This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BR
60
.M61
v.81

Digitized by Google

Digitized by Google

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVEMQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSUM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXXXI.

THEODORETUS CYRENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

Digitized by Google

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en confèrer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les corrigeurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on cliche. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'invraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, *une seule faute* dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzbourg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre *une seule faute*, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons helléniste, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRÈS COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet *avis* par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Rome, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilége* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire* générale, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

Digitized by Google

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V, ANNUS 458.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΑΠΑΝΤΑ

THEODORETI

CYRENSIS EPISCOPI

OPERA OMNIA

POST RECENSIONEM JACOBI SIRMONDI

EDIDIT, GRÆCA E CODICIBUS LOCUPLETAVIT, ANTIQUIORES EDITIONES ADHIBUIT, VERSIONEM LATINAM RECOGNOVIT, LECTIONUM VARIETATEM, AMPLISSIMOS INDICES ADJECIT

JOAN. LUDOV. SCHULZE

GR. ET OO. LL. IN ACAD. FRIDER. P. P. O.

(Halæ 1769 et ann. seqq.)

ACCESSIT AUCTARIUM THEODORETI QUOD OLIM ADORNAVIT JOAN. GARNERIUS

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE.

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENEUNT QUINQUE VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

Digitized by Google

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V. ANNUS 458.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÏ IN HOC TOMO LXXXI CONTINENTUR

THEODORETUS CYRENSIS EPISCOPUS.

Explanatio in Canticum canticorum.	*col.*	27
— in Isaiam.		215
— in Jeremiam.		495
— in Ezechielem.		807
— in Danielem.		1255
— in XII prophetas minores.		1546

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

Digitized by Google

BENEVOLO LECTORI, JOANNES LUDOVICUS SCHULZE.

Missis jam illis quæ de universi operis dispositione ex Præfatione ad tomum primum hujus editionis constare arbitramur, iis unice inhærebimus, quæ juvabunt lectores, ut judicare possint, tum, in quo litterarum genere hic tomus præcipue versetur, tum, quibus præcipue subsidiis usi simus.

Primum locum in hoc volumine tenet Commentarius in Canticum canticorum, qui ex priori editionis Sirmondianæ tomo reliquus erat. Huic accesserunt omnes illi libri, quos Sirmondus altero editionis suæ volumine complexus erat : nimirum Commentarii in Isaiam, Jeremiam (librum Baruchi etiam ac Threnos Jeremiæ), Ezechielem, Danielem et duodecim Prophetas, quos minores dicunt. Argumenti dignitas et præstantia his Theodoreti Commentariis gratiam conciliabunt apud omnes qui Scripturæ sacræ lectionem, ut par est, in deliciis habent, et de sensu locorum quæ difficultatibus premuntur, solliciti sunt. Imo laudem illis non denegabunt, qui noverint, scriptorem nostrum iis omnibus præsidiis, quæ sacrarum Litterarum interpretem adjuvant, pro temporis sui ratione egregie munitum, et, quod in hac causa omnino non ignorari debet, ab allegorico et mystico interpretandi genere, quod multis Patrum adeo placuit, alieniorem fuisse. Quæ ad historiam librorum quos hic tomus complectitur, pertinent, jam non attingimus, quia de hoc argumento, et imprimis de rationibus quæ ad Commentarios in Canticum canticorum Theodoreto vindicandos valent, supra jam disputavimus, cum de ejus vita et scriptis ageremus.

De codicibus mss. imprimis dicendum erit, quorum auxilio ad hunc tomum prelis parandum uti licuit, ad quos itaque se referunt litteræ A, B, C et F, in scholiis passim obviæ. Quinque sunt illi, scilicet Bavaricus unus et Coislinianus, cum Florentino et duobus Augustanis, quorum unus ad expositionem Cantici canticorum pertinet, alter textum Græcum librorum propheticorum exhibet. Is quem postremo loco nominavimus, adeo utilitate sua et præstantia se commendat, ut pleniorem ejus recensionem nec ab hoc loco alienam, nec æquis harum rerum arbitris ingratam fore existimemus. Est membranaceus, in-4, satis nitide sæculo IX vel X scriptus, et bonæ omnino notæ. Initium ejus faciunt duo folia, quæ partem constituisse videntur libri ecclesiastici, quem *Lectionarium* vocabant veteres. Similis argumenti sunt duo ultima codicis folia : de his autem laciniis codici Augustano, ut in compingendis antiquioribus mss. fieri solebat, assutis, aptior deinde erit dicendi locus. Folium tertium cum duobus sequentibus pertinet ad finem procemii Theodoreti in duodecim Prophetas minores, et ad ejusdem argumentum in Oseam, qui primum in hoc codice tenet locum. Ex his nonnulla ad usus nostros transferre licuit pag. 1306-1312. Folio sexto et quatuor proximis sequitur Ἡσυχίου πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων στιχηρὸν τῶν ιβ' προφητῶν, καὶ Ἡσαΐου καὶ Δανιὴλ (sed ad Danielem nihil ex Hesychio in codice legitur) ἔχων (*ita*) ἐν παραθέσεσιν τὰς τῶν δυσχερεστέρων ἑρμηνείας. Incipit, Ἔστι μὲν ἀρχαῖον τοῦτο τοῖς θεοφόροις τὸ σπούδασμα. Desinit in verbis, Οὗτοι μόνον τῶν ἐν αὐτῇ βασιλευσάντων μέμνηνται. Sequuntur Κεφάλαια Ὡσηὲ προφήτου, quorum viginti in hoc codice recensentur. Hæc demum excipit textus prophetæ Oseæ. Proximum locum tenet Joel, cujus decem sunt κεφάλαια. Amosi, qui sequitur, 17 sunt κεφάλαια ; Obadiæ tria, Jonæ quatuor, Michææ tredecim, Nahumi quatuor, Habacuci pariter quatuor, Sophoniæ septem, Aggæi quinque, Zachariæ triginta duo, Malachiæ denique decem. Singulorum prophetarum textui nonnulla de nomine et de rebus ad prophetam pertinentibus subjiciuntur, quorum comparationem cum illis quæ ex codice quodam Florentino ad nos delata sunt, instituimus. Minores, quos dicunt, Prophetas, in codice Augustano excipiunt majores. Isaiæ post recensionem 88 κεφαλαίων præmittitur Theodoreti argumentum in Isaiam, cui in codice Florentino hæc pauca subjunguntur. Διαβολὴ τοῦ αἰσθητοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι πρότερον εὐσεβῶν, ὕστερον οὐ μόνον ἐν τοῖς εἰδώλοις, ἀλλὰ καὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλείαν ἠρνήσαντο, καὶ ἀπειλὴ κατ' αὐτῶν, ὅσα παιδεύεσθαι μέλλουσιν. Isaiam in codice Augustano sequitur Jeremias una cum libro Baruchi, Threnis et epistola Jeremiæ, omisso κεφαλαίων indice. Liber Baruchi in codice inscribitur Ἱερεμίας Βαρούχ. Threnis, qui titulum habent Βαρούχ, præmittitur inscriptio : Ὁ Ἱερεμίας αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ καὶ ὄντος ἐν Βαβυλῶνι θρηνεῖ τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν, καὶ τὸν λαὸν ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν. Καὶ θρηνεῖ περικοπάς τινας καὶ διαστολὰς περιγράφων, ἀρχομένας ἑξῆς ἀπὸ τῶν παρ' Ἑβραίοις στοιχείων, καὶ μετὰ τὸ τελέσαι τὸν ἐφ' ἑκάστου στοιχείου θρῆνον, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν ἀπὸ τοῦ Θαῦ ἀρχόμενον, ὅπερ ἐστὶν παρ' Ἑβραίοις γράμμα, ἐπανέρχεται ἐπὶ τὸ

2355258 Digitized by Google

Ἄλφ καὶ πάλιν θρηνεῖ. Καὶ τοῦτο ποιεῖ τετράκις τὰ εἴκοσι καὶ δύο στοιχεῖα ἐπεξιών. Textum Ezechielis præcedit particula argumenti a Theodoreto scripti, cui aliud subjicitur, inscriptum Πολυχρονίου, quod incipit, Ἦσαν δὲ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν καὶ ψευδοπροφῆται, desinit autem in verbis τῶν προλεγομένων τὴν ἀλήθειαν. Textum Ezechielis sequitur fragmentum homiliæ Chrysostomi de Susanna, quod inscribitur Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τοῦ εἰς Σουσάνναν λόγος (*ita*). Incipit, Ἀγωνιζέσθω οὖν, κ. τ. λ. Desinit in verbis φυλάττεται ἀκεραία καὶ ἀβλαβὴς ἡ ψυχή. Proximum locum tenet historia Susannæ, quæ inscribitur Δανιήλ. Hanc excipit liber Danielis, cui hymnus trium puerorum, cap. III, 25-90, inseritur, plane ut in codice illo quo usus est Noster. Capiti primo Danielis ascriptum est Ὅρασις β', secundo Ὅρασις γ', ita deinceps continuato visionum numero usque ad caput decimum, a quo incipit visio undecima, ad quam relata est pars capitis undecimi usque ad versiculum vicesimum quartum, ubi explicit codex prophetarum. In fine ejus subjuncta sunt duo ista folia, quæ, ut jam diximus, similis sunt argumenti cum illis quæ initium codicis constituunt, ita ut de his quatuor pagellis nunc conjunctim dicere possimus. Disjecta quidem et lacera sunt membra; digna tamen erant, quæ huic codici adjungerentur, sicque ab interitu vindicarentur. Exhibent particulas quasdam textus Græci N. T. et lectiones nonnullas notatu dignas suppeditant, quibus jam non immoramur, cum ab hoc loco sint alienæ. Initium folii primi incidit in Matth. xxv, 13, et progreditur usque ad cap. xxvi, 2. Hæc excipit pericopa ex Joan. xii, 17-26. Folium tertium incipit a verbis illis Joan. xiv, 16, Παράκλητον δώσει ὑμῖν, et pergit usque ad versiculum vicesimum primum. Deinde sequitur pericopa ex Joan. xvii, 1-13, quam alia excipit ex Joan. xiv, 27, 28. Ultimi denique folii initium incidit in verba Ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Hæc excipit pericopa ex Matth. xviii, 10-20, quæ inscribitur, Τῇ ἐπαύριον τῆς ν̄ ἐκ κα̅ Ματ. Finem facit sectio ex Matth. v, 42-48 desumpta, cui titulus præmittitur Σάββατον πρῶτον μετὰ τῆς Πεντηκοσ.

Ex his intelligent lectores, magnam esse codicis illius præstantiam, eumque usibus nostris fuisse maxime accommodatum. Sæpissime illum cum emendatiori lectione quam Noster in Commentariis suis sequitur, consentientem vidimus. Passim quoque rariores lectiones exhibet, quas ex scholiis huic editioni adjectis in usus suos facile transferent, qui textui interpretum Græcorum ad artis criticæ præcepta emendando operam navant. Breviores nunc erimus in recensendis codicibus reliquis. Augustanus alter, de quo supra diximus, est chartaceus, in-4, ab antiquiori descriptus, complectens Theodoreti Commentarium in Canticum canticorum, una cum interpretatione Maximi, Nili et Pselli. Liber iste mss. utiliter comparari potuit cum editione Sirmondiana, imo etiam cum Latina horum Commentariorum interpretatione, quam Petr. Franc. Zinus Venetiis a. 1573, in 4, typis excudi curavit. Codex Bavaricus est chartaceus, in folio, eleganter scriptus, integros complectens Theodoreti in Jeremiam (Baruchum quoque ac Threnos), Ezechielem et Danielem Commentarios. Capitum quidem et versiculorum nullam habet distinctionem, divisus autem est in aliquot tomos, plane ut codices illi quibus Sirmondus usus est. Tomus seu sectio prior Commentarii in Jeremiam exhibet catenam in hunc prophetam ex Chrysostomi, Origenis et Theodoreti scriptis congestam, reliqui autem omnes ad Nostrum unice pertinent. Præstantissimo huic codici, qui ad maximam hujus voluminis partem utiliter adhiberi potuit, plurimas debemus textus emendationes. Haud minorem utilitatem nobis præstitit codex ille Coislinianus, nunc San-Germanensis, quem dignis laudibus exornavit Montfauconius, tum in *Bibliotheca Coislin.*, p. 303, tum in *Bibliotheca bibliothecarum mss.*, vol. II, p. 1061. Est membranaceus, octingentorum annorum, et complectitur Theodoreti Commentarium in duodecim Prophetas minores. Studia nostra hac in re liberalissime adjuvit rev. El. Stoeberus, qui eximium illum codicem cum editione Sirmondiana comparare a se haud alienum putavit.

Hæc de codicibus mss. huic tomo refingendo adhibitis dicenda erant. Utinam licuisset nobis Commentarios Theodoreti in Isaiam integritati suæ, si qua ejus spes superest, omni ex parte restituere! In hac veluti summa votorum nostrorum quid a nobis præstitum sit, paucis nunc dicendum erit, ut appareat lectoribus, nihil non fuisse tentatum, studiisque nostris non defuisse propensam voluntatem virorum venerandorum, quorum nutu et auctoritate bibliopolium Orphanotrophei comparandis subsidiis quæ hanc editionem ornare possint, omni modo prospexit. Exstant quidem in celeberrimis, Italiæ imprimis et Galliæ, bibliothecis, codices mss. qui magnificum præ se ferunt titulum operis Theodoreti in Isaiam, sed, ut fallax haud raro est titulorum invitatio, ita quoque incertum est, num in omnibus illis mss. quidquam præter ea quæ jam edita sunt, inveniatur. Ne tamen nostrum desiderari posset studium, omnem dedimus operam, ut de indole mss. codicum, quos Montfauconius tum in *Bibliotheca Coisliniana*, tum in *Bibliotheca bibliothecarum mss. nova*, paucis recensuit, plenius judicandi, et ex his fontibus, si quis eorum daretur usus, hauriendi nobis contingeret facultas. Hunc in finem clarissimorum inter exteros virorum imploravimus auxilia, quæ etiam non defuerunt, auctoritate sua nos adjuvante illustri Schlægero, cui unice debemus quidquid in hoc negotio sive tentari sive præstari potuit. Non difficiles se præbuerunt cel. Paciaudi, cl. Bottari aliique magni nominis viri.

Digitized by Google

quorum curæ et studio instructissimæ, in Italia imprimis, bibliothecæ commissæ sunt. Effectum est quoque humanissimi Paciaudii opera, ut indices omnium ad Theodoretum pertinentium mss. Vaticanæ, Vallicellianæ, Barberinianæ (in qua exstat Theodoreti expositio in Isaiam prophetam, nec non ejusdem aliorumque commentaria in Isaiam) et Parisiensium bibliothecarum, usibus nostris concederentur, imo ut eminentissimus cardinalis Chigi bibliothecam suam, quam norunt omnes, supra laudes nostras positam, et splendido mss. apparatu ornatam esse, amplificandis studiis nostris omni tempore patere indulgeret. Quæ cum ita essent, quis non uberrimam exspectasset messem? Tanta vero fuit impedimentorum, quæ nobis se objecerunt, moles, ut eluctari nondum licuerit. Dolebunt nobiscum, qui litteris bene cupiunt, adeo hoc tempore negligi Græcarum litterarum studium, ut vix inveniri possit, qui perlustrandis codicibus antea dictis, iisque cum editione Sirmondiana comparandis satis sit aptus. Hanc imprimis difficultatem impedivisse, quominus hactenus ex codicibus istis multa in usus nostros derivari potuerint, probant litteræ in hac causa scriptæ, quæ omnes id unice urgent, mittendos esse in hanc segetem qui colligendis fructibus istis sint idonei. Spem autem nondum abjecimus, fore ut ex præstantissimis Italiæ bibliothecis, imprimis Chiggia, quædam ad usus nostros transferantur. Quæ si ex voto nostro obtingant, tomo ultimo inserentur, cui etiam accedent, quæ forte ex Procopio aliisque scriptoribus, quos ob temporis angustiam excutere nondum licuit, in hanc rem afferri poterunt. Interea, donec aliquando hic fetus auctior prodeat, lectorum usibus inservient illa quæ nunc dare potuimus, quæque nisi emendatiora, saltem pleniora esse videbuntur illis, quorum copiam Sirmondus nobis fecerat. Vidimus enim, non adeo lacunis et hiatibus plenos esse hos in Isaiam Commentarios, ut multi vel ideo putarunt, quia rarius versiculorum expressus erat numerus. Instituta cum textu prophetico comparatione intelleximus, Commentarios istos passim totum complecti dicendorum ambitum, et longe plura loca attingere, quam quæ numeris indicata erant. Non dubitavimus itaque numeros versiculorum, ad quos simul pertinet Commentarius, uncinis inclusos versioni Latinæ apponere, exemplum imitantes, quod Sirmondus in Commentariis ad reliquos libros propheticos, etsi rarius, præiverat. Ita factum est, ut plenior nunc appareat interpretatio Isaiæ, multisque adeo locis speciem perpetui, ut aiunt, commentarii referat. Sed cum nondum lectoribus satis prospectum esse putaremus, in eo etiam elaboravimus, ut loca textus prophetici a Theodoreto non expressa, aliunde, si fieri posset, ex ipso supplerentur. Ex universo itaque opere colligenda, et suo loco scholiis inserenda fuerunt loca hic et ibi a Nostro allegata, ut lectoribus constaret, quas lectiones secutus sit in locis istis, quorum sensum quidem illustravit, verba autem non expressit. Eadem opera reliquis etiam libris, quos hic tomus complectitur, præstanda fuit. Quod reliquum est, pauca in Commentariis ad Isaiæ caput primum et decimum tertium deprehendimus, quæ cum Eusebii Cæsariensis interpretatione sunt eadem. Horum vero nonnulla respondent iis quæ Basilio solent tribui. Ultimo denique loco monendum est, duplicem capitis numerum inde a vicesimo sexto capite Jeremiæ in hac editione esse expressum, quia interpretes Græci ab Hebraico capitum ordine, quem Noster tenuit, discesserunt. Adeat, qui velit, scholion 19, p. 523.

Præfandi finem facere non possumus, priusquam lectoribus constet, ex voto nostro accidisse, ut vir vener. Jo. Aug. Nösselt, sacrarum Litterarum doctor, collega conjunctissimus, in laboris societatem veniret, et curam in se susciperet tomi tertii prelis parandi, cujus pars haud exigua typis jam est exscripta. Multa fuerunt quæ hoc consilium nobis magnopere commendarunt. Etsi enim nulla hactenus prælis injecta sit mora, tamen, cum incerta sit rerum humanarum facies, et hoc imprimis laborum genus longius temporis spatium, multumque otii, quo sane non abundamus, desiderare videretur, opportune factum est ut parte aliqua laboris levaremur. Si Deus vitam viresque dederit, tomum quartum una cum ultimo, dum tertius typis exscribitur, prelis parabimus. His vero laboribus ut summum Numen gratia sua adsit, eosque in sui nominis gloriam multorumque utilitatem cedere jubeat feliciter, Deum T. O. M. rogamus supplices.

Dab. Halæ in Academia Fridericiana ipsis Kalendis Maii cIↃIↃCCLXX.

Digitized by Google

TESTIMONIA

De Theodoreti Commentariis in Canticum canticorum, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, Danielem et duodecim Prophetas minores.

—

DE CANTICO CANTICORUM.

Theodoretus ipse in Præfatione ad Psalmos.

Namque imposuerunt nobis nonnulli ut Canticum canticorum exponeremus : aliqui vero Viri desideriorum desideraverunt prophetiam cognoscere : alii divini Ezechielis, alii duodecim Prophetarum prædictiones obscuritate involutas enucleari sibi ac declarari flagitarunt.

Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων ἐπήγγειλαν τὴν σαφήνειαν· οἱ δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμιῶν ἐπεθύμησαν διαγνῶναι τὴν προφητείαν· ἄλλοι τοῦ θεσπεσίου Ἰεζεκιὴλ, καὶ ἕτεροι τῶν δώδεκα Προφητῶν τὰς τῇ ἀσαφείᾳ κεκρυμμένας προρρήσεις σαφεῖς αὐτοῖς γενέσθαι καὶ δήλας ἐζήτησαν.

Pelagius II (1), *in epistola ad Eliam Aquileiensem et alios Istriæ episcopos.*

Nam cum Theodorus Mopsuestenus Canticum canticorum vellet exponere, per hunc librum Æthiopissæ reginæ blanditum fuisse professus est. Quod Theodoretus reprehendens, nomen quidem Theodori suppressit, sed tamen vesaniam patefecit. Ejusdem enim libri commenta describens ait (2) : *Audio plures Canticum canticorum detrahentes, et non credentes spiritualem esse librum, fabulas autem quasdam aniculares per vesaniam texentes componere et præsumere, dicentes, sapientem Salomonem ad seipsum et filiam Pharaonis hunc librum conscripsisse.*

Theodoretus ipse in epistola 82, *ad Eusebium episcopum Ancyranum.*

Per Dei enim gratiam prophetas omnes interpretati sumus.

Διὰ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ τοὺς προφήτας ἅπαντας ἡρμηνεύσαμεν.

Et in epist. 113, *ad Leonem papam.*

Explicata sunt a me oracula prophetica.

Ἡρμήνευταί μοι τὰ προφητικὰ θεσπίσματα.

Idem sub finem Lamentationum Jeremiæ.

Hanc etiam aliis propheticis libris adjecimus interpretationem : adeo ut per Dei gratiam nullam prophetiam interpretationis expertem reliquerimus.

Καὶ ταῖς ἄλλαις προφητικαῖς βίβλοις προστεθείκαμεν καὶ τήνδε τὴν προφητείαν· ὡς μηδεμίαν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν προφητείαν καταλιπεῖν ἀνερμήνευτον.

Nicephorus lib. XIV, *cap.* LIV, *Opera recensens Theodoreti.*

In sedecim prophetas aliud volumen edidit.

Εἰς τοὺς δεκαὲξ προφήτας ἕτερον τεῦχος ποιεῖ.

—

IN ISAIAM.

Theodoretus ipse in librum quartum Regum, quæst. LII.

Cæterum existimo supervacaneum eadem dicere; nam Isaiam prophetam interpretans hoc explicavi.

Ἀλλὰ γὰρ περιττὸν οἶμαι ταυτολογεῖν· ταῦτα γὰρ, τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἑρμηνεύων, ἀνέπτυξα.

Idem ad Jeremiæ caput XXI.

Et hujus locutionis rationem pluribus explicuimus in divini Isaiæ interpretatione.

Καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον ἐν τῇ τοῦ θείου Ἡσαΐου ἑρμηνείᾳ διὰ πλειόνων τεθείκαμεν.

IN JEREMIAM.

Theodoretus ipse in librum quartum Regum, quæst. LVII.

De Joachimo vero, et Joacimo, et Jechonia, et Sedecia fusius scripsit divinus Jeremias. Illum autem quoque librum per divinam gratiam totum interpretati sumus.

Τὰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωαχὶμ, καὶ Ἰωακεὶν, καὶ Ἰεχονίαν, καὶ Σεδεκίαν, πλατύτερον ὁ θεῖος Ἱερεμίας συνέγραψε. Κἀκείνην δὲ τὴν βίβλον διὰ τῆς θείας χάριτος πᾶσαν ἡρμηνεύσαμεν.

Quod ipsum etiam testatur iisdem prope verbis exeunte interpretatione lib. II Paralipomenon.

(1) Seu potius Gregorius M. (2) In Præfatione ad Joannem Antiochenum.

Digitized by Google

Theodoretus ipse ad Jerem. XXXI, 29, 30.

Τοῦτο σαφέστερον καὶ διὰ τοῦ θεσπεσίου Ἐζεκιὴλ ὁ Δεσπότης, καὶ ἡμεῖς δὲ διὰ πλειόνων τὴν ἑρμηνείαν ἐποιησάμεθα.

Clarius hoc etiam dixit Dominus per divinum Ezechielem, et nos ipsi pluribus interpretati sumus.

—

IN DANIELEM.

Theodoretus in Præfatione ad Psalmos, de libris aliis qui Psalmorum interpretationem retardarunt.

Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων ἐπήγγειλαν τὴν σαφήνειαν, οἱ δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμιῶν ἐπεθύμησαν διαγνῶναι τὴν προφητείαν.

Namque imposuerunt nobis nonnulli, ut Canticum canticorum exponeremus : alii vero Viri desideriorum (Danielis) desiderarunt prophetiam cognoscere.

Photius, Bibliothecæ codice CCIII.

Ἀνεγνώσθη τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου ἑρμηνεία εἰς τὸν Δανιήλ. Μακρῷ μὲν οὗτος ὁ σοφὸς ἀνὴρ, οὐχ Ἱππολύτου μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων, τῇ τῶν προφητικῶν ῥημάτων ἀναπτύξει καὶ διακαθάρσει κρατεῖ. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν, εἴ τις ἄλλος, ἑρμηνείαις πρέπων· τῷ τε καθαρῷ καὶ εὐσήμῳ τῶν ῥημάτων ἀνακαλύπτων τὰ συνεσκιασμένα, καὶ τῷ ἡδύνοντι, ἅτε δὴ διαγλυκαίνων, προθυμοτέρους πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν παρασκευάζων. Καὶ μὴν καὶ τῷ πρὸς μηδεμίαν ἐκτροπὴν καὶ παρέκβασιν ἀποφέρεσθαι τοῦ προκειμένου, κόρον τε ἀφαιρούμενος πάντα, καὶ τὴν μάθησιν τῶν ζητουμένων ἀσύγχυτόν τε καὶ ἀδιασκέδαστον καὶ εὐχερῆ τοῖς ἀναλεγομένοις αὐτοῦ τὸν πόνον ἐμποιῶν. Καὶ ἡ λέξις δὲ αὐτοῦ, καὶ ἡ συνθήκη, τῆς Ἀττικῆς εὐγενείας οὐ φεύγει τὰς γονάς· πλὴν εἴ τι περιεργότερον αὐτῆς ἐστι, καὶ τῆς, ὡς φάναι, πολλῶν ἀκοῆς ἀνακεχωρηκός. Τοῦτο δὲ ὅτι μὴ προσῆκον ἑρμηνείᾳ ἀποκλίνει, καὶ ὅλος εἰς τὸ ἄριστόν ἐστι τῶν ἐξηγητῶν, καὶ οὐκ ἔχων ῥᾳδίως τὸν ἄμεινον διασαφοῦντα ἀνηγμένος. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ ἄλλοις τὸ καθαρῶς εἰπεῖν, καὶ ἀνιχνεῦσαι τὸν νοῦν τῶν θεωρουμένων· τὸ δ' ἅμα τε σαφῶς εἰπεῖν, καὶ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐν τῷ συντόμῳ παραλιπεῖν, μηδὲ πρὸς ἐκδρομὰς ἢ ἐπιδεικτικὰς σοφίας χωρεῖν, ἢ ἄλλως μὲν οὐκ ἀχρήστους ποιεῖν, παρασύροντα δὲ τοῦ προκειμένου μὴ ἀπιδεῖν, εἴ τι ἄλλο, καὶ τῷ χρηστῷ Θεοδωρήτῳ ἔνεστιν ἐσπουδασμένον· οὐκ ἐν ταύτῃ μόνον τῇ πραγματείᾳ, ἀλλὰ μικροῦ δέω φάναι καὶ ἐν πάσαις· πολλαὶ δὲ αὗται, ἐν αἷς τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἡ διασάφησις φιλοπονεῖται.

Legimus B. Theodoreti episcopi Cyri interpretationem Danielis. Vir hic sane doctus, non Hippolyto modo, verum etiam aliis multis, propheticorum sermonum interpretatione atque explanatione longe antecellit. Dictio ejus commentationi, si cujusquam alius, aptissima. Nam et puris signantibusque verbis abdita quæque et obscura revelat, et jucunditate quadam, quasi delinimento suavique lepore, ad sui lectionem invitat. Quin et ex eo quod ad ambages nullas digressionesque a proposito argumento recedat, satietatem non modo nullam affert, sed ea insuper quæ in dubium vocantur, sine ulla vel confusione vel dissipatione, facili et commoda ratione lectores suos docet. Vocum item ejus delectus, atque ipsa compositio, ab Attica elegantiæ origine non refugit; nisi quid forte curiosius illic aliquid occurrat, quod quis multorum auribus insolitum dicat. Hoc constat, nihil eum quod ad interpretandum faciat declinare, adeoque in summum evasisse optimorum interpretum culmen, ut non facile sit aliquem reperturus, qui illo melius obscura explicet. Sunt quidem et alii pure loquentes, qui propositarum sibi rerum sensum haud segniter investigent : at simul et perspicue dicere, et nihil interim cognitu necessarium, vel brevitatis causa prætermittere, non item ad diverticula, vel ad doctrinæ ostentationem digredi (nisi hæc forsitan non sine utilitate adhibeantur), ut percipi nequeat quod a re proposita discedatur, hoc certe præ cæteris rebus omnibus a bono Theodoreto studiose curatum est, non in hoc solum opere, sed fere dixerim in omnibus ejus scriptis, quæ multa sane reliquit, quibus sacram Scripturam industria sua illustravit.

—

DUODECIM PROPHETÆ.

Theodoretus ipse in Præfatione ad Psalmos.

Τῶν ἄλλων θείων γραφῶν παρ' ἡμῶν τὰς ἑρμηνείας αἰτήσαντες, οἱ μὲν τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων, οἱ δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμιῶν, ἄλλοι δὲ τοῦ θεσπεσίου Ἰεζεκιὴλ, καὶ ἕτεροι τῶν δώδεκα προφητῶν ἐζήτησαν· καὶ δέδωκεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τούτων αὐτοῦ τῶν θείων λόγων συμπεράναι τὴν ἑρμηνείαν.

Aliorum sacrorum voluminum explanationes flagitantes, alii Cantici canticorum, alii Viri desideriorum, alii divini Ezechielis, alii duodecim Prophetarum expositionem postularunt : deditque nobis universorum Deus, ut Commentarios in hæc ipsius divina eloquia ad finem perduceremus.

Photius, Bibliothecæ codice CCV.

Ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ εἰς τοὺς δώδεκα προφήτας, ἐν τῇ αὐτῇ τῶν λόγων καλλονῇ, καὶ τῆς διανοίας, διεσκευασμένον βιβλίον.

Legimus ejusdem in duodecim Prophetas, eadem dictionis et sententiæ venustate adornatum librum.

Digitized by Google

Paginæ editionis Sirmondianæ et novæ juxta hunc indicem sibi respondent.

Ed. Sirm. Tom. I. Pag.	Ed. nova. Tom. II. Pag.	Ed. Sirm. Tom. I. Pag.	Ed. nova. Tom. II. Pag	Ed. Sirm. Tom. II. Pag	Ed. nova. Tom. II. Pag.
983	1	1061	120	46	238
984	2	1062	122	47	240
985	3	1063	123	48	241
986	5	1064	125	49	243
987	6	1065	126	50	245
988	8	1066	128	51	247
989	9	1067	129	52	248
990	11	1068	131	53	250
991	12	1069	132	54	252
992	14	1070	134	55	254
993	16	1071	135	56	255
994	17	1072	137	57	257
995	19	1073	138	58	258
996	21	1074	140	59	260
997	22	1075	141	60	261
998	23	1076	143	61	263
999	25	1077	144	62	264
1000	27	1078	146	63	266
1001	28	1079	147	64	268
1002	30	1080	149	65	270
1003	31	1081	150	66	272
1004	33	1082	152	67	273
1005	34	1083	153	68	275
1006	36	1084	155	69	277
1007	37	1085	156	70	278
1008	39	1086	158	71	280
1009	41	1087	159	72	281
1010	42	1088	161	73	283
1011	44	1089	162	74	285
1012	45	1090	164	75	287
1013	47			76	288
1014	48	Tom. II.		77	290
1015	50			78	292
1016	51	1	165	79	293
1017	53	2	166	80	295
1018	54	3	167	81	296
1019	56	4	169	82	298
1020	58	5	170	83	300
1021	59	6	172	84	302
1022	61	7	174	85	304
1023	62	8	175	86	305
1024	64	9	177	87	307
1025	65	10	179	88	308
1026	67	11	180	89	310
1027	68	12	182	90	312
1028	70	13	184	91	313
1029	72	14	185	92	315
1030	73	15	187	93	316
1031	75	16	188	94	318
1032	76	17	190	95	319
1033	78	18	192	96	321
1034	79	19	193	97	323
1035	81	20	195	98	324
1036	82	21	197	99	326
1037	84	22	198	100	327
1038	85	23	200	101	329
1039	87	24	202	102	331
1040	88	25	203	103	332
1041	90	26	205	104	334
1042	91	27	207	105	336
1043	93	28	208	106	338
1044	94	29	210	107	340
1045	96	30	212	108	341
1046	97	31	213	109	343
1047	99	32	215	110	345
1048	101	33	216	111	347
1049	102	34	218	112	348
1050	104	35	219	113	350
1051	105	36	221	114	352
1052	107	37	223	115	353
1053	108	38	224	116	355
1054	110	39	226	117	357
1055	111	40	228	118	358
1056	113	41	230	119	360
1057	114	42	232	120	362
1058	116	43	233	121	364
1059	117	44	235	122	365
1060	119	45	236	123	367

Digitized by Google

Ed. Sirm. Tom. II.	Ed. nova. Tom. II.	Ed. Sirm. Tom. II.	Ed. nova. Tom. II.	Ed Sirm. Tom II.	Ed. nov. Tom II.
Pag. 124.	Pag 368	— 211	— 516	— 298	— 666
— 125	— 370	— 212	— 518	— 299	— 668
— 126	— 371	— 213	— 520	— 300	— 669
— 127	— 373	— 214	— 521	— 301	— 670
— 128	— 375	— 215	— 523	— 302	— 671
— 129	— 376	— 216	— 525	— 303	— 673
— 130	— 378	— 217	— 527	— 304	— 674
— 131	— 379	— 218	— 528	— 305	— 676
— 132	— 381	— 219	— 530	— 306	— 678
— 133	— 383	— 220	— 532	— 307	— 679
— 134	— 384	— 221	— 534	— 308	— 681
— 135	— 386	— 222	— 535	— 309	— 682
— 136	— 387	— 223	— 537	— 310	— 684
— 137	— 389	— 224	— 538	— 311	— 685
— 138	— 391	— 225	— 540	— 312	— 687
— 139	— 393	— 226	— 542	— 313	— 689
— 140	— 394	— 227	— 544	— 314	— 690
— 141	— 396	— 228	— 546	— 315	— 692
— 142	— 398	— 229	— 548	— 316	— 693
— 143	— 400	— 230	— 549	— 317	— 695
— 144	— 401	— 231	— 551	— 318	— 697
— 145	— 403	— 232	— 553	— 319	— 698
— 146	— 403	— 233	— 555	— 320	— 700
— 147	— 405	— 234	— 557	— 321	— 702
— 148	— 407	— 235	— 558	— 322	— 703
— 149	— 409	— 236	— 560	— 323	— 705
— 150	— 410	— 237	— 561	— 324	— 706
— 151	— 412	— 238	— 563	— 325	— 708
— 152	— 414	— 239	— 565	— 326	— 709
— 153	— 416	— 240	— 566	— 327	— 711
— 154	— 418	— 241	— 568	— 328	— 713
— 155	— 420	— 242	— 569	— 329	— 714
— 156	— 422	— 243	— 571	— 330	— 716
— 157	— 424	— 244	— 573	— 331	— 717
— 158	— 426	— 245	— 574	— 332	— 719
— 159	— 427	— 246	— 576	— 333	— 721
— 160	— 429	— 247	— 578	— 334	— 722
— 161	— 431	— 248	— 579	— 335	— 724
— 162	— 433	— 249	— 581	— 336	— 726
— 163	— 435	— 250	— 583	— 337	— 727
— 164	— 436	— 251	— 585	— 338	— 729
— 165	— 438	— 252	— 586	— 339	— 731
— 166	— 440	— 253	— 588	— 340	— 732
— 167	— 441	— 254	— 590	— 341	— 734
— 168	— 443	— 255	— 592	— 342	— 735
— 169	— 445	— 256	— 593	— 343	— 737
— 170	— 447	— 257	— 595	— 344	— 739
— 171	— 448	— 258	— 597	— 345	— 740
— 172	— 450	— 259	— 598	— 346	— 742
— 173	— 452	— 260	— 601	— 347	— 743
— 174	— 454	— 261	— 604	— 348	— 745
— 175	— 455	— 262	— 605	— 349	— 746
— 176	— 457	— 263	— 607	— 350	— 748
— 177	— 458	— 264	— 609	— 351	— 750
— 178	— 460	— 265	— 611	— 352	— 751
— 179	— 462	— 266	— 612	— 353	— 753
— 180	— 464	— 267	— 614	— 354	— 754
— 181	— 465	— 268	— 616	— 355	— 756
— 182	— 467	— 269	— 617	— 356	— 757
— 183	— 469	— 270	— 619	— 357	— 759
— 184	— 471	— 271	— 621	— 358	— 761
— 185	— 472	— 272	— 622	— 359	— 762
— 186	— 474	— 273	— 624	— 360	— 764
— 187	— 476	— 274	— 626	— 361	— 766
— 188	— 477	— 275	— 628	— 362	— 767
— 189	— 479	— 276	— 630	— 363	— 769
— 190	— 481	— 277	— 631	— 364	— 771
— 191	— 482	— 278	— 633	— 365	— 772
— 192	— 484	— 279	— 634	— 366	— 774
— 193	— 485	— 280	— 636	— 367	— 775
— 194	— 487	— 281	— 637	— 368	— 777
— 195	— 489	— 282	— 639	— 369	— 779
— 196	— 491	— 283	— 641	— 370	— 780
— 197	— 492	— 284	— 642	— 371	— 782
— 198	— 494	— 285	— 644	— 372	— 783
— 199	— 496	— 286	— 646	— 373	— 785
— 200	— 497	— 287	— 647	— 374	— 787
— 201	— 499	— 288	— 649	— 375	— 788
— 202	— 501	— 289	— 651	— 376	— 790
— 203	— 503	— 290	— 652	— 377	— 792
— 204	— 504	— 291	— 654	— 378	— 793
— 205	— 506	— 292	— 656	— 379	— 795
— 206	— 507	— 293	— 657	— 380	— 796
— 207	— 509	— 294	— 659	— 381	— 798
— 208	— 511	— 295	— 661	— 382	— 799
— 209	— 513	— 296	— 663	— 383	— 801
— 210	— 514	— 297	— 665	— 384	— 802
				— 385	— 804

Digitized by Google

Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nova. Tom. II.		Ed. Sirm. Tom. II		Ed. nova. Tom. II.		Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nova. Tom. II.	
Pag.	386	Pag.	806	—	475	—	944	—	560	—	1084
—	387	—	807	—	474	—	946	—	561	—	1085
—	388	—	809	—	475	—	947	—	562	—	1087
—	389	—	811	—	476	—	949	—	563	—	1088
—	390	—	812	—	477	—	951	—	564	—	1090
—	391	—	814	—	478	—	953	—	565	—	1092
—	392	—	816	—	479	—	954	—	566	—	1093
—	393	—	817	—	480	—	956	—	567	—	1095
—	394	—	819	—	481	—	957	—	568	—	1097
—	395	—	820	—	482	—	959	—	569	—	1098
—	396	—	822	—	483	—	961	—	570	—	1100
—	397	—	824	—	484	—	962	—	571	—	1101
—	398	—	825	—	485	—	964	—	572	—	1103
—	399	—	827	—	486	—	966	—	573	—	1105
—	400	—	828	—	487	—	967	—	574	—	1107
—	401	—	830	—	488	—	969	—	575	—	1108
—	402	—	832	—	489	—	971	—	576	—	1110
—	403	—	833	—	490	—	972	—	577	—	1111
—	404	—	835	—	491	—	974	—	578	—	1113
—	405	—	836	—	492	—	975	—	579	—	1114
—	406	—	838	—	493	—	977	—	580	—	1116
—	407	—	839	—	494	—	978	—	581	—	1117
—	408	—	841	—	495	—	980	—	582	—	1119
—	409	—	842	—	496	—	981	—	583	—	1121
—	410	—	844	—	497	—	983	—	584	—	1122
—	411	—	845	—	498	—	985	—	585	—	1124
—	412	—	847	—	499	—	986	—	586	—	1125
—	413	—	849	—	500	—	988	—	587	—	1127
—	414	—	850	—	501	—	990	—	588	—	1128
—	415	—	852	—	502	—	991	—	589	—	1130
—	416	—	853	—	503	—	993	—	590	—	1131
—	417	—	855	—	504	—	994	—	591	—	1133
—	418	—	857	—	505	—	996	—	592	—	1134
—	419	—	858	—	506	—	998	—	593	—	1136
—	420	—	860	—	507	—	999	—	594	—	1138
—	421	—	861	—	508	—	1001	—	595	—	1139
—	422	—	863	—	509	—	1003	—	596	—	1141
—	423	—	864	—	510	—	1004	—	597	—	1142
—	424	—	866	—	511	—	1006	—	598	—	1144
—	425	—	867	—	512	—	1008	—	599	—	1145
—	426	—	869	—	513	—	1009	—	600	—	1147
—	427	—	871	—	514	—	1011	—	601	—	1149
—	428	—	872	—	515	—	1013	—	602	—	1150
—	429	—	874	—	516	—	1015	—	603	—	1152
—	430	—	875	—	517	—	1016	—	604	—	1153
—	431	—	877	—	518	—	1018	—	605	—	1155
—	432	—	879	—	519	—	1019	—	606	—	1156
—	433	—	880	—	520	—	1021	—	607	—	1158
—	434	—	882	—	521	—	1022	—	608	—	1160
—	435	—	883	—	522	—	1024	—	609	—	1161
—	436	—	885	—	523	—	1025	—	610	—	1163
—	437	—	886	—	524	—	1027	—	611	—	1164
—	438	—	888	—	520	—	1028	—	612	—	1166
—	439	—	890	—	526	—	1030	—	613	—	1168
—	440	—	891	—	527	—	1031	—	614	—	1169
—	441	—	893	—	528	—	1033	—	615	—	1171
—	442	—	895	—	529	—	1034	—	616	—	1173
—	443	—	896	—	530	—	1036	—	617	—	1174
—	444	—	898	—	531	—	1037	—	618	—	1176
—	445	—	899	—	532	—	1039	—	619	—	1177
—	446	—	901	—	533	—	1040	—	620	—	1179
—	447	—	903	—	534	—	1042	—	621	—	1180
—	448	—	904	—	533	—	1044	—	622	—	1182
—	449	—	906	—	536	—	1045	—	623	—	1183
—	450	—	908	—	537	—	1047	—	624	—	1185
—	451	—	909	—	528	—	1048	—	625	—	1187
—	452	—	911	—	539	—	1050	—	926	—	1188
—	453	—	912	—	540	—	1052	—	627	—	1190
—	454	—	914	—	541	—	1053	—	628	—	1191
—	455	—	915	—	542	—	1054	—	629	—	1193
—	456	—	917	—	543	—	1055	—	630	—	1194
—	457	—	918	—	544	—	1057	—	631	—	1196
—	458	—	920	—	545	—	1059	—	632	—	1198
—	459	—	921	—	546	—	1060	—	633	—	1199
—	460	—	923	—	547	—	1062	—	634	—	1201
—	461	—	925	—	548	—	1063	—	635	—	1203
—	462	—	926	—	549	—	1065	—	636	—	1204
—	463	—	928	—	550	—	1067	—	637	—	1206
—	464	—	930	—	551	—	1068	—	638	—	1208
—	465	—	931	—	552	—	1070	—	639	—	1209
—	466	—	933	—	553	—	1072	—	610	—	1211
—	467	—	934	—	554	—	1074	—	641	—	1212
—	468	—	936	—	555	—	1075	—	642	—	1214
—	469	—	938	—	556	—	1077	—	643	—	1215
—	470	—	939	—	557	—	1079	—	644	—	1217
—	471	—	941	—	558	—	1080	—	645	—	1218
—	472	—	943	—	559	—	1082	—	646	—	1220

Digitized by Google

Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nova. Tom. II.		Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nova. Tom. II.		Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nova. Tom. II.
Pag.	647	Pag.	1222	—	754	—	1359	—	821	— 1495
—	648	—	1223	—	735	—	1360	—	822	— 1496
—	649	—	1225	—	736	—	1362	—	823	— 1498
—	650	—	1226	—	737	—	1364	—	824	— 1499
—	651	—	1228	—	738	—	1365	—	825	- 1501
—	652	—	1229	—	739	—	1367	—	826	— 1503
—	653	-	1231	—	740	—	1368	—	827	— 1504
—	654	—	1233	—	741	—	1370	—	828	— 1506
—	655	—	1234	—	742	—	1372	—	829	— 1507
—	656	—	1236	—	743	—	1373	—	830	— 1509
—	657	—	1237	—	744	—	1375	—	831	— 1510
—	658	—	1239	—	745	—	1376	—	832	— 1512
—	659	—	1240	—	746	—	1378	—	83.	— 1513
—	660	—	1242	—	747	—	1380	—	834	— 1515
—	661	—	1244	—	748	—	1381	—	835	— 1517
—	662	—	1245	—	749	—	1383	—	836	— 1518
—	663	—	1247	—	750	—	1384	—	837	— 1519
—	664	—	1248	—	751	—	1386	—	838	— 1521
—	665	—	1250	—	752	—	1387	—	839	— 1522
—	666	—	1251	—	753	—	1389	—	840	— 1524
—	667	—	1253	—	754	—	1390	—	841	— 1526
—	668	—	1254	—	755	—	1392	—	842	— 1527
—	669	—	1256	—	756	—	1393	—	843	— 1529
—	670	—	1258	—	757	—	1395	—	844	— 1530
—	671	—	1259	—	758	—	1397	—	845	— 1532
—	672	—	1261	—	759	—	1398	—	846	— 1533
—	673	—	1262	—	760	—	1400	—	847	— 1536
—	674	—	1264	—	761	—	1401	-	848	— 1537
—	675	—	1266	—	762	—	1403	-	849	— 1538
—	676	—	1267	—	763	—	1404	—	850	— 1540
—	677	—	1269	—	764	—	1406	—	851	— 1542
—	682	(678.	1270	—	765	—	1408	—	852	— 1543
—	683	(679	1272	—	766	—	1409	—	853	— 1545
—	680	—	1274	—	767	—	1410	—	854	— 1546
—	681	—	1275	—	768	—	1412	—	855	— 1548
—	682	—	1277	—	769	—	1414	—	856	— 1549
—	683	—	1279	—	770	—	1415	—	857	— 1551
—	684	—	1280	—	771	—	1417	—	858	— 1552
—	685	—	1282	—	772	—	1418	-	859	— 1554
-	686	—	1283	—	773	—	1420	—	860	— 1555
—	687	—	1285	—	774	—	1421	—	861	— 1557
—	688	—	1287	—	775	—	1423	—	862	— 1559
—	689	—	1288	—	776	—	1424	—	863	- 1560
—	690	—	1290	—	777	—	1426	—	864	- 1562
—	691	—	1292	—	778	—	1427	—	865	— 1563
—	692	—	1293	—	779	—	1429	—	866	— 1565
—	693	—	1295	—	780	—	1430	-	867	— 1566
—	694	—	1297	—	781	—	1432	-	868	— 1568
—	695	—	1298	—	782	—	1434	-	869	— 1570
—	696	—	1300	—	783	—	1435	—	870	— 1571
—	697	—	1302	—	784	—	1437	—	871	— 1573
—	698	—	1303	—	785	—	1438	—	872	— 1574
—	699	—	1305	—	786	—	1440	—	873	— 1576
—	700	—	1306	—	787	—	1442	—	874	— 1577
—	701	—	1307	—	788	—	1443	—	875	— 1579
—	702	—	1309	—	789	—	1445	—	876	— 1580
—	703	—	1311	—	790	—	1447	—	877	— 1582
—	704	—	1312	—	791	—	1449	—	878	— 1583
—	705	—	1314	—	792	—	1450	—	879	— 1585
—	706	—	1315	—	793	—	1452	—	880	— 1586
—	707	—	1316	—	794	—	1454	—	881	— 1588
—	708	—	1318	—	795	—	1455	—	882	— 1590
—	709	—	1319	—	796	-	1457	—	883	— 1592
—	710	—	1321	—	797	—	1458	—	884	— 1593
—	711	—	1322	—	798	—	1460	—	885	— 1594
—	712	—	1324	—	799	—	1462	—	886	— 1596
—	713	—	1326	—	800	—	1463	—	887	— 1598
—	714	—	1327	—	801	—	1464	—	888	— 1599
—	715	—	1329	—	802	—	1466	—	889	— 1601
—	716	—	1330	—	803	—	1467	—	890	— 1602
—	717	—	1332	—	804	—	1469	—	891	— 1604
—	718	—	1334	—	805	—	1470	—	892	— 1605
—	719	—	1335	—	806	—	1472	—	893	— 1607
—	720	—	1337	—	807	—	1473	—	894	— 1608
—	721	—	1338	—	808	—	1475	—	89.	— 1610
—	722	—	1340	—	809	—	1476	—	896	— 1611
—	723	—	1341	—	810	—	1478	—	897	— 1613
—	724	—	1343	—	811	—	1479	—	898	— 1614
—	725	—	1345	—	812	—	1481	—	899	— 1616
—	726	—	1346	—	813	—	1482	—	900	— 1617
—	727	—	1348	—	814	—	1484	-	901	— 1619
—	728	—	1349	—	815	—	1486	-	902	— 1620
—	729	—	1351	—	816	—	1487	-	903	— 1622
—	730	—	1352	—	817	—	1489	-	904	— 1623
—	731	—	1354	—	818	—	1490	—	905	— 1625
—	732	—	1355	—	819	—	1492	—	906	— 1626
—	733	—	1357	—	820	—	1493	—	907	— 1628

Digitized by Google

Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nova. Tom. II.		Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nov. Tom. II.		Ed. Sirm. Tom. II.		Ed. nov. Tom. II.
Pag.	908	Pag.	1629	—	921	—	1650	—	934	—	1674
—	909	—	1631	—	922	—	1652	—	935	—	1675
—	910	—	1633	—	923	—	1654	—	936	—	1677
—	911	—	1634	—	924	—	1655	—	937	—	1678
—	912	—	1636	—	925	—	1657	—	938	—	1680
—	913	—	1637	—	926	—	1659	—	939	—	1682
—	914	—	1639	—	927	—	1661	—	940	—	1683
—	915	—	1641	—	928	—	1662	—	941	—	1685
—	916	—	1642	—	929	—	1664	—	942	—	1687
—	917	—	1644	—	930	—	1666	—	943	—	1688
—	918	—	1645	—	931	—	1668	—	944	—	1690
—	919	—	1647	—	932	—	1670	—	945	—	1692
—	920	—	1649	—	933	—	1672	—	946	—	1693

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ.

B. THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

EXPLANATIO IN CANTICUM CANTICORUM.

(*Francisco Zino interprete*)

1 *Dei amantissimo episcopo Joanni Theodoretus.* A Τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἰωάννῃ Θεοδώρητος.

Divinarum Scripturarum expositio cum animum purum atque ab omni macula alienum requirit, tum mentis oculos acres, qui et res **2** divinas queant perspicere, et in penetralia Spiritus ingredi audeant : tum linguam ejusmodi, quæ menti inserviat, ejusque sensum explicet pro dignitate. Mihi vero et animus magno peccatorum dedecore premitur : et mentis acies negotiorum, quæ mihi commissa sunt, curis ita præstringitur, ut humi affixa sacras Litteras accurate nequeat contemplari : et lingua mente etiam est inferior ac tardior. Verum quoniam tu, Joannes charissime, præcepisti ut Cantici canticorum librum interpretarer, et quæ obscure ac mystice dicta sunt,* perspicue ac plane declararem, ea quæ vires nostras superant B aggressi sumus : quamvis innumerabilibus tum urbanis, tum rusticanis, tum militaribus, tum civilibus, tum ad Ecclesiam, tum ad rempublicam pertinentibus occupationibus distracti simus : et vasto pelago nos commisimus, ut in litteræ profunditatem descendentes, tibi intelligentiæ margaritam extraheremus. Neque vero oleum ore sumpsimus, cujus auxilio tanquam factitio lumine ad investigandum uteremur : sed orationem ac pre-

Ἡ τῶν θείων λογίων ἐξήγησις δεῖται μὲν ψυχῆς κεκαθαρμένης, καὶ ῥύπου παντὸς ἀπηλλαγμένης· δεῖται δὲ καὶ διανοίας ἐπτερωμένης, καὶ καθορᾷν τὰ θεῖα δυναμένης, κατατολμώσης τῶν ἀδύτων τοῦ Πνεύματος· χρῄζει δὲ καὶ γλώττης ὑπουργούσης τῇ διανοίᾳ, καὶ τὴν ἐκείνης θεωρίαν ἀξίως ἑρμηνευούσης. Ἐμοὶ δὲ καὶ ψυχὴ πολὺν ἁμαρτημάτων φορυτὸν περικειμένη, καὶ φροντίσιν ὧν ἐγκεχείρισμαι πραγμάτων βεβαπτισμένη διάνοια, καὶ διὰ ταῦτα ταπεινὴ καὶ χαμαίζηλος, καὶ κατοπτεύειν ἀκριβῶς τὰ θεῖα μὴ δυναμένη λόγια, καὶ πρὸς τούτοις γλῶττα τῆς διανοίας νωθεστέρα καὶ βραδυτέρα. Ἐπειδὴ δὲ προσέταξας, ὦ φίλη μοι κεφαλή, τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων ἑρμηνεῦσαι τὴν βίβλον, καὶ τῶν αἰνιγματωδῶς καὶ μυστικῶς εἰρημένων σαφῆ καὶ δήλην τὴν διάνοιαν δεῖξαι, κατετολμήκαμεν [2] τῶν ὑπὲρ δύναμιν, καὶ ταῦτα μυρίαις ἀστικαῖς τε καὶ χωριτικαῖς, στρατιωτικαῖς τε καὶ πολιτικαῖς, ἐκκλησιαστικαῖς τε καὶ κοιναῖς περιεχόμενοι φροντίσι· τόν τε [3] βυθὸν τοῦ πελάγους κατεθαῤῥήσαμεν, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ γράμματος καταδῆναι τετολμήκαμεν, ἵνα σοὶ τὸν τοῦ νοήματος ἀνενέγκωμεν μαργαρίτην. Ἐλάβομεν δὲ οὐκ ἔλαιον ἐν τῷ στόματι, ἵν' εἰς ἔρευναν τοῦ ζητουμένου συνεργῷ χρήσωμαι χειροποιήτῳ φωτὶ,

VARIÆ LECTIONES.

[1] Cod. August. μακαριωτάτου. [2] Cod. κατετολμήτσμεν. [3] τε. Des. in cod.

Digitized by Google

ἀλλ' εὐχὴν καὶ ἱκετείαν, ἧς ὅτι μάλιστα χρῄζουσιν οἱ τῆς τῶν θείων λογίων διανοίας ἐφικέσθαι ποθοῦντες. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγειν· « Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια [a] ἐκ τοῦ νόμου σου. » Ταῦτα δεδιδαγμένοι, τὴν θείαν ἱκετεύσωμεν χάριν, ὑποδεῖξαι ἡμῖν τὴν τοῦδε τοῦ [5] βιβλίου διάνοιαν.

Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν τὸ Ἆσμα τῶν ἀσμάτων διαβαλλόντων, καὶ πνευματικὸν εἶναι τὸ βιβλίον οὐ πιστευόντων, μύθους δέ τινας οὐδὲ γραϊδίοις παραληροῦσιν ἁρμόττοντας ὑφαινόντων, καὶ λέγειν τολμώντων, ὡς σοφὸς [6] Σολομὼν εἰς ἑαυτὸν, καὶ τὴν τοῦ Φαραὼ θυγατέρα, τοῦτο συγγέγραφε, καὶ ἄλλοι δέ [7] τινες ταυτησὶ [8] τῆς συμμορίας ὑπάρχοντες, Ἀβισαὴ τὴν Σουναμῖτιν, ἀντὶ τῆς τοῦ Φαραὼ θυγατρὸς, εἶναι τὴν νύμφην ἀνεπλάσαντο· οἱ δὲ τούτων σεμνότερον νενοηκότες, βασιλικὸν τὸν λόγον ὠνομάκασι, καὶ νύμφην τὸν [9] λαὸν προσηγορεύκασι, τὸν δὲ βασιλέα νυμφίον· ἀναγκαῖον τοίνυν ἡγησάμεθα, τῆς ἑρμηνείας ἀρχόμενοι, τὴν διεψευσμένην ταύτην καὶ βλαβερὰν πρότερον διελέγξαι διάνοιαν, εἶθ' οὕτως σαφῆ τοῦ γράμματος τὸν σκοπὸν καταστῆσαι. Ἐχρῆν μὲν οὖν αὐτοὺς συνιδεῖν, ὡς πολὺ λίαν αὐτῶν καὶ σοφώτεροι, καὶ πνευματικώτεροι τυγχάνουσιν οἱ μακάριοι Πατέρες, οἱ τοῦτο τὸ βιβλίον ταῖς θείαις Γραφαῖς συντεταχότες, καὶ ἅτε δὴ πνευματικὸν κανονίσαντές τε αὐτὸ, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρέπειν ἀποφηνάμενοι. Οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ ἄλλως ὑπέλαβον, ταῖς ἁγίαις αὐτὸ Γραφαῖς συνηρίθμησαν, ἀκρασίας ἔχον καὶ φιληδονίας ὑπόθεσιν. Καὶ τί δεῖ τοὺς κάτω λέγειν Πατέρας, ἐξὸν αὐτοῦ τοῦ Θείου Πνεύματος καλέσαι τὴν μαρτυρίαν; Ἐπειδὴ γὰρ αἱ θεῖαι Γραφαὶ, αἱ μὲν ὑπὸ Μανασσοῦ, τοῦ πονηρίᾳ καὶ δυσσεβείᾳ τούς τε πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἅπαντας ἀποκρύψαντος, ἐνεπρήσθησαν· αἱ δὲ κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν [10] φροῦδοι παντελῶς ἐγένοντο· τῶν Βαβυλωνίων καὶ τὸν θεῖον ναὸν ἐμπρησάντων, καὶ τὴν πόλιν ἀνάστατον πεποιηκότων, καὶ τὸν λαὸν ἐξανδραποδισαμένων μετὰ πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν, τοῦ λαοῦ πάλιν ἀνακλήσεως τετυχηκότος, ὁ μακάριος Ἔσδρας, ἀνὴρ ἀρετῇ διαπρέπων, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος πλήρης γενόμενος, ὡς βοᾷ τὰ πράγματα, τὰς ἀναγκαίας ἡμῖν καὶ σωτηρίας παρεκτικὰς ἀναγράφει Γραφάς· καὶ οὐ μόνον τὰ Μωσέως συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰησοῦ, καὶ τῶν Κριτῶν, καὶ τῶν Βασιλέων ἱστορίαν, καὶ τοῦ γενναίου Ἰὼβ τὸ διήγημα· καὶ τὴν ἱερὰν τοῦ Δαβὶδ μελῳδίαν, τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐφροσύνην, καὶ τοὺς ἑκκαίδεκα προφήτας, καὶ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος τὰς παροιμίας, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστὴν, καὶ τὸ Ἆσμα τῶν ἀσμάτων. Πῶς τοίνυν ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν, ἣν φατε, τὸ βιβλίον, ὦ βέλτιστοι, εἰ ὁ μὲν Ἔσδρας ταῦτα συνέγραψεν, οὐκ ἐξ ἀντιγράφων δὲ ἔγραψεν, ἀλλὰ τοῦ θείου Πνεύματος πλήρης γενόμενος, ἵνα πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνάγραπτον παραπέμψῃ τὴν ὠφέλειαν; Τὰ γὰρ τῆς ἀκολασίας

A ces, quarum præsidio potissimum egent ii, qui ad sacrosanctæ Scripturæ cognitionem cupiunt pervenire. Sic enim dicere nos docuit beatus David : « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia e lege tua [a]. » Cum itaque hæc edocti simus, Dei gratiam, quæ nobis hujusce libri sensum atque intelligentiam aperiat, imploremus.

Cæterum, quia nonnulli eorum, qui Canticum canticorum calumniantur, ac spiritualem esse librum negant, fabulas [3] quasdam ne aniculis quidem delirantibus dignas contexunt; alii nimirum, quod sapiens Salomo de se ipso, deque Pharaonis filia scripserit; nonnulli autem ejusdem classis auctores pro Pharaonis filia sponsam esse Abisai Sunamitidem finxerunt; quidam vero prudentius con-
B siderantes, sermonem hunc regium appellarunt, ut sponsæ nomine populus, sponsi autem, rex intelligatur : necessarium esse putavimus, ut in ipso interpretationis initio prius falsas ac perniciosas istorum opiniones confutemus, deinde verum ac dilucidum scriptoris propositum ostendamus. Atqui debebant isti, se longe vel sapientia vel spiritu præstantiores agnoscere sanctos Patres, qui librum hunc inter divinas Scripturas collocarunt, eumque ut spiritu refertum comprobantes, Ecclesia dignum censuerunt. Neque enim, si aliter sensissent, sanctarum Scripturarum numero intemperantiæ ac libidinis argumentum ascripsissent. Sed quid ne-
C cesse est recentioris memoriæ Patrum auctoritatem adhibere, cum ipsius divini Spiritus uti liceat testimonio? Nam cum sacra Volumina partim sub Manasse, qui omnes, quotquot et ante et post ipsum fuerunt, scelere atque impietate superavit, combusta essent : partim captivitatis tempore, templo a Babyloniis* incenso, eversaque civitate, et populo in servitutem abducto, penitus interiissent : [4] beatus vir Esdras, excellenti virtute præditus, et Spiritu sancto plenus, ut res ipsa declarat, multis post annis, cum populus esset revocatus, necessarias nobis ac salutiferas Scripturas restituit : nec solum Mosis libros, sed et Josuæ, et Judicum, et Regum historiam, et strenui Jobi narrationem, et Ecclesiæ lætitiam, sacros Davidis cantus, et sedecim prophetas, et sapientis Salo-
D monis tum Proverbia, tum Ecclesiasten, tum Cantica canticorum. Si igitur Esdras, nullo adjutus exemplari, sed divino Spiritu afflatus, hæc ad omnium hominum utilitatem conscripsit, qui fieri potest, optimi viri, ut liber hic argumentum illud contineat quod affirmatis? Impudica enim scripta non a Spiritu divino, sed diabolico proficiscuntur. « Fructus enim Spiritus, ut inquit beatus Paulus [b], charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, fides, mansuetudo, continentia. » Si

[a] Psal. cxviii, 18. [b] Galat. v, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[a] θαυμάσια. Codd. add. σου. [5] τοῦ. Abest a cod. [6] ὡς σοφὸς, κ. τ. λ. In Theodorum Mopsuestenum hæc, ut nonnullis videtur, dicta sunt. Σοφὸς. Cod. præm. ὁ. [7] Cod. δὴ. [8] ταυτησί. Cod. præm. οἱ. [9] Cod. μέντοι. [10] καιρόν. Abest a cod.

Digitized by Google

divini Spiritus fructus est continentia, diabolici profecto est incontinentia. Incontinentiæ autem argumentum ex sententia vestra complectitur Canticum canticorum. Cernitis ergo quo maledicta vestra perveniant? Contumelia, qua librum afficitis, tendit in Spiritum sanctum. Hujus enim gratia repletus beatus Esdras librum amissum, ut diximus, renovavit. Quod cum beati Patres non ignorarent, eum in sacrarum Scripturarum numerum retulerunt. Quin etiam multi ex veteribus illum commentariis et interpretationibus illustrarunt: et qui deinceps non sunt interpretati, **5** ejus tamen sententiis scripta sua decorarunt. Nec solum Eusebius Palæstinus, et Origenes Ægyptius, et martyrii corona redimitus Cyprianus Carthaginensis, et his antiquiores, apostolisque propinquiores: verum etiam qui post in ecclesiis excelluere, magnus ille Basilius Proverbiorum principium exponens, et uterque Gregorius, quorum alter sanguine, alter amicitia Basilio conjunctus fuit, et fortis ille pietatis propugnator Diodorus, et Joannes, qui ad hunc usque diem doctrinæ fluentis irrigat universum orbem terrarum, et denique, ut paucis rem complectens consulam brevitati, qui postea fuere, librum hunc omnes spiritualem esse censuerunt. Quæ cum ita se habeant, consideremus, an æquum sit, ut tot tantisque viris despectis, contemptoque ipso Spiritu sancto, proprias opiniones consectemur, non audientes eum, qui præclare dicit: « Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ ipsarum [c]; » et beatum Paulum de quibusdam ita loquentem: « Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor ipsorum [d]. » Nos igitur cum beato Petro ita clamemus: « Obedire oportet Deo magis quam hominibus [e]. » Dicamus item ad illos: « An justum sit in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, judicate: nos enim non possumus, quæ vidimus per Spiritum sanctum, et audivimus, non loqui [f]. » Verum ne nobis tantum consulere, adversarios autem negligere videamur, age, unde morbi occasionem arripuerint, investigemus, et medelam ipsis, quoad fieri potest, **6** ex sacris Scripturis afferamus.

συγγράμματα, οὐ τοῦ θείου Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου πνεύματος. « Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. » Εἰ δὲ τοῦ θείου Πνεύματος καρπὸς ἡ ἐγκράτεια, τοῦ ἐναντίου δηλονότι ἡ ἀκρασία· ἀκρασίας δὲ ὑπόθεσιν, ὥς φατε, περιέχει τοῦ Ἁσματος τῶν ἀσμάτων τὸ σύγγραμμα. Ὁρᾶτε τοίνυν ποῦ τὰ τῆς βλασφημίας χωρεῖ; Κατὰ γὰρ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡ κατὰ τοῦ βιβλίου λοιδορία τολμᾶται. Τῆς γὰρ τούτου χάριτος ἐμπλησθεὶς ὁ μακάριος Ἔσδρας διαφθαρὲν, ὡς ἔφαμεν, τὸ βιβλίον ἀνενεώσατο· καὶ τοῦτο συνειδότες οἱ μακάριοι Πατέρες ταῖς θείαις αὐτὸ Γραφαῖς συντετάχασι. Πολλοὶ δὲ αὐτὸ τῶν παλαιῶν καὶ ἡρμηνεύκασιν· οἱ δὲ τοῦτο ἐφεξῆς μὴ πεποιηκότες, ταῖς ἐκεῖθεν χρήσεσι τὰ οἰκεῖα συγγράμματα κατεκόσμησαν. Καὶ οὐ μόνον Εὐσέβιος ὁ Παλαιστινὸς, καὶ Ὠριγένης ὁ Αἰγύπτιος, καὶ Κυπριανὸς ὁ Καρχηδόνιος, ὁ καὶ τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀναδησάμενος, καὶ οἱ τούτων παλαιότεροι, καὶ τῶν ἀποστόλων πλησιέστεροι· ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις διαπρέψαντες, πνευματικὸν ἔγνωσαν τὸ βιβλίον, Βασίλειός τε ὁ μέγας τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν ἑρμηνεύων, καὶ Γρηγόριος ἑκάτερος, ὁ μὲν τὴν ἐκείνου συγγένειαν, ὁ δὲ τὴν φιλίαν αὐχῶν, καὶ Διόδωρος ὁ γενναῖος τῆς εὐσεβείας πρόμαχος· καὶ Ἰωάννης ὁ τοῖς ῥεύμασι τῆς διδασκαλίας μέχρι καὶ τήμερον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀρδεύων, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους [11] ἅπαντες, ἵνα συνελὼν εἴπω, καὶ τοῦ λόγου διαφύγω τὸ μῆκος. Συνίδωμεν τοίνυν, εἰ δίκαιον τοσούτους καὶ τοιούτους ἄνδρας διαπτύσαντας, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ παναγίου καταφρονήσαντας Πνεύματος, ταῖς οἰκείαις ἐννοίαις ἀκολουθεῖν, μὴ πειθομένους τῷ καλῶς εἰρηκότι· « Λογισμοὶ ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι αὐτῶν· » μηδὲ ἀκούοντας τοῦ μακαρίου Παύλου περί τινων λέγοντος, ὅτι « Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. » Διὸ ἡμεῖς μετὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου βοῶμεν· « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. » Ἐροῦμεν δὲ καὶ πρὸς αὐτούς· « Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν μᾶλλον ἀκούειν ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε· ἡμεῖς γὰρ οὐ δυνάμεθα, ἃ εἴδομεν διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. » Ἵνα δὲ μὴ μόνον αὐτῶν ἡμῶν φροντίζωμεν, αὐτοὺς δὲ βλαπτομένους παρίδωμεν, φέρε ζητήσωμεν, πόθεν αὐτοῖς γέγονεν ἡ τῆς βλάβης ἀφορμὴ, καὶ τὴν δυνατὴν αὐτοῖς θεραπείαν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν προσενέγκωμεν.

Legentes, ut arbitror, hoc volumen, animadvertentesque in eo unguenta, et oscula, et femora, et ventrem, et umbilicum, et genas, et oculos, et lilia, et mala, et nardum, et stacten, et myrrham, et his similia, cum propriam divinæ Scripturæ consuetudinem ignorarent, noluerunt ingredi, et litteræ velum transilire, atque intus spiritum intueri, ac revelata facie gloriam Domini contemplari: sed quæ dicta sunt carnaliter intelligentes,

Ἀναγινώσκοντες, ὡς οἶμαι, τοῦτο τὸ σύγγραμμα, καὶ ὁρῶντες ἐν αὐτῷ μύρα καὶ φιλήματα, καὶ μηροὺς, καὶ κοιλίαν, καὶ ὀμφαλὸν, καὶ σιαγόνας, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ κρῖνα, καὶ μῆλα, καὶ νάρδον, καὶ στακτὴν, καὶ σμύρναν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ τῆς θείας Γραφῆς ἀγνοοῦντες τὰ ἰδιώματα, οὐκ ἠθέλησαν διαδῦναι, καὶ τοῦ γράμματος ὑπερβῆναι τὸ κάλυμμα, καὶ ἐντὸς γενέσθαι τῷ πνεύματι, καὶ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρισθῆναι·

[c] Sap. IX, 14. [d] Rom. I, 21. [e] Act. V, 29. [f] Act. IV, 19, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[11] cod. ἐκείνων.

Digitized by Google

ἀλλὰ σαρκικῶς νενοηκότες τὰ εἰρημένα, εἰς ἐκείνην τὴν βλασφημίαν ἐξώκειλαν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ πολλὰ τροπικῶς ἡ θεία λέγει Γραφή· καὶ ἑτέροις ὀνόμασι κεχρημένη, ἕτερα δὲ διὰ τούτων [12] σημαίνει. Περὶ γὰρ τοῦ Βαβυλωνίου διηγουμένη, οὔτε τὸ κύριον ὄνομα τέθεικεν, οὔτε τὸ κοινὸν τῆς φύσεως· οὔτε γὰρ Ναβουχοδονόσωρ ὠνόμασεν, οὔτε ἄνθρωπον προσηγόρευσεν· ἀλλά φησιν· « Ὁ ἀετὸς ὁ μεγαλοπτέρυγος, ὁ μακρὸς τῇ ἐκτάσει, ὁ πλήρης ὀνύχων· ὃς ἔχει τὸ ἤγημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἔλαβε τὰ ἐπίλεκτα τῆς κέδρου, τὰ ἄκρα τῆς ἁπαλότητος ἀπέκνισε. » Καὶ οὐδεὶς πώποτε τὸν ἀετὸν, ἀετὸν [13] ἐνόησεν, οὔτε τὸν Λίβανον, Λίβανον, οὔτε τὴν κέδρον, κέδρον [14]· ἀλλ' ἀετὸν μὲν τὸν βατιλέα, ἐπειδὴ καὶ τὸ ζῶον βασιλικόν· μεγαλοπτέρυγον δὲ, διὰ τὸ πλάτος τῆς βασιλείας· πλήρη δὲ ὀνύχων, διὰ τὸ πλῆθος τῆς στρατιᾶς. Ἤγημα δὲ αὐτὸν ἔχειν ἔφησε, διὰ τὸ θείῳ νεύματι ἀγόμενον πεποιηκέναι ἃ πεποίηκε. Λίβανον δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ προσηγόρευσε, διὰ τὸ δασὺ καὶ πυκνὸν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων. Ἁπαλὰ δὲ τῆς κέδρου, τοὺς ἁβροὺς καὶ τρυφῇ προσέχοντας, καὶ ἐν ἀξιώμασι [15] διαπρέποντας. Καὶ ταῦτα οὕτω νοεῖν, οὐ μόνον τοῖς τῆς εὐσεβείας τροφίμοις, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίοις σύνηθες, τοῖς παχύτερον καὶ σαρκικώτερον τὰς θείας νοοῦσι Γραφάς. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ζαχαρίας· « Διάνοιξον, ὁ Λίβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου· ὀλολυζέτω πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος. » Καὶ οὔτε Λίβανον νοοῦμεν τὸν Λίβανον, οὔτε κέδρους τὰς κέδρους, οὔτε πῦρ τὸ πῦρ, οὔτε πίτυς τὰς πίτυς· ἀλλὰ πῦρ μὲν πάλιν τὸν Βαβυλώνιον, ὃν ὁ Ἐζεκιὴλ [16] ἀετὸν προσηγόρευσε· Λίβανον δὲ, τὴν Ἱερουσαλήμ· κέδρους δὲ, τοὺς ἐπὶ πλούτῳ βριθομένους, καὶ ἐν ἀξιώμασι λαμπρυνομένους· πίτυς δὲ τοὺς τούτων ὑποδεεστέρους. Διὸ ἐπάγει· « Ὀλολυζέτω πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος, » ὅτι μεγάλως μεγιστᾶνες ἐταλαιπώρησαν. Καὶ τί δεῖ πάντα καταλέγειν, ὅσα τροπικῶς ἡ θεία λέγει Γραφή; Τἄλλα τοίνυν καταλιπόντες, φέρε δείξωμεν τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὡς γυναικὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων πληθύϊ διαλεγόμενον, καὶ τοιούτοις ὀνόμασι μελῶν κεχρημένον, οἷς ὁ Σολομὼν περὶ ταύτης τῆς νύμφης συγγράφων ἐχρήσατο.

A in hanc blasphemiam prolapsi sunt. Oportebat autem eos considerare, hunc esse etiam in Veteri Testamento divinæ Scripturæ morem, ut multa figurate dicat, et sub aliis vocabulis alia significet. Nam cum de Babyloniæ rege loqueretur, nec proprium illius, nec commune naturæ nomen posuit, neque enim Nabuchodonosorem, neque hominem appellavit: sed, « Aquila, inquit, grandis magnarum alarum, longa extensione, unguium plena, quæ habet ductum intrandi in Libanum, abstulit electa cedri, et summitates teneritudinis ejus avulsit [a]. » Nec quisquam tamen unquam per aquilam, aquilam, neque per Libanum, Libanum, nec per cedrum cedrum intellexit: sed pro aquila, quæ regium est animal, regem ipsum, pro alis autem magnis, amplitudinem regni, pro unguium vero multitudine, copias militum. Porro « ductum » dixit, quia nutu divino ferebatur, ad ea quæ gessit perpetranda. Per Libanum autem Hierosolymam significavit, propter multa ac magna illius munera spiritualia. Nam mollia 7 cedri innuunt homines deliciis ac voluptatibus deditos, et in dignitatibus constitutos. Atque hæc quidem sic intelliguntur, non solum a pietatis alumnis, verum etiam a Judæis, qui crassius et carnalius divinas Scripturas solent interpretari. Et beatus Zacharias: « Aperi, inquit, Libane, portas tuas: et comedat ignis cedros tuas. Ululet pinus, quia cecidit cedrus [b]. » Per Libanum non intelligimus Libanum, neque per cedrum, cedrum, neque per ignem, ignem, neque per abietem, abietem: sed ignis rursus regem Babyloniæ designat, quem Ezechiel aquilam nominavit; Libanus Hierosolymam, cedrus homines divitiis et honoribus superbos atque insignes, pinus vero his abjectiores. Idcirco subjicit: « Ululet pinus, quia cecidit cedrus: » quoniam proceres vehementur afflicti sunt. Verum non est necesse cuncta commemorare, quæ per translationem divina dicit Scriptura. Omissis igitur reliquis, ostendamus omnium Deum etiam in Veteri Testamento cum Judæorum gente tanquam cum muliere colloquentem, atque iisdem utentem membrorum vocabulis, quibus de hac sponsa scribens usus est Salomo.

Φησὶ τοίνυν πρὸς τὸν Ἐζεκιὴλ ὁ τῶν ὅλων Θεός· « Υἱὲ ἀνθρώπου, διαμάρτυραι τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰς [17] ἀνομίας αὐτῆς· καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τῇ Ἱερουσαλήμ· Ἡ ῥίζα σου καὶ ἡ γένεσίς σου, ἐκ γῆς [18] Χαναάν. Ὁ πατήρ σου Ἀμορῥαῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία· καὶ ἡ γένεσίς σου, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης, οὐκ ἐτμήθη ὁ ὀμφαλός σου, καὶ οὐκ ἔδησαν τοὺς μαστούς σου· καὶ ἐν ὕδατι οὐκ ἐλούσθης

Sic igitur universorum Deus Ezechielem alloquitur: « Fili hominis, notas fac Hierosolymæ iniquitates ejus, et dices: Hæc dicit Dominus Deus Hierosolymæ: Radix tua, et generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chettæa. Et generatio tua hæc fuit die quo nata es: non est præcisus umbilicus tuus, et non vinxerunt ubera tua, et aqua non es lota in salutem, neque

[a] Ezech. xvii, 3, 4. [b] Zach. xi, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[12] Cod. τοῦτο. [13] ἀετὸν ἀετόν. Cod. αὐτόν. [14] κέδρον. Abest a cod. [15] Cod. ἀξιώματι. [16] Ἰεζεκιήλ. Ita quoque deinde. [17] τὰς — Ἱερουσαλήμ. Des. in cod. [18] γῆς. Cod. τῆς.

Digitized by Google

sale salita, 8 nec involuta pannis. Non pepercit super te oculus, ut facerem tibi unum de his, utque paterer tui causa : et abjecta es super faciem terræ, in abjectione animæ tuæ, die quo nata es. Et transivi super te, et vidi te mistam in sanguine tuo. Et dixi tibi : De sanguine tuo vita : multiplicare, quasi germen agri feci te. Et multiplicata, et grandis effecta, ingressa es in civitates civitatum. Ubera tua erecta sunt, et pilus tuus germinavit, et eras nuda, et confusione plena. Et transivi juxta te, et vidi te : et ecce tempus tuum, tempus divertentium : et expandi alas meas super te, et operui ignominiam tuam. Et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus. Et facta es mihi. Et lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum, et unxi te oleo. Et vestivi te discoloribus, et calceavi te hyacintho, et cinxi te bysso, et indui te subtilibus ex crinibus contextis. Et ornavi te ornamento, et dedi armillas ad manus tuas, et torquem circa collum tuum, et dedi inaurem super nares tuas, et rotulas super aures tuas, et coronam gloriosam in capite tuo [i]. » Et paucis interjectis : « Similam, inquit, et mel, et oleum comedisti. Et facta es valde pulchra, et exiit nomen tuum in gentibus propter pulchritudinem tuam [j]. » Et paulo post rursus : « Et accidit post omnem malitiam tuam, dicit Adonai Dominus, ædificasti tibi lupanar, et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. Ad omnem extremitatem viæ ædificasti lupanaria tua, 9 et corrupisti decorem tuum : et divisisti crura tua omni transeunti, et multiplicasti omnes fornicationes tuas. Et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carnium : et multiplicasti fornicationes tuas ad irritandum me. » Et rursus post pauca : « Nec facta es quasi meretrix mercedes colligens, sed mulier adultera similis tibi, quæ loco viri sui adulterat cum alienis : quæ præter virum suum accipit mercedes, et omnibus fornicantibus cum ipsa addit mercedes. Omnibus scortis dantur mercedes, tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis : et donis onerabas illos, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, et post te non erit fornicatio. In eo enim, quod dedisti mercedes, et mercedes non accepisti, factum est in te perversum [k]. » Et quæ sequuntur, sunt ejusdem generis.

Quidnam dicent ii, qui Cantici canticorum scripta carpunt, et tanquam impudica interpretari minime verentur, cum in Veteri Testamento non dissimilia dici de gente Judæorum invenerint? Ecce

[i] Ezech. xvi, 2-12. [j] Ibid. 13, 14. [k] Ibid. 31-34.

εἰς σωτηρίαν, οὐδὲ ἁλὶ ἡλίσθης, καὶ [19] ἐν σπαργάνοις οὐκ ἐσπαργανώθης· οὐδὲ ἐφείσατο ὁ ὀφθαλμός ἐπὶ σοὶ τοῦ ποιῆσαί σοι [20] ἓν ἐκ πάντων τούτων τοῦ παθεῖν τι ἐπὶ σοί· καὶ ἀπερρίφης ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου τῇ σκολιότητι τῆς ψυχῆς σου, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης. Καὶ διῆλθον ἐπὶ σὲ, καὶ εἶδόν σε, πεφυρμένην ἐν τῷ αἵματί σου. Καὶ εἶπά σοι· Ἐκ τοῦ αἵματός σου ζωὴ, πληθύνου· καθὼς ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἀγροῦ δέδωκά σε. Καὶ ἐπληθύνθης, καὶ ἐμεγαλύνθης, καὶ εἰσῆλθες εἰς πόλεις πόλεων. Οἱ μαστοί σου ἀνωρθώθησαν, καὶ ἡ θρίξ σου ἀνέτειλε. Σὺ δὲ ἦς γυμνὴ, καὶ ἀσχημονοῦσα. Καὶ διῆλθον διὰ σοῦ, καὶ εἶδόν σε· καὶ ἰδοὺ καιρός σου, καὶ καιρὸς καταλυόντων· καὶ διεπέτασα τὰς πτέρυγάς μου ἐπὶ σοὶ, καὶ ἐκάλυψα τὴν ἀσχημοσύνην σου. Καὶ ὤμοσά σοι, καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Καὶ ἐγένου μοι. Καὶ ἔλουσά σε ὕδατι, καὶ ἀπέπλυνα τὸ αἷμά σου ἀπὸ σοῦ· καὶ ἔχρισά σε ἐν ἐλαίῳ. Καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλα· καὶ ὑπέδοσά σε ὑάκινθον, καὶ ἔζωσά σε βύσσῳ, καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ. Καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ, καὶ περιέθηκα ψέλλια περὶ τὰς χεῖράς σου, καὶ κάθεμα περὶ τὸν τράχηλόν σου· καὶ ἔδωκα ἐνώτιον περὶ τὸν μυκτῆρά σου, καὶ τροχίσκους ἐπὶ τὰ ὦτά σου, καὶ στέφανον καυχήσεως ἐπὶ τὴν κεφαλήν σου. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Σεμίδαλιν, καὶ μέλι, καὶ ἔλαιον ἔφαγες. Καὶ ἐγένου καλὴ σφόδρα· καὶ ἐξῆλθέ σου ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τῷ κάλλει σου. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· « Καὶ ἐγένετο μετὰ πάσας τὰς κακίας σου, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, καὶ ᾠκοδόμησας σεαυτῇ οἴκημα πορνικόν· καὶ ἐποίησας σεαυτῇ ἔκθεμα ἐν πάσῃ πλατείᾳ, καὶ ἐπ' ἀρχὴν πάσης ὁδοῦ ᾠκοδόμησας τὰ πορνεῖα [21]· καὶ ἐλυμήνω τὸ κάλλος σου, καὶ διήγαγες τὰ σκέλη σου παντὶ παρόδῳ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου· καὶ ἐξεπόρνευσας ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Αἰγύπτου τοὺς ὁμορροῦντάς σοι, τοὺς μεγαλοσάρκους· καὶ πολλαχῶς [22] ἐξεπόρνευσας τοῦ παροργίσαι με. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· « Καὶ οὐκ ἐγένου ὡς πόρνη συνάγουσα τὰ μισθώματα· ἡ γυνὴ ἡ μοιχωμένη ὑπὸ τὸν ἄνδρα αὐτῆς εἰς ἀλλοτρίους, ὁμοία σοι· ἡ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς λαμβάνουσα μισθώματα, καὶ πᾶσι τοῖς ἐκπορνεύσασιν εἰς αὐτὴν προσδιδοῦσα μισθώματα. Πάσαις πόρναις δίδοται μισθώματα· σὺ δὲ προέδωκας μισθώματα πᾶσι τοῖς ἐρασταῖς σου· καὶ [23] ἐφόρτιζες αὐτοὺς τοῦ ἔρχεσθαι πρὸς σὲ κυκλόθεν ἐν τῇ πορνείᾳ σου. Καὶ ἐγένετο ἐν σοὶ διεστραμμένον παρὰ τὰς γυναῖκας ἐν τῇ πορνείᾳ σου· καὶ [24] μετὰ σὲ οὐ πορνεύσουσιν. Ἐν τῷ προσδιδόναι σε μισθώματα, καὶ σοι μισθώματα οὐκ ἐδόθη, ἐγένετο ἐν σοὶ διεστραμμένον. » Καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ αὐτοῦ εἴδους ὑπάρχοντα.

Τί ἂν εἴποιεν οἱ τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων βλασφημοῦντες τὸ σύγγραμμα, καὶ ἀκολάστως αὐτὸ νοεῖν τολμῶντες, τοιαῦτα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ περὶ τῆς Ἰουδαίων πληθύος εὑρίσκοντες εἰρημένα;

VARIÆ LECTIONES.

[19] καὶ — ἐσπαργ. Des. in cod. [20] σοι. Cod. σέ. [21] Cod. τὰς πορνείας σου. [22] πολλαχῶς. Cod. add. δέ. [23] καί. Abest a cod. [24] καὶ — διεστραμμένον. Des. in cod.

Digitized by Google

Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐνταῦθα μαστοὺς, καὶ ὀμφαλὸν, καὶ σκέλη, καὶ χεῖρας, καὶ ῥῖνας, καὶ ὦτα, καὶ κάλλος, καὶ ἀγάπην, καὶ περίληψιν, καὶ συνάφειαν εὑρίσκομεν. καὶ πάντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων εἰρημένα; καὶ οὐδὲν οὕτω νοοῦμεν, ὡς ἀναγινώσκομεν, οὐδὲ τῷ ἀποκτείνοντι πειθόμεθα γράμματι· ἀλλ' ἐντὸς τούτου γενόμενοι, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐρευνῶμεν διάνοιαν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ φωτιζόμενοι πνευματικῶς ἐκλαμβάνομεν τὰ τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἀκούοντες πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ λέγοντος τοῦ Θεοῦ, « Ὁ πατήρ σου Ἀμορῥαῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία, » οὐ φυσικὴν, ἀλλὰ γνωμικὴν νοοῦμεν συγγένειαν. Κατὰ γὰρ φύσιν, τοῦ Ἀβραὰμ ἦσαν ἀπόγονοι, ὃς ἐκ τοῦ Σὴμ κατῆγε τὸ γένος· κατὰ δὲ τὴν τοῦ τρόπου μοχθηρίαν, τῷ γένει τοῦ καταράτου συνέβαινον Χαναάν. Διὸ καὶ τὸν πατέρα Ἀμορῥαῖον, τὴν δὲ μητέρα εἶναι λέγει Χεταίαν· παῖδες δὲ οὗτοι τοῦ Χαναάν. Ὧν γὰρ τὴν πονηρίαν ἐμιμήσαντο, τούτων [25] ἔλαχον τὴν συγγένειαν. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐξεληλυθόσιν ἔλεγε· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς, Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Καὶ τοὺς τὸν Ἀβραὰμ αὐχοῦντας, γεννήματα ἐχιδνῶν προσηγόρευσεν, διὰ τὴν τῆς πονηρίας συγγένειαν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοῖς εἰρηκόσιν, « Ἡμεῖς Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραὰμ, » ἀπεκρίνατο λέγων· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ. » Καὶ δεικνὺς τὴν αἰτίαν ἐπάγει· « Καὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. » Καὶ δηλῶν ὁποῖα, « Ἐκεῖνος, φησὶν, ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς· » οὕτως τοιγαροῦν καὶ ἐνταῦθα ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεός· « Ἡ ῥίζα σου καὶ ἡ γένεσίς σου, ἐκ γῆς Χαναάν. Ὁ πατήρ σου Ἀμορῥαῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία. » Εἶτα δεικνὺς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγὴν, τὴν ἀτημέλητον καὶ κηδεμονίας οὐδεμιᾶς ἠξιωμένην· « Ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης, φησὶν, οὐκ ἔδησαν τοὺς μαστούς σου. » Τροπικῶς καὶ τοὺς μαστοὺς, καὶ τοὺς δεσμοὺς προσαγορεύσας, ἐπειδὴ ἔθος ταῖς παρθένοις παιδόθεν τῶν μαστῶν ἐπιμελεῖσθαι. Διὸ καὶ διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός· « Μὴ ἐπιλήσεται νύμφη τοῦ κόσμου αὐτῆς; ἢ παρθένος τῆς στηθοδεσμίδος αὐτῆς; » ἐπιμελοῦνται δὲ τούτων παρθένοι, τοῖς οἰκείοις νυμφίοις ἀρέσκειν βουλόμεναι. Ἐπεὶ οὖν [26] οὐδεμιᾶς ἐπιμελείας τετύχηκε μετὰ τὸν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ παροικίας καιρὸν ἡ Ἰουδαίων πληθὺς, οὐδὲ τῶν τῆς ἀρετῆς μορίων ἐφρόντισαν, εἰκότως φησίν· « Ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης, οὐκ ἔδησαν τοὺς μαστούς σου· » τουτέστι, τὸ θρεπτικὸν τῆς ψυχῆς μόριον, τὸ τοῦ θρεπτικοῦ γάλακτος γεννητικὸν, ἐπιμελείας οὐκ ἠξίωσαν, ὥστε εἰς καιρὸν ὀρέξαι τοῖς μετὰ ταῦτα τῆς διδασκαλίας τὰς θηλάς. Καὶ ἐπιμένων τῇ τροπῇ, « Ἐν ὕδατι, φησὶν, οὐκ ἐλούσθης· » τουτέστι, Τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρείας οὐκ ἀπώσω τὸν ῥύπον· ἀλλὰ

A enim et hic ubera, et umbilicum, et crura, et manus, et nares, et aures, et formam, et dilectionem, et complexum, et conjunctionem invenimus, eaque omnia dicta de Deo universorum : neque tamen, ut legimus, sic intelligimus, neque occidenti adhæremus litteræ, sed interius penetrantes sensum investigamus, ejusque lumine illustrati, quæ spiritualia **10** sunt, spiritualiter intelligimus. Et cum Deum audimus his verbis Hierosolymam alloquentem : « Pater tuus Amorrhæus, mater tua Chettæa, » non naturæ, sed mentis cognationem consideramus. Natura enim erant filii Abrahæ, qui ex Semo genus ducebat : morum autem improbitate erant ex genere maledicti Chanaanis. Ideo patrem appellat Amorrhæum, matrem autem Chettæam, quia hi B Chanaanis erant filii. Quorum enim scelera imitabantur, eorum erant sortiti cognationem. Quamobrem et beatus Joannes Baptista exeuntibus ad se dicebat : « Genimina viperarum, quis ostendit vobis fore ut elabamini ex ira quæ veniet? Facite fructus dignos pœnitentia, et ne velitis dicere intra vos : Patrem habemus Abraham [l]. » Qui se filios Abrahæ jactitabant, eos, propter malitiæ cognationem, vocavit genimina viperarum. Quin etiam ipse Dominus dicentibus, Habemus patrem Abrahamum, respondit : « Vos ex patre vestro diabolo estis. » Et causam afferens, subjicit : « Et opera patris vestri vultis facere [m]. » Quæ autem ea sint opera declarans, « Ille, inquit, homicida erat ab initio [n]. » Eodem C modo et hic omnium Deus, « Radix, inquit, et generatio tua ex Chanaan : pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chettæa. » Deinde abjectam ac neglectam in Ægypto declarans vivendi rationem et disciplinam : « Quo, inquit, die genita es, non vinxerunt ubera tua. » Per translationem ubera et vincula dicit. **11** Mos enim est virginibus ab ipsa pueritia, ut uberum curam gerant. Hinc Deus etiam per Jeremiam prophetam : « Nunquid obliviscetur, inquit, virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ [o]? » Hæc autem virgines curant, ut placeant sponsis suis. Quoniam igitur populus Judæorum, post peregrinationem in Ægypto, nullam habuit vitæ disciplinam, nec virtutis partes excoluit, merito ait : « Die quo genita es, non vinxerunt ubera tua : » D hoc est, partem qua animus alitur, unde lac, quod nutriendi vim habet, gignitur, minime coluerunt, ut in tempore posteris disciplinæ papillas exhiberent. Et in translatione persistens, « Aqua, inquit, non es lota : » id est, Ab Ægyptiacæ idololatriæ sordibus non es mundata : sed ex servitute exeundo tanquam in lucem edita, adhuc partus signa retines, cum abluta non sis, sed maternas sordes circumferas. Huc spectant et quæ sequuntur : « Neque sale salita es, » quod obstetrices solent infantibus

[l] Luc. III, 7. [m] Joan. VIII, 44. [n] Ibid. [o] Jerem. II, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[25] τούτων. Des. in cod. [26] ἐπεὶ οὖν. Des in cod.

Digitized by Google

adhibere. Hoc item ex allegoriæ legibus intelligemus, ut sal spiritualem prudentiam significet, et divinam doctrinam, qua ea, quæ corrumpi possent, a putredine integra conservantur. Quamobrem et Dominus dicebat discipulis : « Habete sal [p] ; » et rursus : « Vos estis sal terræ. » Et in Veteri Testamento reperimus, nullum sine sale sacrificium fieri [r]. Sic illud item intelligendum est, « Non est præcisus umbilicus tuus. » Etenim, quoniam umbilicus, ut tradunt ii qui hæc profitentur, est velut radix quædam embryonis (per ipsum enim fetus **12** haurit alimentum, et augetur, atque perficitur) : idcirco Hierosolymam non esse præcisam hoc loco ait, quippe quæ, cum ex Ægypto esset genita, adhuc Ægyptiacam idololatriam hauriret, et ex materno utero fœdum illum cibum attraheret. « Et transivi, inquit, juxta te, et vidi te mistam in sanguine tuo. » Sacrificia illa significat, quæ idolis immolabantur. « Et dixi tibi : Vita de sanguine tuo, multiplicare. » Illis enim concessit ut immolarent : præcepit autem ut immolarent sibi : non quod ipse sacrificiis egeret, sed ut infirmitati ipsorum indulgeret. Victimis, inquit, et sanguine delectaris ? victimas igitur macta, non dæmonibus, sed mihi. Quamvis ego victimis non indigeam, fero tamen, undique consulens saluti tuæ. « Vita igitur, inquit, ex sanguine tuo, multiplicare. » Ad eumdem modum intelligendum est illud : « Ubera tua erecta sunt : » quæ enim præ nimia lascivia, atque idolorum insania dejecta prius pendebant, diligentia et curatione mea erecta sunt, et ad virginum redacta modum. Ostendit mutationem in melius, et impetum ad superiora, et temperantiæ studium. « Et capillus tuus, inquit, germinavit, » hoc est, cum esses omni ornatu spoliata, repente capillos, qui ornamento esse possent, extulisti. « Nuda autem eras, et confusione plena. » Nondum enim lex data, neque tabernaculum constructum fuerat, nec missa dona sponsalia. Itaque subjicit : « Et transivi juxta te, et vidi te : et ecce tempus tuum et tempus divertentium : » hoc est, Ad nubendum apta **13** facta es, et ad conjugium idonea. « Quapropter expandi alas meas super te, et operui ignominiam tuam. » Per alas varia munerum genera intelligit : nempe sacerdotium, prophetiam, rempublicam, regnum, miracula, dona illa, quæ verbis nequeunt explicari. « Et juravi tibi. » Hoc in magni Mosis scriptis perspicue cernitur. « Levabo enim, inquit, in cœlum manum meam, et jurabo per dexteram meam, et dicam : Vivo ego in sæculum [s]. » Et rursus : « Vivo ego, et vivit nomen meum, et implebit manus Domini universam terram [t]. » Juramenta igitur sua illi in memoriam revocat, « Juravi, inquiens, tibi, et ingressus sum in pacto tecum, ait Dominus Deus. » Legitimum,

καὶ οἱονεὶ τεχθεῖσα τῷ τῆς δουλείας ἐκείνης ἐξελθεῖν, ἔτι φέρεις τὰ τοῦ τόκου σημεῖα, μὴ ἀπολουσαμένη, ἀλλὰ τὸν μητρῷον [27] περικειμένη ῥύπον. Ἀκολούθως τούτοις ἐπάγει · « Οὐδὲ ἀλὶ ἡλίσθης, » ὅπερ ἔθος ταῖς μαίαις προσφέρειν τοῖς βρέφεσι. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ τοὺς τῆς ἀλληγορίας νόμους νοήσομεν · ἅλας εἰδότες τὴν πνευματικὴν σύνεσιν, καὶ τὴν θείαν διδασκαλίαν, τὴν διαστύφουσαν τὰ σεσηπότα, καὶ σῶα φυλάττουσαν. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς · « Ἔχετε ἅλας · » καὶ πάλιν, « Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς. » Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ εὑρίσκομεν οὐδεμίαν θυσίαν ἄνευ ἁλῶν προσφερομένην. Οὕτως νοοῦμεν τὸ, « Οὐκ ἐτμήθη ὁ ὀμφαλός σου. » Ἐπειδὴ γὰρ οἷόν τις ῥίζα τοῦ ἐμβρύου, κατὰ τοὺς τὰ τοιαῦτα δεινοὺς, ὁ ὀμφαλὸς ὑπάρχει (δι' αὐτοῦ γὰρ ὡς διά τινος ῥίζης ἀρύεται τὴν τροφὴν, καὶ αὔξεται, καὶ τελειοῦται) · εἰκότως ἐνταῦθα τὴν Ἱερουσαλὴμ ἔφη μὴ τετμῆσθαι · ὡς ἐξ Αἰγύπτου μὲν τεχθεῖσαν, ἔτι δὲ καὶ [28] τὴν Αἰγυπτιακὴν εἰδωλολατρείαν ἀρυομένην, καὶ ἐκ τῆς μητρῴας [29], νηδύος τὴν πονηρὰν ἐκείνην ἕλκουσαν τροφήν. « Καὶ διῆλθον ἐπὶ σὲ, φησὶν, καὶ εἶδόν σε πεφυρμένην ἐν τῷ αἵματί σου. » Σημαίνει δὲ τὰς τοῖς εἰδώλοις προσφερομένας θυσίας. « Καὶ εἶπά σοι · Ἐκ τοῦ αἵματός σου ζωὴ, πληθύνου. » Ἐπειδὴ συνεχώρησε μὲν αὐτοῖς θύειν · αὐτῷ δὲ θύειν ἐνομοθέτησεν, οὐκ αὐτὸς θυσίας δεόμενος, ἀλλὰ τῇ ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, Χαίρεις, φησὶ, θυσίαις καὶ αἵμασι ; μὴ τοῖς δαίμοσι θύε · ἀλλ' ἐμοὶ πρόσφερε τὰς θυσίας. Ἀνέχομαι γὰρ, μὴ δεόμενος τῶν θυμάτων, σοὶ παντα-χόθεν πραγματευόμενος σωτηρίαν. Διὰ τοῦτό φησιν · « Ἐκ τοῦ αἵματός σου ζωὴ, πληθύνου. » Οὕτω νοήσωμεν τὸ, « Οἱ μαστοί σου ἀνωρθώθησαν · » ἀντὶ τοῦ, Καθειμένοι [30] πρότερον διὰ τὴν πολλὴν ἀκολασίαν καὶ ἀκρασίαν, καὶ τὴν περὶ τὰ εἴδωλα μανίαν, ἐπιμελείας παρ' ἐμοῦ τυχόντες ἀνωρθώθησαν, καὶ οἱονεὶ παρθένων [31] ἐγένοντο. Δηλοῖ δὲ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἄνω ὁρμὴν, καὶ τῆς ἐγκρατείας τὴν κτῆσιν. « Καὶ ἡ θρίξ σου, φησὶν, ἀνέτειλε · » τουτέστι κόσμου παντὸς ἐστερημένη, ἐξαίφνης ἔσχηκας τρίχας κοσμῆσαι δυναμένας. « Σὺ δὲ ἦσθα γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα · » οὐδέπω γὰρ οὔτε νόμος ἐδέδοτο, οὔτε σκηνὴ κατεσκεύαστο, οὔτε τὰ νυμφικὰ ἔδνα προσενήνεκτο. Διὸ ἐπάγει · « Καὶ διῆλθον διὰ σοῦ, καὶ εἶδόν σε · καὶ ἰδοὺ καιρός σου, καὶ καιρὸς καταλυόντων · » ἀντὶ τοῦ, Ὡραία ἐγένου γάμου, καὶ ἐπιτηδεία πρὸς συνάφειαν. « Διὸ διεπέτασα πτέρυγάς μου ἐπὶ σέ · καὶ ἐκάλυψα τὴν ἀσχημοσύνην σου. » Σημαίνει δὲ διὰ τῶν πτερύγων τὰ ποικίλα χαρίσματα · τὴν ἱερωσύνην, τὴν προφητείαν, τὴν δημαγωγίαν, τὴν βασιλείαν, τὰ θαύματα, τὰς ἀῤῥήτους ἐκείνας δωρεάς. « Καὶ ὠμοσά σοι. » Τοῦτο σαφῶς ἔστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς τοῦ μεγάλου Μωσέως συγγράμμασιν. « Ἀρῶ γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χεῖρά μου, καὶ ὀμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου · καὶ ἐρῶ · Ζῶ

[p] Marc. IX, 50. [q] Matth. V, 13. [r] Levit. II, 13. [s] Deut. XXXII, 40. [t] Num. XIV, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[27] μητρῶον. Des. in cod. relicto spatio. [28] καὶ Des. in cod. [29] μητρῴας. Des. ibid. relicto spatio. [30] Cod. καθήμενοι. [31] Cod. παρθένοι.

Digitized by Google

ἐγὼ εἰς τὸν αἰῶνα. » Καὶ πάλιν· « Ἀλλ' ἢ ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῇ τὸ ὄνομά μου, καὶ ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶσαν τὴν γῆν. » Διὸ τῶν γεγενημένων αὐτῇ ὅρκων ἀναμιμνήσκει, καί φησιν· « Ὡμοσά σοι, καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Ἔννομον, φησὶ, γέγονε τὸ συνοικέσιον, καὶ συνθῆκαι μεταξὺ ἡμῶν γεγένηνται· καὶ προικῷα γραμματεῖα παρηκολούθησαν, αἱρέσεις ἐννόμους ἔχοντα, σημαινούσας ὡς εἰ παραβαίης τὰς κειμένας συνθήκας, καὶ τῆς οἰκίας ἐκβληθήσῃ, καὶ τῶν ἕδνων ἀποστερηθήσῃ, καὶ ἀπελεύσῃ γυμνὴ, ὥσπερ εἰσελήλυθας. Σὺ γὰρ οὐδὲ τῷ γάμῳ προσενήνοχας. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐρύπωμένην ἐξεκάθηρα, ἀλὸς [32] ἐστερημένην διήρτυσα, καὶ γυμνὴν οὖσαν ἠμφίασα, καὶ ἀκόλαστον οὖσαν ὀρθοὺς ἔχειν πεποίηκα τοὺς μαστούς. Διὸ ἐπάγει· « Καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· καὶ ἐγένου μοι, καὶ ἔλουσά σε ὕδατι, καὶ ἀπέπλυνα τὸ αἷμά σου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἔχρισά σε ἐν ἐλαίῳ, καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλα· καὶ ὑπέδυσά σε ὑάκινθον, καὶ ἔζωσά σε βύσσῳ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ τοῦτο [33] δὲ ἔστι μαθεῖν ἀκριβῶς ἐκ τῶν τοῦ θειωτάτου Μωσέως συγγραμμάτων. Ἐκεῖνος γὰρ τὸν ἱερατικὸν κατασκευάζει κόσμον, καὶ τὸ ἅγιον ἔλαιον τῆς χρίσεως, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων διδαχθεὶς τῆς κατασκευῆς τὸν τρόπον. Οὕτω νοήσωμεν τὰ ψέλλια τῶν χειρῶν, καὶ τὸ κάθεμα [34] τοῦ τραχήλου, καὶ τὸ ἐνώτιον τοῦ μυκτῆρος, καὶ τοὺς τροχίσκους τῶν ὤτων, καὶ τὸν στέφανον τῆς καυχήσεως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κείμενον. Ψέλλια γὰρ χειρῶν τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὀνομάζει· τροχίσκους δὲ ὤτων τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν, ὧν ἔχεσθαι δεῖ καθάπερ ἡ ἀκοὴ τοῦ τροχίσκου· κάθεμα δὲ τοῦ τραχήλου τὸν τῆς συνέσεως κόσμον ἐν τῷ ἡγεμονικῷ λάμποντα, ὃ τῇ καρδίᾳ ἐπαναπαύεται, τῇ τοῦ τραχήλου ἐξηρτημένῃ· ἐνώτιον δὲ ἐν μυκτῆρι κείμενον, τῶν θείων νόμων τὸν χαλινόν· ἐκ μεταφορᾶς τῶν ταύρων, τῶν οὕτως ὑπὸ τῶν βοηλατῶν ἀγομένων. Καὶ γὰρ διὰ Ὡσηὲ τοῦ προφήτου τοιαῦτα πάλιν φησὶν ὁ Θεός· « Ὡς δάμαλις παροιστρῶσα παροίστρησεν Ἐφραΐμ. » Καὶ πάλιν, « Ἤκουσα, φησὶν, Ἐφραΐμ ὀδυρομένου· Ἐπαίδευσάς με, Κύριε, καὶ οὐκ ἐπαιδεύθην· ὥσπερ μόσχος οὐκ ἐδιδάχθην. » Διὸ ἀναγκαίως τοῦ τοιούτου χαλινοῦ ἐδεήθη, ἵνα τῆς ἐτάκτου φορᾶς διὰ τούτου κωλύηται. Οὕτω νοήσωμεν καὶ πορνικὸν οἴκημα. Τοὺς γὰρ τῶν εἰδώλων οἴκους διὰ τούτων ἐσήμανε. Πορνικὸν δὲ αὐτὸ προσηγόρευσεν οἴκημα· ἐπειδὴ οἷον [35] τῷ Θεῷ συνημμένη, καὶ τοῦτον ἄνδρα ὀνομάζουσα, τῶν πονηρῶν ἠράσθη δαιμόνων, καὶ τούτοις ἐδείματο ναοὺς, καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χορηγούμενα αὐτῇ δῶρα τούτοις προσέφερε. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· « Καὶ ἐπ' ἀρχὴν πάσης ὁδοῦ ᾠκοδόμησας τὰ πορνεῖά σου, καὶ ἐλυμήνω τὸ κάλλος σου, καὶ διήγαγες τὰ σκέλη σου παντὶ παρόδῳ, » τὴν τῆς ἀκολασίας ὑπερβολὴν διὰ τούτου παραδηλῶν. Οὐ γὰρ τοῖς συνήθεσι μόνοις ἐγένου· ἀλλὰ πάντας τοὺς παριόντας ἐφελκομένη

A inquit, connubium contractum est, inita sunt inter nos pacta, dotales tabulæ confectæ sunt, et hæc legali ac voluntaria conditione confirmata, ut si pacta violaveris, domo sponsalibus muneribus exuta ejiciaris, et nuda, quemadmodum veneras, revertaris. Nihil enim ad nuptias attulisti. Ego autem te sordibus inquinatam abstersi, salis expertem sale condivi, nudam indui, et effeci, ut quæ dissoluta fueras erecta haberes ubera. Quamobrem addit : « Et ingressus sum in pacto tecum, dicit Dominus Deus. Et facta es mihi : et lavi te aqua, et emundavi sanguinem tuum, et unxi te oleo, et vestivi te discoloribus : et calceavi te hyacintho et cinxi te bysso : » et quæ deinceps sequuntur.

B Hæc autem ex divinissimi Mosis scriptis facile licet colligere. **14** Ille enim et sacra constituit ornamenta, et sanctum unctionis oleum, quemadmodum ab omnium Deo fuerat edoctus. Sic manuum armillas, et colli torquem, et inaurem super nares, et rotulas aurium, et coronam gloriationis capiti impositam intelligamus. Per manuum enim armillas, virtutes morales significat : per rotulas aurium, divinarum Scripturarum intelligentiam, qua, ut rotulis aures, sic animus est ornandus : per colli torquem, prudentiam in principali parte splendentem, quæ in corde, quod pendet a collo, quiescit : per inaurem vero super nares, legum divinarum frenum, a tauris desumpta metaphora, qui sic a bubulcis aguntur. Siquidem et per Oseam prophetam talia rursus loquitur Deus : « Sicut vitula

C œstro percita insanivit Ephraim[a]. » Et per Jeremiam : « Audivi, inquit, Ephraim lamentantem : Castigasti me, Domine, et eruditus non sum, quasi juvenculus non didici[b]. » Hinc freno ejusmodi egebat omnino, ut ab incomposito gressu cohiberetur. Hoc modo et lupanar intelligendum. Idolorum enim delubra hoc nomine significavit. Lupanar autem appellavit, quia cum esset Deo conjuncta, eumque virum appellaret, improbos dæmones adamavit, atque illis templa construxit, et quæ a Deo acceperat munera, ea dæmonibus est elargita. Idcirco subjicit : « Ad omne caput viæ ædificasti lupanaria tua, et corrupisti decorem tuum : et divisisti crura tua omni transeunti. » Illis verbis exprimit **15** vim

D libidinis incredibilem. Non enim cum familiaribus solis habebas consuetudinem, sed ardore libidinis furens cum omnibus prætereuntibus impudice commiscebaris. Mistionem hic rursus figurate nominat cultum idolorum. Animadvertendum est autem, quibus vocabulis utatur Deus universorum, ut immensum idololatriæ studium explicet. « Divisisti, inquit, crura tua omni transeunti, et multiplicasti fornicationes tuas, et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis, qui sunt magnarum car-

[a] Osee IV, 16. [b] Jerem. XXXVIII, 18, juxta edit. Romanam.

VARIÆ LECTIONES.

[32] ἁλὸς cod. præm. καί. [33] τοῦτο. cod. ταῦτα. [34] cod. κατάθημα. Sic quoque deinde. [35] οἷον abest a cod relicto spatio.

Digitized by Google

nium. » His quoque verbis nimium idolorum atque impietatis ardorem ostendit : « Nec facta es quasi meretrix quæstus colligens, sed mulier adultera similis tibi, quæ præter virum suum accipit mercedes. Omnibus qui fornicati sunt cum ipsa dabat mercedes. Tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis : et donis onerabas eos, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis. » Per hæc item significavit, quod cum a Deo et frumentum, et vinum, et oleum, et oves, et boves, et vitulos accepissent, ea, contempto Deo, cujus erant dona, idolis obtulerint, a quibus nihil unquam nisi perniciem acceperant : ac mercedem quidem non ab adulteris accipiebant, sed ipsis largiebantur. His similia sunt apud Jeremiam prophetam. « Nunc enim, ait, mœchata es cum lapide et ligno. Leva oculos tuos in directum, et vide ubi **16** non inquinata sis. Nunc vero in viis sedebas, exspectans eos, quasi cornix in solitudine sola : et polluisti terram fornicationibus tuis [t]. » Et beatus Isaias : « Quomodo, inquit, facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena judicii ? in qua justitia dormivit, nunc autem homicidæ [u]. » Et rursus : « Qualis est, inquit, hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam ? aut cuinam cum debitor essem vendidi vos ? Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram. » Sed quid opus est, singula quæ per prophetas a Domino dicta sunt, persequi ? ex iis enim, quæ commemoravimus, discere possimus, ita tractandas esse divinas Scripturas, ut non litteram sequamur solum, sed mentem ac sensum illius aperiamus.

A veteri igitur ad novam sponsam accedentes, hac ratione Canticum canticorum interpretemur, rejectisque falsis ac perniciosis opinionibus, sanctos imitemur Patres, atque unam sponsam cum uno sponso colloquentem agnoscamus, et qui sit sponsus, quæque sit sponsa, a sanctis discamus apostolis. Id enim docet nos et divinissimus Paulus, ita scribens : « Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo [v]. » Sponsam autem ex multis conflatam dicit. Nam despondi, inquit, non te, sed vos, hoc est, animas pias et in virtute perfectas. Sponsam enim divina Scriptura Ecclesiam intelligit : sponsum autem Christum appellat. Et magnus ille Joannes, qui legis finem et gratiæ principium **17** ostendit, quique inter pædagogum

A ἀκολάστως ἐμίγνυσο· μίξιν δὲ πάλιν ἐνταῦθα τροπικῶς τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν ὀνομάζει. Δεῖ δὲ ἐπιτηρῆσαι, ὁποίοις [36] ὀνόμασιν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐχρήσατο, τὴν τῆς εἰδωλολατρείας ἀμετρίαν σημᾶναι βουλόμενος. « Διήγαγες γὰρ τὰ σκέλη σου παντὶ παρόδῳ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου. Καὶ ἐξεπόρνευσας ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Αἰγύπτου τοὺς ὁμορροῦντάς σοι, τοὺς μεγαλοσάρκους. » Πάλιν ἐνταῦθα τῆς εἰδωλολατρείας τὸ [37] μέγεθος, καὶ ἀσεβείας τὴν ὑπερβολὴν τοιούτοις ὀνόμασι παρεδήλωσεν· « Καὶ οὐκ ἐγένου ὡς πόρνη συνάγουσα μισθώματα· ἡ γυνὴ ἡ μοιχωμένη ὁμοία σοι, ἡ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς λαμβάνουσα μισθώματα, πᾶσι τοῖς ἐκπορνεύσασιν αὐτὴν προεδίδου μισθώματα· καὶ σὺ δέδωκας μισθώματα πᾶσι τοῖς ἐρασταῖς σου, καὶ ἐφόρτιζες αὐτοὺς, τοῦ B ἔρχεσθαι πρὸς σὲ κυκλόθεν ἐν τῇ πορνείᾳ σου, καὶ [38] ἐγένετο ἐν σοὶ διεστραμμένα παρὰ τὰς γυναῖκας ἐν τῇ πορνείᾳ σου. » Καὶ διὰ τούτων πάλιν ἐσήμανεν, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ λαμβάνοντες, καὶ σῖτον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ πρόβατα, καὶ βόας, καὶ μόσχους, τοῖς εἰδώλοις τὰς θυσίας προσέφερον· τὸν μὲν Θεὸν ἀτιμάζοντες, οὗ ταῦτα τὰ δῶρα ἐτύγχανον· τοῖς δὲ μηδὲν πώποτε παρεσχηκόσιν, ὀλέθρου δὲ μόνον προξένοις, ταῦτα προσφέροντες· καὶ μισθὸν τοῖς μοιχοῖς ὀρέγοντες, μισθὸν δὲ παρ' αὐτῶν οὐ λαμβάνοντες. Τούτοις ὅμοια καὶ τὰ παρὰ τῷ προφήτῃ Ἱερεμίᾳ· « Νῦν μὲν γὰρ, φησὶ, ἐμοίχευσας τὸ ξύλον, καὶ τὸν λίθον. Ἆρον [39] τοὺς ὀφθαλμούς σου εἰς εὐθεῖαν, καὶ ἰδὲ ποῦ οὐκ ἐξεφύρθης. Νῦν δὲ ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς ἐκάθισας προσδοκῶσα αὐτοὺς, ὡσεὶ κορώνη ἐν ἐρήμῳ C μόνη, καὶ [40] ἐμίανας τὴν γῆν ἐν ταῖς πορνείαις σου. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἡσαΐας, « Πῶς ἐγένετο, φησὶ, πόρνη πόλις πιστὴ Σιὼν, ἡ πλήρης κρίσεως ; ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί. » Καὶ αὖθις· « Ποῖον, φησὶ, τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν ; ἢ τίνι ὑπόχρεως ὢν πέπρακα ὑμᾶς ; Ἰδοὺ ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. » Καὶ τί δεῖ πάντα λέγειν τὰ διὰ τῶν προφητῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων λεγόμενα ; ἀπόχρη γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα διδάξαι ἡμᾶς, ὅπως δεῖ νοεῖν τὰς θείας Γραφὰς, μὴ τῷ γράμματι μόνον προσέχοντας, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτου διάνοιαν ἀναπτύσσοντας.

Ἐκ τῆς παλαιᾶς τοίνυν νύμφης ἐπὶ τὴν νέαν ποδηγηθέντες, οὕτω νοήσωμεν τὸ τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων βιβλίον, καὶ τὰς διεψευσμένας καὶ βλαβερὰς ἐκείνας δόξας καταλιπόντες, τοῖς ἁγίοις Πατράσιν ἀκολουθήσωμεν, καὶ νοήσωμεν μίαν νύμφην ἑνὶ νυμφίῳ διαλεγομένην, καὶ μάθωμεν παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τίς τε ὁ νυμφίος, καὶ τίς ἡ νύμφη. Διδάσκει γὰρ ἡμᾶς καὶ ὁ θειότατος Παῦλος, οὕτως D γράφων· « Ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ [41]. » Καὶ τὴν μὲν νύμφην ἐκ πολλῶν λέγει συγκεκροτημένην. Ἡρμοσάμην γὰρ, λέγει, ὑμᾶς, οὐ σὲ, ὡς εἶναι δηλονότι τὰς εὐσεβεῖς καὶ τελείας ἐν ἀρετῇ ψυχάς. Νύμφην γὰρ [42] οἶδεν ὁ θεῖος λόγος τὴν Ἐκκλησίαν· νυμφίον δὲ τὸν Χριστὸν ὀνομάζει. Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἰωάννης, ὁ δείξας

[t] Jerem. III, 2. [u] Isa. I, 21. [v] II Cor. II, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[36] ὁποίοις. abest a cod. [37] τό. des. ibid. [38] καὶ — πορνείᾳ σου des. ibid. [39] ἆρον — ἐξεφύρθης des. in cod. relicto spatio. [40] καὶ — πορνείαις σου, des. in cod. [41] Χριστῷ. cod. Θεῷ. [42] γὰρ abest a cod.

Digitized by Google

τοῦ νόμου τὸ τέλος, καὶ τῆς χάριτος τὴν ἀρχήν, ὁ μέσος τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τοῦ σοφοῦ διδασκάλου, ἐφ' οὗ ἡ σκιὰ τὸ σῶμα ἐδέξατο, « Ὁ ἔχων, φησὶ, τὴν νύμφην νυμφίος ἐστὶν, ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ τῶν λόγων, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος νυμφίον ἑαυτὸν ὀνομάζει. Τῶν γὰρ [48] Φαρισαίων αἰτιασαμένων τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, ὡς μὴ νηστεύοντας, ἐπήγαγε λέγων· « Οὐ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος νηστεύειν ἐν ὅσῳ μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος. Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι, ὅταν ἀρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν [49]. » Οὐκοῦν νοήσωμεν νύμφην μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, νυμφίον δὲ τὸν Χριστόν· νεάνιδας δὲ τὰς τῇ νύμφῃ ἑπομένας, εὐσεβεῖς μὲν ψυχὰς καὶ νεανικὰς, οὐδέπω δὲ τῆς νύμφης τὴν ἀρετὴν μιμησαμένας καὶ τῆς τελειότητος ἠξιωμένας. Διὸ ἕπονται μὲν τῇ νύμφῃ, νύμφαι δὲ οὐ προσαγορεύονται. Ἔχει δὲ τὸ σύγγραμμα καὶ ἑτέρους τινὰς τῷ νυμφίῳ συνόντας· οὓς εἴτε ἀγγέλους εἴποι τις τῷ Δεσποτικῷ προστάγματι διακονοῦντας, καὶ τὴν νύμφην διακοσμοῦντας, εἴτε [50] προφήτας πόρρωθεν ταῦτα προκηρύττοντας, εἴτε ἀποστόλους ἀγγελικῶς καὶ αὐτοὺς τοῖς Δεσποτικοῖς νεύμασιν ὑπηρετοῦντας, τοῦ τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτήσεται σκοποῦ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μᾶλλον [51] ἀγγέλους εἶναι. Ἐπειδὴ τὰς τετελειωμένας ἐν ἀρετῇ ψυχὰς αὐτὴν νοεῖν τὴν νύμφην τὰ θεῖα ἡμᾶς ἐδίδαξε λόγια· οὐδὲν δὲ ἀποστόλων καὶ προφητῶν τελειότερον, πλὴν ἀγγέλων [52]· διὸ μᾶλλον ἐμοὶ δοκεῖ ἀγγέλους εἶναι τοὺς τῷ νυμφίῳ διακονοῦντας, καὶ τὴν νύμφην θεραπεύειν ἐσπουδακότας. Εὑρίσκομεν γὰρ καὶ εὐθὺς τοῦ νυμφίου τεχθέντος χορὸν ἀγγελικὸν γαννύμενον, καὶ εὐφραινόμενον, καὶ ὑμνοῦντα, καὶ βοῶντα· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ τῆς [53] γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Καὶ αὐτῇ δὲ τῇ συλλήψει Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος διηκόνησε· καὶ τῷ Ἰωσὴφ ἄγγελος, καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον προστεταχὼς φαίνεται· καὶ μετὰ τοὺς κατὰ τοῦ διαβόλου ἀγῶνας, ἄγγελοι προσελθόντες διηκόνησαν τῷ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἀγωνισαμένῳ, καὶ τὸν ἀνταγωνιστὴν καταλύσαντι, εὐφημοῦντες, ἀνυμνοῦντες, περιέποντες. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ δὲ τοῦ πάθους, ἄγγελοι παρῆσαν τὸ ἀνθρώπινον ὑπερείδοντες. Καὶ τῷ τάφῳ ἄγγελοι προσεδρεύοντες ἐκήρυττον αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν· καὶ ἡνίκα εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνελήφθη, ἄγγελοι τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγον· « Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται πάλιν. » Διό μοι δοκεῖ τὰ σὺν τῷ νυμφίῳ τάγματα ἀγγέλων εἶναι τοῖς τοῦ νυμφίου νεύμασιν ὑπηρετούντων, καὶ τὴν νύμφην πάσης κηδεμονίας ἀξιούντων. Καὶ τοῦτο δὲ προειπεῖν ἀναγκαῖον, ὡς τρία τοῦ Σολομῶντος ἐδιδάχθημεν εἶναι συγγράμματα, τὰς Παροιμίας, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστὴν, καὶ

A et sapientem magistrum medius fuit, cujus tempore umbra corpus accepit: « Qui, inquit, sponsam habet, sponsus est. Amicus autem sponsi, qui stat et audit verba ejus, gaudio gaudet propter vocem sponsi [x]. » Quid quod ipse Dominus se sponsum appellat? Cum enim Pharisæi sanctos apostolos ut non jejunantes accusarent, refellit eos: « Nunquid possunt, inquiens, filii sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt [y]. » Sponsam igitur Ecclesiam, sponsum Christum intelligamus; adolescentulas vero, quæ sponsam sequuntur, animas pias, sed rudiores, quæ sponsæ virtutem nondum sunt imitatæ, nec perfectionem consecutæ. Quamobrem sequuntur quidem spon-
B sam, sed sponsæ non appellantur. Habet præterea textus et alios quosdam cum sponso versantes, quos sive angelos quispiam dixerit, Domini mandatis obsequentes et sponsam exornantes: sive prophetas hæc multo ante annuntiantes, sive apostolos angelico et ipsos more Domini nutibus inservientes, a veritatis scopo non aberrabit. Mihi vero magis placet, angelos intelligere. Nam animas in virtute perfectas sponsam agnoscere, docent divinæ Scripturæ: nihil autem apostolis et prophetis perfectius, præter angelos: his de causis, qui sponso serviunt, et sponsæ obsequi student, mihi potius angeli videntur esse. Quandoquidem
18 et sponso statim genito chorum angelicum invenimus gaudentem, atque exsultantem, et jucun-
C dis cantibus conclamantem: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum [z]. » Præterea in conceptione Gabriel archangelus minister fuit. Ad hæc angelus ipsi Josepho, tum fugam in Ægyptum, tum ex Ægypto reditum cernitur præcepisse. Et post certamina cum diabolo confecta, accedentes angeli faustis cum acclamationibus ac laudibus, atque omni obsequio ministrabant ei, qui pro imbecillitate nostra depugnaverat, et adversarium vicerat. Necnon et passionis tempore præsto fuerunt angeli humanitatem confirmantes. Ad sepulcrum etiam assidentes angeli resurrectionem ipsius nuntiabant. Ac denique, cum assumptus est in cœlum, angeli ad apostolos
D dixerunt: « Viri Galilæi, quid statis suspicientes in cœlum? hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet iterum [a]. » Mihi ergo cum sponso videntur esse ordines angelorum, qui et illius observent nutus, et sponsam omnibus officiis ac studiis prosequantur. Illud etiam præfari necessarium est, tria Salomonis esse volumina, Proverbia, Ecclesiasten, et Canticum canticorum: ac Proverbia quidem utilem de moribus disciplinam complecti, Ecclesiasten autem eorum, quæ sensibus perci-

[x] Joan. III 29. [y] Matth. IX, 15, 16. [z] Luc. II, 14. [a] Act. I, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[48] γὰρ des. in cod. [49] cod. νηστεύουσιν. [50] εἴτε — προκηρύττοντας des. in cod. [51] ἀγγέλους abest a cod. [52] πλὴν ἀγγέλων des. ibid. [53] τῆς des. in cod.

Digitized by Google

piuntur, naturam indicare, vitæque præsentis docere vanitatem : ut ea fluxa et fragilia cognoscentes, tanquam prætereuntia spernamus, et ea quæ futura sunt, ut permanentia concupiscamus : **19** Canticum vero canticorum mysticam sponsæ et sponsi necessitudinem et conjunctionem continere. Ut adeo universa Salomonis doctrina sit veluti scala quædam, quæ tribus gradibus constet, morali, naturali et mystico. Principio igitur qui ad pie recteque vivendi disciplinam accedit, necesse est ut bonis actionibus animum purget, atque ita deinceps fugacem rerum prætereuntium, quæ sensu jucundæ videntur, vanitatem despiciat : et inde postremo sublimis avolet ad sponsum, perpetua bona pollicentem, amandum et complectendum. Idcirco tertio etiam loco hic constitutus est liber, ut ratione et via ad perfectionem contendamus. Arbitror autem sapientem Salomonem a patre, utpote prophetam, ac magno quidem propheta, edoctum hæc conscripsisse. Audierat enim omnino illum ita canentem : « Astitit regina a dexteris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta, variegata [b]. » Et rursus : « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui ac domus patris tui : et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus Deus tuus [c]. » Hujus quidem libri lectionem adolescentibus, atque ætate adhuc imperfectis, prorsus interdicunt, solis autem viris perfectis, qui recondita et arcana percipere valeant, et spiritualiter intelligere quæ scripta sunt, legendum præbent. Omissa igitur disputatione, utrum prophetice scriptus sit, an quæ a patre didicerat Salomo, ea litterarum monumentis mandarit, expositionem aggrediamur : hoc unum a lectoribus postulantes, ne furti nos insimulent, **20** si quid, quod a patribus dictum sit, in his commentariis offenderint. Fatemur enim et nos ab illis explanationis occasionem accepisse. Hoc autem non furtum appellari debet, sed paterna hæreditas. Quanquam ad illa, quæ ab eis accepimus, adjunximus quæ nostra sunt. Et quod latius a quibusdam explicatum est, nos contraximus : quod autem diligentiam requirebat, dilatavimus. Laborem denique suscepimus, lectoribus, ut arbitror, haud inutilem. Quamobrem, eos qui sine labore laborum nostrorum fructum sunt percepturi, rogatos volumus, ut nobis pro laboribus nostris orationes ac preces impertiant suas. Quod si minus accurata videbitur explicatio, laborem saltem boni consulas, et quæ desunt ipse doceas.

A τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων· καὶ αἱ μὲν Παροιμίαι τὴν ἠθικὴν ὠφέλειαν τοῖς βουλομένοις προσφέρουσιν· ὁ δὲ Ἐκκλησιαστὴς, τῶν ὁρωμένων ἑρμηνεύει τὴν φύσιν, καὶ τοῦ παρόντος βίου τὸ μάταιον ἐκδιδάσκει, ἵνα μαθόντες αὐτῶν τὸ ἐπίκηρον, ὡς παριόντων καταφρονήσωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ὡς μενόντων ἐπιθυμήσωμεν. Τὸ δὲ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τῆς νύμφης καὶ τοῦ νυμφίου διδάσκει· ὡς εἶναι τὴν πᾶσαν τοῦ Σολομῶντος πραγματείαν κλίμακά τινα, τρεῖς ἔχουσαν τοὺς βαθμοὺς, τὸν ἠθικὸν, τὸν φυσιολογικὸν, τὸν μυστικόν. Δεῖ γὰρ τὸν εὐθὺς προσιόντα τῇ εὐσεβείᾳ καθαρθῆναι πρότερον διὰ τῆς ἀγαθῆς πράξεως τὴν διάνοιαν· εἶθ' οὕτως κατοπτεῦσαι τῶν παριόντων [a] τὸ μάταιον, καὶ τῶν δοκούντων τερπνῶν τὸ ἐπίκηρον· καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν
B ἀναπτῆναι, καὶ τὸν νυμφίον ποθῆσαι, τὸν τὰ αἰώνια ἐπαγγειλάμενον ἀγαθά. Διὰ τοῦτο καὶ τρίτον τέτακται τὸ βιβλίον τοῦτο· ἵνα ὁδῷ τις βαδίζων ἐπὶ τὸ τέλειον ἔλθοι. Ἡγοῦμαι δὲ τὸν σοφὸν Σολομῶντα ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἅτε δὴ προφήτου καὶ μεγάλου προφήτου, δεδιδαγμένον ταῦτα συγγεγραφέναι. Ἤκουσε γὰρ αὐτοῦ πάντως ᾄδοντος· « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ πάλιν· « Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου. » Ἀμέλει τοῖς μειρακίοις, καὶ τοῖς ἀτελέσιν ἔτι τὴν ἡλικίαν, οὐκ ἐπιτρέπουσιν αὐτοῦ τὴν
C ἀνάγνωσιν· μόνοις δὲ τοῖς εἰς ἄνδρας τελοῦσιν, καὶ συνιέναι δυναμένοις τὰ κεκρυμμένα, καὶ πνευματικῶς νοῆσαι τὰ γεγραμμένα, ἀναγινώσκειν κελεύουσιν. Οὐκοῦν παυσάμενοι τοῦ ζυγομαχεῖν, εἴτε προφητικῶς συγγέγραπται τὸ βιβλίον, εἴτε μεμαθηκὼς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἃ ἐδιδάχθη διδάσκει, τῆς ἑρμηνείας ἀψώμεθα· τοσοῦτον τοὺς ἐντευξομένους παρακαλέσαντες, μὴ κλοπὴν ἡμῶν κατηγορεῖν, εἴ τι τοῖς πατράσιν εἰρημένον ἐν ταῖς ἡμετέραις εὗροιεν ἑρμηνείαις. Ὁμολογοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς παρ' ἐκείνων τὰς ἀφορμὰς εὑρηκέναι τῆς σαφηνείας· ἔστι δὲ τὸ τοιοῦτον οὐ κλοπὴ, ἀλλὰ κληρονομία πατρῴα. Καὶ τὰ μὲν παρ' ἐκείνων εἰληφότες τίθεμεν, τὰ δὲ αὐτοὶ ἐπεξευρόντες προστίθεμεν. Καὶ τὰ μὲν, ὡς διὰ πλάτους εἰρημένα τισὶν, συντέμνομεν· τὰ δὲ ἐπεξεργα-
D σίας δεόμενα διευρύνομεν. Καὶ ὅλως ἀνεδεξάμεθα πόνον, οὐκ ἄχρηστον οἶμαι τοῖς ἐντευξομένοις ἐσόμενον. Διὸ τοὺς ἀπόνως τοὺς ἡμετέρους καρπουμένους πόνους παρακαλοῦμεν, εὐχὰς ἡμῖν ἀντιδοῦναι τῶν πόνων. Εἰ δὲ οὐκ ἀκριβὴς ἡ ἑρμηνεία φανείη, τὸν γοῦν πόνον ἀπόδεξαι, καὶ τὰ λείποντα δίδαξον [a].

[b] Psal. XLIV, 10. [c] ibid. 11, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[a] cod. παρόντων. [a] δίδαξον. In cod. sequuntur ista : Ἑτέρα ἑρμηνεία κατὰ παράφρασιν τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων, συλλεγεῖσα ἀπό τε τῶν εἰς τοῦτο ἑρμηνειῶν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ ἁγίου Νείλου καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Inc. Ἐπειδὴ καὶ τὰς Παροιμίας, κ. λ. Deinde sequitur ἑτέρα ἐξήγησις εἰς τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων ἐξηγηθὲν παρὰ τοῦ Ψελλοῦ διὰ στίχων πολιτικῶν. Inc. Ἐπείπερ τὸ φιλομαθὲς, κ. λ. Eadem exstant Latine in editione horum Commentariorum quæ Venetiis anno 1573, in-4 prodiit, interprete Petro Franc. Zino, interjectis Maximi, Nili, Psellique commentariis ; necnon in editione Lat. omnium Theodoreti operum, quæ prodiit Coloniæ a. 1573, fol.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO IN CANTICUM CANTICORUM.

Ἐπειδὴ τῇ θείᾳ θαῤῥήσαντες χάριτι τῆς ἑρμηνείας τοῦ βιβλίου τούτου κατεθαῤῥήσαμεν, φέρε πρῶτον ἁπάντων αὐτὴν τοῦ βιβλίου τὴν προγραφὴν ἐξετάσαντες εὐκρινῆ καταστήσωμεν. Ἆσμα ᾀσμάτων, ὃ ᾄσθη τῷ Σολομῶντι [1]. Σκοπήσωμεν τί δήποτε οὐκ Ἆσμα, ἀλλ' « Ἆσμα ᾀσμάτων » αὐτὸ προσηγόρευσεν ὁ σοφὸς Σολομών. Ὅτι γὰρ οὐδὲν εἰκῇ καὶ μάτην ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνεργούμενον λέγεται, δῆλον τοῖς σώφρονι λογισμῷ καὶ εὐσεβεῖ κεχρημένοις καθέστηκε. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, σκοπητέον τίνος ἕνεκεν « Ἆσμα ᾀσμάτων, » ἀλλ' οὐκ Ἆσμα, τοῦτο καλεῖται τὸ σύγγραμμα. Πολλὰ μὲν οὖν ᾄσματα, καὶ ψαλμοὺς, καὶ ὕμνους, καὶ ᾠδὰς, παρά τε τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ, καὶ παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν προφήταις εὑρίσκομεν εἰρημένα καὶ συγγεγραμμένα· καὶ Μωσῆς μὲν ὁ μέγας ᾖσε πρώτην μὲν ᾠδὴν τὴν ἐπινίκιον, ἡνίκα ἡ θάλασσα διαιρεθεῖσα, αὐτοῖς μὲν τοῖς Ἰσραηλίταις ὁδὸς ἐγένετο, τοῖς δὲ Αἰγυπτίοις τάφος· δευτέραν δὲ ᾠδὴν ᾖσεν εὐχαριστήριον τὴν ἐπὶ τῷ φρέατι· τρίτην δὲ, ἐν ᾗ τὰς θείας διηγήσατο δωρεὰς, καὶ τῆς ἀγνώμονος γνώμης τοῦ λαοῦ κατηγόρησεν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Δαβὶδ τοὺς μὲν ἐπινικίους ᾖσεν ὕμνους, τοὺς δὲ ἐπιληνίους· καὶ τοὺς μὲν ὀρθρίους, τοὺς δὲ ἑσπερίους. Ὁ δὲ σοφὸς Σολομὼν οὐκ ἐπινίκιον, οὐδὲ ὄρθριον, ἀλλ' ἐπιθαλάμιον ᾆσμα συγγράφει. Τὰ μὲν γὰρ ἐπινίκια ᾄσματα δηλοῖ τῶν πολεμίων κατάλυσιν καὶ τῶν αἰχμαλώτων λύσιν, ὡς τὸ, « Ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Τόξον συντρίψει, καὶ συνθλάσει [4] ὅπλον, καὶ θυρεοὺς καταχαύσει ἐν πυρί. Σχολάσατε [5], καὶ γνῶτε ὅτι ἐγώ [6] εἰμι Θεός [7]· ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῇ. » Σημαίνει γὰρ, ὅτι τῶν πολεμίων τὴν πανοπλίαν συντρίψας, καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνους πάλαι τελοῦντας αἰχμαλώτους ἐλευθερώσας, A

[1] Quoniam divina gratia confisi librum hunc suscepimus explicandum, age primum omnium inscriptionem ipsius expendentes, planam ac dilucidam reddamus. *Canticum canticorum, quod Salomo cecinit.* Consideremus, cur librum hunc non Canticum sapiens Salomo inscripserit, sed « Canticum canticorum. » Nihil enim a divino Spiritu temere frustraque fieri, apud homines prudentes ac pios minime dubium est. Quod cum ita sit, explorandum est, qua de causa « Canticum canticorum, » non autem Canticum, volumen hoc fuerit appellatum. Multa igitur cantica, et psalmos, et hymnos, et odas, tum a beato Davide, tum a prophetis, qui ante et post ipsum exstiterunt, dicta et conscripta fuisse **22** non ambigimus. Ac Moses quidem ille magnus primum cecinit canticum, cum mare divisum Israelitis quidem iter aperuit, Ægyptiis autem sepulturam [a]. Alterum super puteo canticum gratiarum actionis [b]. Tertium vero, in quo divina munera commemorans ingrati animi populum arguit [c]. At beatus David hymnos composuit, alios victoriales, alios vindemiales, et alios matutinos, alios vespertinos. Sapiens autem Salomo non victoriale, nec matutinum, sed nuptiale Canticum conscribit. Cantica quæ vocant *Epinicia*, hostium interitum ostendunt, et excussum servitutis jugum, quale est illud: « Auferens bella usque ad fines terræ. Arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igne. Vacate, et cognoscite me esse Deum: exaltabor in gentibus, et exaltabor in terra [d]. » Significat enim, se hostibus devictis et profligatis diutino dominatu oppressos in libertatem vindicasse, ac sibi subjecisse, ejusmodi regno constituto, in quo sibi omnes B C

[a] Exod. xv, 1-19. [b] Num. xxi, 17, 18. [c] Deut. xxxii, 1-43. [d] Psal. xlv, 9-11.

VARIÆ LECTIONES.

[1] cod. μακαρίτου. [2] δ—Σολομῶντι. cod. ὅ ἐστι τῷ Σαλωμών. Hæc est recepta lectio τῶν Ο'. [3] τῶν. cod. præm. τὴν. [4] cod. συνθλάσσει. [5] σχολάσατε. T. I, p. 902 erat σχολάζετε. [6] ὅτι ἐγὼ des. in cod. [7] Θεός. cod. præm. ὁ.

Digitized by Google

libenti animo servirent. Idcirco, « Exaltabor, inquit, in gentibus, exaltabor in terra. » Ejusdem generis et illud est : « Omnes gentes, plaudite manibus : jubilate Deo voce exsultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram [e]. » Et rursus : « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna [f]. » Et alibi : « Attollite **23** portas vestras, principes, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ, Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio [g]. » His igitur in canticis regis victoriam celebrant prophetæ, eumque laudibus efferunt, quod captivos vindicarit in libertatem. At Canticum canticorum illius nuptias describit, et erga sponsam amorem explicat. « Sponsam » autem appellat eos, qui in illis canticis a servitute liberati commemorantur, et libertatem consecuti ad regis partes se applicuerunt, ejusque beneficia immortali memoria complectentes, magnamque in illum benevolentiam atque amorem declarantes, ipsum assidue sectantur ; imo quoque cœlestes potestates, quæ dum quærunt, ecquis sit iste rex gloriæ, simul cum illo esse concupiscunt, ac ne exiguo quidem temporis momento ab eo, per quem salutem acceperunt, se disjungi patiuntur. Hac de causa Canticum canticorum hic liber inscribitur, quoniam reliqua cantica propter hoc Canticum facta sunt, et ad hoc illa perducunt. Hoc enim est bonorum caput, divinæ benignitatis summa, ineffabilis bonitas, incredibilis misericordia, immensa clementia, inenarrabilis charitas, quod auctor ipse, et effector, et procreator, et Dominus, et Deus, et princeps, et qui semper idem est, luteum hoc animal, passionibus obnoxium, et corruptibile, et ingratum, atque inutile, non solum a morte et servitute diabolica eripuerit, sed etiam libertatem illi largitus sit, ut non solum nos liberos constituerit, sed in filios quoque adoptaverit : neque solum tribuerit adoptionis **24** munus, verum etiam sponsam et vocarit et fecerit, eodemque modo quo sponsus cum ea connubio junctus fuerit, atque innumerabilia dona sponsalia dederit, et cubile, et thalamum adornarit, et nudam induerit, et denique factus ipse sit sponsæ et amictus, et cibus, et potus, et via, et scutum, et vita, et lux, et resurrectio. Sed ego arenam, et pluviæ guttas enumerare contendo, et cyatho mare dimetiri, qui divinæ humanitatis magnitudinem verbis conor expliçare. Canticum igitur canticorum hic liber inscribitur, propterea quod majora Dei bonitatis genera nos edocet et maxime recondita

A ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, καὶ τὴν τῶν πάντων ἐκόντων ἀνεδήσατο βασιλείαν. Διό φησιν· « Ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῇ. » Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας· ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερὸς, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Καὶ πάλιν· « Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου ἔντεινον [h], καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε. » Καὶ αὖθις· « Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης, Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς, Κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ. » Ἐν μὲν οὖν τούτοις τοῖς ᾄσμασι τὴν νίκην τοῦ βασιλέως οἱ προφῆται διεξίασι, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν αἰχμαλώτων αὐτὸν ὑμνοῦσιν ἐλευ-
B θερίᾳ. Τὸ δὲ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων τὸν γάμον αὐτοῦ διαγράφει, καὶ τὸν περὶ τὴν νύμφην ἔρωτα διαγράφεται. « Νύμφην » δὲ προσαγορεύει τοὺς ἐν ἐκείνοις τοῖς ᾄσμασι τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγέντας, καὶ τῆς ἐλευθερίας τετυχηκότας, καὶ προσοικειωθέντας τῷ βασιλεῖ, καὶ ἄληστον τῶν εὐεργεσιῶν τὴν μνήμην ἐσχηκότας, καὶ πολλὴν περὶ αὐτὸν εὔνοιαν καὶ στοργὴν ἐπιδεικνυμένους, καὶ διηνεκῶς αὐτῷ ἑπομένους· εἶτα, τῶν ἄνω δυνάμεων πυνθανομένων, « Τίς ἐστιν ὁ βασιλεὺς δόξης [9] ; » συνεῖναι ἱμειρομένους, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ μόριον ἡμέρας χωρισθῆναι τοῦ σεσωκότος ἀνεχομένους. Τούτου χάριν Ἆσμα τῶν [10] ᾀσμάτων καλεῖται τοῦτο τὸ βιβλίον, σημαίνοντος τοῦ λόγου, ὡς ἐκεῖνα τὰ ᾄσματα διὰ τοῦτο τὸ ᾆσμα γεγέ-
C νηται, κἀκεῖνα πρὸς τοῦτο ἄγει [11]. « Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, καὶ [12] θείας φιλανθρωπίας ὁ κολοφὼν, ἡ ἄῤῥητος ἀγαθότης, ὁ ἀμέτρητος ἔλεος, ὁ ἀστάθμητος οἶκτος, ἡ ἄφραστος ἀγάπη, τὸ ἀνέχεσθαι τὸν ποιητὴν, καὶ πλάστην, καὶ δημιουργὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν, καὶ Δεσπότην, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα, τὸ πήλινον [13] τοῦτο ζῶον, καὶ παθητὸν, καὶ φθαρτὸν, καὶ ἀγνῶμον, καὶ ἄχρηστον, μὴ μόνον ἀπαλλάξαι θανάτου, καὶ διαβολικῆς τυραννίδος, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερίαν δωρήσασθαι, καὶ μὴ μόνον ἐλευθέρους ἀποφῆναι, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς καταστῆσαι [14]· καὶ μὴ μόνον τῆς υἱοθεσίας δωρήσασθαι χάρισμα, ἀλλὰ καὶ νύμφην προσαγορεῦσαί τε καὶ ποιῆσαι, καὶ νυμφίῳ παραπλησίως συναρμοσθῆναι αὐτῇ, καὶ ἕδνα μυρία
D προσενεγκεῖν, καὶ νυμφῶνα καὶ θάλαμον προευτρεπίσαι· καὶ γυμνὴν οὖσαν ἀμφιάσαι, καὶ γενέσθαι αὐτῇ περιβόλαιον, καὶ τροφὴν, καὶ πόμα, καὶ ὁδὸν, καὶ θυρεὸν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς, καὶ ἀνάστασιν. Ἀλλὰ γὰρ φιλονεικῶ ψάμμον ἀριθμεῖν, ἢ ὑετοῦ σταγόνας, ἢ τὴν θάλασσαν κυάθῳ [15] μετρεῖν, τῆς θείας φιλανθρωπίας ἐφικέσθαι λόγῳ τολμῶν. Διὰ τοῦτο τοίνυν Ἆσμα τῶν [16] ᾀσμάτων προσαγορεύεται τὸ βιβλίον, ὡς τὰ μεῖζω τοῦ [17] Θεοῦ ἀγαθότητος εἴδη διδάσκον

[e] Psal. XLVI, 2, 3. [f] Psal. XLIV, 4, 5. [g] Psal. XXIII, 7, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[h] ἔντεινον. cod. præm. καί. conf. t. I, p. 889. [9] δόξης. cod. præm. τῆς. [10] τῶν abest a cod. [11] ἄγει. cod. λέγει. [12] καί. cod. τῆς. [13] cod. πήλινον. [14] καὶ— καταστῆσαι des. in cod. [15] ψάμμον — κυάθῳ. des. in cod. [16] τῶν des. ibid. [17] τοῦ. cod. præm. τῆς.

Digitized by Google

ἡμᾶς, καὶ τὰ ἐνδότατα, καὶ ἄδυτα, καὶ ἁγίων ἅγια τῆς θείας ἡμῖν φιλανθρωπίας ἀποκαλύπτον μυστήρια [18].

A atque arcana, et sanctissima divinæ humanitatis mysteria nobis patefacit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

α'. *Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ.* Ταῦτα ἡ νύμφη λέγει προτευχομένη τῷ τοῦ νυμφίου Πατρί. Ἤκουσε γὰρ καὶ τῶν τῷ Ἀβραὰμ τῷ πατριάρχῃ δοθεισῶν ὑποσχέσεων, καὶ τῶν τοῦ Ἰακὼβ ἐν εὐλογίαις προρρήσεων. Ἤκουσε καὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως περὶ αὐτοῦ προθεσπίσαντος· ἤκουσε καὶ τῶν Ψαλμῶν τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ δύναμιν [19] διηγουμένων· « Ὡραῖος γάρ, φησὶ, κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσί σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὡραιότητί σου, καὶ τῷ κάλλει σου ἔντεινε [20], καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε· ἕνεκεν ἀληθείας, καὶ πραότητος, καὶ δικαιοσύνης. » Ἐδιδάχθη, ὅτι καὶ Θεός ἐστι, καὶ Υἱὸς προαιώνιος οὗτος αὐτὸς ὡραῖος, καὶ εὐπρεπής. « Ὁ θρόνος γάρ σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. » Καὶ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ· « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδὼμ, ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ; οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ [21] μετὰ ἰσχύος. » Διδαχθεῖσα τοίνυν τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος, τὴν ῥώμην, τὸν πλοῦτον, τὴν βασιλείαν, τὸ κράτος ὃ κατὰ πάντων ἔχει, τὸ ἄϊδιον, τὸ ἀνώλεθρον, τὸ ἀτελεύτητον, ἱμείρεται ἰδεῖν τε αὐτὸν, καὶ περιπτύξασθαι, καὶ τὰ πνευματικὰ αὐτῷ ἀποδοῦναι φιλήματα. Ἀλλὰ μηδεὶς τῶν χαμαιζήλων καὶ περιγείων ἀπὸ τῆς τῶν φιλημάτων προσηγορίας πληττέσθω· σκοπείτω δὲ ὡς καὶ, ἐν τῷ μυστικῷ καιρῷ, τοῦ νυμφίου τὰ μέλη δεχόμενοι, καταφιλοῦμέν τε καὶ περιπτυσσόμεθα, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιτίθεμεν τῇ καρδίᾳ, καὶ οἱονεὶ περίληψίν τινα φανταζόμεθα νυμφικὴν, καὶ αὐτῷ συνεῖναι ἡγούμεθα, καὶ αὐτὸν περιπτύσσεσθαι καὶ καταφιλεῖν, τῆς ἀγάπης ἐκβαλλούσης τὸν φόβον, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν. Ποθεῖ τοίνυν ἡ νύμφη ὑπ' αὐτοῦ φιληθῆναι τοῦ νυμφίου, μονονουχὶ λέγουσα πρὸς τὸν τούτου Πατέρα· Πέμψον μοι τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν, ὦ Δέσποτα καὶ [22] Πάτερ· τοῦτο γὰρ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο θέλεις ἀκούειν· πάλαι αὐτὸν ἀναμένω, πάλαι ποθῶ. Ἔκαμον αὐτοῦ τὰς ἐπιστολὰς δεχομένη διὰ πατριαρχῶν, διὰ νομοθετῶν, διὰ προφητῶν· οὐκέτι φέρω τοῦ ἔρωτος τὴν φλόγα· πῦρ ἐστι καιόμενον καὶ φλεγόμενον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Διὰ πάντων μοι τῶν προφητῶν ὑπισχνεῖται παραγίνεσθαι, καὶ οὐδέπω καὶ τήμερον ἐμπεδῶσαι τὰς ὑποσχέσεις ἠθέλησεν. Ὑπέσχετό μοι διὰ τοῦ Δαβὶδ, διὰ τοῦ Ἱερεμίου, διὰ τοῦ Ἡσαΐου, διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Δανιὴλ, καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν παραγίνεσθαι, καὶ τὸν γάμον

CAPUT I.

VERS. 1. *Osculetur me osculis oris sui.* Hæc loquitur sponsa, obsecrans sponsi Patrem. Audivit enim et promissa quæ facta sunt Abrahamo patriarchæ, et quæ prædicta fuerunt a Jacobo in benedictionibus. Audivit et magnum Mosen de sponso suo vaticinantem; et Davidem in Psalmis pulchritudinem ejus et potentiam sic enarrantem: « Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit tibi Deus in æternum. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime; specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna. **25** Propter veritatem, et mansuetudinem et justitiam [h]. » Didicit hunc ipsum speciosum ac decorum sponsum et Deum esse, et Filium ante sæcula. « Sedes enim tua, o Deus, in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui [h*]. » Et Isaias clamat: « Quis est iste, qui venit ex Edom, rubor vestium ejus de Bosor? iste formosus in stola, cum fortitudine [i]. » Cum igitur sponsi pulchritudinem, robur, divitias, regnum, vim, quam in omnes habet, æternam, incorruptibilem, nullumque habituram finem, intellexerit, eum videre concupiscit, et in complexum ipsius ruere, atque illi oscula dare spiritualia. At ne quisquam humi depressus ac terræ affixus, osculorum vocabulo perturbetur: consideret potius, quemadmodum mystico tempore sponsi membra suscipientes, complectimur et osculamur, atque oculis cordi imponimus, et animo ac cogitatione quasi complexus quosdam nuptiales effingimus, et nos cum eo esse arbitramur, atque ipsum, charitate timorem foras mittente, ut cum sacra loquar Scriptura, nos amplexari putamus, et osculari. Avet igitur sponsa ipsum sponsum osculari, tantum non hisce verbis Patrem ipsius compellans: Mitte mihi unigenitum Filium tuum, o Domine et Pater, quando tu patris appellatione magis quam domini delectaris: nimis diu jam illum exspecto, illum desidero. Laboravi epistolas ejus accipiens per patriarchas, per legislatores, per prophetas. Amplius ferre non possum amoris flammam. Ignis est ardens atque urens in visceribus meis. Per omnes prophetas mihi se venturum promisit: neque ad hunc usque **26** diem promissa perficere voluit. Pollicitus est mihi per Davidem, per Jeremiam, per Isaiam, per Ezechielem, et Zachariam, et Danielem, et reliquos prophetas, se venturum ac nuptias con-

[h] Psal. XLIV, 3-5. [h*] ibid. 7. [i] Isa. LXIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[18] μυστήρια. In cod. sequitur interpretatio trium sanctorum Patrum, scilicet *Maximi*, *Nili* ac *Pselli*. [19] δύναμιν. cod. præm. τήν. [20] ἔντεινε. cod. præm. καί. P. 22, n. 6 erat ἔντεινον. [21] στολῇ. cod. addit βίᾳ. [22] καί abest a cod.

Digitized by Google

fecturum esse. Nescio cur differat, cur me desiderio ardentem despiciat. Dixit mihi per Oseam : « Desponsabo te mihi in justitia, et in judicio, et in misericordia, et in miserationibus : et desponsabo te mihi in fide, et cognosces Dominum [j]. » Dixit mihi per Isaiam : « Lætare, sterilis, quæ non paris, erumpe et clama, quæ non parturis : quoniam plures filii desertæ, quam ejus, quæ habet virum [k]. » Exspecto per singulos dies desiderans ut mihi promissa persolvantur. Hæc innuit, dicens : « Osculetur me osculis oris sui. » Ac ne ex sensu nostro interpretemur, eorum quæ dicta sunt testem Paulum adducamus. Hic ad Hebræos scribens, et de fide sermonem institutum prosequens, hæc de Abrahamo loquitur : « Fide commoratus est in terra promissionis, tanquam in aliena, in tuguriis habitans cum Isaaco et Jacobo, cohæredibus promissionis ejusdem. Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor est Deus [l]. » Et post pauca : « Juxta fidem defuncti sunt omnes illi, non acceptis promissionibus, sed quasi e longinquo eas videntes, et salutantes, et confitentes se peregrinos et hospites esse super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam quærere. Et si quidem ipsius meminissent, **27** de qua exierunt, haberent utique tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem. Ideo non puduit Deum vocari Deus eorum : paravit enim illis civitatem [m]. Et de magno Mose, « Magis elegit, inquit, affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem : majores thesauro Ægyptiorum existimans divitias opprobrium Christi : oculos enim convertebat in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis. Invisibilem enim tanquam videns sustinuit [n]. » Et de omnibus simul sanctis, qui in Veteri Testamento illustres exstiterunt, hæc dicit : « Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt promissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur [o]. » Quin et Dominus in sacris Evangeliis hæc ad apostolos ait : « Multi prophetæ, et reges, et justi, cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt : et audire quæ auditis, et non audierunt. Vestri autem beati sunt oculi, quia vident : et aures vestræ, quia audiunt [p]. » Et cum Judæis disputans, dicebat : « Abraham pater vester cupivit, ut videret diem meum : vidit, et gavisus est. » Et Simeon senex responsum acceperat a Spiritu sancto, se non visurum mortem, nisi prius videret Christum Domini. Genitum itaque, et allatum ad templum

A ἐπιτελέσειν. Οὐκ οἶδα δὲ ἀνθ' οὗ [23] μέλλει, καὶ περιορᾷ με ποθοῦσαν. Εἶπέ μοι διὰ Ὡσηέ· « Καὶ μνηστεύσομαί [24] σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίματι, καὶ ἐν ἐλέει, καὶ ἐν οἰκτιρμοῖς, καὶ μνηστεύσομαί σε ἐν πίστει, καὶ ἐπιγνώσῃ τὸν Κύριον. » Εἶπέ μοι διὰ [25] Ἡσαΐου· « Εὐφράνθητι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα· » καὶ ἀναμένω καθ' ἑκάστην ἡμέραν τυχεῖν ἐφιεμένη τῶν ὑποσχέσεων [26]. Ταῦτα αἰνίττεται λέγουσα· « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ [27]. » Καὶ ἵνα μὴ ἀποφαντικῶς [28] ἑρμηνεύσωμεν, φέρε μάρτυρα τῶν εἰρημένων τὸν μακάριον καλέσωμεν Παῦλον. Οὗτος Ἑβραίοις γράφων, καὶ περὶ [29] πίστεως λόγον διεξιών, τοιαῦτά φησι περὶ τοῦ Ἀβραάμ· « Πίστει παῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς· ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός· » καὶ μετὰ βραχέα· « Κατὰ πίστιν, φησὶν, ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς
B ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες, καὶ ἀσπασάμενοι, καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς· οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγουσιν, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσιν· καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι· νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστι τῆς ἐπουρανίου· διὸ καὶ [29a] οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεὸς αὐτῶν καλεῖσθαι Θεός· ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν.
C Καὶ περὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως φησὶν, ὅτι « Μᾶλλον εἵλετο συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν· μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεψε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν. Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον [30] ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε. » Καὶ περὶ πάντων δὲ ὁμοῦ τῶν ἁγίων, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπρεψάντων τοιαῦτά φησι· « Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν. » Καὶ Κύριος [31] δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις
D τοιαῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους φησί· « Πολλοὶ προφῆται, καὶ βασιλεῖς [32], καὶ δίκαιοι, ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει. » Καὶ πρὸς Ἰουδαίους δὲ διαλεγόμενος ἔλεγεν· « Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. » Καὶ Συμεὼν δὲ ὁ πρεσβύτης ἐχρηματίσθη μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἕως ἂν ἴδῃ τὸν Χρι-

[j] Osee. II, 19, 20. [k] Isa. LIV. 1. [l] Hebr. XI, 9, 10. [m] Ibid. 13-16. [n] Ibid. 25, 26. [o] Matth. XIII, 16, 17. [p] Joan. VIII, 56.

VARIÆ LECTIONES.

[23] οὗ. cod. ὅτου. [24] cod. μνηστεύομαι. [25] διά. cod. τήν. [26] cod. προσχέσεων. [27] αὐτοῦ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [28] cod. ἀποφατικῶς. [29] περί. cod. præm. τῶν. [29a] καί abest a cod. [30] cod. ἀοράτως. [31] Κύριος. cod. præm. ὁ. [32] καὶ βασιλεῖς abest l. c.

Digitized by Google

στὸν Κυρίου. Τεχθέντα τοίνυν, καὶ εἰς τὸν ναὸν ἀνενεχθέντα, δεξάμενός τε ἐν χερσὶν, φησί· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· » καὶ τὰ ἑξῆς. Δῆλον τοίνυν, ὡς ταῖς θείαις ὑποσχέσεσι πιστεύοντες ἐπεθύμουν τῶν ἐπαγγελιῶν τὸ τέλος ἰδεῖν· διὸ τὸ Ἆσμα τῶν ἀσμάτων εἰσάγει τὴν νύμφην λέγουσαν· « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Φίλημα δὲ νοοῦμεν οὐ στομάτων συνάφειαν, ἀλλ' εὐσεβοῦς ψυχῆς καὶ θείου λόγου κοινωνίαν. Καὶ ἔοικεν ἡ νύμφη τοιοῦτόν τι λέγειν· Ἤκουσά σου τῶν λόγων διὰ γραμμάτων· ἐπιθυμῶ δὲ καὶ αὐτῆς ἀκοῦσαί σου τῆς φωνῆς· βούλομαι ἀμέσως ἐκ τοῦ στόματος τὴν ἱερὰν δέξασθαι διδασκαλίαν, καὶ ταύτην τοῖς τῆς διανοίας μου καταφιλῆσαι χείλεσι. « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Ταῦτα τῆς νύμφης εἰρηκυίας, εὐθὺς ὁ νυμφίος ἐπιφαίνεται τῇ νύμφῃ, τὴν ὑπόσχεσιν [33] ἐκείνην πληρῶν, ὅτι « Ἔτι λαλούσης [34] σου, ἰδοὺ πάρειμι. » Αὕτη δὲ εὐθὺς θεασαμένη τὸν ποθούμενον ἐκπλήττεται, αὐτοῦ καὶ θαυμάζει τοὺς μαστοὺς, καὶ τὴν εὐωδίαν, καὶ βοᾷ·

β'. Ἀγαθοὶ [35] *μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον, καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα ἀρώματα* [37]. Οἶδα, φησὶ, τὰ ὑπὸ Μωσέως κατασκευασθέντα μύρα, τό τε ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως· ἀλλὰ πάντων ἐκείνων τῶν ἀρωμάτων τὸ σὸν μύρον ἐστὶν εὐωδέστατον. Μύρον δὲ ἐνταῦθα καλεῖ τὴν πνευματικὴν χάριν, ἧς πλήρης ὑπάρχων, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πᾶσιν ἡμῖν δέδωκεν. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ, ὅτι « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου, εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς, εἰς ζωήν. » Γυψὶ γὰρ τοῖς νεκροβόροις, τροφὴ μέν ἐστι τὰ δυσώδη σώματα, τὸ δὲ μύρον ὄλεθρον [38]. Οὕτω τοῖς δυσσεβέσι, καὶ τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἁμαρτίας προσεδρεύειν προῃρημένοις, ἡδίστη μὲν τῆς ἀκολασίας ἡ δυσωδία, βαρεῖα δὲ καὶ ἐπαχθὴς ἡ Χριστοῦ διδασκαλία· διὸ καὶ τὸν αὐθαίρετον αὐτοῖς θάνατον ἐπάγει. « Αὕτη γάρ ἐστι, φησὶ, κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς. » Εἰκότως τοίνυν φησὶν ἡ νύμφη· « Καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα. » Καὶ οὐ λέγει, Τοῦ μύρου σου, ἀλλὰ, « Τῶν μύρων σου [39]· » δεικνύουσα ὅτι πολλὰ καὶ μυρία χαρίσματα. « Ὧ μὲν γὰρ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, δίδοται [40] λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων· ἄλλῳ δὲ προφητεία· ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων [41], ἄλλῳ δὲ γένη γλωσσῶν. » Διὰ τοῦτο οὐ λέγει, Ὀσμὴ μύρου σου, ἀλλὰ, « Ὀσμὴ μύρων σου. » Δείξασα τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χαρίσματα, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἀπὸ μιᾶς

manus in suas sumpsit, et dixit : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei Salutare tuum : quod parasti ante faciem **28** omnium populorum, » et reliqua [q]. Constat igitur, eos credentes divinis promissis ea ad finem producta videre concupivisse. Itaque Canticum canticorum sponsam inducit dicentem : « Osculetur me osculis oris sui. » *Osculum* autem intelligimus, non oris cum ore, sed animæ piæ cum divino verbo conjunctionem : ut sponsa tale quidpiam dicere videatur : Verba tua per litteras audivi, cupio autem et vocem ipsam audire : cupio sine medio ex ore ipso sacram doctrinam percipere, eamque mentis meæ labiis exosculari. « Osculetur me osculis oris sui. » Sponsæ hæc dicenti sponsus illico apparet, atque implet promissum illud : « Adhuc loquente te, ecce adsum [r]. » Sponsa vero sponsum optatum intuita, obstupescit, atque ubera ejus, et suavitatem odoris admiratur, et clamat :

Vers. 2. *Meliora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum præstat omni aromati.* Nota, inquit, sunt mihi unguenta, quæ Moses confecit, et oleum unctionis, et thymiama compositionis : sed omnium illorum aromatum unguentum tuum est suavissimum. « Unguentum » hic vocat gratiam spiritualem, qua ille refertus, ex plenitudine sua nobis omnibus impertivit. Quamobrem clara voce beatus Paulus, « Christi bonus, inquit, odor sumus, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt : aliis quidem odor mortis ad mortem, aliis autem odor vitæ ad vitam [s]. » Vulturibus enim qui vescuntur cadaveribus, cibum præbent **29** fœtentia corpora, unguentum vero infert illis perniciem. Sic hominibus impiis, seque in fœditate peccati volutantibus, teter libidinis odor est suavissimus, gravis autem ac molesta Christi disciplina : quapropter et voluntariam ipsis mortem affert. « Hoc enim est, inquit, judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt magis homines tenebras, quam lucem [t]. » Merito igitur ait sponsa : « Et odor unguentorum super omnia aromata. » Non dicit, unguenti tui, sed « unguentorum tuorum : » indicans, multa esse munera gratiarum. « Alii enim, teste beato Paulo, datus est sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum [u]. » Propterea non dicit, odor unguenti tui, sed « odor unguentorum tuorum. » Ubi ostendens multa et varia dona ac munera, docet, ea ab

[q] Luc. II, 29-31. [r] Isa. LVIII, 9. [s] II Cor. II, 15. [t] Joan. III, 19. [u] I Cor. XII, 8-10.

VARIÆ LECTIONES.

[33] ὁ—ὑπόσχεσιν des. in cod. [34] cod. λαλοῦντος. [35] Ἀγαθοί. in textu τῶν Ο' præm. ὅτι. [36] μαστοί *Hebr.* amores. [37] ἀρώματα. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [38] cod. ὀλέθριον. [39] ὑπὲρ—μύρων σου des. in cod. [40] cod. δίδοται. [41] ἄλλα —πνευμάτων des. in cod.

Digitized by Google

uno eodemque fonte profluere. Ideo subjicit : « Unguentum effusum nomen tuum. » Multiplices enim, inquit, hi ac varii fontes, qui totum orbem terrarum odoris suavitate repleverunt, unicam habent venam et originem, unguentum tuum. In eo enim habitavit omnis plenitudo divinitatis [v], et ipse cuncta Spiritus dona ut homo simul suscepit. Quocirca clamat etiam Isaias : « Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet : et requiescet super eum Spiritus Domini, **30** spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis : et replebit eum spiritus timoris Dei [x]. » Ideo dicit : « Unguentum effusum nomen tibi ; » et non « unguentum » ait simpliciter, sed « effusum. » Quemadmodum enim unguentum in vase conclusum inclusam continet et ipsam odoris fragrantiam ; si autem effundatur, ipsum quoque replet aerem : sic Dominus Christus ante passionem paucis notus erat : at posteaquam crucem mortemque sustinuit, ac veluti corporis vas apertum fuit, continuo beati apostoli suavitate illa repleti sunt, et terram percurrentes, et maria trajicientes, omnibusque Evangelium nuntiantes, odoris suavitate mundum universum compleverunt. Ob id ait sponsa : « Unguentum effusum nomen tibi. » Satis enim est Christi nomen ad piorum animas unguentis quodammodo imbuendas, atque omni odoris suavitate conspergendas. Quod si etiam magis mystice vis intelligere, sacri baptismatis mysterii recordare, in quo qui initiantur, post tyranni abnegationem, et regis confessionem, veluti signo ac nota quadam regia, spiritualis unguenti chrismate inuncti, sub ea visibili unguenti specie invisibilem sanctissimi Spiritus gratiam accipiunt.

προχεῖται πηγῆς. Διὸ ἐπάγει· « Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομά [48] σου [48]. » Οἱ γὰρ πολλοί, φησιν, οὗτοι καὶ διάφοροι κρουνοί, οἱ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εὐωδίας πληρώσαντες, μίαν ἔχουσι φλέβα καὶ πηγήν, τὸ σὸν μύρον. « Ἐν αὐτῷ γὰρ κατῴκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, » καὶ αὐτὸς πάντα ὁμοῦ τὰ τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπεδέξατο δῶρα. Διὸ καὶ Ἡσαΐας βοᾷ· « Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ [49] ἀναβήσεται· καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτῷ [50] τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· καὶ [51] πνεῦμα φόβου Θεοῦ ἐμπλήσει αὐτόν. Διὰ τοῦτο λέγει· « Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομά σοι· » καὶ οὐ λέγει « μύρον » ἁπλῶς, ἀλλὰ « ἐκκενωθέν. » Καθάπερ γὰρ τὸ μύρον ἐν ἀγγείῳ κεκρυμμένον, κεκρυμμένην ἔχει καὶ τὴν εὐοσμίαν, εἰ δὲ προχυθείη, καὶ αὐτὸν ἀναπίμπλησι τὸν ἀέρα· οὕτως ὁ Δεσπότης Χριστός, πρὸ μὲν τοῦ πάθους ὀλίγοις ἦν γνώριμος· ἐπειδὴ δὲ τὸν σταυρὸν ὑπέμεινε, καὶ τὸν θάνατον, καὶ οἱονεὶ διηνοίγη [52] τὸ τοῦ σώματος ἄγγος, πλήρεις μὲν εὐθὺς οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τῆς εὐοσμίας ἐκείνης ἐγένοντο· δραμόντες δὲ, γῆν καὶ θάλασσαν περινοστήσαντες, καὶ τὸ κήρυγμα πᾶσι διαπορθμεύσαντες, ἅπασαν τὴν οἰκουμένην τῆς εὐοσμίας ἐπλήρωσαν. Διὰ τοῦτό φησιν ἡ νύμφη· « Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομά σοι. » Ἀρκεῖ γὰρ ἡ Χριστοῦ προσηγορία οἱονεὶ μυρίσαι καὶ εὐωδίας ἁπάσης ἐμφορῆσαι τῶν εὐσεβῶν τὰς ψυχάς. Εἰ δὲ βούλῃ καὶ μυστικώτερον νοῆσαι, ἀνάμνησον σεαυτὸν τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας, ἐν ᾗ οἱ τελούμενοι, μετὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ τυράννου, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως ὁμολογίαν, οἱονεὶ σφραγῖδά τινα βασιλικὴν δέχονται τοῦ πνευματικοῦ μύρου τὸ χρῖσμα· ὡς ἐν τύπῳ τῷ μύρῳ τὴν ἀόρατον τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ὑποδεχόμενοι [53].

Ideo adolescentulæ dilexerunt te. (Vers. 3.) *Traxerunt te, post te ad odorem unguentorum tuorum currentes.* Hanc, inquit, unguenti tui, hoc est, divinæ ac salutiferæ doctrinæ tuæ fragrantiam **31** percipientes animæ adolescentes ac strenuæ (has enim *adolescentulas* appellat), amore tuo sic incensæ sunt, ut te ad se traxerint, et post te ita secutæ sint, ut cursu id fecerint, ne relinquerentur, neve sejungerentur a dilecto suo. Hunc autem cursum explicat etiam beatus Paulus, « Curro, inquiens, si quo modo comprehendam, siquidem etiam comprehensus sum [y]. » Et alibi : « Sic, inquit, currite, ut comprehendatis [z]. » Et alio loco : « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi [a]. » Animæ igitur strenuo ac virili sensu præ-

Διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε. (στιχ. γ'.) *Εἵλκυσάν σε, ὀπίσω σου εἰς ὀσμὴν μύρου σου δραμοῦσαι* [54-55]. Ταύτης, φησὶ, τῆς εὐοσμίας τοῦ μύρου σου, τουτέστι τῆς θείας καὶ σωτηριώδους σου διδασκαλίας, ἀντιλαμβανόμεναι αἱ νεανικαὶ καὶ ἀνδρεῖαι ψυχαὶ (ταύτας γὰρ νεάνιδας ὁ λόγος καλεῖ), οὕτως σε θερμῶς ἠγάπησαν, ὡς ἑλκῦσαί σε πρὸς ἑαυτὰς, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ καὶ σὺν δρόμῳ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα μὴ ἀπολειφθῶσι, μηδὲ χωρισθῶσι τοῦ ποθουμένου. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τοῦτον τὸν δρόμον, λέγων· « Τρέχω εἴ γε καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην. » Καὶ πάλιν· « Οὕτως, φησὶ, τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. » Καὶ ἑτέρωθι· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα. » Τρέχουσι τοίνυν αἱ νεανικὸν φρόνη-

[v] Coloss. II, 9. [x] Isa. XI, 1, 2. [y] Philipp. III, 12. [z] I Cor. IX, 24. [a] II Tim. IV, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[48] Μύρον—ὀνομά σου. *Hebr.* sicut oleum effunderis nomine tuo. [48] σου. cod. σοι, quæ lectio pagina proxima lin. 5 et 21 obvia est. [49] αὐτοῦ des. in cod. [50] cod. αὐτόν. [51] καὶ abest a cod. [52] διηνοίγη des. in cod. relicto spatio. [53] ὑποδεχόμενοι. codex e superioribus repetit ista, μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομά σοι. [54-55] Εἵλκυσαν—δραμοῦσαι. *Hebr.* Trahe me post te, et curremus. *Symm.* ἕλκε με. *Aqu.* ἕλκυσόν με μύρου σου δραμοῦσαι. Recepta lectio h. l. est μύρων σου δραμοῦμεν.

Digitized by Google

μα κεκτημέναι ψυχαί, καὶ τὸν ἁβρὸν καὶ ὑγρὸν καὶ A
χαῦνον βίον διαφυγοῦσαι, καὶ τὸν πόνον ἀντὶ τρυφῆς
προελόμεναι, ὀπίσω τοῦ νυμφίου θελγόμεναι καὶ καλού-
μεναι [51] τῇ εὐωδίᾳ τοῦ μύρου, καὶ οἱονεὶ ἀῤῥήτῳ δεσμῷ
κατεχόμεναι. Ταῦτα μὲν οὖν ἡ νύμφη, μηδέπω τοῦ
νυμφῶνος ἀξιωθεῖσα, πρός τε τὸν τοῦ νυμφίου Πατέρα,
καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν νυμφίον ἐληλυθότα πρὸς αὐτὴν
διεξέρχεται. Ἀξιοῦται δὲ καὶ τῆς παστάδος, καὶ τῶν
τοῦ νυμφίου θαλάμων τε καὶ ταμιείων, καὶ σεμνυνο-
μένη πρὸς τὸν οἰκεῖον λέγει χορόν· « Εἰσήνεγκέ με ὁ
βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ, » τουτέστι, τὰ κεκρυμ-
μένα αὐτοῦ ἀπεκάλυψέ μοι βουλεύματα· τὸ μυστήριον
τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν ἐγνώρισέ μοι·
τοὺς θησαυροὺς, τοὺς σκοτεινοὺς, καὶ ἀποκρύφους,
καὶ ἀοράτους, ἀνέῳξέ μοι, κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαΐου προ-
φητείαν. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἀκριβέστερον ἐκ τῶν ἱερῶν B
Εὐαγγελίων μαθεῖν, ἡνίκα ὁ Δεσπότης Χριστὸς, τοῖς
μὲν Ἰουδαίοις ἐν παραβολαῖς διελέγετο, τοῖς δὲ ἁγίοις
αὐτοῦ μαθηταῖς ἀπεκάλυπτε τῶν παραβολῶν τὴν
διάνοιαν, λέγων· « Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια
τῆς βασιλείας, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται. Καὶ ταμιεῖον
δὲ ὁ Κύριος τὴν διάνοιαν προσαγορεύει, λέγων·
« Σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου,
καὶ πρόσευξαι τῷ Πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ [52]. »
« Εἰσήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ· »
μονονουχὶ λέγουσα μετὰ τοῦ μακαρίου Παύλου, ὅτι
« Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ
καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς
ἀγαπῶσιν [53] αὐτόν· ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ
τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Ἡμεῖς γὰρ νοῦν Χριστοῦ ἔχο- C
μεν, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ
τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. » — « Εἰσήνεγκέ με ὁ βασι-
λεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ. » Ἀναγκαῖον ζητῆσαι
τίνος ἕνεκεν μόνη ἡ νύμφη εἰσάγεται, αἱ δὲ νεάνιδες
οὐκ εἰσάγονται, ἀλλ' ἔξω ἑστηκυῖαι, τὴν νύμφην εἰσ-
ελθοῦσαν ἀναμένουσι· καὶ ἐξελθούσης καὶ διηγησα-
μένης πῶς εἰσήγαγεν αὐτὴν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τα-
μιεῖον αὐτοῦ, ἐπάγουσιν· « Ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐ-
φρανθῶμεν ἐν σοί. Ἀγαπήσομεν μαστούς σου [54] ὑπὲρ
οἶνον. Εὐθύτης ἠγάπησέ σε [55]. » Οὐ πάντες οἱ πεπι-
στευκότες, τῆς ἴσης ἀξίας ὑπάρχουσι. « Πολλαὶ
γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρί μου, » φησὶν ὁ Χριστὸς,
τουτέστιν, ἀξιωμάτων διαφοραί. Ἄλλο γὰρ τάγμα
πατριαρχῶν, καὶ ἄλλο προφητῶν· ἄλλο ἀποστό-
λων, καὶ ἄλλο [56] μαρτύρων· ἄλλο τῶν ἐν παρθενίᾳ D
διαπρεψάντων [57], καὶ ἄλλο τῶν τοῦ γάμου ζυγὸν
ἐννόμως ὑπελθόντων· ἄλλο τῶν ἐν πλούτῳ τὸν Θεὸν
θεραπευσάντων, καὶ πιστῶν οἰκονόμων γεγενημέ-
νων, καὶ ἄλλο τῶν τῆς πενίας τὰ ποικίλα παθήματα
καρτερῶς ὑπενεγκάντων· ἄλλο τῶν τὴν πολιτικὴν
ἀρετὴν μετιόντων, καὶ ἄλλο τῶν ἐν ὄρεσι διαιτωμέ-
νων, καὶ τῇ θείᾳ θεωρίᾳ μόνῃ προσέχειν προαιρου-

ditæ, vitæque voluptatem et lasciviam atque de-
sidiam fugientes, et laborem deliciis anteponentes,
post sponsum currunt, unguenti fragrantia illectæ
atque attractæ, ac veluti vinculo quodam inexpli-
cabili colligatæ. Sponsa igitur, nondum ad nuptias
admissa, sponsi Patrem, et sponsum ipsum ad se
profectum his alloquitur. Ad nuptias autem, et
sponsi thalamum, et cubiculum admittitur : et glo-
riosa his cœtum suum sic affatur : « Introduxit me
rex in cubiculum suum, » id est, recondita mihi
consilia sua patefecit : mysterium a sæculis et ge-
nerationibus mihi indicavit ; thesauros abditos et
absconditos atque invisibiles aperuit mihi, secun-
dum Isaiæ prophetiam [b]. Et hoc ex sacris Evangeliis
clarius licet intelligere, ubi Christus Dominus ad
Judæos in parabolis loquitur, sanctis autem disci-
pulis suis **32** parabolarum sensum exponit, Vobis,
inquiens, datum est nosse mysteria regni, illis
autem non est datum [c]. Porro « cubiculum » Do-
minus sensum vocat dicens : « Tu autem cum oras,
intra in cubiculum tuum, et ora ad Patrem tuum,
qui est in abscondito [d]. » — « Introduxit me rex
in cubiculum suum. » Propemodum dicens cum
beato Paulo : « Quæ oculus non vidit, nec auris
audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præ-
paravit Deus diligentibus se : nobis autem Deus
revelavit per Spiritum suum. » — « Nos enim sensum
Christi habemus [e], in quo omnes sunt thesauri sa-
pientiæ et scientiæ absconditi [f]. » — « Introduxit
me rex in cubiculum suum. » Non alienum est quæ-
rere, cur sola sponsa introducatur, adolescentulæ
autem non item. Foris enim stantes, sponsam in-
gredientem operiuntur, eaque egrediente, atque
enarrante, quo modo rex ipsam introduxerit in
cubiculum suum, adjiciunt : « Exsultemus, et læte-
mur in te. Diligemus ubera tua magis quam vinum.
Rectitudo dilexit te. » Non omnes qui crediderunt
sunt in eodem dignitatis gradu. « Multæ enim, dicit
Christus, mansiones sunt apud Patrem meum [g], »
hoc est, multæ dignitatum differentiæ. Nam alius
est ordo patriarcharum, alius prophetarum, alius
apostolorum, alius martyrum, alius virginitatis
decore præstantium, alius matrimonii jugum legi-
time subeuntium, alius inter divitias Deo **33** ser-
vientium fideliumque dispensatorum, alius paupe-
tatis varias ærumnas fortiter sustinentium, alius
civilem excolentium virtutem, alius in montibus
degentium, ac soli divinæ contemplationi vacantium.
Atque in his ipsis vitæ generibus multa discrimina
reperiuntur, cum ardentius alii, alii remissius,
alii accuratius, alii negligentius munera sua obeant.
Quod quidem vel ex Domini parabola facile possu-

[b] Isa. XLV, 3. [c] Matth. XIII, 11. [d] Matth. VI, 6. [e] I Cor. II, 9, 10, 16. [f] Coloss. II, 3. [g] Joan. XIV, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[51] cod. κηλούμεναι. [52] κρυπτῷ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [53] ἀγαπ. cod præm. τοῖς. [54] ἀγαπ. μαστούς σου. *Hebr.* commemorabimus amores tuos. [55] εὐθύτης. *Hebr.* rectitudines, sc. qui recti sunt. [56] cod. ἄλλων. [57] ἄλλο — διαπρεψάντων des. in cod. relicto spatio.

Digitized by Google

mus perspicere. Cum enim decem virgines introducat, quinque ex illis prudentes, et quinque fatuas nominat. Atque illas quidem ad nuptias introducit : his autem occludit fores. Respondet quidem ipsis, virginitatem honorans, sed non immittit eas propter inertiam in reliquis virtutibus excolendis. His ita constitutis, per sponsam intelligamus animas illas, quæ omnibus sunt expolitæ virtutibus : per adolescentulas vero quæ sponsam comitantur, eas quæ sponsum quidem diligunt, atque illum sequi student, sponsæ tamen perfectionem nondum sunt assecutæ. Hæc autem ita se habere testatur Spiritus sanctus, similia dicens in psalmo quadragesimo quarto. Cum enim commemorasset sponsi pulchritudinem, et gratiam in labiis diffusam, et benedictionem æternam, et formidabilem armaturam, et hostium internecionem, et populorum, qui jam erant captivi, observantiam atque adorationem, regiumque ipsius solium ac sempiternum, et regni insignia illa, justitia et æquitate decorata, atque humanam præterea virtutem, quam **34** excoluit, « cum in forma Dei exsistens, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens [h], » itemque unctionem illam secundum hominem factam, et munera a Magis oblata, subjicit : « Astitit regina a dexteris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta, variegata [i]. » Et reginam quidem vocat animas in virtute perfectas (quandoquidem et Paulus ait : « Si sustinemus, simul etiam regnabimus [j]; ») vestitum autem deauratum et varium, ipsa Spiritus diversa dona. Tum ipsi consilium dat : « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui, et domus patris tui : et concupiscet rex decorem tuum [k]. » Neque vero solum ostendit se illi necessitudine conjunctum propter humanitatem, sed etiam Dominum ac principem ipsius esse propter absconditam divinitatem; eamque admonens immensæ benignitatis suæ, « Quoniam ipse est, inquit, Dominus et Deus tuus, et adorabis eum [l]. » Illi etiam haud ita multo post prædicit, fore ut a regibus et principibus adoretur. « Vultum tuum, inquit, deprecabuntur omnes divites populi [m]. » Ecclesiæ porro vultus specie quidem quæ cernitur est, dignitas sacerdotalis, intelligentia vero est ipse sponsus, qui caput Ecclesiæ fieri dignatus est, ut testatur Apostolus [n]. Deinde absconditam ejus gloriam exponit. « Omnis enim gloria filiæ regis intus [o]. » Quoniam, ut beatus Paulus ait : « Vita nostra **35** abscondita est cum Christo in Deo [p] : » in hac autem vita omnes, qui pie vivere volunt in Christo, persecutionem pa-

μένων. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τούτοις τοῖς τάγμασι [58] πολλὰς ἔστιν εὑρεῖν τὰς διαφοράς· τῶν μὲν θερμότερον, τῶν δὲ χαυνότερον μετιόντων ἃ μετίασι· καὶ τῶν μὲν σπουδαιότερον, τῶν δὲ ἀμελέστερον. Καὶ τοῦτο ἔστιν εὑρεῖν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου παραβολῆς. Δέκα γὰρ παρθένους εἰσάγων, τὰς μὲν πέντε λέγει φρονίμους, τὰς δὲ πέντε μωράς· καὶ τὰς μὲν ἀξιοῖ τοῦ νυμφῶνος, ταῖς δὲ ἀποκλείει τὰς θύρας· καὶ ἀποκρίνεται μὲν αὐταῖς, τὴν παρθενίαν τιμῶν, οὐκ ἀξιοῖ δὲ τῆς εἰσόδου, διὰ τὴν περὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ῥαθυμίαν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὕτω ταῦτα διευκρινησάμεθα, νοήσωμεν νύμφην μὲν εἶναι τὰς ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τετελειωμένας ψυχάς, νεάνιδας δὲ ταύτῃ ἑπομένας, τὰς ἀγαπώσας μὲν τὸν νυμφίον, καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ σπουδαζούσας, τὴν τελειότητα δὲ τῆς νύμφης οὐδέπω μιμησαμένας. Καὶ ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ τὰ ὅμοια λέγον. Διηγησάμενον γὰρ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἐν τοῖς χείλεσι χάριν, καὶ τὴν αἰώνιον εὐλογίαν, καὶ τὴν φοβερὰν παντευχίαν, καὶ τῶν πολεμίων τὸν ὄλεθρον, καὶ τῶν πάλαι αἰχμαλώτων λαῶν τὴν ὑπόπτωσιν καὶ προσκύνησιν, τὸν βασιλικὸν αὐτοῦ καὶ αἰώνιον θρόνον, καὶ τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας, τὰ τῇ δικαιοσύνῃ κεκοσμημένα· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν ἀνθρωπείαν ἀρετὴν, ἣν μετελήλυθεν, « ἡνίκα ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου [59] λαβών· » πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν χρίσιν τὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον γεγενημένην, καὶ τὰ δῶρα τὰ ὑπὸ τῶν Μάγων [60] προσενεχθέντα, παράγει· « Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ βασίλισσαν μὲν καλεῖ τὰς τετελειωμένας ἐν ἀρετῇ ψυχὰς, ἐπειδὴ καὶ Παῦλος οὕτω λέγει· « Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· » ἱματισμὸν δὲ διάχρυσον καὶ ποικίλον, τὰ αὐτὰ τοῦ Πνεύματος ποικίλα χαρίσματα. Εἶτα καὶ συμβουλὴν αὐτῇ προσφέρει· « Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Δείκνυσι δὲ ἑαυτὸν [61] οὐ μόνον αὐτῆς συγγενῆ ὄντα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ καὶ Κύριον καὶ Δεσπότην κατὰ τὴν κεκρυμμένην θεότητα· καὶ τῆς ἀῤῥήτου φιλανθρωπίας αὐτὴν ἀναμιμνήσκων, φησίν, « Ὅτι αὐτός ἐστι Κύριος καὶ Θεός σου, καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ. » Προαγορεύει αὐτῇ καὶ τὴν οὐκ εἰς μακρὰν θεωμένην παρά τε βασιλέων καὶ ἀρχόντων προσκύνησιν. « Τὸ πρόσωπόν σου γὰρ, φησὶ, λιτανεύσουσι πάντες [62] οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ. » Πρόσωπον δὲ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ μὲν τὸ ὁρώμενον, τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, κατὰ δὲ τὸ νοούμενον, αὐτὸς ὁ νυμφίος, ὁ κεφαλὴ αὐτῆς γεγενῆσθαι ἀξιώσας, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φω-

[h] Philipp. II, 6, 7. [i] Psal. XLIV, 9. [j] II Tim. II, 12. [k] Psal. XLIV, 11, 12. [l] ibid. [m] ibid. 13. [n] Ephes. V, 23. [o] Psal. XLIV, 14. [p] Coloss. III, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[58] cod. πράγμασι. [59] δούλου abest a cod. relicto spatio. [60] μάγων cod. γάμων ex errore librarii. [61] ἑαυτὸν abest a cod. [62] πάντες des. ibid.

Digitized by Google

νήν. Εἶτα τὴν κεκρυμμένην αὐτῆς διηγεῖται δόξαν· A
« Πᾶσα γὰρ ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν. »
Ἐπειδὴ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « Ἡ ζωὴ ἡμῶν
κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν [63] τῷ Θεῷ· » κατὰ δὲ
τὸν παρόντα βίον πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. Διὸ καὶ ὁ μακάριος
Παῦλος βοᾷ· « Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν
Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἐσμέν. » Διὰ
τοῦτο μέν φησι· « Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ
βασιλέως ἔσωθέν ἐστιν [64], ἐν χρυσωτοῖς χρυσοῖς
περιβεβλημένη, πεποικιλμένη· » πάλιν χρυσωτὰ
χρυσᾶ καὶ ποικίλα τὰ διάφορα λέγων χαρίσματα.
Τούτοις γὰρ ἐπιφέρει· « Ἀπενεχθήσονται τῷ βασι-
λεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς· αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπε-
νεχθήσονταί σοι [65], ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ
ἀγαλλιάσει· ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως. » Εὔδη- B
λον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς οἱ μὲν φθάσαντες
εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας, κατὰ τὸν μα-
κάριον Παῦλον, καὶ τῆς ἀρετῆς τὴν τελειότητα κτη-
σάμενοι, νύμφῃ προσαγορεύονται· οἱ δὲ μήπω [66] τὴν
τελειότητα φθάσαντες, ἀλλὰ τούτων ὑποδεέστεροι
τυγχάνοντες, οἷόν τινες νεάνιδες ἀκολουθοῦσι τῇ
νύμφῃ, πᾶσαν εὔνοιαν καὶ φιλοστοργίαν περί τε αὐ-
τὴν καὶ τὸν νυμφίον [67] ἐπιδεικνύμεναι [68]. « Εἰσ-
ήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ. Ἀγαλλια-
σώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί. » Οὐ γὰρ ζηλοτυποῦσιν,
οὐδὲ φθονοῦσιν [69], ἔξω μείνασαι, καὶ μηδέπω τῆς πα-
στάδος τυχοῦσαι· ἀλλ' εὐφραίνονται, καὶ ἀγαλλιῶνται,
καὶ γάννυνται ἐπὶ τῇ τιμῇ τῆς νύμφης, καὶ ἀρκοῦνται
τῷ τῆς ἡδίστης αὐτῆς ἀπολαύειν φωνῆς. Διὸ ἐπάγου-
σιν· « Ἀγαπήσομεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον. » Καὶ C
ὅπερ αὐτὴ τῷ νυμφίῳ ἔφη, τοῦτο αὗται τῇ νύμφῃ
φασί, διὰ τὴν περὶ αὐτὴν εὔνοιαν [70] καὶ στοργήν, τοῦ
νυμφίου τὴν εὔνοιαν ἐπισπώμεναι. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ
Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις· « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ
δέχεται· » καὶ, « Ὃς ἂν ποτίσῃ ποτήριον ψυχροῦ
ἕνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ,
ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. »
Μαστοὺς δὲ πάλιν τῆς νύμφης αἱ νεάνιδες καλοῦσι
τοὺς τῆς διδασκαλίας κρουνούς, τοὺς ἁπάσαις ταῖς
ἡλικίαις τὰ πρόσφορα προχέοντας νάματα· καὶ ὑπ-
ισχνοῦνται ἀγαπήσειν τῆς νύμφης τοὺς μαστοὺς ὑπὲρ
πᾶσαν ἀνθρωπίνην εὐφροσύνην. Τοῦτο γὰρ τροπικῶς
ὁ οἶνος ὀνομάζεται, ὁ εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώ-
που. Ἔστι δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν [71] τῇ D
Νέᾳ Διαθήκῃ γεγενημένα καταμαθεῖν, καὶ καθ' ἑκά-
στην δὲ ἡμέραν γινόμενα θεάσασθαι. Ἐν μὲν γὰρ τῇ
Παλαιᾷ τοῖς προφήταις ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτων τὰ μέλ-
λοντα, δι' αὐτῶν τοὺς τηνικάδε ἀνθρώπους τὸ δέον
ἐδίδασκε. Καὶ οἱ μὲν τῶν ταμιείων καὶ ἀποκρύφων
ἀπήλαυον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξιόντες ἔλεγον τοῖς ἀνθρώ-
ποις τὰ ἀποκαλυπτόμενα καὶ [72] δηλούμενα. Διὸ καὶ
ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεόν φησι· « Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύ-

tientur [q]. Hinc quoque idem beatus Apostolus clamat : « Si in hac tantum vita sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Propterea dicit : « Omnis gloria filiæ regis intus est, in fimbriis aureis, circumamicta, variegata ; » fimbrias rursus aureas et varias, diversa intelligens gratiarum dona. Subjungit enim : « Afferentur regi virgines post eam ; proximæ ejus afferentur tibi ; adducentur in lætitia et exsultatione ; adducentur in templum regis [r]. » Ex iis quæ dicta sunt, apparet, eos qui evaserunt in virum perfectum, qui venerunt ad mensuram ætatis, ut beatus ait Paulus [s], quique virtutis perfectionem adepti sunt, sponsam appellari ; qui vero nondum perfectionem sunt consecuti, atque illis sunt inferiores, eos tanquam adolescentulas quasdam sponsam comitari, omnem benevolentiam atque amorem tum erga ipsam, tum erga sponsum indicantes. « Introduxit me rex in cubiculum suum : exsultemus et lætemur in te. » Non enim æmulantur, non invident, dum foris manent, nec in thalamum admittuntur : sed propter honorem sponsæ lætantur et exsultant, et gaudio triumphant, præclareque secum agi putant, quod jucundissima ipsius voce perfruantur. Itaque « Diligemus, inquiunt, ubera tua magis quam vinum. » Et quæ verba sponsa dixit sponso, ea ipsæ dicunt
36 sponsæ, ex sua in illam benevolentia et amore sponsi amorem ac benevolentiam haurientes. Christus enim ad apostolos : « Qui vos, inquit, suscipit, me suscipit [t]; » et : « Quicunque potandum dederit calicem aquæ frigidæ uni ex parvulis istis, qui in me credunt, amen dico vobis, non perdet mercedem suam [u]. » Sponsæ ubera rursus adolescentulæ appellant disciplinæ fontes, ex quibus latices omnibus ætatibus utiles emanant. Pollicentur autem se sponsæ ubera magis, quam omnem humanam lætitiam dilecturas. Id enim allegorice vinum dicitur, quod hominis cor exhilarat [v]. Hæc autem tum in Veteri et Novo Testamento facta esse novimus, tum singulis diebus fieri perspicimus. Deus enim in Veteri Testamento prophetis futura patefaciens per ipsos hominibus, qui tunc vivebant, rectam vivendi rationem ostendebat. Et prophetæ quidem ipsi cubiculis et arcanis Dei fruebantur, atque exeuntes mortalibus ea, quæ sibi patefacta declarataque fuerant, indicabant. Quapropter et David Deo, « Abstrusa, inquit, et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi [x]. » Qui vero per prophetas divinæ cognitionis aquis irrigabantur, prophetis ut Dei atque hominum internuntiis animum adhibebant : apostoli quoque divino Numine afflati, pietatis nuntium per omnes homines pervagantes promulgarunt. Atque apostoli quidem Domini frue-

[q] II Tim. III, 12; I Cor. XV, 19. [r] Psal. XLIV, 14, 15. [s] Ephes. IV, 13. [t] Matth. X, 40. [u] Marc. IX, 41. [v] Psal. CIII, 15. [x] Psal. L, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[63] ἐν abest a cod. [64] ἐστιν des. ibid. [65] ἀπ. σοι. e cod. supp. [66] cod. μηδέπω. [67] νυμφίον. codd. add. αὐτῆς. [68] ἐπιδ. In cod. sequ. expositio trium Patrum. [69] φθον. cod. φρονοῦσιν. [70] εὔνοιαν. cod. διάνοιαν. [71] ἐν abest a cod. [72] καί. cod. ἤ.

Digitized by Google

bantur cubiculis, apostolorum autem auditores ex fontibus apostolicis, tanquam ex uberibus quibusdam, doctrinam **37** omni vino ac lætitia suaviorem hauriebant. Hoc item tempore Ecclesiæ doctores divinos latices populo subministrant tanquam ex reconditis quibusdam cellis. Qui autem fruitur illis, tanquam ex uberibus spirituale attrahit alimentum, idque omni humana oblectatione jucundius arbitratur. Idcirco et in Canticis sponsa, « Introduxit me rex, inquit, in cubiculum suum. » Adolescentulæ vero respondent: « Exsultemus et lætemur in te [x]. » Et pollicentur, dicentes : « Diligemus ubera tua magis quam vinum : » causamque afferunt : « Rectitudo dilexit te. » Si enim suavis et rectus est Dominus, ut ait David [y], et virga rectitudinis virga regni tui [z], et ob id te dilexit, decet et nos ex te pendere, et assidue insistere, et tuis uberibus frui. Tum rursus loquitur sponsa :

A φια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. » Οἱ δὲ διὰ [75] τῶν προφητῶν τῶν θείων ναμάτων ἀπολαύοντες, ὡς μεσίταις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τοῖς προφήταις προσεῖχον · καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ, ὡσαύτως θεόθεν ἐμπνεόμενοι, τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους τοῦτο διαπορθμεύοντες διετέλεσαν. Καὶ οἱ μὲν ἀπόστολοι τῶν Δεσποτικῶν ἀπήλαυον ταμιείων · οἱ δὲ τούτων ἀκροαταὶ τῶν ἀποστολικῶν ἐτύγχανον κρουνῶν, οἷόν τινων μαστῶν παντὸς οἴνου καὶ πάσης εὐφροσύνης τιμιωτέρων. Καὶ κατὰ τὸν παρόντα δὲ καιρὸν, οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι τὰ θεῖα νάματα προσφέρουσι τῷ λαῷ, ὥσπερ ἔκ τινων ταμιείων. Ὁ δὲ ἀπολαύων, ὥσπερ ἀπό τινων μαστῶν, τὴν πνευματικὴν ἕλκει τροφὴν, καὶ πάσης αὐτὴν εὐφροσύνης βιωτικῆς ἀμείνω ἡγεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς Ἄσμασιν ἡ νύμφη φησίν · « Εἰσήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ. » Αἱ δὲ νεάνιδες ἀπεκρίναντο · « Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί · » καὶ ὑπισχνοῦνται λέγουσαι · « Ἀγαπήσομεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον · » καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρουσιν · « Εὐθύτης ἠγάπησέ σε. » Εἰ γὰρ « χρηστὸς καὶ εὐθὺς ὁ Κύριος, κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ, καὶ ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, καὶ διὰ τοῦτο ἠγάπησέ σε · » προσήκει καὶ ἡμᾶς ἐξηρτῆσθαι σοῦ [76] καὶ διηνεκῶς προσεδρεύειν, καὶ τῶν σῶν ἀπολαύειν μαστῶν. Εἶτα πάλιν ἡ νύμφη φησίν ·

B

Vers. 4, 5. *Nigra sum, et formosa, filiæ Hierosolymæ, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Ne aspicialis me, quod ego sim denigrata, quod intuitus sit me sol.* Hæc non jam adolescentulis arbitror a sponsa dici : sed illis, quæ in lege gloriantes, et Veteri Testamento elatæ, sibique placentes, exprobrant ei, non solum quod alienigena sit ac peregrina, verum etiam, quod dæmonas antea coluerit, eorumque cultu fœdata nigrum colorem contraxerit. Quamobrem ad eas, Nigra, inquit, sum, fateor, sed tamen pulchra : olim equidem cæcutiebam, sed jam video; laceris quondam obsita pannis, nunc vestitu deaurato circumamicta, variegata, regiam obtineo dignitatem : et regi assisto, **38** te expellens, quæ in regem insanivisti, atque eum occidisti, et adulterorum multitudine thalamum deturpasti. Ne igitur mihi nigrum colorem objicias, neque exprobres priora mala. Me nigram esse confiteor quidem, sed tamen formosam, et sponso gratam. Exemplum Mariam reformida, quæ cum Mosi, quod Æthiopissam duxisset uxorem, exprobrasset, leprosa instar nivis effecta est, et tanquam immunda e castris fuit ejecta, neque prius rediit, quam resipisceret, ac contumeliæ pœniteret [a]. Ego quoque sum Æthiopissa, sed tamen sponsa magni Legislatoris : ac filia quidem sacerdotis Madianitici, hominis idololatræ, sed oblita sum populi mei, et domus patris mei : propterea concupivit rex decorem meum. Ne aspiciatis me igitur, quod fusca sim, quod intuitus sit me sol. Quæ in præsentia fusca sum, candidissimam estis conspecturæ, et clamabitis : Quæ est ista, quæ ascendit dealbata?

C

D

δ'. Μέλαινά εἰμι, καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ὡς σκηνώματα Κηδὰρ, ὡς δέρρεις Σολομών. ε'. Μὴ βλέψητέ με, ὅτι ἐγώ εἰμι μεμελανωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος. Ἡγοῦμαι οὐκ ἔτι ταῦτα πρὸς τὰς νεάνιδας λέγειν τὴν νύμφην, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἐπὶ τῷ νόμῳ γαυριώσας, καὶ ἐπὶ τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ φρυαττομένας, καὶ μεγαλοφρονούσας, καὶ ὀνειδιζούσας αὐτῇ, οὐ τὸ ἀλλόφυλον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν προτέραν δεισιδαιμονίαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν γινομένην μέλαιναν χρόαν. Διὸ λέγει πρὸς αὐτάς· Οὐ μόνον εἰμὶ μέλαινα, ἀλλὰ καὶ καλή· ἀνέβλεψα γὰρ πάλαι τυφλώττουσα, καὶ ῥάκια παλαιὰ περικειμένη, νῦν ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, τὸ βασιλικὸν ἔσχον ἀξίωμα, καὶ τῷ βασιλεῖ παρίσταμαι, ἐξωθησαμένη σε ἐπιμανεῖσαν τῷ βασιλεῖ, καὶ τοῦτον μὲν θανάτῳ παραδεδωκυῖαν, τῷ πλήθει δὲ τῶν μοιχῶν τὴν παστάδα μιάνασαν. Μὴ τοίνυν ὀνείδιζέ μοι τὸ μέλαν τῆς χρόας, μηδὲ τὰ πρότερά μοι [77] ἄγε εἰς μέσον κακά. Μέλαινα γάρ εἰμι, ὁμολογῶ, ἀλλὰ καλὴ καὶ ἀρέσκουσα τῷ νυμφίῳ. Φοβήθητι τῆς Μαριὰμ τὸ παράδειγμα· ὠνείδισε γὰρ κἀκείνη Μωσεῖ, ὅτι Αἰθιόπισσαν γυναῖκα ἠγάγετο, καὶ ἐγένετο λεπρῶσα ὡσεὶ χιών· καὶ ὡς ἀκάθαρτος ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἐξεβλήθη, καὶ οὐκ εἰσελήλυθεν, ἄχρις οὗ μετενόησε. Κἀγὼ τοίνυν Αἰθιόπισσα μὲν, ἀλλὰ τοῦ μεγάλου Νομοθέτου νύμφη· καὶ θυγάτηρ μὲν ἱερέως Μαδιὰμ [78] ἀνδρὸς εἰδωλολάτρου· ἐπελαθόμην δὲ τοῦ λαοῦ μου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός μου· διὸ ἐπεθύμησεν ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους μου. Μὴ βλέψητέ με τοίνυν ὅτι ἐγώ εἰμι μεμελανωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος· δύσεσθέ με λελευκασμένην τὴν νῦν μεμελανωμένην, καὶ βοήσετε· Τίς αὕτη ἡ

[x] Psal. xxxiii, 9. [y] Psal. xliv, 7. [z] Num. xii. 1-15.

VARIÆ LECTIONES.

[75] διά abest a cod. [76] σου des. in cod. [77] cod. μου. [78] cod. Μιδιάμ.

Digitized by Google

ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη; Ἐρῶ δὲ ὑμῖν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς μελανώσεως ταύτης. Ἐμελανώθην γὰρ λατρεύουσα [77] τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὸν ἥλιον τοῦτον τὸν αἰσθητὸν, ἀντὶ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης προσκυνήσασα. Ἀλλ' εἶδον τὴν διαφορὰν ἐκείνου καὶ τούτου, καὶ καταλιποῦσα τὸ ποίημα, τὸν Ποιητὴν προσεκύνησα. Μὴ βλέψητέ με τοίνυν, ὅτι ἐγώ εἰμι μεμελανωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος, ἢ ὡς ὁ Σύμμαχος, ὅτι καθήψατό μου ὁ ἥλιος. « Μέλαινα γάρ εἰμι, καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ· » μέλαινα διὰ τὴν προτέραν ἀσέβειαν, καλὴ διὰ τὴν μετάνοιαν· μέλαινα διὰ τὴν ἀπιστίαν, καλὴ διὰ τὴν πίστιν. Καὶ οὕτω σφόδρα ἤμην μέλαινα, ὡς τὰ σκηνώματα Κηδάρ, ἃ ἑρμηνεύεται σκοτασμός· οὕτω δὲ γέγονα καλὴ, ὡς δέῤῥεις Σολομὼν ἀντὶ τοῦ, ὡς σκηναὶ [78] τοῦ Σολομῶντος, ὡς τὰ περιβόλαια τοῦ Σολομῶντος, περὶ ὧν ὁ Κύριός φησι· « Ἀποβλέψατε εἰς τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, ἃ οὔτε νήθει, οὔτε ὑφαίνει, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀμφιέννυσιν αὐτά· ἀμὴν λέγω [79] ὑμῖν, οὐδὲ Σολομὼν ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο, ὡς ἓν τούτων. » Διὸ καὶ, μετὰ βραχὺ, κρίνον αὐτὴν ὁ νυμφίος ὀνομάζει, ὡς μήτε νήθουσαν, μήτε ὑφαίνουσαν, τὸν ἀφρόντιδα δὲ βίον μετοῦσαν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νυμφίου ἀμφιεννυμένην καὶ τρεφομένην. Φησὶ τοίνυν ἡ νύμφη, ὅτι Πάλαι τοῖς σκηνώμασι Κηδὰρ ἀπεικασμένη, ὃ ἑρμηνεύεται σκοτασμὸς, καὶ τῷ σκότει δουλεύουσα, καὶ τοῖς δαίμοσι λατρεύουσα, νῦν ἐξαίφνης ἠμείφθην, καὶ ἔοικα ταῖς δέῤῥεσι τοῦ Σολομῶντος ἐοικέναι [80]· ἐπειδὴ καὶ αὕτη οὐ μόνον νύμφη, ἀλλὰ καὶ ναὸς ἐγένετο τοῦ εἰρηνικοῦ Χριστοῦ [81]. « Υἱοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί. » Ἔχεται δὲ καὶ ταῦτα τῶν προειρημένων. Διδάσκει δὲ τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλὴμ, ὅπως, μέλαινα οὖσα καὶ δυσειδὴς, ἐξαίφνης καλὴ ἐγένετο. « Υἱοὶ γὰρ, φησὶ, μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· » υἱοὺς μὲν καλοῦσα τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, περὶ ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ πρὸς αὐτὴν τὴν βασιλίδα· « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί [82]· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Μητέρα δὲ αὐτῆς καὶ αὐτῶν καλεῖ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, περὶ ἧς ὁ μακάριος Παῦλος λέγει· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Οἱ τοίνυν υἱοὶ, φησὶ, τῆς μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· » τὸν [82*] κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ τῆς ἄλλης παρανομίας γενόμενον τοῖς ἀποστόλοις πόλεμον· οἵτινες ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀκροατῶν, οἷόν τινα μάχην καὶ πόλεμον ἀνεδέχοντο, ἀγωνιζόμενοι ἐκβάλλειν μὲν τὰ πονηρὰ ἔθη τῶν ψυχῶν, τοὺς δὲ τῆς εὐσεβείας ἐγκαταπῆξαι νόμους. Καὶ ἵνα σαφέστερον μάθωμεν, πῶς ἐν ταῖς τῶν μαθητευομένων ψυχαῖς διεμάχοντο οἱ μακάριοι τῆς εὐσεβείας κήρυκες, ἀκούσωμεν τοῦ μακαρίου

A Vobis autem causam hujusce nigredinis exponam. Denigrata enim sum, dum creaturas adoro, omisso Creatore, et solem hunc aspectabilem colo pro sole justitiæ. Verum quæ sit inter hunc atque illum differentia, animadverti, et relicta creatura ad Creatorem adorandum me contuli. Nolite igitur me, quod fusca nigraque sim, considerare. Me enim sol aspexit, vel attigit me sol, ut Symmachus interpretatur. « Nigra enim sum, et formosa, filiæ Hierosolymæ. » Nigra ob superiorem impietatem : formosa propter pœnitentiam. Nigra propter infidelitatem : formosa propter fidem. Quæ ita fusca fueram **39** ut tabernacula Cedar, quod significat obscuritatem, ita facta sum formosa, sicut Salomonis sunt pelles, hoc est, sicut tabernacula Salomonis. Qualia nimirum sunt Salo-
B monis vestimenta, de quibus Dominus ait : « Respicite lilia campi, quæ neque nent, neque texunt, et Pater vester cœlestis vestit ea. Amen dico vobis, neque Salomo in gloria sua vestiebatur, sicut unum ex his [b]. » Ideo paulo post *lilium* etiam sponsus illam nominat, ut quæ neque neat, neque texat, sed omnem rejiciens tuendæ vitæ sollicitudinem, ab ipso sponso vestiatur et nutriatur. Quæ igitur olim, inquit sponsa, tabernaculis Cedar, quod est obscuritas, fueram non dissimilis, tenebris serviens, ac dæmones colens : nunc repente mutata, similisque facta sum pellibus Salomonis : siquidem et ipsa Christi pacifici non solum sponsa, sed etiam templum effecta est. « Filii matris meæ pugnaverunt
C contra me. » Hæc vero etiam pendent ex superioribus. Docet autem filias Hierosolymæ quomodo nigra cum esset atque deformis, pulchra repente facta sit. « Filii enim, inquit, matris meæ pugnaverunt contra me. » Filios vocat sacrosanctos apostolos, de quibus in quadragesimo quarto psalmo Spiritus sanctus ad reginam loquens : « Pro patribus, inquit, tuis facti sunt tibi filii : constitues eos principes super omnem terram [c]. » Matrem autem suam, atque ipsorum, cœlestem appellat Hierosolymam, de qua beatus ait Apostolus : « Quæ autem sursum est Hierosolyma, libera est quæ mater est omnium nostrum [d]. » Ergo **40** filii matris meæ, inquit, pugnaverunt contra me, bello scilicet, quod apostoli adversus idololatriam et reliqua vitia de-
D certarunt : dum in singulis auditoribus quamdam ipsi pugnam et certamen, ut improbos ex animis ipsorum mores expellerent, pietatis autem leges infigerent susceperunt. Ut autem clarius intelligamus, quomodo sancti pietatis præcones in discentium animis decertarint, beatum audiamus Stephanum præliantem, atque dicentem : « Duri cervice, et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper

[b] Matth. VI, 28, 29. [c] Psal. XLIV, 17, 18. [d] Galat. IV, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[77] cod. λατρεύσασα. [78] cod. præm. αἱ. [79] λέγω. cod. præm. γάρ. [80] ἐοικέναι abundare videtur. [81] Χριστοῦ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [82] σοι υἱοί. tom. I, p. 895 erat οἱ υἱοί σου. [82*] τόν abest a cod.

Digitized by Google

Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, et vos [e]. » Et beatus Paulus ad Corinthios scribens : « Omnino auditur, inquit, inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes [f]. » Et rursus : « Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam [g]. » Ad Galatas autem, « O vos stolidos, inquit, Galatas, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus scriptus est, et in vobis crucifixus [h]? » His modis increpantes, et admonentes, et peccatorum rugas discutientes, et inveteratos mores abstergentes, primi illi Christianæ pietatis doctores et buccinatores, sponsam Domini ex veteri novam, ex turpi atque deformi pulchram, ex nigra candidissimam reddiderunt. Sponsa igitur, cum vellet ostendere, quomodo pulchra decoraque evaserit : « Filii, inquit, matris meæ pugnaverunt contra me. Posuerunt me **41** custodem in vineis. » Tradiderunt enim mihi veluti vineas quasdam, divina mandata, utque ea non solum colerem et exercerem, verum etiam custodirem, ne qua improba bestia fructum perderet, et labefactaret, sunt cohortati. Mox addit : « Vineam meam non custodivi. » Horum verborum duplex est sensus, uterque pius atque utilis. Aut enim dicit, se vineam, quam ante Christianam fidem sibi a majoribus traditam coluerat, ita neglectam atque incustoditam reliquisse, ut priora instituta penitus corrumpi et oblivione deleri sineret : aut vineam suam, id est, animæ suæ utilitatem neglexisse, et aliorum commoda propriis commodis prætulisse. Hoc enim beatus quoque Paulus testatur, dicens : « Charitas non quærit quæ sua sunt [i]. » Et alibi, « Nemo, inquit, quærat quod suum est, sed quod alterius, quisque [j]. » Et de seipso : « Non quæro, inquit, quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant [k]. » Utramque vero sententiam proponere placuit, ut eam lector perspiciat, et istam accipiat, quæ verior ipsi videbitur. Post hæc sponsa omittens cum adolescentibus loqui, et cum filiabus Hierosolymæ disputare, convertit se ad sponsum, et amorem suum erga illum his verbis aperit :

A Στεφάνου διαμαχομένου καὶ λέγοντος· « Σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος Κορινθίοις μὲν ἐπιστέλλων φησίν· « Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται· » καὶ πάλιν, « Μήπως ἐλθόντα με πρὸς ὑμᾶς ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων. » Γαλάταις δὲ γράφων, « Ὦ ἀνόητοι, φησὶ, Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκηνε [83] τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος; » Οὕτως ἐπιτιμῶντες, καὶ παραινοῦντες, καὶ τὰς ῥυτίδας τῶν ἁμαρτημάτων διατείνοντες, καὶ τὰ γεγηρακότα ἀποξύοντες ἦθη, νέαν ἀντὶ παλαιᾶς, καὶ B ἀντὶ δυσειδοῦς καὶ εἰδεχθοῦς εὐπρεπῆ, καὶ ἀντὶ μελαίνης λευκοτάτην ἀπεφήναντο τοῦ Κυρίου τὴν νύμφην οἱ πρῶτοι τῆς εὐσεβείας ὑποφῆται καὶ κήρυκες. Διὰ τοῦτο [84] ἡ νύμφη δεῖξαι βουλομένη τίνα τρόπον ὡραία γέγονε καὶ καλὴ, φησίν· « Υἱοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί. Ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελῶσι. » Παρέδωκάν μοι γὰρ οἷόν τινας ἀμπελῶνας, τὰς θείας ἐντολάς· καὶ ταύτας οὐκ ἐργάζεσθαι μόνον καὶ γεωργεῖν, ἀλλὰ καὶ φυλάττειν παρεκελεύσαντο, ἵνα μή τι τῶν πονηρῶν θηρίων λυμαίνηται τὸν καρπόν. Τούτοις ἐπιφέρει· « Ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα. » Διπλῆν ἔχει τὴν ἔννοιαν τὸ ῥητὸν, εὐσεβῆ δὲ ἑκατέραν, καὶ ὠφελείας μεστήν. Ἢ γὰρ τοῦτο λέγει, ὅτι Τὸν πρότερόν μου ἀμπελῶνα, ὃν πρὸ τῆς πίστεως ἐγεώργουν, τὸν πατρόθεν μοι παραδοθέντα, καταλέ- C λοιπα ἀνεπιμέλητον καὶ ἀφύλακτον, ὥστε παντελῶς τὰ πρότερα ἤδη διαφθαρῆναι, καὶ λήθῃ παραδοθῆναι· ἢ ὅτι Τὸν ἐμὸν ἀμπελῶνα, τουτέστι τῆς ἐμῆς ψυχῆς τὴν ὠφέλειαν ἀφιεμένη, καὶ τὰ τῶν ἄλλων κέρδη τῶν οἰκείων κερδῶν προαιρουμένη. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, ὅτι « Ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς· » καὶ πάλιν, « Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος· » καὶ περὶ ἑαυτοῦ δέ φησιν, ὅτι « Οὐ ζητῶ τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. » Τέθεικα δὲ ἀμφότερα τὰ νοήματα, ἵν' ἔχοιεν οἱ ἐντυγχάνοντες ἀμφοτέρων τὴν γνῶσιν, καὶ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀληθέστερον εἶναι λάβωσιν. Μετὰ ταῦτα ἡ νύμφη, καταλιποῦσα τούς τε πρὸς τὰς νεάνιδας λόγους, καὶ τὴν πρὸς τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλὴμ διδασκαλίαν, τρέπεται πρὸς τὸν νυμφίον, καὶ ἣν ἔχει περὶ αὐτὸν ἀγάπην γυμνοῖ, καί φησιν·

Vers. 6. *Indica mihi, quem dilexit anima mea,* D *ubi pascas, ubi cubes in meridie, nequando fiam veluti circumducta in gregibus sodalium tuorum.* Anxia atque **42** sollicita, ne sponso suo privetur, et in alios incidat greges, qui non ab illo regantur, sed ab aliis, qui sponsi sodales, non ex dignitate, neque ex communi sensu, sed ex instituti imitatione nuncupentur, sponsum supplex appellat, inquiens :

ς'. Ἀπάγγειλόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ, μή ποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη [85] ἐπ' ἀγέλαις ἑταίρων [86] σου. Δειμαίνουσα γὰρ, καὶ ἀγωνιῶσα μὴ στερηθῇ τοῦ νυμφίου, καὶ ἑτέροις περιπέσῃ ποιμνίοις οὐχ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένοις, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλων τινῶν ἑταίρων αὐτοῦ ὀνομαζομένων, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν οὐδὲ κατὰ τὸ κοινὸν τοῦ φρονήματος, ἀλλὰ

[e] Act. vii, 51. [f] I Cor. v, 1. [g] II Cor. xii, 21 [h] Galat. iii, 1. [i] I Cor. xiii, 5. [j] I Cor, x, 24. [k] ibid. 33.

VARIÆ LECTIONES.

[83] ἐβάσκηνε. Sic quoque codices nonnulli apud Millium ad Gal. iii, 1. [84] τοῦτο. cod. add. φησί, quod tamen deinde repetitur post καλή. [85] μὴ—περιβ. *Hebr.* cum enim essem sicut declinans. [86] ἀγέλαις ἑταίρων. Cod. ἀγγελείαις ἑτέρων.

Digitized by Google

κατὰ τὴν μίμησιν τοῦ ἐπιτηδεύματος ἱκετεύει τὸν νυμφίον λέγουσα· Ἐπειδὴ ἠγάπησέ σε ἡ ψυχή μου, εἰπέ μοι κατὰ τὸν τῆς μεσημβρίας καιρὸν ποῦ ποιμαίνεις, ἢ ποῦ κοιτάζεις τὰ πρόβατα· μὴ ἀγνοοῦσα τῇδε κἀκεῖσε περινοστήσω, καὶ ἁλωμένη καὶ πλανωμένη περιπέσω ἀγέλαις οὐ τῆς σῆς ἐπιστασίας ἀξιωμέναις, ἀλλά τινας ἄλλους νομέας καὶ βουκόλους ἐχούσαις. Τὸ γὰρ « περιβαλλομένη, » *ρεμβομένη* ὁ Σύμμαχος τέθεικεν. Εἰκότως δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς μεσημβρίας καιρὸν πυνθάνεται ἡ νύμφη ποῦ ὁ νυμφίος μένει, ἐπειδὴ τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως ἐγκρατοῦς γενομένου, ἀνεφύησαν αἱ αἱρέσεις, Χριστιανῶν μὲν τὸ ὄνομα ἔχουσαι, ἀλλ' ἔρημοι τῆς ἀληθείας ὑπάρχουσαι. Τούτου χάριν ἀγωνιῶσα μαθεῖν ἐφίεται τοῦ νυμφίου τὸν τόπον, ἔνθα κατὰ τὸν τῆς μεσημβρίας καιρὸν κοιτάζει τὰ πρόβατα, ἵνα μὴ περιπέσῃ [87] ταῖς τῶν καλουμένων ἑταίρων ἀγέλαις. Ἰστέον δὲ ὅτι, ὥσπερ ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ τούτων ἐναντίοι ψευδοπροφῆται, καὶ πάλιν ἀπόστολοι, καὶ τὰ ἐναντία φρονοῦντες ψευδαπόστολοι, οὕτως καὶ ψευδόχριστοι ὑπὸ τῆς θείας καλοῦνται Γραφῆς. Διὸ καὶ ὁ Κύριός φησιν, ὅτι « Ἀναστήσονται πολλοὶ ψευδοπροφῆται, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος οὐ μόνον ψευδαδέλφους οἶδε λέγειν, ἀλλὰ καὶ ψευδαποστόλους. Διό φησιν· « Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοί εἰσι. » Τούτοις ἡ νύμφη μὴ περιπεσεῖν ἱκετεύει· ἐπειδὴ τὸ ποιμενικὸν ἐπιδείκνυνται σχῆμα καὶ ἀγέλας ὡσαύτως, καὶ ποίμνας [88] ἔχοντες φαίνονται [89]· ὁποῖοί εἰσιν οἱ τὰ τοῦ Ἀρείου, καὶ Εὐνομίου, καὶ Μαρκίωνος, καὶ Βαλεντίνου, καὶ Μάνητος, καὶ Μοντανοῦ φρονοῦντες· σχῆμα μὲν χριστιανικὸν καὶ ὄνομα περικείμενοι, καὶ ἐκκλησίας οἰκοδομοῦντες, καὶ θείας Γραφὰς πεπλανημένοις προβάτοις ἀναγινώσκοντες, καὶ νέμοντες κακῶς τοὺς πειθομένους [90], καὶ ἑταῖροι τοῦ νυμφίου νομιζόμενοι, ἐπίβουλοι δὲ ὄντες καὶ ὀλέθριοι, καὶ δηλητήρια τοῖς προβάτοις ἀντὶ τῆς τροφίμου πόας ὀρέγοντες. Διὰ τοῦτο ἡ νύμφη ἱκετεύει τὸν νυμφίον, ὑποδεῖξαι αὐτῇ ποῦ κοιτάζει τὰ πρόβατα ἐν μεσημβρίᾳ, ἵνα μὴ γένηται « περιβαλλομένη, » ἢ *ρεμβομένη* κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐπ' ἀγέλας τῶν ἑταίρων [91] αὐτοῦ προσαγορευομένων, ἐναντίων δὲ αὐτῷ ὑπαρχόντων [92]. Ἀποκρίνεται οὖν ὁ νυμφίος τῇ νύμφῃ· καὶ φησιν·

A Quoniam dilexit te anima mea, dic mihi ubi pascas horis meridianis, aut ubi oves ad cubandum ponas; ne ignara huc illuc vager, et errabunda in alios incurram greges, qui tua non dignati cura ab aliis pastoribus et bubulcis gubernentur. Illud enim « circumducta, » apud Symmachum est « errabunda. » Non immerito autem sponsa quærit, ubi meridiano tempore sponsus maneat. Qua enim tempestate cognitionis lumen magis fulgebat, hæreses, Christianorum quidem præferentes nomen, sed veritatis expertes, pullularunt. Proinde sollicitudinis plena locum exquirit, ubi sponsus cum ovibus meridietur, ne in eorum, qui sodales sponsi se profitentur, greges incidat. Sciendum est autem, quemadmodum prophetæ fuerunt, et his contrarii pseu-
B doprophetæ, et apostoli, atque ab iis diversa sentientes pseudoapostoli, sic etiam pseudochristos a Scriptura divina nuncupari. Quamobrem et Dominus, « Surgent, inquit, multi pseudoprophetæ, et multos seducent [1]. » Et beatus Paulus non solum falsos fratres, sed etiam pseudoapostolos nominat. « Nam hi sunt, inquit, pseudoapostoli [m]. » In hos sponsa ne incurrat, precatur. Pastorum enim speciem præ se **43** ferunt, et greges similiter habent, atque ovilia. Quales sunt ii, qui partes Arii, et Eunomii, et Marcionis, et Valentini, et Manetis, et Montani consectantur : qui cum et habitum, et nomen Christianorum circumferant, et ecclesias ædificent, et divinas Scripturas deceptis ovibus interpretentur, et male pascant eos qui morem illis
C gerunt, seque sponsi sodales et amicos velint existimari : sunt tamen insidiatores perniciosi, et pro salubribus herbis pestifera venena ovibus subministrant. Propterea sponsa sponsum obsecrat ut indicet sibi ubi oves ad cubandum collocet in meridie, ne « circumventa, » aut *errabunda* secundum Symmachum, vagetur inter eorum greges, qui cum sponsi sint hostes, illius tamen sodales se fingunt esse. Sponsus igitur sponsæ respondet, et ait :

ζ'. Ἐὰν μὴ γνῷς σεαυτήν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἔξελθε σὺ ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ ποίμαινε τοὺς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰς σαυτὴν ἀποβλέπουσα, καὶ τὰ κατὰ σαυτὴν περισκοποῦσα, καλὴ γὰρ γέγονας, καὶ πασῶν γυναικῶν εὐπρεπεστάτη, γνώριζε τὰς ὁμοίας σοι, Ἐὰν δὲ σαυτὴν ἠγνόησας, ἐρεύνησον τῶν ποιμνίων τὰ ἴχνη, καὶ ἀκολουθοῦσα ποίμαινε μὴ τὰ πρόβατα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐρίφους σου, ἐν τοῖς σκηνώμασι τῶν ποιμένων. Βούλεται γὰρ ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης οὐ μόνον τοὺς δικαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπιμελείας

Vers. 7. *Si ignoras teipsam, o pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.* Quod autem dicit, ejusmodi est : Teipsam aspiciens, et dotes tuas considerans (pulchra enim es facta, et mulierum
D omnium formosissima), quæ tui sunt similes, agnosce. Sin teipsam ignoras, vestigia gregum explora, et sequendo pasce non oves solum, sed etiam hædos tuos, in tabernaculis pastorum. Vult enim benignus Dominus, ut non modo justos, verum etiam peccatores omni studio et cura complectamur. Quapropter, « Non egent, inquit, qui sani

[1] Matth. 24, 11. [m] II Cor. II, 13, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[87] cod. πέσῃ. [88] cod. ποιμένας. [89] cod. φαίνεται. [90] προβάτοις — πειθομένους des. in cod. [91] cod. ἑτέρων. [92] ὑπαρχ. In cod. sequitur expositio trium Patrum.

Digitized by Google

sunt, medico : sed qui male se habent [n]. » Et : « Non veni vocare justos, sed peccatores ad 44 pœnitentiam [o]. » Et per Ezechielem prophetam : « Numquid voluntatis meæ erit, inquit, mors impii? et non, ut convertatur a viis suis, et vivat [p]? » Et beatus apostolus Paulus de ipso dicit : « Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire [q]. » Ideo vult sponsam hædos etiam pascere. Hædorum autem nomine peccatores figurate intelligit divina Scriptura. Hos enim Dominus a sinistris ait locatum iri, sejunctos ab agnis, qui dextrum locum obtinebunt. Nam in lege quoque pro peccato non ovis, sed hircus ex capris mactabatur. Idcirco sponsus ad sponsam, Sequere, inquit, gregum vestigia, et præcedentium sanctorum vitam perscrutare : et in illorum pastorum tabernaculis, hoc est, in apostolicis ecclesiis, hædos tuos pasce, cum in Evangeliis audiveris : « Videte, ne contemnatis unum de pusillis istis minimis, qui in me credunt. Amen enim dico vobis, angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui est in cœlis [r]. »

πάσης ἀξιοῦσθαι. Διό φησιν· « Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· » καί· « Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. » Καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ τοῦ προφήτου· « Μὴ θελήσω [93], φησὶ, τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν; » Καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος περὶ αὐτοῦ φησιν· « Ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. » Διὰ τοῦτο βούλεται αὐτὴν καὶ τοὺς ἐρίφους βόσκειν· ἐν τύπῳ δὲ ἁμαρτωλῶν τοὺς ἐρίφους ἡ θεία παραλαμβάνει Γραφή· τούτους γὰρ ἐξ εὐωνύμων ὁ Κύριος ἔφη σταθήσεσθαι, διακριθέντας ἐκ τῶν ἀμνῶν τῶν λαχόντων δεξιὸν [94] χῶρον. Ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ νόμῳ ὑπὲρ ἁμαρτίας οὐ πρόβατον, ἀλλὰ χίμαρος ἐξ αἰγῶν προσεφέρετο. Διὰ τοῦτο λέγει τῇ νύμφῃ ὁ νυμφίος· Τοῖς ἴχνεσι τῶν ποιμνίων ἀκολούθει, καὶ τῶν προλαβόντων ἁγίων ἀνερεύνα τὸν βίον· καὶ ἐν τοῖς τῶν ποιμένων ἐκείνων σκηνώμασι, τουτέστιν ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς ἐκκλησίαις, βόσκε σου τοὺς ἐρίφους, ἀκούσασα ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· « Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τῶν ἐλαχίστων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ· ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, οἱ ἄγγελοι αὐτῶν καθ' ἡμέραν ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς [95].

Vers. 8. *Equæ meæ in curribus Pharaonis assimilavi te, propinqua mea.* Figurate hic *Pharaonem* improbum humanæ naturæ hostem appellat, exitiosum et communem adversarium nostrum, quem non aliter quam olim Pharaonem, in sanctis aquis baptismatis demersum oppressit. Equæ igitur, inquit, qua usus demersi atque obrui Pharaonis currus, te similem judico, quam mihi charitatis vinculo ac necessitudine propinquam adscivi. Formam autem servi 45 quasi currum quemdam adhibuit, cum ea indutus exinanivit semetipsum, ut universo generi humano salutem pareret [s]. Tali igitur equæ sponsam similem dicit. Cui quidem sententiæ Apostolus etiam astipulatur, de Salvatore Christo loquens in hunc modum : « Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, ut figuram habeat similem corpori glorioso ejus [t]. » Et alibi : « Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem tanquam a Domini Spiritu [u]. » Ex verbis igitur apostolicis mystica Cantici verba intelligamus, audiamusque sponsum ita dicentem : Te propinquam meam factam, atque ideo propinquam appellatam, et re ipsa nominis fructum assecutam, dico esse similem equæ meæ, qua ego utens Pharaonem intelligibilem submersi, tibique largitus sum libertatem. His adjungit :

η'. *Τῇ ἵππῳ μου ἐν ἅρμασι Φαραὼ ὡμοίωσά σε, ἡ πλησίον μου.* Τροπικῶς ἐνταῦθα Φαραὼ τὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀλάστορα προσηγόρευσε, τὸν ἀλιτήριον καὶ κοινὸν ἡμῶν πολέμιον ὄν [96] τῷ Φαραὼ παραπλησίως ἐν τοῖς ἁγίοις τοῦ βαπτίσματος ὕδασιν ὑποβρύχιον πεποίηκε. Τῇ ἵππῳ μου τοίνυν, ᾗ [97] χρησάμενος τὰ ἅρματα τοῦ Φαραὼ κατεπόντισα, ὁμοίαν σε κρίνω [98] πλησίον μου γενομένην, καὶ ἀγάπην περὶ ἐμὲ κτησαμένην. Ἐχρήσατο δὲ οἷόν τινι ὀχήματι τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ἣν κενώσας ἑαυτὸν ἀνέλαβεν, ἵνα παντὶ τῷ γένει πραγματεύσηται σωτηρίαν. Ταύτῃ τοίνυν τῇ ἵππῳ ἀπεικάζει τὴν νύμφην. Καὶ μαρτυρεῖ τῷ νοήματι ὁ Ἀπόστολος, οὑτωσὶ λέγων περὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· « Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. » Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν τοίνυν ῥημάτων τὰ μυστικὰ τοῦ Ἄσματος νοήσωμεν ῥήματα, καὶ ἀκούσωμεν τοῦ νυμφίου λέγοντος, ὅτι Σὲ τὴν πλησίον μου γενομένην, καὶ διὰ τοῦτο πλησίον ὀνομαζομένην, καὶ ἐκ τοῦ πράγματος καρπουμένην τὸ ὄνομα, τῇ ἵππῳ μου ἐοικέναι φημὶ, ᾗ χρησάμενος τὸν νοητὸν Φαραὼ σὺν τοῖς ἅρμασιν αὐτοῦ κατεπόντισα, καί σοι τὴν ἐλευθερίαν ἐδωρησάμην. Τούτοις ἐπάγει·

Vers. 9. *Quam pulchræ factæ sunt genæ tuæ, sic-*

θ'. *Τί ὡραιώθησαν αἱ σιαγόνες σου* [99], *ὡς τρυ-*

[n] Matth. IX, 12. [o] Marc. II, 17. [p] Ezech. XVIII, 23. [q] I Tim. II, 4. [r] Matth. XVIII, 10. [s] Philipp. II, 6, 7. [t] Philipp. III, 21. [u] II Cor. III, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[93] θελήσω, φησί. cod. θελήσει, φησὶ, θελήσω. [94] δεξιόν. Abest a cod. relicto spatio. [95] οὐρ. cod. præm. τοῖς. Post οὐρανοῖς in cod. sequitur expositio trium Patrum. [96] ὃν. cod. ὡς ἐν. [97] ᾗ. Abest a cod. [98] cod. κρινῶ. [99] σου. Abest a cod.

Digitized by Google

τόρος! τράχηλός σου, ὡς ὁρμίσκοι [1]! Ἀλλὰ μὴ πάλιν σαρκικῶς νοήσωμεν τὴν σιαγόνα, καὶ τὸν τράχηλον· λάβωμεν δὲ εἰς νοῦν, ὅτι καὶ πολλάκις ἡ θεία Γραφὴ σωματικοῖς ὀνόμασι καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς κέχρηται· καὶ ποτὲ μέν φησιν ὁ προφήτης Ἱερεμίας· « Τὴν κοιλίαν μου, τὴν κοιλίαν μου ἐγὼ ἀλγῶ· » καὶ δεικνὺς ὅτι [2] οὐ περὶ ταύτης λέγει, ἐπάγει, « καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου. » Ποτὲ δὲ ὁ μακάριος Παῦλος λέγει· « Τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον· » οὔτε περὶ χειρῶν, οὔτε περὶ ποδῶν, οὔτε περὶ τῆς ὀρωμένης χωλότητος ὁ μακάριος παρῄνεσε Παῦλος, ἀλλὰ τὰς πρακτικὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας τούτοις τοῖς ὀνόμασι προσηγόρευσεν. Οὕτω τοίνυν νοήσωμεν τό· « Ὡραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος, τράχηλός σου ὡς ὁρμίσκοι [2*]. » Ἐκ πολλῶν γὰρ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἡ Ἐκκλησία συγκεκροτημένη, ἔχει τινὰς μὲν σιαγόνας, τινὰς δὲ ὀφθαλμούς, τινὰς δὲ ἀκοάς, τινὰς δὲ στόμα, ἄλλους δὲ χεῖρας, καὶ ἄλλους πόδας ὀνομαζομένους. Ἐπαινεῖ τοίνυν ὁ νυμφίος τοὺς τὴν σεμνότητα μετιόντας, καὶ τὸ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα κεκτημένους· καί φησιν· « Ὡραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος. » Τὴν δὲ τρυγόνα φασὶν οἱ τὰς φύσεις τῶν ζώων συγγεγραφότες, οὐ φιλέρημον εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ σώφρονα, καὶ τόν τε ἄῤῥενα μιᾷ θηλείᾳ συναπτόμενον, τὴν δὲ θήλειαν ἑνὶ ἄῤῥενι κοινωνοῦσαν, καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν ἑτέρῳ ἢ ἑτέρᾳ συναφθῆναι ἀνεχομένην. Εἰκότως τοίνυν ταύτῃ [3] ἰοικέναι τὴν Ἐκκλησίαν φησὶ τὴν τῷ Χριστῷ συναφθεῖσαν, καὶ τὰς τῶν ἄλλων κοινωνίας διαφυγοῦσαν, καὶ μηδὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καταλιπεῖν αὐτὸν ἀνεχομένην, ἀλλὰ ἀναμείνασαν τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἀναμένουσαν αὐτοῦ τὴν δευτέραν παρουσίαν. Καὶ τὸν τράχηλον δὲ αὐτῆς ὁρμίσκοις ἐοικέναι φησί. Περιδέραιον [4] δέ ἐστι τοῦτο, καὶ εἶδος κόσμου τὸν τράχηλον καλλωπίζοντος. Ἐπαινεῖ δὲ αὐτὴν καλῶς ἔχουσαν τὸν τῆς εὐσεβείας ζυγὸν, περὶ οὗ φησιν ἐν Εὐαγγελίοις ὁ νυμφίος· « Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ὁ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστι. » Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς Ἄσμασι θαυμάζει τὸν τράχηλον τὸν τοῦτον φέροντα τὸν ζυγὸν, ὡς οὐ δέοντος τῆς ἔξωθεν κοσμήσεως, καὶ ἐπεισάκτου ὡραϊσμοῦ, ἀλλ' οἰκοθεν ἔχοντα τὴν εὐπρέπειαν, ὡς ἀπεικάζεσθαι γυμνὸν ὄντα ὁρμίσκοις ἄλλους τραχήλους κοσμοῦσι [5]. Τούτων ὑπὸ τοῦ νυμφίου ῥηθέντων, ἀποκρίνονται καὶ οἱ δορυφόροι τοῦ νυμφίου, καὶ ὑπηρέται, καί φασι τῇ νύμφῃ·

ι', ια'. Ὁμοιώματα [6] χρυσίου ποιήσομέν σοι μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου. Ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει [7] αὐτοῦ. Δοκοῦσι δέ μοι σημαίνειν ἐνταῦθα τὸν πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ

ut turturis! collum tuum sicut monilia! Hic quoque non carnaliter genæ et collum intelligenda. Sed animo repetendum est verbis corpori congruentibus plerumque Scripturam uti cum de anima loquatur. Nunc ergo Jeremias : « Ventrem meum, ait, ventrem meum doleo [v]. » Et ostendens, se non de ventre loqui, subjicit : « et sensus cordis mei [x]. » Nunc beatus Paulus dicit: « Remissas manus, et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ne quod claudum est 46 luxetur, sed potius sanetur [y]. » Non de manibus, neque de pedibus, neque de corporis claudicatione admonebat beatus Paulus, sed his nominibus animi mores et actiones indicabat. Proinde sic intelligamus et illud : « Pulchræ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis : collum tuum sicut monilia. » Ex multis enim viris et mulieribus constans Ecclesia, quosdam habet in se, qui genarum, quosdam qui oculorum, quosdam qui aurium, quosdam qui oris, alios qui manuum, alios qui pedum partes ac nomen obtinent. Eos igitur laudat sponsus, qui gravitate sunt ornati, quique verecundiæ pudore sunt insignes, et ait : « Pulchræ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis. » Tradunt autem, qui animalium naturas descripserunt, turturem non solitudinis solum amantem esse, verum etiam pudicum : ac marem quidem cum unica conjungi femina, feminam rursus unico mare contentam esse, et neutrum eorum post mortem alterius, cum alio vel alia velle copulari. Quamobrem Ecclesiam Christo conjunctam merito similem turturi dixit, quæ aliorum vitat consuetudinem, nec post ipsius mortem eum reliquit, sed resurrectionem, et secundum ejus exspectat adventum. At collum illius *monilibus* asserit simile. Est autem ornamenti genus quo decoratur collum. Eamque laudat, quod pietatis jugum recte ferat, de quo in Evangeliis sponsus loquitur : « Tollite, inquiens, jugum meum super vos. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve [z]. » Ideirco in Canticis collum jugum hoc ferens 47 admiratur : quippe quod nullo extrinsecus egeat ornamento, aut adjectitio decore, cum per se adeo sit decorum, ut nudum exsistens, monilibus, quibus aliarum colla ornari solent, simile videatur. Post hæc sponsi verba, respondent etiam sponsi satellites ac ministri, et sponsæ dicunt :

Vers. 10, 11. *Similitudines auri faciemus tibi, cum distinctionibus argenti. Quousque rex in accubitu suo.* Videntur hic mihi tempus ante adventum Domini Christi significare : sponsam autem conso-

[v] Jerem. IV, 19. [x] Ibid. [y] Hebr. XII, 12, 13. [z] Matth. XI, 29, 30.

VARIÆ LECTIONES

[1] ὡς - ὁρμίσκοι. *Hebr.* in ordinibus, collum tuum in torquibus. [2] ὅτι. cod. ὡς. [2*] cod. ὁρμίσκος. [3] cod. ταύτην. [4] editio prior habebat περιδέῤῥαιον. [5] cod. κοσμῆσαι. [6] ὁμοιώματα. *Hebr.* ordines. [7] ἐν ἀνακλίσει. *Hebr.* in circuitu suo.

Digitized by Google

lantes : Tecum, inquiunt, erimus semper, quoad rex resurgat, et quocunque ornatu poterimus te decorabimus : neque ante resurrectionem ipsius te deseremus, sed offeremus tibi similitudines auri et argenti distinctiones. Recte autem non aurum ipsum, sed auri similitudines dixerunt. Majora enim sunt sponsi dona, quam ministrorum, quæ parem non obtinent gloriam. Itaque majorem honorem divinis habemus Evangeliis, quamvis et legem, et prophetas, et sanctorum apostolorum scripta veneremur. Quamobrem jure sponsi ministri dixerunt : « Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, donec rex sit in accubitu suo. » Per argenti distinctiones, atque auri similitudines, gratiarum varietatem, et Dei curam circa nos, ac providentiam intelligamus. Fruimur enim et angelorum auxilio : « Castrametabitur enim, inquit, angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos [a-b]; » et : « Angelis 48 suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis [c]. » Quin etiam lex ipsa angelis ministrantibus data est. Quamobrem Apostolus ait : « Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus [d]. » Quandiu igitur rex accumbit et resurgit, nos, inquit, quæ possumus afferemus. Accubitum autem mortem ejus appellant. Quapropter et Balaam propheta ait : « Egredietur homo ex semine ejus, et dominabitur gentibus multis [e]. » Et paulo post : « Accubans dormivit ut leo, et sicut catulus leonis. Quis excitabit eum? Benedicentes tibi benedicti sunt : et maledicentes tibi sunt maledicti [f]. » Hæc quoque in prophetia patriarchæ Jacobi, qua benedixit Judæ, licet invenire [g]. Hæc igitur cum a ministris sponsi dicta essent, sponsa rursus ait : κῶδ τῇ πρὸς τὸν Ἰούδαν [10] εἰρημένῃ ἔστιν εὑρεῖν [11]. διακόνων, πάλιν ἡ νύμφη φησί·

A καιρόν· καὶ παραμυθοῦνται τὴν νύμφην, ὅτι Πάντα τὸν πρὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ βασιλέως καιρὸν ἡμεῖς σοὶ συνεσόμεθα, καὶ διακοσμήσομέν σε τῷ δυνατῷ κόσμῳ· καὶ οὐ καταλείψομέν σε ἕως ἀναστῇ, ἀλλὰ προσοίσομέν σοι ὁμοιώματα χρυσίου, καὶ στίγματα ἀργυρίου. Ἀκολούθως δὲ ἔφασαν ὁμοιώματα χρυσίου, καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν χρυσόν [8]· ἐπειδὴ μείζονα τοῦ νυμφίου τὰ δῶρα· τὰ δὲ τῶν ἐκείνου διακόνων οὐ τὴν ἴσην ἔχει δόξαν. Διὸ τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις πλείονα προσφέρομεν τὴν τιμήν· τιμῶμεν δὲ καὶ νόμον, καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων συγγράμματα. Εἰκότως τοίνυν ἔφασαν οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι· « Ὁμοιώματα τοῦ χρυσίου ποιήσομέν σοι [9] μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου, ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ. » Στίγματα δὲ ἀργυ- B ρίου καὶ ὁμοιώματα χρυσίου τὸ ποικίλον τῶν χαρισμάτων νοήσωμεν, καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένης προνοίας. Ἀπολαύομεν γὰρ καὶ τῆς παρ' ἀγγέλων βοηθείας· « Παρεμβαλεῖ γὰρ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. « Καὶ, « Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. » Καὶ ὁ νόμος δὲ αὐτὸς ἀγγέλων διακονούντων ἐδόθη. Διό φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς νόμος ἐγένετο βέβαιος. » Ἐν ὅσῳ τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἀνακλίνεται καὶ ἀνίσταται, ἡμεῖς, φησὶ, τὰ δυνατὰ προσοίσομεν. Ἀνάκλισιν δὲ αὐτοῦ τὸν θάνατον προσαγορεύουσιν. Διὸ καὶ ὁ Βαλαὰμ προφητεύων φησίν· « Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν· » καὶ C μετ' ὀλίγα· « Κατακλιθεὶς ἀνεπαύσατο ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος, τίς ἀναστήσει αὐτόν; Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλόγηνται, καὶ οἱ καταρώμενοί σε κεκατήρανται. » Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τῇ προφητείᾳ τοῦ πατριάρχου Ἰακὼβ τοῦτων ἄνωθεν οὕτω ῥηθέντων ὑπὸ τῶν τοῦ νυμφίου

Nardus mea dedit odorem suum. VERS. 12. *Fasciculus stactes sororis meæ filius mihi.* Quærendum est primo cur eum sororis filium appellet. Sponsam esse dicimus collectam ex gentibus Ecclesiam : sed et priorem sponsi uxorem multitudinem Judæorum, quæ propter suam impudicitiam repudii libellum in manus suas accepit. Sorores autem sunt, quoniam se ex Adamo patre genitas ambæ gloriantur. Sed sponsus, quod ad ejus pertinet humanitatem, ex priore natus est. « Manifestum D est autem, inquit beatus Paulus, quod ex Juda ortus sit Dominus [h]. » Et alibi : « Abrahæ, inquit, dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit Et seminibus, quasi in multis : sed quasi in uno, Et semini ejus, qui est Christus [i]. » Ac 49 de David ait beatus Petrus : « Propheta igitur cum es-

Νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ. (ιβ') *Ἀδελφιδοῦς στακτῆς ἀδελφιδοῦς* [12] *μου ἐμοί.* Ζητητέον δὲ πρότερον, τί δήποτε αὐτὸν ἀδελφιδοῦν ὀνομάζει· νύμφην δὲ ἐδιδάχθημεν τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ καὶ γυναῖκα προτέραν τοῦ νυμφίου τὴν Ἰουδαίων πληθὺν, λαβοῦσαν βιβλίον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, διὰ τὴν οἰκείαν ἀκολασίαν. Ἀδελφαὶ δὲ τυγχάνουσιν· ἄμφω γὰρ τὸν Ἀδὰμ αὐχοῦσι πατέρα· ἀλλ' ὁ νυμφίος ἐκ τῆς προτέρας ἐβλάστησε κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος· « Πρόδηλον δὲ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος. » Καὶ πάλιν· « Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐῤῥέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός· Καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ [13], ὅς ἐστι Χριστός. » Καὶ περὶ τοῦ Δαβὶδ δέ φησιν ὁ μακάριος Πέτρος, ὅτι « Προφή-

[a-b] Psal. xxxiii, 8. [c] Psal. xc, 11. [d] Hebr. ii, 2. [e] Num. xxiv, 19. [f] Ibid. 9. [g] Gen. xlix, 8-12. [h] Hebr. vii, 14. [i] Galat. 3, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[8] τόν. Abest a cod. [9] σοι. Des. ibid. [10] cod. Ἰούδα. [11] εὑρεῖν. in cod. seq. expositio trium Patrum. [12] ἀδελφ. μου. *Hebr.* amicus meus. (Ita quoque in sequentibus passim.) [13] αὐτοῦ. cod. σοῦ

Digitized by Google

της ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ἀναστήσειν [16] τὸ κατὰ σάρκα τὸν Χριστὸν, προειδὼς ἐλάλησε περὶ τοῦ θανάτου, ὅτι « Οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. » Ἐπειδὴ τοίνυν ἀδελφαὶ τυγχάνουσαι, ἥ τε Ἰουδαίων πληθὺς, καὶ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἐκείνης δὲ υἱὸς ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, εἰκότως αὐτὸν ἀδελφιδοῦν ἡ νύμφη καλεῖ, ὡς τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς υἱὸν γενόμενον κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Οὗτος τοίνυν ὁ ἀδελφιδοῦς μου ἐμοὶ καὶ νάρδος ἐστὶ, καὶ ἀπόδεσμος στακτῆς· πολλοῖς γὰρ αὐτὸν ὀνόμασι προσαγορεύω, ὑπὸ τῆς εὐοσμίας τοῦ μύρου αὐτοῦ καταθελγομένη, καὶ οὐ δύναμαι ἑνὶ ὀνόματι χρήσασθαι. Πάσας γὰρ ὁμοῦ τὰς προσηγορίας νικᾷ τῆς εὐοσμίας αὐτοῦ ἡ δύναμις· ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ νικωμένη, καὶ νάρδον αὐτὸν ὀνομάζω, καὶ ἀπόδεσμον στακτῆς προσαγορεύω. Νάρδον μὲν, ὡς καὶ ἀλιφέντα τῇ νάρδῳ τῇ πιστικῇ τῇ πολυτίμῳ, ἧς ἡ ὀσμὴ ὅλον τὸν οἶκον ἐπλήρωσε, τύπον ἔχοντα τῆς οἰκουμένης· ἐπλήρωσε γὰρ τῆς εὐώδους πίστεως τὴν οἰκουμένην ἡ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν τῷ Κυρίῳ προσενεχθεῖσα θεραπεία· ἀπόδεσμον δὲ αὐτὸν καλῶ στακτῆς, ἐπειδὴ αὐτὸς « Κατέβη ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. » Κέκληται δὲ ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ σταγών· « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐκ τῆς σταγόνος τοῦ λαοῦ τούτου συναγόμενος συναχθήσεται Ἰακώβ. » Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ Σύμμαχος [18], καὶ ὁ Ἀκύλας, σμύρναν τὴν στακτὴν ὠνομάκασι. Δηλοῖ δὲ ἡ σμύρνα τοῦ νυμφίου τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἐκεῖθεν γενομένην εὐοσμίαν τῇ νύμφῃ. Προσέθηκε δέ· « Ἀναμέσον [19] τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται. » Τουτέστιν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς μου, ὃ τῇ καρδίᾳ ἐπαναπαύεται μεταξὺ τῶν μαστῶν διακειμένη. Δηλοῖ δὲ τοῦτο τῆς προφητείας τὸ πέρας, τῆς ὑπὸ Θεοῦ [17] λεγομένης· « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαὸς, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ νυμφίος ὑπισχνεῖται λέγων, ὅτι « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. » Διὸ καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ, « Ἢ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » Τούτου χάριν ἡ νύμφη φησίν· « Ἀναμέσον τῶν μαστῶν μου [18] αὐλισθήσεται [19].

set, et sciret, jurejurando jurasse illi Deum, fore ut de fructu lumbi ejus excitaret Christum quoad carnem, sessurum super sede ejus, prævidens locutus est de morte, quia, « Non relicta est anima ejus in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem [j]. » Cum itaque Judæorum multitudo et Ecclesia gentium sorores sint, atque illius filius sit Christus, quantum ad carnem attinet, jure ipsum sponsa nepotem vocat, utpote sororis filium secundum humanitatem. Hic ergo nepos meus et nardus est mihi, et fasciculus stactes. Multis enim nominibus illum appello fragrantia unguenti illius delinita et unica appellatione uti non possum, cum suavitatis ejus vis omnibus nominibus antecellat. At vero amore ipsius superata, cum et nardum nomino, et stactes fasciculum appello. Nardum quidem, quoniam et unctus est nardo pistica illa pretiosa, cujus odor replevit totam domum, quæ mundum significat universum. Obsequium enim a piis hominibus Domino exhibitum orbem terrarum implevit fidei suavitate. Stactes autem fasciculum eum voco, quoniam ipse « Descendit sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidium stillans super terram [k]. » Et a prophetis etiam vocatus est stilla. « Erit enim, inquit, ex stilla populi hujus congregatus congregabitur Jacob [l]. » Illud vero ignorandum non est, a Symmacho et Aquila pro stacte myrrham dici. Myrrha **50** autem sponsi mortem, et, quæ inde ad sponsam pervenit, indicat suavitatem. Subjicit autem : « In medio uberum meorum commorabitur. » Hoc est, in præcipua animæ meæ parte, quæ quasi domicilium habet in corde, quod inter ubera situm est. Quod quidem finem prophetiæ declarat, in qua Deus ait : « Habitabo in illis, et ambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus, dicit Dominus omnipotens [m]. » Quin et ipse sponsus ita pollicetur : « Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus [n]. » Quamobrem et Paulus clara voce : « Num experimentum, inquit, quæritis Christi in me loquentis [o] ? » Idcirco sponsa dicit : *In medio uberum meorum commorabitur.*

ιγ'. *Βότρυς κύπρου* [20] *ἀδελφιδοῦς μου ἐμοὶ ἐν ἀμπελῶσιν Ἐνγαδδί.* Ἀποροῦσα ἡ νύμφη, ποῖον ὄνομα ἐπιθῇ τῷ νυμφίῳ, τῇδε κἀκεῖσε περινοστεῖ, καὶ πανταχόθεν προσηγορίας ἐρανιζομένη ἐπιτίθησιν αὐτῷ, ἐπειγομένη μὲν ὑπὸ τῆς ἀγάπης αὐτὸν καλεῖν, οὐ δυναμένη δὲ εὑρεῖν τὴν ἀξίαν προσηγορίαν. Διὸ πάλιν *βότρυν* αὐτὸν ὀνομάζει *κύπρου*, τουτέστι κυπρίζοντα, ἀντὶ τοῦ ἀνθεῖν ἀρξάμενον. Εὐώδης γὰρ ἡ ἄμπελος κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ. Προστίθησι δὲ,

Vers. 13. *Botrus cypri sororis meæ filius mihi in vineis Engaddi.* Quo nomine sponsum appellet hæsitans, sponsa huc illuc sese vertit, atque illi undique collectas appellationes imponit. Cum enim amore ad eum vocandum incitetur, neque illo dignum nomen inveniat, eum rursus « botrum cypri, » hoc est, florentem, nominat, sive florere incipientem. Vitis enim, quo tempore florescit, est odorifera. Addit autem : « In vineis Engaddi » talis

[j] Act. II, 30, 31. [k] Psal. LXXI, 6. [l] Mich. II, 11, 12. [m] Levit. XXVI, 12. [n] Joan. XIV, 23. [o] II Cor. XIII, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[16] cod. ἀναστήσει. [18] ὁ Σύμμαχος. Hujus lectionem desideramus in Montf. Hexapl. ad h. l. [19] ἀναμέσον. cod. præm. ὅτι. [17] Θεοῦ. cod. præm. τοῦ. [18] μου. cod. σου. [19] αὐλισθ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [20] κύπρου. cod. præm. τῆς.

Digitized by Google

est odorifer. Si ergo locum intelligas in Judæa vitibus eximiis præstantem, per translationem sic accipiendum est, quasi dicat : Vineas illas odoris suavitate superat botrus tuus. Sin vocabuli vim attendens dixit « Engaddi, » quod significat idem ac *oculus* 51 *tentationis*, sic intelligendum est : In tentationibus etiam constituta, et a multis oppugnata, odoris tui sentio suavitatem : et vineis hoc tempore florescentibus, (modo allegorice accipiantur,) sed in medio tentationum exsistentibus (tentatio enim est vita hominis super terram [p],) suavem botri tui florentis odorem antepono. Quod si dum adhuc floret, tam est jucundus, qualis fore putandus est, cum ad maturitatem accedet? Quod si maturescens est melior eo, qualisnam erit, cum plane jam maturus et coctus torcularibus subjicietur? Existimo enim, eum pro spiritualium ætatum ratione, aliis quidem floridum esse, aliis acerbum, aliis propemodum maturum, aliis satis maturum, sed a perfectis bibi. « Calix enim ejus inebrians perquam præclarus est [q]. » His dictis a sponsa, sponsus eam rursus ita alloquitur :

VERS. 14. *Ecce pulchra es, propinqua mea, ecce pulchra es : oculi tui columbæ.* Ejus iterum laudat pulchritudinem, et formam admiratur, ac decorem ipsius duplicata oratione quasi stupet. Imprimis autem oculos ipsius commendat, dicens: « Oculi tui columbæ, » hoc est, spirituales. Nam sub columbæ specie descendit Spiritus sanctus, et in sponso habitavit. Idcirco non ait, quasi ipsius columbæ, sed « columbæ, » id est, spirituales, divina gratia pleni, ab omni caligine liberi, revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eamdem imaginem transformati a claritate in claritatem, tanquam a Domino 52 Spiritu [r], ut possint dicere : « Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum [s] » Rursus sponsa respondens ait :

VERS. 15, 16. *Ecce pulcher es, sororis meæ filius, et plane decorus ad lectum nostrum umbrosum. Tigna domuum nostrarum. cedri; laquearia nostra cupressi.* Hactenus sponsi fragrantiam sponsa suspexit. Nunc autem illuminata oculis, quos spirituales habet, ita ut columbæ nomen gerat, ejus etiam pulchritudinem admiratur : « Pulcher, inquiens, et decorus es, nepos meus. » Lectum vero, ut arbitror, appellat divinam Scripturam, in qua et sponsus et sponsa conquiescentes mutuo spirituali consuetudine conjunguntur. Ac sponsus quidem præbet verbi semina : sponsa autem illa sus-

A « Ἐν [21] τοῖς ἀμπελῶσιν Ἐνγαδδὶ » τοιοῦτός ἐστιν εὐώδης. Εἰ μὲν οὖν τὸ χωρίον σημαίνει τὸ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὡς ἀμπελῶσι θαυμαστοῖς κεκοσμημένον, νοητέον τροπικῶς, ὅτι Ὑπὲρ ἐκείνας τὰς ἀμπέλους εὐώδης σου ὁ βότρυς ὑπάρχει. Εἰ δὲ διὰ τὴν τοῦ ὀνόματος σημασίαν τὴν προσηγορίαν τοῦ « Ἐνγαδδὶ » τέθεικεν, ὅπερ ἑρμηνεύεται *ὀφθαλμὸς πειρατηρίου*, νοητέον οὕτως, ὅτι Καὶ ἐν πειρασμοῖς ὑπάρχουσα, καὶ ὑπὸ πολλῶν πολεμουμένη, τῆς σῆς εὐοσμίας ἀντιλαμβάνομαι· καὶ τῶν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ἀνθούντων ἀμπελώνων, τροπικῶς νοουμένων, πειρατηρίου δὲ ὄντων μέσον· πειρατήριον γάρ ἐστι ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς· προκρίνω [22] τὴν εὐοσμίαν τοῦ κυπρίζοντος βότρυος [23]. Εἰ δὲ ὁ ἄρτι ἀνθῶν τοιοῦτός ἐστι, σκοπητέον οἷος ὁ περκάζων· καὶ εἰ ὁ περκάζων
B τούτου κρείττων, ἐνθυμητέον οἷος ὁ πέπειρος, καὶ ταῖς ληνοῖς ἐπιτήδειος. Ἡγοῦμαι γὰρ τὸν αὐτὸν, ἀναλόγως ταῖς πνευματικαῖς ἡλικίαις, τοῖς μὲν ἀνθεῖν, τοῖς δὲ ὁμφακίζειν, τοῖς δὲ ὑποπερκάζειν, τοῖς δὲ πέπειρον εἶναι, ὑπὸ δὲ τῶν τελείων πίνεσθαι· « Τὸ [24] γὰρ ποτήριον αὐτοῦ μεθύσκον [25] ὡσεὶ κράτιστον [26]. » Τούτων ὑπὸ τῆς νύμφης ῥηθέντων, πάλιν αὐτῇ ὁ νυμφίος προσδιαλέγεται, καί φησιν·

ιδ'. *Ἰδοὺ εἶ καλὴ, ἡ πλησίον μου· ἰδοὺ εἶ καλὴ· οἱ [27] ὀφθαλμοί σου περιστεραί.* Ἐπαινεῖ αὐτῆς πάλιν τὸ κάλλος, καὶ θαυμάζει τὴν ὥραν, καὶ τῷ διπλασιασμῷ τὴν εὐπρέπειαν αὐτῆς ἐκπλήττεται. Πρὸ δὲ πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐγκωμιάζει, καί φησιν· « Οἱ ὀφθαλμοί σου περιστεραί, » τουτέστι πνευματικοί· ἐν εἴδει γὰρ περιστερᾶς ἐπεφοίτησε τὸ
C Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐνῴκησε τῷ νυμφίῳ. Διὰ τοῦτο οὐ λέγει, ὡσεὶ [28] περιστεραῖς, ἀλλὰ « περιστεραί, » τουτέστι πνευματικοί, χάριτος θείας πεπληρωμένοι, ἀχλύος ἐλεύθεροι, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος, καὶ δυνάμενοι λέγειν· « Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ [29]. » Ἀποκρίνεται πάλιν ἡ νύμφη, καί φησιν·

ιε', ις'. *Ἰδοὺ εἶ καλὸς, ἀδελφιδοῦς μου, καί γε ὡραῖος πρὸς [30] κλίνην ἡμῶν σύσκιον [31]. Δοκοὶ οἴκων ἡμῶν κέδροι, φατνώματα ἡμῶν κυπάρισσοι.* Μέχρι μὲν οὖν τοῦ παρόντος τὴν εὐοσμίαν αὐτοῦ διετέλει θαυμάζουσα· νῦν δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ὥραν
D ἐκπλήττεται, φωτισθεῖσα τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πνευματικοὺς αὐτοὺς κτησαμένη, ὡς καὶ περιστερᾶς ὀνομασθῆναι· διό φησιν, ὅτι « Καλὸς καὶ ὡραῖος ὁ ἀδελφιδοῦς μου. » Κλίνην δὲ, ὡς οἶμαι, τὴν θείαν καλεῖ Γραφήν· ἐν ᾗ ὅ τε νυμφίος [32] καὶ ἡ νύμφη διαναπαυομένη [33] κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις κατὰ τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν δίδωσι τοῦ λόγου τὰ

[p] Job VII, 1. [q] Psal. XXIII, 5. [r] II Cor. III, 18. [s] I Cor. II, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[21] ἐν. cod. præm ὅτι καί. [22] cod. προκρίνων. [23] βότρυος. cod. præm. σου. [24] τὸ—κράτιστον. Aliæ erant lectiones. t. I, p. 749. [25] cod. μεθύσκει. [26] κράτιστον. In cod. seq. expositio trium Patrum. [27] οἱ abest a cod. [28] ὡσεί. cod. præm. τό. [29] αὐτοῦ. In cod. sequitur expositio trium Patrum [30] πρὸς —σύσκιον. *Hebr.* imo sponda nostra virens s. florida. est. *Aqu.* εὐθαλής. [31] cod. σύσκιος. [32] νυμφίος. cod. præm. ὁ. [33] cod. διαναπαύομενοι

Digitized by Google

σπέρματα· ἡ δὲ δεχομένη συλλαμβάνει, καὶ κύει, καὶ ὠδίνει, καὶ βοᾷ μετὰ τοῦ προφήτου· « Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου, ὃ ἐκυήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. » Σύσκιον [34] δὲ καλεῖ τὴν κλίνην, ὡς βοηθουμένην ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, καὶ τοῦ καύματος τῆς ἁμαρτίας ἀπηλλαγμένην. Ὅπερ γὰρ ἡ νεφέλη τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, τοῦτο ἡμῖν ἡ τοῦ Πνεύματος βοήθεια. Διὰ τοῦτό φησι· « Πρὸς κλίνην ἡμῶν σύσκιον. Δοκοὶ οἴκων ἡμῶν κέδροι, φατνώματα ἡμῶν κυπάρισσοι. » Ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῶν ξύλων παρέλαβεν, ἐπειδὴ ἡ μὲν κέδρος ἔχει τὸ ἄσηπτον, ἡ δὲ κυπάρισσος τὸ εὐῶδες· ἀμφότερα δὲ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἔστιν εὑρεῖν, ἥτις ἡμῶν οὐ μόνον κλίνη, ἀλλὰ καὶ οἶκος τυγχάνει, καὶ τράπεζα, καὶ τροφή· καὶ οὐ μόνον τὴν εὐωδίαν παρέχει, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄσηπτον, καὶ τὸ ἀπαθὲς, καὶ ἀθάνατον ἐπαγγέλλεται. Εἰ δέ τις βούλοιτο οἴκους τῆς νύμφης, καὶ τὰς ἁπανταχοῦ γῆς καὶ θαλάσσης ἐκκλησίας καλεῖν, οὐ διαμαρτήσεται τῆς ἀληθείας· τῶν κέδρων καὶ τῶν κυπαρίσσων τροπικῶς νοουμένων· τῶν μὲν ὡς δοκῶν τιμιωτέρων· αἱ γὰρ δοκοὶ τὸν δροφον φέρουσιν· τῶν δὲ ὑποδεεστέρων, φατνωμάτων ὀνομαζομένων. Οὕτως ἐπαινεθεὶς ὁ νυμφίος ὑπὸ τῆς νύμφης διδάσκει, ὡς οὐδέπω τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ τεθέαται κάλλος, ἀλλ' ἔτι τῇ τοῦ κάλλους ἐνετρύφησε σκιᾷ [35].

A cipiens concipit, et fert in utero, et parturit, et clamat cum propheta : « Propter timorem tui, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quem gestavimus super terra [t]. » Porro « lectum umbrosum, » ut Spiritus gratia adjutum, et ab ardore peccati defensum, vocat. Quod enim nubes erat Israeli, id nobis est Spiritus auxilium. Ideo « ad lectulum, ait, nostrum umbrosum. Tigna domuum nostrarum, cedri; laquearia nostra, cupressi. » Hæc arborum genera posuit, quoniam cedrus incorruptione, cupressus odore præstat : utrumque autem in divina Scriptura licet invenire, quæ quidem nobis non modo lectus est, **53** sed etiam domus, et mensa, et cibus : nec solum odoris suavitatem suggerit, B verum etiam incorruptionem, et impassibilitatem, et immortalitatem pollicetur. Si quis autem ædes sponsæ velit ecclesias, quæ ubique gentium in mari terraque sunt, vocare, a veritate non aberrabit : ut cedri et cupressi allegorice accipiantur, alii quidem, tanquam tigna, præstantiores, tigna enim tectum sustinent : alii vero inferiores, qui laquearia appellantur. Sponsus a sponsa ita laudatus declarat, eam nondum ipsius pulchritudinem spectasse, sed adhuc in umbra pulchritudinis immorari.

ΚΕΦΑΛ. β'.

α'. *Ἐγὼ γὰρ*, φησὶν, *ἄνθος τοῦ πεδίου* [36], *κρίνον τῶν κοιλωμάτων* [37]. Τὴν ἀνθρωπίνην μου, φησὶν, εὐμορφίαν τεθέασαι· ἐπειδὴ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ἐγὼ γὰρ τοῦ πεδίου ἄνθος ἐγενόμην, τουτέστι, γήϊνον ἀνέλαβον σῶμα, καὶ ἐν τῇ γῇ ἐβλάστησα, προαιώνιος ὑπάρχων καὶ ὑψηλὸς, μᾶλλον δὲ ἀμέτρητος. Κρίνον ἐγενόμην οὐκ ὀρέων, οὐδὲ βουνῶν, οὐδὲ πεδίων ἁπλῶς, ἀλλὰ κοιλωμάτων. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς ζῶσιν εὐηγγελίσατο τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς νεκροῖς τὴν ἀνάστασιν, κατελθὼν εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο τοῦ μὲν πεδίου ἄνθος ἑαυτὸν ὀνομάζει, κρίνον δὲ τῶν κοιλωμάτων, τουτέστι τῶν τεθνηκότων· καὶ γὰρ ἐκείνοις τὴν ἀναβίωσιν ἐπηγγείλατό τε καὶ ἐπραγματεύσατο [38]. Εἶτα ἐπειδὴ ἑαυτὸν τοιούτοις ὀνόμασι προσηγόρευσε, φησὶ τῇ νύμφῃ·

CAPUT II.

Vers. 1. *Ego* enim, inquit, *flos campi, lilium convallium.* Humanam, inquit, pulchritudinem C meam, nam « Deum nemo vidit unquam [u], » aspexisti. Ego enim flos campi factus sum, hoc est, terrenum corpus assumpsi. Et cum æternus, et excelsus, imo vero immensus essem, e terra progerminavi et lilium sum factus, non montium, neque collium, neque camporum simpliciter, sed convallium. Non enim viventibus modo salutem, sed mortuis quoque resurrectionem nuntiavit, descendens in inferiores partes terræ, ut impleret omnia. Idcirco se campi florem appellat, et lilium convallium, id est, mortuorum, quibus a morte in vitam reditum et promisit et præstitit. Deinde cum se his nominibus appellasset, **54** sic ait ad sponsam :

β'. *Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἐν μέσῳ τῶν θυγατέρων.* Ὅση γὰρ διαφορὰ τοῦ κρίνου πρὸς τὰς ἀκάνθας, τοσοῦτο [40] διενήνοχέ σου τὸ κάλλος τῶν θυγατέρων, αἳ οὕτω μὲν [41] προσαγορεύονται διὰ τὸ τῆς κλήσεως ἀξιωθῆναι, τοῦ δὲ ἐκλεκταὶ εἶναι ἑαυτὰς ἀπεστερήκεισαν. « Πολλοὶ γὰρ, φησὶ, κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. »

D Vers. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic propinqua mea inter filias.* Quantum spinis lilium præstat, tantum forma tu filiabus antecellis. Dicuntur autem filiæ, quia vocatione dignæ sunt habitæ. Sed quo minus electæ sint, ipsarum culpa factum est. « Multi enim, inquit, sunt vocati, pauci vero electi [v]. » Hoc autem nomine sponsam vocat etiam

[t] Isa. xxvi, 18. [u] Joan. i, 18. [v] Matth. xx, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[34] σύσκιον. Des. h. l. in cod. relicto spatio, ut deinde post κλίνην ἡμῶν. [35] σκιᾷ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [36] ἄνθος τοῦ πεδίου. *Hebr.* rosa Saronis. [37] κοιλωμ. Rec. lectio est κοιλάδων. [38] ἐπραγμ. In cod. repetuntur illa, ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων. Deinde sequitur expositio trium Patrum. [39] ἐν μέσῳ. Rec. lectio est ἀναμέσον. [40] τοσοῦτο. Mallem τοσούτῳ. cod. τοσοῦτον. [41] μέν. Abest a cod.

Digitized by Google

Isaias propheta : « Lætare, inquiens, desertum sitiens : exsultet solitudo, et floreat quasi lilium [x]. » Deserta enim, et solitaria, atque infructuosa, et arida erat quæ appellatur sponsa, nec lectum umbrosum habebat, sed ardebat siti sponsi sui, atque ideo clamabat, « Osculetur me osculis oris sui. » Quod quidem videns propheta, erat enim spiritualis, « Lætare, inquit, sterilis sitiens, exsultet solitudo, et floreat sicut lilium. » Ob id et sponsus ad eam dicit : « Sicut lilium inter spinas, sic propinqua mea inter filias. » Videtur autem hoc loco hæreticorum ecclesias, propter vocationem illius, non propter electionem ipsarum, filias appellare ; atque illas quidem spinis, sponsam autem odorato lilio comparat. Lilium enim tum exteriori decore splendet, tum aureum intus flosculum continet. Talis est anima justitiæ splendore circumdata, et spirituale sapientiæ scientiæque donum in intimis penetralibus absconditum gestans. Sponso respondet sponsa, et ait :

Τούτῳ δὲ [52] ὀνόματι καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ὀνομάζει τὴν νύμφην λέγων· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· εὐφρανθήτω ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον· » Ἔρημος γὰρ ἦν πρότερον, καὶ ἄκαρπος, καὶ ἄνυδρος ἡ νύμφη προσαγορευομένη, καὶ κλίνην οὐκ ἔχουσα σύσκιον· ἐδίψα δὲ τὸν νυμφίον· διὸ καὶ βοᾷ· « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο ὁ προφήτης εἰδὼς, πνευματικὸς γὰρ ἦν, ἔλεγεν· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα, εὐφρανθήτω ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ νυμφίος φησὶ πρὸς αὐτήν· « Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἀναμέσον τῶν θυγατέρων. » Καὶ ἔοικεν ἐνταῦθα τὰς τῶν αἱρετικῶν ἐκκλησίας θυγατέρας καλεῖν, διὰ τὴν αὐτοῦ κλῆσιν, καὶ οὐ διὰ τὴν ἐκείνων προαίρεσιν. Κἀκείνας μὲν ἀπεικάζει [53] ἀκάνθαις, ταύτην δὲ κρίνῳ εὐώδει, τῷ καὶ ἔξωθεν λαμπρότητα ἔχοντι, καὶ τὸ χρυσοειδὲς ἄνθος ἐν μέσῳ περικειμένῳ. Τοιαύτη δέ ἐστιν ἡ τὴν τῆς δικαιοσύνης λαμπρότητα περικειμένη ψυχὴ, καὶ τὸ πνευματικὸν τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως χάρισμα ἔνδον ἐν τοῖς ταμείοις κρυπτόμενον περιφέρουσα [54]. Ἀμείβεται τὸν νυμφίον ἡ νύμφη, καί φησι πρὸς αὐτόν·

Vers. 3. *Sicut pomum inter ligna silvæ,* **55** *ita nepos meus inter filios. In umbra illius desideravi, et sedi : et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Magna est inter pomum et lilium differentia. Hoc enim oculos tantum et odoratum oblectat : pomum autem et spectandi, et odorandi, et gustandi sensus afficit voluptate. Esui enim opportunum est, et editur. Proinde sponsa quidem lilium nuncupatur, sponsus autem pomum. Hic enim editur, et sponsæ fit cibus. Sponsa vero non comeditur, sed odoris duntaxat habet suavitatem. Idcirco ait : « Sicut pomum inter ligna silvæ, ita nepos meus inter filios. » Filios hic, ut antea filias, nominat eos, qui cum facti sint vocatione digni, se ipsos electione indignos præstiterunt. Hos sponsa lignis silvæ similes dicit, et arboribus infructuosis. At sponsum appellat pomum, quod quidem et tactu molle est, et gustu dulce, et odoratu suave, et aspectu jucundissimum ac venustissimum, et auditu amabilissimum. Simul enim audiendo cunctos orationi sensus accommodamus. Talis autem est Dominus noster, et Salvator, et sponsus, qui convivio suo sensus omnes nostros explet suavitate. Sub hujus umbra sedere se sponsa dicit concupivisse, et consedisse : ac mox fructum etiam ejus decerpsisse, eumque gutturi suo fuisse dulcissimum. Ardentes enim malitiæ radios vitare studet, ne iterum nigra fiat. Umbra autem sponsi sunt ea, quæ nunc, ut beatus Paulus ait, in speculo et ænigmate conspiciuntur : « Video enim, inquit, nunc tanquam in speculo, et tanquam **56** in ænigmate : tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex

γ'. *Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδοῦς μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου.* Πολλὴ δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ μήλου πρὸς τὸ κρίνον· τὸ μὲν γὰρ μόνην τὴν ὄψιν, καὶ τὴν ὀσφρησιν εὐφραίνει, τὸ δὲ μῆλον πρὸς τῇ ὄψει, καὶ τῇ ὀσφρήσει καὶ τῇ γεύσει [55] ἡδονὴν τοῖς βουλομένοις παρέχει. Ἐδώδιμον γάρ ἐστι, καὶ ἐσθίεται· διὰ τοῦτο ἡ μὲν νύμφη κρίνον ὀνομάζεται, ὁ δὲ νυμφίος μῆλον. Ὁ μὲν γὰρ ἐσθίεται καὶ γίνεται τροφὴ τῇ νύμφῃ· ἡ δὲ οὐκ ἐσθίεται, ἀλλὰ μόνην ἔχει τὴν εὐοσμίαν· διὰ τοῦτό φησιν· « Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδοῦς μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν. » Υἱοὺς δὲ προσαγορεύει, ὥσπερ ἐκεῖ θυγατέρας, τοὺς τῆς μὲν κλήσεως ἀξιωθέντας, ἀναξίους δὲ σφᾶς αὐτοὺς καταστήσαντας τῆς ἐκλογῆς· οἷς ἐοικέναι ξύλοις δρυμοῦ, καὶ δένδροις ἀκάρποις ἡ νύμφη φησίν. Τὸν δὲ νυμφίον ὀνομάζει μῆλον, ὃ καὶ τῇ ἁφῇ λεῖον, καὶ τῇ γεύσει ἡδὺ, καὶ τῇ ὀσμῇ εὐῶδες, καὶ τῇ ὄψει τερπνότατον καὶ χαριέστατον, καὶ τῇ ἀκοῇ ἥδιστον· ἅμα γὰρ τῷ ἀκοῦσαι πάσας τῷ λόγῳ τὰς αἰσθήσεις προσφέρομεν. Τοιοῦτος δὲ ὁ Δεσπότης ἡμῶν, καὶ Σωτὴρ, καὶ νυμφίος, πάσας ἡμῶν ἐστιῶν τὰς αἰσθήσεις τυγχάνει. Ἐν τῇ τούτου σκιᾷ λέγει ἡ νύμφη ἐπιθυμῆσαι καθίσαι, καὶ τοῦτο πεποιηκέναι· μετὰ δὲ ταῦτά φησι καὶ τοῦ καρποῦ μεταλαβεῖν, καὶ γλυκύτατον τοῦτον ἐν τῷ λάρυγγι φανῆναι· βούλεται γὰρ φυγεῖν τὰς τῆς κακίας ἀκτῖνας συγκαίειν ἐπισταμένας, ἵνα μὴ πάλιν γένηται μέλαινα· σκιὰ δὲ τοῦ νυμφίου τὰ νῦν ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, φαινόμενα· « Ἄρτι μὲν γὰρ, φησὶν, βλέπω ὡς ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ ὡς

[x] Isa. xxxv, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[52] δέ. cod. τῷ. [53] ἀπεικάζει. In cod. ponitur post ἀκάνθαις. [54] περιφ. In cod. seq. expositio trium Patrum. [55] τῇ γεύσει. cod. τὴν γεῦσιν.

Digitized by Google

ἐν αἰνίγματι· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην· » διὰ τοῦτό φησιν· « Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου. » Καὶ γὰρ ὑπὸ τὴν σκιὰν καθημένη τρυγῶ τὸν καρπὸν, καὶ τούτου μεταλαμβάνω· καὶ μαρτυροῦσιν οἱ μεμυημένοι, τοῖς τοῦ νυμφίου μέλεσιν ἐντρυφῶντες [46].

A parte : tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum [y-z]. » Ideo, « In umbra, inquit, ejus concupivi, et sedi : et fructus ejus dulcis in gutture meo. » Etenim sub umbra sedens fructum decerpo, et hujus particeps fio. Et testes sunt illi, qui initiati in sponsi membris oblectantur.

δ', ε'. *Εἰσαγάγετέ με* [47] *εἰς οἶκον τοῦ οἴνου· τάξατε* [48] *ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην. Στηρίξατέ με ἐν μύροις* [49]· *στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.* Οἶκον δὲ οἴνου καλεῖν αὐτὴν ἡγοῦμαι τὰς θείας ληνοὺς, περὶ ὧν ὁ προφήτης φησίν· « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. » — « Ὑπὲρ γὰρ τῶν ληνῶν » τὸν ψαλμὸν ὀνομάσας ταῦτα ἐπήγαγε· διδάσκων, ὡς ληνοὺς καλεῖ τὰς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐν αἷς ὁ πνευματικὸς οἶνος ἀποθλιβόμενος, καὶ οἱονεὶ ληνοβατούμενος εὐφραίνει τῶν εὐσεβῶν τὰς ψυχὰς κατὰ τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν· « Μεθυσθήσονται ἀπὸ πιότητος οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάῤῥουν [50] τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. » Διὰ τοῦτο καὶ ἀξιοῖ ἡ νύμφη εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ οἴνου αὐτοῦ, καὶ παρακαλεῖ τοὺς τοῦ νυμφίου διακόνους λέγουσα· « Τάξατε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην· » τουτέστι, διδάξατέ με τῆς ἀγάπης τὸν τρόπον, ἵνα μὴ ἀγαπήσω πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ τὸν νυμφίον, ἢ ἀγρὸν, ἢ ἀμπελῶνας, καὶ ἀναξία τοῦ νυμφῶνος φανῶ. Αὐτὸς γὰρ ἀπεφήνατο λέγων· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ ἀγαπῶν υἱοὺς καὶ θυγατέρας ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. » Καὶ ὁ παλαιὸς δὲ νόμος, ὁ τῷ Ἀδὰμ δοθεὶς, τοιαῦτα διηγόρευσεν· « Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » — « Τάξατε τοίνυν ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην, » ἵνα τῷ νυμφίῳ μου συναφθῶ, καὶ τοῦτον καὶ πατρὸς, καὶ μητρὸς, καὶ τῶν ἄλλων προτιμήσω. « Στηρίξατέ με ἐν μύροις, » τουτέστι, Βεβαιώσατέ με τῇ τοῦ νυμφίου εὐοσμίᾳ, καὶ ὑπερείσατέ με, ἵνα μηδέν με σαλεύσῃ· διαπαντός μοι τὴν εὐωδίαν ἐκείνην προσφέροντες, ἵνα μὴ λαθοῦσα λήθην τοῦ νυμφίου περὶ ἕτερα πλανηθῶ. Ἀλλὰ καὶ « Στοιβάσατέ με [51] ἐν μήλοις· » ἀντὶ τοῦ, Τοῖς καρποῖς με τοῦ νυμφίου φορτίσατε· ἵνα ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ καθημένη, καὶ τῶν μύρων αὐτοῦ ὀσφραινομένη, καὶ τῷ καρπῷ αὐτοῦ πεφορτωμένη, ἄληστον αὐτοῦ διαφυλάξω τὴν μνήμην· « Τέτρωμαι γὰρ αὐτοῦ τῇ ἀγάπῃ. » Καὶ γὰρ βέλος ἐκλεκτὸν ὑπάρχει, καὶ τιτρώσκει τὰς βαλλομένας ψυχάς [52].

VERS. 4, 5. *Introducite me in cellam vini : ordinate in me charitatem. Fulcite me unguentis, stipate me malis, quia amore langueo.* Cellam vini, ut arbitror, divina vocat torcularia, de quibus propheta ait : « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit, et deficit anima mea desiderio atriorum Domini [a]. » Cum enim psalmum B « Pro torcularibus » inscripsisset, hæc verba subjecit, ut doceret se torcularia appellare Dei Ecclesias, in quibus spirituale vinum, tanquam prelis expressum, piorum animas lætitia perfundit, juxta illam prophetiam : « Inebriabuntur ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos [b]. » Ideo sponsa ut in cellam ipsius vinariam ingredi liceat, rogat : et sponsi ministros cohortatur, « Ordinate, inquiens, in me charitatem, » hoc est, docete me charitatis rationem ac modum, ne patrem, aut matrem, aut agrum, aut vineam magis, quam sponsum diligens, sponso videar indigna. Sic enim ipse sententiam tulit : « Qui amat patrem aut matrem **57** plus quam me, non est me dignus : et qui amat filios aut filias plus quam me, non est me C dignus [c]. » Vetus etiam lex, quæ data fuit Adamo, talia protulit : « Quamobrem relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo caro una [d]. » — « Ordinate ergo in me charitatem, » ut sponso conjungar meo, eumque et patri, et matri, et cæteris anteponam. « Fulcite me unguentis, » id est, confirmate et communite me sponsi suavitate, ne quid me concutiat et labefactet. Fragrantia illa assidue me cumulate, ne sponsi obliviscar, et ad alia aberrem. Sed et « malis stipate me, » hoc est, sponsi fructibus me onerate, ut sub umbra illius sedens, et unguentis ejus delibuta, fructuque onerata, perpetuam ipsius memoriam conservem. « Illius enim amore sum sauD cia. » Est enim sagitta electa, quæ animas, quas petit, transfigit.

ς'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ* [53] *τὴν κεφαλήν μου· καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεταί με.* Ἀλλὰ μὴ πάλιν εἰς σωματικὰς καταπέσωμεν δόξας, εὐωνύμου καὶ δεξιᾶς ἐπαΐοντες· καὶ γὰρ περὶ τῆς σοφίας, ἥτις ἐστὶν ἕξις, καὶ οὐκ οὐσία, φησὶν ὁ Σολο-

VERS. 6. *Læva ejus sub capite meo : et dextera illius amplexabitur me.* Cavendum est ne rursus lævam et dexteram audientes in opiniones corporeas incidamus. Etenim de sapientia, quæ habitus est, non autem substantia, loquens Salomo :

[y-z] I Cor. XIII, 12. [a] Psal. LXXXIII, 1, 2. [b] Psal. XXXV, 9. [c] Matth. X, 37. [d] Gen. II, 24.

VARIÆ LECTIONES.

[46] ἐντρυφ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [47] εἰσαγ. με. *Hebr.* duxit me. [48] τάξατε — ἀγάπην. *Hebr.* et vexillum ejus super me amor est. [49] Στηρίξατε—μύροις. *Hebr.* Sustentate (s. recreate) me lagenis istis. Rec. lectio est στηρίσατέ με. [50] τὸν χειμ. Supra χειμάῤῥους, t. I, p 831. [51] με abest a cod. [52] ψυχάς. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [53] ὑπό, cod. ἐπί.

Digitized by Google

« Longitudo, inquit, vitæ, et anni vitæ in dextera ejus : in sinistra autem illius divitiæ et gloria [d]. » Et de amplexu in Proverbiis dictum est illud : « Dilige eam, et conservabit te : circumda 58 illam, et exaltabit te ; honora illam, ut te complectatur [e]. » Ex his ergo locis discamus etiam illa magis secundum spiritum intelligere, ut amplexum divini Verbi et piæ animæ conjunctionem esse credamus. Lævum autem et dextrum ut a nobis sumptum intelligi debet. Quod quidem ne sine contemplatione prætereamus, animadvertendum est, Deum vel beneficia conferre, vel suppliciis afficere, pro cujusque meritis. Pro dextera igitur beneficentiam, pro sinistra supplicium accipientes, sponsam audiamus quæ dicit : « Læva ejus sub capite meo ; » hoc est, suppliciis altior sum, neque illis subjicior, quia cum sponso conjuncta sum, atque illum studiose observo. « Dextera illius amplexabitur me : » id est, beneficiis suis me exornabit, ac veluti amplectens, et comprehendens, et desiderium meum explens, me illis cumulabit. Hoc autem et beatus Paulus ostendens, « Sic, ait, semper cum Domino erimus [f]. » Atque utinam nos quoque ultricem ejus potentiam minime experiamur, nec supplicia, quæ comminatur, degustemus : sed donis et muneribus, quæ pollicitus est, perfruamur, per gratiam atque benignitatem ipsius sponsi Christi Domini nostri, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

μών, ὅτι « Μῆκος βίου, καὶ ἔτη ζωῆς, ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος καὶ δόξα. » Καὶ περὶ τῆς περιλήψεως πάλιν ἔστιν εὑρεῖν ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰρημένον τὸ [54], Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε· περιχαράκωσον αὐτὴν, καὶ ὑψώσει σε· τίμησον αὐτὴν, ἵνα σε περιλάβῃ. » Ἐντεῦθεν τοίνυν τὰς ἀφορμὰς λαβόντες, πνευματικώτερον κἀκεῖνα νοήσωμεν, τοῦ θείου λόγου καὶ τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς εἶναι κοινωνίαν πιστεύοντες τὴν καλουμένην περίληψιν· καὶ τὸ εὐώνυμον δὲ καὶ δεξιὸν, ὡς ἀφ' ἡμῶν ληφθὲν, νοητέον. Ἵνα δὲ μὴ ἀθεώρητον αὐτὸ καταλίπωμεν, οὐτωσὶ νοήσωμεν. Εὐεργετεῖν οἶδε καὶ κολάζειν ὁ Θεὸς, τοῖς ἀξίοις ἀπονέμων ἀμφότερα. Τὴν εὐεργετικὴν τοίνυν χάριν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς νοήσαντες, τὴν δὲ κολαστικὴν ἐπὶ τῆς εὐωνύμου, ἀκούσωμεν τῆς νύμφης λεγούσης· « Εὐώνυμος αὐτοῦ ἐπὶ [55] τὴν κεφαλήν μου· » τουτέστιν, Ἄνω εἰμὶ τῶν κολάσεων, οὐχ ὑπόκειμαι ταύταις, διὰ τὸ τῷ νυμφίῳ πλησιάσαι, καὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ φροντίσαι. « Ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεταί με [56], » ἀντὶ τοῦ, Ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ κατακοσμήσει με, καὶ τούτων ἐμπλήσει με, οἱονεὶ περιπτυσσόμενος καὶ περιλαμβάνων, καὶ τὴν ἐμὴν ἐπιθυμίαν πληρῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος παραδηλῶν ἔλεγεν, ὅτι « Οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Γένοιτο καὶ ἡμᾶς πεῖραν μὲν [57] τῆς κολαστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως μὴ λαβεῖν, μηδὲ γεύσασθαι τῶν ἠπειλημένων τιμωριῶν, τῶν δὲ ἐπηγγελμένων ἀπολαῦσαι δωρεῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ νυμφίου Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος [58] εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[d] Prov. III, 16. [e] Prov. IV, 6. [f] 1 Thess. IV, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[54] τό. Abest a cod. [55] ἐπί. cod. ὑπό. [56] μέ. abest a cod. [57] μέν. abest a cod. [58] τοῦ—κράτος. cod. μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι.

59 ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

LIBER SECUNDUS.

VERS. 7. *Adjuravi vos, filiæ Hierosolymæ, per potentias et vires agri, si suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem, donec voluerit.* Qui corporum amore capti sunt, ut illis quæ optant ipsi potiantur soli, studiose curant, atque ab amatis æmulos totis viribus conantur arcere ; at qui spiritus amore sunt inflammati, Deique tenentur desiderio, eadem flamma omnes ut homines incendan-

ζ'. Ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ [59], ἐν δυνάμεσι καὶ ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν [60] ἐγείρητε [61] καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως [62] θελήσῃ. Οἱ μὲν σωμάτων ἐρῶντες, μόνοι τῶν ποθουμένων ἀπολαύειν σπουδάζουσι· τοὺς δὲ πειρωμένους λῃστεύειν τὰς σφίσιν αὐτοῖς ἀνακειμένας, μετὰ πολλῆς ἀπελαύνουσι τῆς σφοδρότητος. Οἱ δὲ πνευματικῶς ἐρῶντες, καὶ τὸν Θεὸν ποθοῦντες, πάν-

VARIÆ LECTIONES.

[59] ἐν—ἀγροῦ. *Hebr.* per capreas aut per cervas agri. [60] ἐάν. *Hebr.* אם h. i. .. q. *nequaquam*, ut in formulis jurandi Ps. LXXXIX, 36, XCV, 11, CXXXII, 3, 4, et Græcorum εἰ, Marc. VIII, 12. [61] cod. ἐγείρηται et deinde ἐξεγείρηται. [62] ἕως. Rec. lectio est ἕως οὗ.

Digitized by Google

τας ἀνθρώπους κοινωνῆσαι αὐτοῖς τοῦ φίλτρου παρακαλοῦσι. Διὸ καὶ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ᾀσμάτων ἡ νύμφη διηγησαμένη τὴν τοῦ νυμφίου περίληψιν, ὅτι « Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλήν μου, » καὶ εἰρηκυῖα, « καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεταί με, » οὐκ ἀνέχεται μόνη ἐντρυφᾶν τῷ νυμφίῳ, οὐδὲ ἀποχρῆν ἡγεῖται μόνῃ τῶν ἱερῶν ἐκείνων ἀπολαύειν ἀγκαλῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς νεάνιδας παρακαλεῖ· οὐ παρακαλεῖ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ βιάζεται, καὶ ἀνάγκην ἐπιτίθησιν ὅρκου, ἵνα ἐγείρωσι καὶ ἐξεγείρωσι τὴν ἀγάπην, ἕως ἂν ὁ νυμφίος ἐθελήσῃ. Θυγατέρας δὲ Ἱερουσαλὴμ δηλονότι τῆς ἐπουρανίου ταύτας προσαγορεύει· περὶ ἧς ὁ μακάριος Παῦλός φησιν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Ἀγρὸν δὲ τὸν κόσμον ὀνομάζει· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τὴν παραβολὴν ἑρμηνεύων φησὶν, ὅτι « Ἀγρός ἐστιν ὁ κόσμος. » Δυνάμεις δὲ καὶ ἰσχύας ἀγροῦ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις φησὶ, τὰς τὸν κόσμον περιπολούσας κατὰ τὸ θεοῦ θέλημα· ἢ τοὺς ἁγίους προφήτας καὶ ἀποστόλους, οἳ θείου Πνεύματος πληρωθέντες, καὶ τὴν οἰκουμένην περινοστήσαντες, τοὺς ἀντιθέους καὶ θεομισεῖς ἐξήλασαν δαίμονας, καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς κατεφύτευσαν. Ἐν ἀπολαύσει τοίνυν ἡ νύμφη τοῦ νυμφίου γενομένη, καὶ πεῖρα μαθοῦσα τὴν ἄῤῥητον ἐκείνην τρυφὴν, βοᾷ καὶ λέγει· « Ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ· » τουτέστι, Μὴ ἐάσητε ἐν ὑμῖν τὴν περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπην [63] καθευδῆσαι· ἀλλὰ διεγείρατε αὐτὴν, καὶ πυρσεύσατε, καὶ ἐπιβάλλετε οἱονεὶ ἔλαιον τῶν εὐεργεσιῶν τὴν μνήμην· ἵνα μὴ καὶ περὶ ἡμῶν ῥηθῇ· « Ὕπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ [64] οὐχ εὗρον οὐδέν. » Ἐὰν γὰρ μὴ ἀπαγγείλητε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ, καὶ μὴ μνησθῆτε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὧν ἐποίει, ἀλλ' ἐπιλάθησθε τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ· σβεσθήσεται ἡ ἀγάπη, καὶ οἱονεὶ νεκρωθήσεται. Χρὴ δὲ ὑμᾶς [65] διηνεκῶς ἐξάπτειν αὐτὴν, καὶ διεγείρειν, καὶ εἰς ὕψος αὐτὴν αἴρειν τὴν φλόγα. Μέτρον δὲ ποιεῖσθαι τῆς ἀγάπης, τοῦ νυμφίου τὸ βούλημα. Μὴ πρότερον οὖν παύσησθε ταύτην διεγείροντες, καὶ τὴν πυρὰν αὐτῆς ἐξάπτοντες, ἕως ἂν ὁ νυμφίος ἔχειν αὐτὴν εἴπῃ τὸ μέτρον. Τούτοις ἔοικε τὰ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Παύλου Κορινθίοις γραφέντα, καὶ διὰ Κορινθίων πᾶσιν ἡμῖν· « Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε· πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. » Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς φησιν· « Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἤτω ἀνάθεμα. » Οὕτως ἀγαπῶσιν οἱ θερμῶς ἀγαπῶντες τὸν σεσωκότα, ὡς τοὺς ἀγαπᾷν αὐτὸν οὐκ ἐθέλοντας ὡς ὀδωδότα καὶ σεσηπότα βδελύττεσθαι σώματα. Τοῦτο σημαίνει λέ-

A tur, exoptant. Quamobrem et in Cantico canticorum cum sponsa sponsi complexum exposuisset, « Læva, inquiens, ejus sub capite meo, » subjecissetque, « et dextera illius amplexabitur me : » se in sponsi deliciis solam versari non sustinet, neque satis esse putat, si ipsa sola sacris illis complexibus perfruatur : sed omnes invitat adolescentulas, neque tantum invitat, sed cogit, ac jurisjurandi obstringit necessitate, ut suscitent atque exsuscitent charitatem, quoad sponsus ipse voluerit. Has autem appellat filias Hierosolymæ, cœlestis illius nimirum, de qua beatus Paulus : « Quæ autem sursum est, inquit, Hierosolyma, libera est, quæ est mater omnium nostrum [g]. » Agrum vero mundum vocat. Sic enim et Dominus, B in sacris Evangeliis parabolam exponens : « Ager, inquit, est mundus [h]. » At potentias et fortitudines agri, angelicas nominat potestates, quæ Dei jussu mundum obeunt : aut sanctos **60** prophetas, et apostolos, qui ,divino repleti Spiritu, per universum vagantes orbem terrarum, Dei adversarios atque hostes dæmones expulerunt, pietatisque surculos in animis hominum inseruerunt. Cum igitur sponsa sponso frueretur, experimentoque delicias ejus ineffabiles degustaret, exclamans : « Adjuravi vos, inquit, filiæ Hierosolymæ, per potentias et vires agri, si suscitaveritis atque exsuscitaveritis charitatem, donec voluerit; » hoc est, ne charitatem erga Deum in vobis dormire C patiamini, sed eam suscitetis atque accendatis, et memoriam beneficiorum illius tanquam oleum superessundatis, ne de vobis quoque dicatur : « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt [i]. » Nisi enim nuntiaveritis de die in diem salutare ejus, et memineritis mirabilium ipsius, quæ fecit, exstinguetur charitas, et quodammodo intercidet. Oportet autem vos illam continenter accendere, atque excitare, et flammam ejus in altum quasi extollere, ac modum ipsius dimetiri sponsi voluntate. Ne prius ergo hanc excitare atque ignem illius incendere desistatis, donec sponsus ipsius modum determinaverit. His similia videntur ea, quæ a beato Paulo Corinthiis, et per Corinthios D nobis omnibus scripta sunt : « Vigilate, state in fide, viriliter agite, et confortemini : omnia vestra in charitate fiant [j]. » Atque in fine Epistolæ, « Si quis non amat, inquit, Dominum Jesum, sit anathema [k]. » Ita **61** amant, qui ardenter amant salutis auctorem, ut nolentes amare eum tanquam putrida ac fœtida corpora detestentur. Idem etiam beatus David significat : « Nonne, inquiens, odientes te, Domine, oderam, et super inimicos tuos

[g] Galat. IV, 26. [h] Matth. XIII, 38. [i] Psal. LXXV, 6. [j] I Cor. XVI, 13, 14. [k] Ibid. 22.

VARIÆ LECTIONES.

[63] ἕως—ἀγάπην. des. in cod. [64] καί. abest a cod. [65] ὑμᾶς. Editio prior habebat ἡμᾶς.

Digitized by Google

tabescebam? Perfecto odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi [l]. » At de illis qui ipsum diligunt : « Apud me, inquit, valde honorati sunt amici tui, o Deus, valde confortati sunt principatus eorum [m]. » Atque hac quidem ratione amicos ab amicis amandos esse sancti viri didicerunt a rerum omnium Deo, qui primus Abrahæ dixit : « Benedicam benedicentibus tibi, et maledicam maledicentibus tibi [n]. » Israeli quoque dicit : « Inimicus ero inimicis tuis, et adversabor adversariis tuis [o]. » Ex his locis didicit David illa dicere, et beatus Paulus, eos qui non amant Dominum, anathemate detestari. Quapropter et sponsa filias Hierosolymæ obtestatur ut erga sponsum, quoad ipsi libuerit, suscitent atque exsuscitent charitatem. Dum hæc cum adolescentulis sponsa disserit, casque ad charitatem similem cohortatur, sponsum sentit adventantem, et ait :

VERS. 8. *Vox nepotis mei.* Sanctis enim illius sermonibus assuefacta, vocem ejus agnoscit. Quemadmodum et Dominus in sacris Evangeliis : « Oves meæ, inquit, vocem meam audiunt [p]. » Alienum autem non sequentur, quia non noverunt vocem alienorum [q]. » Novit ergo sponsa vocem sponsi : novit quid inter adulterum et sponsum intersit : atque adulterorum **62** quidem, et luporum, et mercenariorum vocem aversatur, sponsi autem et pastoris sermones amat. Itaque simul ac adventum ejus præsensit, clamans, « Vox inquit, nepotis mei. » Et quietem nullam sibi permittens exsurgit, atque observat, et circumspicit, atque ipsum aspiciens clamat :

Ecce hic venit, saliens super montibus, transiliens colles. (VERS. 9.) *Similis est nepos meus capreæ, et hinnulo cervorum in montibus Bethel.* Operæ pretium est quærere cur eum capreæ hinnuloque cervorum similem dicat : et quinam sint montes Bethel, quid salire, quid transilire significet, quid colles et montes, in quibus hæc geruntur. Capream ex videndi acumine dorcadis nomine vocatam ferunt, cernit enim quam acutissime. Aiunt et cervos ferarum serpentium naturali quodam odio teneri, adeo ut angues, et viperas, et alias ejusmodi bestias non aliter atque herbas devorent, cum ex eo cibo nullo afficiantur incommodo. Proinde cum Dominus Christus, quatenus homo, sit illa virga quæ egressa est de radice Jesse, super quem requievit Spiritus Dei, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et quem repleturus erat Spi-

γων καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ· « Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην; Τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτούς, εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι. » Περὶ δὲ τῶν φιλούντων αὐτόν φησιν· « Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός, λίαν ἐκραταιώθησαν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν. » Οὕτω δὲ φιλεῖν τοὺς φιλοῦντας τοὺς φίλους οἱ μακάριοι ἄνδρες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐδιδάχθησαν. Αὐτὸς γὰρ πρῶτος ἔφη τῷ Ἀβραάμ· « Εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι. » Λέγει δὲ καὶ τῷ Ἰσραήλ· « Ἐχθρεύσω τοὺς ἐχθρούς σου, καὶ ἀντικείσομαι τοῖς ἀντικειμένοις σοι. » Ἐντεῦθεν ἐδιδάχθη καὶ ὁ Δαβὶδ ἐκεῖνα εἰπεῖν, καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἀνάθεμα ποιῆσαι τοὺς μὴ φιλοῦντας τὸν Κύριον· διὰ τοῦτο καὶ ἡ νύμφη ὁρκίζει τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ, ἐγεῖραι καὶ ἐξεγεῖραι τὴν περὶ τὸν νυμφίον ἀγάπην, ἕως ἂν αὐτὸς ἐθελήσῃ [66]. Ταῦτα ταῖς νεάνισι διαλεγομένη, καὶ εἰς τὴν ὁμοίαν αὐτὰς ἀγάπην προτρεπομένη, ἐν αἰσθήσει γίνεται τῆς τοῦ νυμφίου παρουσίας, καί φησι·

η'. *Φωνὴ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου.* Ἐθὰς γὰρ γενομένη τῶν ἱερῶν αὐτοῦ λόγων, ἐπιγινώσκει αὐτοῦ τὴν φωνήν· ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φησί· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει. » Ἀλλοτρίῳ δὲ μὴ [67] ἀκολουθήσουσιν, ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν. Οἶδε [68] τοιγαροῦν ἡ νύμφη τὴν τοῦ νυμφίου φωνήν· οἶδε διαφορὰν μοιχοῦ καὶ νυμφίου. Καὶ τῶν μὲν μοιχῶν, καὶ λύκων, καὶ μισθωτῶν βδελύττεται τὰς φωνάς· τοῦ δὲ νυμφίου καὶ ποιμένος τοὺς λόγους ποθεῖ. Διόπερ αὐτίκα ἐν αἰσθήσει γενομένη τῆς ἐκείνου παρουσίας βοᾷ· « Φωνὴ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου· » καὶ οὐκ ἀνέχεται καθῆσθαι [69], ἀλλ' ἀνίσταται, καὶ καραδοκεῖ, καὶ περισκοπεῖ, καὶ ὁρῶσα αὐτὸν βοᾷ·

Ἰδοὺ οὗτος ἥκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς. Θ'. Ὅμοιός ἐστιν ὁ ἀδελφιδοῦς μου τῇ δορκάδι καὶ [70] *νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ* [71] *τὰ ὄρη Βαιθήλ.* Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τί δήποτε αὐτὸν δορκάδι καὶ νεβρῷ ἐλάφων ἀπεικάζει, καὶ τίνα τὰ ὄρη Βαιθήλ, καὶ τίνα τὰ πηδήματα, καὶ τίνα τὰ ἅλματα, τίνες δὲ οἱ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, ἐφ' οἷς ταῦτα γίνεται. Φασὶ τὴν δορκάδα ἐπώνυμον εἶναι τῆς οἰκείας ὀξυδορκίας, καὶ διὰ τὸ ὀξέως ὁρᾶν ταύτην εἰληφέναι τὴν προσηγορίαν. Φασὶ δὲ καὶ τὰς ἐλάφους τῶν ἑρπυστικῶν θηρίων ἀναιρετικὰς εἶναι, καὶ τοὺς ὄφεις, καὶ τοὺς ἔχεις, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα, πόᾳ παραπλησίως ἐσθίειν, καὶ μηδεμίαν ἐντεῦθεν ἀποφέρεσθαι βλάβην. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ Δεσπότης Χριστὸς ῥάβδος ἐστὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐξελθοῦσα ἐκ ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἐπανεπαύσατο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, καὶ [72]

[l] Psal. cxxxviii, 21, 22. [m] Ibid. 17. [n] Gen. xii, 3. [o] Exod. xxiii, 22. [p] Joan. x, 27. [q] Ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES.

[66] ἐθελήσῃ. In cod. sequitur, ἡ διδάσκαλος ψυχὴ πρὸς τὰς μαθητευομένας φησί. Hæc excipit expositio trium Patrum. [67] μὴ ἀκολ. cod. οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν. [68] οἶδε — φωνήν. des. in cod. [69] cod. καθίσαι. [70] καί. cod. ἤ. quæ est rec. lectio h. l. [71] ἐπὶ— Βαιθήλ. Hæc desunt in textu Hebr. et e vers. 17 petita esse videntur. [72] καί. abest a cod.

Digitized by Google

πνεῦμα φόβου Θεοῦ ἐμπλήσει αὐτὸν, δορκάδι αὐτὸν ἡ νύμφη ἀπεικάζει, διὰ τὸ ὀξυδερκὲς καὶ διορατικὸν, καὶ τῶν μελλόντων προγνωστικόν. Νεβρῷ δὲ πάλιν αὐτὸν ἐλάφων ἐοικέναι φησὶν, ὡς συντρίψαντα τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ συνθλάσαντα τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, καὶ μαχαίρᾳ παραπλησίως ὄφιν τὸν σκολιὸν καὶ ἀνελόντα τὸν[73] δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ δεδωκότα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ ἁμαρτίαν μὲν μὴ ποιήσαντα, ἄραντα δὲ τοῦ κόσμου τὰς ἁμαρτίας, καὶ οἷόν τινας ὄφεις καταδαπανήσαντα. Νεβρῷ δὲ αὐτὸν ἐλάφου ἀπεικάζει· ἐπειδὴ οὐ μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου προσαγορεύεται, καὶ οὐ μόνον λέων, ἀλλὰ καὶ σκύμνος λέοντος· « Ἀναπεσὼν γὰρ, φησὶν, ἐκοιμήθη ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος. » Εἰκὸς δὲ αὐτὴν καὶ αἰνίττεσθαι, ὅτι καὶ ἔτι βραχεῖαν ἔχων τὴν σωματικὴν ἡλικίαν, διαβόλου[74] τὴν δύναμιν οἷόν τινας κατεδαπάνησεν ὄφεις, καὶ τοὺς μάγους, τοῦ διαβόλου τοὺς ὑποφήτας, εὐθὺς γεννηθεὶς εἵλκυσεν εἰς προσκύνησιν. Κατὰ[75] τὸν νόμον δὲ τῶν καθαρῶν ἐστι ζώων, καὶ ἡ δορκὰς, καὶ ἡ ἔλαφος· προτέτακται δὲ ἡ δορκὰς τῆς ἐλάφου, ὡς τύπον ἔχουσα διὰ τὴν ὀξυδορκίαν τῆς πίστεως. Πιστεῦσαι γὰρ δὴ πρῶτον τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Καὶ τοὺς ἐλάφους δὲ ἡ θεία καλεῖ Γραφή· καὶ νῦν μέν φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν ιζ' ψαλμῷ· « Ὁ Θεὸς περιζωννύων[76] με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου· καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου. » Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἄμωμος ἡ ὁδός μου, ἐπειδὴ κατηρτίσθησαν οἱ πόδες μου ὡσεὶ ἐλάφου. Ἠδυνήθην γὰρ πατῆσαι ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Νῦν δὲ ἐν κη' ψαλμῷ φησι· « Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους, καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς. » Ἐλάφους δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους ὀνομάζει, ὧν οἱ πόδες ὡραῖοι, ὡς εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, ὡς πατοῦντες τοὺς θανατοῦντας ὄφεις, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐπιβουλεύοντας· δι' ὧν ἀπεκαλύφθησαν οἱ δρυμοὶ ἄκαρποι, ἡ τῶν εἰδώλων ἀπάτη· δι' ὧν[77] ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Τοιαῦτα καὶ ὁ μακάριος Ἀββακοὺμ ὁ προφήτης φησίν· « Κύριος ὁ Θεός μου δύναμίς μου, καὶ τάξει τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλά ἐπιβιβᾷ με[78] τοῦ νικῆσαί με ἐν ᾠδῇ αὐτοῦ. » Ἀλλὰ γὰρ καιρὸς ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελθεῖν. « Ἰδοὺ οὗτος ἥκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς. Ὅμοιός ἐστιν ἀδελφιδοῦς μου τῇ δορκάδι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ. » Διδάσκει δὲ[79] ἐνταῦθα ἡ νύμφη τὴν τῶν εἰδώλων κατάλυσιν ὑπὸ τοῦ νυμφίου γεγομένην. Ὄρη γὰρ καὶ

A ritus timoris Dei [r]; cum sponsa, propter eximiam oculorum aciem, ac perspicacem intuendi vim, et futurorum providentiam, capreæ similem asserit. Cervorum autem hinnulo ipsum comparat, ut qui capita draconum confregerit super aqua, **63** et qui capita draconis colliserit, et tanquam gladius sinuosum anguem, et egredientem draconem, qui erat in mari, sustulerit : potestatemque dederit discipulis suis calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici [s] : quique peccatum non fecerit [t], sed tulerit peccata mundi, eaque tanquam serpentes profligarit. At hinnulo cervi illum assimilat, quia non solum homo, sed et Filius hominis dicitur : nec leo tantum, sed etiam catulus leonis. « Accubans B enim, inquit, dormivit ut leo, et quasi catulus leonis [u]. » Nec vero alienum est, de sponso illud intelligi, quod, cum parvula adhuc esset corporis statura, diaboli potentiam veluti serpentes quosdam devorarit, cum magos qui diaboli vates erant, confestim ut natus est, ad adorationem protraxerit. Porro inter animalia quæ munda sunt, caprea et cervus numerantur in lege [v]. Jam caprea prior quam cervus nominata est, quia figuram obtinet fidei, propter excellentem in prospiciendo vim oculorum [x]. Credere enim oportet primum accedentem ad Deum, quod ipse sit, et illis qui quæ-runt eum remunerator sit futurus. Ac cervos quidem nominat divina Scriptura. Et nunc quidem C ait in XVII psalmo beatus David : « Deus, qui præcinxit me virtute, et immaculatam fecit viam meam, qui perficit pedes meos tanquam cervi [y]. » Immaculata enim, inquit, facta est via mea, posteaquam perfecti sunt pedes mei, tanquam cervi. Potui enim calcare super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici. Nunc autem **64** in psalmo XXVIII : « Vox, inquit, Domini præparans cervos, et revelabit silvas [z]. » Cervos hic vocat beatos apostolos, quorum pedes speciosi, utpote evangelizantium bona [a]; quippe qui conculcant serpentes qui hominum animabus insidias struunt et mortem afferunt; per quos revelata sunt condensa silvarum infructuosa, scilicet idolorum fraudes; per quos in templo Dei D unusquisque dicit gloriam. His haud dissimilia pronuntiat beatus Habacuc propheta : « Dominus Deus, fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervi, et super excelsa deducet me, ut vincam in cantico ejus [b]. » Sed tempus est ut ad propositum revertamur. « Ecce hic venit saliens super montibus, transiliens super colles. Similis est nepos meus capreæ, aut hinnulo cervorum in

[r] Isa. XI, 1, 2. [s] Luc. X, 19. [t] I Petr. II, 22. [u] Num. XXIV, 9. [v] Deut. XII, 15. [x] Hebr. XI, 6. [y] Psal. XVII, 33. [z] Psal. XXVIII, 9. [a] Isa. LII, 7; Rom. X, 15. [b] Habac. III, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[73] ὄφιν — ἀνελόντα τόν. des in cod. [74] διαβόλου. cod. præm. τοῦ. [75] κατά. cod. præm. καί. [76] περιζων. cod. præm. ὁ. [77] δι' ὧν. cod. διό. [78] καὶ — ἐπιβιβᾷ με. des. in cod. et in textu τῶν Ο' l. c. [79] δέ. abest a cod.

Digitized by Google

montibus Bethel. » Docet hic sponsa internecionem idolis illatam a sponso suo. Montes enim et colles vocat lucos et delubra dæmonum, in montibus olim sita et ædificata : super quibus verborum sapientia, et miraculorum virtute, saliens atque transiliens, penitus evertit ea atque destruxit. Quem quidem sensum Symmachus magis perspicuum reddit, interpretans ad hunc modum, « Ecce hic venit ascendens contra montes, prosiliens adversus colles. » His sponsa rursus subjicit : « En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. » Docet autem quemadmodum sponsus, omni monte et colle humiliato, juxta Isaiam prophetam [c], ad eam, quæ humilis quondam erat, et **65** valli comparabatur, accedat, impleatque eam, et redigat prava in directa, et aspera in vias planas [d], eique tanquam civitati murum circumstruat, ne ab hostibus diripiatur : et tanquam vineæ, atque horto, et viridario, maceriem circumponat, ne ab omnibus prætereuntibus viam vindemietur, neve ab apro de silva, et fera agresti, ut prior illa quæ ex Ægypto translata fuerat, dissipetur [e]. Ostendit ergo quemadmodum, eversis dæmonum templis, et eorum, qui vocabantur dii, nemoribus et fanis, (id enim per verba ista « in montibus Bethel » innuitur : nam Bethel significat *domum Dei* : eodem autem nomine quo Deus, qui est super omnia, illi qui dii non sunt, dii ab impiis appellabantur,) ad eam venerit. Ac nondum quidem in thalamum ipsius ingressus est : sed stans post parietem respicit per fenestras. Fenestras autem sensus vocat. Per sensus enim, tanquam per fenestras, in animam influunt, atque ex illis vicissim effluunt tum ea quæ bona sunt, tum etiam contraria. Quamobrem Jeremias propheta dicit : « Mors ascendit per fenestras [f]. » — Nam « Qui vidit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est cum ea in corde suo [g]. » Atque ita mors per fenestras ingreditur. Et qui vanam auditionem suscipit, is per fenestras mortem admittit. At sponsa nunc decore sponsi per fenestras fruitur. Sed quærendum est quomodo sponsus per fenestras, hoc est, per sensus nostros prospiciat. Cum in lege Domini meditantes die ac nocte divinis sermonibus **66** oblectamur, et cum animi compunctione, et scientia, quæ scripta sunt diligenter consideramus, fenestras nostras aperimus, et sponsi personam suscipimus. Cumque alios divinas Scripturas recitantes, aut de Deo disserentes, studiose audimus, per alias rursus fenestras sponsus prospicit, et propriam nobis ostendit pulchritudinem. Non solum autem per fenestras prospi-

A βουνοὺς, τὰ ἐν τοῖς ὄρεσι πάλαι ὄντα ἄλση καὶ τεμένη τῶν δαιμόνων ὠνόμασε, καθ' ὧν ἀλλόμενος καὶ πηδῶν τῇ τε σοφίᾳ τῶν λόγων, καὶ τῇ δυνάμει τῶν θαυμάτων, περιεγένετό τε καὶ φροῦδα αὐτὰ παντελῶς πεποίηκεν. Ἀμέλει καὶ ὁ Σύμμαχος τοῦτο σαφέστερον ἑρμηνεύων φησίν· « Ἰδοὺ οὗτος ἔρχεται βαίνων κατὰ τῶν ὀρέων, διαπηδῶν κατὰ τῶν βουνῶν. » Τούτοις ἐπιφέρει πάλιν ἡ νύμφη· « Ἰδοὺ οὗτος ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν ἕστηκε, παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων, εἰσκύπτων [60] διὰ τῶν δικτύων. » Διδάσκει δὲ, ὅτι πᾶν ὄρος καὶ βουνὸν ταπεινώσας, κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαΐου προφητείαν, παραγίνεται πρὸς αὐτὴν ταπεινὴν οὖσαν πάλαι, καὶ φάραγγι ἀπεικασμένην, καὶ πληροῖ αὐτὴν, καὶ τίθησι τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ τραχείας εἰς ὁδοὺς λείας· καὶ περιτίθησιν αὐτῇ
B ὡς μὲν πόλει τεῖχος, ἵνα μὴ πολιορκῆται ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὡς δὲ ἀμπελῶνι, καὶ κήπῳ, καὶ παραδείσῳ τοῖχον, ἵνα μὴ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν, μηδὲ λυμήνηται αὐτὴν ὗς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατανεμήσηται αὐτὴν, ὡς τὴν προτέραν ἐκείνην τὴν ἐξ Αἰγύπτου μετατεθεῖσαν. Σημαίνει τοίνυν, ὅτι καταλύσας τὰ τῶν δαιμόνων τεμένη, καὶ τῶν λεγομένων θεῶν τὰ ἄλση καὶ τοὺς νεὼς (τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ « ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ » ἠνίξατο· τὸ γὰρ, Βαιθὴλ, οἶκον ἑρμηνεύει Θεοῦ· ὁμωνύμως δὲ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ καὶ οἱ μὴ ὄντες ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν ὠνομάζοντο θεοί)· παραγέγονε πρὸς αὐτήν. Καὶ εἰς μὲν τὸν θάλαμον αὐτῆς οὐδέπω εἰσελήλυθεν· ἔξω δὲ τοῦ τοίχου ἑστηκὼς παρακύπτει
C διὰ τῶν θυρίδων· θύρας δὲ τὰς αἰσθήσεις καλεῖ. Ὥσπερ γὰρ διὰ θυρίδων [61] τῶν αἰσθήσεων εἰσρεῖ [62] τῇ ψυχῇ τά τε ἀγαθὰ καὶ τἀναντία, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἐκρεῖ. Διὸ καὶ ὁ προφήτης φησὶν Ἱερεμίας, ὅτι « Θάνατος ἀνέβη διὰ τῶν θυρίδων. » — « Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, » καὶ εἰσέρχεται θάνατος διὰ τῶν θυρίδων. Καὶ ὁ παραδεξάμενος ἀκοὴν ματαίαν, δέχεται θάνατον διὰ τῶν θυρίδων. Ἀλλ' ἡ νύμφη νῦν τῆς [63] ὥρας τοῦ νυμφίου διὰ τῶν
D θυρίδων ἀπολαύει. Καὶ ζητητέον πῶς ὁ νυμφίος παρακύπτει διὰ τῶν θυρίδων, τουτέστι διὰ τῶν αἰσθήσεων τῶν ἡμετέρων. Ὅταν ἐν νόμῳ Κυρίου μελετῶντες ἡμέρας καὶ νυκτὸς τοῖς θείοις ἐντρυφῶμεν λόγοις, καὶ μετὰ κατανύξεως καὶ γνώσεως προσέχωμεν τοῖς γεγραμμένοις, διανοίγομεν ἡμῶν τὰς θυρίδας, καὶ ὑποδεχόμεθα τοῦ νυμφίου τὸ πρόσωπον. Καὶ ὅταν ἑτέρων ἀναγινωσκόντων τὰ [64] θεῖα λόγια, ἢ περὶ Θεοῦ διαλεγομένων, σπουδαίως ἀκούωμεν, πάλιν διὰ τῶν ἄλλων θυρίδων ὁ νυμφίος παρακύπτει, καὶ [65] τὸ οἰκεῖον ἡμῖν ὑποδείκνυσι κάλλος. Οὐ μόνον δὲ διὰ τῶν θυρίδων παρακύπτει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν δικτύων ἐκκύπτει· οὐ καταλιμπάνει γὰρ αὐτοῦ τὴν νύμφην θηρευομένην ὑπὸ τῶν ἐπιβούλων δαιμόνων,

[c] Isa. XL, 4. [d] Luc. III, 5. [e] Psal. LXXIX, 8-14. [f] Jerem. IX, 21. [g] Matth. V, 28.

VARIÆ LECTIONES.

[60] Rec. lectio est ἐκκύπτων. *Hebr.* emicans s. quasi efflorescens. [61] θυρίδων. cod. præm. τῶν. [62] cod. ῥεῖ. [63] νῦν τῆς. cod. αὐτῆς. [64] τὰ. cod. καὶ. [65] καὶ — ἐκκύπτει. des. in cod.

Digitized by Google

καὶ δικτύοις περιβαλλομένην, ἀλλὰ ῥύεται αὐτὴν ἐκ παγίδος θηρευτῶν, καὶ ἀπὸ λόγου ταραχώδους. » Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς πειρασμοῖς ἐκκύπτει διὰ τῶν δικτύων, καὶ ψυχαγωγεῖ αὐτὴν πολιορκουμένην, καὶ τὸ φρόνημα αὐτῆς ἀνορθοῖ. Καὶ τοῦτο ἔστιν εὑρεῖν ἔν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ Γραφῇ, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων γεγενημένον, καὶ τοὺς εὐσεβεῖς πάσης παραψυχῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τετυχηκότας. Συνεχώρησε μὲν γὰρ ἁρπαγῆναι τὴν Σάῤῥαν ὑπὸ τοῦ Φαραώ· παρέκυψε δὲ διὰ τῶν δικτύων, καὶ τόν τε πατριάρχην Ἀβραὰμ ἐψυχαγώγησε, καὶ τὰ δίκτυα διασπάσας σῶον αὐτῷ τὸ θήραμα[66] καὶ ὑγιὲς ἀπέδωκεν. Ἠγρεύθη πάλιν ὑπὸ τοῦ Ἀβιμέλεχ, καὶ πάλιν παρακύπτει διὰ τῶν δικτύων, καὶ οὐ μόνον τὸ θήραμα ἔσωσεν, ἀλλὰ καὶ τὸν θηρευτὴν εὐεργέτησε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ πεποίηκε· τοιαῦτα γὰρ ἐπὶ τῇ[67] Ῥεβέκκᾳ πέπονθεν, οἷα ἐπὶ τῇ Σάῤῥᾳ ὁ πατήρ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακὼβ εἰργάσατο· τοῦ γὰρ κηδεστοῦ καταλαβεῖν αὐτὸν σπουδάζοντος καὶ ἀνελεῖν προθυμουμένου, ἐπιφαίνεται πάλιν διὰ τῶν δικτύων, καὶ τὸν μὲν Ἰακὼβ παραθαῤῥύνει, τὸν δὲ Λάβαν δεδίττεται. Καὶ ἡνίκα δὲ πάλιν ἔδεισε τὴν τοῦ ἀδελφοῦ παρουσίαν, φαίνεται καὶ τὸ δέος ἐλαύνει, καὶ θάρσος ἐντίθησι. Καὶ τῷ Ἰωσὴφ δὲ ἐξανδραποδισθέντι καὶ δούλῳ γενομένῳ, κἀν τῇ δεσποτικῇ συνῆν οἰκίᾳ, κἀν τῷ δεσμωτηρίῳ παρῆν, καὶ παντα-
χοῦ διὰ τῶν δικτύων παρακύπτων ψυχαγωγῶν αὐτὸν διετέλει. Καὶ ἵνα τοὺς ἐν μέσῳ καταλίπω ἁγίους, φεύγων τοῦ λόγου τὸ μῆκος, οὕτω τὸν σοφώτατον Δανιὴλ ἐψυχαγώγησε παραδοθέντα τοῖς λέουσι, καὶ ἐκ τῶν δικτύων παρακύπτων θαῤῥεῖν παρεσκεύαζεν· οὕτω τοῖς μακαρίοις ἐκείνοις παισὶν εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην συνελήλυθε κάμινον· οὕτω τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβληθεῖσιν ὑπὸ Ἰουδαίων θαῤῥεῖν παρεκελεύετο, καὶ μετὰ παῤῥησίας κηρύττειν τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον· οὕτω μετὰ ταῦτα κατειρχθέντι ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, καὶ τὸν θάνατον προσδοκῶντι, θάρσος ἐντίθησι λέγων, « Θάῤῥει, Παῦλε· ὡς γὰρ ἐμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι. » Τοῦτο καὶ ἡ νύμφη αἰνιττομένη φησίν[68].

cit, sed etiam ex cancellis et retibus prospicit. Neque enim sponsam suam dæmonum insidiis petitam, et retibus comprehensam deserit, sed liberat eam a laqueo venantium, et a verbo aspero [h]. Et in ipsis tentationibus prospicit per cancellos, ac sponsam recreat oppugnatam, et animum ipsius erigit. Idque tam in Veteri, quam in Nova Scriptura, ab universorum Deo factum esse licet invenire, ut ab ipso homines pii omnem consolationem acceperint. Cum enim permisisset ut Sara raperetur a Pharaone, prospexit per cancellos et retia, et Abrahamum patriarcham recreavit, retibusque disjectis prædam ipsi salvam atque integram reddidit [i]. Capta iterum fuit ab Abimelecho: et rursus per retia prospexit, et non solum prædam servavit, verum etiam beneficio venatorem affecit [j]. Idem et Isaaco præstitit, cum eadem illi cum Rebecca, quæ patri cum Sara, contigissent [k]. Idem præstitit et Jacobo. Cum enim socer ejus, ut ipsum comprehenderet atque spoliaret, ardenti animo persequeretur, per cancellos et retia se illis prospicientem **67** exhibuit, ac Jacobum quidem bono fortique animo jussit esse, Labanem vero deterruit [l]. Cumque rursus fratris adventum formidaret, apparuit ei, metum abstersit, audaciamque suggessit [m]. Nec non et Josepho vendito, atque in servitutem abducto, tum in domo ubi serviebat, tum etiam in carcere præsto fuit, et ubique per cancellos prospiciens semper illum consolatus est [n]. Atque, ut viros sanctos, qui in medio positi sunt, silentio præteream, ne longior sim, eodem modo ex cancellis prospiciens sapientissimum consolatus est et bono animo esse jussit Danielem, cum leonibus ad devorandum objectus esset [o]. Eodem modo cum beatis illis pueris in horrendam illam fornacem conjectis simul obambulavit [p]. Eodem modo sanctis apostolis a Judæis in custodiam detrusis fiduciam suppeditavit, jussitque ut pietatis verbum audacter promulgarent [q]. Eodem modo postea beatum Paulum comprehensum et mortem exspectantem confirmavit, « Confide, inquiens, Paule: quemadmodum enim Hierosolymis de me testificatus es, sic te oportet et Romæ testificari [r]. » Hoc et sponsa innuens, ait:

ι'. Ἀποκρίνεται ὁ ἀδελφιδοῦς μου, καὶ λέγει μοι· Ἀνάστα, ἐλθὲ[69], ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου[70]. Μαρτυρεῖ τῷ κάλλει τῆς νύμφης ὁ νυμφίος· καὶ οὐχ ἁπλῶς αὐτὴν καλὴν[71], ἀλλὰ « καλήν μου[72] » καλεῖ· διδάσκων ὅτι λίαν αὐτῷ τὸ κάλλος αὐτῆς ἀρέσκει. Προσαγορεύει δὲ αὐτὴν καὶ περιστερὰν, τὴν πνευματικὴν χάριν διὰ τούτου τοῦ ὀνόματος αἰ-

VERS. 10. *Respondet nepos meus, et dicit mihi: Surge, veni, propinqua mea, formosa mea, columba mea.* Testimonio suo sponsæ pulchritudinem sponsus commendat: nec formosa simpliciter dicit, sed « formosa mea: » ut doceat ejus formam sibi admodum placere. Appellat autem ipsam et columbam, hoc nomine spiritus gratiam **68** innuens.

[h] Psal. xc, 3. [i] Gen. xii, 15 seqq. [j] Gen. xx, 2 seqq. [k] Gen. xxiv, 1 seqq. [l] Gen. xxxi, 1 seqq. [m] Gen. xxxii. 9 seqq. [n] Gen. xxxvii-xlviii. [o] Dan. vi, 12 seqq. [p] Dan. iii, 1 seqq. [q] Act. iv, 1 seqq. [r] Act. xxiii. 11

VARIÆ LECTIONES.

[66] cod. θήρημα. [67] cod. τῆς. [68] φησίν. cod. addit, ἰδοὺ οὕτως εἴρηκεν ὀπίσω—διὰ τῶν δικτύων (quæ sunt verba textus vers. 9). Deinde sequuntur multa, ἐπειδὴ πεφύκασι — αὐτοῦ υἱὸς καὶ λόγος. Hæc pertinent ad expositionem trium Patrum, ut ex editione Zini patet. [69] ἐλθέ. abest a textu Hebr. Pro לְךָ οἱ Ο' legisse videntur לֵךְ. [70] περιστερά μου. *Hebr.* et ito (tibi). [71] cod. καλεῖ. [72] cod. καλή

Digitized by Google

Nam sub columbæ specie descendit super eum Spiritus sanctus. Eos porro, qui perfecti sunt, spirituales vocare solitus est beatus Paulus. Quamobrem ad imperfectos adhuc scribens : « Et ego, inquit, fratres, non potui vobiscum loqui ut cum spiritualibus, sed ut cum carnalibus : tanquam parvulis in Christo [s]. » Perfectis autem scribit : « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis [t]. » Merito itaque animam in virtute perfectam sponsus columbam appellat, id est spiritualem et Spiritu sancto repletam. Etenim Isaias propheta, hæc longe ante prospiciens, et sanctos apostolos, tanquam aligeros quosdam universum orbem terrarum pervolantes, eorumque discipulos et auditores, quasi pullos quosdam eos sequentes, contemplans, magna voce clamat in hunc modum : « Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbæ cum pullis suis [u] ? » Eodem modo sponsus hic Ecclesiam suam in tentationibus laborantem recreans atque consolans, et ex fenestris aspiciens, et ex cancellis spectans, hortatur ut surgat et ad se advolet. Dedit enim ei columbæ illius pennas, de qua beatus David : « Si dormiatis, inquit, inter medias sortes, ibi pennæ columbæ deargentatæ, et postrema dorsi ejus in pallore auri [v]. » Sortes appellat duo Testamenta; columbam autem Spiritus sancti gratiam, pennas habentem deargentatas, orationis scilicet splendorem. Postrema vero dorsi in pallore auri, dicit occultorum **69** mysteriorum illustrationem. Quasi dicat, Si in medio duorum Testamentorum conquieveritis, et ex utroque perceperitis utilitatem, varia ibi Spiritus sancti dona reperietis. Sponsa igitur spiritualem accipiens admonitionem, dum in medio sortium requiescit, alas invenit argento obductas, quibus jubetur ad sponsum advolare.

VERS. 11-13. *Ecce* enim, inquit, *hiems transiit : imber abiit, recessit sibi. Flores conspecti sunt in terra : tempus sectionis advenit; vox turturis audita est in terra nostra. Ficus protulit grossulos suos : vineæ florent, dederunt odorem.* His addamus, si placet, et verba Domini, quæ sunt in Evangelio. Cum enim turbam multam undique ad se confluentem conspexisset, ad sanctos apostolos : « Messis, inquit, multa, operarii autem pauci [x]. » Et alibi : « Jam, inquit, et qui metit mercedem accipit, et congregat fructum ad vitam æternam [y]. » Et rursus : « Alius, inquit, est qui seminat, et alius qui metit : ego misi vos metere. » Hinc ergo nobis perspicuum sit illud, « Ecce hiems transiit. » Tempus enim quod præcessit adventum ejus, hiemem vocat : ver

A νιττόμενος· ἐν εἴδει γὰρ περιστερᾶς ἐπ' αὐτὸν ἐφοίτησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ τελείους πνευματικοὺς οἶδεν ὁ μακάριος Παῦλος καλεῖν. Διὸ τοῖς ἀτελέσιν ἔτι γράφων φησίν· « Κἀγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. » Τοῖς δὲ τελείοις γράφει· « Ὑμεῖς δὲ ἐν σαρκὶ οὐκ ἐστὲ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. « Εἰκότως τοίνυν τὴν ἐν ἀρετῇ τετελειωμένην ψυχὴν [93] ὁ νυμφίος περιστερὰν ὀνομάζει· τουτέστι πνευματικὴν, καὶ Πνεύματος ἁγίου πεπληρωμένην. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης Ἡσαΐας πόρρωθεν ταῦτα προορῶν, καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους οἷόν τινας ὑποπτέρους πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περιϊπταμένους θεώμενος, καὶ τοὺς ἐκείνων φοιτητὰς καὶ ἀκροατὰς, ὥσπερ τινὰς
B νεοττοὺς, ἑπομένους αὐτοῖς, βοᾷ καὶ λέγει· « Τίνες οἵδε ὡσεὶ [94] νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡσεὶ περιστεραὶ σὺν νεοσσοῖς αὐτῶν; » Οὕτω καὶ ὁ νυμφίος ἐνταῦθα τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ κάμνουσαν ἐν τοῖς πειρασμοῖς ψυχαγωγῶν καὶ παραμυθούμενος, καὶ ἐκ τῶν θυρίδων παρακύπτων, καὶ ἀπὸ τῶν δικτύων ἐκκύπτων, παρακαλεῖ αὐτὴν ἀναστῆναι, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναπτῆναι. Ἔδωκε γὰρ αὐτῇ τῆς περιστερᾶς ἐκείνης τὰ πτερὰ, περὶ ἧς ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγει· « Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀναμέσον τῶν κλήρων, ἐκεῖ [95] πτέρυγες περιστερᾶς περιηργυρωμέναι, καὶ τὰ μετάφρενα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσίου· » κλήρους τὰς δύο Διαθήκας ὀνομάζων, περιστερὰν δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, πτερὰ ἔχουσαν περιηργυρωμένα, τὴν τοῦ λόγου λαμ-
C πρότητα· μετάφρενα δὲ ἐν χλωρότητι χρυσίου, τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων τὸ περίβλεπτον· Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἐν μέσῳ τῶν [96] δύο Διαθηκῶν διαναπαύσησθε, καὶ ἑκατέρωθεν τὴν ὠφέλειαν ἐλκύσητε, εὑρήσετε ἐκεῖ τὰ ποικίλα τοῦ Πνεύματος δῶρα. Ἡ νύμφη τοιγαροῦν τὴν πνευματικὴν δεξαμένη παραίνεσιν, καὶ κοιμηθεῖσα ἀναμέσον τῶν κλήρων, εὗρε τὰς περιηργυρωμένας πτέρυγας, δι' ὧν πρὸς τὸν νυμφίον ἀναπτῆναι παρακελεύεται [97].

ια'-ιγ'. *Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ χειμὼν παρῆλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ. Τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ· καιρὸς τῆς τομῆς [98] ἔφθασε· φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. Ἡ συκῆ ἐξήνεγκε [99] τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, αἱ ἄμπελοι κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὀσμήν.* Παραθῶμεν τούτοις, εἰ [1] δοκεῖ, καὶ τὰς εὐαγγελικὰς τοῦ D Κυρίου φωνάς. Πλῆθος γὰρ πολὺ θεασάμενος πανταχόθεν συρρέουσαν πρὸς αὐτὸν, φησὶ πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους· « Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. » Καὶ ἀλλαχοῦ δέ· « Ἤδη, φησὶ, καὶ ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ πάλιν· « Ἄλλος ἐστὶ, φησὶν, ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων· ὑμᾶς θερίζειν ἀπέσταλκα. » Ἐντεῦθεν τοίνυν νοήσωμεν τὸ, « Ἰδοὺ ὁ χει-

[s] I Cor. III, 1. [t] Rom. VIII, 9. [u] Isa. LX, 8. [v] Psal. LXVII, 14. [x] Matth. IX, 37. [y] Joan. IV, 36.

VARIÆ LECTIONES.

[93] τὴν— ψυχήν. cod. τὰς ἐν ἀρετῇ τετελειωμένας ψυχάς. [94] ὡσεί. abest a cod. [95] ἐκεῖ. abest t. I, p. 1062. [96] τῶν. abest a cod. [97] cod. κελεύεται. [98] τῆς τομῆς. *Hebr.* cantilationis (avium). [99] ἐξήνεγκε. *Hebr.* succo implevit, f. condivit. [1] εἰ. abest a cod.

Digitized by Google

μὼν παρῆλθε. » Τὸν γὰρ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ χρόνον ὀνομάζει χειμῶνα, ἔαρ δὲ τὸ μετὰ τὴν παρουσίαν· ἀκμὴν δὲ θέρους, τὸν προσδοκώμενον αἰῶνα. Διό φησιν αὐτὸς, ὅτι « Παρελήλυθε καὶ ὁ χειμὼν καὶ ὁ ὑετὸς, » αἱ τοῦ νόμου ἀπειλαὶ [a], καὶ αἱ σφοδραὶ τῶν ἁμαρτημάτων τιμωρίαι. « Καὶ ἐπορεύθη ἑαυτῷ [a]. » Παραχωρεῖ γὰρ ἡ σκιὰ τῷ σώματι, ὁ παιδαγωγὸς τῷ σοφῷ διδασκάλῳ. « Ὤφθη γὰρ τὰ ἄνθη ἐν τῇ γῇ. » Προσεκτέον τῇ ἀκριβείᾳ τῶν λόγων. Οὐ γὰρ εἶπεν, οἱ καρποὶ, ἀλλὰ « ἄνθη [b]. » Ἡ γὰρ τελειότης τῶν ἀγαθῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῖς ἀξίοις παρέχεται. Ἐνταῦθα δὲ οἱ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον φασίν· « Ἄρτι βλέπω ὡς ἐν ἐσόπτρῳ, ὡς ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » Ἀλλὰ καὶ « Ὁ καιρὸς τῆς [b] τομῆς ἔφθακεν· » ἤτοι ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Ἀκύλας, « κλαδεύσεως [c]. » Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ παρουσίαν ταυτησὶ τῆς καθάρσεως πάντα τὰ ἔθνη τετύχηκε. Διὸ καὶ ὁ Κύριός φησιν· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι· πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν ὃ φέρει καρπὸν, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. » Διὰ τοῦτό φησι· « Καὶ ὁ καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθακεν. » Ἀλλὰ καὶ « Φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. » Φωνὴν [d] πάλιν τρυγόνος τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος διδασκαλίαν καλεῖ. Οὕτω γὰρ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν τῷ *Ὑπὲρ τῶν ληνῶν* προσαγορευομένῳ ψαλμῷ φησίν. Εἰρηκὼς γάρ, « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων ! ἐπιποθῶ [e], καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· ἡ καρδία μου καὶ ἡ σάρξ μου ἠγαλλιάσαντο ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, » διδάσκει καὶ τῆς ἀγαλλιάσεως τὴν αἰτίαν, καί φησιν· « Καὶ γὰρ στρουθίον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, καὶ τρυγὼν νοσσίαν ἑαυτῇ, οὗ θήσει τὰ νοσσία ἑαυτῆς· » καὶ δεικνὺς ἐπιφέρει λέγων· « Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. » Καὶ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι νεοττοὶ μέν εἰσιν οἱ τῆς διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας τετυχηκότες· καλιὰ δὲ αὐτῶν, καὶ νεοττία, τὰ θεῖα θυσιαστήρια, ἐν οἷς τρέφονται, καὶ σιτοῦνται, καὶ πτεροφυοῦσιν, καὶ καταβραχὺ τῆς τελειότητος ἀπολαύουσιν. Οἷον δέ τις μήτηρ αὐτῶν ἐστι τίκτουσα, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις, ἡ τροπικῶς ὀνομαζομένη τρυγὼν, διὰ τὸ σῶφρον τοῦ ζώου, καὶ φιλέρημον, καὶ ἐν δένδροις ἀμφιλαφέσι τὰς καλιὰς πηγνύναι. Φησὶ τοίνυν ὁ νυμφίος, ὅτι « Φωνὴ τῆς [f] τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, καὶ ἡ συκῆ ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς, » τουτέστι, τὸν πρώϊμον τῆς πίστεως καρπὸν, δι' οὗ καὶ ὁ ἕτερος καρπὸς, ὁ τῶν πράξεων, λέγω, μόνιμος γίνεται, καὶ οὐκ ἐκρεῖ, ἀλλὰ πεπαίνεται, καὶ ἡδιστος ἀποτελεῖται. « Καὶ ἄμπελοι δὲ κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὀσμήν. » Ἤνθησαν, φησὶ, οἱ τροπικῶς καλούμενοι ἄμπελοι, καὶ τὴν εὐοσμίαν ἀφῆσι [g].

autem, id quod post adventum est subsecutum : æstatem vero, sæculum quod exspectatur. Ideo « Transiit, inquit, hiems, et imber : » legis nimirum minæ, et graves peccatorum pœnæ. « Et recessit (sibi). » Cedit enim umbra corpori : pædagogus sapienti præceptori. « Conspecti sunt **70** flores in terra. » Annotanda est verborum subtilitas : neque enim dixit fructus, sed « flores. » Nam absoluta bonorum possessio dignis hominibus in futuro sæculo reservatur. Qui dum hic sunt, cum beato Paulo dicunt : « Nunc video tanquam in speculo, et tanquam in ænigmate : tunc autem de facie ad faciem [a]. » Sed et « Tempus, inquit, sectionis advenit, » vel, ut Symmachus et Aquila interpretati sunt, « putationis. » Nam post Domini Christi adventum hanc purgationem gentes consecutæ sunt universæ. Quapropter et Dominus, « Ego, inquit, sum vitis vera, vos autem palmites : Pater meus agricola est ; omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit : et omnem, qui fert fructum, purgat, ut uberiorem fructum ferat [b]. » Idcirco, « Tempus, inquit, putationis advenit. » Imo quoque « vox turturis audita est in terra nostra. » Vocem turturis rursus sacrosancti Spiritus doctrinam vocat. Sic enim et beatus David in eo psalmo, qui *Pro torcularibus* inscriptus est, loquitur. Cum enim dixisset, « Quam dilecta sunt tabernacula tua, Domine virtutum ! concupisco, et deficit anima mea desiderio atriorum Domini ; cor meum et anima mea exsultaverunt in Deo vivente [c] ; » explicat etiam exsultationis causam, et ait : « Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos suos. » Et ostendens, quinam sint, subjicit : « Altaria tua, Domine virtutum [d]. » Docetque nos, eos esse pullos, qui regenerationem per baptisma sunt consecuti : domum **71** autem et nidum, divina altaria, in quibus nutriuntur, et aluntur, et plumescunt, ac paulatim ad perfectionem perveniunt. Est autem quasi mater quædam, a qua geniti sunt Spiritus sancti gratia, quæ per translationem turtur dicitur, propter volucris hujus castitatem, et solitudinis studium, et nidorum in umbrosis arboribus constructionem. « Vox igitur turturis, inquit sponsus, audita est in terra nostra, et ficus protulit grossulos suos, » id est, præcocem fidei fructum, per quem et alter operum fructus firmus ac stabilis gignitur, et non decidit, sed maturescit, et jucundissimus evadit. « Vitesque florent : dederunt odorem. » Floruerunt, inquit, qui metaphorice dicuntur vites, et odoris effuderunt suavitatem.

[a] I Cor. XIII, 12. [b] Joan. XV, 1, 2 et 5. [c] Psal. LXXXIII, 2, 3. [d] Ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES.

[a] ἀπειλαί. cod. præm. φησί. [a] ἑαυτῷ. cod. ἐπ' αὐτῷ. [b] cod. ἄνθος. [b] τῆς. cod. præm. φησί. [c] κλαδεύσεως. cod. præm. τῆς. [d] φωνήν. Des. in cod. [e] cod. ἐπιποθεῖ. [f] τῆς. Prior editio habebat τοῦ, in cod. autem recte leg. τῆς. [g] ἀφίησι. In cod. sequitur expositio trium Patrum.

Digitized by Google

VERS. 14. *Surge igitur, veni, propinqua mea. In tegmine petræ juxta antemurale.* Vocat autem ipsam sub petræ tegumentum, ne iterum nigra fiat. Petram vero appellat piam fidem, veram confessionem. Domino enim ex discipulis quærenti, quem se Filium hominis esse homines dicerent, beatus Petrus : « Tu es, inquit, Christus Filius Dei viventis. » Cui respondit : « Amen, amen dico tibi, tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam : et portæ inferi non prævalebunt adversus eam [e]. » Vult etiam illam a præsenti **72** vita remotam esse. Quamobrem et beatus Paulus ad Hebræos scribens : « Exeamus igitur ad eum, inquit, extra castra, opprobrium ejus portantes [f]. » Vult illam considerare non ea quæ conspiciuntur, sed quæ non in oculos incurrunt. « Quæ enim conspiciuntur, temporalia sunt : quæ autem non conspiciuntur, æterna [g]. » Itaque hortatur eam, ut sit juxta propugnaculum. Quasi dicat, « Mortifica membra tua, quæ sunt super terram [h] ; » ea quæ sunt a carne remotissima, in corpore meditare ; inter perturbationes præsta te a perturbationibus vacuam, extra præsentem civitatem ejusque muros consistas. Nisi enim juxta propugnaculum steteris, consuetudine mea frui non poteris ; nisi cum Paulo clamaveris : « In carne ambulantes, non secundum carnem militamus [i]. » Nemo enim militans implicat se negotiis hujus vitæ, ut ei placeat a quo electus est. Nisi in medio præsentium et futurorum constiteris (id enim arbitror per *antemurale* significari), nuptiæ inter nos esse non poterunt. Te vero illuc profectam rogo, ostendas mihi faciem tuam. Puram tu habes mentem, nullæ hujus vitæ sollicitudines tenebras offundunt. Ibi aveo vocem tuam exaudire : pura enim ibi et ipsa quoque erit ab omni impudicitia aliena. Tunc erit mihi vox tua dulcis et facies tua decora. Meam enim in te tanquam in speculo pulchritudinem agnosco : et vocem tuam meis sermonibus ornatam audio. Sponsus his verbis sponsam allocutus, ministris **73** suis imperat ad hunc modum :

VERS. 15. *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas.* Interpretes quidem nonnulli illud « parvulas » ad vineas retulerunt. Sed nihil interest, hoc an illo modo intelligatur. Vulpes appellat eos, qui animo imbuti fraudulento Ecclesias Domini, quæ modo florere incipiunt, corrumpunt et vastant. Ideo subjicit, « Et vineæ nostræ florent. » Per vulpeculas autem hæreticos innuit,

ιδ'. Ἀνάστα οὖν, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου [10]. Ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας, ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος [11]. Καλεῖ δὲ αὐτὴν ἐν τῇ σκέπῃ τῆς πέτρας, ἵνα μὴ πάλιν μέλαινα γίνηται. Πέτραν δὲ καλεῖ τὴν εὐσεβῆ πίστιν, τὴν ἀληθῆ ὁμολογίαν. Καὶ γὰρ τῷ Κυρίῳ εἰρηκότι πρὸς τοὺς μαθητάς, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ; » ὁ μακάριος Πέτρος ἔφησε · « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς [12], ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὃ ἀπεκρίνατο λέγων · Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι · σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν · καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Βούλεται δὲ αὐτὴν καὶ ἔξω γενέσθαι τοῦ παρόντος βίου. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν Ἑβραίοις γράφων · « Ἐξερχώμεθα τοίνυν πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. » Βούλεται αὐτὴν σκοπεῖν οὐ τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα · « Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. » Διὸ ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος αὐτὴν πιρακαλεῖ γενέσθαι, μονονουχὶ λέγων πρὸς αὐτήν · « Νέκρωσον τὰ μέλη σου, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς · » μελέτησον ἀσαρκίαν ἐν σώματι · ἐπίδειξαι ἀπάθειαν ἐν πάθεσιν · ἔξω γενοῦ τῆς παρούσης πόλεως, καὶ τῶν ταύτης τειχῶν. Ἐὰν [13] γὰρ μὴ παρ' αὐτῷ γένῃ τῷ προτειχίσματι, οὐκ ἀπολαύσῃ μου τῆς κοινωνίας · ἐὰν [14] μὴ βοήσῃς κατὰ Παῦλον, « Ἐν σαρκὶ περιπατοῦντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα · » οὐδεὶς γὰρ στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ · Ἐὰν μὴ ἐν μεταιχμίῳ γένῃ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων (τοῦτο γὰρ ἡγοῦμαι παραδηλοῦσθαι διὰ τοῦ « προτειχίσματος »), ὁ γάμος ἡμῶν οὐ γενήσεται. Ἐλθοῦσαν δὲ ἐκεῖ παρακαλῶ σε, δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου · καθαρὰν ἔχεις σὺ τὴν διάνοιαν · οὐδὲν γὰρ αὐτῇ τῶν βιωτικῶν φροντίδων ἐπιπροσθεῖ · ἐκεῖ βούλομαι τῆς φωνῆς σου ἀκοῦσαι · καθαρὰ γὰρ ἐκεῖ καὶ αὐτὴ γενήσεται, ἀκολασίας ἁπάσης ἀπηλλαγμένη · τότε ἔσται μοι ἡ φωνή σου ἡδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία · τὸ γὰρ ἐμὸν ἐν σοὶ κατοπτρίζομαι κάλλος, καὶ τοῖς ἐμοῖς λόγοις κεκοσμημένης ἐπαΐω φωνῆς [15]. Ταῦτα πρὸς τὴν νύμφην ὁ νυμφίος εἰρηκὼς, τοῖς οἰκείοις ὑπηρέταις παρακελεύεται, λέγων [16] ·

ιε'. *Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας [17] μικρούς, ἀφανίζοντας ἀμπελῶνας [18].* Τινὲς μὲν οὖν τῶν ἑρμηνευκότων, τὸ « μικροὺς » ταῖς ἀμπελῶσι συνῆψαν. Οὐδὲν δὲ διαφέρει, εἴτε τοῦτο, εἴτε ἐκεῖνο εἴη τὸ νόημα. Ἀλώπεκας δὲ καλεῖ τοὺς δολερὸν κεκτημένους τὸ φρόνημα, καὶ τὰς τοῦ Κυρίου λυμαινομένους Ἐκκλησίας [19], τὰς ἄρτι ἀνθεῖν ἀρξαμένας. Διό φησιν · « Καὶ αἱ ἄμπελοι ἡμῶν κυπρίζουσιν [20]. » Αἰνίττεται δὲ διὰ

[e] Matth. xvi, 16, 17. [f] Hebr. xiii, 13. [g] II Cor. iv, 18. [h] Coloss. iii, 5. [i] II Cor. x, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[10] μου. Omissa sunt verba proxima textus Græci, καλή μου, περιστερά μου, καὶ ἐλθέ. [11] ἐν — προτειχίσματος. *Hebr.* in fissuris petræ, et in latibulo præcipitii (degens). In textu τῶν Ο', ab initio præcedunt ista, Σὺ περιστερά μου. [12] cod. suppl. [13] ἐάν. cod. ἄν. [14] ἐάν. cod. add. δέ. [15] φωνῆς. In cod. repetuntur verba vers. 13. ἀνάστα — περιστερά μου. Hæc excipit interpretatio Pselli, ad quam etiam, quæ in textu sequuntur, ταῦτα — λέγων, relata sunt. [16] λέγων. Desiderantur quæ proxima sunt vers. 14 δεῖξόν μοι — ὄψις σου ὡραία. [17] ἀλώπεκας. In textu hebr. repetitur שועלים. [18] cod. ἀμπέλους. [19] ἐκκλ. Abest a cod. [20] κυπρ. cod. *Vatic.* habet κυπρίζουσαι.

Digitized by Google

τῶν ἀλωπέκων τοὺς ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ψυχαῖς πολεμοῦντας αἱρετικούς, καὶ ὑπούλως καὶ δολερῶς ὑποκλέπτειν πειρωμένους τοὺς μηδέπω παγίους τῇ πίστει γεγενημένους. Οὗτοι γὰρ τῇ πιθανότητι τῶν λόγων, καὶ ταῖς τῶν συλλογισμῶν παγίσι τε καὶ πλοκαῖς, τοὺς ἁπλούστερον διακειμένους ἐξαπατῶντες λυμαίνονται ταῖς ἀμπέλοις. Διὰ τοῦτο παρακελεύεται τοῖς τὸ διδασκαλικὸν εἰληφόσι χάρισμα, ἀγρεύειν τούτους καὶ θηρεύειν τοῖς τῆς ἀληθείας ἐλέγχοις, καὶ τὰς κυπριζούσας ἀμπέλους τῆς τούτων βλάβης ἐλευθεροῦν [21]. Τούτων ἡ νύμφη τῶν λόγων ἀκούσασα εὐθύς φησιν·

ις'. *Ἀδελφιδοῦς μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ* [22]. Ὥσπερ γὰρ αὐτὸς πάντων με προετίμησεν, οὕτως αὐτὸν ἐγὼ πάντων προτίθημι, καὶ ἑτέρῳ συναφθῆναι οὐκ ἀνέχομαι. Τοὺς ἀλωπέκων προσηγορίαν ὁμοῦ καὶ κακουργίαν περικειμένους βδελύττομαι [23]. Ἄτοπον γὰρ ἀγαπηθεῖσαν, καὶ τοσούτων ἀξιωθεῖσαν, μὴ τοῖς ἴσοις κατὰ τὸ δυνατὸν ἀμείψασθαι τὸν ἀγαπήσαντα. Τούτοις ἔοικε τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Παύλου Κορινθίοις γραφέν· « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Τοιοῦτον πάλιν τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένον· « Ἀλλ' ἅτινά μοι ἦν κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ Χριστὸν ζημίαν. Ἀλλὰ μὲν οὖν γε καὶ ἡγοῦμαι πάντα σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. » Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό· « Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Τοιοῦτόν ἐστι τό· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλῖψις; ἢ στενοχωρία; ἢ λιμός; ἢ διωγμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχαιρα; » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. » Τούτοις ἔοικε τὸ ὑπὸ τῆς νύμφης λεγόμενον· « Ἀδελφιδοῦς μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ. » Σημαίνει δὲ καὶ τίς οὗτος, καὶ τί ποιῶν διατελεῖ, καὶ ποῦ, καὶ πότε, καὶ ἕως πότε.

Ὁ ποιμαίνων γάρ, φησίν, *ἐν τοῖς κρίνοις*. (ιζ'.) *Ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν* [24] *αἱ σκιαί*. Προσεκτέον, ὅτι πρῶτον μὲν ἑαυτὸν ὠνόμασε κρίνον ὁ νυμφίος, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λέγων [25], ὅτι « Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλωμάτων. » Δεύτερον δὲ αὐτὴν τὴν νύμφην· « Ὡς κρίνον γάρ, φησίν, ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἀναμέσον τῶν θυγατέρων. » Ἐνταῦθα δὲ καὶ αὐτὴν τὴν [26] πόαν ὠνόμασε κρίνα· « Ὁ ποιμαίνων γάρ, φησίν, ἐν τοῖς κρίνοις. » Εὐωδίας γάρ, φησὶ, πλήρης καὶ ἡ προσφερομένη τοῖς προβάτοις τροφή. Καὶ τοῦτο μὲν κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα νοητέον· ὁ δὲ Σύμμαχός φησιν· « Οἱ ποιμαίνοντες ἄνθη [27]· ὡς εἶναι δηλονότι αὐτοὺς τοὺς ποιμαίνοντας

A qui animas oppugnant ecclesiasticas, et dolis ac fraudibus eos decipere conantur, qui nondum in fide sunt confirmati. Isti enim orationis suavitate, et laqueis ac retibus argumentorum simpliciores decipientes, vites demoliuntur. Quamobrem præcipit iis qui docendi gratiam et munus sunt consecuti, ut hæreticos persequantur [j], et veritatis argumentis convincant, atque ita vites florescentes ab ipsorum peste tutas integrasque conservent. His auditis sponsa statim dicit :

B Vers. 16. *Nepos meus mihi, et ego illi.* Sicut enim ipse me omnibus prætulit, sic ipsum ego omnibus antepono, et cum alio conjungi non patior. Ab istis, qui vulpes et fraudulenti vocantur, abhorreo. Absurdum enim est me, quæ tantopere dilecta atque ornata sum, amanti in amore pro viribus non respondere. His simile videtur id quod a beato **74** Paulo ad Corinthios scriptum est· « Corpus autem non fornicationi, sed Domino : et Dominus corpori [k]. » Simile rursus est illud, quod ab eodem dictum est : « Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Quin etiam omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam [l]. » Ejusdem generis est etiam illud : « Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem non amplius ego : vivit vero in me Christus [m]. » Tale id quoque : « Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, C an fames, an persecutio, an nuditas, an periculum, an gladius [n]? » et quæ sequuntur. Ejusmodi et illud est : « A me autem absit gloriari, nisi de cruce Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo [o]! » His congruere videntur ea quæ dicuntur a sponsa : « Nepos meus mihi, et ego illi. » Quis autem is sit, et quid semper agat, et ubi, et quando, et quandiu, declarat.

Qui enim *pascit*, inquit, *inter lilia*. (Vers. 17.) *Donec aspiret dies, et motæ fuerint umbræ*. Animadvertendum est sponsum primo se ipsum, quatum ad humanitatem pertinet, lilium appellasse. « Ego, inquit, flos campi : lilium convallium. » Deinde ipsam sponsam : « Sicut lilium enim, in- D quit, inter spinas, sic propinqua mea inter filias. » Hic vero et herbam ipsam lilia vocat. « Qui pascit, inquit, inter lilia. » Quasi dicat, Ipse quoque pastus, qui ovibus suppeditatur, plenus est suavitate. Et hoc quidem modo intelligendum est secundum Septuaginta. Symmachus vero sic interpretatur : « Qui pascunt flores : » ut ipsi videlicet **75** qui pascunt, sint flores, quos lilia nuncupavit.

[j] II Timoth. II, 4. [k] 1 Cor. VI, 13. [l] Philipp. III, 7, 8. [m] Galat. II, 20. [n] Rom. VIII, 35. [o] Galat. VI, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[21] ἐλευθ. Abest a cod., ubi post βλάβης sequitur expositio trium Patrum. [22] cod. ἐν αὐτῷ. [23] ἀβδελ. Abest a cod. [24] καὶ κινηθ. *Hebr.* et fugerint. [25] cod. λέγω. [26] τήν. Abest a cod. [27] ἄνθη. cod. addit καὶ κρίνα. Montf. in *Hexapl.* ad h. l. Symmacho tribuit lectionem τοῦ ποιμαίνοντος τὰ ἄνθη, quæ aptior esse videtur.

Digitized by Google

« Donec aspiret dies, et motæ fuerint umbræ. » Umbras autem vocat res humanas. Quare beatus etiam David : « Sicut umbra, inquit, cum declinat, ablatus sum [p]. » Et rursus : « Dies mei sicut umbra transeunt [q]. » Et strenuus Jobus : « Umbra enim est, inquit, vita hominis super terra [r]. » Nihil enim firmum, nihil stabile, nihil constans, nihil perpetuum ac vere exsistens habent ea quæ jucunda videntur in hac vita ; non divitiæ, non gloria, non imperium, non corporis valetudo, non forma, non denique aliud quidquam : sed inania sunt, et tanquam umbræ dissolvuntur. Sponsus ergo nos pascit, donec ardor diei prætereat, et ros salutis aspiret, et moveantur umbræ, et futura, quæ stabilem ac perpetuam naturam habent, appareant. Verum quia tanquam una habentur a sponso animæ perfectæ et Christo desponsatæ, singulariter ipsi respondentes, dicunt : « Nepos meus mihi, et ego illi. » Hoc est, dilectus meus mihi secundum imaginem cernitur, et ego illi vivo, non autem mihi, ut magnus ait Apostolus [s]. « Qui pascit in liliis ; » hoc est, qui per sancta sua præcepta, in animabus illis, quæ magistræ sunt, nec sollicitudinibus istius vitæ suffocantur [t], oves ratione præditas regit, eos nimirum qui per ipsas instituuntur. « Donec aspiret dies, et motæ fuerint umbræ. » Donec nempe lucidissimus ille aliquando futurus dies ab omni umbra remotissimus adsit : et omnes res præsentes, quæ rerum **76** futurarum sunt umbræ, pertranseant. Quo quidem die gregem suum pastor ille bonus in æternarum sedium quiete collocabit. « Revertere, assimilare, tu nepos mi, capreæ, aut hinnulo cervorum super montibus convallium. » Hic autem sponsum hortatur, ut animalibus antea dictis similis, conscendat montes in vallibus sitos, cupiens omnes ipsius præsentia frui. « Montes autem convallium » hic vocat eos, qui in medio subjectorum atque humilium quorumdam mente sunt elata, et sublimi sensu utuntur. Et orat, ut ipsi quoque sponsi præsentia perfruantur. Quod quidem sponsus precibus sponsæ auditis fecit. Sponsa igitur sola relicta angitur et cruciatur, et sollicitudinem suam adolescentulis narrat, ac dicit :

CAP. III.

VERS. 1, 2. *In lectulo meo quæsivi per noctes, quem diligit anima mea : quæsivi eum, et non inveni. Vocavi eum, et non audivit me. Surgam jam, et*

A ἄνθη, ἃ ἐκάλεσε κρίνα [28]. « Ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί. » Σκιὰς δὲ καλεῖ τὰ ἀνθρώπινα [29] πράγματα. Διὸ καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Ὡς σκιὰ ἐν τῷ ἐκκλῖναι αὐτὴν ἀντανῃρέθην. » Καὶ πάλιν· « Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιὰ παράγουσι [30]. » Καὶ ὁ γενναῖος Ἰώβ· « Σκιὰ γάρ ἐστιν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὐδὲν γὰρ μόνιμον, οὐδὲ βέβαιον, οὐδὲ σταθηρὸν, καὶ διαρκὲς, καὶ οἱονεὶ οὐσιῶδες, τοῦ [31] παρόντος βίου τὰ δοκοῦντα τερπνά· οὐ πλοῦτος, οὐ δόξα οὐ δυναστεία, οὐχ ὑγεία σωμάτων, οὐκ εὐμορφία, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· ἀλλὰ σκιώδη τυγχάνει, ταῖς σκιαῖς παραπλησίως διαλυόμενα. Ποίμαινει τοίνυν ἡμᾶς ὁ νυμφίος, ἕως ἂν τὸ φλογῶδες τῆς ἡμέρας [32] παρέλθῃ καὶ διαπνεύσῃ τῆς σωτηρίας ἡ δρόσος, καὶ κινηθῶσι μὲν αἱ σκιαὶ, φανῇ δὲ τὰ μέλλοντα [33] διαρκῆ
B καὶ μόνιμον τὴν ὕπαρξιν ἔχοντα. Ἐπεὶ δὲ ὡς μία εἰσὶ τῷ νυμφίῳ νυμφευθεῖσαι αὐτῷ τετελειωμέναι ψυχαὶ, ἐνικῶς πρὸς αὐτὸν ἀποκρινόμεναί φασιν [34]· « Ἀδελφιδός μου ἐμοὶ, κἀγὼ αὐτῷ· » ἤγουν, Ὁ ἀγαπητός μου ἐμοὶ κατ' εἰκόνα ὁρᾶται, κἀγὼ αὐτῷ ζῶ, καὶ οὐκ ἐμαυτῇ, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον· « Ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις· ἤγουν, « Ὁ διέπων διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐντολῶν, ἐν ταῖς μὴ συμπνιγομέναις κατὰ τὰς βιωτικὰς φροντίδας διδασκάλοις ψυχαῖς, τὰ λογικὰ πρόβατα, ἅπερ εἰσὶν οἱ παρ' αὐτῶν διδασκόμενοι. « Ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί· » δηλαδὴ, μέχρις ἂν ἐπιστῇ ἡ κατὰ τὸν μέλλοντα ὁλολαμπὴς ἡμέρα καὶ ἄσκιος, καὶ πάντα τὰ παρόντα, ἅπερ εἰσὶν αἱ σκιαὶ τῶν μελλόντων, παρέλθωσι· καθ' ἣν ἡμέραν τὴν ἑαυτοῦ ποίμνην ὁ ποιμὴν ὁ
C καλὸς εἰς τὰς αἰωνίους ἀναπαύσει μονάς. « Ἀπόστρεψον, ὁμοιώθητι σὺ, ἀδελφιδέ μου, τῷ δόρκωνι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων. [35] » Προτρέπει δὲ τὸν νυμφίον ἐνταῦθα τοῖς προειρημένοις ἐοικότα ζώοις ἐπιβῆναι τῶν ἐν τοῖς κοιλώμασιν ὀρῶν, βουλομένη πάντας αὐτοῦ τῆς συνουσίας ἀπολαύειν. « Ὄρη δὲ κοιλωμάτων » ἐνταῦθα προσαγορεύει τοὺς ἐν μέσῳ κοίλων τινῶν καὶ ταπεινῶν τὴν διάνοιαν ὑπερανεστηκότας, καὶ ὑψηλῷ φρονήματι κεχρημένους· καὶ παρακαλεῖ καὶ τούτους ἀπολαῦσαι τῆς τοῦ νυμφίου παρουσίας· ὃ καὶ πεποίηκε τῶν τῆς νύμφης ἀκούσας ἱκετειῶν [36]. Μονωθεῖσα οὖν ἡ νύμφη δυσχεραίνει καὶ ἀνιᾶται, καὶ διηγεῖται ταῖς νεάνισι τὸ πάθος, καί φησιν·

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Στίχ. α'. *Ἐπὶ κοίτην μου ἐν νυκτὶ ἐζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου. Ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὗρον αὐτόν. Ἐπεκάλεσα αὐτὸν, καὶ οὐκ ὑπήκουσέ*

[p] Psal. CVIII, 23. [q] Psal. CI, 12. [r] Job VII, 1 ; VIII, 9. [s] II Cor. V, 15. [t] Matth. XIII, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[28] ὡς — κρίνα Des. in cod. [29] cod. ἀνθρωπεῖα. [30] παράγουσι. Loco cit. leg. ἐκλίθησαν. Vid. t. I, p. 1318. [31] τοῦ. cod. præm. ἔχει. [32] cod. ἡμετέρας. [33] μέλλοντα. cod. μένοντα. [34] cod. φησί. [35] ἐπὶ — κοιλωμ. *Hebr.* super montibus sectionis, s. abruptis. Pro κοιλωμάτων quidam libri veteres habent Βαιθὴλ, pro βάθηρ, ut videtur. Vid. p 62. [36] ἱκετ. In cod. sequitur expositio trium Patrum.

Digitized by Google

μου [36*]. (β'.) Ἀναστήσομαι δὲ [37], καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν ταῖς πλατείαις, καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐκ εὗρον· ἐπεκάλεσα αὐτὸν, καὶ οὐκ ὑπήκουσέ μου [38]. Γυμνάζων πολλάκις ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τῶν εὐσεβῶν τὰς ψυχὰς, πειρασμοῖς ποικίλοις συγχωρεῖ περιπίπτειν, καὶ ποτὲ μὲν ἀπαλλαγὴν αἰτουμένοις δίδωσι, ποτὲ δὲ ἀναβάλλεται τὴν δόσιν, πανταχόθεν ὠφέλειαν τοῖς θιασώταις μηχανώμενος· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παρὰ τῷ Δαβὶδ εἰρημένον· « Ἕως πότε, Κύριε, ἐπιλήσῃ μου εἰς τέλος, ; ἕως πότε ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ ; ἕως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου ; ὀδύνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός ; ἕως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρός μου ἐπ' ἐμέ ; » Πολλάκις γὰρ, ὡς εἰκὸς, ἱκετεύσας, καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν λυπηρῶν αἰτήσας, οὐκ ἔτυχε τῆς δεήσεως· διὸ ἀλύων ὡς διαμαρτὼν, καὶ ἀδημονῶν τοῖς τοιούτοις κέχρηται λόγοις. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλός φησιν· « Τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι· καὶ ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἶπέ μοι· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Καὶ παρακαλεῖ Παῦλος, καὶ οὐ τυγχάνει· τὸ γὰρ μὴ λαβεῖν τὴν αἴτησιν ὠφελιμώτερον ἦν. Διὸ διδασκόμενος ὃ ἠγνόει, μεθ' ἡδονῆς τὸ μὴ λαβεῖν ἃ ᾔτηκε δέχεται· καὶ βοᾷ λέγων· « Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ Ἠλίας δὲ ὁ πάνυ δειλιάσας τῆς Ἰεζάβελ τὰς ἀπειλὰς, ἀποδιδράσκει μὲν εἰς τὴν ἔρημον, ζητεῖ δὲ τὸν ἐπίκουρον· καὶ καταλιπὼν αὐτὸν πρὸς ὀλίγον ἐγγυμνασθῆναι τῷ φόβῳ ὁ σοφὸς τῶν εὐσεβῶν παιδοτρίβης τε καὶ ἀγωνοθέτης, ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ ὡς ἀγνοῶν πυνθάνεται τῆς φυγῆς τὴν αἰτίαν, οὐκ ἐπιπωθάζων αὐτῷ, ἀλλὰ διδάσκων τῆς φυγῆς [38*] τὴν οἰκονομίαν, καὶ παιδεύων εἶναι συγγνώμονα, ἀνθρωπείαν φύσιν περικείμενον, καὶ ὑπὸ τῶν ταύτης παθῶν πολεμούμενον. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἀναδραμεῖν καιρός. Ἐνταῦθα γὰρ ἡ νύμφη, τοῦ νυμφίου πρὸς βραχὺ χωρισθέντος, ἐπιζητεῖ μὲν αὐτὸν ἐν τῇ κοίτῃ, καὶ τοῦτο οὐ μεθ' ἡμέραν, ἀλλὰ νύκτωρ· οὐχ εὑρίσκει δὲ αὐτὸν ἀναπαυόμενον [39]. Καὶ ταῦτα οὐ μόνον ζητοῦσα, ἀλλὰ καὶ καλοῦσα. Ἀνίσταται δὲ, καὶ περινοστεῖ τὴν πόλιν, τὰς ἀγορὰς, τὰς πλατείας· ὁ γὰρ πόθος ἠνάγκαζε, καὶ μένειν οἴκοι ἡ τῆς ἀγάπης οὐ συνεχώρει φλόξ· περιτυγχάνει δὲ καὶ τοῖς τῆς πόλεως φύλαξι καὶ πυνθάνεται αὐτῶν, λέγουσα·

γ', δ'. *Εὕρουσάν με οἱ τηροῦντες, οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει. Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου ἴδετε ; Ὡς μικρὸν ὅτε παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν, ἕως οὗ εὗρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου.* Αὐτοῦ τὸ κατ' ἐνέργειαν εὐεργετικὸν, καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ἄτρεπτον.

A *circuibo in civitate per vicos et plateas, et quæram quem diligit anima mea. Quæsivi illum, et non inveni: vocavi eum, et non audivit me.* Sæpenumero piorum animas exercens Deus universorum, permittit ut in varias tentationes incidant, et flagitantibus ut liberentur, modo affert, modo differt auxilium, utilitatem dilectis suis undique **77** comparans. Tale et illud est, quod cecinit David : « Quousque, Domine, oblivisceris mei in finem? quousque avertis faciem tuam a me? quandiu ponam consilia in anima mea, dolores in corde meo per diem et noctem? quousque exaltabitur inimicus meus super me [u]? » Sæpe enim, ut par est, supplicans, et molestiarum finem postulans, non obtinuit quod petebat : quamobrem gemens, et quod sibi optata B non contigerint dolens, hujusmodi verbis utitur. Beatus item Paulus : « Et ne magnitudo, inquit, revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, ut colaphis me cædat, ne me extollam. Propterea ter Dominum rogavi, et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus mea in infirmitate perficitur [v]. » Rogat Paulus, et non impetrat. Sic enim illi magis expediebat. Itaque discens quod nesciebat, lætatur se id quod petierat non accepisse, et clara voce : « Libenter, inquit, gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi [x]. » Elias quoque, cum Jezabelis minas magnas formidaret, in solitudinem aufugit, quærens adjutorem. At sapiens C piorum magister et remunerator, postquam ad breve tempus illum, ut timore exerceretur, reliquerat, apparet ei, et tanquam ignarus, fugæ causam exquirit, non illudens, sed docens eum, cur ipsum fugere permisisset, monensque ut, cum homo esset, et humanis affectionibus tangeretur, humanitatem et clementiam coleret [y]. Sed tempus est, ut ad propositum revertamur. Hic enim sponsa, **78** sponso paulisper absente, quærit eum quidem in lectulo, idque non die, sed nocte : verum non invenit quiescentem, quamvis ipsum non solum quærat, sed etiam vocet. Surgit autem, et circuit civitatem, fora, plateas. Desiderium enim urgebat, nec manere domi sinebat eam amoris flamma. Incidit autem in eos qui civitatem custo- D diunt, atque illos percontatur, dicens :

VERS. 3, 4. *Invenerunt me custodientes, et circumeuntes in civitate. Vidistisne quem diligit anima mea? Paululum pertransivi eos, donec inveni quem diligit anima mea.* Ipsius quoad actionem est beneficentia, et quoad essentiam immutabilitas. Cur

[u] Psal. XII, 1, 3. [v] II Cor. XII, 7-9. [x] Ibid. 9. [y] III Reg. XIX, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[36*] ἐπεκάλεσα — ὑπήκουσέ μου. Hæc des. in textu hebr. [37] δέ. cod. δή, quæ est rec. lectio. [38] ἐπεκάλεσα — ὑπήκουσέ μου. Des. etiam h. l. in textu Hebr. Pro ἐπεκάλεσα h. l. ut antea in cod. leg. ἐκάλεσα. [38*] τὴν — φυγῆς. Des. in cod. [39] cod. ἀναπαυομένη.

Digitized by Google

autem, cum natura beneficus sit, et immutabilis, eum invenire non potui? Quantumvis enim bonum et veritatem propterea voeaverim ipsum, non audivit me: quoniam excellit profecto super hæc. Nam ejus nomen est super omne nomen. Atque ipsa quidem dilectum meum, ut dixi, invenire nondum potui. At sancti angeli invenerunt me, custodientes, et circumeuntes in civitate. Invenerunt autem me, dum per actionem purgant, et per contemplationem illustrant me, quæ malitia atque ignorantia perieram, et spirituum improbitatis discipula quondam exstiteram, atque ideo a bonis his angelis, ut erudirer, non invenicbar; qui observant, ut laudent vel coarguant in formidoloso die judicii, tam manifestas, quam occultas motiones meas, et omnes cogitationes, et opera. Ac ne quid horum relinquant inexploratum, circumeunt me, suum in me, tanquam in aliqua civitate, circumvagandi munus exsequentes. **79** Ad hos igitur ego, cum invenissent me: « Num, inquam, quem diligit anima mea, conspexistis? » Hoc est, illumne, cujus ego comprehendendi teneor desiderio, nec tamen eum assequi valeo, vos, qui choris et tripudiis vestris illum, ut spiritus ejus ministri, comitamini, perspexistis, quomodo natura se habeat, ut eam me quoque doceatis? Cæterum quia ne a sanctis quidem angelis sponsus natura comprehendi potest, atque ideo quærenti mihi minime responderunt, silentio ipso declarantes, eum ne ab his quidem, ut increatum, a creatis comprehendi posse: propterea ab illis discessi, quem desiderabam inquirens. Et vix ab ipsis discesseram, cum reperirem quem diligit anima mea: « Tenui eum. » Paululum concesseram a rebus procreatis, mente pertransiens ipsam quoque naturam angelicam, ut increatum dilectum meum de me optime meritum invenirem, cum illum fide sola comprehendi, cum res omnes percurrissem, et ipsa essem experientia confirmata, eum, qui rerum est omnium causa, rebus omnibus antecellere: neque in ulla natura vel sensibili, vel intelligibili, per essentiam perspici posse, cum supersubstantialis sit. Sic igitur omnia quæ sunt transii, studens in domum meam optatissimum mihi sponsum introducere. « Et non dimisi eum, donec introduxi eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ concepit me. » Ego non destiti quærere amatorem meum, donec illum introduxi in mentem, quæ domus quidem est, tanquam matris rerum omnium causæ, Dei sapientiæ; mens enim hujus sapientiæ capax, est veluti domicilium propter similitudinem: et cubiculum rursus ipsius, quia **80** arcanos ejus thesauros propter imaginem in se reconditos servat. Hæc me sapientia concepit, quippe quæ ante mundi constitutionem quam optimam in

Τί δὲ οὗτος ἂν τὴν οὐσίαν εὐεργετικός ἐστι, καὶ ἄτρεπτος, οὐκ ἠδυνήθην εὑρεῖν; Κἂν γὰρ ἀγαθὸν καὶ ἀλήθειαν ἐντεῦθεν ἐκάλεσα αὐτόν, οὐχ ὑπήκουσέ[40] μου, ἐπειδὴ καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστιν· ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑπὲρ πᾶν ἐστιν ὄνομα· καὶ αὕτη[41] μὲν τὸν ἀγαπητόν μου, ὡς εἴρηκα, οὔπω ἠδυνήθην εὑρεῖν· οἱ δὲ ἅγιοι ἄγγελοι εὗρόσάν με, οἱ τηροῦντες, οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· εὗρόσαν δέ με ἐν τῷ καθαίρειν με διὰ πράξεως, καὶ φωτίζειν διὰ θεωρίας, τὴν διὰ κακίαν καὶ ἄγνοιαν ἀπολωλυῖαν, καὶ μαθήτριαν τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας γεγενημένην ποτὲ, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις ἀγγέλοις μὴ πρὸς[42] μαθητείαν εὑρισκομένην· οἳ τηροῦσι πρὸς ἔπαινον ἢ ἔλεγχον ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς διαγνώσεως τά τε φανερὰ, καὶ ἀφανῆ μου κινήματα, καὶ πᾶν νόημά τε καὶ ποίημα· κἀντεῦθεν ἐν τῷ μή τι τούτων καταλιμπάνειν ἀνεπισκόπευτον, περικυκλοῦσί με, ποιούμενοι ἐν ἐμοὶ, ὡς ἔν τινι πόλει τὰς ἀναστροφάς. Οὕτω δὲ τούτων περιτυχόντων με, φημὶ πρὸς αὐτούς· « Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου ἴδετε; » Ἤγουν, Μὴ ὃν καταλαβεῖν μὲν ἐπόθησα, οὐκ ἠδυνήθην δὲ, κἂν αὐτοὶ, οἱ τοῦτον περιχορεύοντες ὡς λειτουργικὰ πνεύματα, ἐθεάσασθε ὅπως φύσεως ἔχει, ἵνα κἀμὲ ταύτην ἀναδιδάξητε; Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις ἀκατάληπτος ὁ νυμφίος τὴν οὐσίαν ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτό μοι ἀπόκρισιν ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος οὐ δεδώκασι, σιωπῇ με διδάξαντες τὸ μηδὲ τούτοις αὐτὸν εἶναι καταληπτὸν, κτιστοῖς οὖσι τὸν ἄκτιστον, παρῆλθον καὶ ἀπ' αὐτῶν, τὸν ποθούμενόν μοι ἀναζητοῦσα. Καὶ ὡς μικρὸν ὅτε παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν, ἕως οὗ εὗρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· « Ἐκράτησα αὐτόν. » Ἤτοι ὡς βραχὺ, διὰ μόνον τὸ κτιστὸν νῷ[43] καὶ αὐτὴν τὴν ἀγγελικὴν φύσιν διέβην, ἵνα τὸν ἄκτιστον εὕρω τὸν ἀγαπητόν μου[44], ὡς εὐεργέτην μου, πίστει μόνῃ κατέσχον αὐτόν· πάντα τὰ ὄντα διεξελθοῦσα, καὶ ἀπ' αὐτῆς βεβαιωθεῖσα τῆς πείρας, ὅτι ὁ πάντων αἴτιος, ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶ, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ φύσει, εἴτε αἰσθητῇ, εἴτε νοητῇ, καθ' οὐσίαν ὁρᾶται, ὑπερούσιος ὤν. Οὕτως οὖν πάντα τὰ ὄντα διεπέρασα, ζητοῦσα τὸν ἐμοὶ ποθεινότατον νυμφίον εἰσοικίσασθαι. « Καὶ οὐκ ἀφῆκα αὐτὸν, ἕως οὗ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με. » Ἤγουν οὐκ ἐπαυσάμην ζητεῖν τὸν ἐμὸν ἐραστὴν, ἕως οὗ εἰσῳκισάμην αὐτὸν εἰς νοῦν, ὃς οἶκος μὲν τῆς δίκην μητρὸς αἰτίας πάντων Θεοῦ σοφίας ἐστὶν, ὡς ταύτης διὰ τὸ καθ' ὁμοίωσιν χωρητικός· ταμιεῖον δὲ πάλιν αὐτῆς, ὡς τοὺς ἀποκρύφους ταύτης θησαυροὺς διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἔχον ἀποθέτους ἐν ἑαυτῷ· ἥτις με σοφία συνέλαβεν, ὡς πρὸ καταβολῆς κόσμου τὴν ὑπεράγαθον περὶ ἐμὲ βούλησιν ἔχουσα· διὸ καὶ δι' ἐμὲ τὴν ἀνθρωπείαν πάντως φύσιν, τό τε δὲ τὸ πᾶν, ὑπεστήσατο· « Ἐπὶ κοίτην μου ἐν νυξὶν ἐζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὗρον αὐτόν. » Καὶ μικρὸν τούτους διαδραμοῦσα, λέγει αὐτὸν εὑρηκέναι, καὶ μὴ

VARIÆ LECTIONES.

[40] cod. ἐπήκουσε. [41] cod. αὐτή. [42] πρός. Abest a cod. [43] νῷ. Des. in cod. relicto spatio. [44] μου. Prior editio habebat μοι, cod. autem leg. μου.

Digitized by Google

εἶναι, ἕως οὗ [48] αὐτὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης αὐτήν. Πόλιν δὲ καλεῖ τὸν τοῦ Θεοῦ οἶκον, ἣν ἐκκλησίαν προσαγορεύομεν· ἀγορὰς δὲ καὶ πλατείας, τὰς θείας Γραφάς· φύλακας δὲ τῆς πόλεως, τοὺς ἁγίους προφήτας καὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, ὧν ἡ εὐσεβὴς πυνθάνεται ψυχὴ τὸν θεῖον λόγον ἐπιποθοῦσα. Μεθ' οὓς εὑρίσκει τὸν νυμφίον ὑπό τινων δορυφόρων ἢ ῥαβδοφόρων δορυφορούμενον, καὶ ἐπιλαβομένη κατέχει, καὶ καταλιπεῖν οὐκ ἀνέχεται, ἕως ἂν εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης αὐτὴν εἰσαγάγῃ αὐτόν. Μητέρα δὲ τῶν εὐσεβῶν ἴσμεν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, περὶ ἧς ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Ὑπισχνεῖται τοίνυν ἡ νύμφη ἐπιλαβομένη τοῦ νυμφίου, μὴ καταλείψειν αὐτὸν, ἕως ἂν εἰς τὸν νυμφῶνα καὶ τὴν [49] παστάδα τὴν εὐτρεπισμένην καταταυτὸν εἰσέλθωσι [47]. Ταῦτα διηγησαμένη ταῖς νεάνισι, πάλιν αὐτὰς εἰς τὸν ὅμοιον προτρέπει πόθον, καί φησιν·

me habuit voluntatem. Quamobrem et propter me, naturam, hoc autem totum est, omnino suscepit humanam: « In lectulo meo per noctes quæsivi, quem diligit anima mea. Quæsivi illum, et non inveni. » Et cum paululum pertransisset eos, reperisse se dicit illum, nec dimisisse, donec introduceret eum in domum matris suæ, et in cubiculum ejus, a qua concepta erat. Civitatem autem vocat domum Dei, quam Ecclesiam appellamus; fora et plateas, divinas Scripturas; custodes civitatis, sanctos prophetas, et sacros apostolos, quos percontatur et interrogat anima pia, divinum Verbum desiderans. Post quos invenit sponsum, ministris et comitibus quibusdam stipatum: comprehensumque tenet, nec dimittere vult, donec in domum matris suæ, et in cubiculum ejus, a qua concepta est, introducat eum. Porro piorum matrem cœlestem esse Hierosolymam non ignoramus: de qua beatus Paulus: « Quæ autem sursum est, inquit, Hierosolyma, libera est, quæ est mater omnium nostrum [x]. » Sponsa igitur, se sponsum inventum dimissurum esse negat, priusquam in thalamum et nuptiale conclave instructum simul ingrediantur. His ad adolescentulas dictis, eas ad idem desiderium rursus excitat, dicens:

ε'. *Ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ.* Δῆλα δὴ ταῦτα ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦδε τοῦ λόγου ἑρμηνευομένων· δὶς γὰρ αὐταῖς ἐπιφέρει τοῦτον τὸν ὅρκον, ἐνθεῖναι αὐταῖς θερμὴν τὴν ἀγάπην τοῦ νυμφίου προαιρουμένη. Ταῦτα τῆς νύμφης εἰρηκυίας, καὶ κάλλος ἄῤῥητον ἐκ τῆς τοῦ νυμφίου περιλήψεως εἰληφυίας, ἐκπληττόμεναι αἱ θεῖαι δυνάμεις φασίν.

Vers. 5. *Adjuro vos, filiæ Hierosolymæ, per virtutes et vires agri,* **81** *si suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem, donec velit.* Hæc quidem hujusce sermonis initio sunt explicata: bis enim illis affert hoc jusjurandum, ut sponsi amore eas inflammet. Quæ cum dixisset sponsa, incredibilemque ex sponsi complexu pulchritudinem percepisset, divinæ Virtutes admiratione plenæ scisciantur:

ς'. *Τίς αὕτη ἀναβαίνουσα* [48] *ἀπὸ τῆς ἐρήμου, στελέχη καπνοῦ* [49] *ὡς τεθυμιαμένη σμύρναι καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κονιορτῶν μυρεψοῦ; Ὥσπερ* γὰρ τὸν νυμφίον ὁρῶντες, μετὰ τὴν τοῦ διαβόλου νίκην καὶ τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν, εἰς οὐρανοὺς ἀνιόντα, θαυμάζουσι καὶ λέγουσι· « Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » καὶ μανθάνουσιν, ὅτι « Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς, Κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ· » καὶ μανθάνειν ἀκριβέστερον βουλόμεναι πάλιν ἐρωτῶσι· « Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » καὶ ἀκούουσιν, ὅτι « Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· » οὗτως [50] ἐνταῦθα τῆς νύμφης τὴν ὥραν θαυμάζοντές φασιν· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου; » Ἔρημον δὲ καλοῦσι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, διὰ τὴν προτέραν ἀσέβειαν. Διὸ καὶ ὁ Ἡσαΐας βοᾷ· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· εὐφρανθήτω [51] ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. » Ὥσπερ δὲ ἐνταῦθα ἐκπλήττονται, ὅτι τοσοῦτον κάλλος ἐκ τῆς ἐρήμου βεβλάστηκεν· οὕτως ἐν τῇ Ἡσαΐου προφητείᾳ θαυμάζουσι τὸν νυμφίον ὁρῶντες, καὶ λέγουσι, « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ; Ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ; »

Vers. 6. *Quæ est ista, quæ ascendit e deserto sicut virgula fumi, redolens myrrham et thus ex universis pulveribus unguentarii?* Quemadmodum enim sponsum conspicientes, post diaboli stragem mortisque dissolutionem in cœlum redeuntem, admirantur, et dicunt: « Quis est iste rex gloriæ? » et discunt: « Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio [a]; » et quo clarius intelligant, rursus quærunt: « Quis est iste rex gloriæ? » et audiunt: « Dominus virtutum ipse est rex gloriæ; » ita hic sponsæ pulchritudinem suspicientes, « Quæ est, inquiunt, ista, quæ ascendit ex deserto? » Desertum appellant hominum naturam, ob priorem impietatem. Quapropter Isaias etiam clamat: « Lætare, desertum sitiens: exsultet solitudo, et floreat sicut lilium [b]. » Ac quemadmodum hic obstupescunt, quod tanta ex deserto pulchritudo germinarit: sic admirantur in Isaiæ prophetia, sponsum aspicientes, « Quis est, inquiunt, iste, qui venit ex Edom? Rubor vestium ejus de Bosor [c]? » Significat autem Edom *terram*: **82** Bosor autem *carnem*. Et ejus decorem cum stupore

[x] Galat. IV, 26. [a] Psal. XXIII, 8. [b] Isa. XXXV, 1. [c] Isa. LXIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[48] αὐτὸν — ἕως οὗ. Des. in cod. [49] τὴν. cod. præm. εἰς. [47] εἰσέλθωσι. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [48] ἀναβ. cod. præm. ἡ. [49] στελ. καπνοῦ. *Hebr.* palmæ (s. elationes) fumi. [50] οὕτως. cod. οὕτω καί. [51] cod. εὐφράνθητι.

Digitized by Google

contuentes exclamant : Iste formosus in stola, violentia cum fortitudine. Quare rubra sunt vestimenta tua tanquam ex torculari pleno calcato? Et dicunt, « In corpore exsistens splendet. » Stolam corpus ejus appellarunt, et violentam habet pulchritudinem, quæ universos cogit intuentes. Ita mirantur hoc loco, non solum quod pulchra sit sponsa, verum etiam quod ascendat e deserto, id est, ex profundo in sublime gradiatur, ex humilibus ad excelsa incedat. « Et similis, inquit, videtur virgulæ fumi incensæ. » Obscura sane compositio. Dum enim Hebræorum linguæ deserviunt Septuaginta Interpretes, sententiam non explicarunt. At Aquila et Symmachus sensum nobis perspicuum reddiderunt, dicentes, « Sicut similitudo fumi ex suffimento. » Imitatur autem et virgulam sæpe suffimenti fumus in aere veluti expressus. Nec immerito ipsam fumo suffimenti similem dicunt, quæ, ut beatus ait Paulus [d], membra sua exhibet hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, quæque sacrificat assidue laudis hostiam, et membra sua, quæ sunt super terram, mortificat, et Christo consepulta est, et offert se ipsam holocaustum Deo. Declarant autem, cui suffimenti fumo ipsam compararint : myrrham enim dicunt et thus ex universis pulveribus unguentarii. Thus Deo tribui ex lege Mosaica facile intelligitur : myrrha autem condiuntur corpora defunctorum. **83** Quamobrem qui sponsæ pulchritudinem admirantur, eam his nominibus ideo odoris suavitate fragrantem et vapori suffimenti similem esse indicant, quia et humanitatem et divinitatem adorat, sponsique tum mortem credit, tum essentiam sempiternam confitetur. Itaque ex universis pulveribus unguentarii myrrham ipsius, et thus laudant. Habet enim alias quoque virtutes ex divina Scriptura, eas tanquam ex aromatarii officina depromens. Sed in ea excellit myrrha et thus, hoc est, sponsi divinitatis humanitatisque cognitio. Ad hunc modum sponsæ pulchritudinem admirati, sponsi divitias illi declarant et dicunt :

VERS. 7, 8. *En lectulus Salomonis, sexaginta potentes in circuitu ejus, ex potentibus Israel. omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscujusque ensis super femur ejus, a timore in noctibus.* Inprimis quærendum est, cur Salomonem sponsum appellent. Salomo *pacificum* sonat : idque in Paralipomenon libris licet invenire. Deus enim Davidi, cum vellet templum ædificare : « Ecce, inquit, filius nascetur tibi. Hic erit vir

A Σημαίνει δὲ τὸ μὲν Ἐδὼμ τὴν γῆν, τὸ δὲ Βοσὸρ τὴν σάρκα. Καὶ ἐκπληττόμενοι αὐτοῦ τὸ κάλλος βοῶσιν · Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ, βία μετὰ ἰσχύος. Ἱματί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους καταπεπατημένης; Καί φασιν· « Ἐν [53] σώματι ὢν λάμπει. » Στολὴν αὐτοῦ τὸ σῶμα [53] προσηγορεύκασι· καὶ βίαιον ἔχει τὸ κάλλος, ἅπαντας τοὺς ὁρῶντας βιαζόμενον. Οὕτω ἐνταῦθα ἐκπλήττονται, οὐ μόνον ὅτι καλὴ ἡ νύμφη, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἀναβαίνουσα, τουτέστιν ἀπὸ βάθους εἰς ὕψος ἀνερχομένη, καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἐπὶ τὰ μετέωρα βαδίζουσα. « Καὶ ἔοικε, φησὶ, στελέχῃ καπνοῦ τεθυμιαμένῃ. » Ἀσαφὴς μὲν ἡ συνθήκη· τῇ γὰρ Ἑβραίων γλώττῃ δουλεύσαντες οἱ Ἑβδομήκοντα [54] οὐκ ἐσαφήνισαν τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμα-
B χος [55] τὴν ἔννοιαν ἡμῖν παρεδήλωσαν εἰρηκότες, « Ὡς ὁμοίωσις καπνοῦ ἀπὸ θυμιάματος. » Μιμεῖται δὲ καὶ στελέχην πολλάκις θυμιάματος καπνὸς ἐν τῷ ἀέρι οἱονεὶ τυπούμενος. Καὶ εἰκότως αὐτὴν καπνῷ θυμιάματος ἐοικέναι φασὶ, τὴν κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον παραστήσασαν τὰ μέλη αὐτῆς θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, καὶ προσφέρουσαν διηνεκῶς τὴν τῆς αἰνέσεως θυσίαν, καὶ τὰ μέλη αὐτῆς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς [56] νεκρώσασαν, καὶ τῷ Χριστῷ συνταφεῖσαν [57], καὶ ὁλοκαύτωσιν ἑαυτὴν τῷ Θεῷ προσκομίσασαν. Διδάσκουσι δὲ καὶ πολῳ αὐτὴν καπνῷ θυμιάματος ἀπείκασαν· σμύρναν γάρ φασι [58] καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κονιορτῶν μυρεψοῦ. Δῆλον δὲ ὅτι λίβανος μὲν Θεῷ κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν ἀπονενέμηται νόμον·
C ἡ δὲ σμύρνα νεκρῶν ἐστι σωμάτων ἀλοιφή. Σημαίνουσι τοίνυν διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων οἱ τῆς νύμφης τὸ κάλλος θαυμάζοντες, ὅτι διὰ τοῦτό ἐστιν εὐώδης, καὶ ἀτμῷ θυμιάματος ἀπεικασμένη, ὅτι καὶ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ [59] τὴν θεότητα προσκυνεῖ, καὶ τῷ θανάτῳ πιστεύουσα, καὶ τὴν πρὸ τῶν αἰώνων ὕπαρξιν ὁμολογεῖ. Ἀπὸ πάντων τοίνυν τῶν κονιορτῶν τοῦ μυρεψοῦ θαυμάζουσιν αὐτῆς τὴν σμύρναν, καὶ τὸν λίβανον. Ἔχει μὲν γὰρ καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς οἷον ἀπό τινος μυρεψοῦ τῆς θείας Γραφῆς ταύτας συλλέγουσα· ἐξαίρετα δὲ αὐτῆς ἡ σμύρνα καὶ ὁ λίβανος, τουτέστιν ἡ θεολογία τε καὶ οἰκονομία [60]. Οὕτω τῆς νύμφης τὸ κάλλος θαυμάσαντες, διηγοῦνται αὐτῇ τοῦ νυμφίου τὸν πλοῦτον, καί φασιν·

D Ζ', η'. *Ἰδοὺ ἡ κλίνη τοῦ Σολομὼν* [61], *ἑξήκοντα δυνατοὶ κύκλῳ αὐτῆς, ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραήλ. Πάντες κατέχοντες ῥομφαίας, δεδιδαγμένοι πόλεμον· ἀνὴρ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, ἀπὸ θάμβους ἐν νυξίν.* Ζητητέον δὲ πρὸ πάντων, τί δήποτε Σολομῶντα τὸν νυμφίον προσαγορεύουσι· τὸ, Σολομῶν, εἰρηνικὸς προσαγορεύεται· καὶ τοῦτο ἐν ταῖς Παραλειπομέναις ἔστιν εὑρεῖν· φησὶ γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς βουληθέντα τὸν Δαβὶδ τὸν νεὼν

[d] Rom. XII, 1 ; coll. Hebr. XIII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[53] ἐν. cod. præm. καί. [53] cod. στόμα. [54] οἱ Ἑβδομήκοντα. Des. in cod. [55] καὶ ὁ Σύμμαχος. De hujus lectione dubitari potest. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. [56] τῆς. Des. in cod. [57] cod. συναφθεῖσαν. [58] cod. φησί. [59] καί. Abest a cod. [60] οἰκονομία. In cod. sequitur Pselli interpretatio. [61] cod. Σολομῶντος. Rec. lectio est Σαλωμών.

Digitized by Google

οἰκοδομῆσαι· « Ἰδοὺ υἱὸς τέκτεταί σοι· οὗτος ἔσται ἀνὴρ ἀναπαύσεως, καὶ ἀναπαύσω αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κυκλόθεν, ὅτι Σολομὼν ὄνομα αὐτῷ· καὶ εἰρήνην, καὶ ἡσυχίαν δώσω ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ. Οὗτος οἰκοδομήσει οἶκον τῷ ὀνόματί μου, καὶ οὗτος ἔσται μοι εἰς υἱόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ ἑτοιμάσω τὸν θρόνον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Ἰσραὴλ ἕως αἰῶνος. » Εὔδηλον δὲ ὅτι Σολομὼν τετελεύτηκεν οὐδὲ πολὺν βιώσας χρόνον, καὶ ὅτι ὁ θρόνος αὐτοῦ τέλος ἔλαβεν. Σολομῶντα τοίνυν προσαγορεύει τὸν εἰρηνικὸν ἡμῶν Κύριον, περὶ οὗ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· « Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας. » Διὸ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ *Εἰς Σολομῶντα* μὲν ἐπιγράφει τὸν οα' ψαλμόν, τὰ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν αὐτῷ διηγεῖται κατορθώματα. « Κρινεῖ γάρ, φησί, τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει συκοφάντην· καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς [62] γενεῶν. » Οὔτε δὲ τῷ ἡλίῳ συμπαραμεμένηκε Σολομών, οὔτε πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς [62] γενεῶν. Ἀλλὰ ταῦτα ἁρμόττει τῷ ἐκ Σολομῶντος βλαστήσαντι Ἰησοῦ Χριστῷ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ὃς πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχων, « Κατέβη ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. » Πόκον δὲ ἐνταῦθα τὴν Παρθένον προσηγόρευσε. Καθάπερ [64] γὰρ ὑετὸς ἐπὶ πόκον ἀψοφητὶ κάτεισιν, οὕτως ὁ σωτήριος ἐκεῖνος τόκος πάντων ἀνθρώπων ἀγνοούντων ἐγένετο. Τούτοις ἐπιφέρει· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης· ἕως οὗ [65] ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη. Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, » καὶ τὰ ἑξῆς ἅπαντα τῆς αὐτῆς διανοίας ἐχόμενα· οὐ γὰρ νῦν καιρὸς τὸν ψαλμὸν ἑρμηνεύειν. Ἕως δὲ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης οὐχ ὁ Σολομὼν ἐκυρίευσεν, ἀλλ' ὁ ἐκ Σολομῶντος βλαστήσας κατὰ τὸ ἀνθρώπειον Ἰησοῦς Χριστός, καὶ Σολομὼν προσαγορευόμενος διὰ τὸ εἰρηνικὸν καὶ πρᾶον, καὶ εἰρήνης παρεκτικόν. Ἐπειδὴ τοίνυν τίς ὁ Σολομὼν μεμαθήκαμεν, φέρε τῆς ἑρμηνείας ἁψώμεθα. « Ἰδοὺ ἡ κλίνη τοῦ Σολομών. » Κλίνην τοῦ νυμφίου τὰς θείας νοήσωμεν Γραφάς. Ἐν ἐκείναις γὰρ οἱονεὶ συνανακλινομένη ἡ νύμφη τῷ νυμφίῳ, καὶ τὰ τῆς διδασκαλίας σπέρματα δεχομένη, συλλαμβάνει, καὶ κύει, καὶ ὠδίνει, καὶ τίκτει τὴν πνευματικὴν ὠφέλειαν, ὡς βοᾷν μετὰ τοῦ προφήτου· « Διὰ τὸν φόβον [66] σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν· πνεῦμα σωτηρίας σου ἐποιήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς [67]. » — « Ἑξήκοντα, φησὶ, δυνατοὶ κύκλῳ αὐτῆς, ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραήλ. Πάντες κατέχοντες ῥομφαίας, δεδιδαγμένοι πόλεμον· ἀνὴρ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν

A quietis, et faciam ut requiescat ab omnibus inimicis suis per circuitum, quia Salomo nomen ejus. Et pacem et otium dabo in Israele cunctis diebus ejus. Ipse ædificabit domum nomini meo. Et ipse erit mihi pro filio : et ego ero illi pater; firmaboque solium regni ejus super Israele in æternum [e]. » Constat autem, Salomonem, cum haud **84** ita diu vixisset, mortuum esse, et solium regni ejus habuisse finem. Quare Salomonem vocat pacificum Dominum nostrum, de quo beatus Paulus : « Ipse enim est, inquit, pax nostra, qui fecit utraque unum : et medium parietem maceriæ solvit [f]. » Quocirca beatus etiam David psalmum septuagesimum primum *In Salomonem* inscribit, atque in eo psalmo res præclare gestas a B Salvatore nostro enarrat. « Judicabit enim, inquit, pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem. Et permanebit cum sole, et ante lunam, per generationes generationum [g]. » Atqui Salomo neque cum sole permansit, neque fuit ante lunam per generationes generationum. Sed hæc Jesu Christo conveniunt, qui cum sit ante sæcula, ex Salomone, quantum ad humanitatem pertinet, originem ducens, « Descendit sicut pluvia in vellus, et sicut stilla stillans super terram [h]. » Vellus hic Virginem nominavit. Quemadmodum enim pluvia in vellus sine strepitu descendit : ita salutaris ille partus omnibus hominibus ignorantibus contigit. Deinde subjicit : « Orietur in diebus ejus justitia, C et abundantia pacis, donec auferatur luna. Et dominabitur a mari usque ad mare : et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum [i]. » Et quæ sequuntur omnia eamdem habent sententiam, neque enim vacat in præsentia psalmum interpretari. Salomo quidem usque ad terminos orbis terrarum minime dominatus est, sed qui ex Salomone duxit originem humanitatis Jesus Christus, et Salomo nominatur, quia pacificus et mansuetus fuit, et pacem suppeditavit. **85** Postquam vero, quis sit Salomo didicimus, ad interpretandum nos accingamus. « Ecce lectulus Salomonis. » Per sponsi lectulum divinas intelligamus Scripturas. In illis enim veluti cubat sponsa cum sponso, et doctrinæ semina suscipiens, concipit, atque ute- D rum gerit, et parturit, paritque spiritualem utilitatem, ita ut clamet cum propheta : « Propter timorem tuum, Domine, in ventre concepimus, et parturivimus, et peperimus : spiritum salutis tuæ fecimus super terram [j]. » — « Sexaginta, inquit, potentes in circuitu ejus ex potentibus Israel. Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi.

[e] I Paral. xxii, 9, 10. [f] Ephes. ii, 14. [g] Psal. lxxi, 4, 5. [h] Ibid. 6. [i] Ibid. 7, 8. [j] Isa. xxvi, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[62] γενεάς. Supra, γενεᾶς, t. I, p. 1104. [63] cod. γενεᾶς, præmisso ἐστί. [64] καθάπερ κ. τ. λ. Eadem vide t. I, p. 1104. Hinc patet eumdem esse utriusque libri scriptorem. [65] οὗ. Abest a cod. [66] cod. τοῦ φόβου. [67] ἐτέκομεν — γῆς. Aliam lectionem ac distinctionem secutus est Noster in Commentariis ad Psalmos. Conf. t. I, p. 784 et p. 1292.

Digitized by Google

Uniuscujusque ensis super femur ejus, a timore in noctibus. » Sexaginta numerum hic positum existimo, non ut hanc exprimat quantitatem, sed ut indicet viros in Veteri Testamento sanctitate præstantes. Numerum enim denarium perfectum esse contendunt : senarium autem illis congruere qui erant sub lege. « Sex enim, inquit, diebus facies opera tua [k]. » Perfectos igitur in lege circa lectum dicunt stare, genus ducentes ex Israele ; et qui sint omnium maxime strenui, strictos tenentes gladios et in bello peritissimi, et qui gladios alios super femora gerant. « A timore, inquit, in noctibus. » Quod Symmachus clarius reddidit interpretans, « propter timores nocturnos. » Hi, inquit, strenui lectulum ipsius ambiunt, propter hostium incursus sponsam custodientes. Binos autem gestant gladios, unum super femur, **86** alterum in manu ; unum reprehensionis, alterum occultum et mysticum ; illum in promptu ad coarguendum, hunc mysticum, et intus tanquam in vagina seu cellula reconditum.

A μηρὸν αὐτοῦ, ἀπὸ θάμβους ἐν νυξίν. » Τὸν ἑξήκοντα ἀριθμὸν ἐνταῦθα κεῖσθαι ἡγοῦμαι οὐκ ἐπὶ ταύτης τῆς ποσότητος, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπρέψαντας ἁγίους τούτῳ δηλοῦσθαι τῷ ὀνόματι. Τὸν μὲν γὰρ δέκα τέλειον εἶναί φασιν ἀριθμόν · τὸν δὲ ἓξ τοῖς ὑπὸ νόμον ἁρμόττοντα. « Ἓξ γὰρ, φησὶν, ἡμέρας ἐργᾷ. » Τοὺς ἐν νόμῳ τοίνυν τελειωθέντας κύκλῳ τῆς κλίνης ἑστάναι φασὶν, ἀπὸ μὲν τοῦ Ἰσραὴλ τὸ γένος κατάγοντας, δυνατοὺς δὲ ὄντας ὑπὲρ ἅπαντας, καὶ ῥομφαίαν κατέχοντας, καὶ πολεμικὴν ἐμπειρίαν εἰδότας, καὶ ἄλλας ῥομφαίας ἐπὶ τῶν μηρῶν φερομένους. « Ἀπὸ θάμβους, φησὶν, ἐν νυξίν. » Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος τοῦτο πεποίηκεν εἰρηκὼς, « διὰ φόβους νυκτερινούς. » Οὗτοι, φησὶν, οἱ δυνατοὶ περιέπουσιν αὐτοῦ τὴν κλίνην, διὰ τὰς τῶν ἐναντίων ἐπιδρομὰς B τὴν νύμφην φυλάττοντες. Δύο δὲ ῥομφαίας ἐπιφέρονται, τὴν μὲν ἐν τῷ μηρῷ, τὴν δὲ ἐν τῇ χειρί · τὸν ἐλεγκτικὸν λόγον, καὶ τὸν κεκρυμμένον καὶ μυστικόν · καὶ τὸν μὲν ἐλεγκτικὸν ἐν προχείρῳ, τὸν δὲ μυστικὸν, ἐν ταμιείῳ ἔνδον ἐν τῷ κολεῷ [68].

Vers. 9, 10. *Ferculum fecit sibi rex Salomo de lignis Libani. Columnas ejus fecit argentum, et reclinatorium ejus aurum : ascensus ejus purpureus, intimum ejus lapidibus constratum, charitatem a filiabus Hierosolymæ.* Ferculum hic rursus sanctos intelligamus apostolos, qui nomen Domini in conspectu gentium, et regum, et filiorum Israel portarunt. Nam de beato Paulo Christus ad Ananiam : « Vade, inquit, quia vas electionis est mihi iste, ut C portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel [l]. » Quin etiam divinus ipse Paulus clara voce : « An experimentum, inquit, quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi [m] ? » Hos etiam equos nominat beatus Habacuc : « Ascendes, inquiens, super equos tuos, et equitatio tua salus [n]. » Et rursus : « Deduxisti in mare equos tuos turbantes aquas multas [o]. » Mare autem vocat gentes, quæ tunc apostolis prædicantibus commotæ sunt. Quamobrem et increduli dicebant de illis : « Hi qui orbem concitant, etiam huc venerunt, quos suscepit Jason [p]. » Quos ergo Habacuc equos appellavit, hos ferculum in Cantico canticorum vocari reperimus. « Fecit igitur sibi ferculum rex Salomo **87** de lignis Libani. » Libanum sæpenumero D divina Scriptura appellat Hierosolymam et multitudinem Judæorum : quod in proœmiis sermonis ex propheticis scriptis indicavimus. Quoniam igitur ex illis beati Apostoli genus duxerunt, idcirco ferculum de lignis Libani constructum dicitur. At « columnas ejus, inquit, fecit argentum. » Ipsos etiam columnas appellatos invenimus. Nam beatus

θ', ι'. *Φορεῖον [69] ἐποίησεν ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς Σολομὼν ἀπὸ ξύλων [70] τοῦ Λιβάνου. Στύλους αὐτοῦ ἐποίησεν ἀργύριον, καὶ τὸ ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρυσίον [71]· ἐπίβασις [72] αὐτοῦ πορφυρᾶ· ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον · ἀγάπην ἀπὸ θυγατέρων Ἱερουσαλήμ [73].* Πάλιν ἐνταῦθα φορεῖον τοὺς ἁγίους νοήσωμεν ἀποστόλους, βαστάσαντας τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ · καὶ γὰρ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦτο τῷ Ἀνανίᾳ φησὶν ὁ Χριστός · « Πορεύου ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραήλ. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θεσπέσιος Παῦλος βοᾷ · « Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ ; » Τούτους δὲ καὶ ἵππους ὁ μακάριος Ἀββακοὺμ ὀνομάζει · « Ἐπιβήσῃ γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία. » Καὶ πάλιν · « Ἐπεβίβασας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου, ταράσσοντας ὕδατα πολλά. » Θάλασσαν δὲ καλεῖ τὰ ἔθνη, ἃ τότε τῶν ἀποστόλων κηρυττόντων διεταράττετο · διὸ καὶ οἱ ἀπιστοῦντες περὶ αὐτῶν ἔλεγον · « Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνταῦθα πάρεισιν, οὓς ὑποδέδεκται Ἰάσων. » Οὓς ὁ Ἀββακοὺμ τοίνυν ἵππους ὠνόμασε, τούτους φορεῖον ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἀσμάτων προαγορευομένους εὑρίσκομεν. « Ἐποίησε τοίνυν ἑαυτῷ φορεῖον ὁ βασιλεὺς Σολομὼν ἀπὸ ξύλων [74] τοῦ Λιβάνου. » Λίβανον τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν Ἰουδαίων πληθὺν, ἡ θεία πολλάκις προσαγορεύει Γραφὴ καὶ τοῦτο ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ λόγου ἐκ προφητικῶν [75] ἀπεδείξαμεν συγγραμμάτων. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐξ ἐκείνων κατῆγον τὸ γένος οἱ μακάριοι ἀπόστολοι,

[k] Exod. xxiii, 12. [l] Act. ix, 15. [m] II Cor. xiii, 3. [n] Habac. iii, 8. [o] Ibid. 15. [p] Act. xvii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[68] κολεῷ. In cod. sequitur Pselli interpretatio. [69] φορεῖον. *Hebr.* אפריון vox peregrina, quam nonnulli a Græco φορεῖον derivant, et de lectica gestatoria explicant. [70] ξύλων. cod. suppl. [71] Rec. lectio est χρύσεον. [72] ἐπίβασις. *Hebr.* currus. [73] ἐντὸς — Ἱερουσ. *Hebr.* medium ejus constratum est amore, propter filias Hierosolymæ. [74] cod. ξύλου. [75] προφ. cod. præm. τῶν.

Digitized by Google

εἰκότως φησὶ τὸ φορεῖον ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου κατεσκευάσθαι. Τοὺς δὲ στύλους αὐτοῦ, φησὶν, ἐποίησεν ἀργύριον. Εὑρίσκομεν δὲ αὐτοὺς καὶ στύλους ὀνομαζόντας· ὁ γὰρ μακάριος Παῦλος Γαλάταις γράφων φησί· « Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν. » Φασὶ δὲ καὶ τὸ ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρυσίον εἶναι. Δηλοῖ δὲ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ᾧ ὁ θεῖος ἐπαναπαύεται λόγος. « Ἐπίβασις αὐτοῦ πορφυρᾶ[76]· » τοῖς μὲν γὰρ ἀρχομένοις τὸ βασιλεύεσθαι πρέπει, τοῖς δὲ τετελειωμένοις νυμφοστολεῖσθαι. Καὶ ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον· μαργαρίταις γὰρ ἔοικε, καὶ λίθοις τιμίοις, τὰ θεῖα λόγια, κατὰ τὸν εἰπόντα προφήτην· « Τὰ κρίματα Κυρίου ἀληθινὰ, δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν. » Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ ἐπεθύμησα[77] τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυσίον καὶ τοπάζιον. » Καὶ « Ἡ βασιλεία δὲ τῶν οὐρανῶν ἔοικε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ἐμπόρῳ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας. » Καὶ ἀλλαχοῦ δέ φησι· « Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων[78]. » Τοιοῦτον εἶναι τὸ φορεῖον τοῦ βασιλέως Σαλὴμ εἰς θεωρίαν ἐξελθεῖν τοῦ νυμφίου, ἰδεῖν[80] τὸν

A Paulus ad Galatas scribens ; « Petrus, inquit, et Jacobus, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos ad gentes iremus, ipsi autem ad circumcisionem [q]. » « Reclinatorium ejus aurum dicunt esse. » Est autem evangelica prædicatio, in qua divinum verbum conquiescit. « Ascensus ejus purpureus. » Rudes enim regi par est : perfectos autem, ut sponsam ornari. « Et intimum ejus lapidibus constratum. » Margaritis enim et lapidibus pretiosis divina eloquia sunt similia, juxta Prophetam, qui dixit : « Judicia Domini vera, justificata ad unum omnia : desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum [r]. » Et rursus : « Ecce concupivi mandata tua super aurum et topazium [s]. » Et « Re-

B gnum cœlorum, ut Dominus ait, simile est homini negotiatori, quærenti bonas margaritas [t]. » Et alibi : « Ne projiciatis margaritas vestras ante porcos [u]. » Cum ejusmodi esse regis ferculum declaraverint, filias Hierosolymæ cohortantur, **88** ut ad spectandum sponsum egrediantur, et coronam illi impositam conspiciant, et dicunt :

προκείμενον αὐτῷ στέφανον, καί φασιν·

ια'. *Ἐξέλθετε, καὶ ἴδετε Σολομὼν, θυγατέρες Σιὼν, ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ.* Δηλοῦσι δὲ, ἵνα συντόμως καὶ σαφῶς τὴν ἑρμηνείαν προσαγάγωμεν τὸ μῆκος φυγόντες· « Ὦ θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ καὶ Σιών. » Σιὼν δὲ πάλιν τὴν ἐπουράνιον ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· « Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ[81] ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει[82], καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. » — « Ὑμεῖς τοίνυν, φασὶν, ὦ θυγατέρες Σιὼν καὶ Ἱερουσαλὴμ, ἐξέλθετε, καὶ ἴδετε· » ἀμήχανον γὰρ ἡμᾶς[83] ἰδεῖν μὴ ἔξω τῶν βιωτικῶν γενομένους πραγμάτων. Βλέπετε τὸν βασιλέα τὴν ἀγάπην ἐστεφανωμένον· οὕτως γὰρ ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. Οὕτως ἠγάπησε[84] τὸν κόσμον, ὅτι ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος· καὶ ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Διό φησι· « Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς δύναται δεῖξαι, ἵνα τις θῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Οὕτω τοίνυν ἐστεφάνωσεν αὐτὸν[85] ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Μητέρα δὲ τὴν Ἰουδαίαν[86] καλεῖ κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, ἥτις αὐτῷ

VERS. 11. *Egredimini, et videte, filiæ Sionis, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater ejus, die desponsationis ipsius, et die lætitiæ cordis ejus.* Significant autem, ut breviter et dilucide, orationis prolixitatem fugientes, in explanatione progrediamur : « O filiæ Hierosolymæ et Sionis. » Sionem autem rursus cœlestem nos docuit beatus

C Paulus : « Sed accessistis, inquiens, ad Sionem montem, et civitatem Dei viventis, Hierosolymam cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui descripti sunt in cœlis [v]. » — « Vos igitur, inquiunt, o filiæ Sionis et Hierosolymæ, egredimini, et videte » (neque enim possumus videre, nisi ab occupationibus hujus vitæ recesserimus), regem charitate coronatum aspicite. « Sic enim dilexit mundum, ut, cum in forma Dei esset, non rapinam sit arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniverit, formam servi accipiens [x]. » Ita dilexit mundum,

D ut tanquam ovis ad occisionem ductus sit, et sicut agnus coram tonsore suo obmutuerit [y] : et redemerit nos a maledicto legis, factus pro nobis maledictum [z]. « Itaque, majorem hac, inquit, charitatem nemo potest ostendere, quam ut quis ponat animam suam pro amicis suis [a]. » Sic ergo coronavit eum mater ejus. Matrem appellat Judæam, quantum pertinet ad ejus humanitatem, quæ hanc

[q] Galat. II, 9. [r] Psal. XVIII, 10, 11. [s] Psal. CXVIII, 127. [t] Matth. XIII, 45. [u] Matth. VII, 6. [v] Hebr. XII, 22, 23. [x] Philipp. II, 6, 7. [y] Isa. LIII, 7. [z] Galat. III, 13. [a] Joan. XV, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[76] cod. πορφύρα. [77] Ἰδοὺ ἐπεθ. Supra, t. I, p. 1470. διὰ τοῦτο ἠγάπησα. [78] χοίρων. In cod. sequitur expositio Pselli. [79] ἀποδ. cod. φήσαντες. [80] ἰδεῖν. cod. præm. καί. [81] τὴν — Ἱερουσαλήμ. Des. in cod. [82] καὶ — πανηγύρει. Des. in cod. [83] cod. ὑμῶν. [84] ἠγάπησε. cod. præm. γάρ. [85] αὐτόν. Des. in cod. [86] cod. Ἰουδαίων.

Digitized by Google

illi invita coronam imposuit. Spinis enim illum contemptus causa **89** coronavit. Ipse vero per spinas suscepit diadema charitatis. Sponte enim ignominiam pertulit, atque ultro ad mortis cruciatus accessit. Quamobrem desponsationis diem illum vocavit, et diem lætitiæ cordis ejus. Illo enim die nuptiarum communio facta est. « Nam post cœnam, inquit, cum sumpsisset panem, et gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis, dicens : Accipite, comedite ex eo omnes : hoc enim est corpus meum, quod pro vobis frangitur ad remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem [b]. » Edentes igitur sponsi membra, et bibentes ejus sanguinem, nuptialem ipsius communionem assequuntur. Idcirco sponsi ministri filias Sionis et Hierosolymæ cohortantes, Egredimini, inquiunt, et videte charitatis ejus diadema, quo decoravit eum præter sententiam suam Judæa, quæ illum genuit, et coronavit illum, die desponsationis ipsius. Postquam hæc ita sunt ab illis dicta, sponsus rursus cum sponsa colloquens dicit :

A τοῦτον ἄκουσα τὸν στέφανον δέδωκεν. Αὕτη μὲν γὰρ αὐτὸν ἐστεφάνωσε ταῖς ἀκάνθαις, ὡς ἀτιμάζουσα· αὐτὸς δὲ διὰ τῶν ἀκανθῶν τὸν τῆς ἀγάπης ἐδέξετο στέφανον. Ἐκὼν γὰρ τὴν ἀτιμίαν ὑπέφερε, καὶ ἐθελοντὶ τῷ πάθει προσήρχετο· διὸ καὶ νυμφεύσεως ἡμέραν ἐκείνην ἐκάλεσε, καὶ ἡμέραν εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. Κατ' ἐκείνην γὰρ τὴν ἡμέραν ἡ τοῦ γάμου γέγονε κοινωνία. « Μετὰ γὰρ τὸ δεῖπνον λαβὼν, φησὶν, ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων· Λάβετε, φάγετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Οἱ τοίνυν ἐσθίοντες τοῦ νυμφίου τὰ μέλη, καὶ πίνοντες αὐτοῦ τὸ αἷμα, τῆς γαμικῆς αὐτοῦ τυγχάνουσι κοινωνίας. Διὰ τοῦτο B τὰς θυγατέρας Σιὼν καὶ Ἱερουσαλὴμ προτρέπουσιν οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι, ὅτι Ἐξέλθετε, καὶ ἴδετε τὸν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ στέφανον, ᾧ κατεκόσμησεν αὐτὸν παρὰ γνώμην ἡ τεκοῦσα αὐτὸν Ἰουδαία, καὶ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς νυμφεύσεως αὐτοῦ [87]. Τούτων οὕτως ὑπ' ἐκείνων εἰρημένων, πάλιν ὁ νυμφίος τῇ νύμφῃ διαλεγόμενός φησιν·

CAPUT IV.

Vers. 1. *Ecce pulchra es, propinqua mea : ecce pulchra es. Oculi tui columbæ, præter silentium tuum.* Sponsæ iterum admirans pulchritudinem, « Ecce, inquit, pulchra es. » Tum formam ejus per singulas partes describit. Atque oculos quidem appellat columbas, spiritualem eorum commendans C contemplationem : quod non aspirent ad ea quæ sensibus subjecta sunt, sed quæ sursum sunt quærant, « ubi Christus est, ut inquit Paulus, in dextera Dei sedens [c]. » **90** Admiratur præterea silentium ejus opportunum, quod quidem invenimus etiam a priscis commendari. Quamobrem et in Psalmis audimus : « Apposui custodiam ori meo, cum consisteret peccator adversus me. Et paullentes dicimus [d] : « Appone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ circa labia mea [e]. » Et Dominum apud Isaiam [f] invenimus non aperientem os suum in afflictione sua : quippe qui, ut evangelica etiam refert historia, cum a Pilato interrogaretur, nihil respondebat. Laudat ergo sponsus sponsæ silentium tempestivum, quo quidem ipse D quoque in tempore usus est. Laudat autem ipsius etiam crines, admiratur et dentes, atque ait :

Capillamentum tuum sicut greges caprarum, quæ revelatæ sunt de Galaad. (Vers. 2.) *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, quæ omnes gemellos habent fetus, et sterilis non est inter eas.* Neque per capillos capilli sunt intelli-

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α'. *Ἰδοὺ εἶ καλὴ, ἡ πλησίον μου· ἰδοὺ εἶ καλὴ· ὀφθαλμοί σου περιστεραί, ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου* [88]. Τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκπληττόμενος δεύτερον λέγει τό· « Ἰδοὺ εἶ καλή. » Εἶτα κατὰ μέρος αὐτῆς διαγράφει τὴν ὥραν· καὶ τοὺς μὲν ὀφθαλμοὺς ὀνομάζει περιστερὰς, τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἐπαινῶν θεωρίαν· καὶ ὅτι οὐ περὶ τὰ αἰσθητὰ κεχήνασιν, ἀλλὰ τὰ ἄνω ζητοῦσιν, « οὗ ὁ Χριστός ἐστι, κατὰ τὸν Παῦλον, ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. » Θαυμάζει δὲ αὐτῆς καὶ τὴν εὔκαιρον σιωπήν. Εὑρίσκομεν γὰρ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἀνδράσι ταύτην ἐπαινουμένην· διὸ καὶ ἐν Ψαλμοῖς ἀκούομεν· « Ἐθέμην φυλακὴν τῷ στόματί μου ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου. » Καὶ ψάλλοντες λέγομεν· « Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χείλη μου. » Καὶ τὸν Κύριον εὑρίσκομεν, κατὰ τὴν Ἡσαΐου προφητείαν, οὐκ ἀνοίγοντα αὐτοῦ τὸ στόμα ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, καὶ, κατὰ τὴν τῶν Εὐαγγελίων ἱστορίαν, ἐρωτώμενον ὑπὸ Πιλάτου, καὶ μὴ ἀποκρινόμενον. Ἐπαινεῖ τοίνυν τῆς νύμφης ὁ νυμφίος τὴν εὔκαιρον σιωπὴν, ἅτε δὴ καὶ αὐτὸς εἰς καιρὸν ταύτῃ [89] χρησάμενος [90]. Ἐπαινεῖ δ' αὐτῆς καὶ τρίχας· θαυμάζει καὶ τοὺς ὀδόντας, καί φησι·

Τρίχωμά σου, ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἳ ἀπεκαλύφθησαν [91] *ἀπὸ τῆς Γαλαάδ.* (β') *Ὀδόντες σου, ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων, αἳ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, αἳ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἄτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.* Οὕτε δὲ τρίχας τὰς τρίχας [92]

[b] Matth. xxvi, 26; Marc. xiv, 22; Coll. I Cor. ii, 24. [c] Coloss. iii, 1. [d] Psal. xxxviii, 2. [e] Psal. cxl, 3. [f] Isa. liii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[87] αὐτοῦ. In cod. sequitur Pselli interpretatio. [88] ἐκτὸς — σου. *Hebr.* inter capillos tuos, s. comam tuam. Ita quoque vers. 3. [89] εἰς καιρὸν ταύτῃ. cod. εὔκαιρον τοῦτο. [90] χρησάμενος. In cod. sequitur Pselli interpretatio. [91] α' ἀπεκαλ. *Hebr.* quæ ascendunt. (Alii, quæ aquatum eunt.) [92] τὰς τρίχας. Abest a cod.

Digitized by Google

νοητέον, οὔτε ὀδόντας τοὺς ὀδόντας· ἀλλὰ τρίχας μὲν τὸ οἱονεὶ περιττὸν καὶ σωματικὸν τῆς νύμφης· νεκραὶ γὰρ αἱ τρίχες, καὶ ἀναίσθητοι· δηλοῖ δὲ, ὅτι Καὶ ἐν οἷς ἀνάγκη τοῖς ἀνθρωπίνοις ἐπιμίγνυσθαι πράγμασι, καὶ ἐν ἐκείνοις τὸ ἐπαινετὸν ἔχεις, καὶ κόσμιον, καὶ ἔοικας τῇ ἀγέλῃ τῶν αἰγῶν, τῇ ἐν τῷ ὄρει Γαλαὰδ νεμομένῃ, καὶ διὰ τὸ ὕψος τοῦ ὄρους ἐπισήμῳ γινομένῃ. Περὶ δὲ τούτου τοῦ ὄρους ὁ προφήτης Ἱερεμίας φησί· « Μὴ ῥητίνη οὐκ ἔστιν ἐν Γαλαὰδ, ἢ ἰατρὸς οὐκ ἔστιν[93] ἐκεῖ; » Καὶ ζητητέον, μήποτε τὴν τῶν αἰγῶν ἀγέλην τοὺς ἐξ ἁμαρτίας τῇ μετανοίᾳ προστόντας, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ Γαλαὰδ ὄρει νεμομένους, ἵνα φαρμάκων θεραπευτικῶν καὶ ἰατρείας τύχωσιν, ἐνταῦθα ὁ λόγος αἰνίττεται, καὶ δηλοῖ ὅτι τὰ εὐτελῆ τῆς νύμφης, καὶ τὰ ἔσχατα αὐτῆς μόρια, καὶ τὰ οἱονεὶ νεκρὰ καὶ ἀναίσθητα, τοῖς ἐκείνης τῆς ἀγέλης παραβάλλεται κατορθώμασιν. Οἱ ὀδόντες σου δὲ οὕτως εἰσὶ καθαροὶ, καὶ πάσης περιττῆς διαλέξεως ἀπηλλαγμένοι, εὐτραπελίας τε καὶ μωρολογίας, ψευδολογίας τε καὶ αἰσχρολογίας, ὡς ἐοικέναι ταῖς ἀγέλαις τῶν κεκαρμένων, καὶ τὸ περιττὸν ἀποθεμένων, αἳ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ. Ἡγοῦμαι δὲ τὰς τῶν κεκαρμένων ἀγέλας τοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἁμαρτίαν ἀποκειραμένους, « Καὶ τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καθαρθέντας, παραδηλοῦν τὸν νυμφίον· οὕτως γὰρ, φησὶ, διέμεινας καθαροὺς ἔχουσα τοὺς ὀδόντας, καὶ ῥύπου λόγων πονηρῶν ἀπηλλαγμένους, ὡς ἐοικέναι σε τοῖς ἀρτίως τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος ἠξιωμένοις. Ἐκεῖναι δὲ αἱ ἀγέλαι πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς· οὐ γὰρ ἀπεικάζω σε τοῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα παλινδρομοῦσι πρὸς τὴν κακίαν· ἀλλὰ τοῖς τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς φυλάττουσι δωρεὰν, καὶ τὴν διπλῆν ἀρετὴν γεννῶσι, τήν τε ἐν θεωρίᾳ, τήν τε ἐν πράξει. Οὕτως ταῦτα τῆς νύμφης ἐπαινέσας τὰ μόρια, ἐπὶ λοιπὰ[94] χωρεῖ, καί φησιν·

γ'. *Ὡς σπαρτίον κόκκινον χείλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὡραία.* Διὰ τοῦ κοκκίνου σπαρτίου ἀναμιμνήσκει αὐτὴν τῆς τὸν τύπον αὐτῆς πληρωσάσης ἐν Παλαιᾷ Διαθήκῃ Ῥαὰβ τῆς πόρνης. Καὶ γὰρ ἐκείνη τοὺς ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κατασκόπους ἀποσταλέντας ὑποδεξαμένη, δι' αὐτῶν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξία γεγένηται· καὶ ἐκείνη δὲ σημεῖον ἔλαβε τῆς σωτηρίας τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον· τοῦτο διὰ τῆς θυρίδος χαλάσαι προσταχθεῖσα, ἵνα τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν πόλιν εἰσελθυθότων, φανὲν τὸ σημεῖον τῶν ἀναιρούντων αὐτὴν ἀπαλλάξῃ, καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῇ προξενίσῃ. Τοῦτο τὸ σημεῖον ὁ νυμφίος ἐν τῷ στόματι τῆς νύμφης, οἷον ἐν τῇ θυρίδι κείμενον θεωρεῖ, καί φησιν· « Ὡς σπαρτίον κόκκινον χείλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὡραία. » Ἐδέξατο γὰρ τὴν ἀπὸ τοῦ αἵματός μου βαφὴν, καὶ προφέρει λόγους ἀληθείας, οἷόν τινι σπαρτίῳ τοὺς ἀκροατὰς ἁλιεύοντάς

A gendi, neque pro dentibus dentes. Sed capilli ea quodammodo significant, quæ in sponsa haud ita sunt necessaria, quæque ad corpus pertinent. Vita enim capilli et sensibus carent. Quasi dicat, In negotiis etiam humanis, in quibus nen possumus non implicari, te laudabiliter decoreque geris : caprarumque gregi videris similis, qui pascitur in monte Galaad, et propter montis altitudinem insignis est. Hoc autem de monte Jeremias propheta, « Nunquid resina, inquit, non est in Galaad, aut medicus non est ibi [e] ? » Et inquirendum **91** est, num forte per caprarum gregem intelligantur ii, qui ex peccato resipiscunt, et ad pœnitentiam accedunt, atque idcirco pascuntur in monte Galaad, ut medicamenta salutaria et curationem conse-

B quantur : ut sponsæ partes abjectæ, postremæque, et quodammodo mortuæ ac sensu carentes illius gregis dotibus comparentur. Dentes vero tui adeo puri, ab omni superflua disputatione, atque jocis, et scurrilitate, et mendacio, verborumque obscenitate mundi, atque integri sunt, ut similes videantur gregibus tonsarum, quæ, eo quod supervacaneum erat rejecto, ascenderunt de lavacro. Arbitror autem a sponso per tonsarum greges eos indicari, qui per baptisma recisis peccatis, « Et lavacro aquæ in verbo, » ut beatus ait Paulus [h], mundati sunt. Sic enim puris, inquit, dentibus exstitisti, et ab omni verborum sorde purgatis, ut eorum videaris similis, qui recens salutari baptismate digni

C sunt habiti. Porro omnes illi greges gemellos fetus habent, et sterilis non est in eis : ne te illis videar comparare, qui post salutiferum baptisma rursus ad malitiam* redeunt : sed iis qui datam sibi gratiam custodiunt, duplicemque tum contemplationis, tum actionis virtutem pariunt. His ergo sponsæ partibus collaudatis, ad reliquas progreditur, et ait :

D Vers. 3. *Sicut funiculus coccineus labia tua, et eloquium tuum decorum.* Per funiculum coccineum sponsæ redigit in memoriam Rhaab meretricem, quæ figuram ejus gerebat **92** in Veteri Testamento. Etenim cum speculatores missos a Josua filio Nave suscepisset, per illos æterna salute digna effecta est : habuitque ipsa quoque salutis signum funiculum coccineum, quem e fenestra suspensum dimittere jussa est, ut Israelitis in urbem ingressis signum id apparens illam a cæde liberaret, ejusque saluti consuleret [i]. Signum hoc sponsus in ore sponsæ, tanquam in fenestra collocatum intuetur : et « Sicut funiculus coccineus, inquit, labia tua, et eloquium tuum decorum. » Duxit enim colorem ex sanguine meo, et verba profert veritatis, quibus tanquam funiculo quodam capiuntur auditores, et vinciuntur. Nam eloquium tuum decorum eos de-

[e] Jerem. VIII, 22. [h] Ephes. V, 26. [i] Josue II, 18 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[93] Infra, l. c. leg. ἰατροὶ οὐκ εἰσίν. [94] λοιπά. cod. præm. τά.

Digitized by Google

mulcet, et retinet, nec discedere permittit, sed labiis tuis cogit inhærere. Laudat ipsius etiam genas vultus, dicens : « Sicut cortex mali punici genæ tuæ, extra silentium tuum. » Significat autem sponsæ ruborem illi insitum ex verecundia, propter quam tempestiva utitur taciturnitate, celans opportune arcanos mysteriorum sermones, quemadmodum cortex mali punici grana contegit.

VERS. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est in Thalphioth. Mille clypei pendent super eam, omnia jacula fortium.* Pro *Thalphioth*, Aquila posuit *propugnacula* ; Symmachus autem *altitudines*. Quemadmodum igitur, inquit, turris a David ædificata, superat propugnacula, in quibus constructa **93** est, sublimisque exstat, atque conspicua : ita collum tuum excelsum est et sublime, altaque circumspicit et contemplatur. Neque enim brutorum more pronum in terram despicit, neque in ventrem vergens sues imitatur : sed erectum atque arduum est, et mille clypeos gerit, atque fortium omnium jacula. Hic autem numerus non de determinato intelligendus est, sed pro qualibet multitudine positus est. Habet collum tuum, quod caput tuum et faciem sustinet, omnes aliorum doctrinas, improprie jacula dictas, quibus cunctos adversarios superas. Habet item clypeos multos, quibus protegeris, et ignita mali tela exstinguis [i]. Munita enim es spiritus armatura, et facile hostes vulneras, cum omnibus fortium sagittis abundes : eosque modo per prophetas, modo per apostolos redarguis, atque ipsorum retegis imbecillitatem.

VERS. 5, 6. *Duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreæ, qui pascuntur in liliis. Donec aspiret dies, et motæ fuerint umbræ.* Hæc intelligimus eodem pacto, quo superiora, ut per ubera rursus doctrinæ fontes intelligamus, qui singulis ætatibus congruentia subministrent, aliis quidem lac, aliis autem solidum cibum. Et idcirco hinnulis capreæ ubera sponsæ dicit esse similia, acute intuendi et contemplandi vim ipsorum admirans. Hinnulos autem dicit capreæ, quoniam, ut beatus inquit Paulus : **94** « Nunc cognoscimus ex parte, tunc autem cognoscemus, sicut et cogniti sumus [k]. » Et quia nunc ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus, hinnuli capreæ vocantur doctrinæ ubera. « Cum autem quod perfectum est venerit, tunc destruetur id quod ex parte est [l]. » Hos quoque dicit inter lilia pasci, hoc est herbam odorifetε καὶ δεσμοῦντας· κατακηλεῖ γὰρ αὐτοὺς ἡ ὡραία σου λαλιὰ, καὶ καταθέλγει, καὶ ἀναχωρεῖν οὐκ ἐᾷ, ἀλλὰ τοῖς σοῖς χείλεσι προσεδρεύειν βιάζεται. Ἐπαινεῖ αὐτῆς καὶ τὸ μῆλον τῆς ὄψεως· « Ὡς λέπυρον[95] γὰρ, φησὶ, τῆς ῥοᾶς μῆλόν σου[96], ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου. » Σημαίνει δὲ τὸ ἐξ αἰδοῦς ἐρύθημα ἐγγινόμενον αὐτῇ· δι' ἣν καὶ εὐκαίρως σιωπᾷ[97], κρύπτουσα εὐκαίρως τοὺς μυστικωτέρους λόγους, ὡς λέπυρον τῆς ῥοᾶς τοὺς κόκκους[98].

δ'. Ὡς πύργος Δαβὶδ ὁ τράχηλός σου, ὁ ᾠκοδομημένος εἰς Θαλφειώθ[99]. Χίλιοι θυρεοὶ κρέμανται ἐπ' αὐτὸν, πᾶσαι βολίδες[1] τῶν δυνατῶν. Τὸ δὲ Θαλφειὼθ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐπάλξεις ὠνόμασεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὕψη. Καθάπερ τοίνυν, φησὶν, ὁ ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ οἰκοδομηθεὶς πύργος ὑπερέχει τὰς ἐπάλξεις, ἐφ' ὧν ᾠκοδόμηται, καὶ ὑψηλός ἐστι[2], καὶ περιφανὴς, οὕτως ὁ σοὶ τράχηλος ὑψηλός ἐστι, καὶ μετέωρος, τὰ ἄνω περισκοπῶν, τὰ ἄνω περιπολῶν. Οὐ γὰρ κέχηνεν εἰς γῆν τοῖς ἀλόγοις παραπλησίως, οὐδὲ εἰς γαστέρα νένευκε, τοὺς χοίρους μιμούμενος, ἀλλὰ[3] μετάρσιός ἐστι, καὶ μετέωρος, καὶ χιλίους θυρεοὺς φέρων, καὶ πάσας τῶν δυνατῶν τὰς βολίδας. Ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἐπὶ ῥητῆς ποσότητος, ἀλλ' ἐπὶ πλήθους τέτακται· ἔχει γὰρ ὁ τράχηλός σου, ὁ τὴν κεφαλήν σου φέρων καὶ τὸ στόμα, πάσας[4] τὰς τῶν ἄλλων διδασκαλίας, τροπικῶς βολίδας ὀνομαζομένας, αἷς τοὺς ἐναντίους ἅπαντας καταγωνίζῃ. Ἔχει καὶ θυρεοὺς πολλοὺς, οἷς περιφράττῃ, καὶ τὰ πεπυρωμένα τοῦ πονηροῦ ἀφεννύεις βέλη· περίκεισαι γὰρ τὴν παντευχίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ῥᾳδίως τιτρώσκεις τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, πάσας τῶν δυνατῶν τὰς βολίδας ἔχουσα· καὶ νῦν μὲν αὐτοὺς διὰ προφητῶν, νῦν δὲ διὰ τῶν ἀποστόλων[5] ἐλέγχουσα, καὶ γυμνοῦσα αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν[6].

ε', ζ'. Δύο μαστοί σου, ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοι δορκάδος, οἱ νεμόμενοι ἐν κρίνοις. Ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί. Ἀκολούθως καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις νοοῦμεν· καὶ ἴσμεν πάλιν μαστοὺς τοὺς τῆς διδασκαλίας κρουνοὺς τοὺς προσφόρως ἑκάστῃ ἡλικίᾳ προσφερομένους, καὶ τοῖς μὲν γάλα προσφέρουσι, τοῖς δὲ τὴν στερεὰν χορηγοῦσι τροφήν. Διὰ τοῦτο καὶ νεβροῖς αὐτοὺς[7] ἀπεικάζει δορκάδος, τὸ ὀξυδερκὲς αὐτῶν καὶ τὸ θεωρητικὸν θαυμάζων. Νεβροὺς[8] δὲ λέγει δορκάδος[9], ἐπειδὴ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « Ἄρτι γινώσκομεν ἐκ μέρους, τότε καὶ ἐπιγνωσόμεθα, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν[10]. » Καὶ ἐπειδὴ νῦν ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν[11], νεβροὶ δορκάδος οἱ τῆς διδασκαλίας προσαγορεύονται μαστοί· « ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ[12] ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Καὶ τούτους δέ φησιν ἐν κρίνοις νέμεσθαι,

[i] Ephes. VI, 16. [k] I Cor. XIII, 12. [l] Ibid. 10.

VARIÆ LECTIONES.

[93] λέπυρον. *Hebr.* ut fissura. [96] μῆλόν σου. *Hebr.* tempus tuum, s. tempora tua. [97] cod. εὔκαιρος σιωπή. [98] κόκκους. In cod. sequitur interpretatio Pselli. [99] εἰς Θαλφ. *Hebr.* ad armamentaria. [1] βολίδες. Repetitur in cod. [2] καὶ ὑψηλός ἐστι. Des. in cod. [3] ἀλλά. cod. addit καί. [4] πάσας. cod. præm. καί. [5] cod. ἀποστολικῶν. [6] ἀσθένειαν. In cod. sequitur interpretatio Pselli. [7] cod. αὐτοῖς. [8] cod. νεβρού. [9] δορκ. cod. præm. καί. [10] ἐκ — ἐπεγνώσθ. Des. in cod. [11] καὶ — προφητεύομεν. Des. ibid. [12] τό. Abest a cod.

Digitized by Google

τουτέστι πόας εὐώδους μεταλαμβάνειν· ἔστι δὲ αὕτη ἡ τοῦ πνεύματος διδασκαλία. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἄνθη νέμειν [12], » φησί· τοὺς γὰρ ἀξιωθέντας ἄνθος γενέσθαι τοῦ πνεύματος οἱ τῆς νύμφης μαστοὶ νέμουσι καὶ ποιμαίνουσι, τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῖς προσφέροντες νάματα, « ἕως διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, » καὶ λήξῃ μὲν τὰ καύματα [13], τουτέστιν ὁ ἐπίπονος βίος· « κινηθῶσι δὲ αἱ σκιαί, » τὰ παρόντα πράγματα, ταῖς σκιαῖς ἀπεικασμένα, ὡς προείρηται. Οὕτως ἐπαινέσας τῆς νύμφης τὰ μέλη, « Πορεύσομαι, φησίν, ἐμαυτῷ πρὸς ὄρος τῆς σμύρνης, καὶ πρὸς βουνὸν τοῦ λιβάνου. » Ἐπειδή, φησίν, οὕτω τυγχάνεις εὐπρεπὴς, οὕτως ὡραία, οὕτω λάμπεις τῷ κάλλει, οὕτως ἐτρώθης τῷ περὶ ἐμὲ φίλτρῳ, καταδέχομαι τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον, καὶ πορεύσομαι ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης· ἀλλὰ πάλιν ἀναστήσομαι, καὶ ἐπανήξω πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ λιβάνου [14]. Καὶ ἤδη δὲ προειρήκαμεν, ὡς μὲν διὰ τῆς σμύρνης τὸν θάνατον παραδηλοῖ, διὰ δὲ τοῦ λιβάνου τὴν θείαν φύσιν. Ζητητέον τοίνυν, τίνος μὲν ἕνεκεν ὄρος μὲν ἐπὶ θανάτου τέθεικεν, ἐπὶ δὲ τῆς θειότητος [15] βουνόν. Ὅτι μέγα, καὶ ἄῤῥητον, καὶ διανοίας ἐστὶν ἀνθρώπων ἀνέφικτον, τὸ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα μὴ ἁρπαγμὸν ἡγήσασθαι, τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν κενώσαντα μορφὴν δούλου λαβεῖν, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενον καὶ σχήματι εὑρεθέντα ὡς ἄνθρωπον [17], ταπεινῶσαι ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Τὸ δὲ εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν ἐπανελθεῖν, καὶ δοξασθῆναι τῇ δόξῃ ᾗ εἶχε πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, οὐκ ἦν μέγα, οὐδὲ ἐπίπονον, ἀλλὰ καὶ λίαν ῥᾴδιον. Διὰ τοῦτο ὄρος μὲν τῆς σμύρνης [18] φησὶ, βουνὸν δὲ τοῦ λιβάνου, δεικνὺς ὅτι τοῦτο μέν ἐστιν εὐπετὲς αὐτῷ, καὶ μάλα ῥᾴδιον, ἐκεῖνο δὲ πρόσαντες διὰ τὸ ἀνθρώπειον [19]. Διὸ καὶ παρ' αὐτὸ γενόμενος τὸ πάθος φησί· Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· » καὶ, « Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. » Ἀλλὰ πάλιν ἐπάγει· « Καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὴν ὥραν ταύτην. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα παραδηλῶν φησι· « Πορεύσομαι ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης, καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ λιβάνου. » Ἑκάτερον γὰρ ἑκὼν ποιῶ, οὐχ ὑπό τινος βιαζόμενος ἢ ἀναγκαζόμενος· « Ἐξουσίαν γὰρ ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Οὐδεὶς γὰρ αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ὑπ' ἐμαυτοῦ, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν [20]. »

ram, quæ est spiritus doctrina, percipere. At Symmachus dixit, « flores pascere. » Eos enim qui facti sunt digni, ut sint spiritus flores, ubera sponsæ, ex quibus doctrinæ latices fluunt, pascunt, et nutriunt : « donec aspiret dies, » et æstus, hoc est vitæ labores, desinant : « et moræ fuerint umbræ, » id est, negotia præsentia, quæ umbris, ut dictum est, comparantur, finem habeant. Ita sponsæ membris collaudatis, « Vadam, inquit, mihi ipsi ad montem myrrhæ, et ad collem thuris. » Quando, inquit, adeo decora es, adeo formosa, adeo pulchritudine excellens, et amoris erga me vulnere sauciata, pro te mortem oppetam, et myrrhæ montem sponte conscendam. Sed iterum surgam, et revertar ad collem thuris. Jam vero supra diximus illum per myrrham mortem significare ; per thus autem naturam divinam. Quærendum est igitur, cur montem, de morte loquens, dixerit ; collem autem de divinitate. Quia illud tam magnum, excelsum, atque **95** arcanum est, ut ab homine animo et cogitatione nequeat comprehendi : eum qui formam Dei habebat, non rapinam arbitratum esse se esse æqualem Deo, sed exinanivisse semetipsum formam servi accipientem, et hominibus similem factum, et habitu inventum ut hominem, humiliasse semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis [m]. Ut autem ad propriam gloriam rediret, et glorificaretur ea gloria, quam habuit antequam mundus fieret [n], id vero nec magnum, nec laboriosum, imo admodum facile fuit. Idcirco montem myrrhæ dixit, collem autem thuris, ut hoc sibi facile demonstraret : illud autem arduum imprimis propter humanitatem. Itaque cum ad mortis cruciatum appropinquaret, « Nunc, inquit, anima mea turbata est [o]. » Et : « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste [p]. » Et rursus subjicit : « Et quid dico ? Pater, salva me ex hora hac : sed propterea veni in horam hanc [q]. » Id hoc etiam loco significans, « Vadam, inquit, mihi ipsi ad montem myrrhæ, et ad collem thuris. » Utrumque enim libens facio, nulla coactus necessitate. « Potestatem enim habeo deponendi animam meam : et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo enim aufert eam a me : sed ego depono eam sponte, ut iterum sumam illam [r]. »

ζ. *Ὅλη καλὴ εἶ, ἡ πλησίον μου, ὅλη καλὴ* [21], *καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί.* Ἔοικε ταῦτα τοῖς τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήμασι· καὶ ἐκεῖνος περὶ τοῦ νυμφίου φησίν· « Ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. » Ἄμωμος

Vers. 17. *Tota pulchra es, propinqua mea, tota pulchra es, et macula non est in te.* Hæc beati Pauli verbis similia sunt, cum de sponso loquens ait : « Ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem **96** maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi, sed ut sit sancta et immaculata [s]. »

[m] Philipp. II, 6-8. [n] Joan. XVII, 5. [o] Joan. XII, 27. [s] Ephes. V, 27. [p] Matth. XXVI, 39. [q] Joan. XII, 27. [r] Joan. X, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[12] ἄνθη νέμειν. Supra, ποιμαίνοντες ἄνθη. Vid. p. 74. n. 4. [13] ἕως — καύματα. Des. in cod. [14] πορεύσομαι — λιβάνου. Hæc in textu τῶν Ο' a Nostro non lecta esse, nescio quibus rationibus adductus statuit Montf. in Hexapl. ad h. l. [15] cod. θεότητος. [17] cod. ἀνθρώπου. [18] cod. τὴν σμύρνην. [19] cod. ἀνθρωπεῖον. [20] αὐτήν. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [21] ὅλη καλή. Nec in textu Hebr. nec in versione τῶν Ο'. repetitur.

Digitized by Google

Immaculata autem et pulchra evasit, quia propinqua sponsi effecta est ; atque ita omnes splendores suscepit, et lucida ex ipsa luce reddita est. Utinam nobis etiam concedatur, ut « revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformemur a claritate in claritatem tanquam a Domino Spiritu [t], » cum quo Patri, una cum sancto Spiritu, gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A δὲ γέγονε καὶ καλὴ ἡ πλησίον τοῦ νυμφίου γενομένη καὶ τὰς ἐκεῖθεν μαρμαρυγὰς δεξαμένη, καὶ φωτοειδὴς ἐκ τοῦ φωτὸς γενομένη [22]. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζομένους τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦσθαι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[t] II Cor. III, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[22] καὶ — γενομένη. Des. in cod.

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

LIBER TERTIUS.

Orandum est nobis, diligenter, inquam, et studiose orandum est, ut oculi nostri columbæ fiant: quibus spiritualiter intuentes, et litteræ velum transvolantes, mysteria recondita dilucide interpretemur. Neque enim aliter fieri potest, ut divinæ Scripturæ, imprimisque Cantici canticorum, intelligentiam consequamur, nisi is, qui scriptoribus illis largitus est inspirationis donum, gratiæ radiis oculos nostros illustret, et sensum reconditum aperiat. Age ergo, auxilio illius, qui revelat mysteria, ut sapiens ait Daniel [u], implorato, ad institutam interpretationem, scripti sequentes ordinem, accedamus. In fine superioris orationis sponsum audivimus sponsæ pulchritudinem sic admirantem, ut singulas ejus partes laudibus efferret, et totam ipsam denique ut immaculatam commendaret. **97** Nullam enim habet maculam, neque rugam, aut aliquid ejusmodi, ut beatus inquit Paulus [v], animarum virtute perfectarum chorus. Hic autem sponsam appellans, vocat eam de Libano,

B Εὐχῆς γὰρ ἡμῖν δεῖ καὶ εὐχῆς ἐπιμελοῦς καὶ σπουδαίας, ἵνα οἱ ἡμέτεροι ὀφθαλμοὶ γένωνται περιστεραὶ πνευματικῶς ὁρῶντες, καὶ ὑπερβαίνοντες τὸ τοῦ γράμματος κάλυμμα, καὶ διαρθροῦντες ἐναργῶς τὰ κεκρυμμένα μυστήρια. Οὔτε γὰρ δυνατὸν ἑτέρως τῆς θείας Γραφῆς καταμαθεῖν τὴν διάνοιαν, διαφερόντως δὲ τοῦ Ἅσματος τῶν ἀσμάτων, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ τοῖς συγγραφεῦσιν ἐκείνοις ἐμπνεύσας τὸ ὀπτικὸν ἡμῶν φωτίσειε, χάριτος ἀκτῖνας πέμψας, καὶ τὸν κεκρυμμένον ὑποδείξειε νοῦν. Φέρε τοίνυν, τὸν ἀποκαλύπτοντα μυστήρια κατὰ τὸν σοφὸν Δανιὴλ ἐπικαλεσάμενοι βοηθὸν, τῆς ἑρμηνείας ἀψώμεθα τοῦ συγγράμματος τὴν ἀκολουθίαν φυλάττοντες. Ἐν μὲν οὖν τῷ τέλει τοῦ πρὸ τούτου συγγράμματος ἠκούσαμεν τοῦ C νυμφίου τῆς νύμφης τὸ κάλλος θαυμάζοντος, καὶ ἑκάστῳ μορίῳ εὐφημίαν προσάγοντος, καὶ μετὰ ταῦτα ὅλην αὐτὴν. ὡς ἄμωμον ἐγκωμιάζοντος [23]· οὐ γὰρ ἔχει σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, τῶν ἐν ἀρετῇ τετελειωμένων ψυχῶν ὁ χορός. Ἐνταῦθα δὲ καλεῖ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου νύμφην προσαγορεύων, καί φησι·

Vers. 8. *Veni*, inquiens, *de Libano, sponsa mea: huc de Libano venies, et transibis a principio fidei, a capite Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Hæc mihi cum illis videntur congruere, quæ in XLIV psalmo ad sponsam dicta sunt: « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui, et domus patris tui: et concupiscet rex speciem tuam, quoniam ipse est

τ'. Δεῦρο [24] *ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη, δεῦρο, ἀπὸ τοῦ Λιβάνου ἐλεύσῃ· καὶ διελεύσῃ* [25] *ἀπ' ἀρχῆς πίστεως* [26], *ἀπὸ κεφαλῆς Σανὶρ καὶ Ἀερμὼν* [27], *ἀπὸ μανδρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων.* Ἐοικέναι δὲ ταῦτά μοι δοκεῖ τοῖς ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ πρὸς τὴν νύμφην εἰρημένοις· « Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυ-

[u] Dan. II, 22. [v] Ephes. V, 27.

VARIÆ LECTIONES.

[23] καὶ — ἐγκωμ. Des. ibid. [24] Δεῦρο. *Hebr.* mecum. [25] διελεύσῃ. *Hebr.* prospicias. [26] ἀπ' ἀρχῆς πίστεως, *Hebr.* de vertice Amana (montis). Sicque Aquila ἀπὸ ἀρχῆς Ἀμανά. [27] Ἀερμών. Alii Ἑρμών.

Digitized by Google

μήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου. » Καὶ γὰρ ἐκεῖ παραίνεσιν αὐτῇ καὶ συμβουλὴν ὁ λόγος προσφέρει, ἐπιλαθέσθαι τε[29] τοῦ λαοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς παρακελεύεται, ὡς οὐκ ἂν ἑτέρως τοῦ βασιλέως τοῦ κάλλους αὐτῆς ἐπιθυμήσοντος, εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο. Λαὸν δὲ αὐτῆς καὶ οἶκον πατρὸς τὰ παλαιὰ ἔθη καλεῖ, περὶ ὧν ὁ μακάριος Παῦλός φησιν· « Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους. Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ ἐπεφάνη· οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς[29], ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος[30] ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐν τούτῳ δὲ[31] τῷ συγγράμματι ἀπὸ Λιβάνου καλεῖ αὐτὴν, καὶ ἀπὸ Σανήρ· διὰ μὲν τοῦ Λιβάνου τὴν εἰδωλολατρείαν σημαίνων, διὰ δὲ τοῦ Σανήρ, ὃ ἑρμηνεύεται λύχνων ὁδὸς, τὴν ἐν νόμῳ πολιτείαν. Λύχνος γὰρ ὁ νόμος, ὁ ἐν νυκτὶ λάμπων· ἥλιος δὲ ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν ἡμέρᾳ φαίνων. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου φησίν· Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ[32] ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Προστίθησι δὲ καὶ τὸ Ἑρμὼν ὄρος, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νόμον παραδηλῶν· φησὶ γὰρ ἐν Ψαλμοῖς ὁ μέγας Δαβίδ· « Ὡς δρόσος Ἑρμὼν ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών, » τουτέστι τὰ τοῦ νόμου διδάγματα, τοῖς ὄρεσι τῆς Σιὼν χορηγούμενα. Ὅρη δὲ νοητέον τοὺς ἐν ἀρετῇ τελείους, ὡς ὑψηλοὺς καὶ ἐπισήμους[33], καὶ κατὰ τὸ φρόνημα τὸ θεῖον ὑπερανεστηκότας. Καλεῖ τοιγαροῦν ὁ νυμφίος τοὺς μὲν ἀπὸ Λιβάνου, ὡς εἰδώλοις προσεδρεύειν δεδιδαγμένους· τοὺς δὲ ἀπὸ Σανὴρ καὶ Ἑρμὼν, ὡς τοῦ νόμου τὴν δρόσον δεχομένους, καὶ ὑπὸ τῶν θείων ἐντολῶν φωτιζομένους. Τούτοις ἐπάγει· « Ἀπὸ μανδρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων· » μάνδρας μὲν λεόντων τοὺς θρασυτάτους καὶ μανικωτάτους Ἰουδαίους προσαγορεύων· παρδάλεις δὲ τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς, οἳ τῇ ποικιλίᾳ τῶν λόγων, καὶ τῇ τεχνολογίᾳ τῶν σοφισμάτων, τὴν ψευδολογίαν συγκαλύπτοντες, πιθανὴν τοῖς ἀνοήτοις ἀπέφαινον. Οὕτω καλέσας τὴν νύμφην, καὶ συναγαγὼν αὐτὴν ἀπὸ τῶν διαφόρων ὀρῶν, καὶ διὰ τῆς πίστεως αὐτῇ τὴν σωτηρίαν πραγματευσάμενος, καὶ τὸ ἐντεῦθεν αὐτῇ γενόμενον θεασάμενος κάλλος, φησὶ πρὸς αὐτήν·

θ'. *Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς*[34]. *ἀδελφή μου νύμφη, ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐν ἑνὶ ἀπὸ*[35] *τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἐν ἑνὶ ἐνθέματι τραχήλου*[36] *σου.* Τὸ δὲ, « ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, » ὁ Σύμμαχος, « ἐθάρσυνας, » ἔφη. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οἱ μὲν δύο ὀφθαλμοί σου θαυμαστοὶ, καὶ πνευματικοὶ, καὶ περιστεραὶ εἰκότως προσ-

A Dominus tuus [x]. » Nam ibi quoque monetur sponsa, eique datur consilium, ut obliviscatur populi sui et domus patris sui : aliter enim sponsum, nisi id fecerit, nulla ratione pulchritudinem ejus concupiturum. Porro populum ejus et domum patris appellat antiquos mores, de quibus beatus Paulus : « Eramus enim, inquit, aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odio digni, odientes nos invicem. Cum autem benignitas et humanitas apparuisset Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum multam suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in **98** nos abunde : » et quæ sequuntur [y]. Hic autem de Libano vocat eam, et de Sanir; per Libanum quidem significans cultum idolorum, per Sanir autem, quod est lucernarum via, rationem vivendi secundum legem. Lucerna enim est lex, quæ noctu fulget : sol autem Christus, ut qui splendet in die. Quapropter et Deus per prophetam : « Timentibus me, inquit, orietur sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus [z]. » Subjicit autem et Hermon montem, per ipsum quoque legem indicans. Nam magnus David in Psalmis : « Sicut ros, inquit, Hermon, qui descendit super montes Sionis [a] ; » hoc est, legis præcepta, quæ super montibus Sionis tradita sunt. Montes autem virtute perfectos viros debemus intelligere, qui excelsi sunt, et insignes, et divino sensu excellunt. Eos igitur sponsus vocat de Libano, qui idolis servire didicerant; illos autem de Sanir et Hermon, qui legis rorem et divinorum mandatorum lumen acceperant. His addit : « De cubilibus leonum, de montibus pardorum. » Leonum quidem cubilia vocat audacissimos et furore insanientes Judæos; pardos autem gentilium sapientes, qui orationis copia et argumentorum artificio contegentes falsitatem, homines rudes ac simplices decipiebant. Cum ita vocasset sponsam, eamque diversis e montibus congregasset, ac per fidem illi salutem tribuisset, pulchritudinem illius inde conceptam intuitus, sic illam alloquitur :

99 Vers. 9. *Vulnerasti cor nostrum, soror mea, sponsa, vulnerasti cor nostrum uno oculorum tuorum, uno torque colli tui.* Illud « vulnerasti nos » Symmachus vertit, « confidentes reddidisti. » Hoc autem dicit : Ambo quidem oculi tui sunt admirandi ac spirituales, et columbæ merito nomi-

[x] Psal. XLIV, 11. 12. [y] Tit. III, 3-6. [z] Malach. IV, 2. [a] Psal. CXXXII, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[29] τε. Ita cod. pro τῆς. [29] ἡμεῖς. Abest a cod. [30] ἀνακ. πνεύματος. cod. ἀνακαινίσεως διὰ Πατρός, aut potius πνεύματος. [31] δέ. Abest a cod. [32] ἥλιος — ἀνατελεῖ. Des. in cod. [33] cod. ἐπιδήμους. [34] ἐκαρδ. ἡμᾶς. Hebr. לבבתני recreasti me. Ita edit. V. ἐθάρσυνάς με. Al. cor abstulisti mihi. [35] ἑνί. cod. μιᾷ, quæ est rec. lectio. [36] cod. τραχήλῳ, pro τραχήλων, ut videtur.

Digitized by Google

nati. Sed alter eorum, qui divina contemplatur, qui philosophatur de Deo, qui recondita mysteria contuetur, cor meum stupore afficit. Et cum omnia colli tui ornamenta suspicio (per hæc autem virtutes eas intelligit, quæ in actione consistunt; collum enim divinorum mandatorum jugum ferens justitiæ sulcos infindit ac dirigit) : cum igitur reliqua virtutum ornamenta in collo tuo splendentia suspicio atque commendo, tum imprimis unum admiror et obstupesco. Ac pulchritudinem suspiciens tum unius torquis tui, tum oculi divina hæc intuentis, amore tuo vulneratus sum. Quæramus autem quidnam sit unum ornamentum illud, quod sponsæ collo circumdatum cæteris antecellit, et discamus a sancto Paulo, qui ait : « Manent fides, spes, charitas, tria hæc; major autem hisce omnibus est charitas [b]. » Et rursus : « Plenitudo autem legis est dilectio [c]. » Et alibi : « Universa lex et prophetæ pendent ex eo : Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut teipsum [d]. » Hunc ergo torquem sponsæ sponsus admiratur. Symmachus enim **100** monile pro ornamento posuit. Ipsius quoque oculum unum ita suspicit, ut alterum minime contemnat. Jam enim utrumque collaudavit. Sed rerum intelligibilium contemplationem sensibilium cognitioni longe anteponendam esse noverat. « Vulnerasti ergo cor meum, » id est, tali oculo prædita, et ejusmodi torque decorata, nos in amorem ac desiderium tui concitasti.

VERS. 10. *Quam pulchræ factæ sunt mammæ tuæ, soror mea, sponsa! Quam pulchra facta sunt ubera tua vino, et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata!* Ex vino enim spirituali, et mystico poculo, majorem hauriunt pulchritudinem ubera tua. Ubera autem esse doctrinæ fontes jam exposuimus. Vestimenta tua sunt ornatissima, eorumque odor omnium aromatum fragrantiam superat. Me enim sponsum induisti, idque antea testatus est Isaias : « Exsultet, inquiens, anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et indumento lætitiæ circumdedit me [e]. » Ista tua vestimenta tantum emittunt suavitatis, ut fragrantia ex illis passim diffusa virtutem legalem, quæ per aromata metaphorice significatur, antecellat. Vocat autem illam non solum sponsam, sed etiam sororem, quandoquidem beatus etiam Paulus dicit : « Ut sit primogenitus inter multos fratres [f]. » Et ipse Dominus cum resurrexisset, mulieribus ad sepulcrum stantibus : « Ite, inquit, dicite fratribus meis [g]; » et Petro : « Ecce præcedo **101**

ἀγορευόμενοι· θάτερος δὲ αὐτῶν ὑπερεκπλήττει με ὁ τὰ θεῖα κατοπτεύων, ὁ θεολογεῖν δεδιδαγμένος, ὁ τὰ κεκρυμμένα ὁρῶν μυστήρια. Καὶ θαυμάζω μὲν πάντας τοὺς κόσμους τοῦ τραχήλου σου· τὴν δὲ πρακτικὴν ἀρετὴν διὰ τούτων αἰνίττεται, ἐπειδὴ ὁ τράχηλος, φέρων τῶν θείων ἐντολῶν τὸν ζυγὸν, ἕλκει καὶ διατέμνει τῆς δικαιοσύνης τὰς αὔλακας· ἐπαινῶ μὲν οὖν καὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἀρετῆς κόσμους ἐν τῷ τραχήλῳ σου λάμποντας, ὑπεράγαμαι δὲ καὶ θαυμάζω τὸν ἕνα, καὶ ἐκπλαγεὶς τὸ κάλλος τοῦ τε ἑνὸς ὁρμίσκου, καὶ τοῦ τὰ θεῖα θεωροῦντος ὀφθαλμοῦ, ἐτρώθην σου τῷ ἔρωτι. Ζητήσωμεν [37] δὲ τίς ἄρα ὁ εἷς ἐκεῖνος κόσμος ἐν [38] τῷ τραχήλῳ περικείμενος καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερέχων, καὶ μάθωμεν παρὰ [39] τοῦ μακαρίου Παύλου, ὅτι « Μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη· τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων [40] πάντων ἡ ἀγάπη. » Καὶ πάλιν· « Πλήρωμα δὲ νόμου ἡ ἀγάπη. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν [41]. » Τοῦτον τοίνυν τὸν ὁρμίσκον τῆς νύμφης ὁ νυμφίος θαυμάζει. Ὁρμίσκον γὰρ ἀντὶ ἐνθέματος ὁ Σύμμαχος τέθεικε. Θαυμάζει δὲ αὐτῆς καὶ τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν, οὐ σκώπτων τὸν ἕτερον· ἀμφοτέροις γὰρ ἤδη τὴν εὐφημίαν προσήνεγκεν· ἀλλὰ τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν θαυμαστοτέραν τῆς τῶν αἰσθητῶν κατανοήσεως ἐπιστάμενος. Τὸ δὲ, ἐκαρδίωσας, ἀντὶ τοῦ, διήγειρας ἡμᾶς πρὸς ἔρωτά σου, καὶ φίλτρον σου· τοιοῦτον ὀφθαλμὸν ἔχουσα, καὶ τοιοῦτον ὁρμίσκον περικειμένη [42].

ι'. *Τί ἐκαλλιώθησαν μαστοί σου [43], ἀδελφή μου, νύμφη [44], τί ἐκαλλιώθησαν μαστοί σου, ἀπὸ οἴνου; καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου [45] ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.* Ἀπὸ γὰρ τοῦ πνευματικοῦ οἴνου [46], καὶ τοῦ μυστικοῦ πόματος, πλείονα εὐμορφίαν οἱ μαστοί σου προσεκτήσαντο· μαστοὺς δὲ τοὺς τῆς διδασκαλίας προείπομεν ἤδη εἶναι κρουνούς. Καὶ ὀσμὴ [47] δὲ τῶν ἱματίων σου πάσης εὐκοσμίας τυγχάνει μεστὴ, καὶ τῶν ἀρωμάτων ἁπάντων εὐωδεστέρα καθέστηκεν· ἐμὲ γὰρ ἐνδέδυσαι τὸν νυμφίον· καὶ μάρτυς Ἡσαΐας προαγορεύων, καὶ λέγων· « Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέθηκέ μοι. » Ταῦτά σου τὰ ἱμάτια τοσαύτην εὐωδίαν ἀφίησιν, ὡς νικᾷν τὴν νομικὴν ἀρετὴν, ἀρώματα τροπικῶς προσηγορευμένην, τὴν ἐκ τῶν σῶν ἱματίων πανταχοῦ διατρέχουσαν εὐοσμίαν. Καλεῖ δὲ αὐτὴν οὐ μόνον νύμφην, ἀλλὰ καὶ ἀδελφὴν [48], ἐπειδὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν· « Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἀναστὰς ταῖς παρὰ τὸ μνημεῖον ἐστώσαις γυναιξί· « Πορευθεῖσαι, φησὶν, εἴ-

[b] I Cor. XIII, 13. [c] Rom. XIII, 10. [d] Matth. XXII, 37-40. [e] Isa. LXI, 10. [f] Rom VIII, 29. [g] Matth. XXVIII, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[37] cod. ζητήσωμαι. [38] ἐν. cod. ὁ. [39] cod. περὶ. [40] τούτων. Abest a cod. [41] cod. ἑαυτόν. [42] περικ. In cod. sequitur interpretatio Pselli. [43] μαστοί σου. *Hebr.* amores tui. [44] νύμφην. cod. suppl. [45] ἱματ. σου. *Hebr.* unguentorum tuorum. [46] οἴνου. Des. in cod. [47] ὀσμή. cod. præm. ἡ. [48] cod. ἀδελφικήν.

Digitized by Google

πατε τοῖς ἀδελφοῖς μου, » καὶ τῷ Πέτρῳ· Ἰδοὺ προάγω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Καὶ ἀδελφὴ τοίνυν ἐστὶν αὐτοῦ [49], καὶ νύμφη, καὶ πλησίον· πλησίον μὲν, κατὰ τὸ, « Ἐκολλήθη ἡ ψυχή μου ὀπίσω σου· » νύμφη δὲ, ὡς παρ' αὐτοῦ τὰ τῆς διδασκαλίας σπέρματα δεχομένη, καὶ τίκτουσα τὸν τῆς εὐσεβείας καρπόν· ἀδελφὴ δὲ ὡς τὴν αὐτὴν αὐτῷ φύσιν περικειμένη κατὰ τὸ ἀνθρώπειον. Ἐπιμένει τοίνυν αὐτῆς διεξιὼν τὸ ἐγκώμιον, καί φησι·

ια'. *Κηρίον ἀποστάζει* [50] *τὰ* [51] *χείλη σου, νύμφη· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου, καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου, ὡς ὀσμὴ Λιβάνου.* Ἀναγκαῖον τούτοις παραθεῖναι τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν τὴν λέγουσαν· « Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς πολλὰ ὄντα ἓν ἐστι σῶμα [52]· οὕτω καὶ ὁ Χριστός· καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ Πνεύματι ἡμεῖς οἱ πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν· καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά· » καὶ μετ' ὀλίγα, « Εἰ ἦν, φησὶ, τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; » καὶ πάλιν, « Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. » Οὐκοῦν ἐκ πολλῶν μελῶν ἡ Ἐκκλησία συγκειμένη ἓν σῶμα πληροῖ· νοήσωμεν τοίνυν, τινὰς μὲν αὐτῆς εἶναι ὀφθαλμοὺς, τινὰς δὲ ἀκοὰς, τινὰς δὲ χεῖλη· διὸ καὶ ὁ νυμφίος φησὶν αὐτῇ· « Κηρίον ἀποστάζει χείλη σου νύμφη· Μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν σου. Δηλοῖ δὲ ἐνταῦθα τοὺς τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλους, τὴν εὐσεβῆ διδασκαλίαν προσφέροντας, καὶ οἱονεὶ κηρίον μελισσῶν ἐν τοῖς χείλεσι φέροντας, καὶ τὰς σταγόνας τοῦ μέλιτος ἀποστάζοντας· ἔχοντας δὲ οὐ μόνον μέλι, ἀλλὰ καὶ γάλα, καὶ ἑκάστῳ τὴν πρόσφορον προσφέροντας τροφὴν, καὶ τοῖς νηπίοις τὴν ἁρμόττουσαν, καὶ τοῖς τελείοις τὴν προσήκουσαν. Τὰ δὲ κηρία τοῦ μέλιτος, τὰ ἐν τοῖς χείλεσι τῶν διδασκάλων φερόμενα, αἱ θεῖαι τυγχάνουσι Γραφαὶ, μελίττας ἔχουσαι κηροπλαστούσας καὶ μελιτουργούσας, τοὺς ἱεροὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους· ἐκεῖνοι γὰρ τοὺς λειμῶνας τοῦ παναγίου περιιπτάμενοι Πνεύματος, τὰ κηρία τῶν θείων ἡμῖν Γραφῶν οἷον πηξάμενοι, καὶ τοῦ μέλιτος τῆς διδασκαλίας ἐμπλήσαντες, εἰς ἡμᾶς τὴν ὠφέλειαν παρέπεμψαν. Καὶ ἔοικε κηρῷ μὲν τὸ γράμμα, μέλιτι δὲ τὸ ἐν αὐτῷ κρυπτόμενον νόημα· τούτου τοῦ μέλιτος τὰς σταγόνας ἀφίησι τῶν εὐσεβῶν διδασκάλων τὰ χείλη. Ὀρέγει δὲ καὶ γάλα ἀπὸ [53] τῆς γλώττης αὐτῶν φερόμενον τοῖς τοῦ γάλακτος δεομένοις· ἐπιμένει δὲ πάλιν θαυμάζων τῆς νύμφης τὰ ἱμάτια, καί φησι· « Καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου, ὡς ὀσμὴ τοῦ Λιβάνου. » Προειρήκαμεν ὡς αὐτὸς αὐτῇ γέγονεν ἱμάτιον ὁ νυμφίος· καὶ μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Ὁ δὲ νυμφίος, καὶ

A vos [h] in Gallilæam. » Ipsius est ergo et soror, et sponsa, et propinqua : propinqua quidem, juxta illud, « Adhæsit anima mea tibi [i]; » sponsa autem, quoniam ab ipso doctrinæ semina suscipiens parit pietatis fructum; soror vero, quia, quantum attinet ad humanitatem, eadem est natura circumdata. Perseverat igitur illius prosequens laudationem, et ait :

B

Vers. 11. *Favum distillant labia tua, sponsa : mel et lac sub lingua tua, et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Iis adjungere debemus ea quæ docet Apostolus : « Sicut, inquiens, corpus unum est, et membra habet multa : omnia autem membra corporis unius, licet sint multa, unum tamen corpus sunt : ita et Christus. Etenim in uno Spiritu nos omnes in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive gentiles, sive servi, sive liberi : et omnes uno Spiritu potati sumus. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa [j]. » Et paulo post : « Quod si essent, inquit, omnia unum membrum, ubi corpus [k]? » Et rursus : « Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte [l]. » Ex multis igitur membris constans Ecclesia corpus unum constituit. Cogitemus itaque in ea quosdam oculorum, quosdam aurium, quosdam labiorum locum obtinere. Quamobrem sponsus, « Favum, inquit, distillant labia tua, sponsa : mel et lac sub lingua tua. » Ecclesiæ doctores hic significat, qui piam tradunt disciplinam, et quasi favos apum in labiis gerunt, et mellis diffluunt stillis. Nec vero mel tantum habentes, **102** sed etiam lac, cuique cibum promunt convenientem, et cum infantibus commodum, tum perfectis etiam congruentem. Jam favi mellis, qui in doctorum gestantur labiis, sunt divinæ Scripturæ, quæ continent apes tum ceræ, tum mellis effectrices, sacros nimirum prophetas et apostolos, qui per Spiritus sancti prata volitantes, et divinarum Scripturarum quasi construentes cellas, easque doctrinæ melle distendentes, utilitatem ad nos transmiserunt. Ac ceræ quidem littera videtur similis, melli vero sensus, qui in eo reconditus est. Hujus mellis stillæ piorum doctorum e labiis manant : eorum item e lingua lac fluit indigentibus lacte. Sed rursus in admiratione vestimentorum sponsæ commoratur, et ait : « Et odor vestimentorum tuorum, sicut odor thuris. » Sponsum ipsum sponsæ factum esse indumentum jam diximus. Testis est beatus Paulus, dicens : « Quicunque in Christum baptizati estis, Christum induistis [m]. » Sponsus autem, et Deus est æternus, et homo in extremis diebus ex sancta Virgine natus : qui manens id quod erat, assumpsit quod nostrum est, sponsam-

C

D

[h] Matth. xxviii, 10. [i] Psal. lxii, 9 [j] I Cor. xii, 12-14. [k] Ibid. 19. [l] Ibid. 27. [m] Gal. iii, 27.

VARIÆ LECTIONES

[49] cod. αὐτῷ. [50] Rec. lectio est ἀποστάζουσι. [51] τά. Abest a cod. [52] σῶμα. Abest a cod. [53] cod. ὑπό.

Digitized by Google

que olim denudatam induit. Quamobrem ad eam, « Odor, inquit, vestimentorum tuorum sicut odor thuris. » Christo enim induta est, qui Deus est et homo. Divinitatem autem indicat thus, quod Deo ex legis veteris instituto offerebatur.

γὰρ Χοιστὸν ἐνδέδυται, ὃς ἐστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· A Θεός ἐστι προαιώνιος, καὶ ἄνθρωπος ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεννηθείς· καὶ μένων ὅ ἦν, προσέλαβε τὸ ἡμέτερον, καὶ τὴν πάλαι γεγυμνωμένην ἡμφίασε νύμφην. Διό φησι πρὸς αὐτήν· « Ὀσμὴ ἱματίων σου, ὡς [84] ὀσμὴ τοῦ λιβάνου· » τὸν θεολογίας δὲ σύμβολον ὁ λίβανος, ἐπειδὴ κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον Θεῷ [85] προσεφέρετο.

Vers. 12. *Hortus conclusus, soror mea, sponsa : hortus conclusus,* **103** *fons obsignatus.* Hortum nominat sponsam, ut quæ non unum pietatis virtutisque fructum, sed multos et varios ferat. Conclusum autem, quod munitus sit, nec insidiis expositus. Nam « Portæ inferni, inquit, non prævalebunt adversus eam [n]. » Neque enim est sicut illa, quæ ex Ægypto deducta fuit, « quam vindemiarunt omnes, prætergressi viam, et exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam [o]. » Sed circummunita est, et muro circumdata, et horto concluso similis fuit, qui multiplices ac diversos fructus fert, nec furum aut insidiantium manus reformidat. Fons item est obsignatus, cujus latices non quibuslibet, sed dignis tantum patent. De hoc fonte Dominus quoque in Evangeliis locutus est : « Qui biberit, inquiens, de aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed fiet in ipso fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam [p]. » Merito igitur sponsam fontem obsignatum appellat, ut non omnibus, sed dignis duntaxat, expositam. Neque enim profanis, sed initiatis patent divina mysteria : non in flagitiis post expiationem se iterum volutantibus, sed ex virtute vitam studiose traducentibus, aut sese per pœnitentiam expurgantibus. Nec vero solum dicit, « Hortus conclusus, et fons obsignatus, » verum etiam :

ιβ'. *Κῆπος κεκλεισμένος, ἀδελφή μου, νύμφη, κῆπος* [86] *κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.* » Καὶ καλεῖ μὲν αὐτὴν κῆπον, ὡς οὐχ ἕνα καρπὸν εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τίκτουσαν· κεκλεισμένον δὲ, ὡς περιπεφραγμένον, καὶ ἀνεπιβούλευτον· « Πύλαι γὰρ ᾅδου, φησὶν, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· » οὐ γὰρ ἐστι κατ' ἐκείνην τὴν ἐξ Αἰγύπτου B μετατεθεῖσαν, « Ἣν ἐτρύγησαν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν, καὶ ἐλυμήνατο ὗς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο· » ἀλλὰ περιπέφρακται, καὶ τετείχισται, καὶ κήπῳ κεκλεισμένῳ παρέοικε, πολλοὺς μὲν καὶ παντοδαποὺς ἔχοντι καρπούς, τοὺς δὲ κλῶπας οὐ δεχομένῳ, ἀλλὰ φεύγοντι τῶν ἐπιβουλευόντων τὰς χεῖρας. Καὶ πηγὴ δέ ἐστιν ἐσφραγισμένη· οὐ γὰρ πᾶσι προκεῖται, ἀλλὰ [87] τοῖς ἀξίοις ταῦτα τὰ νάματα· περὶ ταύτης τῆς πηγῆς καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριός φησιν· « Ὃς ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ζῶντος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Εἰκότως τοίνυν αὐτὴν πηγὴν ἐσφραγισμένην καλεῖ, ὡς μὴ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις προκειμένην. Οὐ γὰρ τοῖς ἀμυήτοις, C ἀλλὰ τοῖς μεμυημένοις πρόκειται τὰ θεῖα μυστήρια· οὐ τοῖς ἐν ἀνομίαις μετὰ τὴν μύησιν καλινδουμένοις, ἀλλὰ τοῖς ἀκριβείᾳ συζῶσιν, ἢ διὰ μετανοίας καθαιρομένοις· οὐ μόνον δέ φησι, « Κῆπος κεκλεισμένος, καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη, » ἀλλὰ καί·

Vers. 13-15. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, cum fructibus nucum; cypri cum nardis. Nardus et crocus, calamus et* **104** *cinnamomum cum universis lignis Libani : myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum, puteus aquæ viventis, quæ fluit cum impetu de Libano.* Hæc, inquit, omnia misisti mihi, et tempore nuptiarum attulisti. Et primum quidem paradisum malorum punicorum, qui nec aliorum fructuum expers erat. Per *malum punicum*, mea quidem sententia, per translationem charitas intelligitur; quandoquidem sub uno ejusdem mali cortice multa sunt grana, ita mutuo inter se conserta ut se vicissim non comprimant, neque corrumpant, sed integra conserventur, nisi aliqua in medio putredo nascatur. Possumus ex interjectis ipsius septis per medium discurrentibus alium etiam sensum excogitare. Multos enim inter eos qui salvantur ordines cernimus. Nam alius est

ιγ'-ιε'. *Ἀποστολαί σου* [88] *παράδεισος ῥοῶν, μετὰ καρποῦ ἀκροδρύων* [89]· *κύπροι μετὰ νάρδων. Νάρδος καὶ κρόκος, κάλαμος καὶ κινάμωμον μετὰ* [90] *πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου* [91]· *σμύρνα, ἀλόη μετὰ πάντων πρώτων μύρων. Πηγὴ κήπων, φρέαρ ὕδατος ζῶντος, καὶ ῥοιζοῦντος ἀπὸ Λιβάνου.* Ταῦτα πάντα, φησὶν, ἀπέστειλάς μοι, καὶ προσήνεγκάς μοι κατὰ τὸν τοῦ γάμου καιρόν· καὶ πρῶτον μὲν, τὸν παράδεισον τῶν ῥοῶν, ὃς οὐκ ἦν ἄμοιρος οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων· ῥοὰν δὲ ἡγοῦμαι D τροπικῶς νομίζεσθαι τὴν ἀγάπην, ἐπειδὴ ὑφ' ἑνὶ καλύμματι μυρίοι κατὰ ταυτὸν [92] συγκείμενοι κόκκοι, καὶ ἀλλήλοις ἡνωμένοι, ἀλλήλους οὐκ ἀποθλίβουσιν, οὐδὲ διαφθείρουσιν, ὑγιαίνοντες εἰ μή τις σηπεδὼν ἐν μέσῳ γένοιτο· ἔστι δὲ καὶ ἐκ τῶν μέσων διαφραγμάτων καὶ ἑτέραν εὑρεῖν θεωρίαν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς σωζομένοις πολλὰ ὁρῶμεν τάγματα· ἄλλο γὰρ τάγμα παρθενευόντων, καὶ ἄλλο ἐγκρατευομένων, καὶ ἄλλο

[n] Matth. xvi, 18. [o] Psal. lxxix, 13, 14. [p] Joan. iv, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[84] ὡς. Des. in cod. [85] προσεφέρετο. In cod. sequitur Pselli interpretatio. [86] κῆπος. *Hebr.* scaturigo. [87] ἀλλά, cod. add. καί. [88] Ἀποστολαί σου. *Hebr.* Propagines tuæ, s. surculi tui. [89] μετὰ καρποῦ ἀκροδρ. *Hebr.* cum fructu pretiositatum s. pretioso. Ita quoque c. 5, 1; c. 7, 14. [90] μετὰ — ἀλόη. Des. in cod. [91] ξύλων τοῦ Λιβ. *Hebr.* arboribus thuris s. thuriferis. [92] cod. κατ' αὐτόν.

Digitized by Google

τὴν τοῦ γάμου ζυγὸν ἐφελκόντων, καὶ τῶν πλούτῳ περιῤῥεομένων, καὶ ἄλλο τῶν πενίᾳ συζώντων· ἄλλο δούλων τὴν εὐσέβειαν ἀγαπώντων, καὶ ἄλλο δεσποτῶν ἐννόμως κυριευόντων. Ἔχει τοίνυν καὶ ἡ ῥοὰ οἶόν τινα διατειχίσματα, κατὰ συμμορίας τινὰς τοὺς κόκκους διακρίνοντα· διὰ τοῦτο τὰς τῆς νύμφης ἀποστολὰς παραδείσῳ ῥοῶν ἀπεικάζει· πρῶτον γὰρ αὐτῆς θαυμάζει τὸν τῆς ἀγάπης καρπὸν, λέγει δὲ αὐτὴν καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς ἀρετῆς εἴδεσι κομᾷν· «Μετὰ καρποῦ ἀκροδρύων.» Εἶτα κατ' εἶδος ταῦτα διέξεισιν. «Κύπροι γὰρ μετὰ νάρδων.» Κύπρος δὲ εἶδος δένδρου, ἀφ' οὗ θερμὸν κατασκευάζεται ἔλαιον. Καὶ ἡ νάρδος δὲ, ἄρωμα εὐῶδες, ἀφ' οὗ πάλιν ἔλαιον ὁμώνυμον γίνεται, καὶ αὐτὸ θερμὸν, καὶ εἰς θεραπείαν σωμάτων ἐπιτήδειον. Ἀλλὰ καὶ κρόκον λέγει τὸν παράδεισον ἔχειν· χρεία γὰρ ἡμῖν οὐ μόνον τῶν θερμαινόντων ἡμᾶς, καὶ πυρσευόντων ἐν ἡμῖν τὴν περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ τῶν διαψυχόντων τὰς ἀκολάστους ἐπιθυμίας· τῶν διαψυχόντων γὰρ ὁ κρόκος. «Καὶ κάλαμος, φησὶ, καὶ κινάμωμον.» Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα ἀρωμάτων μὲν εἴδη, τροπικῶς δὲ νοούμενα. Διὰ γὰρ τοῦ καλάμου τὰ εὐσεβῆ σημαίνει συγγράμματα· «Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος[63] γραμματέως ὀξυγράφου·» εὐώδης δὲ ὁ ἀρωματικὸς κάλαμος· καὶ γὰρ τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων ἡ γλῶττα πάσης εὐοσμίας πεπλήρωται· συνῆπται δὲ τῷ καλάμῳ τὸ κινάμωμον, ὅπερ τῷ Θεῷ κατὰ τὸν παλαιὸν προσεφέρετο νόμον, ἵνα μάθωμεν ὅτι τὰ περὶ Θεοῦ συγγράμματα ἐπαινετά τέ ἐστι, καὶ εὐώδη, καὶ τοῖς πρειρημένοις ἡδύσμασιν ἀπεικασμένα. Τούτοις ἐπιφέρει· «Μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου·» Ἔχει γὰρ, φησὶ, καὶ τὴν ἐν νόμῳ πολιτευομένην ἀρετὴν, οὐ τὴν κατὰ τὸ γράμμα[64], ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ πνεῦμα· διὰ γὰρ τοῦ Λιβάνου τὴν Ἱερουσαλὴμ σημαίνεσθαι πολλάκις ἐδιδάχθη. Ἔχει δὲ καὶ «σμύρναν καὶ ἀλόην μετὰ πάντων τῶν πρώτων μύρων.» Τουτέστι τὴν νέκρωσιν τῶν παθῶν· νεκρῶν γὰρ ἴδιον ἡ σμύρνα· καὶ τὸ πικρὸν τῶν πειρασμῶν· πικρὰ γὰρ ἡ ἀλόη. Καὶ ἁπαξαπλῶς πάντα τὰ πρῶτα ἔχει τῶν μύρων, οὐ τὰ δεύτερα, οὐδὲ τὰ τρίτα, ἀλλὰ τὰ πρῶτα· τῶν γὰρ τελείων τὰ τέλεια. Ἔχει δὲ καὶ «πηγὴν, καὶ φρέαρ ὕδατος ζῶντος, καὶ ῥοιζοῦντος ἀπὸ τοῦ Λιβάνου.» Οὐ γὰρ μόνον τὴν εὐαγγελικὴν ἔχει διδασκαλίαν προφανῶς ῥέουσαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ νόμου τὸ φρέαρ, ὅπερ ἐστὶ φρέαρ ὕδατος ζῶντος, καὶ κεκρυμμένα μὲν ἔχον[65] τὰ νάματα, ῥοιζοῦντα δὲ, καὶ ἦχον ἀποτελοῦντα, καὶ ἀπὸ τοῦ Λιβάνου προχεόμενα· ἐν Ἱεροσολύμοις γὰρ ἤνθει ἡ νομικὴ πολιτεία, ἥτις Λίβανος τροπικῶς ὀνομάζεται· μετέβη δὲ καὶ τοῦτο τὸ φρέαρ εἰς τὴν τοῦ Κυρίου νύμφην, τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ ἔστι κρυπτόμενον, ἀλλὰ ῥοίζῳ φερόμενον καὶ ἄρδον τὸν τῆς Ἐκκλησίας παράδεισον[66]. Τῶν ἄνωθεν ἡ νύμφη ἐπαίνων ἀκούσασα, καὶ ἡσθεῖσα, καὶ εὐφραν-

A virginum ordo, alius continentium, alius matrimonii ferentium jugum, et divitiis atque opibus affluentium, alius inopem vitam complectentium, alius servorum piam colentium vitam, alius dominorum recte et legitime imperantium. Eodem modo et mali punici sunt illi tanquam parietes, qui quasi cellulis quibusdam grana distinguunt, et continent. Ideo sponsæ emissiones comparat paradiso malorum punicorum. Primo enim charitatis ipsius fructum admiratur : tum aliis quoque virtutum generibus ornatam dicit : « Cum fructibus nucum. » Mox ea sigillatim persequitur : « Cypri cum nardis. » Cyprus est genus arboris, ex qua calidum oleum conficitur. Nardus autem est aromatis genus odoratum, unde **105** oleum fit ejus-
B dem nominis, idem quoque calidum, et corporum curationibus accommodatum. Crocum præterea dicit hoc paradiso contineri. Egenus enim non solum calefacientibus nos, et charitatem in nobis erga Deum inflammantibus, sed refrigerantibus etiam, et cupiditates immoderatas comprimentibus. Crocus enim numeratur inter ea, quæ refrigerandi vim habent. « Et calamus, inquit, et cinnamomum. » Sunt autem hæc quoque aromatum genera, sed allegorice intelliguntur. Per calamum enim Scripta divina significat : « Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis[q]. » Odoratus est autem calamus aromaticus : lingua enim docentium pietatem omni suavitate referta est. Additur calamo cinnamo-
C mum, quod in veteri lege Deo offerebatur, ut intelligamus quæ de Deo Litterarum monumentis sunt tradita, tum laudabilia esse, tum odorifera, et his aromatibus comparanda. Ad hæc subjicit, « cum universis lignis Libani. » Habet etiam, inquit, virtutes, quæ in lege continentur, non secundum litteram, sed secundum spiritum. Per Libanum enim Hierosolymam significari sæpe docuimus. Habet etiam « myrrham et aloen, cum omnibus primis unguentis, » id est, mortificationem perturbationum (myrrha enim mortuorum est propria), et tentationum amaritudinem : amara enim est aloe. Habet denique omnia unguenta prima, non quæ secundas, aut tertias, sed quæ primas obtinent partes. Perfectorum enim sunt
D ea quæ perfecta sunt. Habet etiam « fontem, et puteum viventis aquæ, et de Libano scaturientis. » Neque enim solum doctrinam continet evangelicam, perspicue manantem, sed etiam legis puteum : puteum, **106** inquam, aquæ viventis, fluenta quidem abscondita complectentem, sed cum impetu et sono de Libano decurrentia. Hierosolymis enim legalis floruit vivendi ratio, quæ figurate Libanus nominatur. Defluxit tamen hic etiam pu-

[q] Psal. XLIV 2.

VARIÆ LECTIONES.

[63] E cod. suppl. [64] cod. σύγγραμμα. [65] ἔχον τὰ. cod. ἔχοντα τὰ. [66] παράδεισον. In cod. sequitur *Interpretatio* Pselli.

Digitized by Google

teus ad Domini sponsam Ecclesiam : sed est reconditus, et cum strepitu fertur, et rigat Ecclesiæ paradisum. Sponsa superioribus laudibus auditis, modo pulchritudinem ejus esset admiratus, verum

VERS. 16. *Surge*, inquit, *aquilo, et veni, auster, et perfla hortum meum, et fluant aromata mea.*

CAPUT V.

VERS. 1. *Descendat nepos meus in hortum suum, et comedat fructum nucum suarum.* Inter ea quæ divina Scriptura damnat, aquilo numeratur. Quamobrem et Deus per Jeremiam prophetam : « Ab aquilone, inquit, exardescent mala [r]. » Et rursus : « Et quæ sunt ab aquilone, inquit, repellam a vobis [s]. » Et alibi : « Ecce mala veniunt ab aquilone, et contritio magna [t]. » Jubet igitur aquiloni, ut surgat et recedat, ut auster perflet et riget horti aromata, quæ matura sunt, ut nepos ejus fructibus vesci possit. Constat autem austrum flare a meridie, et notum appellari, quod spirans vapore corpora repleat, **107** et humiditate. Major vero a meridie splendor etiam diffunditur. Unde Habacuc a meridie Dominum venturum prædicit : « Deus enim, inquit, de Thæman veniet [u]. » Hoc enim in lingua Hebræorum et Syrorum significat. Præcipit igitur, ut ventus abscedat contrarius, et gratia divina spiret, quo maturos aromatum ipsius fructus nepos colligat, nec ullus eorum vento corrumpatur, aut decidat ante maturitatem. « Introivi in hortum meum, soror mea, sponsa. » — « Collegi myrrham meam cum aromatibus meis, edi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite, propinqui mei, et bibite, et inebriamini, nepotes mei. » — « Introivi enim, inquit, in hortum meum, » quem tu mihi adornasti, et collegi primam myrrham meam, id est quam ego in te plantavi. Primus enim ego pro te mortem oppetii, deinde tu ita mecum commori, atque una sepeliri concupisti. Consepulta enim es mihi per baptismum in mortem, et mortificasti membra tua quæ sunt super terram [v]. Collegi ergo myrrham meam cum aromatibus meis, et reliquarum virtutum, inquit, quas a me didicisti, fructum percepi. Comedi præterea panem meum cum melle meo : solidum et dulcem cibum, qui apud perfectos invenitur. « Bibi vinum meum. » Jure addidit pronomen *meum*. Ipse enim est vitis vera, ex qua vinum hoc collectum est. **108** « Bibi vinum meum cum lacte meo. » Nam ne infantes quidem ac veluti ubera sugentes, et lactentes excludit ; sed ab illis etiam ætati eorum congruentem fructum capit,

[r] Jerem. I, 14. [s] Jerem. X, 22. [t] Jerem. IV, 6. [u] Habac. III, 3. [v] Rom. VI, 4.

θεῖσα ὅτι οὐ μόνον αὐτῆς τὸ κάλλος ἐθαύμασεν, ἀλλὰ καὶ τὰς στολὰς αὐτῆς ἐπῄνεσε, φησίν·

lætitiaque et gaudio affecta, quod sponsus non etiam vestimenta ejus commendasset,

ις'. *Ἐξεγέρθητι, βορρᾶ, καὶ ἔρχου, νότε, καὶ* [67] *διάπνευσον κῆπόν μου, καὶ ῥευσάτωσαν ἀρώματά μου* [68].

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α'. *Καταβήτω* [69] *ἀδελφιδοῦς μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.* Τῶν διαβαλλομένων ἐστὶν ὁ βορρᾶς παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ· διὸ καὶ ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου φησὶ τοῦ προφήτου, ὅτι « Ἀπὸ βορρᾶ [70] ἐκκαυθήσεται κακά. » Καὶ πάλιν, « Καὶ τὰ ἀπὸ βορρᾶ ἐκδιώξω ἀφ' ὑμῶν. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἰδοὺ κακὰ ἀπὸ βορρᾶ ἔρχεται, καὶ συντριβὴ μεγάλη. » Παρακελεύεται τοίνυν τῷ βορρᾷ ἐξεγερθῆναι καὶ ὑποχωρῆσαι, ἵνα ὁ νότος διαπνεύσῃ, καὶ διαῤῥεύσῃ πεπανθέντα τὰ τοῦ κήπου ἀρώματα· ἵνα [71] τῶν καρπῶν αὐτῆς ὁ ἀδελφιδοῦς ἀπολαύσῃ. Ὁ δὲ νότος εὔδηλον, ὅτι ἀπὸ μεσημβρίας πνεῖ, νότος προσαγορευόμενος διὰ τὸ ὑγρὸς εἶναι, καὶ νοτίδος πληροῦν [72] ἐν τῷ πνεῖν τὰ σώματα· πλέον δὲ καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας εἰσρεῖ τὸ φῶς· διὸ καὶ τὸν Κύριον ἀπὸ μεσημβρίας ἥξειν ὁ Ἀββακοὺμ προλέγει· « Ὁ Θεὸς γάρ, φησὶν, ἀπὸ Θαιμὰν ἥξει· τοῦτο δὲ καὶ τῇ Ἑβραίων καὶ τῇ Σύρων ἑρμηνεύεται φωνῇ. » Παρακελεύεται τοίνυν ἀποστῆναι μὲν τὸ ἐναντίον Πνεῦμα, τὴν δὲ θείαν πνεῦσαι χάριν, ἵνα πεπανθέντας τοὺς τῶν ἀρωμάτων αὐτῆς καρποὺς ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτῆς τρυγήσῃ, μηδενὸς ἀνεμοφθόρου γινομένου, ἢ πρὸ τῆς ὥρας ἐκπίπτοντος [73]. « Εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπόν μου, ἀδελφή μου, νύμφη. » — « Ἐτρύγησα [74] σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου, ἔφαγον ἄρτον μου [75], μετὰ μέλιτός μου, ἔπιον οἶνόν μου μετὰ γάλακτός μου. Φάγετε, πλησίον, μου καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, ἀδελφιδοῖ μου. [76] » Εἰσελήλυθα γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν ἐμὸν κῆπον, τὸν ὑπὸ σοῦ μοὶ προσενεχθέντα, καὶ ἐτρύγησα πρώτην τὴν σμύρναν μου, τουτέστιν ἣν ἐγὼ ἐν σοὶ κατεφύτευσα· πρῶτος γὰρ ἐγὼ τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον κατεδεξάμην, εἶθ' οὕτως σὺ συναποθανεῖν μοι καὶ συνταφῆναι ἐπεθύμησας. Συνετάφης γάρ μοι διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, καὶ ἐνέκρωσάς σου τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐτρύγησα τοιγαροῦν τὴν σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου· καὶ τὴν ἄλλην γὰρ, φησὶν, ἀρετὴν, ἣν παρ' ἐμοῦ ἐδιδάχθης, ἐκαρπωσάμην καὶ ἔλαβον· ἔφαγον δὲ [77] καὶ ἄρτον μου μετὰ μέλιτός μου, τὴν στερεὰν καὶ γλυκεῖαν τροφὴν, τὴν παρὰ τοῖς τελείοις εὑρισκομένην. « Ἔπιον οἶνόν μου. » Καὶ καλῶς τὴν ἀντωνυμίαν προστέθεικεν. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀληθινὴ ἄμπελος, ἀφ' ἧς ὁ οἶνος οὗτος [78] ἐγεωργήθη. « Ἔπιον

VARIÆ LECTIONES.

[67] καί. Abest a cod. [68] μου. *Hebr.* aromata ejus. [69] Καταβήτω — ἀκροδρύων αὐτοῦ. Hæc in textu Hebr. sunt ultima capitis quarti. [70] βορρᾶ — ἀπό. Des. in cod. [71] ἵνα. Des. ibid. [72] Prior editio habebat πλήρων, cod. πληροῦν. [73] ἐκπίπτοντος. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [74] E textu τῶν Ο' suppl. [75] ἄρτον μου. *Hebr.* favum meum. [76] ἀδελφ. μου. *Hebr.* dilecti. Al. amoribus (inebriamini). [77] δέ. Abest a cod. [78] cod. οὕτω.

Digitized by Google

οἰνόν μου μετὰ γάλακτός μου. » Οὐκ ἀποσείεται γὰρ οὐδὲ τοὺς νηπίους, καὶ οἱονεὶ ὑπομαζίους, καὶ γαλακτοτροφουμένους, ἀλλὰ καὶ τὸν σύμμετρον παρ' ἐκείνων δέχεται καρπὸν, καὶ ἀγαθὸς ὢν καὶ τοὺς φίλους εἰς τὴν εὐωχίαν καλεῖ, καί φησι· « Φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, ἀδελφιδοῖ μου. » Πλησιάζουσι δὲ αὐτῷ οἱ τετελειωμένοι, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν αὐτοῦ [79] αὐχοῦσι συγγένειαν, οἱ τὴν εἰκόνα φυλάττοντες ἀδιάφθορον. Καὶ οὐ μόνον αὐτοῖς πιεῖν, ἀλλὰ καὶ μεθυσθῆναι παρακελεύεται· ἔστι γὰρ μέθη σωφροσύνην, ἀλλ' οὐ παραφροσύνην ἐργαζομένη· οὐ παραλύουσα τὰ μέλη, ἀλλὰ ῥωννύουσα. « Τὸ γὰρ ποτήριον αὐτοῦ μεθύσκον ὡσεὶ κράτιστον. » Ἀλλαχοῦ [80] δὲ πάλιν ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Μεθυσθήσονται, φησὶν, ἀπὸ πιότητος οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρρουν [81] τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς [82]. » Τῶν ἄνωθεν οὕτως ῥηθέντων, φησὶν ἡ νύμφη

A cumque bonus sit, amicos etiam ad convivium invitat his verbis : « Comedite, propinqui mei, et bibite, et inebriamini, nepotes mei. » Propinqui ipsius sunt viri perfecti, ejusque cognatione gloriantur, qui incorruptam servant imaginem. Ilis non solum præcipit, ut bibant, sed ut inebrientur. Est enim ebrietas, quæ mentis sanitatem et prudentiam, non autem amentiam parit, quæ membra corroborat, non autem dissolvit; nam « calix ipsius inebrians perquam præclarus est [x]. » Et alibi rursus beatus David : « Inebriabuntur, inquit, pinguedine domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos [y]. » Superioribus ita pronuntiatis sponsa dicit

β'. *Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ.* Κἂν γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἀναγκασθῶ μύσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὸν ὕπνον δέξασθαι, κατὰ διάνοιαν ἐγρήγορα, καὶ τὸν τῆς ῥᾳθυμίας ὕπνον οὐ καταδέχομαι, τοῦ νυμφίου τὴν παρουσίαν προσμένουσα. Διὸ καὶ αἰσθάνομαι τῶν ἐκείνου κρουμάτων. « Φωνὴ γὰρ, φησὶν, ἀδελφιδοῦ μου κρούει ἐπὶ θύραν. » Παραθήσωμεν, εἰ δοκεῖ, τούτοις τὰ ἐν τοῖς [83] θείοις Εὐαγγελίοις ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένος εἰρημένα· « Τὰ πρόβατα γὰρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει. » Καὶ πάλιν· « Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν. » Μακάριος τοίνυν ὁ ποιμαινόμενος, καὶ τοῦ ποιμένος τὴν φωνὴν ἐπιγινώσκων. Μακάριος ὁ νυμφοστολούμενος, καὶ διακρίνειν ἐπιστάμενος φωνὴν μοιχοῦ καὶ νυμφίου μακάριος ὁ λέγων· « Οὐ [84] δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν, » ἀλλ' ἐγρηγορὼς καὶ τὸν νυμφίον ἀναμένων κατὰ τὴν αὐτοῦ [85] τοῦ Κυρίου παραίνεσιν· « Γρηγορεῖτε γὰρ, φησὶν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. » Ταύτην δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος προσφέρει τὴν συμβουλὴν, λέγων· « Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. » Ἐγρηγορυῖα τοίνυν ἡ νύμφη, καίτοι καθεύδει [86] τὸν σωματικὸν ὕπνον, ἐν ἀπολαύσει γίνεται τῆς φωνῆς τοῦ νυμφίου, καὶ τῶν κρουμάτων τῆς θύρας ἀκούει· τίνες δὲ αἱ θύραι τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἢ τοῦ σώματος αἱ αἰσθήσεις, δι' ὧν ἡ νύμφη τὸν νυμφίον [87] εἰσδέχεται οὐ μόνον κρούοντα, ἀλλὰ καὶ ἀνοιγῆναι αὐτῷ τὴν θύραν παρακαλοῦντα [88]; « Ἄνοιξον γάρ μοι, φησὶν, ἀδελφή μου, ἡ πλησίον μου, περιστερά μου, τελεία μου, ὅτι ἡ κεφαλή μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκάδων νυκτός. » Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῆς νυκτὸς τὴν ἐν νυκτὶ γενομένην αὐτῷ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπανάστασιν· διὰ δὲ τῆς δρόσου, καὶ τῶν ψεκάδων, τὸν τριήμερον

B Vers. 2. *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Quamvis enim, inquit, a natura cogar oculos claudere, et somnum capere, mente tamen vigilo, et ignaviæ somnum minime suscipio, cum sponsi adventum exspectem. Quamobrem et ipsum pulsantem sentio. « Vox enim, inquit, nepotis mei pulsat ad ostium. » Addamus, si videtur, his ea quæ divinis in Evangeliis a bono pastore dicta sunt. « Oves enim, inquit, meæ vocem meam audiunt [z]. » Et rursus : « Alienum autem non sequentur, quia non noverunt vocem alienorum [a]. » Quare beatus ille qui pascitur, et pastoris **109** vocem agnoscit. Beatus qui in sponsam electus est, atque adulteri et sponsi vocem scit dignoscere. Beatus qui dicit : « Non dabo somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem [b], » sed vigilat, et sponsum exspectat, quemadmodum ipse Dominus monet : « Vigilate, inquiens, quia nescitis qua hora Dominus vester venit [c]. » Idem consilium affert etiam beatus Paulus : « Vigilate, inquiens, state in fide, viriliter agite, confortamini, omnia vestra in charitate fiant [d]. » Dum vigilat igitur sponsa, licet dormiat somno corporeo, voce fruitur sponsi sui, eumque ad fores pulsantem exaudit. Quæ autem fores animæ sunt, nisi corporis sensus, per quos sponsa sponsum excipit, non modo pulsantem, verum etiam præcipientem, ut sibi fores aperiantur? « Aperi enim mihi, inquit, soror mea, propinqua mea, columba mea, perfecta mea, quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctis. » Per noctem quidem significat Judæorum impetum, quo illum nocte adorti sunt; per rorem autem et guttas, trium dierum mortem, quam cincinni capitis, et non ipse suscepit. Quoniam igitur, inquit, pro te mortem sustinui, et propter te hæc incommoda passus sum, aperi mihi, et suscipe me. Diligo enim

[x] Psal. xxii, 5. [y] Psal. xxxv, 9. [z] Joan. x, 27. [a] Ibid. 5. [b] Psal. cxxxi, 4. [c] Matth. xxiv, 42. [d] I Cor. xvi, 13, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[79] αὐτοῦ. Abest a cod. [80] ἀλλαχοῦ. cod. præm. καί. [81] τὸν χειμ. Vid. p. 56, n, 5. [82] αὐτούς. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [83] E cod. suppl. [84] οὐ. Supra. et. t. I, p. 1506. [85] cod. αὐτήν. [86] cod. κἀν τῷ καθεύδειν. [87] cod. τοῦ νυμφίου. [88] παραχ. In cod. sequitur Pselli interpretatio.

Digitized by Google

spiritualem pulchritudinem tuam, et in virtute perfectionem. Quamobrem et sororem meam, et propinquam meam, et columbam meam, et perfectam meam te nomino. Perfectam quidem, quoniam lege præscriptam tibi a me perfectionem **110** præstas. Ego enim dixi : « Perfecti estote, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est [e]. » Et rursus : « Si vis perfectus esse, vende quæ habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlis, et tollens crucem tuam sequere me [f]. » Columbam vero meam voco, quia spiritualis effecta es, et veterem hominem exuisti cum vitiis et cupiditatibus [5], et spiritualiter potes intueri. Propinquam meam appello, quia per vestigia mea incedis, et ad me appropinquare concupiscis. Ego enim dixi : Appropinquate mihi, et appropinquabo vobis [5']. Sororem denique dico, non solum propter naturæ, quam suscepi, necessitudinem, verum etiam pietatis conjunctionem. Superioribus igitur verbis auditis sponsa respondet, dicens :

Α θάνατον, ὃν οἱ βόστρυχοι τῆς κεφαλῆς, καὶ οὐκ αὐτὸς ὑπεδέξατο. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον κατεδεξάμην, καὶ διὰ σὲ ταῦτα ὑπέμεινα, ἄνοιξόν μοι, καὶ ὑπόδεξαί με· ἀγαπῶ γάρ σου τὴν πνευματικὴν εὐμορφίαν, καὶ τὴν ἐν ἀρετῇ τελειότητα. Διὸ καὶ ἀδελφήν μου καλῶ, καὶ πλησίον μου, καὶ περιστεράν μου, καὶ τελείαν μου. Τελείαν μέν, ὡς τὴν ὑπ' ἐμοῦ νομοθετηθεῖσαν τελειότητα τελοῦσαν· ἐγὼ γὰρ ἔφην· « Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς[59] ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι. » Καὶ πάλιν· « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς· καὶ λαβὼν τὸν σταυρόν σου, ἀκολούθει μοι. » Περιστερὰν δέ μου καλῶ, ὡς πνευματικὴν γενομένην, καὶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀπεκδυσαμένην σὺν τοῖς παθήμασι καὶ Β ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ πνευματικῶς ὁρᾶν δυναμένην. Πλησίον δέ μου, ὡς κατ' ἴχνος μου βαίνουσαν, καὶ ἐγγίζειν μοι ἐπιθυμοῦσαν· ἐγὼ γὰρ ἔφην· Ἐγγίσατέ μοι, καὶ ἐγγιῶ ὑμῖν· » καλῶ δὲ καὶ ἀδελφήν μου· οὐ διὰ τὸ συγγενὲς μόνον τῆς φύσεως, ἧς ἀνελάβον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῆς εὐσεβείας οἰκειότητα[59]. Τῶν ἄνωθεν οὖν ῥημάτων ἡ νύμφη ἀκούουσα, ἀποκρίνεται λέγουσα·

Vers. 3. *Exui tunicam meam, quomodo induam illam? Lavi pedes meos : quomodo inquinabo illos?* Quantum detrimenti pigritia pariat, et quantum laboris segnibus afferat ignavia, hinc discimus. Dum enim excusat se sponsa, nec statim sponso januam vult aperire, cogitur paulo post non solum ad januam usque progredi, sed etiam civitatem percurrere, et plateas circumire atque in custodes incidere, a quibus vulnera etiam accipit, et vix C sponsum invenit exoptatum. Quod si statim vocanti paruisset, hæc omnia incommoda evitasset. Nunc autem : « Exui, inquit, tunicam meam, quomodo induam illam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? » Atqui hoc illi sponsus non præcipit. Neque **111** enim vult, ut depositum veterem hominem iterum sumat, aut sanctis ejus manibus ablutos coinquinet pedes; sed ut sine labore et inquinatione aperiat sibi vel aurium vel oculorum fores : quo aut per cognitionem, aut per auditum ingressus, in animabus sanctificatis inhabitet. Verum quia sponsa excusationes illas afferens tardior fuit, eam sponsus excitat alia ratione, non amplius pulsans exterius tantum, sed etiam manum per quamdam rimam injiciens. Manum autem D intelligimus sensum tactus, et divinam ipsius actionem, quam ubi sponsa persensit, clamat :

γ'. *Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν*[91]*; Ἐνιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς;* Διδασκόμεθα ἐντεῦθεν, ὅσην τίκτει βλάβην, καὶ ὅσον ἐπιφέρει πόνον τοῖς χρωμένοις ὁ ὄκνος· ἀναβολαῖς γὰρ ἡ νύμφη χρησαμένη, καὶ εὐθὺς ἀνοῖξαι τῷ νυμφίῳ τὴν θύραν οὐ βουληθεῖσα, ἀναγκάζεται μετὰ βραχὺ, οὐ μόνον μέχρι τῆς θύρας βαδίζειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πόλιν τρέχειν, καὶ εἰς τὰς ἀγορὰς περινοστεῖν, καὶ περιπεσεῖν φύλαξί τισι, παρ' ὧν καὶ τὰ τραύματα λαμβάνει, καὶ μόλις εὑρίσκει τὸν ποθούμενον νυμφίον. Εἰ δὲ εὐθὺς ὑπήκουσε τῷ καλέσαντι, τούτων ἂν ἁπάντων ἀπηλλάγη τῶν πόνων· νῦν δέ φησιν· « Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν; Ἐνιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς; » Καὶ μὴν οὐ τοῦτο αὐτῇ ὁ νυμφίος παρακελεύεται· οὔτε γὰρ βούλεται αὐτὴν ἀπεκδυσαμένην τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον πάλιν αὐτὸν ἐνδύσασθαι, οὔτε θέλει νιψαμένην αὐτὴν τοὺς πόδας, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ χειρῶν ἀπολαύσασαν, πάλιν τούτους μολῦναι· ἀλλ' ἀνοῖξαι αὐτῷ ἀπόνως καὶ ἀμολύντως, ἢ τῆς ἀκοῆς, ἢ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὴν θύραν· ἵνα ἢ διὰ γνώσεως, ἢ δι' ἀκροάσεως εἰσελθὼν ὁ νυμφίος ταῖς ἡγιασμέναις ἐνοικήσῃ ψυχαῖς. Καὶ[93] ἐπειδὴ ἀνεβάλλετο ἐκείναις ταῖς προφάσεσι χρησαμένη, ἑτέρως αὐτὴν ὁ νυμφίος διεγείρει, οὐκ ἔτι κρούων ἔξωθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα διά τινος ὀπῆς εἰσάγων· χεῖρα δὲ νοοῦμεν τὴν αἴσθησιν τῆς ἁφῆς, καὶ τὴν θείαν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἧς αὐτὴν ἐν αἰσθήσει πεποίηκεν, ὡς βοῆσαι·

Vers. 4-7. *Nepos meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus. Surrexi ut aperirem nepoti meo : manus meæ stilla-*

δ'-ζ'. *Ἀδελφιδοῦς μου χεῖρα αὐτοῦ ἀπέστειλε διὰ*[93] *τῆς ὀπῆς· καὶ ἡ κοιλία μου*[94] *ἐθροήθη ἐπ' αὐτοῦ*[95]*. Ἀνέστην ἐγὼ ἀνοῖξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου·*

[e] Matth. v, 48. [f] Matth. xix, 21. [5] Coloss. III, 9. [5'] Jac. IV, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[59] καθώς. cod. addit καί. [59'] οἰκειότ. In cod. sequitur interpretatio Pselli. [91] πῶς — αὐτούς. Des. in cod. [93] καί. Abest a cod. [93] διά. cod ἀπό. [94] ἡ — αὐτοῦ. *Hebr.* viscera mea fremuerunt super eo. [95] cod. αὐτῷ. Rec. lectio est αὐτόν.

Digitized by Google

χεῖρές μου ἔσταξαν σμύρναν, δάκτυλοί [96] μου σμύρναν πλήρη [97] ἐπὶ χεῖρας τοῦ κλείθρου. Ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου· ἀδελφιδοῦς μου παρῆλθε [98]· ψυχή μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ. Ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὗρον αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ οὐχ ὑπήκουσέ μου. Εὕροσάν με οἱ φύλακες οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με· ἦραν τὸ θέριστρόν μου [99] ἀπ' ἐμοῦ οἱ φύλακες τῶν τειχέων. Ἐπειδὴ οὐκ ἠβουλήθη εὐθὺς ἀνοῖξαι κρούσαντι, ἅπτεται μὲν αὐτῆς διά τινος τῶν αἰσθητηρίων, ὅπερ ὀπὴν προσηγόρευσεν, εἰσαγαγὼν τὴν χεῖρα, τουτέστι τὴν ἐνέργειαν· θερμαίνει δὲ αὐτῆς καὶ πυρσεύει τὸν ἔρωτα· τοῦτο γὰρ παραδηλοῖ τὸ [1], « Ἡ κοιλία μου ἐθορύβη ἐπ' αὐτόν [2]· » ὅπερ ὁ Θεοδοτίων « ἐθερμάνθη » εἴρηκεν· ἡ δὲ ἀνίσταται μεθυσθεῖσα τῷ πόθῳ, καὶ τρέχει πρὸς τὴν θύραν, καί φησιν· « Ὅτι χεῖρές μου, τὸ κλεῖθρον κατέχουσαι, καὶ ἀνοῖξαι βουλόμεναι, ἔσταξαν σμύρναν, καὶ οἱ δάκτυλοί μου σμύρναν πλήρη· » τὴν γὰρ τελείαν περίκειμαι νέκρωσιν, μέχρις αὐτῶν τῶν ἀκροτάτων μορίων. Ἀνοίξασα δὲ τὴν θύραν, ὁρῶ τὸν ἀδελφιδοῦν μου παρατρέχοντά με, καὶ εἰσελθεῖν οὐ βουλόμενον. Ἐγὼ δὲ ἐξηρτημένη τοῦ φίλτρου, καὶ κρεμαμένη τῶν ἱερῶν αὐτοῦ λόγων, τῆς ζητήσεως εἰχόμην, καὶ βοῶσα διετέλουν, καὶ διηνεκῶς καλοῦσα· ὁ δὲ οὐχὶ [3] ὑπήκουσεν, οὐδὲ ἀποκρίσεώς με ἠξίου· περινοστοῦσα δὲ, καὶ τὸν ποθούμενον ἐπιζητοῦσα, περιπίπτω τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι καὶ φυλάττουσιν· οἱ δὲ οὐ μόνον με ᾐκίσαντο, ἢ ἐμαστίγωσαν, ἀλλὰ καὶ τραύματα περιέθηκαν, καὶ τὸ θέριστρόν μου ἀφεῖλοντο. Φύλακας δὲ τειχῶν ὑπὸ τῆς νύμφης ἡγοῦμαι καλεῖσθαι καὶ φύλακας πόλεως, δημαγωγοὺς καὶ ἄρχοντας, καὶ τυράννους, πάλαι τῇ τοῦ Θεοῦ πολεμήσαντας νύμφῃ, καὶ τοὺς καλλινίκους μάρτυρας πατάξαντάς τε καὶ τραυματίσαντας, καὶ τῷ θανάτῳ παραδεδωκότας, καὶ τὰς ψυχὰς γυμνώσαντας, καὶ τὸ σῶμα ἀπὸ τῶν ψυχῶν οἷόν τι θέριστρον εἰληφότας. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὸν νυμφίον ποθοῦντες, καὶ πάντοτε τοῦτον κηρύττοντες ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ἀγροῖς, καὶ ἐσχατιαῖς, ταῦτα πάντα ὑπέμειναν. Διδασκόμεθα τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, πάντα ὄκνον ἀποθέσθαι, καὶ τῷ νυμφίῳ κρούοντι παραυτίκα ἀνοίγειν, ἵνα μὴ ἀπελθόντος πάντωσε περινοστεῖν ἀναγκασθῶμεν, καὶ ζητεῖν τὸν ποθούμενον [b].

η'. Ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν εὕρητε τὸν ἀδελφιδοῦν μου, ἀπαγγείλατε αὐτῷ [5], ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ. Ἐπιφαίνεται γὰρ πολλάκις καὶ τοῖς ἀτελέσιν ἔτι καὶ νηπίοις ὁ νυμφίος, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ, καὶ προτρέπων εἰς τελειότητα· « Οὐ χρείαν γὰρ ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· » Ὁρκίζει

A verunt myrrham, digiti mei myrrham plenam super manus pessuli. Aperui ego nepoti meo; at nepos meus transierat. Anima mea egressa est, ut nepos locutus est meus: quæsivi eum, et non inveni illum, vocavi eum, et non audivit me.' Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem: percusserunt me et vulneraverunt me; abstulerunt peplum meum a me custodes murorum. Quia noluit confestim aperire pulsanti, tangit eam per quemdam ex sensibus, quod *foramen* appellavit, inferens manum, hoc est actionem. Amorem autem illius accendit atque inflammat. Id enim patet **112** ex illis verbis: « Venter meus intremuit ad tactum ejus; » quod Theodotion vertit, « calefactus est. » Sponsa autem amore ebria surgit, et ad ostium currens: « Manus B meæ, inquit, pessulum apprehendentes, ut aperirent, stillaverunt myrrham, et digiti mei myrrham plenam. » Perfecta enim mortificatione ad extremas usque particulas affecta sum. Sed, aperto ostio, nepotem meum cerno prætereuntem, atque ingredi recusantem. Ego vero amoris stimulo concitata, et sacris illius sermonibus suspensa, ad quæritandum me accingo, nec clamare desino, assidue vocans. At ille audire dissimulat, nec mihi respondere dignatur. Oberrans igitur, et dilectum meum quærens, incido in civitatis incolas et custodes, qui me non modo percusserunt et verberarunt, sed etiam vulneribus affecerunt, et pallium abstulerunt. Murorum autem et civitatis custodes sponsa, ut mihi quidem videtur, magistratus et principes C et tyrannos appellat, qui Dei sponsam Ecclesiam quondam oppugnarunt, et victoria illustres martyres verberibus et suppliciis excruciatos, animas ipsorum nudantes, et corpus ab illis, ut theristrum, auferentes necaverunt. Martyres enim ardentes desiderio sponsi, et ubique gentium illum in civitatibus et agris, ad extremos usque terrarum terminos prædicantes, has ærumnas omnes pertulerunt. Ex his ergo, quæ dicta sunt, discimus, omni deposita tarditate, sponso pulsanti protinus aperire, ne, si discesserit, cogamur passim circumvagari, et desideratum quærere.

D **113** Vers. 8. *Adjuravi vos, filiæ Hierosolymæ, per potentias et fortitudines agri, si inveneritis nepotem meum, nuntiate illi, me charitate esse vulneratam.* Apparet enim sæpe etiam imperfectis adhuc et infantibus sponsus, accommodans se eorum imbecillitati, et ad perfectionem exhortans. « Neque enim egent qui sani sunt medico, sed qui male habent [b]. » Adolescentulas igitur jurejurando ob-

[b] Marc. II, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[96] δάκτυλοι. cod. præm. οἱ. [97] σμύρναν πλήρη. *Hebr.* myrrham transeuntem s. liquidam. [98] παρῆλθε. *Hebr.* subduxerat se et abierat. Symm. ἀπονεύσας παρῆλθε. [99] μου. Abest a cod. [1] τό. cod. καί. [2] αὐτόν. Receptam lectionem Noster h. l. sequitur. [3] cod. οὐχ. [4] ποθούμενον. In cod. sequitur interpretatio Pselli. [5] ἀπαγγ. Rec. lectio est, τί ἀπαγγείλητε αὐτῷ.

Digitized by Google

stringit, ut si invenerint nepotem, nuntient illi, quanto erga illum amore teneatur, et quod electa charitatis sagitta sit sauciata. Adolescentulæ nepotis nomen ignorant. Adhuc enim sunt imperfectæ, nec cognitam habent mysteriorum profunditatem. Dicunt itaque :

VERS. 9. *Qualis est nepos tuus ex nepote, o pulchra inter mulieres? Qualis est nepos tuus ex nepote, quia sic adjurasti nos?* Frequenter enim, inquiunt, audivimus te dicentem, « Nepos meus, nepotis mei : » nec verborum tuorum vim intelligimus. Quando igitur interpositum est jusjurandum, silentio præterire non possumus mandata tua. Nos ergo doce, o pulchra inter mulieres, adolescentularum enim et puellarum omnium es formosissima, quid sibi velit hoc nomen. Identidem enim resonat in ore tuo, nunc « nepotis mei, » nunc « nepos meus. » Nam si ex te qualis iste sit didicerimus, et quibus insignis sit notis, curabimus te, et exsequemur mandata tua. Sponsa igitur discipulis suis **114** indicat sponsi notas ac signa, dicens :

VERS. 10-16. *Nepos meus candidus et rubicundus, electus ex decem millibus. Caput ejus aurum Ophaz, cincinni ejus sicut elatæ palmarum, nigri quasi corvus. Oculi ejus sicut columbæ super plenitudines aquarum, quæ lacte sunt lotæ, et considentes super plenitudines aquarum. Genæ illius sicut phialæ aromatis, germinantes pigmentaria. Labia ejus lilia distillantia myrrham plenam. Manus illius tornatiles, aureæ, plenæ Tharsis. Venter ejus pyxis exigua eburnea, super lapide sapphiro. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. Species ejus ut thus electum, ut cedri. Guttur illius dulcedo, et totus desiderium. Hic nepos est meus, et hic propinquus meus, filiæ Hierosolymæ.* Adolescentularum respondet interrogationi, et quibus sponsum argumentis agnoscere queant, ostendit. « Nepos, inquiens, meus candidus et rubicundus. » Prius candorem, deinde ruborem ponit. Deus enim semper fuit, factus autem quoque est homo, non dimittens id quod erat, neque in hominem conversus, sed humanam induens naturam. Candidus ergo est, ut Deus. Quid enim splendidius luce? Lux autem est vera, ut Evangeliorum **115** verba testantur. « Erat enim, dicit, lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum [1]. »

[1] Joan. I, 9.

τοιγαροῦν τὰς νεάνιδας, εἰ εὕροιεν τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτῆς, ἀπαγγεῖλαι ὅσον ἔχει περὶ αὐτὸν ἔρωτα, καὶ ὅτι τῷ ἐκλεκτῷ βέλει τῆς ἀγάπης τέτρωται. Ἀγνοοῦσιν αἱ νεάνιδες τὸ τοῦ ἀδελφιδοῦ ὄνομα· ἔτι γὰρ ἀτελεῖς εἰσι, καὶ τῶν μυστηρίων τὸ βάθος ἀγνοοῦσιν. Διό φασι·

θ'. *Τί ἀδελφιδοῦς σου ἀπὸ ἀδελφιδοῦ* [6], *ἡ καλὴ ἐν γυναιξί; Τί ἀδελφιδοῦς σου ἀπὸ ἀδελφιδοῦ, ὅτι οὕτως ὥρκισας ἡμᾶς;* Πολλάκις γάρ, φησὶν, ἠκούσαμεν λεγούσης [7]· « Ἀδελφιδοῦς μου, τοῦ ἀδελφιδοῦ μου, » καὶ ἀγνοοῦμεν τῶν ὑπὸ σοῦ λεγομένων τὴν δύναμιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ὅρκος ἐστὶν ἐν μέσῳ, οὐ δυνάμεθα σιγῇ παραπέμψασθαι τὰ ὑπὸ σοῦ προσταχθέντα· δίδαξον ἡμᾶς τοίνυν, ὦ καλὴ ἐν γυναιξί· πασῶν γὰρ εὐπρεπεστέρα τυγχάνεις, καὶ νεανίδων, καὶ παλλακίδων, τί σοι βούλεται τοῦτο τὸ ὄνομα; Διαπαντὸς γὰρ τοῦτο προσφέρεις [8], λέγουσα νῦν μὲν « τοῦ ἀδελφιδοῦ μου· » νῦν δὲ, « ὁ ἀδελφιδοῦς μου· » εἰ γὰρ μάθοιμεν παρὰ σοῦ τίς οὗτος, καὶ οἷα σημεῖα περίκειται, θεραπεύσομέν σε καὶ πληρώσομέν σου τὸ πρόσταγμα [9]· διδάσκει τοίνυν τὰς μαθητευομένας ὑπ' αὐτῆς ἡ νύμφη τὰ τοῦ νυμφίου σημεῖα, καί φησιν αὐταῖς·

ι'-ις'. *Ἀδελφιδοῦς μου λευκὸς καὶ πυρρὸς, ἐκλελογισμένος ἀπὸ μυριάδων* [10]. *Κεφαλὴ αὐτοῦ χρυσίον ὀφάζ* [11]· *βόστρυχοι αὐτοῦ, ἐλάται* [12]· *μέλανες ὡς κόραξ· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῷ ὡσεὶ περιστεραὶ ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων* [13], *λελουσμέναι ἐν γάλακτι, καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων* [14]. *Σιαγόνες αὐτοῦ, ὡς φιάλαι* [15] *τοῦ ἀρώματος, φύουσαι μυρεψικά* [16]· *χείλη αὐτοῦ κρίνα στάζοντα σμύρναν πλήρη. Χεῖρες αὐτοῦ τορευταὶ, χρυσαῖ* [17], *πεπληρωμέναι Θαρσίς* [18]· *κοιλία αὐτοῦ πύξιον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου* [19]. *Κνῆμαι αὐτοῦ στύλοι μαρμάρινοι τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς· εἶδος αὐτοῦ ὡς Λίβανος ἐκλεκτὸς, ὡς κέδροι* [20]. *Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμὸς* [21], *καὶ ὅλος ἐπιθυμία· οὗτος ἀδελφιδοῦς μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ.* Ἐρωτήσασα τὰς νεάνιδας διδάσκει ἡ νύμφη τοῦ ἀδελφιδοῦ τὰ σημεῖα, καί φησιν· « Ἀδελφιδοῦς μου λευκὸς καὶ πυρρός. » Πρῶτον [22] μὲν τίθησι τὸ « λευκὸς, » δεύτερον δὲ τὸ « πυρρός· » Θεὸς γὰρ ἀεὶ ἦν, ἐγένετο δὲ καὶ ἄνθρωπος, οὐκ ἀφεὶς ὃ ἦν, οὐδὲ τραπεὶς εἰς ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀνθρωπείαν ἐνδυσάμενος φύσιν. Λευκὸς τοίνυν ἐστὶν, ὡς Θεός· τί γὰρ φωτὸς λαμπρότερον; φῶς δέ ἐστιν ἀληθινὸν, κατὰ τὴν τῶν Εὐαγγελίων φωνήν· « Ἦν γὰρ, φησὶ,

VARIÆ LECTIONES.

[6] ἀπὸ ἀδελφ. *Hebr.* præ amico, sc. quovis alio. [7] λεγούσης. cod. præm. σου. [8] cod. προφέρεις. [9] πρόσταγμα. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [10] ἐκλελογισμένος. ἀπὸ μυρ. *Hebr.* instar vexilli erectus e myriadibus. Pro ἐκλελ. in cod. leg. ἐκλελεγμένος. Sicque deinde pag. 117 lin. 7 et 20 apud Nostrum leg. Recepta autem lectio h. l. est ἐκλελοχισμένος. [11] ὀφάζ. Rec. lectio est κεφάζ, vel καιφάζ. [12] ἐλάται. *Hebr.* accumulati sunt. Al. crispi sunt. [13] ἐπὶ πληρ. ὑδ. *Hebr.* prope rivulos aquarum. [14] ἐπὶ πληρ. ὑδ. *Hebr.* in impletione, i. q. in cavitate oculi. [15] φιάλαι. *Hebr.* areolæ. [16] φύουσαι μυρεψ. *Hebr.* cumuli (a. l. turres) condimentorum. [17] τορ. χρυσαῖ. *Hebr.* orbes auri. [18] Θαρσίς. *Hebr.* Beryllo. Al. Chrysolitho. [19] κοιλία — σαπφείρου. *Hebr.* viscerum (s. ventris) ejus nitor est quasi eboris tecti sapphiris. [20] ὡς — κέδροι. et proxima, Φάρυγξ αὐτοῦ. Des. in cod. Infra, p. 120, hæc est vocum distinctio, ὡς λίβανος, ἐκλεκτὸς ὡς κέδροι. [21] Rec. lectio est γλυκασμοί. [22] πρῶτον. cod. præm. καί.

Digitized by Google

τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Οὐ μόνον δὲ λευκός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ πυρρός· οὐ μόνον γάρ ἐστι Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· τὸ δὲ πυρρὸν παραδηλοῖ τὸ γήϊνον· διὸ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ ἐρωτῶσιν αἱ θεῖαι δυνάμεις, ὁρῶσαι αὐτὸν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνιόντα, καί φασι· « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδὼμ, ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ; Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ, βίᾳ [23] μετὰ ἰσχύος· » καὶ θαυμάζουσιν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐν σώματι κάλλος, στολὴν αὐτοῦ τοῦτο προσαγορεύσαντες. « Ὡραῖος γάρ ἐστι κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, » ὡς ἄνθρωπος· τὸ γὰρ θεῖον αὐτοῦ κάλλος ἀσύγκριτον, ὡς ἀνέφικτον· ἐρωτῶσι δὲ αὐτὸν, καί φασιν· « Ἵνατί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρης καταπεπατημένης; » Καὶ διδάσκει αὐτὰς μαθεῖν ποθούσας τῆς ἐρυθρότητος τὴν αἰτίαν, καὶ λέγει· « Ληνὸν ἐπάτησα μονώτατος, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐδεὶς ἦν μετ' ἐμοῦ· »—« Οὔτε γὰρ πρέσβυς, οὔτε ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, » κατὰ τὴν Ἡσαΐου προφητείαν· « Καὶ συνεπάτησα αὐτοὺς, φησὶν, ἐν τῷ θυμῷ μου, καὶ συνέθλασα αὐτοὺς ἐν τῇ ὀργῇ μου, » τοὺς τῆς ἀνθρωπείας φύσεως πολεμίους δαίμονας, καὶ τῶν ἐκείνων στρατόν [24]· « Καὶ κατερράνθη τῷ κατανικήματι αὐτῶν τὰ ἱμάτιά μου· » ἐν γὰρ τῷ νικᾷν καὶ καταλύειν αὐτῶν τὸ κράτος, ἔλαθόν τινας αἱμάτων [25] ῥανίδας ἐν τοῖς ἱματίοις· δηλοῖ δὲ τὸν τριήμερον θάνατον. Καὶ προσεκτέον ἀκριβῶς, ὡς οὐ λέγει κατερράνθην ἐγὼ, ἀλλὰ κατερράνθη τῷ κατανικήματι αὐτῶν τὰ ἱμάτιά μου, τουτέστι τὸ σῶμά μου· ἀπαθὴς γὰρ ἡ θεία φύσις, τὸ δὲ σῶμα τὸ πάθος ἐδέξατο· σύροντος μὲν αὐτὸ [26] τοῦ ἐνωθέντος Θεοῦ Λόγου, πάθος δὲ ἐκεῖθεν οὐχ ἑλκύσαντος, ἐπειδὴ φύσει τὸ Θεῖον πάθους ὑπέρτερον. Διὰ τοῦτό φησιν ἡ νύμφη· « Ἀδελφιδοῦς μου λευκὸς καὶ πυρρὸς, ἐκλελεγμένος ἀπὸ μυριάδων. » Ἁπάσης γὰρ φύσεως κρείττων ἡ ἀπαρχή· « Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· » διὸ θυσία ἄμωμος ὑπὲρ παντὸς προσηνέχθη τοῦ γένους· τούτου χάριν καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου ὁ τῶν ὅλων προαγορεύει Θεὸς λέγων· « Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ᾑρετισάμην, ὁ ἐκλεκτός μου, ὃν ηὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν [27], κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. » Εἰκότως τοίνυν ἡ νύμφη φησίν· « Ἀδελφιδοῦς μου λευκὸς καὶ πυρρὸς, ἐκλελεγμένος ἀπὸ μυριάδων. » Ἔπρεπε γὰρ τῷ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνειληφότι, αἵτινες ἦσαν πυρραὶ ὡς φοινικοῦν, καὶ ὡς κόκκινον, πυρρῷ γενέσθαι καὶ προσαγορευθῆναι· « Ἀλλὰ καὶ κεφαλὴ αὐτοῦ, φησὶ, χρυσίον ὄφατζ· » κατὰ μὲν τὸν Σύμμαχον, « ὡς λίθος τίμιος· » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, « ἐπίσημος χρυσῷ. » Κεφαλὴν δὲ αὐτοῦ τροπικῶς καλεῖ τὸ Θεῖον, τὸ λευκὸν

A Verum non modo candidus est, sed etiam rubicundus. Neque enim solum est Deus, verum etiam homo. Rubicundus autem terrenum significat. Quapropter divinæ quoque virtutes, apud Isaiam, conspicientes eum e terra in cœlum revertentem quæ-runt, et, « Quis est, inquiunt, iste qui venit de Edom? Rubor vestium ejus de Bosor? Iste formosus in stola, violentia cum fortitudine i. » Admiranturque ipsius etiam corporis pulchritudinem, quam stolam ejus appellant. Est enim « speciosus forma præ filiis hominum [k], » quatenus homo. Nam ut Deus, ea est pulchritudine, quæ, ut inaccessa, nulla similitudine potest explicari. Quærunt autem ex eo, et dicunt: « Quare ergo rubra sunt indumenta B tua tanquam ex calcato torculari, plenus calcato [l]? » Easque ruboris causam intelligere cupientes, docet: « Torcular, inquiens, calcavi solus, et de gentibus non erat vir mecum [m]. » — « Non enim legatus, neque angelus, sed ipse Dominus salvavit nos, » juxta Isaiæ prophetiam [n]. « Et conculcavi eos, inquit, in furore meo, et collisi eos in ira mea [o]: » humanæ nimirum naturæ hostes dæmonas, atque ipsorum exercitum. « Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, cum eos vincerem [p]. » Ex ipsorum enim strage atque internecione quibusdam sanguinis guttis vestimenta mea conspersa sunt. Tridui mortem significat. Non dicit autem, sanguine conspersus sum ego: sed « aspersus est sanguis eorum C super vestimenta mea cum eos vincerem, » id est, corpus meum: quod diligenter annotandum est.

116 Nam divina natura pati non potuit, sed corpus passum est: quod quidem corpus Deus Verbum ita contraxit univitque sibi, ut nihil inde pateretur. Divinitas enim natura præstantior est, quam ut pati possit. Idcirco sponsa, « Nepos meus, inquit, est candidus et rubicundus, electus ex decem millibus. » Primitiæ enim (Christus) omni naturæ [q] præcellit. « Quippe qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus [r]. » Itaque pro omni genere oblatus est, hostia immaculata. Quamobrem et per Isaiam prophetam Deus universorum: « Ecce, inquit, servus meus quem elegi, electus meus: complacuit sibi in eo anima mea, ponam Spiritum D meum super eum, judicium gentibus proferet [s]. » Jure igitur sponsa, « Nepos meus, inquit, candidus et rubicundus electus, ex decem millibus. » Decebat enim illum qui sustulit peccata nostra, quæ rubra erant sicut purpura, et sicut coccinum, rubicundum fieri, et appellari. « Caput autem ejus, inquit, aurum Ophatz. » Symmachus vertit, « sicut lapis pretiosus. » Quinta editio habet, « insigne auro. » Caput ipsius allegorice vocat divinitatem, quam

i Isa. LXIII, 1. k Psal. XLIV, 3. l Isa. LXIII, 2. m Ibid. 3. in nonullis libris vet. n Ibid. 9. o Ibid. 6. p Ibid. 3. q I Cor. XV, 20. r Isa. LIII, 9; I Petr. II, 22. s Isa. XLII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[23] βίᾳ. Ita quoque legendum supra, p. 82 lin. 3. [24] cod. στρατηγόν. [25] cod. αἵματος. [26] σύροντος μὲν αὐτό. Placet conjectura Cotelerii *Monum. Eccles. Græc.*, t. II, p. 632 legendum esse συνόντος μὲν αὐτῷ. In ms. *August.* legitur σύροντας, minus bene. [27] μου. Des. in cod.

Digitized by Google

superius per candorem indicavit. Auro igitur et lapidi (pretioso) divinitatem comparat, quæ sunt res apud homines pretiosissimæ. Neque enim aliud nomen accommodatius invenit: « Cincinni ejus sicut elatæ palmarum, nigri quasi corvus. » Ex capite illius fluentes gratias, mea quidem sententia, cincinnos vocat: nigros quidem appellatos una de causa, elatas autem ob aliam causam. Elatæ enim sunt fructus palmarum mascularum, **117** qui feminis adjuncti maturos illarum fructus efficiunt. Quoniam igitur, qui ei crediderunt, variis ipsius muneribus fruentes, pietatis fructum illi ferunt, merito cincinni ejus elatis comparantur. Dicuntur autem nigri, ut per fuscum et obscurum colorem, abdita totius œconomiæ ejus ratio declaretur. « Cincinni elatæ, nigri quasi corvus. » Corvum hic nominavit, ut colorem tantummodo notaret. « Oculi ejus, inquit, sicut columbæ super plenitudines aquarum. » Per oculos hic rursus aspectum ejus laudat: quamobrem sicut columbas esse dicit super plenitudines aquarum. Et in memoriam nobis revocat columbam illam, quæ in Jordane super ipsum descendit. Neque vero quemquam offendat, quod dictum est, « sicut columbæ, » non autem « columba. » Legimus enim in divina Scriptura non modo « Spiritum, » sed etiam « spiritus; » non quod multi sint Spiritus sancti, unus enim est Spiritus sanctus ille Consolator: sed quia hujus munera beatus Paulus spiritus vocat. « Et spiritus prophetarum, inquit, prophetis subjecti sunt [1]. » Cum ergo Dominus Christus, ut homo, omnia Spiritus habuerit dona, idco sponsa: « Oculi, inquit, ejus sicut columbæ super plenitudines aquarum. » Assidue enim ad baptismatis largitionem respiciunt oculi ejus, exspectantes eos qui salvi fiunt, et salutem omnium expetentes. Quin etiam « columbæ lacte, inquit, lotæ, et considentes super plenitudines aquarum. » Alios enim lacte nutriunt, qui eo indigent cibo; alios, **118** qui in peccato inveterati sunt, reficiunt ac renovant, « considentes super plenitudines aquarum, » et eas sanctificantes. Nec immerito dixit « plenitudines aquarum. » Nam qui perfectam non habent fidem, quique non sincera fide accedunt, eos non suscipit. Qualis fuit Simon, qui baptizatus quidem est, sed indignus visus est gratia, cum plenus non esset, sed mancus, et fidei perfectionem non haberet. « Genæ illius sicut phialæ, inquit, aromatis, germinantes pigmentaria. Et labia ejus lilia distillantia myrrham plenam. » Genas rursus et labia doctrinam vocat. Sermonis enim instrumenta sunt labia et genæ. Horum enim motu vox distinguitur et formatur. Phialas autem aromatis appellat eas, propter doctrinæ suavem odorem. Pigmentaria vero dicit germinare, quoniam inde docendi argumenta sumunt doctores Ecclesiæ,

[1] I Cor. XIV, 32.

A ἄνω προσαγορευθέν. Διὸ χρυσῷ καὶ λίθῳ αὐτὴν ἀπεικάζει, ταῖς παρὰ ἀνθρώποις τιμιωτάταις ὕλαις· οὐ γὰρ εὗρεν ἕτερον ὄνομα εὐπρεπέστερον [28]. « Βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται, μέλανες ὡς κόραξ. » Τὰς ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐκείνου [29] προχεομένας χάριτας ἡγοῦμαι βοστρύχους ὀνομάζεσθαι· μέλανας μὲν κατ' ἄλλο, ἐλάτας δὲ καθ' ἕτερον ὀνομαζομένους [30]. Αἱ γὰρ ἐλάται, καρπός εἰσι φοινίκων ἀρσένων, τοῖς θήλεσιν ἐπιβαλλόμενοι, καὶ ὡρίμους γίνεσθαι παρασκευάζοντες τοὺς ἐκείνων καρπούς. Ἐπειδὴ τοίνυν τῶν ποικίλων αὐτοῦ χαρισμάτων ἀπολαύοντες οἱ πεπιστευκότες αὐτῷ καρποφοροῦσιν αὐτῷ τὴν εὐσέβειαν, ἐλάταις εἰκότως ἀπεικάζει τοὺς βοστρύχους· μέλανας δὲ προσαγορεύει, διὰ τοῦ βαθέος χρώματος καὶ σκοτεινοῦ, τὸ ἀνέφικτον τῶν οἰκονομιῶν παραδηλῶν. « Βόστρυχοι ἐλάται, μέλανες ὡς κόραξ· » τὸν δὲ κόρακα ἐνταῦθα περιείληφε τῆς χρόας ἕνεκα μόνης· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, φησὶν, ὡσεὶ περιστεραὶ ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων· πάλιν ἐνταῦθα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ὀπτικὸν αὐτοῦ θαυμάζει. Διὸ ὡς περιστερὰς [31] αὐτοὺς εἶναι λέγει ἐπὶ πληρώματα [32] ὑδάτων· καὶ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατελθούσης ἐπ' αὐτὸν περιστερᾶς. Καὶ μηδένα ξενιζέτω τὸ « ὡς περιστεραὶ, » ἀλλὰ μὴ « περιστερὰ » ῥηθῆναι· εὑρίσκομεν γὰρ οὐ μόνον « πνεῦμα, » ἀλλὰ καὶ « πνεύματα » παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ προσαγορευόμενα· οὐκ ἐπειδὴ πολλὰ Πνεύματα ἅγια, ἓν γάρ ἐστι Πνεῦμα ἅγιον, ὁ Παράκλητος· ἀλλὰ τὰ τούτου χαρίσματα πνεύματα οἶδε καλεῖν ὁ μακάριος Παῦλος· « Καὶ πνεύματα γὰρ, φησὶ, προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. »

B

C Ἐπειδὴ τοίνυν πάντα εἶχεν ὁ Δεσπότης Χριστὸς τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα, κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, διό φησιν ἡ νύμφη· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ περιστεραὶ ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων. » Διηνεκῶς γὰρ εἰς τὴν τοῦ βαπτίσματος βλέπουσι χορηγίαν [33] οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, τοὺς σωζομένους ἀναμένοντες, καὶ πάντων τὴν σωτηρίαν ποθοῦντες· ἀλλὰ καὶ « λελουμέναι ἐν γάλακτι, φησὶν, αἱ περιστεραὶ, καὶ καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων. » Τοὺς μὲν γὰρ γαλακτοτροφοῦσι, ταύτης τῆς τροφῆς δεομένους· τοὺς δὲ νεουργοῦσι καὶ ἀνανεοῦσιν, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας παλαιωθέντας, « καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων, » καὶ ταῦτα ἁγιάζουσαι. Καὶ εἰκότως ἔφη « πληρώματα ὑδάτων [34]· » τοὺς γὰρ ἀτελῆ τὴν πίστιν κεκτημένους,

D καὶ μετὰ εἰλικρινοῦς πίστεως μὴ προσιόντας οὐχ ὑποδέχεται· ὁποῖος ἦν ὁ Σίμων, ὃς ἐβαπτίσθη μὲν, ἀνάξιος δὲ ὤφθη τῆς χάριτος, μὴ γενόμενος [35] πεπληρωμένος, ἀλλ' ἐλλείπων, καὶ τὸ τέλειον οὐκ ἔχων τῆς πίστεως. « Σιαγόνες αὐτοῦ, φησὶν, ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος φύουσαι μυρεψικὰ, καὶ χείλη αὐτοῦ κρίνα στάζοντα σμύρναν πλήρη. » Σιαγόνας δὲ πάλιν καὶ χείλη τὴν διδασκαλίαν καλεῖ· ὄργανα γὰρ τοῦ λόγου καὶ χείλη, καὶ σιαγόνες· τούτων γὰρ κινουμένων ἡ ἔναρθρος ἀποτελεῖται φωνή· φιάλας δὲ ἀρώματος ταύτας προσαγορεύει, διὰ τὸ τῆς διδασκαλίας εὐῶδες· λέγει δὲ

VARIÆ LECTIONES.

[28] εὐπρεπ. Des. in cod. [29] cod. ἐκείνης. [30] ὀνομ. Prior editio habebat ὀνομαζομένου. cod. ὀνομαζομένας. [31] cod. περιστεραί. [32] cod. πληρώματος. [33] βλέπουσι χορηγ. cod. ἀποβλέπουσι διωρεάν. [34] καὶ — ὑδάτων. Des. in cod. [35] γενόμενος. Abest a cod.

Digitized by Google

αὐτὰς καὶ φύειν μυρεψικά· ἐκεῖθεν γὰρ τὰς τῆς διδασκαλίας ἀφορμὰς λαμβάνοντες οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, οἷόν τινες μυρεψοὶ γίνονται τοῦ κηρύγματος, καὶ τὸ μύρον τῆς ὠφελείας κατασκευάζουσι. Κρίνοις δὲ, φησὶν, ἔοικεν αὐτοῦ τὰ χείλη· λάμπουσι γὰρ οἱ θεῖοι λόγοι, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντες· οὔτε γὰρ νήθει, οὔτε ὑφαίνει [36] τὰ κρίνα, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀμφιέννυσιν αὐτά. Ἐπειδὴ τοίνυν πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας οἱ θεῖοι λόγοι γεγύμνωνται, μόνον δὲ τὸ θεῖον ἔχουσι κάλλος, εἰκότως φησί· « Χείλη αὐτοῦ κρίνα στάζοντα σμύρναν πλήρη, » τουτέστι τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ νέκρωσιν ἐκπαιδεύοντα. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τοῦ Κυρίου διδάγματα· « Ὁ μὴ καταλιμπάνων πατέρα, καὶ μητέρα, καὶ γυναῖκα, καὶ ἀγροὺς, καὶ ἀμπελῶνας ἕνεκεν ἐμοῦ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· » καί· « Ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· » καί· « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ λαβὼν τὸν σταυρόν σου ἀκολούθει μοι· » διὰ τοῦτο στάζει χείλη αὐτοῦ σμύρναν πλήρη. « Χεῖρες δὲ αὐτοῦ τορευταὶ, χρυσαῖ, πεπληρωμέναι Θαρσεῖς. » Χεῖρας δὲ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὀνομάζει, ἣν μετὰ πάσης ἁρμονίας μετελήλυθεν, οἷον διατορεύων καὶ ἀπευθύνων πρᾶξιν ἑκάστην. Διὸ καὶ τῷ Ἰωάννῃ ἔλεγεν· « Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπον ἡμῖν ἐστι πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » Χρυσᾶς δὲ πάλιν καλεῖ, ὡς τιμίους καὶ σπανίους. Τὸ δὲ Θαρσεῖς διὰ τὸ δόκιμον ἔλαβε τοῦ χρυσίου· ἐκεῖθεν γὰρ λέγει ἡ θεία Γραφὴ τὸ ἀκίβδηλον καὶ ἄπεφθον [37] » καὶ δόκιμον χρυσίον κομίζεσθαι. « Κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου. » Ὁ γὰρ βυθὸς αὐτοῦ τῶν μυστηρίων, καὶ τὸ ταμιεῖον τῆς γνώσεως, ἔνθα εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, πυξίον εἰσὶν ἐλεφάντινον τοῖς τῆς ἀποκαλύψεως ἀξίοις. Καὶ τῇ μὲν φύσει ἐστὶν ἀκατάληπτα· διὸ « ἐπὶ λίθου σαπφείρου· » δ [38] παραδηλοῖ τὸ βαθὺ καὶ κεκρυμμένον τῶν θείων. Ἀλλ' ὅμως τοῦτο τὸ βαθὺ, καὶ κεκρυμμένον, καὶ ἀδηλον, πυξίον ἐλεφάντινον γίνεται τοῖς ἀξίοις· διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· « Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος [39] αὐτοῦ· » καὶ πάλιν· « Τὸ μυστήριον αὐτοῦ τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις. » Διὸ [40] τὴν κοιλίαν αὐτοῦ φησὶ πυξίον εἶναι ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου· καὶ τοὺς μὲν βοστρύχους δῆλους ὄντας μέλανας ἔφη· τοῖς γὰρ μηδέπω τῆς θείας ἀποκαλύψεως τετυχηκόσι, καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι

A qui tanquam pigmentarii prædicationis, unguentum conficiunt utilitatis. Liliis porro similia videntur illius labia, quia per se splendent divini sermones, licet humani ornamenti nihil habeant. Non enim nent, neque texunt lilia, ut Dominus docet, sed Pater cœlestis vestit ea [u]. Quoniam igitur ab omni humana sapientia divini sermones sunt destituti, divinamque solum obtinent pulchritudinem, merito dicit « labia ejus lilia distillantia myrrham plenam : » docent enim in præsenti vita mortificationem. Qualis est illa Domini doctrina : « Qui non relinquit patrem, et matrem, et uxorem, et **119** agros, et vineas, propter me, non est me dignus [v]; » et : « Qui non sumit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus [x]; » et : « Si vis
B perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et sublata cruce tua sequere me [y]. » Idcirco distillant labia ejus myrrham plenam. « Manus autem ejus tornatiles, aureæ, plenæ Tharsis. » Manus, eas virtutes vocat, quæ in actione consistunt : quas omnibus officiis sigillatim ita diligenter excoluit ut unamquamque actionem quasi tornaret ac dirigeret. Quamobrem ad Joannem : « Sine, inquit, modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam [z]. » Aureas appellat, ut pretiosas et eximias. Nam illud Tharsis propter auri præstantiam posuit. Illinc enim dicit divina Scriptura sincerum et purum ac probatum aurum deportari. « Venter ejus pyxis exigua eburnea, super lapide sapphiro. » Profun-
C ditas enim mysteriorum ejus, et penu cognitionis ubi sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, sunt vasculum eburneum illis, qui revelatione sunt digni. Et natura quidem comprehendi nequeunt; ideo « super lapide sapphiro » dicitur, quod rerum divinarum ostendit arcanam profunditatem. Ac licet profunda, et recondita obscuraque sit, eburnea tamen pyxis efficitur illis qui non sunt indigni. Quamobrem beatus Paulus clara voce : « Quæ oculus, inquit, non vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus illum : nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum [a]; » et rursus : « Mysterium ejus, quod absconditum fuit a sæculis et generationibus, et quod **120** aliis generationibus
D non est agnitum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus apostolis et prophetis [b]. » Ilis de causis ventrem illius pyxidem dixit esse eburneam super lapide sapphiro. Ac cincinnos ejus, cum perspicui sint, ait esse nigros. Illis enim, qui nondum divinam assecuti sunt revelationem, ea quoque videntur obscura et difficillima quæ manifesta sunt, et sensibus comprehenduntur. Qui vero ad intima my-

[u] Matth. VI, 26 seqq. [v] Matth. X, 37. coll. Luc. IX, 26. [x] Matth. X, 38. [y] Matth. XIX, 21. [z] Matth. III, 15. [a] 1 Cor II, 9, 10. [b] Ephes. III, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[36] cod. ὑφαίνεται. [37] καὶ ἄπεφθον. E cod. suppl. [38] ὃ. cod. καί. [39] πνεύματος. cod. πατρός. [40] διὸ. cod. διὰ τοῦτο.

Digitized by Google

steria sunt admissi, iis perspicua videntur etiam illa quæ sunt obscura. Hinc beatus etiam David : « Incerta, inquit, et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi [c]. » Quod etiam sponsa dicit : « Venter, inquiens, ejus, pyxis exigua eburnea super lapide sapphiro ; crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. » Firmitatem ejus, et stabilitatem, et constantiam, perpetuitatemque per columnas ostendit marmoreas. Bases autem illarum aureas nominavit, ut pretiosum actionum decus declararet. « Species ejus ut thus electus, ut cedri. » Hic rursus duplicem naturam significat. Ac divinam quidem appellat thus, quod Deo lex jubet incendi; cedrum autem, humanam vocat, quæ non sensit peccati corruptionem. Inter arbores enim cedrus non putrescit. « Guttur ejus dulcedo. » Quid enim divinis eloquiis dulcius? Quapropter beatus etiam David : « Quam dulcia, inquit, gutturi meo eloquia tua! suaviora sunt ori meo, melle ac favo [d]; » et : « Judicia tua vera sunt, justificata ad unum omnia, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciora melle ac favo [e]. » Itaque et ministri **121** sacerdotum principum, qui ad Dominum missi sunt, desiderio dulcedinis sermonum ejus deliniti et capti, ad eos a quibus missi erant, « Nunquam sic, inquiunt, locutus est homo, sicut hic homo [f]. » Et alii clamabant: « Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti [g]. » Quare « guttur ejus dulcedo, » imo et « totus est desiderium. » Destituta enim aliis laudibus, quibus eum præterea cumularet, uno verbo cuncta complectitur, Quid, inquiens, in singulis ejus pulchritudinis partibus explicandis moror? totus est desiderium, omnes ad amandum se trahit, ad diligendum impellit, non intuentes solum, sed audientes etiam sui desiderio accendit. His dictis, ad adolescentulas conversa : « Hic, inquit, est nepos meus, et hic propinquus meus, filiæ Hierosolymæ. » Quando vos eum dicitis ignorare, et ex me quæritis, Quis est nepos tuus ex nepote? ecce vobis indico : « Talis est nepos meus, et talis est propinquus meus. » Jurejurando igitur obstrictæ, nolite illud negligere, sed quærite nepotem meum, atque illi desiderium meum nuntiate. Cum igitur illæ sponsi notas et signa intellexissent, rursus quo profectus sit, quove declinaverit percontantur his verbis :

VERS. 17. *Quo abiit consobrinus tuus, o pulchra inter mulieres? Quo respexit nepos tuus? et quæremus eum tecum.* Nam si locum secessus illius didicerimus, non negligemus, sed in eo quem desideras

A δῆλα, ἐστὶν ἄδηλα, καὶ τὰ αἰσθητὰ ἀκατάληπτα· τοῖς δὲ τῶν θείων μυστηρίων ἐντὸς γεγενημένοις, καὶ τὰ ἄδηλα γίνεται φανερά. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ φησι· « Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. » Τοῦτο τοίνυν καὶ ἡ νύμφη λέγει· « Ἡ κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου· κνῆμαι αὐτοῦ στύλοι μαρμάρινοι, τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς· » τὸ ἑδραῖον αὐτοῦ, καὶ σταθηρὸν, καὶ μόνιμον, καὶ διαρκὲς, διὰ τῶν μαρμαρίνων στύλων ἐδήλωσε· καὶ τὰς βάσεις δὲ αὐτῶν χρυσᾶς ὠνόμασε, τὸ τίμιον τῶν πράξεων διὰ τούτων παραδηλῶν. « Εἶδος αὐτοῦ ὡς λίβανος, ἐκλεκτὸς ὡς κέδροι [61]. » Πάλιν ἐνταῦθα τὸ διπλοῦν ἑρμηνεύει τῶν φύσεων· λίβανον [62] μὲν τὴν θείαν προσαγορεύει, B ἐπειδὴ λίβανος κατὰ τὸν νόμον Θεῷ προσεφέρετο. Κέδρον δὲ καλεῖ τὴν ἀνθρωπείαν, ὡς σηπεδόνα τῆς ἁμαρτίας οὐ δεξαμένην· ἄσηπτος γὰρ ἐν ξύλοις ἡ κέδρος. « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός· » τί γὰρ τῶν θείων λογίων γλυκύτερον; Διὸ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου· » καί· « Τὰ κρίματά σου [63] ἀληθινὰ, δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολὺν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι κηρίον. » Διὸ καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν ἀρχιερέων, οἱ ἐπ' αὐτὸν ἀποσταλέντες, καὶ κατακηληθέντες, καὶ ἁλωκότες τῷ πόθῳ τῆς τῶν λόγων γλυκύτητος, φασὶ τοῖς ἀποστείλασιν· « Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος· » καὶ ἄλλοι ἑδόων· « Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, C καὶ μαστοὶ οὓς ἐθήλασας. » — « Φάρυγξ τοίνυν αὐτοῦ γλυκασμός· » ἀλλὰ καὶ, « ὅλος ἐστὶν ἐπιθυμία· » ἀπορήσας γὰρ λοιπὸν ἄλλων ἐπαίνων ἑνὶ αὐτὸν ὀνόματι ὀνομάζει. Τί δήποτε γὰρ, φησὶ, κατὰ μέρος αὐτοῦ διηγοῦμαι τὸ κάλλος; ὅλος γάρ ἐστιν ἐπιθυμία, ἕλκων ἅπαντας εἰς ἔρωτα, βιαζόμενος εἰς ἀγάπην, ἐπιθυμίαν ἐμβάλλων, οὐ τοῖς [64] ὁρῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσι· ταῦτα εἰρηκυῖα, φησὶ ταῖς νεάνισιν· « Οὗτος [65] ἀδελφιδοῦς μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ. » Ἐπειδὴ ἠγνοεῖτε, καὶ ἠρωτᾶτε, Τί ὁ ἀδελφιδοῦς σου ἀπὸ ἀδελφιδοῦ; ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ὅτι « Τοιοῦτός ἐστιν ὁ ἀδελφιδοῦς μου, καὶ τοιοῦτός ἐστιν ὁ πλησίον μου· φροντίσατε τοίνυν τοῦ ὅρκου, καὶ μὴ ἀμελήσητε, ἀλλὰ ζητήσατε D αὐτὸν καὶ ἀπαγγείλατέ μου τὸν πόθον [66]. Μαθοῦσαι τοίνυν ἐκεῖναι τοῦ νυμφίου τὰ σημεῖα, πάλιν ἐπερωτῶσι καὶ πυνθάνονται, ποῦ πορεύεται, καὶ ποῦ ἐξεδήμησε, καί φασι·

ιζ'. *Ποῦ ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδοῦς σου, ἡ καλὴ ἐν γυναιξί; ποῦ ἀπέβλεψεν ὁ ἀδελφιδοῦς σου, καὶ ζητήσομεν αὐτὸν μετὰ σοῦ.* Εἰ γὰρ μάθοιμεν τὸν τῆς ἀποδημίας τόπον, οὐκ ἀμελήσομεν, ἀλλὰ κοινω-

[c] Psal. L, 8. [d] Psal. CXVIII, 103. [e] Psal. XVIII, 10, 11. [f] Joan. VII, 46. [g] Luc. II, 27.

VARIÆ LECTIONES.

[61] ὡς — κέδροι. Vide supra, p. 114, n. 2. [62] λίβανον. cod. præm. καί. [63] σου. cod Κυρίου. [64] τοῖς. cod γάρ. [65] οὗτος. cod. add. ὁ. [66] πόθον. In cod. sequitur expositio trium Patrum.

Digitized by Google

νήσομέν σοι τοῦ πόνου, καὶ ζητήσομεν ὃν ποθεῖς.-Ἁλὶν τοίνυν αὐταῖς ἀποκρίνεται, λέγουσα·

pervestigando nos tibi laboris socias adjungemus. Rursus igitur eis respondet:

ΚΕΦΑΛ Ϛ'.

122 CAPUT VI.

α'. *Ἀδελφιδοῦς μου κατέβη εἰς κῆπον αὐτοῦ, εἰς φιάλας* [47] *τοῦ ἀρώματος, ποιμαίνειν ἐν κήποις, καὶ συλλέγειν κρίνα.* Ζητητέον δὲ, τί δήποτε καὶ ἕνα λέγει κῆπον, καὶ πολλούς· « Κατέβη γὰρ εἰς κῆπον αὐτοῦ, ποιμαίνειν ἐν κήποις. » Καὶ γὰρ μία ἐστὶν Ἐκκλησία, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον· « Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἑνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. » Καὶ πάλιν· « Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν [48], καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀλλὰ καὶ πολλὰς δὲ αὐτὰς πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος καλεῖ· οὐ κατὰ τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοπικὴν διαίρεσιν τοῦτο ποιῶν· « Παῦλος γὰρ, φησὶν, ὁ ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ταῖς Ἐκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Καὶ Κορινθίοις δὲ γράφων φησίν· « Καὶ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. » Διὰ τοῦτο ἡ νύμφη φησίν· » Ἀδελφιδοῦς μου κατέβη εἰς κῆπον αὐτοῦ, εἰς φιάλας τοῦ ἀρώματος, ποιμαίνειν ἐν κήποις, καὶ συλλέγειν κρίνα· » πάσας γὰρ ποιμαίνει τὰς Ἐκκλησίας, καὶ χαίρει ταῖς φιάλαις τοῦ ἀρώματος, τοῖς τὴν εὐοσμίαν αὐτοῦ κεκτημένοις, καὶ τοὺς τῆς νύμφης τὸ κάλλος μιμησαμένους καὶ κρίνα γενομένους συλλέγει, καὶ τῇ νύμφῃ συνάπτει. Τούτοις ἐπιφέρει ἡ νύμφη·

Vers. 1. *Consobrinus*, inquiens, *meus descendit in hortum suum, ad phialas aromatis, ut pascat in hortis, et colligat lilia.* Quærendum est, cur et unum dicat hortum, et plures. « Descendit enim in hortum suum, ut pascat in hortis. » Unica enim est Ecclesia, ut docet beatus Paulus: « Despondi, inquiens, vos uni viro virginem castam exhibere Christo [h]. » Et alibi: « Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam [i]. » At beatus item Paulus plures quoque nominat Ecclesias, non Spiritus divisione, sed locorum intervallo distinctas. « Paulus, inquit, apostolus, non ab hominibus, neque per homines, Ecclesiis Galatiæ [j]. » Et ad Corinthios scribens: « Mulieres, inquit, vestræ in ecclesiis taceant [k]. » Quamobrem sponsa etiam dicit: « Nepos meus descendit in hortum suum, ad phialas aromatis, ut pascat in hortis, et colligat lilia. » Omnes enim pascit Ecclesias, et phialis aromatis delectatur, iis nimirum, qui redolent fragrantiam ejus: et eos qui sponsæ pulchritudinem imitantur et fiunt lilia, colligit, et sponsæ adjungit. Ad hæc sponsa subjicit:

β'. *Ἐγὼ τῷ* [49] *ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδοῦς μου ἐμοί· ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις.* Αὐτοῦ γὰρ ἐξήρτημαι, καὶ αὐτῷ ἐμαυτὴν ἀνέθηκα. Καὶ γὰρ αὐτός με πάσης προτετίμηκε τῆς οἰκουμένης, καὶ ἑαυτῷ συνῆψε, καὶ γεγηρακυῖαν ἀνενεώσατο, καὶ πενομένην ἐπλούτισε, καὶ δυσειδῆ οὖσαν ὡραίαν ἀπέφηνε, καὶ μώλωπας ἔχουσαν σεσηπότας καὶ δυσώδεις ἰάσατο, καὶ εὐωδίας ἐπλήρωσε· διὰ τοῦτο λέγω· « Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδοῦς μου ἐμοί· ὁ [50] ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις, » ἢ « ὁ ποιμαίνων τὰ ἄνθη, » κατὰ τὸν Σύμμαχον· καὶ γὰρ τοὺς γενομένους κρίνα ποιμαίνει, καὶ ἐν κρίνοις τοὺς ἀξίους ποιμαίνει· οὐδὲν δὲ τῶν θείων Γραφῶν εὐωδέστερον [51]. Ἀκούσας ὁ νυμφίος τῶν λόγων τῆς νύμφης, καὶ ἐλεήσας αὐτὴν ποθοῦσαν αὐτὸν, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν φανταζομένην καὶ περὶ αὐτοῦ διαλεγομένην, καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ διεξιοῦσαν, ἐπιφαίνεται αὐτῇ, λέγων·

Vers. 2. *Ego nepoti meo, et nepos meus mihi, qui pascit inter lilia.* Ex eo enim pendeo, atque illi me ipsam dicavi. Nam et ipse me orbi universo prætulit, sibique copulavit: ex senio confectam reddidit juvenem, ex **123** inope opulentam, ex deformi formosam: putridis atque fetentibus vulneribus languentem curavit, replevitque odoris suavitate. Iis de causis ita loquor: « Ego nepoti meo, et nepos meus mihi, qui pascit inter lilia: » vel, ut Symmachus vertit « qui pascit flores. » Nam et eos qui facti sunt lilia, pascit: et illos qui digni sunt, pascit in liliis. Divinis autem Scripturis fragrantius est nihil. Sponsus, auditis sponsæ verbis, misertus ejus, quæ ipsius languebat desiderio, noctes que ac dies de ipso tum cogitabat, tum disserebat, et pulchritudinem ipsius laudibus efferebat, se illi conspicuum præbet, ac dicit:

γ'. *Καλὴ εἶ, ἡ πλησίον μου, ὡς εὐδοκία* [52], *ὡραία ὡς Ἱερουσαλήμ· θάμβος, ὡς τεταγμένη* [53]. Καὶ ποιεῖ αὐτῇ ὄνομα τὸ δι' αὐτὴν [54] γενόμενον πρᾶγμα. « Ἐπειδὴ γὰρ ηὐδόκησε Κύριος τὴν γῆν αὐτοῦ, καὶ ἀπέστρεψε τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακὼβ, καὶ ἄφῆκε τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἐκάλυψε πάσας

Vers. 3. *Pulchra es, propinqua mea, sicut beneplacitum: speciosa sicut Hierosolyma: pavor ut ordinata.* Ex eo quod propter sponsam factum est illi nomen imponit. « Nam quia beneplacuit Domino terra ejus, et convertit captivitatem Jacobi, et remisit iniquitates plebi suæ, et operuit omnia

[h] II Cor. II, 2. [i] Ephes. V, 25. [j] Gal. I, 1, 2. [k] I Cor. XIV, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[47] εἰς φιάλας. *Hebr.* ad areolas. Aqu. et Symm. εἰς πρασιάς. [48] ἑαυτῶν καθώς. cod. ὡς. [49] τῷ. Abest a cod. [50] ὁ. cod. præm. ἢ. [51] εὐωδέστερον. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [52] ὡς εὐδοκία. *Hebr.* sicut Thirthsa (nomen urbis). [53] ὡς τεταγμένη. *Hebr.* terribilis, ut vexillis instructæ scilicet acies. Sic quoque infra vers. 9. Rec. lectio est τεταγμέναι. [54] Cod. αὐτῆς. t. I, p. 1203.

Digitized by Google

peccata ejus [l], » merito sponsam appellat beneplacitum. Et quemadmodum ipsa in superioribus sponsum desiderium nominavit, ex affectione sua ei nomen imponens, nam desiderio ejus affecta eum vocat desiderium : sic etiam ipse cum ei placuisset, et volens eam sibi sponsam adjungere, beneplacitum ipsam vocat. Sic enim, inquit, es pulchra, ut probata a me sis atque dilecta. Nec vero solum es pulchra, sed etiam speciosa : nec speciosa simpliciter, sed sicut Hierosolyma, non hæc inferior, sed **124** superior illa, de qua beatus Paulus : « Quæ autem, inquit, sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum [m]. Illi similis es, propinqua mea. Angelicam enim vivendi rationem imitaris. Meditaris in terra quæ cœlestia sunt : et in carne ambulans, non militas secundum carnem. Et secundum propositum persequeris brabeum supernæ vocationis. Et quæ sursum sunt quæris, ubi ego sum ad dexteram Dei sedens. Idcirco « speciosa es, sicut Hierosolyma. » Nec speciosa modo, sed terrorem te aspicientibus injiciens. Ordinem enim tuum spectantes obstupescunt. Nam in te nihil inordinatum, nihil incertum, nihil confusum, sed omnia ordine et judicio constituta sunt. Rerum ordinem diligenter tenes. Quippe quæ sponsum scis rebus omnibus esse anteponendum, et secundum sponsum eos potissimum addit :

τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ [55] · » εἰκότως αὐτὴν εὐδοκίαν προσαγορεύει · καὶ ὥσπερ αὕτη αὐτὸν ἐπιθυμίαν ἄνω ὠνόμασεν, ἀπὸ τοῦ οἰκείου πάθους τὴν προσηγορίαν θεμένη · ἐπιθυμοῦσα γὰρ αὐτοῦ διηνεκῶς, ἐπιθυμίαν καλεῖ · οὕτως καὶ αὐτὸς εὐδοκήσας, καὶ θελήσας μνηστεύσασθαι αὐτὴν καὶ ἑαυτῷ συνάψαι, εὐδοκίαν ὀνομάζει. Οὕτως γὰρ, φησὶν, εἶ καλὴ, ὡς εὐδοκηθεῖσα παρ' ἐμοῦ καὶ ἀγαπηθεῖσα · οὐ μόνον δὲ καλὴ εἶ, ἀλλὰ καὶ ὡραία, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὡραία, ἀλλ' ὡς Ἱερουσαλὴμ · οὐχ αὕτη ἡ κάτω, ἀλλ' ἡ ἄνω, περὶ ἧς ὁ μακάριος λέγει Παῦλος · « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν · ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Ἐκείνῃ ἔοικας, ὦ πλησίον μου · τὴν γὰρ ἀγγελικὴν πολιτείαν μεμίμησαι · προμελετᾷς ἐν γῇ τὰ οὐράνια, καὶ ἐν σαρκὶ περιπατοῦσα οὐ κατὰ σάρκα στρατεύῃ, καὶ κατὰ σκοπὸν διώκεις ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, καὶ τὰ ἄνω ζητεῖς, οὗ ἐγώ εἰμι ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. Διὰ τοῦτο « ὡραία εἶ, ὡς Ἱερουσαλὴμ, » καὶ οὐχ ἁπλῶς ὡραία, ἀλλὰ θάμβος ἐμποιοῦσα τοῖς ὁρῶσί σε · ἐκπλήττονται γὰρ οἱ τὴν τάξιν σου θεώμενοι · οὐδὲν γὰρ παρὰ σοὶ ἄτακτον, οὐδὲν [56] ἀόριστον, οὐδὲ ἀδιάκριτον, ἀλλὰ πάντα τεταγμένα καὶ κεκριμένα · καὶ οἶδας ἀκριβῶς τὴν τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαν, πάντων προτιμᾷν τὸν νυμφίον δεδίδαξαι, καὶ μετ' ἐκεῖνον τοὺς ἐκείνῳ πλησιάζοντας. Τούτοις προστίθησιν ·

observandos, qui ad eum proxime accedunt. His addit :

Vers. 4. *Averte oculos tuos e regione mei. Quia ipsi me avolare fecerunt.* Quod autem dicit, ejusmodi est : Oculorum tuorum pulchritudo, et acumen in contemplando, et mentis acies, me ad te amandam incitarunt. Sed cave ne immoderatius in me oculos intendas tuos, ne tibi ex ea re aliquid detrimenti contingat. Inaccessus enim sum, et comprehendi nequeo, omnemque non hominum tantum, sed angelorum captum supero. Quod si terminos volueris transilire, et ad ea curiosius contendere quæ vires tuas excedunt, non modo nihil assequeris, sed aciem etiam oculorum hebetiorem reddes atque obtusiorem. Ea enim lucis natura est, ut quemadmodum oculum illustrat, **125** sic etiam lædat, si fueris insatiabilis. « Averte igitur oculos tuos a me. » Difficiliora te ne quæras, et fortiora te ne scruteris : sed quæ præcepta sunt, ea cogita semper [n]. Iis rursus adjicit laudes superiores, et ait :

δ'. *Ἀπόστρεψον ὀφθαλμούς σου ἀπεναντίον μου, ὅτι αὐτοί ἀνεπτέρωσάν με* [57]. Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι · τὸ κάλλος τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ ἡ θεωρία τοῦ ὀπτικοῦ σου, καὶ τὸ ὀξυδερκὲς τῆς διανοίας σου, εἵλκυσάν με εἰς ἔρωτά σου · ἀλλὰ μὴ πέρα τοῦ μετρίου εἰς ἐμὲ ἀτενίσῃς, ἵνα μὴ βλάβην ἐντεῦθεν ἕλκύσῃς · ἀνέφικτος γάρ εἰμι, καὶ ἀκατάληπτος, καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνων κατάληψιν, οὐκ ἀνθρωπίνην μόνην, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικήν · κἂν βουληθῇς ὑπερβῆναι τοὺς ὅρους, καὶ περιεργάσασθαι τὰ τῆς σῆς δυνάμεως ἐπέκεινα, οὐ μόνον οὐδὲν εὑρήσεις, ἀλλὰ καὶ ἀμαυρώσεις τὸ ὄμμα, καὶ ἀμβλύτερον τοῦτο ποιήσεις. Τοιαύτη γὰρ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις · ὥσπερ γὰρ φωτίζει τὸ ὄμμα, οὕτως τούτου τὴν ἀπληστίαν κολάζει τῇ βλάβῃ · « Ἀπόστρεψον τοίνυν τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀπεναντίον μου · » χαλεπώτερά σου μὴ ἐρεύνα, καὶ ἰσχυρότερά σου μὴ ζήτει · ἃ προσετάχθη σοι, ταῦτα διανοοῦ. Τούτοις [58] πάλιν ἐπιφέρει τοὺς προτέρους ἐπαίνους, καὶ λέγει ·

Vers. 5, 6. *Capillamentum tuum sicut greges caprarum, quæ apparuerunt e Galaad. Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt e lavacro, omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas. Sicut funiculus coccineus labia tua, et eloquium tuum de-*

ε', ς'. *Τρίχωμά σου, ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἳ ἀνεφάνησαν ἀπὸ τοῦ Γαλαάδ* [59]. *Ὀδόντες σου, ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων* [60] *αἳ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ · αἳ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς. Ὡς σπαρτίον κόκκινον*

[l] Psal. LXXXIV, 1-4. [m] Galat. IV, 26. [n] Eccli. III, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[55] αὐτῶν. Cod. ita quoque supra. [56] Cod. οὐδέ. [57] ἀνεπτ. με. *Hebr.* animum mihi addiderunt. Al. vehementer me commoverunt. [58] Cod. τούτους. [59] αἳ — Γαλαάδ. Aliam interpretationem vid. c. IV, 1. [60] τῶν κεκαρμ. *Hebr.* ovium. Symm. ἀμνάδων.

Digitized by Google

χείλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὡραία [61]. ς'. *Ὡς λέπυρον ῥοᾶς μῆλά* [62] *σου, ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου.* Ταῦτα ἑρμηνεύσαντες ἄνω, περιττὸν ἡγούμεθα δὶς ἑρμηνεύειν· δυνατὸν γὰρ, κἂν ἐπιλάθηταί τις τῆς ἑρμηνείας, εἰς ἐκεῖνα ἀναδραμόντα [63] τὴν σαφήνειαν εὑρεῖν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ [64], οὐδὲ ὡς ἔτυχε δὶς τὰς αὐτὰς εὐφημίας τῇ νύμφῃ προσήνεγκεν, ἀλλὰ ἀναμιμνήσκων αὐτὴν τοῦ οἰκείου κάλλους, καὶ παραινῶν σῶον τοῦτο φυλάξαι, καὶ μηδένα δέξασθαι μῶμον· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, οἵαν σε ἀνθ' οἵας ἠργασάμην [65], καὶ ὁποίαν σοὶ ὥραν ἐχαρισάμην, καὶ ἡλίκον σοὶ κάλλος ἐδωρησάμην· τοῦτό μοι εἰς τέλος ἀβλαβὲς διαφύλαξον. Ἀεὶ γάρ σοι συγγενόμενος, ἐρευνῶ σου τὰ μέλη, καὶ πολυπραγμονῶ μή τις αὐτοῖς ἐπεγένετο βλάβη [66]. Λέγει καὶ ταῦτα πρὸς ἐκείνας ὁ νυμφίος, ἐπιμεῖναι τῷ κάλλει τὴν νύμφην προτρέπων.

ζ', η'. *Ἑξήκοντά εἰσι βασίλισσαι, καὶ ὀγδοήκοντα παλλακαὶ, καὶ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός* [67]. *Μία ἐστὶ περιστερά μου, τελεία μου, μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτή ἐστι τῇ τεκούσῃ αὐτήν· εἶδοσαν αὐτὴν θυγατέρες καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν βασίλισσαι, καί γε παλλακαὶ, καὶ ᾐνέσουσιν αὐτήν.* Πολλὰ τάγματα καὶ διάφορα τῶν εὐσεβῶν ἐδιδάχθημεν εἶναι· καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Κύριος ἔλεγε· « Πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρί μου. » Καὶ ἐν τῇ διανομῇ δὲ τῶν ταλάντων· « Οὐ πάντες ἀνὰ πέντε ἔλαβον τάλαντα, ἀλλ' ὁ μὲν πέντε, ὁ δὲ δύο, ὁ δὲ ἕν, τὰ κατὰ δύναμιν ἕκαστος. » Καὶ ἐν τῇ παραβολῇ δὲ τοῦ σπόρου φησί· « Τὰ δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν καλὴν γῆν, καὶ ἐποίησε καρπὸν ἀνὰ τριάκοντα, καὶ ἑξήκοντα, καὶ ἑκατόν· » καὶ πᾶσαν καλὴν ὀνομάζει γῆν, οὗ μόνον τὴν τὰ ἑκατὸν ποιήσασαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τὰ ἑξήκοντα, καὶ τὴν τὰ τριάκοντα· Ἔστι μὲν γὰρ ὁ τριάκοντα ἀριθμὸς τῶν ἐπαινουμένων· τρεῖς γὰρ ἔχει δεκάδας τῇ τριάδι ἡνωμένας· ὁ δὲ ἑξήκοντα διπλῆν ἔχει τὴν εὐλογίαν· διπλασιαζόμενος γὰρ ὁ τριάκοντα γεννᾷ τὸν ἑξήκοντα· ὁ δὲ ἑκατόν ἐστι τελειότατος, καὶ τῆς μὲν εὐωνύμου χειρὸς ἀπηλλαγμένος, ἀρχὴν δὲ ἔχων τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐν δέκα δεκάσι συμπληρούμενος· τετράγωνον δὲ τοῦτον οἱ περὶ ταῦτα καλοῦσι δεινοί. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ τέλειος ὁ ἑκατὸν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑξήκοντα καὶ ὁ τριάκοντα τῶν ἐπαινουμένων· πάντας γὰρ καλὴν γῆν ὠνόμασεν ὁ Κύριος. Νοήσωμεν τοίνυν, νύμφην μὲν εἶναι τὰς ἐν πάσῃ φιλοσοφίᾳ καὶ ἀρετῇ τετελειωμένας ψυχὰς, τὰς [68] διὰ μόνην τὴν περὶ τὸν νυμφίον ἀγάπην τῶν πόνων τῆς ἀρετῆς ἀνεχομένας, καὶ πάντα ποιεῖν καὶ πάσχειν αἱρουμένας. Ὁποῖος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· « Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε Ἀρχαὶ, οὔτε Δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς

corum. Sicut cortex mali punici genæ tuæ, præter silentium tuum. Hæc cum supra a nobis exposita sint, supervacaneum ducimus ea iterum explanare. Si quis enim eorum quæ diximus oblitus sit, ad superiora confugiens poterit declarationem invenire. Non simpliciter autem aut temere sponsæ repetit easdem laudes, sed ut, propriæ pulchritudinis memor, eam incolumem tueatur, nec ulla infici labe permittat. Considera enim, inquit, qualis antea fueris, et qualem ego te reddiderim, quo te decore exornarim, et quantum pulchritudinis tibi largitus sim. Hanc tu mihi perpetuo integram conserva. Semper enim tecum manens membra tua perscrutabor, studioseque operam dabo ne quid eorum integritati detrahatur. Hæc item ad eas sponsus dicit, sponsam adhortans, ut pulchritudinem tueatur.

Vers. 7, 8. *Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ, et adolescentulæ, quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ,* **126** *electa est genitrici suæ: viderunt eam filiæ, et beatam prædicabunt eam reginæ et concubinæ, et laudabunt eam.* Multos ac varios esse piorum ordines non ignoramus. Quod Dominus etiam docens, « Multæ, inquit, mansiones sunt apud Patrem meum [o]. » Et in distributione talentorum, non quina singuli talenta acceperunt, sed unus quinque, alter duo, tertius unum, pro sua quisque virtute [p]. » In seminis item parabola, « Aliud, inquit, cecidit in terram bonam, et fecit fructum tricesimum, et sexagesimum, et centesimum [q]. » Terramque omnem appellat bonam, non solum illam quæ fructum centesimum tulit, sed eam quoque quæ sexagesimum, et quæ tricesimum. Numerus enim tricesimus est inter eos qui laudantur, quia ternario denarium ter conjungit. Sexagesimus autem duplicem habet commendationem. Nam tricesimus geminatus efficit sexagesimum. Centesimus vero est perfectissimus, tum quia a sinistra manu separatus, dexteræ principium tenet: tum quia denario completur decies multiplicato. Tetragonum autem, quadratumque hunc vocant, qui res ejusmodi profitentur. Quamvis igitur centesimus numerus perfectus sit, tamen sexagesimus etiam et tricesimus commendantur. Omnes enim terram bonam Dominus nominavit. Sponsam igitur animas omni philosophia et virtute perfectas intelligamus, quæ sola sponsi charitate impulsæ labores excolendæ virtutis amplectuntur, omniaque et facere et pati volunt. Qualis erat beatus Paulus, cum diceret: « Certus sum enim fore ut neque mors, neque vita, neque angeli, neque **127** Principatus, neque Virtutes,

[o] Joan. XIV, 2. [p] Matth. XXV, 15. [q] Matth. XIII, 8

VARIÆ LECTIONES.

[61] ὡς—ὡραία. Des. in textu Hebr. [62] Rec. lectio est μῆλον. [63] Cod. ἀναδραμών. [64] δέ. Abest a cod. [65] Cod. ἐργασάμην. [66] βλάβη. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [67] E textu τῶν Ο' suppl. [68] τάς. Cod. καί.

Digitized by Google

neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia possit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro [r]. » His enim verbis ostendit, se non propter regnum cœlorum Christum diligere, sed malle se regno excidere, et in gehennam detrudi diligentem Christum, quam ipsius privatum charitate regno potiri. Quamobrem animæ, quæ sunt ejusmodi, et solo sponsi desiderio moventur, sponsæ implent ordinem atque institutum. Sunt autem quidam quasi mercenarii, qui futurorum bonorum desiderio pro virtute sudores suscipiunt. Hos ego reginas hic arbitror appellari, quod regni cupiditate concitati pietatis labores propter illud sustinere contenti sint. Alii præterea sunt, qui nondum donati sunt libertate, sed adhuc sponte serviunt, et gehennæ formidine divinis legibus parent. Hi meo quidem judicio vocantur concubinæ. Cum ipsis enim quoque sponsus conjungitur, omnibus factus omnia [r*]. Alii sunt denique inertes et ignavi, qui nec sponsi amore flagrant, nec regni trahuntur cupiditate, nec gehennæ metu commoventur: sed res suas agunt admodum negligenter, cum tamen et fidem immobilem retineant, et pietatis dogmata integra tueantur, et ab omni hæretica ac peregrina disciplina abhorreant, ac segnius quidem viventes, modo videntur seipsos curare, modo rursus ad ignaviam redire: nunc se peccatis involvere, nunc resipiscere et per pœnitentiam **128** lacrymas fundere. Hos sponsus hoc loco appellat adolescentulas. Et quoniam reginas et concubinas superant multitudine, ideo, « Et adolescentulæ, inquit, quarum non est numerus. » Adolescentularum, inquit, non est numerus, non solum quia præ multitudine numerari non possunt, verum etiam quoniam indignæ sunt quæ numerentur. Dignarum enim etiam capilli apud Patrem numerati sunt [s]. Sed tamen et cum his quandoque conjungitur, ut et ab ignavia illas amoveat, et ad ea quæ perfecta sunt ducat, et illarum undique salutem conquirat. Verum cur reginas sexaginta, concubinas autem octoginta dicat, consideremus. Numerus sexagenarius denarium numerum sexies complectitur. Denarius autem indicat perfectionem. Senarius vero creationis mundi numerum continet. Sex enim diebus rerum omnium Deus mundum condidit universum. Quæcunque igitur in hoc mundo virtute perfectæ sunt animæ, regnique cupidæ, sexaginta reginas nominavit. Sponsa enim mundum hunc regit, et extra ipsum exsistit, et supra illum volat, et sponsi efficitur tota, et de illo nunquam non cogitat. Ipsæ vero in hoc mundo versantur, et regni cupidæ ad virtutis perfectionem

A ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Διδάσκει γὰρ ἡμᾶς διὰ τούτων, ὅτι οὐ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ποθεῖ τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ὅτι αἱρεῖται τῆς βασιλείας ἐκπεσεῖν, καὶ εἰς γέενναν ἐμπεσεῖν μετὰ τοῦ τὸν Χριστὸν ἀγαπᾷν, ἢ βασιλεύειν τῆς ἀγάπης ἐκείνης ἐστερημένος· αἱ τοίνυν τοιαῦται ψυχαὶ τῆς νύμφης πληροῦσι τὸ σύνταγμα, αἱ μόνῳ τῷ πόθῳ τοῦ νυμφίου κατεχόμεναι· εἰσὶ δέ τινες οἷον μισθωτοὶ, τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς ἱδρῶτας φέρειν ἀνεχόμενοι· τούτους ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡγοῦμαι βασιλίδας ὀνομάζεσθαι, ὡς τῆς βασιλείας ἐπιθυμοῦντας, καὶ δι' ἐκείνην φέρειν αἱρουμένους τῆς εὐσεβείας τοὺς πόνους. Εἰσὶ [r*] δὲ ἕτεροι οὐδέπω τῆς ἐλευθερίας ἠξιωμένοι, ἔτι δὲ δουλεύειν ἐθέλοντες, καὶ φόβῳ τῆς γεέννης τοὺς θείους νόμους πληροῦντες· τούτους ὑπο-
B λαμβάνω παλλακίδας ὀνομάζεσθαι· συγγίνεται γὰρ καὶ τοῖς τοιούτοις ὁ νυμφίος πᾶσι πάντα γινόμενος. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοι ῥᾳθυμίᾳ συζῶντες, καὶ μήτε τῷ φίλτρῳ τοῦ νυμφίου κατεχόμενοι, μήτε τῷ πόθῳ τῆς βασιλείας ἑλκόμενοι, μήτε τῷ φόβῳ τῆς γεέννης νυττόμενοι, ἀμελέστερον τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομοῦντες· καὶ τὴν μὲν πίστιν ἀκίνητον ἔχοντες, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα σῶα διαφυλάττοντες, καὶ πᾶσαν αἱρετικὴν καὶ ἀλλόφυλον διδασκαλίαν ἀποστρεφόμενοι, ἀμελέστερον δὲ βιοῦντες, καὶ ποτὲ μὲν σφῶν αὐτῶν ἐπιμελούμενοι, ποτὲ δὲ [70] πάλιν εἰς ῥᾳθυμίαν κυλινδούμενοι, καὶ ποτὲ μὲν ἁμαρτάνοντες, ποτὲ δὲ
C τῆς μετανοίας πηγάζοντες δάκρυα. Τούτους ὁ νυμφίος ἐνταῦθα νεάνιδας προσαγορεύει· καὶ ἐπειδὴ πλείους οἱ τοιοῦτοι τῶν τε βασιλίδων, καὶ παλλακίδων, φησί· « Καὶ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, » οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος ἀριθμεῖσθαι αὐτοὺς οὐκ ἔστι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ [71] διὰ τὸ ἀναξίους εἶναι ἀριθμοῦ. Τῶν γὰρ ἀξίων καὶ αἱ τρίχες ἠριθμημέναι εἰσὶ παρὰ τῷ Πατρί· ἀλλ' ὅμως καὶ ταύταις ὁ νυμφίος ἔστιν ὅτε συγγίνεται, τῆς ῥᾳθυμίας αὐτὰς ἀφέλκειν βουλόμενος, καὶ ποδηγῶν ἐπὶ τὰ τέλεια, καὶ πανταχόθεν αὐταῖς τὴν σωτηρίαν πραγματευόμενος. Ζητήσωμεν [72] δὲ τί δήποτε βασιλίδας ἑξήκοντα, παλλακὰς δὲ ὀγδοήκοντα ἔφη. Ὁ ἑξήκοντα ἀριθμὸς ἓξ ἔχει δεκάδας, καὶ ἡ μὲν δεκὰς σημαίνει τὴν τελειότητα, ἡ δὲ ἓξὰς τὸν τῆς κοσμοποιΐας ἀριθμὸν περιέχει· ἐν γὰρ ἓξ ἡμέραις ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὴν κτίσιν ἐδημιούργησεν ἅπασαν. Τὰς τοίνυν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ τετελειω-
D μένας ἐν ἀρετῇ ψυχὰς, καὶ τῆς βασιλείας ἐπιθυμούσας, ἑξήκοντα βασιλίδας [73] ὠνόμασεν· ἡ γὰρ νύμφη ὑπὲρ τὸν κόσμον τοῦτον πολιτεύεται, καὶ ἔξω τούτου τυγχάνει, καὶ ὑπὲρ τοῦτον ἵπταται, καὶ ὅλη τοῦ νυμφίου γίνεται, καὶ διηνεκῶς ἐκεῖνον φαντάζεται· αὗται δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πολιτευόμεναι, τὸ τέλειον τῆς ἀρετῆς ὡς ἔνι μάλιστα μετίασι, τῆς βασιλείας τυχεῖν ἐφιέμεναι· αἱ δὲ φόβῳ τῆς κρίσεως ἐκπληροῦσαι τοὺς νόμους, εἰκότως ὀγδοήκοντα προσηγορεύθησαν. Τὸν

[r] Rom. VIII, 38, 39. [r*] I Cor. IX, 22. [s] Matth. X, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[69] εἰσί. Cod. εἰ. [70] δέ. Abest a cod. [71] καί. Des. in cod. [72] ζητ. præm. και. [73] Prior editio habebat βασιλείας, cod. βασιλίδας.

Digitized by Google

γὰρ τῆς κρίσεως καιρὸν ὀγδόην ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή. Ὁ γὰρ μακάριος Δαβὶδ, τὰ περὶ τῆς κρίσεως ἐν Ψαλμοῖς διηγούμενος, ἐπέγραψε μὲν αὐτὸν, « Ὑπὲρ τῆς ὀγδόης, » φησὶ δὲ ἀρχόμενος· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι; » διδάσκων ὡς ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ οὐδεμία χώρα μετανοίας τοῖς ἡμαρτηκόσι καὶ μὴ μετεγνωκόσι δοθήσεται. Ἐπειδὴ τοίνυν ταῦτα δεδοικότες, τοῖς θείοις ἠκολούθησαν νόμοις, καὶ οὔτε τῷ πόθῳ τῆς βασιλείας, οὔτε τῷ ἔρωτι τοῦ νυμφίου, εἰκότως ὀγδοήκοντα εἶναι λέγονται· ὁ μὲν γὰρ ὀκτὼ ἀριθμὸς τὴν ὀγδόην σημαίνει, ἡ δὲ δεκὰς τὴν τελειότητα· ἀλλὰ τούτων κρείττονα λέγει τὴν νύμφην, καὶ τῶν ἑξήκοντα, καὶ τῶν ὀγδοήκοντα· « Μία γάρ ἐστι περιστερά μου, τελεία μου, » πάλιν αὐτὴν [74] πνευματικὴν ὀνομάζων, καὶ μίαν. Ὑπὲρ γὰρ τὰς ἑξήκοντα, καὶ τὰς ὀγδοήκοντα, μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς· μητέρα δὲ ἔχει τὴν ἱερὰν κολυμβήθραν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. « Ἐκλεκτὴ δέ ἐστι τῇ τεκούσῃ αὐτήν. » Κἀκεῖναι μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς ἐτέχθησαν· ταύτην δὲ ἐκ πασῶν προετείμησε, καὶ ἐκλεκτὴν ἔχει θυγατέρα· διὸ « εἶδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν, » τουτέστι νεάνιδες, οὐ μόνον δὲ ἐκεῖναι, ἀλλὰ καὶ βασίλισσαι καὶ παλλακαὶ αἰνέσουσιν αὐτήν. Ὑπεραναβέβηκε γὰρ αὐτὰς, ὡς οὔτε διὰ μισθὸν, οὔτε διὰ φόβον κολάσεως, ἀλλὰ διὰ τὸν τοῦ νυμφίου πόθον τὴν ἄκραν μετιοῦσα φιλοσοφίαν. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς [75] ὑπὸ τῆς θείας βοηθουμένους χάριτος φθάσαι εἰς τὴν τῆς νύμφης τελειότητα! Εἰ δὲ ἀτονήσαιμεν, τῶν γοῦν βασιλίδων γενέσθαι· εἰ δὲ καὶ τούτων διαμάρτοιμεν, μὴ πόρρω γενέσθαι [76] τῶν παλλακίδων· εἰ δὲ καὶ τούτων ἀνάξιοι φανείημεν, ταῖς γε νεάνισιν ἐγκαταλεγῆναι, καὶ τῆς εὐσεβείας τὴν ὁμολογίαν ἀνέπαφον διαφυλάξαι, καὶ μὴ παντελῶς στερηθῆναι τῆς τοῦ νυμφίου κοινωνίας, ἀλλ' ἀπολαῦσαι αὐτοῦ τῆς ὡραιότητος χάριτι αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A pro viribus contendunt. At illæ, quæ judicii metu legibus obtemperant, merito nominatæ sunt octoginta. Nam divina Scriptura judicii tempus appellat octavam. Beatus enim David, cum ea quæ ad judicium pertinent persequeretur, « Pro octava, » psalmum inscripsit, cujus quidem psalmi **129** initio : « Domine, inquit, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me [t]. » Et paulo post : « Quoniam non est in morte qui memor sit tui : in inferno autem quis confitebitur tibi [u]? » Quibus indicat, iis qui peccaverunt et non resipuerunt, tempore judicii nullum pœnitentiæ locum datum iri. Cum igitur hæc formidantes, non regni desiderio, neque sponsi amore permotæ, divinas leges observaverint, merito dicuntur octoginta. B Numerus enim octavus illam octavam significat, decimus autem perfectionem. Sponsam igitur et sexaginta et octoginta dicit esse præstantiorem. « Una enim, inquit, columba mea, perfecta mea, » rursus eam nominans spiritualem, atque unicam. Nam sexaginta et octoginta aliis gratior est una matri suæ. Matrem autem habet sacram piscinam, superiorem illam Hierosolymam. « Electa autem est genitrici suæ, » quæ, quamvis illas quoque genuerit, hanc tamen omnibus prætulit, et filiam electam habet. Itaque « viderunt eam filiæ, et beatam prædicabunt eam ; » hoc est, adolescentulæ, nec solum adolescentulæ, sed etiam reginæ et concubinæ eam laudibus concelebrabunt. Omnibus enim ipsa præstitit : quippe quæ nec spe præmii, C nec metu supplicii, sed sponsi desiderio ad summum in sapientiæ studio fastigium aspirarit. Atque utinam nos quoque divina gratia adjuti ad sponsæ perfectionem perveniamus ! Quod si consequi non potuerimus, inter reginas saltem numeremur. At si ex harum quoque numero non essemus, haud procul certe a concubinis **130** remoti simus. Si hoc etiam gradu fuerimus indigni, saltem numero adolescentularum ascribamur, puramque pietatis professionem conservemus, neque omnino sponsi privemur societate, sed per ejus gratiam ipsius pulchritudine perfruamur, quoniam ipsi est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[t] Psal. VI, 2. [u] Ibid. 6.

VARIÆ LECTIONES.

[74] περιστερὰ—αυτην. Des. in cod. [75] ἡμᾶς. Cod. καὶ ὑμᾶς. [76] εἰ—γενέσθαι. Des. in cod.

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

LIBER QUARTUS.

Πιστεύοντες τῷ εἰρηκότι· « Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρί-

D Fidem adhibentes illi qui dixit : « Petite et dabitur vobis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis : omnis enim qui petit accipit, et qui

Digitized by Google

quærit invenit, et pulsanti aperietur [y], » in præsentia petemus, ut nobis reliqua verba Cantici canticorum patefiant, et supplici voce clamabimus: « Aperi oculos nostros, et considerabimus mirabilia de lege tua [x]. » Nam ipse dat verbum evangelizantibus virtute multa [y]. Idem, « Dilata, inquit, os tuum, et implebo illud [z]. » Quinetiam ad multorum commodum indignis sæpe gratiam impertitur. Quamobrem speramus, cum nobis quoque nunc litteræ profunditatem planam dilucidamque esse facturum: non quod eo munere nos simus digni, sed propter eorum, qui interpretationem hanc legent vel audient, utilitatem. Hac igitur fiducia freti, ad id quod reliquum est explicandum confidenter accedamus.

A σχει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται· » αἰτήσομεν [77] ἐπὶ τοῦ παρόντος τῶν ὑπολοίπων ῥημάτων τοῦ Ἄσματος τῶν ἀσμάτων τὴν σαφήνειαν, καὶ βοήσομεν λέγοντες· « Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς ἡμῶν, καὶ κατανοήσομεν τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου· » αὐτὸς γὰρ δίδωσι ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. Αὐτὸς εἶπε· « Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. » Μεταδίδωσι δὲ καὶ τοῖς οὐκ ἀξίοις πολλάκις τῆς χάριτος διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν. Θαῤῥοῦμεν τοίνυν ὡς καὶ ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος δώσει τοῦ τῆς λέξεως βάθους τὴν ἀποκάλυψιν, οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἐντευξομένων, ἢ ἀκουσομένων τῆς ἑρμηνείας ὠφέλειαν· φέρε τοίνυν τῶν ὑπολοίπων θαρσαλέως κατατολμήσωμεν.

Vers. 9. *Quæ est ista, quæ respicit, quasi aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, pavor ut ordinatæ?* In superioribus sponsæ **131** pulchritudinem sponsus oratione descripsit. Et tum singula ejus membra seorsim commendavit, tum communem rursus adhibuit laudationem, qua etiam veluti artificiosa usus est comparatione. Sic sponsam cum adolescentulis, et concubinis, reginisque contulit, ut illam multis partibus antecellere demonstraret. Tanta enim, inquit, est formæ ejus præstantia, ut contendere cum ea omnes recusarent, se victas confiterentur, ipsamque beatam, imo vero beatissimam prædicarent. Hic autem sponsi ministri, cum ab eo sponsæ pulchritudinem, et ornatum, et decus cognovissent, ad eam accuratius spectandam incitantur, et præ gaudii magnitudine (animæ enim ipsius pulchritudo adhuc sub corporis velo delituerat) clamant: « Quæ est ista, quæ sicut aurora respicit? » Ex parte enim hactenus sponsæ lux mortali hoc corpore contecta cernebatur. Et quemadmodum aurora noctis et diei confinium, atque hujus quidem initium, illius autem finem indicat, et solem adventare significat: sic in hac vita animæ pietate sapientiaque perfectæ, quas Ecclesiæ sponsæque nomine vocat divina Scriptura, ex propria virtute quosdam emittunt splendores. « Cum autem, » ut inquit beatus Paulus, « corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem [a] », tota ipsarum lux aperietur. Quod quidem ministri sponsi prævidentes, eam non **132** solum comparant auroræ, sed pulchram quoque ut lunam esse dicunt electam, et ut solem qui stuporem incutit illis qui oculos in ipsum audent defigere. Addiderunt autem electam, non solum, ut discrimen inter illam et stellas indicarent, sed etiam ut ipsius lunæ perfectionem ostenderent. Quasi diceret, ut luna plena nitens, non exilia ostentans cornua, non semiplena, non decrescens, sed perfecta ac toto orbe splendida, non quidpiam retinens imperfe-

B θ'. *Τίς αὕτη ἡ ἐκκύπτουσα ὡσεὶ ὄρθρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ* [78] *ὡς ὁ ἥλιος, θάμβος ὡς τεταγμέναι;* Ἐν μὲν οὖν τοῖς πρὸ τούτου ῥητοῖς ὁ νυμφίος τῆς νύμφης τὸ κάλλος τῷ λόγῳ διέγραψε, καὶ χωρὶς μὲν ἕκαστον εὐφήμησε μέλος, κοινὴν δὲ πάλιν τὴν εὐφημίαν προσήνεγκε, καὶ ὡς ἐγκωμίου κατὰ τέχνην συγγραφομένου, καὶ τὴν σύγκρισιν ἐποιήσατο, παρεξετάσας τὴν νύμφην, καὶ ταῖς νεάνισι, καὶ ταῖς παλλακίσι, καὶ ταῖς βασιλίσι, καὶ πολλῷ τῷ μέτρῳ κρείττονα [79]. Τοσαύτην γὰρ αὐτὴν ἔφη τὴν εὐμορφίαν ἔχειν, ὡς καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν παρεξετασθεισῶν μὴ ζηλοτυπεῖσθαι· ὁμολογοῦσαι γὰρ τὴν ἧτταν, μακαρίαν αὐτὴν καὶ τρισμακαρίαν ἀποκαλοῦσιν· ἐνταῦθα δὲ οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι, διδαχθέντες παρ' αὐτοῦ τῆς νύμφης τὴν εὐμορφίαν, τὴν εὐκοσμίαν, τὴν εὐπρέπειαν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτὴν κατιμαθεῖν προτραπέντες, ὑπὸ [80] τῆς πολλῆς εὐθυμίας (ἐκέκρυπτο γὰρ αὐτῆς ἔτι τὸ ψυχικὸν κάλλος ἐν τῷ καλύπτρῳ τοῦ σώματος), βοῶσι· « Τίς αὕτη ἡ ἐκκύπτουσα ὡσεὶ ὄρθρος; » Ἐκ μέρους γὰρ αὐτῆς [81] τέως ὡρᾶτο τὸ φῶς, τῷ φθαρτῷ τούτῳ συγκαλυπτόμενον σώματι· καὶ καθάπερ ὁ ὄρθρος νυκτός ἐστι καὶ ἡμέρας μεθόριον, καὶ τῆς μὲν τὴν ἀρχὴν, τῆς δὲ τὸ τέλος κηρύττει, καὶ σημαίνει τῆς ἡμέρας τὴν παρουσίαν, οὕτως κατὰ τὸν παρόντα βίον αἱ ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πάσῃ σοφίᾳ τετελειωμέναι ψυχαὶ, ἃς Ἐκκλησίαν καὶ νύμφην ἡ θεία προσαγορεύει Γραφὴ, βραχείας τινὰς λαμπηδόνας ἐκ τῆς οἰκείας ἀφιᾶσιν ἀρετῆς. « Ὅταν δὲ, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, » ἅπαν αὐτῶν γυμνοῦται τὸ φῶς. Καὶ τοῦτο προορῶντες οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι, οὐ μόνον αὐτὴν ἀπεικάζουσιν ὄρθρῳ, ἀλλὰ καὶ καλὴν λέγουσιν ὡς σελήνην ἐκλεκτὴν, καὶ ὡς ἥλιον θάμβος ἐμποιοῦντα τοῖς ἐνατενίζειν αὐτῷ τολμῶσι· προστεθείκασι δὲ ἐκλεκτὴν, οὐ μόνον τὸ διάφορον τὸ πρὸς τοὺς ἀστέρας σημαίνοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς σελήνης παραδηλοῦντες τὸ τέλειον· ἀντὶ τοῦ, ὡς σελήνη πεπληρωμένη πλησιφαὴς, οὐ μηνοειδὴς, οὐ διχότομος, οὐδὲ

[y] Matth. vii, 7, 8. [x] Psal. cxviii, 18. [y] Psal. lxvii, 12. [z] Psal. lxxx, 11. [a] I Cor. xv, 54.

VARIÆ LECTIONES.

[77] Cod. αἰτήσωμαι. [78] ἐκλεκτή. *Hebr.* pura. [79] κρείττονα. Abest a cod. [80] καὶ—ὑπό. Des. in cod. [81] Cod. αὐτοῦ.

Digitized by Google

ἀμφίκυρτος, ἀλλὰ τελεία παντέληνος, οὐδὲν ἀτελὲς ἔχουσα, πάντα τὸν κύκλον πεφωτισμένον δεικνύουσα. Οὕτω τοίνυν, φησίν, « ἐστὶ καλή, ὡς ἐκλεκτὴ σελήνη. » Φασὶ δὲ τὴν σελήνην οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ὑποδεχομένην τὸ φῶς, βραχὺ μὲν λαμβάνειν φῶς [88], ὅταν βραχὺ μόριον αὐτῆς βλέπῃ τὸν ἥλιον· ὅταν δὲ κατάντικρυς γενομένη ὅλον θεωρῇ τὸν ἥλιον, οἷόν τι κάτοπτρον ὅλον αὐτοῦ [88] τὸν δίσκον ἐκματτομένη, ὅλη φωτίζεται, καὶ οὐδὲν τοῦ σώματος μέρος ἀφώτιστον καταλείπει. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, τῶν ἐν ἀρετῇ τετελειωμένων ψυχῶν τὸ σύστημα, « ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζομένη, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦται ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· » καὶ γίνεται ὅλη φωτοειδής, ὡς ἐοικέναι σελήνῃ, καὶ σελήνῃ ἐκλεκτῇ, τουτέστι πεπληρωμένῃ. Οὐ μόνον δὲ σελήνῃ ἔοικεν, ἀλλὰ καὶ ἡλίῳ, καὶ [89] ἡλίῳ θάμβος ἐμποιοῦντι τοῖς ὁρῶσιν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ταύτην ἡγοῦμαι κεῖσθαι τὴν λέξιν [88]. Οὐδὲν γὰρ ὡς ἔτυχεν ὑπὸ τοῦ θείου λέγεται Πνεύματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ νὺξ ὁ βίος, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον· « Ἡ νὺξ γὰρ, φησὶ, προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν, » ἀναγκαίως ὡς ἐν νυκτὶ οἷόν τις σελήνη ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, τοὺς ὁδοιπόρους φωτίζουσα, καὶ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἀποδεικνύουσα [86]. Ἔστι δὲ καὶ ὡς ὄρθρος· ἐπειδὴ οἷόν τις ὄρθρος ἐστὶν ὁ μετὰ τὴν Κυριακὴν παρουσίαν χρόνος, τὴν μέλλουσαν σημαίνων κατάστασιν οἷόν τινος ἡμέρας παρουσίαν· « Ὡς ὄρθρον γὰρ, φησὶν, ἕτοιμον εὑρήσομεν αὐτόν. » Ὅταν δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου ἡ μεγάλη καὶ ἐπιφανὴς ἀφίκηται, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν, περὶ ἧς ὁ μακάριος λέγει Παῦλος, ὅτι « Ἡ ἡμέρα ἤγγικε, » τότε οὐκ ἔτι ὡς σελήνη λάμψει [87], ἀλλ' ὡς ἥλιος θάμβος ἐμποιοῦσα οὐ μόνον τοῖς ἀπίστοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ταῖς νεάνισι, καὶ ταῖς παλλακίσι, καὶ ταῖς βασιλίσι, καὶ αὐταῖς ταῖς ἀσωμάτοις δυνάμεσι. Καὶ μάρτυς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων· « Τότε ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλός φησιν· « Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Ἐκκύπτει τοίνυν ἡ τοῦ Χριστοῦ νύμφη ὡσεὶ ὄρθρος· ἐκ μέρους γὰρ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ [88] κάλλος γινώσκεται. « Καὶ καλὴ ἐστιν ὡς σελήνη ἐκλεκτὴ, » τοῦ Κυριακοῦ πεπληρωμένη φωτὸς, καὶ ταῖς ἀκτῖσιν αὐτῆς τὴν οἰκουμένην φωτίζουσα· διὸ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔλεγε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου· » καὶ δεικνὺς ὁπόσον φῶς, ἐπάγει λέγων· « Οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα γνόντες τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν δοξάσωσι [89] τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οὐ μόνον δέ ἐστιν ἡ νύμφη

A ctionis, sed totum globum lucidum præ se ferens. Sic igitur, inquiunt, « est pulchra ut electa luna. » Tradunt autem qui in rebus ejusmodi sint versati, lunam ex solis radiis lucem mutuari, ac lumen quidem exiguum suscipere, cum parvula ipsius particula solem aspicit: cum autem ex adverso totum solem ut speculum contuetur, totum ejus orbem exprimens, illustratur tota, nec ullam corporis partem obscuram retinet. Sic igitur et Christi Ecclesia, animarum virtute perfectarum cœtus, « revelata facie gloriam Domini speculans, » ut ait beatus Paulus, « in eamdem imaginem transformatur a claritate in claritatem tanquam a Domini Spiritu [b] : » et fit tota splendida, ut lunæ similis videatur, lunæ, inquam, electæ, id est

B plenæ; nec solum lunæ videtur similis, verum etiam soli; soli, inquam, stuporem spectantibus injicienti. Neque vero simpliciter hunc Scripturæ textum positum esse existimo. Nihil enim temere dicitur a divino Spiritu. Sed quoniam vita nox est, ex beati Pauli sententia, qui ait: « Nox præcessit, dies autem appropinquavit [c], » **133** convenienter ut in nocte quasi luna quædam est Ecclesia, quæ iter facientibus lumen præbet, et rectam ostendi viam. Est vero etiam ut aurora. Nam tempus, quod Domini adventum est subsecutum, fuit veluti quædam aurora, quæ tranquillitatem futuram, quasi diei præsentiam, significat: « Sicut auroram enim, inquit, paratum inveniemus eum [d] » Cum autem

C magnus ille dies Domini manifestus venerit, ut ait propheta [e], de quo beatus ait Paulus, « Dies appropinquavit [f], » tunc non amplius ut luna fulgebit, sed ut sol stuporem incutiens non solum hominibus infidelibus, sed adolescentulis, et concubinis, et reginis, atque etiam ipsis virtutibus incorporeis. Quod quidem Dominus ipse testatur, « Tunc, inquiens, fulgebunt justi sicut sol [g]. » Et beatus Paulus, « Alia, inquit, est claritas solis, et alia est claritas lunæ, et alia est claritas stellarum; stella enim a stella differt claritate [h]. » Prospicit igitur sponsa Christi sicut aurora. Ex parte enim hoc tempore cognoscitur illius pulchritudo. « Et pulchra est ut luna electa, » quæ, Domini luce plena, radiis suis totum orbem illuminat. Quapropter et Dominus

D in Evangeliis dicebat ad sanctos discipulos suos: « Vos estis lux mundi [i]; » et declarans qualis sit lux, subjicit: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut, cognoscentes opera vestra bona, glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est [j]. » Nec solum sponsa est sicut electa luna, verum etiam ut sol **134** in futura vita splendebit, et fulgore suo cunctis stuporem injiciet. Admirabuntur autem

[b] II Cor. III, 18. [c] Rom. XIII, 12. [d] Osee VI, 4. [e] Joel II, 31. [f] Rom. XIII, 12. [g] Matth. XIII, 43. [h] I Cor. XV, 41. [i] Matth. V, 14. [j] Ibid. 16.

VARIÆ LECTIONES.

[88] βραχὺ—φῶς. Des. in cod. [89] Cod. αὐτῆς. [86] καί. Cod. ἀλλ'. [88] λέξιν· οὐδέν. Cod. τάξιν· οὐδέ. [86] Cod. ὑποδεικνύουσα. [87] Cod. λάμπει. [88] τό. Abest a cod. [89] δοξάτωσι. Cod. præm. καί.

Digitized by Google

ipsius non modo lucem, sed etiam ordinem. Nihil enim incompositum, nihil incertum, nihil confusum in sponsa Domini. Dirigit enim quasi ad amussim actiones, vitamque suam quasi regula ac norma quadam utens componit. Post sponsi ministrorum laudes, sponsa de se ipsa disserens, ait : καὶ κανόνι καὶ γνώμονι κεχρημένη τὸν ἑαυτῆς βίον διακόνων, τὰ καθ' ἑαυτὴν ἡ νύμφη διηγουμένη φησίν·

A ὡς ἐκλεκτὴ σελήνη, ἀλλὰ καὶ ὡς ἥλιος ἀπαστράψει ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ, πάντας ἐκπλήττουσα ταῖς λαμπηδόσι. Θαυμάσουσι[90] δὲ αὐτῆς οὐ μόνον τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν τάξιν· οὐδὲν γὰρ ἄτακτον παρὰ τῇ τοῦ Κυρίου νύμφῃ, οὐδὲν ἀδιόριστον[91], οὐδὲν ἀδιάκριτον. Οἷον γάρ τινι στάθμῃ διευθύνει τὸ πρακτέον, ῥυθμίζει[92]. Μετὰ τοὺς ἐπαίνους τῶν[93] τοῦ νυμφίου

VERS. 10, 11. *In hortum nucis descendi, ut viderem in germinibus torrentis : ut viderem an floruisset vitis, an floruissent mala punica. Ibi dabo ubera tibi. Non novit anima mea, posuit me currus Aminadab.* Verborum obscuritate valde abstrusus est sensus. Sed divinæ gratiæ auxilium implorantes, ex profunditate thesaurum effodiemus. Ostendit cœtus piorum, quem divina Scriptura sponsam appellat, se propria non contentum esse salute, neque sibi satis esse quod soli nuptias optatas sint assecuti : sed totis viribus in eam curam incumbere, ut reliquos omnes homines ab infrugifera vita dimoveant, quo fertiles effecti virtutis fructum ferant. Quod quidem dum præstant, et cæteris hominibus vacant instituendis, docent similes eos esse curribus Aminadab, vel, ut Symmachus interpretatus est, « curribus populi præeuntis, » vel, ut Aquila vertit, « curribus populi **135** spontanei principis. » Per hortum nucis præsentem intelligimus vitam, quæ cum amara sit, et ærumnis atque laboribus plena, reconditum tamen habet virtutis fructum. Nam et nucis fructus, cum extrinsecus corticem priorem amarum habeat, alterum autem asperum ac durum, intus, et tanquam in penu quodam, nucleum esculentum continet reconditum, qui sine labore non potest extrahi. Talis est etiam præsens vita. Cum enim dolorum et molestiarum acerbitate referta sit, labores habet illa quidem et sudores, non tamen inutiles, aut infrugiferos, sed qui absconditum fructum habeant. Quamobrem beatus etiam Paulus : « Vita, inquit, nostra abscondita est cum Christo in Deo : cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc et nos vivemus in ipso [k]. »—« In hortum igitur nucis descendi, » hoc est, in vitam humanam. Cur autem descendisti, o sponsa ? « Ut viderem in germinibus torrentis. » Rursus præsentia hæc torrentem appellavit. Torrens enim non est perennis, sed hieme quidem fluit, æstate vero fluere desinit, et arescit. Hujusmodi sunt quæ jucunda videntur in hac vita. Torrentis enim instar in præsenti vita tum gloria, tum opes, tum regnum, tum deliciæ, atque alii hujusce vitæ flores dilabuntur. Cum autem apparuerit vita futura,

ι', ια'. *Εἰς κῆπον καρύας κατέβην τοῦ ἰδεῖν ἐν γεννήμασι τοῦ χειμάῤῥου, ἰδεῖν εἰ ἤνθησεν ἡ ἄμπελος, εἰ ἤνθησαν*[94] *αἱ ῥοαί· ἐκεῖ*[95] *δώσω τοὺς μαστούς*[96] *σοι. Οὐκ ἔγνω ἡ ψυχή μου, ἔθετό*[97] *με ἅρματα Ἀμιναδάβ.* Σφόδρα συγκέχωσται τῇ ἀσαφείᾳ τῶν ῥημάτων ἡ διάνοια· ἀλλὰ τὴν θείαν χάριν ἐπίκουρον καλέσαντες, διορύξωμεν τὸ βάθος, B καὶ τὸν θησαυρὸν ἀνασπάσωμεν. Διδάσκει τῶν εὐσεβῶν τὸ σύστημα, ὃ νύμφην ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή, ὡς οὐκ ἀρκοῦνται τῇ ἑαυτῶν σωτηρίᾳ, οὐδὲ ἀποχρῆν ἡγοῦνται τὸ μόνοι τοῦ προσδοκωμένου γάμου τυχεῖν· ἀλλὰ πᾶσαν συνεισφέρουσι προθυμίαν, ὥστε καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀνθρώπους ἀπαλλάξαι μὲν τῆς ἀκαρπίας, γονίμους δὲ ἀποφῆναι, καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς γεννῆσαι καρπόν· διδάσκει[98] δὲ ὡς ἐν τῷ ταῦτα ποιεῖν, καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῖς ἄλλοις προσφέρειν ἀνθρώποις, ἅρμασιν Ἀμιναδὰβ περιέπεσαν, ἢ, ὡς ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν, « ἅρμασι λαοῦ τοῦ ἡγουμένου, » ἢ, ὡς ὁ Ἀκύλας, « ἅρμασι λαοῦ ἑκουσιαζομένου ἄρχοντος. » Κῆπον δὲ καρύας τὸν παρόντα βίον καλοῦσιν, ὃς πικρός ἐστι καὶ μοχθηρός, καὶ ἐπίπονος, ἔχει δὲ ἐν ἑαυτῷ τὸν τῆς ἀρετῆς καρ- C πὸν κεχρυμμένον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τῆς καρύας καρπὸς τὸ μὲν ἐξώτερον λέμμα πικρὸν ἔχει, τὸ δὲ δεύτερον σκληρὸν καὶ ἀντίτυπον· τὸ δὲ ἐδώδιμον, οἷον ἐν θαλάμῳ τινὶ ἀποκείμενον, καὶ κεκρυμμένον, καὶ ἀπόνως οὐκ ἐκφερόμενον. Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ παρὼν βίος, ἔχων ὀδύνας πικρὰς καὶ λύπας, ἔχων πόνους καὶ ἱδρῶτας, ἀλλ' οὐκ ἀγόνους, οὐδὲ ἀκάρπους, κεκρυμμένον δὲ τὸν καρπὸν ἔχοντας. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, ὅτι « Ἡ ζωὴ ἡμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· ὅταν δὲ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ἡμεῖς ζησόμεθα ἐν αὐτῷ. »— « Εἰς κῆπον οὖν καρύας κατέβην, » τουτέστιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Καὶ τί κατέβης, ὦ νύμφη; « Ἰδεῖν ἐν γεννήμασιν τοῦ χειμάῤῥου. » Πάλιν χει- D μάῤῥουν τὰ παρόντα προσηγόρευσεν· οὐ γὰρ ἀένναος ὁ χειμάῤῥους, ἀλλ' ἐν χειμῶνι μὲν φερόμενος, ἐν δὲ θέρει λήγων καὶ ξηραινόμενος. Τοιαῦτα δὲ τὰ τοῦ βίου τερπνά· ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ παρόντος, οἷόν τις χειμάῤῥους, καὶ δόξα φέρεται, καὶ πλοῦτος, καὶ βασιλεία, καὶ τρυφή, καὶ τ' ἄλλα τοῦ βίου ἄνθη· τοῦ δὲ μέλλοντος βίου φανέντος, φθίνει καὶ λήγει, καὶ

[k] Col. III, 3, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[90] Cod. θαυμάζουσιν. [91] Cod. ἀόριστον. [92] ῥυθμίζει. In cod. 8 quitur expositio trium Patrum. [93] τῶν. Abest a cod. [94] εἰ ἤνθησαν. Cod. Vatic. ἐξήνθησαν. Nostra lectio consentit cum cod. Alex. [95] ἐκεῖ—σοι. Des. in cod. Hebr. et in edit. Complut. [96] μαστούς. In textu τῶν Ο' sequitur μου. [97] ἔθετο — Ἀμιναδάβ. *Hebr.* quod posuerit (s. constituerit) me currus populi mei ingenui. Edit. V. ἔθου με εἰς ἅρμα λαοῦ ἡγουμένου. [98] Cod. διδάσκουσι.

Digitized by Google

παύεται, δίχην χειμάρρου. « Κατέβην τοίνυν, φησίν, A
εἰς τὸν τῆς καρύας κῆπον, τοῦ ἰδεῖν ἐν τοῖς τοῦ χει-
μάρρου γενήμασι, καὶ καταμαθεῖν βουλομένη εἰ
ἤνθησαν αἱ ῥοαί. » Ἔχει γὰρ ὁ βίος τινὰς μὲν ἀνθρώ-
πους τροπικῶς ἀμπέλους ὀνομαζομένους, τινὰς δὲ
ῥοὰς κατὰ τὰ διάφορα τῆς ἀρετῆς κατορθώματα.
Οἱ μὲν γὰρ τὴν ἀγάπην φύουσι, καὶ τὴν ὁμόνοιαν
ἀγαπῶσι, συνημμένοι κατὰ τὸ φρόνημα, καθάπερ
τῆς ῥοᾶς οἱ κόκκοι· οἱ δὲ καὶ οἶνον γεωργοῦσι, τῶν
ληνῶν ἄξιον τῶν πατρικῶν, τῇ θεωρίᾳ προσέχειν
ἐσπουδακότες. Κατάβασιν δὲ λέγει τὴν συγκατάβα-
σιν· καὶ γὰρ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐγένετο τοῖς
ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενὴς, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσῃ·
καὶ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ,
ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, ἵνα κερδήσῃ ἀνόμους. « Κατ-
έβην τοίνυν, φησὶν, εἰς τὸν τῆς καρύας κῆπον, » B
φροντίδα ποιουμένη τῶν τοῦ χειμάρρου γεννημά-
των, καὶ τῶν τῆς ἀμπέλου καὶ ῥοᾶς καρπῶν. Οὐκ
ἀφέξομαί σου, οὐδὲ ἐκεῖ· ἀλλ' « Ὀρέξω σοι τοὺς
μαστούς μου, » τουτέστι, τοὺς τῆς διδασκαλίας μου
κρουνούς. Οἰκειοῦσαι γὰρ τὰ εἰς ἐκείνους γινόμενα,
καὶ λέγεις· « Ἐφόσον ἐποιήσατε ἑνὶ τῶν μικρῶν
τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Τούτοις
ἐπιφέρει· « Οὐκ ἔγνω ἡ ψυχή μου, ἔθετό με ἅρματα
Ἀμιναδάβ. » Σαφέστερον τοῦτο ὁ Σύμμαχος ἡρμή-
νευσεν, εἰρηκώς· « Ἡ ψυχή μου ἠπόρησέ με ἀπὸ
ἁρμάτων [99] λαοῦ [1] ἡγουμένου. » Ταῦτα γὰρ, φησὶ,
ποιοῦσα ἐν ἀπορίᾳ γίνομαι [2], καὶ ἐκστάσει, ὅτι ἐγὼ
μὲν αὐτοῖς ἐπραγματευσάμην σωτηρίαν· αὐτοὶ δὲ
ἐπέθεντό μοι, τῷ στρατηγοῦντι διαβόλῳ πειθόμενοι, C
καὶ οἱονεὶ ἅρματα ἐκείνου γινόμενοι, καὶ ὑπ' ἐκείνου
ἡνιοχούμενοι· τὸ γὰρ Ἀμιναδὰβ λαοῦ ἡγουμένου, ἢ
λαοῦ ἄρχοντος ἑρμηνεύεται. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἀκριβῶς
νοεῖν [3], ἔκ τε τοῦ Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου, καὶ
τῆς πέμπτης ἐκδόσεως· λέγει τοίνυν ἡ νύμφη, τουτ-
έστιν ὁ τῶν ἐν ἀρετῇ τετελειωμένων χορὸς, ὅτι Ἡμεῖς
μὲν πᾶσαν ποιούμεθα τῶν ἀπίστων φροντίδα, παν-
ταχόθεν αὐτοῖς πορίσαι σωτηρίαν μηχανώμενοι·
τινὲς δὲ αὐτῶν, οἱονεὶ ἅρματα γενόμενοι τοῦ ἄρχον-
τος τοῦ αἰῶνος τούτου, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς
υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον,
ἐπέθεντό μοι, κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδιδόντες. Καὶ
τοῦτο ἔστι σαφῶς εὑρεῖν, καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν τῶν
ἀποστόλων, καὶ ἐν ταῖς τοῦ μακαρίου Παύλου Ἐπι-
στολαῖς [4]. Κηρύττοντες γὰρ τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, D
τοὺς μὲν ἔπειθον πιστεύειν, ὑπὸ δὲ τῶν ἀπίστων
ἐξηλαύνοντο, ἠκίζοντο, ἐστρεβλοῦντο, μυρίων θανά-
των ὑπέμενον εἴδη· καὶ μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος
λέγων· « Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερ-
βαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις
πολλάκις, πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον,
τρὶς ἐῤῥαβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα,
νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοιπορίαις πολ-

corrumpentur, et desinent, et tanquam torrens, cessantes exarescent. « Descendi igitur, inquit, in nucis hortum, ut viderem in torrentis germinibus, et ut animadverterem, an mala punica floruissent. » In hac enim vita, ex variis virtutum officiis, quidam homines per translationem vites, quidam autem mala punica nominantur. Nam alii charitatem colunt et concordiam diligunt, **136** animi sensu sic inter se conjuncti, ut mali punici grana conjunguntur. Alii autem vacantes contemplationi, vinum patriis torcularibus dignum ferunt. Descendere autem se dicit, quoniam aliorum naturæ et moribus se accommodat. Quandoquidem et beatus Paulus fiebat infirmis tanquam infirmus, ut infirmos lucrifaceret: et iis qui sine lege erant, tanquam sine lege esset, cum tamen apud Deum non esset sine lege, sed in lege esset Christo, ut eos qui sine lege erant lucrifaceret [1]. « Descendi ergo, inquit, in nucis hortum, » torrentis germinum, et vitis, et mali punicæ fructuum curam gerens. Non recedam a te, ne ibi quidem: sed « Dabo tibi ubera mea, » hoc est, doctrinæ meæ fontes. Quæ enim illis tribuuntur, ea in te conferri putas: « Quantum, inquiens, fecistis uni ex parvis istis minimis, mihi fecistis [m]. » His subjicit: « Non novit anima mea: posuit me currus Aminadab. » Clarius vertit hoc Symmachus, dicens, « Anima mea dubium fecit me a curribus populi ducentis. » Hæc, inquit, dum facio, dubito, et obstupesco, quoniam ego studiose operam dedi ut salvi fierent: ipsi autem impetum in me fecerunt, dum parent imperio diaboli, et tanquam currus illius fiunt, atque ab eo gubernantur. Aminadab enim significat, populi ducentis, aut populi imperantis: quod facile licet intelligere ex interpretatione Aquilæ, et Symmachi, et ex quinta editione. Sponsa igitur, id est, eorum qui virtute perfecti sunt chorus, Nos, inquit, omne **137** studium et curam adhibuimus, ut increduli ad fidem accederent et salutem consequerentur. Sed quidam eorum, tanquam currus principis sæculi istius, qui nunc, ut beatus Paulus ait, operatur in filiis inobedientiæ [n], mala pro bonis retribuentes, impetum in me fecerunt. Quod quidem perspicue possumus invenire, tum in Actis apostolorum, tum in beati Pauli Epistolis. Pictatis enim sermonem promulgantes, aliis quidem persuadebant ut crederent: ab incredulis autem ejiciebantur, urebantur, torquebantur, ac innumerabilia mortis genera sustinebant. Ac testis quidem beatus est Paulus, « In laboribus, inquiens, plurimis, in plagis supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter: quinquies quadragenas una minus accepi, ter virgis cæsus sum,

[l] I Cor. IX, 21, 22. [m] Matth. XXV, 40. [n] Ephes. II, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[99] ἀπὸ ἁρμάτων. Monte. in Hexaplis ad h. l. habet ἅρμασι. [1] λαοῦ. Cod. præm. τοῦ. [2] Cod. γενομένη. [3] νοεῖν. Cod. μαθεῖν. [4] καὶ — ἐπιστολαῖς. Des. in cod.

Digitized by Google

semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui : in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, » et quæ sequuntur [p]. Cum dixisset hæc sponsa, ministri sponsi ita respondent ac dicunt :

A λόκις [5], κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ [6] ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις, » καὶ τὰ ἑξῆς [7]. Τούτων ὑπὸ τῆς νύμφης ῥηθέντων, οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι ἀποκρίνονται, καί φασιν αὐτῇ·

VERS. 12. *Revertere, revertere, Sulamitis : revertere, revertere : et intuebimur in te.* Clarius hæc Aquila vertit, hoc modo : « Revertere, revertere pacifica. » Quemadmodum in hoc libro Dominus noster Salomo, id est, pacificus, sic etiam ejus sponsa, ut ab illo pacem **138** assecuta, et a veteri liberata bello, pacifica nominatur. Eam igitur ministri sponsi, cum a curribus illis vexatam oppugnatamque perspicerent, cohortantes, « Revertere, inquiunt, pacifica, revertere, revertere, et intuebimur in te ; » hoc est, ne timeas eos qui te persequuntur, sed doctrinam retine, pietatis prædicationem profer. Currus ne reformides, bellum ne metuas, quæ pacata nominaris. Si enim in disciplinæ promulgatione perstiteris, regnum tuum intuebimur. His ea videntur similia, quæ ad beatum Paulum a Domino dicta sunt. Etenim ille quoque laboribus fessus, et multis afflictus tentationibus, « Datus est, inquit, mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me [p]. » Respondit ergo illi : « Sufficit, inquiens, tibi gratia mea ; nam virtus mea in infirmitate perficitur [q]. » Id etiam hoc loco dicunt sponsi ministri : « Revertere, revertere, Sulamitis ; revertere, revertere, et intuebimur in te. » Ad hos dicit sponsus :

B

C

ιβ'. *Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαμῖτις· ἐπίστρεψε [8], ἐπίστρεψε· καὶ ὀψόμεθα ἐν σοί.* Σαφέστερον αὐτὰ ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν· « Ἐπίστρεψε γάρ, φησίν, ἐπίστρεφε εἰρηνεύουσα. » Ὥσπερ Σολομῶντα τὸν εἰρηνικὸν ἡμῶν Κύριον ὀνομάζει τὸ σύγγραμμα, οὕτω καὶ τὴν νύμφην αὐτοῦ εἰρηνεύουσαν, ὡς τῆς παρ' αὐτοῦ τυχοῦσαν εἰρήνης, καὶ τοῦ προτέρου ἀπαλλαγεῖσαν πολέμου. Ὁρῶντες τοίνυν αὐτὴν οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι ὑπὸ τῶν ἁρμάτων ἐκείνων ἐλαυνομένην καὶ πολεμουμένην, παραθαρρύνοντες, φασίν· « Ἐπίστρεφε εἰρηνεύουσα, ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε, καὶ ὀψόμεθα ἐν σοί· » ἀντὶ τοῦ, μὴ φοβηθῇς τοὺς διώκοντας, ἀλλ' ἔχου τῆς διδασκαλίας· πρόφερε τῆς διδασκαλίας [9] τὸ κήρυγμα· μὴ δείσῃς τὰ ἅρματα, μὴ φοβηθῇς πόλεμον, εἰρηνεύουσα καλουμένη. Ἐὰν γὰρ ἐπιμείνῃς κηρύττουσα, ὀψόμεθά σου τὴν βασιλείαν. Τούτοις ἔοικε τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν μακάριον Παῦλον ῥηθέντα· καμὼν γὰρ κἀκεῖνος, καὶ τοὺς πολλοὺς πειρασμοὺς δυσχεράνας, φησίν· « Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι· καὶ ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ. » Ἀποκρίνεται τοίνυν αὐτῷ λέγων· « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Καὶ τοῦτο ἐνταῦθά φασιν οἱ τοῦ νυμφίου διάκονοι· « Ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε, ἡ Σουλαμῖτις, ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε, καὶ ὀψόμεθα ἐν [10] σοί. » Πρὸς οὓς ὁ νυμφίος φησίν·

D

CAPUT VII.

VERS. 1. *Quid intuebimini in Sulamitide, quæ venit sicut chori castrorum ?* Quid, inquit, in pacifica speratis intueri ? Ne putetis, vos exilia, atque inchoata et imperfecta quædam bona esse conspecturos. Ecce enim « venit sicut castrorum chori. » Quæ quidem verba videntur inter se quodammodo pugnare ; neque enim castris conveniunt chori : hi enim festivi sunt, illa bellicis rebus conveniunt. Festivitas autem bello contraria. **139** At hæc sponsa, multis e sanctis conflata, tum propter fortitudinem atque excelsum animi robur armaque militaria castris est similis, tum etiam chorus exsistit divinas laudes in ore gerens. Quod quidem beatus ostendit David, « Vox, inquiens, exsultationis et salutis in tabernaculis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

α'. Τί ὄψεσθε ἐν τῇ Σουλαμίτιδι, ἡ ἐρχομένη [11] ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν ; Τί γάρ, φησὶ προσδοκᾶτε ἰδεῖν ἐν τῇ εἰρηνευούσῃ ; Μὴ ἐλπίσητε εὐτελῆ τινα καὶ μερικὰ θεάσασθαι ἀγαθά· ἰδοὺ γὰρ « ἔρχεται ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν. » Καὶ δοκεῖ πως ἐναντία εἶναι ἀλλήλοις τὰ ὀνόματα· οὔτε γὰρ συμβαίνουσιν οἱ χοροὶ ταῖς παρεμβολαῖς· οἱ μὲν γάρ εἰσι πανηγυρικοὶ, αἱ δὲ στρατιωτικαί. Ἐναντίον δὲ πολέμῳ πανήγυρις. Ἀλλ' αὕτη ἡ νύμφη, ἡ ἐκ πολλῶν ἁγίων συγκεκροτημένη, καὶ παρεμβολαῖς ἔοικε διὰ τὸ ἀνδρεῖον αὐτῆς καὶ γενναῖον φρόνημα καὶ τὴν στρατιωτικὴν πανοπλίαν· καὶ χορός ἐστι τὴν θείαν ὑμνῳδίαν ἐν τῷ στόματι φέρων. Καὶ τοῦτο μὲν ὁ μακάριος Δαβὶδ δηλοῖ λέγων· « Φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων. » Καὶ πάλιν· « Συστή-

[p] II Cor. xi, 23 26. [q] II Cor. xii, 7, 8. [q] Ibid. 9.

VARIÆ LECTIONES.

[5] ὀδοιπ. πολλάκις. Omissa erant in edit. priori. [6] ἐξ—ἐρημίᾳ, κινδύνοις. Des. in cod. [7] ἑξῆς. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [8] ἐπίστρεφε — σοί. Hæc initium cap. VII faciunt in textu Hebr. [9] διδασκ. Cod. εὐσεβείας. [10] ἐν. Abest a cod. [11] ἡ ἐρχομένη. Abest a textu Hebr.

Digitized by Google

σιεσθε [12] ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. » Τὰς δὲ παρεμβολὰς ὁ [13] μακάριος Παῦλος ὑποδείκνυσι φάσκων· « Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων· λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἀναλάβετε, φησὶ, τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ πάντα κατεργασάμενοι στῆναι. » Χορηγεῖ δὲ τοῖς στρατιώταις, οἷόν τις στρατηγὸς, καὶ τὰ ὅπλα, καί φησι· « Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. » Ὅτι δὲ οὐ μόνον παρεμβολαῖς ἐοίκασιν οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ καὶ χοροῖς, ἀκούσωμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες, λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου. » Εἰκότως τοίνυν ὁ νυμφίος φησὶν, ὅτι « Τί ὄψεσθε ἐν τῇ Σουλαμίτιδι, ἢ ἐρχομένῃ ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν; » Καὶ οὐκ εἶπεν, αἱ παρεμβολαὶ τῶν χορῶν, ἀλλ', « οἱ χοροὶ τῶν παρεμβολῶν. » Ὑπὸ [14] γὰρ τῶν παρεμβολῶν γίνονται χοροὶ, καὶ νικῶντες ἐν ταῖς παρεμβολαῖς οἱ τῆς ἀρετῆς ἀθληταὶ παιανίζοντες ἐπανέρχονται, καὶ χορεύοντες τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδουσιν [15]. Ταῦτα πρὸς τοὺς διακόνους εἰρηκὼς ὁ νυμφίος, πρὸς τὴν νύμφην τρέπει τὸν λόγον, καί φησι· « Τί ὡραιώθησαν διαβήματά σου ἐν ὑποδήμασι, θύγατερ Ναδάβ [16]! » Ὁ μὲν Ἀκύλας « ἄρχοντος » εἶπεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ἡγεμόνος. » Τίς δ' ἂν εἴη ἕτερος οὗτος ὁ ἡγεμὼν, ἢ ὁ ἄρχων, ἢ ὁ παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὃς καὶ ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ φησι πρὸς αὐτήν· « Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ [17] Κύριός σου. » Ὅτι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἔχει προσηγορίαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ μακάριος διδάσκει Δαβὶδ λέγων· « Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με. » Ἐπαινεῖ τοίνυν ὁ νυμφίος πρῶτον τῆς νύμφης τὰ διαβήματα εὐθέα ὄντα, καὶ τὴν βασιλικὴν ὁδὸν ὁδεύοντα, καὶ καλῶς ἐν [18] τοῖς ὑποδήμασι λάμποντα. Τίνα δὲ τὰ ὑποδήματα, ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· « Ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Τούτων δὲ τῶν ποδῶν τὸ κάλλος καὶ ὁ

A justorum [r]. » Et rursus : « Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornua altaris [s]. » Castra vero declarat beatus Paulus, « Arma, inquiens, nostra non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum : consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi [t]. » Et alibi : « Accipite, inquit, armaturam Dei, ut possitis resistere die malo, et omnibus perfectis stare [u]. » Ac veluti imperator quidam arma quoque militibus subministrat, « State ergo, inquiens, succincti in lumbis vestris veritate, et induti loricam justitiæ, et calceati pedibus vestris præparatione Evangelii pacis, et in omnibus sumentes scutum fidei, quo B possitis omnia tela ignea nequissimi exstinguere, et galeam salutis sumite, et gladium Spiritus, quod est verbum Dei [v]. » Quod autem non solum castris, sed etiam choris sancti similes sint, audiamus Dominum id explicantem : « Tunc, inquit, simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampadas suas obviam iverunt sponso [x]. » Jure igitur sponsus ait : « Quid videbitis in **140** Sulamitide, quæ venit sicut chori castrorum ? » Neque vero dixit, castra chororum, sed « chori castrorum. » Ex castris enim fiunt chori. Cum enim in castris vicerint virtutis milites, pæana canentes revertuntur, et choros ducentes victoriæ præconium laudibus celebrant. Hæc C cum ad ministros dixisset sponsus, orationem ad sponsam convertit, et ait : « Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Nadab ! » Aquila vertit, « principis; » Symmachus, « ducis. » Quis autem alius hic sive dux sive princeps esse possit, nisi sanctus ille Spiritus consolator? Qui in XLIV item psalmo ad ipsam, « Audi, inquit, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui et domus patris tui : et concupiscet rex decorem tuum, quia ipse est Dominus tuus [y]. » Quod autem dux etiam appelletur Spiritus sanctus, beatus docet David, « Redde, inquiens, mihi lætitiam salutaris tui, et Spiritu principali confirma me [z]. » Sponsus igitur primo sponsæ laudat incessum, qui rectus sit, et viam regiam teneat, D atque in calceamentis pulchre eluceat. Quæ porro sint hæc calceamenta, beatus Paulus ostendit, dicens : « Calceati pedibus præparatione Evangelii pacis [a]. » Pedum vero istorum decorem prospiciens Isaias propheta, « Quam pretiosi, inquit, sunt pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona [a']. » **141** Hujusmodi verbis usus est etiam sponsus in hoc libro : « Quam pulchri sunt

[r] Psal. CXVII, 15. [s] Ibid. 27. [t] II Cor. X, 4. [u] Ephes. VI, 13. [v] Ibid. 14-16. [x] Matth. XXV, 1. [y] Psal. XLIV, 11, 12. [z] Psal. L, 14. [a] Ephes. VI, 15 [a'] Isa. LII, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[12] Cod. συστήσασθαι. [13] ὁ — ὅπλα. Des. in cod. [14] Cod. ἀπό. [15] ᾄδουσιν. In cod. sequitur expositio Patrum. [16] Ναδάβ. *Hebr.* Principis. [17] αὐτός ἐστιν ὁ. Cod. οὗτός ἐστι. [18] ἐν. Abest a cod.

Digitized by Google

gressus tui, filia Nadab ! » Verum, ut non modo ex nominis interpretatione, sed etiam ex ipso nomine contemplationis alicujus nascatur occasio, age, quis Nadab sit investigemus. Fuit Aaronis filius [b], qui, cum ignem alienum in Dei tabernaculum intulisset, vitæ finem accepit. Invenimus igitur et Domini sponsam Ecclesiam divinum in tabernaculum non ignem legalem, sed novum, quem ab ipso sponso susceperat, intulisse. « Ignem enim, inquit, veni mittere in mundum; et quid volo, si jam accensus est [c] ? » Ignem hunc novum ex Novo Testamento in Dei tabernaculum intulit sponsa, clamans et dicens : « Vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova [d]. » Merito igitur vocat eam « filiam Nadab, » quæ igne novo sacrificium hominum obtulerit. Licet enim diverso consilio ignem hic et illa commutarint, una tamen et eadem res ab utroque facta est. Hæc autem a nobis in præsentia dicta sunt, ne sine disquisitione ipsum nomen hoc præteriretur. Rursus ergo sponsus omnia sponsæ membra percurrit, et propriam singulis tribuit commendationem, ac dicit :

A προφήτης Ἡσαΐας προορῶν ἔλεγεν· « Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην [19], τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθά! » Τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι καὶ ὁ νυμφίος ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι κεχρημένος φησί· « Τί ὡραιώθησαν διαβήματά σου, θύγατερ Ναδάβ! » Ἵνα δὲ μὴ μόνον ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος λάβωμέν τινα θεωρίαν, φέρε ζητήσωμεν τίς ὁ Ναδάβ. Υἱὸς Ἀαρὼν ἐγένετο· πῦρ δὲ ἀλλότριον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ σκηνὴν εἰσενεγκὼν, τὸ τέλος τοῦ βίου ἐδέξατο. Εὑρίσκομεν τοίνυν καὶ τοῦ Κυρίου τὴν νύμφην, τὴν Ἐκκλησίαν φημὶ, οὐ τὸ νομικὸν πῦρ, ἀλλὰ τὸ καινὸν [20] εἰς τὴν θείαν εἰσενεγκοῦσαν σκηνήν. Ἔλαβε δὲ τοῦτο τὸ πῦρ παρ' αὐτοῦ τοῦ νυμφίου. « Πῦρ γὰρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὸν κόσμον· καὶ τί θέλω [21], εἰ ἤδη ἀνήφθη; » Τοῦτο B τὸ καινὸν πῦρ διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν θείαν εἰσενεγκοῦσα σκηνὴν, βοᾷ καὶ λέγει· « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. » Εἰκότως τοίνυν « θυγατέρα Ναδὰβ » αὐτὴν προσαγορεύει, ἅτε δὴ τῷ καινῷ πυρὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων θυσίαν ὁλοκαυτώσασαν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ φρόνημα τῆς τοῦ πυρὸς ἐναλλαγῆς διαφέρουσιν, ἀλλὰ ἓν ὑπ' [22] ἐκείνου καὶ ταύτης τὸ πρᾶγμα γεγένηται. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰρήκαμεν, ἵνα μηδὲ τὴν προσηγορίαν καταλίπωμεν ἀθεώρητον. Πάλιν τοίνυν ὁ νυμφίος κατὰ μέρος αὐτῆς τὰ μέλη διέξεισι, καὶ ἑκάστῳ τὴν πρόσφορον εὐφημίαν προσφέρει, καί φησι·

Concinnitates femorum tuorum similes sunt monilibus, quæ facta sunt manu artificis. (VERS. 2-5.) *Umbilicus tuus crater tornatilis, non indigens misto. Venter tuus acervus tritici vallatus liliis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collum tuum sicut* **142** *turris eburnea. Oculi tui sicut stagna in Essebon, in portis filiæ multorum. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit faciem Damasci. Caput tuum ut Carmelus super te. Et coma capitis tui sicut purpura, rex ligatus in transcursibus.* Antea sponsus a superioribus sponsæ partibus incipiens laudavit eam. Nunc ab incessu et calceamentis initium sumens, ad capitis comam usque singula percurrit. Ac post calceamenta atque incessum, admiratur non femora, sed aptas et concinnas femorum juncturas, quas monilibus similes dicit esse ab artifice fabrefactis. Quemadmodum enim, inquit, illa ex auro confecta et lapillis apte inclusis distincta sunt, adeo ut spectantes non solum pretiosam auri lapillorumque materiam, verum etiam aurificis artificium admirentur : ita singulæ virtutum practicarum particulæ numero et concentu inter se implicitæ atque conjunctæ sunt. Allegorice enim femora appellat virtutes practicas, quoniam illis iter facientes, agimus ea quæ volumus. Sponsam ergo commendans

'Ρυθμοὶ [23] μηρῶν σου ὅμοιοι ἁρμίσκοις ἔργῳ χειρῶν τεχνίτου. (β', ε'.) 'Ομφαλός σου κρατὴρ [24] τορευτὸς, μὴ ὑστερούμενος κράμα· κοιλία σου θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις. Δύο μαστοί σου ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοι δορκάδος. Τράχηλός σου ὡς πύργος ἐλεφάντινος· οἱ ὀφθαλμοί σου ὡς λίμναι ἐν Ἐσσεβὼν [25], ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν. Μυκτήρ σου ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου, σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκοῦ. Κεφαλή σου ὡς Κάρμηλος ἐπὶ σέ· καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα, βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς [26]. Πρότερον μὲν οὖν ὁ νυμφίος ἀπὸ [27] τῶν ἄνωθεν τῆς νύμφης ἀρξάμενος ἐπῄνεσεν αὐτήν· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, ἀπὸ τῶν διαβημάτων καὶ τῶν ὑποδημάτων τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος, ἄχρι τοῦ πλοκίου τῆς κεφαλῆς ἀνελήλυθε. Καὶ θαυμάζει, μετὰ τὰ ὑποδήματα καὶ τὰ διαβήματα, οὐ τοὺς μηροὺς, ἀλλὰ τοὺς ῥυθμοὺς τῶν μηρῶν, καὶ λέγει αὐτοὺς ἐοικέναι ἁρμίσκοις ὑπὸ τεχνίτου κατεσκευασμένοις· Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, φησὶ, D μετὰ πάσης ἁρμονίας ἔχουσι τοὺς λίθους τῷ χρυσῷ ἐμπεπηγότας, ὥστε τοὺς ὁρῶντας μὴ μόνον τὰς ὕλας τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν λίθων, ἀλλὰ καὶ τὴν τέχνην τοῦ χρυσοχόου θαυμάζειν· οὕτως ἕκαστον τῶν τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς [28] μορίων ῥυθμῷ καὶ ἁρμονίᾳ κεκόσμηται. Τοὺς γὰρ μηροὺς τροπικῶς τὴν πρακτικὴν ὠνόμασεν ἀρετὴν, ἐπειδὴ διὰ τούτων τὴν πορείαν ποιούμενοι δρῶ-

[b] I Paral. XXIV, 1. [c] Luc. XII, 49. [d] II Cor. V, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[19] εἰρ. τῶν Εὐαγγ. Des. in cod. Infra l. c. leg. ἀκοὴν εἰρήνης. [20] ἀλλὰ τὸ καινόν. Des. in cod. [21] τί θέλω. Cod. ἤθελον. [22] Cod. ἐπ'. [23] ῥυθμοί. *Hebr.* ambitus, s. circuitus. [24] κρατὴρ — κράμα. *Hebr.* crater rotundus, cui non deest potus mistus. [25] ἐν Ἐσσεβών. *Hebr.* in Hesbon. Rec. lectio est Ἐσεβών. [26] δεδεμένος ἐν παραδρ. *Hebr.* rex ligatus (s. cinctus sc. purpura) ad canales sc. ambulat. [27] ἀπὸ — αὐτήν. Cod. ἄνωθεν ἀπὸ τῆς νύμφης ἐπῄνεσεν. [28] ἀρετῆς. Cod. add. σου.

Digitized by Google

μενα βουλόμεθα. Θαυμάζει τοίνυν ὁ νυμφίος τὴν νύμφην, ἀπὸ τῆς πρακτικῆς ἀρξάμενος, καὶ ἄνεισιν ἐπὶ τὴν θεωρίαν, ἐν ἀρχῇ τοὐναντίον ποιήσας· ἀπὸ γὰρ τῆς θεωρίας ἀρξάμενος, ἐπὶ τὴν πρᾶξιν ἐλήλυθεν. « Ὀφθαλμοί σου γάρ, ἔφη, περιστεραί, » τὸ πνευματικὸν τοῦ ὀπτικοῦ τῆς ψυχῆς διὰ τούτου σημαίνων. Ἐνταῦθα δὲ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν πρώτην θαυμάζει, καὶ μάλα εἰκότως· πρότερον γὰρ φωτιζόμενοι, καὶ τοὺς μεμυκότας τῆς ψυχῆς ἀνοίγοντες ὀφθαλμούς, καὶ τὸ θεῖον φῶς εἰσδεχόμενοι, τῇ πίστει βεβαιούμεθα· εἶθ'[39] οὕτως ἐπὶ τὴν πρακτικὴν ὁδεύομεν ἀρετήν. Διὰ τοῦτο πρῶτον[30] ἐγκώμιον ὁ νυμφίος ὑφαίνων, ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἦρξατο, τῶν πρώτων τὴν θεραπείαν δεξαμένων. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τέλειον τῆς νύμφης τὸ κάλλος ἐγένετο, κάτωθεν ἀπὸ τῆς πρακτικῆς[31] ἀρχόμενος ἀρετῆς, ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἄνεισι, τῆς νύμφης τὴν εὐμορφίαν ἐγκωμιάζων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπαινεῖ τὰ διαβήματα καὶ τὰ ὑποδήματα, εἶτα τῶν μηρῶν τοὺς ῥυθμούς, τουτέστιν ἕκαστον[32] τῶν γινομένων· μετὰ δὲ τοὺς μηροὺς τὸν ὀμφαλόν· « Ὀμφαλός σου γάρ, φησὶ, κρατὴρ τορευτὸς μὴ ὑστερούμενος κράμα. » Παραθῶμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, τὰ περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων εἰρημένα διὰ Ἰεζεκιὴλ τοῦ προφήτου. Τὴν γὰρ ἀκολασίαν αὐτῆς θριαμβεύων, καὶ τὴν πολλὴν αὐτῆς δημοσιεύων ἀσέβειαν, ὡς καὶ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ διεξελήλυθαμεν, τῷ προφήτῃ φησί· « Διαμάρτυραι τῇ Ἰερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας αὐτῆς, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Κύριος τῇ Ἰερουσαλήμ· Ἡ ῥίζα σου καὶ ἡ γένεσίς σου ἐκ γῆς Χαναὰν, ὁ πατήρ σου Ἀμορῥαῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία. Καὶ ἡ γένεσίς σου ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης, οὐκ ἐτμήθη ὁ ὀμφαλός σου. » Ἐκείνῃ μὲν οὖν φησιν, « Οὐκ ἐτμήθη ὁ ὀμφαλός σου· » ταύτῃ δὲ, « Ὀμφαλός σου κρατὴρ τορευτὸς οὐχ ὑστερούμενος κράμα. » Ἡ μὲν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου τεχθεῖσα οὐκ ἔτεμεν αὐτῆς τὸν ὀμφαλὸν, ἀλλ' ὥσπερ διά τινος ῥίζης εἶλκεν ἐξ Αἰγύπτου τὴν πονηρίαν τῆς δυσσεβοῦς διδασκαλίας. Αὕτη δὲ οὐχ ἁπλῶς τὸν ὀμφαλὸν αὐτῆς ἔτεμεν, ἀλλ' οὕτως ἐβάθυνε τὴν τομὴν, ὥστε πᾶσαν τῆς εἰδωλολατρείας ἀνασπᾶσαι τὴν ῥίζαν, ὡς κρατῆρι τορευτῷ παραβάλλεσθαι, καὶ τὸ κράμα τῆς εὐφροσύνης διηνεκῶς ἔχειν, καὶ μηδέποτε ἐλλείπειν αὐτῇ τὴν ἐκ τῆς εὐσεβείας ἐγγινομένην αὐτῇ θυμηδίαν. Ἀλλὰ καὶ « Ἡ κοιλία σου θημωνία σίτου, περφραγμένη ἐν κρίνοις. » Τουτέστι, μεστὰ τὰ ταμιεῖά σου τῆς ψυχῆς τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων, ὧν ἡ εὐοσμία μόνη τοῖς ἀτελέσιν ἔτι καὶ νηπίοις γνώριμος. « Κρίνοις γὰρ, φησὶ, περιπέφρακται, » ἵνα διὰ μὲν τοῦ περιφράγματος τὸ κεκρυμμένον νοήσωμεν, διὰ δὲ τῶν κρίνων, τὴν ἐκεῖθεν πανταχοῦ διαῤῥέουσαν εὐοσμίαν. « Καὶ οἱ μαστοί σου δὲ οἱ δύο νεβροῖς διδύμοις δορκάδος ἐοίκασιν. » Οἱ γὰρ τῆς διδασκαλίας σου κρουνοὶ, τὰ καινὰ προφέροντες νάματα, ὀξυδορκίαν διδάσκουσι, καὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν· ἡ γὰρ

sponsus, ab illis incipiens virtutibus, quæ in actione consistunt, ad eas progreditur, quæ pertinent ad contemplationem: cum initio contrarium fecisset, ubi a contemplatione principium sumens ad actionem progressus est. Dicebat enim, « Oculi tui columbæ, » spiritualem animæ speculationem significans. Hic autem practicam prius virtutem admiratur, idque quidem merito; primo enim illuminati, et clausos mentis **143** oculos aperientes, divinamque admittentes lucem, fide confirmamur: deinde ad agendum ex virtute progredimur. Idcirco sponsus, primam laudationem contexens, ab oculis exorsus est, quoniam ipsi primi curationem admittunt. Nunc autem, quoniam perfecta est sponsæ pulchritudo, ab inferioribus partibus exorditur, et sponsæ formam laudibus extollens eas primum virtutes enumerat, quæ in actione consistunt, tum ad eas accedit, quæ sitæ sunt in contemplatione. Gressus enim primum extollit, et calceamenta, mox femorum concinnitatem, hoc est, unumquodque eorum quæ fiunt; et post femora, umbilicum. « Umbilicus, inquit, tuus crater tornatilis, non indigens misto. » Afferamus ea, si videtur, quæ de umbilico Judææ ab universorum Deo per Ezechielem prophetam dicta sunt. Impudicitiam enim illius redargu ns, et magnam impietatem accusans, ut in primo libro persecuti sumus: « Testificare, inquit ad prophetam, Hierosolymæ iniquitates suas. Et dices: Hæc dicit Dominus Hierosolymæ: Radix tua, et generatio t a de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chettæa. Et quando nata es, die ortus tui, non est præcisus umbilicus tuus [e]. » Ad illam igitur ait, « Non est præcisus umbili us tuu : » ad hanc autem, « Umbilicus tuus c ter tornatilis, non indigens misto. » Illa enim ex Ægypto oriunda non præcidit umbilicum suum, sed veluti per radicem quamdam ex Ægypto impiæ doctrinæ traxit improbitatem. Hæc autem non simpliciter modo præcidit umbilicum suum, sed ita penitus amputavit, ut omnem idololatriæ **144** radicem evelleret, et crateri tornatili similis videretur, lætitiæ potum semper haberet, nec gaudio, quod ex pietate proficiscitur, unquam destitueretur. Sed et « Venter tuus acervus tritici vallatus liliis. » Il est, animæ tuæ penu arcanis plenum mysteriis, quorum odor solus imperfectis adhuc et infantibus notus est. « Liliis enim, inquit, circumvallatus est, » ut per vallum ea quæ recondita sunt, per lilia autem undique ex eo fluentem fragrantiam intelligamus. « Et duo ubera tua sunt sicut duo hinnuli gemelli capreæ. » Nam doctrinæ tuæ fontes, novos latices effundentes, mentis acumen et spiritualem contemplationem docent. Caprea enim

[e] Ezech. xvi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[39] εἶθ'. Cod. præm. καί. [30] πρῶτον. Cod. præm. τὸ μέν. [31] πρακτ. Cod. ἠθικῆς. [32] Cod. ἑκάστου.

Digitized by Google

ex videndi acumine dorcadis cognomen habet, et hinnulus novum significat. « Collum autem tuum sicut turris eburnea. » Remotum enim est a nigredine, et jugum meum suscipiens factum est candidum; et tum hostibus, ut turris, est formidandum, tum amicis amabile propter nitorem. « Oculi vero tui sicut stagna in Essebon, in portis filiæ multorum. » Hoc verteus Aquila pro « Essebon » posuit « cogitationem. » Docet igitur sponsus, animarum* piarum oculos esse stagna, quæ divina fluenta suscipiunt, et exundant perpetuo: quippe quæ multis e portis, id est, per ora multa, (per translationem enim portas ora nominavit,) copiam aquarum admittunt. Siquidem a magno Mose, et a Josua filio Nave, et a Samuele propheta, et a Davide, eodem tum propheta, tum rege, et ab Isaia, et Jeremia, et Daniele, et Ezechiele, **145** et a duodecim prophetis, et ex divinis Evangeliis, et sacrosanctis apostolis, et a doctoribus qui post illos fuerunt, latices utilitatis excipiunt. Ideo sponsus ait: « Oculi tui sicut stagna in Essebon, in portis filiæ multorum. » Contemplationes enim animæ tuæ, et piarum cogitationum copia, similes videntur stagnis aquas undique suscipientibus, quandoquidem per ora multa doctrinæ latices excipis. « Et nasus tuus est sicut turris Libani, quæ respicit faciem Damasci. » Nam Judææ nasus, propter inobedientiam et audaciam effrenatam, circulum tanquam frenum accepit, ut taurus cornu petens, legis minas. Nam ut vacca œstro percita, insanivit Israel [f]. At sponsæ « nasus est, inquit, sicut turris Libani, quæ respicit faciem Damasci. » Celsus enim est ac sublimis, et cœlestem suscipit odoris suavitatem, sponsique unguento inhærens, clamat: « Post te in odorem unguentorum tuorum curremus [g]. » Idcirco comparata est turri, quæ in Libano sita est, et respicit Damasci faciem. Nam quia diabolus, ut asserit beatus Paulus [h], in angelum lucis transfiguratur, et unguenti quoque spiritualis speciem sumit, convenienter sponsæ nasus erectus ac vigilans respicit faciem Damasci, ne decepta verum omittens unguentum, fallax et adulterinum sequatur. Damascum autem pro gentilibus, atque impietate, **146** quæ eo tempore vigebat, frequenter ponit divina Scriptura; ut cum beatus Isaias ea quæ ad Domini ortum pertinent prænuntiaret, atque ex Spiritus sancti persona dixisset: « Accessi ad prophetissam, » id est ad virginem, « et concepit et peperit filium [i]: » subjicit dicens: « Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus, Celeriter spolia detrahe, velociter prædare. Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Sa-

A δορκὰς ὀξυδορκίας ἐπώνυμος, καὶ ὁ νεβρὸς τοῦ νέου σημαντικός. « Ὁ δὲ τράχηλός σου, ὡς πύργος ἐλεφάντινος. » Ἀπηλλάγη γὰρ τοῦ μέλας εἶναι, καὶ ἐλευκάνθη τὸν ζυγόν μου δεξάμενος· καὶ φοβερός ἐστι τοῖς πολεμίοις ὡς πύργος, καὶ ποθεινός ἐστι τοῖς φίλοις ὡς λάμπων. « Οἱ δὲ ὀφθαλμοί σου, ὡς λίμναι ἐν Ἐσσεβὼν [33], ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν. » Τοῦτο δὲ ὁ Ἀκύλας ἑρμηνεύων, ἀντὶ τοῦ « Ἐσσεβὼν » *ἐπιλογισμὸν* τέθεικε. Διδάσκει τοίνυν ὁ νυμφίος, ὅτι τῶν εὐσεβῶν ψυχῶν τὸ ὀπτικὸν λίμναι εἰσὶ, τὰ θεῖα νάματα δεχόμεναι, καὶ διηνεκῶς πλημμυροῦσαι· ἄτε δὴ ἀπὸ πολλῶν πυλῶν, τουτέστι στομάτων (τροπικῶς γὰρ τὰ στόματα πύλας ὠνόμασε), τὰ ῥεῖθρα δεχόμεναι. Καὶ γὰρ παρὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως, καὶ παρὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ Σαμουὴλ τοῦ προφήτου, καὶ B παρὰ Δαβὶδ, τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως, καὶ παρὰ Ἡσαΐου, καὶ Ἱερεμίου, καὶ Δανιὴλ, καὶ Ἰεζεκιὴλ, καὶ παρὰ τῶν δώδεκα προφητῶν, καὶ παρὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων, καὶ παρὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ παρὰ τῶν μετ' ἐκείνους γενομένων διδασκάλων, δέχονται τῆς ὠφελείας τὰ νάματα. Διό φησιν ὁ νυμφίος· « Οἱ ὀφθαλμοί σου ὡς λίμναι ἐν Ἐσσεβὼν, ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν [34]. » Αἱ γὰρ θεωρίαι τῆς ψυχῆς σου, καὶ τῶν εὐσεβῶν σου λογισμῶν τὸ πλῆθος λίμναις ἐοίκασι πολλαχόθεν δεχομέναις [35] ὕδατα, ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ πολλῶν στομάτων ὑποδέχῃ τῆς διδασκαλίας τὰ νάματα. « Καὶ ὁ μυκτήρ σου δὲ, ὡς πύργος ἐστὶ τοῦ Λιβάνου, σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκοῦ. » Τῆς μὲν οὖν Ἰουδαίας ὁ μυκτὴρ, διὰ τὸ ἀπειθὲς καὶ δυσήνιον, ἐνώτιον ἔλαβεν οἷόν τινα χαλινὸν, καθάπερ ταῦρος κερατίζων [36], τοῦ νόμου τὴν ἀπειλὴν, ἐπειδὴ ὡς δάμαλις παροιστρῶσα παρεστρησεν Ἰσραὴλ [37]. Ὁ δὲ τῆς νύμφης « μυκτὴρ ὡς πύργος, φησὶν, ἐστὶ τοῦ Λιβάνου, σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκοῦ. » Ὑψηλὸς γάρ ἐστι καὶ μετέωρος, καὶ τῆς ἄνωθεν εὐοσμίας ἀντιλαμβανόμενος, καὶ τῷ μύρῳ τοῦ νυμφίου προσδεδεμένος, καὶ βοᾷ· « Ὀπίσω σου εἰς ὀσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν. » Διὰ τοῦτο ἀπείκασται πύργῳ ἐπάνω μὲν τοῦ Λιβάνου κειμένῳ, σκοπεύοντι δὲ τῆς Δαμασκοῦ πρόσωπον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μετασχηματιζόμενος εἰς ἄγγελον φωτὸς διάβολος, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ εἰς μύρον πνευματικὸν σχηματίζεται, ἀναγκαίως ὁ μυκτὴρ τῆς νύμφης ἐγρήγορε, καὶ νήφει, καὶ σκοπεύει πρόσωπον Δαμα- D σκοῦ, ἵνα μὴ ἀπατηθεῖσα τὸ μὲν ἀληθινὸν καταλίπῃ μύρον, τῷ δὲ ψευδεῖ καὶ πλανῶντι ἀκολουθήσῃ· τὴν δὲ Δαμασκὸν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς τηνικαῦτα δὲ κρατούσης ἀσεβείας, ἡ θεία πολλάκις τίθησι Γραφή· ἀμέλει καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας τὰ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως προφητεύων, καὶ εἰρηκὼς ἐκ προσώπου τοῦ Πνεύματος, ὅτι « Προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, » τουτέστι πρὸς τὴν παρθένον, « καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν, καὶ ἔτεκεν υἱὸν, » ὑπάγει λέγων· « Καὶ εἶπε

[f] Osee IV, 17. [g] Cant. I, 4. [h] II Cor. XI, 14. [i] Isa. VIII, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[33] Ἐσσεβών. Cod. Ἐσεβών. [34] πολλῶν. Cod. Σιών. [35] δεχομ. Cod. εὐχομέναις. [36] κερατ. Cod. κηρύττων. [37] Ἰσραὴλ. Cod. Ἐφραΐμ.

Digitized by Google

Κύριος πρός με, κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμευσον· διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ σκῦλα Σαμαρείας ἀπέναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. » Δηλοῖ δὲ ὅτι παιδίον ὢν καταλύσει μὲν τὸν τροπικῶς Ἀσσυρίων βασιλέα καλούμενον, τουτέστι τὸν διάβολον [38]· παραλήψεται δὲ τὴν Δαμασκοῦ δύναμιν, τουτέστι, τῆς εἰδωλολατρείας τὸ κράτος καταλύσας, αὐτὸς ἐγκρατὴς γενήσεται τῶν αἰχμαλώτων ὑπὸ τοῦ διαβόλου γεγενημένων. « Λήψεται γάρ, φησὶ, δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ σκῦλα Σαμαρείας· » τούς [39] τε γὰρ ἐξ Ἰουδαίων, τούς τε ἐξ ἐθνῶν ἐλευθερώσας, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλάξας, καὶ τὸν τύραννον καταλύσας, ὑφ' ἑαυτὸν ποιήσεται. Εἰκότως τοίνυν τῇ νύμφῃ φησίν [40]· « Μυκτὴρ σου ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου, σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκοῦ. » Περισκοπεῖς γάρ, μὴ τὰ θεῖα μιμησάμενος ὁ διάβολος ἐξαπατήσῃ σε, τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος ἀντιστρατεύων. « Καὶ ἡ κεφαλή σου δὲ, φησὶν, ἐστὶν ὡς Κάρμηλος, » τουτέστι, πάντων πεπληρωμένη τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, διὰ τοῦ προφήτου τὴν τῶν [41] Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνην ἐλέγχων, φησί· « Καὶ εἰσήγαγον ὑμᾶς εἰς τὸν Κάρμηλον, τοῦ φαγεῖν τὸν καρπὸν αὐτοῦ καὶ [42] τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ. » Ἔοικε τοίνυν ἡ κεφαλή σου, φησὶ, τῷ Καρμήλῳ, πᾶν εἶδος ἀγαθῶν γεννῶντι, καὶ πάντα καρπὸν ἐμοὶ τῷ γεωργῷ φέροντι. Ἐπίκειται δὲ, « Καὶ πλόκιον τῇ κεφαλῇ σου ὡς πορφύρα, βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς. » Αἱ γὰρ πάλαι σου λελυμέναι τρίχες, καὶ διὰ τοῦτο ταῖς ἀγέλαις τῶν αἰγῶν ἀπεικασμέναι ταῖς ἐν τῷ Γαλαὰδ ἀποκαλυφθείσαις· νῦν δὲ ἐπλάκησαν, καὶ οὐκ ἐπλάκησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ὑπεδέξαντο βαφὴν, καὶ ἐοίκασι βασιλεῖ ἀναβεβλημένῳ πορφυρίδα καὶ πάντοσε διατρέχοντι. Καλεῖ δὲ πλοκὴν τριχῶν βασιλικῇ πορφυρίδι ἀπεικασμένην τὴν μετὰ ἁρμονίας προσφερομένην διδασκαλίαν, καὶ τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ διηνθισμένην· οὐ γὰρ οὕτω λάμπει βασιλεὺς ἀλουργίδα περιβεβλημένος, ὡς ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος τὸ τῆς θεογνωσίας κήρυγμα ἐξυφαίνων, καὶ τοῖς τροφίμοις τῆς ἀληθείας προσφέρων [43].

A mariæ coram rege Assyriorum i. » Scilicet adhuc puer exsistens eum qui figurate rex Assyriorum appellatur, id est diabolum, profligabit. Auferet autem Damasci fortitudinem, hoc est, idololatriæ robur evertet, et ipse captivis sub diaboli potestate constitutis potietur. « Auferet enim, inquit, fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ : » id est, Judæos gentilesque liberans, et ab erroribus abducens, devicto tyranno, in suam rediget potestatem. Merito igitur ad sponsam ait : « Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit faciem Damasci. » Prospicis enim, ne diabolus sub specie rerum divinarum te decipiat, et pro veritate mendacium obtrudat. « Et caput tuum, inquit, ut Carmelus est : » hoc est, omnibus refertum bonis. Nam Deus omnium, arguens per prophetam ingratos animos Judæorum, « Et induxi vos, inquit, in Carmelum, ut comederetis fructum ejus et bona **147** illius [k]. » Simile est igitur, inquit, caput tuum Carmelo omnia bonorum genera ferenti, et omnem fructum mihi agricolæ suppeditanti. Sequitur autem : « Et coma capitis tui sicut purpura, rex ligatus in accursibus. » Capilli enim tui veteres erant dissoluti, atque ideo caprarum gregibus assimilati, qui revelati sunt in Galaad. Nunc autem compti sunt, nec solum compti, verum etiam mirifice tincti, ut regi purpura induto et undiquaque discurrenti similes videantur. Vocat autem crinium nexum et plicaturam purpuræ comparatam, doctrinam apte et decore compositam ac pronuntiatam, quæ Christi sanguine tincta atque conspersa sit. Neque enim adeo fulget rex amictus purpura, ut doctor pietatis, qui divinæ cognitionis prædicat disciplinam, eaque veritatis alumnos imbuit.

ς', ζ'. *Τί ὡραιώθης, καὶ τί ἡδύνθης, ἀγάπη, ἐν τρυφαῖς σου* [44]! *Τὸ* [45] *μέγεθός σου ὡμοιώθη τῷ φοίνικι, καὶ οἱ μαστοί σου τοῖς βότρυσιν.* Ὡραία γὰρ ἐγένου μὴ οὖσα πρότερον ὡραία· καὶ ἡδίας ἁπάσης πλήρης ὑπάρχουσα, ἐξαίφνης ἀναπέφηνας ἡδεῖα· καὶ τούτων τετύχηκας ἐντρυφήσασα τῇ ἀγάπῃ· ἀγαπήσασα γὰρ τὸν ἀγαπήσαντά σε τὸν [46] νυμφίον, καὶ τρυφὴν ἡγησαμένη τὸ περὶ τοῦτον φίλτρον, πάντων ὁμοῦ κατεφρόνησας· διὸ « ὡραιώθης, καὶ ἡδύνθης, ἀλλὰ καὶ [47] τὸ μέγεθός σου ὡμοιώθη τῷ φοίνικι, καὶ οἱ μαστοί σου τοῖς βότρυσιν. » Οὐ γὰρ μόνον κάλλος ἔχεις, ἀλλὰ καὶ ὕψος ἀπεικασμένον φοίνικι. « Οἱ δὲ μαστοί σου τοῖς τούτου βότρυσιν ἐοίκασιν. » Ὑψηλὴ γὰρ οὖσα καὶ

Vers. 6, 7. *Quam pulchra et quam jucunda facta es, charitas, in deliciis tuis! Magnitudo tua similis facta est palmæ, et ubera tua botris.* Pulchra enim facta es, cum antea non esses : et cum antea fœditate omni esses plena, repente jucunda et suavis evasisti. Idque es consecuta, quoniam charitatis deliciis oblectaris Diligens enim amantem te sponsum, et in ejus amore tuas omnes delicias ponens, reliqua omnia contempsisti. Quamobrem « et pulchra et suavis effecta es, et magnitudo tua similis facta est palmæ, et ubera tua botris. » Non solum enim pulchritudine, sed etiam celsitudine, palmæ es similis. **148** « Ubera vero tua hujus botris simi-

[i] Isa. VIII, 4. [k] Jerem. II, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[38] δηλοῖ—διάβολον. Ita quoque hæc interpretatur infra ad Is. VIII, 3. [39] τοὺς — Ἰουδαίων. Repetitur in cod. [40] φησίν. Abest a cod. [41] τῶν. Des. ibid. [42] καὶ — αὐτοῦ. Des. in cod. [43] προσφέρων. Cod. præm. τοῦτο. Deinde sequitur expositio trium Patrum. [44] σοῦ. Abest a textu Hebr. Signum interrogandi alias ad ἀγάπη apponitur. [45] Τὸ — φοίνικι. Rec. lectio est, Τοῦτο μέγεθός σου· ὡμοιώθης, κ. τ. λ. [46] τόν. Abest a cod. [47] καί. Des. ibid.

Digitized by Google

lia sunt. » Cum enim excelsa sis et sublimis, adeo ut cœli fastigium attingas, tamen accommodas te infirmis discipulis tuis, quibus doctrina indigentibus ubera præbes doctrinæ tuæ. Palma enim fructus deorsum pendentes habet. Hoc etiam per beatum Davidem indicat Spiritus sanctus : « Justus, inquiens, ut palma florebit [l]. » Cum audisset igitur sponsa tam multis se laudibus et commendationibus cumulari, amoris stimulo incitata atque inflammata, loquitur ad hunc modum :

VERS. 8, 9. *Dixi, Ascendam in palmam, apprehendam altitudines ejus : et erunt ubera tua sicut botri vitis, et odor naris tuæ sicut poma. Et guttur tuum, sicut vinum bonum, vadens nepoti meo in rectitudinem, sufficiens labiis et dentibus meis.* Quanto sponsi desiderio sponsa teneatur, hinc patet perspicue, quod et cupit ascendere, et cogitat de altitudine, et, quemadmodum beatus Paulus ait, « nondum arbitratur se comprehendisse, sed persequitur, ut comprehendat : et eorum quæ retro sunt obliviscitur, et ad anteriora se extendit [m]. » Quærendum est autem, quomodo sponsus et palma sit, et vitis : ac palmæ quidem non habeat fructum, vitis autem ferat botros. Ad sensum reconditum ducet nos Aquilæ interpretatio. Nam pro, « apprehendam altitudines ejus, » vertit, « apprehendam elatas ejus. » Sunt autem elatæ marium palmarum fructus, qui feminis palmis impositi, et firmos et maturos earum fructus efficiunt. Avet **149** igitur sponsa piorum seminum occasiones, et ait : « Dixi, Ascendam in palmam, et apprehendam altitudines ejus, » vel, ut Aquila vertit, « elatas ejus : » — « et erunt ubera tua, sicut botri vitis. » Tu enim es vera illa vitis, ex qua salutiferum vinum conficitur spiritualibus prelis expressum, unde calix impletur ille inebrians sane quam præclarus [n]. « Et odor naris tuæ similis est pomi suavitati. » Etenim etiam illud ipsum odoratus tui receptaculum mihi pomorum similem fragrantiam effundit. Sed de pomo satis multa in ipso hujus libri principio dicta sunt. « Et guttur tuum sicut vinum, bonum * vadens nepoti meo in rectitudinem, sufficiens labiis meis et dentibus meis. » Quæ enim ex gutture tuo fluit doctrina, quacunque vini suavitate et qualibet hujus vitæ voluptate jucundior est : quam tu, nepos mi, ad animas, quæ in te crediderunt, dirigendas profers. Sufficit autem mihi doctrina tua, ut partim pronuntiem, et divulgem, partim conservem atque custodiam, labiorum utens instrumentis, et dentes pro muro circumponens. His congruunt etiam illa, quæ a beato Paulo dicta sunt : « Audivi enim, inquit, arcana verba, quæ non licet homini loqui [o]. »

A μετέωρος, καὶ τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐφικνουμένη, συγκαταβαίνεις τοῖς ἀσθενέσι, καὶ ὀρέγεις τοὺς μαστούς σου καὶ τὰς τῆς διδασκαλίας σου θηλὰς τοῖς τῆς διδασκαλίας δεομένοις· καὶ γὰρ ὁ φοῖνιξ κάτω νεύοντας ἔχει τοὺς βότρυας. Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ τὸ Πνεῦμα λέγει τὸ ἅγιον· « Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει. » Ἀκούσασα τοιγαροῦν [48] τῶν ἐπαίνων ἡ νύμφη, καὶ [49] τῶν πολλῶν ἐγκωμίων πτερωθεῖσα, καὶ πυρσευθεῖσα τῷ φίλτρῳ, φησίν·

B η', θ'. *Εἶπον, Ἀναβήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι, κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ, καὶ ἔσονται δὴ μαστοί σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου, καὶ ὀσμὴ ῥινός σου ὡς μῆλα. Καὶ λάρυγξ σου, ὡς οἶνος ἀγαθὸς πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα [50], ἱκανούμενος [51] χείλεσί μου καὶ ὀδοῦσιν.* Ἔστιν ἐντεῦθεν ἀκριβῶς καταμαθεῖν, ὅπως ποθεῖ τὸν νυμφίον ἡ νύμφη, καὶ τῆς ἀναβάσεως ἐφίεται, καὶ τὸ ὕψος φαντάζεται, καὶ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « οὐ νομίζει κατειληφέναι, ἀλλὰ διώκει ἵνα καταλάβῃ· καὶ τῶν μὲν ὄπισθεν ἐπιλανθάνεται, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεται. » Ζητητέον δὲ πῶς ὁ νυμφίος καὶ φοῖνίξ ἐστι καὶ ἄμπελος· καὶ φοίνικος μὲν οὐκ ἔχει καρπὸν, ἀμπέλου δὲ βότρυας ἐκφέρει. Ὁδηγήσει δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν κεκρυμμένην διάνοιαν ἡ τοῦ Ἀκύλα ἑρμηνεία· ἀντὶ γὰρ τοῦ « κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ, » τέθεικε « κρατήσω τῶν ἐλατῶν αὐτοῦ· » οἱ [52] δὲ ἐλάται τῶν ἀῤῥένων εἰσὶ φοινίκων καρποί· τοῖς θήλεσι φοίνιξιν ἐντιθέμενοι, καὶ μονίμους, καὶ πέπονας τοὺς C ἐκείνων καρποὺς ἐργάζονται. Ἐπείγεται τοίνυν ἡ νύμφη λαβεῖν παρὰ τοῦ νυμφίου τὰς τῶν εὐσεβῶν γονῶν ἀφορμὰς, καί φησιν· « Εἶπον, Ἀναβήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι, καὶ κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ· » ἢ, ὡς ὁ Ἀκύλας, « τῶν ἐλατῶν αὐτοῦ. » — « Καὶ ἔσονται δὴ μαστοί σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου. » Σὺ γὰρ εἶ ἀληθινὴ [53] ἄμπελος, ἀφ' ἧς ὁ σωτήριος οἶνος γεωργούμενος ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἀποθλίβεται ληνοῖς, ἀφ' ὧν τὸ ποτήριον πληροῦται τὸ μεθύσκον ὡσεὶ κράτιστον. « Καὶ ὀσμὴ ῥινός σου τῇ τοῦ μήλου ἔοικεν εὐωδίᾳ. » Καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ τῆς ὀσφρήσεώς σου δοχεῖον, καὶ αὐτό μοι εὐωδίαν ἐκπέμπει μήλοις ἀπεικασμένην. Ἱκανὰ δὲ τὰ περὶ τῶν μήλων εἰρημένα ἡμῖν ἐν τῇ τῆς βίβλου ἀρχῇ. « Καὶ ὁ λάρυγξ δέ σου, ὡς οἶνος ἀγαθὸς [54] πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς D εὐθύτητα, ἱκανούμενος χείλεσί μου καὶ ὀδοῦσιν. » Ἡ γὰρ ἐκ τῆς φάρυγγός σου προσφερομένη διδασκαλία, οἴνου παντὸς ἀνθοσμίου καὶ πάσης εὐφροσύνης βιωτικῆς ἀμείνων τυγχάνει, ἣν προφέρεις, ἀδελφιδέ μου, διευθῦναι βουλόμενος τὰς εἰς σὲ πεπιστευκυίας ψυχάς· ἱκανὴ δέ μοι αὕτη καὶ ἀποχρῶσα, ἵνα τὰ [55] μὲν προφέρω καὶ κηρύττω ὀργάνοις τοῖς χείλεσι κεχρημένη· τὰ δὲ φρουρῶ καὶ φυλάττω, τοὺς ὀδόντας ἀντὶ

[l] Psal. xci, 12. [m] Philipp. iii, 13, 14. [n] Psal. xxii, 5. [o] II Cor. xii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[48] τοιγαροῦν. Abest a cod. [49] καί. Cod. δέ. [50] εἰς εὐθ'. *Hebr.* rectissime, s. mollissime. [51] ἱκαν. — ὀδοῦσιν. *Hebr.* excitans (*Schultens*, perrepens) labia (etiam) dormientium. [52] οἱ — ἐργάζονται. Vid. supra, p. 116 sqq. [53] ἀληθ. Cod. præm. ἡ. [54] Cod. ἀγαθότητος. [55] τά. Cod. τό.

Digitized by Google

τειχίου περιτιθεῖσα. Τούτοις ἁρμόττει καὶ τὰ παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου εἰρημένα· « Ἤκουσα γάρ, φησὶν, ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. » Διὰ τοῦτο καὶ ἡ νύμφη φησίν· « Ἱκανούμενος χείλεσί μου καὶ ὀδοῦσί μου, » ἵνα τὰ μὲν προφέρω, τὰ δὲ φυλάττω· Τούτοις ἐπιφέρει·

A Idcirco sponsa quoque dicit, « sufficiens labiis meis et dentibus meis, » ut alia prædicem, alia custodiam. Deinde subjicit :

ι'. *Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ* [56] *ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ.* Αὐτῷ γὰρ ἐμαυτὴν ἀνατέθεικα, καὶ πᾶσαν ἀλλοτρίαν κοινωνίαν ἐβδελυξάμην, Ἑλληνικὴν, Ἰουδαϊκὴν, αἱρετικήν· καὶ γὰρ αὐτὸς πάντων με τῶν ἄλλων προτέθεικε, καὶ πρὸς ἐμὲ τὴν ἀποστροφὴν ἔχει· οὐ γὰρ ἔχων πρότερον ποῦ κλίναι τὴν κεφαλὴν, εὗρε νῦν ποῦ κλίνῃ τὴν κεφαλήν· καὶ πολλὰς ἔχων παλλακίδας, καὶ βασιλίδας, καὶ νεάνιδας, πάντων προτίθησί με· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι μόνη τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κοινωνίας ἀπολαύειν [57].

Vers. 10. *Ego nepoti meo, et ad me conversio ejus.* Illi enim meipsam addixi, et alienam omnem tum gentilium, tum Judæorum, tum hæreticorum consuetudinem contempsi. **150** Nam ipse quoque me cæteris omnibus prætulit, et ad me sese convertit. Cum enim prius, ubi reclinaret caput, non haberet, jam reperit ubi illud reclinet. Cumque multas habeat concubinas, et reginas, et adolescentulas, me omnibus anteponit. Neque vero pa-
B tior, ut ego sola sacra illius fruar consuetudine.

ια', ιβ', ιγ'. *Ἐλθὲ, ἀδελφιδέ μου, καὶ ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρὸν, αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις. Ὀρθρίσωμεν εἰς ἀμπελῶνας, ἴδωμεν εἰ ἤνθησεν ἡ ἄμπελος, ἢ* [58] *ἤνθησεν ὁ κυπρισμὸς* [59]*, εἰ ἤνθησαν αἱ ῥοαί. Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου* [60] *σοι. Οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμὴν, καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα ἀκρόδρυα* [61] *νέα πρὸς παλαιὰ, ὅσα* [62] *ἔδωκέ μοι ἡ μήτηρ μου, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι.* Προτρέπει τὸν νυμφίον ἡ νύμφη, καὶ τῶν εὐτελῶν ἔτι καὶ ταπεινῶν φροντίσαι ψυχῶν, ἃς τροπικῶς ἀγροὺς καὶ κώμας ὀνομάζει, ὡς ταπεινὰς καὶ μικράς. Οὐ γὰρ λέγει, ἐξέλθωμεν εἰς πόλιν, ἀλλ', « ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρὸν, αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις, ὀρθρίσωμεν εἰς ἀμπελῶνας, ἴδωμεν εἰ ἤνθησεν ἡ ἄμπελος. » Ἐπισκεψώμεθα, φησὶ, τοὺς ἄρτι τὸ κήρυγμα δεξαμένους· « εἰ ἤνθησεν ὁ κυπρισμός. » Ἴδωμεν καὶ τούτους ἀμείνους, οἵτινες οὐ μόνον φύλλα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἄνθος ἐβλάστησαν, ὅπερ ἐνταῦθα κυπρισμὸν προσηγόρευσεν· « εἰ ἤνθησαν αἱ ῥοαί· » εἰ γέγονε, φησὶν, ἐν τισιν ἀγάπης ἀρχή. Χρὴ γὰρ ἡμᾶς περινοστῆσαι, καὶ πᾶσαν τὴν ἁρμόττουσαν ἐπιμέλειαν προσενεγκεῖν. Τοῦτο γὰρ ποιοῦσα σε θεραπεύσω· « ἐκεῖ [63], φησὶ, δώσω τοὺς μαστούς μου σοι. » Οἰκειοῦσαι γὰρ τὰ εἰς ἐκείνους γιγνόμενα [64], καὶ λέγεις· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τῶν μικρῶν τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » — « Οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμήν. » Ὕπνον οἶδεν ἐμποιεῖν ὁ μανδραγόρας, ὡς ἰατρῶν παῖδές φασιν. Ἐπειδὴ τοίνυν νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς » προστετάγμεθα, οὐχ ἵνα αὐτὰ τὰ μέλη [65] παραδῶμεν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἵνα νεκρὰ ταῖς κακαῖς ἀποφήνωμεν ἐνεργείαις, εἰκότως τὸν μανδραγόραν ἐνταῦθα τέθεικε, καί φησιν· « Οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμήν· » ἀντὶ τοῦ, ἤρξαντο καθεύδειν ταῖς ἁμαρτίαις οἱ ἄνθρωποι· καὶ καθάπερ οἱ μανδραγόραν πεπωκότες οὐκ αἰσθάνονται τῶν τοῦ σώματος κινημάτων· οὕτως οἱ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας ἐκπίνοντες τὴν κύλικα, τὰ πάθη κοιμίζειν σπου-

Vers. 11, 12, 13. *Veni, consobrine mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas : videamus an vitis floruerit, an floruerit germen, an floruerint mala punica. Ibi dabo tibi ubera mea. Mandragoræ dederunt odorem : et in portis nostris omnes nuces novas super veteres, quas dedit mihi mater mea, nepos mi, servavi tibi.* Sponsum ut animarum vilium adhuc et abjectarum, quas, ceu humiles ac parvas, metaphorice agrum et villas nominat, curam gerat, sponsa cohortatur. Neque enim dicit, Egrediamur in civitatem, sed, « Egrediamur in agrum, commoremur in villis : mane surgamus ad vineas, videamus an vitis floruerit. » Aspiciamus, inquit, eos qui modo prædicationem
C acceperunt, « an floruerit germen. » Intueamur et meliores istos, qui non solum folia, sed etiam flores tulerunt, quos hic per germen intelligit, « an floruerint mala punica, » an charitatis, inquit, initium in aliquibus apparuerit. Oportet enim nos circumire, et omnem diligentiam idoneam adhibere. Id enim faciens te promerebor. Quamobrem, « ibi, inquit, dabo tibi ubera mea. » Quæ enim illis præstantur, ea in teipsum collata **151** arbitraris, « Quantum, inquiens, fecistis uni de his parvis, imo minimis, mihi fecistis [p]. » — « Mandragoræ dederunt odorem. » Mandragoræ vis est, ut medici tradunt, soporifera. Quare cum præceptum sit nobis ut « mortificemus membra, quæ
D sunt super terram [q], » non ut ea morte afficiamus, sed ut mortua malis actionibus reddamus, merito mandragoram hoc loco posuit, et dixit, « Mandragoræ dederunt odorem, » id est, cœperunt homines dormire peccatis. Et quemadmodum, qui mandragoram hauserunt, corporis motiones non sentiunt : ita qui piæ doctrinæ poculum biberunt, perturbationes sudent consopire. Nec vero mandragoræ

[p] Matth. xxv, 40. [q] Coloss. III, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[56] καὶ — αὐτοῦ. *Hebr.* et super me est (s. incumbit mihi) desiderium ejus. [57] ἀπολ. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [58] ἤ. Leg. vid. εἰ. Sed nec hoc nec illud apud LXX. [59] Cod. κυπρίζων. [60] τοὺς μαστούς μου. *Hebr.* amores meos. [61] πάντα ἀκρόδρυα. *Hebr.* omnes pretiositates, s. pretiosissimos fructus. [62] ὅσα — μήτηρ μου. Des. in textu Hebr. et Græco. [63] ἐκεῖ. Cod. add. γάρ. [64] γιγνόμενα. Cod. λεγόμενα. [65] τὰ—μέλη. Des. in cod.

Digitized by Google

solum dederunt odorem, verum etiam in portis nostris omnes nuces. Variis enim abundant fructibus, qui disciplinam nostram susceperunt. Ego autem novas super veteres, quas dedit mihi mater mea, servavi tibi, nepos mi. Veteris enim Testamenti præcepta, et Novi Testamenti mandata, quæ a matre mea, Spiritus sancti gratia accepi, servavi tibi, et depositum integrum custodivi. Huic loco conveniunt ea quæ ad Timotheum a beato Paulo scripta sunt : « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. Jam reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illo die, justus judex [r]. » Et illud item quod in Evangelio a Domino dictum est : « Omnis scriba edoctus de regno cœlorum similis est homini, **152** qui profert e thesauro suo nova et vetera [s]. »

A δάζουσιν. Οὐ μόνον δὲ οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρυα. Πᾶν γὰρ εἶδος καρποφοροῦσιν οἱ τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν δεξάμενοι. Ἐγὼ δὲ νέα πρὸς παλαιὰ, ὅσα ἔδωκέ μοι ἡ μήτηρ μου, ἐτήρησά σοι, ἀδελφιδέ μου. Καὶ γὰρ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς ἐντολὰς, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰς ὑποθήκας, ἃς ὑπὸ τῆς μητρός μου, τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐδεξάμην, ταύτας σοι τετήρηκα, καὶ τὴν παρακαταθήκην[66] ἄσυλον διεφύλαξα. Τούτοις ἔοικε τὰ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Παύλου Τιμοθέῳ γραφέντα· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής. » Καὶ πάλιν τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ[67] ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, ὅτι « Πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοίός ἐστιν ἀνθρώπῳ ἐκβάλλοντι ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ νέα καὶ παλαιά[68]. »

B

CAPUT VIII.

VERS. 1, 2. *Quis det te, nepos mi, sugentem ubera matris meæ ? Inveniens te foris, osculabor te : et non despicient me. Apprehendam te, introducam te in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit. Docebis me : dabo tibi poculum ex vino condito, et de latice malorum punicorum meorum.* Nam et ipse quoque ut homo omnem accepit Spiritus gratiam. « Puer enim, inquit, Jesus crescebat, et confortabatur Spiritu, et gratia Dei erat in eo [t]. » Sponsa itaque ineffabili susceptæ humanitatis mysterio stupens : Etiam tu, inquit, suxisti ubera matris meæ. Cæterum, ut dictorum seriem atque ordinem servemus, initium paulo altius repetentes, sententiæ summam breviter percurramus. Accepi, inquit, non solum nova, sed etiam vetera matris meæ, eaque tibi conservabo. Verum ipse quoque, propter singularem benignitatem tuam, naturam meam suscipiens, eadem quæ ego ubera sugere voluisti, ut in hoc etiam te fratrem meum declarares. Suxisti autem, non quod indigeres, sed ut doceres me, quomodo mihi sugendum, et ex quo ubere gratia elicienda esset. Idcirco et ad baptisma accessisti, non ut peccatorum sordes ablueres, cum peccatum non admiseris, nec inventus sit dolus in ore tuo [u] : neque ut sancti Spiritus reciperes gratiam, cujus **153** eras plenus : sed ut indicares mihi quæ sint baptismi dona, et qua ratione possim gratiam Spiritus sugere. Ideo sub columbæ specie descendit Spiritus sanctus, non ut præberet tibi quæ non haberes, plenus enim eras gratiis ejus ipsius, sed ut mihi demonstrares quid sit baptismatis munus. Itaque stupore commota dico : « Quis det te, nepos mi, sugentem ubera matris meæ ? » Ista tua beni-

C

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

α', β'. *Τίς δῴη σε, ἀδελφιδέ μου*[69], *θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου; εὑροῦσά σε*[70] *ἔξω, φιλήσω σε· καί γε οὐκ ἐξουδενώσουσί με. Παραλήψομαί σε, εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ*[71] *εἰς ταμεῖον τῆς συλλαβούσης με. Διδάξεις με*[72]· *ποτιῶ σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, καὶ ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου.* Κατὰ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον καὶ αὐτὸς ἅπασαν ἐδέξατο τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. « Τὸ γὰρ παιδίον, φησὶν, Ἰησοῦς ηὔξανε, καὶ ἐκραταιοῦτο Πνεύματι, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό. » Φησὶ τοίνυν ἡ νύμφη, ἐκπληττομένη τὴν ἄῤῥητον φιλανθρωπίαν, ὅτι Καὶ σὺ ἐθήλασας τοὺς μαστοὺς τῆς μητρός μου. Ἵνα δὲ καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ῥητῶν, καὶ τὴν ἁρμονίαν φυλάξωμεν, μικρὸν ἄνωθεν ἀρξάμενοι, ἐν κεφαλαίῳ τὴν διάνοιαν διεξέλθωμεν. Ἐδεξάμην, φησὶν, οὐ μόνον νέα, ἀλλὰ καὶ παλαιὰ τῆς μητρός μου, καὶ ταῦτά σοι διατηρήσω. Ἠνέσχου δὲ, διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν, καὶ αὐτὸς τὴν ἐμὴν φύσιν ἀναλαβὼν, τοὺς αὐτούς μοι θηλάσαι μαστοὺς, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τὴν ἀδελφότητα δείξῃς. Ἐθήλασας δὲ οὐ δεόμενος, ἀλλ' ἐμὲ διδάσκων, ὅπως ὀφείλω θηλάσαι, καὶ διὰ ποίας θηλῆς τὴν χάριν ἑλκύσαι. Διὰ τοῦτο τῷ βαπτίσματι προσελήλυθας, οὐχ ἵνα τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτημάτων ἀποσμήξῃ· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησας, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματί σου· οὔτε μὴν ἵνα τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑποδέξῃ τὴν χάριν· πλήρης[73] γὰρ τούτου ἐτύγχανες· ἀλλ' ἐμοὶ δεικνὺς, ὁποῖα τοῦ βαπτίσματος τὰ δῶρα, καὶ ποίῳ τρόπῳ δύναμαι θηλάσαι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο ἐν εἴδει περιστερᾶς κάτεισι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ἵνα σοι παράσχῃ ἃ μὴ εἶχες· πλήρης γὰρ αὐτοῦ τῶν χαρίτων ἐτύγχανες· ἀλλ' ἵνα ἐμοὶ δείξῃς τίς ἡ δωρεὰ τοῦ βαπτίσματος. Διὰ τοῦτο ἐκπλητ-

[r] II Tim. IV, 7, 8. [s] Matth. XIII, 52. [t] Luc. I, 80 ; II, 40. [u] I Petr. II, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[66] Cod. παραθήκην. [67] Cod. Εὐαγγελίοις. [68] παλαιά. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [69] ἀδελφ. μου. *Hebr.* (qui es) sicut frater mihi. [70] εὑρ. σε. *Hebr.* O si invenirem te. [71] καὶ—συλλαβ. με. Des. in textu Hebr. [72] διδάξεις με. Hæc, monente LAMB. BOSIO, exstant tantum in edit. *Aldina*. [73] πλήρης—ἃ μὴ εἶχες. Des. in cod.

Digitized by Google

τομένη λέγω· « Τίς δώῃ σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου; » Ὑπὸ ταύτης σου τῆς φιλανθρωπίας ἐλκομένη, « εὑροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε, καί γε οὐκ ἐξουδενώσουσί με· παραλήψομαί σε, εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συλλαβούσης με· ποτιῶ σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, καὶ ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου· » μεθύουσα γὰρ τῷ[74] περὶ σὲ φίλτρῳ, οὐ μόνον ἐν τῷ θαλάμῳ, καὶ ἐν τῇ παστάδι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ δημοσίᾳ, εὑροῦσά σε περιπτύξομαι καὶ καταφιλήσω· οὐκ ἐπιμέμψονταί δέ μοι τοῦτο ποιούσῃ οἱ θεώμενοι, τὴν φλόγα τῆς ἀγάπης εἰδότες. Ἐκεῖθεν δὲ παραλαβοῦσά σε, « εἰσάξω σε εἰς τὸν τῆς μητρός μου οἶκον, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συλλαβούσης με. » Τίς δὲ ὁ τοῦ παναγίου Πνεύματος οἶκος (αὐτὸ γὰρ τὴν νύμφην ἐγέννησεν), εἰ μὴ ὁ θεῖος νεώς, ὁ τὴν ἄνω μιμούμενος Ἱερουσαλήμ, ἔνθα εἰσιόντες μετὰ παῤῥησίας τῷ νυμφίῳ προσδιαλέγονται, τὸ τῆς νύμφης ἀξίωμα λαβόντες; « Καὶ ἐκεῖσε, φησί, ποτιῶ σε ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, καὶ ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου· » μυρεψικὸν δὲ οἶνον καλεῖ τὴν τῇ θείᾳ χάριτι διηρτυμένην διδασκαλίαν, καὶ οἱονεὶ μεμυρισμένην, καὶ εὐώδη τυγχάνουσαν. « Νᾶμα δὲ ῥοῶν » καλεῖ τὴν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς ἀγάπης τικτομένην ὠφέλειαν[75]. Ταῦτα πρὸς τὸν νυμφίον εἰρηκυῖα ἡ νύμφη, καὶ ταῖς νεάνισι διαλέγεται, καί φησιν·

gnitate concitata, « inveniens te foris, osculabor te, et non despicient me. Apprehendam te, introducam te in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit. Dabo tibi pocidum ex vino condito, et de latice malorum punicorum meorum. » Amore enim tuo ebria, non solum in thalamo, et intra lectuli velum, sed etiam in foro et publice, ruam in complexum atque oscula tua : neque me id facientem spectatores reprehendent, cum perspexerint charitatis flammam. Inde te apprehensum « introducam in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ. » Quæ autem est domus Spiritus sancti (hic enim sponsam genuit), nisi divinum templum, quod cœlestem imitatur Hierosolymam, quo qui ingrediuntur, sponsæ dignitatem suscipientes, cum fiducia sponsum alloquuntur? « Et ibi, inquit, potabo te vino condito, et latice malorum punicorum meorum. » Conditum vinum appellat doctrinam divina refertam gratia, ac veluti unguentis atque aromatibus conspersam, atque odoriferam. « Laticem autem malorum punicorum » vocat utilitatem, quæ ex charitatis fructibus conficitur. Sponsa his verbis sponsum alloquuta, cum adolescentulis ita loquitur :

γ'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ἐπὶ*[76] *τὴν κεφαλήν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεταί με.* Ἄνω γὰρ εἰμὶ τῆς κολαστικῆς ἀπειλῆς, καὶ τῆς σου[77] δεξιᾶς τὰς εὐλογίας δρέπομαι· διὰ τοῦτο τὴν εὐώνυμον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλήν μου τίθησι, τῇ δεξιᾷ με περιλαμβάνει.

154 Vers. 3. *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Superior sum pœnarum minis, et dexteræ tuæ capio benedictiones. Ideo lævam suam ponit sub capite meo, et dextera sua me complectitur.

δ'. *Ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ*[78] *ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως ἂν θελήσῃ.* Χρὴ γὰρ ὑμᾶς διηνεκῶς πυρσεύειν αὐτὴν, καὶ διεγείρειν, ἵνα θερμῶς αὐτὸν ποθήσητε, καὶ ὡς αὐτὸς βούλεται, ἐπὶ τὴν τελειότητα φθάσητε[79]. Τούτων παρ' αὐτῆς εἰρημένων, θεασάμεναι αὐτῆς ἐκεῖναι τὴν πᾶσαν ὑπερβολὴν, ἐκπληττόμεναι λέγουσι·

Vers. 4. *Adjuravi vos, filiæ Hierosolymæ, per virtutes et vires agri, si suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem, donec voluerit.* Oportet enim assidue a vobis illam excitari atque inflammari, ut ardenter ipsum concupiscatis, et quemadmodum ipse vult, contendatis ad perfectionem. His a sponsa pronuntiatis, adolescentulæ omnem ipsius excellentiam conspicatæ præ stupore dicunt :

ε'. *Τίς αὕτη ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη*[80], *ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτῆς;* Καὶ οὐ λέγουσι λευκὴν, ἀλλὰ λελευκανθισμένην· μέλαινα γὰρ. Ἐπὶ μὲν τοῦ νυμφίου φησὶν νύμφη, « ἀδελφιδοῦς μου λευκός· » καὶ οὐκ εἶπε λελευκανθισμένος· φύσει γὰρ ἦν τοιοῦτος. Αὕτη δὲ μελανθεῖσα (παρέβλεψε γὰρ αὐτὴν ὁ ἥλιος) ἐλευκάνθη, καὶ τῆς τοῦ νυμφίου λευκότητος μετείληφε. Καὶ ὥσπερ φῶς[81] ὑπάρχων φῶς αὐτὴν εἰργάσατό τε καὶ προσηγόρευσε, καὶ ἅγιος ὑπάρχων ἁγίαν αὐτὴν ἐποίησε, καὶ ἀνάστασις γινόμενος ἀναστάσεως αὐτὴν ἠξίωσεν· οὕτω καὶ αὐτῇ τῆς οἰκείας λευκότητος μετέδωκε. Διό φασιν

Vers. 5. *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata, innixa super nepotem suum?* Et non dicunt albam, sed dealbatam. Sponsa enim nigra. De sponso, « nepos meus, inquit, candidus, » non autem dixit dealbatus. Natura enim erat talis. At ipsa cum esset denigrata, propterea quod eam sol aspexisset, dealbata et candoris sponsi particeps facta est : qui sicut lux exsistens ipsam lucidam et reddidit, et appellavit ; et sanctus exsistens sanctam ipsam fecit ; et cum sit resurrectio, resurrectione dignam eam esse voluit : sic etiam albedinem suam illi communicavit. Quocirca adolescentulæ eam con-

VARIÆ LECTIONES.

[74] τῷ. Abest a cod. [75] ὠφέλειαν. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [76] ἐπί. Rec. lectio est ὑπά [77] σου. Abest a cod. [78] καὶ — ἀγροῦ. Des. in textu Hebr. [79] φθάσητε—θεασάμεναι. Des. in cod. [80] λελευκ. *Hebr.* e deserto. Ed. *Compl.* ἀπὸ ἐρήμου. [81] φῶς — ἀποδημίαν ποιεῖται πρὸς τόν. Des. in cod.

Digitized by Google

tuentes : « Quæ est, inquiunt, ista, quæ ascendit deaurata, innixa super nepotem suum ? » Ab ipso enim directa, et quasi manu ducta, ascendit in cœlum, et iter 155 facit ad dilectum suum per firmam in ipsum fidem. Post hæc sponsus illam ita compellat : « Sub malo excitavi te. Ibi peperit mater tua, ibi peperit te genitrix tua. » Hæc verba nobis erunt intellectu facilia, si eorum quæ hujus libri initio dicta sunt a sponsa, meminerimus. Sic enim ad sponsum loquebatur : « Sicut malum inter ligna silvæ, ita nepos meus inter filios. In umbra illius desideravi, et sedi, et fructus ejus dulcis gutturi meo [v]. » Quoniam igitur futurorum bonorum umbra sunt ea quæ nobis hic data sunt, « Nunc enim, » inquit beatus Paulus, « video sicut in speculo, sicut in ænigmate, tunc autem de facie ad faciem [x], » concupivit autem sponsa in umbra sponsi sedere, hoc est, in arrha nunc concessa (nam pomum appellat sponsum ob eas quas diximus causas), convenienter sponsus ait : « Sub malo excitavi te. Ibi peperit te mater tua. » Credentes enim ea, quæ de Salvatore nostro prædicata sunt, ad baptisma divinum accessimus, et accedentes regenerationem consecuti sumus. Nam « peperit nos gratia Spiritus sancti, » ut Actuum testatur historia [y]. Cum enim divinissimus Petrus ad eos qui convenerant, de Salvatore nostro concionatus esset, illi, inquit scriptor sacer, qui audierant ejus verba, compuncti dixerunt ad Petrum : « Quid faciemus, ut salvi simus ? » Petrus vero illis : « Credite, inquit, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri 156 Jesu Christi, et accipietis Spiritus sancti promissionem [z]. » Quare merito sponsus ad sponsam, « Sub malo, inquit, excitavi te. Ibi peperit te mater tua, ibi peperit te genitrix tua. » Nec frustra geminantur hæc verba. Ut enim ostenderet quæ mater esset, partus meminit. Post hæc cohortatur eam, dicens :

A αἱ ὁρῶσαι αὐτὴν νεάνιδες· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτῆς; » ὑπ' αὐτοῦ γὰρ ποδηγουμένη, καὶ οἱονεὶ χειραγωγουμένη, καὶ τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάβασιν καὶ ἀποδημίαν ποιεῖται πρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς, διὰ τῆς βεβαίας εἰς αὐτὸν πίστεως. Μετὰ ταῦτα ὁ νυμφίος διαλεγόμενός φησιν· « Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε, ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ μήτηρ σου, ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ τεκοῦσά σε. » Τούτων τῶν ῥημάτων τὴν διάνοιαν [82] μαθησόμεθα, εἰ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τῆς νύμφης ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος ἀναμνησθείημεν. Ἔφη [83] γὰρ τῷ νυμφίῳ· « Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ὁ ἀδελφιδοῦς μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς τῷ λάρυγγί μου. » Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ σκιὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐστὶ τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡμῖν δοθέντα, « Ἄρτι γάρ, » φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, « βλέπω ὡς ἐν ἐσόπτρῳ, ὡς ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, » ἐπόθησε δὲ ἡ νύμφη ἐν τῇ σκιᾷ τοῦ νυμφίου καθίσαι, τουτέστι τῷ δοθέντι νῦν ἀῤῥαβῶνι (μῆλον δὲ αὐτὸν προσηγόρευσε δι' ἃς ἔφημεν αἰτίας), ἀναγκαίως ὁ νυμφίος φησίν· « Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε, ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ τεκοῦσά σε. » Πιστεύσαντες γὰρ τῷ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κηρύγματι, τῷ θείῳ βαπτίσματι προσεληλύθαμεν, καὶ προσελθόντες τῆς παλιγγενεσίας τετυχήκαμεν. « Ὠδινε γὰρ ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος· » μαρτυρεῖ δὲ ἡ ἱστορία τῶν Πράξεων. Τοῦ γὰρ θεωτάτου Πέτρου δημηγορήσαντος, καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος κήρυγμα τοῖς ἐληλυθόσι προσενηνοχότος, φησὶν ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ἀκούσαντες τὸν λόγον κατενύγησαν, καὶ εἶπον πρὸς τὸν Πέτρον· « Τί ποιήσομεν, ἵνα σωθῶμεν; » Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· « Πιστεύσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἰκότως τοίνυν φησὶν ὁ νυμφίος τῇ νύμφῃ· « Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε· ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ τεκοῦσά σε· » καὶ ὁ διπλασιασμὸς οὐχ ἁπλῶς πρόσκειται· δεῖξαι γὰρ βουλόμενος τίς ἡ μήτηρ, ἀνέμνησε τοῦ τόκου. Μετὰ ταῦτα παρακελεύεται αὐτῇ, λέγων·

B

C

Vers. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum. Quia fortis est ut mors charitas, dura sicut infernus æmulatio. Scintillæ ejus ut scintillæ ignis : prunæ ignis flammæ ejus.* Exemplaria quædam non habent, *prunæ ignis scintillæ ejus, scintillæ ignis :* sed *volatilia ejus volatilia, prunæ ignis flammæ ejus.* Sponsus igitur ad animas pias, quas sponsam divina vocat Scriptura : « Pone me, inquit, pro signaculo in corde tuo, et super brachium tuum. » Cor quidem appellat animæ vim contemplativam, brachium autem activam. Quamobrem et sacerdo-

D

Ϛ'. Θές με ὡς σφραγῖδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγῖδα ἐπὶ τὸν βραχιόνά σου [b] *ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη, σκληρὸς ὡς ᾅδης ζῆλος· σπινθῆρες* [84] *αὐτῆς ὡς σπινθῆρες πυρὸς, ἄνθρακες πυρὸς φλόγες αὐτῆς.* Ἔνια [85] τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ *ἄνθρακες πυρὸς* [86], *σπινθῆρες αὐτῆς, σπινθῆρες πυρὸς*, ἔχουσι *περίπτερα αὐτῆς περίπτερα, ἄνθρακες πυρὸς φλόγες αὐτῆς.* Λέγει τοίνυν ὁ νυμφίος ταῖς εὐσεβέσι ψυχαῖς, ἃς νύμφην ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή· « Θές με [87] ἀντὶ σφραγῖδος ἐν τῇ καρδίᾳ σου [88], καὶ ἐν τῷ βραχίονί σου [89]· » καρδίαν μὲν τὸ θεωρητικὸν τῆς ψυχῆς ὀνομάσας,

[v] Cant. II, 3. [x] I Cor. XIII, 12. [y] Act. X, 45. [z] Act. II, 37, 38.

VARIÆ LECTIONES.

[82] τὴν διάνοιαν. Des. in cod. [83] E cod. suppl. [84] σπινθῆρες — αὐτῆς. *Hebr.* prunæ ejus ut prunæ ignis, flammæ Dei s. ingentis. [85] Ἔνια. Cod. addit δέ. [86] ἄνθρακες πυρός. Des. h. l. in cod. et sic quoque post pauca. [87] Θές με. Des. in cod. [88] σου. Des. ibid. [89] σου. In cod. seq. φῶς ὑπάρχων κ. τ. λ. quæ, antea ad vers. 5 desiderabantur. Vid. p. 154, n. 6

Digitized by Google

βραχίονα δὲ τὸ πρακτικόν· διὸ καὶ τοῖς ἱερεῦσι ἀφώριστο παρὰ τοῦ λαοῦ ὅ τε βραχίων ὁ δεξιὸς, καὶ τὸ στηθύνιον. Βούλεται τοίνυν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος ἀντὶ σφραγῖδος αὐτὸν ἔχειν, καὶ διαλεγομένους, καὶ λογιζομένους, καὶ τῷ αὐτοῦ χαρακτῆρι τυποῦν τά τε λεγόμενα, τά τε πραττόμενα· οὕτω γὰρ ἔσται βασιλικὰ νομίσματα, οὐ παρακεχαραγμένα, ἀλλὰ τὸν βασιλικὸν ἔχοντα χαρακτῆρα. Τοῦτο δὲ ῥᾴδιόν σοι, φησὶ, ποιῆσαι, εἰ τὴν εἰς ἐμὲ κτήσῃ ἀγάπην. « Ἰσχυρὰ γάρ ἐστιν ὡς θάνατος. » Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος, μετὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν, πάντων ἐκράτησεν· οὕτω καὶ αὕτη πάντων κρατεῖ, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου ἰσχυροτέρα τυγχάνει. Κτῆσαι καὶ ζῆλον· εἰ γὰρ τοῦτον πρόσκτήσαιο, οὐκ ἀνέξῃ ἄλλην σου τιμιωτέραν φανῆναι, καὶ σὲ μὲν εἶναι ἀπαρρησίαστον, ἐκείνην δὲ τῆς ἐμῆς κοινωνίας τυγχάνειν· « Σκληρὸς γάρ ἐστι, καὶ δυσκαταγώνιστος ὁ ζῆλος τῷ ᾅδῃ παραπλησίως· » ᾅδην δὲ ἀπὸ τῆς κατεχούσης δόξης ὠνόμασε, τῷ θανάτῳ καὶ ταύτην ἐπιθεὶς τὴν προσηγορίαν. Οὕτω δέ ἐστιν ἰσχυρὰ ἡ ἀγάπη, ὅτι πρῶτον μέν ἐστιν ὑπόπτερος, περὶ δὲ τὰ πτερὰ αὐτῆς φλόγα ἔχει πυρὸς, καὶ σπινθῆρας ἐκπεμπομένους. Τί δὲ τῆς οὕτω πυρσευομένης γένοιτ' ἂν δυνατώτερον; καὶ τὸ πῦρ δὲ αὐτῆς οὐκ ἔστι τῶν σβεννυμένων.

ζ'. Ὕδωρ γὰρ, φησὶ, *πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.* Καὶ μαρτυροῦσιν ἅπαντες οἵ τε ἐν τῇ Παλαιᾷ, οἵ τε ἐν τῇ Νέᾳ διαπρέψαντες ἅγιοι· τοῦ γὰρ Ἀβραὰμ τὴν περὶ Θεὸν ἀγάπην, οὔτε ἡ ἐν ξένῃ διαγωγὴ, οὔτε ἡ τοῦ λιμοῦ ἀνάγκη, οὔτε ἡ τῆς γυναικὸς ἁρπαγὴ, οὔτε τοῦ παιδὸς ἡ προσκομιδὴ, οὔτε ἡ περὶ τῶν φρεάτων μάχη ἰσχυσε κατασβέσαι· οὔτε τοῦ Ἰσαὰκ τὰ προσπεσόντα λυπηρά· οὔτε τοῦ Ἰακὼβ οἱ διηνεκεῖς πόνοι, καὶ αἱ διὰ βίου ὀδύναι. Τί σφοδρότερον τῶν τοῦ Ἰωσὴφ πειρασμῶν, ὃς ἐπράθη ὑπὸ ἀδελφῶν, ἀπεστερήθη δὲ μητρὸς καὶ πατρὸς ἀγαπώντος, καὶ προγονικῆς οἰκίας, καὶ ἐλευθερίας, καὶ εὐπορίας, ἐδούλευσε δὲ παρ' ἀξίαν, καὶ ὑπὲρ σωφροσύνης συκοφαντίας ἐγένετο παράνάλωμα, καὶ δεσμωτηρίῳ παρεπέμπετο, καὶ μυρία ὑπέμεινε δεινά; ἀλλὰ τούτων ἁπάντων ἡ περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπη κρείττων ἐδείκνυτο. Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως, καὶ Ἰησοῦ[90] τοῦ στρατηγοῦ, καὶ τῶν μεγάλων προφητῶν Σαμουὴλ, καὶ Δαβὶδ, καὶ Ἠλίου, καὶ Ἐλισσαίου; Τί μανικώτερον τῶν Βαβυλωνίων ἐγένετο; Τί τῆς παρ' αὐτῶν ἐξαφθείσης καμίνου φοβερώτερον; ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐκείνη[91] τῶν τριῶν ἐκείνων παιδαρίων[92] ἔσβεσε τῆς ἀγάπης τὴν φλόγα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὴν ἐπύρσευσε, καὶ διήγειρε. Τί τῶν λεόντων ἐκείνων φρικωδέστερον, οἷς[93] ὁ μέγας παρεδόθη Δανιήλ; ἀλλὰ κἀκεῖνον ἡ περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπη δυνατώτερον ἀπέφηνε. Καὶ

A tibus a populo tum brachium dexterum, tum pectusculum separabatur [a]. Vult ergo Salvator noster, ut eum pro signaculo in contemplationibus et in actionibus nostris habeamus, et notam ipsius omnibus tum dictis tum factis imprimamus. Sic enim erunt numismata regia, non adulterina, sed regiam imaginem præferentia. Hoc autem tibi factu, inquit, non erit difficile, si erga me retinueris charitatem, « quæ fortis est uti mors. » Quemadmodum enim hæc, post latam a Deo [157] sententiam, omnibus dominatur: sic etiam ipsa superat omnia, adeo ut mortem etiam vincat. Posside etiam æmulationem. Quæ quidem in te si viguerit, non patieris ullam aliam videri te præstantiorem, ut tu quidem ignava timidaque torpescas, illa vero consuetudine mea potiatur. « Dura enim et ad expugnandum difficilis est æmulatio, perinde atque infernus. » Infernum autem, ex opinione quæ invaluit, usurpavit, hoc etiam morti nomen imponens. Adeo autem fortis est charitas, quia primum volucris est: deinde circum alas suas habet flammam ignis, et scintillas ejaculatur. Quid autem, cum tam ignea flammeaque sit, ea possit esse vehementius? præsertim eum ignis ejus sit ex eo genere ignium, qui non exstinguuntur?

B

C

Vers. 7. *Aqua* enim, inquit, *multa non poterit exstinguere charitatem, nec flumina obruent illam.* Idque testimonio suo confirmant cuncti tam in Veteri, quam in Novo Testamento sanctitate præstantes viri. Nam Abrahæ charitatem erga Deum nec vitæ traductio in terra aliena, neque in inopia et fame necessitas, neque uxoris ereptio, neque filii ablatio, neque de puteis contentio potuit exstinguere; neque Isaaci charitatem molestiæ, quibus afflictus fuit; neque charitatem Jacobi assidui labores et dolores vitæ. Quid Josephi tentationibus acrius? qui a fratribus venditus est, et parentibus a quibus diligebatur, et majorum suorum privatus est domo, et libertate, et fortunis, et indigne servivit, et pudicitiæ præmium calumniam retulit, et in carcerem conjectus est, et incommoda sustinuit innumerabilia, quibus tamen omnibus charitas ejus erga Deum splenduit illustrior. Atque, ut [158] magnum Mosen, et Josuam imperatorem, et eximios prophetas Samuelem, et Davidem, et Eliam, et Elisæum silentio præteream, quid Babyloniis immanius unquam fuit? Quid camino ignis ab illis incenso formidabilius? Attamen ne ille quidem trium puerulorum exstinxit charitatem, sed eam magis incendit, atque excitavit. Quid leonibus illis, quibus beatus Daniel objectus est, sævius? At illum quoque charitas erga Deum reddidit potentiorem. Denique, ut sanctos alios jam præter-

D

[a] Exod. xxix, 27, 28; Num. xviii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[90] Cod. Ἰησοῦ. [91] Cod. ἐκεῖ. [92] παιδαρίων—ἐκείνων. Des. in cod. [93] οἷς. Cod. præm. ἐν.

Digitized by Google

mittam, solus beatus Paulus satis erit ad indicandam nobis vim charitatis, quippe qui maxime omnium illam expertus est. « Quis enim nos, inquit, separabit a charitate Christi ? tribulatio ? an angustia ? an persecutio ? an fames ? an nuditas ? an periculum? an gladius? Sicut scriptum est: Propter te morti tradimur toto die, reputati sumus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus, inquit, omnino superamus propter Christum, qui dilexit nos [b]. » Hæc igitur idonea sunt ad charitatis victoriam demonstrandam. Verum ea, quæ subsequuntur, celebrant atque extollunt illam multo clarius. Subjicit enim : « Certus enim sum fore ut neque mors, neque vita, neque angeli, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque ulla alia creatura possit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Domino nostro [c]. » Utque ostendat, eam esse rerum omnium tum quæ oculis usurpantur, tum quæ invisibilia sunt, potentissimam, verbis effingit creaturam quæ non exstat, et **159** cum illa comparat charitatem Dei, demonstratque hanc esse fortiorem. Merito itaque sponsus, « Aqua multa, inquit, non poterit exstinguere charitatem, et flumina non obruent illam. Si dederit vir omnes opes suas in charitate, contemnendo contemnent eum. » Qui victum ac fortunas profudit pro charitate, cum contemnent ii, qui sunt charitate spoliati ac nudi. Quamobrem beatus Paulus dicebat : « Maledicimur, et benedicimus : persecutionem patimur, et sustinemus : blasphemamur, et obsecramus : tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium quisquiliæ usque ad hoc tempus [d]. » Id enim profecto contingit iis, qui vertigine vexantur, ut, cum ipsi minime consistant, omnia tamen moveri putent. Ita charitatis expertes iis qui charitate sunt præditi, ut stultis atque insipientibus detrahunt. Quod tamen tantum abest ut officiat charitati, ut eam reddat ardentiorem. Apostoli contumeliis affecti benedicebant : vexati calumniis obsecrabant : et cum existimarentur quasi excrementa mundi, se omnium adhuc esse illuviem et sordes fatebantur.

ἵνα τοὺς ἄλλους ἁγίους ἐπὶ τοῦ παρόντος καταλίπω, ἀπόχρη καὶ μόνος ὁ μακάριος Παῦλος διδάξαι αὐτῆς τὴν ἰσχύν, ἅτε δὴ πάντων μάλιστα πεῖραν αὐτῆς εἰληφώς. « Τίς γὰρ ἡμᾶς χωρίσει, φησίν, ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλῖψις; ἢ στενοχωρία; ἢ διωγμός; ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται, Ἕνεκέν σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς: ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσι, φησίν, ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς Χριστοῦ. » Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα δεῖξαι τῆς ἀγάπης τὴν νίκην· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα σαφέστερον ταύτην [96] κηρύττει. Ἐπάγει γάρ· « Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ὕψος, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Καὶ ἵνα [96] δείξῃ πάντων αὐτὴν δυνατωτέραν, καὶ τῶν ὁρωμένων, καὶ τῶν ἀοράτων, τὴν μὴ οὖσαν κτίσιν ἀναπλάττεται τῷ λόγῳ, καὶ ταύτῃ πάλιν παρεξετάζει, καὶ δείκνυσι ταύτης τὴν περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπην ἰσχυροτέραν. Εἰκότως τοίνυν ὁ νυμφίος φησίν· « Ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν. Ἐὰν δῷ ἀνὴρ πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσει ἐξουδενώσουσιν αὐτόν. » Ἐξουδενώσουσι δὲ τὸν πάντα [96] βίον ἐν τῇ ἀγάπῃ διδόντα οἱ τῆς ἀγάπης ἐστερημένοι καὶ γεγυμνωμένοι· διὸ καὶ ὁ μακάριος ἔλεγε Παῦλος· « Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. » Καὶ γὰρ τῷ ὄντι τοῦτο τῶν ἰλιγγιώντων [97] τὸ πάθος· αὐτοὶ γὰρ οἱ μὴ καθεστηκότες περιδινεῖσθαι πάντα νομίζουσιν· οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀγάπης ἐστερημένοι τοὺς τῆς ἀγάπης τροφίμους ὡς ἀνοήτους ἐβλασφήμουν καὶ ἄφρονας. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο τὴν ἀγάπην ἐλυμήνατο, ἀλλὰ καὶ θερμοτέραν εἰργάσατο. Λοιδορούμενοι οἱ ἀπόστολοι τιὐλόγουν, καὶ βλασφημούμενοι παρεκάλουν, καὶ ὥσπερεὶ καθάρματα τοῦ κόσμου γενόμενοι, ἔλεγον εἶναι πάντων περίψημα ἕως ἄρτι [98].

VERS. 8, 9. *Soror nostra parva, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostræ* [1] *die quo verbum factum fuerit ad eam? Si murus est, ædificemus super eam propugnacula argentea. Si janua est, describamus super eam tabulam cedrinam.* Sancti illi prophetæ, qui in Veteri Testamento claruerunt, cum sponsam spirituali **160** ætate parvulam, et papillis imperfectis adhuc atque reconditis cernerent, ut nuptiarum conciliatores atque internuntii, secum ipsi sic, ut arbitror, loquebantur : Rex ali-

η', θ'. *Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μαστοὺς οὐκ ἔχει· τί ποιήσομεν* [99] *τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ,* [1] *ἐν ᾗ ἂν λαληθῇ αὐτῇ; Εἰ τεῖχός ἐστιν, οἰκοδομήσωμεν ἐπ' αὐτὴν* [2] *ἐπάλξεις ἀργυρᾶς· εἰ θύρα ἐστὶ, διαγράψωμεν* [3] *ἐπ' αὐτὴν σανίδα κεδρίνην.* Ἡγοῦμαι τοὺς ἁγίους προφήτας, τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπρέψαντας, τὸ βραχὺ τῆς πνευματικῆς ἡλικίας τῆς νύμφης ὁρῶντας, καὶ τὸ τῶν μαστῶν ἀτελὲς ἔτι καὶ [4] κεχρυμμένον, ἅτε δὴ προμνήστορας καὶ μνυτὰς τοῦ γάμου, ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς λέγειν, ὅτι Μέλλει

[b] Rom. VIII, 35-37. [c] ibid. 38, 39. [d] I Cor. IV, 12, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[96] Cod. ταῦτα. [96] ἵνα. Abest a cod. [96] ἐξουδ. δὲ τὸν πάντα. Hanc lectionem debemus codici Aug. Prior editio habebat tantum τὸν βίον. [97] Cod. ἰλιγγινόντων. [98] ἕως ἄρτι. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [99] Rec. lectio est ποιήσωμεν. [1] ἐν — αὐτῇ. *Hebr.* die quo dicetur de ea. Rec. lectio h. l. est ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐὰν λαληθῇ ἐν αὐτῇ. [2] Cod. αὐτῇ. [3] διαγρ. ἐπ' αὐτήν. *Hebr.* muniamus, s. complectamur eam. *Symm.* περισφίγξωμεν αὐτήν. [4] καί. Abest a cod.

Digitized by Google

λοιπὸν ὁ βασιλεὺς λαμβάνειν τὴν νύμφην τὴν ἡμετέραν ἀδελφήν, μικρὰ δέ ἐστι καὶ μαστῶν ἐστερημένη· οὕπω γὰρ ἔχει τὸ γόνιμον, οὐδὲ τὸ διδασκαλικὸν χορηγεῖν δύναται γάλα, οὐδὲ τὴν τελείαν ὀρέγειν τοῖς δεομένοις τροφήν· χρὴ τοίνυν ἡμᾶς τὸ πρακτέον λογίσασθαι. Καὶ ἐπειδὴ μέλλει τῷ μεγάλῳ συνάπτεσθαι βασιλεῖ, καὶ ὥσπερ τεῖχος εἶναι τῆς οἰκίας αὐτοῦ, οἰκουροῦσα τὰ ἔνδον καὶ φυλάττουσα, καὶ θύρας τύπον ἔχειν φρουρούσης τὰ ἀποκείμενα, οἰκοδομήσωμεν[5] ὡς ἐν τείχει « ἐπάλξεις ἀργυρᾶς, » τουτέστι λογικὰς καὶ διαλαμπούσας ἐν λόγῳ. « Τὰ λόγια γὰρ[6] Κυρίου, λόγια ἁγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ· » ἵνα ἐπ' αὐταῖς[7] ἱσταμένη βάλλῃ τοὺς πολεμίους, διώκῃ τοὺς ἐπιβούλους. Ὡς δὲ θύρᾳ ἐπιθῶμεν αὐτῇ σανίδας ἐκ κέδρου πεποιημένας, ἁμαρτίας σηπεδόνα[8] μὴ δεχομένας· ἄσηπτος γὰρ ἡ κέδρος[9]. Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ἡ νύμφη θαῤῥοῦσα τῇ τοῦ νυμφίου φιλοτιμίᾳ καὶ εὐπορίᾳ·

A quando sororem nostram pro sponsa est accepturus quæ parva est atque uberum expers, neque enim vim habet prolificam, nec doctrinæ lac aut solidum cibum potest egentibus subministrare. Ideo quid facto opus sit nobis est cogitandum. Cum igitur magno regi copulanda sit, et tanquam murus futura domus ipsius, ut ouret et custodiat ea quæ intus sint, et tanquam ostium ea quæ recondita fuerint conservet: tanquam super muro quidem ædificemus « argentea propugnacula, » hoc est, eloquia ratione splendentia. « Eloquia enim Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ [e]; » ut in ipsis consistens hostes sagittis petat, et insidias struentes persequatur. Ipsi autem ut ostio tabulas, easque cedrinas, quæ peccati corruptionem suscipere nequeant, imponamus: putredinis enim expers est cedrus. Ad hæc sponsa respondet sponsi magnificentia atque opibus confisa:

ι'. *Ἐγὼ τεῖχος, καὶ μαστοί μου ὡς πύργοι. Ἐγὼ ἤμην*[10] *ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὡς εὑρίσκουσα εἰρήνην.* Προγνοὺς γάρ με, καὶ προώρισε, καὶ γνοὺς ὡς ζητήσω τὴν εἰρήνην, καὶ διώξω αὐτὴν, καὶ διώξασα καταλήψομαι, καὶ εἰρηνικήν με προσηγόρευσε, καὶ Σουλαμῖτιν, καὶ πεποίηκε τεῖχος ἀῤῥαγές, φοβερὸν τοῖς ἐναντίοις· τοὺς δὲ μαστούς μου, τουτέστι τὴν ἠθικὴν καὶ θεολογικὴν διδασκαλίαν, εἰς ὕψος ἤγειρε, καὶ πύργῳ παραπλησίαν[11] ἀπέφηνεν, ἵν' ἐκεῖθεν πολεμοῦσα τοὺς τοῦ νυμφίου δυσμενεῖς καταλύσω. Οὐ μόνον δὲ τεῖχος, ὡς[12] εἶπον, εἰμὶ, ἀλλὰ καὶ ἀμπελών.

VERS. 10. *Ego murus, et ubera mea ut turres. Ego fui in oculis ejus quasi reperiens pacem.* Cum enim me præsciverit, me quoque prædestinavit, et quia pacem, ut novit, quæram, et persequar eam, et persequens comprehendam, me tum pacificam appellavit, tum Sulamitidem, et murum fecit inexpugnabilem, hostibus formidandum, atque ubera mea, id **161** est, doctrinam moralem et theologicam, in sublime extulit, et quasi turrem constituit, ut ex ea pugnans sponsi hostes propellam. Neque vero sum murus solum, ut dixi, sed etiam vinea.

ια'. *Ἀμπελὼν* γὰρ, φησὶν, *ἐγενήθη τῷ Σολομὼν ἐν Βελεαμών. Ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦσιν· ἀνὴρ οἴσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλίους ἀργυρίους*[13]. Ὁ μὲν Σύμμαχος τὸ, « ἐν Βελεαμὼν, » *ἐν κατοχῇ λαοῦ* τέθεικεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, *ἐν ἔχοντι πλήθει*[14]. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν ἀμπελῶνα πάλαι ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ ἐνεπίστευσεν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον τοὺς ἀποσταλέντας δούλους εἰς ἀπαίτησιν τῶν καρπῶν κατέλευσέ τε καὶ ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν κληρονόμον ἐσταύρωσεν, ἀφῃρέθη μὲν κατὰ τὴν δεσποτικὴν φωνὴν ἀπ' ἐκείνων ὁ ἀμπελὼν, ἐδόθη δὲ ἔθνει ποιοῦντι τὸν καρπὸν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτό φησιν ἡ νύμφη, ὅτι « τῷ Σολομῶντι, » τουτέστι τῷ εἰρηνικῷ, « ἀμπελὼν ἐγενήθη ἐν Βελεαμὼν, » τουτέστιν ἐν κατοχῇ λαοῦ, ἢ ἐν ἔχοντι πλήθει, καὶ « τοῦτον ἐξέδωκε τοῖς τηροῦσιν. » Ἀμπελῶνα δὲ καλεῖ τοὺς τῇ εὐσεβείᾳ προσεληλυθότας ἀνθρώπους· τοὺς δὲ τηροῦντας καὶ γεωργοῦντας καὶ φυλάττοντας, τοὺς τῇ ἱερωσύνῃ τετιμημένους, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀρδεῖαν ὁμοῦ καὶ φυλακὴν προσφέρειν προστεταγμένους. Λέγει δὲ, ὅτι « Ὁ ἀνὴρ οἴσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλίους ἀργυρίους· » σημαίνει δὲ ὁ ἀριθμὸς

VERS. 11. *Vinea* enim, inquit, *fuit Salomoni in Beleamon. Tradidit vineam suam custodibus. Vir afferet pro fructu ejus mille argenteos.* Symmachus illud « in Beleamon » vertit « in detentione populi, » Aquila autem, « in habente multitudine. » Hanc ergo vineam Deus olim credidit Israeli. Sed cum is non modo servos ad fructum exigendum missos lapidibus obruisset et occidisset, verum etiam hæredem ipsum egisset in crucem, illi ex sententia Domini vinea fuit ablata, dataque genti facienti fructum ejus. Idcirco sponsa, « Salomoni, » hoc est pacifico, inquit, « vinea fuit in Beleamon, » id est, in retentione populi, vel in habente multitudine, et « illam tradidit custodibus. » Vineam autem vocat homines qui ad pietatem accesserunt: custodientes vero, et colentes, et servantes, eos qui sacerdotali funguntur munere, quibus mandatum est, ut eam spirituali doctrina simul et irrigent et tueantur. Porro dicit, « Vir afferet pro fructu ejus mille argenteos: » significat autem hic numerus dexteræ manus unitatem. Quod quidem fructum ferentis salutem indicat. Ab hoc enim is

[e] Psal. II, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[5] Cod. οἰκοδομῆσαι μέν. [6] γάρ. Abest a cod. [7] Cod. αὐτοῖς. [8] Cod. σηπεδόνας. [9] κέδρος. In cod. sequitur expositio trium Patrum. [10] ἐγὼ ἤμην. *Hebr.* tunc fui. *Aqu.* τότε ἐγενόμην. [11] Cod. παραπλησίως. [12] ὡς. Abest a cod. [13] Rec. lectio est ἀργυρίου. [14] πλήθει. MONTF. in Hexapl. ad h. l. habet πλῆθος.

Digitized by Google

qui vineam plantavit, fructum alium non exigit, **162** quam ipsius plantatæ fructumque ferentis salutem. Quamobrem sponsa :

VERS. 12. *Vinea*, inquit, *mea coram me est, mille Salomoni.* Quod autem dicit ejusmodi est (oportet enim ut quod obscurum est, pro viribus perspicuum reddamus) : Et vinea, inquit, mea est, et fructus est meus. Mille enim argentei, qui pacifico sponso meo, hoc est Salomoni, putantur exhiberi, coram me sunt ; eos enim mihi iterum reddet. Nam quod in præsentia fructum exigit, id facit, quia salutem meam exoptat, neque salvam videre cupit. « Vinea mea coram me est, mille Salomoni, et ducenti custodientibus fructum ejus. » Vineæ mercedem custodes accipiunt, et mercedem definitam. Qui quoniam quinque sensus vineæ custodiunt, visum, gustum, odoratum, auditum et tactum, jure ducentos accipiunt, quem quidem numerum mille ut quintam sui partem quinquies continent ; digni enim sunt, qui Dei vineam custodiunt, ut præmium recipiant ab ejus plantatore. Itaque non solum sponsus, sed etiam sponsa iis mercedem dabit. Et beatus Paulus : « Si cujus, inquit, opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet [f]. » Et iis qui in vinea laboraverant, cum advenisset vespera, jussit paterfamilias dari singulos denarios [g]. Constat igitur, apud Deum nihil esse sine mercede. Si enim qui dedit calicem aquæ frigidæ uni ex parvulis minimis, non perdet mercedem suam [h], quanto magis ex vinea præmium accipiet is qui vineam **163** custodit ? Ipsa quoque vinea quinque sensuum obedientiam exhibebit, et implebit ducentos, qui quinquies sumpti divisores sunt eorum, qui re et factis sensus ipsos custodiunt. Nam numerus millenarius in Christo significat perfectionem, cum sit unitas absoluta, ejusque rationem non solum vi, sed etiam re, in seipso contineat. Ab unitate enim incipit, et per unitatem ostenditur, et unitatis effector est. Nam unitatis nota millenarius numerus et myrias indicantur. Numerus vero ducenarius naturæ nostræ in seipsam redactæ per observationem mandatorum significat restitutionem, quippe qui decies repetitum per decem mandata vicenarium continet ex quater quinque compositum, et propterea naturam nostram, quæ ex materia formaque constat, ostendentem. His dictis, sponsa insigni cum modestia, ardentique bonorum futurorum desiderio, hæc item ad sponsum loquitur :

A τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὴν μονάδα · δηλοῖ δὲ τοῦτο τὴν τοῦ καρποφοροῦντος σωτηρίαν · οὐδένα γὰρ ἄλλον ὁ τὸν ἀμπελῶνα φυτεύσας παρὰ τούτου λαμβάνει καρπὸν, ἢ τὴν αὐτοῦ τοῦ φυτευθέντος καὶ καρποφοροῦντος σωτηρίαν. Διό φησι ταῦτα λέγουσα ἡ νύμφη ·

ιβ'. *Ἀμπελών μου ἐμὸς ἐνώπιόν μου, οἱ χίλιοι τῷ Σολομών.* Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι (χρὴ γὰρ ἀσαφὲς ὂν σαφὲς εἰς δύναμιν [15] καταστῆσαι) · Καὶ ὁ ἀμπελὼν, φησὶν, ἐμὸς, καὶ ὁ καρπὸς ἐμός. Οἱ γὰρ νομιζόμενοι παρέχεσθαι τῷ εἰρηνικῷ μου νυμφίῳ, τουτέστι τῷ Σολομῶντι, χίλιοι ἀργυρίου ἐνώπιόν μού εἰσιν · ἀποδώσει μοι γὰρ αὐτοὺς πάλιν. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ἀπαιτεῖ καρπὸν, τὴν ἐμὴν ποθῶν σωτηρίαν, καὶ σωζομένην [16] με θέλει ἰδεῖν. « Ἀμπελών μου ἐμὸς ἐνώπιόν μου, οἱ χίλιοι Σολομὼν, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς B τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ. » Λαμβάνουσι μισθὸν τοῦ ἀμπελῶνος οἱ φύλακες, καὶ μισθὸν ὡρισμένον [17]. Καὶ ἐπειδὴ τὰς πέντε αἰσθήσεις τοῦ ἀμπελῶνος φυλάττουσι, ὄψιν, καὶ γεῦσιν, καὶ ὄσφρησιν, καὶ ἀκοὴν, καὶ ἁφὴν, ἀναγκαίως τοὺς διακοσίους κομίζονται, οἵπερ εἰσὶ τῶν χιλίων τὸ πέμπτον · ἄξιοι γὰρ οἱ τὸν θεῖον ἀμπελῶνα φυλάττοντες, τῶν παρὰ τοῦ φυτουργοῦ τυχεῖν ἀμοιβῶν · διὸ οὐ μόνον ὁ νυμφίος, ἀλλὰ καὶ αὕτη [18] ἡ νύμφη, τούτοις δώσει τὰς ἀντιδόσεις. Καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν · « Εἴ τινος τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπῳκοδόμησε μισθὸν λήψεται. » Καὶ τοῖς ἐργασαμένοις δὲ εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τῆς ἑσπέρας καταλαβούσης, ἐκέλευσεν ὁ οἰκοδεσπότης ἀνὰ δηνάριον δοθῆναι. Δῆλον τοίνυν ὡς οὐδὲν ἄμισθον παρὰ C Θεῷ · εἰ γὰρ ὁ ποτήριον ψυχροῦ ἑνὶ τῶν μικρῶν τῶν ἐλαχίστων προσφέρων οὐ μὴ ἀπολέσει τὸν μισθὸν αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὸν ἀμπελῶνα φυλάττων τῶν παρὰ τοῦ ἀμπελῶνος ἀμοιβῶν ἀπολαύσεται. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀμπελὼν τὴν διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων ὑπακοὴν παρέξει, καὶ τοὺς διακοσίους πληρώσει · οἱ πεντάκις τοσοῦτοι γινόμενοι διαιρέται ὑπάρχουσι τῶν κατ' ἐνέργειαν φυλασσόντων αὐτάς · καὶ γὰρ ὁ μὲν χίλια ἀριθμὸς τὴν ἐν Χριστῷ [19] ἐμφαίνει τελειότητα, ἀπροσδεὴς ὑπάρχων μονάς · ὡς μὴ μόνον τὸν δυνάμει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνεργείᾳ ταύτης λόγον ἐν ἑαυτῷ φέρων, ὅτι ἐκ μονάδος ἄρχεται, καὶ διὰ μονάδος δηλοῦται, καὶ μονάδος ἐστὶ ποιητικός · ἡ γὰρ χιλιὰς καὶ ἡ μυριὰς τῷ τῆς μονάδος στοιχείῳ γνωρίζονται · ὁ δὲ διακόσιος πάλιν ἀριθμὸς τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν D εἰς ἑαυτὴν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας δηλοῖ ἀποκατάστασιν, ὡς δεκαπλασιάζων κατὰ τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν τὸν ἐκ τοῦ τετράκις πέντε συντιθέμενον · κἀντεῦθεν δηλοῦντα τὸν ἐξ ὕλης καὶ εἴδους τῆς [20] φύσεως ἡμῶν σύνθετον [21] εἰκοστὸν ἀριθμόν. Πρὸς δὲ τούτοις [22] εἰρημένοις, ἡ νύμφη, καὶ τάδε πρὸς τὸν νυμφίον, δι' ἄκραν τε μετριοφροσύνην καὶ ἐπιτεταμένον πόθον τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διέξεισιν·

[f] I Cor. III, 14. [g] Matth. XX, 8. [h] Matth. X, 42 ; Marc. IX, 41.

VARIÆ LECTIONES.

[15] δύναμιν. Cod. præm. τήν. [16] Cod. σωζόμενον. [17] Cod. ὡραϊσμένον. [18] Cod. ἀὐτή. [19] ἐν Χριστῷ. Des. in cod. [20] τῆς. Abest a cod. [21] σύνθετον. Des. in cod. [22] τούτοις. Cod. τοῖς.

Digitized by Google

ιγ'. *Ὁ καθήμενος ἐν κήποις, ἑταῖροι* [23] *προσέχοντες, τὴν φωνήν σου* [24] *ἀκούτισόν με.* Εἴτουν, Ὦ νυμφίε μου, σὺ ὁ ἐπαναπαυόμενος τῇ τε νοητῇ κτίσει, καὶ τῇ αἰσθητῇ, ὡς τοῖς σοῖς θελήμασι δίκην κήπων πεφυτευμέναις· ἄλλοι παρ' ἡμᾶς εἰσιν οἱ ἀμεταστρεπτὶ πρὸς σὲ ἀτενίζοντες, διὰ τὸ μὴ περίζεσθαι δεσμῷ σώματος, αἱ ἄϋλοι πάντως καὶ ἀγγελικαὶ τάξεις· ἐγὼ δὲ ὡς ὑποκειμένη τῷ τοιούτῳ δεσμῷ, δέδοικα τὴν τροπὴν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν δευτέραν σου κάθοδον ἐπισπεύδουσα, ἱκετεύω σε, ἄκουστήν μοι ποίησον τὴν εὐκταίαν ἐκείνην φωνήν σου, τὸ, « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. » Καὶ οὕτως·

A VERS. 13. *Qui sedes in hortis, amici attendentes, vocem tuam audire me facito.* Sive : O sponse mi, tu qui in creatura tum intelligibili, tum sensibili, quæ tanquam horti voluntatibus tuis plantatæ sunt, requiescis : alii præter nos sunt, qui quoniam corporis vinculis non distrahuntur, intentis in te oculis perpetuo confuentur, angelici nimirum ordines a materia remotissimi. Ego vero, quæ ejusmodi astricta sum vinculis, vereor ne mutationem experiar. Itaque secundum adventum tuum sedulo flagitans atque exspectans, **164** supplico, ut audire me facias vocem illam optatissimam : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum [1]. » Atque ita :

ιδ'. Φύγε, ἀδελφιδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῷ δόρκωνι [25], *ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ ὄρη ἀρωμάτων.* Προσκαλούμενος γὰρ τοὺς δικαίους εἰς τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν σου, ἀφίστασαι πάντως τῆς διὰ τῶν αἰσθητῶν προνοίας ἡμῶν, ἐφελκόμενος τοὺς ἀξίους ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν πνευματικῶν εὐωδιαζουσῶν αὐτοὺς κατὰ θέωσιν χαρίτων· ἐν αἷς ὡς τις δόρκων, ἢ ἐλάφου νεβρὸς, ἀναιρετικὸς τῶν ἰοβόλων θηρίων, τὰ μαινόμενα καθ' ἡμῶν τῆς πονηρίας πνεύματα νεκροῖς, καταπαύων τὸν πρὸς ἡμᾶς αὐτῶν [26] πόλεμον. Εἴη δὲ καὶ ἡμᾶς διαφυγεῖν τὰ τῶν ὄφεων δήγματα! εἰ δὲ καὶ δηχθείημεν, εἰς τὸν ὑψωθέντα ὑπὲρ ἡμῶν ἀπιδεῖν, καὶ τὴν θεραπείαν ἐλκῦσαι!

VERS. 14. *Fuge, dilecte mi, et assimilare capreæ, hinnuloque cervorum super montes aromatum.* Advocans enim justos ad regnum tuum ipsis paratum a mundi constitutione, abstines a providentia, quæ per sensus exercetur, dignos trahens ad sublimitates gratiarum, eos spirituali odoris suavitate per divinitatem perfundentium, quibus tu quasi capreæ aut cervi hinnulus venenatas destruens feras, nequitiæ spiritus in nos sævientes interimas, et bello quo nos oppugnant, finem imponas. Atque utinam nos quoque serpentium morsus evitemus! Quod si forte in illos inciderimus, ad eum qui pro nobis exaltatus est, respicientes, curationem obtinemus.

[1] Matth. xxv, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[23] Cod. ἕτεροι. [24] προσέχ. τὴν φωνήν σου. Rec. lectio est προσέχοντες τῇ φωνῇ σου, commate post σου posito. [25] τῷ δόρκωνι. Rec. lectio est τῇ δορκάδι. [26] πόλεμον. In cod. sequitur expositio trium Patrum.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΣΑΙΑΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΤ' ΕΚΛΟΓΗΝ.

—

*BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

IN ISAIAM PROPHETAM

ECLOGARIA INTERPRETATIO.

Excerpta ex Catenis Græcis, et Latine versa studio et opera Jacobi Sirmondi.

—

165 ARGUMENTUM.

Omnes quidem divini prophetæ non ea solum prænuntiarunt, quæ Israeli eventura erant, sed de gentium etiam salute vaticinati sunt, et Domini adventum præmonstrarunt. Omnium vero maxime divinissimo Isaiæ vaticinatio ista concredita est. Nam aperte omnia prædicit, et prognatam ex Abrahamo et Davide benedictionem, et Salvatoris nativitatem ex Virgine, et patrata omnium generum miracula, **166** fontesque curationum : et Judæorum invidiam atque rabiem, et passionem, et mortem, et resurrectionem ex mortuis, et ascensionem in cœlos, et apostolorum delectum, et salutem omnium gentium. Prædicit insuper secundum Dei et Salvatoris nostri adventum ; prædicit et Judæorum dispersionem, templique totius desolationem, et Assyriorum Romanorumque adversus illos expeditiones. Prædicit etiam reditum ex Babylone, et Babyloniorum supremum excidium. Quædam præterea Ægypto prædicit, et Tyro et Damasco, itemque Ammonitis, et Moabitis, et Idumæis, et alia cum his multa ; tum præcipue ultimum Judæorum exitium deplorat, quod suæ adversus Dominum vesaniæ pœnas luentes pertulerunt. In Scripturis autem propheticis quædam clara sunt, nudumque habent sensum, quædam figurate dicta, quæ interpretatione indigent. Dabo itaque operam, ut alia

A

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Ἅπαντες μὲν [1] οἱ θεσπέσιοι προφῆται οὐ μόνον τὰ τῷ Ἰσραὴλ συμβησόμενα προηγόρευσαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν σωτηρίαν προεθέσπισαν [2], καὶ τὴν Δεσποτικὴν προεμήνυσαν ἐπιφάνειαν. Πάντων δὲ μάλιστα ὁ θειότατος Ἡσαΐας ταύτην ἐπιστεύθη τὴν πρόρρησιν. Σαφῶς γὰρ ἅπαντα προλέγει, καὶ τὴν ἐξ Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ βλαστήσασαν εὐλογίαν, καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὰς παντοδαπὰς θαυματουργίας, καὶ τῶν ἰάσεων [3] τὰς πηγάς, καὶ τὴν Ἰουδαίων βασκανίαν καὶ λύτταν· καὶ τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, τῶν τε ἀποστόλων τὴν ἐκλογήν, καὶ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων τὴν σωτηρίαν. Προλέγει δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν δευτέραν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν· προαγορεύει καὶ τὴν Ἰουδαίων διασποράν, καὶ τὴν παντὸς [4] τοῦ ναοῦ ἐρημίαν, καὶ Ἀσσυρίων καὶ Ῥωμαίων τὰς κατ' αὐτῶν στρατείας [5]. Προλέγει καὶ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, καὶ τὴν Βαβυλωνίων πανωλεθρίαν [6]. Προαγορεύει καὶ τῇ Αἰγύπτῳ τινά, καὶ τῇ Τύρῳ, καὶ τῇ Δαμασκῷ· καὶ μέντοι καὶ Ἀμμανίταις, καὶ [7] Μωαβίταις, καὶ Ἰδουμαίοις [8]· καὶ ἕτερα πρὸς τούτοις πολλά. Πρὸ πάντων μέντοι, τὴν ἐσχάτην Ἰουδαίων πανωλεθρίαν ὀδύρεται, ἣν ὑπέμειναν τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότου μανίας εἰσπραττόμενοι δίκας. Τῆς δὲ προφητικῆς συνθήκης τὰ μέν ἐστι σαφῆ, καὶ γυμνὴν

B

VARIÆ LECTIONES.

[1] μέν. Abest a cod. August. de quo in Præf. dictum est. [2] Cod. ἐθέσπισαν. [3] Cod. τῆς ἰάσεως. [4] Cod. παντελῆ. [5] στρατ. In cod. colon positum post προλέγει. [6] πανωλ. Ib. colon pos. post προαγορεύει. [7] Ἀμμ. καί. Abest a cod. [8] Ἰδουμ. Cod. Ἰουδαίοις.

Digitized by Google

ἔχοντα τὴν διάνοιαν · τὰ δὲ τροπικῶς εἰρημένα, καὶ ἑρμηνείας δεόμενα. Ἐγὼ τοίνυν πειράσομαι τὰ μὲν συντόμως εἰπεῖν, τὰ δὲ διὰ πλειόνων διεξελθεῖν. Πλὴν κἂν τούτοις φροντιῶ τῆς συντομίας εἰς δύναμιν.

A breviter dicam, alia pluribus explicem : attamen in his ipsis brevitati pro viribus studebo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

167 CAP. I.

α'. *Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς · ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἰερουσαλὴμ, ἐν βασιλείᾳ [a] Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.* Ὅρασιν καλεῖ τῶν μελλόντων τὴν πρόγνωσιν. Ὥσπερ γὰρ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ ὑγιῶς διακείμενοι τὰ προκείμενα ὁρῶσιν · οὕτω τὸ ὀπτικὸν τῆς διανοίας ὑπὸ τοῦ θείου φωτιζόμενον Πνεύματος, ὡς παρόντα βλέπει τὰ μὴ παρόντα. Λέγει τοίνυν ὁ προφήτης ἑωρακέναι τινὰ σκυθρωπὰ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἰερουσαλήμ · καλεῖ δὲ Ἱερουσαλὴμ μὲν τὴν μητρόπολιν, Ἰουδαίαν δὲ τὰς ὑπ' αὐτὴν τελούσας πόλεις καὶ κώμας. Δηλοῖ καὶ τῆς προφητείας τὸν χρόνον μνήμῃ τῶν βασιλέων · ἤρξατο μὲν γὰρ ταύτης ἐπὶ Ὀζίου.

Vers. 1. *Visio quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit contra Judæam et contra Hierosolymam, regnante Ozia et Joathamo, et Achazo, et Ezechia, qui regnaverunt in Judæa.* Visionem vocat præscientiam futurorum. Quemadmodum enim corporis oculi, si sani sint, ante se posita vident : sic mentis acies a divino illustrata Spiritu cernit absentia veluti præsentia. Ait ergo propheta, se tristia quædam vidisse adversus Judæam et Hierosolymam. Hierosolymam autem appellat metropolin : Judæam vero oppida et vicos illi subjectos. Indicat et tempus prophetiæ, reges commemorans. Cœpit enim prophetare sub Ozia.

β'. *Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ.* Τούτους τοὺς μάρτυρας καὶ Μωσῆς ὁ μέγας ἐκάλεσε προσταχθείς. Ἀκούσας γὰρ, « Καταβὰς διαμάρτυραί μοι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὕτω τῆς διαμαρτυρίας ἤρξατο · « Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω · καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. » Προστεθεικὼς δὲ καὶ ἕτερα τούτοις, ἐπήγαγεν · « Ὅτι ὄνομα Κυρίου ἐκάλεσα. » Διαμαρτύρεται δὲ τῷ λαῷ, καὶ τὰς παντοδαπὰς ἀπειλεῖ τιμωρίας, τὸν δεδομένον παραβαίνοντι νόμον. Καὶ μέντοι καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας, μᾶλλον δὲ ὁ Θεὸς διὰ τούτου, τῆς τοῦ λαοῦ πάλιν δυσσεβείας κατηγορήσας, καὶ ταῦτα ἐπήγαγεν · « Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτου, καὶ ἔφριξεν ἐπιπλεῖον ἡ γῆ, λέγει Κύριος. » Οὐρανὸν δὲ καὶ γῆν εἰς μαρτυρίαν οὐχ ὡς ἐμψύχους καλεῖ, ἀλλ' ὡς πᾶσαν τὴν ὁρωμένην περιέχοντας κτίσιν καὶ ἐπὶ πλεῖστον διαρκοῦντας. Εὑρίσκομεν δὲ καὶ τὸν Ἰακὼβ, καὶ τὸν Λάβαν, σωρὸν λίθων πεποιηκότας, καὶ μάρτυρα τοῦτον καλέσαντας. Ἀλλὰ τοὺς μὲν λίθους μνήμης χάριν συνήγαγον · οὐ γὰρ ἔμψυχοι οἱ λίθοι · τὴν δὲ ἀληθῆ μαρτυρίαν ἐνεπίστευσαν τῷ τῶν ὅλων ἐφόρῳ. Οὕτω καὶ αὐτὸς τὰ μεγάλα ταῦτα στοιχεῖα εἰς μαρτυρίαν ἐκάλεσε, καὶ ἐβεβαίωσε τοῖς ἔργοις τοὺς λόγους. Ἡνίκα γὰρ Ἰουδαῖοι προσήλωσαν τῷ σταυρῷ τὸν Σωτῆρα, ἐκλονήθη μὲν ἡ γῆ τῆς μαρτυρίας ἀναμιμνήσκουσα · ὁ δὲ οὐρανὸς, ἐπειδὴ ταύτην τοῖς ἀνθρώποις παρέχειν τὴν αἴσθησιν οὐκ ἠδύνατο, ἄνωθεν ὢν, τὸν ἐν αὐτῷ βαδίζοντα ἥλιον ἔδειξε τῶν ἀκτίνων ἐστερημένον, καὶ τὸ σκότος εἰς τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας μαρτυρίαν ἐπήγαγεν. « Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Οὐ γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, ὁ ὠφεγγόμενος, ἀλλὰ θ' ἀνθρώπου Θεός · φοβερὸν δὲ τὸ παρακούειν τῶν τοῦ Κυρίου λόγων. Εἰ γὰρ καὶ οὐ μόνον αὐτοὺς εἰς

Vers. 2. *Audi, cœlum, et auribus percipe, terra.* Hos ipsos testes magnus etiam Moses mandato accepto excitavit. Cum enim audisset : « Descendens testes mihi advoca cœlum et terram [a], » obtestationem sic exorsus est : « Audi, cœlum, et loquar, et audiat terra verba oris mei [b]. » Et aliis interjectis subjunxit : « Quia nomen Domini invocavi [c]. » Testificatur autem populo, et omnimodas illi pœnas minatur, eo quod datam sibi legem transgrederetur. Jeremias item propheta, imo Deus per illum, cum populi quoque impietatem accusasset, adjecit : « Obstupuit cœlum super hoc, et exhorruit terra vehementer, dicit Dominus [c*]. » Cœlum porro et terram contestatur, non quasi his anima insit, sed quod **168** visibilem omnem creaturam contineant, et diutissime perdurent. Invenimus enim et Jacobum et Labanem acervo lapidum facto, hunc quoque testem vocasse [d] : cæterum illi memoriæ causa lapides congesserunt (neque enim anima præditi sunt lapides), verum autem testimonium inspectori omnium commendarunt. Ita et ipse magna hæc elementa in testimonium accivit, et verba rebus confirmavit. Nam cum Judæi Salvatorem cruci affixissent, concussa est terra memor testimonii : et cœlum, quia sursum exsistens sensum istum hominibus indere non poterat, gradientem in ipso solem radiis orbatum exhibuit, et tenebras contra impietatem testes produxit. « Quoniam Dominus locutus est [d*]. » Non enim, inquit, loquitur homo, sed per hominem Deus. Horribile est autem Domini verba non audire. Quamvis enim illos non solum creavi, sed omni etiam cura dignatus sum, et singulari provi-

[a] Deut. xxxi, 28; coll. Exod. xix, 21. [b] Deut. xxxii, 1. [c] Ibid. 3. [c*] Jerem. ii, 12. [d] Gen. xxxi, 47. [d*] Cf. Psal. xlix, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[a] ἐν βατιλ Supra T. I, p. 591 et infra ad Dan. i, 1, ἐν ἡμέραις.

Digitized by Google

dentia mea nobiles reddidi, ingrati tamen erga benefactorem fuerunt. Congruenter autem, ingrati animi eos accusans, cœlum et terram advocat in medium, siquidem horum opera omnium generum beneficia perceperunt. Nam et cœlum superne manna illis ad escam præbuit. « Mandavit enim, inquit, nubibus desuper, et januas cœli aperuit, et pluit illis manna ad manducandum, et panem cœli dedit eis [e]. » Et terra quidem in deserto illis aquarum copiam suppeditavit, in Palæstina autem omnium fructuum peperit abundantiam. « Filios **169** genui et exaltavi, ipsi autem reprobarunt me. » Quinetiam adoptionis dignitatem adepti sunt primi; unde et primogenitum illum filium appellavit, « Filius, dicens, primogenitus meus Israel [f] »: nihil tamen illos ut gratum animum inducerent permovit, sed Deum et Patrem reprobarunt.

A τὸ εἶναι παρήγαγον, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπιμελείας ἠξίωσα, καὶ περιβλέπτους διὰ τῆς πολλῆς προμηθείας ἀπέφηνα· ἀλλ' αὐτοὶ ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην ἐγένοντο. Εἰκότως δὲ τῆς ἀχαριστίας κατηγορῶν, οὐρανὸν καὶ γῆν εἰς μέσον καλεῖ· διὰ τούτων γὰρ παντοδαπὰς εὐεργεσίας ἐτρύγησαν. Οὐρανὸς μὲν γὰρ αὐτοῖς ἄνωθεν ἐχορήγησε τὴν τοῦ μάννα τροφήν. « Ἐνετείλατο γὰρ, φησὶ, νεφέλαις ἄνωθεν [10], καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέῳξε· καὶ ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα φαγεῖν, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. » Ἡ δὲ γῆ ἤνεγκε μὲν αὐτοῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶν ὑδάτων τὴν χρείαν· προσήνεγκε δὲ αὐτοῖς ἐν Παλαιστίνῃ παντοδαπῶν καρπῶν τὰς ἀφθονίας. « Υἱοὺς ἐγέννησα [11] καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. » Μετέλαβον δὲ καὶ τοῦ τῆς υἱοθεσίας ἀξιώματος πρῶτοι, οὗ δὴ χάριν καὶ πρωτότοκον υἱὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν· « Υἱὸς γὰρ, φησὶ, πρωτότοκός μου Ἰσραήλ· » ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτοὺς ἔπεισε λαβεῖν εὐγνώμονα γνώμην· ἀλλ' ἠθέτησαν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα.

B

Vers. 3. *Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.* Comparans illos, propter ingratum ac beneficiorum immemorem ipsorum animum, cum brutis animantibus, his ipsis alieniores a ratione illos esse demonstrat. Hæc enim, licet ratione ac mente careant, nutritorem tamen agnoscunt, et dum curationem suscipiunt, benevolo in ejus auctorem sensu afficiuntur. Et bubulcum bos novit, ejusque voci obtemperat : et asinus ad solitum præsepe accurrit. Hi vero e bonorum fonte cum hauriant, a quo ista profluant agnoscere noluerunt. Sic rursus per Jeremiam cum volucribus illos comparat, et a ratione magis aversos esse docet. « Turtur enim, inquit, et cicada, et hirundo noverunt tempus adventus sui : populus autem meus non cognovit [g]. »

C

Γ'. *Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δέ με* [12] *οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν.* Διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν καὶ ἀχαριστίαν, τοῖς ἀλόγοις συγκρίνων αὐτοὺς, ἀποφαίνει τούτων ἀλογωτέρους· λόγου γὰρ ἐστερημένα ταῦτα καὶ νοῦ, τὸν τροφέα γινώσκει, καὶ τῆς ἐπιμελείας μεταλαγχάνοντα, εὐγνωμόνως περὶ τὸν ταύτης διάκειται χορηγόν. Καὶ οἶδε μὲν τὸν βοηλάτην ὁ βοῦς, εἴκει δὲ τῇ τούτου φωνῇ· τρέχει δὲ εἰς τὴν συνήθη φάτνην ὁ ὄνος. Οὗτοι δὲ πηγὴν ἀγαθῶν ἐξαντλοῦντες, οὐκ ἠθέλησαν ἐπιγνῶναι τῶνδε τῶν ναμάτων τὸν χορηγόν· οὕτω καὶ διὰ Ἱερεμίου πτηνοῖς αὐτοὺς συγκρίνει, καὶ τούτων ἀλογωτέρους ἀποφαίνει. « Τρυγὼν γὰρ, φησὶ, καὶ τέττιξ, καὶ χελιδὼν, ἔγνωσαν καιροὺς εἰσόδου αὐτῶν· ὁ δὲ λαός μου οὐκ ἔγνω. »

Vers. 4. *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis, semini nequam, filiis iniquis!* Hæc omnia immensam ejus misericordiam declarant. Lamentationem enim instituit in eos qui servari noluerunt : amantium autem sunt, non odio habentium, lamentationes. Semen vero nequam illos vocat, non contumeliam faciens majoribus, sed ipsorum arguens nequitiam. Sic et Baptista Joannes genimina viperarum eos appellabat [h], et Dominus generationem malam et adulteram [i]. Neque enim progenitorum **170** nobilitatem retinuerunt. Hic porro est mos prophetarum, ut eos plangant, qui insanabili morbo laborant. Ita quoque Christus : « Væ tibi, ait, Chorasin! væ tibi, Bethsaida i! » Quippe hæc etiam est species disciplinæ. Quem enim oratio non inflexit, hunc sæpe correxit lamentatio. « Dereliquistis

D

Δ'. Οὐαὶ, ἔθνος ἁμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι! Ταῦτα τὸν ἄφατον αὐτοῦ δείκνυσιν ἔλεον. Θρήνους γὰρ ὑφαίνει τοῖς σωθῆναι μὴ βουληθεῖσι· τῶν δὲ φιλούντων, ἀλλ' οὐ τῶν μισούντων, οἱ θρῆνοι· σπέρμα δὲ αὐτοὺς πονηρὸν ὀνομάζει, οὐ τοὺς προγόνους ὑβρίζων, ἀλλὰ τὴν τούτων πονηρίαν ἐλέγχων. Οὕτω καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης γεννήματα ἐχιδνῶν αὐτοὺς ἀπεκάλει, ὁ δὲ Κύριος γενεὰν πονηρὰν καὶ μοιχαλίδα. Οὐδὲ γὰρ ἐφύλαξαν τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν. Καὶ τοῦτο δὲ τοῖς προφήταις ἔθος, τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας θρηνεῖν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς λέγων· « Οὐαί σοι, Χοραζίν! οὐαί σοι, Βεθσαϊδά! » Ἐπεὶ καὶ τοῦτο διδασκαλίας εἶδος· ὃν γὰρ οὐκ ἀνεκτήσατο λόγος, τοῦτον πολλάκις διώρθωσε θρῆνος. « Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε [13] τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ. » Τοῦτο δὲ σαφέ-

[e] Psal. LXXVII, 23, 24. [f] Exod. IV, 22. [g] Jerem. VIII, 7. [h] Luc. III, 7. [i] Matth. XII, 39. [i] Matth. XI, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[10] ἄνωθεν. Supra, t. I, p. 1154, ὑπεράνωθεν. [11] ἐγέννησα. *Hebr.* educavi. Symm. et Theod. ἐξέθρεψα. [12] μέ. Abest ab Hebr. [13] ἐγκατ. et παρωργ. *Hebr.* reliquerunt— spreverunt.

Digitized by Google

στερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε· « Κατέλιπον τὸν Κύριον, διέσυρον τὸν Ἅγιον. » Οὐ γὰρ μόνον καταλιπόντες τὸν Ποιητὴν, τοῖς εἰδώλοις τὴν τοῦ Θεοῦ θεραπείαν προσήνεγκαν· ἀλλὰ καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ τὴν πάντων ἀνθρώπων πραγματευόμενον σωτηρίαν διέσυρον ἐπιτωθάζοντες· καὶ ποτὲ μὲν πλάνον καὶ δαιμονῶντα, ποτὲ δὲ Σαμαρείτην καλοῦντες, ποτὲ δὲ κωμῳδοῦντες ἔλεγον· « Οὐά! ὁ καταλύων[14] τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγείρων[15] αὐτὸν, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. »—« Ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω[16]. » Μιμεῖταί τινα κατά τινος χαλεπαίνοντα, καὶ ποτὲ μὲν πρὸς ἐκεῖνον, ποτὲ δὲ πρὸς ἑαυτὸν διαλεγόμενον· καὶ ἐπάγει, « Ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω· » τουτέστιν, ἐμὲ καταλιπόντες πρὸς τοὺς ἐναντίους ἐχώρησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἔδωκαν ἐπ' ἐμὲ νῶτα, » καὶ οὐ πρόσωπα αὐτῶν. Τοῦτο καὶ ἀπὸ Θεοδοτίωνος προσετέθη[17], οἱονεὶ ἑρμηνεία τοῦ *ἐγκαταλιπεῖν*, τὸ ἀπαλλοτριοῦσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀποπτώσεως. Ὥσπερ γὰρ ὁ τελειούμενος τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεται, οὕτως ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιν ἀναποδίζει, μακρύνων ἑαυτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ διὰ τοῦτο ἀπολλύμενος. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται. »

ε', ς'. *Τί ἔτι πληγῆτε*[18] *προστιθέντες ἀνομίαν; πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον*[19], *καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία· οὔτε*[20] *τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα· οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους*[21]. Ὀλοφύρεται τὴν ἀναλγησίαν αὐτῶν. Ποίαν γὰρ ἔτι, φησὶν, ἐπαγάγω τιμωρίαν; πολλὰς ἐπήγαγον καὶ παντοδαπάς· καὶ μεμενήκατε νοσοῦντες ἀνίατα. Τὴν γὰρ νόσον ὅλα τὰ μέλη περίκειται, καὶ κεφαλὴ, καὶ καρδία, καὶ πόδες. Οὗ δὴ χάριν ἀπαγορεύω τὴν σωτηρίαν. Κεφαλὴν καλεῖ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας· καρδίαν δὲ, τοὺς ἱερεῖς καὶ διδασκάλους. Ὅπερ γάρ ἐστι σώματι καρδία, τοῦτο βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες τοῖς ὑπηκόοις. Ὀλοφύρεται τοίνυν αὐτῶν τὴν ἀναλγησίαν. Σαφέστερον δὲ ταῦτα ὁ Σύμμαχος τέθεικεν· « Οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὑγιὲς, ἀλλὰ τραῦμα, καὶ μώλωψ, καὶ πληγὴ κρούσματος[22], οὔτε σφιγγομένη, οὔτε ἀπαλυνομένη ἐλαίῳ· » νικᾷ γὰρ τὴν τῶν φαρμάκων ἰσχὺν ἡ τῶν τραυμάτων ὑπερβολή.

ζ'. *Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι· τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτήν· καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων*[23]. Ἐπειδὴ ἤρετο· « Τί ἔτι πλη-

A Dominum, et ad iracundiam concitastis Sanctum Israelis. » Hoc clarius interpretatus est Symmachus: « Dereliquerunt Dominum, traduxerunt Sanctum. » Non solum enim, Creatore derelicto, cultum divinum idolis detulerunt, sed etiam incarnatum, et salutem omnium hominum procurantem, deridentes probris affecerunt: nunc quidem seductorem et dæmonium habentem, nunc Samaritanum appellantes. Alias vero insultantes dicebant: « Vah! qui destruis templum, et in triduo illud ædificas, descende de cruce [k]. » — « Abalienati sunt retrorsum. » Imitatur quempiam, qui alteri succenseat, et nunc quidem cum illo, nunc secum ipse colloquatur: et ait, « Abalienati sunt retrorsum, » id

B est, me derelinquentes abierunt ad adversarios. Id enim et alibi dicit: « Ostenderunt mihi dorsa, » et non facies suas. Hoc autem ex Theodotione adjectum est, velut explicatio verbi *derelinquere*, scilicet abalienari a Deo per prolapsionem in pejus. Quemadmodum enim qui perficitur ad anteriora contendit; sic qui peccat ad posteriora retrocedit, elongans **171** se a Domino, ac propterea periens. « Ecce enim, inquit, qui elongant se a te, peribunt [l]. »

Vers. 5, 6. *Cur adhuc percutiamini addentes iniquitatem? omne caput in labore, et omne cor in mœrore. A pedibus usque ad caput non est in eo integritas: neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens: non est quod malagma imponatur, neque*

C *oleum, neque alligaturæ.* Deplorat illorum stupiditatem. Quonam, inquit, supplicio vos ultra afficiam? multa enim et diversa ingessi, et insanabiles permanetis. Morbo enim membra omnia laborant, et caput, et cor, et pedes: quam ob causam de salute vestra despero. Caput appellat reges ac principes; cor vero, sacerdotes et doctores. Quod enim corpori est cor [id ipsum populo sunt sacerdotes et doctores: et quod corpori est caput (1)], hoc reges et principes sunt subditis. Deplorat igitur illorum stupiditatem. Clarius autem hoc Symmachus expressit: « Non est in eo sanum, sed vulnus, et livor, et plaga contusionis, neque circumligata, neque delibuta oleo. » Vincit enim medicamentorum vim vulnerum magnitudo.

D Vers. 7. *Terra vestra deserta, civitates vestræ igne succensæ: regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est subversa a populis alienis.* Quia interrogaverat: « Cur adhuc percutiamini ad-

[k] Matth. XXVII, 40. [l] Psal. LXXII, 27.

VARIÆ LECTIONES.

[14] Οὐὰ ὁ καταλ. Ita quoque codices apud Millium ad Matth. XXVII, 40. [15] ἐγείρων. Rec. lectio l. c. est οἰκοδομῶν. [16] ἀπηλλ. εἰς τὰ ὀπ. Hæc, quæ a textu τῶν Ο' abesse solent, leguntur etiam in cod. August. [17] τοῦτο — προσετέθη. Aquilæ ista vindicat Curterius, sed cum nostro consentit Basilius ad. h. l. [18] Τί ἔτι κ. τ. λ. In cod. Aug. ad marginem scriptum: Ἀποροῦντος ἡ φωνὴ καὶ ἀπογινώσκοντος τὴν διόρθωσιν, vox dubitantis et de correctione plane desperantis. [19] εἰς πόνον. *Hebr.* ad morbum. Ita Aqu. et Symm. [20] οὔτε ter h. l. positum, minus aptum est. Præstat Symmachi interpretatio, quæ post pauca sequitur. [21] οὐκ — καταδέσμους. *Hebr.* non compressa sunt, nec circumligata, nec emollita oleo. [22] κρούσμ. Alii habent τραύματος, monente Montf. in Hexapl. ad h. l. [23] κατεστρ.—ἀλλοτρίων. *Hebr.* tanquam eversione a peregrinis (facta).

(1) Quæ uncinis inclusa sunt, desunt in textu Græco.

Digitized by Google

dentes **172** iniquitatem? » suppliciorum genera merito recenset, dicens: « Terra vestra deserta, » et quæ sequuntur. Hanc, inquit, malorum seriem in vos induxi, et horum causam cognoscere non vultis. Hæc autem tunc illis contigerunt, quando Nabuchodonosor, rex Babyloniorum, expeditionem contra eos suscepit: sed ultimum excidium post salutarem crucem inflixerunt imperatores Romani; videmusque in hodiernum diem ab extraneis gentibus illorum urbes habitari, et terram depasci. Quod igitur obscurius dictum videbatur, clarius explicat. Quid enim sibi velint illa: « Non est quod malagma imponatur, neque oleum, neque alligaturæ, » aperte declaravit, desertam dicens factam illorum terram, et urbes succensas, atque in potestatem hostium redactas, eorumque alienigenarum: ita ut propemodum omnes funditus eversæ fuerint. Judæam siquidem sæpius captam fuisse constat, ab Assyriis et Ægyptiis, a Syris et Moabitis, ab Idumæis, et Philistæis quos vocabant, sive Palæstinis. Sed pauca perpessa, et moderatis interdum afflicta calamitatibus, iterum emersit, Deo auxiliante, et vulnus illo curante qui percusserat. Periit autem funditus post crucem Salvatoris, devastantibus eam Vespasiano et Tito. Tunc enim revera et succendi urbes contigit, et vacuam incolis regionem universam fieri, victorumque in potestatem venire. Acerbissimum autem fuit, in oculis eorum, spectantibus scilicet ipsis ac dolentibus, ab aliis terram possideri, devorarique quodammodo et consumi. Nam si absentes audirent tantummodo, tolerabilis fortasse dolor **173** foret: at præsentes oculis cernere, openique afferre nullam posse, sed tanquam in necessariis calamitatibus versari, id vero dolorem habet intolerabilem et maximum: quippe qui de correctione desperet.

γῆτε προστιθέντες ἀνομίαν; » εἰκότως καταλέγει τὰ εἴδη τῆς τιμωρίας, καί φησιν· « Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τούτων ὑμῖν, φησὶ, τῶν κακῶν ἐπήγαγον τὸν κατάλογον, καὶ καταμαθεῖν τὴν τούτων αἰτίαν οὐ βούλεσθε. Ταῦτα δὲ συνέβη μὲν αὐτοῖς, ἡνίκα Ναβουχοδονόσωρ αὐτοῖς ὁ τῶν Βαβυλωνίων ἐπεστράτευσε βασιλεύς· τὸν ἔσχατον δὲ αὐτοῖς ὄλεθρον, μετὰ τὸν σωτήριον σταυρὸν, οἱ Ῥωμαίων ἐπήνεγκαν βασιλεῖς. Καὶ ὁρῶμεν μέχρι καὶ τήμερον ἀλλόφυλα ἔθνη τὰς πόλεις αὐτῶν οἰκοῦντα, καὶ τὴν γῆν νεμόμενα. Τὸ οὖν ἀσαφέστερόν πως εἰρῆσθαι δοκοῦν καθίστησιν ἐναργῶς. Τί γὰρ ἂν βούλοιτο δηλοῦν τὸ, « Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους, » διηρμήνευσε λευκῶς, ἠρημῶσθαι τὴν γῆν λέγων αὐτῶν, ἐμπρησθῆναι δὲ καὶ τὰς πόλεις, καὶ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ τούτων ἀλλογενῶν· ὡς μονονουχὶ καὶ ἅπασαν ἐκ βάθρων ἀνατετράφθαι. Πλειστάκις μὲν οὖν συμβέβηκεν ἁλῶναι τὴν Ἰουδαίαν, ὑπό τε Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων, Σύρων τε καὶ Μωαβιτῶν, Ἰδουμαίων καὶ τῶν καλουμένων Φιλιστιείμ, ἤτοι Παλαιστινῶν. Ἀλλ' ὀλίγα παθοῦσα, καὶ συμμέτροις ἑαυτὸν ὅτε περιπεσοῦσα συμφοραῖς, πάλιν ἀνῆκεν ἐπαμύνοντος Θεοῦ, καὶ αὐτοῦ μετοῦντος [16] τοῦ πλήξαντος· ἀπόλωλε δὲ ὁλοτρόπως μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καταδηρύντων αὐτὴν Οὐεσπασιανοῦ τε καὶ Τίτου. Τότε γὰρ δὴ συμβέβηκε κατεμπρησθῆναι μὲν πόλεις, ἅπασαν δὲ τῶν ἐνοικούντων κενὴν γενέσθαι τὴν χώραν, καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσεῖν τῶν κεκρατηκότων. Παμμόχθηρον δὲ τὸ ἐνώπιον αὐτῶν, ἦγουν ὁρώντων τε καὶ ἀλγυνομένων, ὑφ' ἑτέροις εἶναι τὴν γῆν, κατεσθιομένην τρόπον τινὰ καὶ δαπανωμένην. Τὸ μὲν γὰρ ἀπόντας ἀκοῦσαι μόνον, τάχα που φορητὴν αὐτοῖς ἂν ἐποίησε τὴν λύπην· τὸ δὲ καὶ παρόντας ὁρᾷν, εἶτα μηδὲν ἐπαμύνασθαι δύνασθαι, κατηχθέσθαι δὲ ὥσπερ ταῖς ἐξ ἀνάγκης συμφοραῖς, δύσοιστον ἔχει καὶ πάμπολυ τὸ λυποῦν· ἢ καὶ ἐπειδὴ ἀπέγνω τῆς διορθώσεως.

VERS. 8. *Derelinquetur filia Sion, sicut tabernaculum in vinea.* Superioribus de Judæa dictis, urbis etiam desolationem prædicit, filiam Sion appellans Hierosolymam. Sicut enim filios hominum homines vocat, et filios prophetarum prophetas: ita filiam Hierosolymæ et filiam Sionis illam ipsam appellat. Florebat hæc quidem olim, quando vinea maturum fructum gerebat: collecto autem fructu deserta mansit, quasi vineæ tabernaculum. Etenim agricolæ maceriis et sepibus circumdant vineas, cum onustæ sunt fructu: et sublimibus defixis tabernaculis, in his subsidunt ut fructum custodiant. Postquam autem hunc collegerunt, tabernaculum diruunt, et vineam sine custodia relinquunt. Sic et vinea Israelis, quamdiu quidem promissam gentibus benedictionem habuit, omni curatione potita est: ubi vero hæc decerpta est, atque ex ea electi qui in illam crediderunt, et sepe destituta est, et

η'. *Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιὼν, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι.* Τὰ λεχθέντα περὶ τῆς Ἰουδαίας εἰπὼν, προλέγει καὶ τὴν τῆς πόλεως ἐρημίαν, θυγατέρα Σιὼν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζων. Ὥσπερ γὰρ υἱοὺς ἀνθρώπων τοὺς ἀνθρώπους καλεῖ, καὶ υἱοὺς προφητῶν τοὺς προφήτας, οὕτω καὶ θυγατέρα Ἱερουσαλὴμ καὶ Σιὼν τὴν αὐτὴν προσαγορεύει. Αὕτη ἤνθει μὲν πάλαι, ἡνίκα ὁ ἀμπελὼν τὸν ὡριμον εἶχε καρπόν· ἐκείνου δὲ τρυγηθέντος, μεμένηκεν ἔρημος ὡς ἀμπελῶνος σκηνή. Καὶ γὰρ οἱ φυτουργοὶ περιφράττουσι μὲν αἱμασίαις καὶ φραγμοῖς τὰς ἀμπέλους, ὅταν βρίθωσι τῷ καρπῷ, καὶ σκηνὰς ὑψηλὰς πηγνύντες, ἐν ἐκείναις κάθηνται φυλάττοντες τὸν καρπόν· ὅταν δὲ τοῦτον συλλέξωσι, καταλύουσι μὲν τὴν σκηνὴν, ἀφύλακτον δὲ τὴν ἄμπελον καταλείπουσιν. Οὕτω καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ ἀμπελὼν, ἕως μὲν εἶχε τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς ἔθνεσιν εὐλογίαν, πάσης ἐπιμελείας ἐτύγχανεν· ἐκείνης δὲ τρυ-

VARIÆ LECTIONES.

[16] μετοῦντος. Editio prior habebat μοττοῦντος.

Digitized by Google

γηθείσης, καὶ τῶν εἰς ἐκείνην πεπιστευκότων ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγέντων, ἀπεστερήθη μὲν τοῦ φραγμοῦ, ἀπεστερήθη δὲ τοῦ ναοῦ· μεμένηκε δὲ ὁ περίβλεπτος οἶκος οἷον ὁρῶσιν οἱ αὐτόσε παραγινόμενοι.

templo privata : mansitque spectabilis illa domus qualem cernunt qui eo proficiscuntur.

θ'. *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν* [23]. Οἱ τοίνυν εἰς τὸν Κύριον πεπιστευκότες, διὰ τῆς πίστεως τῆς σωτηρίας ἀπῆλαυσαν· καὶ τὸ σπέρμα ἐκεῖνο, δι' οὗ τοῖς ἔθνεσιν τὴν εὐλογίαν ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο, οὐκ εἴασε, Σοδόμοις καὶ Γομόρροις παραπλησίως, τῶν Ἰουδαίων ἐξαλειφθῆναι τὴν μνήμην. Ὅτε μὲν γὰρ τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα πυρὶ παρέδωκεν ὁ Θεὸς, οὐδεὶς διεσώθη τῶν οἰκητόρων· μόνος δὲ Λὼτ οὐκ ἐκοινώνησε τῆς φθορᾶς, οὐδεμίαν ἔχων πρὸς ἐκείνους συγγένειαν· ἐκ δὲ τοῦ Ἰσραὴλ πολλαὶ διεσώθησαν μυριάδες, ἡνίκα οἱ Ῥωμαίων στρατηγοί τε καὶ βασιλεῖς ἐπιστρατεύσαντες, καὶ τὰς πόλεις ἐνέπρησαν, καὶ τῶν ἐνοικούντων τοὺς μὲν πλείους κατηκόντισαν, τοὺς δὲ ὑπολειφθέντας ἐξηνδραπόδισαν. Προείρηκε γὰρ τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος, καὶ τοῖς δι' ἐκείνων πεπιστευκόσι, τὰ συμβησόμενα· καὶ παρηγγύησε φειδοῖ τὴν σωτηρίαν καρπώσασθαι. « Ὅταν γὰρ, φησὶν, ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ τῶν στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, γινώσκετε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. » Καὶ πάλιν· « Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβήτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. » Τό γε μὴν, « Κύριος Σαβαὼθ, » ἀντὶ τοῦ, Κύριος τῶν δυνάμεων, ἢ Κύριος στρατιῶν ἐστιν [24].

Vers. 9. *Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et quasi Gomorrhæ similes essemus.* Qui ergo in Dominum crediderunt, salutem consecuti sunt per fidem : et semen illud, per quod salutem Deus promiserat **174** gentibus, non permisit, ut Judæorum, perinde ac Sodomæ et Gomorrhæ, memoria deleretur. Quo enim tempore Sodomam et Gomorrham Deus igne consumpsit, nullus incolarum servatus est, Lot vero solus ex clade evasit, nulla cum eis cognatione conjunctus. Ex Israele autem multæ salvæ factæ sunt myriades, quando Romani duces et imperatores, bello illato, et urbes incenderunt, et incolarum parte maxima interfecta, reliquos servituti addixerunt. Prædixit enim Dominus sanctis apostolis, et iis qui per illos crediderunt, quæ eventura erant, monuitque indulgendo ut saluti suæ consulerent. « Cum enim videritis, inquit, circumdari ab exercitu Hierosolymam, tunc scitote appropinquasse desolationem ejus [m]. » Et rursus : « Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes, et qui in tecto est, non descendat tollere aliquid e domo sua [n]. » Illud autem, « Dominus Sabaoth, » idem est quod Dominus copiarum, vel Dominus exercituum.

ια'. *Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμὶ* [25] *ὁλοκαυτωμάτων κριῶν.* Ἐντεῦθεν τοίνυν μανθάνομεν ἐναργῶς, ὡς οὐ θυσίαις ἀρεσκόμενος ὁ Θεὸς ταύτας αὐτοῖς προσφέρειν ἐνομοθέτησεν, ἀλλὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἐπιστάμενος. Ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ τραφέντες, καὶ θύειν εἰδώλοις μεμαθηκότες, τῆς παιδείας ἐκείνης ἀπολαύειν ἠβούλοντο. Ἐκείνης τοίνυν αὐτοὺς τῆς πλάνης ἀπαλλάξαι βουληθεὶς ὁ Θεὸς, καὶ θυσιῶν καὶ μουσικῶν ὀργάνων ἠνείχετο, τὴν ἐκείνων ὑπερείδων ἀσθένειαν, καὶ τὴν μειρακιώδη γνώμην ψυχαγωγῶν. Ἐνταῦθα μέντοι, μετὰ πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν, ἅπασαν τὴν νομικὴν ἀπαγορεύει λατρείαν· « Καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. » Διὰ τούτων μέντοι προφήτης, μᾶλλον δὲ ὁ διὰ τούτου λαλήσας Θεὸς, καὶ τὰς περὶ πλημμελείας, καὶ τὰς περὶ ἁμαρτίας, καὶ τὰς τῆς τελειώσεως θυσίας, καὶ τὰς ὁλοκαρπώτεις ἐξέβαλε· τῶν μὲν γὰρ τὸ αἷμα καὶ τὸ στέαρ προσεφέρετο, καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τοῦ ἥπατος ὁ λοβός· τὰ δὲ τελείως κατεκαίετο. Προσέοικε δὲ τῷ χωρίῳ ὁ Ψαλμὸς ὁ τεσσαρακοστὸς ἔνατος, ἅπας δι' ἑτέρων μὲν ῥημάτων, τῶν δὲ αὐτῶν ὑφαινόμενος νοημάτων. Τὸ γὰρ ἐν τῷ Ψαλμῷ, « Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρίνειν τὸν λαὸν αὐτοῦ, »

Vers. 11. *Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum.* Hinc ergo aperte docemur, Deum illis, non quod hostiis delectaretur, ut has sibi offerrent præcepisse, sed quia perspectam habebat illorum infirmitatem. In Ægypto enim educati, cum idolis sacrificare didicissent, in hac disciplina persistere volebant. Ab hoc igitur errore ut illos abduceret Deus, et hostias et musica instrumenta toleravit, illorum fulciens imbecillitatem, et juvenilem sensum **175** fovens. Hic vero post longam annorum seriem universum legalem cultum interdicit : « Et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo. » His plane verbis propheta, vel Deus potius per prophetam, omnes tum pro delicto, et pro peccato, tum perfectionis et holocausti hostias abrogavit. Aliarum quippe sanguis et adeps offerebatur, et renes ac pars ima jecoris : aliæ omnino comburebantur. Similis autem huic loco est totus Psalmus XLIX, aliis quidem verbis, sed iisdem contextus sententiis. Quod enim est in Psalmo : « Advocabit cœlum desuper, et terram, ut judicet populum suum [o], » par est huic : « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus

[m] Luc. XXI, 20. [n] Matth. XXIV, 16, 17. [o] Psal. XLIX, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[23] εἰ μὴ — ὡμοιώθημεν. Sic quoque Rom. IX, 29, apud Nostrum. [24] Ex vers. 10 qui h. l. desid. hæc t. I, p. 1276, leg. ἀκούσατε ἄρχοντες Σοδόμων. [25] πλήρης εἰμί. *Hebr.* satur sum. Aqu., Symm., ἐμπέπλησμαι.

Digitized by Google

est; » et similia sunt quæ sequuntur. Sicut enim David dicit : « Non in sacrificiis tuis arguam [p] te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper P : » sic et Isaias ait : « Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. » Et rursus David quidem : « Non accipiam, inquit, de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos [q] ; » Isaias vero : « Holocausta arietum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo. » Quoniam enim, cum assidue arguerentur, quod cæteris virtutibus carerent, pro maxima defensione opponebant sacrificia, quæ assidue peragebant : apposite hic propheta, imo et alii omnes, ab hac illos defensione dejiciunt. Ex quo manifestum est, hæc illis non primario loco data fuisse, sed ut ad reliquam vitæ institutionem ea esset informatio. Quia vero, iis neglectis quæ præcipua erant et necessaria, **176** in istis occupabantur, nec illa de cætero appetere se dicit Deus.

VERS. 12. *Quis enim quæsivit hæc de manibus vestris?* Vestri causa hæc ego toleravi, non quod ipse istis indigerem. « Calcare atrium meum non pergetis. » Romani enim, destructo Dei templo, hujus illis aditum lege lata prohibuerunt.

VERS. 13. *Si offeratis similam, vanum incensum, abominatio mihi est.* Hæc etiam sunt genera sacrificiorum : ac necessario istorum mentionem fecit propter impudentiam Judæorum, ne dicerent : Hæc quidem non vult nos offerre, sed illo delectatur.

Neomenias vestras, et sabbata, et diem magnum non fero. Jejunium et otium, VERS. 14, *et neomenias vestras, et solemnitates vestras odit anima mea.* Ecce celeberrimas etiam festivitates sustulit, Paschæ, Septimanarum, Tabernaculorum, ad hæc etiam Tubarum et Propitiationis. Diem enim magnum magnas festivitates nominat; jejunium vero, diem sanctificationis. Atque in universum omnem festivitatem, et omne Sabbatum se odisse ait. Observandum est autem, quod eorum quæ necessaria sunt nullum rejiciat, sed ea solum, quæ Christus itidem adveniens destruxit. Quare vehementius tractans hunc locum **177** Paulus, cum adversus Judæos dissereret, non his tantum, sed aliis compluribus prolatis in medium, illos qui de suo nihil exhiberent, nullum inde lucrum reportare affirmat, dicens : « Si autem tu Judæus cognominaris,

[p] Psal. L, 8. [q] ibid. 9.

ἔσον ἐστὶ τῷ· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε· » καὶ τὰ ἑξῆς δὲ τοιαῦτα. Ὥσπερ γὰρ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὁλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μού ἐστι διαπαντός· » οὕτω. καὶ ὁ Ἡσαΐας φησί· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος. » Καὶ πάλιν ὁ μὲν Δαβὶδ φησιν· « Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· » ὁ δὲ Ἡσαΐας· « Ὁλοκαυτώματα τῶν κριῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκαλούμενοι συνεχῶς ἐπὶ τῷ τῆς ἄλλης ἀρετῆς εἶναι ἔρημοι, ἀντὶ μεγίστης ἀπολογίας τὰς θυσίας προσεβάλλοντο, ὡς συνεχῶς αὐτὰς ἐπιτελοῦντες· εἰκότως ὁ προφήτης, μᾶλλον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, ταύτης ἐκβάλλουσιν αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας. Ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ προηγουμένως αὗται ἐδόθησαν, ἀλλ' ὥστε παιδαγωγίαν γενέσθαι τῆς ἄλλης ἐντεῦθεν αὐτοῖς πολιτείας· ἐπεὶ δὲ τῶν ἀναγκαίων καὶ κατεπειγόντων ἀμελοῦντες ἐν ταύταις ἠσχολοῦντο, οὐδὲ τῶνδε λοιπὸν προσίεσθαί φησιν ὁ Θεός.

ιβ'. *Τίς γὰρ* [28] *ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* Δι' ὑμᾶς τούτων ἠνειχόμην, οὐκ αὐτὸς τούτων ἐδεόμην. « Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε [29]. » Καταλύσαντες γὰρ Ῥωμαῖοι τὸν θεῖον ναὸν, νόμῳ τοῦτον αὐτοῖς ἀπέφηναν ἄβατον.

ιγ'. *Ἐὰν φέρητε* [30] *σεμίδαλιν, μάταιον* [31] *θυμίαμα, βδέλυγμά μοί ἐστιν.* Εἶδη καὶ ταῦτα θυσιῶν· καὶ ἀναγκαίως αὐτῶν ἐποιήσατο μνήμην διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀναισχυντίαν, ὡς ἂν μὴ λέγοιεν· Τάδε μὲν οὐ βούλεται προσφέρειν ἡμᾶς, τῷδε δὲ θεραπεύεται.

Τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην [32] *οὐκ ἀνέχομαι* [33-34]. *Νηστείαν καὶ ἀργίαν* [35], (ιδ'.) *καὶ τὰς νουμηνίας ὑμῶν, καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου* [36]. Ἰδοὺ καὶ τὰς πολυθρυλλήτους ἐξέβαλεν ἑορτάς· τὴν τοῦ Πάσχα, τὴν τῶν Ἑβδομάδων, τὴν τῶν Σκηνῶν, καὶ πρὸς τούτοις τὴν τῶν Σαλπίγγων, τὴν τοῦ Ἱλασμοῦ. Ἡμέραν γὰρ μεγάλην τὰς μεγάλας ἑορτὰς ὀνομάζει· νηστείαν δὲ τὴν τοῦ ἁγιασμοῦ. Καὶ καθολικῶς πᾶσαν ἑορτὴν, καὶ πᾶν Σάββατον μεμισηκέναι φησί. Καὶ παρατηρητέον, ὡς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐκβάλλει, ἀλλὰ ταῦτα, ἃ καὶ παραγενόμενος ὁ Χριστὸς κατέλυσε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος, εὐτονώτερον τῷ λόγῳ κεχρημένος, ἡνίκα πρὸς Ἰουδαίους ἐμάχετο, οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πλείονα τούτων θεὶς, τοὺς οὐδὲν οἰκοθεν ἐπιδεικνυμένους, οὐδὲν ἐκεῖθεν κερδαίνειν ἔφησεν, οὕτω λέγων· « Εἰ δὲ [37] σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπ-

VARIÆ LECTIONES.

[28] Τίς γὰρ, κ.τ.λ. Quæ pro mittuntur apud LXX, οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι, iisdem verbis leg. infra, Græc. Affect. Curat. serm. 7, t. IV. Sirm. p. 586. [29] οὐ προσθ. *Hebr.* ne pergas. Hæc ad initium vers. 13 pertinent juxta Hebr. [30] φέρητε. Infra ad Osee IX, 4, προσφέρετέ μοι. [31] μάταιον—μοί ἐστιν. Infra ad Osee l. c. hæc est distinctio, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοί ἐστιν. [32] καὶ ἡμ. μεγ. *Hebr.* convocationem cœtus. Symm. κλητὴν ἐπίκλησιν. Theod. κλητὴν ἐπίκλητον. [33-34] Cod. Aug. ἀνέχομαι. [35] νηστ. καὶ ἀργ. *Hebr.* iniquitas est etiam festum (vestrum). Ita fere Vulg. [36] καὶ—ψυχή μου. Ab his verbis apud LXX, ut in textu Hebr. incipit vers. 14, cujus initium Sirmondus ad verba vers. 13, τὰς νουμ., κ. τ. λ., posuerat. In dial. 5, p. 581 Garn. leg. τὰς Νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή μου. In cod. Aug. abest ὑμῶν post Νουμηνίας. [37] εἰ δέ. Rec. lectio l. c. est ἴδε, sed pro nostra pugnant codices et Patres, quos nominat MILLIUS ad Rom. II, 17.

Digitized by Google

ἀναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾷ ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου. » Καὶ πάλιν· « Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ ἐὰν νόμον πράσσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονε. » Καὶ οὐδὲ ἀπὸ τοῦ πιστευθῆναι αὐτοὺς τὸν νόμον ἔφησέ τι τοὺς πιστευθέντας καρπώσασθαι, ἐπειδὴ ἠπίστησαν. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαβὶδ αἰνιττόμενος ἔλεγε· « Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, Ἵνατί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου; » Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τῇ ἀκροάσει τοῦ νόμου μέγα ἐφρόνουν, τῆς πράξεως ὄντες ἔρημοι, καὶ ὁ Παῦλος αὐτοὺς ἐξέβαλε τοῦ καυχήματος, εἰπών· « Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις [20]. ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις. » Καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμοίως λέγων· « Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχοῦ τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. » — « Ἐτενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν. » Κόρον, φησὶν, ὑμῶν ἔλαβον, καὶ παντελῶς ὑμᾶς ἀποστρέφομαι, διὰ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ὑπερβολήν.

A et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem [r]. » Et iterum : « Circumcisio [s] quidem prodest, si legem observes : si autem transgressor legis sis, circumcisio tua præputium facta est [s]. » Neque illos ex eo quod credita ipsis lex fuerit fructum ullum percepisse ait, quia non crediderunt. Quod nimirum David quoque obscurius significans : « Peccatori autem, inquit, dixit Deus, Quare tu enarras statuta mea [t]? » Nam quia de legis auditu passim efferebantur insolentius, cum vacui essent operibus, hanc quoque illis gloriationem adimit Paulus, dicens : « Qui ergo alium doces, te ipsum non doces : qui prædicas non furandum, furaris [u]. » Et David similiter : « Si videbas, ait, B furem, currebas cum eo, et cum adultero portionem tuam ponebas [v]. » — « Facti estis mihi in satietatem. » Vestri, inquit, satietas me cepit, et a vobis penitus abhorreo, propter immanitatem peccatorum vestrorum.

ιε'. *Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις* [21]. Κατηγορεῖ αὐτῶν οὐκ εἰδώλων θεραπείαν, οὐδὲ μοιχείαν καὶ πλεονεξίαν, ἀλλὰ μιαιφονίαν. Πάσης γὰρ δυσσεβείας καὶ παρανομίας ἡ κατὰ τοῦ Κυρίου μανία χαλεπωτάτη· αὐτῶν γὰρ φωνή· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Τοῦτο τὸ αἷμα τῆς παλαιᾶς αὐτοὺς ἐστέρησεν εὐκληρίας· τοῦτο τὸ αἷμα μετοίκους τῆς οἰκουμένης ἀπέφηνεν.

VERS. 15. *Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Exprobrat illis non idolorum cultum, neque fornicationem aut avaritiam, sed crudelitatem. Omni enim impietate **178** et iniquitate atrocior fuit rabies illa in Dominum. Ipsorum enim vox fuit : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros [x]. » Hic sanguis illos pristina felicitate spoliavit : hic sanguis orbis terrarum inquilinos fecit.

ις'. *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε.* Εἰ καὶ τοιαῦτα ἥμαρτον, ὅμως φιλάνθρωπος ὢν ὑποδείκνυσιν αὐτοῖς σωτηρίας ὁδόν. Ἵνα δὲ μὴ νομίζωσιν αὐτὸν τὰ κατὰ νόμον ὑπαγορεύειν περιῤῥαντήρια διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, » προστέθεικεν ἀναγκαίως· « Ἀφέλετε [22] τὰς πονηρίας ὑμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν [23], ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου [24]. » μονονουχὶ λέγων· Καὶ τοὺς κεκρυμμένους ὑμῶν ἐπίσταμαι λογισμούς· οὐδέν με λέληθε τῶν πονηρῶν ὑμῶν βουλευμάτων· τῷ λουτρῷ τοίνυν παλιγγενεσίας ἐκκαθάρατε τὰς ψυχάς, καὶ παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηρῶν· πρὸς γὰρ τῷ τὰ πρότερα ἀπορρίψαι, δεῖ φυγεῖν τῶν ὁμοίων τὴν ἐργασίαν.

C graviter peccarint, tamen benignitate sua salutis viam illis ostendit. Ne autem putent ipsum loqui de legalibus aspersionibus, cum dicit: « Lavamini, mundi estote, » necessario adjecit : « Auferte mala ex animabus vestris ab oculis meis ; » quasi dicat : Etiam occultas novi cogitationes vestras ; nihil me latet omnium quæ pravo consilio agitatis ; lavacro igitur regenerationis animas abluite, et cessate a malis ; postquam enim priora excussa sunt, cavendum est ne similia perpetrentur.

ιζ'. *Μάθετε καλὸν ποιεῖν* [25]. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰς τελείωσιν ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ δεῖ προσθεῖναι τὴν κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν.

VERS. 17. *Discite facere bonum.* Non enim satis est ad perfectionem, ut a malo abstineatur : sed addenda est bonorum comparatio.

ιη'. *Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινι-* D

VERS. 18. *Et si fuerint peccata vestra ut phœni-*

[r] Rom. II, 17, 18. [s] ibid. 25. [t] Psal. XLIX, 16. [u] Rom. II, 21. [v] Psal. XLIX, 18. [x] Matth. XXVII, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[20] οὐ διδάσκεις et κλέπτεις. Utroque loco signum interrog. a Nostro omissum est, quod alii etiam h. l. admittere noluerunt, teste Œcumenio. [21] Κατηγορεῖ — ἀπέφηνεν. Hæc fere eadem sunt cum loco apud EUSEB. CÆSAR. (in MONTF., *Coll. nova PP.*, t. II, p. 360). Ibi tamen est χαλεπωτέρα, positum ante ἡ κατὰ τοῦ Κυρίου μανία. Et post αὐτῶν γάρ seq. ἐστιν ἡ. [22] Editio prior habebat ἀφείλετε, præstat autem ἀφέλετε, ut supra, t. I, p. 938 et infra ; *Hær. fab.*, l. v, c. 23. Sed ἀφέλεσθε leg. Græc. Aff. Curat. serm. 7. [23] τὰς—ψυχῶν ὑμῶν. *Hebr.* pravitatem operum vestrorum. Supra, t. I, p. 938, pro ψυχῶν leg. καρδιῶν, omisso ὑμῶν post πονηρίας. [24] μου. Quæ h. l. des. παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, iisdem verbis leg. supra t. I, p. 612 et *Hær. fab.*, l. v, c. 28 ; necnon ad Jon. III, 9. [25] καλὸν ποιεῖν. Ita quoque infra ad Jon. l. c., et *Hær. fab.* l. c., quo posteriori loco subjunguntur, quæ h. l. desunt, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον. Sed t. I, p. 612, erat ποιεῖν καλόν.

Digitized by Google

cium, sicut nivem dealbabo. Ne terreantur ob reprehensiones quas audierunt, bonorum denuntiat largitionem. Cum vos, inquit, adduxero in judicium, admissorum pœnas non exigam : sed pœnitentiam cernens, faciam **179** quod tinctores solent, et sanctissimi baptismi lavacro colorem sanguinis immutabo : neque permittam ut patratæ cædis notam perpetuo sustineatis. Admiranda enim est ars mea. Nam cum tinctores roseum, et croceum, et violaceum, et purpureum colorem inducant, ego id quod rubrum est niveum reddam.

VERS. 19, 20. *Et si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis. Si autem nolueritis, neque audieritis me, gladius devorabit vos.* Præsentium bonorum copiam illis, tanquam ad ista inhiantibus, hic daturum se promittit : non obedientibus autem minas intentat. Docensque propheta non sua esse hæc verba, sed Dei universorum, subjecit : « Os enim Domini locutum est hæc ; » dignum fide sermonem reddens ex potentia ejus qui effatus est.

VERS. 21. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, Sion plena judicii ?* Postquam eos vidit contradicentes, et non obtemperantes, lavarique renuentes, deplorat et luget mutationem in pejus. Fidelis enim erat, quando David rex, et Josaphat, et Ezechias, et Josias religiose illam gubernabant : meretrix autem facta est, et pro justis homicidas cives habuit, quando advenientem sponsum non suscepit, sed truculenter illum occidens sanguine cruentata est.

VERS. 22. *Argentum vestrum non probum : cauponesi tui miscent vinum* **180** *aqua.* Neque cauponum, neque argentariorum accusationem instituit, sed sacerdotum atque doctorum, qui legem Dei adulterant, et propria immiscent dogmata. Hac enim accusatione illos etiam Dominus in sacris Evangeliis perstrinxit : « Quare vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram [y] ? » Quemadmodum enim qui auro vel argento alteram materiam admiscet, adulterinum id facit ac reprobum, aut qui vinum aqua diluit, ejus violat qualitatem : sic Judæorum magistri divinam legem corruperunt, dum suas illi cogitationes implicant fabulosasque traditiones adjungunt.

VERS. 23. *Principes tui sunt inobedientes, participes furum, diligentes munera.* Necessaria pariter istorum fuit reprehensio. Nec enim sufficit fides ad salutem, sed practica virtute opus est. Quare

κοῦν [45], ὡς χιόνα λευκανῶ. Ὡς ἂν οὖν μὴ δείσαιεν τοὺς ἐλέγχους ἀκούσαντες, τῶν ἀγαθῶν ἀπαγγέλλεται χορηγίαν. Εἰσάγων ὑμᾶς, φησὶν, εἰς δικαστήριον, οὐ δίκας εἰσπράξομαι τῶν τετολμημένων· ἀλλὰ τὴν μεταμέλειαν ὁρῶν, μιμήσομαι τοὺς δευσοποιοὺς, καὶ τῷ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ὕδατι ἀμείψω τοῦ αἵματος τὴν χροιάν· καὶ οὐκ ἐάσω φέρειν ὑμᾶς ἔλεγχον τῆς μιαιφονίας διηνεκῆ. Παράδοξος γὰρ ἡ ἐμὴ ἐπιστήμη· τῶν γὰρ δευσοποιῶν ῥοδοειδῆ, καὶ κροκοειδῆ, καὶ ἰοειδῆ, καὶ ἁλουργὰ βαπτόντων, ἐγὼ τὸ ἐρυθρὸν χιονοειδὲς ἀπεργάσομαι.

ι΄, κ΄. *Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. Ἐὰν δὲ μὴ θέλητε* [46], *μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται.* Τῶν παρόντων οὖν ἀγαθῶν κάνταῦθα τὴν ἀπόλαυσιν ἐκείνοις, ὡς περὶ ταῦτα κεχηνόσιν, ἐπαγγέλλεται δώσειν· μὴ πειθομένοις δὲ ἀπειλεῖ. Διδάσκων δὲ ὁ προφήτης, ὡς οὐκ αὐτοῦ τὰ ῥήματα ταῦτα, ἀλλὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ἐπήγαγε· « Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα· » ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν τῇ δυνάμει τοῦ ταῦτα ἀποφηναμένου.

κα΄. *Πῶς* [47] *ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ, Σιὼν* [47] *πλήρης κρίσεως ;* Ἐπειδὴ εἶδεν ἀντιλέγοντας, καὶ μὴ πειθομένους, μηδὲ ἀνεχομένους λούσασθαι, ὀλοφύρεται καὶ θρηνεῖ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολήν. Πιστὴ γὰρ ἦν, ἡνίκα Δαβὶδ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, καὶ Ἰωσαφὰτ, καὶ Ἐζεκίας, καὶ Ἰωσίας εὐσεβῶς ᾠκονόμουν· πόρνη δὲ ἐγένετο, καὶ [48] ἀντὶ δικαίων φονευτὰς ἔσχεν οἰκήτορας, ἡνίκα νυμφίον παραγενόμενον οὐκ ἐδέξατο, ἀλλὰ θηριωδῶς αὐτὸν ἀνελοῦσα ἐφοινίχθη τῷ αἵματι.

κβ΄. *Τὸ* [49] *ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοί σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι.* Οὐδὲ καπήλων, οὐδὲ ἀργυραμοιβῶν ποιεῖται κατηγορίαν, ἀλλ' ἱερέων καὶ διδασκάλων, τὸν θεῖον νοθευόντων νόμον, καὶ τὰ οἰκεῖα παραμιγνύντων δόγματα. Ταύτην γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος αὐτοῖς τὴν κατηγορίαν ἐπήγαγεν· « Ἵνατί παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν ; » Ὥσπερ γὰρ ὁ τῷ χρυσῷ ἢ τῷ ἀργύρῳ ἑτέραν ὕλην παραμιγνὺς κίβδηλον αὐτὸν ἐργάζεται καὶ ἀδόκιμον, καὶ ὁ τὸν οἶνον ὕδατι κεραννὺς λυμαίνεται ποιότητα· οὕτως οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι τὸν θεῖον νόμον διέφθειραν, τοὺς οἰκείους αὐτῷ συντάξαντες λογισμοὺς, καὶ τὰς μυθώδεις δευτερώσεις συνάψαντες.

κγ΄. *Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι· κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα* [50]. Ἀναγκαία καὶ ἡ τούτων κατηγορία· οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ χρεία καὶ τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς· τούτου δὴ

[y] Matth. xv, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[45] ὡς φοιν. *Hebr.* sicut dibaphum. [46] Ἐὰν δὲ μὴ, κ. τ. λ. Hæc in edit. priori perperam ad vers. 19 relata erant. [47] Πῶς, κ. τ. λ. Hæc cum ad vers. 21 apud LXX pertineant, emendandus fuit numerus 20. Sicque apparet non deesse h. l. versiculum 21, ut in edit. Sirm. videbatur. [47] Σιὼν πλ. κρ. Supra, p. 16, in Proœm. ad Cant. cant. ita leg. : Σιὼν, ἡ πλήρης κρίσεως. Ibid. reliqua hujus vers. ita se habent, ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί. [48] καὶ — τῷ αἵματι. Hæc referunt sese ad posteriorem partem vers. 21. [49] Τὸ — ὕδατι. *Hebr.* Argentum tuum abiit in scorias, potus tuus mistus est aqua. [50] δῶρα. Reliqua t. I, p. 1276, ita leg. διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες καὶ κρίσει (rec. lectio est κρίσιν, non contemnenda autem est lectio κρίσει) χηρῶν οὐ προσέχοντες.

Digitized by Google

χάριν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τῷ σωτηρίῳ κελεύσας βαπτίσματι προσελθεῖν, καὶ τἄλλα τῆς ἀρετῆς αὐτοῖς ὑπηγόρευσεν εἴδη.

κδ'. *Διὰ τοῦτο ταῦτα λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ* [81]. Μετὰ τὴν κατηγορίαν ἐπιφέρει τῆς τιμωρίας τὰς ἀπειλάς· τὸ δὲ « Κύριος Σαβαὼθ » ὁ μὲν Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων « Κύριος τῶν δυνάμεων » ἡρμήνευσαν· ὁ δὲ Ἀκύλας « Κύριος στρατιῶν. » Συνᾴδει δὲ ἡ διάνοια· καὶ γὰρ τοὺς στρατιωτικοὺς καταλόγους δύναμιν ὀνομάζειν εἰώθαμεν· ὁ δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς στρατιὰν ἀκαταγώνιστον ἔχει τὰς ἀοράτους δυνάμεις. Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ « δυνάστην [82] τοῦ Ἰσραὴλ » ὀνομάζει· ὡς διὰ τῶν παραδόξων θαυμάτων, ἃ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ πεποίηκε, τὴν οἰκείαν δείξαντα δύναμιν. « Ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ κρίσιν ἐκτῶν ἐχθρῶν ποιήσω [83]. » Καὶ ὑπεναντίους μὲν αὐτοὺς καλεῖ, ὡς ἀντιτείναντας ἀεί· ἐχθροὺς δὲ, ὡς δυσμενεῖς ὄντας.

κε'. *Καὶ* [84] *μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστὴ Σιών* [85]. Οὐ μέγεθος αὐτῇ καὶ κάλλος οἰκοδομημάτων, καὶ οἰκητόρων πλῆθος ἐπαγγέλλεται· ἀλλὰ δικαιοσύνην καὶ πίστιν. Μήτηρ γάρ ἐστι τῶν πεπιστευκότων. Οὗ δὴ χάριν, καὶ πρὸς αὐτὴν συντρέχουσιν ἅπαντες, ἰδεῖν ποθοῦντες, οὐ περιβόλων μέγεθος, οὐδὲ πύργων ὕψος, οὐδὲ κιόνων καὶ λίθων μαρμαρυγὰς, ἀλλὰ τάφον δεσποτικὸν, καὶ σταυροῦ τύπον Δεσποτικοῦ, καὶ τὴν σμικρὰν ἐκείνην καὶ πολυθρύλλητον φάτνην.

κϛ'. *Μετὰ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης.* Ἀλλὰ καὶ ἐλέῳ κεράσας τὸ δίκαιον τοῖς μὲν τὸν σταυρὸν τετολμηκόσιν, εἶτα μεταμεληθεῖσι, συνέγνω· καὶ τὴν μεταμέλειαν δεξάμενος, παρέσχε τὴν σωτηρίαν· καὶ τοῖς τὰ δεινὰ ἐκεῖνα πεπονθόσι, καὶ αἰχμαλώτοις γενομένοις, οὐ συναπώλεσεν· ἐκείνους δὲ πανωλεθρίᾳ παρέδωκεν.

κη', κθ'. *Οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. Αἰσχυνθήσονται ἀπὸ* [86] *τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο.* Ἐπειδὴ τοίνυν, ὡς ὑπὲρ τοῦ νόμου ζηλοῦντες οὐ παρεδέξαντο τὸν Σωτῆρα Κύριον παραγενόμενον, τῆς πολλῆς δυσσεβείας ἀναμιμνήσκει· ὅτι καὶ εἰδώλων τὴν πόλιν ἐνέπλησαν, καὶ ἄλση τοῖς εἰδώλοις ἐφύτευσαν, καὶ ἐν ἀγοραῖς, καὶ ἐν οἰκείαις, καὶ ἐπὶ τῶν δωμάτων, τοῖς δαίμοσι θυσίας προσέφερον. Καὶ ταῦτα δρῶντες οὐκ ἐλογίζοντο τὴν τοῦ νόμου παράβασιν. Ὅτε δὲ αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἀφίκεται, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν παρανομίαν ὑπέλαβον.

λ'. *Ἔσονται* [87] *γὰρ ὥσπερ τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ*

A in præcedentibus, postquam ad salutarem baptismum illos vocavit, alia etiam virtutis genera proposuit.

Vers. 24. *Propterea hæc dicit dominator Dominus Sabaoth.* Post reprehensionem infert minas supplicii. Illud vero, « Dominus Sabaoth, » Symmachus et Theodotio interpretati sunt, « Dominus dynamewn, » id est, *virtutum;* Aquila, « Dominus exercituum. » Concinit autem sententia. Nam et numeros militares appellare solemus δύναμιν, seu *virtutem* : cœlorum porro rex insuperabilem habet exercitum invisibilium virtutum. Eumdem quoque ipsum vocat « dynastam Israelis: » **181** quippe qui per inaudita miracula, quæ in Israelis gratiam patravit, propriam virtutem declaravit. B « Contra adversarios, et judicium de inimicis meis faciam. » Et adversarios illos nominat, ut semper repugnantes; et inimicos, ut infensos.

Vers. 26. *Et posthæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion.* Non magnitudinem et pulchritudinem ædificiorum, incolarumque frequentiam illi pollicetur, sed justitiam atque fidem. Mater enim est eorum qui crediderunt. Unde ad illam confluunt omnes, videre gestientes, non murorum amplitudinem, neque turrium sublimitatem, neque columnarum et lapidum fulgores: sed sepulcrum Dominicum, et formam crucis Dominicæ, et parvum illud, sed fama celeberrimum, C præsepe.

Vers. 27. *Cum judicio salvabitur captivitas ipsius, et cum misericordia.* Sed et justitiam temperans misericordia, iis qui crucis facinus ausi fuerant pœnitentia postea tactis ignovit, et pœnitentia susceptæ salutem indulsit, neque cum iis pessumdedit, qui gravia illa perpessi et in servitutem abducti sunt. Illos vero summo exitio multavit.

Vers. 28, 29. *Qui dereliquerunt Dominum consumentur. Confundentur ab idolis suis, quæ ipsi volebant.* Quia tanquam legis æmulatores Salvatorem Dominum venientem non receperunt, multiplicem illorum impietatem commemorat, quod et civitatem idolis repleverint, et **182** lucos idolis D plantaverint, atque in foris, in domibus, et in tectis, sacrificia dæmonibus obtulerint: quodque hæc agentes de legis transgressione non cogitaverint. Ubi autem legislator ipse venit, fidem in ipsum legis prævaricationem esse arbitrati sunt.

Vers. 30. *Erunt enim quasi terebinthus quæ abjecit folia, et velut hortus non habens aquam.* Vasti-

VARIÆ LECTIONES.

[81] ὁ — Σαβαώθ. Ita quoque leg. cod. Aug. ad exemplum cod. Alex. [82] δυν. τ. Ἰσρ. Recte omnino juxta Hebr. Apud LXX, καὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραήλ. Minus bene, ut jam monuit Hier. ad h. l. [83] Editio Sirm. habebat ποιήσει. [84] Καὶ, κ. τ. λ. Quæ præcedunt in hoc vers. infra ad locum Rom. XIII, 1, ita leg. Καὶ δώσω (LXX, ἐπιστήσω) τοὺς κριτάς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. [85] Σιών. Ab hac voce juxta Hebr. inc. vers. 27. [86] ἀπὸ—ἠβούλοντο. *Hebr.* ob quercus quas desiderastis. [87] Ἔσονται. *Hebr.* eritis.

Digitized by Google

tatis prædictionem rursus inducit, omnibusque fructiferis arboribus prætermissis, cum terebintho confert solitudinem civitatis, ac cum terebintho frondibus spoliata. Planta ea est, in aridis locis nascens, ramos habens qui exaruerunt. Comparat vero illos etiam cum horto sine aqua. Non amplius enim propheticis aquis rigantur, nec deorsum labentem rorem accipiunt.

VERS. 31. *Et erit fortitudo eorum ut stipula stuppæ.* Stuppæ stipula facile comburitur. Recte igitur cum stipula, quæ facile exuritur, comparavit illorum fortitudinem; cum igne autem perversa illorum opera. Perversitas enim divina providentia nos spoliat, datamque nobis fortitudinem penitus absumit. « Et non erit qui exstinguat. » Deo enim puniente quis eripiet? Sic etiam per magnum Mosen dixit: « Ego occidam et vivere faciam: percutiam et ego sanabo: et non est qui de manu mea possit eruere [z]. »

183 CAPUT II.

VERS. 1. *Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos.* Ozia quidem regnante prophetare cœpit, jussusque est hos etiam sermones proferre, sed non eodem tempore. Unde alio iterum usus est proœmio.

VERS. 2, 3. *Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in verticibus montium, et elevabitur super colles, et venient ad eum omnes gentes. Quia de Sione exibit lex, et verbum Domini de Hierosolyma.* Prædicit quis futurus sit splendor ac dignitas pietatis, futurumque ut idolorum cultus exstinguatur, et domus Dei convenientem ab omnibus venerationem recipiat. Per montes enim et colles non altitudinem solum significat, sed errorem qui in his olim dominabatur. In montium enim verticibus excelsisque locis delubra idolis erexerunt, lucos plantaverunt, et sacrificiorum cultum exhibuerunt. Post adventum autem Salvatoris nostri detectum est illorum mendacium, veritatisque pulchritudo patefacta est. Atque hujus nos prophetiæ exitum cernimus. Novissimos porro dies illos dicit, qui Dominicum adventum secuti sunt. Quo modo et per Joelem prophetam loquitur: « In novissimis diebus effundam de Spiritu **184** meo super omnem carnem [a]; » quod quidem reipsa factum est die Pentecostes. Et divinus Apostolus: « Multifariam, inquit, multisque modis olim Deus locutus per prophetas, novissime diebus istis locutus est per Filium [b]. »

[z] Deut. XXXII, 39. [a] Joel II, 28. [b] Hebr. I, 1.

A ἔχων. Πάλιν ἐπιφέρει τῆς ἐρημίας τὴν πρόῤῥησιν· πάντα δὲ τὰ καρποφόρα δένδρα καταλιπὼν, τερεβίνθῳ ἀπείκασε τὴν τῆς πόλεως ἐρημίαν, καὶ τερεβίνθῳ τῶν φύλλων γεγυμνωμένῃ. Φυτὸν δέ ἐστιν ἐν ξηροῖς τόποις φυόμενον, κλάδους ἔχον κατεσκληρωκότας [58]. Ἀπείκασε δὲ αὐτοὺς καὶ παραδείσῳ ἀνύδρῳ· οὐκ ἔτι γὰρ τῶν προφητικῶν ναμάτων ἀπολαύουσιν· οὐδὲ τὴν ἄνωθεν φερομένην δέχονται δρόσον.

λα'. *Καὶ ἔσται ἰσχὺς αὐτῶν* [59] *ὡς καλάμη στυπείου* [60]. Εὔπρηστος ἡ τοῦ στυπείου καλάμη. Εἰκότως τοίνυν τῇ μὲν καλάμῃ εὐπρήστῳ οὔσῃ παρέβαλεν αὐτῶν τὴν ἰσχύν· πυρὶ δὲ τὰ πονηρὰ αὐτῶν ἔργα. Ἡ πονηρία γὰρ ἡμᾶς τῆς θείας προμηθείας γυμνοῖ, καὶ καταναλίσκει τὴν δεδομένην ἡμῖν ἰσχύν. « Καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. » Θεοῦ γὰρ κολάζοντος, τίς ὁ B ῥυόμενος; Οὕτω καὶ διὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως ἔφη· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῇν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α'. *Ὁ λόγος ὁ γενόμενος* [61] *πρὸς τὸν Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς.* Ἐν μὲν τῇ Ὀζίου βασιλείᾳ τῆς προφητείας ἤρξατο, καὶ τούτους προσετάγη τοὺς λόγους διαπορθμεῦσαι, οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν μέντοι καιρόν. Οὗ δὴ χάριν ἑτέρῳ πάλιν ἐχρήσατο προοιμίῳ.

β', γ'. *Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς* [62] *τὸ ὄρος* [63] *Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων· καὶ ὑψωθήσεται ἐπάνω* [64] *τῶν βουνῶν, καὶ ἥξουσιν ἐπ' αὐτὸν πάντα τὰ ἔθνη. Ἐκ* C *γὰρ* [65] *Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ* [66] *λόγος Κυρίου ἐξ Ἰερουσαλήμ.* Τὸ περιφανὲς τοίνυν καὶ περίοπτον τῆς εὐσεβείας προλέγει, καὶ ὅτι σβεσθήσεται μὲν ἡ τῶν εἰδώλων θεραπεία, ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ οἶκος τὸ προσῆκον παρὰ πάντων δέξεται σέβας. Διὰ γὰρ τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν οὐ τὸ ὕψος μόνον δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τούτοις πάλαι κρατήσασαν πλάνην. Ἐν γὰρ ταῖς ἀκρωρείαις, καὶ τοῖς ὑψηλοῖς τόποις, τεμένη τοῖς εἰδώλοις ἀνέστησαν, καὶ ἄλση κατεφύτευσαν, καὶ τὴν διὰ θυσιῶν αὐτοῖς προσέφερον θεραπείαν. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν, τὸ μὲν ἐκείνων διελήλεγκται ψεῦδος, δέδεικται δὲ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος. Καὶ ὁρῶμεν τῆς προφητείας τὸ τέλος. Ἐσχάτας δὲ ἡμέρας τὰς μετὰ τὴν D Δεσποτικὴν ἐπιφάνειαν λέγει. Οὕτω καὶ διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου λέγει· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » τοῦτο δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἔλαβε πέρας. Καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Πολυμερῶς, ἔφη, καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφή-

VARIÆ LECTIONES.

[58] κατεσκλ. Mallem κατεσκληκότας, ut antiqua scholia ad h. l. prophetæ habent. [59] ἰσχὺς αὐτῶν. *Hebr.* robustus. [60] στυπ. rec., sed minus apta lectio est στιππύου. Cod. Aug. στίππυος. [61] ὁ γεν., κ. τ. λ. *Hebr.* quod vidit, etc. [62] ἐμφ. *Hebr.* firmus s. stabilis. [63] τὸ—οἶκος. *Hebr.* mons domus Jehovæ. [64] ἐπάνω. Ita Compl.; rec. lectio ὑπεράνω exstat infra, Gr. Alf. Cur. serm. 10, p. 633, t. IV Sirm. [65] Ἐκ γὰρ Σιὼν, κ. τ. λ. Quæ h. l. desid. infra l. c. p. 633, ita leg. Καὶ πορεύσονται λαοὶ πολλοὶ (rec. lectio ἔθνη πολλὰ) καὶ ἐροῦσι, Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακὼβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. [66] καὶ Ἰερουσ. Hæc in textu Græco deerant.

Digitized by Google

ταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Γῇῳ. » Κἂν τε δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ νοήσωμεν ἐνταῦθα ὄρος εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὁρῶμεν ἐκεῖσε τοὺς πεπιστευκότας ἐκτρέχοντας καὶ ἀφικνουμένους τοὺς τὸ κήρυγμα δεξαμένους, καὶ τὴν ἐντεῦθεν βλαστήσασαν εὐλογίαν ἁρπάσαντας· κἂν τε τὰς πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάσσης ἐκκλησίας φῶμεν οἶκον Θεοῦ, τῷ θείῳ Παύλῳ πειθόμενοι· « Οἶκος γάρ αὐτοῦ, φησὶν, ἐσμὲν ἡμεῖς· » καὶ οὕτως ἔστιν ἰδεῖν τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν. Περιφανὴς γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ τὴν πάλαι κρατήσασαν ἀσέβειαν τὰ ἔθνη καταλιμπάνοντα ταύτῃ πρόσεισι, καὶ παρ' αὐτῆς φωτίζεται. θαυμάζω τοίνυν τοὺς ἑτέρως νοεῖν τόδε τὸ χωρίον ἀνεχομένους, καὶ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον διὰ τούτων οἰομένους προλέγεσθαι. Ποῖα γὰρ ἔθνη μετὰ τὴν δευτέραν τοῦ ναοῦ οἰκοδομίαν ἐκεῖσε ἔδραμε; ποῖος δὲ νόμος ἐκεῖσε ἐδόθη; τὸν γὰρ παλαιὸν νόμον οὐκ ἐν τῇ Σιὼν, ἀλλ' ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει δέδωκεν ὁ Θεός. Εὔδηλον τοίνυν, ὡς τὴν Καινὴν αἰνίττεται Διαθήκην, ἐκεῖ μὲν πρώτοις δοθεῖσαν τοῖς ἀποστόλοις, δι' ἐκείνων δὲ πᾶσι παρασχεθεῖσαν τοῖς ἔθνεσι. Διάτοι τοῦτο οὐ μόνον νόμον, ἀλλὰ καὶ λόγον ἐκεῖθεν ἐξελεύσεσθαι προθεσπίζει. Οὕτω δὲ τὸ εὐαγγελικὸν ὀνομάζεται κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος ἡμᾶς διδάσκει Λουκᾶς· « Ὡς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἐξ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου γενόμενοι. » Λόγον γὰρ ἐνταῦθα οὐ τὸν Θεὸν Λόγον καλεῖ, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου διδασκαλίαν. Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος ἐκ Σιὼν ἐξελήλυθεν, ἀλλ' ἐν τῷ Σιὼν τὴν ἀλήθειαν ἐξεπαίδευσεν.

Sive ergo Hierosolymam hoc loco intelligamus montem esse Dei, videmus eo se proripere et adventare fideles qui prædicationem susceperunt, et inde manantem benedictionem decerpere. Sive ecclesias ubique terra marique positas domum Dei esse dixerimus, divinum Paulum audientes, qui ait : « Domus ejus nos sumus [c] ; » sic etiam prophetiæ veritatem videre licet. Illustris enim Dei Ecclesia, et gentes, relicta impietate, quæ olim regnabat, ad illam accedunt, et ab ea illuminantur. Quare miror eos qui hunc locum aliter interpretari non dubitant, et reditum ex Babylone his verbis prædici putant. Quænam enim gentes post secundam ædificationem templi eo confluxerunt? aut quænam lex ibi data est? Nam veterem legem Deus non in Sione, sed in monte Sinai dedit. Manifestum est igitur, Novum innui Testamentum, quod primis ibi datum est apostolis, per hos deinde omnibus exhibitum gentibus. Propterea non solum legem, verum etiam sermonem inde exiturum vaticinatur, evangelicam prædicationem sic appellans ; quod et beatus Lucas nos docet : « Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis [d]. » Sermonem enim hoc loco vocat non Deum Verbum, sed Dei Verbi doctrinam. **185** Neque enim ex Sione exivit Deus Verbum, sed in Sione veritatem docuit.

δ'. *Καὶ* [67] *συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν ὡς* [68] *ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν· καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν.* Οὐδὲ ταῦτα μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον γεγενημένα εὑρίσκομεν. Πόλεμοι γὰρ ἐπάλληλοι ἦσαν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εἰς πολλὰ τῆς βασιλείας μεμερισμένης, καὶ τῶν κατ' ἔθνος βασιλευόντων ἐπανισταμένων ἀλλήλοις. Τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείᾳ συνήκμασεν ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχή. Αὕτη δὲ τὰς πολλὰς καταλύσασα βασιλείας, τὸ κατὰ πάντων ἀνεδέξατο κράτος. Ὑπ' ἐκείνην δὲ τὰ ἔθνη ὄντα οὐκέτι τοῖς πολεμικοῖς ὀργάνοις κέχρηνται κατ' ἀλλήλων· τῶν δὲ ἀπὸ γεωργίας ἅπαντες ἀπολαύουσιν ἀγαθῶν. Τοσαύτη δὲ πάλαι τοῖς Ἰουδαίοις διάστασις ἦν, ὅτι καὶ ὁ Ἰσραὴλ διχῇ διῃρημένος ἦν, καὶ ἑαυτὸν κατηνάλισκε· καὶ ἐν μιᾷ γωνίᾳ τῆς οἰκουμένης, μᾶλλον δὲ ἐν ἐπαρχίᾳ μιᾷ, τῇ Παλαιστίνῃ, φημὶ, Ἀλλόφυλοι, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται, καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ Ἀμαληκῖται κατ' ἀλλήλων ἐστράτευον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔσβεσεν ἐνανθρώπησις· κατ' αὐτὴν γὰρ τὴν σωτήριον τῆς Παρθένου γέννησιν « ἔπεμψε, φησὶν, Αὔγουστος ἀπογράψασθαι πᾶ-

VERS. 4. *Et contundent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces : et non levabit gens contra gentem gladium, et non discent amplius bellare.* Nec ista post reditum ex Babylone facta comperimus. Bella enim mutua fuerunt in universa terra, regno illo multas in partes diviso, et singularum gentium regibus contra se invicem insurgentibus. Sub adventum autem Dei Salvatoris nostri Romanum floruit imperium, quod quidem multa illa regna destruens omnium obtinuit principatum. Quæ autem sub illo sunt gentes, non amplius bellicis contra se mutuo utuntur instrumentis, sed agriculturæ bonis gaudent universæ. Tantum porro apud Judæos olim fuit dissidium, ut in duas partes divisus esset Israel, seque ipsum consumeret, atque in uno terrarum angulo, adeoque in una provincia, Palæstina inquam, Allophyli, et Moabitæ, et Ammonitæ, et Idumæi, et Amalecitæ mutuis se bellis impeterent. Verum hæc omnia Salvatoris nostri repressit incarnatio. Sub ipsum enim Virginis partum, « misit, inquit, Augustus ut describeretur universus orbis [e]. » Inde primum orta est bellorum in pacem conversio, et

[c] Hebr. III, 6. [d] Luc. I, 2. [e] Luc. II, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[67] Καὶ συγκ. Quæ desunt, infra Gr. Aff. Cur. l. c. ita exhibentur, καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν. [68] ὡς. Rec. lectio est εἰς.

Digitized by Google

prædicatio, exstinctis ubique gentium bellis, sine obice cursum tenuit, Cumque uni potestati gentes omnes parerent, securi **186** veritatis præcones permearunt, salutaria dogmata circumferentes.

σαν τὴν οἰκουμένην. » Ἐντεῦθεν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ εἰς εἰρήνην τῶν πολέμων μεταβολή· καὶ τὸ κήρυγμα ἔτρεχεν ἀκωλύτως, τῶν κατ' ἔθνος ἐσδεσμένων πολέμων· καὶ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ὑπὸ μίαν ἐξουσίαν τελούντων, ἀδεῶς οἱ κήρυκες τῆς ἀληθείας διέβαινον, τὰ σωτήρια διαπορθμεύοντες δόγματα.

Vers. 5. *Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.* Ad hunc modum quæ dicta sunt vaticinari jussus propheta, populum Jacob nuncupatum hortatur, ut veritatis lumen excipiat. Domum vero Jacobi eos dicit, qui a Jacobo originem ducunt. Ex his porro assumpti sunt qui credere voluerunt, abjecti vero increduli. Admonet ergo propheta, ne deinceps lucernæ legis insistant, sed lumine vero animas collustrent. Jam enim pristina providentia non fruentur qui contradicunt.

ε'. *Καὶ νῦν ὁ οἶκος Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου.* Οὕτω τὰ εἰρημένα προθεσπίσαι κελευσθεὶς ὁ προφήτης, τῷ λαῷ παραινεῖ τῷ καλουμένῳ Ἰακώβ, τὸ φῶς τῆς ἀληθείας εἰσδέξασθαι. Οἶκον δὲ Ἰακὼβ τοὺς ἐξ Ἰακὼβ ἐνομάζει. Τούτων δὲ οἱ μὲν πιστεῦσαι θελήσαντες προσελήφθησαν, οἱ δὲ ἀπιστήσαντες προσερρίφησαν. Προτρέπει τοίνυν ὁ προφήτης μηκέτι προσεδρεύειν τῷ λυχνιαίῳ φωτὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ τὰς ψυχὰς καταυγάζειν· οὐκέτι γὰρ τῆς προτέρας ἐπιμελείας οἱ ἀντιλέγοντες ἀπολαύσονται.

Vers. 6. *Quia repleta est, ut ab initio, regio eorum auguriis, ut ea quæ alienigenarum est: et filii multi alienigenæ facti sunt eis.* Ostendit eos, cum vitam ducerent non secundum legem, sed a lege prorsus alienam, legis tamen tuendæ studium ostentasse, et Novum Testamentum non recepisse; exponitque illorum flagitia, quod hariolationibus, ut olim, referta sit illorum regio, sicut alienigenarum, et quod filii alienigenæ nati sint inter ipsos : quorum utrumque lex aperte prohibuit, tum alienigenis misceri, et matrimonia cum illis copulare, tum sortibus adhærere ; utrumque autem isti transgressi sunt.

ς'. *Ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων· καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη αὐτοῖς* [69]. Δείκνυσιν ὡς οὐκ ἐννόμως, ἀλλὰ καὶ λίαν παρανόμως πολιτευόμενοι, τὴν ὑπὲρ τοῦ νόμου δῆθεν σπουδὴν ἐπεδείκνυντο, καὶ τὴν Καινὴν οὐκ ἐδέχοντο Διαθήκην. Καὶ διδάσκει τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενα· ὅτι ἐνεπλήσθη, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, κληδονισμῶν ἡ χώρα αὐτῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων· καὶ τέκνα ἀλλόφυλα ἐγεννήθη ἐν αὐτοῖς· ἃ καὶ ἀμφότερα ὁ νόμος ἐναργῶς ἀπηγόρευσε, καὶ τὸ ἀλλοφύλοις ἐπιμίγνυσθαι, καὶ τὰς πρὸς ἐκείνους ἐπιγαμίας ποιεῖσθαι, καὶ τὸ κληδόσι κεχρῆσθαι· ἀμφότερα δὲ οὗτοι παρέβησαν.

Vers. 7, 8. *Repleta est enim regio eorum argento et auro. Et impleta est terra equis, et non fuit numerus curruum eorum.* Nam confidere in equis, aut in potentia divitiarum, divina lex **187** vetuit. « Non facies enim, ait, tibi currus, nec multiplicabis equos [f]. » Idcirco autem hæc prohibuit, ut propriis viribus non fidant, sed divinum auxilium exspectent. Sic et beatus David clamat : « Non fortitudine equi delectabitur, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei [g]. » Et rursus : « Nec enim gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua et brachium tuum, et illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis [h]. » Et rursus : « Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me [i]. »—« Et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum. » Insaniam illorum impense irridet, arguens impietatem. Quæ enim manibus digitisque suis elaborabant, deorum his nomen imponebant, et divinum eis cultum deferebant.

ζ', η'. *Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσίου. Καὶ ἐνεπλήσθη* [70] *ἡ γῆ ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἁρμάτων αὐτῶν.* Καὶ γὰρ καὶ ἵπποις θαρρεῖν, καὶ τῇ τοῦ πλούτου δυνάμει ὁ θεῖος ἀπηγόρευσε νόμος. « Οὐ ποιήσεις γάρ, φησὶ, σεαυτῷ ἅρματα, οὐδὲ πληθυνεῖς ἵππους· » ταῦτα δὲ ἀπηγόρευσεν, ἵνα μὴ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει θαῤῥῶσιν, ἀλλὰ τὴν θείαν ῥοπὴν ἀναμένωσιν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ βοᾷ· « Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκήσει [71]. » Καὶ πάλιν· « Οὐ γὰρ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν· καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς· ἀλλ' ἡ δεξιά [72] σου καὶ ὁ βραχίων σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου, ὅτι ηὐδόκησας ἐν αὐτοῖς. » Καὶ αὖθις· « Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπιῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με. »—« Καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. » Ἀποχρώντως τοιγαροῦν αὐτῶν τὴν ἄνοιαν ἐκωμῴδησε, τῆς ἀσεβείας κατηγορῶν. Ἃ γὰρ ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς δακτύλοις εἰργάζοντο, ταῦτα θεοὺς ἐπωνόμαζον. καὶ τὸ θεῖον αὐτοῖς προσέφερον σέβας.

Vers. 9. *Et procubuit homo, et humiliatus est vir.*

θ'. *Καὶ ἔκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνήρ.*

[f] Deut. XVII, 16. [g] Psal. CXLVI, 10. [h] Psal. XLIII, 4. [i] ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES.

[69] Ὅτι —ἐγεν. αὐτοῖς. *Hebr.* quia repleti sunt (idololatria) ab antiquo, et præstigiis utuntur sicut Philistæi, et de filiis alienis applaudunt sibi. [70] Καὶ—ἁρμ.αὐτῶν. Hæc apud LXX et juxta Hebr. ad vers. 7 pertinent. [71] Supra, t. I, p. 1572, εὐδοκεῖ. [72] δεξιά. Editio prior habebat δόξα.

Digitized by Google

Πάλιν αὐτῶν ὀλοφύρεται τὴν τῆς ἀξίας μεταβολήν. Ὁ γὰρ κατ' εἰκόνα θείαν γεγενημένος, καὶ τῶν ἐν γῇ πάντων τὴν ἐξουσίαν λαχὼν, ἐξ ἀβουλίας τῆς βασιλείας ἐξέπεσε· καὶ δέον αὐτὸν ἔχειν τὸ γέρας, αὐτὸς τοῖς χειροποιήτοις ἀπονέμει τὸ σέβας, κύπτων καὶ προσκυνῶν, καὶ τῇ τῶν δαιμόνων δεσποτείᾳ προστρέχων. « Καὶ[73] οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς. » Οὐ παρόψομαι, φησὶ, ταῦτα· ἀλλὰ δίκας αὐτοὺς τῆς ἀσεβείας εἰσπράξομαι. Τίνες δὲ αὗται, διὰ τῶν ἑπαγομένων διδάξει.

ι'. *Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας.* Τὸν Ῥωμαϊκὸν πόλεμον προθεσπίζει διὰ τούτων. Ἐκείνης γὰρ τῆς στρατιᾶς ἐπελθούσης, εἰς τὰ δρη καὶ τὰς ἐν τούτοις καταδύσεις οἱ πλεῖστοι κατεκρύπτοντο.

ια'. *Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.* Οἱ γὰρ ἐπιτωθάζοντες, φησὶ, τῷ Σωτῆρι παραγενομένῳ, καὶ ἀλαζονικῶς αὐτῷ προσδιαλεγόμενοι, τῇ πείρᾳ μαθήσονται τῆς φύσεως τὸ διάφορον, τῆς Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς ἐπελθούσης, καὶ ὅτι μὲν ἔστιν ὕψιστος ὡς Θεὸς, αὐτοὶ δὲ γῆ καὶ σποδὸς, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν.

ιβ'. *Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν.* Ὅταν ἐπελθόντες πολέμιοι παραγένωνται, οὐ μόνον τοὺς ἄνδρας ἀναιροῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν δηοῦσι, καὶ τὰ δένδρα ἐκτέμνουσι, καὶ τοῖς περιβόλοις προσφέρουσι μηχανήματα, καὶ θαλαττοκράτορες γινόμενοι τὰς ἐμπορίας κωλύουσι. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ ταυτὸν Ἰουδαίοις συνέβη, τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοῖς στρατιᾶς ἐπελθούσης. Εἰ δὲ καὶ τροπικῶς τις νοεῖν βούλεται, δρῦς μὲν τοὺς ἐπὶ ῥώμῃ σώματος μέγα φρονοῦντας, κέδρους δὲ τοὺς ἐπὶ δυναστείᾳ εὐθηνουμένους, πλοῖα[74] δὲ τοὺς ὀξεῖς τὴν διάνοιαν, καὶ τἄλλα τούτοις παραπλησίως, εὑρήσει καὶ οὕτως τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν. Οὐδὲν γὰρ ὤνησεν Ἰουδαίους ἐν τῷ τοῦ πολέμου καιρῷ, οὔτε στρατηγὸς ἄριστος, οὔτε σοφὸς σύμβουλος, οὐχ οἱ τῷ πλούτῳ κομῶντες, οὐχ οἱ γαυριῶντες ἐπὶ τῇ δυνάμει· ἀλλὰ πάντα κατὰ ταυτὸν ἐξηλέγχθη· καὶ μόνου τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐδείχθη τὸ κράτος. Ἡνίκα μὲν γὰρ αὐτῶν ἐκήδετο, πάντων ῥᾳδίως περιεγίνοντο· ὅτε δὲ αὐτοὺς τῆς οἰκείας προμηθείας ἐγύμνωσεν, εὐχείρωτοι πᾶσιν ἐγένοντο.

ιγ'. *Καὶ[75] πεσεῖται τὸ ὕψος[76] τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.* Πάλιν τὰ αὐτὰ διαφόρως εἴρηκε. Πέρατος δὲ ταῦτα τετύχηκε μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ὑμῶν ἐπιφάνειαν. Μάρτυρες δὲ τούτων ἡμεῖς αὐτόπται γενόμενοι.

ιδ', ιε'. *Καὶ[77] τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσι, εἰσερέγκαντες[78] εἰς τὰ σπήλαια.* Καὶ τῆσδε

A Iterum deplorat dignitatis illorum mutationem. Qui enim ad divinam imaginem creatus fuerat, et terrenorum omnium potestatem acceperat, stupiditate sua regnum amisit : et cum honore ipsum potiri conveniret, venerationem ipse manufactis exhibet, inclinans se, et adorans, et ad dæmonum imperium convolans « Et non dimittam eos. » Non dissimulabo ista, inquit : sed pœnas ab illis exigam impietatis. Cujusmodi vero hæ sint, docet in sequentibus

Vers. 10. *Et nunc ingredimini in petras.* Bellum Romanorum his verbis vaticinatur. Illo enim exercitu adventante, plurimi se in montes et montium **188** cavernas abdiderunt.

B Vers. 11. *Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus die illo.* Illi enim, qui præsentem Salvatorem deriserunt, et cum eo arroganter locuti sunt, experimento discent, quantum naturæ sit discrimen, ubi Romanorum copiæ advenerint : et quod ille quidem altissimus sit, ut Deus ; ipsi vero terra et cinis, juxta divinam Scripturam.

Vers. 13. *Et super omnem cedrum Libani, et super omnem arborem quercus Basan.* [14-16.] Cum irruentes hostes advenerint, non solum viros occidunt, sed et terram populantur, et arbores exscindunt, et machinas mœnibus admovent, et occupato mari commercia prohibent. Hæc vero simul omnia Judæis contigerunt, irruente in eos C Romanorum exercitu. Quod si figurate quispiam hæc intelligi velit, ut quercus dicantur, qui de corporis viribus se jactant, cedri qui de principatu exsultant, naves qui celeri sunt intelligentia, et alia his similia, hoc etiam modo prophetiæ veritatem inveniet. Nihil enim belli tempore Judæis profuit, neque dux optimus, neque sapiens consiliarius, non qui divitiis affluebant, nec qui de viribus gloriabantur : sed omnia pariter confutata sunt, et solius universorum Dei patefacta est potentia. Quandiu enim illorum curam gerebat, omnes facile vincebant : simul ac autem sua illos providentia spoliavit, faciles captu omnibus fuerunt.

Vers. 17. *Et cadet altitudo hominum, et exalta-* D *bitur Dominus solus die illo.* **189** Eadem iterum diverso modo dixit. Finem autem hæc sortita sunt post adventum Dei et Salvatoris nostri : testesque ipsi horum sumus, qui oculis nostris conspeximus.

Vers. 18, 19. *Et manufacta omnia abscondent, inferentes in speluncas.* Hujus etiam prophetiæ ve-

VARIÆ LECTIONES

[73] Καὶ—αὐτούς. *Hebr.* ne itaque condones illis. Symm. μὴ ἀφῇς αὐτοῖς. [74] πλοῖα, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 16 spectant. [75] Καὶ—ἀνθρώπων. *Hebr.* et humiliabitur altitudo hominum. [76] τὸ ὕψος. Ita cod. Aug. ad exemplum Alex., sed Vatic. habet ὕβρις. [77] Καὶ — κατακρ. *Hebr.* et idola penitus peribunt. [78] εἰσεν. εἰς τὰ σπ. Ab his verbis inc. vers. 19 apud LXX. Reliqua ex vers. 19, infra. Gr. Aff. Cur. serm. 10, p. 651, IV. Sirm. ita leg. : καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν.

Digitized by Google

ritatem oculis perspeximus. Plurimi enim eorum qui errori serviebant, pietatis robur confitentes, deos quos adorabant in speluncis quibusdam et antris occultarunt, sed deprehensi dedecus retulerunt : eorum vero idola pietatis alumni flammis tradiderunt.

VERS. 20. *Ad adorandum vana, et vespertiliones.* Luctuosa prorsus erroris magnitudo, ut vilium etiam vespertilionum imagines fabricati homines deos illas nominarent. Congruens autem cæcutientibus istorum deificatio. Nam et hi lucem declinantes ad tenebras confugiunt : et illi similiter, intelligentiæ lumen cernere nolentes, ignorantiæ caliginem amplexi sunt.

VERS. 22. *Desinite ab homine, cujus spiritus in naribus ejus est.* **190** Hortatur nos sermo propheticus, non solum ut idolorum adorationem vitemus, sed ut ipsam quoque hominum naturam cognoscamus, in eorumque tutela non confidamus. Vitam enim habent, inquit, in naribus, et has si obstruxeris, vitam illis eripies. Quibus affinia sunt, quæ a Davide dicuntur : « Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus. Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam. Illo die peribunt omnes cogitationes eorum [1]. »

CAPUT III.

VERS. 1. *Ecce Dominus auferet de Hierosolyma gigantem et potentem.* [2, 3.] Gigantem Symmachus et Aquila interpretati sunt virilem; Theodotio, potentem. Hæc autem manifeste Judæis tandem contigerunt sub obsidione Romanorum. Etenim quando Senacherib in eos arma movit, pium habebant regem Ezechiam, et prophetam nobilissimum Isaiam, et principes pietate insignes, qui nec verba blasphemiæ sine doloris sensu ferre potuerunt, sed vestes disciderunt. Et quando Nabuchodonosor admota obsidione in servitutem illos redegit, habebant admirabilem Jeremiam prophetam, habebant et beatum Ezechielem, et divinum præterea Danielem : et Otrias Samæi filius eorum vivebat tempore. At cum a Romanis principibus debellati essent, neque reges habebant, neque duces, **191** qui rem bellicam scite administrarent, neque consiliarios solertia præditos, sed seditionis au-

τῆς προφητείας ἐθεασάμεθα τὴν ἀλήθειαν· πλεῖστοι γὰρ τῇ πλάνῃ δουλεύοντες, τῆς εὐσεβείας τὸ κράτος θέμενοι, κατέκρυψαν μὲν ἐν τοῖς σπηλαίοις τισὶ καὶ ἄντροις τοὺς ὑπ' αὐτῶν προσκυνουμένους θεούς· ἐφωράθησαν δὲ καὶ τὴν αἰσχύνην ἐδρέψαντο, καὶ τὰ τούτων εἴδωλα τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι παρέδοσαν τῷ πυρί.

κ'. *Προσκυνεῖν*[79] *τοῖς ματαίοις*[80], *καὶ ταῖς νυκτερίσιν.* Θρηνῆσαι δὲ ἄξιον τῆς πλάνης τὴν ὑπερβολήν· ὅτι καὶ τῶν εὐτελῶν νυκτερίδων εἰκόνας ἄνθρωποι τεκτηνάμενοι, θεοὺς τὰς εἰκόνας ὠνόμαζον. Πρόσφορος δὲ τοῖς τυφλώττουσιν ἡ τούτων θεοποιΐα. Καὶ γὰρ ἐκεῖναι τὸ φῶς δραπετεύουσαι καταφεύγουσιν εἰς τὸ σκότος· καὶ οὗτοι ὁμοίως, τὸ νοερὸν ἰδεῖν οὐ βουλόμενοι φῶς, ἠσπάζοντο τῆς ἀγνοίας τὸν ζόφον[81].

κβ'. *Παύσασθε*[82] *ὑμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι*[83] *αὐτοῦ*[84]. Παρακελεύεται ὁ προφητικὸς λόγος, μὴ μόνον τῶν εἰδώλων φυγεῖν τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων γνωρίζειν τὴν φύσιν, καὶ τῇ τούτων μὴ θαρρεῖν προστασίᾳ. Τὴν γὰρ ζωὴν, φησὶν, ἐν ταῖς ἀναπνοαῖς ἔχουσι[2] κἂν ταύτας ἀποφράξῃς, ἀποστερήσαις αὐτοὺς ζωῆς. Τούτοις ἔοικε τὰ ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ εἰρημένα· « Μὴ πεποίθατε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία. Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

α'. *Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης ἀφελεῖ ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ γίγαντα καὶ*[85] *ἰσχύοντα.* Τὸν γίγαντα ὁ Σύμμαχος μὲν καὶ ὁ Ἀκύλας[86] ἀνδρεῖον, ὁ Θεοδοτίων δὲ τὸν ἰσχύοντα ἡρμήνευσεν. Ταῦτά γε μὴν αἰσθητῶς κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιορκίαν συνέβη τοῖς Ἰουδαίοις τελεώτερον. Ὅτε μὲν γὰρ ὁ Σεναχηρεὶμ αὐτοῖς ἐπεστράτευσεν, εἶχον τὸν Ἐζεκίαν εὐσεβῆ βασιλέα, καὶ τὸν Ἡσαΐαν ἐπισημότατον προφήτην, καὶ τοὺς ἄρχοντας εὐσεβείᾳ κοσμουμένους. Οὐδὲ γὰρ τὰ ῥήματα τῆς βλασφημίας ἤνεγκαν ἀπαθῶς, ἀλλὰ τὴν ἐσθῆτα διέῤῥηξαν. Καὶ ἡνίκα δὲ Ναβουχοδονόσωρ αὐτοὺς πολιορκήσας ἐξηνδραπόδισεν, εἶχον μὲν τὸν θαυμασιώτατον Ἱερεμίαν τὸν προφήτην· εἶχον δὲ τὸν μακάριον Ἰεζεκιὴλ, καὶ πρὸς τούτοις τὸν θειότατον Δανιήλ· καὶ Ὀτρίας δὲ ὁ Σαμαίου κατὰ τὸν αὐτὸν ἦν χρόνον. Ἡνίκα δὲ αὐτοὺς οἱ Ῥωμαίων κατεπολέμησαν βασιλεῖς, οὔτε βασιλεῖς εἶχον, οὔτε στρατηγοὺς εὖ καὶ καλῶς τὴν στρατείαν διατάττον-

[1] Psal. CXLV, 3, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[79] Προσκ. — νυκτερίσιν. Quæ vers. 20 præcedunt, l. c. ita se habent : Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰς τό. [80] τοῖς ματ. *Hebr.* talpis (ita quoque HIER.) et vespertilionibus. Sed non viderunt οἱ Ο' hæc ad לְחָפְרֹת se referre, non ad לַחֲפֹרֹת. [81] Des. vers. 21, qui tamen cum vers. 19 ejusdem est argumenti. Verba textus Græci l. c. hæc sunt · Τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας καὶ εἰς τὰ σχίσματα (Rec. lectio εἰς τὰς σχισμὰς) τῶν πετρῶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. [82] Παύσασθε, κ. τ. λ. Hic totus versic. abest quidem a cod. Vatic., exstat tamen in Alex. et leg. etiam in cod. nostro August. [83] αὐτοῦ. Pauca ista desunt, ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη ; [84] Supra t. I, p. 1566, αὐτοῦ. [85] γίγ. καὶ ισχ. Hæc ex vers. 2 desumpta sunt. Pertinent enim quæ deinde sequuntur; ad vers. 1-3. [86] ὁ Ἀκύλας. Huic vero MONTF. in Hexapl. ad. h. l. vindicat interpretationem δυνατόν,

Digitized by Google

τας, οὔτε συμβούλους ἀγχινοίᾳ κοσμουμένους· ἀλλὰ τοὺς τῆς στάσεως ἀρχηγοὺς, δυσσεβεῖς ἄνδρας καὶ μιαιφόνους· καὶ ταῦτα σαφῶς Ἰώσηπος ἱστορεῖ [87].

ε'. *Προσκόψει* [88] *τὸ παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτην, ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἔντιμον.* Σαφέστερον ἐξηγεῖται τὴν στάσιν· οὔτε γὰρ πολιὰ ἦν ἐκείνοις αἰδέσιμος, οὔτε γένους ἢ πλούτου περιφάνεια ἐδόκει τινὸς εἶναι ἀξία τιμῆς· ἀλλὰ καὶ οἱ εὐτελεῖς ἐπανίσταντο τοῖς δυνατοῖς, καὶ οἱ νέοι τοὺς πρεσβυτέρους ἐγέλων.

ς'. *Ἱμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς γένου ἡμῶν.* Τοσαύτη [89], φησὶν, ἔσται σπάνις ἀρχόντων, καὶ τοσαύτη αὐτῶν ἀταξία κρατήσει, ὡς καὶ τοῖς τυχοῦσι τὴν ἀρχὴν ἐπιτρέπειν. Οὕτω δὲ φευκτὴν ἅπαντες τὴν ἀρχὴν νομίσουσιν, ὡς τὸν ἄρχειν παρακαλούμενον εἰπεῖν· Οὐκ ἔσομαι [90] ἀρχηγός· οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον.

ζ'. *Ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ.* Τὴν αἰτίαν τῆς παραιτήσεως τῆς ἀρχῆς δεικνὺς, ἐπήγαγεν· « Ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλὴμ, » ἀντὶ τοῦ, ἐγκαταλείπεται, τῆς ἄνωθεν προνοίας οὐκ ἀπολαύει. « Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες [91]. » Ταῦτα τοῖς Ἰουδαίοις συνέβη, φησὶ, διὰ τὰς βλασφήμους αὐτῶν φωνὰς, αἷς κατὰ Σωτῆρος ἐχρήσαντο, ταῖς θείαις διδασκαλίαις αὐτοῦ προφανῶς ἀντιλέγοντες.

θ'. *Τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν.* Ὅτι καθάπερ τῶν Σοδομιτῶν κεκήρυκται πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς τιμωρίας τὸ δρᾶμα· οὕτως καὶ ἡ τούτων ἀσέβεια πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγένετο φανερά· οὐ γὰρ ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ ἐκείνοις δεδράκασι, τῇ ἐκείνων ἀνομίᾳ τὴν αὐτῶν παρανομίαν παρατίθησι. Πάλιν δὲ αὐτοὺς τῆς συγγενείας ἀναμιμνήσκει τὸν τρόπον. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς προοιμίοις ἄρχοντας αὐτοὺς Σοδόμων καὶ λαὸν Γομόρρας ὠνόμασεν· « Βουλεύονται [92] βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν. » Ταῦτα ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔστιν εὑρεῖν ὑπὸ Ἰουδαίων εἰρημένα· ὁ μὲν γὰρ Καϊάφας ἔφη τοῖς ὁμοτρόποις· « Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, καὶ οὐ λογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον ἔθνος ἀπόληται· » οἱ δὲ Φαρισαῖοι « συμβούλιον πάλιν ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. » Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τοιαῦτα εὕροι τις ἂν, τῶν θείων Εὐαγγελίων ἀναγινώσκων τὴν ἱστορίαν.

ι'. *Τὰ γεννήματα τῶν ἔργων φάγονται.* Ἐοίκασι γὰρ τοῖς σπέρμασιν οἱ καρποί· καὶ ὁ μὲν πυροὺς σπείρων, θερίζει πυρούς· ὁ δὲ ἀκάνθας, ταύτας ξέσει καρπόν

ια'. *Πονηρὰ κατὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ.* Τὰ προειρημένα σαφέστερον πάλιν

A ctores, viros impios et cædibus contaminatos. Quæ quidem perspicue narrantur a Josepho.

Vers. 5. *Impinget puer ad senem, et inhonoratus ad honoratum.* Seditionem apertius describit : nec enim canities venerationi illis erat, nec generis aut divitiarum splendor honore ullo dignus ducebatur : sed et tenues insurgebant adversus potentiores, et seniores ludibrio erant juvenibus.

Vers. 6. *Vestimentum habes, princeps esto noster.* Tanta, inquit, futura est penuria principum, tantaque inter illos futura perturbatio, ut imperium quibuslibet committant. [7] Ita vero declinandum omnes principatum censebunt, ut dicturus sit cui B imperium deferetur : Princeps non ero, non enim est in domo mea panis, neque vestimentum.

Vers. 8. *Quia dissoluta est Hierosolyma.* Repudiandi principatus causa exposita, subjungit, « Dissoluta est Hierosolyma, » pro eo quod est, derelinquitur, superna Providentia non fruitur. « Et linguæ eorum cum iniquitate : in rebus divinis increduli. » Hæc Judæis, inquit, evenerunt propter impias ipsorum voces, quas adversus Salvatorem protulerunt, divinis ejus doctrinis palam contradicentes.

Vers. 9. *Peccatum suum quasi Sodomorum annuntiaverunt.* Quia nimirum sicut Sodomitarum ubique terra marique decantatum est, tum incontinentiæ, tum **192** supplicii exemplum, ita et istorum apud omnes homines nota fuit impietas. Neque C enim, quod eadem quæ illi perpetrarint, cum illorum iniquitate istorum prævaricationem comparat. Rursus autem cognationis modum eis revocat in memoriam. In ipso enim exordio principes Sodomorum et Gomorrhæ populum illos appellavit. « Ceperunt consilium pessimum contra semetipsos [k]. » Hæc a Judæis dicta in sacris Evangeliis videre licet. Caïphas enim sui similibus dixit : « Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis ut unus moriatur homo, et non tota gens pereat [l]. » Pharisæi autem rursus « consilium inierunt, quomodo perderent eum [m]. » Sed et alia ejusmodi multa inveniet, qui divinorum Evangeliorum hi- D storiam evolverit.

Vers. 10. *Fructus operum suorum comedent.* Similes enim seminibus sunt fructus, et qui triticum seminat, triticum metit : qui vero spinas, has quoque pro fructu colliget.

Vers. 11. *Mala secundum opera manuum ejus accident ei.* Quæ superius dixerat clarius iterum

[k] Isa. I, 10. [l] Joan. XI, 49, 50. [m] Matth. XII, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[87] Vers. 4 infra ad locum Rom. XIII, 10, ita apud Nostrum leg. : ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίκται κυριεύσουσιν αὐτῶν. [88] προσκ. *Hebr.* superbient. [89] Τοσαύτη, κ. τ. λ. Hæc simul ad vers. 7 pertinent. [90] οὐκ ἔσ. ἀρχ. Hæc ex vers. 7 sumpta sunt. *Hebr.* non ero obligans. [91] Καὶ — ἀπειθ. *Hebr.* lingua eorum et opera eorum (directa fuerunt) contra Jehovam, ut irritarent oculos majestatis ejus. [92] Βουλ. — ἑαυτῶν. *Hebr.* retribuunt semetipsis malum.

Digitized by Google

enuntians, generaliter sententiam protulit. Omnis enim, ait, qui scelerate vixerit, congrua malitiæ præmia referet.

Vers. 12. *Populo mi, exactores vestri spoliant vos, et exigentes dominabuntur vobis.* Sacerdotes et doctores mihi hoc loco reprehendere videtur, et populum docere, quod non ob curam animarum divinæ prædicationi attendere ipsos jubeant, sed propter solitas ipsis offerri **193** primitias et decimas, quas necessitatem eis imponentes exigerant. Et vide quomodo, cum tam gravia Judæis minatus esset Deus, suam rursus benignitatem ostendens, familiari eos nomine appellet, dicens: « Populo mi, populo mi, qui beatos vos dicunt, decipiunt vos. » Legis enim observationi insistere suadentes, et qui hoc facerent beatos appellantes, ad salutarem prædicationem accedere non sinebant. Atque in universum laus intempestive prolata damnum affert iis qui admiserint. Laudationibus enim confidentes, et præclare se omnia gessisse arbitrantes, non pari studio virtutis stadium conficiunt.

Vers. 13. *Sed nunc stabit in judicio Dominus.* Declarat his verbis, quinam sint exactores, et quinam, qui beatos prædicant; aitque judicem esse Dominum universorum, qui pœnas prævaricationis in populum ab iis repetiturus sit, quibus commissum erat imperium, et quibus demandatum erat doctrinæ ministerium. Quod divinus etiam Ezechiel docuit: « Judicabo, inquit, inter pastorem et ovem [n]. »

Vers. 14. *Vos autem, quare incendistis vineam meam?* Hæc dicit principibus, incendium hoc loco vocans zelum, qui non est secundum scientiam. « Testimonium enim, » inquit divinus Apostolus, » perhibeo illis, quod æmulationem Dei habeant, sed non secundum scientiam [o]. » Hoc incensi clamabant: « Tolle, tolle, crucifige eum [p]. » Hæc autem illos docuerant impii principes, summi sacerdotes, et Pharisæi, et Scribæ, non sincere **194** secundum legem vitam instituentes, sed ex ea occasionem injustarum opum captantes.

Vers. 16. *Et ambulaverunt collo excelso, et nutibus oculorum, et incessu pedum.* Per collum quidem superbiam illarum indicavit: per oculos vero et pedes, intemperantem earum animum. Præcipue autem [17-23] opulentas insimulat: has enim principes vocat, minaturque illis sumptuosi cultus ademptionem. Aquila pro *cosymbis* τελαμῶνας dixit, et vittas intelligit. Symmachus pro *lunulis* habet μανιάκας, hoc est, torques et armillas.

A λέγων καθόλου τὴν ψῆφον ἐξήνεγκε. Πᾶς γὰρ, φησὶ, πονηρίᾳ χρώμενος, κατάλληλα τὰ ἐπίχειρα δρέπεται.

ιβ'. *Λαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν* [93] *καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ* [94] *οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύσουσιν ὑμῶν* [95]. Ἐνταῦθα δοκεῖ μοι κατηγορεῖν μὲν τῶν ἱερέων καὶ διδασκάλων, τὸν δὲ λαὸν διδάσκειν, ὡς οὐ διὰ τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν ἐπιτρέπουσιν αὐτοὺς προσέχειν τῷ θείῳ κηρύγματι, ἀλλὰ διὰ τὰς προσφερομένας αὐτοῖς ἀπαρχὰς καὶ δεκάτας, ἃς ἀνάγκην ἐπιτιθέντες εἰσέπραττον. Καὶ ὅρα πῶς τοσαῦτα τοῖς Ἰουδαίοις ἀπειλήσας ὁ Θεὸς δεινὰ, τὴν οἰκείαν πάλιν ἀγαθότητα δεικνὺς, τῷ τῆς οἰκειότητος αὐτοὺς ὀνόματι καλεῖ, λαός μου, εἰπών· « Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς [96]. » Τῇ γὰρ τοῦ νόμου φυλακῇ παραινοῦντες προσμένειν, καὶ τοὺς τοῦτο ποιοῦντας μακαρίους καλοῦντες, οὐκ εἴων προστρέχειν τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι· καὶ καθόλου δὲ ὁ ἔπαινος οὐκ εἰς καιρὸν γενόμενος βλάβην ἐπιφέρει τοῖς δεχομένοις· ταῖς γὰρ εὐφημίαις θαῤῥοῦντες, καὶ τὸ πᾶν κατωρθωκέναι νομίζοντες, οὐχ ὁμοίως εἰς τὸ τῆς ἀρετῆς τρέχουσι στάδιον.

B

ιγ'. *Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος.* Δείκνυσι διὰ τούτων τίνες οἱ πράκτορες, καὶ τίνες οἱ μακαρίζοντες· καί φησιν ὅτι κριτής ἐστι τῶν ὅλων ὁ Κύριος, καὶ δίκας εἰσπράξεται τοὺς ἄρχειν πεπιστευμένους, καὶ τῆς διδασκαλίας τὴν διακονίαν ἐγχειρισμένους, τῆς εἰς τὸν λαὸν παρανομίας. Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ θεσπεσίου Ἰεζεκιὴλ ἐδίδαξε· « Κρινῶ γὰρ, φησὶν, ἀνὰ μέσον ποιμένος καὶ προβάτου. »

C

ιδ'. *Ὑμεῖς δὲ τί* [97] *ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου;* Ταῦτα τοῖς ἄρχουσι λέγει· ἐμπυρισμὸν δὲ καλεῖ ἐνταῦθα καὶ τὸν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλον. « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, » φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, « ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. » Τούτῳ πυρπολούμενοι ἐβόων, « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. » Ταῦτα δὲ αὐτοὺς οἱ ἀσεβεῖς ἐδίδαξαν ἄρχοντες, ἀρχιερεῖς, καὶ Φαρισαῖοι, καὶ Γραμματεῖς, οὐ κατὰ ἀλήθειαν τῆς νομικῆς ἀντεχόμενοι πολιτείας, ἀλλὰ πρόφασιν ταύτην ἀδίκου πλούτου ποιούμενοι.

ις'. *Καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν* [98], *καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν.* Ἔδειξε τοιγαροῦν αὐτῶν διὰ μὲν τοῦ τραχήλου τὸν τύφον· διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ποδῶν, τὴν ἀκόλαστον γνώμην. Μάλιστα δὲ τῶν εὐπόρων κατηγορεῖ· αὐτὰς δὲ τὰς ἀρχούσας καλεῖ, καὶ ἀπειλεῖ αὐταῖς τοῦ πολυτελοῦς σχήματος τὴν ἀφαίρεσιν. Ὁ μέντοι Ἀκύλας *τελαμῶνας* τοὺς κοσσύμβους καλεῖ, αἰνίττεται δὲ τὰ κρήδεμνα· τοὺς δὲ μηνίσκους ὁ Σύμμαχος *μανιάκας* [99].

D

[n] Ezech. xxxiv, 17. [o] Rom. x, 2. [p] Joan. xix, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[93] Λαὸς—ὑμᾶς. *Hebr.* Ad populum meum quod attinet, exactores ejus sunt pueri. [94] οἱ—ὑμῶν. *Hebr.* mulieres dominantur illi. [95] κυριεύσουσιν. Ita quoque cod. Aug. Rec. autem lectio est κυριεύουσιν. [96] ὑμᾶς. Reliqua ex hoc vers. infra *De Provid.* orat. 9, ita leg.: καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράττουσι.. [97] τί. Non est interrogatio in textu Hebr. [98] ἐν νεύμασιν ὀφθ. *Hebr.* fuco obducentes oculos. [99] μανιάκας. apud Montf. in Hexapl. ad h. l. est μηνιάκας.

Digitized by Google

κδ'. *Καὶ ἔσται ἀντὶ ὀσμῆς ἡδείας κονιορτὸς* [1], *καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ* [2]. Προλέγων τὴν εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολήν, Οὐκέτι, φησὶ, τῶν παντοδαπῶν ἀπολαύσεις μύρων· ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τοῦ πολεμικοῦ πλήθους ἐσόμενον δέξῃ κονιορτόν· σχοινίδν δέ σοι πληρώσει τῆς ζώνης τὴν χρείαν. Τοιαῦτα γὰρ τῶν αἰχμαλώτων τὰ πάθη. Ἀλλὰ [3] καὶ ἐπειδὴ αἱ κακουχίαι τὰς νόσους ἐπάγουσιν, αἱ δὲ νόσοι πολλάκις ἀφαιροῦνται τὰς τρίχας· οὐκ ἔτι γὰρ τὴν ἀπὸ τῆς τροφῆς ἀρδείαν δεχόμεναι διαῤῥέουσι· « Φαλάκρωμα ἕξεις, » φησίν. Ὁ σάκκος δὲ σημαίνει τὸ πένθος. Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. Τοῖς εἰρημένοις κακοῖς προστέθεικε καὶ τῶν ἀγαπητῶν υἱῶν τὴν ἀναίρεσιν, καὶ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀπώλειαν· ἐπειδὴ, φησὶ, τοσούτων ἀγαθῶν ἀπολαύουσαι τὸν εὐεργέτην οὐκ ἔγνωτε, δέξασθε κακοπραγίαν ἀντὶ τῆς προτέρας εὐημερίας.

κς'. *Καὶ πενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν* [4]. Τὴν ἐσχάτην πενίαν αἰνίττεται· Θρηνήσουσι, λέγων, αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν· τουτέστιν, ἔρημοι μενοῦσι, τῶν πολεμίων σφετεριζομένων τὰ ἐν αὐτοῖς. « Καὶ καταλειφθείσῃ μόνῃ καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ [5]. » Πρὸς αὐτὴν τὴν πόλιν τρέπει τὸν λόγον. Τούτων γὰρ συμβαινόντων, καὶ τῶν μὲν ἀνδρῶν ἀναιρουμένων, ἐξανδραποδιζομένων δὲ τῶν γυναικῶν, ἔρημος, φησὶ, τῶν οἰκητόρων μενεῖς, οὔτε ταῖς λαμπραῖς οἰκίαις κοσμουμένη, οὔτε τὴν ἀπὸ τῶν περιβόλων ἀσφάλειαν ἔχουσα. Ταῦτα γὰρ πάντα καταλύσουσιν οἱ πολέμιοι.

Vers. 24. *Et erit pro odore suavi pulvis, et pro zona funiculo cingeris.* Prædicens mutationem in contrarium, Non jam, ait, variis unguentis frueris, sed excitatum a copiis militaribus pulverem hauries, et pro zona funiculo cingeris. Tales quippe sunt captivorum calamitates. Quin etiam, quia ærumnæ morbos inducunt, morbi autem capillos sæpe adimunt, eo quod diffluant, ubi ciborum succo ali desierint, « Calvitium habebis, » inquit. Saccus vero luctum significat. Hæc tibi erunt pro ornatu. Ad prædicta autem mala charorum etiam filiorum mortem adjunxit, et virorum interitum. [25.] Quoniam, inquit, tantis beneficiis affectæ benefactorem non agnovistis, infelicitatem pristinæ prosperitatis loco habetote.

Vers. 26. *Et lugebunt loculi ornatus vestri.* Extremam **195** inopiam occulte designat. Lugebunt, inquit, loculi ornatus vestri, hoc est, vacui remanebunt, hostibus ea quæ in illis erant sibi vindicantibus. « Et relinqueris sola, et ad terram allideris. » Ad urbem ipsam convertit sermonem. Cum enim evenient ista, viris interfectis, feminis in servitutem abductis, vacua incolis destitueris, nec splendidis ornata ædificiis, nec mœnia septa præsidio. Hæc enim omnia destruent hostes.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

α'. *Καὶ ἐπιλήψονται ἑπτὰ γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνός.* Ἁπλούστερον δὲ περὶ τούτων εἰπεῖν, Τοσαύτη, φησὶ, τῶν ἀνδρῶν ἐρημία, ὡς γυναικῶν πλῆθος ἑνὸς ἀνδρὸς ἐλέσθαι τὴν προστασίαν, καὶ ὑπὸ τὴν τούτου κηδεμονίαν βιοτεύειν παρακαλέσαι.

β'. *Τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἰσραήλ* [6]. Καὶ ἀλλαχοῦ τοίνυν φησίν· « Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάττης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Κατάλειμμα δὲ τοὺς εὐσεβείᾳ κοσμουμένους προσαγορεύει. Τούτοις ὑπισχνεῖται τὴν περιφάνειαν ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ τὴν τῶν ἁγίων προσηγορίαν [7]. Γνόντες γὰρ ἅπαντες, τίνος ἕνεκεν τὴν πολιορκίαν ἐκείνην καὶ ἀνδραποδισμὸν ὑπέμειναν Ἰουδαῖοι, τοὺς τοῦ σωτηρίου κηρύγματος ὑπηρέτας πάσης τιμῆς καὶ θεραπείας ἠξίωσαν. Τούτων καὶ μετὰ θάνατον τὸ κλέος ἀείμνηστον, καὶ παρὰ πάντων ἀνθρώπων ἡ τούτων γεραίρεται μνήμη· οὗτοι καὶ εἰς τὴν ἄνω ἀνεγράφησαν Ἱερουσαλὴμ, περὶ ἧς ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀναγεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. »

CAPUT IV.

Vers. 1. *Et apprehendent septem mulieres hominem unum.* Ut simplicius res exponatur, Tanta, inquit, virorum erit paucitas, ut feminæ complures viri unius dominatum ambiant, et sub ejus cura vivere cupiant.

Vers. 2. *Ut exaltet et glorificet residuum Israelis.* [3.] Et alio item loco dicit : « Si fuerit numerus filiorum Israelis tanquam arena maris, reliquiæ salvi fient [q]. » Reliquias autem vocat viros pietate insignes. Iis promittit propheticus sermo claritatem et appellationem sanctorum. Cum enim nossent omnes, qua de causa obsidionem illam captivitatemque pertulerint Judæi, salutaris prædicationis ministros omni cultu et honore prosecuti sunt. Horum etiam post mortem gloria est immortalis, honoraturque illorum memoria ab hominibus **196** universis. Iidem et in superna ascripti sunt Hierosolyma, de qua loquitur beatus Paulus : « Ac cessistis ad Sionem montem et civitatem Dei viventis, Hierosolymam (cœlestem), et Ecclesiam primitivorum, qui ascripti sunt in cœlo [r]. »

[q] Isa. x, 22. [r] Hebr. xii, 22, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[1] κον. *Hebr.* tabes. [2] σχοιν. ζώσῃ. *Hebr.* percussio lumborum. [3] ἀλλὰ—τὸ πένθος. Hæc ad reliqua verba vers. 24 pertinent. [4] Καὶ—ὑμῶν. *Hebr.* et mœrebunt ac lugebunt portæ ejus. [5] Καὶ — ἐδαφ. *Hebr.* et evacuabitur, in terra sedebit. [6] Τοῦ — Ἰσραὴλ *Hebr.* (et fructus terræ erit) elatio et ornatus illis qui salvati fuerint de Israele. [7] τούτοις προσηγορίαν, et quæ deinde seqq. οὗτοι καὶ — Ἱερουσ. pertinent ad vers. 3.

Digitized by Google

Vers. 4. *Et sanguinem Hierosolymæ emundabit de medio ejus, spiritu judicii et spiritu ardoris.* Sanguinem ergo illum dicit, quem in seipsos et in filios effuderunt, clamantes : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros [s]. » Purgationem vero illam prædicit, quæ fit per lavacrum regenerationis : quod quidem spiritu judicii et spiritu ardoris perfici ait, quia quemadmodum aurum igne conflatum probum ostenditur, ita qui baptizatur peccatorum virus deponit. Hoc ipsum quoque beatus Joannes Baptista dixit : « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne [t]. »

Vers. 5. *Obumbrabit nubes per diem, et tanquam fumo et luce ignis ardente per noctem, omni gloria protegetur.* [6.] Quando Deus liberavit Israelem ab Ægyptiorum servitute, duxit illum sub nube, noctu quidem lucente et luminis usum præbente, interdiu vero, tecti instar ac tabernaculi, radii solaris molestias propellente. Iisdem post Salvatoris nostri adventum spiritualiter potituros prædicit eos, qui in ipsum crediderint : et per nubem istam liberos fore ab asperitate pluviæ, et ab æstu adurente. **197** Protegetur autem in abscondito, id est, invisibiliter. Qui enim spirituali fruuntur gratia, et in pace ordinem colunt, et impiorum insultus retundunt, juxta Domini sententiam, quæ ait : « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere [u]. » Et : « Nolite cogitare, quomodo vel quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [v]. » Et : « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam [x]. »

δ'. Καὶ [8] τὸ αἷμα Ἰερουσαλὴμ [9] ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῆς [10] ἐν πνεύματι κρίσεως, ἐν πνεύματι καύσεως. Αἷμα τοίνυν ἐκεῖνο λέγει, ὃ καθ' ἑαυτῶν καὶ τῶν τέκνων ἐξέχεαν, βοήσαντες· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Κάθαρσιν δὲ τὴν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας προλέγει. Πνεύματι δὲ κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως ἐπιτελεῖσθαι τοῦτό φησιν· ἐπειδὴ, ὥσπερ ἐν πυρὶ χρυσὸς χωνευόμενος ἀποφαίνεται δόκιμος, οὕτως ὁ βαπτιζόμενος τὸν τῶν ἁμαρτημάτων ἰὸν ἀποτίθεται. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς εἰρηκεν· « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. »

ε'. *Σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ καὶ φωτὸς πυρὸς καιομένου νυκτὸς, πάσῃ τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται.* Ἡνίκα τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς ἠλευθέρωσε τῆς τῶν Αἰγυπτίων δουλείας, ἦγεν αὐτὸν νεφέλης ἐπικειμένης, καὶ νύκτωρ μὲν δᾳδουχούσης, καὶ τοῦ φωτὸς χορηγούσης τὴν χρείαν· μεθ' ἡμέραν δὲ, σκηνὴν καὶ δρόφον μιμουμένης, καὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος τὸ λυποῦν ἀπειργούσης. Τούτων ἀπολαύσειν νοητῶς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἡ προφητεία προλέγει. Καὶ διὰ [11] τῆς νεφέλης ταύτης ἀπαλλαγήσεσθαι τοῦ ὑστοῦ σκληρότητος, καὶ καύματος καταφλέγοντος· σκεπασθήσεται δὲ ἐν ἀποκρύφῳ, τουτέστιν ἀοράτως· οἱ γὰρ τῆς πνευματικῆς ἀπολαύοντες χάριτος, καὶ ἐν εἰρήνῃ τιμῶσι τὴν τάξιν, καὶ τὰς τῶν δυσσεβῶν ἀποκρούονται προσβολὰς, κατὰ τὴν δεσποτικὴν παραίνεσιν τὴν φάσκουσαν· « Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· » καί· « Μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσητε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· » καί· « Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. »

CAP. V

Vers. 1. *Cantabo nunc dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ.* Est canticum laudatorium et nuptiale : et est flebile ac lugubre. Canunt enim homines non solum hymenæos, verum etiam lamentationes. Sic et beatus Moses, cum dira illa Judæis vaticinaretur, canticum appellavit contestationem. Symmachus ergo ista sic vertit : « Cantabo certe dilecto meo canticum dilecti mei de vinea mea. » Dilectus autem vocatur unigenitus Dei Sermo. « Sic enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam [y]. » Sed et Pater ipse de cœlo testatus est, dicens : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui [z]. » — « Vinea facta est dilecto in cornu. » Vinea hæc facta

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

α'. Ἄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ ᾆσμα τοῦ ἀγαπητοῦ [12] τῷ ἀμπελῶνί μου. Ἔστιν ᾆσμα πανηγυρικὸν καὶ γαμήλιον, καὶ ἔστι θρηνητικόν τε καὶ πενθικόν. ἌΙδουσι γὰρ οὐ μόνον ὑμεναίους, ἀλλὰ καὶ θρήνους οἱ ἄνθρωποι. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς, τὰ δεινὰ ἐκεῖνα προειπὼν Ἰουδαίοις, ᾠδὴν τὴν διαμαρτυρίαν ἐκάλεσεν. Ὁ μέντοι Σύμμαχος οὕτω ταῦτα ἡρμήνευσεν· « Ἄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ μου ᾆσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου [13]. » Ἀγαπητὸς δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ προσαγορεύεται Λόγος· « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πατὴρ οὐρανόθεν ἐμαρτύρησε λέγων· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. »

[s] Matth. xxvii, 25. [t] Matth. iii, 11. [u] Matth. x, 28. [v] ibid. 19. [x] Matth. xvi, 18. [y] Joan. iii, 16. [z] Matth. iii, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[8] Καὶ τὸ αἷμα, κ. τ. λ. Quæ apud LXX præmitt. supra t. I, p. 934, ita leg. : ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών. [9] Ἰερουσ. Exstat tantum in edit. Ald. et Compl. [10] Rec. lectio αὐτῶν. Præstat autem lectio αὐτῆς, quam etiam habet cod. Aug. [11] καὶ διὰ, κ. τ λ. Hæc et reliqua ad vers. 6 se referunt. [12] ἀγαπ. Cod. Vat. addit μου, juxta Hebr. לידידי [13] μου. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet αὐτοῦ.

Digitized by Google

—« Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ ἐν κέρατι[14]. » Οὗτος ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἀγαπητὸς, δηλονότι Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησεν, ἐξ ἀρχῆς τὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἀμπελῶνα ἐφύτευσε. Κέρας δὲ τὴν βασιλείαν τροπικῶς ὀνομάζει· ὥσπερ γὰρ τὰ κερασφόρα τῶν ζώων ὅπλον ἔχει τὰ κέρατα, οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν ὑπηκόων ὑπερμαχεῖ.

A est dilecto. Ipse enim dilectus **198** Filius videlicet Patris, in quo ei complacuit, vineam Israelis ab initio plantavit. Cornu vero tropice vocat regnum. Sicut enim cornigera animantia pro armis habent cornua, ita rex pro subditis suis dimicat.

β'. *Καὶ ἐφύτευσα*[15] *ἄμπελον*[16]. Ἔχει δὲ ἡ ἑρμηνεία τὸ ἀληθές. Ἐκλεξάμενος γὰρ Ἀβραὰμ τὸν πατριάρχην ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἐκ τῶν τούτου κλημάτων τὸν ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν. « Καὶ προλήνιον ὤρυξα ἐν αὐτῷ. » Προλήνιον τὸ θυσιαστήριον. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἐκεῖνο ληνὸς, ἀλλὰ προλήνιον. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἑαυτὴν ἡ ἀλήθεια προδιέγραφε. Ληνοὺς γὰρ νῦν ἔχομεν τὰ θεῖα θυσιαστήρια, ἐν οἷς τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου τὸν μυστικὸν ἀποθλίβομεν οἶνον, καὶ τὰ ἐπιλήνια λέγομεν ἄσματα. « Καὶ ἐποίησεν[16*] ἀκάνθας. » Καὶ γὰρ καὶ τῷ φυτουργῷ ἀκάνθας ἀντὶ σταφυλῆς προσήνεγκαν, καὶ τοιούτῳ στεφάνῳ τὴν δεσποτικὴν ἐταινίωσαν κεφαλήν. Καὶ ὄξος πάλιν ὡς ἄχρηστος αὐτῷ προσεκόμισαν ἀμπελῶν, ἵνα δὴ καὶ συνοπτικῶς περὶ τῶν ἐπὶ τῷ ἀμπελῶνι τούτῳ προειρημένων εἴπωμεν.

Vers. 2. *Et plantavi vineam* (*electam*). Inest autem interpretationi veritas. Abrahamum enim patriarcham cum elegisset universorum Deus, ex hujus palmitibus vineam plantavit. « Et antetorcular fodi in ea. » Antetorcular dicit altare. Illud enim torcular non erat, sed antetorcular. In eo quippe veritas seipsam designabat. Torcularia enim nunc habemus divina altaria, in quibus veræ B vineæ mysticum vinum exprimimus, et cantica pro torcularibus cantamus. « Et fecit spinas. » Nam et plantatori suo pro uvis spinas produxerunt, et tali corona caput Dominicum cinxerunt, et acetum porro tanquam inutilis vinea ipsi protulerunt, ut compendio quæ de hac vinea prædicta sunt exponamus.

γ'. *Κρίνατε*[17] *ἐν ἐμοὶ καὶ ἀναμέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου.* Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ αὐτὸς Δεσπότης πεποίηκε. Τὴν γὰρ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολὴν τοῖς Ἰουδαίοις προσενεγκὼν, αὐτοὺς κυρίους τῆς ψήφου κατέστησεν. Ἐπήγαγε γάρ· « Τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; »

Vers. 3. *Judicate inter me et inter vineam meam.* Hoc etiam egit Dominus ipse in sacris Evangeliis. Vineæ enim parabolam cum Judæis proposuisset, judices ipsos constituit, hæc addens: « Quid faciet dominus vineæ agricolis illis[a]? »

C

δ'[18]. *Νῦν οὖν*[19] *ἀναγγελῶ ὑμῖν τί ἐγὼ ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου.* Ἐπειδὴ γὰρ παντοδαπὴν αὐτοῦ ποιησάμενος πρόνοιαν, ἄχρηστον εἶδον καὶ ἄκαρπον, πάσης[20] αὐτὸν λοιπὸν προμηθείας γυμνώσω, καὶ τοῖς πατεῖν καὶ κατεσθίειν βουλομένοις γενήσεται πρόχειρος.

199[4.] Vers. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis quid ego facturus sim vineæ meæ.* Quandoquidem enim, licet in ea colenda curam omnem adhibuerim, inutilem eam video et infructuosam, omni deinceps illam providentia destituam, et conculcare ac devorare volentibus pervia erit.

ε'. *Ἀναβήσεται*[21] *εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα.* Οὐκέτι δὲ αὐτῷ τὴν λογικὴν γεωργίαν προσοίσω· ἀλλὰ χερσούμενον καὶ ἀκανθῶν πληρούμενον περιόψομαι. « Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν[22]. » Οὐκέτι οὖν, φησὶ, τῆς προφητικῆς ἀρδείας τὰ νάματα δέξεται ὁ ἀμπελὼν Ἰσραήλ. Νεφέλας γὰρ, ὡς εἴρηται, τοὺς προφήτας καλεῖ, ὡς ἐκ τῆς πνευματικῆς θαλάττης τὸν προφητικὸν ἕλκοντας ὑετόν.

Vers. 6. *Ascendent in eam tanquam in terram incultam spinæ.* Non amplius illi rationalem culturam impertiam: sed incultam et spinis refertam despiciam. « Et nubibus mandabo, ne depluant in eam imbrem. » Non amplius, inquit, irrigationis propheticæ latices recipiet vinea Israel. Nubes enim, sicut dictum est, prophetas vocat, ut qui ex spirituali mari pluviam hauriunt propheticam.

D

ς'. *Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ ὁ οἶκος τοῦ*

Vers. 7. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Is-*

[a] Matth. xxi, 40.

VARIÆ LECTIONES.

[14] κέρατι. Supra, t. I, p. 114 et 886, seqq., quæ proxima sunt, ἐν τόπῳ πίονι. [15] ἐφύτ. *Hebr.* plantavit. [16] ἄμπελον. In vers. lat. add. *electam*, juxta Hebr. שׂרק quod Symm. et ex eo Hesych. per ἐκλεκτήν, haud male explicant. [16*] Καὶ ἐπ. ἀκ. Quæ apud LXX præm. supra, t. I, p. 650, et infra ad Osee xix, 5, ita leg. καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν. Pro ἀκάνθας in Hebr. est בְּאֻשִׁים labruscas. Aqu. σαπρίας. Symm. ἀτελῆ. [17] Κρίνατε, κ. τ. λ. Quæ præcedunt infra ad Osee II, 1, ita leg.: Καὶ νῦν οἶκος τοῦ Ἰούδα καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ. [18] Quæ prima sunt vers. 4, infra ad Ezech. II, 5, ita leg.: Τί ἔτι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου τούτῳ, καὶ οὐκ ἐποίησα; [19] οὖν. Ita in Ald. et Compl. leg. Rec. lectio est δέ. [20] πάσης — πρόχειρος. Hæc ad posteriorem partem vers. 5 spectant. [21] Ἀναβ. — ἄκανθα. *Hebr.* et ascendet sentis et vepres. Quæ h. l. desunt, ex initio vers. ita leg. supra t. I, p. 981: Ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαφῇ. [22] εἰς αὐτὸν, ὑετόν. Supra, l. c., ἐπ' αὐτόν, omisso ὑετόν. Sed ἐπ' αὐτὸν, ὑετόν leg. infra ad Ezech. xxxiv, 26, et ad Hebr. vi, 7, 8.

Digitized by Google

raelis est, et homo Judæ novella plantatio dilecta. Explicans igitur quæ figurate dicta fuerant, in crimen vocat omnes tribus. Domum enim Israelis appellat omnes qui ab illo sunt orti. Tribum vero Judæ, ut quæ et promissionis benedictionem obtinebat, et ornata templo erat, « novellam plantam dilectam » nuncupavit. « Exspectavi ut faceret judicium. Postquam ostendit quænam esset vinea, nunc et uvas et spinas declarat. « Fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Hinc aperte licet cognoscere, quod propter rabiem, quam in Salvatorem exercuerunt, divina gratia privati sint. **200** Per clamorem enim rabiem illam designavit. Docet autem sacrorum Evangeliorum historia vehementissime illos clamasse, nunc quidem: « Tolle, tolle, crucifige eum [b]; » nunc vero: « Sanguis ejus super nos et super filios nostros [c]. »

A

B

Vers. 8. *Væ qui conjungitis domum ad domum!* Hic aliam eorum iniquitatem propheta deplorat. Nec solum eos plangit propheta, sed pudore etiam afficit per ea quæ sequuntur: « Habitabitis, inquiens, soli vos in terra? » Hoc enim non enuntiando, sed interrogando legendum est: eamque sententiam clarius nobis expressit Symmachus: « Num habitabitis vos soli in terra? » Si ad vestra libet ea quæ vicini sunt adjungere, semperne hoc perseverabitis facere? Quid ergo, inquit, soline terram universam possidebitis? et quid inde lucri percipietis?

Vers. 9. *Audita enim sunt hæc in auribus Domini Sabaoth.* Terrorem illis incutit,* judicem ostendens, et dicens nihil illum latere eorum quæ geruntur: quippe oculi ipsius contuentur orbem. « Nam si fuerint domus multæ, desertum erunt. » Sic summam illis solitudinem minatur, et cum solitudine frugum inopiam. Diversæ enim sunt animadversiones, quia diversa hominum delicta.

C

Vers. 11. *Væ illis qui surgunt mane, et siceram sequuntur!* Post avaritiam, vinolentiæ ac edacitatis reprehensionem instituit. Proprie autem sicera dicitur potus, qui ex palmis conficitur. **201** Ego vero per hæc significari arbitror propinationum apparatus. Symmachus autem et Aquila siceram interpretati sunt *temulentiam.*

D

Vers. 13. *Ergo captivus populus meus factus est, eo quod ipsi non cognoverunt Dominum.* Tandem hoc loco malorum, quæ Judæis eventura erant, aperte causam explicat, dicens: « Eo quod ipsi non cognoverunt Dominum. » Famem autem, et sitim, et captivitatem, accuratius Josephi nos docent historiæ. Ipse enim triste illud facinus litteris

'Ισραὴλ ἐστι, καὶ ὁ ἄνθρωπος [23] τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἠγαπημένον. Ἑρμηνεύων τοίνυν τὰ τροπικῶς εἰρημένα, τῇ κατηγορίᾳ πάσας ὑπέβαλε τὰς φυλάς· οἶκον γὰρ Ἰσραὴλ πάντας τοὺς ἐξ ἐκείνου καλεῖ· τὴν δὲ τοῦ Ἰούδα φυλήν, ὡς καὶ τὴν ἐπαγγελίας ἔχουσαν εὐλογίαν, καὶ τῷ ναῷ κοσμουμένην, « νεόφυτον ἠγαπημένον » ὠνόμασεν. « Ἔμεινα [24] τοῦ ποιῆσαι κρίσιν. » Δείξας τίς ὁ ἀμπελὼν, ἐνταῦθα τὴν σταφυλὴν καὶ τὰς ἀκάνθας δήλας ποιεῖ. « Ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγήν. » Ἐντεῦθεν ἔστιν διαγνῶναι σαφῶς, ὡς κατὰ τοῦ Σωτῆρος λυττήσαντες τῆς θείας ἐγυμνώθησαν χάριτος. Διὰ γὰρ τῆς κραυγῆς τὴν μανίαν ἐκείνην ἐδήλωσε. Διδάσκει δὲ καὶ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἡ ἱστορία, ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἔκραζον, ποτὲ μὲν λέγοντες, « Ἆρε, ἆρε, σταύρωσον αὐτόν· » ποτὲ δὲ, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. »

η'. *Οὐαὶ, οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν!* Ἐνταῦθα καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν ἀδικίαν ὁ προφήτης θρηνεῖ· οὐ μόνον οὖν αὐτοὺς ἐθρήνησεν ὁ προφήτης· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπαγομένοις ἐντρέπει, « Οἰκήσετε μόνοι, λέγων, ἐπὶ τῆς γῆς; » Τοῦτο γὰρ οὐ κατὰ ἀπόφασιν, ἀλλὰ κατὰ [25] ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. Ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν πεποίηκεν ἡμῖν σαφεστέραν ὁ Σύμμαχος· « Ἆρα κατοικήσεσθε μόνοι ὑμεῖς ἐν τῇ γῇ; » Εἰ τὰ πελάζοντος βούλεσθε συνάπτειν τοῖς ὑμετέροις, ἀεὶ τοῦτο διατελέσετε δρῶντες; Τί οὖν, φησὶ, μόνοι τῆς γῆς ἁπάσης δεσπόται γενήσεσθε; καὶ ποῖον ἐντεῦθεν καρπώσεσθε κέρδος;

θ'. *Ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα.* Ἐντίθησι γὰρ αὐτοῖς καὶ δέος, ὑποδεικνὺς τὸν κριτήν· καὶ λέγων, ὡς οὐδὲν αὐτὸν λανθάνει τῶν γινομένων. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπιβλέπουσι τὴν οἰκουμένην. « Ἐὰν γὰρ [26] γένωνται οἰκίαι πολλαὶ, εἰς ἔρημον ἔσονται. » Οὕτως ἀπειλεῖ αὐτοῖς καὶ παντελῆ ἐρημίαν· πρὸς τῇ ἐρημίᾳ δὲ καὶ ἀκαρπίαν. Διάφοροι γὰρ αἱ παιδεῖαι, ἐπειδὴ διάφορα τῶν ἀνθρώπων τὰ πλημμελήματα.

ια'. *Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι πρωΐ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες!* Μετὰ τὴν πλεονεξίαν, τῆς οἰνοφλυγίας καὶ τῆς γαστριμαργίας κατηγορεῖ· κυρίως οὖν σίκερα τὸ ἐκ φοινίκων ὀνομάζεται πόμα. Ἐγὼ δὲ οἶμαι διὰ τούτων σημαίνεσθαι τὰς τῶν προπομάτων κατασκευάς. Ὁ μέντοι Σύμμαχος καὶ Ἀκύλας τὸ σίκερα *μέθυμα* ἡρμήνευσαν.

ιγ'. *Τοίνυν αἰχμάλωτος ὁ λαός μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ γνῶναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Τέως δ' οὖν ἐνταῦθα σαφῶς ὁ λόγος ἐδήλωσε τῶν συμβησομένων Ἰουδαίοις κακῶν τὴν αἰτίαν, εἰπὼν, « Διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον· » τὸν δὲ λιμὸν [27] καὶ τὸ δίψος, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀκριβέστερον ἡμᾶς αἱ Ἰωσήπου διδάσκουσιν ἱστορίαι· ἐκεῖνος γὰρ τὸ ἀνιαρὸν

[b] Luc. xxiii, 17-21. [c] Matth. xxvii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[23] ἄνθρ. Infra ad Habac. iii, 17 leg. οἶκος. [24] ἔμεινα. *Hebr.* exspectavit. [25] κατὰ ἐρώτ. ἀναγν. Sed in Hebr. non est interrogatio. [26] Ἐὰν γὰρ, κ. τ. λ. Ut formula jurandi hæc juxta Hebr. exprimi debuissent. [27] τὸν δὲ λιμὸν, κ. τ. λ. Hæc ad reliqua vers. 13. verba pertinent.

Digitized by Google

ἐκεῖνο δρᾶμα τῆς τὸν υἱὸν διὰ λιμὸν καταφαγούσης A prodidit ejus quæ filium propter famem devoravit.
συνέγραψε.

ιδ'. *Καὶ ἐπλάτυνεν ὁ ᾅδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.* Τὸ πλῆθος δὲ τῶν νεκρῶν διὰ τούτων δεδήλωκε, προσωποποιΐᾳ χρησάμενος, καὶ ὑποδείξας ἡμῖν τὸν θάνατον, οἷόν [28] τι κῆτος ἀνεῳγὸς ἔχον στόμα διηνεκῶς, καὶ ἀπαύστως ὑποδεχόμενον τοὺς παραπεμπομένους νεκρούς. « Καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς [29]. » Λοιμοὺς καλεῖ τοὺς οὐ μόνον σφᾶς αὐτοὺς διαφθείροντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν αὐτὴν νόσον ἐκκαλουμένους· τοιαύτη γὰρ καὶ ἡ τοῦ λοιμοῦ φύσις· μεταδιδόασι γὰρ οἱ νοσοῦντες τοῦ πάθους τοῖς ὑγιαίνουσιν.

ιε'. *Καὶ ὀφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται.* Μετεώρους γὰρ ὀφθαλμοὺς τοὺς ἀλαζονικοὺς ὀνομάζει· οὓς ἀναγκάζει διὰ τῆς τιμωρίας βλέπειν εἰς γῆν.

ις'. *Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ ἐν κρίματι.* Οἱ γὰρ ὁρῶντες τίνοντας δίκας τοὺς δυσσεβεῖς καὶ παρανόμους, τὸν δίκαιον κριτὴν ἀνυμνήσουσιν.

ιζ'. *Καὶ* [30] *βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἐπειλημμένων* [31] *ἄρνες* [32] *φάγονται.* Ὅτι τῶν εἰς τὸν Κύριον πεπιστευκότων τὰς οὐσίας διήρπασαν οἱ τοῖς εὐαγγελικοῖς ἀντιλέγοντες δόγμασιν, ἄντικρυς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος· καὶ γὰρ Θεσσαλονικεῦσιν ἐπιστέλλων ἔφη· « Ὑμεῖς γάρ, ἀδελφοί μου, μιμηταὶ ἐγενήθητε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τὰ γὰρ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. » Καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἰουδαίοις γράφων ὧδέ φησιν· « Ἀναμιμνήσκεσθε τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων· τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ, κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες· καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μεθ' ἡδονῆς προσεδέξασθε. » Τούτους μετὰ ἐκείνων ὅλεθρον ταύροις ἀπεικάζει ἀδεῶς νεμομένοις. Καὶ γὰρ ἀληθῶς φέροντες τὸν τοῦ Κυρίου ζυγὸν, πάντα ἐγεώργουν τὰ ἔθνη. Τούτους καὶ ἄρνας ὀνομάζει· οὕτω γὰρ αὐτοὺς ὁ Κύριος καλεῖ· « Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων. » Τούτοις ἐπαγγέλλεται δώσειν τῶν ἐαλωκότων καὶ αἰχμαλώτων γενομένων τὰ ἔρημα. Ἀπειλημμένους [33] γὰρ τοὺς οἱονεὶ ἠγρευμένους καὶ ὁρυαλώτους γεγενημένους ὠνόμασεν. Ὁ μέντοι Σύμμαχος τούτους *παρανόμους* ἡρμήνευσε.

VERS. 14. *Et dilatavit infernus animam suam.* Multitudinem vero mortuorum his verbis declaravit per prosopopœiam, mortem nobis repræsentans, velut cetum quemdam, qui os continuo apertum habeat, et transmissos mortuos continuo absorbeat. « Et pestilentes ejus. » Pestilentes vocat eos, qui non solum seipsos corrumpunt, sed alios etiam in morbi societatem trahunt. Talis enim est natura pestis, ut qui ea laborant sanos inficiant, et labem communicent.

VERS. 15. *Et oculi sublimes humiliabuntur.* Sublimes oculos dicit arrogantes, quos vi supplicii cogit terram contueri.

B

VERS. 16. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio.* Qui enim pœnas dantes impios et prævaricatores videbunt, justum judicem laudibus efferent.

VERS. 17. *Et pascentur direpti* **202** *quasi tauri, et deserta eorum qui intercepti sunt agni comedent.* Quod facultates eorum qui in Dominum credidérant, diripuerint evangelicorum dogmatum adversarii, aperte nos docuit Apostolus. Scribens enim ad Thessalonicenses: « Vos enim, inquit, fratres mei, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu: quia eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt, et prophetas et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur [d]. » Et ad Judæos ipsos scribens sic ait: « Recordemini pristinorum dierum, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti; in altero autem socii ita conversantium effecti. Nam et vinculis meis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio sustinuistis [e]. » Hos ergo post illorum interitum cum tauris comparat secure pascentibus. Etenim jugum Domini revera ferentes, gentes omnes excolebant. Eosdem etiam agnos vocat. Sic enim illos Dominus appellavit: « Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporum [f]. » His promittit se daturum deserta captivorum et ferro subactorum. Interceptos enim dixit eos, qui quasi venatu comprehensi et hasta capti sunt. Symmachus autem interpretatus est *prævaricatores*.

C

D

[d] I Thess. II, 14, 15. [e] Hebr. x, 32-34. [f] Luc. x, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[28] οἷον — νεκρούς. Alluditur ad mediam vers. partem. [29] οἱ λοιμ. αὐτ. *Hebr.* et exsultans in ea. Symm. et Theod. καὶ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ. [30] Καὶ — ταῦροι *Hebr.* Et pascentur agni secundum ductum suum, s. pro more suo. *Vulg.* juxta ordinem suum. Lapsus τῶν O' jam notavit HIERON. ad h. l. Vid. SABATIER, Bibl. sacr. lat. vers. ant., t. II, ad h. l. [31] ἐπειλ. Ita sola Ald. habet. Rec. lectio est ἀπειλημμένων, *eorum qui capti sunt.* Hebr. medullatorum s. pinguium. [32] ἄρνες. *Hebr.* peregrini. Symm. πάροικοι. [33] Receptam lect. h. l. sequitur Theodoretus.

Digitized by Google

VERS. 18. *Væ qui trahunt* **203** *peccata sua quasi funiculo longo!* Sed et simpliciter loquendo, grave est peccare : perseverare autem et augere peccatum, multo gravius. Tales in præsentia reprehendit, qui malis insistunt, et pœnitentiam agere nolunt, quin et propheticis prædictionibus contradicunt. Id enim declaravit, cum addidit :

VERS. 19. *Qui dicunt : Cito appropinquent quæ Deus facturus est, ut videamus.* Quippe sunt verba non credentium, et falsitatis prophetiam insimulantium.

VERS. 20. *Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum!* Ad aliam exinde accusationem se convertit. Hujusmodi enim est modus adulantium : improbos laudant, bonos deridunt, ventris gratia omnia faciunt. Tales autem sunt judices injusti, qui munera accipiunt, et jus vendunt.

VERS. 21. *Væ qui sunt sapientes in semetipsis!* Arguit etiam eos qui de sapientia efferuntur, et sapientissimæ Annæ non obtemperant dicenti : « Non glorietur sapiens in sapientia sua [g]. » Sed et juxta Proverbiorum vocem : « Quæ refugit disciplinam sapientia, errat [h]. »

VERS. 22. *Væ valentibus inter vos, qui bibunt vinum!* Resumit temulentorum reprehensionem.

VERS. 23. *Qui justificant impium propter munera, et justitiam justo auferunt.* Eosdem accusat, ut qui præsunt quidem, sed injuste regunt. Nam cum salutarem calculum huic **204** porrigat justitia, vos hunc, inquit, injuste auferentes injustis datis.

VERS. 24. *Propter hoc sicut uretur stipula a carbone ignis.* Post accusationem supplicii minas ingerit (comparans illos quidem cum materia quæ ignem facile concipit, cum igne vero justitiam), fore ut instar illius cum flore radix ipsa absumatur. Appellat autem radicem illos ipsos : florem vero brevem prosperitatis durationem.

VERS. 25. *Et acerbati sunt montes.* Per montes nimirum dæmonas innuit, qui ab eis colebantur in montibus. Propter hæc igitur quæ dicta sunt, et montes ipsos, et vias impleverunt cadaveribus, stercoris instar in terram projectis, juxta dictum Psalmographi : « Facti sunt ut stercus terræ [i]. » — « Et in omnibus his non est aversus furor ejus. » Non est itaque aversus furor Dei, quia nec ipsi a prævaricatione destiterunt. Hoc enim et postea

ιη'. *Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν* [34], *ὡς σχοινίῳ μακρῷ* [35] ! Ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, χαλεπὸν μὲν τὸ ἁμαρτάνειν, τὸ δὲ ἐπιμένειν καὶ αὔξειν τὴν ἁμαρτίαν πολλῷ χαλεπώτερον. Τῶν τοιούτων ἐπὶ τοῦ παρόντος κατηγορεῖ, ὡς τοῖς κακοῖς ἐπιμενόντων, καὶ μεταμελείᾳ χρήσασθαι μὴ βουλομένων, ἀλλὰ καὶ ταῖς προφητικαῖς ἀντιλεγόντων προρρήσεσι. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε, διὰ τοῦ ἐπαγαγεῖν·

ιθ'. *Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἃ ποιήσει ὁ Θεὸς* [36], *ἵνα ἴδωμεν.* Ταῦτα δὲ ἀπιστούντων ἐστὶ, καὶ ψεῦδος τῆς προφητείας κατηγορούντων

κ'. *Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρόν !* Ἐπ' ἄλλην κατηγορίαν ἐντεῦθεν τρέπεται. Τοιοῦτος γὰρ κολάκων ὁ βίος· ἐπαινοῦσι τοὺς πονηροὺς, κωμῳδοῦσι τοὺς ἀγαθοὺς, πάντα τῆς γαστρὸς ἕνεκα δρῶσι. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἄδικοι δικασταὶ, οἱ δωροδόκοι, οἱ πωλοῦντες τὸ δίκαιον.

κα'. *Οὐαὶ οἱ σοφοὶ* [37] *ἐν ἑαυτοῖς !* Καὶ τῶν ἐπὶ σοφίᾳ βρενθυνομένων κατηγορεῖ, καὶ μὴ πειθομένων τῇ σοφωτάτῃ Ἄννῃ λεγούσῃ· « Μὴ καυχάσθω ὁ [38] σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· » ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Παροιμιαστοῦ φωνήν· « Ἀνεξέλεγκτος σοφία [39] πλανᾶται. »

κβ'. *Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον* [40] ! Ἐπαναλαμβάνει τὴν τῶν μεθυόντων κατηγορίαν.

κγ'. *Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες.* Κατηγορεῖ τῶν αὐτῶν, ὡς ἀρχόντων μὲν, ἀδίκως δὲ ἡγουμένων. Τῆς γὰρ δίκης τούτῳ τὴν νικῶσαν ὀρεγούσης ψῆφον, ὑμεῖς, φησὶ, παρανόμως ταύτην ἁρπάζοντες τοῖς ἀδικοῦσι δίδοτε.

κδ'. *Διὰ τοῦτο ὃν τρόπον καυθήσεται καλάμη ὑπὸ ἄνθρακος πυρὸς* [41]. Μετὰ τὴν κατηγορίαν ἐπιφέρει τῆς τιμωρίας τὴν ἀπειλήν· τῇ μὲν εὐπρήστῳ ὕλῃ αὐτοὺς ἀπεικάζων, τῷ δὲ πυρὶ τὴν δίκην· ὥσπερ γὰρ ἐκείνην, μετὰ τοῦ ἄνθους καὶ τὴν ῥίζαν δαπανηθῆναι. Καλεῖ [42] δὲ ῥίζαν μὲν αὐτοὺς, ἄνθος δὲ τῆς εὐημερίας τὸ πρόσκαιρον.

κε'. *Καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη.* Διὰ μέντοι τῶν [43] ὀρῶν, τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι παρ' αὐτῶν τιμωμένους ᾐνίξατο δαίμονας· τῶν εἰρημένων τοίνυν ἁπάντων ἕνεκα, καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη, καὶ τὰς ὁδοὺς ἐπλήρωσαν νεκρῶν, κόπρου [44] δίκην ἐπὶ τῆς γῆς ἐῤῥιμμένων, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ψαλμῳδοῦ εἰρημένον· « Ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος ἐν τῇ γῇ. » — « καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ. » Οὐκ ἀπεστράφη τοίνυν ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τῆς παρανομίας

[g] I Reg. II, 10, juxta LXX. [h] Prov. x, 17. [i] Psal. LXXXII, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[34] τ. ἁμ. αὐτ. *Hebr.* iniquitatem. [35] μακρῷ. Reliqua textus verba supra t. I, p. 1369, et infra ad Ezech. VII, 7, ita leg. : Καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλεων (δαμάλεως ad Ezech. l. c.) τὰς ἀνομίας αὐτῶν. [36] τὸ — ὁ Θεός. *Hebr.* festinet, cito veniat opus ejus. [37] σοφοί. Ita quoque cod. Aug. Rec. lectio est συνετοί. [38] ὁ — αὐτοῦ. Rec. lectio l. c. est ὁ φρόνιμος ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ. [39] σοφία. Pro παιδεία, ut l. c. leg. [40] οἱ — οἶνον. *Hebr.* illis qui strenui sunt ad bibendum vinum. [41] ὑπὸ ἄνθρ. πυρ. *Hebr.* lingua ignis. [42] καλεῖ, κ. τ. λ. Hæc ad poster. partem hujus vers. pertinent. [43] παρωξ. *Hebr.* commoti sunt. Aqu. ἐκλονήθησαν. Theod. ἐταράχθη. [44] κόπρου, κ. τ. λ. Hæc ad mediam partem vers. 25 partem spectant.

Digitized by Google

ἀπέστησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτά φησι· « Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἀπέστη ἕως ἐπλήγη. » Τὸ δὲ, « Ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψηλὴ, » ἐκ μεταφορᾶς εἴρηται τῶν ἱμάντι ἢ ῥάβδῳ μαστιγούντων οἰκέτην, καὶ τὴν χεῖρα ὑφούντων.

κς'. *Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι μακρόθεν* [46]. Τοὺς Ῥωμαίους διὰ τούτων ἠνίξατο· τοὺς γὰρ Βαβυλωνίους καὶ τοὺς Ἀσσυρίους πολλάκις μὲν ἐξ ὀνόματος, πολλάκις δὲ ἀπὸ τοῦ κλίματος προσαγορεύει· ὡς ὅταν λέγει· « Ἀπὸ Βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακά· » καί· « Τὸν ἀπὸ Βορρᾶ ἐκδιώξω ἀφ' ὑμῶν, » καί· « Ἐρῶ τῷ βορρᾷ· Ἄγε. » Ἐνταῦθα δὲ σημαίνει διὰ τούτων τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον ἀπὸ τῶν δυτικῶν μερῶν ὁρμῆσαν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. « Καὶ συριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. » Διὰ μέντοι τοῦ *συριεῖ* τὸ Δεσποτικὸν ἔδειξε κράτος. Καθάπερ γὰρ ὁ δεσπότης οἰκέτην συρίζων καλεῖ, ὁ δὲ μετὰ δέους τρέχει πρὸς τὴν ἠχήν· οὕτως ὁ τῶν ὅλων Θεὸς νεύει, φησὶ, καὶ συντρέχουσι Ῥωμαῖοι. Ἢ ὡς ἀπό γε τῆς συνηθείας τῶν μελισσῶν [46] τὸ *συριεῖ* ἐδέξατο. Ἔν ἔθει γάρ πώς ἐστι τοῖς μελιττοκόμοις συρίζειν αὐταῖς· οὕτω τε τῶν σύμβλων ἀπωφέρειν εἰς ἄνθη καὶ πόας, καὶ μὴν καὶ ἀνακομίζειν ἐξ ἀγρῶν, οἴκοι τε αὐτὰς ἐναυλίζεσθαι ποιεῖν.

κζ'. *Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ κοπιάσουσιν* [47], *οὐδὲ νυστάξουσιν, οὐδὲ κοιμηθήσονται.* Καὶ τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν αὐτῶν, καὶ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὴν ἐν ταῖς στρατείαις διδάσκει κακοπάθειαν· Νικῶσι, λέγων, τῇ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ τὰ πάθη τῆς φύσεως· ἀπωθοῦντες τοῦ ὕπνου τὴν προσβολὴν, ἀναπαύλης ἀπολαύειν οὐ βούλονται· προδιαγράφει καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτῶν.

κη'. *Ὧν τὰ βέλη ὀξέα ἐστὶ*, καὶ τὰ ἑξῆς.

κθ'. *Ὀργιῶσιν ὡς λέοντες.* Ἀλαλάζειν εἰώθασιν ἐν τοῖς πολέμοις, τοὺς ἀντιπραττομένους τῇ κοινῇ φωνῇ δεδιττόμενοι. Ταύτην τὴν βοὴν βρυχηθμῷ λεόντων ἀπείκασεν. Ὥσπερ γὰρ ὁ λέων βρυχώμενος, καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη φοβεῖ, οὕτως οὗτοι αὐτοβοεὶ τῶν πολεμίων περιγενέσθαι δυνήσονται.

λ'. *Καὶ βοήσει δι' αὐτοὺς τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμαινούσης.* Ταῦτα πάντα εἴρηται περὶ τῶν πολιορκούντων. Διὰ τούτων δὲ καὶ τὸ πλῆθος ἔδειξε, καὶ τοὺς λόγους κύμασιν ἐοικότας, καὶ τῇ φωνῇ κατακτυποῦντας τῶν ἀντιπάλων τὰς ἀκοάς. « Καὶ [48] ἐπιβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδοὺ σκότος. » Τότε τοίνυν, φησὶν, οἱ τῆς κατ' ἐμοῦ μανίας τίνοντες δίκας, ἀναβλέψουσι μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐπικουρίας τινὸς ἀντιβολοῦντες τυχεῖν· ὄψονται δὲ, οὐ τὴν πρόνοιάν μου δίκην φωτὸς ἐπιφαινομένην, ἀλλὰ τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν, ζόφον αὐτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιφέρουσαν.

dicit: « Et populus non recessit donec percussus est. » Illud vero, « Manus ejus excelsa, » per translationem dictum est, ab iis qui scutica aut virga famulum cædunt, et manum attollunt.

Vers. 26. *Ergo levabit signum in nationibus procul remotis.* Romanos his verbis designavit. Nam Babylonios quidem et Assyrios frequenter ex nomine, sæpe etiam ex climate indicat; ut quando dicit: « Ab aquilone incendentur mala i; » et: « Venientem ab aquilone repellam a vobis [k]; » et: « Dicam aquiloni: Age [l]. » Hic vero exercitum **205** Romanorum his verbis significat, ab occidente venientem adversus Hierosolymam. « Et sibilo vocabit eos ab extremo terræ. » Per verbum *sibilabit* Domini ostendit potentiam. Quemadmodum enim dominus famulum sibilando accersit, et ille cum metu accurrit ad sonum: sic universorum Deus annuit, inquit, et concurrunt Romani. Aut certe ab apum consuetudine *sibilabit* desumptum est. Solent enim pastores apum sibilos edere, atque his illas vel ex alvearibus in flores et herbas immittere, vel ex agris reducere, domique ut maneant efficere.

Vers. 27. *Non esurient, neque laborabunt; non dormitabunt, neque dormient.* Et bellicam illorum scientiam ac fortitudinem, et patientiam in expeditionibus docet. Vincunt, inquit, militari experientia defectus naturæ, somni repellentes impetum, quietem capere nolunt. Describit insuper omnem illorum armaturam.

Vers. 28. *Quorum sagittæ acutæ sunt*, et quæ sequuntur.

Vers. 29. *Rugiunt ut leones.* Vociferari in bellis solent, et communi voce terrorem hostibus incutere. Clamorem hunc cum rugitu leonum comparat. Sicut enim leo rugiens et feras terret et jumenta, sic illi clamore ipso vincere hostes poterunt.

Vers. 30. *Et clamabit propter eos die illo, sicut vox maris fluctuantis.* Hæc omnia de obsidentibus dicuntur. Per hæc autem et multitudinem illorum significavit, et sermones fluctibus similes, vocisque sono aures adversariorum verberantes. « Et **206** respicient in cœlum, et ecce tenebræ. » Tunc, inquit, suæ in me insaniæ pœnas luentes, cœlum quidem suspicient, aliquid auxilii exspectantes; videbunt autem, non providentiam meam lucis instar affulgentem, sed ultricem potentiam tenebras ipsorum oculis offundentem

[i] Jerem. I, 14. [k] Jerem. X, 22. [l] Jerem. IV, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[46] μακρ. Rec. lectio est τοῖς μακράν. [46] μελισσῶν. Editio prior habebat μυῶν. [47] Οὐ — κοπιάσ. *Hebr* non erit fessus, neque impingent in eo. [48] καὶ —οὐρανόν. Præstat rec lectio, καὶ ἐπιβλέψονται εἰς τὴν γῆν. Ald. et Compl. habent εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ κάτω. Sicque etiam cod. Aug.

Digitized by Google

CAPUT VI.

VERS. 1. *Et factum est anno quo mortuus est Osias.* Omnia ergo, quæ hactenus dicta sunt, regnante Osia vaticinatus est propheta; hæc autem quæ modo recitantur, sub Joathamo vidit, Osiæ filio, qui patris regno successit. Innuit autem propheta, ut dixi, cessationem prophetiæ factam propter Osiæ prævaricationem. Is enim sub initium quidem regni sui divina providentia fruitus est, atque allophylos vicinosque alios hostes perdomuit. Elatus autem post victoriam, et sacerdotii dignitatem usurpavit, et templi adyta pervadens incensum offerre ausus est, quod nec omnibus offerre sacerdotibus licebat. Soli enim summo sacerdoti ad Sancta sanctorum aditus patebat. Atque illum quidem cohibere conatus est Azarias sacerdos, et alii cum eo sacerdotali honore insignes. Sed quia nec horum consilio paruit, Dominus illi benignam correptionem intulit. Non enim terram ei dehiscere jussit, neque flammam de cœlo immisit; sed corporis colorem mutavit, et lepræ maculam injecit. Qua **207** pœna affectus, ex templo statim exsiliit, domique residens regnum per Joathamum filium administravit. Hac de causa universorum Deus et populo irascitur, nullumque illis reddit oraculum; et contra prophetam indignatur, qui tacuerit, et reprehensionem non adhibuerit. Post illius scilicet excessum hanc prophetæ visionem ostendit; quare illius mortem apposite commemorat, docens quando siluerit, et quando iterum prophetiam receperit.

VERS. 2. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus.* Videtur autem et superbum regem notare sanctorum Seraphim reverentia. Ille enim nullo pacto sibi conveniens ministerium impudenter arripuit; at invisibiles virtutes, quibus cœlestis credita est laudatio, timorem habitu præ se ferebant. Tegebant enim facies suas, cum splendorem ferre non possent, qui ex Domini aspectu coruscabat: abscondebant et pedes, servitutem innuentes, et metum ostendentes, et ministerium decenter explentes. « Et duabus volabant. » Significat enim volatus sublimitatem intelligentiæ.

VERS. 3. *Et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth.* Offerebant enim hunc hymnum, et unam deitatis naturam per Domini vocem innuentes (singulariter enim enuntiabant), et Trinitatis quoque numerum indicantes, ter Sanctus acclamando. Nam « Sanctus, sanctus, sanctus, » ad declarandam Trinitatem facit: **208** « Dominus Sabaoth, » ad significandam unicam naturam.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

α'. *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας.* Ἅπαντα μὲν οὖν τὰ προειρημένα, βασιλεύοντος Ὀζίου, προεθέσπισεν ὁ προφήτης· ταῦτα δὲ τὰ νῦν ἀνεγνωσμένα ἐπὶ Ἰωάθαμ ἐθεάσατο, ὃς, υἱὸς ὢν Ὀζίου, τὴν ἐκείνου διεδέξατο βασιλείαν. Αἰνίττεται δὲ ὁ προφήτης, ὡς ἔφην, τὴν γεγενημένην παῦλαν τῆς προφητείας διὰ τὴν τοῦ Ὀζίου παρανομίαν· οὗτος γὰρ ἁπήλαυσε μὲν, εὐθὺς βασιλεύσας, τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας, καὶ τῶν ἀλλοφύλων τῶν τε ἄλλων πλησιοχώρων ἐκράτησε πολεμίων. Τυφωθεὶς δὲ μετὰ τὴν νίκην, καὶ τῆς ἱερωσύνης ἥρπασε τὴν ἀξίαν, καὶ τῶν ἀδύτων τοῦ ναοῦ κατατολμήσας, προσενεγκεῖν ἐτόλμησε τὸ θυμίαμα· ὃ οὐδὲ πᾶσιν ἐξῆν προσφέρειν τοῖς ἱερεῦσι. Μόνῳ γὰρ εἰσιτητὸν ἦν τῷ ἀρχιερεῖ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· καὶ ἐπειράθη μὲν αὐτὸν ἐπισχεῖν Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς, καὶ ἕτεροι σὺν τούτῳ τῆς ἱερωσύνης ἠξιωμένοι· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τὴν τούτων ἐδέξατο συμβουλὴν, φιλάνθρωπον αὐτῷ παιδείαν ὁ Δεσπότης ἐπήγαγεν. Οὐ γὰρ ἐκέλευσεν αὐτῷ χῆναι τὴν γῆν, οὐδὲ πρηστῆρα οὐρανόθεν ἐπήνεγκεν· ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος ἐνήλλαξε χρόαν, καὶ τῆς λέπρας αὐτῷ τὴν ἀτιμίαν ἐπέθηκε. Ταύτην δεξάμενος τὴν παιδείαν, παραυτίκα μὲν ἐξελήλυθε τοῦ νεώ· οἴκαδε δὲ καθήμενος, διὰ Ἰωάθαμ τοῦ παιδὸς διεῖπε τὴν βασιλείαν· τούτου χάριν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς χαλεπαίνει μὲν τῷ λαῷ, καὶ οὐδεμίαν αὐτοῖς χρησμολογίαν προσφέρει, ἀγανακτεῖ[49] δὲ κατὰ τοῦ προφήτου σεσιγηκότος, καὶ μὴ προσενηνοχότος τὸν ἔλεγχον. Μετὰ μέντοι τὴν ἐκείνου τελευτὴν, ταύτην δείκνυσι τῷ προφήτῃ τὴν ὀπτασίαν· εἰκότως τοίνυν τῆς ἐκείνου μέμνηται τελευτῆς, διδάσκων πότε μὲν ἐσίγησε, πότε δὲ πάλαι τῆς προφητείας ἀπέλαβε.

β'. *Καὶ Σεραφεὶμ*[50] *εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ.* Ἔοικε[51] δὲ καὶ τοῦ ἀλαζόνος βασιλέως κατηγορεῖν τῶν ἁγίων Σεραφεὶμ ἡ εὐλάβεια· ὁ μὲν γὰρ ἀναιδῶς τῆς μηδαμόθεν αὐτῷ προσηκούσης κατετόλμησε λειτουργίας· αἱ δὲ ἀόρατοι δυνάμεις, τὴν ἐπουράνιον ὑμνῳδίαν πεπιστευμέναι, τῷ σχήματι τὸ δέος ἐμήνυον. Ἐκάλυπτον γὰρ τὰ πρόσωπα, ὡς οὐδὲ τὴν αἴγλην ἰδεῖν δυνάμεναι τῆς ἐκ τῆς δεσποτικῆς ἀπαστράπτουσαν θέας· κατέκρυπτον δὲ καὶ τοὺς πόδας, καὶ διὰ τούτου τὴν δουλείαν σημαίνουσαι, καὶ τὸ δέος ἐμφαίνουσαι, καὶ τὴν λειτουργίαν εὐσχημόνως ἀποπληροῦσαι. « Καὶ δυσὶν ἐπέταντο. » Αἰνίττεται γὰρ ἡ πτῆσις τὸ μετάρσιον τοῦ φρονήματος.

γ'. *Καὶ ἔλεγον· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ.* Προσέφερον γὰρ τοῦτον τὸν ὕμνον, καὶ τὴν μίαν τῆς θεότητος φύσιν διὰ τῆς Κυρίου φωνῆς αἰνιττόμενα· ἐνικῶς γὰρ τοῦτο προσέφερον· καὶ τῆς Τριάδος τὸν ἀριθμὸν ὑπεμφαίνοντα· τρὶς γὰρ ἐπεφώνουν τὸ Ἅγιος. Τὸ μὲν γὰρ, « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, » τῆς Τριάδος δηλωτικόν· τὸ δὲ, « Κύριος Σαβαὼθ » τῆς φύσεως τῆς μιᾶς σημαντικόν. « Πλήρης[52]

VARIÆ LECTIONES

[49] ἀγανακτεῖ — ἔλεγχον. Ista parum verisimilis conjectura nititur Symmachi interpretatione verbi נדמיתי vers. 5. [50] Alias vel σεραφὶμ vel σεραφείν. expositio. [51] Ἔοικε, κ. τ. λ. Ad totum omnino vers. se refert [52]

Digitized by Google

πᾶσα ἡ γῆ [82] τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ὑμνεῖ γὰρ τὰ Σεραφεὶμ τὴν ἀΐδιον φύσιν, ὡς μὴ μόνον τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἅπασαν τῆς δόξης ἐμπλήσασαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Θεοῦ πεποίηκεν ἐνανθρώπησις. Μετὰ γὰρ τὴν Δεσποτικὴν ἐπιφάνειαν ἐδέξατο τὰ ἔθνη τὴν τῆς θεογνωσίας ἀκτῖνα. Πλήρη οὖν εἶναι πᾶσαν τὴν γῆν λέγουσι τῆς δόξης αὐτοῦ, προαναφωνοῦντα τὸ ἐσόμενον, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ γεγενημένης οἰκονομίας προαναγγέλλοντα τὸ μυστήριον. Πρὶν μὲν γὰρ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, κατεκράτει τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὁ δαίμων ὁ ἀλιτήριος· προσεκυνήθη δὲ ἡ κτίσις παρὰ τὸν κτίσαντα καὶ ποιητήν. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, πεπλήρωται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· κάμψει γὰρ αὐτῷ πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσαι γλῶσσαι καὶ φυλαὶ αὐτῷ δουλεύσουσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Προανακεκράγει δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν πνεύματι. Ἔφη γάρ· «Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. »

A «Plena est omnis terra gloria ejus.» Laudant nempe Seraphim naturam sempiternam, quod non modo cœlum, sed terram quoque universam gloria repleverit. Hoc vero Dei et Salvatoris nostri egit incarnatio. Siquidem post adventum Domini, gentes divinæ cognitionis radio perfusæ sunt. Plenam igitur ejus gloria terram omnem dicunt, id quod futurum erat vaticinantes, factumque per Christum dispensationis mysterium prænuntiantes. Prius quidem quam Verbum caro fieret, dominabatur universæ terræ dæmon infestus, et creatura præconditore et factore suo adorata est. At postquam homo factum est Verbum Dei unigenitum, ejus gloria repleta est omnis terra. Flectetur enim ipsi omne genu, et omnes linguæ et tribus servient ei, B sicut scriptum est [m]. Quod et antea decantarat beatus David, in spiritu dicens: «Omnes gentes, quascunque fecisti, venient et adorabunt coram te [n]. »

δ'. *Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον* [83] *ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον.* Τὰ τοίνυν ἐσόμενα μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν προδεδηλωκότων τῶν Σεραφεὶμ, ἀναγκαίως μηνύεται καὶ τῶν δύο λαῶν ἡ συνάφεια· ἀπὸ γὰρ τῆς φωνῆς, ἣ τὴν γῆν ἅπασαν πεπληρῶσθαι τῆς θείας δόξης ἐμήνυσεν, ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον· τοῦτο δὲ γενόμενον περιττὴν ἐδείκνυ τῶν θυρῶν τὴν χρείαν· τῶν δὲ θυρῶν οὐκ ἐπικειμένων, εἰσιτητὸν ἦν εἰς τὸν οἶκον τῷ βουλομένῳ λοιπόν· ἐπειδὴ γὰρ Ὀζίας, τοῦ νόμου κρατοῦντος ἔτι, παρανόμως κατετόλμησε τῶν ἀδύτων, προσημαίνεται διὰ τῆς ὄψεως τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ἡ κλῆσις. Μὴ γὰρ δή τις νομιζέτω, φησὶν, ἐν τῷ ναῷ περιγεγράφθαι τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν δόξαν. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων Δεσπότης τὰ πάντα πληροῖ. Καὶ τοῦτο δὲ οὐκ εἰς μακρὰν δῆλον γενήσεται· ἅπαντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι, τὸ τῆς θεογνωσίας εἰσδεξάμενοι φῶς, πανταχοῦ ναοὺς ἀναστήσουσι τῷ τῶν ὅλων Δημιουργῷ· ἐκείνων δὲ πληρουμένων τῆς δόξης, οὗτος τῆς [84] πρωτέρας γυμνωθήσεται δόξης, καὶ ἀντὶ τοῦ θείου φωτὸς, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πυρὸς εἰσδέξεται τὸν καπνόν [85]. Τοῦτο καὶ κατὰ τὸν καιρὸν γεγένηται τοῦ σταυροῦ· ἐσχίσθη γὰρ τὸ καταπέτασμα, καὶ τῆς ἐπανθούσης τῷ ναῷ χάριτος τὴν ἀπόστασιν ἔδειξε· δέον γὰρ προστεθῆναι δόξαν ἀπὸ τῆς δοξολογίας, καὶ ἡ οὖσα ἀπώλετο· τί οὖν ἐστι τοῦτο; Προῄδει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὸ Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, ἁρμόσεται τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐ δέχεται αὐτὸ ὁ ναὸς τῶν Ἰουδαίων. Λέγει οὖν ὅτι μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐρημίας καὶ καπνοῦ πληροῦται ἡ Συναγωγή. Ἐπήρθη δὲ οὐχ ἡ θύρα, ἀλλὰ τὸ ὑπέρ-

VERS. 4. *Et elevatum est superliminare voce qua clamabant.* Postquam ergo a Seraphim præmonstrata sunt quæ futura erant post incarnationem Salvatoris nostri, convenienter duorum quoque populorum conjunctio declaratur. Voce enim, quæ terram omnem divina gloria repletam significabat, elevatum est superliminare, et sic declarabatur, januarum non amplius esse futurum usum. Valvis autem non incumbentibus, domum cuivis de cætero intrare licuit. **209** Quia enim Ozias, lege C adhuc obtinente, adyta contra legem penetrare ausus est, insinuatur per visionem omnium gentium vocatio. Non putet enim quisquam, ait, templo circumseptam esse Dei universorum gloriam. Universorum enim Dominus omnia replet. Atque hoc sane brevi manifestum fiet. Omnes enim homines, divinæ cognitionis lumine suscepto, templa ubique erigent universorum Conditori; illis autem gloria repletis, hoc priori gloria spoliabitur, et pro divino lumine ignis Romani fumum excipiet. Hoc etiam ipso crucis tempore factum est. Velum enim scissum est, quod gratiæ quæ templo inerat abscessum demonstravit. Cum enim gloriam ex glorificatione adjici oporteret, periit etiam illa quæ inerat. D Quid igitur hoc rei est? Providebat Spiritus sanctus apostolorum prædicationi congruere Sanctus, sanctus, sanctus, et hoc non capere templum Judæorum. Ait ergo, post Evangelii promulgationem solitudine fumoque replendam Synagogam. Elevatum autem est, non ostium, sed superliminare. Janua omnis postibus impositum nihil

[m] Psal. LXXI, 11; Philipp. II, 10, 11; Apoc. VII, 9 sqq. [n] Psal. LXXXV, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[82] πᾶσα ἡ γῆ. *Hær. fab.* l. V, c. 7, leg. πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Sed contra Hebr. [83] Καὶ—ὑπέρθυρον. *Hebr.* et communiter sunt postes liminum. [84] τῆς. Ed. prior præmittebat γάρ, quod delendum visum est. [85] καὶ—καπνόν. Hæc ad verba ultima vers. 4 spectant.

Digitized by Google

habet. Sublata igitur Synagogæ forma superiore, elevatum est superliminare, spoliata est gratia. Restat ergo necessario, ut postes cujusvis manus impulsu commoveantur; propterea manus quælibet concutit res Judaicas. Et ideo propheta quidam dicebat: « Et ponam Hierosolymam sicut vestibula, quæ commoventur [o]. »

A θυρον· πᾶσα θύρα οὐδὲν ἐπικείμενον ταῖς παραστάσιν ἔχει· ἐπηρμένου οὖν τῆς Συναγωγῆς τοῦ ἄνω σχήματος, ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον, ἐγυμνώθη τῆς χάριτος· ἀνάγκη οὖν λοιπὸν, καὶ τὰς παραστάδας ὑπὸ τῆς τυχούσης χειρὸς σαλεύεσθαι· διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκά. Καὶ διὰ τοῦτο προφήτης τις ἔλεγε· « Καὶ θήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς πρόθυρα σαλευόμενα. »

Vers. 5. *Et dixi : O me miserum,* **210** *quia compunctus sum.* Clarius hæc interpretatus est Symmachus hoc modo : « Heu mihi, quia tacui! Vir enim labiis immundus ego sum, et in medio populi labiis immundi ego habito. » 'Consona' autem est et aliorum interpretatio. Obscure autem una significat factum de Oziæ prævaricatione silentium. Idcirco immundum labiis se appellat, ut qui audaciæ B per silentium particeps fuerit. Eademque populum reprehensione notat, et divinam apparitionem, ut judicis præsentiam, reformidat.

ε'. *Καὶ εἶπον· Ὠτάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαι* [56]! Σαφέστερον [57] δὲ ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν οὕτως· « Οἴμοι, ὅτι ἐσιώπησα [58]! ἀνὴρ γὰρ ἀκάθαρτος χείλεσιν ἐγὼ, καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκαθάρτου χείλεσιν ἐγὼ οἰκῶ. » Σύμφωνος δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἡ ἑρμηνεία. Αἰνίττεται [59] δὲ καὶ τὴν γενομένην ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ τοῦ Ὀζίου σιγήν. Καὶ διὰ τοῦτο ἑαυτὸν ἀκάθαρτον χείλεσιν ὀνομάζει, ὡς καὶ κεκοινωνηκὼς τῷ τολμήματι διὰ τῆς σιωπῆς· τὴν αὐτὴν δὲ καὶ τοῦ λαοῦ κατηγορίαν πεποίηται, καὶ τὴν θείαν δέδιεν ἐπιφάνειαν, ὡς δικαστικὴν παρουσίαν.

Vers. 6. *Et missus est ad me unus de Seraphim.* [7] Hoc etiam prophetæ ob silentium de Ozia, peccatum declarat. Non enim alteri cuipiam membro corporis, sed ori Seraphim carbonem admovit. Arguit autem et Oziæ prævaricationem id quod gestum est. Ille enim ad altare valde impudenter accessit; at Seraphim, tametsi ab igne nomen habens, et divini ministerii officium gerens, non nuda manu, sed forcipe carbonem sumpsit, et hunc imponens ori prophetæ, peccati liberationem renuntiavit illi. Describitur autem per ista et designatur bonorum nostrorum participatio, per Dominicum C scilicet corpus et sanguinem a peccatis liberatio.

ς'. *Καὶ ἀπεστάλη* [60] *πρός με ἓν τῶν Σεραφείμ.* Καὶ τοῦτο δηλοῖ τῆς ἐπὶ τῷ Ὀζίᾳ σιωπῆς τοῦ προφήτου τὸ πλημμέλημα· οὐκ ἄλλῳ γάρ τινι μορίῳ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῷ στόματι τὸν ἄνθρακα τὸ Σεραφεὶμ προσενήνοχε. Ἐλέγχει δὲ καὶ τὴν τοῦ Ὀζία παρανομίαν τὸ γενόμενον· ὁ μὲν γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου λίαν ἀναιδῶς κατετόλμησε· τὸ δὲ Σεραφεὶμ, καὶ πυρὸς ἔχον προσηγορίαν, καὶ θείας λειτουργίας ἠξιωμένον, οὐ γυμνῇ τῇ χειρὶ, τῇ δὲ λαβίδι τὸν ἄνθρακα ἔλαβε, καὶ τοῦτο ἐπιθὲν τῷ τοῦ προφήτου στόματι, ἐμήνυσεν αὐτῷ τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγήν [61]. Προσδιαγράφεται δὲ καὶ προδιατυποῦται διὰ τούτων ἡ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν μετουσία, ἡ διὰ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματός τε καὶ αἵματος τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγή.

Vers. 8. *Et audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam?* Purgat fortasse prius **211** sub Ozia silentium, et qui unum arguere noluerat, totius populi reprehensionem suscipit. Neque enim honorem usurpans sua sponte currit, sed de priori satisfaciens silentio, imminens a populo periculum adit.

η'. *Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου λέγοντος, Τίνα ἀποστελῶ;* Τάχα δὲ ὑπὲρ τῆς προτέρας ὁ προφήτης ἀπολογεῖται σιγῆς, τῆς ἐπὶ τῷ Ὀζίᾳ· καὶ ἕνα ἐλέγξαι μὴ βουληθεὶς, παντὸς [62] τοῦ λαοῦ τὸν ἔλεγχον ἀναδέχεται. Οὐδὲ γὰρ τὴν τιμὴν ἁρπάζων αὐτοχειροτόνητος τρέχει· ἀλλ' ὑπὲρ τῆς προτέρας ἀπολογούμενος σιωπῆς, καὶ τοὺς παρὰ τοῦ λαοῦ κινδύνους ἀναδεχόμενος.

Vers. 9. *Dic populo huic : Aure audietis, et non intelligetis.* Futuram Judæorum in Domini adventu contradictionem ostendebat. Nam audientes divina D eloquia non audierunt, et infinita miracula cernentes intelligere noluerunt. Qua de causa Dominus in sacris Evangeliis dicebat : « Ad judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et

θ'. *Εἶπόν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε* [63]. Τὴν ἐσομένην Ἰουδαίοις ἐπὶ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιφανείας ἀντιλογίαν ἐδήλου. Καὶ γὰρ ἀκούσαντες τῶν θείων λογίων, οὐκ ἤκουσαν· καὶ τὰ μυρία θαύματα θεωροῦντες, συνιδεῖν οὐκ ἠθέλησαν. Οὗ δὴ χάριν ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς ἔλεγεν Εὐαγγελίοις· « Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον,

[o] Zachar. XII, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[56] κατανεν. *Hebr.* exscindor, s. in summo vitæ discrimine versor. [57] Σαφέστερον, κ. τ. λ. Scilicet apud LXX hæc ita se habent : Ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα χείλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χείλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ. [58] ἐσιώπησα. Ita quoque *Vulg. nova* habet *tacui*, sicque apud Patres Latinos hic locus solet allegari. Vid, Sabat. ad h. l. [59] αἰνίττεται—σιγήν. Iterum h. l. et deinde ad vers. 6 sqq. Symmachum sequitur Noster. [60] Καὶ ἀπεστ. *Hebr.* et volavit Aqu. et reliqui, καὶ ἐπετάσθη. [61] οὐ—ἀπαλλαγήν. Hæc tum ad reliqua e vers. 6, tum ad vers. 7 se referunt. [62] παντὸς—ἀναδ. Ad ultimam vers. 8 partem ista spectant. [63] συνῆτε. Reliqua t. I, p. 285, ita leg. καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

Digitized by Google

ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.» Οἱ μὲν γὰρ τὸ σῶμα τυφλώττοντες, ἑώρων αὐτὸν τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ ὑγιεῖς ἔχοντες τοὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς, τυφλὸν εἶχον τῆς διανοίας τὸ ὀπτικόν. Οὐ μόνον δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς μεμυκότας εἶχον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκοὰς βεβυσμένας· καὶ τούτου χάριν ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. » Ὁ μέντοι προφήτης, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ προφήτου Θεὸς, διδάσκει διὰ τῶν ἑξῆς, ὡς κατὰ γνώμην αὐτοῖς προσγέγονε ταῦτα τὰ πάθη. Ἐπάγει γάρ·

A qui vident cæci fiant[p]. » Qui enim corpore cæcutiebant, mentis oculis eum cernebant; qui vero sanos habebant oculos corporis, cæcam habebant aciem mentis. Neque oculos tantum clausos habuerunt, sed etiam aures obturatas. Ideoque Dominus dicebat : « Qui habet aures ad audiendum, audiat[q]. » Propheta igitur, vel potius Deus prophetæ, docet deinceps, ex voluntate ipsis hæc vitia obtigisse. Addit enim :

ι'. *Ἐπαχύνθη*[64] *γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ*[65] *βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν*[66] *ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι*[66*], *καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.* Οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ γνώμη τὰ πάθη ταῦτα εἰργάσατο. Οὐ γὰρ τυφλοὶ κατὰ φύσιν ἦσαν, ἀλλ' αὐτοὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν, καὶ βαρέως τῶν θείων λόγων ἤκουσαν, ὥσπερ ἑαυτοῖς πολεμοῦντες, καὶ τὴν διὰ τῆς θέας, καὶ δι' ἀκροάσεως, καὶ τῆς ἐντεῦθεν φυομένης μεταμελείας ἀπωθούμενοι σωτηρίαν. Καὶ τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος σαφέστερον εἴρηκεν· « Ὁ λαὸς οὗτος τὰ ὦτα ἐβάρυνε, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἔμυσε, μήπως ἴδῃ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ὠσὶν ἀκούῃ, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ συνῇ, καὶ ἐπιστραφῇ, καὶ ἰαθῇ. » Ταῦτα δὲ πάντα οὐ φυσικὴν τῶν μελῶν ἀσθένειαν, ἀλλὰ τὴν γνωμικὴν αὐτῶν ἀπιστίαν σημαίνει· ὑγιαίνοντες γὰρ, φησὶ, καὶ κωφεύουσι καὶ τυφλώττουσι, καὶ πάντα πόρρω κινοῦσιν[67], ἵνα μὴ τύχωσι σωτηρίας. « Καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν. » Προαγορεύει ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καί φησιν, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ὄψονται μὲν καὶ ἀκούσονται· μενοῦσί γε μὴν ὡς μὴ ἀκηκοότες, μήτε συντιθέμενοι, καὶ τοῦτο παθόντες αὐτοὶ ἐκ μωρίας τῆς ἰδίας γνώμης. Αἴτιοι τοίνυν τῆς σφῶν αὐτῶν γεγόνασιν ἀπωλείας, μήποτε τὸ οὖς παραθέντες τοῖς παρὰ Χριστοῦ λεγομένοις, μήτε μὴν τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἀνευρύνοντες ὀφθαλμόν.

Vers. 10. *Incrassatum est cor populi hujus*[r], *et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne aliquando videant oculis suis, et auribus audiant, et* **212** *corde intelligant, et convertantur et sanem eos.* Non natura, sed voluntas has affectiones operata est. Non enim cæci erant natura, sed ipsimet clauserunt oculos, et divina eloquia graviter audierunt, tanquam secum ipsi pugnantes, et paratam ex visu et ex auditu, et ex ea quæ inde nascitur pœnitentia, salutem respuentes. Hoc vero etiam apertius dixit Symmachus : «Populus hic aggravavit aures, et oculos suos clausit, ne forte videat oculis suis, et auribus audiat, et cor ipsius intelligat, et convertatur, et sanetur. » Hæc porro singula non naturalem membrorum infirmitatem, sed voluntariam ipsorum produnt incredulitatem. Cum enim sani sint, inquit, et surdi fiunt et cæci, et omnem movent lapidem ne salutem adipiscantur. « Et oculos suos compresserunt. » Prædicit universorum Deus quæ futura sunt, et ait : Prorsus videbunt illi quidem, et audient; manebunt tamen quasi non audierint, et quasi fidem non tribuant; quod illis evenit ex propriæ mentis insania. Auctores itaque sui ipsorum facti sunt exitii, qui nec aurem unquam Christi verbis accommodarint, nec mentis suæ oculum aperiant.

ια'. *Καὶ εἶπα· Ἕως πότε, Κύριε;* Μονονουχὶ λέγων· Ἡρόμην δὲ ἐγὼ τῆς ἀπειθείας τὸν χρόνον, μαθεῖν θέλων.

Vers. 11. *Et dixi : Usquequo, Domine?* Quasi dicat : Interrogabam ego tempus contumaciæ, scire cupiens.

ιβ'. *Καὶ εἶπεν· Ἕως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις*[68]. Μέχρι τοίνυν τέλους, φησὶν, ἐπιμενοῦσι τῇ πονηρίᾳ· καὶ οὐδὲ ἡ τιμωρία μεταβολὴν αὐτοῖς τινα πραγματεύσεται. Οὔτε γὰρ ἡ τῶν πόλεων πόρρησις, οὔτε ἡ τῶν οἰκιῶν κατάλυσις, οὔτε τῆς γῆς ἁπάσης ἡ ἐρημία, αἴσθησιν αὐτοῖς τινα καὶ τῆς παρανομίας πραγματεύσεται γνῶσιν. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τὸ ὑπὸ

Vers. 12. *Et dixit : Donec desolatæ fuerint civitates* Usque ad finem ergo, inquit, **213** permanebunt in malitia, nec ullam mutationem illis afferet supplicium. Nam neque urbium eversio, neque domorum ruina terræque universæ depopulatio, sensum aliquem, et agnitionem prævaricationis in illis excitabit. Innuit autem his verbis clades

[p] Joan. IX, 39. [q] Matth. XI, 15. [r] Conf. Matth. XIII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[64] ἐπαχύνθη, κ. τ. λ. *Hebr.* Crassum redde — aures ejus aggrava, et oculos ejus obline, ne — et sanatio obtingat illis. [65] ὠσί. Apud LXX seq. αὐτῶν, quod abest etiam t. I, p. 1456, et infra ad locum Rom. III, 8, ac Matth. XIII, 15. [66] αὐτῶν. Additur in cod. Alex. et in utroque loco N. T. jam citato. Imo etiam post pauca apud Nostrum. [66*] Vel potius συνιῶσι, ut bonæ notæ codices habent Matth. XIII, 15, quo loco Millius quidem legit συνῶσι, sed meliorem lectionem συνιῶσι agnoscit in locis parallelis Marc. IV, 12, et Luc. VIII, 10. [67] π. π. κιν., loquendi formula Nostro familiaris, quæ t. I, p. 90, bis occurrit. [68] Καὶ—πόλεις. Hæc juxta Hebr. et LXX pertinent ad vers. 11. Hinc orta diversitas quoad numerum reliquorum versic. hujus capitis, cui alias nonnisi 13 tribuuntur versiculi.

Digitized by Google

illatas a Romanis. Pro « elongabit Deus homines, » Symmachus dixit « longe faciet, » hoc est in captivitatem mittet illos.

Vers. 13. *Et adhuc super ipsis est decimatio.* Per hæc igitur significat tum priorem, tum alteram urbis obsidionem. Vespasianus enim primus exercitum in eos duxit; deinde mortuo Nerone, Titum filium relinquens, imperii causa regressus est. Titus ergo, urbe obsessa temploque incenso, captivis multis abductis ad Romanorum rediit metropolim. Sed qui manus illorum evaserant, iterum reversi urbem inhabitarunt. Multo autem pauciores erant prioribus incolis. Ideo decimationem eos vocat', hoc est decimam partem. Sed Adrianus denuo tumultuantes illos ultimo exitio affecit, ipsamque urbis appellationem mutavit, suum illi nomen imponens. Ælia enim exinde vocata est, quia Ælius illi cognomen fuit. Hæc prophetæ edisserens Deus: «Et rursus, inquit, erit in direptionem, » et vastitatem illius denotans, et infructuosam cordis duritiem. « Sicut terebinthus et sicut glans. » Non comparavit autem eam cum arbore frugifera, **214** sed cum terebintho et quercu, iisque foliis carentibus. Aut juxta Symmachum, « erit in depastionem, sicut quercus, et sicut balanus, quæ amissis foliis sola stat. » Siquidem aperte per ista significat, depastam fuisse ab alienigenis hominibus, sicut glandes a porcis, et bonis destitutam mansisse, sicut quercus et balanus fructibus ac foliis spoliatæ.

CAPUT VII.

Vers. 1. *Et factum est in diebus Achasi.* Post ea quæ viderat et cognoverat propheta de superiori visione sub Joathamo rege, qui post Oziam regnavit, scribit deinceps quæ sub Achaso filio Joathami gesta et prædicta sunt. Verum Joathamus quidem pietatis studiosus fuit, Achasus vero contra prævaricator et impius; eamque ob causam Deo curæ non fuit, sed bello exorto, et acie instructa a rege decem tribuum, cui nomen Pekah, Romeliæ filio, centum viginti millia in prœlio amisit, captaque sunt a victoribus mulierum et puerorum alia ducenta millia. Cæterum Oded propheta obtinuit ut captivi dimitterentur, acceptæ cladis causam indicans, quod iratus Deus propter impietatem illos tradiderit, simulque generis propinquitatem revocans in mentem, sicut docet Paralipomenon historia[s]. Sed et alia **215** hujusmodi multa passus est

[s] II Paral. xxviii, 9 seqq.

Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐνεχθέντα κακά. Τὸ δὲ « μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους [69], » « μακρὰν ποιήσει » ὁ Σύμμαχος εἴρηκε· τουτέστιν, Εἰς αἰχμαλωσίαν ἐκπέμψει αὐτούς.

ιγ'. *Καὶ ἔτι ἐπ' αὐτοῖς ἐστι τὸ ἐπιδέκατον* [70]. Διὰ τούτων οὖν σημαίνει καὶ τὴν προτέραν αὐτῶν, καὶ τὴν δευτέραν πολιορκίαν. Οὐεσπασιανὸς μὲν γὰρ πρῶτος στρατηγῶν αὐτοῖς ἐπεστράτευσεν· εἶτα μετὰ τὴν Νέρωνος τελευτὴν, υἱὸν Τίτον καταλιπὼν, διὰ τῆς βασιλείας ἀνέστρεψεν. Ὁ Τίτος τοίνυν τὴν πόλιν πολιορκήσας, καὶ τὸν ναὸν ἐμπρήσας, καὶ πολλοὺς δορυαλώτους λαβὼν, εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπανῆλθε μητρόπολιν· ἀλλ' οἱ τὰς ἐκείνων διεκφυγόντες χεῖρας πάλιν ἐπανῆλθον, καὶ τὴν πόλιν ᾤκησαν· πολλῷ δὲ οὗτοι τῶν προτέρων οἰκητόρων ἦσαν ἐλάττους. Οὗ δὴ χάριν αὐτοὺς ἐπιδέκατον καλεῖ, τουτέστι δεκατημόριον. Ἀλλὰ πάλιν Ἀδριανὸς αὐτοῖς στασιάσασι παντελῆ ἐπήγαγεν ὄλεθρον· καὶ αὐτὴν δὲ τῆς πόλεως τὴν προσηγορίαν ἐνήλλαξεν, ἐκ τῆς οἰκείας ἐπωνυμίας ταύτην καλέσας· Αἰλία γὰρ ἐκεῖθεν προσηγορεύθη· Αἴλιος γὰρ ἐπίκλην ὠνομάζετο. Ταῦτα τῷ προφήτῃ διαγορεύων εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι « Πάλιν ἔσται εἰς προνομὴν, » καὶ τὴν ἐρημίαν αὐτῆς σημαίνων, καὶ τῆς καρδίας τὸ ἄκαρπον καὶ ἀντίτυπον. « Ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος. » Οὐκ ἀπείκασε δὲ δένδρῳ καρπίμῳ, ἀλλὰ τερεβίνθῳ καὶ βαλάνῳ, καὶ τούτοις φύλλων ἐστερημένοις [71]. Ἤ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἔσται εἰς καταβόσκησιν, ὡς δρῦς, καὶ ὡς βάλανος, ἥτις ἀποβαλοῦσα τὰ φύλλα ἵσταται μόνη. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δεδήλωκεν, ὅτι κατεβοσκήθη ὑπὸ ἀλλογενῶν ἀνθρώπων, καθάπερ ὑπὸ χοίρων αἱ βάλανοι· καὶ μεμένηκεν ἔρημος τῶν ἀγαθῶν, ὡς δρῦς καὶ βάλανος καρπῶν καὶ φύλλων γεγυμνωμέναι [72].

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α'. *Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἄχαζ.* Τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς ἀνωτέρω ὁράσεως ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἰωάθαμ καὶ ἰδὼν καὶ μαθὼν ὁ προφήτης (μετὰ γὰρ τὸν Ὀζίαν αὐτὸς ἐβασίλευσε), τὰ ἐπὶ Ἄχαζ λοιπὸν (υἱὸς δὲ οὗτος τοῦ Ἰωάθαμ) γεγενημένα τε καὶ τεθεσπισμένα συγγράφει. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰωάθαμ εὐσεβείας τρόφιμος ἦν· ὁ δὲ Ἄχαζ ἐκ διαμέτρου παράνομός τε καὶ δυσσεβής. Οὗ δὴ χάριν τῆς θείας κηδεμονίας οὐκ ἔτυχεν· ἀλλὰ πολέμου συγκροτηθέντος, καὶ τοῦ βασιλέως τῶν δέκα φυλῶν παραταξαμένου (Φακεὲ δὲ ὄνομα τούτῳ Ῥωμελίου υἱὸς), ἀποβάλλει μὲν ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας ἐν τῷ πολέμῳ· ἐξανδραποδίζουσι δὲ οἱ νενικηκότες γυναικῶν καὶ παιδίων ἑτέρας χιλιάδας διακοσίας. Ἀλλὰ τοὺς αἰχμαλώτους Ὠδὴδ [73] ὁ προφήτης ἀφεθῆναι πεποίηκε, τὴν αἰτίαν ὑποδείξας τῆς ἥττης, ὅτι διὰ τὴν ἀσέβειαν παραδέδωκεν αὐτοὺς ὀργισθεὶς ὁ Θεὸς, καὶ τῆς συγγενείας ἀναμνήσας, ὡς

VARIÆ LECTIONES.

[69] μακρυνεῖ—ἀνθρώπους. Hæc ad vers. 12 pertinent. [70] Καὶ—ἐπιδέκατον. Hæc initium constituunt vers. 13, qui est ultimus juxta Hebr. et LXX. [71] καὶ—ἑστερ. Symmachum Noster h. l. sequitur, ut ex seq. apparet. [72] γεγυμν. Non legit h. l. Theodoretus ea quæ in nonnullis libris vet. ad finem capitis ex Theodotione adjecta sunt, σπέρμα ἅγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Hæc etiam leg. in cod. Aug. [73] Ὠδήδ. ita legendum pro Ὠδήτ, ut habebat ed. prior. Vid. t. I, p. 593.

Digitized by Google

ἡ τῶν Παραλειπομένων ἱστορία διδάσκει. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τοιαῦτα πέπονθεν ὁ δυσσεβὴς βασιλεύς. Καὶ γὰρ Ἰδουμαῖοι τοὺς πελάζοντας, καὶ ἀλλόφυλοι τοὺς γειτονεύοντας ἐξηνδραπόδισαν· ὁ δὲ παράνομος βασιλεὺς, δέον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν συμμαχίαν αἰτῆσαι, πρὸς τὸν τῶν Ἀσσυρίων κατέφυγε βασιλέα· ὁ δὲ φιλάνθρωπος Δεσπότης καὶ μὴ καλούμενος συμμαχεῖ, καὶ καταφρονούμενος προμηθεῖται. Τοῦτο δὴ κἀντεῦθα πεποίηκε. Τοῦ γὰρ Φακεὲ τὸν βασιλέα τῶν Σύρων εἰς συμμαχίαν καλέσαντος, καὶ μετ' ἐκείνου τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ πολιορκίᾳ κατειληφότος, ἐξεδειματώθη μὲν ὁ ἀνόσιος βασιλεὺς, ἔδεισε δὲ καὶ ὁ λαός. Ἡ γὰρ πεῖρα τῶν ἤδη συμβεβηκότων ἠνάγκαζεν ὀρρωδεῖν· οὕτως δὲ αὐτοὺς τὸ δέος κατέλυσεν, ὡς ἐοικέναι δένδροις ὑπὸ σφοδροτέρας ἀνέμων προσβολῆς αὐτῶν ἀντελάβετο, διὰ τῶν ἐξῆς ἔσται δῆλον.

A rex impius. Nam et Idumæi propinquos sibi, et allophyli vicinos servituti manciparunt. Impius autem rex, cum a Deo postulare opem deberet, ad regem Assyriorum confugit. At benignus Dominus etiam non vocatus fert opem, et spretus curam gerit. Quod tunc quoque fecit. Nam cum Pekah regem Syrorum in auxilium advocasset, et obsessam Hierosolymam cum illo cepisset, perterrefactus est rex profanus, et timuit etiam populus; quippe experientia eorum quæ acciderant formidinem injecit. [2] Adeo autem timore concussi sunt, ut similes essent arboribus vehementiori ventorum impetu agitatis. Benignus porro Dominus quo pacto eis subvenerit, manifestum fiet ex sequentibus.

γ'. *Καὶ ὁ καταλειφθεὶς*[74] *Ἰασοὺβ ὁ υἱός σου.* Πλὴν οὐδαμοῦ μετὰ τοῦ παιδὸς ὁ προφήτης ἐκελεύσθη θεσπίσαι· ἐνταῦθα δὲ μόνον παρελαβεῖν τὸν υἱὸν προσετάχθη, ἐπειδὴ μέλλει τοῦ Ἐμμανουὴλ προαγορεύειν τὴν γέννησιν, καὶ τὸν Ἄχαζ διδάσκειν, ὡς διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ τεχθησόμενον τῆς θείας ἀπολαύσεται κηδεμονίας, αὐτὸς διὰ τὴν οἰκείαν παρανομίαν τιμωρίας ἄξιος ὤν. Τὸ δὲ[75], «Φύλαξαι[76] τοῦ ἡσυχάσαι,» ὁ μὲν Σύμμαχος, «Φύλαξαι, καὶ ἡσύχασον,» ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, «Φύλαξαι, καὶ ἡσύχαζε·» ὁ δὲ Θεοδοτίων, «Πρόσεχε καὶ ἡσύχαζε[77]·» ἀντὶ τοῦ, Μὴ πολεμήσῃς, μηδὲ παρατάξῃ· νικήσεις γὰρ ἡσυχάζων διὰ τὴν ἐμὴν ἀγαθότητα.

B Vers. 3. *Et qui derelictus est Jasub filius tuus.* Verumtamen nusquam cum filio prophetare jussus est propheta. Hoc tantum loco ut filium assumeret mandatum est, quia Emmanuelis nativitatem denuntiaturus, et Achasum edocturus erat, fore ut per filium qui ex ipso nasciturus erat, divina providentia frueretur, cum ipse ob prævaricationem suam supplicio dignus esset. Illud autem, « Observa ut sileas, » Symmachus interpretatus est, « Observa et sileto; » Aquila, « Observa et sile; » Theodotio, « Attende et sile, » pro eo quod est, Ne bellum geras, neque aciem instruas; vinces enim quietem agens propter bonitatem meam.

δ'. *Ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν*[78] *καπνιζομένων τούτων.* Μὴ τοίνυν δείσῃς τούτους, φησί· δαλοῖς γὰρ ἐοίκασι καπνιζομένοις, ἀλλ' οὐ C φλεγομένοις. Δαλὸς δέ ἐστιν ἐπιφλεγὲς ξύλον, ἔχον μὲν τοῦ πυρὸς τὰ λείψανα, τῆς δὲ φλογὸς ἐστερημένον.

Vers. 4. *A duobus lignis* **216** *titionum fumigantium istorum.* Ne hos timeas, inquit. Similes enim sunt titionibus fumigantibus, et non ardentibus. Titio autem est semiustum lignum, quod ignis habet reliquias, sed flamma caret.

ε'. *Ὅταν*[79] *γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ γένηται, πάλιν ἰάσομαι.* Ἐγὼ οὖν πατάσσω, καὶ ἐγὼ ἰῶμαι. Καὶ γὰρ τὴν προτέραν παιδείαν διὰ τὴν σὴν ἐπήγαγον παρανομίαν· καὶ νῦν ἐπαμύνω διὰ τὸν ἐκ σοῦ τεχθησόμενον· μὴ τοίνυν δείσῃς τούτους. « Οὐ μείνῃ[80] ἡ βουλὴ αὐτὴ, οὐδὲ ἔσται. » Καὶ τοὺς ἐκείνων τοίνυν ἐγύμνωσε λογισμοὺς, καὶ τὴν ἰδίαν δεδήλωκε ψῆφον. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, διασκεδάσω τὴν ἐκείνων βουλὴν, καὶ οὐ μὴ μείνῃ, οὐδὲ ἔσται.

Vers. 7. *Nam post iram furoris rursus sanabo.* Ego igitur percutio, et ego sano. Prius enim castigationem adhibui propter prævaricationem tuam: nunc vero auxilium fero propter eum qui ex te nascetur. Ne ergo timeas istos. « Non stabit consilium hoc, neque erit. » Illorum ergo cogitationes patefecit, et suam ipsius mentem declaravit. Ego enim, inquit, illorum consilium dissipabo, et non permanebit, neque subsistet.

ϛ'. *Κεφαλὴ Ἀρὰμ Δαμασκὸς, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασείμ.* Ἀρὰμ τοὺς Σύρους ὀνομάζει· τούτων, φησὶ, Δαμασκὸς μητρόπολις· τῆς δὲ Δαμασκοῦ ὁ βασιλεὺς Ῥαασείμ· τούτων οὖν ἄρχει μόνον, τῆς δὲ Ἱερουσαλὴμ οὐκέτι. Τὴν γὰρ τῶν Σύρων αὐτῷ δέδωκε βασιλείαν· « Ἐκλείψει[81] ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἐπὶ λαόν[82]. » Τὴν αἰχμαλωσίαν προλέγει, τὴν ὑπὸ

Vers. 8. *Caput Aram Damascus, et caput Damasci Raasim.* Aram appellat Syros: horum, ait, metropolis Damascus, Damasci porro rex Raasim. His ergo tantum imperat, non jam Hierosolymæ; Syrorum enim illi dedit imperium: « Deficiet regnum Ephraim de populo. » Captivitatem prædicit, quæ sub Salmanasare contigit, et sub Sena-

VARIÆ LECTIONES.

[74] ὁ καταλ. *Hebr.* שאר h. l. pro nomine proprio habendum est. [75] τὸ δὲ, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 4 spectant. [76] φύλ. τοῦ ἡσυχ. *Hebr.* cave tibi (a metu) et quietus sis. [77] ὁ — ἡσύχαζε. Alia est ejus interpretatio apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [78] τῶν κ. τ. λ. Hæc deerant apud Sirm., etsi in vers. expressa erant. [79] ad vers. 4 adhuc pertinent verba ista, Ὅταν, κ. τ. λ. Sed a textu Hebr. hæc absunt. [80] μείνῃ. Apud LXX præm. μή. Quæ sequuntur, ἡ βουλὴ αὐτὴ, des. in Hebr. [81] Ἐκλείψει—λαόν. *Hebr.* atteretur Ephraim, ne sit populus. [82] ἐπὶ λαόν. Rec. lectio est ἀπὸ λαοῦ, quam etiam exprimit versio Lat.; sed Ald. habet ἐπὶ λαοῦ, sicque h. l. leg. esse vid. λαοῦ.

Digitized by Google

cherimo. Primus enim Phul tributum imposuit : post illum vero Teglaphalasar aliquot civitates in servitutem redegit. Deinde Salmanasar plurimas, et reliquas Senacherim.

A Σαλμανάσαρ καὶ Σεναχηρεὶμ γενομένην. Πρῶτος μὲν γὰρ ὁ Φοὺλ τὸν φόρον ἐπέθηκε· κατ' ἐκεῖνον δὲ, Θεγλαφαλάσαρ ἐνίας ἐξανδραποδίσας πόλεις· εἶτα Σαλμανάσαρ τὰς πλείστας, καὶ τὰς ὑπολειφθείσας Σεναχηρείμ.

Vers. 9. *Caput Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliæ.* Somoron a monte Samariam vocat. Somor enim dictus est mons ab eo qui primus possedit; **217** a monte autem civitas. Est vero Samaria, quæ nunc Sebaste appellatur. Ait ergo Samariam decem tribubus imperare, Samariæ autem filium Romeliæ : nec permissurum se illis, ut hos fines transgrediantur. « Et nisi credideritis, non intelligetis. » Illorum ergo perspectam habens incredulitatem, subjunxit, « Nisi credideritis, non intelligetis, » quod Symmachus vertit, « Nisi credideritis, non permanebitis; » Theodotio vero, « Nisi credideritis, fidem non facietis; » fidei enim fructus est salus. Secundum Septuaginta autem, « Non intelligetis : » quod divinarum rerum notitiam ex fide nasci declarat.

θ'. *Κεφαλὴ Ἐφραΐμ Σομόρων, καὶ κεφαλὴ Σομόρων υἱὸς Ῥωμελίου.* Σομόρων δὲ τὴν Σαμάρειαν ἀπὸ τοῦ ὄρους καλεῖ. Σομὸρ γὰρ ἐκλήθη τὸ ὄρος ἀπὸ τοῦ πρώτου κτησαμένου· ἀπὸ δὲ τοῦ ὄρους ἡ πόλις. Σαμάρεια δέ ἐστιν ἡ νῦν Σεβαστὴ καλουμένη· λέγει τοίνυν, ὅτι τῶν δέκα φυλῶν ἡ Σαμάρεια βασιλεύει, τῆς δὲ Σαμαρείας ὁ τοῦ Ῥωμελίου υἱός· καὶ τούτους αὐτοὺς ὑπερβῆναι τοὺς ὅρους οὐ συγχωρήσω. « Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε[83]. » Τὴν οὖν ἐκείνων ἀπιστίαν εἰδὼς ἐπήγαγε τὸ, « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' ἂν μὴ συνῆτε· » ὅπερ ὁ Σύμμαχος οὕτως, « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ διαμενεῖτε. » Ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ πιστευθείητε· » τῆς γὰρ πίστεως, ἡ σωτηρία καρπός. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, « Οὐ μὴ συνῆτε· » ὅ δηλοῖ, ὅτι διὰ τῆς πίστεως τῶν θείων ἡ γνῶσις.

B

Vers. 11. *Pete tibi signum a Domino Deo tuo.* Quoniam ergo quæ dicta sunt non credis, et promissionem meam putas esse mendacium, ego verbis meis fidem faciam miraculis. Pete itaque signum quod volueris, sive cœleste, sive terrenum. Hoc enim est quod ait, « in profundum, aut in excelsum. » Utrumque autem filio ejus exhibuit Ezechiæ regi : in cœlo quidem, regredi jubens solem, in terra vero, Assyrios puniens, et corporis illi sanitatem tribuens.

ια'. *Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου.* Ἐπειδὴ οὖν ἀπιστεῖς τοῖς εἰρημένοις, καὶ ψεῦδος νομίζεις τὴν ἐμὴν ὑπόσχεσιν, ἐγὼ βεβαιώσω θαυματουργίᾳ τοὺς λόγους. Αἴτησον τοίνυν ὅπερ βούλῃ σημεῖον, εἴτε οὐράνιον, εἴτε ἐπίγειον· τοῦτο γὰρ λέγει· « Εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. » Ἀμφότερα δὲ τῷ τούτου παρέσχε παιδὶ, Ἰεζεκίᾳ τῷ βασιλεῖ· ἐν οὐρανῷ μὲν, ἀναστρέψαι κελεύσας τὸν ἥλιον· ἐν δὲ τῇ γῇ, τοὺς Ἀσσυρίους κολάσας, καὶ μέντοι καὶ τὴν σωματικὴν αὐτῷ δωρησάμενος ὑγείαν.

C

Vers. 12. *Non petam, neque tentabo Dominum.* Hæc ille verba, non quasi absque signis crederet, sed velut contradicens, usurpavit. Unde prophetæ non amplius cum eo loquitur, sed cum universa Davidis cognatione, et ait :

ιβ'. *Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον.* Τούτοις οὖν τοῖς λόγοις, οὐχ ὡς καὶ δίχα σημείων πιστεύων, ἀλλ' ὡς ἀντιλέγων ἐχρήσατο. Οὗ δὴ χάριν ὁ προφήτης, οὐκ αὐτῷ λοιπὸν, ἀλλὰ πάσῃ τῇ τοῦ Δαβὶδ διαλέγεται συγγενείᾳ, καί φησιν·

Vers. 13. *Audite nunc, domus David, numquid vobis parum est certare cum hominibus?* Non satis ergo vobis est, quod prophetis contradicitis, quodque Dei famulis resistitis : sed et Domino ipsi præcipienti palam non obtemperatis? **218** Attamen etiam nolentibus signum vobis daturus est novum et admirabile.

ιγ'. *Ἀκούσατε δὴ, ὁ οἶκος Δαβὶδ, μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις;* Οὐκ ἀπόχρη τοίνυν ὑμῖν, φησὶ, τὸ τοῖς προφήταις ἀντιλέγειν, τὸ τοῖς θείοις ἀντιτείνειν θεράπουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ Δεσπότῃ κελεύοντι προφανῶς ἀπειθεῖτε[84]. Ἀλλ' ὅμως καὶ μὴ βουλομένοις σημεῖον ὑμῖν δώσει καινὸν καὶ παράδοξον.

Vers. 14. *Dabit Dominus ipse vobis signum.* Signum enim, et signum maximum appellatur hic partus. Nemo autem signum vocat id quod singulis diebus fit. Quod si enim non virgineus, sed nuptialis est partus, quomodo id quod secundum naturam de more procedit, signum appellatur? « Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium. » Hoc ergo et vere signum, et in profundum, et in excelsum. Theodotio enim et Aquila hoc ita verterunt : « Demerge in infernum, aut exalta sursum. » Porro Emmanuel jacentem in inferno Adamum in cœlos evexit. Hanc itaque prophetiam

D ιδ'. *Δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον.* Σημεῖον γὰρ, καὶ σημεῖον μέγιστον, οὗτος ὁ τόκος καλεῖται. Οὐδεὶς δὲ σημεῖον καλεῖ τὸ καθ' ἑκάστην γινόμενον ἡμέραν· εἰ γὰρ μὴ παρθενικός ἐστιν, ἀλλὰ γαμικὸς ὁ τόκος, πῶς τὸ κατὰ φύσιν ὀδεῦον, σημεῖον προσαγορεύεται; « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν. » Τοῦτο οὖν ἀληθῶς σημεῖον καὶ εἰς ὕψος, καὶ εἰς βάθος. Καὶ γὰρ ὁ Θεοδοτίων, καὶ ὁ Ἀκύλας, οὕτως τοῦτο ἡρμήνευσαν· « Βάθυνον εἰς ᾅδην, ἢ ὕψωσον ἄνω· » ὁ δὲ Ἐμμανουὴλ καὶ εἰς τὸν ᾅδην κείμενον Ἀδὰμ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνεβίβασε. Ταύτην μέντοι τὴν προφητείαν οὐχ ὡς ἔτυχεν

VARIÆ LECTIONES.

[83] συνῆτε. *Hebr.* confirmabimini, s. firmi eritis. πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα, spectant.

[84] ἀλλὰ—ἀπειθεῖτε. Hæc ad verba ult. vers. 13, καὶ

Digitized by Google

ἐπὶ τοῦ παρόντος προήνεγκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐδεδίεσαν A non temere hoc loco protulit, sed quia hostium
τῶν πολεμίων τὴν προσβολήν, καταλύσειν ἀπειλούν- impressionem metuebant, qui regnum Davidicum
των τὴν Δαβιτικὴν βασιλείαν, ἀναγκαίως διδάσκει se destructuros minabantur, apte docet illos quæ
ὡς ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦσι. Δεῖ γάρ, φησὶ, φυλαχθῆναι fieri nequeunt tentare. Oportet enim, inquit, Da-
τὸ Δαβιτικὸν γένος, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ vidicam stirpem conservari, donec veniat quod
παράσχῃ τὴν προσδοκωμένην εὐλογίαν τοῖς ἔθνεσιν. repositum est, et exspectatam gentibus salutem
« Καὶ καλέσεις [85] τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » præbeat. « Et vocabis nomen ejus Emmanuel. »
Προθεσπίσας τῆς Παρθένου τὴν σύλληψιν καὶ τὸν Prænuntiato virginis conceptu partuque admira-
παράδοξον τόκον, καὶ τὴν προσηγορίαν ἐπέθηκεν. bili, nomen etiam adjecit. Emmanuelem enim in-
Ἐμμανουὴλ γὰρ τὸ βρέφος ὠνόμασε· δηλοῖ δὲ τὸ fantem appellavit. Significat autem id nomen
ὄνομα τὸν μεθ' ἡμῶν Θεὸν, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Deum qui nobiscum, Deum hominem factum,
Θεὸν, τὸν τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ἀνειληφότα Θεὸν, Deum qui humanam naturam assumpsit, Deum
τὸν ἐνωθέντα ταύτῃ Θεὸν, τὴν τοῦ Θεοῦ μορφὴν καὶ huic unitum, Dei formam et servi formam in uno
τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐν ἑνὶ Υἱῷ γνωριζομένην. Filio spectatam.

ιε'. *Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται.* Προαγορεύει τοί- Vers. 15. *Butyrum et mel comedet.* Et humana
νυν κατὰ ταυτὸν καὶ τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ θεῖα. « Βού- B simul et divina prædicit. « Butyrum et mel come-
τυρον καὶ μέλι φάγεται· » τοῦτο ἀνθρώπινον. Τὸ δὲ, det, » hoc humanum est. Illud vero : « Priusquam
« Πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν [86], ἢ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέ- norit ipse **219** vel eligat mala, eliget bonum, »
ξεται [87] τὸ ἀγαθὸν, » καὶ τὰ ἑξῆς [88], οὐ κατὰ ἄνθρωπον, et quæ sequuntur, non est hominis, sed supra
ἀλλ' ὑπὲρ ἄνθρωπον. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων ἡ φύσις οὐκ hominem. Hominum enim natura non statim ut
εὐθὺς τικτομένη τὴν διάκρισιν δέχεται τοῦ ἀγαθοῦ orta est boni malive discretionem sortitur, sed
καὶ τοῦ χείρονος· ἀλλὰ δεῖται χρόνων καὶ μέτρων tempore indiget, ætatisque progressu, tumque
ἡλικίας, καὶ τότε μανθάνει, τί μὲν ἀγαθὸν, τί δὲ πο- quid bonum, quid malum sit addiscit. At Emma-
νηρόν· ὁ δὲ Ἐμμανουὴλ εὐθὺς ἀπὸ σπαργάνων ἀπ- nuel ab incunabulis ipsis mali electionem rejecit.
ώσατο τὴν τοῦ χείρονος αἵρεσιν. Οὕτω τὸ σημεῖον προ- Ita post datum signum, salutem denuntiat.
δεδωκὼς, προλέγει τὴν σωτηρίαν.

ις'. *Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ* [89]. Vers. 16. *Et derelinquetur terra, quam tu times.*
Καὶ τοὺς μικρὸν ὕστερον ἐπιέναι μέλλοντας πολε- De iis etiam, qui paulo post incursuri erant,
μίους προλέγει· διδάσκων ὡς οὐδὲν ἀγνοεῖ τῶν ὅλων hostibus vaticinatur, docens, nihil latere univer-
ὁ ποιητὴς· ἀλλ' αὐτὸς ἅπαντα πρυτανεύει, καὶ πρὸς sorum opificem, sed ipsum omnia gubernare, et
τὸ συμφέρον ἰθύνει. Τὸ δὲ, « Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφεῖλεν C ad id quod conducit dirigere. Illud vero [17] :
Ἐφραὶμ ἀπὸ Ἰούδα, » οὕτως ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευ- « Ex quo die abstulit Ephraim a Juda, » Sym-
σεν· « Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἀπέστη [89*] Ἐφραὶμ ἀπὸ machus sic vertit, « A die quo discessit Ephraim
Ἰούδα. » Οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἀκύλας· δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, a Juda; » eodemque modo Aquila. Sensus autem
ὅτι ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀπέστησαν αἱ δέκα φυλαὶ τῆς τοῦ est : a die quo decem tribus a tribu Juda et a re-
Ἰούδα φυλῆς, καὶ τῆς Δαβιτικῆς βασιλείας, τοιαύτη gno Davidico secesserunt, talem tribui Judæ cala-
κακοπραγία καὶ δυσημερία οὐ κατέλαβε τὸν Ἰούδα, mitatem et adversitatem non contigisse, qualem
οἵαν αὐτὸν ἀπειλεῖ καταλήψεσθαι· τίς δὲ αὕτη; Ὁ ipsi eventuram minatur. Quænam porro ista ? Rex
βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ κατὰ τοὺς Ἑβδομή- Assyriorum. Et juxta Septuaginta similiter, Tales,
κοντα δὲ, Τοιαύτας, φησὶν, ἡμέρας ἐπάξει ἐπὶ σὲ ὁ ait, dies super te ducet Deus, quales dies non
Θεὸς, οἵας ἡμέρας οὐκ εἶδες, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφεῖλεν vidisti, ex quo subduxit se Ephraim a te. Quinam
ἑαυτὸν ἀπὸ σοῦ ὁ Ἐφραΐμ. Τίνες δὲ αὗται; Τῶν Ἀσ- porro illi ? Rex Assyriorum, qui diebus illis te-
συρίων ὁ βασιλεὺς ἐν ταύταις ἐπάγων σοι κακά. Οὐδὲ cladibus afficiet. Neque enim regem Assyriorum
γὰρ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων Ἐφραΐμ ἀφεῖλεν· abstulit Ephraim, sed Dominus inducet regem
ἀλλ' ὁ Κύριος ἐπάξει τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, D Assyriorum, **220** et talia per illum damna,
καὶ τοιαῦτα διὰ τούτου κακὰ, οἷα οὐκ εἶδεν ὁ Ἰούδας qualia post Ephraimi secessionem Juda non
μετὰ τὸν τοῦ Ἐφραΐμ χωρισμόν. vidit.

ιη'. *Συριεῖ Κύριος μυίαις καὶ τῇ μελίσσῃ.* Ἡ Vers. 18. *Sibilabit Dominus muscis et api.* Aut
μυῖας μὲν τοὺς Αἰγυπτίους καλεῖ, ὡς ἐλάττονα βλά- muscas appellat Ægyptios, qui minus nocuerunt,
ψαντας· μελίττας δὲ τοὺς Ἀσσυρίους. Σφοδρότερον apes vero Assyrios, quoniam apis acrior est sti-
γὰρ τῆς μελίττης τὸ κέντρον. Μέμνηται δὲ καὶ τῶν mulus. Meminit autem tum Ægyptiorum, tum As-
Αἰγυπτίων, καὶ τῶν Ἀσσυρίων ἡ τῶν Βασιλειῶν syriorum regnorum historia. Pharao enim Nechao
ἱστορία. Φαραὼ γὰρ Νεχαὼ, τῶν Αἰγυπτίων ὁ βασι- rex Ægyptiorum, et Josiam occidit, ut dictum est,

VARIÆ LECTIONES.

[85] Supra, t. I, p. 737, erat καλέσουσι. [86] πρὶν ἢ γν. αὐτόν. *Hebr.* ut sciat ipse. Aqu. τοῦ γνῶναι αὐτόν. Symm. εἰς τὸ γνῶναι αὐτόν. [87] Rec. lectio h. l. est ἐκλέξασθαι. [88] καὶ τὰ ἑξῆς. Hæc pertinent ad verba prima v. 16 quæ h. l. des. infra autem ad Hebr. 1, 7-9, ita leg. (Διάτι) πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. [89] φοβῇ. *Hebr.* fastidio habes. Aqu. σιχαίνεις. Theod. βδελύσσῃ. [89*] ἀπέστη. Ita quoque juxta Hebr

Digitized by Google

et Joachasum ejus filium regno spoliatum in captivitatem abduxit, et tributa pendere Judam coegit. Assyrii autem primo cum Senacherimo alias Judææ populati sunt civitates : postea cum Nabuchodonosore ipsam expugnarunt Hierosolymam, et divinum templum incenderunt, et eos qui mortem evaserant captivos duxerunt. Pro illis autem verbis, « quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti, » Theodotio dixit, « quæ dominabuntur quod est in parte fluminis Ægypti, » eodemque modo Symmachus.

A λεὺς, καὶ τὸν Ἰωσίαν ἀνεῖλε, καθὼς προείρηται, καὶ τὸν Ἰωάχαζ τὸν τούτου παῖδα τῆς βασιλείας γυμνώσας, αἰχμάλωτον ἔλαβε, καὶ φόρους τελεῖν ἠνάγκασε τὸν Ἰούδαν. Οἱ δὲ Ἀσσύριοι πρῶτον μετὰ τοῦ Σεναχηρεὶμ τὰς ἄλλας τῆς Ἰουδαίας ἐξεπόρθησαν πόλεις· μετὰ δὲ ταῦτα, σὺν τῷ Ναβουχοδονόσορ καὶ αὐτὴν ἐπολιόρκησαν τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸν θεῖον ναὸν ἐνέπρησαν, καὶ τοὺς διαφυγόντας τὸν θάνατον δορυαλώτους ἤγαγον. Ἀντὶ τοῦ, « Αἱ κυριεύσουσι [90] μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, » — « Αἱ κυριεύσουσιν ὅ ἐστιν ἐν μέρει ποταμοῦ Αἰγύπτου. » ὁ Θεοδοτίων εἶρηκεν· οὕτω δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος.

Vers. 19. *In convallès regionis, et cavernas petrarum.* Per hæc autem omnia, ut dictum est, multitudinem hostium significavit.

ιθ'. *Ἐν ταῖς φάραγξι τῆς χώρας* [91], *καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν.* Διὰ τούτων ἁπάντων, ὡς εἴρηται, τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων ἠνίξατο.

Vers. 20. *Radet Dominus cum novacula ebria.* Prædicit his verbis summam Assyriorum destructionem, « novaculam ebriam » vocans regem Medorum atque Persarum, qui justitiæ factus instrumentum, Babyloniorum regnum evertit ; hoc enim caput nominat. Et « pedes pilis nudavit, » **221** sub eo militantium vires auferens ; « auferens pariter et barbæ ornamentum, » pro eo quod est, feminas pro viris ostendet inimicos.

B

κ'. *Ξυρήσει Κύριος ἐν τῷ ξυρῷ τῷ μεμεθυσμένῳ* [92]. Προαγορεύει διὰ τούτων τὴν παντελῆ τῶν Ἀσσυρίων κατάλυσιν, « ξυρὸν μεμεθυσμένον » καλῶν τὸν τῶν Μήδων καὶ Περσῶν βασιλέα· οὗτος γὰρ, τῆς δίκης γενόμενος ὄργανον, τὴν βασιλείαν τῶν Βαβυλωνίων κατέλυσε· ταύτην [93] γὰρ καλεῖ κεφαλήν. Καὶ « τοὺς πόδας ἐγύμνωσε τῶν τριχῶν, » τῶν ὑπ' αὐτοῦ στρατευομένων ἀφελῶν τὴν ἀνδρείαν· « ἀφελῶν δὲ καὶ τοῦ πώγωνος τὴν εὐπρέπειαν· » ἀντὶ τοῦ, Γυναῖκας ἀντὶ ἀνδρῶν δείξει τοὺς πολεμίους.

Vers. 21. *Nutriat homo vaccam boum, et duas oves.* Postquam recessit ex Judæa Nabuchodonosor, congregati sunt in unum qui evaserant, et summa in egestate victitantes in Judæa morabantur, necessaria vitæ subsidia ex paucis pecoribus comparantes [22]. Et quoniam terra nondum colebatur propter penuriam hominum, pecora herbis affatim abundabant, uberior autem pastus lactis copiam fundebat. Ita fiebat ut pauca pecora necessitatem explerent. Solitudinem ergo propheticus sermo prænuntiat.

C

κα'. *Θρέψει ἄνθρωπος δάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα.* Μετὰ γὰρ τὴν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπάνοδον, συνηθροίσθησαν ὅσοι διαπεφεύγασι, καὶ πενίᾳ πλείστῃ συμβιοτεύσαντες, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ διέτριβον, ἀπὸ θρεμμάτων ὀλίγων τὴν ἀναγκαίαν ποριζόμενοι χρείαν. Τῆς δὲ γῆς μηκέτι γεωργουμένης διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἐρημίαν, εὐπόρει πόας ἀφθόνου τὰ θρέμματα· ἡ δὲ πλείων τροφὴ πηγάζειν ἐποίει τὸ γάλα· οὗ δὴ χάριν, καὶ τὰ ὀλίγα πρόβατα τὴν χρείαν ἐπλήρου· ἐρημίαν τοίνυν ὁ προφητικὸς προεθέσπισε λόγος.

Vers. 23. *In desertum redigentur, et spinum.* Quod Judææ vastitatem iis quæ dicta sunt propheticus sermo denuntiarit, patet ex his quæ subjecit: Iterum enim prædicit sterilitatem terræ, et fore ut etiam illa fertilis, et multo exculta studio, in extremam redigatur vastitatem.

κγ'. *Εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἄκανθαν.* Ὅτι διὰ τῶν προειρημένων, ἐρημίαν τῆς Ἰουδαίας ὁ προφητικὸς ἐθέσπισε λόγος, δῆλον ἐκ τῶν ἐπαγομένων τούτων· πάλιν γὰρ προδηλοῖ τὴν ἀκαρπίαν τῆς γῆς, καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ εὔγαιος, καὶ πολλῆς ἀξιωμένη φιλοτιμίας καὶ φιλοπονίας, ἐρημίαν δέξεται παντελῆ.

Vers. 24. *Cum sagitta et arcu ingredientur.* Aut ostendit his verbis solitudinem ab hostium incursu futuram.

κδ'. *Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται.* Ἢ διὰ τοῦτο ἐμφαίνεται ὅτι τὴν ἐρημίαν ποιεῖ τῶν πολεμίων ἡ προσβολή.

Vers. 25. *Et omnis mons aratus arabitur.* Dixerit quispiam, eadem hic etiam diverso modo dicere prophetam, quod et montes, qui sedulo aralantur, et magna cura excolebantur, ubi olim pascua non erant, etiam ipsi ob magnam vastitatem pascua futuri sint armentorum et gregum. Quod si quis figurate locum intelligere velit, sic etiam prophetiæ veritatem deprehendet. Mons

κε'. *Καὶ πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθήσεται* [94]. Φαίη δ' ἄν τις, τὰ αὐτὰ καὶ ἐνταῦθα διαφόρως λέγειν τὸν προφήτην· ὅτι καὶ τὰ ἄγαν ἀροτριώμενα, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας ἀξιούμενα ὄρη, ἔνθα πάλαι φορβὰς οὐκ ἦν, καὶ αὐτὰ διὰ τὴν πολλὴν ἐρημίαν νομὴ βουκολίων καὶ ποιμνίων γενήσεται. Εἰ δὲ καὶ τροπικῶς ἐθέλοι τις τὸ χωρίον νοῆσαι, εὑρήσει καὶ οὕτως τῆς προφητείας τὸ ἀληθές. Ὄρος γὰρ ἦν ἀρο-

VARIÆ LECTIONES.

[90] αἱ κυριεύσ. μέρους. Ita ed. Compl. Rec. lectio est ὃ κυριεύσει μέρος. [91] τῆς χώρας. *Hebr.* locorum desolatorum. [92] μεμεθ. Ita cod. Alex. Præstat autem altera lectio, μεμισθωμένῳ. [93] ταύτην, κ. τ. λ. Hæc ad posteriorem partem vers. 20 pertinent. [94] Καὶ—ἀροτρ. *Hebr.* Et omnes montes qui sarculo sarrientur, s. sarriendi essent.

Digitized by Google

τριώμενον ὁ Ἰουδαίων λαὸς, ὑπὸ νόμου καὶ προφητῶν γεωργούμενος, ἀδεῶς πολιτευόμενος, ἡνίκα τῆς θείας συμμαχίας ἀπήλαυεν· ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὄρος ἐστέρηται τῶν γεωργούντων διὰ τὴν ἀκαρπίαν, καὶ νομὴ τῶν ἀλόγων ἐγένετο λογισμῶν.

A enim **222** aratus populis erat Judæorum, a lege et prophetis excultus, secure vitam duceus, quandiu divino auxilio fruebatur. Sed mons iste cultoribus privatus est quod fructus non ferret, pabulumque factus est ratione carentium cogitationum.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

CAPUT VIII.

α'. *Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν μέγαν* [98]. Ἔδει γὰρ ἐν τόμῳ καινῷ τὰ περὶ τοῦ καινοῦ καὶ παραδόξου τόκου γραφῆναι.

Vers. 1. *Sume tibi tomum novum magnum.* Oportebat enim in libro novo scribi, quæ ad novum et mirabilem partum pertinebant.

β'. *Οὐρίαν* [96] *τὸν ἱερέα* [97], *καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου.* Οὐρίου μὲν οὖν τοῦ ἱερέως ἡ τετάρτη μέμνηται τῶν Βασιλειῶν· Ζαχαρίου δὲ τοῦ προφήτου, ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων· συνήκμασαν δὲ ἀλλήλοις, κατὰ τοὺς χρόνους Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ γενόμενοι· διὰ μέντοι τούτων ἑκάτερον B τάγμα εἰς μαρτυρίαν τοῦ παραδόξου τόκου καλεῖ.

Vers. 2. *Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiæ.* Uriæ quidem sacerdotis meminit quartus liber Regnorum [t], Zachariæ vero prophetæ secundus Paralipomenon [u]. Una autem floruerunt, temporibus Oziæ, Joathami et Achasi. His ergo verbis ordinem utrumque in admirabilis partus testimonium vocat

γ'. *Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκεν υἱόν.* Καὶ ἐπειδὴ προηγόρευσεν ἤδη τῆς Παρθένου τὴν γέννησιν, ὑπὲρ φύσιν δὲ ἦν τὸ εἰρημένον, διδάσκει [99] τῆς συλλήψεως τὸν τρόπον. Καὶ καθάπερ τὴν ἁγίαν Παρθένον, τὸ τῶν εὐαγγελίων δεξαμένην παράδοξον, καὶ πυθομένην· « Πῶς ἔσται μοι [99] τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » ὁ ἅγιος ἐδίδαξε Γαβριὴλ τὸν τῆς συλλήψεως τρόπον, εἰρηκώς· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ· » οὕτως ἐνταῦθα τοὺς τῇ προῤῥήσει διαπιστοῦντας ὁ προφητικὸς πιστεύειν διδάσκει λόγος, τὸν θεῖον τρόπον ἐπι- C δεικνὺς, καὶ τὸ πανάγιον εἰσάγων Πνεῦμα, διαῤῥήδην λέγον· « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκεν υἱόν. » Ἄλλος δὲ οὐ « προσῆλθον » ἡρμήνευσεν, ἀλλὰ « προσῆλθε [1] τῇ προφήτιδι. Κάλεσον [2] τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον [3]. » Καὶ θείαν προσηγορίαν ὁ προφήτης ἐπιτίθεται τῷ τεχθέντι προστάττεται, καὶ γίνεται αὐτῷ ὄνομα τὸ πρᾶγμα. Αὐτοῦ γάρ ἐστι τοῦ Κυρίου φωνή· « Ἐὰν μή τις εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, πῶς τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσει [4]; » Καὶ εὐθὺς δὲ τεχθεὶς τὰ πρῶτα σκεύη τοῦ διαβόλου τοὺς μάγους εἰς προσκύνησιν εἵλκυσεν.

Vers. 3. *Et accessi ad prophetissam, et utero concepit, et peperit filium.* Et quia virginis partum jam prædixit [v], naturamque res excedebat, conceptionis modum declarat. Et quemadmodum sanctam Virginem, cum inusitatum nuntium accepisset, interrogassetque : « Quomodo mihi fiet istud, quoniam virum non cognosco [x]? » sanctus Gabriel conceptionis modum docuit, dicens : « Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit te. Ideo et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei [y]; » sic hoc **223** loco eos qui prædictioni non credebant credere docet propheticus sermo, divinum modum indicans, et sanctum inducens Spiritum diserte dicentem : « Et accessi ad prophetissam, et concepit, et peperit filium. » Alius vero vertit, non « accessi, » sed « accessit ad prophetissam. Voca nomen ejus, cito spolia. » Et divinam appellationem ei qui natus est imponere jubetur propheta, et nomen ei factum est a re ipsa. Ipsius enim Domini vox est : « Nisi quis intraverit in domum fortis, et ligaverit fortem, quomodo vasa ejus diripiet [z]? » Simul ac vero natus est, prima diaboli vasa, id est, magos, ad adorationem pertraxit

δ'. *Ἀήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας.* Ἀλλὰ μὴν καὶ ἱστορικῶς, πρὸ τοῦ τόκου, κατὰ τὸν τῆσδε τῆς προφητείας καιρὸν καὶ τῆς Δαμασκοῦ, καὶ τῆς Συρίας, διὰ τοὺς Ἀσσυρίους κατέλυσε τὴν ἰσχύν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Πρὶν ἢ [5]

Vers. 4. *Auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ.* Sed et juxta historiam, ante partum sub tempora prophetiæ hujus, et Damasci et Syriæ per Assyrios fregit fortitudinem. Hoc enim illa significant : « Antequam sciat puer vocare patrem

[t] IV Reg. xvi, 10 seqq. [u] Vid. supra t. I, p. 591. [v] Isa. vii, 14. [x] Luc. i, 34. [y] Ibid. 35. [z] Matth. xii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[98] τόμον καιν. μέγαν. *Hebr.* volumen magnum. Symm. τεῦχος μέγα. [96] Οὐρίαν. Quæ præcedunt, ποίησόν μοι μάρτυρας πιστοὺς ἀνθρώπους, exstant supra t. I, p. 591. Sed in Hebr. est, testes adhibui. [97] τὸν ἱερέα. Hæc quoque leg. supra l. c. ; exstant autem tantum in Ald. et Compl. [98] διδ.—τρόπον. Ita quoque Noster ad Cant. vii, 5, hunc locum de Christo explicat. [99] μοι. Hoc quoque in codd. a Millio ad l. c. allegatis exstat. [1] προσῆλθε. Ita cod. Alex. [2] Κάλεσον. Quæ præc. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με, exstant supra ad Cant vii, 5. [3] σκύλ. Reliqua, ὀξέως προνόμευσον, exstant etiam supra, p. 146 ad l. c. [4] ἐὰν—διαρπ. Hæc ex memoria sic allegata videntur. [5] πρὶν ἤ. Supra p. 146, præm. διότι.

Digitized by Google

aut matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ, coram rege Assyriorum. » Quemadmodum enim Levi, priusquam prodiret in hanc vitam, ante annos centum et sexaginta decimatus dicitur per Abrahamum, cum lateret in lumbis patriarchæ : sic et ante incarnationem suam Emmanuel per Assyrium a Damasco et a Samaria eorum quæ adversus **224** Hierosolymam gesserant pœnas exegit.

VERS. 6. *Eo quod populus hic non vult aquam Siloam.* Minatur ergo habitantibus Hierosolymam et Judæam, atque huic regem Damasci et Samariæ præferentibus, prædicitque adventum regis Assyriorum. Aquam vero Siloam appellat, non Achasum prævaricatorem, sed latentem in eo regem, qui appellatus est Emmanuel, cui nomen inditum « cito spolia, velociter deprædare, » de quo dictum est : « Non loquetur, neque clamabit, neque audietur in plateis vox ejus [a]. » Sic enim hoc etiam loco dicitur aqua leniter fluens [7]. Quia igitur etiam post prædictionem istam regnum Damasci et Samariæ anteponebant, jure omnino regem ipsis minatur molestissimum, eumque assimilat fluvio maximo exundanti.

VERS. 8. *Et auferet de Judæa hominem.* Hoc etiam docet quartus liber Regnorum, et secundus Paralipomenon, et propheta Jeremias. Omnes enim potentes abducens, paucos ex tenuioribus ad colendam terram reliquit. « Nobiscum' Deus. »

VERS. 9. *Cognoscite, gentes, et vincimini.* **225** Istud « Nobiscum Deus, » in Hebræo est « Emmanuel. » Postquam ergo hujus conceptionem et nativitatem prædixit propheta, jure de illo gloriatur et exsultat adversus inimicos : dicitque jam victoria potientibus Israelitis et Syris : « Nam si rursus invalueritis, rursus vincemini, » et cætera. Sed quoniam propheta eos appellavit qui ultimos fines inhabitant, et ipsos etiam vincendos prædicit, verisimilius ista fortasse sanctis apostolis aptari possint verba. Illi enim orbem terrarum circumeuntes clamabant : « Nobiscum Deus : cognoscite, gentes,

A γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα [6], λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἐναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. » Καθάπερ γὰρ ὁ Λευΐ, πρὶν εἰς τόνδε παραχθῆναι τὸν βίον, πρὸ ἑξήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν, διὰ τοῦ Ἀβραὰμ ἀποδεκατωθῆναι λέγεται, ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατριάρχου κρυπτόμενος· οὕτω καὶ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως, ὁ Ἐμμανουὴλ διὰ τοῦ Ἀσσυρίου, καὶ τὴν Δαμασκὸν, καὶ τὴν Σαμάρειαν δίκας ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ γεγενημένων εἰσέπραξε.

B ς'. *Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ.* Ἀπειλεῖ τοίνυν διὰ τούτων τοῖς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Ἰουδαίαν οἰκοῦσι, καὶ ταύτης προτιμῶσι τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς Σαμαρείας τὸν βασιλέα· καὶ προλέγει τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἔφοδον. Ὕδωρ δὲ τοῦ Σιλωὰμ, οὐ τὸν Ἄχαζ καλεῖ τὸν παράνομον, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῷ κρυπτόμενον βασιλέα, τὸν Ἐμμανουὴλ προσαγορευθέντα, τὸν δεξάμενον προσηγορίαν, « Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμευσον. » Περὶ οὗ εἴρηται· « Οὐκ [7] ἐρήσει [8], οὐδὲ χραυγάσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἐν ταῖς πλατείαις ἡ φωνὴ αὐτοῦ. » Οὕτω γὰρ καὶ ἐνταῦθα καλεῖται τὸ ὕδωρ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ μετὰ τὴν πρόῤῥησιν ταύτην προετίμων τὴν τῆς Σαμαρείας καὶ Δαμασκοῦ βασιλείαν, μάλα δικαίως αὐτοῖς τὸν βαρύτατον ἀπειλεῖ βασιλέα, καὶ ποταμῷ ἀπεικάζει μεγίστῳ πλημμυροῦντι [9].

C η'. *Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον* [10]. Ταῦτα καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν διδάσκει, καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων, καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας. Πάντας γὰρ τοὺς δυνατοὺς ἀπαγαγὼν, ὀλίγους τῶν πενήτων τῆς γῆς κατέλιπε γεωργούς. « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός [10*]. »

D θ'. *Γνῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττᾶσθε* [11]. Τὸ, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, » « Ἐμμανουὴλ » παρὰ τῷ Ἑβραϊκῷ κεῖται· ἐπειδὴ τοίνυν τὴν τούτου σύλληψιν καὶ τὸν τόκον προεθέσπισεν ὁ προφήτης, εἰκότως ἐπ' αὐτῷ μέγα φρονεῖ, καὶ γαυριᾷ κατὰ τῶν πολεμίων· καὶ λέγει τοῖς ἤδη νενικηκόσιν Ἰσραηλίταις καὶ Σύροις· « Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡττηθήσεσθε, » καὶ τὰ ἑξῆς [12]. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς τὰς ἐσχατιὰς οἰκοῦντας ὁ προφήτης ἐκάλεσε, καὶ αὐτοῖς προλέγει τὴν ἧτταν, ἀληθέστερον ἄν τις ταῦτα τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις προσαρμόσῃ τὰ ῥήματα· ἐκεῖνοι γὰρ τὴν οἰκουμένην περινοστοῦντες ἐβόων τὸ, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· γνῶτε

[a] Isa. XLII, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[6] πατ. ἢ μητ. *Hebr.* pater mi aut mater mea. [7] οὐκ—φωνὴ αὐτοῦ. Ita fere Matth. XII, 19, sed aliter omnino apud LXX. [8] Alii ἐρίσει, *contendet*, quam lectionem passim sequitur TERTULL. [9] μάλα — πλημμ. Ad vers. 7 ista pertinent. [10] Καὶ — ἄνθρωπον. Hæc, ut reliqua hujus vers., maxime aliena sunt a textu Hebr., qui ita habet : Permeabit Judæam, inundabit et transibit, usque ad collum pertinget : eritque, ut extensiones alarum ejus impleant latitudinem terræ tuæ, o Emmanuel. [10*] Μεθ'—Θεός. Hoc quidem loco verba ista ad vers. 8 referuntur ; ex iis autem quæ ad prox. vers. a Nostro dicta sunt, colligitur, ea olim apud LXX initium vers. 9 constituisse. Idem testatur HIERON. Vid. SABAT. ad h. l. [11] Γνῶτε ἔ. κ. ἡττ. Ita quoque infra ad c. XIX, 1. *Hebr.* Terreamini populi et consternemini Pro רֵאוּ LXX legisse דָּאוּ haud spernenda quidem est HIER. conjectura, mallem tamen h. l. natales vocis γνῶτε a male intellecta voculæ רֵאוּ significatione derivare. Videntur enim LXX. Int. illam a Syr. verbi רָעָה significatione, *cogitavit*, derivasse, cum tamen derivari debeat a רָעַע fregit, it. metu fractus est. [12] καὶ τὰ ἑξ. Scilicet ad vers. 10 sequentia alludunt.

Digitized by Google

ἔθνη, καὶ ἡττᾶσθε· » Καταδέξασθε τὴν σωτήριον ἡτ- A
ταν· ὑποτάγητε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἱκετεύσατε αὐτόν· φύγετε τῶν δαιμόνων τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν ἀγαθὴν τοῦ Κυρίου δουλείαν ἀσπάσασθε. Κἂν γὰρ νῦν ἀντείπητε, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν τυρεύσητε θάνατον, ἀλλὰ μικρὸν ὕστερον ἡττηθήσεσθε, καὶ τὰς πονηρὰς ὑμῶν βουλὰς διασκεδάσει τῶν ὅλων ὁ Κύριος· μεθ' ἡμῶν γὰρ οὗτός ἐστι. Σαφέστερον δὲ οἱ τρεῖς ἡρμήνευσαν τὸ χωρίον τοῦτο· « Συναθροίσθητε [12], λαοί, καὶ ἡττᾶσθε, καὶ ἐνωτίσασθε πάντα τὰ πόρρωθεν τῆς γῆς· περιζώννυσθε καὶ ἡττᾶσθε, καὶ πάλιν ζώννυσθε καὶ ἡττᾶσθε· βουλεύσεσθε βουλὴν, καὶ διασκεδασθήσεται· λαλήσετε λόγον, καὶ οὐ στήσεται· μεθ' ἡμῶν γὰρ ὁ Θεός [14]. » Ταῦτα πᾶσι τοῖς τὴν οἰκουμένην οἰκοῦσιν ὁ προφητικὸς λόγος παρεγγυᾷ· ὅτι κἂν μυριάκις περιζώσωνται καὶ παρατάξωνται κατὰ τῶν ἱερῶν B
ἀποστόλων, ὕστερον ἡττηθήσονται. Ὁ γὰρ Ἐμμανουὴλ ἔχει κατὰ πάντων τὸ κράτος.

et vincimini; » salutarem cladem suscipite, subjecti Deo estote, et exorate ipsum; fugite dæmonum potestatem, et bonam Domini servitutem amplectimini [10]. Etsi enim reclametis in præsens, et mortem nobis moliamini, postmodum tamen vincemini, et perversa vestra consilia dissipabit omnium Dominus. Ipse enim est nobiscum. Clarius vero tres reliqui interpretati sunt hunc locum, « Congregamini, populi, et vincimini, et audite, omnes procul positæ terræ; accingimini et vincimini, et iterum accingimini, et vincimini; inibitis consilium et dissipabitur; loquemini verbum, et non stabit, quia nobiscum **226** Deus. » Hæc omnibus habitantibus orbem propheticus sermo denuntiat, fore ut licet decies millies accingantur, et aciem instruant contra sanctos apostolos, posthæc vincantur, cum Emmanuel in omnes habeat imperium.

ια'. *Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦσι* [13] *τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου.* Εἰ καὶ ὁρῶσι τοίνυν, φησὶ, τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς τὴν ἰσχὺν, καὶ τὰ ὑπὸ ταύτης γινόμενα θαύματα· ἀλλὰ ἀντιλέγουσι, τὰ αὐτὰ Ἰουδαίοις τολμῶντες, καὶ τὴν ἐκείνων πορείαν μιμούμενοι· καὶ γὰρ Ἰουδαῖοι τοῖς ἱεροῖς παρεγγύων ἀποστόλοις, τὸν Δεσπότην μὴ κηρύττειν Χριστόν. « Οὐ παραγγελίᾳ γὰρ, ἔλεγον, παρηγγείλαμεν ὑμῖν, μὴ λαλεῖν [16] ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. » Τοῦτον ἐνταῦθα καλεῖ σκληρὸν [17], ὡς τῇ πονηρᾷ τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀρέσκοντα γνώμῃ.

Vers. 11. *Forti manu detrectant incedere in via populi hujus.* Etsi vident, inquit, dexteræ Dei potentiam, et miracula quæ ab ea fiunt, nihilominus contradicunt, eadem quæ Judæi audentes, illorumque vestigia consectantes. Etenim Judæi sacris apostolis præcipiebant, ne Christum annuntiarent: « Nonne præcipiendo præcepimus vobis ut non loquamini in nomine isto? et ecce replevistis Hierosolymam doctrina vestra [b]. » Hunc durum vocat hoc loco, ut qui perversæ Judæorum menti non placeat.

ιβ'. *Τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ μὴ φοβηθῆτε.* Παρεγγυᾷ οὖν διὰ τοῦ προφήτου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ φοβεῖσθαι τούτων τὰς ἀπειλὰς· οὕτω καὶ τῷ θείῳ Παύλῳ καθειρχθέντι ἔφη ὁ Δεσπότης Χριστός· « Μὴ φοβοῦ [18], Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι. » Καὶ τὴν μεγάλην δὲ ξυνωρίδα τῶν ἀποστόλων, Πέτρον καὶ Ἰωάννην, τῶν δεσμῶν ἀπαλλάξας, παρηγγύησεν ἀδεῶς ἐν τῷ ἱερῷ προσενεγκεῖν τῷ λαῷ τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς· οὕτω κάνταῦθα τὸν ἀνθρώπινον ἐξώρισε φόβον, ἐκέλευσε δὲ τὸν τῶν ὅλων φοβεῖσθαι Θεόν. « Κύριον [19] γὰρ, φησὶν, αὐτὸν ἁγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος [20]. »

C

Vers. 12. *Timorem autem ejus ne timueritis.* Præcipit ergo Spiritus sanctus per prophetam, minas istorum non timere. Ita et divino Paulo, cum esset in carcere, dixit Christus Dominus: « Ne timeas, Paule: sicut enim testificatus es de me in Hierosolyma[c], sic te oportet et Romæ testificari [c]. » Et par egregium apostolorum, Petrum et Joannem, liberans a vinculis, præcepit [d] intrepide in templo prædicare populo verba vitæ. Sic etiam hoc loco humanum metum excussit, Deumque universorum timere **227** jussit. « Dominum enim ipsum, ait, sanctificate, et ipse erit pavor tuus. »

ιγ'. *Κὰν* [21] *ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἁγιασμὸν, καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε.* Δείκνυσι τοιγαροῦν τοῦ φόβου τοῦ Κυρίου τὸ κέρδος· Αὐτὸς ὑμᾶς ἁγιάσει, λέγων, αὐτὸς ὑμᾶς ποδηγήσει, κατευθυνεῖ, τὴν ὁδὸν λείαν ἐργάσεται, οὐκ ἐάσει προσπταῖσαι. Τούτου τοῦ λίθου ὁ μακάριος D

Vers. 13. *Si in ipso confisus fueris, erit tibi in sanctificationem, nec ut in lapidem offensionis occurretis.* Ostendit proinde utilitatem timoris Domini, dicens: Ipse vos sanctificabit, ipse vos ducet, dirigetque viam planam faciet, ad lapidem non sinet offendere. Lapidis hujus meminit beatus Paulus.

[b] Act. v, 28. [c] Act. xxiii, 21. [d] Act. v, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[12] συναθ. Non omnes tres interpretes in hac lectione consentire, Hier. ad h. l. haud obscure indicat. [14] μεθ'—Θεός. Hanc interpr. soli Symmacho vindicat Montf. in Hexapl. ad h. l. [13] ἀπειθ. Delendum fuit comma appositum, et mutanda versio Lat. quæ ita se habebat in edit. Sirmondi: « Forti manui non parent, itinere viæ populi hujus. » [16] λαλεῖν. Rec. lectio Act. l. c. διδάσκειν. [17] τοῦτον—σκληρόν. Hæc ad prima vers. 12, verba h. l. omissa, pertinent. [18] μὴ φοβοῦ. Rec. lectio Act. l. c. est θάρσει. [19] Κύριον—φόβος. Hæc ad vers. 13, proxima autem, Κὰν—συναντ. ad vers. 14 pertinent. [20] σου φόβος. *Hebr.* pavor vester. [21] κὰν—συναντ. *Hebr.* Eritque pro sanctuario (vobis), lapis autem allisionis et petra offendiculi (duabus domibus Israelis).

Digitized by Google

Causam enim docens incredulitatis Judæorum, hujus loci usus est testimonio : « Offenderunt enim in lapidem offensionis [e]. » Idem quippe Spiritus per propheticam et apostolicam locutus est linguam.

A ἐμνημόνευσε Παῦλος. Τὴν αἰτίαν γὰρ τῆς Ἰουδαίων ἀπιστίας διδάσκων, τήνδε τὴν μαρτυρίαν παρατέθεικε. « Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος. » Ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διά τε προφητικῆς διά τε ἀποστολικῆς ἐφθέγξατο γλώττης.

Vers. 14. *Domus autem Jacobi in laqueo, et in convalle sedentes in Hierosolyma.* Aut domos appellavit propter divisionem regni, et una designat tum domum Ephraim, tum domum Judæ. Et hi enim et illi progenitorem habuerunt Jacobum. Docet autem prophetia eos qui Domino crediderint ipsum habere ducem, qui omnes viæ difficultates faciles reddet : incredulos vero, tanquam in laqueo quodam et in fovea, vel obice secundum Aquilam, vel scandalo secundum alios, manere in Hierosolyma, ubi eos Romanum bellum prorsus atteret et velut laqueo comprehendet [19]. Pro « impotentes erunt, » Symmachus dixit « offendent; » Aquila « scandalizabuntur. » Offendentes enim ad crucem Domini, **228** et ceciderunt, et contriti sunt, captique ab hostibus, tanquam intra rete quoddam comprehensi in civitate. Tutelam enim appellavit mœnia, ut quæ custodierint illos et tradiderint hostibus.

ιδ'. *Οἱ δὲ οἶκοι Ἰακὼβ ἐν παγίδι, καὶ ἐν κοιλώματι καθήμενοι ἐν Ἱερουσαλήμ* [22]. Ἢ οἴκους ἐκάλεσε διὰ τὴν τῆς βασιλείας διαίρεσιν, καὶ σημαίνει κατὰ ταυτὸν, τόν τε τοῦ Ἐφραΐμ οἶκον, καὶ τὸν τοῦ Ἰούδα. Καὶ οὗτοι δὲ κἀκεῖνοι εἶχον πρόγονον τὸν Ἰακώβ. Διδάσκει δὲ ἡ προφητεία, ὡς οἱ μὲν τῷ Κυρίῳ πιστεύσαντες, αὐτὸν ἕξουσι ποδηγὸν, καὶ τὰς κατὰ τὴν ὁδὸν ἐξευμαρίζοντα δυσκολίας· οἱ δὲ ἀπιστήσαντες, ὡς ἐν παγίδι τινὶ καὶ ἐν κοιλώματι, ἢ σκώλῳ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν [23], ἢ σκανδάλῳ, κατὰ τοὺς B ἄλλους, κάθηται ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐν ᾗ παντελῶς αὐτοὺς ὁ Ῥωμαϊκὸς πόλεμος καταλύσει, καὶ ὡς ἐν παγίδι θηρεύσῃ. Τὸ δὲ, « ἀδυνατήσουσιν, » ὁ μὲν Σύμμαχος « προσκόψουσι » εἴρηκεν, ὁ δὲ Ἀκύλας, « σκανδαλωθήσονται [24]. » Προσπταίσαντες γὰρ τῷ τοῦ Κυρίου σταυρῷ, καὶ ἔπεσον, καὶ συνετρίβησαν· καὶ ἑάλωσαν ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὡς ἐν πανάγρῳ τινὶ συλληφθέντες τῇ πόλει. Ἀσφάλειαν [25] γὰρ τοὺς περιβόλους ἐκάλεσεν, ὡς φρουρήσαντας αὐτοὺς, καὶ παραδεδωκότας τοῖς πολεμίοις.

Vers. 16. *Tunc manifesti erunt qui signantur ut non discant legem.* His verbis eos denotat, qui ad gratiam venerunt, ut qui velut sigilla quædam imposuerunt legi, secundum hanc vivere nolentes. Apertius autem tres interpretati sunt : « Liga testimonium, obsigna legem in discipulis meis. » Supervacanea enim hæc est discipulis meis. De hisce discipulis loquitur alius propheta, « Erunt omnes edocti a Deo [f]. »

ις'. *Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν* [26]. Τοὺς τῇ χάριτι οὖν προσελεληλυθότας διὰ τούτων ἐδήλωσεν, οἷόν τινας σφραγῖδας ἐπιθέντας τῷ νόμῳ, καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τοῦτον οὐ βουλομένους. Σαφέστερον δὲ οἱ τρεῖς [27] ἡρμηνεύκασι· « Δῆσον τὸ μαρτύριον, σφράγισον νόμον ἐν διδακτοῖς μου. » Περιττὸς γὰρ οὗτος τοῖς ἐμοῖς διδακτοῖς. Περὶ τούτων τῶν διδακτῶν ἕτερός φησι προφήτης· « Ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. »

Vers. 17. *Et dicet : Exspectabo Deum.* Dicet enim, inquit, nimirum qui credidit : « Exspectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacobi. » Cernens enim incredulos domus Jacobi providentia mea destitutos, firmius mihi credet, measque promissiones exspectabit.

ιζ'. *Καὶ ἐρεῖ· Μενῶ τὸν Θεόν.* Ἐρεῖ γὰρ, φησὶ, τουτέστιν ὁ πεπιστευκώς· « Μενῶ τὸν Θεὸν, τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ. » Ὁρῶν γὰρ τοὺς ἀπιστήσαντας τοῦ οἴκου Ἰακὼβ ἐρήμους τῆς ἐμῆς κηδεμονίας γεγενημένους, βεβαιότερόν μοι πιστεύσει, καὶ τὰς ἐμὰς ἀναμενεῖ ὑποσχέσεις.

Vers. 18. *Ecce ego, et pueri, quos dedit mihi Deus.* Hoc igitur de Christo testimonium usurpavit beatus Paulus. Cum enim dixisset : « Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te [g] ; » subjecit iterum : « Ecce ego et pueri, quos mihi dedit Deus [h]. » Deinde interpretationem dictorum addidit : « Quia ergo pueri participes facti sunt carnis et sanguinis, et ipse similiter **229** particeps factus est eorum, ut per mortem destrue-

ιη'. *Ἰδοὺ ἐγὼ, καὶ τὰ παιδία, ἃ ἔδωκέ μοι* [28] *ὁ Θεός.* Ταύτην τοίνυν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν μαρτυρίαν τέθεικεν ὁ μακάριος Παῦλος. Εἰρηκὼς γὰρ τὸ, « Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε, » ἐπήγαγε καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. » Εἶτα τοῖς ῥητοῖς ἑρμηνείαν προσήνεγκεν· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, παραπλησίως καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν αὐτῶν παθημάτων [29], ἵνα διὰ

[e] Rom. IX, 32. [f] Joan. VI, 45. [g] Hebr. II, 12. [h] Ibid. 13.

VARIÆ LECTIONES.

[22] Οἱ—Ἱερουσ. *Hebr.* pro laqueo et tendicula illis qui habitant in Hierosolyma. [23] ἢ—Ἀκύλαν. Parum certi de Aquilæ versione h. l. constat, juxta Montf. [24] Leg. esse vid. σκανδαλισθήσονται. [25] ἀσφ., κ. τ. λ. Hæc quidem ad verba ultima v. 15, juxta LXX spectant, sed absunt ista a textu Hebr. [26] Τότε—μαθεῖν. *Hebr.* Colliga testimonium, obsigna legem pro (*al.* cum) discipulis meis. [27] οἱ τρεῖς. De Theodot. nihil apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [28] ἃ ἔδ. μοι. Rec. lect. ἃ μοι ἔδωκεν. Sic quoque Hebr. II, 13. [29] παθημ. Exstat tantum in duobus codic. apud. Millium ad h. l.

Digitized by Google

τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου. » — « Καὶ ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. » Τὰ παιδία τοῖς σημείοις οἱ ἄλλοι συνῆψαν ἑρμηνευταί. Οὕτω γὰρ οἱ τρεῖς συμφώνως ἔφασαν· « Ἰδοὺ ἐγὼ, καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεὸς [30] εἰς σημεῖα, καὶ εἰς τέρατα ἐν Ἰσραὴλ, παρὰ Κυρίου τῶν δυνάμεων, τοῦ κατοικοῦντος ἐν ὄρει Σιών. » Σαφέστερον τοίνυν ἡμῖν τὸν ἀποστολικὸν χορὸν καὶ ἄκοντες ἐδήλωσαν οὗτοι· δεδόσθαι γὰρ ἔφησαν τὰ παιδία εἰς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν Ἰσραήλ. Μαρτυρεῖ δὲ τῇ προρρήσει ἡ ἔκβασις. Διὰ τούτων γὰρ, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, τὰ μυρία ἐθαυματουργήθη σημεῖα, εἰς ὠφέλειαν καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πάσης τῆς οἰκουμένης.

A ret cum qui habebat mortis imperium [1]. » — « Et erunt signa et portenta in domo Israel a Domino Sabaoth. » Pueros cum signis alii conjunxerunt interpretes. Sic enim tres reliqui eodem modo dixerunt, « Ecce ego et pueri, quos mihi dedit Deus in signa et in prodigia in Israele, a Domino exercituum qui habitat in monte Sion. » Perspicue ergo nobis isti chorum apostolicum vel nolentes designarunt. Datos enim dixerunt pueros in signa et prodigia in Israele. Prædictionem autem exitus confirmat. Siquidem per hos, post Salvatoris ascensionem, infinita signa patrata sunt ad utilitatem Israelis orbisque universi.

ιθ'. *Καὶ ἐὰν εἴπωσι πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους.* Ἡ τῆς ἀντιτύπου γνώμης τῶν Ἰουδαίων διὰ τούτων κατηγορεῖ. Τῇ γὰρ πλάνῃ παρὰ πάντα τὸν βίον δεδουλευκότες, καὶ [31] νεκρομάντεσι κεχρημένοι, καὶ τοὺς νεκροὺς περὶ τῶν ζώντων ἐρωτῶντες, καὶ τοὺς στερνομάντας περισκοποῦντες, τοῖς ἀληθέσι τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐπίστευσαν θαύμασι· καίτοι τὸν νόμον ἐπίκουρον σωτηρίας ἐδέξαντο, καὶ δώρων δίχα οὗτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγει [32].

B Ver. 19. *Et si dixerint vobis, Quærite ventriloquos* [20]. Aut reluctantem Judæorum mentem his verbis arguit. Errori enim perpetuo servientes, umbrarum vaticiniis utentes et mortuos de viventibus consulentes, et ventriloquos observantes, veris apostolorum miraculis non crediderunt : quamvis legem salutis adjutricem acceperant, et ab ea gratis ad veritatem ducebantur.

κ'. *Καὶ ἥξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὸς λιμὸς* [33], *καὶ ἔσται ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε* [34], *καὶ κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια* [35]. Ἁπλῶς δὲ εἰπεῖν, Ἐπειδὴ, φησὶν, οὔτε τῷ νόμῳ πείθεσθε ποδηγοῦντι, οὔτε τοῖς ἀποστόλοις δᾳδουχοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μόνην τὴν πλάνην ἀσπάζεσθε, ταῖς πολλαῖς ὑμᾶς περιβαλῶ συμφοραῖς. Ἥξει γὰρ ἐφ' ὑμᾶς σκληρὸς λιμὸς, καὶ ἔσται ὡς ἐὰν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Ἕνια δὲ τῶν ἀντιγράφων πάταχρα [36] ἔχει· καὶ αὕτη ἡ διάνοια, καὶ τῷ Ἑβραίῳ σύμφωνος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἑρμηνευταῖς. Τὸ γὰρ παταχρῆ Σύρων μὲν ἔστιν ὄνομα, σημαίνει δὲ τῇ Ἑλλάδι φωνῇ τὰ εἴδωλα [37]· ταῦτα δὲ ὁ Ἑβραῖος *βελοαῦ* καλεῖ. Διὸ δὴ καὶ οἱ τρεῖς, Ἀκύλας, καὶ Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων, οὕτως ἡρμήνευσαν· « Καὶ καταρᾶται ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν θεοῖς αὐτοῦ [38]· » καὶ γὰρ ὁ Ἑβραῖος τὸν ἄρχοντα βασιλέα κέκληκε· τὴν ὑπερβολὴν δὲ τοῦ λιμοῦ διὰ τούτων ἐσήμανε. Τοσαύτη γὰρ, φησὶν, ἔσται ἔνδεια, ὡς καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς παρ' ὑμῶν προσκυνουμένους ὑφ' ὑμῶν βλασφημηθῆναι θεούς. Καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. Ἢ καὶ οὕτως· Πάντα, φησὶ, περισκοπήσεις, τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τοὺς ἄρ-

Vers. 21. *Et veniet super vos dura fames : et erit ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi, et paternis.* Ut aperte dicatur, Quia, inquit, neque legi obtemperastis **230** ducenti, neque apostolis facem præferentibus ad veritatem, sed solum C errorem adamatis, multis vos calamitatibus afficiam. Inducam enim vobis duram famem, fietque ut cum esurieritis contristemini, et principi maledicatis, et patriis. Quædam vero exemplaria habent *patachra*, congruitque sententia cum Hebræo, et cum aliis* interpretibus. *Patachra* enim Syriacum est vocabulum, quod Græca lingua *idola* significat. Hæc autem Hebræus *beloau* vocat. Unde et tres, Aquila, Symmachus et Theodotio sic verterunt : « Et exsecratur in regno ejus, et in diis ejus. » Nam Hebræus principem vocavit regem. Famis autem magnitudinem hoc modo declaravit. Tanta enim, inquit, erit penuria, ut et principes, et dii quos adoratis, maledictis configantur. « Et suspicient in cœlum sursum. » [22] Aut sic, Omnia, inquit, circumspicies, D cœlum, terram, principes, idola, et opem tibi omnia negabunt, et tribulationis vehementia subitas tibi tenebras offundet, easque nullo tempore

[1] Heb. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[30] καὶ—Θεός. Montf. in Hexapl. ad h. l. ita leg. καὶ τὰ παιδία μου, ἃ ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος. Reliqua eadem. [31] καὶ — ἐρωτῶντες. Hæc ad finem vers. 19 spectant. [32] καὶ—ἐποδ. Hæc ad finem vers. 20 pertinent [33] Καὶ—λιμός. *Hebr.* Et transibit (unusquisque) per eam, gravatus (sc. malis) et esuriens. [34] ὡς—λυπηθ. *Hebr.* cum esurierit, irascetur. [35] τὰ πάτρια. *Hebr.* et Deo suo. [36] πατ. Hinc forsan repetenda est origo lectionis πάτραρχα, quam Montf. aliique Symmacho tribuunt. [37] τὸ — εἴδωλα. Vox כתכר Chaldæis, Syris ac Rabbinis *idolum* significat. Et in Syr. N. T. versione I Cor. v, 10, 11 *cultor idolorum*, respondet Græco εἰδωλολάτρης. [38] διὸ—θεοῖς αὐτοῦ. Idem scholion e codice suo ad h. l. attulit Curterius. De Symmacho autem dubitandum.

Digitized by Google

liniendas, sed ad mortem usque hæc tristia patieris. Hoc enim est quod ait, « Non affligetur qui est in angustia usque ad tempus ; » pro eo **231** quod est : Non aliquo temporis spatio hæc circumscripta sunt, sed in his semper durabunt.

χοντας, τὰ εἴδωλα· καὶ πάντα σοι ἔσται ἄπορα· καὶ ἡ τῆς θλίψεως ὑπερβολὴ, σκότος αὐτοσχέδιον ἐπισπάσει σοι, καὶ τοῦτο οὐδενὶ περιωρισμένον καιρῷ, ἀλλ' ἕως θανάτου ταῦτά σε καθέξει τὰ ἀλγεινά. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν τῇ στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ [59] · » ἀντὶ τοῦ, Οὐ μέτρῳ τινὶ χρόνου ταῦτα περιώρισται, ἀλλ' ἀεὶ ἐν τούτοις ἔσονται.

CAPUT IX.

VERS. 1. *Hoc primum bibe cito, velociter fac, regio Zabulon, terra Nephthalim.* Postquam incredulis superiora prædixit, transit ad chorum apostolorum. Galilæa enim sacrorum apostolorum fuit patria, quod testati sunt sancti angeli, qui illos post Salvatoris ascensionem sic appellarunt : « Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum ? » Zabulon vero et Naphthalim illam adepti sunt pro sorte. In illa maximam miraculorum partem operatus est Dominus. Ibi leprosum mundavit, ibi centurionis famulum sanavit, ibi Jairi filiam vita defunctam vitæ restituit, ibi maris fluctus sedavit, ibi panes multiplicavit, ibi aquam in vinum convertit, quod miraculorum omnium fuit exordium, ut Joannes Theologus docet [k]. Unde et Spiritus gratia hoc loco per prophetam clamat ad regionis illius incolas : Hoc primum bibe novum et inauditum poculum ; bibens autem ne cunctetis, sed fac cito, hoc est, crede, **232** sequere, secundum divina mandata vitam age. Galilæam porro gentium vocat, ob alienigenas cum Judæis inhabitantes' [2]. Propterea et « in tenebris ambulantes, » et « in umbra ac regione mortis habitantes » dicit incolas ejus regionis, divinæque lucis splendorem pollicetur. Ut autem existimo, gentium etiam salutem vaticinatur. Siquidem apostoli ex Galilæa orti gentium sortem acceperunt. Ipsis enim Dominus dixit : « Docete omnes gentes [l]. » Sed et Zabulon, quod interpretantur *nocturnæ actionis liberatio*, eos innuit, qui crediderunt ex Israele, cujus erat nox quæ ante Christum effluxit. Nephthalim vero, quod interpretantur *latitudo*, symbolum est gentium, quæ in pietate dilatatæ sunt. Quod si Zabulon est populus ambulans in tenebris, et non umbra mortis, eo quod legem et prophetas audit, sublato per Christum veteris legis velamine, non lumen cernit lucernæ, sed magnum et verum. Qui vero sedet in umbra mortis idololatriæ et peccatorum, populus, cujus typus est Nephthalim, cernit lumen ejus qui dixit : « Ego sum lux mundi [m]. » Soli enim qui in Judæa erant, legem habe-

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α'. *Τοῦτο* [60] *πρῶτον ταχὺ* [61] *πίε, ταχὺ ποίει, χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλείμ.* Οὕτω τοῖς ἀπιστοῦσι τὰ προειρημένα προαγορεύσας, πρὸς τὸν τῶν ἀποστόλων μεταβαίνει χορόν. Ἡ Γαλιλαία γὰρ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἦν πατρίς. Καὶ μάρτυρες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, οὕτως αὐτοὺς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν ὀνομάζοντες · « Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν ; » Ζαβουλὼν δὲ καὶ Νεφθαλείμ ἐκείνην ἔλαχον κλῆρον· ἐν ἐκείνῃ τὰ πλεῖστα τῶν θαυμάτων ὁ Δεσπότης εἰργάσατο· ἐκεῖ τὸν λεπρὸν ἐκάθηρεν· ἐκεῖ τῷ ἑκατοντάρχῳ τὸν οἰκέτην ἀπέδωκεν ὑγιᾶ· ἐκεῖ τὸν τῆς Πέτρου πενθερᾶς κατέσβεσε πυρετόν· ἐκεῖ τὴν Ἰαείρου θυγατέρα τὸν βίον ὑπεξελθοῦσαν ἐπανήγαγε πρὸς ζωήν· ἐκεῖ τὰ τῆς θαλάσσης ἐστόρεσε κύματα· ἐκεῖ τοὺς ἄρτους ἐπήγασεν· ἐκεῖ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλε· τοῦτο δὲ τῶν θαυμάτων ἁπάντων προοίμιον, κατὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου διδασκαλίαν. Διὸ καὶ ἡ χάρις ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ τοῖς ἐκείνην οἰκοῦσι τὴν χώραν· Τοῦτο πρῶτον πίε τὸ καινὸν καὶ παράδοξον πόμα· πιὼν δὲ μὴ μελλήσῃς, ἀλλὰ ταχὺ ποίει, τουτέστι, Πίστευσον, ἀκολούθησον, κατὰ τὰς θείας ἐντολὰς πολιτεύου. Γαλιλαίαν δὲ τῶν ἐθνῶν καλεῖ, ὡς καὶ ἀλλοφύλων συνοικούντων τοῖς Ἰουδαίοις. Διὰ τοῦτο καὶ « ἐν σκότει πορευομένους [62], » καὶ « ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ χώρᾳ οἰκοῦντας » ὀνομάζει τοὺς τῆς χώρας ἐκείνης οἰκήτορας, καὶ τοῦ θείου φωτὸς ὑπισχνεῖται τὴν αἴγλην. Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ τῶν ἐθνῶν προθεσπίζει τὴν σωτηρίαν· οἱ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁρμώμενοι ἀπόστολοι, τὴν τῶν ἐθνῶν ἐνεχειρίσθησαν κλῆσιν. Αὐτοῖς γὰρ ὁ Κύριος ἔφη· « Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. » Ἀλλὰ καὶ Ζαβουλὼν μὲν, *ῥῦσις νυκτερείας* ἑρμηνευόμενος, σημαίνει τοὺς ἀπὸ Ἰσραὴλ πιστεύσαντας· οὗ ἡ νὺξ πρὸ Χριστοῦ ῥεύσασα. Νεφθαλεὶμ δὲ, *πλατυσμὸς* ἑρμηνευόμενος, σύμβολόν ἐστι τῶν ἐθνῶν πλατυνθέντων ἐν εὐσεβείᾳ. Εἰ δὲ Ζαβουλὼν μὲν ἔστιν ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, καὶ οὐκ ἐν σκιᾷ θανάτου, διὰ τὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἀκούειν· περιαιρεθέντος διὰ Χριστοῦ τοῦ ἐν τῇ παλαιᾷ κα-

[j] Act. I, 11. [k] Joan. II, 11. [l] Matth. XXVIII, 19. [m] Joan. VIII, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[59] οὐκ—καιροῦ. Hæc finem faciunt cap. VIII, apud LXX, et respondent initio vers. 23 juxta Hebr., sensum tamen minus bene exprimunt. [60] Τοῦτο — Νεφθ. Hæc juxta Hebr. pertinent ad c. VIII, 23, et toto cœlo ab Hebr. differunt. Alias vero lectiones h. l. secutus est Noster. Nam supra t. I, p. 297 et 1071, hæc ex vers. 1 et 2 leg. : Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες Γαλιλαίαν τῶν ἐθνῶν (sed l. c., p. 1071, pro Γαλ. τ. ἐθν. leg. : Καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν) · ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα. Et quæ ultima sunt vers. 2, supra, t. I, p. 218, et p. 244 seq. ita leg. : Τοῖς ἐν σκότει (l. c., p. 244 σκότῳ) καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. [61] ταχύ. Ita Ald. et Compl., nec minus cod. Aug. [62] πορευ. Receptam lect. Noster h. l. sequitur, sed supra, ll. cc. erat ὁ λαὸς ὁ καθήμενος. Ita quoque Matth IV, 16

Digitized by Google

λύμματος, οὐ φῶς ὁρᾷ λύχνου, ἀλλὰ μέγα τὸ ἀληθινόν· ὁ δὲ καθήμενος ἐν σκιᾷ θανάτου τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τῶν ἁμαρτιῶν λαός, οὗ ὁ Νεφθαλεὶμ τύπος, ὁρᾷ φῶς τοῦ εἰπόντος· « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· » μόνοι γὰρ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ εἶχον τὸν νόμον ὡς λύχνον. Ἐν δὲ σκότει ἦσαν οἱ ἐθνικοὶ, ὡς μηδὲ αὐτὸ ἔχοντες τὸ λυχνιαῖον φῶς· οἷς ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, φῶς μέγα ὤν· φῶς γάρ ἐστι τοῦ κόσμου.

A bant velut lucernam. In tenebris autem erant gentiles, ut qui nec ipsum habebant lumen lucernarum; quibus illuxit per Evangelium Christus, qui magnum est lumen : lumen enim est mundi.

γ'. *Εὐφραρθήσονται ὡς οἱ εὐφραινόμενοι ἐν ἀμήτῳ, καὶ ὃν τρόπον διαιρούμενοι σκῦλα.* Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πάντες τῆς ἀκτῖνος ἐκείνης ἀπήλαυσαν, ἀλλὰ πολλοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐκόντες ἐστέρησαν τοῦ φωτὸς, Οὗτοι, φησὶν, οὓς εἵλκυσας διὰ τῶν θαυμάτων, καὶ εὐφροσύνης ἐνέπλησας [48], διηνεκῶς ταύτης ἀπολαύσονται τῆς εὐφροσύνης, θεριστὰς μιμούμενοι, καὶ νικηφόρους στρατιώτας σκῦλα διαιρουμένους· θερισταὶ δὲ προσηγορεύθησαν καὶ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι. « Ὑμᾶς γὰρ, φησὶ, θερίζειν ἀπέστειλα ὃ ὑμεῖς οὐκ ἐκοπιάσατε· » καὶ πάλιν· « Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι· δεήθητε οὖν τοῦ Κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ἵνα ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμόν. » Καὶ τοῦ διαβόλου δὲ καταλύσας τὴν τυραννίδα, καὶ τούτου σκῦλα τοῖς ἀποστόλοις διένειμε· « Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. »

B

Vers. 3. *Lætabuntur sicut qui lætantur in messe, et sicut qui dividunt spolia.* Quia non omnes radium illum susceperunt, sed multi sua sponte seipsos lumine **233** privaverunt, Hi, inquit, quos traxisti per miracula, et lætitia replevisti, hac continuo lætitia perfruentur, messores imitantes, et victores qui dividunt spolia. Messores autem dicti sunt quoque divini apostoli. « Ego, inquit, misi vos metere in quo vos non laborastis [n]. » Et iterum : « Messis quidem multa, operarii autem pauci : rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam [o]. » Et alibi : « Levate oculos vestros, et videte regiones, quia jam albæ sunt ad messem [p]. » Et cum diaboli tyrannidem destruxisset, hujus spolia divisit apostolis : « Euntes, inquit, docete omnes gentes [q]. »

δ'. *Διότι ἀφῄρηται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν* [49]. Εὐφραίνονται, φησὶ, διότι ἀφῄρηται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν· ζυγὸν δὲ καλεῖ τοῦ διαβόλου τὴν δεσποτείαν, καὶ ῥάβδον, τὴν ἐκείνου δουλείαν. Τούτων δὲ τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἠλευθέρωσεν ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστός. « Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασεν. » Ἀπαιτοῦντας καλεῖ, οὐ μόνον τοὺς δαίμονας [50] καὶ τὸν ἐκείνων ἄρχοντα, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀντιλέγοντας τῷ κηρύγματι. Τὴν δὲ τούτων δυναστείαν κατέλυσε δι' ὀλίγων τινῶν, καὶ τούτων γυμνῶν· καθάπερ πάλαι διὰ τοῦ Γεδεὼν καὶ τῶν τριακοσίων λαμπαδηφόρων τὰς πολλὰς τοῦ Μαδιὰμ κατηκόντισε χιλιάδας [51]· ὥσπερ γὰρ ἐκείνους ὅπλων δίχα κατέλυσεν· οὕτω τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διὰ δυοκαίδεκα κηρύκων κατέβαλε, καὶ τούτων οὐχ ὡπλισμένων, ἀλλ' ἕνα χιτῶνα ἐνδεδυμένων, ἀνυποδήτων, οὔτε ῥάβδον φέρειν κεκελευσμένων.

C

Vers 4. *Quia ablatum est jugum quod super ipsos erat positum, et virga quæ super collum eorum.* Lætantur, inquit, eo quod ablatum est jugum quo premebantur, et virga quæ super collum eorum erat. Jugum autem vocat diaboli dominationem, et virgam, ejus servitutem. Ab his autem credentes in ipsum liberavit Dominus noster Christus. « Virgam enim exigentium dissipavit. » Exigentes vocat non solum dæmonas, eorumque principem, sed ex hominibus etiam eos qui prædicationi contradicunt. Horum autem dominatum evertit per paucos quosdam, et hosce nudos : sicut olim per Gedeonem et trecentos gestantes lampadas multa Madianitarum millia interemit [r]. Quemadmodum enim illos sine armis **234** pessumdedit, sic orbem universum per duodecim præcones subegit, et hos quidem non armatos, sed una tunica indutos, pedibus nudos, nec baculum ferre permissos.

ε'. *Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν* [52]. Ἢ ὅτι οἱ ἀόρατοι δυσμενεῖς, οἱ τὸν ἄνθρωπον δι' ἀπάτης γυμνώσαντες τῆς προτέρας δόξης, καὶ τῆς θείας εἰκόνος αὐτὸν τὴν στολὴν ἀποδύσαντες, αὐτοὶ μὲν δώσουσιν ὧν ἐτόλμησαν δίκας· ἣν δὲ ἔλαβον στολὴν, μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσι. Θνητὸν γὰρ τῷ θανάτῳ

D

Vers. 5. *Omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent.* Aut quia invisibiles hostes, qui hominem priori gloria per fraudem spoliarunt, et divinæ imaginis stola illum exuerunt, ipsi quidem temeritatis suæ pœnas dabunt, quam vero abstulerunt stolam cum commutatione reddent. Quippe mortale Domini corpus

[n] Joan. IV, 38. [o] Matth. IX, 37, 38. [p] Joan. IV, 35. [q] Matth. XXVIII, 19. [r] Judic. VII, 19-21.

VARIÆ LECTIONES.

[48] οὗτοι — ἐνέπλ. Hæc ad initium vers. 3 se referunt. [49] Διότι—τραχ. αὐτ. *Hebr.* Jugum enim oneris ipsius et virgam humeri ejus. [50] Τὴν — διεσκ. *Hebr.* virgam exactoris illius confregisti. [51] καθ.—χιλιάδας. Hæc ad finem vers. 4 se referunt. [52] Πᾶσαν — ἀποτίσ. *Hebr.* Quia omne instrumentum conflictus confligentis cum strepitu, et vestimentum volutatum in sanguinibus (pabulum ignis erit).

Digitized by Google

morti tradentes, immortale restituent : et dolus quo adversus homines usi sunt, in ipsorum caput convertetur. Quare se igni, ait, combustos vellent, quia puer natus est nobis, filius et datus est nobis. Insaniunt, inquit, et furunt, et ardent invidia, dona nostra spectantes, puerum qui pro nobis natus est, unigenitum Dei Filium natura humana nudatum, et nostram operantem salutem.

A παραδεδωκότες τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα, ἀθάνατον ἀποδώσουσι· καὶ ὁ δόλος, ᾧ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐχρήσαντο, κατὰ τῆς αὐτῶν τραπήσεται κεφαλῆς. Διὸ καὶ θελήσουσι, φησὶν, εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν. Μεμήνασι, φησὶ, καὶ λυττῶσι, καὶ τῷ φθόνῳ πυρπολοῦντες, τὰς ἡμετέρας θεώμενοι δωρεὰς, τὸ παιδίον τὸ δι' ἡμᾶς γεννηθὲν, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν τὴν ἀνθρωπείαν περικείμενον φύσιν, καὶ τὴν ἡμετέραν πραγματευόμενον σωτηρίαν.

Vers. 6. *Cujus principatus est super humerum ejus.* Certando autem et pugnando devicit adversarium. Symmachus vero et Theodotio ita sunt interpretati, « Et erit disciplina super humerum ejus. » Disciplina enim pacis nostræ super ipsum, ut propheta ipse loquitur [s], et, iniquitates **235** nostras ipse portavit, et morbos portavit, et vibice ejus sanati sumus. Et ipse est « Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi [u]. » Et, « Ipse redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum [v]. » Convenienter ergo dixerunt, « Erit disciplina super humerum ejus. » Opposuit enim peccato Adami justitiam suam. Quod si sub maledicto eramus, et maledicto crux subjecta fuerat, atque hanc Dominus bajulavit, hoc etiam modo prophetia consummata est. « Facta est enim disciplina, » secundum Theodotionem et Symmachum, « super humerum ejus. » — « Magni consilii angelus. » Paternum enim consilium annuntiavit nobis, juxta illud ipsius dictum : « Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis [x]. » Docet autem nos propheticus sermo divinas ejus appellationes. « Admirabilis, consiliarius, Deus fortis. » Sic et cum Jacobo loquens seipsum nominavit : « Cur quæris nomen meum [y], illud est mirabile? » Consiliarius autem appellatur, tanquam paterni consilii particeps, ut qui omnia norit, quæcunque Pater. Deinde nominum maximum, « Deus fortis, » quod depravans Aquila, « fortis potens, » interpretatus est. In Hebræo autem est « Elgebor. » *El* porro Deus est juxta ipsorum expositionem. Quod enim est in textu Emmanuel, « Nobiscum Deus » interpretati sunt, « Potens. » Hoc est, alterius potestati non subjectus, sed dominans ipse omnibus. Hoc et Arii **236** nugacitatem redarguit : ostendit enim ipsum honore parem esse, non ministrum Patris. « Princeps pacis. » — « Ipse est enim, » secundum Apostolum, « pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvit [z]. » — « Pa-

ς'. *Οὗ* [48] *ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ* [49]. Ἀθλήσας δὲ καὶ παλαίσας κατέλυσε τὸν ἀντίπαλον. Ὁ δὲ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων οὕτως τοῦτο ἡρμήνευσαν· « Καὶ ἔσται ἡ παιδεία ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. » Παιδεία γὰρ εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν, καὶ αὐτὸς τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, καὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· καὶ αὐτός ἐστιν « ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· » καὶ, « Αὐτὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. » Εἰκότως τοίνυν ἔφασαν, « Ἔσται ἡ παιδεία ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. » Τῇ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἀντέταξεν ἁμαρτίᾳ τὴν οἰκείαν δικαιοσύνην· εἰ δὲ ὑπὸ τὴν κατάραν ἐτελοῦμεν ἡμεῖς, κατάρᾳ δὲ καὶ ὁ σταυρὸς ὑποβέβλητο, τοῦτο δὲ ὁ Δεσπότης ἐβάστασε, καὶ οὕτως ἡ προφητεία τὸ τέλος ἐδέξατο. « Ἐγενήθη γὰρ ἡ παιδεία, » κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα καὶ τὸν Σύμμαχον, « ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. » — « Μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος [50]. » Τὴν πατρικὴν γὰρ ἡμῖν ἀνήγγειλε βουλὴν, κατὰ τὴν αὐτοῦ φωνήν· « Πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, δεδήλωκα [51] ὑμῖν. » Διδάσκει δὲ ἡμᾶς καὶ τὰς θεοπρεπεῖς αὐτοῦ προσηγορίας ἐνταῦθα ὁ προφητικὸς λόγος· « Θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός. » Οὕτω καὶ τῷ Ἰακὼβ διαλεγόμενος ἑαυτὸν ὠνόμασε· « Τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; καὶ αὐτό ἐστι θαυμαστόν. » Σύμβουλος δὲ καλεῖται, ὡς τῆς πατρικῆς βουλῆς κοινωνὸς, ὡς πάντα εἰδὼς ὅσα καὶ ὁ Πατήρ. Εἶτα τῶν ὀνομάτων τὸ μεῖζον, « Θεὸς ἰσχυρός. » Τοῦτο δὲ κακουργήσαντες οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν, « ἰσχυρὸς δυνατὸς » ἡρμήνευσαν. Κεῖται δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ « ἡλγεβώρ [52]. » Τὸ δὲ ἦλ Θεὸς, κατὰ τὴν τούτων ἑρμηνείαν· τὸ γὰρ « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς » Ἐμμανουὴλ κείμενον, οὕτως ἡρμήνευσαν, « Ἐξουσιαστής. » Ἀντὶ τοῦ, οὐχ ὑπὸ ἐξουσίαν ἄλλου τελῶν, ἀλλ' αὐτὸς πάντων δεσπόζων. Τοῦτο καὶ τὴν Ἀρείου βδελυρίαν ἐλέγχει· δείκνυσι γὰρ αὐτὸν ὁμότιμον, ἀλλ' οὐχ ὑπουργὸν τοῦ Πατρός. « Ἄρχων εἰρήνης. » — « Αὐτὸς γάρ ἐστι, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ

[s] Isa. LIII, 5. [t] Matth. VIII, 17. [u] Joan. I, 29. [v] Galat. III, 13. [x] Joan. XV, 15. [y] Gen. XXXII, 29. [z] Ephes. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[48] Οὗ, κ. τ. λ. Quæ præcedunt, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, leg. supra, t. I, p. 1211 et 1509 ac infra, ad Osee VII, 7. [49] αὐτ. Quæ proxima sunt vers. 6, una serie supra, t. I, ll. cc. ita leg. : Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ita quoque Euseb. *Dem. evang.*, l. VII. Uterque juxta lectiones cod. Alex. [50] Μεγ. β. Ἄγγ. Des. in Hebr. [51] δεδ. Rec. lectio l. c. est ἐγνώρισα. [52] ἡλγε Apud Montf. ad h. l. ἐλεγεβώρ. Sed Bosius habet ἠγγεββώρ.

Digitized by Google

μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας. » — « Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. » Ὥσπερ γὰρ ὁ Ἀδὰμ τοῦ παρόντος αἰῶνος πατὴρ ὀνομάζεται· οὕτως αὐτὸς τοῦ μέλλοντος· « Εἴ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, φησὶ, καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. »

A ter futuri sæculi. » Sicut enim Adam pater sæculi hujus appellatur, sic ipse futuri. « Si qua enim, ait, in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova [a]. »

Ζ. *Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ* [53]. Τῷ μὲν οὖν Δαβὶδ ὑπέσχετο ὁ Θεός· « Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος [54] σου [55] θήσω ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· » τούτῳ δὲ ἐπαγγέλλεται βασιλείαν αἰώνιον· « Ὁ γὰρ θρόνος αὐτοῦ, φησὶν, ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. » Ταύτης τῆς ὑποσχέσεως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐμνημόνευσεν, ὑποδείξας ἡμῖν τὸ παιδίον ἐκ τοῦ Δαβὶδ κατὰ σάρκα γεγενημένον· οὕτω καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ λέγει ψαλμῷ· « Ὁ Θεὸς, τὸ κρῖμα σου τῷ βασιλεῖ δὸς, καὶ τὴν δικαιοσύνην τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχούς σου ἐν κρίσει· » καὶ ἐνταῦθα μὲν λέγει, « Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς αἰῶνα· » ἐκεῖ δὲ πάλιν· « Συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν. » Λέγει δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν μεγίστην, καὶ ἀπεριόριστον αὐτοῦ τὴν εἰρήνην. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθήσεται [56] ἡ σελήνη. » Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. Ζηλώσας γὰρ, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων δυναστείαν μισήσας, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἰκτείρας τὸ γένος, τήνδε τὴν οἰκονομίαν ἐπραγματεύσατο. « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. »

B

C

Vers. 7. *Super thronum Davidis, et regnum ejus.* Davidi quidem promiserat Deus : « De fructu lumbi tui ponam super thronum tuum [b] : » huic autem promittit regnum sempiternum. « Thronus enim ejus, inquit, sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum [c]. » Promissionis hujus meminit hoc loco, puerum nobis ostendens ex Davide genitum secundum carnem. Eodem quoque modo in psalmo LXXI ait : « Deus, judicium tuum da regi, et justitiam filio regis, ut judicet populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio [d]. » Et hoc quidem loco dicit, « Ab hoc tempore et in sæculum : » ibi autem, « Permanebit cum sole et ante lunam in generationem et generationem [e]. » Dicit et principatum ejus maximum, et pacem ejus nullis terminis definitam. Sic quoque in psalmo : « Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna [f]. » Zelus Domini Sabaoth hæc facit. Zelans enim, et dæmonum **237** potentiam odio habens, humani autem generis misertus, hanc iniit dispensationem. « Sic enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam [g]. »

Η'. *Θάνατον* [57] *ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακὼβ, καὶ ἦλθεν* [58] *ἐπὶ Ἰσραήλ.* Διηγησάμενος ὁ προφήτης ἤδη τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ τῶν δέκα φυλῶν ἐπανάστασιν, καὶ τὴν κατὰ τοῦτο συμφωνίαν τούτων τε καὶ τοῦ τῆς Δαμασκοῦ βασιλέως· καὶ δείξας τοῦ Δαβιτικοῦ γένους τὸ ἄμαχον, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ κρυπτόμενον σπέρμα· καὶ προαγορεύσας τούτου τὸν τόκον, καὶ μέντοι καὶ τὸν τοῦ τόκου τρόπον, ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ λόγον· τὸν δὲ αὐτὸν καὶ Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζει. Καὶ γὰρ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ τὰς δύο ταύτας εἶχε προσηγορίας· τὴν μὲν ὑπὸ τῶν πατέρων, τὴν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τεθεῖσαν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ. Ἀλλὰ τὸ μὲν Ἰακὼβ φυσικώτερον ἦν ὄνομα, τὸ δὲ Ἰσραὴλ ἐπίθετον ἦν τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς. Δηλοῖ τοίνυν ἐνταῦθα, ὡς τοῖς δυσσεβεστέροις καὶ οἱ ἐπιεικέστεροι τῆς τιμωρίας κεκοινωνήκασιν· εἰδέναι μέντοι χρὴ, ὡς οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ « λόγον » εἶπον, οὐ « θάνατον » ἀπεστάλθαι· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔχει διαφωνίαν ἡ λόγον.

D

Vers. 8. *Mortem misit Dominus super Jacobum, et venit super Israelem.* Postquam exposuit propheta decem tribuum adversus Hierosolymam incursionem, atque illorum ac regis Damasci hac in re conspirationem, ostenditque Davidicam stirpem inexpugnabilem fore propter semen quod in eo latebat, et postquam hujus partum partusque modum prædixit, resumit iterum sermonem de Israele. Eumdem autem et Jacob et Israel vocat : quia patriarcha Jacob utrumque nomen habuit, hoc quidem a parentibus, illud vero ab ipso universorum Deo impositum. Cæterum Jacob naturæ potius nomen fuit, Israel epithetum virtutis animi. Docet igitur hoc loco, cum impiis etiam moderatiores supplicii fuisse participes. Sciendum autem alios interpretes dixisse, non « mortem » missam, sed « verbum : » sed non discrepat interpretatio. Supplicii enim sententiam appellavit « verbum. » ἑρμηνεία. Τὴν γὰρ τῆς τιμωρίας ψῆφον ὠνόμασε

[a] II Cor. v, 17. [b] Psal. CXXXI, 11. [c] Psal. LXXXVIII, 37, 38. [d] Psal. LXXI, 1, 2. [e] ibid. 5. [f] ibid. 7. [g] Joan. III, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[53] αὐτοῦ. Supra, t. I, p. 1211 et 1509 sequitur, κατορθῶσαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Postrema ἀπὸ — χρόνον des. apud LXX. [54] ὀσφ. Supra, t. I, p. 1509, κοιλίας. [55] σου. Prior editio h. l. et post pauca, habebat αὐτοῦ. [56] Supra, l. c. ἀνταναιρεθῇ. [57] Θάν. *Hebr.* verbum. Aqu., ῥῆμα. Reliqui τὸν λόγον. [58] ἦλθεν. *Hebr.* cecidit.

Digitized by Google

VERS. 9, 10. *Et cognoscent omnis populus Ephraim.* Per hæc verba, *Et cognoscent omnis populus Ephraim, et sedentes in Samaria in contumelia, et excelsæ corde dicentes : Lateres ceciderunt; sed venite, dolemus* **238** *lapides, et cædamus moros et cedros, et ædificemus nobis turrim,* demonstratur, illos propugnaculum erigere conatos esse in Hierosolyma, cariosum, et lateribus qui ceciderint simile, illorum regnum appellantes. Pro « moris » reliqui « sycomoros » dixerunt, et valde apposite : quoniam his abundat Palæstina, et harum lignis domos tegunt.

VERS. 11. *Et allidet eos Dominus qui consurgunt contra montem Sion.* Dicens autem, « Allidet Deus insurgentes contra montem Sion in ipsum, et inimicos ejus dissipabit, » ostendit, Deum ea sibi attribuere quæ fiunt contra Hierosolymam, et mortem minari iis qui per illam bellum ipsi inferre conantur. In illis verbis, « Syriam a solis ortu, et Græcos a solis occasu, » interpretes alii non Græcos, sed Philistæos interpretati sunt. Erant autem hi vicini allophyli. Verisimile autem est, cum allophylis aliquos etiam Græcorum colonos habitasse, ut Cyprios et Cappadoces. Hoc enim didicimus ab aliis prophetis. Ait ergo : Non solum contra Israelem hæc decerno : sed horum etiam belli socios profligo, tum qui ad orientem habitant, tum qui ad occidentem.

VERS. 12. *In his omnibus non est aversus furor.* Non cessante enim hominum impietate, nec supplicium cessationem ullam capit. Hoc vero etiam sequentia declarant. Propterea igitur non aversus est furor, quia populus non est reversus : et propterea adhuc manus excelsa, quia Dominum non quæsiverunt.

VERS. 14. *Et abstulit* **239** *Dominus ab Israele caput et caudam.* Quænam hæc sint, clarius explicat, « Magnum et parvum, die uno. » Quis porro magnus?

VERS. 15. *Senem, et eos qui facies admirantur; hoc est caput.* Facies vero admirantes dicit eos qui injuste judicant, contra legem quæ ait, « Non accipies personam potentis [64]. » Deinde et aliud agmen ostendit : « Et prophetam docentem iniqua; hæc est cauda. » Erant enim nonnulli, qui divinis etiam prædictionibus credere non sinebant.

VERS. 16. *Et erunt qui beatum dicunt populum istum, seducentes.* Hos igitur eosdem dicit, qui sua-

A θ', ι'. *Καὶ γνώσονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραίμ.* Διὰ μέντοι τοῦ, *Καὶ γνώσονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ οἱ καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐν ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλίνθοι πεπτώκασιν· ἀλλὰ [59] δεῦτε, λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον,* ἐμφαίνεται ὅτι ἐπιτείχισμα κατασκευάσαι ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπειράθησαν, σαθρὰν καὶ πλίνθοις πεπτωκυίαις ἴσην τὴν ἐκείνων ὀνομάζοντες βασιλείαν. Τὰς δὲ « συκαμίνους, » « συκομόρους » ἔφασαν οἱ λοιποὶ, καὶ λίαν εἰκότως· τούτων γὰρ ἡ Παλαιστίνη πεπλήρωται· καὶ ἐκ τῶν ξύλων τῶν τοιούτων ὀροφῶσι τὰς οἰκίας.

ια'. *Ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ ὄρος Σιών.* Εἰπὼν δὲ, « Ῥάξει [60] ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανB ισταμένους ἐπὶ ὄρος Σιὼν ἐπ' αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσει· » παρίστησιν ὅτι οἰκειοῦται ὁ Θεὸς τὰ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ γινόμενα· καὶ ὅλεθρον ἀπειλεῖ τοῖς δι' ἐκείνης αὐτῷ πολεμεῖν πειρωμένοις. Ἐν μέντοι τῷ, « Συρίαν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, » οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ οὐ τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ τοὺς Φιλιστιείμ [61] ἡρμήνευσαν. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ γειτονεύοντες ἀλλόφυλοι· εἰκὸς δὲ ἦν καί τινας τῶν Ἑλλήνων ἀποίκους μετὰ τῶν ἀλλοφύλων οἰκεῖν· ὡς καὶ Κυπρίους καὶ Καππαδόκας· τοῦτο γὰρ παρὰ τῶν ἄλλων ἐδιδάχθημεν προφητῶν· λέγει τοίνυν, ὡς Οὐ μόνον τοῦ Ἰσραὴλ ταῦτα καταψηφίζομαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς τούτων καταλύω συμμάχους, τούς τε πρὸς ἕω, τούς τε πρὸς ἑσπέραν οἰκοῦντας.

C ιβ'. *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμός.* Μὴ ληγούσης γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων δυσσεβείας, οὐδὲ ἡ τιμωρία δέχεται παῦλάν τινα. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐπιφερομένων δεδήλωκεν. Διὰ τοῦτο οὖν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἐπειδὴ ὁ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη· καὶ διὰ τοῦτο ἡ χεὶρ ὑψηλὴ [62], ἐπειδὴ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν.

ιδ'. *Καὶ ἀφεῖλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ [63] κεφαλὴν καὶ οὐράν.* Τίνες δὲ αὗται σαφέστερον λέγει· « Μέγαν καὶ μικρὸν [64] ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. » Τίς δὲ μέγας;

ιε'. *Πρεσβύτην, καὶ [65] τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας· αὕτη ἡ ἀρχή.* Πρόσωπα δὲ θαυμάζοντας, D τοὺς ἀδίκως κρίνοντας λέγει, παρὰ τὸν νόμον τὸν λέγοντα, « Οὐ λήψῃ πρόσωπον δυνάστου. » Εἶτα καὶ τὸ ἄλλο δείκνυσι τάγμα· « Καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα [66]· οὗτος ἡ οὐρά. » Ἦσαν γάρ τινες καὶ ταῖς θείαις προῤῥήσεσι πιστεύειν μὴ συγχωροῦντες.

ις'. *Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες [67] τὸν λαὸν τοῦτον πλανῶντες.* Τούτους οὖν αὐτοὺς λέγει, τοὺς

[64] Deut. xvi, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[59] ἀλλὰ — πύργον. *Hebr.* sed lapide cæso ædificabimus : sycomori excisæ sunt, sed cum cedris eas permutabimus. [60] ῥάξει — διασκ. *Hebr.* Elevabit autem Jehova hostes Rezin super eum, et hostes ejus commiscebit. [61] τοὺς φιλ. Ita quoque Hebr. [62] καὶ — ὑψ. Hæc ad finem vers. 12 pertinent. [63] Ἰσρ. Editio prior hab. Ἱερουσαλήμ. [64] μέγ. κ. μ. *Hebr.* ramum et juncum. Ambr. ad Ps. cxviii, habet *initium et finem.* Conf. xix, 15. [65] καὶ — θαυμ. *Hebr.* et elatum facie, s. dignitate conspicuum. [66] ἄνομα. *Hebr.* mendacium, s. falsum. [67] οἱ μακ. *Hebr.* viam dirigentes, s. ductores.

Digitized by Google

τὰ ἡδέα ψευδῶς λέγοντας, καὶ μισθοὺς ἀδροὺς καρπουμένους παρὰ τῶν ἀκουόντων.

ιζ'. Ἐπὶ τοῖς[68] *νεανίσκοις αὐτῶν οὐκ εὐφρανθήσεται Κύριος.* Δίκαιον γὰρ, τοὺς κοινωνοῦντας ἀλλήλοις τῆς πονηρίας κοινωνῆσαι καὶ τῆς τιμωρίας. « Οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ. » Ὥσπερ γὰρ τῇ μετανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἕπεται ἡ τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπία· οὕτως ἐπιμενούσης τῆς παρανομίας ἐπιτείνεται ἡ ὀργή.

ιη'. *Καὶ*[69] *καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία.* Ἐδίδαξεν οὖν ἀκριβῶς, ὡς οἱ παρανομοῦντες ἐπισπῶνται τὴν τιμωρίαν· τὴν γὰρ ἀνομίαν πῦρ ἐκάλεσε καὶ ξηρὰν ἄγρωστιν· καὶ καθάπερ ὁ σίδηρος τὸν ἰὸν τίκτει, καὶ ὑπὸ τούτου καταναλίσκεται· οὕτως ὁ παρανομίᾳ συζῶν, καὶ ἐργάζεται τὴν ἁμαρτίαν, καὶ διαφθείρεται ὑπ' αὐτῆς. Δρυμὸν τοίνυν δασὺν τὸ πλῆθος ἐκάλεσε τὸ ἄκαρπον. Καὶ γὰρ ὁ δρυμὸς, δασὺς μὲν καὶ πυκνὸς, ἔρημος δὲ καρπῶν· βουνοὺς δὲ ὀνομάζει τοὺς ἄρχοντας, διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ περίβλεπτον.

ιθ'. *Καὶ ἔσται λαὸς ὡς*[70] *κατακεκαυμένος ὑπὸ πυρός.* Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακεκαυμένος, καὶ τὰ ἑξῆς, τὸ σφοδρὸν τῶν πολεμίων διὰ τούτων ἐδήλωσε. Τροπῆς γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις γενομένης, τῆς οἰκείας σωτηρίας ἕκαστος προμηθεῖται· καὶ οὔτε πατὴρ υἱοῦ, οὔτε υἱὸς πατρὸς, οὔτε ἀδελφὸς ἀδελφοῦ κατὰ τὸν τῆς φυγῆς φροντίζει καιρόν. Εἶτα προλέγει τῶν δυσμενῶν καὶ τὴν ῥώμην καὶ τὴν νίκην.

κ'. *Ἀλλ'*[71] *ἐκκλινεῖ εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πεινάσει· καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν· καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῇ ἄνθρωπος ἐσθίων*[72] *τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ.* Ἐν τοῖς πολέμοις γὰρ οἱ νικῶντες, ποτὲ μὲν τοὺς κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος διώκουσι· ποτὲ δὲ κατὰ τοῦ εὐωνύμου χωροῦσι· καὶ τὴν φύσιν ἀγνοεῖν ὁ θυμὸς ἀναγκάζει· καὶ ἐοίκασι μεμηνόσιν ἀνθρώποις, οἳ τοὺς οἰκείους βραχίονας ὡς ἀλλοτρίους ἐσθίουσι· σημαίνει μέντοι διὰ τούτων καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν διάστασιν, καὶ τῶν φυλῶν τὴν διχόνοιαν.

κα'. *Φάγεται*[73] *γὰρ Ἐφραὶμ τοῦ Μανασσῆ, καὶ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραὶμ, ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν.* Ὡς ἐσόμενα δὲ λέγει τὰ γεγενημένα, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Ἑβραίων φωνῆς. « Οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμός. » Οὐδὲ γὰρ ἐχρῆν τὸν ἰατρὸν ἀποστῆναι τῆς θεραπείας, μὴ λωφησάσης τῆς νόσου.

via falso loquebantur, et amplas merces ab audientibus accipiebant.

Vers. 17. *Super adolescentulis eorum non lætabitur Dominus.* Justum enim est, ut qui improbitatis inter se sunt socii, supplicii etiam sint participes. « Non est aversus furor ejus. » Quemadmodum enim hominum pœnitentiam sequitur Domini benignitas, sic persistente iniquitate ira intenditur.

Vers. 18. *Et succendetur quasi ignis, iniquitas.* Abunde igitur docuit, inique agentes pœnam sibi attrahere. Iniquitatem enim appellavit ignem et aridum gramen. Et sicut ferrum rubiginem parit, ab ea autem consumitur : ita qui inique vivit, et peccatum committit, et ab eo corrumpitur. Saltum ergo condensum dixit multitudinem infructuosam. Etenim saltus densus est quidem **240** et frequens, sed fructibus caret : colles autem vocat principes, propter sublimitatem et excellentiam.

Vers. 19. *Et erit populus tanquam combustus ab igne.* Cum ergo dixit populum fore tanquam combustum ab igne, et quæ sequuntur, hostium violentiam his verbis declaravit. Cum enim fit fuga in bello, unusquisque saluti suæ consulit, et neque pater filii, neque filius patris, neque frater fratris fugæ tempore curam gerit. Deinde prædicit hostium robur et victoriam.

Vers. 20. *Sed declinabit ad dexteram, quia esuriet : et comedet a sinistris, et non satiabitur homo comedens carnes brachii sui.* In bellis enim victores nunc quidem eos qui ad dexteram sunt, persequuntur, nunc in eos irruunt qui ad sinistram : et naturam ignorare furor cogit, similesque sunt hominibus furiosis, qui brachia sua velut aliena vorant. Innuit autem his verbis ipsius Israelis divisionem et tribuum discordiam.

Vers. 21. *Comedet enim Ephraim Manassen, et Manasses Ephraimum, quia simul obsidebunt Judam.* Tanquam futura autem dicit ea quæ facta sunt, juxta morem linguæ Hebraicæ. « Non est aversus furor. » Neque enim oportebat medicum, morbo non intermittente, a curatione desistere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

α'. *Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν*[74]. Καὶ μὴν καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν, καὶ τῶν ἀδίκων ἀρχόντων ἐν τούτοις κατηγορεῖ· τῶν μὲν, ὡς ἐπὶ λύμῃ πολ-

CAPUT X.

Vers. 1. *Væ scribentibus iniquitatem.* [2] In his plane pseudoprophetas **241** et injustos principes accusat : illos quidem, quod ad multorum perniciem

VARIÆ LECTIONES.

[68] τοῖς νεαν. Ita Ald. et Compl. Rec. lectio est τοὺς νεανίσκους. [69] Καὶ — ἀνομ. Ad totum omnino vers. se refert expositio. [70] ὡς — πυρός. *Hebr.* ut pabulum ignis. [71] Ἀλλ' — πεινάσει. *Hebr.* Si rapuerit ad dexteram, tamen famelicus erit. [72] ἐσθ. Ita Compl. monente Bosio. Rec. lectio est ἔσθων. [73] φάγεται et πολιορκ., des. in Hebr., sensus illustrandi causa h. l. inserta. [74] Οὐαὶ τ. γρ. πον. *Hebr.* Væ decernentibus statuta iniqua.

Digitized by Google

falsas prædictiones conscribant ; hos vero, quod iniquc judicent et jus negligant.

VERS. 3. *Et quid facient in die visitationis ?* Diem visitationis vocat tempus ultionis. Sicut enim Dei patientiam somnum appellat, ita supplicium visitationem nominat. « Tribulatio enim vobis e longinquo veniet. » Aut duo hic pariter significat, tum fore ut e longinquo veniat, tum ut ea quæ jam olim et ab initio peccata sunt, judicii tempore proferantur in medium, et de omnibus pœnas luant. « Et ad quem confugietis, ut auxilium consequamini ? » Ad quem ergo, inquit, confugietis, Judæi, ut adjuvemini ? Me enim bellum inferente quis auxilio juvabit ? Id simile est ei quod a magno Mose dictum est : « Ego occidam, et vivere faciam : percutiam, et ego sanabo ; et non est qui eruet e manibus meis [b]. »

Et ubi derelinquetis gloriam vestram, (VERS. 4) *ut non incidatis in abductionem ?* Præsens, inquit, prosperitas vobis in captivitate versantibus non proderit. Abductionem enim dixit captivitatem. Atque ita interpretatus est Symmachus, et cæteri similiter : « Et ubi relinquetis gloriam vestram, ut non incurvemini sub vinculis ? » Sed et sub mortuis, inquit, cadent. Sæpe enim, cum in acie fugere hostes conantur, nonnulli inter cadavera seipsos **242** abscondunt. Timoris ergo illorum futuram magnitudinem his etiam verbis expressit. « Non est aversa ira. » Frequenter hac clausula utitur, et illorum arguens pervicaciam, et supplicii minis exterrens.

VERS. 5. *Væ Assyriis, virga furoris mei.* Quæ prædicta sunt, Samariæ et tribubus quæ sub ea erant, vaticinatus, Assyriorum etiam prædicit incursum, et internecionem quæ illis imminebat in obsidione Hierosolymæ. Quærendum est porro, cur lugeantur Assyrii, qui ministri erant divinæ vindictæ. Scire igitur debet, qui hoc discere cupit, Deum quidem Assyriis tanquam vindictæ ministris usum esse, et quasi tortores quosdam illos armasse adversus prævaricatores et impios ; ipsos tamen non velut universorum Deo famulantes egisse quæ agebant, sed proprio robore ac potentia fretos omnium imperio potiri satagisse. Propterea ipsis quoque ultimam perniciem minatur, eamque *væ* dicens significat.

VERS. 6. *Et iram meam,* inquit, *mittam in gentem*

λῶν τὰς ψευδεῖς συγγραφόντων προῤῥήσεις· τῶν δὲ, ὡς παρανόμως δικαζόντων καὶ προϊεμένων τὸ δίκαιον.

Γ'. *Καὶ τί ποιήσουσιν*[15] *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς ;* Ἡμέραν οὖν ἐπισκοπῆς ἐκάλεσε τὸν τῆς τιμωρίας καιρόν· ὥσπερ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν ὕπνον καλεῖ, οὕτως τὴν τιμωρίαν ἐπισκοπὴν ὀνομάζει. « Ἡ[16] γὰρ θλῖψις ὑμῶν πόῤῥωθεν ἥξει. » Ἢ δύο σημαίνει τοῦτο κατὰ ταὐτόν· καὶ ὅτι *πόῤῥωθεν* ἥξει, καὶ ὅτι τὰ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπταισμένα ἐν τῷ καιρῷ τῆς δίκης εἰς μέσον ἀχθήσεται, καὶ ὑπὲρ πάντων εἰσπραχθήσονται δίκας. « Καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθῆναι ; » Πρὸς τίνα οὖν, φησὶ, καταφεύξεσθε, ὦ Ἰουδαῖοι, τοῦ βοηθῆναι ; Ἐμοῦ γὰρ πολεμοῦντος τίς ἐπικουρῶν ὠφελήσει ; Τοῦτο ἔοικε τῷ παρὰ τῷ μεγάλῳ Μωσῇ εἰρημένῳ· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου. »

Καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, (Δ') *τοῦ*[17] *μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἀπαγωγήν ;* Ἡ παροῦσα τοίνυν, φησὶν, εὐημερία αἰχμαλώτοις ὑμῖν γιγνομένοις οὐκ ἐπαρκέσει. Ἀπαγωγὴν γὰρ ἐκάλεσε τὴν αἰχμαλωσίαν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως[18]· « Καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, ὥστε μὴ καμφθῆναι ὑπὸ δεσμῶν ; » Ἀλλὰ καὶ ὑποκάτω, φησὶν, ἀνῃρημένων πεσοῦνται. Πολλάκις τινὲς ἐν τοῖς πολέμοις, διαφυγεῖν τοὺς ἐναντίους πειρώμενοι, μεταξὺ τῶν ἀνῃρημένων νεκρῶν σφᾶς αὐτοὺς κατακρύπτουσι. Τὴν ὑπερβολὴν τοίνυν τῆς δειλίας αὐτῶν προσημαίνων, τοῦτο κἀνταῦθα δεδήλωκεν. « Οὐκ ἀπεστράφη ἡ ὀργή. » Συνεχῶς ἐπιλέγει τοῦτο, καὶ τῆς ἐκείνων ἀπειθείας κατηγορῶν, καὶ τῇ τῆς τιμωρίας ἀπειλῇ δεδιττόμενος.

Ε'. *Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου*[19]. Τὰ προειρημένα τῇ Σαμαρείᾳ καὶ ταῖς ὑπ' αὐτῶν φυλαῖς προαγορεύσας, προλέγει καὶ τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἔφοδον, καὶ τὴν καταληψομένην αὐτοὺς ἐν τῇ τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίᾳ πανωλεθρίαν. Ζητητέον δὲ τί δήποτε θρηνοῦνται οἱ Ἀσσύριοι, ὑπουργοὶ τῆς θείας τιμωρίας γινόμενοι. Χρὴ τοίνυν εἰδέναι τὸν τοῦτο μαθεῖν ἐφιέμενον, ὡς διακόνοις μὲν τῆς τιμωρίας Ἀσσυρίοις ἐχρήσατο, οἷόν τινας δημίους κατὰ τῶν παρανομούντων καὶ δυσσεβούντων ὁπλίσας. Οὗτοι δὲ οὐχ ὡς τῷ Θεῷ τῶν ὅλων ὑπουργοῦντες ἔδρων ἃ ἔδρων· ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ ῥώμῃ καὶ δυναστείᾳ θαῤῥοῦντες, κατὰ πάντων ἔχειν ἐφιλονείκουν τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοῖς ἕσχατον ὄλεθρον ἀπειλεῖ, καὶ τοῦτον διὰ τοῦ *οὐαὶ* προσημαίνει.

Ϛ'. *Καὶ τὴν ὀργήν μου*[20] *εἰς ἔθνος ἄνομον*

[b] Deut. XXXII, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[15] ποιήσ. *Hebr.* facietis. [16] Ἡ — ὑμῶν. *Hebr.* et vastationis, quæ, etc. [17] Τοῦ — ἀπαγ. *Hebr.* Præter me incurvabit sese (unusquisque) sub vinctos. [18] ὁ — ὁμοίως. Aliter autem in Hexaplis apud Montf. [19] μου. Reliqua supra, t. I, p. 1492, et infra, ad Ezech. XXI, 11 ; Dan. III, 98, et Nah. I, 13 ita leg. : καὶ τῆς ὀργῆς μου (sequitur ἐστὶν II. cc. ad Ez., Dan. et Nah.) ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Ita fere cod. Alex. [20] Καὶ τ. ὀργ. μου. Hæc finem vers. 5 constituunt juxta Hebr.

Digitized by Google

ἀποστελῶ [81]. Λέγει τούτους αὐτοὺς δηλονότι, οἷς A τὴν τιμωρητικὴν ἐνεχείρισε ῥάβδον. « Καὶ θεῖναι αὐτὰς εἰς κονιορτόν. » Τὴν πολλὴν δὲ ἐρημίαν διὰ τούτων δεδήλωκεν.

impiam. Hos ipsos nimirum dicit, quibus ultricem virgam tradidit. « Et ponat eos in pulverem. » Maximam solitudinem his verbis designavit.

ζ'. *Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμώθη* [83]. Διὰ τούτων δὲ γυμνοῖ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων τοὺς λογισμούς. Οὐκ οἶδε, φησὶν, ὡς ἐμός ἐστιν ὑπουργός, καὶ παρ' ἐμοῦ ἔλαβε τῆς τιμωρίας τὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ, ἤγουν βεβούλευται, τῇ οἰκείᾳ δυνάμει θαῤῥῶν, πολλῶν ἐθνῶν καταλῦσαι τὴν μνήμην.

Vers. 7. *Ipse autem non sic iratus fuit.* Per hæc autem regis Assyriorum cogitationes patefacit. Nescit, inquit, se **243** ministrum meum esse, et a me ultionis accepisse facultatem. Sed aberrabit mens ejus, id est deliberavit, propria confisus potentia, multarum gentium memoriam delere.

η'. *Καὶ* [83] *ἐὰν εἴπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος εἶ ἄρχων* [84]; Τοῖς λέγουσιν, Οὐ σὺ μόνος; εἶ ὁ ἄρχων; τὰ ὅμοια ἐρεῖ τοῖς λόγοις, οἷς πρὸς τὸν Ἐζεκίαν ὁ Σενναχηρεὶμ ἐχρήσατο· « Μή σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῇ Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων. Ἰδοὺ σὺ οὐκ ἤκουσας, ἃ πεποιήκασι βασιλεῖς Ἀσσυρίων πάσῃ τῇ γῇ, ὡς ἀπώλεσαν αὐτὴν, καὶ σὺ ῥυσθήσῃ; Μὴ ἐῤῥύσαντο αὐτοὺς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, οὓς ἀπώλεσαν οἱ πατέρες μου, τήν τε Γωζὰν, καὶ Ἀῤῥὰν, καὶ Ῥαφὲς, καὶ υἱοὺς Ἀδὰμ, οἳ εἰσιν ἐν χώρᾳ Θεσμάθ; Ποῦ εἰσιν οἱ βασιλεῖς Αἰμὰθ καὶ Ἀρφάδ; καὶ ποῦ οἱ βασιλεῖς τῆς πόλεως Σεπφαρὶμ, Ἀνὰ καὶ Αὐά; »

Vers. 8. *Quod si dixerint ei: Tu solus es princeps?* Dicentibus sibi, Num tu solus es princeps? iis verbis respondebit, quibus Senacherib Ezechiam affatus est [1]: « Ne te seducat Deus tuus in quo habes fiduciam, neque dicas: Non tradetur Hierosolyma in manus regis Assyriorum. Tu enim ipse audisti quæ fecerunt reges Assyriorum universis terris, quomodo vastaverunt eas: num ergo tu poteris liberari? Nunquid liberarunt dii gentium singulos, quos vastaverunt patres mei? Gozam et Arram, et Raphes, et filios Adami, * qui sunt in regione Thesmath? Ubi sunt reges Æmath et Arphad? et ubi reges civitatis Seppharim, Ana et Ava [1]? »

ιβ'. *Ἐπάξει* [85] *ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν.* Νοῦν τοίνυν μέγαν τὸν ἀλαζονικὸν λέγει· τὸν τὰ ὑπὲρ φύσιν τολμῶντα λογίζεσθαι. « Καὶ ἐπὶ [86] τὸ ὕψος τῆς δόξης [87] τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Ὕψος δὴ οὖν ὀφθαλμῶν τὴν ὑπερβάλλουσαν ὑπερηφανίαν καλεῖ.

Vers. 12. *Inducet super sensum magnum.* Sensum ergo magnum arrogantem intelligit, qui ea quæ naturam excedunt cogitare audeat. « Et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. » Sublimitatem oculorum immensam superbiam vocat.

C

ιγ'. *Εἶπε γάρ· Ἐν τῇ ἰσχύϊ* [88] *ποιήσω.* Ἐν τούτοις τοίνυν τὸν τῦφον αὐτοῦ διέξεισι, καὶ τῶν λόγων, καὶ τῶν λογισμῶν. (ιδ'.) *Καὶ* [89] *σείσω πόλεις κατοικουμένας* [90]. Ταῦτα καὶ διὰ τῶν πρέσβεων, καὶ διὰ τῶν γραμμάτων δεδήλωκε τῷ Ἐζεκίᾳ· ἀλλ' ὁ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὡς καλιὰν νεοττῶν ἁρπάσειν ἐλπίσας, καὶ ὡς ὠὰ ὑπὸ πτηνῶν πεφευγότων καταλελειμμένα ἀπονητὶ λήψεσθαι, οὗτος δίχα χειρὸς ἀνθρωπείας ἐγυμνώθη τῆς στρατιᾶς· τὸ μέντοι, « ἀνοίγων στόμα καὶ στρουθίζων [90], » ἀπὸ τῆς κρατούσης

Vers. 13. *Dixit enim: In fortitudine faciam.* His ergo elationem ejus declarat, tum **244** verborum, tum cogitationum. [14.] *Et concutiam civitates habitatas.* Hæc ille et per legatos et per litteras denuntiarat Ezechiæ. Sed qui orbem universum, velut nidum pullorum, se direpturum confidebat, et velut ova ab avibus profugis derelicta, sine labore capturum, is sine manu humana exercitum amisit. Illud ergo, « aperiens os et stridens, » ex humana consuetudine usurpatum est in Scriptura.

[1] IV Reg. xix, 10-13.

VARIÆ LECTIONES.

[81] ἀποστ. Reliqua infra ad Dan. III, 98. ita leg.: καὶ ἐν τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομὴν καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις. Prima καὶ — προν. exstant quoque, t. I, p. 1492, et ad Mich. I, 13. [83] Rec. lect. ἐνεθυμήθη. Et sic quoque infra ad Dan. III, 98, ubi reliqua ita leg.: καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτως λελόγισται· ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἔθνη οὐκ ὀλίγα. Unicum ms. pro lectione ἐνεθυμώθη allegat Bosius ad h. l. [83] Καὶ — ἄρχων. *Hebr.* Dicet enim, Anne principes mei simul reges sunt? [84] ἄρχων. Reliqua hujus vers. una cum vers. 9, 10 et 11, infra ad Dan. l. c. ita exhibentur: καὶ ἐρεῖ, Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάνην, οὗ πύργος ὡκοδομήθη, καὶ ἔλαβον Ἀρκβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν, ὃν τρόπον ταύτας καὶ πάσας τὰς χώρας λήψομαι; Ὠλολύξατε, τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Ὃν τρόπον γὰρ ἐποίησα ἐν Σαμαρείᾳ καὶ τοῖς χειροποιήτοις, οὕτω ποιήσω καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. [85] Ἐπάξει — μέγαν. *Hebr.* visitabo super fructum magnitudinis; ἐπάξει (juxta cod. Alex.) exstat quoque ad Dan. l. c. ubi seq. Κύριος. Sed ibid. ad c. IV, 8 leg. ἐπάξει ὁ Θεός. [86] Καὶ ἐπὶ, κ. τ. λ. Quæ præc. τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, exstant l. c. ad Dan. III. [87] τὸ ὕψ. τ. δ. *Hebr.* decus altitudinis. [88] ἐν τῇ ἰσχύϊ. *Hebr.* robore manus meæ. Infra ad Dan. l. c. post ἰσχύϊ seq. μου. [89] Καὶ — κατοικ. Hæc ad vers. 14 pertinent. Quæ autem ex vers. 15 des. infra, ad Dan. III, 98, ita leg.: καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεώς μου ἀφελῶ ὅρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω. [89] κατοικ. Reliqua ex vers. 14, l. c. ita se habent: καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρί μου ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔσται ὃς διαφεύξεταί με ἢ ἀντείπῃ μοι. Vid. etiam infra, ad Habac. I, 15, 16; et *De provid.*, orat. 10, t. IV; Sirm., p. 456. [90] ἀν. στ. κ. στρ. Hæc nonnisi in edit. Ald. et Compl. exunte vers. 14 leg., et desunt ad Dan. l. c.

Digitized by Google

Solemus enim de iis qui in magnis sunt angustiis dicere : Non ausus est mutire : alii vero dicunt, Non ausus est stridere. « Os igitur aperiens et ganniens, » idem est ac si diceret : Nemo mihi resistere audebit, sed ne stridere quidem passerum more conabitur.

A συνηθείας παρὰ ἀνθρώποις εἴρηται τῇ Γραφῇ· εἰώθαμεν γὰρ λέγειν περὶ τῶν λίαν ἀγωνιώντων, Οὐκ ἐτόλμησε γρύξαι· οἱ δὲ λοιποί φασιν, Οὐκ ἐτόλμησε τρύσαι. Τὸ οὖν, « Ἀνοίγων στόμα καὶ στρουθίζων, » ἀντὶ τοῦ, Οὐ μόνον οὐδεὶς ἀντιπαρατάξασθαί μοι τολμήσει, ἀλλ' οὐδὲ γρύζειν στρουθοῖς παραπλησίως ἐπιχειρήσει.

Vers. 15. *Nunquid glorificabitur securis sine eo qui cædit cum ipsa?* Num ergo, inquit, sine manibus humanis ligna scindit securis, aut serra in duas, tres quatuorve partes illa dividit, aut virga vel fustis cædere potest nemine agente? Quid ergo insolentius te effers, quasi devictas gentes sine meo consilio subegeris? Apte autem cum rebus inanimatis illum comparat, ut qui summa stupiditate et amentia laboraret. *Et non sic.*

ιε'. *Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ*[91] *τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ*[92]; Μὴ τοιγαροῦν, φησὶ, δίχα χειρῶν ἀνθρωπίνων ἡ ἀξίνη κόπτει ξύλα, ἢ ὁ πρίων ταῦτα διχῇ καὶ τριχῇ καὶ τετραχῇ διαιρεῖ, ἢ ῥάβδος, ἢ ξύλον πλῆξαι δύναται μηδενὸς ἐνεργοῦντος; Πῶς οὖν μέγα φρονεῖς σὺ, ὡς δίχα τῆς ἐμῆς βουλῆς περιγενόμενος τῶν ἡττηθέντων ἐθνῶν; Εἰκότως δὲ αὐτὸν καὶ τοῖς ἀψύχοις ἀπείκασεν ὡς ἀναισθησίαν B νοσοῦντα καὶ ἀλογίαν ἐσχάτην. *Καὶ οὐχ οὕτως.*

245 Vers. 16. *Sed mittam ignominiam.* Non ita : non te, inquit, in hac amentia vivere sinam : sed ex supplicio universi rectorem agnosces. Qui enim magna cum gloria exercitum duxisti, cum majore fugies ignominia.

ις'. *Ἀλλ' ἀποστελῶ*[93] *ἀτιμίαν*[94]. Οὐχ οὕτως· οὐκ ἐάσω σε, φησὶν, ἐπὶ ταυτησὶ τῆς ἀνοίας· ἀλλὰ διὰ τῆς τιμωρίας μαθήσῃ τὸν πρύτανιν τοῦ παντὸς μετὰ πολλῆς γὰρ δόξης ἐπιστρατεύσας, μετὰ πλείονος φύγῃς ἀδοξίας.

Vers. 17. *Et erit lumen Israelis ignis.* Lumen ergo Israelis Dei cultum appellat. « In lumine enim, » ait Psalmus, « vultus tui ambulabunt i. » Hoc lumen Israeli quidem illuminandi vim præstabit, in te vero urendi facultatem exercebit, universumque exercitum tuum velut fenum absumet.

ιζ'. *Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ.* Φῶς τοίνυν τοῦ Ἰσραὴλ τὴν θεοσέβειαν ἐκάλεσεν· « Ἐν τῷ φωτὶ γὰρ, » φησὶν ὁ Ψαλμὸς, « τοῦ προσώπου σου πορεύσονται. » Τοῦτο[95] τὸ φῶς τῷ μὲν Ἰσραὴλ τὴν φωτιστικὴν ἐνέργειαν χορηγήσει, τῇ δὲ καυστικῇ κατὰ σοῦ χρήσεται, καὶ οἷόν τινα χόρτον πᾶσάν σου τὴν στρατιὰν δαπανήσει.

Vers. 18. *Exstinguentur montes, et colles, et saltus.* Montes regem ejusque præfectos vocat; colles vero, principes sub his constitutos; saltus autem, reliquam multitudinem infructuosam. « Et erit qui fugit, quasi qui fugit a flamma ardente. » Et non apparentibus, inquit, iis qui insectantur, magna contentione aufugere conabuntur, eos imitantes, qui flamma circumsepti evadere nituntur. [19.] Tam pauci autem erunt, qui pœnas effugiant, ut vel puero cuilibet facillimum sit horum numerum inire. Hæc vero tum gesta sunt, cum angeli manu centum et octoginta quinque millia perierunt.

ιη'. *Ἀποσβεσθήσονται*[96] *τὰ ὄρη, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοί.* Ὄρη τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' C ἐκεῖνον ὑπάρχους καλῶν· βουνοὺς δὲ, τοὺς ὑπὸ τούτους τελοῦντας ἄρχοντας· δρυμοὺς δὲ, τὸ λοιπὸν πλῆθος τὸ ἄκαρπον. « Καὶ[97] ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. » Καὶ μὴ φαινομένων οὖν, φησὶ, τῶν διωκόντων, μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀποδράσαι πειράσονται, ὡς ὑπὸ φλογὸς κυκλουμένους, καὶ ταύτην διαφυγεῖν πειρωμένους μιμούμενοι. Οὕτω δὲ ἔσονται οἱ τὴν τιμωρίαν διαφυγόντες εὐαρίθμητοι, ὡς ῥᾷστον εἶναι καὶ τῷ τυχόντι παιδίῳ τὸν τούτων ἀριθμὸν ἀναγράψαι. Ταῦτα δὲ γεγένηται, ἡνίκα δι' ἑνὸς ἀγγέλου αἱ πέντε καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς ἑκατὸν διεφθάρησαν χιλιάδες.

Vers. 20. *Non ultra confident iis qui ipsos injuriis affecerunt.* **246** Achasus enim rex, bello lacessitus a Phacee et Rhasin, Assyriorum regem advocavit in auxilium. Prædicit ergo propheticus sermo, fore ut qui divina providentia fruuntur, humanum quidem auxilium contemnant, spem autem in Deum positam habeant. Hoc enim illa

κ'. *Οὐκέτι μὴ πεποιθότες*[98] *ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτούς.* Ἄχαζ γὰρ ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ τοῦ Φακεὲ καὶ τοῦ Ῥασὶν πολεμούμενος, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα ἐκάλεσε εἰς συμμαχίαν. Προλέγει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς, τῆς θείας ἀπολαύσαντες προμηθείας, καταφρονήσουσι μὲν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπικουρίας, τῆς δὲ εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ἀνθ-

j Psal. LXXXVIII, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[91] ἄνευ—αὐτῇ. *Hebr.* contra eum qui cædit ea. [92] αὐτῇ. Quæ proxima sunt, infra ad Dan. I. c. ita leg. : ἢ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; ὡσαύτως ἐάν τις ἄρῃ ῥάβδον ἢ ξύλον. Eadem quoque ad Dan. I, 2, 8, 24, et ad Ezech. XXI, 11, leg. [93] Ἀλλ' ἀπ. ἀτιμ. Plenius hæc infra, ad Dan. I. c. ita leg. : Ἀποστελεῖ γὰρ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν. Sed *Hebr.* Propterea immittet Dominus Adonai Sabaoth in pingues ejus maciem. [94] ἀτιμ. Reliqua ex vers. 16 infra l. c. ita se habent, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. [95] τοῦτο — δαπαν. Hæc referunt sese ad reliqua hujus vers. καὶ ἁγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, καὶ φάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν ὕλην. [96] Ἀποσβ. — δρυμοί. *Hebr.* Et gloria silvæ et arvi ejus (consumetur). [97] Καὶ — καιομ. *Hebr.* Eritque sicut pavore corripitur qui fert vexillum. [98] πεποιθ. Apud LXX seq. ὦσιν.

Digitized by Google

ἔξονται. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. » Ταύτην δὲ τοῦ λαοῦ τὴν εὐσέβειαν, ἣν Ἐζεκίας ὁ βασιλεὺς αὐτοὺς ἐξεπαίδευσε, καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν μαρτυρεῖ· συνήφθησαν δὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐκ τῶν δέκα φυλῶν, ὅσοι τὸν Σαλμανασὰρ καὶ τὸν Σεναχηρεὶμ διαφυγεῖν ἠδυνήθησαν· καὶ, τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντες, τῇ τοῦ Ἐζεκίου ἠκολούθησαν εὐσεβείᾳ.

A significant : « Sed confident in Deo sancto Israelis in veritate. » Hanc porro populi pietatem, ad quam Ezechias rex illos instituit, quartus etiam Regnorum liber testatur. Congregati autem sunt in Hierosolyma etiam ex decem tribubus, quotquot Salmanasarem et Senacheribum effugere potuerunt, et recedentes ab errore, Ezechiæ pietatem secuti sunt.

κβ'. *Ἐὰν*[a] *γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἄμμος τῆς θαλάσσης.* Ἐπειδὴ τοίνυν τότε τὰς δέκα φυλὰς τῶν Ἀσσυρίων παρέδωκε βασιλεῦσι, καὶ τὰς ἄλλας τοῦ Ἰούδα πόλεις πολιορκουμένας παρεῖδε, τὴν αἰτίαν τούτου διδάσκει, ὅτι οὐκ εἰς πλῆθος ἀφορᾷ, ἀλλ' εὐσέβειαν ζητεῖ. Τοῦτο γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα γενήσεται, τῶν μὲν πλείστων Ἰουδαίων μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος ἀντιλεγόντων, τῶν δὲ τῆς σωτηρίας ἐφιεμένων προθύμως δεχομένων τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα.

Vers. 22. *Quod si fuerit populus Israel quasi arena maris.* Quia tunc decem tribus regibus Assyriorum tradiderat, et alias civitates Judæ obsessas despiciebat, hujus rei causam docet, quod ad multitudinem non respiciat, sed pietatem quærat. Hoc enim postea etiam futurum est, plurimis B Judæorum post incarnationem Salvatoris contradicentibus, aliis vero salutis cupidis apostolorum prædicationem alacriter suscipientibus.

κγ'. *Λόγον συντετμημένον*[b] *Κύριος ποιήσει ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ*[c]. Διδάσκει τοίνυν ἐνταῦθα καὶ τοῦ κηρύγματος τὸ σύντομον, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν τρόπον. Μονονουχὶ λέγων, ὡς ἅπερ ὁ νόμος, πολλαῖς ἐντολαῖς, καὶ θυσίαις, καὶ τιμωρίαις χρώμενος, οὐκ ἴσχυσε κατορθῶσαι, ταῦτα ὁ εὐαγγελικὸς κατώρθωσε λόγος, σύντομον προσφέρων φάρμακον σωτηρίας τὸ πανάγιον βάπτισμα. Διὰ γὰρ πίστεως τοῖς ἀνθρώποις σωτηρία δεδώρηται. Οὗτος « ὁ συντετμημένος λόγος, » τῆς δικαιοσύνης συνεργός· δι' οὗ μόνον Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις δέδωκεν ὁ Θεός.

Vers. 23. *Sermonem breviatum faciet Dominus in toto orbe terræ.* Docet igitur hoc loco et prædicationis brevitatem, et Novi Testamenti modum. Quasi dicat : Ea quæ multis præceptis **247** et sacrificiis, et pœnis, lex perficere non potuit, hæc evangelicus sermo perfecit, breve afferens salutis remedium, sanctissimum baptisma. Per fidem enim salus hominibus data est. Hoc est « verbum abbreviatum, » adjutor justitiæ, quod non solum Judæis, sed et omnibus hominibus dedit Deus. C

κδ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ.* Τὰ περὶ Καινῆς Διαθήκης προαγορεύσας, ἐπανάγει πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἀκολουθίαν τὸν λόγον. « Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε. » Ῥάβδον ἐκάλεσεν ἐνταῦθα τὴν μετρίαν παιδείαν· καὶ γὰρ πολλὰς τῶν ὑποκειμένων ἐπολιόρκησε πόλεις. Καὶ ταύτην οὖν σοι τὴν παιδείαν ἐπήγαγον, οὐκ ἀδίκως, ἀλλὰ[d] τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιτηδευμάτων σε εἰσπραττόμενος εὐθύνας. Ἣν γὰρ παρ' Αἰγυπτίων ἐμεμαθήκεις εἰδωλολατρείαν, ταύτην διατελεῖς φυλάττων· ταύτην καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε τὴν διάνοιαν· « Ἐν ῥάβδῳ[e] πατάξει σε, καὶ τὴν βακτηρίαν αὐτοῦ ἐπάγει ἐπὶ σὲ διὰ τὴν ὁδὸν Αἰγύπτου· » τουτέστι διὰ τὴν Αἰγυπτίων μίμησιν. Ὁδὸν γὰρ πολλάκις τὸν βίον καλεῖ.

Vers. 24. *Propterea hæc dicit Dominus Sabaoth.* Hæc de Novo Testamento vaticinatus, orationem ad prius argumentum revocat. « Noli timere, quia virga percutiet te. » Virgam hoc loco dixit moderatam correptionem. Quippe multas ex subditis urbes expugnavit. Et hanc ergo tibi castigationem non injuria inflixi, sed ut Ægyptiacæ imitationis a te pœnas reposcerem. Quam enim ab Ægyptiis didiceras idololatriam, in hac perseveras. Hoc etiam sensu interpretatus est Symmachus, « Virga percutiet te, et baculum suum attollit super te propter viam Ægypti, » hoc est, propter imitationem Ægyptiorum. Viam enim sæpe vitam vocat. D

κε'. *Ἔτι γὰρ μικρὸν, καὶ παύσεται*[f] *ἡ ὀργή.* Σοὶ μὲν οὖν ἐπαγαγὼν, φησὶ, τὴν παιδείαν, μεταδώσω καὶ βοηθείας· στρέψω δὲ τὴν ὀργήν μου κατὰ τῶν πολεμούντων σοι.

Vers. 25. *Adhuc enim paululum, et cessabit ira.* Tibi ergo, inquit, post inflictam castigationem auxilium quoque impertiam : et iram meam in eos convertam, qui bellum gerunt contra te.

κς'. *Κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιάν.* Ἰστέον δὲ, ὅτι δύο πληγὰς ἴσμεν τοῦ Μαδιάν· τὴν μὲν διὰ τοῦ με-

Vers. 26. *Secundum plagam Madian.* Animadvertendum est autem, duas plagas Madian memo-

VARIÆ LECTIONES.

[a] Ἐὰν — ἄμμος. Ita quidem apud LXX. Sed supra, p. 195, et t. I, p. 1088, leg. : ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος. Ita quoque Rom. IX, 27. Locis cit. seq. τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. [b] Λόγον συντ. *Hebr.* consummationem, eamque determinatam. Quæ apud LXX præcedunt, ita se habent Rom. IX, 28 : λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Sequitur, ὅτι λόγον, κ. τ. λ. [c] ἐν τ. οἰκ. ὅλῃ. Ad Rom. l. c. ἐπὶ τῆς γῆς. [d] ἀλλὰ — εὐθύνας. Hæc referunt sese ad verba ultima vers. 24. τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου. [e] ἐν ῥάβδῳ, κ. τ. λ. Alia est Symm. interpretatio apud Montef. in Hexapl. ad h. l. [f] παύσεται. *Hebr.* consummabitur.

Digitized by Google

rari ; unam per magnum Mosen, alteram per Gedeonem ipsis illatam. Utraque porro mirabilis, sed admirabilior secunda. Nam sine armis cæsi sunt. Qua etiam pœna affecti sunt Assyrii. **248** Nemine enim vel sagittas mittente, vel hastam jaculante, vel funda pugnante, multæ occisæ sunt myriades. « Et furor ejus in via quæ versus mare. » Narrat, velle quidem ipsum, post obsidionem Hierosolymæ, contra Ægyptum per oram maritimam tendere. At non modo, inquit, ab illa aberrabit : sed iis etiam quæ in manibus erant, privabitur, contrito jugo quod imminebat Hierosolymæ.

A γάλου Μωσέως, τὴν δὲ διὰ τοῦ Γεδεὼν ἐπενεχθεῖσαν αὐτοῖς. Ἀμφότεραι δὲ παράδοξοι, παραδοξοτέρα δὲ ἡ δευτέρα. Δίχα γὰρ ὅπλων κατηκοντίσθησαν. Ταύτην δὲ ἔδοσαν καὶ Ἀσσύριοι τὴν δίκην· οὐδενὸς γὰρ οὐ βέλη ἀφιέντος, οὐκ ἀκοντίσαντος δόρυ, οὐ χρησαμένου σφενδόνῃ, πολλαὶ τῷ θανάτῳ παρεπέμφθησαν μυριάδες. « Καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν. » Διηγεῖται ὡς βούλεται μὲν, μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς παραλίας ὁρμῆσαι. Οὐ μόνον δὲ ἐκείνης διαμαρτήσεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν χερσὶ στερηθήσεται, τοῦ ἐπικειμένου τῇ Ἱερουσαλὴμ συντριβομένου ζυγοῦ.

Vers. 27, 28. *Computrescet enim jugum ejus ab humeris eorum. Veniet enim in civitatem Ange.* [29—31.] Errores itaque docet, per quos fugiens vagabitur, in diversas vias dispersus, et peragrans Ange et Mageddo, et Machmas, et Gabaon : quodque laboret Rama civitas Saulis, et fugiat, damnum tamen non accipiat : et Galim, superbientem imitans equum, hinniat contra ipsum : Telæsa et Anathoth, et Madebena, et Gabir obstupescent ad repentinam rerum mutationem.

κζ', κη'. *Καταφθαρήσεται* [6] *γὰρ ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν* [7]. *Ἥξει γὰρ εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί.* Διδάσκει τοίνυν τὸν πλάνον, ὃν ὑπομενεῖ φεύγων, καὶ εἰς διαφόρους ὁδοὺς σκεδαννύμενος, καὶ διερχόμενος τὴν Ἀγγαὶ, καὶ τὴν Μαγεδδὼ, καὶ τὴν Μαχμὰς, καὶ τὴν Γαβαών· ὅτι ἀγωνιάσει μὲν ἡ Ῥαμὰ, τοῦ Σαοὺλ ἡ πόλις, καὶ φεύξεται, βλάβην δὲ οὐ δέξεται· καὶ ἡ Γαλειμ, ἵππον γαυριῶντα μιμουμένη, κατ' αὐτοῦ χρεμετίσει· ἡ Τελαισὰ, καὶ Ἀναθὼθ, καὶ ἡ Μαδεβηνὰ, καὶ Γαβεὶρ ἐκπλαγήσονται τὴν ἀθρόαν τῶν πραγμάτων μεταβολήν.

Vers. 32. *Consolamini hodie in via ut maneat.* Post superiora de aliis dicta, propheticus sermo consolatur habitatores Hierosolymæ, hortaturque ut maneant et non fugiant.

λβ'. *Παρακαλεῖτε* [8] *σήμερον ἐν ὁδῷ τοῦ μεῖναι.* Τὰ προειρημένα περὶ τῶν ἄλλων εἰρηκὼς ὁ προφητικὸς λόγος, τοὺς τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντας ψυχαγωγεῖ, καὶ μένειν καὶ μὴ φεύγειν παρεγγυᾷ.

Vers. 33. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth conturbat gloriosos.* Præmissa in hunc modum de Assyriis vaticinatione, admirabilem salutis Hierosolymæ causam docet dicens : « Ecce Dominator Dominus Sabaoth conturbat gloriosos in fortitudine, » et quæ **249** sequuntur. Non solum potentes, inquit, et superbientes morte afficiet : sed dominantem etiam idolorum errorem destruet. [34.] Libanum enim errorem dicit, excelsa vero idola vocat, quæ in excelsis colebantur. Quia enim in Libano plurima vigebat dæmonum deceptio, ex parte totum significavit

λγ'. *Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους.* Οὕτω τὰ προειρημένα περὶ τῶν Ἀσσυρίων προθεσπίσας, καὶ τὴν παράδοξον τῆς Ἱερουσαλὴμ σωτηρίας τὴν αἰτίαν διδάσκει λέγων· « Ἰδοὺ δὲ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει [9] τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐ μόνον, φησὶ, τοὺς δυναστεύοντας καὶ μέγα φρονοῦντας παραδώσει θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ τὴν κρατοῦσαν τῶν εἰδώλων καταλύσει πλάνην. Λίβανον [10] γάρ φησι, τὴν πλάνην, ὑψηλὰ δὲ τὰ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τιμώμενα προσηγόρευσεν εἴδωλα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ Λιβάνῳ πλείστη κατεῖχεν ἐξαπάτη δαιμόνων, ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ πᾶν προσηγόρευσεν.

CAPUT XI.

Vers. 1. *Et egredietur virga de radice Jesse.* Superius quidem Emmanuelis ex Virgine generationem præmonstravit, tum deinde ostendit conceptionem ex Spiritu sancto : « Accessi enim, ait, ad prophetissam, et in utero concepit [k]. » Quippe in Virginis utero Spiritus sanctus Dei Verbi templum efformavit, servi formam, quam ex conceptione ipsa Deus Verbum assumens univit sibi. Posthæc declaravit nobis geniti pueri dignitatem, et Deo dignas appellationes ejus docuit, quod

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

α'. *Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης* [11] *Ἰεσσαί* [12]. Ἄνω μὲν οὖν τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν τοῦ Ἐμμανουὴλ προεδήλωσεν, εἶτα τὴν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ὑπέδειξε σύλληψιν. « Προσῆλθον γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν. » Ἐν γὰρ τῇ παρθενικῇ νηδύϊ τὸ πανάγιον Πνεῦμα διέπλασε τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου ναὸν, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἣν ἐξ αὐτῆς τῆς κυήσεως ὁ Θεὸς Λόγος ἀναλαβὼν ἥνωσεν ἑαυτῷ. Μετὰ ταῦτα ἔδειξεν ἡμῖν τοῦ τεχθέντος παιδίου τὴν ἀξίαν, καὶ τὰς θεοπρεπεῖς αὐτοῦ προσηγο-

[k] Isa. VIII, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[6] Καταφθ. κ. λ. Addendus fuit numerus vers. 27, ad quem hæc pertinent. [7] ἀπὸ τ. ὤμ. αὐτ. *Hebr* oleum s. pinguedinem. [8] Παρακ. — μεῖναι. *Hebr.* fugiunt (incolæ Gebim) adhuc dies est ut in Nobe subsistamus. [9] συντ. Prior editio h. l. habebat συνταράξει. [10] Λίβανον, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 34 pertinent. [11] ῥάβδος ἐκ τ. ῥίζ. *Hebr.* surculus ex stirpe. [12] Ἰεσσαί. Reliqua, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται, iisdem verbis leg. t. I, p. 1593, et in *Eran.* Dial. 1, *Har. fab.* l. v, c. 14 ; ac *Repreh.* anath. 9, Cyr. t. IV, Sirm. p. 717.

Digitized by Google

ρίας ἐδίδαξεν· ὅτι Θεὸς ἰσχυρὸς, ὅτι ἐξουσιαστὴς, ὅτι ἄρχων εἰρήνης, ὅτι Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν σαρκικὴν αὐτοῦ διδάσκει συγγένειαν, ὅτι ἐξ Ἰεσσαὶ κατὰ σάρκα βεβλάστηκε· πατὴρ δὲ Ἰεσσαὶ τοῦ Δαβίδ.

A Deus fortis, quod potestatem habens, quod princeps pacis, quod Pater futuri sæculi. Hic vero carnalem etiam ejus cognationem docet, quod ex Jesse secundum carnem prodierit; Jesse porro Davidis pater fuit.

β'. *Ἀναπαύσεται* [13] *ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου* [14]. Τῶν μὲν γὰρ προφητῶν ἕκαστος μερικήν τινα ἐδέξατο χάριν· ἐν αὐτῷ δὲ κατῴκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δὲ πάντα εἶχε τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα· « Ἐκ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ, » κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην, « ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. »

Vers. 2. *Requiescet super eum Spiritus Domini.* Prophetæ enim singuli particularem gratiam quamdam acceperunt: **250** in ipso autem habitavit tota plenitudo Divinitatis corporaliter, et secundum humanitatem omnia Spiritus habuit charismata. « De plenitudine enim ipsius, » secundum divinum Joannem, « nos omnes accepimus [1]. »

γ'. *Οὐ* [15] *κατὰ τὴν δόξαν* [16] *κρινεῖ* [17]. Οὐ κατὰ τὴν δόξαν οὖν κρινεῖ, φησὶν, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει· οὐ γὰρ προσεῖχε τῇ δυναστείᾳ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων· ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας αὐτῶν τὴν παρανομίαν διήλεγχεν, « Οὐαὶ ὑμῖν, λέγων, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί! » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, ἃ ῥᾴδιον τοῖς βουλομένοις ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις κατανοεῖν.

Vers. 3. *Non secundum gloriam judicabit.* Non secundum gloriam ergo judicabit, inquit, neque juxta sermonem arguet. Non enim attendebat potentiam Scribarum et Pharisæorum, sed cum fiducia illorum iniquitatem redarguebat, « Væ vobis, dicens, Scribæ et Pharisæi hypocritæ! [m] » et quæcunque alia sunt ejusmodi, quæ facile est volentibus in sacris Evangeliis observare.

δ'. *Κρινεῖ ταπεινῷ* [18] *κρίσιν* [19]. Ἔκρινε δὲ καὶ ἄλλως ταπεινῷ κρίσιν· τοὺς μὲν γὰρ τῆς τῶν δαιμόνων ἠλευθέρου μανίας, τοὺς δὲ τῶν παθημάτων ἐπικρατείας ἀπήλλαττε· τοῖς δέ γε πιστεύουσι τὴν ὀνησιφόρον καὶ ζωῆς πρόξενον διδασκαλίαν προσέφερε· τὸ δὲ, « ἐλέγξαι τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, » πρᾴως μὲν ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιφανείᾳ πεποίηκε, βασιλικῶς δὲ καὶ ἐξουσιαστικῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ ποιήσει, τοῖς θείοις ἐγκαθήμενος θώκοις, καὶ τὰς δικαίας ψήφους ἐκφέρων. « Καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ἀλλὰ καὶ τῇ θεοπρεπεῖ τῶν ἀποστόλων διδασκαλίᾳ οὐρανὸν τὴν γῆν ἀπειργάσατο· πολλοὺς ἐν ἑκάστῳ ἔθνει τῶν γηΐνων ἀποστήσας πραγμάτων, καὶ τὴν οὐράνιον ἀσπάσασθαι πολιτείαν παρασκευάσας. « Καὶ ἐν πνεύματι [20] διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ἢ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου φησί· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος περὶ αὐτοῦ προείρηκε, « Τότε, λέγων, ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν [21] ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ προφήτης μετ' ὀλίγα βοᾷ· « Ἀρθήτω ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. »

Vers. 4. *Judicabit humili judicium.* Aliter etiam judicabat humili judicium. Alios enim a dæmonum liberabat insania, alios a vitiorum eruebat dominatu: credentibus vero utilem et vitæ conciliatricem doctrinam præbebat. Illud autem, « arguere humiles terræ, » benigne quidem in priori adventu præstitit: at regio more et cum potestate faciet in secundo, in divinis sedibus sedens et justas proferens sententias. « Et percutiet terram verbo oris sui. » Quin et divina apostolorum doctrina **251** terram cœlum fecit, multos in singulis gentibus a terrenis rebus abducens, et cœlestem vitam amplecti suadens. « Et spiritu per labia interficiet impium. » Aut de Antichristo loquitur. Hoc enim de illo prædixit etiam divinus Apostolus, dicens: « Tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet cum apparuerit adventus ejus [n]. » Hoc etiam idem ipse propheta post pauca clamat: « Tollatur impius, ne videat gloriam Domini [o]. »

ε'. *Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐζωσμένος.* Ἢ διὰ τῆς ἀληθείας καὶ [22] τῆς δικαιοσύνης πᾶν εἶδος συμπεριέλαβεν ἀρετῆς, ταύτας αὐτῷ καὶ ἀντὶ περιβολαίου,

Vers. 5. *Et erit justitia cinctus.* Aut sub veritate et justitia genus omne virtutis complexus est, et has illi pro vestimento et pro zona fuisse ait.

[1] Joan. I, 16. [m] Matth. XXIII, 13, 27, 29. [n] II Thess. II, 8. [o] Isa. XXVI, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[13] ἀναπ. Alias apud Nostrum ἐπαναπαύσεται. Vid. supra t. I, p. 1593 et infra ad Ezech. XXXIV, 29, nec non ll. cc., ex *Eran.* ex *Hær. fab.*, et *Repreh.* anath. Cyr. [14] Κυρίου. Rec. lectio est τοῦ Θεοῦ. Locis autea cit. et in dial. 4, p. 365 Garn., ac supra p. 62, ad Cant. II, 9, sequuntur, quæ h. l. des.: πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας. [15] Οὐ — κρινεῖ. Quæ præc. apud O' ita leg. apud Nostrum in *Eran.*, l. c., nec non ad Cant. l. c., et *Hær. fab.* ac in *Repr.* anath. Cyr. ll. cc.: πνεῦμα φόβου Θεοῦ ἐμπλήσει αὐτόν. Sed *Hebr.* et odoratus ejus erit in timore Jehovæ. [16] κατὰ τ. δόξ. *Hebr.* juxta aspectum oculorum suorum. Symm. τῇ ὁράσει τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. [17] κρινεῖ. Quæ apud O' seq. οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει, iisdem verbis infra, in *Eran.* dial. 1, leg. *Hebr.* nec juxta auditum aurium suarum redarguet. Ita quoque Symm. [18] Κρινεῖ ταπ. Infra in *Eran.* l. c. plenius leg.: ἀλλὰ κρινεῖ ἐν δικαιοσύνῃ, ταπεινῷ. Ista ἐν δικαιοσ. desunt apud O'. [19] κρίσιν. Quæ proxima sunt apud O', infra in *Eran.* l. c. ita leg.: καὶ ἐλέγξει ἐν εὐθύτητι τοὺς ἐνδόξους τῆς γῆς. Illud ἐν εὐθύτητι, quod apud O' deest, ex alio interprete Græco desumptum esse videtur. Legitur enim apud Aqu., Symm. et Theodot. [20] ἐν πν. In *Eran.* l. c. leg. τῷ πν. [21] ὃν — ἀνελεῖ. Ita quoque habent codd. apud Millium. Sed rec. lectio est ὃν ὁ Κύριος ἀναλώσει. [22] διὰ τ. ἀληθ. Hæc spectant ad verba vers. 5, καὶ ἀληθείᾳ εἰλημένος τὰς πλευράς.

Digitized by Google

Hoc et beatus David dixit : « Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna p. » Propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam.

Vers. 6. *Et simul pascetur lupus cum agno.* [7] Per mansueta igitur et ferocia animalia figurate humanorum morum differentiam docuit. Lupo enim comparat ingenium rapax, ovi autem mansuetum et mite : pardo rursus varium : maculosum enim est animal : hædo simplex et innocens. Sic leoni quidem superbum comparatur et imperiosum : tauro autem audax, vitulo vero ab his disjunctum. Attamen futurum **252** ait, ut una pascantur. Et impletam in Ecclesiis prophetiam cernimus, et imperatores, et præfectos, et magistros militum, et milites, et opifices, famulosque et mendicos sacræ simul mensæ participare, eosdem audire sermones, eodem frui lavacro. Eos ergo, qui de potentia gloriantur, et qui de sapientia se jactant, homo malitia, ut Apostolus monet, puerascens, et piscatorum simplicitate ornatus, ducit et pascit. Sed et multi opibus affluentes, et deliciarum commoditates maximas habentes, et jejunium deliciis anteponunt, et carnivorum leonem imitantur, qui paleas mavult comedere.

Vers. 8. *Et puer infans in foramina aspidum manum immittet.* Talis erat beatus Paulus, cum Epicureis et Stoicis philosophis disputans, et concionans in Areopago, aspidesque aggrediens, ac velut manum quamdam, simplicem sermonem suum, tanquam in latebram ferarum, in istorum aures immittere studens. Etenim dæmonum latebra cor illorum erat.

Vers. 9. *Neque poterunt perdere quemquam in monte sancto meo.* Illi sententiæ : « Non poterunt perdere quemquam in monte sancto meo, » similis est evangelica vox Domini : « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam q. » Montem ergo sanctum appellat sublimitatem, et fortitudinem, et immobilitatem divinæ doctrinæ suæ : et eos qui in ea manserint insuperabiles futuros pollicetur. « Quia repleta est tota terra cognitione **253** Domini. » Ostendit prædicationis virtutem, repletam dicens universam terram cognitione Domini, ut si aqua multa cooperiat maria. Ac revera maximum et fidem omnem excedens est miraculum : quasi paucæ guttæ in mare delatæ ejus amaritudinem

καὶ ἀντὶ ζώνης γεγενῆσθαί φησι. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἔφη · « Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, Δυνατέ. Τῇ ὡραιότητί σου, καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινα[28], καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε· » ἕνεκεν ἀληθείας, καὶ πραότητος, καὶ δικαιοσύνης.

ς'. *Καὶ συμβοσκηθήσεται*[29] *λύκος μετὰ ἀρνός.* Διὰ τῶν ἡμέρων τοίνυν καὶ ἀγρίων ζώων τροπικῶς τῶν ἀνθρωπείων ἠθῶν ἐδίδαξε τὴν διαφοράν. Λύκῳ μὲν γὰρ ἀπεικάζει τὸ ἁρπακτικὸν ἦθος, προβάτῳ δὲ τὸ ἥμερόν τε καὶ πρᾶον· καὶ αὖ πάλιν παρδάλει μὲν τὸ ποικίλον · κατάστικτον γὰρ τὸ ζῶον · ἐρίφῳ δὲ τὸ ἁπλοῦν τε καὶ ἄκακον. Οὕτω λέοντι μὲν τὸ ὑπερήφανον καὶ ἀρχικόν · ταύρῳ δὲ τὸ θρασύ · μοσχαρίῳ δὲ τὸ τούτων ἀπηλλαγμένον · ἀλλ' ὅμως κατὰ ταὐτὸν αὐτὰ νεμηθήσεσθαι λέγει · καὶ ὁρῶμεν τῆς προφητείας ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τὸ τέλος · καὶ βασιλεῖς, καὶ ὑπάρχους, καὶ στρατηγοὺς, καὶ στρατιώτας, καὶ ἀποχειροβιώτους, οἰκέτας τε καὶ προσαίτας, τῆς ἱερᾶς κατὰ ταὐτὸν κοινωνοῦντας τραπέζης, τῶν αὐτῶν ἐπαΐοντας λόγων, τῆς αὐτῆς κολυμβήθρας ἀξιουμένους · τοὺς οὖν ἐπὶ δυνάμει γαυριῶντας, καὶ ἐπὶ σοφίᾳ βρενθυομένους, ἀνθρωπικῇ κακίᾳ, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παραίνεσιν, νηπιάζων, καὶ τῇ ἁλιευτικῇ ἁπλότητι διακοσμούμενος, ἄγει καὶ νέμει · ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πλούτῳ περιῤῥεόμενοι, καὶ ἀφθόνους ἔχοντες τρυφῆς ἀφορμὰς, τὴν νηστείαν τῆς χλιδῆς προτιμῶσι, καὶ μιμοῦνται λέοντα σαρκοβόρον, ἄχυρον μεταλαμβάνειν αἱρούμενον.

η'. *Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρωγλῶν ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ*[30]. Τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος, τοῖς Ἐπικουρείοις καὶ Στωϊκοῖς διαλεγόμενος φιλοσόφοις, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου πάγου δημηγορῶν, καὶ κατατολμῶν τῶν ἀσπίδων, καὶ οἷόν τινα χεῖρα, τὸν ἁπλοῦν αὐτοῦ λόγον, ὡς εἰς κατάδυσιν θηρίων, εἰς τὴν τούτων ἀκοὴν ἐμβάλλειν ἐπιχειρῶν. Καὶ γὰρ δαιμόνων ἦν κατάδυσις ἡ ἐκείνων καρδία.

θ'. *Οὐδὲ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου.* Τῷοὖν, « Οὐ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου, » ἔοικεν ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου · « Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ὄρος τοίνυν ἅγιον τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀκίνητον τῆς θείας διδασκαλίας αὐτοῦ καλεῖ, καὶ τοῖς ἐπὶ τούτου ἑστῶσι τὸ ἀκαταγώνιστον ἐπαγγέλλεται. « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον[26]. » Δείκνυσιν οὖν τὴν τοῦ κηρύγματος δύναμιν, ὅτι ἐνεπλήσθη λέγων ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ καλύψαι θαλάσσας. Μέγιστον δὲ ἀληθῶς, καὶ παραδοξότατον θαῦμα · καὶ ἔοικε ψεκάσιν ὀλίγαις ἐπιφέρομέναις θαλάττῃ, καὶ τὴν ἐν ταύτῃ μεταβαλλούσαις

p Psal. xliv, 4, 5. q Matth. xvi, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[28] Leg. esse vid. ἔντεινε, ut supra ad Cant. i, 1. Rec. lectio est ἔντεινον. Vid. supra, p. 22, et t. I, p. 889. [29] συμβ. *Hebr.* una habitabit. Ad integrum autem vers. 6, et ad sequentem pertinet expositio. [30] τὴν χεῖρα ἐπιβ. Apud LXX præm., καὶ ἐπὶ κοίτην ἐχγόνων ἀσπίδων. [26] Κύριον. Reliqua infra, ad Ezech. xlvii, 8 ; Dan. ii, 35 et xii, 4, ita leg. : ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας.

Digitized by Google

ακρίαν, καὶ γλυκεῖαν ἐργαζομέναις τὴν ταύτης κοιότητα· οὕτως γὰρ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος κατέπαυσε μὲν τὴν τῆς οἰκουμένης ἀσέβειαν, πᾶσαν δὲ γῆν καὶ θάλατταν θεογνωσίας ἐπλήρωσεν.

ι'. *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί* [27]. Καὶ τῶν θείων τοίνυν ἀνέμνησεν ὑποσχέσεων ὁ προφήτης, καὶ τῶν Ἰακὼβ τοῦ πατριάρχου προρρήσεων. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἔφη· « Ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη· » ταύτην δὲ καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰακὼβ δέδωκε τὴν ὑπόσχεσιν. Ὁ δὲ πατριάρχης Ἰακὼβ τῷ Ἰούδα ἣν ἔλαβεν ἔδωκεν εὐλογίαν, καί φησιν· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ [28] ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Ταύτην βεβαιοῖ τὴν προφητείαν καὶ ὁ θαυμάσιος οὗτος προφήτης, καὶ δείκνυσιν αὐτὸν ἐξ Ἰεσσαὶ μὲν καὶ Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα γένος κατάγοντα· ἄρχοντα δὲ οὐκέτι Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν· καὶ εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, οὐκ Ἰουδαίους, ἀλλὰ τὰ ἔθνη. Ἄξιον δὲ θρηνῆσαι τὴν Ἰουδαίων ἐμβροντησίαν, οἱ τῷ Ζοροβάβελ ταύτην προσαρμόζουσι τὴν προφητείαν· ὃς οὐδὲ Ἰουδαίων ἦρξεν ἁπάντων, ἀλλ' ὀλίγων τινῶν· ἐθνῶν δέ γε οὐδ' ὅλως. « Καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμή. » Ἐπειδὴ εἶπεν αὐτοῦ τὴν βλάστην, καὶ τῆς οἰκονομίας τὰ κατορθώματα, καὶ τὴν ἀρχὴν ὑπέδειξεν, ὑποδείκνυσι καὶ τὸ ἐν μέσῳ γενόμενον πάθος, μεθ' ὃ τῆς οἰκουμένης ἐκράτησε. Διά τοι τοῦτο ἀνάπαυσιν προσαγορεύει τὸν θάνατον, καὶ τιμήν. Ἀγνοούμενος γὰρ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὸ πάθος δέχεται παρὰ πάντων ὡς ποιητὴς καὶ Θεὸς τὴν θείαν προσκύνησιν.

ια'. *Προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλῶσαι* [29] *τὸ καταλειφθὲν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ*. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ἡ ἱστορία τῶν Πράξεων, ὡς τὴν οἰκουμένην περινοστοῦντες οἱ θεῖοι ἀπόστολοι πρώτοις Ἰουδαίοις ἐκήρυττον· ἀμέλει τοῖς ἀντιλέγουσιν ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς κρίνετε τῆς αἰωνίου ζωῆς, καθαροὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορευσόμεθα· » πεπιστεύκασι δὲ ὅμως μυριάδες πολλαί, καὶ τρισχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι κατὰ ταὐτὸν ὑπ' αὐτῶν ἐζωγρήθησαν. Καὶ ὁ θειότατος δὲ Ἰάκωβος τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ πολλὰς Ἰουδαίων πεπιστευκότων ὑπέδειξε μυριάδας. Περὶ τούτων ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις καὶ διὰ Ἡσαΐου προηγόρευσε τοῦ προφήτου· ὅτι αὐτοὺς καὶ ζητήσει, καὶ τῆς σωτηρίας ἀξιώσει· δυνατὸν γὰρ καὶ οὕτω νοεῖν τὸ « ζηλῶσαι. »

ιβ'. *Καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη*. Ποῖον [30] οὖν ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἢ τὸ σταυροῦ σύμβο-

A immutent, et dulcem ejus qualitatem efficiant. Sic enim evangelicus sermo impietatem orbis sustulit, terramque omnem et mare Dei cognitione replevit.

Vers. 10. *Et erit die illo radix Jesse.* Simul ergo et divinas promissiones in memoriam revocavit propheta, et Jacobi patriarchæ prædictiones. Dixit enim Deus ad Abrahamum : « In semine tuo benedicentur omnes gentes [r]. » Eamdem autem et Isaaco et Jacobo dedit promissionem [r*]. Patriarcha vero Jacob in Judam transtulit quam acceperat benedictionem, dicens : « Non deficiet princeps de Juda, neque dux de femore ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit exspectatio gentium [s]. » Hanc prophetiam confirmat etiam admirandus hic

B propheta, et ostendit, ipsum quidem ex Jesse et Davide secundum carnem genus ducere, principem autem esse non jam Judæorum, sed gentium, et in eum credere non Judæos, sed gentes. Lacrymis vero digna est Judæorum stupiditas, qui prophetiam hanc affingunt Zorobabeli, qui neque Judæis omnibus præfuit, sed paucis quibusdam, **254** gentibus autem nullo modo. « Et erit requies ejus honos. » Postquam ejus stirpem expressit, et quæ operaturus esset egregia facta, principatumque demonstravit, ostendit etiam passionem quæ intercessit, et post quam orbis dominatum obtinuit. Propterea mortem appellat quietem et honorem. Qui enim a gentibus ignorabatur ante incarnationem, post incarnationem et passionem ab omnibus tanquam

C Creator et Deus divinam adorationem recipit.

Vers. 11. *Adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut zelo prosequatur relictum residuum populi.* Docuit enim nos Actuum historia, quod orbem circumeuntes divini apostoli primis Judæis prædicarint. Etenim contradicentibus beatus Paulus dixit : « Oportebat primum vobis loqui verbum Dei, sed quoniam indignos vos judicatis æterna vita, puri sumus, nunc convertimur ad gentes [t]. » Crediderunt tamen myriades multæ, et tria millia, et quinque millia simul ab illis capti sunt, et divinissimus Jacobus divino Paulo Judæos ostendit infinitos qui crediderant [t*]. De his sanctissimi Spiri-

D tus gratia per Isaiam quoque prophetam prædixit, fore ut illos quoque quærat, et salute dignos ducat. Sic enim intelligi etiam potest quod ait « zelo prosequi. »

Vers. 12. *Et levabit signum super nationes.* Quodnam ergo signum tollet super gentes, nisi

[r] Gen. XII, 3. [r*] Gen. XXVI, 4; XXVIII, 14. [s] Gen. XLIX, 10. [t] Act. XIII, 46; XVIII, 6. [t*] Act. II, 41; IV, 4; XXI, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[27] τοῦ Ἰεσσ. Quæ proxima sunt, t. I, p. 716 et infra, ad Dan. XXXIV, 29, et *Hær. fab.*, lib. V, c. 14, ita se habent, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. Ita quoque Rom. XV, 12, apud Nostrum, sed ad Dan. XXXI, 11, leg. ἄρχων ἐθνῶν. [28] οὐδέ. Supra, t. I, p. 113, *καί*. [29] τοῦ ζηλ. *Hebr.* ad possidendum. Aqu. et Symm. τοῦ κτήσασθαι. [30] Ποῖον, κ. τ. λ. Ad integrum vers. pertinet expositio.

Digitized by Google

symbolum crucis, per quod tum eos qui ex Juda, tum eos qui ex Israele orti sunt, errantes ad veritatem **255** perduxit?

VERS. 13. *Et auferetur zelus Ephraimi, et hostes Judæ peribunt.* Hæc olim facta sunt, postquam divisum est regnum : post reditum autem ex Babylone, antiquam tenuerunt concordiam.

VERS. 14. *Mare simul prædabuntur.* Non enim solam continentem divini apostoli, verum etiam mare obeuntes et insulas, spiritualis luminis radium intulerunt. Nam et in Cypro Barnabas et Paulus, sacri duumviri, ad culturam gentium destinati, et Elymæ refutarunt mendacium, et veritatem demonstrarunt [u]. Et Cretæ apostolum Titum designavit beatus Paulus [v], et Timotheum Ephesi [x]. Hæc igitur sanctissimus Spiritus per prophetam prædixit, fore ut non terram tantum, sed etiam mare diripiant : ac velut belli ductores quidam, gentes nonnullas, quæ defecerant, et tyranno se adjunxerant, devictas subactasque ad universorum Regem adducant, et maria trajiciant, non Judæos habentes gubernatores et nautas, sed alienigenas et allophylos. « Et super Moab primum manus mittent. » Sed et in Moabum primum manus injicient, et filii Ammon primi obedient. Atque hoc beatus Paulus nos docet. Ad Galatas enim scribens post exordium hæc posuit : « Cum autem placuerit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem **256** illum in gentibus, continuo non in consilium veni cum carne et sanguine, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum [y]. » In Arabia autem sunt et Moabitæ et Ammonitæ. Quæ enim nunc Philadelphia nuncupatur (est autem splendida urbs Arabiæ), Amman usque in hunc diem patria lingua vocatur, Moab vero Charoginoba. Comprobata est igitur Apostoli testimonio veritas prophetiæ.

φωνῇ· Μωὰβ δὲ ἡ Χαρωγμωβά. Ἐδείχθη τοίνυν διὰ τῆς ἀποστολικῆς μαρτυρίας ἡ τῆς προφητείας ἀλήθεια.

VERS. 15. *Et desolabit Dominus mare Ægypti.* Non solum ergo, inquit, prædictas gentes ad veritatem adducet, sed Ægypti quoque errorem compescet. Mare enim Ægypti amaram et non potabilem impietatem appellavit : et flumen similiter pro errore posuit. Quemadmodum enim vitæ corporeæ spes habent in flumine, ut qui ejus opera fructus colligunt ; sic idolorum errori serviebant. Attamen in hoc etiam flumen manum suam, inquit, injiciet spiritu vehementi. Spiritum autem

λον, δι' οὗ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Ἰούδα πλανωμένους, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγησεν ;

ιγ'. *Καὶ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραΐμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ Ἰούδα ἀπολοῦνται.* Ταῦτα πάλαι ἐγένετο τῆς βασιλείας διῃρημένης· μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, τὴν παλαιὰν ἔσχον ὁμόνοιαν.

ιδ'. *Θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσι.* Οὐ γὰρ μόνην τὴν ἠπειρον οἱ θεῖοι ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὴν θάλατταν περαιούμενοι, καὶ τὰς νήσους, προσέφερον τοῦ νοεροῦ φωτὸς τὴν ἀκτῖνα· καὶ γὰρ ἐν Κύπρῳ Βαρνάβας καὶ Παῦλος, τὸ ζεῦγος τὸ ἱερὸν, τὸ τῶν ἐθνῶν τὴν γεωργίαν ἐγχειρισθὲν, καὶ τοῦ Ἐλύμα τὸ ψεῦδος διήλεγξε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἔδειξε· καὶ τῆς Κρήτης τὸν Τίτον ἀπόστολον κεχειροτόνηκεν ὁ μακάριος Παῦλος, καὶ Τιμόθεον τῆς Ἐφέσου. Ταῦτα τοίνυν τὸ πανάγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου προεῖρηκεν· ὅτι οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὴν θάλατταν προνομεύσουσιν· καὶ καθάπερ τινὲς στρατηγοὶ, ἔθνη τινὰ ἀποστάντα, καὶ πρὸς τύραννον αὐτομολήσαντα, περιγενόμενοι καὶ κρατήσαντες τῷ τῶν ὅλων προσάξουσι Βασιλεῖ· καὶ διαπεράσουσι τὰ πελάγη, οὐκ Ἰουδαίους ἔχοντες κυβερνήτας καὶ ναύτας, ἀλλ' ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους. « Καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρῶτον [24] τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσι. » Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρῶτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν, οἱ [25] δὲ υἱοὶ Ἀμμὼν πρῶτοι ὑπακούσονται. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ μακάριος Παῦλος διδάσκει. Γαλάταις γὰρ ἐπιστέλλων, ταῦτα μετὰ τὸ προοίμιον τέθεικεν· « Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφορίσας [23] με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους· ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. » Τῆς δὲ Ἀραβίας καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται· ἡ μὲν γὰρ νῦν Φιλαδέλφεια προσαγορευομένη· ἔστι δὲ πόλις Ἀραβίας λαμπρὰ· Ἀμμὰν μέχρι καὶ τήμερον τῇ ἐπιχωρίῳ καλεῖται

ιε'. *Καὶ* [26] *ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν* Αἰγύπτου. Οὐ μόνον οὖν, φησὶ, τὰ προειρημένα ἔθνη εἰς εὐσέβειαν ποδηγήσει· ἀλλὰ καὶ τῆς Αἰγύπτου καταπαύσει τὴν πλάνην. Θάλατταν γὰρ Αἰγύπτου τὴν πικρὰν καὶ ἄποτον ἀσέβειαν προσηγόρευσε. Καὶ τὸν ποταμὸν δὲ ὡσαύτως ἀντὶ τῆς πλάνης τέθεικεν. Ὥσπερ γὰρ τῆς σωματικῆς ζωῆς τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ποταμὸν ἔχουσιν, ὡς δι' ἐκείνου δρεπόμενοι τοὺς καρποὺς· οὕτω τῇ τῶν εἰδώλων ἐδεδούλωντο πλάνῃ· ἀλλ' ὅμως [28] καὶ ἐπὶ τοῦτον ποταμὸν τὴν χεῖρα αὐ-

[u] Act. XIII, seqq. [v] Tit. I, 5. [x] I Timoth. I, 3, [y] Galat. I, 13-17

VARIÆ LECTIONES.

[24] πρῶτον. Abest ab Hebr. Ita quoque exeunte vers. πρῶτοι insertum apud LXX. [25] οἱ — ὑπακ. Hæc finem vers. 14 constituunt apud LXX. [23] ὁ ἀφορίσας. Omissum h. l. ut *Hær. fab.*, l. V, c. 2, ὁ Θεός. [26] Καὶ — Αἰγ. *Hebr.* Et devovebit Jehova linguam (s. sinum) maris Ægypti. Ita quoque tres reliqui interpr. [28] ἀλλ' ὅμως, κ. τ. λ. Hæc referunt sese ad verba ista vers. 15 : καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βιαίῳ.

Digitized by Google

τοῦ, φησὶν, ἐπιβαλεῖ πνεύματι βιαίῳ. Πνεῦμα δὲ καλεῖ βίαιον τῶν εὐσεβῶν τὴν δυναστείαν, δι' ὧν ἀνετράπη τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, καὶ νόμοις δυναστείας ἐκωλύθη τῶν δαιμόνων τὸ σέβας. « Καὶ πατάξει ἐπτὰ φάραγγας. » Τῆς γὰρ βασιλείας αὐτῶν ὑπὸ Ῥωμαίων καταλυθείσης, εἰς ἑπτὰ διῃρέθησαν ἐπαρχίας, καὶ τὸ πρότερον κατέλυσαν θράσος, καὶ βατοὶ τοῖς τῆς ἀληθείας ἐγένοντο κήρυξιν.

ις'. Ὡς τῇ ἡμέρᾳ [36] ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἢ ὅτι ὥσπερ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν χειρὶ κρατερᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, οὕτως εἰσάξει πάλιν αὐτοὺς μετὰ θαυμάτων εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ διὰ τούτων κἀκείνους πρὸς τὴν ἀλήθειαν ποδηγήσει.

appellat vehementem, piorum principatum, per quos eversa sunt idolorum delubra, et legibus principatus prohibitus est dæmonum cultus. « Et percutiet septem valles. » Ipsorum enim regno a Romanis everso, in septem divisi sunt provincias, et pristinam audaciam repressérunt, et veritatis præconibus aditu faciles evaserunt.

Vers. 16. *Sicut die quando egressus est de* 257 *terra Ægypti.* Aut sicut eduxit eos ex Ægypto manu valida et brachio excelso, sic iterum inducet eos cum miraculis in Ægyptum, et horum opera etiam illos ad veritatem perducet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

CAPUT XII.

α'. Καὶ ἐρεῖ [37] ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἐξομολογήσω σε, Κύριε. Ὁ ὕμνος τὴν ἐπίγνωσιν τῆς εὐεργεσίας δηλοῖ. Οἱ γὰρ ταύτης τετυχηκότες, τὸν ταύτης αἴτιον μεμαθηκότες, οἷς δύνανται τὴν εὐεργεσίαν ἀμείβονται· αὐτοῦ δέ ἐστι νόμος σαφῶς διαγορεύων· « Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως· » καὶ πάλιν· « Θυσία αἰνέσεως δοξάσει σε [38]. » Ἀφίεται δὲ πολλάκις ἄνθρωπος, καὶ ἐγκαταλείπεται, διὰ τὸ ἅπαξ ὑποσυρῆναι εἰς τὰ Αἰγύπτια κακὰ, χρόνον τινὰ ἀπολαῦσαι τῆς ἰδίας ἀβουλίας, ἵνα θερίσῃ ἃ ἔσπειρε κακῶς. Ὅς ἐπειδὰν μὴ εἰς τὸ παντελὲς ἐγκαταλειφθῇ, ἀλλὰ τύχῃ τινὸς εὐεργεσίας, ἐρεῖ τό· « Ἐξομολογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμόν σου, καὶ ἠλέησάς με. » Ὅμοιον δέ ἐστι τοῦτο τῷ, « Ὀργὴν Κυρίου ὑποίσω, ὅτι ἥμαρτον αὐτῷ, τοῦ δικαιῶσαι αὐτὸν τὴν δίνην [39] μου· καὶ μετὰ τοῦτο ἐξάξει εἰς τέλος κρίμα· οὐ γὰρ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μηνιεῖ. » Ὁ δὲ λέγων, « Ἐξομολογήσω σε, Κύριε, ὅτι ὠργίσθης μοι, καὶ ἠλέησάς με, » αἰσθανόμενος τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καυχήσεται ἐπ' αὐτῇ, καί φησιν.

Vers. 1. *Et dices die illo : Benedicam tibi, Domine.* Hymnus agnitionem beneficentiæ declarat. Qui enim hanc perceperunt, ejus auctore cognito, beneficentiæ rependunt quæ possunt. Ipsius porro lex est aperte pronuntians : « Immola Deo sacrificium laudis [z]. » Et iterum : « Sacrificium laudis celebrabit te [a]. » Sæpe autem dimittitur homo, et derelinquitur, eo quod semel abreptus sit ad Ægyptiaca mala, ut stoliditate sua aliquo tempore fruatur, et metat quæ male seminavit. Qui cum derelictus omnino non fuerit, sed beneficentia quapiam affectus fuerit, dicet illud : « Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei. » Simile autem hoc est illi : « Iram Domini portabo, quia peccavi ipsi, ut justificet fluctuationem meam, et post hoc educet in finem judicium [b]. Non enim in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur [c]. » Qui vero dicit : « Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et misertus es mei, » Dei beneficentiam sentiens, de ea gloriabitur, et dicet :

β'. Ἰδοὺ Θεός μου, Σωτήρ μου· πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα [40] μου καὶ ἡ αἴνεσίς μου Κύριος. Ταῦτα οὐκ ἐροῦσιν οἱ ποιοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ οἱ δόξαν παρὰ ἀλλήλων ζητοῦντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες, καὶ ὅλως οἱ παραβαίνοντες τὴν ἐντολὴν λέγοντος· « Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι. » Ἐπειδὴ δὲ ἐπαγγέλλεται ὁ Κύριος, ὅτι « Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, » δηλονότι ὁ καλῶς, δοξάζων τὸν Θεόν, δεδοξασμένος ἐστὶ παρ' αὐτῷ. Οὕτω καὶ Μωσέως ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ καλῶς ᾔδει δοξάζειν τὸν Θεόν. Συμφωνεῖ δὲ τῇ δόξῃ καὶ ἡ αἴνεσις· ὥστε ὁ καλῶς δοξάζων, καὶ ὑγιῶς αἰνέσει. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω τῶν ἰσφαλμένας περὶ Θεοῦ ἐχόντων ὑπολήψεις, ὅτι δεκταὶ

Vers. 2. *Ecce Deus meus, Salvator meus, confidam in eo, et non timebo,* 258 *quia gloria mea et laus mea Dominus.* Hæc non dicent qui faciunt eleemosynam coram hominibus, neque ii qui quærunt gloriam a se invicem, et gloriam quæ a solo Deo est, non quærunt, atque in universum, qui transgrediuntur ejus mandatum, qui dicit : « Ne simus inanis gloriæ cupidi [d]. » Quoniam autem promittit Dominus, « Glorificantes me glorificabo [e], » profecto qui recte glorificat Deum, gloriosus est apud ipsum. Sic et Mosis facies glorificata est, quia noverat Deum recte glorificare. Conspirat autem cum gloria laudatio. Quare qui recte glorificat, recte etiam laudat. Et nemo putet eorum qui erroneas de Deo habent opiniones, quod recipiendæ

[z] Psal. xlix, 14. [a] ibid. 23. [b] Mich. vii, 9. [c] Psal. ciii, 9. [d] Galat. v, 26. [e] I Reg. ii, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[36] τῇ ἡμ. Ita ed. Ald. et Compl. necnon cod. Aug. Rec. lectio ἡ ἡμέρα. [37] ἐρεῖ. *Hebr.* dices. [38] σε. Supra, t. I, p. 931, με. [39] Præstat lectio rec. δίκην, sed totus iste locus ex memoria, ut videtur, est allegatus. [40] ἡ δόξα. *Hebr.* robur.

Digitized by Google

sint ipsius in psalmodiis laudationes. Ejusdem enim est cordis et glorificare congruenter, et perfecte laudare. Quia ergo reliquiæ populi dicebant in Ægypto : « Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei, » hi cum Ægyptum transierint dicent : « Non timebo, quia gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. » Memento autem et cantici, quod in exitu cecinit populus Israel, incipiente Mirjam et dicente : « Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est [f]. » Quare antiquam laudationem nunc renovant qui dicunt : « Gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. »

A αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐν ψαλμῳδίαις αἰνέσεις· τῆς γὰρ αὐτῆς καρδίας ἐστὶ δοξάζειν τε ἐπιτεταγμένως [41], καὶ αἰνεῖν ὑγιῶς. Ἐπεὶ οὖν ἔλεγε τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, « Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμόν σου, καὶ ἠλέησάς με· » οὗτοι διαβάντες τὴν Αἴγυπτον ἐροῦσι τό· « Οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἴνεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν· » μνήσθητι δὲ καὶ τῆς ᾠδῆς, ἣν ἐν τῇ ἐξόδῳ ᾖσεν ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξαρχούσης τῆς Μαριὰμ, καὶ λεγούσης· « Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. » Ὥστε τὴν παλαιὰν αἴνεσιν ἀνανεοῦνται νῦν οἱ λέγοντες, « Ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἴνεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. »

VERS. 3. *Et haurite aquam cum lætitia de fontibus salutis.* Fontes salutis divinas vocat Scripturas, ex quibus hauriunt cum lætitia qui sincere crediderunt.

B γ'. *Καὶ ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου.* Πηγὰς τοιγαροῦν σωτηρίου τὰς θείας καλεῖ Γραφὰς, ἐξ ὧν οἱ γνησίως πεπιστευκότες μετ' εὐφροσύνης ἀρύονται.

259 VERS. 4. *Hymnis celebrate Dominum, proclamate nomen ejus.* Congruunt quæ dicta sunt apostolorum choro, et iis ex Judæis, qui cum ipsis crediderunt, qui et in gentes divinam doctrinam trajecerunt, etsese invicem hortati sunt ad explendum Dominicum illud præceptum, « Euntes docete omnes gentes [f']. »

δ'. *Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ.* Τὰ μὲν οὖν εἰρημένα τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων ἁρμόττει, καὶ τοῖς μετ' ἐκείνων ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκόσιν· οἳ καὶ εἰς τὰ ἔθνη διεπόρθμευσαν τὴν θείαν διδασκαλίαν, καὶ παρηγγύων ἀλλήλοις τὴν Δεσποτικὴν πληροῦν ἐντολὴν, τὴν λέγουσαν· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. »

VERS. 5. *Annuntiate hæc in omni terra.* [6.] Totum adeo orbem terrarum in communionem vocant lætitiæ, ac præcipue Sionem ad laudandum benefactorem excitant, quod in ea exaltatus sit Sanctus Israel. Innuere enim mihi oratio videtur non modo C miraculorum excellentiam, sed crucem etiam salutarem, cui Salvatorem clavis affixerunt. Nam et Dominus ipse ad Judæos sic loquebatur : « Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis, me esse [g]. » Et rursus : « Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis [h]. »

ε'. *Ἀναγγείλατε ταῦτα* [42] *ἐν πάσῃ τῇ γῇ.* Ἡ καὶ τὴν οἰκουμένην εἰς κοινωνίαν καλοῦσι τῆς εὐφροσύνης, καὶ τὴν Σιὼν διαφερόντως ὑμνεῖν τὸν εὐεργέτην παρακελεύονται, ὡς ἐν αὐτῇ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ ὑψωθέντος. Αἰνίττεσθαι γάρ μοι ὁ λόγος δοκεῖ, οὐ μόνον τῶν θαυμάτων τὸ ὕψος, ἀλλὰ καὶ τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, ᾧ τὸν Δεσπότην προσήλωσαν. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Δεσπότης οὕτω πρὸς Ἰουδαίους ἔφη· « Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι. » Καὶ πάλιν· « Καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. »

CAPUT XIII.

VERS. 1. *Visio contra Babylonem quam vidit Isaias.* [2] Assyrii regiam sedem olim quidem habuerunt in Ninive, postea vero in Babylone. Divinus ergo propheta, postquam de iis vaticinatus est, quæ eventura erant Senacheribo, cujus regia civitas fuit Ninive, transfert prophetiam ad Nabuchodonosorem ejusque civitatem Babylonem, et D prædicit futurum ejus exitium. Quidam dixerunt civitatem hanc in leni monte sitam esse : sed huic orationi non consentiunt, qui loca inspexere. Puto itaque **260** et aliter significari, per montem quidem, antiquam excelsitatem Babylonis : per planitiem vero, depressionem quæ postea facta est. Hostibus ergo propheticus sermo præcipit, et hortari sese mutuo, et timorem abjicere, et bellico clamore perterrefacere, et signa militaria sursum attollere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

α'. *Ὅρασις κατὰ* [43] *Βαβυλῶνος, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας.* Οἱ τοίνυν Ἀσσύριοι πάλαι μὲν εἶχον ἐν τῇ Νινευῇ τὰ βασίλεια, ὕστερον δὲ ἐν Βαβυλῶνι. Ὁ δὲ θεῖος προφήτης τὰ συμβησόμενα τῷ Σεναχηρεὶμ προθεσπίσας, ὃς τὴν Νινευὴ πόλιν εἶχε βασιλικὴν, μεταφέρει τὴν προφητείαν ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ, καὶ τὴν ἐκείνου πόλιν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ προλέγει τὸν ἐσόμενον ὄλεθρον. Τινὲς δὲ ἔφασαν ἐπ' ὄρους ὁμαλοῦ κεῖσθαι τὴν πόλιν· οὐ συμφωνοῦσι δὲ τῷ λόγῳ οἱ τῶν τόπων αὐτόπται. Οἶμαι τοίνυν καὶ ἄλλως, διὰ μὲν τοῦ ὄρους τὸ παλαιὸν ὕψος τῆς Βαβυλῶνος δηλοῦσθαι· διὰ δὲ τοῦ πεδινοῦ, τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην ταπείνωσιν. Τοῖς πολεμίοις μέντοι ταῦτα ὁ προφητικὸς λόγος παρεγγυᾷ, καὶ παρακαλεῖν ἀλλήλους, καὶ τὸ δέος ἐξελάσαι, καὶ τῇ πολεμικῇ δεδίττεσθαι φωνῇ, καὶ τὰ πολεμικὰ σημεῖα εἰς τὸ ὕψος ἆραι.

[f] Exod. xv, 21. [f'] Matth. xxviii, 19. [g] Joan. viii, 28. [h] Joan. iii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[41] ἐπιτ. Ita emendare visum est lectionem edit. prioris ἐπιτετευγμένως. Posset etiam legi ἐπιτεταμένως. [42] ἀναγγ. ταῦτα. *Hebr.* notum factum est hoc. [43] κατὰ — Ἡσαΐας. Idem verborum positus in edit Ald. et Compl.

Digitized by Google

γ'. *Ἡγιασμένοι εἰσὶ* [45], *καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς.* Οὐκ οὖν ἁγίους καλεῖ τῶν Βαβυλωνίων τοὺς πολεμίους· δυσσεβεῖς γὰρ ἦσαν· ἀλλὰ κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς θείας Γραφῆς· ὥσπερ τὸ ἀνάθημα καὶ ἐπὶ τοῦ ἅγαν ἁγίου καὶ ἀφιερωμένου τῷ Θεῷ τίθησι τὰ θεῖα λόγια, καὶ μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ ἅγαν ἀναγοῦς καὶ βεβήλου. Ἀνάθημα γὰρ καλοῦμεν καὶ τὰ τῷ Θεῷ προσφερόμενα, καὶ τοὺς διά τινα παρανομίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐκβαλλομένους. Οὕτως ἁγίους οὐ μόνον τοὺς ἀφιερωμένους τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἴς τινα χρείαν ἀφωρισμένους καλεῖ. Τοὺς δὲ γίγαντας καὶ ὁ Ἀκύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, δυνατοὺς ὠνόμασαν· οὗτοι ἔχαιρον μὲν ἐπὶ τῇ σφετέρᾳ νίκῃ· ὕβρει δὲ καὶ παρανομίᾳ κατὰ τῶν Βαβυλωνίων ἐχρῶντο.

A

Vers. 3. *Sanctificati sunt, et ego adduco eos.* Non sanctos dicit hostes Babyloniorum, impii enim erant, sed Scripturæ sacræ more loquitur. Sicut anathema tum de eo quod valde sanctum est Deoque consecratum, usurpant divina eloquia : et rursus de eo quod valde impurum et profanum est. Anathema enim appellamus tum ea quæ Deo offeruntur, tum eos qui ob aliquod delictum ab Ecclesia expelluntur. Sic sanctos vocat non solum eos, qui Deo consecrati sunt, sed eos etiam qui ad usum quempiam sunt segregati. Gigantes autem Aquila et Symmachus potentes appellarunt. Gaudebant hi quidem de sua victoria, injuriose autem et inique in Babylonios agebant.

δ'. *Φωνὴ βασιλέων* [46] *καὶ ἐθνῶν συνηγμένων.* Διὰ γοῦν τοῦ, « Φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων, » τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων δηλοῖ, καὶ τῶν εἰς ἐπικουρίαν συγκληθέντων βασιλέων. Ἔθνος τε [46] ὁπλομάχον τοὺς Μήδους λέγει καὶ τοὺς Πέρσας· οὗτοι γὰρ ἐπεστράτευσαν τῇ Βαβυλῶνι, Κυαξάρου μὲν τοῦ Ἀστυάγους Μήδων βασιλεύοντος, τοῦ δὲ Κύρου Περσῶν, ὃς τούτου ἀδελφιδοῦς ἐτύγχανεν. Τὸ δὲ, « ἀπ' [47] ἄκρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ, » δηλοῖ τοὺς πόρρωθεν εἰς ἐπικουρίαν τούτων ἐληλυθότας.

B

Vers. 4. *Vox regum et gentium congregatarum.* Illis verbis, « Vox regum et gentium congregatarum, » multitudinem hostium declarat, regumque, qui in auxilium fuerant convocati. Gentem porro bellatricem Medos dicit et Persas. Hi enim exercitum eduxerunt adversus Babylonem, Cyaxare quidem, Astyagis filio, Medorum rege, Cyro autem Persarum, qui ejus sororis erat filius. Illud vero, **261** « a summo fundamento cœli, » eos designat, qui ex longinquis oris auxilio venerant illis.

ε'. *Κύριος, καὶ οἱ ὁπλομάχοι αὐτοῦ* [48]. Αὐτὸν γὰρ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν δείκνυσι διὰ τούτου τῆς τῶν Μήδων παρατάξεως στρατηγοῦντα, ἐπειδήπερ αὐτοῦ βουλομένου καὶ νενικήκασιν. « Καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. » Ἢ καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἔθνη ὑπὸ τὴν Περσῶν ἡγεμονίαν ἐγένετο. Κῦρος μὲν γὰρ τῆς Ἀσίας ἁπάσης ἐκράτησε· Καμβύσης δὲ, ὁ τούτου υἱὸς, καὶ τὴν Αἴγυπτον ὑπακούειν ἠνάγκασε· Δαρεῖος δὲ ὁ Ὑστάσπου καὶ Σκύθας τοὺς νομάδας κατέλυσε· Ξέρξης δὲ ὁ Δαρείου καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐστράτευσε· διὰ τούτων δὲ ἅπαντες δυσσεβείας καὶ παρανομίας ποινὴν εἰσεπράττοντο.

C

Vers. 5. *Dominus, et armati bellatores ejus.* Ipsum enim universorum Deum per hæc docet Medorum expeditioni præfuisse, quia ipso volente vicerunt. « Ad corrumpendum universum orbem terræ. » Aut quia multæ gentes sub Persarum erant imperio. Cyrus enim Asiam universam obtinuit : Cambyses vero ejus filius etiam Ægyptum parere coegit : Darius filius Hystaspis Scythas etiam nomades subegit. Xerxes Darii filius contra Græcos expeditionem suscepit. Per hos autem impietatis et iniquitatis pœnæ ab omnibus exigebantur.

ς'. *Ἐγγὺς γὰρ ἡμέρα Κυρίου.* Πάλιν ἡμέραν Κυρίου καλεῖ τὸν τῆς τιμωρίας καιρόν. « Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται [49], » φησίν· ἀπόκρη γὰρ καὶ ἡ φήμη τῶν πολεμίων τὴν δειλίαν ἐργάσασθαι.

Vers. 6. *Prope enim dies Domini.* Diem Domini rursus appellat tempus supplicii. [7.] « Propterea, inquit, omnis manus dissolvetur. » Ad incutiendum enim terrorem vel ipsa hostium fama satis est.

η'. *Ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις* [50]. Ἡ ταραχθήσεσθαί φησι τοὺς πρέσβεις, ἐπειδὴ εἰ καὶ νόμος ἐστὶ τοὺς εἰς πρεσβείαν πεμπομένους ἀδεῶς καὶ λίαν θαρσαλέως τοῦτο ποιεῖν, τηνικαῦτα οὐδὲ τοῦτο ἀδεῶς ἐγίνετο. Οὕτως ἅπαντας ἐξεδειμάτωσε τῶν πολεμίων τὸ κράτος. Τὸ δὲ, « ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, » ὁ Θεοδοτίων οὕτως ἡρμήνευσε, « ταραχθήσονται περίοχαί· » σημαίνει δὲ τὰς πόλεις· τὸ δὲ, « συμφοράσουσιν [51] ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, »—« ὠδινήσουσιν ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος,

D

Vers. 8. *Turbabuntur legati.* Turbandos ait legatos, quoniam etsi lex est, ut qui in legationem mittuntur, secure et confidenter id agant, tunc temporis ne hoc quidem secure fiebat. Tantam omnibus formidinem injecerat potentia inimicorum. Pro « turbabuntur legati, » Theodotio posuit « turbabuntur periochæ ; » significat autem civitates; et pro « condolebunt alter alteri, » dixit, « dolebunt homo ad proximum suum. » Quibus verbis ostenditur, fore ut timorem **262** suum occultent

VARIÆ LECTIONES.

[45] Ἡγιασμ. εἰσί. Ita habet cod. Alex. nec male, juxta Hebr. Ad universum vero vers. spectat expositio. [46] Φωνὴ βασιλ. *Hebr.* vox plena tumultus regnorum. Aqu. et reliqui, pro βασιλέων habent βασιλειῶν. [46] ἔθνος τε, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 4 spectant. [47] ἀπ' — οὐρανοῦ. *Hebr.* ab extremitate cœlorum. Hæc vero ad vers. 5 pertinent. [48] οἱ ὁπλομάχοι αὐτοῦ. *Hebr.* instrumenta iræ ejus. Symm. σκεύη ὁρμῆς αὐτοῦ. [49] π. χ. ἐκλ. *Hebr.* omnium manus remissæ erunt. [50] οἱ πρέσβ. *Hebr.* tormina (apprehendent eos). [51] συμφ. Parum felix videtur emendatio Lamb. Bosii, qui legere jubet συμφυράσουσιν.

Digitized by Google

invicem, et vultuum decorem obumbrent. Sicut enim ignis exstinctus fit cinis, sic vultus pulchritudo colorem mutat ex metu.

VERS. 9. *Ad ponendum orbem terræ desertum.* Orbem enim terræ hoc loco appellat Babylonem, eique subditas urbes et vicos.

VERS. 10. *Et obtenebrabuntur oriente sole.* Vel hoc his verbis ostenditur, quod quemadmodum sole exoriente lunæ quidem lumen retunditur, stellæ vero penitus obteguntur : sic etiam cum illuxerit potentia mea, et impios punierit, evanescet regnantium apud homines claritas : et universo, inquit, orbi reddam mala, et impiis peccata ipsorum. Non enim ab his tantum, sed ab aliis etiam hominibus, pœnas repetam impietatis.

VERS. 11. *Et perdam contumeliam iniquorum, et contumeliam superborum humiliabo.* Qui superbiæ, inquit, vitium imbiberunt, licenter debacchantur, et convitia jaciunt in omnes. Sed ego felicitatem eorum auferam, et prosperitate nudatos docebo elatos spiritus natura metiri ; verum hæc quidem juxta historiam.

VERS. 12. *Magis quam aurum non ignitum.* Aurum non ignitum, quod sine igne probum apparet, hoc est incoctum, quod nunc vulgo appellant obryzum. Lapidem vero de Suphir dicit pretiosum, ex loco nomen imponens. « Et homo magis honoratus erit. » Talis erat Zorobabel, **263** et Josua filius Josedec, et qui cum illis una redierunt. Convenit autem præcipue prophetia hominibus illis qui post salutarem prædicationem ubique crediderunt.

VERS. 13. *Cœlum enim indignabitur, et terra concutietur.* Condolere itaque videtur etiam inanima creatura Creatori. Non solum enim terra concutitur, sed de cœlo etiam flammæ vibrantur et fulmina, et grandinis lapides jaciuntur, et alia prodigia fiunt innumerabilia, quæ terreant homines, Deique iram ostendant.

VERS. 14. *Et erunt residui quasi damula fugiens.* Devictis enim Assyriis, etiam qui auxilio advenerant, in fugam versi sunt : et alii ovium instar per vias errabant, alii caprearum velocitatem fugiendo æmulabantur, præ hostium metu, nec duce hortante, ut subsisterent et pugnarent, aut una solum natale repeterent. Quin et ii qui manere et confligere conabantur, hostilibus armis intercepti occidebantur. [15.] Hoc enim est quod

ὅτι ἀλλήλοις ἐγκαλύψουσι [52] τὸ δέος, καὶ τὸ τῶν προσώπων κατασκιάσουσιν ἄνθος. Ὥσπερ [53] γὰρ τὸ πῦρ σβεννύμενον γίνεται κόνις, οὕτω καὶ τὸ εὐανθὲς τοῦ προσώπου χρῶμα ἐκ τοῦ δέους μεταβάλλεται.

θ'. *Θεῖναι τὴν οἰκουμένην ἔρημον.* Οἰκουμένην γὰρ τὴν Βαβυλῶνα λέγει, καὶ τὰς ὑπ' ἐκείνην τελούσας πόλεις καὶ κώμας.

ι'. *Καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνίσχοντος* [54]. Ἢ τοῦτο διὰ τούτων ἐνδείκνυται, ὅτι ὥσπερ ἡλίου ἀνίσχοντος ἀμβλύνεται μὲν τῆς σελήνης τὸ φῶς, οἱ δὲ ἀστέρες παντελῶς ἀποκρύπτονται· οὕτω τῆς ἐμῆς ἐπιφαινομένης δυνάμεως, καὶ τοὺς δυσσεβεῖς τιμωρουμένης, φροῦδος γίνεται τῶν παρὰ ἀνθρώποις βασιλευόντων ἡ περιφάνεια· καὶ ὅλῃ δὲ, φησὶ, τῇ οἰκουμένῃ ἐντελοῦμαι κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· οὐ γὰρ μόνον τούτους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους δίκας εἰσπράξομαι τῆς ἀσεβείας.

ια'. *Καὶ* [55] *ἀπολῶ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω.* Οἱ μὲν οὖν ἀλαζονείας εἰσδεχόμενοι, φησὶ, πάθος, ἀδεῶς παροινοῦσι καὶ προπηλακίζουσιν ἅπαντες· ἀλλὰ καὶ τὴν εὐπραξίαν αὐτῶν ἀφελῶ, καὶ τῆς εὐημερίας γυμνώσας, διδάξω τὸ φρόνημα τῇ φύσει μετρεῖν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν.

ιβ'. *Μᾶλλον ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἄπυρον.* Ἄπυρον οὖν χρυσίον τὸ καὶ δίχα πυρὸς φαινόμενον δόκιμον, τουτέστιν ἄπεφθον, ὃ νῦν οἱ πολλοὶ εὔρυζον ὀνομάζουσι. Λίθον [56] δὲ ἐκ Σουφεὶρ λέγει τὸν τίμιον· ἀπὸ δὲ τοῦ τόπου τὴν προσηγορίαν τέθεικεν. « Καὶ ἄνθρωπος μᾶλλον ἔντιμος ἔσται. » Τοιοῦτος ἦν ὁ Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς τῆς ἐπανόδου τετυχηκότες. Ἁρμόττει δὲ διαφερόντως ἡ προφητεία τοῖς μετὰ τὸ σωτήριον κήρυγμα πανταχοῦ πεπιστευκόσιν ἀνθρώποις.

ιγ'. *Ὁ* [57] *γὰρ οὐρανὸς θυμωθήσεται, καὶ ἡ γῆ σεισθήσεται.* Συναγανακτεῖν οὖν δοκεῖ καὶ ἡ κτίσις ἡ ἄψυχος τῷ Ποιητῇ. Οὐ γὰρ μόνον ἡ γῆ κλονεῖται· ἀλλὰ καὶ οὐρανόθεν πρηστῆρες φαίνονται, καὶ σκηπτοὶ, καὶ λίθοι χαλάζης σφενδονῶνται, καὶ ἕτερα μυρία παράδοξα γίνεται, δεδιττόμενα τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοῦ Θεοῦ σημαίνοντα τὴν ὀργήν.

ιδ'. *Καὶ ἔσονται οἱ καταλελειμμένοι* [58] *ὡς δορκάδιον φεῦγον.* Τῶν γὰρ Ἀσσυρίων ἡττηθέντων, καὶ οἱ εἰς ἐπικουρίαν ἐληλυθότες ἐτρέποντο εἰς φυγήν· καὶ οἱ μὲν ὡς πρόβατα κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐπλανῶντο, οἱ δὲ τῶν δορκάδων τὴν ὀξύτητα φεύγοντες ἐμιμοῦντο· διὰ τὸ δέος τῶν πολεμίων, οὔτε στρατηγοῦ στῆναι παρακελευομένου, καὶ μάχεσθαι, ἢ κοινῇ τὴν ἐνεγκοῦσαν καταλαμβάνειν. Ἀλλὰ καὶ οἱ στῆναι καὶ πολεμῆσαι πειρώμενοι, ὑπὸ τῶν πολεμικῶν

VARIÆ LECTIONES.

[52] ἐγκαλ. Haud contemnenda est conjectura Cotelerii in *Monum. Eccl. Gr.*, vol. II, p. 587, leg. esse ἐκκαλύψουσι, sensu contrario. [53] ὥσπερ, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 8 pertinent. [54] τοῦ ἡλ. ἀνίσχ. *Hebr.* sol in exitu suo. [55] Καὶ—ταπεινώσω. *Hebr.* et removebo fastum superborum, et fastum violentorum dejiciam. [56] λίθον — τίμιον. Hæc ad finem vers. 12 pertinent. Edit. prior habebat Σουφείρ. [57] Ὁ — θυμωθ. *Hebr.* cœlum enim tremere faciam s. commovebo. Aqu. οὐρανοὺς κλονήσω. [58] οἱ καταλ. Abest a textu Hebr.

Digitized by Google

ὀπίων ἐδέχοντο τῆς ζωῆς τὸ πέρας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ἐκκεντηθήσονται [59] καὶ μαχαίρᾳ πεσοῦνται · » καὶ τὰ τέκνα δὲ αὐτῶν ἐναντίον αὐτῶν ῥήξουσι [60], καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐξοίσουσι, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσιν· ἄντικρυς γὰρ ἅπερ δεδράκασι πείσονται, καὶ ὑμαῖς τιμωρίαις παραδοθήσονται, ὠμότητι κατ' ἀλλήλων χρησάμενοι.

ιζ'. *Οἱ ἀργύριον οὐ λογίζονται, οὐδὲ χρυσίου χρείαν ἔχουσιν* [61]. Οὐ γὰρ ἀνέξονται χρήματα λαβόντες τὸν πόλεμον καταλῦσαι · οὐδὲ φόρον ὑμῖν ἐπιθήσουσιν, ἀλλ' ὅλεθρον ἐπάξουσι παντελῆ. Τούς τε γὰρ παρ' ὑμῖν ἀριστεύοντας κατακοντίσουσι, καὶ τὴν ἄωρον ἡλικίαν ἀφειδῶς κατασφάξουσιν.

ιθ'. *Καὶ ἔσται Βαβυλὼν ἡ καλεῖται ἔνδοξος.* Τῆς προτέρας, φησὶν, ὑπερηφανείας γυμνωθήσεται, καὶ ἐρημία [62] παραδοθήσεται παντελεῖ, ὡς Σοδόμοις καὶ Γομόρροις τὸ ταύτης ἀπεικάζεσθαι πάθος.

κ'. *Οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον.* Τὸ μέντοι, « Οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, » καὶ τὸ, « Οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, » ἐναντία δοκεῖ πως εἶναι ἀλλήλοις. Τὸ μὲν γὰρ ἀορίστως εἴρηται, τὸ δὲ περιωρισμένως. Ἀλλὰ τὸ μὲν, « Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον μὴ κατοικηθήσονται, » ἀντὶ τοῦ, Οὐκέτι βασιλέων οἰκητήριον ἔσται· τὸ δὲ, « Οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, » τουτέστιν οἰκήτορες· ἐπεὶ καὶ νῦν αὐτὴν οἰκοῦσιν ὀλίγοι τινὲς, οὔτε Ἀσσύριοι, οὔτε Χαλδαῖοι, ἀλλὰ Ἰουδαῖοι. « Οὐδὲ [63] μὴ διέλθωσιν αὐτὴν Ἄραβες. » Ἄραβας οὖν λέγει τοὺς παρ' ἡμῖν καλουμένους Σαρακηνοὺς, οἵτινες ἐμπορίας χάριν φοιτῶντες αὐτόσε, καὶ ἀναγκαίας χρείας ἐκομίζοντο, καὶ ἀντελάμβανον. Ἄραβας δὲ τοὺς Σαρακηνοὺς οἱ ἐκ Παλαιστίνης καλοῦσι· τῆς δὲ τούτων ἐμπορίας καὶ μακάριος μέμνηται Μωσῆς. « Ἰδοὺ [64] γὰρ, φησὶν, Ἰσμαηλῖται ἔμποροι. » — « Οὐδὲ ποιμένες ἀναπαύσονται [65] ἐν αὐτῇ. » Εἰ δέ τις καὶ τροπικῶς νοῆσαι βούλεται τὸ ῥητὸν, ποιμένας λέγει τοὺς βασιλεῖς, δίκην ποιμνίων τοὺς βασιλευομένους διαναπαύοντας. Ἀλλὰ τούτων πάντων, φησὶν, ἡ Βαβυλὼν ἐξαπίνης ἔρημος ἔσται. Διὰ [66] τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία, » δηλοῖ τὸ ἀοίκητον.

κα'. *Καὶ ἐμπλησθήσονται αἱ οἰκίαι ἤχου.* Ὅταν γὰρ μηδεὶς ἀνθρώπων ὁ φθεγγόμενος ᾖ, μηδὲ ἵπποι χρεμετίζωσι, μήτε βόες μυκῶνται, μήτ' ὄνοι βρυμῶνται, μήτε ἄλλος τις γίνηται κτύπος, ἠχὴν εἰσδέχονταί τινα μόνην αἱ ἀκοαί. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ὑπομένομεν νύκτωρ, ἡσυχίας παντελῶς γινομένης. Ἢ τοῦτο τοίνυν ὁ λόγος αἰνίττεται· ἢ ὅτι διὰ τὴν ἐρημίαν ἀντηχεῖ τοῖς φθεγγομένοις τῶν οἰκιῶν τὰ λεί-

A ait, « Compungentur et gladio cadent. » [16] Sed et filios eorum coram ipsis discerpent, et conjuges eorum abducent, et domos eorum diripient. Prorsus enim quæ fecerunt ipsi patientur, et atrocibus suppliciis tradentur, crudeliter invicem sævientes.

Vers. 17. *Qui argentum non reputant, neque auro opus habent.* Non enim ferent, ut a ceptis pecuniis bellum **264** finiant : neque tributum vobis imponent, sed ultimum inferent excidium. [18] Nam et fortissimos qui apud vos erunt interficient, et immaturam ætatem sine delectu jugulabunt.

Vers. 19. *Et erit Babylon quæ vocatur inclyta.* Pristina, inquit, arrogantia nudabitur, et in solitudinem summam redigetur, ita ut Sodomæ et Gomorrhæ similis futura sit ejus calamitas.

Vers. 20. *Non habitabitur in æternum tempus.* Quod ait, « Non habitabitur in æternum tempus, » contrarium quodammodo videtur ei quod sequitur : « Neque ingredientur in eam per multas generationes. » Hoc enim indefinite dictum est, illud definite. Verum illud quidem, « In tempus sempiternum non habitabitur, » pro eo positum est, Non amplius regum erit habitaculum : hoc vero, « Non ingredientur in eam per multas generationes, » de incolis est intelligendum, quia nunc etiam pauci quidam incolunt illam, non Assyrii, neque Chaldæi, sed Judæi. « Neque permeabunt eam Arabes. » Arabas ergo dicit eos qui a nobis vocantur Saraceni, qui quidem mercaturæ gratia eo proficiscentes, usui necessaria importabant et recipiebant. Arabas vero Palæstini Saracenos vocitant. Horum autem mercaturæ meminit etiam beatus Moses : « En, inquit, Ismaelitæ mercatores [1]. » — « Neque pastores requiescent in ea. » Quod si quis figurate intelligere hæc velit, pastores dicit reges, qui subditos tanquam greges pacate regunt. **265** Sed his omnibus, inquit, Babylon repente privabitur. Dicendo, « Requiescent ibi feræ, » inhabitabilem fore significat.

Vers. 21. *Et implebuntur domus sonitu.* Quando enim nullus homo loquitur, nec hinniunt equi, nec mugiunt boves, nec rudunt asini, nec ullus alius fit strepitus, sonitum tantum quemdam percipiunt aures ; quod et nos experimur noctu, cum ubique est silentium. Vel hoc igitur his verbis significat, vel quod propter solitudinem loquentibus respondent parietinæ domorum. « Et accuba-

[1] Gen. xxxvii, 28.

VARIÆ LECTIONES.

[59] ἐκκεντ. Rec. lectio vers. 15. est ἡττηθήσεται. [60] ῥήξουσι. Ita est in Ald. et Compl. Sed rec. lectio vers. 16, est ῥάξουσι. [61] χρ. ἔχ. *Hebr.* delectantur. Aqu. εὐδοκήσουσιν. [62] καὶ ἐρημ., κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 19 pertinent. [63] Οὐδὲ — αὐτὴν. *Hebr.* nec tentoria ibi figent. [64] Ἰδοὺ — ἔμποροι. Hæc ex scholio quodam antiquo ad Gen. l. c. petita esse videntur. Nam apud LXX, l. c. leg. οἱ Μαδηναῖοι. [65] ἀναπ. Apud O' præm. οὐ μή. [66] διὰ — ἀοίκητον. Hæc æque ac sequentia ad vers. 21 pertinent.

Digitized by Google

bunt ibi sirenes, et dæmonia ibi saltabunt. » Incorporea quidem est natura dæmonum, sed homines decipere soliti, alienas illis quasdam formas ostentant. Ex recepta igitur opinione hominum nomina imposuit : [22] et onocentauros quidem appellat, quos veteres empusas dicebant, qui nunc vivunt onoscelidas vocant; sirenas autem, eos qui variis illecebris decipiunt. Alii vero interpretes pro sirenibus struthocamelos dixerunt. Est autem hoc etiam animal natura solitarium. Post hæc subjiciens, « In domibus ejus, et in templis voluptatis ejus, » conjunxit cum solitudine prioris intemperantiæ mentionem, supplicii æquitatem demonstrans.

266 CAPUT XIV.

VERS. 1. *Cito venit, et non tardabit.* Centum autem et octoginta intercesserunt anni prophetiam inter et desolationem. Quod vero ait, « Dies ejus non protrahentur, » ostendit eos non transgressuros esse præfixum terminum supplicii. « Miserebitur Dominus Jacobi. » Postquam superiora de Babyloniis prædixit, Judæorum quoque restitutionem prædicit. Connexa enim fuit Babyloniorum exitio libertas Judæorum. Siquidem anno regni primo Cyrus captivos Judæorum reverti jussit. Liquet ergo, eum statim post eversam Babylonem libertatem illis concessisse. « Et advena apponetur ad eos. » Γειώρας Græca lingua proselytus exponitur. Proselytos autem vocabant eos, qui ex gentibus advenerant, et legis observationi se addixerant.

VERS. 2. *Et assument eos gentes, et introducent in locum eorum.* Misit enim una cum eis Cyrus, qui eos cum honore et obsequio in patriam deducerent. « In servos et servas. » In nonnullis sic habetur : « Et distribuentes illos filii Israel in terra Dei in servos et servas. » Debellatis enim vicinis, servituti eos manciparunt, et captivos factos servire coegerunt.

VERS. 4. *Et institues lamentationem hanc super regem Babylonis.* Rerum mutatio sermonis **267** quoque mutationem inducit. Prædicit igitur hoc loco divinus propheta, quibus post libertatem et reditum inter se verbis usuri sint, Babyloniorum exitum decantantes. « Quomodo cessavit exactor? » [5] Tributum enim gravissimum a subditis exi-

A ψανα. « Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ σειρῆνες [67], καὶ δαίμονες [68] ἐκεῖ ὀρχήσονται. » Ἀσώματος μὲν οὖν ἡ τῶν δαιμόνων φύσις, ἐξαπατᾷν δὲ τοὺς ἀνθρώπους εἰωθυῖα, ἀλλόκοτά τινα τούτοις ἐπιδεικνύουσι σχήματα. Ἀπὸ τοίνυν τῆς κατεχούσης παρὰ τοῖς ἀνθρώποις δόξης τέθεικε τὰ ὀνόματα· καὶ καλεῖ ὀνοκενταύρους μὲν, οὓς οἱ παλαιοὶ μὲν ἐμπούσας, οἱ δὲ νῦν ὀνοσκελίδας [69] προσαγορεύουσι· σειρῆνας δὲ, τοὺς ταῖς παντοδαπαῖς καταθέλγοντας ἐξαπάταις· οἱ [70] μέντοι λοιποὶ ἑρμηνευταὶ, ἀντὶ τῶν σειρήνων, στρουθοκαμήλους εἰρήκασι· καὶ τοῦτο δὲ ζῷον φιλέρημον. Τούτοις ἐπαγαγὼν τὸ, « Ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῆς [71], καὶ ἐν ταῖς ναοῖς τῆς σπατάλης αὐτῆς, » συνῆψε τῇ ἐρημίᾳ τῆς προτέρας ἀκρασίας τὴν μνήμην, τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας δεικνύς.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

α'. *Ταχὺ* [72-73] *ἔρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ.* Ὀγδοήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν χρόνοι μέσοι ἐγένοντο τῆς προφητείας καὶ τῆς ἐρημίας. Τὸ δὲ, « Αἱ [74] ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν, » ἐμφαίνει ὅτι οὐχ ὑπερβήσονται τῆς τιμωρίας τὸν ὅρον. « Ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ. » Τὰ προειρημένα περὶ τῶν Βαβυλωνίων προαγορεύσας, προλέγει καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν. Συνῆπται γὰρ τῇ πανωλεθρίᾳ τῶν Βαβυλωνίων ἡ Ἰουδαίων ἐλευθερία. Ἐν τῷ πρώτῳ γὰρ ἔτει τῆς βασιλείας ὁ Κῦρος ἐπανελθεῖν τῶν Ἰουδαίων τοὺς δορυαλώτους ἐκέλευσε· δῆλον τοίνυν, ὡς εὐθὺς καταλύσας τὴν Βαβυλῶνα, τούτοις τὴν ἐλευθερίαν ἀπέδωκεν. « Καὶ ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς αὐτούς. » Γειώρας γὰρ τῇ Ἑλλάδι φωνῇ ὁ προσήλυτος [75] ἑρμηνεύεται· προσηλύτους δὲ ἐκάλουν τοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν προσιόντας, καὶ τὴν νομικὴν πολιτείαν ἀσπαζομένους.

C

β'. *Καὶ λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν.* Συναπέστειλε γὰρ αὐτοῖς ὁ Κῦρος τοὺς μετὰ τιμῆς αὐτοὺς καὶ θεραπείας εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀπάξοντας. « Εἰς δούλους καὶ δούλας. » Ἔν τισι δὲ πρόκειται, « Καὶ [76] καταδιελόντες αὐτοὺς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς δούλους καὶ δούλας. » Περιγενόμενοι γὰρ τῶν πλησιοχώρων κατεδουλώσαντο αὐτοὺς, καὶ ἐξανδραποδίσαντες δουλεύειν ἠνάγκασαν.

D

δ'. *Καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος.* Ἡ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ καὶ λόγων ἐργάζεται μεταβολήν· προλέγει τοίνυν κἀνταῦθα ὁ θεῖος προφήτης, ποίοις μετὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον πρὸς ἀλλήλους χρήσονται λόγοις, τῶν Βαβυλωνίων τραγῳδοῦντες τὸν ὄλεθρον. « Πῶς ἀναπέπαυται ὁ ἀπαιτῶν [77]; » Φόρον γὰρ ἀπῄτει

VARIÆ LECTIONES.

[67] σειρ. *Hebr.* filiæ clamoris s. struthiones feminæ, juxta Bochartum. [68] Rec. lectio est δαιμόνια. [69] In scholio apud Bosium ad h. l. est ὀνοσκηλίδας. [70] οἱ — εἰρήκασι. Eadem habet Euseb. ad h. l. [71] Rec. lectio est αὐτῶν. Quæ sequ. καὶ ἐν — αὐτῆς desunt quidem apud LXX; Grabius autem sub asterisco addidit σπατάλης. [72-73] Ταχὺ — χρονιεῖ. Hæc et sequentia αἱ ἡμ. αὐτ. οὐ μὴ ἐφελκ. juxta Hebr. et cod. Alex. ad c. XIII, 22, pertinent. [74] αἱ—ἐφελκ. Hæc tantum in ed. Ald. et Compl. leg., exstant vero etiam apud Basil. et in cod. Aug. [75] ὁ προσήλ. Ita quoque reliqui interp. Græci. [76] καὶ — δούλας. Propius hæc ad Hebr. accedunt quam interpretatio τῶν Ο'. [77] ἀπαιτῶν. Quæ h. l. des., καὶ ἀναπέπαυται ὁ ἐπισπουδαστής, exstant ad Dan. III, 98.

Digitized by Google

βρύτατον πάντας τοὺς ὑπηκόους ὁ Βαβυλώνιος· τῆς βασιλείας καταλυθείσης, ἀπηλλάγησαν οἱ ἀρχόμενοι τοῦ δασμοῦ.

ς'. *Πατάξας* [78] *ἔθνος πληγῇ* [79] *ἀνιάτῳ.* Ἐπὶ πλεῖον γὰρ Ἀσσύριοι τῆς οἰκουμένης κρατήσαντες, ἡνίκα κατὰ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐλύττησαν, καὶ τὸν θεῖον νεὼν ἐνέπρησαν, τῆς βασιλείας ἐξέπεσαν. Ἀνίατον γὰρ πληγὴν τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἐκάλεσε, καὶ τὴν τῆς βασιλικῆς πόλεως ἐρημίαν.

ζ'. *Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης.* Εὐφράνθησαν ἅπαντες τῷ Βαβυλωνίων ὀλέθρῳ· θηριωδίᾳ γὰρ ὅτι πλείστῃ κατὰ πάντων ἐχρήσαντο.

η'. *Καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου εὐφράνθησαν* [80]. Λίβανόν τινες ἐνταῦθα τὴν Ἱερουσαλὴμ ᾠήθησαν ὀνομάζεσθαι. Ἐγὼ δὲ οἶμαι τοὺς κατὰ ἔθνος βασιλέας κέδρους κληθῆναι Λιβάνου, τοῦ τῆς βασιλείας ὕψους οὕτω τροπικῶς νοουμένου.

θ'. *Ὁ ᾅδης κάτωθεν ἐπικράνθη* [81] *συναντήσας σοι.* Εἴωθεν ἡ θεία Γραφὴ καὶ προσωποποιΐᾳ κεχρῆσθαι, ὥστε σαφέστερον δεῖξαι τὰ πράγματα· κἀνταῦθα τοίνυν τὸν θάνατον οὐκ οὐσίαν ὄντα τινά, ἀλλὰ πρᾶγμα συμβαῖνον, ὡς ἐνυπόστατον εἰσάγει, ἔμψυχόν τε καὶ λογικὸν, κατὰ τοῦ Βαβυλῶνος βασιλέως ἀγανακτοῦντα.

ι'. *Καὶ σὺ ἐάλως* [82] *ὥσπερ καὶ ἡμεῖς.* Ἐλέγχει δὲ διὰ τούτων ὁ προφητικὸς λόγος τὸ ὑπερφυὲς αὐτοῦ καὶ ὑπέρογκον φρόνημα. Οὔτε γὰρ ἤλπισε τῷ θανάτῳ παραδοθήσεσθαι, ἀλλ' ἐνόμισεν εἶναι διὰ τὴν πολλὴν δυναστείαν Θεός· διὸ καὶ τὰ λοιπὰ προστέθεικεν, « Ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμά [83] σου σκώληξ. » Εἰς τὸν οὐρανὸν, φησὶν, ἀνελθεῖν προσδοκήσας, τῆς γῆς τὸν πυθμένα κατέλαβες· καὶ ἀντὶ τῆς πολυτελοῦς ἀλουργίδος ἔχεις τῶν σκωλήκων τὸ κάλυμμα· ἀντὶ δὲ τῆς μαλακῆς στρωμνῆς, τὴν σηπεδόνα, καὶ τὸν δυσώδη ἰχῶρα.

ιβ'. *Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωσφόρος* [84]; Ἐπειδὴ τοῖς ἀλαζονικοῖς ἐπόμενος λογισμοῖς εἰς τὸν οὐρανὸν ἤλπισεν ἀναβήσεσθαι, Ἑωσφόρον αὐτὸν καλεῖ, οὐχ ὡς τοῦτο ἀληθῶς ὄντα, ἀλλ' ὡς τοῦτο εἶναι φαντασθέντα· καὶ δεῖξαι βουληθεὶς τὴν ἀθρόαν τῆς περιφανείας μεταβολὴν, ἀπείκασεν Ἑωσφόρῳ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς γῆν πεσόντι.

ιγ'. *Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι* [85]. Γυμνοῖ τοίνυν διὰ τούτων τῶν τοῦ Βαβυλωνίου τύφων τοὺς λογισμούς· τὰ δὲ ἐνταῦθα λεγόμενα διδάσκει ἡμᾶς καὶ ἡ προφητεία τοῦ Δανιήλ. Πρῶτον μὲν γὰρ, τὴν εἰκόνα ἐκείνην τὴν παμμεγέθη τὴν χρυσῆν τεκτηνάμενος, προσκυνεῖν αὐτὴν ἐκέλευσεν ἅπαντας, τὸ θεῖον σέβας ἁρπάζων.

A gebat Babylonius : destructo autem regno, liberati sunt a pensitatione tributi.

Vers. 6. *Percutiens gentem plaga insanabili.* Magnam enim orbis partem obtinentes Assyrii, ubi adversus universorum Deum insanierunt, et divinum templum incenderunt, regno exciderunt. Insanabilem enim plagam dixit regni destructionem, et urbis regiæ vastitatem.

Vers. 7. *Omnis terra clamat cum lætitia.* Lætati sunt omnes de Babyloniorum interitu, quia immanem feritatem in omnes exercuerant.

Vers. 8. *Et ligna Libani lætata sunt.* Libanum quidam hoc loco Hierosolymam dici existimarunt : ego vero Libani cedros appellari censeo reges B diversarum gentium, regni celsitatem hoc modo figurate intelligendo.

Vers. 9. *Infernus subter exacerbatus est occurrens tibi.* Scripturæ mos est, prosopopœia interdum uti, ut apertius res declaret. Hoc igitur loco mortem, quæ non est substantia quædam, sed accidens, tanquam subsistentem inducit, animaque **268** et ratione præditam, de rege Babylonis expostulantem.

Vers. 10. *Et tu captus es sicut et nos.* Arguit his verbis propheticus sermo incredibilem et immensum ejus fastum. Neque enim moriturum se credidit, sed Deum se propter eximiam potentiam arbitratus est. Unde et cætera adjecit, [11] « Sub te sternent putredinem, et operculum tuum ver- C mis. » In cœlum, inquit, ascensurum te sperasti, in terræ fundum demersus es, et pro sumptuosa veste purpurea vermium habes integumentum, et pro molli stragulo putredinem, et graveolentem saniem *.

Vers. 12.* *Quomodo cecidit de cœlo Lucifer?* Quoniam superbis cogitationibus ductus in cœlum se ascensurum speravit, Luciferum illum vocat : non quod talis revera sit, sed quod se esse cogitarit. Et ostendere volens repentinam splendoris mutationem, comparavit eum cum Lucifero e cœlo in terram lapso.

Vers. 13. *Tu autem dixeras in mente tua : In cœlum ascendam.* Demonstrat ergo his verbis ple- D nas arrogantiæ Babylonii cogitationes. Quæ vero hic dicuntur, eadem etiam nos docet prophetia Danielis. Primum enim ingentem illam statuam auream fabricatus, adorare illam omnes jussit, divinum cultum sibi usurpans. Deinde generosis

VARIÆ LECTIONES

[78] Πατάξας, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 6 pertinent, in edit. priori autem ad vers. 5 relata erant, qui ad Dan. l. c. ita apud Nostrum leg.: Συνέτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων. [79] ἔθν. πλ. Desid. h. l. θυμῷ, quod medium locum tenet apud LXX et ad Dan. l. c. [80] Ad Dan. l. c. leg. εὐφρανθήσονται. Ibid. reliqua hujus vers. ita se habent : Ἐπὶ σοὶ, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου, ἀφ' οὗ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. [81] ἐπικρ. *Hebr.* contremuit. [82] ἐαλ. *Hebr.* infirmatus es. [83] κατακ. Infra ad Habac. I, 16, κάλυμμα. [84] Ἑωσφ. Reliqua infra ad Ezech. XXVIII, 16, et ad Dan. III, 98, ita leg. : Ὁ πρωῒ ἀνατέλλων ; συνετρίβη εἰς (ad Dan. l. c. ἐπὶ) τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. [85] ἀναβ. Quæ proxima sunt, infra, ad Ezech. et Dan. II. cc., et ad Jer. LI, 8, ac *Hær. fab.* lib. V, c. 8, ita se habent : Ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ (ad Dan. l. c. et *Hær. fab.* l. c. ἀστέρων, omisso τοῦ οὐρανοῦ) θήσω τὸν θρόνον μου.

Digitized by Google

illis athletis dicebat, « Quis est **269** Deus, qui eripiat vos de manibus meis ? » Mons autem excelsus esse dicitur ab aquilonari parte Assyriorum et Medorum, ab his Scythicas gentes dirimens, omnium quotquot sunt in terris altissimus. [14] Per illum videlicet in cœlum, ut par est, ascensum moliri te posse existimasti. Hæc vero non hic solus animo agitavit, sed et qui ipsum hæc docuit. Atque huic quidem secundum figuram congruunt verba jactantiæ : secundum veritatem autem illi, qui de cœlo revera cecidit, et Dei appellationem rapuit, et hominum plurimos in fraudem impulit.

A Εἶτα τοῖς γενναίοις ἐκείνοις ἔλεγεν ἀθληταῖς, « Τίς ἐστι Θεὸς, ὃς ῥύσεται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου ; » Ὄρος δὲ ὑψηλὸν [86] εἶναι λέγεται βορράθεν Ἀσσυρίων καὶ Μήδων, ἀπὸ τούτων τὰ Σκυθικὰ διορίζον ἔθνη, πάντων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ὀρῶν ὑψηλότατον· δι' ἐκείνου πάντως ὑπέλαβες, ὡς εἰκὸς, τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνόδου κατατολμήσειν· ταῦτα δὲ οὐχ οὕτως μόνος ἐφαντάσθη, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦτον ταῦτα διδάξας. Καὶ τούτῳ μὲν κατὰ τύπον ἁρμόττει τῆς ἀλαζονείας τὰ ῥήματα· κατ' ἀλήθειαν δὲ, τῷ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀληθῶς ἐκπεπτωκότι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἁρπάσαντι, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς πλείστους ἐξαπατήσαντι.

Vers. 15. *Nunc autem in infernum descende, et in fundamenta terræ.* In fundamenta enim terræ dixit, pro eo quod est, in profundum terræ.

ιε'. *Νῦν δὲ εἰς ᾅδου* [87] *καταβήσῃ, καὶ εἰς* [88] *τὰ θεμέλια τῆς γῆς.* Εἰς τὰ θεμέλια γάρ φησι τῆς γῆς, B ἀντὶ τοῦ, εἰς αὐτὸν τῆς γῆς τὸν πυθμένα.

Vers. 16. *Qui irritabat terram.* Irritare terram, Symmachus « Qui conturbavit terram » interpretatus est ; Aquila vero, « Qui concussit terram. »

ις'. *Ὁ* [89] *παροξύνων τὴν γῆν.* Τὸ παροξύνειν τὴν γῆν, ὁ μὲν Σύμμαχος, « Ὁ ταράξας τὴν γῆν, » ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ὁ κλονήσας τὴν γῆν. »

Vers. 17. *Et civitates ejus destruxit, et eos qui abducti erant, non solvit.* Urbes quidem evertit, harum vero terram vastavit, captivis autem non pepercit. Reperitur enim in quibusdam pro, « non solvit, » non misertus est.

ιζ'. *Καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ* [90] *καθεῖλε, καὶ τοὺς ἐν ἀπαγωγῇ* [91] *οὐκ ἔλυσε.* Τὰς μὲν πόλεις ἐξεπόρθησε· τὴν δὲ τούτων ἐδήωσε γῆν· τοὺς δὲ ἀνδραποδισθέντας φειδοῦς οὐκ ἠξίωσεν. Εὕρηται [92] γὰρ ἔν τισιν ἀντὶ τοῦ, « οὐκ ἔλυσεν, » οὐκ ἐλέησεν.

Vers. 18. *Omnes reges gentium dormierunt in honore, homo* **270** *in domo sua.* Neque enim, sicut alii reges, domi residens vitæ finem sortitus es.

ιη'. *Πάντες οἱ βασιλεῖς ἐθνῶν* [93] *ἐκοιμήθησαν ἐν τιμῇ· ἄνθρωπος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.* Οὐδὲ γὰρ, ὡς οἱ ἄλλοι βασιλεῖς, οἶκοι καθήμενος τοῦ βίου τὸ τέλος ἐδέξω.

Vers. 19. *Tu autem projectus eris in montibus.* Nullum erit inter te et alios discrimen : sed perinde ac cæteri milites, projectus in terram esca fies volucrum et ferarum.

ιθ'. *Σὺ* [94] *δὲ ῥιφήσῃ ἐν τοῖς ὄρεσιν* [95]. Οὐδεμία γὰρ C ἔσται σου καὶ τῶν ἄλλων διαφορά· παραπλησίως δὲ τοῖς ἄλλοις ὁπλίταις ἐπὶ τῆς γῆς ἐῤῥιμμένος, οἰωνοῖς καὶ θηρίοις ἔσῃ βορά.

Vers. 20. *Quoniam terram meam perdidisti, et populum meum interfecisti.* Et causam docet : *Quia terram vastasti, et populum meum occidisti.* *Non manebis in æternum tempus.* Hæc autem ad regnum ipsum dicit, non ad regem solum. Quomodo enim fieri poterat, ut homo in æternum viveret? Sed regni eversionem prædicit. Populum vero suum Israelem vocat, et terram suam similiter terram illius. In illa enim fuit divinum templum. Gentes enim, quæ nondum eum noverant, ipsius populus dici proprie non possent.

κ'. *Διότι τὴν γῆν μου* [96] *ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας.* Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει, *Διότι τὴν γῆν ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας· οὐ* [97] *μὴ μείνῃς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον.* Ταῦτα δὲ πρὸς αὐτὴν λέγει τὴν βασιλείαν, οὐ πρὸς τὸν βασιλέα μόνον. Πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν ἄνθρωπον ὄντα εἰς τὸν αἰῶνα βιῶναι; Ἀλλὰ τὴν τῆς βασιλείας προλέγει κατάλυσιν· λαὸν δὲ αὐτοῦ τὸν Ἰσραὴλ ὀνομάζει, καὶ γῆν αὐτοῦ ὡσαύτως τὴν ἐκείνου γῆν. Ἐκείνη γὰρ εἶχε τὸν θεῖον ναόν· τὰ γὰρ μηδέπω αὐτὸν ἐγνωκότα ἔθνη οὐκ ἂν αὐτοῦ κυρίως κληθείη ὁ λαός.

Vers. 21. *Præpara filios tuos ut occidantur.* Hæc ad ipsum Nabuchodonosor dicit. Qui enim in D regno illi successerunt, a Medis et Persis oppressi sunt.

κα'. *Ἑτοίμασον* [98] *τὰ τέκνα σου σφαγῆναι.* Ταῦτα πρὸς αὐτὸν Ναβουχοδονόσορ λέγει. Οἱ γὰρ τὴν ἐκείνου διαδεξάμενοι βασιλείαν ὑπὸ Μήδων καὶ Περσῶν κατελύθησαν.

) Dan. III, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[86] ὄρος δὲ ὑψηλ., κ. τ. λ. Hæc referunt sese ad finem vers. 13, et ad vers. 14. Verba textus infra, ad Ezech. et Dan. II. cc. ita leg. : Καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς Βορράν. Ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν (ad Dan. l. c. sequ. καὶ) ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. [87] Infra ad Dan. l. c. leg. ᾅδην. [88] εἰς — γῆς. *Hebr.* ad latera foveæ. Ita quoque Aqu. et Symm. [89] Ὁ — γῆν. Quæ h. l. des. ex initio vers. 16 infra, ad Dan. l. c. ita leg. : Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σὲ, καὶ ἐροῦσιν· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Ibid. reliqua ex vers. 16, una cum initio vers. 17, ita se habent : Ὁ σείων βασιλεῖς. Ὁ θεὶς τὴν οἰκουμένην ὅλην ἔρημον. [90] αὐτοῦ. Ad Dan. l. c. leg. αὐτῆς. [91] ἀπαγ. Ita leg. in Ald. et Compl. Recepta, sed minus apta, lectio est ἐπαγωγῇ. [92] εὕρηται — ἐλέησεν. Notatu digna est lectio οὐκ ἐλέησεν, de qua Eusebius, Montf. ac Bosius silent. [93] ἐθνῶν. Infra, ad Dan. l. c. præm. τῶν. [94] Σὺ — ὄρεσιν. *Hebr.* Tu autem projectus es e sepulcro tuo. [95] ὄρεσιν. Reliqua ex vers. 19. infra ad Dan. l. c. ita leg. : Ὡς νεκρὸς, ἐδδελυγμένος, μετὰ πολλῶν τεθνηκότων ἐκκεκεντημένων μαχαίρᾳ, καταβαινόντων εἰς ᾅδην. [96] γῆν μου — λαόν μου. *Hebr.* terram tuam — populum tuum. [97] οὐ — χρόνον. *Hebr.* non vocabitur in æternum (semen malignorum). [98] Ἑτ. — σφαγ. *Hebr.* Parate filiis ejus mactationem.

Digitized by Google

κβ'. Ἀπολέσω αὐτῶν [99] *δρομα.* Ὄλεθρον οὖν αὐτῶν, φησὶ, καταψηφιοῦμαι παντελῆ.

κγ'. Θήσω [1] *Βαβυλῶνα πηλοῦ βάραθρον.* Τὸ δὲ, « Θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπώλειαν, » εἴρηται ἀντὶ τοῦ, « τῶν ἐπιφερομένων οὐκ ἀπαλλαγήσονται συμφορῶν. » Ἀπεικασθήσεται γὰρ τοῖς εἰς πηλοῦ βάραθρον ἐμπεπτωκόσι, καὶ ἀνασπασθῆναι μὴ δυνηθεῖσιν. Ἔστι μέντοι ἰδεῖν κατὰ τὸ ῥητὸν τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν· τοῦ γὰρ Εὐφράτου διώρυξ μέσην αὐτὴν διατέμνει· ἐκ δὲ ταύτης ἡ ἀρδεία πάσῃ τῇ περὶ αὐτὴν προσφέρεται χώρᾳ. Τῶν γεωργούντων τοίνυν ἀναιρεθέντων, καὶ τῶν ὑδάτων ὡς ἔτυχε φερομένων, πηλοῦ βάραθρον ἀναγκαίως ἐγένετο.

κδ'. Ὃν *τρόπον εἴρηκα, οὕτως ἔσται.* Οὐδείς με πείσει μὴ ἐπιθεῖναι τοῖς εἰρημένοις τὸ πέρας.

κε'. *Τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς ἐμῆς.* Ἐντεῦθεν δῆλον ὡς τοὺς αὐτοὺς καὶ Ἀσσυρίους καὶ Βαβυλωνίους καλεῖ. Πάλιν γὰρ τὸν Ναβουχοδονόσορ καταλιπὼν, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου φύντας, καὶ τῆς βασιλείας ἐκπεπτωκότας, ἐπὶ τὸν Σεναχηρεὶμ ἐπανήγαγε τὸν λόγον. Ἡ γὰρ ἐκείνου στρατιὰ πολιορκοῦσα τὴν Ἱερουσαλὴμ, τὸν πολυθρύλητον ἐκεῖνον ὑπέμεινεν ὄλεθρον· ζυγὸν [2] τοίνυν τὴν δουλείαν καλεῖ, αὕτη γὰρ τοῖς ὑπηκόοις ζυγοῦ δίκην ἐπίκειται.

κς'. *Αὕτη ἡ βουλὴ, ἣν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν ὅλην οἰκουμένην.* Ἡ [3] « ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην » φησὶ, καὶ [4] « ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, » διότι ἡ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κατάλυσις τῶν ἐθνῶν ἦν ἁπάντων παραψυχή· ἐπειδὴ κατὰ πάντων τῶν τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἰκούντων εἶχον τὸ κράτος· καὶ οἱ τὴν Εὐρώπην δὲ οἰκοῦντες, τὴν ἀθρόαν τούτων μανθάνοντες μεταβολὴν, δύησιν ἐντεῦθεν ἐδέχοντο.

κη'. *Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ.* Τὸν τῆς προφητείας καιρὸν διὰ τούτων ἐσήμανεν.

κθ'. *Μὴ εὐφραν θείητε, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες.* Εἰ γὰρ καὶ δυσσεβὴς ὁ Ἄχαζ γενόμενος τῆς θείας ἐπικουρίας οὐκ ἔτυχε, καὶ τούτου χάριν εὐχείρωτος πᾶσι τοῖς πλησιοχώροις ἐγένετο· καὶ οὐ μόνον αὐτὸν αἱ δέκα φυλαὶ μετὰ τῶν Σύρων κατεπολέμησαν, ἀλλὰ καὶ ἀλλόφυλοι πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλὰς αὐτοῦ κώμας καὶ πόλεις διήρπασαν· ἀλλ' ὅμως ἥσθησαν τούτου μεμαθηκότες τὴν τελευτὴν, πάσας ἐλπίζοντες λήψεσθαι τῶν Ἰουδαίων τὰς πόλεις. Καὶ παρακελεύεται τούτοις ὁ προφητικὸς λόγος μὴ ἡσθῆναι, ὡς [5] τῆς καταγωνιζομένης αὐτοὺς βασιλείας παντελῶς καταλυθείσης διὰ τὴν τοῦ Ἄχαζ ἀσέβειαν. « Ἐκ σπέρματος [6] ὄφεως ἐξελεύσεται ἔχγονα ἀσπίδων. [7] » Ὁ γοῦν θαυμάσιος Ἐζεκίας εὐσεβὴς γινόμενος, καὶ

VERS. 22. *Et perdam eorum nomen.* Exitium ergo illorum, inquit, decernam ultimum.

VERS. 23. *Et ponam Babylonem luti voraginem.* Illud autem, « Ponam eam luti voraginem in perditionem, » dictum est pro, « Ab illatis non liberabuntur calamitatibus. » Assimilabitur enim iis, qui in luti **271** voraginem ceciderunt, et extrahi non possunt. Veritatem autem prophetiæ, ut verba sonant, videre est. Nam Euphratis fossa mediam urbem illam secat, ex eaque tota adjacens regio irrigatur. Quare sublatis exstinctisque agricolis, et aquis casu ac temere fluentibus, luti gurges necessario exstitit.

VERS. 24. *Sicut dixi, ita erit.* Nemo putet me ad exitum quæ dicta sunt non perducturum esse.

VERS. 25. *Ad perdendum Assyrios super terram meam.* Hinc perspicuum est, quod eosdem Assyrios et Babylonios vocet. Rursus enim Nabuchodonosor relinquens, et ejus posteros, qui regnum amiserunt, revocat sermonem ad Senacherimum. Ejus enim exercitus Hierosolymam obsidens famosam illam stragem retulit. Jugum itaque servitutem appellat, quia hæc subditis velut jugum incumbit.

VERS. 26. *Hoc est consilium, quod decrevit Dominus super totum orbem terræ.* Aut « super totum orbem terræ » dicit, et « super omnes gentes, » quod Assyriorum et Babyloniorum destructio gentium omnium fuerit respiratio : quia in omnes per Asiam et Ægyptum obtinebant imperium, et qui Europam incolebant, repentinam istorum mutationem audientes utilitatem inde perceperunt.

VERS. 28. *Anno quo mortuus est rex Achaz.* Prophetiæ tempus his verbis designavit.

272 VERS. 29. *Nolite lætari, alienigenæ gentes omnes.* Etsi enim impius Achasus divinum auxilium non * adeptus, et proinde facilis captu vicinis omnibus fuit, ut non solum decem tribus una cum Syris illum devicerint, sed allophyli quoque, præter alios, multos ejus vicos et urbes diripuerint : tamen ejus audita morte lætati sunt, sperantes se omnes Judæorum civitates capturos. Et hos admonet propheticus sermo non lætari, tanquam regno, quod eos bello devicerat, funditus deleto propter impietatem Achasi. « Ex semine serpentis egredientur fetus aspidum. » Admirandus ergo Ezechias, pius cum esset ac Dei propterea auxilio juvaretur, allophylorum repressit audaciam.

VARIÆ LECTIONES.

[99] αὐτῶν. *Hebr.* Babelis. Aqu. et Symm. τῆς Βαβυλῶνος. [1] Θήσω — βάραθρ. Hæc plenius apud LXX ita leg.: Καὶ θήσω τὴν Βαβυλωνίαν ἔρημον, ὥστε κατοικεῖν ἐχίνους, καὶ ἔσται εἰς οὐδέν· καὶ θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπώλειαν. [2] ζυγὸν — ἐπίκ. Hæc ad poster. partem vers. 25 pertinent. [3] Ἡ. Ita quidem Sirm. legit, ut ex versione quam apposuit colligitur. Mallem autem h. l. legere ἤ, ut sensus sit : super totum *omnino* orbem. [4] καὶ — ἔθνη. Hæc referunt sese ad finem vers. 26, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. [5] ὡς — καταλ. Hæc spectant ad verba textus omissa, συντετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ἡμᾶς. [6] Ἐκ σπ. *Hebr.* e radice. [7] ἔκγ. ἀσπ. *Hebr.* basiliscus.

Digitized by Google

Unde aspidum fetum eum vocat, non quod illarum imitetur malitiam, sed quod talem allophylis plagam intulerit.

τῆς θείας διὰ τοῦτο ῥοπῆς ἀπολαύσας, ἔπαυσε τὴν τῶν ἀλλοφύλων θρασύτητα. Διὸ τοῦτον ἔκγονον ἀσπίδων καλεῖ· οὐχ ὡς τὴν ἐκείνων πονηρίαν μιμούμενον, ἀλλ' ὡς τοῖς ἀλλοφύλοις τοιαύτην ἐπενεγκόντα πληγήν.

Vers. 30. *Inopes autem homines super pacem requiescent.* Qui nunc, inquit, a vobis ut viles contemnuntur Judæi, a Deo pascentur, et a lupis irruentibus liberabuntur, et in pace permanebunt. Significat autem his verbis Assyriorum depulsionem. Vos vero egestate et fame vexabit, et miserrimo conficiet interitu. Per hæc autem designat obsidionem factam a Babyloniis.

λ'. *Πτωχοὶ δὲ ἄνθρωποι ἐν εἰρήνῃ*[8] *ἀναπαύσονται.* Οἱ παρ' ὑμῶν οὖν, φησὶ, νῦν ὡς εὐτελεῖς καταφρονούμενοι Ἰουδαῖοι, ὑπὸ[9] τοῦ Θεοῦ ποιμανθήσονται, καὶ τῶν ἐπιόντων ἀπαλλαγήσονται λύκων, καὶ ἐν εἰρήνῃ διατελέσουσι. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου τὴν Ἀσσυρίων ἀπαλλαγήν. Ἐνδεία[10] δὲ ὑμᾶς καὶ λιμῷ κατατήξει, καὶ τῷ οἰκτίστῳ παραδώσει θανάτῳ. Διὰ δὲ τούτων τὴν πολιορκίαν σημαίνει, τὴν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων γεγενημένην.

Vers. 31. *Ululate,* **273** *portæ civitatum.* Illud vero animadverte, portas neque rationis, neque animæ participes esse, ut ejulent. Per portas igitur eos qui ad portas stabant, et præsentia mala lugebant, intelligit. « Quoniam ab aquilone fumus venit. » Fumum ab aquilone venientem Assyrium dicit. Assyrio enim, velut fumo ingruente, nemo contra in aciem procedet. Congregatos enim dissipabit timor. [32] Captis ergo, inquit, allophylis omnibus, Sion sine labore superabit adversarios: et e rebus ipsis agnoscent, universorum Deum curam illius gerere, eamque ab impendentibus malis liberare propter inhabitantium pietatem.

λα'. *Ὀλολύξατε, πύλαι πόλεων.* Ἐκεῖνο δὲ σκόπει, ὡς αἱ πύλαι οὔτε λογικαί εἰσιν, οὔτε ἔμψυχοι, ὥστε ὀλολύζειν· διὰ τῶν πυλῶν τοίνυν τοὺς ἐπὶ τῶν πυλῶν ἑστῶτας, καὶ τὰ ἐπιόντα κακὰ θρηνοῦντας αἰνίττεται. « Ὅτι ἀπὸ βορρᾶ καπνὸς ἔρχεται. » Καπνὸν ἀπὸ βορρᾶ ἐρχόμενον τὸν Ἀσσύριον λέγει. Τοῦ γὰρ Ἀσσυρίου, ὡς καπνοῦ ἐπιόντος, οὐδεὶς ἀντιπαρατάξεται· τοὺς[11] γὰρ συντεταγμένους διαλύσει τὸ δέος. Πάντων τοίνυν, φησὶ, τῶν ἀλλοφύλων ἁλισκομένων, ἡ Σιὼν ἀπονητὶ περίεσται τῶν πολεμούντων· καὶ δι' αὐτῶν μαθήσονται τῶν πραγμάτων, ὡς ὁ τῶν ὅλων Κύριος αὐτῆς προμηθεῖται, καὶ τῶν ἐπιόντων αὐτὴν ἀπαλλάττει κακῶν διὰ τὴν τῶν οἰκητόρων εὐσέβειαν.

CAPUT XV.

Vers. 1. *Verbum contra Moabitidem.* Hi genus ducunt a Loto, metropolin autem olim habebant eam, quæ nunc dicitur Charachmoba. « Nocte peribit Moabitis. » Aut noctem vocat impietatis caliginem, aut eventurorum ignorantiam. Verisimile est autem, noctu captam fuisse civitatem.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

α'. *Τὸ ῥῆμα*[12] *τὸ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος.* Οὗτοι τὸ γένος ἀπὸ τοῦ Λὼτ κατάγουσι· μητρόπολιν δὲ εἶχον πάλαι τὴν νῦν καλουμένην Χαραχμωβά. « Νυκτὸς ἀπολεῖται ἡ Μωαβῖτις. » Ἢ οὖν νύκτα καλεῖ τὸν τῆς ἀσεβείας ζόφον, ἢ τῶν συμβησομένων τὴν ἄγνοιαν. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐν νυκτὶ γενέσθαι τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν.

Vers. 2. *Peribit enim et Debon.* Debon civitas et ipsa erat sub metropoli Moabitarum; Chamos vero Moabitarum idolum, cui ædificarunt altare. « Illuc ergo ascendetis, inquit, ad flendum. » Dicit autem illos ad altare flere, stulta sacrificia deridens. « Ululate, omnia **274** brachia dissecta. » [31] Hortatur ergo, ut ejulent, et brachia plangendo cruentent, et cilicii amictu luctum testentur, et in domibus, atque in viis et compitis plorent, tanquam eversis Esebon et Eleale, et usque ad Jassa luctu pertingente. Verum hæc quidem juxta historiam. Juxta moralem vero doctrinam...

β'. *Ἀπολεῖται δὲ καὶ Δηβών.* Δηβὼν πόλις ἦν καὶ αὕτη ὑπὸ τὴν μητρόπολιν τῶν Μωαβιτῶν τελοῦσα· Χαμὼς δὲ τῶν Μωαβιτῶν τὸ εἴδωλον, ᾧ τὸν βωμὸν ᾠκοδόμησαν. « Ἐκεῖ οὖν, φησὶν, ἀναβήσεσθε κλαίειν. » Λέγει δὲ αὐτοὺς παρὰ τὸν βωμὸν κλαίειν, κωμῳδῶν τὰς ἀνοήτους θυσίας. « Ὀλολύξατε[13], πάντες βραχίονες κατατετμημένοι[14]. » Παρακελεύεται τοιγαροῦν ὀλολύζειν, καὶ τῷ κομμῷ τοὺς βραχίονας αἱμάττειν, καὶ[15] τῇ τοῦ σάκκου περιβολῇ δεικνύναι τὸ πένθος, καὶ ἐν οἰκίαις, καὶ ἐν ἀγυιαῖς ὀλοφύρεσθαι, ὡς τῆς Ἐσεβὼν καὶ τῆς Ἐλεαλῆ ἀναστάτων γεγενημένων, καὶ μέχρι τῆς Ἰασσᾶ διαδραμόντος τοῦ θρήνου. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καθ' ἱστορίαν· κατὰ δὲ ἠθικὴν διδασκαλίαν · · ·[16].

VARIÆ LECTIONES.

[8] ἐν εἰρ. Rec. lectio est ἐπ' εἰρήνης. *Hebr.* secure. [9] ὑπὸ — ποιμανθ. Hæc ad verba prima vers. 30, καὶ βοσκηθήσονται πτωχοὶ δι' αὐτοῦ, se referre videntur. [10] ἐνδεία — θανάτῳ. Hæc ad finem vers. 30 spectant. [11] τοὺς — δέος. Hæc ad verba ultima vers. 31, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι, spectare videntur. Sed *Hebr.* nec erit solivagus in cœtibus ejus. [12] ῥῆμα. *Hebr.* משא *onus*, quod oi LXX alias per ὅραμα (sicque cod. Alex. h. l.) exprimunt, vel per ὅρασις. [13] Ὀλολ. πάντες. Des. quæ medium locum apud LXX tenent, ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα. [14] πάντ. βρ. κατατ. *Hebr.* omnis barba abrasa. [15] καὶ — τοῦ θρήνου. Hæc tum ad vers. 3, tum ad initium vers. 4 pertinent. [16] Quæ h. l. desunt, ad pœnitentiam commendandam spectasse, ex iis quæ ad vers. 4 et 5 a Nostro dicuntur, haud obscure colligitur.

Digitized by Google

δ. Ἡ ὀσφὺς[17] τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ, ἡ ψυχὴ[18] αὐτῆς γνώσεται. Τάχα δὲ διὰ μὲν τῆς ὀσφύος, τὴν δειλίαν ἐδήλωσε· διὰ δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας, τὸ πένθος· ἐπειδὴ γὰρ ἡ ὀσφὺς δέχεται τὴν ζώνην, ἡ ἐκείνης λύσις τὴν δειλίαν δηλοῖ· ἐπεὶ καὶ τὴν ἀνδρείαν πάλιν δι' ἐκείνης σημαίνει. « Ζῶσαι γὰρ, φησὶν, ὡς ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου. » Καὶ πάλιν, « Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι. » Καὶ ἐτέρωθι, « Περιζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ· » κατὰ μέντοι τὸν προαποδοθέντα περὶ μετανοίας λόγον.

Vers. 4. *Lumbus Moabitidis clamat, anima ejus cognoscet.* Fortasse per lumbum quidem timiditatem designavit, per animam vero et cor, luctum. Nam quia lumbus zona cingitur, ejus solutio timiditatem denotat : siquidem fortitudinem rursus per illum significat : « Accinge enim, inquit, sicut vir lumbum tuum [k]. » Et iterum : « Sint lumbi vestri præcincti [l]. » Et alio loco : « Succincti lumbos vestros in veritate [m], » nempe juxta præmissum de pœnitentia sermonem.

ε'. Δάμαλις γάρ ἐστι τριετής. Τὸ ἄτακτον αὐτῆς διὰ τούτων ἠνίξατο. Θρασεῖα γὰρ καὶ ἄτακτος ἡ τοιαύτη δάμαλις. « Ἐπὶ τῆς ἀναβάσεως[19] Λουεὶθ[20]. Λουεὶθ τοίνυν, καὶ Ἀρρωνιεὶμ, τόπων καὶ ταῦτα ὀνόματα· δι' ὧν λέγει παραγίνεσθαι τοὺς τὰ λυπηρὰ προσημαίνοντας. Παρακελεύεται δὲ αὐτῇ βοᾷν, καὶ ὀδύρεσθαι τὸν τῶν πόλεων ὄλεθρον, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν· κατὰ δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀποδοθέντος περὶ μετανοίας ἠθικοῦ λόγου. Δυνατὸν δὲ καὶ τροπικῶς τοῦτο νοῆσαι, καὶ « χόρτον χλωρὸν, » καὶ « ὕδωρ ἀναβλύζον » τὴν εὐημερίαν καλέσαι. Εἰκὸς δὲ καὶ ταῦτα οὕτω συμβῆναι.

Vers. 5. *Vitula enim triennis est.* Petulantiam ejus his verbis subindicat. Ferox enim et petulans est vitula hujusmodi. « Super ascensum Luith. » Luith et Arroniim locorum sunt nomina, per quæ adventare eos dicit qui tristia denuntiant. Hortatur porro illam, ut vociferetur, et lugeat urbium exitium, et rerum mutationem, consequenter nimirum ad præmissum moralem de pœnitentia **275** sermonem. [6] Possunt autem et figurate hæc intelligi, ut « fenum virens » et « aqua scaturiens » prosperitas appelletur. Credibile est autem hæc etiam ita contigisse.

ζ'. Ἐπάξω[21] ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἄραβας. Ἀπειλεῖ οὖν καὶ τῶν Ἀράβων τὴν παρεμβολήν. Ἄραβας δὲ κἀνταῦθα τοὺς Ἰσμαηλίτας καλεῖ. Πᾶσα γὰρ, φησὶ, πόλις τὰ οἰκεῖα θρηνήσει κακά· καὶ οἷά τις συναυλία θρήνων γενήσεται

Vers. 7. *Inducam super vallem Arabas.* Minatur ergo etiam Arabum castra. Arabas autem hoc quoque loco vocat Ismaelitas. [8] Omnis enim, ait, civitas sua ipsius lugebit mala, et lamentationum quædam fiet veluti consonantia.

θ'. Ὕδωρ τὸ Δηβὼν[22] πλησθήσεται αἵματι. Προλέγει τῶν ἀναιρουμένων τὸ πλῆθος. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, ἔσται, ὡς καὶ τὸ ὕδωρ τὸ Ῥεμμὼν[23] κραθήσεσθαι τῷ αἵματι, τῶν[24] Ἀράβων ἐπιόντων, καὶ τὸν φόνον ἐργαζομένων. « Καὶ[25] Ἀριὴλ, καὶ τὸ κατάλοιπον Ἀδαμά. » Ἀριὴλ τοίνυν ἐστὶν ἡ νῦν καλουμένη Ἀρεόπολις· Ἀδαμὰ δὲ ἄλλη τις, ὁμώνυμος τῇ πάλαι μετὰ τῶν Σοδόμων δεξαμένῃ τὸν ὄλεθρον.

Vers, 9. *Aqua Debon implebitur sanguine.* Interfectorum multitudinem prædicit. Tanta enim erit, inquit, ut etiam aqua Remmon misceatur sanguine, Arabibus irruentibus, et cædem facientibus. « Et Ariel, et residuum Adama. » Ariel nimirum ea est quæ Arcopolis nunc dicitur; Adama vero alia quædam erat, ejusdem nominis cum ea quæ olim periit cum Sodomis.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

α'. Ἀποστελῶ[26] ὡς ἑρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Τοὺς ἐκ τούτων αἰχμαλώτους, εἰς γῆν κύπτειν ἠναγκασμένους, τοῖς ἐπὶ γῆς ἕρπουσιν εἰκότως ἀπείκασεν.

CAPUT XVI.

Vers. 1. *Mittam quasi reptilia super terram.* Horum captivos, in terram abdere se coactos, apposite comparat cum reptilibus terræ.

β'. Ἔσῃ[27] ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσὸς ἀφῃρημένος. Εἰ καὶ ἐπετώθαζες οὖν, φησὶ, τῇ Ἱερουσαλὴμ, ὄρος καλοῦσα αὐτὴν ξηρὸν, μάθε διὰ τῶν πραγμάτων, ὡς ἐκείνη μὲν τοῦ Ἀσσυρίου τὰς χεῖρας διέφυγε· μᾶλλον δὲ τὴν ἐκείνου κατηνάλωσε στρατιάν· σὺ δὲ ἔσῃ ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσ-

Vers. 2. *Eris velut avis avolantis pullus ablatus.* Et si Hierosolymam irridebas, inquit, siccum eam montem vocans, disce ex rebus ipsis, quod illa quidem Assyrii manus evasit, imo exercitum ejus delevit : tu vero eris sicut pullus **276** ave avolante ablatus. Sicut enim deserti a parentibus pulli

[k] Job xxxviii, 3. [l] Luc. xii, 35. [m] Ephes. vi, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[17] Ἡ ὀσφ. *Hebr.* expediti. Aqu. ἑξωμοι. [18] ἡ — γνώσεται. *Hebr.* anima ejus displicet illi, s. vitæ suæ tædet eum. [19] Ἐπὶ τ. ἀναβ. *Hebr.* per clivum. [20] Λουεὶθ. Ad proxima e vers. 5, πρὸς σὲ κλαίοντες ἀναβήσονται τῇ ὁδῷ Ἀρωνιείμ· βοᾷ, Σύντριμμα καὶ σεισμός, se refert expositio quæ sequitur. [21] Ἐπάξω — Ἄραβας. *Hebr.* ad vallem salicum deportabunt ea. [22] Δηβ. Propius ad Hebr. accedit lectio cod. Vatic. Δειμών. [23] Ῥεμμ. Hoc loco Noster sequitur lectionem cod. Alex. qui pro Δειμὼν habet Ῥεμμών. [24] τῶν — ἐργαζομένων. Hæc nituntur falsa τῶν LXX interpretatione. Nam pro ἐπάξω ἐπὶ Δειμὼν Ἄραβας, in Hebr. est, ponam super Dimon accessiones sc. malorum. [25] Καὶ — Ἀδαμά. *Hebr.* leonem (immittam illis qui Moabitas effugerint) et residuo. [26] Ἀποστ. — γῆν. *Hebr.* Mittite agnum domino terræ. [27] Ἔσῃ — ἀφῃρ. *Hebr.* Erit enim sicut avis vagans, e nido dimissa.

Digitized by Google

valde faciles sunt captu, sic cris et tu facilis captu, si providentia mea destitueris.

Vers. 3 *Deinde vero, Arnon, plura consulta.* De te ipsa, inquit, o Arnon, amplius delibera. Majoribus enim et tu calamitatibus involveris. In meridianis vero tenebris fugiunt, proprie quidem qui verum lumen non quærunt, sed ignorantiæ tenebras lumini anteponunt. Dicere autem licet, eos etiam qui in calamitatibus versantur, tenebras videre in meridie. Theodotion pro « Obstupuerunt, ne moleste feras, » apertius interpretatus est, « Migrantem ne reveles; » Symmachus vero, « Sede expulsum ne persequaris. » Quoniam enim Moabitæ fugientes in Arnon confugerunt, hortatur eam ut illos suscipiat, et non persequatur. Ab his enim, ait, emolumentum capies. Quod sequentia declarant.

Habitabunt juxta te fugitivi Moab. Protegent vos a facie persequentis (Vers. 4.) *Quia sublatum est auxilium tuum.* Cares, inquit, adjutoribus. Quod si hos susceperis, auxiliatores tibi erunt. Posthæc prædicit etiam exitium Assyrii. « Et princeps periit, qui conculcabat terram. » Et docens ubi perierit, et quam ob causam perierit, subjungit :

Vers. 5. *Et dirigetur cum misericordia thronus, et sedebit super illum cum veritate in tabernaculo Davidis, judicans et exquirens judicium, et acceleranS* **277** *justitiam.* De Ezechia hoc dicit. De hoc quartus etiam liber Regnorum, et secundus Paralipomenon, aiunt, quod ambularit in via Domini, sicut David pater ejus; non declinavit in dexteram, neque in sinistram.

Vers. 6. *Superbia ejus, et arrogantia ejus, et indignatio ejus.* Superbiam quidem dicit, quæ contra Deum : arrogantiam vero et contumeliam, contra populum. Alios enim afficiebant injuria, et in alios vindictam exercebant. « Non sic divinatio tua, non sic. » Et alia quidem vaticinabantur tibi dæmonum oracula : tu autem illis contraria vidisti. Existimo autem prophetam in memoriam illis revocare prædictionem Balaami : « Fore ut oriens ex Israele confringat duces Moabi [n]. »

Vers. 7. *Ululat Moab.* Prædicit his verbis terræ vastationem, tum ejus quæ conspersa est seminibus sterilitatem, tum ejus quæ plantis est consita solitudinem. [8] Et Assyriis præcipit, qui gentes

ὸς ἀφῃρημένος· ὥσπερ γὰρ οἱ τῶν γεγεννηκότων ἔρημοι νεοσσοὶ εὐχείρωτοι λίαν εἰσὶν, οὕτω καὶ σὺ εὐάλωτος ἔσῃ, τῆς ἐμῆς προνοίας οὐκ ἀπολαύουσα.

γ'. *Ἔπειτα δὲ* [28], *Ἀρνὼν, πλείονα βουλεύου* [29]. Ἢ περὶ σεαυτῆς, φησὶ, πλείονα βουλεύου, ὦ Ἀρνών· μείζοσι γὰρ καὶ σὺ περιβληθήσῃ κακοῖς· ἐν μεσημβρινῇ [30] δὲ σκοτίᾳ φεύγουσι, κυρίως μὲν οἱ τὸ ἀληθινὸν φῶς οὐκ αἰτοῦσιν, ἀλλὰ τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας τοῦ φωτὸς προτιμῶνται· εἴποι δ' ἂν τις καὶ τοὺς ἐν συμφοραῖς ὄντας σκότος ὁρᾷν ἐν μεσημβρίᾳ. Ὁ δὲ Θεοδοτίων τὸ, « Ἐξέστησαν, μὴ ἀχθῇς, » σαφέστερον ἡρμήνευσεν, « Μεταναστεύοντα, φησὶ, μὴ ἀποκαλύψῃς [31]· » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἀνάστατον μὴ ἀποδιώξῃς. » Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Μωαβῖται φεύγοντες πρὸς τὴν Ἀρνὼν κατέφευγον, παρακελεύεται αὐτῇ ὑποδέξασθαι, καὶ μὴ ἀποδιῶξαι τούτους. Ὠφεληθήσῃ γὰρ ἐκ τούτων· τοῦτο γὰρ τὰ ἑξῆς διδάσκει.

Παροικήσουσί [32] *σοι οἱ φυγάδες Μωάβ· ἔσονται σκέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος.* (δ'.) *Ὅτι* [33] *ἦρθη ἡ συμμαχία σου.* Ἔρημος εἶ, φησὶ, τῶν βοηθῶν· ἐὰν δὲ τούτους ὑποδέξῃ, ἔσονταί σοι ἐπίκουροι· εἶτα προλέγει καὶ τοῦ Ἀσσυρίου τὸν ὄλεθρον· « Καὶ ὁ ἄρχων [34] ἀπώλετο, ὁ καταπατῶν τὴν γῆν [35]. » Καὶ διδάσκων ποῦ ἀπώλετο, καὶ τίνος χάριν ἀπώλετο, ἐπιφέρει·

ε'. *Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἐλέους θρόνος· καὶ καθιεῖται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ, κρίνων καὶ ἐκζητῶν κρίσιν* [36], *καὶ σπεύδων ἐπὶ* [37] *δικαιοσύνην.* Περὶ τοῦ Ἐζεκίου ταῦτά φησι· περὶ τούτου γὰρ καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων φησὶν, ὅτι ἐπορεύθη ἐν τῇ ὁδῷ Κυρίου, ὡς Δαβὶδ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· οὐκ ἐξέκλινε δεξιὰ ἢ ἀριστερά.

ς'. *Ἡ* [38] *ὑπερηφανία, καὶ ἡ ὕβρις, καὶ ἡ μῆνις αὐτοῦ.* Πλὴν ὑπερηφανίαν μὲν, τὴν κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγει· ὕβριν δὲ καὶ μῆνιν, τὴν κατὰ τοῦ λαοῦ. Τούτους γὰρ ἐξύβριζον, καὶ τούτους ἐμνησικάκουν. « Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου [39], οὐχ οὕτως. » Καὶ ἕτερα μὲν προὐλεγόν σοι οἱ τῶν δαιμόνων χρησμοί· τἀναντία δὲ ἐκείνων ἑώρακας. Ἡγοῦμαι δὲ τὸν προφήτην καὶ τῆς τοῦ Βαλαὰμ αὐτοὺς ὑπομιμνήσκειν προῤῥήσεως· « Ὡς ὁ ἐξ Ἰσραὴλ ἀνίσχων θραύσει ἀρχηγοὺς Μωάβ. »

ζ'. *Ὀλολύζει Μωάβ* [40]. Προλέγει τοίνυν ἐν τούτοις τῆς γῆς τὴν δῄωσιν, καὶ τῆς σπειρομένης τὴν ἀκαρπίαν, καὶ τῆς πεφυτευμένης τὴν ἐρημίαν· καὶ [41] παρακελεύεται τοῖς τὰ ἔθνη καταπίνουσιν Ἀσσυρίοις,

[n] Num. xxiv, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[28] Ἔπειτα δὲ, Ἀρν. *Hebr.* ad vada prope Arnonem. [29] πλ. βουλ. *Hebr.* afferas, s. ineas consilium. [30] ἐν μεσ., κ. τ. λ. Hæc ad poster. partem vers. 3 spectant. [31] μεταν. μὴ ἀποκ. Ita Theodot. bene juxta Hebr. [32] Παροικ. — συμμαχία σου. *Hebr.* Commorentur expulsi mei apud te, o Moab, sis latibulum illis contra vastatorem : nam desinet qui (nunc) premit, s. hostis eorum. [33] Ὅτι, κ τ. λ. Apud LXX vers. 4 inc. a Παροικήσουσι, κ. τ. λ. [34] ὁ ἄρχων. *Hebr.* vastatio. Post ἀπώλετο in Hebr. seq. תמם quod deest apud LXX. [35] τὴν γῆν. Al. ἀπὸ τῆς γῆς, vel ἐπὶ τῆς γῆς. [36] Rec. lectio κρίμα. [37] ἐπί. Abest a textu τῶν Ο'. [38] Ἡ—μῆνις αὐτοῦ. Plenius hæc apud O' ita leg. : Ἠκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ, ὑβριστὴς σφόδρα, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρας. · [39] ἡ μαντ. σου. *Hebr.* membra tua, s. vires tuæ. (*Al.* mendacia tua.) Symm. οἱ βραχίονες αὐτοῦ. [40] Ὀλολ. Rec. lectio ὀλολύξει. [41] καὶ — πόλεμον. Hæc ad verba prima vers. 8, usque ad ἕως Ἰαζὴρ, pertinent.

Digitized by Google

καταπατῆσαι τὰς ἀμπέλους, καὶ οἷόν τινας ὅρους αὐτοῖς τιθεὶς, παρεγγυᾷ ἕως Ἰαζὴρ συνάψαι τὸν πόλεμον.

A devorabant, ut conculcent vineas, et quasi quosdam eis terminos statuens, usque ad Jazer illos bellum proferre jubet.

η'. *Πλανήθητε τὴν ἔρημον.* Τῶν φυγάδων διηγεῖται τὸν πλάνον· οἱ μὲν γάρ, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀλῶνται· οἱ δὲ καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διέβησαν.

VERS. 8. *Oberrate desertum.* Fugitivorum errores describit. Alii enim, inquit, per deserta vagantur: alii Rubrum etiam mare trajecerunt

θ'. *Κλαυθμὸν Ἰαζὴρ, ἄμπελον Σαβαμᾶ*[46]. Ἀναμιμνήσκει δὲ, καὶ δὶς, καὶ τρὶς τῶν αὐτῶν, τῆς ἀμπέλου Σαβαμᾶ, καὶ τῶν δένδρων Ἐσεβὼν, καὶ Ἐλεαλῆ, δεικνὺς τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν.

VERS. 9. *Planctum Jazer, vineam Sabama.* Bis, terque eadem commemorat, vineam Sabama, et arbores Esebon, et Eleale, prophetiæ veritatem demonstrans.

ι'. *Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων*[47]. Οὐκέτι γὰρ σὺ τὰ ἐπιλήνια ᾄσματα ἐρεῖς· ἀλλὰ ἄλλοι σε καταπατοῦντες τὸ πολεμικὸν ᾄσονται μέλος. Τῆς δὲ ἀπὸ τῶν ἀμπέλων εὐφροσύνης οὐκ ἀπολαύσεις.

VERS. 10. *Et tolletur lætitia et exsultatio* **278** *de vineis.* Non amplius enim cantica tu dices torcularium; sed alii te conculcantes bellicum canent cantum: lætitia vero, quæ ex vineis capitur, non frueris.

ια'. *Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωὰβ, ὡς κιθάρα ἠχήσει.* Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· « Ἡ κοιλία μου τῷ Μωὰβ, ὡς ψαλτήριον ἠχήσει· καὶ τὰ ἐντός μου τῷ τείχει τῷ ὀστρακίνῳ· » ταύτην δὲ τὴν προφητείαν, ὄργανον τοῦ παναγίου γενόμενος Πνεύματος, τῷ Μωὰβ οἷόν τινα ἠχὴν κιθάρας προσήνεγκα, καὶ[48] τῷ τείχει, ὃ ἀσφαλείας ἕνεκα κατεσκεύασας.

VERS. 11. *Propter hoc venter meus super Moab velut cithara sonabit.* Symmachus autem hoc modo: « Venter meus Moabo ut psalterium sonabit, et interiora mea muro lateritio. » Hanc vero prophetiam, sanctissimi Spiritus instrumentum factus, Moabo velut citharæ sonum quemdam attuli, et muro, quem tuteke causa construxisti.

ιβ'. *Ἐκοπίασε*[49] *Μωὰβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς.* Δι'[50] αὐτῶν οὖν μαθήσῃ τῶν πραγμάτων τὴν τῶν εἰδώλων ἀσθένειαν· μετὰ γὰρ τὰς πολλὰς ἑκατόμβας καὶ χιλιόμβας, τῆς παρ' αὐτῶν συμμαχίας οὐ τεύξῃ.

VERS. 12. *Laboravit Moab in aris.* Ex ipsis ergo rebus idolorum imbecillitatem cognosces. Post crebras quippe centum et mille boum immolationes, auxilium ab eis non obtinebis.

ιγ'. *Τοῦτο τὸ ῥῆμα ἐλάλησε*[51] *Κύριος πρὸς Μωάβ.* Ταῦτα, φησὶν ὁ προφήτης, οὐκ ἐγὼ προεῖπον, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεός.

VERS. 13. *Hoc verbum locutus est Dominus super Moab.* Hæc, ait propheta, non ego prædixi, sed ipsemet universorum Deus.

ιδ'. *Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐτῶν μισθωτοῦ.* Φιλάνθρωπος ἡ ψῆφος. Τρισὶ γὰρ ἔτεσι περιώρισε τὴν τιμωρίαν· καὶ μισθωτῷ ἀπείκασε τὸν ὡρισμένον ἀναμένοντι χρόνον, καὶ ψυχαγωγούμενον τῇ ἐλπίδι τοῦ τέλους. « Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστός. » Μετὰ γάρ τοι τὸν ὡρισμένον χρόνον, οὐ τὴν παλαιὰν αὐτῇ ἐπαγγέλλεται εὐπραξίαν· ἀλλ' ὀλίγους οἰκήτορας, καὶ τούτους οὐκ ἄρχοντας[52]. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἐξιλεωσώμεθα τὸν κριτὴν τῇ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ φυλακῇ· καὶ προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει· ἵνα διαφύγωμεν τῶν λυπηρῶν τὴν πεῖραν· καὶ ὑπ' αὐτοῦ κυβερνώμενοι, τόν τε παρόντα ἐξ οὐρίων διαπλεύσωμεν βίον, καὶ εἰς τοὺς ἀπηνέμους αὐτοῦ καθορμίσωμεν λιμένας· ἀνυμνοῦντες αὐτὸν, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν, καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ αὐτῷ[53] πρέπει δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VERS. 14. *In tribus annis annorum mercenarii.* Humana sententia. Tribus enim annis supplicium definivit, et cum mercenario comparavit, qui definitum tempus exspectat, et spe finis recreatur. « Et relinquetur paucus. » Post tempus sane definitum, non spondet illi pristinam prosperitatem, sed paucos incolas, eosque non imperantes. Hæc igitur intelligentes, propitium reddamus judicem, præcepta ejus observando, veniamus in conspectum **279** ejus cum confessione, ut tristium sensum evitemus, et eo gubernante præsentis vitæ cursum secundis ventis transigamus, et ad tranquillos ipsius portus appellamus: laudantes illum, et unigenitum ejus Filium, et sanctissimum Spiritum, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo illi convenit gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[46] Al. Σεβαμά. [47] ἐκ τ. ἀμπ. *Hebr.* ab arvo. Rec. lectio est ἀμπελώνων. [48] καὶ — κατεσκ. Hæc ad verba ista vers. 11, καὶ τὰ ἐντός μου ὡς τεῖχος ἐνεκαίνισας, spectant. Sed *Hebr.* et intestina mea (perstrepunt) ob Kir Hares. [49] Ἐκοπ. *Hebr.* delassatus est. [50] Δι' — ἀσθένειαν. Hæc ad integrum vers. 12 se referunt. [51] ἐλαλ. Abest h. l. ut in Compl. ὃ, quod apud LXX præm. [52] καὶ τούτ. οὐκ ἄρχ. Ad finem vers. 14. καὶ οὐκ ἔντιμος, ista se referunt. Sed *Hebr.* non validum. [53] αὐτῷ supplendum visum est h. l.

Digitized by Google

CAPUT XVII.

VERS. 1. *Verbum contra Damascum.* Quærat fortasse quispiam quid causæ sit, cur prophetæ, cum ea prædixerit, quæ Babyloniis et Moabitis, Damascenisque et Ægyptiis, et Idumæis et Tyriis eventura sint, alias gentes prætermiserit. Sciendum est igitur has gentes Judæam assiduis bellis infestasse, atque ideo prophetam illarum calamitates vaticinari. Prædicit etiam quorumdam mutationem in melius, futuramque pietatem, ita ut hæc ipsa contribules ad studium rerum divinarum excitarit.

VERS. 4. *Erit illo die defectio gloriæ Jacobi.* Post captam enim Damascum, Assyrii decem tribus alio transtulerunt. Docet exinde quam facile de illis parta sit victoria.

VERS. 5. *Et erit ac si quis congreget messem stantem.* Illos significat qui ad vicinos montes confugerunt, et hoc modo saluti suæ consuluerunt.

VERS. 7. *Fidens erit homo in eo qui fecit eum.* Idolorum enim imbecillitatem re ipsa experti, Deum universorum ad auxilium invocant.

VERS. 8. *Et non erunt fidentes in aris.* Apprime **280** cognoscent, idola partim inanimata esse, partim manufacta, quæ ex materia substantiam, ab arte formam mutuentur.

VERS. 10. *Quia dereliquisti Deum Salvatorem tuum.* Ingratus animus calamitates procreabit.

CAPUT XVIII.

VERS. 5. [6, 7] *Et auferet racemulos parvos.* Sub tropi figura prædicit ea quæ ab hostibus imminebant; et palmites quidem appellat parentes, qui genuerunt; racemulos parvos, illorum infantes; falces autem, bellica hostium instrumenta; relicta volucribus et bestiis, jacentes mortuos. Hoc enim in sequentibus declaravit. Fluvios porro vocat reges Assyriorum; gentem vero dispersam et sperantem, populum Hierosolymæ. Horum enim rex, pietate insignis, admirandus Ezechias, in viam rectam illos deduxit. Hi, inquit, ea quæ contra Assyrios facta sunt conspicati, festum maximum celebrabunt, hostias et munera Salvatori offerentes.

CAPUT XIX.

VERS. 1. *Visio Ægypti. Ecce Dominus sedet super nube levi, et veniet in Ægyptum.* Prophetiæ testimonium dat sacrorum Evangeliorum historia.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

A

α'. *Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ Δαμασκοῦ.* Ἴσως ἂν ζητήσειέ τις, τί δήποτε τὰ συμβησόμενα Βαβυλωνίοις, καὶ Μωαβίταις, καὶ Δαμασκηνοῖς τε καὶ Αἰγυπτίοις, καὶ Ἰδουμαίοις, καὶ Τυρίοις προειρηκὼς ὁ προφήτης, τὰ ἄλλα καταλέλοιπεν ἔθνη. Χρὴ τοίνυν εἰδέναι, ὡς ταῦτα τὰ ἔθνη συνεχῶς κατεπολέμει τὴν Ἰουδαίαν· καὶ τούτου χάριν ὁ προφήτης τὰς τούτων συμφορὰς προθεσπίζει. Ἐνίων δὲ προλέγει τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολήν, καὶ τὴν ἐσομένην εὐσέβειαν· ὥστε καὶ ταύτην παραθῆξαι τοὺς ὁμοφύλους εἰς τὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδήν.

δ'. *Ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλειψις τῆς δόξης Ἰακώβ.* Μετὰ γὰρ τὴν ἅλωσιν τῆς Δαμασκοῦ, τὰς δέκα φυλὰς ἀπῴκισαν οἱ Ἀσσύριοι. Εἶτα B τῆς κατ' αὐτῶν νίκης τὴν εὐκολίαν διδάσκει.

ε'. *Καὶ ἔσται ὃν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ ἀμητὸν ἑστηκότα.* Σημαίνει διὰ τούτων τοὺς ἐν τοῖς παρακειμένοις διαφεύγοντας ὄρεσι, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν σωτηρίαν ποριζομένους.

ζ'. *Πεποιθὼς ἔσται*[50] *ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτόν.* Τῇ πείρᾳ γὰρ μεμαθηκότες τὴν τῶν εἰδώλων ἀσθένειαν, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εἰς συμμαχίαν καλοῦσι.

η'. *Καὶ οὐ μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοῖς βωμοῖς.* Ἀκριβῶς[51] μαθήσονται, ὡς τὰ μέν εἰσιν ἄψυχα, τὰ δὲ χειροποίητα εἴδωλα· ἐκ μὲν τῆς ὕλης τὴν οὐσίαν, ἐκ δὲ τῆς τέχνης τὸ εἶδος ἠρανισμένα.

ι'. *Διότι κατέλιπες τὸν Θεὸν τὸν Σωτῆρά σου.* C Ἡ ἀχάριστος γνώμη τὰς συμφορὰς γεννήσει.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

ε'. *Καὶ ἀφελεῖ*[53] *τὰ βοτρύδια τὰ μικρά*[52]. Τροπικῶς τοίνυν τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων προλέγει· καὶ καλεῖ κλήματα[54] μὲν τοὺς γεγεννηκότας· βοτρύδια δὲ μικρὰ, τὰ ἐκείνων βρέφη· δρέπανα δὲ, τὰ πολεμικὰ ὄργανα· τὰ[55] δὲ καταλειπόμενα πετεινοῖς καὶ θηρίοις, τοὺς πίπτοντας νεκρούς. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑπαγομένων δεδήλωκεν. Καλεῖ[56] δὲ ποταμοὺς, τῶν Ἀσσυρίων τοὺς βασιλέας· διηρπασμένον[57] δὲ ἔθνος καὶ ἐλπίζον, τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις λαόν. Εὐσεβείᾳ γὰρ κοσμούμενος τούτων ὁ βασιλεὺς ὁ θαυμάσιος Ἐζεκίας, εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν αὐτοὺς ἐποδήγησεν. Οὗτοι, φησὶ, τὰ κατὰ τῶν Ἀσ- D συρίων γεγενημένα θεασάμενοι, ἑορτὴν μεγίστην ἐπιτελέσουσι, θυσίας καὶ δῶρα τῷ Σωτῆρι προσφέροντες.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

α'. *Ὅρασις*[58] *Αἰγύπτου. Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἥξει εἰς Αἴγυπτον.* Μαρτυρεῖ τῇ προφητείᾳ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων

VARIÆ LECTIONES.

[50] Πεποιθὼς ἔσται. *Hebr.* respiciet. Ita quoque vers. 8. [51] Ἀκριβῶς, κ. τ. λ. Ad universum vers. 8 hæc spectant. [52] Καὶ ἀφελεῖ, κ. τ. λ. Perperam ad vers. 1 ista in ed. priori relata erant. [53] τὰ — μικρά. *Hebr.* flagella. [54] Rec. lectio τὰς κληματίδας. [55] τὰ — νεκρούς. Hæc ad vers. 6 pertinent. [56] καλεῖ — βασιλ. Ad vers. 7 ista spectant. [57] διηρπ. — ἐλπίζον. *Hebr.* a gente canonis et canonis ac conculcationis Apud LXX, ἔθνος ἐλπίζον καὶ καταπεπατημένον. [58] Ὅρασις. Idem h. l. quod ῥῆμα c. xv, 1, et c. xvii, 1.

Digitized by Google

Ἱστορία. Τῷ γὰρ Ἰωσὴφ ἄγγελος Κυρίου παρηγγύησε, τὴν Αἴγυπτον καταλαβεῖν σὺν τῷ παιδίῳ καὶ τῇ τούτου μητρί. « Καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα [59] Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. » Μαρτυρεῖ γὰρ τῇ προῤῥήσει τὰ πράγματα. Ἔσεσται γὰρ αὐτῶν ἡ πολύθεος πλάνη· καὶ ὁ ἐπὶ τῆς νεφέλης τῆς κούφης καθήμενος ὑπ' αὐτῶν προσκυνεῖται. « Καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἡττηθήσεται [60] ἐν αὐτοῖς. » Ἔστι τοίνυν ἥττα νίκης ἀμείνων. Ταῦτα γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις καταδέξασθαι τοῖς ἔθνεσι προφητικὸς παρηγγύησε λόγος· « Γνῶτε γάρ, ἔθνη, καὶ ἡττᾶσθε. »

A Angelus enim Domini præcepit Joseph [o], ut in Ægyptum iret cum puero et matre ejus. « Et concutientur manufacta Ægypti **281** a facie ejus. » Prædictionem hanc res ipsæ confirmant. Explosus enim est error multorum deorum : et qui super nube levi sedet, ab eis adoratur. « Et cor eorum vincetur in ipsis. » Melior igitur est clades, quam victoria. Hæc enim ut amplecterentur, propheticus sermo in antecedentibus gentes admonuit : « Cognoscite, gentes, et vincimini [p]. »

β'. *Καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ.* Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔλεγεν, ὅτι « Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν, B ὀχάσαι ἄνθρωπον ἀπὸ [61] τοῦ πλησίον αὐτοῦ, θυγατέρα ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, νύμφην ἀπὸ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. » Τὴν γὰρ τῆς ἀσεβείας ὁμόνοιαν διελὼν, διὰ τῶν τῆς εὐσεβείας τροφίμων ἐκήρυξε τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν βλαβερὰν ὁμόνοιαν διεσκέδασε, τὴν ὀνησιφόρον ὁμοφροσύνην ἐπήγαγε, καὶ ἀντέταξε τοῖς δυσσεβέσι τοὺς εὐσεβεῖς, τῷ νόμῳ τῆς ἀπιστίας τὸν νόμον τῆς πίστεως.

Vers. 2. *Et oppugnabit homo fratrem suum, et homo proximum suum.* Hoc dicebat etiam Dominus in sacris Evangeliis : « Non veni pacem mittere in terram, sed gladium : separare hominem a proximo suo, filiam a matre sua, nurum a socru sua [q], » Impietatis enim concordiam dirimens, veritatem per pietatis alumnos prædicavit, et noxiam concordiam dissipavit, utilem animorum consensionem induxit, et pios impiis, fidei legem legi incredulitatis opposuit.

γ'. *Καὶ ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, καὶ* [62] *τοὺς ἐκ τῆς γῆς φωνοῦντας.* Οἱ δὲ ἀπιστοῦντες, φησὶ, τὰ μαντεῖα περινοστήσουσι, καὶ νεκυομαντείαις χρήσονται, καὶ στερνομάντεις καλέσουσι, μηχανάς τινας κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐκζητοῦντες.

Vers. 3. *Et interrogabunt deos suos, et simulacra sua, et eos qui de terra vocem edunt.* Increduli autem, inquit, oracula perlustrabunt, mortuorumque evocationibus utentur, et pythones asciscent, machinas aliquas contra pietatem investigantes.

δ'. *Καὶ παραδώσω τὴν Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, κυρίων σκληρῶν.* Τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν διὰ τούτων ἠνίξατο. Ταύτην γὰρ ἡ τοῦ Δανιὴλ προφητεία σίδηρον ἀπεκάλεσεν. Ἐκείνῳ γὰρ παραπλησίως, φησὶ, λεπτυνεῖ πάντα καὶ δαμάσει.

C Vers. 4. *Et tradam Ægyptum in manus hominum, dominorum durorum.* Romanum imperium his verbis designavit, quod nempe prophetia Danielis ferrum appellavit. Nam ferri instar, omnia, inquit, comminuet et domabit.

ε'. *Καὶ* [63] *πίονται ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν οἱ Αἰγύπτιοι.* Προεῖπεν ὁ προφήτης ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις, ὅτι πληρωθήσεται ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσης. Τοῦτο, φησὶ, τὸ ὕδωρ μεταβαλεῖ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἔσται πότιμον· ὃ δὲ πρότερον ἔπινον, τουτέστι, τῆς πολυθέου πλάνης νάματα, ἄποτον ἔσται. Ποταμὸν γὰρ καλεῖ τὴν πλάνην· διώρυγα δὲ, τὰς πολυσχεδεῖς αὐτῆς ἀτραπούς.

Vers. 5. *Et bibent Ægyptii aquam juxta mare.* **282** Prædixit in antecedentibus propheta [r], repletum iri universam terram cognitione Dei, ita ut copiosam maris aquam contegat. Hæc, inquit, aqua mutabit Ægyptum, et hæc illis erit potabilis : quam vero antea bibebant, fluenta videlicet erronei cultus multorum deorum, non potabilis erit. [6] Fluvium enim vocat idololatriam : rivos autem, diversas ejus semitas.

ζ'. *Καὶ* [64] *ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος· καὶ ἐν παντὶ ἕλει καλάμου, καὶ παπύρου, καὶ τὸ ἀχὶ* [65] *τὸ χλωρόν.* Μάλα εἰκότως τὴν ἀσέβειαν καλάμῳ, καὶ παπύρῳ, καὶ ἀχὶ παρεικάζει χλωρῷ. Ἄκαρπος γὰρ ἡ πλάνη· ἀνεμόφθορα καὶ ταῦτα σπειρόμενα κέκληκεν. Ἡ γὰρ τῶν εἰδώλων προσκύνησις οὐδεμίαν μὲν ἀγαθῶν μετουσίαν, κακῶν δὲ φθορὰν τοῖς ἁγίοις προφέρει.

D Vers. 7. *Et arescet omnis congregatio aquæ, etiam in omni palude calami, et papyri, et carectum viride.* Admodum congruenter impietatem comparat cum calamo, papyro, et carecto viridi. Infructuosus enim est idolorum cultus : et hæc seminata a vento corrumpi ait, quia idolorum adoratio nullius boni participationem, malorum vero corruptionem sanctis affert.

η'. *Καὶ στενάξουσιν οἱ ἁλιεῖς, καὶ στενάξουσι*

Vers. 8. *Et gement piscatores, et gement omnes*

[o] Matth. II, 13. [p] Isa. VIII, 9. [q] Matth. X, 34, 35. [r] Isa. XI, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[59] τὰ χειροπ. *Hebr.* idola. [60] ἡττηθ. *Hebr.* liquefiet, s. dissolvetur metu. Aqu. et reliqui, ταχήσεται. [61] ἀπὸ κ. τ. λ. *Aliter* l. c. [62] καὶ—φων. *Hebr.* et præstigiatores et pythones. [63] Καὶ—Αἰγύπτιοι. Idem verborum positus, qui in edit Compl. [64] Καὶ — παπύρου. Hæc apud LXX finem vers. 6 constituunt. [65] Al. ἀχ.

Digitized by Google

qui jaciunt hamum in fluvium. Retiarios, et piscatores, et hamo venantes, idolorum vocat sacerdotes. Hi enim cessante idololatria gemebant et ejulabant, parandarum opum occasionibus destituti. A

πάντες οἱ βάλλοντες ἄγκιστρον εἰς ποταμόν. Ἀμφιβολεῖς, καὶ ἁλιέας, καὶ ἀγκιστροθηρευτὰς, τοὺς εἰδώλων ἱερέας καλεῖ· οὗτοι γὰρ παυσαμένης τῆς πλάνης ἔστενον καὶ ὠλοφύροντο τὰς τῆς εὐπορίας οὐκ ἔχοντες ἀφορμάς.

Vers. 9. *Et confusio capiet operantes linum fissile.* Philosophorum quos vocant subtiles disputationes his verbis significat. Illi enim linguæ suæ facundia errori patrocinabantur. Diversa autem illorum erant dogmata, unde fissile linum appellavit. Erubescunt porro ipsi, cum eorum redarguitur dogmatum impietas : cruciantur quod veritatem expugnare nequeant.

ϑ'. *Καὶ αἰσχύνη λήψεται τοὺς ἐργαζομένους τὸ λίνον τὸ σχιστόν* [66]. Τῶν καλουμένων φιλοσόφων τὴν ἐν λόγοις λεπτουργίαν διὰ τούτων αἰνίττεται· καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῆς εὐγλωττίας τῇ πλάνῃ συνήργουν. Διάφορα δὲ καὶ τούτων τὰ δόγματα· διὸ σχιστὸν τὸ λίνον ἐκάλεσεν. Αἰσχύνονται δὲ καὶ οὗτοι, τῆς τῶν δογμάτων δυσσεβείας ἐλεγχομένης· καὶ ἀνιῶνται, καταγωνίσασθαι τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἰσχύοντες.

283 Vers. 12. *Ubi nunc sunt sapientes tui ? et annuntient tibi, et dicant, quid deliberavit Dominus Sabaoth.* Nam neque astrologi, neque vates fatidici, ea docere te poterunt, quæ a Deo sunt disposita. B

ι'. *Ποῦ εἰσι νῦν οἱ σοφοί σου ; καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσαν, τί βεβούλευται Κύριος Σαβαώθ.* Οὔτε γὰρ ἀστρολόγοι, οὔτε χρησμολόγοι διδάξαι σε τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν δυνήσονται.

Vers. 14. *Dominus enim miscuit eis spiritum seductionis.* Veritas in errorem non adducit, sed contradicentes sine gubernatore relinquit : illi autem gubernatore carentes sine dubio errant.

ιδ'. *Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως* [67]. Ἡ ἀλήθεια οὐ πλανᾷ, ἀλλὰ τοὺς ἀντιλέγοντας ἀκυβερνήτους ἐᾷ· ἐστερημένοι δὲ οὗτοι τοῦ κυβερνῶντος εἰκότως πλανῶνται.

Vers. 15. *Et non erit Ægyptii opus, quod faciat caput et caudam, principium et finem.* Irrita, inquit, et inania erunt illorum consilia, et principum erit confusio.

ιε'. *Καὶ οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον, ὃ ποιήσει κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, ἀρχὴν καὶ τέλος* [68]. Ἀτέλεστα, φησὶν, αὐτῶν τὰ βουλεύματα ἔσται, καὶ σύγχυσις ἀρχόντων γενήσεται.

Vers. 16. *Erunt Ægyptii quasi mulieres in timore et tremore, a facie manus Domini Sabaoth.* Manum Domini Romanum dixit imperium, cujus timor Ægyptiorum fregit audaciam, et feminis similes eos reddidit. C

ις'. *Ἔσονται οἱ Αἰγύπτιοι ὡς γυναῖκες ἐν* [69] *τρόμῳ καὶ ἐν φόβῳ, ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαώθ.* Χεῖρα Κυρίου τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκάλεσε βασιλείαν· ἧς τὸ δέος τὸ τῶν Αἰγυπτίων κατέλυσε φρόνημα, καὶ γυναιξὶν ἐοικότας ἀπέφηνεν.

Vers. 21. *Et cognoscent * Ægyptii Dominum illo die, et facient sacrificium et donum.* Diem tempus vocat : sacrificium et donum mysticam liturgiam.

κα'. *Καὶ γνώσονται* [70] *Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ποιήσουσι* [71] *θυσίαν καὶ δῶρον* [72]. Ἡμέραν τὸν καιρὸν καλεῖ· θυσίαν καὶ δῶρον, τὴν μυστικὴν λειτουργίαν.

Vers. 22. *Et percutiet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos sanatione.* Plagam dicit regni privationem : sanationem vero cognitionem Dei. Postquam enim illorum regnum evertit, pietatem docuit.

κβ'. *Καὶ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ, καὶ ἰάσεται αὐτοὺς ἰάσει.* Πληγὴν λέγει τὴν τῆς βασιλείας ἀφαίρεσιν· ἴασιν δὲ τὴν θείαν ἐπίγνωσιν. Καταλύσας γὰρ αὐτῶν τὴν βασιλείαν, ἐδίδαξε τὴν εὐσέβειαν.

Vers. 23. *Erit via ab Ægypto ad Assyrios : et ibunt Assyrii in Ægyptum.* Significat ergo factam post hæc Syrorum Ægyptiorumque permistionem, D **284** quando subacti fuerunt Ægyptii.

κγ'. *Ἔσται ἡ ὁδὸς Αἰγύπτου* [73] *πρὸς Ἀσσυρίους· καὶ εἰσελεύσονται Ἀσσύριοι εἰς Αἴγυπτον.* Σημαίνει τοίνυν τὴν μετὰ ταῦτα ἐπιμιξίαν Σύροις καὶ Αἰγυπτίοις γεγενημένην μετὰ τὴν Αἰγυπτίων ὑποταγήν.

CAPUT XX.

ΚΕΦΑΛ. Κ'

Vers. 6. *Et dicent habitatores insulæ hujus : Ecce nos fuimus fidentes.* Insulam appellat Ægyptum,

ς'. *Καὶ ἐροῦσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, Ἰδοὺ* [74] *ἡμεῖς ἦμεν πεποιθότες.* Νῆσον κα-

VARIÆ LECTIONES.

[66] λίν. τὸ σχιστ. *Hebr.* linum et subtilia. [67] αὐτ. πν. πλαν. *Hebr.* in medio ejus (miscuit) spiritum vertiginis. [68] ἀρχ. καὶ τέλος. *Hebr.* ramum aut juncum. Aliam interpr. vid. supra c. IX, 14. [69] ἐν — προσ. *Hebr.* expavescent et metuent ob agitationem (manus Jeh.) [70] γνώσ. *Hebr.* cognoscetur. [71] ποιήσ. *Hebr.* colent eum. [72] θυσ. καὶ δῶρ. Ita habet ed. Compl. Rec. lectio est θυσίας. [73] ἡ ὁδ. Αἰγ. *Hebr.* via strata ex Ægypto. Codex Vat. ἀπὸ Αἰγύπτου. [74] Ἰδοὺ — πεποιθ. *Hebr.* ecce ita se habet fiducia nostra.

Digitized by Google

λεῖ Αἴγυπτον, ὡς θαλαττουμένην τῷ ποταμῷ, καὶ αὐταῖς διώρυξι κυκλουμένην. Οὗτοι μετὰ τὴν ἧτταν, φησὶν, ἐροῦσιν, ὅτι Μάτην ἐθαρρήσαμεν Αἰθίοψιν. Οὐδὲ γὰρ σφίσιν αὐτοῖς ἴσχυσαν ἐπαρκέσαι. Τοῦτο τέλος τῆς Αἰγυπτίων προρρήσεως [75].

A fluvio tanquam mari cinctam, ejusque rivis circumdatam. Hi, inquit, postquam victi succubuerint, dicent : Frustra in Æthiopibus fiduciam collocavimus, qui ad suam ipsorum tutelam impares fuerunt. Hic finis est prædictionis Ægypti.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

α'. *Τὸ ῥῆμα τῆς ἐρήμου* [75a], *ὡς καταιγὶς δι' ἐρήμου διέλθοι ἐξ ἐρήμου, ἐρχομένη ἐκ γῆς.* Ἔρημον θάλασσαν [76] τὴν Βαβυλῶνα καλεῖ. Θάλασσαν μὲν, διὰ τὴν προτέραν εὐημερίαν, καὶ τῶν οἰκητόρων τὸ πλῆθος κύματα μιμουμένων· ἔρημον δὲ, διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν ὕστερον συμφοράν.

CAPUT XXI.

VERS. 1. *Verbum deserti, sicut tempestas per desertum transeat, e deserto veniens de terra.* Desertum mare Babylonem vocat, mare quidem, propter pristinam felicitatem, habitatorumque fluctus imitantium multitudinem : desertum vero, propter inflictam postea calamitatem.

β'. *Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, ὁ ἀρομῶν ἀρομεῖ* [77]. Ταῦτα ὁ Σύμμαχος οὕτως εἴρηκεν· « Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖται, καὶ ὁ ταλαιπωρίζων ταλαιπωρεῖ. » Πάλαι, φησὶν, ἐγὼ ἠθέτουν· νῦν δὲ ἐγὼ ἀθετοῦμαι· πάλαι ἐγὼ ἄλλους ταλαιπώρους ἐποίουν· νῦν δὲ πάσχω ἃ ἔδρων· δικαία ἡ ψῆφος.

VERS. 2. *Spernens spernit, iniquus inique agit.* Symmachus hæc ita reddidit : « Spernens spernitur, et affligens affligitur. » Olim, inquit, ego spernebam : nunc ego spernor; olim ego alios miseros faciebam, nunc vero ea patior, quæ feci. Justa est sententia.

γ'. *Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλὴν* [78]. Ἡσυχίαν ἄγε· καὶ ἡ μὲν γλῶττα παυσάσθω, ἡ δὲ ἀκοὴ ἀκροάσθω· ἔχε [79] δὲ κοινωνὸν Οὐρίαν· « Ἐπὶ γὰρ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. »

VERS. 8. *Ausculta auscultatione magna.* Tace, ait, et lingua quidem cesset, aures autem audiant. Et adjunge tibi socium Uriam : quia « Ore duorum vel trium testium stabit omne verbum [a]. »

δ'. *Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπε· Πέπτωκε Βαβυλὼν, καὶ πάντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς.* Δῆλον δὲ ὡς ἀόρατοι δυνάμεις ἦσαν αἱ ταῦτα διαπορθμεύουσαι. Τούτων ἀκούσας τῶν λόγων ὁ προφήτης, οὐκ ἀνέχεται κρύψαι, ἀλλὰ τοῖς ὁμοφύλοις σημαίνει. « Τὸ ῥῆμα [80] τῆς Ἰδουμαίας [81]· πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σειίρ. » Σειὶρ τὸ ὄρος τῶν Ἰδουμαίων καλεῖται· ἐκ δὲ τοῦ Ἡσαῦ καὶ τοῦτο τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο. Ἐπειδὴ γὰρ δασὺς ἦν, Σειὶρ ὠνομάσθη, τουτέστι τετριχωμένος.

VERS. 9. *Et respondens dixit : Cecidit* **285** *Babylon, et omnia simulacra ejus.* Perspicuum est autem invisibiles fuisse virtutes, quæ hæc verba proferebant. Quibus auditis, propheta occultare illa non potest, sed indicat popularibus. « Verbum Idumææ. Ad me voca de Seir. » Seir dicitur mons Idumæorum ; quod etiam nomen sumpsit ab Esau. Nam quia densos pilos habebat, Seir appellatus est, id est pilosus.

ε'. *Φυλάσσετε ἐπάλξεις* [81] · *φυλάσσω* [83] *ἐγὼ τὸ πρωῒ καὶ τὴν νύκτα.* Ἐπειδὴ γὰρ δεδιότες τοὺς πολεμίους ἠγρύπνουν, καὶ τῷ τείχει προσήδρευον, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν φυλάσσοντες ἐθνῶν, φοβεῖν ταῦτα τοὺς ἐναντίους νομίζοντες· εἰκότως αὐτοῖς ὁ προφητικὸς λόγος ἐπιτωθάζων φησὶ, « Φύλασσε τὰς ἐπάλξεις, » ἀντὶ τοῦ, Καλῶς ποιεῖς τῆς ἀσφαλείας προμηθούμενος.

VERS. 10. *Custodite propugnacula, custodio ego mane et noctu.* Nam quia metu hostium vigilabant, et ad mœnia excubabant, nocte dieque custodientes vociferabantur, terrorem hæc hostibus incutere arbitrantes : merito eos deridens propheticus sermo ait : « Custodi propugnacula ; » quasi dicat, Recte facis, quod securitati prospicis.

ϛ'. *Ἐὰν* [84] *ζητῆς, ζήτει, καὶ παρ' ἐμοὶ οἴκει.* Εἰ σωτηρίαν, φησὶ, ζητεῖτε, πρὸς ἐμὲ ἔλθετε· μὴ ἑαυτοῖς θαῤῥεῖτε. Μέμνημαι τῆς τοῦ Ἀβραὰμ συγγενείας. Διὰ [85] τοῦτο καταφεύγοντας ὡς ἐν δρυμῷ τινι καταχρύψω, καὶ κρείττους ποιήσω τῶν πολεμίων.

VERS. 12. *Si quæsieris, quære, et apud me habita.* Si salutem, ait, quæritis, ad me venite, in vobisipsis ne confidite. [13] Memini cognati generis Abrahami : propterea confugientes tanquam in saltu quopiam occultabo, et superiores hostibus efficiam.

[a] Deut. XIX, 15.

VARIÆ LECTIONES

[75] Ad vers. 2 alludit noster, ad Osee I, 4, et legisse videtur λῦσον, pro ἄφελε. [75a] ἐρήμου. Procopio teste interpretes rel. addiderunt θαλάσσης (*Hebr.* deserti maris), quod etiam exstat in ms. Mediol. monente Sabat. ad h. l. [76] Leg. vid. θαλάσσης. [77] ὁ ἀν. ἀνομεῖ. *Hebr.* vastator vastat. [78] Ἀκρ. ἀκ. π. *Hebr.* Et attendit attentione, multa attentione. (Ultima sunt versus 7, juxta Hebr. et LXX.) [79] ἔχε, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 8 pertinent. [80] Τὸ ῥῆμα, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 11 se referunt. [81] τ. Ἰδ. Aqu. Δοῦμα, juxta Hebr. [83] Φυλ. ἐπ. *Hebr.* Custos, quid de nocte, quid de nocte (vidisti)? (Ultima sunt vers. 11, juxta Hebr. et LXX.) [83] φύλ.—νύκτα. *Hebr.* dixit custos, venit diluculum, etiam nox est. (Ab his incipit vers. 12 apud LXX et Hebr.) [84] Ἐὰν—οἴκει. *Hebr.* Si quæritis (s. quærere volueritis), quærite : revertimini, venite. Ita Aqu. [85] διὰ — κατακρ. Hæc ad vers. 13 pertinent, ubi LXX : Ἐν τῷ δρυμῷ ἑσπέρας κοιμηθῆς. Sed *Hebr.* Onus contra Arabiam : in saltu sub vesperam pernoctabitis.

Digitized by Google

VERS. 14. *In occursum sitienti aquam ferte.* Ostendit etiam hos Assyrium fugisse, hortaturque vicinos, ut panes et aquam præbeant fugientibus.

ιδ'. *Εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε.* Δείκνυσι καὶ τούτους δραπετεύοντας τὸν Ἀσσύριον· καὶ παρακελεύεται τοῖς πελάζουσι, καὶ ἄρτους παρέχειν καὶ ὕδωρ φεύγουσιν.

286 CAP. XXII.

VERS. 1. [2] *Visio vallis Sion. Vulnerati tui non vulnerati gladio : neque mortui tui mortui prœliorum.* Non hostes, inquit, fortes contra te fuerunt : sed ego te abjeci propter rabiem, quam exercuisti in me.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

α'. *Τὸ ὅραμα τῆς φάραγγος Σιών*[86]. *Οἱ τραυματίαι*[87] *σου οὐ τραυματίαι μαχαίρης*[88]· *οὐδ' οἱ νεκροί σου νεκροὶ πολέμων.* Οὐχ οἱ πολέμιοι, φησὶν, ἰσχυροὶ γεγένηνται κατὰ σοῦ, ἀλλ' ἐγώ σε προὔδωκα διὰ τὴν κατ' ἐμοῦ μανίαν.

VERS. 4. *Dimittite me, amare plorabo.* Consolationem, inquit, non admittunt mala quæ civitati acciderunt. Filiam autem generis illam vocat, eo quod ab ea et ipse genus ducat.

δ'. *Ἀφετέ με, πικρῶς κλαύσομαι.* Ἀπαραμύθητά φησι τὰ συμβάντα τῇ πόλει κακά· θυγατέρα[89] δὲ γένους αὐτὴν καλεῖ, ὡς ἐξ αὐτῆς καὶ αὐτὸς κατάγων γένος.

VERS. 6. *Elamitæ autem sumpserunt pharetras.* Elamitas appellat Samaritanos, quia ex Perside regione translati fuerant. Cum autem exosos haberent Judæos, cum Romanis, ut par fuit, contra illos pugnabant. [VERS. 7, 8] *Et equites vallabunt portas tuas, et revelabunt portas Judæ.* Id est, aperient. Contraria quidem sunt aperire et vallare : utrumque tamen præstabant. Nam et obsessos fugere prohibebant, et hostibus portas reserabant.

ς'. *Οἱ δὲ Ἐλαμῖται ἔλαβον φαρέτρας.* Ἐλαμίτας τοὺς Σαμαρείτας καλεῖ· ἐκ γὰρ τῆς Περσικῆς μετῳκίσθησαν χώρας· Ἀπεχθῶς δὲ διακείμενοι πρὸς Ἰουδαίοις συνεμάχουν κατ' αὐτῶν ἀναγκαίως Ῥωμαίοις. *Οἱ δὲ ἱππεῖς ἐμφράξουσι*[90] *τὰς πύλας σου· καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας Ἰούδα,* τουτέστιν, ἀνοίξουσιν. Ἐναντίον δὲ ἀνοῖξαι τῷ ἐμφράξαι· ἀμφότερα δὲ ὅμως ἐποίουν. Τοὺς μὲν γὰρ πολιορκουμένους ἐκώλυον φεύγειν· τοῖς δὲ πολεμίοις τὰς θύρας ἀνεπετάννυον.

VERS. 11. *Et fecistis illis aquam inter duos muros.* Nihil horum tibi opus fuisset, si opem meam invocasses : hostes enim temporis momento profligassem.

ια'. *Καὶ*[91] *ἐποιήσατε αὐτοῖς ὕδωρ ἀναμέσον τῶν δύο τειχῶν.* Οὐδενὸς τούτων ἂν ἐδεήθης, εἰ τὴν ἐμὴν ἐπεκαλέσω ῥοπήν. Ἐν ἀκαρεῖ γὰρ τοὺς πολεμίους ἐσκέδασα[92].

VERS. 14. *Non auferetur a vobis hoc peccatum, donec mortui sitis.* Etenim odiosa prorsus res est, et veniam excludens, mœrente domino famulos indulgere deliciis, risuque contemptum prodere.

ιδ'. *Ὅτι οὐκ ἀφεθήσεται ὑμῖν αὕτη ἡ ἁμαρτία, ἕως ἂν ἀποθάνητε.* Καὶ γὰρ ἀληθῶς παγχάλεπόν ἐστι, καὶ συγγνώμην οὐκ ἔχον, ἀγανακτοῦντος τοῦ δεσπότου τοὺς οἰκέτας τρυφᾷν, καὶ τῷ γέλωτι δεικνύναι τὴν καταφρόνησιν.

VERS. 18. *Et projiciet te in regionem* 287 *magnam.* Sunt qui dicant, eum captum in fuga fuisse ab Assyriis, et captivum abductum.

ιη'. *Καὶ*[93] *ῥίψει σε εἰς χώραν μεγάλην.* Φασί τινες ὡς ἥλω φεύγων ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ δορυάλωτος ἀπήχθη.

VERS. 22. *Et dabo ei clavem domus* * *David.* Hoc loco nostra præfigurantur : « Quod enim ligaveritis super terram, erit ligatum in cœlis [1]. »

κβ'. *Καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαβίδ.* Ἐνταῦθα τὰ ἡμέτερα προτυποῦνται· « ὃ γὰρ ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

VERS. 23. *Et statuam eum principem in loco fideli, et erit in solium gloriæ domus patris ejus.* Simul ei sacerdotalem tribuit et regiam potestatem. Ideo etiam mentionem fecit Davidis. David enim rex fuit, non sacerdos : et tamen sacerdotium etiam ordinavit.

κγ'. *Καὶ στήσω αὐτὸν ἄρχοντα*[94] *ἐν τόπῳ πιστῷ· καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ.* Κατὰ ταυτὸν καὶ ἱερατικὴν αὐτῷ δίδωσι, καὶ ἀρχοντικὴν ἐξουσίαν. Διὸ καὶ τοῦ Δαβὶδ ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ Δαβὶδ οὐχ ἱερεύς, ἀλλὰ βασιλεύς· ἀλλ' ὅμως καὶ τὴν ἱερωσύνην διέταξε.

VERS. 24. *Et erit confidens super eum omnis gloriosus.* Jam in superioribus demonstravit, quis in eum amor esset, tum principum, tum subditorum,

κδ'. *Καὶ*[95] *ἔσται πεποιθὼς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἔνδοξος.* Διὰ μέντοι τῶν προειρημένων τὸ περὶ αὐτὸν ἐδήλωσε φίλτρον, καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ τῶν ἀρχο-

[1] Matth. xvi, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[86] Σιών. *Hebr.* visionis. Symm. et Theod. ὁράσεως. [87] Οἱ τραυμ., κ. τ. λ. Hæc ad vers. 2 pert., juxta Hebr. et LXX. [88] μαχ. Ita cod. Alex., sed Vatic. ἐν μαχαίραις. [89] θυγ. — γένος. Ad poster. partem vers. 4 pertin. [90] ἐμφρ. — Ἰούδα. *Hebr.* Ponendo ponent (castra) ad portam, et retegetur operimentum Judæ. [91] Καὶ — ὕδωρ. *Hebr.* et lacum fecistis. [92] Verba ultima vers. 13 qui h. l. deest, exstant I Cor. xv, 32. Vid. Nostrum ad h. l. [93] Καὶ — μεγάλην. *Hebr.* Et volutando volutabit te volutatione, sicut pilam, in terram late patentem. [94] Καὶ στ. αὐτ. ἄρχ. *Hebr.* Et infigam eum (tanquam) clavum. [95] Καὶ—ἔνδοξος. *Hebr.* Et suspendent super eum, omnem gloriam domus patris ejus.

Digitized by Google

μένων, καὶ τῶν πλουτούντων, καὶ τῶν πενομένων. Τροπικῶς[96] δὲ σκεύη ἐκάλεσε τοὺς τε μεγάλους καὶ μικρούς· καὶ γὰρ τῶν σκευῶν τὰ μὲν ἦν ἅγια, τὰ δὲ ἁγιώτερα· καὶ τὰ ἐν τῇ αὐλῇ ἔκειτο, τὰ δὲ ἐν τῷ ναῷ.

κε'. *Κινηθήσεται*[97] *ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἑστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ πεσεῖται*[98]. Τὸν περὶ τοῦ Σομνὰ ἀνέλαβε λόγον, καὶ ἔδειξεν αὐτὸν ὠφέλειαν οὐδεμίαν ἐκ τῆς ἱερωσύνης δεξάμενον· τιμωρίαν δὲ ἐκ τῆς ῥᾳθυμίας ὀρεψάμενον.

A tum divitum, tum egenorum. Tropice autem vasa dixit magnos et parvos. Vasorum siquidem alia sancta erant, alia sanctiora; et quædam in atrio reposita, quædam in templo.

VERS. 25. *Movebitur homo qui stabilitus fuerat in loco stabili, et cadet.* Resumpsit sermonem de Somna, ostendens illum nullam utilitatem ex sacerdotio percepisse: punitum autem fuisse propter negligentiam.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

α'. *Τὸ ὅραμα Τύρου*[99]. Καὶ τὴν Τύρον οἱ Ἀσσύριοι πολιορκήσαντες ἐξεπόρθησαν· καὶ τοῦτο τοίνυν τοῖς πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς προϊδὼν ὁ προφήτης ἐλέγχει.

β'. *Τίνι ὅμοιοι γεγόρασιν*[1] *οἱ κατοικοῦντες*[2] *ἐν τῇ νήσῳ;* Νήσῳ ἔοικεν ἡ τῆς Τύρου θέσις. Ἰσθμὸς γάρ ἐστιν ἐν τῇ θαλάσσῃ κείμενος, μίαν εἴσοδον ἔχων.

B

CAPUT XXIII.

VERS. 1. *Visio Tyri.* Tyrum etiam Assyrii expugnatam everterunt. Et hoc igitur propheticis oculis prævidens propheta **288** prædicit.

VERS. 2. *Cui similes facti sunt habitantes in insula?* Tyri situs similis est insulæ. Isthmus enim est mari cinctus, unicum habens introitum.

δ'. *Αἰσχύνθητι, Σιδών, εἶπεν ἡ θάλασσα.* Ἀποικοι μὲν Τυρίων οἱ Καρχηδόνιοι· πλὴν ἐσχήκασιν οἱ Τύριοι μητέρα τὴν Σιδῶνα. Ἀπὸ γὰρ τῆς Σιδῶνος ἦν ἡ Τύρος. Πλὴν ὡς ἐπί γε θυγατρὶ λαμπρᾷ καὶ διαβοήτῳ, τῇ Τύρῳ μέγα πεφρόνηκεν ἡ Σιδών. Ἐπειδὴ δὲ ἦλω καὶ ἦκτο αἰχμάλωτος, τότε, φησίν, ἡ θάλασσα, τουτέστιν, αἱ κατὰ θάλασσαν νῆσοι πᾶσαι λοιπὸν ἐροῦσιν, « Αἰσχύνθητι, Σιδών· » ἀπόλωλε γὰρ τῶν σῶν αὐχημάτων τὸ κάλλιστον· καὶ φρούδη γέγονεν ἡ πάλαι δεινὴ καὶ ἀκιμωτάτη. Λόγον ταῖς πόλεσιν ὁ προφητικὸς περιτίθησι λόγος· καὶ τὴν μὲν Σιδῶνα λέγουσαν, Αἰσχύνθητι, τὴν δὲ[3] Τύρον ὁμολογοῦσαν, ὅτι τὸ πλῆθος οὐχ ἡ αὐτῆς δύναμις ἔτεκε καὶ ἐξέθρεψε. Προσωποποιεῖ δὲ ταῦτα ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, διδάσκουσα μὴ ἐφ' ἑαυτῇ μέγα φρονεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὸν τῶν ἀγαθῶν χορηγόν.

VERS. 4. *Erubesce, Sidon, dixit mare.* Coloni quidem Tyriorum fuere Carthaginenses, sed Tyriorum parens fuit Sidon: a Sidone enim orta est Tyrus. Cæterum tanquam de filia illustri et fama percelebri, de Tyro magnopere gloriata est Sidon. At ubi capta fuerit, et ducta in captivitatem, tunc, inquit, mare, hoc est insulæ in mari positæ, omnes de cætero dicent: « Erubesce, Sidon: » periit enim ostentationum tuarum præstantissima, et cassa evasit illa quondam terribilis et fortissima. Sermonem urbibus affingit propheta, ac Sidonem inducit dicentem: Erubesce, Tyrum vero confitentem, quod multitudinem non virtus ipsius peperit et enutriverit. Personas porro istas Spiritus gratia inducit, docens, ne de se ipsa glorietur, sed bonorum largitorem agnoscat.

C

η'. *Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον;* Τίς ταύτην κατ' αὐτῆς τὴν ψῆφον ἐξήνεγκε; « Μὴ[4] ἧσσων ἐστὶν, ἢ οὐκ ἰσχύει; » Ἀντὶ τοῦ, Μὴ μικρὰ πόλις ἐστὶ, καὶ ὀλίγην ἔχουσα δύναμιν, οὐκ ἀποχρῶσαν τοῖς πολεμίοις ἀνθίστασθαι;

VERS. 8. *Quis hæc decrevit super Tyrum?* Quis hanc adversus illam protulit sententiam? « Nunquid imbecillior est, aut non valet? » Quasi dicat, Nunquid parva est civitas, et exiguas habens vires, quæ hostibus resistere non valeant?

θ'. *Κύριος Σαβαὼθ ἐβουλεύσατο παραλῦσαι*[5] *πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων.* Ἀντὶ τοῦ, Ἀσφαλείας πάσης γεγύμνωται. Ἐνδόξους ἐνταῦθα τοὺς ἀλαζόνας καὶ ὑπερηφάνους καλεῖ· τούτοις γὰρ ἀντιτάσσεται. Οὐ γὰρ τοὺς τῆς ἀρετῆς ἔχοντας τὸ κλέος τῆς δόξης γυμνοῖ· ἀλλὰ τοὺς τὴν φύσιν ἀγνοοῦντας, καὶ ὑπὲρ ταύτην φρονοῦντας.

VERS. 9. *Dominus Sabaoth decrevit dissolvere universam contumeliam gloriosorum.* Id est, Omni tutela orbata est. Gloriosos appellat hoc loco arrogantes et superbos. Iis enim resistit. Neque enim D **289** gloria illos privat, qui virtutis decus adepti sunt, sed eos qui naturam ignorant, et supra illam gloriantur.

ι'. *Καταλειφθήσεται*[6] *Τύρος ἔτη ἑβδομήκοντα, ὡς χρόνος βασιλέως*[7]. Ἀμέτρητος ἡ τοῦ Δεσπότου

VERS. 15. *Derelinquetur Tyrus annos septuaginta, sicut tempus regis.* Immensa est Domini benignitas.

VARIÆ LECTIONES.

[96] τροπικῶς, κ. τ. λ. Hæc referunt sese ad verba vers. 24, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Theod. πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν, κ. τ. λ. [97] Κινηθ.— πιστῷ. *Hebr.* Recedet (s. loco suo movebitur) paxillus infixus in loco stabili. [98] καὶ πεσεῖται. Exstat tantum in cod. Alex. [99] Τύρου. Ex vers. 1 hæc leg. infra ad c. LX, 9: Ὀλολύζετε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπώλετο. [1] Τίνι ὅμ. γεγ. *Hebr.* Silete. Aqu. σωπήσατε. Symm. σιγήσατε. [2] κατοικ. Ita ed. Compl. Rec. lectio est ἐνοικοῦντες. [3] τὴν δὲ, κ. τ. λ. Hæc referunt sese ad verba ista vers. 4, ἡ δὲ — παρθένος. [4] Μὴ — ἰσχύει; *Hebr.* (super Tyrum) coronam istam. [5] παραλ. —ἐνδόξων. *Hebr.* ut pollueret superbiam omnis gloriæ. [6] Vers. 14 infra ad Jon. I, 3, ita leg.: Ὀλολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπόλωλε τὸ ὀχύρωμα ὑμῶν. Ad h. l. observat Noster, pro Καρχηδόνος apud rel. int. legi Θαρσείς. Conf. Hier. ad Ezech. XXVII, 12. [7] ὡς χρ. βασ. Infra ad Ezech. XXVI, 9-14, leg.: ὡς χρόνον βασιλέως ἑνός· ὡς χρόνον ἀνθρώπου.

Digitized by Google

VERS. 14. *In occursum sitienti aquam ferte.* Ostendit etiam hos Assyrium fugisse, hortaturque vicinos, ut panes et aquam præbeant fugientibus.

ιδ'. *Εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε.* Δείκνυσι καὶ τούτους δραπετεύοντας τὸν Ἀσσύριον· καὶ παρακελεύεται τοῖς πελάζουσι, καὶ ἄρτους παρέχειν καὶ ὕδωρ φεύγουσιν.

286 CAP. XXII.

VERS. 1. [2] *Visio vallis Sion. Vulnerati tui non vulnerati gladio : neque mortui tui mortui prœliorum.* Non hostes, inquit, fortes contra te fuerunt : sed ego te abjeci propter rabiem, quam exercuisti in me.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

α'. *Τὸ ὅραμα τῆς φάραγγος Σιών*[86]. *Οἱ τραυματίαι*[87] *σου οὐ τραυματίαι μαχαίρας*[88]· *οὐδ' οἱ νεκροί σου νεκροὶ πολέμων.* Οὐχ οἱ πολέμιοι, φησὶν, ἰσχυροὶ γεγένηνται κατὰ σοῦ, ἀλλ' ἐγώ σε προῦδωκα διὰ τὴν κατ' ἐμοῦ μανίαν.

VERS. 4. *Dimittite me, amare plorabo.* Consolationem, inquit, non admittunt mala quæ civitati acciderunt. Filiam autem generis illam vocat, eo quod ab ea et ipse genus ducat.

δ'. *Ἄφετέ με, πικρῶς κλαύσομαι.* Ἀπαραμύθητά φησι τὰ συμβάντα τῇ πόλει κακά· θυγατέρα[89] δὲ γένους αὐτὴν καλεῖ, ὡς ἐξ αὐτῆς καὶ αὐτὸς κατάγων γένος.

VERS. 6. *Elamitæ autem sumpserunt pharetras.* Elamitas appellat Samaritanos, quia ex Perside regione translati fuerant. Cum autem exosos haberent Judæos, cum Romanis, ut par fuit, contra illos pugnabant. [VERS. 7, 8] *Et equites vallabunt portas tuas, et revelabunt portas Judæ.* Id est, aperient. Contraria quidem sunt aperire et vallare : utrumque tamen præstabant. Nam et obsessos fugere prohibebant, et hostibus portas reserabant.

ς'. *Οἱ δὲ Ἐλαμῖται ἔλαβον φαρέτρας.* Ἐλαμίτας τοὺς Σαμαρείτας καλεῖ· ἐκ γὰρ τῆς Περσικῆς μετῳκίσθησαν χώρας· Ἀπεχθῶς δὲ διακείμενοι πρὸς Ἰουδαίους συνεμάχουν κατ' αὐτῶν ἀναγκαίως Ῥωμαίοις. *Οἱ δὲ ἱππεῖς ἐμφράξουσι*[90] *τὰς πύλας σου· καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας Ἰούδα,* τουτέστιν, ἀνοίξουσιν. Ἐναντίον δὲ ἀνοῖξαι τῷ ἐμφράξαι· ἀμφότερα δὲ ὅμως ἐποίουν. Τοὺς μὲν γὰρ πολιορκουμένους ἐκώλυον φεύγειν· τοῖς δὲ πολεμίοις τὰς θύρας ἀνεπετάννυον.

VERS. 11. *Et fecistis illis aquam inter duos muros.* Nihil horum tibi opus fuisset, si opem meam invocasses : hostes enim temporis momento profligassem.

ια'. *Καὶ*[91] *ἐποιήσατε αὐτοῖς ὕδωρ ἀναμέσον τῶν δύο τειχῶν.* Οὐδενὸς τούτων ἂν ἐδεήθης, εἰ τὴν ἐμὴν ἐπεκαλέσω ῥοπήν. Ἐν ἀκαρεῖ γὰρ τοὺς πολεμίους ἐσκέδασα[92].

VERS. 14. *Non auferetur a vobis hoc peccatum, donec mortui sitis.* Etenim odiosa prorsus res est, et veniam excludens, mœrente domino famulos indulgere deliciis, risuque contemptum prodere.

ιδ'. *Ὅτι οὐκ ἀφεθήσεται ὑμῖν αὕτη ἡ ἁμαρτία, ἕως ἂν ἀποθάνητε.* Καὶ γὰρ ἀληθῶς παγχάλεπόν ἐστι, καὶ συγγνώμην οὐκ ἔχον, ἀγανακτοῦντος τοῦ δεσπότου τοὺς οἰκέτας τρυφᾶν, καὶ τῷ γέλωτι δεικνύναι τὴν καταφρόνησιν.

VERS. 18. *Et projiciet te in regionem* **287** *magnam.* Sunt qui dicant, eum captum in fuga fuisse ab Assyriis, et captivum abductum.

ιη'. *Καὶ*[93] *ῥίψει σε εἰς χώραν μεγάλην.* Φασί τινες ὡς ἥλω φεύγων ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ δορυάλωτος ἀπήχθη.

VERS. 22. *Et dabo ei clavem domus* [t] *David.* Hoc loco nostra præfigurantur : « Quod enim ligaveritis super terram, erit ligatum in cœlis [t]. »

κβ'. *Καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαβίδ.* Ἐνταῦθα τὰ ἡμέτερα προτυποῦνται· « ὃ γὰρ ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

VERS. 23. *Et statuam eum principem in loco fideli, et erit in solium gloriæ domus patris ejus.* Simul ei sacerdotalem tribuit et regiam potestatem. Ideo etiam mentionem fecit Davidis. David enim rex fuit, non sacerdos : et tamen sacerdotium etiam ordinavit.

κγ'. *Καὶ στήσω αὐτὸν ἄρχοντα*[94] *ἐν τόπῳ πιστῷ· καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ.* Κατὰ ταυτὸν καὶ ἱερατικὴν αὐτῷ δίδωσι, καὶ ἀρχοντικὴν ἐξουσίαν. Διὸ καὶ τοῦ Δαβὶδ ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ Δαβὶδ οὐχ ἱερεὺς, ἀλλὰ βασιλεύς· ἀλλ' ὅμως καὶ τὴν ἱερωσύνην διέταξε.

VERS. 24. *Et erit confidens super eum omnis gloriosus.* Jam in superioribus demonstravit, quis in eum amor esset, tum principum, tum subditorum,

κδ'. *Καὶ*[95] *ἔσται πεποιθὼς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἔνδοξος.* Διὰ μέντοι τῶν προειρημένων τὸ περὶ αὐτὸν ἐδήλωσε φίλτρον, καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ τῶν ἀρχο-

[t] Matth. xvi, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[86] Σιών. *Hebr.* visionis. Symm. et Theod. ὁράσεως. [87] Οἱ τραυμ., κ. τ. λ. Hæc ad vers. 2 pert., juxta Hebr. et LXX. [88] μαχ. Ita cod. Alex., sed Vatic. ἐν μαχαίραις. [89] θυγ. — γένος. Ad poster. partem vers. 4 pertin. [90] ἐμφρ. — Ἰούδα. *Hebr.* Ponendo ponent (castra) ad portam, et retegetur operimentum Judæ. [91] Καὶ — ὕδωρ. *Hebr.* et lacum fecistis. [92] Verba ultima vers. 13 qui h. l. deest, erstant I Cor. xv, 32. Vid. Nostrum ad h. l. [93] Καὶ — μεγάλην. *Hebr.* Et volutando volutabit te volutatione, sicut pilam, in terram late patentem. [94] Καὶ στ. αὐτ. ἄρχ. *Hebr.* Et infigam eum (tanquam) clavum. [95] Καὶ—ἔνδοξος. *Hebr.* Et suspendent super eum, omnem gloriam domus patris ejus.

Digitized by Google

μένων, καὶ τῶν πλουτούντων, καὶ τῶν πενομένων. Τροπικῶς[96] δὲ σκεύη ἐκάλεσε τούς τε μεγάλους καὶ μικρούς· καὶ γὰρ τῶν σκευῶν τὰ μὲν ἦν ἅγια, τὰ δὲ ἁγιώτερα· καὶ τὰ ἐν τῇ αὐλῇ ἔκειτο, τὰ δὲ ἐν τῷ ναῷ.

κε'. *Κινηθήσεται*[97] *ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἑστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ πεσεῖται*[98]. Τὸν περὶ τοῦ Σομνὰ ἀνέλαβε λόγον, καὶ ἔδειξεν αὐτὸν ὠφέλειαν οὐδεμίαν ἐκ τῆς ἱερωσύνης δεξάμενον· τιμωρίαν δὲ ἐκ τῆς ῥᾳθυμίας ὀρεψάμενον.

A tum divitum, tum egenorum. Tropice autem vasa dixit magnos et parvos. Vasorum siquidem alia sancta erant, alia sanctiora; et quædam in atrio reposita, quædam in templo.

Vers. 25. *Movebitur homo qui stabilitus fuerat in loco stabili, et cadet.* Resumpsit sermonem de Somna, ostendens illum nullam utilitatem ex sacerdotio percepisse: punitum autem fuisse propter negligentiam.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

α'. *Τὸ ὅραμα Τύρου*[99]. Καὶ τὴν Τύρον οἱ Ἀσσύριοι πολιορκήσαντες ἐξεπόρθησαν· καὶ τοῦτο τοίνυν τοῖς πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς προϊδὼν ὁ προφήτης εἰλέγχει.

β'. *Τίνι ὅμοιοι γεγόνασιν*[1] *οἱ κατοικοῦντες*[2] *ἐν τῇ νήσῳ;* Νήσῳ ἔοικεν ἡ τῆς Τύρου θέσις. Ἰσθμὸς γάρ ἐστιν ἐν τῇ θαλάσσῃ κείμενος, μίαν εἴσοδον ἔχων.

δ'. *Αἰσχύνθητι, Σιδών, εἶπεν ἡ θάλασσα.* Ἀποικοι μὲν Τυρίων οἱ Καρχηδόνιοι· πλὴν ἐσχήκασιν οἱ Τύριοι μητέρα τὴν Σιδῶνα. Ἀπὸ γὰρ τῆς Σιδῶνος ἦν ἡ Τύρος. Πλὴν ὡς ἐπί γε θυγατρὶ λαμπρᾷ καὶ διαβοήτῳ, τῇ Τύρῳ μέγα πεφρόνηκεν ἡ Σιδών. Ἐπειδὴ δὲ ἦλω καὶ ἥκτο αἰχμάλωτος, τότε, φησὶν, ἡ θάλασσα, τουτέστιν, αἱ κατὰ θάλασσαν νῆσοι πᾶσαι λοιπὸν ἐροῦσιν, « Αἰσχύνθητι, Σιδών· » ἀπόλωλε γὰρ τῶν σῶν αὐχημάτων τὸ κάλλιστον· καὶ φρούδη γέγονεν ἡ πάλαι δεινὴ καὶ ἀλκιμωτάτη. Λόγον ταῖς πόλεσιν ὁ προφητικὸς περιτίθησι λόγος· καὶ τὴν μὲν Σιδῶνα λέγουσαν, Αἰσχύνθητι, τὴν δὲ[3] Τύρον ὁμολογοῦσαν, ὅτι τὸ πλῆθος οὐχ ἡ αὐτῆς δύναμις ἔτεκε καὶ ἐξέθρεψε. Προσωποποιεῖ δὲ ταῦτα ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, διδάσκουσα μὴ ἐφ' ἑαυτῇ μέγα φρονεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὸν τῶν ἀγαθῶν χορηγόν.

ε'. *Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον;* Τίς ταύτην κατ' αὐτῆς τὴν ψῆφον ἐξήνεγκε; « Μὴ[4] ἧσσον ἐστὶν, ἢ οὐκ ἰσχύει; » Ἀντὶ τοῦ, Μὴ μικρὰ πόλις ἐστὶ, καὶ ὀλίγην ἔχουσα δύναμιν, οὐκ ἀποχρῶσαν τοῖς πολεμίοις ἀνθίστασθαι;

ϛ'. *Κύριος Σαβαὼθ ἐβουλεύσατο παραλῦσαι*[5] *πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων.* Ἀντὶ τοῦ, Ἀσφαλείας πάσης γεγύμνωται. Ἐνδόξους ἐνταῦθα τοὺς ἀλαζόνας καὶ ὑπερηφάνους καλεῖ· τούτοις γὰρ ἀντιτάσσεται. Οὐ γὰρ τοὺς τῆς ἀρετῆς ἔχοντας τὸ κλέος τῆς δόξης γυμνοῖ· ἀλλὰ τοὺς τὴν φύσιν ἀγνοοῦντας, καὶ ὑπὲρ ταύτην φρονοῦντας.

ιε'. *Καταλειφθήσεται*[6] *Τύρος ἔτη ἑβδομήκοντα, ὡς χρόνος βασιλέως*[7]. Ἀμέτρητος ἡ τοῦ Δεσπότου

CAPUT XXIII.

Vers. 1. *Visio Tyri.* Tyrum etiam Assyrii expugnatam everterunt. Et hoc igitur propheticis oculis prævidens propheta **288** prædicit.

B

Vers. 2. *Cui similes facti sunt habitantes in insula?* Tyri situs similis est insulæ. Isthmus enim est mari cinctus, unicum habens introitum.

Vers. 4. *Erubesce, Sidon, dixit mare.* Coloni quidem Tyriorum fuere Carthaginenses, sed Tyriorum parens fuit Sidon: a Sidone enim orta est Tyrus. Cæterum tanquam de filia illustri et fama percelebri, de Tyro magnopere gloriata est Sidon. At ubi capta fuerit, et ducta in captivitatem, tunc, inquit, mare, hoc est insulæ in mari positæ, omnes de cætero dicent: « Erubesce, Sidon: » periit enim ostentationum tuarum præstantissima, et cassa evasit illa quondam terribilis et fortissima. Sermonem urbibus affingit propheta, ac Sidonem inducit dicentem: Erubesce, Tyrum vero confitentem, quod multitudinem non virtus ipsius peperierit et enutriverit. Personas porro istas Spiritus gratia inducit, docens, ne de se ipsa glorietur, sed bonorum largitorem agnoscat.

C

Vers. 8. *Quis hæc decrevit super Tyrum?* Quis hanc adversus illam protulit sententiam? « Nunquid imbecillior est, aut non valet? » Quasi dicat, Nunquid parva est civitas, et exiguas habens vires, quæ hostibus resistere non valeant?

Vers. 9. *Dominus Sabaoth decrevit dissolvere universam contumeliam gloriosorum.* Id est, Omni tutela orbata est. Gloriosos appellat hoc loco arrogantes et superbos. His enim resistit. Neque enim

D **289** gloria illos privat, qui virtutis decus adepti sunt, sed eos qui naturam ignorant, et supra illam gloriantur.

Vers. 15. *Derelinquetur Tyrus annos septuaginta, sicut tempus regis.* Immensa est Domini benignitas.

VARIÆ LECTIONES.

[96] τροπικῶς, κ. τ. λ. Hæc referunt sese ad verba vers. 24, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Theod. πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν, κ. τ. λ. [97] Κινηθ.— πιστῷ. *Hebr.* Recedet (s. loco suo movebitur) paxillus infixus in loco stabili. [98] καὶ πεσεῖται. Exstat tantum in cod. Alex. [99] Τύρου. Ex vers. 1 hæc leg. infra ad c. LX, 9: Ὀλολύζετε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπώλετο. [1] Τίνι ὅμ. γεγ. *Hebr.* Silete. Aqu. σωπήσατε. Symm. σιγήσατε. [2] κατοικ. Ita ed. Compl. Rec. lectio est ἐνοικοῦντες. [3] τὴν δὲ, κ. τ. λ. Hæc referunt sese ad verba ista vers. 4, ἡ δὲ — παρθένος. [4] Μὴ — ἰσχύει; *Hebr.* (super Tyrum) coronam istam. [5] παραλ. —ἐνδόξων. *Hebr.* ut pollueret superbiam omnis gloriæ. [6] Vers. 14 infra ad Jon. I, 3, ita leg.: Ὀλολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπόλωλε τὸ ὀχύρωμα ὑμῶν. Ad h. l. observat Noster, pro Καρχηδόνος apud rel. int. legi Θαρσίς. Conf. Hier. ad Ezech. XXVII, 12. [7] ὡς χρ. βασ. Infra ad Ezech. XXVI, 9-14, leg.: ὡς χρόνον βασιλέως ἑνός· ὡς χρόνον ἀνθρώπου.

Digitized by Google

Illi enim multis quidem peccarunt ætatibus : ipse vero supplicium longævi regis imperio, vel hominis unius vita circumscribit.

VERS. 17. *Et erit post* LXX *annos, visitationem faciet Deus Tyri.* Hoc quoque Judæorum superbiam retundit. Quod enim tempus solitudini Hierosolymæ definivit, id ipsum Tyro per summam bonitatem assignavit : docens se non Judæorum tantum, sed etiam gentium Deum esse [10]. « Ipsius enim est terra, et plenitudo ejus [11]. »

CAPUT XXIV.

VERS. 1. *Ecce Dominus disperdit orbem terræ.* Duplicem oratio continet prophetiam. Ostendit enim tum ea quæ diversis temporibus apud hostes gerenda sint : tum ea quæ in sæculi hujus consummatione futura sint.

VERS. 2. *Et erit populus sicut sacerdos, et servus sicut dominus.* Hæc proprie quidem ac vere post resurrectionem erunt. Tunc enim præsentis vitæ figura mutatur : et cessat quidem dignitatum differentia, **290** pro ea vero inducitur virtutis ac vitii differentia. Et sæpe sacerdotes, qui in iniquitate vitam duxerint, suppliciis addicentur : nonnulli vero ex ordine plebeio in illorum gradum transibunt. Et famuli quidem inter salvandos censebuntur, domini vero inter puniendos.

VERS. 6. *Propter hoc maledictio devorabit terram, quia peccaverunt habitatores ejus.* Hoc etiam nunc fieri videmus. Nam et locustæ incursus, et rubiginis guttæ, et grandinis ictus, et imbrium redundantia vel penuria, plantis segetibusque [a] immittitur propter iniquitatem nostram. « Et derelinquentur homines pauci. » Nam quia hominum natura in delicias prolapsa est, contrariis curatur medicamentis, egestate copia, sterilitate terræ lascivia ex ubertate nata, urbium solitudine habitantium insolentia.

VERS. 13. *Hæc omnia erunt in terra.* Et hic etiam ostendit alios pereuntes, reliquos vero salute fruentes, beneficiique auctorem Deum collaudantes. Animadvertere autem licet, hoc ipsum in consummationis tempore futurum.

VERS. 14. *Conturbabitur aqua maris.* Aqua maris hominum est multitudo. Maris enim instar turbabantur : et alii quidem contradicebant, alii vero iis quæ annuntiabantur fidem adhibebant. [15] Insulas autem vocat ecclesias in hujus maris medio

A φιλανθρωπία. Αὐτοὶ μὲν γὰρ πολλαῖς ἐξήμαρτον γενεαῖς· αὐτὸς δὲ περιγράφει τὴν τιμωρίαν μακροβίου βασιλέως ἀρχῇ, ἢ ἑνὸς ἀνθρώπου ζωῇ.

ιζ'. *Καὶ ἔσται μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐπισκοπὴν ποιήσει ὁ Θεὸς Τύρου* [8]. Καὶ ταῦτα καταστέλλει τῶν Ἰουδαίων τὸν τῦφον. Ὃν γὰρ ὥρισε χρόνον τῇ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐρημίᾳ, καὶ τῇ Τύρῳ διὰ τὴν πολλὴν δέδωκεν ἀγαθότητα· διδάσκων ὡς οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν Θεός· « Αὐτοῦ γὰρ ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

α'. *Ἰδοὺ Κύριος καταῤῥοεῖ* [9] *τὴν οἰκουμένην.* Διπλῆν ὁ λόγος ἔχει τὴν προφητείαν· σημαίνει γὰρ καὶ τὰ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐν τοῖς πολεμίοις γι- B γνόμενα, καὶ τὰ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐσόμενα.

β'. *Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὁ ἱερεύς, καὶ ὁ παῖς ὡς ὁ κύριος* [10]. Ταῦτα κυρίως μὲν καὶ ἀληθῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔσται. Τότε γὰρ μεταβάλλεται τοῦ παρόντος βίου τὸ σχῆμα, καὶ παύεται μὲν ἡ τῶν ἀξιωμάτων διαφορά· ἀντεισάγεται δὲ ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας διαφορά. Καὶ πολλάκις ἱερεῖς παρανομίᾳ συζήσαντες, τιμωρίᾳ παραδοθήσονται· τινὲς δὲ εἰς τὸν τοῦ λαοῦ τελοῦντες κατάλογον, εἰς τὸ ἐκείνων μεταβήσονται σχῆμα. Καὶ οἰκέται μὲν συναριθμήσονται τοῖς σωζομένοις, δεσπόται δὲ τοῖς κολαζομένοις.

ς'. *Διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔδεται τὴν γῆν· ὅτι ἡμάρτοσαν* [11] *οἱ κατοικοῦντες αὐτήν.* Τοῦτο καὶ νῦν C ὁρῶμεν γιγνόμενον· ἀκρίδος γὰρ ἐμβολὴ, καὶ ἐρυσίβης ψεκάδες, καὶ χαλάζης σφενδόναι, καὶ ὄμβρων ὑπερβολή τε καὶ ἔνδεια, καὶ φυτοῖς ἐπιφέρεται καὶ λητοῖς, διὰ τὴν ἡμετέραν παρανομίαν. « Καὶ καταλειφθήσονται ἄνθρωποι ὀλίγοι. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τρυφὴν ἐξώκειλε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, τοῖς ἐναντίοις θεραπεύεται φαρμάκοις· τῇ ἐνδείᾳ ἡ εὐπορία, τῇ τῆς γῆς ἀκαρπίᾳ τὰ ἐκ τῆς πολυκαρπίας σκιρτήματα, τῇ τῶν πόλεων ἐρημίᾳ ἡ τῶν οἰκητόρων ἀταξία.

ιγ'. *Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ.* Καὶ ἐνταῦθα δείκνυσι τοὺς μὲν ἀπολλυμένους, τοὺς δὲ ὑπολοίπους τῆς σωτηρίας ἀπολαύοντας, καὶ τὸν εὐεργέτην ὑμνοῦντας Θεόν. Εὕροι δ' ἄν τις καὶ ἐν τῷ καιρῷ συντελείας τοῦτο ἐσόμενον.

ιδ'. *Ταραχθήσεται* [12] *τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης.* Ὕδωρ δὲ θαλάσσης, τῶν ἀνθρώπων τὸ πλῆθος. Δίκην γὰρ θαλάττης διεταράττοντο. Καὶ οἱ μὲν ἀντέλεγον, οἱ δὲ τοῖς κηρυττομένοις ἐπίστευον. Νήσους δὲ, τὰς ἐν μέσῳ ταύτῃσι τῆς θαλάσσης ἀνοικοδομηθεί- D

[10] Rom. III, 2. [11] Psal. XXIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[8] Τύρου. Infra ad Ezech. I. c. hæc adduntur ex vers. 17, una cum initio vers. 18 : Καὶ πάλιν ἀποκατασταθήσεται εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ἡ ἐμπορία αὐτῆς ἁγία τῷ Κυρίῳ. [9] κατ. *Hebr.* evacuat. [10] ὁ κύριος. Reliqua hujus vers. infra, ad I Cor. VII, 30, 31, ita leg. : καὶ ἡ θεράπαινα ὡς ἡ κυρία, καὶ ὁ ἀγοράζων ὡς ὁ πωλῶν (des. ὁ δανείζων ὡς ὁ δανειζόμενος), καὶ ὁ ὀφείλων ὡς μὴ ὀφείλων (alias, ὡς ᾧ ὀφείλει). [11] ὅτι ἡμάρτοσαν. *Hebr.* et rei fient. [12] Ταρ. — Θαλ. *Hebr.* Hinnient (s. vocem efferent) inde a mari. Theod. Ἤχησαν ὕδατα θαλάσσης.

Digitized by Google

σα; ἐκκλησίας καλεῖ, καὶ δεχομένας μὲν τῆς θαλάσσης τὰ κύματα, βλάβης δὲ φυλαττομένας ἐκτὸς, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑπόσχεσιν.

ις'. *Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ* [12] *τῶν πτερύγων τῆς γῆς τέρατα* [13] *ἠκούσαμεν.* Πτέρυγας τῆς γῆς τὴν πίστιν καὶ τὴν θεογνωσίαν ὠνόμασεν. Οἱ γὰρ γήϊνοι διὰ τούτων ἀνιπτάμενοι θεωροῦσι τὰ θεῖα. Τέρατα δὲ καλεῖ, τά τε περὶ τῆς συντελείας εἰρημένα, καὶ τὰ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τεθεσπισμένα. « Ἐλπὶς τῷ εὐσεβεῖ [15]. » Ὁ γὰρ ἐννόμως καὶ εὐσεβῶς πολιτευσάμενος, τὰς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀντιδόσεις μανθάνων, φέρει γενναίως τῆς ἀρετῆς τοὺς πόνους, τῆς ἐλπίδος ἐπερειδούσης. « Καὶ ἐροῦσιν [16]. » Τίνες ἐροῦσιν; οἱ καταλελειμμένοι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εὐφραινόμενοι. Ὅρα δὲ πῶς τὴν πίστιν παραδεξάμενοι, νουθετοῦσιν εὐθὺς τοὺς ἀθετοῦντας τὸν νόμον, καὶ καταπτοοῦσι τοῖς δείμασι.

ιζ'. *Φόβος γὰρ, καὶ βόθυνος, καὶ παγὶς ἐφ' ὑμᾶς* [17]. *Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον* [18]! Ἀθετοῦσι τὸν νόμον οἱ παρὰ τὸ τούτου βιοτεύοντες βούλημα· νόμον δὲ πάλιν ἐνταῦθα λέγει, οὐ τὸν Μωσαϊκὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν φυσικόν· περὶ πάντων γὰρ ἀνθρώπων ὁ λόγος. « Φόβος, καὶ βόθυνος, καὶ παγὶς ἐφ' ὑμᾶς. » Ἐπάλληλα λέγει κακὰ, καὶ τὰ δεύτερα τῶν προτέρων χαλεπώτερα· ὁ γὰρ τὸ ἔλαττον, φησὶ, διαφυγὼν, τῷ χαλεπωτέρῳ περιπεσεῖται.

ιη'. *Ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ* [19] *ἀνεῴχθησαν.* Τὴν ἐποψίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων διὰ τούτων δεδήλωκε. Τούτοις ἔοικε τὸ ὑπὸ τοῦ θείου Δαβὶδ εἰρημένον· « Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνιὼν, ἢ ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. » *Καὶ σεισθήσεται ὡς ὁπωροφυλάκιον ἡ γῆ* [20]. Τὸ ὁπωροφυλάκιον, πρόσκαιρός ἐστι σκηνή· οὕτω καὶ τοῦ βίου τὸ σχῆμα χρόνῳ τινὶ περιώρισται· τοῦτο δὲ παράγειν ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος.

κα'. *Ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα* [21]. Καὶ ταῦτα τοῦ παντὸς δηλοῖ συντέλειαν. Τότε γὰρ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, « ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. » Καὶ πάλιν, « Πεσεῖται τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, ὡς πίπτει φύλλα ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἐκπεῖ φύλλα ἀπὸ συκῆς. » Τότε αἱ ἐπὶ γῆς βασιλεῖαι δέξονται τέλος, καὶ οἱ κολάσεως ἄξιοι, ὡς εἰς ὀχύρωμά τι καὶ δεσμωτήριον, καθειρχθήσονται εἰς τὸ ἀφωρισμένον τοῖς κολαζομένοις χωρίον.

A ædificatas : quæ maris quidem fluctus excipiunt, sed a damno immunes conservantur, juxta promissionem Salvatoris.

B

Vers. 16. *Domine* **291** *Deus Israel, ab alis terræ portenta audivimus.* Alas terræ appellavit fidem et Dei cognitionem. His enim evolantes terreni divina contemplantur. Prodigia vero vocat, tum ea quæ de consummatione sunt dicta, tum ea quæ de Ecclesiis prænuntiata. « Spes pio. » Qui enim pie ac legitime vitam instituit, futuri sæculi remunerationes discens, virtutis labores magno animo sustinet, spe sustentante. « Et dicent. » Quinam dicent? qui derelicti sunt in terra, et lætantur. Vide autem, quemadmodum qui fidem susceperunt prævaricatores legis statim admonent, et terroribus concutiunt.

C

Vers. 17. *Timor* enim, *et fovea, et laqueus super vos. Væ prævaricatoribus, qui prævaricantur legem!* Legem prævaricantur, qui præter hujus mentem vitam agunt. Legem autem rursus hic dicit, non solum Mosaicam, sed etiam naturalem; quia de omnibus hominibus hic sermo est. « Timor, et fovea, et laqueus super vos. » Mala malis succedentia dicit, et posteriora prioribus graviora. Qui enim, inquit, minus evaserit, in gravius incidet.

Vers. 18. *Quia fenestræ de cœlo apertæ sunt.* Inspectionem Dei universorum his verbis demonstravit. His **292** simile est quod dictum a divino Davide : « Dominus de cœlo prospexit super filios hominum, ut videat, num sit intelligens, aut requirens Deum [y]. » [20] *Et concutietur quasi pomorum custodia terra.* Pomorum custodia, brevis temporis est tabernaculum. Sic et vitæ figura tempore aliquo circumscripta est, et hanc præterire dixit beatus Paulus [z].

D

Vers. 21. *Inducet Deus super ornatum cœli manum.* Hæc etiam mundi consummationem declarant. Tunc enim juxta Domini vocem, « sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum [y]. » Et iterum : « Stellæ cadent de cœlo, sicut cadunt folia de vite, et sicut defluunt folia de ficu [z]. » Tunc regna terræ finem accipient, et qui pœna digni sunt, tanquam in munitionem quamdam et carcerem, compingentur in destinatum puniendis locum.

[y] Psal. XIII, 2. [z] I Cor. VII, 31. [y] Matth. XXIV, 29. [z] Isa. XXXIV, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[12] ἀπὸ—ἠκούσ. *Hebr.* ab extrema ora terræ cantica audivimus. [13] τέρατα. Conf. Hier. ad h. l. [15] Ἐλπ. τῷ εὐσ. *Hebr.* decus justo. [16] ἐρ. Des. h. l. ista, τὰ μυστήριά μου ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς, quæ solent quidem abesse a textu τῶν Ο', a Patribus autem Græcis sæpius allegantur, et monente Hier. ex Theodot. desumpta, a Nostro quoque supra, t. I, p. 761, 1049 et 1062, ad h. l. relata sunt. Apud Procop. et Nobilium leg. τὸ μυστήριον, et infra, *Hist. eccl.*, l. I, c. 3, τὸ μυστήριόν μου. *Hebr.* macies (est) mihi! macies mihi! Sed Hebr. רז *macies* (cum י parag. רזי), ot LXX cum Chald. רז *arcanum* permutarunt. [17] φόβος—ὑμᾶς. Hæc post pauca recurrunt, addito commentario. [18] Οὐαὶ—νόμον. Ad vers. 16 pert. *Hebr.* Væ mihi! prævaricantes prævaricati sunt, et prævarications prævaricantium prævaricati sunt. [19] θυρ. ἐκ. τ. οὐρ. *Hebr.* cataractæ ex alto. [20] γῆ. Ultima hujus vers. infra, ad Ezech. XLVIII, 35, ita leg. : ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔτι μὴ ἀναστῇ. [21] Ἐπάξει—χεῖρα. *Hebr.* Eritque, die isto visitabit Jehova super exercitum Excelsi in alto.

Digitized by Google

VERS. 22. *Per multas generationes visitatio erit eorum.* Magnam enim ac diuturnam erga se patientiam experti sunt [23]. « Et liquefiet later, et cadet murus. » Quæ vulgo creditur potentium securitas.

VERS. 23. *Et erubescet luna, et confundetur sol.* Impiorum idololatria. Cum enim creaturas omnes deos fecerint, ex illustrioribus creaturis ultimum erroris excidium demonstravit. Neque enim pudore afficienda dicit ipsa elementa, quæ anima et ratione carent, sed eos qui deos illa fecerunt. « Quoniam regnabit **293** Dominus in Sione et in Hierosolyma. » Sionem et Hierosolymam cœlestem intelligit. « Accessistis enim, » ait divinus Apostolus, « ad montem Sionem, et ad urbem Hierosolymam cœlestem [a]. » In illa ergo civitate cum apparuerit regnum Dei, erubescent qui creaturam præ Creatore coluerunt [b].

CAP. XXV.

VERS. 1. *Quoniam fecisti admirabiles res, consilium antiquum verum.* Cum enim hæc jam olim ita constitues, nunc ea rebus ipsis exhibuisti. « Fiat, Domine. » Hoc est, ad exitum perveniant quæ dicta sunt.

VERS. 2. *Quoniam posuisti civitates in tumulum.* Et patefecisti, inquit, rerum humanarum brevem durationem, et tuam ipsius potentiam ostendisti. « Impiorum civitas in æternum non ædificetur. » Universim quidem prolata est oratio. Videtur autem mihi Hierosolymam etiam innuere juxta Domini dictum : « Non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur [c]. »

VERS. 3. *Propterea benedicet tibi populus pauper.* Populum pauperem intelligit pium, qui moderatos spiritus gerit. Hunc enim beatum quoque prædicat Dominus, dicens : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum [d]. » Per civitates autem hominum injuriam sustinentes, sed Deum timentes, vitam apostolicam significavit. Hos enim rursus beatos dixit Dominus his verbis : « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, **294** quoniam ipsorum est regnum cœlorum [e]. »

VERS. 5. *Quasi homines pusillanimes, sitientes in Sione.* Tanquam ex persona chori apostolici hæc dixit : vitam cœlestem, et liberationem ab impiis hominibus sitiens : at contraria his volens, quibus nos tradidit ad exercitium et probationem.

VERS. 7. *Trade hæc omnia gentibus.* Non enim

κβ'. *Διὰ πολλῶν γενεῶν* [22] *ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν.* Πολλῆς γὰρ καὶ ἐπὶ πλεῖστον μακροθυμίας ἀπήλαυσαν. « Καὶ τακήσεται ἡ πλίνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος [23]. » Ἡ νομιζομένη τῶν ἐνδυναστείαις ἀσφάλεια.

κγ'. *Καὶ ἐντραπήσεται ἡ σελήνη, καὶ αἰσχυνθήσεται ὁ ἥλιος* [24]. Τῶν ἀσεβῶν ἡ πολύθεος πλάνη. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐθεοποίησαν, ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων μορίων τῆς κτίσεως ὑπέδειξε τὴν παντελῆ τῆς πλάνης κατάλυσιν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα λέγει καταισχυνθήσεσθαι, τὰ ἄψυχά τε καὶ ἄλογα· ἀλλὰ τοὺς ταῦτα θεοποιήσαντας. « Ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν [25] Σιὼν καὶ ἐν Ἰερουσαλήμ. » Σιὼν καὶ Ἰερουσαλὴμ τὴν ἐπουράνιον λέγει. « Προσεληλύθατε γὰρ, » φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, « Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. » Ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τῇ πόλει δεικνυμένης τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, αἰσχυνθήσονται οἱ λατρεύσαντες τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

α'. *Ὅτι ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, βουλὴν ἀρχαίαν ἀληθινήν* [26]. Ἄνωθεν γὰρ ταῦτα προορίσας, νῦν δὲ αὐτὰ διὰ πραγμάτων ἐκδηλώσας. « Γένοιτο, Κύριε [27]. » Τουτέστι, τῶν εἰρημένων τὸ τέλος.

β'. *Ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα.* Ἤλεγξας, φησὶ, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὸ πρόσκαιρον, καὶ τὸ σὸν ἔδειξας κράτος. « Τῶν ἀσεβῶν πόλις εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῇ. » Καθολικῶς μὲν ὁ λόγος εἴρηται· δοκεῖ δέ μοι καὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ αἰνίττεσθαι, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν· « Οὐ μὴ μείνῃ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. »

γ'. *Διὰ τοῦτο εὐλογήσει σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός* [28]. Λαὸν πτωχὸν εὐσεβῆ καλεῖ, τὸν μετρίῳ φρονήματι χρώμενον. Τοῦτον γὰρ καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει, « Μακάριοι, λέγων, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Διὰ δὲ τῶν πόλεων τῶν ἀδικουμένων μὲν ὑπ' ἀνθρώπων, τὸν δὲ Θεὸν φοβουμένων, τὴν ἀποστολικὴν πολιτείαν ἠνίξατο. Τούτους γὰρ πάλιν μακαρίζει ὁ Κύριος, λέγων· « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. »

ε'. *Ὡς ἄνθρωποι ὀλιγόψυχοι διψῶντες ἐν Σιών* [29]. Ὡς ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ ταῦτα λέγει χοροῦ· διψῶν μὲν τὴν ἐπουράνιον ζωὴν, καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν δυσσεβῶν ἀνθρώπων· ἀντιβουλόμενος δὲ οἷς ἡμᾶς εἰς γυμνασίαν καὶ δοκιμασίαν ἐξέδωκεν.

ζ'. *Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν* [30]. Οὐ

[a] Hebr. XII, 22. [b] Rom. I, 25. [c] Matth. XXIV, 2. [d] Matth. V, 3. [e] ibid. 10.

VARIÆ LECTIONES.

[22] Διὰ π. γεν. *Hebr.* post multos dies. [23] Καὶ—τεῖχος. *Hebr.* Et pudefiet luna, ac pudore afficietur sol. [24] Καὶ—ἥλιος. Ita Symm. rectius quam οἱ LXX interpretatus est. Duplex itaque h. l. irrepsit eorumdem verborum expositio. [25] ἐν. Ita h. l. et deinde ante Ἰερουσ. recte habet cod. Alex., sed Vatic. utroque loco habet ἐκ, contra textum Hebr. [26] βουλ. ἀρχ. ἀληθ. *Hebr.* consilia (tua) e longinquo (s. a longo inde tempore inita) veritas sunt. [27] Γέν. Κύριε. *Hebr.* certitudo s. certa (sunt consilia tua). Κύριε addit codex Alex. [28] πτωχός. *Hebr.* fortis. [29] Ὡς—Σιών. Hæc a textu Hebr. aliena sunt. [30] Παράδος — ἔθνεσιν. *Hebr.* (Et absorbebit) faciem operimenti, operimenti omnibus populis (impositi).

Digitized by Google

γὰρ ὥσπερ τὸν νόμον μόνοις δέδωκεν Ἰουδαίοις, οὕτω καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην μόνοις αὐτοῖς παρέσχεν· ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὴν ἐντεῦθεν φυομένην προσέθηκε σωτηρίαν. A

η'. *Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας* [31]. Ἀλλ' ἀγαθότητι κυβερνῶν τὰ καθ' ἡμᾶς ὁ Δεσπότης, κατέλυσε μὲν τὸν θάνατον, ἔπαυσε δὲ τὰ ἐπὶ τοῖς τελευτῶσι γινόμενα δάκρυα [32], τῆς ἀναστάσεως δεδωκὼς τὴν ἐλπίδα, καὶ τὰ τῆς ἁμαρτίας περιεῖλεν ὀνείδη [33]. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἐφθεγξάμην· ἀλλ' αὐτὸς δι' ἐμοῦ ὁ τῶν ὅλων Κύριος.

θ'. *Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' ὃν* [34] *ἠλπίζομεν.* Οἱ τῆς σωτηρίας μετεσχηκότες, τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν τὸ τέλος ὁρῶντες, τοῦτον τὸν ὕμνον τῷ σεσωκότι προσφέρουσιν. Οὗτος, φασὶ, τῆς ὑπομονῆς ὁ καρπὸς, εὐφροσύνη καὶ θυμηδία τέλος οὐκ ἔχουσα. Τούτους ἀπὸ τούτου τοῦ ὄρους ἐδρεψάμεθα τοὺς καρποὺς, τουτέστι τῆς εὐσεβείας. B

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

ε'. *Ὃς ταπεινώσας κατήγαγες τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς* [35]. Τοῦτο καὶ ἡ ἁγία Παρθένος ὑμνοῦσα ἔλεγε· « Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς. »

θ'. *Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σὲ, ὁ Θεός* [36]. Νύκτα καλεῖ τὸν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καιρόν· ὄρθρον δὲ, τὴν προφητικὴν πρόγνωσιν. Ἡμέρα γὰρ ἡ τῆς θεογνωσίας ἀνατολὴ, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος φῶς ἀληθινὸν, καὶ ἥλιος δικαιοσύνης ὠνόμασται.

ι'. *Πέπαυται γὰρ ὁ ἀσεβὴς* [37]. Τῆς γὰρ τοῦ διαβόλου τυραννίδος, διὰ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιφανείας καταλυθείσης, ῥᾴων γέγονε τῆς ἀρετῆς ἡ κατόρθωσις· ἐκεῖνος δὲ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἀπώνατο. « Ἀρθήτω ὁ ἀσεβὴς [38], ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. » Ἐκλαμβάνεται ταῦτα καὶ εἰς τὸν διάβολον, καὶ εἰς τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους, ὡς πολλῶν εὐεργεσιῶν τυχόντες ἔτι ἐπέμενον τὸ δμμα τῆς διανοίας κεκαμμυκότες· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημήσαντος, καὶ τῶν ἐθνῶν πιστευσάντων, οὗτοι οὐ μόνον περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμονες γεγόνασιν· ἀλλὰ καὶ ζήλῳ πονηρῷ ἐκκαιόμενοι, πυρίκαυστοι γενέσθαι ἠβούλοντο, ἧπερ ὁρᾷν τὰ ἔθνη σωζόμενα. C

ια'. *Γνόντες δὲ* [39] *αἰσχυνθήσονται.* Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἔφη· « Καὶ τότε ὄψονται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. » — « Ζῆλος λήψεται λαὸν ἀπαίδευτον [40]. » Τοὺς Ἰουδαίους αἰνίττεται, διὰ ζῆλον δῆθεν τῷ σταυρῷ τὸν Κύριον D

sicut legem solis dedit Judæis, sic et Novum Testamentum illis solis exhibuit, sed omnibus gentibus provenientem ex eo salutem exposuit.

Vers. 8. *Devoravit mors prævalens.* Sed qui res nostras bonitate gubernat Dominus, mortem destruxit, et lacrymis, quæ mortuorum causa fundi solent, spe data resurrectionis, finem imposuit. Peccati quoque probra sustulit. Hæc autem, inquit, non ego locutus sum, sed ipse per me omnium Dominus.

Vers. 9. *Ecce Deus noster in quo sperabamus.* [10] Qui salutem sunt adepti, bonorum quæ sperabant finem cernentes, hunc hymnum Salvatori offerunt. Hic, inquiunt, fructus est patientiæ, lætitia et hilaritas finem non habens. Hos ab hoc monte fructus decerpsimus, fructus scilicet pietatis.

CAP. XXVI.

Vers. 5. *Qui humilians detraxisti eos qui habitant in excelsis.* Hoc **295** etiam sancta Virgo dixit in cantico : « Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles [f]. »

Vers. 9. *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te, Deus.* Noctem vocat tempus quod incarnationem Domini antecessit : diluculum vero, præscientiam propheticam. Dies enim, ortus cognitionis Dei : et Dominus ipse lumen verum et sol justitiæ appellatus est.

Vers. 10. *Cessavit enim impius.* Eversa enim per Dominicum adventum diaboli tyrannide, facilior facta est actio virtutis : ille vero fructum inde nullum cepit. « Tollatur impius, ut non videat gloriam Domini. » Accipiuntur ista tum de diabolo, tum de ingratis Judæis, ut qui multis affecti beneficiis pergebant mentis oculos claudere. Nam conversante in terris Domino nostro Jesu Christo, cum gentes credidissent, ipsi non solum ingrati erga benefactorem fuerunt, sed et prava æmulatione incensi, flammas pati malebant, quam gentium salutem videre.

Vers. 11. *Scientes autem confundentur.* Hoc etiam dixit Dominus in Evangeliis : « Tunc videbunt signum Filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ [g]. » — « Zelus apprehendet populum ineruditum. » Judæos significat, utpote qui ex zelo et æmulatione Dominum cruci affixerunt. Hoc etiam

[f] Luc. I, 52. [g] Matth. XXIV, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[31] Κατ.—Ἰσχύσας. *Hebr.* Absorbebit mortem in perpetuum. Ita Symm. [32] Ἔπαυσε—δάκρυα. Verba textus, ad quæ hæc se referunt infra, in *Repreh.*, anath. 10, Cyr., ita leg. : αὐτὸς γὰρ ἀφεῖλε πᾶν δάκρυον ἀπὸ προσώπου παντός. [33] καὶ—ὅλων Κύρ. Hæc ad ultima vers. 8 se referunt. [34] ἐφ' ὃν. Ita Ald. Rec. lectio ἐφ' ᾧ. [35] Ὃς—ὑψηλ. *Hebr.* Nam deprimit habitantes in excelso. [36] Ἐκ — Θεός. *Hebr.* Etiam spiritu meo, in medio mei, mane quæro te. [37] Πέπαυται γ. ὁ ἀσ. *Hebr.* Si gratia fit impio (tamen non discit justitiam). [38] Ἀρθ. ὁ ἀσεβ. Abest a textu Hebr. [39] Γνόντες δέ. *Hebr.* videbunt autem. [40] Ζῆλος — ἀπαίδ. *Hebr.* ob zelum contra populum.

Digitized by Google

divinus dicit Apostolus : « Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habeant, sed non secundum scientiam [h]. » **296** « Et nunc ignis adversarios comedet. » Quia lumen non receperunt, tradentur igni et tenebris.

A προσηλώσαντας. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖός φησιν Ἀπόστολος· « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. » — « Καὶ νῦν πῦρ ὑπεναντίους κατέδεται [61]. » Ἐπειδὴ τὸ φῶς οὐκ ἐδέξαντο, παραδοθήσονται τῷ πυρὶ καὶ τῷ σκότει.

Vers. 12. *Domine Deus noster, pacem da nobis.* Pacem tuam, Domine, amplexi sumus : providentia tua ne excidamus. Deum enim alium nullum novimus. Hæc Eunomii quoque stupiditatem redarguunt. [13] Quomodo enim dicere possunt : « Extra te alium nescimus, » qui Deum creatum appellant Filium ? Nos vero unam Trinitatis substantiam prædicantes, vere affirmamus, cum dicimus : « Extra te alium nescimus. »

ιβ'. *Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν* [62]. Τὴν σὴν εἰρήνην ἠσπασάμεθα, Δέσποτα· μὴ ἐκπέσωμέν σου τῆς προμηθείας. Οὐδένα γὰρ ἄλλον ἴσμεν Θεόν. Ταῦτα καὶ τὴν Εὐνομίου διελέγχει παραπληξίαν· πῶς γὰρ δύνανται λέγειν, « Ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἴδαμεν, » κτιστὸν Θεὸν τὸν Υἱὸν ὀνομάζοντες; Ἡμεῖς δὲ μίαν οὐσίαν τῆς Τριάδος κηρύττοντες, ἀληθεύομεν λέγοντες· « Ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἴδαμεν. »

Vers. 14. *Mortui autem vitam ne videant.* Mortuos vocat eos, qui bonis operibus mortui sunt. Sic enim et Dominus dixit : « Permitte ut mortui sepeliant mortuos suos [i]. » — « Neque medici suscitabunt. » Deo enim puniente, quis auxiliari poterit ? « Idcirco induxisti, et perdidisti. » Significat Deum, dum parcit, tempus vitæ illorum contraxisse, ne longo tempore permanentes, malitia simul crescerent, et pœnam suam augerent. Propter bonitatem enim Deus annos etiam definit ad supplicium : nunc quidem post centum viginti, sicut tempore diluvii, nunc vero post sexaginta, per hunc ipsum prophetam. Atque ante condictum tempus inducit judicium, peccata illorum removens, et cessare ab iniquitate faciens illos qui sine pœnitentia ægrotant. Unde ait Psalmus : « Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt **297** dies suos [j]. » Et rursus, « Ne auferas me in dimidio dierum meorum [k]. » Illud : « Abstulisti omne masculum eorum, » Symmachus reddidit, « omnem memoriam eorum. » Aquila autem et Theodotio, « omne monumentum illorum. »

B

C

ιδ'. *Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶὴν οὐ μὴ ἴδωσιν.* Νεκροὺς καλεῖ τοὺς τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις νενεκρωμένους. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἔφη· « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς. » — « Οὐδὲ ἰατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσουσι [63]. » Θεοῦ γὰρ κολάζοντος, τίς ἐπαμῦναι δυνήσεται ; « Διὰ τοῦτο ἐπήγαγες [64], καὶ ἀπώλεσας. » Σημαίνει ὅτι φειδόμενος ὁ Θεὸς τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτῶν ὑπετέμετο· ἵνα μὴ εἰς χρόνον μακρὸν παραμένοντες, συμπαρεκτείνωνται τῇ κακίᾳ, καὶ αὔξωσιν αὐτῶν τὴν κόλασιν. Διὰ γὰρ ἀγαθότητα Θεὸς καὶ χρόνους ὁρίζει εἰς τιμωρίαν· τοῦτο μὲν μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι, ὡσπερεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ· τοῦτο δὲ ἑξήκοντα, δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ προφήτου. Καὶ πρὸ τῆς προθεσμίας ἐπάγει τὴν δίκην, ἐκκόπτων αὐτῶν τὰ ἁμαρτήματα, καὶ παύων αὐτοὺς τῆς παρανομίας ἀμεταμέλητα νοσοῦντας· διό φησιν ὁ πεντηκοστὸς τέταρτος ψαλμός· « Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσουσι [65] τὰς ἡμέρας αὐτῶν. » Καὶ πάλιν, « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου. » Τὸ, « Ἧρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, » ὁ Σύμμαχος, « πᾶσαν τὴν μνήμην [66] αὐτῶν » ἡρμήνευσεν. Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, « πᾶν τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. »

Vers. 15. *Adde eis mala, Domine.* Prædictionis formam in optativam convertit propheta, et interitum eorum prædicit qui pios persequuntur. [16, 17] *Domine, in tribulatione recordati sumus tui.* Ostensa persequentium ærumna, ostendit insuper emolumentum eorum qui persecutionem sustinent. « Tribulatio enim, » juxta beatum Paulum, « patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem, spes non confundit [l]. »

ιε'. *Πρόσθες αὐτοῖς κακὰ, Κύριε* [67]. Εἰς εὐκτικὸν τὸ προαγορευτικὸν ὁ προφήτης μετέβαλε σχῆμα, καὶ προλέγει τὸν ὄλεθρον τῶν διωκόντων τοὺς εὐσεβεῖς. *Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου* [68]. Δείξας τῶν διωκόντων τὴν ταλαιπωρίαν, ἐπιδείκνυσι τῶν διωκομένων τὴν ὠφέλειαν· « Ἡ γὰρ θλῖψις, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, « ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμήν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἐλπὶς οὐ καταισχύνει. »

D

Vers. 18. *Propter timorem tuum, Domine, in utero concepimus.* Quia enim cum muliere partu-

ιη'. *Διὰ τὸν φόβον σου* [69], *Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν* [70]. Ἐπειδὴ γὰρ ὠδινούσῃ ἑαυτοὺς ἀπείκασαν

[h] Rom. x, 2. [i] Matth. VIII, 22. [j] Psal. LIV, 24. [k] Psal. CI, 25. [l] Rom. V, 35.

VARIÆ LECTIONES.

[a] Rec. lectio ἕδεται. [62] Κύριε — ἡμῖν. *Hebr.* O Jehova, disponas pacem nobis. Reliqua ex vers. 12, una cum verbis primis vers. 13, exstant in dial. 2, p. 598. Garn. [63] Οὐδὲ — ἀναστ. *Hebr.* vitæ expertes (ita vox רְפָאִים etiam vers. 19 et infra, c. XIV, 9, sumitur), non iterum surgent. [64] ἐπηγ. *Hebr.* visitasti. [65] Supra, t. I, p. 970, ἡμισεύσωσι. [66] π. τ. μν. Bene, juxta Hebr. [67] Πρόσθες — Κύριε. *Hebr.* Addidisti genti (s. auxisti gentem) o Jehova. [68] ἐμν. σου *Hebr.* visitarunt, s. quæsiverunt te. Reliqua hujus vers. infra ad c. XL, 2, ita leg. : ἐν θλίψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν. [69] Διὰ τ. φ. σου. Abest a textu Hebr., exstat vero etiam in vers. Lat. antiqua, præter unum ms., cujus meminit SABAT. ad h. l. In dial. 1, p. 279, 285 et 292 Garn. est ἀπὸ τοῦ φόβου σου. [70] ἐλάβομεν. Quæ proxima sunt, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου, supra, p. 52 et 85, necnon t. I, p. 784 et 1292 leg., sed non eodem modo.

Digitized by Google

γυναικὶ, ἔδειξαν τὸν τῶν ὠδίνων καρπόν. « Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, σωτηρίας ἐτέκομεν, ὃ ἐποίησας [81] ἐπὶ γῆς· » τουτέστιν ὃ τῇ γῇ ἐδωρήσω. Οὐ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ γῇ ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ γῇ τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο. « Οὐ πεσούμεθα [82], ἀλλὰ πεσοῦνται οἱ ἐνοικοῦντες [83] ἐπὶ τῆς γῆς. » Οἱ τὰ γήϊνα φρονοῦντες ἐπιμένουσι θαρροῦντες τοῖς ῥέουσιν· ἡμεῖς δὲ προσμένομεν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν. A

ιθ'. *Ἡ γὰρ δρόσος, ἡ παρὰ σοῦ, ἴαμα αὐτοῖς ἐστιν* [84]. Ὥσπερ γὰρ ὁ ὑετὸς ζωοποιεῖ τὰ καταχωσθέντα καὶ οἱονεὶ ταφέντα σπέρματα· οὕτως ὁ σὸς λόγος, οἷόν τις δρόσος, ἀνίστησι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. « Ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται [85]. » Τὸ γήϊνον αὐτῶν καταλύεται φρόνημα. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ προφήτης εἴρηκεν, ὕμνον ὑφαίνων τῷ τῶν ὅλων Θεῷ. Αὐτὸς δὲ ὁ Δεσπότης τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι παρεγγυᾷ, ὥσπερ ἔν τισι ταμείοις, τῇ πίστει τῶν κηρυγμάτων, καὶ τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων καταχρυβῆναι, καὶ διαφυγεῖν τὸν τοῖς ἄλλοις ἐπιφερόμενον ἀνθρώποις ὄλεθρον. Καὶ τοῦτο παθεῖν συνέβη τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ. Πεπαρῳνήκασι γὰρ εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τοὺς ἁγίους μυσταγωγοὺς, καίτοι τὸ τῆς σωτηρίας τεκόντας πνεῦμα τοῖς ἐπὶ γῆς. B

κα'. *Ἰδοὺ* [86] *γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐπάγει τὴν ὀργὴν ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας* [87] *ἐπὶ τῆς γῆς.* Ταῦτα εὑρίσκομεν τὸν Κύριον τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις παρεγγυήσαντα· « Ὅτ' ἂν γάρ, φησὶν, ἴδετε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, γινώσκετε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. » Καὶ πάλιν· « Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβάτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. » Προλέγει δὲ αὐτοῖς, ἵνα διαφύγωσι τὸν ἐπιφερόμενον τοῖς ἀντιστήσασιν ὄλεθρον. C

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

α'. *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει* [88] *ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν* [89]. Μάχαιραν Θεοῦ καλεῖ τὸν τιμωρητικὸν λόγον. « Δράκοντα δὲ ὄφιν σκολιὸν, φεύγοντα καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ διαιτώμενον, » τὸν διὰ τοῦ πρώτου ὄφεως ἐνεργήσαντα λέγει. Αὐτὸς γὰρ ἔφυγε, τὴν τοῦ Σωτῆρος μεμαθηκὼς ἐπιφάνειαν, καὶ ἔβόα· « Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. »

γ'. *Ἐγὼ πόλις ὀχυρὰ, πόλις πολιορκουμένη* [90].

riente seipsos comparaverant, partus fructum ostenderunt. « Spiritum enim, inquit, salutis peperimus, quem fecisti in terra, » id est, quem terræ donasti. Neque enim Spiritum in terra creavit: sed per Spiritum in terra salutem operatus est. « Non cademus, sed cadent habitatores terræ. » Qui terrena sapiunt, in rebus fluxis confidere pergunt: nos vero resurrectionem mortuorum exspectamus.

298 Vers. 19. *Ros enim, qui a te, sanatio eis est.* Quemadmodum enim pluvia defossa et quasi sepulta semina vivificat, sic verbum tuum, velut ros quidam, hominum naturam exsuscitat. « Terra autem impiorum cadet. » Terrenus illorum fastus dejicitur. Hæc itaque dixit propheta hymnum texens universorum Deo. Ipse autem Dominus in ipsum credentes admonet, ut tanquam in cellis quibusdam, in fide prædicationum, et in spe futurorum abdantur, et impendentem aliis hominibus interitum devitent. Atque hoc plane contigit regioni Judæorum. Insanierunt enim adversus Christum, et adversus sanctos mystagogos, licet salutis spiritum habitantibus in terra pepererint.

Vers. 21. *Ecce enim Dominus de sancto inducit iram super habitatores terræ.* Hæc invenimus Dominum sanctis apostolis indicasse. « Cum videritis enim, inquit, circumdari ab exercitu Hierosolymam, tunc scitote appropinquare desolationem ejus [m]. » Et rursus: « Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes, et qui in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo sua [n]. » Prædicit autem illis, ut effugiant inflictum resistentibus exitium.

299 CAP. XXVII.

Vers. 1. *Illo die inducet Deus gladium sanctum.* Gladium Dei vocat vindicem sermonem. « Draconem vero serpentem tortuosum, fugientem et habitantem in mari, » eum dicit, qui per primum serpentem operatus est. Ipse enim, audito Salvatoris adventu, fugam iniit, et clamavit: « Quid mihi et tibi, Fili Dei? Venisti ante tempus torquere nos [o]. »

Vers. 3. *Ego civitas munita, civitas quæ oppu-*

[m] Luc. xxi, 20. [n] Matth. xxiv, 16, 17. [o] Matth. viii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[81] ὃ ἐποίησας. Ita quoque t. I, p. 784, sed ibid. p. 1292, ἐποιήσαμεν. Hanc posteriorem lectionem Noster etiam ad Cant. III, 7, 8. secutus est, juxta cod. Alex., sed ad Cant. I, 15, 16, leg. πν. σωτ. σου, ὃ ἐκυήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. In dial. I, p. 279 et 292 Garn. est πν. σωτ. ἐπὶ τῆς γῆς. Postrema ἐπὶ τῆς γῆς des. ib. p. 283. [82] Οὐ πεσ. Des. in textu Hebr. et in cod. Alex. [83] οἱ ἐνοικ. Apud LXX, præm. πάντες. [84] Ἡ γὰρ — ἐστιν. *Hebr.* nam (sicut) ros olerum est ros tuus. Quæ h. l. des. Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις leg. *Hær. fab.*, l. v, c. 19. [85] τ. ἀσ. πεσ. *Hebr.* mortuos emittetur (terra). *Al.* terram mortuorum prosternes. [86] Ἰδοὺ — τῆς γῆς. *Hebr.* Ecce enim Jehova egreditur e loco suo, ut visitet iniquitatem incolarum terræ super eos. [87] κατοικ. Ita Ald. et Compl., Rec. lectio est ἐνοικοῦντας. [88] ἐπάξει — ἁγίαν. *Hebr.* visitabit Jehova gladio suo *duro*. Ita quoque reliqui int. qui pro ἁγίαν habent σκληράν. Ad integrum hunc vers. conf. t. I, p. 45 et 1339. [89] ἁγίαν. Quæ proxima sunt, καὶ τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν, leg. infra ad Ezech. xxix, 3. [90] Ἐγὼ—πολιορκ. *Hebr.* Ego Jehova custodio eam (vineam).

Digitized by Google

gnatur. Nulla, inquit, securitas est mihi a mœnibus : omni enim ex parte ab hostibus circumvallata sum.

VERS. 5. *Faciamus pacem illi.* Placemus, inquit, Dominum, ejus contra nos indignationem vitæ mutatione amoveamus.

VERS. 8. *Nonne tu eras, qui meditabaris spiritu duro interficere eos?* Sperasti, inquit, te civitatem cum ipsis habitatoribus esse deleturum. At ego propterea meam illis providentiam impertiam, illorum peccata propter blasphemiam tuam non considerans.

VERS. 11. *Mulieres venientes a spectaculo.* Mulieres vocat civitates gentium, vel illarum Ecclesias, desolationem Hierosolymæ contemplantes, hortaturque, ut illorum caveant incredulitatem; quia enim nolunt quod utile est intelligere, ideo veniam non consequuntur.

VERS. 12. *Vos autem* 300 *congregate singulos filios Israelis.* Sanctos apostolos admonet. Hi enim orbis terræ obeuntes synagogas, primis Judæis annuntiabant verbum (salutis), et eos qui obediebant divinæ prædicationi Domino offerebant.

VERS. 13. *Canent tuba magna.* Tubam magnam vocat prædicationem salutis. Veritatis enim præconum in omnem terram exivit sonus, et in fines orbis terræ verba P. Hi sunt qui aves errantes congregarunt.

A Οὐδεμίαν, φησίν, ἀπὸ τῶν περιβόλων ἀσφάλειαν ἔχω· πάντοθεν γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων κεκύκλωμαι.

ε'. *Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ* [61]. Καταλλάξωμεν φησὶ, τὸν Δεσπότην· παύσωμεν τὴν καθ' ἡμῶν ἀγανάκτησιν τῇ τοῦ βίου μεταβολῇ.

η'. [62] *Οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ ἀνελεῖν αὐτούς;* Ἤλπισας, φησὶν, αὐτανδρον καταλῦσαι τὴν πόλιν· ἀλλὰ τούτου χάριν ἐγὼ τῆς ἐμῆς αὐτοὺς ἀξιώσω προνοίας, οὐκ ἀποβλέπων εἰς τὰ ἐκείνων πλημμελήματα διὰ τὴν σὴν βλασφημίαν.

ια'. *Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας* [63]. Γυναῖκας καλεῖ τὰς τῶν ἐθνῶν πόλεις, ἢ τὰς ἐν αὐταῖς Ἐκκλησίας τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ θεωμένας ἐρημίαν· καὶ παρακελεύεται τὴν ἐκείνων ἀπιστίαν φυγεῖν· συνιέναι γὰρ οὐκ ἐθέλουσι τὸ συμφέρον. Οὗ δὴ χάριν καὶ B συγγνώμης ἐστέρηνται.

ιβ'. *Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ καθ' ἕνα* [64]. Τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις παρακελεύεται. Αὐτοὶ γὰρ τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην περινοστοῦντες συναγωγὰς, πρώτοις Ἰουδαίοις τὸν λόγον ἐκήρυττον, καὶ τοὺς τῷ θείῳ κηρύγματι πειθομένους τῷ Δεσπότῃ προσέφερον.

ιγ'. *Σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ.* Σάλπιγγα μεγάλην καλεῖ τὸ σωτήριον κήρυγμα. Τῶν γὰρ τῆς ἀληθείας κηρύκων εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα. Οὗτοι τὰ πλανώμενα συναγαγόντες πρόβατα.

CAP. XXVIII.

C

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

VERS. 5. *Die illo erit Dominus Sabaoth corona gloriæ.* Demonstrato apostolorum choro, horum Dominum demonstrat. Hic enim, ait, qui injuriæ coronam dissolvit, idem erit et corona gloriæ reliquiis populi sui. Quippe gloria Judæorum qui crediderunt est maxima, quod ex ipsis secundum carnem natus sit Christus.

VERS. 6. *Et relinquetur in spiritu judicii.* Ipse enim, cum prohibuisset ne occiderentur universi, aliquos servavit, omnia providens ut Deus, et juste judicans. Illud autem : « In spiritu judicii super judicium, » hunc habet sensum : Et tunc, inquit, decrevit illos servare, et illos rursus alteri judicio reservat.

VERS. 11. *Propter irrisionem labiorum alterius linguæ.* Alteram linguam vocat parabolicam et tropicam prophetarum doctrinam; irrisionem vero

ε'. *Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ στέφανος τῆς δόξης* [65]. Τὸν ἀποστολικὸν ὑποδείξας χορὸν, τὸν τούτων ὑποδείκνυσι Δεσπότην. Οὗτος γὰρ, φησὶ, τῆς ὕβρεως στέφανον καταλύσας, αὐτὸς ἔσται καὶ στέφανος δόξης τοῖς καταλειφθεῖσι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ [66]. Δόξα γὰρ τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων μεγίστη, τὸ ἐξ αὐτῶν βλαστῆσαι κατὰ σάρκα τὸν Χριστόν.

ς'. *Καὶ καταλειφθήσεται ἐν πνεύματι κρίσεως* [67]. Αὐτὸς γὰρ κωλύσας ἀναιρεθῆναι πάντας, ἐνίους ἐφύλαξε, προορῶν ἅπαντα ὡς Θεὸς, καὶ κρίνων δικαίως. Τὸ δὲ, « Ἐν πνεύματι κρίσεως ἐπὶ κρίσιν, » ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· Καὶ τότε, φησὶν, D ἔκρινεν αὐτοὺς σῶσαι, καὶ πάλιν αὐτοὺς ἑτέρᾳ κρίσει φυλάττει.

ια'. *Διὰ φαυλισμὸν χειλέων γλώσσης ἑτέρας* [68]. Γλῶσσαν ἑτέραν καλεῖ, τὴν παραβολικὴν καὶ τροπικὴν τῶν προφητῶν διδασκαλίαν· φαυλισμὸν δὲ

P Psal. XVIII, 3; Rom. X, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[61] Ποιήσ. εἰρ. αὐτῷ. *Hebr.* Si fecerit pacem mecum. [62] Vers. 6, qui h. l. des. infra in *Eran.*, dial. 2, ita ex IREN. producitur : Τέκνα Ἰακὼβ βλαστήσει καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ πλησθήσεται (rec. lectio ἐμπλησθήσεται) ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. [63] ἀπὸ θέας. *Hebr.* incendent eam. Aqu. φωτίσουσιν αὐτήν. [64] Ὑμεῖς—ἕνα. Hebr. Vos autem congregabimini alter ad alterum, filii Israelis [65] δόξης. Rec. lectio est ἐλπίδος, nostra autem a Bosio aliisque non observata, magis ad Hebr. composita est. [66] αὐτοῦ. Additur quoque ab EUSEB., *Dem. Evang.* l. II. [67] Καὶ — κρίσεως. *Hebr.* Eritque spiritus judicii. Rec. lectio est καταλειφθήσονται ἐπί. [68] Διὰ—ἑτέρας. *Hebr.* nam subsannationibus labii (s. labiis irrisoriis) et lingua alia (loquetur ad populum hunc).

Digitized by Google

χειλέων, τοὺς παρὰ τῶν ἀσεβῶν κατὰ τῶν προφητῶν γινομένους ψόγους.

ιγ'. *Καὶ ἔσται* [69] *αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλῖψις ἐπὶ θλῖψει* [70]. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠβουλήθησάν τινα δνησιν ἀπὸ τῶν θείων λογίων καρπώσασθαι, δρέψονται θλῖψιν ἐπὶ θλῖψει, καὶ κακῶν προσδοκίαν [71] διηνεκῆ, καὶ τῶν προσδοκωμένων χαλεπῶν τὴν πεῖραν.

ιε'. *Ὅτι εἴπατε· Ἐποιήσαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ᾅδου.* Ἀνδρῶν ἐστι μεμηνότων ταῦτα τὰ ῥήματα, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ δίκης θρασυνομένων.

ις'. *Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ* [72]. Ἀνοίας ἰσχάτης εἶναι νομίζω, τὸ ταύτην τῷ Ἰεζεκίᾳ προσαρμόζειν τὴν προφητείαν· εἰς ἄνθρωπον γὰρ πιστεύειν οἱ θεῖοι ἀπαγορεύουσι λόγοι. « Μὴ πεποίθατε γάρ, φησὶν, ἐπ' ἄρχοντας καὶ ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία. » Καὶ, « Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. » Καὶ, « Ἀγαθὸν πεποιθέναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθέναι ἐπ' ἄνθρωπον. » Ἐνταῦθα δὲ ὁ προφητικὸς ἐπαινεῖ λόγος τοὺς εἰς τὸν λίθον τοῦτον πιστεύοντας. Ἀκρογωνιαῖος δὲ λίθος ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν· ὁ ἐν ἑαυτῷ τοὺς ἐξ ἐθνῶν καὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ συνάψας, καὶ ἕνα λαὸν ἀποφήνας· αὐτὸς δὲ καὶ θεμέλιος κέκληται. « Θεμέλιον γὰρ, φησὶν, ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. »

ιθ'. [73] *Πρωΐ, πρωΐ παρελεύσεται ὑμᾶς* [74]. Πρωΐ, πρωΐ, τὴν ταχύτητα λέγει· καὶ προλέγει τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ἐπενεχθησόμενα κακά.

κα'. *Μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ* [75]. Δείκνυσιν αὐτοὺς μετὰ τὴν πεῖραν τὴν οἰκείαν ὁμολογοῦντας ἀσθένειαν, καὶ τῆς ἀσθενείας τὴν αἰτίαν διδάσκοντας. Ἡ ἀσέβεια γὰρ ἐκείνην ἐγέννησεν. « Ὁ δὲ θυμὸς αὐτοῦ ἀλλοτρίως χρήσεται [76]. » Οὐκέτι γὰρ ὑμῶν ὡς οἰκείου προμηθεῖται λαοῦ, ἀλλ' ὡς κατ' ἐκείνων τῶν παντάπασιν αὐτὸν ἀγνοησάντων χρήσεται καθ' ὑμῶν τῷ θυμῷ.

κβ'. *Μηδὲ ἰσχυσάτωσαν ὑμῶν οἱ δεσμοί.* Δεσμοὺς τὸ θράσος ἐκάλεσε· παρεγγυᾷ δὲ αὐτοῖς μὴ εὐφραίνεσθαι [77], μηδὲ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει θαῤῥεῖν. Ἃ γὰρ προεῖπον, παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ἀκήκοα [78]· ἀψευδὴς δὲ ὁ θεῖος λόγος.

κς'. *Καὶ παιδευθήσῃ κρίματι Θεοῦ σου* [79]. Σὲ, φησὶ, πατρικῶς παιδεύσω, οὐ δικαστικῶς κολάσω.

labiorum, impiorum **301** adversus prophetas jactata convicia.

VERS. 13. *Et erit eis sermo Dei tribulatio super tribulationem.* Quandoquidem fructum ex divinis sermonibus capere noluerunt, percipient tribulationem malorumque exspectationem continuam, et ærumnarum quas exspectant experientiam.

VERS. 15. *Quia dixistis, Fecimus fœdus cum inferno.* Furentium hominum hæc sunt verba, et contra ipsum Dei judicium prorumpentium.

VERS. 16. *Ecce ego immittam in fundamenta Sionis lapidem pretiosum.* Extremæ arbitror esse dementiæ, hanc prophetiam Ezechiæ adaptare. Nam confidere in homine divina eloquia vetant. « Nolite, inquit, confidere in principibus, et in filiis hominum, in quibus non est salus [q]. » Et : « Maledictus homo qui confidit in homine [r]. » Et : « Melius est confidere in Domino, quam confidere in homine [s]. » Hic vero loco laudat illos propheticus sermo, qui in hoc lapide confidunt. Angularis autem lapis est Christus Dominus, qui fecit utraque unum, qui eos qui sunt ex gentibus, et qui ex Israele, in seipso conjunxit, et unum populum fecit. Ipse etiam fundamentum est appellatus. « Fundamentum enim, inquit, aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Jesus **302** Christus [t]. »

VERS. 19. *Mane, mane transibit prope vos.* Per mane, mane, celeritatem significat, et prædicit mala, quæ die nocteque infligentur.

VERS. 21. *Cum furore faciet opera sua.* Innuit illos imbecillitatem suam post experimentum confiteri, et imbecillitatis causam docere. Quippe impietas illam genuit. « Et furor ejus aliene utetur. » Non enim jam vestri, tanquam proprii populi, curam gerit : sed tanquam in eos qui ipsum prorsus ignorant, suum in vos furorem exercebit.

VERS. 22. *Neque confortentur vincula vestra.* Vincula vocavit audaciam. Monet autem illos ne exsultent, nec propriis viribus confidant. Quæ enim prædixi, ab universorum Deo audivi. Non mentitur autem sermo divinus.

VERS. 26. *Et erudieris judicio Dei tui.* Te, inquit, ut pater erudiam, non puniam ut judex.

[q] Psal. CXLV, 2, 3. [r] Jerem. XVII, 5. [s] Psal. CXVII, 8. [t] I Cor. III, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[69] Καὶ—θλῖψει. *Hebr.* eritque illis verbum Jehovæ præceptum præcepto (additum). [70] Rec. lectio est θλίψιν. [71] καὶ κακ. προσδ. Hinc conjicimus, Nostrum post θλῖψει legisse προσδέχου, προσδέχου, ut habet ms. quoddam Mediol. et versio Lat. antiqua apud SABAT. [72] ἐμβαλῶ—πολυτ. *Hebr.* qui fundavit in Sione lapidem probationis. Pro ἐμβαλῶ—Σιὼν, supra, t. I, p. 1453, et infra ad Dan. II, 34, 35, ac ad Zach. III, 9, leg. τίθημι ἐν Σιών. Sequitur II. cc. ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον (ad Dan. l. c. ἐκλεκτὸν post ἔντιμον pos.) εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Ad verba ultima conf. Rom. X, 11, ubi etiam Noster leg. καταισχυνθήσεται. [73] Πρωΐ—ὑμᾶς. *Hebr.* Nam quolibet matutino tempore transibit. [74] ὑμᾶς. Ita Compl. Sed præstat lectio rec. ἡμέρας. *Hebr.* interdiu. [75] μετὰ—αὐτοῦ. *Hebr.* irascetur faciendo opus suum. [76] Ὁ—χρήσεται. *Hebr.* et faciendo opus suum. Symm. et Theod., καὶ ἐργάσασθαι τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. [77] μὴ εὐφρ. Ita apud LXX vers. ineunte, καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθείητε. Sed *Hebr.* nunc itaque ne illudatis. [78] ἃ—ἀκήκοα. Hæc ad finem vers. 22 se referunt. [79] Καὶ—σου. *Hebr.* Et instruet eum in judicio Deus ejus.

Digitized by Google

VERS. 27. *Virga excutitur melanthium.* Vos, inquit, melanthii et cymini more virga percutio : Assyrios autem, velut speltam et hordeum, serra plaustri comminuam.

κζ'. Ῥάβδῳ ἐκτινάσσεται [86] τὸ μελάνθιον. Ὑμᾶς, φησὶ, δίκην μελανθίου καὶ κυμίνου ῥάβδῳ παίω· τοὺς δὲ Ἀσσυρίους, ὡς ζειὰς καὶ κριθὰς, πρίονι δι' ἁμάξης λεπτυνῶ.

CAP. XXIX.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

VERS. 1. *Væ civitati Ariel!* Ariel appellatur Areopolis. Est autem Moabitidis civitas nobilis.

α'. Οὐαὶ πόλις Ἀριήλ. Ἀριὴλ, ἡ Ἀρεόπολις καλεῖται· τῆς δὲ Μωαβίτιδός ἐστιν αὕτη ἐπίσημος.

VERS. 11. *Et erunt vobis omnia verba hæc, sicut verba libri obsignati hujus.* Olim enim prædictiones de Domino factas, **303** nec Judæi intelligere poterant, ut abditas, et velut intus inclusas sub sigillis : nec gentes, quæ propheticas litteras non norant. Post Dominicum vero adventum, sublatis sigillis (res enim verbis dant testimonium), et plurimi ex Judæis prædictionum intelligentiam adepti sunt, et gentes pietatis litteras didicerunt, leguntque librum, qui incredulis Judæis adhuc manet obsignatus.

ια'. Καὶ ἔσονται ὑμῖν πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα [87], ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου ἐσφραγισμένου τούτου. Πάλαι γὰρ τὰς περὶ Κυρίου προῤῥήσεις, οὔτε Ἰουδαῖοι συνιδεῖν ἠδύναντο κεκαλυμμένας, καὶ οἱονεὶ σφραγίδων ἐντὸς ἀποκειμένας· οὔτε τὰ ἔθνη, τὰ προφητικὰ μὴ ἐπιστάμενα γράμματα. Μετὰ μέντοι τὴν Δεσποτικὴν ἐπιφάνειαν, ἀφαιρεθεισῶν τῶν σφραγίδων (τὰ γὰρ πράγματα μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις), καὶ πλεῖστοι ἐξ Ἰουδαίων, τῶν προῤῥήσεων ἔμαθον τὴν διάνοιαν, καὶ τὰ ἔθνη μεμάθηκε τῆς εὐσεβείας τὰ γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι τὸ βιβλίον ὃ τοῖς ἀπίστοις Ἰουδαίοις ἐσφραγισμένον ἔτι μεμένηκε.

VERS. 14. *Adjiciam ut transferam populum istum.* Non enim abducam solum in Babyloniam : sed dispergam in universum orbem terræ.

ιδ'. [88] Προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον [88]. Οὐ γὰρ μόνον εἰς Βαβυλῶνα ἀπάξω, φησὶν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διασπερῶ.

VERS. 15. *Et perdam sapientiam sapientum.* Iuania enim sunt omnia Pharisæorum et Scribarum : et stultitiæ plena erat ipsorum quæ videbatur sapientia.

ιε'. Καὶ ἀπολῶ τὴν σοφίαν [84] τῶν σοφῶν [85]. Φροῦδα γὰρ τὰ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων· ἀνοίας γὰρ ἦν πλήρης ἡ αὐτῶν δοκοῦσα σοφία.

VERS. 16. *Nonne ut lutum figuli reputabimini?* Quemadmodum enim figulus ea quæ jam formata, et nondum igni admota sunt, destruere, et alia rursus pro illis efformare potest : sic ego vos quidem expellam, et gentes assumam, et spiritualem, qua floretis, gratiam in universam hominum naturam transfundam. Hoc enim sequentia declarant.

ις'. Οὐχ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε [86] ; Ὥσπερ γὰρ ὁ κεραμεὺς τὰ ἤδη πλασθέντα, καὶ μηδέπω πυρὶ ὁμιλήσαντα, ἀνασκευάσαι δύναται, καὶ πάλιν ἕτερα ἀντ' ἐκείνων κατασκευάσαι· οὕτως ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ἀπώσομαι, τὰ δὲ ἔθνη προσλήψομαι, καὶ τὴν ἐν ὑμῖν ἀνθοῦσαν πνευματικὴν χάριν εἰς ἅπασαν μεταθήσω τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑξῆς δεδήλωκε.

VERS. 17. *Et transferetur Libanus.* Libanum vocat gentes, propter priorem impietatem (sed et mons ipse non Judæorum erat, sed gentium). Chermel vero Carmelum, qui mons est fertilis, et fructibus abundans, in **304** Israelis regione situs. Figurate ergo docet Judæorum et gentium immutationem. Dabitur enim, inquit, Libano, id est gentibus, regio (frugifera) Carmeli : hoc est, Judæi saltus erunt sine fructu. Cujus prophetiæ veritatem oculis cernimus. Nam et multitudine et sterilitate sua saltui similes sunt.

ιζ'. Καὶ μετατεθήσεται [87] ὁ Λίβανος. Λίβανον τὰ ἔθνη καλεῖ διὰ τὴν προτέραν ἀσέβειαν (καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄρος οὐκ Ἰουδαίων ἦν, ἀλλ' ἐθνῶν). Χερμὲλ δὲ, τὸν Κάρμηλον· ὄρος δὲ τοῦτο πολυφόρον καὶ πολύκαρπον, ἐν τῇ τοῦ Ἰσραὴλ κείμενον χώρᾳ. Τροπικῶς τοίνυν διδάσκει τὴν τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐναλλαγήν. Δοθήσεται γὰρ, φησὶ, τῷ Λιβάνῳ, τουτέστι τοῖς ἔθνεσιν, ἡ τοῦ Καρμήλου εὐκαρπία [88]· τουτέστιν, οἱ Ἰουδαῖοι δρυμὸς ἔσονται ἄκαρπος. Καὶ ὁρῶμεν τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν· καὶ γὰρ κατὰ τὸ πλῆθος, καὶ κατὰ τὴν ἀκαρπίαν, μιμοῦνται δρυμόν.

VERS. 18. *Et audient surdi verba libri.* Qui Litteras nesciunt, qui ex gentibus crediderunt, qui pro-

ιη'. Καὶ ἀκούσονται κωφοὶ λόγους βιβλίου [89]. Οἱ μὴ εἰδότες Γράμματα, οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες,

VARIÆ LECTIONES.

[86] Al. τινάσσεται. [87] Καὶ—ταῦτα. *Hebr.* Eritque vobis tota ista visio. [88] Vers. 13, initium t. I, p. 1502, et infra ad Osee VII, 14, necnon *Hist. eccl.*, l. I, c. 7, et *Rel. Hist.*, c. 1, leg. sed ex memoria, ut videtur, allegatum. [88] τοῦ—τοῦτον. *Hebr.* mirabiliter agere cum populo hoc. [84] Καὶ ἀπ. τ. σοφ. *Hebr.* et peribit sapientia. [85] σοφῶν. Verba ult. hujus vers. ex I Cor. I, 19, suppleri possunt, ubi Noster etiam legit ἀθετήσω, ut JUSTIN. Martyr, CYPR., et HILAR. Sed LXX habent κρύψω, sicque TERTULL. passim. [86] Οὐχ—λογισθ. *Hebr.* Perversio vestra est (s. adeo perverse agitis), ac si lutum pro figulo haberetur. [87] μετατ. Hebr. convertetur, s. mutabitur. [88] εὐκ. Ita lacuna editionis prioris, quæ primam tantum syllabam εὐ exprimebat, explenda fuit. Eodem forsan jure scribi potuisset εὐφορία. Malui tamen εὐκαρπία ponere, ob locum plane similem ad c. XXXII, 15. [89] βιβλίου, Reliqua hujus vers. supra t. I, p. 1568, ita leg. : καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει καὶ οἱ ἐν τῇ ὁμίχλῃ· ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται. Conf. etiam Proœm. ad Ezech.

Digitized by Google

οἱ μὴ δυνάμενοι διαγνῶναι τὸν προφητικὸν χαρακτῆρα, οὗτοι τούτων ἐπακούσονται προθύμως τῶν λόγων.

ιθ'. *Ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται*[90]. Τυφλοὶ δὲ ἀληθῶς ἦσαν ἐν ὁμίχλῃ καὶ σκότῳ καθήμενοι· τὴν κτίσιν ὁρῶντες, καὶ τὸν ταύτης ποιητὴν ἀγνοοῦντες. Ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοί, φησίν, ὄψονται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. Τοὺς αὐτοὺς καὶ πτωχοὺς ὀνομάζει, τοῦ πνεύματος εὐπορίαν οὐκ ἐσχηκότας. « Ἀπηλπισμένοι[91] τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης. » Ἀπεγνωσμένοι γὰρ ὑπὸ Ἰουδαίων, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀπήλαυσαν.

κβ'. *Διὰ τοῦτο ταῦτα λέγει Κύριος.* Τῶν ἐθνῶν προθεσπίσας τὴν σωτηρίαν, προλέγει καὶ τῶν ἀπιστησάντων Ἰουδαίων τὴν τιμωρίαν.

κδ'. *Γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην*[92]. Ἀντὶ γὰρ τῆς βλασφημίας ὑμνῳδίαν προσφέρουσιν.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

ς'. *Ὅρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ*[93]. Ἔρημον καλεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἔρημος γὰρ ἦν τηνικαῦτα, ἀνάστατος ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γεγενημένη· τετράποδα δὲ προσαγορεύει τοὺς τὴν ἀλογίαν νενοσηκότας, καὶ τὸν εὐεργέτην καὶ ποιητὴν οὐκ ἐγνωκότας. « Ἄνθρωπος γὰρ ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Τὴν πολλὴν δὲ αὐτῶν πονηρίαν ὁ προφητικὸς αἰνιττόμενος λόγος, οὐ κτήνεσιν, ἀλλ' ἰοβόλοις ἀπείκασε θηρίοις. Διὰ γὰρ τοῦ λέοντος καὶ τοῦ σκύμνου, δεδήλωκε τὸ θρασύ· διὰ τῶν ἀσπίδων, τὸ πονηρὸν καὶ τὸ πικρόν· διδάσκει δὲ, ὡς διὰ τῶν ἀχθοφόρων ζώων μετεκόμιζον εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅσα τῶν Βαβυλωνίων τὰς χεῖρας διέφυγε· καὶ προλέγει μηδεμίαν αὐτοῖς ὠφέλειαν ἐκεῖθεν γεγενῆσθαι. Κελεύεται δὲ ὁ προφήτης διαμαρτύρασθαι, ὡς ἀνόητον τὸ γινόμενον, καὶ οὐδεμίαν παρέχον παραψυχήν.

η'. *Καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα.* Ἐδέξατο τέλος ἡ πρόρρησις μετὰ τεσσαράκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη· τοσαῦτα γὰρ εὑρεθήσεται ἐκ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας Ἰεζεκίου μέχρι τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς, ἣ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐγεγόνει.

ιβ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ.* Τὴν ἐπ' Αἰγυπτίους ἐλπίδα περιβόλῳ καταλυομένῳ καὶ πόλει ἁλισκομένῃ ἀπείκασε· καὶ τῇ παραβολῇ παραβολὴν ἑτέραν παρέθηκεν. Ἐοικέναι γὰρ ἔφη τὴν ταῦτα πάσχουσαν πόλιν ἀγγείῳ ὀστρακίνῳ συντριβομένῳ, καὶ τοσαύτην ὑπομένοντι συντριβὴν, ὡς παντελῶς ἄχρηστα διαμεῖναι διὰ σμικρότητα καὶ αὐτὰ τοῦ ἀγγείου τὰ ὄστρακα.

ιε'. *Ματαία ἡ ἰσχὺς ὑμῶν ἐγενήθη.* Μετανοίας ἔρως, οὐ τὸ στένειν μόνον ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἀλλὰ

pheticum characterem discernere non possunt, hi sermones istos promptis animis exaudient.

Vers. 19. *Oculi cæcorum videbunt.* Cæci autem revera erant, qui in nebula et tenebris sedebant, creaturam contuentes, et ejus auctorem ignorantes. Sed tamen et ipsi etiam, inquit, veritatis lumen videbunt. Eosdem rursus inopes nominat, quippe qui Spiritus sancti opibus careant. « Et desperati homines implebuntur lætitia. » Rejecti enim a Judæis, salutem præter spem omnem adepti sunt.

Vers. 22. *Propterea hæc dicit Dominus.* Postquam de gentium salute vaticinatus est, Judæorum etiam, qui non crediderint, supplicium prædicit.

Vers. 24. *Et linguæ balbutientes discent loqui pacem.* Blasphemiæ enim loco laudes et hymnos concinunt.

305 CAP. XXX.

Vers. 6. *Visio quadrupedum in deserto.* Desertum appellat Hierosolymam. Deserta enim tunc erat, cum eversa fuisset a Nabuchodonosor. Quadrupedia autem eos vocat qui a rationis usu alieni sunt, benefactoremque et creatorem non agnoscunt. « Homo enim, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis [u]. » Summam autem illorum perversitatem innuens propheta, non cum jumentis, sed cum venenatis bestiis eos comparat. Quippe per leonem et catulum, ferocitatem indicavit: per aspides, malitiam et acerbitatem. [12] Docet autem quo pacto in Ægyptum bajulis jumentis ea omnia deportarent, quæ Babyloniorum manus evaserant, et nullam inde utilitatem ipsis futuram prædicit. Jubeturque propheta contestari, stultum id esse quod agant, et nihil afferre solatii.

Vers. 8. *Sedens scribe hæc super tabula.* Finem sortita est prædictio post centum annos et quadraginta. Tot enim reperientur a primo anno regni Ezechiæ usque ad fugam in Ægyptum, quæ captam Hierosolymam secuta est.

Vers. 12. *Propterea hæc dicit Dominus sanctus Israelis.* [13, 14] Spem in Ægyptiis positam comparat cum muro destructo et urbe capta: et similitudini similitudinem alteram addidit. Similem enim ait esse urbem, cui hæc evenerint, vasi testaceo confracto, atque ita comminuto, ut 306 prorsus inutilia ob parvitatem ipsa vasis fragmenta remaneant.

Vers. 15. *Vana facta est fortitudo vestra.* Pœnitentiæ modus est, non solum dolere de peccatis,

[u] Psal. XLVIII, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[90] Ὀφθ. τ. ὄψ. Hæc ad vers. 18 pert. [91] ἀπηλπ. *Hebr.* pauperes. [92] Γλῶσσαι—εἰρήνην. Hæc obelo notavit HIER., nec immerito. Absunt enim ab Hebr., et vel Aqu. vel. Theod. esse videntur, nisi ex c. XXXII, 4, hunc in locum translata sint. [93] τῶν — ἐρήμῳ. *Hebr.* bestiarum meridiei.

Digitized by Google

sed et ista devitare, et horum iter aversari, atque in contrarium tendere. Hoc enim divinus sermo declaravit, dicens:

Cum reversus ingemueris. (VERS. 17.) *Donec relinquamini, quasi malus navis super montem.* Quod dicit, tale est: Arbores multæ non ita insignes sunt in montibus; at sicubi in vertice montis pinus una, vel cupressus derelicta fuerit, valde conspicua est prætereuntibus: sic et vos, inquit, pauci relicti estis ex multis myriadibus, et insignes fient calamitates vestræ.

VERS. 19. *Et Hierosolyma ploratu ploravit, miserere mei.* Prosopopœia iterum usus est propheta, preces ipse pro illa fundens. Sed responsionem quoque retulit: « Miserans miserebitur tui. »

VERS. 20. *Quia oculi tui videbunt eos qui te seducebant.* Quia satietatem non explevisti, sed damnum inde contraxisti atque morbum, medicus contrariis utetur remediis. Pseudoprophetas autem, falsosque principes et impios his verbis designavit.

VERS. 22. *Et contaminabis idola deargentata.* Hæc manifestius post Salvatoris nostri incarnationem gesta sunt, quando non solum Judæi, qui crediderant, sed gentes ubique terrarum, idola, quæ pro diis olim coluerant, comminuerunt et detestatæ sunt. « Et disperges **307** sicut aquam menstruatæ. » Id est, Polluta duces et immunda, velut cœnum quoddam grave olens et fœdam colluviem fugiens.

VERS. 26. *Et erit lumen lunæ sicut lumen solis.* Ostendit quanta eorum propter reditum futura sit lætitia. Nec enim multiplex lumen habuerunt elementa: sed qui in tristitia erant, clariora sibi cernere videbantur. Hæc autem, inquit, evenient post Babylonem destructam.

VERS. 27. *Ecce nomen Domini venit post longum tempus.* Quoniam maximum erat miraculum, tot myriades humanis manibus cecidisse, idem autem ipsum jam etiam Ægyptiis acciderat, qui omnes in mari submersi sunt, et longum tempus intercesserat inter ea quæ sub magno Mose et ea quæ sub Ezechia rege gesta sunt; propterea merito dixit: « Ecce nomen Domini venit post longum tempus. » Nomen autem vocavit gloriam, et ortam ex miraculo claritatem.

VERS. 29. *Nunquid semper oportet vos lætari?* Quia decem tribus, me propter illorum impietatem permittente, superastis, mihi etiam consecratam civitatem expugnaturos vos sperastis: et tantam mihi imbecillitatem, vobis autem tantam po-

A καὶ τὸ φεύγειν ταύτας, καὶ τὴν τούτων ὁδὸν ἀποστρέφεσθαι, καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδεύειν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος δεδήλωκε λόγος, τὸ,

Ὅταν ἀναστραφεὶς στενάξῃς[94]. (ιζ'.) *Ἕως ἂν καταλειφθῆτε, ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους.* Ὃ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τὰ πολλὰ δένδρα οὐχ οὕτως ἐστὶν ἐπίσημα ἐν τοῖς ὄρεσιν· εἰ δέ που ἐν ὄρους κορυφῇ μία πίτυς, ἢ κυπάρισσος καταλειφθείη, λίαν ἐστὶ τοῖς παριοῦσιν ἐπίσημος. Οὕτω, φησὶ, καὶ ὑμεῖς, ὀλίγοι μὲν ἐκ τῶν πολλῶν καταλειφθέντες μυριάδων, ἐπίσημα δὲ ὑμῶν γενήσεται τὰ κακά.

ιθ'. *Καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐν κλαυθμῷ ἔκλαυσεν, ἐλέησόν με*[95]. Προσωποποιΐᾳ πάλιν ὁ προφήτης ἐχρήσατο, αὐτὸς ἀντ' ἐκείνης προσφέρων τὴν δέησιν· ἐκόμισε δὲ καὶ τὴν ἀπόκρισιν, « Ἐλεῶν ἐλεήσει σε[96]. »

κ'. *Ὅτι ὀφθαλμοί σου ὄψονται τοὺς πλανῶντάς σε*[97]. Ἐπειδὴ τὸν κόρον οὐκ ἤνεγκας, ἀλλὰ βλάβην ἐκεῖθεν εἰσεδέξω καὶ νόσον, τοῖς ἐναντίοις φαρμάκοις ὁ ἰατρὸς χρήσεται. Τοὺς ψευδοπροφήτας, καὶ τοὺς ψευδεῖς ἄρχοντας καὶ δυσσεβεῖς διὰ τούτων δεδήλωκε.

κβ'. *Καὶ μιανεῖς τὰ εἴδωλα τὰ περιηργυρωμένα.* Ταῦτα ἀκριβέστερον μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν γέγονεν· οὐ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν, τὰ πάλαι θεοποιούμενα εἴδωλα συντρίψάντων καὶ βδελυξαμένων. « Καὶ λικμήσεις ὡς ὕδωρ ἀποκαθημένης[98]. » Τουτέστι, Μιαρὰ ἡγήσῃ καὶ ἀκάθαρτα, ὥσπερ τινὰ δυσώδη κόπρον καὶ ἄτιμον ἀκαθαρσίαν ἀποστρεφόμενος.

κς'. *Καὶ ἔσται τὸ φῶς σελήνης, ὡς τὸ φῶς ἡλίου.* Τὴν ἐσομένην αὐτοῖς εὐφροσύνην διὰ τὴν ἐπάνοδον προδεδήλωκεν. Οὐ γὰρ τὰ στοιχεῖα πολλαπλάσιον ἔσχε τὸ φῶς· ἀλλ' οἱ ἐν ἀθυμίᾳ ὄντες, ταῦτα ἐώρων λαμπρότερα. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἔσται μετὰ τὴν τῶν Βαβυλωνίων κατάλυσιν.

κζ'. *Ἰδοὺ τὸ ὄνομα Κυρίου ἔρχεται διὰ χρόνου πολλοῦ*[99]. Ἐπειδὴ μέγιστον ἦν θαῦμα τὸ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων τὰς τοσαύτας μυριάδας πεσεῖν, ταυτὸ δὲ τοῦτο πεπόνθασι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ὑποβρύχιοι πάντες ἐν τῇ θαλάσσῃ γενόμενοι· πολὺς δὲ ἦν ὁ ἐν μέσῳ χρόνος, τῶν τε ἐπὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰεζεκίου γεγενημένων· εἰκότως ἔφη· « Ἰδοὺ τὸ ὄνομα Κυρίου ἔρχεται διὰ χρόνου πολλοῦ. » Ὄνομα δὲ ἐκάλεσε τὴν δόξαν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θαύματος περιφάνειαν.

κθ'. *Μὴ διὰ παντὸς δεῖ ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι*[1]; Ἐπειδὴ τῶν δέκα περιεγένεσθε φυλῶν, ἐμοῦ διὰ τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν συγχωρήσαντος, καὶ τὴν ἀφιερωμένην μοι πόλιν πορθήσειν προσεδοκήσατε, καὶ τοσαύτην ἐμοὶ μὲν ἀσθένειαν, ὑμῖν δὲ αὐτοῖς προσ-

VARIÆ LECTIONES.

[94] Ὅταν—στεν. Supra t. I, p. 1458: ὅταν ἀποστραφῇς καὶ στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. *Hebr.* reversione et requie salvi eritis. [95] Καὶ —ἐλ. με. *Hebr.* in Hierosolyma (habitabit populus): plorando non plorabis. [96] ἐκόμισε — σε. Sed juxta Hebr. hæc sunt verba prophetæ. [97] τ. πλ. σε. *Hebr.* doctores tuos. [98] Καὶ — ἀποκαθ. Ad vers. 24 hæc in edit. prius relata erant. [99] διὰ χρ. π. *Hebr.* e longinquo. Sicque reliqui, μακρόθεν. Sequens πολλοῦ in Ald. et Compl. leg. [1] Μὴ — εὐφρ. Horum nihil apud Hebr.

Digitized by Google

μεμαρτυρήκατε δύναμιν, ὡς μετὰ αὐλῶν καὶ χορῶν τὴν πολιορκίαν ποιεῖσθαι. Ἀλλ' ἐλέγχεται τῆς ἐλπίδος ὑμῶν τὸ μάταιον.

λ'. *Καὶ ἀκουστὴν ποιήσει Κύριος τὴν δόξαν τῆς φωνῆς αὐτοῦ.* Αὐτὸν γὰρ πάντες ὑμνήσουσιν, ὅτι κολάζει τὸν Ἀσσύριον. Ὕδωρ δὲ[a] καλεῖ, τῶν Ἀσσυρίων τὴν στρατιάν. Τούτους καὶ πεπλανῆσθαι λέγει, προσδοκήσαντας περιέσεσθαι τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ.

λα'. *Διὰ τῆς φωνῆς Κυρίου ἡττηθήσονται*[b] *Ἀσσύριοι τῇ πληγῇ.* Ἔδειξε τῆς τιμωρίας τὸ εὔκολον. Ῥᾴδιον γὰρ, φησὶ, καὶ φλογὶ παραδοῦναι, καὶ κεραυνοὺς καὶ πρηστῆρας ἐπαγαγεῖν, καὶ λίθους ἀφεῖναι χαλάζης· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως δεικνὺς τὴν ὑπερβολὴν, λόγῳ μόνῳ ποιοῦμαι τὸν ὄλεθρον. Ἀρκεῖ μοι καὶ ὁ λόγος εἰς τιμωρίαν, καὶ μαρτυρήσει τῷ B λόγῳ τὸ ἔργον.

λβ'. *Αὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρας.* Τὴν δὲ τῶν Ἀσσυρίων πανωλεθρίαν καὶ αἱ ὑπήκοοι πόλεις μεμαθηκυῖαι, δημοτελεῖς ἐπετέλουν πανηγύρεις, καὶ τοῖς φεύγουσιν ἀπαντῶσαι τοὺς πλείστους διέφθειραν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

α'. *Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν!* Ἰσχυροτέραν, φησὶ, τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας τὴν ἵππον ὑπέλαβον, ἐπειδὴ πολλοὺς ἔμαθον παρ' Αἰγυπτίοις ἵπποις καὶ ἅρμασι κεχρημένους· καὶ δέον πιστεύειν Θεῷ, τοῖς Αἰγυπτίοις ἐθάρρησαν, καὶ τῇ ῥώμῃ τῶν ἵππων· διὰ τοῦτο ἠπείλησε τὴν τιμωρίαν· καὶ ἔσται πάντως ἡ πρόῤῥησις· ἀψευδὴς C γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ ψῆφος. Καὶ κολάσει οὐ μόνον αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ἐφ' οἷς ἐπεποίθεισαν.

γ'. *Ὁ δὲ Κύριος ἐκτείνει*[c] *τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς*[d]. Χεῖρα Θεοῦ καλεῖ τοὺς Βαβυλωνίους. Οὗτοι γὰρ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιστρατεύσαντες, καὶ τοὺς πρὸς αὐτοὺς καταπεφευγότας ἀπέκτειναν Ἰουδαίους.

ε'. *Ὡς ὄρνεα πετόμενα, οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος.* Καθάπερ γὰρ τὰ ὄρνεα τῶν οἰκείων ὑπερμαχεῖ νεοττῶν· οὕτω κἀγὼ τῆσδε τῆς πόλεως φροντιῶ. Ταύτην μέντοι τὴν εἰκόνα οὐκ ἐπὶ τῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς φιλοστοργίας ἔλαβε. Τὰ γὰρ πτηνὰ βούλεται μὲν ἐπαμῦναι τοῖς νεοττοῖς, οὐ δύναται δέ· ὁ δὲ Θεὸς, καὶ βούλεται, καὶ δύναται. Τοῦτο γὰρ διδά- D σκει καὶ τὰ ἑξῆς. Ἔδειξε δὲ[e] διὰ μὲν τοῦ « ὑπερασπιεῖ, » τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν, διὰ δὲ τοῦ « ἐξελεῖται, » τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν, διὰ τοῦ « περιποιήσεται, » τὴν κηδεμονίαν· διὰ δὲ τοῦ « ὑπερβήσεται[f], » τὴν κατὰ τῶν πολεμίων νίκην· διὰ δὲ τοῦ « σώσει, » τὴν ἄῤῥητον δύναμιν.

η'. *Καὶ φεύξεται οὐκ ἀπὸ προσώπου μαχαίρας*[g]. Οὔτε γὰρ ἀνθρώποις, οὔτε ὅπλοις ὑπουργοῖς χρήσομαι κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἀόρατον αὐτῷ ἐπάξω πληγήν.

testatem attribuistis, ut obsidionem cum tibiis chorisque iniretis. Sed spei vestræ vanitas patefacta est.

Vers. 30. *Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ.* Illum enim omnes collaudabunt, quod puniat Assyrium. Aquam porro vocat Assyriorum exercitum. Hos enim ait deceptos fuisse, cum universorum Deo superiores se futuros **308** confiderent.

Vers. 31. *Per vocem Domini superabuntur Assyrii plaga.* Castigationis facilitatem demonstrat. Facile fuerat, inquit, et flammis dare, et fulmina ignesque jacere, et grandinis lapides immittere: sed potentiæ vim summam ostendens sermone solo perniciem inferam. Sufficit mihi sermo ad vindictam, et sermonem res confirmabit.

Vers. 32. *Ipsi cum tympanis et cithara.* Assyriorum strage audita, subditarum urbium incolæ publicos celebrarunt conventus, et fugientibus obviam euntes plurimos interfecerunt.

CAP. XXXI.

Vers. 1. *Væ illis qui descendunt in Ægyptum ad auxilium!* [2] Validiorem, inquit, auxilio divino equitatum arbitrati sunt, postquam Ægyptios equis et curribus abundare didicerunt: cumque in Deo confidere oporteret, spem in Ægyptiis equorumque robore collocarunt. Propterea pœnam minatus est, evenietque omnino quod prædixit: quia minime fallax est veritatis decretum. At vero puniet non solum illos, sed etiam Ægyptios, in quibus fiduciam habuerunt.

Vers. 3. *Dominus autem inducet manum suam super eos.* Manum Dei appellat Babylonios. Hi enim expeditione adversus Ægyptios suscepta, simul etiam Judæos occiderunt, qui ad illos confugerant.

Vers. 5. *Sicut aves volantes, sic proteget Dominus.* Quemadmodum aves pro pullis suis decertant, sic ego civitatis hujus curam geram. Quam sane similitudinem non de potentia, sed de amore **309** usurpavit. Volucres enim volunt quidem pullis suis opem ferre, sed non possunt: at Deus et vult et potest. Illud enim docent etiam quæ sequuntur. Ostendit autem per « proteget » paternum amorem, per « eruet » magnam humanitatem, per « conservabit » sollicitudinem, per « transibit » victoriam de inimicis, per « salvabit » potentiam inexplicabilem.

Vers. 8. *Et fugiet non a facie gladii.* Non enim hominibus, neque armis administris utar contra illum, sed invisibili eum plaga percutiam. [9] Pe-

VARIÆ LECTIONES.

[a] ὕδωρ δὲ, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 30, se referunt. [b] ἡττ. *Hebr.* terrebitur. [c] ἐπάξει. *Hebr* extendet. [d] ἐπ' αὐτ. Abest ab Hebr. [e] ἔδειξε δὲ, κ. τ. λ. Ad poster. partem vers. 5 pertin. [f] ὑπερβ. Abest a textu τῶν Ο', sed reliqui interpr. habent ὑπερβαίνων. [g] Καὶ — μαχαίρας. *Hebr.* et fuga consulet sibi propter gladium.

Digitized by Google

tram porro appellat Ezechiæ fidem. Ipse enim ineluctabilibus malis illum implicuit.

CAP. XXXII.

VERS. 2. *Et erit homo occultans sermones suos.* Testimonium his perhibet sacrorum Evangeliorum contextus. In parabolis enim loquebatur turbis, domi vero parabolas interpretabatur apostolis.

VERS. 6. *Et animas sitientes vacuas facere.* Proprium est insipientium magistrorum, discipulos decipere, et eos qui divino egent alimento fame consumere.

VERS. 8. *Et hoc consilium permanebit.* Stabiles enim sunt fructus pietatis : impietatis vero, sicut pulvis quem projicit ventus a facie terræ.

VERS. 9. *Mulieres divites, surgite.* Mulieres vocat civitates illas, quæ et filias **310** nuncupavit : non quasi hoc nunc sint, sed quod per fidem futuræ sint. Ideo enim addidit : *In spe.*

VERS. 11. *Obstupescite, contristemini, confidentes.* Quandoquidem iniquitatem non plangitis, inflicta propter illam supplicia lugere.

VERS. 13. *Spina et fenum ascendet.* Hæc quoque solitudinem demonstrant.

VERS. 14. *Divitias civitatis dimittent.* Conspectis enim hostibus, fugam rebus omnibus anteponent.

VERS. 15. *Donec venerit super vos spiritus ab excelso.* Gratiam post ascensionem Salvatoris nostri de cœlo missam significat. Quippe post illud donum, quæ deserta olim erat, gentilitas nimirum, prophetico aratro exculta Carmeli fertilitatem obtinuit. Carmelum vero tropice appellavit gratiam, quæ in Judæis olim efflorverat. Judæi porro, qui olim florebant in prophetis, in justis, et in sacerdotibus, saltuum sterilitatem imitati sunt. « Et Chermel erit desertum. » Futuram locorum vastitatem indicat. Est enim Chermel mons Samariæ.

VERS. 16. *Et requiescet in deserto judicium.* Hoc est, in gentibus. « Et justitia in Carmelo habitabit. » In iisdem. Desertum enim appellavit Carmelum.

VERS. 17. *Et erunt opera justitiæ pax.* Pacem enim habet cum Deo, qui divinis mandatis obsequitur. « Et obtinebit justitia requiem. » Etenim justitiæ pacisque cum Deo fructus est præsentium malorum **311** depulsio, et vita dolore carens, et a curis libera. « Et confidentes erunt usque in

Πέτραν δὲ καλεῖ, τὴν Ἰεζεκίου πίστιν· ἐκεῖνος γὰρ αὐτὸν ἀφύκτοις κακοῖς περιέβαλεν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

β'. *Καὶ ἔσται ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ*[9]. Μαρτυρεῖ τούτοις καὶ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἡ συγγραφή· ἐν παραβολαῖς γὰρ ἐλάλει τοῖς ὄχλοις, οἴκοι δὲ τὰς παραβολὰς τοῖς ἀποστόλοις ἡρμήνευεν.

ς'[10]. *Καὶ*[11] *τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι*[12]. Ἴδιον τῶν ἀνοήτων διδασκάλων τοὺς μαθητευομένους πλανᾷν, καὶ λιμῷ κατατήκειν τοὺς τῆς θείας δεομένους τροφῆς.

η'. *Καὶ αὕτη ἡ βουλὴ μενεῖ*[13]. Μόνιμοι γὰρ οἱ τῆς εὐσεβείας καρποί· οἱ δὲ τῆς ἀσεβείας, ὡς ὁ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς

θ'. *Γυναῖκες πλουσίαι*[14], *ἀνάστητε*. Γυναῖκας τὰς πόλεις καλεῖ ταύτας, ἃς καὶ θυγατέρας ὠνόμασεν· οὐχ ὡς τοῦτο νῦν οὔσας, ἀλλ' ὡς ἐσομένας διὰ τῆς πίστεως· διὰ τοῦτο γὰρ προσέθηκεν· *ἐν ἐλπίδι*.

ια'. *Ἔκστητε*[15], *λυπήθητε αἱ πεποιθυῖαι*. Ἐπειδὴ τὴν παρανομίαν οὐκ ὀλοφύρεσθε, τὰς διὰ ταύτην ὑμῖν ἐπαγομένας τιμωρίας θρηνεῖτε.

ιγ'. *Ἄκανθα καὶ χόρτος*[16] *ἀναβήσεται*. Καὶ ταῦτα τῆς ἐρημίας δηλωτικά.

ιδ'. *Πλοῦτον πόλεως ἀφήσουσιν*[17]. Τοὺς γὰρ πολεμίους ὁρῶντες, πάντων προτιμήσουσι τὴν φυγήν.

ιε'. *Ἕως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς*[18] *πνεῦμα ἀφ' ὑψηλοῦ*. Τὴν οὐρανόθεν ἐπιφοιτήσασαν χάριν μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν ὁ λόγος δεδήλωκε. Μετὰ γὰρ ἐκείνην τὴν δωρεὰν, ἡ μὲν πάλαι ἔρημος, τουτέστι τὰ ἔθνη, προφητικὸν ἄροτρον δεξαμένη, τοῦ Καρμήλου τὴν εὐκαρπίαν ἐδέξατο. Κάρμηλον[19] δὲ, τροπικῶς τὴν πάλαι Ἰουδαίοις ἐπανθήσασαν χάριν ὠνόμασεν. Ἰουδαῖοι δὲ, οἱ πάλαι ἤνθουν ἐν προφήταις, καὶ δικαίοις, καὶ ἱερεῦσιν, τῶν δρυμῶν τὴν ἀκαρπίαν μεμίμηνται. « Καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χέρμελ. » Τὴν καταληψομένην τοὺς τόπους ἐρημίαν ἐνταῦθα σημαίνει. Χέρμελ γὰρ ὄρος ἐστὶ τῆς Σαμαρείας.

ις'. *Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρῖμα*. Τουτέστι τοῖς ἔθνεσι. « Καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ Καρμήλῳ κατοικήσει. » Ἐν τοῖς αὐτοῖς. Τὴν γὰρ ἔρημον ὠνόμασε Κάρμηλον.

ιζ'. *Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη*. Εἰρηνεύει γὰρ πρὸς Θεὸν ὁ ταῖς θείαις ἑπόμενος ἐντολαῖς. « Καὶ κρατήσει ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν[20]. » Τῆς γὰρ δικαιοσύνης καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εἰρήνης καρπὸς, ἡ τῶν κακῶν τῶν παρόντων ἀπαλλαγὴ, καὶ ὁ ἄλυπος βίος καὶ φροντίδων ἀπηλλαγμένος. « Καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[9] Καὶ — αὐτοῦ. *Hebr.* et erit vir sicut absconsio a vento. [10] Ex vers. 4, hæc infra ad Soph. III, 9 leg. : καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. [11] Καὶ — ποιῆσαι. *Hebr.* et potum sitienti auferat. [12] Ita cod. Alex. pro ποιήσει, ut habet cod. Vatic. [13] Καὶ — μενεῖ. *Hebr.* et ipse pro ingeniis (consiliis) stabit. [14] πλ. *Hebr.* tranquillæ, s. securæ. Rel. εὐθηνοῦσαι. [15] Ἔκστητε, κ. τ. λ. *Hebr.* Trepidate vos tranquillæ, conturbamini. [16] Καὶ χόρτος. *Hebr.* et vepres. [17] Πλ. πολ. ἀφ. *Hebr.* multitudo urbis relinquetur. [18] Ἕως — ὑμᾶς. *Hebr.* donec effundatur super vos. [19] Κάρμ. — μεμίμηνται. Ad verba v. 15, καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χέρμελ pertin. [20] Καὶ — ἀνάπαυσιν. *Hebr.* et opus justitiæ : tranquillitas (erit in perpetuum).

Digitized by Google

πεποιθότες ἔσονται [21] ἕως τοῦ αἰῶνος. » Βέβαιον γὰρ τῶν εἰς Θεὸν πεπιστευκότων τὸ φρόνημα.

ιη'. *Κατοικήσει ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης* [22]. Πόλιν εἰρήνης τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς λέγει. « Ἡ γὰρ ἄνω, φησὶν, Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Πόλεις δὲ ἀμεριμνίας, καὶ τὰς διαφόρους λέγει μονάς· « Πολλαὶ γὰρ, φησὶ, μοναὶ παρὰ τῷ Πατρί μου. » Ἔχουσι δὲ καὶ τὸν πλοῦτον τὸν ἄσυλον· « Θησαυρίζετε γὰρ, φησὶν, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις οὐκ ἀφανίζει, οὐδὲ κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι. »

ιθ'. *Ἡ δὲ χάλαζα ἐὰν καταβῇ, οὐκ ἐφ' ὑμᾶς ἥξει* [23]. Καὶ κατὰ παρόντα δὲ βίον κρείττους διὰ τῆς ἐμῆς ἐπικουρίας τῶν πολεμούντων γενήσεσθε.

κ'. *Μακάριοι οἱ σπείροντες ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ* [24]. Τὴν μίαν Ἐκκλησίαν, τὴν ἐξ ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων συνειλεγμένην, ὁ λόγος ἠνίξατο. Ἀκάθαρτος μὲν γὰρ κατὰ τὸν νόμον ὁ ὄνος. Τοιαῦτα δὲ ἦν πάντα τὰ ἔθνη πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας. Καθαρὸς δὲ κατὰ τὸν νόμον ὁ βοῦς. Διὸ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσεφέρετο. Καλεῖ τοίνυν ὄνον μὲν τοὺς ἐξ ἐθνῶν, βοῦν δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας. Ὕδωρ δὲ τὸ λυτήριον τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ καθαρτήριον τῶν ψυχῶν, τὸ πανάγιον βάπτισμα. Σπόρον δὲ, τὸν διδασκαλικὸν λόγον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

δ'. Νῦν δὲ συναχθήσεται τὰ σκῦλα ὑμῶν. Τὴν πολλὴν εὐκολίαν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἔδειξε. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, εὐπετές ἐστιν ἀκρίδας συναγαγεῖν [25]· οὕτως ἐκεῖνοι τοὺς γινομένους σκῦλα τοῦ διαβόλου, καὶ συλλέξουσι, καὶ τῷ Σωτῆρι προσάξουσι.

ε'. *Ἅγιος ὁ Θεὸς* [26], *ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς* [27]. Ὑψηλοὺς, μεταρσίους τὴν διάνοιαν λέγει. Τούτους γὰρ οἰκητήριον ἀπειργάσατο θεῖον. Διὸ καὶ ὁ θεῖος ἔλεγε Παῦλος· « Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖται ἐν ὑμῖν; »—« Ἐνεπλήσθη Σιὼν κρίσεως καὶ δικαιοσύνης. » Τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίας Σιὼν καλεῖ, ὡς πολλάκις προαπεδείξαμεν.

ς'. *Ἐν θησαυροῖς ἡ σωτηρία ἡμῶν* [28]. Ἐν ἐλπίσι γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀπόκειται τὰ ἀγαθά.

ζ'. *Ἐν* [29] *τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ* [30] *φοβηθήσονται* [31]. Καὶ γὰρ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων οἱ πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν διώκοντες, ταύτην δεδίασι καὶ πεφρίκασι· καὶ οἱ πάλαι δὲ τοῖς ἀνθρώποις φοβεροὶ δαίμονες, νῦν τῆς εὐσεβείας τοὺς τροφίμους δεδίασι.

sæculum. » Firma enim est constantia eorum qui in Deum crediderunt.

Vers. 18. *Habitavit populus ejus in civitate pacis.* Civitatem pacis dicit eam quæ in cœlis est. « Illa autem, inquit, quæ sursum est Hierosolyma, libera est, quæ est mater omnium nostrum [v]. » Civitates securitatis vero, et diversas memorat mansiones : « Multæ enim, ait, mansiones apud Patrem meum [x]. » Habent autem etiam divitias, quæ diripi non possunt. « Thesauros enim, ait, colligite, ubi tinea et ærugo non afficiunt eos, neque fures effodiunt et furantur [y]. »

Vers. 19. *Grando autem si descendat, non veniet super vos.* Et in præsenti etiam vita, hostibus superiores per auxilium meum evadetis.

Vers. 20. *Beati seminantes super omnem aquam, ubi bos et asinus calcat.* Ecclesiam, quæ una ex gentibus et Judæis collecta est, sermo designat. Immundus enim secundum legem est asinus : et tales erant omnes gentes ante Salvatoris nostri adventum. Mundus autem bos secundum legem : unde et pro populo, et pro sacerdote offerebatur. Vocat ergo asinum quidem eos qui ex gentibus, bovem autem eos qui ex Judæis crediderunt : aquam porro sanctissimum baptisma, quo peccatorum solutio et animarum purgatio obtinetur : semen vero, doctrinæ sermonem.

312 * CAP. XXXIII.

Vers. 4. *Nunc vero congregabuntur spolia vestra.* Facilitatem magnam apostolicæ prædicationis ostendit. Sicut enim proclive est, inquit, locustas congregare : sic illi eos qui spolia facti erant diaboli, et in unum colligent, et offerent Salvatori.

Vers. 5. *Sanctus Deus, qui habitat in excelsis.* Excelsos dicit animo sublimes. Hos enim divinum fecit habitaculum. Unde et divinus Paulus ait : « Nescitis quod templum Dei sitis, et Spiritus Dei habitet in vobis [z]? » — « Repleta est Sion judicio et justitia. » Sionem vocat diffusas per orbem Ecclesias, ut sæpe jam ostendimus.

Vers. 6. *In thesauris salus nostra.* In spe enim reposita sunt sanctorum bona.

Vers. 7. *In timore vestro ipsi timebunt.* Qui enim ex Judæis et gentibus Ecclesiam olim persequebantur, hanc timent et reformidant : et qui hominibus terrori olim erant dæmones, pietatis modo alumnos metuunt.

[v] Galat. IV, 26. [x] Joan. XIV, 42. [y] Matth. VI, 20. [z] 1 Cor. III, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[21] πεπ. ἔσ. *Hebr.* securitas : ἔσονται add in cod. Alex. [22] ὁ — εἰρ. *Hebr.* populus meus in habitaculo pacis. [23] Ἡ — ἥξει. *Hebr.* Grando autem erit in descensu silvæ. [24] Max. — πατεῖ. *Hebr.* O beatos vos qui — immittentes pedem bovis et asini. [25] καθ. — συναγ. ad mediam partem vers. 4, pert. [26] Ἅγ. ὁ Θεός. *Hebr.* magnificatus est Jehova, quia, etc. [27] Cod. Vatic. ὑψηλῷ. [28] Ἐν — ἡμῶν. *Hebr.* possessio (al. robur) omnimodæ salutis. [29] Ἐν — φοβηθ. *Hebr.* ecce validissimi eorum clamant. [30] αὐτοί. Cod. Vat. οὗτοι. [31] φοβ. Reliqua una cum initio vers. 8, οὓς ἐφοβεῖσθε φοβηθήσονται ἀφ' ὑμῶν· ἄγγελοι ἀποσταλήσονται ἀξιοῦντες εἰρήνην, πικρῶς κλαίοντες. Ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί.

Digitized by Google

VERS. 11. *Nunc videbitis.* Qui enim plurimis olim eram ignotus, per apostolica miracula cognoscar : et ab errore abducti homines universorum me factorem agnoscent. « Nunc erubescetis. » Judæos alloquitur, qui crucifixerunt, et in incredulitate perstiterunt. **313** « Ignis devorabit vos, » æternus et inextinguibilis.

VERS. 12. *Sicut spina in agro projecta.* Qui salutarem prædicationem non susceperunt.

VERS. 14. *Quis annuntiabit vobis ignem ardere?* Eorum docet virtutem qui hæc annuntiant.

VERS. 15. *Qui ambulat in justitia, qui loquitur rectam viam.* Hoc est, qui in divina via incedit, illa prædicans quæ a veritate didicit.

VERS. 17. *Regem cum gloria videbitis.* Cœlestem intelligit, venientem in nubibus cœli, et in sede gloriæ sedentem, et ipsius Domini vocem. Terram autem mitium terram dicit.

VERS. 18. *Anima vestra meditabitur timorem.* Timor enim Dei adjutor est virtutis, et largitor bonorum.

VERS. 20. *Hierosolyma, civitas dives.* Civitatem divitem appellat Dei Ecclesiam, spirituales videlicet ejus divitias ostendens. Confirmat autem prophetiam Apostolus, sic dicens : « In omnibus divites facti estis in illo [a]. » — « Tabernacula, quæ non commovebuntur. » Tabernaculum eamdem Ecclesiam vocat. Paxillos vero tabernaculi appellari existimo divinos apostolos, et triumphantes martyres. Quemadmodum enim tabernaculorum paxilli in terram defixi stabilitatem præstant tabernaculis : **314** sic illi post mortem, corpora humi habentes condita, divinas sustentant Ecclesias. Funiculis autem, qui a paxillis ad tabernacula extenduntur, similia sunt salutaria illorum documenta, per quæ immota manet fides eorum qui pietatem sunt amplexi.

VERS. 21. *Flumina et rivi lati et spatiosi.* Flumina sunt primi Ecclesiæ præcones : rivi autem, illorum discipuli et successores, qui ab eis sacra fluenta derivantes, divinum hortum irrigant.

VERS. 22. *Dominus princeps noster, Dominus rex noster.* Omnem bonorum copiam ab eo percepimus. Idcirco et principatum ipsius et regnum cum lætitia suscipimus.

[a] I Cor. I, 5.

ια'. *Νῦν ὄψεσθε* [33]. Ἥλαι γὰρ ὑπὸ τῶν πλείστων ἀγνοούμενος, διὰ τῶν ἀποστολικῶν θαυμάτων γνωσθήσομαι· καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντες οἱ ἄνθρωποι, ἐπιγνώσονταί με τῶν ὅλων ποιητήν. « Νῦν αἰσχυνθήσεσθε [34]· » πρὸς Ἰουδαίους λέγει τοὺς σταυρώσαντας, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ἐμμείναντας. « Πῦρ ὑμᾶς κατέδεται, » τὸ αἰώνιόν τε καὶ ἄσβεστον.

ιβ'. *Ὡς ἄκανθα ἐν ἀγρῷ ἐξριμμένη* [35]. Οἱ τὸ σωτήριον μὴ δεξάμενοι κήρυγμα.

ιδ'. *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ὅτι πῦρ καίεται* [36]; Διδάσκει τῶν ταῦτα κηρυττόντων ἀρετήν.

ιε'. *Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν* [37]. Τουτέστι τὴν θείαν ὁδεύων ὁδόν· ἐκεῖνα κηρύττων, ἃ παρὰ τῆς ἀληθείας μεμάθηκε.

ις'. *Βασιλέα μετὰ δόξης* [38] *ὄψεσθε.* Τὸν ἐπουράνιον λέγει, ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης καθήμενον, καὶ τὴν αὐτὴν τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Γῆν δὲ [39], τὴν τῶν πραέων λέγει.

ιη'. *Ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον* [40]. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβος, τῆς ἀρετῆς συνεργός, καὶ τῶν ἀγαθῶν χορηγός.

κ'. *Ἰερουσαλὴμ, πόλις πλουσία* [41]. Πόλιν πλουσίαν ὀνομάζει τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, τὸν μὲν πνευματικὸν αὐτῆς πλοῦτον ἐπιδεικνύς· μαρτυρεῖ δὲ τῇ προφητείᾳ καὶ ὁ Ἀπόστολος, οὕτως λέγων, ὅτι· « Ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ. » — « Σκηναί, αἱ οὐ μὴ σεισθῶσιν. » Σκηνὴν δὲ τὴν αὐτὴν καλεῖ. Πασσάλους [42] δὲ τῆς σκηνῆς ἡγοῦμαι καλεῖσθαι τοὺς θείους ἀποστόλους, καὶ τοὺς νικηφόρους μάρτυρας. Καθάπερ γὰρ τῶν σκηνῶν οἱ πάσσαλοι ἐν τῇ γῇ κεκρυμμένοι, ἐρεισμὸν ταῖς σκηναῖς πραγματεύονται· οὕτως ἐκεῖνοι τοῦ βίου τὸ πέρας δεξάμενοι, καὶ ἐν τῇ γῇ κεκρυμμένα τὰ σώματα ἔχοντες, τὰς θείας ὑπερείδουσιν Ἐκκλησίας. Σχοινίοις δὲ ἐοίκασιν, ἐκ τῶν πασσάλων μέχρι τῶν σκηνῶν διήκουσι, τὰ σωτήρια ἐκείνων παιδεύματα, δι' ὧν ἀκίνητος μένει τῶν εὐσεβεῖν προαιρουμένων ἡ πίστις.

κα'. *Ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς καὶ εὐρύχωροι.* Ποταμοὶ μέν, οἱ πρῶτοι τῆς Ἐκκλησίας κήρυκες· διώρυγες δὲ, οἱ ἐκείνων μαθηταὶ καὶ διάδοχοι· ἐξ αὐτῶν μὲν ἕλκοντες τὰ σωτήρια ῥεῖθρα, ἄρδοντες δὲ τὸν θεῖον παράδεισον.

κβ'. *Ἡμῶν Κύριος ἄρχων, Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν.* Πάντα πόρον ἀγαθῶν δι' αὐτὸν κεκομίσμεθα. Τούτου δὴ χάριν, καὶ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν, μεθ' ἡδονῆς ἀσπαζόμεθα.

VARIÆ LECTIONES.

[33] Νῦν ὄψεσθε, κ. τ. λ. *Hebr.* Concipietis stramen, parietis stipulam : spiritus vester instar ignis absumet vos. [34] αἰσχ. Ita cod. Alex. Al. αἰσθήσεσθε vel αἰσθηθήσεσθε. [35] Ὡς—ἐρρ. *Hebr.* ut spinæ succisæ (igne comburentur). [36] Τίς — καίεται. *Hebr.* Quis nostrum commorabitur in igne ardente? Proxima, τίς ἀναγγελεῖ τὸν τόπον τὸν αἰώνιον, infra, *Græc. Affect. Curat.* serm. 11, leg. [37] ὁδόν. Ultima verba vers. 15, infra in epist. 102, ita leg. : Καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν. Ad eumdem vers. pert. quæ mutato verborum positu l. c. sequ. : Καὶ κλείων τὰ ὦτα αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος ἀδίκου. [38] μετὰ δόξ. *Hebr.* in decore suo. [39] γῆν δὲ, κ. τ. λ. Ad finem vers. 17 pert. [40] Ἡ—φόβον. *Hebr.* cor tuum meditabitur terrorem. Proxima e vers. 18 exstant quidem I Cor. I, 20, sed diversa ab Hebr. et LXX. [41] πόλις πλ. *Hebr.* habitationem opulentam. [42] πασσάλους, κ. τ. λ. Ad finem vers. 20, ista pertinent.

Digitized by Google

κγ'. *Ὁ ἰστός σου ἔκλινεν* [42]. Διὰ τὴν αὐτὴν, A φησὶν, ἀπιστίαν σου, καὶ ὁ ἱστός σου ἔκλινε. Πλὴν τέως ἀνέχομαι, καὶ παρ' αὐτὴν τοῦ σταυροῦ τὴν μανίαν οὐκ ἐπάγω τὴν τιμωρίαν. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὐτή σε ἡ μακροθυμία πείσει δέξασθαι τὸ σημεῖον τῆς σωτηρίας, ἕως ἂν τῇ Ῥωμαίων δουλείᾳ παραδοθῇς. « Πολλοὶ χωλοὶ προνομὴν ποιήσουσι. » Χωλοὺς τοὺς Ῥωμαίους ἐκάλεσε, διὰ τὴν ἀσέβειαν, ἣν εἶχον ἡνίκα ταύτην ἐπολιόρκουν.

VERS. 23. *Malus tuus inclinatus est.* Propter eamdem, inquit, incredulitatem tuam, malus etiam tuus inflexus est. Cæterum fero, et sub ipsam crucis rabiem supplicium non irrogo. Attamen nec ista tibi patientia persuadebit, ut salutis signum recipias, donec Romanorum addicaris servituti. « Multi claudi prædam facient. » Claudos dixit Romanos, propter impietatem qua tenebantur, quando civitatem oppugnabant.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

CAPUT XXXIV.

δ'. *Καὶ ταχήσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ* [43]. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φησὶν, ὅτι « Αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· » καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· « Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς [44]. »

VERS. 4. *Et tabescent omnes cœli virtutes.* Dominus item in Evangeliis ait: « Virtutes cœlorum commovebuntur [b]. » Et beatus David de cœlo et terra: « Ipsi, inquit, peribunt, tu autem permanebis [c]. »

ε'. *Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ.* Οὐρανὸν οἶμαι τροπικῶς ἐνταῦθα τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζεσθαι. Ὥσπερ γὰρ ὁ οὐρανὸς οἰκητήριον ὑπείληπται τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις νεώς. Ἐπειδὴ τοίνυν Ἰουδαῖοι ἔφθασαν τῇ τῶν Ἰδουμαίων πληγῇ, καὶ τῇ τῶν Βαβυλωνίων νίκῃ, προλέγει τὰ ἐσόμενα αὐτοῖς ἀλγεινά.

VERS. 5. *Inebriatus est gladius meus in cœlo.* **315** Cœlum arbitror hoc loco tropice nominatam Hierosolymam. Quemadmodum enim cœlum habitaculum existimatum est Dei, sic et templum Hierosolymitanum. Quoniam igitur Judæi plagam Idumæorum, et victoriam Babyloniorum præverterunt, eventuras illis ærumnas prædicit.

ς'. *Ἡ μάχαιρα τοῦ Κυρίου ἐνεπλήσθη αἵματος.* Τράγους [45] καὶ ταύρους, καὶ κριοὺς, τοὺς ἄρχοντας καλεῖ· ἀμνοὺς δὲ, τοὺς ὑπηκόους· μάχαιραν δὲ θεοῦ, τοὺς πολεμίους. Τὸ δὲ, « Ἐνεπλήσθη αἵματος, » καὶ, « Ἐπαχύνθη ἀπὸ στέατος, » τῶν ἀνῃρημένων τὰ πλήθη δηλοῖ. Θυσίαν δὲ Κυρίου καλεῖ τὴν ἐκείνων σφαγὴν, ὡς δικαίαν οὖσαν, καὶ κατὰ θείαν ψῆφον γεγενημένην.

VERS. 6. *Gladius Domini impletus est sanguine.* Hircos et tauros et arietes vocat principes, agnos vero subditos: gladium autem Dei, inimicos. Illa porro, « Impletus est sanguine, » et, « Incrassatus est adipe, » interfectorum multitudinem denotant. Sacrificium porro Domini ipsam illorum cædem appellat, ut justam et divino decreto factam.

ιε'. *Ἐπιβληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου* [46]. Τὸ μέτρον σημαίνει τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. « ὯΙ γὰρ, φησὶ, μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται [47] ὑμῖν. »—« Καὶ ὀνοκένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ [48]. » Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὡς τῇ συνηθείᾳ τῶν ἀνθρώπων ὁ προφητικὸς κέχρηται λόγος, καὶ ἀπὸ τῶν παρὰ ἀνθρώποις πολιτευομένων ὀνομάτων προσαγορεύει τοὺς δαίμονας. Καλεῖ τοίνυν ὀνοκενταύρους τὰς παρά τινων ὀνοσκελίδας καλουμένας.

VERS. 11. *Et immittetur super eam funiculus geometriæ deserti.* Mensura significat æquitatem supplicii. « Qua enim mensura, inquit, mensi fueritis, mensurabitur vobis [d]. » — « Et onocentauri habitabunt in ea. » Jam ante monuimus, propheticum sermonem ad hominum consuetudinem se accommodare, dæmonasque iis nominibus appellare, quæ in hominum usu versantur. Onocentauros ergo dicit eas, quæ a nonnullis onoscelides nuncupantur.

ις'. *Ἐκεῖ ἐνόσσευσεν ἐχῖνος.* Διὰ πάντων τῶν εἰρημένων, τὴν πολλὴν ἐρημίαν δεδήλωκεν. Οὕτω γὰρ, φησὶ, στερηθήσεται τῶν ἐνοικούντων, ὡς ἀδεῶς τοὺς ἐχίνους τεκεῖν, καὶ τὰ γενόμενα ἀσφαλείας τυχεῖν· καὶ τοὺς εἰς πολλὰς ἰδέας μετασχηματιζομένους δαίμονας, σχολῆς ἀπολαύοντας, ἀλλήλοις προσδιαλέγεσθαι. « Ἐκεῖ συνήντησαν ἔλαφοι [49]. » Καὶ ταῦτα ὁμοίως τὴν ἐρημίαν δηλοῖ τῶν οἰκητόρων. Ἀδεῶς γὰρ τὰ ἄγρια νέμεται ζῶα, τῶν θηρευόντων οὐκ ὄντων.

VERS. 15. *Ibi nidificavit ericius.* Quæ dixit omnia magnam vastitatem ostendunt. Sic ab incolis, inquit, vacua erit et deserta, ut absque metu ibi pariant ericii, et fetus eorum sint extra periculum, ipsi etiam in multas se figuras transformare soliti dæmones, liberum habeant otium et tempus inter se colloquendi. « Ibi occurrerunt **316** cervi. » Et hæc similiter incolarum solitudinem demonstrant. Licenter enim pascuntur feræ animantes, cum venatores nulli sunt.

[b] Matth. XXIV, 29. [c] Psal. CI, 27. [d] Matth. VII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[42] Ὁ — ἔκλινεν. *Hebr.* sic malus eorum (non firmus est). [43] οὐρ. Ultima hujus vers. supra, p. 292, ita leg.: Πεσεῖται τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, ὡς πίπτει φύλλα ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἐκρεῖ φύλλα ἀπὸ συκῆς. [44] Supra, l. I, p. 1321, διαμένεις. [45] Τράγους, κ. τ. λ. Ad mediam partem vers. 6 pert. [46] Ἐπιβλ. — ἐρήμου. *Hebr.* Et extendet super eam funiculum inanitatis, s. ut inanis fiat. [47] Rect. lectio ἀντιμετρηθήσεται. [48] Καὶ — αὐτῇ, Abest ab Hebr. [49] συνήντ. ἔλαφοι. *Hebr.* congregati sunt turtures.

Digitized by Google

CAP. XXXV.

VERS. 1. *Lætare, desertum sitiens.* Sitientem eam vocat, ut quæ prophetica irrigatione caruerit: desertam autem, quod divinam culturam non acceperit. Hanc lætari jubet, liliique florem imitari, munditiam nimirum, quam Spiritus sanctus producit in baptismate.

VERS. 2. *Et populus meus videbit gloriam Domini.* Et in hac vita Domini gloriam vident, qui crediderunt : et manifestiorem eamdem in secundo adventu conspicient.

VERS. 4. *Confortamini, nolite timere.* Eos qui superati olim fuerant, et diabolo serviebant, divinus sermo confortat, hortaturque ne illius tyrannidem metuant.

VERS. 5. *Tunc aperientur oculi cæcorum.* Eamdem et corporibus Salvator curationem attulit, et animabus affert assidue; cumque orbis terrarum cæcutiret, fecit ut videret ; cum claudicaret, fecit ut ad ipsum contenderet ; cum eloquia divina audire detrectaret, persuasit ut ad eadem accurreret.

VERS. 6. *Scissa est in deserto aqua.* Prædicatio enim doctrinæ totum orbem * implevit.

317 VERS. 7. *Ibi lætitia avium.* Stabulum erit non corvorum aliarumve carnivorarum, sed earum, quæ pennatam et sublimem habent intelligentiam. Doctores his verbis designavit, qui discipulorum aures demulcent.

VERS. 8. *Non transibit ibi immundus.* Immundos appellat idolorum cultores. Ab his, inquit, sejunctus est divinus cœtus. [9] Leonem diabolum, opinor, vocat. « Adversarius enim vester, inquit, diabolus, tanquam leo circuit, quærens quem vestrum devoret [e]. » Bestias vero, dæmonas vocat, qui sub ejus sunt imperio : a quibus liberatum Ecclesiæ cœtum ait divina prædictio.

VERS. 10. *Et venient in Sion cum lætitia.* Sionem intelligit cœlestem. « Accessistis enim, inquit, ad Sionem montem, et civitatem Dei viventis, Hierosolymam cœlestem [f]. » Ad hanc venturos ait eos qui redempti sunt, hilares ac lætantes. Sine tristitia enim est illa vita, et a curis libera, nullam admittens jactationem, sed festum agens perpetuum et celebritatem.

CAP. XXXVI.

VERS. 5. *Nunquid in consilio et sermonibus labiorum prælium fit ?* Exploratam nobis fac causam

[e] I Petr. v, 8. [f] Hebr. XII, 22.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

α'. *Εὐφράνθητι* [50], *ἔρημος διψῶσα* [51]. Διψῶσαν αὐτὴν καλεῖ, ὡς μὴ δεξαμένην ἀρδείαν προφητικήν· ἔρημον δὲ, ὡς γεωργίαν θείαν μὴ δεξαμένην. Ταύτῃ εὐφραίνεσθαι παρεγγυᾷ, καὶ τοῦ κρίνου μιμεῖσθαι τὸ ἄνθος, τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γινομένην διὰ τοῦ βαπτίσματος καθαρότητα.

β'. *Καὶ ὁ λαός μου ὄψεται* [52] *τὴν δόξαν Κυρίου.* Καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ὁρῶσιν οἱ πεπιστευκότες τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν, καὶ φανερωτέραν ταύτην ἐν τῇ δευτέρᾳ θεάσονται παρουσίᾳ.

δ'. [53] *Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε.* Τοὺς ἡττηθέντας πάλαι, καὶ τῷ διαβόλῳ δουλεύοντας, ὁ θεῖος ἀναῤῥώννυσι λόγος· καὶ παρεγγυᾷ τὴν ἐκείνου τυραννίδα μὴ δεδιέναι.

ε'. *Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν.* Τὴν αὐτὴν καὶ τοῖς σώμασιν ὁ Σωτὴρ τὴν θεραπείαν προσήνεγκε, καὶ ταῖς ψυχαῖς προσφέρει διηνεκῶς· καὶ τὴν οἰκουμένην τυφλώττουσαν ἀναβλέψαι πεποίηκε, καὶ χωλεύουσαν δραμεῖν πρὸς αὐτὸν παρεσκεύασε, καὶ τῶν θείων λογίων ἀκούειν οὐκ ἀνεχομένην προστρέχειν τούτοις ἀνέπεισεν.

ς'. *Ἐῤῥάγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ.* Τῆς γὰρ διδασκαλίας τὸ κήρυγμα, τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε.

ζ'. *Ἐκεῖ εὐφροσύνη ὀρνέων* [54]. Ἔπαυλις ἔσται οὐ κοράκων καὶ ἄλλων σαρκοβόρων, ἀλλὰ τῶν ὑπόπτερον ἐχόντων διάνοιαν, καὶ μετάρσιον φρόνημα κεκτημένων. Τοὺς διδασκάλους διὰ τούτων δεδήλωκε, τὰς τῶν μαθητευομένων καταθέλγοντας ἀκοάς.

η'. *Οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος.* Ἀκαθάρτους καλεῖ τοὺς τῶν εἰδώλων θεραπευτάς. Τούτων, φησὶν, ὁ θεῖος ἀπήλλακται σύλλογος. Λέοντα δὲ τὸν διάβολον, ὡς οἶμαι, καλεῖ. « Ὁ γὰρ ἀντίδικος ὑμῶν, φησὶν, ὁ διάβολος, ὡς λέων ἔστηκεν, ἐκδεχόμενος, τίνα ὑμῶν καταπίῃ [55]. » Θηρία δὲ, τοὺς ὑπ' ἐκείνῳ τελοῦντας δαίμονας, ὧν ἀπηλλάχθαι τῆς Ἐκκλησίας τὸν θεῖον σύλλογον ἡ θεία πρόῤῥησις ἔφη.

ι'. *Καὶ ἥξουσιν ἐν* [56] *Σιὼν μετ' εὐφροσύνης.* Σιὼν τὴν ἐπουράνιον λέγει. « Προσεληλύθατε γὰρ, φησὶ, Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. » Εἰς ταύτην ἥξειν τοὺς λελυτρωμένους ἔφη, εὐφραινομένους καὶ χαίροντας. Ἄλυπος γὰρ ὁ βίος ἐκεῖνος, φροντίδων ἀπηλλαγμένος, ζάλην οὐδεμίαν δεχόμενος, ἀλλ' ἑορτὴν ἔχων διηνεκῆ καὶ πανήγυριν.

ΚΕΦΑΛ. ΛϚ'.

ε'. *Μὴ ἐν βουλῇ ἢ λόγοις χειλέων παράταξις γίνεται* [57] ; Δῆλην ἡμῖν ποίησον τοῦ θρόσους τηναι-

VARIÆ LECTIONES.

[50] Εὐφρ. ἔρ. διψ. *Hebr.* Gaudebunt de illis desertum et terra arida. Infra, ad Osee XIV, 6, leg. εὐφρανθήτω ἡ ἔρημος. [51] διψ. Reliqua, supra, t. I, p. 301, ita leg. : Καὶ εὐφράνθητι, ἔρημος καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς. Ibid. autem p. 784, necnon ad Cant. II, 2, et III, 6, hæc est lectio, fere ut apud LXX : Εὐφρανθήτω (rect. lectio ἀγαλλιάσθω) ἡ ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. Alluditur etiam ad h. l. t. I, p. 887. [52] Καὶ — ὄψεται. *Hebr.* et Saronitidis (decus) : et ipsi videbunt. [53] Ex vers. 3 infra ad Hebr. XII, 12, hæc leg. : Ἰσχύσατε, χεῖρες παρειμέναι (rect. lectio, ἀνειμέναι) καὶ γόνατα παραλελυμένα. [54] Ἐκεῖ εὐφρ. ὀρν. *Hebr.* in habitaculo draconum. [55] ὡς — καταπίῃ. Locus iste e memoria, ut videtur, alleg. [56] ἐν. Ita Compl. Rec. lectio, εἰς. [57] Μὴ — γίνεται. *Hebr.* Dico, verba labiorum (s. inania sunt, cum dicis) consilium et robur (mihi sunt) ad bellum.

Digitized by Google

τίαν. Οὐ γὰρ χρεία νῦν βουλῆς, ἀλλὰ συμπλοκῆς· οὐκ ἔστιν ὁ καιρὸς λόγων, ἀλλ' ἔργων· οὐ πρεσβείας, ἀλλὰ παρατάξεως· ἀλλ' ἴσως τῇ Αἰγυπτίων ἐπικουρίᾳ θαῤῥεῖς. Καλάμῳ ἐοίκασι, καὶ τούτῳ τεθλασμένῳ, καὶ τοὺς ἐπικειμένους οὐ μόνον οὐκ ἐρείδοντι, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτων χεῖρα τιτρώσκοντι. « Καὶ νῦν ἐπὶ τίνα πέποιθας, ὅτι ἀπειθεῖς μοι; » Κακοτεχνίᾳ καὶ πανουργίᾳ χρώμενος, οὐκ εὐθὺς ἐπὶ τὴν βλασφημίαν ἐχώρησεν· ἀλλὰ κατὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τέως ὑφαίνει κατηγορίαν, τοῖς πολλοῖς τῶν ὑπηκόων οὐκ ἀπαρέσκουσαν. Καὶ γὰρ οἱ πλείους θύειν ἁδεῶς ἐβούλοντο, καὶ τὴν γνώμην ἐγύμνωσαν, ἐπί τε τοῦ Ἄχαζ, καὶ τοῦ Μανασσῆ, καὶ τῶν ἄλλων, τῶν κατ' ἐκείνους προελομένων τὴν πλάνην. Δεῖ μέντοι ἐπισημήνασθαι, ὡς οὐ τῆς τῶν εἰδώλων καταλύσεως ὁ Ῥαψάκης μέμνηται, ἀλλὰ τῶν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τόποις ἀνακειμένων τῷ Θεῷ θυσιαστηρίων· ἡγοῦμαι γὰρ ταῦτα καλούμενα ὑψηλὰ τῷ Θεῷ ἀνατεθῆναι· πρὸ γὰρ τῆς οἰκοδομίας τοῦ ναοῦ, καὶ ἐν τῇ Γαβαὼν, καὶ ἐν Μασηφᾷ, καὶ ἐν πολλοῖς ἑτέροις τόποις θυσίας προσέφερον τῷ Θεῷ. Μετά γε δὲ τὴν οἰκοδομίαν, οἱ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι οὐκ ἠνέσχοντο θύειν ἔξω τοῦ θείου νεώ· οἱ δὲ κτηνώδεις, καὶ τῆς θείας ἔξω βαίνοντες, ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τόποις προσέφερον τὰς θυσίας, οὐκ εἰδώλοις, ὡς οἶμαι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Καὶ τοῦτο δῆλον ἡμῖν ἡ τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων ἱστορία ποιεῖ. Καὶ τὸν Ἀσὰ γὰρ, καὶ τὸν Ἰωσαφὰτ ἐπαινέσαντες οἱ ἐκεῖνα συγγράψαντες, καὶ ταῦτα ἔφασαν· « Καὶ ἐποίησεν Ἀσὰ τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ· καὶ ἀπέστησε τὰ θυσιαστήρια τὰ ἀλλότρια, καὶ τὰ ὑψηλά· καὶ συνέτριψε τὰς στήλας, καὶ ἐξέκοψε τὰ ἄλση· » πλὴν ἔτι ἐθυμία ὁ λαὸς ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Τοὺς μὲν γὰρ εἰδώλων κατέλυον τόπους, τοὺς δὲ τῷ Θεῷ ἀνακειμένους κατελίμπανον ἐπὶ σχήματος· μόνοι δέ γε Ἰεζεκίας, καὶ Ἰωσίας, καὶ ταύτην τὴν παρανομίαν ἐκώλυσαν. Ταύτην τὴν ἀξιάγαστον τοῦ Ἰεζεκίου σπουδὴν, κατηγορίας ἀξίαν ὁ Ῥαψάκης ἐνόμισεν· καὶ παρεγγυᾷ μὴ θαῤῥεῖν τῷ Θεῷ· ἀγανακτεῖν αὐτὸν λέγων, ὡς τῶν ἀνακειμένων αὐτῷ θυσιαστηρίων ἐκ βάθρων ἀνεσπασμένων, καὶ περιορισθείσης αὐτῷ τῆς θεραπείας μόνῳ τῷ ἀφιερωμένῳ ναῷ.

ι'. *Μὴ*[89] *ἄνευ Κυρίου ἀνέβημεν*[89] *ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην;* Δῆλός ἐστιν ὁ τρισάθλιος οὗτος Ἀμορῥαῖος ὢν, καὶ εἰδὼς ὅτι πολλάκις αὐτοὺς ὁ Θεὸς δίκας τῆς ἀσεβείας εἰσπραττόμενος ἀλλοφύλοις παρέδωκεν ἔθνεσι, τούτοις τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. Καὶ δυοῖν θάτερον· ἢ αὐτομολήσας προσεχώρησεν ἐκείνοις, ἢ αἰχμάλωτος ἁπαχθεὶς, ἡνίκα τὰς δέκα φυλὰς καταλύσαντες ἠνδραπόδισαν.

ιγ'. *Καὶ ἔστη Ῥαψάκης, καὶ ἐνεβόησε*[90] *Ἰουδαϊστί.* Οὔτε οὗτος τῆς λύττης, οὔτε ὁ Δεσπότης Θεὸς μακροθυμίας ὑπερβολὴν κατέλιπεν· οὗτος μὲν γὰρ πλήττειν οὐ δυνάμενος ἔβαλλεν· ὁ δὲ πάντα

A audaciæ. Neque enim consilio nunc est opus, sed conflictu : non est tempus verborum, sed operum; non legationis, sed instructæ aciei. Sed in Ægyptiorum fortasse auxilio confidis. Similes sunt arundini, et quidem confractæ, quæ non modo innitentes **318** non sustentat, sed eorum quoque manum sauciat. « Et nunc super quem confidisti, quia inobediens es mihi? » Malitiose ac subdole non statim erupit in blasphemiam, sed contra pium regem accusationem orsus est a plerisque illius subditis non abhorrentem. Multi enim licenter sacrificare cupiebant, et hunc sensum patefecerant, tum sub Achaso, tum sub Manasse et aliis, qui errorem illorum exemplo amplexi sunt. Observandum est plane Rapsacen idolorum eversionis men-
B tionem non fecisse, sed altarium quæ in locis excelsis Deo fuerant consecrata. Existimo enim hæc quæ dicuntur excelsa Deo fuisse dedicata. Etenim ante ædificationem templi, et in Gabaone, et in Masepha, et aliis multis in locis Deo sacrificia offerebant. Post ædificationem vero, qui vitam ex legis præscripto ducebant, adduci non poterant, ut extra divinum templum sacrificarent. Bruti autem homines, et qui extra divinam legem incedebant, in excelsis locis victimas offerebant, non idolis, ut opinor, sed Deo. Atque hoc exploratum nobis et Regnorum et Paralipomenon historia facit. Nam et Asam et Josaphat laudantes librorum illorum auctores, hæc inter cætera dixerunt : « Et
C fecit Asa rectum in conspectu Dei sui, et sustulit altaria peregrina et excelsa; et statuas contrivit, et lucos concidit[5] : » cæterum adhuc populus adolebat in excelsis. Idolorum nempe loca subvertebant, Deo autem consecrata intacta relinquebant. Soli Ezechias et Josias hanc etiam iniquitatem prohibuerunt. **319** Hoc laudabile Ezechiæ facinus reprehensione dignum Rapsaces censuit, et monet, ne confidant in Deo, ægre illum ferre dicens, quod dicata ipsi altaria funditus sint eversa, et cultus ejus unius templi ei consecrati spatio circumscriptus.

Vers. 10. *Num sine Domino ascendimus in regionem istam?* Patet infelicissimum hunc Amorrhæum fuisse, et, cum sciret Deum, dum ab eis
D de impietate pœnas exigebat, sæpe illos exteris gentibus tradidisse, hujusmodi nunc oratione usum esse. Duorum igitur alterum, ut vel sponte sua ad illos advenerit, vel captivus sit abductus, quando subactas decem tribus in servitutem egerunt.

Vers. 13. *Et stetit Rapsaces, et exclamavit voce magna Judaice.* Neque hic furori, neque Dominus Deus patientiæ suæ modum posuit. Hic enim cum lædere non posset, feriebat; is vero qui omnia po-

[5] II Paral. xiv, 2, 3; xv, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[89] Vers. 6 leg. infra, ad Ezech. xxix, 7. des. autem post τὴν χεῖρα αὐτοῦ, verba καὶ τρήσει αὐτὴν, ex Theodot. in textum τῶν Ο' translata. [89] ἀνέβ. *Hebr.* ascendi. [90] Rec. lectio, ἀνεβόησε.

Digitized by Google

terat, sustinebat. Liquet autem adversus alios Rapsacen bellare instituisse. Ideo enim ait : [17] « Donec veniam, et tollam vos. »

CAPUT XXXVII.

VERS. 1. *Et ascendit in domum Domini.* [2] Cucurrit ad omnium opificem, qui bello una cum ipso petebatur. Virtutis autem mensuras non ignorans, non solum orat Deum universorum, sed Isaiam quoque prophetam in auxilium advocat, et legatum fieri obsecrat.

VERS. 3. *Hæc dicit Ezechias.* Hinc diversos loquendi modos animadvertere licet. Rapsaces enim dicebat : « Hæc dicit rex 320 magnus, rex Assyriorum, » hi vero modestiam ejus qui miserat palam ostendentes, ne regem quidem ipsum appellant, sed solum nomen proferunt.

VERS. 4. *Ad exprobrandum Deum videntem.* Exprobrationem vocat illius blasphemiam. Nos enim blasphemiæ rei sumus, dum inique vivimus, et nos ipsos pœna dignos exhibemus. Attamen irascimur quidem propter atrocitatem blasphemiæ, et punire impium cupimus : sed quod in animo est præstare non ita possumus. Ac similes sumus mulieri parturienti, quæ dolorum impetum sustinet, parere autem præ virium imbecillitate non potest. Ostendunt ergo hæc etiam regis virtutem. Deum enim sibi auxiliari postulat, non virtutis causa, cujus studiosissimus erat : sed propter furialem scelerati illius blasphemiam. In Deum enim verum, inquit, perinde ac in eos qui non sunt, contumeliam conjecit. Porro quia decem tribus subjugarat, et Judææ urbes plurimas expugnarat, merito eos qui Hierosolymam confugerant reliquias nominat. Hæc quidem significavit Ezechias : qui vero missi fuerant, prophetam edocuerunt. At Deus prophetæ occupavit orationem prophetæ, eumque exaudivit, juxta illud quod dictum est : « Adhuc te loquente dicam, ecce adsum [h]. »

VERS. 6. *Ne timeas a verbis quæ audisti.* Ego tecum particeps fui contumeliæ, ego pugnæ particeps tecum ero ; ego blasphemiam pertuli, ego pœnam irrogabo.

VERS. 7. *Immittam in eum Spiritum.* Spiritum appellat timorem. Sic enim et divinus ait Apostolus : « Non enim 321 dedit nobis Deus spiritum timoris [i]. » Idque ostendunt etiam sequentia. Narrant enim eum, cum acerbum quemdam nuntium accepisset, in patriam suam rediisse, ibique pœnas luisse.

VERS. 8. *Et reversus est Rapsaces.* Juxta divinam prædictionem recessit, sed ab insania non destitit.

δυνάμενος, ἔφερε· δῆλος δὲ ἦν ὁ Ῥαψάκης ἄλλοις ἐπιστρατεῦσαι βουλόμενος· διὸ δὴ ἔφη· « Ἕως ἂν ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς. »

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

α'. *Καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου.* Ἔδραμε πρὸς τὸν σὺν αὐτῷ πολεμούμενον τὸν τῶν ἁπάντων Δημιουργόν· μέτρα δὲ τῆς ἀρετῆς διακρίνειν εἰδὼς, οὐ μόνον ἱκετεύει τὸν τῶν ὅλων Θεόν· ἀλλὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν εἰς ἐπικουρίαν καλεῖ καὶ πρεσβευτὴν γενέσθαι παρακαλεῖ.

γ'. *Τάδε λέγει Ἰεζεκίας.* Ἐντεῦθεν ἔστι καταμαθεῖν τὴν διαφορὰν τοῦ ῥήματος· ὁ μὲν γὰρ Ῥαψάκης ἔλεγεν· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. » Οὗτοι δὲ, τὸ μέτριον τοῦ πεπομφότος δηλοῦντες καὶ δεικνύντες, οὔτε βασιλέα αὐτὸν ὀνομάζουσιν, ἀλλὰ μόνον τοῦ ὀνόματος μέμνηνται.

δ'. *Ὀνειδίζειν Θεὸν ζῶντα.* Ὀνειδισμὸν καλεῖ τὴν ἐκείνου βλασφημίαν. Ἡμεῖς γὰρ αἴτιοι τῆς βλασφημίας παρανόμως βιοῦντες, καὶ ἀξίους ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποφαίνοντες τῆς τιμωρίας. Ἀλλ' ὅμως ὀργιζόμεθα μὲν διὰ τὴν τῆς βλασφημίας ὑπερβολὴν, καὶ κολάσαι τὸν ἀλιτήριον ἐφιέμεθα· ἐπιθεῖναι δὲ τῇ προθυμίᾳ τὸ πέρας οὐκ ἔτι δυνάμεθα, καὶ [61] ἐοίκαμεν γυναικὶ κυούσῃ μὲν, καὶ δεδεγμένῃ τῶν ὠδίνων τὴν προσβολὴν, τεκεῖν δὲ δι' ἀτονίαν οὐ δυναμένῃ· δηλοῖ δὲ καὶ ταῦτα τοῦ βασιλέως τὴν ἀρετήν. Ἐπαμῦναι γὰρ αὐτῷ τὸν Θεὸν ἱκετεύει, οὐ διὰ τὴν εὐσέβειαν, ἧς πολλὴν ἐποιεῖτο φροντίδα· ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ ἀλάστορος ἐκείνου μανιώδη βλασφημίαν· τοῖς γὰρ οὐκ οὖσι θεοῖς, φησὶ, παραπλησίως τὸν ὄντα ὠνείδισε. Ἐπειδὴ δὲ τὰς δέκα φυλὰς ἠνδραπόδισε, καὶ πλείστας τῆς Ἰουδαίας ἐπολιόρκει, εἰκότως [62] τοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ καταπεφευγότας λείψανον ὀνομάζει. Ταῦτα ὁ μὲν Ἰεζεκίας ἐδήλωσεν. Οἱ δέ γε σταλέντες τὸν προφήτην ἐδίδαξαν· ὁ δὲ τοῦ προφήτου Θεὸς προλαμβάνει τοῦ προφήτου ἱκετείαν, καὶ ἐπήκοος αὐτῷ γέγονε, κατὰ τὸ λεχθέν· « Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, Ἐγὼ πάρειμι. »

ς'. *Μὴ φοβηθῇς ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας.* Ἐγώ σοι ἐκοινώνησα τῆς λοιδορίας, ἐγώ σοι κοινωνήσω τῆς μάχης· ἐγὼ τὴν βλασφημίαν ἀνεδεξάμην, ἐγὼ τὴν τιμωρίαν παρέξω.

ζ'. *Ἐμβαλῶ ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα.* Πνεῦμα τὴν δειλίαν ἐκάλεσεν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγει· « Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας. » Δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐπαγόμενα. Φησὶ γὰρ, ὅτι δεξάμενος ἀγγελίαν τινὰ πονηρὰν, ἀναστρέφει μὲν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, δέχεται δὲ τὴν τιμωρίαν ἐκεῖ.

η'. *Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης.* Κατὰ τὴν θείαν πρόρρησιν ἀνεχώρησεν, οὐ μὴ[ν] τῆς λύττης ἐπαύσατο.

[h] Isa. LVIII, 9. [i] II Tim. I, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[61] καὶ — δυναμένῃ. Ad vers. 3 ista se referunt. [62] εἰκ. — ὀνομάζει. Hæc ad finem vers. 4 pert.

Digitized by Google

ις'[65]. *Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ.* Ἀσσύριος, φησὶν, ἕνα σε τῶν ψευδωνύμων νομίζει θεῶν· ἐγὼ δέ σε οἶδα τῶν δυνάμεων Κύριον, τοῦ Ἰσραὴλ Δεσπότην, θρόνον ἔχοντα οὐ κάτω που κείμενον, καὶ ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ τοῖς Χερουβὶμ ἐπικείμενον. Πάσης δηλαδὴ τῆς οἰκουμένης, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ βασιλέων, οἶδά σε Θεὸν καὶ Δεσπότην, καὶ πρὸς τούτοις τῶν ὅλων δημιουργόν. A

ις'. *Ἄνοιξον, Κύριε, τοὺς ὀφθαλμούς σου.* Ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν ὕπνον προσαγορεύει ἡ θεία Γραφὴ, εἰκότως ὁ θαυμάσιος βασιλεὺς ἀντιβολεῖ λέγων· Ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ τῆς βλασφημίας ἐπάκουσον, καὶ τὰ ὀνείδη βλέπε, καὶ δίδαξον αὐτὸν ὡς οὐχ εἷς εἶ τῶν καλουμένων θεῶν. Εἰς ταύτην γὰρ αὐτὸν τὴν μανίαν ἤγαγεν ἡ ἐκείνων ἀσθένεια. Ἐπειδὴ γὰρ B ἐκείνων κεκράτηκε, καὶ τῆς σῆς δυνάμεως κρατήσειν νεανιεύεται.

ιθ'. *Ἐνέβαλον τὰ εἴδωλα αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ.* Καὶ ταῦτα τοῦ βασιλέως τὴν σοφίαν δηλοῖ· εἴδωλα γὰρ ἐκάλεσε τὰ γενόμενα εἰς τροφὴν τοῦ πυρός· καὶ εἰκότως φησὶ, φρυγδα ταῦτα γεγονέναι, καὶ ὑπὸ τοῦ πυρὸς δεδαπανῆσθαι. Τέχνη γὰρ αὐτοῖς ἀνθρωπίνη τὸ εἶναι δεδώρηται· εἰπὼν δὲ, « Ἵνα γνῶσι[66] πᾶσαι αἱ βασιλεῖαι τῆς οἰκουμένης, ὅτι σὺ εἶ Θεὸς μόνος, » δηλοῖ ὅτι πρόγνωσις θεοσεβείας ἡ ἡμετέρα σωτηρία γενήσεται, ὅταν τοὺς μὲν ἄλλους πάντας ἴδωσιν ἡττηθέντας, ἡμᾶς δὲ μόνους κεκρατηκότας. Ἰδόντες δὲ τὸ διάφορον, καὶ μαθήσονται ὅτι σὺ μόνος ὑπάρχεις Θεός.

κβ'. *Ἐφαύλισέ σε, καὶ ἐμυκτήρισέ σε παρθένος θυγάτηρ Σιών.* Θυγατέρα αὐτὴν ὀνομάζει, τὴν οἰκειότητα δεικνύς· τὴν αὐτὴν δὲ καλεῖ καὶ Σιὼν, καὶ[68] Ἱερουσαλήμ. Εὐτελῆ σε, φησὶν, ἐνόμισε καὶ εὐχείρωτον, ὡς οὐδὲ δισχιλίων εὐπορούσαν ἱππέων, ἀλλὰ τῆς Αἰγυπτίων δεομένην ἐπικουρίας· καὶ ἀπειλῶν σοι τὸν ὄλεθρον ἐκίνει τὴν κεφαλήν. C

κγ'. *Τίνα ὠνείδισας καὶ παρώξυνας;* Ἐνόμισας ἕνα με τῶν ἄλλων εἶναι τῶν ψευδωνύμων θεῶν· δέον εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψαι, καὶ τὴν ἐμὴν δεσποτείαν ἰδεῖν. Ἱκανὰ δὲ ἦν καὶ τὰ περὶ τὸν Ἰσραὴλ γεγενημένα τὴν ἐμὴν διδάξαι δύναμιν· ἀλλὰ τῇ ῥώμῃ καὶ τῇ ὀυναστείᾳ θαῤῥῶν, συνιδεῖν οὐκ ἠθέλησε τὸ διάφορον.

κδ'. *Καὶ εἰς τὰ ἔσχατα[69] τοῦ Λιβάνου.* Τροπικῶς D ἅπαντα εἴρηκεν· κέδρους καὶ κυπαρίσσους τοὺς βασιλέας καὶ τοπάρχας καλῶν· Λίβανον δὲ τὰ ἔθνη. Κάρμηλον[67] δὲ τὸν Ἰσραὴλ ὠνόμασεν. Ὅθεν ἐπὶ μὲν τοῦ Λιβάνου, « καὶ τὰ ἔσχατα τούτου » τέθεικεν· ἐπὶ δὲ τοῦ Καρμήλου « μέρος » ἔφη· δεικνὺς ὅτι τῶν μὲν ἐθνῶν ἐκείνων ἁπάντων ἐκράτησαν, τοῦ δὲ Ἰσραὴλ οὐ παντός· διέμεινε γὰρ ἀχείρωτος ἡ μητρό-

Vers. 16. *Qui sedes super Cherubim.* Assyrius, inquit, unum te putat ex numero falsorum deorum: ego vero scio te esse Dominum virtutum, Dominatorem Israelis, qui sedem habes non infra uspiam, et in terra locatam, sed supra Cherubim positam. Universi nimirum orbis, regumque qui in eo sunt, te Deum ac Dominum esse novi, atque insuper creatorem omnium.

Vers. 17. *Aperi, Domine, oculos tuos.* Quia Dei patientiam et longanimitatem somnum appellare solet divina Scriptura, merito rex admirandus supplex orat: Aperi oculos tuos, et inclina aurem tuam, et audi blasphemiam, et vide contumelias, et doce illum non esse te unum ex iis qui dii vocitantur. Ad hanc enim istum amentiam adduxit illorum imbecillitas. Nam quia illos perdomuit, etiam copias tuas se superaturum jactat.

Vers. 19. *Injecerunt idola eorum in ignem.* Regis sapientiam hæc etiam declarant. Idola enim appellavit, quæ ignis esca fuerant. Et merito hæc evanuisse, et ab igne consumpta fuisse ait: ars quippe humana ut essent effecerat. [20] Cum autem dicit: « Ut cognoscant omnia **322** regna terræ, te solum esse Deum, » ostendit salutem nostram cognoscendæ pietatis occasionem futuram, cum cæteros omnes devictos, nos vero solos victores viderint. Discrimen enim cernentes, te solum Deum esse intelligent.

Vers. 22. *Vilipendit te, et subsannavit te virgo filia Sion.* Filiam nominat eam, familiaritatem ostendens; eamdem vero et Sionem vocat et Hierosolymam. Vilem te, inquit, et captu facilem existimavit, ut quæ nec duo millia equitum in promptu habeas, Ægyptiorumque indigeas auxilio, et exitium tibi minitans caput agitabat.

Vers. 23. *Quem exprobrasti et irritasti?* Existimasti me de numero falsorum deorum unum esse, cum in cœlum oculos attollere oporteret et dominationem meam contueri. Sufficiebant autem ad docendam potentiam meam illa quæ circa Israelem gesta sunt. Verum ille viribus et imperio confidens, quid discriminis esset perspicere noluit.

Vers. 24. *Et in ultima Libani.* Tropice omnia effatus est, cedros et cypressos, reges et toparchas vocans, Libanum vero gentes, Carmelum Israelem nominavit. Unde cum de Libano ageret, posuit « et ultima ejus; » cum de Carmelo, « partem » dixit, ut ostenderet eos gentes quidem illas omnes subegisse, Israelem vero non totum: mansit enim non capta metropolis. [25] Aquas porro militum turbas

VARIÆ LECTIONES.

[65] Vers. 10, infra ad Jerem. II, 3, ita leg.: Μή σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐν ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων, ὅτι Ῥύσεται Κύριος τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου. Ita fere leg. etiam ad Dan. III, 15. [66] γνῶσι—οἰκουμ. Rec. lectio γνῷ πᾶσα βασιλεία τῆς γῆς. [68] καὶ Ἱερ. Hæc ad verba ista, ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ pert. [69] τὰ ἔσχατα. *Hebr.* ad latera. [67] Κάρμηλον, κ. τ. λ. Symmachum h. l. sequitur Noster. Apud LXX, nihil de Carmelo.

Digitized by Google

vocat : pontem vero, tum vires, tum artes et vias parandæ victoriæ.

VERS. 27. *Remisi manus et exaruerunt.* Floruerunt, inquit, quanto tempore **323** volui : postea curæ illos habere ' desii, et pristinum florem amiserunt. Gramen autem et fœnum illos vocat, propter sterilitatem.

VERS. 29. *Immittam frenum in nasum tuum.* Ut rationis expertem tractat eum qui vim rationis corruperat. « Freno enim, inquit, et camo constringes maxillas eorum, qui non accedunt ad te i. » Ostendit præterea illum servilis esse naturæ. Cum enim ipsi famulis imponant camos coriaceos, jure se canum illi, ut servo improbo, impositurum minatus est.

VERS. 30. *Hoc autem tibi signum.* Quia obsessi terram colere non poterant, sponte natos fructus illis dedit Deus, et secundo anno similiter, ob seminum, ut par erat, boumque penuriam : tertio deinde anno omnium fructuum abundantiam illis pollicitus est.

VERS. 32. *Et salvati de monte Sion.* Ibi enim mundi salus efloruit : et illorum reliquiæ, hoc est, divini apostoli, ad Dei cognitionem converterunt orbem. Horum autem omnium causa universorum Deus. « Zelus Domini Sabaoth fecit hæc. » Quasi dicat, longum in tempus genus illorum conservabo. Justa enim ira commotus, propter vituperium Hierosolymæ, et propter blasphemiam, præbebit salutem.

VERS. 35. *Propter me, et propter Davidem servum meum.* Accusatio hæc est inhabitantium civitatem. Propter me enim, inquit, et propter Davidem servum meum, curam geram civitatis, propter bonitatem meam, et propter illius memoriam. Conditor enim fuit ille civitatis, et genuinus famulus meus. Quærendum autem, qua de causa **324** non Ezechiæ, sed Davidis meminerit ? Equidem sic existimo eum, ut superbiam inhiberet, non ipsi causam salutis, sed Davidi attribuisse. Si enim, cum hæc ita enuntiata sint, testatur historia, elevatum postea fuisse cor Ezechiæ regis, quid non illi eventurum erat, si salutis auctor fuisset appellatus ? Ob hanc causam nec Isaiam, etsi propheta erat, et propheta nobilissimus, idoneum civitatis auxiliatorem nuncupavit. Sed viventibus virtutis causa omissis, mentionem facit mortuorum, docetque vigere apud ipsum perpetuo memoriam justorum.

VERS. 36. *Invenerunt omnia corpora mortua.* Quidam tamen effugerunt, haud illi quidem an-

πολις. Ὕδατα δὲ τὰ πλήθη καλεῖ· γέφυραν δὲ, τὴν τε ῥώμην καὶ τὰς ἐπινοίας, καὶ τὰς τῆς νίκης μεθόδους.

κζ'. *Ἀνῆκα τὰς χεῖρας*[68], *καὶ ἐξηράνθησαν.* Ἤνθησαν, φησὶ, καθ' ὅσον ἠθέλησα χρόνον· εἶτα τῆς ἐμῆς αὐτοὺς κηδεμονίας ἐγύμνωσα, καὶ τὸ πρότερον ἀπέβαλον ἄνθος. Ἄγρωστιν[69] δὲ αὐτοὺς ὀνομάζει, καὶ χόρτον, διὰ τὴν ἀκαρπίαν.

κθ'. *Ἐμβαλῶ φιμὸν εἰς τὴν ῥῖνά σου.* Ὡς ἀλόγῳ κέχρηται τῷ τὸ λογικὸν διαφθείραντι. « Ἐν χαλινῷ γάρ, φησὶ, καὶ κημῷ, τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄξεις[70], τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ἔδειξε δὲ αὐτὸν καὶ δουλικὴν ἔχοντα φύσιν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ τοῖς οἰκέταις περιτιθέασι τοὺς ἐκ δερμάτων κημοὺς, εἰκότως ὡς οἰκέτῃ πονηρῷ ἠπείλησεν αὐτῷ τὸν κημὸν περιθήσειν.

λ'. *Τοῦτο*[71] *δέ σοι τὸ σημεῖον.* Ἐπειδὴ γὰρ πολιορκούμενοι γεωργεῖν οὐκ ἠδύναντο, αὐτοφυεῖς αὐτοῖς δέδωκε καρποὺς ὁ Θεὸς, καὶ τῷ δευτέρῳ ἔτει ὡσαύτως, διὰ τὴν σπάνιν, ὡς ἔοικε, τῶν σπερμάτων καὶ τῶν βοῶν· εἶτα τῷ τρίτῳ ἔτει παντοδαπῶν αὐτοῖς καρπῶν ἀφθονίαν ὑπέσχετο.

λβ'. *Οἱ ἀνασωζόμενοι*[72] *ἐξ ὄρους Σιών.* Ἐκεῖ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἤνθησε σωτηρία, καὶ τὸ ἐκείνων κατάλειμμα, τουτέστιν οἱ θεῖοι ἀπόστολοι, τὴν οἰκουμένην εἰς θεογνωσίαν ἐπέτρεψαν. Τούτων δὲ πάντων αἴτιος ὁ τῶν ὅλων Θεός. « Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ἐποίησε[73] ταῦτα. » Τουτέστιν, Ἐπὶ πλεῖστον αὐτῶν φυλάξω τὸ γένος. Ζηλώσας γὰρ διά τε τὸ δνειδος τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ διὰ τὴν βλασφημίαν, παρέξει τὴν σωτηρίαν.

λε'. *Δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου.* Ἔλεγχος ταῦτα τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων. Δι' ἐμὲ γὰρ, ἔφη, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου, τῆς πόλεως φροντιῶ, διὰ τὴν ἐμὴν ἀγαθότητα, καὶ διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην. Οἰκιστὴς γὰρ ἐκεῖνος τῆς πόλεως, καὶ γνήσιος θεράπων ἐμός. Ζητητέον δὲ τί δήποτε οὐ τοῦ Ἰεζεκίου, ἀλλὰ τοῦ Δαβὶδ ἐμνημόνευσεν. Ἔγωγε οἶμαι, ὅτι τὸ φρόνημα κωλύων, οὐκ αὐτῷ τὴν αἰτίαν τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τῷ Δαβὶδ ἀνατέθεικεν· εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτως εἰρημένων, ἡ ἱστορία φησὶν, ὅτι μετὰ ταῦτα ὑψώθη ἡ καρδία Ἰεζεκίου τοῦ βασιλέως, τί οὐκ ἂν ἔπαθεν αὐτὸς τῆς σωτηρίας αἴτιος ὀνομασθείς; Τούτου χάριν, οὐδὲ τὸν Ἡσαΐαν, καίτοι προφήτην ὄντα, καὶ προφήτην ἐπισημότατον, ἀξιόχρεων ἐκάλεσε τῆς πόλεως σύμμαχον· ἀλλὰ τοὺς ζῶντας καταλιπὼν εἰς[74] ἀρετὴν, μνήμην τῶν παρελθόντων ποιεῖται· καὶ διδάσκει ὡς ἀνθεῖ παρ' αὐτῷ διηνεκῶς τῶν δικαίων ἡ μνήμη.

λς'. *Εὗρον πάντα τὰ σώματα νεκρά.* Τινὲς δὲ ὅμως διέφυγον, οὐ τῆς ἀγγελικῆς περιγενόμενοι

[1] Psal. XXXI, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[68] Ἀνῆκα—ἐξηρ. *Hebr.* Et habitatores earum abbreviata manu territi sunt, et erubuerunt. [69] ἄγρωστιν, κ. τ. λ., ad finem vers. 27 pert. [70] Supra, t. I, p. 804, ἄγξαις. [71] Ad totum vers. 30 se refert expositio. [72] Rec. lectio est σωζόμενοι. [73] ἐποίησε. Ita Compl. Rec. lectio est ποιήσει. *Hebr.* faciet. [74] εἰς. Leg. esse videtur δι'.

Digitized by Google

δεξιᾶς· ἀλλ' ἵνα τῶν συμβεβηκότων κήρυκες ἀξιόχρεοι γένωνται, καὶ τοῦ Θεοῦ τῶν Ἑβραίων τὸ κράτος κηρύξωσι.

gelica dextera superiores facti, sed ut eorum quæ contigerant idonei præcones forent, deique Hebræorum potentiam prædicarent.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

CAPUT XXXVIII.

Θ'. *Προσευχὴ*[75] *Ἰεζεκίου βασιλέως. ι'. Ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου*[76]. Ὅτε ὑψώθην, καὶ περίβλεπτος ἐγενόμην, τότε δέχομαι τοῦ βίου τὸ πέρας, καὶ τὴν τοῦ θανάτου παρὰ τοῦ Θεοῦ δεξάμενος ψῆφον, ἀπέγνων τῆς σωτηρίας· καὶ οὐκέτι, φησὶν, ὄψομαι κατὰ τόνδε τὸν βίον τὰς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένας θαυματουργίας. Ἀλλότριος γὰρ ἐγενόμην τῶν ζώντων, καὶ ξένος τῶν συγγενῶν· καὶ ἐᾠκειν οὐ μόνον σκηνῇ, ἀλλὰ καὶ ὑφάσματι, ἐν ἱστῷ μὲν ὄντι, οὐκ εἰς μακρὰν δὲ θεριζομένῳ.

Vers. 9, 10. *Oratio Ezechiæ regis. Ego dixi in excelso dierum meorum.* Quando exaltatus sum, et spectabilis factus, tunc vitæ finem accipio, mortisque a Deo prolata sententia, recuperandæ valetudinis spem nullam habeo. [11, 12] Neque amplius, inquit, in hac vita miracula videbo, quæ Deus operatur pro hominum salute. Alienus enim factus sum viventibus, et peregrinus cognatis, similisque non solum tabernaculo, sed etiam telæ, quæ est in ligno textorio, et postmodum succiditur.

B

ι'. *Ὡς χελιδὼν*[77] *οὕτω φωνήσω.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀπήλαυσα, χελιδόνος καὶ περιστερᾶς τὴν ἀδολεσχίαν μιμήσομαι, ὕμνους ὑφαίνων σοι τῷ χορηγῷ τῆς ζωῆς. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην καταλιπὼν μηχανὴν, πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν οὐρανῷ. Σὺ δέ με ᾤκτειρας, τῆς ἐπικειμένης ὀδύνης ἀπαλλάξας· περὶ τούτου γὰρ καὶ τὴν ἱκετηρίαν προσήνεγκα, καὶ ἐπανήγαγες τὴν ψυχήν μου μέλλουσαν κατασβέννυσθαι.

Vers. 14. *Quasi hirundo sic clamabo.* Quandoquidem **325** salutis spem recepi, hirundinis et columbæ garrulitatem imitabor, hymnos tibi concinens vitæ largitori. Omni enim arte humana postposita, levavi ad te oculos meos qui habitas in cœlo. Tu vero mei misertus es, dolorem quo tenebar depellens. De hoc enim preces obtuli, et revocasti animam meam, quæ tendebat ad interitum.

ια'. *Εἵλου*[78] *γάρ μου τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ ἀπόληται.* Οὐχ ὅτι τούτων ἄξιος ἦμην ἐγώ· πολλῶν γὰρ μεστὸς ἁμαρτημάτων ὑπῆρχον· ἀλλὰ καὶ τῷ σῷ ἐλέει, καὶ τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ ταῦτα παρέστη. Ἠνίκα ἠσθένει, τὴν οἰκείαν εὐσέβειαν ὑπέδειξε τῷ Θεῷ· τῆς σωτηρίας τυχὼν, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἀνυμνεῖ, ὡς τοῦ θανάτου διὰ ταύτην ἀπαλλαγείς. Ἀπέῤῥιψας γάρ μου τὴν ἀνομίαν, φησὶ, καὶ ἔδωκάς μοι πάλιν πρόφασιν εἰς κτῆσιν δικαιοσύνης. Τοῖς γὰρ ἔτι ζῶσι τοῦτο ποιεῖν ῥᾴδιον· οἱ γὰρ τεθνεῶτες ἔξω τῆς ἐμπορίας γεγένηνται.

Vers. 17. *Eruisti enim animam meam, ut non periret.* Non quod ista essem ego promeritus (peccatis enim multis refertus eram), sed hæc mihi a misericordia et humanitate tua obvenerunt. Cum ægrotabat, pietatem suam Deo commendavit: ubi C sanitatem recepit, Dei benignitatem celebrat, tanquam a morte per eam liberatus. Projecisti, inquit, iniquitatem meam, et opportunitatem parandæ justitiæ iterum dedisti mihi. [18] Viventibus enim hoc præstare facile est: nam mortuis amplius negotiari non licet.

ιθ'. *Ἀπὸ*[79] *γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω.* Προλέγει δὲ ὅτι καὶ παιδίων ἔσται πατὴρ, τῆς θείας αὐτῷ δηλονότι χάριτος συνεργούσης.

Vers. 19. *Ab hoc enim die filios faciam.* Prædicit etiam filiorum se patrem futurum, divina videlicet cooperante illi gratia.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

CAPUT XXXIX.

α'. *Καὶ εἶπεν Ἡσαΐας πρὸς Ἰεζεκίαν.* Διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος τὴν ἰατρικὴν μὴ ἀποσείεσθαι τέχνην· καὶ γὰρ αὕτη δῶρον Θεοῦ. Προσήκει δὲ μὴ τῇ τέχνῃ θαῤῥεῖν, ἀλλὰ τῷ ταύτης δοτῆρι. Τοσαῦτα γὰρ αὕτη δύναται, ὅσα ἂν ἐκεῖνος βούληται. Καὶ πολλάκις μὲν διὰ σμικρῶν φαρμάκων μεγάλα τραύματα θεραπεύει· πολλάκις δὲ διὰ μεγάλων ἐλέγχεται· ἵνα μὴ ταύτῃ, τῷ δὲ ταύτην δεδωκότι θαῤῥῶμεν[81].

Vers. 1. *Et dixit Isaias Ezechiæ.* Docet nos hic sermo, artem medicam minime rejiciendam esse: nam hæc etiam donum est Dei. Oportet autem non in arte confidere, sed in eo qui hanc dedit. Tantum D enim ista potest, quantum ille vult. Ac sæpe quidem parvis remediis magna sanat vulnera: sæpe **326** autem per magna evincitur, non in ea, sed in eo qui hanc dedit, confidendum esse.

VARIÆ LECTIONES.

[75] Προσευχή. Rectius reliqui, γραφή. *Hebr.* מכתב. [76] ἐν — μου. *Hebr.* in excisione dierum meorum. [77] Ὡς χελ. *Hebr.* Sicut grus aut hirundo. [78] Εἵλου. *Hebr.* amore complexus es. [79] Ἀπὸ—ποιήσω. *Hebr.* (vivus celebrabit te sicut ego) hodie: pater filiis (notam faciet veritatem tuam). [80] Quæ ad hoc caput allata sunt, pertinent ad c. xxxviii, 21, juxta Hebr. et LXX. [81] Ex cap. xxxix, 5-7, hæc leg. infra ad Dan. i, 3, 4: Ἄκουσον τὸν λόγον Κυρίου Σαβαὼθ ὃν ἐλάλησε πρός με· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης εἰς Βαβυλῶνα ἥξει, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ καταλίπωσιν, εἶπεν ὁ Θεός· ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου ὧν γεννήσεις, λήψονται καὶ ποιήσουσι σπάδοντας ἐν τῷ οἴκῳ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων.

Digitized by Google

CAPUT XL.

VERS. 2. *Repleta est humilitas ejus.* Minæ, inquit, ad finem pervenerunt. « Recepit de manu Domini duplicia peccata sua. » Admiratione digna est hoc loco Domini humanitas. Nam cum bonus sit, et bonitatis abyssus, longeque minorem peccato pœnam inferat, exiguam pœnam, propter summam humanitatem, peccati comparatione duplicem vocat. Quod vero multo minor pœna fuerit, quam peccatum, testis est ipse propheta clamans, « In tribulatione parva disciplina tua nobis[k]. » Attamen misericordia plurima temperans justitiam, quam parvam disciplinam appellabant qui puniebantur, judex duplicem nuncupavit.

VERS. 4. *Omnis vallis implebitur.* Prædicationis facilitatem his verbis ostendit. Per hanc enim illa totum mundum brevi tempore complevit. Valles autem impletas, et montes et colles humiliatos, juxta litteram quidem, intelligere oportet de via plana, et difficultatibus expedita : juxta sensum vero, valles quidem sunt incredulorum animæ in profundum quoddam depressæ, et erectam non habentes intelligentiam : montes vero et colles, dæmones qui colebantur in **327** montibus, quorum errorem Salvatoris nostri sustulit incarnatio. Nec vero aberrabit, qui de Judæis etiam hoc factum dixerit. Illustres enim cum olim essent, et spectabiles propter divinam providentiam qua fruebantur, nunc ab illa destituti humiliati sunt. [6] « Omnis caro fenum. » Vere feno similis est populus Judaicus.

VERS. 7. *Exsiccatum est fenum, et flos decidit.* [8] De gentium omnium salute vaticinatus, Judæorum nunc etiam sterilitatem describit. Natura quidem feno, inquit, simile est genus humanum : flori autem feni, quæ admista est gloria et potentia. Et quemadmodum desiccato feno flos cadit : sic morte hominibus obtingente, potentia et claritas exstinguitur.

VERS. 9. *Super montem excelsum ascende qui lætaris annuntias, Sion.* Chorum apostolicum hoc loco prophetam repræsentat. Ob eam causam, singulari numero expressa cohortatione, transit ad pluralem, et ait : « Exaltate, nolite timere. » [10] Dicens autem : « Ecce Deus vester, ecce Dominus cum virtute venit, » secundum Salvatoris nostri adventum significat. Tunc enim et mercedem operibus retribuet, et reddet unicuique secundum opera sua[l]. Tunc « uniuscujusque opus manifestum erit, » juxta vocem Apostoli[m].

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

β'. *Ἐπλήσθη ἡ ταπείνωσις*[82] *αὐτῆς.* Πέρας, φησίν, ἔλαβε τὰ τῆς ἀπειλῆς. « Ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἁμαρτήματα[83] αὐτῆς. » Ἄξιον ἐνταῦθα θαυμάσαι τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν, καὶ ἀγαθότητος ἄβυσσος, καὶ σφόδρα ἐλάττονα τῆς ἁμαρτίας τὴν τιμωρίαν ἐπάγων, τὴν σμικρὰν τιμωρίαν, διὰ τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν, διπλασίονα τῆς ἁμαρτίας καλεῖ. Ὅτι δὲ τῆς ἁμαρτίας σφόδρα ἐλάττων ἦν ἡ τιμωρία, μάρτυς αὐτὸς ὁ προφήτης βοῶν· « Ἐν ὀλίγῃ μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν· » ἀλλ' ὅμως ἐλέῳ πλείστῳ τὸ δίκαιον κεραννὺς, ἣν οἱ τιμωρούμενοι μικρὰν ἐκάλουν παιδείαν, διπλασίαν ὠνόμασεν ὁ κριτής.

δ'. *Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται*[84]. Τὴν εὐκολίαν τοῦ κηρύγματος διὰ τούτων ἐδήλωσε· δι' αὐτὴν γὰρ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πᾶσαν τοῦτο τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε. Φάραγγας δὲ πληρουμένας, καὶ ὄρη, καὶ βουνοὺς ταπεινουμένους, κατὰ μὲν τὸ ῥητὸν, νοητέον εἶναι τὴν λείαν ὁδὸν, καὶ δυσκολίας ἀπηλλαγμένην· κατὰ δὲ διάνοιαν, φάραγγες μὲν εἰσὶν αἱ τῶν ἀπίστων ψυχαὶ, εἰς βάθος που κείμεναι, καὶ μετάρσιον οὐκ ἔχουσαι φρόνημα· ὄρη δὲ καὶ βουνοὶ, οἱ ἐν τοῖς ὄρεσι θεραπευόμενοι δαίμονες, ὧν τὴν πλάνην ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔσβεσεν ἐνανθρώπησις· οὐκ ἂν δέ τις ἁμάρτοι, καὶ περὶ Ἰουδαίων τοῦτο γενέσθαι φήσας. Περιφανεῖς γὰρ ὄντες καὶ περίβλεπτοι πάλαι διὰ τὴν θείαν κηδεμονίαν ἧς ἀπέλαυον, νῦν ἐταπεινώθησαν ἔρημοι ταύτης γενόμενοι. « Πᾶσα σὰρξ χόρτος[85]. » Ἀληθῶς ὁμοίως χόρτῳ ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός.

ζ'. *Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε*[86]. Τῶν ἐθνῶν ἁπάντων προθεσπίσας τὴν σωτηρίαν προερμηνεύει καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀκαρπίαν· φύσει μὲν γὰρ χόρτῳ, φησὶν, ἔοικε τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἄνθει δὲ χόρτου, ἡ ἐπιμιγνυμένη δόξα καὶ δυναστεία. Καὶ καθάπερ τοῦ χόρτου ξηραινομένου τὸ ἄνθος ἐκπίπτει, οὕτω τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις ἐπιόντος, καὶ ἡ δυναστεία, καὶ ἡ περιφάνεια σβέννυται.

θ'. *Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών*[87]. Τὸν ἀποστολικὸν ἐνταῦθα χορὸν ὁ προφητικὸς διηγεῖται λόγος. Οὗ δὴ χάριν, ἐνικῶς σχηματίσας τὴν παράκλησιν, εἰς τὸ πληθυντικὸν μεταβέβηκε, καί φησιν· « Ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. » Εἰπὼν δὲ, « Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑμῶν, ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, » τὴν δευτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν μηνύει. Τότε γὰρ καὶ τὸν μισθὸν τοῖς ἔργοις παρέξει, καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τότε « τὸ ἔργον ἑκάστου φανερὸν γενήσεται, » κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν.

[k] Isa. xxvi, 16. [l] Matth. xvi, 27. [m] I Cor. iii, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[82] ἡ ταπ. αὐτ. *Hebr.* militia (s. tempus militiæ) ejus. [83] τὰ ἁμ. αὐτ. *Hebr.* pro omnibus peccatis suis. [84] πληρ. Reliqua leg. supra, t. I, p. 898, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. Conf. ibid. p. 638. [85] χόρτος. Rel. supra, t. I, p. 854, ita leg. καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. [86] ἐξέπεσε. Supra, l. c. præm. αὐτοῦ. Ib. sequitur, τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Hæc pert. ad vers. 8. [87] ὁ εὐαγγ. Rectius reliqui, ἡ εὐαγγελιζομένη.

Digitized by Google

ιβ'. *Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ* [88]; Τὸ μὲν Θεῖον ἀσώματόν τε καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἁπλοῦν, καὶ ἀσύνθετον· ἐπεὶ δὲ ἀνθρώπους ὄντας οὐ δυνατὸν ἄλλως ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπείων τὰ θεῖα καταμαθεῖν, διδάσκει ἡμᾶς ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς αὐτὸς μὲν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀπερίληπτός τε καὶ ἀπερίγραπτος, πᾶσαν δὲ τὴν κτίσιν ἐν τῇ χειρὶ περιέχει· τῆς χειρὸς δηλονότι ἐνεργείας τινὸς νοουμένης· ὡς πᾶσαν μὲν τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν μετρεῖν ἔχειν κοτύλῃ, τὰ δὲ τῶν οὐρανῶν κύτη τῇ σπιθαμῇ περιέχεσθαι· τὴν δὲ γῆν ἅπασαν μηδὲν διαφέρειν σμικροτάτης τινὸς ὕλης, ὑπὸ τῶν πέντε τῆς χειρὸς τανυχομένης δακτύλων. « Τίς [89] ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῷ, καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; » Ἀντὶ τοῦ, Πάντα αὐτῷ δυνατά, πάντα αὐτῷ μετρητά· καὶ ἕκαστον τῆς δημιουργίας εἶδος πρός τι γεγένηται χρήσιμον. Οὐδὲν γὰρ ἀργὸν, οὐδὲ περιττὸν εἰς τὸ εἶναι παρῆχθη. A B

ιγ'. *Τίς* [90] *ἔγνω νοῦν Κυρίου;* Ἅπαντες ἀνθρωποι διδασκαλίας δεόμεθα· κἂν γὰρ ἄγαν τις εἴη σοφὸς, ἀνατίθεται τὸ πρακτέον ἑτέρῳ· ὁ δὲ τῶν ὅλων Θεὸς σοφίας ἐστὶν ἄβυσσος, καὶ συνέσεως πέλαγος.

ιδ'. [91] *Τίνι ὁμοιώματι ὡμοιώσατε* [92] *αὐτόν;* Τὸν οὕτως ἄπειρον, τὸν οὕτως ἀπεριόριστον, ποία τέχνη μιμήσασθαι δύναται;

κα'. [93] *Οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς;* Θεμέλια τῆς γῆς τὰ τελευταῖα καὶ ἄκρα φησίν.

κβ'. *Ὁ* [94] *στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανόν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐδάφει μὲν ἔοικεν ἡ γῆ, μιμεῖται δὲ καμαροειδῆ καὶ θολοειδῆ ὄροφον ὁ οὐρανὸς, εἰκότως [95] σκηνῇ αὐτὸν ἀπείκασεν. C

κγ'. *Ὁ* [96] *διδοὺς ἄρχοντας ὡς οὐδὲν ἄρχειν.* Οὕτω γὰρ καὶ τὸν Σεναχερεὶμ, καὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ, καὶ μυρίους ἑτέρους κατέλυσεν.

κδ'. *Ἔπνευσεν εἰς* [97] *αὐτοὺς, καὶ ἐξηράνθησαν.* Περὶ τῶν ἀρχόντων ταῦτα ἔφη τῶν δυσσεβῶν, οὓς τῆς δυναστείας ἐγύμνωσεν. Οὐ γὰρ τοῖς δημιουργήμασιν ἡ δύναμις μετρεῖται τοῦ Ποιητοῦ, ἀλλὰ τῇ βουλήσει μόνῃ. « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἠθέλησεν ὁ

VERS. 12. *Quis mensus est manu aquam?* Deus incorporeus quidem est, et figuræ expers, simplex, et minime compositus. Sed quia homines **328** cum simus, aliter quam ex rebus humanis divina capere non possumus, docet nos propheticus sermo, ipsum quidem universorum Deum inconiprehensibilem esse et incircumscriptum, omnem autem creaturam manu sua complecti; scilicet manus nomine vim quamdam agendi intelligendo, ita ut aquarum molem omnem cotyla seu palmo metiri, et cœlorum latissima spatia pugillo continere queat; terra autem universa nihil a minima re quapiam differat, quæ quinque manus digitis comprehendatur. « Quis statuit montes pondere, et silvas statera? » Quasi dicat: Omnia in ejus sunt potestate. Metiri omnia potest, et creaturæ partes singulæ ad usum aliquem sunt conditæ. Nihil enim otiosum, nihil redundans in lucem productum est.

VERS. 13. *Quis cognovit mentem Domini?* Omnes homines doctrina indigemus. Utut enim valde sapiens id quod agendum est alteri assignat, tamen universorum Deus sapientiæ est abyssus, et pelagus prudentiæ.

VERS. 18. *Cui simulacro assimilastis eum?* Tam immensum, tam infinitum, quænam exprimere ars possit?

VERS. 21. *Num cognovistis fundamenta* **329** *terræ?* Fundamenta terræ ultima et extrema terræ vocat.

VERS. 22. *Qui statuit quasi cameram cœlum.* Quandoquidem pavimento similis est terra, tectique fornicati et fastigiati speciem refert cœlum, jure illud cum tabernaculo comparavit.

VERS. 23. *Qui dat principes quasi nihil præsse.* Sic enim et Senacherib, et Nabuchodonosor, et alios innumeros delevit.

VERS. 24. *Flavit super eos, et exstincti sunt.* De impiis principibus hæc dicit, quos imperio spoliavit. Neque enim rebus creatis mensuratur potestas Dei, sed sola voluntate. « Omnia enim, inquit, quæcunque voluit Dominus, fecit [a], » non quæcun-

[a] Psal. CXXXIV, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[88] ὕδωρ. Reliqua, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δραχί, exstant in *Epist. ad Sporac.* Conf. *Hær. fab.* l. v, c. 1, et *De provid.* orat 9 et 10. [89] Τίς — ζυγῷ. *Hebr.* et ponderat statera montes, et colles bilancibus. [90] Τίς — Κυρίου. Ita quoque (sed *Hebr.* Quis direxit spiritum Jehovæ?) leg. infra, *Hær. fab.* l. c. ibid. sequ. καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; Ista, καὶ τίς σύμβ. ἀ. ἐγέν.; desunt 1 Cor. II, 16. [91] Ex vers. 14, hæc leg. infra, *Hær. fab.* l. c.: Ἢ τίς ἔδειξεν αὐτῷ κρίσιν ἢ ὁδὸν συνέσεως τίς ἔδειξεν αὐτῷ; Vers. 15-17, ad Dan. IV, 32, ita se habent: Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσονται. (Supra autem, t. I, p. 995, leg. ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ καὶ ὡς σίελος ἐλογίσθησαν καὶ λογισθήσονται. Ita fere *Hær. fab.* l. v, c, 1, ubi tamen pro ἐλογίσθησαν est ἐνομίσθησαν.) Ὁ δὲ Λίβανος οὐχ ἱκανὸς εἰς καῦσιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ὁλοκάρπωσιν, καὶ πάντα τὰ ἔθνη εἰς οὐδέν εἰσιν, καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν αὐτῷ. Ibid. sequuntur prima verba vers. 18, τίνι ὁμοιώσετε Κύριον; ita quoque leg. *Hær. fab.* l. v, c. 1. [92] ὡμ. Ita quoque supra, t. I, p. 995. Sed ad Dan. et *Hær. fab.* l. c. est ὁμοιώσετε. [93] Vers. 20 infra, Gr. Aff. Cur. Serm. 3, ita leg.: Ξύλον ἄσηπτον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφὸς ζητεῖ (rec. lect. σοφῶς ζητήσει) πῶς στήσει αὐτῷ εἰκόνα, (rec. lect. εἰκόνα αὐτοῦ) καὶ ἵνα μὴ σαλεύηται. [94] Ὁ — οὐρανόν. *Hebr.* qui expandit instar cortinæ cœlum. Quæ des. ex initio vers. 22, infra, *Hær. fab.* l. v, c. 1, ita se habent: Ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκρίδας. Alluditur etiam ad h. l. t. I, p. 684 et 1306. [95] εἰκ. — ἀπείκ. Hæc referunt sese ad ultima verba vers. 22, quæ infra, *Hær. fab.* l. v, c. 1, ita leg. καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνήν. [96] Ὁ — ἄρχειν. *Hebr.* Qui redigit principes ad nihilum, judices (terræ quasi inanitatem facit). [97] εἰς. Rec. lectio est ἐπ'.

Digitized by Google

que potuit, [a] sed quæcunque voluit. Poterat enim multo plura facere : fecit autem quæ convenire judicavit.

VERS. 25. *Nunc ergo cui assimilastis me?* Eum qui hæc fecit, eum qui hæc perpetuo operatur, cui comparabitis? quemnam illi dignum cultum offeretis?

VERS. 26. *Elevate in excelsum oculos vestros.* Videte, inquit, solem, lunam, stellarum choros, anni conversiones, tempestatum mutationes, æquales diei noctisque successiones, naturæ totius ornatum : hunc enim κόσμον, id est, ornatum vocat.

VERS. 27. *Non enim dicas, Jacob, et quid locutus es?* Ne putes ignorare me animarum vestrarum consilia, neque me latere arbitreris, cum perversa tractas **330** animo.

VERS. 29. *Qui dat esurientibus fortitudinem.* Hoc ipsum mirabilis Anna dixit : « Dominus pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat, » et quæ sequuntur [c].

VERS. 31. *Mutabunt fortitudinem.* Quæ a Deo illis adjicitur. « Assument alas quasi aquilæ. » Comparatio cum cœlestibus virtutibus, quæ alatis similes dici solent.

CAPUT XLI.

VERS. 1. *Innovamini ad me, insulæ.* Insulas vocat Ecclesias, ut quæ persequentium fluctibus quatiuntur, et stabilitæ sunt in petra. Principes autem appellat præcones veritatis, qui alii aliis post vocationem successerunt. « Tunc judicium annuntient. » Iisdem præcipit, ut consonantem doctrinam proferant, et futurum judicium omnibus annuntient.

VERS. 2. *Quis suscitavit de oriente justitiam?* De hac justitia beatus quoque Paulus ait : « Data est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio [p]. » Hac exorta justitia, et orbem circumeunte, obstupuerunt reges, et prostrati sunt tyranni, et suppliciorum genus omne damnatum est : et qui persecutionem patiebantur, **331** vicerunt persequentes, et tanquam summa pace fruentes, institutum cursum peregerunt.

VERS. 4. *Quis operatus est, et fecit hæc?* Non alius, inquit, Vetus dedit Testamentum, et alius Novi legem sancit. Una est natura divina, eodem semper modo et secundum eadem se habens. Idque

A Κύριος ἐποίησεν, » οὐχ ὅσα ἴσχυεν, ἀλλ' ὅσα ἠθέλησεν. Ἠδύνατο γὰρ πολλαπλάσια ποιῆσαι· πεποίηκε δὲ ὁ καλῶς ἔχειν ἔκρινεν.

κε'. *Νῦν οὖν τίνι με ὡμοιώσατε;* Τὸν ταῦτα πεποιηκότα, τὸν ταῦτα διηνεκῶς ἐνεργοῦντα, τίνι ἀπεικάζητε; ποῖον σέβας ἄξιον αὐτῷ προσφέρητε;

κς'. *Ἀναβλέψατε εἰς τὸ ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν.* Βλέπετε, φησὶ, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὴν τῶν ἀστέρων χορείαν, τὰς τοῦ ἔτους τροπὰς, τῶν ὡρῶν τὰς μεταβολὰς, τὰς ἰσομέτρους νυκτὸς καὶ ἡμέρας διαδοχάς· τὴν τῆς κτίσεως διακόσμησιν· κόσμον γὰρ ταύτην καλεῖ.

κζ'. *Μὴ* [98] *γὰρ εἶπης· Ἰακὼβ, καὶ τί ἐλάλησας;* Μὴ νόμιζε ἀγνοεῖν με τῶν ὑμετέρων ψυχῶν τὰ βουλεύματα· μηδὲ οἷον λανθάνειν τὰ πονηρὰ λογιζόμενος.

κθ' [99]. *Διδοὺς τοῖς* [1] *πεινῶσιν ἰσχύν* [2]. Τοῦτο καὶ ἡ θαυμασία Ἄννα ἔφη, « Κύριος πτωχίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινοῖ καὶ ἀνυψοῖ, » καὶ τὰ ἑξῆς.

λα'. *Ἀλλάξουσιν* [3] *ἰσχύν.* Προστιθεμένης αὐτῆς παρὰ Θεοῦ. « Πτεροφυήσουσιν ὡς ἀετοί [4]. » Ὁμοίωσις πρὸς οὐρανίους δυνάμεις, ἃς ὁμοιοῖ πτερωτοῖς ὁ λόγος.

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

α'. *Ἐγκαινίζεσθε* [5] *πρός με, νῆσοι.* Νήσους τὰς Ἐκκλησίας καλεῖ, ὡς τὰ τῶν διωκόντων κύματα δεχομένας, καὶ ἐπὶ τῆς πέτρας ἐρηρεισμένας. Ἄρχοντας [6] δὲ προσαγορεύει τοὺς κήρυκας τῆς ἀληθείας, ἑτέρους ἀνθ' ἑτέρων μετὰ τὴν κλῆσιν γεγενημένους. « Τότε κρίσιν ἀπαγγειλάτωσαν [7]. » Τοῖς αὐτοῖς παρακελεύεται διδασκαλίαν σύμφωνον προφέρειν, καὶ τὴν ἐσομένην κρίσιν ἅπασι προσμηνύειν.

β'. *Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην.* Περὶ ταύτης τῆς δικαιοσύνης καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ἐδόθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. » Ταύτης τῆς δικαιοσύνης ἀνατειλάσης, καὶ τὴν οἰκουμένην περιδραμούσης, ἐξέστησαν μὲν βασιλεῖς, ἠττήθησαν δὲ τύραννοι, πᾶν δὲ εἶδος τιμωρίας ἠλέγχθη, καὶ τοὺς διώκοντας οἱ διωκόμενοι νενικήκασι, καὶ ὡς ἄκρας εἰρήνης ἀπολαύοντες, τὸν προκείμενον ἐξήνυσαν δρόμον.

δ'. *Τίς ἐνήργησε καὶ ἐποίησε ταῦτα;* Οὐκ ἄλλος, φησὶν, ἔδωκε τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, καὶ ἄλλος νομοθετεῖ τὴν Καινήν. Μία ἐστὶν ἡ θεία φύτις, ἀεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχουσα. Καὶ μαρτυρεῖ

[a] I Reg. II, 7. [p] I Cor. I, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[98] Μὴ — ἐλάλ. *Hebr.* Cur enim dicis, o Jacob, et loqueris (o Israel)? [99] Ex vers. 28 hæc leg. in *Eran.*, dial. 3, t. IV, Sirm. p. 127, et *Hær. fab.*, l. v, c. 1 et 6 : Ὁ Θεὸς αἰώνιος ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς οὐ πεινάσει οὐδὲ κοπιάσει, οὐδὲ ἔστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. [1] τοῖς πειν. *Hebr.* fesso. [2] Ἰσχύν. Reliqua, καὶ τοῖς μὴ ὀδυνωμένοις λύπην, sequuntur in *Eran.*, dial. 3. [3] Ἀλλ' (*Hebr.* renovabunt). Quæ præcedunt, supra. t. I, p. 1326, et in *Eran.*, dial. 3, l. c. ita leg. : (Οἱ δὲ ὑπομένοντές με (rec. lect. τὸν Θεόν). [4] ἀετοί. Reliqua in *Eran.* l. c. sic se habent : Δραμοῦνται καὶ οὐ κοπιάσουσι, βαδιοῦνται καὶ οὐ πεινάσουσιν. [5] Ἔγκ. *Hebr.* tacete. Ita Aqu. et Theodot. [6] ἀρχ. — γεγεν. Hæc ad verba ista vers. 1, οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύν se referunt. Sed *Hebr.* populi renovent robur. [7] Τότε κρ. ἀπαγγ. *Hebr.* ad judicium appropinquemus.

Digitized by Google

τῶν πραγμάτων ἡ πεῖρα. Καταλιπόντες γὰρ τὴν πλάνην οἱ ἄνθρωποι, μετέμαθον τὴν ἀλήθειαν· καὶ οἱ πάλαι πλανώμενοι, τοῦ τῆς θεογνωσίας φωτὸς ἀπολαύσαντες, οὐκ ἀνέχονται κρύπτειν τὴν αἴγλην, ἀλλὰ πάντας καλοῦσιν εἰς κοινωνίαν.

A rerum experientia testatur. Siquidem derelicto errore homines ' veritatem postea didicerunt : et qui olim errabant, cognitionis Dei lumine perfusi splendorem celare non sustinent, sed ad participationem omnes invitant.

ζ'. [8] *Ποτὲ* [9] *μὲν ἐρεῖ, σύμβλημα καλόν ἐστιν.* Ὁ τοῦ ζόφου τῆς ἀγνοίας ἀπαλλαγείς. Ταῦτα, φησὶν, ἐροῦσιν οἱ τῇ ἀληθείᾳ προσεληλυθότες, τοῖς ἔτι κατεχομένοις τῇ πλάνῃ, τὴν τῶν εἰδώλων ἐπιδεικνύντες ἀσθένειαν. Οὔτε γὰρ βαδίσαι δύνανται, οὔτε στῆναι μὴ τοῖς ἥλοις δεσμούμενα. Τὸ δὲ « Σύμβλημα καλόν ἐστιν, » οἱ τρεῖς [10] οὕτω τεθείκασιν, « Εἰς κόλλησιν καλόν ἐστι· » τουτέστι καλῶς συμβέβληται, τεχνικῶς συνήρμοσται.

Vers. 7. *Aliquando quidem dicet, commissura bona est.* Qui nimirum a tenebris ignorantiæ recesserit. Hæc, inquit, dicent, qui ad veritatem accesserint, iis qui adhuc errore detinentur, idolorum ostendentes imbecillitatem. Neque enim ambulare possunt, neque stare, nisi clavis alligata. Pro illis verbis, « commissura bona est, » tres posuerunt, « ad conglutinationem bonum est, » hoc est recte commissum, et artificiose connexum.

η'. *Σὺ δέ, Ἰσραὴλ, παῖς μου* [11], *ὃν ἐξελεξάμην* [12]. Τῷ Ἰσραὴλ ποτὲ μὲν εὐφημίας ὑφαίνει, ποτὲ δὲ κατηγορίας προσάπτει· οὐκ ἐναντία ποιῶν, ἀλλὰ κατάλληλα δρῶν. Ἐκ γὰρ τοῦ Ἰσραὴλ οἱ πεπιστευκότες, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ οἱ ἐσταυρωκότες. Εἰκότως τοίνυν τοὺς μὲν ἐπαινεῖ, τῶν δὲ κατηγορεῖ.

B Vers. 8. *Tu autem, Israel, servus meus, quem elegi.* Israelem aliquando effert laudibus, aliquando accusatione perstringit : non contraria agens, sed exhibens congruentia. Ex Israele enim orti qui crediderunt, et ex Israele qui cruci affixerunt. Merito igitur alios laudat, alios vituperat.

ι'. *Μετὰ σοῦ γάρ εἰμι, μὴ πλανῶ* [13]. Ἐπιθαρρύνει τὴν ἐκλογὴν εἰς τὸ ἀδεῶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ἐδήλου ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ φάσκων· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

Vers. 10. *Tecum enim sum, ne vageris.* **332** Confirmat electos, ut intrepide per omnes gentes annuntient Evangelium. Quod ipsum in Evangeliis Salvator quoque innuebat, dicens : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi [q]. »

ια'. *Ἀπολοῦνται πάντες οἱ ἀντίδικοί σου.* Ταῦτα κυρίως καὶ ἀληθῶς ἁρμόττει τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, καὶ τοῖς νικηφόροις μάρτυσιν. Οἱ γὰρ τούτοις πολεμήσαντες ἐν αἰσχύνῃ γεγένηνται· καὶ φροῦδοι νῦν καὶ C ἀφανεῖς οἱ διώξαντες, περίβλεπτοι δὲ καὶ περιφανεῖς τῆς ἀληθείας πρόμαχοι.

Vers. 11. *Et peribunt omnes inimici tui.* Hæc proprie et vere congruunt sanctis apostolis et victoribus martyribus. Nam qui eos oppugnabant dedecore affecti sunt, et nunc evanuerunt qui eos persequebantur, spectabiles vero et illustres facti sunt veritatis defensores.

ιβ'. *Μὴ φοβοῦ, Ἰακὼβ, ὀλιγοστὸς Ἰσραὴλ* [14], καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ταῦτα μάλιστα δηλοῖ, ὡς τοῖς εἰς τὸν Κύριον πεπιστευκόσιν ὁ προφητικὸς ἁρμόττει λόγος· ὀλιγοστὸν γὰρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπίστευσε μέρος, τὸ δὲ πλεῖστον ἠπίστησε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ἔλεγε Παῦλος· « Οὕτω καὶ ἐν νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ πάλιν· « Ἡ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν. »

Vers. 14. *Ne timeas, Jacob, parvule Israel,* et quæ sequuntur. Hæc etiam maxime significant, iis qui in Dominum crediderunt propheticum sermonem convenire. Exigua enim Israelis pars credidit, plurima non credidit. Unde et divinus Paulus aiebat : « Sic et hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt [r]. » Et rursus : « Electio consecuta est, cæteri vero excæcati sunt [s]. »

ιε'. *Καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς.* Καθάπερ γὰρ ἡ πριονοειδὴς ἅμαξα λεπτύνει τὸ ὕραγμα, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἅπασαν τὴν κατέχουσαν πλάνην, καὶ τὸ ὕψος τῶν ὀρῶν καὶ τῶν βουνῶν μιμουμένην λεπτυνεῖτε καὶ λικμήσετε, καὶ οἷόν τινι καται- D

Vers. 15. *Et triturabis montes, et comminues colles.* Quemadmodum enim serratum plaustrum manipulum comminuit : sic et vos grassantem omnem errorem, et altitudinem montium colliumque imitantem, comminuetis et ventilabitis, et tanquam

[q] Matth. XXVIII, 20. [r] Rom. II, 5. [s] Ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES.

[8] Verba ultima vers. 4, una cum vers. 5, 6, et initio vers. 7, infra, *Gr. Aff. Cur.*, serm. 10, ita leg. : Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγώ εἰμι. Εἴδοσάν με ἔθνη καὶ ἐφοβήθησαν· τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἐξέστησαν· ἤγγισαν καὶ ἦλθον ἅμα κρίνων ἕκαστος τῷ πλησίον βοηθῆσαι καὶ τῷ ἀδελφῷ. Καὶ ἐρεῖ· Ἴσχυσεν ἀνὴρ τέκτων καὶ χαλκεὺς τύπτων σφύρᾳ, ἅμα ἐλαύνων. [9] Ποτὲ (loco cit. τότε) μὲν—ἐστιν. *Hebr.* Et dicit, bonum est ad juncturam, s. ut jungatur. [10] οἱ τρεῖς. Sed diversa est eorum interpretatio apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [11] παῖς μου. Abest h. l. Ἰακώβ, quod apud LXX, imo etiam apud Nostrum in *Exan.*, dial. 1, sequitur. [12] ἐξελ. Reliqua, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα, in *Exan.*, l. c. leg. [13] μὴ πλανῶ. Emendanda h. l. erat versio lat. quæ habebat *non fallo*, cum tamen πλανῶ h. l. sit imper. medii. Notio *cavendi* orationis seriei aptissima esse videtur. *Hebr.* ne anxie dispicias, sc. alienum auxilium. [14] Ἰακ. ὀλιγ. Ἰσρ. *Hebr.* vermiculc Jacob, homines (pauci) Israelis.

Digitized by Google

turbine quodam dissipantes, perpetua oblivione obruetis, lætantes et exsultantes propter multitudinem salvandorum.

VERS. 17. *Quærent enim aquam.* De iis loquitur, qui ex gentibus crediderunt. Hi enim * pauperes erant, qui propheticas divitias non acceperant. Hæc autem passi fuerant ante vocationem, in egestate viventes, et siti magna **333** pressi.

VERS. 18. *Aperiam in montibus flumina.* Sic appellat eos, quibus doctrinæ credita est gratia. « Desertum in paludes. » Desertum vocat gentes. « Et sitientem terram in aquæductus. » Sensus est, repletum iri desertum arboribus iis, quæ virescere in aquis solent, et aquis carentem terram ornandam iis, quæ aquas amant; per arbores nimirum animas intelligendo divina gratia irrigatas.

VERS. 21. *Propinquum est judicium vestrum.* Judices, inquit, estote inter me et idola. Proferte in medium fortia vestra, vel, secundum Theodotionem, firmamenta vestra, id est, idola. Præmonstrent quæ futura sunt, doceant quæ ab initio facta sunt. Ego enim semper utrumque præstiti.

VERS. 24. *Et videbimus simul, unde sitis vos.* Comminatur idolis destructionem.[25] Appellat autem eum quidem qui ab Oriente, justitiam quæ exorta est, de qua et jam ante dixit : « Quis suscitavit ab oriente justitiam? » Eum vero qui ab aquilone, Ecclesiam quæ ex gentibus.

VERS. 27. *Principium Sioni dabo.* Exordium doctrinæ inducam in Hierosolymam. Ita et in sacris Evangeliis dicebat : « Non sum missus, nisi ad oves domus Israelis quæ perierunt [t]. »

VERS. 28. *Nam de gentibus ecce nullus est.* Qui enim primi ex Judæis crediderunt, præcones apud illas fuerunt.

γίδι διασκεδάσαντες, παραδώσετε λήθῃ, εὐφραινόμενοι καὶ γαννύμενοι διὰ τὸ πλῆθος τῶν σωζομένων.

ιζ'. *Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ.* Τοὺς ἐξ ἐθνῶν λέγει πεπιστευκότας. Οὗτοι γὰρ ἦσαν πτωχοί, τὸν προφητικὸν οὐ δεξάμενοι πλοῦτον. Ταῦτα δὲ πρὸ τῆς κλήσεως ἐπεπόνθεισαν, ἐν ἐνδείᾳ διάγοντες, καὶ δίψει πολλῷ πιεζόμενοι.

ιη'. *Ἀνοίξω* [18] *ἐπὶ τῶν ὀρέων ποταμούς.* Τοὺς τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα πεπιστευμένους οὕτω καλεῖ. « Τὴν ἔρημον εἰς ἕλη. » Ἔρημον προσαγορεύει τὰ ἔθνη. « Καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγοῖς. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὡς τῶν ἐν ὕδασι τεθηλέναι πεφυκότων ἡ ἔρημος πληρωθήσεται· καὶ ἄνυδρος τοῖς φιλύδροις κοσμηθήσεται δένδροις· δένδρων δηλαδὴ τῶν ψυχῶν νοουμένων ὑπὸ τῆς χάριτος ἀρδομένων.

κα'. *Ἐγγίζει ἡ κρίσις ὑμῶν* [16]. Γένεσθε, φησὶν, ἐμοῦ καὶ τῶν εἰδώλων κριταί. Φέρετε [17] εἰς μέσον τὰ ἰσχυρὰ ὑμῶν, ἤ, κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα, τὰ κραταιώματα ὑμῶν, τουτέστι τὰ εἴδωλα. Προμηνυσάτωσαν τὰ ἐσόμενα· διδαξάτωσαν τὰ ἐξ ἀρχῆς γεγενημένα. Ἐγὼ γὰρ ἀμφότερα ποιῶν διετέλεσα.

κδ'. *Καὶ ὀψόμεθα ἅμα ὅτι πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς* [19]. Τοῖς εἰδώλοις ἀπειλεῖ τὴν κατάλυσιν. Καλεῖ δὲ τὸν μὲν ἀπὸ Ἀνατολῶν τὴν ἀνατείλασαν δικαιοσύνην, περὶ ἧς καὶ ἤδη πρότερον εἶπεν· « Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; » Τὸν δὲ ἀπὸ βορρᾶ, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν.

κζ'. *Ἀρχὴν Σιὼν δώσω* [19]. Τὰ μὲν προοίμια τῆς διδασκαλίας τῇ Ἱερουσαλὴμ προσοίσω. Οὕτως καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔλεγεν· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα τοῦ οἴκου Ἰσραήλ. »

κη'. *Ἀπὸ* [20] *γὰρ τῶν ἐθνῶν ἰδοὺ οὐθέν.* Πρῶτοι γὰρ οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐκείνων ἐγένοντο κήρυκες.

334 CAPUT XLII.

VERS. 1. *Jacob puer meus, Israel electus meus.* Hoc testimonium usurpavit etiam divinus evangelista [u]. Cum enim dixisset Dominum post redditam multis sanitatem vetuisse ne cuiquam dicerent, subjecit quæ hoc loco scripta sunt.

VERS. 7. *Ad aperiendum oculos cæcorum.* Cæcos hic vocat eos qui acie mentis male sunt affecti :

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

α'. *Ἰακὼβ* [21] *ὁ παῖς μου, Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου.* Ταύτην τὴν μαρτυρίαν καὶ ὁ θεῖος τέθεικεν εὐαγγελιστής. Εἰρηκὼς γὰρ, ὡς πολλοὺς ὁ Κύριος ἰασάμενος, παρηγγύησεν ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν, ἐπήγαγε τὰ γεγραμμένα.

ζ'. *Ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν* [22]. Τυφλοὺς [23] ἐνταῦθα τοὺς τὸ ὀπτικὸν τῆς διανοίας κακῶς διακει-

[t] Matth. xv, 24. [u] Matth. xii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[18] Ἀνοίξω — ποτ. Aliter t. I, p. 23. [16] Ἐγγ. ἡ κρ. ὑμ. *Hebr.* Admovete litem vestram. [17] φέρετε—ὑμῶν. Symmacho hæc tribuit Montf. ad h. l. [18] ὅτι—ὑμεῖς. *Hebr.* Ecce vos estis minus nihilo. [19] Ἀρχ. Σ. δώσω. *Hebr.* Primus Sioni (dico) en! en illa! [20] Ἀπὸ — οὐθέν. *Hebr.* Vidi, sed non erat quisquam. Οὐθέν hab. Ald. et Compl. [21] Ἰακὼβ—ἐκλ. μου. Apud LXX, voci Ἰσραὴλ præm. ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Sed nec Jacobi nec Israelis in Hebr. fit mentio, ut jam monuit Euseb. *Dem. Evang.*, l. IX. Integrum hunc vers. sæpius quidem apud Nostrum deprehendimus, sed nonnisi bis (*Gr. Aff. Cur.*, serm. 10, et in dial. 5, apud Garn. p. 384), juxta LXX. Alibi (supra, ad Cant. v, 10 seq. et infra, in *Repr. duod. cap.* Cyr. t. IV, Sirm. p. 718, in dial. 3 apud Garn. p. 347 et 362, ac dial. 4, p. 378; dial. 5, p. 381), ita fere leg. : Ἰδοὺ ὁ παῖς μου (ὃν ἠρετησάμην seq. supra ad Cant. l. c. et t. IV, Sirm. l. c.) ὁ ἀγαπητός μου (sed ὁ ἐκλεκτός leg. supra ad Cant. l. c. et apud Garn. l. c. p. 362), εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου (ad Cant. l. c. ὃν ηὐδ. et apud Garn. l. c. p. 347, ἐν ᾧ εὐδ.). Θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Ita fere leg. Matth. XII, 18. [22] Vers. 2-6, fere juxta LXX, a Nostro allegantur *Gr. Aff. Cur.*, serm. 10, p. 655, t. IV, Sirm. Ibi tamen pro συντρίψει vers. 3, leg. κατεάξει. Ad vers. 2, vide supra, p. 224, schol. 12, 13. [23] τυφλ. Reliqua hujus vers. vid. supra, t. I, p. 1568, et *Gr. Aff. Cur.*, serm. 10, l. c. Utroque loco deest comma post φυλακῆς et καὶ ante καθημένους.

Digitized by Google

μένους καλεῖ· τοὺς δὲ αὐτοὺς, καὶ τοὺς ταῖς ἁμαρτίας A itemque eos qui peccati catenis vincti sunt, et
πεπεδημένους σειραῖς, καὶ τῷ σκότει τῆς πλάνης erroris caligine obsessi. Hos ab ignorantiæ tene-
κατεχομένους· τούτους τοῦ ζόφου τῆς ἀγνοίας ἐλευ- bris liberans, et peccati vincula rumpens, ad ve-
θερώσας, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὰ δεσμὰ ῥήξας, προσ- ritatis lumen adduxit.
ήγαγε τῷ τῆς ἀληθείας φωτί.

η'. *Τὴν δόξαν*[24] *μου ἑτέρῳ οὐ δώσω.* Ὁ γὰρ Υἱὸς Vers. 8. *Gloriam meam alteri non dabo.* Filius
ἔχει τὴν δόξαν, καὶ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ἐπιφανήσεται enim gloriam habet, et in Patris gloria apparebit.
δόξῃ· μία γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἡ θεότης. Εἰ δέ Una enim est Patris Filiique divinitas. Quod si
φησιν ὁ Θεὸς, ὡς ἑτέρῳ τὴν δόξαν οὐ δώσει, δείκνυ- dicit Deus se alteri gloriam non daturum esse, et
ται δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἔχων τὴν δόξαν, δῆλον ὡς Filius Patris gloriam habere demonstratur, mani-
οὐχ ἕτερός ἐστι κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν festum est hunc non esse alium secundum essen-
ἔχει τοῦ Πατρὸς φύσιν. tiam, sed eamdem ipsam naturam Patris habere.

θ'. *Καὶ καινὰ ἃ ἐγὼ ἀναγγελῶ.* Καινὰ τοῖς ἀγνο- Vers. 9. *Et nova quæ ego annuntio.* **335** Nova
οῦσι τὰ προφητικὰ θεσπίσματα· δῆλα [25] τοῖς ἐκεῖνα ignorantibus prophetica vaticinia : manifesta iis
πεπιστευμένοις. Καὶ πάλαι γὰρ, φησὶν, εἶπον quibus illa concredita sunt. Nam et olim, inquit,
B ὑμῖν. dixi vobis.

ι'. *Δοξάζετε ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς.* Vers. 10. *Glorificate nomen ejus a summitate terræ.* Quemadmodum enim in cœlis regnum ejus et dominatum celebrant angelorum cœtus, sic venerandum ejus nomen adorat universa terra.
Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ τὴν δεσποτείαν ὑμνοῦσι τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι· οὕτω τὸ σεπτὸν αὐτοῦ ὄνομα πᾶσα ἡ γῆ προσκυνεῖ.

ιγ'. *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων* [26] *ἐξελεύσεται* [27]. Αὐτὸς γὰρ κατέλυσε τὸν θάνατον καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ. Αὐτὸς τῆς ἁμαρτίας τὸν δρόμον ἀνέκοψεν, αὐτὸς ἔπαυσε τοῦ διαβόλου τὴν τυραννίδα, αὐτὸς τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην κατέσβεσεν. Vers. 13. *Dominus Deus virtutum egredietur.* Ipse enim mortem destruxit et imperium ejus[v], ipse peccati cursum intercidit, ipse diaboli tyrannidem repressit, ipse idolorum errorem exstinxit.

ιε'. *Ἐρημώσω ὄρη καὶ βουνούς* [28]. Διὰ τούτων Vers. 15. *Vastabo montes et colles.* Per hæc
ἁπάντων τὴν παῦλαν τῆς πλάνης ἐδήλωσε. Τὰ γὰρ omnia occasum idolorum demonstravit. Dæmonum
ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς βουνοῖς τιμώμενα τεμένη τῶν enim delubra dissipavit, quæ in montibus et colli-
δαιμόνων κατέλυσε· καὶ τὴν ἐκείνων μνήμην παρα- bus honorabantur, eorumque memoriam oblivione
C δέδωκε λήθῃ καὶ οἷόν τινα χόρτον ἐξήρανε· καὶ τὰ abolevit, ac velut fenum arefecit, et philosophorum
τῶν φιλοσόφων δόγματα, καθάπερ τινῶν ποταμῶν dogmata, tanquam fluminum quorumdam fluenta
ῥεύματα καταπαύσας, οὐδὲ βραχεῖαν ἐν αὐτοῖς ἰκμάδα cohibens, nec tenuem in eis humorem reliquit.
κατέλιπεν· Ὡσαύτως δὴ, φησὶ, καὶ τὰ ποιητικὰ ἕλη Eodemque modo, inquit, et poeticas paludes ex-
ξηρὰ. siccabo.

ις'. *Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ* [29]. Πάλιν τυφλοὺς Vers. 16. *Et adducam cæcos in via.* Cæcos rursus vocat incredulos, et mentis oculis captos,
τοὺς ἀπιστίαν νοσοῦντας, καὶ τὸ ὀπτικὸν τῆς διανοίας πεπηρωμένους καλεῖ. Τούτους ὑπισχνεῖται ποδηγήσειν εἰς « τὴν ἀγνοουμένην ὁδόν· » οὐ γὰρ ἤδεισαν τῆς ἀληθείας τὴν τρίβον, ἀλλὰ τὰς τῆς ἀπάτης ὤδευον ἀτραπούς. quos se deducturum pollicetur in « viam quam ignorant. » Neque enim veritatis viam norant, sed per erroris et fraudis semitas **336** incedebant.

ιθ'. [30] *Κωφοὶ* [31] *οἱ κυριεύοντες αὐτῶν.* Κυριεύοντας Vers. 19. *Surdi, qui dominantur illis.* Dominantes dicit reges, et principes, et sacerdotes. Surdos
τοὺς βασιλέας, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς ἱερέας autem illos vocat, ut qui propheticos sermones
καλεῖ. Κωφοὺς δὲ αὐτοὺς ὀνομάζει, ὡς τῶν προφη- D

[v] Hebr. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[24] Τὴν — δώσω. Integer vers. 8, infra, *Gr. Aff. Cur.*, l. c., a Nostro ita expr. : Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· τοῦτό μοί ἐστιν ὄνομα. Τὴν — δώσω οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυπτοῖς. [25] δῆλα — ὑμῖν. Ad reliqua vers. 9 pert. [26] ὁ Θεὸς τ. δυν. *Hebr.* sicut vir fortis. [27] ἐξελ. Reliqua hujus vers. infra, *Gr. Aff. Cur.* l. c. ita leg. : Συντρίψαι (rec. lectio καὶ συντρίψει) πόλεμον καὶ ἐπεγεῖραι (rec. lectio ἐπεγερεῖ) ζῆλον, καὶ βοήσεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος. Ibid. vers. 14 ita leg. : Ἐσιώπησα ἀπ' αἰῶνος· μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι καὶ ἀνέξομαι; ἐκαρτέρησα ὡς ἡ τίκτουσα. Ἔκφανῶ καὶ ἐκστήσω καὶ ξηρανῶ ἅμα. [28] βουνούς. Ultima hujus vers. infra, l. c., ita se habent : Καὶ θήσω ποταμοὺς εἰς νήσους καὶ ἕλη ξηρανῶ. [29] ὁδῷ. Quæ proxima sunt, infra, l. c., ita leg. : Ἢ οὐκ ἤδεισαν (rec. lectio ἔγνωσαν) καὶ τρίβους ἃς οὐκ ἔγνωσαν (rec. lectio h. l. ἤδεισαν) ποιήσω πατῆσαι αὐτούς· ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς καὶ τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν. [30] Ex vers. 17, hæc l. c. exstant : Αἰσχύνθητε αἰσχύνῃ (rec. lectio αἰσχύνην), οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, οἱ λέγοντες τοῖς χωνευτοῖς· Ὑμεῖς ἐστε θεοὶ ἡμῶν. [31] Κωφοὶ — αὐτῶν. Plenius hæc apud LXX, ita leg. : Καὶ (τίνες) κωφοὶ ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν.

Digitized by Google

audire nolint : reliquam vero turbam cæcam nominavit. « Et quis cæcus sicut qui recepit? » Miracula enim videbant, et divina doctrina fruebantur : at neque aures sermonibus, neque oculos operibus admovebant.

A τικῶν ἐπαΐειν οὐκ ἐθέλοντας λόγων· τὸν δὲ [33] λοιπὸν ὄμιλον τυφλὸν προσηγόρευσεν. « Καὶ [33] τίς τυφλὸς, ὡς ὁ ἀπεσχηκώς; » Τὰ γὰρ θαύματα ἑώρων, καὶ διδασκαλίας θείας ἀπήλαυον, καὶ οὔτε τὰ ὦτα τοῖς λόγοις, οὔτε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῖς ἔργοις προσέφερον.

Vers. 21. *Et magnificaret laudem.* Aperte docuit scopum laudis : hymni enim lucrum, qui hanc profert, decerpit.

κα'. *Καὶ μεγαλύνῃ αἴνεσιν.* Σαφῶς ἔδειξε τῆς αἰνέσεως τὸν σκοπόν· τοῦ γὰρ ὕμνου τὸ κέρδος ὁ τοῦτον προσφέρων καρποῦται.

Vers. 22. *Laqueus enim in cellariis.* Laqueum appellat errorem idolorum. Sicut enim laqueus brutorum genera captat, sic hominum genus idololatria. « Et non erat qui erueret. » Cum enim cultum meum deseruissent, providentia mea caruerunt.

κβ'. *Ἡ [34] γὰρ παγὶς ἐν τοῖς ταμείοις.* Παγίδα καλεῖ τὴν περὶ τὰ εἴδωλα πλάνην. Ὥσπερ γὰρ ἡ παγὶς ἀγρεύει τῶν ἀλόγων τὰ γένη· οὕτως ἡ πλάνη τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. « Καὶ οὐκ ἦν ἐξαιρούμενος. » Ἀποστάντες γὰρ τῆς ἐμῆς θεραπείας, τῆς ἐμῆς οὐκ ἀπήλαυον προμηθείας.

Vers. 24. *Quis dedit in direptionem Jacobum et* B *Israelem?* Hæc a Babyloniis passi sunt, postea iterum a Romanis, nemine auxiliante, nec injuriæ pœnas reposcente. Procidit, inquit, illos legislator, quia dilexerunt iniquitatem.

κδ'. *Τίς ἔδωκεν [35] εἰς διαρπαγὴν Ἰακὼβ καὶ Ἰσραήλ;* Ταῦτα ὑπέμειναν ὑπὸ Βαβυλωνίων, καὶ ὕστερον ὑπὸ Ῥωμαίων, οὐδενὸς ἐπαμύνοντος, οὐδὲ δίκας τῆς ἀδικίας εἰσπραττομένου. Πρεσβύδωκε γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, νομοθέτης, ἐπειδὴ τὴν παρανομίαν ἠγάπησαν.

CAPUT XLIII.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Vers. 2. *Et si transieris per aquam.* Sic enim, **337** inquit, et mare Rubrum trajecisti, et Jordanem fluvium. « Et si transieris per ignem. » Et testes sunt generosi martyres, Ananias, Azarias, Misael, qui spe in Deum nixi flammam superarunt.

β'. *Καὶ ἐὰν διαβαίνῃς δι' ὕδατος.* Οὕτω γὰρ, φησὶ, καὶ τὴν Ἐρυθρὰν διέβης θάλασσαν, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμόν. « Καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρός. » Καὶ μάρτυρες οἱ γενναῖοι μάρτυρες, Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαὴλ, διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα περιγενόμενοι τῆς φλογός.

Vers. 4. *Ex quo honorabilis factus es.* Beneficia quibus ornati fuerunt commemorat. Dilectus enim, C inquit, a me et electus, spectabilis evasisti, et fama celebris. « Et dabo homines pro te. » Babylonios intelligit, quos Cyro tradidit.

δ'. *Ἀφ' οὗ ἔντιμος ἐγένου.* Τὰς εὐεργεσίας ὧν ἀπήλαυσαν ἐξηγεῖται· ἀγαπητὸς γὰρ, φησὶν, ὑπ' ἐμοῦ καὶ ἐκλεκτὸς, ἐπίσημος ἐγένου, καὶ πολυθρύλλητος. « Καὶ δώσω ἀνθρώπους ὑπὲρ σοῦ. » Τοὺς Βαβυλωνίους λέγει, οὓς τῷ Κύρῳ παραδέδωκεν.

Vers. 5. *Ab oriente adducam semen tuum.* Hæc post Babyloniorum occasum finem sortita sunt. Cyrus enim redire illos jussit in Judæam. [6, 7.] Juxta clima autem reges designavit. Borealior enim est Babylon quam Hierosolyma : ad Africum vero sita est Ægyptus. His ego præcipiam, inquit, ut populum meum reducant, neque illi adversentur.

ε'. *Ἀπὸ ἀνατολῶν ἄξω τὸ σπέρμα σου.* Ταῦτα μετὰ τὴν τῶν Βαβυλωνίων κατάλυσιν τὸ πέρας ἐδέξατο. Ὁ γὰρ Κῦρος αὐτοῖς ἐπανελθεῖν εἰς Ἰουδαίαν ἐκέλευσεν. Ἀπὸ τῶν κλιμάτων τοὺς βασιλέας ἐκάλεσε. Βορειοτέρα μὲν γὰρ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἡ Βαβυλών· πρὸς Λίβα δὲ κεῖται ἡ Αἴγυπτος. Καὶ τούτοις, φησὶν, ἐπανάγειν κελεύσω τὸν ἐμὸν λαὸν, καὶ τούτους μὴ ἀντιπράττειν.

Vers. 8. *Et eduxi populum cæcum.* Et providentiam suam ostendit, et illorum perfidiam redarguit. Ego quidem, inquit, omni illos cura dignatus sum : D ipsi vero cæci et surdi permanserunt. Nam neque miracula respiciebant, neque divina eloquia exaudiebant.

ς'. *Καὶ ἐξήγαγον [36] λαὸν τυφλόν.* Καὶ τὴν οἰκείαν ἔδειξε πρόνοιαν, καὶ τὴν ἐκείνων ἤλεγξεν ἀπιστίαν. Ἐγὼ [37] μὲν γὰρ, φησὶ, πάσης αὐτοὺς κηδεμονίας ἠξίωσα· αὐτοὶ δὲ τυφλώττοντες καὶ κωφεύοντες διετέλεσαν. Οὔτε γὰρ τὰ θαύματα ἑώρων, οὔτε τῶν θείων λογίων ἐπήκουον.

Vers. 9. *Adducant testes suos.* Testes vocat prophetas : per hos enim et prædicebat illis, et contestabatur. Horum vero primus beatus Moses. Illi enim primo dixit : « Descende, et contestare populum hunc [x]. »

ζ'. *Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν.* Μάρτυρας καλεῖ τοὺς προφήτας· διὰ τούτων γὰρ αὐτοῖς καὶ προὔλεγε, καὶ διεμαρτύρατο. Πρῶτος δὲ τούτων ὁ μακάριος Μωσῆς· τούτῳ γὰρ ἔφη πρώτῳ· « Καταβὰς διαμάρτυραι τῷ λαῷ τούτῳ. »

[x] Exod. XIX, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[33] τὸν δέ, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 19 pert. [33] Καὶ — ἀπεσχ. Hæc exstant tantum in edit. Compl. Sed pro ἀπεσχηκώς quidam libri vet. habent, ἀφεστηκώς : quam lectionem exprimebat versio Lat. apud Sirm. ubi *recessit* mutandum fuit in *recepit*. [34] Ἡ — ταμείοις. *Hebr.* illaqueando (sc. illaquebuntur) juvenes omnes illi. [35] Τίς ἔδωκεν. Ita cod. Alex. juxta Hebr., sed codex Vat. habet οἷς ἔδωκεν. [36] ἐξήγ. *Hebr.* educ. [37] ἐγὼ, κ. τ. λ. Hæc ad ultima verba vers. 8 pertinent.

Digitized by Google

ι'. *Γένεσθέ μοι μάρτυρες.* Εἰ βούλεσθε, φησὶν, A ἔχειν με τῆς ὑμετέρας ψήφου μάρτυρα, μαρτυρήσατε τῇ ἀληθείᾳ μου πρότερον. Τούτου γὰρ γιγνομένου, οὐκ [38] ἐγὼ μαρτυρήσω μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκλεκτός μου παῖς. Καλεῖ δὲ οὕτως, οὔτε Μωσέα, οὔτε ἄλλον τινὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ τὸν Δεσπότην Χριστόν. « Ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεός [39]. » Ἐγὼ τὴν Παλαιὰν ἔδωκα Διαθήκην· ἐγὼ δώσω καὶ τὴν Καινήν. Ἐγὼ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐποίησα θαύματα· ἐγὼ τῆς Βαβυλωνίων ὑμᾶς ἠλευθέρωσα δουλείας.

ια'. *Ἐγὼ ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔσται [40] παρὲξ ἐμοῦ σώζων.* Καὶ ταῦτα τὴν μίαν κηρύττει θεότητα· ὅτι γὰρ καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς Σωτὴρ ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ὀνομάζεται, οἶμαι καὶ τοὺς Ἀρείου καὶ Εὐνομίου συνομολογεῖν φοιτητάς· εἰ δὲ παρὲξ αὐτοῦ B σώζων οὐκ ἔστιν, Σωτὴρ δὲ καὶ Κύριος ὀνομάζεται, ἐξ ἐκείνης ἐστὶ δηλονότι τῆς φύσεως· εἰ δὲ οὐκ ἔστι κατὰ τὸν λόγον τῶν βλασφημούντων, οὐδὲ Σωτήρ ἐστι κατὰ τὴν τῆς προφητείας ἀπόφασιν. Εἰ δὲ Σωτήρ ἐστι, τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστὶν, ἧς μόνης ἐστὶ τὸ σώζειν.

ιγ'. *Καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος.* Ταῦτα καὶ διὰ τοῦ μακαρίου Μωσέως ἔφη· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου. »

ιδ'. *Ἀποστελῶ εἰς Βαβυλῶνα.* Τὴν τῶν Βαβυλωνίων λέγει κατάλυσιν, καὶ τῶν Χαλδαίων τὸν ἀνδραποδισμόν.

ιε'. *Ὁ διδοὺς ἐν θαλάσσῃ ὁδόν.* Τῶν ἐπὶ Μω- C σέως γεγενημένων ἀναμιμνήσκει θαυμάτων, καὶ τῆς ξένης ἐκείνης καὶ παραδόξου λεωφόρου, ἣν ἡ Μωσαϊκὴ κατεσκεύασε ῥάβδος· ἐν [41] ᾗ ἅρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔρριψεν εἰς θάλασσαν.

ιζ'. *Ἐσβέσθησαν ὡς λίνον ἐσβεσμένον.* Περὶ τῶν Αἰγυπτίων ταῦτά φησιν, ὅτι τὸν Ἰσραὴλ διῶξαι πειραθέντες πανωλεθρίαν ὑπέμειναν.

ιθ'. *Καὶ [42] ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁδόν.* Ἔρημον καλεῖ τὰ ἔθνη, ποταμοὺς [43] δὲ τὰ τῶν ἀποστόλων κηρύγματα· ὁδὸν δὲ τὴν ἁπλανῆ πορείαν.

κ'. *Εὐλογήσει [44] με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ.* Οἱ τοῖς κεκαλλιεπημένοις λόγοις καταθέλγοντες τοὺς ἀνθρώπους ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι, τῆς πλάνης ἀπαλλαττόμενοι, καὶ μεταμανθάνοντες τὴν ἀλήθειαν, ἐμὲ τὸν D εὐεργέτην ὑμνήσουσι. Θυγατέρας [45] δὲ στρουθῶν οἱ λοιποὶ στρουθοκαμήλους ἡρμήνευσαν. Τοῦτο δὲ τὸ ζῶον πεζὸν μὲν ἔστι, μετέχει δὲ ὅμως καὶ τῆς πτη-

VERS. 10. *Estote mihi testes.* Si me, inquit, sententiæ vestræ testem habere vultis, prius ipsi veritatis meæ testes estote : quo facto **338** non ego solus testimonium dabo, sed dilectus etiam puer meus. Sic autem appellat, non Mosen, neque alium quemquam prophetarum, sed Christum Dominum. « Ante me non fuit alius Deus. » Ego Vetus dedi Testamentum, ego Novum etiam dabo; ego in Ægypto miracula patravi; ego vos a Babyloniorum servitute liberavi.

VERS. 11. *Ego Deus, et non erit præter me salvator.* Ista itidem unam prædicant deitatem. Quod enim Christus etiam Dominus a sacra Scriptura Salvator nominetur, Arii quoque et Eunomii confessuros arbitror discipulos. Si autem præter ipsum non est salvator, et Salvator etiam Dominus appellatur, ex illa haud dubie est natura. Si vero non est, ut dicunt blasphemantes, nec salvator est, ut loquitur prophetia. Si autem est Salvator, ejusdem illius est naturæ, cujus solius est salvare.

VERS. 13. *Et non est qui de manibus meis eruat.* Hæc per beatum quoque Mosen dixit : « Ego occidam, et vivere faciam, percutiam et ego sanabo, et non est qui de manibus meis eruat [y]. »

VERS. 14. *Mittam in Babylonem.* Babyloniorum excidium dicit, et Chaldæorum captivitatem.

VERS. 16. *Qui dat in mari viam.* Miracula sub Mose facta commemorat, et inusitatam illam et admirabilem viam, quam Mosaica virga præstruxit, qua currus Pharaonis et exercitum ejus **339** projecit in mare.

VERS. 17. *Exstincti sunt quasi linum exstinctum.* De Ægyptiis hæc dicit, siquidem cum Israelem persequi conarentur funditus perierunt.

VERS. 19. *Et faciam in deserto viam.* Desertum vocat gentes, flumina autem prædicationes apostolorum; viam vero, iter ab erratione immune.

VERS. 20. *Benedicent mihi bestiæ agri.* Qui elaboratis sermonibus homines demulcent, rhetores et philosophi, idolorum errore abjecto, veritatem perdiscentes, me benefactorem laudabunt. Filias porro struthionum reliqui struthiocamelos interpretati sunt. Hoc autem animal pedestre quidem est, volucrum tamen naturam simul habet. Tales ergo

[y] Deut. xxxii, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[38] οὐκ—παῖς. Ad verba vers. 10, καὶ ἐγὼ—ἐξελεξάμην, pert. [39] Θεός. Reliqua, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται, *Hær. fab.*, l. v, c. 1, et ad Rom. xiv, 11, leg. [40] ἔσται. Ita in Ald. Rec. lectio ἔστι exstat in dial. 3, p. 332, Garn. ubi hæc ex vers. 12 sequ. : Ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα καὶ ὠνείδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. [41] ἐν — θάλασσαν. Hæc ad initium vers. 7 se referunt. [42] Καὶ — ὁδόν. Quæ præc. infra *Gr. Aff. Cur.*, serm. 10, ita leg. : Ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινὰ, ἃ νῦν ἀνατελεῖ, καὶ γνώσεσθε αὐτά. Ad h. l. et ad c. xli, 18, ac c. xliv, 3, alludit Noster t. I, p. 613. [43] ποτ. — κηρύγματα. Verba ultima vers. 19, ad quæ hæc spectant, l. c. serm. 10, ita se habent : Καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. [44] Cod. Vatic. εὐλογήσουσι. [45] Θυγ. κ. τ. λ. Hæc ad proxima post ἀγροῦ verba vers. 20 se referunt.

Digitized by Google

sunt, qui in sermonibus vitam consumunt, terræque inhiant.

VERS. 27. *Patres vestri primi inique egerunt.* Alloquitur eos qui erant in Babylone. Non ego, inquit, sum causa calamitatum, sed patres vestri, et sacerdotes vestri, qui leges meas transgressi sunt. Propter iniquitatem enim illorum infamis factus est illustris Israel.

340 CAPUT XLIV.

VERS. 1. *Nunc autem audi, Jacob puer mi.* [2] Assidue mentionem facit, tum creationis, tum providentiæ * quæ creationem secuta est.

VERS. 2. *Noli timere, puer mi Jacob.* Non solum, inquit, tu bonis meis perfrueris, sed arida quoque gentium per posteros tuos salutaria bibent fluenta.

VERS. 3. *Imponam Spiritum meum super semen tuum.* Eos alloquens, qui erant in Babylonia, promittit se non ipsis, sed eorum posteris, gratiam Spiritus donaturum.

VERS. 5. *In nomine Israelis clamabit.* Prophetiam res ipsæ comprobant. Siquidem libere fidelium unusquisque Christianum se nominat, et de hac appellatione gloriatur.

VERS. 6. *Præter me non est Deus.* Si præter eum non est (Deus), Filius autem, ex Arii et Eunomii blasphemia, non est consubstantialis, quomodo ab ipsis Deus appellatur? Quod si Deus est, et vera est oratio prophetica, quæ aperte docet alterum Deum non esse, una profecto Trinitatis est deitas, tametsi nolint.

VERS. 8. *Nonne a principio auribus percepistis?* Nimirum quando legem condebam: post legislationem quippe vitulum conflarunt.

VERS. 10. *Et sculptile conflabit ad nihil utile.* His etiam docet, quanta sit eorum stupiditas, quod cum inutilitatem perspiciant, adorent tamen eos ut beneficos.

VERS. 12. *Quoniam acuit faber ferrum.* Ostendit ex collatitia stipe constare deos qui dicuntur. Eget enim horum opifex primum fabro ferrario ad paranda instrumenta, tum cote ad illa exacuenda. **341** Eget et carbonibus faber, et ignis adjumento. Indiget etiam cibo potuque qui hæc fabricatur. Ex his autem omnibus conflatur qui a stultis adoratur Deus.

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

α'. *Νῦν δὲ ἄκουσον, Ἰακὼβ ὁ παῖς μου.* Συνεχῶς καὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς μετὰ τὴν δημιουργίαν ἀναμιμνήσκει προμηθείας.

β'. *Μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακώβ.* Οὐ μόνον σὺ, φησὶν, ἀπολαύσει; τῶν ἐμῶν ἀγαθῶν· ἀλλὰ [48] καὶ τὰ ἄνυδρα τῶν ἐθνῶν διὰ τῶν σῶν ἀπογόνων πίεται τὰ σωτήρια νάματα.

γ'. *Ἐπιθήσω [49] τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου.* Πρὸς τοὺς ἐν Βαβυλῶνι διαλεγόμενος, ὑπισχνεῖται οὐκ αὐτοῖς δώσειν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῖς ἐκείνων ἀπογόνοις.

ε'. *Ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται.* Μαρτυρεῖ δὲ τῇ προφητείᾳ τὰ πράγματα· μετὰ παῤῥησίας γὰρ τῶν πιστῶν ἕκαστος Χριστιανὸν ἑαυτὸν ὀνομάζει, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ σεμνύνεται.

ς'. *Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστιν ὁ Θεός.* Εἰ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, οὐχ ὁμοούσιος δὲ ὁ Υἱὸς, κατὰ τὴν Ἀρείου καὶ Εὐνομίου βλασφημίαν, πῶς ὑπ' αὐτῶν καλεῖται Θεός; Εἰ δὲ Θεός ἐστιν, ἀληθὴς δὲ καὶ ὁ προφητικὸς λόγος, ἄντικρυς λέγων ἕτερον μὴ εἶναι Θεὸν, μία τῆς Τριάδος ἐστὶν ἡ θεότης, κἂν μὴ θέλωσιν

η'. *Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε [50];* Τουτέστιν ἡνίκα ἐνομοθέτουν· μετὰ γὰρ τὴν νομοθεσίαν ἐμοσχοποίησαν.

ι'. *Καὶ [51] γλυπτὸν χωνεύσει εἰς ἀνωφελῆ.* Καὶ διὰ τούτων τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀναισθησίαν διδάσκει, ὅτι ὁρῶντες τὸ ἀχερδὲς, προσκυνοῦσιν ὡς εὐεργέτας.

ιβ'. *Ὅτι [52] ὤξυνε τέκτων σίδηρον.* Ἔδειξεν ἐξ ἐράνου συνισταμένους τοὺς λεγομένους θεούς. Δεῖται γὰρ ὁ τούτων δημιουργὸς, χαλκέως μὲν εἰς τὴν τῶν ὀργάνων κατασκευὴν, θηγάνης δὲ ὥστε ταῦτα ὀξύνειν. Δεῖται δὲ καὶ ἀνθράκων ὁ χαλκοτύπος, καὶ τῇ τοῦ πυρὸς συνεργείᾳ· χρῄζει δὲ καὶ τροφῆς καὶ πόσεως ὁ ταῦτα τεκταινόμενος· ἐκ δὲ τούτων ἁπάντων κατασκευάζεται ὁ προσκυνούμενος ὑπὸ τῶν ἀνοήτων Θεός.

VARIÆ LECTIONES.

[48] κεχ. Ultima verba vers. 20, una cum initio vers. 21, supra, t. I, p. 613, et infra, ad Dan. II, 41, ac *Gr. Aff. Cur.*, serm. 10, ita leg.: Ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτὸν, τὸν λαόν μου ὃν (ad Dan. l. c. ἐκλεκτὸν ὃ) περιεποιησάμην τὰς ἀρετὰς διηγεῖσθαι (*Gr. Aff. Cur.* l. c. διηγήσασθαι). [47] Vers. 22-25, infra, *Gr. Aff. Cur.* serm. 7, ita se habent: Οὐ — Ἰσραήλ. (ut apud LXX) οὐκ ἠνεγκάς μοι πρόβατα τῆς ὁλοκαρπώσεώς σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου ἐδόξασάς με· οὐκ ἐδούλευσάς μοι ἐν δώροις (ita quoque Euseb. *Dem. evang.*, l. II) οὔτε ἔγκοπόν σε ἐποίησα ἐν λιβανωτῷ. Οὐδὲ ἐκτήσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπεθύμησα· ἀλλ' ἐν ταῖς ἁμαρτίαις σου καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου προέστην σου. (Ita cod. Alex., sed Vatic. προέστης μου.) Ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου οὐ μὴ μνησθήσομαι. Vers. 26, supra, t. I, p. 934, ita leg.: Σὺ δὲ μνήσθητι καὶ κριθῶμεν. Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. [48] ἀλλὰ — νάματα. Hæc ad vers. 3 initium se referunt. [49] Ἐπιθ. *Hebr.* effundam. [50] ἠνωτ. *Hebr.* audire feci te, s. notum feci tibi. [51] Καὶ — ἀνωφ. Ita habet ed. Compl. monente Bosio. [52] Ὅτι — σίδηρον. Ad totum omnino vers. se referunt sequentia.

Digitized by Google

ιγ'. Ἐκλεξάμενος τέκτων ξύλον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ. Τὸν καλούμενον Θεόν· ὁ δὲ ὄντως Θεὸς οὐ περιγράφεται μέτρῳ.

ιδ'. Καὶ ἐμορφώσατο [53] αὐτό. Ἴδιον δὲ Θεοῦ τὸ ἀνείδεόν τε καὶ ἀσχημάτιστον. Καὶ μετ' ὀλίγα· Μιμεῖται, φησὶν, οὐ θεοὺς, ἀλλ' ἀνθρωπίνους χαρακτῆρας· καὶ ἀνθρωπείαν ἐκτυπῶν εἰκόνα, ὡς Θεὸν προσκυνεῖ τὴν ἰδίαν εἰκόνα.

ιε'. Εὐφράνθητε, οὐρανοί· σαλπίσατε [54], τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Εἰ δέ τις καὶ τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις διὰ τῶν οὐρανῶν νοεῖν βούλοιτο, καὶ θεμέλια τῆς γῆς τοὺς ἁγίους προφήτας, ὡς αὐτοὺς ταύτην ἐρείδοντας, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τῆς ἀληθείας.

ιδ'. Κύριος ὁ λυτρούμενός σε, καὶ πλάσσων σε. Τρία κατὰ ταυτὸν ὁ λόγος ἐδίδαξεν· ὅτι καὶ δημιουργός ἐστι, καὶ Δεσπότης, καὶ κηδεμών. Τὸ μὲν γὰρ, Κύριος, τὴν δεσποτείαν δηλοῖ, τὴν δὲ κηδεμονίαν ἡ λύτρωσις, τὴν δὲ δημιουργίαν ἡ πλάσις. « Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος. » Ἱκανὰ καὶ ταῦτα διελέγξαι τὴν Ἀρείου καὶ τὴν Εὐνομίου παραπληξίαν. Τίς γὰρ ὁ μόνος ταῦτα δημιουργήσας; Ὁ Πατήρ; οὐκοῦν οὐ δημιουργὸς ὁ Υἱός. Ἀλλ' ὁ Υἱός; οὐκοῦν οὐ δημιουργὸς ὁ Πατήρ. Εἰ δὲ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, πῶς τὸ *μόνος* νοήσομεν, ἢ δηλονότι τὴν μίαν τῆς Τριάδος Θεότητα;

ιε'. Τίς ἕτερος [56] διασκεδάσει; Τὰ μὲν γὰρ ἐμὰ οὐδεὶς διασκεδάσειν δυνήσεται· ἐμοὶ δὲ ῥᾴδιον καταβέσαι τὴν πλάνην.

ις'. Καὶ ὁ ἱστῶν ῥῆμα παιδὸς αὐτοῦ. Αὐτὸν τὸν προφήτην τοῖσδε τοῖς λόγοις διακονούμενον ἐνταῦθα προσηγόρευσε παῖδα. « Ὁ λέγων τῇ Ἱερουσαλήμ· Κατοικηθήσῃ [57]. » Ἔδειξεν ὁ λόγος τὸ παντοδύναμον τοῦ Ποιητοῦ. Λέγω γὰρ, φησὶ, μόνον, καὶ γίνεται ὃ βούλομαι· λόγῳ γὰρ τὴν κτίσιν παρήγαγον.

ιζ'. Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ [58]. Ἄβυσσον ἐνταῦθα τὴν Βαβυλῶνα ὠνόμασε· ποταμοὺς δὲ αὐτῆς, τῶν οἰκητόρων τὰ πλήθη, οὓς δίκην ποταμῶν δεχομένη τῆς θαλάττης ἐμιμεῖτο τὰ κύματα.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

α'. Οὕτω λέγει Κύριος [59] τῷ χριστῷ μου Κύρῳ [60]. Χριστοὺς ἡ θεία Γραφὴ προσαγορεύει, οὐ μόνον τοὺς χριομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἴς τινα χρείαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀφοριζομένους. Οὕτω καὶ τῶν πρὸ τοῦ

A Vers. 13. *Eligens faber lignum, statuit illud in mensura.* Deum qui falso dicitur : qui enim vere est Deus, mensura non circumscribitur.

Vers. 14. *Et fecit illud juxta formam (viri).* Proprium autem est Dei, nec formam habere, nec figuram. Et post pauca : [15] Repræsentat, inquit, non deorum sed hominum lineamenta : humanamque exprimens imaginem, suam ipsius imaginem adorat ut Deum.

Vers. 23. *Lætamini, cœli, canite tuba, fundamenta terræ.* Quod si quis cœlestes virtutes per cœlos intelligere velit, et per fundamenta terræ sanctos prophetas, ut qui hanc sustentant, a veritate non aberrabit.

B Vers. 24. *Dominus qui redimit te, et format te.* Tria simul docuit sermo iste, quod et Creator sit, et Dominus, et curator. Dominus enim dominatum indicat, redemptio curam, creationem formatio. « Extendi cœlum solus. » Sufficiunt et ista ad coarguendam Arii Eunomiique insaniam. Quis enim est qui solus hæc creavit? An Pater? non igitur creator Filius. An Filius? non igitur creator est Pater. At si Pater et Filius, quo sensu illud *solus* intelligemus, nisi de una Deitate Trinitatis?

342 Vers. 25. *Quis alius dissipabit?* Res enim meas dissipare nullus poterit : mihi vero facile est idololatriam exstinguere.

Vers. 26. *Et statuens verbum pueri sui.* Prophetam ipsum, hisce verbis ministrantem, puerum C hoc loco appellavit. « Dicens ad Hierosolymam : Habitaberis. » Docent hæc verba omnipotentiam Conditoris. Dico enim, inquit, tantummodo, et fit quod volo : verbo enim creaturam produxi.

Vers. 27. *Dicens abysso : Desolaberis.* Abyssum hoc loco dixit Babylonem : flumina ejus, habitatorum frequentiam, quos fluminum instar capiens, marinos fluctus referebat.

CAPUT XLV.

Vers. 1. *Sic dicit Dominus uncto meo Cyro.* Unctos Scriptura sacra vocat non solum eos qui unguntur, sed eos etiam qui ad usum quempiam D ab universorum Deo deliguntur. Sic patrum, qui

VARIÆ LECTIONES.

[53] Leg. esse vid. ἐμόρφωσεν. Ita enim Ald. et Compl. quibus Noster h. l. ut sæpius, favet. [54] Vers. 16 et 17 infra, in ep. 146, et *Gr. Aff. Cur.* serm. 3, p. 520, t. IV Sirm., ita leg. : Τὸ ἥμισυ (t. IV, l. c. præm. οὗ) αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, ὀπτήσας (ep. 146, præm. καὶ) κρέας ἔφαγε καὶ εἶπεν· Ἡδύ μοι ὅτι ἐθερμάνθην καὶ εἶδον φῶς (rec. lectio πῦρ)· τὸ δὲ λοιπὸν ἔγλυψεν ὡς θεὸν, καὶ προσκυνεῖ αὐτῷ, λέγων (*Gr. Aff. Cur.* l. c. τὸ δὲ ἥμισυ αὐτοῦ ἐποίησε γλυπτὸν, καὶ προσκυνεῖ αὐτῷ καὶ προσεύχεται αὐτῷ, λέγων), Ἐξελοῦ με ὅτι θεός μου εἶ σύ. [55] σαλπ. Apud LXX præm. ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραήλ. [56] Τίς ἕτ. διασκ. *Hebr.* irrita faciens, s. facio. [57] κατοικ. Infra, ad Dan. I, 21, hæc sequ. : καὶ ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουδαίας (ita cod. *Alex.* juxta Hebr., sed cod. *Vat.* habet Ἰδουμαίας) κατοικισθήσεσθε. [58] ἐρημ. Infra, *Hær. fab.* l. II, c. 11 sequ. reliqua, καὶ τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ. [59] Κύριος. Sequens ὁ Θεός non modo h. l. sed etiam t. I, p. 1004, et infra, ad Dan. I, 21, des. [60] Κύρῳ. Reliqua ex vers. 1, una cum vers. 2 infra, ad Dan. l. c. ita leg. : Οὗ ἐκράτησα τῆς χειρὸς αὐτοῦ (rec. lectio τῆς δεξιᾶς) ὑπακοῦσαι (rec. lect. ἐπακοῦσαι) ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη (des. h. l. quædam e textu τῶν Ο'), καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται· ἐγὼ γὰρ προπορεύσομαι πρὸ προσώπου σου (rec. lect. ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πορεύσομαι) καὶ δρῃ ὁμαλιῶ· πύλας (rec. lect. θύρας) χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω (rec. l. συγκλάσω).

Digitized by Google

legem præcesserunt, mentione facta dixit : « Nolite tangere unctos meos [z]. » Hoc sane loco unctum appellavit Cyrum, docens illum a se creatum fuisse regem, ut Babyloniorum regnum potentiamque evertat, et Judæorum captivitatem solvat, et templum divinum 343 ædificet.

VERS. 3. *Et dabo tibi thesauros tenebrosos.* Nempe Babyloniorum, quos Nabuchodonosor cæterique reges congestos absconderunt.

VERS. 7. *Ego qui fabricavi lucem.* Lucem hoc loco res jucundas vocat, servitutis depulsionem, libertatem, et reditum : tenebras vero, res tristes, urbis obsidionem, captivitatem, et servitutem. Utraque enim, ait, egò feci, et hæc et illa. Ego et Nabuchodonosor opera usus sum ad pœnas exigendas, et Cyrum libertatis ministrum designavi. « Faciens pacem, et creans mala. » Aperte docuit, quid appellaverit tenebras et lucem. Pacem enim lucem nuncupavit : quæ vero mala videntur, tenebras. Mala autem illa dixit, non quasi natura sint mala, sed quod ab hominibus talia æstimentur. Solemus enim dicere : Malum hodie vidi diem, non quod dies in alteram quamdam transierit naturam, sed quod tristia in illa contigerint.

VERS. 8. *Lætetur cælum desuper.* Cœlestes virtutes, quæ de hominum salute collætantur. « Germinet terra. » Quasi dicat : Non convenit perpetuo castigationem adhibere : nec enim agricola terram semper proscindit.

VERS. 12. *Ego feci terram.* Considerate pulchritudinem rerum quæ cernuntur, positionem, ordinem, varietatem : ego horum omnium creator. Manum autem, ut Deum decet, intelligamus, non corporeum membrum, sed operationem divinam.

VERS. 19. *Ego sum* 344 *Dominus, qui loquor justitiam.* Nihil apud me injustum, nihil falsum : sed vera omnia, et ornata justitia.

CAPUT XLVI.

VERS. 1. *Cecidit Bel, contritus est Nabo.* Quædam exemplaria legunt Dagon, quod idolum erat allophylorum. Bel autem Saturnum quidam esse dixerunt.

VERS. 3. *Audite me, domus Jacob.* Stultam hoc

[z] Psal. CIV. 15.

νόμου πατέρων μνημονεύσας ἔφη· « Μὴ ἅπτεσθε τῶν χριστῶν μου. » Ἐνταῦθα μέντοι τὸν Κῦρον χριστὸν ὠνόμασε, διδάσκων ὡς αὐτὸς αὐτὸν ἐχειροτόνησε βασιλέα, ὥστε καὶ τὴν Βαβυλωνίων βασιλείαν καὶ δυναστείαν καταλῦσαι, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν λῦσαι, καὶ τὸν θεῖον οἰκοδομῆσαι νεών.

γ'. *Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινούς* [61]. Τουτέστι τοὺς τῶν Βαβυλωνίων, οὓς ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ οἱ λοιποὶ συναθροίσαντες ἔκρυψαν βασιλεῖς.

ζ'. *Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς* [62]. Φῶς ἐνταῦθα τὰ θυμήρη καλεῖ· τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγήν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἐπάνοδον· σκότος δὲ, τὰ σκυθρωπὰ, τὴν πολιορκίαν, τὸν ἀνδραποδισμὸν, τὴν δουλείαν. Ἀμφότερα γὰρ, φησὶν, ἐγὼ πεποίηκα, καὶ ταῦτα, κἀκεῖνα· ἐγὼ καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ εἰς τιμωρίαν ἐχρησάμην· καὶ τὸν Κῦρον τῆς ἐλευθερίας ὑπουργὸν προὐβαλόμην. « Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακά. » Σαφῶς ἐδίδαξε τί προσηγόρευσε σκότος καὶ φῶς· τὴν γὰρ εἰρήνην φῶς ὠνόμασε· τὰ δὲ δοκοῦντα κακὰ, σκότος· κακὰ δὲ αὐτὰ κέκλτηκεν, οὐχ ὡς φύσει κακὰ, ἀλλ' ὡς οὕτως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων νομιζόμενα. Εἰώθαμεν γὰρ λέγειν· Κακὴν εἶδον σήμερον· οὐκ ἐπειδὴ ἡ ἡμέρα εἰς ἑτέραν τινὰ μετεβλήθη φύσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ συνέβη τὰ λυπηρά.

η'. *Εὐφραν θήτω ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν.* Αἱ ἐπουράνιοι δυνάμεις, αἱ τῇ τῶν ἀνθρώπων συνηδόμεναι σωτηρίᾳ. « Ἀνατειλάτω ἡ γῆ. » Ἀντὶ τοῦ, Οὐ διὰ παντὸς προσήκει τὴν παιδείαν προσφέρειν· οὐδὲ γὰρ ὁ γεωργὸς ἀεὶ ἀνατέμνει τὴν γῆν.

ιβ'. *Ἐγὼ ἐποίησα τὴν γῆν.* Εἴδετε τῶν ὁρωμένων τὸ κάλλος, τὴν θέσιν, τὴν τάξιν, τὴν ποικιλίαν· ἐγὼ τούτων ἁπάντων δημιουργός· τὴν [63] δὲ χεῖρα θεοπρεπῶς νοήσωμεν, μὴ σωματικὸν μόριον, ἀλλὰ θείαν ἐνέργειαν.

ιθ'. [64] *Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ λαλῶν δικαιοσύνην.* Οὐδὲν ἄδικον, οὐδὲν ψευδὲς παρ' ἐμοί. Ἀλλὰ πάντα ἀληθῆ, πάντα δικαιοσύνῃ κοσμούμενα.

ΚΕΦΑΛ. [65] ΜΖ'.

α'. *Ἔπεσε* [66] *Βὴλ, συνετρίβη* [67] *Ναβώ.* Ἕνια τῶν ἀντιγράφων Δαγὼν [68] ἔχει. Εἴδωλον δὲ ἦν τοῦτο τῶν ἀλλοφύλων· τὸν δὲ Βὴλ Κρόνον ἔφασάν τινες.

γ'. *Ἀκούσατέ μου, οἶκος τοῦ Ἰακώβ.* Τῆς ἀνοί-

VARIÆ LECTIONES.

[61] σκοτ. Infra l. c. sequ. ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. [62] φῶς. Quæ proxima sunt, καὶ ποιήσας σκότος, inverso ordine leg. t. I, p. 12. [63] τὴν, κ. τ. λ. Hæc ad mediam partem vers. 12 se referunt. [64] Vers. 14 et 15; infra dial. 3, p. 333, apud Garn. ita leg. : Οὕτω—διαβήσονται (ut apud LXX, juxta cod. Vatic). Sequ. καὶ ἀκολουθήσουσιν ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι· σὺ γὰρ εἶ Θεὸς καὶ οὐκ ἤδειμεν Θεὸν τοῦ Ἰσραήλ. Ad vers. 14, conf. quæ leg. ad Ezech. XXXI, 10, 11, ubi quædam aliter se habent. [65] Ultima ex vers. 21, infra, ad locum Rom. XIV, 11, ita leg. : Καὶ δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρὲξ ἐμοῦ. Ex vers. 22-24, hæc in dial. 3, p. 332. Garn. exstant : Ἐγώ εἰμι Θεὸς καὶ οὐκ ἄλλος· κατ' ἐμαυτοῦ ὀμνύω, ἢ μὴν (leg. vid. εἰ μὴ) ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται (ita leg. pro ἀπογραφήσονται) ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Hæc ad l. c. Epist. ad Rom. ita per compendium exhib. : Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. [66] Ἔπεσε. *Hebr.* Incurvat sese. [67] συνετρ. *Hebr.* inflexus est. Pro Naβώ infra, ad Jer. XLVIII, 1, leg. Νεβών. [68] Δαγών. Ita cod. Alex. et Aug. editio Ald. et Compl.

Digitized by Google

του διδασκαλίας ἐνταῦθα τῶν Ἰουδαίων κατηγορεῖ. Παιδιόθεν [69] γὰρ τὰ θεῖα παιδευόμενοι, πόρρω τῆς ἀληθείας ἐγένοντο.

δ'. *Ἐγώ εἰμι* [70], *καὶ ἕως ἂν καταγηράσητε, ἐγώ εἰμι.* Ὑμεῖς, φησὶ, πολλὰς ἔχετε μεταβολάς· ἐγὼ δὲ ἀναλλοίωτον ἔχω τὴν φύσιν. Ὑμεῖς καὶ γῆρας καὶ θάνατον δέχεσθε· ἐγὼ δὲ ἄφθαρτός εἰμι, καὶ ἀθάνατος. « Ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν. » Φέρω ὑμῶν τὴν ἀχαριστίαν, ἀνέχομαι τῆς παρανομίας, ἀναμένω τὴν μεταμέλειαν. Ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον.

ε'. *Πᾶσά μου ἡ βουλὴ στήσεται.* Πάντα ῥᾴδια τῷ τῶν ὅλων Θεῷ· οὐ γὰρ μόνον τὰ λογικὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα τῷ θείῳ πνεύματι εἴκει. Διὰ μέντοι τοῦ πετεινοῦ τὸ ταχὺ τῆς ἐπανόδου δεδήλωκεν.

ιβ'. *Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλεκότες* [71] *τὴν καρδίαν.* Εἰ γὰρ καὶ ὑμεῖς τῆς σωτηρίας ἀνάξιοι, πόρρω τῆς δικαιοσύνης διὰ τὴν παρανομίαν γενόμενοι· ἀλλ' ἐγὼ παρέξω τὴν σωτηρίαν, καὶ δικαίαν τιμωρίαν τῶν Βαβυλωνίων ποιήσομαι.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

α'. *Κατάβηθι* [72], *παρθένος θύγατερ* [73] *Βαβυλῶνος.* Παρθένον αὐτὴν καλεῖ οὐκ ἀδιάφθορον· ἐναγὴς γὰρ ἦν καὶ ἀκόλαστος· ἀλλ' ὡς παρθένῳ παραπλησίως καλλωπιζωμένην.

β'. *Ἀποκάλυψαι* [74] *τὰς κνήμας, διάβηθι ποταμούς.* Καὶ διὰ τούτων τὴν αἰχμαλωσίαν σημαίνει. Αἰχμαλώτων γὰρ τὸ γυμνοῖς ποσὶ τοὺς ποταμοὺς διαβαίνειν.

ε'. *Κάθισον κατανενυγμένη* [75]. Ἐνέπρησαν γὰρ τὸν θεῖον νεὼν, καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη τοῖς εἰδώλοις ἀνέθεσαν, καὶ ὠμότητι κατὰ τῶν δορυαλώτων ἐχρήσαντο.

ζ' [76]. *Οὐκ ἐνόησας ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ σου.* Μεταβολὴν, φησὶ, τῆς εὐημερίας οὐ προσεδόκησας, διὰ παντὸς σχήσειν τὸ κράτος ὑπέλαβες.

θ'. *Νῦν δὲ ἥξει ἐπὶ σὲ τὰ δύο.* Χηρείαν [77] καλεῖ τῆς βασιλείας τὴν στέρησιν· ἀτεκνίαν δὲ, τῶν ὑπηκόων τὴν ἀλλοτρίωσιν· ἀμφότερα δὲ κατὰ ταυτὸ ὑπέμειναν.

ι'. *Τῇ ἐλπίδι τῆς πονηρίας σου.* Οὐ γὰρ ἤλπισε μεταβολήν· οὐδὲ προσεδέχετο τὴν τῶν πραγμάτων ἀλλαγήν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

γ'. *Τὰ πρότερα ἔτι* [78] *ἀπήγγειλα. Τὰς* ἐπενεχθείσας συμφορὰς προηγόρευσα πρότερον, ἵνα ἐκφοβήσας ταῖς ἀπειλαῖς, εἰς μεταμέλειαν διεγείρω, καὶ μὴ λάβῃς

loco Judæorum disciplinam arguit. Nam cum a primis annis divina didicerint, procul a veritate discesserunt.

Vers. 4. *Ego sum, et donec senescatis, ego sum.* Vos, inquit, multas subitis mutationes : ego vero naturam habeo immutabilem. Vos et senectuti et morti obnoxii estis : ego incorruptibilis sum et immortalis. « Ego sustineo vos. » Fero ingratitudinem vestram, tolero iniquitatem, exspecto pœnitentiam. Nam et ego vos in lucem produxi.

Vers. 10. *Omne consilium meum stabit.* Deo universorum facilia sunt omnia. Non solum enim quæ rationis usum habent, sed ea etiam quæ illo carent, divinis nutibus obsequuntur. [11] Per avem porro reditus celeritatem insinuavit.

Vers. 12. *Audite me, qui perdidistis cor.* **345** Etsi enim vos salute estis indigni, qui procul a justitia per iniquitatem recessistis : at ego tamen salutem impertiam, et justas sumam pœnas de Babyloniis.

CAP. XLVII.

Vers. 1. *Descende, virgo filia Babylonis.* Virginem illam vocat, non ut incorruptam, flagitiosa enim atque intemperans erat : sed quod virginis instar compta esset.

Vers. 2. *Discooperi tibias, transi flumina.* Captivitatem hæc etiam demonstrant : captivorum enim est nudis pedibus flumina trajicere.

Vers. 5. *Sede compuncta.* Incenderunt enim divinum templum, et sacra vasa idolis addixerunt, et crudelitatem in captivos exercuerunt.

Vers. 7. *Non intellexisti hæc in corde tuo.* Prosperitatis, inquit, mutationem non exspectasti imperio te semper potituram existimasti.

Vers. 9. *Nunc autem venient super te illa duo.* Viduitatem appellat privationem regni ; orbitatem vero, subditorum alienationem. Utrumque autem pariter pertulerunt.

Vers. 10. *Spe malitiæ tuæ.* Non enim speravit mutationem, nec exspectavit rerum vicissitudinem.

CAP. XLVIII.

Vers. 3. *Priora adhuc annuntiavi.* Inflictas calamitates ante **346** denuntiavi, ut minis exterrens ad pœnitentiam te excitem, et adversos casus non

VARIÆ LECTIONES.

[69] παιδ. — ἐγένοντο. Hæc ad finem vers. 2 se referunt. [70] Ἐγώ εἰμι. Repetitur t. I, p. 1593, tum ad I Cor. xv, 25. [71] οἱ — καρδ. *Hebr.* fortes corde. Symm. οἱ σκληροκάρδιοι. [73] παρθένος. Apud LXX, præm. κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν. [73] Rec. lect. est θυγάτηρ. [74] Ἀποκ. Ita Ald. et Compl. Rec. lectio est, ἀνάσυρε. [75] κατανεν. *Hebr.* omnino tacens. Symm. σιωπῶσα. [76] Posterior pars vers. 6, supra, t. I, p. 1084, ita leg. : Ἐγὼ αὐτοὺς παρέδωκα εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεον· καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἐβάρυνας τὸν ζυγὸν, καὶ νεώτερον οὐκ ἠλέησας. Postrema καὶ νεώτ. οὐκ ἐλ. ab h. l. aliena sunt. [77] Χηρ. — ἀλλοτρ. Hæc pert. ad verba ista vers. 9 : Ἀτεκνία καὶ χηρεία ἥξει ἐξαίφνης ἐπὶ σέ. [78] ἔτι. Ita mutare visum est lectionem Sirm. ἔτη, cujus plane nullum vestigium invenire licuit.

Digitized by Google

experiare. Quoniam autem verbis fidem non habuisti, verborum veritatem rebus ipsis patefaciam.

VERS. 8. *Neque a principio aperui aures tuas.* Manifestius his verbis illorum inobedientiam declarat. Ultro enim aures occludebant, ne audire quidem divina verba volentes.

VERS. 9. *Ostendam tibi furorem meum, gloriosa mea quæ inferam tibi.* Furorem vocavit captivitatem : gloriosa vero, inopinatam libertatem.

VERS. 10. *Ecce vendidi te non propter argentum.* Non pecuniis indigens vendidi te Babyloniis, sed ut a te pœnas exigerem iniquitatis : at vero iterum tibi dabo libertatem. Fornacem autem paupertatis appellavit servitutem.

VERS. 11. *Propter me faciam tibi, quia nomen meum polluunt.* Nam quia putant inimici, non solum vobis, sed me etiam superiores se factos, et propter imbecillitatem meam dominari vobis, ab acerba illa servitute vos eruam, ut potestatem meam discant etiam qui me non norunt.

VERS. 13. *Et manus mea fundavit terram.* Et Creator sum universorum et Dominus. Et facile est mihi inanimam vocare et mihi sistere creaturam.

VERS. 14. *Diligens te feci voluntatem tuam.* Propter amorem tui, inquit, exitium **347** inferam Babyloniis, et imperium illorum radicitus exstirpabo.

VERS. 15. *Ego vocavi, eduxi eum.* De Cyro ista dicit. Hic enim et Babyloniorum evertit imperium, et Judæos a servitute vindicavit.

VERS. 16. *Et nunc Dominus, Dominus misit me, et Spiritus ejus.* Hæc prophetæ est sententia. Non a meipso, inquit, hæc dico, sed a Deo universorum et Spiritu sancto missus. Aperte autem hic nobis distinctam a Deo personam ostendit ad revincendos tum Judæos, tum Sabellianos.

VERS. 19. *Neque nunc exterminaberis.* Attamen etiam leges meas spernentibus veniam dabo, et iterum vocaberis populus meus, cum reliquias per gratiam revocavero.

VERS. 21. *Et si sitierint in deserto.* Revocat illis in mentem priorem libertatem : et quomodo ab Ægyptiis erepti et desertum peragrantes, admirandas et inopinatas aquas perceperint. In reditu enim ex Babylone nihil tale factum didicimus.

πεῖραν τῶν ἀλγεινῶν· ἐπειδὴ δὲ τοῖς λόγοις ἠπίστησας, δείξω τοῖς ἔργοις τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν.

η' [79]. *Οὔτε ἀπ' ἀρχῆς ἠνοιξά σου* [80] *τὰ ὦτα.* Σαφέστερον διὰ τούτων τὸ ἀπειθὲς αὐτῶν ἔδειξεν. Ἐκόντες γὰρ ἔβυον τὰ ὦτα, οὐδὲ ἀκούειν τῶν θείων λόγων βουλόμενοι.

θ'. *Δείξω* [81] *σοι τὸν θυμόν μου· τὰ ἔνδοξά μου, ἃ* [82] *ἐπάξω ἐπὶ σέ.* Θυμὸν ἐκάλεσε τὴν αἰχμαλωσίαν· ἔνδοξα δὲ, τὴν παράδοξον ἐλευθερίαν.

ι'. *Ἰδοὺ* [83] *πέπρακά σε οὐχ ἕνεκεν ἀργυρίου.* Οὐ χρημάτων δεόμενος ἀπεδόμην σε Βαβυλωνίοις· ἀλλὰ δίκας σε τῆς παρανομίας εἰσπραττόμενος· ἀλλ' ὅμως πάλιν σοι τὴν ἐλευθερίαν δωρήσομαι. Κάμινον δὲ πτωχείας τὴν δουλείαν ἐκάλεσεν.

ια'. *Ἕνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι* [84], *ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλοῦσι* [85]. Ἐπειδὴ γὰρ νομίζουσιν οἱ πολέμιοι, μὴ μόνον ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐμοῦ περιγεγενῆσθαι, καὶ διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν κεκρατηκέναι ὑμῶν· τῆς πικρᾶς ἐκείνης ὑμᾶς ἐλευθερώσω δουλείας, ἵνα καὶ οἱ ἀγνοοῦντές με τὴν ἐμὴν καταμάθωσι δύναμιν.

ιγ'. *Καὶ ἡ χείρ μου ἐθεμελίωσε γῆν.* Καὶ Δημιουργός εἰμι πάντων, καὶ Δεσπότης· καί [86] μοι ῥᾴδιον τὴν ἄψυχον καλέσαι καὶ παραστῆσαί μοι κτίσιν.

ιδ'. *Ἀγαπῶν* [87] *σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου.* Διὰ τὴν περὶ σὲ, φησὶ, φιλοστοργίαν πανωλεθρίαν ἐμποιήσω Βαβυλωνίοις· καὶ πρόῤῥιζον δὲ αὐτῶν ἀνασπάσω τὸ κράτος.

ιε'. *Ἐγὼ ἐκάλεσα, ἤγαγον αὐτόν.* Περὶ τοῦ Κύρου ταῦτα λέγει· οὗτος γὰρ καὶ τὴν Βαβυλωνίων δυναστείαν κατέλυσε, καὶ τοὺς Ἰουδαίους δουλείας ἀπήλλαξε.

ις'. *Καὶ νῦν Κύριος, Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ.* Ὁ προφήτης τοῦτο ἔφη· Οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ, φησὶ, ταῦτα φθέγγομαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπεμφθείς· σαφῶς δὲ ἡμῖν ἐνταῦθα ἕτερον ἔδειξε παρὰ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον, εἰς ἔλεγχον καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τὰ Σαβελλίου νοσούντων.

ιθ'. *Οὐδὲ νῦν οὐ μὴ ἐξολοθρευθῇς.* Ἀλλ' ὅμως καὶ τῶν ἐμῶν καταφρονήσαντας νόμων ἀξιώσω φειδοῦς· καὶ πάλιν ἐμὸς χρηματίσεις λαὸς, διὰ τὴν ἐκ χάριτος ἀνάκλησιν τοῦ λειψάνου.

κα'. *Καὶ* [88] *ἐὰν διψήσωσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς προτέρας ἐλευθερίας· καὶ ὅπως τῶν Αἰγυπτίων ἀπαλλαγέντες, καὶ τὴν ἔρημον διοδεύσαντες, ξένων καὶ παραδόξων ναμάτων ἀπήλαυσαν· ἐν γὰρ τῇ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανόδῳ οὐδὲν τοιοῦτον γεγενημένον ἐμάθομεν.

VARIÆ LECTIONES.

[79] Ex vers. 4, hæc infra ad Soph. III, 12, 13, leg. : Νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλος αὐτοῦ, καὶ τὸ μέτωπον αὐτοῦ χαλκοῦν. [80] ἦν. σ. τ. ὦτα. *Hebr.* aperuit se auris tua. [81] Δείξω — ἐπὶ σέ. *Hebr.* Propter nomen meum differam iram meam, et propter laudem meam continebo (furorem meum) contra te. [82] ἃ. abesse solet ab h. l. [83] Ἰδοὺ — ἀργ. *Hebr.* Ecce igne liquavi te, non autem instar argenti. [84] σοι. Abest ab Hebr. [85] Rec. lectio est βεβηλοῦται. [86] καὶ — κτίσιν. Hæc ad finem vers. 13 pert. [87] Ἀγαπ. — θέλ. σου. *Hebr.* Jehova dilexit eum (s. is quem Jehova dilexit, sc. Cyrus), faciet voluntatem ejus. Symm. bene, ὃν ὁ Κύριος ἠγάπησε, ποιήσει τὸ θέλημα αὐτοῦ. [88] Καὶ — ἐρήμῳ. *Hebr.* Et non sitient, si per loca arida duxerit eos.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

A

α'. Ἀκούσατε, νῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη. Τῷ Ἀβραὰμ ὑπέσχετο ὁ τῶν ὅλων Κύριος, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογῆσαι πάντα τὰ ἔθνη· ταύτην δὲ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακὼβ δέδωκε τὴν ἐπαγγελίαν· ταύτην καὶ ὁ Ἰακὼβ τῷ Ἰούδα δέδωκε τὴν εὐλογίαν. « Ἐκ κοιλίας μητρός μου ἐκάλεσε [a] τὸ ὄνομά μου. » Ταῦτα ἐκ προσώπου εἴρηται τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, ὃς ἐστι σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα, δι' οὗ τὰ ἔθνη τὴν ἐπαγγελίαν ἀπέλαβε. Καὶ διδάσκει ὡς πρὸ τοῦ τόκου τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο· ὁ γὰρ ἅγιος Γαβριὴλ ταύτην ἐκόμισεν ἄνωθεν, ὃς τῇ Παρθένῳ ἔφη· « Τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. »

CAP. XLIX.

VERS. 1. *Audite, insulæ, et attendite, gentes.* Abrahamo promiserat omnium Dominus in semine ejus se benedicturum omnibus gentibus. Eamdem et Isaaco et Jacobo promissionem iteravit : hanc et Jacobus Judæ benedictiónem dedit. « Ex utero matris meæ vocavit nomen meum. » Hæc dicta sunt ex persona **348** Christi Domini, qui est semen Abrahami secundum carnem, per quem gentes promissionem acceperunt : docetque quomodo ante partum appellationem acceperit. Hanc enim sanctus Gabriel de cœlo attulit, qui Virgini dixit : « Paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum : quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis ejus [a]. »

β'. Ἔθηκέ με ὡσεὶ βέλος ἐκλεκτόν. Ὁμοίως καὶ ταῦτα τροπικῶς κέκληκε. Βέλος μὲν, αὐτὸν τὸν τιτρώσκοντα τὰς ἐρώσας αὐτοῦ ψυχὰς, ὧν ἑκάστη βοᾷ· « Τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ· » φαρέτραν [90] δὲ, τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. « Δοῦλός μου εἶ σὺ, Ἰσραὴλ [91]. » Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον καὶ ταῦτα νοητέον. Κατὰ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζεται, καὶ Ἰακὼβ, καὶ Δαβὶδ, καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

B

VERS. 2. *Posuit me quasi sagittam electam.* Similiter et ista tropice appellavit. Sagittam quidem dicit, ipsum vulnerantem animas quæ illum amant ; quarum unaquæque clamat : « Vulnerata sum ego charitate [b] ; » pharetram vero, mysterium incarnationis [3] « Servus meus tu es, Israel. » Juxta humanam naturam hæc intelligenda sunt. Secundum hominem enim et Israel appellatur, et Jacob, et David, et semen Abrahami, et quidquid est hujusmodi.

δ'. Καὶ ἐγὼ εἶπα, κενῶς ἐκοπίασα. Ἐκ προσώπου καὶ ταῦτα εἴρηται τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, τὴν Ἰουδαίων δυσχεραίνοντος ἀπιστίαν. Οὐδὲν γὰρ, φησὶ, τῆς τοιαύτης ἀπώναντο ταπεινώσεως· οὐδεμίαν δυνησιν ἐκ τῶν θαυμάτων ἐδέξαντο. « Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίῳ, καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου. » Λέγει δὲ, ὅτι Εἰ καὶ οὗτοι οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐδέξαντο, ἀλλ' οὖν ἐγὼ τὸ οἰκεῖον ἔργον πεπλήρωκα, καὶ τοῦτο δῆλόν ἐστι τῷ Θεῷ.

C

VERS. 4. *Et ego dixi : Invacuum laboravi.* Dicuntur hæc etiam ex persona Christi Domini' indigne ferenti Judæorum incredulitatem. Nec tanta, inquit, illis profuit humiliatio : nullum fructum ex miraculis perceperunt. « Propterea judicium meum apud Dominum et labor meus coram Deo meo. » Ait autem, Etsi isti nullam utilitatem ceperunt, ego nihilominus proprium opus explevi, et hoc manifestum est Deo.

ε'[92]. Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. Γένος τοῦ Κυρίου κατὰ σάρκα, κοινὸν μὲν ἁπάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις· ἴδιον δὲ καὶ πελάζον, ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὰν τοίνυν πρὸς μὲν τὸν Ἰσραὴλ παρεγένετο, τὰ δὲ ἔθνη διὰ τῶν ἀποστόλων ἐφώτισε· Δέδωκά σε, φησὶ, τούτοις, διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημένην ἐπαγγελίαν· φωτιῶ δὲ διὰ σοῦ τὰ ἔθνη, καὶ [93] πᾶσαν ἀνθρώποις παρέξω τὴν σωτηρίαν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ πέρας ἐπιθήσω ταῖς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν γεγενημένας μοι συνθήκαις· τὴν γὰρ Διαθήκην συνθήκην οἱ λοιποὶ ἡρμήνευσαν.

D

VERS. 6. *Ecce constitui te testamentum generis et lucem gentium.* Genus Domini secundum carnem, commune quidem est omnium hominum natura, proprium vero et propinquum, Israel. Quoniam igitur ad **349** Israelem quidem venit, gentes autem per apostolos illuminavit : Dedi te his, inquit, propter factam patribus eorum promissionem : illuminabo autem per te gentes, et omnimodam salutem hominibus impertiam. Hoc enim significat, usque ad ultimum terræ : et finem imponam pactis cum patribus eorum a me initis. Testamentum enim reliqui pactum interpretati sunt.

ζ'. Ἁγιάσατε [94] τὸν ψαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Τὸν ψαυλίζοντα ἐξουθενημένον οἱ τρεῖς [95] ἡρμήνευσαν. « Ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ ὑπάρχων, ἐκέ-

VERS. 7. *Sanctificate eum qui despicit animam suam.* Despicientem tres reliqui reddiderunt despectum. « Cum enim esset in forma Dei, exinanivit

[a] Luc. I, 31; coll. Matth. I, 21. [b] Cant. V, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[90] ἐκάλεσε. *Hebr.* commemoravit. [90] φαρέτραν — μυστ. Hæc ad finem vers. 2 pert. [91] Ἰσρ. Reliqua, καὶ ἐν σοὶ δοξασθήσομαι leg. infra, in *Repreh.* anath. 6 Cyr. [92] Ex vers. 5 hæc infra, ad Ezech. XXXIV, 23, exstant : Οὕτω λέγει Κύριος ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑαυτῷ, συναγαγεῖν τὸν Ἰακὼβ, καὶ Ἰσραὴλ συναχθήσεται πρὸς αὐτόν. (Rec. lect. est : Τοῦ συναγ. τὸν Ἰακὼβ πρὸς αὐτὸν, καὶ Ἰσραὴλ· συναχθήσομαι, κ. τ. λ.) Ista ὁ πλάσας — ἑαυτῷ iisdem verbis leg. t. I, p. 1389. [93] καὶ — σωτηρίαν. Hæc ref. se ad verba ultima vers. 6, quæ l. c. et ad Ezech. XXXI, 10, 11, ac *Hær. fab.*, l. 3, c. 6, ita leg. : Τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. [94] Ἁγ. — αὐτοῦ. *Hebr.* (Ita dixit) Sanctus ejus (sc. Israelis) ei qui contemptus est anima. [95] οἱ τρεῖς. De Theodot. autem dubitandum est. Vid. Montf. Hexapla ad h. l.

Digitized by Google

semetipsum formam servi assumens, et humiliavit seipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis [c]. » Hunc laudare et sanctificare jubet eos qui salutem sunt adepti. Nam « sanctificate » posuit pro « laudate. » Sic enim et cum oramus, dicimus : « Sanctificetur nomen tuum [d], » pro eo quod est, glorificetur. « Qui abominationi est gentibus. » Verbum enim crucis pereuntibus quidem est stultitia [e]. Et rursus idem Apostolus : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam [f]. » Idipsum hoc loco propheta prædicit. « Reges videbunt eum. » Hæc expositione nostra non egent. Videmus enim et reges et principes Christum Dominum adorantes, qui suscepit eos qui in eum crediderunt.

A νωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών · καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Τοῦτον ὑμνεῖν καὶ ἁγιάζειν παρακελεύεται τοῖς τῆς σωτηρίας τετυχηκόσιν. Τὸ γὰρ « ἁγιάσατε, » ἀντὶ τοῦ « ὑμνήσατε » τέθεικεν. Οὕτως γὰρ καὶ προσευχόμενοι λέγομεν, « Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, » ἀντὶ τοῦ, δοξασθήτω. « Τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν. » Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ · καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος · « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. » Τοῦτο κάνταῦθα ὁ προφήτης προλέγειν « Βασιλεῖς ὄψονται αὐτόν. » Ταῦτα τῆς παρ' ἡμῶν ἑρμηνείας οὐ δεῖται. Ὁρῶμεν [96] γὰρ καὶ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας τὸν Δεσπότην προσκυνοῦντας Χριστὸν,
B ὃς τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἐδέξατο.

Vers. 9. *Et in omnibus viis* **350** *pascentur.* Neque enim sicut antiquum cultum templo Hierosolymitano circumscripsit, ita et novum ministerium uno loco definit : sed et in urbibus, et in agris, et in montibus, et in omni loco, uberrimam divinis ovibus pastionem præbet.

θ'. [97] *Καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς βοσκηθήσονται.* Οὐδὲ γὰρ καθάπερ παλαιὰν λατρείαν τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις ναῷ περιέγραψεν, οὕτω καὶ καινὴν λειτουργίαν ἑνὶ περιορίζει χωρίῳ· ἀλλὰ καὶ ἐν πόλεσι, καὶ ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐν ὄρεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, τὴν τροφιμωτάτην τοῖς θείοις προβάτοις προσφέρει νομήν.

Vers. 10. *Non esurient, neque sitient.* Hoc loco divini alimenti et divini potus abundantiam iis qui in ipsum credunt promittit, et salutarium fontium perennem largitionem.

ι'. *Οὐ* [98] *πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν.* Ἐνταῦθα τὴν ἀφθονίαν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι τῆς θείας τροφῆς καὶ τῆς θείας πόσεως ἐπαγγέλλεται, καὶ τῶν σωτηρίων πηγῶν ἀένναον χορηγίαν.

Vers. 15. *Numquid obliviscetur mulier parvuli sui?* Matres enim non solum imitor, sed matres etiam vinco misericordia.

ιε'. *Μὴ ἐπιλήσεται μήτηρ* [99] *τοῦ παιδίου αὐτῆς* [1] ; Οὐ γὰρ μόνον μιμοῦμαι μητέρας, ἀλλὰ καὶ νικῶ μητέρας τῇ εὐσπλαγχνίᾳ.

Vers. 16. *Depinxi muros tuos.* Babylonii urbe capta, muros destruxerunt. Horum reparationem prædicit, docetque se instar cujusdam architecti mœnium structuram delineare.
C

ις'. *Ἐζωγράφησά* [2] *σου τὰ τείχη.* Βαβυλώνιοι τὴν πόλιν ἑλόντες τὰ τείχη κατέλυσαν. Τούτων τὴν οἰκοδομίαν προλέγει, καὶ διδάσκει ὡς αὐτὸς, οἷόν τις ἀρχιτέκτων, διαγράφει τὴν τῶν περιβόλων οἰκοδομίαν.

Vers. 17. *Citoque ædificaberis a quibus destructa fueras.* Babyloniorum rex destruxit, Cyrus Persarum ædificari jussit. Verum hi etiam, Assyriis olim parentes urbem una cum ipsis ceperunt. Unde eosdem destruxisse et ædificasse ait. « Et qui te dissipaverunt, egredientur ex te. » Ejecti enim fuerant primi magistri, peccatorum pœnas dantes hostium manibus traditi sunt : auctores autem peccatorum fuerunt dæmones, quibus serviebant, **351** deos illos appellantes. Prædicit ergo et finem cultus idolorum et erroris depulsionem.
D

ιζ'. *Καὶ* [3] *ταχὺ οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθηρέθης.* Ὁ Βαβυλωνίων κατέλυσε βασιλεύς· ὁ δὲ Περσῶν Κῦρος οἰκοδομηθῆναι προσέταξεν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάλαι τοῖς Ἀσσυρίοις ὑπακούσαντες σὺν αὐτοῖς εἷλον τὴν πόλιν. Ὅθεν τοὺς αὐτοὺς καταλῦσαι καὶ οἰκοδομῆσαι ἔφη. « Καὶ οἱ ἐρημώσαντές σε ἐκ σοῦ ἐξελεύσονται. » Ἐκβέβληντο γὰρ οἱ πρῶτοι καθηγηταί · ἁμαρτημάτων τίνοντες δίκας ταῖς τῶν πολεμίων χερσὶ παρεδόθησαν · αἴτιοι δὲ τῶν ἁμαρτημάτων οἱ δαίμονες, οὓς ἐλάτρευον ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς θεούς · προλέγει τοίνυν καὶ τῆς τῶν εἰδώλων θεραπείας τὴν παῦλαν, καὶ τὴν τῆς πλάνης ἀπαλλαγήν.

Vers. 18. *Omnibus his quasi ornamento vestieris.*

ιη'. *Πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσῃ.* Διδά-

[c] Philipp. II, 6-9. [d] Luc. II, 2. [e] I Cor. I, 18. [f] Ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES.

[96] ὁρῶμεν — προσκ. Χρ. Hæc spectant ad verba vers. 7, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ. [97] Ex vers. 8, hæc leg. II Cor. VI, 2 : Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. Ita quoque Nester. [98] Οὐ — διψ. Ad totum vers. pertinet expositio. [99] μήτηρ. Ita h. l. juxta cod. Alex. Infra autem, ad Osee II, 8, et in epist. 14, est γυνή, juxta rec. lect. [1] αὐτ. Reliqua hujus vers. infra II. cc. ita se habent : Ἡ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; εἰ δὲ καὶ ἐπιλάθοιτο γυνὴ τοῦ ταῦτα ποιῆσαι (ad Osee, l. c., εἰ δὲ καὶ γυνὴ ἐπιλάθοιτο ταῦτα ποιῆσαι) ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι, εἶπεν ὁ ἅγιος. [2] Ἐζωγρ., σ. τ. τείχη. *Hebr.* (Ecce volis manuum) insculpsi te : muri tui (coram me sunt jugiter). Καὶ —καθηρ. *Hebr.* Festinabunt filii tui : destructores tui.

Digitized by Google

σκει ὅτι πάλιν τὸν οἰκεῖον ἀπολήψεται κόσμον· κοσμοῦσι δὲ πόλιν οἱ ἐνοικοῦντες.

κ'. *Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ὦτά σου.* Προσωποποιᾷ πάλιν ὁ προφητικὸς κέχρηται λόγος, εἰς πλείονα σαφήνειαν τῶν λεγομένων.

κα'. *Ἐγὼ μὲν ἄτεκνος καὶ χήρα.* Χηρείαν καλεῖ τῆς βασιλείας τὴν στέρησιν· ἀτεκνίαν δὲ, τοῦ ἄλλου πλήθους τὴν ἐρημίαν.

κε'. *Καὶ ἐγὼ τοὺς υἱούς μου ῥύσομαι.* Τὴν τελευταίαν πολιορκίαν προλέγει, καὶ τὴν τοῦ ναοῦ ἐρημίαν, ἣν Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπιστρατευσάντων ὑπέμειναν, καὶ παντελῶς τῆς θείας ἐγυμνώθησαν προμηθείας, τὸν Δεσπότην ἐσταυρωκότες.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

α'. *Οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον τοῦτο βιβλίον ἀποστασίου*[a]; Κέχρηται πάλιν προσωποποιᾷ· καὶ ἑαυτὸν μὲν ἄνδρα καλεῖ, τὴν δὲ πόλιν γυναῖκα, αὐτοὺς δὲ υἱοὺς οὐκέτι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνης. Βιβλίον δὲ ἀποστασίου, ὃ καλεῖν εἰώθασιν οἱ πολλοὶ ῥεπούδιον, ὀνομάζει. « Ἰδοὺ ταῖς ἁμαρτίαις[b] ὑμῶν ἐπράθητε. » Διὰ τὴν ὑμετέραν ἀσέβειαν, καὶ τὴν παρανομίαν, καὶ ἡ ὑμετέρα μήτηρ, τουτέστιν ἡ πόλις καὶ ὁ νεὼς τὴν ἐρημίαν ὑπέμειναν· καὶ ὑμεῖς γυμνωθέντες κηδεμονίας Ῥωμαίοις δουλεύετε.

β'. *Διότι ἦλθον, καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπακούων.* Ἤνεγκα πολλάκις ὑμᾶς εἰδώλοις δεδουλευκότας, μυρία ἕτερα παράνομα δεδρακότας· ἀλλὰ τὸ νῦν ὑφ' ὑμῶν τολμηθὲν οὐδεμίαν ἔχει συγγνώμην· ἀνήκεστον δέ ἐστι, καὶ ἀνίατον. Οὐκέτι γὰρ διὰ προφητῶν εἰργασάμην, ἀλλὰ καὶ δούλου μορφὴν λαβὼν συνεπολιτευσάμην ὡς ἄνθρωπος· καὶ πολλάκις ὑμᾶς καλέσας οὐκ ἔπεισα. « Ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν. » Ταῦτα δὲ πεποίηκεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τῶν Αἰγυπτίων αὐτοὺς ἀπαλλάξας δουλείας. Τότε[9-10] γὰρ καὶ τὴν Ἐρυθρὰν διεῖλε θάλασσαν, καὶ τὸν Ἰορδάνην ἀνέκοψε ποταμὸν, καὶ τοὺς κατὰ τόπον εὑρεθέντας ἰχθύας νεκροὺς ἔδειξεν, ὡς τῶν τροφίμων γυμνωθέντας ὑδάτων.

γ'. *Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος.* Τοῦτο καὶ πεποίηκε, καὶ ποιήσει. Πεποίηκεν, ἡνίκα ἐσταυρώθη· « Ἀπὸ γὰρ τῆς ἕκτης ὥρας ἕως ἐννάτης, σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. » Ποιήσει δὲ πάλιν τοῦτο κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρόν.

δ'. *Κύριος δίδωσί μοι γλῶτταν παιδείας*[11]. Ταῦτα ἀνθρωπίνως λέγει ὁ Δεσπότης Χριστός· πολλὰ δὲ τοιαῦτα καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εὑρήσομεν. « Ἰησοῦς γὰρ, φησὶ, προέκοπτεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, παρὰ Θεῷ τε καὶ ἀνθρώποις. » Πρωΐ[12] δὲ καλεῖ τῆς ἡλικίας τὸ νέον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ προφήτης ἐδίδαξεν.

A Ostendit illam ornatum suum recuperaturam esse: ornant autem civitatem incolæ.

Vers. 20. *Dicent enim in auribus tuis.* Prosopopœia iterum utitur propheta, ad majorem orationis perspicuitatem.

Vers. 21. *Ego autem absque liberis sum, et vidua.* Viduitatem vocat regni privationem, orbitatem vero reliquæ multitudinis solitudinem.

Vers. 25. *Et ego filios meos eruam.* Postremam obsidionem vaticinatur et templi vastitatem, quam a Romanis bellum in eos gerentibus passi sunt, et divina providentia penitus sunt spoliati, cum Dominum crucifixissent.

CAP. L.

Vers. 1. *Sic dicit Dominus: Qualis est liber repudii?* Prosopopœiam rursus inducit, et seipsum quidem virum vocat, civitatem vero uxorem, ipsos vero filios, non jam suos, sed illius. Libellum autem discidii vocat, quod vulgo repudium nominant. « Ecce peccatis vestris venundati estis. » Propter impietatem vestram et iniquitatem, et mater vestra, hoc est civitas, et templum in solitudinem redactum est: et vos cura mea orbati Romanis servitis.

Vers. 2. *Quia veni, et non est homo: vocari, et non est qui obediat.* **352** Tuli vos persæpe idolis servientes: alia innumera inique agentes. Sed quod nunc ausi estis facinus, nullam habet veniam; curari vero nequit et insanabile est. Non enim jam per prophetas rem egi, sed formam servi assumens conversatus sum ut homo, et cum sæpe vos vocarim, non persuasi. « Desertum faciam mare. » Hæc autem fecit omnium Deus, cum illos liberaret ex Ægypto. Tum enim et mare Rubrum divisit, et Jordanem discidit fluvium, et pisces eo loco deprehensos, ut nutricibus aquis orbatos, mortuos exhibuit.

Vers. 3. *Induam cœlum tenebris.* Hoc et fecit, et faciet. Fecit, quando cruci affixus est: « A sexta enim hora usque ad nonam tenebræ factæ sunt super universam terram [c]. » Faciet hoc iterum in tempore consummationis.

Vers. 4. *Dominus dat mihi linguam disciplinæ.* Hæc secundum hominem dicit Christus Dominus. Multa porro similia reperiemus in sacris Evangeliis. « Jesus enim, inquit, proficiebat ætate, et sapientia, et gratia, apud Deum et homines [b]. » Mane autem appellat ætatem juvenilem: hoc autem etiam in præcedentibus propheta docuit.

[a] Matth. XXVII, 45. [b] Luc. II, 52.

VARIÆ LECTIONES.

[a] μου Ita Compl. Præstat autem lectio rec. του. [b] ἀποστασίου. Supra, t. I, p. 149 et 182, sequ. τῆς μητρὸς ὑμῶν. Posteriori hæc loco sequ. ἢ τίνι ὑπόχρεως ὢν (rec. l. τίνι ὑπόχρεῳ) πέπρακα ὑμᾶς. [9] ἁμ. t. I, p. 882, leg. ἀνομίαις. Ib. post ἐπράθητε sequ. καὶ ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. [7] Διότι. Rec. l. Τί ὅτι. [8] οὐκ ἔστιν. Rec. lectio h. l. et post pauca est οὐκ ἦν. [9-10] τότε, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 2 pert. [11] παιδ. *Hebr.* eruditorum. Al. docilem. [12] πρωΐ, κ. τ. λ. Ad mediam vers. 4 partem ista se referunt.

Digitized by Google

VERS. 6. *Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas.* Hæc omnia docet divinorum Evangeliorum historia. Nam et famulus summi Pontificis genam ejus percussit [i]: alii colaphis eum cædebant, dicentes: **353** « Prophetiza nobis, Christe, quis sit qui te percussit »; » alii spuebant in faciem ejus. Pilatus autem flagellavit eum, tradiditque crucifigendum [k]. Hæc vero per prophetiam cuncta prædicit, propriam docens animi magnitudinem.

VERS. 7. *Et Dominus auxiliator meus factus est.* Hæc etiam secundum hominem dixit. Humanæ enim est virtutis ratio, et patientia et spes in justum judicem posita.

VERS. 9. *Vos quasi vestimentum veterascetis.* Valde apta est comparatio. Tinea enim, quæ ex vestimentis nascitur, ea corrumpit: et peccatum, quod ex nobis prodit, enecat parentes.

VERS. 10. *Exaudiat vocem pueri sui.* Puerum iterum se ipsum ut hominem vocat. « In forma enim Dei cum esset, formam servi assumpsit [l]. » Ita et in Evangeliis mandatum se accepisse ait, quid dicat et loquatur. « Qui ambulant in tenebris. » Orta enim luce, tenebras illi adamarunt.

VERS. 11. *Omnes vos ignem accenditis.* Vosque ignem Romanum contra vos ipsos attrahitis, et gehennæ flammam, ut in vos sæviat, præparatis. « Ambulate in lumine ignis vestri. » Quoniam lucem meam non suscepistis, hostium ignem susCeipite, cui vos ipsi alimentum suppeditastis.

354 CAP. LI.

VERS. 1. *Inspicite in solidam petram.* Solidam petram vocat Abrahæ senectutem, propter soliditatem fidei. Saram vero non lacum, sed foveam lacus, propter siccitatem. Desierant enim Sarræ fieri muliebria [m]. Ita et divinus Apostolus ait: « Qui præter spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium [n]. »

VERS. 5. *Et in brachio meo gentes sperabunt.* Brachium appellat potentiam. Maxima enim divinæ potentiæ hæc est demonstratio, quod per crucem, et ignominiam, et mortem, subegerit orbem terrarum: quod piscatores, et publicanos, et coriarios, doctores constituerit philosophis et oratoribus; quod per duodecim viros universum mundum excoluerit, et per tam paucos homines omnem terram et mare divina prædicatione repleverit.

ς' [12]. *Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα* [13] *εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα.* Ταῦτα πάντα διδάσκει τῶν θείων Εὐαγγελίων ἡ ἱστορία. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ ἀρχιερέως οἰκέτης ἐπὶ κόρρης αὐτὸν ἐπάταξεν· οἱ δὲ ἐκολάφιζον αὐτὸν, λέγοντες, « Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε· » οἱ δὲ ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πιλάτος φραγελλώσας αὐτὸν παρέδωκε σταυρωθῆναι. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τῆς προφητείας προλέγει, τὴν οἰκείαν διδάσκων μακροθυμίαν.

ζ'. *Καὶ Κύριος βοηθός μου ἐγενήθη.* Καὶ ταῦτα ἀνθρωπίνως εἴρηκεν. Ἀνθρωπίνης γὰρ ἀρετῆς φιλοσοφία, καὶ καρτερία, καὶ μέντοι καὶ ἡ ἐπὶ τὸν δίκαιον κριτὴν ἐλπίς.

θ'. *Ὑμεῖς* [14] *ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε. Κἂν* πρόσφορος ἡ παραβολή· ἡ γὰρ [15] σὴς ἐκ τῶν ἱματίων τικτομένη ἀναλίσκει ταῦτα, καὶ ἡ ἁμαρτία ἐξ ἡμῶν τικτομένη διαφθείρει τοὺς φύσαντας.

ι'. *Ὑπακουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ.* Παῖδα ἑαυτὸν πάλιν ὡς ἄνθρωπος ὀνομάζει· « Ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ ὑπάρχων μορφὴν ἔλαβε δούλου. » Οὕτω καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐντολὴν εἰληφέναι λέγει, τί εἴπει καὶ λαλήσει· « Οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει. » Καὶ γὰρ, ἀνατείλαντος τοῦ φωτὸς, αὐτοὶ τὸ σκότος ἠγάπησαν.

ια'. *Πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε* [17]. Καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν πῦρ ὑμεῖς καθ' ἑαυτῶν ἐπισπᾶσθε, καὶ τῆς γεέννης τὴν φλόγα κατισχύσαι ὑμῶν παρασκευάζετε. « Πορεύεσθε ἐν τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν [18]. » Ἐπειδὴ τὸ ἐμὸν οὐχ ὑπεδέξασθε φῶς, τὸ τῶν πολεμίων ὑποδέξασθε πῦρ, ᾧπερ ὑμεῖς κεχορηγήκατε τὴν τροφήν.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

α'. *Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν* [19]. Στερεὰν πέτραν τοῦ Ἀβραὰμ ὀνομάζει τὸ γῆρας, διὰ τὸ στερρὸν τῆς πίστεως· τὴν δὲ Σάῤῥαν οὐ λάκκον, ἀλλὰ βόθυνον λάκκου, διὰ τὸ ἄνυδρον. Ἐξέλιπε μὲν Σάῤῥας γίνεσθαι τὰ γυναικεῖα. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη· « Ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. »

ε' [20]. *Καὶ* [21] *εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιοῦσιν.* Βραχίονα τὴν δύναμιν καλεῖ. Μεγίστη γὰρ ἀπόδειξις αὕτη τῆς θείας δυνάμεως, τὸ διὰ σταυροῦ, καὶ ἀτιμίας, καὶ θανάτου, τῆς οἰκουμένης κρατῆσαι· τὸ ἁλιέας, καὶ τελώνας, καὶ σκυτοτόμους, διδασκάλους ἐπιστῆσαι φιλοσόφοις καὶ ῥήτορσι· τὸ δι' ἀνδρῶν δυοκαίδεκα πᾶσαν γεωργῆσαι τὴν οἰκουμένην· καὶ δι' ἀνθρώπων οὕτως εὐαριθμήτων πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν ἐμπλῆσαι τοῦ θείου κηρύγματος.

[i] Joan. XVIII, 22. [j] Matth. XXVI, 67, 68. [k] Joan. XIX, 1. [l] Philipp. II, 6. [m] Gen. XVIII, 11. [n] Rom. IV, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[12] Ex vers. 5, hæc infra in orat. 10, *De provid.*, leg. ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ. [13] In dial. 7, p. 403, apud Garn. leg. δέδωκα. [14] Ὑμεῖς ὡς ἱμ. παλ. *Hebr.* omnes illi — veterascent. [15] ἡ γὰρ σὴς, κ. τ. λ. Ad finem vers. 9, ista spectant. [17] καίετε. Infra, ad Ezech. XXVIII, 18 sequitur, καὶ κατισχύετε φλόγα. [18] ὑμ. Infra, l. c. sequitur, καὶ τῇ φλογὶ ᾗ ἐξεκαύσατε. Ita quoque t. I, p. 1195. Sed ἐξέκαυσαν leg. ad Ezech. XXXIX, 29. [19] πέτραν. Infra, ad Dan. II, sequitur ἐξ ἧς ἐλατομήθητε. [20] Vers. 2 supra, t. I, p. 217, leg. plane ut in cod. Vatic. Vers. 4 autem una cum initio vers. 5, infra, *Gr. Aff. Cur.* serm. 10, ita leg.: Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατε, λαός μου, καὶ οἱ βασιλεῖς πρός με ἐνωτίσασθε. Reliqua usque ad τὸ σωτήριόν μου cum lect. cod. Vat., consentiunt. [21] Καὶ — ἐλπιοῦσιν. *Hebr.* et brachia mea populos judicabunt.

Digitized by Google

ς'. *Ἄρατε* [22] *εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν.* Καὶ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τῶν ἄνω, καὶ ἀπὸ τῶν κάτω, τὴν ἐμὴν μάθετε δύναμιν· μετὰ πολλῆς γὰρ εὐκολίας καὶ παρήγαγον ταῦτα, καὶ ἀφανιῶ.

θ'. *Καὶ ἔνδυσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου.* Ὡς [23] πεπτωκυῖα καὶ κειμένη ταῦτα προσφέρει τὰ ῥήματα· καὶ παρεγγυᾷ τὴν προτέραν λαβεῖν δύναμιν.

ιβ'. *Ἐγώ εἰμι αὐτὸς ὁ παρακαλῶν σε.* Ὁ τὸν Φαραὼ σὺν τῇ στρατιᾷ παραδεδωκὼς τῇ θαλάττῃ· ὁ τὰς πολλὰς τῶν Ἀσσυρίων μυριάδας δι' ἑνὸς ἀγγέλου κατακοντίσας.

ιγ'. *Καὶ ἐπελάθου Θεὸν ποιήσαντά σε.* Εἰ γὰρ καὶ πατὴρ καὶ μήτηρ ὑπηρέται τῆς γενέσεως γεγόνασιν, ὡς φιλίας σοι καὶ συγγενείας προφάσεις παρέχοντες· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀτονίᾳ τῆς δυνάμεως τοῦτο συνεχώρησα. Οὔτε γὰρ τὴν ἀρχὴν πλάττων τὸν Ἀδὰμ τούτων ἐδεήθην, ἀλλὰ θελήσει ὑπεστησάμην, καὶ δυνάμει τῇ ἐμῇ.

ις'. *Ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς χειρός μου σκεπάσω σε.* Ἱκανὴ τῆς δημιουργίας ἡ μνήμη δεῖξαι τῆς ἐνεργείας δύναμιν, ἧς μεταδώσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται· χεῖρα γὰρ τὴν ἐνέργειαν κέκληκεν.

ιζ'. *Ἡ πιοῦσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον θυμοῦ.* Ποτήριον τὴν τιμωρίαν καλεῖ· καρωτικὴ γὰρ καὶ αὕτη, καθάπερ ἡ μέθη.

ιθ'. *Δύο* [24] *ταῦτα ἀντικείμενά σου* [25]. Δύο καλεῖ, τῶν [26] πολεμίων τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῶν ἐπικουρούντων τὴν ἐρημίαν· οἱ μὲν γὰρ γενναίως ἐπίασιν, οἱ δὲ ἀνδρείως φεύγουσι. « Πτῶμα καὶ σύντριμμα. » Πάλιν δύο εἰσήγαγε· καὶ τὸ πεσεῖν, καὶ τὸ συντριβῆναι. Ἔστι γὰρ ὅτε καταπίπτει μέν τις, οὐ πλήττεται δέ. « Λιμὸς καὶ μάχαιρα. » Πάλιν διπλῆ τιμωρία. Οἱ μὲν γὰρ ἔξωθεν ἐπολιόρκουν· τῶν δὲ πολεμίων χαλεπώτερος ἦν ὁ λιμὸς, ἔνδοθεν αὐτοὺς διαφθείρων.

κ'. *Καθεύδοντες ὡς* [27] *σευτλίον ἡμίεφθον.* Ἔδειξεν αὐτῶν διὰ μὲν τοῦ ὕπνου τὸ ῥᾴθυμον, διὰ δὲ τοῦ λαχάνου, τὸ ἄνανδρον.

κα'. *Καὶ μεθύουσα οὐκ ἀπὸ οἴνου.* Μείζων ἡ κατηγορία. Χαλεπωτέρα γὰρ τῆς ἀσεβείας ἡ μέθη.

κβ'. *Ὁ κρίνων τὸν λαὸν αὐτοῦ.* Διὰ τῶν τῆς οἰκειότητος ὀνομάτων ψυχαγωγεῖ. « Ἰδοὺ εἴληφα ἐκ τῆς χειρός σου ποτήριον τῆς [28] πτώσεως. » Τὴν τῶν Βαβυλωνίων καθαίρεσιν προδηλοῖ. Ἐπειδὴ γὰρ τετράκις αὐτοῖς ἐπῆλθεν ὁ Ναβουχοδονόσορ· πρῶτον μὲν, ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει Ἰωακεὶμ τοῦ υἱοῦ Ἰωσίου· δεύτερον δὲ, ἐν τῷ δεκάτῳ ἔτει τοῦ αὐτοῦ βασιλέως· τρίτον δὲ, ἐπὶ Ἰεχονίου τοῦ υἱοῦ Ἰωακεὶμ· τὸ δὲ τέταρτον, ἐπὶ Σεδεκίου· ἐπαγγέλλεται μηκέτι προσοίσειν αὐτοῖς διὰ τῶν Βαβυλωνίων τὸ τῆς τιμωρίας ποτήριον.

A Vers. 6. *Levate in cœlum oculos vestros.* Et ex cœlo, et ex terra, et ex iis quæ supra, et ex iis quæ infra sunt, potentiam meam agnoscite. Nam admodum facile et produxi ista, et tollam de medio.

Vers. 9. *Et induere fortitudine brachii tui.* Velut ad lapsam et jacentem hæc verba profert, hortaturque ut pristinas vires recipiat.

Vers. 12. *Ego ipse sum qui consolor te.* Qui Pharaonem cum exercitu projeci **355** in mare; qui multas Assyriorum myriades per unum angelum interfeci.

Vers. 13. *Et oblita es Dei factoris tui.* Etsi enim pater et mater ministri sunt generationis, ut amiB citiæ cognationisque causas tibi præbentes, attamen non ex defectu potentiæ hoc permisi. Neque enim principio, cum Adamum formarem, his opus habui; sed voluntate procreavi, et potentia mea.

Vers. 16. *Sub umbra manus meæ protegam te.* Sufficiens est creationis recordatio ad demonstrandam operationis virtutem, quam illis impertiturum se promittit: manum enim operationem vocat.

Vers. 17. *Quæ bibisti de manu Domini calicem furoris.* Calicem dicit supplicium: capiti enim nocet, sicut ebrietas.

Vers. 19. *Duo hæc contraria tibi.* Duo appellat, hostium fortitudinem, et auxiliatorum inopiam; C alii enim strenue irruunt, alii graviter fugiunt. « Ruina et contritio. » Rursus duo protulit, et cadere, et conteri. Interdum enim cadit quispiam, et non læditur. « Fames et gladius. » Iterum duplex supplicium. Illi enim foris obsidebant: hostibus vero molestior erat fames, quæ intus ipsos consumebat.

Vers. 20. *Dormientes sicut beta semicocta.* Indicat illorum per somnum segnitiem, per olus ignaviam.

Vers. 21. *Et ebria non a vino.* Major accusatio: gravior enim est ebrietas impietatis.

Vers. 22. *Qui* **356** *judicat populum suum.* Per familiaritatis vocabula consolatur. « Ecce abstuli D de manu tua calicem ruinæ. » Babyloniorum excidium prædicit. Quia enim quater illos aggressus est Nabuchodonosor: primum quidem anno tertio Joachimi filii Josiæ, iterumque anno decimo ejusdem regis, tertio sub Jechonia filio Joachimi, quarto sub Sedecia: promittit se non amplius illis per Babylonios præbiturum poculum vindictæ.

VARIÆ LECTIONES.

[22] Ἄρατε—ὑμῶν. Ad totum vers. 6 spectat expositio. [23] Ὡς πεπτ. Hæc ad initium vers. 9 sereferunt. [24] Δύο. Ita cod. *Alex.* juxta Hebr. [25] ἀντικ. σοι *Hebr.* evenient tibi. [26] τῶν—ἐρημ. Nihil horum in Hebr. [27] ὡς σευτλ. ἡμ. *Hebr.* sicut bubalus retis, s. irretitus. Aqu. ὡς ὄρυξ ἠμφιβληστρευμένος (Theodot. συνειλημμένος. Apud LXX, præm. ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου. [28] τ. πτ. *Hebr.* torporis.

Digitized by Google

CAP. LII. A ΚΕΦΑΛ. ΝΒ'.

VERS. 7. *Quam pulchri pedes evangelizantium auditum pacis!* Hoc juxta figuram quidem perfectum est, quando habitantibus Hierosolymam captivitatis relaxatio nuntiata est : revera autem ac proprie convenit prophetia sacris apostolis. Horum quippe pulchri pedes, quos Dominicæ manus abluerunt et corroborarunt, ut mundum universum peragrarent, ut pacis divinæ Evangelia deferrent, promissorumque bonorum fruitionem ostenderent. « Sion, regnabit Deus tuus. » Et hæc similiter sacris potius apostolis conveniunt, per quos Dei et Salvatoris nostri regnum promulgatum est.

ζ'[29]. Ὡς[30] ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης! Τοῦτο τυπικῶς μὲν ἐδέξατο τὸ πέρας, ἡνίκα τοῖς τὴν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦσιν ἀπηγγέλθη τῶν αἰχμαλώτων ἡ ἄφεσις. Ἀληθῶς δὲ καὶ κυρίως ἁρμόττει τοῖς ἱεροῖς ἡ προφητεία ἀποστόλοις. Τούτων γὰρ ὡραῖοι οἱ πόδες, οὓς αἱ δεσποτικαὶ χεῖρες ἀπένιψάν τε καὶ ἔῤῥωσαν, ὥστε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδραμεῖν, καὶ τῆς θείας εἰρήνης διαπορθμεῦσαι τὰ Εὐαγγέλια, καὶ μηνῦσαι τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. « Σιὼν, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. » Καὶ ταῦτα ὡσαύτως, τοῖς ἱεροῖς μᾶλλον ἀποστόλοις ἁρμόττει· δι' ἐκείνων γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνεκηρύχθη βασιλεία.

VERS. 8. *Vox custodientium te exaltata est.* Iidem ipsi apostoli et annuntiant, et custodiunt, et conciliant lætitiam. Salvatorem enim oculis suis viderunt, cum homo factus Sionem **357** illustravit. B

η'. Φωνὴ τῶν φυλαττόντων σε[31] ὑψώθη. Οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι καὶ κηρύττουσι, καὶ φυλάττουσι, καὶ προξενοῦσι τὴν εὐφροσύνην. Αὐτόπται γὰρ ἐγένοντο τοῦ Σωτῆρος, ἡνίκα ἐνανθρωπήσας τὴν Σιὼν ἐπέφανεν.

VERS. 11. *Recedite, recedite, egredimini inde.* Fideles qui crediderunt hortatur sermo propheticus ut ab infidelibus segregentur. « Qui portatis vasa Domini. » Vasa nominat eos* qui electionem meruerunt. Ita et beatum Paulum appellavit, Ananiæ dicens : « Vade, quoniam vas electionis est mihi iste*. »

ια'[32]. Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν[33]. Τοῖς πεπιστευκόσιν ὁ προφητικὸς λόγος παρακελεύεται χωρισθῆναι τῶν ἀπίστων. « Φέροντες τὰ σκεύη τοῦ Κυρίου. » Σκεύη καλεῖ τοὺς τῆς ἐκλογῆς ἠξιωμένους. Οὕτω καὶ τὸν μακάριον ὠνόμασε Παῦλον. Τῷ γὰρ Ἀνανίᾳ φησί· « Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος. »

VERS. 13. *Ecce intelliget puer meus.* Dominicam passionem deinceps accuratius vaticinatur. Ordine autem humana omnia demonstravit, sapientiam, C miraculorum operationem, reverentiam ab omnibus exhibitam.

ιγ'. Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου. Τὸ Δεσποτικὸν λοιπὸν ἀκριβέστερον προλέγει πάθος· κατὰ τάξιν δὲ ἅπαντα ἔδειξε τὰ ἀνθρώπινα, τὴν σοφίαν, τὴν θαυματουργίαν, τὸ παρὰ πάντων σέβας.

VERS. 14. *Sicut stupebunt super te multi.* Cruci clavis confixus est, et caput ejus spinis redimitum, et arundinibus percutientes aiebant : « Prophetiza nobis, Christe, quis sit qui te percussit P. »—« Et gloria tua a filiis hominum. » Non omnes enim crediderunt : qui autem crediderunt pietatis mysterium supra modum admirati sunt.

ιδ'. Ὃν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σοὶ[34] πολλοί. Σταυρῷ προσηλώθη, καὶ ἀκάνθαις αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν περιέδησαν, καὶ καλάμοις[35] τύπτοντες ἔλεγον· « Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε; » «Καὶ ἡ δόξα[36] σου ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων. » Οὐ γὰρ ἅπαντες ἐπίστευσαν· οἱ δὲ πεπιστευκότες ὑπερηγάσθησαν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον.

VERS. 15. *Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt.* Qui olim persequebantur et obtrectare non dubitabant, ejus potentiam liquido intuentes, plane abstinebunt a convitio. Qui enim prophetica vaticinia non receperant, sed idolis serviebant, per præcones veritatis ejus quem prædicant imperium videbunt, et illius cognoscent potentiam. D

ιε'. Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται[37]. Οἱ πάλαι διώκοντες καὶ βλασφημεῖν τολμῶντες, ἐναργῶς θεωροῦντες αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἀποστήσουσι τῆς λοιδορίας τὴν γλῶτταν. Οἱ γὰρ τὰς προφητικὰς οὐ δεξάμενοι προῤῥήσεις, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις δουλεύοντες, ὄψονται διὰ τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας τοῦ κηρυττομένου τὸ κράτος, καὶ γνώσονται αὐτοῦ τὴν δύναμιν.

* Act. IX, 15. P Matth. XXVI, 68.

VARIÆ LECTIONES.

[29] Ex vers. 3 hæc leg. supra. t. I, p. 882 : δωρεὰν ἐπράθητε καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. [30] Ὡς — εἰρ. Ita fere Rom. x, 15 : ubi tamen leg. : τ. εὐαγγ. εἰρήνην. Ita quoque Noster supra, ad Cant. VII, 1, ubi sequ. τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθά. [31] τε. φυλ. σε. *Hebr.* speculatorum tuorum. [32] Ex fine vers. 10, hæc exstant in *Eran.* dial. 2, ὅτι ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. [33] ἐκεῖθεν. Quæ proxima sunt, II Cor. VI, 17; ita leg. ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε. Ita quoque apud Nostrum l. c. Sed alius est verborum positus apud LXX. [34] Rec. lect. σέ. [35] καὶ τύπτ. Supra, p. 353, exeunte, Noster usus erat voce κολαφίζειν. [36] ἡ δόξα σου. *Hebr.* forma ejus. [37] ὄψ. Reliqua supra, t. I, p. 1425, ita leg. : καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν. Ita quoque Rom. XV, 21.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

β'[38]. *Ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ.* Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « ἡ ῥίζα ἀπὸ γῆς ἀβάτου. » Προείπομεν, φησὶ, τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν. Αὐτὴν γὰρ ἄβατον καὶ διψῶσαν προσηγόρευσεν, ὡς ἴχνος ἀνδρὸς καὶ γαμικὸν ὑετὸν οὐδαμῶς δεξαμένην. Καὶ τοῦτο δὲ ἀνηγγείλαμεν, ὡς « οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα. » Τουτέστι παρὰ τὸν τοῦ πάθους καιρόν· πολλὴ γὰρ ἦν ἡ ἀτιμία καὶ ἡ ὕβρις. « Καὶ εἴδομεν αὐτὸν, καὶ[39] οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. » Ἐν τοῖς ἐξῆς τὴν ταπείνωσιν αὐτοῦ τὴν μέχρι θανάτου παριστᾷ. Μεγίστη δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ ἐνέργεια· τὰ γὰρ μετὰ πολλὰς γενόμενα γενεὰς οὕτω τοῖς ἁγίοις προφήταις προέδειξεν, ὡς μὴ λέγειν, ἐκείνους ἠκούσαμεν, ἀλλ' εἴδομεν.

γ'. *Ὅτι*[40] *ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ*[41]. Τουτέστιν ἀπέστρεψε τὴν θείαν ἐνέργειαν, γνώμῃ τὸ πάθος δεξάμενος, καὶ τοὺς ἐσταυρωκότας οὐκ ἀμυνάμενος. Καὶ γὰρ σταυρούμενος ἔλεγε, « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασί τι ποιοῦσι. »

δ'. *Οὗτος*[42] *τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει*[43]. Ἡμῶν γὰρ ὑπὲρ ὧν ἡμάρτομεν ὀφειλόντων θάνατον, καὶ διὰ τοῦτο ταύτην δεξαμένων τὴν ψῆφον, αὐτὸς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο θάνατον· καὶ ἡμῶν ὑποκειμένων ταῖς κατάραις διὰ τὴν τοῦ νόμου παράβασιν, αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐγένετο κατάρα· γέγραπται γάρ· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » *Καὶ*[44] *ἐλογισάμεθα εἶναι αὐτὸν ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ ὑπὸ Θεοῦ.* Τοῦ λαοῦ τὴν ἄγνοιαν ὁ προφήτης ᾠκειώσατο, καί φησι ὑπειληφέναι αὐτὸν οἰκείων ἕνεκα ταῦτα πάσχειν ἁμαρτημάτων.

ε'. *Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας*[45] *ἡμῶν.* Ἡμεῖς ὑπεκείμεθα τιμωρίαις ἡμαρτηκότες· αὐτὸς δὲ καθαρὸς ὢν ἁμαρτημάτων, ὑπὲρ ἡμῶν τὰς τιμωρίας ὑπέμεινεν. « Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν[46]. » Ἡμαρτηκότες ἐξεπολεμώθημεν τῷ Θεῷ· ἔδει δὲ ἡμᾶς παιδευθέντας οὕτω τυχεῖν τῆς εἰρήνης· ἀλλ' αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν τὴν παιδείαν δεξάμενος, τῆς εἰρήνης ἡμᾶς ἠξίωσε.

ς'. *Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν.* Οὔτε γὰρ ἴσα πάντων τὰ πλημμελήματα, οὐδὲ εἷς ὁ τρόπος. Ἄλλα γὰρ τὰ Αἰγυπτίων εἴδωλα, καὶ ἄλλα τὰ Φοινίκων· καὶ τὰ Ἑλλήνων ἕτερα, καὶ ἄλλα τῶν Σκυθῶν. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ διάφοροι τῆς πλάνης οἱ τρόποι, πάντες ὁμοίως, τὸν ὄντα Θεὸν καταλελοιπότες, ἐφκειμεν προβάτοις πλανωμένοις, καὶ προκειμένοις τοῖς λύκοις.

A

B

C

D

358 CAP. LIII.

Vers. 2. *Sicut radix in terra siticulosa.* Secundum Aquilam vero, « radix de terra inaccessa. » Prædiximus, inquit, nativitatem ex virgine. Ipsam quippe inaccessam et sitientem appellavit, ut quæ viri vestigium et maritalem pluviam nullo modo admiserit. Et hoc porro annuntiavimus, quod « non sit illi species, neque gloria. » Videlicet tempore passionis, in qua plurimum fuit dedecoris et contumeliæ. « Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. » Deinceps repræsentat ejus humiliationem usque ad mortem. Maxima autem sancti Spiritus efficacitas. Nam quæ multis post sæculis gesta sunt, sanctis prophetis ita præmonstravit, ut non dicerent, audivimus, sed vidimus.

Vers. 3. *Quia aversa est facies ejus.* Hoc est, avertit divinam efficientiam, cum passionem voluntate sustineret, et eos qui crucifixerant non vindicaret. Nam cruci affixus dicebat : « Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt [q]. »

Vers. 4. *Iste peccata nostra portat.* Cum enim propter peccata nostra rei mortis essemus, atque hanc idcirco sententiam passi essemus, ipse mortem pro nobis suscepit. Cumque maledictionibus obnoxii propter legis prævaricationem nos **359** essemus, pro nobis ipse factus est maledictum. Scriptum enim est : « Maledictus omnis qui pendet in ligno [r]. » *Et nos reputavimus eum esse in labore et plaga a Deo* (*immissa*). Ignorantiam populi sibi ipsi affingit propheta, et arbitratum se ait illum propter sua ipsius peccata hæc pati.

Vers. 5. *Vulneratus est propter peccata nostra.* Nos suppliciis addicti eramus, qui peccaveramus. Ipse vero peccatis vacuus et purus cum esset, pro nobis pœnas sustinuit. « Disciplina pacis nostræ super eum. » Nos peccando inimici Deo facti sumus : oportebat autem ut pœna castigati pacem hac ratione consequeremur. Sed ipsemet pœna in se suscepta pacem nobis indulsit.

Vers. 6. *Omnes quasi oves erravimus.* Nec enim æqualia sunt omnium peccata, nec unus peccandi modus. Alia enim idola sunt Ægyptiorum, alia Phœnicum ; et alia rursus Græcorum, alia Scytharum. Attamen, licet diversi erroris sint modi, omnes pariter, Deo vero derelicto, similes facti sumus ovibus errantibus, lupoque expositis.

[q] Luc. XXIII, 34. [r] Deut. XXI, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[38] Ex vers. 1, hæc in epist. ad Rom. X, 16, leg. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ita quoque apud Nostrum l. c. [39] καὶ κάλλος. Ita enim supra, t. I, p. 888 et 1270, necnon Osee VII, 8. Sed in *Eran.* dial. 3, leg. : καὶ οὐκ εἶχεν οὔτε κάλλος. *Hebr.* nec aspectus (erat ei) ut desideraremus eum. [40] Ὅτι — αὐτοῦ. Quæ apud LXX præm., Ἀλλὰ, μαλακίαν, juxta lect. cod. Alex. alleg. supra, t. I, p. 888, 1270 et infra, in *Eran.* l. c. *De provid.* orat. 10, et in *Repr.* anath. 12. [41] αὐτοῦ. Ultima hujus vers. ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη, exstant t. I, p. 888. [42] Οὗτος — φέρει. Hæc infra ad I Cor. XV, 27, 28 ita leg. : οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν. Hæc parum a lectione Symm. differunt. [43] φέρει. Quæ proxima sunt, t. I, p. 922, ita se habent : καὶ τὰ περὶ ἡμῶν ἐδυνᾶτο. [44] Καὶ — Θεοῦ. Rec. lectio, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. Illud ὑπὸ Θεοῦ add. in Ald. et Compl. [45] ἁμ. Infra ad I Cor. XV, 3, leg. ἀνομίας. Ibid. seq. καὶ μεμαλάκισαι διὰ τὰς ἁμαρτίας (rec. l. ἀνομίας) ἡμῶν. [46] αὐτόν. Reliqua, τῷ μώλωπι αὐτοῦ πάντες (rec. lect. ἡμεῖς) ἰάθημεν, supra t. I, p. 1203, schol. 10, e cod. Aug. allata sunt.

Digitized by Google

VERS. 7. *Non aperit os suum.* Hoc sacrorum etiam Evangeliorum historia docet. Quippe ante passionem, cum dies noctesque disseréret, utilitatisque plenam doctrinam proferret, passionis tempore obmutuit.

VERS. 8. *Ab iniquitatibus populi* **360** *mei ductus est ad mortem.* Duobus modis intelligitur : uno, quod Salvatorem necessario venire oportuerit propter iniquitates nostras. Neque enim locus erat adventui Salvatoris, si nos in peccatis deprehensi non essemus ; altero, quod ab hominibus ipsis ductus sit ad mortem.

VERS. 9. *Et dabo malos pro sepultura ejus.* Pro « dabo » tres reliqui « dabit » dixerunt. Ipse enim qui hæc passus est, Romano eos tradidit bello. Divites autem Scribas, et Pharisæos, et summos Pontifices vocavit : malos vero similiter. Hi enim omnium bona sibi vindicabant.

VERS. 10. *Et Dominus vult mundare eum a plaga.* Hoc est, innocentem declarare, et minime obnoxium morti. « Anima vestra videbit semen longævum. » Si confessi fueritis impietatem, et salutem expetieritis, vitam æternam consequemini. Hanc enim appellavit longævam.

VERS. 12. *Et fortium dividet spolia.* Fortes vocat dæmonas ; spolia autem, homines. Spolia porro dicuntur, immitium arma. Arma vero dæmonum olim fuerunt homines. Per nostra enim membra **361** nos oppugnabant. Sed hos profligans Christus Dominus, illorum spolia divisit apostolis, alios Romanorum, alios Ægyptiorum, alios Indorum magistros instituens. « Et in iniquis reputatus est. » Non solum enim destinatam iniquis pœnam passus est, sed et cum latronibus crucifixus est.

CAP. LIV.

VERS. 1. *Lætare, sterilis, quæ non paris.* Non enim pariebat olim pietas Ecclesiæ : sed idolorum cultui adhærebant. « Erumpe et clama, quæ non parturis » Erumpe, dixit de partu violento et, Clama, similiter. Aiunt enim obstetrices hortari eas quæ ægræ pariunt, ut vi magna nitantur, et clament. Lætare autem, dixit de concessa præter spem fecunditate. At contraria quodammodo videntur, erumpe, et, lætare : cæterum utrumque accidit. Nam et præter spem peperit : tales enim sunt

ζ'. *Οὐκ*[47] *ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.* Τοῦτο καὶ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει. Πρὸ γὰρ τοῦ πάθους νυκτὸς καὶ μεθ' ἡμέραν διαλεγόμενος, καὶ τὴν ὀνησιφόρον διδασκαλίαν προφέρων, κατὰ τὸν τοῦ πάθους ἐσίγησε καιρόν.

η'. *Ἀπὸ*[48] *τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη*[49] *εἰς θάνατον.* Διττῶς νοεῖται· τοῦτο μὲν, ὅτι ἐδέησεν ἀναγκαίως γενέσθαι τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος διὰ τὰ ἡμέτερα παρανομήματα· οὐκ ἂν γὰρ χώραν ἔσχεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐνδημία, ἡμῶν μὴ ἐν παρανομίαις ἐξετασθέντων· τοῦτο δὲ, ὅτι ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν θάνατον ἤχθη.

θ'. *Καὶ*[50] *δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ.* Τὸ « δώσω, » οἱ τρεῖς « δώσει » ἔφασαν· αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα παθὼν τῷ Ῥωμαϊκῷ παρέδωκε πολέμῳ· πλουσίους[51] δὲ τοὺς Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαίους, καὶ ἀρχιερέας ἐκάλεσεν, ὡσαύτως δὲ καὶ πονηρούς. Οὗτοι γὰρ τὰ πάντων ἐσφετερίζοντο.

ι'. *Καὶ*[52] *Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς·* τουτέστιν ἀθῶον δεῖξαι, καὶ μὴ ὑποκείμενον θανάτῳ. « Ἡ ψυχὴ[53] ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον[54]. » Ἐὰν ὁμολογήσητε τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὴν σωτηρίαν αἰτήσητε, τεύξεσθε τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ταύτην γὰρ μακρόβιον κέκληκε.

ιβ'[55]. *Καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα*[56]. Ἰσχυροὺς καλεῖ τοὺς δαίμονας· σκῦλα δὲ τοὺς ἀνθρώπους. Σκῦλα δὲ καλεῖται τῶν ἀνημέρων τὰ ὅπλα. Ὅπλα δὲ τῶν δαιμόνων πάλαι ἦσαν οἱ ἄνθρωποι. Διὰ γὰρ τῶν ἡμετέρων ἡμῖν ἐπολέμουν μελῶν. Ἀλλὰ τούτους καταλύσας ὁ Δεσπότης Χριστὸς, τὰ τούτων σκῦλα τοῖς ἀποστόλοις διένειμε. Τοὺς μὲν Ῥωμαίων, τοὺς δὲ Αἰγυπτίων, τοὺς δὲ Ἰνδῶν διδασκάλους χειροτονήσας. « Καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη. » Οὐ γὰρ μόνον τὴν τοῖς παρανόμοις ἀπονενεμημένην ὑπέμεινε τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ λῃστῶν ἐσταυρώθη.

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ'.

α'. *Εὐφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα.* Οὐ γὰρ ἔτικτεν ἡ Ἐκκλησία εὐσέβεια πάλαι· τῇ δὲ τῶν εἰδώλων δουλείᾳ προσέδρευον. « Ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα. » Τέθεικε τὸ, Ῥῆξον, ἐπὶ τῆς βιαίας γεννήσεως· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ, Βόησον. Φασὶ γὰρ τὰς μαίας παρακελεύεσθαι ταῖς δυστοκούσαις, καὶ βιάζεσθαι, καὶ βοᾷν. Τὸ δὲ, Τέρπου, ἐπὶ τῆς παρ' ἐλπίδα δωρηθείσης πολυπαιδείας. Ἐναντίον δέ πως εἶναι δοκεῖ τὸ ῥῆξον, καὶ, τέρπου· ἀμφότερα δὲ ὅμως συνέβη. Καὶ γὰρ παρ' ἐλπίδα γεγέννηκε· τοιαῦται γὰρ

VARIÆ LECTIONES.

[47] Οὐκ—αὐτοῦ. Vid. supra, p. 90, ad Cant. IV, 1. Proxima, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, leg. infra ad Osee VII. 8. [48] Ἀπὸ, κ. τ. λ. Ex initio vers. 8, ista, ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, exstant infra ad Osee l. c. Quæ proxima sunt, τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; bis quidem iisdem verbis leg. *Hist. eccl.* l. I, c. 3. et in *Eran.* dial. 2 ; sed in dial. 3, p. 330, Garn. leg. γένεσιν pro γενεάν. [49] ἤχθη εἰς θάν. *Hebr.* plaga illi sc. obtigit. [50] Καὶ—αὐτοῦ. *Hebr.* Et dedit cum impiis sepulturam ejus. [51] πλουσίους, κ. τ. λ. Hæc ad mediam partem vers. 9 pertinent. Verba autem ultima, supra, t. I, p. 222. ita leg. ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ita fere cod. Alex. [52] Καὶ—πληγῆς. *Hebr.* Et Jehova voluit percutere eum, (et) ægritudine affecit (eum). [53] Ἡ—μακρόβιον. *Hebr.* (si posuerit s. dederit, pro reatu) animam suam (s. semetipsum), videbit prolem, prolongabit dies. Plenius autem hæc in dial. 5, p. 383, Garn. ita leg. ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, ὄψεσθε σπέρμα μακρόβιον. [54] μακρ. Sequitur l. c. καὶ βούλεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Sed *Hebr.* et beneplacitum Jehovæ per manum ejus prospere succedet. Illa ἐν χειρὶ αὐτοῦ adduntur in Ald. et Compl. [55] Vers. 11, juxta cod. Vatic. leg. apud Garn. l. c. [56] Καὶ — σκῦλα. Ex l. c. apud Garn. suppleri possunt tum verba prima hujus vers., tum etiam reliqua quæ h. l. des.

Digitized by Google

τοῦ παναγίου Πνεύματος αἱ ὠδῖνες. « Πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου [57]. » Ἔρημος ἦν πάλαι ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία. Διὸ καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν αὐτῇ ἐλέγετο, « Εὐφράνθητι [58], ἔρημος διψῶσα. »

A partus Spiritus sancti. « Multi filii desertæ. » Deserta olim erat Ecclesia gentium. Unde ad eam superius dicebatur : « Lætare sitiens deserta [57]. »

β'. *Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου.* Παρακελεύεται δὲ τῇ στείρᾳ τῶν εὐκτηρίων οἴκων τὴν οἰκουμένην ἐμπλῆσαι, καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ, καὶ εἰς τὰ δεξιά. Τουτέστιν εἰς τὰ νότια, καὶ εἰς τὰ βόρεια τοῦτο δρᾶσαι. « Καὶ τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον. » Πασσάλους δὲ οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι τοὺς ἁγίους προφήτας ὀνομάζων, καὶ ἀποστόλους, καὶ μάρτυρας· οὗτοι γὰρ ἐν τῇ γῇ κεκρυμμένοι, καθάπερ οἱ πάσσαλοι, κατέχουσι τὴν τῆς Ἐκκλησίας σκηνὴν, οἷόν τισι σχοινίοις τῇ διδασκαλίᾳ προσηρμοσμένην.

Vers. 2. *Dilata locum tabernaculi tui.* [3] Sterilem adhortatur, ut orbem impleat domibus oratoriis, tum ad sinistram, tum ad dextram, hoc est, ut ad meridiem et ad boream id faciat. « Et palos tuos confirma. » Minime aberravit, qui palos vocarit sanctos prophetas, et apostolos, et martyres. Illi enim in terra absconditi, sicut pali, **362** continent Ecclesiæ tabernaculum, doctrina quasi funibus quibusdam constabilitam.

ς'. *Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην.* Ὠνείδιζον Ἰουδαῖοι πάλαι τοῖς ἔθνεσι τὴν ἀσέβειαν, ὡς ἡ Φενάννα τῇ Ἄννῃ τὴν ἀτεκνίαν. Ὑπισχνεῖται τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος αὐτῇ τὴν τοῦ ὀνειδισμοῦ ἀπολαγήν.

Vers. 6. *Non ut mulierem derelictam.* Exprobrabant olim Judæi gentibus impietatem, sicut Annæ Phenenna sterilitatem. Promittit igitur illi sermo propheticus depulsionem contumeliæ.

ιδ' [59]. *Ἀπέχουσα [60] ἀπὸ ἀδίκου.* Ταύτης ἀπολαύσασα τῆς εὐεργεσίας, μὴ γένου περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστος. Οὕτω γὰρ κρείττων ἔσῃ τῶν πολεμούντων.

Vers. 14. *Recedens ab iniquo.* Hoc percepto beneficio, noli erga benefactorem ingrata fieri. Sic enim hostibus superior evades.

ιε'. *Ἰδοὺ [60] προσήλυτοι προσελεύσονται [61].* Προσηλύτους καλεῖ τοὺς καθ' ἑκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν ἐκ τῶν ἐθνῶν ἀγρευομένους, καὶ τοὺς θείῳ προσιόντας βαπτίσματι. Καὶ ταύτης τοίνυν τῆς προφητείας ὁρῶμεν τὸ τέλος.

Vers. 15. *Ecce proselyti accedent.* Proselytos vocat eos, qui ex gentibus per singulos fere dies capiebantur, et ad divinum accedebant baptisma'. 'Et hujus ergo prophetiæ finem cernimus.

ις'. *Ἐγὼ [62] ἔκτισά σε, οὐχ ὡς χαλκεὺς φυσῶν ἄνθρακας.* Τὸ ἄπονον καὶ λίαν εὐπετὲς τῆς δημιουργίας δεδήλωκεν· οὐ γὰρ δέομαι, φησὶν, ὀργάνων τινῶν, καὶ πυρὸς, καὶ φυσώντων, τοῖς χαλκεῦσι παραπλησίως· ἀλλ' [63] ἀρκεῖ μοι λόγος εἰς ποίησιν. « Ἐγὼ [64] δὲ ἔκτισά σε οὐκ εἰς ἀπώλειαν [65]. » Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκὸς, ἐδέξατο δὲ καὶ θανάτου τὴν ψῆφον, ὑπισχνεῖται ὁ τῶν ὅλων Δημιουργὸς, εἰς ἀφθαρσίαν νεουργεῖν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν.

Vers. 16. *Ego creavi te, non ut ærarius sufflans prunas.* Laboris expertem et sibi admodum facilem creationem declarat. Non egeo enim, inquit, instrumentis quibusdam, et igne, et sufflantibus, sicut ærarii; sed mihi ad faciendum satis est verbum. « Ego autem creavi te non in perditionem. » Quoniam primus homo de terra terrenus, accepit etiam sententiam mortis, promittit universorum Conditor, se humanam naturam esse renovaturum ad immortalitatem.

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ'.

CAP. LV. **363**

α'. *Ἀγοράσατε ἄνευ [66] ἀργυρίου καὶ τιμῆς οἶνον καὶ στέαρ [67].* Τὰς νομικὰς ἐνταῦθα θυσίας ἐξέβαλε. Διαφερόντως γὰρ τῶν ἱερείων τὸ στέαρ τῷ βωμῷ προσφέρειν ἐκέλευσεν. Οὗ δὴ χάριν καὶ μεταλαμβάνειν ἀπηγόρευσε στέατος, καὶ οἶνον δὲ σπένδειν εἰώθεισαν.

Vers. 1. *Emite sine argento et pretio vinum et adipem.* Sacrificia legalia hoc loco exterminat. Victimarum enim adipem in altari offerri præcipue jussit, eamque ob causam adipem edi vetuit; vinum etiam libare consueverant.

[57] Isa. xxxv, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[57] ἐρ. Reliqua, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, exstant, t. I, p. 99 et 1409, (Deest autem μᾶλλον p. 784) nec non ad Cant. I, 1, Galat. IV, 27 et ad Mich. V, 3. [58] τέρπου. Ita Theodotion habet h. l. [59] Ex vers. 11, hæc Nostro tribuit Busius ad h. l., ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ ἐν στιμμι τοὺς λίθους σου. Ex vers. 13, hæc in dial. 3, p. 346, Garn. leg. καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ. Ita quoque in dial. 4, p. 373, conf. Joan. VI, 45. [59] Ἀπ. Ita Ald. habet. Præstat autem juxta Hebr. lectio rec. ἀπέχου. [60] Ἰδ. πρ. προσελ. *Hebr.* Ecce congregando congregabitur sc. hostis. [61] προσελ. In dial. 4, p. 358, Garn. leg. διελεύσονται. Ib. seq. σοι δι' ἐμοῦ. [62] Ἐγὼ—ἄνθρ. *Hebr.* Ecce ego creavi, s. excitavi, fabrum sufflantem in igne prunas. [63] ἀλλ' — ποίησιν. Hæc referunt sese ad verba ista, καὶ ἐκφέρων σκεῦος εἰς ὀργήν. [64] Ἐγὼ — ἀπώλειαν. *Hebr.* Egoque creavi destructorem. [65] ἀπ. Apud LXX, seq. φθεῖραι. [66] ἄνευ. Apud LXX, præm. καὶ φάγετε. [67] στέαρ. *Hebr.* lac.

Digitized by Google

VERS. 4. *Ecce testimonium in gentibus dedi eum.* Illum enim, qui a Judæis crucifixus est, universa terra et mare adorat, ejusque leges amplectitur. Testimonium autem hunc appellat, vel secundum Aquilam et Symmachum, « testem, » ut qui de futuro judicio testetur, et gehennæ flammam comminetur.

VERS. 5. *Ecce gentes quæ nesciebant te.* Cuinam hæc adaptant Judæi? quemnam gentes invocarunt? ad quem confugerunt populi? Verum illi quidem demonstrare non possunt : nos vero res ipsas cernimus, et illum qui ignorabatur a gentibus, ab iisdem indesinenter adorari.

VERS. 6. *Et postquam vobis appropinquaverit.* [7] Postquam, inquit, quærentes inveneritis, et invocantes veniam obtinueritis, fugite pristinam viam impietatis et iniquitatis, et date Deo facies, non autem terga. Misericordiam enim vobis impertiet, peccatorumque remissionem indulgebit.

VERS. 8. *Neque enim sunt consilia mea, sicut consilia vestra.* [9] Multum, inquit, inter nos distamus, tantumque adeo, quantum **364** cœlum a terra. Vos enim odistis, ego autem diligo : vos bellum infertis, ego beneficia confero.

VERS. 10. *Quomodo enim si descendat pluvia.* [11] Quemadmodum, inquit, pluvia et nix irrigationis gratia terræ præbentur, ut agricolæ labores suos recipiant, manipulos colligentes, [s] et inde alimenta comparantes : sic qui a me profertur sermo efficientiam ad agendum, et vim habet quam maximam, omnia complens quæ volo.

VERS. 12. *In lætitia enim egrediemini.* A diaboli tyrannide exempti et ab ejus potestate liberati, omni lætitia replebuntur. Deinde ut lætitiæ ostendat magnitudinem, et montes, et colles, et silvas lætari significat. Hoc enim beatus quoque David dixit, cum exitum populi ex Ægypto enarraret : « Montes exsultaverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium [s]. » Hoc autem genere utitur divina Scriptura, hominum obsequens consuetudini. Solemus enim dicere, universa civitas lætatur, universa civitas festum agit, haud sane muros urbis intelligentes, sed incolas. Quod si tropice item intelligere quis velit, montes quidem et colles, cœlestes virtutes, quæ et ipsæ ordinatæ sunt; ligna vero agri, quæ ramis suis lætitiam præ se ferunt, sanctos de quibus dictum est : « Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur [t]; »

δ' [68]. *Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσιν ἔδωκα* [69] *αὐτόν* [70]. Τὸν γὰρ ὑπὸ Ἰουδαίων ἐσταυρωμένον πᾶσα γῆ καὶ θάλαττα προσκυνεῖ, καὶ τοὺς τούτου νόμους ἀσπάζεται. Μαρτύριον δὲ τοῦτον καλεῖ, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, « μάρτυρα · » ὡς περὶ τῆς μελλούσης διαμαρτυρόμενον κρίσεως, καὶ τῆς γεέννης ἀπειλοῦντα τὴν φλόγα.

ε'. *Ἰδοὺ ἔθνη ἃ οὐκ ἤδεισάν σε* [71]. Τίνι ταῦτα προσαρμόζουσιν Ἰουδαῖοι; τίνα τὰ ἔθνη ἐπεκαλέσαντο; ἐπὶ τίνα δὲ κατέφυγον οἱ λαοί; Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὐ δύνανται δεῖξαι · ἡμεῖς δὲ ὁρῶμεν τὰ πράγματα, καὶ τὸν ἀγνοούμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἀπαύστως ὑπ' αὐτῶν προσκυνούμενον.

ς'. *Ἤγγικα δ' ἂν ἐγγίσῃ ὑμῖν.* Ὅτ' ἄν, φησί, ζητήσαντες εὕρητε, καὶ ἐπικαλεσάμενοι τύχητε συγγνώμης, φεύγετε τὴν προτέραν τῆς ἀσεβείας καὶ παρανομίας ὁδὸν, καὶ δότε τῷ Θεῷ τὰ πρόσωπα, καὶ μὴ τὰ νῶτα. Μεταδώσει γὰρ ὑμῖν ἐλέου, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων δωρεῖται τὴν ἄφεσιν.

η'. *Οὐ γάρ εἰσιν αἱ βουλαί μου, ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν.* Πολὺ, φησὶν, ἀλλήλων ἀφεστήκαμεν, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ὁ οὐρανὸς γῆς. Ὑμεῖς μὲν γὰρ μισεῖτε · ἐγὼ δὲ φιλῶ · ὑμεῖς πολεμεῖτε, ἐγὼ δὲ εὐεργετῶ.

ι'. *Ὡς γὰρ ἂν καταβῇ ὁ ὑετός.* Καθάπερ, φησὶν, ὑετὸς καὶ χιὼν ἀρδείας χάριν χορηγεῖται τῇ γῇ, ὥστε τοὺς γηπόνους ἀπολαβεῖν τοὺς πόνους, τὰ δράγματα καρπωσαμένους, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ποριζομένους τροφήν· οὕτως ὁ ἀποφαντικός μου λόγος ἐνεργέστατός ἐστι, καὶ πρακτικώτατος, πάντα πληρῶν ὅσα βούλομαι.

ιβ'. *Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε.* Τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλαττόμενοι, καὶ τῆς ἐκείνου δυναστείας ἐλευθερούμενοι, πάσης εὐφροσύνης ἐμπλησθήσονται. Εἶτα τῆς θυμηδίας δεικνὺς τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὰ ὄρη, καὶ τοὺς βουνοὺς, καὶ τὰ ξύλα ἔδειξεν εὐφραινόμενα. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ, τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον τοῦ λαοῦ διηγούμενος· « Τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡς κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » Τούτῳ δὲ τῷ εἴδει κέχρηται ἡ θεία Γραφὴ, τῷ ἔθει τῶν ἀνθρώπων ἀκολουθοῦσα. Εἰώθαμεν γὰρ λέγειν, πᾶσα ἡ πόλις εὐφραίνεται, πᾶσα ἡ πόλις ἑορτάζει, οὐ τοὺς τοίχους νοοῦντες πόλεις, ἀλλὰ τοὺς οἰκοῦντας. Εἰ δὲ καὶ τροπικῶς τις νοεῖν βούλεται, ὄρη μὲν καὶ βουνοὺς, τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις, αἳ δὴ καὶ τεταγμέναι εἰσίν· ξύλα δὲ ἀγροῦ τοῖς κλάδοις δεικνύντα τὴν ἡδονὴν, τοὺς ἁγίους, περὶ ὧν εἴρηται· « Δίκαιος ὡς φοίνιξ

[s] Psal. CXIII, 4. [t] Psal. XCI, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[68] Ex vers. 3 hæc leg. *Hær. fab.* l. V, c. 14, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Ita quoque in Eran., dial. I, p. 24, t. IV, Sirm., ubi tamen leg. διαθήσω. [69] Ed. Infra *Cr. Aff. Cur.*, serm. 10, et in Eran. l. c. leg. δέδωκα. [70] αὐτόν. Utroque loco cit. sequuntur reliqua vers. 4, ἀρχοντα καὶ προστάσσοντα ἐν ἔθνεσιν. (Ἐν abest *Cr. Aff. Cur.* l. c.) [71] ἤδεισαν. Ita Alex. Sed οἴδασι leg. juxta cod. Vatic. utroque loco cit., ubi post σέ seq. reliqua hujus vers. : ἐπικαλέσονταί σε, καὶ λαοὶ, οἳ οὐκ ἐπίστανταί σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται, ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι ἐδόξασέ σε.

Digitized by Google

ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται· » καὶ, « Ἐγὼ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου [72]· » εὑρήσει [73] καὶ οὕτως τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν. A

ιγ'. *Καὶ ἀντὶ στοιβῆς ἀναβήσεται κυπάρισσος* [74]. Ἔδειξε καὶ διὰ τούτων τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τὴν μεταβολήν. Οἱ γὰρ πάλαι, ἀχρήστοις βοτάναις καὶ χαμαιζήλοις ἐοικότες, οὗτοι μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς κυπαρίσσου τὸ ὕψος, καὶ μυρσίνης τὸ εὐῶδες σεμνύνονται, καὶ κηρύττουσι. Διὰ τῶν πραγμάτων τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν δύναμιν, οἷόν τι σημεῖον, καὶ τέρας μέγα, καὶ παράδοξον, καὶ διαρκὲς, ἐπιδεικνύντες τὴν οἰκείαν μεταβολήν.

ΚΕΦΑΛ. ΝϚ'.

β'. *Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα, καὶ φυλάσσων* [75] *τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν.* Τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ συνέζευξε τὸν μισθόν· μισθὸς δὲ μέγιστος ὁ μακαρισμός. Τῆς δὲ τῶν Σαββάτων φυλακῆς ἐπιμελεῖσθαι προσέταξεν, ἔτι κρατοῦντος τοῦ νόμου. Ἔδειξε δὲ καὶ πῶς δεῖ τιμῆσαι τὸ Σάββατον. Ἀθώους [76] γὰρ, φησὶ, προσήκει τὰς χεῖρας ἀδικίας φυλάττειν. Οὕτω γὰρ οὐ βεβηλοῦται τὸ Σάββατον. Βέβηλον δέ ἐστι τὸ μὴ ἅγιον, τουτέστι τὸ κοινόν. Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς τὴν τῶν θείων ἐργασίαν ἀφιερώθη τὸ Σάββατον, ἐὰν, φησὶ, παραβῇς τὸν κείμενον νόμον, κοινὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀποφαίνεις, τουτέστι βέβηλον. B

γ'. *Μὴ λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς* [77]. Τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐν τούτοις καταστέλλει τῦφον. Ἐπειδὴ γὰρ ὠλιγόρουν μὲν ἀρετῆς, μεγάλα δὲ ἐφρόνουν ἐπὶ τῇ ῥίζῃ τοῦ Ἀβραὰμ, διδάσκει ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ὡς ἀρετὴν, ἀλλ' οὐ γένος, ζητεῖ. C

ε' [78]. *Δώσω αὐτοῖς* [79] *τόπον* [80] *ὀνομαστὸν* [81], *κρείσσω υἱῶν καὶ θυγατέρων.* Κἂν τούτῳ παραπλησίως καὶ τοὺς εὐνούχους ἐπ' ἀρετὴν παροτρύνει· καὶ τῶν ἐπὶ πολυπαιδίᾳ μεγαλαυχομένων τὴν ὀφρὺν καταλύει. « Ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς. » Ἀψευδὴς ἡ ὑπόσχεσις· καὶ μαρτυροῦσιν οἱ περὶ τὸν θεσπέσιον Δανιὴλ, καὶ Ἀνανίαν, καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ. Ἀφαιρεθέντες γὰρ ὑπὸ τῶν πολεμίων τὸ γενέσθαι πατέρες, πολυθρύλλητοι μᾶλλον ἢ οἱ πολλῶν παίδων πατέρες ἐγένοντο· καὶ ἄσβεστον αὐτῶν διαμένει τὸ κλέος. Οὕτω τὸν Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀλλογενῆ, καὶ εὐνοῦχον ὄντα, Αἰθίωψ γὰρ ἦν, ἀοίδιμον διὰ τὴν εὐσέβειαν ἀπέφηνεν ὁ Θεός. D

ς'. *Καὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς* [82] *ἀλλογενέσιν.* Ἔδειξεν ὅτι οὐκ Ἰουδαίων μόνων ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν ὁ τῶν ὅλων Θεός· πάντων γὰρ ὑπάρχων δημιουργὸς, πάντων προμηθεῖται παραπλησίως.

ζ'. *Ὅτι* [83] *συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγήν.*

[72] Psal. LI, 10.

Et : « Ego sicut oliva fructifera in domo Dei mei [72] ; » sic etiam prophetiæ veritatem reperiet.

Vers. 13. *Et pro stœba ascendet cyparissus.* Ostendit etiam his verbis extranearum gentium mutationem. Qui enim similes olim erant herbis inutilibus et humi 365 jacentibus, hi post cognitionem Salvatoris, et cupressi proceritatem, et myrti suaveolentiam præ se ferunt. Ac rebus ipsis Dei et Salvatoris nostri potentiam prædicant velut signum quoddam, et prodigium ingens, ac mirabile et constans, exhibentes suam ipsorum mutationem.

CAPUT LVI.

Vers. 2. *Beatus vir qui facit hæc, et qui custodit Sabbata, ut non profanet ea.* Cum bonis operibus mercedem conjunxit : merces vero maxima est beatitudo. Sabbatorum autem custodiam curæ esse jussit, lege adhuc obtinente. Ostendit porro qua ratione observari Sabbatum debeat. Manus enim, inquit, ab injustitia innoxias custodire oportet. Sic enim non profanatur Sabbatum. Profanum vero id dicitur, quod non est sanctum, nimirum quod commune est. Quoniam igitur ad operanda divina consecratum est Sabbatum, si transgressus fueris, inquit, constitutam legem, communem diem illum facis, hoc est profanum.

Vers. 3. *Ne dicat alienigena.* Judaicam hoc loco deprimit arrogantiam. Nam quia virtutem contemnebant, et de stirpe Abrahami insolenter efferebantur, docet universorum Deus se virtutem quærere, non genus.

Vers. 5. *Dabo eis locum nominatum, meliorem filiis et filiabus.* Et hic similiter eunuchos ad virtutem excitat, et eorum qui 366 de liberorum copia gloriantur frangit supercilium. « Nomen sempiternum dabo eis. » Minime falsa promissio. Testes enim sunt divinus Daniel, et Ananias, Azarias et Misael. Nam cum ab hostibus ademptum illis esset ne patres fierent, fama multo celebriores facti sunt, quam qui multorum filiorum patres erant, et immortalis illorum gloria manet. Eodemque modo Abimelechum, et alienigenam et eunuchum (Æthiops enim erat), pietatis causa Deus illustrem reddidit.

Vers. 6. *Et electis alienigenis.* Ostendit universorum Deus, se non Judæorum tantummodo Deum esse, verum etiam gentium. Omnium enim cum sit creator, omnium similiter curam gerit.

Vers. 8. *Quia congregabo ad eum congregationem.*

VARIÆ LECTIONES.

[72] μου abest l. c., t. I, p. 948. [73] εὑρ. Ed. prior habet εὑρήσεις. [74] κυπ. *Hebr.* abies. [75] καὶ φυλ. Apud LXX præm. καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν. [76] ἀθώους κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 22, pert. [77] ἀλλογ. Ex fine vers. 3, hæc leg. t. I, p. 882 et 1499, μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι Ἐγώ εἰμι ξύλον ξηρόν. [78] Ex vers. 4 hæc exstant t. I, ll. cc. ὅτι τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις τοῖς φυλαττομένοις τὰ σάββατά μου, καὶ ἐκλεγομένοις ἃ ἐγὼ θέλω. [79] αὐτ. Utroque loco cit. sequ. ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχει μου. [80] τόπ. ὀνομ. *Hebr.* locum et nomen. [81] ὀνομ. Ita quoque t. I, p. 1499, sed ibid. p. 822, est θαυμαστόν. [82] ἐκλ. Ita Ald. monente Bosio. [83] Ὅτι — συναγ. *Hebr.* Adhuc congregabo (plures) ad eum, ad congregatos ejus.

Digitized by Google

Manifeste ostendit, se ultimam Romanorum obsidionem prædicere. Post dispersorum enim congregationem et reditum, ferarum exercitum minatus est. [9] Agrestes porro feras vocat propter priorem impietatem. Innuit vero etiam crudele illorum ingenium et immite. Ex diversis gentibus coaluerat Romanus exercitus. Europam enim universam eo tempore cum obtinerent et Asiæ partem maximam subegissent, undique coactos habebant milites.

VERS. 10. *Videte, excæcatos esse omnes.* Tanta autem illorum est cæcitas, ut solem justitiæ in clarissima luce non videant « Canes muti non poterunt latrare. » Contra dæmonas enim non latrabant, sed circumblandientes inimicis, eos velut benefactores excipiebant : adversus nutricium autem et Salvatorem latrabant.

367 VERS. 11. *Et canes impudentes.* Repugnare quodammodo videtur. Nam si non latrant, sed continuo dormiunt, quomodo sunt impudentes? Sed, sicut dixi, adversus inimicos quidem non latrant : contra Creatorem vero impudentiam patefecerunt, improbitatis modum nullum facientes. « Omnes vias suas secuti sunt. » Arguit autem illos sermo, quod, relicta via divina, in diversos tramites aberrarint. Unusquisque enim ut volebat ambulabat, studens avaritiæ.

A Σαφῶς ἐδίδαξεν, ὡς τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν προαγορεύει τῶν Ῥωμαίων. Μετὰ γὰρ τὴν τῶν διεσπαρμένων συναγωγὴν καὶ τὴν ἐπάνοδον, τὴν τῶν θηρίων ἠπείλησε στρατιάν. Ἄγρια δὲ θηρία καλεῖ διὰ τὴν προτέραν ἀσέβειαν. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸ ὠμὸν αὐτῶν, καὶ ἀνήμερον. Ἐκ διαφόρων ἐθνῶν ἡ Ῥωμαϊκὴ συνείλεκτο στρατεία. Τῆς γὰρ Εὐρώπης ἁπάσης τηνικαῦτα κρατοῦντες, καὶ τῆς Ἀσίας ὑποχείρια τὰ πλεῖστα πεποιηκότες, πανταχόθεν εἶχον συνειλεγμένους λογάδας.

ι'. *Ἴδετε, ὅτι*[84] *ἐκτετύφλωνται πάντες.* Τοσαύτη δὲ αὐτῶν ἡ τυφλότης, ὡς ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ μὴ ἐπιγνῶναι τῆς δικαιοσύνης τὸν ἥλιον. « Κύνες ἐνεοὶ οὐ δυνήσονται ὑλακτεῖν. » Κατὰ μὲν γὰρ τῶν δαιμόνων οὐχ ὑλάκτουν· ἀλλὰ περισαίνοντες τοὺς B πολεμίους, ὡς εὐεργέτας ἐδέχοντο· κατὰ δὲ τοῦ τροφέως καὶ Σωτῆρος ὑλάκτουν.

ια'. *Καὶ οἱ κύνες ἀναιδεῖς*[85]. Ἐναντίον εἶναί πως δοκεῖ· εἰ γὰρ οὐχ ὑλακτοῦσιν, ἀλλὰ διηνεκῶς καθεύδουσιν, πῶς ἀναίδειαν ἔχουσιν; Ἀλλ', ὥσπερ ἔφην, κατὰ μὲν τῶν πολεμίων οὐχ ὑλακτοῦσι· κατὰ δὲ τοῦ δημιουργοῦ τὴν ἀναίδειαν ἔδειξαν, κόρον οὐ λαμβάνοντες τῆς πονηρίας. « Πάντες ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν. Κατηγορεῖ δὲ αὐτῶν ὁ Λόγος, ὅτι τὴν θείαν καταλιπόντες ὁδὸν, εἰς πολυσχεδεῖς ἐπλανήθησαν ἀτραπούς. Ἕκαστος[86] γὰρ ὥδευεν ὡς ἐβούλετο, τὴν πλεονεκτικὴν αἱρούμενος γνώμην.

CAP. LVII.

VERS. 1. *Videte quomodo justus periit.* Dominicam hoc loco crucem præmonstravit. Justum C enim appellat Christum Dominum, ut qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus [y]. Ostendit vero pariter cæcitatem cordis eorum qui crucifixerunt. Nemo quippe illorum, inquit, facinus considerare voluit. « Et viri justi tolluntur. » Post Christum enim Dominum, adversus sanctos apostolos pari rabie sævierunt : ac divinum quidem lapidarunt Stephanum, divinissimum autem Jacobum de medio sustulerunt, siquidem de pinnaculo templi præcipitatum fustibus illum cædentes peremerunt. « Sublatus est justus, [2] erit in pace sepultura ejus. » De Christo Domino hæc dicit : eademque opera et cædis iniquitatem, et partam ex morte victoriam demonstrat. Ipsius enim mors divinam nobis reconciliationem largita est : ipse vero sepulcro relicto **368** in cœlos assumptus est.

VERS. 3. *Vos autem accedite huc, filii iniqui.* Dejecit eos ex cognatione Abrahami : accusat autem illorum adulterium, non id solum quod in matrimoniis cernitur, sed etiam quod in dogmatibus.

[y] Isa. LIII, 9.

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ'.

α'. *Ἴδετε*[87] *ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο.* Τὸν Δεσποτικὸν ἐνταῦθα σταυρὸν προεσήμηνε· δίκαιον γὰρ τὸν Δεσπότην ὀνομάζει Χριστὸν, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Σημαίνει[88] δὲ κατὰ ταυτὸν, καὶ τῆς τῶν ἐσταυρωκότων καρδίας τὴν πώρωσιν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν, φησὶ, συνιδεῖν ἠβουλήθη τὸ τόλμημα. « Καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται. » Μετὰ γὰρ τὸν Δεσπότην Χριστὸν, κατὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων παραπλησίως ἐλύττησαν· καὶ τὸν μὲν θεσπέσιον κατέλευσαν Στέφανον, ἀπέτεμον δὲ τὸν θειότατον Ἰάκωβον· ὡς ἂν μὲν ἀπὸ τοῦ πτερυγίου τοῦ ναοῦ κατενεχθέντα, ξύλοις δὲ παίοντες τῷ θανάτῳ παρέδωκαν. « Ἦρται ὁ δίκαιος, ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Δεσπότου ταῦτα λέγει Χριστοῦ : καὶ δηλοῖ κατὰ ταυτὸν τό τε ἄδικον τῆς σφαγῆς, καὶ τὴν μετὰ θάνατον νίκην. Ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ τὰς πρὸς Θεὸν ἡμῖν καταλλαγὰς ἐδωρήσατο· αὐτὸς δὲ τὸν τάφον καταλιπὼν εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη.

γ'. *Ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἄνομοι*[89]. Ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἐκ τῆς συγγενείας τοῦ Ἀβραάμ· κατηγορεῖ[90] δὲ αὐτῶν μοιχείαν, οὐ μόνον τὴν τῶν γάμων, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν δογμάτων.

VARIÆ LECTIONES.

[84] Ἴδετε, ὅτι. *Hebr.* Speculatores ejus. Ita etiam rel. interp. [85] ἀναιδ. *Hebr.* fortes anima, s. avidi. [86] ἕκαστος, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 11 pertin. juxta vers. Aqu. et Symm. Apud LXX, h. l., nihil de avaritia. [87] Ἴδετε. Abest ab Hebr. [88] σημ. — τόλμ. Hæc pert. ad verba ista vers. 1 : καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. [89] υἱοὶ ἄνομοι. *Hebr.* filii præstigiatricis. [90] κατ. δὲ αὐτ. μοιχ. Ad finem vers. 3 ista spectant.

Digitized by Google

δ'. *Ἐν τίνι ἐτρυφήσατε*[91]; Σαφῶς διὰ τῶν εἰρημένων τὰς ὑπ' αὐτῶν γεγενημένας κατὰ τοῦ Δεσπότου βλασφημίας ἐλέγχει. Πλάνον γὰρ αὐτὸν ἐκάλουν, καὶ δαιμονῶντα, καὶ Σαμαρείτην, καὶ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. « Οὐχ ὑμεῖς ἐστὲ τέκνα ἀπωλείας; » Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἀντίθεον δῆθεν τὸν Δεσπότην τῷ ξύλῳ προσήλωσαν, ζῆλον ὡς νομίζοντες ὑπὲρ τοῦ τεθεικότος τὸν νόμον ἐπιδεικνύμενοι, εἰς καιρὸν αὐτοὺς τῆς δεισιδαιμονίας ἀνέμνησεν. Οὐ διηνεκῶς, φησί, τοῖς εἰδώλοις διατελεῖτε λατρεύοντες, καὶ τὰ ἄλση περινοστοῦντες, ἐν ταῖς φάραγξι τὰ τέκνα τοῖς δαίμοσι καταθύετε; Πῶς φατε γοῦν, ὅτι νῦν τῷ ὑπὲρ τοῦ νόμου ἐπυρσεύθητε ζήλῳ, κατὰ τοῦ νομοθέτου κεκινηκότες ἑαυτούς; οἱ ἐπὶ τῶν εἰδώλων κύνες ἐνεοί, ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ.

ε'. *Ὀπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἔθηκας μνημόσυνά σου.* Τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀσέβειαν καὶ διὰ τούτων διδάσκει· οὐ γὰρ μόνον τοῖς ὄρεσιν ἐπλανῶντο, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις τοῖς εἰδώλοις ἐδούλευον· μνημόσυνον δὲ καλεῖ τὸ τῆς κατηγορίας ἀνάγραπτον.

ϛ'. *Ἐπλήθυνας*[92] *τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν.* Ὡς ἐπὶ γυναικὸς ἀκολάστου καὶ ταῦτα εἴρηκε, τὴν πολλὴν αὐτῶν διδάσκων ἀσέβειαν. « Τοὺς[93] μακρὰν ἀπὸ σοῦ. » Μακρὰν ὠνόμασε τὰ εἴδωλα. « Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; » Πόρρω δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ νόμος ἐποίει. « Καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ[94] τὰ ὅριά σου. » Ποτὲ μὲν γὰρ Αἰγυπτίοις, ποτὲ δὲ Ἀσσυρίοις προσέφυγον. « Καὶ ἐταπεινώθης ἕως ᾅδου. » Τοῦτον ἔσχες ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων θεραπείας, καρπόν τε πολυοδίας ἣν ἐκοπίασας.

ζ'. *Καὶ οὐκ εἶπας, Παύσομαι*[95]. Ἐμὲ κατέλιπες, τοὺς δαίμονας θεραπεύουσα· ἀνθρωπίναις ἐπικουρίαις ἐθάρρησας, καὶ κόρον οὐκ εἴληφας τῶν κακῶν. « Οὐ κατεδέησθης μου[96]. » Ἠνίκα τοῖς εἰδώλοις ἐβούλευες, οὐκ ἐδεδίεις τὸν νομοθέτην· ὅτε δὲ παρεγενόμην ἐγὼ, ἐφοβήθης φόβον οὗ οὐκ ἦν φόβος, καὶ τὰς περὶ ἐμοῦ προῤῥήσεις λαβεῖν οὐκ ἠθέλησας.

ιά'. *Καὶ*[97] *ἐγὼ σε ἰδὼν παρορῶ.* Πολιορκουμένῃ γὰρ οὐδεμίαν σοι παρέξω βοήθειαν.

ιγ'. *Ἐξελέσθωσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου*[98]. Οὐ γὰρ μόνον σοι βοηθείας οὐ μεταδώσουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ φροῦδοι ἔσονται, τουτέστι τὰ εἴδωλα. « Οἱ δὲ ἀντεχόμενοί μου κτήσονται γῆν. » Καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις τὰ πράγματα· οἱ γὰρ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες, καὶ τὴν Ἱεροσολύμων κατέχουσι πόλιν, καὶ ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσιν ἀξιοῦνται τιμῆς.

A Vers. 4. *Quo oblectati estis?* Manifeste his verbis redarguit calumnias illorum, quibus Dominum impetierunt. Seductorem enim illum appellabant, et dæmonium habentem, et Samaritanum, et in Beelzebul principe dæmoniorum dæmonia ejicere dicebant. « Nonne vos estis filii perditionis? » Quoniam Dominum tanquam Deo videlicet adversantem crucifixerant, zelum ut ipsi existimabant pro eo qui legem tulerat ostendentes, opportune illorum superstitiones commemorat. [5—7] Annon semper, inquit, idola colere pergitis? et lucos obeuntes, dæmonibus filios vestros in vallibus immolatis? Quomodo ergo dicitis vos legis zelo nunc incensos, cum adversus legislatorem insurgitis? canes erga idola muti, erga Salvatorem canes animo im-
B pudentes.

Vers. 8. *Post ostii tui postes posuisti memorialia tua.* Summam illorum impietatem his etiam verbis declarat. Non solum enim errabant in montibus, sed domi etiam idolis serviebant. Memoriale autem vocat, conscriptam accusationem.

Vers. 9. *Multiplicasti fornicationem tuam cum eis.* Quasi de femina intemperante hæc item dixit, summam illorum impietatem docens. « Eos qui procul a te. » Procul posita, idola vocavit. « Quæ
369 enim societas luci cum tenebris[v]? » Procul autem illos lex quoque faciebat. « Et misisti
C legatos ultra terminos tuos. » Interdum enim ad Ægyptios, interdum ad Assyrios confugerunt. « Et humiliata es usque ad inferos. » Hunc cepisti fructum ex multis itineribus in quibus desudasti.

Vers. 10. *Et non dixisti, Desinam.* Me dereliquisti, ut dæmonibus servires, in humanis auxiliis fiduciam collocasti, et malorum satietas non fuit tibi. « Non rogasti me. » Quando idolis servichas, legislatorem non reformidasti; quando autem ipse veni, timore timuisti ubi non erat timor, et prædictiones de me factas admittere noluisti.

Vers. 11. *Et ego te videns despicio.* Obsessæ tibi nullam opem feram.

D Vers. 13. *Eruant te in tribulatione tua.* Non modo enim tibi auxilium non afferent, sed ipsimet evanescent, idola nimirum. « Qui autem adhærent mihi, possidebunt terram. » Verbis fidem res astruunt. Qui enim crediderunt in eum, et Hierosolymorum urbem possident, et in urbibus universis honore afficiuntur.

[v] II Cor. vi, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[91] ἐτρ. Rec. lect. est ἐνετρυφήσατε. [92] Ἐπλ. — αὐτ. *Hebr.* Et pro munere obtulisti regi oleum. [93] τ. μ. ἀπὸ σοῦ. Apud LXX, præc. καὶ πολλοὺς ἐποίησας. *Hebr.* Et multiplicasti pigmenta tua. [94] ὑπ. τὰ ὅρ. σου. *Hebr.* usque ad longinquum. [95] παύσ. *Hebr.* res desperata est. [96] κατεδ. μου. *Hebr.* ægrotasti. [97] καὶ — παρορῶ. *Hebr.* Anne ego taceo, idque a sæculo, s. a longo inde tempore? [98] ἐν τ. θλ. σου. *Hebr.* congregationes tuæ, s. copiæ tuæ collectæ.

Digitized by Google

VERS. 14. *Mundas facite vias.* Veritatis etenim præcones rectam viam credentibus planam faciunt, tum ea quæ Deo placent indicantes, tum a contrariis avocantes.

VERS. 15. *Dominus excelsus, in excelsis habitans.* Omnibus istis 370 nominibus Dei benignitas ostenditur, quod excelsus plane sit, licet illi, quantum in ipsis erat, humilem fecerint, cum idolis et dæmonibus comparantes : quod etiam sanctus, cum isti nomen ejus profanarent perversis cogitationibus, et actionibus[a] non honestis : ipse tamen sanctus est, et sanctis gaudet, illosque sanctificat, illorum confortans virtutem, illorum excitans mentes : si modo dignos præbere se visi fuerint.

VERS. 16. *Non in æternum pœnas de vobis sumam.* Plurimi ex iis qui Dominum crucifixerant, per prædicationem apostolorum crediderunt, et salutem consecuti sunt. Eam ob causam et cruci affixus dicit : « Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt [x]. » — « Spiritus enim a me egredietur. » Commemorat quo pacto Adami animam reaverit. « Inspiravit enim, inquit, in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo anima vivens [y]. »

VERS. 18. *Vias ejus vidi.* Pœnitentiæ Dominus Deus vires ostendit. Cum enim vidissem, inquit, illorum pœnitentiam et consiliorum mutationem, et vultus tristitiam, et consolationem ipsis impertii, et iis qui illos lugebant. Lugebant autem illos præcones veritatis. « Et dedi eis consolationem veram. » Etsi enim videntur in speciem impii lætari, quando in voluptatibus suis versantur, tamen cum in exitium tandem incidant, vero gaudio non gaudent. Vera enim demum illa fuerit lætitia, quæ ex laboribus 371 et angustiis vitam æternam acquirit. Sed et vera lætitia replentur qui justitiam colunt, dum res illis ex voto succedit, et omni perturbatione vacans animus, tranquillus manet in seipso.

CAP. LVIII.

VERS. 1. *Clama in fortitudine.* Præcipit omnium Dominus prophetæ, ut redarguat iniquitates populi, atque hoc non clam et occulte faciat, sed palam et magna vocis contentione id agi jubet.

VERS. 2. *Me de die in diem quærunt.* Qui sceleratam vitam ducunt, providentia mea ut fruantur postulant : nec reputant se, cum indignos cura mea se exhibeant, hanc minime adepturos esse.

[x] Luc. XXIII, 34. [y] Gen. II, 7.

ιδ'. *Καθαρίσατε*[99] *ὁδόν.* Οἱ γὰρ τῆς ἀληθείας κήρυκες λεῖαν ἐργάζονται τοῖς πιστεύουσι τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, καὶ τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ ἐπιδεικνύντες, καὶ τῶν ἐναντίων ἀποτρέποντες.

ιε'. *Κύριος ὕψιστος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν*[1]. Διὰ τούτων ὅλων τῶν ὀνομάτων ἡ τοῦ Θεοῦ εὐμένεια δηλοῦται· ὅτι τε ὕψιστός ἐστι, εἰ καὶ ὅσον ἦκε τὸ εἰς αὐτοὺς, ταπεινὸν αὐτὸν πεποιήκασι συγκρίνοντες εἰδώλοις τε καὶ δαίμοσιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἅγιος, βεβηλούντων τούτων τὸ αὐτοῦ ὄνομα κακαῖς ἐνθυμήσεσι, καὶ πράξεσιν οὐ καλαῖς· ἀλλ' ὅμως αὐτὸς ἅγιος ὢν, καὶ ἁγίοις χαίρων, κἀκείνους ἁγιάζων, ἐπιῤῥώννυς αὐτῶν τὴν δύναμιν, διεγείρων αὐτῶν τὰ φρονήματα, μόνον εἰ φανείησαν ἑαυτοὺς παρέχοντες ἀξίους.

ις'. *Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς*[2]. Πλεῖστοι τῶν τὸν Κύριον ἐσταυρωκότων διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων ἐπίστευσαν, καὶ τῆς σωτηρίας ἀπήλαυσαν. Τούτου χάριν καὶ σταυρούμενος ἔφη· « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν. » — « Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται[3]. Ἐμνημόνευσε δὲ οὗ τοῦ Ἀδὰμ ἐδημιούργησε τὴν ψυχήν. « Ἐνεφύσησε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. »

ιη'. *Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἑώρακα.* Τῆς μετανοίας ὁ Δεσπότης Θεὸς ἔδειξε τὴν ἰσχύν· θεασάμενος γὰρ, φησὶ, τὴν μεταμέλειαν, καὶ τῶν λογισμῶν τὴν μεταβολὴν, καὶ τοῦ προσώπου τὸ σκυθρωπὸν, καὶ αὐτοὺς ψυχαγωγίας ἠξίωσα, καὶ τοὺς πενθοῦντας αὐτούς. Ἐπένθουν δὲ αὐτοὺς τῆς ἀληθείας οἱ κήρυκες. « Καὶ[4] ἔδωκα αὐτῷ παράκλησιν ἀληθινήν. » Κἂν γὰρ οἱ ἀσεβεῖς τῷ δοκεῖν δοκοῦσι χαίρειν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἡδοναῖς τρεφόμενοι· ἀλλὰ γοῦν εἰς ἀπωλείας τέλος καταστρέφοντες, οὐ τὴν ἀληθινὴν χαρὰν χαίρουσι. Μόνη γὰρ κυρίως ἂν εἴη χαρὰ ἡ ἐκ καμάτων τε καὶ θλίψεων ζωὴν αἰώνιον πραγματευομένη. Ἀλλὰ καὶ χαρᾶς τῆς ἀληθινῆς πληροῦνται οἱ δικαιοπραγοῦντες, εἰς ἔργον αὐτοῖς προχωροῦντος τοῦ σκοποῦ, καὶ ἀταράχου μενούσης τῆς ψυχῆς, καὶ γαληνιζούσης ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦΑΛ. ΝΗ'.

α'. *Ἀναβόησον ἐν ἰσχύι*[5]. Τὰς τοῦ λαοῦ παρανομίας ἐλέγξαι τῷ προφήτῃ παρεγγυᾷ τῶν ὅλων ὁ Κύριος· καὶ μὴ κρύβδην τοῦτο καὶ λάθρα ποιῆσαι, ἀλλὰ ἀναφανδὸν δρᾶσαι παρακελεύεται μεγάλῃ χρώμενον τῇ φωνῇ.

β'. *Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι.* Οἱ πονηρίᾳ συζῶντες τῆς παρ' ἐμοῦ τυχεῖν ἀξιοῦσι προνοίας· καὶ οὐ λογίζονται ὡς, ἀναξίους σφᾶς αὐτοὺς τῆς ἐμῆς καταστήσαντες κηδεμονίας, ταύτης οὐκ ἀπολαύσονται.

VARIÆ LECTIONES.

[99] Καθ. ὁδ. Rec. lect. καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδόν. [1] κατ. Ex medio vers. 15, hæc infra, in dial. 4, p. 364, Garn. leg. ἅγιος (rec. lect. ὕψιστος) ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Ad totum vero vers. pert. expositio, quæ sequitur. [2] ἐκδ. ὑμ. *Hebr.* litigabo. [3] ἐξελ. Infra, in dial. 3, p. 330, Garn. ἐκπορεύεται. [4] Καὶ — ἀληθ. *Hebr.* Et reddam consolationes illi, et lugentibus cum. [5] ἐν ἰσχύι. *Hebr.* gutture.

Digitized by Google

γ'. *Ἐνηστεύσαμεν*[6], *καὶ οὐκ εἶδες. Ἄχαρν νομίζουσιν ἀρετὴν τῶν βρωμάτων τὴν ἀποχήν· καὶ ἐπιμέμφονταί μοι, μὴ παρευτίκα πάσης αὐτοὺς ἀξιοῦντι προνοίας. « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν[7]. » Τὴν γὰρ τῆς νηστείας σχολὴν οὐκ ἀφορμὴν ποιεῖσθε μεταμελείας· ἀλλὰ ταύτην εἰς τὴν τῶν ὀφειλόντων εἴσπραξιν ἀναλίσκετε.

δ'. *Εἰς*[8] *κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε. Ἔοικε καὶ κατὰ τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τοιοῦτό τι γενέσθαι. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται, « Καὶ σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν. Ἵνατί μοι νηστεύετε[9]; » Οὐ τὸ ἔξωθεν, φησὶ, φαινόμενον σχῆμα ζητῶ. « Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. »

ε'. *Ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας. Διάρρηξον τοὺς τῆς ἀδικίας δεσμούς· ὅσα τῶν συμβολαίων οὐκ ἔχει τὸ δίκαιον, ὡς ἐπιζήμια λῦσον. « Ἀπόστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει[10]. » Τουτέστι τοὺς πενίᾳ συζῶντας ἐλευθέρωσον φροντίδος· δὸς τὴν ἄφεσιν, καὶ λῦσον τὴν μέριμναν.

ς'. *Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου.* Τῶν ἀδίκων κερδῶν ἀπαγορεύσας τοὺς πόρους, τῶν δικαίως συνειλεγμένων τὴν οἰκονομίαν φυλάσσειν διδάσκει.

ζ'. *Τότε ῥαγήσεται πρωΐμον τὸ φῶς σου.* Ποθεινὸν μὲν τὸ φῶς, ποθεινότερος δὲ ὁ ὄρθρος μετὰ τὴν νύκτα φαινόμενος· τοῦτο πρωΐμον προσηγόρευσε φῶς. Καθάπερ γὰρ ὁ ὄρθρος τὴν ζοφώδη τῆς νυκτὸς διαῤῥήγνυσιν ἀμπεχόνην· οὕτω, φησὶ, τὴν νύκτα τῶν συμφορῶν οὗτος ὁ ἔννομος διαλύσει βίος, καὶ τῆς ἐμῆς σοι προνοίας χορηγήσει τὸ φῶς. « Καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε[11]. » Ἔδειξεν ὡς τὰ θεῖα τοῖς ἡμετέροις ἔργοις ἀκολουθεῖ· τῆς γὰρ ἡμετέρας ἡγουμένης δικαιοσύνης, ἕπεται τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἡ δόξα, περιβλέπτους ἡμᾶς ἀποφαίνουσα.

θ'. *Τότε βοήσῃ*[12], *καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεταί σου.* Μέγας ὁ τῆς δικαιοσύνης μισθός· τὴν γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῖν *παῤῥησίαν χαρίζεται*· τὸ δὲ, « Ἔτι λαλοῦντός σου, ἐρεῖ[13], Ἰδοὺ πάρειμι, » οὐ φωνήν τινα σημαίνει, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἐνέργειαν. Δι' αὐτῶν γὰρ, φησὶ, μαθήσῃ τῶν πραγμάτων, ὅτι *πάρεστί* σοι ὁ Θεὸς ὁ παρακληθεὶς διὰ σοῦ. « Ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν[14]. » Σύνδεσμον τὰς ἀδίκους καλεῖ πλοκάς· χειροτονίαν δὲ, τὴν ἄδικον τῶν χειρῶν κίνησιν, ἢ ἐπὶ πληγαῖς γινομένην, ἢ ἐπὶ γράμμασι. Τὸν[15] δὲ γογγυσμὸν[16] καὶ ὁ μακάριος ἀπαγορεύει Παῦλος· « Πάντα γὰρ ποιεῖτε, φησὶ, χωρὶς μὲν γογγυσμοῦ, καὶ διαλογισμῶν. »

ι'. *Τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου.* Μεταβαλῶ γάρ σου τὰς συμφορὰς, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ζόφῳ καθαρὸν δείξω τὸ φῶς.

[z] Psal. L, 17. [a] Philipp. II, 14.

A Vers. 3. *Jejunavimus, et non vidisti.* Summam virtutem existimant abstinentiam a cibo, et accusant me, quod non statim omnem eis gratiam impertiam. « In diebus enim jejuniorum vestrorum. » Jejuniorum enim vocationem non pœnitentiæ occasionem facitis, sed ad debitorum exactionem adhibetis.

Vers. 4. *Ad judicia et jurgia jejunatis.* Tale quidpiam videtur prophetiæ tempore contigisse. Hoc enim innuunt illa, « Ut hodie audiatur in clamore vox vestra. Cur mihi jejunatis? » [5] Non extrinsecus, inquit, apparentem speciem quæro. « Sacrificium enim Deo (gratum) spiritus contritus [z]. »

B Vers. 6. *Sed solve* **372** *omnem colligaturam iniquitatis.* Confringe vincula iniquitatis : quotquot contractuum jure non nituntur, ut perniciosa dissolve. « Dimitte fractos in remissionem. » Hoc est, egestate laborantes a curis eximе : da remissionem, et tolle sollicitudinem.

Vers. 7. *Frange esurienti panem tuum.* Injustorum quæstuum interdicta facultate, juste partorum dispensationem observandam docet.

Vers. 8. *Tunc erumpet matutinum lumen tuum.* Optabile quidem est lumen, optabilius vero diluculum post noctem apparens. Hoc matutinum lumen appellavit. Quemadmodum enim diluculum caliginosum noctis amictum disrumpit : ita, inquit, C noctem calamitatum legitima hæc vita dissolvet, et providentiæ meæ tibi lumen præstabit. « Et gloria Dei circumdabit te. » Divina comitari opera nostra ostendit : siquidem præeunte justitia nostra, Dei universorum gloria consequitur, quæ illustres nos reddit.

Vers. 9. *Tunc clamabis, et Deus exaudiet te.* Magnus est fructus justitiæ. Fiduciam enim nobis præbet apud Deum. Illud vero : « Adhuc loquente te, dicet, Ecce adsum, » nequaquam vocem ullam significat, sed rerum ipsarum efficientiam. Ex ipsis enim rebus, inquit, cognosces Deum tibi adesse, quem invocasti. « Si abstuleris abs te colligationem et ordinationem. » Colligationem appellat injustos nexus ; ordinationem autem, injustum D manuum motum, vel in plagis inferendis, vel in **373** scripturis. Murmurationem autem beatus quoque Paulus vetat : « Omnia enim, inquit, facite sine murmuratione et disceptationibus [a]. »

Vers. 10. *Tunc orietur in tenebris lumen tuum.* Ærumnas enim tuas immutabo, atque in tenebris ipsis purum lumen ostendam.

VARIÆ LECTIONES.

[6] Ἐν. καὶ οὐκ εἶδ. Plenius hæc apud LXX ita leg., λέγοντες, Τί ὅτι ἐνηστ. κ. οὐκ εἶδες ; [7] Ad illustr. commentarium faciunt ea quæ apud LXX sequuntur : εὑρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὑμῶν ὑπονύσσετε. [8] Εἰς — νηστ. Interrogationem hæc constituunt juxta LXX. [9] Ἵνατί μοι νηστ. Hæc apud LXX posita sunt ante σήμερον. [10] ἐν ἀφ. *Hebr.* liberos (dimitte eos). [11] περίστ. σε. *Hebr.* agmen tuum claudet. [12] βοήσῃ — σου. Supra, t. I, p. 650 : καλέσεις, ἐγὼ δέ σου ὑπακούσομαι. [13] Supra. c. ἐρῶ. Per accommodationem hæc alleg. ad Cant. I, 1. [14] χειροτ. *Hebr.* emissionem digiti (s. gestus irridentis). [15] τὸν δὲ, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 9 se referunt. [16] Rec. lectio l. c. γογγυσμῶν.

Digitized by Google

Vers. 11. *Et erit Deus tuus tecum.* Magnum hoc etiam præter reliqua. Quid enim bonorum non suppetit iis qui hoc adepti sunt? et quibusnam gratiæ donis homo iste non redundat? « Et impleberis, sicut desiderat anima tua. » Bonorum promissionem per similitudines [a] clarius demonstrat. Et quibus tandem rebus replendum ait? Divinis videlicet gratiis, et cibo sacrosancto; nam sicut ipse dixit Christus, « Non solo pane vivet homo, sed omni verbo Dei [b]. » Itaque quotquot divinorum ejus mysteriorum notitiam sunt adepti, aut his repleti sunt, eorum ossa pinguia facta sunt. Ficta autem est oratio eorum nomine qui in deliciis vivere consueverunt. Quorum anima velut hortus est ebrius, id est floridus, et arboribus abundans, omniumque generum fructus producens. Hortus vero Christi est Ecclesia. « Veniat enim, inquit, dilectus meus in hortum suum, et comedat fructum nucum suarum [c]. » Et, « Sicut fons, inquit, cujus non defecit aqua. » Tales quodammodo fuerunt divini discipuli, tanquam ex perenni fonte, piæ doctrinæ fluenta emittentes. **374** « Et ossa, inquit, tua sicut herba orientur, et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum. » Videtur autem his verbis resurrectionis designare mysterium. Efflorescent enim tunc corpora, velut gramen in agro : et pinguescent, inquit, vivifica nimirum gratia, quæ est a Deo. Spiritualia autem animæ ossa sunt activæ illius facultates.

Vers. 12. *Ædificabuntur deserta tua a sæculo.* Structuram hoc loco intelligit, non sensibus expositam, sed spiritualem. Quomodo enim æterna esse queat structura quæ sensibus percipitur, cum aspectabilia omnia consummationis tempore mutanda sint? « Et vocaberis ædificator sepium. » Qui enim erroris semitas obstruit, atque hujusmodi divisiones intercludit, scipsum undequaque muniens et circumsepiens, ædificator sepium appellari jure potest.

Vers. 13. *Et vocabis Sabbata delicata.* Delicata Sabbata vocat, quod a corporeis laboribus libera essent. Otii autem modum tradit. « Non loqueris, inquit, verbum in ira ore tuo. »

Vers. 14. *Et eris confidens in Domino.* Quare jubet honorare Sabbatum cessando a malis, et in bona opera incumbendo. Qua nempe de causa duplicem sacerdotibus laborem imponit. Duplices enim victimas offerebant. Necesse autem erat, et mactare victimas, et carnes lavare, et altari ad-

ια'. *Καὶ ἔσται* [17] *ὁ Θεός σου μετὰ σοῦ.* Μέγα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο· τί γὰρ οὐχ ὑπάρχει τῶν ἀγαθῶν τοῖς τοῦτο λαχοῦσι; καὶ ποίων οὐκ ἔστι χαρισμάτων ἐπίμεστος ἄνθρωπος; « Καὶ ἐμπλησθήσῃ [18] καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή σου. » Ἔδειξε διὰ τῶν εἰκόνων σαφέστερον τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Καὶ τίνων ἄρα, φησὶν, ἐμπλησθήσεται; Θείων χαρισμάτων δηλονότι, καὶ τροφῆς ἁγιοπρεποῦς· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη Χριστὸς, « Οὐκ ἐπὶ ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι Θεοῦ. » Οὐκοῦν ὅσοι τῶν θείων αὐτοῦ μυστηρίων ἐσχήκασι γνῶσιν, ἤτοι ἐνεπλήσθησαν τούτων, κατεπιάνθη τὰ ὀστᾶ αὐτῶν [19]. Ἐσχηματίσθη δὲ ὁ λόγος ἀπό γε τῶν τρυφᾶν εἰωθότων. Τῶν [20] γὰρ τοιούτων ἡ ψυχὴ γένοιτ' ἂν ὡς κῆπος μεθύων, τουτέστιν εὐανθής τε καὶ εὐδενδρότατος, καὶ παντοδαποὺς ἐκφέρων καρπούς. Κῆπος δὲ Χριστοῦ γέγονεν ἡ Ἐκκλησία· « Καταβήτω γὰρ, φησὶν, ἀδελφιδοῦς μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ. » Καὶ, « Ὡς πηγὴ, φησὶν, ἧς [21] μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. » Τοιοῦτοί τινες εἶεν ἂν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς ἀεννάου, τὰ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας προϊέντες νάματα. « Καὶ [22] τὰ ὀστᾶ σου δὲ, φησὶν, ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ καὶ πιανθήσεται, καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν. » Ἔοικε δὲ ἐν τούτοις τὸ τῆς ἀναστάσεως καταδηλοῦν μυστήριον. Ἀναβλαστήσει γὰρ τότε τὰ σώματα, καθάπερ τις ἐν ἀγρῷ πόα· καὶ καταπιανθήσονται δὲ, φησὶ, τῇ ζωοποιῷ δηλονότι χάριτι τῇ παρὰ Θεοῦ· ὀστᾶ δὲ ψυχῆς νοητὰ, αἱ πρακτικαὶ ταύτης δυνάμεις.

ιβ'. *Οἰκοδομηθήσονταί σου αἱ ἔρημοι αἰώνιοι.* Οἰκοδομίαν οὐ τὴν αἰσθητὴν ἐνταῦθα καλεῖ, ἀλλὰ τὴν πνευματικήν· πῶς γὰρ ἂν γένοιτο ἡ αἰσθητὴ οἰκοδομία αἰώνιος, τῶν ὁρωμένων μεταβαλλομένων ἁπάντων κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρόν; « Καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος [23] φραγμῶν. » Τῆς γὰρ πλάνης τὰς ἀτραποὺς περιφράττων, καὶ τὰς τοιαύτας ἀποτειχίζων διακοπὰς, καὶ πάντοθεν ἑαυτὸν τειχίζων καὶ περιφράττων, εἰκότως οἰκοδόμος φραγμῶν ὀνομάζεται.

ιγ'. *Καὶ καλέσεις τὰ Σάββατα τρυφερά.* Τρυφερὰ μέντοι καλεῖ τὰ Σάββατα, ὡς σωματικῶν πόνων ἀπηλλαγμένα· διδάσκει δὲ καὶ τῆς ἀργίας τὸν τρόπον. « Οὐ λαλήσεις γὰρ, φησὶ, λόγον ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματός σου. »

ιδ'. *Καὶ ἔσῃ πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον.* Ὥστε τῇ τῶν κακῶν ἀργίᾳ τιμᾶσθαι κελεύει τὸ Σάββατον, προσέχειν δὲ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ. Οὗ δὴ χάριν καὶ τοῖς ἱερεῦσι διπλάσιον ἐπιτίθησι πόνον· διπλᾶ γὰρ προσέφερον θύματα· ἀνάγκη δὲ ἦν, καὶ θύειν τὰ ἱερεῖα, καὶ πλύνειν τὰ κρέα, καὶ τῷ βωμῷ προσ-

[b] Matth. IV, 4. [c] Cant. V, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[17] ἔσται — σοῦ. *Hebr.* ducet te Jehova semper. [18] ἐμπλ. — ψυχή σου. *Hebr.* explebit in siccitatibus animam tuam. [19] κατ. τ. ὀ. αὐτ. Hæc spectant ad verba ista vers. 11 : καὶ τὰ ὀστᾶ σου πιανθήσεται. [20] τῶν — μεθύων. Ad verba vers. 11 : καὶ ἔσται ὡς κῆπος μεθύων, ista se referunt. [21] ἧς. Ita Aqu. et rel. Sed οἱ LXX. ἦν. [22] Καὶ — γενεῶν. Hæc des. in Hebr., exstant autem in cod. Alex. et edit. Ald. imo quoque in ms. Rupefucald. De hoc insigni additamento conf. Proleg., t. III, edit. τῶν LXX, Grab. [23] οἰκ. φρ. *Hebr.* sepiens rupturam. Symm. τειχίζων διακοπήν.

Digitized by Google

φέρειν, καὶ πῦρ ἅπτειν, καὶ τῷ πυρὶ ὀρέγειν τὴν τῶν ξύλων τροφήν. Καὶ ἡ ἀνάγνωσις δὲ τῶν θείων λογίων πλείων ἐγίγνετο, καὶ ἡ ὑμνῳδία, καὶ ἡ προσευχή. Καὶ διὰ πάντων δείκνυται, ὡς τῶν αἰσθητῶν αὐτοὺς ἀπάγων ὁ νόμος, τοῖς πνευματικοῖς κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων προσῆγεν. Οὐ γὰρ ἠδύναντο τοῦτο διηνεκῶς δρᾶν σαρκικώτερον ζῶντες, καὶ τῇ τοῦ σώματος θεραπείᾳ προστετηκότες.

A movere, et ignem accendere, et igni lignorum alimenta porrigere. Et divinorum rursus eloquiorum lectio **375** prolixior fiebat, et hymnodia, * et oratio. Atque ex omnibus patet, legem, cum ab externis illos abduceret, ad spiritualia Sabbatis obeunda eos quasi duxisse. Non enim perpetuo id agere poterant carnalius viventes, et curæ corporis dediti.

ΚΕΦΑΛ. ΝΘ.

γ'. *Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι.* Διὰ πάντων τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τυρευθέντα προλέγει· τοῖς γὰρ χείλεσιν ἐμελέτησαν τὸν ἄδικον φόνον. « Συμβούλιον γάρ, φησὶν, ἔλαβον, πῶς αὐτὸν ἀπολέσωσι· » ταῖς δὲ χερσὶ συνεπέραναν τὴν βουλήν. Συλλαβόντες γὰρ αὐτὸν παρέδωκαν τῷ Πιλάτῳ.

CAPUT LIX.

VERS. 3. *Manus enim vestræ inquinatæ sunt sanguine.* Omnia prædicit, quæ adversus Salvatorem moliti sunt. Labiis enim cædem injustam tractarunt : « Consilium, inquit, inierunt, quomodo eum perderent [d]. » Manibus autem consilium exsecuti B sunt. Comprehendentes enim illum tradiderunt Pilato.

δ'. *Οὐδεὶς* [24] *λαλεῖ δίκαια.* Ἔρημοι καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας εἰσὶν, καὶ θρασύτητι μόνῃ θαῤῥοῦσι, καὶ [25] ματαίοις πρὸς ἀλλήλους κέχρηνται λόγοις. « Κύουσι [26] πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν. » Κύησιν καλεῖ τοὺς λογισμούς· τόκον δὲ, τὴν πρᾶξιν· Παράνομα γὰρ, φησὶ, λογίζονται.

VERS. 4. *Nemo loquitur justa.* Justitia et veritate vacui sunt, et in audacia sola confidunt, vanisque inter se verbis utuntur. « Parturiunt dolorem, et pariunt iniquitatem. » Parturitionem vocat consilia, partum vero actionem. Iniqua enim, ait, cogitant.

ε'. *Ὠὰ ἀσπίδων ἔῤῥηξαν.* Ὁ γὰρ Δεσπότης Χριστὸς τὴν θηριώδη ταύτην ἐπιβουλὴν, ἣν ἀπεκύησαν, ἀνεμιαίαν εὗρε καὶ οὔριον, συντρίψας τὸ ὠόν· ἐλάβην γὰρ ἐκεῖθεν οὐδεμίαν ἐδέξατο. Δῆλος δὲ ὅμως ὁ σκοπὸς κατὰ τὴν ἐκείνων γνώμην, ὅτι πικρότατον θηρίον ὁ βασιλίσκος ἐκ τοῦ ὠοῦ ἐξείη· ἡ δὲ τοῦ ἐπιβουλευομένου δύναμις, καὶ τὸ ὠὸν συνέτριψε, καὶ οὔριον ἔδειξε, τουτέστιν ἀσθενῆ τὴν ἐπιβουλήν. « Καὶ ἱστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσιν. » Καθάπερ γὰρ τὰ ἀράχνια ὑφάσματα, τὰ μὲν σμικρότατα θηρεύει ζῳάρια, ὑπὸ δὲ τῶν μειζόνων διασπᾶται ῥᾳδίως· οὕτως καὶ τὰ τούτων μηχανήματα ὁ ὑπ' αὐτῶν ἐπιβουλευθεὶς εὐπετῶς μάλα διέσπασεν.

VERS. 5. *Ova aspidum fregerunt.* Christus enim Dominus ferinum hoc consilium, quod pepererant, inane atque irritum reperit, cum ovum confregisset. Damnum quippe nullum ex eo accepit. Prorsus tamen illorum scopus et mens erat, ut ex ovo basiliscus serpentum deterrimus prodiret : sed ejus cui insidiæ struebantur potentia et ovum C confregit, et urinum ostendit, hoc est debiles insidias. « Et telam araneæ texunt. » Sicut enim aranearum telæ minima capiunt **376** animalcula, et a majoribus facile perfringuntur : sic istorum machinas is contra quem parabantur minimo negotio dissipavit.

ϛ'. *Καὶ οὐκ οἴδασιν εἰρήνην.* Ἔρημοι γὰρ τῆς Θείας κηδεμονίας ἐγένοντο.

VERS. 8. *Et nescinut pacem.* Divina enim providentia destituti sunt.

ζ'. *Ὑπομενάντων* [27] *αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος.* Εὐημερίαν, φησὶ, προσμείναντες παρεδόθησαν δυσπραξίᾳ. Φῶς γὰρ ἐντοῦθα τὴν εὐημερίαν καλεῖ, τὴν δὲ δυσκληρίαν « σκότος » ὀνομάζει. « Μείναντες αὐγὴν ἐν ἀορίᾳ [28] περιεπάτησαν. » Τούτοις καὶ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· ἀναγινώσκοντες γὰρ τὴν θείαν Γραφὴν, οὐχ ὁρῶσι τὴν ταύτης ἀλήθειαν, καὶ τυφλοῖς ἐοίκασι, ψηλαφῶσι μὲν τοῖχον, οὐχ ὁρῶσι δὲ τοῦτον.

VERS. 9. *Cum exspectarent illi lucem, factæ sunt eis tenebræ.* Prosperitatem, ait, exspectantes, in ærumnas detrusi sunt. Lucem enim hoc loco prosperitatem vocat, miseriam « tenebras » nominat. « Præstolantes splendorem in obscuritate ambularunt. » Hæc etiam res ipsæ testantur. Cum D enim divinam Scripturam legant, ejus veritatem non cernunt : et similes sunt cæcis, parietem quidem palpantibus, sed illum non videntibus.

η'. *Καὶ πεσοῦσιν ἐν μεσημβρίᾳ.* Τοῦτο δὲ πάντων ἀνιαρότερον. Τοῦ γὰρ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίσαντος, αὐτοὶ προσπταίουσιν, ὡς ἐν μέσῃ νυκτί.

VERS. 10. *Et cadent in meridie.* Hoc vero cæteris omnibus est molestius. Nam cum sol justitiæ universum orbem illuminet, illi tanquam in media nocte * offendunt.

ι'. *Ὡς* [29] *ἄρκτος καὶ ὡς περιστερὰ ἅμα πορεύ-*

VERS. 11. *Quasi ursus et quasi columba pariter*

[d] Matth. XXII, 15; XXVI, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[24] Οὐδ. λ. δίκ. *Hebr.* non est qui clamet in justitia. [25] καὶ — λόγοις. Hæc ad verba ista vers. 4, πεποίθασιν ἐπὶ ματαίοις, καὶ λαλοῦσι κενά, spectant. [26] Κύουσι πόν. *Hebr.* concipiendo (concipiunt, *Vulg.*) ærumnam. [27] Ὑπ' αὐτ. *Hebr.* exspectavimus. [28] Rec. lectio est ἀορίᾳ. Leg. autem videtur, ὁρασίᾳ. [29] Ὡς — πορ. *Hebr.* Fremimus sicut ursi, nos omnes, et tanquam columbæ gemendo gemimus.

Digitized by Google

ambulabunt. Belluæ quidem crudelitatem, columbæ vero assiduos gemitus præ se ferentes. Docet autem sermo iste, et quo nos odio prosequantur, et quo dolore conficiantur ærumnas suas considerantes.

VERS. 16. *Ultus est eos brachio suo*. Brachium operationem vocat. Eleemosyna porro disciplinæ utilitatem docet : ad utilitatem enim castigat universorum Deus.

VERS. 17. *Et indutus est justitia quasi lorica*. Repræsentat nobis sermo prophetæ universorum Deum, velut quempiam belli ducem, **377** adversus hostes armatum. Genus autem armorum ut spiritualiter accipiamus, faciunt quæ tropice dicta sunt. Loricam autem non ex ferro, sed ex justitia fabricatam ostendit : et galeam similiter salutarem appellavit, et vestimentum vindictæ, et pallium zeli : quasi dicat, Juste et ad salutem supplicium inferet. Salutaris enim est etiam ejus animadversio. A pluribus enim peccatis volentes liberat.

VERS. 19. *Et timebunt qui sunt ab Occidente*. Terram omnem, quæ sub sole est, designavit per Ortum et Occidentem. Per hæc autem Dei cognitionem per omnes gentes diffusam vaticinatus est

VERS. 20. *Et veniet propter Sionem qui liberat*. Ad illos enim primos venit Salvator, et primorum voluit ipsorum impietatem destruere. Hoc enim et ipse dicebat : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt, domus Jacobi et Israelis [a]. » — « Et avertet impietates a Jacobo. » Videntes enim, quales pœnas dederint Judæi ob ea quæ in Salvatorem patrarunt, adorabunt, ut par est, eum qui divinam potentiam ostendit.

CAPUT LX.

VERS. 2. *Ecce tenebræ operient terram, et caligo super gentes*. Et hoc similiter duplicem habet sententiam. Nam et Babyloniorum evertit imperium, et quasi tenebris quibusdam obsidioni ac servituti addixit. Erga Hierosolymam autem potentiam suam patefecit, **378** iterum excitans illam, et illustrem efficiens. Idem vero ipsum in Ecclesia sua præstitit. Dedecore enim tenebrisque persecutores ejus oppressit ; illam vero spectabilem [a] reddidit, ita ut ab omnibus invicta ejus virtus prædicetur.

VERS. 3. *Et ambulabunt reges in lumine tuo*. Dicant Judæi, quinam reges legalem cultum amplexi sint, aut quæ gentes ad universorum Deum per

A σονται. Τοῦ μὲν θηρίου τὸ ὠμοβόρον, τῆς δὲ περιστερᾶς τὴν ἀδολεσχίαν ἐν τοῖς θρήνοις δεικνύντες. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, καὶ ὃ καθ' ἡμῶν ἔχουσι μῖσος, καὶ ἣν περίκεινται ὀδύνην τὰ οἰκεῖα θεωροῦντες κακά.

ις'. *Ἠμύνατο* [30] *αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ*. Βραχίονα δὲ τὴν ἐνέργειαν ὀνομάζει· καὶ [31] ἡ ἐλεημοσύνη δὲ τὸ χρήσιμον τῆς παιδείας διδάσκει. Ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ τῶν ὅλων παιδεύει Θεός.

ιζ'. *Καὶ* [32] *ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώρακα*. Ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁ προφητικὸς λόγος ἴσον τινὶ στρατηγῷ κατὰ τῶν πολεμίων καθωπλισμένον τὸν τῶν ὅλων Θεόν. Τὸ δὲ εἶδος τῶν ὅπλων πνευματικῶς νοεῖν παρασκευάζει τὰ τροπικῶς εἰρημένα. Τὸν δὲ θώρακα, οὐκ ἐκ σιδήρου, ἀλλ' ἐκ δικαιοσύνης πεποιημένον ἔδειξε· καὶ τὴν περικεφαλαίαν ὡσαύτως σωτηρίαν ἐκάλεσε, καὶ τὸ ἱμάτιον ἐκδικήσεως, καὶ τὸ περιβόλαιον ζήλου, ἀντὶ τοῦ, Δικαίως καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ τὴν τιμωρίαν ἐπάξει. Σωτήριος γὰρ αὐτοῦ καὶ ἡ κόλασις· πλειόνων γὰρ ἁμαρτημάτων τοὺς ἀναιρουμένους ἐλευθεροῖ.

ιθ'. *Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ Δυσμῶν* [33]. Πᾶσαν δεδήλωκε τὴν ὑφήλιον διὰ τῶν Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν· διὰ τούτου δὲ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων τὴν θεογνωσίαν ἐθέσπισεν.

κ'. *Ἥξει ἕνεκα* [34] *Σιὼν ὁ ῥυόμενος*. Πρὸς αὐτοὺς γὰρ πρώτους ὁ Σωτὴρ παρεγένετο, καὶ πρώτων αὐτῶν ἠβουλήθη τὴν ἀσέβειαν λῦσαι. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ. » — « Καὶ [35] ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. » Ὁρῶντες γὰρ οἷας ἔδωκαν Ἰουδαῖοι δίκας ὑπὲρ ὧν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐτόλμησαν, προσκυνήσουσιν εἰκότως τὸν τὴν θείαν ἐπιδείξαντα δύναμιν.

ΚΕΦΑΛ. Σ'.

β'. *Ἰδοὺ* [36] *σκότος καλύψει γῆν, καὶ γνόφος τὰ ἔθνη*. Καὶ τοῦτο ὡσαύτως διπλῆν ἔχει ἔννοιαν· κατέλυσε μὲν γὰρ τὴν Βαβυλωνίων δυναστείαν, καὶ οἷόν τινι σκότῳ τῇ πολιορκίᾳ καὶ τῇ δουλείᾳ παρέδωκεν. Ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἔδειξεν, ἀνεγείρας αὐτὴν, καὶ περίβλεπτον ἀποφήνας· ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἁγίας αὐτοῦ πεποίηκεν Ἐκκλησίας· αἰσχύνῃ μὲν γὰρ καὶ σκότῳ παρέδωκε τοὺς διώκοντας· αὐτὴν δὲ περίβλεπτον ἀπειργάσατο, καὶ παρὰ πάντων τὸ ἄμαχον αὐτοῦ κηρύττεται τῆς δυνάμεως.

γ'. *Καὶ πορεύσονται οἱ βασιλεῖς* [37] *ἐν τῷ φωτί σου*. Εἰπάτωσαν Ἰουδαῖοι, ποῖοι βασιλεῖς τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἠσπάσαντο· ποῖα δὲ ἔθνη δι' αὐτῶν

[a] Matth. xv, 24.

VARIÆ LECTIONES.

[30] Ἠμ. — αὐτ. *Hebr.* salutem ipsi præstitit brachium ejus. [31] καὶ — διδ. Hæc referunt sese ad finem vers. 16. Sed *Hebr.* et justitia ejus illa fulcivit eum. [32] Καὶ — θώρακα. Ad totum vers. pertinet expositio. [33] δυσμ. Quæ proxima sunt, infra, *Gr. aff. cur.* serm. 10, ita leg. : τὸ ὄνομα Κυρίου καὶ οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ ἔνδοξον. [34] ἕν. Σιών. *Hebr.* Sioni s. ad Sionem. Aqu. et Symm. τῇ Σιών. Sed Rom. II, 26, leg. ἐκ Σιών. [35] Καὶ — Ἰακ. *Hebr.* Et illis qui reversi fuerint a defectione. Symm., καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσέβειαν (Aqu. ἀθεσίαν) ἐν Ἰακώβ. [36] Ἰδοὺ —ἔθνη. Ad totum vers. se refert expositio. [37] οἱ βασ. *Hebr.* gentes.

Digitized by Google

ἐποδηγήθη πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεόν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν οὐκ ἂν δείξαιεν· παρ' ἡμῖν δὲ ὁρᾶται τῆς προφητείας τὸ τέλος· τῆς γὰρ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας τὸ φῶς καὶ τὰ ἔθνη κατηύγασε, καὶ βασιλεῖς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγησεν.

A illos adductæ sint. At illi quidem ostendere non possunt; apud nos vero eventus prophetiæ cernitur. Lux enim Ecclesiæ Dei et gentibus affulsit, et reges ad veritatem perduxit.

δ'. *Ἥκασι πάντες οἱ υἱοί σου μακρόθεν.* Οὔτε τοῦτο κατ' ἀκρίβειαν τοῖς Ἰουδαίοις ἁρμόττει· οὐδὲ γὰρ πάντες ἐπανῆλθον οἱ γενόμενοι δορυάλωτοι· ἀλλ' οἱ ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς, καὶ οὐδὲ οὗτοι πάντες, ἀλλ' ὅσοι τῆς προγονικῆς εὐσεβείας ἀντείχοντο· μεμενήκασι γὰρ, οἱ μὲν τὴν παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις διαγωγὴν ἀσπασάμενοι, οἱ δὲ τῆς Αἰγύπτου τὴν οἴκησιν προελόμενοι, οἱ δὲ εἰς ἅπαντα διεσπαρμένοι τὰ ἔθνη.

Vers. 4. *Venerunt omnes filii tui a longinquo.* Neque hoc ad amussim Judæis convenit. Nam neque omnes reversi sunt qui facti fuerant captivi, sed ii duntaxat, qui e tribu Juda erant : ac ne hi quidem omnes, sed quotquot avitam pietatem retinebant. Manserunt enim, quibus vitam cum Assyriis ducere placuit; alii apud Ægyptios habitare maluerunt; alii per omnes gentes dispersi sunt.

ε'. *Μεταβαλεῖ*[38] *εἰς σὲ πλοῦτον*[39] *θαλάσσης*[40]. Οὐδὲ τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἁρμόττει· ποίων γὰρ αὐτοῖς ἐθνῶν καὶ λαῶν προσηνέχθη πλοῦτος; Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία τὰ πάλαι τοῖς δαίμοσι προσφερόμενα δέχεται· καὶ ἡ πάλαι πικρὰ τῶν ἐθνῶν θάλασσα, τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ γλυκανθεῖσα, καὶ τὴν παράδοξον δεξαμένη μεταβολὴν, τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ προσφέρει τὰ δῶρα. Διαφερόντως δὲ εἰς τὴν Ἱεροσολύμων ταῦτα προσφέρουσι πόλιν, ἐκ πάσης γῆς καὶ θαλάττης συντρέχοντες.

B Vers. 5. *Transferet in te divitias maris.* Neque hoc Judæis convenit. Quarum enim, quæso, gentium et populorum ad illos allatæ sunt divitiæ? At Ecclesia Dei ea recipit quæ olim dæmonibus offerebantur: et amarum quondam gentium mare, crucis ligno dulce redditum, mirabili facta mutatione, munera offert Ecclesiæ Dei. Præcipue autem ad civitatem Hierosolymorum hæc afferunt, **379** undique terra marique accurrentes.

ς'. *Καὶ ἥξουσί*[41] *σοι ἀγέλαι καμήλων.* Εἰ δέ τις ἀκριβῶς τῶν ῥητῶν καταμάθοι τὴν ἔννοιαν, αὐτοὺς εὑρήσει τοὺς ἀνθρώπους πρόβατα, καὶ κριοὺς, καὶ καμήλους προσηγορευμένους. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὀΐσουσι καμήλους, ἀλλ', « Ἥξουσιν ἀγέλαι καμήλων, καὶ καλύψουσί σε κάμηλοι Μαδιὰμ, καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδὰρ συναχθήσεταί σοι. »

Vers. 6. *Et venient tibi greges camelorum.* [7] Quod si quis accurate dictorum percipiat sententiam, ipsos homines inveniet oves, et arietes, et camelos appellatos. Non enim dixit: Ducent camelos, sed: « Venient greges camelorum, et operient te cameli Madian, et omnes oves Cedar congregabuntur tibi. »

η'. *Τίνες οἵδε ὡς*[42] *νεφέλαι πέτανται;* Ἐκπλήττεται τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία τὰ νέφη τῶν πρὸς αὐτὴν συντρεχόντων θεωμένη δήμων· οἱ μιμοῦνται περιστερὰς μετὰ τῶν νεοσσῶν πετομένας. Εἰ δέ τις ἀκριβῶς νοῆσαι βούλεται τὸ χωρίον, ἐν ταῖς δημοτελέσιν ἑορταῖς, ἢ ταῖς Δεσποτικαῖς, ἢ ταῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων, θεασάσθω τὰ πλήθη συῤῥέοντα· καὶ τὰς μὲν τὰς θυγατέρας ἐν ταῖς ἀγκάλαις φερούσας ἢ ταῖς χερσὶν ὁδηγούσας· τοὺς δὲ μετὰ τῶν υἱῶν βαδίζοντας· καὶ ὄψεται ἀληθῶς πνευματικὰς περιστερὰς μετὰ τῶν νεοττῶν πετομένας, καὶ πρὸς τὴν νέαν παραγινομένας Σιών.

C Vers. 8. *Quinam isti ut nubes volant?* Miratur itaque Dei Ecclesia videns nubes confluentium ad ipsam populorum, qui imitantur columbas cum pullis suis volantes. Quod si quis hunc locum liquido vult intelligere, is in publicis festis, vel Dominicis, vel sanctorum martyrum, concurrentes turbas consideret; atque has quidem vel filias in ulnis gestantes, vel manibus ductantes, illos vero cum filiis procedentes: ac reipsa spirituales columbas videbit cum pullis volantes, et ad novam Sionem adventantes.

θ'. *Ἐμὲ αἱ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα Θαρσὶς ἐν πρώτοις.* Θαρσὶς δὲ τὴν Καρχηδόνα καλεῖ, τῆς πάλαι μὲν Λιβύης, νῦν δὲ Ἀφρικῆς ὀνομαζομένης τὴν μητρόπολιν. Καὶ γὰρ ἡνίκα ὁ αὐτὸς εἶπε προφήτης, « Ὀλολύζετε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπώλετο, » παρὰ τῷ Ἑβραίῳ Θαρσὶς εὕρομεν κείμενον.

D Vers. 9. *Me insulæ exspectarunt, et naves Tharsis in primis.* Tharsis autem appellat Carthaginem, Libyæ olim, nunc Africæ nuncupatæ metropolin. Etenim ubi propheta ipse dixit: « Ululate, naves Carthaginis, quia periit [f], » in Hebræo Tharsis scriptum invenimus.

ι'. *Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τείχη σου.* Καὶ ταῦτα κατ' ἱστορίαν ζητοῦντι ἔνεστιν εὑρεῖν·

Vers. 10. *Et ædificabunt alienigenæ muros tuos.* Et hæc juxta historiam quærenti reperire licet,

[f] Isa. XXIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[38] Μεταβ. — θαλ. *Hebr.* si conversa fuerit ad te multitudo maris. [39] Rec lectio πλοῦτος, ut sensus sit: Transferentur in te divitiæ maris. [40] θαλ. Huc etiam pertinent proxima, καὶ ἐθνῶν καὶ λαῶν. [41] Καὶ ἥξ. σοι. Hæc juxta Hebr. et LXX sunt ultima vers. 5. [42] Ὡς. Supra, p. 68, ad Cant. II, 10. ὡσεί. Id post πέτανται seq., καὶ ὡσεὶ περιστεραὶ τὺν νεοσσοῖς αὐτῶν.

Digitized by Google

Cyro quidem Hierosolymam ædificante, et post cum Dario : sed et Alexandro pontificiam **380** vestem contuente, animumque ad adorationem convertente. « Propter iram enim meam percussi te. » Et antiquæ Hierosolymæ quadrant ista, eversæ quidem propter peccata, restauratæ autem per solam benignitatem : et Dei Ecclesiæ, quæ olim quidem similis erat deserto, cum divina procuratione non frueretur, postea vero providentia Salvatoris potita est.

A τοῦ μὲν Κύρου οἰκοδομοῦντος τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ μετ' αὐτὸν Δαρείου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀλεξάνδρου τὴν ἱερατικὴν στολὴν θεασαμένου, καὶ μεταβαλλομένου τὸν θυμὸν εἰς προσκύνησιν. « Διὰ γὰρ ὀργήν μου ἐπάταξά σε. » Καὶ τῇ πάλαι Ἱερουσαλὴμ ἁρμόττει ταῦτα, καταλυθείσῃ μὲν δι' ἁμαρτίας, ἀνοικοδομηθείσῃ δὲ διὰ μόνην φιλανθρωπίαν· καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις πάλαι μὲν ἐρήμῳ ἀπείκαστο, θείας οὐκ ἀξιουμένη κηδεμονίας, μετὰ ταῦτα δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος προνοίας ἀπήλαυσεν.

Vers. 11. *Et aperientur portæ tuæ semper.* Quænam fortitudo gentium ad priscam Hierosolymam adorationis gratia profecta est? aut quinam reges ab aliis adducti universorum Deum ibi adorarunt? At Ecclesiæ Dei portæ semper patent, et accedentes excipiunt, et pios reges admittunt a sanctorum B apostolorum disciplina perductos.

ια'. *Καὶ ἀνοιχθήσονται αἱ πύλαι σου διαπαντός σοι.* Ποία [43] δύναμις ἐθνῶν εἰς τὴν πάλαι ἀνέδραμεν Ἱερουσαλὴμ προσκυνήσεως χάριν; ποῖοι δὲ βασιλεῖς ὑπ' ἄλλων ἀγόμενοι τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐκεῖ προσεκύνησαν; Τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας αἱ πύλαι δι' ἁπαντὸς ἀνεῴγασι, τοὺς προσιόντας ὑποδεχόμεναι, καὶ τοὺς εὐσεβεῖς ὑποδέχονται βασιλέας, ὑπὸ τῆς τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἀγομένους διδασκαλίας.

Vers. 12. *Et reges, qui non servient tibi, peribunt.* Et hoc perspicue falsam redarguit Judæorum intelligentiam. Neque enim gentes, neque reges Judæis post reditum e Babylonia servierunt. Serviunt autem Ecclesiæ Dei. Et quotquot servitutem detrectarunt, hi ridiculi, et meticulosi, et infelicissimi hac in vita fuerunt, æternam autem vitam non videbunt.

ιβ'. *Καὶ οἱ βασιλεῖς* [44] *οἵτινες οὐ δουλεύσουσί σοι, ἀπολοῦνται.* Καὶ τοῦτο σαφῶς ἐλέγχει τὴν Ἰουδαίων παράνοιαν. Οὔτε γὰρ ἔθνη, οὔτε βασιλεῖς, μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον Ἰουδαίοις ἐδούλευσαν. Τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ δουλεύουσι· καὶ ὅσοι τὴν δουλείαν ἠρνήθησαν, καταγέλαστοι μὲν, καὶ δείλαιοι, καὶ τρισάθλιοι κατὰ τὸν παρόντα βίον ἐγένοντο· οὐκ ὄψονται δὲ τὴν αἰώνιον ζωήν.

Vers. 13. *In cyparisso, et pinu, et cedro.* Hæc verisimile est etiam in priori templo fuisse, illosque iterum ex Libano ligna comportasse.

ιγ'. *Ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρῳ.* Ταῦτα εἰκὸς μὲν καὶ ἐπὶ τοῦ προτέρου γεγενῆσθαι νεώ· καὶ μετακομίσαι πάλιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Λιβάνου ξύλα.

Vers. 14. *Et ibunt ad te timentes filii eorum qui te humiliaverunt.* Hierosolymam sane Babylonii non C adorarunt: at Ecclesiam Dei **381** plurimi adorant ex gentibus, et maxime horum filii. Illis enim vita functis, hi veritatem didicerunt, et Salvatori cultum exhibent, in oratoriis suis adorationem deferentes. « Et vocaberis civitas Sion. » Atqui Hierosolyma aliud nomen sortita est. Æliam enim vocarunt imperatores Romani. Quo igitur pacto prophetiæ veritas demonstratur, nisi quis Sionem spiritualius intelligat?

ιδ'. *Καὶ πορεύσονται πρός σε δεδοικότες* [45] *υἱοὶ τῶν ταπεινωσάντων σε.* Τὴν μὲν Ἱερουσαλὴμ οὐ προσεκύνησαν Βαβυλώνιοι· τὴν [46] δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐθνῶν προσκυνοῦσι· μάλιστα δὲ οἱ τούτων υἱοί. Ἐκείνων γὰρ δεξαμένων τοῦ βίου τὸ πέρας, οὗτοι μετέμαθον τὴν ἀλήθειαν, καὶ προσφέρουσι τῷ Σωτῆρι τὸ σέβας, ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν οἴκοις προσφέροντες τὴν προσκύνησιν. « Καὶ κληθήσῃ πόλις Σιών. » Καὶ μὴν Ἱερουσαλὴμ ἑτέραν προσηγορίαν ἐδέξατο. Αἰλίαν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλεσαν βασιλεῖς. Πῶς τοίνυν δείκνυται τῆς προφητείας τὸ ἀψευδὲς, εἰ μή τις πνευματικώτερον τὴν Σιὼν νοήσοι;

Vers. 15. *Et divitias regum comedes.* Quorumnam regum antiqua Hierosolyma post reditum divitias abstulit? aut quarum gentium, lactis instar, bonorum copiam [47] suxit? Sed iis etiam qui invere- D cundiores sunt compertum arbitror, Dei Ecclesiam prædictionis veritatem ostendere. Hæc enim assidue et regum munera excipit, et gentium oblationibus susceptis, auctorem illarum celebrat.

ιε'. *Καὶ* [47] *πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι.* Ποίων βασιλέων ἡ παλαιὰ Ἱερουσαλὴμ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκομίσατο πλοῦτον; ἢ ποίων ἐθνῶν, καθάπερ γάλα, τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐθήλασεν ἀφθονίαν; Ἀλλὰ καὶ τοῖς λίαν ἀναισχυντοῦσι δῆλον, οἶμαι, καθέστηκεν, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία δείκνυσι τῆς προρρήσεως τὴν ἀλήθειαν. Αὕτη γὰρ διηνεκῶς καὶ τὰ βασιλικὰ δέχεται δῶρα, καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐθνῶν προσφερόμενα κομιζομένη, τὸν τούτων αἴτιον ἀνυμνεῖ.

Vers. 17. *Et pro ære afferam tibi aurum.* Hujus etiam prophetiæ veritatem in ædium sacrarum structuris videre licet. Auro enim et argento dis-

ιζ'. *Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ οἴσω σοι χρυσίον.* Καὶ ταύτης ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς τῶν εὐκτηρίων οἴκων οἰκοδομίαις τῆς προφητείας τὴν ἀλήθειαν· χρυσῷ γὰρ

VARIÆ LECTIONES.

[43] Ποία, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 11 pertinent. [44] οἱ βασ. *Hebr.* regnum, s. regna. [45] δεδ. *Hebr.* cum incurvatione, s. incurvati. [46] τὴν — προσκ. Hæc referunt se ad mediam partem vers. 14, ubi Aqu. et reliqui ita habent: καὶ προσκυνήσουσιν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν σου πάντες οἱ παροξύναντες. Ita iere Compl. [47] Καὶ — φάγεσαι. *Hebr.* et mamillam regum suges.

Digitized by Google

καὶ [48] ἀργύρῳ πεποικιλμένοι διαλάμπουσιν· οὐχ ἵνα τοῦ Θεοῦ τὴν χρείαν πληρώσωσιν, ἀλλ' ἵνα τῶν εὐσεβῶν τὸ φιλότιμον δείξωσιν. A

ιη'. *Οὐκ ἀκουσθήσεται ἔτι ἀδικία ἐν τῇ γῇ.* Τούτων ἔκβασιν ἀληθεστέραν ὄψεταί τις ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ· ἐκεῖνος γὰρ ὁ βίος ἀδικίας ἐλεύθερος, ἐκεῖνος τῇ ἄκρᾳ δικαιοσύνῃ κοσμεῖται· ἐκεῖνος ἀληθῶς ἀταλαίπωρος [49] καὶ φροντίδων ἀπηλλαγμένος. Ὡς ἐν τύπῳ δὲ εὕροι τις ἂν καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ταῦτα· τῆς γὰρ τῶν εἰδώλων ἀπήλλακται πλάνης. Τὸν δὲ τῶν ὅλων Θεὸν διηνεκῶς ἀνυμνεῖ. Προμηθοῦνται δὲ τῶν ἀδικουμένων οἱ ταύτης ἡγεμόνες, ὡς οἷόν τε.

ιθ'. *Καὶ* [50] *οὐκ ἔσται σοι ἔτι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας.* Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ μέλλων ἔχει βίος· ἐκεῖνος γὰρ οὔτε ἡλίου, οὔτε σελήνης χρῄζει· αὐτὸ γὰρ ἔχει τοῦ Θεοῦ τὸ ἄῤῥητον φῶς. Τούτου δὲ ὡς ἐν τύπῳ καὶ νῦν οἱ πιστεύοντες ἀπολαύουσιν. Ὑπὸ γὰρ τούτου φωτιζόμενοι, τὴν ἀπλανῆ πορείαν ὁδεύουσιν.

κα'. *Καὶ ὁ λαός σου πᾶς δίκαιος, καὶ δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν.* Καὶ ταῦτα περὶ μέλλοντος προηγόρευσε βίου. Ἐκεῖνος γὰρ ἔχει τῆς γνώμης τὸ ἄτρεπτον· ἐκεῖνος τῇ αἰωνίῳ δικαιοσύνῃ κοσμεῖται· ἐκεῖνος ἁμαρτίας ἐλεύθερος· ἐκεῖνος οὐκ ἔχει ἄωρον, οὐδὲ πρεσβύτην, ἀλλὰ ζωὴν ἀτελεύτητον· ἐν ἐκείνῳ κληρονομοῦσι τὴν γῆν τῶν ζώντων οἱ ἄξιοι.

ΚΕΦΑΛ. ΞΑ'.

α'. *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ.* Οὐ δεόμεθα πολλῶν ἀποδείξεων ταύτην ἑρμηνεύοντες τὴν προφητείαν. Αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ταύτην σαφῆ πεποίηκεν ὁ Δεσπότης. Εἰς γὰρ τὴν Συναγωγὴν εἰσελθών, καὶ τόδε τὸ βιβλίον λαβών, εἶτα ἀναπτύξας, τήνδε τὴν προφητείαν ἀνεγνοὺς, ἔφη πρὸς τοὺς ἀκούοντας· « Σήμερον ἐπληρώθη ἡ Γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· » καὶ ἔδειξεν ἄντικρυς ἑαυτὸν διὰ τοῦ προφήτου περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα φθεγξάμενον. « Εὐαγγελίσασθαι [51] πτωχοῖς[52], ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους καρδίᾳ[53]. » Ταῦτα πάντα τοὺς ἀνθρώπους καλεῖ· πτωχοὺς μὲν, ὡς τὸν οὐράνιον ἀπολέσαντας πλοῦτον· συντετριμμένους δὲ τὴν καρδίαν, ὡς τὸ λογικὸν διαφθείραντας. Τυφλοὺς [54] δὲ, ὡς Θεὸν ἀγνοήσαντας, καὶ τῆς προτέρας ἐκπεσόντας ἐλευθερίας. Εἰς ἐσχάτην γὰρ πτωχείαν ἐξέπεσε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· διαφερόντως δὲ τὰ ἔθνη τοῖς εἰδώλοις δουλεύοντα. C D

tinctæ lucent, non ut Dei expleant indigentiam, sed ut piorum hominum magnificentiam declarent.

Vers. 18. *Et non audietur ultra iniquitas in terra.* Horum eventum certiorem in futuro sæculo cernere licebit. Illa enim vita libera est ab iniquitate, illa summa justitia ornatur, illa vere miseriarum expers, et curis soluta. Velut in figura autem hæc etiam in Ecclesia Dei omnes deprehendent. Ab idolorum enim **382** errore liberata est, omnium vero Deum laudat continenter. Injuria vero affectis ejus præsides pro viribus succurrunt.

Vers. 19. *Et non erit tibi sol amplius lux diei.* [20] Et hoc prorsus in vita futura continget. Illa enim neque sole, neque luna indiget : habet enim ipsum Dei lumen ineffabile. Hoc vero nunc etiam velut in figura possident credentes : ab hoc enim illustrati, in via erroris experte incedunt. B

Vers. 21. *Et populus tuus omnis justus, et semper possidebunt terram.* [22] Hæc itidem de futura vita prædixit. Illa enim mentis immutabilitatem habet. Illa justitia ornatur sempiterna, illa immunis est a peccato, illa neque immaturum habet, neque senem, sed ævo fruitur immortali. In illa terram viventium hæreditate possident qui digni fuerint.

CAPUT LXI.

Vers. 1. *Spiritus Domini super me.* Non egemus multis demonstrationibus, ut hanc prophetiam exponamus. Dominus enim ipse hanc nobis planam fecit. Cum enim esset ingressus in Synagogam, et hunc librum sumens in manus, aperiensque, prophetiam hanc legisset, astantibus dixit : « Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris [5]; » et aperte ostendit seipsum de se per prophetam hæc enuntiasse. « Evangelizare pauperibus, sanare contritos **383** corde. » His omnibus vocabulis homines designat. Et pauperes vocat, ut qui cœlestes divitias amiserint : et contritos corde, ut qui rationem corruperint : cæcos vero, ut qui Deum ignorarint, et pristina libertate exciderint. In extremam enim egestatem prolapsa est hominum natura, potissimum vero gentes idolis servientes.

[5] Luc. IV, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[48] καὶ ἀργ. Hæc ref. sese ad verba vers. 17 : ἀντὶ δὲ σιδήρου οἴσω σοι ἀργύριον. [49] ἀτ. κ. φρ. ἀπηλλ. Ad verba vers. 18, οὐδὲ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ὁρίοις σου ista spectant. [50] Καὶ — ἡμέρας. Ad totum vers. 19 et ad vers. 20 se ref. sequentia. [51] εὐαγ. γ. Luc IV, 18, leg. εὐαγγελίζεσθαι, apud LXX autem, et passim apud Nostrum, εὐαγγελίσασθαι. Quæ apud LXX præm., οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, exstant t. I, p. 1058, 1203 et 1568, ac infra, ad Dan. IX, 24, in *Eran.* Dial. 1, et in *Repreh.* anath. noni Cyr. Ad Dan. l. c. post ἔχρισέ με. seq. Κύριος. [52] πτ. Locis cit. additur ἀπέσταλκέ με. [53] Locis cit. juxta cod. Vat. leg. τὴν καρδίαν, sicque hoc ipso in loco, post pauca. [54] τυφλοὺς, κ. τ. λ. Hæc. ref. sese ad verba ultima vers. 1 : καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, quæ una cum præc. κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, exstant locis jam cit.

Digitized by Google

VERS. 2. *Et diem retributionis.* Non solum enim remissionem peccatorum nobis largitus est, et a diaboli tyrannide nos exemit, divinumque lumen demonstravit : sed futuram quoque vitam promisit, et justum judicium minatus est. « Annum enim Domini acceptabilem, » priorem ejus adventum appellari arbitror : « diem vero retributionis, » diem judicii. « Consolari omnes lugentes. » Resurrectionis enim spe tristitiam mortis temperavit. Innuit autem mysticum unguentum, quo donati lætitiam recipimus, et gloriæ indumentum : per καταστολὴν enim stola est intelligenda.

VERS. 3. *Et vocabuntur generationes justitiæ.* Hi nimirum qui de Sione sunt electi, et duodecim, et septuaginta, et tria millia, et myriades multæ. Sic et beatus David : « Hæc est, inquit, generatio quærentium eum [h]. »

VERS. 4. *Et innovabunt civitates desertas.* Ostendant nobis hæc facta Judæi. Nos ostendimus **384** civitates, quas impietas devastarat, a sacris apostolis et a piis viris, qui eorum prædicationi successerunt, restitutas.

VERS. 5. *Et venient alienigenæ pascentes oves tuas.* Ex alienigenis enim gentibus orti Ecclesiæ magistri, quos et pastores, et aratores, et vinitores nominavit.

VERS. 6. *Vos vero sacerdotes Domini vocabimini.* Apostolicum vero nomen præcipuum et singulare beatissimi illi habuerunt. Etsi enim eorum operi isti successerunt, illorum tamen appellationem nemo sibi arrogare audet. « Fortitudinem gentium comedetis. » Impietatem enim quæ regnabat destruentes, spirituales illis divitias præbuistis, omnium admirationem ex nova immutatione concitantes.

VERS. 7. *Terram secundo possidebunt.* Liberabitur enim terra a pristina maledictione, et nova erit, corruptionem exuens, qua nunc obtegitur.

VERS. 9. *Cognoscetur in gentibus semen eorum, et nepotes* (*eorum*). Sacrorum apostolorum semen et nepotes eos vocat, qui illorum prædicationi successerunt. ' Ex fructu enim arbor cognoscitur', juxta Domini doctrinam [i]. Quam illustres autem sint Salvatoris nostri famuli, res ipsæ testantur. Videmus enim eos qui maximas obtinent dignitates, ad hos continenter accurrere, eorumque benedictionem ardenti studio reportare.

β'. *Καὶ* [58] *ἡμέραν ἀνταποδόσεως.* Οὐ γὰρ μόνον ἡμῖν τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν ἐδωρήσατο, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπήλλαξε, καὶ τὸ θεῖον ὑπέδειξε φῶς· ἀλλὰ καὶ τὴν μέλλουσαν ἐπηγγείλατο βιοτὴν, καὶ τὴν δικαίαν ἠπείλησε κρίσιν. « Ἐνιαυτὸν γὰρ Κυρίου δεκτὸν » τὴν προτέραν αὐτοῦ παρουσίαν οἶμαι χρηματίζεσθαι· « ἡμέραν δὲ ἀνταποδόσεως, » τῆς κρίσεως τὴν ἡμέραν. « Παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας. » Τῇ γὰρ ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως ἐκέρασε τοῦ θανάτου τὴν ἀθυμίαν. Αἰνίττεται [56] δὲ τὸ μυστικὸν χρίσμα, οὗ ἀξιούμενοι τὴν εὐφροσύνην δεχόμεθα, καὶ τῆς δόξης τὴν ἀμπεχόνην· τὴν γὰρ καταστολὴν [57] στολὴν νοητέον.

γ'. *Καὶ κληθήσονται γενεαὶ* [58] *δικαιοσύνης.* Τουτέστιν οὗτοι, οἱ ἐκ τῆς Σιὼν ἐκλεγόμενοι, οἱ δυοκαίδεκα, οἱ ἑβδομήκοντα, οἱ τρισχίλιοι, αἱ πολλαὶ μυριάδες. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων αὐτόν. »

δ'. *Καὶ καινιοῦσι πόλεις ἐρήμους.* Δειξάτωσαν ταῦτα οἱ Ἰουδαῖοι γεγενημένα· ἡμεῖς δείκνυμεν τὰς ὑπὸ τῆς ἀσεβείας διαφθαρείσας πόλεις, ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν τὸ ἐκείνων κήρυγμα διαδεξαμένων εὐσεβῶν ἀνοικοδομηθείσας.

ε'. *Καὶ ἤξουσιν* [59] *ἀλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου.* Ἐξ ἀλλοφύλων γὰρ ἐθνῶν οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, οὓς καὶ ποιμένας, καὶ ἀροτῆρας, καὶ ἀμπελουργοὺς ὠνόμασεν.

ς'. *Ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου κληθήσεσθε.* Τὸ δὲ ἀποστολικὸν ὄνομα ἐξαίρετον οἱ τρισμακάριοι ἔσχον ἐκεῖνοι. Εἰ γὰρ τὸ ἐκείνων οὗτοι διεδέξαντο ἔργον, ἀλλ' οὖν τὴν ἐκείνων προσηγορίαν οὐδεὶς ἁρπάσαι τολμᾷ. « Ἰσχὺν [60] ἐθνῶν κατέδεσθε. » Τὴν γὰρ κρατοῦσαν ἀσέβειαν καταλύσαντες, τὸν πνευματικὸν αὐτοῖς ἐχορηγήσατε πλοῦτον, θαυμαζόμενοι παρὰ πάντων ἐπὶ τῇ ξένῃ μεταβολῇ.

ζ'. *Ἐκ* [61] *δευτέρας κληρονομήσουσι τὴν γῆν.* Ἀπαλλαγήσεται γὰρ ἡ γῆ τῆς προτέρας κατάρας, [62] καὶ ἔσται καινὴ, ἣν περίκειται νῦν ἀποδυομένη φθοράν.

θ'. *Γνωσθήσεται* [63] *ἐν τοῖς ἔθνεσι σπέρμα αὐτῶν καὶ ἔκγονα.* Τῶν ἱερῶν ἀποστόλων σπέρμα καλεῖ καὶ ἔκγονα, τοὺς τὸ ἐκείνων κήρυγμα διαδεξαμένους. Ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν. Ὅπως δέ εἰσιν ἐπίσημοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ θεράποντες, αὐτὰ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα. Ὁρῶμεν γὰρ τοὺς τὰς μεγίστας πεπιστευμένους ἀρχὰς διηνεκῶς πρὸς τούτους συντρέχοντας, καὶ σὺν θερμῇ προθυμίᾳ τὴν παρὰ τούτων εὐλογίαν κομιζομένους.

[h] Psal. XXIII, 6. [i] Matth. XII, 33.

VARIÆ LECTIONES.

[56] Καὶ ἡμ. ἀντ. Ex initio vers. 2, hæc leg. tom. I, pag. 1038, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίῳ (rec. lect. est Κυρίου, sicque hoc ipso in loco, post pauca) δεκτόν. Pro καλέσαι Luc. IV, 19, leg. κηρύξαι. [56] αἰνίττεται, κ. τ. λ. Hæc ref. sese ad initium vers. 3. [57] καταστ. Ita habet edit. Compl. Recepta autem lectio est κατὰ στολήν. [58] γεν. *Hebr.* arbores (quercus). Symm. ἰσχυροί. [59] ἥξ. *Hebr.* stabunt. [60] Ἰσχύν. *Hebr.* opes. Aqu. εὐπορίαν. [61] Ἐκ — γῆν. *Hebr.* duplum possidebunt. [62] καὶ — φθοράν. Hæc ad vers. 7 initium juxta Hebr. se referre videntur. Desunt autem ista apud LXX, et ex Theodot. supplenda sunt, qui ita habet : ἀντὶ τῆς αἰσχύνης ὑμῶν διπλᾶς καὶ ἐντροπῆς ἀγαλλιάσονται μερὶς αὐτῶν. [63] γνωσθ. *Hebr.* notum, s. celebre erit.

Digitized by Google

ι'. *Ἐνέδυσέ* [64] *με γὰρ ἱμάτιον σωτηρίου.* Ἱμάτιον σωτηρίου καὶ [65] χιτῶνα εὐφροσύνης, τοῦ παναγίου βαπτίσματος τὴν χάριν καλεῖ. « Ὅσοι γὰρ, φησὶν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Δι' ὃ καὶ ἐν τῇ Ἑβραίων φωνῇ τὸ ἱμάτιον σωτηρίου ἱμάτιον Ἰεσσωὰ κεῖται, τουτέστι Χριστοῦ. « Ὡς [66] νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ. » Νύμφην ἑαυτὴν καλεῖ ἡ Ἐκκλησία, ὡς τῷ νυμφίῳ συνεζευγμένη· νυμφίον δὲ, ὡς τὸν νυμφίον ἐνδεδυμένη. Τὴν δὲ μίτραν στέφανον οἱ τρεῖς ἑρμηνευταὶ προσηγόρευσαν. Τούτου τοῦ κόσμου καὶ ὁ μακάριος μέμνηται Δαβίδ· « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰ ποικίλα χαρίσματα.

A

Vers. 10. *Induit* **385** *enim me vestimento salutis.* Vestimentum salutis, et tunicam lætitiæ vocat gratiam sanctissimi baptismatis. « Quicunque enim, ait, in Christum baptizati estis, Christum induistis [j]. » Unde et in lingua Hebræorum, pro vestimento salutis, vestimentum Jescha dicitur, id est, Christi. « Sicut sponsam ornavit me ornatu muliebri. » Sponsam seipsam vocat Ecclesia, ut sponso copulata : sponsum vero, ut sponsum induta. Pro mitra autem, coronam tres reliqui interpretes posuerunt. Hujus ornatus meminit etiam beatus David : « Astitit regina a dextris tuis vestitu deaurato amicta, variegata [k]. » Significat autem sermo varia Spiritus sancti charismata.

ια'. *Καὶ ὡς κῆπος τὰ σπέρματα αὐτοῦ.* Ἔδειξε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἕνα δικαιοσύνης γεγενημένην παράδεισον.

B

Vers. 11. *Et sicut hortus semina sua.* Ostendit orbem universum hortum unicum justitiæ factum esse.

ΚΕΦΑΛ. ΞΒ'.

CAPUT LXII.

α'. *Διὰ Σιὼν οὐ σιωπήσομαι.* Ταῦτα αὐτὸς λοιπὸν ὁ νυμφίος φησί. Δείξω γὰρ τῇ Σιὼν, φησὶ, καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, ὡς τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυρωθέντα πάντα προσκυνήσει τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσαν τῆς ἐμῆς σωτηρίας αἱ ἀκτῖνες διαδραμοῦνται τὴν οἰκουμένην.

Vers. 1. *Propter Sionem non tacebo.* Hæc sponsus ipse de cætero loquitur. Ostendam enim, inquit, Sioni et Hierosolymæ futurum, ut eum adoraturæ sint omnes gentes, quem ipsi crucifixerunt, et salutis meæ radii orbem universum percurrant.

β'. *Καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου.* Σοῦ τῆς ἀγαλλομένης ἐπὶ σωτηρίῳ περιβολῇ τῆς ἀρετῆς μου νύμφης, ἣν παντοδαποῖς κατεκόσμησα κόσμοις. « Καὶ καλέσει τε τὸ ὄνομά σου [67] τὸ καινόν. » Εἰπάτωσαν οἱ Ἰουδαῖοι, ποῖον ἐσχήκασι καινὸν ὄνομα· μέχρι γὰρ τοῦ παρόντος Ἰουδαῖοι καλοῦνται· οἱ δὲ τῷ Χριστῷ πεπιστευκότες, τὴν καινὴν προσηγορίαν ἐδέξαντο, οὐκ ἐξ Ἀβραὰμ, ἢ Ἰσραὴλ, Ἰουδαῖοι καλούμενοι, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ προσαγορευόμενοι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ· Χριστιανοὶ γὰρ παρὰ πάντων καλοῦνται, ἅτε διὰ τοῦ παναγίου βαπτίσματος τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι.

Vers. 2. *Et videbunt gentes justitiam tuam.* Tuam nempe, quæ gaudes vestimento salutari virtutis sponsæ meæ, quam omnium generum ornamentis expolivi. « Et vocabit te nomen novum tuum. » Dicant Judæi, quodnam nomen **386** novum habuerint? Nam in hunc usque diem Judæi vocantur. At qui crediderunt in Christum, novam appellationem acceperunt, non ex Abrahamo vel Israele Judæi nuncupati, sed ex ipso Christo Domino nomen adepti. Christiani quippe ab omnibus nominantur, ut qui per sanctissimum baptisma Christum induerunt.

C

[3] Vers. 4. *Et terra tua non vocabitur amplius deserta.* Desertum enim prophetæ sæpenumero interpretati sunt gentes. Diutissime porro derelictæ sunt, ita ut nec prophetam, nec divinum legislatorem * acciperent. Attamen et ipsis quoque novum nomen dedit, et diadema regni eos vocat, et coronam sponsalitiam : etenim sponsam illos appellavit, et regnum cœlorum eis promisit.

γ'. *Καὶ ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι ἔρημος.* Πολλάκις γὰρ τὰ ἔθνη ἔρημον ὁ προφητικὸς λόγος ἡρμήνευσεν. Καὶ ἐπὶ πλεῖστον δὲ ἐγκατελείφθησαν χρόνον, οὔτε προφήτην, οὔτε νομοθέτην θεῖον δεχόμενοι· ἀλλ' ὅμως αὐτοῖς καὶ καινὸν ἔδωκεν ὄνομα, καὶ διάδημα βασιλείας αὐτοὺς καὶ στέφανον νυμφικὸν ὀνομάζει. Καὶ γὰρ νύμφην αὐτοὺς προσηγόρευσεν, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν αὐτοῖς ἐπηγγείλατο.

D

Vers. 5. *Sicut habitans juvenis cum virgine.* Quia mentionem fecit sponsæ, consentaneum erat virginis imaginem apponi, ut incorruptas esse nuptias ostenderet.

ε'. *Ὡς* [68] *συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ.* Ἐπειδὴ τῆς νύμφης ἐμνημόνευσεν, ἀναγκαίως καὶ τῆς παρθένου τέθεικε τὴν εἰκόνα, ἵνα δείξῃ τοῦ γάμου τὸ ἀδιάφθορον.

j Galat. III, 27. k Psal. XLIV, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[64] Ἐνέδυσε, κ. τ. λ. Quæ apud LXX præm., ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, supra, tom. I, pag. 1325, et ad Cant. IV, 9, ac infra, ad Osee XIV, 6-9, leg. [65] καὶ χιτ. εὐφρ. Locis cit. exstant verba textus, ad quæ h. l. respicitur. Post εὐφροσύνης tom. I, pag. 1325, sequitur ἐνέδυσέ με : ad Cant. loco cit. autem, περιέθηκέ μοι. [66] Ὡς νύμφην, κ. τ. λ. Quæ præcedunt, supra, tom. I, p. 1325, ita leg. ὡς νυμφίῳ περιέβαλέ μοι μίτραν. [67] σου. Abest ab Hebr. [68] Ὡς — παρθ. *Hebr.* Nam sicut maritum se adjungit juvenis virgini (ita sicuti mariti se adjungent tibi filii tui).

Digitized by Google

VERS. 6. *Et super muros tuos, Hierosolyma, constitui custodes.* Hierosolymam rursus ipsam appellat sponsam. Custodes autem vocat eos, qui per unamquamque civitatem et vicum piis plebibus præsident : qui nocte dieque Deum laudantes, divinam civitatem custodiunt. Quod si angelos quispiam hos esse arbitretur, non aberrabit a vero. « Castra enim ponet, ait, angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos [1]. »

VERS. 8. *Si ultra dedero triticum tuum.* Triticum autem, et vinum, et cibos, tropice accipere oportet de fructibus justitiæ. Sunt autem illi fortasse multæ mansiones quæ **387** apud Patrem.

VERS. 9. *In atriis sanctis meis.* Hæc etiam putant Judæi reditum ipsorum prædicere : sed ita intelligi non sinunt quæ sequuntur.

VERS. 11. *Ecce Dominus auditum fecit usque ad extremum terræ.* Auditam vero usque ad extremum terræ fecit Deus, non structuram Hierosolymæ, sed crucem, et passionem, et resurrectionem, atque in cœlos ascensionem Salvatoris, et Spiritus sancti adventum, et futurorum bonorum spem. Iis parare præcones viam jubet, et hanc planam, sublata difficultate, ac mollem fieri. « Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator venit. » Prophetæ dicebant : « Ecce Dominus cum potestate venit : » apostoli vero, « Ecce Salvator tuus venit. » Videnturque prophetæ quidem similes militibus qui regem antecedunt, ejusque adventum demonstrant : apostoli autem, magistris militum qui sequuntur, et regem venisse ignaros docent, atque hunc esse quem illi demonstrant. Filiam porro Sionis dixit novam Dei Ecclesiam, quæ novum nomen accepit, ea filia est antea constitutæ apud Judæos divini cultus politiæ.

CAPUT LXIII.

VERS. 1. *Quis est iste qui venit de Edom?* Interrogationis formam sermoni suo inducit propheta. Designat autem, **388** ut opinor, Domini ascensionem in cœlos : cujus etiam in Psalmis simili figura fit mentio. Ibi enim pariter interrogant quidam : « Quis est iste rex gloriæ [m]? » non quod cœlestes virtutes eum ignorarent qui ascendebat : sed ut per interrogationem et responsionem accuratius nos assumpti naturam edocerent. Sic igitur etiam hoc loco interrogant quidam : « Quis est iste qui venit de Edom? » Edom autem rubram ter-

ς'. *Καὶ ἐπὶ τῶν τειχέων σου, Ἰερουσαλὴμ, κατέστησα φύλακας.* Ἰερουσαλὴμ πάλιν αὐτὴν ὀνομάζει τὴν νύμφην· φύλακας δὲ καλεῖ τοὺς κατὰ πόλεις καὶ κώμην τῶν εὐσεβῶν λαῶν ἡγουμένους· οἵτινες νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸν Θεὸν ὑμνοῦντες, τὴν θείαν φυλάττουσι πόλιν. Εἰ δὲ ἀγγέλους τις ὑπολάβῃ τούτους εἶναι, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τῆς ἀληθείας. « Παρεμβαλεῖ γὰρ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. »

η'. *Εἰ ἔτι δώσω τὸν [69] σῖτόν σου.* Σῖτον δὲ, καὶ οἶνον, καὶ βρώματα, τροπικῶς τοὺς τῆς δικαιοσύνης νοητέον καρποὺς. Εἶεν δ' ἂν αὐτοὶ αἱ πολλαὶ μοναὶ αἱ παρὰ τῷ Πατρί.

θ'. *Ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἁγίαις μου.* Καὶ ταῦτα νομίζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν αὐτῶν προλέγειν ἐπάνοδον· ἀλλ' οὐκ ἐᾷ νοεῖν οὕτω τὰ ἑξῆς.

ι'. *Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστὸν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.* Ἀκουστὸν δὲ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς πεποίηκεν ὁ Θεὸς, οὐ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀλλὰ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὴν ἐπιφοίτησιν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα. Τούτοις [70] ἐπιτρεπισθῆναι κελεύει τοῖς κήρυξιν τὴν ὁδὸν, καὶ ὁμαλὴν ταύτην καὶ λείαν γενέσθαι, τῆς δυσκολίας ἀναιρουμένης. « Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιὼν, Ἰδοὺ Σωτὴρ [71] παραγίνεται. » Οἱ προφῆται ἔλεγον, « Ἰδοὺ Κύριος μετ' ἰσχύος ἔρχεται· » οἱ ἀπόστολοι, « Ἰδοὺ ὁ Σωτήρ σου παραγέγονεν. » Καὶ ἐῴκεισαν μὲν οἱ προφῆται στρατιώταις βασιλέως προτρέχουσιν, καὶ τὴν τούτου παρουσίαν μηνύουσιν· οἱ δὲ ἀπόστολοι, στρατηγοῖς ἑπομένοις, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκουσιν, ὡς ἐλήλυθεν ὁ βασιλεὺς, καὶ οὗτός ἐστιν ὃν ἐκεῖνοι μηνύουσιν. Θυγατέρα δὲ Σιὼν ὠνόμασε τὴν νέαν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν τὸ καινὸν ὄνομα ἀπειληφυῖαν, θυγατέρα οὖσαν τοῦ προτέρου παρὰ Ἰουδαίοις συνεστῶτος καὶ θεοσεβοῦς πολιτεύματος.

ΚΕΦΑΛ. ΞΓ'.

α'. *Τίς οὗτος ὁ παραγινόμενος [72] ἐξ Ἐδώμ;* Σχηματίζει τὸν λόγον εἰς ἐρώτησιν ὁ προφήτης. Μηνύει δὲ, ὡς οἶμαι, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον τοῦ Δεσπότου· ἧς καὶ τὸ ψαλμικὸν μέμνηται σχῆμα. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ὁμοίως ἐρωτῶσί τινες, « Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » οὐκ ἐπειδὴ ἠγνόουν αἱ ἐπουράνιοι δυνάμεις τὸν ἀνιόντα· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως ἡμᾶς ἀκριβέστερον ἐκπαιδεύουσαι τοῦ ἀναληφθέντος τὴν φύσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα πυνθάνονταί τινες, « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ; » Ἐδὼμ δὲ τὴν ἐρυθρὰν [73]

[1] Psal. XXXIII, 8. Psal. XXIII, 8, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[69] τ. σῖτ. σου. Huc etiam pertinent quæ proxima sunt apud LXX : καὶ τὰ βρώματα — ἐμόχθησας; [70] τούτοις, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 10 se referunt. [71] Σωτ. παραγ. Apud LXX : ὁ Σωτὴρ σοι παραγέγονεν. Ita fere apud Nostrum post pauca interposita, ubi tamen leg. σου. [72] Rec. lectio παραγενόμενος obvia est pag. proxima, necnon supra, in Comment. ad Cant. I, 4, 5, 6, et V, 10-16 (quæ loca ad pleniorem illustrationem sex primorum vers. hujus cap. apprime faciunt), et in *Orat. de charit.* pag. 691, tom. IV, Sirm. Sed παραγινόμενος recurrit infra, in *Eran.* dial. 3 [73] τ. ἐρυθρ. Hæc restrictio des. pag. 81, ad Cant. III, 6.

Digitized by Google

ὀνομάζουσι γῆν. « Ἐγὼ [74] διαλέγομαι δικαιοσύνην [75]. » Τοῖς θαυμάζουσιν αὐτοῦ τὸ κάλλος ταύτην δέδωκε τὴν ἀπόκρισιν· Ἐγὼ, φησὶ, διδάξω ὑμᾶς τῆς δικαίως γινομένης σωτηρίας τὸν τρόπον.

A ram nominant. « Ego loquor justitiam. » Pulchritudinem ejus admirantibus in hunc modum respondit : Ego, inquit, docebo vos juste peractæ salutis modum.

β'. *Διατί [76] σοῦ ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια;* Στολὴν αὐτοῦ, τὸ ἱμάτιον, τὴν ἀνθρωπότητα προσαγορεύει [77]. Ἀπὸ δὲ τῆς πλευρᾶς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ, κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ μαρτυρίαν. Ληνὸν [78] δὲ ὀνομάζει τὴν πολεμίων κατάλυσιν. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς ληνοῖς ἅπαντες οἱ βότρυες ἀποθλίβονται· οὕτω καὶ τὸν διάβολον, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν φάλαγγα, παντελῶς ὁ Δεσπότης κατέλυσε· διδάσκει τοίνυν τοὺς ἐρωμένους ὅπερ μαθεῖν ἠβουλήθησαν.

Vers. 2. *Quare rubra sunt vestimenta tua?* [3] Stolam ejus et vestimentum appellat humanitatem. De latere autem exivit sanguis et aqua, juxta evangelistæ testimonium. Torcular vero vocat hostium destructionem. Sicut enim in torcularibus uvæ omnes conteruntur : sic et diabolum, et totam ejus cohortem Dominus omnino dissipavit. Docet ergo interrogantes id quod scire voluerant.

δ'. *Ἡμέρα [79] γὰρ ἀνταποδόσεως.* Καιρὸς γάρ ἐστι, καὶ τούτους δοῦναι ὧν ἐπλημμέλησαν δίκας, καὶ τοὺς ἀδίκως αὐτοῖς δεδουλευκότας ἐλευθερίας τυχεῖν.

Vers. 4. *Dies enim retributionis.* Tempus enim est, ut isti pœnas eorum luant quæ admiserunt, B utque libertatem **389** ii consequantur, quos injusta servitute premebant.

ζ'. *Τὸν [80] ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθην.* Τὴν ἄφατον τοῦ Δεσπότου προθεσπίσας φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως γεγενημένην σωτηρίαν προαγορεύσας, μάλα εἰκότως ἐπήγαγε, « Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθην· » ἐλέου γὰρ καὶ φιλανθρωπίας ἡ τῆς ἐνανθρωπήσεως χάρις.

Vers. 7. *Misericordiæ Domini recordatus sum.* Cum ineffabilem Domini benignitatem prædixerit, et salutem per incarnationem peractam præmonstrarit, valde congruenter subdidit : « Misericordiæ Domini recordatus sum : » misericordiæ siquidem et benignitatis est gratia incarnationis.

η'. *Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν [81].* Αὐτὸς μὲν οὖν, τῇ ἀῤῥήτῳ χρώμενος ἀγαθότητι, πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν ἐπραγματεύσατο σωτηρίας· οἱ δὲ πονηρίᾳ συζῶντες, καὶ ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτοντες, ὥς φησιν ὁ θεσπέσιος Στέφανος· ἐντεῦθεν δὲ κἀκεῖνος τὴν κατηγορίαν ὕφαινεν· οὐκ ἐδέξαντο τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ τῆς εἰρήνης τὴν ἀφορμὴν πολέμου πρόφασιν ἐποιήσαντο. Οὗ δὴ χάριν τῆς ἀχαριστίας αὐτοὺς εἰσέπραξε δίκας.

Vers. 8. *Et factus est eis in salutem.* Ipse quidem immensa utens bonitate, omnia pro eorum salute operatus est. Illi vero in nequitia perstantes, et Spiritui sancto semper resistentes, sicut ait divinus Stephanus, hoc illos nomine increpans [a], salutem non receperunt, sed pacis causam in belli prætextum verterunt, et propterea ingrati animi pœnas ab C illis exegit.

ια'. *[82] Ποῦ ἔστιν ὁ ἀναβιβάσας ἐκ [83] τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων;* Ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν πάλαι γεγενημένων ὑπὸ [84] Μωσέως τοῦ νομοθέτου. Καί γε οἱ ἐπ' ἐκείνου δυσσεβοῦντες καὶ παρανομοῦντες, ἐν τῇ ἐρήμῳ κατηναλώθησαν.

Vers. 11. *Ubi est qui eduxit de terra pastorem ovium?* Commemorat autem etiam illa, quæ olim gesta sunt sub Mose legislatore. Sub illo quippe, qui impie et inique agebant, in deserto consumpti sunt.

ιβ'. *Κατίσχυσεν [85] ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ.* Τῇ γὰρ ἐνεργείᾳ τοῦ θείου προστάγματος διῃρέθη τὸ πέλαγος, καὶ ἐγένετο αὐτοῖς τὸ ὕδωρ τεῖχος ἐκ δεξιῶν, καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων. Τοῦτο γάρ, εἶπεν, κατίσχυσεν, τουτέστιν ἔστη, καὶ ἡ ῥοώδης φύσις ἐμιμεῖτο τειχῶν οἰκοδομίαν.

Vers. 12. *Invaluit aqua a facie ejus.* Vi enim divini præcepti divisum est pelagus, et facta illis est aqua murus a dextris, et murus a sinistris. Hoc enim, dixit, invaluit, id est stetit, et fluxa natura murorum structuram æmulabatur.

[a] Act. vii, 51.

VARIÆ LECTIONES.

[74] Ἐγὼ, κ. τ. λ. Quæ præc. apud LXX, ita leg. locis cit., ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ ; οὗτος (rec. lect. οὕτως) ὡραῖος ἐν στολῇ (αὐτοῦ sequit. in *Orat. de charit.* loco cit.) βίᾳ μετὰ ἰσχύος. [75] δικ. Huc etiam pertinent quæ proxima sunt, καὶ κρίσιν σωτηρίου. [76] Διατί. Supra, pag. 115, ad Cant v, 10-16, leg. ἵνατί. [77] στολ. — προσαγ. Eadem vid. supra pag. 115, ad Cant. loco cit. [78] ληνὸν — κατάλυσιν. Ita quoque supra, loco cit. ubi ex fine vers. 2 hæc leg., ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ ; [79] Vers. 3, hæ sunt notatu dignæ lectiones, supra, pag. 115, ad Cant. loco cit. et tom. I, pag. 1068 : Πλήρης καταπεπατημένης· ληνὸν ἐπάτησα μονώτατος, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐδεὶς ἦν μετ' ἐμοῦ. Συνεπάτησα αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου, καὶ συνέθλασα αὐτοὺς ἐν τῇ ὀργῇ μου, καὶ κατήγαγον εἰς γῆν τὸ αἷμα αὐτῶν (καὶ — αὐτῶν deest ad Cant. loco cit.), καὶ κατερράντισθη (ad Cant. loco cit. κατερράνθη) τῷ καταγνήματι αὐτῶν τὰ ἱματιά μου. Easdem fere lectiones Justinus Mart., Cyprian. et Tertullianus secuti sunt. [80] Τὸν — ἐμν. *Hebr.* Commemorabo laudes Jehovæ. [81] εἰς σωτ. *Hebr.* Salvator. [82] Ex vers. 9 hæc leg. supra, p. 115, ad Cant. loco cit., οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτούς. [83] ἐκ τ. γ. Ita cod. Alex. Præstat autem h. l. lectio cod. Vat. ἐκ τῆς θαλάσσης. *Hebr.* qui eduxit eos e mari cum pastore gregis sui. [84] ὑπ. M. τ. νομ. Nihil de Mose apud LXX juxta cod. Alex. et Vatic., sed in cod. quo Cl. Ierius usus est, juxta Hebr. leg. Μωσῆ λαοῦ αὐτοῦ. [85] Κατ. — σὺν *Hebr.* Scindens aquas ante eos.

Digitized by Google

*Vers. 14. *Ut faceres tibi nomen gloriæ.* Divina enim gratia **390** ducebat illos : et manifestus omnibus factus est Deus Israel.

Vers. 15. *Convertere de cœlo, et vide de domo sancta tua.* Exinde propheta ad Deum ipsum transfert sermonem, orationem offerens pro populo. « Ubi est zelus tuus, et fortitudo tua ? » Longanimis erga nos, Domine, semper fuisti, abstulisti iniquitatem nostram; iram adversus inimicos exseruisti, notamque fecisti potentiam tuam inexpugnabilem.

Vers. 16. *Sed tu, Domine, Pater noster.* Nullus veterum illorum avorum nos novit : propterea te solum et Patrem, et Dominum appellamus : populus enim tuus jam olim dicti sumus.

Vers. 17. *Quare seduxisti nos, Domine, de via tua? indurasti corda nostra?* Diutissime, inquit, sustinuisti ; videns nos intrepide peccantes non castigasti. Inde cor obdurantes a via recta defleximus. Hanc nobis impudentiam peperit nimia tua longanimitas. Quia enim prævaricantes punire noluisti, in iniquitatibus perstitimus, legem tuam nihili facientes.

Vers. 18. *Hostes nostri conculcaverunt sanctificationem tuam.* Adyta, quæ tangi nefas erat, quæque solis sacerdotibus adire licebat, deserta facta, et ab impiis hostibus conculcata sunt. Impii enim fuerunt non solum Babylonii, verum etiam Macedones et Romani, quando Hierosolymam everterunt.

Vers. 19. *Facti sumus quasi a principio.* Omnimoda illa providentia spoliati sumus, et majoribus nostris similes facti, qui in Ægypto servientes nondum populus tuus dicebantur.

391 CAPUT LXIV'

Vers. 1. *Si aperueris cœlum, tremor apprehendet ex te montes.* Hæc vero perpessi sumus, non propter imbecillitatem tuam, sed propter iniquitatem nostram. Te enim de cœlo adveniente, montes concutiuntur. et instar ceræ igni admotæ destruentur.

Vers. 2. *A facie tua gentes turbabuntur.* Omnia tibi facilia sunt, omnia proclivia ; concutere montes, turbare gentes.

Vers. 4. *A sæculo non audivimus.* Ex rebus ipsis didicimus, te solum Deum esse. Alterius enim nullius neque vidimus, neque audivimus opera, quæ Deo convenirent.

Vers. 5. *Occurret exspectantibus justitiam.* Declaravit misericordiæ justitiam. ' Neque enim ex-

A ιδ'. *Τοῦ ποιῆσαι σεαυτῷ δρομαῖα δόξης.* Ἡ θεία γὰρ αὐτοὺς ἐποδήγησε χάρις · καὶ δῆλος ἐγένετο πᾶσι τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεός.

ιε'. *Ἐπίστρεψον*[86] *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου.* Ἐντεῦθεν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν ὁ προφήτης μεταφέρει τὸν λόγον, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τὴν ἱκεσίαν προσφέρων. « Ποῦ ἔστιν ὁ ζῆλός σου, καὶ ἡ ἰσχύς σου ; » Μακροθυμῶν ἡμῖν ἀεί, Δέσποτα, διετέλεις · ἀφεῖλες τὴν ἡμετέραν παρανομίαν, ζῆλῳ κατὰ τῶν πολεμίων ἐκέχρησο, καὶ τὴν ἄμαχόν σου δύναμιν δήλην ἐποίησας.

ις'. *Ἀλλὰ σύ, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν.* Οὐδεὶς[87] ἐκείνων τῶν παλαιῶν προγόνων ἡμᾶς ἐπίσταται. Διὸ σὲ μόνον καὶ Πατέρα καὶ Δεσπότην καλοῦμεν · σὸς γὰρ λαὸς ἐχρηματίσθημεν ἄνωθεν.

B ις'. *Τί*[88] *ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκλήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν;* Ἐπὶ πλεῖστον, φησὶν, ἐμακροθύμησας · ὁρῶν ἀδεῶς παρανομοῦντας οὐκ ἐπαίδευσας. Ἐντεῦθεν ἀντίτυπον καρδίαν ἐσχηκότες, τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν κατελίπομεν. Ἡ πολλή σου μακροθυμία ταύτην ἡμῖν εἰργάσατο τὴν ἀναίδειαν. Ἐπειδὴ γὰρ παρανομοῦντας οὐκ ἠνείχου κολάζειν, ἐπεμείναμεν παρανομοῦντες, καὶ τῶν σῶν νόμων καταφρονοῦντες.

ιη'. *Οἱ*[89] *ὑπεναντίοι ἡμῶν κατεπάτησαν τὸ ἁγίασμά σου.* Τὰ ἄδυτα, καὶ ἄψαυστα, καὶ μόνοις τοῖς ἱερεῦσι βατὰ, ἔρημα ἐγένετο, καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων δυσσεβῶν κατεπατήθη. Δυσσεβεῖς γὰρ ἦσαν οὐ μόνον Βαβυλώνιοι, ἀλλὰ καὶ Μακεδόνες καὶ ῬωC μαῖοι, ἡνίκα τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπόρθησαν.

ιθ'. *Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς.* Τῆς παντοδαποῦ ἐκείνης ἐγυμνώθημεν προμηθείας, καὶ τοῖς ἡμετέροις ἐοίκαμεν προγόνοις, οἳ ἐν Αἰγύπτῳ δουλεύοντες, οὐδέπω σου λαὸς ἐχρημάτιζον.

ΚΕΦΑΛ. ΞΔ'.

α'. *Ἐὰν*[90] *ἀνοίξῃς οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη.* Ταῦτα δὲ πεπόνθαμεν, οὐ διὰ τὴν σὴν ἀσθένειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν παρανομίαν. Σοῦ γὰρ οὐρανόθεν τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ποιουμένου, κλονεῖται τὰ ὄρη, καὶ[91] κηροῦ δίκην πυρὶ πελάζοντος διαλυθήσεται.

β'. *Ἀπὸ προσώπου σου ἔθνη ταραχθήσονται.* Πάντα σοι ῥᾴδια, πάντα σοι εὐπετῆ · σεῖσαι τὴν γῆν, D ταράξαι τὰ ἔθνη.

δ'. *Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν*[92]. Δι' αὐτῶν μεμαθήκαμεν τῶν πραγμάτων, ὡς σὺ μόνος ὑπάρχεις Θεός. Ἑτέρου γὰρ οὐδενὸς οὔτε ἐθεασάμεθα, οὔτε ἠκούσαμεν ἔργα Θεῷ πρέποντα.

ε'. *Συναντήσεται*[93] *τοῖς ὑπομένουσι*[94] *δίκαιον.* Ἔδειξε τοῦ ἐλέου τὸ δίκαιον. Οὔτε γὰρ ἔλεος τοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[86] Ἐπίστρ. *Hebr.* Prospice. Aquil. et Symm. ἐπίβλεψον. [87] Οὐδ. — ἐπίστ. Hæc ref. sese ad initium vers. 16. [88] Τί — σου. *Hebr.* Cur permisisti, ut aberraremus a viis tuis? Τί aberat ab edit. Sirm. [89] Οἱ — ἁγ. σου. Exstant tantum in cod. Alex. [90] Ἐὰν — ὄρη. Hæc juxta Hebr. sunt ultima cap. LXIII. *Hebr.* Utinam disrumperes cœlos et descenderes : a facie tua montes (diffluerent). [91] καὶ — διαλ. Hæc ad initium vers. 2, se referunt. [92] ἠκ. *Hebr.* audiverunt. Quæ proxima sunt, infra, *Hær. fab.* l. v, c. 6 et in dial. 3, p. 332, Garn. ita leg. οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον Θεὸν πλὴν σου. [93] Συναντ. — δίκ. *Hebr.* Occurris lætanti et exercenti justitiam. [94] ὑπομ. Ita Compl. Rec. autem lectio est ποιοῦσι.

Digitized by Google

Θεοῦ ἄκριτος, οὔτε ἡ κρίσις ἀνήλεος. Διάτοι τοῦτο τοῖς [95] ὑπομένουσι καὶ τοῖς ποιοῦσι τὸ δίκαιον, τὴν τοῦ ἐλέου χορηγίαν συνέζευξεν. « Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. » Τοιοῦτόν τινα νοῦν ἔχει· Ὡς ὅταν διδάσκαλος ἀγαθὸς ἔχῃ πονηρὸν μαθητήν, καὶ μεταβάλλεσθαι αὐτὸν βουλόμενος ἀπὸ τῆς πονηρίας αὐτοῦ, νουθετῇ αὐτὸν κρείττονα γενέσθαι· ὁ δὲ μὴ μόνον οὐκ ἀπαλλάττοιτο τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ προσθήκην ἐν πονηρίᾳ δέξοιτο· ἀκόλουθον ἀποστραφῆναι αὐτὸν τὸν διδάσκαλον, κἀκεῖνον καταλειφθέντα εἰς τελείαν ἑαυτὸν ἀταξίαν ἐκδοῦναι. Οὕτω, φησὶ, καὶ ἐφ' ἡμῶν, μὴ ἀνεχομένων ἡμῶν μεταθέσθαι τοῦ πονηροῦ ἡμῶν τρόπου, αὐτὸς ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς σου τῆς ἐποπτείας ἀποτυχόντες, κατὰ ῥοῦν τῶν ἁμαρτημάτων ἤχθημεν.

ς'. *Ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν.* Ἄξιον θαυμάσαι τοῦ προφήτου τὴν σύνεσιν· τῷ γὰρ ἀκαθάρτῳ ῥάκει οὐ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτῶν ἀπείκασεν· οὐκ ἔχει γὰρ εἰκόνα παραβαλλομένη ἡ ἁμαρτία. « Καὶ ἐξερρύημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. » Ἔδειξε καὶ διὰ τούτων τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Τῆς γὰρ πολλῆς, φησὶ, παρανομίας δίδομεν δίκας· καὶ ἐοίκαμεν φύλλοις ὑπὸ λαίλαπος φερομένοις.

ζ'. *Οὐκ ἔστιν ὁ ἐπικαλούμενος τὸ ὄνομά σου.* Εἰς ἀναλγησίαν ἐξεπέσαμεν· καὶ τῶν ἐπικειμένων οὐκ αἰσθανόμεθα συμφορῶν· οὐδὲ τὴν τούτων αἰτοῦμεν ἀπαλλαγὴν, τῆς σῆς γυμνωθέντες ἐπιμελείας· διὰ τὴν πολλὴν παρανομίαν ἐξεδόθημεν τῇ δουλείᾳ.

η'. *Καὶ νῦν, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν* [96] *σύ.* Τῆς ἀρχαίας ἀναμιμνήσκει δημιουργίας· καὶ Πατέρα καλεῖ, καὶ Δεσπότην, καὶ [97] πλάστην, καὶ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ὀνομάζει πηλὸν, ἵνα καὶ διὰ τούτων ἀνοίξῃ τὰς τοῦ ἐλέου πηγάς.

θ'. *Καὶ μὴ ἐν καιρῷ* [98] *μνησθῇς ἁμαρτιῶν ἡμῶν.* Μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν πολεμίων προσβολῆς τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων μνησθῇς.

ι'. *Πόλις* [99] *τοῦ Ἁγίου σου ἐγενήθη ἔρημος.* Τουτέστι, τοῦ Δαβίδ· αὐτοῦ γὰρ ἐχρημάτιζε πόλις. Εἰ ἡμεῖς, φησὶ, φιλανθρωπίας ἀνάξιοι οἱ σὸς λαὸς χρηματίσαντες, τὴν πόλιν φειδοῦς διὰ τὸν ταύτης ἀξίωσον οἰκιστήν· ἔρημος γὰρ αὕτη γεγένηται.

ΚΕΦΑΛ. ΞΕ'.

α'. *Ἐμφανὴς* [1] *ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν* [2]. Οὐ δέχομαι, φησὶ, τὴν ὑπὲρ τούτων πρεσβείαν· ἄλλον ἐξελεξάμην λαόν. Οὐκέτι τῶν ἀχαρίστων ἀνέξομαι· δῆλος τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν ἐγενόμην. Εἶδον οἱ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς· ἔγνωσαν οἱ ἀγνοοῦντες τὸν ποιητήν· εὗρον οἱ μὴ ζητοῦντες τὸν

pers est judicii misericordia Dei, neque judicium sine misericordia. Hanc ob causam, exspectantibus et facientibus justitiam misericordiæ indulgentiam copulavit. « Ecce tu iratus es, et nos peccavimus. » Talis quodammodo est sententia. Quemadmodum si bonus magister pravum habeat discipulum, et abducere illum cupiens a nequitia sua, hortetur illum ut melior fiat; ille vero non solum a malis non desistat, sed incrementum addat nequitiæ: consequens est ut ab illo se avertat magister, et ille derelictus extremæ se dedat insolentiæ: sic et nobis inquit, factum est: cum perversos mores nostros mutare abnueremus, iratus **392** es ipse, et nos providentia tua destituti, in omnem peccandi licentiam delapsi sumus.

Vers. 6. *Ut pannus menstruatæ omnis justitia nostra.* Admiratione digna est prophetæ prudentia, qui cum immundo panno non peccatum, sed justitiam illorum comparavit: collatum enim peccatum similitudinem non habet. « Et defluximus quasi folia propter iniquitates nostras. » Per hæc etiam supplicii æquitatem demonstravit. Multarum enim, ait, iniquitatum pœnas damus, et similes sumus foliis quæ a turbine agitantur.

Vers. 7. *Non est qui invocet nomen tuum.* In stupiditatem incidimus, et calamitates quibus premimur non sentimus, neque ut ab his liberemur, postulamus, tua destituti providentia: propter magnam iniquitatem traditi sumus servituti

Vers. 8. *Et nunc, Domine, Pater noster tu.* Antiquam commemorat creationem, et Patrem appellat, et Dominum, et figulum; humanam vero naturam lutum nominat, ut per hæc etiam misericordiæ fontes aperiat.

Vers. 9. *Et ne in tempore memineris peccatorum nostrorum.* Ne quo tempore irruunt hostes peccatorum nostrorum memineris.

Vers. 10. *Civitas Sancti tui facta est deserta.* Hoc est, Davidis: ejus enim civitas dicebatur. Si nos, inquit, benignitate digni non videmur, qui populus tuus nuncupati sumus, civitati propter ejus conditorem veniam tribue: deserta enim est facta.

393 CAPUT LXV.

Vers. 1. *Manifestus factus sum non quærentibus me.* Pro his, inquit, legationem non admitto; alium populum delegi. Non amplius patiar ingratos. Gentibus per orbem terrarum innotui. Lucem viderunt qui erant in tenebris; auctorem suum cognoverunt, qui nesciebant; thesaurum invene-

VARIÆ LECTIONES.

[95] τοῖς — δίκαιον. Ita fere Ald. τοῖς ποιοῦσι, τοῖς ὑπομένουσι τὸ δίκαιον. [96] ἡμ. σύ. Huc etiam pertinent, quæ proxima sunt, ἡμεῖς δὲ πηλὸς, ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντες. [97] καὶ πλ. Hæc ref. se ad verba καὶ σὺ πλάστης ἡμῶν, quæ quidem apud LXX des., apud Aqu. et Theodot. autem post πηλὸς sequuntur. [98] ἐν καιρῷ. *Hebr.* in perpetuum. [99] Πόλ. τ. ἁγ. σου. *Hebr.* urbes sanctitatis tuæ, s. sanctæ tuæ.
[1] Ἐμφ. — ζητ. *Hebr.* Quæror ab illis qui (antea) non interrogabant. [2] ζητ. Ita h. l. habet cod. Alex., sed lectio cod. Vatic. ἐπερωτῶσιν exstat infra, *Gr. aff. cur* serm. 10. Ita quoque Rom. x, 20, ubi alius est verborum positus. Reliqua ex vers. 1. infra, *Gr. aff. cur* l. c. ita se habent: εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εἶτα Ἰδού εἰμι τῷ ἔθνει οἳ οὐκ ἐπεκαλέσαντο τὸ ὄνομά μου.

Digitized by Google

runt, qui non quærebant; qui prophetas non habebant, in eum quem illi prædicarunt, credunt.

VERS. 2. *Expandi manus meas ad populum incredulum.* Gentes ergo, quæ prophetam nullum acceperunt, benefactorem agnoverunt : ipsi vero, quibus nullum defuerat genus providentiæ, nullam utilitatem retulerunt, sed in solita iniquitate permanent. Illud vero, « Toto die expandi manus meas, » indicat quidem præstitam illis omni tempore providentiam : innuit autem et salutarem crucis passionem, in qua manus expandit.

VERS. 3. *Populus hic, qui exacerbat me in conspectu meo.* Cum sciant me illa videre quæ aguntur, dæmonas me præsente adorant, exacerbare me talibus ausis studentes. « Ipsi immolant in hortis. » [4] Seipsos errori dedentes, etiam visis per somnum obsequuntur : et propterea dormire ad sepulcra non refugiunt, et ad speluncas dæmonibus consecratas. Prævaricationem legis criminatur, docens, illos legem non ferentes, nec meliorem **394** vitæ disciplinam adamantes, cruentam illam cædem ausos esse, crucique affixisse benefactorem.

VERS. 5. *Qui dicunt, Longe a me; ne appropinques mihi, quoniam purus sum.* Tales erant, qui Salvatorem insimulabant, et dicebant, « Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester [o] ? » Talis erat Pharisæus qui dicebat intra se : « Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis sit mulier, quæ tangit eum [p]. » Talis erat is, qui orans in templo dicebat : « Gratias tibi ago, quod non sim sicut cæteri hominum, injusti, raptores, adulteri, nec velut hic publicanus [q]. » — « Iste est fumus furoris mei. » [6, 7] Sicut enim ligna excitant flammam, sic fastus et superbia iram meam accendunt.

VERS. 8. *Quomodo invenietur acinus in botro.* Quemadmodum enim si quis in botro acinum unum maturum invenerit, propter illum a toto botro abstinet, ut primitias Deo offerat, sic et ego promisi Abrahamo, me in ejus semine benedicturum esse omnibus gentibus.

VERS. 9. *Et educam semen de Jacobo, et de Juda.* Hoc est, gentium exspectationem, propter quam omnibus terræ tribubus benedicturum me esse promisi. Deinde simul cum Christo Domino, apostolorum « etiam qui in eum crediderunt meminit, et aliorum, qui horum **395** prædicationi successerunt.

Θησαυρόν· οἱ προφήτας οὐκ ἔχοντες τῷ ὑπ' ἐκείνων κηρυττομένῳ πιστεύουσιν.

β'. *Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου [8] πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα.* Τὰ μὲν οὖν ἔθνη προφήτην οὐ δεξάμενα τὸν εὐεργέτην ἐπέγνω. Αὐτοὶ δὲ παντοδαπῆς ἐπιμελείας τετυχηκότες δύησιν οὐδεμίαν ἐδέξαντο· ἀλλὰ τῇ συνήθει παρανομίᾳ προσμένουσι. Τὸ δὲ, « Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, » δηλοῖ μὲν ἐν παντὶ χρόνῳ γεγενημένην αὐτῶν ἐπιμέλειαν· αἰνίττεται δὲ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ σωτήριον πάθος, ἐν ᾧ τὰς χεῖρας ἐξέτεινεν.

γ'. *Ὁ λαὸς οὗτος παροξύνων με ἐναντίον ἐμοῦ.* Εἰδότες ὡς ὁρῶ τὰ γινόμενα, παρόντος μου τοὺς δαίμονας θεραπεύουσι, παροξύνειν με διὰ τῶν τολμωμένων βουλόμενοι. « Αὐτοὶ θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις. » Σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκότες τῇ πλάνῃ, καὶ ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις ἀκολουθοῦσι· καὶ τούτου χάριν καὶ παρὰ τοῖς τάφοις καθεύδειν ἀνέχονται, καὶ ἐν τοῖς ἀφωρισμένοις σπηλαίοις τοῖς δαίμοσιν. Τῆς τοῦ νόμου παραβάσεως κατηγορεῖ· διδάσκων ὡς οὐκ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου, οὐδὲ τὴν ἀμείνω πολιτείαν ἀσπαζόμενοι, τὴν μιαιφονίαν ἐκείνην ἐτόλμησαν, καὶ τὸν εὐεργέτην τῷ ξύλῳ προσήλωσαν.

ε'. *Οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ· μὴ ἐγγίσῃς μοι, ὅτι καθαρός εἰμι [4].* Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τοῦ Σωτῆρος κατηγοροῦντες καὶ λέγοντες, « Ἵνατί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ; » Τοιοῦτος ἦν ὁ Φαρισαῖος ὁ ἐν ἑαυτῷ λέγων, « Εἰ ἦν οὗτος προφήτης, ᾔδει τίς καὶ ποταπὴ ἦν ἡ γυνὴ αὕτη ἡ ἁπτομένη αὐτοῦ. » Τοιοῦτος ἦν ὁ ἐν τῷ ἱερῷ προσευχόμενος καὶ λέγων· « Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅδικοι, πλεονέκται [5], μοιχοί, οὐδὲ ὡς ὁ τελώνης οὗτος. » — « Οὗτος [6] καπνὸς τοῦ θυμοῦ μου. » Ὥσπερ γὰρ τὰ ξύλα διεγείρει τὴν φλόγα, οὕτως ὁ τῦφος καὶ ἡ ἀλαζονεία τὸν ἐμὸν ἐξάπτει θυμόν.

η'. *Ὃν τρόπον εὑρεθήσεται [8] ὁ ῥὼξ ἐν τῷ βότρυι [9].* Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, εἴ τις ἐν βότρυϊ ἕνα εὕρῃ πέπειρον ῥῶγα, δι' ἐκεῖνον παντὸς βότρυος φείδεται, ἵνα τῷ Θεῷ τὴν ἀπαρχὴν προσενέγκῃ· οὕτως κἀγὼ ἐπηγγειλάμην τῷ Ἀβραὰμ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογήσειν πάντα τὰ ἔθνη.

θ'. *Καὶ ἐξάξω τὸ ἐξ Ἰακὼβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰούδα [10].* Τουτέστι, τὴν τῶν ἐθνῶν προσδοκίαν, δι' ἧς εὐλογήσειν ἐπηγγειλάμην πάσας τῆς γῆς τὰς φυλάς. Εἶτα μετὰ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τὰ ἐκείνων διαδεξαμένων κήρυγμα μνημονεύει.

[o] Matth. IX, 11 [p] Luc. VII, 39. [q] Luc. XVIII, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[8] μου. Quæ proxima sunt, ὅλην τὴν ἡμέραν, post pauca leg. ante ἐξεπέτασα posita. Ita quoque Rom. X, 21, ubi post ἀπειθ. ex hoc vers. additur, καὶ ἀντιλέγοντα. [4] εἰμι. *Hist. eccl.* l. IV, c. 9 et *Hær. fab.* l. III, c. 5, seq. μή μου ἅπτου. [5] πλεον. Abest l. c. [6] Οὗτ. *Hær. fab.* l. c. leg. αὐτός. Ibid. reliqua hujus vers ita leg. πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. [7] Huic et seq. vers. in ed. priori ascripti erant numeri 7 et 8. [8] εὑρ. ὁ ῥώξ. Supra, t. I, p. 1191. ὅτ' ἂν εὑρεθῇ ῥώξ. [9] βότρ. Reliqua hujus vers. supra, l. c. et infra ad Osee IX, 12, ita leg. Καὶ ἐροῦσι, Μὴ λυμήνῃ αὐτὸν, ὅτι εὐλογία Κυρίου ἐστὶν ἐν αὐτῷ, οὕτω ποιήσω ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι· διὰ τοῦτον (ad Osee l. c. τοῦτο, recepta autem lectio est, τούτου ἕνεκεν) οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας. [10] Ἰούδα. Quæ proxima sunt, ita leg. infra ad Osee l. c. καὶ κληρονομήσει τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου.

Digitized by Google

ι'. *Καὶ* [11] *ἔσονται ἐν τῷ δρυμῷ ἐπαύλεις ποιμνίων.* Πάντα γὰρ δυσσεβείας μεστά· πρῶτον μὲν, τὸ τὸν εὐεργέτην καταλιπεῖν, καὶ τὸν ἀφιερωμένον τῷ Θεῷ καθιερῶσαι ναόν. Εἶτα [12] τὸ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τοῖς δαίμοσι τοῖς ἀντιθέοις δουλεύειν, καὶ ἀντὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας προελέσθαι τὴν τύχην, καὶ ταύτην νομίζειν οἰκονομεῖν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ ταύτῃ προσφέρειν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χορηγούμενα.

ιβ'. *Ὅτι* [13] *ἐκάλεσα ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὑπηκούσατε.* Ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς καὶ διὰ τῶν προφητῶν, καὶ ἀντιτείνοντες διετέλεσαν· ἐκάλεσε δὲ αὐτοὺς καὶ ἐνανθρωπήσας. « Ἰησοῦς γὰρ, φησὶν, ἔκραγε, καὶ ἔλεγεν, Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. » Καὶ πάλιν· « Δεῦτε, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ἀλλὰ τὴν σωτήριον οὐκ ἐδέξαντο κλῆσιν· τὰς δὲ νομικὰς παρατηρήσεις, καὶ τὰς θυσίας ἃς οὐκ ἐβούλετο, τῆς δωρουμένης αὐτοῖς προετίμησαν χάριτος.

ιγ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος.* Ἡ τῶν ἐναντίων παράθεσις, μείζονα τοῖς κολαζομένοις τὴν ὀδύνην ἐργάζεται. Αὐτίκα τοίνυν Ἰουδαίους οὐχ οὕτως ἡ σφετέρα δυσημερία λυπεῖ, ὅσον ἀνιᾷ τῆς Ἐκκλησίας ἡ εὐπραξία.

ιε'. *Τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν* [14]. Καὶ ἤδη τοῦτο προεῖπε τὸ ὄνομα. Καινὸν δέ ἐστι, καὶ οὐ παλαιόν· μετὰ γὰρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ Χριστιανοὶ προσηγορεύθησαν οἱ πιστεύσαντες. Ἀντὶ δὲ πάσης τοῦτο προσφέρουσιν εὐφημίας οἱ ἄνθρωποι· ὅταν γὰρ ἐπαίρεσθαι βουληθῶσι, μετὰ τὰς πολλὰς εὐφημίας ἐπιλέγειν εἰώθασιν, Ἀληθῶς Χριστιανός. Καὶ παρακαλοῦντες πάλιν εἰώθασι λέγειν, Ὡς Χριστιανὸς ποίησον. ἃ πρέπει Χριστιανῷ ποίησον· οὕτως εὐφημίας καὶ εὐλογίας προσηγορία μεστή.

ις'. *Εὐλογήσουσι* [15] *γὰρ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν.* Τουτέστιν, οἱ τοῦ ἐξ οὐρανοῦ ὀνόματος ἀξιούμενοι, ἀποῤῥίψουσι τῶν εἰδώλων τὴν μνήμην, καὶ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐν τῷ στόματι διατελέσουσι περιφέροντες. « Ἐπιλήσονται τὴν θλῖψιν. » Θλῖψιν τὴν πλάνην ἐκάλεσεν, ὡς πρόξενον συμφορῶν.

ιζ'. *Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός* [16]. Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔφη· « Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. »

ιη'. *Ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἰερουσαλήμ.* Ἰερουσαλὴμ ἐκείνην ὀνομάζει, περὶ ἧς καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη· « Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. »

κ'. *Οὐδὲ* [17] *μὴ γερήσεται ἔτι ἐκεῖ ἄωρος* [18]. Καὶ τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἴσην ἔχει τὴν ἡλικίαν. Ἀθάνατος γὰρ καὶ ἡ τῶν δικαίων ἀπόλαυ-

A Vers. 10. *Et erunt in saltu ovilia gregum.* [11] Omnia enim plena sunt impietate. Primum quidem, benefactorem deseruisse, Deoque consecratum templum (dæmonibus) devovisse. Deinde, pro Deo Dei adversariis dæmonibus servire, et Dei providentiæ fortunam anteponere, atque hanc rerum humanarum dispensatricem arbitrari, eique concessa a Deo bona offerre.

Vers. 12. *Quia vocavit vos, et non obedivistis.* Vocavit quidem illos per prophetas, et resistendo perstiterunt : vocavit illos etiam cum incarnatus est. « Jesus enim clamabat, inquit, et dicebat: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat[r]; » et rursus : « Venite, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos [s]. » Sed salutarem vocationem
B non susceperunt : legales autem observationes, et sacrificia, quæ nolebat, oblatæ sibi gratiæ prætulerunt.

Vers. 13. *Propterea hæc dicit Dominus.* [14] Contrariorum oppositio majorem iis qui plectuntur dolorem comparat. Itaque Judæos non sic propria calamitas urit, ac Ecclesiæ torquet felicitas.

Vers. 15. *Servientibus autem mihi vocabitur nomen novum.* Jam antea hoc nomen declaravit. Novum autem est, et non vetus, quia post adventum Christi Domini Christiani appellati sunt qui credebant. Omnis porro laudis vice hoc in medium proferunt homines. Cum enim laudare voluerint,
C post multas **396** commendationes concludere solent : Vere Christianus. Et rursus cum exhortari libet, dicere solent : Age ut Christianus, fac quæ Christianum decent. Ita laudis et benedictionis plena est appellatio.

Vers. 16. *Benedicent enim Deo vero.* Ili nimirum qui cœleste nomen acceperint, idolorum memoriam detestabuntur, et verum Deum in ore semper habebunt. « Obliviscentur tribulationis. » Tribulationem vocat idolorum errorem, ut causam calamitatum.

Vers. 17. *Erit enim cœlum novum.* Hoc ait etiam Apostolus : « Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova [t]. »

Vers. 18. *Ego facio exsultationem Hierosolymam.*
D Hierosolymam illam nominat, de qua et divinus Apostolus dicit : « Quæ sursum est Hierosolyma libera est, quæ est mater omnium nostrum [u]. »

Vers. 20. *Neque erit ibi ultra immaturus.* Et justorum, et peccatorum * æquali sibi est ætas, immortalis quippe et justorum fruitio, et peccato-

[r] Joan VII, 37. [s] Matth. II, 28. [t] II Cor. V, 17. [u] Galat. IV, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[11] Καὶ — δρυμῷ. *Hebr.* et erit Saron. † καθ. Excidisse puto, τοῖς δαίμοσι. [12] εἶτα — τύχην. Hæc ref. sese ad finem vers. 11. [13] Ὅτι, κ. τ. λ. Ex initio vers. 12, hæc apud Nostrum leg. ad Osee I. c. ὑμᾶς τοὺς ἐγκαταλιπόντας Κύριον παραδώσω εἰς μάχαιραν. [14] καινόν. *Hebr.* aliud. Aqu. et Symm. ὄνομα ἕτερον. [15] Εὐλογ., κ. τ. λ. Quæ præm. apud LXX, Ὁ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς, exstant in epist. 146. [16] καινός. Quæ proxima sunt, καὶ ἡ γῆ καινὴ leg. infra ad Coloss. I, 16. [17] Οὐδὲ μὴ γεν. Rec. lectio est, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. [18] ἄωρ. *Hebr.* infans dierum.

Digitized by Google

rum punitio. Diversas itaque ætates excludit, tum immaturam, tum exoletam. Perfectum autem numerum, id est centenarium, posuit pro vita sempiterna. Filium vero centum annorum, juxta Hebræorum Syrorumque dialectum dixit, pro eo quod est, centum annorum.

VERS. 21. *Et ædificabunt domos.* Figurate ista ex proprio linguæ idiomate usurpavit, domum et vineas appellans virtutem. Sic et divinus Apostolus : « Quod enim seminaverit homo, **397** hoc et metet. Qui seminat in carne sua, de carne metet corruptionem : qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. » Et rursus : « Qui parce seminat, parce quoque metet : et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus etiam metet [v]. » Et alio loco : « Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem[x]. »

VERS. 22. *Secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei.* Quomodo potest hoc aptari iis qui mortalem hanc vitam degunt ? Æternam enim vitam propheta pollicetur. De ligno enim illo dixit Deus : « Nequando extendat Adam manum suam, et edat de ligno vitæ, et vivat in æternum [y]. » Nobis vero lignum vitæ facta est crux salutaris : excepit enim velut fructum quemdam corpus vivificum : ad quod qui manus porrigunt, et de fructu participant, vitam agunt immortalem.

VERS. 23. *Electi mei autem non laborabunt in vacuum.* Sic et divinus Apostolus ait : « Labor vester non est inanis in Domino [z]. » Filios autem et nepotes benedictos dicit eos quj per fidem regenerantur, de quibus dicit et Apostolus : « Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, tamen non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui [a]. »

VERS. 24. *Antequam ipsi clament, ego exaudiam.* Sic Paulo, cum in carcere esset Hierosolymis, apparuit Dominus, dicens : « Bono animo sis, Paule : sicut enim testificatus es de me in Hierosolyma, sic te oportet etiam Romæ testificari [b]. » Sic apostolorum coryphæum **398** eduxit de carcere. Sic universum apostolorum cœtum vinculis exemit.

VERS. 25. *Tunc lupi et agni pascentur simul.* Simul enim et qui præsunt et qui subsunt, et reges et subditi, et docti et indocti, unam habent mensam, spiritus nempe disciplinam. Agnos enim appellavit eos qui moderatam vitam ducunt ; eos vero qui plus appetunt, lupos nominavit : leonem, eum qui regnum suscepit ; boves, sacerdotio decoratos ; paleas autem, cibum bobus destinatum.

σις, καὶ τῶν ἡμαρτηκότων ἡ κόλασις. Καὶ τὰς διαφόρους δὲ ἡλικίας ἐκβάλλει, καὶ τὴν ἄωρον, καὶ τὴν ἔξωρον. Τὸν [19] δὲ τέλειον ἀριθμὸν, τουτέστι τὸν ἑκατὸν, τέθεικεν ἐπὶ τῆς ἀτελευτήτου ζωῆς. Τὸ δὲ υἱὸν ἑκατὸν ἐτῶν, κατὰ τὸ Ἑβραίων καὶ Σύρων ἰδίωμα τέθεικεν ἀντὶ τοῦ, ἑκατὸν ἐτῶν.

κα'. *Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας.* Τροπικῶς ταῦτα κατὰ τὸ ἴδιον ἰδίωμα τέθεικεν, οἰκίαν καὶ ἀμπελῶνας τὴν ἀρετὴν ὀνομάζων. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Ὃ γὰρ ἂν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ πάλιν· « Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. » Καὶ ἑτέρωθι· « Ἕκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. »

κβ'. *Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς* [20] *ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου.* Πῶς δύναται τοῦτο προσαρμοσθῆναι τοῖς τὸν θνητὸν τοῦτον διοδεύουσι βίον ; Αἰώνιον γὰρ ὁ προφητικὸς λόγος ὑπισχνεῖται ζωήν. Περὶ γὰρ ἐκείνου τοῦ ξύλου ἔφη ὁ Θεός· « Μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ Ἀδὰμ, καὶ φάγῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. » Γέγονε δὲ ἡμῖν ξύλον τῆς ζωῆς ὁ σωτήριος σταυρός. Ἐδέξατο γὰρ οἷόν τινα καρπὸν τὸ ζωοποιοῦν σῶμα, εἰς ὃ οἱ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, καὶ τοῦ καρποῦ μεταλαμβάνοντες, τὴν αἰώνιον ζῶσι ζωήν.

κγ'. *Οἱ δὲ ἐκλεκτοί μου οὐ κοπιάσουσι εἰς κενόν.* Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη· « Ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ. » Τέκνα δὲ καὶ ἔγγονα εὐλογημένα, τοὺς διὰ τῆς πίστεως ἀναγεννωμένους καλεῖ, περὶ ὧν καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη· « Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' [21] οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. »

κδ'. *Πρὶν ἢ κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ ὑπακούσομαι.* Οὕτως ἐν Ἱεροσολύμοις καθειργμένῳ τῷ Παύλῳ ὤφθη ὁ Κύριος, λέγων· « Θάρσει, Παῦλε· ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ, οὕτω σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι. » Οὕτω τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων ἐξήγαγε τῆς φυλακῆς· οὕτως ἅπαντα τὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν καθειργμένον ἀπέλυσεν.

κε'. *Τότε λύκοι καὶ ἄρνες συμβοσκηθήσονται.* Κατὰ ταυτὸ γὰρ καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ βασιλεῖς καὶ ὑπήκοοι, καὶ σοφοὶ καὶ ἰδιῶται, μίαν ἔχουσι τράπεζαν, τὴν διδασκαλίαν πνεύματος. Ἄρνας γὰρ ἐκάλεσε τοὺς ἐπιεικεῖς συζῶντας· τοὺς δὲ τοῦ πλείονος ἐφιεμένους, λύκους ὠνόμασεν· λέοντα δὲ, τὸν τῆς βασιλείας ἐπιλελημμένον· βοῦς δὲ, τῆς ἱερωσύνης ἠξιωμένους· ἄχυρα δὲ, τὴν βουσὶν ἀφιε-

[v] Galat. VI, 7, 8 ; II Cor. IX, 15. [x] I Cor. II, 8. [y] Gen. III, 22. [z] I Cor. XV, 58. [a] I Cor. IV, 15. [b] Act. XXIII, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[19] τόν, κ. τ. λ. Hæc ad posteriorem partem vers. 20 se referunt. [20] τ. ζωῆς. Abest ad Hebr. [21] Οἱ δ' ἐκλεκτοί μου. Hæc juxta Hebr. ad finem vers. 22 pert. [22] ἀλλ'. Aberat ab edit. priori. Rec. lect. est βοσκηθήσονται ἅμα. Huc etiam pert. quæ proxima sunt, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα.

Digitized by Google

ρωμένην τροφήν. Τουτέστιν, οὐκέτι σαρκοβόρος ἔσται ὁ λέων, ἀλλὰ τῆς τῶν βοῶν τροφῆς μεταλήψεται. « Ὄφις δὲ γῆν, ὡς ἄρτον. » Ἐπὶ τῆς γῆς γὰρ ἑλισσόμενος, καὶ ὑπὸ τῶν ἁγίων καταπατούμενος, καὶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ συντριβόμενος, πάσης ἰσχύος ἐστέρηται.

A Sensus est, non amplius carnes vorabit leo, sed boum esca pascetur. « Serpens vero terram, quasi panem. » In terra enim volutatus, et a sanctis proculcatus, et ligno crucis contritus, omne robur amisit.

ΚΕΦΑΛ. ΞϚ'.

α'. *Ὁ οὐρανός μοι* [25] *θρόνος, καὶ ἡ γῆ* [26] *ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.* Τὴν τοπικὴν διὰ τούτων ἐκβάλλει λατρείαν· καὶ δείκνυσιν ἑαυτὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων δημιουργὸν, καὶ χειροποιήτου ναοῦ μὴ δεόμενον. « Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι [26]; » Οἶκον ἀληθινὸν ἐγὼ, καὶ ναὸν ἅγιον, τὸν κατὰ τὰς ἐμὰς ἐντολὰς πολιτευόμενον ἔχω, τὸν δεδιότα καὶ τρέμοντα τὴν τῶν ἐμῶν προσταγμάτων παράβασιν, τὸν πρᾴῳ τρόπῳ καὶ ταπεινῷ φρονήματι χρώμενον.

CAPUT LXVI.

VERS. 1. *Cœlum thronus meus, et terra scabellum pedum meorum.* Loco definitum his verbis cultum excludit, docetque se cœli ac terræ opificem esse, aliarumque omnium rerum conditorem, et manufacto templo non egere. « Quam mihi domum ædificabitis? » [2] Domum ego veram, et templum sanctum, habeo eum qui juxta mandata mea vitam ducit, qui præceptorum meorum transgressionem metuit et reformidat, qui mitis est moribus, et humili sensu.

γ'. *Καὶ αὐτοὶ ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν.* Οὐ τοῖς ἐμοῖς ἐπείσθησαν λόγοις, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις ἠκολούθησαν λογισμοῖς· οὐχ ἅπερ ἐβουλόμην, ἀλλ' ἅπερ ἠθέλησαν. Ἐπάξω κἀγὼ τιμωρίας αὐτοῖς, ἃς αὐτοὶ μὲν οὐ βούλονται, ἐγὼ δὲ δικαίως ἐποίσω· ἐμπαίγματα γὰρ τὰς τιμωρίας ἐκάλεσεν.

VERS. 3. [4] *Et ipsi* **399** *elegerunt vias suas.* Verbis meis fidem non habuerunt, sed cogitationibus suis obsecuti sunt: non quæ volebam, sed quæ ipsi voluerunt. Inducam et ego in eos supplicia, quæ ipsi quidem nolint, ego vero juste incutiam. Illusiones enim supplicia dixit.

ε'. *Εἴπατε, Ἀδελφοὶ ἡμῶν* [27], *τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς.* Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις νομοθετεῖ· « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας [28] ὑμᾶς. »

VERS. 5. *Dicite, Fratres nostri, iis qui oderunt vos.* Hoc et in sacris Evangeliis præcipit: « Diligite inimicos vestros, benedicite iis qui persequuntur vos [e]. »

ς'. *Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως.* Τὴν ἐσομένην κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἁλώσεως ὀλολυγὴν ὁ προφητικὸς παραδεδήλωκε λόγος. Καὶ [29] τῆς τιμωρίας διδάσκων τὸ δίκαιον, εἶπεν ὅτι ὁ τῶν ὅλων Κύριος δίκας εἰσπράττεται τοὺς ἀντικειμένους αὐτῷ.

VERS. 6. *Vox clamoris de civitate.* Futurum captæ urbis tempore propheta ejulatum demonstrat: et supplicii æquitatem docens, ait universorum Dominum ab iis pœnas exigere qui ei obsistunt.

ζ'. *Πρὶν ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν.* Καὶ τὸ σύντομον τῆς γεννήσεως, καὶ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ γεννηθέντος δεδήλωκεν· διὰ [30] γὰρ τοῦ ἄῤῥενος τὴν ἰσχὺν παρεδήλωσεν.

VERS. 7. *Antequam parturiens pariat.* Et celeritatem partus, et geniti vires ostendit: per masculum enim fortitudinem significavit.

η'. *Ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ.* Ἃ διὰ λόγων ὁ προφήτης ἐδίδαξεν, ἡ πεῖρα δείκνυσιν ἐναργῶς. Τοῦ γὰρ μεγάλου δημηγορήσαντος Πέτρου, ὁμοῦ τρισχιλίους ἡ χάρις ἐγέννησεν· καὶ πάλιν ἄλλην διδασκαλίαν προσενεγκόντος, πεντακισχιλίους κατὰ τὸ αὐτὸ ἀπεκύησεν. Οὗτοι δὲ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ἐτύγχανον, ὥς φησιν ὁ θεῖος Ἰάκωβος.

VERS. 8. *Aut etiam nata est gens tota simul.* Quæ propheta verbis docuit, experientia liquido declarat. Magno enim Petro concionante, tria millia simul enixa est gratia. Et iterum, cum aliam habuisset concionem, quinque millia pariter peperit [d]. Hi vero omnes, ut divinus ait Jacobus [e], æmulatores erant legis.

θ'. *Καὶ* [31] *ἰδοὺ ἐγὼ γεννῶσαν καὶ στεῖραν ἐποίησα.* Σὺ πάλαι ἐγέννησας προφήτας, ἡ δὲ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία στεῖρα κατ' ἐκεῖνον ἦν τὸν καιρόν· νῦν δὲ τοὐναντίον ἐγένετο. Σὺ μὲν γὰρ ἐπαύσω τοῦ τίκτειν, αὕτη δὲ τῆς πολυπαιδίας τὴν χάριν ἐδέξατο.

VERS. 9. *Et ecce ego parientem et sterilem feci.* Tu olim prophetas genuisti, gentium autem Ecclesia sterilis erat illo tempore: nunc vero contrarium factum est. Tu enim parere desiisti; hæc vero fecunditatis gratiam accepit.

[e] Matth. v, 44. [d] Act. II, 41; IV, 4; [e] Act. XXI, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[25] μοι. Cod. Vat. μου, sed lectio cod. Alex. obvia quoque est t. I, p. 1508, et infra, *Hær. fab.* l. v, c. 1, et *De Prov.* orat. 10, ac in *Epist. ad Sporac.* [26] καὶ ἡ γῆ. Locis cit. leg. ἡ δὲ γῆ. [26] μοι. Reliqua ex vers. 1 infra, *Hær. fab.* l. c. ita leg. ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μού ἐστιν; Ex vers. 2, hæc leg. infra, *Relig. Hist.* c. 11: ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; [27] Εἶπ. ἀδ. ἡμ. *Hebr.* Dixerunt fratres vestri. [28] διώκ. Loco cit. leg. καταρωμένους. [29] καὶ, κ. τ. λ. Hæc ad posteriorem partem vers. 6 pert. [30] διὰ — παρεδ. Ad finem vers. 7 ista pert. [31] Καί. Rec. lectio est οὐκ, sensu interrogativo. Sed *Hebr.* An ego qui parere facio, occluderem, sc. uterum tuum?

Digitized by Google

400 VERS. 10.[a] *Lætare, Hierosolyma.* Hæc de apostolis dicit, quos celebres et illustres apud omnes mortales reddidit. Horum honorem et gloriam fluvio comparavit, et torrenti exundanti.

VERS. 11. *Ut sugatis.* Hoc alimentum Corinthiis præbuit divinus Apostolus, dicens : « Lac vobis potandum dedi, non escam : nondum enim poteratis [f]. »

VERS. 14. *Et ossa vestra sicut herba germinabunt.* Non solum enim hac in vita per concionatores meos omnimodam vobis consolationem impertiam : sed in cœlesti etiam civitate omni lætitiæ genere vos replebo, resurrectionem a mortuis tribuens. Hanc enim significavit, herbæ germinanti ossium germen comparans.

VERS. 15. *Ecce enim Dominus sicut ignis veniet.* Secundum Domini adventum his verbis prædicit. Similia autem his sunt quæ in sacris Evangeliis dicta leguntur : « Videbitis Filium hominis venientem in nubibus cœli, cum virtute et majestate, cum electis angelis [g]. » — « Reddere in furore ultionem suam. » Furor ejus puniendi et vindicandi vires solent existimari. Increpationem porro suam in flamma ignis contra illos immittet.

VERS. 16. *In igne enim Domini judicabitur omnis terra.* Sic et divinus Apostolus ait : « In igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit [h]. » — « Et in gladio illius universa caro. » Gladium quasi de corpore loquens dixit, et vulneratos **401** similiter : quoniam aliter intelligere non poterant, Judæi cum essent, minusque idonei ad verborum sensum percipiendum. Apostolus ergo propositam sententiam declarat, dicens : « Secundum duritiam tuam, et impœnitens cor, instar thesauri reponis tibi iram in die iræ et revelationis et justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus [i]. » — « Multi vulnerati erunt a Domino. » [17] Vulneratos vocat deditos improbitati, purificatos vero et mundatos « in hortis et in liminibus » eos qui ablutionibus utuntur. Docet autem, se cultus quoque legalis rationem exacturum esse ab iis, qui ante incarnationem Salvatoris nostri sub lege fuerunt.

VERS. 18. *Venio congregare omnes gentes.* Aperte hæc declaravit, non solius Judæorum salutis causa, sed ut omnibus gentibus salutem porrigeret. Signum autem vocat salutaris crucis figuram.

VERS. 19. *Et emittam ex eis salvatos ad gentes.*

ι'. *Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλήμ* [32]. Ταῦτα περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει, οὓς ἀοιδίμους καὶ πολυθρυλλήτους παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπέφηνε. Τούτων [33] τε τὸ γέρας καὶ κλέος ποταμῷ ἀπείκασε, καὶ χειμάρρῳ πλημμυροῦντι.

ια'. *Ἵνα θηλάσητε.* Ταύτης Κορινθίοις μετέδωκε τῆς τροφῆς ὁ θεῖος Ἀπόστολος, λέγων· « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἠδύνασθε. »

ιδ'. *Καὶ τὰ ὀστᾶ ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ.* Οὐ γὰρ μόνον κατὰ τὸν παρόντα βίον διὰ τῶν ἐμῶν κηρύκων παντοίαν ὑμῖν προσοίσω παράκλησιν· ἀλλὰ κἀν τῇ ἐπουρανίῳ πόλει παντοδαπῆς ὑμᾶς εὐφροσύνης ἐμπλήσω, τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν δωρούμενος· ταύτην γὰρ παρεδήλωσε, βοτάνῃ φυομένῃ τῶν ὀστῶν ἀπεικάσας τὴν βλάστην.

ιε'. *Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ* [34] *ἥξει.* Τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν διὰ τούτων προλέγει. Ἔοικε δὲ τούτοις καὶ τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένα· « Ὄψεσθε γάρ, φησὶ, τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης, μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων [35]. » — « Ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν αὐτοῦ. » Θυμὸς δὲ αὐτοῦ αἱ κολαστικαὶ καὶ τιμωρητικαὶ δυνάμεις εἰώθασι νομίζεσθαι· καὶ [36] τὸν ἀποσκορακισμὸν δὲ αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογὸς κατὰ τῶν αὐτῶν ἀφήσει.

ις'. *Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ* [37]. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη, ὅτι « Ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. » — « Καὶ ἐν ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σάρξ. » Ῥομφαίαν δὲ ὀνομάζει σωματικώτερον, καὶ τραυματίας ὡσαύτως, ἐπεὶ μὴ ἄλλως ἦν ἀκούειν Ἰουδαίους ὄντας, καὶ μὴ οἵους τε ἀκολουθεῖν τῇ τῶν λόγων διανοίᾳ. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος τὸν τῶν προκειμένων νοῦν διασαφεῖ, λέγων· « Κατὰ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν, ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » — « Πολλοὶ τραυματίαι ἔσονται ὑπὸ Κυρίου. » Τραυματίας καλεῖ τοὺς τῇ πονηρίᾳ παραδεδομένους· ἁγνιζομένους δὲ καὶ καθαριζομένους « ἐν κήποις καὶ ἐν προθύροις » τοὺς ἀπολουσμοῖς κεχρημένους. Διδάσκει δὲ, ὡς καὶ τῆς κατὰ τὸν νόμον λατρείας ἀπαιτήσει τοὺς πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως ὑπ' ἐκείνῳ γεγενημένους.

ιη'. *Ἔρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη* Σαφῶς διεδήλωκεν, ὡς οὐ μόνης τῆς τῶν Ἰουδαίων ἕνεκα σωτηρίας, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι σωτηρίαν ὀρέγων Σημεῖον [38] δὲ καλεῖ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ τὸν τύπον.

ιθ'. *Καὶ ἐξαποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους*

[a] Isa. LIV, 1. [f] I Cor. III, 2. [g] Matth. XXIV, 30. [h] I Cor. III, 12. [i] Rom. II, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[32] Εὐφρ. Ἱερ. *Hebr.* lætamini cum Hiero-olyma. [33] τούτων — πλημμ. Hæc ad vers. 12 spectant. [34] ὡς πῦρ. Reliqui ἐν πυρὶ juxta Hebr. [35] μ. τ. ἐ. ἀγγ. des. I. c. [36] καὶ — ἀφήσει. Hæc ad finem vers. 15 pert. [37] πᾶσα ἡ γῆ. Abest a textu Hebr. qui hunc dat sensum : in igne Jehova disceptabit. [38] σημ., κ. τ. λ. Hæc ad initium vers. 19 se referunt.

Digitized by Google

εἰς τὰ ἔθνη. Τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος ἔφη, « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. » Ἐπ' ἐκείνων ἡ προκειμένη προφητεία τὸ πέρας ἐδέξατο. Ἐκεῖνοι γὰρ ἅπασι τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον προσήνεγκαν κήρυγμα. Θαρσὶς δὲ καλεῖ τὴν Καρχηδόνα, τὴν τῆς Λιβύης μητρόπολιν· καὶ Φοὺδ αὐτὸ ἅπαν τῶν Λυκίων ἔθνος. Λοὺδ δὲ Λυδούς· καὶ Μοσὼχ Καππαδόκας, καὶ Θωβὲλ Ἰβήρας· λέγει δὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὰς νήσους, καὶ διὰ τούτων πάντα τὰ ἔθνη, τὰ μὴ ἐγνωκότα τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, μήτε πεῖραν αὐτοῦ τῆς δυνάμεως ἐσχηκότα.

Sacris apostolis Dominus dixit: « Euntes docete omnes gentes i. » Eorum tempore præsens prophetia ad exitum producta est. Illi enim omnibus gentibus divinam prædicationem attulerunt. Tharsis autem appellat Carthaginem Libyæ metropolin, et Phud ipsam universam Lyciorum gentem. Lud vero Lydos, et Mosoch Cappadoces, et Thobel Iberos. Addit autem et Græciam, et insulas, et per has, gentes omnes quæ universorum Deum ignorabant, perspectamque ejus potentiam non habebant.

κ'. *Καὶ ἄξουσι τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν* [39]. Ἀδελφοὺς αὐτῶν καλεῖ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, διὰ τὸ ὁμοφυὲς τῆς φύσεως. Ἦσαν δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν Ἰουδαῖοι, καὶ ἐξ ἐθνῶν πλεῖστος ἐπίστευσεν ὄμιλος. Ἐκ τούτων ἦν Κρίσπος ὁ ἀρχισυνάγωγος, καὶ ἄλλοι δὲ μύριοι ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας, καὶ Ἰκονίῳ, καὶ Λύστροις, καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, οἳ τὴν σωτήριον διδασκαλίαν ἐδέξαντο.

Vers. 20. *Et adducent fratres* **402** *vestros.* Fratres illorum eos vocat, qui ex gentibus crediderunt, propter naturæ cognationem. Erant porro et inter gentes Judæi, et ex gentibus numerosa credidit multitudo. Ex his erat Crispus archisynagogus [k], et alii innumeri apud Antiochiam Pisidiæ, Iconii, et Lystris, aliisque in urbibus, qui salutarem disciplinam sunt amplexi.

κα'. *Ὃν* [40] *τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός.* Ὥσπερ ἅπασαν τὴν ὁρωμένην μεταβαλὼν κτίσιν καινὴν ἀπεργάσομαι· οὕτως ὑμῶν ἀείμνηστον φυλάξω τὸ γένος· οὐχ ὑμῶν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν δι' ὑμῶν πεπιστευκότων.

Vers. 22. *Sicut enim cœlum novum.* Quemadmodum visibilem omnem creaturam immutans novam efficiam, sic genus vestrum æterna cum memoria servabo; nec vestrum modo, sed eorum etiam, qui opera vestra credituri sunt.

κβ'. *Καὶ ἔσται μὴν* [41] *ἐκ μηνὸς, καὶ Σάββατον ἐκ Σαββάτου.* Τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς διαγράφων πολιτείαν, καὶ τῶν διαφορῶν ἐμνημόνευσε, περὶ ὧν ὁ Κύριος εἶπεν· « Πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρί μου· » τουτέστιν, ἀξιωμάτων διαφοραί· τούτους λέγει διαπαντὸς ἑορτάζοντας ἀγάλλεσθαι καὶ χορεύειν. Μῆνα γὰρ καὶ Σάββατον τὰς ἑορτὰς ὀνομάζει· ἐν ταύταις γὰρ ἑόρταζον οἱ Ἰουδαῖοι.

Vers. 23 *Et erit mensis ex mense, et Sabbatum ex Sabbato.* Cœlestem describens civitatem, differentias etiam commemorat, de quibus Dominus dixit: « Multæ mansiones apud Patrem meum sunt [l], » id est, dignitatum differentiæ. Hos ait festa perpetuo celebrantes lætari, et choros ducere. Mensem enim et Sabbatum festa nominat: quia in his dies festos agebant Judæi.

κδ'. *Ὄψονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί* [42]. Ἔδειξε κἀν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, ὡς καὶ ὁ Λάζαρος ἐώρα τοῦ πλουσίου τὴν κόλασιν, κἀκεῖνος τοῦ Λαζάρου τὴν εὐφροσύνην. Διδάσκει τοίνυν κἀντεῦθεν, ὡς οἱ τῆς εὐφροσύνης ἐκείνης ἀπολαύσαντες τοὺς κολαζομένους ὁρῶσι τίνοντας ὧν ἐπλημμέλησαν δίκας· διαφερόντως δὲ τοὺς αὐτὸν τὸν τῆς οἰκουμένης Δεσπότην ξύλῳ προστλῶσαι τετολμηκότας.

Vers. 24. *Videbunt cadavera hominum qui prævaricati sunt mihi.* Ostendit et in sacris Evangeliis Dominus, et Lazarum divitis supplicium spectasse, et illum Lazari jucunditatem [m]. Hinc ergo docet, eos qui lætitia illa perfruuntur, suppliciis addictos videre eos, qui de admissis criminibus pœnas luunt, atque illos in primis, qui orbis terræ Dominum ligno crucis affigere ausi sunt.

[i] Matth. XXVIII, 19. [k] Act. XVIII, 8. [l] Joan. XIV, 2. [m] Luc. XVI, 19 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[39] ὑμῶν. Ad verba ista vers. 20. ἐν λαμπήναις ἡμιόνων μετὰ σκιαδίων, alluditur supra, t. I, p. 872 [40]. Ὃν — καινός. Ad totum vers. 22 spectat expositio. [41] μὴν — Σαββάτου. *Hebr.* inde a novilunio usque ad novilunium ejus (s. alterum), inde a Sabbato usque ad Sabbatum. [42] ἐν ἐμοί. Quæ proxima sunt, infra, Gr. Aff. Cur. serm. 11, ita leg. ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

IN DIVINI JEREMIÆ PROPHETIAM

INTERPRETATIO

Per Joannem Picum latine versa.

403 PRÆFATIO.

Arbitrabar equidem divini Jeremiæ prophetiam nulla egere interpretatione. At cum studiosi non pauci me hortati sint, ut hunc etiam librum interpretarer, eo quod plerosque prophetiæ sensum ignorare dicerent : implorato divinæ gratiæ auxilio, enitar ut impleam quod mihi demandarunt. Brevitati autem pro viribus præcipue studebo : et eorum quidem quæ clariora sunt, succinctam dabo interpretationem : quæ vero majorem desiderant operam, explicare conabor. Prius tamen ipsius prophetiæ argumentum exponam.

LIBER I.

ARGUMENTUM.

404 Josias rex impium quidem habuit patrem Amosum, et avum Manassen paternæ impietatis magistrum. Ipse vero contraria, quam illi, via incedens, piorum partes sectatus est. Liberos autem habuit, non paternæ pietatis æmulos, sed qui majorum impietatem sunt imitati. Hæc igitur dum prospexit Deus omnium, anno regni Josiæ decimo tertio, designat hunc prophetam : quem jubet prænuntiare tum civitati, tum populo futuras calamitates. Cæterum hanc prophetiam prosecutus est, non reliquo duntaxat tempore Josiæ, sed etiam temporibus Joachasi, qui cum esset Josiæ filius, successit in regno : et tempore Joacimi, qui et hujus frater erat, et Josiæ filius ; nec non regnante Jechonia, filio Joacimi, et Josiæ nepote : itidem et sub Sedecia, qui etiam ipse patrem habuit Josiam. Ita ut universum prophetiæ tempus sit annorum quadra-

A ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἐγὼ μὲν ὤμην τὴν Ἱερεμίου τοῦ θείου προφητείαν ἑρμηνείας μὴ δεῖσθαι. Ἐπειδὴ δὲ πολλοί με τῶν σπουδαίων ἐπήγγειλαν καὶ ταύτην ἑρμηνεῦσαι τὴν βίβλον, φήσαντες ἀγνοεῖν τοὺς πλείστους τὴν τῆς προφητείας διάνοιαν· τὴν θείαν χάριν γενέσθαι συνεργὸν ἱκετεύσας, πειράσομαι πληρῶσαι τὸ κελευσθέν. Συντομίας δὲ ὡς ἔνι μάλιστα φροντιῶ· καὶ τῶν μὲν σαφεστέρων παράφρασιν ἐν κεφαλαίῳ ποιήσομαι· τὰ δέ γε ἐπεξεργασίας δεόμενα ἀναπτύξαι σπουδάσω. Πρῶτον [1] μέντοι τῆς προφητείας τὴν ὑπόθεσιν φράσω.

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

B Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς πατέρα μὲν ἔσχε δυσσεβῆ τὸν Ἀμὼς, καὶ προπάτορα τὸν Μανασσῆ [2], τῆς τοῦ πατρὸς δυσσεβείας γεγενημένον διδάσκαλον αὐτὸς δὲ τὴν ἐναντίαν ἐκείνοις ὁδεύσας, τῆς τῶν εὐσεβῶν μερίδος ἐγένετο· ἔσχε δὲ παῖδας, τὴν μὲν τοῦ πατρὸς οὐ ζηλώσαντας ἀρετὴν, τὴν δὲ τῶν προγόνων μιμησαμένους ἀσέβειαν. Ταῦτα τοίνυν προειδὼς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς Ἰωσίου βασιλείας προχειρίζεται τὸν προφήτην, καὶ προαγορεῦσαι κελεύει τὰς ἐσομένας τῇ τε πόλει καὶ τῷ λαῷ συμφοράς. Ταῦτα δὲ προθεσπίζων διετέλεσεν, οὐ μόνον τὸν ὑπόλοιπον τοῦ Ἰωσίου χρόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Ἰωάχαζ, ὃς υἱὸς ὢν τοῦ Ἰωσίου τὴν βασιλείαν διεδέξατο, καὶ ἐπὶ Ἰωακεὶμ, ὃς τούτου μὲν ἦν ἀδελφὸς, τοῦ δὲ Ἰωσίου υἱός· καὶ μέντοι C καὶ ἐπὶ Ἰεχονίου, ὃς τοῦ μὲν Ἰωακεὶμ υἱὸς ὑπῆρχεν, ἔγγονος δὲ τοῦ Ἰωσίου· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ Σεδε-

VARIÆ LECTIONES.

[1] πρῶτον. Codex Bavar. (quem in sequentibus per litteram B., Augustanum vero per A designare liceat) habet πρώτην. [2] Ita B, sed editio prior habebat Μανασσήν.

Digitized by Google

κίου, ὃς καὶ αὐτὸς ἔσχε [3] τὸν Ἰωσίαν πατέρα· ὡς εἶναι πάντα τῆς προφητείας τὸν χρόνον δύο καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ὀλίγων μηνῶν δέοντα. Προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γεγενημένην πολιορκίαν, καὶ τὸν ἐπισκήψαντα λιμὸν, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ θείου νεὼ, καὶ τοῦ λαοῦ τὸν ἀνδραποδισμόν. Προθεσπίζει δὲ καὶ τῶν [4] αἰχμαλώτων ἐπάνοδον, καὶ τῶν Βαβυλωνίων τὸν ὄλεθρον, καὶ μέντοι καὶ ἄλλων ἐθνῶν παμπόλλων τὰς παντοδαπὰς τιμωρίας· προλέγει δὲ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὴν δόσιν, καὶ τῆς Παλαιᾶς τὴν παῦλαν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν, καὶ τὴν ἐσομένην τῆς οἰκουμένης σωτηρίαν.

gluta duorum, paucis mensibus exceptis. Præmittit vero etiam factam a Babyloniis obsidionem, famem impendentem, ipsius Hierosolymæ eversionem, divini templi incendium, et populi captivitatem. Prædicit etiam captivorum reditum, Babyloniorum exitium, et aliarum insuper multarum gentium varia supplicia. Prædicit quoque Novi Testamenti primordia, et Veteris **405** cessationem; vocationem gentium, et futuram orbis salutem.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

α'. *Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐγένετο ἐπὶ Ἱερεμίαν, τὸν τοῦ Χελκίου, ἐκ τῶν ἱερέων, ὃς κατῴκει ἐν Ἀναθώθ* [4a]. Διπλῆς ὁ προφήτης μετέλαχε χάριτος, ἱερατικῆς καὶ προφητικῆς· καὶ τὴν μὲν ἐκ τοῦ γένους εἵλκυσε· τὴν δὲ ἐκ τῆς ἄνωθεν ἔλαβε δωρεᾶς. Λέγει δὲ καὶ τὸν χρόνον τῆς προφητείας.

CAPUT I.

VERS. 1. *Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam, filium Chelciæ, de sacerdotibus, qui habitabat in Anathoth.* [4a] Duplici gratia præditus erat propheta, sacerdotali et prophetica. Et illam quidem traxit a genere, hanc vero beneficio superno adeptus est. Refert vero etiam tempus prophetiæ.

β'. *Ἐν ταῖς ἡμέραις γάρ, φησὶν* [4], *Ἰωσίου* [5] *υἱοῦ Ἀμὼς βασιλέως Ἰούδα, ἔτους τρισκαιδεκάτου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.* Μέμνηται δὲ καὶ τῶν ἐξῆς βεβασιλευκότων, μέχρι τῆς ἐσχάτης πολιορκίας. Εἶτα καὶ τὰ εἰρημένα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων διδάσκει [6].

VERS. 2. *In diebus enim*, inquit, *Josiæ filii Amos regis Judæ, anno decimo tertio regni ejus.* [3] Meminit autem eorum etiam, qui deinceps regnarunt, ad extremam usque obsidionem. Deinde docet quæ dicta sint a Deo omnium.

γ', δ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων* [4b]· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας, ἡγίακά σε.* Οὐκ ἄδικος ἡ ἐκλογή· προῦλαβε γὰρ ταύτην ἡ γνῶσις. Ἔγνω γὰρ, καὶ τότε ἡγίασεν. Ἐπειδὴ γινώσκει πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Τὸ δὲ *ἡγίασα*, ἀντὶ τοῦ *ἀφώρισα* τέθεικεν Εἶτα λέγει καὶ τὴν χρείαν, δι' ἣν αὐτὸν ἐξελέξατο. « Προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε. » Οὐ γὰρ μόνον τὰ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν προθεσπίζει.

406 VERS. 4, 5. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de utero, sanctificavi te.* Electio non iniqua : hanc enim notitia præcessit. Novit enim, et tunc sanctificavit. Nam cognoscit omnia, priusquam generentur. Porro *sanctificavi* posuit pro *segregavi*. Postea commemorat etiam usum, in quem elegerit ipsum. « Prophetam inter gentes constitui te. » Quia non ea solum vaticinatur quæ spectant ad Judæos, sed etiam quæ ad alias gentes.

ε'. *Καὶ εἶπον, ὁ δέσποτα Κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι* [10]. Ἐπ-

VERS. 6. *Et dixi, Dominator Domine qui es, ecce nescio loqui, puer enim ego sum.* Cognovit propheta

VARIÆ LECTIONES.

[3] ἔσχε. B ηὔχει, pro ηὔχετο, ut puto. [4] τῶν. B præm. τὴν. [4a] Ἀναθ. A addit ἐν γῇ Βενιαμίν. Ita quoque LXX. [4b] ἐν, κ. τ. λ. B præm. ἐγένετο λόγος Θεοῦ πρὸς αὐτόν. Infra, ad Dan. 1, 1, plenius : Καὶ ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν ἐν ἡμ. κ. τ. λ. [5] γὰρ, φησ. Des. in B. Ita quoque A et infra ad Dan. loco cit., sed rec. lect. est Ἰωσία. [6] διδ. B addit : Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωακεὶμ υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα ἕως τῆς αἰχμαλωσίας Ἱερουσαλὴμ ἐν τῷ πέμπτῳ μηνί. Καὶ τοῦτο τῇ, προγραφῆς ἐστι τοῦ βιβλίου. Μηνύει δὲ τοὺς βασιλεῖς ἐν οἷς προεφήτευσεν. Τὸ δὲ, Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωακεὶμ υἱοῦ Ἰωσίου, μηνύει, ὅτι ἐδείχθη μὲν προφήτης καὶ πνευματικῆς ἠξιώθη χάριτος ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου. Τοὺς δὲ πάντας τούτους λόγους ἀπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ ἀρξάμενος ἐποιήσατο· τότε γὰρ μάλιστα ἐδέοντο παρανέσεως. Εἰ γὰρ τὸν χρόνον μόνον, καθ' ὃν ἤρξατο προφητεύειν, σημαίνει ἐβούλετο, ἦρκει τοῦ Ἰωσίου ἡ μνήμη. Εἰ δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς εἰπεῖν ἠθέλησεν, ἐφ' ὧν προεφήτευσεν, ἔδει καὶ τοὺς ὑπολειφθέντας θεῖναι· ὥστε δῆλον, ὡς τοῦτο μηνύει, ὡς ἤρξατο μὲν ἐπὶ Ἰωσίου· οὐ πολλῶν δὲ λόγων, οὐδὲ σφοδρῶν ἐδεήθη τὸ τηνικαῦτα τοῦ τε κρατοῦντος ὄντος εὐσεβοῦς καὶ τοῦ πλήθους ἑπομένου τῷ βασιλεῖ. *Et factum est in diebus Joacimi filii Josiæ regis Judæ usque ad captivitatem Hierosolymæ, mense quinto.* (Hactenus verba textus vers. 3.) Hæc etiam ad Præfationem libri referenda sunt. Significantur autem reges, quorum tempore prophetam egit. Illud autem, *Et factum est in diebus Joacimi filii Josiæ*, indicat, cum regnante Josia prophetam fuisse declaratum, et spirituali gratia dignum putatum. Hos omnes vero sermones inde a Joacimi tempore habuit : tunc enim adhortatione maxime opus erat. Nam si modo tempus quo prophetam agere cœpit, indicare voluisset, sola Josiæ mentio sufficere potuisset : si vero reliquos etiam, quorum tempore vaticinatus est, nominare voluisset, eorum etiam qui omissi sunt, nomina debuisset apponere. Satis aperte itaque declarare voluit, se muneris sui initium fecisse quidem sub Josia, eo autem tempore nec multa nec vehemente oratione opus habuisse, cum non modo imperans pietati studeret, sed populus etiam ad regis exemplum se componeret. [9] πρ. μ. λέγ. Ita quoque A, sed B πρὸς αὐτὸν λέγων. [10] ἐγώ εἰμι. Apud Garn. dial. 1, pag. 291, leg. εἰμὶ ἐγώ. Ib. sequ. καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν, quæ des. apud LXX.

Digitized by Google

cum, cum quo sermonem habebat : quamobrem eum magis peculiari appellat denominatione. Cum enim magnus ille Moses quondam interrogaret Deum, ac nomen divinum discere cuperet, dixit Dominus : « Ego sum, qui sum [a]. » Mosis etiam timiditatem imitatur, dum ait, adolescentiam non esse prophetiæ idoneam. [7] Atqui Dominus denuntiat ei, ne adolescentiam obtendat in excusationem : sed ut mandatum peragat. Ab eo etiam metum excutit.

A ἔγνω τὸν προσδιαλεγόμενον ὁ προφήτης· οὗ δὴ χάριν αὐτὸν ἀπὸ τῆς κυριωτέρας ὀνομάζει προσηγορίας. Ἐρομένου γάρ ποτε τοῦ μεγάλου Μωσέως [11], καὶ τὸ θεῖον ὄνομα μαθεῖν ἐθελήσαντος, εἶπεν ὁ Δεσπότης· « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. » Μιμεῖται καὶ τὴν Μωσέως εὐλάβειαν, οὐκ ἀξιόχρεων εἰς προφητείαν εἶναι λέγων τὴν νεότητα [12]. Ἀλλ' ὁ Δεσπότης [13] αὐτὸν παρεγγυᾷ μὴ προβάλλεσθαι εἰς παραίτησιν τὴν νεότητα, ἀλλὰ δράσαι τὸ κελευσθέν. Ἐξελαύνει δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ δέος.

VERS. 8. *Ne timeas enim, inquit, a facie eorum, neque terrefias coram ipsis.* Deinde confidendi causam docet : « Quia ego sum tecum, ut eruam te, dicit Dominus. » Hoc etiam divino Mosi dixit **407** Dominus Deus. Illi enim ministerium extimescenti, ac dicenti : « Quis ego sum, ut vadam ad Pharaonem ? » Dominus ait, « Quoniam ero tecum [b]. » Eamdem sacris apostolis pollicitationem dedit ratam ac firmam. Nam cum jussisset eos docere omnes gentes, prospiceretque, ut Deus, quales futuræ sint cogitationes in animo eorum provenientes, qui fieri posset, ut undecim viri pauperes, et facultate dicendi destituti, universam terram converterent, dubitationem solvit, et timorem excussit, dicens : « Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi [c]. » Idem et hoc loco prophetæ dicit, « Ego sum tecum, ut eruam te, dicit Dominus. » Sermonem autem opus ipsum confirmat.

η'. *Μὴ φοβηθῇς γὰρ*, φησὶν, *ἀπὸ προσώπου αὐτῶν· μηδὲ* [14] *πτοηθῇς ἐναντίον αὐτῶν.* Εἶτα [15] καὶ τοῦ θάρσους τὴν αἰτίαν διδάσκει· « Ὅτι [16] μετὰ σοῦ ἐγώ εἰμι, τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. » Τοῦτο [17] καὶ τῷ θεσπεσίῳ Μωσῇ εἶπεν ὁ Δεσπότης Θεός· ἐκείνου γὰρ τὴν διακονίαν δειμαίνοντος, καὶ λέγοντος, « Τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραώ ; » εἶπεν ὁ Δεσπότης, « Ὅτι ἔσομαι μετὰ σοῦ. » Ταύτην καὶ τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις τὴν ἐπαγγελίαν ἐχέγγυον ἔδωκε. Μαθητεῦσαι γὰρ αὐτοὺς πάντα τὰ ἔθνη κελεύσας, καὶ προειδὼς, ὡς Θεὸς, ὡς [18] λογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, πῶς οἵόν τε ἕνδεκα ἄνδρας πένητας καὶ εὐγλωττίας ἐστερημένους πᾶσαν τὴν οἰκουμένην μεταβαλεῖν· ἔλυσε τὴν ἀμφιβολίαν, καὶ τὸ δέος ἐξέβαλεν, εἰρηκώς· « Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα τῷ προφήτῃ ἔφη, ὅτι « Μετὰ σοῦ ἐγώ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. » Βεβαιοῖ δὲ τὸν λόγον τὸ ἔργον [19].

B

VERS. 9, 10. *Extendit enim, ait, manum suam, et tetigit os meum : et dixit Dominus ad me : Ecce dedi verba mea in os tuum.* Et docet quæ sint verba : *Ecce constitui te hodie super gentes et regna, ut eradices, et evellas, et disperdas, et destruas, et reædifices, et plantes.* Prophetavit enim non solum Judæorum captivitatem, sed etiam præstitam a Cyro libertatem. Prophetavit item aliis plerisque nationibus, non tantum calamitates omnimodas, sed et salutem per incarnationem Christi Domini donatam. Quapropter eradicare et destruere dixit de tristibus : reædificare vero **408** et plantare de contrariis. [11] Post hæc monstrat ei virgam nuceam, aut, secundum Syrum et Hebræum, amygdalinam. Ita enim tum hic tum ille virgam appellarunt. Et interrogato ac respondente propheta, quid vidisset ? dixit ad eum Dominus :

C

D

ι'. *Ἐξέτεινε γὰρ τὴν χεῖρα αὐτοῦ*, φησὶ, *καὶ ἥψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπε Κύριος πρός με· Ἰδοὺ* [20] *δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου.* Διδάσκει δὲ καὶ τίνες οἱ λόγοι· *Ἰδοὺ καθέστακά σε σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας* [21], *ἐκριζοῦν, καὶ κατασκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν* [22], *καὶ καταλύειν, καὶ ἀνοικοδομεῖν, καὶ καταφυτεύειν.* Προεθέσπισε γὰρ οὐ μόνον τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπὸ Κύρου παρασχεθεῖσαν ἐλευθερίαν· προεθέσπισε δὲ καὶ ἄλλοις παμπόλλοις [23] ἔθνεσιν, οὐ μόνον παντοδαπὰς συμφορὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ παρασχεθεῖσαν σωτηρίαν. Οὗ δὴ χάριν τὸ μὲν ἐκριζοῦν καὶ καταλύειν ἐπὶ τῶν λυπηρῶν τέθεικε· τὸ δὲ οἰκοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν ἐπὶ τῶν ἐναντίων. Μετὰ [24] ταῦτα δείκνυσιν αὐτῷ ῥάβδον καρυΐνην, ἢ, κατὰ τὸν Σύρον καὶ τὸν Ἑβραῖον, ἀμυγδαλίνην. Οὕτω ἐρωτηθέντος καὶ ἀποκρινομένου τοῦ προφήτου, τί γὰρ καὶ οὗτος κἀκεῖνος τὴν ῥάβδον ὠνόμασαν· καὶ τὸ ὀφθέν ; εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης·

[a] Exod. III, 14. [b] ibid. 11, 12. [c] Matth. XXVIII, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[11] B Μωϋσέως, semper. [12] λ. τ. ν. B τὴν νεότητα, λέγων. [13] Ἀλλ' ὁ Δεσπ., κ. τ. λ. Hæc ad vers. 7. pert., ex quo hæc apud Garn. dial. 4, pag. 371. leg. Μὴ λέγε, ὅτι νεώτερός εἰμι ἐγώ. [14] μηδὲ — αὐτῶν. Des. apud LXX. [15] Εἶτα — διδάσκει. Des. in B. [16] B διότι. [17] τοῦτο, κ. τ. λ. B præm. παραμυθεῖται τὸν φόβον τῆς διανοίας. [18] ὡς — αὐτ. Ita B. quem sequi, quam lectionem Sirm. ὡς λόγος repetere. satius visum est. [19] B τῷ ἔργῳ. [20] Ἰδοὺ — στόμα σου. Hæc juxta Hebr. et LXX, sunt ultima vers. 9. [21] B βασιλεῖς. Sicque cod. Alex. [22] ἀπ. Ita codex Alex. Sequens καὶ καταλύειν, des. apud LXX. [23] παμπ. Des. in B. [24] μετὰ — ὀφθέν. Des. in B, ubi horum locum occupant verba vers. 11 : Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Τί σὺ ὁρᾷς, Ἱερεμία ; καὶ εἶπον· Βακτηρίαν καρυΐνην ἐγὼ ὁρῶ.

Digitized by Google

β'. *Καλῶς ἑώρακας, διότι ἐγρήγορα ἐγὼ ἐπὶ τοὺς λόγους μου τοῦ ποιῆσαι αὐτούς.* Ἐγρήγορσιν δὲ τὴν ἐπὶ τιμωρίᾳ [15] διανάστασιν [16], καὶ τὴν μακροθυμίαν ὕπνον καλεῖ. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Δαβίδ· « Ἐξεγέρθητι, ἱνατί ὑπνοῖς, Κύριε; » καὶ πάλιν· « Καὶ ἐξηγέρθη, ὡς ὁ ὑπνῶν, Κύριος. » Ἡ δὲ ἀμυγδαλίνη ῥάβδος τὸ ταχὺ τῆς τιμωρίας αἰνίττεται· πρὸ γὰρ τῶν ἄλλων δένδρων τοῦτο τὸ δένδρον ἀνθεῖ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, οὕτω νοητέον· Ὁ τῆς καρύας καρπὸς πικρὸν μὲν ἔχει καὶ τραχὺ τὸ κάλυμμα· τὸ δὲ ἐδώδιμον ὑπὸ τοῦτο κεκρυμμένον. Οὕτω καὶ ἡ παιδεία ἀνιαρὰ μὲν ἔχει καὶ ἀλγεινὰ τὰ φαινόμενα· ὀνησιφόρα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα. Εἶτα [17] δείκνυσιν αὐτῷ καὶ « λέβητα ὑποκαιόμενον, καὶ τὸ πρόσωπον, αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου βορρᾶ· » καλεῖ δὲ [18] λέβητα μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ· πῦρ δὲ, τὸν Βαβυλώνιον, ἀπὸ βορρᾶ γὰρ αὐτὸν ὀνομάζει· βόρρ-θεν γὰρ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἡ Βαβυλὼν διάκειται· λέβητα δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰεζεκιὴλ ὀνομάζει· καὶ κρέα τοὺς ἐνοικοῦντας. Εἶτα τὰ παραβολικῶς εἰρημένα διδάσκει σαφέστερον [19].

A

Vers. 12. *Recte vidisti, quia vigilo ego super sermones meos, ut impleam eos.* Vigilias porro appellat excitationem ad vindictam : somnum vero, longanimitatem. Dicit enim beatus David : « Exsurge, quare obdormis, Domine [d] ? » Et iterum : « Et excitatus est, tanquam dormiens, Dominus [e]. » Virga porro amygdalina indicat obscure celeritatem vindictæ, siquidem floret hæc arbor ante reliquas arbores. At secundum Septuaginta ita intelligendum est : Fructus nucis amarum quidem et asperum corticem habet, sub quo latet quod est esculentum : ita disciplina præ se ferre videtur acerbitatem et molestiam, sed quæ sequuntur sunt perutilia. [15, 14] Deinde ostendit etiam ei « lebetem succensum, et faciem ejus versus Aquilonem. » Vocat autem lebetem quidem urbem Hierosolymam ; ignem autem, regem Babylonium, quem denominat ab Aquilone, quia Babylon sita est a parte aquilonari Hierosolymæ. Hierosolymam vero etiam divinus Ezechiel [f] lebetem appellat, et incolas ejus, carnes. Exinde clarius docet, quæ parabolice **409** dixerat.

B

γ'. *Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ συγκαλῶ πάσας [20] τὰς βασιλείας τῶν βασιλέων [21] τῆς γῆς ἀπὸ βορρᾶ [22], λέγει Κύριος· καὶ ἥξουσι, καὶ θήσουσιν ἕκαστος τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῶν θυρῶν [23] Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ τείχη αὐτῆς [24], καὶ ἐπὶ πάσας τὰς πόλεις Ἰούδα.* Καὶ δεικνὺς τῶν γινομένων τὸ δίκαιον, ἐπιφέρει·

Vers. 15. *Ecce enim,* inquit, *ego convoco omnia regna regum terræ ab Aquilone, dicit Dominus : et venient, et ponent quisque solium suum super vestibula portarum Hierosolymæ, et super omnes muros ejus, et super omnes urbes Judæ.* Et ostendere volens quod hæc juste fiant, subdit :

δ'. *Καὶ λαλήσω μετὰ κρίσεώς μου πρὸς αὐτοὺς περὶ πάσης τῆς κακίας αὐτῶν, ὡς ἐγκατέλιπόν με, καὶ ἔθυσαν θεοῖς ἀλλοτρίοις, καὶ προσεκύνησαν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν.* Τί δὲ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἀνοητότερον; Τί δὲ τῆς τιμωρίας δικαιότερον; Οἱ μὲν γὰρ, τὸν οἰκεῖον ποιητὴν καταλιπόντες, τὰ οἰκεῖα ἐθεοποίουν ποιήματα. Ὁ δὲ, μακροθυμήσας ἐπὶ πλεῖστον, τῆς οἰκείας αὐτοὺς ἐγύμνωσε χάριτος. Ταύτης δὲ γυμνωθέντες, ἀνοσίοις ἀνδράσιν ἐδούλευσαν. Κελεύει δὲ τὴν [25] ὀσφὺν περιζώσασθαι, τουτέστιν, εὐζώνως καὶ ἀνδρείως διακοσμῆσαι· καὶ τῶν ἤδη γεγενημένων ὑποσχέσεων ἀναμιμνήσκων, ἐκβάλλει τὸ δέος. Λέγει [26] δὲ αὐτὸν ἀποφῆναι καὶ στύλῳ σιδηρῷ, καὶ τείχει χαλκῷ, καὶ ὀχυρωτάτῃ παραπλήσιον πόλει, καὶ ἄμαχον καταστῆσαι, οὐ μόνον τοῖς ἱερεῦσι τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς βασιλεῦσι, καὶ παντὶ τῷ πλήθει τῶν ὑπηκόων. Ἐπαγγέλλεται δὲ αὐτῷ οὐκ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, ἀλλ' ἀγῶνας καὶ νίκην.

C

Vers. 16. *Et cum judicio meo loquar ad eos de omni nequitia eorum, quia dereliquerunt me, et immolaverunt diis alienis : et adoraverunt opera manuum suarum.* At vero quid hac impietate dementius? quid porro vindicta justius? Illi enim, relicto proprio conditore, figmenta sua deos constituerunt : hic vero, post diuturnam patientiam, gratia sua privavit eos : qua destituti, impuris hominibus servierunt. [17] Jubet autem, ut lumbos accingat, hoc est, ut succincte et viriliter se ornet. Et reducens in memoriam promissiones jam factas, expellit timorem. [18] Et asserit, effecisse se illum similem columnæ ferreæ, et muro æneo, urbique munitissimæ : et invictum reddidisse, non modo erga sacerdotes Judæorum et principes, sed etiam D erga reges ipsos, et universam subditorum multitudinem. Pollicetur autem ei non pacem, nec quietem, sed certamina et victoriam.

[d] Psal. XLIII, 23. [e] Psal. LXXVII, 65. [f] Ezech. XI, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[15] τιμ. B præm. τῆ. [16] διαν. B, addit λέγει · ἐπειδή. [17] Εἶτα — βορρᾶ. Des. in B. Ex vers. 14 hæc leg. supra, tom. I, pag. 218 : Ἀπὸ προσώπου βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Brevius autem hæc ib. pag. 918, ita exhib. : ἀπὸ βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Conf. etiam tom. I, pag. 1005, et supra, pag. 106, ad Cant. V, 1, nec non infra, ad Dan. II, 40. [18] δέ. Des. in B. [19] B σαφέστατα. [20] π. τ. β. τ. βασ. *Hebr.* omnes familias regnorum. [21] τ. βασ. Des. apud LXX. [22] B ἀπὸ βορρᾶ τῆς γῆς. [23] Θυρ. Rec. lectio πυλῶν, juxta Hebr. [24] αὐτῆς. Apud LXX præm. τὰ κύκλῳ, juxta Hebr. [25] τὴν. B præm. αὐτῷ καί. [26] λέγει, κ. τ. λ. Ex vers. 18, ad quem ista se referunt, infra ad c. II, 19, hæc leg. τέθεικά σε ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὡς πόλιν ὀχυρὰν, καὶ ὡς στύλον σιδηροῦν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν. Vid. infra, ad c. XXXIX, 11, 12.

Digitized by Google

VERS. 19. *Bellabunt enim*, inquit, *adversus te, sed non prævalebunt adversus te, quia* **410** *ego sum tecum, ut liberem te, dicit Dominus.* Quam quidem pollicitationem fecit etiam Ecclesiæ. Nam Petro divinissimo dixit : « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam : et portæ inferi non prævalebunt adversus eam [g]. » Non dixit, Non bellabunt, sed, « Bellando non prævalebunt. » Quoniam adversarii efficiunt ut victoriam reportemus.

CAPUT II.

Post hæc dicere jubetur habitatoribus Hierosolymæ :

VERS. 1, 2. *Hæc dicit Dominus : Recordatus sum tibi misericordiæ adolescentiæ tuæ, et dilectionis perfectionis tuæ : cum sequereris sanctum Israelis in deserto, in terra quæ non seminatur, dicit Dominus.* Adolescentiam vocavit initium vocationis Judæorum. Tunc enim ipsi in Ægypto misere afflicti ingemuerunt : ipse vero misertus est, et ministerio Mosis utens liberavit eos. Istud autem, « dilectionis perfectionis tuæ, » ironice posuit. Non enim unquam Judæi perfectam dilectionem habuerunt erga benefactorem ; quod ex hymnorum auctore Davide discimus. « Dilexerunt enim eum, inquit, ore suo : et lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo : nec fideles habiti sunt in testamento ejus [h]. »

VERS. 3. *Sanctus Israel Domino.* Perinde ac si diceret : A multo tempore prætuli te reliquis nationibus, **411** et populus meus appellatus es. Hunc etiam in modum beatus Moses dixit : « Et factus est portio Domini populus ipsius Jacob, et funiculus hæreditatis ejus Israel [i]. » — « Primitiæ frugum ipsius. » Nam præ cæteris omnibus elegit ipsum. Quapropter dixit Pharaoni : « Filius meus primogenitus Israel [j]. » Et per alium prophetam sic ait : « Velut uvam in deserto reperi Israelem, ac velut fructum ficus maturum inveni patres eorum [k]. » — « Omnes qui devorant eum, delinquent, et ducam mala super eos, dicit Dominus. » Nec enim tanquam Deo servientes bellum gerebant, qui pugnabant adversus Israelem : sed quasi ipso Deo superiores evadere possent. Sic etiam Senacherib aiebat : « Ne te decipiat Deus tuus, in quo confidis, dicens, Dominus liberabit Hierosolymam e manu mea [l]. » Hac de causa etiam illis minatur vindictam. Deinde populum universum sic alloquitur :

ιθ'. *Πολεμήσουσι γάρ σοι* [37], φησὶ, *καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρός σε· διότι ἐγὼ μετὰ σοῦ εἰμι, τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος.* Ταύτην καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐποιήσατο τὴν ὑπόσχεσιν· πρὸς γὰρ δὴ τὸν θειότατον ἔφη Πέτρον· « Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Οὐκ [38] εἶπεν, Οὐ πολεμήσουσιν· ἀλλὰ, « Πολεμοῦντες οὐ κατισχύσουσι. » Τὴν γὰρ δὴ νίκην οἱ ἀνταγωνισταὶ πραγματεύονται.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Μετὰ ταῦτα κελεύεται [39] εἰπεῖν τοῖς οἰκοῦσι τὴν Ἱερουσαλήμ·

α', β'. *Τάδε λέγει Κύριος· Ἐμνήσθην σοι* [40] *ἐλέους νεότητός σου, καὶ ἀγάπης τελειώσεώς σου· ἐν* [41] *τῷ ἐξακολουθῆσαί σε τῷ ἁγίῳ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν γῇ μὴ σπαρείσῃ, λέγει Κύριος.* Νεότητα τῆς Ἰουδαίας τῆς κλήσεως τὴν ἀρχὴν προσηγόρευσε· τηνικαῦτα γὰρ αὐτοὶ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ ταλαιπωρούμενοι κατεστέναξαν· αὐτὸς δὲ ὤκτειρε, καὶ Μωσῇ διακόνῳ χρησάμενος, ἠλευθέρωσε· τὸ δὲ « ἀγάπης τελειώσεώς σου » κατ' εἰρωνείαν τέθεικεν· οὐδέποτε γὰρ Ἰουδαῖοι περὶ τὸν εὐεργέτην τελείαν ἔσχον ἀγάπην. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ ὑμνοποιὸς [42] ἡμᾶς διδάσκει Δαβίδ· « Ἠγάπησαν γὰρ αὐτὸν, φησὶν [43], ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ ἦν εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. »

γ'. *Ἅγιος* [44] *Ἰσραὴλ τῷ Κυρίῳ.* Ἀντὶ τοῦ, Ἀνωθέν σε τῶν ἄλλων ἐθνῶν προέκρινα, καὶ ἐμὸς λαὸς ἐχρημάτισας. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ἔφη Μωσῆς· « Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. » — « Ἀπαρχὴ γεννημάτων αὐτοῦ. » Πρὸ γὰρ τῶν ἄλλων ἁπάντων αὐτὸν ἐξελέξατο. Οὗ δὴ χάριν καὶ τῷ Φαραὼ ἔφη· « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ· » καὶ δι' ἑτέρου δὲ προφήτου φησὶν οὕτως· « Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς καρπὸν [45] σύκου πρώϊμον εὗρον πατέρας αὐτῶν. » — « Πάντες οἱ ἐσθίοντες [46] αὐτὸν πλημμελήσουσι, κακὰ ἐπάξω [47] ἐπ' αὐτοὺς, λέγει Κύριος. » Οὐδὲ γὰρ ὡς τῷ Θεῷ διακονοῦντες ἐπολέμουν οἱ πολεμοῦντες τῷ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ περιγενήσεσθαι δυνάμενοι. Οὕτω καὶ Σεναχηρεὶμ ἔλεγε· « Μή σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐν ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων ὅτι Ῥύσεται Κύριος τὴν Ἰερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου. » Τούτου δὴ χάριν καὶ αὐτοῖς ἀπειλεῖ τιμωρίαν. Εἶτα παντὶ φησι τῷ λαῷ·

[g] Matth. XVI, 18. [h] Psal. LXXVII, 36, 37. [i] Deut. XXXII, 9. [j] Exod. IV, 22. [k] Osee IX, 10. [l] Isa. XXXVII, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[37] σοι. Rec. lectio, σέ. Infra loco cit. πρὸς σέ. [38] οὐκ. B præm. καί. [39] κελ. — Ἱερ. Ita habet ed. Compl. juxta Hebr. a quo h. l. recedunt cod. Alex. et Vat. [40] σοι. Des. in A et B. [41] ἐν — Κύριος. Rec. lectio, τοῦ ἐξακολουθῆσαί σε τῷ ἁγίῳ Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος, omissis reliquis. Sed *Hebr.* : cum sequereris me in deserto, in terra non consita Bav. hæc ponit in fine comment. ad vers. 2, post διαθ. αὐτοῦ. [42] B ὑμνῳδός. [43] φησ. Des. in B. [44] Ἅγ. cod. Vat. præm. ὁ, quod autem cum Alex. omittit etiam A. [45] καρπ. B σκοπόν, ut quidam libri vet. habent loco cit. [46] Rec. lect. ἐσθοντες. [47] ἐπ. Rec. lectio ἥξει.

Digitized by Google

ε'. Τί[48] εὗρον οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα, ὅτι ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν, καὶ ἐπορεύθησαν ὀπίσω τῶν ματαίων, καὶ ἐματαιώθησαν; Τίς ὑμνῆσαι πρὸς ἀξίαν ἱκανὸς τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν; Οὐ γὰρ ὡς κριτὴς κρίνει, ἀλλ' ὡς ὑπεύθυνος ἀπολογίαν προσφέρει, καὶ ἐλεγχθῆναι βούλεται εἴ τι πράξαι δέον οὐκ ἔπραξε· καὶ Θεὸς ὢν πανάγιος, ἀνθρώποις παρανόμοις λέγει· Τί ἐξήμαρτον; Τί ἠδίκησα; Εἴπατε, ἐλέγξατε. Τί ἔχοντες ἐγκαλεῖν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐμὲ μὲν τὸν εὐεργέτην ἐγκατέλιπον, τοῖς δὲ χειροποιήτοις εἰδώλοις ἐδούλευσαν; Καὶ μὴν ἐγὼ τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἀπήλλαξα· καὶ δι' ἀβάτου μὲν ὡδήγησα γῆς, ἐν ἐρήμῳ δὲ ἀνύδρῳ ἀφθόνων ὑδάτων ῥεῖθρον[49] ἐδωρησάμην, εἰς δὲ τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγον γῆν, παντοδαπῶν οὖσαν μητέρα καρπῶν. Διὰ[50] γὰρ τοῦ Καρμήλου πᾶσαν τὴν τῆς ἐπαγγελίας παρεδήλωσε γῆν· ἀλλ' οὐδὲ τούτων ἀπολαύσαντες τὸν εὐεργέτην ἐπέγνωτε· ἀλλὰ τὴν τῶν πατέρων ἐμιμήσασθε βδελυρίαν. Εἶτα κατὰ διαίρεσιν ἑκάστου τάγματος τὴν κατηγορίαν εἰσφέρει.

ϛ'. *Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπον· Ποῦ ἐστι Κύριος;* Τοῦτο πάντων ἀνοσιώτατον· τὸ τοὺς ποδηγοὺς ἀρχηγοὺς γενέσθαι τῆς πλάνης. « Καὶ[51] οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με. » Τῶν[52] γραμματέων καὶ διδασκάλων ἐνταῦθα κατηγορεῖ, ὡς ἑρμηνευόντων μὲν τὸν νόμον, πρώτων δὲ τοῦτον παραβαινόντων. « Καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. » Τοὺς βασιλέας οὕτως ὠνόμασε. « Καὶ οἱ προφῆται προεφήτευον ἐν τῷ Βάαλ[53]. » Προφήτας τοὺς ψευδοπροφήτας καλεῖ, ὥσπερ αὖ καὶ θεοὺς τοὺς οὐκ ὄντας θεούς. « Καὶ ὀπίσω τοῦ ἀνωφελοῦς ἐπορεύθησαν. » Ἔδειξε τὴν τῆς παραπληξίας ὑπερβολήν· καταλιπόντες γὰρ τὸν τῶν παντοδαπῶν ἀγαθῶν χορηγὸν, τοῖς ἐπιζημίοις εἰδώλοις ἐλάτρευον.

ζ'. *Διὰ*[54] *τοῦτο ἔτι κριθήσομαι πρὸς αὐτοὺς*[55], *λέγει Κύριος· καὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν*[56] *κριθήσομαι*[57]. Ἐπιμένει τῇ μετριότητι· οὐ γὰρ εἶπε· Κρινῶ ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑμετέρους ἀπογόνους[58]· ἀλλὰ, Κριθήσομαι καὶ πρὸς ὑμᾶς, καὶ πρὸς ἐκείνους· ἀντὶ τοῦ, Δικάσομαι, καὶ ἐλέγξω παρανομοῦντας. Δεικνὺς δὲ τὴν τῆς παρανομίας ὑπερβολὴν, τὴν τῶν[59] ἐθνῶν ἐξετάσαι[60] πολιτείαν παρακελεύεται, τῶν τε ἑσπερίων καὶ τῶν ἑῴων, καὶ γνῶναι εἴ τινες ἐκείνων ἤμειψαν τοὺς πατρῴους θεούς· καλεῖ[61] δὲ Χεττιεὶμ μὲν τὴν Κύπρον, καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους, καὶ δι' αὐτῶν τὰ ἑσπέρια μέρη· Κηδὰρ δὲ, τοὺς τὴν πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ἔρημον οἰκοῦντας· διὰ δὲ τού-

Vers. 5. *Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quod longe a me recesserint, et abierint post vana, et vani facti sint?* Quis satis idoneus ad benevolentiam Domini pro dignitate laudibus extollendam? Quippe qui non ut judex judicat, sed quasi reus defensionem profert, et vult redargui, si quid facere debuerat, et non fecit. Cumque sit Deus sacrosanctus, iniquis hominibus dicit: Quid peccavi? Qua injuria vos affeci? dicite, redarguite. Quam habentes accusationem patres vestri me benefactorem reliquerunt, et idolis manufactis servierunt? [6, 7] Atqui ego liberavi eos ab Ægyptiorum servitute, **412** et per terram impermeabilem deduxi, et in deserto aqua carente copiosarum aquarum fluentum dedi, et in terram promissionis, fructuum omnis generis matrem, induxi. Per Carmelum enim universam terram promissionis significavit. At ne hæc quidem tam multa bona consecuti beneficiorum collatorem agnovistis: sed imitati estis paternam improbitatem. Tum deinceps sigillatim juxta ordines accusationem depromit.

Vers. 8. *Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus?* Hoc omnium maxime nefarium, eos qui duces erant, factos esse principes erroris. « Et qui tenent legem, nescierunt me. » Hoc loco Scribas et Doctores accusat: ut qui legem quidem interpretentur, primi vero transgrediantur eam. « Et pastores impie egerunt erga me. » Sic reges appellavit. « Et prophetæ prophetaverunt per Baalem. » Prophetas vocat eos, qui sunt pseudoprophetæ: velut rursus deos illos qui non sunt dii. « Et abierunt post id quod est inutile. » Ostendit stupiditatis excessum. Relicto enim bonorum omnium largitore, noxiis idolis servierunt.

Vers. 9. *Propterea adhuc judicio contendam cum eis, dicit Dominus: et cum filiis filiorum disceptabo.* Perseverat in modestia. Non enim dixit: Judicabo vos, posterosque vestros: sed, Judicio contendam vobiscum, et cum illis: ac si diceret: Judicium inibo, et convincam **413** transgressores. [10, 11] Ut autem demonstret transgressionis gravitatem, hortatur ut gentium mores inquirant, tum occidentalium, tum orientalium: et cognoscant an illarum aliquæ mutaverint deos paternos? Porro Chettiim vocat Cyprum, adjacentesque ei insulas, et per eas, occidentales partes: Cedar vero, eos qui versus orientem solem incolunt desertum. Et

VARIÆ LECTIONES.

[48] Τί — ἐματαιώθ. Sic quoque infra, ad locum Rom. III, 4. [49] B ῥεῖθρα. [50] διὰ, κ. τ. λ. Hæc ad vers 7 se referunt, ex quo hæc leg. infra, a I Am. I, 2 : εἰσήγαγον ὑμᾶς εἰς τὸν Κάρμηλον, τοῦ φαγεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ. [51] καὶ — ἠπ. με. In B sequitur post ποῦ ἐστι Κύριος; [52] Τῶν, κ. τ. λ. B præm. ὡσαύτως τε. [53] προεφ. ἐν τῷ Βάαλ. Cod. Alex. ἐπροφητεύοντο (Vat. ἐπροφήτευον) τῇ Βάαλ. [54] Διά. B præm. καί. [55] αὐτ. Rec. lect. ὑμᾶς. Ita Hebr. Sequens λέγει Κύριος add. in cod. Alex. [56] υἱῶν. B add. ὑμῶν juxta Hebr. [57] κριθ. B add. λέγει Κύριος. [58] ἀπογ. B προγόνους. [59] τὴν τῶν, κ. τ. λ. Ex vers. 10 et 11 hæc infra, ad Ez. XXVII, 5, 6, leg. : Διέλθετε εἰς νήσους Χεττιεὶμ, καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδὰρ ἀποστείλατε καὶ νοήσατε σφόδρα εἰ γέγονε τοιαῦτα, εἰ ἀλλάξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσὶ θεοί. Eodem modo ut h. l. voces Χεττιεὶμ et Κηδὰρ Noster explicat ad Ezech. loc. cit. [60] ἐξετ. Ita B, sed Sirm. habebat ἐξαιτῆσαι. [61] καλεῖ — Κύπρον. B Χεττιεὶμ τὴν Κύπρον καλεῖ.

Digitized by Google

per eos indicat partes orientales, docetque illos A sequi mores paternos, et quos edocti sunt deos, colere. At vero isti eum, qui re vera Deus est, abnegarunt. [12] Idcirco dixit obstupescere cœlum, et terram horrescere : non quod elementa sint ratione prædita, sed quod hæc, utpote quæ comprehendant creaturas, beatus Moses vocavit in testimonium. « Attende enim, ait, cœlum, et loquar : et audiat terra verba ex ore meo [m]. »

VERS. 13. *Quia duo mala fecit populus meus : me quidem reliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas fractas, quæ non valent continere aquas.* Cisternas fractas nuncupavit ipsa idola. Siquidem cisterna manu fit, scaturientem vero aquam non habet, sed a nubibus partam et undecunque **414** collectam suscipit. Quod si etiam B disrupta et fracta fuerit, confestim aquam e cœlo collectam perdit. Hujusmodi est idolorum natura. Suam enim ex materia et artificio substantiam emendicant : et quam ex his comparant pulchritudinem, tempus delet. At qui vere Deus est, fons est vitæ perennis. Deinde per interrogationem :

VERS. 14, 15. *Nunquid servus est Jacob, aut verna Israel? Quare factus est in prædam? Super eum rugiebant leones.* Nempe norant omnes, inquit, quod liberatus sit ab Ægyptiorum servitute : quodque mea fretus providentia sui juris fuerit, planum erat omnibus. Illustris enim erat et conspicuus. Quæ fuit igitur causa captivitatis? Quo pacto C tam facile expositus fuit aggredientibus illum regibus? Reges enim appellavit leones. Hos dicit et terram ipsius divisisse, et urbes incendisse. Et hæc passi estis non modo ab Assyriis, sed etiam ab Ægyptiis. Insuper enim inquit :

VERS. 16. *Filii Mempheos et Taphnas cognoverunt te, et illuserunt tibi.* Qui tui gratia vulgata illa pertulerunt : quos **415** tandem profundo maris tradidi. Postea causam infirmitatis exponit :

[m] Deut. XXXII, 1.

των. τὰ ἑῷα μέρη αἰνίττεται· καὶ διδάσκει ὡς ἐκεῖνοι μὲν τοῖς πατρῴοις ἠκολούθησαν ἔθεσι, καὶ οὓς ἐδιδάχθησαν σέβειν θεούς· οὗτοι δὲ τὸν ὄντως Θεὸν ἠρνήθησαν. Διὰ [62] τοῦτο τὸν οὐρανὸν ἐκστῆναι ἔφη, καὶ φρίξαι τὴν γῆν· οὐκ ἐπειδὴ λογικὰ τὰ στοιχεῖα· ἀλλ' ὅτι ταῦτα, ὡς περιεκτικὰ τῆς κτίσεως, εἰς μαρτυρίαν μακάριος ἐκάλεσε Μωσῆς. « Πρόσεχε γάρ, ἔφη, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. »

γ'. *Ὅτι δύο καὶ [63] πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ μὲν [64] ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς [65], καὶ ὤρυξαν [66] ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συσχεῖν [67].* Λάκκους συντετριμμένους τὰ εἴδωλα προσηγόρευσεν. Ὁ γὰρ λάκκος χειροποίητος μέν ἐστιν, ἀναβλύζον δὲ ὕδωρ οὐκ ἔχει· τὸ δὲ ἐκ νεφῶν τικτόμενον, καὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν συναθροιζόμενον δέχεται· εἰ δὲ καὶ διερρωγὼς ᾖ καὶ συντετριμμένος, παραυτίκα τὸ ἐξ οὐρανοῦ συνειλεγμένον ἀπόλλυσι· Τοιαύτη τῶν εἰδώλων ἡ φύσις. Ἐρανίζεται μὲν γὰρ τὴν ὑπόστασιν ἐξ ὕλης καὶ τέχνης· ὃ δὲ παρὰ τούτων κομίζεται κάλλος, ἀφαιρεῖται ὁ χρόνος· ὁ δὲ ἀληθῶς Θεὸς, ζωῆς ἀεννάου πηγή. Εἶτα κατ' ἐρώτησιν·

ιδ', ιε'. *Μὴ δοῦλός ἐστιν Ἰακὼβ [68], ἢ οἰκογενής ἐστιν Ἰσραήλ [69]; Διατί εἰς προνομὴν ἐγένετο; Ἐπ' αὐτὸν ὠρύοντο λέοντες [70].* Ὅτι, φησὶ, τῆς Αἰγυπτίων ἠλευθερώθη δουλείας, ἅπαντες ἔγνωσαν· ὅτι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐπολιτεύετο τῆς ἐμῆς ἀπολαύων προνοίας, δῆλον ἦν ἅπασι. Περιφανὴς γὰρ ἦν καὶ περίβλεπτος. Τί τοίνυν τῆς αἰχμαλωσίας τὸ αἴτιον; Τί δή ποτε τοῖς ἐπιοῦσιν αὐτῷ βασιλεῦσιν ἐγένετο πρόχειρος; Λέοντας γὰρ τοὺς βασιλέας ὠνόμασε. Τούτους λέγει καὶ τὴν γῆν αὐτοῦ διαχάσαι [71], καὶ τὰς πόλεις ἐμπρῆσαι. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον ὑπὸ Ἀσσυρίων πεπόνθατε· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Αἰγυπτίων. Ἔτι γάρ φησιν·

ις'. *Υἱοὶ Μέμφεως καὶ Τάφνας [72] ἔγνωσάν σε [73], καὶ κατέπαιξάν [74] σου.* Οἱ τὰ πολυθρύλλητα ἐκεῖνα σοῦ χάριν ὑπομείναντες· οὓς τὸ τελευταῖον τῷ θαλαττίῳ βυθῷ παραδέδωκα. Εἶτα τῆς ἀσθενείας τὴν αἰτίαν διδάσκει·

VARIÆ LECTIONES.

[62] Διὰ, κ. τ. λ. vers. 12, ad quem hæc se ref. supra pag. 167, ad Isa. I, 2, et tom. I, pag. 288, ita leg. ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ (ad Isa. loc. cit. τούτου) καὶ ἔφριξεν ἐπιπλεῖον ἡ γῆ, λέγει Κύριος. [63] καί. Abest infra, ad Osee X, 10, et apud Garn. dial. 2, pag. 325. [64] μέν. Abest supra, tom. I, pag. 332, et infra, ad Osee loc. cit., et ad Zach. XIII, 1. [65] Infra, ad Osee loc. cit., et apud Garn. loc. cit. est ζῶντος. [66] κ. ὤρ. Supra, tom. I, loco cit., et infra, ad Osee locum cit., præm. καὶ ἐπορεύθησαν. Loco posterius citato pro ὤρυξαν leg. ἐποίησαν. [67] συσχ. Ita quoque tom. I, loco cit., et ad Osee loc. cit., sed rec. lect. συνέχειν obvia est apud Garn. loc. cit. [68] Ἰακ. B Ἰσραήλ. Ita quoque Hebr. et LXX. Post Ἰσραὴλ B add. μὴ ὡς δοῦλον κατεφρόνουν, οὐχ ὡς υἱοῦ προενόησα; « Num pro vili servo eum habui? anne illius ut filii curam gessi? » [69] Ἰσρ. Des. apud Hebr. et LXX. Pro Ἰσραὴλ B habet Ἰακώβ, et hæc addit, quæ simul ad vers. 15 pert., aliumque produnt auctorem : Ἢ οὐχὶ καὶ τὸν προπάτορα διὰ τιμῆς ἤγαγον, ὥστε καὶ μετὰ θάνατον τιμᾶν αὐτὸν τῇ μνήμῃ; Τουτέστιν, ἐγὼ μὲν ἄνωθεν ἐν υἱοῦ τάξει αὐτὸν ἐκτησάμην, αὐτὸς δὲ εὐκαταφρόνητον ἑαυτὸν πεποίηκεν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἐχθροῖς ὑποχείριος γέγονεν, ἐπ' αὐτὸν ὠρύοντο λέοντες· περὶ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων λέγει. « Aut anne etiam generis auctorem in honore habui, adeo ut post mortem etiam honore conspicua fuerit ejus memoria? » Sensus hic est : Ego quidem olim pro filio habui eum, ipsemet vero se contemptum reddidit. Propterea etiam hostibus subjectus est. Super eum rugierunt leones, hoc est, Assyrii et Babylonii. Deinde repetuntur ista, μὴ δοῦλός ἐστιν Ἰσραὴλ, ἢ οἰκογενὴς Ἰακώβ; sequitur διατί εἰς, κ. τ. λ. [70] λέοντες. Ad totum vers. 15 se refert expositio. [71] διχάσ. B δῃῶσαι. [72] Ed. prior hab Ταφνᾶς. [73] ἔγν. — σου. *Hebr.* depascunt tibi verticem. [74] κατ. Ita Alexand., sed Vatican. κατέπαιζον.

Digitized by Google

ιζ'. *Οὐχὶ* [75] *ταῦτα ἐποίησέ σοι τὸ καταλιπεῖν σε ἐμέ; λέγει Κύριος ὁ Θεός σου.* Ἔπειτα καὶ σημαίνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποστασίας [76]. « Ἐν [77] τῷ καιρῷ ἄγοντός σε ἐν τῇ ἐρήμῳ [78]. » Εὐθὺς γὰρ Αἰγυπτίων ἀπαλλαγείς, ἐμὲ μὲν ἐγκατέλιπες [79], τὸν δὲ μόσχον ἐθεοποίησας.

ιη'. *Καὶ νῦν τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου, τοῦ πιεῖν ὕδωρ Γηῶν* [80]*; Καὶ τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Ἀσσυρίων, τοῦ πιεῖν ὕδωρ ποταμῶν;* Ἡνίκα ὑπὸ Σύρων ἐπολεμοῦντο, τοὺς Ἀσσυρίους εἰς συμμαχίαν ἐκάλεσαν· ὅτε δὲ Ἀσσύριοι αὐτοῖς [81] ἐπεστράτευσαν, πρὸς Αἰγυπτίους κατέφυγον· Γηῶν γὰρ τὸν Νεῖλον [82] καλεῖ.

ιθ'. *Παιδεύσει σε ἡ ἀποστασία σου, καὶ ἡ κακία σου ἐλέγξει σε· καὶ γνῶθι, καὶ ἴδε, ὅτι πικρὸν καὶ πονηρόν* [83] *σοι τὸ καταλιπεῖν σὲ ἐμέ, λέγει Κύριος ὁ Θεός σου. Καὶ* [84] *οὐκ εὐδόκησα ἐπὶ σοί, λέγει Κύριος ὁ Θεός σου.* Ἐμέ, φησίν, εἰς συμμαχίαν οὐκ ἐκάλεσας, ἀλλ' ἐκείνους. Διὰ τοῦτο ἐκείνοις σε παρέδωκα [85]. Τοιοῦτό τι πεπόνθασι καὶ οἱ τὸν Σωτῆρα σταυρώσαντες· ἀρνηθέντες γὰρ αὐτὸν, ἔλεγον μὴ ἔχειν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα, οὗ δὴ χάριν αὐτοὺς Καίσαρι παραδέδωκεν.

κ'. *Ὅτι ἀπ' αἰῶνος συνέτριψας τὸν ζυγόν σου, καὶ διέρρηξας* [86] *τοὺς δεσμούς σου, καὶ εἶπας· Οὐ δουλεύσω σοι* [87]. Ἀρχαιότροπα δέ σου τὰ ἐπιτηδεύματα· ἄνωθεν γὰρ συνέτριψας τὸν τοῦ νόμου ζυγὸν, καὶ τοῖς τῶν παρανόμων ἐθνῶν ἠκολούθησας ἔθεσι. Καὶ τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ ἄλση τῆς κατὰ νόμον πολιτείας προὐτίμησας.

κα'. *Ἐγὼ* [88] *δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον* [89]*, πᾶσαν ἀληθινήν.* Οὐχ ἁπλῶς δὲ τὸ « πᾶσαν » προστέθεικεν [90]· ἀλλ' ἐπειδὴ ἦσαν ἐν αὐτοῖς εὐσεβεῖς ἄνδρες, οἵ τε θεῖοι προφῆται, καὶ οἱ τούτοις ἑπόμενοι· ἀντὶ τοῦ, Πάντας ὑμᾶς ἐβουλόμην εἶναι τοιούτους, πάντων γὰρ ἴσως [91] ἐπεμελήθην. « Πῶς ἐστράφης μοι [92] εἰς [93] πικρίαν ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία [94]; » Εἰ διέμεινεν ἀληθινὴ, οὐκ ἂν ἦν ἀλλοτρία [95]· ἐπειδὴ δὲ εἰς πικρίαν μετεβλήθη, οὐκέτι ἀληθινὴ, ἀλλ' ἀλλοτρία καλεῖται. Οὕτω καὶ ὁ μέγας ἔφη Μωσῆς· « Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν, σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. » Ὅθεν καὶ χολὴν τῷ Δεσπότῃ προσήνεγκαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν θείαν ἐξύβρισαν φυτουργίαν, καὶ εἰς πικρίαν ἐστράφησαν, καὶ ἀντὶ σταφυλῆς ἀκάνθας ἐβλάστησαν, ὁ ἐξ

A

B

C

D

Vers. 17. *Numquid istud factum est tibi, quia dereliquisti me? dicit Dominus Deus tuus.* Tum etiam designat initium apostasiæ : « Eo tempore, quo ducebat te in deserto. » Mox enim ut liberatus es ab Ægyptiis, me dereliquisti, et vitulum pro deo constituisti.

Vers. 18. *Et nunc quid tibi cum via Ægypti, ut bibas aquam Geon? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminum?* Quando bello petebantur a Syris, vocarunt Assyrios in auxilium : cum vero Assyrii in eos bellum gesserunt, tum confugerunt ad Ægyptios. Geon enim vocat ipsum Nilum.

Vers. 19. *Castigabit te defectio tua, et increpabit te malitia tua. Scito, et vide, quia malum et amarum est quod dereliquisti me, dicit Dominus Deus tuus. Nec in te beneplacitum habui, dicit Dominus Deus tuus.* Non me, inquit, vocasti in auxilium, sed illos : propterea tradidi te illis. Tale quippiam accidit et iis qui Salvatorem crucifixerunt. Negantes enim illum, dicebant se non habere regem, nisi Cæsarem. Idcirco Cæsari tradidit illos.

Vers. 20. *Quoniam a sæculo contrivisti jugum tuum, et confregisti vincula tua : et dixisti : Non serviam tibi.* Inveterata sunt autem studia tua. A principio enim contrivisti jugum legis, **416** et gentium legem non observantium mores secuta es; et conversationi secundum legem prætulisti aras et lucos.

Vers. 21. *Ego vero te plantavi vineam fructiferam, totam veram.* Non autem sine causa apposuit « totam : » sed eo quod essent inter eos viri pii, tum divini prophetæ, tum qui hos sequebantur; quasi diceret : Volebam vos omnes esse tales, quoniam omnium æqualiter curam gessi. « Quomodo conversa es mihi in amaritudinem vinea aliena? » Si permansisset vera, non esset aliena : sed quia mutata est in amaritudinem, non jam vera, sed aliena vocatur. Ad eumdem modum magnus ille Moses : « De vinea Sodomorum, inquit, est vinea eorum : et palmes eorum de Gomorrha. Uva eorum, uva fellis : botrus amaritudinis eorum [n]. » Unde etiam Domino fel obtulerunt. At quoniam divinam plantationem contumeliis affecerunt, suntque in amaritudinem conversi, et pro uva germi-

[n] Deut. xxxii, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[75] Οὐχί. Ita ex B restitutum. Ed. prior habebat Οὐ. [76] B ἀποστάσεως. [77] ἐν — ἐρήμῳ. Des. apud LXX. [78] ἐν τῇ ἐρ. *Hebr.* in via. [79] B κατέλιπες. [80] Ita B juxta rec. lect. Editio Sirm. hab. Γηών. [81] αὐτ. Ex B pro αὐτούς, ut hab. ed. prior. [82] τ. Νεῖλ. Ita cum B legend. esse puto pro τὸ εἴδωλον, ut hab. editio prior. Γηῶν Hebr. שִׁחוֹר h. l. de Nilo sumi, colligitur ex Isa. xxiii, 3. [83] Καὶ πον. Des. apud LXX; exstat autem in Hebr. [84] καὶ — Θεός σου. Des. in B, *Hebr.* nec timor mei apud te, inquit Dominus Jehova Sabaoth. [85] B παραδέδωκα. [86] διέῤῥ. Ita A ac Alt. et Compl. Rec. autem lectio est διέσπασας. [87] σοι. Abest ab Hebr. et a cod. Alex. [88] Ἐγὼ — ἀλη0. Ita quoque t. I, p. 114, 714 (sed loco post. inversa est propositionum series), et infra, ad Osee x, 1. [89] ἄμπ. καρπ. Hebr. שֹׂרֵק. Al. ἄμπελον ἐκλεκτήν· Vid. p. 198 ad Isa. v, 2. [90] B τέθεικεν. [91] B ἐξ. ἴσης. [92] μοι. Deest in B et apud LXX. [93] εἰς — ἄλλ. *Hebr.* in palmites degeneres vitis alienæ. [94] ἀλλ. Infra ad Ezech. xv, 1 — 4 leg. ἀληθινή [95] ἦν ἀλλ. B ἀλλοτρία προσηγορεύθη.

Digitized by Google

naverunt spinas, Christus, qui secundum carnem ex ipsis natus est, seipsum veram vitem appellat, dicens : « Ego sum vitis vera : » eos autem qui crediderunt in eum « palmites » nominat [o].

VERS. 22. *Si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi ipsi herbam, maculata es in iniquitatibus tuis coram* **417** *me, dicit Dominus.* Herbam appellat purgatoria, quæ nascuntur e terra, et tropice docet, eas quæ secundum legem fiunt aspersiones, non procurare liberationem a peccatis : sed sinceram pœnitentiam, et aversionem a nequitia. Post hæc impudentiam ipsius reprehendit.

VERS. 23. *Quomodo dices : Non sum polluta, et post Baalem non abii?* Deinde quam manifesta sit ejus impietas, ostendit : « Vide vias tuas in polyandrio, et cognosce quid feceris. » Polyandrium vocat locum monumentorum, in quo filios et filias in honorem idolorum cremabant. « Sero voce sua ululavit. » *Sero* posuit pro *tarde*. Postquam calamitatum, inquit, sensum habuit, sentire cœpit iniquitatem suam. Hoc etiam postea dicit propheta, ostendens decem tribus lugere, ac dicere : « Post captivitatem me pœnituit. »

VERS. 24. *Vias suas dilatavit* **418** *ad aquas deserti.* Per *dilatavit* insatiabilitatem impietatis docuit. Aquas autem deserti appellavit idola, eo quod pariant vastitatem, et exitium procurent. « In desideriis animæ suæ spiritu portabatur. » Quæ enim audire cupiebant, ea pseudoprophetæ simulabant se prædicere. Nam istud « spiritu portabatur, » de pseudoprophetis dixit. « Tradita est, quis avertet eam? » Deo enim tradente, quis idoneus ut eripiat? Non aliter per magnum Mosen ait [p] : « Omnes qui quærunt eam, non laborabunt. In abjectione sua reperient eam. » Cum enim amplexi sint impietatem, captu faciles facti sunt. [25] Exinde docet, quo pacto sæpe dato ei consilio

αὐτῶν κατὰ σάρκα Χριστὸς ἀμπελον αὐτὸν [96] ἀληθινὴν ὀνομάζει, λέγων· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή· » τοὺς δὲ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας « κλήματα » προσηγόρευσεν [97].

κβ'. *Ἐὰν ἀποπλύνῃ* [98] *ἐν νίτρῳ, καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πόαν* [99], *κεκηλίδωσαι* [1] *ἐν ταῖς ἀδικίαις* [2] *σου ἐναντίον μου* [3], *λέγει Κύριος.* Πόαν τὰ ἀπὸ γῆς φυόμενα βύμματα ὀνομάζει· καὶ διδάσκει τροπικῶς διὰ τούτων, ὡς τὰ κατὰ νόμον περιῤῥαντήρια ἀπαλλαγὴν ἁμαρτημάτων οὐ πραγματεύεται· ἀλλ' εἰλικρινῆς μεταμέλεια, καὶ πονηρίας ἀπαλλαγή. Μετὰ ταῦτα τὴν ἀναίδειαν αὐτῆς ἐξελέγχει.

κγ'. *Πῶς ἐρεῖς· Οὐκ ἐμιάνθην, καὶ ὀπίσω τῆς Βααλ οὐκ ἐπορεύθην;* Εἶτα [4] τὸ προφανὲς τῆς ἀσεβείας δείκνυσιν· « Ἴδε [5] τὰς ὁδούς σου ἐν τῷ πολυανδρίῳ, καὶ γνῶθι τί ἐποίησας. » Πολυάνδριον [6] καλεῖ τὸ τῶν μνημάτων χωρίον. Ἐν ἐκείνῳ δὲ τοὺς υἱοὺς [7] καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς εἰδώλοις κατέκαιον. « Ὀψὲ [8] φωνῇ αὐτῆς ὠλόλυξε [9]. » Τὸ ὀψὲ [10] ἀντὶ [11] τοῦ βραδέως τέθεικε· μετὰ τὴν πεῖραν, φησὶ, τῶν ἀλγεινῶν, τῆς παρανομίας αἴσθησιν ἔλαβε. Τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα ὁ προφήτης φησὶ, τὰς δέκα φυλὰς ὀδυρομένας ὑποδεικνὺς, καὶ λεγούσας· « Ὕστερον αἰχμαλωσίας [12] μετενόησα. »

κδ'. *Τὰς* [13] *ὁδοὺς αὐτῆς* [14] *ἐπλάτυνεν ἐς' ὕδατα ἐρήμου. Διὰ* [15] *τοῦ ἐπλάτυνε*, τὴν ἀπληστίαν τῆς ἀσεβείας ἐδίδαξεν. Ὕδατα δὲ ἐρήμου τὰ εἴδωλα προσηγόρευσεν, ὡς ἐρημοποιὰ, καὶ πανωλεθρίας πρόξενα. « Ἐν [16] ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο. » Ἃ γὰρ ἀκούειν ἠβούλοντο, ταῦτα οἱ ψευδοπροφῆται προλέγειν προσεποιοῦντο. Τὸ γὰρ « ἐπνευματοφορεῖτο » περὶ τῶν ψευδοπροφητῶν τέθεικε. « Παρεδόθη τίς ἐπιστρέψει αὐτήν [17]; » Θεοῦ γὰρ παραδιδόντος, τίς ἐπαρκέσει; Οὕτω καὶ διὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως φησί [18]· « Πάντες οἱ ζητοῦντες αὐτὴν, οὐ κοπιάσουσιν· ἐν [19] τῇ ταπεινώσει αὐτῆς εὑρήσουσιν αὐτήν. » Εὐχείρωτοι γὰρ ἐγένοντο, τὴν ἀσέβειαν ἀσπασάμενοι [20]. Μετὰ [21] ταῦτα διδάσκει, ὅτι πολλάκις

[o] Joan. xv, 1. [p] Deut. xxxii, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[96] B ἅλ. ἑαυτόν. [97] B προσαγορεύει. [98] B ἀποπλύνῃς. [99] πόαν. Ita Alex. et A. Sicque infra, ad Malach. III, 2. Alii ποίαν. *Hebr.* smegma, s. saponem. [1] κεκ. ε. τ. ἀδ. σου. *Hebr.* tamen recondita erit iniquitas tua. [2] ἀδικ. Infra ad Malach. III, 2, leg. ἀνομίαις. Ibid. desid. ἐναντίον μου. [3] B ἐμοῦ. [4] Εἶτα — δείκν. B τουτέστιν, ἁμαρτάνουσα ἀρνῇ ὡς μηδὲν ποιήσασα. [5] Ἴδε — πολυανδρ. *Hebr.* vide viam tuam, in valle. B εἶδε. [6] Πολ., κ. τ. λ. B hæc præm. : τουτέστιν, ὅρα τὸν τόπον ὅπου ἡμάρτανες. Πολυάνδριον δὲ ὁ Ἑβραῖος οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἴδε τὸν τόπον τοῦ Γαΐ· λέγει δὲ ἐν ᾧ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν Μαδιανιτῶν ἐκτραπέντες εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξώκειλαν· σκόπησον τοίνυν, φησὶ, τὰς ἀνωθέν σου παρανομίας. Ἴσως δὲ πολυάνδριον ἡρμήνευσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν αὐτόθι ἀναιρεθέντων. Hoc est, vide locum ubi peccavisti. Πολυάνδριον autem non est in Hebraico textu, sed, *vide locum vallis.* Significat autem locum ubi ad filias Madianitarum conversi in idololatriam delapsi sunt. Considera itaque, inquit, priores tuas iniquitates. Forsitan autem πολυάνδριον interpretantur ob multitudinem eorum qui ibi interfecti sunt. [7] B υἱεῖς. [7] ὀψὲ — ὠλόλ. *Hebr.* ut dromas levis es, quæ implicat vias suas. [8] B φωνήν. [9] B ὠλόλυξε. [10] Τὸ ὀψὲ, κ. τ. λ. B præm. τουτέστιν, ἔτι καὶ νῦν ἐπιθοᾶται τὰ εἴδωλα. Βούλεται γὰρ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον οἱ πρόγονοι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἥμαρτον, ὃ καὶ ἀνωτέρω ἐποίουν. Κατὰ τὸν Ἑβραῖον οὕτως ἔχει, ὡς πρωτότοκον μοσχάριον σκιρτᾷ. Hoc est, adhuc implorat idola. Ostendere enim vult propheta, non majores eorum tantum, sed eos ipsos quoque peccasse, et idem fecisse. Juxta Hebr. vero is est sensus : ut vitulus primogenitus subsultat. [11] ἀντί. B ἐπί. [12] αἰχμ. B add. μου. [13] Τὰς — ἐρήμου. *Hebr.* Es sicut onager assuetus deserto. [14] B αὐτοῦ. [15] Διὰ — ἐδίδ. Ita ex B restit. ; editio pr. babebat: Διὰ τοῦτο ἐπλάτυνε τὴν ἀπιστίαν, ἢ τις ἀσεβεῖν ἐδίδαξεν. « Propterea dilatavit infidelitatem, quæ quidem impie agere docuit. » [16] Ἐν — ἐπν. *Hebr.* Secundum desiderium animæ suæ anhelat ventum. [17] παρ. τ. ἐπ. αὐτ. *Hebr.* occursum ejus quis avertet? [18] φησί. B add. τὴν δὲ ἐπιθυμίαν αὐτῆς τίς ἐπιστρέψει; [19] ἐν — αὐτῆς. *Hebr.* in novilunio (s. mensibus) ejus. [20] ἀσπ. B add. ἀπόστρεψον τὸν πόδα σου ἀπὸ ὁδοῦ τραχείας, καὶ τὸν φάρυγγά σου ἀπὸ δίψους. Verba sunt vers. 25. [21] Μετὰ — ἀπεστράφησαν. B hæc Chrysostomo tribuit.

Digitized by Google

συμβουλευθεῖσα τῆς βλαβερᾶς ἀποστῆναι πορείας, ἐθρασύνετο ἀντικρυς, τὴν ἀποστασίαν ὁμολογοῦσα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο αἰσχύνῃ αὐτοὺς, φησὶ, περιβαλῶ πάντας ὁμοῦ, καὶ βασιλέας, καὶ ἄρχοντας, καὶ ἱερέας, καὶ τοὺς τὰ ψευδῆ προφητεύοντας· καὶ ἀπεικασθήσονται κλέπτῃ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντι, καὶ σφόδρα ἐρυθριῶντι. Τοὺς μὲν γὰρ ἐκ ξύλου καὶ λίθου κατασκευαζομένους[23] θεοὺς, πατέρας ὠνόμαζον καὶ γεννήτορας· ἐμοὶ δὲ τὰ νῶτα ἔδωκαν, καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀπεστράφησαν. «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐροῦσιν· Ἀνάστα, καὶ σῶσον ἡμᾶς. » Τοῦτο μάλιστα ἀναιδείας ἐσχάτης, τὸ ἀπολαύοντας μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀχαριστίαν νοσεῖν· σπανίζοντας δὲ, τούτων αἰτεῖν τὴν μετάληψιν. Εἶτα εἰρωνικῶς·

A ut deflecteret a via noxia, insolenter apostasiam professa sit. [26] Ob id vero, inquit, omnes una, reges, principes, sacerdotes, et eos qui mendacia prophetant, pudore perfundam: similesque fient fures in ipso furto deprehenso, et vehementer erubescenti. [27] Quia deos quidem ex ligno et lapide fabricatos, patres et genitores appellabant: mihi vero terga verterunt, et velut hostem me aversati sunt. « Et tempore afflictionum suarum dicent, Surge, et salva nos. » Istud extremæ prorsus est impudentiæ, perfruentes bonis **419** erga eum ingratos esse, a quo, dum premuntur inopia, petunt auxilium. Sequitur ironice:

κη'. *Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ θεοί σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῇ; εἰ ἀναστήσονται, καὶ σώσουσιν*[23] *ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς σου;* Διδάσκει δὲ καὶ τούτων τὸ πλῆθος. *Ὅτι κατὰ ἀριθμὸν τῶν πόλεων*[24] *ἦσαν οἱ θεοί σου, Ἰούδα, καὶ*[25] *κατὰ ἀριθμὸν ὁδῶν Ἱερουσαλὴμ ἔθυον τῇ Βάαλ.* Οὕτω δείξας τὴν[26] τῶν οὐκ ὄντων θεῶν τιμὴν, καὶ τὸ πλῆθος, καὶ τὴν ἀσθένειαν, πράως τοῖς ἀχαρίστοις ἐπιτιμᾷ·

B Vers. 28 *Ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi? Surgentne, et salvabunt tempore afflictionis tuæ?* Demonstrat autem multitudinem eorum. *Quia secundum numerum civitatum erant dii tui, Juda: et secundum numerum viarum Hierosolymæ, sacrificabant Baali.* Postquam ad hunc modum ostendit non veris diis exhibitum honorem, eorumque multitudinem et imbecillitatem, benigne increpat ingratos:

κθ'. *Ἵνατί λαλεῖτε*[27] *πρός με; Πάντες ὑμεῖς ἠσεβήσατε, καὶ πάντες ὑμεῖς ἠνομήσατε*[28] *εἰς ἐμὲ, λέγει Κύριος.* Ἀναμιμνήσκει[29] καὶ τῶν ἐπενεχθεισῶν αὐτοῖς παιδειῶν.

Vers. 29. *Quare loquimini ad me? Omnes vos impie egistis, et omnes vos inique fecistis in me, dicit Dominus.* Reducit etiam in memoriam castigationes eis illatas.

λ'. *Μάτην ἐπάταξα τὰ τέκνα ὑμῶν· παιδείαν οὐκ ἐδέξασθε*[30]. Οὔτε εὐεργετούμενοι τὸν εὐεργέτην ἐπέγνωτε, οὔτε παιδευόμενοι τῆς ἀσεβείας ἀπέστητε. Ἐγὼ δὲ καὶ τοὺς αἰτίους τῆς πλάνης σφαγῇ παραδέδωκα[31].

C Vers. 30. *Frustra percussi filios vestros: disciplinam non suscepistis.* Neque beneficiis affecti agnovistis benefactorem: neque castigati, ab impietate recessistis. Ego vero erroris quoque auctores tradidi internecioni.

λα. *Ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Κύριος*[32]. *Μὴ ἔρημος ἐγενόμην τῷ οἴκῳ Ἰακὼβ*[33], *ἢ γῇ κεχερσωμένῃ*[34], *διότι*[35] *εἶπεν ὁ λαός μου· Οὐ κυριευθησόμεθα*[36], *καὶ οὐχ ἥξομεν πρός σε*[37]; Εἰρωνικῶς· ταῦτα λέγει. Ἆρα, φησὶ, μὴ τοῖς εἰδώλοις εἰμὶ παραπλήσιος; ἆρα μὴ ὁμοίως ἐκείνοις οὐδένα αὐτοῖς καρπὸν ἀγαθὸν προσενήνοχα, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐμὴν δουλείαν ἀπέδρασαν; Μεταβαίνει[38] δὲ καὶ ἐφ' ἑτέραν εἰκόνα, καὶ λέγει, πᾶσαν μὲν νύμφην τοῦ κόσμου πεφροντικέναι[39], πᾶσαν δὲ παρθένον τῆς στηθοδεσμίδος ἐπιμελεῖσθαι· τὸν δὲ κληθέντα

Vers. 31. *Audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus: Numquid solitudo factus sum domui Jacob, aut terra plena spinarum, quoniam dixit populus meus: Non erimus tibi subditi, nec veniemus ad* **420** *te?* Hæc dicit ironice. Numquid, ait, sum similis idolis? an perinde ut illa, nullum eis bonum fructum attuli, et num ideo servitutem meam refugerunt? [32] Transit autem et ad aliam similitudinem, et ait, sponsam omnem curare ornatum suum, omnem autem virginem de fascia pectorali sollicitam esse: eum autem qui dicitur populus

VARIÆ LECTIONES.

[23] B κατεσκευασμένους. Ex vers. 27, hæc leg. infra, ad Zach. I, 3, 4 : ἔδωκαν ἐπί με νῶτα καὶ οὐ πρόσωπα αὐτῶν. [23] σώσ. A et B add. σε. [24] πόλ. B add. σου. [25] καὶ — Βάαλ. Des. in Hebr. [26] τὴν et sequens τιμήν des. in B. [27] Ed. prior hab. καλεῖτε, ex errore, ut vid. *Hebr.* Quare contenditis mecum? [28] κ. π. ὑ. ἠνομ. Deest in Hebr. Duplex enim verborum בי שעתם interpretatio h. l. irrepsit. Recte itaque in B desunt ea, ἠσεβήσατε, καὶ π. ὑμεῖς. [29] Ἀναμ. — παιδειῶν. Des. in B. [30] ἐδ. *Hebr.* acceperunt. [31] παραδ. B add. μάχαιρα γὰρ, φησὶ, κατέφαγεν τοὺς προφήτας ὑμῶν ὡς λέων ὀλοθρεύων, καὶ οὐκ ἐφοβήθητε. (Hactenus verba textus vers. 30.) Τοὺς μὲν γὰρ Ἠλίας ὁ προφήτης, τοὺς δὲ Ἰηοὺ ὁ βασιλεὺς, τοὺς δὲ Ἰωσίας ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς σφαγῇ παραδέδωκεν. « Gladius enim, inquit, prophetas vestros assumpsit, ut leo perditor: tamen metu non correpti estis. Hos enim Elias propheta, alios Jehu rex, alios Josias, rex ille pius, internecioni dedit. » [32] Ἀκ. — Κύριος. *Hebr.* O generationem (pravam)! videte s. percipite verbum Jehovæ. [33] τ. οἰκ. Ἰακ. Præstat rec. lectio τῷ Ἰσραήλ. Ita Hebr. [34] γῇ κεχ. *Hebr.* ut terra summæ caliginis. [35] διότι. Ita Compl. Præstat autem lectio rec. διατί. *Hebr.* quare. [36] οὐ κυρ. *Hebr.* dominamur. [37] σε. B add. τουτέστιν, εἰ λατρεύοντές μοι ἐλάττους τῶν πολεμίων ὤφθητε; Hoc est, num servientes mihi inferiores hostibus visi estis? [38] Μεταβ., κ. τ. λ. Ex vers. 32 ad quem hæc pert. ista leg. supra, p. 11, in Præf. ad Cant. cant.: μὴ ἐπιλήσεται νύμφη τοῦ κόσμου αὐτῆς; ἢ παρθένος τῆς στηθοδεσμίδος αὐτῆς; [39] τ. κ. πεφρ. B πεφροντικέναι τοῦ κόσμου αὐτῆς.

Digitized by Google

ejus, parvi pendere curatorem. Tum denuo irronice :

VERS. 33. *Quodnam adhuc bonum sectaberis in viis tuis, ad quærendam dilectionem?* Quid aliud, inquit, addere vis prædictis, ut meum erga te concilies amorem? « Non ita. » Adeo nihil est ex iis quod ad amicitiam moveat, ut potius ex altera parte pariat odium. Non enim ad impietatem duntaxat prolapsa es, sed et cæde nefaria te polluisti.

VERS. 34. *In manibus enim tuis*, inquit, *inventus est sanguis animarum innocentium.* Quod etiam dixit beatus David [q] : « Et immolaverunt filios suos dæmoniis, et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan : et infecta est terra **421** sanguinibus [q*]. » Verum ut ostenderet, quod hæc non clam, sed palam agere ausi fuerint, subjunxit : « Non in fossis reperi eos, sed sub omni quercu. » Non enim quemadmodum parietum effractores clam facinus committunt, ita hi inique agentes latere nitebantur : sed omnis collis et omne nemus horum impietatem suscepit. Impudentes vero cum essent et exsecrandi, etiam quæ palam commiserant pernegabant.

VERS. 35. *Dixisti enim*, ait, *Innocens sum : idcirco avertatur a me indignatio ejus.* Ideo subjunxit : *Ecce judicio contendo tecum, quia dicis : Non peccavi.* Non dicit : Judicabo te : sed, « Contendo tecum judicio : » perinde ac si diceret : Judiciali more discepto, et te mentientem et impudenter negantem convinco.

VERS. 36. *Quia leve admodum putasti, si iterares vias tuas.* Impudentia enim convenit iniquitati. Cæterum aliud etiam hoc loco significat, nempe : Quemadmodum vocatis in auxilium Assyriis, ea opitulatione nihil profecistis : sic etiam nunc confugientes ad Ægyptios, nullam inde consequemini utilitatem. Hoc enim indicant quæ subjunguntur.

Et confunderis ab Ægypto, sicut confusa es ab

[q] Psal. cv, 37, 38. [q*] Ibid.

A λαὸν, κατολιγωρῆσαι τοῦ κηδεμόνος. Εἶτα πάλιν εἰρωνικῶς [60]

λγ'. *Τί* [61] *ἔτι καλὸν ἐπιτηδεύσεις ἐν ταῖς ὁδοῖς σου, τοῦ ζητῆσαι ἀγάπησιν ;* Τί ἕτερον, φησὶ, τοῖς προειρημένοις προσθεῖναι βούλῃ, ὡς τὸ ἐμὸν περὶ σὲ πραγματεύσασθαι φίλτρον ; [62] « Οὐχ οὕτως. » Οὐδὲν τούτων εἰς ἀγάπην κινεῖ, ἀλλὰ τοὐναντίον μῖσος ἐργάζεται· οὐ γὰρ μόνον εἰς ἀσέβειαν ἐξώκειλας, ἀλλὰ καὶ μιαιφονίαν ἐτόλμησας [63].

λδ'. *Ἐν γὰρ* [64] *ταῖς χερσί σου* [65], φησὶν, *εὑρέθη* [66] *αἵματα ψυχῶν ἀθώων* [67]. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβίδ· « Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν [68] τοῖς δαιμονίοις, καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναὰν, καὶ B ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι. Διδάσκων δὲ, ὡς οὐδὲ κρύδδην ταῦτα εἰργάζοντο, ἀλλ' ἀναφανδὸν ἐτόλμων, ἐπήγαγεν· « Οὐκ ἐν διορύγμασιν [69] εὗρον [70] αὐτοὺς, ἀλλ' ἐπὶ [71] πάσῃ δρυΐ [72]. » Οὐ γὰρ ὥσπερ οἱ τοιχωρύχοι λάθρα τοῦτο δρῶσιν, οὕτω καὶ οὗτοι λανθάνειν ἐπειρῶντο παρανομοῦντες, ἀλλὰ πᾶς βουνὸς, καὶ πᾶν ἄλσος ἐδέξατο τὴν τούτων ἀσέβειαν· ἀναιδεῖς δὲ ὄντες, καὶ βδελυροὶ, καὶ τὰ προφανῶς γινόμενα ἐξηρνοῦντο.

λε'. *Εἶπας γὰρ*, φησὶ· *Ἀθῶός εἰμι· ἀλλὰ ἀποστραφήτω* [73] *ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ.* Οὗ δὴ χάριν ἐπήγαγεν· *Ἰδοὺ ἐγὼ κρίνομαι πρὸς σὲ ἐν τῷ σε λέγειν· Οὐχ ἥμαρτον.* Καὶ οὐ λέγει, Κρινῶ σε, ἀλλὰ, « Κρίνομαι πρὸς σέ· » ἀντὶ τοῦ, Δικάζομαι [74], καὶ C ἐλέγχω [75] σε ψευδομένην καὶ ἀναιδῶς ἀρνουμένην.

λς'. *Ὅτι* [76] *κατεφρόνησαι* [77] *σφόδρα τοῦ δευτερῶσαι τὰς ὁδούς σου* [78]. Κατάλληλος [79] γὰρ ἡ ἀναίδεια τῇ παρανομίᾳ· αἰνίττεται δὲ διὰ τούτου καὶ ἕτερον, ὅτι Ὥσπερ Ἀσσυρίους εἰς συμμαχίαν καλέσαντες, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐπικουρίας ἀπώνασθε, οὕτω καὶ νῦν Αἰγυπτίοις προσπεφευγότες, οὐδεμιᾶς ἐκεῖθεν ὠφελείας ἀπολαύσεσθε. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπιφερομένων δηλοῖ.

Καὶ ἀπ' Αἰγύπτου καταισχυνθήσῃ, καθὼς κατ-

VARIÆ LECTIONES.

[60] εἶτα π. εἰρ. Horum loco in B textus vers. 32 ita exhibetur: μὴ ἐπιλήσηται νύμφη τοῦ κόσμου αὐτῆς, ἢ παρθένος τῆς στηθοδεσμίδος αὐτῆς ; ὁ δὲ λαός μου ἐπελάθετο ἡμερῶν ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. [61] Τί — ὁδοῖς σου. *Hebr.* Quid bonam prædicas viam tuam? [62] Οὐχ οὕτως. Abest ab Hebr. [63] ἐτόλμ. B add. ὅμως δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιστρέψαι βούλῃ. Ἀλλὰ καὶ σὺ ἐπονηρεύσω τοῦ μιᾶναι τὰς ὁδούς σου· τουτέστιν, τὰς πράξεις σου μιᾶναι ταῖς εἰδωλολατρείαις. Hæc maxima ex parte constituunt finem vers. 33. [64] Ἐν γάρ. B καὶ ἐν. [65] τ. χ. σου. *Hebr.* in extremitate vestium tuarum. [66] εὑρ. Ita quoque A et B juxta cod. Alex. [67] ἀθ. B add. τουτέστιν, φόνους εἰργάσω πολλούς. Ὃ δὴ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Μανασῆ (sic) γεγένηται. « Hoc est, multas cædes commisisti : quod potissimum sub Manasse factum est. » [68] αὐτ. B add. καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν. Sicque supra, t. I, p. 1362. [69] ἐν διορ. *Hebr.* effossione. [70] B εὗρες. [71] ἐ. π. δρυΐ. *Hebr.* in omnibus istis. [72] δρυΐ. B add. τουτέστιν, οὐ κλέπτοντας ἀναιρεῖς, ὡς βασιλεὺς ἔννομος, ἀλλὰ ἀδικῶν τοὺς μὴ τερπομένους ταῖς ἀσεβείαις σου. Οὕτω γὰρ λέγει καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις· Καὶ ἐξέχεεν Μανασσῆς αἷμα πολὺ σφόδρα. « Hoc est, non fures interficis, ut rex justus, sed injuria afficis eos qui iniquitatibus tuis non delectantur. Ita enim dicit quoque in libris Regnorum. Et Manasses profudit sanguinem admodum multum. » [73] ἀλλὰ ἀποστρ. *Hebr.* omnino aversa est. [74] δικ. B add. σοι. [75] ἐλ. Ita B, sed ed. prior hab. ἐλέγξω. [76] Ὅτι — ὁδ. σου. *Hebr.* Cur abis magnopere, ut mutes viam tuam? [77] B κατεφρόνησας. [78] σου. B add. τουτέστιν, ἐπέμεινες τοῖς κακοῖς καὶ μετὰ τὸν ἔλεγχον τῶν προφητῶν. « Hoc est, perseverasti in malis, etiam postquam a prophetis correptus es. » [79] Κατ. — ὁηλοῖ. Ad Chrysost. hæc referuntur in B.

Digitized by Google

ησχύνθης ἀπὸ Ἀσσούρ. (λζ'.) Ὅτι καὶ ἐντεῦθεν ἐξελεύσῃ, καὶ αἱ χεῖρές σου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου· Ἴδιον τῶν θρηνουσῶν τὸ τὰς χεῖρας συμπεπλεγμένας ἐπιτιθέναι [60] τῇ κεφαλῇ. Τὸ δὲ αἴτιον τῶν κακῶν, « Ὅτι ἀπώσατο Κύριος τὴν ἐλπίδα σου, καὶ οὐκ εὐοδωθήσῃ [61] ἐπ' αὐτῇ. » Εἰ γὰρ εἰς τὸν Θεὸν ἤλπισας, ἐτρύγησας ἂν ὥριμον τὸν τῆς ἐλπίδος καρπόν· ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώποις ἐθάῤῥησας, διήμαρτες τῆς ἐλπίδος [62].

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Μετὰ [63] ταῦτα δὲ γινώσκει, ὡς πᾶσα μὲν γυνὴ τοῦ ἀνδρὸς ἀφισταμένη, καὶ ἑτέρῳ συναπτομένη, πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν πρότερον ἐπανελθεῖν οὐ δυνήσεται, τοῦ νόμου τοῦτο κωλύοντος· ἐμὲ δὲ σὺ τὸν κατὰ νόμον σοι συναφθέντα καταλιποῦσα, συνήφθης [64] δαίμοσιν ἀνοσίοις· εἶτα πάλιν αἴσθησιν δεξαμένη [65] τῆς βλάβης πρὸς ἐμὲ ἐπανῄεις, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπωθούμην. Εἰ δὲ νομίζεις ἁπλῶς με ταῦτα λέγειν,

β'. *Ἆρον εἰς εὐθεῖαν* [66] *τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε ποῦ οὐχὶ ἐξεφύρθης* [67]. Ἀντὶ τοῦ, Ἐμιάνθης. Τοῦτο γὰρ [68] καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ φησι πρὸς αὐτὴν, « Καὶ εὗρόν σε πεφυρμένην ἐν τῷ αἵματί σου· » οὕτω δὲ καὶ ὁ Σύρος ἡρμήνευσε. Λέγει δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς, ὅτι Οὐ μόνον παραγινομένους ἐδέχου, ἀλλὰ καὶ ἐξῄεις ἐπιζητοῦσα· καὶ ταῖς κορώναις παραπλησίως προσήδρευες ταῖς ὁδοῖς, τὴν ἐκείνων προσμένουσα παρουσίαν, καὶ τὴν γῆν μιασμάτων ἐνέπλησας, πολλοῖς ποιμέσιν ἀνθ' ἑνὸς χρησαμένη. Ποιμένας γὰρ πολλοὺς τὰ εἴδωλα προσηγόρευσεν· ὥσπερ γὰρ θεοὶ ἐκαλοῦντο τὴν θείαν προσηγορίαν συλήσαντες οἱ τοῦ ψεύδους πατέρες· οὕτω καὶ ποιμένες ὠνομάσθησαν τὸ τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένος λῃστεύσαντες ὄνομα. « Ὄψις [69] πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. » Καθάπερ γὰρ αἱ τὴν ὥραν ἀπεμπολοῦσαι τῶν μετώπων ἀποξύουσι τὴν αἰδῶ, καὶ πᾶσιν ὁμοίως προσφέρονται· οὕτω σὺ πρὸς οὐδένα τὴν εὔνοιαν διεφύλαξας, ἀλλὰ τρυγῶσα μὲν παρ' ἐμοῦ τῶν ἀγαθῶν τὴν φορὰν, τοῖς εἰδώλοις ἐδούλευες. Περιπίπτουσα δὲ συμφοραῖς, καὶ τῆς ἐκείνων ἀσθενείας αἰσθανομένη, τὴν ἐμὴν ἐξῄτεις βοήθειαν.

δ'. *Οὐχ* [70] *ὡς οἶκόν με ἐκάλεσας, καὶ πατέρα, καὶ ἀρχηγὸν τῆς παρθενίας σου* [71]; Οὐ ταύτας μοι τῆς [72] οἰκειώσεως προσηγορίας ἐτίθεις πάλαι, ποτὲ μὲν πατέρα καλοῦσα, ποτὲ δὲ ἄνδρα παρθενικὸν, ποτὲ δὲ οἶκον ἄσυλον; Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μακάριος

A *Assur.* (VERS. 37.) *Nam et egredieris inde, et manus tuæ super caput tuum.* **422** Proprium est earum quæ lugent complicatas manus imponere capiti. Malorum autem causa est: « Quia repulit Dominus spem tuam, et non prosperaberis in ea. » Nam si sperasses in Deum, maturum ex spe collegisses fructum: sed quoniam in hominibus collocasti fiduciam, spe excidisti.

CAPUT III.

[1] Exinde pronuntiat, uxorem quamcunque, quæ recessit a viro suo, et alteri se adjunxit, ad priorem virum redire non posse, lege hoc prohibente. Tu vero, me relicto, qui tibi secundum legem eram copulatus, dæmonibus impuris adhæsisti: B deinde, cum sentires damnum, ad me denuo redibas, ego vero non aversabar. Quod si putas hæc me leviter dicere,

VERS. 2. *Leva oculos tuos in directum, et vide, ubi commista non fueris.* Id est, polluta. Quod etiam per Ezechielem dixit ei: « Et inveni te pollutam in sanguine tuo [r]. » Sic etiam interpretatus est Syrus. In sequentibus vero ait: Non modo suscipiebas accedentes, sed etiam exibas inquirens: et cornicum more sedebas in viis, exspectans illorum adventum, **423** terramque replevisti pollutionibus, multis pro uno pastoribus usa. [3] Plures enim pastores appellavit ipsa idola. Quemadmodum enim patres mendacii, suffurantes denominationem divinam, vocabantur dii: ita sub- C repto pastoris veri nomine, pastores sunt appellati. « Facies meretricis facta est tibi: exuisti pudorem erga omnes. » Quo enim modo quæ pulchritudinem venditant, frontis absterso pudore, pariter omnibus se prostituunt; ita tu nulli amicitiam tuam conservasti, sed cum fructuum ubertatem a me datam colligeres, serviebas idolis: ut autem in calamitates lapsa illorum impotentiam senseras, auxilium meum exposcebas.

VERS. 4. *Num invocasti me, tanquam domum, et patrem, et ducem virginitatis tuæ?* Non tales olim mihi familiaritatis denominationes imponebas, quandoque patrem appellans, quandoque virginitatis virum, interdum domum asyli? Sic enim bea-

[r] Ezech. XVI, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[60] Sirm. hab. ἐπιτιθεῖναι. [61] B εὐοδώθης. [62] ἐλπ. In B sequ. verba prima capitis 3. Ἐὰν — γυνὴ ἐκείνη, ubi pro ἐξαποστείλῃ leg. ἀποστείλῃ. [63] Μετὰ — ὡς. Des. in B Textus vers. 1 supra, t. I, p. 149 et 409, ita leg.: ἐὰν ἀποστείλῃ (l. c. p. 409 est ἀπολύσῃ) ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πορευθῇ καὶ (l. c. p. 149 est πορευθεῖσα, sed rec. lectio est, καὶ ἀπέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ καὶ) γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, μὴ ἀνακάμπτουσα ἀνακάμψει πρὸς αὐτὸν ἔτι; οὐ μιαινομένη μιανθήσεται ἡ γυνὴ ἐκείνη; σὺ δὲ ἐξεπόρνευσας εἰς ποιμένας πολλοὺς, καὶ ἀνέκαμπτες πρός με, λέγει Κύριος. [64] συν. B præm. πολλοῖς. [65] B δεχομένη. [66] εἰς εὐθ. *Hebr.* ad colles. [67] B ἐξεφύρης. [68] τ. γάρ. B οὕτω. [69] ὄψις — πάντας. Sic quoque infra, ad Dan. VII, 13, 14. [70] Οὐχ — παρθ. σου. *Hebr.* Nonne ab hoc inde tempore clamasti ad me (dicens): Pater meus, dux juventutis meæ tu es. [71] σου. B add. τουτέστιν, οὐ προσέσχες, ὅπως σε οἰκειωσάμην ἐν τάξει σοι πατρὸς γενόμενος καὶ ἀνδρὸς, παρθένον ἀγαγόμενος. « Hoc est, non ad animum revocasti, quomodo te mihi adjunxerim, cum patris erga te vices gesserim, et mariti, virginem ducentis. » [72] τῆς. B præm. τάς.

Digitized by Google

tus quoque David : « Esto, inquit, mihi Deus protector, et domus refugii, ut salvum me facias [s]. »

VERS. 5. *Num permanebit in sæculum ?* Nempe mendacium tuum et verborum illusio. « An servabitur ad victoriam ? » An putas per hæc superiorem et victricem te futuram ? Tum ironice : « Ecce, locuta es et fecisti mala hæc, et potuisti. » Ac si diceret, **424** Existima te illusisse et effugisse, quæ talia et tam iniqua facere ausa es. Post hæc ait Dominum dixisse ipsi in diebus Josiæ regis :

VERS. 6. *Vidisti quæ fecit mihi domus Israel ?* Quoniam aberant illi (serviebant enim in Babylone), docet prophetam æquitatem supplicii. « Abiit super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi. » Mox suam bonitatem et longanimitatem ostendit.

VERS. 7. *Et dixi, postquam sic fornicata esset, Ad me revertere, et non est reversa.* Volens igitur interitum sibi contraxit, quæ nec ab initio vivendi rationem legi consonam amplexa est, neque post impietatem reverti voluit. Inde amplificat accusationem tribus Judæ.

VERS. 8. *Et vidit prævaricationem ejus prævaricatrix Juda, soror ejus. Et vidit, quod horum omnium causa, in quibus deprehensa esset fornicata domus Israel, dimisissem eam, et dedissem ei libellum repudii in manibus ejus. Et non timuit prævaricatrix Juda, soror ejus : et abiit, et fornicata est etiam ipsa.* Cum perspexisset, inquit, nequitiam sororis suæ, et illius causa inflictam ei pœnam, non cavit ne imitaretur nequitiam, sed secuta est vestigia ejus.

VERS. 9. *Et fornicatio ejus nihili facta est.* Nihil enim, inquit, iniquum **425** se agere putabat. Fornicationem porro vocat idololatriam : quia relicto Deo, qui sponsus earum dicebatur, serviebant idolis. « Et cædibus infecit terram, immolans filios dæmonibus : et mœchata est cum lapide et ligno. » [10, 11] Apertam fornicationis accusationem instituit. Deinde pluribus docet, eam non exhorruisse sororis impietatem, licet interitum ejus perspiceret : majoreque venia dignas esse decem tribus, quam tribum Juda : quia cum calamitates earum pervidisset, in causis calamitatum committendis perseveravit. Quamobrem jubetur illis vaticinari propheta.

[s] Psal. xxx, 2.

λέγει Δαβίδ· « Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαί με.

ε'. *Μὴ διαμενεῖ εἰς*[73] *τὸν αἰῶνα ;* Ἀντὶ τοῦ, Τὸ ψεῦδός σου, καὶ τῶν ῥημάτων ἡ χλευασία. « Ἡ διαφυλαχθήσεται εἰς[74] νῖκος ; » Ἢ νομίζεις διὰ τούτων περιγενέσθαι καὶ νικᾷν ; Εἶτα εἰρωνικῶς· « Ἰδοὺ ἐλάλησας καὶ ἐποίησας τὰ πονηρὰ ταῦτα, καὶ ἐδυνήθης[75]. » Ἀντὶ τοῦ, Νόμισον κεχλευακέναι, καὶ διαπεφευγέναι τοιαῦτα παρανομῆσαι τολμήσασα. Μετὰ δὲ ταῦτά φησι τὸν Θεὸν πρὸς αὐτὸν εἰρηκέναι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωσίου τοῦ βασιλέως·

ς'. *Εἶδες ἃ ἐποίησέ μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραήλ ;* Ἐπειδὴ ἀπῆσαν ἐκεῖνοι (ἐδούλευον γὰρ ἐν Βαβυλῶνι), τὸν προφήτην διδάσκει τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. « Ἐπορεύθη[76] ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλὸν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους, καὶ ἐπόρνευσεν[77] ἐκεῖ. » Ἔπειτα[78] τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα καὶ μακροθυμίαν δείκνυσιν.

ζ'. *Καὶ εἶπον μετὰ τὸ πορευῦσαι αὐτὴν ταῦτα*[79], *Πρός με ἀνάστρεψον, καὶ οὐκ ἀνέστρεψεν.* Ἐκοῦσα τοίνυν τὸν ὅλεθρον ἐπεσπάσατο, μήτε ἀρχῆθεν τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν ἀσπασαμένη, καὶ μετὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπιστρέψαι μὴ βουληθεῖσα. Ἐντεῦθεν αὔξει τῆς Ἰούδα φυλῆς τὴν κατηγορίαν.

η'. *Καὶ*[80] *εἶδε τὴν ἀσυνθεσίαν αὐτῆς ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς*[81], *καὶ εἶδε*[82] *διότι περὶ πάντων ὧν κατελήφθη ἐν οἷς ἐμοιχᾶτο ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐξαπέστειλα αὐτὴν, καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς. Καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα, ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς*[83], *καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἐπόρνευσε καὶ αὐτή.* Θεασαμένη, φησὶ, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς, καὶ τὴν διὰ ταύτης[84] ἐπενεχθεῖσαν αὐτῇ τιμωρίαν, οὐκ ἔφυγε τῆς πονηρίας τὴν μίμησιν· ἀλλὰ τοῖς ἐκείνης ἠκολούθησεν ἴχνεσιν.

θ'. *Καὶ*[85] *ἐγένετο ἡ πορεία αὐτῆς εἰς οὐθέν.* Οὐδὲν γὰρ[86], φησὶ, παράνομον ποιεῖν ὑπελάμβανε· πορνείαν δὲ τὴν εἰδωλολατρείαν καλεῖ· καταλιπόντες γὰρ τὸν Θεὸν, ὃς νυμφίος αὐτῶν ὠνομάζετο, τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. « Καὶ[87] ἐφονοκτόνει[88] τὴν γῆν, θύουσα[89] τὰ τέκνα[90] τοῖς δαίμοσι· καὶ ἐμοίχευσε τὸν λίθον καὶ τὸ ξύλον. » Σαφῆ τὴν τῆς πορνείας κατηγορίαν εἰργάσατο. Εἶτα διὰ πλειόνων διδάσκει, ὅτι οὐκ ἐδελύξατο τῆς ἀδελφῆς τὴν ἀσέβειαν, τὴν πανωλεθρίαν θεασαμένη· καὶ ὅτι μᾶλλον ἔχουσί τινα συγγνώμην αἱ δέκα φυλαὶ, ἤπερ ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ, ἐπειδὴ τὰς συμφορὰς ἐκείνων ἑωρακυῖα, τὰ αἴτια τῶν συμφορῶν διετέλεσε δρῶσα· οὗ δὴ χάριν ἐκείνοις προθεσπίσαι ὁ προφήτης παρακελεύεται.

VARIÆ LECTIONES.

[73] εἰς. Des. in B. [74] εἰς νῖκ. *Hebr.* in perpetuum. [75] ἠδ. Ita Ald. Rec. lect. est, ἠδυνάσθης. *Hebr.* prævaluisti. [76] ἐπ. Ita quoque t. I, p. 1122. Rec. lect. ἐπορεύθησαν. [77] ἐπ. Ita quoque l. c.; sed rec. lect. est ἐπόρνευσαν. [78] B εἶτα. [79] ταῦτα. Sequ. πάντα, l. c. *Hebr.* cum fecisset omnia ista. [80] Καὶ — Ἰούδα. Hæc juxta Hebr. et LXX, sunt ultima vers. 7. [81] ἡ ἀδ. αὐτ. Des. apud LXX. [82] B εἶδον, juxta rec. lect. quæ præstat. [83] ἡ ἀδ. αὐτ. Des. apud LXX. [84] B ταύτην. [85] Καὶ — οὐθέν. *Hebr.* Et factum est, ut fama scortationis suæ (polluerit terram). [86] γάρ. Des. in B. [87] Καὶ — δαίμοσι. Des. in Hebr. et apud LXX. [88] B ἐφονοκτόνουν. [89] B θύοντες. [90] τέκνα. B add. αὐτῶν.

Digitized by Google

ιβ'. *Πορεύου γὰρ, φησὶ, καὶ ἀνάγνωθι τοὺς λόγους τούτους πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐρεῖς, Ἐπιστράφηθι πρός με, ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ*[91], *λέγει Κύριος. Καὶ οὐ στηριῶ τὸ πρόσωπόν μου ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἐλεήμων εἰμὶ, λέγει Κύριος, καὶ οὐ μηνιῶ ὑμῖν εἰς τὸν αἰῶνα.* Ἀμέτρητος ἡ τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπία· μετὰ γὰρ τὴν πολλὴν παρανομίαν μόνην ἐπιζητεῖ μεταμέλειαν· διδάσκει δὲ καὶ ταύτης τὸν τρόπον.

A VERS. 12. *Perge*, inquit, *et recita sermones hos ad aquilonem, et dices: Revertere ad me, domus Israel, dicit Dominus. Et non obfirmabo faciem meam super vos, quia misericors sum, dicit Dominus, et non irascar vobis in perpetuum.* Immensa est humanitas Domini: quippe qui post ingentem numerum iniquitatum, solam requirit pœnitentiam: atque hujus etiam docet modum.

ιγ'. *Πλὴν γνῶθι τὴν ἀδικίαν σου, ὅτι εἰς Κύριον τὸν Θεόν σου ἠσέβησας*[92]. Ἀρχὴ γὰρ ὑγείας αἴσθησις ἀῤῥωστίας. Καὶ, « Ἐξέχεας τὰς ὁδούς σου εἰς ἀλλοτρίους. » Τὸν Θεὸν, καὶ Κύριον, καὶ ποιητὴν, καὶ εὐεργέτην καταλιποῦσα, ἀλλοτρίοις συνήφθης· τίνες δὲ οὗτοι; « Ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους. » Ἔδειξε τῆς πλάνης τὸ ἀκερδές· ἄκαρπα γὰρ τὰ θεοποιηθέντα φυτά. « Τῆς δὲ φωνῆς μου οὐχ ὑπήκουσας[93], λέγει Κύριος. » Νομοθετῶν γὰρ εἶπεν, « Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. »

B VERS. 13. *Verum agnosce iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum inique egisti.* Sanitatis enim principium est, * infirmitatem sentire. « Effudisti vias tuas in alienos. » Derelicto Deo ac Domino, conditore ac benefactore, alienis adhæsisti. Sed qui erant illi? « Sub omni ligno frondoso. » Demonstrat erroris nullum esse quæstum. Carent enim fructu plantæ in deos formatæ. « Vocem autem meæ non obedivisti, dicit Dominus. » Quia cum legem ferret, ait, « Non erunt tibi dii alii præter me[t]. »

426

ιδ'. *Ἐπιστράφητε, υἱοὶ ἀφεστηκότες, λέγει Κύριος.* Καὶ ἀποστάντας υἱοὺς ὀνομάζει, διὰ τὴν ἄῤῥητον[94] αὐτοῦ ἀγαθότητα. « Διότι ἐγὼ κυριεύσω[95] ὑμῶν. » Πάλιν γὰρ ὑμῶν ἐπιμελήσομαι, καὶ πάσης ἀξιώσω κηδεμονίας.

C VERS. 14. *Convertimini, filii qui recessistis, dicit Dominus.* Etiam filios nominat eos qui defecerunt, propter ineffabilem suam bonitatem. « Quia ego vero Dominus vester. » Iterum enim curabo vos, et omni sollicitudine dignos existimabo.

Καὶ λήψομαι ὑμᾶς ἕνα ἐκ πόλεως, καὶ δύο ἐκ πατριᾶς, καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς Σιών. (ιε'.) *Καὶ δώσω ὑμῖν*[96] *ποιμένας κατὰ τὴν καρδίαν μου, καὶ ποιμανοῦσιν ὑμᾶς ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης.* Ταῦτα τυπικῶς μὲν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ ἐγένετο. Ἐπανῆλθον γὰρ ἐπὶ Κύρου τοῦ Πέρσου, ποιμένας ἔχοντες τὸν Ζοροβάβελ τὸν τοῦ Σαλαθιὴλ, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδὲκ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν· εὐσέβεια δὲ καὶ εὐνομία ἀμφοτέρους ἐκόσμει. Κατὰ μέντοι τὴν ἀλήθειαν, μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν ἡ προφητεία[97] τέλος ἐδέξατο. Ἐξελέξατο γὰρ ἐξ Ἰουδαίων ὁ Δεσπότης, ἕνα ἐκ πόλεως, καὶ δύο ἐκ πατριᾶς· καὶ κατέστησεν αὐτοὺς ποιμένας κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους. Διὸ δὴ καὶ θειοτάτῳ[98] Πέτρῳ ἔφη· « Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. » Καὶ ὅτι ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν ἡ προφητεία, τὰ ἑξῆς μαρτυρεῖ[99].

D VERS. 17. *In diebus illis, et tempore illo, vocabunt* **427** *Hierosolymam solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Hierosolyma: et non ambulabunt ultra post cogitationes cordis sui mali.* Istud autem non con-

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις,[99.86] *καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καλέσουσι τὴν Ἱερουσαλὴμ θρόνον*[87] *Κυρίου, καὶ συναχθήσεται εἰς αὐτὴν πάντα τὰ ἔθνη τῷ ὀνόματι Κυρίου εἰς Ἱερουσαλὴμ*[88]· *καὶ οὐ πορεύσονται ἔτι*[89] *ὀπίσω τῶν ἐνθυμημάτων*

[t] Exod. xx, 3. [u] Joan. xxi, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[91] ἡ κατ. τ. Ἰσρ. *Hebr.* aversa Israel. [92] B ἡμάρτηκας. [93] ὑπ. *Hebr.* obedivistis. [94] ἄῤῥ. B ἄφατον. [95] Rec. lect. κατακυριεύσω. [96] ὑμῖν—ὑμᾶς. Infra, ad locum Rom. XIII, 1, leg. αὐτοῖς et αὐτούς, **per accommodationem**. [97] προφ. τέλ. B φιλανθρωπία τὸ τέλος. [98] θειοτ. B præm. τῷ. [99] μαρτ. B add.: Καὶ ἔσται, ἐὰν πληθυνθῆτε καὶ αὐξηθῆτε ἐπὶ τῆς γῆς, φησὶ Κύριος, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος, οὐκ ἐροῦσιν ἔτι· Κιβωτὸς διαθήκης ἁγίου Ἰσραὴλ, οὐκ ἀνεβήσεται ἐπὶ καρδίας, οὐδὲ ὀνομασθήσεται ἐν αὐτῇ, οὐδὲ ἐπισκεφθήσεται ἔτι καὶ οὐ ποιηθήσεται ἔτι. Hactenus textus vers. 16. Deinde sequ. ταῦτα δὲ δηλοῖ τοῦ νόμου τὴν παῦλαν καὶ τῆς καινῆς Διαθήκης τὸ κράτος. Ἐν γὰρ τῇ κιβωτῷ αἱ πλάκες ἦσαν τοῦ μαρτυρίου τὸν νόμον ἐγγεγραμμένον ἔχουσαι. « Hæc vero significant legis cessationem et novi fœderis vim. In arca enim erant tabulæ testimonii quibus lex inscripta erat. » [99.86] Ἐν ταῖς ἡμ. ἐκ. Des. in Hebr. [87] B θρόνος, ut in *compl.* [88] τῷ ὀν. Κ. εἰς Ἱερ. Bene hæc juxta Hebr. add. h. l., desunt autem apud LXX, imo quoque apud Nostrum, *Gr. Aff. Cur.* serm. 10. [89] ἔτι. Des. infra, loco cit.

Digitized by Google

tigit post reditum e Babylone. Non enim tunc gentes reliquerunt impietatem. At post Deum et Salvatorem nostrum hominem factum, pertulerunt divini apostoli salutarem prædicationem in universam terram : reliquerunt autem pristinum errorem qui illi inservierant, et adorant Deum universorum, et concurrunt omnes in Hierosolymam, tanquam ad solium divinum. [18] Docet exinde, post regressum e Babylone, decem tribus non jam iterum dividendas, sed simul conventuras, terramque possessuras paternam. Tum propheta, lætans de gratis promissionibus, ait :

VERS. 19. *Et ego dixi : Fiat, Domine.* His interjectis propheta divinam promissionem concludit. « Quia constituam te in filios. » Rursus enim, ait, eritis mihi filii. « Daboque tibi terram electam, hæreditatem percelebrem, Dei nempe Domini omnium gentium. » Terram promissionis ita vocavit. Et ipsarum gentium Deum omnipotentem nominavit, docens illum esse omnium Deum, et universorum opificem : gentes item adepturas notitiam Dei, et ad eas perventuram gratiam sancti Spiritus. Postea **428** consulit, ut eam teneant charitatem, quam habent filii erga patrem, sicque illos divina cura esse posituros. [20] Deinde conqueritur, quod non modo decem tribus, sed etiam tribus Judæ æmulatæ sint mulierem fornicatricem, quæ delinquit in virum suum : et quod transgressæ sint pacta cum sponso conventa. Sed prædicit etiam decem tribuum pœnitentiam, quarum mentibus captivitas impressit iniquitatis sensum.

VERS. 21. *Vox enim procedens ex labiis audita est ejulatus ac deprecationis filiorum Israel, quod inique egerunt in viis suis, et obliti sunt sancti Dei sui.* Intuens autem pœnitentiam, ut in ea perseverent hortatur, dicens :

VERS. 22. *Convertimini, filii revertentes, et ego sanabo contritiones vestras.* Non modo autem pollicetur sanitatem, sed etiam quibus verbis uti debeant docet, tantum non dicens, Hæc dicite : « Ecce servi nos erimus tibi, quia tu es Dominus Deus noster. » Abnegamus errorem, exsecramur servitutem dæmonum, te solum scimus Dominum ac Deum.

VERS. 23. *Vere colles et montium vis erant mendacii a multitudine montium.* Vere in Domino Deo nostro salus Israel.

τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς πονηρᾶς. Τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οὐκ ἐγένετο· οὐ γὰρ κατέλιπε τὴν ἀσέβειαν τηνικαῦτα τὰ ἔθνη. Μετὰ τὴν[91] τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, διεπόρθμευσαν μὲν εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην οἱ θεῖοι ἀπόστολοι τὸ σωτήριον κήρυγμα· ἀπέστησαν δὲ τῆς προτέρας πλάνης οἱ ταύτῃ δουλεύσαντες, καὶ τὸν τῶν ἁπάντων προσκυνοῦσι Θεὸν, καὶ ὡς εἰς θρόνον θεῖον τὴν Ἱερουσαλὴμ συντρέχουσιν ἅπαντες. Εἶτα διδάσκει ὡς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οὐκέτι πάλιν αἱ φυλαὶ δίχα διαιρεθήσονται, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπανήξουσι, καὶ τὴν πατρῴαν καθέξουσι γῆν. Εἶτα ὁ προφήτης ἐπὶ ταῖς χρησταῖς ἐπαγγελίαις ἡσθεὶς[91] φησι·

ιθ'. *Καὶ ἐγὼ εἶπον, Γένοιτο, Κύριε*[92]. Ταῦτα ἐν[93] μέσῳ εἰρηκὼς ὁ προφήτης, συμπεραίνει τὴν θείαν ἐπαγγελίαν. « Ὅτι τάξω σε εἰς τέκνα. » Πάλιν γὰρ, φησὶ, ἐμοὶ χρηματίσετε[94] παῖδες. « Καὶ δώσω σοι γῆν ἐκλεκτὴν, κληρονομίαν ὀνομαστὴν[95], Θεοῦ παντοκράτορος[96] ἐθνῶν. » Τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας οὕτως ἐκάλεσεν. Ἔθνων δὲ αὐτὸν[97-98] Θεὸν ὠνόμασε παντοκράτορα, διδάσκων ὅτι πάντων ἐστὶ Θεὸς, καὶ πάντων δημιουργὸς, καὶ ὅτι καὶ τὰ ἔθνη τῆς θεογνωσίας ἀπολαύσονται[99], καὶ μεταδήσεται εἰς ἐκεῖνα ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος. Μετὰ ταῦτα συμβουλεύει ἵν ἔχουσι παῖδες περὶ πατρὸς[1] φιλοστοργίαν κτήσασθαι, καὶ τῆς θείας ἀπολαῦσαι κηδεμονίας. Εἶτα[2] αἰτιᾶται, ὅτι γυναῖκα μοιχεύτριαν εἰς τὸν ἄνδρα παρανομοῦσαν ἐζήλωσαν, οὐ[3] μόνον αἱ δέκα φυλαὶ, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ, καὶ τὰς πρὸς τὸν νυμφίον συνθήκας παρέβησαν· προλέγει δὲ καὶ τῶν δέκα φυλῶν τὴν μεταμέλειαν· αἴσθησιν γὰρ αὐταῖς τῆς παρανομίας ἡ τῆς αἰχμαλωσίας ἐνέθηκε συμφορά.

κα'. *Φωνὴ γὰρ*[4], φησὶν, *ἐκ χειλέων*[5] *ἠκούσθη κλαυθμοῦ καὶ δεήσεως υἱῶν Ἰσραὴλ, ὅτι ἠδίκησαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, ἐπελάθοντο*[6] *Θεοῦ ἁγίου*[7] *αὐτῶν.* Θεασάμενος[8] δὲ τὴν μεταμέλειαν, ἐπιμεῖναι ταύτῃ προτρέπει, καὶ φησιν·

κβ'. *Ἐπιστράφητε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἐγὼ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα*[9] *ὑμῶν.* Οὐ μόνον δὲ ὑπισχνεῖται τὴν ἴασιν, ἀλλὰ καὶ ποίοις χρήσασθαι δεῖ λόγοις διδάσκει, μονονουχὶ λέγων· Ταῦτα εἴπατε· « Ἰδοὺ[10] δοῦλοι ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι, ὅτι σὺ Κύριος[11] ὁ Θεὸς ἡμῶν εἶ. » Ἀρνούμεθα τὴν πλάνην, βδελυσσόμεθα τὴν τῶν δαιμόνων δουλείαν· σὲ μόνον ἴσμεν καὶ Κύριον καὶ Θεόν.

κγ'. *Ὄντως*[12] *ψεῦδος*[13] *ἦσαν οἱ βουνοὶ, καὶ ἡ*

VARIÆ LECTIONES.

[91] τὴν. B præm. δέ. [91] ἡσθ. B ἰαθείς. [92] γέν. K. *Hebr.* quomodo. [93] ἐν μ. εἰρ. B εἰπών. [94] B χρηματιεῖσθε. [95] ὀνομ. Des. apud LXX. Sed *Hebr.* hæreditatem decoram. [96] Θ. παντ. ἐθν. *Hebr.* exercitus gentium. [97-98] Ita ex B emend. αὐτῶν. [99] B ἀπολαύσεται. [1] B πατέρας. [2] Εἶτα. Des. in B vers. 20, qui h. l. deest, supra, tom. I, pag. 149, ita leg.: καθὼς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνόντα αὐτῇ, οὕτως ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ καὶ ὁ οἶκος Ἰούδα (hæc καὶ ὁ οἶκος Ἰ. des. apud LXX), λέγει Κύριος. [3] οὐ — φυλαί. B αἱ δέκα φυλαὶ καὶ οὐ μόνον αὗται. [4] γὰρ, φησίν. Des. in B. [5] ἐκ χειλ. *Hebr.* super collibus. [6] ἐπ. B præm. καί. [7] Θεοῦ ἁγίου αὐτῶν. *Hebr.* Jehovæ Dei sui. Pro ἁγ. αὐτ. B habet τοῦ σώζοντος. [8] Θεασ. —καί φησ. B τὰ ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου γενόμενα λέγει. [9] τὰ συντρ. *Hebr.* aversiones. [10] Ἰδοὺ — σοι. *Hebr.* ecce nos venimus ad te. [11] B Κύριε. [12] ὄντως; — ὀρέων. *Hebr.* Profecto frustra a collibus (sc. exspectatur auxilium) et a multitudine montium. [13] ψεῦδ. Rec. lect. εἰς ψεῦδος.

Digitized by Google

δύναμις τῶν ὀρέων. Πλὴν διὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἡ σωτηρία τῷ οἴκῳ [15] Ἰσραήλ. Αὐτῆς μεμαθήκαμεν τῆς πείρας, ὡς [16] σὺ μόνος χορηγὸς ἀγαθῶν· τὰ δὲ ἄλση καὶ οἱ βουνοὶ, ἐπιζήμια καὶ ὀλέθρια.

κδ'. Ἡ δὲ αἰσχύνη κατηνάλωσε [16] τοὺς μόχθους τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπὸ νεότητος αὐτῶν [17], καιόντων [18] τὰ πρόβατα αὐτῶν, τοὺς [19] υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν. Ἔδειξε καὶ ἧς προσέφερον τοῖς εἰδώλοις τιμῆς τὴν ὑπερβολήν· πρὸς γὰρ βουσὶ καὶ προβάτοις, καὶ τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας κατέκαιον· καὶ ὅτι οὐ μόνον [20] οὐδὲ ἐκεῖθεν ἐδρέποντο κέρδος, ἀλλὰ πρὸς τῇ τῶν ψυχῶν ἀπωλείᾳ καὶ τὴν αἰσχύνην ἐτρύγων· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων φησί·

κε'. Ἐκοιμήθημεν ἐν τῇ αἰσχύνῃ ἡμῶν, καὶ ἐκάλυψεν ἡμᾶς ἡ ἀτιμία ἡμῶν· διότι ἐναντίον [21] τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμάρτομεν ἡμεῖς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀπὸ νεότητος ἡμῶν [22], καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, καὶ [23] οὐκ ἠκούσαμεν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος τῆς ἁμαρτίας καρπὸν τὴν αἰσχύνην εἶναί φησι· λέγει δὲ οὕτως· « Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; »

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Οὕτω διδάξας αὐτοὺς δεηθῆναι, ὑπισχνεῖται καὶ αὐτοῖς ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν, εἰ λάβοιεν λήθην τῶν εἰδώλων (αὐτὰ γὰρ καλεῖ βδελύγματα), καὶ εἰς τὸν ὄντα Θεὸν μεταθεῖεν τὸ σέβας· ὡς καὶ τοὺς ὅρκους μηκέτι κατ' εἰδώλων [24], ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ ποιεῖσθαι, ἀληθεύοντας καὶ οὐ ψευδομένους. Τοῦτο γὰρ λέγει·

β'. Ἐὰν ὀμόσῃς, Ζῇ Κύριος, μετὰ ἀληθείας, ἐν κρίσει καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Ἐν δὲ τοῖς [25] ἱεροῖς [26] Εὐαγγελίοις τὰ τούτων νενομοθέτηκε τελειότερα· « Ἐῤῥέθη γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ Κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως. » Ἰουδαίοις δὲ, ὡς ἀσθενῶς διακειμένοις, παρακελεύεται κατ' αὐτοῦ ὀμνύναι, ἵνα τῇ τοῦ ὅρκου συνηθείᾳ αὐτὸν μόνον προσκυνεῖν διδαχθῶσιν· ἐπαγγέλλεται δὲ, τούτων γινομένων, ὡς εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη, καὶ ἐν αὐτῷ αἰνέσουσι τῷ Θεῷ ἐν Ἱερουσαλήμ· τούτων γὰρ εὐσεβούντων, πολλοὶ τῶν πλησιοχώρων μετεμάνθανον τὴν εὐσέβειαν. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Ἰούδα μεταφέρει τὸν λόγον, καί φησι·

γ'. Νεώσατε [27] ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις. Γεωργήσατε, φησὶ, τὰς ὑμετέρας ψυχάς· πρόῤῥιζον ἀνασπάσατε τῶν εἰδώλων τὴν μνήμην. Ταῦτα [28] γὰρ ἀκάνθας καλεῖ.

δ'. Περιτμήθητε τῷ Θεῷ ὑμῶν. Εἶτα διδάσκει ὁποία τοῦ Θεοῦ ἡ περιτομή. « Καὶ περιτέμνεσθε [29]

A cium. *At vero per Dominum Deum nostrum salus est domui Israel.* Ipsa didicimus experientia, te solum esse bonorum largitorem : nemora vero et colles **429** damnum afferre et exitium.

VERS. 24. *Confusio assumpsit labores patrum nostrorum ab adolescentia eorum : qui incendunt oves suas, filios suos, et filias suas.* Ita demonstrat quantum honoris excessum idolis exhiberent. Nam non solum boves et oves, sed etiam filios et filias incendebant : et inde non modo quæstum nullum faciebant, sed, præter interitum animarum, pudorem et confusionem consequebantur. Hoc enim per ea quæ subsequuntur dicit :

B VERS. 25. *Dormivimus in pudore nostro, et ignominia nostra texit nos : quia coram Deo nostro peccavimus nos et patres nostri, ab adolescentia nostra usque ad diem hunc : et non audivimus* ' *vocem Domini Dei nostri.* Divinus etiam Apostolus fructum peccati dicit esse pudorem. Sic enim ait : « Quem ergo fructum habuistis tunc ex illis, de quibus nunc erubescitis [y] ? »

CAPUT IV.

[1] Postquam in hunc modum precari eos docuit, promittit etiam eis fruitionem bonorum, si obliti fuerint idolorum (illa enim vocat abominationes), et cultum in verum Deum transtulerint, ita ut non per idola, sed per ipsum jurent, vera dicentes, ac C non mentientes. Hoc enim dicit :

VERS. 2. *Si juraveris, Vivit Dominus, cum veritate, in judicio et justitia.* Cæterum in sacris Evangeliis **430** perfectiora sancivit. « Dictum est enim, inquit, antiquis, Non pejerabis, reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, omnino non jurare [x]. » Præcipit autem Judæis, infirmum adhuc gestantibus animum, jurare per ipsum : ut jurisjurandi consuetudine discant ipsum solum adorare. Pollicetur autem, modo hæc fiant, futurum, ut in ipso gentes benedicant, et laudent Deum in Hierosolyma. Quandiu enim illi verum Dei cultum retinebant, plerique vicina loca incolentes religionem ediscebant. Exinde ab Israele convertit sermonem ad Judam, et ait :

D VERS. 3. *Novate vobis novale, et nolite serere super spinas.* Excolite, inquit, animas vestras ; radicitus evellite memoriam idolorum : hæc enim spinas appellat.

VERS. 4. *Circumcidimini Deo vestro.* Tum docet, quænam sit circumcisio divina. « Et circumcidite

[y] Rom. VI, 21. [x] Matth. V, 33, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[15] οἴκῳ. Des. apud LXX. [16] ὡς. B ὅτι. [16] B κατανάλωσε. [17] αὐτ. Ita quoque A et cod. Alex. Sed præstat ἡμῶν juxta *Hebr.* et cod. Vat. [18] καιόντων — θυγ. αὐτ. *Hebr.* oves eorum et armenta eorum, filios eorum ac filias eorum. Καιόντων. Des. apud LXX. [19] τούς. B præm. καί. [20] οὐ μ. οὐδέ. B οὐδέν. [21] ἐναντ. Ita quoque A. Rec. lectio ἐναντι. [22] ἡμ. Des. in B. [23] καί. Des. ibid. [24] κατ'. Ed. prior hab. τῶν. [25] τοῖς. B præm. γε. [26] ἱερ. B ἁγίοις. [27] Νεώσ. — ἀκάνθ. Ita quoque infra, ad Habac. III, 17. [28] ταῦτα. Ita B pro ταύτας, ut habebat Ed. prior. [29] B περιτεμεῖσθε.

Digitized by Google

præputium cordis vestri, viri Judæ, et qui habitatis Hierosolymæ. » Docet aperte circumcisionem apparentem latentis esse figuram, et, si adsit interior, superfluam esse corpoream. Hinc quasi prorumpens divinus Apostolus scripsit ad Romanos: « Non enim qui in manifesto, Judæus, neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio, sed qui in abscondito, Judæus est, et circumcisio cordis, in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est γ. » Audierat enim Deum dicentem per prophetam: « Circumcidimini Deo vestro, et circumcidite præputium **431** cordis vestri, viri Judæ, et qui habitatis Hierosolymæ. Ne aliquando egrediatur velut ignis indignatio mea, et incendatur, et non sit qui exstinguat ob pravitatem studiorum * vestrorum. » Vos enim soli pœnitendo potestis exstinguere: si autem pœnitentia non utamini, nullus est idoneus, qui liberet vos a pœna. [5] Illos vero perterrefaciens, hortatur prophetam, ut dicat Hierosolymæ, et universæ tribui Judæ, ut tuba canant, et significent omnibus incursionem hostium, ut in urbes muris cinctas confugiant, et potissimum in Sionem, utpote munitiorem: urgetque dicens:

Vers. 6. *Festinate, ne cunctemini, quia ego mala adducam ab aquilone, et tribulationem magnam.* [7] Hæc autem parabolice dicit, leonem vocans Nabuchodonosorem, speluncam vero Babylonem: et ex ea erumpentem illum, urbes incensurum, ac regiones populaturum.

Vers. 8. *Propterea accingite vos ciliciis, plangite, et ululate, quia non est aversus furor iræ Domini a vobis.* [9] Prædicit porro regis formidinem tam Joacimi, quam Jechoniæ ejus successoris, ac postremi ipsius Sedeciæ. Prædicit etiam principum et sacerdotum metum. Posthæc propheta dicit ad Dominum:

Vers. 10. *Nunquid ergo decipiens decepisti populum Dei et Hierosolymam, dicens, Pax erit, et ecce gladius pertigit usque ad animas* **432** *eorum?* Hæc non vere dicit propheta, sed quod pseudoprophetæ promitterent pacem, et assererent Deum hanc polliceri, illorum mendacium redarguens, usus est his verbis.

Vers. 11. *Tempore illo dicent populo huic et Hierosolymæ, quod spiritus seductionis sit in deserto: via filiæ populi mei non tendit ad purum et ad sanctum.*

γ Rom. II, 28, 29.

A τὴν [30] ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν, ἄνδρες Ἰούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἰερουσαλήμ. » Σαφῶς ἐδίδαξεν ὡς ἡ φαινομένη περιτομὴ τύπος τῆς κεκρυμμένης, καὶ ὅτι τῆς ἔνδον οὔσης περιττὴ ἡ τοῦ σώματος. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ὁ θεῖος Ἀπόστολος Ῥωμαίοις γέγραφεν· « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἤκουσε γὰρ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· « Περιτμήθητε τῷ Θεῷ ὑμῶν, καὶ περιτέμνεσθε τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν, ἄνδρες Ἰούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἰερουσαλήμ· μήποτε [31] ἐξέλθῃ ὡς πῦρ ὁ θυμός μου, καὶ ἐκκαυθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων ἀπὸ προσώπου πονηρίας B ἐπιτηδευμάτων ὑμῶν. » Ὑμεῖς γὰρ μόνοι δύνασθε σβέσαι μεταμελούμενοι· ὑμῶν δὲ μεταμελείᾳ [32] μὴ κεχρημένων, οὐδεὶς ἱκανὸς ἀπαλλάξαι τῆς τιμωρίας. Διεξιττόμενος δὲ αὐτοὺς παρακελεύεται εἰπεῖν τῇ Ἰερουσαλὴμ, καὶ πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ [33] φυλῇ, ὥστε σαλπίσαι, καὶ σημᾶναι πᾶσι τῶν πολεμίων τὴν προσβολὴν, ἵνα εἰς τὰς τετειχισμένας καταφύγωσι πόλεις, διαφερόντως δὲ εἰς Σιὼν, ὡς ὀχυρωτέραν [34]· καὶ κατεπείγει [35], λέγων·

ς'. *Σπεύσατε, μὴ στῆτε, ὅτι κακὰ ἐγὼ ἐπάγω ἀπὸ βορρᾶ, καὶ συντριβὴν μεγάλην* [36]. Λέγει δὲ ταῦτα παραβολικώτερον· καὶ καλεῖ λέοντα τὸν Ναβουχοδονόσορ, μάνδραν δὲ τὴν Βαβυλῶνα· ἐκεῖθεν δὲ τοῦτον ὁρμῶντα, καὶ τὰς πόλεις ἐμπρῆσαι, καὶ C τὰς χώρας δῃῶσαι.

ζ'. *Τούτου δὴ χάριν, περιζώσασθε σάκκους, καὶ κόπτεσθε, καὶ ὀλολύξατε* [37], *ὅτι οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς Κυρίου* [38] *ἀφ' ὑμῶν*. Προλέγει δὲ καὶ [39] τὴν τοῦ βασιλέως δειλίαν, τοῦ τε Ἰωακεὶμ, καὶ τοῦ Ἰεχωνίου μετ' ἐκεῖνον, καὶ τελευταίου τοῦ Σεδεκίου. Προλέγει καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων τὸ δέος. Καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν Δεσπότην ὁ προφήτης φησί·

ι'. *Ἆρά γε ἀπατῶν ἠπάτησας τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ* [40] *καὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ, λέγων, Εἰρήνη ἔσται, καὶ ἰδοὺ ἥψατο ἡ μάχαιρα ἕως τῶν ψυχῶν αὐτῶν* [41]; Ταῦτα οὐκ ἀληθῶς ὁ προφήτης ἔφη, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ψευδοπροφῆται εἰρήνην ὑπισχνοῦντο, τὸν Θεὸν ταύτην ἐπαγγέλλεσθαι λέγοντες, τὴν ἐκείνων D ἐλέγχων ψευδολογίαν, τούτοις τοῖς λόγοις ἐχρήσατο.

ια'. *Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐροῦσι τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ τῇ Ἰερουσαλὴμ, ὡς* [42] *πνεῦμα πλανήσεως ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὁδὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου οὐκ* [43] *εἰς καθαρὸν, οὐδὲ εἰς ἅγιον.*

VARIÆ LECTIONES.

[30] τὴν — ὑμῶν. Rec. lectio est, τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν. Infra, ad locum Rom. II, 25, post καρδ. ὑμῶν sequ. τὴν σκληράν. [31] μήπ., κ. τ. λ. B præm. τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις ἐπάγει τὴν ἀπειλήν. « Adversus immorigeros autem addit comminationem. » [32] μετ. μὴ κεχρημένων. B μεταμέλειαν μὴ κεκτημένων. [33] B Ἰούδα. [34] ὀχυρ. In B sequ. prima verba vers. 5: Ἀναγγείλατε — σάλπιγγι. [35] καὶ κατ. λ. Des. in B. [36] μεγ. B hæc ex vers. 7 add.: Ἀνέβη λέων ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ, ἐξολοθρεύων ἔθνη. [37] B ὀλολύζετε. [38] Ex B suppl. [39] δὲ καί. Des. in B. [40] τοῦ Θεοῦ. B τοῦτον, juxta rec. lect. et Hebr. [41] τῶν ψυχῶν. Rec. lectio τῆς ψυχῆς. [42] ὡς — λαοῦ μου. *Hebr.* ventus siccus per loca edita in deserto (venit), via filiæ populi mei. [43] οὐκ — ἅγιον. *Hebr.* non ad ventilandum, nec ad purgandum.

Digitized by Google

ιβ'. *Πνεῦμα* [46] *πληρώσεως ἀπὸ τούτων ἥξει μοι* [47]. Δι' αὐτῆς, φησί, μαθήσονται τῆς πείρας, κατὰ τὸν καιρὸν τῶν συμφορῶν, ὡς πνεῦμα πλανήσεως ἦν τὸ διὰ τῶν ψευδοπροφητῶν φθεγγόμενον, οὐ καθαρὸν, οὐδὲ ἅγιον, οὐδὲ πνεῦμα πληρώσεως, ἀντὶ τοῦ, οὐ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος· ἀφ' ὧν ἦλθέ μοι τὰ παρόντα κακά. « Νῦν δὲ ἐγὼ λαλήσω κρίματά μου πρὸς αὐτούς. » Τουτέστιν [48], Ἃς δικαίως αὐτοῖς ἐπάξω συμφοράς. Καὶ καταλέγει ταύτας, νεφέλῃ μὲν ἀπεικάζων καὶ καταιγίδι τὰ ἅρματα, ἀετοῖς δὲ τὴν τῶν ἵππων ὀξύτητα. Προλέγει καὶ τὸν ἐσόμενον θρῆνον· « Οὐαὶ ἡμῖν, ὅτι ταλαιπωροῦμεν [49]. » Καὶ μετὰ ταῦτα συμβουλεύει τῇ μεταμελείᾳ τὴν σωτηρίαν καρπώσασθαι.

ιδ'. *Ἀπόπλυνε* γὰρ, φησὶ, *ἀπὸ κακίας τὴν καρδίαν σου, Ἰερουσαλὴμ* [50], *ἵνα σωθῇς· ἕως πότε ὑπάρχουσιν ἐν σοὶ διαλογισμοὶ* [49] *πονηροί σου;* Ἡ [50] γὰρ τῶν λογισμῶν πονηρία τούτων σοι τῶν κακῶν γεγένηται πρόξενος.

ιε'. *Διότι φωνὴ ἀναγγέλλοντος ἐκ Δὰν ἥξει, καὶ ἀκουσθήσεται πόνος ἐξ ὄρους Ἐφραΐμ.* Δὰν ἡ νῦν Πανεὰς ἐκαλεῖτο· αὕτη ἦν τῆς Ἰσραηλίτιδος γῆς, καὶ μαρτυρεῖ τῶν Βασιλειῶν ἡ ἱστορία· ἀπὸ Δὰν καὶ ἕως Βηρσαβεέ· ἀπὸ βορρᾶ δὲ καὶ αὐτὴ [51], καὶ τὸ ὄρος τὸ Ἐφραΐμ τῆς Ἰερουσαλὴμ διάκειται· ἐκεῖθεν δὲ ὁ Βαβυλώνιος ἐποιήσατο τὴν πορείαν. Καὶ μάρτυς οὗτός τε ὁ προφήτης, καὶ τῶν Βασιλειῶν ἡ τετάρτη· λέγουσι δὲ ὡς τοὺς αἰχμαλώτους εἰς Ῥεβλαθὰ τῆς Ἐμὰθ ἀπήγαγον οἱ [52] τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Κώμη δέ ἐστιν ἡ Ῥεβλαθὰ τῆς νῦν καλουμένης Ἐμέσης [53]· ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι Ἐμὰθ τὴν μεγάλην τὴν Ἔμεσαν λέγει· τὴν δὲ ἄλλην Ἐμὰθ, τὴν Ἐπιφάνειαν· οὕτω γὰρ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος τῇ ἐπιχωρίῳ καλεῖται φωνῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐκεῖθεν τρέχοντες τὰ λυπηρὰ προσεμένοντο [54].

ιϛ', ιζ'. *Ἰδοὺ συστροφαὶ ἔρχονται ἐκ γῆς μακρόθεν, καὶ ἔδωκαν ἐπὶ τὰς πόλεις Ἰούδα φωνὴν αὐτῶν. Ὡς φυλάσσοντες ἀγρὸν ἐγένοντο ἐπ' αὐτὴν* [55] *κυκλόθεν* [56]. Καθάπερ [57] γὰρ, φησὶ, οἱ τὰ σπέρματα ἢ τὰς ἀμπέλους φυλάσσοντες, ἀκριβῶς

A VERS. 12. *Spiritus plenitudinis veniet ab his mihi.* Ipsa experientia discent, inquit, tempore calamitatum, quod spiritus erroris et seductionis fuerit ille, qui loquebatur per pseudoprophetas, non purus, non sanctus, nec spiritus plenitudinis, hoc est, non completivus Trinitatis : a quibus mala ista mihi provenerunt. « Nunc autem ego loquar judicia mea ad eos, » hoc est, calamitates quas juste adducam super eos. [13] Et has recenset, assimilans currus quidem nubi et tempestati, equorum autem velocitatem aquilis. Prædicit quoque lamentationem **433** futuram : « Væ nobis, quoniam miseri sumus. » Tum consulit, ut pœnitentia captent salutem.

B VERS. 14. *Lava*, inquit, *a malitia cor tuum, Hierosolyma, ut salva fias : usquequo sunt in te cogitationes tuæ pravæ?* Cogitationum * enim nequitia horum tibi malorum causa facta est.

VERS. 15. *Quapropter vox annuntiantis ex Dan veniet, et audietur labor de monte Ephraim.* Dan appellabatur, quæ nunc Paneas. Ea erat de regione Israelitide, ut Regnorum historia testatur [z], a Dan usque Bersabee. Eadem vero, quemadmodum et mons Ephraim, sita est ad aquilonem, habita ratione Hierosolymæ. Inde autem proficisci cœpit rex Babylonis, ut testatur hic propheta, atque Regnorum liber quartus. Aiunt porro captivos a militibus Nabuchodonosoris abductos fuisse in Reblatha Emath. Cæterum Reblatha pagus est ejus quæ C nunc dicitur Emesa. Ita ut perspicuum sit ipsum magnam Emath vocare Emesam; aliam autem Emath, Epiphaniam. Sic enim usque in præsentem diem patria voce appellatur. Cum igitur currentes illinc adducerent adversa :

VERS. 16, 17. *Ecce turbæ veniunt e terra longinqua, et dederunt super civitates Judæ vocem suam. Velut custodes agrorum facti sunt super eam circumquaque.* Sicut enim, **434** ait, qui semina vel vineas observant, diligenter ea custodiunt, et

[z] I Reg. III, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[46] Πνεῦμα—μοι. *Hebr.* ventus plenior s. vehementior illis, veniet mihi, s. me jubente. [47] μοι. B addl.: Ἐπειδὴ εἶπεν ὁ προφήτης· « Ἀρά γε ἀπατῶν ἠπάτησας τὸν λαὸν τοῦτον καὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ, λέγων, Εἰρήνη ἔσται ὑμῖν, καὶ ἰδοὺ ἥψατο ἡ μάχαιρα τῶν ψυχῶν αὐτῶν· λέγει ὁ Θεὸς, ὅτι Τῶν κακῶν ἐπελθόντων εἴσονται τῶν παρὰ σοῦ λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅτι κατὰ δαιμόνων ἐνέργειαν ἐπλάνησαν αὐτοὺς οἱ μάντεις. » Παραπλήσιον δέ ἐστιν τῷ παρὰ τοῦ Μιχαίου λεχθέντι ἐπὶ τοῦ Ἀχαάβ· « Ὅτι ἐξῆλθεν πνεῦμα ψευδὲς καὶ γέγονεν ἐν πᾶσι τοῖς ψευδοπροφήταις πρὸς ἀπάτην τοῦ βασιλέως. » Τὸ δὲ *Πλανήσεως ἐν τῇ ἐρήμῳ*· ἐπειδὴ ἐν τοῖς δρεσι τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. *Ὁδὸς* δὲ *τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου*, ἀντὶ τοῦ, αἱ πράξεις οὐκ εἰς καθαρὸν, οὐδὲ εἰς ἅγιον. Quia dixerat propheta : « Nunquid ergo decipiendo decepisti populum hunc et Hierosolymam, dicens : Pax erit vobis, et ecce gladius pertigit usque ad animam eorum, dicit Deus : Irruentibus malis perspicient veritatem vuorum, se autem per divinatores ope dæmonum deceptos esse sentient. » Simile vero est quod Michæas dixit tempore Achabi : « Exiit spiritus falsus, et occupavit omnes falsos prophetas, ut regem deciperent. » Et quidem dicit : *Seductionis in deserto*, quia super montibus coluerant idola. *Via* autem *filiæ populi mei* idem est quod, actiones ejus nec ad purum, nec ad sanctum (tendunt). [48] Τουτέστιν — καρπώσασθαι. Chrysostomo tribuuntur in B. [47] ταλ. *Hebr.* vastati sumus. [49] Ἱερ. — πονηρ. σου. Infra, *Hær. fab.* lib. v, c. 28, leg.: Ἰσραὴλ, ἵνα σωθῇς, μήποτε εὑρεθῶσιν ἐν σοὶ διαλογισμοὶ πόνων σου. [49] πον. B πόνων, juxta rec. lectio. Sed *Hebr.* cogitationes iniquæ tuæ. [50] Ἡ — πρόξενος. Des. in B. [51] B αὕτη. [52] οἱ τοῦ. B τῷ. [53] B Ἐμίσης, et deinde Ἔμισαν. [54] προσεμ. B προσεμηνύοντο. [55] ἐπ' αὐτ. Des. in B. [56] Rec. lectio κύκλῳ. [57] Καθ. — καρδ. αἰσθητήρια. Ad Chrys. hæc referuntur in B.

Digitized by Google

per ea transire prohibent viatores : ita hi Hierosolymam obsidebunt, nec quemquam effugere permittent. Docet præterea, tum propheta, tum quartus Regnorum liber, eos murum in circuitu construxisse ex lapidibus quatuor pedes latis, ne quis habitantium fugam capesseret. Ista vero patieris, ait, « Quia negloxisti me, dicit Dominus. »

A ταῦτα φυλάττουσι, καὶ τοὺς ἐξίτας δι' αὐτῶν παριέναι κωλύουσιν· οὕτως οὗτοι τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκήσουσι, καὶ οὐδένα διαφυγεῖν συγχωρήσουσι. Διδάσκει δὲ καὶ ὁ προφήτης, καὶ τῶν Βασιλειῶν ἡ τετάρτη, ὡς καὶ τεῖχος περιψκοδόμησαν κύκλῳ ἀπὸ τετραπόδων λίθων, ὥστε μηδένα διαδράναι τῶν ἐνοικούντων. Ταῦτα δὲ πείσῃ, φησίν, « Ὅτι ἐμοῦ [58] ἠμέλησας, λέγει Κύριος. »

Vers. 18. *Viæ tuæ et studia tua fecerunt hæc tibi ; ista malitia tua, quia amara, quia pertigit usque ad cor tuum.* Feres digna his quæ perpetrare ausa es : et metes quæ seminasti. His prædictis, luget propheta, et deplorat vicem illorum, dicens, sibi ventrem et sensoria cordis dolere : imitaturque matrem sese ob filiorum interitum dilaniantem.

ιη'. *Αἱ ὁδοί σου καὶ τὰ ἐπιτηδεύματά σου ἐποίησάν σοι ταῦτα· αὕτη ἡ κακία σου, ὅτι πικρά, ὅτι ἥψατο ἕως τῆς καρδίας σου.* Ἄξια ὧν ἐτόλμησας ὑπομενεῖς, καὶ θερίσεις ἃ ἔσπαρκας. Ταῦτα προειπὼν ὁ προφήτης ὑπὲρ ἐκείνων ὀδυνᾶται, καὶ ἀποδύρεται, καὶ λέγει τὴν [59] κοιλίαν ἠλγηκέναι, καὶ τὰ B τῆς καρδίας αἰσθητήρια· καὶ [60] μιμεῖται μητέρα σπαρασσομένην [61] ἐπὶ τέκνων ὀλέθρῳ.

Vers. 19, 20. *Fluctuat enim*, ait, *anima mea, dilaceratur cor meum, non tacebo : quia vocem tubæ audivit anima mea, clamorem belli. Miseriam et tribulationem advocat.* Hæc enim tuba significat, hæc prænuntiat mala. Dicit etiam terram **435** miseria afflictam, tabernaculum disruptum et pelles dissipatas. Per hæc autem obscure indicat vastationem urbis. [21] Enarrat etiam multitudinem fugientium, et ex persona Dei ait :

ιθ', κ'. *Μαιμάσσει γάρ*, φησίν, *ἡ ψυχή μου, σπαράσσεται* [62] *ἡ καρδία μου, οὐ σιωπήσομαι· ὅτι φωνὴν σάλπιγγος ἤκουσεν* [63] *ἡ ψυχή μου, κραυγὴν πολέμου. Καὶ* [64] *ταλαιπωρίαν* [65], *καὶ συντριμμὸν ἐπικαλεῖται* [66]. Ταῦτα γὰρ ἡ σάλπιγξ σημαίνει, ταῦτα προδηλοῖ τὰ κακά· λέγει δὲ καὶ τὴν γῆν ταλαιπωρῆσαι, καὶ τὴν σκηνὴν διαῤῥαγῆναι, καὶ τὰς δέῤῥεις διασπασθῆναι· διὰ δὲ τούτων τῆς πόλεως αἰνίττεται τὴν κατάλυσιν. Ἐξηγεῖται καὶ τῶν φευγόντων τὸ πλῆθος, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ φησι·

Vers. 22. *Quia duces * populi mei me non cognoverunt : filii stulti sunt, et non sapientes.* Et ne putarentur venia digni, tanquam stulti, statim C subjunxit : « Sapientes sunt ad facienda mala, bene autem agere non noverunt. » Istud enim est molestissimo ferendum, quod ad nihilum usi sint sapientia, veluti ebrii vino, et homicidæ ferro.

κβ'. *Διότι* [67] *οἱ ἡγούμενοί τοῦ λαοῦ μου ἐμὲ οὐκ ἔγνωσαν, οἱ* [68] *υἱοὶ ἄφρονές εἰσι, καὶ οὐ συνετοί.* Καὶ ἵνα μὴ νομισθῶσιν ἄξιοι εἶναι συγγνώμης ὡς ἄφρονες, εὐθὺς ἐπήγαγεν· « Σοφοί εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλῶς [69] ποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν. » Τοῦτο γὰρ δὴ τὸ παγχάλεπον, ὅτι εἰς οὐδὲν ἐχρήσαντο τῇ φρονήσει, καθάπερ οἱ μέθυσοι τῷ οἴνῳ, καὶ τῷ σιδήρῳ οἱ ἀνδροφόνοι.

Vers. 23-25. *Aspexi terram, et ecce nihil : et cœlum, et non erant lumina ejus. Vidi montes, et ecce tremebant : et omnes colles perturbatos. Aspexi, et ecce non erat homo, et omnia volatilia cœli erant terrefacta.* Hæc evenire solent iis qui delabuntur in calamitates : quibus lux non videtur esse lux, nec dies esse dies, neque dulcia videntur dulcia, sed omnia eis mutata sunt in contrarium.

κγ'-κε'. *Ἐπέβλεψα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἰδοὺ οὐδέν* [70] *· καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ οὐκ ἦν τὰ φῶτα αὐτοῦ. Εἶδον τὰ ὄρη, καὶ ἰδοὺ* [71] *ἦν τρέμοντα· καὶ πάντας τοὺς βουνοὺς ταρασσομένους* [72]. *Ἐπέβλεψα, καὶ ἰδοὺ οὐχ* [73] *ὑπῆρχεν ἄνθρωπος, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐπτοεῖτο.* Ταῦτα πάσχειν εἰώθασιν οἱ συμφοραῖς περιπίπτοντες· οὔτε γὰρ τὸ φῶς αὐτοῖς φῶς εἶναι δοκεῖ, οὔτε ἡ ἡμέρα ἡμέρα, οὔτε τὰ ἡδέα ἡδέα. Πάντα [74] εἰς τοὐναντίον D αὐτοῖς μεταβέβληται.

Vers. 26. *Vidi, et ecce Carmelus desertus, et om-*

κς'. *Εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὁ Κάρμηλος ἔρημος, καὶ*

VARIÆ LECTIONES.

[58] ἐμοῦ ἠμ. *Hebr.* contra me rebellis fuisti. [59] τὴν — αἰσθητήρια. B τὴν κοιλίαν μου, τὴν κοιλίαν μου ἐγὼ ἀλγῶ, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου. Hæc sunt verba prima vers. 19. [60] καὶ μιμ., κ. τ. λ. B præm. (omisso καὶ) : Ἔλαβεν δὲ αὐτὸ ἐκ μεταφορᾶς τῆς ὀδυνωμένης γυναικός. Μεμάσσει (ita, pro μαιμάσσει, ut videtur, vel μὲ μάσσει, ut habet ed. Compl.) ἡ ψυχή μου· τουτέστιν, θορυβεῖται ἐν ἀγῶνι τυγχάνουσα. Σπαράσσεται ἡ καρδία μου· τουτέστιν, πηδᾷ ὑπὸ τοῦ δέους μονονουχὶ ἐξελθεῖν βουλομένη. « Metaphora desumpta est a muliere quæ sentit dolores partus. *Palpitat anima mea*, h. e. perturbata est, in agone constituta. *Dilaceratur cor meum*, h. e. subsilit quasi exitum ob timorem quæsitura. » [61] σπαρ. B præm. τὰ σπλάγχνα. [62] σπαρ. ἡ καρδία μου. *Hebr.* fremit mihi, s. in me, cor meum. [63] ἤκουσεν. *Hebr.* audivisti. [64] Καὶ — ἐπικ. *Hebr.* clades super cladem proclamatur. [65] B ταλαιπωρίας. Ita quoque cod. Vat., qui tamen omittit sequens καί. [66] ἐπικαλ. B add. ὅτι φωνὴν ὑπὸ τῆς ὀδύνης βοᾷ, τοὺς πολεμίους ἐφεστῶτας βλέπων. « Attollo enim vocem propter dolorem, hostes videns insistentes. » [67] Διότι —μου. *Hebr.* Nam stultus est populus meus. [68] οἱ des. in B et apud LXX. [69] καλ. π. supra t. I, p. 984, καλοποιῆσαι. [70] οὐδ. *Hebr.* inanitas et vacuitas. Aqu. κενή. Symm. συγχεχυμένη. [71] ἰδού. des. apud LXX. [72] ταρ. *Hebr.* subsaltabant. [73] Rec. lectio, οὐκ ἦν. [74] πάντα. B præm. ἀλλά.

Digitized by Google

πᾶσαι αἱ πόλεις ἐμπεπρησμέναι[75] πυρὶ ἀπὸ προσ- A *nes urbes igne flagrantes a facie Domini, et a facie*
ώπου Κυρίου, καὶ ἀπὸ προσώπου τῆς[76] ὀργῆς *iræ ejus erunt deletæ.* Verisimile est quidem, dum
αὐτοῦ ἠφανίσθησαν[77]. Εἰκὸς μὲν καὶ αὐτὸν δηωθῆ- transirent hostes, ipsum etiam Carmelum vasta-
ναι τὸν Κάρμηλον, ἐν τῇ τῶν πολεμίων ἐφόδῳ· ἐγὼ δὲ tum esse. Ego autem arbitror Carmelum hoc loco
οἶμαι Κάρμηλον ἐνταῦθα τροπικῶς τὴν Ἱερουσαλὴμ Hierosolymam figurate vocari, ob multitudinem
ὀνομάζεσθαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων. incolarum.

κζ'. *Τάδε λέγει Κύριος· Ἔρημος ἔσται πᾶσα ἡ* Vers. 27. *Hæc dicit* **436** *Dominus, Deserta erit*
γῆ· *συντέλειαν δὲ οὐ μὴ ποιήσω.* Πᾶσαν τὴν *omnis terra : sed consummationem non faciam.*
γῆν τὴν[78] Παλαιστίνην λέγει· ὑπισχνεῖται δὲ τὴν Omnem terram dicit Palæstinam : sed revocatio-
ἀνάκλησιν. Εἶτα παρακελεύεται· nem pollicetur. Tum exhortatur :

κη'. *Ἐπὶ τούτοις πενθείτω ἡ γῆ, συσκια-* Vers. 28. *Propterea lugeat terra, obtenebrescat*
σάτω[79] *ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, διότι ἐλάλησα.* Συν- *cœlum desuper, quia locutus sum.* Consonat enim
ᾄδει[80] γὰρ ἡ κτίσις τῷ Ποιητῇ. « Παρατέταγμαι[81], καὶ creatura cum Creatore. « Ad pugnam prodii : nec
οὐ μετανοήσω. » Τὸ, « Οὐ μετανοήσω, » ἀνθρωπίνως me pœnitebit. » Verba hæc, « Nec me pœnitebit, »
εἴθεικεν· ἁπλῶς γὰρ τὸ Θεῖον· ἀντὶ τοῦ, Ἐδοκίμασα humano more posuit : divinum enim Numen est
τιμωρήσασθαι. « Ὥρμησα[82], καὶ οὐκ ἀποστρέψω impatibile : ac si dicat, Decrevi supplicium su-
ἀπ' αὐτῆς, » τουτέστι, τῆς ὁρμῆς. Διδάσκει δὲ[83] B mere. « Impetum feci, nec avertar ab ipso, » sci-
τίς αὕτη· ὅτι διὰ τὸ δέος τῶν τε ἱππέων καὶ τοξο- licet impetu. [29] Docet autem qualis ille sit :
τῶν εἰς φυγὴν ἐτρέποντο πάντες, καὶ οἱ μὲν εἰς τὰ præ timore nempe equitum et sagittariorum om-
ὄρη, οἱ δὲ εἰς τὰ ἄλση θαῤῥεῖν[84] ἐπειράθησαν· πολ- nes conversos esse in fugam. Et alii quidem in
λοὶ δὲ καὶ τὰς πόλεις καταλιπόντες, τὰς τῶν ὀρῶν montibus, alii in lucis fiduciam collocare tentave-
κατέλαβον κορυφάς. Εἶτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· runt : plerique relictis urbibus vertices montium
occuparunt. Deinde sermone ad Hierosolymam
converso :

λ'. *Καὶ σύ, ἡ ταλαίπωρος*[85]*, τί ποιήσεις;* Ἀντὶ Vers. 30. *Et tu, misera,* inquit, *quid factura es?*
τοῦ, Ποῦ φεύξῃ; ποῖον καταλήψῃ τόπον; « Ἐὰν Quasi diceret, Quo fugies? quem locum appre-
περιβάλῃ κόκκινον, καὶ κοσμήσῃ κόσμῳ χρυσῷ[86]· hendes? « Si tibi circumdederis purpureum vesti-
καὶ ἐὰν χρίσῃ στίβῃ[87] τοὺς ὀφθαλμούς σου, εἰς μά- mentum, et ornaveris te aureo ornamento, et stibio
την ἐγένετο ὁ ὡραϊσμός σου· ἀπώσαντό σε οἱ ἐρασταί pinxeris oculos tuos, in vanum est pulchritudo
σου· τὴν ψυχήν σου ζητοῦσιν. » Εἰώθεισαν ἐν ταῖς tua. Repulerunt te amatores tui : animam tuam
τῶν δαιμόνων ἑορταῖς καλλωπίζεσθαι· ἐκείνου αὐ- quæsierunt. » Solebant diebus festis dæmonum orna-
τοὺς ἀναμιμνήσκει τοῦ κόσμου, καὶ διδάσκει ὡς C ri. Unde reducit eis in memoriam ejusmodi orna-
ἀχερδῆ πάντα ἐκεῖνα καὶ ἐπιζήμια. Οὐδεμιᾶς γὰρ tum, docetque illa omnia inutilia fuisse et noxia.
παρὰ τῶν δαιμόνων ἀπελαύσαντο συμμαχίας, μᾶλ- Nullum quippe a dæmonibus auxilium acceperunt,
λον δὲ τούτων αὐτοῖς τῶν κακῶν γεγένηνται πρόξενοι. imo potius hæc illis mala procurarunt.

λα'. *Ὅτι φωνὴν ὡς ὠδινούσης ἤκουσα· τοὺς* Vers. 31. *Vocem enim ut parturientis audivi, et*
στεναγμούς[88] *σου, ὡς πρωτοτοκούσης.* Παρέστησε *gemitus tuos velut primo parientis.* Per similitudi-
διὰ τῆς εἰκόνος τῆς ὀδύνης τὸ μέτρον[89]. « Οἴμοι, ὅτι[90] nem doloris magnitudinem **437** expressit. « Væ
ἐκλείπει ἡ ψυχή μου ἐπὶ τοῖς ἀνῃρημένοις[91]. » Νό- mihi, quia deficit anima mea super interfectis. »
μον θεῖον πληροῖ, « Κλαίειν μετὰ κλαιόντων, » καὶ τοῖς Implet legem divinam, « Flere cum flentibus, » con-
τιμωρουμένοις συνοδυνώμενος. Ἡμεῖς δὲ ἐνταῦθα dolens etiam iis qui pœnis plectuntur [a]. Cæterum
διαναπαύσαντες, παρακαλοῦμεν τοὺς ἐντευξομένους nos hic interquiescentes, admonemus eos qui in
τῇ βίβλῳ, φυγεῖν μὲν τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην, librum hunc incident, ut, evitatis dæmonum frau-
διὰ πάντων δὲ τὸν Θεὸν θεραπεῦσαι. Οὕτω γὰρ δυ- dibus, Deum per omnia colant. Hac enim ratione
νησόμεθα, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον τῆς παρ' αὐτοῦ tum in præsenti vita providentia ejus perfrui pote-
προνοίας ἀπολαῦσαι, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν rimus, tum futura bona consequi, per gratiam ac
ἀγαθῶν· χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν D benevolentiam Domini nostri Jesu Christi, cum
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ παναγίῳ quo Patri una cum sacrosancto Spiritu, gloria,
Πνεύματι δόξα, τιμή, καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεί, καὶ honor, et imperium, nunc et semper, et in sæcula
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. sæculorum. Amen.

[a] Rom. XII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[75] B ἐμπεπυρισμέναι, juxta rec. lect. [76] τ. ὀργ. αὐτ. Rec. lect. ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ. [77] ἠφ. Abest ab Hebr. [78] τήν. Suppl. ex B. [79] συσκ., B præm. καὶ. [80] συνᾄδ. B συναγανακτεῖ. [81] παρατ. Des. apud LXX. *Hebr.* cogitavi. [82] Ὥρμ. Abest ab *Hebr.* [83] Διδ. δέ. B καὶ διδάσκει. [84] θαῤῥ. B λαθεῖν. [85] ἡ ταλ. Des. apud LXX. *Hebr.* vastata. [86] B κόσμον χρυσοῦν. [87] Al. στίβι vel στίμῃ. [88] B τοῦ στεναγμοῦ, juxta rec. lect. [89] μέτρον. B add. ex medio vers. 31., φωνὴ θυγατρὸς Σιὼν ἐκλυθήσεται, καὶ παρήσει τὰς χεῖρας αὐτῆς. Deinde seq., ἐδήλωσεν διὰ τούτων τὴν τοῦ δέους ὑπερβολήν· εἶτα ὁ προφήτης. [90] ὅτι. B præm. ἐγώ. [91] ἀνῃρ. *Hebr.* iis qui interficiunt (populum meum).

Digitized by Google

TOMOΣ B.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT V.

VERS. 1. *Circumite in viis Hierosolymæ, et videte, et considerate, et quærite in plateis ejus, an reperiatis virum in ea : an inveniatur aliquis faciens judicium, et quærens fidem ; et propitius ero illi, dicit Dominus.* Immensa est tum illorum impietas, tum Domini benignitas. Illi enim tendunt unanimiter ad inique agendum : hic autem, vel unius gratia vitam legi consonam agentis, pollicetur omnibus veniam. Istud itaque : « Videte et considerate, **438** et quærite, » ponitur pro, Omni diligentia scrutamini.

VERS. 2. *Dicunt quidem : Vivit Dominus : nihilominus jurant in mendaciis.* Non enim in ante dictis simpliciter cavit, ut in ipsum transferretur B jusjurandum : sed ut juraretur cum veritate. Tum propheta :

VERS. 3. *Et oculi tui ad fidem.* Hoc est, Testimonium perhibes de his quæ dico. Intueris enim omnia. « Flagellasti eos, et non doluerunt. Consummasti eos, et renuerunt accipere disciplinam. » Prius quidem illud indicat castigationem moderatam : quod autem ait, « consummasti, » significat vehementius intensam. Attamen neutrum illis profuit, quia præfracto erant animo. Hoc enim dicit in sequentibus : « Induraverunt faciem suam magis quam petram, et noluerunt reverti. » Quibus innuit impudentiam illorum, et contumaciam.

VERS. 4, 5. *Et ego dixi, Forte pauperes sunt : propterea non potuerunt, et non noverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Ibo ad magnates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei.* Magnates, sive optimates, vocat sacerdotes et legis doctores : pauperes autem, alios qui divinæ scientiæ opes non possident. Ambos nihilominus transgressionis accusat, dum subjicit : « Et ecce unanimiter contriverunt jugum, fregerunt vincula. » Hæc propheta non temere protulit : sed quia promiserat Dominus clementiam atque humanitatem, si vel unum reperiret, qui faceret judicium, et fidem quæreret, ostendit se quæsiisse, quemadmodum ei mandatum erat, at invenisse cunctos jugum **439** legis contrivisse.

VERS. 6. *Idcirco percussit eos leo de silva, lupus perdidit illos usque ad domos eorum : pardus vigi-*

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α'. *Περιδράμετε* [92] *ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἴδετε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητήσατε* [93] *ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, ἐὰν* [94] *εὕρητε ἄνδρα ἐν αὐτῇ· ἐὰν εὑρεθῇ τις ποιῶν κρῖμα, καὶ ζητῶν τὴν πίστιν καὶ ἵλεως ἔσομαι αὐτῇ* [95], *λέγει Κύριος.* Ἀνυπέρβλητος καὶ ἡ ἐκείνων ἀσέβεια, καὶ ἡ τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπία· οἱ μὲν γὰρ ὁμοθυμαδὸν εἰς παρανομίαν· ὁ δὲ καὶ δι' ἑνὸς [96] κατὰ νόμον πολιτευομένου συγγνώμην ἅπασιν ἐπαγγέλλεται· τὸ μέντοι, « Ἴδετε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητήσατε, » ἀντὶ τοῦ, Μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐρευνήσατε.

β'. *Ζῇ Κύριος, λέγουσιν, ὅμως* [97] *δὲ ἐπὶ ψεύδεσιν ὀμνύουσιν.* Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις μεταθεῖναι τὸν ὅρκον εἰς [98] αὐτὸν ἁπλῶς παρηγγύησεν, ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας ὁμόσαι. Εἶτα ὁ προφήτης·

γ'. *Καὶ* [99] *οἱ ὀφθαλμοί σου εἰς πίστιν.* Τουτέστι, Μαρτυρεῖς οἷς λέγω. Ἐφορᾷς γὰρ πάντα. « Ἐμαστίγωσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἐπόνεσαν· συνετέλεσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν. » Τὸ μὲν πρότερον τὴν σύμμετρον παιδείαν δηλοῖ· τὸ δὲ, « συνετέλεσας, » τὴν ἐπιτεταμένην· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτοὺς ὤνησε διὰ τὴν ἀτεράμονα γνώμην· τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς ἑξῆς λέγει· « Ἐστερέωσαν τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὑπὲρ πέτραν, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἐπιστραφῆναι. » Τὴν ἀναίδειαν αὐτῶν, καὶ ἀπείθειαν διὰ τούτων δηλοῖ.

δ', ε'. *Καὶ ἐγὼ εἶπον· Ἴσως πτωχοί εἰσι, διότι* [1] *οὐκ ἠδυνήθησαν, καὶ* [2] *οὐκ ἔγνωσαν ὁδὸν Κυρίου, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτῶν. Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἀδρούς, καὶ λαλήσω αὐτοῖς· ὅτι αὐτοὶ ἔγνωσαν* [3] *ὁδὸν Κυρίου, καὶ κρίσιν Θεοῦ.* Ἀδροὺς ἐκάλεσε τοὺς ἱερέας καὶ τοὺς νομοδιδασκάλους· πτωχοὺς δὲ τοὺς ἄλλους, ὡς τῆς θείας γνώσεως τὸν πλοῦτον οὐ κεκτημένους· ἀμφοτέρων μέντοι παρανομίαν κατηγορεῖ· τοῦτο γὰρ ἐπάγει· « Καὶ ἰδοὺ ὁμοθυμαδὸν συνέτριψαν ζυγὸν [4], διέρρηξαν δεσμούς. » Ταῦτα οὐχ ἁπλῶς εἴρηκεν ὁ προφήτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπέσχετο ὁ Δεσπότης φιλανθρωπίαν, ἵνα γοῦν εἰ εὕρῃ ποιοῦντα κρῖμα, καὶ ζητοῦντα πίστιν, διδάσκει ὡς ἐπεζήτησε μὲν, ὡς προσετάχθη, πάντας δὲ εὗρε συντρίψαντας τὸν τοῦ νόμου ζυγόν.

ς'. *Διὰ τοῦτο ἔπαισεν αὐτοὺς λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ, καὶ λύκος ἔως* [5] *τῶν οἰκιῶν ὠλόθρευσεν αὐ-*

VARIÆ LECTIONES.

[92] Περιδρ.—ζητήσ. Infra ad Ezech. XXII, 30, leg., διέλθετε εἰς τὰς διόδους Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἴδετε, καὶ ζητήσετε. *Hebr.* Discurrite per plateas, *cæt.* [93] B ζητήσετε. Sic quoque deinde. [94] ἐὰν — κρῖμα. Ita fere juxta Hebr. sed rec. lect. est, ἐὰν εὕρητε, εἰ ἔστι ποιῶν κρίμα. Infra, l. c. leg., ἐὰν εὑρήσητε ἕνα ποιοῦντα κρίμα καὶ ζητοῦντα πίστιν. [95] αὐτῇ. Ita quoque infra, l. c. Sed rec. lectio est αὐτοῖς. [96] B ἕνα, et deinde πολιτευόμενον. [97] ὅμ. δέ. B διὰ τοῦτο οὐκ, juxta rec. lect. [98] εἰς des. in B. [99] Καί. Ita Alex. Sed B habet Κύριε, juxta Vat. [1] διότι — Κυρίου. *Hebr.* stulte agunt, quia haud norunt viam Jehovæ. [2] καί. Rec. lectio ὅτι. [3] Rec. lectio ἐπέγνωσαν. [4] ζυγ. B præm. τόν. [5] ἕως τ. οἰκ. *Hebr.* (lupus) vesperarum, s. vespertinus, i. q. atrocissimus. Conf. Habac. I, 8; et Soph. III, 3.

Digitized by Google

τοὺς, καὶ πάρδαλις ἐγρηγόρησεν ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν. Λέοντα τὸν Ναβουχοδονόσορ καλεῖ, λύκον δὲ, ὡς οἶμαι, Ναβουζαρδᾶν τὸν ἀρχιμάγειρον· ὃς ὕστερον ἀποσταλεὶς, καὶ τὴν πόλιν ἐνέπρησε, καὶ τὸν θεῖον νεὼν καὶ τοὺς ὑπολειφθέντας ἐξηνδραπόδισε· πάρδαλιν δὲ ἡγοῦμαι Ἀντίοχον καλεῖσθαι τὸν Ἐπιφανῆ· καὶ γὰρ ὁ θεῖος Δανιὴλ τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν παρδάλει εἶδεν ἀπεικασμένην· ὑπὸ τούτων, φησὶν[6], ἁπάντων ἐθηρεύθης διὰ τὴν περὶ τὰ εἴδωλα πλάνην. Εἶτα δικαστικῶς·

ζ'. *Ποίᾳ*[7] *τούτων ἵλεως γένωμαί σοι*[8]; Λέγει δὲ καὶ τῆς παρανομίας τὰ εἴδη. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, ὑμεῖς, καὶ οἱ ὑμέτεροι παῖδες ὀμνύνται[9] κατὰ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ὁρκίζετε· ἐγὼ δὲ ὑμῖν ἀφθονίαν ἀγαθῶν ἐδωρούμην. Τοῦτο γὰρ λέγει, « Καὶ ἐχόρτασα αὐτούς. » Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀλλοτρίους διορύττετε γάμους, ὡς τὴν λαγνείαν ὑμῶν ἵπποις θηλυμανέσιν ἀπεικάζεσθαι. Εἶτα συλλογιστικῶς·

η'. *Μὴ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐπισκέψομαι; λέγει Κύριος· ἢ ἐν ἔθνει τῷ τοιούτῳ οὐκ ἐκδικήσει ἡ ψυχή μου;* Ταῦτά με, φησὶ, παριδεῖν δυνατόν; Καὶ πῶς οἷόν τε παραφθεῖραι τοῦ δικαίου τὴν ψῆφον; Οὗ[10] δὴ χάριν, ταύτην ἐκφέρει, καὶ κελεύει καὶ τὰ τείχη καταλῦσαι, καὶ κατασκάψαι τοὺς προμαχῶνας· κεράννυσι δὲ τὸ δίκαιον ἀγαθότητι.

θ'. *Συντέλειαν γὰρ*, φησὶ, *μὴ ποιήσετε· ὑπολείκεσθε*[11] *τὰ ὑποστηρίγματα αὐτῆς, ὅτι τοῦ Κυρίου ἐστίν*[12]. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τὴν ἀνάκλησιν, καὶ τὴν δευτέραν οἰκοδομίαν[13]. Προλέγει δὲ[14] τῶν λυπηρῶν τὴν αἰτίαν ὅτι παρανομοῦντες καὶ ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην γιγνόμενοι[15] ἐθρασύνοντο, καὶ κρείττους ἔσεσθαι τῶν λυπηρῶν ὑπελάμβανον.

ι'. *Οὐχ ἥξει γάρ*, φησὶν, *ἐφ' ἡμᾶς κακὰ, καὶ μάχαιραν καὶ λιμὸν οὐχ ὀψόμεθα.* Αἴτιοι γὰρ τούτων ἦσαν οἱ ψευδοπροφῆται· τούτων γὰρ ἐν τοῖς ἑπαγομένοις κατηγορεῖ.

ιγ'. *Οἱ προφῆται ὑμῶν ἦσαν εἰς ἄνεμον· καὶ λόγος Κυρίου οὐκ ὑπῆρχεν αὐτοῖς*[16]. Τὸ δὲ[17] « εἰς ἄνεμον » τὸ μάταιον καὶ ψευδὲς τῶν λεγομένων δηλοῖ· οὐ γὰρ τοῦ θείου μετέλαχον Πνεύματος. Οὗ δὴ χάριν πρὸς τὸν προφήτην φησὶν, ὅτι Ὁ λόγος, ὃν διὰ τῆς σῆς φθέγγομαι γλώττης, πυρὸς αὐτοὺς δίκην καταναλώσει· ὑποδείκνυσι δὲ καὶ τῆς τιμωρίας τὸν τρόπον.

ιε'. *Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐφ' ὑμᾶς ἔθνος πόρρωθεν, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος, ἔθνος*[18] *ἀρχαῖόν ἐστι.* Τοὺς Ἀσσυρίους λέγει· ἔθνος δὲ αὐτοὺς ἀρχαῖον καλεῖ, ἐπειδήπερ ἡ τούτων βασιλεία πασῶν ἐστι πρεσβυτάτη· Νεμβρὼθ[19] γὰρ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν πρῶτος αὐτῶν ἐβασίλευσεν. Εἶτα λέγει καὶ τῆς φωνῆς τὸ ἀλλόγλωττον. Καὶ[20] τὴν φαρέτραν ἀπεικάζει τάφῳ ἀνεῳγμένῳ, διὰ τὸ θανατηφόρον

A *lavit super civitates eorum.* Leonem vocat Nabuchodonosorem, lupum autem, ut puto, Nabuzardam, coquorum principem, qui posteriori loco missus, civitatem et templum Dei incendit, et eos qui relicti fuerant, subegit servituti. Pardum vero existimo vocari Antiochum Epiphanem. Nam et divinus Daniel Macedonicum regnum vidit assimilatum pardo. Ab his, inquit, omnibus capta es, ob errorem circa idola commissum. Deinde judicis more:

Vers. 7. *Super quo horum propitius ero tibi?* Recenset etiam genera transgressionis. Non enim, ait, soli vos, sed filii quoque vestri, jurant per eos qui non sunt dii: imo et alios adjuratis. Ego autem abundantiam bonorum donabam vobis. Id B enim est quod ait, « Et saturavi eos. » [8] Insuper alienas etiam perfoditis nuptias: adeo ut lascivia vestra non sit absimilis equis in equas insanientibus. Mox syllogistice:

Vers. 9. *Nunquid super his non visitabo? dicit Dominus: aut a tali gente non pœnas sumet anima mea?* Potestne fieri, inquit, ut hæc negligam? Qua ratione corrumpi poterit sententia justitiæ? Hac de causa etiam illam pronuntiat, et jubet, ut destruantur muri, et propugnacula evertantur. Temperat autem justitiam bonitate.

Vers. 10. *Consummationem enim*, ait, *non facietis: relinquite bases ejus, quia Domini sunt.* **440** Designatque his verbis revocationem, et se- C cundam instaurationem. [11] Prædicit etiam rerum adversarum causam, nempe quod iniqui et ingrati in beneficiorum collatorem insolentes facti sint, seque superiores rebus adversis evasuros arbitrati sint.

Vers. 12. *Non venient enim*, inquit, *in nos mala, et gladium ac famem non videbimus.* Auctores enim horum erant pseudoprophetæ, quos in sequentibus arguit:

Vers. 13. *Prophetæ* * *vestri erant in ventum, et verbum Domini non aderat eis.* Istud « in ventum, » vanitatem et mendacium eorum quæ dicebantur, ostendit: eo quod Spiritus Domini participes non erant. [14] Quare dicit prophetæ, Verbum quod per linguam tuam pronuntio, instar ignis absumet D eos. Porro ostendit etiam modum vindictæ.

Vers. 15. *Ecce adducam super vos gentem e longinquo, domus Israel, dicit Dominus: gens est antiqua.* Assyrios intelligit, quos appellat gentem antiquam, quod regnum eorum sit omnium vetustissimum: quibus nempe Nembrod post diluvium primus imperaverit. Deinde commemorat vocem alienæ linguæ. [16] Et cum aperto sepulcro pharetram comparat, eo quod tela sint letifera, ipsi

VARIÆ LECTIONES.

[6] φησ. Des. in B. [7] Ποίᾳ — σοι. *Hebr.* Quomodo itaque condonarem tibi? [8] σοι des. in B. [9] B ὤμνητε, pro ὤμνυσθε, ut videtur. [10] Οὗ — προμαχῶνας. Ad initium vers. 10, spectat. [11] ὑπ. τ. ὑποστ. αὐτ. *Hebr.* removete propagines ejus. [12] ἐστίν. Ed. Compl. juxta Hebr. οὐκ εἰσίν. [13] B οἰκοδομήν. [14] δέ. B καί. [15] B γινόμενοι. [16] αὐτ. B præm. ἐν, quod omittit etiam A. [17] δὲ des. in B. [18] ἔθν. ἀρχ. ἐστι. Hæc abesse solent a textu τῶν Ο'. *Hebr.* gens valida est. [19] B Νεβρώδ. [20] καὶ— εὔστοχον. Hæc ref. tese ad verba ista vers. 16: φαρέτρα αὐτοῦ ὡς τάφος ἀνεῳγμένος, quæ recte juxta Hebr. leg. in edit. Compl.

Digitized by Google

vero jaculandi peritissimi. [17] Enarrat etiam regionis vastationem, depopulationem domorum, et hominum stragem. Prædicit nihilominus hostium revocationem, eorumque internecionem.

VERS. 18. *Non* **441** *faciam enim*, ait, *vos in consummationem.* Et quia stupidi dolere nesciebant, nec videbant proprias iniquitates, sed dicebant:

VERS. 19. *Quare fecit nobis Dominus Deus noster hæc omnia?* præcipit prophetæ, ut dicat eis: « Pro eo quod dereliquistis me, et serviistis diis alienis in terra vestra, sic servietis alienis in terra non vestra. » Justa est supplicii sententia. Quia meum, inquit, repudiastis regnum, ego vos aliis tradam dominis. [20, 21] Jubet eos ista diligenter audire, stultos et insipientes eos appellans, quia non utebantur, ut decet, sensibus corporeis. « Oculos habentes, inquit, non vident: et auribus præditi non audiunt. » [22] Quinetiam ostendit eos ipsis inanimatis esse magis irrationales. Nam mare, inquit, custodit terminos suos; posui autem ei terminos, non murum adamantinum, sed arenam vilissimam: dum tamen exagitatur et turbatur, non egredietur fines, ad quos dum propius accedit, retrorsum vergit. At hi ratione præditi irrationalitatem amplexi sunt.

VERS. 23. *Populo enim huic*, ait, *inest cor inobediens et incredulum.* Non enim sentiunt bona ipsis a me suppeditata. [24] Etenim pluviam quidem illis matutinam et serotinam continenter præbeo. Deinde fruuntur etiam bonis e terra nascentibus. Hoc enim dixit: « In tempore plenitudinis, mandata **442** messis: » Utitur enim voluntate, veluti mandato quodam, uberesque de terra largitur fructus. [25] Verumtamen cum viderem vos inique versantes, etiam his bonis vos privavi.

VERS. 26, 27. *Inventi sunt enim in populo meo impii, qui laqueos statuerunt ad perdendos viros, et comprehenderunt. Sicut laqueus applicatus plenus avibus, ita domus illorum plenæ sunt dolo.* Per hæc clandestinas eorum insidias aperit. [28] Commemorat etiam opes ex iniquitate comparatas, ut ex opibus prodeuntem arrogantiam, vitam iniquam, et injustitiam, quæ in pupillos et viduas committitur. Postea subdit:

VERS. 29. *An super his non visitabo, aut a tali gente non pœnas sumet anima mea?* A justo, inquit, judicio meo alienum est talia negligere.

A τῶν βελῶν, καὶ τῆς τοξείας τὸ εὔστοχον. Λέγει δὲ καὶ τῆς γῆς τὴν δῄωσιν, καὶ τῶν οἰκιῶν τὴν πόρθησιν, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων σφαγήν. Προλέγει μέντοι καὶ τὴν τῶν πολεμίων κατάλυσιν, καὶ τὴν τούτων ἀνάκλησιν.

ιη'. *Οὐ γὰρ μὴ ποιήσω*, φησὶν, *ὑμᾶς*[21] *εἰς συντέλειαν.* Καὶ ἐπειδὴ ἀναλγησίαν ἐνόσουν, καὶ τὰς οἰκείας οὐχ ὁρῶντες παρανομίας, ἀλλ' ἔλεγον·

ιθ'. *Ἕνεκα*[22] *τίνος ἐποίησεν ἡμῖν Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντα ταῦτα;* κελεύει τῷ προφήτῃ πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, « Ἀνθ' ὧν[23] ἐγκατελίπετέ με[24], καὶ ἐδουλεύσατε θεοῖς ἑτέροις[25] ἐν τῇ γῇ ὑμῶν, οὕτως δουλεύσετε ἀλλοτρίοις ἐν γῇ οὐχ ὑμῶν. » Δικαία δὲ τῆς τιμωρίας ἡ ψῆφος. Ἐπειδὴ, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἠρνήθητε βασιλείαν[26], ἑτέροις ὑμᾶς παραδώσω δεσπόταις. Ταῦτα αὐτοὺς σπουδαίως ἀκοῦσαι κελεύει, καὶ μωροὺς, καὶ ἀσυνέτους καλεῖ, ἐπειδὴ τοῖς τοῦ σώματος αἰσθητηρίοις οὐκ εἰς δέον ἐκέχρηντο. « Ὀφθαλμοὶ γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, καὶ οὐ βλέπουσιν· ὦτα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούουσι. » Δείκνυσι καὶ αὐτοὺς καὶ ἀψύχων[27] ἀλογωτέρους. Ἡ μὲν γὰρ θάλαττα, φησὶ, φυλάττει τοὺς ὅρους· ἔθηκα[28] δὲ αὐτῇ ὅρους, οὐκ ἀδαμάντινον τεῖχος, ἀλλὰ ψάμμον εὐτελεστάτην· ἀλλ' ὅμως κυκωμένη καὶ ταρασσομένη οὐχ ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους, ἀλλὰ τούτοις πελάζουσα εἰς τοὐπίσω χωρεῖ· οὗτοι δὲ λόγῳ τιμηθέντες, τὴν ἀλογίαν ἠγάπησαν.

κγ'. *Τῷ γὰρ τούτῳ λαῷ*, φησὶ, *ἐγενήθη καρδία ἀπήκοος καὶ ἀπειθής.* Οὐ γὰρ αἰσθάνονται τῶν ὑπ' ἐμοῦ χορηγηθέντων ἀγαθῶν· ὑετὸν μὲν γὰρ αὐτοῖς πρώϊμον καὶ ὄψιμον διηνεκῶς παρέχω. Ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν ἀπολαύουσι. Τοῦτο γὰρ εἶπε, « Κατὰ[29] καιρὸν πληρώσεως προστάγματα[30] θερισμοῦ. » Οἷον γάρ τινι προστάγματι τῷ βουλήματι κέχρηται· καὶ πλήρεις τοὺς ἀπὸ γῆς δωρεῖται καρπούς. Ἀλλ' ὅμως παρανομοῦντας ὑμᾶς ὁρῶν, καὶ τούτων ἐστέρησα τῶν ἀγαθῶν.

κς', κζ'. *Εὑρέθησαν γὰρ ἐν τῷ λαῷ μου ἀσεβεῖς, καὶ*[31] *παγίδας ἔστησαν διαφθεῖραι ἄνδρας, καὶ συνελάμβανον. Ὡς*[32] *παγὶς ἐξεστεμένη πλήρης πετεινῶν, οὕτως οἱ οἶκοι αὐτῶν πλήρεις δόλου.* Τὰς λαθραίας αὐτῶν ἐπιβουλὰς διὰ τούτων δεδήλωκε. Λέγει δὲ καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀδικίας ἐγγιγνόμενον πλοῦτον, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πλούτου προσγιγνομένην ἀλαζονείαν, καὶ τὸν παράνομον βίον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἀδικίαν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάγει·

κθ'. *Μὴ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐπισκέψομαι, ἢ ἐν ἔθνει τῷ τοιούτῳ οὐκ ἐκδικεῖ*[33] *ἡ ψυχή μου;* Ἀλλότριον, φησὶ, τῆς ἐμῆς δικαιοκρισίας, ἡ τῶν τοιούτων ὑπεροψία.

VARIÆ LECTIONES.

[21] ὑμ. εἰς. Prior ed. habebat εἰς ὑμᾶς, sed contra rec. lect. τῶν LXX et aliorum locorum fidem. [22] B ἕνεκεν. Et ita habet Compl. [23] ἀνθ' ὧν. *Hebr.* sicut. [24] ἐγκ. με. Ita Ald. juxta Hebr., sed desunt ista apud LXX, in cod. Alex. et Vatic. [25] ἑτ. Ita Alex. et ut puto, etiam B, cujus lectio ἑταίροις in medio cubare videtur. cod. Vatic. habet ἀλλοτρίοις. [26] βασ. B δεσποτείαν. [27] ἀψ. B præm. τῶν. [28] B τέθεικα. [29] κατὰ — θερ. *Hebr.* (qui dat. pluviam) tempore suo: septimanas, statuta, et messem (servat nobis). [30] Rec. lect. προστάγματος. [31] καὶ — συνελ. *Hebr.* speculatur (unusquisque eorum), ut sedent aucupes: ponunt (laqueum) perdentem, viros capiunt. [32] Ὡ — πετ. *Hebr.* sicut cavea plena est avibus. [33] B ἐκδικήσει juxta rec. lect. h. l.

Digitized by Google

λ'. *Ἔκστασις δὲ*[36], *καὶ φρικτὰ ἐγεγήθη ἐπὶ τῆς* A *γῆς.* Ὅταν παρ' ἐλπίδα πᾶσαν παρανόμως τι γινόμενον[38] ἴδωμεν, ταῦτα λέγειν εἰώθαμεν· Ἐξέστην ἐπὶ τῷδε[39] ἔφριξα τόδε ἀκούσας. Εἶτα λέγει τὰ τούτων αἴτια.

λα'. *Οἱ προφῆται ὑμῶν προφητεύουσιν ἄδικα· τουτέστι, ψευδῆ.* « Καὶ οἱ ἱερεῖς ἐπεκρότησαν[37] ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Συγκαταθέσεως τοῦτο σημεῖον. « Καὶ ὁ λαός μου ἠγάπησεν οὕτως. » Τὴν κακὴν ἁπάντων ὑπέδειξε συμφωνίαν. « Καὶ τί ποιήσετε μετὰ[38] ταῦτα; » Ἀντὶ τοῦ, τῆς τιμωρίας ἐπιφερομένης· δηλοῖ δὲ ταύτην διὰ τῶν ἑξῆς

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Παρακελεύεται γὰρ τὸν τῆς Βενιαμίτιδος φυλῆς· συνῆπτο δὲ αὕτη τῇ τοῦ Ἰούδα, σημᾶναι τῇ σάλπιγγι, καὶ εἰς παράταξιν ἑτοίμους γενέσθαι, ὡς τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁρμώντων. Ὡραίαν[39] γὰρ καὶ τρυφερὰν αὐτὴν καλεῖ· ὡραίαν μὲν, διὰ τὸ κάλλος τῶν οἰκημάτων· τρυφερὰν δὲ, διὰ τὸ ἀβροδίαιτον τῶν ἐνοικούντων ἐν αὐτῇ[40].

γ'. *Ἥξουσι ποιμένες καὶ τὰ ποίμνια αὐτῶν, καὶ πήξουσιν ἐπ' αὐτὴν σκηνὰς*[41], *καὶ ποιμανοῦσιν ἕκαστος τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὴν ἀγέλην*[42] *αὐτοῦ.* Ποιμένας τοὺς βασιλέας καλεῖ, τοὺς μετὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπιστρατεύσαντας· ἀγέλας δὲ καὶ ποίμνας, τὰς στρατιὰς[43] τὰς ὑπὸ τούτους τελούσας· τὴν δὲ τῆς πόλεως πολιορκίαν διὰ τούτων δεδήλωκεν. Εἶτα λέγει καὶ τὰς ἐν[44] μεσημβρίᾳ παρατάξεις, καὶ τὰς ἑσπερινὰς ἐφόδους, καὶ τὰς νυκτερινὰς προσβολὰς, καὶ ὡς δρυμὸν ἄκαρπον ἐκκόψαι παρακελεύεται· ὅλη γάρ ἐστι ψευδὴς κατὰ[45] δυναστείαν αὐτῆς· συμβαίνει δὲ ταῦτα καὶ τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις.

ζ'. *Ὡς*[46] *ψύχει λάκκος ὕδωρ αὐτοῦ, οὕτω ψύχει κακίαν αὐτῆς.* Ἔδει τὴν τῷ Θεῷ ἀνακειμένην πόλιν, καὶ τοὺς παρανομίᾳ συζῶντας ὑποδεχομένην, εὐνομίαν διδάσκειν· νῦν δὲ τοὐναντίον ἐγκαλεῖται[47], ὅτι αὕτη[48] διδάσκαλος ἀσεβείας ἐγένετο· καὶ καθάπερ ὁ λάκκος εἰς ψυχρὰν ποιότητα μεταβάλλει τὸ ὕδωρ· οὕτως εἰς πονηρίαν αὕτη[49] τοὺς πρὸς αὐτὴν παραγινομένους μετέβαλε· τὴν μέντοι πόλιν, οὐ τὰς οἰκοδομὰς, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας καλεῖ. « Ἀσέβεια καὶ ταλαιπωρία ἀκουσθήσεται ἐν αὐτῇ ἐπὶ[50] προσώπου μου[51] διαπαντός. » Οὐδὲ τὴν ἐμὴν ἐνοίκησιν ἐδεδίεισαν, ἀλλ' ὁρῶντός μου πᾶσαν ἑτοίμων ἀσέβειαν. Εἶτα παραίνεσιν εἰσάγει καὶ συμβουλήν.

Ἐν[52] *πόνῳ καὶ μάστιγι*[53] (ἡ') *παιδεύθητι*[54], *Ἱερουσαλὴμ, μήποτε ἀποστῇ ἡ ψυχή μου ἀπὸ*

Vers. 30. *Stupor et terribilia facta sunt super terra.* Quando præter omnem spem quidpiam insuetatum videmus, solemus ista dicere : Hæc res in stuporem me adduxit, exterritus sum audiens istud. Deinde horum causas refert.

Vers. 31. *Prophetæ vestri prophetant injusta, id est, falsa.* « Et sacerdotes applauserunt manibus suis. » Conspirationis hoc est indicium. « Et populus meus ita dilexit. » Improbam omnium ostendit concordiam. « Et quid facietis postea? » Quando scilicet infligetur supplicium. Quod quidem declarat per ea quæ sequuntur.

443 CAPUT VI.

[1, 2] Hortatur porro populum Benjamiticæ tri- B bus, quæ tribui Judæ copulata erat, ut signum dent tuba, et parati sint ad aciem instruendam, tanquam irrumpentibus ab aquilone hostibus in Hierosolymam. Formosam enim et delicatam illam vocat : formosam quidem ob pulchra ædificia : delicatam vero, propter incolas delicate viventes.

Vers. 3. *Venient pastores et greges eorum, et figent juxta eam tentoria. Pascent unusquisque manu sua gregem suum.* Pastores appellat reges qui cum Nabuchodonosore militabant ; greges vero et ovilia, ipsos exercitus qui sub eis merebant. His autem verbis declarat obsidionem urbis. [4-6] Nec multo post commemorat * acies meridianas, et vespertinas invasiones, ac nocturnos impetus : jubeturque excidere illam, velut silvam fructum non C ferentem, quia tota mendax sit, secundum potentiam suam. Conveniunt autem et ista iis quæ ante dicta sunt.

Vers. 7. *Sicut cisterna frigefacit aquam suam : ita nequitiam suam frigefacit.* Decebat urbem Deo consecratam, etiam eos qui perperam vivebant excipiendo, rectam vivendi rationem docere. Nunc vero quod contrarium fecerit accusatur, nempe quod impietatis magistra evaserit. Et quemadmodum cisterna inducit aquæ frigidam qualitatem : sic illa venientes ad se mutavit in nequitiam. Itaque dum urbem dicit, 444 non ædificia, sed incolas intelligit. « Impietas et miseria audietur in ea D coram me semper. » Neque reveriti sunt, quod ibi habitarem, sed intuente me proruperunt in omnem impietatem. Deinde exhortatur, et consilium dat.

Vers. 8. *In labore et flagello* (8) *erudire, Hierosolyma, ne forte recedat a te anima mea, et faciam te*

VARIÆ LECTIONES.

[36] δὲ des. in B. [38] B γιγνόμενον. [39] B τόδε. [37] ἐπ. τ. χ. αὐτ. *Hebr.* dominantur per manus eorum, s. opera eorum. [38] μετὰ τ. B præm. εἰς τά, juxta rec. lect. [39] ὡρ. — καλεῖ. Hæc ad initium vers. 2, juxta Hebr. se referunt. [40] ἐν αὐτῇ. B ἐπ' αὐτήν. [41] σκηνάς. Apud LXX, seq. κύκλῳ. [42] τ. ἀγ. αὐτ. Des. in Hebr. et apud LXX. [43] B στρατείας. [44] ἐν. Des. in B. [45] κ. δ. αὐτ. B καταδυναστεία ἐν αὐτῇ, juxta rec. lect. [46] Ὡς — αὐτῆς. *Hebr.* Sicut ebullit — ita ebullit malitiam suam. [47] B καλεῖται. [48] B αὐτῇ. [49] B αὐτή. [50] B πρόσωπον. [51] μου. Bene juxta Hebr. Sed rec. lectio est αὐτῆς. [52] ἐν. Des. in B *Hebr.* ægritudo et percussio. [53] μάστ. B præm. ἐν. [54] Rec. lectio, παιδευθήσῃ.

Digitized by Google

inviam, quæ non inhabitabitur. Ineffabilem Domini humanitatem hæc quoque declarant, ut qui comminans ei dura, pollicetur ab his liberationem, si mores mutaverit. [9] Quia vero exhortationem non recipiebant, vindemiatores vocat hostes, quibus præcipit ut omnes eos colligant, quasi fructum vineæ, et causam docet.

A σοῦ, καὶ ποιήσω σε ἄβατον γῆν, ἥτις οὐ κατοικηθήσεται. Τὴν ἀρρητον τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν καὶ ταῦτα δηλοῖ· ἀπειλῶν γὰρ αὐτῇ τὰ σκυθρωπὰ, ὑπισχνεῖται μεταβαλλομένῃ τὴν τούτων ἀπαλλαγήν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν εἰσήγησιν οὐκ ἐδέχοντο, τρυγητὰς μὲν καλεῖ τοὺς πολεμίους· ἐντέλλεται δὲ αὐτοῖς ἅπαντας [55] αὐτοὺς συναγαγεῖν, ὡς ἀμπέλου καρπὸν, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει.

Vers. 10. *Quem alloquar, aut contestabor, et audiet? Ecce incircumcisæ sunt aures eorum, et non possunt audire. Ecce verbum Domini factum est illis in opprobrium: nequaquam volunt illud audire.* Vocat aures incircumcisas, quæ sine discrimine excipiunt omnia. Tales erant isti, qui cum facile admitterent pseudoprophetarum sermones ad delectationem compositos, verbis divinis nolebant attendere, sed sugillabant et subsannabant prophetas. Post hæc diuturnæ patientiæ excessum demonstrat.

ι'. *Πρὸς τίνα λαλήσω, καὶ διαμαρτύρωμαι* [56], *καὶ ἀκούσεται; Ἰδοὺ ἀπερίτμητα τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνανται* [57] *ἀκούειν* [58]. *Ἰδοὺ τὸ ῥῆμα* [59] *Κυρίου ἐγένετο αὐτοῖς εἰς ὀνειδισμόν· οὐ* [60] *μὴ βουληθῶσιν αὐτὸ ἀκοῦσαι* [61]. Ἀπερίτμητα ὦτα καλεῖ τὰ ἀδιακρίτως πάντα δεχόμενα. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οὗτοι· τὰ παρὰ τῶν ψευδοπροφητῶν προσφερόμενα τερπνὰ ὄντα ῥᾳδίως δεχόμενοι, τοῖς θείοις λόγοις προσέχειν [62] οὐκ ἤθελον, ἀλλ' ἐκωμῴδουν καὶ διεχλεύαζον τοὺς προφήτας. Εἶτα διδάσκει τὴν τῆς μακροθυμίας ὑπερβολήν.

B

Vers. 11. *Furorem meum implevi et sustinui, nec consummavi eos.* [12, 13] Quasi dicat, Prorupi **445** ad puniendum, sed iterum eos commiseratione et venia dignatus sum. Minatur porro se pari supplicio juvenes et senes, viros ac mulieres affecturum esse: eo quod cuncti communem adamarunt iniquitatem, etiam sacerdotali dignitate prædili, cum iis qui falsa prædicere non dubitabant. Refert etiam quæ ab ipsis perpetrabantur:

ια'. *Τὸν* [63] *θυμόν μου ἐπλήρωσα* [64], *καὶ ἐπέσχον, καὶ οὐ συνετέλεσα αὐτούς.* Ἀντὶ τοῦ, Ὥρμησα κολάσαι, καὶ οἴκτου πάλιν αὐτοὺς ἠξίωσα καὶ φειδοῦς. Ἀπειλεῖ δὲ κοινὴν καὶ νέοις καὶ πρεσβύταις, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ τιμωρίαν ἐπάξειν, ἐπειδὴ κοινῇ πάντες τὴν παρανομίαν ἠγάπησαν, καὶ οἱ τῆς ἱερωσύνης ἠξιωμένοι, μετὰ τῶν τὰ ψευδῆ προαγορεύειν τολμώντων. Λέγει δὲ καὶ τὰ ὑπὸ τούτων τολμώμενα·

Vers. 14. *Et curabant contritionem populi cum ignominia, contemnentes me, et dicentes: Pax, pax.* Tum per interrogationem: « Et ubi est pax? » Cum debuissent, inquit, curare vitia asperioribus medicamentis, deliniebant illa pollicitatione pacis. Ubinam ergo sermonum exsecutio? Vident enim loco pacis universorum interitum. Ostendit autem impudentiæ ipsorum excessum. Nam confusi, inquit, velut qui mendacia prædixerant, erubescere nesciunt. Hoc enim est quod dicit:

ιδ'. *Καὶ ἰῶντο τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ* [65] *ἐπ' ἀτιμίᾳ* [66], *ἐξουθενοῦντές με* [67], *καὶ λέγοντες· Εἰρήνη, εἰρήνη.* Ἔπειτα κατ' ἐρώτησιν· « Καὶ ποῦ ἔστιν εἰρήνη; » Δέον, φησὶ, θεραπεύειν τὰ πάθη τοῖς αὐστηροτέροις φαρμάκοις, ἐπέτριβον ταῦτα τῇ τῆς εἰρήνης ἐπαγγελίᾳ· ποῦ τοίνυν τῶν λόγων τὸ τέλος; Ἀντὶ γὰρ τῆς εἰρήνης πανωλεθρίαν ὁρῶσι. Δείκνυσι δὲ αὐτῶν καὶ τῆς [68] ἀναιδείας ὑπερβολήν. Καταισχυνθέντες γὰρ, φησὶν, ὡς τὰ ψευδῆ προειρηκότες, ἐρυθριᾷν οὐκ ἀνέχονται. Τοῦτο γὰρ λέγει·

C

Vers. 15. *Neque sicut illi, qui confunduntur, sunt confusi, neque ignominiam suam agnoverunt.* Nihilominus tamen luent, ait, in tempore, pœnas eorum quæ commiserunt. « Tempore enim visitationis suæ infirmabuntur, dixit Dominus. » Inde et Judæorum incredulitatem notat, et palam prædicit vocationem gentium.

ιε'. *Οὐδ' ὡς καταισχυνόμενοι ἠσχύνθησαν, καὶ* [70] *τὴν ἀτιμίαν αὐτῶν οὐκ ἔγνωσαν.* Ἀλλ' ὅμως τίσουσι, φησὶν, ἐν [71] καιρῷ ὧν ἐτόλμησαν δίκας. « Ἐν καιρῷ γὰρ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀσθενήσουσιν [72], εἶπε [73] Κύριος. » Ἐντεῦθεν καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπείθειαν διδάσκει, καὶ τῶν ἐθνῶν προκηρύττει τὴν κλῆσιν.

D

Vers. 16. *Hæc dicit Dominus: State ad vias, et videte, et interrogate semitas æternas: et videte quæ sit via bona, et ambulate in ea: et invenietis* **446**

ις'. *Τάδε λέγει Κύριος* [74]· *Στῆτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἴδετε· ἐρωτήσατε* [75] *τρίβους αἰωνίας* [76], *καὶ ἴδετε, ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίσατε* [77]

VARIÆ LECTIONES.

[55] ἅπ. αὐτ. Des. in B. [56] διαμ. κ. ἀκ. Ita Alex. [57] δύν. Ita Ald. et Compl. [58] ἀκ. *Hebr.* attendere. [59] ῥῆμα. B ὄνομα. [60] οὐ — ἀκ. Ita Alex. Sed *Hebr.* non delectantur illo. [61] ἀκ. Des. in B. [62] B προσφέρειν. [63] Τὸν — αὐτούς. *Hebr.* Ira Jehovæ plenus sum, defatigatus sum continendo (iram) [64] Rec. lectio est ἔπλησα. [65] λαοῦ. Apud LXX seq. μου. [66] ἐπ. ἀτ. Des. apud LXX. *Hebr.* leviter. Ita quoque c. 8, 11, in Hebr. [67] ἐξ. με. Des. in Hebr. nisi referant sese ad ista לא־נִכְלְמָה. [68] καὶ π. ἐστ. *Hebr.* cum tamen non sit. [69] τῆς. B præm. τὴν. [70] καὶ — ἔγνωσαν. *Hebr.* etiam pudere affici nesciunt. [71] B εἰς καιρόν. [72] ἀσθεν. Rec. lect. ἀπολοῦνται. *Hebr.* corruent. [73] B λέγει. [74] Κύρ. Infra *Gr. Aff. Cur.* serm. 10, t. IV, Sirm. p. 638, sequitur ὁ Θεός. [75] ἐρωτ. Infra, l. c. ἐκζητήσατε. Apud LXX et in B præm. καί. [76] αἰων. Apud LXX et infra, l. c. præm. Κυρίου (quod des. in Hebr.). Ita quoque B. [77] βαδ. Ita Alex. Infra l. c. est πορεύεσθε.

Digitized by Google

ἐν αὐτῇ, καὶ εὑρήσετε ἁγιασμα[78] ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ὁδοὶ μὲν πολλαί, οἱ ἅγιοι προφῆται· ὁδὸς δὲ ἀληθῶς ἀγαθὴ, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν· ἀκούομεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· » ἑκάστη μέντοι τῶν προφητικῶν ὁδῶν εἰς ταύτην φέρει· καὶ γὰρ Μωσῆς ὁ νομοθέτης ταύτην[79] ὑποδείκνυσι, λέγων· « Προφήτην[80] ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· » καὶ[81] τὰ ἑξῆς. Καὶ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ προφήτης, καὶ μέντοι καὶ Ἡσαΐας, καὶ Μιχαίας, καὶ Ἐζεκιὴλ[82], καὶ ἕκαστος τῶν προφητῶν ταύτην ὑποδείκνυσι τὴν ὁδόν. Καὶ καθάπερ μία μὲν ὁδὸς, ἡ εἰς τὰς μεγίστας ἀπάγουσα πόλεις, ἣν βασίλειον καὶ βασιλικὴν ὀνομάζειν εἰώθαμεν, εἰς δὲ ταύτην ἀτραποί τινες ἀπὸ κωμῶν ἐμβάλλουσι[83] καὶ ἀγρῶν· οὕτως μία μὲν ἔστιν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα πρὸς Πατέρα[84], ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· οἷον δέ τινες ἀτραποὶ, οἱ μακάριοι προφῆται, εἰς ταύτην ἄγουσι τὴν ὁδὸν τοὺς δι' αὐτῶν ὁδεύειν προαιρουμένους. Κελεύει τοίνυν Ἰουδαίοις ὁ προφητικὸς λόγος τὰς προφητικὰς ὁδοὺς ἐρευνῆσαι, καὶ δι' αὐτῶν μαθεῖν τὴν ἀγαθὴν ὁδὸν, καὶ ἐν αὐτῇ βαδίσαι. Ἀλλ' ἀντιλέγουσι συνήθως, καὶ τὸ κελευσθὲν οὐ ποιοῦσιν. « Εἶπον γὰρ, φησὶν, Οὐ πορευσόμεθα. » Ἀλλ' ὅμως καὶ ἑτέραν αὐτοῖς προσφέρει παραίνεσιν.

sanctificationem animabus vestris. Multæ quidem viæ sunt sancti prophetæ : via autem vere bona, est ipse Dominus noster. Siquidem audimus illum dicentem : « Ego sum via, et veritas, et vita [b]. » Ad hanc nimirum ducit unaquæque viarum propheticarum. Hanc enim legislator Moses indicat his verbis : « Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus noster de fratribus vestris, tanquam me, » et quæ sequuntur [c]. David etiam rex et propheta, necnon Isaias, Michæas, Ezechiel, et singuli prophetæ hanc viam ostendunt. Quemadmodum enim una est via, quæ ducit ad maximas urbes, quam regiam et regalem appellare solemus, ad hanc vero semitæ quædam a vicis et agris dirigunt : sic una est via, quæ ducit ad Patrem, nempe unigenitus Filius Dei : at beati prophetæ, veluti semitæ quædam, ad hanc eos ducunt, quibus per illas ire libuerit. Quare propheticus sermo præcipit Judæis, scrutari vias propheticas, et per eas discere viam bonam, et in ea ambulare. Sed more suo contradicunt, nec faciunt quod jussum est. « Dixerunt enim, ait, Non ibimus. » Verumtamen et aliam proponit eis adhortationem.

ιζ'. *Καθέστηκα*[85] *ἐφ' ὑμᾶς σκοποὺς, ἀκούσατε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος.* Σκοποὺς δὲ πάλιν αὐτοὺς[86] προφήτας ὀνομάζει· καὶ γὰρ τῷ Ἐζεκιὴλ φησι· « Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. » Σάλπιγγα δὲ καλεῖ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα· προεθέσπισαν[87] δὲ καὶ τοῦτο οἱ κληθέντες σκοποί· ἀλλ' ὅμως πάλιν ἀντιλέγουσιν Ἰουδαῖοι, καὶ ἄντικρυς λέγουσιν, « Οὐκ ἀκουσόμεθα. » Δείξας τοίνυν τὴν τούτων ἀντιλογίαν, τῶν ἐθνῶν προλέγει τὴν εὐπείθειαν.

Vers. 17. *Constitui super vos speculatores, audite vocem tubæ.* Denuo prophetas appellat speculatores. Siquidem ait Ezechieli : « Speculatorem dedi te 447 domui Israel [d]. » Tubam autem vocat prædicationem apostolorum : quam prædixerunt qui speculatores sunt nominati. At rursus, Judæi repugnant, et aperte dicunt, « Non audiemus. » Horum igitur contradictione monstrata, prædicit obsequium gentium.

ιη'. *Διὰ τοῦτο ἠκουσαν*[88] *τὰ ἔθνη, καὶ οἱ ποιμαίνοντες τὰ κτήνια ἐν αὐτοῖς*[89]. Ποιμένας δὲ καλεῖ τοὺς τούτων ἡγουμένους, καὶ οὐ μόνον τοὺς τῆς πνευματικῆς ἡγεμονίας ἠξιωμένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλέας καὶ τοὺς ἄρχοντας· καὶ οὗτοι γὰρ τὸ θεῖον ἐδέξαντο κήρυγμα· οὕτω καὶ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος ἐποίησαν· εἰς τινα γὰρ εἰσελθόντες συναγωγὴν, καὶ πλεῖστα τοῖς Ἰουδαίοις διαλεχθέντες, εἶτα τὴν ἀπείθειαν αὐτῶν κατιδόντες ἔφασαν· « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον[90] λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους ἑαυτοὺς[91] κρίνετε τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὕτω γὰρ ἐντέταλκεν[92] ἡμῖν ὁ Κύριος· Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ[93] εἶναί σε

Vers. 18. *Propterea audierunt gentes, et qui pascunt greges in eis.* Pastores autem vocat earum præfectos, non eos modo qui spirituali præfectura sunt ornati, sed etiam reges et principes. Nam et hi prædicationem divinam receperunt. Hoc ipsum fecerunt divini apostoli Barnabas, et Paulus, qui, synagogam quamdam ingressi, cùm multis verbis disputassent cum Judæis, incredulitate eorum perspecta, dixerunt : « Oportebat primum vobis dici verbum Dei : sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æterna vita, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus : Posui te lucem gentium, ut sis lumen gentium, et sis saluti usque ad extremum terræ [e]. » Convenit

[b] Joan. XIV, 6. [c] Deut. XVIII, 15. [d] Ezech. III, 17; XXXIII, 6. [e] Act. XIII, 46, 47.

VARIÆ LECTIONES.

[78] ἁγ. Ita quoque infra, l. c. Sed cod. Vat. habet ἁγνισμόν, Alex. et B ἁγιασμόν. *Hebr.* quietem. [79] B αὐτὴν. [80] προφ.—ὡς ἐμέ. Ita quoque leg. Act. III, 22; et c. VII, 37. [81] κ. τ. ἑξ. B αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Ita quoque Act. ll. cc. [82] B Ἰεζεκιήλ. [83] B ἐκβάλλουσιν. [84] πατ. B præm. τόν. [85] B καθέστακα, juxta cod. Vatic. Sed infra, l. IV, Sirm. l. c. κατέστησα. [86] αὐτούς. B præm. τούς. [87] B προθεσπίσαντες. [88] ἤκ. — αὐτοῖς. *Hebr.* audite, cœli, et cognosce tu, o cœtus, quæ sint in illis, s. qualia sint ista. [89] ἐν αὐτ. Ita quoque infra, *Gr. Aff. Cur.* l. c. Recepta autem lectio est αὐτῶν. [90] πρῶτον. Beerat in edit. Sirm. [91] B αὐτούς. [92] ἐντέταλκεν. Ita quoque unus codex, sed e recentiori emendatione, apud Millium, qui pro nostra lect. etiam Cyr. allegavit. B sequitur h. l. rec. lectionem ἐντέταλται. [93] τοῦ — ἐθνῶν. Des. in B.

Digitized by Google

igitur eventus prophetiæ. [19] Hoc quidem certe loco sermo propheticus minatur Judæis incredulis ultionem contradictioni convenientem : prohibet autem cultum legalem.

εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· » συμβαίνει τοίνυν τῇ προῤῥήσει ἡ ἔκβασις· ἐνταῦθα μέντοι ὁ προφητικὸς λόγος τοῖς ἀπειθοῦσιν Ἰουδαίοις ἀπειλεῖ τιμωρίαν τῇ ἀντιλογίᾳ κατάλληλον· ἀπαγορεύει δὲ καὶ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν.

Vers. 20. *Cur mihi thus de Saba offers, et cinnamomum* 448 *de terra longinqua? Holocausta vestra non sunt mihi accepta, et sacrificia vestra me non delectant.* Quod si vel regnante lege hæc judicata sunt superflua, frustra profecto, postea-quam cessavit lex, insaniunt Judæi dantes operam superfluis istis legalibus, tanquam necessariis. [21] Rursus prædicit infirmitatem in quam redacti sint, ut non solum serviant coacti, sed etiam exsecrationi sint omnibus. [22, 23] Exinde convertit prophetiam ad regem Babylonis, et reges, qui cum eo militabant, quorum exponit potentiam, armaturam, sævitiam ac feritatem animi. Declarat etiam horum formidinem.

κ'. *Ἵνατί μοι λίβανον ἐκ Σαβᾶ*[96] *θέρεις, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; Τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ ἔστι δεκτὰ, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν με*[98]. Εἰ δὲ καὶ ἡνίκα ὁ νόμος ἐκράτει, περιττὰ ταῦτα ἐνομίσθη, μάτην[99] μεμήναsιν Ἰουδαῖοι, μετὰ τὴν τοῦ νόμου παῦλαν τοῖς τοῦ νόμου περιττοῖς ὡς ἀναγκαίοις ἐνασχολούμενοι. Προλέγει δὲ πάλιν τὴν ἀσθένειαν ᾗ συνεζύγησαν[97], οὐ μόνον δουλεύειν ἐναντιούμενοι[98], ἀλλὰ καὶ μυσαροὶ πᾶσι φαινόμενοι. Ἐντεῦθεν μεταφέρει τὴν προφητείαν ἐπὶ τὸν Βαβυλώνιον, καὶ τοὺς ἐπιστρατεύσαντας σὺν αὐτῷ βασιλέας, καὶ διηγεῖται αὐτῶν τὴν ἰσχὺν, καὶ τὴν πανοπλίαν, καὶ τὸ ἀπηνὲς καὶ θηριῶδες τῆς γνώμης. Λέγει δὲ καὶ τὴν τούτων δειλίαν.

Vers. 24. *Dissolutæ sunt enim*, ait, *manus nostræ, et tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientis.* [25] Suadet autem, ne prodeant ex urbibus, eo quod hostes eas obsideant. [26] Admonet etiam Hierosolymam, ut induatur sacco, et capita cinere conspergat, et filii unigeniti luctum imitetur. Tum denuntiat prophetæ, ut eorum observet iniquitates.

κδ'. *Παρελύθησαν γὰρ*, φησὶν, *αἱ χεῖρες ἡμῶν, θλῖψις κατέσχεν ἡμᾶς, ὠδῖνες ὡς τικτούσης.* Καὶ παρακελεύεται μὴ προκύπτειν τῶν πύλεων, ὡς τῶν πολεμίων προκαθημένων. Παρακελεύεται δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ καὶ σάκκον περιβαλέσθαι, καὶ ταῖς κεφαλαῖς κόνιν ἐπιβαλεῖν, καὶ μονογενοῦς παιδὸς μιμήσασθαι πένθος. Εἶτα τῷ προφήτῃ παρεγγυᾷ τὰς τούτων παρανομίας ἰδεῖν.

Vers. 27. *Probatorem enim*, inquit, *dedi te in populo meo concluso, et cognosces probando viam eorum.* Ac si dicat, Ne fatigeris circumiens multas urbes et agros : quia metu [a] belli cuncti congregati sunt in Hierosolyma. Demonstrat autem ei mentis illorum perversitatem.

κζ'. *Δοκιμαστὴν γὰρ*[99], φησὶ, *δέδωκά σε ἐν*[1] *λαῷ μου συγκεκλεισμένῳ· καὶ*[2] *γνώσῃ ἐν τῷ δοκιμάσαι σε τὴν ὁδὸν αὐτῶν.* Ἀντὶ τοῦ, Οὐ κάμνῃς περινοστῶν πόλεις πολλὰς καὶ ἀγροὺς· ἐν γὰρ τῇ Ἱερουσαλὴμ πάντες εἰσὶ συνηθροισμένοι διὰ τὸν πόλεμον. Ἐπιδείκνυσι δὲ αὐτῷ[3] τῆς γνώμης αὐτῶν τὸ διάστροφον.

Vers. 28. *Omnes inobedientes sunt,* 449 *incedentes oblique, ut æs et ferrum. Omnes corrupti sunt.* Ac si dicat, adulterini sunt, nihil habentes probi.

κη'. *Πάντες ἀπήκοοι, πορευόμενοι σκολιῶς*, ὡς *χαλκὸς καὶ σίδηρος. Πάντες διεφθαρμένοι*[4] *εἰσίν.* Ἀντὶ τοῦ, κίβδηλοι, οὐδὲν δόκιμον ἔχοντες.

Vers. 29. *Defecit follis ab igne, defecit plumbum, frustra conflat faber argentarius : iniquitates eorum non sunt consumptæ.* Argentarium fabrum vocat sermonem ad castigandum aptum : ignem vero et plumbum, ipsam pœnam : follem autem, sententiam divinam, qua pronuntiatur pœna. Solent enim fabri argentarii, volentes purgare argentum, injicere plumbum, per quod absumatur quidquid est adulterinum. Ait igitur Dominus : Volens eos convertere modis quibuscunque usus sum, castigationesque varias inflixi, et tamen curari nequeunt. Unde subdit :

κθ'. *Ἐξέλιπε*[5] *φυσητὴρ ἀπὸ πυρός· ἐξέλιπε μόλιβδος· εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ· πονηρίαι*[6] *αὐτῶν οὐκ ἐτάκησαν*[7]. Ἀργυροκόπον καλεῖ τὸν παιδευτικὸν λόγον· πῦρ δὲ καὶ μόλιβδον τὴν τιμωρίαν αὐτήν· φυσητῆρα δὲ, τὴν θείαν ἀπόφασιν, δι' ἧς ἡ τιμωρία προσφέρεται. Εἰώθασι δὲ καὶ οἱ τοῦ ἀργύρου τεχνῖται, τὸν ἄργυρον καθαίρειν βουλόμενοι, μόλιβδον ἐπιβάλλειν, ὥστε διὰ τούτου δαπανῆσαι τὸ κίβδηλον. Λέγει τοίνυν ὁ Δεσπότης, ὅτι Παντοδαπαῖς ἐχρησάμην μεθόδοις, μεταβαλεῖν αὐτοὺς θέλων, καὶ διαφόρους παιδείας ἐπήνεγκα, καὶ ἀνιάτως διάκεινται. Ὅθεν ἐπάγει·

VARIÆ LECTIONES.

[96] Σαβ. Ita juxta Hebr. et conformem τῶν Ο' lectionem emendanda fuit lectio edit. Sirm. Βασάν. Picus in versione etiam habebat Saba. [98] μέ. Ita quoque *Gr. Aff. Cnr.* serm. 7. Rec. lectio est, μοι. [99] μάτ. Des. in B. [97] συνεζ. B præm. νῦν. [98] ἐναντ. B ἠναγκασμένοι. [99] Δοκ. — συγκλ. *Hebr.* Speculam exploratoriam feci te in populo meo (tanquam) in loco munito. [1] ἐν λ. μ. συγκ. Recepta, sed minus apta, lectio est, ἐν λαοῖς δεδοκιμασμένοις. [2] καὶ — αὐτῶν. Rec. lect. καὶ γνώσῃ με ἐν τῷ δοκιμάσαι με τὴν ὁδὸν αὐτῶν. *Hebr.* ut cognoscas et explores viam eorum. [3] αὐτῷ. Des. in B. [4] διεφθ. εἰσίν. *Hebr.* corrumpunt, sc. vias suas B hab. συνηθροισμένοι, pro διεφθ. [5] Ἐξέλ. — μόλ. *Hebr.* Adustus est follis, igne consumptum est plumbum. [6] πον. — ἐτάκ. Ita Ald. et Compl [7] οὐκ. ἐτ. Hebr. non avulsa sunt, sc. mala.

Digitized by Google

λ'. Ἀργύριον ἀποδεδοκιμασμένον καλέσατε αὐτούς, ὅτι ἀπεδοκίμασεν αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεός[8]. Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ. Οὐδεμία, φησὶ, μηχανὴ τῆς τούτων πονηρίας περιεγένετο· ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τῆς φύσεως κατηγορῶν, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως· τῆς γὰρ φύσεως αὐτὸς ποιητής, οὐκ ἂν δὲ ἧς ἐποίησε κατηγόρησε· τῆς δὲ προαιρέσεως ἐκεῖνοι δημιουργοί.

A

Vers. 30. *Argentum reprobatum vocate eos, quia reprobavit eos Dominus Deus.* Continuavit tropicam dicendi rationem. Nullum, inquit, artificium superavit eorum malitiam. Hæc vero dicit, non accusans naturam, sed voluntatem. Ipse enim est auctor naturæ, nec quam condidit unquam accusaret: voluntatis autem illi sunt opifices.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Μετὰ ταῦτα διδάσκει ὁ προφήτης ὡς ἐκελεύθη στῆναι μὲν ἐν ταῖς πύλαις τοῦ θείου νεὼ, πᾶσι δὲ ταῖς εἰσιοῦσι τὸν προφητικὸν λόγον προσενεγκεῖν· εἶχε δὲ οὗτος συμβουλὴν, καὶ ὑπόσχεσιν ἀγαθῶν.

CAPUT VII.

[1, 2] Post hæc ostendit propheta, quo pacto jussus sit stare pro foribus templi divini, cunctisque ingredientibus propheticum sermonem offerre: qui continebat consilium, et rerum prosperarum pollicitationem.

γ'. Διορθώσατε[9] τὰς ὁδοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ κατοικιῶ ὑμᾶς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Κατηγορεῖ δὲ καὶ τῆς ψευδοῦς προφητείας.

B

Vers. 3. *Dirigite* **450** *vias vestras, et studia vestra, et habitare faciam vos in loco isto.* Redarguit autem prophetiam mendacem.

δ'. Μὴ πεποίθατε γὰρ, φησὶν, ἐφ' ἑαυτοῖς[10], ἢ ἐπὶ λόγοις ψευδέσιν· ὅτι[11] παράπαν[12] οὐκ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς λέγοντες, Ναὸς Κυρίου, ναὸς Κυρίου, ναὸς[13] Κυρίου ἐστίν. Ἐξαπατῶντες γὰρ αὐτοὺς ἔλεγον, Πῶς δυνατόν τινα τοῦ θείου μὲν[14] νεὼ περιγενέσθαι; Αὐτὸς δὲ αὐτοῖς παρεγγυᾷ μὴ τούτοις τοῖς λόγοις θαρρεῖν· ἀλλ' ἀσπάσασθαι τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τοῦ βίου μεταβολὴν, καὶ κρίσεις[15] φοβεῖσθαι, καὶ κηδεμονίας ἀξιῶσαι τοὺς ταύτης δεομένους, καὶ παύσασθαι τῆς προτέρας μιαιφονίας, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων θεραπείας. Ταῦτα γὰρ, φησὶ, ποιοῦντες, οὐκ ἔσεσθε μέτοικοι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πατρῴας μενεῖτε γῆς. Τἀναντία δὲ τολμῶντες, καὶ διὰ πάσης παρανομίας ὁδεύοντες, τρυγήσετε[16] καταλλήλους τῶν ἐπιτηδευμάτων καρποὺς· οὐ γὰρ εἰς τὴν ψευδῆ μεταμέλειαν ἀποβλέπω, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ψευδῶν ἀνέχομαι λόγων· ὁρῶ γὰρ ἅπαντα τὰ γινόμενα. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἑώρακα, λέγει Κύριος. » Οὐκ ἀνέξομαι δὲ οὐδὲ τὸν ἀφιερωμένον μοι οἶκον λῃστῶν εἶναι καταγώγιον. Εἶτα ἀπὸ τῶν γεγενημένων πιστοῦται τὰ εἰρημένα.

C

D

Vers. 4. *Ne confidatis in vobis ipsis,* ait, *aut in sermonibus mendacibus: quia nihil omnino vobis proderunt dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Qui enim decipiebant eos, aiebant, Qui fieri potest, ut superet quispiam templum Dei? [5, 6] Ipse vero denuntiat eis, ne ejusmodi sermonibus confidant; sed vitam in melius commutent, et judicia reformident, curamque iis impertiant, qui cura indigent, et cessent a pristina sanguinis effusione, idolorumque cultu. [7] Hæc enim, inquit, facientes, non eritis peregrini, sed manebitis in terra paterna. [8, 9] Quod si contraria perpetrare ausi fueritis, in omni genere iniquitatis conversantes, dignos studiis vestris fructus decerpetis. [10, 11] Quia non respicio falsam pœnitentiam, nec ferre possum sermones mendaces. Video enim omnia quæ fiunt. « Ecce enim, ait, ego vidi, dicit Dominus. » Nequaquam vero feram, domum mihi consecratam esse diversorium latronum. Postea ex eventibus confirmat quæ dixit.

ε'. Ὅτι πορεύθητε εἰς τὸν οἶκόν[17] μου τὸν ἐν Σιλὼμ[18], οὗ κατεσκήνωσα τὸ ὄνομά μου ἐκεῖ ἔμπροσθεν, καὶ ἴδετε ἃ ἐποίησα αὐτῷ ἀπὸ προσώπου κακίας λαοῦ μου Ἰσραήλ. Ὁ[19] Σιλὼμ χωρίον ἐστὶν ἐν ταῖς δέκα φυλαῖς διακείμενον· τῶν δὲ Ἀσσυρίων ἐπιστρατευσάντων ἐκείναις, ἠφανίσθη καὶ τοῦτο. Παρακελεύεται τοίνυν ὁ Δεσπότης, μὴ τῷ ναῷ θαρρεῖν, ἀλλὰ τῇ κατὰ νόμον ζωῇ. Οὗ δὴ χάριν ἐπάγει, ὅτι καὶ ὁ οἶκος τὰ αὐτὰ πείσεται, καὶ αὐτοὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν δέξονται τιμωρίαν.

Vers. 12. *Nam ite in domum meam quæ est in Silo, ubi collocavi nomen meum antea: et videte quæ feci ei propter malitiam populi mei Israel.* Silo locus fuit situs intra decem tribus: in quas cum Assyrii duxissent exercitum, **451** deletus est etiam ipse. Suadet igitur Dominus, ne confidant templo, sed vitæ secundum legem compositæ. [13, 14] Quamobrem subjicit, fore ut et domus (Dei) eadem patiatur, et ipsi fratrum suorum pœnas luant.

ις'. Ἀποῤῥίψω γὰρ ὑμᾶς ἀπὸ προσώπου μου, καθὼς ἀπέῤῥιψα τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν, ἅπαν[20] τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Ἀπαγορεύει δὲ καὶ τῷ

Vers. 15. *Projiciam enim vos,* ait, *a facie mea, sicut projeci fratres vestros, omne semen filiorum Israelis.* Tum inhibet prophetæ, ne ullam pro eis

VARIÆ LECTIONES.

[8] ὁ Θεός. Des. apud LXX, sed additur etiam infra, et Ezech. XXII, 17, 18. [9] Διορθ. *Hebr.* bonas facite. [10] ἐφ. ἑαυτ. Ita Compl. Alii leg. tantum ἑαυτοῖς. [11] ὅτι — ὑμᾶς. Des. in Hebr. [12] παράπαν. B præm. τό. [13] ναὸς Κυρίου. Des. h. l. apud LXX, exstat autem in cod. Aug. ubi ter leg. ναὸς Κυρίου. [14] μέν. Des. in B. [15] κρ. φοβ. B κρίσεως φροντίσαι δικαίας. [16] B τρυγήσατε. [17] οἶκον. Rec. lectio, τόπον, juxta Hebr. [18] Leg. esse videtur Σηλώμ, juxta cod. Alex.: sed Vat. habet Σηλώ. [19] ὁ B ἡ. [20] ἅπαν. — Ἰσραήλ. Rec. lectio, πᾶν τὸ σπέρμα Ἐφραΐμ, juxta Hebr.

Digitized by Google

supplicationem offerat. [16] « Non enim exaudiam te, ait. » Et ostendens quam juste eos aversetur, subjunxit :

VERS. 17, 18. *Anne vides, quid ipsi faciant in civitatibus Judæ, et in plateis Hierosolymæ? Filii eorum colligunt ligna, et patres eorum accendunt ignem : mulieres autem eorum subigunt farinam, ut faciant placentas militiæ cœli. Et libaverunt libamina diis alienis, ut me provocent ad iracundiam.* Qui domi habebant uvas passas, dactylos, et alia id genus, atque hæc idolis offerebant. De hisce per alium quoque prophetam ait [f] : « Et amaverunt placentas cum vinaciis. » Dicit itaque ad prophetam, Ne moleste feras, quasi intercessione tua mihi aliud persuadere nequeas. « Te enim supplicante isti ad unum omnes me ad iram provocant, idola colentes. » Deinde ostendit se quidem ex iniquitate eorum nullum sentire damnum, eos vero perniciem sibi per illam attrahere. Et dicit :

452 VERS. 19. *Nonne me ad iracundiam provocant, dicit Dominus, et non seipsos, ut facies eorum confundantur?* [20] Et declarat speciem confusionis : minatur autem futuram non hominum duntaxat internecionem, sed etiam jumentorum, et plantarum corruptionem, ac terræ solitudinem. Prohibet quoque cultum legalem.

VERS. 21, 22, 23. *Hæc dicit Dominus virtutum, Deus Israelis : Holocausta vestra congregate cum sacrificiis vestris, et comedite carnes. Quia non sum locutus cum patribus vestris, neque præcepi eis die quo eduxi eos de terra Ægypti, ratione holocaustorum et sacrificiorum. Sed hoc tantum verbum præcepi eis, dicens : Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi* * *populus : et ambulabitis in omnibus viis meis, quas præcipio vobis, ut bene sit vobis.* Ex his perspicuum est superflua legis ob infirmitatem Judæorum adjecta esse. Cum enim in Ægypto didicissent sacrificare idolis, desiderans ut ab illis recederent (per omnes enim prophetas ea rejicit), sed indulgens infirmitati eorum, dixit, « Comedite carnes : » quasi diceret : Tametsi sacrificia rejiciam, vos tamen carnes edere non prohibebo. Siquidem in lege præcipit, ut qui velint in urbibus aut pagis suis carnes **453** edere, sacra faciant, et sanguinem in terram effundant, et

προφήτῃ μηδεμίαν ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβείαν προσενεγκεῖν. « Οὐ γὰρ ἀκούσομαί σου, φησί » Καὶ διὰ τοσούτων, ὡς δικαίως αὐτοὺς ἀποστρέφεται, ἐπήγαγεν·

ιζ', ιη'. *Ἢ οὐχ ὁρᾷς, τί οὗτοι*[21] *ποιοῦσιν ἐν*[22] *ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς διόδοις*[23] *Ἱερουσαλήμ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καίουσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι στέαρ*[24]*, τοῦ ποιῆσαι χαυῶνας τῇ στρατιᾷ*[25] *τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἔσπεισαν σπονδὰς θεοῖς ἑτέροις*[26]*, ἵνα παροργίσωσί με.* Οἱ ἐνδον εἶχον ἀσταφίδας, καὶ φοίνικας, καὶ ἕτερά τινα τοιαῦτα, ταῦτα δὲ τοῖς εἰδώλοις προσέφερον. Περὶ τούτων δὲ καὶ δι' ἑτέρου προφήτου φησί· « Καὶ[27] ἐφίλουν πέμματα μετὰ σταφίδων. » Λέγει τοίνυν τῷ προφήτῃ, Μὴ δυσχεράνῃς, ὡς μὴ πείθων με τῇ πρεσβείᾳ. Σοῦ γὰρ ἀντιβολοῦντος ἐκεῖνοι παροξύνουσι πανδημεὶ τῆς τῶν δαιμόνων θεραπείας φροντίζοντες. Ἔπειτα δείκνυσιν, ὡς αὐτὸς μὲν οὐδεμίαν ἐκ τῆς τούτων παρανομίας δέχεται βλάβην, αὐτοὶ δὲ διὰ ταύτης ἐπισπῶνται τὸν ὄλεθρον. Καί φησι·

ιθ'. *Μὴ ἐμὲ παροργίζουσι*[28]*, λέγει Κύριος, οὐχὶ ἑαυτούς, ὅπως καταισχυνθῇ τὰ πρόσωπα αὐτῶν;* Λέγει δὲ καὶ τῆς αἰσχύνης τὸν τρόπον· ἀπειλεῖ γὰρ, οὐ μόνον ἀνθρώπων ὄλεθρον, ἀλλὰ καὶ κτηνῶν, καὶ φυτῶν διαφθορὰν, καὶ γῆς ἐρημίαν· ἀπαγορεύει δὲ καὶ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν.

κα', κβ', κγ'. *Τάδε λέγει Κύριος τῶν*[29] *δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν συνάγετε*[30] *μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν, καὶ φάγετε κρέα*[31]*. Ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, οὐδὲ ἐνετειλάμην αὐτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, περὶ*[32] *λόγου ὁλοκαυτωμάτων, καὶ θυσιῶν. Ἀλλ' ἢ τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς, λέγων· Ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Θεὸν, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς λαὸν, καὶ πορεύσεσθε*[33] *ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς μου, αἷς ἐντέλλομαι*[34] *ὑμῖν, ὅπως ἂν εὖ ᾖ*[35] *ὑμῖν.* Δέδεικται δὲ καὶ διὰ τούτων, ὡς τοῦ νόμου τὰ περιττὰ προσετέθη διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσθένειαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμαθον ἐν Αἰγύπτῳ θύειν εἰδώλοις, ἐκείνων[36] αὐτοὺς ἀποστῆσαι βουλόμενος (διὰ πάντων γὰρ αὐτὰ[37] ἐκβάλλει τῶν προφητῶν ἀλλὰ) τῇ τούτων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων, τὸ, « Φάγετε[38] κρέα, » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Καὶ τὰς θυσίας ἐκβάλλων, οὐ κωλύσω ὑμᾶς μεταλαμβάνειν κρεῶν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ

[f] Osee III, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[21] οὗτοι. Sic quoque infra, ad c. 44, 19. Sed rec. lect. est αὐτοί. [22] ἐν— Ἱερουσ. Des. infra, ad c. 44, 19. [23] διόδ. Rec. lectio, ὁδοῖς. [24] στέαρ. Ita quoque infra, l. c., sed rec. lect. est σταῖς. [25] στρ. τ. οὐρ. *Hebr.* reginæ cœli. [26] ἑτ. Rec. lectio, ἀλλοτρίοις. [27] Lacunam istam ex cod. Bavar. explere licuit. [28] παρ. B præm. αὐτοί. [29] τῶν — Ἰσρ. Ita juxta Hebr. Sed des. ista apud LXX. [30] συναγ. μ. τ. θ. ὑμ. *Hebr.* addite sacrificiis vestris. [31] κρέα. infra *Gr. Aff. Cur.* serm. 7, leg, κρέας. [32] περὶ — θυσιῶν. Rect. lect. περὶ ὁλοκαυτωμάτων καὶ θυσίας. Ita quoque *Gr. Aff. Cur.*, l. c. [33] Rec. lect. πορεύσθε. Ita quoque B. [34] αἷς ἐντ. Rec. lect. αἷς ἂν ἐντείλωμαι. [35] B εἴη, juxta Ald. [36] ἐκείνων. Ita lectionem Sirm. ἐκείνης mutandam esse putavimus. B habet ἐκείνοις. [37] αὐτά. Edit. prior habebat αὐτάς. [38] φάγ. κρέα. Ed. prior præmittebat δέ, colo ad συγκατ. apposito. Ut apertior esset sensus, comma ad συγκατ. ponere, δέ expungere, et post κρέα voculam φησίν, quam etiam Picus in versione expressit, addere visum est.

Digitized by Google

νόμῳ διαγορεύει, τοὺς βουλομένους ἐν ταῖς ἑαυτῶν πόλεσιν ἢ κώμαις κρεῶν μεταλαβεῖν, « θῦσαι [59] καὶ ἐκχέαι τὸ αἷμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ μεταλαβεῖν » οὐχ ὡς ἱερείων, ἀλλ' ὡς κρεῶν κοινῶν. Ἱερουργεῖν γὰρ ἔξω τοῦ νενομισμένου διεκώλυσε τόπου. Οὗ δὴ χάριν λέγει· « Φάγεσθε αὐτὰ ὡς δορκάδα καὶ ἔλαφον, » τουτέστιν, ὡς ἐκεῖνα τὰ τῷ θυσιαστηρίῳ μὴ προσφερόμενα. Ἔπειτα διηγεῖται καὶ τὴν τῶν πατέρων αὐτῶν ἀπείθειαν, ὅτι ταῦτά μου συμβουλεύοντος·

κδ'. *Ἐπορεύθησαν ἐν τοῖς ἐνθυμήμασι τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς πονηρᾶς.* Διδάσκει δὲ καὶ τοὺς βλαστήσαντας ἐντεῦθεν καρποὺς.

Καὶ ἐγενήθησαν εἰς τὰ ὀπίσθια, καὶ οὐκ εἰς τὰ ἔμπροσθεν. (κε'.) *Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξῆλθοσαν* [60] *οἱ πατέρες αὐτῶν* [61] *ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.* Παρεδόθησαν γὰρ διὰ τὴν οἰκείαν παρανομίαν, ποτὲ μὲν Μωαβίταις, ποτὲ δὲ Ἀμμανίταις, ἄλλοτε Μαδιηναίοις, πολλάκις δὲ ἀλλοφύλοις. Ἐπιδείκνυσι δὲ καὶ τὴν οἰκείαν κηδεμονίαν· οὐ γὰρ διέλιπον, φησὶ, διηνεκῶς αὐτοῖς διὰ τῶν προφητῶν διαλεγόμενος, καὶ τὰ κρείττω προτρέπων· καὶ διέμειναν ἀντιλέγοντες, καὶ χείρους ἐγένοντο τῶν πατέρων, οἳ ἐξ ἐκείνων ἀντιλέγουσι λόγοις· Ἔλεγξον δὲ ὅμως αὐτοὺς διαρρήδην, καὶ εἰπέ·

κη'. *Τοῦτο τὸ ἔθνος, οἳ* [62] *οὐκ ἤκουσαν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ Κυρίου αὐτῶν, οὐδὲ ἐδέξαντο παιδείαν.* Ἔστι [63] δὲ ἡ αἰτία τῆς ἀπειθείας, « Ἐξέλιπεν ἡ πίστις, καὶ [64] ἐξῆρται ἐκ στόματος αὐτῶν. » Εἶτα [65] θρηνῆσαι παρακελεύεται, καὶ πενθῆρες σχῆμα λαβεῖν, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποκεῖραι, ὡς ἀποδοκιμασθέντος τοῦ ἐκλεγέντος λαοῦ. Καὶ δεικνὺς, ὡς δίκαιος ὁ θυμὸς, τὸ μέγιστον ὄνομα [66] τῆς ἀσεβείας παραγυμνοῖ.

λ'. *Ἔταξαν πολλοὶ* [67] *γὰρ*, φησὶ, *τὰ βδελύγματα αὐτῶν ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ* [68] *ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτόν, τοῦ μιάναι αὐτόν.* Τοῦτο τετόλμηκε Μανασσῆς, ὁ τοῦ Ἐζεκίου υἱός· ἐζήλωσαν δὲ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν τολμηθεῖσαν ἀσέβειαν. Καὶ μάρτυς ὁ θεῖος Ἐζεκιὴλ [69], πνευματικῶς μὲν ἀπὸ Βαβυλῶνος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἁπαχθεὶς, ἐν δὲ τῷ ναῷ τὰς τοιαύτας παρανομίας εἰρηκὼς τεθεᾶσθαι· εἰτιᾶται δὲ αὐτοὺς, ὡς καὶ τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας ὁλοκαυτοῦντας τοῖς δαίμοσιν. « Τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς, οὐδὲ διενοούμην [70] ἐν τῇ καρδίᾳ μου. » Ὁ γὰρ τὰς τῶν ἀλόγων θυσίας διὰ τὴν τούτων ἀσθένειαν γίγνεσθαι συγχωρήσας, πῶς ἂν ἠνεσχόμην περὶ τῆς τοιαύτης νομοθετῆσαι μιαιφονίας; Τὸν δὲ βωμὸν τοῦ Ταφὲθ, εἰδώλου τινὸς οὕτω καλουμένου λέγει. Ἑρμηνεύεται δὲ *σύγκλεισμα*, ἢ *κατάβρωσις*. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χωρίῳ πλῆθος αὐτῶν ἀναιρεθήσεσθαι λέγει, καὶ προτεθήσεσθαι βορὰν καὶ βοΐνην οἰωνοῖς καὶ θηρίοις· καὶ μέντοι καὶ τὴν

edant, non tanquam de sacrificiis, sed velut de carnibus communibus. Vetuerat enim sacrificare extra locum designatum. Propterea dicit : « Edite ea, ut damam et cervum [s] » : nempe ut illa quæ non offeruntur ad altare. [24] Postea explicat etiam patrum illorum inobedientiam, quia dum hæc eis consulerem :

Vers. 24. *Ambulaverunt in cogitationibus cordis sui mali.* Et qui inde nati sint fructus, docet :

Et versi sunt retrorsum, et non antrorsum. (25) *Inde a die quo egressi sunt patres eorum e terra Ægypti, usque ad diem hunc.* Traditi enim sunt ob suam iniquitatem quandoque Moabitis, quandoque Ammonitis, interdum Madianitis, persæpe allophylis. Declarat præterea, quam illorum gesserit curam. Non desii enim, ait, continenter alloqui eos per prophetas, et quæ meliora essent admonere; [26, 27] et perseverarunt contradicere, factique sunt deteriores patribus, qui iisdem contradicunt sermonibus. Increpa nihilominus eos diserte, et dic :

Vers. 28. *Hæc est gens, quæ non audivit vocem Domini Dei sui, et non receperunt disciplinam.* At incredulitatis causa hæc est : « Defecit fides, et ablata est ex ore eorum. » [29] Dehinc lamentari suadet, et lugentis habitum sumere, et caput tondere, quasi sit reprobatus populus electus. Et justam esse **454** indignationem ostendere volens, summum impietatis nomen revelat.

Vers. 30. *Multi enim posuerunt*, inquit, *abominationes suas in loco, in quo invocatum est nomen meum, ut polluant illum.* Hoc ausus est Manasses Ezechiæ filius : admissam vero impietatem æmulati sunt etiam posteri. Testis est divinus Ezechiel, qui e Babylone in Hierosolymam raptus in spiritu, se tales in templo spectasse iniquitates commemorat. Criminatur autem eos, ut qui etiam filios et filias in holocausta immolarent dæmonibus. [31] « Hoc autem, inquit, non præcepi eis, nec cogitavi in corde meo. » Qua enim ratione adduci possem, ut hujusmodi carnificinam lege sancirem, qui vel irrationalium animalium sacrificia infirmitatis eorum gratia concessi? [32, 33.] Dicit autem aram Tapheth, idoli cujusdam ita vocati : quod interpretantur *inclusio*, sive *devoratio*. In hoc porro loco multos ipsorum asserit interficiendos esse, et proponendos in escam et pabulum avibus et feris. Quin etiam loci denominationem mutan-

[s] Deut. xii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[59] Ex B suppl. [60] B ἐξῆλθον. [61] αὐτ. B ὑμῶν, juxta Hebr. [62] οἳ — παιδ. Rec. lectio, Ὃ οὐκ ἤκουσε τῆς φωνῆς Κυρίου, οὐδὲ ἐδέξατο παιδείαν. [63] Ἔστι. B τίς. [64] κ. ἐξ. Des. quidem apud O', exstat autem in Hebr. [65] εἶτα, κ. τ. λ. Ex vers. 29, ad quem illa spectant, infra, ad c. xlvii, 5, hæc leg. : ἀπόκειραι τὴν κεφαλήν σου, καὶ ἀνάλαβε ἐπὶ χειλέων θρῆνον. [66] ὄν. B δεῖγμα. [67] πολλοί. Abest ab Hebr. [68] ἐν ᾧ. Rec. lectio οὗ. [69] B Ἰεζεκιήλ. [70] B διενοήθην, juxta rec. lect.

Digitized by Google

dam : nec ultra vallem filii Ennom vocitandam, sed vallem intersectorum. Prædicit etiam fore ut civitas omni lætitia destituatur.

CAPUT VIII.

[1, 2] Dicit præterea Babylonios irruentes non modo vivos neci tradituros, sed etiam sacerdotibus et regibus jam dudum defunctis illusuros, et effossis sepulcris ossa relicturos esse insepulta, ita ut exponantur soli, lunæ et sideribus. Quorum, inquit, dilexerunt adorationem, et **455** tamen nullum ab illis consequentur auxilium.

VERS. 3. *Quia maluerunt*, ait, *mortem quam vitam.* Hæc et his similia pluribus effatus, demo porrigens manum, hortatur ad pœnitentiam.

VERS. 4. *Nunquid qui cadit, non resurgit? et* B *qui aversus est, non revertitur?* Deinde increpat contumaces.

VERS. 5. *Quare aversus est populus iste et Hierosolyma aversione impudenti, et obfirmati in voluntate sua noluerunt reverti?* Manifeste docet nos malitiam non esse opus naturæ, sed voluntatis. Deinde accusat animum impœnitentem.

VERS. 6. *Dicunt enim*, ait, *Non est homo qui pœnitentiam agat ob malitiam suam, dicens : Quid feci?* Talis cogitatio causa fuit pertinacis nequitiæ ; quod clarum est ex sequentibus. « Currens defecit a cursu suo, velut equus defessus in hinnitu suo. » Quod Syrus ita interpretatus est : « Aguntur C omnes sensu suo, quasi equus impetu vadens ad prælium. » Relicta enim lege divina, suas ipsorum sequuntur cogitationes. Juxta Græcam vero locutionem, intelligendum est nullum esse cursus tempus, aut satietatem. Nam « equus impetu utens et hinnitu, exhausto labore sudat : hi vero nulla malorum explentur satietate. Huic sententiæ respondent quæ sequuntur.

VERS. 7. *Et asida in cœlo cognovit tempus* **456** *suum : turtur, cicada, et hirundo, agrestes aviculæ custodierunt tempora ingressuum suorum : populus autem meus non cognovit verba Domini.* Ab irrationalibus auxit accusationem. Etenim norunt volucres varietatem temporum, et nunc huc, nunc illuc transvolantes, natura reperiunt quod sibi D conducit : isti vero, licet rationis participes, fructum legis non decerpunt. Cæterum asida est avis, quam nonnulli aiunt milvum vocari.

προσηγορίαν μετατεθήσεσθαι, καὶ μηκέτι φάραγγα τοῦ υἱοῦ Ἐννὼμ[51], ἀλλὰ φάραγγα τῶν ἀνηρημένων κληθήσεσθαι· προλέγει δὲ, ὅτι πάσης εὐφροσύνης ἡ πόλις ἔρημος γενήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Καὶ ὅτι ἐπελθόντες Βαβυλώνιοι οὐ μόνον τοὺς ζῶντας σφαγῇ παραδώσουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πάλαι τεθνεῶσιν ἱερεῦσι καὶ βασιλεῦσιν ἐμπαροινήσουσι, καὶ τοὺς τάφους ἀνορύξαντες, ἄταφα ὁστᾶ καταλείψουσιν, ὥστε προκεῖσθαι ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, καὶ τοῖς ἄστρασιν. Ἧν, φησὶ, τὴν λατρείαν ἠγάπησαν, καὶ τῆς παρὰ τούτων ἐπικουρίας οὐ τεύξονται.

γ'. *Ὅτι εἵλοντο*[53], φησὶ, *τὸν θάνατον, ἢ τὴν ζωήν.* Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια διὰ πλειόνων εἰπὼν, πάλιν ὀρέγει χεῖρα, μετανοεῖν παραινῶν.

δ'. *Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, καὶ*[54] *ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει*[55]; Εἶτα ἀπειθοῦσιν ἐπιτιμᾷ.

ε'. *Διατί ἀπέστρεψεν ὁ λαὸς οὗτος καὶ*[56] *Ἰερουσαλὴμ ἀποστροφὴν ἀναιδῆ, καὶ*[56] *κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠθέλησαν τοῦ ἐπιστρέψαι; Σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὡς οὐ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως ἔργον ἡ πονηρία.* Μετὰ ταῦτα τῆς ἀμετανοήτου γνώμης κατηγορεῖ.

ς'. *Αἴνιγμοί γὰρ, φησὶν, Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος μετανοῶν ἀπὸ τῆς κακίας αὐτοῦ, λέγων· Τί ἐποίησα;* Οὗτος ὁ λογισμὸς τῆς διηνεκοῦς πονηρίας γεγένηται πρόξενος· τοῦτο γὰρ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ. « Διέλιπεν[57] ὁ τρέχων ἀπὸ τοῦ δρόμου αὐτοῦ, ὡς ἵππος κάθιδρος ἐν χρεμετισμῷ αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ ὁ Σύρος οὕτως ἡρμήνευσε· « Πάντες τῇ γνώμῃ αὐτῶν πορεύονται[58], ὡς ἵππος ὁρμῶν εἰς πόλεμον. » Τὸν γὰρ θεῖον καταλιπόντες νόμον, τοῖς ἑαυτῶν[59] ἕπονται λογισμοῖς. Κατὰ μέντοι τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, νοητέον ὅτι καὶ τοῦ δρόμου οὐκ[60] ἔστι καιρὸς καὶ κόπος· καὶ γὰρ ἵππος ὁρμῇ χρώμενος, καὶ χρεμετισμῷ, μετὰ τὸν κόπον ἱδρῶ· οὗτοι δὲ κόπον οὐκ ἔλαβον τῶν κακῶν. Ταύτῃ τῇ διανοίᾳ καὶ τὰ ἑξῆς συμφωνεῖ.

ζ'. *Καὶ ἡ ἀσίδα*[61] *ἐν τῷ οὐρανῷ ἔγνω τὸν καιρὸν αὐτῆς· τρυγὼν, καὶ*[62] *τέττιξ, καὶ χελιδὼν, ἀγροῦ*[63] *στρουθία, ἐφύλαξαν*[64] *καιροὺς εἰσόδων αὐτῶν· ὁ δὲ λαός μου οὐκ ἔγνω τὰ ῥήματα*[65] *Κυρίου.* Ἀπὸ τῶν ἀλόγων τὴν κατηγορίαν ηὔξησεν· οἴδε γὰρ, φησὶ, τὰ πετεινὰ τῶν ὡρῶν τὴν διαφοράν· καὶ νῦν μὲν ὧδε, νῦν δὲ ἐκεῖ μεταβαίνει, φύσει τὸ χρειῶδες εὑρίσκοντα· οὗτοι δὲ, λόγου μεταλαχόντες, τοῦ νόμου τὴν ὠφέλειαν οὐ δρέπονται. Ἡ μέντοι ἀσίδα, δρυεόν ἐστι· τινὲς δέ φασι τὸν ἰκτῖνον[66] οὕτω καλεῖσθαι.

VARIÆ LECTIONES.

[51] Rec. lectio, Ἐννόμ. [52] εἵλοντο — ζωήν. *Hebr.* eligetur mors præ vita. [53] καί. B ἤ, juxta rec. lectionem. Ita quoque *Hær. fab.* l. v, c. 28. [54] ἐπιστρ. Sic quoque *Hær. fab.*, l. c. Sed cod. Alex. habet ἐπιστρέψει, Vatic. ἀποστρέφει. [55] καὶ Ἱερ. Des. apud LXX, exstat autem in Hebr. [56] καὶ—αὐτῶν. *Hebr.* retinent dolum. [57] Διέλ.—χρεμ. αὐτ. *Hebr.* omnis ille s. unusquisque eorum, redit ad cursum suum sicut equus ad prælium. [58] B πορεύονται. Ita quoque Montf. in Hexapl. [59] ἑαυτ. B ἰδίοις. [60] οὐκ. Des. in B. [61] ἡ ἀσ. *Hebr.* ciconia. [62] κ. τέττ. Des. quidem apud LXX, leg. autem supra, p. 169, ad Isa. I, 5, et infra, orat. 5 *De provid.* [63] ἀγρ. στρ. Abest ab Hebr. et supra, p. 169, l. c. Alii ponunt comma post. ἀγροῦ. [64] ἐφύλ. — αὐτ. Locis cit. leg. ἔγνωσαν καιροὺς εἰσόδου (*De prov.*, l. c., εἰσόδων) αὐτῶν. [65] ῥήμ. Infra, *De prov.* orat. 5, leg. κρίματα, juxta rec. lect. et Hebr. [66] B ἰκτῖνα.

Digitized by Google

η'. Πῶς ἐρεῖτε[67], ὅτι Σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ νόμος Κυρίου ἔστι μεθ' ἡμῶν; Ἀνοίας ἐσχάτης τὸ τῆς οἰκείας παραφροσύνης αἴσθησιν μὴ λαμβάνειν, μηδὲ παρανομοῦντας εἰδέναι τὴν ἁμαρτίαν· « Εἰς[68] μάτην ἐγενήθη σχοῖνος ψευδὴς Γραμματεῦσιν. » Σχοῖνον καὶ σχοίνισμα τὴν κληρονομίαν πολλάκις καλεῖ· λέγει δὲ ταύτην μηδὲν ἀπὸ τῶν τοῦ νόμου γραμμάτων ὠφελεῖσθαι, διὰ τὸ ἠγαπηκέναι τὸ ψεῦδος. Τούτου χάριν, φησὶ, καταισχυνθήσονται οἱ σοφοὺς ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες.

ι'. Καὶ δώσω τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἑτέροις, καὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν τοῖς κληρονόμοις. Κληρονόμους τοὺς πολεμίους ἐκάλεσεν, ὡς τῆς ἐκείνων κτήσεως δεξαμένους τὴν δεσποτείαν. Τοῦτο[69] δὲ λέγει ποιήσειν, διὰ τὴν κοινὴν πάντων παρανομίαν ἱερέων τε καὶ ψευδοπροφητῶν, οἳ τὴν εἰρήνην ἐπαγγελλόμενοι, μετανοεῖν ἐκώλυον τὸν λαόν. Ἀπειλεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ ἀκαρπίαν γῆς, καὶ δειλίαν, καὶ φυγήν. Ὑφεις δὲ θανατοῦντας αὐτοὺς καλεῖ τοὺς πολεμίους, οἷς οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐπᾷσαι· ταῖς γὰρ ἡμετέραις οὐκ εἰκουσι παρακλήσεσιν. Εἶτα καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν προλέγει.

ιθ'. Ἰδοὺ φωνὴ κραυγῆς θυγατρὸς λαοῦ μου ἀπὸ γῆς μακρόθεν. Ἔπειτα κατ' ἐρώτησιν· « Μὴ Κύριος οὐκ ἔστιν ἐν Σιὼν, ἢ βασιλεὺς αὐτῆς[70] οὐκ ἔστιν ἐκεῖ; » Πανταχοῦ, φησὶ, πάρεστιν ὁ τῶν ὅλων Θεός· τί δήποτε τοίνυν αὐτοὺς τοῖς πολεμίοις παρέδωκε; « Διότι παρώργισάν με ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν ματαίοις ἀλλοτρίοις. » Τούτων, φησὶν, αἰτία τῶν κακῶν ἡ παρὰ τὸν νόμον ὑμῖν ἐγένετο πολιτεία, καὶ ἡ δυσσεβὴς τῶν εἰδώλων λατρεία.

κ'. Διῆλθε[71] θέρος, καὶ παρῆλθεν ἀμητὸς, καὶ ἡμεῖς οὐ ῥιεσώθημεν. Τὸν μακρὸν τῆς πολιορκίας χρόνον, καὶ τὴν ἑβδομηκοντοῦτιν δουλείαν διὰ τούτων δεδήλωκεν[72]. Ἡμᾶς δὲ προσήκει τὴν τούτων παιδείαν ἀφορμὴν ὠφελείας ποιήσασθαι. Ὅσα γὰρ προεγράφη, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Εἰς ἡμετέραν[73] διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν· » ἧς ἐπιτύχωμεν[74] ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα πρέπει, καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

TOMOΣ Γ'.

κα'. Ἐπὶ συντρίμματι θυγατρὸς λαοῦ μου συνετρίβην[75]. Ἐσκοτώθην[76] ἀπορίᾳ ἐγώ· κατίσχυσάν με[77] ὠδῖνες, ὡς τικτούσης. Ὁ προφήτης ὀδύρεται καὶ τὰς τολμηθείσας ὑπὸ τοῦ λαοῦ παρανομίας, καὶ τὰς ἐπενεχθείσας αὐτοῖς τούτων ἕνεκα

VERS. 8. *Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est?* Extremæ dementiæ est, imprudentiam suam non sentire, et inique agentes non agnoscere peccatum: « Superfluus factus est funiculus mendax Scribarum. » Hæreditatem sæpe vocat funem et funiculum: quam ait litteris legis nihil adjutam, quia dilexerunt mendacium. [9] Qua de causa dicit confusos fore, qui seipsos sapientes nominabant.

VERS. 10. *Et dabo mulieres eorum exteris, et agros eorum hæredibus.* Hæredes appellavit hostes, utpote successuros in dominium possessionum ad eos pertinentium. [11, 12] Idque dicit se facturum propter communem omnium sacerdotum et pseudoprophetarum iniquitatem: qui promittentes pacem impediebant, ne populus pœnitentiam ageret. [13-16] Minatur autem eis sterilitatem **457** terræ, et formidinem, et fugam. [17, 18] Serpentes autem mortiferos vocat ipsos hostes: qui incantari nequeunt, ait, quia nostris adhortationibus non obtemperant. Postea prædicit etiam captivitatem.

VERS. 19. *Ecce vox clamoris filiæ populi mei de terra longinqua.* Tum per interrogationem: « An Dominus non est in Sione? aut rex ejus non est ibi? » Ubique, inquit, adest Deus omnium. Quam igitur ob causam tradidit eos hostibus? « Quia me concitaverunt ad iracundiam sculptilibus suis, et vanitatibus alienis. » Horum, inquit, vobis malorum causa fuit conversatio legi contraria, et impia idolorum adoratio.

VERS. 20. *Transiit æstas, et finita est messis: et nos salvati non sumus.* Diuturnum tempus obsidionis, et septuaginta annorum servitutem his verbis declaravit. Nos vero ex horum castigatione debemus utilitatis occasionem sumere. Nam secundum divinum Apostolum, « Quæcunque antea scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus[h]. » Quam utinam consequamur per Christum Jesum Dominum nostrum: cum quo Patrem decet gloria et imperium, una cum sacrosancto Spiritu, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER III.

VERS. 21. *Super contritione filiæ populi mei contritus sum. Obtenebratus sum ego præ afflictione: apprehenderunt me* **458** *dolores, ut parturientis.* Deflet propheta commissas a populo iniquitates, et earum causa invectas calamitates recenset. Urbem

[h] Rom. xv, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[67] B ἐρεῖται. [68] εἰς — γραμμ. *Hebr.* profecto ecce fraudulenter agit (unusquisque eorum): stylus mendacii (est stylus) Scribarum. [69] τοῦτο—ἐκώλυον τὸν λαόν. Hæc spectant ad vers. 11 et 12. Utrumque omiserunt οἱ Ο'; lacunam autem ex Theodot., quem etiam Noster h. l. secutus est, supplevit Orig. et ex Nobilii Notis, t. VI, Bibl. polygl. Waltoni, Grabius. Nonnulla aliter leg. in Compl. [70] αὐτ. Des. apud LXX. [71] Διῆλθε — ἀμητός. Ordo inversus in Hebr. [72] B ἐδήλωσεν. [73] ἡμ. B præm. τήν. [74] B ἐπιτύχοιμεν. [75] συνετρ. Desunt apud Ο'. [76] ἐσκ. τικτ. *Hebr.* stupor corripuit me. Ed. prior habebat ἐσκοτάθην. [77] B μου.

Digitized by Google

autem vocat filiam populi, quoniam illam ipsi ædificaverunt; contritionem vero, plagam ex peccato contractam.

VERS. 22. *An resina non est in Galaad, aut medici non sunt ibi? Quare non ascendit curatio filiæ populi mei?* Medicos appellat sacerdotes, doctrinam autem spiritualem, figurate resinam. Galaad autem, urbs erat sacerdotibus destinata. Conqueritur ergo quod civitas perseveraverit in delicto, nec pœnitentiam receperit: cum tamen non deessent sacerdotes, et præcepta legis.

CAPUT IX.

[1, 2] Quamobrem propheta divinus postulat lacrymarum fontem dolori sufficientem, ut die nocteque contribulium peccata defleat. Postulat vero etiam secessum quemdam interiorem in finibus deserti: ubi vivere desiderat, ne audiat perpetrata a populo facinora. Omnes enim, inquit, effodiunt invicem nuptias, et est cœtus omnimodam committens iniquitatem. Hoc enim indicat: « Cœtus prævaricatorum. »

VERS. 3. *Et intenderunt ut arcum linguam suam.* Struentes dolum, calumniam texentes, insidiantes proximo. Hoc enim est quod ait: « Mendacium, et non fides, prævaluit super terram, quia ex malis mala egressa sunt. » Declarat his verbis mutationis nesciam nequitiam: quoniam mala malis succedunt. Horum autem causa est, rerum divinarum **459** neglectus: cum statim adjiciat, « Et non cognoverunt me, dicit Dominus. » [4, 5] Et ut clariorem reddat vigentem in eis malitiam, monet ne quis fidat amico, imo nec fratri, cum utrique insidiis et dolis utantur, et veritate careant. Accusationi porro adjungit usuram, ut quæ contra legem exerceatur.

VERS. 6. *Usura super usuram, et dolus super dolum.* Et rursus contemptum Dei commemorat:

Noluerunt scire me, dicit Dominus. (VERS. 7,) *Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego igne examinabo eos, et probabo illos.* Quo loco bellum et quæ ex eo nascuntur, appellavit igneam examinationem et probationem. Quomodo et divinus David ex persona eorum qui erant in Babylone: « Quoniam, ait, probasti nos, o Deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argentum [1]. » Sed illa piorum cœtus pronuntiavit, qui per ignem examinati apparuerunt probi: at hoc loco ignea examinatio declarat quod est reprosumφορὰς διηγεῖται. Θυγατέρα δὲ λαοῦ τὴν πόλιν καλεῖ· αὐτοὶ γὰρ αὐτὴν ᾠκοδόμησαν· συντριβὴν δὲ, τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας πληγήν.

κβ'. *Μὴ ῥητίνη οὐκ ἔστιν ἐν Γαλαὰδ, ἢ ἰατροὶ*[78] *οὐκ εἰσὶν ἐκεῖ; Διατὶ οὐκ ἀνέβη ἴασις θυγατρὸς λαοῦ μου;* Ἰατροὺς καλεῖ τοὺς ἱερέας, ῥητίνην δὲ τροπικῶς τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν. Γαλαὰδ δὲ πόλις ἦν ἱερατική· ἐπιμέμφεται τοίνυν, ὅτι καὶ ἱερέων ὄντων, καὶ νομικῶν ἐνταλμάτων, ἐπέμεινεν ἡ πόλις πλημμελοῦσα, καὶ μεταμέλειαν οὐκ ἐδέξατο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Οὗ δὴ χάριν ὁ θεῖος προφήτης δακρύων αἰτεῖ πηγὴν ἀποχρῶσαν τῷ πάθει, ὥστε νύκτωρ[79] καὶ μεθ' ἡμέραν ἀποδύρεσθαι τὰ τῶν ὁμοφύλων κακά. Αἰτεῖ δὲ καὶ ἐσχατιάν τινα ἔνδον ἐν τῷ τέρματι τῆς ἐρήμου, κἀκεῖ διάγειν ἐφίεται· ὥστε μηδὲ ἀκούειν τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ τολμωμένων κακῶν. Ἅπαντες γάρ, φησὶ, τοὺς ἀλλήλων διορύττουσι γάμους, καὶ σύλλογός ἐστι πᾶσαν παρανομίαν τολμῶν· τοῦτο γὰρ λέγει « Σύνοδος ἀθετούντων. »

γ'. *Καὶ ἐνέτειναν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ὡς τόξον.* Δόλον[80] ῥάπτοντες, συκοφαντίαν[81] ὑφαίνοντες, τῷ πλησίον[82] ἐπιβουλεύοντες· τοῦτο γὰρ λέγει· « Ψεῦδος[83] καὶ οὐ πίστις ἐνίσχυσεν ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐκ κακῶν κακὰ[84] ἐξῆλθον. » Τὸ ἀμετάβλητον τῆς πονηρίας διὰ τούτων ἐδήλωσε· τὰ γὰρ κακὰ, φησὶ, κακὰ διαδέχεται· αἰτία δὲ τούτων ἡ τῶν θείων ἀμέλεια. Τοῦτο γὰρ προστέθεικεν· « Καὶ ἐμὲ οὐκ ἔγνωσαν, φησὶ[85] Κύριος. » Καὶ σαφέστερον δεικνὺς τὴν ἐμπολιτευομένην αὐτοῖς πονηρίαν, παραινεῖ μήτε φίλῳ θαῤῥῆσαι, μήτε μὴν ἀδελφῷ· καὶ τούτων κἀκείνων ἐξαπάτῃ καὶ δόλῳ κεχρημένων, καὶ ἀληθείας γεγυμνωμένων. Προστίθησι δὲ τῇ κατηγορίᾳ καὶ τὸν τόκον, ὡς παρὰ τὸν νόμον τολμώμενον.

ς'. *Τόκος*[86] *ἐπὶ τόκῳ*[87], *καὶ δόλος ἐπὶ δόλῳ*[88]. Καὶ πάλιν τῆς τοῦ Θεοῦ[89] καταφρονήσεως μέμνηται.

Οὐκ ἠθέλησαν εἰδέναι με, φησὶ[90] *Κύριος.* (ζ'.) *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων*[91]· *Ἰδοὺ ἐγὼ πυρώσω αὐτοὺς, καὶ δοκιμῶ*[92] *αὐτούς.* Πύρωσιν ἐνταῦθα καὶ δοκιμασίαν τὸν πόλεμον κέκληκε, καὶ τὰ ἐκεῖθεν φυόμενα. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ ἐκ προσώπου τῶν ἐν Βαβυλῶνι· « Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » Ἀλλ' ἐκεῖνα τῶν εὐσεβῶν ἔφη τὸ τάγμα· πυρωθέντες[93] γὰρ ἀνεφάνησαν δόκιμοι· ἐνταῦθα δὲ ἡ πύρωσις ἐλέγχει τὸ κίβδηλον. Διέξεισι δὲ καὶ τῆς πονηρίας τὰ εἴδη, καὶ βολίδι μὲν ἀπεικάζει τὴν γλῶσσαν, δόλου

[1] Psal. LXV, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[78] B ἰατρὸς οὐκ ἔστιν, juxta rec. lectionem. [79] νύκτ. Ita ex B emendatum. Ed. prior hab. νύκτας. [80] B δόλους. [81] B συκοφαντίας. [82] πλ. B πέλας. [83] ψεῦδος, juxta Hebr. jungendum fuisset præcedenti τόξον, ut sensus sit: Arcus eorum (est arcus) mendacii s. fallax. [84] κακά. Apud LXX, præm. εἰς. [85] φησί. B λέγει. [86] Τόκος — δόλῳ. *Hebr.* Habitatio tua est in medio fraudis. [87] B τόκον. [88] B δόλον. [89] τοῦ Θεοῦ. Ita B pro τούτων, ut hab. Sirm. [90] φησί. B λέγει. [91] τ. δυν. Additur in Ald. et Compl. [92] B δοκιμάσω, ut Compl. [93] πυρ. B præm. οἱ.

Digitized by Google

δὲ πλήρεις εἶναι λέγει τοὺς λόγους. Εἰρηνικὰ γὰρ, φησὶ, φθέγγονται, δόλια δὲ βουλεύονται.

θ'. *Μὴ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐπισκέψομαι; λέγει Κύριος· ἢ ἐν λαῷ τῷ τοιούτῳ οὐκ ἐκδικήσει ἡ ψυχή μου;* Ἄτοπον γὰρ τὸν τοιοῦτον κριτὴν ἀτιμώρητον τὴν τοσαύτην πονηρίαν καταλιπεῖν. Ἐπίσκεψιν γὰρ τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσε· τὸ δὲ « ἡ ψυχή μου » κατὰ τὸ ἀνθρώπειον τέθεικεν ἔθος· οὐ γὰρ δὴ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς τὸ θεῖον συνῆκται[96]· ἀσύνθετον γάρ ἐστι, καὶ ἁπλοῦν, καὶ ἀνείδεον. Ὡς ἀκούειν δυνάμεθα[98], φθέγγεται. Εἶτα τούτοις αὐτοῖς παρακελεύεται, καὶ τῶν ὁδῶν καὶ ὁρῶν[96] θρηνῆσαι τὴν ἐρημίαν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶ, τῶν ἀνθρώπων ἐστέρηνται, ἀλλὰ καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν πετεινῶν. Τοῖς γὰρ οἰκουμένοις χωρίοις ἐμφιλοχωρεῖ τὰ πετεινά· ἐν δὲ ταῖς ἐρήμοις καὶ τούτων ἡ σπάνις πολλή. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τῆς πόλεως τὴν ἐρημίαν, καὶ γενήσεσθαι αὐτὴν λέγει κατοικητήριον δρακόντων. Τὰ γὰρ τοιαῦτα θηρία παρόντων μὲν ἀνθρώπων συνεχῶς ἀναιρεῖται· ἀπόντων δὲ αὔξεται καὶ πλείονα[97] γίνεται.

ιβ'. *Τίς ἄνθρωπος ὃς*[98] *σοφὸς, καὶ συνήτω ταῦτα*[99]*, καὶ ὁ*[1] *λόγος στόματος Κυρίου πρὸς αὐτόν; ἀναγγειλάτω ὑμῖν*[2] *ἕνεκεν τίνος ἀπώλετο ἡ γῆ· ἀνήφθη ὡς ἔρημος παρὰ τὸ μὴ διοδεύεσθαι αὐτήν.* Τοῖς τῆς θείας ἠξιωμένοις χάριτος ἐλέγχειν κελεύει, καὶ τῆς ἐρημίας τὰς αἰτίας διδάσκειν· καὶ αὐτὸς δὲ τοῦτο ποιεῖ, καὶ λέγει αὐτοῖς[3] καταλιπεῖν[4] μὲν τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ δεδομένον νόμον, τοῖς δὲ ματαίοις χρήσασθαι λογισμοῖς, καὶ τῶν εἰδώλων προελέσθαι τὴν θεραπείαν.

ιε'. *Διὰ τοῦτο ἐγὼ ψωμίζω*[5] *αὐτοὺς ἄρτον ἀνάγκης*[6] *καὶ ποτίσω*[7] *αὐτοὺς ὕδωρ χολῆς.* Τὴν πικρὰν καὶ ἀνιαρὰν ζωὴν διὰ τούτων δεδήλωκε.

ις'. *Καὶ διασκορπιῶ αὐτοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐν οἷς*[8] *οὐκ ἐγίνωσκον αὐτοὶ, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν· καὶ ἐξαποστελῶ*[9] *ἐπ' αὐτοὺς*[10] *τὴν μάχαιραν, ἕως οὗ ἐξαναλώσω αὐτοὺς ἐν αὐτῇ.* Δύο διὰ τούτων δεδήλωκε τιμωρίας, τὴν ἐν πολέμῳ σφαγὴν, καὶ τὴν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ζωήν· τοὺς γὰρ τὸν πόλεμον διαφυγόντας δορυαλώτους ἀπήγαγον. Ἐπαύξων δὲ αὐτοῖς τὸ δέος, κελεύει καὶ τὰς θρηνούσας κληθῆναι, καὶ δακρύων ἀφιέναι κρουνούς. Παρεγγυᾷ δὲ καὶ ταῖς γυναιξὶν, ὡς οὐκέτι χώραν ἐχούσης τῆς εὐφροσύνης, διδάσκειν θρηνῆσαι τὰς θυγατέρας· ἐπάγει δὲ καὶ τῶν θρήνων τὴν αἰτίαν.

κα'. *Ὅτι ἀνέβη θάνατος διὰ τῶν θυρίδων ὑμῶν· εἰσῆλθεν εἰς*[11] *τὴν γῆν ὑμῶν, τοῦ ἐκτρῖψαι νήπια ἔσωθεν*[12]*, καὶ νεανίσκους ἀπὸ τῶν πλατειῶν.*

bum. [8] Improbitatis quoque genera persequitur, et linguam confert cum sagitta, plenosque dolo dicit esse sermones. Loquuntur enim, inquit, pacifica : sed dolosa cogitant.

Vers. 9. *Nunquid super his non visitabo? dicit Dominus; aut de tali populo non pœnas sumet anima mea?* Siquidem absurdum esset talem judicem inultam relinquere tantam nequitiam. Visitationem enim vocavit ultionem. Istud autem « anima mea » humano more posuit, quia numen divinum non constat anima et corpore, sed simplex **460** est, et incompositum, et forma carens. Loquitur itaque pro nostra audiendi facultate. [10] Post hæc hortatur eosdem ipsos, ut lugeant solitudinem viarum et montium, tanquam non hominibus modo, sed etiam pecoribus et volatilibus carentium. Volatilia enim libenter versantur in locis quæ incoluntur : in desertis autem raro inveniuntur. [11] Minatur quoque captivitatem, et fore ut deserta sit urbs, quam dicit futuram habitaculum draconum, cum ejus generis animalia hominum præsentia continuo tollantur, absentia vero augeantur et multiplicentur.

Vers. 12. *Quis est vir sapiens, ut intelligat hæc? et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet vobis, quare perierit terra, et incensa sit instar deserti, eo quod nemo transeat per eam?* Jubet eos qui adepti sunt gratiam divinam, increpare et docere causas solitudinis. [13, 14] Quin etiam ipse id facit, ac dicit eos reliquisse legem salutis causa datam, utentes vanis cogitationibus et idolorum cultum prætulisse.

Vers. 15. *Propterea ego comedendum do illis panem angustiæ, et potabo illos aqua fellis.* Per hæc declarat amaram et acerbam vitam.

Vers. 16. *Et dispergam eos inter gentes, quas ipsi non noverunt, nec patres eorum : et mittam super eos gladium,* **461** *donec consumam illos per eum.* Pœnam duplicem his verbis indicat, tum stragem in bello, tum vitam in captivitate ducendam. Nam captivos adduxerunt eos, qui bellum effugerant. [17-20] Augens autem eis formidinem, jubet ut advocentur lamentatrices, et lacrymarum fontes emittant. Denuntiat etiam mulieribus, ut cum nullus amplius sit lætitiæ locus, doceant filias suas lugere. Addit autem lamentationum causam.

Vers. 21. *Quia mors ascendit per fenestras vestras, ingressa est in terram vestram : ut conterat pueros intus, et juvenes de plateis.* Fenestras vocat exco-

VARIÆ LECTIONES.

[96] B σύγκειται. [98] δυν. φθ. B δυνάμενον φθέγγεσθαι. [96] B præm. τῶν. [97] πλ. Ita ex B emendatum. Ed. prior hab. πλούσια. [98] B ὁ. Rec. lectio est ὁ συνετός. [99] Rec. lectio συνέτω τοῦτο. B συνείτω. [1] ὁ. Ita Compl., sed B habet ᾧ juxta rec. lect. [2] B ἡμῖν juxta cod. Alex. [3] B αὐτούς. [4] κατ. B præm. μή. [5] ψωμ. Ita Ald. et Compl. Rec. lect. ψωμιῶ. [6] ἄρτ. ἀν. Rec. lect. ἀνάγκας. *Hebr.* absinthium. [7] B ποτίζω. Rec. lectio ποτιῶ. [8] ἐν οἷς. Rec. lect. εἰς οὕς. [9] Rec. lect. ἐπαποστελῶ. [10] B αὐτοῖς. [11] εἰς τ. γ. ὑμ. *Hebr.* in palatia nostra. [12] ἔσ. Rec. lect. ἔξωθεν juxta Hebr.

Digitized by Google

gitationes erroris : per has enim errorem susceperunt, et inflictam per illum plagam. Nec erraverit quispiam, si fenestras animæ sensus corporis appellaverit, visum, gustum, olfactum, auditum et tactum. Per hos enim vita et mors ingredi possunt. Nam qui temperate intuetur, consequitur vitam : qui autem intemperate, decerpit mortem. Et lingua verax comparat animæ salutem : quæ autem mentitur, interitum procurat. Et de reliquis sensibus idem discere perfacile est.

VERS. 22. *Hæc dicit Dominus : Et cadavera hominum erunt exemplo super faciem agri terræ vestræ, et sicut fenum a tergo metentis, et non erit qui colligat.* Quæ vobis contingent, utilitatis non modicæ præbebunt occasionem. Hoc enim sibi vult exemplum. Illud vero : « Sicut fenum a tergo metentis, » ineffabilem mortuorum declarat multitudinem. **462** [23, 24] Cæterum cum quidam eorum superbirent ob divitias, alii propter sapientiam, alii ob robur corporis, admonet non esse de iis gloriandum, sed de notitia Dei, et de justis operationibus. Cum autem etiam propter circumcisionem extollerent sese, arrogantiam eorum reprimens, docet plurimas alias gentes circumcidi : quas etiam vocandas esse prædicit et salvandas.

VERS. 25, 26. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnes circumcisos in præputio suo. Super Ægyptum, et super Judam, et super Edom, et super filios Ammon, et super filios Moab, et super omnes attonsos in facie sua, qui habitant in deserto.* Idumæi quidem, genus ducentes ab Esau, circumcidebantur juxta legem Abrahæ datam : Ammonitæ vero, et Moabitæ, ut vicinitate juncti, æmulati sunt cognationem. Qui autem ab Ismaele et Chetura descenderunt, lege majorum ipsi quoque circumcidebantur. Hos ergo vocat circumtonsos facie sua, quia pilos genarum vellere consueverunt. At Ægyptios populi apud illos habitatio docuit circumcisionem. Conjunxit autem cum his Judam, ut reprimeret arrogantiam. Verum in sequentibus graviorem reddit eorum accusationem. « Quia omnes gentes carne sunt incircumcisæ : omnis autem domus Israel **463** incircumcisi sunt corde suo. » Docent igitur etiam veteres Scripturæ utilitatem circumcisionis spiritualis, et corporei præputii deformitatem. Non enim gentes incircumcisas accusat, sed Judæos, corpore quidem circumcisos, sed habentes cor incircumcisum.

A θυρίδας καλεῖ τῆς πλάνης τὰς ἐπινοίας· δι' ἐκείνων γὰρ τὴν πλάνην ἐδέξαντο, καὶ τὴν διὰ ταύτης ἐπενεχθεῖσαν πληγήν. Οὐκ ἂν δέ τις ἁμάρτοι θυρίδας τῆς ψυχῆς ὀνομάσας τὰ τοῦ σώματος αἰσθητήρια, ὄψιν, καὶ γεῦσιν, καὶ ὄσφρησιν, καὶ ἀκοήν, καὶ ἁφήν· διὰ τούτων γὰρ δυνατὸν, καὶ ζωὴν, καὶ θάνατον εἰσελθεῖν. Ὁ μὲν γὰρ σωφρόνως βλέπων καρποῦται ζωήν, ὁ δὲ ἀκολάστως, δρέπεται θάνατον· καὶ ἡ ἀληθεύουσα γλῶττα προξενεῖ τῆς ψυχῆς [12] σωτηρίαν, ἡ δὲ ψευδομένη τὸν ὄλεθρον πραγματεύεται· καὶ τ' ἄλλα δὲ ὁμοίως καταμαθεῖν εὐπετές.

κβ'. *Τάδε* [13] *λέγει Κύριος· Καὶ* [14] *ἔσονται οἱ νεκροὶ τῶν ἀνθρώπων παράδειγμα* [15] *ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου τῆς γῆς ὑμῶν, καὶ ὡς χόρτος* [17] *ὀπίσω θερίζοντος, καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων.* Πολλῆς [18] B ὠφελείας ἔσται πρόφασις τὰ εἰς ὑμᾶς γινόμενα· τοῦτο γὰρ λέγει παράδειγμα· τὸ δὲ, « Ὡς χόρτος ὀπίσω θερίζοντος, » δηλοῖ τὸ ἄφατον τῶν νεκρῶν· ἐπειδὴ δὲ ἦσάν τινες ἐν αὐτοῖς, οἱ μὲν αὐχοῦντες ἐπὶ πλούτῳ, οἱ δὲ ἐπὶ σοφίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐπὶ ῥώμῃ σώματος, παραινεῖ μὴ ἐπὶ τούτοις σεμνύνεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ θεογνωσίᾳ, καὶ πράξει δικαίᾳ· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐπὶ τῇ περιτομῇ μέγα ἐφρόνουν, τὴν ὀφρὺν αὐτῶν καταστέλλων, δείκνυσι καὶ ἄλλα ἔθνη πλείστα περιτεμνόμενα· προλέγει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτῶν κλῆσιν καὶ σωτηρίαν.

κε', κς'. *Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπισκέψομαι ἐπὶ πάντας περιτετμημένους* [19] *ἀκροβυστίας αὐτῶν. Ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ* [20] *Ἰούδαν* [21], *καὶ ἐπὶ Ἐδὼμ, καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν, καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Μωάβ, καὶ* [22] *ἐπὶ πάντας τοὺς περικειρομένους τὸ κατὰ* [23] *πρόσωπον αὐτῶν, τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Ἰδουμαῖοι μὲν ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος κατάγοντες, κατὰ τὸν δοθέντα τῷ Ἀβραὰμ περιετέμνοντο νόμον· Ἀμμανῖται δὲ, καὶ Μωαβῖται, ὡς γειτνιάζοντες ἐζήλωσαν τὴν συγγένειαν· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ τῆς Χετούρας [24], κατὰ τὸν προγονικὸν καὶ αὐτοὶ περιετέμνοντο νόμον· αὐτοὺς οὖν καλεῖ περικειρομένους τὸ κατὰ πρόσωπον αὐτῶν· εἰώθασι γὰρ τῶν παρειῶν παρατίλλειν τὰς τρίχας· Αἰγυπτίους δὲ ἡ τοῦ λαοῦ προσενοίκησις ἐδίδαξε τὴν περιτομήν· συνῆψε δὲ αὐτοῖς [25] τὸν Ἰούδαν, καταστέλλων τὸν τύφον. Ἐν δέ γε τοῖς ἑξῆς μείζονα αὐτῶν ποιεῖται κατηγορίαν· C « Ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκὶ, καὶ [26] πᾶς οἶκος [27] Ἰσραὴλ ἀπερίτμητοι καρδίας αὐτῶν. » Διδάσκει τοίνυν καὶ τὰ παλαιὰ Γράμματα, καὶ τῆς πνευματικῆς περιτομῆς τὸ ὠφέλιμον, καὶ τὸ τῆς σωματικῆς ἀκροβυστίας ἀνείδεον [28]. Οὐ γὰρ τῶν ἀπεριτμήτων ἐθνῶν κατηγόρησεν· ἀλλ' Ἰουδαίων τὸ μὲν σῶμα περιτεμνομένων [29], ἀπερίτμητον δὲ τὴν καρδίαν [30] ἐχόντων.

VARIÆ LECTIONES.

[12] B τῇ ψυχῇ. [13] Τάδε λ. Κ. Des. apud LXX. [14] καὶ — γῆς ὑμ. *Hebr.* cadet cadaver hominis ut stercus in superficie agri. [15] παράδ. Apud LXX, præm. εἰς. [17] ὡς χόρτ. *Hebr.* sicut manipulus. [18] B πολλοῖς. [19] Ita quoque supra, t. I, p. 121. Sed infra, ad Ezech. xx, 13, leg. ἀκροβυστίαν. [20] κ. ἐ. Ἰούδ. Des. locis antea cit. [21] Ἰούδ. Ita bene juxta Hebr. leg. in Compl. Sed rec. lect. est Ἰδουμαίαν. B Ἰουδαίαν. [22] καὶ — αὐτῶν. *Hebr.* et super omnes abscissos in parte extrema. [23] Rec. lect. τὰ κ. πρ. αὐτοῦ. [24] B Χεττούρας. [25] B αὐτοὺς τῷ Ἰούδα. [26] καὶ — αὐτῶν. Supra, t. I, p. 267, ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ, ἀπερίτμητοι καρδίαι αὐτῶν. Ita fere infra, ad Ezech. xxxi, 18, ubi tamen leg. καρδίᾳ αὐτῶν. Ad locum autem Rom. II, 25, leg. καρδίαις, ut in Ald. [27] οἶκ. B præm. ὁ. [28] ἀν. B ἀζήμιον. [29] B περιτετμημένων. [30] καρδ. B κακίαν.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'. A CAPUT X.

β'. *Τάδε λέγει Κύριος· κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ μανθάνετε, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε.* Ὁδοὺς ἐθνῶν τὴν παλαιὰν καλεῖ πλάνην· τὴν δὲ ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν, σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ κέκληκεν [31], οἷς ἀκολουθεῖν οὐκ ἀᾷ, ἀλλὰ τῷ τοῦ οὐρανοῦ πιστεύειν Δεσπότῃ. Κωμῳδεῖ δὲ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων κατασκευήν, καὶ λέγει τὰ μὲν ἐκ ξύλου, τὰ δὲ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κατεσκευάσθαι καὶ δεῖσθαι σφύρας [32], καὶ ἥλων, καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων· δεῖσθαι δὲ καὶ τέχνης, καὶ χειρῶν τῶν ταῦτα [33] ἐπισταμένων· καὶ ὅτι τὸ μὲν ἀργύριον ἐκ τῆσδε [34] μεταλλεύεται, τὸ δὲ χρυσίον ἐκ τῆσδε. Θαρσὶς δὲ τὴν Καρχηδόνα καλεῖ· ἐπαινεῖται [35] δὲ μάλιστα οὗτος ὁ ἄργυρος· ἀμέλει καὶ νῦν οἱ φιλόπλουτοι τὸν Ἄφρον ἐπιζητοῦσι. Ταῦτα τοίνυν τοιαύτην ἔχοντα τὴν φύσιν οὐ δίκαιον εὐλαβεῖσθαι [36]· ὠφελεῖν γὰρ ἢ βλάπτειν οὐ δύνανται. Οὕτω καταγέλαστα δείξας ὁ προφήτης τὰ εἴδωλα, ὕμνον ὑφαίνει τῷ τῶν ὅλων Θεῷ. « Πόθεν [37] ὅμοιός σοι, Κύριε; Μέγας εἶ σὺ, καὶ μέγα τὸ ὄνομά σου ἐν δυνάμει. »

Ζ'. Τίς οὐ φοβηθήσεταί σε, βασιλεῦ [38] τῶν ἐθνῶν; Κατέλυσεν ἐνταῦθα τῶν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα. Οὐ γὰρ εἶπε· Μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ· ἀλλὰ βασιλέα τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ὠνόμασε τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, τὴν ἐσομένην τοῖς ἔθνεσι θεογνωσίαν προλέγων. « Ὅτι ἐν [39] πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐν πάσαις ταῖς βασιλείαις αὐτῶν, πόθεν ὅμοιός σοι, Κύριε; » Εἶτα πάλιν εἰς μέσον φέρει τῶν ἐθνῶν τοὺς θεοὺς, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς ἀπὸ τέχνης καὶ ὕλης τὴν ὑπόστασιν ἔχοντας. Καὶ ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ ὕμνον.

ι'. Ὁ δὲ Κύριος ἀληθινὸς Θεός ἐστι, Θεὸς ζώντων, καὶ βασιλεὺς αἰώνιος. Τὰ εἴδωλα, φησὶν, οὐ ζῇ· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ζωῆς χορηγὸς, καὶ ζώντων Θεὸς, καὶ αἰώνιος βασιλεύς. « Ἀπὸ παροξυσμοῦ αὐτοῦ σεισθήσεται ἡ γῆ, καὶ οὐχ ὑποίσουσιν ἔθνη ἐμβρίμησιν αὐτοῦ. » Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. » Εἶτα κελεύει τοῖς [40] καλουμένοις εἰπεῖν θεοῖς·

ια'. Θεοὶ, οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἀπὸ [41] τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ τούτου [42]. Θεοῦ γὰρ ἴδιον, τὸ δημιουργεῖν, οὐ τὸ ὑπ' ἄλλου δημιουργεῖσθαι. Εἰ

Vers. 2. *Hæc dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere; et a signis cœlestibus nolite metuere.* Vias gentium appellat veterem errorem. Astronomiam vero et astrologiam vocavit signa cœlestia, quæ sequi non concedit, sed Domino cœli credere. [3-5] Perstringit etiam idolorum structuram, et ait, alia quidem ex ligno, alia vero ex auro et argento construi, et malleo egere, et clavis, et aliis instrumentis: egere item artificio, et manibus deinceps peritorum artificum. Et quod argentum quidem ex uno loco eruatur, aurum ex alio. Tharsis autem appellat Carthaginem. Ejusmodi enim argentum maxime laudatur. Unde nunc etiam qui student opibus Africum inquirunt. Hæc ergo, cum B sint ejus naturæ, non æquum est revereri: cum juvare nequeant, nec lædere. [6] Idola esse ridicula ubi sic propheta monstravit, texit hymnum Deo universorum. « Unde similis [i] tui, Domine? Magnus es tu, et magnum nomen tuum in virtute. »

Vers. 7. *Quis non timebit te, rex gentium?* Judæorum superbiam hoc loco depressit: quia non dixit: Portio Domini, populus ejus Jacob: sed Deum omnium vocavit regem cunctarum gentium, prædicens cognitionem Dei gentibus adventuram. « Nam inter cunctos sapientes gentium, et in universis regnis eorum, undenam similis tui, Domine? » [8, 9] Hinc adductis rursus in medium diis gentium, ostendit C eos ex artificio et materia subsistere. Ac denuo redit ad laudandum Deum.

Vers. 10. *Dominus autem est verus Deus, Deus viventium, et rex sempiternus.* Idola, inquit, non vivunt: at Deus et vitæ est largitor, et vivorum Deus, et rex perpetuus. « Ab indignatione ejus commovebitur terra: et comminationem ipsius gentes non sustinebunt. » Ita etiam dicit beatus David, « Qui respicit terram, et facit eam tremere i. » Deinde præcipit dicere iis qui dii vocitantur:

Vers. 11. *Dii, qui non fecerunt cœlum et terram, pereant de terra, et de his quæ sub cœlo hoc sunt.* Nam Dei proprium est creare, non ab alio creari. D Ideoque si Filius est creatus, non est Deus: sin

i Psal. CIII, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[31] κέκλ. Delendum fuit οὐ, quod præcedebat apud Sirm. [32] σφ. Ita ex B emendatum. Sirm. habebat φρουρᾶς, custodia. [33] ταῦτα. Apud Sirm. præc. μετά, quod auctoritate B delevimus. Abundare enim h. l. videtur, et si servari deberet, ita leg. esset, καὶ μετὰ ταῦτα χειρῶν τῶν ἐπιστ. [34] τῆσδε. B add. τῆς γῆς. [35] ἐπαιν. — ἀμέλει. Des. in B. [36] εὐλ. B εὐσεβεῖσθαι. [37] πόθεν — δύνάμει. Ita fere Compl. Plerique autem codd. versionis Græcæ omittunt ista, quæ ex Theodot. petita esse videntur, cujus lectiones ad h. l. et ad vers. 7-10 pertinentes ex Nostro allegat Drusius. Vide tamen Monf. ad h. l. [38] Ed. prior hab. βασιλεύς, infra autem ad Ezech. XXXI, 10, 11, rectius leg. βασιλεῦ. [39] Ὅτι κ. τ. λ. Hæc una cum textu, vers. 10, in codd. et editionibus τῶν Ο' solent omitti. [40] B τοὺς καλουμένους εἰπεῖν θεούς. [41] ἀπὸ — οὐρανοῦ. Infra, in ep. 146 ita leg. ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ οὐρανοῦ. [42] τούτ. Chald. (ista enim dialecto, vers. 11, utitur propheta) hi, sc. sic dicti dii.

Digitized by Google

universorum est opifex et conditor, revera Deus est. De ipso enim enuntiat propheta quæ sequuntur :

VERS. 12. *Dominus, qui fecit cœlum virtute sua, ipse direxit* 465 *terram sapientia sua, et prudentia sua extendit cœlos.* Hæc Dei sunt propria, non ab alio construi.

VERS. 13. *Qui ministrat pluviam, et tonans fragores emittit, et educit nubes ab extremo terræ.* Siquidem aquam marinam sursum elevat pro voluntate, et ex ea nubes consistunt. « Fulgura fecit in pluviam. » Ipsa enim pluviam indicant. « Et produxit ventos de thesauris suis. » Thesauri enim ipsius nihil aliud sunt, quam voluntas ejus. Quia « ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt [k]. » Et « omnia quæcunque voluit, Dominus fecit in cœlo et in terra [l]. » Verus ergo Deus horum omnium est opifex. [14] At plerique homines in eam absurditatem prolapsi sunt, ut alii deos condant, alii ab illis conditos adorent. Sed ab errore cessatum iri prædicit. Cum enim dixisset :

VERS. 15. *Vana sunt opera risu digna*, hoc est idola, subjunxit : *tempore visitationis suæ peribunt.* Nam apostolica prædicatio prorsus delevit eorum memoriam. Videmus itaque exitum prophetiæ.

VERS. 16. *Non est similis pars Jacobi. Qui enim fecit omnia, ipse est hæreditas ejus : et Israel virga hæreditatis ejus. Dominus exercituum nomen illi.* Tu, inquit, non es edoctus hunc errorem : 466 quoniam a multo tempore te elegi, et sollicitudine mea te summopere dignatus sum.

VERS. 17. *Congregavit e terra aliena substantiam tuam, habitantem in electis.* Cum vocasset patriarcham e terra Chaldæorum, transtulit eum in Palæstinam : et progeniem ipsius ab Ægyptiaca servitute liberatam eduxit : quod etiam sermo propheticus declaravit : « Congregavit e terra aliena substantiam tuam, habitantem in electis, » hoc est, cum ex aliis gentibus te elegisset, terram electam donavit tibi.

VERS. 18. *Quia hæc dicit Dominus : Ecce, ego supplanto inhabitantes terram hanc in tribulatione, et affligam eos, ut reprehendantur.* Si recte curre-

τοίνυν κτιστὸς ὁ Υἱὸς, οὐ Θεός· εἰ δὲ δημιουργός ἐστι τῶν ὅλων καὶ ποιητὴς, ὄντως ἐστὶ Θεός· περὶ αὐτοῦ γὰρ καὶ τὰ ἐπαγόμενα ὁ προφήτης λέγει·

ιβ'. *Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, αὐτὸς* [43] *ἀνόρθωσε τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἐξέτεινε τὸν οὐρανόν.* Ταῦτα Θεοῦ [44] ἴδιον· οὐ τὸ ὑπ' ἄλλου [45] κατασκευάζεσθαι.

ιγ'. *Χορηγῶν* [46] *γὰρ ὑετὸν, καὶ τῶν βροντῶν τοὺς κτύπους ἀποτελεῖ, καὶ ἀνάγων* [47] *νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς.* Μετεωρίζει γὰρ ὡς βούλεται τὸ θαλάττιον ὕδωρ, καὶ ἀπὸ τούτου τὰ νέφη συνίστησιν. « Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησε. » Τοῦ ὑετοῦ γὰρ αὗται σημαντικαί. « Καὶ ἐξήγαγεν ἀνέμους [48] ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. » Θησαυροὶ αὐτοῦ τὸ βούλημα αὐτοῦ. « Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγένετο [49]· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν· » καὶ, « Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν, ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ. » Ὁ μὲν οὖν ἀληθινὸς Θεὸς τούτων ἁπάντων ἐστὶ δημιουργός. Οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀλογίαν ἐξέπεσαν, καὶ οἱ μὲν δημιουργοῦσι θεοὺς, οἱ δὲ προσκυνοῦσι τοῖς ὑπὸ τούτων γιγνομένοις. Προλέγει δὲ καὶ τῆς πλάνης τὴν παῦλαν· εἰρηκὼς γὰρ, ὅτι·

ιε'. *Μάταιά ἐστιν ἔργα* [50] *ἐμπεπαιγμένα*, τουτέστι τὰ εἴδωλα, ἐπήγαγεν· *Ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀπολοῦνται.* Τὸ γὰρ ἀποστολικὸν κήρυγμα τὴν τούτων ἠφάνισε μνήμην παντελῶς· καὶ ὁρῶμεν τῆς προφητείας τὸ τέλος.

ις'. *Οὐκ ἔστι τοιαύτη ἡ μερὶς Ἰακώβ· ὅτι ὁ πλάσας τὰ πάντα, αὐτὸς* [51] *κληρονομία αὐτοῦ, καὶ* [52] *Ἰσραὴλ ῥάβδος κληρονομίας αὐτοῦ* [53]. *Κύριος τῶν δυνάμεων ὄνομα αὐτῷ.* Σὺ, φησὶν, οὐ ταύτην ἐδιδάχθης τὴν πλάνην· ἄνωθεν γάρ σε ἐξελεξάμην, καὶ διαφερόντως σε τῆς ἐμῆς κηδεμονίας ἠξίωσα.

ιζ'. *Συνήγαγεν* [54] *ἔξωθεν τὴν ὑπόστασίν σου, κατοικοῦσαν* [55] *ἐν ἐκλεκτοῖς.* Τὸν πατριάρχην ἐκ γῆς Χαλδαίων καλέσας εἰς τὴν Παλαιστίνην μετήγαγε, καὶ τὸ τούτου γένος εἰς τὴν Αἴγυπτον δουλεῦον ἐλευθερωθὲν [56] ἐξήγαγε· τοῦτο οὖν καὶ ὁ προφητικὸς ἐδήλωσε λόγος· « Συνήγαγεν ἔξωθεν τὴν ὑπόστασίν σου, κατοικοῦσαν ἐν ἐκλεκτοῖς· » τουτέστιν, ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐκλεξάμενός σε τὴν ἐκλεκτὴν γῆν ἐδωρήσατό σοι.

ιη'. *Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ σκελίζω* [57] *τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ταύτην τὴν ἐν θλίψει* [58], *καὶ ἐκθλίψω* [59] *αὐτοὺς, ὅπως* [60] *ἐλεγχθῶσιν.*

[k] Psal. XXXII, 9. [l] Psal. CXIIX, 3.

VARIÆ LECTIONES

[43] αὐτ. ἀν. Rec. lect. est ὁ ἀνορθώσας. [44] B ἴδια Θεοῦ. [45] B ἄλλων. [46] χορ. — ἀποτ. Rec. lect. Καὶ πλῆθος ὕδατος ἐν οὐρανῷ. B præm. εἰς φωνὴν διδόντος αὐτοῦ πλῆθος ὕδατος ἐν οὐρανῷ. [47] Rec. lect. ἀνήγαγε. [48] ἀν. Ita Alex. juxta Hebr. sed Vat. habet φῶς. Vid. infra, c. LI, 16. [49] B ἐγενήθησαν. Ita quoque supra, t. I, p. 809. [50] ἔργα ἐμπ. *Hebr.* opus seductionum. [51] αὐτ. κλ. α. Rectius Compl. juxta Hebr. αὐτός ἐστιν. [52] καὶ — αὐτοῦ. Ad Aqu. et Theodot. ista pertinent, monente Orig. [53] B αὐτός, colo ad κληρονομίας posito. [54] Συνήγ. — ἐκλ. *Hebr.* Collige, s. remove, e terra res pretiosas tuas, tu quæ habitas in loco munito. [55] B κατοικοῦσα. [56] B ἐλευθερώσας. [57] σκελ. *Hebr.* funda projicio. Aqu. et Symm. σφενδονήσω. [58] τ ἐν θλ. *Hebr.* hac vice. Apud LXX et in B des. τήν. [59] κ. ἐκθλ. α. Ita habet Ald. et Compl. [60] ὅπως ἐλ. Rec. lect. ὅπως εὑρεθῇ ἡ πληγή σου. *Hebr.* ut deprehendantur.

Digitized by Google

Εἰ καλῶς ἔτρεχον, κατευθύνοντο. Ἐπειδὴ [61] δὲ βλαβερὸς ὁ δρόμος, ἐπισκοτίζονται [62], ἵνα ἐπ' ὀλεθρίᾳ [63] τρέχοντες παύσωνται.

ιθ'. *Εὑρέθη* [64] *οὐαὶ ἐπὶ συντρίμματί σου· ἀλγηρὰ ἡ πληγή σου* [65]. Σύντριμμα τὴν ἁμαρτίαν καλεῖ· οὐαὶ δὲ τὴν τιμωρίαν. Ἠκολούθησε, φησὶ, τῇ πονηρίᾳ σου ἡ τιμωρία, καὶ ἀλγηρὰν ἐδέξω πληγήν· εἶτα ἐκ προσώπου τῆς πόλεως συντίθησι θρῆνον, διδάσκων αὐτὴν ποίοις δεῖ χρήσασθαι λόγοις ὀδυρομένην πλημμελείας [66]· καί φησιν· « Ὄντως τοῦτο τὸ τραῦμά ἐστι [67], καὶ κατέλαβέ με [68]. » Ἀντὶ τοῦ, Ἡ πληγὴ τῆς ἁμαρτίας αἰτία μοι γέγονε τῶν κακῶν.

κ'. *Ἡ σκηνή σου* [69] *ἐταλαιπώρησεν· ὤλετο, καὶ πᾶσαι* [70] *αἱ δέρρεις σου* [71] *διεσπάρησαν* [72]. Σκηνὴν καλεῖ, οὐ μόνον τὸν θεῖον νεὼν, ἀλλὰ καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τοὺς πύργους, καὶ τοὺς περιβόλους. « Οἱ υἱοί μου καὶ πρόβατά μου ἐξῆλθον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ [73] οὐκ εἰσίν· οὐκ [74] ἔστι τόπος τῆς σκηνῆς μου, οὐ τόπος δέρρεών [75] μου. Πάντων κατὰ ταυτὸν [76] ἔρημος ἐγενόμην. Λέγει δὲ καὶ τῆς πονηρίας τοὺς διδασκάλους.

κα'. *Ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρονεύσαντο, καὶ τὸν Θεὸν* [77] *οὐκ ἐξεζήτησαν* [78]. Ποιμένας καλεῖ τοὺς βασιλέας καὶ τοὺς ἱερέας· καὶ οὗτοι γὰρ κἀκεῖνοι τῆς πλάνης ἐγένοντο πρόξενοι. Διδάσκει δὲ ταῦτα σαφέστερον τῶν Βασιλειῶν καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ ἱστορία [79]. « Διὰ [80] τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ αὐτῶν, ἀλλὰ διεσκορπίσθησαν. » Νομὴν ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ τὴν πόαν, ἀλλὰ τὰ πρόμνια· καὶ λέγει, τὴν τῶν ποιμένων ἀφροσύνην αἰτίαν γενέσθαι τῆς τῶν προβάτων πλάνης.

κβ'. *Φωνὴ ἀκοῆς ἰδοὺ ἔρχεται, καὶ σεισμὸς μέγας ἐκ γῆς βορρᾶ, τοῦ τάξαι τὰς πόλεις Ἰούδα εἰς ἀφανισμὸν, καὶ κοίτην στρουθῶν* [81]. Στρουθοὺς τὰς μεγάλας λέγει τὰς Λιβύσσας, ἃς οἱ πολλοὶ στρουθοκαμήλους καλοῦσι· φιλέρημον γὰρ καὶ τοῦτο τὸ ζῶον. Εἶτα διδάσκει ὁ προφήτης, τίς ἄγει [82] τὸν Ναβουχοδονόσορ.

κγ'. *Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· οὐδὲ* [83] *ἀνὴρ πορεύσεται, καὶ κατορθώσει ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ* [84] *κατευθυνεῖ πορείαν αὐτοῦ.* Οὐκ ἂν ἐκεῖνος, φησὶν, ὥρμησε καθ' ἡμῶν μὴ βουλομένου σου, Δέσποτα· εἰ δὲ καὶ ὥρμησεν, οὐκ ἂν κατώρθωσεν ἅπερ ἠθέλησε, τῆς σῆς δεξιᾶς ἡμῶν προμηθουμένης· οἶδα γὰρ οἷα Σεναχηρεὶμ πέπονθεν· ἀλλ' ἱκετεύομέν σε, μηδὲ ἐκεῖνον [85] ἡμᾶς εἰσπράξαι

rent, dirigerentur. At cum cursus sit noxius, obtenebrantur, ut desinant perniciose currere

VERS. 19. *Inventum est væ super contritione tua: pessima est plaga tua.* Contritionem vocat peccatum: væ autem supplicium. Nequitiam, inquit, tuam secuta est pœna, et gravissimam plagam accepisti. Post hæc componit lamentationem ex persona civitatis, instruens eam, quibus sermonibus uti debeat plangens delicta, et ait: « Revera hoc est vulnus, et comprehendit me. » Quasi dicat: Plaga peccati fuit mihi causa malorum.

VERS. 20. *Tabernaculum tuum misere se habet: periit, et* 467 *omnes pelles tuæ dispersæ sunt.* Tabernaculum vocat, non modo templum divinum, sed etiam domos, et turres, et mœnia. « Filii mei et oves meæ recesserunt a me, et non sunt; non est locus tabernaculi mei: non est locus pellium mearum. » Omnibus simul destituta sum. Refert etiam nequitiæ magistros.

VERS. 21. *Quia pastores desipuerunt, et Deum non inquisiverunt.* Pastores vocat reges et sacerdotes. Siquidem hi et illi errorem promoverunt: quæ clarius docet Regnorum et Paralipomenon historia. « Propterea omne pascuum eorum non intellexit: sed dispersi sunt. » Hoc loco pascuum vocat, non herbam, sed greges: et ait, imprudentiam pastorum fuisse causam erroris ovium.

VERS. 22. *Vox auditionis ecce venit, et commotio magna e terra aquilonis: ut redigat civitates Judæ in deletionem, et cubile struthionum.* Struthiones dicit, ingentes illos Libycos, quos plerique struthocamelos appellant: amat enim deserta hoc etiam animal. Exinde propheta docet, a quo adducatur Nabuchodonosor.

VERS. 23. *Novi, Domine, quod non sit hominis via ejus, neque vir ambulabit, et rectam* 468 *faciet viam suam, neque diriget profectionem suam.* Non irrupisset ille, inquit, contra nos, Domine, te non volente: et si irrupisset, nequaquam prospere egisset quæ volebat, nobis opitulante dextera tua. Scio enim quæ acciderint Sennacherimo. Sed obsecramus te, ne ille exigat a nobis pœnas impietatis:

VARIÆ LECTIONES.

[61] B ἐπεί. [62] ἐπισκ. B ὑποσκελίζονται. [63] B ὀλέθρῳ. [64] Εὑρ. — συντρ. σου. Des. εὑρέθη apud LXX; *Hebr.* Væ mihi propter cladem meam! [65] σου. *Hebr.* mea. [66] πλ. B præm. τάς. [67] ἐστι. B præm. μου. *Hebr.* morbus meus. [68] κατ. με. Rec. lect. κατ. σε. Sed *Hebr.* et sustinebo illum (morbum meum). [69] σου. B μου. *Hebr.* tabernaculum *meum* vastatum est. [70] πᾶσαι — διεσπ. *Hebr.* omnes funiculi mei disrupti sunt. [71] σου. Ed. prior habebat μου, quod mutandum fuit in σου, juxta rec. lect. [72] Rec. lect. διεσπάσθησαν. [73] ἐξ. ἀπ' ἐμοῦ καί. Des. apud LXX, exstat autem in Hebr. [74] οὐκ — δέρρ. μου. *Hebr.* non est qui extendat amplius tabernaculum meum: non est qui erigat cortinas (s. pelles) meas. [75] δέρρ. B præm. τῶν. [76] B κατ' αὐτόν. [77] Θεόν. B Κύριον, juxta rec. lect. [78] ἐξεζ. Ita Alex. [79] ἡ ἱστ. B ἡ βίβλος ἱστοροῦσα. [80] διὰ — διεσκ. *Hebr.* propterea quod non intellexerunt, ideo grex eorum dispersus est. [81] στρ. *Hebr.* draconum. [82] τίς ἄγει. Ita B sed edit. prior habebat τί εἰσάγει. [83] οὐδὲ — ὁδ. αὐτ. Infra, ad Ezech. xxi, 17, ita leg. οὐδὲ πορεύσεται ἄνθρωπος καὶ κατευθυνεῖ ὁδὸν αὐτοῦ. [84] καὶ — αὐτοῦ. Des. apud Hebr. et LXX. Duplex interpretatio h. l. coaluisse videtur. [85] μηδὲ ἐκ. B μὴ δι' ἐκείνων.

Digitized by Google

verum tu ipse erudias nos paterna castigatione. Hoc enim dicit in subsequentibus :

VERS. 24, 25. *Corripe nos, Domine : verumtamen in judicio, et non in furore : ne paucos facias nos. Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt, et in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt. Quia comederunt Jacobum, et consumpserunt eum, et pascuum ejus desolaverunt.* Perspicuum est igitur, tam ex eis quæ dicta sunt, quam ex his quæ subjiciuntur, verba hæc : « Novi, Domine, quod non sit hominis via ejus, » neque subjicere libertatem arbitrii nostri servituti naturali, neque res nostras fatali necessitati submittere : sed diserte nos docere, quo pacto Dominus Deus totius mundi gubernacula teneat, et sapienter gubernet, suppeditans bona, et corripiens juste, ubi post diuturnam patientiam in nequitia perseverare viderit.

δίκας τῆς ἀσεβείας· ἀλλ' αὐτόν σε παιδεῦσαι, καὶ πατρικὴν παιδείαν ἐπαγαγεῖν· τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς ἑξῆς λέγει.

κδ', κε'. *Παίδευσον ἡμᾶς*[86], *Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει*[87], *καὶ μὴ ἐν θυμῷ· ἵνα*[88] *μὴ ὀλίγους ποιήσῃς ἡμᾶς. Ἔκχεον τὸν θυμόν σου ἐπὶ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας, αἳ τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο. Ὅτι κατέφαγον τὸν Ἰακὼβ, καὶ συνετέλεσαν αὐτὸν, καὶ τὴν νομὴν αὐτοῦ ἠρήμωσαν.* Δῆλον τοίνυν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐκ τῶν ἐπαγομένων, ὡς τὸ, « Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, » οὔτε φυσικῇ δουλείᾳ τὸ ἐλεύθερον ἡμῶν ὑποβάλλει τῆς γνώμης, οὔτε τῇ εἱμαρμένῃ ἀνάγκῃ τὰ καθ' ἡμᾶς ὑποτίθησιν· ἀλλὰ διαῤῥήδην ἡμᾶς διδάσκει, πῶς ὁ Δεσπότης[89] Θεὸς κατέχει τοὺς οἴακας τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ σοφῶς κυβερνᾷ, καὶ χορηγεῖ τὰ ἀγαθὰ, καὶ παιδεύει δικαίως, ὅταν ἐπὶ πλεῖστον μακροθυμήσας ἐπιμείναντας[90] τῇ πονηρίᾳ θεάσηται.

CAPUT XI.

Post hæc præcipit, ut dicat universo populo :

VERS. 3, 4. *Hæc dicit Dominus Deus Israel. Maledictus vir, qui non audierit* LXX *verba pacti hujus. Quod præcepi patribus vestris, die quo eduxi eos e terra Ægypti, e fornace ferrea.* Hoc ipsum, cum legem sanciret, addidit legi, et dixit : « Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea[m]. » Pollicetur tam illo quam hoc iterum loco, se dignos habiturum omnimoda Providentia eos qui observaverint mandata divina. [8] Et revocat in memoriam tum ea quæ dicta sunt patribus eorum, tum illorum inobedientiam. « Declinaverunt enim, ait, aurem suam, et ambulaverunt quisque in rectitudine cordis sui pravi. » Rectitudinem hic ponit, non pro justitia et æquitate, sed pro pravitate perseverante in malitia. Nam ab ea non recesserunt, sed in ea continenter incedebant. « Et induxi super eos omnia verba pacti hujus, quod præceperam eis ut facerent, et non fecerunt. » Variis enim suppliciis addixit eos, interdum Ammonitis, interdum Moabitis, interdum allophylis serviebant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Μετὰ ταῦτα παρακελεύεται πρὸς πάντα εἰπεῖν τὸν λαόν·

γ', δ'. *Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἀκούσεται τῶν λόγων*[91] *τῆς διαθήκης ταύτης· ἧς ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν*[92], *ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς.* Τοῦτο καὶ νομοθετῶν τῷ νόμῳ προστέθεικεν· ἔφη γάρ· « Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι[93] τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά· » ὑπισχνεῖται δὲ κἀκεῖ, καὶ πάλιν ἐνταῦθα, ὡς πάσης ἀξιώσει κηδεμονίας τοὺς τὰς θείας φυλάσσοντας ἐντολάς. Ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν εἰρημένων, καὶ τῆς ἐκείνων ἀπειθείας. « Ἐξέκλιναν[94] γὰρ, φησὶ, τὸ οὖς αὐτῶν, καὶ ἐπορεύθησαν ἀνὴρ ἐν τῇ εὐθύτητι[95] τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς. » Εὐθύτητα δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν ὀρθότητα λέγει[96], ἀλλὰ τὴν ἐφεξῆς γεγενημένην πονηρίαν ἐν τῇ κακίᾳ· οὐ γὰρ ἀπετρέποντο ταύτης, ἀλλὰ διηνεκῶς αὐτὴν ὥδευον. « Καὶ ἐπήγαγον ἐπ' αὐτοὺς πάντας τοὺς λόγους τῆς διαθήκης ταύτης, ἧς ἐνετειλάμην αὐτοῖς ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐποίησαν. » Διαφόρως γὰρ τιμωρίαις αὐτοὺς ἐξέδωκε· ποτὲ μὲν Ἀμμανίταις, ποτὲ δὲ Μωαβίταις, ἄλλοτε ἀλλοφύλοις ἐδούλευσαν.

VERS. 9, 10. *Et dixit Dominus : Inventa est colligatio in viris Judæ, et in viris habitantibus Hierosolymam. Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum, qui noluerunt audire verba mea.* Istud « Inventa est colligatio, » idem est ac cul-

θ', ι'. *Καὶ εἶπε Κύριος· Εὑρέθη σύνδεσμος ἐν ἀνδράσιν Ἰούδα, καὶ ἐν τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλήμ*[97]. *Ἐπεστράφησαν ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν προτέρων, οἳ οὐκ ἤθελον ἀκοῦσαι τῶν λόγων μου.* Τὸ « Εὑρέθη σύνδεσμος, »

[m] Deut. XXVII, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[86] ἡμ. *Hebr.* me. [87] ἐν κρίσει. *Hebr.* cum moderatione. Ita בְּמִשְׁפָּט h. l. et c. XXX, 11, sumitur. [88] ἵνα —ἡμᾶς. *Hebr.* ne ad paucos rediges me. [89] Δεσπότης. Des. in B. [90] B ἐπιμένοντας. [91] B τὸν λόγον. [92] B ἡμῶν. [93] πᾶσι. B præm. ἐν, juxta rec. lect. l. c. [94] B ἐξέκλινον. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ἐξεκλίναντο. Theodotioni debemus lectiones vers. 8, qui des. apud LXX. [95] εὐθ. *Hebr.* obfirmatione sc. pravitate. [96] λέγ. Deerat in edit. priori. [97] Ἱερ. B præm. ἐν.

Digitized by Google

ἀντὶ τοῦ, συνδεδεμένοι εἰσὶ, καὶ συμπεπλεγμένοι τοῖς πατράσι, καὶ τὴν ἐκείνων πορείαν ὁδεύουσι· τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῶν ἑπαγομένων σημαίνει. « Καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ βαδίζουσιν ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων, τοῦ δουλεύειν αὐτοῖς. » Ταῦτα δὲ δρῶσι τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς παραβαίνοντες διαθήκην. Οὗ δὴ χάριν παντοδαπαῖς αὐτοὺς περιβαλῶ συμφοραῖς, καὶ ὀδυρομένους οὐκ ἀξιώσω φειδοῦς· οὔτε μὴν παρὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν θεραπευομένων θεῶν ἐπικουρίας τινὸς ἀπολαύονται [88]. Λέγει δὲ καὶ τούτων τὸ πλῆθος.

A ligati sunt et implicati cum patribus, et via eorum incedunt. Hoc enim sequentia significant. « Et ecce ipsi vadunt **470** post deos alienos, ut serviant eis. » Quæ quidem dum faciunt, pactum sibi datum transgrediuntur. Quamobrem omnimodis eos obruam calamitatibus, nec plangentes venia dignos existimabo : tametsi nullum a diis, quos colunt, consequantur auxilium, quorum etiam multitudinem commemorat.

ιγ'. *Ὅτι κατὰ ἀριθμὸν τῶν πόλεών σου ἦσαν οἱ θεοί σου, Ἰούδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν ἐξόδων Ἰερουσαλὴμ, ἔταξαν βωμοὺς τῇ αἰσχύνῃ [89], θυσιαστήρια τοῦ θυμιᾶν τῇ Βάαλ.* Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοίνυν τῆς ἀσεβείας τὸν προφήτην κωλύει τὴν ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβείαν προσενεγκεῖν.

Vers. 13. *Quia juxta numerum civitatum tuarum erant dii tui, Juda : et juxta numerum viarum Hierosolymæ, posuerunt aras pudori, altaria ad adolendum Baali.* Quare propter immodicam impietatem prohibet prophetæ, ne pro eis supplicationem B offerat.

ιδ'. *Μὴ εὔχου [1] γὰρ, φησὶ, περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξιοῖς [2] περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει καὶ προσευχῇ· ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί σου [3] ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ἐπικαλοῦνταί με, ἐν [4] τῷ καιρῷ τῆς κακώσεως αὐτῶν.* Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ τιμωρίᾳ τὰς δεήσεις προσφέρουσι· διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης [5] Δαβὶδ παρεγγυᾷ, λέγων· « Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. » Ἐνταῦθα δὲ τὴν ἀνυπέρβλητον αὐτῆς ἀσέβειαν δείκνυσιν.

Vers. 14. *Ne oraveris enim*, ait, *pro populo isto : et ne postules pro ipsis in oratione et deprecatione : quia non exaudiam te tempore quo invocaverint me, tempore afflictionis eorum.* Quia in ipso supplicii sensu preces offerunt. Idcirco David quoque propheta monet his verbis : « Præoccupemus faciem ejus in confessione [n]. » Hic vero excessum impietatis ejus demonstrat.

ιε'. *Τί ἡ ἠγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα [6] ; Ἀμφότερα τὴν ἐπίτασιν τῆς δυσσεβείας δηλοῖ, καὶ τὸ « ἠγαπημένην » κληθῆναι, καὶ τὸ ἔνδοθεν [7] ἐν τῷ θείῳ νεῷ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν τὰ ἐνδάλματα στῆσαι.* « Μὴ εὐχαὶ καὶ κρέα ἅγια ἀφαιροῦσιν ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου ; ἢ τούτοις διαφεύξῃ ; » Σαφῶς ἡμᾶς ὁ προφητικὸς ἐδίδαξεν ὅρος [8] καὶ λόγος, ὡς πρᾶξιν ἀγαθὴν ὁ Δεσπότης ζητεῖ· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. » Καὶ πάλιν· « Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν, ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις· θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Καὶ ἐπειδὴ ἠγαπημένην αὐτὴν ἐκάλεσε, λέγει πάλιν καὶ τὴν ἑτέραν αὐτῆς προστηγορίαν.

Vers. 15. *Quid est, quod dilecta operata est in domo mea abominationem ?* Utrumque declarat gravitatem impietatis, tum quod vocata est dilecta, tum quod interius in templo Dei collocaverit statuas eorum qui non sunt dii. « Nunquid preces et carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, aut per hæc effugies? » Clare nos instruit intentio et sermo prophetæ Dominum opera **471** bona requirere. Quod etiam divinus David exclamat : « Sacrificium et oblationem noluisti : corpus autem perfecisti mihi [o]. » Et iterum : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique : holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo (gratum) est spiritus contritus : cor contritum et humiliatum Deus non despiciet [p]. » Et postquam vocavit eam dilectam, iterum aliam ipsius appellationem refert.

ις'. *Ἐλαίαν ὡραίαν, εὔσκιον τῷ εἴδει [10], ἐκάλεσε Κύριος τὸ ὄνομά σου.* Ταύτην δὲ τὴν προστηγορίαν ἐπέθηκεν ἐπὶ τὴν καρπογονίαν προτρέπων. Οὕτω καὶ ἄμπελον πολλάκις ὠνόμασεν. « Εἰς φωνὴν περιτομῆς αὐτῆς [11] ἀνήφθη [12] πῦρ ἐπ' αὐτήν. Ἐπειδὴ ἐλαίαν ἐκάλεσε, καὶ καθάρσεως μέμνηται· περιτομὴν γὰρ καλεῖ τὴν κάθαρσιν· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φησί· « Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. » — « [13] Μεγάλη ἡ θλῖψις ἐπὶ σέ [14]· ἠχρειώθη-

Vers. 16. *Olivam formosam, specie valde opacam, vocavit Dominus nomen tuum.* Hanc vero appellationem imposuit, ut invitaret eam ad ferendos D fructus. Eodemque modo sæpe vineam vocavit. « Ad vocem putationis ipsius exarsit ignis super eam. » Quia vocavit eam olivam, meminit quoque purgationis : putationem enim appellat purgationem. Sic et Dominus in sacris Evangeliis dicit : « Omnis palmes in me non ferens fructum excidit, et in ignem mittitur [q]. » — « Magna tribula-

[n] Psal. xciv, 2. [o] Psal. xxxix, 7. [p] Psal. l, 18, 19. [q] Joan. xv, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[88] B ἀπολαύσονται. [89] τ. αἰσχ. Des. apud LXX, exstat autem in Hebr. [1] τῇ. Ed. prior habet τό. [2] Rec. lect. προσεύχου. [3] Rec. lect. ἀξίου. [4] σου. Deest apud LXX. [5] ἐν — αὐτῶν. *Hebr.* propter malitiam eorum. [6] καὶ ὁ πρ. B ὁ θεῖος. [7] ἐπ. βδ. *Hebr.* actio ejus est scelus multorum, s. cum multis commissum. [8] B ἔνδον. [9] B χορός. [10] ὡρ. — εἴδει. *Hebr.* virentem, pulchram fructu et forma. [11] περιτ. αὐτ. *Hebr.* contusionis magnæ. [12] *Hebr.* accendet. [13] ἐκκ. — βάλλεται. Rec. lect. l. c. αἴρει αὐτό. [14] μεγ. — ἐπὶ σέ. Des. in Hebr. et Compl.

Digitized by Google

tio super te : rami ejus inutiles facti sunt. » Bonos enim fructus ferre noluerunt. Et ut ostendat non regem Babylonis potentem esse, sed seipsum illi pœnas infligere, hæc addit :

VERS. 17. *Et Dominus Deus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te mala, pro malitia domus Israel, et domus Juda : quia fecerunt sibi hoc, ad irritandum me, cum suffitum adolerent Baali.* Ipse, inquit, qui te plantavit, præcidit ramos : tu vero in causa es, quæ non probos fructus, sed exitiales protulisti. In sequentibus autem **472** docet propheta, qualia commissuri sint in ipsum, et in Christum Dominum. In eo enim etiam illa adumbrata sunt.

VERS. 18. *Domine, demonstra mihi, et cognoscam.* Ipsa precatio testatur eum non illa solum referre, quæ in ipsum commissa erant; alioqui nulla revelatione egebat ad perspicienda quæ tum fiebant, cum in eum admitterentur : revelatio autem præmonstrat futura : « Tunc vidi studia eorum. »

VERS. 19. *Ego autem, quasi agnus innoxius, qui ducitur ad victimam, non cognovi.* Istud « non cognovi » quadrat prophetæ, tristia non speranti; qui non diligenter attendebat Dominicis promissionibus, sed cum audiisset : « Posui te hodie ut civitatem munitam, et ut columnam ferream, et murum æneum, arbitratus est se nequaquam molestia tentandum esse [r]. » Atqui sermo divinus non hoc pollicebatur, sed, vinces adversa. « Pugnabunt enim, inquit, tecum, et non prævalebunt adversus te : quia ego sum tecum, ut liberem te, dicit Dominus [s]. » Verum sermo secundum alium sensum Christo Domino convenit. Tanquam agnus enim, ait, qui ducitur ad victimam, non novit quid passurus sit : et * excepturus passionem, sequitur ducentes. « Quia cogitaverunt super me cogitationem, dicentes : Agite, mittamus lignum in panem ejus, et deleamus eum e terra viventium, et non commemoretur ultra nomen illius. » Istud prophetæ omnino non convenit. Qui enim fieri poterat, ut lignum immitteretur in panem ? At Christo Domino sermo prophetiæ vel **473** maxime quadrat. Nam suum ipsius corpus panem appellavit : « Panis enim, inquit, quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita [t]. » Panem hunc ligno affixerunt, putantes se memoriam illius esse exstincturos. Dehinc propheta :

VERS. 20. *Tu vero, Domine exercituum, qui judicas juste, et probas renes et corda, videam ultionem tuam in eis. Quoniam ad te revelavi justificationem meam.*

σαν [15] οἱ κλάδοι αὐτῆς. » Καρποὺς γὰρ ἀγαθοὺς ἐνεγκεῖν οὐκ ἠθέλησαν· καὶ διδάσκων ὡς οὐχ ὁ Βαβυλώνιος ἰσχυρὸς, ἀλλ' αὐτὸς αὐτῇ τὴν τιμωρίαν ἐπάγει, προστέθεικε καὶ ταῦτα ·

ιζ'. *Καὶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ὁ καταφυτεύσας σε, ἐλάλησεν ἐπὶ σὲ κακὰ, ἀντὶ τῆς κακίας οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ οἴκου Ἰούδα· ὅτι* [16] *ἐποίησαν ἑαυτοῖς τοῦτο, τοῦ παροργίσαι με ἐν τῷ θυμιᾶν αὐτοὺς τῇ Βάαλ.* Αὐτὸς, φησὶν, ὁ φυτουργός σου τοὺς κλάδους ἐξέκοψε· σὺ δὲ τούτων αἰτία, οὐκ ὠφελίμους, ἀλλὰ δηλητηρίους βλαστήσασα καρποὺς. Διδάσκει δὲ διὰ τῶν ἑξῆς ὁ προφήτης, οἷα κατ' αὐτοῦ τολμήσουσι, καὶ κατὰ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ. Ἐν αὐτῷ γὰρ κἀκεῖνα ἐσκιογραφήθη.

ιη'. *Κύριε* [17], *γνώρισόν μοι, καὶ γνώσομαι.* Ὅτι οὐ μόνον τὰ κατ' αὐτοῦ [18] λέγει γεγενημένα, μαρτυρεῖ ἡ εὐχή· οὐκ ἀποκαλύψεως ἐδεῖτο εἰς τὸ ἰδεῖν τὰ τότε γιγνόμενα· εἰς αὐτὸν γὰρ ἐγένοντο [19]· ἀλλ' ἡ ἀποκάλυψις προδείκνυσι τὰ ἐσόμενα. « Τότε εἶδον τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. »

ιθ'. *Ἐγὼ δὲ, ὡς ἀρνίον ἄκακον* [20] *ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι* [21], *οὐκ ἔγνων.* Τὸ « οὐκ ἔγνων » τῷ προφήτῃ ἁρμόττει, ὡς οὐ προσδοκήσαντι τὰ λυπηρά· οὐ προσέσχεν [22] ἀκριβῶς ταῖς Δεσποτικαῖς ὑποσχέσεσιν, ἀλλ' ἀκούσας· « Τέθεικά σε ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὡς πόλιν ὀχυρὰν, καὶ ὡς στύλον σιδηροῦν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν, « ἐνόμισε μηδαμῶς πειρᾶσθαι [23] σκυθρωποῦ. Ὁ δὲ θεῖος λόγος οὐ τοῦτο ὑπέσχετο, ἀλλ' ὅτι Κρείττων ἔσῃ τῶν λυπηρῶν· « Πολεμήσουσι γὰρ, φησὶ, πρὸς σὲ, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ· διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος· » τῷ δὲ Δεσπότῃ Χριστῷ καθ' ἑτέραν ἔννοιαν ὁ λόγος ἐστὶ πρόσφορος. Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, ὁ ἀρνειὸς ἀγόμενος εἰς σφαγὴν οὐκ οἶδεν ὃ πείσεται, καὶ τοῖς ἄγουσιν ἕπεται καταδεξάμενος τὸ πάθος. « Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο λογισμὸν, λέγοντες· Δεῦτε [24] ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων, καὶ οὐ μὴ μνησθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔτι. » Τοῦτο τῷ προφήτῃ οὐθ' ὅλως ἁρμόττει· πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν ξύλον ἐμβληθῆναι τῷ ἄρτῳ ; Τῷ δὲ Δεσπότῃ Χριστῷ καὶ μάλα τῆς προφητείας ὁ λόγος προσήκει· ἄρτον γὰρ τὸ ἑαυτοῦ προσηγόρευσε σῶμα· « Ὁ ἄρτος γὰρ, φησὶν, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. » Τοῦτον τὸν ἄρτον ξύλῳ προσήλωσαν, νομίζοντες [25] αὐτοῦ κατασβεννύναι τὴν μνήμην. Εἶτα ὁ προφήτης [26].

κ'. *Σὺ δὲ, Κύριε τῶν δυνάμεων, ὁ κρίνων δίκαια, δοκιμάζων νεφροὺς καὶ καρδίας, ἰδοιμι τὴν παρὰ σοῦ ἐκδίκησιν ἐν αὐτοῖς* [27]· *ὅτι πρὸς σὲ*

[r] Supra 1, 18. [s] ibid. 19. [t] Joan. VI, 51.

VARIÆ LECTIONES.

[15] ἤχρ. *Hebr.* frangent, s. depascent (propagines ejus). [16] Rec. lect. ὅ, τι, omisso deinde τοῦτο. [17] Κύριε — γνώσομαι. *Hebr.* Et Jehova notum fecit mihi, ut cognoscerem. [18] B αὐτόν. [19] B ἐγίνετο. [20] ἄκ *Hebr.* (aut) bos. [21] B θύεσθαι. [22] πρ. B præm. γάρ. [23] B πειραθήσεσθαι. [24] δεῦτε — ἄρτ. αὐτοῦ. *Hebr.* perdamus lignum in virore suo. [25] B νομίσαντες. [26] εἶτα ὁ πρ. Des. in B. [27] ἐν αὐτ. Ita Compl. Rec. lect. ἐξ αὐτῶν

Digitized by Google

ἀνεκάλυψα τὸ δικαίωμά μου [25]. Νεφροὺς, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, τοὺς λογισμοὺς ὀνομάζει· ἐπειδὴ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐν τοῖς νεφροῖς ὄν, ἀνακινεῖ πολλάκις τὸν λογισμόν. Οὐ μάτην μέντοι συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τὸν προφήτην πειραθῆναι τῶν λυπηρῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις ἐπεχείρησε τὰς ὑπὲρ τῶν παρανομούντων πρεσβείας προσενεγκεῖν, πεῖσαι βουλόμενος αὐτὸν μὴ ἑαυτὸν μὲν νομίζειν φιλάνθρωπον, τὸν δὲ τῆς ἀγαθότητος θησαυρὸν ἀπηνῆ, συνεχώρησε γενέσθαι τὴν ἐπανάστασιν· ὁ δὲ λίαν ἀλγήσας, κρῖναι δικαίως ἀντιβολεῖ τὸν Θεὸν, καὶ δίκας ἀπαιτῆσαι τοὺς ἀνοσίους· δέχεται δὲ τὴν ἱκεσίαν ὁ Δεσπότης, καὶ δίδωσι τὴν ἀπόκρισιν, καὶ κόλασιν ἀπειλεῖ, καὶ τοὺς μὲν ἐν πολέμῳ σφαγήσεσθαι λέγει, τοὺς δὲ λιμῷ διαφθαρήσεσθαι.

Renes vocat, ut sæpe diximus, cogitationes : eo quod concupiscendi vis in renibus sita frequenter incitat cogitationem. Non frustra utique permisit Deus prophetam adversis tentari : sed cum sæpe conatus esset pro inique agentibus intercedere, volens ei persuadere, ne seipsum putaret clemen tem, thesaurum autem bonitatis crudelem, insultum hunc fieri permisit. Ille vero magno dolore confectus supplicat Deo, ut juste judicet, et de impiis sumat pœnas. [21-23] Quam supplicationem suscipit Dominus, ac data responsione punitionem minatur : et alios in bello interficiendos esse dicit, alios fame perituros.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἀλλὰ πάλιν ὁ προφήτης, θεώμενος τῶν πονηρίᾳ συζώντων τὴν εὐπραξίαν, τούτου τὴν αἰτίαν διδαχθῆναι ἀντιβολεῖ.

α'. *Δίκαιος εἶ, Κύριε, ὅτι ἀπολογήσομαι πρὸς σέ· πλὴν κρίματα λαλήσω πρὸς σέ.* Οἶδα, φησὶν, ἀκριβῶς τῆς σῆς ψήφου τὸ δίκαιον· οὐκ ἄτοπον δὲ οὐδὲ ἐγὼ προσφέρειν ἠγοῦμαί σοι πεῦσιν. « Τί ὅτι ὁδὸς ἀσεβῶν εὐοδοῦται, εὐθήνησαν [29] πάντες οἱ ἀθετοῦντες ἀθέτημα; »

β'. *Ἐφύτευσας αὐτοὺς, καὶ ἐρριζώθησαν· ἐτεκνοποίησαν [30], καὶ ἐποίησαν καρπόν.* Διὰ τούτων εὐπραξίαν [31] ἐδήλωσε· τὴν δὲ ἄθεον γνώμην διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε σημαίνων· « Ἐγγὺς εἶ σὺ τοῦ στόματος αὐτῶν [32], καὶ πόρρω [33] ἀπὸ τῶν νεφρῶν αὐτῶν. » Ἐν μόνοις, φησὶ, τοῖς λόγοις προσηγορίαν προσφέρουσι τὴν σήν· ἐκ γὰρ τῶν λογισμῶν τὴν σὴν ἐξέβαλον μνήμην.

γ'. *Καὶ σὺ, Κύριε, γινώσκεις με, εἶδές με [34], ἐδοκίμασας [35] τὴν καρδίαν μου.* Οὐ γὰρ μόνον τὰ φαινόμενα οἶδας, ἀλλὰ καὶ τοὺς λανθάνοντάς μου λογισμούς. « Ἄθροισον [36] αὐτοὺς ὡς πρόβατα εἰς σφαγὴν, καὶ ἁγνισον αὐτοὺς εἰς ἡμέραν σφαγῆς αὐτῶν. » Τὸ ἁγνισον, ἀντὶ τοῦ ἀφόρισον λέγει. Ἀφορίζει γὰρ ἑαυτὸν [37] ὁ ἁγνίσασθαι βουλόμενος· διὸ καὶ ὁ Σύρος εὐτρέπισον ἀντὶ τοῦ ἁγνισον τέθεικεν.

δ'. *Ἕως πότε πενθήσει ἡ γῆ, καὶ ὁ χόρτος πᾶς τοῦ ἀγροῦ ξηρανθήσεται ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων τὴν γῆν [38]; ἠφανίσθησαν κτήνη καὶ πετεινὰ, ὅτι εἶπον, οὐκ ὄψεται ὁ Θεὸς [39] ὁδοὺς ἡμῶν [40].* Τῆς τούτων ἕνεκα παρανομίας ἔρημος ἡ γῆ μεμένηκε, Κύριε [41]· ὑπολαμβάνουσι γὰρ μὴ ἐφορᾷν σε, μηδὲ βλέπειν τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενα.

CAPUT XII.

Rursus propheta, cum animadverteret prosperitatem improbe viventium, postulat doceri, quænam sit ejus rei causa.

Vers. 1. *Justus es, Domine, ut disputem tecum : verumtamen judicia tecum loquar.* Probe novi, ait, quam justa sit sententia tua : nec tamen absurdum existimo tibi proponere quæstionem. 474 « Quare via impiorum prosperatur, et bene est omnibus qui prævaricantur prævaricationem? »

Vers. 2. *Plantasti eos, et egerunt radices : filios procreaverunt, et fecerunt fructum.* His verbis prosperitatem exposuit : per subsequentia vero impium in Deum animum designavit : « Prope tu es ori eorum, et longe remotus a renibus eorum. » Nudis, ait, verbis te appellant : a cogitationibus enim tui memoriam expulerunt.

Vers. 3. *Et tu, Domine, novisti me : scis quis ego sim, probasti cor meum.* Quia non ea tantum quæ patent cognoscis, sed etiam secretas cogitationes meas. « Congrega eos velut oves ad cædem, et purifica eos in diem occisionis eorum. » Purifica dicit, pro segrega. Segregat enim se, qui vult purificari. Propterea etiam Syrus, præpara, posuit pro, purifica.

Vers. 4. *Usquequo lugebit terra, et omnis herba agri exsiccabitur, propter malitiam habitantium in terra? Perierunt animalia et volucres, quia dixerunt : Non videbit Deus vias nostras.* Propter iniquitatem eorum deserta mansit terra, Domine, quia existimant te non observare, neque videre quæ perpetrantur ab ipsis.

VARIÆ LECTIONES.

[25] τὸ δικ. μου. *Hebr.* litem meam. [29] εὐτ. *Hebr.* tranquilli sunt. [30] ἐτ. *Hebr.* progrediuntur. [31] εὐπρ. B præm. τήν. [32] τ. στ. αὐτ. *Hebr.* in ore eorum. [33] κ. π. B πόρρω δέ. Vid. supra, t. I, p. 1502. [34] εἶδές με. Des. apud LXX, edit. prior habebat οἶδας, ex B autem restitutum est εἶδες, cui respondet Hebr. ראית אתי [35] ἐδ. B præm. καί. [36] ἄθρ.—σφαγήν. Notanda est hæc lectio. Rectius enim verba ista hoc loco ponuntur, quam in fine versiculi, ubi edit. Ald. et codex Aug. post σφαγῆς αὐτῶν addunt, ἄθροισον αὐτοὺς ὥσπερ πρόβατα εἰς (cod. Aug. ἐπὶ) σφαγήν. Sed pro ἄθροισον in Hebr. est התקם abripe eos. [37] ἑαυτ. Ex B pro αὐτόν, ut habebat edit. prior. [38] τ. γῆν. Rec. lect. ἐν αὐτῇ. [39] ὁ Θεός. Abest ab Hebr. [40] ὁδ. ἡμ. *Hebr.* finem nostrum. [41] Κύρ. Des. in B.

Digitized by Google

VERS. 5. *Pedes tui currunt* **475** *ad nequitiam, et dissolvent te. Quomodo præparaberis in equis, et in terra pacis confidis?* Hoc ita interpretatus est Syrus : « Victa es cum curreres cum peditibus, » et quo pacto cum equitibus contendere poteris? Quod vero dicit, est ejusmodi : Hostes vicini, Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi, atque allophyli, pedestribus copiis bellum gerebant, et tu certans cum illis sæpenumero victa es. Qui fiet igitur, ut resistas Babyloniis cum equestri exercitu in aciem prodeuntibus? At secundum interpretationem Græcam sic intelligendum est : Nequitiæ tuæ cursus labefactavit te, et viribus spoliavit : fortitudine vero et viribus destituta, quomodo resistere poteris, et pugnare cum his qui ingenti equorum numero militant? Utrumque sensum apposui, relicta lectoribus melioris optione. « Quomodo te geres in fremitu Jordanis? » Syrus ita dixit : « Quo pacto trajicies Jordanem exundantem? » Figurate fluvium inundantem vocavit multitudinem hostilis exercitus. Reducit autem eis in memoriam quæ acciderant sub Josua Nave : videlicet, quando curam tui gerebam, fluvium illum exundantem transmisisti.

VERS. 6. *Quia et domus patris tui, et ipsi spreverunt te, et ipsi clamaverunt a tergo tuo : et illi ipsi convenerunt contra te.* Plerique enim, ut verisimile est, ex decem tribubus jam in captivitatem **476** ductis sub hostibus militabant. « Ne credas, cum loquuntur ad te bona. » Talis erat Rapsaces, qui Hebraica lingua utens blasphemabat in Deum. His interjectis, propheta resumit prophetiam de Domino, et prænuntiat Judæorum excidium, aitque ex persona Dei :

VERS. 7. *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam : tradidi animam meam dilectam in manus hostium ejus.* Bonitatem suam ostendit, et improbitatem illorum arguens docet. Ipse enim verbis utitur amicitia plenis, vocans eam, quæ hostis erat, animam suam dilectam : illa vero insidiatorum et hostium exercet opera, quod sequentia declarant.

VERS. 8. *Facta est hæreditas mea mihi quasi leo in silva.* Quia pro sponsa effecta est fera, et sponsum devoravit. « Dedit super me vocem suam. » Veritatem prophetiæ docent Evangelia : ex quibus discimus quo pacto clamabant : « Tolle, tolle,

ε'. Σοῦ[42] *οἱ πόδες τρέχουσιν εἰς κακίαν*[43], *καὶ ἐκλύσουσί*[44] *σε. Πῶς παρασκευάσῃ ἐφ' ἵπποις, καὶ*[45] *ἐν γῇ εἰρήνης σὺ*[46] *πέποιθας;* Τοῦτο ὁ Σύρος οὕτως ἡρμήνευσε· « Μετὰ πεζῶν τρέχουσα ἡττήθης, » καὶ πῶς ἀντιστῆναι[47] ἱππεῦσι δυνήσῃ; ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οἱ γειτονεύοντες πολέμιοι, Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται, καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ ἀλλόφυλοι πεζεύοντες ἐπολέμουν· πολλάκις δὲ ἡττήθη, πολεμοῦσα ἐκείνοις. Πῶς τοίνυν δυνήσῃ, φησὶν, ἀντιστῆναι Βαβυλωνίοις ἐφ' ἵπποις παρατεττομένοις; Κατὰ δὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἑρμηνείαν[48] οὕτω νοητέον, Ὅτι ὁ διὰ τὴν πονηρίαν σου δρόμος ἐξέλυσέ σε, καὶ τῆς ἰσχύος ἐγύμνωσε· ῥώμης δὲ καὶ ἰσχύος ἐστερημένη, πῶς δυνήσῃ ἀντιστῆναι, καὶ παρατάξασθαι τοῖς μετὰ πλείστων ἵππων στρατεύουσιν; B Ἀμφότερα δὲ τέθεικα τὰ νοήματα, τοῖς ἐντευξομένοις προτιθεὶς τὴν ἐπὶ τοῦ κρείττονος αἵρεσιν. Πῶς ποιήσεις ἐν φρυάγματι τοῦ Ἰορδάνου; Ὁ Σύρος οὕτως εἶπε· « Πῶς περάσεις τὸν Ἰορδάνην πλημμυροῦντα; » Τρυπικῶς δὲ ποταμὸν πλημμυροῦντα τῆς στρατιᾶς[49] τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος ἐκάλεσεν· ἀνέμνησε δὲ αὐτοὺς καὶ τῶν ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυή· ὅτι Ἡνίκα σου ἐπεμελούμην, τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πλημμυροῦντα διέβης.

ς'. *Ὅτι καὶ οἶκος*[50] *τοῦ πατρός σου, καὶ οὗτοι ἠθέτησάν σε, καὶ αὐτοὶ ἐβόησαν ἐκ τῶν ὀπίσω σου· καὶ*[51] *οὗτοι*[52] *αὐτοὶ συνήχθησαν ἐπὶ σοί*[53]. Πολλοὶ γὰρ, ὡς εἰκὸς, καὶ ἐκ τῶν δέκα φυλῶν, τῶν ἤδη γεγενημένων αἰχμαλώτων, συνεστρατεύοντο τοῖς πολεμίοις. « Μὴ πιστεύσῃς, ὅτι λαλοῦσι πρὸς σὲ καλά. » Τοιοῦτος ἦν ὁ Ῥαψάκης, τῇ Ἑβραίων κεχρημένος φωνῇ, καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημῶν· ταῦτα μεταξὺ εἰρηκὼς ὁ προφήτης, τὴν περὶ τοῦ Δεσπότου προφητείαν ἀναλαμβάνει, καὶ τὴν Ἰουδαίων πανωλεθρίαν προαγορεύει, καί φησιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ·

ζ'. *Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου· ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου· ἔδωκα τὴν ἠγαπημένην ψυχήν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς.* Τὴν[54] οἰκείαν δείκνυσιν ἀγαθότητα, καὶ τὴν ἐκείνων βδελυρίαν ἐλέγχων[55] διδάσκει· αὐτὸς μὲν γὰρ ἀγαπητικοῖς κέχρηται ῥήμασι, καὶ ψυχὴν αὐτοῦ ἠγαπημένην τὴν πολεμίαν καλεῖ· ἐκείνη δὲ τὰ δυσμενῶν καὶ ἐπιβούλων ἐργάζεται· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἑξῆς.

η'. *Ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ.* Ἀντὶ γὰρ νύμφης θηρίον ἐγένετο, καὶ τὸν νυμφίον κατέφαγεν[56]. « Ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς. » Τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν διδάσκει τὰ Εὐαγγέλια· μανθάνομεν γὰρ ἐκεῖθεν ὡς ἔβοων, « Ἆρε,

VARIÆ LECTIONES.

[42] Σοῦ — ἐκλ. σε. Propius ad Hebr. accedit Syrus, cujus interpretatio post pauca sequitur. Aquila, teste Chrys., ita habet: Σὺν δρομεῖ τε ἔδραμες, καὶ ἐμόχθησέ σε. [43] εἰς κάκ. Abest ab Hebr. [44] ἐκλ. Ita Alex. [45] καὶ — πέποιθας. Hæc juxta Hebr. cohærent cum sequentibus, ut sensus sit : si in terra pacis, in qua confidis (defatigant te), ecquid facies in elatione Jordanis? [46] σύ. Ita Compl., sed rec. lectio σου. B σοί. [47] ἀντιστ. Montf. in Hexapl., et Busius ad h. l. habent ἀναστῆναι. Præstat autem lectio nostra. [48] ἑρμ. B addit τῶν ἑβδομήκοντα. [49] B στρατείας. [50] οἶκ. B. præm. ὁ. Apud LXX præm. οἱ ἀδελφοί σου, Des. apud LXX, ubi pro συνήχθ. ἐπὶ σοί, leg. ἐπισυνήχθησαν, Colo addito. [51] καὶ οὗτ. αὐτ. ἐπὶ σοί. *Hebr.* continuo (clamant post te). *Alii*, satis est. [52] οὗτ. Des. in B. [53] συνήγθ. καί. [54] Τὴν. B præm. καί. [55] B διελέγχων. [56] B κατέσφαξεν.

Digitized by Google

αἶρε [57], σταύρωσον αὐτόν. »—« Διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. » Τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον ἔδειξε.

θ'. *Μὴ σπήλαιον* [58] *ὑαίνης ἡ κληρονομία μου ἐμοί ; ἢ* [59] *σπήλαιον κύκλῳ αὐτῆς ;* Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἑρμηνευομένοις [60], σπήλαιον λῃστῶν τὸν ναὸν προσηγόρευσε διὰ τὴν τῶν λειτουργούντων παρανομίαν· ἐνταῦθα δὲ σπήλαιον ὑαίνης, οὐ μόνον τὴν πόλιν καλεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ ταύτης κύκλῳ, τουτέστι τὴν Ἰουδαίαν· καὶ πάλιν τῆς εἰς αὐτὸν γεγενημένης παρανομίας κατηγορεῖ. Ἐμοὶ γάρ, φησὶ, ἐγένετο σπήλαιον ὑαίνης. Εἶτα τὸν ἔσχατον αὐτῆς ὄλεθρον προθεσπίζει. « Βαδίσατε [61], συναγάγετε ἐπ' αὐτὴν [62] πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἐλθέτωσαν [63] φαγεῖν αὐτήν. » Τῆς γὰρ οἰκουμένης Ῥωμαῖοι τὸ κράτος δεξάμενοι, καὶ τὴν στρατιὰν ἐκ διαφόρων συναγαγόντες ἐθνῶν, τοὺς μὲν κατέσφαξαν, τοὺς δὲ δορυαλώτους ἀπήγαγον. Αἰτίους δὲ τῆς ἀσεβείας τοὺς τοῦ νόμου διδασκάλους γεγενῆσθαί φησιν· ἐπάγει γάρ·

ι', ια'. *Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου· ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου· ἔδωκαν τὴν μερίδα τὴν ἐπιθυμητήν μου εἰς ἔρημον ἄβατον. Ἐτερήθη εἰς ἀφανισμὸν ἀπωλείας* [64]. Οἱ γὰρ Ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Γραμματεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι, τὸν λαὸν ἐξαπατήσαντες, καὶ τὸν Δεσπότην σταυρώσαντες, προεξένησαν τοῖς Ἰουδαίοις τὰ πολυθρύλλητα ἐκεῖνα κακά. Καὶ τοῦτο διδάσκει σαφέστερον· « Δι' ἐμὲ ἠφανίσθη ἀφανισμῷ πᾶσα ἡ γῆ. » Πᾶσαν γῆν τὴν τοῦ Ἰσραὴλ φησι· διὰ γὰρ τὰ εἰς αὐτὸν γεγενημένα, τότε μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἔρημος αὐτῶν ἡ χώρα ἐγένετο· νῦν δὲ τῆς ἀοιδίμου μητροπόλεως αὐτῶν ἐστέρηνται παντελῶς. « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνὴρ τιθέμενος ἐπὶ καρδίαν. » Ἀντὶ τοῦ, λογισμοῖς εὐσεβέσιν οὐ χρῶνται.

ιβ'. *Ἐπὶ* [65] *πᾶσαν διεκβολὴν τῆς ἐρήμου ἦλθον ταλαιπωρήσαντες* [66] *ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Τὴν διεκβολὴν ἀτραπὸν ὁ Σύρος ἡρμήνευσε· πᾶσαν, φησὶ, τὴν ἔρημον ἐπλήρωσαν ἀτραπῶν [67], ταλαιπωροῦντες, καὶ τοὺς πολεμίους ἀποδιδράσκοντες· ἴδιον γὰρ τῶν φευγόντων μὴ κεχρῆσθαι ταῖς νενομισμέναις ὁδοῖς. « Ὅτι μάχαιρα Κυρίου καταφάγεται ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς ἕως ἄκρου τῆς γῆς· οὐκ ἔστιν εἰρήνη πάσῃ σαρκί. » Λέγει μὲν καὶ τὰ Ἰουδαίοις συμβάντα, καὶ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς ἕως ἄκρου τῆς γῆς τῆς Ἰσραηλίτιδος. Προλέγει δὲ καὶ τὰ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐπενεχθέντα [68] τοῖς ἔθνεσι· καθ' ὧν καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς προφητείας προαγορεύει.

ιγ'. *Ἐσπείρατε* [69] *πυρούς, καὶ ἀκάνθας θερίσετε* [70]. Παρεγγυᾷ μὴ θαρρεῖν τῇ τῆς γῆς εὐκαρπίᾳ,

crucifige eum [a]. » — « Propterea odi eam. » Justam esse vindictæ causam docet.

VERS. 9. *Nonne spelunca hyænæ est mihi hæreditas mea ? aut spelunca in circuitu ejus ?* In iis quæ superius exposita sunt, templum vocavit speluncam latronum, ob eorum qui sacrificabant iniquitatem : hoc vero loco non urbem duntaxat, sed etiam quæ circum adjacent, hoc est Judæam, appellat « speluncam hyænæ. » Et rursus accusat iniquitatem **477** in se admissam. Mihi enim, ait, facta est spelunca hyænæ. Deinde vaticinatur extremum illius interitum : « Ite, et ad eam congregamini, omnes bestiæ agri, et veniant ad devorandum eam. » Nam Romani, suscepto orbis imperio, coacto ex variis nationibus exercitu, alios interfecerunt, alios duxerunt captivos. Legis autem doctores ait fuisse auctores impietatis. Subjicit enim :

VERS. 10, 11. *Pastores multi demoliti sunt vineam meam : polluerunt partem meam, fecerunt portionem meam desiderabilem desertum invium. Facta est dissipatio perditionis.* Principes enim sacerdotum, Scribæ et Pharisæi, decipientes populum, et Dominum crucifigentes, vulgata illa mala Judæis acciverunt. Idque docet clarius : « Propter me deletione deleta est omnis terra. » Omnem terram Israeliticam dicit : quoniam ob ea quæ commissa sunt in eum, tunc quidem ipsorum regio redacta est ab hostibus in solitudinem : nunc vero, celeberrima sua metropoli prorsus privati sunt. « Non enim est vir, qui ponat ad cor. » Quasi dicat : Non utuntur piis cogitationibus.

VERS. 12. *Ad omne diverticulum deserti venerunt, misere degentes in deserto.* Diverticulum Syrus interpretatus est, semitam. Omne, inquit, desertum repleverunt diverticulis, laborantes, et hostem fugientes. Proprium est enim fugientium, non uti **478** viis ordinariis. « Quia gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus. Non est pax universæ carni. » Commemorat ea quæ Judæis acciderunt, ab extremo terræ usque ad extremum terræ Israeliticæ. Prædicit etiam quæ diversis temporibus invecta sunt gentibus : contra quas etiam vaticinatur circa finem prophetiæ.

VERS. 13. *Seminastis triticum, et spinas meletis.* Admonet non esse collocandam in fertilitate terræ

[a] Joan. XIX, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[57] Rec. lectio l. c. ἆρον, ἆρον. [58] σπήλ. ὑαίν. *Hebr.* avis rapax. *Alii*, versicolor. [59] ἢ — αὐτῆς. *Hebr.* avis quælibet circumquaque est circa eam. [60] B. πρόσθεν ἡρμηνευμένοις. [61] βαδ. B ἐπ' αὐτὴν βαδίσαντες. [62] ἐπ' αὐτ. Des. apud LXX. [63] B. ἐλθέτω τοῦ φαγεῖν. [64] Ἐγ. εἰς ἀφ. ἀπωλ. *Hebr.* Redegit eam se. hostis, ad desolationem : luget sc. terra tota. [65] Ἐπὶ — ἐρήμῳ, *Hebr.* Ad omnes colles in deserto venerunt vastatores. [66] B ταλαιπωροῦντες. Sequens ἐν τῇ ἐρ. des. apud LXX. [67] ἀτρ. B καὶ τὰς ὁδούς. [68] ἐπεν. B præm. πᾶσιν. [69] Ἔσπ. *Hebr.* Seminarunt. Rec. lect. σπείρατε, sed nostram lect. quam habent Ald. et Compl. tuetur cod. Aug. [70] θερ. Rec. lectio est vel θερίζετε vel θερίσατε. *Hebr.* metent.

Digitized by Google

fiduciam : sed in bonis illius operationibus. Qui enim nequitia utitur, spinas ex ea colligit. « Sortes vestræ non proderunt vobis. » Sortes rursus appellat opinam hæreditatem, cui consulit ut minime confidant. « Confusi estis gloria vestra, opprobrio in conspectu Domini. » Quæ putatis honestare vos, verbi gratia, opes, potentiam, hæc vos pudore perfundent, dum causam agetis apud Deum. Ejus enim beneficia abunde experti, contraria illi rependistis.

VERS. 14. *Hæc dicit Dominus, de omnibus vicinis malis, de pastoribus, qui tangunt hæreditatem meam, quam distribui populo meo Israel.* Idumæi, Moabitæ, Ammonitæ, et allophyli, infensum et hostilem semper in Judæos gerebant animum : lætati sunt itaque videntes clades illis illatas. Ideo præmonet eos futuræ **479** Judæorum revocationis. Pastores autem vocat principes illorum.

Ecce ego evellam eos de terra sua : et domum Juda ejiciam de medio eorum. (VERS. 15.) *Et erit, postquam ejecero eos, convertar, et miserebor eorum : et habitare eos faciam, unumquemque in hæreditate sua, et unumquemque in terra sua.* His vaticinatur reditum, qui contigit sub Cyro et Dario, et quæ deinceps futura sint, prædocet.

VERS. 16, 17. *Et erit, si docentes docuerint populum meum viam meam, ut jurent in nomine meo, Vivit Dominus, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Baalem : et ædificabuntur in medio populi mei. Quod si conversi non fuerint, evellam gentem illam evulsione et perditione, dicit Dominus.* Omnimodam etiam refert Judaicæ gentis expulsionem. « Evellam enim gentem illam evulsione et perditione, dicit Dominus. »

CAPUT XIII.

[1-7] Exinde præcipitur prophetæ, ut cingulum lineum sibi comparet : et postquam eo cinxerit lumbos, illud apud Euphraten fluvium occultet : quod mandatum mox implevit. Elapsis autem diebus non paucis, ei denuo præcipitur, ut cingulum afferat : et peregit iterum quod mandaverat ei Dominus. Et cum illud in manus suas sumpsisset, reperit computruisse, et nulli usui aptum **480** esse. [8] Tum audit Dominum dicentem :

VERS. 9, 10. *Sic computrescere faciam superbiam Judæ, et contumeliam Hierosolymæ, contumeliam*

ἀλλὰ τῇ τῆς γῆς [71] εὐπραξίᾳ· ὁ γὰρ κακίᾳ χρώμενος ἀκάνθας ἐκ ταύτης τρυγᾷ. « Οἱ [72] κλῆροι ὑμῶν [73] οὐκ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς. » Κλήρους πάλιν τὴν εὐκληρίαν ἐκάλεσεν, ᾗ συμβουλεύει μὴ πεποιθέναι. « Ἠσχύνθητε [74] ἀπὸ καυχήσεως ὑμῶν, ἀπὸ ὀνειδισμοῦ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. » Ἃ νομίζετε σεμνύνειν ὑμᾶς, τουτέστι τὸν πλοῦτον, τὴν δυναστείαν, ταῦτα ὑμᾶς κρινομένους παρὰ τῷ Θεῷ αἰσχύνης ἐμπλήσει. Ἀπολαύσαντες γὰρ τῶν παρ' αὐτοῦ δωρεῶν τοῖς ἐναντίοις ἠμείψασθε.

ιδ'. *Τάδε λέγει Κύριος περὶ πάντων τῶν γειτόνων τῶν πονηρῶν, τῶν ποιμένων [75] τῶν ἁπτομένων τῆς κληρονομίας μου, ἧς ἐμέρισα τῷ λαῷ μου Ἰσραήλ.* Ἰδουμαῖοι, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται, καὶ Ἀλλόφυλοι, ἀπεχθῶς ἀεὶ καὶ δυσμενῶς περὶ Ἰουδαίους διέκειντο· ἐφήσθησαν [76] τοίνυν τὰς ἐπενεχθείσας αὐτοῖς θεασάμενοι συμφοράς· διὰτοι τοῦτο προδιδάσκει αὐτοὺς τὴν ἐσομένην τῶν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν. Ποιμένας [77] δὲ καλεῖ τοὺς ἐκείνων ἄρχοντας.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνασπῶ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ [78] τὸν οἶκον Ἰούδα ἐκβαλῶ ἐκ μέσου αὐτῶν. (ιε') *Καὶ ἔσται μετὰ τὸ ἐκβαλεῖν με αὐτοὺς, ἐπιστρέψω, καὶ ἐλεήσω αὐτοὺς, καὶ κατοικιῶ αὐτοὺς [79] ἕκαστον εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστον εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ.* Διὰ τούτων τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου γεγενημένην ἐπάνοδον προθεσπίσας, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἐσόμενα προδιδάσκει.

ις', ιζ'. *Καὶ ἔσται ἐὰν διδάσκοντες [80] διδάξωσι τὴν ὁδόν μου τὸν λαόν μου, τοῦ ὀμνύειν τῷ ὀνόματί μου, ζῇ Κύριος, καθὼς ἐδίδαξαν τὸν λαόν μου ὀμνύειν ἐν τῇ [81] Βάαλ, καὶ οἰκοδομηθήσονται ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ μου. Ἐὰν δὲ μὴ [82] ἐπιστρέψωσιν, ἐξαρῶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἐξάρσει καὶ ἀπωλείᾳ, φησὶ Κύριος [83].* Εἶπε [84] καὶ τὴν παντελῆ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀποβολήν. « Ἐξαρῶ γὰρ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἐξάρσει καὶ ἀπωλείᾳ, φησὶ [85] Κύριος. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Μετὰ ταῦτα κελεύεται ὁ προφήτης περίζωμα λινοῦν πριάμενος, καὶ τῇ ὀσφύϊ περιθεὶς, παρὰ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν τοῦτο κατακρύψαι, καὶ τὸ κελευσθὲν παραυτίκα πεπλήρωκεν. Ἡμερῶν δὲ πλείστων διελθουσῶν, προσετάχθη πάλιν κομίσαι τὸ περίζωμα· καὶ πεποίηκε πάλιν, ὅπερ ὁ Δεσπότης αὐτῷ προσέταξε. Καὶ λαβὼν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, εὗρε διεφθαρμένον, καὶ εἰς πᾶσαν ἄχρηστον χρῆσιν. Εἶτα ἀκούει λέγοντος τοῦ Δεσπότου·

θ', ι'. *Οὕτω φθερῶ τὴν ὕβριν Ἰούδα, καὶ τὴν ὕβριν Ἰερουσαλὴμ, τὴν [86] πολλὴν ταύτην ὕβριν.*

VARIÆ LECTIONES.

[71] γῆς. B ἀρετῆς, haud male. [72] Οἱ -- ὑμᾶς. *Hebr.* debilitati sunt, nihil proficient. [73] ὑμ. Rec. lect. αὐτῶν, et deinde αὐτούς pro ὑμᾶς. [74] B αἰσχύνθητε, juxta rec. lect. [75] τ. ποιμ. Des. apud *Hebr.* et LXX. [76] ἐφήσθ. Ita emendanda fuit lectio Sirm. ἐπείσθησαν, *persuasi sunt*. Hæc etiam vera esse videtur lectio cod. Bavar., qui h. l. habet ἐφήθησαν. Primum restituendæ hujus lectionis indicium debemus Cotelerio, cujus vid. *Monum. Eccl. Gr.*, t. II, p. 616. [77] ποιμ. — ἄρχ. Lacuna ex B suppleta. [78] καὶ — αὐτῶν. Hæc deerant in Græco, etsi in versione expressa. [79] κατ. αὐτούς. *Hebr.* reducam eos. [80] διδ. — λαόν μου. Propius ad Hebr. accedit lectio rec. Μαθόντες (Alex. μανθάνοντες) μάθουσιν τὴν ὁδὸν τοῦ λαοῦ μου. [81] τῇ. Ed. prior hab. τῷ. [82] μὴ. Des. in B. [83] φ. Κύρ. Des. apud LXX. Sola Compl. add. λέγει Κύριος. [84] Εἶπε, κ. τ. λ. Hæc ad Nostrum non videntur pertinere. [85] φησί. B. λέγει, ut Compl. [86] τ. π. τ. ὕβρ. Hæc satis bene ad vers. 9 relata sunt, quæ alias constituunt initium vers. 10.

Digitized by Google

Τὸν [87] λαὸν τοῦτον τὸν πονηρόν· τοὺς μὴ βουλομένους ὑπακούειν τῶν λόγων μου, καὶ [88] πορευομένους ἐν τῇ σκληρότητι τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς πονηρᾶς, καὶ πορευομένους ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων, τοῦ δουλεύειν αὐτοῖς [89], καὶ προσκυνεῖν αὐτοῖς· καὶ ἔσονται ὡς τὸ περίζωμα τοῦτο, ὃ οὐ χρησθήσεται ἔτι [90] εἰς οὐθέν. Διὰ τούτων τὴν ἐν Βαβυλῶνι σημαίνει διατριβήν· ὁ γὰρ Εὐφράτης μέσον ἐκείνην διατέμνει τὴν πόλιν· παρὰ δὲ τὸν Εὐφράτην ἐν τῇ τρυμαλιᾷ τῆς πέτρας προσετάχθη τὸ περίζωμα κατακρύψαι· τρυμαλιὰν δὲ τῆς πέτρας τὴν Βαβυλῶνα καλεῖ· ἐκεῖ δὲ ὢν ἄχρηστος ἦν ὁ λαός, οὐκέτι λαὸς Θεοῦ χρηματίζων, οὐδὲ καθ' ἑαυτὸν πολιτευόμενος, οὐδὲ τὰς κατὰ νόμον λατρείας ἐπιτελῶν· ἀλλ' ἦν ἄχρηστος, ὡς τὸ διαφθαρὲν ἐκεῖνο περίζωμα. Διὰ μέντοι τῶν ἑξῆς, καὶ τοῦ περιζώματος ἑρμηνεύει τὴν χρείαν.

A *hanc multam. Populum istum pessimum : qui nolunt audire verba mea, qui ambulant in pertinacia cordis sui pessimi, abeuntque post deos alienos, ut serviant eis, et adorent eos. Et erunt sicut cingulum illud, quod nulli amplius usui aptum est.* Quibus verbis commorationem in Babylone peractam innuit. Euphrates enim urbem illam mediam dividit. Jussus autem erat abscondere cingulum juxta Euphratem, in foramine petræ. Foramen vero petræ vocat Babylonem. Populus autem ibi agens inutilis erat; nec jam vocitabatur populus Dei, nec per seipsum regebatur, neque cultum divinum lege mandatum celebrabat : sed inutilis erat, perinde ac cingulum illud putrefactum. In sequentibus porro cinguli quoque usum explicat.

B

ια'. *Καθάπερ γὰρ κολλᾶται τὸ περίζωμα πρὸς τὴν ὀσφὺν τοῦ ἀνθρώπου, οὕτως ἐκόλλησα πρὸς ἐμαυτὸν τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ πάντα τὸν οἶκον Ἰούδα, λέγει Κύριος, τοῦ γενέσθαι μοι εἰς λαὸν ὀνομαστὸν* [92], *καὶ εἰς καύχημα, καὶ εἰς δόξαν· καὶ οὐκ ἠκουσάν μου.* Τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος διὰ τῶν εἰρημένων ἐδήλωσε, καὶ τῆς συναφείας τὸν τρόπον ἐδίδαξε, καὶ ὅτι αὐτὸς μὲν ἠβουλήθη περιφανεῖς αὐτοὺς καὶ περιβλέπτους ἀποφῆναι, αὐτοὶ δὲ διὰ τῆς παρανομίας ἐπεσπάσαντο τὰ ὀνείδη. Οὕτω καὶ διὰ τῶν πραγμάτων τὴν προφητείαν ποιησάμενος, δι' ἑτέρας πάλιν εἰκόνος προλέγει τὰ συμβησόμενα.

Vers. 11. *Sicut enim cingulum adhæret lumbis viri, sic agglutinavi mihi ipsi domum Israelis, et omnem domum Judæ, dicit Dominus : ut esset mihi populus celebris, gloriatio et gloria ; sed non audierunt me.* Mirificam Dei bonitatem his verbis declarat, et copulationis modum docet, et quod decreverit quidem ipse illos claros et illustres reddere, at illi per iniquitatem probra sibi contraxerint. Hoc modo ex **481** rebus ipsis contexta prophetia, sub alia rursus imagine futura prædicit.

ιβ', ιγ'. *Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου. Καὶ ἔσται, ἐὰν εἴπωσι πρὸς σέ, Μὴ γνόντες οὐ γνωσόμεθα, ὅτι πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου ; Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ πληρῶ πάντας* [93] *τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ταύτην, καὶ τοὺς βασιλεῖς τοὺς καθημένους υἱοὺς τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ.* Εἶτα λέγει· *Καὶ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἱερέας, καὶ* [94] *ἅπαντα τὸν λαὸν, μεθύσματος.* Καὶ διδάσκων τί τὸ μέθυσμα, ἐπήγαγεν·

C

Vers. 12, 13. *Hæc dicit Dominus Deus Israelis : Omnis uter implebitur vino. Et erit, si dixerint tibi : Num scientes non cognoscemus, quod omnis uter implendus sit vino ? Et dices ad eos : Hæc dicit Dominus, Ecce ego implebo omnes qui habitant terram hanc, et reges, filios Davidis, qui sedent super thronum ejus.* Deinde dicit : *Et prophetas, et sacerdotes, et universum populum, ebrietate.* Et docens quid significet ebrietas, subjungit :

ιδ'. *Καὶ διασκορπιῶ αὐτοὺς, ἄνδρα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· καὶ τοὺς πατέρας αὐτοῦ* [95], *καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ* [96] *ἐπὶ τὸ αὐτὸ, λέγει Κύριος.* Καὶ δεικνὺς καὶ τὸ τῆς ὀργῆς ἀμετάβλητον, ἐπήγαγεν· « Οὐκ ἐπιποθήσω καὶ οὐ φείσομαι, καὶ οὐκ οἰκτειρήσω [97] ἀπὸ διαφθορᾶς αὐτῶν, » ἀντὶ τοῦ « διαφθορὰν αὐτῶν. » Μέθυσμα τοίνυν τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ οἱ ταῖς μεγίσταις περιπίπτοντες συμφοραῖς κεκαρωμένοις ἔοικασι, διὰ τὴν τοῦ πάθους ὑπερβολὴν οὐδὲ θρηνεῖν δυνάμενοι.

D

Vers. 14. *Et dispergam eos, virum et fratrem ejus, et patres ejus, filios ejus pariter, dicit Dominus.* Atque ut etiam ostendat firmum propositum iræ, addidit : « Non desiderabo, et non parcam, et non miserebor a dissipatione eorum, » pro, « dissipationis eorum. » Ultionem ergo vocavit ebrietatem. Qui enim in maximas calamitates incidunt, similes sunt vino gravatis : præ perturbationis enim vehementia lugere nequeunt.

ιε'. *Ἀκούσατε, καὶ ἐνωτίσασθε, καὶ μὴ ἐπαίρεσθε· ὅτι Κύριος ἐλάλησε.* Παύσασθε τῆς θρα-

Vers. 15. *Audite, et auribus percipite : et nolite elevari ; quia Dominus locutus est.* Cessate ab au-

VARIÆ LECTIONES.

[87] Τὸν — πονηρόν. Des. apud LXX. [88] καὶ — πονηρᾶς. Hæc quoque solent omitti apud LXX, sed parum differt h. l. ed. Compl. [89] αὐτ. Des. in B. [90] Ἔτι. Ita Compl. [91] Rec. lect. est περί. [92] ὄνομ. Des. in B. [93] Des. apud LXX. [94] καὶ — μεθύσμ. Rec. lectio, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἰερουσαλὴμ, μεθύσματι. [95] B αὐτῶν. Ita quoque post pauca. [96] Rec. lectio, ἐν τῷ αὐτῷ. [97] B οἰκτειρῶ pro οἰκτερῶ.

Digitized by Google

dacia et insana arrogantia : excipite quæ dicuntur, tanquam a Deo.

VERS. 16. *Date Domino Deo nostro gloriam, antequam obtenebrescat, et antequam offendant pedes vestri in montes caliginosos.* Præoccupate, inquit, tempus vindictæ. Quod et divinus Apostolus suadet : « igitur, cum tempus habeamus, operemur bonum [v]. » — « Et exspectabitis **482** lucem : et ibi umbra mortis : et ponemini in caliginem. » In ipso enim supplicio implorabitis quidem opem, sed nullam consequemini gratiam.

VERS. 17. *Quod si non audieritis, in abscondito lugebit anima vestra, a facie contumaciæ : et plorans plorabit, et deducent oculi vestri lacrymas, quia attritus est grex Domini.* Quod ait « in abscondito lugebit, » indicat malorum excessum : servientes enim hostibus aperte plorare non audebitis, sed clam duntaxat hoc facietis. [18] Hortatur porro et regem, et principes, ut defleant rerum mutationes : et revocat illis in memoriam, quæ jam evenerant.

VERS. 19. *Urbes versus austrum clausæ sunt, et non fuit qui aperiat. Translatus est Juda : complevit translationem perfectam.* Captivitatem scilicet. Nam urbes non paucas Judææ Senacherim servituti subjecit. Et hæc, inquit, perpessi sunt exsolventes pœnas delictorum quæ commiserant. [20] Præcipit autem ipsi Hierosolymæ, ut intueatur multitudinem hostium venientium ab aquilone, et concludit : « Ubi est grex, qui datus est tibi, oves gloriæ tuæ? » Id est, incolarum multitudo.

VERS. 21. *Quid dices, quando visitaverint te?* Nempe hostes. « Et tu docuisti eos adversus te artes, in principatum tuum. » Cum enim a Syris bello peterentur, Assyrios [a] accersiverunt in auxilium, cum providentiam divinam implorare debuissent. « Dolores apprehendent te, ut mulierem parientem. » Doloris magnitudinem declarat.

VERS. 22. *Quod si dixeris* **483** *in corde tuo, Quare occurrerunt mihi ista? Propter multitudinem iniquitatis tuæ revelata sunt posteriora tua, ut infamentur calcanei tui.* Ejusmodi denudatio pudorem affert iis quibus hoc accidit. Dicit igitur : Quod denudata es, nonne delicta tua has etiam calamitates tibi pepererunt?

VERS. 23. *Si mutet Æthiops pellem suam, et pardus varietates suas : et vos, qui mala didicistis, bene agere poteritis.* Verum profecto est quod aiunt, consuetudinem esse alteram naturam. Voluntaria enim cum naturalibus longa consuetudine commiscui. [24] Quapropter minatur se dissipaturum esse illos instar stipularum, quæ a turbine

A σύτητος, καὶ τῆς μανικῆς ἀλαζονείας· ὡς παρὰ Θεοῦ δέξασθε τὰ λεγόμενα.

ις'. *Δότε τῷ Κυρίῳ Θεῷ ὑμῶν δόξαν, πρὸ τοῦ συσκοτάσαι, καὶ πρὸ τοῦ προσκόψαι πόδας ὑμῶν ἐπ' ὄρη σκοτεινά.* Προλάβετε, φησὶ, τὸν τῆς τιμωρίας καιρόν. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος παραινεῖ· « Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν. » — « Καὶ ἀναμενεῖτε εἰς φῶς, καὶ ἐκεῖ [98] σκιὰ θανάτου, καὶ τεθήσεσθε [99] εἰς σκότος. » Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ τιμωρίᾳ παρακαλοῦντες φιλανθρωπίας οὐ τεύξεσθε.

ιζ'. *Καὶ ἐὰν μὴ ἀκούσητε, κεκρυμμένως κλαύσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν ἀπὸ προσώπου ὕβρεως· καὶ δακρύουσα δακρύσει, καὶ καταξουσιν [1] οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν δάκρυα, ὅτι συντετρίβη τὸ ποίμνιον Κυρίου.* Τὸ « κεκρυμμένως κλαύσεται » τὴν ὑπερβολὴν αἰνίττεται τῶν κακῶν· δουλεύοντες γὰρ τοῖς πολεμίοις, οὐδὲ προφανῶς δακρύσαι τολμήσετε, ἀλλὰ κρύβδην τοῦτο πράξετε. Παρακελεύεται δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ, καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ὁλοφύρεσθαι τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολάς· ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ τῶν ἤδη γεγενημένων.

ιθ'. *Πόλεις αἱ πρὸς νότον συνεκλείσθησαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀνοίγων. Ἀπῳκίσθη Ἰούδας, συνετέλεσεν [2] ἀποικίαν τελείαν.* Ἀνδραποδισμόν [3]. Πολλὰς γὰρ τῆς Ἰουδαίας πόλεις Σεναχηρεὶμ ἐξηνδραπόδισε· ταῦτα δὲ, φησὶν, ὑπέμειναν ποινὴν τίνοντες ὧν ἐπλημμέλησαν. Κελεύει δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ τῶν ἐρχομένων ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων ἰδεῖν τὸ πλῆθος, καὶ ἐπιλέγει· « Ποῦ ἔστι τὸ ποίμνιον ὁ ἐδόθη σοι πρόβατα τῆς δόξης σου [4]; » Ἀντὶ τοῦ, τῶν οἰκητόρων τὸ πλῆθος.

κα'. *Τί ἐρεῖς, ὅταν ἐπισκέπτωνταί σε;* Τουτέστιν οἱ πολέμιοι. « Καὶ σὺ ἐδίδαξας αὐτοὺς ἐπὶ σὲ μαθήματα [5] εἰς ἀρχὴν σου [6]. » Πολεμούμενοι γὰρ ὑπὸ Σύρων, Ἀσσυρίους εἰς συμμαχίαν ἐκάλεσαν, δέον τοῦ Θεοῦ ζητῆσαι τὴν πρόνοιαν. « Ὠδῖνες καθέξουσι σε, καθὰ γυναῖκα τίκτουσαν. » Τὸ μέγεθος τῆς ὀδύνης ἐδήλωσεν.

κβ'. *Καὶ ἐὰν εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Διατί ἀπήντησέ μοι ταῦτα; Διὰ τὸ πλῆθος τῆς ἀδικίας σου ἀνεκαλύφθη τὰ ὀπίσθιά σου [7] παραδειγματισθῆναι [8] τὰς πτέρνας σου.* Καταισχύνει τοὺς τοῦτο ὑπομένοντας ἡ τοιαύτη γύμνωσις. Λέγει τοίνυν, Ὅτι ἐγυμνώθης, οὐ [9] τὰ πλημμελήματα καὶ ταύτας σοι τὰς συμφορὰς ἀπεκύησεν;

κγ'. *Εἰ ἀλλάξει Αἰθίοψ τὸ δέρμα αὐτοῦ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς, καὶ ὑμεῖς δυνήσεσθε [10] εὖ ποιῆσαι, μεμαθηκότες κακά.* Ἀληθὴς ἄρα ὁ λόγος, ὅτι τὸ ἔθος δευτέρα φύσις. Τοῖς γὰρ φυσικοῖς τὰ γνωμικὰ τῷ μακρῷ ἔθει πάντα [11] συνέκρινα. Τούτου χάριν ἀπειλεῖ φρυγάνων δίκην αὐτοὺς διασκεδάσειν ὑπὸ λαίλαπος τῇδε κἀκεῖσε περι-

[v] Galat. VI, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[98] καὶ ἐκεῖ. *Hebr.* et ponat s. faciat, eam. [99] Rec. lectio, τεθήσονται. [1] κατ. B ξουσιν. [2] σ. ἀπ. τελ. *Hebr.* tota illa translata est (urbs) pacatorum. [3] Ἀνδρ. B ἀνταποδόσεων. [4] σου. Des. in B. [5] μαθ. Ita cod. Vat., sed Alex. μαθητάς. *Hebr.* ut sint duces. [6] σου. Des. in *Hebr.* et apud LXX. [7] τ. ὀπ. σου. *Hebr.* limbriæ tuæ. [8] παρ. *Hebr.* violenter tractantur. [9] ἐγ. οὐ. B ἐγυμνώθη σου. [10] B ξυνήσησθε. [11] B παγέντα.

Digitized by Google

φερομένων [12]. Λέγει δὲ καὶ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῆς τὸ πλῆθος, ἀκολασίαν, καὶ θρασύτητα, καὶ εἰδώλων λατρείαν· ἀπαλλοτρίωσιν γὰρ πορνείας αὐτὴν καλεῖ· ὅθεν ἐπήγαγεν· « Ἐπὶ τῶν βουνῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἑώρακα τὰ βδελύγματά σου. » Εἶτα θρηνητικῶς, « Οὐαί σοι, Ἱερουσαλὴμ, ὅτι [13] οὐκ ἐκαθαρίσθης ὀπίσω μου! ἕως τίνος ἔτι; » Πολλὰς γὰρ παρανομίας τολμήσασα μεταμελείᾳ χρήσασθαι οὐκ ἠθέλησας· ἐγὼ δὲ οὐκέτι μακροθυμήσω· ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν ἐπάξω. Ἄμεινον μὲν οὖν κατὰ τοὺς θείους πολιτεύεσθαι νόμους· ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώπους ὄντας καὶ πταίειν εἰκὸς, κεχρῆσθαι προσήκει τοῖς τῆς μεταμελείας φαρμάκοις, καὶ διὰ τούτων τὸν κριτὴν ἱλεοῦσθαι, καὶ τῶν ἠπειλημένων κολάσεων τὴν πεῖραν διαφυγεῖν. Ὧν καὶ ἡμεῖς ἀπείρατοι διαμείνοιμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A venti huc et illuc agitantur. [25 27] Multitudinem quoque peccatorum ejus recenset, intemperantiam, et temeritatem, et idolorum cultum : hunc enim vocat abalienationem fornicationis. Unde subjecit : « Super colles, et in agris, vidi abominationes tuas. » Tum lamentando : « Væ tibi, Hierosolyma, quia non es mundata post me! usquequo adhuc? » Nam cum iniquitates multas commiseris, pœnitentia uti noluisti. Ego vero non jam longanimiter feram, sed ultionem inducam. Præstabat quidem vivere secundum leges divinas : at quoniam, homines cum essetis, consequens erat vos labi, pœnitentiæ medicamentis uti debebatis, et horum ope placato judice, pœnarum quas comminatus est periculum effugere. Quas utinam et nos nunquam experiamur, per gratiam et humanitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria et **484** imperium, una cum sacrosancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

B

VARIÆ LECTIONES.

[12] B. περιφερομένους. [13] ὅτι — ἔτι. *Hebr.* anne mundabis te? post quantum adhuc tempus?

ΤΟΜΟΣ Δ'

LIBER QUARTUS.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

α'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν περὶ τῆς ἀβροχίας.* Παντοδαπὰς αὐτοῖς ἐπιφέρει παιδείας, ἵνα τῆς πονηρίας ἀνακόψῃ τὸν δρόμον. Διηγεῖται δὲ ὁ προφήτης τοὺς θρήνους, καὶ τὰς ὀλοφύρσεις, τὰς δι' ἀνομβρίαν γεγενημένας. Λέγει γὰρ ἐπιλελοιπέναι καὶ τὰς πηγὰς, καὶ τὰ φρέατα, καὶ τὰ ἐκ τῶν ὄμβρων συστήματα· ἠκολούθησε δὲ καὶ ἡ τῆς γῆς ἀκαρπία, καὶ τὰ κτήνη δὲ οὐ τὰ ἥμερα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄγρια, τοῦ πάθους μετέλαχεν.

ε', ς'. *Ἔλαφοι γὰρ, φησὶν, ἐν ἀγρῷ ἔτεκον, καὶ ἐγκατέλιπον, ὅτι οὐκ ἦν βοτάνη. Ὄνοι ἄγριοι ἔστησαν ἐπὶ νάπαις* [14], *εἵλκυσαν ἄνεμον ὡς δράκων.* Τοῦτο δὲ καὶ ἄνθρωποι ποιοῦσι διψῶντες, ταῖς τῶν ἀνέμων αὔραις τὸ θερμὸν καταψύχοντες. Εἶτα ὁ προφήτης ἱκετείαν προσφέρει, καὶ τῶν κοινῶν ἁμαρτημάτων ἀναμιμνήσκεται, καὶ ταύτῃ τὸν Θεὸν ἱλεοῦται. « Σοὶ γὰρ, φησὶν, ἡμάρτομεν. »

η'. *Ὑπομονὴ* [15] *Ἰσραὴλ, σώζεις* [16] *ἐν καιρῷ κακῶν.* Παρὰ σοῦ γὰρ τὸν ἔλεον προσμένομεν ἅπαντες.

C

CAPUT XIV.

VERS. 1. *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam de siccitate.* Omnigenas castigationes infligit eis, ut pravitatis cursum interrumpat. [2-4] Narrat autem propheta luctus et lamentationes quæ acciderunt ob penuriam imbrium. Dicit enim defecisse fontes, puteos, et aquarum ex imbribus collectarum receptacula, unde secuta est terræ sterilitas; et hujus siccitatis dolorem sensisse bestias, non mansuetas duntaxat, sed etiam agrestes.

VERS. 5, 6. *Cervæ enim*, inquit, *pepererunt in agro, et reliquerunt, quia non erat herba. Asini agrestes steterunt in rupibus, et attraxerunt ventum more draconis.* Quod etiam faciunt homines, dum sitiunt, tenui ventorum aura refrigerantes calorem. [7] Post hæc preces offert propheta, et peccata communia recolit, atque hoc pacto Deum reddit propitium. « Tibi enim, ait, peccavimus. »

D

VERS. 8. *Patientia Israelis, salvas tempore malo.* A te enim misericordiam exspectamus omnes.

VARIÆ LECTIONES.

[14] Rec. lect. νάπας. [15] Ὑπ'. *Hebr.* spes. [16] σώζ. Apud LXX præm. καὶ.

Digitized by Google

« Quare factus es velut advena in terra, et velut indigena declinans in diversorium? » Pro « velut indigena, » Syrus interpretatus est « tanquam viator. » Cur nos contemnis, inquit, et similis es advenæ parvi facienti domicilia in quibus habitat, tanquam aliena : et viatori prætereunti, qui negligit ea quæ occurrunt in via?

VERS. 9. *Nunquid eris ut homo* **485** *dormiens, et ut vir qui salvare non possit?* Qui dormit, non audit eos qui deprecantur : et qui tenetur infirmitate, succurrere nequit. Ac si diceret : Ne differas misericordiam; tu enim potes, et vigilas, ubique es, et cunctis assistis. Nam hoc subjunxit : « Et tu in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos; ne obliviscaris nostri. » Et ponit etiam responsionem a Deo datam :

VERS. 10. *Dilexerunt movere pedes suos, et non pepercerunt.* Nempe in viam nequitiæ. Hoc enim docent quæ subjiciuntur. « Et beneplacitum non habuit Deus in eis. » Ait etiam se iniquitates eorum in memoriam reducturum, et impie commissorum pœnas exacturum esse. [11, 12] Indicit autem prophetæ ne preces offerat pro eis, et asserit se eorum jejunia non observaturum, nec ab eis oblata sacrificia suscepturum, sed fami, pesti et internecioni traditurum esse eos. [13] Quibus auditis, propheta in medium adducit pseudoprophetarum prædictiones : et ait illos contraria prædicere, et pacem eis polliceri ac bonorum copiam. [14] At rursus Dominus ait prophetæ, illos falsa prædicere, qui verbis divinis non inserviant, nec instrumenta sint gratiæ, sed pro arbitrio loquantur. « Non præcepi eis, inquit, neque locutus sum eis : quia visiones mendaces, divinationes, et auguria, ac electiones cordis sui, isti prophetant vobis. » Visiones somnia vocat, auguria avium observationes, divinationes **486** quæ fiunt opera dæmonum, electiones cordis seductionem e cogitationibus prodeuntem. [15] Postea illis ipsis comminatur et mortem ex infirmitate, et cædem in bello. « Morte enim, inquit, morbosa morientur, et gladio et fame interibunt. » Cum his autem illi quoque qui sectati fuerint sermones eorum. [16] Et ne sepultura quidem digni habebuntur, quia omnes similiter iisdem ærumnis obruentur. [17] Atqui rursus hominum amator ubi acerba prædixit, suadet uti medicamentis pœnitentiæ. « Deducite enim, ait, oculis vestris lacrymas die ac nocte : » propter magnitudinem calamitatum vobis invehendarum. Narrat autem propheta rerum gestarum tragœdiam.

« Ἵνατί ἐγενήθης ὡς πάροικος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡς αὐτόχθων ἐκκλίνων εἰς κατάλυμα; » Τὸ « ὡς αὐτόχθων, », ὁ Σύρος, « ὡς ὁδίτης, » ἡρμήνευσε. Τί δήποτε, φησὶ, παροράς ἡμᾶς καὶ ἔοικας παροίκῳ καταφρονοῦντι τῶν οἰκημάτων, ὡς ἀλλοτρίων, ἐν οἷς οἰκεῖ, καὶ ὁδίτῃ παριόντι, καὶ τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν οὐκ ἐπιμελουμένῳ;

θ'. *Μὴ ἔσῃ ὥσπερ ἄνθρωπος ὑπνῶν* [17], *καὶ* [18] *ἀνὴρ οὐ δυράμενος σώζειν;* Οὔτε ὁ καθεύδων τῶν παρακαλούντων ἀκούει, καὶ ὁ ἀσθενείᾳ συνεζευγμένος ἐπαμύνειν οὐ δύναται. Ἀντὶ τοῦ· Μὴ ἀναβάλλῃ τὸν ἔλεον· καὶ γὰρ δύνασαι, καὶ ἐγρήγορας, καὶ πανταχοῦ πάρει, καὶ τοῖς πᾶσι παρίστασαι. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· « Καὶ σὺ ἐν ἡμῖν εἶ, Κύριε, καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡμᾶς· μὴ ἐπιλάθῃ [19] ἡμῶν. » Τίθησι δὲ καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν ἀπόκρισιν·

ι'. *Ἠγάπησαν κινεῖν* [20] *πόδας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐφείσαντο.* [21] Τουτέστιν εἰς τὴν τῆς πονηρίας ὁδόν· τοῦτο γὰρ διδάσκει καὶ τὰ ἐπιφερόμενα. « Καὶ ὁ Θεὸς οὐκ εὐδόκησεν ἐν αὐτοῖς. » Λέγει δὲ ὅτι καὶ τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν τὴν μνήμην ποιήσεται, καὶ δίκας αὐτοὺς ὧν ἠσέβησαν πράξεται. Παρεγγυᾷ δὲ καὶ τῷ προφήτῃ, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν προσευχὰς μὴ ποιήσασθαι, καὶ φάσκει μήτε τῇ νηστείᾳ αὐτῶν προσέξειν, μήτε τὰ; ὑπ' αὐτῶν προσφερομένας δέξασθαι θυσίας, ἀλλὰ λιμῷ καὶ λοιμῷ, καὶ σφαγῇ παραδώσειν. Τούτων ἀκούσας ὁ προφήτης τῶν ψευδοπροφητῶν τὰς προῤῥήσεις προφέρει, καί φησιν ἐκείνους τὰ ἐναντία [22] προλέγειν, καὶ εἰρήνην αὐτοῖς ὑπισχνεῖσθαι, καὶ ἀγαθῶν ἀφθονίαν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Δεσπότης τῷ προφήτῃ φησὶ, ψευδῆ προλέγειν ἐκείνους, οὐ θείοις λόγοις διακονοῦντας, οὐδὲ ὄργανα τῆς χάριτος γενομένους, ἀλλ' ἅπερ ἐθέλουσι φθεγγομένους. « Οὐκ ἐνετειλάμην γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, καὶ οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ὁράσεις ψευδεῖς, καὶ μαντείας, καὶ οἰωνίσματα [23], καὶ προαιρέσεις καρδίας αὐτῶν οὗτοι προφητεύουσιν ὑμῖν [24]. » Ὁράσεις τὰ ἐνύπνια καλεῖ, οἰωνίσματα δὲ τὰς ὀρνεοσκοπίας· μαντείας δὲ τὰ ἐξ ἐνεργείας δαιμόνων· προαιρέσεις δὲ καρδίας, τὴν ἀπὸ τῶν λογισμῶν ἐξαπάτην. Εἶτα τούτοις αὐτοῖς ἀπειλεῖ καὶ τὴν ἐξ ἀῤῥωστίας τελευτὴν, καὶ τὴν ἐν πολέμῳ σφαγήν. « Ἐν [25] θανάτῳ γὰρ, φησὶ, νοσερῷ ἀποθανοῦνται [26], καὶ ἐν ῥομφαίᾳ [27] καὶ λιμῷ τελευτήσουσι. » Σὺν δὲ τούτοις καὶ οἱ τοῖς τούτων ἀκολουθήσαντες λόγοις. Οὐκ ἀξιωθήσονται δὲ οὐδὲ ταφῆς, πάντων ὁμοίως τοῖς αὐτοῖς [28] περιπιπτόντων κακοῖς. Ἀλλὰ πάλιν ὁ φιλάνθρωπος τὰ σκυθρωπὰ προειπὼν, τοῖς τῆς μετανοίας χρήσασθαι φαρμάκοις παρεγγυᾷ. « Καταγάγετε [29] γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς [30] ὑμῶν δάκρυα ἡμέρας καὶ νυκτός· » διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐπενεχθησομένων ὑμῖν κακῶν. Διηγεῖται δὲ [31] ὁ προφήτης τῶν γεγενημένων τὴν τραγῳδίαν.

VARIÆ LECTIONES.

[17] ὑπν. *Hebr.* defatigatus. [18] καί. Rec. lect. ἢ ὡς. [19] ἐπιλ. *Hebr.* deseras. [20] κιν. *Hebr.* vagari. [21] ἐφ'. *Hebr.* cohibuerunt sc. pedes suos. [22] B τἀναντία. [23] οἰων. *Hebr.* res nihili. [24] ὑμ. Des. in B. [25] ἐν — τελευτ. *Hebr.* gladio et fame consumentur prophetæ isti. [26] ἀποθ. Des. in B. [27] ῥομφ. καί. Des. apud LXX. [28] αὐτοῖς. Ita ex B restitutum. Sirm. habebat αὐτῶν. [29] κατ. — ὑμῶν. *Hebr.* stillent oculi mei. [30] ἐν τ. ὀφθ. Rec. lectio est ἐπ' ὀφθαλμούς. [31] δέ. B addit καί.

Digitized by Google

ιη'. Ἐὰν ἐξέλθω εἰς τὸ πεδίον, καὶ ἰδοὺ τραυματίαι ῥομφαίας· καὶ ἐὰν εἰσέλθω εἰς τὴν πόλιν, ἰδοὺ πόνος λιμοῦ [23]. Προστίθησι καὶ [23] τούτοις καὶ τὰ τῆς αἰχμαλωσίας κακά. « Ὅτι προφήτης καὶ ἱερεὺς ἐπορεύθησαν εἰς γῆν ἣν οὐκ ᾔδεισαν. » Καὶ ὁ [24] μακάριος Δανιὴλ ὁ προφήτης, καὶ ὁ θεῖος Ἐζεκιήλ, καὶ ἱερεὺς καὶ προφήτης, καὶ ἕτεροι δὲ πρὸς τούτοις πλεῖστοι ἱερεῖς μετέλαχον τῶν σκυθρωπῶν. Τῶν γὰρ ἀνοσίων ἐκείνων προμηθούμενος ὁ Θεὸς, συνέπεμψε καὶ προφήτας οἷόν τινας παιδονόμους καὶ διδασκάλους, ἵνα μὴ παντελῶς ἐκκλίνωσιν εἰς ἀσέβειαν. Ταῦτα διηγησάμενος, ὁ προφήτης πρὸς τὸν Θεὸν μεταφέρει τοὺς λόγους· « Μὴ ἀποδοκιμάζων ἀπεδοκίμασας τὸν Ἰούδαν, ἢ ἀπὸ [25] Σιὼν ἀπέστη ἡ ψυχή σου; » Ἀντὶ τοῦ, ἡ πρόνοιά σου· ἀνθρωπίνως γὰρ τέθεικε τὴν ψυχὴν, εἰς σαφεστέραν ἔμφασιν τῆς προφητείας. Λέγει δὲ ἀνίατον τὴν ἐπενεχθεῖσαν πληγὴν, καὶ ἐπιφέρει λέγων οὕτως· »

κ', κα'. Ἔγνωμεν, Κύριε, ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀδικίας πατέρων ἡμῶν· ὅτι ἡμάρτομεν ἐναντίον σου. Κόπασον [26] διὰ τὸ ὄνομά σου. Ἀντὶ τοῦ· Παῦσαι χαλεπαίνων ἡμῖν· καὶ μὴ εἰς ἡμᾶς ἀπίδῃς, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομά σου. Σὸς γὰρ λαὸς χρηματίζομεν. « Μὴ ἀπολέσῃς [27] θρόνον δόξης σου. » Τὴν Ἱερουσαλὴμ οὕτως ὠνόμασε· καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη, τοὺς ὅρκους ἀπαγορεύων, « Μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα ὀμόσῃς, ὅτι θρόνος [28] ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως· » ἐκεῖ γὰρ τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο. Ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας γεγενημένης διαθήκης, καὶ ὅτι παρὰ τῶν εἰδώλων οὐδεμίᾳ βοήθεια· ἀλλ' αὐτὸς τὸν ἄνωθεν φερόμενον [29] ὑετὸν χορηγεῖ· οὐ γὰρ ἀκυβέρνητος ἡ κτίσις· τοῦτο γάρ φησι· « Καὶ ὁ [30] οὐρανὸς δώσει πλησμονὴν αὐτοῦ [31]· οὐχὶ σὺ αὐτὸς, Κύριε, καὶ ὑπομενοῦμέν σε; ὅτι σὺ ἐποίησας σύμπαντα ταῦτα.

A Vers. 18. *Si egressus fuero in agrum, ecce gladio vulnerati: si ingressus fuero civitatem, ecce famis afflictio.* Addit his etiam captivitatis angustias. « Quia propheta et sacerdos abierunt in terram quam non noverant. » Et beatus Daniel propheta, divinus Ezechiel, sacerdos et propheta, et alii præter hos plurimi sacerdotes, fuerunt participes adversorum. Deus enim, profanis illis prospiciens, misit cum illis prophetas, velut quosdam pædagogos et magistros, ne prorsus ad impietatem declinarent. [19] His enarratis, propheta convertit sermonem ad Deum : « Nunquid reprobans reprobasti Judam, **487** aut a Sione recessit anima tua? » Id est, providentia tua. Humano enim more posuit animam, ad clariorem prophetiæ significa- B tionem. Dicit porro incurabile esse vulnus quod inflictum est. Tum infert :

Vers. 20,21. *Cognovimus, Domine, peccata nostra, et iniquitates patrum nostrorum: quia peccavimus coram te. Cessa propter nomen tuum.* Quasi dicat : Desine nos affligere, et ne respicias in nos, sed in nomen tuum : populus enim tuus appellamur. « Ne destruas thronum gloriæ tuæ. » Ita Hierosolymam appellavit. Et Dominus etiam in sacris Evangeliis, cum prohiberet jurare, ait : « Non jurabis per Hierosolymam, quia thronus est magni regis [x]. » Nam ibi peculiariter apparebat. Reducit autem in memoriam fœdus cum patribus in- C itum, [22] nullumque ab idolis suppetere auxilium : sed ipsum e superis labentem pluviam suppeditare, cum creatura gubernatore non careat. Hoc enim dicit : « Et cœlum dabit plenitudinem suam. Nonne tu ipse, Domine, et exspectabimus te? quia tu fecisti universa hæc. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Πρὸς ταῦτα πάλιν ὁ Δεσπότης ἀποκρίνεται, ὅτι « Ἐὰν στῇ Μωσῆς [32] καὶ Σαμουὴλ πρὸ προσώπου μου, οὐκ ἔστιν ἡ ψυχή μου [33] ἐν αὐτοῖς. » Διὰ τούτων δὲ τὸν προφήτην ψυχαγωγεῖ. Μὴ νόμιζε γὰρ, φησὶν, ὅτι σοῦ καταφρονῶν τὴν πρεσβείαν οὐ δέχομαι· οὐδὲ γὰρ ἐκείνοις εἶξα ἂν ἀντιβολοῦσιν, οἳ τοσαῦτα εἰργάσαντο θαύματα. Τούτων μέντοι ἐμνήσθη, καὶ ὡς D πρεσβυτέρων, καὶ ὡς πολλάκις αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πεπεικότων. Καὶ Μωσῆς γὰρ ὁ μέγας ἐπὶ τῆς μοσχοποιΐας τοῦ Θεοῦ εἰρηκότος, « Ἔασόν με, καὶ θυμωθεὶς ἐκτρίψω αὐτοὺς, » σπουδαιοτάτην ἱκετείαν προσήνεγκεν, καὶ τοῖς ἡμαρτηκόσι τὸν Δεσπότην κατ-

CAPUT XV.

[1] Respondet iterum ad hæc Dominus : « Quod si steterint Moses et Samuel coram me, non est anima mea in eis. » His autem verbis prophetam consolatur. Ne putes, inquit, quod tui contemptu intercessionem non suscipiam : quia neque his **488** supplicantibus cessissem, qui tanta edide- D runt miracula. Horum vero meminit, et quia antiquiores, et quia frequenter pro populo apud ipsum intercesserant. Etenim magnus ille Moses tempore conflati vituli, cum Deus dixisset : « Sine me, ut indignabundus deleam eos [y], » ferventissimis precibus oblatis, conciliavit Dominum his qui

[x] Matth. v, 23. [y] Exod. xxxii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[23] π. λιμ. *Hebr.* languentes fame. [23] καί. B. δέ. [24] ὁ B præm. γάρ. [25] ἀπὸ Σιών. Ita juxta rec. lect. et auctoritate cod. Bavar. emendanda erat lectio Sirm. ἀπὸ ὁσίων. [26] κόπ. *Hebr.* Ne spernas, sc. Sionem. [27] ἀπολ. *Hebr.* (ne) vilem facias. [28] θρ. loco cit. est πόλις. [29] φερόμ. Des. in B. [30] ὁ. B præm. εἰ, juxta rec. lect. apud LXX. [31] πλ. αὐτ. *Hebr.* imbres. [32] B Μωϋσῆς. [33] ἐν αὐτ. Rec. lectio, πρὸς αὐτούς. *Hebr.* in populo hoc.

Digitized by Google

peccaverant. Idem Samuel præstitit, et pluviam copiosam æstatis tempore deduxit [x]. Exin præcipit prophetæ, ut dimittat populum astantem.

VERS. 2. *Quod si dixerint tibi*, inquit, *Quo egrediemur? dices eis : Hæc dicit Dominus : Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem.* [3] His enim quatuor calamitatibus subjiciam illos. Insuper et qui mortui fuerint, bestiis ac volucribus pabulum erunt.

VERS. 4. *Et tradam eos cunctis regnis terræ angustiis premendos.* Prædicit etiam, quæ post reditum sint futura, et quæ sub Macedonum regno eventura, et supremum exitium ipsis per Romanos inferendum. In primis quidem obventura docet ob impietatem Manassis. Verum non est iniquus judex, nec alienas pœnas exigit : sed velut ejusdem impietatis **489** socios, et qui improbo regi libenter operam contulissent, prædictis submittit afflictionibus.

VERS. 5. *Quis parcet super te, Hierosolyma? et quis trepidabit de te? aut quis revertetur ad rogandum tibi pacifica?* Quasi dicat : Universis hominibus justa perpeti videbere. Solent enim homines, cum quempiam eorum qui nequissime vivunt, plecti viderint, non solum non condolere, sed etiam congratulari his qui læsi sunt, tanquam ab ejus nequitia liberatis.

VERS. 6. *Tu aversa es a me, dicit Dominus : retrorsum ibis.* Quod perpetrasti, patieris : nam « retrorsum ibis » posuit pro « humiliaberis. » — « Et extendam manum meam in te, et delebo te; nec ultra dimittam eos. » Jam enim non utar pristina patientia. [7] Deinde, ut ostendat se præter voluntatem ad puniendum cogi, quasi condolens ait : « In portis populi mei liberis orbati sunt; disperdidi populum meum propter malitiam eorum, et tamen non sunt conversi. » Ipsi, dum a nequitia cessare noluerunt, accersiverunt exitium. [8] Dicit etiam, ex virorum internecione crevisse numerum viduarum, et eamdem ob causam matres liberis privatas esse. « Induxi enim, ait, super matrem adolescentum miseriam in medio die; projeci super eam repente tremorem ac laborem. »

[x] I Reg. VII, 5 sec. LXX.

ἥλλαξε· καὶ μέντοι καὶ Σαμουὴλ [45] ταυτὸ τοῦτο δέδρακεν, καὶ πλεῖστον ὑετὸν ἐν ὥρᾳ θέρους κατήγαγεν. Εἶτα κελεύει τῷ προφήτῃ τὸν παρεστῶτα ἀπολῦσαι λαόν.

β'. Ἐὰν δὲ εἴπωσι πρὸς σέ, φησὶ, Ποῦ ἐξελευσόμεθα; ἐρεῖς πρὸς αὐτούς, Τάδε λέγει Κύριος· Ὅσοι εἰς θάνατον, εἰς θάνατον· καὶ ὅσοι εἰς μάχαιραν, εἰς μάχαιραν· καὶ ὅσοι εἰς λιμόν, εἰς λιμόν· καὶ ὅσοι εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς αἰχμαλωσίαν. Ταῖς γὰρ τέσσαρσι ταύταις αὐτοὺς ὑποβαλῶ συμφοραῖς. Καὶ πρὸς τούτοις, οἱ τεθνεῶτες βορὰ γενήσονται θηρίων καὶ οἰωνῶν.

δ'. Καὶ παραδώσω αὐτοὺς εἰς ἀνάγκας [46] πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς. Προλέγει καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον γενησόμενα, καὶ τὰ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων συμβησόμενα, καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπενεχθησομένην πανωλεθρίαν. Τὰ μέντοι πρῶτα διὰ τὴν τοῦ Μανασσῆ τολμηθεῖσαν ἀσέβειαν συμβῆναι διδάσκει· ἀλλ' οὐκ ἄδικος ὁ κριτὴς, οὐδὲ ἀλλοτρίας εὐθύνας εἰσπράττεται, ἀλλ' ὡς κοινωνήσαντας τῆς ἀσεβείας, καὶ προθύμως τῷ πονηρῷ συνεργήσαντας βασιλεῖ, τοῖς προῤῥηθεῖσιν ὑποβάλλει κακοῖς.

ε'. Τίς φείσεται ἐπὶ σοὶ, Ἱερουσαλήμ; καὶ τίς δειλιάσει [47] ἐπὶ σοί; ἢ τίς ἀνακάμψει ἐρωτῆσαι [48] τὰ εἰς εἰρήνην σοι [49]; Ἀντὶ τοῦ, Πᾶσιν ἀνθρώποις δόξεις δίκαια πεπονθέναι. Εἰώθασι γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ὅταν τινὰ τῶν ἄκρα πονηρία συζώντων ἴδωσι τιμωρούμενον, οὐ μόνον οὐ [50] συναλγεῖν, ἀλλὰ καὶ συνῆδεσθαι τοῖς ἡδικημένοις, ὡς τῆς ἐκείνου πονηρίας ἀπηλλαγμένοις.

ς'. Σὺ ἀπεστράφης μου, λέγει Κύριος· ὀπίσω πορεύσῃ. Ὃ δέδρακας, πείσῃ· τὸ δὲ « ὀπίσω πορεύσῃ, » ἀντὶ τοῦ « ταπεινωθήσῃ » τέθεικεν. « Καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ διαφθερῶ σε, καὶ οὐκέτι ἀνήσω αὐτούς [51]. » Οὐκέτι γὰρ χρήσομαι τῇ προτέρᾳ μακροθυμίᾳ. Εἶτα διδάσκων ὡς παρὰ γνώμην κολάζειν ἀναγκάζεται, οἱονεὶ συναλγῶν λέγει [52]· « Ἐν πύλαις [53] λαοῦ μου ἠτεκνώθησαν [54]· ἀπώλεσα [55] τὸν λαόν μου διὰ κακίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐπεστράφησαν [56]. » Αὐτοὶ τὸν ὄλεθρον ἐπεσπάσαντο, παύσασθαι τῆς πονηρίας μὴ βουληθέντες. Λέγει δὲ διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀναίρεσιν καὶ τὰς χήρας πληθυνθῆναι, καὶ πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τὰς μητέρας στερηθῆναι τῶν παίδων. « Ἐπήγαγον γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν μητέρα νεανίσκων [57] ταλαιπωρίαν [58] ἐν μεσημβρίᾳ· ἐπέῤῥιψα ἐπ' αὐτὴν ἐξαίφνης τρόμον καὶ σπουδήν [59]. »

VARIÆ LECTIONES.

[45] Σαμ. Videri posset pro Σαμουὴλ legendum esse Ἠλιού, ita ut quæ proxima sunt, referantur ad III Reg. (juxta LXX), c. XVIII, 41, 45, coll. c. XVII, 1. Quia autem nomen Samuelis h. l. auctoritate codicis Bav. aliorumque forsitan mss. nititur, ita potius hanc litem componendam esse puto, ut verba ista καὶ Σαμ. τ. τ. δέδρ. ad intercessionem Samuelis I Reg. (juxta LXX), c. VII, 5, commemoratam, sequentia autem καὶ πλεῖστον, κ. τ. λ., ad Eliam referantur, ob ea quæ III Reg. l. c. legimus. Vix dubito Nostrum scripsisse καὶ Ἠλιοὺ πλεῖστον, κ. τ. λ., sed culpa librariorum excidisse nomen Eliæ. [46] εἰς ἀν. *Hebr.* in commotionem, s. agitationem. [47] δειλ. B σκυθρωπάσει. *Hebr.* condolebit. [48] ἐρωτ. τά. Des. apud LXX. [49] σοι. Ex B suppl. [50] οὐ. Ex B etiam suppl. [51] αὐτούς. Ita B sed ed. prior hab. αὐτοῖς. [52] λέγ. B add. ὁ Θεός. [53] ἐν πύλαις λαοῦ μου. *Hebr.* (Ideo ventilabo eos ventilabro) in portis terræ hujus. [54] Ed. prior hab. ἠτεκνώθησα. [55] ἀπώλεσα. Ita cum B leg. esse puto. Editio prior hab. ἀπώλεσαν, juxta rec. lectio. *Hebr.* perdidi. [56] καὶ οὐκ ἐπεστ. Des. apud LXX. [57] Rec. lectio νεανίσκους. [58] ταλαιπ. *Hebr.* vastatorem. [59] τρ. καὶ σπουδήν. *Hebr.* incursum hostilem et terrores.

Digitized by Google

θ'. Ἐκενώθη [58] ἡ τίκτουσα ἑπτὰ, ἀπεκάκησεν A ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Διαφόρως τὴν συμφορὰν ἐτραγῴδησεν, ἵνα διδάξῃ [59] τοὺς ἀτεράμονας, καὶ πείσῃ τὴν πρωτέραν καταλιπεῖν ἀσέβειαν. « Ἐπέδυ ὁ ἥλιος αὐτῇ ἔτι μεσούσης [60] ἡμέρας. » Τοῖς γὰρ πενθοῦσι σκότος ὀνομάζεται [61] καὶ τὸ φῶς· ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια εἰρηκὼς ὁ προφήτης ὀλοφύρεται καὶ θρηνεῖ·

ι'. *Οἴμοι, μήτηρ* [62], *ὡς τινά με ἔτεκες* [63] *ἄνδρα διακζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ· οὐκ* [64] *ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησέ με οὐδείς· ἡ* [65] *ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με.* Τὸ « ὠφέλησα » « ὤφλησα » ὁ Σύρος ἡρμήνευσε· λέγει τοίνυν, ὅτι Οὔτε ὤφλησα [66], οὔτε δεδάνεικα· καὶ πολλοὺς ἐκτησάμην ἐχθροὺς, οἳ διηνεκῶς λοιδοροῦνται [67] καὶ ἐπαρῶνται. Τὰ συμβούλια [68] γὰρ, ὡς τὰ πολλὰ, τίκτειν τὰς ἀπειθείας [69] φιλεῖ. Κατὰ μέντοι τὴν ἑλληνικὴν ἑρμηνείαν οὕτω νοητέον, ὅτι Θρήνων εἰμὶ ἄξιος μάτην παραχθεὶς εἰς τόνδε τὸν βίον· οὔτε γὰρ ὤνησά τινα, οὔτε ὠφέλειαν παρ' ἑτέρων ἐκομισάμην· ἀρὰς δὲ μόνον δέχομαι παρὰ τῶν ἀκουόντων τὰς προφητείας.

ια'. *Γένοιτο* [70], *Κύριε,* [71] *κατευθυνόντων αὐτῶν, εἰ μὴ παρέστην σοι ἐν καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν, καὶ* [72] *ἐν καιρῷ θλίψεως αὐτῶν, εἰς ἀγαθὰ πρὸς τὸν ἐχθρόν.* Ἄκουσον αὐτῶν, φησὶν, ἐπαιρομένων· πολλάκις [73] σοι τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετείας προσήνεγκον. Εἶτα πάλιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ·

ιβ', ιγ'. *Εἰ* [74] *γνωσθήσεται σίδηρος, καὶ περιβόλαιον χαλκοῦν. Ἰσχύν σου* [75], *καὶ τοὺς θησαυρούς σου εἰς προνομὴν δώσω, ἀντάλλαγμα* [76] *διὰ πάσας τὰς ἁμαρτίας σου ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις σου.* Μὴ θαῤῥήσητε, φησὶ, μὴ χαλκέοις περιβολαίοις, μὴ σιδηροῖς· πάντα γὰρ ὑμῶν τὸν πλοῦτον παραδώσω τοῖς πολεμίοις, καὶ ἔστι τοῦτο τῶν σῶν ἁμαρτημάτων ἀντίδοσις. Προστίθησι δὲ τούτοις καὶ τὴν γεγενημένην αἰχμαλωσίαν. Ταῦτα προειπὼν ὁ προφήτης, κίνδυνον ὑπομένει τῶν ἀκούειν οὐκ ἀνεχομένων, ἀνελεῖν αὐτὸν πειραθέντων, καὶ παρακαλεῖ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, καί φησι·

ιε'. *Μνήσθητί μου, Κύριε, καὶ ἐπίσκεψαί με, καὶ ἀθῴωσόν με ἀπὸ τῶν καταδιωκόντων με.* Ἀντὶ τοῦ· Μὴ παραδῷς με τοῖς καταδιώκουσί με· ὁ γὰρ ἀθῷος ἐλευθεροῦται. « Μὴ εἰς μακροθυμίαν σου λάβῃς με [77]. » Ἔνια [78] « βάλῃς με » ἔχει· τουτέστιν, ἀνεξικάκως [79] χρώμενος, καὶ κολάζειν τοὺς ἀδικοῦντας ἀναβαλλόμενος, τοὺς ἀδικουμένους ἡμᾶς ἀνιᾷς. « Γνῶθι, εἰ [80] ἔλαβον περὶ σοῦ ὀνειδισμόν. »

Vers. 9. *Vacua facta est quæ pariebat septem,* **490** *defecit anima ejus.* Variis modis deplorat calamitatem, ut doceat pervicaces, et persuadeat relinquere pristinam impietatem. « Occidit ei sol medio adhuc die. » Lugentibus enim vel ipsa lux appellatur tenebræ. Iis et horum similibus dictis, luget et lamentatur propheta :

Vers. 10. *Væ mihi, mater, quod me peperisti, virum contentioni et disceptationi expositum in universa terra. Non profui, nec profuit mihi quisquam; potentia mea defecit inter maledicentes mihi.* Illud « profui » Syrus interpretatus est « contraxi æs alienum. » Dicit igitur : Non contraxi æs alienum, nec feneravi : multos tamen inimicos nactus sum, B qui mihi assidue convitiantur et maledicunt. Consilia enim, ut plurimum, parere solent contumacias. At vero juxta Græcam interpretationem ita debet intelligi : Dignus sum lamentatione, frustra editus in hanc vitam, quia nulli profui, nec ab aliis emolumentum cepi : maledicta duntaxat refero ab iis qui audiunt prophetias.

Vers. 11. *Fiat, Domine, dirigentibus illis; si non astiti tibi tempore malorum eorum : et tempore tribulationis eorum, in bona contra inimicum.* Audi ipsos, inquit, imprecantes : sæpe pro illis supplicationes tibi obtuli. Tum ex persona Dei :

Vers. 12, 13. *Si agnoscetur ferrum et vestimentum* **491** *æneum. Robur tuum, et thesauros tuos dabo in prædam, in compensationem propter omnia peccata tua, in omnibus terminis tuis.* Ne fiduciam, inquit, collocetis in indumentis æneis, aut ferreis : cunctas enim opes vestras tradam hostibus, et hæc erit peccatorum tuorum remuneratio. [14] Quibus addit etiam captivitatem, quam passi sunt. Hæc vaticinatus propheta, in discrimine versatur ab iis, qui audire non sustinebant, cumque interficere conabantur, et invocat Deum omnium, dicens :

Vers. 15. *Recordare mei, Domine, et visita me, et tuere me ab his qui persequuntur me.* Quasi dicat : Ne tradas me persequentibus me : innocens enim liberatur. « Ne in patientiam tuam suscipias D me. » Nonnulla habent « protrahas me; » hoc est, dum magna tolerantia uteris, et punire sontes differs, nos læsos discrucias. « Scito quod sustinuerim opprobrium propter te. »

VARIÆ LECTIONES.

[58] Ἐκενώθη. *Hebr.* Languida facta est. [59] διδάξῃ. B μαλάξῃ. [60] B μέσης. [61] ὀνομ. B νομίζεται. [62] μήτηρ. Rec. lectio, ἐγὼ μήτερ. [63] B τέτοκας. [64] οὐκ — οὐδείς. *Hebr.* non mutum dedi, nec mutuo dederunt mihi. [65] ἡ — με. *Hebr.* omnis ille, s. unusquisque eorum, maledicit mihi. [66] B ὤφλησα. [67] λοιδ. B præm. μοι. [68] B συμβόλαια. [69] B ἀπεχθείας. [70] Γένοιτο — ἐχθρόν. *Hebr.* Dicit Jehova (non vivam) : nisi liberavero te in bonum (s. nisi servavero te, ita ut bene tibi sit), nisi orari te fecero tempore mali — ab hoste. [71] Κύριε. Rec. lectio, Δέσποτα. [72] καὶ — αὐτῶν. Des. in B. [73] πολλ. B præm. εἰ μή. [74] Εἰ — χαλκ. *Hebr.* Anne franget ferrum, ferrum illud e septentrione, et æs? [75] Ἰσχ. σου Rec lectio ἡ ἰσχύς σου. Hæc alias ad finem vers. 12, referuntur, sed contra Hebr. [76] ἀντάλλ. *Hebr.* sine pretio. [77] σου λάβῃς με. Des. apud LXX. *Hebr.* ne pro diuturnitate iræ tuæ auferas me. [78] Ἔνια — ἔχει. De hac lectione nihil apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [79] B ἀνεξικακία. [80] Εἰ. B ὡς, juxta rec. lectionem.

Digitized by Google

peccaverant. Idem Samuel præstitit, et pluviam copiosam æstatis tempore deduxit [z]. Exin præcipit prophetæ, ut dimittat populum astantem.

VERS. 2. *Quod si dixerint tibi*, inquit, *Quo egrediemur? dices eis : Hæc dicit Dominus : Qui ad mortem, ad mortem ; et qui ad gladium, ad gladium ; et qui ad famem, ad famem ; et qui ad captivitatem, ad captivitatem.* [3] His enim quatuor calamitatibus subjiciam illos. Insuper et qui mortui fuerint, bestiis ac volucribus pabulum erunt.

VERS. 4. *Et tradam eos cunctis regnis terræ angustiis premendos.* Prædicit etiam, quæ post reditum sint futura, et quæ sub Macedonum regno eventura, et supremum exitium ipsis per Romanos inferendum. In primis quidem obventura docet ob impietatem Manassis. Verum non est iniquus judex, nec alienas pœnas exigit : sed velut ejusdem impietatis **489** socios, et qui improbo regi libenter operam contulissent, prædictis submittit afflictionibus.

VERS. 5. *Quis parcet super te, Hierosolyma ? et quis trepidabit de te ? aut quis revertetur ad rogandum tibi pacifica ?* Quasi dicat : Universis hominibus justa perpeti videbere. Solent enim homines, cum quempiam eorum qui nequissime vivunt, plecti viderint, non solum non condolere, sed etiam congratulari his qui læsi sunt, tanquam ab ejus nequitia liberatis.

VERS. 6. *Tu aversa es a me, dicit Dominus : retrorsum ibis.* Quod perpetrasti, patieris : nam « retrorsum ibis » posuit pro « humiliaberis. » — « Et extendam manum meam in te, et delebo te ; nec ultra dimittam eos. » Jam enim non utar pristina patientia. [7] Deinde, ut ostendat se præter voluntatem ad puniendum cogi, quasi condolens ait : « In portis populi mei liberis orbati sunt ; disperdidi populum meum propter malitiam eorum, et tamen non sunt conversi. » Ipsi, dum a nequitia cessare noluerunt, accersiverunt exitium. [8] Dicit etiam, ex virorum internecione crevisse numerum viduarum, et eamdem ob causam matres liberis privatas esse. « Induxi enim, ait, super matrem adolescentum miseriam in medio die ; projeci super eam repente tremorem ac laborem. »

[z] 1 Reg. VII, 5 sec. LXX.

ἡλλαξε· καὶ μέντοι καὶ Σαμουὴλ [64] ταυτὸ τοῦτο δέδρακεν, καὶ πλεῖστον ὑετὸν ἐν ὥρᾳ θέρους κατήγαγεν. Εἶτα κελεύει τῷ προφήτῃ τὸν παρεστῶτα ἀπολῦσαι λαόν.

β'. *Ἐὰν δὲ εἴπωσι πρὸς σέ*, φησὶ, *Ποῦ ἐξελευσόμεθα ; ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς, Τάδε λέγει Κύριος· Ὅσοι εἰς θάνατον, εἰς θάνατον· καὶ ὅσοι εἰς μάχαιραν, εἰς μάχαιραν· καὶ ὅσοι εἰς λιμὸν, εἰς λιμόν· καὶ ὅσοι εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς αἰχμαλωσίαν.* Ταῖς γὰρ τέσσαρσι ταύταις αὐτοὺς ὑποβαλῶ συμφοραῖς. Καὶ πρὸς τούτοις, οἱ τεθνεῶτες βορὰ γενήσονται θηρίων καὶ οἰωνῶν.

δ'. *Καὶ παραδώσω αὐτοὺς εἰς ἀράγκας* [65] *πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς.* Προλέγει καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον γενησόμενα, καὶ τὰ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων συμβησόμενα, καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπενεχθησομένην πανωλεθρίαν. Τὰ μέντοι πρῶτα διὰ τὴν τοῦ Μανασσῆ τολμηθεῖσαν ἀσέβειαν συμβῆναι διδάσκει· ἀλλ' οὐκ ἄδικος ὁ κριτὴς, οὐδὲ ἀλλοτρίας εὐθύνας εἰσπράττεται, ἀλλ' ὡς κοινωνήσαντας τῆς ἀσεβείας, καὶ προθύμως τῷ πονηρῷ συνεργήσαντας βασιλεῖ, τοῖς προῤῥηθεῖσιν ὑποβάλλει κακοῖς.

ε'. *Τίς φείσεται ἐπὶ σοὶ, Ἱερουσαλήμ ; καὶ τίς δειλιάσει* [66] *ἐπὶ σοὶ ; ἢ τίς ἀνακάμψει ἐρωτῆσαι* [67] *τὰ εἰς εἰρήνην σοι* [68] ; Ἀντὶ τοῦ, Πᾶσιν ἀνθρώποις δίκαια πεπονθέναι. Εἰώθασι γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ὅταν τινὰ τῶν ἄκρα πονηρίᾳ συζώντων ἴδωσι τιμωρούμενον, οὐ μόνον οὐ [69] συναλγεῖν, ἀλλὰ καὶ συνήδεσθαι τοῖς ἠδικημένοις, ὡς τῆς ἐκείνου πονηρίας ἀπηλλαγμένοις.

ς'. *Σὺ ἀπεστράφης μου, λέγει Κύριος· ὀπίσω πορεύσῃ.* Ὃ δέδρακας, πείσῃ· τὸ δὲ « ὀπίσω πορεύσῃ, » ἀντὶ τοῦ « ταπεινωθήσῃ » τέθεικεν. « Καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ διαφθερῶ σε, καὶ οὐκέτι ἀνήσω αὐτούς [70]. » Οὐκέτι γὰρ χρήσομαι τῇ προτέρᾳ μακροθυμίᾳ. Εἶτα διδάσκων ὡς παρὰ γνώμην κολάζειν ἀναγκάζεται, οἱονεὶ συναλγῶν λέγει [70a]· « Ἐν πύλαις [71] λαοῦ μου ἠτεκνώθησαν [72]· ἀπώλεσα [73] τὸν λαόν μου διὰ κακίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐπεστράφησαν [74]. » Αὐτοὶ τὸν ὄλεθρον ἐπεσπάσαντο, παύσασθαι τῆς πονηρίας μὴ βουληθέντες. Λέγει δὲ διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀναίρεσιν καὶ τὰς χήρας πληθυνθῆναι, καὶ πάλιν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τὰς μητέρας στερηθῆναι τῶν παίδων. « Ἐπήγαγον γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν μητέρα νεανίσκων [75] ταλαιπωρίαν [76] ἐν μεσημβρίᾳ· ἐπέῤῥιψα ἐπ' αὐτὴν ἐξαίφνης τρόμον καὶ σπουδήν [77]. »

VARIÆ LECTIONES.

[64] Σαμ. Videri posset pro Σαμουὴλ legendum esse Ἠλιού, ita ut quæ proxima sunt, referantur ad III Reg. (juxta LXX), c. XVIII, 41, 45, coll. c. XVII, 1. Quia autem nomen Samuelis h. l. auctoritate codicis Bav. aliorumque forsitan mss. nititur, ita potius hanc litem componendam esse puto, ut verba ista καὶ Σαμ. τ. τ. δέδρ. ad intercessionem Samuelis I Reg. (juxta LXX), c. VII, 5, commemoratam, sequentia autem καὶ πλεῖστον, κ. τ. λ., ad Eliam referantur, ob ea quæ III Reg. l. c. legimus. Vix dubito Nostrum scripsisse καὶ Ἠλιοὺ πλεῖστον, κ. τ. λ., sed culpa librariorum excidisse nomen Eliæ. [65] εἰς ἀν. *Hebr.* in commotionem, s. agitationem. [66] δειλ. B σκυθρωπάσει. *Hebr.* condolebit. [67] ἐρωτ. τά. Des. apud LXX. [68] σοι. Ex B suppl. [69] οὐ. Ex B etiam suppl. [70] αὐτούς. Ita B sed ed. prior hab. αὐτοῖς. [70a] λέγ. B add. ὁ Θεός. [71] ἐν πύλαις λαοῦ μου. *Hebr.* (Ideo ventilabo eos ventilabro) in portis terræ hujus. [72] Ed. prior hab. ἠτεκνώθησα. [73] ἀπώλεσα. Ita cum B leg. esse puto. Editio prior hab. ἀπώλεσαν, juxta rec. lectio. *Hebr.* perdidi. [74] καὶ οὐκ ἐπεστ. Des. apud LXX. [75] Rec. lectio νεανίσκους. [76] ταλαιπ. *Hebr.* vastatorem. [77] τρ. καὶ σπουδήν. *Hebr.* incursum hostilem et terrores.

Digitized by Google

θ'. Ἐξενώθη [58] ἡ τίκτουσα ἑπτά, ἀπεκάκησεν ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Διαφόρως τὴν συμφορὰν ἐτραγῴδησεν, ἵνα διδάξῃ [59] τοὺς ἀτεράμονας, καὶ πείσῃ τὴν προτέραν καταλιπεῖν ἀσέβειαν. « Ἐπέδυ ὁ ἥλιος αὐτῇ ἔτι μεσούσης [60] ἡμέρας. » Τοῖς γὰρ πενθοῦσι σκότος ὀνομάζεται [61] καὶ τὸ φῶς· ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια εἰρηκὼς ὁ προφήτης ὀλοφύρεται καὶ θρηνεῖ·

ι'. *Οἴμοι, μήτηρ* [62], *ὡς τινά με ἔτεκες* [63] *ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ· οὐκ* [64] *ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησέ με οὐδείς· ἡ* [65] *ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με.* Τὸ « ὠφέλησα » « ὤφλησα » ὁ Σύρος ἡρμήνευσε· λέγει τοίνυν, ὅτι Οὔτε ὤφλησα [66], οὔτε δεδάνεικα· καὶ πολλοὺς ἐκτησάμην ἐχθροὺς, οἳ διηνεκῶς λοιδοροῦνται [67] καὶ ἐπαρῶνται. Τὰ συμβούλια [68] γὰρ, ὡς τὰ πολλὰ, τίκτειν τὰς ἀπειθείας [69] φιλεῖ. Κατὰ μέντοι τὴν ἑλληνικὴν ἑρμηνείαν οὕτω νοητέον, ὅτι Θρήνων εἰμὶ ἄξιος μάτην παραχθεὶς εἰς τόνδε τὸν βίον· οὔτε γὰρ ὤνησά τινα, οὔτε ὠφέλειαν παρ' ἑτέρων ἐκομισάμην· ἀρὰς δὲ μόνον δέχομαι παρὰ τῶν ἀκουόντων τὰς προφητείας.

ια'. *Γέγοιτο* [70], *Κύριε,* [71] *κατευθυνόντων αὐτῶν, εἰ μὴ παρέστην σοι ἐν καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν, καὶ* [72] *ἐν καιρῷ θλίψεως αὐτῶν, εἰς ἀγαθὰ πρὸς τὸν ἐχθρόν.* Ἄκουσον αὐτῶν, φησὶν, ἐπαιρομένων· πολλάκις [73] σοι τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετείας προσήνεγκον. Εἶτα πάλιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ·

ιβ', ιγ'. *Εἰ* [74] *γνωσθήσεται σίδηρος, καὶ περιβόλαιον χαλκοῦν. Ἰσχύν σου* [75], *καὶ τοὺς θησαυρούς σου εἰς προνομὴν δώσω, ἀντάλλαγμα* [76] *διὰ πάσας τὰς ἁμαρτίας σου ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις σου.* Μὴ θαρρήσητε, φησὶ, μὴ χαλκέοις περιβολαίοις, μὴ σιδηροῖς· πάντα γὰρ ὑμῶν τὸν πλοῦτον παραδώσω τοῖς πολεμίοις, καὶ ἔστι τοῦτο τῶν σῶν ἁμαρτημάτων ἀντίδοσις. Προστίθησι δὲ τούτοις καὶ τὴν γεγενημένην αἰχμαλωσίαν. Ταῦτα προειπὼν ὁ προφήτης, κίνδυνον ὑπομένει τῶν ἀκούειν οὐκ ἀνεχομένων, ἀνελεῖν αὐτὸν πειραθέντων, καὶ παρακαλεῖ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, καί φησι·

ιε'. *Μνήσθητί μου, Κύριε, καὶ ἐπίσκεψαί με, καὶ ἀθῴωσόν με ἀπὸ τῶν καταδιωκόντων με.* Ἀντὶ τοῦ· Μὴ παραδῷς με τοῖς καταδιώκουσί με· ὁ γὰρ ἀθῶος ἐλευθεροῦται. « Μὴ εἰς μακροθυμίαν σου λάβῃς με [77]. » Ἔνια [78] « βάλῃς με » ἔχει· τουτέστιν, ἀνεξικάκως [79] χρώμενος, καὶ κολάζειν τοὺς ἀδικοῦντας ἀναβαλλόμενος, τοὺς ἀδικουμένους ἡμᾶς ἀνιᾷς. « Γνῶθι, εἰ [80] ἔλαβον περὶ σοῦ ὀνειδισμόν. »

Vers. 9. *Vacua facta est quæ pariebat septem,* **490** *defecit anima ejus.* Variis modis deplorat calamitatem, ut doceat pervicaces, et persuadeat relinquere pristinam impietatem. « Occidit ei sol medio adhuc die. » Lugentibus enim vel ipsa lux appellatur tenebræ. Iis et horum similibus dictis, luget et lamentatur propheta :

Vers. 10. *Væ mihi, mater, quod me peperisti, virum contentioni et disceptationi expositum in universa terra. Non profui, nec profuit mihi quisquam; potentia mea defecit inter maledicentes mihi.* Illud « profui » Syrus interpretatus est « contraxi æs alienum. » Dicit igitur : Non contraxi æs alienum, nec feneravi : multos tamen inimicos nactus sum, qui mihi assidue convitiantur et maledicunt. Consilia enim, ut plurimum, parere solent contumacias. At vero juxta Græcam interpretationem ita debet intelligi : Dignus sum lamentatione, frustra editus in hanc vitam, quia nulli profui, nec ab aliis emolumentum cepi : maledicta duntaxat refero ab iis qui audiunt prophetias.

Vers. 11. *Fiat, Domine, dirigentibus illis; si non astiti tibi tempore malorum eorum : et tempore tribulationis eorum, in bona contra inimicum.* Audi ipsos, inquit, imprecantes : sæpe pro illis supplicationes tibi obtuli. Tum ex persona Dei :

Vers. 12, 13. *Si agnoscetur ferrum et vestimentum* **491** *æneum. Robur tuum, et thesauros tuos dabo in prædam, in compensationem propter omnia peccata tua, in omnibus terminis tuis.* Ne fiduciam, inquit, collocetis in indumentis æneis, aut ferreis : cunctas enim opes vestras tradam hostibus, et hæc erit peccatorum tuorum remuneratio. [14] Quibus addit etiam captivitatem, quam passi sunt. Hæc vaticinatus propheta, in discrimine versatur ab iis, qui audire non sustinebant, cumque interficere conabantur, et invocat Deum omnium, dicens :

Vers. 15. *Recordare mei, Domine, et visita me, et tuere me ab his qui persequuntur me.* Quasi dicat : Ne tradas me persequentibus me : innocens enim liberatur. « Ne in patientiam tuam suscipias me. » Nonnulla habent « protrahas me; » hoc est, dum magna tolerantia uteris, et punire sontes differs, nos læsos discrucias. « Scito quod sustinuerim opprobrium propter te. »

VARIÆ LECTIONES.

[58] Ἐξενώθη. *Hebr.* Languida facta est. [59] διδάξῃ. B μαλάξῃ. [60] B μέσης. [61] ὀνομ. B νομίζεται. [62] μήτηρ. Rec. lectio, ἐγὼ μῆτερ. [63] B τέτοκας. [64] οὐκ — οὐδείς. *Hebr.* non mutum dedi, nec mutuo dederunt mihi. [65] ἡ — με. *Hebr.* omnis ille, s. unusquisque eorum, maledicit mihi. [66] B ὤφλησα. [67] λοιδ. B præm. μοι. [68] B συμβόλαια. [69] B ἀπεχθείας. [70] Γένοιτο — ἐχθρόν. *Hebr.* Dicit Jehova (non vivam) : nisi liberavero te in bonum (s. nisi servavero te, ita ut bene tibi sit), nisi orari te fecero tempore mali — ab hoste. [71] Κύριε. Rec. lectio, Δέσποτα. [72] καὶ — αὐτῶν. Des. in B. [73] πολλ. B præm. εἰ μή. [74] Εἰ — χαλκ. *Hebr.* Anne franget ferrum, ferrum illud e septentrione, et æs? [75] Ἰσχ. σου Rec. lectio ἡ ἰσχύς σου. Hæc alias ad finem vers. 12, referuntur, sed contra Hebr. [76] ἀντάλλ. *Hebr.* sine pretio. [77] σου λάβῃς με. Des. apud LXX. *Hebr.* ne pro diuturnitate iræ tuæ auferas me. [78] Ἔνια — ἔχει. De hac lectione nihil apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [79] B ἀνεξικακίᾳ. [80] Εἰ. B ὡς, juxta rec. lectionem.

Digitized by Google

VERS. 16. *Ab his qui aversantur sermones tuos.* Tui causa, Domine, his molestiis obrutus sum. Cum enim sermones tuos perferrem, factus sum inimicus. « Adimple eos, et erit sermo tuus mihi lætitia, et gaudium cordis mei, quia vocatum est nomen tuum super me. » Quia me falsa prædicere arbitrantur, promissionibus autem pseudoprophetarum tanquam veris attendunt, rebus ipsis confirma sermones meos, et **492** ita consolare me. [17, 18] Postea dicit se neque mensæ illorum, neque risus fuisse participem, sed timorem Dei omnibus anteposuisse, deque eorum malitia et supplicio anxium permansisse. Quem Dominus protinus consolatur his verbis :

VERS. 19. *Si te converteris, restituam te : ante faciem meam stabis. Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Non exiguam, inquit, mercedem servo tibi, qui hunc laborem suscepisti. Nam si quempiam errantem converteris, multam apud me fiduciam consequeris, quod indicant illa, « ante faciem meam stabis ; » et si quemquam ex impiis converteris, ac persuaseris ut amplectatur quæ tendunt ad meliora, ori meo assimilabere. Ego enim ea quæ sunt, verbo condidi : et tu verbo perperam agentes convertas ad virtutem. [20, 21] Promittit autem ei denuo vim insuperabilem et invictam, repetita pollicitationum initio factarum mentione.

CAPUT XVI.

[1] Præcipit autem ei, ne ducat uxorem, neve procreet liberos, eo quod parentes et liberi tradendi sint fami, pesti, cædi, ac servituti. [5] Admonet porro, ne lætetur cum lætantibus, nec doleat cum dolentibus. « Abstuli enim, ait, pacem meam a populo isto, dicit Dominus : et misericordiam meam, et miserationes meas. »

VERS. 6. *Et morientur* **493** *magni et pusilli in terra ista.* Ait vero futurum, ut nec sepultura digni habeantur, nec luctus eorum causa de more celebretur, [7] nec lugentes ullam consequantur consolationem ; [8, 9] minaturque civitati cujusvis lætitiæ privationem : ita ut nulla vox audiatur vel nuptiarum, vel conviviorum, vel aliorum, quæ jucundam hominibus vitam reddunt. [10-12] Percontantibus autem eis, ait, ac dicentibus : Quam ob causam in hæc incidimus mala? et paternam impietatem reduc illis in memoriam, et quæ ab eis perpetrata sint ostende, quodque gravius quam patres peccarint, dum juxta legem meam vitam non instituerunt, sed proprias cogitationes sunt secuti. Quare procul dubio :

ις'. Ὑπὸ [81] τῶν ἀθετούντων τοὺς λόγους σου. Σοῦ χάριν, ὦ Δέσποτα, τοῖς παροῦσιν ἀλγεινοῖς περιπέπτωκα· τοὺς σοὺς γὰρ λόγους διαπορθμεύων δυσμενὴς ἐγενόμην. « Συντέλεσον αὐτούς, καὶ ἔσται ὁ λόγος σου ἐμοὶ εἰς εὐφροσύνην, καὶ εἰς χαρὰν καρδίας μου, ὅτι ἐπικέκληται τὸ ὄνομά σου ἐπ' ἐμέ [82]. » Ἐπειδὴ νομίζουσι ψευδῆ με προλέγειν, ταῖς δὲ τῶν ψευδοπροφητῶν ὑποσχέσεσιν ὡς ἀληθέσι προσέχουσι, τοὺς λόγους μου τοῖς ἔργοις βεβαίωσον, καὶ ταύτῃ με ψυχαγώγησον. Εἶτα λέγει, ὡς οὔτε τραπέζης αὐτοῖς, οὔτε γέλωτος ἐκοινώνησεν, ἀλλὰ τὸ θεῖον πάντων προετίμησε [83] δέος· καὶ διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν τιμωρίαν, ἀνιώμενος διετέλεσεν· ἀλλ' εὐθὺς αὐτὸν ὁ Δεσπότης ψυχαγωγεῖ, καί φησι·

ιθ'. Ἐὰν ἀποστρέψῃς [84], καὶ ἀποκαταστήσω σε, πρὸ προσώπου μου στήσῃ· καὶ ἐὰν ἐξαγάγῃς τίμιον ἀπὸ [85] ἀναξίου, ὡς στόμα [86] μου ἔσῃ. Οὐ μικρός σοι, φησὶ, παρ' ἐμοῦ [87] πεφύλακται μισθὸς τοῦτον ἀναδεξαμένῳ τὸν πόνον· ἐὰν γάρ τινα τῶν πλανωμένων ἐπιστρέψῃς, πολλῆς παρ' ἐμοὶ παῤῥησίας μεθέξεις. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ « πρὸ προσώπου μου στήσῃ. » Κἂν τινα τῶν ἀνοσίων μεταβάλῃ, καὶ πείσῃς ἐλέσθαι τὰ ἐπὶ τὸ κρεῖττον [88], τῷ στόματί μου ἀπεικασθήσῃ· καὶ γὰρ ἐγὼ λόγῳ τὰ μὲν [89] ὄντα ἐποίησα, καὶ σὺ λόγῳ τοὺς τῆς κακίας ἐργάτας μεταβάλῃς [90] εἰς ἀρετήν. Ὑπέσχετο δὲ αὐτῷ πάλιν τὸ ἄμαχον καὶ ἀήττητον, καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς γεγενημένων ἀνέμνησεν ὑποσχέσεων.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Παρεγγυᾷ δὲ αὐτῷ [91], μὴ γῆμαι, μηδὲ παιδοποιῆσαι, ὡς καὶ τῶν τικτόντων, καὶ τῶν τικτομένων, λιμῷ καὶ λοιμῷ, καὶ σφαγῇ, καὶ δουλείᾳ παραδοθησομένων. Παρακελεύεται δὲ μήτε εὐφραινομένοις συνευφραίνεσθαι [92], μήτε ἀλγοῦσι συναλγῆσαι. « Ἀφέστακα γὰρ, φησὶ, τὴν εἰρήνην μου ἀπὸ τοῦ λαοῦ τούτου, φησὶ [93] Κύριος, καὶ τὸν ἔλεόν μου, καὶ τοὺς οἰκτιρμούς μου. »

ς'. Καὶ [94] ἀποθανοῦνται μεγάλοι καὶ μικροὶ ἐν τῇ γῇ ταύτῃ. Λέγει δὲ ὡς οὐδὲ ταφῆς ἀξιωθήσονται, οὐδὲ θρῆνοι ἐπ' αὐτοῖς συνήθως γενήσονται, οὐδὲ ψυχαγωγίας τινὸς οἱ πενθοῦντες ἀξιωθήσονται· καὶ ἀπειλεῖ παντὸς εἴδους εὐφροσύνης ἀποστέρησιν τῇ πόλει, ὡς μηδεμίαν ἐπενεχθῆναι φωνὴν, μὴ γάμων, μὴ συμποσίων, μὴ τῶν ἄλλων, ὅσα θυμήρη τοῖς ἀνθρώποις παρέχει ζωήν. Πυνθανομένων δὲ, φησὶν, ἐκείνων, καὶ λεγόντων· Διὰ ποίαν αἰτίαν τούτοις περιπεπτώκαμεν τοῖς κακοῖς; καὶ τῆς πατρῴας αὐτοὺς ἀνάμνησον ἀσεβείας, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενα δίδαξον, καὶ ὅτι χαλεπώτερα τῶν πατέρων ἐξήμαρτον, οὐ κατὰ τὸν ἐμὸν πολιτευόμενοι νόμον, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις ἑπόμενοι λογισμοῖς. Οὗ δὴ χάριν·

VARIÆ LECTIONES.

[81] ὑπὸ — λόγ. σου. Et deinde συντ. αὐτούς. *Hebr.* Si inventa sunt verba tua, fruebar illis. [82] ἐπ' ἐμέ. Rec. lectio, ἐπ' ἐμοὶ Κύριε παντοκράτωρ. [83] B προτετίμηκεν. [84] Rec. lectio, ἐπιστρέψῃς. [85] ἀπό. B ἐξ. [86] στόμα. B præm. τό. [87] ἐμοί. [88] B τὰ κρείττω. [89] μέν. B μή. [90] B μετάβαλε. [91] B αὐτόν. [92] B συνευφρανθῆναι. [93] φησὶ — οἰκτ. μου. Ita fere Compl. [94] Καὶ — ταύτῃ. Hæc etiam in Compl. tantum leg. quæ addit : οὐ ταφήσονται, καὶ οὐ θρηνηθήσονται, bene juxta Hebr.

Digitized by Google

ιγ'. Ἀπορρίψω ὑμᾶς ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης εἰς γῆν, ἣν οὐκ ἤδειτε[95] ὑμεῖς, καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ δουλεύσετε ἐκεῖ θεοῖς [96] ἑτέροις ἡμέρας καὶ νυκτὸς [97], οἳ [98] οὐ δώσουσιν ὑμῖν ἔλεος. Ἐπειδὴ τοὺς οὐκ ὄντας φιλεῖτε θεούς, τῆς πατρῴας ὑμᾶς ἐκβαλῶ γῆς, καὶ παραδώσω τοῖς πολεμίοις, ἵνα σὺν ἐκείνοις τῇ πλάνῃ δουλεύητε. Ὑπισχνεῖται μέντοι καὶ τὴν ἐπάνοδον· καὶ λέγει, ὡς κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν οὐκέτι τὰς προτέρας εὐεργεσίας προφέροντες τὸν Θεὸν ἀνυμνήσουσιν, οὐδὲ τῆς Αἰγυπτίων δουλείας τὴν ἀπαλλαγὴν διηγήσονται, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον θαυμάσουσιν ἅπαντες.

ις'. Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ [99] ἁλιεῖς πολλούς, λέγει Κύριος, καὶ ἁλιεύσουσιν αὐτούς· καὶ μετὰ ταῦτα ἀποστελῶ θηρευτὰς πολλούς, καὶ θηρεύσουσιν αὐτοὺς ἐπάνω παντὸς βουνοῦ [1], καὶ ἐκ τῶν τρυμαλιῶν τῶν πετρῶν. Τὸ ἄφευκτον τῆς τιμωρίας διὰ τούτων δεδήλωκεν, ὅτι ἁλιεῖς καὶ θηρευτὰς μιμούμενοι οἱ πολέμιοι πάντας αὐτοὺς σαγηνεύσουσι, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι πειρωμένους λανθάνειν ὑφ' ἑαυτοὺς ποιούμενοι.

ιζ'. Ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, οὐκ [2] ἀπεκρύβησαν ἀπὸ προσώπου μου, καὶ οὐκ ἐκρύβη τὰ ἀδικήματα αὐτῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Πάντα ὁρῶ, οὐδέν με λανθάνει τῶν γιγνομένων.

ιη'. Καὶ [3] ἀνταποδώσω αὐτοῖς πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, ἐφ' αἷς ἐβεβήλωσαν τὴν γῆν μου ἐν τοῖς θνησιμαίοις τῶν βδελυγμάτων αὐτῶν. Ὡς φιλάνθρωπος διπλασίαν ἁμαρτημάτων τὴν τιμωρίαν καλεῖ· κατὰ γὰρ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, οὐκ ἀξίας ἔτισαν δίκας. Θνησιμαῖα δὲ τῶν βδελυγμάτων καλεῖ τὴν τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων σφαγὴν, ἣν τοῖς εἰδώλοις προσέφερον. Οὕτω τοῦ λαοῦ τὴν ἀσέβειαν δείξας, τὴν τῶν ἐθνῶν προθεσπίζει μεταβολήν.

ιθ'. Κύριος [4] ἰσχύς μου, καὶ [5] βοήθειά μου, καὶ καταφυγή μου ἐν ἡμέρᾳ κακῶν· πρὸς σὲ ἔθνη ἥξουσιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐροῦσιν, Ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα, καὶ οὐκ ἔστιν ὠφέλεια [6] ἐν αὐτοῖς. Οἱ τοσαύτης ἐπιμελείας ἀξιωθέντες, καὶ νομικῆς καὶ προφητικῆς διδασκαλίας ἀπολαύσαντες, ἀσεβοῦντες διετέλεσαν, καὶ παρανομοῦντες· τὰ δὲ ἔθνη, ταύτης οὐκ ἀπολαύσαντα τῆς προμηθείας, μόνον δὲ τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων ἀκούσαντα, ἔφυγε τὴν πλάνην, καὶ τῷ τῆς θεογνωσίας φωτὶ προσελήλυθε. Καὶ τῆς προτέρας ἀναμιμνησκόμενος [7] παροιμίας βοῶ σοι·

κ', κα'. Εἰ ποιήσει ἑαυτῷ ἄνθρωπος θεούς, καὶ αὐτοὶ [8] οὐκ εἰσὶ θεοί; Διὰ τοῦτο ἰδοὺ [9] ἐγὼ δηλώσω αὐτοῖς ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τὴν χεῖρά μου,

Vers. 13. *Ejiciam vos de terra ista, in terram, quam vos ignorastis, et patres vestri. Et servietis ibi diis alienis die ac nocte : qui non exhibebunt vobis misericordiam.* Quia eos amatis, qui dii non sunt, expellam vos e terra paterna, et tradam vos hostibus, ut cum illis serviatis errori. [14, 15] Pollicetur nihilominus reditum : et ait eos tunc temporis non ultra commemorandis veteribus beneficiis Deum laudaturos, nec liberationem ab Ægyptiaca servitute narraturos : sed reditum e Babylone omnes celebraturos esse.

Vers. 16. *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. Et post hæc mittam venatores multos, et venabuntur eos, in omni colle, et e cavernis* 494 *petrarum.* Quibus verbis certam et inevitabilem ultionem significavit : fore ut piscatorum ac venatorum more, omnes illos retibus circumdent hostes, atque eos etiam qui in montibus latere conabuntur, in suam potestatem redigant.

Vers. 17. *Quia oculi mei super omnes vias eorum : non sunt absconditæ a facie mea, nec fuerunt occultatæ iniquitates eorum coram oculis meis.* Omnia video, eorum quæ fiunt nihil est quod me lateat.

Vers. 18. *Et reddam illis primum duplices iniquitates eorum, et peccata eorum, quibus polluerunt terram meam, morticinis abominationum suarum.* Ut benignus duplam peccatorum ultionem dicit : nam secundum juris normam et rationem, pares pœnas non persolverunt. Morticina vero abominationum vocat, filiorum et filiarum mactationem, quam offerebant idolis. Impietate populi ad hunc modum ob oculos posita, vaticinatur conversionem gentium.

Vers. 19. *Dominus fortitudo mea, et auxilium meum, et refugium meum in die tribulationis : ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent : Vere mendacia possederunt patres nostri idola, et non est utilitas in eis.* Qui tanta cura digni habiti fuerant, legalemque et propheticam disciplinam acceperant, impiè agere et legem transgredi non desierunt : gentes vero, quæ ejusmodi providentia caruerunt, auditis duntaxat prædicationibus apostolicis, errorem 495 evitarunt, et ad lumen divinæ notitiæ pervenerunt. Et pristinum repetens proverbium tibi clara voce dico :

Vers. 20, 21. *An faciet sibiipsi homo deos, et ipsi non sunt dii? Propterea ecce ego ostendam eis tempore hoc manum meam : et potentiam meam no-*

VARIÆ LECTIONES.

[95] ἤδειτε. Ed. prior hab. εἴδετε. [96] θεοῖς ἑτ. Des. in B. [97] ἡμέρας καὶ νυκτ. Exstat tantum in Compl. [98] οἳ — ἔλεος. *Hebr.* siquidem non exhibebo vobis misericordiam. [99] B ἀποστέλλω, juxta rec. lectionem. Ita quoque post pauca. [1] βουνοῦ. Apud LXX, præm. ὄρους, καὶ ἐπάνω παντός. [2] οὐκ — προσώπου μου. Des. apud LXX, quod ex Hier. jam monuit Montf. ad h. l. qui legit ἐκρύβησαν. [3] Καὶ — ἀνομ. αὐτ. Aliter apud LXX. [4] B Κύριε, juxta rec. lectionem. Ita quoque infra, *Gr. Aff. Cur.* serm. 10, ubi sequ. ἡ. [5] καὶ βοήθ. μου. Des. in B. [6] ὠφ. Ita quoque infra, loco cit. Sed rec. lectio apud LXX, est ὠφέλημα. [7] ἀναμ. παρ. βοῶ σοι. B ἀναμιμνησκόμενοι παροιμίας βοῶσι. [8] αὐτοί. Ita quoque infra, *Gr. Aff. Cur.* loco cit. Sed rec. lectio est οὗτοι. [9] ἰδού. Des. in B.

Digitized by Google

tam faciam eis. Et scient quod nomen mihi sit Dominus. Multo ante, ait, prædico illis futura, et prædoceo eos, quæ sit potentia mea : qua nimirum per abjectos et paucos homines conversionem illorum procuraturus sum.

A καὶ τὴν δύναμίν μου γνωριῶ αὐτοῖς, καὶ γνώσονται ὅτι ὄνομά μοι Κύριος. Προλέγω, φησὶν, αὐτοῖς πρὸ πολλοῦ τὰ ἐσόμενα, καὶ προδιδάσκω αὐτοὺς τὴν ἰσχύν μου, ὅτι δι' εὐτελῶν καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων τὴν μεταβολὴν αὐτῶν πραγματεύσομαι.

CAPUT XVII.

Hunc in modum vaticinatus conversionem gentium, rursus accusat impietatem Judæorum.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Οὕτω τὴν τῶν ἐθνῶν προθεσπίσας μεταβολὴν, τῆς Ἰουδαίων πάλιν ἀσεβείας κατηγορεῖ.

Vers. 1. *Peccatum Judæ scriptum est in scriptura, ungue adamantino, in pectore cordis eorum, et in cornibus altarium eorum.* Nihil potentius est conscientia. Solidæ enim sunt quæ in ea fixæ sunt litteræ. Quamvis enim omnes homines suæ ipsorum conscientiæ bonum dederint testimonium, prava tamen mendacium conscientia ferre nequit : sed percutitur et pungitur, incorruptamque profert B sententiam. Hoc nempe hic etiam dicit : Facinora tua te arguunt, et conscientia tua testimonium præbet. [2, 3] Revocat autem illis in memoriam etiam lucos et aras, erroremque in eis commissum, et minatur, omnia bona eorum cum idolis se traditurum hostibus. [4, 5] Prædicit etiam desolationem urbis. Postea **496** miserum ac ter miserum dicit, et maledictionibus subjicit eum qui recedit a Deo, et humanæ potentiæ ' confidit, eumque confert cum plantis quibusdam vilibus et infructuosis, quæ nascuntur in desertis, et nulla diligentia excoluntur.

α'. *Ἁμαρτία* [10] *Ἰούδα ἐγγέγραπται ἐν γραφῇ, ἐν ὄνυχι ἀδαμαντίνῃ* [11], *ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς κέρασι τῶν θυσιαστηρίων αὐτῶν.* Οὐδὲν τοῦ συνειδότος ἰσχυρότερον· πάγια γὰρ τὰ ἐν τούτῳ πηγνύμενα γράμματα· κἂν γὰρ πάντες ἄνθρωποι μαρτυρήσωσιν ἀγαθὰ τῷ συνειδότι ἑαυτῶν, πονηρὰ τῶν ψευδολόγων [12] τὸ συνειδὸς οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ νύττεται, καὶ κεντεῖται, καὶ ἀδέκαστον ἐκφέρει τὴν ψῆφον. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθά φησιν, ὅτι Καὶ τὰ πράγματά σου κατηγορεῖ, καὶ τὸ συνειδός σου συμμαρτυρεῖ. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς καὶ τῶν ἀλσῶν, καὶ τῶν βωμῶν, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς γενομένης πλάνης, καὶ ἀπειλεῖ πάντα τὸν πλοῦτον αὐτῶν σὺν τοῖς εἰδώλοις παραδώσειν τοῖς πολεμίοις. Προλέγει δὲ καὶ τὴν τῆς πόλεως ἐρημίαν· μετὰ ταῦτα ἄθλιον λέγει καὶ τρισάθλιον [13], καὶ ἀραῖς ὑποβάλλει τὸν τοῦ Θεοῦ μὲν ἀφιστάμενον, ἀνθρωπίνῃ δὲ δυναστείᾳ θαῤῥοῦντα· καὶ ἀπεικάζει τοῦτον ἀκάρποις τισὶ φυτοῖς καὶ εὐτελέσι, φυομένοις ἐν ταῖς ἐρημίαις καὶ μηδεμιᾶς ἐπιμελείας τυγχάνουσιν.

Vers. 6. *Est enim velut agrostis in deserto : et non videbit, cum venerint bona. Et habitabit in locis salsis, in terra deserta, in terra salsuginis, quæ non inhabitatur.* Porro « in locis salsis, » Syrus interpretatus est « in antris. » Cæterum per hæc omnia quæ dicta sunt, lucrum hujusmodi quam sit inutile, demonstravit. [7, 8] Confidentem autem Deo, similem esse dicit et comparat plantæ, quæ continenter irrigatur, et ab ardore nimio non læditur : sed semper fructum fert opportunum. Quæ quidem non frustra dixit, sed ut admoneat, ne confidant suppetiis Ægyptiorum : sed per vitæ conversionem sibi concilient auxilium divinum.

ς'. *Ἔστι* [14] *γὰρ*, φησὶν, *ὡς ἡ ἀγριομυρίκη, ἡ ἐν τῇ* C *ἐρήμῳ, καὶ οὐκ ὄψεται, ὅταν ἔλθῃ τὰ ἀγαθά. Καὶ κατασκηνώσει ἐν ἁλίμοις* [15], *ἐν γῇ ἐρήμῳ, ἐν γῇ ἀλμυρᾷ, ἥτις οὐ κατοικιεῖται.* Τὸ δὲ « ἐν ἁλίμοις » ὁ Σύρος « ἐν φωλεοῖς » ἡρμήνευσε· διὰ πάντων δὲ τῶν εἰρημένων, τὸ ἀκερδὲς τοῦ τοιούτου κέρδους ἐδήλωσεν. Ἀπεικάζει δὲ τὸν τῷ Θεῷ πεποιθότα, καὶ παραβάλλει φυτῷ διηνεκῶς ἀρδομένῳ, καὶ μὴ βλαπτομένῳ ὑπὸ καύματος σφοδροτάτου, ἀεὶ δὲ ὥριμον φέροντι τὸν καρπόν. Ταῦτα δὲ οὐ μάτην εἶπεν, ἀλλὰ παραινῶν μὴ τῇ Αἰγυπτίων ἐπικουρίᾳ θαῤῥῆσαι, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ βίου μεταβολῆς τὴν θείαν ῥοπὴν ἐπισπάσασθαι.

Vers. 9, 10. *Grave est cor super omnia : et homo est, et quis cognoscet illum? Ego Dominus, scrutans corda, et probans renes : ut dem unicuique juxta vias suas, et juxta fructus studiorum suorum.* Ab hominibus quidem comprehendi nequeunt consilia proximi, quia sunt occulti motus cordis : mihi vero conditori etiam ipsi patent. Non enim factis solum, sed etiam cogitationibus jus reddo;

θ', ι'. *Βαρεῖα* [16] *ἡ καρδία παρὰ πάντα· καὶ ἄνθρωπός* [17] *ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; Ἐγὼ Κύριος ἐτάζων καρδίας, δοκιμάζων νεφροὺς, τοῦ* D *δοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ* [18], *καὶ κατὰ τοὺς καρποὺς τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν* [19]. Ἀνθρώποις μὲν, φησὶν, ἀκατάληπτα τὰ τοῦ πέλας βουλεύματα· κέκρυπται γὰρ τῆς [20] καρδίας κινήματα· ἐμοὶ δὲ τῷ ποιητῇ δῆλα καὶ ταῦτα· οὐ γὰρ μόνοις [21]

VARIÆ LECTIONES.

[10] Ἁμαρτ. κ. τ. λ. Quatuor priores vers. hujus cap. apud LXX, desunt, ad alium itaque interpretem Græcum hæc pertinent. Alia h. l. habet edit. Compl. monente Bosio ad h. l. [11] B ἀδαμαντίνῳ. [12] B ψευδῶν λόγων. [13] Καὶ ἀραῖς κ. τ. λ. Hæc ad vers. 5, se referant, cujus initium supra, pag. 501, ad Isa. xxviii, 16, ita leg. Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. [14] B Ἔσται, juxta rec. lect. [15] ἁλίμοις. *Hebr.* aridis. [16] Βαρεῖα. Hanc lectionem alioquin rariorem exprimit versio Lat. antiqua apud Sabat. ad h. l. Recepta autem lectio est, βαθεῖα. *Hebr.* profundum est (cor). Symm. ἀνεξερεύνητος. [17] ἄνῤῥ. *Hebr.* ægre sanabile. Al. desperatum. [18] αὐτοῦ. B add. καὶ κατὰ τὰς τρίβους αὐτοῦ. [19] αὐτῶν. Ita Ald. et Compl. [20] τῆς. B præm. τά. [21] B μόνον.

Digitized by Google

πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ λογισμοῖς δικάζω, καὶ ἴσην καὶ δικαίαν ἐκφέρω τὴν ψῆφον. Πάλιν ἐπὶ τὸν Βαβυλώνιον τὸν λόγον μετήνεγκεν.

ια'. *Ἐφώνησε* [22] *πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε· ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως.* Τῶν περδίκων οἱ θηρευταὶ τιθασσεύουσι πέρδικας, καὶ διὰ τῆς τούτων φωνῆς τοὺς ὁμογενεῖς συγκαλοῦσιν· οἱ δὲ, συντρέχοντες περιπίπτουσι τοῖς θηρᾶτροις. Τούτῳ τὸν Βαβυλώνιον ἀπείκασε, δεσπόζειν μὲν πάντων ἀνθρώπων πειρώμενον, πλοῦτον δὲ ἄδικον ἀθροίζοντα. Προλέγει δὲ καὶ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ [23] σκυθρωπά. « Ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ καταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. » Ταῦτα καὶ ὁ θεσπέσιος ἐδίδαξεν ἡμᾶς Δανιὴλ· μανίᾳ γὰρ περιέπεσε, καὶ θηριώδης ἐγένετο, καὶ ἐξελάσθη [24] τῆς βασιλείας.

ιβ'. *Θρόνος δόξης ὑψούμενος.* Ἐστερήθη δὲ καὶ τὸν θρόνον [25].

Ὑψηλὸν ἁγίασμα ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς· τόπος ἁγιάσματος ἡμῶν. (ιγ'.) *Ὑπομονὴ Ἰσραήλ.* Σὺ δὲ, φησὶ, Δέσποτα, τὸ ἡμέτερον ἁγίασμα, ἡ τοῦ τόπου ἡμῶν περιφάνεια, αἰώνιον ἔχεις τὸ κράτος. Σὲ τοίνυν ὑπομενοῦμεν. Σὺ γὰρ ἡμῖν παρέξεις τῶν λυπηρῶν τὴν ἀπαλλαγήν· οἱ γὰρ καταλιπόντες σε αἰσχύνης πάσης πλησθήσονται.

ιδ'. *Ἴασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι· σῶσόν με, καὶ σωθήσομαι· ὅτι καύχημά μου εἶ σύ.* Ἐμαυτὸν ἐγὼ τῇ σῇ προνοίᾳ προσάγω, καὶ τῆς παρὰ σοῦ σωτηρίας ἱκετεύω τυχεῖν.

ιε', ις'. *Ἰδοὺ αὐτοὶ λέγουσι πρός με, Ποῦ ἔστιν ὁ λόγος Κυρίου; ἡκέτω* [26]. *Ἐγὼ δὲ οὐκ* [27] *ἐκοπίασα κατακολουθῶν ὀπίσω σου, καὶ ἡμέραν ἀνθρώπου* [28] *οὐκ ἐπεθύμησα, σὺ ἐπίστασαι· τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου πρὸ προσώπου σού ἐστιν.* Ἐπιμέμφονται τῇ βραδύτητι τῆς τιμωρίας, καὶ ψευδῆ τὴν προφητείαν νομίζουσι, σοῦ ἀναβαλλομένου τὴν τιμωρίαν· ἐγὼ δὲ, οὐδὲ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀναλγησίαν ὁρῶν ἐβουλήθην αὐτοὺς περιπεσεῖν τοῖς κακοῖς· τοῦτο γὰρ λέγει·

Ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα. (ιζ'.) *Μὴ γένῃ* [29] *μοι εἰς ἀλλοτρίωσιν* [30], *φειδόμενός μου σὺ* [31] *ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ.* « Ἡμέραν πονηρὰν » τὴν κατ' αὐτοῦ γενομένην ἐπανάστασιν καλεῖ [32]. Καὶ παρακαλεῖ τῆς τοῦ [33] Θεοῦ κηδεμονίας τυχεῖν· καὶ ἐκείνους μὲν διαμαρτεῖν τῶν ἐπιχειρημάτων, καὶ καταισχυνθῆναι, αὐτὸν [34] δὲ τῆς ἐπιβουλῆς ἀναφανῆναι κρείττονα. Μετὰ ταῦτα κελεύεται ὁ προφήτης τὰς βασιλικὰς πύλας καταλαβεῖν, καὶ πᾶσι παρεγγυῆσαι, καὶ βασιλεῦσι, καὶ ἰδιώταις, τὸν περὶ τοῦ Σαββάτου μὴ [35] παραβαίνειν νόμον, ἀλλὰ τῇ ἀργίᾳ

A et æquam justamque fero **497** sententiam. Rursus transfert sermonem ad regem Babylonis.

VERS. 11. *Vocem emisit perdix: congregavit quæ non peperit, comparans divitias suas sine judicio.* Venatores perdicum mansuefaciunt perdices, et harum voce alias ejusdem generis convocant, quæ concurrentes decidunt in casses. Huic similem esse dicit regem Babylonis, quia dominari nititur in omnes homines, et opes congregat iniquas. Prædicit autem quæ contingent illi adversa. « In dimidio dierum illius derelinquent eum: et in extremo suo erit insipiens. » Ista etiam divino numine afflatus Daniel nos docuit. Nam incidit in furorem, et belluinus factus expulsus est regno.

B

VERS. 12. *Solium gloriæ exaltatum.* Privatus est etiam solio.

Sublimis sanctificatio nostra ab initio, locus sanctificationis nostræ. (VERS. 13.) *Exspectatio Israelis.* Tu autem, inquit, Domine, sanctificatio nostra, splendor loci nostri, sempiternum habes imperium. Te igitur exspectabimus. Tu enim præbebis nobis liberationem ab adversis. Nam qui te derelinquunt, omni pudore replebuntur.

VERS. 14. *Sana me, Domine, et sanabor: salva me, et salvabor, quoniam tu es gloriatio mea.* Ego providentiæ tuæ meipsum trado: et ut a te salutem consequar, supplex peto.

VERS. 15, 16. *Ecce, ipsi dicunt mihi, Ubi est verbum Domini? Veniat. Ego vero non laboravi, sequens* **498** *te, et diem hominis non concupivi, tu scis: quæ procedunt de labiis meis, in conspectu tuo sunt.* Conqueruntur de tarditate vindictæ: et dum differs supplicium, mendacem existimant prophetiam. Ego vero, etsi mihi perspecta erat illorum stupiditas, eos in calamitates labi nolui. Hoc enim innuit dicens:

C

Diem hominis non concupivi. (VERS. 17.) *Ne sis mihi abalienatio, parcens mihi tu in die afflictionis.* Vocat « diem afflictionis » insultationem in ipsum factam. [18] Et obsecrat ut sollicitudinem divinam consequatur: ita ut illi conatibus suis excidant, et pudore perfundantur, ipse vero insidiarum victor emergat. [19-23] Posthæc præcipitur prophetæ, ut regiis portis occupatis, denuntiet omnibus, tam regibus quam privatis, ne transgrediantur legem de Sabbato latam, sed diem illum otio et quiete exornent: et ne æmulentur patrum inobe-

D

VARIÆ LECTIONES.

[22] Ἐφών. . κ. τ. λ. *Hebr.* Ut perdix congregat — ita qui comparat sibi —. [23] B αὐτοῖς λυπηρά. [24] B ἐξηλάσθη. [25] τὸν θρόνον. Ὑψ. B τῶν θρόνων ὑψηλῶν, colo post ὑψηλῶν posito. Deest ὑψηλόν apud LXX, qui alias h. l. habent lectiones. [26] ἡκέτω. B ἐλθέτω δή. [27] οὐκ — ὀπ. σου. *Hebr.* non refugi, quominus pastor essem post te, s. te sequerer pastorem supremum. [28] ἀνθρώπου. *Hebr.* tristem. Al. desperatum. [29] Rec. lectio, γενηθῇς. [30] εἰς ἀλλοτρίωσιν. *Hebr.* terrori. [31] φειδ. μου σύ. *Hebr.* refugium meum tu es. Apud LXX, des. σύ. [32] καλ. B δηλοῖ. [33] τοῦ. B præm. παρά. [34] αὐτόν. Editio prior hab. αὐτός, et deinde κρείττων. Utrumque ex B emendatum. [35] μή. B præm. κείμενον.

Digitized by Google

dientiam. [24-27] Hoc enim si fiat, inquit, emolumentis pacis fruemini : et concurrent undique qui Deo in pace sacrificia offerant. Quod si violaveritis legem quietis, et die Sabbati onera portaveritis, tradam igni non solum portas, sed et urbem totam.

499 CAPUT XVIII.

[1-3] Hoc etiam sermone sic finito, mandat prophetæ, ut ingrediatur domum figuli. Paret mandato propheta, et videt figulum fingentem vas quoddam, atque illud ipsum, cum excidisset et contritum esset, de novo refingentem.

Vers. 4. *Cecidit enim*, ait, *vas quod ipse fingebat ex luto, in manibus ejus, et iterum fecit illud vas alterum, quemadmodum placuit in oculis ejus facere.* [5] Ubi hoc modo demonstravit figulum habere facultatem in lutum, et illud pro nutu transformare posse. ait prophetæ : Dic illis :

Vers. 6. *Nunquid sicut figulus, ita ego possum facere vobis, domus Israel ? dicit Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos estis in manibus meis, domus Israel.* Quemadmodum enim ille potest lutum subigere, et pro arbitrio formare : ita facile possum tradere supplicio, et largiri salutem, et prospere agentibus calamitates immittere, et contra in ærumna viventibus prosperitatem impertiri. Hoc enim sequentia indicant.

Vers. 7, 8. *Ad summam loquar adversus gentes et regnum, ut exterminem, auferam, et dissipem eas. Et si conversa fuerit gens illa a malis suis, me etiam pœnitebit malorum, quæ cogitaveram* 500 *facere eis.* Ne desperetis, inquit, de salute. Etenim si decrevero condemnare gentem, et comminatus fuero supplicium extremum, videro autem pœnitentiam eorum, non infero supplicium, sed misericordiam exhibeo. [9, 10] Et contra, si bonorum copiam promisero, et illi contemnentes amplexentur nequitiam, promissionem bonorum non præstabo. Hoc igitur exploratum habentes, inquit, ne desperetis de melioribus : verum offerte pœnitentiam, et salutem capessite.

Vers. 11. *Ecce enim*, inquit, *fingo adversus vos mala, et cogito contra vos cogitationem. Avertatur quisque a via mala, et meliora facite studia vestra,*

τήνδε τὴν ἡμέραν τιμῆσαι, καὶ τῶν πατέρων μὴ ζηλῶσαι τὴν ἀπείθειαν · τούτου γὰρ γινομένου, φησί, τῶν τῆς εἰρήνης καρπῶν ἀπολαύσεσθε, καὶ συνδραμοῦνται πάντοθεν οἱ τῷ Θεῷ τὰς θυσίας ἐν [36] εἰρήνῃ προσφέροντες. Ὑμῶν δὲ παραβαινόντων τῆς ἀργίας τὸν νόμον, καὶ φορτία κομιζόντων ἐν τῇ τοῦ Σαββάτου ἡμέρᾳ, οὐ τὰς πύλας μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν παραδώσω πυρί.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Οὕτω καὶ τοῦτον συμπεράνας τὸν λόγον, παρακελεύεται τῷ προφήτῃ εἰς τὸ τοῦ κεραμέως εἰσελθεῖν καταγώγιον. Ποιεῖ δὲ τὸ προσταχθὲν ὁ προφήτης, καὶ θεωρεῖ τὸν κεραμέα σκεῦός τι διαπλάττοντα· εἶτα τοῦτο διαπεσὸν καὶ συντριβὲν ἄνωθεν νεουργοῦντα.

δ'. *Καὶ* [37] *ἔπεσε γὰρ*, φησί, *τὸ ἀγγεῖον, ὃ αὐτὸς ἐποίει ἐκ τοῦ πηλοῦ* [38], *ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἐποίησεν αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσεν ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι.* Οὕτω δείξας τὸν κεραμέα τοῦ πηλοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντα, καὶ ὡς ἂν ἐθέλῃ, κατασχηματίζοντα [39] τοῦτον, πρὸς τὸν προφήτην φησίν · Εἰπὲ αὐτοῖς ·

ς'. *Εἰ καθὼς ὁ κεραμεὺς, οὕτως οὐ δύναμαι* [40] *τοῦ ποιῆσαι ὑμῖν, οἶκος Ἰσραήλ ; φησὶ Κύριος. Ἰδοὺ ὡς πηλὸς* [41] *ἐν χειρὶ* [42] *τοῦ κεραμέως, οὕτως ὑμεῖς ἐν ταῖς χερσί μου ἐστὲ, οἶκος Ἰσραήλ.* Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος καὶ φῦραι δύναται τὸν πηλὸν, καὶ σχηματίσαι τοῦτον, ὡς ἂν ἐθέλῃ · οὕτως ἐμοὶ ῥᾴδιον, καὶ τιμωρίᾳ παραδοῦναι, καὶ σωτηρίαν χαρίσασθαι, καὶ τοὺς ἐν εὐπραξίᾳ συμφοραῖς παραδοῦναι, καὶ αὖ πάλιν τοῖς ἐν δυσκλησίᾳ εὐημερίαν χαρίσασθαι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἑξῆς.

ζ', η'. *Πέρας* [43] *λαλήσω ἐπὶ ἔθνη καὶ* [44] *βασιλείαν, τοῦ ἐξᾶραι αὐτοὺς, καὶ* [45] *καθελεῖν, καὶ τοῦ ἀπολλύειν. Καὶ ἂν* [46] *ἐπιστραφῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ κακῶν αὐτῶν · καὶ μετανοήσω ἀπὸ* [47] *τῶν κακῶν, ὧν ἐλογισάμην ποιῆσαι* [48] *αὐτοῖς.* Μὴ ἀπαγορεύσητε, φησὶ, τὴν σωτηρίαν · καὶ γὰρ εἰ καταψηφίσομαι ἔθνους, καὶ ἀπειλήσω τιμωρίαν ἐσχάτην, ἴδω δὲ αὐτῶν τὴν μεταμέλειαν, οὐκ ἐπάγω τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ὀρέγω τὸν ἔλεον. Κἂν πάλιν [49] ὑπόσχωμαι ἀγαθῶν ἀφθονίαν, καταφρονήσαντες δὲ ἐκεῖνοι πονηρίαν [50] ἀσπάσωνται, οὐ περανῶ τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, φησὶ, μὴ ἀπαγορεύσητε τὰ χρηστότερα, ἀλλὰ προσενέγκατε τὴν μετάνοιαν, καὶ τὴν σωτηρίαν καρπώσασθε.

ια'. *Ἰδοὺ γὰρ ἐγὼ*, φησὶ, *πλάσσω ἐφ' ὑμᾶς κακὰ, καὶ λογίζομαι ἐφ' ὑμᾶς λογισμόν · ἀποστραφήτω ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ καλ-

VARIÆ LECTIONES.

[36] ἐν B præm. ὡς. [37] Καὶ ἐπ. B διέπεσεν. [38] ἐκ τοῦ πηλοῦ. Des. apud LXX. [39] B μετασχηματίζοντα. [40] Rec. lectio, οὕτος οὐ δυνήσομαι. [41] πηλ. B præm. ὁ. [42] ἐν χειρὶ. Ita Compl. [43] Πέρας. *Hebr.* In momento. [44] ἔθνη καί Rec. lectio, ἔθνος, ἢ ἐπί. Ita quoque infra, ad Ezech. xxvii, 34-36, ubi tamen pro ἢ leg. καί. [45] καὶ καθελεῖν. Des. apud LXX, sed leg. etiam ad Ezech. loco cit. [46] ἄν. Des. in B infra, loco cit., est κἄν. [47] ἀπό. Rec. lectio est περί. Ita quoque infra, loco cit. [48] ποιῆσαι. Infra, loco cit., præm. τοῦ, juxta rec. lect. [49] κἂν πάλιν κ. τ. λ. Hæc ad vers. 9 et 10, se referunt, qui infra, loco cit., et ibid. ad c. xxxvi, 13 15, ita leg. Καὶ πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι · κἂν ποιήσωσι (ad Ezech. xxxvi, loco cit., καὶ ποιήσουσι) τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς μου, μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Alias lectiones vers. 9, vid. supra, tom. I, pag. 160. [50] πον. B τιμωρίαν.

Digitized by Google

λίω [51] ποιήσατε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν φιλάνθρωπος ὢν, τοιαῦτα προσενήνοχε φάρμακα· ἐκεῖνοι δὲ τοῦ ἰατροῦ τὰς ὑποθήκας οὐκ ἐδέξαντο. A *et vias vestras.* At ille quidem, cum benignus sit, hujusmodi obtulit remedia. Illi vero quæ suggerebat medicus, monita non admiserunt.

ιβ'. Ἀλλ' εἶπον, φησὶν, Ἀνδριαύμεθα [52], ὅτι ὀπίσω τῶν ἀποστροφῶν ἡμῶν πορευσόμεθα, καὶ ἕκαστος τὰ [53] ἀρεστὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ ποιήσομεν. « Ἀποστροφὰς » καλεῖ τὴν τῶν χειρόνων ὁδόν.

Vers. 12. *Sed dixerunt*, inquit, *Confortabimur nos, quia post aversiones nostras ibimus, et unusquisque quæ placent cordi suo, faciemus.* « Aversiones » vocat viam deteriorum.

ιγ'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἐρωτήσατε ἔθνεσι [54], Τίς ἤκουσε τοιαῦτα φρικτὰ σφόδρα [55], ἃ ἐποίησε παρθένος θυγάτηρ Ἰερουσαλήμ [56]; Παρθένον αὐτὴν καλεῖ, οὐχ ὡς οὐκ ἀκόλαστον, ἀλλ' ὡς [57] ὡραϊζομένην, καὶ ἐπὶ τῷ κάλλει σεμνυνομένην.

Vers. 13. *Propterea hæc dicit Dominus: Interrogate in gentibus: Quis audivit talia valde horribilia, quæ fecit virgo filia Hierosolymæ?* Virginem illam appellat, non quod non sit intemperans: sed quod formæ det operam, et de pulchritudine glorietur.

ιδ'. Μὴ [58] ἐκλείψουσιν ἀπὸ πέτρας μαστοὶ, ἢ χιὼν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου; ἢ [59] ἐκκλίνει ὕδωρ βιαίως ἀνέμῳ φερόμενον; Αἱ πηγαὶ, φησὶν, ἀπαύστως ἀναβλύζουσιν, ὁ Λίβανος ἔχει τὴν χιόνα διηνεκῶς, τὸ ῥύμῃ φερόμενον ὕδωρ τετριμμένην τρίβον ὁδεύει· οὗτοι δὲ τοῦ νόμου κατέλιπον τὴν ὁδὸν, καὶ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν οὐδεμία παρ' αὐτοῖς μνήμη· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἑξῆς.

Vers. 14. *Nunquid* **501** *deficient a rupe mammæ stillantes, aut nix a Libano? nunquid declinat aqua violenter delata vento?* Fontes, inquit, sine intermissione scaturiunt, Libanus semper habet nivem, aqua cum impetu labens trita via defluit: isti vero viam legis deseruerunt, et mandatorum meorum apud eos nulla est memoria. Hoc enim significant quæ sequuntur. B

ιε'. Ὅτι ἐπελάθοντό μου ὁ λαός μου, εἰς κενὸν ἐθυμίασαν, καὶ ἀσθενοῦσιν [60] ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν σχοινίοις [61] αἰωνίοις, τοῦ ἐπιβῆναι τρίβον [62] οὐκ [63] ἔχουσαν ὁδὸν εἰς πορείαν. Ἐπενόησαν, φησὶν, ἀτραποὺς οὐκ ἐξ ἀρχῆς τετριμμένας, καὶ ταύτας αἰωνίους ἀπέφηναν ὁδούς· ἀντὶ τοῦ, ταύταις ἀεὶ κεχρημένοι διατελοῦσιν. Οὗ χάριν αὐτῶν ἐρημίᾳ παραδώσω τὴν γῆν· τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν.

Vers. 15. *Quia oblitus est mei populus meus, frustra suffitum adoleverunt, et infirmi sunt in viis suis funiculis æternis, ut ingrediantur semitam, quæ non habet viam ad proficiscendum.* Excogitaverunt, ait, semitas minime antea tritas, et vias fecerunt perpetuas, id est, iis uti perseverant. Quapropter tradam desolationi terram eorum. Hoc enim subjunxit.

ις'. Τοῦ τάξαι τὴν γῆν αὐτῶν εἰς ἀφανισμὸν, καὶ εἰς συρισμὸν [64] αἰώνιον. Ὁ συρισμὸς τὴν ἐρημίαν τῆς πόλεως δηλοῖ· οἱ γὰρ εὐπραγοῦσαν [65] τὴν πόλιν ἰδόντες, εἶτα ἐρημωθεῖσαν θεώμενοι, συρίζειν [66] εἰώθασι, καὶ ταύτῃ δεικνύειν [67] τὴν συμφοράν. C

Vers. 16. *Ut redigam terram eorum in vastationem et exsibilationem perpetuam.* Exsibilatio desolationem urbis innuit. Qui enim civitatem florentem viderunt, si postea desolatam conspexerint, exsibilare consueverunt, et hoc modo calamitatem designare.

ιζ'. Ὡς ἄνεμον καύσωνα [68] διασπερῶ αὐτοὺς κατὰ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Οὐδὲ φειδοῦς, φησὶ, παρὰ τῶν δυσμενῶν ἀπολαύσουσιν· ἀλλὰ μισήσουσιν αὐτοὺς, καθάπερ τις τὸν καύσωνα ἀποστρέφεται. « Αὐχένα [69] καὶ οὐ πρόσωπον δείξω αὐτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀπωλείας αὐτῶν. » Ἴδιον γὰρ τῶν δορυλώτων, καὶ τῶν δούλων, τὸ κύπτειν εἰς γῆν, ὡς μᾶλλον αὐτῶν τὸν αὐχένα ἢ τὸ πρόσωπον φαίνεσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ δυνατὸν νοῆσαι· τῶν γὰρ ἀπεστραμμένων οὐ τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ τὸν αὐχένα ὁρῶμεν· δηλοῖ τοίνυν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποστροφήν. Τὰ μὲν οὖν ἐκείνοις ἀπειληθέντα τοιαῦτα· ἡμῖν δὲ γενέσθω φάρμακα τὰ ἐκείνων παθήματα· D

Vers. 17. *Tanquam ventum urentem dissipabo eos, in conspectu hostium suorum.* Nullam, inquit, misericordiam consequentur ab inimicis: sed odio prosequentur eos, sicut qui aversatur ardorem. « Cervicem et non faciem ostendam eis, die interitus ipsorum. » Captivorum enim et servorum proprium est, inclinari in terram, ita ut cervix magis **502** appareat quam facies. Potest et aliter intelligi. Aversorum enim faciem non videmus, sed cervicem: aversionem itaque Dei sermo significat. Quæ igitur comminatus illis est, sunt ejusmodi. Utinam vero medicinæ loco nobis sint afflictiones illorum: ut aliorum pœnis eruditi, et

VARIÆ LECTIONES.

[51] Rec. lectio, καλλίονα. [52] ἀνδρ. *Hebr.* res desperata est [53] τὰ—αὐτ. *Hebr.* juxta obfirmationem cordis sui. [54] ἔθν. B præm. ἐν, ut apud LXX. [55] σφ. In cod. Vat. ponitur post ἐποίησε. [56] Ἰερ. *Hebr.* Israel. Sicque cod. Vat. habet Ἰσραήλ. [57] ὡς. Des. in B. [58] Μὴ — Λιβ. *Hebr.* Num cessabit (sc. tam cito) e petra agrorum nix Libani? [59] ἢ. Rec. lectio est μή. [60] ἀσθενοῦσιν. B ἀσθενήσουσιν. *Hebr.* impingere faciunt eos. [61] Rec. lectio, σχοίνους αἰωνίους. *Hebr.* in semitis sæculi. [62] Rec. lectio, τρίβους. [63] οὐκ — πορ. *Hebr.* in via non trita. [64] Rec. lectio, σύριγμα. B semper συριγμόν. [65] εὐπραγοῦσ. B εὖ πράττουσαν. [66] B συρίττειν. [67] ταύτῃ δεικν. B ταύτην δείκνυσι. [68] Ὡς ἄνεμον καύσωνα. *Hebr.* Velut Euro. [69] αὐχ. — αὐτῶν. Bene juxta *Hebr.* et rectius quam apud LXX. Ita fere Compl. νῶτον καὶ μὴ πρόσωπον, κ. τ. λ.

Digitized by Google

vitam legitus divinis consonam agentes, legislatorem propitium habeamus in sæcula. Amen.

ἵνα ταῖς τῶν ἄλλων τιμωρίαις σωφρονισθέντες, καὶ κατὰ τοὺς θείους πολιτευόμενοι νόμους, ἵλεων τὸν νομοθέτην ἔχοιμεν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

TOMOΣ Ε'.

LIBER QUINTUS.

VERS. 18. *Et dixerunt : Agite, excogitemus etiam adversus Jeremiam cogitationem. Non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, neque sermo a propheta.* Tria testificantur de eo maxima, sacerdotium, prophetiam, et sapientiam, et charismatis cujusque vim norunt, ac certitudinem. Et cum obsequi deberent iis quæ dicebantur, non solum ipsi contradicunt, sed mortem etiam moliuntur. « Agite enim, ait, percutiamus eum lingua, et non audiamus cunctos sermones ejus. » Adeo illos vel ipsa Dei verba tædio afficiebant. Illud porro, « percutiamus eum lingua, » ponitur pro « texamus in eum calumniam. » [19-25] Hæc sentiens propheta, Deum orat ut velit esse judex : eique in memoriam revocat preces, quas eorum nomine sæpius obtulerat. Tum sermone in votum conformato, prædicit orituram e fame mortem, cædes ab hostibus committendas, et cætera quæ in bellis accidunt.

B ιη'. *Καὶ εἶπον · Δεῦτε, καὶ λογισώμεθα ἐπὶ Ἱερεμίαν λογισμὸν, ὅτι οὐκ ἀπολεῖται νόμος ἀπὸ ἱερέως, καὶ βουλὴ ἀπὸ συνετοῦ, καὶ λόγος ἀπὸ προφήτου.* Τρία μαρτυροῦσιν αὐτῷ τὰ μέγιστα, ἱερωσύνην, καὶ προφητείαν, καὶ σύνεσιν · καὶ ἑκάστου χαρίσματος ἴσασι τὸ δυνατόν τε καὶ ἀψευδές. Καὶ δέον εἶχειν τοῖς λεγομένοις, οὐ μόνον ἐκεῖνοι ἀντιλέγουσιν [70], ἀλλὰ καὶ θάνατον τυρεύουσι. « Δεῦτε γὰρ, φησὶ, πατάξωμεν αὐτὸν ἐν γλώσσῃ, καὶ οὐκ [71] ἀκουσώμεθα [72] πάντας τοὺς λόγους αὐτοῦ. » Τοσοῦτον αὐτοὺς ἀπέκνει [73] καὶ αὐτὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ῥήματα · τὸ δὲ « Πατάξωμεν αὐτὸν ἐν γλώσσῃ, » ἀντὶ τοῦ « Συκοφαντίαν ὑφάνωμεν κατ' αὐτοῦ. » Τούτων αἰσθόμενος ὁ προφήτης, τὸν Θεὸν ἱκετεύει γενέσθαι κριτὴν, καὶ ἀναμιμνήσκει αὐτὸν ὧν πολλάκις ὑπὲρ αὐτῶν προσενήνοχε πρεσβειῶν. Εἶτα εὐκτικῶς μὲν σχηματίζει τὸν λόγον, προλέγει δὲ τὸν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ [74] γενησόμενον θάνατον, καὶ τὰς ὑπὸ τῶν πολεμίων γενησομένας σφαγὰς, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐν τοῖς πολέμοις [75] γιγνόμενα.

C

503 CAPUT XIX.

[1-9] Iis dictis, aliisque hujusmodi, jubetur accepta urna testacea exire in cœmeterium, cum sacerdotibus et senioribus populi, et iterum comminari civitati exitium, et idolorum cultum in memoriam revocare. Prædixit quoque obsidionis futura incommoda, et rerum necessariarum penuriam. [10] Et post hæc omnia, jubetur urnam conterere, ac dicere :

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, κελεύεται λαβεῖν [76] βῖκον ὀστράκινον, καὶ ἐξελθεῖν εἰς τὸ πολυάνδριον, μετὰ τῶν ἱερέων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ [77] πρεσβυτέρων, καὶ ἀπειλῆσαι πάλιν τῇ πόλει τὸν ὄλεθρον, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναμνῆσαι θεραπείας. Προεῖπε δὲ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς πολιορκίας τεχθησόμενα κακὰ, καὶ τῶν ἀναγκαίων τὴν σπάνιν · καὶ μετὰ ταῦτα πάντα συντρίψαι τὸν βῖκον, καὶ εἰπεῖν ·

VERS. 11. *Sic conteram populum istum, et civitatem istam, quemadmodum conteritur vas testaceum, quod ultra non poterit instaurari.* [12, 13] Minatur etiam domui regiæ eversionem, et toti civitati vastationem : quia non modo publice, sed etiam in ipsis domibus, libabant idolis, et sacrificia offerebant. Quin etiam, fore ut in ipso loco idolis destinato sepeliantur occisi. « Sepelient enim in Topheth : quia non erit locus, ubi sepelire pos-

D ια'. *Οὕτως συντρίψω τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ τὴν πόλιν ταύτην · καθὼς συντρίβεται ἄγγος ὀστράκινον, ὃ οὐ δυνήσεται ἰαθῆναι ἔτι.* Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τῇ βασιλικῇ οἰκίᾳ τὴν κατάλυσιν, καὶ πάσῃ τῇ πόλει τὴν ἐρημίαν · ἐπειδήπερ οὐ μόνον δημοσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς οἰκίαις, σπονδὰς τοῖς εἰδώλοις καὶ θυσίας προσέφερον. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τῶν εἰδώλων χωρίον ταφὴ [78] τῶν ἀνῃρημένων γενήσεται. « Θάψουσι [79] γὰρ ἐν τῷ Τωφὲθ, διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν ποῦ

VARIÆ LECTIONES.

[70] ἀντιλ. B præm. οὐκ, sed minus recte. [71] οὐκ. Exstat tantum in Compl. juxta Hebr. [72] ἀκουσόμεθα. [73] ἀπέκναιεν. [74] B λόγου. [75] B πολεμίοις. [76] B ἀναλαβεῖν. [77] τοῦ λαοῦ. Des. in B. [78] ταφή. B præm. ὅτι. [79] Θάψουσι — θάψαι. Ex alio interprete Græco hæc desumpta sunt, desid. enim apud LXX. Parum differunt quæ hab. Compl. ad fin. vers. 11. Apud Montf. in Hexapl. ad h. l. leg. Θαφέθ.

Digitized by Google

θάψαι. » Διὰ δὲ τούτου τὸ πλῆθος τῶν ἀνῃρημένων ἐδήλωσεν. Ἐπανιόντι δὲ τῷ προφήτῃ πάλιν ἐκέλευσεν ὁ Δεσπότης ἐν τῇ καθιερωμένῃ αὐλῇ πᾶσι τὴν προφητείαν προσενεγκεῖν, καὶ προφητεῦσαι τῇ τε πόλει ἐκείνῃ, καὶ πάσαις ταῖς ὑπηκόοις πόλεσί τε καὶ κώμαις, τὴν ἐρημίαν.

A sint. » Per hoc quidem multitudinem interfectorum declaravit. [14, 15] Redeunti vero prophetæ mandavit iterum Dominus, ut in atrio sancto prophetiam omnibus enuntiaret, et prophetaret tam civitati illi, quam cunctis urbibus et pagis ei subditis, vastationem.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

α'. Τοῦτον [80] δὲ τὸν λόγον ὁ Πασχὼρ ἀκούσας, ἀρχιερεὺς δὲ οὗτος ἐτύγχανεν ὤν, οὐ μόνον ἤκισατο τὸν προφήτην, ἀλλὰ καὶ καθεῖρξεν.

β'. *Ἐπάταξε γὰρ*, φησί, *Πασχὼρ τὸν προφήτην Ἱερεμίαν, καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸν καταράκτην* [81]. Ὑπόγειον δέ τινα τόπον λέγει· πολλὰ δὲ τοιαῦτα εἶχεν οἰκήματα ὁ ὑπὸ Σολομῶντος οἰκοδομηθεὶς νεώς. Ἐξαγαγὼν δὲ αὐτὸν τῇ ὑστέρᾳ [82], ἤκουσεν αὐτοῦ πάλιν λέγοντος· « Οὐχὶ Πασχὼρ Κύριος [83] ἐκάλεσε τὸ ὄνομά σου, ἀλλ' ἢ μέτοικον κυκλόθεν [84]. » Οὐ μόνον δὲ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ δορυαλώτους γενήσεσθαι λέγει, καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἀναιρεθήσεσθαι. Καὶ μέντοι καὶ πάντα τὸν λαὸν τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀπειλεῖ παραδώσειν. Ταῦτα τοίνυν διὰ πλειόνων εἰρηκὼς ὁ προφήτης, δυσχεραίνει τὰς κατ' αὐτοῦ συνεχῶς γιγνομένας ἐπαναστάσεις, καὶ τῇ τοῦ συνειδότος θαῤῥῶν καθαρότητι, *παῤῥησίᾳ χρᾶται* [85] πρὸς τὸν Δεσπότην, καὶ φησιν·

B

CAPUT XX.

[1] Cum autem audisset hunc sermonem Paschor, qui princeps erat sacerdotum, non solum percussit prophetam, sed etiam inclusit.

Vers. 2. *Percussit enim*, inquit, *Paschor Jeremiam prophetam*, **504** *et conjecit eum in cataractam.* Locum quemdam dicit subterraneum, cujusmodi multa habebat templum a Salomone ædificatum. [3] Postero vero die, cum eduxisset eum, iterum dicentem audivit: « Nequaquam Dominus vocavit Paschor nomen tuum, sed migrantem in circuitu. » [4-6] Nec eum duntaxat, sed etiam familiares ejus dicit in captivitatem ducendos, et post captivitatem interficiendos esse. Quin etiam minatur se traditurum regi Nabuchodonosori universum populum. Hæc ergo cum pluribus dixisset propheta, moleste fert insultus, qui jugiter in ipsum fiebant, et puritati conscientiæ confidens, libertate loquendi utitur erga Dominum, dicens:

ζ'. *Ἠπάτησάς με* [86], *Κύριε, καὶ ἠπατήθην· ἐκράτησάς με* [87], *καὶ ἠδυνήθης* [88]. Ἔφυγον, φησὶ, τὴν προφητείαν, εἶπα [89] εἶναι νεώτερος, καὶ μὴ ἀρκεῖν εἰς τήνδε τὴν ὑπουργίαν, καὶ ὑπέσχου κρείττονά με ποιήσειν τῶν πολεμούντων, καὶ τείχει χαλκῷ καὶ στύλῳ σιδηρῷ παραπλήσιον δείξειν· καὶ νῦν γέγονα καταγέλαστος· τοῦτο γὰρ λέγει· « Ἐγενόμην εἰς γέλωτα πᾶσαν ἡμέραν· διετέλεσα μυκτηριζόμενος. »

C

Vers. 7. *Decepisti me, Domine, et deceptus sum: obtinuisti, et potuisti.* Fugiebam, inquit, prophetandi munus, dicebam me ætate juniorem esse, et huic ministerio longe imparem: et pollicitus es mihi te effecturum ut impugnantibus me fortior essem, redditurumque me muro æneo et columnæ ferreæ similem. Nunc autem ridiculus factus sum. Hoc enim dicit: « Factus sum risui toto die: perpetuæ subsannationi obnoxius fui. »

η'. *Ὅτι* [90] *πικρῷ λόγῳ μου γελάσομαι, ἀθεσίαν καὶ ταλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι, ὅτι ἐγένετο ὁ λόγος Κυρίου ἐμοὶ εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς χλευασμὸν πᾶσαν ἡμέραν.* Δάκνουσι τὸν προφήτην, οὐχὶ αἱ εἰς αὐτὸν γιγνόμεναι ταλαιπωρίαι [91] τε καὶ αἰκίαι, ἀλλ' αἱ κατὰ τῶν θείων λογίων τολμώμεναι κωμῳδίαι.

Vers. 8. *Quia amaro verbo meo ridebor, vastitatem et miseriam invocabo, quia sermo Domini factus est mihi in opprobrium et in derisionem toto die.* Angitur propheta, non quod calamitate **505** et verberibus affligebatur, sed quod eloquia divina suggillabantur.

θ'. *Καὶ εἶπον· Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λαλήσω ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.* Ἀντὶ τοῦ, οὐ μὴ προφητεύσω, οὐδ' οὐ μὴ προσενέγκω τοῖς ἀπειθοῦσι τοῦ Θεοῦ τὴν πρόῤῥησιν. « Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ καρδίᾳ μου [92], ὡς πῦρ καιόμενον, καὶ φλεγόμενον [93], καὶ συνεχόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου, καὶ παρεῖμαι [94] πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν. » Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ὑπέμεινε Παῦλος ἐν ταῖς Ἀθήναις

D

Vers. 9. *Et dixi: Non nominabo nomen Domini, nec loquar in nomine ipsius.* Hoc est, non prophetabo, nec enuntiabo non credentibus prædictionem Dei. « Et factus est in corde meo velut ignis ardens et accensus, constrictus in ossibus meis: et totus quasi solutus sum, nec ferre possum. » Hoc ipsum etiam accidit divino Paulo Athenis, cum tacitus exspectaret: « Constringebatur, inquit, spiritus

VARIÆ LECTIONES.

[80] Τοῦτον — λόγον. B Τούτων δὲ τῶν λόγων. [81] εις τὸν καταρ. *Hebr.* in carcerem. [82] B ὑστεραίῳ. [83] Κύριος ἐκ. Editio prior hab. κύριε ἐλάλησε. Apud LXX des. Κύριος. [84] κυκλ. Editio prior habet κύκλωθεν. [85] B χρῆται. [86] Ἠπ. — ἠδυν. *Hebr.* Persuasisti mihi, o Jehova (sc. ut mandata tua ad populum hunc deferrem) et persuasus sum: fortior me fuisti et prævaluisti. [87] με. Des. apud LXX. [88] Rec. lectio est ἠδυνάσθης. [89] B εἶπον. [90] Ὅτι — ἐπικ. *Hebr.* Nam ex quo loquor et clamo, ob violentiam et vastationem clamo. [91] ταλ. B λοιδορίαι. [92] ἐν τ. κ. μου. Des. apud LXX. [93] καὶ φλ. Rec. lectio φλέγον. [94] παρ. Ita ex B emendavimus, juxta rec. lect. quæ voci בלאתי *defatigatus sum* aptior est, quam Sirm. lectio πυροῦμαι *ardeo.*

Digitized by Google

Pauli, videntis idololatriæ adeo deditam civitatem [a]. » Idem accidit et prophetæ. Gratia enim prophetica constringebat illum nolentem loqui. [10] Deinde narrat, quo pacto non solum affligebant et pulsabant eum, sed et alias adjungebant insidias, ut circumvenirent illum, et abducere niterentur a Deo. Dixerunt enim, ait : « Insultemus ei nos omnes viri amici ejus : et observate animum ejus, an fallatur : et invalescemus in eum, et ultionem nostram de eo sumemus. » Quis digne deplorare possit versutias malignæ mentis? Non tamen sibi ipsi confidit propheta : sed laudat opem divinam, et ait :

A ἡνίκα ἐσιώπα[98]· « Συνείχετο[99] γάρ, φησὶ, τὸ πνεῦμα τοῦ Παύλου θεωροῦντος κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. » Τοῦτο πάσχει καὶ ὁ προφήτης· ἡ γὰρ προφητικὴ χάρις συνεῖχεν αὐτὸν φθέγξασθαι μὴ βουλόμενον. Εἶτα διηγεῖται ὅπως οὐ μόνον ἐταλαιπωροῦντο[97] αὐτὸν καὶ ἠκίζοντο· ἀλλὰ καὶ ἑτεραν ἐπιβουλὴν ἐκάττυον, ἐξαπατῆσαι αὐτὸν, καὶ ἀποστῆσαι πειρώμενοι[98] τοῦ Θεοῦ. Εἶπον γὰρ, φησίν· « Ἐπισυστῶμεν[99] αὐτῷ πάντες ἄνδρες φίλοι αὐτοῦ, τηρήσατε τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ, εἰ ἀπατηθήσεται[1], καὶ δυνησόμεθα αὐτῷ, καὶ ληψόμεθα τὴν ἐκδίκησιν ἡμῶν ἐξ αὐτοῦ. » Τίς ἂν ἀξίως θρηνήσειεν[2] τῆς πονηρίας τὰς ἐπινοίας; Ὁ μέντοι προφήτης οὐχ ἑαυτῷ θαῤῥεῖ, ἀλλὰ τὴν θείαν ἐπικουρίαν ὑμνεῖ, καί φησι.

Vers. 11. *Dominus mecum est quasi pugnator fortis.* Docet quoque victoriam divino auxilio partam. « Propterea persecuti **506** sunt, et vincere non potuerunt. Obruti sunt pudore satis magno, quia non potuerunt intelligere ignominias suas, quæ per sæculum non tradentur oblivioni. » [12] Tum denuo postulat ut Deus sit judex, ac de illis sumat pœnas machinationibus dignas. Fatigatus autem, et dolore nimio confectus, vitamque hanc ægre ferens, laudat imprimis Deum universorum, atque ita maledicit diei, quo mater parturierat.

ια'. *Κύριος μετ' ἐμοῦ καθὼς μαχητὴς ἰσχύων.* Διδάσκει δὲ καὶ τῆς θείας ἐπικουρίας τὴν νίκην. « Διὰ τοῦτο ἐδίωξαν[3], καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν νικῆσαι·[4] ἠσχύνθησαν σφόδρα, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν[5] νοῆσαι ἀτιμίας αὐτῶν, αἳ δι' αἰῶνος οὐκ ἐπιλησθήσονται. » Εἶτα αἰτεῖ πάλιν γενέσθαι κριτὴν τὸν Θεὸν, καὶ ἀπαιτῆσαι αὐτοὺς δίκας τῶν ἐπιχειρημάτων ἀξίας· ἀνιώμενος δὲ, καὶ λίαν ἀλγυνόμενος καὶ τὴν παροῦσαν δυσχεραίνων ζωὴν, πρῶτον ὑμνεῖ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, καὶ τηνικαῦτα ἐπαρᾶται τῇ τῶν μητρώων ὠδίνων ἡμέρᾳ.

Vers. 13. *Cantate*, inquit, [a] *Deo : laudate eum, quia eripuit animam pauperis e manu malignantium.* Præponit laudes, ut omnem prætextum blasphemiæ tollat. Tum deinde ait :

ιγ'. *Ἄσατε γὰρ, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, αἰνέσατε αὐτὸν*[6]*, ὅτι ἐξείλετο ψυχὴν πένητος ἐκ χειρὸς πονηρευομένων.* Προτάττει τὸν ὕμνον, ἵνα πᾶσαν ἀφορμὴν βλασφημίας ἐκβάλῃ. Εἶτά φησιν·

Vers. 14, 15. *Maledictus sit dies, quo natus sum : dies quo peperit me mater mea. Et maledictus homo, qui nuntiavit patri meo, dicens : Natus est tibi filius masculus ; ne sit gaudens.* Solent homines, dum vehementer anguntur, astantes apprehendere, et manibus comprimere : quandoque etiam, premente dolore, manus collidere : quod prophetæ quoque accidit, qui præ nimio dolore diem aggressus est, rem minime subsistentem, eumque item, qui patri partum nuntiaverat. Nec vero certus hic quispiam designatur, ut verisimile est neminem nuntiasse. [17, 18] Addit vero, Melius mihi erat, in utero materno finire vitam, et mortuum egredi, quam in has omnis generis delabi calamitates.

ιδ', ιε'. *Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐτέχθην ἐν αὐτῇ· ἡ ἡμέρα* [7] *ἐν ᾗ ἔτεκέ με ἡ μήτηρ μου*[8]*. Καὶ ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος, ὁ εὐαγγελισάμενος τῷ πατρί μου λέγων· Ἐτέχθη σοι υἱὸς*[9] *ἄρσην· μὴ εὐφραινόμενος ἔστω.*[10] Εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι, λίαν ὀδυρόμενοι, τῶν παριστημένων ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ ταῖς χερσὶν ἀποθλίβειν· ἔστι δὲ ὅτε καὶ προσαράσσειν τὰς χεῖρας, τῆς ὀδύνης ἀναγκαζούσης· τοῦτο πέπονθε καὶ ὁ προφήτης. Ἐκ γὰρ τῆς ὑπερβαλλούσης ὀδύνης τῆς ἡμέρας ἐπελάθετο, χρήματος ἀνυποστάτου, καὶ τοῦ[11] τῷ πατρὶ τὸν τόκον μηνύσαντος. Καὶ οὐδὲ ἴδιός τις ἦν οὗτος[12]· εἰκὸς δὲ μηδὲ μηνύσαι τινά. Προστίθησι δὲ, ὅτι καὶ ἄμεινον ἦν μοι ἐν τῇ μήτρᾳ τελευτῆσαι, καὶ νεκρὸν προελθεῖν, ἢ ταῖς παντοδαπαῖς ταύταις περιπεσεῖν συμφοραῖς.

507 CAPUT XXI.

Vers. 1. *Sermo Domini factus ad Jeremiam quando rex Sedecias misit ad eum Paschor filium*

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

α'. *Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερεμίαν παρὰ Κυρίου, ὅτε ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν Σεδεκίας ὁ*

[a] Act. xvii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[98] ἐσ. Ita ex B emendatum. Ed. prior hab. σιωπᾷ. [99] συνείχ. Act. xvii, 16 est παρωξύνετο, respexit autem Noster ad locum similem Act. xviii, 5, ubi leg. τῷ πνεύματι. [97] ἐταλ. B ἐλοιδοροῦντο. [98] πειρ. τ. Θ. B τοῦ Θεοῦ βουλόμενοι. [99] ἐπισ. — ἐπίν. αὐτ. *Hebr.* indicemus eum (dicunt), omnes familiares mei, et custodes lateris mei. [1] εἰ ἀπατ. *Hebr.* forsitan persuaderi sibi patietur. [2] θρ. Ita B sed edit. prior hab. θρηνήσει. [3] ἐδ. *Hebr.* impingent. [4] νικ. B νοῆσαι, juxta rec. lect. cui tamen h. l. præferenda est melior, eaque rarior, Sirmondiana. [5] ἠδ. νοῆσαι. Rec. lect. ἐνόησαν. [6] B αὐτῷ, juxta rec. lect. [7] B τῇ ἡμέρᾳ. [8] μου. Apud LXX. sequ. μὴ ἔστω ἐπευκτή. [9] υἱός. Des. apud LXX. [10] μὴ εὐφρ. ἔστω. Apud LXX, des. μή et ἔστω. *Hebr.* ut lætificando lætificaret eum. [11] τοῦ — μην. Ed. prior hab. τόν et deinde μηνύσαντα. Minus recte. [12] καὶ — οὗτος. B ὃν οὐδὲ ᾔδει, ὅστις ἦν οὗτος.

Digitized by Google

βασιλεὺς τὸν Πασχὼρ υἱὸν Μελχίου, καὶ τὸν Σοφονίαν υἱὸν Βαασαίου [13] τὸν ἱερέα. Ἕτερος οὗτος Πασχώρ [14]· Μελχίου γὰρ οὗτος· ὁ δὲ κατηγορηθείς, Ἐμμὴρ υἱός. Εἰδέναι μέντοι χρὴ, ὡς οὐ κατὰ τάξιν κεῖνται αἱ προφητεῖαι· ἐνταῦθα γὰρ τὰ ἐπὶ Σεδεκίου προφητεύει· μετ' ὀλίγον δὲ, τὰ ἐπὶ Ἰωακεὶμ καὶ τοῦ [15] Ἰεχονίου, οἳ πρὸ τοῦ Σεδεκίου ἐβασίλευσαν· ὁ μέντοι Σεδεκίας, ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ πολιορκούμενος, παρακαλεῖ τὸν προφήτην αἰτῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν· ὁ δὲ προφήτης θεσπίσαι κελεύεται ταῦτα·

Melchiæ, et Sophoniam filium Baasæi sacerdotem. Hic est alter Paschor, nempe Melchiæ filius: qui vero reprehensus est, filius erat Emmer. Sciendum est porro prophetias non ordine positas esse. Hoc enim loco prophetiam texit eorum, quæ regnante Sedecia gesta sunt: paulo post autem, quæ temporibus Joacimi et Jechoniæ, acciderunt, qui regnarunt ante Sedeciam. Sedecias igitur, cum obsideretur a Nabuchodonosore, hortatur prophetam, ut postulet auxilium a Deo. Propheta vero jubetur ita vaticinari:

δ', ε'. *Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστρέφω τὰ ὅπλα τὰ πολεμικὰ ἐν* [16] *ταῖς χερσὶν ὑμῶν, ἐν αἷς ὑμεῖς πολεμήσετε* [17] *τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ τοὺς Χαλδαίους, τοὺς συγκεκλεικότας ὑμᾶς ἔξωθεν τοῦ τείχους· καὶ εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως ταύτης. Καὶ πολεμήσω ὑμᾶς ἐγὼ ἐν χειρὶ ἐκτεταμένῃ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ,* [18] *μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ παροξυσμοῦ* [19] *μεγάλου.* Ἀνόητα, φησὶν, ὑμῖν ἔσται τὰ ὅπλα, ἐμοῦ στρατηγοῦντος τῶν πολεμίων, καὶ μετ' ἐκείνων καθ' ὑμῶν παρατασσομένου. Εἶτα λέγει, ὡς ἅπαντα [20] παραδώσει λιμῷ καὶ θανάτῳ, καὶ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ μετὰ τούτων αὐτὸν τὸν βασιλέα Σεδεκίαν τοῖς πεζαιτέροις καὶ δορυφόροις, καὶ τοὺς μὲν κατασφάξουσι, τοὺς δὲ δορυαλώτους ἀπάξουσι· τῷ δέ γε λαῷ φάναι ταῦτα παρεγγυᾷ·

VERS. 4, 5. *Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego averto arma bellica, quæ sunt in manibus vestris, quibus vos pugnabitis adversus regem Babylonis, et Chaldæos, qui extra murum vos circumcluserunt. Et introducam eos in medium urbis hujus. Et expugnabo vos manu extensa, et brachio excelso, cum furore, ira et indignatione magna.* Inutilia, inquit, vobis erunt arma, me ducem hostium agente, et cum illis contra vos in aciem prodeunte. Postmodum refert se traditurum esse eos omnes fami, et morti, et servituti, atque una cum illis ipsum regem Sedeciam, satellitibus et armigeris, qui alios quidem interfecturi, alios vero abducturi sint in captivitatem. Populo autem hæc effari mandat:

ϛ'. *Ἰδοὺ ἐγὼ δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου.* Εἶτα διδάσκει, ὡς ὁ ἐν τῇ πόλει μένων, καὶ τοῖς πολεμίοις ἀντιτασσόμενος, ὁδεύσει τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου· ὁ δὲ πρὸς τούτους αὐτόμολος ἀπελθὼν, ζωῆς ἀπολαύσεται. Ταύτην γὰρ κατὰ τῆς πόλεως ἐξενήνοχα τὴν ψῆφον, ὥστε αὐτὴν τῷ τῶν πολεμίων παραδοθῆναι πυρί. Καὶ ταῦτα δὲ ἀπειλήσας παραινεῖ τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄρχουσι, τοῦ δικαίου φροντίζειν, καὶ ἴσην ἐκφέρειν τοῦ δικαίου τὴν ψῆφον, καὶ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπαμῦναι [21], καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἐπιφερομένην τιμωρίαν ἐπισχεῖν.

VERS. 8. *Ecce ego dedi ante* **508** *conspectum vestrum viam vitæ et viam mortis.* [9, 10] Deinde docet eum qui manserit in urbe, et hostibus restiterit, viam mortis aditurum: qui autem sua sponte ad hostes abierit, vita potiturum esse. Hanc enim adversus urbem protuli sententiam, ut ipsa hostili tradatur incendio. [11, 12] Hæc comminatus, admonet regem et principes curare quod justum est, æquamque ex justitia ferre sententiam, et iis qui lædantur opem ferre; atque hoc pacto impendens inhibere supplicium.

ιγ'. *Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς σὲ τὸν κατοικοῦντα τὴν κοιλάδα Σὼρ* [22] *τὴν πεδινὴν, φησὶ Κύριος.* Ἀντὶ τοῦ, [23] μεταξὺ ὀρῶν κειμένην ἐν κοίλῳ τόπῳ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύρος ἡρμήνευσε· λέγει δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ· ταύτην γὰρ ἔχει τὴν θέσιν· Σὼρ δὲ συνοχὴ ἑρμηνεύεται, καὶ πάλιν *πέτρα*· συνέχεται δὲ ὑπὸ ὀρῶν ἥδε ἡ πόλις. «Τοὺς λέγοντας· Τίς πατάξει [24] ἡμᾶς; ἢ τίς ἐλεύσεται εἰς τὸ κατοικητήριον ἡμῶν; » Τὴν θρασύτητα αὐτῶν, καὶ τὸ μάταιον θράσος διδάσκει. Εἶτα ἀπειλεῖ, πυρὶ καταφλέξειν αὐτῆς τὸν δρυμόν [25]. Δρυμὸν δὲ καλεῖ, καὶ τῶν οἰκημάτων, καὶ τῶν οἰκητόρων πλῆθος [26].

VERS. 13. *Ecce ego ad te qui habitas in convalle Sor campestri, dicit Dominus.* Hoc est, sitam inter montes, in loco concavo. Sic enim interpretatus est etiam Syrus. Vult autem dicere Hierosolymam, quæ hunc habet situm. Sor vero exponitur *viæ angustia*, aut *petra*. Clauditur autem urbs ista montibus. « Dicentes: Quis percutiet nos? aut quis ingredietur domum nostram? » Audaciam eorum declarat, et vanam temeritatem. [14] Deinde minatur se igne exusturum silvam ejus. Silvam autem vocat, et domorum et habitantium multitudinem.

VARIÆ LECTIONES.

[13] B Naasaiou, pro Maasaiou, ut videtur. Ita enim Compl. [14] Πασχ. B præm. ὁ. [15] τοῦ. Des. in B. [16] ἐν — Χαλδαίους. Rec. lectio est, ἐν οἷς ὑμεῖς πολεμεῖτε ἐν αὐτοῖς πρὸς τοὺς Χαλδαίους. [17] B πολεμήσητε. [18] ὑψ. Rec. lect. est, κραταιῷ. [19] παρ. Leg. esse videtur παροργισμοῦ, juxta cod. Alex. [20] B ἅπαντας. [21] B ἐπαμύνειν. [22] Ed. prior hab. Σὼρ. [23] μετ. B præm. τήν. [24] πατ. B πατήσει, juxta rec. lect. *Hebr.* descendet (ad nos). [25] B δρυμῶνα. [26] πλ. B præm. τό.

Digitized by Google

CAPUT XXII.

[1-3] Post hæc præcipit iterum prophetæ, ut accedat ad regiam, et hortetur regem ac principes ut juste judicent et incorruptam ferant sententiam ; ut diligenter curam gerant earum, quæ lugent viduitatem, et eorum qui orbati sunt parentibus; ut abstineant ab homicidio et fugiant pristinam impietatem. [4] Et **509** pollicetur hæc agentibus pacem atque prosperitatem, et regno duraturam stabilitatem.

VERS. 5. *Quod si non feceritis sermones istos,* « Per memetipsum juravi, » *dicit Dominus, fore ut in solitudinem redigatur domus hæc.* Jusjurandum addidit ad confirmanda ea quæ dixit. Hoc autem, *per memetipsum juravi,* demonstrat jurantis excellentiam. Nam et divinus Apostolus ait : « Quoniam nullum alium majorem habuit, per quem juraret, dixit : Per memetipsum juravi, dicit Dominus [b]. » Insuper addit ista comminationi :

VERS. 6. *Hæc dicit Dominus contra domum regis Judæ. Galaad, tu mihi caput Libani.* Libanum vocat Hierosolymam, Galaad vero palatia regia, quæ in ea sunt. Est autem locus in Libano, qui ita nominatur. Est et altera Galaad, quæ pertinet ad terram Israeliticam. Verum existimo, nunc cum ea quæ est in Libano, comparata esse palatina regia, propter admissam in eis impietatem : quam nimirum ob causam perfectam solitudinem illis minatur.

VERS. 7. *Sanctificabo enim,* inquit, *super te interfectores.* « Sanctificabo » dictum pro « segregabo : » quod etiam per Isaiam dicit : « Sanctificati sunt, et ego adduco eos, » id est, segregati. Et hujus locutionis rationem pluribus explicuimus in divini Isaiæ interpretatione [38]. « Virum, et securim ejus : et succident electas cedros tuas, et projicient in ignem. » Quia mentionem fecit Libani, pergit in allegoria. Cedros vero dicit Principes, qui propter robur corporis superbiunt. [8, 9] Inde prædicit urbis **510** vastationem : quam qui viderint admirabuntur, ac rogantes malorum causam, discent esse nequitiam habitantium, et eorum causa urbem a Deo talem suscepisse sententiam. [10] Admonet autem non lugendum esse mortuum, sed viventem, ut qui transmigret, et tradatur in duram servitutem.

VERS. 11, 12. *Hæc dicit Dominus super Seelemum filium Josiæ regis Judæ, qui regnavit pro Josia patre suo. Egressus est de loco isto. Non revertetur amplius. In loco, in quem transtuli eum, ibi morie-*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ.

α'. Μετὰ ταῦτα κελεύει πάλιν τῷ προφήτῃ καταλαβεῖν τὰ βασίλεια, καὶ εἰσηγήσασθαι αὐτῷ τε τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ὥστε δικαίως δικάζειν, καὶ ἀδέκαστον ἐκφέρειν τὴν ψῆφον, τῶν [27] χηρείαν ὀδυρομένων καὶ πατέρων ἐστερημένων προμηθεῖσθαι σπουδαίως, [28] καὶ μιαιφονίας ἀπέχεσθαι, καὶ φεύγειν τὴν προτέραν ἀσέβειαν· καὶ ταῦτα ποιοῦσιν ὑπισχνεῖται εἰρήνην καὶ εὐπραξίαν καὶ τῇ βασιλείᾳ τὸ διαρκές.

ε'. *Ἐὰν δὲ μὴ ποιήσητε σὺν* [29] *τοῖς λόγοις τούτοις, κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος, ὅτι εἰς ἔρημον* [30] *ἔσται ὁ οἶκος οὗτος.* Τὸν ὅρκον εἰς βεβαίωσιν τῶν εἰρημένων προστέθεικε· τὸ δὲ, « Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα, » δείκνυσι τὸ τοῦ ὁμόσαντος ἀνυπέρβλητον· καὶ γὰρ ὁ θεῖος Ἀπόστολός φησιν· « Ἐπειδὴ [31] κατ' οὐδενὸς ἄλλου [32] μείζονος εἶχεν ὀμόσαι, εἶπε, Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος. » Προστίθησι δὲ καὶ ταῦτα τῇ ἀπειλῇ·

ς'. *Τάδε λέγει Κύριος κατὰ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως Ἰούδα* [33]· *Γαλαάδ, σύ μοι ἀρχὴ τοῦ Λιβάνου.* Λίβανον τὴν Ἱερουσαλὴμ καλεῖ· Γαλαὰδ δὲ τὰ ἐν ταύτῃ βασίλεια. Ἔστι δὲ χωρίον ἐν τῷ Λιβάνῳ οὕτω ὀνομαζόμενον· ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα Γαλαὰδ τῆς Ἰσραηλίτιδος γῆς· ἀλλ' ἡγοῦμαι νῦν τῇ ἐν τῇ Λιβάνῳ ἀπεικασθῆναι τὰ βασίλεια, διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς τολμηθεῖσαν ἀσέβειαν· οὗ χάριν καὶ ἐρημίαν αὐτοῖς παντελῆ [34] ἀπειλεῖ.

ζ'. *Ἁγιάσω* [35] *γὰρ, φησὶν, ἐπὶ σὲ ὀλοθρεύοντας.* Τὸ « ἁγιάσω » ἀντὶ τοῦ « ἀφορίσω· » τοῦτο [36] γὰρ καὶ διὰ Ἡσαΐου λέγει, [37] « Ἡγιασμένοι εἰσὶ, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτοὺς, » ἀντὶ τοῦ « ἀφωρισμένοι· » καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον ἐν τῇ τοῦ θείου Ἡσαΐου ἑρμηνείᾳ διὰ πλειόνων τεθείκαμεν. « Ἄνδρα καὶ τὸν πέλεκυν αὐτοῦ, καὶ ἐκκόψουσι τὰς ἐκλεκτὰς κέδρους σου, καὶ ἐμβαλοῦσιν εἰς τὸ πῦρ. » Ἐπεὶ τοῦ Λιβάνου ἐμνημόνευσεν, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ· κέδρους δὲ καλεῖ τοὺς ἄρχοντας, τοὺς ἐπὶ ῥώμῃ μέγα φρονοῦντας. Εἶτα προλέγει τῆς πόλεως τὴν ἐρημίαν, καὶ ὅτι θαυμάσονται οἱ ὁρῶντες, καὶ πυνθανόμενοι τῶν κακῶν τὴν αἰτίαν, μαθήσονται τῶν οἰκητόρων τὴν πονηρίαν, καὶ ὅτι δι' ἐκείνους ἡ πόλις ταύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον ἐδέξατο. Παρακελεύεται δὲ μὴ θρηνεῖν τὸν τεθνηκότα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα, ὡς μετοικιζόμενον, καὶ πικρᾷ δουλείᾳ παραδιδόμενον.

ια', ιβ'. *Τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ Σελλὴμ,* [39] *υἱὸν Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, τὸν βασιλεύσαντα ἀντὶ Ἰωσίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐξῆλθεν* [40] *ἐκ τοῦ τόπου τούτου. Οὐκ ἀναστρέψει* [41] *οὐκέτι· ἐν τῷ*

[b] Hebr. VI, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[27] τῶν. B præm. καί. [28] Ex B suppl. [29] σὺν τ. λ. τ. Rec. lectio est, τοὺς λόγους τούτους. [30] Rec. lectio est, ἐρήμωσιν. [31] Rec. lectio l. c. est ἐπεί. [32] ἄλλου — ὤμοσα. Rec. lectio l. c. est, εἶχε μείζονος ὁμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ. [33] Ἰούδα. Des. in B. [34] B παντελῶς. [35] Ἁγ. — ὀλοθρ. Ita juxta Hebr. Aliter autem οἱ Ο'. [36] B οὕτω. [37] λέγ. Des. in B. [38] Hoc loco Sirm. in margine monuit : « Theodoretus interpretatus est Isaiam. » Aliud ipsius Theodoreti testimonium vide supra, t. I, p. 546. [39] B Σελλίμ. [40] ἐξῆλθ. B præm. ὅς, ut apud LXX [41] Οὐκ ἀν. οὐκ. Hæc ad finem vers. 11 pert. juxta Hebr. et LXX.

Digitized by Google

τόπῳ οὗ μετῴκισαν [42] αὐτὸν, ἐκεῖ ἀποθανεῖται, καὶ τὴν γῆν ταύτην οὐκ ὄψεται ἔτι. Σεελήμ, οὐχ ὥς τινες ὑπέλαβον, τὸν Ἰωακεὶμ λέγει, ἀλλὰ τὸν Ἰωάχαζ. Οὗτος γὰρ ἐβασίλευσεν ἀντὶ Ἰωσίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· τοῦτον καὶ εἰς Αἴγυπτον δορυάλωτον ἐπήγαγεν ὁ Φαραὼ Νεχαώ· ὁ γὰρ Ἰωακεὶμ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ κατεσφάγη· καὶ τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸς οὗτος ὁ προφήτης διδάσκει, καὶ τῶν Βασιλειῶν ἡ τετάρτη, καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων δευτέρα.

A tur : et terram hunc non videbit amplius. Seelemum non, ut quidam arbitrati sunt, dicit Joacimum, sed Joachasum. Hic enim regnavit loco Josiæ patris sui, eumque Pharao Nechao captivum abduxit in Ægyptum. Nam Joacimus occisus est in Hierosolyma ; quod nos et hic idem propheta docet, et Regnorum liber quartus, ac Paralipomenon secundus.

ιγ'. Ὡς [43] ὁ οἰκοδομῶν τὸν οἶκον αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης, καὶ τὰ ὑπερῷα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι. Οὐ τὸ οἰκοδομεῖν αἰτιᾶται, ἀλλὰ τὸ ἀδίκως οἰκοδομεῖν· διδάσκει γὰρ τοῦτο καὶ τὰ ἑξῆς. « Παρ' [44] αὐτῷ [45] ὁ πλησίον αὐτοῦ ἐργάζεται δωρεὰν, καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ οὐ μὴ ἀποδώσει [46] αὐτῷ. »

Vers. 13. *Tanquam ædificans domum suam non cum justitia, et cœnacula sua non in judicio.* Non damnat ædificationem, sed ædificationem quæ fit injuste : quod et sequentia declarant. « Apud eum proximus illius operatur gratis, et mercedem ejus non reddet ei. »

B

ιδ'. Ὠκοδόμησας [47] σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον. Τὸ σύμμετρον οὐκ ἐπὶ τοῦ μικροῦ τέθεικεν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ τὴν ἀναλογίαν ἔχοντος μήκους τε καὶ εὔρους καὶ ὕψους· ὅτι γὰρ μέγεθος τῇ οἰκίᾳ μαρτυρεῖ, δηλοῖ τὰ ἐπαγόμενα· « Ὑπερῷα εὐρύχωρα [48], διεστηλμένα θυρίσι, καὶ ἐξυλωμένα ἐν κέδρῳ, καὶ κεχρισμένα ἐν μίλτῳ. »

Vers. 14. *Ædificasti tibi domum moderatam.* Moderationem posuit non in exiguitate, sed in eo quod habeat proportionem longitudinis, latitudinis ac **511** altitudinis. Quod autem magnitudinem domui attribuat, testimonio sunt quæ subjiciuntur : « Cœnacula spatiosa, distincta fenestris, et contignatione cedrina compacta, et tincta minio. »

ιε'. Μὴ [49] βασιλεύσεις [50], ὅτι σὺ [51] ἁμιλλᾶσαι [52] πρὸς τὴν κέδρον ; Κέδρον τὸν Ἰωσίαν ἐκάλεσεν, ἐσχηκότα τῆς βασιλείας τὸ διαρκές· ἐπιμέμφεται δὲ τῷ Σεελήμ, ὃς καὶ Ἰωάχαζ ὀνομάζεται [53], ὅτι τὸ μὲν ὕψος ἐμιμεῖτο τῆς κέδρου, τὸ δὲ ἄσηπτον αὐτῆς οὐκ ἐζήλωσεν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ κατεφρόνησε· καὶ διδάσκων, ὡς ὁ Θεὸς οὐ τῇ οἰκοδομίᾳ ἐπιμέμφεται, ἀλλὰ τῇ ἀσεβείᾳ, ἐπήγαγεν· « Ὁ πατήρ σου μὴ οὐχὶ [54] ἔφαγε, καὶ ἔπιε, καὶ ἐποίησε κρῖμα καὶ δικαιοσύνην, τότε ἀγαθὸν ἦν αὐτῷ ; »

Vers. 15. *Nunquid regnabis, quoniam confers te cedro ?* Cedrum vocavit Josiam, cui constans fuit regnum. Reprehendit autem Seelemum, qui et Joachasus nominatur, eo quod cedri quidem altitudinem imitabatur, at non æmulatus est incorruptionem ejus : sed de regno fastuose gloriabatur. Docens itaque Deum non damnare ædificationem, sed impietatem, subdidit : « Pater tuus nunquid edebat, bibebat, et faciebat judicium et justitiam, et tunc bonum erat illi ? »

C

ις'. Ἔκρινε [55] κρίσιν ταπεινοῦ καὶ πένητος, καὶ καλῶς ἦν αὐτῷ τότε· μὴ οὐ τοῦτό ἐστι τὸ εἰδέναι με ; λέγει Κύριος. Τῷ εὐαγγελικῷ τοῦτο ἔοικε λόγῳ· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ [56], ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς [57]. » Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἔφη· ὅτι τὸ μισεῖν τὴν ἀδικίαν, καὶ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπαμύνειν, τεκμήριόν ἐστι τοῦ εἰδέναι με τὸν ταῦτα ποιοῦντα.

Vers. 16. *Judicabat causam humilis et pauperis : et tunc ei bene erat. Nonne hoc est nosse me? dicit Dominus.* Istud persimile est evangelico sermoni, « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum Dei : sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est [c]. » Hoc enim hic etiam dixit. Odio, inquit, prosequi injustitiam et læsis opem ferre, argumento est, eum qui hæc facit nosse me.

ιζ'. Σοῦ [58] γὰρ ἰδοὺ οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοὶ ὀρθοὶ [59], οὐδὲ ἡ καρδία καλή. Εἶτα κατηγορεῖ τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ, καὶ τῆς μιαιφονίας· πρὸς δέ γε τούτοις καὶ τῆς συκοφαντίας, δι' ἧς καὶ τοὺς φόνους εἰργάζετο.

Vers. 17. *Ecce enim oculi tui non sunt recti, neque cor tuum probum,* Post hæc arguit avaritiam illius, et homicidium : calumniam præterea, per quam **512** cædes perpetrabat.

D

[c] Matth. VII, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[42] μετ. Ita juxta Hebr. et edit. Compl. Sed rec. lect. est μετῴκισα. [43] Ὡς. Ita Ald. Præstat autem juxta Hebr. lectio cod. Alex. et edit. Compl. Ὦ. [44] παρ' — δωρεάν. *Hebr.* qui proximum suum servire cogit gratis. [45] B αὐτῶν. [46] ἀπ. Haud satis liquet, quam lect. h. l. habuerit Sirm. quia typothetarum vitio legebatur ἀπό. Restituimus lectionem rec. ἀποδώσει, sed B hab. ἀποδῶ. [47] ᾠκοδ. — σύμμ. *Hebr.* Qui dicit, Ædificabo mihi domum mensurarum, s. amplam. [48] εὐρ. Rec. lectio, ῥιπιστά. [49] Μὴ βασ., κ. τ. λ. Totum vers. 15, juxta Aquilæ interpretat. recensuit Noster, quod laudandum est, quia minus apta h. l. est versio τῶν LXX, ut jam monuit Hier. ad h. l. [50] B βασιλεὺς εἶ. [51] σύ. Des. in B et apud Montf. ad h. l. [52] ἁμ. *Hebr.* munis te. [53] B ὠνομάζετο. [54] μὴ οὐχί. Montf. ad h. l. habet οὐκ. [55] Ἔκρινε — Κύρ. Hæc etiam a lectione τῶν Ο' diversa sunt. [56] τοῦ Θεοῦ. Rec. lectio Matth. l. c. est τῶν οὐρανῶν. [57] οὐρ. B præm. τοῖς. [58] Σοῦ — καλή. Aliter οἱ LXX *Hebr.* At vero non sunt (intenti) oculi tui, ac cor tuum (nisi in lucrum tuum). [59] ὀρθ. Des. in B.

Digitized by Google

VERS. 18. *Idcirco hæc dicit Dominus ad Joacimum, filium Josiæ regis Judæ.* Hic loco et ordine suo posita est prophetia. Post Joachasum enim regnavit Joacimus, qui et ipse filius erat Josiæ regis. Prædicit autem hujus etiam interitum. « Non plangent eum, Heu mi domine, Heu mi frater. Neque lugebunt eum, O frater, Heu mi frater. »

VERS. 19. *Non enim sepultura sepelietur; putrefactus stercoris instar projicietur ultra portam Hierosolymæ.* Patet etiam hinc Seelemum non esse Joacimum. Dixit enim de illo : « Terram hanc non videbit, sed in transmigratione morietur. » De hoc vero : « Projicietur extra portam, instar mortuarum avium; » quæ clarius docent historiæ. [20] Deinde urbi denuntiat, ut currat ad Libanum, et ad Basan (sunt autem hi montes), itidemque trans mare ; et vociferetur, et lugeat proprias calamitates, quod nullum ab idolis consecuta sit auxilium. Illa enim vocat amatores.

VERS. 21. *Locutus sum tecum in casu tuo, et dixisti : Non audiam.* Consulebam peccanti ut recederes ab errore, et consilium non suscepisti. « Hæc est via tua a juventute tua : quia non audisti vocem meam. » Jamdudum et ab initio inobediens fuisti.

VERS. 22. *Pascet* **513** *ventus cunctos pastores tuos.* Tum reges improbos, tum pseudoprophetas. « Amatores tui ibunt in captivitatem. » Ipsa enim idola, quæ, ut verisimile est, argentea erant et aurea, hostes acceperunt. « Tunc pudore et ignominia perfunderis, a facie eorum omnium qui te diligebant. » Nihil enim ab illis adjuvabere. Post hæc prosperitatis pristinæ memoriam eis refricat :

VERS. 23. *Quæ habitas in Libano, nidificas in cedris.* Id est, quæ es illustris et conspicua, et celebris apud omnes. « Ingemisces, dum tibi obveniunt dolores ut parientis. » His de Joacimo prophetice dictis, similia prædicit de Jechonia, qui erat filius Joacimi, Josiæ vero nepos. Hic cum tres duntaxat regnasset menses, captivus cum matre abductus est, et in Babylone vitam finivit.

VERS. 24, 25. *Vivo ego, dicit Dominus. Si Jechonias, filius Joacimi, regis Judæ, sigillum factus fuerit in manu mea dextera, inde evellam te. Et tradam te in manus quærentium animam tuam :*

ιγ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ Ἰωακεὶμ, υἱὸν Ἰωσίου βασιλέως* [60] *Ἰούδα.* Ἐνταῦθα κατὰ τάξιν ἡ προφητεία κεῖται· μετὰ γὰρ δὴ τὸν Ἰωάχαζ, Ἰωακεὶμ ἐβασίλευσεν, υἱὸς ὢν καὶ αὐτὸς Ἰωσίου τοῦ βασιλέως· προλέγει δὲ καὶ τούτου τὸν ὄλεθρον. « Οὐ [61] μὴ κόψωνται [62] αὐτὸν, Οἴμοι [63] κύριε, καὶ, Οἴμοι ἀδελφέ· οὐδὲ μὴ κλαύσωνται αὐτὸν, Ὦ [64] ἀδελφέ· Οἴμοι ἀδελφέ. »

ιθ'. *Ταφὴν οὐ* [65] *ταφήσεται, σηψησθεὶς* [66] *ὡς κοπρία ῥιφήσεται ἐπέκεινα τῆς πύλης Ἱερουσαλήμ.* Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς Σεελὴμ οὐκ ἔστιν Ἰωακεὶμ· περὶ ἐκείνου γὰρ ἔφη, ὅτι « Ταύτην τὴν γῆν οὐκ ὄψεται, ἀλλ' ἐν τῇ μετοικίᾳ τεθνήξεται. » Περὶ δὲ τούτου, ὅτι « Τοῖς τεθνεῶσιν οἰωνοῖς [67] παραπλησίως ἔξω τῆς πύλης ῥιφήσεται. » Σαφέστερον δὲ ταῦτα αἱ ἱστορίαι διδάσκουσιν. Εἶτα τῇ πόλει παρεγγυᾷ, καὶ εἰς τὸν Λίβανον, καὶ τὴν Βασὰν (ὄρη δὲ ταῦτα), ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης δραμεῖν, καὶ βοῆσαι, καὶ τὰς οἰκείας ἀποδύρεσθαι συμφορὰς, ὅτι οὐδεμιᾶς παρὰ τῶν εἰδώλων ἐπικουρίας ἀπήλαυσεν· ἐραστὰς γὰρ αὐτὰ [68] καλεῖ.

κα'. *Ἐλάλησα πρὸς σὲ ἐν* [69] *τῇ παραπτώσει σου, καὶ εἶπας· Οὐκ ἀκούσομαι.* Ἁμαρτανούσῃ [70] γὰρ συνεβούλευον ἀπαλλαγῆναι τῆς πλάνης, καὶ τὴν εἰσήγησιν οὐκ ἐδέχου. « Αὕτη ἡ ὁδός σου ἐκ νεότητός σου, ὅτι [71] οὐκ ἤκουσας τῆς φωνῆς μου. » Ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τῇ ἀπειθείᾳ ἐχρήσω.

κβ'. *Πάντας τοὺς ποιμένας σου ποιμανεῖ ἄνεμος.* Τούς τε πονηροὺς βασιλέας, καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας [72]. « Οἱ ἐρασταί σου ἐν αἰχμαλωσίᾳ πορεύσονται [73]. » Καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ εἴδωλα, ἀργυρᾶ ὄντα, ὡς εἰκὸς, καὶ χρυσᾶ, ἔλαβον οἱ πολέμιοι. « Τότε αἰσχυνθήσῃ καὶ ἀτιμωθήσῃ ἀπὸ [74] πάντων τῶν φιλούντων σε. » Οὐ γὰρ τεύξῃ τῆς παρ' αὐτῶν ῥοπῆς. Εἶτα τῆς προτέρας αὐτοὺς εὐπραξίας ἀναμιμνήσκει.

κγ'. *Κατοικοῦσα ἐν τῷ Λιβάνῳ, ἐννοσσεύουσα ἐν ταῖς κέδροις.* Ἀντὶ τοῦ, περιφανὴς οὖσα, καὶ περίβλεπτος, καὶ παρὰ πᾶσιν ἀοίδιμος. « Καταστενάξεις [75] ἐν τῷ ἐλθεῖν σοι ὀδύνας ὡς τικτούσης. » Ταῦτα συνάψας τῇ περὶ τοῦ Ἰωακεὶμ προφητείᾳ, προλέγει καὶ τῷ Ἰεχονίᾳ τὰ ὅμοια· αὐτὸς [76] δὲ τοῦ Ἰωακεὶμ υἱὸς ἦν, τοῦ δὲ Ἰωσίου ἔγγονος· τρεῖς δὲ μόνους βασιλεύσας μῆνας, αἰχμάλωτος ἀπήχθη μετὰ τῆς μητρὸς, καὶ ἐν Βαβυλῶνι τὸν βίον κατέλυσεν.

κδ', κε'. *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος· ἐὰν γένωμαι γέντηαι Ἰεχονίας, υἱὸς Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἀποσφράγισμα ἐπὶ τῆς χειρός μου τῆς δεξιᾶς, ὅτι* [77] *ἐκεῖθεν ἐκσπάσω σε. Καὶ παραδώσω σε εἰς*

VARIÆ LECTIONES.

[60] βασ. Ita Ald. Rec. lectio est, βασιλέα. [61] Οὐ μὴ, κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX. [62] κόψ. B κόψονται, et deinde κλαύσονται. [63] οἴμοι—ἀδ. *Hebr.* heu frater mi! et heu soror! [64] ὦ—ἀδ *Hebr.* heu Domine! et heu decus ejus! [65] οὐ. Ita Ald. Præstat autem juxta Hebr. lectio rec. ὄνον, quam etiam habet B. [66] σηψ. ὡς κ. ῥιφ. *Hebr.* trahendo et projiciendo, sc. projicient corpus ejus. Pro σηψ. B habet συγκαταψηφισθείς. Utraque lectio rarior et a Bosio aliisque ad h. l. non observata. [67] οἰων. B ὄνοις. [68] B αὐτούς. [69] ἐν τ. παρ. σου. *Hebr.* cum adhuc tranquillam vitam ageres. [70] B Ἁμαρτάνουσι. [71] ὅτι. Des. apud O. [72] B ψευδεῖς προφήτας. [73] πορ. Rec. lectio est, ἐξελεύσονται. [74] ἀπὸ — φιλ. σε. *Hebr.* propter omnem nequitiam tuam. [75] κατ. *Hebr.* quantum gratia allicieris? [76] B οὗτος. [77] ὅτι· Des. apud O', et infra, in Præf. ad Danielem.

Digitized by Google

χεῖρας τῶν ζητούντων τὴν ψυχήν σου, καὶ εἰς χεῖρας [78] ὧν σὺ εὐλαβῇ ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, ἐν [79] χειρὶ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ ἐν χειρὶ τῶν Χαλδαίων. Ἐπειδὴ τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν οὐ μιμούμενοι ἐπὶ τῇ ἐκείνων ἐσεμνύνοντο συγγενείᾳ, τὸν Ἀβραὰμ εἰς μέσον φέροντες, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Ἰσραήλ, καὶ τὸν Δαβίδ, καὶ τὸν Ἐζεκίαν, καὶ τὸν Ἰωσίαν, ἐπισήμους ἄνδρας ἐν ἀρετῇ, τούτου χάριν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐκβάλλει τοῦ Ἰεχονίου τὸ θράσος, [80] καί φησιν· Εἰ καὶ δακτύλιος γένοιτο, καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου τεθείη χειρὸς, ἐκεῖθεν αὐτὸν ἐκσπάσω, καὶ παραδώσω τοῖς πολεμίοις. Μὴ τοίνυν θαρρείτω τῇ τῶν προγόνων ἀρετῇ, τὴν ἐκείνων ἀρετὴν μὴ ζηλώσας.

in manus eorum, a quorum facie formidas, in manum Nabuchodonosoris regis Babylonis, et in manum Chaldæorum. ' Quoniam non imitantes pietatem majorum, de cognatione illorum gloriabantur, afferentes in medium Abrahamum, et Isaacum, et Israelem, et Davidem, **514** et Ezechiam, et Josiam, viros insignes virtute : hac de causa Deus omnium repellit Jechoniæ arrogantiam, dicens : Etiamsi annulus digiti fiat, et ponatur in dextera manu mea, inde evellam illum et tradam hostibus. Ne igitur confidat in virtute majorum, cum illorum virtutem non æmuletur.

κϛ'. Καὶ ἀπορρίψω σε, καὶ τὴν μητέρα σου, τὴν τεκοῦσάν σε, εἰς γῆν [81] ἑτέραν, εἰς γῆν οὗ [82] οὐκ ἐτέχθητε [83] ἐκεῖ, καὶ ἐκεῖ ἀποθανεῖσθε. Προστέθεικε [84] δὲ, ὡς οὐκ ἀναστρέφουσιν εἰς τὴν γῆν, ἧς ἐφίενται. Λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τιμωρίας. « Τὸ [85] στόμα τὸ ἐξουδενωμένον καὶ ἐκτετιναγμένον ὁ ἀνὴρ οὗτος. » Κουφότητα δὲ αὐτοῦ καὶ εὐκολίαν περὶ τοὺς παρανόμους λόγους κατηγορεῖ.

B Vers. 26. *Et ejiciam te, et matrem tuam, quæ peperit te, in terram alienam : in terram in qua nati non estis, et ibi moriemini.* [27] Addidit autem eos non reversuros esse in terram, quam desiderent : et supplicii causam dicit. « Vir iste est os contemptum et abjectum. » Arguit levitatem ejus, et facilitatem in habendis sermonibus iniquis.

κϛ'. Καὶ ἠτιμώθη [86] Ἰεχονίας, ὡς σκεῦος οὗ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ χρεία. Διότι ἐξερρίφη [87] αὐτός [88] τε καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ἐξεβλήθη εἰς γῆν, ἣν οὐκ ᾔδει. Εἶτα ὡς τῶν λόγου μετειληφότων οὐκ ἀκουόντων, πρὸς τὴν γῆν τὴν ἄψυχον ποιεῖται τοὺς λόγους.

Vers. 28. *Et vilis habitus est Jechonias, tanquam vas inutile.* Propterea projectus est ipse, et semen ejus, et ejectus in terram, quam non novit. Mox, quasi non audiant ii qui participes sunt rationis, alloquitur terram anima carentem.

κθ', λ'. Γῆ, γῆ, γῆ, [89] ἄκουε λόγον Κυρίου· τάδε [90] λέγει Κύριος· Γράψον σὺ [91] τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἄνδρα [92] ἐκκήρυκτον, ἄνθρωπον ἀνευόδωτον [93] ἐν τοῖς ἡμέραις αὐτοῦ· ὅτι οὐ μὴ αὐξηθῇ [94] ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἀνὴρ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου Δαβίδ, ἄρχων ἐπὶ [95] Ἰούδαν. Ἔδειξε τῆς Ἰουδαίων βασιλείας τὸ τέλος· καὶ ἀψευδὴς ὁ λόγος· μηδεὶς [96] γὰρ τὸν Ζοροβάβελ εἰς μέσον φερέτω· οὐδὲ γὰρ οὗτος ἐβασίλευσε τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ δημαγωγὸς ἦν καὶ στρατηγός· καὶ ὁ Κύριος δὲ τὸ κατὰ σάρκα γένος ἐκ τούτου κατάγων, οὐ [97] τοῖς Δαβιτικοῖς ἐπεκάθισε θώκοις· ἀλλ' « ἐπάνω [98] πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας [99], καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. » Ἔχει τοίνυν τὸ ἀψευδὲς ἡ πρόρρησις.

C Vers. 29, 30. *Terra, terra, terra, audi verbum Domini. Hæc dicit Dominus : Scribe tu hunc ipsum virum, virum ejectum, virum qui non prosperatur in* ' *diebus* **515** *suis, quoniam ex ejus semine non crescet vir, qui sedeat in solio Davidis, princeps super Judam.* Ostendit finem regni Judaici. Et est sermo certissimus. Nec proferat quisquam in medium Zorobabelem. Non enim rex fuit populi, sed gubernator ejus, et dux exercitus. Porro Dominus, ab hoc deducens genus secundum carnem, in sedibus Davidicis non sedit, sed « supra omnem principatum, potestatem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro [d]. » Caret ergo mendacio prophetia.

[d] Ephes. I, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[78] καὶ εἰς χ. Des. etiam loco cit. [79] ἐν — Χαλδ. Loco cit. leg. εἰς χεῖρας τῶν Χαλδαίων. Propius autem ad Hebr. accedit lectio nostra. [80] B θάρσος. [81] εἰς γ. ἑτέ. Des. apud LXX. [82] οὗ. Ed. prior hab. ἣν. [83] Rec. lectio est ἐτέχθης. [84] B προστεθεικώς. [85] τὸ — οὗτος. Hæc, quæ ad vers. 28 juxta Hebr. pertinent, Aquilæ debentur, teste Montf. in Hexapl. ad h. l., ubi tamen τὸ ante ἐξουδ. et καὶ ante ἐκτετ. desunt. Ad Theodot. vero hæc referre, et pro στόμα, σῶμα legere malunt Grabius (in Prolegom. ad t. I, edit τῶν LXX), rejecta explicatione quam Noster h. l. dedit. Aliorum quidem locorum auctoritate conjecturam suam munire studuit, sed parum feliciter, ut pluribus ostendere allaboravimus in Diss. de mutationibus in textu cod. Alex. a Grabio ex conjectura factis, pag. 16 seq. [86] Καὶ ἠτ., κ. τ. λ. Propius ad Hebr. accedit jam commemorata Aquilæ versio. [87] B ἐξερίφη. [88] αὐτὸς — αὐτοῦ. Des. apud LXX. [89] γῆ. Des. h. l. in B. [90] τ. λ. K. Des apud O'. [91] σύ. Des. ibid. [92] ἄνδρα. Des. in B, ut apud LXX, colo post ἄνθρωπον posito. [93] ἀν. ἐν τ. ἡμ. αὐτ. Des. apud LXX, exstat autem in Hebr. In B ponitur τουτέστιν ante ἀνευόδ. [94] αὐξηθῇ. *Hebr.* prosperabitur. [95] ἐπὶ Ἰούδ. Rec. lectio τῷ (οἴκῳ) Ἰούδα. [96] μηδεὶς γάρ. B μὴ γὰρ δή τις. [97] οὐ τοῖς Δαβιτ. ἐπ. B οὐκ ἐν τοῖς Δαυϊτικοῖς ἐκάθισεν. [98] Rec. lectio loco cit. est, ὑπεράνω. [99] ἐξουσίας. Loco cit. seq. καὶ δυνάμεως.

Digitized by Google

CAPUT XXIII.

[1, 2] Hinc fit ut accuset pastores illos, ipsos reges scilicet, ut qui exstiterint auctores dispersionis ovium. Et his quidem comminatur interitum, ovibus autem revocationem.

VERS. 3. *Suscipiam enim, ait, reliquos populi ex omni terra, in quam expuleram eos, in pascuis suis: et crescent, atque multiplicabuntur.* Pollicetur etiam majora bona.

VERS. 4. *Et suscitabo eis pastores, qui pascent illos. Et non formidabunt ultra, neque obstupescent, nec sonum edent diversum, dicit Dominus.* Ista typice quidem temporibus Zorobabelis et **516** Josuæ filii Josedeci evenerunt : non tamen tota prophetia. Multi enim insurrexerunt in eos, non modo vicini, sed etiam Macedones postea, et tandem Romani. Verum prædictio perennem et constantem gratiam pollicetur. Quocirca certum est partem quidem temporibus eorum contigisse : partem vero temporibus sacrorum apostolorum. Hi enim soli donum Spiritus sancti habuerunt. Cui sententiæ astipulantur consequentia.

VERS. 5, 6. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo Davidi orientem justum, et regnabit rex justus, et intelliget, et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus ejus salvabitur Judæa, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen, quo vocabit eum Dominus, Josedec : ipse in prophetis.* Judæi attoniti conantur hæc impudenter trahere ad Zorobabelem. Verum illos etiam considerare oportebat, illum non regem fuisse, sed ducem populi, nec illum Josedec fuisse nominatum. Sed neque illi convenit nominis interpretatio. Significat enim id nomen : « Dominus justitia nostra; » vel juxta [a] Syri interpretationem, « Domine, justifica nos. » Neutrum autem convenit Zorobabeli. Cæterum quia typus erat Christi Domini, et captivos e Babylone in Judæam reduxit, quemadmodum Christus mancipatos a diabolo traduxit ad veritatem : si quis typice ista illi adaptare velit, absurdi nihil faciet. Sciendum tamen est quod **517** Dominus Jesus Christus, qui ex Davide secundum carnem descendit : « Oriens justus, » et « Rex justus, » et « Dominus justitiæ, » prædicetur a prophetis. [10] Exinde convertit sermonem adversus falsa prædicentes, eosque vocat adulteros, ut qui adulterent et corrumpant verbum divinum. Quos etiam malitiæ populi auctores vocat, et sacerdotes impie-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ἐντεῦθεν κατηγορεῖ τῶν ποιμένων τούτων, αὐτῶν τῶν βασιλέων, ὡς αἰτίων [1] γενομένων τῆς τῶν προβάτων διασπορᾶς· καὶ αὐτοῖς μὲν τὸν ὄλεθρον ἀπειλεῖ, τοῖς δὲ προβάτοις ἀνάκλησιν.

γ'. *Εἰσδέξομαι* [2] *γὰρ, φησὶ, τοὺς καταλοίπους τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς γῆς, ἧς* [3] *ἔξωσα αὐτοὺς* [4] *ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν, καὶ αὐξηθήσονται, καὶ πληθυνθήσονται.* Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ τὰ μείζονα ἀγαθά.

δ'. *Καὶ ἀναστήσω αὐτοῖς ποιμένας, οἳ ποιμανοῦσιν αὐτούς, καὶ οὐ φοβηθήσονται ἔτι, οὐδὲ πτοηθήσονται, οὐδὲ διαφωνήσουσι,* [5] *λέγει Κύριος.* Ταῦτα τυπικῶς μὲν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ ἐκβέβηκεν· οὐ μὴν πᾶσα ἡ προφητεία· πολλοὶ γὰρ αὐτοῖς ἐπανέστησαν, καὶ οὐ μόνον οἱ γειτονεύοντες, ἀλλὰ καὶ Μακεδόνες ὕστερον, καὶ τὸ τελευταῖον Ῥωμαῖοι· ἡ δὲ πρόῤῥησις τὸ διαρκὲς τῆς χάριτος ἐπαγγέλλεται· οὐκοῦν δῆλον ὡς τὰ μὲν ἐπ' ἐκείνων ἐξέβη, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων. Οὗτοι γὰρ μόνοι ἔσχον τὴν τοῦ Πνεύματος δωρεάν. Μαρτυρεῖ δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ τὰ ἐπαγόμενα.

ε', ς'. *Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαβὶδ ἀνατολὴν* [6] *δικαίαν, καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς δίκαιος* [7], *καὶ συνήσει, καὶ ποιήσει κρῖμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ σωθήσεται ἡ Ἰουδαία* [8], *καὶ Ἰσραὴλ κατασκηνώσει πεποιθώς· καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὃ καλέσει Κύριος αὐτὸν, Ἰωσεδέκ* [9]· *αὐτὸς* [10] *ἐν τοῖς προφήταις.* Ταῦτα οἱ ἐμβρόντητοι Ἰουδαῖοι εἰς τὸν Ζοροβάβελ ἕλκειν ἀναιδῶς ἐπιχειροῦσιν· ἔδει δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν. ὅτι οὐ βασιλεὺς ἦν ἐκεῖνος, ἀλλὰ δημαγωγός· καὶ Ἰωσεδὲκ ἐκεῖνος οὐκ ἐκαλεῖτο· οὔτε μὴν ἡ ἑρμηνεία τῆς προσηγορίας πρόσφορος ἐκείνῳ· δηλοῖ γὰρ τὸ ὄνομα, « Κύριος δικαιοσύνη ἡμῶν, » ἢ κατὰ τὴν τοῦ Σύρου ἑρμηνείαν, « Κύριε δικαίωσον ἡμᾶς· » οὐδὲν δὲ τούτων ἁρμόττει τῷ Ζοροβάβελ· ἐπειδὴ δὲ τύπος ἦν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ τοὺς ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχμαλώτους ἐπανήγαγεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καθάπερ ὁ Κύριος τοὺς ἐξανδραποδισθέντας ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν ἀλήθειαν μετέθηκε [11], τυπικῶς εἴ τις ἐκείνῳ προσαρμόσει [12] ταῦτα, οὐδὲν ἀπεικὸς ποιήσει· εἰδέναι μέντοι χρὴ, ὡς ὁ Δεσπότης Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, « Ἀνατολὴ δικαία, » καὶ « Βασιλεὺς δίκαιος, » καὶ « Κύριος δικαιοσύνης, » ὑπὸ τῶν προφητῶν κηρύττεται. Ἐντεῦθεν μεταφέρει τὸν λόγον κατὰ τῶν τὰ ψευδῆ προαγορευόντων, καὶ μοιχοὺς [13] ὀνομάζει

VARIÆ LECTIONES.

[1] αἰτίων. B addit αὐτῶν. [2] B Εἰσδέχομαι. [3] ἧς. Ita ex B emend. Editio prior hab. ὡς. [4] αὐτοὺς — αὐτῶν. Rec. lectio est, αὐτοὺς ἐκεῖ, καὶ καταστήσω αὐτοὺς εἰς τὴν νομὴν αὐτῶν. [5] οὐδὲ διαφωνήσ. Des. apud LXX. Sed in Compl. horum loco leg. οὐδὲ ἐκζητήσονται. *Hebr.* nec desiderabuntur, s. neque deficiet quisquam eorum. Ita fere h. l. se habebat versio Pici, « nec illis quidquam deficiet » quæ tamen juxta textum Græcum mutanda erat. [6] ἀνατολήν. Rectius Symm. βλάστημα. [7] δίκαιος. Abest ab Hebr. et additur tantum in Ald. monente Bosio. [8] ἡ Ἰουδαία. B Ἰούδας juxta rec. lectio. [9] Ἰωσεδέκ. Rectius alii juxta Hebr. δικαιοσύνη ἡμῶν. [10] αὐτὸς ἐν τοῖς προφήταις. Des. in Hebr. nisi ex initio vers. 9 petita sint ista, ut visum est Hieronymo. Vid. Sabat. ad h. l. [11] B μετατέθειχεν. Editio prior habet μετέθειχε. [12] B προσαρμόσοι. [13] καὶ μοιχοὺς, κ. τ. λ. Ad initium vers. 10 hæc se referunt, ubi Compl., ὅτι μοιχῶν ἐπλήσθη ἡ γῆ. Aliter autem οἱ LXX.

Digitized by Google

τούτους, ὡς μοιχεύοντας, καὶ τὸν θεῖον διαφθείροντας λόγον. Καλεῖ δὲ αὐτοὺς καὶ αἰτίους τῆς τοῦ λαοῦ πονηρίας· λέγει δὲ καὶ τοὺς ἱερέας κοινωνοὺς αὐτῶν γεγενῆσθαι τῆς ἀσεβείας. Προλέγει δὲ καὶ τὰ συμβησόμενα αὐτοῖς κακὰ, καὶ παραβάλλει αὐτοὺς τοῖς προφήταις τῆς Σαμαρείας, οἱ προφανῶς τῆς Βάαλ ἐκαλοῦντο προφῆται. Καὶ γὰρ οὗτοι, φησὶ, ψευδῶς ἐπαγγειλάμενοι τῷ λαῷ εἰρήνην, αἴτιοι ἐγένοντο τοῦ μὴ ἀποστραφῆναι ἕκαστον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ διὰ τούτους τὴν Σοδόμων καὶ Γομόρβων ἐμιμήσαντο πονηρίαν· οὗ δὴ χάριν·

tatis eorum participes factos esse dicit. [12-14] Prædicit etiam mala eis obventura : et comparat eos cum prophetis Samariæ, qui prophetæ Baalis palam vocabantur. Hi etenim, ait, dum populo pacem falso promittunt, in causa fuerunt, ne singuli averterentur a via sua mala : et propter illos imitati sunt Sodomæ et Gomorrhæ nequitiam. Quapropter :

ιε'. *Ἰδοὺ ἐγὼ ψωμίζω αὐτοὺς ὀδύνας* [15], *καὶ ποτίζω αὐτοὺς ὕδωρ πικρὸν, ὅτι ἀπὸ τῶν προφητῶν Ἱερουσαλὴμ ἐξῆλθε μολυσμὸς* [16] *πάσῃ τῇ γῇ. Διὰ δὲ τούτων τὰς διαφόρους δεδήλωκε πᾶσι συμφοράς. Παραινεῖ δὲ καὶ τῷ λαῷ μὴ δέχεσθαι τοὺς παρ' ἐκείνων προφερομένους λόγους.*

Vers. 15. *Ecce ego cibabo illos doloribus, et potabo eos aqua amara : quoniam egressa est a prophetis Hierosolymæ pollutio in omnem terram.* His autem verbis diversas omnibus calamitates enuntiavit. Admonet vero populum, ne illorum sermones excipiat.

ις', ιζ', ιη'. *Ἀπὸ καρδίας γὰρ αὐτῶν, φησὶ, λαλοῦσι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου. Καὶ* [16] *ὑπισχνοῦνται εἰρήνην, ἣν οὐκ ἐπηγγειλάμην ἐγώ. Πᾶσι τοῖς πορευομένοις τοῖς θελήμασιν αὐτῶν, καὶ παντὶ τῷ πορευομένῳ πλάνῃ καρδίας αὐτοῦ εἶπον, Οὐχ ἥξει ἐπὶ σὲ κακά. Ὅτι τίς ἔστη ἐν ὑποστήματι* [17] *Κυρίου, καὶ εἶδε, καὶ ἤκουσεν* [18] *αὐτοῦ τὸν λόγον; Τίς ἠνωτίσατο* [19] *τὸν λόγον* [20] *αὐτοῦ, καὶ ἤκουσε;* Ταῦτα, φησὶ, λέγοντες παραθαρρύνουσι τοὺς τῆς πονηρίας ἐργάτας, καὶ ἐπιμένειν τῇ παρανομίᾳ παρασκευάζουσι, καὶ τῶν προφητικῶν [21] λόγων ἐπαΐειν κωλύουσιν.

Vers. 16, 17, 18. *De corde enim suo, ait, loquuntur, non ex ore Domini. Et pollicentur pacem, quam non promisi ego. Dixerunt omnibus, qui ambulant juxta voluntates suas, et cuilibet ambulanti in errore cordis sui, Non venient super te mala. Nam quis stetit in subsistentia Domini, et vidit, et audivit verbum ejus? Quis auribus percepit et audivit verbum ejus?* **518** Dum hæc, ait, dicunt, obfirmant perpetrantes mala, et pertinaces reddunt ad iniquitatem, ac prohibent, ne sermonem propheticum audiant.

ιθ'. *Ἰδοὺ σεισμὸς* [22] *παρὰ Κυρίου, καὶ ὀργὴ ἐκπορεύεται, εἰς* [23] *συσσεισμὸν στρεφομένη* [24]. Τὰ ἐπάλληλα διὰ τούτων σημαίνει κακὰ, καὶ ὅτι θεήλατα ταῦτα· αὐτὸς γὰρ ὑμῖν ἐπιφέρει τὰς τιμωρίας· εἶτα λέγει καὶ τοὺς πεισομένους· « Ἐπὶ τοὺς ἀσεβεῖς ἥξει. »

Vers. 19. *Ecce quassatio et ira a Domino proficiscitur, in quassationem conversa.* His verbis mala invicem succedentia significat, et quod hæc a Deo immittantur. Ipse enim vobis infligit supplicia. Tum refert eos qui passuri sint. « Super impios venjet. »

κ'. *Οὐκ* [25] *ἀποστρέψει ὁ θυμὸς Κυρίου, ἕως τοῦ ποιῆσαι αὐτὸν τὰ ἐγχειρήματα τῆς καρδίας αὐτοῦ.* Ἃ γὰρ προείρηκεν, εἰς πέρας ἥξει [26]. « Ἐπ' ἐσχάτων [27] ἡμερῶν νοήσουσιν αὐτὰ νοήσει [28]. » Ὅταν ἴδωσι τὰ πράγματα, τῶν ῥημάτων ἀναμνησθήσονται. Εἶτα λέγει, ὡς οἱ τὰ ψευδῆ προφητεύοντες αὐτόματοι, καὶ μὴ κελευόμενοι, τοὺς ἐναντίους τῷ λαῷ προσέφερον λόγους.

Vers. 20. *Non avertetur furor Domini, donec peregerit quæ molitus est in corde suo.* Quæ enim prædixit, ad finem perducentur. « Extremis diebus intelligendo intelligent illa. » Cum viderint res ipsas, « verborum recordabuntur. [21] Refert postea falsos prophetas sua sponte, et non jussos, populo sermones contrarios nuntiasse.

κβ'. *Εἰ γὰρ ἔστησαν, φησὶ, ἐν τῇ ὑποστάσει* [29] *μου, καὶ* [30] *ἤκουσαν τῶν* [31] *λόγων μου, ἐδίδαξαν* [32] *ἂν τὸν λαόν μου, καὶ ἀπέστρεφον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν τῆς πονηρᾶς, καὶ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν.* Ἐγὼ δὲ σαφῶς διὰ τοῦ νόμου ἀπηγόρευσα τῆς πονηρίας τὰ εἴδη· εἰ τοίνυν τοῖς ἐμοῖς εἴποντο λόγοις, κατηγόρησαν ἂν τῆς

Vers. 22. *Si enim, inquit, stetissent in subsistentia mea, audissentque sermonem meum, docuissent populum meum : et avertissent eos a via sua prava, et a studiis eorum perversis.* Ego vero per legem aperte prohibui species omnes nequitiæ. Quare si secuti essent sermones meos, redarguissent utique iniquitates populi, et in rectam viam reduxissent.

VARIÆ LECTIONES.

[15] ὀδύνας. *Hebr.* absinthio. [16] μολυσμ. *Hebr.* hypocrisis. [16] καὶ — ἐπηγγ. ἐγώ. Aliter Hebr. et οἱ Ο'. [17] ὑποστήμ. *Hebr.* in arcano consilio. [18] καὶ ἤκουσεν. Exstat tantum in Compl. juxta Hebr. [19] Β ἐνωτίσατο, ut Alexandr. [20] τὸν λόγον αὐτοῦ. Des. apud LXX. [21] Ita Β pro τὸν προφητικὸν λόγον, ut erat in editione priori. [22] σεισμ. *Hebr.* procella. [23] εἰς συσσεισμ. στρεφ. *Hebr.* et turbo circumagitans. [24] Β στρεφόμενον. Rec lectio. συστρεφόμενη. [25] Οὐκ — καρδ. αὐτ. Aliter οἱ Ο'. [26] Β ἄξει. [27] Β ἐσχάτου τῶν, ut in cod. Vatic. [28] Νοήσει. Des. apud Ο'. [29] τῇ ὑποστ. *Hebr.* arcano consilio. Conf. vers. 18. [30] καὶ ἤκουσαν, κ. τ. λ. *Hebr.* et proposuissent verba mea populo meo, tunc reduxissent eos a via sua mala. [31] τῶν λ. Ex Β emend. editio Sirm. hab. τὸν λόγον. [32] ἐδίδαξαν — ἐπιτ. αὐτ. Aliter οἱ Ο'.

Digitized by Google

Docet porro eos, ex occultis nihil esse quod ignoret.

VERS. 23, 24. *Deus enim propinquus*, inquit, *ego sum, et non Deus e longinquo.* **519** *An absconditur homo, et non videbo eum? dicit Dominus.* Dehinc docet Deum non circumscribi. « Nonne cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus. » Si igitur ubique præsens sum, quo pacto arbitrantur homines, ignorare me quidpiam eorum quæ geruntur? [25-27] Intensiorem autem denuo movet accusationem adversus pseudoprophetas, tanquam somnia narrantes, et circumvenientes populum, qui talia committere audeant, qualia prophetæ Baalis. Deinde comparationem fieri jubet inter prophetam et pseudoprophetam.

VERS. 28. *Propheta*, inquit, *in quo est somnium, narret somnium suum: et is cum quo est verbum meum commemoret vere sermonem meum.* Et figurate docet, quale sit discrimen. « Quid palea ad triticum? dicit Dominus. »

VERS. 29. *Nonne ita se habent sermones mei, ut ignis? dicit Dominus: et velut securis scindens petram?* Vim divini verbi per comparationes demonstravit. [30-32] Deinde docet, quam diversa sit pseudoprophetarum ratio. Ili enim, inquit, quorumdam furum more, subripiunt nonnullos sermones propheticos, quos pervertunt et corrumpunt. Alii fingunt falsam prophetiam; alii somnia narrant quæ non viderunt; sicque miserrimum populum in errorem inducentes, in nequitia reddunt obstinatum. Tum mandat prophetæ :

VERS. 33, 34. *Si interrogaverit populus iste, sacerdos, aut propheta, dicens :* **520** *Quæ est assumptio Domini? Dices eis : Vos estis assumptio Domini, et ejiciam vos, dicit Dominus. Et propheta, et sacerdos, et quicunque dixerint Assumptio Domini, pœnas sumam de homine illo, et domo ejus.* Impii prophetas appellabant ' abreptitios, et prophetiam *assumptionem*. [35, 36] Hortatur ergo Deus, ne hac appellatione utantur : et non obtemperantibus minatur pœnam. Jubet autem eos sic interrogare : « Quid respondit Dominus? Quid locutus est Dominus? » et non ultra nominare assumptionem Domini. Iis vero qui imperata transgressuri sint, comminatur dicens :

VERS. 39, 40. *Ecce ego assumo vos assumptione, et projiciam vos, et civitatem quam dedi vobis et*

τοῦ λαοῦ παρανομίας, καὶ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν [33] ἐποδήγησαν. Διδάσκει δὲ αὐτοὺς, ὡς οὐδὲν ἀγνοεῖ τῶν κεκρυμμένων.

κγ', κδ'. [34] *Θεὸς γὰρ ἐγγίζων*, φησὶν, *εἰμὶ καὶ οὐχὶ* [35] *Θεὸς πόρρωθεν. Εἰ κρυβήσεται ἄνθρωπος* [36], *κἀγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; λέγει* [37] *Κύριος.* Εἶτα διδάσκει τὸ ἀπερίγραπτον. « Μὴ [38] οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος. » Εἰ τοίνυν πανταχοῦ παρῶ, πῶς οἴονταί με οἱ ἄνθρωποι ἀγνοῆσαί τι τῶν γιγνομένων; Ἐπιτείνει δὲ πάλιν τὴν κατὰ τῶν ψευδοπροφητῶν κατηγορίαν, ὡς ἐνύπνια διηγουμένων, καὶ τὸν λαὸν ἐξαπατώντων, καὶ τὰ ὅμοια τοῖς τῆς Βάαλ προφήταις ποιεῖν τολμώντων. Εἶτα κελεύει γενέσθαι τὴν σύγκρισιν τοῦ τε προφήτου καὶ τοῦ ψευδοπροφήτου.

B

κη'. *Ὁ προφήτης*, φησὶν, *ἐν ᾧ τὸ ἐνύπνιόν ἐστι, διηγησάσθω τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ· καὶ ἐν ᾧ ὁ λόγος μου πρὸς αὐτὸν, διηγησάσθω τὸν λόγον μου ἐπ' ἀληθείας.* Καὶ διδάσκει τροπικῶς τὸ διάφορον [3]. « Τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σῖτον [40]; φησὶν ὁ Κύριος. »

κθ'. *Οὐχ οὕτως* [41] *οἱ λόγοι μου, ὡς πῦρ, λέγει Κύριος; καὶ ὡς πέλυξ* [42] *κόπτων πέτραν;* Ἔδειξε διὰ τῶν παραβολῶν τοῦ θείου λόγου τὴν δύναμιν. Εἶτα τῶν ψευδοπροφητῶν διδάσκει τὴν διαφοράν· οἱ μὲν γὰρ οἷόν τινες, φησὶ, λωποδῦται κλέπτουσί τινας προφητικοὺς λόγους, καὶ τούτους ταῖς παρατροπαῖς διαφθείρουσιν· οἱ δὲ πλάττουσι προφητείαν ψευδῆ· C οἱ δὲ ἐνύπνια, ἃ μὴ ἑωράκασι, διηγοῦνται καὶ διαφόρως τὸν τρισάθλιον ὑποδουκολοῦντες λαὸν, ἐπιμένειν τῇ πονηρίᾳ παρασκευάζουσιν. Ἔπειτα κελεύει τῷ προφήτῃ·

λγ', λδ'. *Ἐὰν* [43] *ἐρωτήσῃ ὁ λαὸς οὗτος, Ἱερεὺς* [44] *ἢ προφήτης, λέγων, Τί τὸ Λῆμμα Κυρίου; ἐρεῖς* [45] *αὐτοῖς· Ὑμεῖς ἐστε τὸ Λῆμμα Κυρίου, καὶ ῥίψω* [46] *ὑμᾶς, λέγει Κύριος. Καὶ ὁ προφήτης, καὶ Ἱερεὺς* [47], *οἳ ἂν εἴπωσι Λῆμμα Κυρίου, ἐκδικήσω τὸν ἄνθρωπον* [48], *καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ.* Ἐπιλήπτους ἐκάλουν τοὺς προφήτας οἱ δυσσεβεῖς, καὶ *Λῆμμα* τὴν προφητείαν. Παρακελεύεται τοίνυν ὁ Θεὸς, τούτῳ τῷ προσρήματι μὴ κεχρῆσθαι, καὶ τοῖς μὴ πειθομένοις ἀπειλεῖ τιμωρίαν. Κελεύει δὲ αὐτοῖς οὕτω πυνθάνεσθαι, « Τί ὑπεκρίθη Κύριος; Τί ἐλάλησε Κύριος; » καὶ λῆμμα Κυρίου μὴ ὀνομάζειν ἔτι· τοῖς δὲ τὰ προστεταγμένα παραβαίνουσιν ἀπειλεῖ, λέγων· D

λθ', μ'. *Ἰδοὺ ἐγὼ λαμβάνω* [49] *ὑμᾶς* [50] *λήμματι, καὶ ῥίψω* [51] *ὑμᾶς, καὶ τὴν πόλιν, ἣν ἔδωκα ὑμῖν*

VARIÆ LECTIONES.

[33] εὐθεῖαν. Sirm. habet θείαν. [34] Θεὸς, κ. τ. λ. Per interrogationem hæc exprimuntur in Hebr. [35] καὶ οὐχί. Supra, tom. I, pag. 1476, καὶ οὐ juxta Alex. [36] ἄνθρωπος. Apud LXX sequitur ἐν κρυφαίοις. [37] λέγει Κύρ. Des. apud LXX. [38] μή. Des. infra, in *Epist. ad Sporac.*, exstat autem *Hær. fab.* lib. v, c. 1, et orat. 10 *De Provid.* [39] τὸ διάφ. Des. in B. [40] σῖτον. Apud LXX sequitur οὕτως οἱ λόγοι μου, quæ des. in Hebr. [41] οὕτ. Des. in Græco juxta Alex. sed Vat. habet ἰδού. [42] πέλυξ. *Hebr.* mallens. [43] ἐρωτήσῃ. Excidisse videtur σέ, quod in Compl. sequitur. [44] ἱερ. B. præm. ἤ, juxta rec. lect. [45] ἐρεῖς — Κυρ. *Hebr.* dices eis, quodnam sit onus. [46] B ῥάξω, juxta rec. lectio. [47] Ἱερεύς. Apud LXX sequitur καὶ ὁ λαός. [48] ἄνθρωπον. Ibid. seqq. ἐκεῖνον. [49] λαμβάνω ὑμᾶς λήμμ. *Hebr.* obliviscar vestrum obliviscendo. [50] ὑμᾶς λήμματι. Des. apud LXX. [51] B ῥάξω. Rec. lectio est, ῥάσσω.

Digitized by Google

καὶ τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ἀπὸ [52] προσώπου μου. Καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς ὀνειδισμὸν αἰώνιον, καὶ ἀτιμίαν αἰωνίαν, ἥτις οὐκ ἐπιλησθήσεται. Τοῦτο δὲ προσέταξεν ὁ Δεσπότης Θεὸς, καὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἐκκόπτων τὰ ἔθη, καὶ διδάσκων, ὡς οὐ μεμήνασιν οἱ προφῆται, ἀλλὰ τῶν θείων λογίων εἰσὶν ὑπουργοί· ἀπειλήσας δέ γε τὴν αἰχμαλωσίαν, ὑπισχνεῖται καὶ τὴν ἐπάνοδον, καὶ οὕτως αὐτὴν ἐπίσημον λέγει γενήσεσθαι, ὡς λήθῃ παραδοθῆναι τὴν ἔξοδον τὴν ἐξ Αἰγύπτου γεγενημένην, διὰ τὴν ταύτης λαμπρότητα. Ἡμεῖς δὲ, παρακαλῶ, καὶ τοῖς προφητικοῖς, καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ἀκολουθήσωμεν λόγοις, καὶ τὸν δι' ἐκείνων καὶ τούτων [53] φθεγξάμενον προσκυνήσωμεν, καὶ τοὺς ζωοποιοὺς αὐτοῦ φυλάξωμεν νόμους· ἵνα τῶν ἐπηγγελμένων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A *patribus vestris, a facie mea. Et dabo vobis opprobrium sempiternum, et ignominiam æternam, quæ nunquam oblivione delebitur.* Hoc autem præcepit Dominus Deus, tum ut amputaret dæmonum cultus consuetudinem, tum ut doceret prophetas non insanire, sed divinorum eloquiorum ministros esse. Cæterum post comminationem captivitatis, pollicetur etiam reditum: quem adeo insignem futurum esse dicit, ut ob ejus excellentiam oblivioni tradatur exitus ex Ægypto. Nos autem et propheticos et apostolicos sermones sectemur, obsecro, et eum qui per hos et illos locutus est adoremus, ejusque vivificas leges observemus: ut promissis **521** fruamur bonis, per gratiam et clementiam Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria, una B cum sacrosancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[52] ἀπὸ προσώπου μου. Des. apud O'. [53] τούτων. B præm. διά.

ΤΟΜΟΣ Ϛ'.

LIBER SEXTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Πάλιν διὰ παραβολῶν καὶ συμβόλων ποιεῖται τὴν προφητείαν· καὶ ὁρᾷ κατά τινα ἀποκάλυψιν δύο καλάθους σύκων κειμένους πρὸ τοῦ θείου νεώ. Λέγει δὲ καὶ τὸν τῆς προφητείας χρόνον· μετὰ γὰρ δὴ τὴν Ἰεχονίου μετανάστασιν, καὶ τὴν Σεδεκίου βασιλείαν, ταῦτα λέγει ἑωρακέναι. Καὶ τὸν μὲν ἕνα κάλαθον σύκων ἀρίστων τε καὶ πρωΐμων· τὸν δὲ ἕτερον λίαν αἰσχρῶν, καὶ παντελῶς ἀχρήστων εἰς ἐδωδήν. Εἶτα θείαν δεξάμενος περὶ τούτων ἐρώτησιν, εἶπε τὴν τῶν ὑποδειχθέντων διαφοράν· καὶ διδάσκεται λοιπὸν τὰ διὰ τούτων σημαινόμενα. Ἀπείκασε γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς μὲν πρωΐμοις [54] σύκοις τοὺς ἤδη γεγενημένους δορυαλώτους, καὶ ὑπισχνεῖται αὐτοῖς τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον, καὶ τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν, καὶ σὺν εὐσεβείᾳ τὴν εὐπραξίαν. Τοῖς δὲ δυσειδέσι σύκοις ἀφομοιοῖ οὐ μόνον τοὺς ὑπολειφθέντας ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς Αἴγυπτον πεφευγότας, καὶ σὺν αὐτοῖς τὸν βασιλέα Σεδεκίαν, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἀπειλεῖ αὐτοῖς τῶν Βαβυλωνίων τὴν στρατιὰν, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου φυόμενα σκυθρωπὰ, λιμὸν, καὶ λοιμὸν, καὶ σφαγὴν, καὶ αἰχμαλωσίαν· οὕτω ταῦτα προθεσπίσας, τὴν πρὸ τούτων τίθησι προφητείαν· ταῦτα μὲν γὰρ μετὰ τὸν Ἰεχονίαν ἐρρέθη·

CAPUT XXIV.

C [1, 2] Rursus per parabolas et signa orditur prophetiam. Et per revelationem quamdam videt duos calathos ficuum, sitos ante templum divinum: simulque exprimit tempus prophetiæ. Quippe post Jechoniæ translationem, et regnum Sedeciæ hæc ait se vidisse. Et unum quidem calathum habentem ficus optimas et maturas, alterum vero valde deformes, et ad edendum prorsus inutiles. [3, 4] Deinde postquam de his interrogatus fuit a Deo, ipse eorum quæ ostensa sunt diversitatem exposuit. Quod reliquum est, docetur, quid ista significent. [5-7] Deus enim omnium * ficubus maturis similes dixit eos, qui capti jam erant, quibus reditum ab exsilio pollicetur, ac suam etiam curam, et cum D pietate rerum prosperitatem. [8-10] Ficubus autem deformibus comparat non solum eos qui relicti fuerant in Judæa, sed etiam illos qui confugerant in Ægyptum, et cum eis regem Sedeciam, et principes, minaturque illis et Babyloniorum exercitum, et quæ ex bello nascuntur tristia, famem, pestem, cædem et captivitatem. Hæc in hunc modum vaticinatus, prophetiam profert, quæ antecessit. Ista enim **522** post Jechoniam prolata sunt: quæ vero

VARIÆ LECTIONES.

[54] B πρωΐμοις.

Digitized by Google

dicturus est, evenerunt temporibus Joacimi regis, patris Jechoniæ. Declarat autem manifeste tempus.

CAPUT XXV.

VERS. 1. *Sermo qui factus est ad Jeremiam, super omnem populum Judæ, anno quarto Joacimi, filii Josiæ regis Judæ : ipse est annus primus Nabuchodonosoris regis Babylonis.* Eo anno Nabuchodonosore, ducto adversus Hierosolymam exercitu, quosdam in servitutem redegit, aliis tributo impositio reversus est. Dicit ergo etiam quænam sint dicta illa.

VERS. 3. *Anno decimo tertio Josiæ, filii Amos regis Judæ (et usque ad diem hunc iste est tertius et vicesimus annus), factum est verbum Domini ad me, et locutus sum vobis mane consurgens, et non audivistis.* Multitudinem annorum commemoravit, ut longam Dei patientiam demonstraret, qui illos non obtemperantes tandiu pertulerit. [4] Misi enim, ait, ad vos, servos meos prophetas. Denuntio vobis ut, relicta perniciosa via, pergatis ad alteram quæ vitam conciliat. [5-7] Et pollicebar vobis, si hoc faceretis, bona et non audivistis : sed idolorum cultum præoptastis. Et arguens studium inobedientiæ illorum, adjecit : « Ut me ad iracundiam provocaretis, operibus manuum vestrarum, in damnum vestrum. » Me enim irritantes illa perpetrabatis, **523** at vero damnum vos olim sentiebatis. [8, 9] Propterea, inquit, cum Nabuchodonosore congregabo reges qui ei subsunt, contra vos, et contra vicinos vestros, a quibus idolis servire didicistis : ac regionem vestram et illorum tradam penitus in solitudinem ; et privabo eos cuncta lætitia. [10] Hujus enim propria sunt « vox sponsi, et vox sponsæ, vox molæ, et lumen lucernæ. » [11-14] Desolationem autem septuaginta annorum tempore definit. Nam post septuaginta annos, tam de rege Babylonis, quam de subditis ejus, ait, se pœnas impietatis et iniquitatis esse sumpturum, ac totam Jeremiæ prophetiam impleturum. [15] Quocirca confestim præcipitur ei, ut accipiat calicem vini meri de manu Domini, et potare faciat

A ἃ δὲ μέλλει λέγειν, ἐπὶ Ἰωακεὶμ τοῦ βασιλέως, ὃς τοῦ Ἰεχονίου πατὴρ ἐτύγχανεν ὤν[55]. Λέγει δὲ καὶ τὸν χρόνον σαφῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

α'. Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερεμίαν, ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν τοῦ[56] *Ἰούδα, ἐν τῷ ἔτει τῷ τετάρτῳ τοῦ Ἰωακεὶμ, υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα· αὐτὸς*[57] *ἐνιαυτὸς πρῶτος τῷ Ναβουχοδονόσορ βασιλεῖ Βαβυλῶνος.* Ἐν τούτῳ τῷ[58] ἔτει ἐπιστρατεύσας ὁ Ναβουχοδονόσορ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, τοὺς μὲν ἐξηνδραπόδισε, τοῖς δὲ φόρον ἐπιθεὶς ἀνέστρεψε. Λέγει τοίνυν καὶ τίνα τὰ εἰρημένα.

γ'. Ἐν[59] *τρισκαιδεκάτῳ ἔτει Ἰωσίου, υἱοῦ Ἀμὼς*[60] *βασιλέως Ἰούδα (καὶ ἕως τῆς ἡμέρας*[61] *ταύτης εἴκοσι καὶ τρία ἔτη), ἐγενήθη*[62] *λόγος Κυρίου πρός με, καὶ ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ὀρθρίζων, καὶ οὐκ ἠκούσατε*[63]. Τοῦ πλήθους τῶν ἐτῶν ἐμνημόνευσε, τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν δεικνὺς, ὅτι ἀπειθούντων ἐπὶ τοσοῦτον ἠνέσχετο. Ἀπέστειλα γὰρ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς τοὺς δούλους μου, τοὺς προφήτας· παρεγγυῶ[64] ὑμῖν, τὴν ὀλεθρίαν καταλιπόντας ὁδὸν, ἐπὶ τὴν ἑτέραν ἐλθεῖν τὴν πρόξενον τῆς ζωῆς· καὶ ὑπισχνούμην ὑμῖν ἀγαθὰ τοῦτο δρῶσι, καὶ οὐκ ἠκούσατε· ἀλλὰ τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν προείλεσθε. Καὶ διελέγχων τὸν τῆς ἀπειθείας σκοπὸν ἐπήγαγεν· « Ὅπως[65] παροργίσητέ με ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ὑμῶν εἰς κακὸν ὑμῖν[66]. » Παροξύναντες γάρ με ἐτολμᾶτε ἐκεῖνα· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν βλάβην ὑμεῖς πάλαι ἐκαρποῦσθε. Οὗ[67] χάριν[68], φησὶ, σὺν τῷ Ναβουχοδονόσορ τοὺς[69] ὑπ' αὐτοῦ[70] τελοῦντας βασιλέας[71] ἀθροίσω, καὶ καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν πλησιοχώρων ὑμῶν, παρ' ὧν τὴν τῶν εἰδώλων ἐδιδάχθητε λατρείαν, καὶ ἐρημίᾳ παντελεῖ καὶ τὴν ὑμετέραν [γῆν][72] παραδώσω καὶ τὴν ἐκείνων, καὶ τῆς πάσης αὐτοὺς εὐφροσύνης γυμνώσω· ταύτης γὰρ ἴδια « φωνὴ νυμφίου, καὶ φωνὴ νύμφης· φωνὴ[73] μύλου, καὶ φῶς λύχνου. » Ἑβδομηκοντούτη δὲ χρόνῳ περιορίζει τὴν ἐρημίαν. Μετὰ γὰρ δὴ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, αὐτόν τε τῆς Βαβυλῶνος τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς ὑπηκόους ἐκείνου, δίκας τῆς ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἀπαιτήσειν ἔφη, καὶ ἐμπεδώσειν ἅπασαν τοῦ Ἱερεμίου τὴν πρόῤῥησιν. Αὐτίκα[74] τοί-

VARIÆ LECTIONES.

[55] ὤν. Des. in B. [56] τοῦ. Des. in B et infra, ad Dan. II, 1, ubi aliter leg. hic vers. [57] αὐτος — Βαβυλ. Des. apud LXX. [58] τῷ ἔτει. Ex B suppl. [59] Ἐν τρισκαιδ. ἔτει. B melius, Ἀπὸ τρισκαιδεκάτου ἔτους. [60] B Ἀμμών. [61] ἡμέρας. B αἰχμαλωσίας. [62] ἐγεν. — πρός με καί. Ita Compl. juxta Hebr. [63] καὶ οὐκ ἠκούσατε. Rec. lectio, καὶ λέγων. [64] B παρεγγυῶν. [65] Rec. lectio est, ὅπως μὴ παροργίζητέ με. [66] εἰς κακὸν ὑμῖν. Rec. lectio, τοῦ κακῶσαι ὑμᾶς. [67] οὗ χάριν, κ. τ. λ. Vers. 9-12 qui huc pertinent, infra, ad Dan. IX, 1, 2, ita leg. : Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω καὶ λήψομαι τὴν πατριὰν τοῦ βορρᾶ, τὸν Ναβουχοδονόσορ βασιλέα Βαβυλῶνος τὸν δοῦλόν μου, καὶ ἄξω αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τὰ κύκλῳ αὐτῶν, καὶ ἐξερημώσω αὐτοὺς, καὶ δώσω αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν, καὶ εἰς συριγμὸν, καὶ εἰς ὀνειδισμὸν αἰώνιον. Καὶ ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν φωνὴν χαρᾶς, καὶ φωνὴν εὐφροσύνης, καὶ φωνὴν νυμφίου καὶ φωνὴν νύμφης, ὀσμὴν μύρου καὶ φῶς λύχνου. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς πᾶσα εἰς ἀφανισμὸν, καὶ δουλεύσουσιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἑβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἐν τῷ πληρωθῆναι τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐκδικήσω ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος καὶ ἐπὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, φησὶ Κύριος, τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γῆν Χαλδαίων, καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν αἰώνιον. [68] χάριν. B præm. δή. [69] τούς. B præm. καί. [70] B αὐτῶ. [71] βασιλέας. Ita B. habet. Apud Sirm. erat βασιλείας. [72] Ex B. suppl. [73] φωνὴ μύλου. Ita juxta Hebr. bene h. l. leg., infra autem, loco jam allato exstat lectio rec. ὀσμὴν μύρου. [74] Αὐτίκα, κ. τ. λ. Hæc perr. ad vers. 15, juxta Hebr. Hoc loco, ubi magnus codicum et editionum τῶν LXX, dissensus incipit, monuisse juvabit, Nostrum in sequentibus semper ordinem capitum tenere, quem in Hebr. expressum videmus, ut recte observatum est ab Hodio in præstantissimo de Bibliorum textibus origin. opere. Apud LXX autem, si ab edit. Compl. discesseris, hæc incidunt in c. 32, 1 seqq.

Digitized by Google

νυν κελεύεται λαβεῖν τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ A omnes gentes : « Ad quas, ait, ego mittam te. » ἀκράτου ἐκ χειρὸς Κυρίου, καὶ ποτίσαι σύμπαντα τὰ ἔθνη, « Πρὸς ἃ ἐγώ σε, φησὶ, ἐξαποστελῶ πρὸς αὐτά. »

ις. *Καὶ πίονται, καὶ ἐξεμοῦνται*[75], *καὶ ἐκμαρήσονται ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς*[76] *ἐγὼ ἀποστελῶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν.* Ποτήριον δὲ οἴνου ἀκράτου τὴν δικαίαν τιμωρίαν καλεῖ· οὕτω καὶ ὁ θεῖος ἔφη Δαβὶδ, ὅτι « Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος. » Διὰ δὲ τοῦ, *Πίονται καὶ ἐξεμοῦνται*, τὸν κόρον δηλοῖ· διὰ δὲ *ἐκμαρήσονται*[77], τὸ χαλεπὸν τῆς τιμωρίας αἰνίττεται. Εἶτα διηγεῖται ὁ προφήτης, ὡς ἐπότισε τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰς ὑπ' αὐτὴν[78] πόλεις τελούσας, σὺν τοῖς βασιλεῦσι καὶ ἄρχουσι· καὶ διδάσκει τὰ διὰ τοῦ ποτηρίου δηλουμενα. « Τοῦ θεῖναι αὐτὰς εἰς ἔρημον[79], καὶ ἄβατον, καὶ εἰς συριγμὸν, καὶ[80] εἰς κατάραν, κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. » Τουτέστιν, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ. Καὶ *ἄβατον* μὲν καλῶν, τὴν ἐρημίαν δηλοῖ· διὰ δὲ τοῦ *συριγμοῦ* σημαίνει τὴν ἔκπληξιν τῶν θεωμένων. Τὰς γὰρ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρῶντες μεταβολὰς, συρίττειν εἰώθαμεν[81]· τούτοις ἀκόλουθος κατάρα[82]· εἰώθασι γάρ τινες λέγειν, « Τάδε πάθοις, ἅπερ ὁ δεῖνα πέπονθε. » Προστίθησι δὲ[83], ὅτι καὶ τὸν Φαραὼ τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς ἐπάρχους[84] αὐτοῦ, καὶ πάντας τοὺς ὑπηκόους πεπότικε· πρὸς δὲ τοῖς ἐγχωρίοις, καὶ τοὺς μετοίκους· *συμμίκτους* γὰρ ἐκείνους καλεῖ. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, ὅτι καὶ οἱ πεφευγότες Ἰουδαῖοι τοῖς αὐτοῖς περιπεσοῦνται κακοῖς. Λέγει δὲ πεποτικέναι καὶ τῶν Χαλδαίων τοὺς βασιλέας, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀραβίαν, καὶ[85] πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς Οὐζ[86]· τὴν δὲ Ἰδουμαίαν οὕτω κέκληκε· καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς προφήτης διδάσκει σαφέστερον[87] ἐν τοῖς ἑξῆς. Λέγει γάρ· Πεπότικε[88] « καὶ τῶν ἀλλοφύλων τοὺς βασιλεῖς, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἀμμανίτας, καὶ Τυρίους, καὶ Σιδωνίους, καὶ τὴν Δαιδὰν, καὶ τὴν Θαιμάν· » πόλεις δὲ καὶ αὗται τῆς Ἀραβίας, ὡς καὶ ἐν ταῖς τῶν ἄλλων προφητῶν ἑρμηνείαις ἐδείξαμεν[89]. « Καὶ τὸν Βοὺζ[90], » Περσικὸν τὸ ἔθνος, « καὶ πάντα περικειρόμενον[91] τὸ κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ. » Τοὺς Σαρακηνοὺς λέγει.

κδ', κε'. *Καὶ πάντας*[92] *τοὺς βασιλεῖς Ἀραβίας, καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς τοὺς συμμίκτους, τοὺς καταλύοντας ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς Ζαμβρή*[93]. Παρὰ τῷ Ἑβραίῳ καὶ τῷ Σύρῳ Ζεμβρὰν[94] εὑρήκαμεν· τῆς δὲ Χετούρας οὗτος υἱός· καὶ οὗτοι μέντοι τὴν ἔρημον ᾤκησαν. « Καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς Ἐλὰμ[95]. » Καὶ τοῦτο Περσικὸν ἔθνος. « Καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς Μήδων[96] καὶ Περσῶν. »

κς'. *Καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς ἀφηλιώτου*[97] D

Vers. 16. *Et potabunt, et evomet, et* **524** *insanient, a facie gladii, quem ego mittam in medium illorum.* Calicem vini meri vocat justam ultionem. Sic et divinus David dixit : « Calix in manu Domini, vini meri plenus misto [e]. » Per *potabunt* et *evomet* autem, satietatem significat : per *insanient*, acerbitatem ultionis designat. [17, 18] Post hæc refert propheta, quomodo potum præbuerit Hierosolymæ, et civitatibus illi subditis, cum regibus et magistratibus. Et docet, quæ significentur per calicem. « Ut ponat eas in desertum, et invium, et in exsibilationem, et in maledictionem, hodierno die. » Id est, hoc tempore. Et appellans quidem B *invium*, solitudinem innuit : per *exsibilationem* vero, spectantium stuporem declarat. Cum enim res in deterius mutari videmus, sibilare solemus. His consequens est maledictio : consueverunt enim quidam dicere, « Hæc patiaris, quæ passus est ille. » [19, 20] Addit etiam se propinasse Pharaoni regi Ægyptiorum, principibus, ac subditis ejus, et præter indigenas, etiam advenis : illos enim *permistos* vocat. His autem significat, etiam Judæos qui aufugerint, in eadem mala esse delapsuros. Refert etiam se potasse reges Chaldæorum, Arabiam omnem, et cunctos reges terræ Uz. Ita autem vocavit Idumæam, quod et ipse **525** propheta clarius docet in sequentibus. [21-23] Ait C enim potum datum esse « etiam regibus alienigenarum, et Moabitis, et Ammonitis, et Tyriis, et Sidoniis, et Dædan, et Thæman : » quæ ipsæ sunt civitates Arabiæ, ut ostendimus in interpretationibus aliorum prophetarum. « Et Buz, » Persicæ genti, « et omni populo, circumtonso secundum faciem suam. » Saracenos dicit.

Vers. 24, 25. *Et omnibus regibus* * *Arabiæ, nec non cunctis regibus permistis habitantibus in deserto. Et universis regibus Zambri.* Apud Hebræum et Syrum invenimus Zembran : erat autem hic Cheturæ filius. Et hi quoque desertum incolebant. « Omnibus regibus Elam. » Et hi sunt gens Persica. « Et cunctis regibus Medorum ac Persarum. »

Vers. 26. *Regibus etiam omnibus Subsolani, tam*

[e] Psal. LXXIV, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἐξεμοῦνται. *Hebr.* commovebunt sese, s. titubabunt. [76] ης. Ita B, sed Editio prior habet ἣν. [77] ἐκμαν. B πάντων. [78] B αὐτῇ. [79] Rec. lectio, ἐρήμωσιν. [80] καὶ — ταύτην. Ita fere Compl. juxta Hebr. [81] B εἰωῦε. [82] κατ. B præm. ἡ. [83] δέ. B addit ὁ προφήτης. [84] B ὑπάρχους. [85] καὶ — Οὐζ. Des. apud LXX, ex Aquil. vel Symm. desumptum. [86] Ita ex B restit. Ed. prior hab. Οὖς. [87] B σαφέστατα. [88] B πεποτικέναι [89] B ἐδιδάξαμεν. [90] Βούζ. Ita Compl. juxta Hebr. Sed rec. lectio est, Ῥώς. [91] B τὰ περικειρόμενα. Rec. lectio, πᾶν περιχεκαρμένον. [92] Καὶ πάντας, κ. τ. λ. Ita etiam Hebr., aliter autem οἱ LXX. [93] Ζαμβ. Ita Hebr. Alii Αἰλάμ, vel Δαιδάν. [94] Alii, Ζαμράν. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. [95] Leg. vel Ἠλάμ, vel Αἰλάμ. [96] Μήδων καὶ Περσῶν. Alterutra tantum pro vera lectione est habenda. [97] ἀφηλιώτου. Ita fere Alex. τοῦ ἀπηλιώτου, sed Vat. ἀπὸ ἀπηλιώτου. *Hebr.* Septentrionis.

Digitized by Google

propinquis, quam remotis. Et unicuique contra fratrem suum. Id est, ut a se mutuo pœnas impietatis exigant. « Cunctis regnis terræ, quæ sunt super faciem terræ. Et rex Sesach bibet postremus eorum. » Regem Babylonis ita appellatum arbitror. Hujus enim opera et prædicti biberunt, et post pauca hunc postremum bibisse indicat : quia post pœnas per hunc **526** aliis inflictas, ipse pœnas dedit. [28] Post hæc minatur bibere nolentibus, fore ut vel inviti sint bibituri.

VERS. 29. *Incipiam enim a civitate, ait, quæ nominata est de nomine meo : ab ipsa incipio affligere. Et vos purgatione purgabimini, et non eritis mundi.* Trado segregatam, inquit, civitatem, et vos effugietis supplicium ? non potest hoc fieri.

VERS. 30. *Et prophetabis adversus eos, omnes hos sermones, et dices eis : Dominus ab alto jus dicet, et de sancto suo dabit vocem suam.* Utrumque declaravit se et de cœlo proferre sententiam, et in templo sibi consecrato manifestum se reddere. « Respondebit verbum de loco suo, et novit, quo pacto vindemiantes responsuri sint super omnes sedentes super terra. » Responsionem dicit effectum, quia verbum divinum sequitur effectus.

VERS. 31. *Venit interitus in partem terræ : quoniam Domino judicium est cum gentibus. Judicatur ipse cum omni carne : impii vero traditi sunt gladio, dicit Dominus.* Demonstrat iterum ineffabilem bonitatem suam. Non enim dixit, Judicabit omnem carnem : sed, Judicatur cum omni carne. Beneficia enim sua subjicit oculis, et eorum qui accipiunt **527** arguit ingratitudinem. [32, 33] Postea bellorum incommoda in sequentibus enarrat, et fore ut interfecti jaceant insepulti, et pro sterquilinio in terra habeantur.

VERS. 34, 35. *Ululate, pastores, clamate, plangite, arietes ovium, quia completi sunt dies vestri in occisionem, et dispersiones vestræ (venient), et cadetis velut arietes electi. Et peribit fuga a pastoribus, et salus ab arietibus ovium. Pastores* vocavit reges, *oves* vero subditos, *arietes* autem ovium, principes; quibus omnibus fugam minatur, et translationem. [36] Prædicit porro lamentationes, et regum, et principum.

τοὺς ἐγγὺς καὶ τοὺς πόρρω· καὶ ἕκαστον πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Τουτέστιν, ὥστε δι' ἀλλήλων δίκας δοῦναι τῆς ἀσεβείας. « Καὶ πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς, [98] τὰς ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς· καὶ [99] βασιλεὺς Σησὰχ [1] πίεται ἔσχατος αὐτῶν. » Τὸν Βαβυλώνιον οὕτως ἡγοῦμαι κληθῆναι· διὰ τούτου γὰρ καὶ οἱ προρρηθέντες ἔπιον· καὶ μετ' ὀλίγον τοῦτον πίεσθαι ἔσχατόν φησι. Μετὰ γὰρ δὴ τὴν διὰ τούτου τοῖς ἄλλοις προσενεχθεῖσαν τιμωρίαν αὐτὸς ἔδωκε δίκας. Εἶτα τοῖς πιεῖν μὴ βουλομένοις ἀπειλεῖ, ὅτι καὶ ἄκοντες πίονται.

κθ'. Ἄρξομαι [2] γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς πόλεως ἐφ' ἧς ὠνομάσθη τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτὴν, [3] ἀπ' αὐτῆς ἄρχομαι τοῦ κακῶσαι· καὶ ὑμεῖς καθαρισμῷ καθαρισθήσεσθε, καὶ οὐ μὴ καθαρισθῆτε. Τὴν ἀφωρισμένην [4], φησὶ, παραδίδωμι πόλιν· καὶ ὑμεῖς διαφεύξεσθε τὴν τιμωρίαν ; οὐχ οἷόν τε τοῦτο γενέσθαι.

λ'. *Καὶ σὺ προφητεύσεις ἐπ' αὐτοὺς πάντας τοὺς λόγους τούτους, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς, Κύριος ἀφ' ὑψηλοῦ χρηματιεῖ* [5], *καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου, αὐτοῦ δώσει φωνὴν αὐτοῦ.* Ἀμφότερα δεδήλωκεν, ὅτι οὐρανόθεν ἐκφέρει τὴν ψῆφον, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἀφιερωμένῳ ναῷ [6] ποιεῖται τὴν ἐπιφάνειαν. « Λόγον χρηματιεῖ [7] ἐκ [8] τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ [9] οἶδεν [10] ὥσπερ οἱ ληνοβατοῦντες [11] ἀποκριθήσονται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ τῆς γῆς. » Τὴν ἀπόκρισιν τὸ ἔργον λέγει· ἕπεται γὰρ τῷ θείῳ λόγῳ καὶ τὸ ἔργον.

λα'. Ἥκει [12] *ὄλεθρος ἐπὶ* [13] *μέρος τῆς γῆς· ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι· κρίνεται αὐτὸς πρὸς πᾶσαν σάρκα· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐδόθησαν εἰς μάχαιραν, λέγει Κύριος.* Πάλιν τὴν ἄῤῥητον αὐτοῦ δείκνυσιν ἀγαθότητα. Οὐ γὰρ εἶπε, Κρινεῖ πᾶσαν σάρκα, ἀλλὰ, « Κρίνεται πρὸς πᾶσαν σάρκα· » δείκνυσι γὰρ τὰς οἰκείας εὐεργεσίας, καὶ τὴν τῶν λαμβανόντων ἀχαριστίαν ἐλέγχει. Λέγει δὲ διὰ τῶν ἑξῆς, καὶ τὰ ἐκ τῶν πολέμων φυόμενα κακὰ, καὶ ὅτι ἄταφοι οἱ ἀνῃρημένοι [14] κείσονται, καὶ ἀντὶ κόπρου ἐν [15] τῇ γῇ ἔσονται.

λβ', λε'. *Ἀλαλάξατε, οἱ ποιμένες, καὶ κεκράξατε, καὶ* [16] *κόψασθε, οἱ κριοὶ τῶν προβάτων, ὅτι ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ὑμῶν εἰς σφαγὴν, καὶ* [17] *οἱ σκορπισμοὶ ὑμῶν, καὶ πεσεῖσθε ὡς κριοὶ ἐκλεκτοί* [18]. *Καὶ ἀπολεῖται φυγὴ ἀπὸ τῶν ποιμένων, καὶ σωτηρία ἀπὸ* [19] *τῶν κριῶν τῶν προβάτων. Ποιμένας* τοὺς βασιλέας ἐκάλεσε, *πρόβατα* δὲ τοὺς ὑπηκόους, *κριοὺς* δὲ *προβάτων* τοὺς ἄρχοντας· πᾶσι δὲ φυγὴν καὶ μετανάστασιν ἀπειλεῖ. Προλέγει δὲ τοὺς θρήνους, καὶ τῶν βασιλέων, καὶ τῶν ἀρχόντων.

VARIÆ LECTIONES.

[98] τῆς γῆς. Des. apud LXX. [99] καὶ—αὐτῶν. Deesse solet apud LXX. Sed Compl. habet καὶ βασ. Σησὰχ πίεται μετ' αὐτούς. [1] Σησάχ. B Ἰσάχα, vitiose, sine dubio. [2] ἄρξομ., κ. τ. λ. Totus iste vers. aliter apud LXX leg. [3] B αὐτῇ. [4] ἀφωρ. B add. μοι. [5] χρημ. *Hebr.* rugiet. [6] Ex B suppl. [7] λόγ. χρ. *Hebr.* rugiendo rugiet. [8] ἐκ. Cod. Vat. ἐπί. Alex. ἀπό. *Hebr.* contra. [9] καὶ — ἀποκρ. *Hebr.* celeusma quasi calcantium (uvas) respondebit. [10] οἶδεν. Rarior lectio. Magis vero placet recepta οἵδε, de qua probe tenendum est, quod recte observavit Grabius, scribendum esse cum littera majuscula initiali, ut propius accedat ad Hebraicum הֵידִד. Perperam enim, qui cum minuscula littera hanc vocem legunt, vertunt *illi.* [11] ληνοβατ. Rec. lectio, τρυγῶντες. [12] Ἥκει ὄλεθρος. Hæc alias ad finem vers. 30, referuntur, sed contra Hebr. [13] ἐπί. *Hebr.* usque ad. [14] B ἀναιρούμενοι. [15] ἐν. Des. in B. [16] καὶ — προβ. *Hebr.* et volutate vos (in cinere), potentes gregis. Rec. lectio est κόπτεσθε. [17] καὶ οἱ σκ. ὑμ. Des. apud LXX, exstat tamen in Hebr. [18] ὡς κρ. ἐκλ. *Hebr.* sicut vas pretiosum. [19] ἀπὸ τ. κρ. τ. π. *Hebr.* a potentibus gregis.

Digitized by Google

λζ'. Ὅτι [20] ἐπαύσατο, φησὶ, τὰ καλὰ [21] τῆς εἰρήνης ἀπὸ προσώπου ὀργῆς θυμοῦ Κυρίου [22]. « Τὰ δὲ καλὰ τῆς εἰρήνης, » γεωργίαι [23], φυτουργίαι, ἐμπορίαι, τεχνῶν ἐργασίαι, συμβολαίων ἀντιδόσεις [24], γάμοι, σύλλογοι, ἑορταὶ, θυμηδίαι, καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶ παραπλήσια.

A

Vers. 37. *Quia cessarunt*, ait, *commoda pacis a facie iræ furoris Domini.* Sunt autem « commoda pacis, » agriculturæ, plantationes, negotiationes, artium opificia, contractuum permutationes, nuptiæ, cœtus, festa, oblectationes animi, et quæcunque sunt his similia.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Μετὰ ταύτην πάλιν ἑτέραν τίθησι προφητείαν, ἣν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωακεὶμ προσενεγκεῖν τῷ λαῷ προσετάχθη. Προσετάχθη δὲ ἐν τῇ αὐλῇ τῇ θείᾳ στῆναι, καὶ τῷ λαῷ χρησμῳδῆσαι, καὶ πάντας τοὺς θείους διαπορθμεῦσαι λόγους. « Μὴ ἀφέλῃς γάρ, φησὶ, ῥῆμα. » Εἶτα τὴν αἰτίαν τοῦ ἐσομένου διδάσκει.

CAPUT XXVI. (Græc. XXVIII.)

[1] Post hanc rursus alteram subjicit prophetiam, quam regnante Joacimo populo proponere jussus est. [2] Jussus est autem stare in atrio sancto, et vaticinari populo, cunctosque referre sermones divinos. « Ne auferas enim, ait, verbum. » Tunc subdit causam rei **528** futuræ.

γ'. *Ἴσως ἀκούσονται, καὶ ἀποστραφήσονται ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ παύσομαι ἀπὸ τῶν κακῶν, ὧν λογίζομαι ἐγὼ τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς, ἕνεκεν τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν.* Τὸ *ἴσως* οὐχ ὡς ἀγνοῶν εἴρηκεν· ᾔδει γὰρ αὐτῶν τὸ ἀπειθές· ἀλλὰ τέθεικε τὴν ἀμφιβολίαν, ἵνα μὴ τῇ ἀποφάσει τῇ θείᾳ προσέχοντες, ἀπαγορεύσωσι τὴν σωτηρίαν· τούτῳ ἔοικε καὶ τὸ διὰ τοῦ Ἐζεκιὴλ εἰρημένον· « Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἄρα ἴδωσιν. » Οὐ γὰρ ἐκεῖνο ἀγνοίας· ἀλλ' ἵνα μὴ λέγωσι, Προεἵρηκεν ἡμῶν τὴν ἀπείθειαν, ἀψευδὴς δέ ἐστι, πῶς οἷόν τε τοίνυν ἡμᾶς μεταβληθῆναι; διδάσκει δὲ διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι δυνατὸν, ἂν θελήσωσι, δέξασθαι τοῦ τρόπου μεταβολήν. Τούτου χάριν καὶ τὴν ἀπειλὴν προστίθησιν· « Ὅτι [25] ἐὰν μὴ ἀκούσητε τῶν λόγων μου, οὓς διὰ τῶν προφητῶν ὑμῖν προσφέρω. »

B

C

Vers. 3. *Fortasse audient, et convertetur quisque a via sua mala, et cessabo a malis, quæ cogito facere illis, ob prava eorum studia.* Dixit *fortasse*, non quasi ignorans, noverat enim illorum incredulitatem : sed ambigua dictione usus est, ne sententiæ divinæ attendentes, desperarent de salute. Non absimile est quod dicitur ab Ezechiele : « Si forte audiant, si forte videant [f]. » Non enim ignorantiæ hoc verbum est : sed ne dicant, Prædixit incredulitatem nostram, mentiri autem non potest, qui fieri potest, ut nos immutemur? docet per ea quæ dicta sunt, eos posse, si velint, suscipere morum mutationem. [4, 5] Atque ob eam causam apponit comminationem : « Quia si non audieritis sermones meos, quos ego vobis pronuntio per prophetas meos. »

ς'. *Δώσω τὸν οἶκον τοῦτον, ὥσπερ τὴν Σηλὼ* [26]· *καὶ τὴν πόλιν δώσω ταύτην εἰς κατάραν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τῆς γῆς.* Τούτων ἀκούσαντες οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ ψευδοπροφῆται, καὶ πᾶς ὁ λαὸς, θάνατον ἀπειλοῦσι τῷ προφήτῃ· πυθόμενοι δὲ οἱ ἄρχοντες, ἔδραμον ἐκ τῶν βασιλείων εἰς τὸν θεῖον νεών· τῶν δέ γε ἱερέων σὺν τοῖς ψευδοπροφήταις βλασφημίας τὸν προφήτην γραψαμένων, ὡς κατὰ τῆς πόλεως καὶ τοῦ θείου νεὼ τὴν πρόῤῥησιν ποιησάμενον, εἶπεν ὁ προφήτης, παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀπεστάλθαι, καὶ θείους εἶναι χρησμοὺς τοὺς παρ' αὐτοῦ προφερομένους λόγους· προσφέρει δὲ αὐτοῖς καὶ παραίνεσιν·

Vers. 6. *Dabo domum hanc, ut Silunem, et civitatem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ.* [7, 8] His autem auditis, sacerdotes, et pseudoprophetæ, et omnis populus minantur mortem prophetæ. Quod cum principes audissent, concurrerunt ex regia ad templum Dei. [9-12] Sacerdotibus porro et pseudoprophetis blasphemiæ prophetam accusantibus, quod adversus civitatem et templum Dei prophetiam emisisset : respondit propheta se missum esse a Deo omnium, sermonesque quos protulerat, esse oracula divina. Exhortans autem eos :

ιγ'. *Βελτίους γὰρ, φησὶ, ποιήσατε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ ἔργα ὑμῶν. Ἀκούσατε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ* [27] *ὑμῶν, καὶ παύσεται Κύριος ἀπὸ τῶν κακῶν, ὧν ἐλάλησεν ἐφ' ὑμᾶς.* Εἰ δὲ ἀπειθεῖτε, καὶ τῇ συνήθει χρῆσθε [28] γνώμῃ·

D

Vers. 13. *Meliores*, inquit, *facite* [f] *vias vestras, et opera vestra. Audite vocem* **529** *Domini Dei vestri : et cessabit Dominus a malis, quæ locutus est contra vos.* Quod si autem inobedientes sitis, et solito utamini ingenio :

[f] Ezech. II, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[20] Ὅτι, κ. τ λ. *Hebr.* Nam destruentur pascua pacis, propter *eat.* Alias lectiones h. l. habent οἱ LXX. [21] τὰ καλά. Ita Compl. Rec. lectio est τὰ καταλοιπα, quam jure quidem ineptam putat Basius in obs. ad h. l. justo tamen audacior esse videtur ejus conjectura leg. esse τὰ καλύβια. [22] Κυρ. Ita Compl. Rec. lectio est, μου. [23] B γεώργια. [24] B ἀντίδοσις. [25] ὅτι —προσφέρω. Ita quasi per epitomen exhibentur vers. 4 et 5. [26] ed. prior hab. Σιλώ. [27] τ. Θ. ὑμ. Additur in Compl. [28] B κέχρησθε.

Digitized by Google

VERS. 14. *Ecce ego sum in manibus vestris : facite mihi, prout expedit, et quod vobis melius videtur.* Deinde ponit ante oculos fructus homicidii.

VERS. 15. *Verumtamen cognoscentes cognoscetis, quod, si me occideritis, sanguinem innocentem adducturi estis contra vos, et contra civitatem istam.* Ex mandato enim Domini, inquit, locutus sum sermones istos. [16] Principes ac populus hæc audientes reprehendunt iniquam sacerdotum et pseudoprophetarum sententiam, dicentes innoxium esse prophetam, ut qui divinis verbis obtemperasset. [17-19] Tum quidam e senioribus, vetustam illis prophetiam revocant in memoriam, et dicunt Michæam Morathitam quondam prophetasse, Sionem instar agri arandam, et Hierosolymam in custodiam pomorum redigendam esse, ac montem domus (Domini) in saltum silvæ [5]. Et cum talia dixisset, grave nihil passum esse. Sed contra, comminationis metu exterritos qui audiebant, mutata vita iram effugisse. [20-23] Vos autem, ait, plane atrocia commisistis. Uriam enim, Samæi filium, qui quondam vaticinatus erat talia, et timens regem Joacimum fugerat in Ægyptum, a Joacimo rege interfectum negleximus. Inde enim abductum illum jaculis confodit. Designat etiam illum, qui piis usus **530** est sermonibus, et ait :

VERS. 24. *Verumtamen manus Achicami, filii Saphanis, erat cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, ne interficerent illum.*

CAPUT XXVII. (Græc. XXXIV.)

Peracta hoc modo narratione ista, transit ad aliam hac vetustiorem.

VERS. 1. *In principio regni Joacimi filii Josiæ, regis Juda, factum est verbum istud a Domino ad Jeremiam, dicens.* [2, 3] Deinde narrat quemadmodum jussus fuerit collo circumponere vincula, et illa mittere vicinis regibus, quos nominat. [4] Jussus est autem et hos sermones mittere per legatos.

VERS. 5. *Ego feci terram et homines, et jumenta, quæcunque sunt super facie terræ, virtute mea magna, et brachio meo excelso. * Et dabo eam cuicunque visum fuerit in oculis meis.* Verba illa, « virtute mea magna, et brachio meo excelso, » propter elementorum magnitudinem posuit, et propter imbecillitatem audientium. Sufficit alioquin ipsum velle, ut producat quæ velit.

ιδ'. *Ἰδοὺ ἐγώ εἰμι ἐν χερσὶν ὑμῶν· ποιήσατέ μοι, ὡς συμφέρει, καὶ ὃ βέλτιον ὑμῖν φαίνεται* [39]. Εἶτα τῆς μιαιφονίας ὑποδείκνυσι τὸν καρπόν.

ιε'. *Ἀλλ' ἢ* [40] *γνόντες γνώσεσθε, εἰ ἀναιρεῖτέ με, ὅτι αἷμα ἀθῷον ὑμεῖς δίδοτε ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν ταύτην.* Προσταχθεὶς γὰρ, φησὶ, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοὺς λόγους τούτους ἐποιησάμην. Τούτων ἀκούοντες [41] καὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ ὁ λαὸς, τῶν ἱερέων καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν τὴν ἄδικον ἐλέγχουσι [42] ψῆφον, ἀθῶον εἶναι φήσαντες τὸν προφήτην, ὡς τοῖς θείοις λόγοις διακονήσαντα. Εἶτά τινες τῶν γεραιοτέρων παλαιᾶς αὐτοὺς ἀναμιμνήσκουσι προφητείας, καί φασι Μιχαίαν τὸν Μωραθίτην [43] προφητεῦσαί ποτε, ὅτι Σιὼν ὡς ἀγρὸς ἀροτριαθήσεται, καὶ Ἱερουσαλὴμ ὡς [44] ὀπωροφυλάκιον ἔσται, καὶ τὸ ὄρος τοῦ οἴκου ἔσται ὡς ἄλσος δρυμοῦ· καὶ ταῦτα εἰρηκότα μηδὲν πεπονθέναι δεινόν. Τοὐναντίον γὰρ, τὴν ἀπειλὴν δείσαντες τηνικαῦτα [45] τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου διέφυγον [46] τὴν ὀργήν· ὑμεῖς δὲ, φησὶ, παγχάλεπα τετολμήκατε. Καὶ γὰρ Οὐρίαν ποτὲ τὸν Σαμαίου, τοιαῦτά ποτε χρησμοδοτήσαντα, εἶτα δείσαντα τὸν βασιλέα Ἰωακεὶμ, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδράντα, περιείδομεν ἀναιρούμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωακείμ· ἐκεῖθεν γὰρ ἀγαγὼν αὐτὸν κατηκόντισε· δῆλον ποιεῖ καὶ τὸν τοῖς εὐσεβέσι λόγοις κεχρημένον, καί φησι·

κδ'. *Πλὴν χεὶρ Ἀχικὰμ υἱοῦ Σαφὰν ἦν μετὰ Ἱερεμίου τοῦ μὴ παραδοθῆναι* [47] *αὐτὸν εἰς χεῖρας τοῦ λαοῦ μὴ* [48] *ἀνελεῖν αὐτόν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Οὕτω τοῦτο τὸ διήγημα συμπληρώσας, ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει τούτου πρεσβύτερον.

α'. *Ἐν* [49] *ἀρχῇ βασιλείας Ἰωακεὶμ υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, ἐγένετο ὁ λόγος οὗτος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν, λέγων* [50]. Εἶτα λέγει ὡς προσετάχθη κλοιοὺς τῷ τραχήλῳ περιθεῖναι, καὶ τούτους ἀποστεῖλαι τοῖς ἐκ γειτόνων βασιλεῦσιν, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα τίθησιν. Ἐκελεύσθη δὲ καὶ τούτους τοὺς λόγους ἐκπέμψαι διὰ τῶν πρεσβειῶν.

ε'. *Ἐγὼ ἐποίησα καὶ* [51] *τὴν γῆν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους* [52], *καὶ τὰ κτήνη, ὅσα ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς, ἐν τῇ ἰσχύϊ μου τῇ μεγάλῃ, καὶ τῷ βραχίονί μου τῷ ὑψηλῷ. Καὶ δώσω αὐτὴν, ᾧ ἐὰν δόξῃ ἐν ὀφθαλμοῖς μου.* Τὸ, « ἐν τῇ ἰσχύϊ μου τῇ μεγάλῃ, καὶ τῷ βραχίονί μου τῷ ὑψηλῷ, » διὰ τὸ μέγεθος τῶν στοιχείων καὶ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσθένειαν τέθεικεν· αὐτὸ [53] γὰρ ἀρκεῖ τὸ βουληθῆναι καὶ παραγαγεῖν ὅσα βούλεται.

[5] Mich. III, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[39] φαίν. Des. apud LXX. [40] ἤ. Ed. prior hab. εἰ. [41] B ἀκούσαντες. [42] B διελέγχουσι. [43] Ed. prior hab. Μωρασθίτην, et deinde ἀροτριωθήσεται. [44] ὡς. Ita Alex. [45] τηνικ. B præm. οἱ. [46] διέφ. B μετ in Compl. tantum exstitit, supplevit autem illum, et ex Theodoreto lectiones codicis sui feliciter ementum τὴν γῆν ἐν. Sic quoque leg. infra, ad Dan. v, 31, ubi simul exstant verba ultima vers. 4. οὕτως ἐρεῖτε πρὸς τοὺς κυρίους ὑμῶν. [47] ἀνθρ. Editio prior hab. οὐρανούς, emendationem vero lectionem, cui Hebr. et Compl. favent, suam fecit Grabius. [48] αὐτ. B αὐτῷ.

Digitized by Google

ς'. *Καὶ νῦν* [44] *ἐγὼ εἰμι· δέδωκα τὴν γῆν ταύτην ἐν χειρὶ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος τοῦ δούλου μου, καὶ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ ἐργάσασθαι δέδωκα αὐτῷ, καὶ δουλεύειν αὐτῷ* [45]. *Θηρία τοῦ ἀγροῦ*, τὰ βάρβαρα ἔθνη λέγει. Ποιητής εἰμι, φησὶ, καὶ Δεσπότης, ὡς βούλομαι κυβερνῶ.

ζ'. *Καὶ δουλεύσουσιν* [46] *αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ υἱῷ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς γῆς* [47] *αὐτοῦ*. Σαφῶς ἐδίδαξεν, ὅτι καθάπερ δημίοις χρησάμενος τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ δίκας δι' αὐτῶν τὰ ἄλλα ἔθνη εἰσπραξάμενος, ὕστερον καὶ αὐτοὺς πανωλεθρίᾳ παραδώσει· ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς ἀντιλέγουσι, καὶ τόν δε τὸν ζυγὸν ἀπωθουμένοις, λιμὸν καὶ σφαγὴν, καὶ ἀνδραποδισμόν. Παρεγγυᾷ δὲ αὐτοῖς, μὴ πιστεῦσαι χρησμῳδοῖς, καὶ μάντεσι, καὶ οἰωνοσκόποις, καὶ ὀνειροπόλοις, ἀλλ' εἶξαι, καὶ δέξασθαι τὸν τοῦ Βαβυλωνίου ζυγόν· καὶ ὑπισχνεῖται εἰρήνην τοῖς πειθομένοις. Ταῦτα [48] δὲ ἔφη καὶ Σεδεκίᾳ τῷ βασιλεῖ, καὶ παρεγγυᾷ μὴ πιστεῦσαι τοῖς ψευδοπροφήταις, εἰρήνην ὑπισχνουμένοις, καὶ τῶν ἀποκομισθέντων εἰς Βαβυλῶνα θείων σκευῶν τὴν ἀποκατάστασιν. Ψευδῆ γὰρ οὗτοι λέγουσι.

ιη'. *Εἰ δὲ προφῆταί εἰσι, καὶ ἔστι λόγος Κυρίου ἐν αὐτοῖς, ἀπαντησάτωσαν* [49] *τῷ* [50] *Κυρίῳ τῶν δυνάμεων, πρὸς* [51] *τὸ μὴ πορευθῆναι τὰ σκεύη τὰ ἀπολειφθέντα ἐν οἴκῳ Κυρίου, καὶ ἐν οἴκῳ βασιλέως Ἰούδα, καὶ* [52] *Ἰερουσαλὴμ, εἰς Βαβυλῶνα*. Τὸ, « Ἀπαντησάτωσαν τῷ Κυρίῳ, » ἀντὶ τοῦ « κωλυσάτωσαν, » καὶ νικησάτωσαν τὰς θείας προῤῥήσεις, καὶ δειξάτωσαν ἀργὰς τὰς θείας προῤῥήσεις. Ὄψεσθε γὰρ πάντα τὰ ὑπολειφθέντα ἱερὰ σκεύη εἰς τὴν Βαβυλῶνα μετακομιζόμενα, καὶ μετὰ τὸν ἑβδομηκοντούτην χρόνον ἐκεῖθεν πεμπόμενα, ἀφιερωμένῳ [52a] μοι ἀποδιδόμενα οἴκῳ· τῶν [53] δὲ Μεχωνὼθ καὶ ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν μέμνηται· χρείαν δὲ κρατήρων ἐπλήρουν· ἐπεποίηντο δὲ ἐκ χαλκοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Μετὰ ταῦτα διηγεῖται, ὡς Σεδεκίου βασιλεύοντος, ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει, Ἀνανίας ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ τῶν ἱερέων παρόντων, εἰπεῖν ἐτόλμησε·

β', γ', δ'. *Τάδε* [54] *λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Συνέτριψα τὸν ζυγὸν βασιλέως Βαβυλῶνος. Καὶ ὅτι* [55] *ἐντὸς δύο ἐτῶν, καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη τὰ ἀποκομισθέντα ἀποκαταστήσω. Καὶ τὸν Ἰεχονίαν ἐπανάξω σὺν πᾶσι τοῖς αἰχμι-*

VERS. 6. *Et nunc ego sum. Dedi terram hanc in manum Nabuchodonosoris regis Babylonis, servi mei : et bestias agri dedi ei, ut operentur et serviant ei. Bestias agri* dicit **531** gentes barbaras. Effector, inquit, sum et Dominus : guberno ut libet.

VERS. 7. *Et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terræ ipsius.* Manifeste docet se, prout usus fuerit Babyloniis tanquam carnificibus, et eorum opera de reliquis gentibus pœnas sumpserit, tandem etiam illos internecioni esse traditurum. [8] His autem qui contradixerint, et a se jugum hoc repulerint, minatur famem, cædem et captivitatem. [9, 10] Admonet autem illos, ne credant divinatoribus, et vatibus, et auguribus, et somniorum interpretibus : sed ut pareant, et suscipiant jugum regis Babylonis : et obtemperantibus pollicetur pacem. [12-17] Eadem dicit et Sedeciæ regi : ac monet, ne credat pseudoprophetis promittentibus pacem, et sacrorum vasorum in Babylonem deportatorum restitutionem : quia falsa dicunt.

VERS. 18. *Quod si sunt prophetæ, et verbum Domini est in eis, occurrant Domino exercituum, ut non eant in Babylonem vasa, quæ derelicta fuerant in domo Domini, et in domo regis Judæ, et in Hierosolyma.* Istud « Occurrant Domino » dictum est pro « impediant, » et vincant prædictiones divinas : et ostendant prophetias divinas esse otiosas et vanas. [19-22] Videbitis enim omnia sacra vasa, quæ relicta fuerunt, in Babylonem transferri, et post **532** septuaginta annorum tempus inde remitti, et ædi meæ sacræ reddi. De Mechonoth porro mentionem etiam facit tertius liber Regnorum [b]. Supplebant illa usum eraterum : conflata autem erant ex ære.

CAPUT XXVIII. (Græc. XXXV.)

[1] Post hæc commemorat, quomodo regnante Sedecia, anno quarto, præsentibus populo et sacerdotibus, Ananias pseudopropheta ausus sit dicere :

VERS. 2, 3, 4. *Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israelis : Contrivi jugum regis Babylonis : et intra duos annos, et sacra vasa, quæ deportata sunt, restituam : et Jechoniam reducam cum omnibus captivis.* [5] Propheta autem Jeremias, ut osten-

[b] III Reg. VII, 27.

VARIÆ LECTIONES.

[44] Καὶ νῦν, κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX, et infra, ad Dan. I. c. [45] καὶ δουλ. αὐτ. Hæc duplici vocis לעבדו interpretationi originem debent. [46] B δουλεύσωσιν. Apud LXX, des. totus vers. 7, quem tamen Compl. et Grab. suppleverunt. Idem quoque exstat infra, ad Dan. I. c. [47] γῆς. Ita emendanda fuit lectio Sirm. ὀργῆς, non modo auctoritate textus Hebr., Hier. et Compl., quibus argumentis nixus est Grabius, sed etiam ob locum jam citatum ad Dan. v, 31, ubi recte leg. γῆς, et deinde αὐτῶν. [48] B ταυτά. [49] ἀπ. *Hebr.* intercedant. [50] τῷ Κ. τ. δ. Rec. lectio, μοι. [51] πρὸς, κ. τ. λ. Des. apud LXX. Parum differunt, quæ in Compl. et Grabii edit. leg. [52] καὶ—Βαβ. B εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐν Ἰερουσαλήμ. [52a] ἀφ. B præm. καὶ τῷ. [53] τῶν δὲ, κ. τ. λ. Vid. supra, t. I, p. 471. [54] Τάδε, κ. τ. λ. Aliter apud LXX. vers. 2-4, leg. [55] Καὶ ὅτι, κ. τ. λ. Justo breviores in hoc et seq. vers. fuerunt οἱ LXX, ut jam monuit Hier. Pleniorem interpretationem e cod. suo dedit Grabius.

Digitized by Google

deret se valde cupere ut ista evenirent, omnibus audientibus dixit.

VERS. 6. *Stabiliat Dominus sermonem tuum, quem prophetizas, ut redeant vasa domus Domini, et universa transmigratio de Babylone in locum suum.* Non tamen permisit prophetiam assensione confirmari. Dixit enim :

VERS. 7-9. *Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquar in auribus tuis, et in auribus totius populi. Prophetæ, qui a sæculo ante me et ante vos fuerunt, et de terris plerisque, et de regnis ingentibus, emiserunt prophetias, tendentes ad bellum, ad afflictionem* **533** *et ad mortem. Qui vaticinatus est pacem, cum evenerit verbum prophetæ, agnoscetur esse propheta, quem vere misit Dominus.* Rerum exitus, inquit, declarabit veritatem prophetiæ. Videbimus ergo, an juxta prophetiam meam trademur Babyloniis. [10, 11] Sed nihil utilitatis ex istis consecutus est pseudopropheta : quin etiam catenas, quas propheta gerebat, contrivit, dicens, sic contritum iri jugum Nabuchodonosoris, duobus annis elapsis. [12, 13] Deus autem omnium admonuit prophetam, ut diceret Ananiæ : « Catenas ligneas contrivisti : et loco earum faciam catenas ferreas. » Ferreum autem appellat jugum Babyloniorum, quod gravius ob incredulitatem et inobedientiam futurum esset supplicium. [14, 15] Post hoc ægre ferens propheta, ut qui Ananiæ vaticinium certo sciret esse falsum, dixit ei : « Audi sane, Anania, non misit te Dominus : et tu fecisti ut populus hic fiduciam collocaret in rebus iniquis. » [16] Prædixitque mortem ejus intra paucos menses. « Quia defectionem, inquit, locutus es contra Dominum. » Quasi dicat : Effecisti ut populus declinaret ab eloquiis divinis, et crederet mendacio tuo. [17] Commemorat deinde obitum pseudoprophetæ, immensamque Dei longanimitatem : qui exspectans pœnitentiam, non statim privavit illum vita, sed cum perdurasset in nequitia, post septem menses tradidit illum morti.

A λώτοις. Αὐτὸς δὲ ὁ προφήτης Ἱερεμίας δεῖξαι βουλόμενος, ὡς εὔχεται ταῦτα γενέσθαι.

ς'. *Στήσαι Κύριος*, ἔφη πάντων ἀκουόντων, *τὸν λόγον σου, ὃν σὺ* [56] *προφητεύεις, τοῦ ἐπιστρέψαι* [57] *τὰ σκεύη οἴκου Κυρίου, καὶ πᾶσαν τὴν μετοικίαν* [58] *ἐκ Βαβυλῶνος εἰς τὸν τόπον αὐτῶν* [59]. Οὐ μὴν εἴασε βεβαιωθῆναι τῇ συγκαταθέσει τὴν προφητείαν [60]. Ἔφη γάρ·

ζ'-θ'. *Πλὴν* [61] *ἄκουσον τὸν λόγον τοῦτον, ὃν ἐγὼ λαλῶ* [62] *εἰς τὰ ὦτά σου, καὶ εἰς τὰ ὦτα παντὸς τοῦ λαοῦ. Οἱ προφῆται οἱ πρότεροί μου, καὶ οἱ πρότεροι ὑμῶν* [63] *ἀπὸ αἰῶνος, καὶ* [64] *προεφήτευσαν ἐπὶ γαίας* [65] *πολλὰς, καὶ ἐπὶ βασιλείας μεγάλας, εἰς* [66] *πόλεμον, καὶ εἰς κακὰ, καὶ εἰς θάνατον* [67]. *Ὁ προφητεύσας εἰς εἰρήνην, ἐλθόντος τοῦ λόγου τοῦ προφήτου, γνωθήσεται ὁ προφήτης, ὃν ἀπέστειλεν αὐτὸν Κύριος ἐν πίστει.* Τὸ τέλος, φησὶ, τῶν πραγμάτων, δείξει τῆς προφητείας τὸ ἀληθές. Ὀψόμεθα τοίνυν, εἴγε κατὰ τὴν ἐμὴν προφητείαν Βαβυλωνίοις παραδοθησόμεθα. Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν ἀπώνατο ὁ ψευδοπροφήτης ἐκεῖνος· ἀλλ' οὓς ἔφερεν ὁ προφήτης κλοιοὺς συνέτριψε, τοῦτον τὸν τρόπον συντριβήσεσθαι λέγων τὸν τοῦ Ναβουχοδονόσορ ζυγὸν, δυοῖν ἐτῶν διελθόντων. Ἀλλ' ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὸν προφήτην παρηγγύησε πρὸς τὸν Ἀνανίαν εἰπεῖν· « Κλοιοὺς ξυλίνους συνέτριψας, καὶ ποιήσω ἀντὶ τούτων σιδηροῦς κλοιούς. » Τὸν ζυγὸν δὲ τῶν Βαβυλωνίων σιδηροῦν ὀνομάζει, ὡς βαρυτέρας διὰ τὴν ἀπείθειαν ἐσομένης τῆς τιμωρίας. Εἶτα δυσχεράνας ὁ προφήτης, ὡς ἀκριβῶς μεμαθηκὼς Ἀνανίου τὴν ψευδῆ χρησμολογίαν, ἔφη πρὸς αὐτόν· « Ἄκουσον [68] δὴ, Ἀνανία, οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος, καὶ σὺ πεποιθέναι ἐποίησας τὸν λαὸν τοῦτον ἐπ' ἀδίκοις [69]. » Προλέγει δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν τελευτήν. « Ὅτι [70] ἐκκλισιν, φησὶν, ἐλάλησας πρὸς τὸν Κύριον. » Ἀντὶ τοῦ, Παρεσκεύασας τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν θείων λογίων [71] ἐκκλῖναι, καὶ τῇ σῇ ψευδολογίᾳ πιστεῦσαι. Εἶτα διηγήσατο καὶ τοῦ ψευδοπροφήτου τὸν θάνατον, καὶ τῆς θείας μακροθυμίας τὴν ἀμετρίαν· οὐ γὰρ εὐθὺς αὐτὸν [72] ἐστέρησε τῆς ζωῆς, ἀναμένων τὴν μεταμέλειαν· ἐπιμείναντα μὲν τῇ πονηρίᾳ, μετὰ μῆνας ἑπτὰ θανάτῳ παρέδωκεν.

534 CAPUT XXIX. (Græc. XXXVI.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

[1, 2] Transit deinde ad aliam narrationem, et docet, quonam pacto, Deo ita suadente, litteras miserit ad captivos in Babylone, post captivitatem Jechoniæ regis. [3] Recenset etiam nomina eorum, qui detulerunt litteras, quæ ista continebant, [4-7] Deum omnium mandare jam factis captivis, ut procreent liberos, domos ædificent, despondeant

D Ἐντεῦθεν εἰς ἕτερον μεταβαίνει διήγημα, καὶ διδάσκει ὡς ἐπέστειλε, τοῦ Θεοῦ βουλεύσαντος [73], τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτοις, μετὰ τὴν Ἰεχονίου τοῦ βασιλέως αἰχμαλωσίαν. Λέγει καὶ τὰς προσηγορίας τῶν ἀποκομισάντων τὰ γράμματα. Περιεῖχε δὲ ταῦτα, ὡς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς αἰχμαλώτοις ἤδη γεγενημένοις κελεύει, καὶ παιδοποιῆσαι, καὶ δείμασθαι οἰκίας,

VARIÆ LECTIONES.

[56] B σοί. [57] Ed. prior hab. ἀποστρέψαι. [58] Rec. lectio est ἀποικίαν. [59] αὐτ. B τοῦτον, juxta rec. lect. [60] B ψευδοπροφητείαν. [61] Πλὴν, κ. τ. λ. Aliter apud LXX, vers. 7-9. leg. [62] B λαλήσω. [63] ὑμ. *Hebr.* te. [64] Rec. lect. est ἐπροφήτευσαν. [65] γαίας. B γενεάς. [66] εἰς — θάνατον. Ita quoque Grab. [67] θάν. *Hebr.* pestem. [68] ἄκ. δὴ, Αν. Exstat tantum in Compl. et apud Grab. [69] Rec. lectio est, ἀδίκῳ. [70] ὅτι — Κύρ. Hæc apud Grab. tantum leg. Compl. hab. ὅτι κατὰ τοῦ Κυρίου ἐλάλησας. [71] Ex B suppl. hæc, quæ etiam in vers. expresserat Picus. [72] Ex B etiam suppl. [73] βουλ. B κελεύσαντος.

Digitized by Google

καὶ κατεγγυῆσαι τὰς θυγατέρας ἀνδράσι, καὶ γυναῖκας ἀγαγεῖν τοῖς υἱέσι, καὶ φροντίσαι τῆς αὔξης τοῦ γένους, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνδραποδισάντων προσεύξασθαι. « Ὅτι ἐν τῇ εἰρήνῃ αὐτῶν, φησὶν, ἔσται ὑμῖν εἰρήνη. » Τούτῳ συμβαίνει τῷ λόγῳ καὶ ἡ τοῦ Ἀποστόλου νομοθεσία, παρεγγυῶσα « ποιεῖσθαι προσευχὰς καὶ ἐντεύξεις, ὑπὲρ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ὑπεροχῇ καὶ ἐξουσίᾳ [74] ὄντων, ἵνα ἥρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. » Ταῦτα μέντοι γενέσθαι προσέταξεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, διδάσκων αὐτοὺς τοῖς ψευδοπροφήταις μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ τὸν ὡρισμένον ἀναμεῖναι χρόνον· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑξῆς δεδήλωκε, λέγων· « Μὴ ἀναπειθέτωσαν ὑμᾶς οἱ ψευδοπροφῆται ὑμῶν οἱ ἐν ὑμῖν, καὶ [75] μὴ ἀπατάτωσαν [76] ὑμᾶς οἱ μάντεις ὑμῶν. Καὶ μὴ ἀκούετε τῶν ἐνυπνίων ὑμῶν, ὧν ὑμεῖς ἐνυπνιάζεσθε. »

A filias, uxores filiis adducant, solliciti sint de augendo genere, et deprecentur pro illis qui servituti addixerunt eos. « Quia in pace illorum, ait, erit vobis pax. » Huic sermoni congruit lex ab Apostolo lata, quæ denuntiat, « ut fiant obsecrationes et supplicationes pro regibus, et omnibus qui in sublimitate et potestate constituti sunt: ut quietam et tranquillam vitam agamus, in omni pietate et castitate [i]. » [8] Hæc igitur Deus omnium fieri mandavit, instruens eos, ne crederent pseudoprophetis, sed præfinitum tempus exspectarent. Hoc enim subsequentia declarant, his verbis: « Ne persuadeant vobis pseudoprophetæ vestri, qui sunt apud vos. Et ne decipiant vos vates vestri. Neque audiatis somnia vestra, quæ vos somniatis. »

B

θ'. *Ὅτι ἄδικα οὗτοι προφητεύουσιν ὑμῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου· οὐκ ἀπέστειλα αὐτούς, φησὶ Κύριος.* Διδάσκει δὲ καὶ τὸν τῆς ἐπανόδου καιρόν· τῶν γὰρ ἑβδομήκοντα, φησὶ, πληρουμένων ἐτῶν ἐπισκέψομαι ὑμᾶς, καὶ τὰς ἀγαθὰς ἐπαγγελίας πληρώσω. Ὑπισχνεῖται δὲ καὶ πάσης αὐτοὺς [77] ἀξιώσειν κηδεμονίας, καὶ προσευξομένοις [78] παρέξειν ἀγαθά· « Ὅταν γὰρ, φησὶ, ζητήσητέ με ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ὑμῶν, ἐπιφανοῦμαι [79] ὑμῖν, φησὶ Κύριος [80]. » Ἴστε δὲ καὶ τοῦτο, ὡς τοὺς διαφυγόντας τὴν προτέραν αἰχμαλωσίαν, καὶ λιμῷ καὶ σφαγῇ παραδώσω. « Καὶ δώσω αὐτοὺς, ὥσπερ τὰ σῦκα σουαρεὶμ [81], ἃ οὐ βρωθήσεται ἀπὸ πονηρίας. » Ἅπερ εἶπεν ἄνω *αἰσχρὰ* [82], ἐνταῦθα σουαρεὶμ ὠνόμασε. Σουαρεὶμ δὲ ἔστι τῇ Ἑβραίων φωνῇ τὰ ἐν ταῖς ὕλαις [83] φυόμενα, τουτέστι τὰ ἄγρια, τὰ ἀνεπιμέλητα, τὰ φυτουργίας οὐκ ἀξιούμενα, τὰ εἰς βρῶσιν ἄχρηστα.

Vers. 9. *Quoniam ipsi prophetant vobis iniqua in nomine meo. Non misi eos, dicit Dominus.* [10] Docet etiam tempus reditus. Completis enim, inquit, septuaginta annis, visitabo vos, et bonas promissiones adimplebo. [11, 12] Promittit autem, se illos omnes in curam suam esse recepturum, et precantibus **535** bona præstiturum. « Cum enim, ait, [13, 14] quæsiveritis me toto corde vestro, apparebo vobis, dicit Dominus. » [17] Hoc tamen scitote, quod eos qui priorem captivitatem effugerint, traditurus sim et fami et occisioni. « Et dabo eos sicut ficus malas, quæ comedi non poterunt ob pravitatem [j]. » Quas supra dixit *deformes*, C hic appellavit σουαρεὶμ. Σουαρεὶμ autem Hebræa voce sunt quæ in silvis nascuntur, hoc est, agrestes, incultæ, quas plantare pigeat, esui inutiles.

ιη'. *Καὶ δώσω αὐτοὺς εἰς σάλον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς.* Δείσουσι γὰρ ἅπαντες τὰς ἐπενεχθείσας ἀκούοντες συμφοράς. « Καὶ εἰς ὅρκον, καὶ εἰς συριγμὸν [84], καὶ εἰς ὀνειδισμὸν, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, οὗ διέσπειρα αὐτοὺς ἐκεῖ. » Εἰώθασι πολλοὶ λέγειν, Μὴ πάθοιμι ἃ ὁ δεῖνα πέπονθε! τοῦτο οὖν λέγει *εἰς ὅρκον*· τὸ δὲ *εἰς συριγμὸν* πολλάκις εἰρήκαμεν. Τοῦ δὲ ὀνειδισμοῦ καὶ ὁ μακάριος μέμνηται Δαβίδ· « Ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς [85] καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν· » καὶ πάλιν· « Ἔθου ἡμᾶς εἰς [86] ὀνειδισμὸν τοῖς [87] ἔθνεσι. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, πείσονται, « Ὅτι ἀπέστειλα [88] πρὸς αὐτοὺς τοὺς δούλους μου τοὺς προφήτας, ὀρθρίζων καὶ ἀποστέλλων, καὶ οὐκ ἤκουσαν, φησὶ Κύριος. » Διὰ τοῦ *ὀρθρίζων*, τὸ ἐπιμελὲς δεδήλωκεν.

Vers. 18. *Et dabo eos in vexationem universis regnis terræ.* Pertimescent enim omnes, qui audierint inflictas calamitates. « In juramentum, in sibilum, et in opprobrium, apud omnes gentes ad quas dispersi illos. » Solent plerique dicere: Utinam non patiar quæ passus est ille! Hoc igitur est quod dicit, *in juramentum:* istud vero *in sibilum*, frequenter explicuimus. Opprobrii porro meminit etiam beatus David: «Facti sumus opprobrium vicinis nostris: subsannatio et illusio his qui in circuitu nostro sunt [k]; » et iterum: « Posuisti nos in opprobrium gentibus [l]. » Hæc autem patientur, inquit: [19] « Quia misi eis servos meos prophetas, diluculo consurgens et mittens: et non audierunt, dicit Dominus. » Quod ait *diluculo* D

[i] I Tim. II, 1, 2. [j] Cap. XXIV. [k] Psal. LXXVIII, 4. [l] Psal. XLIII, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[74] καὶ ἐξ. Des. l. c. [75] καὶ — μάντ. ὑμ. Des. in B. [76] ἀπατ. Apud LXX ἀναπειθέτωσαν. [77] π. αὐτ. Ita B pro πᾶσιν αὐτοῖς, ut hab. Sirm. [78] B προσευχομένοις. [79] ἐπ. ὑμ. *Hebr.* inveniar a vobis. [80] φ. Κύρ. Hæc, et proxima verba textus usque ad vers. 21, desunt quidem fere omnia apud LXX, sed exhibentur a Montf. in Hexapl. et a Grabio. Nostrum quoque ea legisse, colligitur ex illis quæ ad vers. 17 et seq. affert. Paululum recedit a Theodotione, cujus lectiones h. l. exprimere videtur. [81] σουαρ. Ex Montf. et Grab. emendatum. Ed. prior hab. σουαρήμ. [82] αἰσχ. B σαπρά. Sed supra, c. 24, erat, πονηρά. [83] B πύλαις. [84] Grab. συρισμὸν, et deinde ὄνειδος. [85] B μυκτηρισμὸν καὶ χλευασμόν. [86] εἰς κ. τ. λ. Supra, t. I, p. 882, ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν. [87] τ. ἔθν B præm. ἐν. [88] B ἐπέστειλα.

Digitized by Google

consurgens, diligentiam declaravit. Non enim velut accessorium habebat illud, sed curam **536** eorum quam maximam gerebat. [20, 21] Deinde prædicit interitum duorum pseudoprophetarum, Achiabi et Sedeciæ. « Dabo enim eos, inquit, in manus Nabuchodonosoris regis Babylonis, et percutiet eos coram oculis vestris. »

VERS. 22. *Et sument de eis maledictionem, in omni colonia Judæ, et in Babylone, dicentes : Faciat te Dominus sicut fecit Sedeciam et Achiabum.* Aperte inde discimus interpretationem maledictionis. Refert quoque supplicii modum : « Quos rex Babylonis frixit igne. »

VERS. 23. *Propter iniquitatem, quam fecerunt in Israele.* Cujus etiam generis hæc fuerit, declarat. « Et fornicati sunt cum uxoribus civium suorum. Et responderunt in nomine meo sermonem iniquum, quem non respondi eis. Ego vero sum cognitor et testis, dicit Dominus. » Nihil enim eorum quæ geruntur, inquit, me latet : sed video vel ea quæ in secreto committuntur. [24, 25] Comminatur etiam Samææ Elamitæ, qui ausus sit contraria vaticinari, et mittere litteras Sophoniæ sacerdoti, et subditis ei sacerdotibus. Misit autem litteras hujusmodi :

VERS. 26. *Dominus constituit te sacerdotem pro Jodae sacerdote.* Jodae pontifex celebris fuit. Volens ergo erigere animum Sophoniæ, mentionem fecit de ejus principatu : « Ut sis præfectus in domo Domini, omni viro prophetanti, et omni homini insanienti, ut tradas eum in carcerem Sinoch, et in cataractam. » Prophetas, **537** ut ante diximus, appellabant furiosos, quod hinc etiam clarum est : prophetam enim copulavit cum insaniente. *Sinoch* interpretatus est Syrus *carcerem*. Dicit itaque, Propterea principatum geris, ut adversa prophetantes includas et punias : quod patet ex sequentibus.

VERS. 27, 28. *Quamobrem,* inquit, *non increpastis Jeremiam, qui ausus est talia scribere, ut vos et domos ædificetis, et plantetis hortos?* [29] Hanc epistolam Sophonias pontifex legit prophetæ. [30-32.] Mox vero Deus omnium admonet prophetam, ut contra rescribat et significet populo in Babylone, Samæam falsa prædixisse, neque enim a Deo universorum missum esse. Idcirco illum cum toto genere penitus morti tradam : ærumnarumque finem non videbit. Quare qui didicimus ista, metuamus mendacium, et credamus veritati, et, ambiguitate animis expulsa, sermones divinos sectemur : ut bona supernæ Hierosolymæ videre possi-

A Οὐ γὰρ πάρεργον εἶχε τοῦτο, καὶ λίαν σπουδαίαν αὐτῶν ἐποίει [89] τὴν φροντίδα. Ἔπειτα προλέγει καὶ τῶν δύο ψευδοπροφητῶν τὸν ὄλεθρον, τοῦ Ἀχιὰβ, καὶ τοῦ Σεδεκίου. « Δώσω γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ πατάξει αὐτοὺς κατ' ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. »

κβ'. *Καὶ λήψονται ἐπ' αὐτοῖς κατάραν ἐν πάσῃ τῇ ἀποικίᾳ Ἰούδα, καὶ ἐν Βαβυλῶνι, λέγοντες, Ποιήσαι σε Κύριος, ὡς Σεδεκίαν ἐποίησε, καὶ Ἀχιάβ.* Σαφῶς ἐντεῦθεν μανθάνομεν τῆς κατάρας τὴν ἑρμηνείαν· λέγει δὲ καὶ τῆς τιμωρίας τὸν τρόπον. « Οὓς ἀπετηγάνισε βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐν πυρί. »

κγ'. *Δι' ἣν ἐποίησαν ἀνομίαν ἐν Ἰσραὴλ.* Διδάσκει καὶ ταύτης τὸ εἶδος. « Καὶ ἐμοιχῶντο τὰς γυναῖκας τῶν πολιτῶν αὐτῶν, καὶ λόγον ἐχρημάτισαν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἄδικον [90], ὃν οὐκ ἐχρημάτισα [91] αὐτοῖς Καὶ [92] ἐγὼ εἰμὶ ὁ γνώστης, καὶ ὁ μάρτυς, λέγει Κύριος. » Οὐδέν με γὰρ, φησὶ, λανθάνει τῶν γιγνομένων· ἀλλ' ὁρῶ καὶ τὰ ἐν παραβύστῳ τολμώμενα. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ Σαμαΐᾳ τῷ Ἐλαμίτῃ, ὡς ἐναντία χρησμῳδήσαι τετολμηκότι, καὶ ἐπιστεῖλαι Σοφονίᾳ τῷ ἱερεῖ, καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦτον τελοῦσιν ἱερεῦσιν. Ἐπέστειλε δὲ ταῦτα·

κς'. *Κύριος ἔδωκέ σε εἰς ἱερέα, ἀντὶ Ἰωδαὲ τοῦ ἱερέως.* Ἰωδαὲ ὁ ἀρχιερεὺς πολυθρύλλητος ἦν· Ἐπᾶραι τοίνυν τοῦ Σοφονίου τὸ φρόνημα βουληθεὶς, τῆς ἐκείνου ἀρχῆς [93] ἐμνημόνευσεν. « Γενέσθαι [94] σε εἰς ἐπιστάτην ἐν οἴκῳ Κυρίου, παντὶ ἀνθρώπῳ προφητεύοντι, καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ μαινομένῳ· ἵνα δῷς αὐτὸν εἰς τὸ κλεῖσμα [95] Σινὼχ [96], καὶ εἰς τὸν καταράκτην. » Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὡς ἐπιλήπτους ἐκάλουν τοὺς *προφήτας*· δῆλον δὲ καὶ ἐντεῦθεν· τὸν γὰρ προφήτην [97] συνέταξε τῷ μαινομένῳ· τὸ δὲ *Σινὼχ* ὁ Σύρος *εἱρκτὴν* ἡρμήνευσεν. Λέγει δὲ, ὅτι Διὰ τοῦτο ἄρχεις, ὥστε τοὺς κακὰ προφητεύοντας καθείργειν, καὶ κολάζειν· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ.

κζ', κη'. *Τί γὰρ δὴ, φησὶν, οὐκ ἐπεπλήξατε [98] τῷ Ἱερεμίᾳ, τοιαῦτα [99] γράψαι τετολμηκότι, ὥστε [1] ὑμᾶς καὶ οἰκοδομὰς οἰκοδομῆσαι, καὶ κήπους φυτεῦσαι;* Ταύτην ἀνέγνω τὴν ἐπιστολὴν Σοφονίας ὁ ἀρχιερεὺς τῷ προφήτῃ· παραυτίκα δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀντιγράψαι τῷ προφήτῃ παρακελεύεται, καὶ τῷ ἐν Βαβυλῶνι σημῆναι λαῷ, ὡς ψευδῆ Σαμαΐας προειρηκώς [2] ἐστιν, οὐκ ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ. Οὗ δὴ χάριν πρόῤῥιζον αὐτὸν σὺν τῷ γένει παντὶ παραδώσω θανάτῳ, καὶ τῶν ἀνιαρῶν οὐκ ὄψεται τὴν μεταβολήν. Ταῦτα τοίνυν μεμαθηκότες, δείσωμεν τὸ ψεῦδος, καὶ τῇ ἀληθείᾳ πιστεύσωμεν, καὶ τὴν ἀμφιβολίαν τῶν ψυχῶν ἐξελά-

B

C

D

VARIÆ LECTIONES.

[89] Ed. prior hab. ἐποίου. B ἐποιούμην. [90] ἄδ. Des. apud LXX, insertum autem est a Grabio. [91] οὐκ. ἐχρ. Rec. lect. οὐ συνέταξα. [92] καὶ — μάρτυς. Ita quoque Grabius. Rec. lectio, κἀγὼ μάρτυς. [93] Ed. prior hab. τὴν ἐκ. ἀρχήν. [94] γεν. σε εἰς ἐπ. *Hebr.* ut sitis præfecti. [95] κλ. Rec. lectio, ἀπόκλεισμα. Montf. κατάκλεισμα. [96] Σιν. Des. apud LXX, ortum ex Hebr. צִינָק. [97] B τῷ γὰρ προφήτῃ συνέτ. τὸν τόμον, seu potius μαινόμενον. [98] οὐκ. ἐπ. Ita bene juxta Hebr. Sed omnes reliqui habent, συνελοιδορήσατε τὸν Ἱερ. [99] τ. γρ. τέτ. Rectius reliqui, τὸν προφητεύσαντα ὑμῖν. [1] ὥστε — φυτ. Ita paucis h. l. comprehenditur sermo prophetæ. [2] B προείρηκεν.

Digitized by Google

σωμεν, καὶ τοῖς θείοις ἀκολουθήσωμεν λόγοις, ὅπως ἴδωμεν τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ τὰ ἀγαθὰ, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

mus, per gratiam et humanitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria, cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΜΟΣ Ζ'.

TOMUS SEPTIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Δεῖξαι βουλόμενος ὁ Δεσπότης [a] Θεὸς τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν συγγραφῇ παραδοῦναι, τῷ προφήτῃ κελεύει τάς τε περὶ τῆς αἰχμαλωσίας, τάς τε περὶ τῆς ἀνακλήσεως γεγενημένας προρρήσεις. Πρῶτον μέντοι προλέγει τὰ σκυθρωπά.

ε', ς' *Οὕτως εἶπε Κύριος· Φωνὴν φόβου ἀκούσεσθε· φόβος, καὶ οὐκ ἔστιν εἰρήνη. Ἐρωτήσατε δὴ, καὶ ἴδετε εἰ ἔτεκεν ἄρσεν;* Σαφῶς [b] δεδήλωκεν τὴν τῆς ὀδύνης ὑπερβολήν· τὸ γὰρ μέγεθος τῆς συμφορᾶς συνέκρινεν ὠδῖσι τικτούσης. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ « Ἐρωτήσατε καὶ ἴδετε εἰ ἔτεκεν ἄρσεν; » Συμφωνεῖ δὲ καὶ τὰ ἑξῆς. « Καὶ [c] περὶ φόβου, ἐν ᾧ καθέξουσιν ὀσφύν· διότι [d] ἑώρακα πάντα ἄνθρωπον, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, ὡς τικτούσης [e]. » Νῦν μὲν τὴν ὀδύνην δεικνὺς, τῆς τικτούσης παρατίθησι τὴν εἰκόνα· ἑτέρωθι δὲ, τὸ πένθος διδάσκων, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς συμπεπλεγμένας ἔχειν ἕκαστον ἔφη τὰς χεῖρας. « Πάντα [f] τὰ πρόσωπα εἰς ἕτερον [g] ἐγενήθη. » Καὶ τοῦτο δέους σημαντικόν.

Ζ'. Ὅτι μεγάλη [h] ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καὶ οὐκ ἔστι τοιαύτη· καὶ χρόνος στενότητός [i] ἐστι καὶ [k] θλίψεως παντὶ [l] Ἰακώβ. Ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας τὴν ἡμέραν *μεγάλην* [m] ὠνόμασεν. Εἶτα συνάπτει ψυχαγωγίαν τοῖς σκυθρωποῖς. Λέγει γάρ· « Καὶ ἀπὸ τούτου σωθήσεται. » Καὶ ὑπισχνεῖται συντρίψειν τὸν τῆς δουλείας ζυγόν. Προλέγει δὲ καὶ τὴν τοῦ τρόπου μεταβολήν. « Καὶ οὐκ ἐργάσονται [n] ἔτι ἀλλοτρίοις. »

Θ'. Καὶ ἐργάσονται Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν. Ἀλλοτρίους τὰ εἴδωλα προσηγόρευσε· γνόντες γὰρ ὡς ὁ Δεσπότης Θεὸς, καὶ τὰ ἀγαθὰ χορηγεῖ, καὶ τὰς παιδείας ἐπάγει, πάντων, φησὶ, προτιμήσουσι τὴν

CAPUT XXX. (Græc. XXXVII.)

[1-4.] Dominus Deus, volens ostendere veritatem prophetiæ, **538** jubet prophetam mandare scriptis prædictiones factas tam de captivitate, quam de revocandis captivis. In primis tamen tristia prædicit.

VERS. 5, 6. *Sic dixit Dominus : Vocem formidinis audietis : formido, et non est pax. Interrogate et videte, an pepererit masculus ?* Aperte doloris magnitudinem significavit. Gravitatem enim calamitatis cum doloribus parturientis comparat. Hoc nimirum indicant illa : « Interrogate, et videte an pepererit masculus ? » Et consona sunt sequentia. « Et de formidine, in eo quod tenebunt lumbos. Propterea vidi omnem hominem habentem manus suas super lumbos, more mulieris parturientis. » Nunc quidem, ut repræsentet dolorem, proponit imaginem parturientis mulieris : alibi vero, ut luctum demonstraret, dixit unumquemque habere manus complicatas super caput. « Facies omnes speciem morbi regii præ se ferunt. » Quod ipsum etiam est indicium formidinis.

VERS. 7. *Quia magnus est dies ille, et non est ei similis : et tempus angustiæ et afflictionis universo Jacobo.* A magnitudine supplicii diem nominavit *magnum*. Postea conjungit adversis consolationem. Ait enim : « Et ex hoc salvabitur. » [8] Et promittit se contriturum esse jugum servitutis : prædicitque conversionem morum. « Et non operabuntur amplius alienis. »

VERS. 9. *Et operabuntur Domino Deo suo.* **539** *Alienos* appellavit idola. Etenim ubi cognoverint Dominum Deum esse, qui bona suppeditat, et castigationes infligit, ante omnia reverebuntur

VARIÆ LECTIONES.

[a] ὁ Δεσπ. Θ. B ὁ τῶν ὅλων Θεός. [b] Ex B. [c] καὶ — ὀσφύν. Des. in Hebr. Post ὀσφ apud O' seq. καὶ σωτηρίαν. [d] διότι. *Hebr.* quare. [e] ὡς τικτ. Exstat tantum in Compl. et apud Grab. Eadem leg. apud Chrys. in Catena Ghisleri. [f] πάντα — ἐγεν. Rec. lectio, ἐστράφησαν πρόσωπα εἰς ἕκτερον. [g] ἕκτ. *Hebr.* pallorem. [h] μεγ. Apud LXX, præm. ἐγενήθη. [i] B στενὸς juxta rec. lect. [k] κ. θλ. (Ed. prior θρίψεως). Des. apud LXX. [l] Παντὶ B τῷ juxta rect. lect. [m] Μεγ. Des. apud LXX. [n] B ἐργῶνται, juxta rec. lect. Sic quoque deinde. *Hebr.* servient.

Digitized by Google

prophetiam ipsius. « Et Davidem regem ipsorum suscitabo eis. » Prophetiæ finem imposuit Christus Dominus. Siquidem e Davide natus est secundum carnem, et pascit, jam non Israelem modo, sed omnes gentes. Prædictio hæc eventum quemdam habuit, velut in umbra et figura, tempore Zorobabelis. [10, 11.] Hæc ita pollicitus, rursus consolatur eos, revocationem promittens. Et Babyloniis quidem minatur interitum. « Faciam enim, ait, interitum in omnibus gentibus, ad quas dispersi te. » Eis autem bonorum pollicitationes exhibet. « Te enim, ait, non redigam ad interitum; et castigabo te in judicio. Non tamen indemnem te habebo. » Quasi dicat : Castigabo et consolabor. Non permittam te carere castigatione, nec auxilii expertem relinquam. Hoc enim significat, « non tamen indemnem te habebo. » Id est, non feram ut non sentias afflictionem. Desiderans autem atrocitate comminationis nequitiam illorum convertere, addit etiam ista :

A αὐτοῦ προφητείαν. « Καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα [14] αὐτῶν ἀναστήσω αὐτοῖς. » Τῇ προφητείᾳ τὸ τέλος ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐπιτέθεικεν. Ἐκ Δαβὶδ γὰρ ἐβλάστησε κατὰ σάρκα, καὶ ποιμαίνει οὐκέτι μόνον τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔθνη, ὡς ἐν σκιᾷ καὶ τύπῳ, καὶ [17] ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ ἐδέξατό τινα ἡ πρόρρησις ἔκβασιν. Ταῦτα ὑποσχόμενος πάλιν [18] αὐτοὺς ψυχαγωγεῖ, τὴν ἀνάκλησιν ἐπαγγελλόμενος. Καὶ τοῖς μὲν Βαβυλωνίοις ὄλεθρον ἀπειλεῖ. « Ποιήσω γὰρ, φησὶν, ἔκλειψιν [19] ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἰς οὓς διεσκόρπισά σε [20] ἐκεῖ. » Αὐτοῖς δὲ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας προσφέρει. « Σὲ γὰρ, φησὶν, οὐ μὴ ποιήσω εἰς ἔκλειψιν, καὶ παιδεύσω [21] σε εἰς κρίσιν, καὶ ἀθῳῶν οὐκ ἀθῳώσω σε. » Ἀντὶ τοῦ, παιδεύσω, καὶ ψυχαγωγήσω, καὶ οὔτε ἀπαίδευτον ἐάσω, οὔτε ἀβοήθητον καταλείψω· τὸ γὰρ

B « ἀθῳῶν οὐκ ἀθῳώσω σε » τοῦτο δηλοῖ, ἀντὶ [22] τοῦ, ἀπείραστόν σε τῶν κακῶν οὐκ ἐάσω· τῷ δὲ μεγέθει τῆς ἀπειλῆς μεταβαλεῖν αὐτῶν τὴν πονηρίαν βουλόμενος, ἐπάγει καὶ ταῦτα·

VERS. 12, 13. *Violenta est contritio tua, acerba est plaga tua. Non est qui judicet causam tuam.* Nemo enim redarguebat injustitiam regis Nabuchodonosoris. **540** « Acerbe curata es, » hoc est, cum dolore. « Non est tibi auxilium. » Auxilium nunc non in anima dicit, sed in suppetiis humanis; quod indicant sequentia.

ιβ', ιγ'. *Βίαιον* [23] *τὸ σύντριμμά σου· ἀλγηρὰ ἡ πληγή σου. Οὐκ ἔστι κρίνων κρίσιν σου. Οὐδεὶς* γὰρ ἀνθρώπων ἤλεγχε [24] τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἀδικίαν. « Εἰς ἀλγηρὸν ἰατρεύθης [25], » τουτέστι σὺν ὀδύνῃ. « Ὠφέλεια οὐκ ἔστι σοι. » Τὴν ὠφέλειαν νῦν οὐκ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τέθεικεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπικουρίας· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἑξῆς.

VERS. 14. *Omnes amici tui obliti sunt tui. Non interrogabunt de te. Plaga enim hostili percussi te.* Quia non usus sum solita longanimitate, sed C profundam adhibui sectionem. Quod etiam facere consuevit medicus, difficultatem morbi considerans. Et, ut ostendat quam justa sit causa supplicii, subjunxit : « Castigationem duram propter omnes iniquitates tuas; quia multiplicata sunt peccata tua. » Quibus conveniunt quæ sequuntur :

ιδ'. *Πάντες οἱ φίλοι σου ἐπελάθοντό* [26] *σου, οὐ μὴ ἐπερωτήσωσι* [27] *περὶ σοῦ* [28]· *ὅτι πληγῇ ἐχθροῦ ἔπαισά σε.* Οὐ γὰρ ἐχρησάμην τῇ συνήθει μακροθυμίᾳ, ἀλλὰ βαθεῖαν δέδωκα τὴν τομήν. Τοῦτο καὶ ἰατρὸς ποιεῖ χαλεπὸν τὸ πάθος θεώμενος. Καὶ διδάσκων τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον, ἐπήγαγε· « Παιδείαν [29] στερεὰν ἐπὶ πᾶσαν ἀδικίαν σου· διότι ἐπληθύνθησαν αἱ ἁμαρτίαι σου [30]. » Συμφωνεῖ δὲ τούτοις καὶ τὰ ἑξῆς.

VERS. 15. *Quid clamas propter contritionem tuam? violentus est dolor tuus.* Hoc est, vehemens quidem, sed tamen justus. « Ob multitudinem iniquitatum tuarum. Quia invaluerunt peccata tua, feci tibi ista. » [16] Minatur nihilominus cædem et servitutem hostibus qui insurrexerunt in eos. Qui enim mortem effugerant, in servitutem a victoribus redacti sunt. Pergit porro consolari eam blandis promissionibus.

ιε'. *Τί* [31] *βοᾷς ἐπὶ τὸ σύντριμμά σου; βίαιον τὸ ἄλγος* [32] *σου;* Ἀντὶ τοῦ, σφοδρὸν, ἀλλ' ὅμως δίκαιον. « Διὰ πλῆθος ἀνομιῶν σου, ὅτι ἴσχυσαν αἱ ἁμαρτίαι σου, ἐποίησά* [33] *σοι ταῦτα. » Ἀπειλεῖ δὲ ὅμως τοῖς ἐπελθοῦσιν αὐτοῖς πολεμίοις, καὶ σφαγὴν, καὶ δουλείαν· οἱ γὰρ τὸν θάνατον διαπεφευγότες [34], δοῦλοι τῶν νενικηκότων ἐγένοντο. Ἐπιμένει δὲ αὐτὴν ταῖς χρησταῖς ἐπαγγελίαις ψυχαγωγῶν.

VARIÆ LECTIONES.

[16] τ. βασ. αὐτ. *Hebr.* regi suo, quem *cæt.* [17] καί. Des. in B. [18] πάλιν κ. τ. λ. vers. 10, 11, ad quos hæc se referunt, des. apud LXX, præter ed. Grab. et Compl. Ad Theodot. pertinent, quæ h. l. ex vers. 11, allata sunt. [19] ἔκλ. Ita h. l. et deinde ubi vox ista recurrit, mutandam esse lectionem Sirm. ἐκθλιψιν, jam monuit Grabius, cujus emendationem confirmat codex Bavar. [20] σέ. Suppl. ex B. [21] παιδ. σε εἰς κρ. *Hebr.* castigabo te moderate. Vid. p. 468, n. 57. [22] ἀντὶ τ. ἀπ. B τὸ ἀπείρατον. [23] βίαιον. Constans. τῶν Ο' lectio, etiam apud Grabium, est, ἀνέστησα, sed contra Hebr. Noster h. l. Theodotionem sequitur. [24] B διήλεγχε. [25] εἰς ἀλγ. ἰατρ. *Hebr.* ad compressionem sc. vulnerum tuorum; sanatio (et restitutio non est tibi). [26] B ἐπελάθοντο, ex errore librarii, ut videtur. [27] B ἐπερωτήσουσι. [28] περὶ σοῦ. Des. quidem apud LXX, insertum tamen est a Grabio, auctoritate codicis quo usus est, et Origenis, homil. 8 *in Levit.* [29] B παιδεία στερεά. [30] σου. B add. ἴσχυσαν αἱ ἀνομίαι σου. [31] Quæ ex vers. 15, a LXX omisso, h. l. leguntur, eodem fere modo in edit. sua exhibuit Grabius. Aliter autem in edit. Compl. leg. iste vers. [32] ἄλγος. Delevimus quæ apud Sirm. sequebantur verba, καὶ τὰ ἑξῆς. Nihil enim deerat, præter voculam σου, quam auctoritate cod. Bav. subjunximus. [33] ἐπ. Grabium h. l. sequimur, qui recte statuit, pro ἐποίησαν, ut apud Sirm., imo apud Origenem erat, leg. esse ἐποίησα. Sic quoque in Compl. leg. [34] B διαφεύγοντες.

Digitized by Google

ιζ'. Ὅτι ἀνοίξω[39] τὸ ἴαμά σου, ἀπὸ πληγῆς ὀδυνηρᾶς ἰατρεύσω σε, φησὶ Κύριος. Καὶ τῇ τομῇ, καὶ τῇ σπογγιᾷ, καὶ τοῖς αὐστηροτέροις, καὶ τοῖς ἡπιωτέροις φαρμάκοις ἐχρήσατο. « Ὅτι διεσπαρμένη ἐκλήθη[40] Σιών. » Ἐπετώθαζε γὰρ αὐτῇ[41] τὰ γειτονεύοντα[42] ἔθνη, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν προτιθέντα, καὶ τὴν δουλείαν. « Αὕτη θήραμα[43] ὑμῶν ἐστιν, ὅτι ζητῶν οὐκ ἔστιν αὐτήν. » Ἡνίκα, φησὶ, παρεῖδον αὐτὴν καὶ οὐκ ἐπήμυνον, προὔκειτο τοῖς πολεμοῦσιν αὐτὴν, ὡς θήραμα ἕτοιμον. Ἀλλὰ μετὰ[44] τὴν παιδείαν τῆς δουλείας αὐτοὺς ἐλευθερώσω, ὥστε ἐπανελθεῖν καὶ δεῖμασθαι τὰς πόλεις, καὶ τὸν ναὸν ἀναστῆσαι, καὶ τὴν κατὰ νόμον ἐν αὐτῷ λατρείαν ἐπιτελεῖν. Τοῦτο γὰρ ἔφη· « Καὶ ὁ ναὸς[45] κατὰ τὸ κρίμα αὐτοῦ καθεδεῖται. » Προστίθησι δὲ καὶ ὅσα τῆς εὐπραξίας ἴδια.

κθ'. *Καὶ ἐξελεύσονται ἀπ' αὐτῶν ἰδόντες*[46], *καὶ φωνὴ παιζόντων*. Ὑπισχνεῖται δὲ καὶ αὔξην[47] τοῦ γένους, καὶ πολυγονίαν. « Χεῶ[48] γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, καὶ οὐ μὴ σμικρυνθῶσι. »

κ'. *Καὶ εἰσελεύσονται, φησὶν, οἱ υἱοὶ αὐτῶν, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τὰ μαρτύρια*[49] *αὐτῶν κατὰ πρόσωπόν μου ὀρθωθήσονται*[50]. Τὰ *μαρτύρια* ὁ Σύρος *συναγωγὰς* ἡρμήνευσε. « Καὶ ἐπισκέψομαι ἐπὶ πάντας τοὺς θλίβοντας αὐτούς. »

κα'. *Καὶ*[51] *ἔσονται ἰσχυρότεροι αὐτῶν ἐπ' αὐτούς. Θλίβοντας* τοὺς Βαβυλωνίους λέγει· *ἰσχυροτέρους* δὲ *τούτων* Μήδους καὶ Πέρσας· οὗτοι γὰρ αὐτῶν τὴν σωτηρίαν[52] κατέλυσαν. « Καὶ ὁ ἄρχων αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται. » Κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν, ἄρχοντα τῶν Βαβυλωνίων εἶχον τὸν βασιλέα. Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον, πρῶτον μὲν ἔσχον τὸν Ζοροβάβελ, καὶ τὸν τοῦ Ἰωσεδὲκ υἱόν[53]· μετὰ δὲ ταῦτα, ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐθύνοντο. « Ὅτι τίς ἐστιν οὗτος, ὃς ἔδωκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἐπιστρέψαι πρός με; φησὶ Κύριος. » Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἐρωτήσατε γενεὰς τὰς γενομένας προτέρας ὑμῶν, τίς ἐπίστευσε Κυρίῳ, καὶ κατῃσχύνθη. Εἶτα τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς ἀνατίθησιν ἀλγεινά· καὶ δεικνὺς αὐτῆς τὸ δίκαιον, ἐπάγει· « Ἐπ' ἀσεβεῖς ἥξει[54]. » Διδάσκων δὲ καὶ τὸ δυνατὸν, ἐπιφέρει·

κβ'. *Οὐ μὴ ἀποστραφῇ ὀργὴ θυμοῦ Κυρίου, ἕως ἂν ποιήσῃ, καὶ ἕως οὗ*[55] *πληρώσῃ*[56] *ἐγχείρημα καρδίας αὐτοῦ*. Τῇ γὰρ βουλῇ αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; Τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐλέγχων, « Ἐπ' ἐσχάτων, φησὶ, τῶν ἡμερῶν γνώσεσθε αὐτά. » Ἐπειδὴ τοὺς λόγους[57] οὐ πιστεύετε, δι' αὐτῶν μαθήσεσθε τῶν πραγμάτων τῆς πείρας.

A Vers. 17. *Afferam curationem tuam : sanabo te a plaga tua acerba, dicit Dominus.* Sectione et spongia, et austerioribus atque lenioribus **541** usus est medicamentis. « Quia dispersa vocata est Sion. » Incessebant enim eam conviciis vicinæ gentes, captivitatemque et servitutem objiciebant. « Hæc est præda vestra, quia nemo exquirit eam. » Quando, inquit, aspernabar eam, et non tuebar, exposita erat impugnantibus eam, velut parata præda. [18] At post castigationem servitutis, liberabo eos ut revertantur, et ædificent urbes, et templum instaurent, et celebrent in eo cultum legitimum. Hoc enim dicit : « Et templum sedebit, secundum judicium ejus. » Addit etiam ea quæ propria sunt prosperitatis.

B

Vers. 19. *Et egredientur ab eis canentes, et vox ludentium.* Promittit etiam eis incrementum generis, et fecunditatem. « Effundam enim, ait, eos et non imminuentur. »

Vers. 20. *Et ingredientur filii eorum, ut prius, et testimonia eorum in conspectu meo dirigentur. Testimonia* Syrus interpretatus est *synagogas.* « Et visitabo cunctos affligentes eos. »

Vers. 21. *Et erunt fortiores eis super ipsos. Affligentes* vocat Babylonios : *fortiores* autem illis, Medos et Persas ; quippe qui salutem eorum everterunt. « Princeps ejus egredietur ab eo. » Tempore captivitatis principem habuerunt regem Babyloniorum : post reditum vero, **542** primum quidem habuerunt Zorobabelem, et filium Josedeci : postea vero a pontificibus regebantur. « Nam quis est ille, qui dedit cor suum, ut revertatur ad me ? dicit Dominus. » Hoc et alibi dicit : Interrogate generationes quæ fuerunt ante vos, quis crediderit Domino, et confusus sit ? [23] Dehinc ad iram divinam refert tribulationes quæ illis obvenerunt, et hanc ostendens esse justam, subjicit : « Ad impios veniet. » Ut autem doceat se posse, infert :

C

D

Vers. 24. *Nequaquam avertetur ira indignationis Domini, donec fecerit, et donec compleverit cogitationem cordis sui.* Nam quis restitit consilio ejus ? Redarguens incredulitatem eorum, « In novissimis, ait, diebus, cognoscetis ea. » Quoniam verbis non creditis, ipsarum rerum experientia discetis.

VARIÆ LECTIONES.

[39] ἀν. Lectio, quantum scimus, nondum observata. Receptam, quæ est ἀνάξω, habet B. [40] Rec. lectio, ἐκλήθης. Σιὼν seq. etiam in Compl. [41] B αὐτήν. [42] B γειτονοῦντα. [43] B θήρευμα, juxta rec. lect. [44] μετά. Ita cum B leg. esse videtur, non autem διά, ut hab. ed. prior. [45] ναός. Ita Compl. pro λαός, ut habent alii. [46] ἀδ. *Hebr.* laus. [47] B αὔξησιν. [48] Χεῶ — σμικρ. Des. apud LXX, præter edit. Grab., ubi tamen leg. ἐχχεῶ. [49] τὰ μαρτ. *Hebr.* cœtus. [50] B ὀρθωθήσεται, juxta rec. lect. [51] Καὶ αὐτούς. *Hebr.* Et erit dux (s. potens) ex eo. [52] σωτ. B δυναστείαν. [53] υἱόν. B Ἰησοῦν.. Haud male. Constat enim ex libris sacris. Josuam istum fuisse filium Josedeci. [54] ἐπ' ἀσ. ἥξει. *Hebr.* (turbo) in caput impiorum irruet. [55] οὗ. B ἄν. [56] πλ. Rec. lectio, καταστήσῃ. [57] B τοῖς λόγοις.

Digitized by Google

CAPUT XXXI. (Græc. XXXVIII.)

Rursus autem permiscens grata tristibus, horum rationem reddit.

VERS. 2. *Ita dicit Dominus : Inveni calidum in deserto, cum his qui perierunt gladio ambulantes in studiis Israelis.* Pro *calido*, Syrus et Hebræus posuerunt *misericordiam*. Habetque cum hoc Græcæ vocis interpretatio quamdam cognationem; quia, cum calefit aliquis, laxatur ad misericordiam. *Desertum* autem vocat Babylonem : et docet Dominum misertum esse ibi servientium. **543** Et quadrant Syri interpretationi quæ sequuntur.

VERS. 3. *Charitate perpetua dilexi te : propterea traxi te in commiserationem.* Non tua, ait, vivendi ratio causa est tibi salutis : sed misericordia mea. [4, 5] Prædicit vero illos cum tympanis et aliis instrumentis denuo choreas ducturos, agriculturæ curam habituros, atque celebraturos esse festa divina. Prædicit quoque unionem tribuum.

VERS. 6. *Quia dies est vocationis respondentis in montibus Ephraimi : Surgite, et ascendamus in Sionem, ad Dominum Deum nostrum.* Hi enim qui quondam juvencas colebant, pristinorum delictorum rationem reddent, et ad Sionem accurrent, adorabuntque Deum universorum. [7] Hortatur autem illos, ut Deum quidem collaudent cum lætitia, contra gentes vero vicinas excelso sint animo. Hoc enim significat : « Hinnite super caput gentium. » Et per hoc notam facite opem divinam. Dicit quoque tempus reditus.

VERS. 8. *Congregabo enim eos*, inquit, *festo Phasec, ab extremo terræ.* Phasec autem Græca voce exponitur *Pascha*. Et multitudinem eorum indicans : « Inter eos, inquit, claudus et cæcus, prægnans et pariens, unanimi consensu cœtus magnus. » Siquidem in urbibus populosis hujus generis omnia reperire licet. [9] Mentionem etiam facit ululatus qui audiebatur tempore captivitatis : et prædicit lætitiam **544** in reditu futuram, et consolationem in itinere. « In consolatione, ait, reducam illos, castra metans juxta fossas aquarum, in via recta, in qua non amplius errabunt. » Et ostendens quæ causa sit sollicitudinis, subjunxit : « Quia factus sum Israeli in patrem ; et Ephraim est primogenitus meus. » Ephraimum vocat, non filium Josephi, sed decem tribus : inter quas erat Ruben primogenitus, et Simeon secundus. Appellabantur autem

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Ἀναμίξας δὲ πάλιν τὰ θυμήρη τοῖς σκυθρωποῖς, τὴν τούτων αἰτίαν διδάσκει.

β'. *Οὕτως εἶπε Κύριος· Εὗρον*[54] *θερμὸν ἐν ἐρήμῳ, μετὰ ὀλωλότων ἐν μαχαίρᾳ πορευομένους ἐν σπουδαῖς Ἰσραήλ.* Τὸ *θερμὸν*[55] καὶ ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος *οἰκτιρμὸν* τεθείκασιν· ἔχει δέ τινα πρὸς τοῦτο συγγένειαν καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς Ἑλλάδος φωνῆς· ὑποθερμαινόμενος γάρ τις χαυνοῦται εἰς ἔλεον· *ἔρημον* δὲ καλεῖ τὴν Βαβυλῶνα· καὶ διδάσκει ὅτι ἐκεῖ δουλεύοντας ᾤκτειρεν ὁ Δεσπότης. Συμφωνεῖ δὲ καὶ[56] τῇ Σύρου ἑρμηνείᾳ καὶ τὰ ἑξῆς.

γ'. *Ἀγάπησιν αἰωνίαν ἠγάπησά σε· διὰ τοῦτο εἵλκυσά σε εἰς οἰκτείρημα.* Οὐχ ὁ σὸς, φησὶ, τρόπος αἴτιός σοι τῆς σωτηρίας[57]· ἀλλ' ὁ ἐμὸς ἔλεος. Προλέγει δὲ, ὅτι πάλιν χορεύσουσι τυμπάνοις κεχρημένοι, καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις, καὶ φυτουργίας φροντίσουσι, καὶ τὰς θείας ἐπιτελέσουσιν[58] ἑορτάς. Προλέγει καὶ τὴν ἕνωσιν τῶν φυλῶν.

δ'. *Ὅτι ἔστιν ἡμέρα κλήσεως*[59] *ἀπολογουμένου*[60] *ἐν ὄρεσιν Ἐφραΐμ· Ἀνάστητε, καὶ ἀναβῶμεν*[61] *εἰς Σιὼν, πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν*[62]. Οὗτοι γὰρ, οἱ πάλαι ταῖς δαμάλεσι λατρεύοντες, ὑπὲρ τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων ἀπολογήσονται, καὶ εἰς τὴν Σιὼν δραμοῦνται, καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν προσκυνήσουσι. Παρακελεύεται δὲ αὐτοῖς, τὸν μὲν Θεὸν ἀνυμνεῖν μετ' εὐφροσύνης, κατὰ δὲ τῶν γειτονευόντων ἐθνῶν μέγα φρονεῖν. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Χρεμετίσατε ἐπὶ κεφαλὴν ἐθνῶν. » Καὶ δηλώσατε διὰ τούτου τὴν θείαν ἐπικουρίαν. Λέγει δὲ καὶ τὸν τῆς ἐπανόδου καιρόν.

η'. *Συνάξω γὰρ αὐτοὺς*, φησὶν, *ἐν ἑορτῇ Φασὲκ*[63] *ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς.* Τὸ δὲ *Φασὲκ* τὸ *Πάσχα* ἑρμηνεύεται τῇ Ἑλλάδι φωνῇ. Καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν σημαίνων· « Ἐν[64] αὐτοῖς, φησὶ, χωλὸς καὶ τυφλὸς, ἔγκυος καὶ τίκτουσα, ὁμόθυμαδὸν ἐκκλησία μεγάλη. » Ἐν γὰρ ταῖς πολυανθρώποις πόλεσι πάντα ἔστιν εὑρεῖν τὰ ταιαῦτα. Ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ τοῦ τῆς αἰχμαλωσίας κλαυθμοῦ· καὶ προλέγει τῆς ἐπανόδου τὴν θυμηδίαν, καὶ τὰς κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ψυχαγωγίας. « Ἐν παρακλήσει γὰρ, φησὶν, ἀνάξω αὐτοὺς, αὐλίζων[65] ἐπὶ διορυγὰς ὑδάτων, ἐν ὁδῷ εὐθείᾳ, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσιν ἔτι[66] ἐν αὐτῇ. » Καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κηδεμονίας δεικνὺς ἐπήγαγεν· « Ὅτι ἐγενόμην τῷ Ἰσραὴλ εἰς πατέρα, καὶ Ἐφραΐμ πρωτότοκός μού ἐστιν. » *Ἐφραΐμ* οὐ τὸν τοῦ Ἰωσὴφ καλεῖ υἱὸν, ἀλλὰ τὰς δέκα φυλάς· ἐν αὐταῖς δὲ ἦν Ῥουβὴν ὁ πρωτότοκος, καὶ Συμεὼν ὁ δεύτερος.

VARIÆ LECTIONES.

[54] εὗρον — Ἰσρ. *Hebr.* Invenit gratiam in deserto populus, qui residui fuerunt a gladio : eundo (s. eum iret), ut quietem sibi conciliaret, Israel. [55] Τὸ — τεθείκ. Idque bene. Ita quoque Aqu. et reliqui ⲫⲙ recte interpretati sunt per χάριν. Sed οἱ Ο'. legerunt ⲟⲙ, ut jam vidit Hier. [56] καὶ τῇ. B τῇ τοῦ. [57] τ. σωτ. B εἰς σωτηρίαν. [58] B ἐπιτελοῦσιν. [59] κλ. B παρακλήσεως. [60] Rec. lectio est ἀπολογουμένων. *Hebr.* dies quo clamabunt custodes in monte Ephraim. [61] Rec. lectio est ἀνάβητε. [62] ἡμ. Ita recte Alex., sed Vatic. ὑμῶν. [63] ἐν ἑορτ. Φασ. Des. in Hebr. [64] ἐν — μεγάλη. Ita bene juxta Hebr., etsi contra lectiones τῶν Ο'. Easdem vero lectiones h. l. habent codices isti, quibus usus est Grabius, ut monuit vir cl. qui post illius fata ad tom. III præfatus est. [65] αὐλ. *Hebr.* ducam eos. [66] ἔτι. Des. apud Ο'.

Digitized by Google

Ἐκαλοῦντο δὲ Ἐφραΐμ αἱ δέκα φυλαί, ἐπειδὴ τὰ βασίλεια ἐν τῷ κλήρῳ τοῦ Ἐφραΐμ ᾠκοδόμητο. Καὶ καθάπερ νῦν ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως Ῥωμαῖοι πάντες ὀνομαζόμεθα· οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἐφραΐμ προσηγορεύοντο τηνικαῦτα αἱ δέκα φυλαί. Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι κηρυχθῆναι κελεύει, καὶ μηνυθῆναι πᾶσι τοῦ λαοῦ τὴν ἐπάνοδον· ἐγένετο δὲ οὐ διὰ λόγων τὸ κήρυγμα, ἀλλ' ἤκουον πάντες [67], γεγωνότερον τῶν πραγμάτων βοώντων. Ὑπισχνεῖται δὲ καὶ γῆς εὐκαρπίαν, καὶ κτηνῶν πολυγονίαν, καὶ ψυχῆς [68] εὐφροσύνην. Τὸ δέ

ιδ'. *Μεθύσω τὴν ψυχὴν τῶν ἱερέων, τῶν υἱῶν* [69] *Λευΐ*, ἀντὶ τοῦ, ἀγαθῶν ἐμπλήσω παντοδαπῶν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὰ ἑπαγόμενα. « Καὶ ὁ λαός μου τῶν ἀγαθῶν ἐμπλησθήσεται, φησὶ Κύριος. »

ιε'. *Οὕτως εἶπε Κύριος· Φωνὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος* [70], *καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμός· Ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη* [71] *ἐπὶ τοὺς υἱοὺς* [72] *αὐτῆς* [73], *καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι* [74] *ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς, ὅτι οὐκ εἰσίν.* Καὶ ἡ Ῥαμὰ τῆς Βενιαμίτιδος ἦν φυλῆς· καὶ τῆς Ῥαχὴλ ὁ τάφος ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ ἐστὶ Χαφραθὰ [75], τοῦ ἐλθεῖν εἰς Ἐφραθά. Καὶ τέλος μὲν ἔλαβεν ἡ προφητεία ἐπὶ Ἡρῴδου τοῦ πρώτου· οὗτος γὰρ ἀνεῖλε τὰ βρέφη, συναναιρήσειν ἐλπίζων τὸν γεννηθέντα Σωτῆρα. Τέθεικε δὲ ταῦτα ὁ προφήτης μεταξὺ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίας· διδάσκων, ὅτι τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν, καὶ τὸ τῆς σωτηρίας κεφάλαιον, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἡ κατὰ σάρκα γέννησις, δι' ἣν ὑπέμεινε τὰ βρέφη τὴν ἄδικον ἐκείνην σφαγήν.

ις'. *Τάδε λέγει Κύριος· Διαλειπέτω* [76] *ἡ φωνή σου ἀπὸ κλαυθμοῦ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί σου ἀπὸ δακρύων· ὅτι ἔστι μισθὸς τοῖς σοῖς ἔργοις, φησὶ Κύριος, καὶ ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν* [77] *εἰς* [78] *τὰ ὅρη* [79] *αὐτῶν.* Καὶ διδάσκων ποίων ἔργων ὑπισχνεῖται μισθὸν, ὑποδείκνυσιν αὐτῷ [80] τὴν ἐν Βαβυλῶνι μετάνοιαν.

ιη'. *Ἀκούων ἤκουσα Ἐφραΐμ ὀδυρομένου.* Διδάσκει δὲ καὶ τίσιν ἐκέχρητο λόγοις· « Ἐπαίδευσάς με, Κύριε, καὶ οὐκ [81] ἐπαιδεύθην· ὥσπερ μόσχος οὐκ ἐδιδάχθην. » Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἐν τοῖς πρόσθεν εἴρηκεν· « Ἐμαστίγωσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπόνεσαν· συνετέλεσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν. » Καὶ Ὡσηὲ δὲ ὁ προφήτης φησὶν [82]· « Ἐφραΐμ δάμαλις δεδιδαγμένη ἀγαπᾷν νεῖκος. » Ἀντιλέγει, φησὶ, καὶ οὐ δέχεται τὸν τοῦ νόμου ζυγόν. Καὶ πάλιν·

Ephraim decem tribus, eo quod regia constructa esset in sorte Ephraim. Et quemadmodum nunc ab urbe Romanorum dicimur omnes Romani: ita tunc decem tribus denominabantur ab Ephraimo. [10, 11] Mandat autem ista promulgari etiam apud gentes, et omnibus populi significari reditum. Id vero factum est, non verborum præconio, sed audierunt omnes, rebus ipsis clarius clamitantibus. [12, 13] Pollicetur ad hæc terræ fertilitatem, fecunditatem jumentorum, et animi lætitiam. Quod autem dicit:

VERS. 14. *Et inebriabo animam sacerdotum, filiorum Levi*, idem est ac si diceret, omnibus bonis cumulabo: quod clarum est ex sequentibus. « Et populus meus replebitur bonis, dicit Dominus. »

VERS. 15. *Sic dixit Dominus: Vox in Rama audita est, luctus, fletus, et lamentatio: Rachel plorans filios suos, et noluit consolationem admittere* **545** *propter filios suos, quia non sunt.* Rama erat Benjamiticæ tribus: et Rachelis sepulcrum est in hippodromo Chaphratha qua venitur in Ephratha. Et finem accepit prophetia sub Herode primo, qui interfecit infantes, sperans se simul occisurum esse Salvatorem natum [m]. Ista vero posuit propheta inter promissiones bonorum, ut doceat bonum revera, et salutis caput esse Domini ac Salvatoris nostri in carne nativitatem, propter quam infantes pertulerunt cædem illam iniquam.

VERS. 16. *Hæc dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia est merces operibus tuis, dicit Dominus. Et convertentur filii eorum ad montes suos.* [17] Et docens, quorum operum mercedem polliceatur, ponit ei ob oculos pœnitentiam quam egit in Babylone.

VERS. 18. *Audiens audivi Ephraimum lugentem.* Docet etiam, quibus sermonibus usus sit: « Castigasti me, Domine, et non sum eruditus: tanquam vitulus, non sum edoctus. » Idem dixit et propheta superius: « Flagellasti eos, et non doluerunt: consummasti eos, et noluerunt suscipere disciplinam. » Oseas etiam propheta ait [n]: **546** « Ephraim juvenca edocta diligere contentionem. » Contradicit, inquit, nec suscipit jugum legis. Et iterum: « E-

[m] Matth. II, 16 seq. [n] Osee x, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[67] B ἅπαντες. [68] B ψυχῶν. [69] τ. υἱῶν Λευΐ. *Hebr.* pinguedine. Grab. post Λευΐ addidit πιότητος. [70] θρ. — ὀδυρμός. Ita quoque Matth. II, 18, ubi sequitur πολύς. Rec. autem lectio h. l. est, θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ. [71] ἀπ. — υἱοὺς αὐτ. Ita fere Alex. Infra, ad Zach. XIV, 10, ita ut apud Matth. l. c. leg. κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς. [72] B τοῖς υἱοῖς, ut in Vatic. [73] Edit. prior habebat αὐτοῦ. [74] παρ. cod. Vatic. παύσασθαι. [75] B Χαβραθᾶ. [76] διαλ. ἡ φ. σ. *Hebr.* cohibe vocem tuam. [77] οἱ υἱοὶ αὐτ. Des. in Hebr. et apud LXX. [78] εἰς. τ. ὅρ. αὐτ. *Hebr.* e terra hostis. Sicque apud LXX. recte legi solet, ἐκ γῆς ἐχθρῶν. [79] B ὅρια. Ex hac lectione conjicere licet verba ista, εἰς τὰ ὅρη (s. potius ὅρια) αὐτῶν, pertinere ad vers. 17, qui mutilus est apud LXX, juxta cod. Rom. et Alex., integritati suæ autem restitutus est a Grab. et in edit. Compl., etsi utriusque lectiones non omnino consentiant. [80] B αὐτῶν. [81] οὐκ. Alii quidem omnes omittunt hanc particulam, quam tamen expungere noluimus, cum supra, p. 14 in Præf. ad Canticum cant. nec non h. l. in cod. Bavar. exstet. [82] B ἔλεγεν.

Digitized by Google

phraim factus [*] est ut juvenca insaniens [o]. » Addit præterea, quæ obsecrans dicebat : « Converte me, Domine, et convertar : quia tu Dominus Deus meus es. » Siquidem, te nolente, non liberabor a servitute.

VERS. 19. *Quia post captivitatem meam, pœnitentiam egi, et postquam cognovi, percussi femur : et suspiravi in diebus confusionis meæ.* Posteaquam enim expertus est tribulationes, venit in sensum peccati. Hoc etiam ait beatus David : « Priusquam humiliarer, ego deliqui : propterea eloquium tuum custodivi [p]. » Et rursus : « Bonum mihi, quia humiliasti me : ut discam justificationes tuas [q]. » Percutere vero femur proprium est dolentium, et pœnitentiam agentium. « Confusus sum, et obsecutus sum tibi, quia opprobrium accepi ab adolescentia mea. » Retroactis enim temporibus, et ab initio, perduravi in transgressione mandatorum tuorum. Demonstrat autem et clementiam suam Dominus, et ait :

VERS. 20. *Si filius meus dilectus Ephraim, si puerulus in deliciis.* Id est, deliciosus et gratus. Si perseveres, ait, eo uti affectu, memor providentiæ meæ, bonis perfrueris. Nam et sequentia pollicitationem continent. « Propterea **547** quod verba mea in eo sunt, adhuc certe recordabor ipsius. » Quia pœnitentia usus est, et memor est mandatorum meorum, experietur providentiam meam. « Propterea, inquit, visitabo eum, et miserens miserebor illius. » Hortatur postea, ut medicamentis pœnitentiæ utatur.

VERS. 21. *Constitue teipsam sionim. Sionim* Syrus interpretatus est *signa :* quasi dicat : Adnotare oportebat, quos fructus ex transgressione decerpseris : quæ vero bona tibi conciliarit pœnitentia. Idcirco admonet ut spontanea castigatione utatur. « Sume de te ipsa supplicium : da cor tuum in humeros tuos. » Ac si dicat, Impone tibi ipsi omis pœnitentiæ : permane in his, quæ recte præcepisti. Hoc enim est quod addidit : « In via qua ambulasti. » Hortatur postea, ut revertatur, et redeat ad suas civitates, et luctum non deserat. « Revertere enim lugens, ait, in urbes tuas. » Nec vero læti-

A « Ἐγένετο Ἐφραΐμ, ὡς παροιστρῶσα [83] δάμαλις. » Τίθησι δὲ καὶ ἅπερ ποτνιώμενος ἔλεγεν· « Ἐπίστρεψόν με [84], Κύριε, καὶ ἐπιστρέψω· ὅτι σὺ Κύριος [85] ὁ Θεός μου εἶ. » Σοῦ γὰρ μὴ θέλοντος, οὐκ ἀπαλλαγήσομαι [86] τῆς δουλείας.

ι΄. *Ὅτι ὕστερον* [87] *αἰχμαλωσίας μου μετενόησα, καὶ ὕστερον τοῦ γνῶναι* [88] *ἐκρότησα* [89] *ἐπὶ μηρὸν, καὶ ἐστέναξα ἐν ἡμέραις αἰσχύνης μου.* Μετὰ τὴν πεῖραν τῶν κακῶν, εἰς αἴσθησιν ἦλθε [90] τῆς ἁμαρτίας. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ εἶπε· « Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα· διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα. » Καὶ πάλιν· « Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. » Τὸ δὲ πατάσσειν τὸν μηρὸν, τῶν ὀδυνομένων καὶ μεταμελουμένων ἴδιον. « Καί γε ἐνετράπην [91], καὶ ὑπεξά [92] σοι, ὅτι ἔλαβον ὀνειδισμὸν ἐκ νεότητός μου. » Ἄνωθεν γὰρ καὶ ἐξ ἀρχῆς παραβαίνων σου τὰς ἐντολὰς διετέλεσα. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ὁ Δεσπότης, καί φησιν·

B

ια΄. *Εἰ* [93] *υἱὸς ἀγαπητὸς ἐμοὶ Ἐφραΐμ, εἰ παιδίον ἐντρυφῶν.* Ἀντὶ τοῦ, τρυφερὸν, καὶ ἐπίχαρι· εἰ ἐπιμένεις, φησὶ, ταύτῃ χρώμενος τῇ διαθέσει, καὶ τῆς ἐμῆς μεμνημένος κηδεμονίας, τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσεις· τὴν γὰρ ὑπόσχεσιν ἐντέθεικε τοῖς [94] ἑξῆς. « Ὅτι ἀνθ' [95] ὧν οἱ λόγοι μου ἐν αὐτῷ εἰσι, μνεία [96] μνησθήσομαι αὐτοῦ ἔτι [97]. » Ἐπειδὴ μεταμελείᾳ κέχρηται, καὶ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν μνημονεύει, τῆς παρ' ἐμοῦ τεύξεται προμηθείας. « Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐπισκέψομαι [98] αὐτὸν, ἐλεῶν ἐλεήσω αὐτόν. » Εἶτα παρακελεύεται τοῖς τῆς μετανοίας κεχρῆσθαι φαρμάκοις.

C

κα΄. *Στῆσον σεαυτὴν σιονείμ* [99]. Τὸ *σιονείμ* ὁ Σύρος *σημεῖα* ἡρμήνευσεν· ἀντὶ τοῦ, ἐπισημήνασθαι ἔδει, τίνας μὲν ἐκ τῆς παρανομίας ἐδρέψω καρποὺς, ποίων δέ σοι ἀγαθῶν μεταμέλεια γεγένηται πρόξενος. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ αὐθαιρέτῳ παιδείᾳ κεχρῆσθαι παρεγγυᾷ. « Ποίησον [1] σεαυτῇ τιμωρίαν, δὸς [2] τὴν καρδίαν σου εἰς τοὺς ὤμους [3] σου. » Ἀντὶ τοῦ, Ἐπίθες σεαυτῇ [4] τὸ φορτίον τῆς μετανοίας. Ἐπίμεινον οἷς προεῖλου [5] καλῶς· τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν, « Ὁδὸν ἣν [6] πεπόρευσαι. » Εἶτα παρακελεύεται αὐτῇ ἀναστρέφαι, καὶ εἰς [7] τὰς οἰκείας πόλεις ἐπανελθεῖν, καὶ μὴ καταλιπεῖν τὸ πένθος. « Ἀπόστρεψον γὰρ, φησὶν,

[o] Osee IV, 16. [p] Psal. CXVIII, 67. [q] Ibid. 71.

VARIÆ LECTIONES.

[83] παρ. Ita se habet rec. l. quam etiam Noster sequitur l. c. Sed edit. prior habebat παροιστρήσασα. [84] με. Aberat ab edit. priori. Sequens Κύριε des. apud LXX. [85] B Κύριε. [86] B οὐ καταλλαγήσομαι. [87] Ὕστ. αἰχμ. μου. *Hebr.* Postquam conversus sum. [88] γν. Apud LXX sequ. με. [89] ἐκρ. ἐπὶ μ. καὶ. Des. apud LXX. Duplex h. l. est interpretatio. [90] B ἦλθον. [91] κ. γ ἐν. Des. apud LXX, quia iterum duplex h. l. est interpretatio. [92] Rec. lectio, ὑπέδειξα. *Hebr.* pudore suffusus sum. [93] Εἰ. Des. apud LXX. *Hebr.* Estne ? [94] τοῖς. Ita B sed edit. prior hab. καὶ τά. [95] ἀνθ' — εἰσὶ. *Hebr.* ex quo locutus sum de eo. [96] B μνείαν. [97] Ἔτι. Des. apud LXX. [98] ἐπισκ. αὐτ. B ἐπεσκεψάμην αὐτόν. Rec. lectio, ξσπευσα ἐπ' αὐτῷ. *Hebr.* perstrepunt viscera mea propter eum. [99] B σιωνίμ. Rec. lectio est Σιὼν, sed rectius h. l. retinetur Hebr. צִיֻּנִים, aut cum Syro vertitur *signa*. Pro σεαυτὴν in Compl. melius leg. σεαυτῇ. [1] π. σ. τιμ. *Hebr.* pone tibi columellas. Apud O' des σεαυτῇ, quod tamen Grabius addidit. [2] δὸς — ὦμ. σου. *Hebr.* appone cor tuum ad semitam (viæ in qua ambulas). Σοῦ post ὤμους additur in cod Alex. [3] ὦμ. Nisi codices, quantum scimus, omnes consentirent in hac lectione, non dubitaremus cum Bosio legere ὤμους. [4] B ἑαυτῇ. [5] B προείλω. [6] ἣν πεπ. Ita habet Ald. [7] εἰς. Abest a B.

Digitized by Google

εἰς τὰς πόλεις σου πενθοῦσα [8]. » Οὐκ ἐναντίον δὲ τῇ εὐφροσύνῃ τὸ τοιοῦτον πένθος. Χρὴ γὰρ ἡμᾶς, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντας, τῶν οἰκείων μεμνῆσθαι παραπτωμάτων, καὶ ταῦτα θρηνεῖν.

κβ'. *Ἕως πότε ἀποστρέψεις* [9] *θυγάτηρ ἠτιμωμένη* [10]· *ὅτι* [11] *ἔκτισέ σε* [12] *Κύριος εἰς σωτηρίαν, εἰς καταφύτευσιν καινὴν, ἐν τῇ σωτηρίᾳ περιελεύσονται ἄνθρωποι.* Ἔδειξεν ἐνταῦθα σαφῶς καὶ τῆς ἀνακλήσεως τὴν αἰτίαν· τὴν γὰρ καινὴν καταφύτευσιν δι' αὐτῆς ἔσεσθαι προθεσπίζει· ταύτην δὲ οἱ ἐξ αὐτῆς βλαστήσαντες ἀπόστολοι τῇ οἰκουμένῃ προσήνεγκαν· καὶ τοῦτο σαφῶς ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος. « Ἐν τῇ σωτηρίᾳ περιτελεύσονται ἄνθρωποι. » Οὗτοι γὰρ τὰ ἔθνη περινοστήσαντες, τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς διὰ τῆς θεογνωσίας προσήνεγκαν. Εἶτα πάλιν τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀγαθὰ προαγορεύει, καὶ τὴν ἐντεῦθεν φυομένην εὐφροσύνην. Τὸ δὲ, « Σπερῶ ἐπὶ [13] τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα, σπέρμα ἀνθρώπων, καὶ σπέρμα κτηνῶν, » τὸ πλῆθος σημαίνει.

κθ', λ'. *Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις*, φησὶν, *οὐ μὴ εἴπωσιν, οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν. Ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ τοῦ φαγόντος* [14] *τὸν ὄμφακα αἱμωδιάσουσιν οἱ ὀδόντες αὐτοῦ.* Τοῦτο σαφέστερον καὶ διὰ τοῦ θεσπεσίου Ἐζεκιὴλ ὁ Δεσπότης, καὶ ἡμεῖς δὲ διὰ πλειόνων τὴν ἑρμηνείαν ἐποιησάμεθα. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ὥσπερ οὐχ οἷόν τε τὸν ὄμφακα ἐσθίειν, τοῦ δὲ ἐσθίοντος [15] τοὺς ὀδόντας μὴ αἱμωδιάσαι· οὕτως οὐχ οἷόν τε τῶν πατέρων ἡμαρτηκότων, δίκας εἰσπραχθῆναι τοὺς παῖδας. Καὶ εἰς βεβαίωσιν τοῦ εἰρημένου τὰ ἐπαγόμενα τίθησιν.

λα', λβ'. *Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι* [16] *τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ* [17] *τῷ οἴκῳ Ἰούδα Διαθήκην καινήν. Οὐ κατὰ τὴν Διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν* [18] *ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ὥστε* [19] *ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι* [20] *αὐτοὶ οὐκ* [21] *ἐνέμειναν ἐν τῇ Διαθήκῃ μου, καὶ ἐγὼ* [22] *ἠμέλησα* [23] *αὐτῶν, λέγει Κύριος* [24]. Οὕτω, φησὶν, ἀδύνατόν ἐστι τοὺς παῖδας εἰσπραχθῆναι δίκας ὑπὲρ πατρώων ἁμαρτημάτων, ὅτι καὶ τῶν πατέρων ἡμαρτηκότων τὰ μέγιστα ἀγαθὰ τοῖς παισὶν ἐπαγγέλλομαι. Πολλὰς [25] μέντοι κατ' αὐτὸ προρρήσεις ἡμᾶς ἐδίδαξε· πρῶτον μὲν, ὅτι εἷς ἐστι νομοθέτης τῶν δύο Διαθηκῶν· εἶτα τῆς προτέρας Διαθήκης τὸ ἀτελές· οὐ γὰρ ἂν ἐδεήθημεν [26] τῆς δευτέρας, τῆς προτέρας ἀρκούσης· πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ μονογενὴς τοῦ

tiæ adversatur hujusmodi luctus : quia nos, etiam fruentes bonis, memores esse debemus propriorum delictorum, et ea deflere.

Vers. 22. *Usquequo averteris, filia despecta? quia creavit te* **548** *Dominus in salutem, in plantationem novam : circuibunt homines in salute.* Hoc loco aperte ostendit causam revocationis, cum per eam vaticinetur novam plantationem. Hanc enim mundo intulerunt, qui ex ea nati sunt, apostoli : quod non obscure dicit sermo propheticus, « circuibunt homines in salute. » Illi enim cum obambularent inter gentes, per Dei cognitionem illis salutem attulerunt. [25-2^] Deinde iterum prænuntiat bona quæ reditum sint secutura, et inde nascentem lætitiam. Illud autem, « Seminabo super domum Israel et super domum Juda, semen hominum et semen jumentorum, » multitudinem designat.

Vers. 29, 30. *In diebus illis*, ait, *non dicent : Patres comederunt uvam acerbam, et filii dentium dolore obstupuerunt. Sed unusquisque in peccato suo morietur : et comedens uvam acerbam dentium dolore obstupescet.* Clarius hoc etiam dixit Dominus per divinum Ezechielem, et nos pluribus interpretati sumus. Quod autem dicit, est ejusmodi : Quemadmodum fieri non potest, ut quis comedat uvam acerbam, et non obstupescat dentium dolore ; sic fieri nequit ut, cum patres peccaverint, pœnæ exigantur a filiis. Et ad confirmationem dictorum subjicit quæ sequuntur.

Vers. 31, 32. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et disponam domui Israelis et* **549** *domui Judæ Testamentum novum. Non juxta Testamentum, quod disposui patribus eorum, die quo ego apprehendi manum eorum ut educerem eos e terra Ægypti : quia ipsi non permanserunt in Testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus.* Adeo, inquit, fieri non potest, ut filii luant pœnas pro peccatis parentum, ut filius bona maxima promittam, licet patres gravissime peccaverint. Cæterum multas simul congestas prædictiones non docuit. Imprimis, unum esse legislatorem utriusque Testamenti ; deinde, imperfectionem prioris Testamenti. Non enim opus fuisset nobis posteriori, si sufficiens fuisset prius. Præterea, unigenitum Dei Verbum evangelicorum bonorum fuisse nobis largitorem :

VARIÆ LECTIONES.

[8] πενθ. Abest ab Hebr. [9] B ἀποστρέψῃς. *Hebr.* circumvagaberis. [10] ἠτ. *Hebr.* aversa, s. contumax. [11] ὅτι — ἀνθρ. *Hebr.* nam creabit Jehova novum in terra : mulier circumdabit virum. Ita bene Theodot. [12] σὲ et εἰς post Κύριος des. apud LXX. [13] ἐπί. Des. apud LXX, tum h. l. tum in sequ. [14] Infra, ad Baruch III, 4, leg. τῶν φαγόντων, omisso αὐτοῦ post ὀδόντες. [15] ἐϑ. B hoc loco præm. μὴ, quod deinde omittit ante αἱμωδιάσαι. [16] διαθ. — Ἰούδα. Hebr. VIII, 8, est συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσρ. κ. ἐ. τ. οἶκον Ἰούδα. [17] κ. τ. οἴκῳ Ἰούδα. Des. infra, ad locum Rom. IX, 4. Sed ad Ezech. XVI, 60, des. tantum τῷ οἴκῳ, et *Hær. fab.*, l. V, c. 17, abest solum οἴκῳ. [18] ἐν — Αἰγ. Des. ad Rom. IX, 4. [19] ὥστε. Des. locis cit. nec non ad locum Rom. VII, 6. [20] ὅτι — λέγ. Κύρ. Des. infra, *Hær. fab.*, l. c. [21] οὐκ — μου. *Hebr.* irritum fecerunt fœdus meum. [22] Rec. lectio, κἀγώ. Ita quoque Hebr. VIII, 9. [23] ἠμ. αὐτ. *Hebr.* fastidio habui eos. Infra, ad Ezech. l. c. leg. ἀπωσάμην αὐτούς. [24] λ. Κύρ. Des. ad Ezech. l. c. [25] πολλ. — προρρ. B πολλὰ μέντοι κατὰ ταυτὸν ἡ προρρήσις. [26] Ex B suppl

Digitized by Google

ipsum liberasse Israelem a servitute Ægyptiorum; ipsum item esse, qui Mosen alloquens dixit : « Ego sum qui sum [r]. » Et sufficiens est hic sermo, non solum ad convincendam Judæorum improbitatem, sed etiam ad denudandam hæreticorum blasphemiam.

VERS. 33. *Quoniam hoc est Testamentum quod disponam domui Israel et domui Judæ, post dies illos, dicit Dominus : Dabo leges meas in* **550** *mentes eorum, et pectori cordis eorum inscribam eas. Et ero illis Deus : et ipsi erunt mihi populus.* Hoc rebus ipsis demonstravit nobis Deus. Cum enim sacros apostolos perduxisset in montem, non dedit eis tabulas lapideas, sed in cordibus eorum inscripsit leges divinas, et virtutis operariis beatitudines obtulit.

VERS. 34. *Non docebit ultra unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum; quia omnes me cognoscent, a pusillo usque ad magnum eorum.* Hæc autem verba sortientur effectum in futura vita. In illa enim non amplius egemus mutua disciplina, cum res manifeste appareant, et quiescant affectus, et corpora quidem incorruptibilitatem recipiant, animæ vero sint expertes mutationis. Solet porro Scriptura divina permiscere prophetias. Conjungit enim cum sermonibus de captivitate sermones de revocatione. Dominus quoque in sacris Evangeliis in unum confert sermones de Hierosolyma et sermones de consummatione. « Quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum non recordabor amplius. » Donat hoc gratia sacrosancti baptismatis. Nam post factam remissionem, priorum delictorum non meminit. [35] Post hæc, ubi ostendit **551** se solis et lunæ stellarumque esse opificem; et mandasse illi quidem ut constituat diem, his vero ut noctem illustrent; nutu etiam ejus mare commoveri, et tranquillitate potiri, subdidit :

VERS. 36. *Si cessaverint leges istæ coram me, dicit Dominus, et genus Israelis desierit esse gens in conspectu meo, omnibus diebus.* His adjungendum quod dictum est per Isaiam prophetam : « Si fuerit numerus filiorum Israel velut arena maris,

Α Θεοῦ Λόγος τῶν εὐαγγελικῶν ἡμῖν ἀγαθῶν χορηγὸς ἐγένετο· αὐτὸς τὸν Ἰσραὴλ ἠλευθέρωσε τῆς Αἰγυπτίων δουλείας. Αὐτὸς τοιγαροῦν, καὶ τῷ Μωσῇ διαλεγόμενος ἔφη· « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. » Καὶ ἱκανὸς ὁ λόγος, οὐ μόνον τὴν Ἰουδαίων διελέγξαι παρανομίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἱρετικὴν βλασφημίαν γυμνῶσαι.

λγ'. *Ὅτι* [27] *αὕτη ἡ Διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ* [28] *τῷ οἴκῳ Ἰούδα, μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, φησὶ* [29] *Κύριος· Διδοὺς νόμους μου ἐπὶ* [30] *διανοίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ* [31] *τοῦ στήθους τῶν καρδιῶν αὐτῶν γράψω αὐτούς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν.* Τοῦτο δι' αὐτῶν ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν πραγμάτων ἔδειξε. Τοὺς γὰρ ἱεροὺς ἀποστόλους εἰς τὸ ὄρος ἀναγαγὼν, οὐ πλάκας αὐτοῖς ἔδωκε λιθίνας, ἀλλ' ἐν ταῖς Β καρδίαις αὐτῶν τοὺς θείους ἐνέγραψε νόμους, καὶ τοὺς μακαρισμοὺς προσνήνοεχε τοῖς ἐργάταις τῆς ἀρετῆς.

λδ'. *Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἔτι* [32] *ἕκαστος τὸν πλησίον* [33] *αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων· Γνῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσί με, ἀπὸ μικροῦ* [34] *ἕως μεγάλου αὐτῶν.* Τῶν δὲ ῥητῶν τούτων τὸ τέλος ὁ μέλλων δέξεται βίος. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ οὐκέτι δεόμεθα τῆς παρ' ἀλλήλων διδασκαλίας, τῶν πραγμάτων ἐνεργῶς φαινομένων, καὶ τῶν παθῶν πεπαυμένων, καὶ τῶν μὲν σωμάτων ἀφθάρτων, τῶν δὲ ψυχῶν γενομένων ἀτρέπτων. Ἔθος δὲ τῇ Θείᾳ Γραφῇ τὰς προφητείας ἀναμιγνύναι. Καὶ γὰρ τοῖς περὶ τῆς αἰχμαλωσίας λόγοις συνάπτει τοὺς περὶ τῆς ἀνακλήσεως· καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις κατὰ ταὐτὸν τίθησι τοὺς περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοὺς περὶ τῆς συντελείας λόγους. « Ὅτι C ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀνομίαις [35] αὐτῶν, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν [36] οὐ μὴ [37] μνησθῶ ἔτι. » Τοῦτο τοῦ παναγίου βαπτίσματος δωρεῖται ἡ χάρις· μετὰ γὰρ δὴ ἄφεσιν, τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων [38] οὐ μέμνηται. Μετὰ ταῦτα δείξας ὡς αὐτός ἐστιν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων δημιουργὸς, καὶ ὅτι αὐτὸς προσέταξε τὸν μὲν ποιεῖν τὴν ἡμέραν, τοὺς δὲ φωτίζειν τὴν νύκτα, καὶ ὡς αὐτοῦ νεύοντος κεκίνηται ἡ θάλασσα, καὶ γαλήνης ἀπολαύει, ἐπήγαγεν·

λς'. *Ἐὰν παύσωνται οἱ νόμοι οὗτοι ἐκ* [39] *προσώπου μου* [40], *φησὶ Κύριος, καὶ τὸ γένος Ἰσραὴλ παύσεται γενέσθαι ἔθνος κατὰ προσώπου* [41] *μου πάσας τὰς ἡμέρας.* Τούτοις παραθεῖναι δεῖ τὸ διὰ τοῦ Ἡσαΐου [42] τοῦ προφήτου εἰρημένον· « Ἐὰν [43] ᾖ

[r] Exod. III, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[27] Ὅτι κ. τ. λ. Infra, ad Ezech. l. c. et *Hær. fab.* l. c. ita leg. Ἀλλὰ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην καινὴν, διδοὺς νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας (ad Ezech. l. c. τὰς καρδίας) αὐτῶν γράψω αὐτούς. [28] καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα. Des. Hebr. VIII, 10. [29] φησί. In Epist. ad Hebr. l. c. est λέγει. [30] Loco cit. leg. εἰς τὴν διάνοιαν. [31] ἐπὶ — γράψω. Rec. lectio, ἐπὶ καρδίας αὐτῶν γράψω αὐτούς. Ita fere in Epist. ad Hebr. l. c., ubi tamen leg. ἐπιγράψω, ut in Compl. [32] ἔτι. Exstat tantum in Compl. et apud Grab. sub asterisco. Deest autem Hebr. VIII, 11. [33] πλησ. Rec. lectio est πολίτην. Ita quoque leg. in quibusdam cod. Hebr. VIII, 11. [34] μικρ. Apud LXX et in Epist. ad Hebr. l. c. sequ. αὐτῶν. [35] ἀν. Rec. lectio est ἀδικίαις. Ita quoque Hebr. VIII, 12. [36] αὐτ. Loco cit. sequitur, καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν. [37] μή. Deerat in edit. priori. [38] ἁμ. Des. in B. [39] ἐκ. Rec. lectio est ἀπό. [40] μου. Abest a B. [41] Rec. lectio est πρόσωπον. [42] Ἡσ. Edit. prior habebat Ὡσηέ, sed non dubitavimus a lectione ista recedere, cum verba allata ad Isaiam pertineant, cui etiam in Epist. ad Romanos, c. IX, 27, tribuuntur. Alludit autem Noster, ut videtur, ad Osee I, 10, juxta LXX. [43] ἐὰν — Ἰσρ. Supra, p. 216, erat Ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσρ. Vide tamen loca ibid. schol. 27 allegata.

Digitized by Google

ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡσεὶ [45] ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Ἀμφότεραι τοίνυν αἱ προφητεῖαι τὸ ἀληθὲς ἔχουσιν. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ τῷ Θεῷ πεπιστευκότες, καὶ τὸ σωτήριον δεξάμενοι κήρυγμα. » Ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία συνέστη.

λζ'. *Τάδε* [46] *λέγει Κύριος· Ἐὰν* [46] *ὑψωθῇ ὁ οὐρανὸς εἰς τὰ μετέωρα, καὶ* [47] *ἐὰν ταπεινωθῇ ἡ γῆ εἰς τὸ ἔδαφος κάτω, καὶ ἐγὼ ἀποδοκιμῶ* [48] *τὸν σπόρον Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος* [49]. Ὡς ἀδύνατον, φησὶ, ἢ ὑψηλότερον γενέσθαι τὸν οὐρανὸν, ἢ βαθυτέραν τὴν γῆν· οὕτως ἀδύνατον παντελῶς ἀπορριφῆναι τὸν Ἰσραήλ.

λη'. *Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ οἰκοδομηθήσεται πόλις τῷ Κυρίῳ, ἀπὸ* [50] *Ἀναηὴλ ἕως τῆς πύλης τῆς γωνίας.* Ὁ Σύρος οὕτως λέγει· « Ἀπὸ πύργου τῆς γωνίας Ἀνανιήλ. »

λθ'. *Καὶ* [51] *διεξελεύσεται ἔτι* [52] *τὸ σχοινίον τῆς διαμετρήσεως αὐτῆς ἀπέναντι* [53] *αὐτῶν ἕως* [54] *βουνοῦ Γωρήβ.* Ὀνόματα λέγει τόπων τῶν κύκλῳ τῆς πόλεως. « Καὶ [55] περικυκλωθήσεται ἐξ ἐκλεκτῶν λίθων· » τουτέστι, μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν.

μ'. *Καὶ* [56] *πᾶσαν τὴν κοιλάδα τῶν Φαγαρὶμ, καὶ πρὸς τὴν Σποδίαν* [57]. *Καὶ πᾶσαν* [58] *Ἀσαριμὼθ ἕως χειμάρρου Κέδρων, ἕως* [59] *τῆς γωνίας πύλης ἵππων Ἀνατολῆς, Ἁγίασμα Κυρίῳ* [60]. *Σπυδίαν* καλεῖ τὸν τόπον ἔνθα ἔρριπτον τῶν θυσιῶν τὴν κόνιν· *φαγαρὶμ* δὲ τοὺς τόπους τῶν θυομένων κρεῶν· εἰρηκὼς δὲ ἄνω τὸν κύκλον [61] τῆς πόλεως, ἐν τούτοις ἔδειξε τοῦ θείου νεὼ τὸν περίβολον, « Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ἐκτίλῃ [62], καὶ οὐ μὴ καθαιρεθῇ ἕως τοῦ αἰῶνος. Τὴν τούτων τῶν λόγων ἀμφιβολίαν ἐν τοῖς πρόσθεν διέλυσε. « Πέρας [63] γὰρ, ἔφη, λαλήσω ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ καταφυτεύεσθαι. » Καὶ ἐὰν στραφὲν τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ποιήσῃ πονηρὰ, οὐ μὴ ἐπαγάγω ἐπ' αὐτὸ τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάλησα.

reliquiæ salvæ fient [45]. » Ambæ igitur prophetiæ continent veritatem. Non enim « Omnes qui nati sunt ex Israele, ii sunt Israelitæ: sed qui Deo crediderunt, et prædicationem salutarem amplexi sunt [1]. » Ex quibus et per quos Ecclesia per universam terram consistit.

VERS. 37. *Hæc dicit Dominus: Si exaltatum fuerit cœlum sursum, et si terra depressa fuerit in solum deorsum, et ego reprobabo domum Israel, dicit Dominus.* Qua ratione, ait, fieri non potest, ut vel cœlum sublimius sit, vel terra inferior: ita plane impossibile est rejici Israelem.

VERS. 38. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et ædificabitur civitas Domino, ab Ananiel usque ad portam anguli.* **552** Syrus sic habet: « A turre anguli Ananiel. »

VERS. 39. *Et excurret adhuc funiculus dimensionis ejus a conspectu eorum usque ad collem Gareb.* Refert nomina locorum quæ sunt in circuitu civitatis. « Et per circuitum ædificabitur ex electis lapidibus, » id est, magnis et validis.

VERS. 40. *Et usque ad omnem convallem Phagarim et ad Spodiam. Et ad universam Asarimoth, usque ad torrentem Cedron: usque ad portam anguli equorum Orientis, erit Sanctuarium Domino.* Σποδίαν appellat locum in quem projiciebantur cineres sacrificiorum: φαγαρὶμ autem, loca sacrificandis carnibus destinata. Postquam autem supra dixit circuitum urbis, nunc divini templi ambitum demonstrat. « Et non evelletur, et non destruetur ultra in sæculum. » Ambiguitatem istorum verborum supra dissolvit. « Ad summam, inquit, loquar super gentem et regna ad ædificandum et plantandum [u]. » Quod si gens illa conversa perpetraverit mala, non adducam illi ea quæ dixi prospera.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

[58] Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ἐπηγγείλατο ταῦτα· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐλύττησαν, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν δίκην ἐκίνησαν, ἐντεῦθεν ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνει προφητείαν, ἧς ἐδέξατο τὴν ἐνέργειαν ἐν τῷ δεκάτῳ ἔτει τῆς Σεδεκίου βασιλείας. Οὗτος δὲ ἦν

CAPUT XXXII. (Græc. XXXIX.)

[1] Hæc igitur hoc etiam in loco pollicitus est. Sed quoniam adversus Deum **553** et Salvatorem nostrum insanierunt, et in seipsos judicium provocarunt, transit hinc ad aliam prophetiam, quam nactus est regni Sedeciæ anno decimo, qui erat

[45] Isa. x, 22; coll. Osee i, 10. [1] Rom. ix, 6. [u] Cap. xviii, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[45] ὡσεί. Supra, l. c., erat ὡς. Alibi ὡς ἡ. [46] Τάδε κ. τ. λ. Aliter apud O' leg. [46] ἐὰν μετέωρα. *Hebr.* Si mensurari potuerint cœli, sursum. [47] καὶ — κάτω. *Hebr.* aut, si pervestigari potuerint fundamenta terræ, deorsum. [48] Apud O' præm. οὐκ, sed minus bene. [49] Κύρ. Apud O' sequitur, περὶ πάντων ὧν ἐποίησαν. [50] ἀπό. Apud O' sequitur, πύργου. [51] Καὶ διεξ. κ. τ. λ. Aliter hic vers. leg. apud LXX. [52] ἔτι τὸ σχοιν. B ἔτι ἐλπὶς τὸ σχοινίον. [53] ἀπ. αὐτ. *Hebr.* e regione ejus. [54] ἕως. *Hebr.* e regione. [55] καὶ — λίθων. *Hebr.* et vertet sese versus Goah. [56] καὶ — Σποδ. Hæc ad initium vers. 40, juxta Hebr. pertinent, des. autem apud LXX, ex Theodot., ut videtur, desumpta. [57] Montf. in Hexapl. ad h. l. habet Σποδείαν. Idem in notis ad h. l. aliam Nostro affingit lectionem, eamdem scilicet quam h. l. habet edit. Compl. [58] Καὶ πᾶσαν κ. τ. λ. Aliter οἱ Ο'. [59] ἕως — ἀνατ. *Hebr.* usque ad angulum portæ equorum, versus orientem. [60] Κυρ. Apud O' præm. τῷ. [61] τ. κ. Ita ex B restitutum. Sirm. habebat τῶν κύκλῳ. [62] ἐκτ. Ita Compl. Rec. lectio est ἐκλίπῃ. [63] πέρας — ἐλάλησα. De loco illo vide supra, p. 500, schol. 15. [64] Vers. 1, et initium vers. 2, infra, ad Dan. III, 98. ita leg.: Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ δεκάτῳ Σεδεκίου βασιλέως Ἰούδα· οὗτος ἐνιαυτὸς ὀκτωκαιδέκατος τῷ Ναβουχοδονόσορ τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος. Καὶ δύναμις βασιλέως Βαβυλῶνος ἐχαράκωσεν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Digitized by Google

annus decimus octavus Nabuchodonosoris regis Babylonis. [2-6] Tunc autem obsidebatur ab eo civitas, propheta vero habitabat in carcere in quem conjectus fuerat a rege Sedecia, eo quod urbem capiendam, et regem populumque in servitutem redigendum prædixerat. Ideo inquit, « habitabat in carcere. » [7-11.] Præcipitur ei nihilominus a Deo, ut emat agrum fratris sui. « Tibi enim, ait, competit emptio, tanquam cognatione propinquiori. » Venit autem ad me qui agrum vendebat, et emi, prout jussus sum, et accepi hac de re syngraphum, omnibus præsentibus, tam venditore quam testibus. Et hanc dedit Baruche, dicens Deum præcepisse ut in vase fictili reconderetur, quo perduraret in multos dies. [12-14] Istud porro Deus mandavit fieri, ut rebus quoque ipsis persuaderet populo, eos vere e captivitate revocandos esse, terramque paternam recepturos. Hoc enim ait et propheta :

A ἐνιαυτὸς ὀκτωκαιδέκατος τῷ Ναβουχοδονόσορ βασιλεῖ Βαβυλῶνος. Ἐπολιορκεῖτο δὲ ὑφ' αὐτοῦ κατὰ τόνδε τὸν καιρὸν ἡ πόλις· ὁ δὲ προφήτης δεσμωτήριον ᾤκει, ἐμβεβληκότος αὐτὸν Σεδεκίου τοῦ βασιλέως, ἐπειδήπερ τῆς πόλεως τὴν ἅλωσιν προηγόρευσε, καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ τὸν ἀνδραποδισμόν. Διὰ τοῦτο [68] φησὶ, « τὸ δεσμωτήριον ᾤκει. » Προτάττεται δὲ ὅμως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρίασθαι τὸν τοῦ ἀδελφοῦ ἀγρόν· « Σοὶ [69] γὰρ, φησὶν, ἡ ἀγορασία προσήκει, ὡς πελάζοντι κατὰ τὴν συγγένειαν. » Ἀφίκετο δὲ πρός με καὶ ὁ τοῦτον ἀποδιδόμενος, καὶ ἐπριάμην ὡς προσετάχθην, καὶ τὴν περὶ τούτου συγγραφὴν ἐδεξάμην, πάντων παρόντων, τοῦ τε ἀποδομένου καὶ τῶν μεμαρτυρηκότων. Ταύτην δέδωκε τῷ Βαρούχ, τὸν Θεὸν εἰρηκὼς προστεταχέναι ἐν ἀγγείῳ B τοῦτο τεθεῖναι ὀστρακίνῳ, ὥστε εἰς πολλὰς διαρκέσαι ἡμέρας. Τοῦτο δὲ γενέσθαι προσέταξεν ὁ Θεὸς, καὶ δι' αὐτῶν πείθων τὸν λαὸν τῶν πραγμάτων, ὅτι ἀληθῶς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνακληθήσονται, καὶ τὴν πατρῴαν γῆν ἀπολήψονται. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης ἔφη·

ιε'. *Ὅτι οὕτως εἶπε Κύριος παντοκράτωρ*[67] *ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Ἔτι κτηθήσονται*[68] *οἰκίαι, καὶ ἀγροὶ, καὶ ἀμπελῶνες ἐν τῇ γῇ ταύτῃ.* Τούτων δὲ οὕτως γεγενημένων, ἱκετείαν ἐγὼ, φησὶ, προσενήνοχα τῷ Δεσπότῃ, ταῦτα λέγων ὅτι, Οὐρανοῦ καὶ γῆς εἶ δημιουργὸς, καὶ πάντα ἐφορᾷς, καὶ οὐδέν σε λέληθεν, οὔτε τῶν παρόντων, οὔτε τῶν ἐσομένων· ἔχεις δὲ καὶ ἐλέου θησαυροὺς ἀμετρήτους, εἰσπράττῃ δὲ καὶ τῶν ἁμαρτημάτων εὐθύνας. Εἰ δὲ καὶ οἱ παῖδες τὴν τῶν C πατέρων πονηρίαν μιμήσαιντο, μείζους αὐτοῖς τιμωρίας ἐπάγεις, ὡς τοῖς πατρῴοις μὴ παιδευθέντας κακοῖς. Καὶ ἕτερα δὲ πολλὰ τοιαῦτα προστεθεικὼς, καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεγενημένων μνημονεύσας θαυμάτων, καὶ τῶν μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν παρασχεθεισῶν δωρεῶν, καὶ μέντοι καὶ τῆς τῶν εὐεργετηθέντων ἀχαριστίας, πυνθάνεται, τί δή ποτε τῶν πολεμίων προκαθημένων, καὶ τὴν πόλιν πολιορκούντων, καὶ τῶν ἔνδον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ φθειρομένων, ἀγρόν μοι προσέταξας πρίασθαι, καὶ τὴν περὶ τούτου λαβεῖν συγγραφὴν, ἀναστάτου γιγνομένης τῆς πόλεως; Πρὸς ταῦτά [69] φησιν ὁ Θεός·

VERS. 15. *Quia sic dixit Dominus omnipotens Deus Israel : Adhuc possidebuntur domus, et agri, et vineæ in terra ista.* [16-19] His ita gestis, ego, inquit, Domino preces his verbis obtuli : Cœli et terræ es opifex, et cuncta intueris, nihilque te latet, 554 vel præsentium, vel futurorum. Habes etiam thesauros misericordiæ immensos, et exigis pœnas delictorum. Quod si filii paternam imitati fuerint nequitiam, graviora illis infligis supplicia, C eo quod afflictione paterna non fuerint eruditi. [20-23] Et alia ejusmodi multa cum adjecisset, recolens quæ in Ægypto facta sunt miracula, et dona quæ post liberationem inde factam præstitit, simulque ingratitudinem eorum qui beneficia accepernat, [24, 25] quærit, cur, hostibus obsidentibus et oppugnantibus civitatem, et obsessis fame ac peste pereuntibus, jussisti me agrum emere, ejusque rei cautionem scriptam accipere, cum civitas ad eversionem tendat? [26] Quibus respondet Deus :

ις'. *Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς πάσης σαρκός· μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται*[70] *πᾶς λόγος*[71]; Ὁ πάντων, φησὶ, δημιουργὸς καὶ Δεσπότης, ἀγνοῆσαί τι δύναται D τῶν γιγνομένων;

VERS. 27. *Ego Dominus Deus universæ carnis. Numquid a me abscondetur ullus sermo?* Potestne, ait, omnium opifex et Dominus ignorare quidpiam eorum quæ geruntur?

VERS. 28. *Propterea hæc dicit Dominus : Tradetur hæc civitas in manus Chaldæorum, et in manus Nabuchodonosoris regis Babylonis : et capiet eam.* [29] Deinde narrat, quo pacto ingressi incensuri sint eam, et domos, in quibus sacrificabant Baali et libabant libamina diis alienis. Reprehendit etiam scopum eorum quæ fiebant, « Ut me irrita-

κζ'. *Διὰ*[72] *τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· παραδιδομένη παραδοθήσεται ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας Χαλδαίων, καὶ εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ λήψεται αὐτήν.* Εἶτα λέγει ὅπως εἰσελθόντες ἐμπρήσουσιν αὐτὴν, καὶ οἰκίας ἐν αἷς ἔθυον τῇ Βάαλ, καὶ ἔσπενδον σπονδὰς θεοῖς ἑτέροις. Ἐλέγχει καὶ τὸν τῶν γιγνομένων σκοπὸν.

VARIÆ LECTIONES.

[68] B ταῦτα. [69] σοὶ — συγγένειαν. LXX. ὅτι σοὶ κρίμα κτήσασθαι αὐτὸν (Alex. παραλαβεῖν εἰς κτῆσιν) καὶ σὺ πρεσβύτερος. [67] παντ. ὁ Θ. Ἰσρ. Ita quoque Grab. Des. in reliquis. [68] κτηθ. Ita Alex. juxta Hebr. sed B habet κτισθήσονται, ut Vatic. [69] ταῦτα. B ἄ. [70] κρ. *Hebr.* mirabile erit. [71] π. λογ. Ita Grab., articulo ante λόγος posito. Sed rec. lectio est τί. [72] Διὰ — λήψεται αὐτήν. Aliter οἱ Ο'.

Digitized by Google

« Πρὸς τὸ παραπικράναι με. » Παραδίδωμι δὲ, φησὶ, τὴν πόλιν διὰ τὴν τῶν οἰκητόρων παρανομίαν. Ἀεὶ γάρ με παροξύναντες διετέλεσαν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ᾠκοδόμησα αὐτὴν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Οὗ δὴ χάριν ἐδοκίμασα ἀπαλλάξαι αὐτὴν ἀπὸ προσώπου μου, περὶ πάσης τῆς κακίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ υἱῶν Ἰούδα. Ὁμοθυμαδὸν γὰρ καὶ οἱ βασιλεῖς, καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ οἱ τὰ ψευδῆ προφητεύοντες, σὺν παντὶ τῷ λαῷ, ἐπέστρεψαν ἐπ' ἐμὲ νῶτον, καὶ οὐ πρόσωπον· ἐμὲ γὰρ καταλιπόντες, τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. Διδάσκει δὲ καὶ ὁ μακάριος Ἐζεκιὴλ, ὡς τὰ νῶτα τῷ ναῷ διδόντες, προσεκύνουν τὸν ἥλιον· ἐγὼ δὲ, φησὶν, οὐ διέλιπον διὰ τῶν προφητῶν ἐκπαιδεύων αὐτοὺς τὴν ἀλήθειαν. Αὐτοῖς δὲ οὐκ ἀπέχρησεν ἡ ἐν ταῖς οἰκίαις ἀσέβεια, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀφιερωμένῳ μοι οἴκῳ ἔστησαν τὰ τῶν εἰδώλων ἐνδάλματα.

λε'. *Καὶ ᾠκοδόμησαν τοὺς βωμοὺς τῇ*[78] *Βάαλ, ἐν φάραγγι υἱοῦ Ἐννὼμ, πύργους*[74] *τοὺς ἐν Γέβ.* Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς τὸ Θαφὲθ εἰδώλου ἦν ὄνομα. Τὸ γὰρ *Βάαλ* γενικὸν ὄνομα τῶν εἰδώλων· λέγει δὲ, ὅτι ἐν τούτοις τοῖς τόποις τὴν κατὰ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων ἐτόλμων μιαιφονίαν. « Διὰ[75] τοῦτο, φησὶ, παραδέδωκα τὴν πόλιν ταύτην λιμῷ, καὶ λοιμῷ, καὶ σφαγῇ, καὶ δουλείᾳ. » Ἀλλ' ὅμως τοῖς ἀνδραποδιζομένοις μετὰ τὸν ὡρισμένον χρόνον ἐλευθερίας μεταδώσω. καὶ εἰς τὴν πατρῴαν ἐπανάξω γῆν, καὶ τῆς προτέρας αὐτοὺς ἀξιώσω κηδεμονίας. Τὸ δέ·

λθ'. *Καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν*[76] *ἑτέραν, καὶ ὁδὸν ἑτέραν, ὥστε*[77] *φοβεῖσθαί με πάσας τὰς ἡμέρας,* οὕτω νοητέον, ὅτι διὰ τῆς παιδείας, καὶ διὰ τῆς μετὰ ταῦτα ἐλευθερίας, γνώσονταί με μόνον ὄντα Θεὸν, καὶ τῆς προτέρας ἀπαλλαγήσονται πλάνης.

μ'. *Καὶ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην αἰώνιον*[78], *ἣν*[79] *οὐκ ἀποστρέψω ὄπισθεν αὐτῶν.* Ἔτυχον ἂν καὶ ταύτης τῆς ἐπαγγελίας, εἴπερ ἠθέλησαν· αὐτοὶ δὲ ἀποστάντες τῆς χάριτος ἐγυμνώθησαν. Ταῦτα δὲ, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, διὰ πλειόνων εἰπὼν, ἐπήγαγε·

μγ', μδ'. *Καὶ*[80] *κτηθήσονται*[81] *ἀγροὶ ἐν τῇ γῇ, ᾗ σὺ λέγεις ὅτι ἄβατός ἐστιν ἀπὸ ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν, καὶ παραδοθήσεται ἐν χειρὶ Χαλδαίων. Καὶ κτήσονται ἀγροὺς ἐν ἀργυρίῳ, καὶ γραφήσονται ἐν βιβλίῳ, καὶ σφραγισθήσεται.* Ταῦτα πρὸς τὴν πεῦσιν ἀπεκρίνατο τοῦ προφήτου· διδάσκων ὡς τούτου χάριν αὐτῷ[82] προσέταξε πρίασθαι τὸν ἀγρὸν, ἵνα καὶ διὰ τῶν πραγμάτων δείξῃ τῆς προφητείας τὸ ἀληθές. « Ὠνήσονται[83] γὰρ, φησὶν, ἀγροὺς· καὶ ἐν γῇ Βενιαμὴν, καὶ κυκλόθεν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν πόλεσι τοῦ

rent. » Trado vero, ait, civitatem, ob transgressionem incolarum. [30, 31] Ex quo enim die illam ædificavi usque ad diem hunc, semper lacessere me perseverarunt. Qua de causa censui abigere **555** illam a facie mea, propter omnem malitiam filiorum Israel et filiorum Juda. [32, 33] Siquidem uno animo, et reges, et sacerdotes, et principes, et vaticinantes mendacia, cum omni populo, obverterunt mihi terga, et non faciem. Me enim dereliclo, servierunt idolis. Beatus quoque Ezechiel docet quomodo terga præbentes templo, solem adorabant. « Ego vero, ait, nunquam non edocui eos veritatem per prophetas [v]. » [34] At illis non sufficit impietas domestica: quin etiam in æde mihi consecrata idolorum statuas collocaverunt.

Vers. 35. *Et construxerunt aras Baal, in valle filii Ennom, et turres quæ sunt in Geb.* Ex hoc etiam loco clarum est Thapheth esse nomen idoli. *Baal* enim generale nomen est idolorum. Et in his locis, ait, filiorum et filiarum necem perpetrare ausi sunt. « Propterea, inquit, [36] tradidi urbem hanc fami, pesti, stragi et servituti. [37, 38] Servituti addictos nihilominus, post præfinitum tempus, participes libertatis efficiam, et reducam in terram paternam: eosque pristina providentia dignabor. Istud autem:

Vers. 39. *Et dabo eis cor aliud, et viam aliam, ut timeant me omnibus diebus,* ita intelligi debet: Per castigationem, et per subsequentem liberationem, cognoscent me solum esse Deum, et ab errore pristino liberabuntur.

Vers. 40. *Et inibo cum eis fœdus* **556** *sempiternum, quod non avertam post eos.* Hanc etiam pollicitationem adepti essent, si voluissent: ipsi vero defecerunt, et gratia privati sunt. [41, 42] Cum hæc et his similia pluribus dixisset, subdidit:

Vers. 43, 44. *Et possidebuntur agri in terra, quam tu dicis desertam fore hominibus et jumentis, et tradendam in manus Chaldæorum. Et comparabunt argento agros, qui describentur in libro et obsignabitur sigillo.* Hæc respondit ad interrogationem prophetæ, docens ideo se illi præcepisse ut agrum emeret, ut veritatem prophetiæ rebus etiam ipsis demonstraret. « Ement enim agros, inquit, in terra Benjamin, et in circuitu Hierosolymæ, et in civitatibus Judæ, et in urbibus montanis, et in oppidis Sephila, et in urbibus Nageb. » Vocat

[v] Ezech. VIII, 16; XXIII, 35.

VARIÆ LECTIONES.

[73] τῇ Ed. prior hab. τοῦ. [74] πύργους—Γέβ. Des. in Hebr. et apud LXX. [75] διὰ—δουλείᾳ. Aliter οἱ Ο'. [76] καρδ. — ὁδ. ἑτέραν. *Hebr.* cor unum et viam unam s. eamdem. Rec. lectio est, ὁδὸν ἑτέραν καὶ καρδίαν ἑτέραν. [77] ὥστε φοβ. Rec. lectio, φοβηθῆναι. [78] Ita Alex. [79] ἣν — αὐτῶν. *Hebr.*, fore ut non avertam me ab illis. [80] Καὶ — σφρ. Aliter apud LXX. [81] Β κτισθήσονται, ut vers. 15. [82] Ed. prior hab. αὐτοῦ. [83] Ὠν — ἀγρ. καί. Des. ista apud LXX, et ad alium interpretem pertinere videntur.

Digitized by Google

Sephila campestrem regionem, *Nageb* meridionalem.

CAPUT XXXIII. (Græc. XL.)

[1, 2] Aliam rursus videt postea revelationem propheta, manens adhuc in carcere. Et ait ad eum Dominus :

VERS. 3. *Clama ad me, et ego exaudiam te, et annuntiabo tibi grandia et firma, quæ nescis.* [4, 5] Et postquam ostendit urbis obsidionem, prædicit etiam liberationem.

VERS. 6. *Ecce enim ego obduco ipsi cicatricem et sanitatem, et curabo eos.* Cicatricis obductionem vocat perfectam **557** sanitatem. [9-12] Tum docet quo pacto gentes, reditum intuentes, laudibus celebraturæ sint liberationis largitorem. « Et ii quidem, qui recte et honeste vivunt, admirabuntur: qui vero nequitiæ sunt dediti, acerbe ferent, dum videbunt prospere agere civitatem, et festa divina pro more celebrari.

VERS. 15. *In diebus illis et tempore illo, excitabo cornu Davidi, Orientem justum : et faciet judicium et justitiam in terra.* Jam diximus superius [x], ista figurate tempore Zorobabelis impleta esse : proprie vero Dominum docuisse nos veritatem prophetiæ.

VERS. 16. *In die illo salvabitur Judæa, et Hierosolyma habitabit confidenter. Et hoc est nomen quo vocabitur, Dominus justitia nostra.* Hoc nomen etiam superius posuit [y], Hebraica voce appellans eam Josedec.

VERS. 17. *Quia hæc dicit Dominus : Non delebitur Davidi vir sedens super solium domus Israelis.* Quod etiam patriarcha Jacob prædixit : « Non deficiet princeps de Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniat quod repositum est : et ipse est exspectatio gentium [z]. » At post Zorobabelem non novimus quemquam fuisse ducem de tribu Juda. Reperimus tamen prophetiæ veritatem. Nam tribus regiæ et sacerdotalis facta est commistio. Sacerdotes autem imperaverunt usque ad Herodem alienigenam. Ideo et præsens prophetia his quæ de Davide **558** dicuntur, connectit ea quæ pertinent ad sacerdotes.

VERS. 18. *Et de sacerdotibus*, inquit, *et Levitis non interibit a facie mea vir offerens holocausta, et adolens donum, faciens sacrificium omnibus diebus.* Cujus prophetiæ videmus eventum. Donato enim

[x] Cap. XXIII, 4 seq. [y] Ibid. 6. [z] Gen. XLIX, 10.

ὄρους, καὶ ἐν πόλεσι τῆς Σεφιλὰ [84], καὶ ἐν πόλεσι τῆς Ναγέβ [85]. » *Σεφιλὰ* τὴν πεδιάδα καλεῖ· *Ναγὲβ* τὴν μεσημβρίαν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Εἶτα πάλιν ἑτέραν ἀποκάλυψιν, ἔτι τὸ δεσμωτήριον οἰκῶν, ὁ προφήτης ὁρᾷ. Καί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός·

γ'. *Κάλεσον* [86] *πρός με, καὶ ἐπακούσομαί σου, καὶ ἀναγγελῶ σοι μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ, ἃ οὐκ ἔγνως.* Καὶ δείξας τὴν πολιορκίαν, προλέγει καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

ς'. *Ἰδοὺ* [87] *γὰρ ἐγὼ ἐπάγω ἐπ' αὐτὴν συνοὐλωσιν καὶ ἴαμα, καὶ ἰατρεύσω αὐτούς.* Ἡ συνοὐλωσις τὴν τελείαν ἴασιν [88] δηλοῖ. Εἶτα διδάσκει ὅπως τὴν ἐπάνοδον ὁρῶντα τὰ ἔθνη ὑμνήσει τῆς ἐλευθερίας τὸν χορηγόν· καὶ οἱ μὲν καλοκἀγαθίᾳ συζῶντες, θαυμάσουσιν· οἱ δὲ πονηρίαν ἀσπαζόμενοι πικραν-θήσονται, ὁρῶντες ἐν εὐπραξίᾳ τὴν πόλιν, καὶ τὰς θείας ἑορτὰς ἐπιτελουμένας συνήθως.

ιε' [89]. *Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἀνατελῶ κέρας τῷ Δαβὶδ, ἀνατολὴν* [90] *δικαίαν· καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν τῇ γῇ.* Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὡς τυπικῶς μὲν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ ταῦτα τετύχηκε πέρατος, ἀκριβῶς δὲ τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν ὁ Δεσπότης ἡμᾶς ἐδίδαξεν.

ς'. *Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις σωθήσεται* [91] *Ἰουδαία, καὶ Ἱερουσαλὴμ κατασκηνώσει πεποιθυῖα· καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα ὃ κληθήσεται, Κύριος δικαιοσύνη ἡμῶν.* Τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐντέθεικε, τῇ τῶν Ἑβραίων αὐτὴν καλέσας φωνῇ Ἰωσεδέκ.

ιζ'. *Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Οὐκ ἐξολοθρευθήσεται* [92] *τῷ Δαβὶδ ἀνὴρ καθήμενος ἐπὶ θρόνου οἴκου Ἰσραήλ.* Τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης προεῖρηκεν Ἰακώβ· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ὃ [93] ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Ἀλλὰ μετὰ τὸν Ζοροβάβελ οὐκ ἴσμεν ἡγεμονεύσαντά τινα ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς. Εὑρίσκομεν δὲ ὅμως τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν· τῆς γὰρ βασιλικῆς καὶ τῆς ἱερατικῆς ἐπιμιξία ἐγένετο· οἱ δὲ ἱερεῖς ἦρχον ἕως Ἡρώδου τοῦ ἀλλοφύλου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παροῦσα προφητεία τοῖς περὶ τοῦ Δαβὶδ τὰ περὶ τῶν ἱερέων συνάπτει.

ιη'. *Περὶ* [94] *τῶν ἱερέων*, φησὶ, *καὶ Λευιτῶν, οὐκ ἐξολοθρευθήσεται ἀνὴρ ἐκ προσώπου μου ἀναφέρων ὁλοκαυτώματα, καὶ θυμιῶν δῶρον* [95], *καὶ ποιῶν θυσίαν* [96] *πάσας τὰς ἡμέρας.* Καὶ ταύτης

VARIÆ LECTIONES.

[84] Rec. lectio est Σεφηλά. [85] Ναγέβ. Ita B. Ed. prior hab. Ναγὲθ tum h. l. tum post pauca. [86] Κάλεσον κ. τ. λ. Aliter οἱ Ο'. [87] Ἰδοὺ — ἰατρ. αὐτ. Ita fere Alex. [88] ἴασιν. Def. in B. [89] Apud LXX, justa cod. Vat. et Alex. desid. tota ista sectio vers. 14-26, quæ tamen in edit. Compl. exstat, quamque Grabius ex codd. quibus usus est, supplevit. [90] ἀν. δικ. *Hebr.* germen justum. [91] σωθ. — κληθ. Aliter Compl. et Grab. [92] ἐξολ. Ed. Compl. ἐκλείψει. [93] ὃ. Ita quoque supra, t. I, p. 114, sed ibid., p. 115, erat ᾧ. [94] Περὶ — Λευῖτ. B Καὶ φησί. Καὶ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευίταις. Ita fere Grabius. [95] δῶρ B et Grab. θυσίαν. *Hebr.* munus farreum. [96] θυσ. B κρίμα. Rectius autem Grab. θῦρα.

Digitized by Google

δὲ τῆς προφητείας ὁρῶμεν τὴν ἔκβασιν. Τῆς γὰρ Καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν θείαν δοθείσης ἐπαγγελίαν, ἐδόθη καὶ ἱερωσύνη κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· καὶ οἱ ταύτης ἠξιωμένοι, τὴν λογικὴν θυσίαν ἐνδελεχῶς προσφέρουσι τῷ Θεῷ. Εἶτα λέγει· Ὡς ἀδύνατόν ἐστιν [97] ἡμέραν νύκτα γενέσθαι, καὶ τὴν νύκτα ἡμέραν, οὕτως οὐχ οἷόν τε τὴν Δαβιτικὴν [98] καταλυθῆναι βασιλείαν. Καὶ ταύτης δὲ τῆς προφητείας δῆλόν ἐστι [99] τὸ τέλος· ὁ γὰρ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸς, οὐ τὸν κάτω θρόνον ἔχει· ἀλλὰ, τῷ Πατρὶ συνεδρεύων, ἰθύνει τὰ σύμπαντα Καὶ μέντοι καὶ περὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν Λευιτῶν ταὐτὸ τοῦτο λέγει, ὡς τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῇ ψάμμῳ τῆς θαλάσσης, τὸ τούτων παραβληθήσεται γένος. Καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λεγομένοις τὰ πράγματα. Ἅπασα γὰρ γῆ καὶ θάλαττα πλήρεις [1] ἀρχιερέων [2], καὶ τῶν τὴν Λευιτικὴν λειτουργίαν πληρούντων διακόνων. Εἰρηκὼς δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν δυσσεβῶν λεγόμενα, ὅτι τὰς δύο φυλὰς, ἃς ἐξελέξατο, τήν τε βασιλικὴν καὶ τὴν ἱερατικὴν, ἀπώσατο παντελῶς, ὑπέσχετο πάλιν ἅπερ ἤδη προείρηκεν [3].

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Οὕτω ταύτην συμπεράνας τὴν προφητείαν, ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνει [4]· καὶ τῶν πολεμίων προσκαθημένων, εἰπεῖν κελεύεται Σεδεκίᾳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὅτι Ἁλώσεται ἡ πόλις, καὶ ἐμπρησθήσεται· καί σε λαβόντες τῷ Βαβυλωνίων προσάξουσι βασιλεῖ· ἀλλὰ τὸν μὲν θάνατον διαφεύξῃ, αἰχμάλωτος δὲ ἁπαχθεὶς, τὴν ἀλλοτρίαν οἰκήσεις, καὶ ἐν εἰρήνῃ δέξῃ τοῦ βίου τὸ πέρας, καὶ τῶν νομιζομένων παρὰ τῶν προσηκόντων ἀξιωθήσῃ. Καὶ ταῦτα, φησὶν, εἶπον τῷ βασιλεῖ, τῶν πολεμίων οὐ μόνον τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπολοίπους τῆς Ἰουδαίας πόλεις πολιορκούντων. Ταύτῃ δὲ συνάπτει τῇ [5] προφητείᾳ καὶ ἑτέραν, ταύτην ἔχουσαν τὴν διάνοιαν· Ὁ [6] Σεδεκίας προσέταξε κατὰ τὸν θεῖον νόμον ἐλευθέρους ἀφεθῆναι τοὺς Ἑβραίους [7] οἰκέτας· ὁ γὰρ νόμος σαφῶς διηγόρευσεν, ἓξ μὲν ἔτη τούτους δουλεῦσαι, τῷ δὲ ἑβδόμῳ ἔτει τῆς ἐλευθερίας τυχεῖν. Ὑπακούσαντες δὲ ἅπαντες, καὶ τὴν [8] ἐλευθερίαν μεταδόντες, πάλιν αὐτοὺς εἰς τὴν προτέραν εἶλκυσαν δουλείαν, κακῇ μεταμελείᾳ χρησάμενοι. Ἀγανακτήσας τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀναμιμνήσκει μὲν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας, καὶ τῆς γεγενημένης ἐλευθερίας, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα δεδομένης [9] νομοθεσίας· ἐπιμέμφεται δὲ, ὡς ἀγαπήσασι μὲν τοῦ νόμου τὴν φυλακὴν, μεταμεληθεῖσι δὲ, καὶ τοῦτον [10] πατήσασιν.

ιε'. *Ἐπιστρέψαντες* [11] *γὰρ*, φησὶ, *ποιῆσαι τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς μου, τοῦ καλέσαι ἄφεσιν ἕκαστον τοῦ πλησίον αὐτοῦ· καὶ συνετελέσατε* [12] *διαθήκην κατὰ πρόσωπόν μου ἐν τῷ οἴκῳ οὗ ἐπεκλήθη τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτῷ.* Ἔνδον γὰρ ἐν

A juxta promissionem divinam Novo Testamento, donatum est etiam sacerdotium secundum ordinem Melchisedeci : et hoc qui adepti sunt, offerunt Deo jugiter sacrificium rationale. [20, 21] Post hæc ait, quemadmodum dies nox fieri non potest, nec nox dies, ita fieri non posse, ut destruatur regnum Davidicum. Atque hujus prophetiæ manifestus est exitus. Qui enim ex Davide secundum carnem ortus est Christus, non habet thronum in terris positum : sed, in eodem cum Patre sedens solio, gubernat omnia. [22] Sed et hoc ipsum dicit de sacerdotibus et Levitis, ita ut genus illorum conferatur cum exercitu cœlesti et arena maris. Verbis testimonium præbent res ipsæ. Terra enim universa, et mare, plena sunt pontificibus, et B diaconis Levitico munere fungentibus. [23-26] Commemorata autem impiorum oratione, qua dicebant Deum penitus rejecisse duas tribus, regiam et sacerdotalem, quas elegerat, pollicitus est iterum quæ jam prædixerat.

559 CAPUT XXXIV. (Græc. XLI.)

[1-5] Sic conclusa hac prophetia, confert se ad aliam : et jubetur dicere Sedeciæ regi, cum hostes in obsidione perseverarent : Capietur civitas, et igne succendetur ; et captum te adducent ad regem Babyloniorum ; et mortem quidem effugies : sed captivus abductus, habitabis in terra aliena ; et in pace finem vitæ sortieris, et debitis exsequiis exornaberis a propinquis tuis. [6, 7] Et hæc, inC quit, dixi regi, hostibus non modo Hierosolymam, sed et reliqua Judææ oppida obsidentibus. [8, 9] Huic autem prophetiæ aliam ejusdem sententiæ connectit. Jussit Sedecias servos Hebræos juxta legem divinam liberos dimitti. Lex enim aperte statuit illos sex quidem annos servire, septimo autem anno libertatem consequi. [10, 11] Cumque his auditis omnes libertatem servis suis dedissent, illos iterum in pristinam servitutem redegerunt, perversa usi pœnitentia. [12, 13] Indignatus ergo Deus omnium, illis quidem revocat in memoriam servitutem Ægyptiacam, et collatam eis libertatem, et legum deinceps datarum sanctionem : [14] conqueritur autem, quod cum adamassent legis obserD vationem, tamen, cum eius pœnituerit illos, conculcaverint eam.

Vers. 15. *Conversi enim estis*, ait, *ut faceretis quod rectum est in oculis meis, et prædicaretis quisque manumissionem proximi sui : et iniistis pactum* **560** *in conspectu meo, in domo quæ vocata est de nomine meo.* Intus enim, in æde mihi con-

VARIÆ LECTIONES.

[97] ἐστιν. B τήν. [98] B Δαυϊτικήν. [99] B ἔσται. [1] B πλήρης. [2] ἀρχ. B præm. καὶ τῶν. [3] προείρ. Verba textus vers. xb. allegantur quidem ex Nostro apud Sabat. ad h. l., sed ex errore, ut videtur. [4] B μετέβη. [5] τῇ πρ. καί. B προφητείαν. [6] ὁ. B add. δέ. [7] B τῶν Ἑβραίων. [8] τ. ἐλ. B τῆς ἐλευθερίας. [9] δεδ. B δόθείσης. [10] B ταύτην. [11] B Ἐπεστρέψατε. (Ita leg. pro ἐπιστρέψατε.) Sic quoque Grab. [12] συνετ. Ita quoque Grab. Sed B συνετελέσαντο, quod pugnat contra Hebr. æque ac rec. lectio, συνετέλεσαν.

Digitized by Google

secrata, me præsente, cum fecissent pactum de manumissione, confestim istud transgressi sunt. [16, 17] Quoniam ergo noluistis dimissionem facere, « Ecce ego accerso vobis dimissionem dicit Dominus, ad gladium, ad mortem, et ad famem. Et dabo vos in dispersionem cunctis regnis terræ. » Reprehendit etiam jurisjurandi transgressionem.

τῷ ἀφιερωμένῳ μοι οἴκῳ, ἐμοῦ παρόντος τὰς συνθήκας ποιησάμενοι τῆς ἀφέσεως, παραυτίκα ταύτας παρέβησαν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐκ ἐβουλήθητε ποιήσασθαι τὴν ἄφεσιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ καλῶ ὑμῖν ἄφεσιν, φησὶ Κύριος, εἰς τὴν μάχαιραν, καὶ εἰς τὸν θάνατον, καὶ εἰς τὸν λιμόν. Καὶ δώσω ὑμᾶς εἰς διασποράν πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς. » Ἐλέγχει δὲ καὶ τὴν τοῦ ὅρκου παράβασιν.

Vers. 18, 19. *Et dabo homines qui transgressi sunt pactum meum, qui non rata fecerunt verba pacti mei quod pepigerunt coram me, vitulum quem diviserunt in duo, et transierunt per medium duorum membrorum ejus, principes Judæ, principes Hierosolymæ, potentes: et sacerdotes, et cunctum populum terræ, qui transierunt per medium duarum portionum vituli.* Sic illi jurare prisco more consueverant. Quin et Deus omnium, fœdus iniens cum Abrahamo, cum arietem trimum, et vitulum, atque hircum similis ætatis, in duas partes dividi jussisset, easque ex adverso collocari, olibanum fumantem, et lampades ignis, per medium ambarum portionum transire fecit, cum eo paciscens ex more qui tunc vigebat. Istud etiam hi fecerunt, qui de libertate servorum Hebræorum promissiones ediderant, et jurejurando firmare voluerunt libertatem: sed mox ipsum transgressi sunt. **561** [20, 21] Quapropter minatur se traditurum esse eos hostibus, et corpora eorum bestiis devoranda projecturum; regique et principibus jugum servitutis impositurum esse.

ιη', ιθ'. *Καὶ δώσω τοὺς ἀνθρώπους τοὺς παρεληλυθότας τὴν διαθήκην μου, τοὺς μὴ στήσαντας τοὺς λόγους τῆς διαθήκης μου ἣν ἐποίησαν κατὰ πρόσωπόν μου, τὸν μόσχον ὃν ἐποίησαν εἰς δύο, καὶ διῆλθον διὰ μέσου τῶν διχοτομημάτων αὐτοῦ, τοὺς ἄρχοντας Ἰούδα, καὶ τοὺς ἄρχοντας Ἰερουσαλήμ, τοὺς δυνατούς, καὶ τοὺς ἱερεῖς, καὶ πάντα τὸν λαὸν τῆς γῆς, τοὺς διελθόντας ἀνὰ μέσον τῶν διχοτομημάτων τοῦ μόσχου.* Οὕτως εἰώθεισαν ὀμνύναι κατὰ τὸ παλαιόν. Ἀμέλει καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ τὰς συνθήκας ποιούμενος, κριὸν τριετῆ, καὶ μόσχον, καὶ τράγον, ὁμοχρόνους διχοτομηθῆναι κελεύσας, καὶ τὰ τμήματα ἀντιπρόσωπα τεθεῖναι ἀλλήλοις, κλίβανον καπνιζόμενον, καὶ λαμπάδας πυρὸς, ἀνὰ μέσον τῶν διχοτομημάτων πεποίηκε διελθεῖν, κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας ποιούμενος· τοῦτο καὶ οὗτοι δεδράκασι, τὰς περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑβραίων οἰκετῶν ἐπαγγελίας ποιούμενοι, καὶ ὅρκῳ τὴν ἐλευθερίαν βεβαιῶσαι βουλόμενοι· ἀλλὰ τοῦτον παραυτίκα παρέβησαν. Διάτοι τοῦτο ἀπειλεῖ παραδώσειν αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν βορὰν τοῖς θηρίοις προθήσειν· καὶ τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄρχουσιν ἐπιθήσειν τὸν τῆς δουλείας ζυγόν.

CAPUT XXXV. (Græc. XLII.)

[1, 2] Hac prophetia finita, mentionem facit antiquioris prædicationis. In diebus enim Joacimi, filii Josiæ regis Judæ, mandatum est illi, ut duceret filios Rechabi in templum Dei, illisque præberet vinum in una aularum. [3-5] Ego vero, inquit, mandatum implevi, et propositis vasis fictilibus vino plenis, denuntiavi ut biberent. [6] Contradicebant autem illi, dicentes:

(Vers. 6, 7.) *Nequaquam bibimus vinum: quia Jonadab, filius Rechabi, pater noster, præcepit nobis, dicens: Ne biberitis vinum vos et filii vestri, usque in sæculum. Et domos ne ædificaveritis, nec semen seminaveritis; et vineas non plantabitis, nec erunt vobis. Sed in tabernaculis habitabitis omnibus diebus vestris, ut diu vivere possitis super terram in qua vos commoramini.* [8-10] Ilos, inquit, sermones audientes mandata paterna observavimus, cum uxoribus et filiis. Et domus non ædificavimus, nec de colendis agris solliciti fuimus, sed usque in

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ταύτην συμπεράνας τὴν προφητείαν, πρεσβυτέρας ἀναμιμνήσκει προρρήσεως. Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις Ἰωακεὶμ, υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, τοὺς υἱοὺς Ῥηχὰβ εἰς τὸν θεῖον ναὸν [16a] εἰσαγαγεῖν προσετάχθη, καὶ ἐν μιᾷ τῶν αὐλῶν οἶνον τούτοις προσενεγκεῖν. Ἐγὼ δὲ, φησὶ, τὸ προσταχθὲν πεπλήρωκα, καὶ κεράμια οἴνου πλήρη προτεθεικὼς, παρηγγύων πιεῖν. Ἀντέλεγον δὲ ἐκεῖνοι, λέγοντες·

Οὐ μὴ πίωμεν οἶνον· ὅτι Ἰωναδὰβ υἱὸς Ῥηχὰβ, ὁ πατὴρ ἡμῶν, ἐνετείλατο ἡμῖν, εἰπών· Οὐ μὴ πίητε οἶνον ὑμεῖς, καὶ οἱ υἱοὶ ὑμῶν, ἕως τοῦ αἰῶνος. (ζ'.) *Καὶ οἰκίας οὐ μὴ οἰκοδομήσητε [17], καὶ σπέρμα μὴ σπείρητε, καὶ ἀμπελῶνας [18] μὴ φυτεύσητε, μηδὲ ἔστω ὑμῖν· ἀλλ' ἐν σκηναῖς κατοικήσετε [19] πάσας τὰς ἡμέρας ὑμῶν· ὅπως ζήσητε ἡμέρας πολλὰς ἐπὶ τῆς γῆς, ἐφ' ἧς ὑμεῖς διατρίβετε ἐπ' αὐτῆς.* Τούτων δὲ, φησὶν, ἡμεῖς τῶν λόγων ἀκούσαντες, τὰς πατρῴας ἐφυλάξαμεν ἐντολὰς, σὺν ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς υἱέσι· καὶ οὔτε οἰκίας

VARIÆ LECTIONES.

[15] τ. λ. τ. διαθ. μ. Ita quoque Grab. [16] ἐπ. Ed. Compl. hab. ἔχοψαν, quod præstat. [18] εἰς — διχ. αυτ. Sic quoque Grab. Sed rec. lect. est, ἐργάζεσθαι αὐτῷ. [16a] Τοὺς — μόσχου. Ita fere Grab. contra rec. lect. quæ nimium ab Hebr. recedit. [16a] B νεών. [17] B οἰκοδομήσετε. [18] ἀμπ.— ἔστω. Ita fere Grab. Sed rec. lectio est, ἀμπελὼν οὐκ ἔσται. [19] B κατοικήσητε.

Digitized by Google

ἐδειμάμεθα, οὔτε γεωργίας ἐπεμελήθημεν· ἀλλ' ἐν σκηναῖς οἰκοῦντες μέχρι τοῦ παρόντος διετελέσαμεν· νῦν δὲ τῶν Βαβυλωνίων ἐπελθόντων, εἰς τήνδε τὴν πόλιν καταφυγεῖν ἠναγκάσθημεν. Θαυμάσαι δὲ ἄξιον καὶ τοῦ πατρὸς τὴν νομοθεσίαν, καὶ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀπογόνων τὴν εὐπείθειαν· τὸν γὰρ ἀφρόντιδα καὶ ἀκτήμονα βίον ἠγάπησαν, καὶ τὸ πάντων παραδοξότατον, ὅτι παῖδας ἔχοντες ὠλιγώρουν τῆς κτήσεως, τῆς θείας ἐλπίδος τὸ κατὰ σφᾶς αὐτοὺς ἐξαρτήσαντες. Εἰ δὲ κατὰ τὸν τοῦ νόμου καιρὸν, ᾧ οὐκ εἶχε τὴν τελειότητα, διὰ τὴν τῶν νομοθετουμένων ἀσθένειαν, τὴν ἄκραν οὗτοι φιλοσοφίαν ἠσπάσαντο, τίνες ἂν ἐγένοντο τὸν[10] εὐαγγελικὸν ἀκούσαντες νόμον; Ἀλλ' ὁ τῶν ὅλων Θεὸς κελεύει τῷ προφήτῃ, ἅπασιν εἰπεῖν τοῖς τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦσιν, ὅτι Οὗτοι μὲν τὴν τοῦ πατρὸς φυλάττοντες ἐντολὴν, πιεῖν οὐκ ἠθέλησαν οἶνον· ὑμεῖς δὲ, καὶ προφητικὰς διδασκαλίας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν δεχόμενοι, κατὰ τοὺς ἐμοὺς οὐ πολιτεύεσθε νόμους. Οὗ δὴ χάριν, ὑμῖν ἐπάξω παντοδαπὰς συμφορὰς, τοῖς δὲ τοῦ Ῥηχὰβ ἀπογόνοις, τὴν πατρῴαν φυλάξασιν ἐντολὴν, τὸ κάλλιστον τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγέλλεται.

ιθ'. *Οὐ μὴ ἐκλείψει*[11], φησὶν, *ἀνὴρ ἐκ τῶν υἱῶν Ἰωναδὰβ, υἱοῦ Ῥηχὰβ, παρεστηκὼς κατὰ πρόσωπόν μου, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς γῆς.* Ἱστέον μέντοι, ὡς ἅπας ἐκείνους φυλάττων τοὺς νόμους, υἱὸς Ἰωναδὰβ υἱοῦ Ῥηχὰβ χρηματίζει.

ΚΕΦΑΛ. ΛΣ'.

Μετὰ ταῦτα λέγει, ὡς προσετάχθη πᾶσαν συγγράψαι τὴν προφητείαν. *Κεφαλίδα*[12] δὲ *βιβλίου* καλεῖ τὰ εἰλήματα, οἷς μέχρι τοῦ παρόντος φίλον Ἰουδαίοις κεχρῆσθαι. Εἰκὸς γὰρ, φησὶν, ἀκριβέστερον αὐτοὺς μεμαθηκότας τὰ ἀπειληθέντα κακὰ, διὰ τῆς μεταμελείας τῆς σωτηρίας τυχεῖν· ποιεῖ δὲ τὸ προσταχθὲν ὁ προφήτης. Καὶ αὐτὸς μὲν, ὑπὸ τῆς θείας ἐνεργούμενος χάριτος, προσέφερε τοὺς χρησμούς· ἔγραφε δὲ τούτους ὁ Βαρούχ. Καὶ ἐπειδήπερ εἰς τὸν θεῖον νεὼν εἰσελθεῖν ἐκωλύετο, (καθεῖρκτο γὰρ,) τῷ Βαροὺχ παρεγγυᾷ ἀναγνῶναι τῷ λαῷ τὰ συγγεγραμμένα· καὶ συχνοῦ διελθόντος χρόνου, δημοτελοῦς ἐπιτελουμένης νηστείας, ὁ Βαροὺχ ἀνέγνω τὴν προφητείαν· εἷς δὲ τῶν ἀκουσάντων, εὐσεβέστερον κινηθεὶς, μηνύει τοῖς ἄρχουσι τὰ ἠπειλημένα κακά· οἱ δὲ τὸν Βαρουχ μετεστείλαντο, καὶ ἀναγνῶναι προσέταξαν, καὶ δέους ἐμπλησθέντες τὸν τούτων μαθεῖν ἐσπούδασαν συγγραφέα. Ὁ δὲ Βαροὺχ ἐδίδαξεν, ὡς Ἱερεμίας ὑπὸ τῆς θείας ἐμπνεόμενος χάριτος ταῦτά μοι παρηγγύησε γράψαι. Οἱ δὲ ἄρχοντες τὸ βιβλίον ἔδοσαν τῷ βασιλικῷ γραμματεῖ· τῷ δὲ Βαροὺχ φυγεῖν παρηγγύησαν· ἐμήνυσαν δὲ τὰ συγγεγραμμένα τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ ἤγαγε μὲν τὸν γραμματέα, καὶ ἀναγνῶναι κελεύει. Δυσσεβὴς δὲ ὢν, καὶ παράνομος, τὰς ἀναγινωσκομένας ἐκτέμνων σελίδας

A praesentem diem continenter in tabernaculis habitavimus [11]. Nunc vero advenientibus Babyloniis, ad urbem hanc confugere coacti sumus. Admiratione digna est tum paterna legislatio, tum filiorum atque posterorum prompta obedientia : quippe qui vitam **562** curis vacuam et nihil possidentem adamaverunt, et (quod maxime omnium superat opinionem) habentes liberos, parvipendebant possessiones toti, quoad se suaque a fiducia in Deum pendentes. Quod si tempore legis, quæ perfectionem non habebat, propter infirmitatem eorum quibus lex ferebatur, summam philosophiam amplexi sunt isti, quales fuissent, si legem evangelicam audivissent ? [12, 13] At vero Deus omnium jubet prophetam dicere cunctis habitantibus Hierosolymæ :
B [14-16.] Hi quidem, patris mandatum observantes, vinum bibere noluerunt : vos autem, qui noctes diesque propheticas disciplinas excipitis, juxta leges meas non inceditis. [17, 18] Quapropter omnimodas calamitates vobis inferam : posteris autem Rechabi, qui mandatum patris servaverunt, bonorum omnium præstantissimum pollicetur.

Vers. 19. *Non deficiet*, inquit, *vir de filiis Jonadabi, filii Rechabi, qui stet in conspectu meo cunctis diebus terræ.* Sciendum autem est, omnem eum qui leges illas observat, vocari filium Jonadabi filii Rechabi.

CAPUT XXXVI. (Græc. XLIII.)

C [1-3] Narrat postea, quomodo jussus sit describere omnem prophetiam. *Caput* autem *libri* vocat volumina, quibus ad præsens usque tempus Judæis uti mos est. Probabile enim est, inquit, eos, cum accuratius didicissent afflictiones, quas comminatus erat Deus, pœnitentia consecuturos esse salutem. [4] Peragit autem propheta quod jussum est. Et ipse quidem divina impulsus gratia **563** dictabat vaticinia : Baruch autem scriptis excipiebat. [5-10] Et quia impediebatur, nempe carcere inclusus, ingredi templum Dei, mandat Barucho ut populo legat quæ scripserat. Itaque non pauco tempore elapso, cum publice celebraretur jejunium, legit Baruch prophetiam. [11-15] Unus autem eorum qui audierant, ductus religione, indicat principibus tribulationes, quas comminabatur Deus :
D illi vero Baruchum acciverunt et relegere jusserunt. [16-18] Et gravi timore perculsi, scire avebant quis hæc scripsisset. Baruch autem declaravit Jeremiam, divina afflatum gratia, ista ut scriberet jussisse. [19-23] At principes librum tradiderunt scribæ regio : Baruchum autem hortati sunt ut fugeret. Nuntiaverunt autem quæ scripta erant regi. Et ille scribam adducens, legere jubet. Cumque esset impius, et transgressor

VARIÆ LECTIONES.

[10] B τῶν εὐαγγελικῶν ἐπακούσαντες νόμων. [11] Rec. lectio, ἐκλείπῃ. [12] κεφ. βιβλ. Apud LXX, in toto hoc capite leg. vel χαρτίον, vel χάρτην, vel βιβλίον. Aquilam Noster sequi videtur.

Digitized by Google

legis, abscindens paginas quæ recitabantur, igni tradebat. Nam propter tempus hibernum appositus erat focus.

VERS. 24. *Et non quæsiverunt*, ait, *Dominum, et non sciderunt vestimenta sua, rex et omnes servi ejus, qui audierunt omnes hos sermones.* [25, 26] Verum sicut horum extremam stupiditatem criminatur : sic laudat Elnathanem et Dalaiam, et Gamariam, qui suggerebant regi, ne librum combureret, et non audivit eos. Nec contentus fuit rex impius iniquitate perpetrata : quin etiam Baruchum et Jeremiam **564** comprehendi mandavit. [27, 28] At Deus universorum præcepit Jeremiæ ut priores sermones in alio libro describeret. Charta enim exusta quidem fuit, sed lex divina permansit illæsa. Sic etiam cum corpus passum esset quod assumptum erat, Verbum permansit passioni minime obnoxium. Jussus autem est propheta Joacimo quoque regi hæc dicere.

VERS. 29, 30. *Hæc dicit Dominus, Tu combussisti librum hunc, inquiens : Quare scripsisti in eo, dicens : Ingrediens ingredietur rex Babylonis, et vastabit terram hanc, et deficiet in ea homo et jumentum? Propterea sic dixit Dominus contra Joacimum regem Judæ : Non erit ei, qui sedeat super solium Davidis, et cadaver ejus erit projectum ad æstum interdiu et ad gelu per noctem.* Certissima prophetia. Etsi enim regnavit Jechonias filius ejus, post tres tamen menses ductus est captivus. [31] Minatur autem ei, totique domui exitium, et urbi vastationem, et populo jam dictas afflictiones. [32] Exsecutus est iterum propheta mandatum, et ministerio Baruchi iterum scripsit prophetiam. « Et in ea plures, ait, additi sunt sermones quam isti. » Quia enim rex impius iniquo animo ferebat comminationes, quas audierat, Dominus jussit eas multiplicare. Nos vero divinas, quæso, metuamus comminationes, et faustis credamus pollicitationibus, vitamque dignam vivamus vocatione, qua vocati sumus : ut comminationum periculum quoque effugere, et **565** promissis frui bonis possimus, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patrem decet gloria, una cum sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A τῷ πυρὶ παρεδίδου· διὰ γὰρ τὴν τοῦ χειμῶνος ὥραν ἐσχάρα παρέκειτο.

κδ'. *Καὶ οὐκ ἐζήτησαν*[23], φησὶ, *τὸν Κύριον*[24]. *οὐδὲ διέρρηξαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν ὁ βασιλεὺς καὶ πάντες*[25] *οἱ παῖδες αὐτοῦ, οἱ ἀκούσαντες πάντας τοὺς λόγους τούτους.* Ἀλλ' ὥσπερ τούτων τὴν ἐσχάτην ἀναλγησίαν[26] κατηγορεῖ, οὕτως ἐπαινεῖ τὸν Ἐλναθὰν[27], καὶ Δαλαΐαν[28], καὶ Γαμαρίαν[29]. Ὑπέθεντο γὰρ οὗτοι τῷ βασιλεῖ, μὴ[30] κατακαῦσαι τὸ βιβλίον, καὶ οὐκ ἤκουσεν αὐτῶν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τῇ τολμηθείσῃ παρανομίᾳ ὁ δυσσεβὴς βασιλεύς· ἀλλὰ τὸν Βαροὺχ καὶ τὸν Ἱερεμίαν συλληφθῆναι προσέταξεν. Ὁ δὲ τῶν ὅλων Θεὸς τῷ Ἱερεμίᾳ κελεύει ἐν ἑτέρῳ βιβλίῳ τοὺς προτέρους λόγους συγγράψαι. Ὁ μὲν γὰρ χάρτης ἐκαύθη, ὁ δὲ θεῖος νόμος μεμένηκεν ἀβλαβής. Οὕτω καὶ τοῦ ληφθέντος σώματος πεπονθότος, ὁ Λόγος[31] μεμένηκεν ἀπαθής· εἰπεῖν δὲ ὁ προφήτης καὶ τῷ Ἰωακεὶμ ἐκελεύσθη ταῦτα.

B

κθ', λ'. *Τάδε*[32] *λέγει Κύριος, Σὺ κατέκαυσας τὸ βιβλίον τοῦτο εἰπών, Διατί ἔγραψας ἐπ' αὐτῷ λέγων, ὅτι Εἰσπορευόμενος εἰσπορεύσεται βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ διαφθερεῖ τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἐκλείψει ἀπ' αὐτῆς ἄνθρωπος καὶ κτῆνος. Διὰ*[33] *τοῦτο οὕτως εἶπε Κύριος ἐπὶ Ἰωακεὶμ βασιλέα*[34] *Ἰούδα, Οὐκ ἔσται αὐτῷ καθήμενος ἐπὶ θρόνου Δαβὶδ, καὶ τὸ θνησιμαῖον αὐτοῦ ἔσται ἐρριμμένον ἐν τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ ἐν τῷ παγετῷ τῆς νυκτός.* Ἀψευδὴς ἡ προφητεία. Εἰ γὰρ καὶ ἐβασίλευσεν Ἰεχονίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπήχθη αἰχμάλωτος. Ἀπειλεῖ δὲ αὐτῷ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ[35] τὸν ὄλεθρον, καὶ τῇ πόλει τὴν ἐρημίαν, καὶ τῷ λαῷ τὰ προρρηθέντα κακά. Πεπλήρωκε δὲ πάλιν τὸ προσταχθὲν ὁ προφήτης, καὶ γέγραφε πάλιν τὴν προφητείαν, τοῦ Βαροὺχ ὑπουργήσαντος. « Καὶ προσετέθησαν, φησὶν, ἔτι ἐν αὐτῷ λόγοι πλείονες[36] ἢ[37] οὗτοι. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐχαλέπηνεν ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς ἀκούσας τῶν ἀπειλῶν, πολλαπλασίως γενέσθαι ταύτας προσέταξεν ὁ Δεσπότης. Ἡμεῖς δὲ, παρακαλῶ, καὶ τὰς θείας δείσωμεν ἀπειλὰς, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς πιστεύσωμεν ὑποσχέσεσιν, καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθημεν, ἵνα καὶ τῶν ἀπειλῶν τὴν πεῖραν ἐκφύγωμεν, καὶ ὑπισχνουμένων[38] ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα πρέπει, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

C

D

VARIÆ LECTIONES.

[23] ἐζ. Præstat lectio Compl. ἐξέστησαν. *Hebr.* timore correpti sunt. [24] τ. Κύρ. Des. apud LXX. [25] πάντ. Des. apud LXX. [26] B ἀλογίαν. [27] B Ἐλδαθάν. [28] Rec. lectio hujus nominis apud LXX est Γοδολίας, sed Compl. habet Δαλαΐας. Editio prior habebat Δαλαίαν. [29] Γαμ. Ed. pr. hab. Γαμαρίαμ. Nomen viri illius in cod. Vatic. des., exstat autem in reliquis. [30] μή. Male omissum est in cod. Vat. [31] Λόγ. B præm. Θεός. [32] Τάδε, κ. τ. λ. Aliter apud LXX, leg. vers. 29 et 30. [33] Διὰ τ. Des. in B. [34] B βασιλέως. [35] οἴκῳ. B add. αὐτοῦ. [36] B πλείους. [37] ἢ. Rec. lectio, ὡς. *Hebr.* verba multa similia istis. [38] ὑπ. præm. τῶν.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ Η'.

TOMUS OCTAVUS.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Μέλλων ὁ θεσπέσιος προφήτης τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν ἐξηγεῖσθαι τῆς πόλεως, διδάσκει πρῶτον ποίαν ἄγων ἡλικίαν ἦρξατο τῆς βασιλείας ὁ Σεδεκίας, καὶ πόσον ἐβασίλευσε χρόνον· καὶ ὅτι κατὰ τὸν τῆς πολιορκίας καιρὸν, τὰς κατ' αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως εἰρημένας ὑπὸ τοῦ προφήτου προῤῥήσεις μαθὼν, ἀποστείλας τινὰς παρεκάλεσεν αὐτὸν τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβείας προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ· κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν οὐ δεσμωτήριον ᾤκει, ἀλλ' ἀδεῶς ἐν τῇ πόλει διῆγε. Τῶν δὲ Βαβυλωνίων πολιορκούντων τὴν πόλιν, ἦκον εἰς ἐπικουρίαν τῶν Ἰουδαίων οἱ Αἰγύπτιοι, δηλονότι τοῦ βασιλέως εἰς συμμαχίαν αὐτοὺς καλέσαντος. Τοῦτο δὲ μαθόντες Χαλδαῖοι, τῆς πολιορκίας ἀπέστησαν. Ὁ τοίνυν Δεσπότης Θεὸς τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄρχουσιν εἰπεῖν παρηγγύησε τῷ προφήτῃ, μήτε τῇ τῶν Αἰγυπτίων ἐπικουρίᾳ θαῤῥῆσαι, μήτε τῶν Χαλδαίων καταφρονῆσαι· οἱ γὰρ Αἰγύπτιοι καταλήψονται τὴν ἐνεγκοῦσαν ὡς τάχιστα, καὶ οἱ Χαλδαῖοι πάλιν ἀναστρέψαντες, καὶ πολιορκήσουσι τὴν πόλιν, καὶ πυρὶ [39] παραδώσουσι. Καὶ διδάσκων, ὡς αὐτὸς κατ' αὐτῶν τὴν ψῆφον ἐξήνεγκεν, ἐπιφέρει καὶ ταῦτα·

CAPUT XXXVII. (Græc. XLIV.)

[1-3] Captæ urbis narrationem instituturus divinus propheta, docet imprimis qua ætate regnare cœperit Sedecias, quantoque tempore regnaverit; et quod obsidionis tempore, cum prophetæ contra se et contra urbem prædictiones didicisset, per internuntios prophetam obsecrarit, ut pro eo preces offerret Deo. [4] Eo enim tempore non habitabat in carcere, sed securus degebat in urbe. [5] Cum autem Babylonii obsiderent urbem, in auxilium Judæorum venerunt Ægyptii, a rege scilicet ad belli societatem evocati. Quod cum intellexissent Chaldæi, destiterunt ab obsidione. [6-8] Jubet igitur Dominus Deus prophetæ, ut denuntiet regi et principibus, ne confidant auxilio Ægyptiorum, neve Chaldæos contemnant. Nam Ægyptii quamprimum in patriam revertentur, et Chaldæi denuo reversi obsidebunt et incendent urbem. [9] Atque ut doceat se contra eos sententiam tulisse, subjungit etiam ista :

ι'. *Ἀλλ' ἐὰν πατάξητε πᾶσαν τὴν δύναμιν τῶν Χαλδαίων τῶν πολεμούντων* [40] *ὑμᾶς, καὶ καταλειφθῶσί τινες ἐκκεκεντημένοι ἀνδρες ἐν αὐτοῖς, ἕκαστος ἐν τῇ σκηνῇ* [41] *αὐτοῦ, οὗτοι ἀναστήσονται, καὶ κατακαύσουσι τὴν πόλιν ταύτην ἐν πυρί.* Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε τὴν τῶν Χαλδαίων ῥώμην [42] περιγίγνεσθαι. Ἀρκοῦσι γὰρ εἰς ὑμετέραν πανολεθρίαν καὶ ὀλίγοι τραυματίαι, δι' ἀσθένειαν καταλειφθέντες ἐν ταῖς σκηναῖς· ἀσθενεῖς γὰρ ὑμᾶς ἡ ἁμαρτία πεποίηκεν. Εἶτα διδάσκει, ὡς ἀνακωχῆς τινος αὐτοῖς γενομένης διὰ τὴν τῶν Χαλδαίων ὑποχώρησιν, αὐτὸς μὲν πρὸς τοὺς οἰκείους αὐτοῦ ἐξελήλυθε, πρίασθαι ἄρτους βουλόμενος· Σερουΐα [43] δέ τις ὑποπτεύσας αὐτὸν πρὸς τοὺς πολεμίους πεφευγέναι, εἰσήγγειλε παρὰ τοῖς ἄρχουσιν· οἱ δὲ ἀκούσαντες καθεῖρξαν αὐτὸν, οὐκ εἰς τὴν δημοσίαν εἱρκτὴν, « ἐπεπλήρωτο [44] γὰρ, φησὶν, ἐκείνη, » ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον Ἰωνάθαν τοῦ γραμματέως· συχνῶν δὲ διελθουσῶν ἡμερῶν, μεταπέμπεται μὲν αὐτὸν κρύβδην ὁ Σεδεκίας, καὶ ἔρεται, εἰ ἔστι λόγος παρὰ Κυρίου· ὁ δὲ προφήτης αὐτῷ προλέγει τὴν ἅλωσιν· μετὰ δὲ τὴν πρόῤῥησιν, αἰτιᾶται τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην ἀδικίαν.

Vers. 10. *Quin etsi percusseritis universum* **566** *exercitum Chaldæorum, qui vos impugnant, et inter eos relicti fuerint viri aliqui vulnerati, quisque in tentorio suo : exsurgent isti, et succendent urbem istam igne.* Neque vero existimetis vos superaturos esse robur Chaldæorum. Sufficiunt enim ad vos penitus delendos vel pauci vulnerati, qui propter infirmitatem relicti sunt in tentoriis, quia peccatum vos reddidit imbecilles. [11-14] Deinde refert, quo pacto, cum inducias quasdam recedentibus Chaldæis nacti essent, ipse quidem volens emere panes egressus sit ad familiares suos, quidam autem Seruia, suspicatus illum ad hostes profugisse, detulerit apud principes. [15, 16] Hi autem cum audissent, incluserunt eum, non custodia publica, « nam plena erat, inquit, illa, » sed in domo Jonathanis scribæ. [17] Transactis porro diebus non paucis, clam accersit eum Sedecias, et rogat, sitne sermo a Domino? propheta vero prædicit ei captivitatem, et post prædictionem conqueritur de injuria in se commissa.

ιη'. ιθ'. *Τί γὰρ, φησὶν, ἠδίκησά σε* [45], *καὶ τοὺς*

Vers. 18, 19. *Qua enim, inquit, injuria te*

VARIÆ LECTIONES.

[39] πυρί. Des. in B. [40] Rec. lectio, τοὺς πολεμοῦντας. [41] τ. σκ. Rect. lect. τῷ τόπῳ [42] ῥώμ. B add. ὑμῶν. [43] B Σερουΐας. [44] ἐπεπλ. ἐκ. Des. in Hebr. et apud LXX. [45] σε. Des in B.

Digitized by Google

uffeci, et servos tuos, ut me traderetis in domum custodiæ? Et ubi sunt prophetæ vestri, qui prophetarunt vobis, dicentes: Nequaquam veniet rex Babylonis ad vos in terram hanc? Cum res ipsæ, inquit, demonstraverint prophetiæ meæ veritatem, vestrorum autem prophetarum mendacium, juste judicandum erat, **567** et sumendæ pœnæ de iis qui mentiebantur, non de eo qui vera vaticinatus est. [20, 21] Tum precatur, ut liberetur e domo scribæ. Sedecias vero inde quidem illum eduxit, sed remisit eum in carcerem publicum, et singulis diebus panem unum præberi jussit.

CAPUT XXXVIII. (Græc. XLV.)

[1-4] Quidam autem e principibus, prophetæ contra urbem prolata vaticinia ægre ferentes (aiebat enim, adepturos salutem eos qui sua sponte abiissent ad Chaldæos, perituros autem, qui obsidionem sustinerent), irritarunt regem adversus prophetam, dicentes eum ejusmodi vaticinationibus frangere alacritatem militum, qui bellum gerere possent. [5, 6] Rex autem parum prudens tradidit prophetam delatoribus qui, accepta potestate, iram in eum exercuerunt, miseruntque illum in lacum fetidum et cœnosum. Nec Judæorum quisquam tulit opem prophetæ tales pœnas ob divina eloquia luenti. [7-9] Abdemelech autem eunuchus, vir Æthiops, redarguit regem, et clamat audacter : « Perperam egisti, dum effecisti ut vir Dei fame periret, cum non sint amplius in urbe panes. » [10-13] Sedecias vero, reprehensione suscepta, constituit Abdemelechum salutis prophetæ ministrum ; qui aliis adjutoribus assumptis, **568** cum projecisset prophetæ vetustos panniculos, et hos sub axillis funi subjici jussisset, extraxit eum ex lacu Chereth. Chereth autem lacum vocat. [14] Eductum vero eum, et in carcere manentem, rex iterum accivit et introduxit ad se in domum Asalisael, « quæ erat in domo Domini. » Hoc Syrus interpretatus est, « intra trivii compitum. » Precatur autem prophetam ut indicet ei verbum Dei, et ne celet veritatem. Ait vero propheta ;

VERS. 14. *Si annuntiavero tibi, nonne occides me? Et si dedero tibi consilium, non audies me.* Siquidem noverat, ut propheta, futura : et experientiam habebat magistram. [16] Et cum rex jurasset se profecto non traditurum esse illum impiis, dixit iterum :

παῖδάς σου[46], ὅτι ἐδώκατέ με εἰς τὸν οἶκον τῆς φυλακῆς; Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ προφῆται ὑμῶν οἱ προφητεύσαντες ὑμῖν, λέγοντες· Οὐ μὴ ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐφ' ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην[47]; Τῶν πραγμάτων, φησὶ, δειξαμένων[48] τὴν τῆς ἐμῆς προφητείας ἀλήθειαν, τῶν δὲ ὑμετέρων προφητῶν τὴν ψευδολογίαν, ἔδει κρίναι δικαίως, καὶ τοὺς ψευδομένους[49] ἀπαιτῆσαι δίκας, οὐ τὸν τὰ ἀληθῆ προμηνύσαντα. Εἶτα παρακαλεῖ τῆς οἰκίας ἀπαλλαγῆναι τοῦ γραμματέως. Ὁ δὲ Σεδεκίας ἐκεῖθεν μὲν αὐτὸν ἐξήγαγεν, εἰς δὲ τὸ δημόσιον αὐτὸν ἐξέπεμψε δεσμωτήριον, καὶ ἄρτον ἕνα καθ' ἑκάστην ἡμέραν χορηγηθῆναι προσέταξεν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΝ'.

Τινὲς μέντοι τῶν ἀρχόντων δυσχεράναντες τὰς κατὰ τῆς πόλεως γεγενημένας ὑπὸ τοῦ προφήτου προῤῥήσεις· (ἔλεγε γὰρ τοὺς μὲν αὐτομολοῦντας πρὸς τοὺς Χαλδαίους σωτηρίας ἀπολαύσεσθαι, τοὺς δέ γε τῆς πολιορκίας ἀνεχομένους ὀλέθρῳ παραδοθήσεσθαι), παροξύνουσι κατὰ τοῦ προφήτου τὸν βασιλέα, φήσαντες αὐτὸν χαυνοῦν τῶν πολεμεῖν[50] δυναμένων τὴν προθυμίαν ταῖς τοιαύταις χρησμολογίαις. Ὁ δὲ ἀνόητος βασιλεὺς τοῖς εἰσαγγείλασι τὸν προφήτην ἐξέδωκεν· οἱ δὲ τὴν ἐξουσίαν λαβόντες, ἐχρήσαντο κατ' αὐτοῦ τῷ θυμῷ, καὶ καθῆκαν αὐτὸν εἰς λάκκον δυσώδη βόρβορον ἔχοντα. Καὶ Ἰουδαίων μὲν οὐδεὶς ἐπεκούρησε τῷ προφήτῃ, τοιαύτας ὑπὲρ τῶν θείων λογίων ἀπαιτουμένῳ[51] δίκας. Ἀβδεμέλεχ δὲ ὁ εὐνοῦχος, ἀνὴρ Αἰθίοψ, ἐπιμέμφεται τῷ βασιλεῖ, καὶ μετὰ παῤῥησίας βοᾷ· (θ'.) « Ἐπονηρεύσω[52] ὡς[53] ἐποίησας ἀποκτεῖναι τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ ἀπὸ προσώπου τοῦ λιμοῦ, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἔτι ἄρτοι ἐν τῇ πόλει. » Δεξάμενος δὲ τὸν ἔλεγχον ὁ Σεδεκίας τὸν Ἀβδεμέλεχ ὑπουργὸν ποιεῖται τῆς τοῦ προφήτου σωτηρίας. Ὁ δὲ συνεργοὺς ἑτέρους λαβὼν, καὶ παλαιὰ ῥάκη τῷ προφήτῃ ῥίψας, καὶ ταῦτα ταῖς μασχάλαις ὑπὸ τὸ σχοινίον θεῖναι κελεύσας ἀνείλκυσεν αὐτὸν ἐκ τοῦ λάκκου Χερέθ[54]. Χερὲθ δὲ τὸν λάκκον καλεῖ. Ἀναχθέντα δὲ αὐτὸν, καὶ τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντα, πάλιν ὁ βασιλεὺς μετεπέμψατο, καὶ εἰσήγαγε πρὸς αὐτὸν εἰς[55] τὴν οἰκίαν Ἀσαλισαὴλ[57], τὴν ἐν οἴκῳ Κυρίου. » Ὁ[58] δὲ Σύρος τοῦτο « ἐσωτριόδων » ἡρμήνευσεν· ἀξιοῖ δὲ τὸν προφήτην θεῖον αὐτῷ μηνύσαι λόγον, καὶ τ' ἀληθὲς μὴ κρύψαι. Ὁ δὲ προφήτης φησίν·

ιε'. *Ἐὰν ἀναγγελῶ*[59] *σοι, οὐχὶ θανατώσεις*[60] *με; καὶ ἐὰν συμβουλεύσω σοι, οὐ μὴ ἀκούσῃς μου.* Καὶ γὰρ ὡς προφήτης ᾔδει τὰ γενησόμενα, καὶ τὴν πεῖραν εἶχε διδάσκαλον. Τοῦ δὲ βασιλέως ὁμωμοκότος ἦν μὴν[61] αὐτὸν μὴ παραδώσειν τοῖς δυσσεβέσιν[62], εἶπε πάλιν[63].

VARIÆ LECTIONES.

[46] σου. Apud LXX, seq. καὶ τὸν λαὸν τοῦτον. [47] Ed. prior hab. τῆς γῆς ταύτης. [48] B δειξάντων. [49] B ψευσαμένους. [50] πολεμεῖν δυναμ. B πολεμούντων. [51] Editio prior habet ἀπαιτούμενον. [52] Ἐπον.—πόλει. Ita fere vers. 9, in cod. Vatic. leg., aliter autem in Hebr. et cod. Alex. edit. Grab. [53] ὡς. Rec. lectio, ἃ. [54] τοῦ Θεοῦ. Rec. lectio, τοῦτον. [55] Χερ. Des. apud LXX. [57] εἰς τὴν οἰκ. Ἀσαλισ. *Hebr.* ad ingressum (s. ostium) tertium. [57] Ἀσαλ. Ita add. et compl. Alii aliter. [58] Ὁ — ἡρμήν. Montf. et Drus. Syro tribuunt lectionem ἔσω τὴν τρίτην θύραν. [59] B ἀναγγείλω, juxta rec. lect. [60] θανατώσ. Apud LXX, præc. θανάτῳ με. [61] ἦ μὴν. Editio prior habet ἡμῖν, nobis. [62] B δυσμενέσιν. [63] πάλ. B add. ὁ προφήτης.

Digitized by Google

ιζ', ιη'. *Ἐὰν ἐξελθὼν ἐξέλθῃς πρὸς ἡγεμόνα* [64] *βασιλέως Βαβυλῶνος, ζήσεται ἡ ψυχή σου, καὶ ἡ πόλις αὕτη οὐ μὴ κατακαυθῇ ἐν πυρὶ, καὶ ζήσεις σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. Ἐὰν* [65] *δὲ μὴ ἐξέλθῃς σὺ πρὸς τοὺς ἄρχοντας βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ παραδοθήσεται ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας Χαλδαίων, καὶ κατακαύσουσιν αὐτὴν ἐν πυρὶ, καὶ σὺ οὐ μὴ σωθῇς ἐκ χειρὸς αὐτῶν.* Ταῦτα πολλάκις προείρηκεν· ἀναγκαῖον δὲ ζητῆσαι, τί δήποτε ἐξιοῦσι μὲν ὑπισχνεῖται τὴν σωτηρίαν, μὴ ἐξιοῦσι δὲ τὸν ὄλεθρον ἀπειλεῖ. Ὅρκους ὁ Σεδεκίας ἐδεδώκει τῷ Ναβουχοδονόσορ, ἡνίκα αὐτὸν προυβάλετο εἰς βασιλέα, ὡς τὸν φόρον τελέσει, καὶ εὔνοιαν περὶ τὸν κεχειροτονηκότα φυλάξει· ὀλίγου δὲ χρόνου διελθόντος, παραβὰς τὰ συγκείμενα, οὔτε τὸν δασμὸν ἐτέλεσε, καὶ πρὸς Αἰγυπτίους κατέφυγεν. Ὁ Δεσπότης τοίνυν Θεὸς, ἐπειδὴ οὐ κατ' εἰδώλων ἀψύχων τοὺς ὅρκους ἐποιήσατο, ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ τοῦ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ, καὶ τούτους παραβῆναι τετόλμηκεν, ἐξελθεῖν κελεύει πρὸς τοὺς Χαλδαίους, καὶ ταύτῃ θεραπεῦσαι τὴν τῶν ὅρκων παράβασιν· ὁ μέντοι Σεδεκίας τῷ προφήτῃ φησίν·

ιθ'. *Ἐγὼ λόγον* [66] *ἔχω τῶν Ἰουδαίων τῶν προσπεφευγότων πρὸς τοὺς Χαλδαίους, μὴ δώσειν με εἰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ καταμωκήσονταί μου.* Δέδια, φησὶ, μὴ τοῖς αὐτομόλοις καταγέλαστος γένωμαι· ἀλλ' ὅμως πάλιν αὐτὸς [67] ὁ προφήτης προτρέπει, καὶ ἀπειθοῦντι προσφέρει τὴν ἀπειλήν.

κβ'. *Ἰδοὺ* [68] *γὰρ, φησὶ, πᾶσαι αἱ γυναῖκες, αἱ καταλειφθεῖσαι ἐν οἴκῳ βασιλέως Ἰούδα, ἐξάγονται πρὸς τοὺς ἄρχοντας βασιλείας Βαβυλῶνος, καὶ αὗται λέγουσιν* [69]. *Ἠπάτησάν σε, καὶ ἠδυνήθησάν σοι ἄνδρες εἰρηνικοί σου, καὶ κατισχύσουσί* [70] *σου ἐν ὀλισθήματι ποδός* [71] *σου.* Δέδιας, φησὶ, μὴ τοῖς αὐτομόλοις [72] ἐπίχαρτος γένῃ· ὄψῃ μετὰ ταῦτα τῆς πόλεως ἁλούσης, ἐκ τῶν βασιλείων γυναῖκας [73] ἑλκομένας, καὶ ἀναμιμνησκούσας σε τῆς τῶν ψευδοπροφητῶν ἀπάτης, καὶ λεγούσας, ὅτι Τούτων σοι γεγένηνται πρόξενοι οἱ τὴν εἰρήνην ὑποσχόμενοι, καὶ τῆς παρὰ σοῦ τιμῆς ἀπολαύσαντες, καὶ διὰ ταύτην σε τὴν αἰτίαν ἐκ τῶν θείων νόμων ὀλισθῆσαι παρασκευάσαντες.

κγ'. *Καὶ πάσας τὰς γυναῖκάς σου, καὶ τὰ τέκνα σου ἐξάξουσι πρὸς τοὺς Χαλδαίους.* Καὶ ἡ πόλις δὲ, φησὶν, ἐμπρησθήσεται, καὶ σὺ δορυάλωτος ἀπαχθήσῃ. Ἀλλ' ὁ ἐμβρόντητος βασιλεὺς ἀπειθῶν διετέλεσε. Τῷ μέντοι προφήτῃ παρηγγύησε, μηδενὶ τῶν ἀρχόντων μηνύσαι τὰ εἰρημένα· εἰπεῖν δὲ, ὡς Ἠντιβόλησα τὸν βασιλέα, μὴ εἰς ἐκείνην μεταπέμψαι με τὴν χαλεπωτάτην εἱρκτήν. Εἶτα διηγεῖται, ὡς ἀφίκοντο [74], καὶ μαθεῖν ἐπειράθησαν τὰ εἰρημένα τῷ βασιλεῖ, καὶ ὡς ἔπεισεν αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ δεσμωτηρίου διεξελθών.

A

B

C

D

Vers. 17, 18. *Si egrediens egressus fueris ad ducem regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas hæc non succendetur igne : et vives, tu, et domus tua. Quod si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tunc tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum et incendent eam igne, et tu non salvaberis e manibus eorum.* Frequenter ista prædixit. At inquirendum est, quamobrem exeuntibus quidem polliceatur salutem, non exeuntibus autem exitium commineturo. Sedecias jurejurando promiserat regi Nebucadnezari, quando promovit eum in regem, se soluturum **569** tributum, et amicitiam erga illum, qui eum regem creaverat, servaturum esse. At paulo post pacta transgressus, et tributum non solvit, et ad Ægyptios confugit. Quare cum ille non per idola anima carentia, sed per omnium Opificem jurasset, et jusjurandum ausus esset prætergredi ; Dominus Deus præcipit ut egrediatur ad Chaldæos, et hunc in modum emendet jurisjurandi transgressionem. Sedecias porro dicit prophetæ :

Vers. 19. *Ego rationem habeo Judæorum, qui profugerunt ad Chaldæos, ne tradant me in manus eorum, et illudant mihi,* Vereor, inquit, ne ridiculus fiam his qui transfugerunt. Ipse nihilominus propheta rursus adhortatur, et non obtemperanti comminationem admovet.

Vers. 22. *Ecce enim,* ait, *omnes mulieres, quæ derelictæ fuerunt in domo regis Judæ, abducuntur ad principes regni Babylonis, et hæ dicunt : Deceperunt te, et prævaluerunt tibi viri pacifici tui, et validiores te erunt in lapsu pedis tui.* Metuis, inquit, ne illudaris a transfugis : videbis post hæc, urbe capta, e domibus regiis extrahi mulieres, reducentes tibi in memoriam errorem pseudoprophetarum, et dicentes : Illi nempe tibi procurarunt ista, qui pollicebantur pacem, et apud te potiebantur honore, et hac de causa ut divinis legibus exciderés effecerunt.

Vers. 23. *Et omnes uxores tuas, et* **570** *filios tuos, educent ad Chaldæos.* Et civitas, ait, incendetur, et tu abduceris captivus. [24-26] At vesanus in contumacia rex permansit : admonuit autem prophetam, ne cui principum indicaret quæ dicta sunt : sed diceret : Supplicabam regi, ne me remitteret in illum molestissimum carcerem. [27] Deinde commemorat, ut venerint, et discere tentaverint, quæ dicta erant regi, et illis persuaserit, narrans quæ ad carcerem pertinebant.

VARIÆ LECTIONES.

[64] Rec. lectio est, ἡγεμόνας. [65] Ἐὰν — χειρ. αὐτ. Ita quoque Hebr. Breviores autem h. l. sunt οἱ LXX. [66] λόγ. ἔχω τῶν Ἰουδ. *Hebr.* sollicitus sum de Judæis. [67] B αὐτόν. [68] Ἰδοὺ — ποδός σου. Aliter οἱ LXX. [69] B λέγουσαι. [70] κατ. — σου. *Hebr.* in lutum immersi sunt pedes tui. Rec. lectio est καταλύσουσιν ἐν ὀλισθήμασι πόδα (al. πόδας) σου. Sed Bosius pro καταλ. in not. ad h. l. legere maluit, καταδύσουσι. [71] B. ποδῶν. [72] B αὐτομολικόσιν. [73] γυν. B præm. τὰς. [74] ἀφ. B add. οἱ ἄρχοντες

Digitized by Google

CAP. XXXIX. (Græc. XLVI.)

[1-4] Hinc deinceps narrat quæ gesta sunt cum urbs caperetur : et ait anno quidem nono regni Sedeciæ exercitum adduxisse Babylonios, undecimo vero anno Sedeciæ, mense quarto, nono die mensis, murum dejectum esse, et hostes impetum fecisse in urbem. Hoc facto fugisse Sedeciam, et omnes qui de robore gloriabantur. [5] Persecuti vero Chaldæi anteverterunt eum, et comprehenderunt juxta urbem Jericho. Araboth autem dicit Jericho, ab occasu urbis Jericho. « Et abduxerunt eum Reblatham, quæ est in terra Emath. » Subditus est autem locus ille regioni Emesæ : ita ut manifestum sit Emath hic vocari Emesam. « Et locutus est cum eo judicia. » Hoc est, reprehendit **571** transgressionem jurisjurandi, et malevolentiam atque ingratitudinem, quam commiserat in illum, qui de eo bene meritus erat, et eum regem creaverat. [6, 7] Convictoque de injustitia pœnas infligit. Et primum quidem, eo spectante, interficit filios, et omnes honoratiores et nobiliores Et cum sic cum tristium rerum spectaculo punivisset, privavit oculis. [8-10] Refert etiam, quemadmodum regium palatium, et alias domos incenderint, et muros urbis destruxerint : reliquos vero Nabuzardan, magister coquorum regis, redegerit in servitutem. Paucos autem quosdam pauperes reliquit terram colere præcipiens :

VERS. 11, 12. *Et præcepit Nabuchodonozor rex Babylonis de Jeremia Nabuzardani, dicens : Sume eum, et pone oculos tuos super eum, nihilque ei mali facias : sed, prout dixerit tibi, sic facies cum eo.* Auxerunt crimen Judæorum et Nabuchodonozor rex, et Abdemelech Æthiops. Hi enim cum essent alienigenæ, reveriti sunt prophetam : Judæi vero, in verbis propheticis enutriti, divinis sermonibus attendere noluerunt, et prophetas diversis supplициis subjecerunt. Effectum tamen sortita est promissio divina. Nam cum Deus illum creasset prophetam, pollicitus est invictum illum præstare, et columnæ ferreæ, muroque æneo similem [a] : quia impugnaturi quidem essent illum, at non superiores evaderent. [13, 14] Porro Nabuzardan, et universa principum decuria, transtulerunt Jeremiam e carcere, et tradiderunt Godoliæ quem (rex) in Judæa **572** relictis imperare jusserat. [15, 16] Voluit etiam scriptis mandare propheta illa quæ de Abdemelecho prædicta erant a Deo, et exitum habuerint. Nihil enim apud eum neglectum manet, aut præmio caret. Tunc, ait, promisit Deus ista dicens :

[a] Cap. I, 18.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν διηγεῖται, καί φησι τῷ μὲν ἐννάτῳ ἔτει [75] τῆς Σεδεκίου βασιλείας τοὺς Βαβυλωνίους ἐπιστρατεῦσαι· τῷ [76] δὲ ἑνδεκάτῳ ἔτει τοῦ Σεδεκίου, ἐν τῷ μηνὶ τῷ τετάρτῳ, ἐννάτῃ τοῦ μηνός, τὸ μὲν τεῖχος καταβληθῆναι, τοὺς δὲ πολεμίους ὁρμῆσαι κατὰ τῆς πόλεως. Τούτου [77] δὲ γενομένου, ἀπέδραμε Σεδεκίας, καὶ οἱ ἐπὶ ῥώμῃ σεμνυνόμενοι πάντες. Καταδιώξαντες δὲ οἱ Χαλδαῖοι ἔφθασαν αὐτὸν, καὶ συνέλαβον [78] παρὰ τὴν Ἰεριχὼ πόλιν. Ἀραβὼθ [79] δὲ Ἰεριχὼ ἀπὸ δυσμῶν τῆς Ἰεριχὼ λέγει· « Ἀπήγαγον δὲ αὐτὸν εἰς Ῥεβλαθὰ [80] τῆς Ἐμὰθ [81]. » Τελεῖ δὲ τοῦτο ὑπὸ τὴν Ἔμεσαν [82]· ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι Ἐμὰθ ἐνταῦθα τὴν Ἔμεσαν καλεῖ. « Καὶ ἐλάλησε μετ' αὐτοῦ κρίματα. Ἀντὶ τοῦ, διήλεγξε τὴν τῶν ὅρκων παράβασιν, τὴν περὶ τὸν εὐεργετηκότα, καὶ βασιλέα κεχειροτονηκότα, δύσνοιάν τε καὶ ἀχαριστίαν. Διελέγξας δὲ τὴν ἀδικίαν, ἐπιφέρει τὴν τιμωρίαν· καὶ πρῶτον μὲν, ὁρῶντος αὐτοῦ, κατασφάττει τοὺς παῖδας, καὶ πάντας τοὺς ἐν τέλει καὶ ἀξιωτάτους· οὕτω δὲ αὐτὸν κολάσας τῇ τῶν ἀνιαρῶν θεωρίᾳ, τὸ βλέπειν ἀφείλετο. Διηγεῖται δὲ ὅπως καὶ τὰ βασίλεια, καὶ τοὺς ἄλλους οἴκους ἐνέπρησαν, καὶ τοὺς τῆς πόλεως περιβόλους κατέλυσαν· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐξηνδραπόδισε Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος τοῦ βασιλέως. Ὀλίγους δέ τινας πενίᾳ συζῶντας κατέλιπε, γεωργεῖν παρακελευσάμενος·

ια', ιβ'. *Καὶ ἐνετείλατο* [83] *Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος περὶ Ἱερεμίου Ναβουζαρδὰν λέγων· Λάβε αὐτὸν, καὶ τοὺς ὀφθαλμούς σου θὲς ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ ποιήσῃς αὐτῷ μηδὲν κακόν· ὅτι ἀλλ' ἢ καθὼς ἐὰν λαλήσῃ πρός σε, οὕτως ποιήσεις μετ' αὐτοῦ.* Ηὔξησε τὴν τῶν Ἰουδαίων κατηγορίαν, καὶ Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς, καὶ Ἀβδεμέλεχ ὁ Αἰθίοψ. Ἀλλόφυλοι γὰρ ὄντες τὸν προφήτην ἠδέσθησαν· Ἰουδαῖοι δὲ προφητικοῖς λόγοις ἐντεθραμμένοι, οὔτε τοῖς θείοις προσέχειν ἠβουλήθησαν λόγοις, καὶ τοὺς προφήτας παντοδαπαῖς τιμωρίαις ὑπέβαλον. Πέρας μέντοι εἴληφεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία· χειροτονήσας γὰρ τὸν προφήτην, ὑπέσχετο ἄμαχον αὐτὸν δείξειν, καὶ στύλῳ σιδηρῷ, καὶ τείχει χαλκῷ ὅμοιον, ὅτι πολεμήσουσι μὲν αὐτὸν, οὐ περιγενήσονται δέ. Ὁ μέντοι Ναβουζαρδὰν, καὶ πᾶσα ἡ τῶν ἀρχόντων συμμορία, μετεπέμψαντο τὸν Ἱερεμίαν ἐκ τῆς εἱρκτῆς, καὶ τῷ Γοδολίᾳ παρέδωκαν, ὃν ἄρχειν τῶν καταλειφθέντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ προσέταξε. Συγγραφῆς δὲ ὁ προφήτης ἠξίωσε καὶ τὰ περὶ τοῦ Ἀβδεμέλεχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προρρηθέντα, καὶ τέλους [84] τετυχηκότα. Οὐδὲν γὰρ ἀτημέλητον, οὐδὲ ἄμισθον παρ' αὐτῷ· τότε δὲ, φησὶν, ὑπέσχετο ὁ Θεὸς ταῦτα λέγων·

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἔτει. Ita cod. Alex. sed Vat. minus recte habet μηνί. [76] τῷ—ἐνν. τοῦ μηνός. B ἐν τῷ ἐννάτῳ μηνὶ, τῷ δὲ ἑνδεκάτῳ ἔτει. Sed pro ἐννάτῳ omnino leg. est τετάρτῳ, juxta Hebr. [77] τούτου, κ. τ. λ. Hæc ad vers. 4 se referunt, qui una cum novem proximis vers. des. apud LXX ; sed in edit. Compl. et Grab. suppleta est ingens ista lacuna. Nostrum hos vers. agnovisse, præter h. l., patet etiam ex iis quæ infra, ad Ezech. XII, 4, 5, exstant. [78] συνέλ. B add. αὐτόν. [79] B Ἀραβώθ, culpa librarii, ut videtur. Grab. Ἀραβώθ. Compl. Ἀραβά. [80] B Δεβλαθά. [81] τῆς Ἐμάθ. B τῷ Ναβουχοδονόσορ. Χωρίον δὲ ἡ Δεβλαθὰ τῆς Ἐμάθ. [82] B Ἔμισαν. [83] Καὶ ἐνετ., κ. τ. λ. Alter vers. 11 et 12, leg. in edit. Compl. et Grab. [84] τέλους τετυχ. Ita ex B restit. ; editio prior habet τέλος τετύχηκεν.

Digitized by Google

Ἰδοὺ ἐγὼ φέρω τὸν λόγον μου ἐπὶ τὴν πόλιν ταύτην εἰς κακὰ, καὶ οὐκ εἰς ἀγαθά· καὶ [85] ἔσονται κατὰ πρόσωπόν σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. (ιζ', ιη'.) Καὶ σώσω σε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ Κύριος· καὶ οὐ μὴ δώσω σε εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, ὧν σὺ φοβῇ ἀπὸ προσώπου αὐτῶν. Ὅτι σώζων σώσω σε. καὶ ἐν ῥομφαίᾳ οὐ μὴ πεσῇ [86]· καὶ ἔσται σοι ἡ ψυχή σου εἰς εὕρημα [87], ὅτι ἐπεποίθεις ἐπ' ἐμὲ [88], φησὶ Κύριος. « Ἀληθῶς μακάριος, οὗ ὁ Θεὸς Ἰακὼβ βοηθὸς αὐτοῦ· καὶ ἡ ἐλπὶς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ· » καὶ, « Μακάριος ὁ λαὸς οὗ Κύριος ὁ Θεὸς [89] αὐτοῦ. » Τί γὰρ ὤνησε τὸν Σεδεκίαν ἡ βασιλεία; Τί δὲ παρέβλαψε τὸν Ἀβδεμέλεχ ἡ δουλεία; Ὁ μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκεῖνα πέπονθεν ἅπαντα· ὁ δὲ διὰ τὴν εὐλάβειαν πεῖραν οὐκ ἔλαβε τῶν κακῶν.

A *Ecce, ego duco verbum meum super civitatem istam in mala, et non in bona. Et erunt in conspectu tuo die illo.* (Vers. 17, 18.) *Et salvabo te die illo, dicit Dominus. Et non dabo te in manus hominum a quorum facie reformidas. Nam eruens liberabo te, et gladio non cades. Et erit anima tua in lucrum: quia in me habuisti fiduciam, dicit Dominus.*—« Vere beatus cujus adjutor Deus Jacobi, et cujus spes est in Domino Deo ipsius [b]. » Et : « Beatus populus, cujus Dominus Deus est [c]. » Quid enim Sedeciæ profuit regnum? Quid vero nocuit Abdemelecho servitus? Nam ille quidem propter impietatem passus est hæc omnia : hic autem, ob pietatem, non expertus est mala.

B

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Εἶτα διδάσκει ὁ προφήτης, τίνα πρὸς αὐτὸν ὁ Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος λέγει,

Κύριος ὁ Θεός σου ἐχρημάτισε [90] *τὰ κακὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν πόλιν ταύτην* [91]. (γ'.) *Καὶ ἐπήγαγε* [92], *καὶ ἐποίησε Κύριος, καθὼς ἐλάλησεν, ὅτι ἡμαρτήκατε αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠκούσατε τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆμα τοῦτο ὑμῖν.* Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἐξελέξατο· τά τε γὰρ δι' αὐτοὺς γινόμενα [93] θαύματα κατέπληττεν ἅπαντας, καὶ σαφῶς ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ τούτων Θεὸς μόνος ἀληθὴς Θεός· καὶ αὖ πάλιν, τὰ συμβαίνοντα αὐτοῖς λυπηρὰ, τῆς μὲν αὐτῶν κατηγόρει [94] παρανομίας, τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν δικαίαν ἐκήρυττε ψῆφον. Αὐτίκα τοίνυν ἔφη Ναβουζαρδὰν, καὶ τούτους [95] δίκας ἀξίως [96] δεδωκέναι, καὶ τὸν Θεὸν δίκαια δεδρακέναι. Εἶτα αἵρεσιν δίδωσι τῷ προφήτῃ, καὶ ὑπισχνεῖται μὲν τὴν ἐν Βαβυλῶνι θεραπείαν, εἰ ἐκείνης [97] τὴν οἴκησιν προέλοιτο· ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ καταλείψειν, εἰ τοῦτο προέλοιτο, καί φησιν·

C

CAPUT XL. (Græc. XLVII.)

[2] Docet deinceps propheta, quæ Nabuzardan princeps coquorum dixerit ei.

Dominus Deus tuus locutus est mala hæc super civitatem istam. (Vers. 3.) *Et adduxit, et fecit Dominus, sicut dixit, quia peccastis ei, et non audivistis vocem ejus : et vobis factum est verbum hoc.* Ex hoc etiam loco manifestum **573** est Deum, ut de aliis gentibus bene mereretur, initio elegisse Israel. Nam et miracula, quæ in eorum gratiam flebant, omnes in stuporem trahebant : et aperte docebant Deum illorum solum esse verum Deum. Et rursus, adversa, quæ illis contingebant, accusabant eorum iniquitatem, Dei vero sententiam justam prædicabant. Inde est quod dixit Nabuzardan, et illos merito pœnas dedisse, et Deum juste fecisse. [4] Postea dat optionem prophetæ, et pollicetur obsequium in Babylone, si illius habitationem elegerit : promittit etiam se relicturum esse illum, si hoc maluerit. Et ait :

Ἰδοὺ [98] *πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου· ὅπου ἂν ᾖ* [99] *ἀγαθὸν καὶ ἀρεστόν* [1] *σοι πορευθῆναι, πορεύου.* (ε'.) *Καὶ* [2] *πρὶν ἢ ἀπαλλαγῶ ἐγὼ, ἀπόρριψαι* [3] *σὺ, καὶ ἀνάστρεψον πρὸς Γοδολίαν, υἱὸν Ἀχικαμ, υἱοῦ Σαφὰν, ὃν κατέστησε βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐν γῇ Ἰούδα, καὶ οἴκησον μετ' αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ* [4] *σου· εἰ δὲ μή, εἰς πάντα τὰ καλὰ ἐν ὀφθαλμοῖς σου πορευθῆναι* [5], *πορεύου.* Αὐτοκράτωρ εἶ, φησὶν, ἔξω τῆς ἐμῆς ἐξουσίας τελεῖς, ὑπὸ τὴν θείαν εἶ δεσποτείαν, τὸ δοκοῦν σοι πράττε. Τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις χρησάμενος λόγοις, καὶ πλεῖστα δῶρα δεδωκὼς, ἀπέλυσεν· ὁ

Ecce, omnis terra in conspectu tuo est : quo bonum fuerit et placitum tibi ut vadas, perge. (Vers. 5.) *Et priusquam ego discedam, progredere, tu, et divertere ad Godoliam, filium Achicami, filii Saphanis, quem constituit Rex Babylonis in terra Juda : et habita cum eo in medio populi tui. Sin minus, ubicunque bonum visum fuerit in oculis tuis ut vadas, vade.* [6] Tui juris es, ait, extra potestatem meam degis, sub divino es dominio, quod tibi placuerit age. His et similibus usus sermonibus, plurimis donatum muneribus dimisit : propheta vero se contulit ad Godoliam. [7-12] Tum commemorat

D

[b] Psal. CXLV, 5. [c] Psal. CXLIII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[85] καὶ — ἐκείνῃ. Hæc tantum in ed. Compl. et Grab. leg. [86] Rec. lectio, πέσῃς. [87] εὕρ. *Hebr.* prædam. [88] B ἐμοί, juxta rec. lect. [89] Ex B suppl [90] ἐχρημ. Rec. lectio, ἐλάλησε. [91] τὴν πόλιν ταύτην. Rec. lectio, τὸν τόπον τοῦτον. [92] Aliter vers. 3, apud LXX, leg. [93] B γιγνόμενα. [94] B κατ. Ita leg. in B editio Sirm. habet κατηγορεῖ. [95] B τοῦτον. [96] B ἀξίας. [97] B ἐκείνην. [98] Ἰδοὺ — πορεύου. Des. apud LXX ; sed fere eadem habet Grab. [99] ᾖ. Grab. εἰς. [1] ἀρεστ. B εἰς τὸ εὐθές. Ita quoque Grab. [2] Καὶ—σὺ, καί. Rec. lectio, Εἰ δὲ μὴ ἀπόστρεψον, καί (cod. Vat. ἀπόστρεχε, omisso καί). Parum a nostra differt lectio cod. quo usus est Grabius. Vid. Prol. ad tom. III, ed. Grab. [3] ἀπ. B ἀπόστρεχε. [4] λαοῦ — πάντα. Rec. lectio, λαοῦ ἐν γῇ Ἰούδα, εἰς ἅπαντα. [5] πορευθῆναι. B præm τοῦ.

Digitized by Google

propheta, quo pacto principes qui aufugerant, ubi de Godolia intellexerunt, concurrerint **574** ad eum. Godolias vero jurejurando illis persuasit, nullam eos a Chaldæis molestiam esse passuros. Et hortatus est, ut terræ colligerent fructus, et pacifice fruerentur bonis pacis. Reversi sunt etiam, qui confugerant ad Idumæos, Moabitas, et Ammonitas, cum didicissent Godoliam constitutum esse principem. [13-16] Exinde docet, quemadmodum Joanan cum aliis principibus indicarit Godoliæ insidias quasdam, quæ struebantur ab Ismaele: sed eos qui indicabant, persuadere non potuisse quod vera dicerent. Quo pacto etiam voluerit Joanan clam interficere Ismaelem : « Non interficiat, inquit, animam tuam, et dissipentur omnes Judæi, qui congregati sunt apud te : et pereant reliqui Judæi. » Sed neque his auditis annuit Godolias : sed conatum prohibuit, delationem vocans calumniam.

A μέντοι προφήτης πρὸς τὸν Γοδολίαν ἀφίκετο. Εἶτα διηγεῖται ὁ προφήτης, ὡς τῶν ἀρχόντων οἱ ἀποδράντες [6] τὰ κατὰ τὸν Γοδολίαν μεμαθηκότες, συνέδραμον πρὸς αὐτὸν, καὶ ὡς ὅρκῳ [7] αὐτοὺς ἔπεισεν ὁ Γοδολίας μηδὲν πείσεσθαι λυπηρὸν ὑπὸ τῶν Χαλδαίων, καὶ προέτρεψε τοὺς ἀπὸ γῆς συλλέξαι καρποὺς, καὶ μετ' εἰρήνης τῶν τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν ἀπολαύειν. Ἐπανῆλθον δὲ καὶ οἱ πρὸς Ἰδουμαίους, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἀμμανίτας καταφυγόντες, ἐπειδὴ τὸν Γοδολίαν ἔμαθον ἄρχοντα γεγενῆσθαι. Εἶτα διδάσκει ὡς ὁ Ἰωανὰν σὺν τοῖς ἄλλοις ἄρχουσιν ἐπιβουλήν τινα τυρευομένην ὑπὸ τοῦ Ἰσμαὴλ, ἐμήνυσε τῷ Γοδολίᾳ· μηνύσαντες δὲ οὐκ ἔπεισαν, ὡς ἀληθῆ λέγουσι· καὶ ὡς Ἰωανὰν κρύβδην ἐζήτησε κατασφάξαι τὸν Ἰσμαήλ· « Μήποτε [8] πατάξῃ [9] ψυχήν σου, καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ Ἰουδαῖοι οἱ συνηγμένοι πρὸς σὲ, καὶ ἀπολοῦνται οἱ ἐπίλοιποι Ἰουδαῖοι. » Ἀλλ' οὐδὲ τούτων ἀκούσας [10] ὁ Γοδολίας ἠνέσχετο, ἀλλ' ἀπαγορεύει [11] τὴν ἐπιχείρησιν, συκοφαντίαν τὴν κατηγορίαν καλῶν.

B

CAPUT XLI. (Græc. XLVIII.)

[1-3] Septem vero mensibus elapsis, iterum accessit Ismael, qui et de genere regio erat, et regiæ mensæ particeps, interfecit Godoliam, cunctosque qui cum illo relicti fuerant, Chaldæos et Judæos. [4] Duobus autem diebus præteritis :

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Ἑπτὰ δὲ διελεληλυθότων μηνῶν, ἀφίκετο πάλιν ὁ Ἰσμαήλ· ἐκ δὲ τοῦ βασιλικοῦ γένους ἐτύγχανεν ὢν, καὶ τραπέζης σὺν αὐτῷ κοινωνήσας, ἀνεῖλε τὸν [12] Γοδολίαν, καὶ τοὺς συγκαταλειφθέντας [13] σὺν αὐτῷ [14] ἅπαντας, καὶ Χαλδαίους, καὶ Ἰουδαίους. Δυοῖν δὲ διελθουσῶν ἡμερῶν

Vers. 5. *Venerunt*, inquit, *viri de Sichem, et de Salem, et de Samaria, octoginta viri, rasa barba, et scissis vestibus, plangentes : et munera et thus in manibus* **575** *eorum, ut inferrent in domum Domini.* Salem tum Hebræus tum Syrus appellant Silo.[6-9] Docet autem Ismaelem hos omnes confodisse, et eorum cadavera in puteum projecisse. At alii decem procumbentes et ipsi orarunt Ismaelem, ut cædem cohiberet, polliciti se thesauros aliquos ipsi indicaturos esse. [10-15] His omnibus peractis, assumptisque iis qui supererant, abiit et fugit ad Ammonitas. At Joanan, ubi cum aliis principibus intellexit quæ gesta sunt, congregatis copiis duxit exercitum adversus Ismaelem. Qui vero mancipati fuerant ab Ismaele, cum viderent armatos in eum venientes, lætati sunt et ad eos perrexerunt : Ismael autem cum octo viris Ammonitis aufugit. Et hæc quidem Judæis inferebat sententia divina. Nam cum existimarent hostes fugisse, traditi sunt mutuis dexteris. [16-18] Cæterum Joanan, coacta horum multitudine, contulit sese in vicum quemdam Bethleem urbi proximum, cupiens fugere in Ægyptum, eo quod metueret Chaldæos, ob Godoliam interfectum.

ε'. *Ἦλθον*, φησὶν, *ἄνδρες ἀπὸ Συχὲμ* [15], *καὶ ἀπὸ Σαλὴμ, καὶ ἀπὸ Σαμαρείας, ὀγδοήκοντα ἄνδρες ἐξυρημένοι* [16] *τοὺς πώγωνας καὶ διερρωγότες* [17] *τὰ ἱμάτια αὐτῶν* [18], *καὶ κοπτόμενοι· καὶ μάννα* [19], *καὶ λίβανος ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, τοῦ εἰσενεγκεῖν εἰς οἶκον Κυρίου.* Τὴν Σαλὴμ Σιλὼμ καλεῖ, καὶ ὁ Ἑβραῖος, καὶ ὁ Σύρος. Διδάσκει δὲ, ὡς καὶ τούτους ἅπαντας ὁ Ἰσμαὴλ κατηκόντισε, καὶ εἰς [20] φρέαρ τὰ τούτων ἔρριψε σώματα· ἕτεροι δέ τινες δέκα περιπεσόντες. καὶ αὐτοὶ ἱκέτευσαν τὸν Ἰσμαὴλ, ἐπισχεῖν τὴν σφαγὴν, θησαυροὺς αὐτῷ τινας μηνύσειν ἐπαγγελλόμενοι [21]. Ταῦτα δὲ ἅπαντα δεδρακὼς, τοὺς ὑπολειφθέντας ἅπαντας ᾤχετο λαβὼν, καὶ πρὸς Ἀμμωνίτας [22] κατέφυγεν. Ὁ δὲ Ἰωανὰν [23] σὺν τοῖς ἄλλοις ἄρχουσι, τὰ γεγενημένα μαθὼν, πλῆθος συναγαγὼν ἐπεστράτευσε [24] τῷ Ἰσμαὴλ· οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰσμαὴλ ἐξανδραποδισθέντες, τοὺς κατ' αὐτοῦ στρατεύσαντας θεασάμενοι, ἠσθησάν τε καὶ προσεχώρησαν τούτοις· ὁ δὲ Ἰσμαὴλ σὺν ἀνδράσιν ὀκτὼ τοῖς Ἀμμωνίταις προσέφυγε· καὶ ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ θεία ψῆφος προσέφερεν [25]. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμισαν τοὺς πολεμίους πεφευγέναι, ταῖς ἀλλήλων παρεδόθησαν δεξιαῖς· ὁ μέντοι Ἰωανὰν, τὸ πλῆθος τούτων [26] συναγαγὼν, εἴς τινα κώμην τῇ Βηθλεὲμ πελάζουσαν παρεγένετο, εἰς Αἴγυπτον φυγεῖν βουλόμενος· ἐδεδίει γὰρ τοὺς Χαλδαίους, διὰ τὴν τοῦ Γοδολίου σφαγήν.

C

D

VARIÆ LECTIONES.

[6] B ἀποδράσαντες. [7] B ὅρκοις. [8] μήποτε, κ. τ λ. Aliter οἱ LXX. [9] πατ. B præm. φησί. [10] B ἀκοῦσαι. [11] B ἀπηγόρευσε. [12] B τόν τε. [13] B ἐγκαταλειφθέντας. [14] σὺν αὐτῷ. Des. in B. [15] Editio prior habet Συχημ. [16] Editio prior habet ἐξυρισμένοι. [17] cod. Vat. διεῤῥηγμένοι, Alex. διερρηχότες. [18] αὐτῶν. Des. in B. [19] B μανάα. [20] B φρέατα. [21] B ἐπαγγειλάμενοι. [22] B Ἀμανίτας. [23] B Ἰωανά. [24] B ἐπεστράτευσεν αὐτῷ. [25] B ἐπέφερεν. [26] B τοῦτο.

Digitized by Google

Κοινῇ μέντοι πάντες, οἵ τε ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς, τὸν προφήτην ἱκετεύουσι, ταῦτα λέγοντες·

β', γ'. *Πεσέτω ὁ* [37] *ἔλεος ἡμῶν κατὰ πρόσωπόν σου, καὶ πρόσευξαι πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου περὶ τῶν καταλοίπων τούτων, ὅτι κατελείφθημεν ἀλίγοι ἀπὸ πολλῶν, ὡς* [38] *οἱ ὀφθαλμοί σου βλέπουσιν ἡμᾶς. Καὶ ἀναγγειλάτω ἡμῖν Κύριος ὁ Θεός σου τὴν ὁδὸν ἣν* [39] *πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ, καὶ λόγον ὃν ποιήσωμεν* [40]. Ἀντιβολοῦσι μὲν ὀρθῶς, καὶ μαθεῖν τὸ πρακτέον ἐπιθυμοῦσιν. Ἀπειθοῦσι δὲ συνήθως, καὶ τοῖς θείοις ἀντιλέγουσι νόμοις· ὁ δέ γε προφήτης καὶ ἀντιβολήσειν ὑπισχνεῖται, καὶ μηνύσειν [41] τὰ κελευόμενα· οἱ δὲ εἰς ἅπαντα εἴξειν ὑπέσχοντο, καὶ ὅρκῳ τὴν ἐπαγγελίαν ἐκύρωσαν.

ε', ς'. *Ἔστω γὰρ*, φησὶ, *Κύριος ἐν ἡμῖν, εἰς μάρτυρα δίκαιον καὶ πιστὸν, ὅτι* [42] *κατὰ τὸν λόγον ὃν ἐὰν ἀποστείλῃ σε Κύριος ὁ Θεὸς* [43] *πρὸς ἡμᾶς οὕτω ποιήσομεν. Καὶ ἐὰν ἀγαθὸν, καὶ ἐὰν κακὸν, καὶ τῆς φωνῆς* [44] *Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, οὗ ἡμεῖς ἀποστέλλομέν σε πρὸς αὐτὸν, ἀκουσόμεθα, ἵνα βέλτιον ἡμῖν γένηται, ὅτι ἀκουσόμεθα τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.* Τὰ μὲν ῥήματα εὐσεβείας μεστὰ, οὐ συμφωνεῖ δὲ τοῖς λόγοις τὰ πράγματα. Δέκα γὰρ [38] διελθουσῶν ἡμερῶν τῆς ἀποκρίσεως [36] ὁ προφήτης τετύχηκε· τὴν δὲ τῆς ἀποκρίσεως ἀναβολὴν γεγενῆσθαι νομίζω εἰς ὠφέλειαν τῶν ἠτηκότων· ἵνα γνῶσιν ὡς μόγις ὁ Θεὸς τοῦ προφήτου τὴν ἱκετείαν ἐδέξατο. Λέγει τοίνυν αὐτὸς ὁ προφήτης, προστεταχέναι τὸν Θεὸν τῇδε τῇ [37] προσμεῖναι. Πάσης γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἀξιώσω κηδεμονίας. « Καὶ οἰκοδομήσω ὑμᾶς, καὶ οὐ μὴ καθελῶ, καὶ φυτεύσω ὑμᾶς, καὶ οὐ μὴ ἐκτίλω. Ὅτι ἀναπέπαυμαι [38] ἐπὶ τοῖς κακοῖς, οἷς εἶπόν [39] με [40] ποιῆσαι ὑμῖν. » Ἐκβάλλει δὲ αὐτῶν καὶ τὸ δέος·

ια'. *Μὴ φοβηθῆτε γὰρ*, φησὶ, *ἀπὸ προσώπου βασιλέως Βαβυλῶνος, οὗ ὑμεῖς φοβεῖσθε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ* [41]· *ὅτι μεθ' ὑμῶν εἰμι ἐγὼ, τοῦ ἐξαιρεῖσθαι ὑμᾶς, καὶ σώζειν ὑμᾶς ἐκ χειρὸς αὐτοῦ* [42]. Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ τὴν τῶν γεγενημένων αἰχμαλώτων ἀνάκλησιν. Εἰ δὲ τοῖς ἐμοῖς, φησὶν, ἀντιτείνητε [43] λόγοις, καὶ τὴν Αἴγυπτον καταλάβοιτε, ταύτῃ [44] διαφυγεῖν τοὺς πολεμίους πειρώμενοι, ἐκεῖ τοὺς πολεμίους οὓς δεδίττεσθε [45], πέμψω.

ις'. *Ἔσται γὰρ*, φησὶν, *ἡ ῥομφαία, ἣν ὑμεῖς φοβεῖσθε ἀπὸ προσώπου αὐτῆς, ἐκεῖ* [46] *εὑρήσει ὑμᾶς ἐν γῇ Αἰγύπτου· καὶ* [47] *ὁ λιμὸς δὲ πάλιν*

[1] Cuncti rursus principes ac populus una rogant prophetam, his verbis:

Vers. 2, 3. *Moveat te miseratio nostri, et deprecare Dominum Deum tuum pro reliquis istis, quia relicti sumus pauci ex multis, sicut oculi tui nos intuentur.* **576** *Et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam, per quam pergamus, et verbum quod faciamus.* Recte quidem supplicant, cupientes discere quid agendum sit: sed more suo non parent, et legibus divinis contradicunt. [4] Attamen propheta se supplicaturum, et sibi mandata illis indicaturum esse, promittit. Illi contra polliciti sunt se per omnia obsecuturos esse, ac jurejurando firmarunt promissionem.

Vers. 5, 6. *Sit enim*, inquit, *Dominus inter nos testis justus et fidelis, quia juxta sermonem* * *cum quo miserit te Dominus Deus ad nos, sic faciemus. Sive bonum, sive malum: et vocem Domini Dei nostri, ad quem te mittimus, audiemus: ut melius nobis sit, quia audiemus vocem Domini Dei nostri.* Verba quidem pietatis plena: sed verbis non respondent opera. [7] Decem enim diebus transactis propheta responsum accepit. Responsionis autem dilationem factam reor in utilitatem postulantium: ut cognoscerent Deum prophetæ supplicationem vix suscepisse. [9, 10] Ipse ergo propheta dicit, Deum præcepisse, ut permaneant in hac terra. Si quidem omnem vestri, ait, curam geram. « Et ædificabo vos, et non destruam, et plantabo vos, et non evellam. Quia requievi super malis, quæ dixi me facturum esse vobis. » Expellit autem ab eis metum, et confidere **577** jubet.

Vers. 11. *Nolite enim metuere*, inquit, *a facie regis Babylonis, a cujus conspectu formidatis: quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, et eruam vos de manu ejus.* [12] Pollicetur etiam captivorum revocationem. [13—15) Quod si autem restiteritis, inquit, verbis meis, ut veniatis in Ægyptum, nitentes hac via hostes effugere, mittam illuc hostes, quos formidatis.

Vers. 16. *Eveniet enim*, ait, *ut gladius, cujus causa extimescitis, ibi sit, et inveniat vos in terra Ægypti. Famesque, quam exhorrescitis, irruet in*

VARIÆ LECTIONES.

[37] ὁ. Rec. lectio, τό, præmissa partic. δή. [38] ὡς—ἡμ. Rec. lectio, καθὼς οἱ ὀφθ. σου βλέπουσι. [39] Rec. lectio, ᾗ. [40] B ποιήσομεν, juxta rec. lect. [41] μηνύσ. Ita ex B emendata est lectio Sirm. μὴ συνήσειν, ei Pici versio, quæ post *se supplicaturum promittit*, ita pergebat: *at illos jussis non adhibituros animum.* [42] ὅτι—λόγ. Rec. lectio, εἰ μὴ κατὰ πάντα τὸν λόγον. [43] Θεός. B add. σου, ut Compl. [44] καὶ τῆς φωνῆς. Rec. lectio, τὴν φωνήν. [45] δέκα γάρ. Hanc etiam codici Bav. debemus lectionem. Editio prior habet οὐ γὰρ εἰ μή. [36] B ἀποκαλύψεως. [37] γῇ. B præm. τῇ. [38] B πέπαυμαι. [39] εἶπ. με ποιῆσαι. Rec. lectio est, ἐποίησα. [40] με. Des. in B. [41] αὐτ. Apud LXX sequitur μὴ φοβηθῆτε, φησὶ Κύριος. [42] Rec. lectio est, αὐτῶν. [43] B ἀντιτείνοντες. [44] ταύτῃ διαφυγεῖν τοὺς πολεμίους. B ταύτην, τοὺς πολεμίους φυγεῖν. [45] B δεδίετε. [46] ἐκεῖ. Des apud LXX. [47] καὶ — τῇ γῇ. Aliter οἱ LXX.

Digitized by Google

vos in terra illa. [27] Ilisque latius dictis, subdit et ista :

VERS. 18. *Quemadmodum distillavit furor meus, et ira mea super habitantes Hierosolymam : ita stillabit furor meus super vos, ubi ingressi fueritis Ægyptum. Et eritis in desertum, et mancipati, et in maledictionem, et in opprobrium, nec videbitis amplius locum istum.* Ostendit homines perspicere potuisse magnitudinem potentiæ : cum afflictiones Judæis illatas vocaverit *guttas furoris*, hoc est ultricis operationis. Post hæc propheta revocat eis in memoriam pollicitationes et jusjurandum.

VERS. 20. *Vos enim*, inquit, *misistis me ad Dominum Deum vestrum, dicentes : Precare pro nobis ; et omnia quæcunque locutus fuerit Dominus Deus noster,* **578** *renuntia nobis, et faciemus : et annuntiavi vobis hodie. Et non audivistis vocem Domini Dei vestri, juxta omnia quæ misit ad vos. Et nunc cognoscetis vos gladio, fame, et morte perituros, in loco isto, in quo ingressi vultis habitare.* Hæc enim, quæ vitare conamini, reperietis in Ægypto.

δν πεφρίκατε, ἐν ἐκείνῃ ὑμῖν ἐπισκήψει τῇ γῇ. Καὶ τὰ αὐτὰ πλατύτερον εἰρηκὼς ἐπάγει καὶ ταῦτα·

ιη'. *Καθὼς ἔσταξεν ὁ θυμός μου, καὶ ἡ ὀργή μου*[48] *ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Ἰερουσαλήμ· οὕτω στάξει ὁ θυμός μου ἐφ' ὑμᾶς εἰσελθόντων ὑμῶν εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἔσεσθε εἰς ἄβατον, καὶ ὑποχείριοι, καὶ εἰς ἀρὰν, καὶ εἰς ὀνειδισμὸν, καὶ οὐ μὴ ἴδητε ἔτι τὸν τόπον τοῦτον.* Ἔδειξεν, ὡς ἐνῆν ἀνθρώποις ἰδεῖν τὸ τῆς δυνάμεως μέγεθος. Τὰ γὰρ ἐπενεχθέντα Ἰουδαίοις κακὰ *σταγόνας* ἐκάλεσε τοῦ *θυμοῦ*, τουτέστι τῆς τιμωρητικῆς ἐνεργείας. Εἶτα ὁ προφήτης, καὶ τῶν ὅρκων ἀναμιμνήσκει.

κ'. *Ὑμεῖς*[49] *γὰρ, ἀπεστείλατέ με πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν, λέγοντες· Πρόσευξαι περὶ ἡμῶν, καὶ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνάγγειλον*[50] *ἡμῖν, καὶ ποιήσομεν· καὶ ἀπήγγειλα ὑμῖν σήμερον, καὶ οὐκ ἠκούσατε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, κατὰ πάντα ὅσα ἀπέστειλε πρὸς ὑμᾶς. Καὶ νῦν ἐστε γινώσκοντες, ὅτι ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ, καὶ ἐν θανάτῳ ἐκλείψετε*[51] *ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐν ᾧ ὑμεῖς βούλεσθε εἰσελθόντες κατοικεῖν ἐκεῖ.* Ταῦτα γὰρ, ἃ διαφυγεῖν πειρᾶσθε, εὑρήσετε ἐν Αἰγύπτῳ.

CAPUT XLIII. (Græc. L.)

[1] Cum hæc audissent qui præerant populo, audaciæ et arrogantiæ indulserunt : et obliti admonitionum ac jurisjurandi præstiti, non veriti sunt dicere prophetæ :

VERS. 2, 3. *Loqueris tu mendacia. Non misit te Dominus Deus noster ad nos, dicens, Nolite ingredi in Ægyptum. Sed Baruch, filius Neriæ, incitat te contra nos, ut tradas nos in manus Chaldæorum, et interficiant nos, et migrare nos faciant in Babylonem.* [4-7] Hæc cum dixissent prophetæ, manifesto trangredientes præstita sacramenta, cum universo populo congregato in Ægyptum se contulerunt, abducentes etiam ipsum prophetam, et Baruchum. [8, 9] In Taphnas igitur, quæ civitas est Ægypti, jubetur propheta sumere lapides, et hos, spectantibus Judæis, recondere pro foribus regii palatii, atque ista prænuntiare.

VERS. 10, 11. *Ecce ego mitto et adduco Nabuchodonosorem regem Babylonis, servum meum : et imponet* **579** *solium suum super lapides istos, et attollet arma sua super eos. Et ex Ægyptiis quosdam interficiet, alios autem in servitutem redactos traducet. Incendet quoque delubra idolorum : ipsa vero*

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Τούτων ἀκούσαντες οἱ τοῦ λαοῦ προστατεύοντες, θρασύτητι καὶ ἀλαζονείᾳ συνέζων, καὶ τῶν παρακλήσεων ἐπελάθοντο, καὶ τῶν ὅρκων, καὶ τῷ προφήτῃ εἰπεῖν ἐτόλμησαν,

β', γ'. *Ψευδῆ*[52] *σὺ λαλεῖς· οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος ὁ Θεὸς*[53] *ἡμῶν πρὸς ἡμᾶς λέγων, Μὴ εἰσέλθητε εἰς Αἴγυπτον*[54]. *Ἀλλὰ Βαρούχ, υἱὸς*[55] *Νηρίου, συμβάλλει σε πρὸς ἡμᾶς, ἵνα δῷς ἡμᾶς εἰς χεῖρας Χαλδαίων, τοῦ θανατῶσαι ἡμᾶς καὶ ἀποικίσαι*[56] *ἡμᾶς εἰς Βαβυλῶνα.* Ταῦτα πρὸς τὸν προφήτην εἰρηκότες, καὶ ἀντικρυς παραβεβηκότες τοὺς γεγενημένους ὅρκους, ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὥρμησαν σὺν παντὶ τῷ ἀθροισθέντι[57] λαῷ· συναπήγαγον δὲ καὶ τὸν προφήτην, καὶ τὸν Βαρούχ. Ἐν τοίνυν τῇ Τάφνας[58] (πόλις δὲ αὕτη τῆς Αἰγύπτου) προστάττεται ὁ προφήτης λίθους λαβεῖν, καὶ τούτους πρὸ τῶν πυλῶν κατακρύψαι τῶν βασιλείων, τῶν Ἰουδαίων ὁρώντων, καὶ ταῦτα προαγορεῦσαι.

ι', ια'. *Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω καὶ ἄγω*[59] *Ναβουχοδονόσορ βασιλέα Βαβυλῶνος, τὸν δοῦλόν μου*[60], *καὶ ἐπιθήσει τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐπάνω τῶν λίθων τούτων, καὶ ἀρεῖ τὰ ὅπλα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς. Καὶ τοὺς μὲν τῶν Αἰγυπτίων παραδώσει θανάτῳ, τοὺς δὲ ἐξανδραποδίσας μεταναστήσει·*

VARIÆ LECTIONES.

[48] καὶ ἡ ὀργή μου. Des. apud LXX, apud Grab. autem sub asterisco add. [49] Ὑμεῖς, κ. τ. λ. Plenior h. l. est lectio vers. 20-22, quam apud LXX. Nonnulla eorum quæ h. l. exstant, editioni suæ inseruit Grabius. [50] B ἀπάγγειλον. Ita quoque Compl. et Grab. [51] B ἐκλείψητε. [52] Ψευδῆ σὺ λαλεῖς. Ita compl. Sed rec. lectio est ψεύδη. [53] ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ita Compl. et Grab. [54] Αἴγυπτον. Apud LXX, sequitur οἰκεῖν (Alex. κατοικεῖν) ἐκεῖ. [55] υἱός. B præm. ὁ. [56] ἀποικίσαι. Ita Compl. Sed rec. lectio est ἀποικισθῆναι. [57] B συναθροισθέντι. [58] B Ταφνᾶς. [59] ἄγω, κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX, imprimis vers. 11. [60] τὸν δοῦλόν μου. Hæc adduntur juxta Hebr. in Compl. et apud Grab.

Digitized by Google

ἐμπρήσει δὲ καὶ τοὺς τῶν εἰδώλων ναοὺς, καὶ αὐτὰ δέ γε λήψεται δορυάλωτα. Καὶ διδάσκων, ὡς οὐ πάρεργον ποιήσεται τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου στρατείαν, ἀλλ' ἐπιμελῶς αὐτὴν καταλύσει, ἀπεικάζει αὐτὸν ποιμένι τοῦ ἱματίου τοὺς φθεῖρας συλλέγοντι. Ἐπιμελῶς δὲ τοῦτο ποιοῦσιν οἱ ποιμένες πλείστης σχολῆς ἀπολαύοντες.

Καὶ φθειριεῖ[61], φησὶ, *τὴν Αἴγυπτον, ὡς φθειρίζει ποιμὴν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἐξελεύσεται ἐκεῖθεν*[62] *ἐν εἰρήνῃ.* (ιγ'.) *Καὶ συντρίψει τοὺς στύλους Ἡλιουπόλεως, καὶ*[63] *τοὺς ἐν Ὼν*[64]. *Καὶ τοὺς οἴκους τῶν θεῶν*[65] *αὐτῶν κατακαύσει ἐν πυρί.* Διώνυμος ἦν ἡ πόλις· καὶ γὰρ Ὼν ἐκαλεῖτο, καὶ Ἡλιούπολις. Τοῦτο ἡμᾶς καὶ ἡ Ἔξοδος ἐδίδαξεν· ἔφη γὰρ κεκτικέναι πόλεις τῷ Φαραὼ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τήν τε Πειθὼ[66], καὶ Ῥαμεσσῆ, καὶ Ὼν, ἥ ἐστιν Ἡλιούπολις. Τὸν μέντοι Ναβουχοδονόσορ « δοῦλον ἑαυτοῦ » καλεῖ ὁ Θεὸς, οὐχὶ ὡς σχέσει ὄντα δοῦλον καὶ διαθέσει, ἀλλ' ὡς φύσει δοῦλον· τοῦ γὰρ ποιητοῦ δοῦλον τὸ ποίημα· διδάσκει δὲ κατὰ ταὐτὸν, ὡς αὐτοῦ συγχωροῦντος ταῦτα[67] ἐποίει.

A *comprehendet captiva.* [12] Et ut doceat illum non obiter ducturum exercitum adversus Ægyptum, sed exacte eam deleturum esse, comparat eum pastori vestimenti pediculos colligenti. Diligenter enim hoc faciunt pastores, otio plurimo abundantes.

Et scrutabitur, inquit, *Ægyptum, quemadmodum pastor disquirit pediculos vestimenti sui. Et exibit inde in pace.* (VERS. 13.) *Et conteret columnas Heliopoleos, et quæ sunt in On. Et domos deorum ipsorum incendet igne.* Civitas erat binominis. Nam et *On* vocabatur, et *Heliopolis*, quod etiam nos docuit liber Exodi. Ait enim filios Israelis urbes condidisse Pharaoni, Pitho et Ramesse, et On, quæ B est Heliopolis. Deus porro « servum suum » appellat Nabuchodonosorem, non quod affectu et animo sit servus, sed quod natura servus sit. Creatoris enim creatura serva est. Docet autem simul illum, ipso permittente, ista gessisse.

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

Τοῖς μέντοι Ἰουδαίοις καὶ ἀπειθείαν νοσοῦσι παραίνεσιν πάλιν ὁ φιλάνθρωπος φέρει[68] Δεσπότης, διακόνῳ χρώμενος τῷ προφήτῃ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναμιμνήσκει τῶν γεγενημένων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κακῶν, διὰ τὴν τῶν οἰκητόρων παρανομίαν, εἶτα τούτοις αὐτοῖς ἐπιμέμφεται, ὡς τὰ ὅμοια τολμῶσι, καὶ τὴν θείαν ἐπισπωμένοις ὀργήν.

ζ', η'. *Ἰδοὺ*[69] *γὰρ*, φησὶν, *ὑμεῖς ποιεῖτε*[70] *κακὰ μεγάλα ἐπὶ τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ἐκκόψαι ὑμῶν ἄνδρα*[71] *καὶ γυναῖκα, νήπιον καὶ θηλάζοντα, ἐκ μέσου Ἰούδα, πρὸς τὸ μὴ καταλειφθῆναι ὑμῶν μηδένα. Παραπικράναι με ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ὑμῶν, θυμιᾶν θεοῖς ἑτέροις ἐν γῇ Αἰγύπτῳ εἰσήλθετε*[72] *παροικεῖν ἐκεῖ, ἵνα ἐκκοπῆτε, καὶ ἵνα γένησθε εἰς κατάραν, καὶ εἰς ὀνειδισμὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τῆς γῆς.* Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς, ὡς ἕναυλον ἔχοντας μνήμην, καὶ τῶν τολμηθέντων κακῶν ὑπό τε τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ τῶν βασιλέων, καὶ μέντοι καὶ τῶν δυνατῶν· καὶ τῶν διὰ ταῦτα ἐπενεχθεισῶν αὐτοῖς παντοδαπῶν συμφορῶν. Καὶ τούτοις ἐπιφέρει τὴν ἀπειλὴν, Κύριον ἑαυτὸν τῶν δυνάμεων ὀνομάζων, καὶ Θεὸν Ἰσραήλ· ἵνα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας ἀκούοντες, καὶ τὴν περὶ τοὺς προγόνους κηδεμονίαν μανθάνοντες, καὶ ἐντραπῶσι καὶ δείσωσιν. « Ἰδοὺ ἐφίστημι τὸ πρόσωπον[73] ἐφ' ὑμᾶς εἰς κακά. » Ἴδιον τῶν ἀγανακτούντων βλοσυρὸν μὲν βλέπειν, ἀτενὲς δὲ ἔχειν τὸ ὄμμα, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἐπὶ[74] τοὺς παροξύνοντας ἀποβλέπειν. Ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων τοίνυν σχηματίζει τὴν ἀπειλὴν, καί φησιν· « Ἐφίστημι τὸ πρόσ-

· CAPUT XLIV. (Græc. LI, usque ad vers. 30.)

[1-6] Cæterum Judæos perhumanus Dominus, quamvis contumacia laborantes, rursus adhortatur, utens ministerio prophetæ. Primumque repetit calamitates, quibus afflicta **580** est Judæa, propter iniquitatem incolarum. Deinde illos ipsos criminatur, ut qui similia perpetrent, et provocent iram divinam.

C VERS. 7, 8. *Ecce enim*, ait, *vos facitis mala grandia in animas vestras: ut abscindatis a vobis virum et mulierem, puerum et lactentem, de medio Judæ: adeo ut nullus vestrum relinquatur. Ut irritetis me operibus manuum vestrarum, sacrificando diis alienis in terra Ægypti, in quam ingressi estis, ut ibi habitaretis: ut abscindamini, et sitis in maledictionem et opprobrium apud omnes gentes terræ.* [9, 10] In mentem autem illis, utpote recentem habentibus memoriam, revocat mala quæ commissa erant a patribus eorum, et a regibus, nec non a magnatibus, et diversas afflictiones illis propterea illatas. [11] Et his subjicit comminationem, seipsum vocans Dominum exercituum, et Deum Israelis: ut, D cum potentiæ magnitudinem audierint, et curam, quam de majoribus habuit, intellexerint, contundantur et pertimescant. « Ecce constituo vultum meum contra vos in mala. » Indignantium proprium est, torve intueri, fixum tamen habere oculum, et diutius eos inspicere, qui lacessunt. Ab humano igitur more format comminationem, et ait: « Constituo vultum meum contra vos in mala: ut perdam universum Judam. » [12-14] Post hæc

VARIÆ LECTIONES.

[61] φθειριεῖ. *Hebr.* induet se Ægypto, sicut induit, etc. [62] ἐκ. Exstat tantum apud Grab. [63] καί. Des. in B. [64] τοὺς ἐν Ὼν. *Hebr.* quæ (sita est) in Ægypto. [65] τῶν θεῶν. Ita Compl. Grabius habet solum θεῶν, Reliqui omittunt utrumque. [66] Β πειθῶ. [67] ταῦτα. Β add. πάντα. [68] Β προσφέρει. [69] Β ἵνα, sed rec. lectio est ἰνατί. [70] Β ποιῆτε. [71] ἄνδρα. Ita Alex. et Compl. Rec. lectio est ἄνθρωπον. [72] Β εἰσήλθατε, ut cod. Alex. [73] πρόσωπον. Β add. μου, quod etiam post pauca a Nostro subjungitur. [74] ἐπί. Β πρός.

Digitized by Google

refert eos fami et gladio tradendos, et omnino delendos esse : futuros etiam juramento et exitio, maledictioni et **581** opprobrio : atque eadem passuros, quæ passi sunt qui obsidebantur in Hierosolyma. « Horum porro nullus effugiet, nec revertetur in terram Judaicam. » [15) Verum nihil horum exterruit miseros, ac ter miseros homines : sed palam clamabant omnes, tam viri, quam mulieres, maxime vero Babylonii, « Sermones tuos ferre non possumus. Et, quod isto acerbius est, hos divinos esse existimantes, aperte contradicebant.

A ωπόν μου ἐφ'[78] ὑμᾶς εἰς κακὰ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι πάντα τὸν Ἰούδαν. » Εἶτα λέγει, ὡς λιμῷ καὶ ῥομφαίᾳ παραδοθήσονται, καὶ παγγενῆ διαφθαρήσονται, καὶ γενήσονται εἰς ὅρκον, καὶ εἰς ἀπώλειαν, καὶ εἰς κατάραν, καὶ εἰς ὀνειδισμόν, καὶ τὰ αὐτὰ[76] πείσονται τοῖς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ πολιορκηθεῖσι. « Τούτων[77] μέντοι οὐδεὶς διαφεύξεται, οὐδὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐπανήξει γῆν. » Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν τοὺς ἀθλίους, καὶ τρισαθλίους ἐξεδειμάτωσεν ἄνδρας. Ἀλλ' ἄντικρυς ἐβόων[78] πάντες, καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες, διαφερόντως δὲ οἱ Βαβυλώνιοι[79], « ὅτι[80], Τῶν σῶν οὐκ ἀνεχόμεθα[81] λόγων. » Τὸ δὲ τούτου χαλεπώτερον, ὅτι καὶ θείους τούτους νομίζοντες, ἀντέλεγον προφανῶς.

Vers. 16. 17. *Quod enim*, ait, *ad sermonem attinet, quem* * *locutus es nobis in nomine Domini, non audiemus te, Quia facientes faciemus omnem sermonem, qui egredietur de ore nostro : ut adoleamus reginæ cœli, et libemus ei libamina, sicuti fecimus nos et patres nostri, et reges nostri, et principes nostri, in civitatibus Judæ, et in viis Hierosolymæ.* « Reginam cœli » vocant Venerem. Nam et Græci nuncupant eam Uraniam, id est, cœlestem. Hæc autem agentes, ait, potiti sumus bonis ad satietatem. [18] At cum deseruimus cultum ejus, bello et fami traditi sumus. Tum mulieres impudentius vociferabantur :

B ις', ιζ'. *Τὸν λόγον*[82] *γάρ*, φησὶν, *ὃν ἐλάλησας πρὸς ἡμᾶς τῷ ὀνόματι Κυρίου, οὐκ ἀκουσόμεθά σου. Ὅτι ποιοῦντες ποιήσομεν πάντα λόγον*[83], *ὃς ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν, θυμιᾶν τῇ βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ σπένδειν αὐτῇ σπονδὰς, καθὰ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, καὶ πατέρες ἡμῶν καὶ οἱ βασιλεῖς ἡμῶν, καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν, ἐν πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν διόδοις*[84] *Ἱερουσαλήμ.* « Βασίλισσαν οὐρανοῦ » τὴν Ἀφροδίτην καλοῦσι, καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτὴν Οὐρανίαν προσαγορεύουσι. Ταῦτα δὲ, φησὶ, ποιοῦντες, εἰς κόρον ἀπελαύσαμεν[85] τῶν ἀγαθῶν· τὴν δὲ ταύτης θεραπείαν καταλιπόντες, καὶ πολέμῳ, καὶ λιμῷ παρεδόθημεν. Εἶτα αἱ γυναῖκες ἀναιδέστερον ἐβόων·

Vers. 19. *Quod si nos sacrificamus reginæ cœli, et libamus ei libamina, nunquid absque viris nostris fecimus ei placentas, et libavimus ei libamina?* Impium quidem factum est, sed dictum verum. In his enim quæ superius exposuimus, **582** dixit Deus omnium : « Anne vides, quid isti agant? Filii eorum colligunt ligna, et patres eorum ignem accendunt, et mulieres eorum subigunt farinam, unde conficiant placentas militiæ cœli [d]. » [20-25.] Propheta rursus respondit cunctis : Ob superstitiosum deorum cultum et circa idola errorem, Dominus Deus omnimodis suppliciis vos affecit. Hos enim fructus transgressio legis producere solet. Quos licet perspectos habueritis, pertinaces tamen fuistis in insano errore.

C ιθ'. *Ὅτι εἰ*[86] *ἡμεῖς ἐθύομεν*[87] *τῇ βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐσπένδομεν*[88] *αὐτῇ σπονδὰς, μὴ ἄνευ τῶν ἀνδρῶν ἡμῶν ἐποιήσαμεν αὐτῇ χαυῶνας, καὶ ἐσπείσαμεν αὐτῇ σπονδάς ;* Ἀσεβὲς μὲν τὸ γεγενημένον, ἀληθὲς δὲ τὸ εἰρημένον· καὶ γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν ἑρμηνευομένοις ὁ τῶν[89] ὅλων Θεὸς ἔφη, « Ἢ οὐχ ὁρᾷς, τί οὗτοι ποιοῦσιν[90]; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καίουσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι στέαρ, τοῦ ποιῆσαι χαυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ μέντοι προφήτης πρὸς ἅπαντας ἀπεκρίνατο, ὅτι Ταύτης ἕνεκα τῆς δεισιδαιμονίας, καὶ τῆς περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης, τὰς παντοδαπὰς ὑμῖν ὁ Δεσπότης Θεὸς ἐπήγαγε τιμωρίας. Τῆς γὰρ τοῦ νόμου παραβάσεως οὗτοι καρποί· ὑμεῖς δὲ καὶ τούτους θεώμενοι περὶ τὴν πλάνην μεμήνατε.

Perseverate itaque in confessionibus vestris, et perficite desideria vestra. (Vers. 26.) *Verumtamen audite verbum Domini. Ecce ego juravi per nomen meum magnum, dixit Dominus Deus, si amplius invocatum fuerit nomen meum per os cujusquam Judæi, dicentis, vivit Dominus, in universa terra*

D *Ἐμμείνατε*[91] *τοίνυν ταῖς ὁμολογίαις*[92] *ὑμῶν, καὶ ποιοῦντες ποιήσατε*[93] *τὰς εὐχὰς ὑμῶν.* (κς'.) *Πλὴν*[94] *ἀκούσατε τὸν λόγον Κυρίου*[95]. *Ἰδοὺ ἐγὼ τῷ ὀνόματί μου τῷ μεγάλῳ, εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς*[96], *ἐὰν γένηται ἔτι ὄνομά μου καλούμενον*[97] *ἐν τῷ στόματι παντὸς Ἰουδαίου*[98] *λέγον-*

[d] Cap. VII, 17, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[78] ἐφ' — Ἰούδ. Ita quoque Grab. [76] B ταυτά. [77] τούτων — γῆν. Hæc sensum, non verba vers. 14 exprimunt. [78] B ἐβόησαν. [79] Βαβ. B δυσσεβέστεροι, rectius, ut videtur. [80] ὅτι — λόγων. Des. apud LXX. [81] B ἀνεξόμεθα. [82] Τὸν λόγ. Ita Compl. Rec. lect. est ὁ λόγος. [83] λόγ. B præm. τόν. [84] ἐν διόδ. Rec. lect. ἔξωθεν. [85] B ἀπήλαυον. [86] εἰ. Des. in B et apud LXX. [87] ἐθ. Rec. lect. est θυμιῶμεν. [88] Rec. lect. ἐσπείσαμεν. [89] B ἡρμηνευμένοις. [90] ποιοῦσι. Quæ h. l. des. vide supra, c. 7, 17. [91] Rec. lect. est ἐνεμείνατε, perseverastis [92] ὁμ. *Hebr.* votis. [93] Rec. lectio est, ποιοῦσαι ἐποιήσατε. [94] Πλ. Rec. lect. Διὰ τοῦτο. [95] Κυρ. Des. h. l. nonnulla ex vers. τῶν Ο'. [96] ὁ Θεός. Des. apud Ο'. [97] καλ. Des. quidem apud Ο', sed suppletum est a Grab. [98] Ἰουδ. λέγ. Rec. lect. Ἰούδα εἰπεῖν.

Digitized by Google

τος, Ζῇ [59] *Κύριος, ἐν* [1] *ὁδῷ γῇ Αἰγύπτου.* Πάλιν ἔδειξεν ὁ ὅρκος, ὡς οὐδὲν ὁμωμοκὼς ὑπερκείμενον ἔχει· ἀπειλεῖ δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ διάγουσιν Ἰουδαίοις πανωλεθρίαν· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων δεδήλωκε· συμφωνεῖ δὲ τὰ ἑξῆς. Ἀπειλεῖ γὰρ αὐτοῖς καὶ λιμὸν καὶ ῥομφαίαν, καὶ τοῖς ταῦτα διαφεύγουσι [2] μετανάστασιν. « Καὶ γνώσονται πάντες [3] οἱ κατάλοιποι Ἰουδαῖοι [4], οἱ παροικοῦντες [5] ἐν γῇ Αἰγύπτῳ [6], τίνος λόγος [7] ἐμμένει [8], ὁ [9] ἐμὸς ἢ ὁ αὐτῶν. Δι' αὐτῶν μαθήσονται τῶν πραγμάτων τὴν τῶν ἐμῶν λόγων ἀλήθειαν.

κθ'. *Καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον, φησὶ* [10] *Κύριος, ὅτι ἐπισκέψομαι ἐγὼ ἐφ' ὑμᾶς ἐν* [11] *τῷ τόπῳ τούτῳ εἰς κακά, ὅπως γνῶτε, ὅτι στάσει στήσονται οἱ λόγοι μου ἐφ' ὑμᾶς εἰς κακά.* Ἡ τῶν πραγμάτων ἔκβασις δείξει τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν. Ὥσπερ [12] γὰρ τὸν Σεδεκίαν παρέδωκα τῷ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεῖ· οὕτω τὸν Φαραὼ Οὐαφρῆ, πρὸς ὃν ὑμεῖς καταφεύγετε, παραδώσω τῷ Ναβουχοδόνοσορ Οὐαφρῆ δὲ καλεῖ τὸν Φαραὼ, διδάσκων, ὡς τοῦτο μὲν εἶχε κύριον ὄνομα [13], τὸ δέ γε Φαραὼ τῆς βασιλείας δηλωτικόν. Οὕτω καὶ τοὺς ἡμετέρους ὀνομάζομεν βασιλέας, Τιβέριος Καῖσαρ, καὶ Κλαύδιος Καῖσαρ· καὶ ἔστι τὸ μὲν κύριον, τὸ δὲ τῆς βασιλείας ἴδιον.

A *Ægypti.* Ostendit iterum jusjurandum, cum qui juravit nihil habere excellentius. Comminatur autem internecionem Judæis in Ægypto degentibus. Hoc enim per jam dicta declaravit, et his respondent ea quæ sequuntur. [28] Minatur enim eis et famem, et gladium, et his qui ista effugerint, translationem. « Et cognoscent omnes reliqui Judæi habitantes in Ægypto, cujus sermo permaneat, **583** meus an illorum. » Ex ipsarum rerum eventu cognoscent sermonum meorum veritatem.

B Vers. 29. *Et hoc vobis signum, dicit Dominus. Nam ego visitabo vos in loco isto in mala : ut sciatis fore ut consistant sermones mei contra vos in mala.* [30] Rerum exitus sermonum veritatem demonstrabit. Sicut enim tradidi Sedeciam * regi Babyloniorum : ita tradam Pharaonem Vaphre, ad quem vos confugitis, ipsi Nabuchodonosori. Vocat autem Pharaonem Vaphre, docens hoc illi proprium nomen fuisse, nomen autem Pharaonis dignitatem regiam significare. Sic etiam a nobis nostri appellantur imperatores, Tiberius Cæsar, Claudius Cæsar : quorum alterum nomen est proprium, alterum regno convenit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

Οὕτω ταύτην τὴν ἱστορίαν συμπεπλεγμένην συμπεράνας προφητείαν [14], πρεσβυτέρας ἀναμιμνήσκει προῤῥήσεως, ἣν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωακεὶμ εἰπεῖν τῷ Βαρούχ προσετάχθη.

C

CAPUT XLV. (Græc. LI, sub finem.)

Absoluta in hunc modum historia perplexa hujus prophetiæ, antiquiorem prædictionem commemorat, quam referre jussus est Barucho temporibus Joacimi.

β', ε'. *Εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἐπεὶ σὺ* [15] *Βαρούχ εἶπας· Οἴμοι! ὅτι προσέθηκε Κύριος πόνον* [16] *ἐπὶ κόπον μου. Ἐκοιμήθην* [17] *ἐν στεναγμοῖς, καὶ ἀνάπαυσιν οὐχ εὗρον* [18]. *Οὕτως εἰπὲ αὐτῷ· Οὕτως εἶπε Κύριος, Ἰδοὺ ἐγὼ* [19] *ᾠκοδόμησα, ἐγὼ καθελῶ* [20] *καὶ οὓς ἐφύτευσα, ἐγὼ ἐκτιλῶ* [21]· *καὶ σύμπασαν τὴν γῆν ἐκείνην. Καὶ σὺ ζητεῖς* [22] *σεαυτῷ μεγάλα; Μὴ ζήτει* [23], *ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω κακὰ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, λέγει Κύριος· καὶ δώσω τὴν ψυχήν σου εἰς εὕρημα, ἐν παντὶ τόπῳ οὗ ἐὰν βα-*

Vers. 2-5. *Dixit Dominus Deus Israelis : Quia tu, Baruch, dixisti, Heu mihi! quia addidit* **584** *Dominus laborem labori meo : dormivi in gemitibus, et non inveni requiem. Sic dices ei : Hæc dicit Dominus : Ecce quos ædificavi, ego destruam, et quos plantavi, ego evellam, et terram illam universam. Et tu quæris tibi grandia? Noli quærere; quia ecce ego adduco mala super universam carnem, dicit Dominus; et dabo animam tuam quasi rem inventam, in omni loco, quocunque veriberis.* Do-

VARIÆ LECTIONES.

[59] ζῇ Κύρ. Des. in B. [1] ἐν — Αἰγ. Rec. lect. ἐπὶ πάσῃ γῇ Αἰγύπτῳ. [2] B διαφυγοῦσι. [3] πάντες. Des. apud O', additum autem est a Grabio. Exstat quoque infra ad Ezech. xxx, 4, 5. [4] Ἰουδ. Rec. lect. est Ἰούδα. Infra, l. c. leg. τοῦ Ἰούδα. [5] παροικ. Ita quoque infra leg. l. c. Sed cod. Vat. habet καταστάντες. Alex. καταβαίνοντες. [6] Αἰγ. Apud O' seq. κατοικῆσαι (Alex. παροικῆσαι) ἐκεῖ. [7] τ. λόγ. Infra l. c. inverso ordine leg. λόγος τίνος, ut apud O'. [8] ἐμμ. Ita Compl. Infra autem l. c. est ἐμμενεῖ, juxta rec. lect. [9] ὁ — αὐτῶν. Hæc exstant tantum in Compl. et Grab. edit., adduntur quoque infra, l. c. [10] φ. K. Apud Grab. tantum leg. [11] ἐν — ὑμᾶς, εἰς κακά. Iisdem verbis hæc exstant apud Grab., ubi tamen in fine hujus v. leg. : εἰς πονηρά. Alias hæc omnia, præter ultima verba, εἰς πονηρά, solent in edit. τῶν O' omitti, excepta Compl. quæ tamen non plane eadem h. l. habet. Infra, ad Ezech. l. c. ista omnia des. inde a verbis ὅτι ἐπισκέψομαι. [12] ὥσπερ, κ. τ. λ. Vers. 30, ad quem hæc pertinent, infra, l. c. ita se habet : Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι τὸν Φαραὼ (illud Φαραὼ exstat tantum in Compl. et apud Grab.) Οὐαφρῆ βασιλέα Αἰγύπτου ἔκδοτον (illud ἔκδ. des. apud O') εἰς χεῖρας ἐχθρῶν (rec. lect. ἐχθροῦ) αὐτοῦ καὶ εἰς χεῖρας ζητούντων (ita Alex.) ψυχὴν αὐτοῦ, καθὼς ἔδωκα τὸν Σεδεκίαν βασιλέα Ἰούδα εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος ἐχθροῦ αὐτοῦ καὶ ζητοῦντος ψυχὴν αὐτοῦ. [13] ὄνομα. B addit : τὸ δέ γε Φαραὼ τῆς βασιλείας σημαντικόν· οὕτω καὶ ὁ πρὸ τούτου Φαραὼ Νεχαὼ προσηγορεύετο. Καὶ ἦν τὸ μὲν Νεχαὼ κύριον. Hæc ad alium pertinere videntur. [14] B προφητεία. [15] B σοί. Tunc autem leg. esset ἐπί pro ἐπεί, ut habent edit. Compl. et Grab. quæ hæc juxta Hebr. ad vers. 2 referunt. [16] πόνον — μου. Rec. lectio est, κόπον ἐπίπονόν μοι. B κόπον ἐπὶ πόνον. [17] ἐκ. ἐν στ. *Hebr.* laboro in gemitu meo. [18] B ηὗρον. [19] ἐγὼ οὖς. B ἃ. [20] καθ. Ita Ald., sed B habet καθαιρῶ, juxta rec. lect. [21] ἐκτ. B ἐκτίλλω, juxta rec. lect. [22] καὶ — ἐκ. Hæc addidit etiam Grab., cum des. apud LXX. Ita fere Compl. [23] ζητ. Rec. lect. ζητήσεις. [24] ζήτ. Rec. lect. ζητήσῃς.

Digitized by Google

minus consolatur Baruchum ministrantem prophetæ, et oracula scribentem, conquerentem et ægre ferentem : hortaturque, ut vitam hanc dolore plenam generoso animo ferat. Si enim, ait, cunctum populum, quem eduxi ex Ægypto, et plantavi in terra ista, exstirpo nunc et amputo, totque suppliciis afficio, tristaris tu, quod non solus vivas in tranquillitate? Certe te non ita agere oportet. Ego tamen de te sollicitus ero : et dum ulciscar de his, tibi consolationem afferam, et ubicunque degas, providentiam meam experiere. Quamobrem decet nos, qui ista didicimus, non inique ferre, cum molestum quidpiam nobis obvenerit : sed a Deo meliora postulare, tolerare nihilominus præsentia. Hanc enim patientiam nostram Dominus animadvertens, non sinet nos tentari supra vires nostras, sed faciet cum tentatione exitum, ut possimus sustinere [c]. Cui competit gloria et magnificentia, cum unigenito **585** ejus Filio, et sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[c] I Cor. x, 13.

Α δίσῃ [25] ἐκεῖ. Ψυχαγωγεῖ τὸν Βαροὺχ ὁ Δεσπότης διακονοῦντα τῷ προφήτῃ, καὶ τοὺς χρησμοὺς γράφοντα, καὶ σχετλιάζοντα, καὶ δυσχεραίνοντα· τὸν δὲ βίον τὸν ὀδύνης μεστὸν φέρειν γενναίως παρεγγυᾷ. Εἰ γὰρ ἅπαντα, φησὶ, τὸν λαὸν, ὃν ἐξήγαγον ἐξ Αἰγύπτου, ἐφύτευσα δὲ ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, ἀνασπῶ νῦν, καὶ ἐκκόπτω, καὶ τοσαύταις παραδίδωμι τιμωρίαις, σὺ ἀλύεις, ὅτι μὴ μόνος ἐν εὐθυμίᾳ διάγεις ; ἀλλ' οὐ χρή σε τοῦτο δρᾷν· ἐγὼ δὲ ὅμως φροντιῶ σου, καὶ τούτοις ἐπάγων τὴν τιμωρίαν, σοὶ προσοίσω παραψυχήν· καὶ ἔνθα ἂν διάγῃς, τῆς παρ' ἐμοῦ τεύξῃ κηδεμονίας. Προσήκει τοίνυν ἡμᾶς ταῦτα μεμαθηκότας, μὴ δυσχεραίνειν, ὅταν ἡμῖν προσβάλλῃ τι λυπηρὸν, ἀλλ' αἰτεῖν μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ βελτίω, φέρειν δὲ τὰ παρόντα· ταύτην γὰρ ἡμῶν τὴν καρτερίαν ὁ Δεσπότης ὁρῶν, οὐκ ἐάσει πειραθῆναι ὑπὲρ δ Β δυνάμεθα· ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δυνηθῆναι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν· ᾧ πρέπει δόξα καὶ μεγαλοπρέπεια, σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[25] βαδ. Rec. lect. βαδίσῃς.

ΤΟΜΟΣ Θ'.

LIBER NONUS.

CAPUT XLVI. (Græc. XXVI.)

ΚΕΦΑΛ. Μϛ'.

C

VERS. 1. *Sermo factus a Domino ad Jeremiam prophetam contra omnes gentes.* Post finem impositum prophetiis de populo, vaticinatur quæ eventura sint aliis gentibus, docens, se esse omnium opificem, Deum ac Dominum. [2] Primo itaque loco narrat de Ægypto, designato tempore prophetiæ. Impleta enim est post mortem Pharaonis Nechao, qui Josiam interfecit juxta fluvium Euphratem, atque itidem ipse occisus est a rege Babyloniorum.

α'. Ὁ [26] λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην ἐπὶ πάντα [27] τὰ ἔθνη. Πέρας ἐπιθεὶς ταῖς περὶ τοῦ λαοῦ προφητείαις, τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὰ γενησόμενα προθεσπίζει, διδάσκων ὅτι πάντων ἐστὶ καὶ δημιουργὸς, καὶ Θεὸς, καὶ Δεσπότης. Τὰ πρῶτα μέντοι περὶ τῆς Αἰγύπτου διέξεισι· διδάσκει δὲ καὶ τὸν τῆς προφητείας καιρόν· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Φαραὼ Νεχαὼ τελευτὴν ἡ πρόρρησις γίνεται· οὗτος δὲ παρὰ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν τὸν Ἰωσίαν ἀνεῖλεν· ἀνῃρέθη δὲ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ τῶν Βαβυλωνίων βασιλέως.

VERS. 3, 4. *Assumite arma, et scuta, et ducite ad bellum. Et sternite equos, et ascendite, equites, state in galeis vestris : torquete hastas, et induite loricas vestras.* Quia his confidebant, equitandi scilicet peritiæ, et omni generi armorum, his uti jubet, docens ea fore inutilia. Hoc enim indicant ea quæ sequuntur.

γ', δ'. Ἀναλάβετε [28] ὅπλα, καὶ ἀσπίδας, καὶ προσαγάγετε [29] εἰς πόλεμον. Καὶ ἐπισάξατε [30] ἵππους, ἐπίβητε ἱππεῖς, κατάστητε ἐν ταῖς περι- D κεφαλαίαις ὑμῶν, προβάλλετε [31] δόρατα, καὶ ἐνδύσασθε θώρακας ὑμῶν [32]. Ἐπειδὴ τούτοις ἐθάρρουν, ἱππικῇ τε ἐμπειρίᾳ, καὶ πανοπλίᾳ, τούτοις κεχρῆσθαι παρακελεύεται, διδάσκων ὡς ἀνόνητα ταῦτα [33]. Τὰ γὰρ ἑξῆς τοῦτο δηλοῖ.

VARIÆ LECTIONES.

[26] Ὁ — ἔθνη. Ita quoque Grab. [27] πάντα. Abest ad Hebr. [28] Ἀν. ὅπλα. *Hebr.* Parate clypeum. [29] προσαγ. *Hebr.* accedite. [30] Καὶ ἐπ. B ἐπισυνάξατε. [31] Rec. lect. προσβάλετε. [32] ὑμ. Abest ad Hebr. [33] ταῦτα. Des. in B.

Digitized by Google

ε'. Τί ὅτι αὐτοὶ πτοοῦνται [35], καὶ ἀποχωροῦσιν ἐπίσω; Διότι οἱ ἰσχυροὶ αὐτῶν κοπήσονται. Φυγῇ ἔφυγον, καὶ οὐκ ἀνέστρεψαν περιεχόμενοι [36] κυκλόθεν, λέγει Κύριος. Εἶτα προστακτικῶς·

ς'. Μὴ φευγέτω ὁ κοῦφος, καὶ μὴ ἀνασωζέσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐπὶ βορρᾶν· τὰ πρὸς [37] Εὐφράτην ἠσθένησαν, καὶ [37] πεπτώκασιν. Ἔπειτα τῆς προτέρας εὐπραξίας ἀναμιμνήσκει·

ζ', η'. Τίς οὗτος ὡς ποταμὸς ἀναβήσεται, καὶ ὡς ποταμοὶ [38] κυμαίνει [39] τὰ ὕδατα αὐτοῦ, Αἴγυπτος [40] ὡς ποταμὸς ἀναβαίνων [41], καὶ ὡς ποταμὸς [42] ἐκταράσσει [43] τὰ ὕδατα αὐτῆς. Ἐπιδείκνυσι δὲ αὐτῆς καὶ τοὺς ἀλαζονικοὺς λόγους. « Καὶ εἶπεν, Ἀναβήσομαι, καὶ κατακαλύψω [44] γῆν, καὶ ἀπολῶ [45] πόλιν, καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ. » Καὶ διδάσκων, ὡς οὐ συμβαίνει τὰ πράγματα τῇ φαντασίᾳ τῶν λογισμῶν, εἰρωνικῶς φησιν·

θ'. Ἐπίβητε ἐπὶ τοὺς ἵππους, παρασκευάσατε [46] τὰ ἅρματα, ἐξέλθετε [47], οἱ μαχηταί. Λέγει δὲ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς ἐπικούρους. « Αἰθίοπες [48] καὶ Λίβυες καθωπλισμένοι ὅπλοις, καὶ Λυδοὶ ἀνάβητε, ἐκτινάξατε [49] τόξον. » Εἶτα διδάσκει ὡς τοῦ Θεοῦ νεύοντος καταλύεται τῶν Αἰγυπτίων τὸ θράσος.

ι'. Καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῷ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἡμέρα ἐκδικήσεως, τοῦ ἐκδικῆσαι τοὺς ἐχθροὺς [50] αὐτοῦ· καὶ καταφάγεται ἡ μάχαιρά μου κρέατα [51], καὶ ἐμπλησθήσεται, καὶ [52] μεθυσθήσεται ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τῶν ἀνῃρημένων τὸ πλῆθος. « Ὅτι Θυσία τῷ Κυρίῳ Σαβαὼθ [53] ἀπὸ [54] γῆς βορρᾶ ἐπὶ ποταμῷ Εὐφράτῃ. » Ἐπειδὴ δίκας τῆς ἀσεβείας ἔδικαν [55] οἱ Αἰγύπτιοι καὶ τοῦ Θεοῦ βουληθέντος ἀνῃρέθησαν, διὰ τοῦτο [56] Θυσίαν κέκληκε τὴν ἐκείνων σφαγήν

ια'. Ἀνάβηθι Γαλαάδ, καὶ λάβε ῥητίνην παρθένῳ θυγατρὶ Αἰγύπτου. Καὶ οἱ τοῦ Ἰωσὴφ ἀδελφοὶ ῥητίνην καὶ στακτὴν ἀπεκόμισαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ δὲ ῥητίνη δένδρων ἐστὶ δάκρυον εἰς φάρμακα ἐπιτήδειον· γεωργεῖ δὲ μάλιστα ταύτην ἡ Γαλαάδ· εἴρηκε δὲ ταῦτα κατ' εἰρωνείαν, δεικνὺς τὸ τοῦ πάθους ἀνήκεστον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὰ ἑξῆς. « Εἰς κενὸν ἐπλήθυνας ἰάματά σου· ὠφέλεια [57] οὐκ ἔστιν ἐν σοί. » Καὶ δεικνὺς τὸ μέγεθος τῆς πληγῆς, ἐπήγαγεν·

ιβ'. Ἤκουσαν ἔθνη φωνῆς σου [58], καὶ τῆς κραυγῆς σου ἐπλήσθη ἡ γῆ, ὅτι μαχητὴς [59] πρὸς μαχητὴν ἠσθένησεν· ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔπεσαν [60] ἀμφότεροι. Προηγόρευκε [61] διὰ τούτων καὶ τὴν ἐσομένην τῶν νενικηκότων κατάλυσιν. Ταῦτα μενοῦν περὶ τῆς

Vers. 5. *Cur ipsi pavent, et recedunt retro? Quia fortes eorum cadentur : fuga fugerunt, et non sunt reversi obsessi in circuitu, ait Dominus.* Deinde imperando :

Vers. 6. *Ne fugiat* **586** *levis, et ne servetur fortis ad Aquilonem. Quæ juxta flumen Euphratem infirmata sunt, et ceciderunt.* Postea meminit pristinæ prosperitatis :

Vers. 7, 8. *Quis est iste, qui tanquam flumen ascendet, et fluviorum instar inundant aquæ ejus? Ægyptus sicut flumen ascendens, et velut flumen perturbat aquas suas.* Ostendit autem sermones ejus arrogantia plenos. « Et dixit : Ascendam, et tegam terram, perdam civitatem, et habitantes in ea. » Et ut ostendat, non succedere prout animus sibi cogitatione finxerat, ironice dicit :

Vers. 9. *Conscendite equos, præparate currus, egredimini, pugnatores.* Dicit autem et adjutores Ægyptiorum. « Æthiopes et Libyes instructi armis, et Lydi, ascendite, et intendite arcum. » Tum docet Dei nutu temeritatem Ægyptiorum everti.

Vers. 10. *Et dies ille Domino Deo nostro dies vindictæ, ut pœnas sumat de inimicis suis. Et devorabit gladius meus carnes, et saturabitur : et inebriabitur sanguine eorum.* Quibus verbis declarat interfectorum multitudinem. « Quia sacrificium Domino exercituum a terra Aquilonis, super flumen Euphratem. » Quoniam Ægyptii luerunt pœnas impietatis, et Deo volente **587** sunt occisi, idcirco cædem illorum appellavit *sacrificium*.

Vers. 11. *Ascende in Galaad, et cape resinam virgini filiæ Ægypti.* Etiam fratres Josephi resinam et stacten detulerunt in Ægyptum. Resina vero est arborum lacryma, medicamentis apta : quam potissimum excolit Galaad. Dixit autem hæc per ironiam, ostendens morbum esse incurabilem, quod sequentia demonstrant. « Frustra auxisti medicamina tua : utilitas non est in te. » Et ostendens plagæ magnitudinem, subjunxit :

Vers. 12. *Audierunt gentes vocem tuam, et clamore tuo repleta est terra. Quia pugnator adversus pugnatorem infirmatus est : eodem loco ceciderunt uterque.* Per hæc etiam vincentium futuram prænuntiavit internecionem. Hæc igitur propheta vatici-

VARIÆ LECTIONES.

[35] Τί ὅτι αὐτ. πτ. *Hebr.* Cur video illos territos? [36] πρός. Rec. lect. est παρὰ τόν. [37] καί. Des. in B. [38] Β ποταμῶν. [39] κυμ. τὰ ὕδ. αὐτ. Rec. lect. est κυμαίνουσιν (Alex. κυμανοῦσιν) ὕδωρ. [40] Αἴγ. — ὕδ. αὐτ. Rec. lectio, Ὕδατα Αἰγύπτου ὡς ποταμὸς ἀναβήσεται. [41] Β ἀναβαίνει. [42] Β ποταμῶν. Ita quoque Grab. [43] Grab. ἐκταράσσεται. [44] Β κατακόψω. [45] ἀπ. Ex B suppl. [46] παρασκ. *Hebr.* quasi insanos vos gerite. [47] Rec. lect. ἐξέλθατε. [48] Rec. lect. Αἰθιόπων. [49] Rec. lect. ἐντείνατε. [50] Β τόν ἐχθρόν. [51] μου κρέατα. Des. in Hebr. Recepta lect. est, Κυρίου. [52] Καὶ μεθ. Des. in B. [53] Σαβ. Add. in cod. Alex. [54] ἀπό. Β ἐπί. [55] Β ἔδοσαν. [56] δ. τ. Β τηνικαῦτα. [57] ὠφ.—σοί. *Hebr.* restitutio non erit tibi. [58] φων. σου. *Hebr.* ignominiam tuam. [59] μαχ. — ἠσθ. *Hebr.* fortis in fortem impegit. [60] Β ἔπεσον. [61] Β προηγόρευσεν.

Digitized by Google

natus est de priore belli clade. [13, 14] In sequentibus prædicit venturum in Ægyptum exercitum Nabuchodonosoris, et prophetiam indicari jubet Magdolo, Memphi, Taphnis, universo denique regno Ægyptiorum, et ait : « Sta et præpara te, quia devoravit gladius smilacem tuam. » Syrus pro *smilace* interpretatur, « quæ sunt in circuitu tuo : » hoc enim ipsum smilax subindicat. Est enim herba, quæ plantis succrescentibus implicatur. Figurate ergo adjutores Ægyptiorum sic appellavit : quorum cladem et fugam vaticinatus est.

A προτέρας ἥττης προεθέσπισεν ὁ προφήτης. Ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς προλέγει τὴν εἰς Αἴγυπτον Ναβουχοδονόσορ [63] στρατιὰν [63], καὶ παρεγγυᾷ μηνυθῆναι τὴν πρόρρησιν τῇ Μαγδώλῳ [64], καὶ τῇ Μέμφει, καὶ τῇ Ταφνὰς, καὶ μέντοι καὶ πάσῃ τῇ Αἰγυπτίων βασιλείᾳ, καί φησιν· « Ἐπίστηθι, καὶ ἑτοίμασον σεαυτὴν [65], ὅτι κατέφαγεν ἡ μάχαιρα τὴν σμίλακά σου [66]. » Ὁ Σύρος τὴν *σμίλακα*, « τὰ ἐν κύκλῳ σου » ἡρμήνευσε· ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἡ σμίλαξ αἰνίττεται· βοτάνη γάρ ἐστι συμπλεκομένη τοῖς παραφυομένοις φυτοῖς· τροπικῶς τοίνυν τοὺς ἐπικούρους τῶν Αἰγυπτίων οὕτως ὠνόμασεν, ὧν τὴν ἧτταν καὶ τὴν φυγὴν προεθέσπισε.

Vers. 15. *Quia* **588** *fugit Apis, vitulus electus tuus : et non exspectavit.* « Vitulum electum » dicit Apin. Hic autem bos erat, qui ab ipsis alebatur et adorabatur. Sermo igitur propheticus docet, quam ob causam victi sint : quoniam scilicet vitulum constituentes Deum, et in eo fiduciam collocantes, nullum adepti sint auxilium. « Quia Dominus dissolvit eum. » Id est, vitulum. Dissolvit etiam illum, qui varia per illum edebat opera, et seducebat homines.

ιε'. *Διότι* [67] *ἔφυγεν ὁ Ἄπις* [68], *ὁ μόσχος σου ὁ ἐκλεκτὸς, καὶ οὐκ ἐμεινε.* « Μόσχον ἐκλεκτὸν » τὸν Ἄπιν λέγει· βοῦς δὲ ἦν οὗτος, παρ' αὐτῶν τρεφόμενος καὶ προσκυνούμενος· διδάσκει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος τὴν αἰτίαν τῆς ἥττης· μόσχον γὰρ θεοποιοῦντες, καὶ τούτῳ θαῤῥοῦντες, ἐπικουρίας οὐκ ἔτυχον. « Ὅτι Κύριος παρέλυσεν αὐτόν [69]. » Τουτέστι τὸν μόσχον. Παρέλυσε δὲ καὶ τὸν ἐν ἐκείνῳ ἐνεργοῦντα, καὶ τοὺς ἀνθρώπους πλανῶντα.

Vers. 16. *Et multitudo tua infirmata est, et cecidit.* Dicit item formidinem quæ illos invaserat : et quod se mutuo hortabantur ad fugam, veriti hostes et eorum adjutores. « Surgamus enim, ait, et revertamur ad populum nostrum, et in patriam nostram, ob gladium Græci. » Verisimile quidem est quosdam etiam Græcorum in expeditione fuisse cum rege Babyloniorum. Arbitror autem eum una Macedonum dominationem prædicare cum Alexander, deleto Ægyptiorum regno, Macedonibus eos servire coegerit.

ις'. *Καὶ* [70] *τὸ πλῆθός σου* [71] *ἠσθένησε, καὶ ἔπεσε.* Λέγει δὲ καὶ τὴν ἐπισκήψασαν αὐτοῖς δειλίαν, καὶ ὅτι ἀλλήλους προέτρεπον εἰς φυγήν. δεδιότες τοὺς πολεμίους, καὶ τοὺς ἐκείνων ἐπικούρους. « Ἀναστῶμεν [72] γὰρ, φησὶ, καὶ ἀποστρέψωμεν [73] εἰς τὸν λαὸν ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν πατρίδα [74] ἡμῶν, ἀπὸ προσώπου μαχαίρας Ἑλληνικῆς [75]. » Εἰκὸς μὲν καὶ τινας τῶν Ἑλλήνων τῷ Βαβυλωνίων [76] βασιλεῖ συστρατεῦσαι· ἡγοῦμαι δὲ, ὅτι κατ' αὐτὸν [77] καὶ τῶν Μακεδόνων προλέγει τὴν δυναστείαν· ὁ γὰρ Ἀλέξανδρος τῶν Αἰγυπτίων καταλύσας τὴν βασιλείαν [78] Μακεδόσι δουλεύειν ἠνάγκασε.

Vers. 17. *Vocate nomen Pharaonis Nechao, regis Ægypti, Saon eeber emoed.* Syrus ista sic interpretatus est : « Vocate nomen ipsius, perturbans et transferens tempora. » Quondam enim Ægyptiorum imperium potens erat, et vicinas gentes perturbabat, multorumque res prosperas mutabat **589** in adversas.

ιζ'. *Καλέσατε* [79] *τὸ ὄνομα Φαραὼ Νεχαὼ* [80] *βασιλέως Αἰγύπτου Σαὼν* [81] *ἐεβεὶρ ἐμωήδ.* Ταῦτα δὲ ὁ Σύρος οὕτως ἡρμήνευσε· « Καλέσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ταράττων, καὶ καιροὺς παραφέρων· » πάλαι γὰρ ἰσχυρὰ ἦν τῶν Αἰγυπτίων ἡ βασιλεία, καὶ τὰ πελάζοντα διετάραττεν ἔθνη, καὶ πολλῶν εὐπραξίαν εἰς δυσπραγίαν μετέβαλε.

Vers. 18. *Vivo ego, dicit Dominus Deus, rex exercituum nomen illi.* Et æternitatem illius et potentiam simul nos docuit. « Quia sicut est Thabor in montibus, et sicut Carmelus in mari, ita veniet. » Quasi dicat, Ne dubitaveris. Quemadmodum

ιη'. *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος* [82] *ὁ Θεὸς, ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων ὄνομα αὐτῷ.* Καὶ τὸ ἀΐδιον αὐτοῦ καὶ τὸ δυνατὸν, κατὰ ταυτὸν ἡμᾶς ἐδίδαξεν. « Ὅτι ὥσπερ [83] ἐστὶ τὸ Θαβὼρ ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ ὡς Κάρμηλος ἐν τῇ θαλάσσῃ, οὕτως ἥξει. » Ἀντὶ τοῦ, Μὴ

VARIÆ LECTIONES.

[63] Nαβ. B præm. τοῦ. [64] B στρατείαν. [64] B Μαγδωλῷ. [65] σεαυτ. Exstat tantum apud Gr. b. et in B, qui habet σεαυτῇ. [66] τ. σμ. σου. *Hebr.* circuitus tuos. [67] Διότι ἔμεινε. *Hebr.* Cur tractus, s. prostratus est (sc. in terram), unusquisque fortium tuorum, nec consistit ? Διότι leg. in Compl. Alii omnes habent Διατί. [68] ὁ Ἄπις. Des. in B. [69] παρ. αὐτ. *Hebr.* impulit eum. [70] Καὶ — ἔπεσε. *Hebr.* Multiplicavit impingentes : cecidit etiam (alter prope alterum). [71] σου. Des. in B. [72] ἀναστ. — ἀποστρ. B ἀποστρέψομεν γὰρ, φησί. [73] Ed. prior hab. ἀναποστρέψωμεν. [74] τ. πατρ. B γῆν πατριᾶς. [75] Ἑλλ. *Hebr.* opprimentem. [76] B Βαβυλωνίῳ. [77] B αὐτῶν. [78] βασιλ. B præm. δυναστείαν καί. [79] Καλ. — ἐμωήδ. *Hebr.* Clamarunt tibi, Pharao rex Ægypti ad vastitatem redactus est, prætermisit locum conventus. [80] Νεχ. Des. in B. [81] B Σαωνέββερ ἑλμωήλ, vitio librarii, ut videtur. Alias lectiones dedit Montf. in Hexapl. ad h. l. In cod. Rav. seq. καιρὸς παρεγένετο, quod ad Symm. pertinet. [82] Κύριος — βασιλ. Mutato ordine leg. esse vid. βασιλεὺς Κύριος ὁ Θεός. [83] ὥσπ. ἐστὶ τὸ Θαβ. Rec. lect. ὡς τὸ Ἰταβύριον, sed Compl. hab. Θαβὼρ juxta Hebr.

Digitized by Google

ἀμφιβάλης· ὥσπερ γὰρ ἀναμφισβητήτως ὁμολογοῦσι πάντες, καὶ τὸ Θαβὼρ ὄρος εἶναι, καὶ τῇ θαλάσσῃ πελάζειν, καὶ τὸν Κάρμηλον· οὕτως ἡ πρόρρησις ἔχει τὸ ἀληθές.

A enim absque dubio confitentur omnes, et Thabor montem esse, et Carmelum esse mari proximum, ita prædictio continet veritatem

ιθ'. *Σκεύη ἀποικισμοῦ ποίησον σεαυτῇ, κατοικοῦσα θύγατερ* [84] *Αἰγύπτου*· ἀντὶ τοῦ, εὐτρεπὴς εἰς αἰχμαλωσίαν γενοῦ· λέγει δὲ καὶ τῆς βασιλευούσης πόλεως τὴν ἐρημίαν· ἡ γὰρ Μέμφις κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐγεγόνει πόλις βασιλική· καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας ἐδίδαξεν. « Ἐξέλιπον γάρ, φησίν, οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ὑψώθησαν οἱ ἄρχοντες Μέμφεως.

Vers. 19. *Vasa migrationis fac tibi, habitatrix filia Ægypti:* pro, fias apta captivitati. Memorat etiam regiæ civitatis desolationem : Memphis enim temporibus illis erat urbs regia. Quod edocti sumus per divinum Isaiam. « Defecerunt enim, ait, principes Taneos, et exaltati sunt principes Memphеos [f]. »

κ'. *Δάμαλις καλὴ* [85] *κεκαλλωπισμένη Αἴγυπτος.* Τὸ ἀδάμαστον αὐτῆς, καὶ ἀπειρόζυγον, καὶ τρυφηλὸν, διὰ τούτων δεδήλωκεν· καὶ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἐλέγχων ἀσθένειαν, διδάσκει, ὡς καὶ λίαν ὀλίγων ἐπελθόντων πολεμίων οὐκ ἠδυνήθησαν ἀντισχεῖν. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Ἀπόσπασμα ἀπὸ βορρᾶ ἦλθεν ἐπ' αὐτήν [86]. »

Vers. 20. *Vitula pulchra exornata Ægyptus.* His verbis declaravit illius indomitam et jugi expertem naturam, atque deliciis addictam; et, magnam illorum arguens imbecillitatem, ostendit vel paucis advenientibus hostibus eos resistere non potuisse. Hoc enim est quod ait: « Evulsio ab aquilone venit ad eam. »

κα'. *Καὶ οἱ μισθωτοὶ αὐτῆς ἐν αὐτῇ, ὡς μόσχοι σιτευτοί.* Τῶν ἐπικούρων δεδήλωκε τὴν ἀσθένειαν· ὁ γὰρ σιτευτὸς μόσχος τὴν μὲν γῆν οὐκ ἐργάζεται, ὑπὸ δὲ ἄλλων ἐσθίεται· λέγει δὲ καὶ αὐτῶν τὴν φυγήν. « Ἀπεστράφησαν γὰρ, φησὶ, καὶ ἔφυγον [87] ὁμοθυμαδόν· οὐκ ἔστησαν. » Ἐπάγει καὶ τὴν αἰτίαν· « Ὅτι ἡμέρα ἀπωλείας ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ καιρὸς ἐκδικήσεως αὐτῶν [88]. » Ἔδει γὰρ αὐτοὺς δίκας δοῦναι τῆς ἀσεβείας· διδάσκει [89] μέντοι διὰ τούτων, ὡς μακροθυμίᾳ χρώμενος ὁ Δεσπότης ὕστερον ἐπάγει τὴν τιμωρίαν.

Vers. 21. *Et mercenarii ejus apud eam, velut vituli saginati.* Declarat autem auxiliatorum imbecillitatem. Nam vitulus saginatus non colit terram, sed ab aliis comeditur. Eorum quoque fugam narrat. « Aversi sunt enim, ait, et fugerunt simul, **590** non steterunt. » Et subjicit rationem : « Quia dies interitus venit super eos, et tempus vindictæ eorum. « Oportebat enim eos impietatis pœnas luere. Per hæc porro docet Dominum, ubi longa patientia fuerit usus, tandem postea supplicium infligere.

κβ'. *Φωνὴ αὐτῶν ὡς ὄφεως συρίζοντος* [90]. Τῶν δυσπραγούντων ἴδιον τὸ στένειν καὶ συρίττειν, καὶ ὑπὸ [91] τῆς ἀθυμίας θερμαινόμενον ἐκφέρειν πνεῦμα. « Ὅτι ἐν ψάμμῳ [93] πορεύσονται [92]. » Τὸ σαθρὸν αὐτῶν διὰ τούτων δεδήλωκε· καὶ γὰρ ὁ Κύριος τὸν ἀκούοντα τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιοῦντα, παρέβαλεν ἀνδρὶ μωρῷ, ἐπὶ τῆς ψάμμου τὴν οἰκίαν οἰκοδομήσαντι. « Ἐν ἀξίναις ἥξουσιν ἐπ' αὐτὴν, ὡς κόπτοντες ξύλα. » Εἶτα προστακτικῶς·

Vers. 22. *Vox eorum, quasi serpentis sibilantis.* Proprium est eorum qui rebus adversis premuntur, gemere et sibilare, et præ tristitia incalescentem promere spiritum. « In arena ambulabunt. » Debilitatem eorum his verbis ostendit; etenim Dominus audientem verba sua, et non facientem, comparat viro stulto, qui domum ædificavit super arenam [e]: « Cum securibus venient contra eam, quasi cædens ligna. » Deinde imperando :

κγ'. *Ἐκκόψατε* [94] *τὸν δρυμὸν αὐτῆς, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς* [95], *ὅτι οὐ* [96] *μὴ ἱλασθῇ* [97] *ὁ Θεὸς* [98], *ὅτι πληθύνει ὑπὲρ ἀκρίδα.* Τουτέστι, τῶν ἐνοικούντων τὸ πλῆθος, « Καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀριθμός. » Δρυμῷ αὐτὴν ἀπεικάζει, τοὺς πολεμίους δρυμοτόμους.

Vers. 23. *Excidite saltum ejus, dicit Dominus Deus. Nam non propitiabitur Deus, quoniam multiplicat super locustam.* Numerum incolarum intelligit. « Non est in eis numerus. » Assimilat eam saltui, et hostes silvæ cæsoribus.

κδ'. *Κατησχύνθη θυγάτηρ Αἰγύπτου, παρεδόθη εἰς χεῖρας λαοῦ ἀπὸ βορρᾶ, εἶπε* [99] *Κύριος τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ.* Ταῦτα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις εἰς Αἴγυπτον κατελθοῦσι προεθέσπισεν ὁ προ-

Vers. 24. *Pudore perfusa est filia Ægypti, tradita est in manus populi ab aquilone, dicit Dominus exercituum, Deus Israelis.* Ista etiam prophеta prædixit Judæis, cum descendissent in Ægyptum :

[f] Isa. xix, 13. [e] Matth. vii, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[84] B κατοικία θυγατρός. [85] καλή. Des. apud O'. et ad alium, ut videtur interpretem pertinet. [86] ἐπ' αὐτ. Des. in B. [87] κ. ἔφ. In B ponitur post ὁμοθυμαδόν. [88] αὐτ. B add. ἤδη. [89] B διδασκόμεθα. [90] συρ. *Hebr.* prodibit. [91] ὑπὸ. B præm. τό. [93] ἄμμῳ, juxta rec. lect. [92] πορ. Ita Alex. *Hebr.* cum robore. [94] Ἐκκ. Ita Compl. Rec. lect. est ἐκκόψουσι, juxta Hebr. [95] ὁ Θεός. Additur in Alex. [96] οὐ — ἀκρ. *Hebr.* non pervestigabitur, quia plures sunt locusta. [97] ἱλ. Ita cum B leg. esse videtur, ob sequens Θεὸς, cui B præm. ἀντὶ τοῦ. Editio Sirm. habebat εἱλασθῇ, juxta rec. lect. [98] ὁ Θεὸς. Exstat in Ald. sed abest ab Hebr. [99] εἶπε — Ἰσρ. Hæc ad vers. 25. pert., ubi recte a Grab. supplentur. Similia habet ed. Compl.

Digitized by Google

quando et lapides recondidit sub vestibulis palatii.

VERS. 25. *Ecce ego ulciscar Ammonem filium* **391** *ejus.* Ægyptii Jovem vocant Ammonem : a quo etiam regio Ammoniaca denominata est. Huic delubrum maximum exstruxerunt. *Filium* autem *ejus* vocat Ammonem, eo quod ab ipsa factus sit deus : simulacrum enim est manufactum. Minatur ergo se traditurum Babyloniis etiam idolum Ammon, simulque etiam alios deos eorum. Hoc enim sibi vult : « Et super Pharaonem, et super Ægyptum, et super deos ejus, et super reges ejus, et super Pharaonem, et super eos qui confidunt in eo. » Hostes, ait, una omnes vincent, et regem, et principes, et idola, et copias auxiliares. Cæterum postquam tradita fuerit regi Babyloniorum, pristinam dominationem recuperabit.

VERS. 26. *Postea enim*, inquit, *in tranquillitate vivet, juxta dies pristinos, dicit Dominus.* [27] Deinde etiam Israeli grata prædicit, et vaticinatur reditum e Babylone. Prænuntiat etiam Babyloniorum exitium.

VERS. 28. *Tu vero*, ait, *ne timeas, serve mi Jacob, dicit Dominus, quia ego sum tecum. Etenim faciam consummationem in omni gente, ad quam expuli te : te autem deficere non permittam. Et castigabo te in judicio, nec velut innocentem absolvam te.* Medicinali castigatione te afficiam. Hoc enim sibi vult, « et castigabo te in judicio, nec velut incorruptum abire permittam. » Hoc enim indicat : « Non tamen velut innocentem absolvam te. »

592 CAPUT XLVII. (Græc. XXIX. 1-7.)

[1] Deinde transfert prophetiam ad allophylos. Vocat autem [a] allophylos eos qui incolebant Ascalonem, et Gazam, et Azotum, et Geth, et Accaron, aitque prædictionem factam fuisse, antequam Pharao percuteret Gazam. [2] Et comparat exercitum Babyloniorum torrenti exundanti, a quo quidem inundantur urbes, et delentur incolæ, ejulantes, strepitumque armorum et curruum ferre non valentes. [3] Docet etiam, præ formidine patres oblitos esse naturæ, filiosque neglexisse. « Non sunt reversi patres ad filios suos, præ dissolutione manuum suarum. »

VERS. 4. *Die superveniente, ut perdantur omnes allophyli.* Prædicit adhæc Tyriis et Sidoniis exitium, ut qui ad auxilium eorum venerint. « Et

A φήτης, ὅτε καὶ τοὺς λίθους κατέκρυψεν ἐν ταῖς προπυλαίοις τῶν βασιλείων

κε'. Ἰδοὺ ἐκδικῶ [1] ἐγὼ τὸν Ἀμμῶνα [2] υἱὸν [3] αὐτῆς. Ἀμμῶνα καλοῦσι τὸν Δία οἱ Αἰγύπτιοι· ἀφ' οὗ καὶ χώρα Ἀμμωνιακὴ προσηγορεύθη· τούτῳ μέγιστον κατεσκεύασαν τέμενος. Υἱὸν δὲ αὐτῆς τὸν Ἀμμῶνα ὀνομάζει, ὡς παρ' αὐτῆς θεοποιηθέντα· χειροποίητον γὰρ τὸ ἄγαλμα. Ἀπειλεῖ τοίνυν καὶ τὸν Ἀμμὼν τὸ εἴδωλον παραδώσειν Βαβυλωνίοις, καὶ μέντοι καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῶν θεούς· τοῦτο γὰρ λέγει· « Καὶ ἐπὶ Φαραὼ, καὶ [4] ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ τοὺς θεοὺς αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτῆς· καὶ ἐπὶ Φαραὼ καὶ ἐπὶ τοὺς πεποιθότας ἐπ' αὐτόν. » Πάντων, φησὶ, κατὰ ταυτὸν περιγενήσονται οἱ πολέμιοι, καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἀρχόντων, καὶ τῶν εἰδώλων, καὶ τῶν ἐπικούρων· παραδοθεῖσα [5] μέντοι τῷ Βαβυλωνίων [6] βασιλεῖ, τὴν προτέραν ἀνακτήσεται δυναστείαν.

κς'. *Μετὰ ταῦτα γὰρ*, φησὶν, *ἠρεμήσει* [7] *κατὰ τὰς ἡμέρας τὰς ἔμπροσθεν, λέγει* [8] *Κύριος.* Μετὰ ταῦτα καὶ τῷ Ἰσραὴλ τὰ θυμήρη προλέγει, καὶ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον προθεσπίζει. Προανοοεύει δὲ καὶ τῶν Βαβυλωνίων τὸν ὄλεθρον.

κη'. *Καὶ σὺ γὰρ*, φησὶ, *μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακὼβ, λέγει Κύριος, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμὶ ἐγώ· ὅτι ποιήσω συντέλειαν* [9] *ἐν παντὶ ἔθνει, εἰς ὃ* [10] *εἰσάξω σε ἐκεῖ. Σὲ δὲ οὐ μὴ ποιήσω ἐκλιπεῖν, καὶ παιδεύσω σε εἰς κρῖμα, καὶ ἀθῶον* [11] *οὐκ ἀθῳώσω σε.* Ἰατρικήν σοι παιδείαν ἀνάξω [12]· τοῦτο γὰρ λέγει, « παιδεύσω σε εἰς κρῖμα, καὶ ἀδέκαστον [13] οὐκ ἐάσω. » Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, « Καὶ [14] ἀθῶον οὐκ ἀθῳώσω σε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

Ἐντεῦθεν ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους μεταφέρει τὴν προφητείαν· ἀλλοφύλους δὲ καλεῖ τοὺς τὴν Ἀσκάλωνα, καὶ τὴν Γάζαν, καὶ τὴν Ἄζωτον, καὶ τὴν Γὲθ, καὶ τὴν Ἄκκαρον οἰκοῦντας. Λέγει [15] δὲ γεγενῆσθαι τὴν πρόῤῥησιν πρὸ τοῦ πατάξαι Φαραὼ τὴν Γάζαν, καὶ ἀπεικάζει χειμάῤῥῳ πλημμυροῦντι [16] τῶν Βαβυλωνίων τὴν στρατιάν [17]· ὑπὸ δὲ τούτου κατακλυζομένας τὰς πόλεις, καὶ διαφθειρομένους τοὺς ἐνοικοῦντας, καὶ ὁλολυγῇ χρωμένους, καὶ οὐδὲ τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἁρμάτων τὸν κτύπον φέρειν ἀνεχομένους· διδάσκει δὲ, ὅτι καὶ τῆς φύσεως διὰ τὸ δέος ἐπελάθοντο πατέρες, καὶ τῶν υἱῶν ἠμέλησαν. « Οὐκ ἐπέστρεψαν [18] γὰρ, φησὶ, πατέρες ἐπὶ υἱοὺς αὐτῶν, ἀπὸ ἐκλύσεως χειρῶν αὐτῶν. »

δ'. *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐρχομένῃ* [19], *τοῦ ἀπολέσαι πάντας ἀλλοφύλους* [20]. Προλέγει δὲ καὶ Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις, ὡς εἰς ἐπικουρίαν τούτων ἐληλυθόσι [21],

VARIÆ LECTIONES.

[1] ἐκδ. *Hebr.* visitabo. [2] Rec. lect. est Ἀμμιών. [3] υἱὸν αὐτ. *Hebr.* e No, s. ex Alexandria. [4] καὶ — πεπ. ἐπ. αὐτ. Hæc maxima ex parte des. apud LXX, supplevit autem ea Grab. partim ex hoc loco Theodoreti, partim ex Chrysostomo. [5] παραδ. ⌣ δυναστ. Hæc referunt sese ad vers. 26, qui solet quidem omitti apud LXX; exstat tamen in edit. Compl. et Grab. [6] Βαβυλωνίῳ. [7] ἠρ. Ita Grab. sed Compl. κατοικισθήσεται. *Hebr.* habitabit. [8] λέγει. Grab. φησί. [9] συντ. — ἔθνει. Ita Alex. [10] ὃ. B οὗς, juxta rec. lect. [11] ἀθ. B ἀπαίδευτον. [12] B ἐπάξω. [13] ἀδ. B ἀπαίδευτον. [14] καί. B τό. [15] λέγει — Γάζαν. Hæc referunt sese ad verba vers. 1, πρὸ τοῦ πατάξαι Φαραὼ τὴν Γάζαν, quæ des. quidem apud LXX, in ed. Compl. et Grab. autem ex Aqu. et Symm. suppleta sunt. [16] πλημμυρ. Ita ex B restit. ed. prior hab. πληροῦντι. [17] B στρατείαν. [18] Οὐκ ἐπ. *Hebr.* non respicient. [19] ἐρχ. Ita Alex. [20] ἀλλοφ. B λαούς. [21] ἐληλ. Ex B restit. ed. prior hab. ἐληλυθότων.

Digitized by Google

τὸν ὄλεθρον. « Ἀφανιῶ γάρ, φησι, Τύρον, καὶ Σιδῶνα, καὶ τοὺς καταλοίπους τῆς βοηθείας αὐτῶν· ὅτι ἐξολοθρεύσει Κύριος τοὺς ἀλλοφύλους τοὺς καταλοίπους τῶν νήσων, καὶ Καππαδοκίας [22]. » Καὶ τοὺς ἄλλους προφήτας ἑρμηνεύσαντες, ἐδείξαμεν ὡς ἄποικοι Κυπρίων καὶ Καππαδοκῶν [23] ᾤκησαν πάλαι τὴν Παλαιστίνην. A vastabo, inquit, Tyrum et Sidonem, et omnes reliquos auxiliatores eorum. Quia exterminabit Dominus alienigenas, reliquias insularum et Cappadociæ. » Cum interpretaremur alios prophetas, ostendimus advenas Cyprios et Cappadocas quondam habitasse in Palæstina.

ε'. *Ἦκει φαλάκρωμα ἐπὶ Γάζαν.* Ἀντὶ τοῦ, τῆς πάλαι περιφανείας ἀφαιρεθήσῃ [24]· δηλοῖ δὲ πολλάκις καὶ τὸ πένθος. Ἀπόκειραι [25] γάρ, φησὶ, τὴν κεφαλήν σου, καὶ ἀνάλαβε ἐπὶ χειλέων θρῆνον. « Ἀπερρίφη Ἀσκάλων, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Ἐνακίμ [26]. » Ἀπόγονοι δὲ ἐκείνου [27] τὴν Ἀσκαλωνίαν [28] ᾤκησαν.

Vers. 5. *Venit calvitium ad Gazam.* Id est, antiquo splendore privaberis. Indicat autem frequenter **593** et luctum. Tonde enim, ait, caput tuum, et sume super labia lamentationem. [h] « Projecta est Ascalon, et reliquiæ Enacim. » Posteri autem illius incoluerunt Ascaloniam.

Ἕως [29] *πότε συστραφήσεσθε;* (ς'.) *Ἕως τίνος κόψει* [30] *ἡ μάχαιρα τοῦ Κυρίου;* « Μάχαιραν Κυρίου » τὸν Ναβουχοδονόσορ ἐκάλεσεν· αὐτοῦ γὰρ συγχωροῦντος, ἐκεῖνα εἰργάζετο, καὶ δι' ἀλλήλων οἱ δυσσεβεῖς δίκας τῆς ἀσεβείας ἐτίννυον. « Ἀποκατάστηθι εἰς τὸν κολεόν σου· ἀνάπαυσαι, καὶ ἐπάρθητι [31]. » Καὶ δεικνὺς τίς ὁ ἐνεργεῖν κελεύσας, ἐπήγαγε· B *Quousque convertemini?* (Vers. 6.) *Quousque concidet gladius Domini?* Vocavit Nabuchodonosorem « gladium Domini : » eo enim permittente agebat ista : et impii mutuas inter se solvebant impietatis pœnas. « Restituere in vaginam tuam, quiesce et tolleræ. » Et ostendens quis jusserit ut vim exerceret, subdidit :

ζ'. *Καὶ Κύριος ἐνετείλατο αὐτῇ ἐπὶ τὴν Ἀσκάλωνα, καὶ ἐπὶ τὰς παραθαλασσίους, καὶ ἐπὶ τὰς καταλοίπους πορευθῆναι* [32]. Τῇ μέντοι προσωποποιΐᾳ κέχρηται, σαφέστερον διδάσκων, ὡς οὐκ ἀκυβέρνητος ἡ κτίσις, ἀλλ' ὁ ταύτης ποιητὴς τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκε, καὶ ποτὲ μὲν αὐτοῖς χορηγεῖ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν, ποτὲ δὲ συγχωρεῖ συμφοραῖς περιπίπτειν.

Vers. 7. *Et Dominus præcepit ei, ut iret adversus Ascalonem, et adversus maritimos, et adversus reliquos.* Prosopopœia usus est, ut doceret apertius, creaturam non carere gubernatore, sed factorem ejus omnibus præesse : qui interdum quidem suppeditat ipsis copiam bonorum, quandoque vero permittit ut delabantur in calamitates.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

Ὁ δὲ προφήτης ἐπὶ τὴν Μωὰβ μεταφέρει τὴν πρόρρησιν. C

CAPUT XLVIII. (Græc. XXXI.)

Convertit autem propheta prædictionem in Moabum :

α'. *Τῇ Μωὰβ οὕτως εἶπε Κύριος τῶν* [33] *δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Οὐαὶ ἐπὶ Νεβῶ* [34], *ὅτι ἀπώλετο· ἑάλω* [35]. Τοῦτο εἴδωλον ἦν, καὶ μέμνηται αὐτοῦ Ἡσαΐας ὁ προφήτης· λέγει δὲ οὕτως· « Ἔπεσε Βήλ, συνετρίβη Νεβών [36]· » ἔστι δὲ καὶ πόλις ἐπώνυμος τοῦ εἰδώλου.

Vers. 1. *Moabo sic dixit Dominus exercituum, Deus Israelis : Væ super Nebo, quia periit; capta est.* Istud erat idolum, cujus meminit Isaias propheta, dicens : « Cecidit Bel, contrita est Nebon [i]. » Est etiam urbs idolo **594** cognominis.

Ἑλήφθη Καριαθέμ· κατῃσχύνθη [38] *καὶ ἠττήθη Μασιγάθ.* (β'.) *Οὐκ ἔστιν ἔτι ἰατρεία* [39] *Μωάβ, γαυριάμα ἐν Ἐσεβών* [40]. Πόλεις ἦσαν λαμπραὶ, ἐφ' αἷς μέγα ἐφρόνουν οἱ Μωαβῖται. « Ἐλογίσαντο [41] ἐπ' αὐτὴν κακά· Δεῦτε [42], ἐκκόψωμεν αὐτὴν ἀπὸ ἔθνους [43], καὶ παῦσιν [44] παύσεται. » Εἶτα διδάσκει, ὡς οὐδὲ φεύγοντες τῆς σωτηρίας ἀπολαύσονται. « Ὄπισθέν σου βαδιεῖται μάχαιρα. » Τοῦτο δὲ τοὺς διώκοντας δηλοῖ.

Capta est Cariathem, pudefacta est Masigath, atque victa est. (Vers. 2.) *Non est amplius medicamen Moabo, exsultatio in Esebon.* Urbes erant præclaræ, de quibus gloriabantur Moabitæ. « Cogitaverunt de ea mala. Venite, excidamus eam de gente, et quiete quiescet. » Deinde ostendit eos D ne fuga quidem salutem esse adepturos. « Post te vadet gladius. » Designantur his verbis persecutores.

[h] Cap. VII, 29. [i] Isa. XLVI, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[22] καὶ Καππ. Hæc adduntur in edit. Compl. et Grab. juxta Hebr. Leguntur etiam in Chrysost. apud Ghisler. [23] Καππ. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet Καππαδοκίας. [24] ἀφ. B ἀφαίρεσις. [25] B ἀπόκειρε. [26] *Hebr.* vallis eorum. Ed. prior hab. Ἐναχήμ. B addit : γίγας ἦν ὁ Ἐνάκ. [27] ἐκ. B αὐτοῦ. [28] B Ἀσκάλωνα. [29] ἕως π. συστρ. Hæc des. apud LXX. *Hebr.* quousque incides te? [30] Al. κόψεις. B συγκόψει. [31] ἐπ. B ἡσυχασον. [32] πορ. Rec. lect. ἐπεγερθῆναι. [33] τῶν — Ἰσρ. Hæc ad. in edit. Compl. et Grab. [34] B Νεβῶ. Rec. lect. est Ναβαῦ. [35] ἑάλω. Exstat tantum apud Grab. [36] B Νεβῶ. [37] Rec. lect. Καριαθαΐμ. [38] κατ. — Μασιγ. B κατῃσχύνθη τὸ ὀχύρωμα Μωὰβ καὶ ἠττήθη. Alii aliter. [39] ἔτι ἰατρ. Μωάβ. Des. in B. [40] Ἐσ. B add. τῷ Μωάβ. [41] Rec. lect.* est ἐλογίσατο. [42] δ. ἐκκ. Ita Ald. Δεῦτε exstat etiam in Compl. et Grab. edit. [43] ἀπὸ ἔθν. *Hebr.* ne sit gens. [44] π. παύσ. Notari meretur lectio B Μαδεβημὰ παύσει παύσεται.

Digitized by Google

VERS. 5 *Quia vox clamantium de Oronaim.* Hæc est alia urbs. [4, 5.] Refert autem Zogoram quoque accepisse nuntium rei tristis, reliquasque urbes ululatu replendas esse. [6.] Hortaturque eos ut fugiant, et asinorum agrestium more degant in solitudine. Et docens non muris ambientibus, sed incorruptibili Conditori et Domino fidendum esse, subjicit :

VERS. 7. *Quia confisa es munitionibus tuis, venient tibi afflictiones. Et non solum tu ab hostibus capieris, sed etiam Chamos egredietur in migrationem.* Erat hoc idolum Moabitarum.

Sacerdotes et principes ejus simul. (VERS. 8.) *Et veniet vastitas in omnem civitatem.* Dicit autem et vallem, et regionem planam, eadem passuras esse incommoda. Prædicit etiam summam hostium **595** desolationem.

VERS. 9. *Date enim*, inquit, *signa Moabo.* In desertis locis, et prorsus inviis, homines signa quædam ponunt ex lapidibus, et hoc modo pergunt, in eaque intuentes incedunt absque errore. « Quia plaga accendetur, » hoc est, comburetur. « Et civitates ejus in invium vertentur. » Eo quod non sit habitator in ea. « Unde habitator in ea? » Docet autem per ea quæ sequuntur, mandato Dei omnium ista fieri.

VERS. 10. *Maledictus qui facit opera Deus negligenter, et maledictus qui subtrahit gladium suum a sanguine.* At si sermo propheticus, Deo ita hic jubente, maledictioni subjicit eos qui negligenter occidunt, quantas nos pœnas exsolvemus, si munus spirituale parvi penderimus?

VERS. 11. *Quievit Moab a puero, et confisus est gloriæ suæ, et non infudit de vase in vas.* Hoc est, non mutavit suam habitationem, non fuit sedibus suis pulsus. « Nec abiit in transmigrationem. Ideo permansit gustus ejus in ipso, et odor ejus non defecit. » Permansit in metaphora, et quia vasis meminerat, apposite fecit etiam mentionem gustus et odoris. Propterea, inquit, * permansit in prosperitate, et nullam adversitatem expertus est, velut in iisdem semper versatus locis.

VERS. 12. *Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, et mittam* **596** *eis inclinantes, et inclinabunt eum, et vasa ejus comminuent, et cornua ejus conterent.* Parabolice et tropice ista quoque posuit. Dixit enim *inclinabunt*, sicut de vase, pro *exhau-*

γ'. Ὅτι φωνὴ κεκραγότων ἐξ Ὡρωναΐμ [58]. Ἄλλη πόλις αὕτη. Λέγει δὲ καὶ τὴν Ζογορὰ [56] τὴν λυπηροῦ [57] δέξασθαι ἀγγελίαν, καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ὀλολυγῆς ἐμπλησθήσεσθαι· παρακελεύεται αὐτοῖς καὶ φυγὴν [58], καὶ τοῖς ἀγρίοις ὄνοις παραπλησίως ἐν τῇ ἐρήμῳ διάγειν· καὶ διδάσκων μὴ περιβόλοις θαῤῥεῖν, ἀλλ' ἀφθάρτῳ [59] Ποιητῇ καὶ Δεσπότῃ, ἐπήγαγεν·

ζ'. Ἐπειδὴ [60] ἐπεποίθεις ἐν τῷ ὀχυρώματί σου, ἤξουσί [61] σοι θλίψεις· καὶ οὐ μόνον σὺ τοῖς πολεμίοις συλληφθήσῃ [62], ἀλλὰ καὶ Χαμὼς ἐξελεύσεται ἐν ἀποικίᾳ [63]. Εἴδωλον δὲ ἦν τοῦτο τῶν Μωαβιτῶν.

Οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ ἅμα. (η'.) Καὶ ἥξει ὄλεθρος [64] ἐπὶ πᾶσαν πόλιν [65]. Λέγει δὲ τὸν αὐλῶνα, καὶ τὴν πεδιάδα, τὸ αὐτὸ δέξεσθαι πάθος. Προλέγει καὶ τὴν παντελῆ τῶν πολεμίων ἐρημίαν.

θ'. Δότε γάρ, φησί, σημεῖα τῇ Μωάβ. Ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ παντελῶς ἀβάτοις, σημεῖά τινα τιθέντες ἐκ λίθων, οὕτω τὴν πορείαν ποιοῦνται, καὶ εἰς ἐκεῖνα [67] ἀφορῶντες ὁδεύουσιν ἀπλανῶς. « Ὅτι ἁφῇ [68] ἀναφθήσεται. » Τουτέστιν, ἐμπρησθήσεται. « Καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς εἰς ἄβατον ἔσονται. » Παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἐνοικοῦντα ἐν αὐτῇ. Πόθεν [69] ἔνοικος αὐτῇ [70]; Διδάσκει δὲ διὰ τῶν ἑξῆς ὡς [71] ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ταῦτα [72] κελεύει γενέσθαι.

ι'. Ἐπικατάρατος ὁ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ [73] ἀμελῶς [74], καὶ ἐπικατάρατος [75] ὁ ἐξαίρων μάχαιραν αὐτοῦ ἀφ' αἵματος. Εἰ δὲ τοὺς ἀμελῶς σφάττοντας, ἔνθα κελεύει Θεός, ἀραῖς ὁ προφητικὸς ὑποβάλλει λόγος, ποίας [77] ἡμεῖς τίσομεν δίκας τῆς πνευματικῆς ἐργασίας ὀλιγωροῦντες;

ια'. Ἀνεπαύσατο Μωὰβ ἐκ παιδαρίου [78], καὶ [79] πεποιθὼς ἦν ἐπὶ τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐτράπη [80] ἐξ ἀγγείου εἰς ἀγγεῖον. Τουτέστιν, οὐκ ἐνήλλαξεν αὐτοῦ τὴν ἐνοίκησιν, οὐδὲ μετανάστης ἐγένετο. « Καὶ εἰς ἀποικισμὸν οὐκ ᾤχετο· διὰ τοῦτο ἔστη γεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, καὶ ἡ ὀσμὴ αὐτοῦ οὐκ ἐξέλιπεν. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ ἐπειδὴ ἀγγείου ἐμνημόνευσεν, ἀναγκαίως καὶ γεύσεως, καὶ ὀσμῆς. Διὰ τοῦτο, φησί, μεμένηκεν ἐν εὐπραξίᾳ, καὶ δυσκληρίας πεῖραν οὐκ ἔλαβεν, ὡς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς ἐνδιατρίψας χωρίοις

ιβ'. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἡμέραι [81] ἔρχονται, φησὶ Κύριος· καὶ ἀποστελῶ [82] αὐτῷ κλίνοντας [83], καὶ κλινοῦσιν αὐτὸν, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ λεπτυνοῦσι [84], καὶ τὰ [85] κέρατα αὐτοῦ συντρίψουσι. Παραβολικῶς καὶ ταῦτα καὶ τροπικῶς τέθεικε· καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[58] Ed. prior hab. Ὀρωνείμ. [56] τ. Ζογ. Ita quidem οἱ LXX habent, sed in Hebr. est nomen Zeorim, vel Zeirim, parvuli. [57] B λυπηράν. [58] B φυγεῖν. [59] ἀλλ' ἀφθ. B ἀλλὰ τῷ. [60] Ἐπειδὴ κ. τ. λ. Singulares sunt lectiones hujus vers. et Hebræo non satis respondent. [61] ἥξ. σοι θλ. Exstat tantum apud Grab. [62] συλλ. Des. in B. [63] Ed. prior hab. ἀποικεσίᾳ. [64] ὅλ. *Hebr.* vastator. [65] πόλ. B præm. τὴν. [66] σημ. *Hebr.* plumam s. alam. [67] B ἐκείνην. [68] ἁφ. ἀν. *Hebr.* volando exibit, s. avolabit. [69] πόθεν. *Hebr.* quia non. [70] αὐτ. B præm. ἐν. [71] ὡς. Des. in B. [72] ταῦτα. B præm. καί. [73] τ. Θεοῦ. B Κυρίου, juxta rec. lect. [74] ἀμ. *Hebr.* fraudulenter. [75] καὶ ἐπικ. Hæc in edit. Compl. et Grab. repetuntur ex superioribus. [77] ἀφ' Ed. prior hab. ἐφ', ex errore, ut videtur. [77] ποίας. B οἵας. [78] B παιδίου, etsi scriptum sit πεδίου. [79], καὶ — δόξῃ αὐτοῦ. *Hebr.* et tranquillus fuit super fæcibus suis. [80] B ἐξέχεεν. *Hebr.* evacuatus est. [81] ἡμ. cod. Vat. add. αὐτοῦ. [82] ἀπ. αὐτ. B ἐπαποστελῶ. [83] κλ. — αὐτόν. *Hebr.* properantes, qui properare cogant eum. [84] λεπτ. *Hebr.* evacuabunt. [85] τὰ — συντρ. *Hebr.* utres eorum dissipabunt.

Digitized by Google

γὰρ τὸ κλίνουσιν ὡς περὶ ἀγγείου εἴρηκεν, ἀντὶ τοῦ ἐκκενώσουσι [76]· καὶ οὐκ ἀποχρήσει αὐτοῖς τὰ ἐν τοῖς ἀγγείοις λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα [77] συντρίψουσι. Καλεῖ δὲ ἀγγεῖα μὲν τὰς πόλεις, τὰ δὲ ἔνδον τῶν ἀγγείων τὸν πλοῦτον· ἀμφότερα δὲ πεποιήκασιν οἱ πολέμιοι, καὶ ἐπόρθησαν, καὶ ἐνέπρησαν.

ιγ'. *Καὶ καταισχυνθήσεται* [78] *Μωὰβ ἀπὸ* [79] *Χαμὼς, ὥσπερ κατησχύνθη οἶκος Ἰσραὴλ ἀπὸ Βαιθὴλ* [80]*, ἐλπίδος αὐτῶν.* Ἐν τῇ Βαιθὴλ ὁ Ἱεροβοὰμ τὴν δάμαλιν ἔστησεν· διδάσκει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος, ὅτι καθάπερ ὁ Ἰσραὴλ οὐδεμιᾶς ἐπικουρίας ἐκ τῶν εἰδώλων τετύχηκεν, οὕτως ἡ Μωὰβ οὐδὲν ἀπώνατο τοῦ Χαμώς. Εἶτα δείκνυσιν αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ῥώμῃ μεγαλορρήμονοῦντας, ὄλεθρον δὲ ὑπομένοντας, ἐπειδὴ τοῦτο προσέταξεν ὁ τῶν ὅλων Θεός. Εἰρηκὼς δὲ τὸν τῆς τιμωρίας ἐληλυθέναι καιρὸν, τοῖς γειτνιῶσι παρακελεύεται διεγεῖραι αὐτὸν εἰς ἀνδρείαν, καὶ εἰς τὴν προτέραν διαναστῆσαι ῥώμην· παρεγγυᾷ δὲ αὐτοὺς [81] εἰπεῖν·

ιζ'. *Πῶς συνετρίβη βακτηρία εὐκλεὴς, ῥάβδος μεγαλώματος* [82]; Δηλοῖ δὲ ταῦτα καὶ τὴν ἰσχύν σου [83], καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ἰσχύν σου φρόνημα· ἀπαριθμεῖται δὲ καὶ τὰς πόλεις, αἳ πάλαι ἦσαν λαμπραὶ καὶ ἐπίσημοι, καὶ διδάσκει τὴν τῆς εὐπραξίας μεταβολήν· δείκνυσι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν.

ιη'. *Μεθύσατε γὰρ αὐτὸν*, φησὶν, *ὅτι ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνθη.* Μαθόντες γὰρ Μωαβῖται τὰ Ἰουδαίοις συμβάντα ἐπετώθαζον ἀσθένειαν κατηγοροῦντες τοῦ [84] τῶν ὅλων Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ διδάσκει καὶ τὰ ἑξῆς. « Ἐπικρούσει Μωὰβ ἐν [85] χειρὶ αὐτοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, χορεύων καὶ ἐπιχαίρων. « Καὶ ἔσται εἰς γέλωτα καὶ αὐτός. » Εἶτα ταφέστερον·

ιθ'. *Καὶ μὴν* [86] *εἰς γελοιασμόν σοι ἦν Ἰσραήλ· καὶ* [87] *ἐν κλοπαῖς σου* [88] *εὑρέθη, ὅτι* [89] *ἐπολέμεις αὐτόν;* Τί σε, φησὶν, ἠδικηκότα κατεπολέμεις; Τοιχωρυχοῦντας εὗρες, ἢ λωποδυτοῦντας; « Ἐν αὐτῷ [90] μεταναστεύσεις. » Τουτέστι διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀδικίαν· λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὴν φυγήν.

κη'. *Κατέλιπον* [91] *τὰς πόλεις, καὶ ᾤκησαν πέτρας οἱ κατοικοῦντες Μωὰβ, ἐγένοντο ὡς περιστεραὶ κοσσεύουσαι ἐν πέτραις, στόμιατι βοθύνου.* Τὰ γὰρ ἐν ταῖς ἀκρωρείαις κατέλαβον σπήλαια, τῶν πολεμίων οὐκ ἐνεγκόντες τὴν προσβολήν. Καλεῖ δὲ αὐτὸν καὶ ὑβριστὴν, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ὑπερήφανον. « Καὶ [92] τούτων, φησὶν, αὐτόπτης ἐγενόμην ἐγώ. » Καὶ διδάσκων, ὡς ἤλεγξε τῶν ἔργων ἡ πεῖρα τῶν λόγων τὸν ὄγκον, ἐπήγαγεν.

λ'. *Οὐχὶ κατὰ* [93] *τὸ ἱκανὸν αὐτοῦ οὕτως βρα-*

rient. Nec sufficiet ipsis accipere quæ sunt in vasis, sed et vasa conterent. Vocat porro *vasa* quidem urbes: quæ autem sunt in vasis, opes. Utrumque vero fecerunt hostes: et depopulati sunt, et incenderunt.

VERS. 13. *Et confundetur Moab a Chamoso, sicut confusa est domus Israelis propter Bethel, in qua habebat fiduciam.* Jeroboam collocavit in Bethel vitulam. Docet ergo sermo propheticus, quemadmodum Israel nullum consecutus est auxilium ab idolis, ita Moabum nullo modo adjutum esse a Chamoso. [14-16.] Posthæc ostendit, eos, qui tantopere de robore gloriabantur, interitum tamen perpeti, quia Deus omnium hoc statuerit. Præfatus autem supplicii tempus jam advenisse, hortatur vicinos, ut excitent ipsum ad fortitudinem, et ad pristinum robur erigant. Præcipitque eis ut dicant:

VERS. 17. *Quomodo contrita est virga gloriosa, baculus magnificentiæ?* Hæc autem declarant vires tuas, et majorem viribus tuis superbiam. [18-25.] Recenset quoque civitates, quæ quondam erant splendidæ et insignes, et ostendit prosperitatis immutationem, et causam simul exponit.

VERS. 26. *Inebriate enim,* **597** inquit, *illum: quia adversus Dominum magnificatus est.* Cum enim Moabitæ intellexissent quæ Judæis acciderant, subsannabant, arguentes Deum universorum imbecillitatis. Hoc enim docent sequentia. « Applaudet Moab manu sua, » id est, choreas agens et gaudens. « Et erit etiam ipse risui. » Mox apertius:

VERS. 27. *Fuit tibi derisui Israel: an in furtis tuis inventus est, quia oppugnabas eum?* Quid, ait, ab illo damni passus eum impetebas? Parietem perfodientes aut prædantes reperisti? « Propter ipsum migrabis. » Hoc est, propter injuriam, qua illum affecisti. Eorum etiam fugam narrat.

VERS. 28. *Qui habitabant in Moab, reliquerunt civitates, et habitaverunt in petris: facti sunt quasi columbæ nidum construentes in petris, in ore foveæ.* Occuparunt enim speluncas in verticibus montium constitutas, eo quod ferre non possent incursionem hostium. [29.] Vocatque eum contumeliosum, arrogantem et superbum. « Et ego, inquit, horum ipse spectator fui. » Et ut ostendat fastum verborum rerum experientia refutatum esse, subjunxit:

VERS. 30. *Nonne juxta sufficientiam ipsius, sic*

VARIÆ LECTIONES.

[76] ἐκκ. B ἐκφορήσουσι. [77] B αὐτά. [78] Ed. prior hab. καταισχύνεται. [79] ἀπό. B ἐπί. [80] Ed. prior hab. Βεθήλ. [81] B αὐτοῖς. [82] μεγ. Ita ex B et juxta rec. lect. restit. Ed. prior hab. μεγαλόμματος. [83] σον. Des. in B tum h. l. tum post pauca. [84] Ed. prior hab. τῷ — Θεῷ, sed B τοῦ — Θεοῦ. [85] ἐν χ. αὐτ. *Hebr.* in vomitu suo. [86] μήν. Al. εἰ μὴ, vel μὴ sensu interrog. juxta Hebr. [87] καί. B ἤ. [88] ἐν κλ. σου. *Hebr.* inter fures [89] ὅτι ἐπ. αὐτ. *Hebr.* nam propter verba tua de eo (prolata) vagaberis, s. captivus abduceris. [90] Ἐν αὐτ. μεταν. Des. apud LXX, sed solum μεταγαστεύσεις in ed. sua expressit Grab. [91] Κατέλ. κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX, et Hebr. [92] καὶ — ἐγώ. Des. apud LXX, et in Hebr. [93] κατὰ — αὐτοῦ. Aliter quidem, ut in aliorum ita quoque in Grabii editione τῶν ὁ. h. l. legitur; eamdem tamen cum Theodoreto lectionem habere codicem istum quo usus est Grabius, observatum est in Prolegom. ad t. III, ed. Grab.

Digitized by Google

et brachia ejus? non ita fecit. Ante bellum enim magna cum arrogantia minabatur se fortiter facturum esse : videns hostes aufugit. **598** Quod ait « tonsos siccitatis, » Syrus ita interpretatus est : « Capita eorum tonsa, et barbæ eorum rasæ. » Is erat captivorum habitus : patefacit autem sermo propheticus in Moabum :

VERS. 31. *Ululate super viros murorum, tonsos siccitatis.* Id est, qui muris olim quidem utebantur et mœnibus, nunc autem detonsi sunt quantum ad pristinam prosperitatem, et squalore circumdati.

VERS. 32. *Quasi planctum Jazer plangam tibi.* Meminit cujusdam historiæ, et declarat lamentationis excessum. « Vinea Sebama, palmites tui transiverunt mare. » Illa optimum vinum et plurimum ferebat : ideoque amplitudinem vineæ comparat mari. Ait, et hujus terram esse translatam et vineam labefactatam.

VERS. 33. *Vinum*, inquit, *erat in torcularibus tuis : mane non calcaverunt, neque vespere fecerunt quidquam.* Hoc Syrus ita interpretatus est : « Non amplius autem calcantes torcular dicebant : Eia, eia. » Et diversis modis eadem dicens exposuit illud « tonsos siccitatis. »

VERS. 37, 38. *Omne caput in omni loco radent : et omnis barba radetur, et omnes manus incidentur, et super omni lumbo erit cilicium. Et super omnibus tectis Moab, et in plateis* **599** *ejus planctus erit.* Hæc omnia vim calamitatis docent. « Quia contrivi Moabum, tanquam vas, cujus nullus est usus, dicit Dominus. » Ostendit quam plane sit inutilis. Subjicit item oculis velocitatem regis Nabuchodonosoris.

VERS. 40. *Hæc dicit Dominus : Ecce, instar aquilæ cum impetu veniet, et extendet alas suas ad Moabum.* Divinus etiam Ezechiel parem facit Nabuchodonosorem aquilæ. Est enim animal regium, et omnium volucrum velocissimum et potentissimum. [41] Ad hæc prædicit timidum animum Moabi, et cor ejus comparat cum corde mulieris parturientis. Ostendit etiam ipsius impietatem.

χίονες[94] αὐτοῦ ; οὐχ οὕτως[95] ἐποίησε[96]. Πρὸ τοῦ πολέμου γὰρ ἀλαζονευόμενος, καὶ ἀπειλῶν ἀριστεύειν, ἰδὼν τοὺς πολεμίους ἀπέδρα. Τὸ[97] δὲ, « κειράδας αὐχμοῦ[98], » ὁ Σύρος οὕτως ἡρμήνευσε· « Κεφαλαὶ αὐτῶν κεκαρμέναι, καὶ οἱ πώγωνες αὐτῶν ἐξυρημένοι[99]. » Αἰχμαλώτων δὲ τοῦτο τὸ σχῆμα· δηλοῖ δὲ καὶ ὁ προφητικὸς λόγος ἐπὶ Μωάβ·

λα'. *Ὀλολύζετε ἐπ' ἄνδρας*[1] *τείχους*[2], *κειράδας αὐχμοῦ.* Τουτέστι, τοὺς πάλαι μὲν τείχεσι κεχρημένους καὶ περιβόλοις, νῦν δὲ ἀποκειραμένους τὴν προτέραν εὐημερίαν, καὶ αὐχμῷ[3] περικειμένους.

λβ'. *Ὡς κλαυθμὸν Ἰαζὴρ ἀποκλαύσομαί σοι*[4]. Ἱστορίας τινὸς ἀνέμνησε, δεδήλωκε δὲ τὴν τοῦ θρήνου ὑπερβολήν. « Ἄμπελος Σεβαμὰ[5], κλήματά σου διῆλθε θάλασσαν. » Εὔοινος ἦν αὐτὴ[6] καὶ πολύοινος. Ἀπεικάζει τοίνυν θαλάττῃ τῆς ἀμπέλου τὸ πλῆθος. Λέγει δὲ ταύτης διαχθῆναι[7] τὴν γῆν, καὶ διαφθαρῆναι τὴν ἄμπελον.

λγ'. *Οἶνος*[8] *ἦν*[9], φησὶν, *ἐν ληνοῖς σου· πρωῒ οὐκ ἐπάτησαν, οὐδὲ*[10] *δείλης οὐκ ἐποίησαν.* Τοῦτο ὁ Σύρος οὕτως ἡρμήνευσεν· « Οὐκέτι δὲ[11] ληνοβατοῦντες λέγοντες[12], Ἰὰ, ἰά. » Καὶ διαφόρως τὰ αὐτὰ εἰρηκὼς, ἡρμήνευσε τὸ « κειράδας αὐχμοῦ. »

λζ', λη'. *Πᾶσαν*[13] *κεφαλὴν ἐν παντὶ τόπῳ ξυρήσονται, καὶ πᾶς πώγων ξυρηθήσεται*[14]· *καὶ πᾶσαι αἱ χεῖρες κόψονται, καὶ ἐπὶ πάσης ἐσφύος σάκκος. Καὶ ἐπὶ πάντων τῶν δωμάτων Μωάβ, καὶ ἐν*[15] *ταῖς πλατείαις αὐτῆς κοπετός*[16]. Διὰ πάντων δὲ τούτων τὸ μέγεθος διδάσκει τῆς συμφορᾶς. « Ὅτι συνέτριψα τὸν Μωάβ[17], ὡς ἀγγεῖον, οὗ[18] οὐκ ἔστιν αὐτοῦ χρεία, φησὶν ὁ Κύριος. » Ἔδειξεν αὐτοῦ τὸ παντελῶς[19] ἄχρηστον· δείκνυσι δὲ σαφῶς καὶ τὴν τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὀξύτητα.

μ'. *Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ*[20] *ὡς ἀετὸς ὁρμήσει, καὶ ἐκπετάσει τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐπὶ Μωάβ.* Καὶ ὁ Θεσπέσιος Ἐζεκιὴλ ἀετῷ τὸν Ναβουχοδονόσορ ἀπεικάζει· βασιλικὸν γὰρ τὸ ζῶον, καὶ τῶν πτηνῶν ἁπάντων ὀξύτατόν τε καὶ δυνατώτατον. Προλέγει καὶ τοῦ Μωὰβ τὴν δειλίαν, καὶ[20a] ἀπεικάζει αὐτοῦ τὴν καρδίαν γυναικὸς ὠδινούσης καρδίᾳ[21]· διδάσκει δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀσέβειαν.

VARIÆ LECTIONES.

[94] βρ. præm. οἱ. *Hebr.* mendacia ejus. [95] οὔτ. *Hebr.* rectum. [96] B ἐποίησαν. [97] τὸ, κ. τ. λ. Hæc ad vers. seq. se referunt. [98] κειρ. αὐχμ. Præstat lectio Compl. κεὶρ ἁράς. *Hebr.* ob viros Kir Heres gemit (cor meum). [99] Ed. prior hab. ἐξυρισμένοι, ut supra, c. XLI, 5. [1] ἐπ' ἄνδρ. Apud O' præm. πάνταθεν · βοήσατε. [2] τείχ. Des. apud LXX, et ad alium interpretem pertinere videtur. Ed. prior hab. τάχους, ex errore. [3] αὐχμ. Ita B. sed ed. prior hab. αὐχμῷ. [4] B σέ. [5] Σεβ. Recepta, sed minus apta lectio, est Ἀσερημά. B Σεβᾶ. [6] B αὕτη. [7] τ. διαχθ. B καὶ ταύτην δηωθῆναι. [8] Οἶνος — ἐποίησαν. *Hebr.* Et vinum e torcularibus cessare feci : non calcabit (quisquam uvas) cum celeusmate, celeusma non erit. [9] ἦν. B οἶνον γάρ. [10] οὐδὲ — ἐποίησαν. B πρωῒ ἡδὲ αἰδέ. [11] δέ. B οἱ. Ita quoque Montf. in Hexapl. ad h. l. [12] λέγ. B præm. κελεύσουσι. Montf. autem l. c. κελεύουσι. [13] Πᾶσ. κεφ. Des. in B. [14] Ed. prior hab. ξυρισθήσεται. [15] ἐν. Rec. lect. est ἐπί. [16] κοπ. Ita leg. in Ald., sed Grab. habet ὅλαις κοπετόν. [17] τ. Μωάβ. Exstat tantum in ed. Ald. Compl. et Grab. Al. habent, φησὶ Κύριος. [18] οὗ. Ed. prior hab. ὅ. B ᾧ. [19] B παντελές. [20] Ἰδοὺ — ἐπὶ Μωάβ. Hæc Grab. ex cod. quo usus est, iisdem plane verbis in edit. suam transtulit. Ante eum ista non nisi in edit. Ald. et Compl. legebantur, sed Ald. minus recte pro πτέρυγας hab. χεῖρας, et in Compl. pro ὁρμήσει ac ἐκπετάσει leg. πετάσεται et ἐκτενεῖ. [20a] καὶ — καρδίᾳ. Hæc referunt sese ad verba ista vers. 41. καὶ ἔσται ἡ καρδιὰ τῶν δυναστῶν Μωὰβ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡς καρδία γυναικὸς ὠδινούσης, quæ apud LXX des., a Grab. autem e cod. suppleta sunt. Eadem paucis mutatis exstant in ed. Ald. et Compl. [21] B καρδιαν.

Digitized by Google

μβ'. Ἀπολεῖται Μωὰβ ἀπὸ ὄχλου [22], ὅτι ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνθη. Προλέγει καὶ τὰ ἐπάλληλα κακά. A

μγ', μδ'. Φόβος [23] καὶ βόθυνος, καὶ παγὶς ἐπὶ σὲ τὸν καθήμενον [24] ἐν Μωὰβ, φησὶ Κύριος. Ὁ φεύγων ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου ἐμπεσεῖται εἰς τὸν βόθυνον, καὶ ὁ ἀναβαίνων ἐκ τοῦ βοθύνου συλληφθήσεται ἐν τῇ παγίδι. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων, ὡς καὶ οἱ φυγῇ χρησάμενοι ἡλώθησαν, καὶ οἷς οὐκ ἤθελον περιέπεσον [25]. « Ὅτι ἐπάξω ταῦτα ἐπὶ Μωάβ, ὡς [26] ἐν ἐνιαυτῷ, ᾧ [27] ἐπισκέψομαι αὐτὴν [28], φησὶ Κύριος. » Ἐνιαυτὸν τὸν καιρὸν καλεῖ· ὅταν, φησί, δόκιμάσω τιμωρήσασθαι αὐτοὺς [29], τούτοις αὐτοὺς περιβαλῶ τοῖς κακοῖς. Προθεσπίζει δὲ αὐτῶν καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.

με' [30]. Ὅτι πῦρ ἐξῆλθεν ἐξ Ἐσεβὼν [31], φλὸξ ἐκ πόλεως Σεὼν [32], καὶ κατέφαγεν ἀρχηγοὺς Μωάβ. Προλέγει δὲ αὐτοῖς καὶ θυμήρη τινά. B

μζ'. Καὶ ἐπιστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν Μωὰβ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, φησὶ Κύριος. Ἔδειξε καὶ διὰ τῆς τιμωρίας, καὶ διὰ τῆς φιλανθρωπίας, ὡς αὐτός ἐστι Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὸν, καὶ ὅτι οὐχὶ Ἰουδαίων μόνων ἐστὶ θεὸς, ἀλλὰ πάντων ἀνθρώπων. « Ἕως ἐνταῦθα τὸ κρῖμα Μωάβ. » Τουτέστιν, ἡ κατ' αὐτοῦ ἐξενεχθεῖσα ψῆφος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

Μεταβαίνει δὲ λοιπὸν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν τῆς προφητείας ὁ λόγος, καί φησι πρὸς αὐτοὺς τῶν ὅλων ὁ Κύριος· C

α'. Μὴ [33] *υἱοὶ οὐκ εἰσὶν ἐν Ἰσραὴλ, ἢ παραληψόμενος* [34] *οὐκ ἔστιν αὐτοῖς* [35]; Διατί παρέλαβε Μελχὼμ [36] τὴν Γαλαὰδ, καὶ ὁ λαὸς αὐτῶν ἐν πόλεσιν αὐτῆς [37] *οἰκεῖ*; Τὴν Γαλααδῖτιν αἱ δέκα κατεῖχον φυλαί. Τούτων τοίνυν αἰχμαλώτων γεγενημένων, ταύτην κατέσχον οἱ Ἀμμωνῖται. Πρὸς τούτους φησὶν ὁ Θεός· Τοῦ λαοῦ κατεφρονήσατε, ἢ ἐμοῦ; « Παραληψόμενον » γὰρ ἀντὶ τοῦ « τὸν ληψόμενον » καὶ ἐπικουρήσοντα, ἑαυτὸν κέκληκε. Μελχὼμ δὲ εἴδωλον ἦν τῶν υἱῶν Ἀμμών. Ἐκεῖνο, φησὶ, τὸ μὴ ὄν, ἐμοῦ τοῦ ἀεὶ ὄντος περιγενέσθαι νομίζετε;

β'. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, φησὶ Κύ- D

Vers. 42, 44. *Peribit Moab a turba, quia contra Dominum magnificata est.* Prædicit etiam mala invicem succedentia.

Vers. 43,44. *Timor, fovea, et laqueus super te, qui sedes in Moab, dicit Dominus. Qui fugerit ob timorem, incidet in foveam, et qui ascenderit e fovea comprehendetur laqueo.* Iis autem demonstrat, eos qui fuga sibi consulere tentarunt captos esse, et in ea incidisse quæ minime volebant. « Quia inducam hæc super Moabum, ut in **600** anno, quo visitabo eam, dicit Dominus. » Vocat tempus *annum*. Quando, inquit, placuerit mihi de illis vindictam sumere, talibus eos afflictionibus circumdabo. Prædicit etiam ipsorum bellum intestinum.

Vers. 45. *Quia ignis egressus est de Esebon, et flamma de urbe Seon: et devoravit duces Moabi.* Suavia tamen illis quædam prædicit.

Vers. 47. *Et convertam captivitatem Moabi in novissimis diebus, dicit Dominus.* Et per pœnam quam inflixit, et per benignitatem qua usus est, ostendit se esse Dominum omnium, divitem erga omnes qui invocant illum, neque Judæorum duntaxat esse Deum, sed omnium hominum. « Hucusque judicium Moabi. » Id est, prolata contra eum sententia.

CAPUT XLIX. (Græc. partim cap. XXX, partim cap. XXV et XXIX.) [1]

Transit demum sermo propheticus ad filios Ammonis, et dicit illis Dominus omnium:

Vers. 1. *An filii non sunt in Israele? annon est eis, qui assumat?* **601** *Quare Melchom accepit Galaaditidem, et populus eorum in urbibus ejus habitat?* Decem tribus possidebant Galaaditidem regionem. Illis ergo ductis in captivitatem, occuparunt eam Ammonitæ. Ad hos ait Deus: Populum contempsistis, an me? « Qui assumat » enim dixit, pro « qui suscipiat » et adjuvet, seipsum ita vocans. Melchom autem idolum erat filiorum Ammonis. Putatisne, inquit, illud quod non est, potentius esse me qui semper sum?

Vers. 2. *Propterea ecce dies veniunt, dicit Domi-*

VARIÆ LECTIONES.

[22] ἀπὸ ὄχλ. *Hebr.* ne sit populus. [23] Φόβος — παγίς. Rec. lectio est, Παγὶς καὶ φόβος καὶ βόθυνος. [24] τὸν καθ. Rec. lect. est καθήμενος. [25] B περιέπεσαν. [26] ὡς. Des. in B et exstat tantum in Ald. [27] ᾧ ἐπ. αὐτ. Rec. lect. ἐπισκέψεως αὐτῶν. Al. αὐτῆς. [28] B αὐτοὺς. [29] αὐτούς. Ita B, sed ed. prior hab. αὐτοῖς. [30] Vers. 45-47, ex quibus nonnulla h. l. a Nostro prolata sunt, des. in cod. Alex. et Vatic., exstant tamen in ed. Ald. et Compl., imo etiam apud Grab. qui alias quidem lectiones expressit in textu, easdem vero quas apud Nostrum h. l. deprehendimus, invenit in cod. Regio quo usus est, ut in Proleg. ad t. III ed. Grab. notatum vidimus. [31] B Ἐσσεβών. [32] B Σιὼν, quod mutandum esse videtur in Σηὼν, auctoritate codicis a Grab. in subsidium vocati. Ex eodem cod. juxta genuinas Theodorici lectiones suppleri h. l. possunt, quæ a Nostro non expressa sunt: tum initium vers. 45: Ἐν ἐπισκοπῇ Ἐσσεβὼν ἔστησαν ἀπὸ παγίδος φεύγοντες; tum totus vers. 46: Οὐαί σοι, Μωὰβ, ἀπώλου, λαὸς Χαμώς· ὅτι ἐλήφθησαν οἱ υἱοί σου ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ αἱ θυγατέρες σου αἰχμάλωτοι. Vers. 1-6, hujus cap. respondent apud LXX, cap. xxx, 1-6; vers. 7-22, apud LXX, cap. xxix, 7-22; vers. 23-27, apud LXX, cap. xxx, 23-27; vers. 28-33, apud LXX, cap. xxx, 28-33, in medio hujus capitis; vers. 34-39, apud LXX, cap. xxv, 34-39. [33] Μή. Ita immutanda fuit lect. Sirm. καὶ, quæ, quantum scimus, ab omnibus præsidiis destituta est, cum omnes alii consentiant in lect. rec. μή. [34] παραλ. *Hebr.* Hæres. [35] αὐτ. Cod. Alex. præm. ἐν. [36] B Μελχόμ. Rec. lectio est Μελχὸλ, sed Compl. hab. Μολχόμ. *Hebr.* מלכם alii appellative interpret. rex eorum. [37] B αὐτῶν, juxta rec. lect.

Digitized by Google

nus, auditum faciam in Rabbatha filiorum Ammonis tumultum bellorum. Rabbath urbs erat Arabiæ : « auditum vero faciam, » idem est quod audiri faciam. « Et erunt in invium et interitum, et altaria ejus igne succendentur : et dominabitur illis Israel, dicit Dominus. » Perseverat autem in prædictione eorum quæ eventura sunt Ammonitis.

A ριος, καὶ ἀκουτιῶ ἐπὶ [38] Ῥαββὰθ υἱῶν [39] Ἀμμων θόρυβον πολέμων [40]. Ῥαββὰθ πόλις ἦν τῆς Ἀραβίας· τὸ δὲ, « ἀκουτιῶ » ἀκουσθῆναι ποιήσω. « Καὶ ἔσται [41] εἰς ἄβατον καὶ ἀπώλειαν· καὶ οἱ [42] βωμοὶ αὐτῆς ἐν πυρὶ κατακαυθήσονται, καὶ [43] παραλήψεται Ἰσραὴλ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν [44], φησὶ Κύριος. » Καὶ ἐπιμένει τὰ συμβησόμενα τοῖς Ἀμμωνίταις προλέγων.

VERS. 3. *Ulula, Esebon, quia periit virtus tua. Clamate, filiæ Rabbathæ, induimini saccis, et plangite, et discurrite per muros, quia Melchom abibit in migrationem, et sacerdotes ejus et principes ejus simul.* Demonstravit etiam imbecillitatem idolorum. Ipsa enim cum adoratoribus abierunt in captivitatem.

γ'. Ὀλόλυξον [45], Ἐσεβὼν, ὅτι ὤλετο ἡ ἰσχύς σου [46]· κεκράξατε, θυγατέρες Ῥαββάθ· περιζώσασθε σάκκους, καὶ κόπτεσθε [47], καὶ [48] ἀναδράμετε [49] διὰ τῶν τειχῶν [50], ὅτι Μελχὼμ εἰς ἀποικίαν βαδιεῖται, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ ἅμα. Ἔδειξε καὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἀσθένειαν· αἰχμάλωτα γὰρ καὶ αὐτὰ μετὰ τῶν προσκυνούντων ἀπῆλθον.

B

VERS. 4. *Quid exsultatis in campis Enacim? Effluxerunt* **602** *campi tui, filia ignominiæ.* Impudentiam ejus arguit et confidentiam in divitiis positam : quod etiam indicant sequentia. « Quæ confidebat in thesauris suis, et dicebat : Quis ingredietur super me? » Et quia res oculis expositas attendebat, ignorabat autem Deum invisibilem, ostendit quis sit qui plectat.

δ'. Τί ἀγαλλιᾶσθε [51] ἐν τοῖς πεδίοις [52] Ἐνακίμ; διέῤῥευσε [53] τὰ [54] πεδία σου, θύγατερ [55] τῆς ἀτιμίας [56]. Ἀναίδειαν αὐτῆς κατηγορεῖ, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ πλούτῳ θράσος [57]. Τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἑξῆς διδάσκει. « Ἡ πεποιθυῖα ἐπὶ τοῖς [58] θησαυροῖς αὐτῆς, ἡ λέγουσα, Τίς ἐπελεύσεται [59] ἐπ' ἐμέ; » Καὶ ἐπειδὴ τοῖς ὁρωμένοις προσεῖχε, καὶ τὸν ἀόρατον [60] ἠγνόει Θεὸν, διδάσκει [61] τίς ὁ κολάζων.

VERS. 5. *Ecce ego injiciam in te timorem, dicit Dominus exercituum, ab omni circuitu tuo.* Undecunque, inquit, accurrent, qui tibi nuntient exercitum hostium adventare. « Et dispergemini unusquisque in faciem suam : et non erit qui congreget peregrinum. » Non enim una fugietis, sed timore immodico dissipabimini. [6] Prædicit vero illis etiam reditum : ne superbiant Judæi, ut soli regressum adepti. [7] Prædicit quoque Idumææ funesta ; et quia gloriabantur ob sapientiam, illos ea privatos esse dicit. « Non est sapientia in Thæmane ; periit consilium a prudentibus. » Ista erat urbs, et in ea regnavit Eliphaz. Eliphaz enim rex erat Thæmanitarum.

ε'. Ἰδοὺ ἐγὼ φέρω ἐπὶ σὲ φόβον, εἶπε Κύριος τῶν δυνάμεων, ἀπὸ πάσης τῆς περιοίκου σου. Πανταχόθεν, φησὶ, δραμοῦνται οἱ μηνύοντές σοι τῶν πολεμίων τὴν στρατιάν. « Καὶ διασπαρήσεσθε ἕκαστος εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων μετανάστην [62]. Οὐ γὰρ κατὰ ταὐτὸν φεύξεσθε, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ δέους ὑπερβολὴν σκεδασθήσεσθε· προλέγει [63] δὲ καὶ τούτοις ἐπάνοδον, ἵνα μὴ μέγα φρονῶσιν Ἰουδαῖοι, ἅτε μόνοι τῆς ἐπανόδου τετυχηκότες. Προλέγει δὲ καὶ τῇ Ἰδουμαίᾳ τὰ σκυθρωπά· καὶ ἐπειδὴ ἠῦχουν ἐπὶ σοφίᾳ, ταύτης αὐτοὺς ἐστερῆσθαί φησιν. « Οὐκ ἔστι [64] σοφία ἐν Θαιμὰν, ἀπώλετο βουλὴ ἐκ συνετῶν. » Πόλις ἦν αὕτη, καὶ ταύτης ἐβασίλευσεν Ἐλιφάζ· Ἐλιφὰζ γὰρ ὁ Θαιμανῶν βασιλεύς.

C

VERS. 8. *Conculcatus est locus ejus. Demergite vos ipsos in demissionem, qui habitatis in Dædane,* **603** *quia dura fecit. Adduxi ad eum tempore*

η'. Ἠπατήθη [65] ὁ τόπος αὐτοῦ [66]· βαθύνατε ἑαυτοὺς [67] εἰς κάθισιν [68], οἱ κατοικοῦντες ἐν Δαιδὰν [69], ὅτι [70] δύσκολα ἐποίησεν· ἤγαγον ἐπ' αὐ-

D

VARIÆ LECTIONES.

[38] ἐπί. B παρά. [39] υἱ. Ἀμμ. Ita Compl. et Grab. [40] B πολεμίων. [41] ἔσται. Rec. lectio est ἔσονται. [42] οἱ β. αὐτ. *Hebr.* filiæ ejus. [43] καὶ — αὐτ. *Hebr.* Et hæres erit Israel hæredum suorum. [44] B αὐτῆς. [45] B Ἀλάλαξον, juxta rec. lect. [46] ἡ ἰσχ. σου. Præstat lectio cod. Vat. Γαΐ. [47] Rec. lectio est κόψασθε. [48] καὶ — τειχ. Hæc exstant tantum apud Grab. [49] ἀναδ. B διαδράμετε. Sic quoque apud Grab. leg. [50] τειχ. B τριγχῶν. Ita etiam Grab. [51] B ἀγαλλιάσῃ, juxta Alex. *Hebr.* gloriaris. [52] ἐν τ. π. Ἐν. *Hebr.* de vallibus. [53] διέῤῥ. τ. π. σου. Hæc, quæ etiam apud Chrysost. exstant, in edit. sua addidit Grab. [54] τὰ π. σ. *Hebr.* vallis tua. B habet παιδία, ex errore librarii, ut videtur. [55] B θυγάτηρ. [56] ἀτ. Rec. lect. est ἀτιμίας. [57] B θάρσος. [58] Ed. prior hab. τοὺς θησαυρούς. [59] Rec. lectio est εἰσελεύσεται. [60] ἀόρ. B τῶν ὅλων. [61] B διδάσκεται. [62] μεταν. Additum est in edit. Grab., sed Compl. hab. τοὺς ἀλωμένους. [63] προλ. — τετυχ. Hæc ad vers. 6 se referunt, qui des. quidem apud LXX, sed a Grab. loco suo insertus est, ubi tamen pro Μωάβ, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, rectius legeretur τῶν υἱῶν Ἀμμὼν, φησὶ Κύριος. Vid. Proleg. ad t. III, edit. Grab. [64] ἔστι. Rec. lectio est ἔστιν ἔτι. [65] Ἠπ. — κάθισιν. *Hebr.* Fugite, convertimini (in fugam), loca profunda petite ad habitandum. [66] B αὐτῶν, juxta rec. lect. [67] ἑαυτ. Ita Ald., sed Compl. et Grab. edit. habent ἑαυτοῖς. In B, imo quoque apud Nostrum, post pauca deest. [68] B κάθησιν, juxta lect. cod. Alex., quam tamen Grab. in edit. sua recte mutavit in κάθισιν. [69] Edit. prior hab. Δεδάν. [70] ὅτι — αὐτόν. *Hebr.* quia exitium Esau adducturus sum super eum, tempore quo visitabo eum.

Digitized by Google

τὸν ἐν χρόνῳ ᾧ ἐπεσκεψάμην αὐτόν. Καὶ ἡ Δαιδὰν ἑτέρα πόλις· παρακελεύεται δὲ αὐτοῖς ὑπὸ γῆν κρυβῆναι· τοῦτο γάρ ἐστι, « βαθύνατε εἰς κάθισιν. » Καὶ διδάσκει, ὡς αὐτὸς αὐτοῖς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν· εἰ καὶ ἐν τῷ προλαβόντι χρόνῳ, φησὶν, ἐχρησάμην μακροθυμίᾳ [71].

A *quo visitavi eum.* Dædan altera urbs erat. Hortatur autem eos, ut sub terra occultentur : istud enim est, « Demergite vos in demissionem. » Et docet se esse qui illis pœnas irroget, etsi tempore præterito, inquit, longa patientia usus sum.

Θ'. Ὅτι [72] τρυγηταὶ ἦλθόν σοι [73], καὶ οὐ καταλείψουσί σοι κατάλειμμα [74]. Τρυγητὰς τοὺς πολεμίους καλεῖ, οὓς λέγει πάντα ληΐζεσθαι καὶ πορθεῖν· διδάσκει δὲ καὶ τὸν τῆς ἐφόδου καιρόν. « Ὡσεὶ [75] κλέπται ἐν νυκτὶ ἐπιθήσουσι [76] χεῖρα αὐτῶν. »

Vers. 9. *Quia vindemiatores venerunt tibi, et non relinquent tibi reliquias.* Hostes vocat *vindemiatores* quos dicit omnia prædari et depopulari. Docet etiam quo tempore venturi sint. « Tanquam fures, noctu imponent manus suas. »

ι'. Ὅτι ἐγὼ κατέσυρα [77] τὸν Ἡσαῦ, ἀνεκάλυψα κρυπτὰ αὐτῶν [78]· κρυβῆναι οὐ μὴ δύνωνται [79]. Μέγιστα ὄρη καὶ ὑψηλὰ τῇ Ἰδουμαίᾳ παράκεινται· σπήλαια τοίνυν ἐν τούτοις ὀρύττοντες, εἰς ἐκεῖνα κατέφυγον δυσμενῶν ἐπιόντων· ἀλλὰ τῆς ἐλπίδος ἥμαρτον, κἀκεῖθεν αὐτοὺς παραδεδωκότος τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ· « Ὤλετο [80] σπέρμα αὐτοῦ διὰ [81] χειρὸς [82] ἀδελφοῦ καὶ γείτονος αὐτοῦ. » Οὐκ ἠδέσθη, φησὶ, οὔτε τὴν φύσιν οὔτε τὴν γειτνίασιν. Ἀδελφοὶ γὰρ ἦσαν Ἰακὼβ καὶ Ἡσαῦ, καὶ μέντοι καὶ ὅμοροι· οὐδεὶς γὰρ ἕτερος αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων διέστησεν.

Vers. 10. *Quia ego attraxi Esavum, revelavi abscondita eorum : abscondi non poterunt.* Adjacent Idumææ maximi montes et excelsi. In his ergo fodientes speluncas, ad illas confugiebant advenientibus hostibus. Verum exciderunt spe sua : quia et ex eo loco Deus omnium tradidit illos : « Periit semen illius per manum fratris et vicini ejus. » Nullo modo, inquit, reveritus est naturam, vel viciniam. Fratres enim erant Jacob et Esau, et quidem etiam collimitanei. Nullus enim alius separabat eos ab invicem.

ια'. Οὐκ ἔστιν [83] ὁ ἐλεῶν [83a]· ὑπολείπεσθαι [84] ὀρφανούς σου, ἵνα [85] σωθῶσι, καὶ ἐγὼ αὐτοὺς διασώσω. Πάντες, φησὶ, διὰ τὴν πολλήν σου πονηρίαν ἀπεχθῶς πρὸς [86] σὲ διάκεινται· κἀγὼ ὁ δίκαιος κριτὴς ἐπίκουρός σου γένωμαι; « Καὶ [87] αἱ χῆραί σου ἐπ' ἐμοὶ πεποιθέτωσαν. » Καὶ τοῦτο κατ' εἰρωνείαν τέθεικεν, ὡς δηλοῖ τὰ ἑξῆς.

Vers. 11. *Non est qui misericordia commoveatur, derelinqui pupillos tuos, ut* **604** *salventur, et ego eos* [85] *conservabo.* Omnes enim, ait, ob multam nequitiam tuam, infense tibi sunt animo, et ego justus judex succurram tibi ? « Et viduæ tuæ sperent in me. » Hæc etiam ironice dicta, ut patet ex sequentibus.

ιβ'. Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ [88] οἷς οὐκ ἦν νόμος πιεῖν τὸ ποτήριον, πίοντες [88a]· ἔπιον, καὶ σὺ ἀθωωμένη οὐ μὴ ἀθωωθῇς [89]. Τοὺς ἀσεβείᾳ καὶ πονηρίᾳ συζῶντας κολάζειν μοι νόμος· ἀπῆχθησαν δὲ εἰς Βαβυλῶνα καὶ προφῆται καὶ ἱερεῖς, Δανιὴλ, Ἐζεκιὴλ, καὶ ἄνδρες εὐσεβεῖς, Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαὴλ, καὶ ἄλλοι ὡς εἰκὸς πλεῖστοι, ὧν ἡ ἱστορία μέμνηται. Ἐκεῖνοι τοίνυν, φησὶν, οὐχ [90] ὑπέκειντο διὰ τὴν ἀρετὴν τῇ [91] τιμωρίᾳ, γεγένηνται δὲ δορυάλωτοι· καὶ σὺ διαφυγεῖν προσδοκᾷς; Ἀλλ' οὐ τεύξῃ τῆς ἐλπίδος, « Ὅτι [92] πίνουσα πίῃ. »

Vers. 12. *Quia hæc dicit Dominus : Ecce, quibus non erat lex bibendi calicem, bibentes biberunt. Et tu innocens non eris immunis.* Ea mihi lex est, ut puniam eos qui impie et perperam vivunt. Abducti vero sunt in Babylonem et prophetæ et sacerdotes, Daniel, Ezechiel, et pii viri Ananias, Azarias, Misael, et alii, ut verisimile est, plurimi, quorum historia meminit. Illi porro, ait, virtutis ergo non fuerunt obnoxii pœnæ, nihilominus facti sunt captivi : et tu speras effugere ? Spe tua frustraberis : « Quia bibens bibes. »

ιγ'. Ὅτι κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος, ὅτι [93] εἰς ἀφανισμὸν, καὶ ὀνειδισμὸν, καὶ εἰς ἄβατον, καὶ εἰς ἐπικατάρασιν ἔσῃ. Βοσὼρ [94] ἐν μέσῳ μέρους [95] αὐτῆς, καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις αὐτῆς ἔσονται ἔρημοι ἕως τοῦ αἰῶνος. Βοσὼρ οὐ ταύτην λέγει τὴν Βόστραν, ἀλλ' ἑτέραν ἐπὶ [96] τῇ Ἰδουμαίᾳ διακειμένην.

Vers. 13. *Etenim per memetipsum juravi, dicit Dominus, fore ut ad interitum, ad opprobrium, ad invium, et ad maledictionem redigaris. Bosor in medio partis ejus : et omnes urbes ejus erunt desertæ in æternum.* Bosor dixit, non hanc Bostram, sed alteram sitam in Idumæa.

VARIÆ LECTIONES.

[71] Post μακροθ. in B est spatium quatuor circiter vocum, quarum ultima est ποινήν. [72] B Ὅτι. *Hebr.* Si. [73] σοι. Des. in B et h. l. et deinde post καταλ. [74] B καταλείμματα. [75] ὡσεὶ — αὐτῶν. *Hebr.* si fures noctu veniunt, perdunt pro sufficientia sua. [76] ἐπιθ. B add. σοι. [77] κατ. *Hebr.* denudavi. [78] αὐτ. B σου. [79] δύν. Ita ex B restituimus. Edit. prior hab. δύνηται. [80] ὤλ. σπ. αὐτ. Ita fere Hebr., sed rec. lectio est ὠλοντο. [81] διὰ — αὐτ. *Hebr.* et fratres ejus (perierunt). et vicini ejus. [82] B χεῖρας. Rec. lectio est χεῖρα. [83] Οὐκ ἔστιν. Hæc juxta LXX et Hebr. sunt ultima vers. 10. [83a] ὁ ἐλ. B λέγων. Utrumque des. in Hebr. et apud LXX. [84] ὑπολ. *Hebr.* relinque, s. curæ meæ committe. [85] ἵνα — διασώσω. Rec. lectio est ἵνα ζήσηται, καὶ ἐγὼ ζήσομαι. [86] πρός. B περί. [87] καὶ — πεποιθ. Rec. lectio est καὶ αἱ χῆραι ἐπ' ἐμὲ πεποίθασιν. [88] Ἰδού. Exstat tantum in Compl. juxta Hebr. [88a] πίοντες. Des. apud LXX, sed Grab. habet πάντες. [89] οὐ μὴ ἀθ. B ἀθωωθήσῃ. Ita quoque Grab. [90] οὐχ. B præm. οἳ. [91] τῇ. Des. in B. [92] ὅτι π. π. Des. in cod. Vat., sed Alex. hab. ὅτι πίνων πίεσαι. [93] ὅτι, κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX. [94] Βοσώρ. Nihil de urbe Bosor apud LXX. exstat, in Hebr. autem commemoratur Bozra, urbs Idumææ. [95] μέσους. Des. apud LXX. [96] ἐπί. B ἐν.

Digitized by Google

VERS. 14. *Famam audivi a Domino ; angelos misit ad gentes. Congregamini, et accedite ad eam : et exsurgite in prælium adversus eam.* Istud autem, « angelos misit ad gentes, » posuit pro « jussit. » Ac verisimile est angelos, mandato quoque **605** divino obsequentes, suscitare hostes. Nam et divinus David ait : « Et misit in eos iram indignationis suæ : indignationem, et iram, et tribulationem, immissionem per angelos malos i. » Malos autem vocat, non quod natura tales sint, sed quia mittuntur ad pœnas sumendas. Nam calamitates, quæ nobis immittuntur, solemus appellare *mala*. Sic angelus interfecit primogenita Ægyptiorum : sic alii missi sunt adversus Israelem, quando David recensuit populum. Et ejusmodi multa alia reperire licet in Scriptura divina.

VERS. 15. *Ecce pusillum dedi te in gentibus, et contemptibilem inter homines.* Idumæi enim obscuri sunt, et plane ignoti forent, nisi Scriptura divina notos illos faceret : quos quidem notos reddit, non omnibus, sed studiosis.

VERS. 16. *Illusio tua hæc tibi tradidit, et ignominia cordis tui.* In his accusat idololatriam, delicias, et intemperantiam. « Habitavit in foraminibus petrarum. » Jam ante diximus, quænam perfugia haberent. « Apprehendit robur collis excelsi. » Dicit cacumina montium, quæ erant maxima et sublimia. « Nam etsi exaltaveris, ut aquila, nidum tuum, inde te detraham, dicit Dominus. »

VERS. 17. *Et erit Idumæa in invium.* [18] Dicit quoque, transeuntes per eam admiraturos, et exsibilatione declaraturos esse ingentem desolationem : prædictasque civitates ad eum modum desertas fore, quo Sodoma, Gomorrha, et aliæ **606** urbes, quæ fuerunt ejusdem afflictionis sociæ. Quod falsum non fuit. Nam Dædan, Thæman, et Bosor, in solitudinem prorsus redactæ sunt. Ait præterea, Babylonium instar leonis in eam irrupturum, et per Jordanem iter facturum esse : et jubet strenuos armari adversus eam, et subdit :

VERS. 19. *Nam quis sicut ego ? et quis resistet mihi ? Quis iste pastor, qui stabit ante faciem meam ?* Neque enim reges, neque idola eorum, jubente me, resistere poterunt.

VERS. 20. *Propterea audite consilium Domini, quod consuluit super Idumæam, et cogitationem ipsius, quam cogitavit super habitantes Thæma-*

i Psal. LXXVII, 49.

A ιδ'. Ἀκοὴν ἠκουσα παρὰ Κυρίου, καὶ ἀγγέλους εἰς ἔθνη ἀπέστειλε· συνάχθητε, καὶ παραγένεσθε ἐπ' [97] αὐτὴν, καὶ ἀνάστητε εἰς πόλεμον ἐπ' αὐτήν [98]. Τὸ δὲ, « ἀγγέλους εἰς τὰ ἔθνη ἀπέστειλεν, » ἀντὶ τοῦ « ἐκέλευσε » τέθεικεν· εἰκὸς δὲ καὶ τῷ θείῳ προστάγματι διακονοῦντας ἀγγέλους διεγείρειν [99] τοὺς πολεμίους· καὶ γὰρ ὁ θεῖος λέγει Δαβίδ· « Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ· θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ θλῖψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Πονηροὺς δὲ καλεῖ, οὐχ ὡς φύσει τοιούτους, ἀλλ' ὡς τιμωρίας χάριν ἐκπεμπομένους. Κακὰ γὰρ καλεῖν [1] εἰώθαμεν καὶ τὰς ἐπαγομένας συμφοράς. Οὕτως ἄγγελος τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀνεῖλε πρωτότοκα· οὕτως ἕτεροι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπεστάλησαν, ἡνίκα τὸν λαὸν ἀπηρίθμησεν ὁ Δαβίδ. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔστιν εὑρεῖν παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ

B ιέ. Ἰδοὺ [2] μικρὸν δέδωκά σε ἐν ἔθνεσιν· εὐκαταφρόνητον ἐν ἀνθρώποις. Ἄσημοι γὰρ εἰσιν Ἰδουμαῖοι· καὶ παντελῶς ἠγνοήθησαν, εἰ μὴ δήλους αὐτοὺς [3] πεποίηκεν ἡ θεία Γραφή· καὶ δήλους αὐτοὺς οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς σπουδαίοις ποιεῖ.

ις'. Ἡ [4] παιγνία σου ἐνεχείρησέ σοι ταῦτα, καὶ ἡ ἀτιμία [5] τῆς καρδίας σου. Εἰδωλολατρείαν [6], καὶ τρυφὴν, καὶ ἀκολασίαν διὰ τούτων κατηγορεῖ. « Κατέλυσεν ἐν τρυμαλιαῖς [7] πετρῶν. » Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὁποίας εἶχον καταφυγάς. « Συνέλαβεν [8] ἰσχὺν βουνοῦ ὑψηλοῦ. » Τὰς ἀκρωρείας λέγει· μέγισται δὲ αὗται, καὶ ὑψηλαί. « Ὅτι [9] ἐὰν ὑψώσῃς, ὡς

C ἀετὸς, νοσσιάν σου· ἐκεῖθεν καθελῶ σε, λέγει Κύριος. »

ιζ'. Καὶ ἔσται ἡ Ἰδουμαία εἰς ἄβατον. Λέγει δὲ, ὅτι καὶ οἱ διιόντες δι' αὐτῆς θαυμάσουσι, καὶ τῷ συρίγματι δηλώσουσι τὴν τῆς ἐρημίας ὑπερβολήν· καὶ ὅτι Σοδόμοις καὶ Γομόροις, καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν αἱ τοῦ πάθους ἐκοινώνησαν ταύταις, ἔρημοι παραπλησίως αἱ προῤῥηθεῖσαι γενήσονται πόλεις. Καὶ ἀψευδὴς ὁ λόγος· καὶ γὰρ ὁ Δαιδὰν, καὶ ἡ Θαιμὰν, καὶ ἡ Βοσὼρ ἔρημοί εἰσι παντελῶς. Λέγει δὲ καὶ τὸν Βαβυλώνιον λέοντι παραπλησίως κατ' αὐτῆς ὁρμήσειν, καὶ διὰ τοῦ Ἰορδάνου τὴν πορείαν ποιήσεσθαι [10]· καὶ κελεύει τοὺς λογάδας κατ' αὐτῆς ὁπλίσασθαι, καὶ ἐπάγει·

D ιθ'. Ὅτι τίς ὥσπερ ἐγώ ; καὶ τίς ἀντιστήσεταί μοι [11] ; τίς οὗτος ὁ ποιμὴν, ὃς στήσεται κατὰ πρόσωπόν μου ; Οὔτε γὰρ οἱ βασιλεῖς, οὔτε τὰ τούτων εἴδωλα, ἐμοῦ κελεύοντος [12], ἀντιστῆναι δυνήσονται.

κ'. Διὰ τοῦτο ἀκούσατε τὴν βουλὴν Κυρίου, ἣν ἐβουλεύσατο ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ λογισμὸν αὐτοῦ, ὃν ἐλογίσατο ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας θαι-

VARIÆ LECTIONES.

[97] ἐπ'. Rec. lectio εἰς. [98] ἐπ' αὐτ. Des. apud LXX. [99] B διεγεῖραι. [1] καλ. B λέγειν. [2] Ἰδού. Exstat tantum in Alex. et Compl. [3] αὐτ. B τούτους. [4] Ἡ — καρδ. σου. *Hebr.* terror tuus decepit te, (et) superbia cordis tui. [5] ἀτ. Rec. lect. est ἰταμία. Conf. schol. 24. [6] B εἰδώλων λατρείαν. [7] ἐν τρυμ. Rec. lect. est τρυμαλιάς. [8] B συνέλαβον. [9] ὅτι—νοσσ. σου. Ita fere Alex. et ed. Compl. [10] B ποιήσασθαι. [11] ἀντιστ. μοι. *Hebr.* diem dicet, s. mandata dabit, mihi. [12] κελ. B præm. τί.

Digitized by Google

μάν. Εἶτα λέγει· εὐαρίθμητα μὲν αὐτῶν ἔσεσθαι τὰ πρόβατα, ἄβατον δὲ τὴν χώραν· καὶ [12] τοῦ θρήνου τὸν ἦχον τὴν Ἐρυθρὰν καταλήψεσθαι θάλασσαν, ἀετῷ δὲ παραπλησίως τὸν Βαβυλώνιον ἐπιστήσεσθαι, καὶ τῶν ὀχυρωμάτων κρατήσειν· τοὺς δὲ Ἰδουμαίους δειλίᾳ καὶ ὀδύνῃ περιπεσεῖσθαι, ὡς γυναικὶ τικτούσῃ τὴν καρδίαν αὐτῶν παραβάλλεσθαι. Ἐνταῦθα περάνας τῆς Ἰδουμαίας τὴν πρόρρησιν, ἐπὶ τὴν Δαμασκὸν μεταφέρει τὸν λόγον, καί φησιν [13]·

κγ'. *Κατησχύνθη Ἡμὰθ [14] καὶ Ἀρφὰθ, ὅτι ἀκοὴν πονηρὰν ἤκουσαν. Ἡμὰθ*, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν, τὴν Ἔμεσαν [15] λέγει· ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Ἡμὰθ, ἡ νῦν Ἐπιφάνεια. *Ἀρφὰθ* δέ τινές φασι τὰς νῦν Ῥεφανέας καλουμένας. « Ἐξέστησαν ἐν θαλάσσῃ [16], ἐθυμώθησαν [17], ἀναπαύσασθαι οὐ μὴ δύνανται [18]. » *Θάλασσαν* ἐκάλεσε τὸ πλῆθος τῆς στρατιᾶς [19]· ἔδειξε δὲ καὶ τὴν πρώτην τῶν Δαμασκηνῶν ὁρμήν· περὶ γὰρ αὐτῶν ἔφη, « Ἐθυμώθησαν· » ἐλέγχει δὲ τὴν μετὰ ταῦτα δειλίαν.

κδ'. *Ἐξελύθη Δαμασκὸς, ἀπεστράφη εἰς φυγὴν, καὶ ἐξερρίφη [20]· τρόμος ἐπελάβετο αὐτῆς, καὶ [21] ὠδῖνες κατέσχον αὐτὴν ὡς τικτούσης.* Διδάσκει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς συμφορᾶς.

κε'. *Πῶς οὐχὶ [22] ἐγκατέλιπε πόλεις [23] ἐμὰς, ἐμὴν [24] κώμην ἠγάπησεν [25]*; Ἐμὰς, φησὶ, πόλεις καὶ κώμας λαβεῖν ἐπεχείρησε· *πόλεις* δὲ *αὐτοῦ* καὶ *κώμας*, τὰς τοῦ Ἰσραὴλ ὀνομάζει· ἀεὶ δὲ πρὸς ταύτας Δαμασκηνοὶ ἐναντίως διέκειντο.

κς', κζ'. *Διὰ τοῦτο πεσοῦνται οἱ νεανίσκοι σου [26] ἐν ταῖς πλατείαις σου, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες οἱ πολεμισταὶ [27] ἐκπεσοῦνται [28] ἐν [29] τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ Κύριος τῶν δυνάμεων. Καὶ καύσω πῦρ ἐν τείχει Δαμασκοῦ, καὶ καταφάγεται ἀμφοδα [30] υἱοῦ Ἄδερ.* « Υἱὸς Ἄδερ » ἐστὶν [31] ὄνομα [32]. Βαραδὰδ γὰρ [33] ἐκαλεῖτο τῇ Σύρων φωνῇ· βασιλεὺς δὲ ἦν οὗτος τῆς Δαμασκοῦ, καὶ ὡς ἡ προφητεία δηλοῖ, λαμπρῶς αὐτὴν οἰκοδομήμασι διεκόσμησεν· οἷς τὸν ἐμπρησμὸν ἀπειλεῖ. Προλέγει δὲ ὁ προφήτης καὶ τοῖς Ἰσμαηλίταις, τοῖς νῦν καλουμένοις Σαρακηνοῖς, τὰς ἐπενεχθείσας συμφοράς.

κη'. *Τῇ Κηδὰρ, τῇ [35] βασιλίσσῃ τῆς αὐλῆς, ἣν ἐπάταξε Ναβουχοδονόσορ [36] βασιλεὺς Βαβυλῶνος, οὕτως εἶπε Κύριος [37].* Κηδὰρ εἷς τῶν υἱῶν Ἰσμαὴλ, καὶ τοῦτο διδάσκει τῆς Κτίσεως τὸ βιβλίον· κατ'

ne. [21, 22] Deinde ait oves eorum numeratu faciles fore et regionem inviam : et lamentationis sonum ad mare Rubrum perventurum, Babyloniumque aquilæ more irrupturum, locisque munitis potiturum esse, Idumæos vero timiditati et doloribus subjiciendos esse : adeo ut eorum cor conferendum sit cum corde mulieris parturientis. Hoc loco Idumææ prædictione peracta, transfert exinde sermonem ad Damascum, dicens :

Vers. 23. *Pudefacta est Emath et Arphath, quia rumorem malum audierunt. Emath*, ut ante jam diximus, Emesam vocat. Est etiam alia Emath, quæ nunc dicitur Epiphania. *Arphath* autem quidam aiunt esse, quas **607** nunc appellant Rephaneas. « Obstupuerunt in mari : irati sunt, quiescere non possunt. » *Mare* vocavit multitudinem exercitus. Demonstravit autem primum quoque Damascenorum impetum. De illis enim ait : « Irati sunt. » Secutam postea formidinem arguit.

Vers. 24. *Dissoluta est Damascus, versa est in fugam, et projecta est : timor apprehendit eam, et dolores velut parturientis obtigerunt illi.* Et quæ sit causa calamitatis, docet.

Vers. 25. *Quomodo non dereliquit urbes meas, villam meam amavit?* Meas, inquit, urbes et villas occupare conatus est. *Urbes* autem et *villas suas* vocat, quæ sunt Israelis : in quas hostilem semper Damasceni gesserunt animum.

Vers. 26, 27. *Propterea* * *cadent juvenes tui in plateis tuis, et omnes viri bellatores cadent die illo, dicit Dominus exercituum. Et accendam ignem in muro Damasci, et devorabit bivia filii Ader.* « Filius Ader » est nomen. Baradad enim vocabatur lingua Syrorum. Rex autem hic erat Damasci : et, ut prophetia innuit, splendidis eam exornavit ædificiis, quibus minatur incendium. Prædicit autem **608** propheta etiam Ismaelitis, qui nunc dicuntur Saraceni, calamitates obventuras.

Vers. 28. *Cedari, reginæ aulæ, quam percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, sic dixit Dominus.* [29] Cedar unus fuit de filiis Ismael, idque docet liber Creationis. Illo vero tempore ista reliquis tribubus,

VARIÆ LECTIONES.

[12] καὶ — θάλασσαν. Ad lectionem Grabianam καὶ κραυγή σου ἐν θαλάσσῃ ἐρυθρᾷ ἠκούσθη, hæc proxime accedunt. Sed ἐρυθρᾷ e cod. suo addidit Grab. cujus etiam haud spernenda est conjectura, in cod. Vatic. pro καὶ κραυγὴ θαλάσσης οὐκ ἠκούσθη legendum esse καὶ κραυγὴ ἐν θαλάσσῃ Σοὺφ (anne potius κραυγὴ θαλάσσης Σοὺφ?) ἠκούσθη [13] φησ. B præm. τῇ Δαμασκῷ. [14] Ἡμάθ. Ed. prior h. l. et post pauca, hab. Ἐμάθ. [15] B Ἔμισαν. [17] ἐν θαλ. ἐθυμ. Eumdem in modum lectionem cod. Alex. e cod. suo restituit Grab. [18] ἐθυμ. — δύν. *Hebr.* præ sollicitudine quiescere non potest. [19] B δύνωνται, juxta rec. lect. [20] B στρατείας. [21] καὶ ἐξερρ. Hæc alius interpretis esse videntur. Desunt in omnibus τῶν LXX edit. quantum scimus. [22] καὶ — τικτ. Hæc e cod. suo supplevit Grab. [23] οὐχὶ — ἠγάπ. *Hebr.* an derelicta est urbs laudis, urbs gaudii mei? [25] B πόλιν ἐμήν. [26] ἐμ. Des. in B. [26] B ἠγάπησαν, quod tamen emendatum est per ἠγάπησεν., [27] σου. *Hebr.* ejus. Ita quoque deinceps. [28] πολ. Apud LXX seq. σου. [29] ἐκπ. B πεσοῦνται, juxta rec. lect. [30] ἐν — δυν. Ita Compl. [31] ἄμφ. υἱ. Ἀδ. *Hebr.* palatia Benhadab. [32] ἐστίν. B præm. ἔν. Leg. itaque esse videtur ἔν ἐστιν. [33] ὄν. In B colon ponitur post sequens Βαράδαδ. [34] γὰρ ἐκαλεῖτο. B præm. Δάδ. [35] τῇ — αὐλῆς. *Hebr.* et contra regna Chazor. [36] Ναβ. Apud LXX præm. ὁ βασιλεύς. [37] Κύρ. Reliqua hujus vers. Ἀνάστητε —τοὺς υἱοὺς Κεδέμ, des. h. l. ; ex Montf. autem et Bosii ad h. l. Notis colligitur ea in codice quodam cum hoc Theodoreti ad vocem Κεδὲμ scholio, οἱ λοιποὶ ἀναπολῶν, lecta fuisse.

Digitized by Google

ut verisimile est, imperabat : unde etiam illam appellat *reginam*. *Aulam* vero appellat, universam stationem Saracenorum. Sunt enim pastores habitantes in tentoriis. Adhortatur autem, ut in eos ducant expeditionem, et deprædentur oves, et camelos, ac tentoria depopulentur. Cedem quoque filius fuit Ismaelis. Admonet autem eos, ut sub terra lateant. Hoc enim est quod ait :

A ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν, ὡς εἰκὸς, αὕτη τῶν ἄλλων ἐκράτει φυλῶν· ὅθεν αὐτὴν καὶ *βασίλισσαν* ὀνομάζει. *Αὐλὴν* δὲ καλεῖ ἅπασαν τὴν τῶν Σαρακηνῶν στάσιν [38]· ἐπειδὴ νομάδες εἰσὶν, ἐν σκηναῖς κατοικοῦντες. Παρακελεύεται δὲ [39] στρατεῦσαι ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ληΐσασθαι τὰ πρόβατα, καὶ τὰς καμήλους, ἐκπορθῆσαι δὲ καὶ τὰς σκηνάς· καὶ ὁ Κεδὲμ δὲ υἱὸς ὑπῆρχε τοῦ Ἰσμαήλ· παρακελεύεται δὲ καὶ τούτους ὑπὸ γῆν λαθεῖν· τοῦτο γὰρ λέγει.

Vers. 30. *Demergite vos in demissionem*, ut evitare possitis hostium impetum.

λ'. *Βαθύνατε* [40] *εἰς κάθισιν* [41]. Ὥστε φυγεῖν τῶν πολεμίων τὴν προσβολήν.

Vers. 31. *Surge, ascende ad gentem quietam, sedentem in refrigerio, dicit Dominus. Quibus non sunt portæ, nec vectes : ipsi soli habitant.* Facilis, inquit, tibi erit victoria : nulla obsidione, aut diuturna mora tibi opus est, aut tempore longo : B captu faciles sunt, et expugnabiles. [32] Ostendit porro se ultionem immittere. « Et ventilabo eos omni **609** vento, qui sunt attonsa facie. Et ex omnibus finibus eorum afferam eversionem eorum. » Hoc est, ad omnia climata vertentur in fugam : et qui sedent ad orientem solem, et qui habitant circa occasum.

λα'. *Ἀνάστηθι, ἀνάβηθι* [42] *ἐπὶ ἔθνος εὐσταθοῦν* [43], *καθήμενον εἰς* [44] *ἀναψυχὴν, φησὶ Κύριος* [45]. *Οἷς* [46] *οὐκ εἰσὶ θύραι, οὐδὲ* [47] *μοχλοὶ· αὐτοὶ μόνοι καταλύουσιν.* Ῥᾳδία [48] σοι, φησὶν, ἡ νίκη· οὐδεὶ σοι πολιορκίας, οὐδὲ προσεδρείας, οὐδὲ χρόνου μακροῦ· εὐάλωτοί εἰσι, καὶ εὐχείρωτοι. Δείκνυσι δὲ καὶ ὡς αὐτὸς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν. « Καὶ λικμήσω [49] αὐτοὺς παντὶ πνεύματι κεκαρμένους τὰ [50] πρόσωπα αὐτῶν, καὶ ἐκ παντὸς πέρατος [51] αὐτῶν οἴσω τὴν τροπὴν αὐτῶν. » Τουτέστιν, εἰς ἕκαστον κλῖμα τραπήσονται εἰς φυγήν. Καὶ οἱ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἱδρυμένοι, καὶ οἱ πρὸς ἑσπέραν ἐσκηνωμένοι.

Vers. 33. *Et erit aula commoratio struthionum, et invia usque in æternum. Non sedebit ibi homo, nec habitabit filius ejus qui e terra natus est.* Quibus verbis res ipsæ testimonium perhibent. Nam relicta illa plane deserta, accedunt ad loca tutiora quæ inhabitantur. [34] Prædicit item quæ eventura sint terræ Ælam, explicato prophetiæ tempore. Nam refert eam, statim ut regnare cœpit Sedecias, factam esse.

λγ'. *Καὶ ἔσται ἡ αὐλὴ* [52] *διατριβὴ στρουθῶν, καὶ ἄβατος ἕως αἰῶνος. Οὐ μὴ καθίσει* [53] *ἐκεῖ ἄνθρωπος, καὶ οὐ μὴ κατοικήσει* [54] *υἱὸς γηγενοῦς* [55]. Καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις τὰ πράγματα· καταλιπόντες γὰρ τὴν πανέρημον, τοῖς οἰκουμένοις φρουρίοις πελάζουσι. Προθεσπίζει δὲ καὶ τὰ τῇ Αἰλὰμ C συμβεβηκότα· δηλοῖ [56] δὲ καὶ τῆς προφητείας τὸν χρόνον. Εὐθὺς γὰρ βασιλεύσαντος Σεδεκίου ταύτην ἴφη γενέσθαι.

Vers. 35. *Hæc dicit Dominus exercituum : Ecce ego contero arcum Ælam, præcipuum dominationis eorum.* Ælam urbs est sita ad extremam partem maris Rubri. Erat autem hæc quondam emporium insigne : unde nunc etiam solvunt, qui navigant ad Indos.

λε'. *Τάδε λέγει Κύριος* [57] *τῶν δυνάμεων· Ἰδοὺ ἐγὼ συντρίβω τόξον Αἰλὰμ, ἀρχὴν* [58] *δυναστείας αὐτῶν.* Αἰλὰμ πόλις ἐστὶν ἐν τῷ στομίῳ τῆς Ἐρυθρᾶς κειμένη θαλάττης. Ἐμπόριον δὲ ἦν τοῦτο πάλαι λαμπρὸν, καὶ νῦν [59] οἱ πρὸς Ἰνδοὺς ἀποπλέοντες ἐκεῖθεν ἀνάγονται.

Vers. 36. *Et ducam super Ælam quatuor ventos e quatuor extremis cœli. Et non erit gens, quæ non veniat illuc.* Cum obtinuisset Ægyptum rex Babylonis, rediens irrupit in eam, pristinum quidem habens exercitum e partibus aquilonis et orientis coactum : sed aderat etiam multitudo insularium occidentem incolentium. Assumpserat item D Ægyptios, et Libyas, et Æthiopes, qui **610** plagam sortiti sunt australem. Hæc propheticus sermo prædixit.

λς'. *Καὶ ἐπάξω ἐπὶ Αἰλὰμ τέσσαρας ἀνέμους ἐκ τῶν τεσσάρων ἄκρων τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ἔθνος ὃ οὐκ ἥξει ἐκεῖ.* Τῆς Αἰγύπτου κρατήσας ὁ Βαβυλώνιος, ὥρμησεν ἐπανιὼν κατ' αὐτῆς, ἔχων μὲν τὴν προτέραν στρατιὰν [60] ἀπὸ τῶν βορειοτέρων καὶ ἑῴων συνειλεγμένην μερῶν· συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ νησιωτῶν πλῆθος, ὃ τὴν ἑσπέραν ᾤκει· καὶ προσέλαβε δὲ ἐπ' αὐτὸν [61], καὶ Αἰγυπτίους, καὶ Λίβυας, καὶ Αἰθίοπας, οἳ τὸ νοτιώτερον οἰκεῖν ἔλαχον τμῆμα [62]. Ταῦτα ὁ προφητικὸς προεθέσπισε λόγος.

VARIÆ LECTIONES.

[38] B σύστασιν. [39] δέ. Des. in B. [40] βαθ. εἰς καθ. *Hebr.* loca profunda petite ad habitandum. [41] B κάθησιν, sed minus recte. Vid. supra schol. 36. [42] Ἀν. ἀναβ. *Hebr.* Surgite, ascendite. [43] εὐστ. B ἡσυχάζον, ut in Compl. [44] εἰς ἀναψ. *Hebr.* secure. [45] φ. Κύρ. Hæc. Grab. in edit. sua supplevit. [46] οἷς — θύραι. B οὐ οὐκ ἐστὶν οὐ θύραι. [47] οὐδ. μ. Apud LXX præm. οὐ βάλανοι, sed des. ista etiam in Compl. [48] Ita ex B emendata est lectio Sirm. quæ hæc erat, Ῥᾴδιά σοι, φησίν· ἡνίκα. [49] λικμ. — πνεύμ. *Hebr.* dispergam eos in omnem ventum. [50] τά. Des. in B. Rec. lectio h. l. est, πρὸ προσώπου αὐτῶν. [51] πέρ. Rec. lect. est πέραν. [52] ἡ αὐλ. *Hebr.* Chazor, ut vers. 28. [53] Rec. lect. est καθίσῃ. [54] κατοικ. Apud LXX seq. ἐκεῖ. [55] γηγ. Ita Ald. Rec. lect. est ἀνθρώπου. [56] δηλοῖ — γενέσαι. Verba ista vers. 34, ἐν ἀρχῇ βασιλεία; Σεδεκίου βασιλέως Ἰούδα, ad quæ hæc se referunt, des. quidem apud LXX, sed e cod. suo illa supplevit Grab. [57] Κύρ. — συντρίβω. Ita fere Compl. [58] Rec. lect. est ἀρχή. [59] νῦν. B add. δέ. [60] B στρατείαν. [61] B ἀπ' αὐτῶν. [62] τμῆμα. B. κλίμα.

Digitized by Google

λζ'. *Καὶ πτοήσω αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν* A *αὐτῶν, τῶν ζητούντων τὴν ψυχὴν αὐτῶν· καὶ ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς κατὰ*[62] *τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου, φησὶ Κύριος*[64], *καὶ ἐπαποστελῶ*[65] *ὀπίσω αὐτῶν τὴν μάχαιράν μου, ἕως οὗ ἀναλώσῃ*[66] *αὐτούς.* Πάλιν *μάχαιραν* αὐτοῦ τοὺς Βαβυλωνίους ἐκάλεσε· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ τούτους εἰσεπράξατο δίκας.

Vers. 37. *Et attonitos eos reddam coram hostibus suis, quærentibus animam eorum. Et ducam in eos juxta iram indignationis meæ, dicit Dominus, et mittam a tergo eorum gladium meum, donec consumat eos.* Vocavit rursus *gladium suum* Babylonios : quoniam eorum ministerio pœnas ab his exegit.

λη'. *Καὶ θήσω τὸν θρόνον μου ἐν Αἰλὰμ, καὶ ἀπολῶ*[67] *ἐκεῖθεν βασιλέα καὶ μεγιστᾶνας, φησὶ*[68] *Κύριος.* Τὸ, « θήσω τὸν θρόνον μου, » ἀντὶ τοῦ, ἐκεῖ δικάσω, καὶ τὴν ψῆφον ἐξοίσω, οἷόν τισι δημίοις κεχρημένος τοῖς πολεμίοις. Ἔχει δὲ καὶ νῦν ἐκεῖ τὸν θρόνον, εἰς εὐσέβειαν καὶ ταύτης μεταβληθείσης τῆς πόλεως· ὥστε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀληθὴς ἡ προρρήσις.

Vers. 38. *Et ponam solium meum in Ælam, et perdam inde regem et magnates, dicit Dominus.* Quod ait, « ponam solium meum, » idem est ac, ibi judicium exercebo, et proferam sententiam, utens hostibus tanquam quibusdam carnificibus. Habet autem ibi nunc quoque solium, eadem civitate ad pietatem conversa : ita ut hoc quoque B sensu vera sit prophetia.

λθ'. *Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν, ἐπιστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν Αἰλὰμ, λέγει Κύριος.* Ἡγοῦμαι καὶ διὰ[69] ταύτην, καὶ διὰ τὰς ἄλλας, αἷς τὴν ἀνάκλησιν ἐπηγγείλατο, μὴ μόνης τῆς αἰσθητῆς αἰχμαλωσίας ὑπισχνεῖσθαι τὴν ἐλευθερίαν τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην, ἀλλὰ καὶ τῆς νοητῆς· πλείονα γὰρ ποιεῖται τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν[70]· διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ τοῖς σώμασι τὰς παιδείας προσφέρει. Προλέγει τοίνυν τὴν τοῦ διαβόλου κατάλυσιν, καὶ ἀσεβείας[71] τὴν παῦλαν, καὶ τὴν τῶν αἰχμαλώτων ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γεγενημένων ἀνθρώπων ἐλευθερίαν[72]. Ἧς τετυχηκότες τὸν ταύτης χορηγὸν ἀνυμνήσωμεν, καὶ τὴν ἐλευθέραν ζωὴν ἀγαπήσωμεν, καὶ τὴν προτέραν βδελυξώμεθα δουλείαν· ἵνα καὶ σὺν παῤῥησίᾳ τῷ Δεσποτικῷ βήματι παραστῶμεν[73], χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ δικαίου κριτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, δόξα πρέπει καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. C

Vers. 39. *Et erit in extremo dierum, convertam captivitatem Ælam, dicit Dominus.* Existimo bonum Dominum et per hanc et per alias prophetias, quibus revocationem promisit, non modo polliceri liberationem a captivitate corporis, sed etiam a captivitate mentis. Majorem quippe animarum curam habet : eaque de causa castigationes infligit etiam corporibus. Prædicit ergo destructionem diaboli, et cessationem impietatis, et liberationem hominum a peccato in captivitatem redactorum. Quam adepti, illius largitorem collaudemus, **611** et liberam vitam amplectamur, et pristinam servitutem exsecremur, ut et tribunali Dominico securi possimus assistere, per gratiam ac benevolentiam justi judicis, cum quo Patrem una cum sanctissimo Spiritu decet gloria et magnificentia, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[62] κατὰ — θυμ. μου. *Hebr.* malum, æstum iræ meæ. [64] φ. Κύρ. E cod. suo hæc supplevit Grab. [65] B ἐπαποστέλλω. [66] οὗ ἀναλ. B τοῦ ἐξαναλῶσαι, juxta rec. lectionem. [67] Ed. prior hab. ἀπολεῖ. Rec. lect. est ἐξαποστελῶ. [68] φ. K. Des. apud LXX, sed in Compl. est λέγει Κύριος. [69] διὰ — ἄλλας. B ταύτῃ καὶ ταῖς ἄλλαις. [70] ἐπιμ. B præm. τὴν. [71] ἀσεβ. B præm. τῆς. [72] ἐλ. In ed. priori positum erat post αἰχμαλώτων. [73] B παραστησώμεθα.

ΤΟΜΟΣ Γ'.

LBIER DECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'. D

Τὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι συμβησόμενα προθεσπίσας, τῆς Βαβυλῶνος λοιπὸν προλέγει τὸν ὄλεθρον.

CAPUT L. (Græc. XXVII.)

Postquam vaticinatus est quæ aliis nationibus sint eventura, prædicit de cætero Babylonis exitium.

β'. *Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀκουστὸν*[74] *ποιήσατε, καὶ*[75] *ἐπάρατε σημεῖον· ἀκου-*

Vers. 2. *Annuntiate in gentibus, et auditum facite, et attollite signum, evulgate, et ne celetis:*

VARIÆ LECTIONES.

[74] Rec. lect. est ἀκουστά. [75] καὶ — ἀκουτ. Eadem leg. in ed. Grab. In reliquis des. præter Compl. quæ tamen alias habet lectiones.

Digitized by Google

dicite : Capta est Babylon. Quoniam eversis aliis regnis rex Babylonius suo illa imperio parere coegerat, hujus eversionem gentibus significari jubet. « Pudefactus est Bel. » Idolum erat, quod apud Babylonios in summo honore habebatur : et nonnulli quidem Jovem illud vocant, alii vero Saturnum. Aitque pudefactum esse, primum quidem quod adoratoribus succurrere nequiverit : deinde quod suis cultoribus sit omnino spoliatus. « Quæ intrepida est et delicata. » Potentiam eorum et mollitiem indicat. « Traditus est Merodach. » Eum etiam qui primus imperavit Babyloniis, appellarunt Merodach. Hoc igitur loco, vel postremum dicit, sub quo eversio regni contigit : **612** vel primum, qui regnum a Ninive Babylonem transtulit. Potest autem « traditus est, » et de secundo, et de primo accipi, modo de secundo ipsum regnum intelligatur. Dicit autem omnia etiam ejus idola pudore esse perfusa, ac perspicuam evasisse eorum imbecillitatem. [3] *Gentem* vero, quæ in expeditionem adversus Babylonios venit ab aquilone, Medos intelligit. Hi, ait, terram ipsorum reddiderunt desertam, ac depopulati sunt eam. [4, 5] Illo, inquit, tempore decem tribus ac duæ recipient libertatem, et una revertentur et confugient ad Dominum. « Testamentum enim æternum non dabitur oblivioni. » Hoc est, promissio patribus facta. [6] Deinde comparat eos ovibus, quæ perierunt, ascribens pastoribus causam interitus ovium. Vocat autem *pastores*, non modo reges, sed etiam sacerdotes. Et refert quomodo fecerint eos errare. « Expulerunt eos in montes, errare fecerunt eos. De monte in collem abierunt : obliti sunt cubilis sui. » Delubra idolorum appellat *colles* et *montes*, quoniam in eis adorabant idola : templum autem divinum, *cubile* eorum. Inde enim consequebantur bonorum fruitionem. Error, inquit, ille tradidit eos hostibus, propter ea quæ commiserunt in Dominum.

Vers. 7. *Pascuum justitiæ ei qui congregavit patres eorum Domino.* Sic et beatus David dicit : « Nos autem sumus **613** populus ejus, et oves pascui ejus[k]. » Illud etiam hic dicit, eos fuisse pascuum justitiæ Domino, qui patres eorum elegerat.

Vers. 8. *Abalienamini de medio Babylonis, et de terra Chaldæorum egredimini. Et estote velut hœdi ante faciem ovium.* Pro *hœdis*, Syrus interpretatus est *hircos*. Hortatur ergo eos, ut sint potentiores Babyloniis, et patriam suam occupent.

A τίσατε, καὶ μὴ κρύψητε· εἴπατε, Ἑάλω[76] Βαβυλών. Ἐπειδὴ τὰς ἄλλας βασιλείας καταλύσας τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ[77] τελεῖν δυναστείαν ἠνάγκασε, μηνυθῆναι κελεύει τοῖς ἔθνεσι τὴν ταύτης κατάλυσιν. « Κατῃσχύνθη Βήλ. » Εἴδωλον ἦν σφόδρα παρὰ τῶν Βαβυλωνίων τιμώμενον· καὶ τινὲς μὲν Δία τοῦτο καλοῦσι, τινὲς δὲ Κρόνον. Λέγει δὲ καταισχυνθῆναι· πρῶτον μὲν ὡς ἐπαρκέσαι τοῖς προσκυνοῦσιν οὐ δυνηθέντα, ἔπειτα ὡς τῶν τιμώντων παντελῶς στερηθέντα. « Ἡ[78] ἀπτόητος, ἡ τρυφερά. » Καὶ τὸ δυνατὸν αὐτῶν δεδήλωκε, καὶ τὸ ἀβροδίαιτον. « Παρεδόθη[79] Μαιρωδάχ[80]. » Καὶ τὸν πρῶτον Βαβυλωνίων βασιλεύσαντα Μαιρωδὰχ ὠνόμασαν. Ἐνταῦθα τοίνυν ἢ τὸν τελευταῖον λέγει, ἐφ' οὗ γέγονεν ἡ τῆς βασιλείας κατάλυσις, ἢ τὸν πρῶτον, B ὃς ἀπὸ τῆς Νινευῆ εἰς τὴν Βαβυλῶνα τὴν βασιλείαν μετέθηκε. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ δευτέρου λάβοι τις ἄν, καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου, τὸ « παρεδόθη· » ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου τὴν βασιλείαν αὐτὴν· λέγει δὲ αὐτῆς καὶ τὰ εἴδωλα πάντα καταισχυνθῆναι, καὶ γενέσθαι δῆλην αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν. Ἔθνος δὲ ἀπὸ βορρᾶ κατὰ τῆς Βαβυλῶνος στρατεῦσαν τοὺς Μήδους λέγει. Οὗτοι δὲ, φησὶ, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν[81] ἀπέφηναν ἔρημον, καὶ αὐτὴν ἐξεπόρθησαν. Κατὰ τοῦτον, φησὶ, τὸν καιρὸν ἀπολήψονται ἐλευθερίαν αἵ τε δέκα φυλαὶ, καὶ αἱ δύο· καὶ κατ' αὐτὸ[82] ἐπανήξουσι, καὶ φεύξονται[83] πρὸς Κύριον. « Διαθήκη γὰρ αἰώνιος[84] οὐκ ἐπιλησθήσεται. » Τουτέστιν, ἡ πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελία γεγενημένη. Εἶτα ἀπεικάζει αὐτοὺς προβάτοις ἀπολωλόσι· τοῖς ποιμέσι[85] τῆς ἀπωλείας τῶν C προβάτων ἀνατίθησι τὴν αἰτίαν· *ποιμένας* δὲ καλεῖ οὐ μόνον τοὺς βασιλέας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερέας· λέγει δὲ καὶ ποῦ παρεσκεύασαν αὐτὰ πλανηθῆναι. « Ἔξωσαν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ὄρη· ἐπλάνησαν[86] αὐτοὺς, ἐξ ὄρους ἐπὶ βουνὸν ὤχοντο, ἐπελάθοντο κοίτης αὐτῶν. » *Βουνοὺς* καὶ *ὄρη* τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη καλεῖ· ἐν ἐκείνοις γὰρ προσεκύνουν τὰ εἴδωλα· *κοίτην* δὲ αὐτῶν τὸν θεῖον νεών· ἐκεῖθεν γὰρ εἶχον τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν. Αὕτη, φησὶν, ἡ πλάνη τοῖς πολεμίοις αὐτοὺς παραδέδωκεν, ἀνθ' ὧν ἥμαρτον Κυρίῳ.

Ζ'. Νομὴ[87] *δικαιοσύνης τῷ συναγαγόντι τοὺς πατέρας αὐτῶν τῷ Κυρίῳ*[88]. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Ἡμεῖς δὲ λαὸς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ[89] ἐνταῦθα λέγει· ὅτι νομὴ D δικαιοσύνης ἦσαν τῷ Κυρίῳ, ὃς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐξελέξατο.

Η'. Ἀπαλλοτριώθητε[90] *ἐκ μέσου Βαβυλῶνος, καὶ ἀπὸ γῆς Χαλδαίων ἐξέλθατε· καὶ γένεσθε ὥσπερ ἔριφοι*[91] *κατὰ πρόσωπον προβάτων.* Τοὺς *ἐρίφους*, *τράγους* ὁ Σύρος ἡρμήνευσε. Παρακελεύεται τοίνυν αὐτοῖς περιγενέσθαι τῶν Βαβυλωνίων, καὶ τὴν ἐνεγ-

[k] Psal. xciv, *1*.

VARIÆ LECTIONES.

[76] B ἑάλωκε, juxta rec. lect. [77] B αὐτοῦ. [78] Ἡ — τρυφερά. Des. in Hebr. [79] παρεδ. *Hebr.* territus est. [80] Ed. Sirm. hab. Ματροδάχ. B Μαρωδάχ. [81] B αὐτοῖς. [82] κατὰ ταυτόν. [83] B καταφεύξονται. [84] B αἰῶνος. [85] ποιμ. B præm. δέ. [86] Rec. lect. est ἀπεπλάνησεν. [87] Νομὴ — Κυρίῳ. *Hebr.* (peccarunt contra Jehovam) in habitaculo justitiæ : cum tamen spes patrum illorum esset Jehova. [88] τῷ Κυρ. Apud LXX solet omitti. Sed Grab. addidit Κυρίῳ, Compl. Κύριος. [89] καί. B μέ. [90] Ἀπαλλ. *Hebr.* migrate. [91] ἔρ. « Ex alia editione : nam LXX habent δράκοντες, » verba sunt Montf. in Hexapl. ad h. l.

Digitized by Google

κοῦσιν καταλαβεῖν· διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς καὶ τράγοις ἀπείκασεν· ἰσχυρότεροι γὰρ τῶν προβάτων οἱ τράγοι· οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ τὸν μὲν Ἀλέξανδρον εἶδε τράγῳ ἀπεικασθέντα, τὸν δὲ Δαρεῖον κριῷ. Λέγει δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιόντων τῇ Βαβυλῶνι καὶ ὅτι περιέσονται, καὶ τῶν ἠθροισμένων ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐμπλησθήσονται. Διδάσκει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, ὧν ὑπομένει κακῶν.

ια', ιβ'. *Ὅτι* [92] *ηὐφραίνεσθε, καὶ κατεκαυχᾶσθε διαρπάζοντες τὴν κληρονομίαν μου. Καὶ διότι ἐσκιρτᾶτε, ὡς βοΐδια ἐν βοτάνῃ, καὶ ἐκερατίζετε* [93] *ὡς ταῦροι. Καὶ κατῃσχύνθη* [94] *ἡ μήτηρ αὐτῶν* [95] *σφόδρα.* Τουτέστι, ἡ Βαβυλών. *Κατωρύγη* [96] *ἡ τεκοῦσα ὑμᾶς μήτηρ εἰς* [96] *ἀγαθά.* Ἀντὶ τοῦ, φροῦδος γεγένηται· τὴν ὑπερβολὴν δὲ τῆς καταλύσεως τοῦτο δηλοῖ· τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἑξῆς διδάξει [97].

Ἰδοὺ [98] *ἐσχάτη ἐθνῶν ἔρημος, καὶ ἄνυδρος* [99]. (ιγ'.) *Καὶ ἀπὸ ὀργῆς Κυρίου οὐ κατοικηθήσεται, καὶ ἔσται εἰς ἀφανισμὸν πᾶσα.* Λέγει δὲ καὶ τοὺς διοδεύοντας σκυθρωπάζειν μὲν διὰ τὴν τοῦ πάθους ὑπερβολήν, τῷ δὲ συρίγματι μηνύειν [1] τὴν ἔκπληξιν. Κελεύει δὲ καὶ τοῖς τοξόταις ἀφειδῶς ἀφεῖναι τὰ βέλη, καὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῆς [2] ἀπαιτῆσαι δίκας. *Τῷ* [3] *Κυρίῳ γάρ*, φησίν, *ἥμαρτε.* Προλέγει δὲ καὶ τὴν τῶν Βαβυλωνίων δειλίαν, καὶ τὴν τῶν περιβόλων κατάλυσιν· καὶ ἐπιλέγει τὴν αἰτίαν τῆς συμφορᾶς.

Ὅτι ἐκδίκησις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἐκδικήσατε αὐτήν [4]· *καθὼς ἐποίησε* [5], *οὕτως ποιήσατε αὐτῇ* [6]. (ις'.) *Ἐξολοθρεύσατε σπέρματα* [7] *ἐκ Βαβυλῶνος, κατέχοντα δρέπανον ἐν καιρῷ θερισμοῦ.* Ἀντὶ τοῦ, Μὴ μόνους τοὺς στρατευομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γεωργοῦντας θανάτῳ [8] παράδοτε. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτοὶ δεδράκασι τῷ Ἰσραὴλ πολεμοῦντες. « Ἀπὸ προσώπου μαχαίρας Ἑλληνικῆς [9] ἕκαστος εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀναστρέψουσι [11], καὶ ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ φεύξονται [10]. » Πρὸ τῆς Βαβυλῶνος, Λυδοὺς ὁ Κῦρος κατεστρέψατο· ὑπέταξε δὲ καὶ Ἴωνας, καὶ Αἰολέας· ἐκ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἀπῳκίσθησαν οὗτοι, καὶ τὴν Ἀσίαν ᾤκησαν· ἄγων τοίνυν καὶ τούτους ὁ Κῦρος ἐπεστράτευσε τῇ Βαβυλῶνι. Ὁ μέντοι προφητικὸς λόγος οὐ μάτην τῶν Ἑλλήνων ἐμνήσθη· ἀλλὰ διδάσκων, ὡς καὶ τὰ πόρρω που κατῳκισμένα ἔθνη θεία ψῆφος κατὰ τῶν Βαβυλωνίων συνήγαγε.

ιζ'. *Πρόβατον πεπλανώμενον Ἰσραήλ.* Ἡ περὶ τὰ εἴδωλα πλάνη τῶν κακῶν αὐτῷ γεγένηται πρόξενος. « Λέοντες ἐξώσαν αὐτόν. » Τοὺς Ἀσσυρίων βασιλέας οὕτως ὠνόμασεν. « Ὁ πρῶτος κατέφαγεν αὐτοὺς [12] βασιλεὺς [13] Ἀσσούρ. » Θεγλαθφαλασάρ, καὶ Σαλμανα-

A Propterea comparavit eos hircis. Sunt enim hirci robustiores ovibus. Hunc etiam in modum divinus Daniel vidit Alexandrum hirco similem, Darium autem arieti. [9, 10] Narrat etiam multitudinem aggredientium Babylonem : et quod superiores evasuri, et implendi sint bonis ibi congregatis. Et explicat causam, propter quam patiatur adversa.

VERS. 11, 12. *Quia lætabamini et gloriabamini diripientes hæreditatem meam. Et quoniam more vitulorum in herba lasciviebatis, et cornu petebatis, ut tauri. Et pudore valde magno affecta est mater eorum;* id est Babylon. *Defossa est mater, quæ peperit vos, quantum ad bona.* Id est, exhausta est. Id vero eversionis summam cladem significat : quod B etiam sequentia docebunt.

Ecce extrema gentium deserta, et aqua carens. (VERS. 13.) *Et præ ira Domini non habitabitur, et erit universa in* **614** *solitudinem.* Ait etiam, prætereuntes ob vim ærumnæ immensam tristi vultu futuros, et sibilo stuporem significaturos esse. [14] Præcipit insuper sagittariis, ut non cessantes jaculentur, et sumant pœnas de impietate illius. *Peccavit enim*, inquit, *Domino.* [15] Prædicit item formidinem Babyloniorum, ac murorum eversionem : causamque calamitatis adjungit.

Quia ultio a Deo est, ulciscimini super eam : sicut fecit, ita facite illi. (VERS. 16.) *Disperdite semen de Babylone, tenentem falcem tempore messis.* C Quasi diceret : Non solum milites, sed etiam agricolas interficite. Hoc enim et ipsi fecerunt, cum bellum gererent adversus Israelem. « A facie gladii Græci unusquisque ad populum ' suum revertetur : et unusquisque ad terram suam fugiet. » Cyrus Lydos ante destruxit quam Babylonem. Subjugavit etiam Iones et Æoles : qui, migrantes e Græcia, habitaverunt in Asia. Hos ergo Cyrus etiam ducens, iniit expeditionem contra Babylonem. Nec frustra Græcorum meminit sermo propheticus, sed ut doceret etiam procul positas gentes divina sententia congregatas esse adversus Babylonem.

VERS. 17. *Ovis errans Israel.* Error circa idola D fuit illi causa malorum. « Leones ejecerunt eum. » Sic appellavit reges Assyriorum. **615** « Primus devoravit eos rex Assur. » Theglathphalasar, et Salmanasar, et Senacherim : atque ita posterior

VARIÆ LECTIONES.

[92] Numerus vers. 11, in ed. priori appositus erat ad verba ista, Καὶ διότι ἐσκιρτ. [92'] ἐκερ. ὡς τ. *Hebr.* hinniebatis, sicut fortes sc. equi. [93] κατῃσχ. Præstat rec. lectio ἐνετράπη. *Hebr.* pudore suffusa est. [94] αὐτ. Rec. lectio est ὑμῶν juxta *Hebr.* [95] A verbis κατωρ. ἡ τεκοῦσα incipiebat vers. 12, in ed. priori. [96] μήτ. εἰς (rec. lectio ἐπ') ἀγαθά· Des. in Hebr. Vid. MONTF. in Hexapl. ad h. l. [97] B διδάσκει. [98] Ἰδού. Exstat tantum in ed. Compl. [99] καὶ ἄνυδ. Ita Grab. qui addit, καὶ ἄβατος. [1] B μηνύει. [2] B αὐτήν. [3] B τῷ — ἥμ. Hæc tantum in ed. Compl. et Grab. leg. [4] ἐκδ. αὐτ. Rec. lect. est ἐκδικεῖτε ἐπ' αὐτήν. [5] B ἐποίησαν. [6] Ed. prior hab. αὐτήν. [7] σπ. *Hebr.* seminantem. [8] θαν. B præm. τῷ [9] ἑλλ. *Hebr.* opprimentem. Vid. supra, p. 508, ad cap. XLVI, 16. [10] ἀν. Rec. lectio, ἀποστρέψουσι, [11] Rec. lect. est φεύξεται. [12] B αὐτόν, juxta rec. lect. [13] Ed. prior hab. βασιλεύσας.

Digitized by Google

rex Babylonis Nabuchodonosor « ossa ejus » comedit; id est, proavorum reliquias. [18] Quamobrem, inquit, pœnas exigam ab eis, et eadem patietur quæ passa est Ninive, antiqua metropolis Assyriorum. [19] Ubi vero de his vindictam sumpsero, reducam Israelem ad terram paternam. Basan enim, et Carmelum, et montem Ephraim eam vocat. [20] Prædicit quoque commutationem in meliora et ab errore pristino liberationem. [21] Deinde rursus « terram exacerbantium » vocat terram Chaldæorum : *gladium* vero, hostes, quibus præcepit ut irruant in illos, et mandata sua peragant. [23] « Malleum vero universæ terræ, » appellavit regnum Babyloniorum, eo quod cunctas gentes plaga affecerit, et alia regna everterit. Nam mallei proprium est comminuere quæ cum illo percutiuntur.

A σάρ, καὶ Σεναχηρείμ· καὶ οὕτως [14] ὕστερος βασιλεὺς Βαβυλῶνος Ναβουχοδονόσορ « τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ » κατέφαγεν. Ἀντὶ τοῦ [15], τῶν προπατόρων [16] τὰ λείψανα. Οὗ δὴ χάριν, φησὶ, ποινὴν αὐτοὺς [17] πράξομαι, καὶ ταῦτα πείσεται, ἃ πέπονθεν ἡ Νινευὶ [18], ἡ παλαιὰ τῶν Ἀσσυρίων μητρόπολις. Τούτους δὲ τιμωρησάμενος, ἐπανάξω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν πατρῴαν γῆν· Βάσαν γὰρ, καὶ Κάρμηλον, καὶ ὄρος Ἐφραΐμ, αὐτὴν καλεῖ. Προλέγει δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν, καὶ τὴν τῆς προτέρας πλάνης ἀπαλλαγήν. Εἶτα « γῆν παραπικραινόντων » πάλιν τὴν τῶν Χαλδαίων καλεῖ· *μάχαιραν* δὲ τοὺς πολεμίους· καὶ κελεύει τούτοις κατ' ἐκείνων ὁρμῆσαι, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ κελευόμενα πράξαι. « Σφύραν δὲ πάσης τῆς γῆς, » τὴν τῶν Βαβυλωνίων βασιλείαν ὠνόμασεν, ὡς B πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ἐπενεγκοῦσαν πληγὴν, καὶ τὰς ἄλλας καταλύσασαν βασιλείας. Ἴδιον γάρ ἐστι [19] σφύρας τὸ λεπτύνειν τὰ παρ' αὐτῆς τυπτόμενα.

Vers. 25, 26. *Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ, quia opus Deo ac Domino exercituum est in terra Chaldæorum. Venerunt enim tempora ejus. Vasa iræ* vocat hostes, ceu instrumenta iræ. *Thesauros* autem vocavit, ultricem sententiam : *tempora* vero *ejus*, ipsum supplicium. **616** Siquidem non amplius, ait, longanimiter feret Dominus, sed de impietate sumet pœnas. Posthæc, ut doceat se esse qui pœnas irroget, mandat ut scrutentur reconditoria, et cuncta perdant, ac ne vestigium quidem prioris felicitatis relinquant. [28] Prædicit autem quoque quo pacto C Judæi, cum magna multitudine illinc aufugientes, sint recuperaturi Hierosolymam, declaraturique mala quæ Babylonem apprehenderint. [29, 30] Tum jubens illam eadem pati quæ commisit, « Reddite, inquit *, ei juxta opera ejus; » ac, demonstrata illius contra ipsum Deum insania, alloquitur eam.

κε', κς'. *Ἤνοιξε Κύριος τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξήνεγκε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· ὅτι ἔργον ἐστὶ τῷ Θεῷ, καὶ Κυρίῳ [20] τῶν δυνάμεων [21], ἐν γῇ Χαλδαίων. Ὅτι [22] ἐληλύθασιν οἱ καιροὶ αὐτῆς. Σκεύη [23] ὀργῆς* τοὺς πολεμίους καλεῖ, ὡς τῇ ὀργῇ ὑπουργοῦντας. *Θησαυροὺς* δὲ, τὴν τιμωρητικὴν ψῆφον, *καιροὺς* δὲ *αὐτῆς*, τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσεν. Οὐκέτι γὰρ, φησὶν, ὁ Δεσπότης μακροθυμήσει, ἀλλ' ἀπαιτήσει δίκας τῆς ἀσεβείας. Εἶτα διδάσκων, ὡς αὐτὸς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, παρακελεύεται καὶ τὰς ἀποθήκας ἐρευνῆσαι, καὶ πάντα διαφθεῖραι, καὶ μηδὲ ἴχνος τῆς προτέρας εὐπραξίας καταλιπεῖν. Προλέγει δὲ καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἀποδιδράσκοντας, τῶν Ἰουδαίων τὸ πλῆθος, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ καταλαμβάνοντας, καὶ μηνύοντας τὰ κατειληφότα τὴν Βαβυλῶνα κακά. Ἔπειτα παρακελευσάμενος αὐτὴν παθεῖν ἃ δέδρακεν, « Ἀνταπόδοτε γὰρ αὐτῇ, φησὶ, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, » καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ μανίαν ἐπιδείξας, πρὸς αὐτὴν ποιεῖται τοὺς λόγους.

Vers. 31. *Ecce, ego (veniam) contra te, inquit Dominus exercituum, superbam.* Nomen impositum superbiam adversus Deum indicat, et iniquitatem in omnes homines demonstrat.

λα'. *Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων, τὴν ὑβρίστριαν.* Ἡ τεθεῖσα προσηγορία τὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ τύφον αἰνίττεται, καὶ τὴν εἰς πάντας ἀνθρώπους παρανομίαν δηλοῖ.

Quia venit dies casus tui, et tempus ultionis tuæ. (Vers. 32.) *Et infirmabitur superbia tua, et cadet, et non erit qui suscitet eam. Et accendam ignem in* D *silva ejus : et devorabit omnia quæ sunt in circuitu ejus. Silvam* vocat multitudinem domorum, et multitudinem inhabitantium; « ea quæ sunt in circuitu, » subditos; « infirmitatem vero superbiæ, » imperii dissolutionem. Hæc vero patientur, inquit, quia cum populum meum in servitutem redegissent, noluerunt tempore opportuno eis con-

Ὅτι ἥκει ἡμέρα [24] τῆς πτώσεώς [25] σου, καὶ καιρὸς ἐκδικήσεώς σου. (λϐ'.) *Καὶ ἀσθενήσει ἡ ὕβρις σου, καὶ πεσεῖται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνιστῶν αὐτήν· καὶ ἀνάψω πῦρ ἐν τῷ [26] δρυμῷ αὐτῆς, καὶ καταφάγεται πάντα τὰ κύκλῳ αὐτῆς. Δρυμὸν* τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων· « Τὰ δὲ κύκλῳ, » τοὺς ὑπηκόους· « ἀσθένειαν δὲ ὕβρεως, » τὴν τῆς δυναστείας κατάλυσιν. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πείσονται, ὅτι τὸν ἐμὸν ἐξανδραποδίσαντες λαὸν, ἀποδοῦναι τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς εἰς καιρὸν οὐκ ἠθέλησαν. Τούτου δὴ

VARIÆ LECTIONES.

[14] Β οὗτος, ὕστερον, juxta rec. lect. [15] ἀντὶ τοῦ. Β τουτέστιν. [16] προπ. Β προτέρων. [17] Β αὐτόν. [18] Ed. prior hab. Νῖνος, Β Νίνος. [19] ἐστι. Β τῆς. [20] τῷ Θ. κ. Κυρ. Β τῷ Κυρίῳ Θεῷ Ita quoque Grab. [21] τ. δυν. Exstat in ed. Compl. et Grab. [22] ὅτι — αὐτῆς. *Hebr.* Venite ad eam ab extremis finibus. [23] Ex Β suppl. [24] ἡμ. Β præm. ἡ. [25] τ. πτώσ. Des. apud LXX. [26] ἐν τῷ δρ. *Hebr.* in urbibus.

Digitized by Google

χάριν, ἀπειλεῖ παραδώσειν τοῖς πολεμίοις, καὶ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας, καὶ τὰ τῆς ψευδολογίας μαντεῖα, καὶ τοὺς ἀριστεύειν ἐν αὐτῇ [28] εἰωθότας, καὶ τοὺς εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν ἀφικομένους [29], καὶ τοὺς ἀποκειμένους θησαυρούς. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῆς φροῦδον ποιήσειν· *ὕδωρ* δὲ τροπικῶς τὸ πλῆθος καλεῖ· εἰκὸς δὲ προαγορεύειν [30] καὶ τὰ τῷ ὕδατι συμβησόμενα. Πάλαι γὰρ αὐτὴν μέσην ἔτεμνεν ὁ Εὐφράτης, νῦν δὲ ὁ μὲν ποταμὸς ἐτέτραπτο εἰς ἑτέραν ὁδὸν, σμικροτάτη δὲ διώρυξ διὰ τῶν ἐρειπίων ὁδεύει. *Νήσους* δὲ καλεῖ τὰς τῆς πόλεως οἰκίας, ὡς κύκλῳ τοὺς περιβόλους ὕδατος περικλύζοντος, καὶ πάλιν ἐν μέσῳ τῆς πόλεως ἐχούσας τὸν [31] ποταμόν. *Ἰνδάλματα* [32] δὲ τὰς τῶν δαιμόνων φαντασίας καλεῖ· *θυγατέρας* δὲ *Σειρήνων* ὁ Σύρος τοὺς στρουθοκαμήλους ἡρμήνευσε· καὶ δαίμονας δὲ ἔθος οὕτω καλεῖν τῇ θείᾳ Γραφῇ, διὰ τὸ καταθέλγειν καὶ ἐξαπατᾶν τοὺς ἀνθρώπους· καὶ οὗτοι μέντοι κἀκεῖνοι τῆς ἐρημίας σημαντικοί. « Καὶ οὐκ [33] οἰκοδομηθήσεται ἔτι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ [34] οὐ κατοικηθήσεται ἕπ εἰς γενεὰς καὶ γενεάς. » Καὶ τετύχηκεν ἀμφότερα πέρατος· οὔτε γὰρ ᾠκοδομήθη, ἀλλ' ἐστέρηται τῶν περιβόλων μέχρι καὶ τήμερον, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀοίκητος ἔμεινε· τοῦτο γὰρ εἶπεν « εἰς γενεὰς καὶ γενεάς. » Καὶ νῦν δὲ ὀλίγοι τὴν γῆν [35] ταύτην οἰκοῦσιν Ἰουδαῖοι. Ἀπεικάζει δὲ αὐτὴν Σοδόμοις καὶ Γομόρροις, καὶ [36] διὰ τὴν προτέραν ἀσέβειαν, καὶ διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν ὕστερον ζημίαν. Ὑποδείκνυσι δὲ καὶ τῶν πολεμίων τὴν πανοπλίαν, καὶ ἐοικέναι φησὶ θαλάσσῃ κυμαινούσῃ· καὶ πυρὶ παραβάλλει προθυμίαν [37]. Τῶν δὲ Βαβυλωνίων ὑπὸ δειλίας λέγει παραλυθῆναι τὰς χεῖρας, καὶ τὴν ὀδύνην αὐτῶν ὠδῖσι γυναικὸς ἀπεικάζει. Διδάσκει δὲ καὶ ὡς αὐτὸς στρατηγεῖ τῶν Μήδων. « Ὅτι τίς ὥσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεταί μοι [38]; καὶ τίς οὗτος ποιμὴν, ὃς στήσεται κατὰ πρόσωπόν μου; » Ἐπειδὴ ποιμὴν τοῦ Ἰσραὴλ ὠνομάζετο, ἐνόμισαν δὲ τῆς Βαβυλῶνος [39] οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ περιγενήσεσθαι τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ, διδάσκει, ὡς αὐτὸς αὐτοῖς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, ἀσύγκριτον ἔχων τὴν δύναμιν. Εἶτα παρακελεύεται καὶ αὐτὰ διαφθεῖραι τὰ ἀρνία τῶν προβάτων, καὶ τὴν νομὴν ἀφανίσαι· καλεῖ δὲ *ἀρνία* τὰ βρέφη, *νομὴν* δὲ τὴν πόλιν, καὶ τὴν ὑποκειμένην γῆν. Περὶ μέντοι τῶν παιδίων καὶ ὁ μακάριος προθεσπίζει Δαβίδ· « Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὃς κρατήσει τὰ [40] νήπιά σου, καὶ ἐδαφιεῖ αὐτὰ πρὸς τὴν πέτραν.

cedere libertatem. [33-36] Propterea minatur se traditurum esse hostibus civitatem, incolas ejus, et mendacii vaticinia, et qui bellatores **617** præstantissimi in ea esse solent, et adjutores eorum, et thesauros reconditos. [38] Minatur item se aquam ejus effecturum inanem : *aquam* figurate multitudinem vocans. Verisimiliter itaque prænuntiat ea quæ sint aquis obventura. Quondam enim Euphrates urbem ipsam mediam dividebat : nunc autem fluvius conversus est in aliam viam, et per rudera minimus aquarum meatus fluit. *Insulas* vero vocat domos civitatis : quod aqua muros ambientes circumfluat, rursusque urbs in medio flumen habeat. [39] *Simulacra* vero dæmonum imagines vocat. *Filias Sirenum* Syrus interpretatus est *struthocamelos* : et dæmonas ita vocare solet divina Scriptura, eo quod demulcent et fallunt homines : vastitatem autem utrique significant. « Et non ædificabitur iterum in sæculum : et non habitabitur amplius in generationes et generationes. » Et utrumque evenit. Nam non est ædificata : sed in hodiernum usque diem caret muris, et longo tempore inhabitabilis mansit. Hoc enim sibi vult, « in generationes et generationes. » Nunc autem pauci terram istam incolunt Judæi. [40] Et comparat illam Sodomæ et Gomorrhæ, tum ob pristinam impietatem, tum ob cladem postea inflictam. [41, 42] Subjicit etiam oculis armatum exercitum hostium, quem æstuanti mari similem esse dicit : et cum igne confert ejus animi alacritatem. **618** [43] Babyloniorum porro manus dicit esse præ metu dissolutas, et dolores eorum mulieris referre dolores. [44] Docet præterea se ducem esse Medorum. « Quis enim ut ego? et quis resistet mihi? et quis iste pastor, qui stabit contra faciem meam? » Quoniam pastor Israelis nominabatur, et reges Babylonis arbitrabantur se superaturos esse Deum omnium, demonstrat se eum esse qui illos ulciscitur, incomparabili præditus potentia. Deinde hortatur ut ipsos etiam ovium agniculos interficiant, et pascua devastent. [45] Vocat autem *agniculos*, infantes; *pascua* vero, civitatem ac terram subditam. De pueris quidem beatus David etiam vaticinatur. « Beatus enim, ait, qui tenebit parvulos tuos, et allidet eos ad petram [k]. »

μς'. *Διότι ἀπὸ φωνῆς ἁλώσεως Βαβυλῶνος σεισθήσεται ἡ γῆ, καὶ κραυγὴ αὐτῆς* [41] *ἐν ἔθνεσιν ἀκουσθήσεται.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίσημος ἦν ἡ πόλις, πάντοσε διέδραμε καὶ τοῦ πάθους [42] ἡ φήμη.

VERS. 46. *Quoniam voce captivitatis Babylonicæ commovebitur terra, et clamor ejus in gentibus audietur.* Etenim cum esset urbs insignis, pervagata est etiam fama cladis in partes universas.

[k] Psal. CXXXVI, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[28] B αὐτοῖς. [29] B ἀφιγμένους. [30] B προσαγορεύει. [31] τόν. Des. in B. [32] Ἰνδ. *Hebr.* feles feræ Aliter. [33] οὐκ οἰκοδ. ἔτι. Rec. lect. est, οὐ μὴ κατοικηθῇ οὐκέτι. [34] καὶ—γενεάς. Ita fere Grab. [35] τὴν γῆν ταύτ. Ita leg. esse vid. pro τὴν τοιαύτην, ut hab. ed. prior. [36] Ex B suppl. [37] προθ. B præm. τήν. [38] ἀντιστ. μοι. Vid. supra, p. 606, ad c. XLIX, 19. [39] τ. Βαβ. οἱ βασ. B οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. [40] τὰ — αὐτά. Supra, t. I, p. 1526, καὶ ἐδαφιεῖ τὰ νήπιά σου. B emendanda fuit lectio Sirm. ἔθνους. [41] αὐτ. Exstat tantum in Compl. [42] πάθ. Ita ex

Digitized by Google

CAPUT LI. (Græc. XXVIII.)

[1, 2] Post hæc variis nominibus hostes appellat. Et primo quidem *Ventum urentem*, qui plantas interimere solet; deinde *contumeliosos*, quo ipso justam supplicii causam manifestat. Patieris enim, ait, quæ commisisti. [3] Ubi præcepit eis ne parcant, sed furorem contra omnes effundant, subjunxit :

VERS. 5. *Quoniam Israel et Juda non sunt viduati Deo* **619** *suo*, (*nec*) *Domino omnipotenti : quia terra eorum repleta est iniquitate, a sanctis Israelis.* Propter impium dæmonum cultum, et iniquitatem eorum, contempsi illos : neque enim ipsos mea cura prorsus privavi.

VERS. 7, 8. *Poculum aureum Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram vino suo. Gentes biberunt illud, commotæ sunt gentes. Et repente cecidit Babylon, et contrita est.* Beatus Daniel, somnium quoque interpretatus, *caput aureum* ipsum dixit esse Babylonium [k]. Et hoc loco supplicium aliis gentibus per hanc illatum *poculum aureum* nuncupavit. Ait ergo, Babylonem et reliquas gentes pœnis affecisse, et mox præter spem omnem captam esse et eversam. Deinde dicit gentibus, quæ in auxilium venerant : « Lugete illam : sumite resinam corruptioni ejus, ut sanetur. » Id est, medicamentum auxilii afferte illi. Et usus est propheta ethopœia, subjungens illorum responsionem.

VERS. 9, 10. *Medelam adhibuimus illi, et non est sanata. Derelinquamus eam, et abeamus unusquisque in terram suam. Quia appropinquavit ad cœlum judicium ejus, et elatum est usque ad astra. Protulit Dominus judicium ejus.* Prædixit hanc Babylonicam superbiam etiam **620** beatus Isaias : « Dixit enim, ait : Supra sidera ponam solium meum [l]. » Docet porro clarius, quis ministret, et quis jubeat.

VERS. 11, 12. *Suscitavit Dominus spiritum regis Medorum, quia contra Babylonem ira ejus, ut perdat eam. Quandoquidem ultio Domini est, ultio templi sui, in muris Babylonis.* Infligam muris Babylonis quæ perpetravit contra templum. Tum ironice loquens, hortatur Babylonios, ut constituant in muris custodes, et hos excitent et commoneant arma sumere. Et ut doceat nullam illis utilitatem inde esse futuram, subdidit : « Et faciet Dominus quæcunque locutus est de habitantibus in Baby-

[k] Dan. II, 32, 38. [l] Isa. XIV, 13.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'

Εἶτα διαφόροις ὀνόμασι τοὺς πολεμίους καλε· καὶ πρῶτον μὲν *ἄνεμον καύσωνα*· διαφθείρειν γὰρ οὗτος πέφυκε τὰ φυτά. Εἶτα *ὑβριστάς*· διὰ τούτου δὲ δηλοῖ τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Πείσῃ γάρ, φησὶν, ὃ [43] πεποίηκας. Τούτοις ἐντειλάμενος ἀφειδῶς κατὰ πάντων χρήσασθαι τῷ θυμῷ, ἐπήγαγε·

ε'· *Διότι οὐκ ἐχήρευσεν Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν, ἀπὸ Κυρίου παντοκράτορος, ὅτι ἡ γῆ αὐτῶν ἐπλήσθη ἀνομίᾳ [44], ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἰσραήλ.* Διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτῶν, καὶ τὴν παρανομίαν περιεῖδον αὐτούς· οὐ γὰρ δὴ παντελῶς αὐτοὺς τῆς ἐμῆς κηδεμονίας ἐγύμνωσα.

ζ', η'. *Ποτήριον χρυσοῦν Βαβυλὼν ἐν χειρὶ Κυρίου, μεθύσκον πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ [45] τοῦ οἴνου αὐτῆς· ἔπιεν [46] ἔθνη τοῦτο [47], ἐσαλεύθη ἔθνη [48].* Καὶ ἄφνω ἔπεσε Βαβυλὼν, καὶ συνετρίβη. Καὶ τὸ ἐνύπνιον ἑρμηνεύων ὁ μακάριος Δανιὴλ, *τὴν κεφαλὴν τὴν χρυσῆν* αὐτὸν εἶπε τὸν Βαβυλώνιον· καὶ ἐνταῦθα τὴν δι' αὐτοῦ τιμωρίαν, τοῖς ἄλλοις ἐπενεχθεῖσαν ἔθνεσι, *ποτήριον χρυσοῦν* προσηγόρευσε. Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὴν τιμωρίαν ἐπήνεγκε, καὶ ἐξαίφνης αὐτὴ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἑάλω, καὶ ἀνάστατος γέγονεν. Εἶτα τοῖς εἰς ἐπικουρίαν [49] ἐληλυθόσιν ἔθνεσι λέγει, « Θρηνεῖτε αὐτήν· λάβετε ῥητίνην τῇ [50] διαφθορᾷ αὐτῆς, εἴ πως [51] ἰαθήσεται. » Ἀντὶ τοῦ, προσενέγκατε αὐτῇ τῆς βοηθείας τὰ φάρμακα· κέχρηται δὲ καὶ ἠθοποιίᾳ ὁ προφήτης, καὶ τὴν παρ' ἐκείνων ἀπόκρισιν τίθησιν.

θ', ι'. *Ἰατρεύσαμεν αὐτὴν [52], καὶ οὐκ ἰάθη· ἐγκαταλίπωμεν αὐτὴν, καὶ ἀπέλθωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ· ὅτι ἤγγικεν εἰς οὐρανὸν τὸ κρῖμα αὐτῆς, καὶ [53] ἐπήρθη ἕως τῶν ἄστρων. Εἰσήνεγκε [54] Κύριος τὸ κρίμα [55] αὐτοῦ.* Τοῦτον τοῦ Βαβυλωνίου τὸν τῦφον καὶ ὁ μακάριος προεθέσπισεν Ἡσαΐας· « Εἶπε γὰρ, φησὶν, Ἐπάνω τῶν ἄστρων θήσω τὸν θρόνον μου. » Διδάσκει δὲ σαφέστερον τὸν ὑπουργοῦντα, καὶ τὸν κελεύοντα.

ια', ιβ'. *Ἤγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα βασιλέως Μήδων· ὅτι ἐπὶ Βαβυλῶνα ἡ ὀργὴ αὐτοῦ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτήν· ὅτι ἐκδίκησις [56] Κυρίου ἐστὶν, ἐκδίκησις ναοῦ [57] αὐτοῦ, ἐπὶ τειχῶν Βαβυλῶνος.* Ἃ τετόλμηκε κατὰ τοῦ ναοῦ, τοῖς τῆς Βαβυλῶνος περιβόλοις ἐπάξω. Εἶτα εἰρωνικῶς τοῖς Βαβυλωνίοις παρακελεύεται, καὶ φύλακας ἐπιστῆσαι τοῖς τείχεσι, καὶ τούτους διεγεῖραι, καὶ εὐτρεπίσαι τὰ ὅπλα· καὶ διδάσκων, ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος ἐντεῦθεν γενήσεται, ἐπήγαγε· « Καὶ ποιήσει Κύριος ὅσα

VARIÆ LECTIONES.

[43] B ἃ. [44] ἀν. Rec. lect. est ἀδικίας. [45] ἀπ. τ. οἶν. αὐτ. Hæc infra, ad Dan. II, 31-33, sequentibus junguntur, colo ad vocem γῆν posito. [46] Rec. lect. ἐπίοσαν. Ita quoque infra, ad Dan. l. c. [47] τοῦτο. B διὰ τοῦτο, juxta rec. lect., colo ad vocem ἔθνη posito. Sic quoque infra, ad Dan. l. c. [48] ἔθνη. Additur h. l. in edit. Grab. Des. autem infra, ad. Dan. l. c., ubi solum ἐσαλεύθησαν exstat, juxta rec. lect. [49] ἐπικ. B add. αὐτῆς. [50] τῇ δ. αὐτ. *Hebr.* ad dolorem ejus sc. mitigandum. [51] B ὅπως, juxta Ald. [52] αὐτ. Rec. lect. est, τὴν Βαβυλῶνα. [53] καὶ ἐπ. Rec. lectio, ἐξῆρεν. [54] Rec. lect. est, Ἐξήνεγκε. [55] τὸ κρ. αὐτ. *Hebr.* justitias nostras. [56] ἐκδ. K. ἐστίν. Des. in B. [57] ναοῦ. Ita Hebr., sed rec. lect. est λαοῦ.

Digitized by Google

ἐλάλησεν ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Βαβυλῶνα. » Προ- A
ηγόρευσε γὰρ διὰ τῶν προφητῶν τὴν ταύτης κατάλυ-
σιν. « Κατὰ [58] δὲ τοῦ βραχίονος » τὸν Θεὸν ὁμωμο-
κέναι λέγει, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως·
τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

ιε', ις'. *Ποιῶν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ἑτοιμά-
ζων τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· ἐν τῇ
συνέσει αὐτοῦ ἐξέτεινε τὸν οὐρανόν. Εἰς φωνὴν
ἤχους* [59] *αὐτοῦ ἔθετο πλῆθος ὕδατος ἐν οὐρανῷ* [60],
καὶ ἀνήγαγε νεφέλας [61] *ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς·
ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν· ἐξήγαγε φῶς* [62]
ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. Καὶ τὰ τῆς δημιουργίας τέ-
θεικεν, καὶ τὰ τῆς προμηθείας· οὐ γὰρ μόνον πε-
ποίηκε τὰ σύμπαντα, ἀλλὰ καὶ διατελεῖ κυβερνῶν. Τὸ
« εἰς φωνὴν ἤχους αὐτοῦ ἔθετο πλῆθος ὕδατος ἐν οὐρα-
νῷ [63], » διδάσκει τὸν διὰ τῶν νεφελῶν [64] τῆς βροντῆς B
ἐπιτελούμενον κτύπον. Παρατίθησι δὲ τῇ θεολογίᾳ τὴν
τῶν δαιμόνων ἀσθένειαν· καὶ δείκνυσιν αὐτὰ τῆς τῶν
χρυσοχόων δεόμενα τέχνης, καὶ ὅτι ὑπ' ἄλλων γινό-
μενα, οὐδὲ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀναπνεῖν ὁμοίως ἰσχύει.
Προλέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὴν παῦλαν.

Ἐν καιρῷ γάρ, φησὶν, *ἐπισκοπῆς* [65] *ἀπολοῦν-
ται.* (ιθ'.) *Οὐ τοιαύτη* [66] *ἡ μερὶς τῷ* [67] *Ἰακὼβ, ὅτι
ὁ πλάσας τὰ πάντα αὐτός ἐστι μερὶς* [68] *αὐτοῦ
καὶ* [69] *Ἰσραὴλ ῥάβδος κληρονομίας αὐτοῦ· Κύ-
ριος τῶν δυνάμεων* [70] *ὄνομα αὐτῷ.* Τῆς Βαβυλῶ-
νος ἐκεῖνοι θεοὶ, τοῦ δὲ Ἰσραὴλ ὁ τῶν ἁπάντων ποιη-
τής. Εἰκότως τοίνυν οἱ μὲν καταλύονται, οἱ δὲ
ἐπανέρχονται.

κ'. *Διασκορπίζεις* [71] *σύ μοι σκεύη πολέμου,
καὶ διασκορπιῶ ἔθνη ἐν σοί.* Τοῦτο ὁ Σύρος ἡρμή-
νευσεν [72], « Ἑτοίμασόν μοι σκεύη πολέμου. » Κατὰ
μέντοι τὴν ἑλληνικὴν ἑρμηνείαν, οὕτω νοητέον·
Ἐπειδὴ τοῖς ὅπλοις σου κατὰ τοῦ ἐμοῦ ἐχρήσω λαοῦ,
καὶ βέλη καὶ δόρατα κατὰ τούτων ἠκόντισας, κἀγὼ [73]
διασκορπιῶ ἔθνη ἐν σοί. Τοῦτο γὰρ λέγει· Σκορπί-
σας [74] σκεδάσω κἀγὼ τὰ εἰς ἐπικουρίαν σου ἐληλυ-
θότα ἔθνη, καὶ τοὺς ἵππους, καὶ τοὺς τούτων ἀναβά-
τας, καὶ πᾶσαν ἡλικίαν, καὶ γένος ἑκάτερον, καὶ
ἄρχοντας, καὶ ἀρχομένους, καὶ ποιμαίνοντας, καὶ
γεωργοῦντας. Καὶ ταῦτα πείσεσθε, ὑπὲρ ὧν κατὰ
τῆς Σιὼν ἐτολμήσατε.

κε'. *Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς σὲ, τὸ ὄρος τὸ διεφθαρμέ-
νον, λέγει Κύριος* [75], *τὸ διαφθεῖρον πᾶσαν τὴν* D
γῆν. Ὄρος αὐτὴν καλεῖ διὰ τὸ περιφανὲς τῆς δυνα-
στείας, *διεφθαρμένον* δὲ διὰ τὸ δυσσεβὲς καὶ παρά-
νομον. « Καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ
κατακυλιῶ [76] σε ἀπὸ τῶν πετρῶν. » Τουτέστι,

lone. » Siquidem prænuntiavit per prophetas eversionem ejus. [14] Deum autem jurasse ait « per brachium, » id est, per suam ipsius potentiam. Hoc enim subjunxit :

Vers. 15, 16. *Qui facit terram robore suo; qui paravit orbem terrarum sapientia sua, intellectu suo extendit cœlum. Qui posuit aquarum multitudinem in cœlo, ut audiatur sonus vocis ejus. Et eduxit nubes ab extremo terræ, fulgura in pluviam fecit, et eduxit lumen de thesauris suis.* Et ea posuit quæ pertinent ad creationem, et ea quæ ad providentiam : quia non solum condidit universa, sed etiam in iis gubernandis perseverat. Istud autem, « posuit aquarum multitudinem in cœlo, ut audiatur sonus vocis ejus, » innuit tonitru strepitum, qui ministerio nubium editur. [17, 18] Divinæ autem majestati opponit **621** idolorum imbecillitatem, et docet illa aurificum industria opus habere, et cum ab aliis fiant, ne quidem sicut animalia bruta respirare posse. Prædicit porro eadem cessatura esse.

Tempore enim visitationis, ait, *peribunt.* (Vers. 19.) *Non est ejusmodi pars Jacobo. Nam qui formavit omnia, ipse est pars ejus : et Israel virga hæreditatis ejus. Dominus exercituum nomen illi.* Ili sunt dii Babylonis : Israelis autem Deus est, qui omnia condidit. Quare merito illi dissolvuntur, isti vero redeunt.

C

Vers. 20. *Tu dissipas mihi vasa belli : et dissipabo gentes per te.* Hoc Syrus interpretatus est : « Præpara mihi instrumenta bellica. » At, juxta Græcam interpretationem, sic intelligendum est : Quoniam usus es armis tuis contra populum meum, et tela hastasque ejaculatus es in eos, ego quoque dissipabo per te gentes. [21-24] Hoc enim ait : Et ego dissipans dissipabo gentes quæ venerunt in auxilium tuum, equos et ascensores eorum, homines cujuscunque ætatis et sexus, principes et subditos, pastores et agricolas. Et hæc patiemini, propter ea quæ commisistis in Sione.

Vers. 25. *Ecce ego ad te, mons corrupte, qui corrumpis universam terram, dicit Dominus.* Ipsam vocat *montem*, ob excellentiam imperii : *corruptum* autem **622** impietatis et iniquitatis ergo. « Et extendam in te manum meam, et devolvam te a petris. » Hoc est, humilem te exhibebo. « Et reddam te montem

VARIÆ LECTIONES.

[58] Κατὰ δὲ τοῦ βρ. *Hebr.* per animam, s. vitam suam. [59] ἦχ.—ὕδατος. Rec. lect. est, ἔθετο ἦχος ὕδατος. [60] οὐρ. B præm. τῷ, juxta Alex. [61] νεφ. *Hebr.* vapores. [62] φῶς. *Hebr.* ventum. [63] οὐρ. B præm. τῷ. [64] B νεφῶν, [65] Rec. lectio est ἐπισκέψεως. [66] Οὐ τοιαύτη. B οὗτοι (addito colo, quod in codice isto des. apud ἀπολοῦνται) αὕτη. [67] τῷ. Des. in edit. priori. [68] μερ. Rec. lect. κληρονομία. Sed Grab. habet ῥάβδος κληρονομίας. [69] καὶ — κληρ. αὐτ. Hæc apud LXX, des. et ex c. x, 16, desumpta esse videntur. Eadem in cod. suo legisse Grabium, testantur Proleg. ad t. III, edit. Grab. [70] τ. δυν. Additur in edit. Compl. et Grab. [71] Διασκ. — ἐν σοί. *Hebr.* Malleus tu mihi eras, et tanquam instrumenta belli : et dissipavi per te gentes. [72] ἡρμ. B præm. οὕτως. [73] κἀγὼ — ἐν σοί. Des. in B. [74] B ἐσκόρπισας. [75] λ. Κύρ. Des. apud LXX, sed additum est a Grab. [76] B κατακυλίσω.

Digitized by Google

combustum, » id est, plane inutilem : quod declarant sequentia.

VERS. 26. *Et non sument de te lapidem in angulum, et lapidem in fundamentum, quia redigeris in vastitatem æternam, dicit Dominus.* Nec regem crearunt, nec principem, ex novis habitatoribus. Fundamenta enim sustinent ædificium, anguli vero conjungunt.

VERS. 27. *Erigite signum in terra. Canite tuba inter gentes. Sanctificate contra eam gentes* (id est, segregate). *Annuntiate contra eam regnis Ararat a me, et Aschanazæis.* Armeniam appellat *Ararat. Aschanazæi* vero, gens est alia illorum vicina. Hos porro cunctos congregavit rex Persarum ac Medorum. Hoc enim subjungit :

VERS. 28. *Sanctificate contra eam gentes, regem Medorum, et duces ejus, et omnes magistratus ejus.* Dicit autem terram quoque esse commotam.

VERS. 29. *Quia surrexit cogitatio Domini contra Babylonem, ut redigat terram Babylonis in vastitatem, ne ipsa inhabitetur.* [30-32] Prædicit etiam obsidionem, et imbecillitatem bellatorum intus exsistentium, et urbis incendium, et eos qui illam captam regi sint nuntiaturi. [33] Comparatque domorum destructionem cum area triturata et messe matura. Et profert verba quæ dicebat Hierosolyma de rege Babyloniorum.

623 VERS. 34. *Divisit me, absumpsit me, instar tenuium tenebrarum comprehendit me Nabuchodonosor, rex Babylonis.* Tenuissimus aer magis penetrat corpora nostra. Ait ergo : Tenebræ calamitatis vel ipsa animæ meæ membra repleverunt. « Reddidit me velut vas inane ; absorbuit me quasi draco ; ventrem suum implevit deliciis meis. » Spoliavit, inquit, me omnibus bonis : et accipiens universas opes meas, et prosperitate me privans, imitatus est draconem passerum pullos absorbentem. Docet porro, quomodo iniquitates ejus illam infirmam reddiderint, hunc autem robustum.

VERS. 35. *Expulerunt me labores mei, et miseriæ meæ in Babylonem, dicet habitatrix Sionis ; et sanguis meus super habitantes Chaldæam, dicet Hierosolyma.* Vindicabitur, inquit, sanguis meus de illis, et luent pœnas eorum quæ perperam gestapeinèn se deixō. « Kai dōsō se eis [77] oros emperpurismenon, » anti tou, achrēston pantelōs· kai [78] touto dēloi ta exēs.

kg'. Kai ou mē labōsin apo sou lithon eis gōnian, kai lithon eis themelion, oti eis aphanismon esē eis ton aiōna, legei Kyrios. Oute basilea, oute archonta ex tōn neōn oikētorōn exeirotonēsan [79]· oi men gar themelioi tēn oikodomēn [80] pherousin, ai de gōniai synaptousin.

kz'. Arate sēmeion epi tēs gēs, salpisate salpiggi en ethnesin· hagiasate ep' autēn ethnē. Anti tou aphorisate. *Paraggeilate ep' autēn basileiais* [81] *Araratˆ par'* [82] *emou, kai tois Aschanazaiois.* Araratˆ tēn Armenian kaleī· Aschanazaioi de, ethnos heteron ekeinois pelazon. Toutous de pantas o Persōn kai Mēdōn synēgage basileus· touto gar epagei·

kē'. Hagiasate [83] *ep' autēn ethnē· ton basilea tōn Mēdōn, kai ēgoumenous autou, kai pantas tous stratēgous autou.* Legei de kai tēn gēn seisthēnai.

kth'. Diotι exanestē epi Babylōna logismos Kyriou, tou theinai tēn gēn Babylōnos eis aphanismon, tou [84] *mē katoikeisthai autēn.* Prolegei kai tēn poliorkian, kai tēn asthenειan tōn endothen polemountōn, kai ton tēs poleōs emprēsmon, kai tous tō basilei tēn tautēs mēnuontas alōsin. Apeikazei kai alō leptunthеisē, kai amētō hōrimō, tōn oikiōn tēn katalusin. Tithēsi kai tēs Ierousalēm ta rhēmata, a peri tou Babylōnιōn elege basileōs.

lδ'. Emerisatό [85] *me, katephagé* [86] *me, katelabé me hōs* [87] *skotos leptos, Nabouchodonosor basileus Babylōnos.* O leptotatos aēr mallon tōn hēmeterōn kathiknеitai sōmatōn. Legei toinun, oti To skotos tēs sumphoras kai autά mou tēs psuchēs eplērōse ta mеlη. [88] « Katestēsé [89] me hōs skeuos kenon [90], kai katepié me hōs [91] drakōn· enepleise [92] tēn koilian autou apo tēs truphēs mou. » Pantōn, phēsin, egumnōse me tōn agathōn, kai drakonta emimēsato strouthōn neottous katapionta, panta mou tōn plouton labōn, kai tēs eupraxias gumnōsas. Didaskei de, hōs ai paranomiai autēs kai autēn asthenē, kakeinon apephēnan ischurόn.

lε'. Exōsán me [93] *oi* [94] *mochthoi mou, kai ai talaipōriai mou eis Babylōna* [95], *erei katoikousa Siōn· kai to haima mou, epi tous katoikountas Chaldaian, erei Ierousalēm.* Ekdikēthēsetai, phēsi, to haima mou par' autōn, kai dikas tisousin ōn parēnomēsan

VARIÆ LECTIONES.

[77] eis. B ōs, juxta rec. lect. [78] kai t. B touto gar. [79] B cheirotonēsousin. [80] B oikodomian. [81] B basileis, ut in Vatic. [82] par' em *Hebr.* Minni (nomen regni). [83] Ag. Rec. lectio est Anabibasate. [84] tou. Rec. lectio kai. [85] Emer. — Babyl. *Hebr.* Comedit (s. absumpsit) me, conturbavit me, rex Babylonis. [86] kat. me. Apud LXX, solet poni ante emerisatόme. [87] hōs Des. apud LXX. [88] ta mеlη. Des. in B. [89] Katest. — kenon kai. Des. apud LXX, exstant autem illa in Hebr. [90] B kainon, ex errore, ut videtur. [91] hōs dr. Hæc apud LXX solent cum sequentibus conjungi, commate ad præcedens mе posito. [92] Rec. lectio est eplēse. [93] Exōsán me. (*Hebr.* dispulit me). Hæc ad finem vers. 34 pertinent juxta Hebr. [94] oi — Ierous. *Hebr.* Violentia mea (s. mihi illata) et caro mea (nunc venient) super Babelem, dicet habitatrix Sionis, *cæt.* [95] eis Baß. B kai katà Babylōnos.

Digitized by Google

εἰς ἐμέ. Οὕτω τὰ περὶ [96] τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ προφήτης δείκνυσι [97], καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξενεχθεῖσαν δικαίαν [98] ψῆφον.

λς'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ τὸν* [99] *ἀντίδικόν σου, καὶ ἐκδικήσω τὴν ἐκδίκησίν σου. Ἐπειδὴ ἔγνως τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐγγιγνομένην* [1] *βλάβην.* « Καὶ ἐρημώσω τὴν θάλασσαν αὐτῆς. » Τουτέστι, τὸ πλῆθος τῶν ὑπηκόων. « Καὶ ξηρανῶ τὴν πηγὴν αὐτῆς. » Τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν κατὰ πάντων δυναστείαν. Εἶτα λέγει καὶ τὰ τῆς ἐρημίας ἴδια, περὶ ὧν πολλάκις εἰρήκαμεν· « Οὐ κατοικηθήσεται δὲ [2] ἐπὶ τὸ αὐτό. [3] » Ὀλίγας γὰρ ἔχει νῦν οἰκίας, καὶ ταύτας ἐσκεδασμένας. Ἀπεικάσας δὲ λέουσι τοὺς ἀριστέας αὐτῆς, προλέγει αὐτῶν τήν τε δειλίαν, καὶ τὸν ὄλεθρον.

λθ', μ'. *Δώσω γὰρ, φησὶ, πότημα αὐτοῖς, καὶ μεθύσω αὐτούς, ὅπως* [4] *καρωθῶσι, καὶ ὑπνώσωσιν ὕπνον αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ διεγερθῶσι* [5], *λέγει Κύριος. Καὶ καταβιβάσω* [6] *αὐτοὺς ὡς ἄρνας* [7] *εἰς σφαγὴν, καὶ ὡς κριοὺς* [8] *μετ' ἐρίφων.* Τούς τε ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τοὺς ὑπηκόους· *ἄρνας* γὰρ καὶ *ἐρίφους* τοὺς ὑπηκόους ἐκάλεσε, κριοὺς δὲ τοὺς ἄρχοντας.

μα'. *Πῶς ἑάλω Σεσὰχ* [9], *καὶ ἐθηρεύθη* [10] *τὸ καύχημα πάσης τῆς γῆς;* Αὐτὴν οὕτω καλεῖ τὴν Βαβυλῶνα. Καὶ γὰρ τὸν ταύτης βασιλέα *Σεσὰχ* ἐν τοῖς πρόσθεν ἑρμηνευομένοις [11] προσηγόρευσε. Εἰκὸς δὲ αὐτὴν οὕτως ὀνομασθῆναι πάλαι, μετονομασθῆναι δὲ Βαβυλῶνα. Ὅτι γὰρ τὴν πόλιν οὕτω καλεῖ, τὰ ἑπαγόμενα μαρτυρεῖ. « Πῶς ἐγένετο Βαβυλὼν εἰς ἀφανισμὸν ἐν πᾶσι [12] τοῖς ἔθνεσι; » Δείκνυσι καὶ τῶν ἐπεστρατευσάντων τὸ πλῆθος.

μβ'. *Ἀνέβη ἐπὶ Βαβυλῶνα ἡ θάλασσα· ἐν ἤχῳ κυμάτων αὐτῆς κατελήφθη* [13]. Εἶτα προαγορεύσας τὴν ἐρημίαν, πάλιν εἰς μέσον φέρει τὸν Βήλ.

μδ'. *Ἐκδικήσω γὰρ, φησὶν, ἐπὶ* [14] *τὸν Βὴλ ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐξοίσω ἃ κατέπιεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ* [15]· *καὶ* [16] *οὐ μὴ συναχθῶσι πρὸς αὐτὸν* [17] *ἔτι τὰ ἔθνη.* Μέμνηται καὶ ὁ Δανιὴλ τῆς προσφερομένης αὐτῷ τροφῆς, καὶ ὅπως ταύτην οἱ ἱερεῖς κατηνάλισκον. Προλέγει δὲ ὁ προφητικὸς λόγος καὶ τῆς πλάνης τὴν παῦλαν· ψυχαγωγεῖ [18] δὲ καὶ τὸν λαὸν, καὶ παρακελεύεται μὴ δεῖσαι τὰ ἐπερχόμενα τῇ Βαβυλῶνι κακὰ, καὶ διδάσκει ὡς πρὸ πολλοῦ ταῦτα μεμήνυται [19].

serunt in me. Ad hunc modum exponit propheta ea quæ pertinent ad Hierosolymam, et ostendit justam a Deo latam esse sententiam.

Vers. 36. *Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego judicabo adversarium tuum, et ulciscar ultionem tuam.* Quia agnovisti quantum detrimenti ex peccato nascitur. « Et desertum efficiam mare **624** ejus. » Hoc est, subditorum multitudinem. « Et exsiccabo fontem ejus. » Regnum et dominationem in omnes. [37] Deinde refert ea quæ proprie pertinent ad vastitatem, de quibus sæpe diximus : « Non habitabitur autem una. » Paucas enim nunc habet domos, easque dissipatas. [38] Optimates autem ejus assimilans leonibus, prædicit et trepidationem eorum et interitum.

Vers. 39, 40. *Dabo enim*, ait, *potum eis, et inebriabo illos, ut consopiantur, et dormiant somnum sempiternum, et non excitentur, dicit Dominus. Et deducam eos, sicut agnos, ad mactationem, et velut arietes cum hædis.* Et principes, et quibus imperant, et una cum rege subditos. *Agnos* enim et *hædos* appellavit subditos; *arietes* autem, principes.

Vers. 41. *Quomodo capta est Sesach, et venando capta est gloria universæ terræ?* Babylonem ipsam ita vocavit. Illius enim regem, in his quæ superius interpretati sumus [m], *Sesach* appellavit. Verisimile porro est, illam sic olim fuisse nominatam, et postea Babylonem nuncupatam. Et quod eo nomine civitatem significet, sequentia testantur. « Quomodo redacta est Babylon ad vastitatem in omnibus gentibus? » Ostendit etiam multitudinem exercitus invadentis.

Vers. 42. *Ascendit in Babylonem mare; sonitu fluctuum ejus capta est.* Deinde, vastatione prædicta, Belum denuo profert **625** in medium.

Vers. 44. *Pœnas enim sumam*, ait, *de Belo in Babylone : et ejiciam ex ore ejus ea quæ devoravit. Et non congregabuntur ad eum ultra gentes.* Meminit etiam Daniel ciborum qui offerebantur ei, et quo pacto sacerdotes consumebant eos. [45] Prædicit vero sermo propheticus erroris quoque cessationem : et consolatur populum, hortaturque ne pertimescat mala quæ obventura sint Babyloni, docens ea multo ante denuntiata esse.

[m] Sup. cap. xxv, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[96] B παρά. [97] δείκν. B præm. διδάξας. [98] B δικαιοτάτην. [99] B τὴν, juxta rec. lect. *Hebr.* litem tuam. [1] B ἐγγινομένην σοι. [2] δέ. B ἅμα, ex alia, ut videtur, interpretatione. [3] ἐπὶ τὸ αὐτό. Des. apud LXX. [4] ὅπ. καρ. *Hebr.* ut exsultent. [5] Rec. lectio est ἐξεγερθῶσι. [6] Rec. lectio est καταβίβασον, contra Hebr. [7] ἄρν. B κριούς. [8] κρ. B ἄρνας. [9] B Σισάχ. Ita quoque Grab., sed Compl. hab. Σεσάχ. In reliquis deest. [10] Edit. prior hab. ἐθηράθη. *Hebr.* ablata est. [11] B ἡρμηνευμένοις. [12] πᾶσι. Des. apud LXX. [13] κατ. Ita Ald., sed rec. lect. est κατεκαλύφθη. [14] ἐπὶ — Βαβυλ. Ita quoque Grab., sed rec. lectio est ἐπὶ Βαβυλῶνα. [15] Rec. lect. αὐτῆς. [16] καί. Des. in B. [17] Rec. lect. αὐτήν. [18] ψυχαγ. κ. τ. λ. Vers. 45 ad quem hæc pertinent, una cum vers. 46, usque ad medium vers. 49, des. apud LXX, præter edit. Compl. et Grab. Lectiones, quas Noster secutus est, differunt quidem a textu, quem Grab. in edit. sua exhibuit, respondent tamen maxima ex parte codici, quo ille usus est, ut ex Proleg. ad t. III, edit. Grab. colligimus. [19] B μηνυθήσεται.

Digitized by Google

VERS. 46. *Ingredietur enim eodem anno rumor : et post hunc anno (altero) rumor et iniquitas (erit) in terra : et dominator super dominatorem, et proverbium super proverbium.* Nam uno et duobus annis ante denuntiato adventu hostium, in injustitia et iniquitate sua perseverarunt. [47] Propterea minatur interitum tam sculptilibus quæ adorantur, quam his qui adorant illa. [48] Et universam creaturam dicit lætari de excidio ejus. Justam etiam vindictæ causam esse ostendit (potissimumque de Babylone).

VERS. 49. *Et quidem in Babylone, ut cadant vulnerati Israelis.* Babylonis itaque vulnerati ab universa **626** terra cadent. Quæ enim commiserunt in Israelem patientur ab aliis.

VERS. 50. *Qui evaditis de terra, pergite, ne subsistatis. Memores estote Domini, qui procul venistis.* Judæis captivis ista dicit. « Et Hierosolyma ascendat in cor vestrum. » Ne obliviscamini civitatis Deo dedicatæ. Deinde ex persona illorum :

VERS. 51. *Erubuimus, quia audivimus opprobrium nostrum. Ignominia cooperuit faciem nostram. Ingressi sunt alienigenæ in sancta nostra, in domum Domini.* Sic et lugentibus illis dixit Dominus.

VERS. 52, 53. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et pœnas sumam de sculptilibus ejus : et in omni terra ejus cadent vulnerati. Quia si ascenderit Babylon sicut cœlum, et si munierit sublimitatem potentiæ suæ, a me prodibunt qui devastent eam, dicit Dominus.* Maximis ac valde sublimibus muris munita erat. Docet ergo Dominus Deus illos nullum inde consecuturos esse auxilium, ipso contra eos ferente sententiam. Adnectit etiam sententiæ divinæ effectum, et dicit :

VERS. 54, 55. *Vox clamoris in Babylone, et contritio magna in terra Chaldæorum. Quia vastavit Dominus Babylonem, et sustulit ex ea vocem sonantem quasi aquæ multæ.* Quibus verbis multitudinem incolarum designavit, et quod ei tela vel hastæ nihil prosint, Deo pœnas ab ea exigente. [56-58] Præter ducum enim et bellatorum fortium interitum : « Murus etiam maximus illius destruetur, et portæ sublimes fient **627** pabulum ignis. » [59] Hæc ubi sic prædixit, ostendit se hanc prophetiam jussu divino scripsisse anno regni Sedeciæ quarto, librumque tradidisse Saraiæ, qui Babylonem a Sedecia missus est : eique præcepisse,

μς'. *Εἰσελεύσεται γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ ἡ ἀκοὴ, καὶ*[20] *μετ' αὐτὸν ἐν*[21] *τῷ ἐνιαυτῷ ἡ ἀκοὴ καὶ ἡ ἀδικία ἐν τῇ γῇ. Καὶ ἐξουσιαστὴς ἐπὶ ἐξουσιαστὴν, καὶ*[22] *παραβολὴ ἐπὶ παραβολήν.* Πρὸ γὰρ ἑνὸς καὶ δύο ἐνιαυτῶν τῆς ἐφόδου τῶν πολεμίων μηνυομένης, ἐπέμειναν ἀδικοῦντες καὶ συνήθως παρανομοῦντες. Διά τοι τοῦτο καὶ τοῖς προσκυνουμένοις γλυπτοῖς, καὶ τοῖς προσκυνοῦσιν αὐτὰ, τὸν ὄλεθρον ἀπειλεῖ, καὶ τὴν κτίσιν πᾶσαν[23] ἐπὶ τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτης[24] εὐφραίνεσθαι λέγει· διδάσκει δὲ καὶ τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον.

μθ'. *Καὶ μέντοι ἐν Βαβυλῶνι, τοῦ πεσεῖν τραυματίας Ἰσραὴλ ἐν αὐτῇ.* Καὶ τῆς οὖν Βαβυλῶνος πεσοῦνται τραυματίαι ὑπὸ πάσης τῆς γῆς· ἃ γὰρ εἰς τὸν Ἰσραὴλ εἰργάσατο, ὑφ' ἑτέρων πείσεται.

ν'. *Ἀνασωζόμενοι ἐκ γῆς*[25]*, πορεύεσθε, καὶ μὴ ἵστασθε· μνήσθητε, οἱ μακρόθεν, τοῦ Κυρίου.* Τοῖς αἰχμαλωτευθεῖσιν Ἰουδαίοις ταῦτα λέγει. « Καὶ Ἱερουσαλὴμ ἀναβήτω ἐπὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν. » Τῆς ἀνακειμένης τῷ Θεῷ μὴ ἐπιλάθησθε πόλεως. Εἶτα ἐκ προσώπου ἐκείνων·

να'. *Ἠσχύνθημεν, ὅτι ἠκούσαμεν ὀνειδισμὸν ἡμῶν. Κατεκάλυψεν ἀτιμία τὸ πρόσωπον ἡμῶν. Εἰσῆλθον ἀλλογενεῖς εἰς τὰ ἅγια ἡμῶν, εἰς οἶκον Κυρίου.* Οὕτω τούτων ἀποδυρομένων, ὁ Δεσπότης ἔφη[26]·

νβ', νγ'. *Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ τὰ γλυπτὰ αὐτῆς, καὶ ἐπὶ*[27] *πάσῃ τῇ γῇ αὐτῆς πεσοῦνται τραυματίαι. Ὅτι ἐὰν ἀναβῇ Βαβυλὼν ὡς*[28] *ὁ οὐρανὸς, καὶ ἐὰν ὑψωθῇ ὕψος τῆς ἰσχύος αὐτῆς, παρ' ἐμοῦ ἥξουσιν ἐξολοθρεύοντες αὐτὴν, λέγει Κύριος.* Περιβόλους εἶχε μεγίστους, καὶ λίαν ὑψηλούς· διδάσκει τοίνυν ὁ Δεσπότης Θεὸς, ὡς οὐδεμίαν δύνησιν ἐκεῖθεν καρπώσονται, αὐτοῦ κατ' αὐτῶν τὴν ψῆφον ἐνεγκόντος. Συνάπτει δὲ τῇ θείᾳ ψήφῳ τὸ ἔργον, καί φησι·

νδ', νε'. *Φωνὴ κραυγῆς ἐν Βαβυλῶνι, καὶ συντριβὴ μεγάλη ἐν γῇ Χαλδαίων. Ὅτι ἐξωλόθρευσε Κύριος τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἀπώλεσεν ἐξ αὐτῆς φωνὴν*[29] *ἠχοῦσαν*[30] *ὡς ὕδατα πολλά.* Τὸ πλῆθος τῶν οἰκητόρων διὰ τούτων δεδήλωκεν· καὶ οὐδὲν, φησὶν, ἀπώναντο τῶν τόξων, οὔτε τῶν δοράτων, τοῦ Θεοῦ δίκας αὐτὴν πραττομένου. Πρὸς γὰρ τοῖς στρατηγοῖς, καὶ τοῖς ἀριστεῦσι, « Καὶ[31] τὸ μέγιστον τεῖχος[32] αὐτῆς κατασκαφήσεται[33], καὶ αἱ ὑψηλαὶ πύλαι πυρὸς γενήσονται παρανάλωμα. » Οὕτω ταῦτα προειρηκὼς, διδάσκει, ὡς τήνδε τὴν *πρόῤῥησιν* ἔγραψεν ἐν τῷ τετάρτῳ[34] τῆς Σεδεκίου βασιλείας, τοῦ Θεοῦ τοῦτο προστάξαντος· καὶ τὸ βιβλίον ἔδωκε τῷ

VARIÆ LECTIONES.

[20] καὶ — ἀκοή. Des. in cod. quem adhibuit Grabius, qui tamen ex Theodoreto hæc supplenda esse recte monuit. In B des. καί, colo post αὐτόν posito. [21] ἐν — ἀκοή. Des. in B. [22] καὶ — παραβολήν. Ita Chrys. apud Ghisler. Sed jam vidit Grabius, hæc ab alia verborum *moschèl al-moschèl* interpretatione ortum duxisse. Emendanda h. l. fuit Pici versio, *et acies super aciem*, quasi esset καὶ παρεμβολὴ ἐπὶ παρεμβολήν. [23] B ἅπασαν. [24] B ταύτῃ συνευφραίνεσθαι. [25] ἐκ γῆς. *Hebr.* a gladio. [26] ἔφη. B φησίν. [27] ἐπί. B ἐν. [28] ὡς ὁ οὐρ. *Hebr.* in cœlum. [29] φων. B add. μεγάλην, juxta LXX. [30] ἠχ. *Hebr.* et sonabunt fluctus eorum. [31] καὶ—παρανάλ. Aliter ol LXX. [32] τεῖχ. Des. in B. [33] B κατασφαγήσεται. [34] τετ. B add. ἔτει.

Digitized by Google

Σαραΐᾳ [56], ὃς εἰς τὴν Βαβυλῶνα παρὰ Σεδεκίου ἐπέμφθη· καὶ ὡς τοῦτο παρηγγύησεν ἀναννῶναι τὸ βιβλίον ἐν Βαβυλῶνι, καὶ εἰπεῖν·

ξβ'. *Κύριε, σὺ ἐλάλησας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτὸν, καὶ τοῦ μὴ εἶναι ἐν αὐτῷ κατοικοῦντα* [58], *ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, ὅτι ἀφανισμὸς εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται.* Ταῦτα δὲ, ἔφη [57], προσευξάμενος, καὶ λίθῳ τὸ βιβλίον προσδήσας, ῥίψον εἰς τὸν Εὐφράτην, καὶ ἐρεῖς·

ξδ'. *Οὕτως καταδύσεται Βαβυλὼν, καὶ οὐ μὴ ἀναστῇ ἀπὸ προσώπου τῶν κακῶν, ὧν ἐγὼ ἐπάγω ἐπ' αὐτήν.* Τοῦτο δὲ εἰς ψυχαγωγίαν τῶν αἰχμαλώτων γενέσθαι προσέταξεν ὁ Δεσπότης· ἵνα μαθόντες καὶ ταύτης τὴν ἄλωσιν, καὶ τὴν οἰκείαν ἐλευθερίαν, παραψυχὴν ἔχωσι τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα. Ἡ μὲν οὖν προφητεία ἐντεῦθεν [58] ἔσχε τὸ τέλος.

ΚΕΦΑΛ. ΝΒ'.

Ἱστορικώτερον δὲ διέξεισι τὰ ἑξῆς· καὶ διδάσκων [59], ὅπως τε ἐβασίλευσεν ὁ Σεδεκίας, καὶ [60] ὅτι παρανομῶν διετέλεσε· καὶ [61] ὡς ἐν τῷ ἐννάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπεστράτευσε [62] Ναβουχοδονόσορ, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκῶν διετέλεσε μέχρις ἑνδεκάτου ἔτους, ἕτερον ἔξωθεν ἐγείρας περίβολον ἀπὸ λίθων μεγίστων· καὶ ὅπως ὁ λιμὸς τοὺς ἔνδον τῶν πολεμίων χαλεπώτερον κατειργάζετο. Διηγεῖται δὲ, ὡς τοῦ τείχους πεσόντος νύκτωρ ἀπέδρασαν οἱ δυνατοὶ σὺν τῷ βασιλεῖ, καὶ ὡς οἱ Χαλδαῖοι διώξαντες συνέλαβόν [63] τε αὐτοὺς, καὶ ἀπήγαγον [64] εἰς Δεβλαθὰ, καὶ παρέστησαν τῷ Ναβουχοδονόσορ· ὁ δὲ διελέγξας ἐπὶ τῇ τῶν ὅρκων παραβάσει τὸν Σεδεκίαν, πρῶτον [65] μὲν ἀνεῖλε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, εἶτα τοὺς ἄρχοντας· καὶ ὅτι μετὰ τὴν πικρὰν ἐκείνην θεωρίαν, τοῦ βασιλέως τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύξας [66], καὶ πέδας αὐτῷ παραθεὶς [67], ἀπήγαγέ τε εἰς Βαβυλῶνα, καὶ μύλωνι παρέδωκε. Διδάσκει τε καὶ ὅπως Ναβουζαρδὰν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἀποσταλεὶς, καὶ τὸν θεῖον νεὼν ἐνέπρησε, καὶ πρὸς τούτῳ τὰ βασίλεια, καὶ τὰς λαμπρὰς τῆς πόλεως οἰκίας, καὶ τοὺς περιβόλους τοῦ ἄστεως [68] ἐκ βάθρων ἀνέσπασεν· ἀπήγαγε δὲ καὶ ἅπαντας τοὺς λοιποὺς εἰς Δεβλαθὰ, ὀλίγους τινὰς τῶν πενήτων καταλιπὼν, ὥστε τὴν γῆν γεωργεῖν. Καὶ τοὺς στύλους τοὺς χαλκοῦς τοὺς παμμεγέθεις, οὓς Σολομὼν κατεσκευάκει, καὶ τὴν θάλασσαν τὴν χαλκῆν χωνεύσας, ἀπεκόμισεν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ τοὺς ποδιστῆρας, καὶ τοὺς ἀναληπτῆρας· τοὺς δὲ ποδιστῆρας ὁ Σύρος *νιπτῆρας ποδῶν* ἡρμήνευσε. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ σκεύη μετὰ τούτων ἀπήνεγκε. *Σαπφὼθ* [69] δὲ τοὺς ὀβελίσκους καλεῖ· διδάσκει δὲ, ὅπως καὶ τὸν πρῶτον ἱερέα, καὶ τὸν δεύτερον, καὶ τοὺς μετὰ τούτων ἀπαχθέντας ἀνεῖλε τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεύς· λέγει [70]

[61] ut librum istum legeret in Babylone, et diceret:

Vers. 62. *Domine, tu locutus es contra locum istum, ut depopulareris eum, et ut non esset habitator in eo, ab homine usque ad pecus, quia vastitas in sempiternum erit.* [63] Ista vero, inquit, cum precatus fueris, et librum alligaveris lapidi, projice in Euphratem, et dices:

Vers. 64. *Sic submergetur Babylon, et non resurget a malis, quæ ego adduco super eam.* Hoc autem Dominus fieri præcepit in consolationem captivorum: ut, cum hujus captivitatem suamque liberationem intellexerint, pro consolatione spem bonorum haberent. Hic ergo prophetia finem accepit.

CAPUT LII.

(Græc. etiam LIII.

[1-6] Quæ vero sequuntur, historico potius more prosequitur: et docet quo pacto Sedecias regnaverit, et perseveraverit inique agere; et quod anno nono regni ejus exercitum adduxerit Nabuchodonosor, qui in obsidione Hierosolymæ perduravit usque ad annum undecimum, altero extrinsecus ex maximis lapidibus muro exstructo: et quod fames eos qui intus erant cruciaverit acerbius quam hostes ipsi. [7-11] **628** Narrat autem quemadmodum post casum murorum potentiores noctu cum rege aufugerint; et quo pacto eos persecuti Chaldæi comprehenderint, et abduxerint Deblatham *, et regi Nabuchodonosori exhibuerint. Ille vero redarguens Sedeciam, quod jusjurandum violasset, primum quidem filios ejus interfecit, deinde principes: et post acerbum illud spectaculum, cum regis oculos effodisset, et ei compedes imposuisset, duxit in Babylonem, et pistrino tradidit. [12-16] Docet item qua ratione Nabuzardan, missus a Nabuchodonosore, templum divinum incenderit, et præterea palatium regis, illustresque civitatis domos et muros urbis funditus everterit. Et reliquis omnibus Deblatham perductis, paucos quosdam e pauperibus reliquit, ut terram excolerent. [17-19] Columnas etiam æneas immensæ magnitudinis, quas apparaverat Salomon, et mare æneum, cum conflasset, transtulit Babylonem, et cacabos atque lebetes. Ποδιστῆρας autem Syrus interpretatus est *pelves lavendis pedibus aptas*. Alia quoque cum his vasa abstulit. *Sapphoth* autem vocat obeliscos. [24-27] Docet autem quomodo rex Babyloniorum interemerit primum et secundum sacerdotem, et alios qui abducti fuerant cum illis.

VARIÆ LECTIONES.

[56] B Σαρέᾳ. [58] Rec. lectio est κατοικοῦντας. [57] ἔφη. B φησί. [58] B ἐνταῦθα. [59] B διδάσκει. [60] καὶ — διετ. Hæc referunt sese ad vers. 2, qui una cum vers. 3, des. apud LXX; in edit. Compl. autem et Grab. suppletus est. [61] ὡς. B ὅτι. [62] B ἐστράτευσεν. [63] B ἀνέλαβον. [64] B ἐπήγαγον. [65] B πρώτους. [66] B ἐξώρυξεν. [67] B περιθείς. [68] τ. ἀστ. B τῆς πόλεως. [69] Σαπφ. Alii aliter. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. [70] λέγει — ἀριθμόν. Hæc ref. sese ad vers. 28-30, qui non nisi in edit. Compl. et Grab. exstant.

Digitized by Google

[28-30] Recenset etiam numerum captivorum, quos abduxerat. [31-34] Narrat præterea quemadmodum, **629** septimo et tricesimo anno post captivitatem Jechoniæ (ipsum enim Joacimum vocat), Ailad Marodach rex illum ipsum Jechoniam e carcere liberaverit, et benigne habitum dignatus sit solio regio, et ante alios sedere ipsum regem præceperit, et mensæ suæ convivam adhibuerit, omnium illi rerum necessariarum copiam suppeditans. Quæ omnia prædicant clementiam et benignitatem Domini. Puniens enim miseretur, et castigatione utens consolatur : justitiæque sententiam clementia temperat. Quare nos judicii æquitatem pertimescamus : et benignitate ipsius freti, de salute non desperemus : sed, misericordiam divinam exspectantes, recta via incedamus, ut beatum finem adipisci possimus, in Christo Jesu Domino nostro : cum quo Patri nostro sit gloria, una cum sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A τε καὶ τῶν ἀπαχθέντων αἰχμαλώτων τὸν ἀριθμόν· πρὸς [51] δὲ τούτοις ἐξηγεῖται, ὅπως μετὰ τὰ [52] ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ἔτη τῆς Ἰεχονίου αἰχμαλωσίας· αὐτὸν γὰρ Ἰωακεὶμ ὀνομάζει· Ἀΐλὰδ [53] Μαροδὰκ [54] βασιλεὺς τοῦτον αὐτὸν τὸν Ἰεχονίαν τῆς εἱρκτῆς ἠλευθέρωσε, καὶ μεταδοὺς εὐμενείας, ἠξίωσε θρόνων βασιλικῶν, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν βασιλέα [56] καθῆσθαι προσέταξε, καὶ ὁμοδίαιτον [57] εἶχεν, ἀφθόνως αὐτῷ χορηγῶν τὴν τῶν ἀναγκαίων ἀπόλαυσιν. Καὶ τοῦτο δὲ τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν κηρύττει. Κολάζων γὰρ ἐλεεῖ, καὶ παιδείαν ἐπάγων ψυχαγωγεῖ, καὶ τοῦ δικαίου τὴν ψῆφον τῇ φιλανθρωπίᾳ κιρνᾷ. Ἡμεῖς τοίνυν τῆς κρίσεως τὸ δίκαιον δείσωμεν, καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ θαῤῥοῦντες, μὴ ἀπαγορεύσωμεν τὴν σωτηρίαν· ἀλλὰ τὸν θεῖον προσμείνωμεν ἔλεον, καὶ B τὴν εὐθεῖαν πορείαν ὁδεύωμεν, ἵνα τὸ μακάριον καταλάβωμεν τέλος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡμῶν [58] ἡ δόξα, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[51] πρὸς δὲ τούτ. κ. τ. λ. Vers. 31-33, infra, ad Dan. v, 1, ita leg.: Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει ἀποικισθέντος τοῦ Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἐν τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ, καὶ ἐν τῇ τετράδι καὶ εἰκάδι τοῦ μηνὸς ἔλαβεν Εὐιλὰδ Μαροδὰχ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ἐν ᾧ ἐνιαυτῷ ἐβασίλευσε, τὴν κεφαλὴν Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐξ οἴκου οὗ ἐφυλάττετο. Καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ χρηστὰ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὸν δίφρον ἐπάνω τῶν θρόνων τῶν βασιλέων τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ ἤλλαξε τὴν στολὴν τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἤσθιε διὰ παντὸς ἄρτον κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας, ἃς ἔζησεν. [52] τά. Des. in B. [53] αὐτ. — ὀνομ. Vid. supra, ad IV Reg. xxiii, t. I, p. 553, exeunte. [54] Ἀΐλ. Μαρ. Supra, t. I, p. 554 : Εὐιλὰτ Μερωδάχ. [56] B Μαρωδάκ. [56] B βασιλέων. [57] ὁμοδ. B præm. ὡς. [58] ἡμ. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. [59] ΒΑΡΟΥΧ.

LIBER XI. BARUCH.

630 CAPUT I.

Admirandus Baruch discessit quidem una cum Judæis qui aufugerant in Ægyptum ; hoc enim in præcedentibus didicimus : verumtamen post quinque annos ex quo capta est urbs, pervenit Babylonem. Omnem enim operam impendebant pietatis alumni, ut confirmarent infirmos, et ad veritatem deducerent. [3, 4] Cum ergo pervenisset Babylonem, recitavit divini Jeremiæ prophetiam cunctis captivis, et potissimum Jechoniæ, qui, exiguo tempore cum regnasset, factus est captivus. [5-10] Nec aberravit a scopo, quia duxit illos in sensum pristinorum peccatorum : ita ut et calamitatis causam agnoscerent, et multas lacrymas profunderent, et pecunias unusquisque conferret, quas mittebant sacerdotibus relictis in Hierosolyma,

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Α'.

Ὁ θαυμάσιος Βαροὺχ συναπῆρε μὲν εἰς Αἴγυπτον τοῖς πεφευγόσιν Ἰουδαίοις· τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐδιδάχθημεν· μετὰ πέντε μέντοι ἔτη τοῦ ἁλῶναι τὴν πόλιν, τὴν Βαβυλῶνα κατέλαβε. Πᾶσαν γὰρ εἰσέφερον σπουδὴν τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, ὥστε τοὺς ἀσθενεῖς ἐπερείδειν [60], καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ποδηγεῖν. Ἀφικόμενος τοίνυν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τοῦ θείου Ἱερεμίου τὴν προφητείαν ὑπανέγνω πᾶσι τοῖς αἰχμαλώτοις, καὶ μέντοι καὶ τῷ Ἰεχονίᾳ, ὃς ὀλίγον βασιλεύσας χρόνον ἐγένετο δορυάλωτος· καὶ οὐ διήμαρτε τοῦ σκοποῦ. Εἰς αἴσθησιν γὰρ αὐτοὺς ἤνεγκε τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων, ὡς καὶ γνῶναι τῆς συμφορᾶς [61] τὴν αἰτίαν, καὶ δάκρυα προχέαι πολλὰ, καὶ χρήματα εἰσενεγκεῖν ἕκαστον, καὶ ταῦτα ἀποστεῖλαι τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἱερεῦσιν [62] εἰς Ἱερουσα-

VARIÆ LECTIONES.

[59] Proximum post Jeremiam locum liber Baruch tenet quoque in A et B ut in cod. Alex. [60] B ὑπερείδειν. [61] B τῶν συμφορῶν. [62] ἱερ. Des. in B.

Digitized by Google

λημ, ὥστε ἱερεῖα πρίασθαι, καὶ ταῦτα θῦσαι, καὶ τὸν Δεσπότην Θεὸν ἱλεώσασθαι. Τὸ γὰρ *μάννα* [63] θυσίαν οἱ Ἑβραῖοι καλοῦσι. Αἰτοῦσι δὲ ζωὴν, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῷ [64] Βαλτάσαρ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ὑπὲρ τῶν ἔτι πολεμούντων τῇ εὐσεβείᾳ βασιλέων, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ καὶ ἐξουσίᾳ ὄντων, ἐνομοθέτησεν εὔχεσθαι. Τοσαύτη συμφωνία τῶν παλαιῶν πρὸς τὰ νέα. Αἰτοῦσι δὲ καὶ αὐτοὶ δουλεύειν ἠναγκασμένοι φωτισθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μή τινα ὑπομένωσι [65] πλάνην. Ἀναμιμνήσκουσι δὲ καὶ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, καὶ τῆς ψήφου τῆς θείας ὁμολογοῦσι τὸ δίκαιον. Παρακαλοῦσι δὲ καὶ αὐτὴν αὐτῶν ἀναγνωσθῆναι τῷ Θεῷ τὴν ἐπιστολὴν ἐν ταῖς λαμπραῖς ἑορταῖς.

A ad comparandas victimas, quas immolarent, ut Dominum Deum sibi propitium redderent. *Manna* enim Hebræi sacrificium vocant. [11] Postulant autem vitam, et regi Nabuchodonosori, et Baltasari filio ejus. Sic etiam divinus Apostolus pro regibus, qui religionem adhuc impugnabant, et pro his qui in sublimitate et potestate erant constituti, orandum præcepit [n]. Adeo inter sese **631** vetera et nova consentiunt. [12] Precantur etiam ipsi servire coacti, ut eorum illuminentur oculi, ne quempiam errorem patiantur. [13] Revocant etiam in memoriam peccata sua, justamque esse fatentur sententiam divinam. [14] Orantque ut hæc eorum epistola legatur Deo in solemnibus festis.

ιε'. ις'. *Καὶ ἐρεῖτε*, φησὶ, *Τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν ἡ δικαιοσύνη, ἡμῖν δὲ ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου* [66] *ἡμῶν, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη ἀνθρώπῳ Ἰούδᾳ* [67], *καὶ τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τοῖς* [68] *ἄρχουσιν ἡμῶν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἡμῶν, ἐναντίον Κυρίου.* Δικαιοτάτη, φησὶν, ἡ καθ' ἡμῶν ἐξενεχθεῖσα τοῦ Θεοῦ ψῆφος· ἡμεῖς δὲ αἰσχύνης ἄξιοι, κοινῇ πάντες παρανομήσαντες. Μετὰ γὰρ τῶν βασιλέων, καὶ οἱ ἱερεῖς τὴν ἐναντίαν ἐτρέποντο [69].

B Vers. 15, 16. *Et dicetis*, ait: *Domino Deo nostro justitia: nobis autem confusio faciei nostræ, sicut est dies hic omni Judæ, et habitantibus in Hierosolyma, et principibus nostris, et sacerdotibus nostris, in conspectu Domini.* Justissima, inquit, pronuntiata est contra nos Dei sententia; nos autem ignominia [o] digni, in commune omnes inique egimus. Nam cum regibus etiam sacerdotes versi sunt in viam contrariam.

ιζ', ιη'. *Ὅτι* [70] *ἠπιστήσαμεν αὐτῷ. Καὶ οὐκ ἠκούσαμεν τῆς φωνῆς Κυρίου Θεοῦ* [71] *ἡμῶν, πορεύεσθαι τοῖς προστάγμασι Κυρίου, οἷς ἔδωκε κατὰ πρόσωπον ἡμῶν.* Ἀναμιμνήσκονται δὲ καὶ τῶν παλαιῶν.

Vers. 17, 18. *Quia non credidimus ei. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut incederemus in mandatis Domini, quæ dedit nobis ante faciem nostram.* Revocat etiam in memoriam antiqua facinora.

ιθ'. *Ἐξ οὗ* [72] *γὰρ* [73] *τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἠλευθερώθησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, μέχρι τοῦ παρόντος, παραβαίνοντες τὸν θεῖον διετελέσαμεν νόμον· καὶ* [74] *ἐσχεδιάζομεν πρὸς τὸ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ.* Τὸ δὲ « ἐσχεδιάζομεν, » ἀντὶ τοῦ, « καὶ ἐπενοοῦμεν ἁμαρτημάτων εἴδη· » τοὺς τοιούτους καὶ [74*] ὁ μακάριος Παῦλος ἐφευρετὰς καλεῖ κακῶν· ἐδρεψάμεθα δὲ, φησὶ, τοὺς τῶν ἁμαρτημάτων καρπούς.

C Vers. 19. *Nam ex quo liberati sunt a servitute Ægyptiorum patres nostri, usque in præsentem diem, legem divinam sine intermissione transgressi sumus. Et ex tempore faciebamus ita ut non audiremus vocem ipsius.* Illud, « ex tempore faciebamus, » posuit pro « excogitabamus peccatorum genera. » Tales vocat etiam beatus Paulus [o] inventores malorum. Collegimus autem, ait, fructus peccatorum.

κ'. *Ἐκολλήθη γὰρ εἰς ἡμᾶς τὰ κακὰ, καὶ ἡ ἀρὰ, ἣν συνέταξε Κύριος τῷ Μωσεῖ* [75] *τῷ παιδὶ αὐτοῦ.* Περιέχει καὶ τὰς ἀρὰς, καὶ τὰς εὐλογίας ὁ νόμος· τοῖς μὲν φυλάσσουσι τὰς εὐλογίας, τοῖς δὲ παραβαίνουσι τὰς ἀράς.

Vers. 20. *Adhæserunt* **632** *enim nobis mala, et maledictio, quam constituit Dominus Mosi servo suo.* Lex continet maledictiones et benedictiones: observatoribus quidem benedictiones, transgressoribus vero maledictiones.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

CAP. II.

Λέγουσι [76] δὲ, ὅπως καὶ τῶν προφητῶν κατεφρόνουν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς πεμπομένων, καὶ [77] ὅτι τὰ προρρηθέντα ὑπ' ἐκείνων τετύχηκε πέρατος.

D Referunt autem quomodo aspernabantur etiam prophetas sibi a Deo missos; [1] et quod completa sint quæ ab eis prædicta fuerunt.

β'. *Καὶ ἤγαγε*, φησὶν, *ἐφ' ἡμᾶς κακὰ μεγάλα, ἃ οὐκ ἐποιήθη ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ,*

Vers. 2. *Et adduxit*, inquit, *super nos grandia mala, qualia non sunt facta deorsum sub universo*

[n] 1 Tim. II, 1, 2. [o] Rom. I, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[63] B Μαναᾶ. A Μαναά. [64] τῷ. Des. in B. [65] B ὑπομείνωσι. [66] Rec. lect. est τῶν προσώπων. [67] Ἰούδᾳ. Des. in B. [68] Καὶ τοῖς κ. τ. λ. Apud LXX præm. Καὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν. [69] B ἐτράποντο. [70] ὅτι ἠπ. Rec. lect. καὶ ἠπειθήσαμεν. Ab his verbis vers. 18 incipit. [71] Θεοῦ. A et B præm. τοῦ. [72] ἐξ οὗ — νόμον. Ita etiam B, aliter autem οἱ LXX, cum quibus consentit A. [73] γάρ. B add. φησί. [74] καὶ — αὐτ. Des. in B. [74*] καί. Des. in B. [75] B Μωϋσῇ. [76] Λέγ. — πεμπομ. Hæc ad c. I, 21, se referunt. [77] καί. Des. in B.

Digitized by Google

cœlo, juxta ea quæ fecit in Hierosolyma. Et volentes ostendere ipsa esse prædicta, subjecerunt : « Secundum ea quæ scripta sunt in lege Mosis. »

VERS. 3. *Ut comederet homo carnes filii sui, et homo carnes filiæ suæ.* Obsidio enim attulit famem, fames vero compulit eos vesci carnibus humanis. [4] Exsultabant, ait, de miseria nostra etiam vicinæ gentes.

VERS. 5. *Et facti sumus subter, et non supra,* hoc est servi, et non domini. Deinde subjungunt causam : « Quia peccavimus contra Dominum Deum nostrum, et non obedivimus voci ejus. » [6] Rursus sententiæ divinæ justitiam ascribentes, sibi confusionem tribuunt.[7, 8] Cum enim frequenter comminatus sit Deus, et ista prædixerit per prophetas, minime venimus ad Sempiternum **633** in diebus nostris : sed repugnantes perseveravimus.

VERS. 9. *Et evigilavit Dominus in mala, quæ adduxit super nos.* « Evigilationem Dei » vocat vindictam. Nam Scripturæ divinæ mos est, longanimitatem ejus appellare somnum. [10] Rursus itaque memoria recolentes supplicium, Dominum justum esse dicunt : ut qui transgressores et sanari nolentes punierit. [11] Deinde cum gemitu supplicant, et memoria repetunt antiquam libertatem, quam adepti erant patres eorum, ab acerba servitute Ægyptiorum liberati. Et recolentes facta miracula, sua pronuntiant delicta, clamantes :

VERS. 12. *Peccavimus, impie egimus, iniquitatem fecimus, Domine Deus noster, in omnibus justificationibus tuis.* Omne, ait, mandatum tuum transgressi sumus, omnem legem conculcavimus.

VERS. 13. *Avertatur, quæso, ira tua a nobis, quia residui sumus pauci ex multis, inter gentes, ad quas dispersisti nos.* Justum esse supplicium confitemur : sed ut sistas illud, supplicamus. Ad paucos enim redacti sumus, qui quondam arenæ comparabamur.

VERS. 14. *Exaudi, Domine, orationem nostram, et obsecrationem nostram : et erue nos propter te.* Nos non sumus digni : sed tu benignus es : vocamur item populus tuus : idcirco veniam consequemur. « Et da nobis gratiam in conspectu eorum qui nos transtulerunt. » Ne nos oderint : sed sinant abire.

VERS. 15. *Ut cognoscat universa terra, quod tu sis Dominus Deus noster : et* **634** *nomen tuum vocatum sit super Israelem et genus illius.* Malorum nostrorum mutatio dabit aliis occasionem religio-

καθὰ ἐποίησεν ἐν Ἰερουσαλήμ. Καὶ διδάσκοντες, ὡς καὶ ταῦτα προερρέθη[78], ἐπήγαγον · « Κατὰ τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωσοῦ[79]. »

γ'. *Τοῦ φαγεῖν ἄνθρωπον*[80] *υἱοῦ αὐτοῦ σάρκας*[81], *καὶ ἄνθρωπον σάρκας θυγατρὸς αὐτοῦ.* Ἡ γὰρ πολιορκία κατεσκεύασε τὸν λιμόν · ὁ δὲ[82] ἀνθρωπείων σωμάτων μεταλαβεῖν[83] κατηνάγκασεν. Ἐγενόμεθα, φησὶν, ἐπίχαρτοι καὶ τοῖς γειτονεύουσιν ἔθνεσι[84].

ε'. *Καὶ ἐγερήθημεν*[85] *ὑποκάτω καὶ οὐκ ἐπάνω,* τουτέστι δοῦλοι καὶ οὐ δεσπόται. Εἶτα τὴν αἰτίαν ἐπιφέρουσιν, « Ὅτι ἡμαρτήκαμεν[86] Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν, πρὸς τὸ μὴ ὑπακούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Πάλιν τῇ[87] θείᾳ ψήφῳ τὸ δίκαιον ἀπονείμαντες, σφίσιν[88] αὐτοῖς ἀπονέμουσι τὴν αἰσχύνην. Πολλάκις γὰρ ἀπειλήσαντι τῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν προθεσπίσαντι, οὐχ ἥξαμεν[89] πρὸς τὸν Αἰώνιον ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ἀλλ' ἀντιτείνοντες διετελέσαμεν.

θ'. *Καὶ ἐγρηγόρησε Κύριος ἐπὶ τοῖς κακοῖς οἷς ἐπήγαγεν*[90] *ἐφ' ἡμᾶς.* « Ἐγρήγορσιν Θεοῦ » τὴν τιμωρίαν καλεῖ. Τὴν γὰρ μακροθυμίαν αὐτοῦ ὕπνον ἔθος τῇ θείᾳ Γραφῇ καλεῖν. Πάλιν μέντοι μνημονεύσαντες τῆς τιμωρίας, δίκαιον ὀνομάζουσι τὸν Δεσπότην. Παραβάντας γὰρ, καὶ ἰαθῆναι μὴ βουληθέντας, ἐκόλασεν. Εἶτα ποτνιώμενοι ἀντιβολοῦσι, καὶ ἀναμιμνήσκουσι τῆς παλαιᾶς ἐλευθερίας, ἧς ἔτυχον οἱ πατέρες αὐτῶν, τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἀπαλλαγέντες δουλείας. Ἀναμιμνήσκουσι δὲ καὶ τῶν γεγενημένων θαυμάτων. Προφέρουσι[91] δὲ καὶ τὰς οἰκείας πλημμελείας, καὶ βοῶσιν ·

ιβ'. *Ἡμάρτομεν, ἠσεβήσαμεν, ἠδικήσαμεν, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν πᾶσι τοῖς δικαιώμασί σου.* Πᾶσάν σου, φησὶ, παρέβημεν ἐντολὴν, πάντα πεπατήκαμεν νόμον.

ιγ'. *Ἀποστραφήτω ὁ*[92] *θυμός σου ἀφ' ἡμῶν, ὅτι κατελείφθημεν ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν*[93], *ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὗ διέσπειρας ἡμᾶς ἐκεῖ.* Ὁμολογοῦμεν τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Στῆναι δὲ ταύτην ἀντιβολοῦμεν · εἰς ὀλίγους γὰρ περιέστημεν οἱ πάλαι τῇ ψάμμῳ παραβαλλόμενοι.

ιδ'. *Εἰσάκουσον, Κύριε, τῆς προσευχῆς ἡμῶν, καὶ τῆς δεήσεως ἡμῶν, καὶ ἐξελοῦ ἡμᾶς ἕνεκέν σου.* Οὐχ ἡμεῖς ἄξιοι, ἀλλὰ σὺ φιλάνθρωπος · χρηματίζομεν δὲ καὶ σὸς λαός · διά τοι τοῦτο φειδοῦς ἀπολαύσομεν[94]. « Καὶ δὸς ἡμῖν χάριν κατὰ πρόσωπον τῶν ἀποικισάντων ἡμᾶς. » Ἵνα μὴ μισήσωσιν, ἀλλ' ἐάσωσιν.

ιε'. *Ἵνα γνῷ πᾶσα ἡ γῆ, ὅτι σὺ εἶ Κύριος*[95] *ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τὸ ὄνομά σου ἐπεκλήθη ἐπὶ Ἰσραὴλ καὶ τὸ γένος*[96] *αὐτοῦ.* Ἡ μεταβολὴ τῶν ἡμετέρων κακῶν πρόφασις εὐσεβείας τοῖς ἄλλοις

VARIÆ LECTIONES.

[78] B προερρήθη. [79] B Μωϋσῆ. [80] ἄνθρ. B præm. ἡμᾶς. [81] Rec. lect. σάρκας υἱοῦ αὐτοῦ. [82] δέ. In B seq. λιμός. [83] μεταλ. In B corr. μεταβαλεῖν, sed minus recte. [84] ἔθν. B ἐχθροῖς. [85] Rec. lect. ἐγενήθησαν. [86] B ἡμάρτομεν, juxta rec. lect. [87] τῇ. B præm. δέ. [88] σφ. Ita ex B emendatum. Ed. prior hab. φησίν. [89] B εἴξαμεν, omissis illis quæ h. l. sequuntur, πρὸς — ἡμῶν. [90] οἷς ἐπήγ. Rec. lect. est, καὶ ἐπήγαγε Κύριος. [91] προφ. Ita B, sed ed. prior hab. προσφέρουσι. [92] ὁ. A et B præm. δή. [93] ἀπὸ πολλῶν. Des. apud LXX. [94] B ἀπολαύσωμεν. [95] Κύρ. Suppl. ex A et B. [96] τὸ γέν. Apud LXX præm. ἐπί.

Digitized by Google

γενήσεται. Μαθήσονται γάρ σου τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ τὴν ἰσχύν.

ις'. *Κύριε* [97], *κάτιδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου, καὶ ἐννόησον εἰς ἡμᾶς.* « Οἶκον ἅγιον » τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις καλεῖ· ἐν ἐκείνῳ γὰρ τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο.

Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, καὶ ἄκουσον ις'. *Ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε.* Εἰώθασιν οἱ χαλεπαίνοντες μύειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅταν οἱ ἠδικηκότες ὀφθῶσι, καὶ τὰς κόρας [97*] ἀποστρέφειν τῶν ἡμαρτηκότων παρακαλούντων· ἀνθρωπίνως τοίνυν ταῦτα τεθείκασιν. Οὐ γὰρ σύνθετον τὸ θεῖον, ἀλλ' ἁπλοῦν καὶ ἀπερίγραφον. Τούτοις προστιθέασιν· « Ὅτι οὐχ [98] οἱ τεθνεῶτες ὑμνεῖν σε πεφύκασιν [99]. » Ἀλλ' ἴδιον τοῦτο τῶν ζώντων.

ιη'. *Ψυχὴ γὰρ ἡ λυπουμένη ἐπὶ τὸ μέγεθος βαδίζει* [1]· *πνεῦμα κύπτον καὶ ἀσθενοῦν, καὶ ὀφθαλμοὶ* [2] *οἱ ἐκλείποντες, καὶ ἡ ψυχὴ ἡ πεινῶσα, δώσουσί σοι δόξαν καὶ δικαιοσύνην, Κύριε.* Οἱ μεγίστοις περιπεσόντες συμφοραῖς, καὶ ἐν ἀπογνώσει τῶν κρειττόνων γενόμενοι· εἶτά τινος μεταβολῆς ἀπολαύσαντες, τὴν σὴν γνησίως ἀνυμνοῦσι φιλανθρωπίαν. Εἶτα λέγουσιν·

ιθ'. *Ὅτι οὔτε* [3] *ταῖς τῶν πατέρων, οὔτε ταῖς ἡμετέραις δικαιοσύναις θαῤῥοῦντες, οἰκτου τινὸς ἀντιβολοῦμεν τυχεῖν.* Ἄξιοι γὰρ ἡμεῖς τῶν διὰ τῶν προφητῶν ἀπειλημμένων κακῶν· οὗτοι γὰρ ἡμῖν παρῄνουν τὴν ὑπὸ τῆς δικαίας σου κρίσεως δέξασθαι παιδείαν, καὶ δουλεῦσαι τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος· καὶ διετελέσαμεν ἀντιλέγοντες. Καὶ πεπλήρωκας δέσποτα, ὅσα δι' ἐκείνων προεῖρηκας. Καὶ οὐ μόνον ἡμεῖς οἱ ζῶντες παρεδόθημεν δουλείᾳ· ἀλλὰ καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν οἱ τάφοι, καὶ μέντοι καὶ τῶν βασιλέων, ἀνεσπάσθησαν [4] ἐκ βάθρων, ὡς τὰ ἐκείνων ὀστᾶ ὕπαιθρα ἐῤῥῖφθαι, καὶ ταῖς ἐναντίαις τοῦ ἀέρος μεταβολαῖς διαφθείρεσθαι.

κε'. *Καὶ* [5] *ἀπεθάνοσαν ἐν πόνοις πονηροῖς, ἐν λιμῷ, καὶ ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν ἀποστολῇ.* Οὐ μόνον δὲ ἡμᾶς λιμῷ, καὶ σφαγῇ, καὶ δουλείᾳ παρέδωκας· *ἀποστολὴν* γὰρ τὴν αἰχμαλωσίαν καλεῖ· ἀλλὰ καὶ τὸν ἅγιόν σου νεὼν, τὸν διὰ τὸ σὸν ὄνομα γεγενημένον περιφανῆ καὶ περίβλεπτον, ἀπέφηνας ἔρημον. Καὶ ταῦτα μέντοι οὐ πρὸς ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ἀσεβείας ἐπήγαγες, ἀλλ' ἐκέρασας φιλανθρωπίᾳ τὸ δίκαιον.

κζ'. *Ἐποίησας γὰρ,* φησὶν, *εἰς ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, πᾶσαν* [6] *ἐπιείκειάν σου, καὶ πάντα οἰκτιρμόν σου τὸν μέγαν.* Ἀναμιμνήσκουσι δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων ἀπειλῶν· διαφερόντως γὰρ ἐν τῇ ᾠδῇ τὰ συμβησόμενα αὐτοῖς προεῖπε κακά· « Ὀδόντας θηρίων ἀποστελῶ [7] εἰς αὐτούς. »

[p] Deut. xxxii, 24.

Vers. 16. *Domine, respice de domo sancta tua, et attende ad nos.* « Domum sanctam » vocat eam quæ erat Hierosolymis. In illa enim sui præsentiam exhibebat.

Inclina, Domine, aurem tuam, et audi. (Vers. 17.) *Aperi oculos tuos, et vide.* Solent molestia aliqua affecti claudere oculos, statim ut conspecti fuerint illi qui injuriam fecerunt : et pupillas oculorum avertere, dum ii qui injuria eos affecerunt, precantur eos. Hæc igitur humano more dixerunt. Numen enim divinum non est compositum, sed simplex et incircumscriptum. His addunt : « Non mortui te laudare solent. » Sed hoc proprium est viventium.

Vers. 18. *Anima enim anxia in magnitudinem incedit. Spiritus incurvatus et infirmus, oculi deficientes, et anima esuriens dabunt tibi gloriam et justitiam, Domine.* Qui in gravissimas calamitates delapsi sunt, et in desperatione melioris fortunæ constituti, si quam deinde mutationem fuerint adepti, tuam ingenue laudant clementiam. Mox dicunt :

Vers. 19. *Non justitiis patrum, aut nostris confidentes, misericordiam aliquam consequi precamur.* [20-24] Digni enim sumus malis, quæ nobis comminati sunt prophetæ. Hi enim suadebant nobis, ut correptionem justi judicii tui susciperemus, et serviremus regi Babylonis : et perpetuo contradiximus. **635** Et implevisti, Domine, quæcunque per illos prædixisti. Et non solum nos, qui vivimus, traditi sumus servituti, sed et sepulcra patrum nostrorum, quinetiam regum, diruta sunt a fundamentis : ita ut illorum ossa projecta sint ad aerem, et contrariis mutationibus aeris corrupta.

Vers. 25. *Et mortui sunt doloribus pessimis, fame, et gladio, et emissione.* [26] At vero non modo tradidisti nos fami, cædi, et servituti (*emissionem* enim captivitatem appellat), sed et templum sanctum tuum, quod propter nomen tuum præclarum et spectabile factum erat, desertum reddidisti: Et hæc nihilominus non pro meritis impietatis nostræ irrogasti, sed rigorem justitiæ clementia temperasti.

Vers. 27. *Nam exercuisti,* ait, *in nos, Domine Deus noster, omnem æquitatem tuam, et miserationem tuam magnam.* [28-30] Faciunt etiam mentionem comminationum descriptarum in lege. Diserte enim prædixit in cantico mala eis eventura : « Dentes bestiarum emittam in eos [p]. » Et ut osten

VARIÆ LECTIONES.

[97] Κύρ. A Καί. [97*] κόρ. B ἀκοάς. [98] οὐχ οἱ. Ed. prior hab. οὐχί. [99] ὑμν. σε πεφ. Aliter οἱ LXX. [1] βαδ. — κύπτον. Rec. lectio, ὃ βαδίζει κύπτον. [2] ὀφθ. B præm. οἱ [3] οὔτε — τυχεῖν. Aliter οἱ LXX, cum quibus consentit A. [4] B ἐσπάσθησαν. [5] καὶ — ἀποστολῇ. Des. in B. [6] πᾶσαν. B præm. κατά. Ita quoque deinde ante πάντα. [7] ἐπαποστελῶ, juxta rec. lect. h. l.

Digitized by Google

dat, se hostes *bestias* vocare, subjungit : « Foris liberos eripiet eis gladius; intus pavor [q]. » Et rursus : « Dispergam eos [r]. » Harum itaque meminerunt comminationum. [31-35] Recolunt itidem bonorum promissionem. Dixisti enim, aiunt, te miserturum pœnitentium, e captivitate eos liberaturum, et pristinam libertatem illis restituturum esse.

636 CAP. III.

VERS. 1. *Domine omnipotens, Deus Israelis, anima in angustiis et spiritus anxius clamat ad te.* Excessum, inquit, video calamitatum, et magnitudinem desperationis. « Audi, Domine, et miserere, quia Deus misericors tu es : et miserere, quia peccavimus in conspectu tuo. » Pelagus habes clementiæ, possides abyssum misericordiæ : porrige illam opus habentibus. Congruit enim peccatoribus pœnitentiam agentibus misericordia.

VERS. 3. *Quia tu sedes in æternum : et nos peribimus in ævum.* Tu, inquit, es æternus, nos autem temporanei. Tu sempiternus, et interitui minime obnoxius ; vita autem nostra exiguæ mensuræ dimensione continetur. Ad hoc significandum posuit : « Tu sedes in æternum. »

VERS. 4. *Domine omnipotens, Deus Israelis, audi orationem mortuorum Israelis.* Hæc verba clare ostendunt immortalitatem animæ. « Et filiorum ipsorum, qui peccaverunt coram te. » Tu, inquit, dixisti : « Comedentes uvam acerbam, obstupescent dentium dolore [s]. » Intuere igitur in adolescentulos expertes peccati; [5] et ne memineris peccatorum, quæ commiserunt patres nostri. « Sed recordare manus tuæ, et nominis tui, tempore isto. » Utere, inquit, solita miraculorum operatione : et quemadmodum eduxisti ab Ægypto, ita libera e Babylone.

VERS. 6. *Quia tu es Dominus Deus noster.* Quia tu es ille ipse, et non es immutatus ; eadem præditus es facultate, eadem **637** clementia.

Laudabimus te, Domine. (VERS. 7.) *Quia propter hoc dedisti timorem tui in cor nostrum, ut invocetur nomen tuum.* Ostendit supplicii fructum. Castigati enim, ait, conversi sumus. « Et laudabimus te in peregrinatione nostra. Quia aversati sumus in corde nostro omnem iniquitatem patrum nostrorum, qui peccaverunt coram te. » Non sequimur, ait, patres, nec juxta eorum institutionem ambulamus : sed legibus tuis obsequimur. [8] Respice ergo opprobria nostra, et acerbam servitutem, quam sustinemus tum ob impietatem nostram, tum ob iniquitatem paternam. Hanc populi orationem Baruch admirabilis cum litteris consignasset, apposuit et responsum divinum.

Καὶ διδάσκων, ὡς τοὺς πολεμίους *θῆρας* καλεῖ, ἐπήγαγεν· « Ἔξωθεν ἀτεκνώσει αὐτοὺς μάχαιρα, καὶ ἐκ τῶν ταμείων[a] φόβος, » Καὶ πάλιν[b], « Διασπερῶ αὐτούς· » τούτων ἀναμιμνήσκουσι τῶν ἀπειλῶν· ἀναμιμνήσκουσι δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσεως[10]. Εἶπας γὰρ, φησὶ, μεταμελομένοις ὀρέξειν τὸν ἔλεον, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσειν, καὶ τὴν προτέραν ἀποδώσειν ἐλευθερίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Γ'.

α'. *Κύριε παντοκράτωρ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ· ψυχὴ ἐν στενοῖς, καὶ πνεῦμα ἀκηδιῶν κέκραγε*[11] *πρὸς σέ.* Τὴν ὑπερβολὴν, φησὶ, βλέπω[12] τῶν συμφορῶν, καὶ τῆς ἀθυμίας τὸ μέγεθος. « Ἄκουσον, Κύριε, καὶ ἐλέησον, ὅτι[13] Θεὸς ἐλεήμων εἶ[14]· καὶ ἐλέησον, ὅτι ἡμάρτομεν ἐναντίον σου. » Πέλαγος ἔχεις φιλανθρωπίας, ἄβυσσον ἔχεις ἐλέου[15], δρεξον τοῦτον τοῖς δεομένοις· τοῖς γὰρ ἡμαρτηκόσι καὶ μεταμελουμένοις ἁρμόττει ὁ ἔλεος.

γ'. *Ὅτι σὺ καθήμενος τὸν αἰωνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμεροι τὸν αἰῶνα.* Σὺ, φησὶν, αἰώνιος, ἡμεῖς δὲ πρόσκαιροι· σὺ ἀΐδιος καὶ ἀνώλεθρος· ἡμῶν δὲ ὁ βίος μικρῷ[16] μέτρῳ μετρεῖται. Τὸ καθήμενος[17] εἰς τὸν αἰῶνα, εἰς τοῦτο[18] τέθεικεν.

δ'. *Κύριε παντοκράτωρ*[19] *ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ· ἄκουσον δὴ τῆς προσευχῆς τῶν τεθνηκότων Ἰσραήλ.* Ἔδειξεν ὁ λόγος σαφῶς τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον. « Καὶ τῶν υἱῶν, τῶν ἡμαρτηκότων ἐναντίον σου. » Σὺ, φησὶν, εἶπας, « Τῶν φαγόντων τὸν ὄμφακα αἱμωδιάσουσιν οἱ ὀδόντες. » Εἰς τὰ μειράκια τοίνυν ἀπόβλεψαι[20] τὰ ἁμαρτίας ἐλεύθερα, καὶ μὴ μνησθῇς τῶν πατρώων ἁμαρτημάτων. « Ἀλλὰ μνήσθητι τῆς χειρός σου, καὶ τοῦ ὀνόματός σου ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ. » Τῇ συνήθει, φησὶ, χρῆσαι θαυματουργίᾳ, καὶ ὡς ἐξήγαγες ἐξ Αἰγύπτου, οὕτως ἐλευθέρωσον ἐκ Βαβυλῶνος.

ε'. *Ὅτι σὺ εἶ*[21] *Κύριος*[22] *ὁ Θεὸς ἡμῶν.* Ὅτι σὺ εἶ ὁ αὐτὸς, καὶ οὐκ ἠλλοίωσαι· τὴν αὐτὴν ἔχεις δύναμιν, τὴν αὐτὴν φιλανθρωπίαν.

Αἰνέσομέν σε, (*Κύριε, ζ'.*) *ὅτι διὰ τοῦτο ἔδωκας τὸν φόβον σου ἐπὶ καρδίαν ἡμῶν, τοῦ ἐπικληθῆναι*[23] *τὸ ὄνομά σου.* Ἔδειξε τῆς τιμωρίας τὴν δύνησιν· παιδευθέντες γὰρ, φησὶν, ἐπεστράφημεν, « Καὶ αἰνέσομέν σε ἐν τῇ ἀποικίᾳ ἡμῶν· ὅτι ἀπεστρέψαμεν ἐπὶ καρδίαν ἡμῶν πᾶσαν ἀδικίαν πατέρων ἡμῶν, τῶν ἡμαρτηκότων ἐναντίον σου. » Οὐχ ἑπόμεθα, φησὶ, τοῖς πατράσιν, οὐδὲ τὴν ἐκείνων παιδείαν[24] ὁδεύομεν, ἀλλὰ τοῖς σοῖς ἀκολουθοῦμεν νόμοις. Βλέπε τοίνυν ἡμῶν τὰ ὀνείδη, καὶ τὴν χαλεπὴν δουλείαν, ἣν ὑπομένομεν διά τε τὴν ἡμετέραν ἀσέβειαν, καὶ τὴν πατρῴαν παρανομίαν. Ταύτην ὁ θαυμάσιος Βαροὺχ τὴν προσευχὴν τοῦ λαοῦ ἐντεθεικὼς τῷ συγγράμματι, τίθησι καὶ τὴν θείαν ἀπόκρισιν.

[q] Deut. XXXII, 25. [r] ibid. 26. [s] Jer. XXXI, 30, vel juxta LXX, XXXVIII, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[a] B ταμιείων, ut l. c. [b] πάλιν. B add. εἶπον. [10] B ὑποσχέσεων. [11] B ἐκέκραγε. [12] B βλέπε. [13] ὅτι — εἶ. Ita quoque B juxta Alex. [14] εἶ. B add. σύ. [15] B ἐλέους. [16] B σμικρῷ. [17] καθ. B præm. γάρ. [18] εἰς τοῦτο. Des. in B. [19] B παντοκράτορ. [20] B ἀπόβλεψον. [21] εἶ. Des. apud LXX. [22] B Κύριε. [23] A et B ἐπικαλεῖσθαι, juxta rec. lect. [24] B πορείαν.

Digitized by Google

θ'-ια'. Ἄκουε, Ἰσραὴλ, ἐντολὰς ζωῆς, ἐνωτίσασθε γνῶναι φρόνησιν. Τί ἐστιν, Ἰσραὴλ, τί ὅτι ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν εἶ; Ἐπαλαιώθης[23], ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ· συνεμιάνθης τοῖς νεκροῖς, προσελογίσθης μετὰ τῶν εἰς ᾅδου. Τί τὸ καινόν; φησί· τί τὸ παράδοξον; Ὁ ἐμὸς χρηματίσας λαὸς, ὁ περιφανὴς, ὁ πολυθρύλλητος, δοῦλος ἀντ' ἐλευθέρου, καὶ ἀλλοφύλοις ἀνδράσι καὶ δυσσεβέσι συμβιοτεύων[24], νεκροῖς ἔοικε διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κακῶν. Εἶτα τὰ τούτων αἴτια διδάσκει.

A

Vers. 9-11. *Audi, Israel, præcepta vitæ : auscultate, ut cognoscatis prudentiam. Quid est, Israel, quod in terra hostili es? Inveteratus es in terra aliena : pollutus es cum mortuis, annumeratus es descendentibus in infernum.* Quid hoc novi? inquit; quid hoc adeo inusitatum? Qui populus meus vocabatur, illustris, omnium ore celebris, servus pro libero, alienigenarum virorum et impiorum conviva, præ malorum excessu ad mortuorum accedit similitudinem. Mox docet quæ sint horum causæ.

ιβ', ιγ'. Ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Τῇ ὁδῷ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπορεύθης, κατῴκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ τὸν αἰῶνα χρόνον[25]. Σαυτῷ[26], φησὶ, πρόξενος ἐγένου τῶν παρόντων κακῶν· δέον γάρ σε ποδηγῷ χρήσασθαι τῷ νόμῳ, ὃν ἡ τῆς σοφίας σοι πηγὴ προσενήνοχε, ματαίοις ἠκολούθησας λογισμοῖς.

B

Vers. 12, 13. *Dereliquisti fontem sapientiæ. Si in via Dei ambulasses, habitasses in pace tempore perpetuo.* Tibi ipsi, ait, procurasti hæc mala. Cum enim lege duce uti debuisses, quam tibi attulerat fons sapientiæ, sectatus es vanas cogitationes.

ιδ'. Μάθε, ποῦ ἐστι φρόνησις, ποῦ ἐστιν ἰσχὺς, ποῦ ἐστι σύνεσις, τοῦ γνῶναι ἅμα ποῦ ἐστι μακροβίωσις καὶ ζωὴ, ποῦ ἐστι φῶς ὀφθαλμῶν, καὶ εἰρήνη. Νῦν γοῦν, ἐπειδήπερ οὐ πρότερον, ζήτησον καὶ γνῶθι, τίς ὁ[27] τούτων χορηγὸς τῶν ἀγαθῶν.

Vers. 14. *Disce ubi sit prudentia, ubi* **638** *sit fortitudo, ubi sit intellectus : ut cognoscas simul ubi sit longævitas et vita, ubi sit lumen oculorum, et pax.* Nunc saltem, quandoquidem non antea, quære, et cognosce quis horum bonorum sit largitor.

ιε'. Τίς εὗρε[28] τόπον αὐτῆς· καὶ τίς εἰσῆλθεν εἰς τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς; Τουτέστι, τῆς φρονήσεως.

Vers. 15. *Quis reperit locum ejus? et quis ingressus est in thesauros illius?* Hoc est, prudentiæ.

ις'-ιη'. Ποῦ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν, οἱ κυριεύοντες τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἐν τοῖς ὀρνέοις τοῦ οὐρανοῦ ἐμπαίζοντες, καὶ[29] τὸ ἀργύριον θησαυρίζοντες, καὶ τὸ χρυσίον, ᾧ ἐπεποίθεισαν οἱ[30] ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἔστι τέλος τῆς κτήσεως αὐτῶν, οἱ[31] τὸ ἀργύριον τεκταίνοντες, καὶ μεριμνῶντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξεύρεσις τῶν ἔργων αὐτῶν; Σύγκρισιν εὐσεβείας ποιεῖται καὶ πλούτου καὶ δυναστείας, καὶ παρακελεύεται τῶν ἀνομωτάτων[32] ἀναμνησθῆναι βασιλέων, οἳ κόρον οὐκ ἔσχον τοῦ πλούτου. Οὗτοι δὲ, φησὶ, καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν ὀρνέων διὰ τῆς θηρευτικῆς ἐκράτησαν τέχνης. Διδάσκει δὲ καὶ τούτων τὸ τέλος·

C

Vers. 16-18. *Ubi sunt principes gentium, qui dominabantur bestiis super terra, qui cum avibus cæli ludunt, qui instar thesauri reponunt argentum et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum, qui argentum fabrefaciunt, et solliciti sunt, nec est inventio operum illorum?* Comparat cultum divinum cum divitiis et potentia, hortaturque ut iniquissimorum regum meminerit, qui opibus satiari non potuerunt. Hi enim, inquit, per artem venatoriam, in feras quoque et aves imperium obtinuerunt. Illorum vero exitum quoque docet.

ιθ'-κα'. Ἠφανίσθησαν, καὶ εἰς ᾅδου κατέβησαν, καὶ ἄλλοι ἀνέστησαν[33] ἀντ' αὐτῶν. Νεώτεροι εἶδον φῶς, καὶ κατῴκησαν ἐπὶ τῆς γῆς· ὁδὸν δὲ ἐπιστήμης οὐκ ἔγνωσαν. Οὐδὲ συνῆκαν τρίβους αὐτῆς, οὐδὲ ἀντελάβοντο αὐτῆς. Κἀκεῖνοι, φησὶ, φθορᾷ παρεδόθησαν, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνων τοῖς μὲν ζῶσι συνηριθμήθησαν, καὶ τοῦ αἰσθητοῦ φωτὸς τῆς αἴγλης μετέλαχον· οὐκ ἐδέξαντο δὲ συνέσεως καὶ θεογνωσίας ἀκτῖνα. Ἀπαριθμεῖται δὲ καὶ τοὺς μεγαφρονοῦντας ἐπὶ σοφίᾳ Χαναναίους, καὶ Ἰδουμαίους, καὶ Ἰσμαηλίτας· Θαιμὰν γάρ ἐστιν[34] Ἰδουμαία, Ἄγαρ δὲ μήτηρ[37] τοῦ Ἰσμαὴλ[38]· τού-

D

Vers. 19-21. *Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt : et loco eorum alii surrexerunt. Juniores viderunt lumen, et habitaverunt super terram, sed viam scientiæ nescierunt. Nec intellexerunt semitas ejus, neque susceperunt eam.* Illi etiam, inquit, traditi sunt corruptioni : et qui descenderunt ex illis, sunt quidem connumerati cum viventibus, ejusdemque luminis sensibilis splendorem sortiti sunt : non tamen adepti sunt radium intellectus, et notitiæ divinæ. [22, 23] Recenset etiam gloriantes de sapientia Chananæos, Idumæos, et Ismaelitas. Thæman enim est Idumæa : **639** Agar

VARIÆ LECTIONES.

[23] ἐπαλ. — νεκροῖς, Hæc ad vers. 10 solent referri. [24] συμβ. Ed. prior habebat συμβιοτέρων. B συμβιοτεύει. [25] χρ. Ita A et B juxta Alex. et Ald. [26] Σαυτ. B præm. σύ. [27] ὁ. Des. in B. [28] A et B ηὗρεν. Apud LXX, et in A seq. τόν. [29] καὶ τὸ κ. τ. λ. Expungendus fuit numerus vers. 18, h. l. appositus. [30] οἱ. Des. in B. [31] οἱ κ. τ. λ. Apud LXX præm. ὅτι. [32] B ὀνομαστοτάτων. [33] A et B ἀντανέστησαν, ut Alex. et Compl. [34] ἐστ. Ἰδουμ. B τῆς Ἰδουμαίας. [37] μήτ. Des. in B. [38] Ed. pr. hab. Ἰσραήλ.

Digitized by Google

autem mater Ismaelis. Hos vocat fabulatores, quia parabolice disputare consueverunt. Verumtamen neque hi viam sapientiæ agnoverunt : quia nunquam impietati servire desierunt.

VERS. 24, 25. *O Israel, quam magna est domus Dei, ingensque locus possessionis ejus ! Magnus est, et non habet finem, excelsus et immensus.* Ne putes, ait, hoc esse templum Dei, quod ædificavit Salomon. Templum enim Dei maximum est et immensum, idemque expers interitus, cum fine careat. [26] Mentione deinde facta gigantum, ' qui ob magnitudinem corporis celebres fuerunt, subdidit :

VERS. 27, 28. *Non hos elegit Deus, neque viam sapientiæ dedit illis. Et perierunt, eo quod non habuerint sapientiam, perierunt propter suam temeritatem.* Ista porro edisserit, volens ostendere se anteposuisse illos omnibus gentibus, solisque dedisse legem scriptam, et prophetas præfecisse, atque omni sollicitudine dignos habuisse : novissime tandem ad ipsos factum hominem devenisse. Id enim clare docet in sequentibus.

VERS. 29. *Quis ascendit in cœlum, et accepit eam, et deduxit eam de nubibus ?* Hoc est, sapientiam.

VERS. 30. *Quis trajecit mare, et invenit illam, et afferet illam auro puro?* Non est venditioni exposita, inquit, nec facile prostat mercatoribus.

VERS. 31. *Non est qui cognoscat viam ejus, nec qui excogitet semitam illius.* Excedit, inquit, cogitationem humanam.

VERS. 32. *Sed qui scit* **640** *universa, novit illam : et invenit illam intellectu suo.* Verbum *invenit*, posuit humano more. Nam vocavit eum fontem sapientiæ, et in procemio hujus prophetiæ fontem vitæ ipsum nominavit. In sequentibus vero demonstrat omnipotentiam divini opificii. « Qui præparavit terram in sæculum : et replevit eam jumentis quadrupedibus. » Sæculum vocatur etiam præsens vita hominum; futura autem, sæculum sæculi.

VERS. 33-35. *Qui emittit lumen, et vadit : et vocavit illud, et obedit illi cum tremore. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, et lætatæ sunt. Vocavit eas, et dixerunt : Adsumus. Luxerunt cum lætitia ei qui fecit illas.* Cuncta, inquit, parent factori : quidquid factum est, custodit proprios terminos. *Custodias* autem *stellarum* vocat tempora

A τους καλεῖ μυθολόγους · παραβολικῶς γὰρ εἰώθασι διαλέγεσθαι. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὗτοι τῆς σοφίας ἔγνωσαν τὴν ὁδόν · τῇ γὰρ ἀσεβείᾳ δουλεύοντες διετέλεσαν.

κδ', κε'. *Ὦ Ἰσραὴλ, ὡς*[39] *μέγας ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ*[40], *καὶ εὐμήκης*[41] *ὁ τόπος τῆς κτήσεως αὐτοῦ ! Μέγας, καὶ οὐκ ἔχει τελευτήν, ὑψηλὸς καὶ ἀμέτρητος.* Μὴ τοῦτον, φησὶ, νόμιζε εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν νεὼν, ὃν Σολομὼν[42] κατεσκεύασεν · ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ ναὸς παμμεγέθης τίς ἐστι, καὶ ἀμέτρητος, καὶ μέντοι καὶ ἀνώλεθρος · οὐ γὰρ ἔχει τελευτήν. Εἶτα τῶν γιγάντων μνημονεύσας, τῶν ἐπὶ μεγέθει σώματος πολυθρυλλήτων γεγενημένων, ἐπήγαγεν

B κζ', κη'. *Οὐ τούτους ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, οὐδὲ ὁδὸν ἐπιστήμης ἔδωκεν αὐτοῖς. Καὶ ἀπώλοντο*[43] *διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν.* Ταῦτα μέντοι διεξέρχεται, δεῖξαι βουλόμενος, ὡς πάντων[44] αὐτοὺς προτετίμηκε τῶν ἐθνῶν, καὶ μόνοις τε νόμον ἔδωκεν ἔγγραφον, καὶ προφήτας ἐπέστησε, καὶ πάσης ἐπιμελείας ἠξίωσεν, ὕστερον μέντοι καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐνανθρωπίσας ἀφίκετο · τοῦτο γὰρ δηλῶν διὰ τῶν ἑξῆς διδάσκει.

κθ'. *Τίς ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ κατεβίβασεν αὐτὴν ἐκ τῶν νεφελῶν ;* Τουτέστι, τὴν σοφίαν

λ'. *Τίς διέβη πέραν τῆς θαλάσσης καὶ εὗρεν αὐτὴν, καὶ οἴσει αὐτὴν χρυσίου καθαροῦ*[45] ; Οὐκ ἔστι, φησὶν, ὠνητὴ, οὐδὲ ἐμπόροις ἁπλῶς προκειμένη

C λα'. *Οὐκ ἔστιν ὁ γινώσκων τὴν ὁδὸν αὐτῆς, οὐδὲ ὁ ἐνθυμούμενος τὴν τρίβον αὐτῆς.* Ὑπερβαίνει, φησὶ, τὸν ἀνθρώπινον λογισμόν.

λβ'. *Ἀλλ' ὁ εἰδὼς τὰ πάντα γινώσκει αὐτὴν, καὶ ἐξεῦρεν αὐτὴν τῇ*[46] *συνέσει αὐτοῦ.* Τὸ ἐξεῦρεν ἀνθρωπίνως τέθεικε · πηγὴν γὰρ αὐτὸν[47] τῆς σοφίας ἐκάλεσε, καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ τῆσδε τῆς προφητείας πηγὴν αὐτὸν[48] ζωῆς ὠνόμασε. Δείκνυσι δὲ[49] ἐν τοῖς ἑξῆς τῆς δημιουργίας Θεοῦ[50] τὸ παντοδύναμον. « Ὁ[51] κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, ἐνέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τετραπόδων. » Αἰὼν καλεῖται καὶ ὁ τῶν ἀνθρώπων[52] παρὼν βίος · ὁ δὲ μέλλων, αἰὼν αἰῶνος[53].

D λγ'-λε'. *Ὁ ἀποστέλλων τὸ φῶς, καὶ πορεύεται*[54] · *ἐκάλεσεν αὐτὸ, καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ*[55], *τρόμῳ. Οἱ δὲ ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, καὶ εὐφράνθησαν*[56]. *Ἐκάλεσεν*[57] *αὐτοὺς, καὶ εἶπον*[58], *Πάρεσμεν · ἔλαμψαν μετ' εὐφροσύνης τῷ ποιήσαντι αὐτούς.* Πάντα, φησὶν, εἶχε τῷ ποιητῇ · ἕκαστον τῶν γεγενημένων τοὺς οἰκείους

VARIÆ LECTIONES.

[39] ὡς. Des. in B. [40] τ. Θεοῦ. Des. in ed. pr. [41] Rec. lect. est ἐπιμήκης. [42] Σολ. B præm. ὁ. [43] ἀπώλ. In B præm. καὶ ἀπώλοντο διὰ (rec. lect. apud LXX, παρὰ) τὸ μὴ ἔχειν φρόνησιν. [44] B ἁπάντων. [45] καθ. Ita Ald. Rec. lect. est ἐκλεκτοῦ. [46] τῇ. B præm. ἐν. [47] B αὐτῶν. [48] B αὐτῶν. [49] δέ. Des. in B. [50] Θεοῦ. B præm. δέ. [51] ὁ — κτ. τετρ. Infra, *Hær. fab.* l. v, c. 4, leg. : Ὁ καταδείξας τὴν γῆν ἐπλήρωσεν αὐτὴν κτηνῶν καὶ τετραπόδων. [52] ἀνθρ. Ita B sed, edit. prior hab. τετραπόδων, quadrupedum. [53] αἰῶνος. B addit, ὡς οὐρανὸς οὐρανοῦ ὁ ὑπέρτερος οὐρανός. [54] A πορεύσεται. [55] Prior editio hab. αὐτὸν, sed rec. lectio αὐτῷ exstat etiam in B et infra, *Hær. fab.* l. c. [56] A et B ηὐφράνθησαν, ut Alex. [57] ἐκ. — ποιήσ. αὐτ. Hæc juxta cod. Vat. pertinent ad vers. 34. [58] B εἶπαν.

Digitized by Google

ὄρους φυλάττει· *φυλακὰς δὲ ἀστέρων* τοὺς καιροὺς καλεῖ· κατὰ γὰρ τὸν ὡρισμένον ἕκαστος [59] ἀνίσχει καιρόν.

A et opportunitates. Nam unaquæque definito oritur tempore.

λς'. *Οὗτος* [60] *ὁ Θεὸς ἡμῶν.* Ἁπάντων [61] δημιουργὸς, ὁ τούτων κυβερνήτης καὶ πρύτανις. « Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. » Οὐχ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ποιεῖται σύγκρισιν, ἀλλὰ τοὺς καλουμένους ὁ λόγος ἐκβάλλει θεούς.

Vers. 36. *Hic est Deus noster.* Horum omnium opifex, horum gubernator, et præfectus. « Non æstimabitur alius ad eum. » Non facit comparationem Patris et Filii, sed rejicit eos qui vocantur dii.

λζ'. *Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης.* Πάλιν τὸ *ἐξεῦρεν* ἀνθρωπίνως τέθεικε. Πηγὴ γάρ ἐστι τῶν ἀγαθῶν. « Καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. » Τὴν τῆς θεογνωσίας διδασκαλίαν, τὸν διὰ Μωσέως [62] δοθέντα νόμον.

Vers. 37. *Invenit omnem viam scientiæ.* Humano rursus more posuit *invenit*, cum sit fons bonorum. « Et dedit illam Jacobo **641** puero suo, et Israeli dilecto suo. » Doctrinam scilicet notitiæ divinæ, legem datam per Mosen.

λη'. *Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη.* Σαφῶς ἡμῖν ὁ λόγος ὑπέδειξε τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς αὐτός ἐστι τῶν ἁπάντων δημιουργὸς, καὶ τῆς σοφίας πηγή. Αὐτὸς τοίνυν αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ποιητὴς, καὶ Δεσπότης· καὶ περὶ αὐτοῦ φησιν ἐν Παροιμίαις· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν [63] εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος ἐκεῖνα λέγει, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεῖσα σοφία.

Vers. 38. *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Dilucide nobis ostendit B incarnationem Unigeniti, ipsumque universorum esse opificem et sapientiæ fontem. Illius enim ipse et factor est et Dominus. Et de ipso ait in Proverbiis : « Dominus creavit me initium viarum ad opera sua [t]. » Non enim Deus Verbum illa dicit, sed Dei Verbi ab ipso condita sapientia.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Δ'.

CAPUT IV.

α'. *Αὕτη ἡ βίβλος τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ.* Τουτέστιν, ἡ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δεδομένη. « Καὶ νόμος ὁ ὑπάρχων εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἡ γὰρ παλαιὰ Διαθήκη τὸ τέλος ἐδέξατο. « Πάντες οἱ κρατοῦντες αὐτὴν [64] εἰς ζωὴν, οἱ δὲ καταλιπόντες [65] αὐτὴν ἀποθανοῦνται. » Ἔδειξεν C ἀμφοτέρων τὸ τέλος· εἶτα παραινεῖ τῷ λαῷ τῷ χρηματίζοντι Ἰακώβ.

Vers. 1. *Hic est liber mandatorum Dei.* Qui nimirum datus est per humanæ naturæ assumptionem ab unigenito Filio Dei. « Et lex, quæ est in æternum. » Vetus enim Testamentum finem accepit. « Omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam; et qui dereliquerint eam, morientur. » Utrorumque finem ostendit. Deinde hortatur populum, qui nominatur Jacob.

β'. *Ἐπιστρέφου, Ἰακὼβ, καὶ ἐπιλαβοῦ αὐτῆς· δίοδευσον πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς αὐτῆς.* Ἀκολούθησον τῇ αὐγῇ τῆς ἀκτῖνος· φωταγωγεῖ γάρ σε, καὶ ποδηγεῖ πρὸς ζωήν.

Vers. 2. *Convertere, Jacob, et apprehende illam: ambula ad splendorem contra lumen illius.* Sectare splendorem radii : illustrabit enim te, et deducet ad vitam.

γ'. *Μὴ δῷς ἑτέρῳ τὴν δόξαν σου, καὶ τὰ συμφέροντά σοι ἔθνει ἀλλοτρίῳ.* Ἀλλ' οὐκ ἤκουσεν Ἰσραήλ· οὗ δὴ χάριν αὐτοὶ μὲν πόρρω τῶν ἀγαθῶν καθεστήκασι, τῶν δὲ θεοσδότων ἀγαθῶν ἀπολαύει τὰ ἔθνη.

Vers. 3. *Ne des alteri gloriam tuam : et quæ tibi conducunt, genti alienæ.* At non audivit Israel. Propterea ipsi procul steterunt a bonis : gentes autem fruuntur bonis a Deo **642** datis.

δ'. *Μακάριοι ἐσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ* [66] *τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γνωστά ἐστι.* Οὐκ ἔχομεν, φησὶ, πρόφασιν ἀγνοίας, δεδήλωκε γὰρ ἡμῖν τὰ ἀρέσκοντα. Εἶτα παραθαῤῥύνει, καὶ διδάσκει, ὡς παρεδόθησαν D εἰς δουλείαν τηνικαῦτα, οὐ παντελῶς αὐτοὺς ἀποστραφέντος τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς παιδείας αὐτοὺς εὐεργετῆσαι πειραθέντος· τὸν γὰρ εὐεργέτην, φησὶ, καταλιπόντες [67], τὴν τῶν δαιμόνων προτετιμήκατε λατρείαν· πρόξενοι δὲ καὶ τῇ θρεψαμένῃ τῆς [68] ἐρημίας ἐγένεσθε. Κέχρηται δὲ καὶ προσωποποιΐᾳ, καὶ δείκνυσι τὴν πόλιν θρηνοῦσαν, καὶ ταῖς ὑπηκόοις λέ-

Vers. 4. *Beati sumus, Israel, quia quæ placent Deo, nota sunt nobis.* Nullum, inquit, habemus ignorationis prætextum, quia certiores nos fecit eorum quæ placent ipsi. [5, 6] Deinde bono animo eos esse jubet, docetque, tunc quidem duræ servituti traditos, non quod plane Deus omnium aversatus sit illos, sed quod per castigationem de illis bene mereri nitatur. [7, 8] Relicto enim eo, ait, qui erga vos beneficus erat, prætulistis cultum dæmonum, urbem vero quæ vos aluit, desolatam reddidistis. [9] Utens insuper prosopopœia, exhibet

[t] Prov. VIII, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[59] B ἕκαστον. [60] οὗτος κ. τ. λ. Eodem modo vers. 36-38, leg. infra, in *Epist. ad Sporac.* nec non in epistola 76, et in dial. 3. p. 333, Garn. [61] Ἁπ. B præm. Ὁ τούτων. [62] B Μωϋσέως. [63] ὁδῶν. Apud LXX, l. c. sequitur αὐτοῦ. [64] A αὐτῆς. [65] B καταλείποντες, juxta rec. lect. [66] B ἐραστά. [67] B καταλείποντες. [68] θρεψ. B add. πόλει.

Digitized by Google

civitatem, reliquis sibi subditis civitatibus cum luctu dicentem : « Profecto luctum acerbum adduxit mihi Dominus. » [10, 11] Vidi enim quosdam ex incolis interfectos, alios molestæ servituti traditos.

γουσαν πόλεσιν, ὅτι « Πένθος μοι πικρὸν[69] ὁ Δεσπότης ἐπήγαγεν. » Εἶδον γὰρ τῶν οἰκητόρων τοὺς μὲν ἀναιρεθέντας, τοὺς δὲ χαλεπῇ δουλείᾳ παραδοθέντας.

VERS. 12. *Nemo gaudeat super me viduam, a populis derelictam.* Seipsam appellat *viduam*, tanquam destitutam providentia divina. « Desolata sum propter peccata filiorum meorum. » [13-15] Hæc vero enumerat, et narrat hostium crudelitatem.

ιβ'. *Μηδεὶς ἐπιχαιρέτω μοι τῇ χήρᾳ καταλειφθείσῃ*[70] *ὑπὸ λαῶν*[71]. *Χήραν* ἑαυτὴν καλεῖ, ὡς ἔρημον τῆς θείας γεγενημένην κηδεμονίας. « Ἠρημώθην διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν τέκνων μου. » Ἀπαριθμεῖται δὲ καὶ ταύτας, καὶ διηγεῖται τὴν τῶν πολεμίων ὠμότητα.

Non reveriti sunt, inquit, *senem, non miserti sunt pueri.* (VERS. 16.) *Et abduxerunt dilectos viduæ, et solam filiabus carentem effecerunt. Solam*, ut arbitror, vocat seipsam, eo quod in ea sola sit templum Dei : aut fortasse quod relicta sit sola, aliis urbibus per Assyrios eversis. [17, 18] Tum dicit ipsa se quidem opem ferre non posse, sed auxilium divinum pollicetur. [19] Luget nihilominus præsentem vastationem.

Οὐκ ἠσχύνθησαν, φησὶ[72], *πρεσβύτην, οὐδὲ παιδίου ἠλέησαν.* (ις'.) *Καὶ ἀπήγαγον τοὺς ἀγαπητοὺς τῆς χήρας, καὶ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τὴν μόνην ἠρήμωσαν. Μόνην* ἑαυτὴν, ὡς ἡγοῦμαι, καλεῖ, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ μόνῃ εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν νεὼν, ἢ τάχα ἐπειδὴ μόνη κατελείφθη, τῶν Ἀσσυρίων τὰς ἄλλας πόλεις πορθησάντων. Εἶτα λέγει, ὡς αὐτὴ[73] μὲν ἐπαμῦναι οὐ δύναται, ὑπισχνεῖται δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν. Θρηνεῖ μέντοι τὴν παροῦσαν ἐρημίαν.

Relicta sum, inquit, *desolata.* (VERS. 20) *Et exui me stola pacis.* Ostendit autem et eorum, qui relicti sunt, mutationem. « Et indui me sacco obsecrationis meæ, et clamabo. » Ista porro non muri faciebant vel dicebant, sed incolæ. [21, 22] Postea exhortatur eos ad fiduciam collocandam in benevolentia divina, et misericordiam implorandam. Etenim ego, inquit, exspecto reditum vestrum.

Κατελείφθην γὰρ, φησὶν, *ἔρημος.* (κ'.) *Καὶ ἐξεδυσάμην τὴν στολὴν τῆς εἰρήνης.* Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν τῶν ὑπολειφθέντων μεταβολήν. « Καὶ ἐνεδυσάμην τὸν σάκκον τῆς δεήσεώς μου, καὶ κράξω[74]. » Ἀλλ' οὐχ οἱ τοῖχοι ταῦτα ἔδρων ἢ ἔλεγον, ἀλλ' οἱ ἐνοικοῦντες. Εἶτα παρακελεύεται αὐτοῖς τῇ τοῦ Θεοῦ θαῤῥῆσαι φιλανθρωπίᾳ, καὶ αἰτῆσαι τὸν Ἔλεον· Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἀναμένω τὴν ὑμετέραν ἐπάνοδον.

VERS. 23. *Quia emisi vos cum luctu et fletu : sed restituet mihi vos Deus cum gaudio et lætitia.* Similia sunt hæc illis quæ dicta sunt a beato Davide : « Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua : venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos [a]. » [24] Commemorat item objectationem, quam capiebant vicinæ gentes ex eorum captivitate : et mœrorem, quo tenebantur post reditum illorum. [25] Admonet autem eos, ut patienter ferant castigationem inflictam, ac pollicetur rerum immutationem. « Persecutus est, ait, te inimicus tuus : et videbis brevi interitum ejus, et super cervicem illius ambulabis. » Inimicos vocat Idumæos, Moabitas, Ammonitas, Allophylos.

κγ'. *Ἐξέπεμψα γὰρ ὑμᾶς μετὰ πένθους*[75] *καὶ κλαυθμοῦ· ἀποδώσει δέ μοι ὁ Θεὸς ὑμᾶς μετὰ χαρμονῆς*[76] *καὶ εὐφροσύνης.* Ἔοικε ταῦτα τοῖς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένοις· « Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἔκλαιον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· ἐρχόμενοι δὲ ἥξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. » Λέγει δὲ καὶ τῶν γειτονευόντων ἐθνῶν τὴν τε ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ θυμηδίαν, καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐπάνοδον σκυθρωπότητα. Παρακελεύεται δὲ αὐτοῖς, ὑπομεῖναι τὴν ἐπενεχθεῖσαν παιδείαν, καὶ ὑπισχνεῖται τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν. « Κατεδίωξέ[77] σε, φησὶν, ὁ ἐχθρός[78] σου, καὶ ὄψῃ αὐτοῦ[79] τὴν ἀπώλειαν ἐν τάχει, καὶ ἐπὶ τοῦ τραχήλου[80] αὐτοῦ[81] ἐπιβήσῃ. » Ἐχθροὺς καλεῖ Ἰδουμαίους Μωαβίτας, Ἀμμανίτας, Ἀλλοφύλους.

VERS. 26. *Delicati mei ambulaverunt in viis asperis : ablati sunt velut ovile, quod direptum est ab hoste. Delicatos* vocat eos qui opibus ac rebus omnibus abundant : ut qui nulla experiantur adversa. [27-29] Tum hortatur eos, ut per pœnitentiam sibi comparent salutem. His dictis tanquam

κς'. *Οἱ τρυφεροί μου ἐπορεύθησαν ὁδοὺς τραχείας· ἤρθησαν ὡς πολμιτον ἡρπασμένον ἐχθρῷ*[82]. Τρυφεροὺς καλεῖ τοὺς ἐν εὐπορίᾳ καὶ πλούτῳ, ὡς πεῖραν οὐκ ἔχοντας τῶν λυπηρῶν· εἶτα παρακελεύεται αὐτοῖς τῇ μεταμελείᾳ τὴν σωτηρίαν καρπώσασθαι. Ταῦτα ὡς ἐκ προσώπου τῆς Ἱερουσαλὴμ

[a] Psal. cxxv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[69] πικρόν. Rec. lectio est μέγα. Alius quoque verborum positus apud LXX. [70] καταλ. Apud LXX præm. καί. [71] λαῶν. Rec. lectio est πολλῶν. [72] φησί. B γάρ. [73] B αὐτῇ. [74] B κεκράξομαι, juxta rec. lect. Ibid. sequ. πρὸς τὸν αἰώνιον ἐν ταῖς ἡμέραις μου, ex vers. 20. [75] π. κ. κλ. Ita Alex. et Compl. [76] χαρμ. Rec. lectio est χαρμοσύνης. [77] B κατεδίωξαν. [78] B οἱ ἐχθροί. [79] B αὐτῶν. [80] Rec. lectio est τοὺς τραχήλους. [81] B αὐτῶν, juxta rec. lect. [82] B ἐχθρῶν, omisso ὑπὸ, quod in edit. sua bene addidit Crab.

Digitized by Google

εἰρηκὼς, αὐτῇ λοιπὸν παρακλητικοὺς προσφέρει λόγους.

λ'. *Θάρσει, Ἰερουσαλὴμ, παρακαλέσει σε ὁ ὀνομάσας σε. Δέδεκταί σου, φησὶ, τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν. Μεταβαλεῖ σοι τὴν συμφορὰν ὁ τὴν προστηγορίαν σοι τεθεικώς· τουτέστιν, ὁ δημιουργός σου, ὁ πάσης σε πόλεως προτιμήσας.*

λα', λβ'. *Δείλαιοι οἱ σε κακώσαντες, καὶ ἐπιχαρέντες τῇ σῇ πτώσει. Δείλαιοι αἱ πόλεις, αἷς ἐδούλευσαν τέκνα σου.* Ἔδωκαν[83] γὰρ δίκας Βαβυλώνιοι τῆς παρανομίας ἀξίας. Εἶτα διδάσκει[84], ὡς τὰ οἰκεῖα λοιπὸν[85] ἡ Βαβυλὼν θρηνήσει κακά.

λδ', λε'. *Περιελῶ γὰρ αὐτῆς*, φησὶ, *τὸ ἀγαλλίαμα τῆς πολυοχλίας αὐτῆς*[86], *καὶ τὸ γαυριαμὰ αὐτῆς εἰς πένθος ἔσται*[87]. *Πῦρ γὰρ ἐπελεύσεται αὐτῇ παρὰ τοῦ Αἰωνίου εἰς ἡμέρας μακρὰς, καὶ κατοικηθήσεται ὑπὸ δαιμονίων τὸν πλείονα χρόνον.* Ταύτην διὰ Περσῶν τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο· ἔδειξε δὲ ὁ λόγος, ὡς οὐ παντελῶς αὐτὴν ἀοίκητον ἔσεσθαι προηγόρευσεν, ἀλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον· οἰκεῖται δὲ νῦν ὑπὸ ὀλίγων Ἰουδαίων.

λς'. *Περίβλεψαι πρὸς ἀνατολὰς, Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἴδε*[88] *τὴν εὐφροσύνην σου*[89], *τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι ἐρχομένην.* Τὴν τῶν αἰχμαλώτων ἐπάνοδον προθεσπίζει.

λζ'. *Ἰδοὺ ἔρχονται οἱ υἱοί σου, οὓς ἐξαπέστειλας· ἔρχονται συνηγμένοι ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν, τῷ ῥήματι τοῦ Ἁγίου, χαίροντες τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ.* Οὐ γὰρ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει περιεγένοντο τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ὁ παραδοὺς[90] Θεὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀπέδωκε.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Κελεύει δὲ καὶ τὴν πενθήρη στολὴν[91] ἀποθέσθαι, καὶ περιτίθησιν αὐτῇ τῆς ἱερωσύνης τὸ σχῆμα.

β'. *Περίβαλοῦ* γὰρ, φησὶ, *τὴν διπλοΐδα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, καὶ ἐπίθου τὴν μίτραν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς*[92] *σου, τῆς δόξης τοῦ αἰωνίου.* Ἐν γὰρ τῇ μίτρᾳ τὸ πέταλον ἔκειτο τὸ χρυσοῦν· ἐν ᾧ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ προσεγέγραπτο.

γ', δ'. *Ὁ γὰρ Θεὸς δείξει τῇ ὑπ' οὐρανὸν πάσῃ τὴν σὴν λαμπρότητα. Κληθήσεται γάρ σου τὸ ὄνομα παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα εἰρήνη δικαιοσύνης, καὶ δόξα θεοσεβείας.* Ταῦτα δὲ[93] τὰ ὀνόματα νῦν ἔχει· διὰ τοῦτο καὶ εἰς αὐτὴν συντρέχουσιν ἅπαντες. Λαμπρὰν γὰρ αὐτὴν καὶ περιφανῆ πεποίηκε τὸ σωτήριον πάθος. Πάλιν δὲ αὐτῇ[94] παρακελεύεται ἰδεῖν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν τοὺς αἰχμαλώτους ἐπανιόντας, καὶ διδάσκει, ὡς ἀπήχθησαν μὲν πεζοὶ δεσμὰ περικείμενοι, ἐπανήξουσι δὲ πάσης τιμῆς ἀξιούμενοι. Εἰδέναι μέντοι χρὴ, ὡς τῶν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων, καὶ οἱ πεφευγότες κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ τὰ ἑσπέρια, καὶ τὰ νότια[95] μέρη κατειληφότες, ἐπανῆλθον λοιπὸν, ὡς εἰρήνης τῷ ἔθνει παρασχεθείσης· οὗ δὴ χάριν καὶ τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐμνημόνευσεν.

ex persona Hierosolymæ, **644** consolatoriis eam sermonibus alloquitur.

Vers. 30. *Confide, Hierosolyma, consolabitur te qui tibi nomen dedit.* Suscepit tuam, ait, in meliora mutationem. Mutabit tuam calamitatem, qui tibi nomen imposuit : hoc est, opifex tuus, qui te præ cunctis civitatibus in honore habuit.

Vers. 31, 32. *Miseri qui te vexaverunt, et gavisi sunt de casu tuo. Infelices urbes, quibus filii tui servierunt.* Babylonii enim dederunt pœnas iniquitate sua dignas. [33] Docet deinceps, fore ut Babylon sua lugeat mala.

Vers. 34, 35. *Amputabo enim*, inquit, *turbulentam exsultationem ejus, et jactantia illius vertetur in luctum. Nam* ignis prodiens a Sempiterno aggredietur eam in dies longos, et habitabitur a dæmoniis longo tempore. Hanc ultionem passa est per Persas. Ostendit autem, se non prædixisse illam fore prorsus inhabitabilem, sed diuturno tempore. Nunc quippe a paucis Judæis incolitur.

Vers. 36. *Circumspice, Hierosolyma, ad orientem, et vide lætitiam tuam, a Deo tibi obvenientem.* Vaticinatur reditum captivorum.

Vers. 37. *Ecce veniunt filii tui, quos emiseras : veniunt congregati ab oriente usque ad occidentem, verbo Sancti, gaudentes ob honorem Dei.* Non enim propriis viribus superaverunt hostes, sed qui tradidit eos Deus, restituit libertatem.

645 CAPUT V.

[1] Jubet porro ut stolam lugubrem deponat, et induit eam habitu sacerdotali.

Vers. 2. *Induere*, inquit, *diploïde justitiæ, quæ est a Deo : impone capiti tuo mitram gloriæ Æterni.* In mitra enim erat lamina aurea, cui insculptum erat nomen Dei.

Vers. 3, 4. *Quia Deus ostendet splendorem tuum universæ creaturæ, quæ sub cœlo est. Vocabitur enim a Deo nomen tuum in sæculum pax justitiæ, et gloria pietatis.* Hæc autem nomina nunc habet : propterea concurrunt ad eam cuncti. Salvatoris enim passio splendidam illam reddidit, et illustrem. [5, 6] Hortatur denuo illam, ut spectet captivos redeuntes ab oriente et occidente : docetque, vinctos illos quidem et pedites abductos esse, reversuros autem omni honore cumulatos. Sciendum sane est, redeuntibus illis qui erant in Babylone, tanquam pace genti præstita, reversos etiam esse eos, qui aufugerant tempore belli, et devenerant ad partes australes et occidentales. Ideo meminit etiam redeuntium ab occidente.

VARIÆ LECTIONES.

[83] B ἔδοσαν. [84] διδ. B præm. λοιπόν. [85] λοιπ. Des. h. l. in B. [86] αὐτ. Des. apud LXX. [87] ἔσται. Exstat etiam in A, B et Alex., sed ante εἰς πένθος positum. [88] B εἶδεν. [89] σου. Des. in B et apud LXX. [90] παραδ. B add. τῇ δουλείᾳ. [91] στολ. B χιτῶνα. [92] Rec. lectio est τὴν κεφαλήν. [93] δέ. Des. in B. [94] B αὐτήν. [95] B νότια.

Digitized by Google

VERS. 7. *Constituit enim Deus, omnem montem excelsum et rupes perennes humiliari, et convalles repleri ad æqualitatem terræ, ut ambulet Israel tuto in Dei gloria.* Omnem, inquit, asperitatem repressit. Babylonios evertit, qui videbantur esse similes montibus excelsis : eos autem qui sub jugo illorum tenebantur et humilibus vallibus similes erant, sursum oculos erigere fecit. Nobis autem securitas rediîus undecunque parata est.

646 VERS. 8. *Silvæ* [a] *condensæ et umbrosæ, atque omne lignum, mandato Dei, cessit in odorem suavem Israeli.* Hæc similia iis videntur quæ dixit David : « Montes exsultaverunt ut arietes : et colles sicut agni ovium [v]. » *Silvas* ergo figurate vocat gentes interjacentes, quæ non ferebant Deo fructum pietatis. Israelem tamen redeuntem cum omni obsequio prosecuti sunt. Et profert etiam causam bonorum.

VERS. 9. *Deus enim erit dux Israelis cum lætitia, in lumine gloriæ ejus, cum misericordia et justitia, quæ est ex ipso.* Deo duce, omnia lævia et facilia. Usus est misericordia quidem erga populum ; justitia vero contra Babylonios. Illi enim peccantes per castigationem emolumentum adepti sunt : hos vero victoria dementiores et a pietate alieniores fecit. Quamobrem supplicemus nos Deo universorum, ut sit peregrinationis nostræ dux et moderator : ut lumine vultus ejus, juxta Davidicam melodiam, pergentes, non declinemus ad dexteram vel sinistram : sed incedamus via regia, quæ ducit ad vitam. Quam utinam consequi nobis liceat, per gratiam et benevolentiam Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre sit gloria, una cum sanctissimo Spiritu, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ζ'. *Συνέταξε γὰρ ὁ Θεὸς ταπεινοῦσθαι πᾶν ὄρος ὑψηλὸν, καὶ θῖνας ἀερράους* [96], *καὶ φάραγγας πληροῦσθαι εἰς ὁμαλισμὸν τῆς γῆς, ἵνα βαδίσῃ Ἰσραὴλ ἀσφαλῶς τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ.* Πᾶσαν, φησὶ, δυσκολίαν κατηνύασε · τοὺς ἐρικότας ὄρεσιν ὑψηλοῖς Βαβυλωνίους κατέλυσε · τοὺς ἐκείνοις ὑποκειμένους [97], φάραγξι ταπειναῖς ἐοικότας, ἀνανεῦσαι πεποίηκεν · ἡμῶν [98] δὲ πανταχόθεν ἄδεια τῆς ἐπανόδου γεγένηται.

η'. *Αἱ σκιάδες* [99], *καὶ οἱ δρυμοὶ, καὶ πᾶν ξύλον εὐωδία* [1] *τῷ Ἰσραὴλ προστάγματι τοῦ Θεοῦ.* Ταῦτα ἔοικε τοῖς ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ εἰρημένοις · « Τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » *Δρυμοὺς* τοίνυν τροπικῶς καλεῖ τὰ μεταξὺ διακείμενα ἔθνη, ἃ [2] καρπὸν εὐσεβείας οὐκ ἔφερον τῷ Θεῷ. Τὸν μέντοι Ἰσραὴλ ἐπανιόντα μετὰ πάσης προὔπεμψαν θεραπείας. Λέγει δὲ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν.

θ'. *Ἡγήσεται γὰρ ὁ Θεὸς τοῦ* [3] *Ἰσραὴλ μετ' εὐφροσύνης, τῷ φωτὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, σὺν ἐλεημοσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ παρ' αὐτοῦ* [4]. Θεοῦ ἡγουμένου [5] πάντα λεῖα καὶ εὐμαρῆ. Κέχρηται ἐλεημοσύνῃ [6] μὲν περὶ τὸν λαὸν [7], δικαιοσύνῃ δὲ κατὰ Βαβυλωνίων. Οὗτοι μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντες [8] διὰ τῆς παιδείας ὠφέλειαν ἐδέξαντο · ἐκείνους δὲ μανικωτέρους καὶ δυσσεβεστέρους ἡ νίκη πεποίηκεν. Ἀντιβολήσωμεν τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, ξεναγὸν ἡμῶν γενέσθαι καὶ ποδηγὸν τὸν τῶν ὅλων Θεόν · ἵνα τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ κατὰ τὴν Δαβιτικὴν [9] πορευόμενοι μελῳδίαν, μὴ ἐκκλίνωμεν δεξιᾷ ἢ [10] ἀριστερᾷ, ἀλλὰ τὴν βασιλικὴν ὁδὸν ὁδεύσωμεν, τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν· ἧς ἡμᾶς [11-12] γένοιτο ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[v] Psal. CXIII, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[96] A et B ἀενάους. [97] B ἐπικειμένους. [98] B ἡμῖν. [99] Αἱ σκ. B Ἐσκίασαν, juxta rec. lect. quam etiam agnoscit A, addito δέ. [1] B εὐωδίας, juxta rec. lect. A εὐῶδες, ut Ald. [2] ἃ. B οἵ. [3] τοῦ. Des. apud LXX. [4] παρ'. B præm. τῇ, juxta rec. lectio. [5] ἡγ. B præm. γὰρ. [6] ἐλεημ. B præm. δέ. [7] λαόν. B præm. οἰκεῖον. [8] B ἁμαρτόντες. [9] B Δαυϊτικήν. [10] δ. ἢ ἀρ. Ita B. Edit. prior hab. δεξιὰ ἢ ἀριστερά. [11-12] ἡμ. B præm. πάντας.

ΤΟΜΟΣ ΙΒ'. ΘΡΗΝΟΙ (1).

LIBER XII. LAMENTATIONES.

647 CAPUT PRIMUM.

Lamentatio commiserationis quidem et intimi amoris est indicium. Cæterum arbitror, divinum

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὁ μὲν θρῆνος συμπαθείας καὶ φιλοστοργίας σημεῖον · ἡγοῦμαι δὲ τὸν θεσπέσιον προφήτην ὠφελείας

(1) Threni post librum Baruch sequuntur etiam in A et B. Juxta alios vero codices proximum locum tenet epistola Jeremiæ, quæ in A excipit Threnos.

Digitized by Google

ἕνεκα, καὶ τῶν τηνικαῦτα ἀνθρώπων, καὶ τῶν εἰς ὕστερον ἐσομένων, τοὺς θρήνους συγγράψαι· ἵνα κἀκεῖνοι καὶ οὗτοι μάθωσι διὰ τῶν γραμμάτων, ὅσων [13] πρόξενος ἡ ἁμαρτία κακῶν· τέσσαρας [14] μέντοι συγγέγραφε Θρήνους, τὰ ἑκάστου ῥήματα καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν [15] τάξιν τῶν στοιχείων συντεθεικώς· Θρηνεῖ δὲ τῆς πόλεως τὴν ἐρημίαν, τῆς προτέρας τῶν οἰκητόρων μεμνημένος πληθύος, καὶ δυσφοροῦσαν ὁρῶν τὴν πάλαι παρὰ τῶν ἄλλων πόλεων δεχομένην τὸν φόρον· προσωποποιΐᾳ δὲ κεχρημένος, λέγει νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὴν πόλιν δακρύειν, τοῦ ψυχαγωγοῦντος οὐκ ὄντος, καὶ τῶν φίλων αὐτῆς [16] παντελῶς ἠρνημένων. Φέρει δὲ εἰς μέσον καὶ τῆς Ἰουδαίας ἁπάσης τὴν μετανάστασιν, καὶ τὴν χαλεπὴν δουλείαν, καὶ εὐχειρώτους αὐτοὺς λέγει γεγενῆσθαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν. « Πάντες γάρ, φησίν, οἱ διώκοντες αὐτήν, κατέλαβον αὐτὴν ἀνὰ [17] μέσον τῶν θλιβόντων. » Ἀναμιμνήσκει καὶ τῶν ποταμοὺς μιμουμένων ὁδῶν κατὰ τὸν τῶν ἑορτῶν καιρόν· πάντοθεν γὰρ εἰς τήνδε τὴν πόλιν συνέτρεχον ἅπαντες· καὶ θρηνεῖ [18]. Δοκεῖ γάρ πως τοῖς ἀνιαρῶς διακειμένοις μεταβολήν τινα δέχεσθαι καὶ τὰ ἄψυχα· λέγει δὲ καὶ τὰ τούτων αἴτια.

ε'. *Ἐγένοντο οἱ θλίβοντες αὐτὴν εἰς κεφαλήν, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῆς εὐθηνοῦσιν· ὅτι Κύριος ἐταπείνωσεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῆς*. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος αὐτοῖς προλέγει Μωσῆς [19] τὸν θεῖον παραβαίνουσι νόμον· « Ὅτι ἔσονται οἱ ἐχθροί σου ἄνω [20], καὶ σὺ κάτω [21]· » λέγει [22] δὲ καὶ τοῖς θηλάζουσι σὺν τοῖς πρεσβυτέροις τὸν ὄλεθρον· « Θηλάζων, φησί, μετὰ καθεστηκότος πρεσβυτέρου. » Οὕτω κἀνταῦθα· « Τὰ νήπια αὐτῆς ἐπορεύθησαν [23] ἐν αἰχμαλωσίᾳ κατὰ πρόσωπον θλίβοντος. » Διηγεῖται δὲ ὅπως ἀφῃρέθη τὴν προτέραν εὐπρέπειαν, καὶ ἀπεικάζει τοὺς ἄρχοντας κριοῖς ἐστερημένοις νομῆς· ἐγυμνώθησαν γὰρ τῆς προτέρας ἰσχύος. Εἶτα λέγει τῆς [24] Ἱερουσαλὴμ παλαιᾶς εὐπραξίας καὶ δυσπραξίας μνησθῆναι, καὶ παραθεῖναι ἐκείνοις τὰ νῦν ἐπελθόντα κακά· καὶ πλεῖον [25] ἀνιᾶσθαι διὰ τὸ γενέσθαι τοῖς δυσμενέσιν ἐπίχαρτον. Συνεχῶς δὲ διδάσκει τῶν συμφορῶν τὴν αἰτίαν, τὴν ὠφέλειαν πραγματευόμενος.

η'. *Ἁμαρτίαν γάρ, φησιν, ἥμαρτηκεν* [26] *Ἱερουσαλήμ, διὰ τοῦτο εἰς σάλον ἐγένετο*. Οὗ δὴ χάριν καὶ οἱ πρότερον αὐτὴν γεραίροντες ἐξύβρισαν εἰς αὐτήν, τὴν δυσκληρίαν αὐτῆς θεασάμενοι. Εἶτα τῶν παντοδαπῶν ἁμαρτημάτων ἀναμιμνήσκει.

θ'. *Ἀκαθαρσία* [27] *πρὸ ποδῶν αὐτῆς· οὐκ ἐμνήσθη ἐσχάτων* [28] *αὐτῆς, καὶ* [29] *πέπτωκε θαυμα-*

A prophetam scripsisse lamentationes ad utilitatem tum eorum qui tunc temporis vivebant hominum, tum posterorum: ut et illi et hi ex scriptis intelligant, quantorum peccatum sit causa malorum. Quatuor igitur conscripsit Lamentationes: et uniuscujusque versus composuit juxta numerum et ordinem elementorum. [1] Luget autem urbis vastationem, multitudinem incolarum ejus, antequam destructa esset, commemorans, et ægritudine affectam videns illam, quæ ab aliis quondam civitatibus tributum accipere solebat. [2] Utens autem prosopopœia, dicit civitatem nocte dieque lacrymas effundere, cum nullus sit qui consoletur, et omnes amici ejus abnegent eam. [3] Profert autem in medium totius Judææ trans-B lationem, et molestam servitutem, et ait, facile illos mancipatos fuisse propter peccatum « Omnes persequentes, inquit, illam apprehenderunt in medio tribulantium. » [4] Revocat etiam in memoriam vias, quæ fluvios imitabantur tempore solemnitatum; nam undique concurrebant **648** omnes in hanc urbem; et luget. Videntur enim iis qui anguntur etiam inanimata mutationem quamdam suscipere. Et horum causas refert.

Vers. 5. *Facti sunt tribulantes eam in caput, et inimici ejus locupletati sunt. Quia Dominus humiliavit eam, propter multitudinem impietatum ejus.* Hoc et beatus Moses prædicit eis, transgredientibus legem divinam: « Erunt hostes tui supra, at tu subter [x]. » Quin etiam lac sugentibus una cum C senibus denuntiat interitum: « Sugens, ait, ubera, cum eo qui senex evasit [y]. » Ita et hic: « Pueri ejus perrexerunt in captivitatem, ante faciem tribulantis. » [6] Narrat porro, quo pacto privata sit decore pristino: et confert principes cum arietibus carentibus pabulo: spoliati sunt enim pristino robore. [7] Deinde ait, venisse in mentem prospera et adversa, quæ olim acciderunt Hierosolymæ: et cum illis conferre mala quæ modo obvenerunt, et majorem dolorem inurere, eo quod de illius calamitate lætentur inimici. Continenter vero docet, quæ sit causa calamitatum, procurans utilitatem.

Vers. 8. *Peccatum enim*, inquit, *peccavit Hierosolyma, propterea facta est in commotionem*. Qua-D propter hi, qui prius eam venerabantur, spectato ejus infortunio, contumeliosi fuerunt in eam. Post hæc meminit peccatorum cujuscunque generis

Vers. 9. *Impuritas ante pedes ejus est, non est recordata finis sui*, **649** *et cecidit mirabiliter*. De-

[x] Deut. xxviii, 43. [y] Deut. xxxii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[13] B ὅσον. [14] τέσσαρας—Θρήνους. Progreditur nimirum commentarius usque ad finem capitis quarti, quintum autem, quod in codicibus quibusdam Lat. a Sabaterio allegatis inscribitur oratio Jeremiæ prophetæ, a Nostro omissum est. [15] τήν. B præm. κατά. [16] B αὐτήν. [17] ἀνά— θλιβ. *Hebr.* inter angustias. [18] καὶ θρ. B θρηνεῖν δὲ καὶ αὐτάς, φησιν. [19] B Μωϋσῆς. [20] B ἄνω, ἄνω. [21] B κάτω, κάτω. [22] λέγ. B ἀπειλεῖ. [23] B ἐπορεύθη. [24] B τήν. [25] B πλέον. [26] B ἥμαρτεν, juxta rec. lect. [27] ἀκαθ. Apud LXX, sequ. αὐτῆς. [28] ἐσχ. Ita Alex. [29] καὶ πεπτ. θαυμ. Ita fere Hebr. Sed rec. lectio est καὶ κατεβίβασεν ὑπέρογκα.

Digitized by Google

cet enim non prosperitati confidere, sed exspectare mutationem. Quando igitur nemo hominum ei affert consolationem, tu Domine, inquit, qui intueris eam infeliciter agentem, miserere. Vehementer autem luget, quod hostes ausi sint ingredi secreta templi, dicens :

VERS. 10. *Manum* [a] *suam extendit, qui affligebat, ad omnia desiderabilia ejus. Vidit enim gentes ingressas in sacrarium ejus, de quibus præcepisti, ne intrent in ecclesiam tuam.* Sane in Sancta sanctorum soli pontifici licebat ingredi, et hoc quidem semel in anno : in sancta vero anteriora, soli sacerdotes ingrediebantur ; in interiorem vero aulam, etiam Levitæ ; at in exteriorem, qui erant de genere Israelis, et proselyti circumcisi. Omnem enim non circumcisum etiam lex prohibebat intrare in illam ; maxime autem Moabitas et Ammonitas ingredi vetat : « Ammonita enim et Moabita non intrabit in ecclesiam Domini in æternum [z]. » Hujus legis meminit Lamentatio. Deinceps recitat mala, quæ contigerunt ex fame.

VERS. 11. *Omnis populus ejus gementes, quærentes panem : dederunt desiderabilia ejus pro cibo, ad recreandam animam.* Hoc loco *desiderabilia* vocat infantes. Gustarunt enim tempore famis etiam de carnibus humanis. Implorat nihilominus clementiam divinam. « Vide, Domine, et respice, quia despecta facta sum. » [12] Deinde admonet transeuntes per **650** eam, ut intueantur incomparabilem dolorem illius. Hunc autem, ait, induxit mihi Dominus locutus in me. Hoc est, mandavit duntaxat, et inflicta sunt mihi mala. Illud autem, « Vindemiavit me, » Syrus interpretatus est, Coxit me. Refert etiam plagam divinitus sibi illatam.

VERS. 13. *De excelso suo emisit ignem in ossa mea, et adduxit eum super me.* Ipse nimirum concessit hostibus, ut obsiderent, et oppugnarent, et incenderent civitatem. « Expandit rete pedibus meis : avertit me retrorsum. Tradidit me desolatam toto die dolentem. » *Rete* vocat mala, quæ evitari non possunt. Etenim etiam qui aufugerant capti sunt. Ostendit quoque justam esse ultionem.

VERS. 14. *Vigilavit in impietates meas, et manibus suis convolvit me.* Id est, Compedes injecit mihi, et hostibus tradidit. « Aggravavit jugum suum super collum meum. » Quoniam acerbe me coegit servire crudelissimis Babyloniis. « Et infirmata est virtus mea, quia dedit Dominus in manibus meis do-

[z] Deut. XXIII, 3.

A στῶς. Προσήκει γὰρ μὴ τῇ εὐπραξίᾳ θαῤῥεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεταβολὴν προσμένειν. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, οὐδεὶς ἀνθρώπων αὐτῇ προσφέρει παραψυχήν, σὺ Δέσποτα τὴν ἀθλίως κρατοῦσαν [80] θεασάμενος, οἰκτειρον. Θρηνεῖ δὲ διαφερόντως τὸ τῶν ἀδύτων τοῦ ναοῦ κατατολμῆσαι τοὺς δυσμενεῖς, καί φησι·

ι'. *Χεῖρα αὐτοῦ ἐξεπέτασε θλίβων, ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιθυμητὰ* [81] *αὐτῆς· εἶδε γὰρ ἔθνη εἰσελθόντα εἰς τὸ ἁγίασμα αὐτῆς, ἃ ἐνετείλω μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν σου.* Εἰς μὲν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων μόνῳ τῷ ἀρχιερεῖ εἰσιτητὸν ἦν, καὶ τοῦτο [82] μέντοι ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ· εἰς δὲ τὰ πρὸ τούτων ἅγια οἱ ἱερεῖς εἰσῄεσαν μόνοι· εἰς δὲ τὴν ἐνδοτέραν αὐλὴν καὶ οἱ Λευῖται· εἰς δὲ τὴν ἐξωτέραν [83] οἵ τε ἐκ γένους Ἰσραὴλ, καὶ οἱ περιτετμημένοι προσήλυτοι· B πάντα γὰρ ἀπερίτμητον καὶ εἰς ἐκείνην εἰσελθεῖν ὁ νόμος ἐκώλυε· διαφερόντως μέντοι Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας εἰσελθεῖν ἀπαγορεύει· « Ἀμμανίτης γὰρ [84], καὶ Μωαβίτης, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου, οὐδὲ εἰς [85] τὸν αἰῶνα. » Τοῦτον [86] ἀνέμνησε τὸν νόμον ὁ Θρῆνος· εἶτα διηγεῖται τὰ ἀπὸ τοῦ λιμοῦ συμβεβηκότα κακά.

ια'. *Πᾶς ὁ λαὸς αὐτῆς καταστενάζοντες, ζητοῦντες ἄρτον. Ἔδωκαν γὰρ* [87] *τὰ ἐπιθυμήματα αὐτῆς ἐν βρώσει, τοῦ ἐπιστρέψαι ψυχήν.* Ἐνταῦθα *ἐπιθυμήματα* τὰ βρέφη καλεῖ· ἐγεύσαντο γὰρ ἐν τῷ λιμῷ καὶ ἀνθρωπίνων κρεῶν. Αἰτεῖ μέντοι τὴν θείαν φιλανθρωπίαν. Ἴδε Κύριε, καὶ ἐπίβλεψον, ὅτι ἐγενόμην [88] ἠτιμωμένη. Εἶτα τοὺς δι' αὐτὴν [89] παριόντας παρακαλεῖ τὴν ἀσύγκριτον αὐτῆς ὀδύνην ἰδεῖν. C Ταύτην δὲ, φησὶν, ὁ Δεσπότης ἐπήγαγέ μοι φθεγξάμενος ἐν ἐμοί· τουτέστι, προσέταξε μόνον, καὶ ἐπηνέχθη μοι τὰ κακά· τὸ δὲ Ἐπεφύλλισέ [90] μοι. Ἦψέ [91] μοι, ὁ Σύρος ἡρμήνευσε. Διηγεῖται δὲ καὶ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῇ θεήλατον πληγήν.

ιγ'. *Ἐξ ὕψους αὐτοῦ ἐξαπέστειλε πῦρ* [92] *ἐν τοῖς ὀστέοις μου, καὶ* [93] *κατήγαγεν αὐτὸ ἐπ' ἐμέ* [94]. Αὐτὸς γὰρ συνεχώρησε τοῖς πολεμίοις, καὶ πολιορκῆσαι, καὶ πορθῆσαι, καὶ ἐμπρῆσαι τὴν πόλιν. « Διεπέτασε δίκτυον τοῖς ποσί μου, ἀπέστρεψέ με εἰς τὸ [95] ὀπίσω· ἔδωκέ με ἠφανισμένην ὅλην τὴν ἡμέραν ὀδυνωμένην. » *Δίκτυον* καλεῖ τὸ ἄφυκτον τῶν κακῶν· καὶ γὰρ οἱ ἀποδράντες ἑάλωσαν. Δείκνυσι δὲ καὶ τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον.

ιδ'. *Ἐγρηγόρησεν* [96] *ἐπὶ τὰ ἀσεβήματά μου, ἐν* [97] *χερσὶν αὐτοῦ συνέπλεξέ με.* Ἀντὶ τοῦ, Συνεπόδισε, καὶ τοῖς ἐχθροῖς παρέδωκεν. « Ἐβάρυνε [98] τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν τράχηλόν μου. » Πικρῶς γὰρ τοῖς ὠμοτάτοις Βαβυλωνίοις δουλεύειν ἠνάγκασε. « Καὶ ἠσθένησεν ἡ ἰσχύς μου, ὅτι [99] ἔδωκε Κύριος ἐν χερσί

D

VARIÆ LECTIONES.

[80] κρ. B πράττουσαν. [81] B ἐπιθυμήματα, juxta rec. lectio. [82] B τούτῳ. [83] B ἔξω. [84] γάρ. B add. φησί. [85] εἰς. B præm. ὡς. [86] B τούτων, et deinde τῶν νόμων. [87] γάρ. Des. in B. [88] B ἐγενήθην, juxta Alex. [89] B αὐτῆς. [90] ἐπεφ. μοι. Rec. lectio est ἐταπείνωσέ με. Sed Vulg. habet, *vindemiavit me.* [91] ἦψε. B ἔθλιψε. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ἦψε *tetigit.* [92] Rec. lectio est ἀπέστειλε. [93] καὶ — ἐμέ. *Hebr.* et dominari fecit eum. [94] ἐπ' ἐμέ. Des. apud LXX. [95] B τὰ, juxta rec. lect. [96] Ἐγρ. Rec. lectio est ἐγρηγορήθη. *Hebr.* Colligatum est onus prævaricationum mearum in manu ejus : implicant sese, s. contortæ sunt. [97] ἐν — με. Rec. lectio ἐν χερσί μου συνεπλάκησαν. [98] ἐβ. — μου. Rec. lectio est ἀνέβησαν ἐπὶ τὸν τράχηλόν μου, juxta Hebr. [99] ὅτι — ὀδύνας. *Hebr.* tradidit me Dominus in manus, sc. hostium.

Digitized by Google

μου ὁδύνας, ἃς [50] οὐ μὴ δύνωμαι [51] ὑποστῆναι. » Ὀδύρεται δὲ καὶ τῶν ἀριστέων τὸν ὄλεθρον.

ιε'. *Ἐξῆρε* [52] *πάντας τοὺς ἰσχυρούς μου · ὁ Κύριος ἐκάλεσεν ἐπ' ἐμὲ καιρὸν τοῦ συντρίψαι τοὺς* [53] *ἐκλεκτούς μου.* Τὴν *συμφορὰν* καὶ ὁ Σύρος, καὶ ὁ Ἑβραῖος, *καιρόν* καλεῖ · καὶ ἡμεῖς δὲ πολλάκις εἰώθαμεν τῶν καιρῶν τὰς δυσκολίας ὀδύρεσθαι.

Ληνὸν ἐπάτησε Κύριος παρθένῳ θυγατρὶ Ἰούδα. (ις'.) *Ἐπὶ τούτοις ἐγὼ κλαίω.* Πολλάκις ἡ θεία Γραφὴ τὴν μεγίστην τιμωρίαν ἀπεικάζει ληνῷ, διὰ τὸ πάντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἀποθλίβεσθαι τοὺς βότρυας, καὶ μηδεμίαν ὡς τὰ πολλὰ διαφεύγειν ῥᾶγα. « Καὶ [54] οἱ ὀφθαλμοί μου κατήγαγον ὕδωρ, ὅτι ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ ὁ παρακαλῶν με. » Καὶ διδάσκων, τίς οὗτος, ἐπήγαγεν · « Ὁ ἐπιστρέφων ψυχήν μου. » Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν παιδείαν ἐπήγαγε, τῇ [55] ψυχῇ τὴν ὠφέλειαν πραγματευόμενος. Θρηνεῖ δὲ καὶ τῶν υἱῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ τὴν τῶν ἐχθρῶν ἐπικράτειαν. Δείκνυσι δὲ αὐτῆς καὶ τὸ σχῆμα τοῦ πένθους.

ιζ'. *Διεπέτασε Σιὼν τὰς* [56] *χεῖρας αὐτῆς.* Εἰώθασι γὰρ αἱ πενθοῦσαι, καὶ ἐκτείνειν, καὶ συστέλλειν τὰς χεῖρας. Λέγει δὲ αὐτὴν καὶ ἀπαραμύθητον εἶναι, ἅτε δὴ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἐχθροῖς ὁρμῆσαι κατ' αὐτῆς συγχωρήσαντος, καὶ τὴν καθιερωμένην μολῦναι. « Ἐγενήθη γὰρ, φησὶν, Ἱερουσαλὴμ, ὡς [57] ἀποκαθημένη ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ἀκάθαρτος δὲ ἦν κατὰ τὸν νόμον ἡ τοῦ αἵματος τὸν ῥοῦν ὑπομένουσα· ταύτῃ τοίνυν ἀπεικάζει τὴν πόλιν ἀλλοφύλων καὶ δυσσεβῶν πληρωθεῖσαν ἀνθρώπων. Συνεχῶς μέντοι ὁ προφήτης τῆς ψήφου τὸ δίκαιον εὐφημεῖ, τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν προσφέρων τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

ιη'. *Δίκαιός ἐστι Κύριος, ὅτι τὸ στόμα αὐτοῦ παρεπίκρανα.* Τοὺς γὰρ ὑπ' αὐτοῦ τεθέντας παρέβην νόμους. Θρηνήσας δὲ τῶν παρθένων καὶ τῶν νεανίσκων ἀνδραποδισμὸν [58], διδάσκει, ὡς ἀνωφελὴς [59] ἡ τῶν εἰδώλων δουλεία. *Ἐραστὰς* γὰρ ἐκεῖνα [60] καλεῖ. Ἱκετεύει δὲ τὸν λῦσαι δυνάμενον τὴν τῶν κακῶν ἀωρίαν, οἰκτεῖραι αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὴν ἁμαρτίαν. « Παραπικραίνουσα γὰρ, φησὶ, παρεπίκρανα [61]. » Ἀνιᾷ δὲ αὐτὴ διαφερόντως τὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐπιτωθάζειν · καὶ τοῦτο δέ, φησὶ, σοῦ νεύσαντος γέγονεν. « Ἐπήγαγες γὰρ ἡμέραν, καὶ ἐκάλεσας καιρὸν, καὶ ἐγένοντό [62] μοι [63] οἴμοι, οἴμοι [64]. » Αἰτεῖ δὲ κἀκείνους ταῖς αὐταῖς περιπεσεῖν συμφοραῖς.

κβ'. *Εἰσέλθοι γὰρ, φησὶ, πᾶσα ἡ κακία αὐτῶν κατὰ πρόσωπόν σου.* Ὡς ἐθεάσω, φησὶ [65], τὴν ἐμὴν παρανομίαν, βλέπε καὶ τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν. « Καὶ ἐπιψύλλισον [66] αὐτοὺς, ὃν τρόπον ἐπεψύλλισας [67] ἐμὲ

A lores, quos non valeo sustinere. » Deflet etiam fortium virorum interitum.

Vers. 15. *Abstulit omnes robustos meos : Dominus vocavit super me tempus conterendi electos meos.* *Calamitatem* Syrus et Hebræus *tempus* vocant. **651** Et nos sæpenumero solemus lugere difficultates temporum.

Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Judæ. (Vers. 16.) *Propterea ego fleo.* Persæpe Scriptura divina comparat gravissimum supplicium cum torcularibus, eo quod in torcularibus omnes uvæ conterantur, ita ut ne acinus quidem unus ut plurimum effugiat. « Oculi mei deduxerunt aquam, quia elongatus est a me consolans me. » Et ostendens, quis B sit ille, subjunxit : « Qui convertit animam meam. » Nam idcirco castigationem intulit animæ meæ procurans utilitatem. Luget etiam filiorum internecionem, et dominationem hostium. Ipsius quoque lugentis habitum describit.

Vers. 17. *Expandit Sion manus suas.* Solent enim illæ quæ lugent, et extendere et contrahere manus suas. Dicit præterea illam admittere non posse consolationem : præcipue cum Dominus permiserit hostibus facere impetum in eam, et consecratam polluere. « Facta est enim, ait, Hierosolyma quasi menstruata in medio eorum. » Immunda enim erat secundum legem, quæ patiebatur fluxum sanguinis. Huic ergo parem facit civitatem, C alienigenis et impiis hominibus plenam. Sane prophæta assiduus est in prædicanda sententiæ divinæ justitia, emolumentum inde præbens lectoribus.

Vers. 18. *Justus est Dominus, quia os ejus irritavi.* Quia latas ab eo leges transgressa sum. Deflens autem virginum et juvenum captivitatem, docet inutilem esse cultum idolorum. **652** [19.] *Amasios* enim illa vocat. [20.] Rogatque eum, qui potest tollere asperitatem malorum, misereri ejus, quæ confitetur peccatum. « Exasperans enim, ait, exasperavi. » [21.] Angit vero graviter eam, quod illudatur ab hostibus. Et hoc, inquit, annuente te D factum est. « Nam adduxisti diem, et vocasti tempus : et obtigerunt mihi heu, heu. » Et exoptat illos in easdem incidere calamitates.

Vers. 22. *Prodeat enim*, ait, *omnis iniquitas eorum ante faciem tuam.* Sicut contemplatus es, inquit, iniquitatem meam, ita etiam intuere impietatem eorum. « Et vindemia illos, quemadmo-

VARIÆ LECTIONES.

[50] ἃς.—ὑποστ. Rec. lectio, οὐ δυνήσομαι στῆναι. [51] B δύναμαι. [52] Ἐξῆρε. *Hebr.* conculcavit. [53] τούς. Des. in B. [54] καί. Des. in B. Rec. lectio est ὁ ὀφθ. μου κατήγαγεν. [55] τῇ. Des. in B. [56] τάς. Des. in B. [57] ὡς — αὐτ. Rec. lectio est εἰς ἀποκαθημένην ἀναμέσον αὐτῶν. [58] ἀνδρ. B præm. τόν. [59] ἀνωφ. B ἀνόνητος. [60] B ἐκείνους. [61] παρεπ. Ita A. et Compl. juxta Hebr. Sed rec. lectio est παρεπικράνθην. [62] ἐγ. μ. οἴμ. οἴμ. Ita Ald. Præstat autem h. l. lectio cod. Vat. ἐγένοντο ὅμοιοι ἐμοὶ, quam etiam amplexus est Grab., rejecta lect. cod. Alex., ἐγένοντο οἴμμοι οἴμμοι. [63] μοι. Des. in B. [64] οἴμ. Des. h. l. in B. [65] φησί. B præm. γάρ. [66] ἐπιψ. αὐτ. *Hebr.* fac illis. [67] ἐπεφ. ἐμέ. Rec. lectio est ἐποίησαν ἐπιφυλλίδα. A ἐπεφύλιτάν μοι.

Digitized by Google

dum vindemiasti me pro omnibus peccatis meis : quia multi gemitus mei, et tristatur cor meum. » Et hoc loco Syrus illud, *vindemia*, sic interpretatus est : « Et afflige illos sicut afflixisti me. » Prima ergo Lamentatio hunc finem habet.

περὶ πάντων τῶν ἁμαρτιῶν μου · ὅτι πολλοὶ οἱ στεναγμοί μου, καὶ ἡ καρδία μου λυπεῖται. » Καὶ ἐνταῦθα ὁ Σύρος τὸ *ἐπιφύλλισον* οὕτως ἡρμήνευσεν· « Θλῖψον αὐτούς, ὡς ἔθλιψας ἐμέ. » Ὁ μὲν οὖν πρῶτος θρῆνος τοῦτο ἔχει τὸ τέλος.

CAPUT II.

Prœmium vero secundæ est hujusmodi :

VERS. 1. *Quomodo obtexit Dominus caligine in ira sua filiam Sion ? Projecit de cœlo in terram gloriam Israelis ? Et non est recordatus scabelli pedum suorum in die iræ suæ ?* Et hinc clarum est, divinum Davidem « scabellum pedum ejus » appellasse templum Dei. « Adorate enim, ait, ad **653** scabellum pedum ejus [a]. » Porro propheta calamitatem similem fecit caligini : et dicit, civitatem de cœlis in terram esse projectam. Ex eo quod privata sit florescente gratia, hostibus facta est captu facilis.

ΚΕΦΑΛ. Β'

Τοῦ δὲ [68] δευτέρου τὸ προοίμιον τοῦτο·

α'. Πῶς ἐγνόφωσεν ὀργῇ [69] *αὐτοῦ Κύριος τὴν θυγατέρα Σιών; Κατέρριψεν* [70] *ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν δόξαν* [71] *Ἰσραὴλ; Καὶ οὐκ ἐμνήσθη ὑποποδίου ποδῶν αὐτοῦ ἐν* [72] *ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ;* Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς « ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ » ὁ θεῖος Δαβὶδ τὸν θεῖον ὀνομάζει ναόν [73] · « Προσκυνεῖτε γὰρ, φησὶ, τῷ [74] ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Ὁ μέντοι προφήτης ἀπείκασε γνόφῳ τὴν συμφοράν, καὶ λέγει ἐξ οὐρανῶν εἰς γῆν ῥιφῆναι τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ τῆς ἐπανθούσης χάριτος ἐγυμνώθη [75], ἐγένετο τοῖς πολεμίοις εὐάλωτος.

VERS. 2. *Præcipitavit Dominus, non parcens, omnia speciosa Jacobi. Destruxit in furore suo munitiones filiæ Judæ : agglutinavit ea in terram.* Hoc est, usque ad solum deturbavit. « Polluit reges ejus, et principes ejus. » Hæc et beatus David prædixit, « Posuisti, ait, munitiones ejus formidinem, diripuerunt eum omnes transeuntes per viam [b]. »

β'. Κατεπόντισε Κύριος οὐ φεισάμενος πάντα τὰ ὡραῖα [76] *Ἰακώβ* [77] · *καθεῖλεν ἐν θυμῷ αὐτοῦ τὰ ὀχυρώματα τῆς θυγατρὸς Ἰούδα, ἐκόλλησεν* [78] *αὐτὰ* [79] *εἰς τὴν γῆν.* Τουτέστι, μέχρις ἐδάφους κατήνεγκεν. « Ἐβεβήλωσε βασιλεῖς [80] αὐτῆς, καὶ ἄρχοντας αὐτῆς. » Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος προεῖπε Δαβίδ · « Ἔθου, γάρ, φησὶ, τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ δειλίαν, διήρπασαν αὐτὸν πάντες παραπορευόμενοι [81] τὴν ὁδόν. »

VERS. 3. *Confregit in ira furoris sui omne cornu Israelis.* Appellat *cornu* principes et potentes. « Avertit retrorsum dexteram suam a facie inimici : et accendit in Jacobo ignem ardentem : et devoravit omnia quæ sunt in ambitu ejus. » Ingruentibus enim hostibus noluit adjuvare. Sed videbatur generoso duci similis, qui facile possit hostes fundere, et manus in tergum vertat, et inimicis concedat victoriam. Ex altera parte, inquit, erga me usus est manibus.

γ'. Συνέκλασεν ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ πᾶν κέρας Ἰσραήλ. Κέρας καλεῖ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς δυνάστας. « Ἀπέστρεψεν ὀπίσω δεξιὰν αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, καὶ ἀνῆψεν ἐν Ἰακὼβ πῦρ [82] φλέγον, καὶ κατέφαγε πάντα τὰ κύκλῳ αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ ἠθέλησεν ἐπαμῦναι τῶν δυσμενῶν ἐπελθόντων, ἀλλ' ἐώκει στρατηγῷ γενναίῳ καταλῦσαι ῥᾳδίως δυναμένῳ τοὺς πολεμίους, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τοὐπίσω μεταφέροντι, καὶ παραχωροῦντι τοῖς δυσμενέσι τὴν νίκην [83]. Ἐπ' ἐμὲ [84] δὲ, φησὶ, τοὐναντίον ἐχρήσατο ταῖς χερσίν.

VERS. 4. *Tetendit enim arcum suum, quasi inimicus; firmavit dexteram suam, velut adversarius; occidit omnia desideria mea in tabernaculo filiæ Sion : effudit velut ignem furorem* **654** *suum.* Etenim cædes in templo committere ausi sunt hostes. [5] Docet autem hic sermo, permittente Deo omnia illa facta esse. Ob id enim quod peccaverunt, favit partibus inimicorum : et hostium ministerio muros destruxit, et domos incendit, et viris ac mulieribus luctum induxit. Hoc enim ait :

δ'. Ἐνέτεινε γὰρ τὸ [85] *τόξον αὐτοῦ ὡς ἐχθρός, καὶ ἐστερέωσε δεξιὰν αὐτοῦ ὡς ὑπεναντίος, καὶ ἀπέκτεινε πάντα τὰ ἐπιθυμήματά μου* [86] *ἐν σκηνῇ θυγατρὸς Σιών · ἐξέχεεν ὡς πῦρ τὸν θυμὸν αὐτοῦ.* Καὶ γὰρ ἐν τῷ ναῷ τὰς σφαγὰς ἐτόλμησαν οἱ πολέμιοι. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὡς τοῦ Θεοῦ συγχωρήσαντος ἐκεῖνα πάντα ἐγένετο · ἐπειδὴ γὰρ ἐξήμαρτον, τὰ δυσμενῶν εἰργάσατο, καὶ διὰ τῶν πολεμίων καὶ τοὺς περιβόλους κατέλυσε, καὶ τὰς οἰκίας ἐνέπρησε, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ τὸ πένθος ἐπήνεγκε. Τοῦτο γὰρ λέγει ·

Multiplicavit filiæ Judæ humiliatum et humilia-

Ἐπλήθυνε θυγατρὶ Ἰούδα τεταπεινωμένον [87]

[a] Psal. XCVIII, 5. [b] Psal. LXXXVIII, 41, 42.

VARIÆ LECTIONES.

[68] δέ. In B ponitur post δευτέρου. [69] ὀργ. Apud LXX, præm. ἐν. [70] B κατέρρηξεν. [71] B δόξασμα, juxta rec. lectio. [72] ἐν — αὐτοῦ. Hæc in cod. Vat. constituunt initium vers. 2, contra Hebr. [73] B νεών. [74] B τὸ ὑποπόδιον. [75] B γυμνωθεῖσα. [76] ὡρ. *Hebr.* habitacula. [77] Iax. Colon alias ad φεισάμενος poni solet. [78] ἐκόλλ. — γῆν. *Hebr.* deturbavit (ea) in terram. [79] αὐτά. Des. apud LXX et in Hebr. [80] Rec. lectio est βασιλέα. [81] παραπ. B præm. οἱ. [82] πῦρ φλ. Rec. lectio est ὡς πῦρ φλόγα. [83] B τῆς νίκης. [84] B ἐμοῦ. [85] τό. Des. in B. [86] μου. Apud LXX præm. τῶν ὀφθαλμῶν, quod tamen abest ab Hebr. [87] τετ. Alii ταπεινούμενον vel ταπεινουμένην. *Hebr.* mœrorem et mœstitiam.

Digitized by Google

καὶ τεταπεινωμένην. (ς'.) Ἐξέσπασεν [88] ὡς ἄμπελον τὸ σκήνωμα αὐτοῦ. Κατέκαυσαν γὰρ οἱ πολέμιοι τὸν θεῖον νεών. « Διέφθειρεν ἑορτὴν [89] αὐτοῦ. » Οὐκ ἔτι γὰρ ἑορτὰς ἐπετέλουν, ἀλλὰ θρηνεῖν ἠναγκάζοντο. « Ἐπιλαθέσθαι [90] ἐποίησε Κύριος Σιὼν [91] ἑορτῆς, καὶ σαββάτου. » Προστέθεικε δὲ καὶ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἱερέων τὸν ὄλεθρον, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν ἐρημίαν, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν μιασμὸν, καὶ τὴν τοῦ τείχους κατάλυσιν, καὶ τὸ πάντων ἀνιαρώτατον. « Φωνὴν πολέμου ἔδωκαν ἐν οἴκῳ Κυρίου · » ὡς ψαλμὸν Λευιτῶν. « Ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς. » Ἀντὶ γὰρ τῆς συνήθους ὑμνῳδίας ὁ τῶν πολεμίων ἀλαλαγμὸς ἀνεπέμπετο.

η'. Ἐλογίσατο [92] *Κύριος τοῦ διαφθεῖραι τεῖχος θυγατρὸς Σιών · ἐξέτεινε μέτρον.* Τουτέστι, τὴν ἴσην καὶ δικαίαν ψῆφον · τοῦτο [93] καὶ ὁ μακάριος ἐθεάσατο Ζαχαρίας. Πάλιν δὲ τῶν πυλῶν, καὶ τῶν τειχῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων μνημονεύσας, ἐπήγαγε, « Καὶ οὐκ ἔστι νόμος. » Πρὸ γὰρ τῆς ἐφόδου τῶν πολεμίων, ἀδεῶς παρεβαίνετο · μετὰ δὲ τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὸν ἐμπρησμὸν, οὐδὲ βουλόμενοι πληροῦν τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἠδύναντο. « Καί γε προφῆται αὐτῆς οὐχ εὗρον [94] ὅρασιν παρὰ Κυρίου. » Τοὺς ψευδοπροφήτας λέγει, τοὺς τὰ ψευδῆ μαντευσαμένους αὐτῇ. Ὑποδείκνυσι καὶ τοὺς γεγηρακότας θρηνοῦντας, καὶ σάκκον περιεζωσμένους, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προφήτης βοᾷ ·

ια'. *Ἐξέλιπον ἐν δάκρυσιν οἱ ὀφθαλμοί μου, ἐταράχθη ἡ κοιλία* [95] *μου · ἐξεχύθη εἰς γῆν ἡ δόξα* [96] *μου ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου.* Δείκνυσι δὲ καὶ τὸ [97] πάντων ἐλεεινότατον πάθος. « Ἐν τῷ ἐκλύεσθαι [98] νήπια καὶ θηλάζοντα ἐν πλατείαις πόλεως. » Ὁ γὰρ λιμὸς καὶ τὴν τῆς φύσεως φιλοστοργίαν ἐνίκησε. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν ·

ιβ'. *Ταῖς μητράσιν αὐτῶν εἶπον, Ποῦ σῖτος καὶ οἶνος ; ἐν τῷ ἐκλύεσθαι αὐτούς.* Λέγει δὲ μὴ [99] εὑρίσκειν ἀξίαν εἰκόνα τοῦ πάθους.

ιγ'. *Τί γὰρ*, φησὶ, *μαρτυρήσω σοι, καὶ* [1] *τί ὁμοιώσω σοι, θύγατερ Ἰερουσαλήμ ;* Ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν, τῶν τὰ χρηστὰ προλεγόντων.

ιδ'. *Προφῆται γάρ σου*, φησὶν, *εἶδόν σοι μάταια, καὶ ἀφρυσύνην · καὶ οὐκ ἀπεκάλυψαν τὴν ἀδικίαν σου, τοῦ* [2] *ἀποστρέψαι* [3] *τὴν αἰχμαλωσίαν σου. Καὶ εἶδόν σοι λήμματα* [4] *μάταια, καὶ ἐξωσάν* [5] *σε.* Ἐμποδὼν γὰρ ἐγένοντο τῇ μεταμελείᾳ τὰ θυμήρη προλέγοντες, καὶ οὐκ εἶων αὐτοὺς τῆς πολλῆς ἀποστῆναι παρανομίας.

A *tam.* (Vers. 6.) *Et evulsit quasi vineam tabernaculum suum.* Exusserunt enim hostes templum Dei. « Abolevit festum ejus. » Quia non amplius festa celebrabant, sed lugere cogebantur. « Dominus fecit ut Sion oblivisceretur festi et Sabbati. » Addidit etiam regum et sacerdotum interitum, vastationem templi, altaris pollutionem, destructionem murorum, et quod omnium molestissimum est. [7] « Vocem belli ediderunt in domo Domini, » tanquam psalmum Levitarum. « In die festi. » Loco psalmodiæ solitæ resonabat ululatus hostium.

Vers. 8. *Cogitavit Dominus dissipare murum filiæ Sion : extendit mensuram.* Id est, æquam et justam B sententiam. Hoc etiam perspexit beatus Zacharias [c]. [9] Facta autem iterum portarum, murorum, et principum mentione, subdidit, « Et non est lex. » Siquidem ante adventum hostium, citra formidinem transgrediebantur legem : post urbem vero captam et incendium templi, ne volentes quidem poterant **655** juxta legem peragere officium divinum. « Et prophetæ quoque ejus non invenerunt visionem a Domino. » Dicit pseudoprophetas, qui vaticinabantur ei falsa. [10] Senes etiam lugentes repræsentat, et saccis indutos. Atque ipse etiam propheta clamat :

Vers. 11. *Defecerunt lacrymis oculi mei, conturbatus est venter meus : effusa est in terram gloria mea super contritionem filiæ populi mei.* Ostendit C rursus tribulationem misericordia dignissimam. « Cum exanimarentur pueri et lactentes in plateis civitatis. » Fames enim vincebat amorem naturalem. Id enim est quod subjunxit :

Vers. 12. *Matribus suis dixerunt : Ubi triticum et vinum ? cum deficerent ipsi.* Dicit se non reperire æstimationem et pondus hujus afflictionis.

Vers. 13. *Quid enim*, ait, *testificabor tibi ? aut quid comparabo tibi, filia Hierosolymæ ?* [14] Reducit etiam in memoriam pseudoprophetas, qui fausta vaticinabantur.

Vers. 14. *Prophetæ enim tui*, inquit, *viderunt tibi vana, et stultitiam : et non aperuerunt iniquitatem tuam, ut averterent captivitatem tuam. Et viderunt tibi assumptiones vanas, et expulerunt te.* Quia prædicentes grata impediebant pœnitentiam : nec sinebant eos a frequenti scelere recedere.

[c] Zach. II, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[88] Ἐξεπ. Rec. lectio διεπέτασεν. [89] ἑορτ. αὐτ. *Hebr.* locum conventus ejus. [90] ἐπιλ. — Σιών. Rec. lectio ἐπελάθετο Κύριος ἃ (al. ὃ) ἐποίησεν ἐν Σιών. [91] Σιών. B præm. ἐν. [92] Ἐλογ. Ita quoque A. Rec. lectio Καὶ ἐπέστρεψε. [93] τοῦτο. B add. τὸ μέτρον. [94] οὐχ εὗρ. Rec. lectio οὐκ εἶδον. [95] κοιλ. Rec. lectio est καρδία. [96] ἡ δόξα μου. *Hebr.* jecur meum. [97] τό. In cod. emend. per τῶν. [98] ἐκλ. νήπ. Rec. lectio ἐκλείπειν νήπιον. [99] Β μηδὲ. [1] καί. Rec. lectio ἤ. [2] Des. in edit. pr. [3] Rec. lectio ἐπιστρέψαι. [4] λήμμ. *Hebr.* oneras sermones duriores. [5] ἐξ. σε. Rec. lectio ἐξώσματα.

Digitized by Google

VERS. 15. *Plauserunt super te manibus omnes prætereuntes per viam : sibilaverunt, moverunt caput suum super filiam Hierosolymæ.* Istud proprium est eorum **656** qui admirantur res in deterius mutari. Refert autem quoque eorum verba : « Eratne hæc civitas corona gloriæ, decor honestus, et lætitia universæ terræ? » Cuncta hæc dicit impleta esse juxta prædictiones divinas. [16, 17] Docetque, quibus verbis usi sint inimici, insultantes ob adversa quæ illi acciderunt. « Hic enim est dies, quem sperabamus : invenimus et vidimus eum » Hoc enim etiam beatus David prædixit, dicens : « Facti sumus opprobrium vicinis nostris : subsannatio et illusio his qui in circuitu nostro sunt [d]. » Et rursus : « Posuisti nos in ignominiam in gentibus : commotionem capitis in populis [e]. » [18] Denuo vero propheta, prosopopœia usus, suadet muris et urbi, nocte dieque lacrymari, ob omnimodas calamitates. [20] Et malorum excessum refert. « Comedentne mulieres fructum ventris sui? vendemiam fecit coquus. » Hoc est, fructum sero natum coxit. Hoc enim subdidit : « Interficientur infantes multi, sugentes ubera. » Addit et aliam absurditatem : « An occident in sanctuario Domini sacerdotem et prophetam? » Personarum et loci qualitate demonstravit afflictionis excessum. [21] Postquam vero luxit senum, adolescentulorum, et virginum **657** captivitatem, subdidit :

ιε'. Ἐκρότησαν ἐπὶ σὲ χεῖρας πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν· ἐσύρισαν, ἐκίνησαν κεφαλὴν αὐτῶν ἐπὶ τὴν θυγατέρα Ἰερουσαλήμ. Ἴδιον τοῦτο τῶν θαυμαζόντων τὴν ἐπὶ τὰ χείρω μεταβολήν. Λέγει δὲ καὶ ἅπερ ἔλεγον· « Εἰ [6] αὐτὴ [7] ἦν ἡ πόλις στέφανος [8] δόξης [9], καλὴ εὐπρέπεια, εὐφροσύνη πάσης τῆς γῆς; » Λέγει πάντα ταῦτα πεπληρῶσθαι κατὰ τὰς θείας προρρήσεις· διδάσκει δὲ [10] καὶ οἷοις οἱ δυσμενεῖς ἐκέχρηντο λόγοις, ἐφηδόμενοι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῇ κακοῖς. « Αὕτη γὰρ [11] ἡ ἡμέρα ἣν προσεδοκῶμεν [12], εὕρομεν καὶ εἴδομεν αὐτήν [13]. » Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος προεῖπε Δαβίδ· « Ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. » Καὶ πάλιν· « Ἔθου ἡμᾶς εἰς ὀνειδισμὸν [14] ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς. » Πάλιν δὲ προσωποποιΐᾳ κεχρημένος ὁ προφήτης, τοῖς περιβόλοις καὶ τῇ πόλει παρακελεύεται νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν δακρύειν, διὰ τὰς παντοδαπὰς συμφοράς· λέγει δὲ καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κακῶν. « Εἰ φάγονται [15] γυναῖκες καρπὸν κοιλίας αὐτῶν; ἐπιφυλλίδα [16] ἐποίησε μάγειρος. » Τουτέστι, τὸν ὀψίγονον καρπὸν ἥψησε. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· « Φονευθήσονται νήπια πολλὰ [17] θηλάζοντα μασθούς. » Προστίθησι δὲ καὶ τὴν ἑτέραν ἀτοπίαν· « Εἰ [18] ἀποκτενοῦσιν ἐν ἁγιάσματι Κυρίου ἱερέα καὶ προφήτην; » Καὶ τῇ τῶν προσώπων ποιότητι, καὶ τοῦ [19] τόπου, ἔδειξε τὴν τοῦ πάθους ὑπερβολήν. Θρηνήσας δὲ τῶν γεγηρακότων [20] καὶ τῶν μειρακίων καὶ τῶν παρθένων τὸν ἀνδραποδισμόν, ἐπήγαγεν·

VERS. 22. *Vocasti in circuitu, tanquam ad diem festum, coloniam meam. Et nullus fuit in die iræ Domini salvatus et derelictus.* Nam qui metuebant incursionem hostium, illuc confugerunt, velut ad urbem munitam. Ibi nihilominus omnes capti sunt. Consueverant autem tempore festorum illuc omnes concurrere : idcirco comparat festo captivitatem. « Enutrivi, et corroboravi, et multiplicavi ; et hostis cuncta consummavit. » Inanis, inquit, effectus est labor meus : privata enim sum omnibus alumnis meis. Hic finem dedit secundæ Lamentationi.

κβ'. Ἐκάλεσας [21] ὡς εἰς [22] ἡμέραν ἑορτῆς παροικίαν [23] μου κυκλόθεν· καὶ οὐκ ἐγένετο ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου ἀνασωζόμενος, καὶ καταλελειμμένος. Τῶν γὰρ πολεμίων τὴν ἔφοδον δείσαντες, ὡς εἰς ὀχυρὰν τὴν πόλιν κατέφυγον· ἐκεῖ μέντοι πάντες ἐάλωσαν· εἰώθασι δὲ καὶ κατὰ τὸν τῶν ἑορτῶν καιρὸν ἐκεῖ πάντες συντρέχειν· οὗ δὴ χάριν τὴν ἅλωσιν ἀπείκασε τῇ ἑορτῇ. « Ἐξέθρεψα [24], καὶ ἐπεκράτησα καὶ ἐπλήθυνα, καὶ ὁ ἐχθρὸς [25] πάντα συνετέλεσε. » Μάταιός μου, φησὶν, ὁ πόνος ἐγένετο· τῶν τροφίμων γὰρ πάντων ἔρημος ἐγενόμην. Ἐνταῦθα τὸν δεύτερον συνεπέρανε Θρῆνον.

CAPUT III.

Tertiam vero exorditur in hunc modum :

VERS. 1. « Ego vir, videns paupertatem. » Præ cæteris omnibus propheta iste diserte prædixit tempus calamitatum. *Paupertatem* igitur vocat, penuriam bonorum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἄρχεται δὲ οὕτω τοῦ τρίτου·

α'. Ἐγὼ ἀνὴρ ὁ βλέπων πτωχείαν [26]. Διαφερόντως γὰρ οὗτος ὁ προφήτης παρὰ πάντας [27] τῶν συμφορῶν τὸν καιρὸν προεφήτευσε· πτωχείαν τοίνυν καλεῖ τὴν ἔνδειαν τῶν ἀγαθῶν.

[d] Psal. LXXVIII, 4. [e] Psal. XLIII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[6] εἰ. Ita Ald. et Compl. [7] Rec. lectio est αὕτη. [8] στεφ. B præm. ἦν ἐροῦσι. [9] δόξης — γῆς. Aliter pl LXX. [10] δέ. Des. in B. [11] γὰρ. B add. φησίν. [12] προσεδ. B præm. οὐ, sed contra Hebr. et reliqua exemplaria Græca. [13] κ. εἶδ. αὐτ. Rec. lectio αὐτὴν, εἴδομεν. [14] ὀνειδ. Rec. lectio h. l. παραβολήν. Vid. supra, t. I, p. 883. [15] B φάγωνται. [16] ἐπιφ. ἐπ. μάγ. Des. in Hebr. [17] πολλά. Des. apud LXX. *Hebr.* parvuli palmares, s. unius spithamæ. [18] εἰ ἀποκτ. κ. τ. λ. *Hebr.* Siccine interficietur, *cæt.* Rec. lectio est ἀποκτενεῖς. [19] τοῦ. B præm. τῇ. [20] Ex B suppl. [21] ἐκ. Ita A Ald. et Compl. juxta Hebr. sed rec. lectio est ἐκάλεσεν. B hab. ἐκάλεσα. [22] εἰς. Des. in edit. prior. [23] B παροικίας *Hebr.* formidines meas. [24] ἐξέθρ. — συνετ. Ita fere Hebr. sed rec. lectio est ὡς ἐπεκράτησα καὶ ἐπλήθυνα ἐχθρούς μου πάντας. [25] ἐχθ. π. B ἐχθρός μου πάντας. [26] πτωχ. *Hebr.* miseriam. [27] B πάντα.

Digitized by Google

Ἐν ῥάβδῳ θυμοῦ[28], (β'.) Παρέλαβέ με, καὶ ἀπήγαγέ με εἰς σκότος καὶ οὐ φῶς. Οἰκειοῦται τὰ κατὰ[29] τῆς πόλεως πάθη, καὶ καλεῖ σκότος τὴν δυσκληρίαν.

γ'. Πλὴν ἐν ἐμοὶ ἐπέτρεψεν[30] · ἤλλαξε[31] χεῖρα αὐτοῦ ὅλην τὴν ἡμέραν. Πάλαι γάρ μοι τὰ ἀγαθὰ χορηγῶν, νῦν τὰς παιδείας ἐπάγει. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ἤλλαξε χεῖρα αὐτοῦ. »

δ'. Ἐπαλαίωσε[32] σάρκας μου, καὶ δέρμα μου · ὀστᾶ μου συνέτριψε. Ταῦτα γὰρ πάντα ἡ ἀθυμία ποιεῖ.

ε'. Ἀνῳκοδόμησε κατ' ἐμοῦ, καὶ ἐκύκλωσέ με[33]. Ἀντὶ τοῦ, διαφυγεῖν οὐ δύναμαι τὰ ἐπενεχθέντα κακά · δηλοῖ δὲ καὶ τὸν ἔξωθεν περίβολον, ὃν οἱ πολέμιοι πολιορκήσαντες[34] ἐδείμαντο.

ς'. Κεφαλήν[35] μου ἐμόχθησεν[36], ἐκάθισέ[37] μου ἐν σκοτεινοῖς, ὡς νεκροὺς αἰῶνος. Τὴν πικρὰν δουλείαν διὰ τούτων αἰνίττεται · καὶ γὰρ τοῦ Σεδεκίου τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Βαβυλώνιος ἐξορύξας, μύλωνι παρέδωκε · τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ.

ζ'. Ἐβάρυνε τὸν[38] ζυγὸν τοῦ τραχήλου μου. Ὠμοτάτοις γάρ με δεσπόταις δουλεύειν ἠνάγκασε.

η'. Καί γε ὅτι[39] κεκράξομαι, καὶ βοήσω. Οὐ δέχεται γάρ μου δεομένου[40] τὴν δέησιν.

θ'. Ἀνῳκοδόμησε τὰς ὁδούς μου ἐν μαρμάρῳ[41], καὶ[42] τὰς τρίβους μου ἠφάνισε. Συνέχομαι γὰρ κακοῖς, ἃ διαφυγεῖν οὐ δύναμαι.

ι'. ια'. Ἄρκος ἐνεδρεύουσα ἐγένετό[43] μοι αὐτὸς, ὡς λέων ἐν κρυφίοις. Κατεδίωξέ με[44] ἀφεστηκότα, καὶ διετάραξέ[45] με. Ἔδειξε τῆς παιδείας τὸ δίκαιον · ἐγὼ γάρ, φησὶν, ἀπέστην[46] πρότερα · εἶθ' οὕτως αὐτὸς τιμωρίαν ἐπήνεγκε. Τούτων μέντοι τῶν προῤῥήσεων καὶ οἱ ἀρχαιότεροι μέμνηνται προφῆται.

Ἔθετό με ἠφανισμένην (ιβ'.) Ἐνέτεινε τὸ τόξον αὐτοῦ · καὶ ἐστήλωσέ με ὡς σκοπὸν εἰς βέλος. Οἱ κατὰ σκοποῦ βάλλοντες, καὶ ταύτην μελετῶντες τὴν τέχνην, οὐ δύο καὶ τρία καὶ τέσσαρα, ἀλλὰ πολλὰ πέμπειν εἰώθασι βέλη. Τὸ ἐπάλληλον τῆς συμφορᾶς[47] διὰ τῶν εἰκόνων[48] δεδήλωκε. Λέγει δὲ καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ὀδύνην · νεφροὺς γὰρ τοὺς λογισμοὺς καλεῖ · καὶ ὅτι ἐπίχαρτος ἐγένετο τοῖς ἐχθροῖς, οἱ[49] καὶ τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῇ[50] συμφορὰς ᾄδοντες διετέλουν · Ἐγύμνωσε γάρ με, φησὶ, πάσης ἰσχύος. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τό ·

A *In virga furoris,* (Vers. 2) *Assumpsit me, et abduxit me in tenebras, non autem in lucem.* Tribulationes contra civitatem illatas sibi vindicat, *tenebras* vocans infortunium

Vers. 3. *Verumtamen in me convertit, et mutavit manum suam, toto die.* Nam cum olim suppeditaret mihi bona, nunc adducit castigationes. Istud enim significatur per, « Mutavit manum suam. »

Vers. 4. *Ad* **658** *vetustatem redegit carnem meam, et pellem meam : ossa mea contrivit.* Ista enim omnia parit mœstitia.

Vers. 5. *Ædificavit contra me, et circumdedit me.* Id est, mala illata non possum effugere. Innuit etiam externum murum, quem obsidentes
B hostes exstruxerant.

Vers. 6. *Caput meum laborare fecit : sedere me fecit in tenebris, sicut mortuos sæculi.* Obscure per hæc designat acerbam servitutem. Etenim rex Babylonis, ubi Sedeciæ oculos effodisset, tradidit eum in pistrinum ; quod declaratur his quæ subjiciuntur.

Vers. 7. *Aggravavit jugum colli mei.* Siquidem crudelissimis dominis servire me coegit.

Vers. 8. *Tametsi vociferer, clamemque.* Non suscipit enim meam obsecrantis orationem.

Vers. 9. *Exædificavit vias meas marmore, et semitas meas delevit.* Constringor enim afflictionibus, quas evitare nequeo.

C Vers. 10, 11. *Ipse factus est mihi ursus insidians : velut leo in abditis. Persecutus est me recedentem, et perturbavit me.* Docet, quam justa sit castigatio. Siquidem ego, inquit, prior defeci, tum ille tale mihi supplicium inflixit. Harum porro prædictionum etiam antiquiores prophetæ meminerunt.

Reddidit me vastatam : (Vers. 12.) *Tetendit arcum suum, et firmavit me tanquam signum ad sagittam.* Qui jaculantur ad scopum, **659** eamque artem exercent, non duo, tria, aut quatuor duntaxat tela mittere solent, sed plura. Per imagines istas denotat calamitatum frequentiam. [13-15] Refert quoque dolorem animi (*renes* enim appellat cogitationes), et se exsultationi factam esse hostibus, illatas ei calamitates assidue cantantibus.
D Denudavit, ait, me omni robore. Hoc enim designat :

VARIÆ LECTIONES

[28] θυμ. B add. αὐτοῦ. [29] κατά. Des. in B. [30] Rec. lectio est ἐπέστρεψε, omisso ἤλλαξε. [31] ἤλλ. *Hebr.* vertit. [32] Ἐπ. σ. μ. *Hebr.* Consumpsit carnem meam. Cod. Vat. habet σάρκα quam lect. Grabius etiam in edit. suam transtulit. [33] με. Des. apud LXX. Præstat recepta lectio ἐκύκλωσε κεφαλήν μου, καὶ ἐμόχθησεν. *Hebr.* cingit (me) cicuta et defatigatione. [34] B πολιορκοῦντες. [35] Κεφ. μ. ἐμ Hæc apud LXX, ad finem vers. 5 referri solent, juxta Hebr. [36] Edit. prior hab. ἐμόχθωσεν. A ἐμόχθησα, ut Compl. [37] Rect. lectio ἐν σκοτεινοῖς ἐκάθισέ με. [38] τὸν— μου. Hæc ad Symm. pertinere videntur. Rec. lectio est χαλκόν μου. [39] ὅτι. Exstat tantum in Ald. et Compl. [40] B δεομένης. [41] ἐν μαρμ. Des. apud LXX. *Hebr.* lapide cæso. [42] καὶ — ἠφαν. Aliter οἱ LXX. [43] ἐγ. — κρυφ. Aliter οἱ LXX. [44] με. Des. apud LXX. [45] διετ. B διεσπάραξε. Rec. lectio est κατέπαυσε. [46] B ὑφέστην. [47] B τῶν συμφορῶν. [48] B τῆς εἰκόνος. [49] οἱ. Des. in B. [50] B αὐτοῖς.

Digitized by Google

VERS. 16. *Ejecit in lapillo dentes, meos et cibavit me cinere.* Syrus autem dicit : « In petra privavit me, et pristina pace, et omnibus bonis. »

VERS. 18. *Et dixi : Periit victoria mea; et spes mea a Domino.* [19-21] Meliorem, inquit, spem abjeci : verumtamen macero animam continua molestiarum memoria, et attraho Dominum ad misericordiam.

VERS. 22. *Misericordiæ Domini multæ, quia non defecimus : quia non sunt consumptæ miserationes ejus.* Si enim par peccato supplicium inflixisset, cædem nos quoque nunquam evadere * potuissemus. Deinde propheta supplicationem offert eorum nomine.

VERS. 23. *Renova eos velut diluculum matutinum.* Quia calamitatem nominavit *tenebras*, mutationem ejus comparat diluculo. « Multiplicata **660** est fides tua in matutinis. » Quoniam facta mutatione sinceriorem dabunt operam pietati. Multæ enim sunt angustiæ meæ : defecit cor meum.

VERS. 24. *Pars mea Dominus, dixit anima mea : propterea exspectabo eum.* Nullum, inquit, aliud habeo perfugium : sed tuum auxilium exspecto. Postea docet, quænam sit utilitas spei in Deo positæ.

VERS. 25, 26. *Bonus est Dominus exspectantibus eum : anima, quæ quæret eum, vivet. Bonum est sustinere, et sperare in salutare Domini.* Ad consolationem eorum qui despondent animum, hæc docet, et alia.

VERS. 27, 28. *Bonum est viro, cum tulerit jugum a juventute sua. Sedebit solus, et tacebit; quia tollit super seipsum grave jugum.* Hoc et beatus David dixit : « Bonum mihi, quod humiliaveris me, ut discam justificationes tuas [f]. » Istud autem, « Sedebit solus, et tacebit, » docet constantem esse, et tolerare adversa. Cui respondent quæ subduntur :

VERS. 29, 30. *Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes patientiæ. Dabit percutienti se maxillam suam, et satiabitur opprobriis.* Hæc est lex evangelica. Dominus enim præcepit [g], percutienti dexteram maxillam advertere et aliam. Hoc autem,

ις'. Ἐξέβαλεν [51] ἐν ψήφῳ τοὺς ὀδόντας μου, καὶ ἐψώμισέ με [52] σποδόν. Ὁ δὲ Σύρος, Ἐν πέτρᾳ, λέγει, ἐστέρησέ με [53] καὶ τῆς προτέρας εἰρήνης, καὶ τῶν παντοδαπῶν ἀγαθῶν.

ιη'. Καὶ εἶπον, Ἀπώλετο νίκη [54] μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἀπὸ Κυρίου. Ἀπηγόρευσα, φησὶ, τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας, ἀλλ' ὅμως τῇ συνεχεῖ τῶν ἀνιαρῶν μνήμῃ τὴν ψυχὴν κατατήκω, καὶ εἰς ἔλεον τὸν δεσπότην ἐφέλκομαι.

κβ'. Τὰ ἐλέη Κυρίου [55] πολλὰ [56] ὅτι οὐκ ἐξελίπομεν [57], ὅτι οὐ συνετελέσθησαν οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ [58]. Εἰ γὰρ σύμμετρον τῇ ἁμαρτίᾳ τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἡμεῖς διεφύγομεν τὴν σφαγήν. Εἶτα ὁ προφήτης τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετείαν προσφέρει.

κγ'. Ἀνακαίνισον αὐτοὺς, ὡς ὄρθρον πρωϊνόν [59]. Ἐπειδὴ σκότος τὴν συμφορὰν προσηγόρευσεν, ὀρθρῳ παραβάλλει τὴν ταύτης μεταβολήν. « Ἐπληθύνθη [60] ἡ πίστις σου εἰς τὰς πρωΐας [61]. » Τῆς γὰρ μεταβολῆς γενομένης, γνησιώτερον τῇ εὐσεβείᾳ προσέξουσι. Πολλοὶ γάρ [62] εἰσιν οἱ στεναγμοί μου, καὶ ἡ καρδία μου ἐξέλιπε.

κδ'. Μερίς μου Κύριος, εἶπεν ἡ ψυχή μου, διὰ τοῦτο ὑπομενῶ αὐτόν [63]. Ἑτέραν, φησὶν, οὐκ ἔχω καταφυγὴν, ἀλλὰ τὴν σὴν προσμένω βοήθειαν. Εἶτα διδάσκει τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ χρήσιμον.

κε', κς'. Ἀγαθὸς Κύριος τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν· ψυχὴ, ἣ ζητήσει αὐτὸν, ζήσεται [64]. Ἀγαθὸν τὸ ὑπομένειν, καὶ ἐλπίζειν εἰς τὸ σωτήριον τοῦ Κυρίου [65]. Ταῦτα εἰς ψυχαγωγίαν τῶν ἀθυμούντων διδάσκει [66], καὶ ἕτερα.

κζ', κη'. Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν [67] ἐκ νεότητος [68] αὐτοῦ. Καθήσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσει, ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτὸν ζυγὸν βαρύν [69]. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου· » τὸ δὲ, « Καθήσεται κατὰ μόνας καὶ σιωπήσει, » καρτερεῖν διδάσκει, καὶ ὑπομένειν τὰ λυπηρά. Συμφωνεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπαγόμενα·

κθ', λ'. Δώσει ἐν χώματι στόμα αὐτοῦ [70]· εἰ ἄρα ἐστὶν ὑπομονῆς ἐλπίς [71]. Δώσει τῷ παίοντι αὐτὸν σιαγόνα αὐτοῦ [72]. καὶ χορτασθήσεται ὀνειδισμῶν. Εὐαγγελικὸς οὗτος ὁ νόμος [73]· ὁ γὰρ Κύριος διηγόρευσε [74], τῷ παίοντι τὴν σιαγόνα τὴν δεξιὰν,

[f] Psal. cxviii, 71. [g] Matth. v, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[51] ἐξέβ. *Hebr.* comminuit. [52] ἐψ. με. *Hebr.* depressit me. [53] ἐστέρ. με. Ita Sirm. lectionem λέγει, ἐστέρησαν γάρ με, ex B emendavimus. Sed Picus legisse videtur λέγει, ἐστέρησέ με, ἐστέρησαν γάρ με, κ. τ. λ. Ita enim hæc in vers. sua expresserat : in lapide privavit me. Nam et pristina pace privaverunt me. [54] Rec. lectio νῖκος. [55] Κυρ. B præm. γάρ. [56] πολλά. Des. apud LXX et in Hebr. [57] Rec. lectio est ἐξέλιπέ με. [58] αὐτοῦ. Quæ apud LXX, sequ. μῆνας κ. τ. λ. haud immerito a Nostro omissa sunt, cum a textu Hebr. sint aliena. [59] Ἀνακ. — πρωϊνόν. Aliter οἱ LXX. *Hebr.* Nova est (misericordia ejus) quovis diluculo. [60] ἐπλ. Rec. lectio est πολλή. [61] εἰς τ. πρ. Des. apud LXX et in Hebr. [62] γάρ. Des. in B. [63] Ita Compl. Rec. lectio est αὐτόν. [64] ζήσ. Des. apud LXX. Infra, in epist. 78, leg. ψυχῇ ἡ ζητήσει αὐτὸν, juxta Hebr. omisso ζήσεται. [65] Ἀγ. — Κυρίου. Aliter οἱ LXX. [66] διδ. B præm. προσενεγκών. [67] ζυγ. B add. βαρύν. [68] ἐκ νεότ. Ita Ald. Rec. lectio est ἐν νεότητι. [69] σιωπ. — βαρύν. Rec. lectio σιωπήσεται, ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτῷ. [70] Totus vers. 29 deest in editionibus τῶν ὁ, præter Compl. quæ ita hab. Θήσει ἐν κονιορτῷ τὸ στόμα αὐτοῦ, εἴποτε ἦ ἐλπίς. [71] εἰ—ἐλπίς. *Hebr.* forte superest spes. [72] αὐτ. et καὶ des. apud LXX. [73] νόμ. B λόγος. [74] διηγ. B præm. οὕτως.

Digitized by Google

στρέψαι καὶ τὴν ἄλλην. Τὸ δὲ, « Δώσει ἐν χώματι στόμα αὐτοῦ, » ὁ Σύρος « ἐν γῇ » εἶπε · τουτέστι, Σιγήσει, καὶ οἴσει γενναίως τὰς λοιδορίας καὶ τὰ ὀνείδη, ὥσπερ γῆς ἔχων πεπληρωμένον τὸ στόμα. Τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ἐδήλωσε [75] · « Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐταπεινώθην, καὶ ἐκωφώθην [76], καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. » Εἶτα διδάσκει, ὡς οὐκ ἐπὶ πλεῖστον κέχρηται ταῖς παιδείαις ὁ Δεσπότης, φιλάνθρωπος ὢν, ἀλλὰ μετὰ τὴν παιδείαν ἐπάγει τὸν ἔλεον.

A « Ponet in pulvere os **661** suum, » Syrus dixit, « in terra. » Tacebit scilicet, et animo generoso feret convicia et probra, perinde ac si haberet os plenum terra. Hoc et divinus David perspicue dixit : « Cum consisteret peccator adversus me, humiliatus sum, obmutui, et silui a bonis [h]. » [31, 32] Deinde docet Dominum, utpote clementem, non uti diuturnis castigationibus, sed post castigationem adducere misericordiam.

λγ' *Οὐ* [77]. *γὰρ ἐταπείνωσε, φησὶν, ἐξ ὅλης καρδίας* [78] *αὐτοῦ οὐδὲ ἀπώσατο υἱοὺς ἀνθρώπων.* Ὀργιζομένου γὰρ τὸ σχῆμα, τὸ δὲ βούλημα φιλανθρωπίας μεστόν. Εἰς ὠφέλειαν μέντοι τῶν ἀνθρώπων κέχρηται τῇ παιδείᾳ · τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε ·

VERS. 33. *Non enim humiliavit*, ait, *ex toto corde suo, neque repulit filios hominum.* Species enim est irascentis : sed voluntas plena est humanitatis et clementiæ. Sane ad utilitatem humanam castigatione utitur. Hoc enim addit :

λδ'. *Τοῦ ταπεινῶσαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ πάντας δεσμίους γῆς*, τουτέστι, τοὺς τῇ γῇ προσδεδεμένους, καὶ μετάρσιον οὐκ ἔχοντας φρόνημα · ἀδικίᾳ γὰρ συζῶσι, καὶ τὸν ἐφορῶντα οὐ δειμαίνουσι.

B VERS. 34. *Ut humiliaret sub pedibus suis omnes vinctos terræ.* Hoc est, alligatos terræ, et intellectum sublimem minime gerentes. Improbe enim vivunt, neque reformidant eum qui speculatur universa.

λε', λη'. *Τίς οὕτως εἶπε, καὶ ἐγένετο* [79] ; *Κύριος οὐκ ἐνετείλατο. Ἐκ στόματος Ὑψίστου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ* [80] *ἡμῶν* [81]. Τὴν [82] πρόνοιαν ἀναιρούντων ὁ λόγος κατηγορεῖ · οὗτοι γὰρ εἱμαρμένῃ καὶ τύχῃ ἀνατιθέασι τὰ γιγνόμενα [83].

VERS. 37, 38. *Quis ita dixit, et factum est? Dominus non mandavit. Ex ore Altissimi non egredientur mala et bona nostra.* Hæc verba reprehendunt eos qui tollunt providentiam nostri. Hi enim fato et fortunæ ascribunt ea quæ fiunt.

λθ'. *Τί γογγύσει ἄνθρωπος ζῶν, ἀνὴρ περὶ* [84] *τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ ; Ἡ ῥᾳθυμία γὰρ, ἀλλ' οὐχὶ* [85] *φύσις, πρόξενος τῆς ἁμαρτίας, οὗ δὴ χάριν καὶ τὴν τιμωρίαν ὁ δικαστὴς ἐπιφέρει τοῖς ἁμαρτάνουσιν.*

VERS. 39. *Quid murmurabit homo vivens? vir ob peccatum suum.* Siquidem ignavia, non natura est causa peccati : quamobrem et judex pœna afficit delinquentes.

μ'. *Ἐξηρευνήθη* [86] *ἡ ὁδὸς ἡμῶν, καὶ ἠτάσθη.* C Εἶδε γὰρ τὴν παρ' ἡμῶν τολμηθεῖσαν παρανομίαν. « Καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς [87] Κύριον. » Γένοιτο [88] δὲ ἡμῖν πρόφασις μεταμελείας ἡ τιμωρία.

VERS. 40. *Disquisita est via nostra, et investigata est.* Vidit enim commissam à nobis **662** iniquitatem. » Et convertamur ad Dominum. » Pœna sit nobis occasio pœnitentiæ.

μα'. *Ἀναλάβωμεν* [89] *καρδίας ἡμῶν, καὶ ἐμβλέψωμεν πρὸς τὸν ὑψηλὸν, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ* [90]. Τῶν περιττῶν, φησὶ, φροντίδων τοὺς λογισμοὺς ἀπαλλάξαντες, τὸν θεῖον αἰτήσωμεν ἔλεον.

VERS. 41. *Resumamus corda nostra, et intueamur in excelsum, et habitantem in cœlo.* Superfluarum, inquit, curarum cogitationibus liberati, flagitemus misericordiam divinam.

μβ'. *Ἡμεῖς ἡμάρτομεν, καὶ ἠσεβήσαμεν, καὶ σὺ οὐχ ἱλάσθης.* Δικαίαν, φησὶ, τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγες.

VERS. 42. *Nos peccavimus, et impie egimus, et non es propitiatus.* Justo, inquit, supplicio affecisti.

μγ', μδ'. *Ἐσκέπασας* [91] *ἐν θυμῷ, καὶ κατεδίωξας* [92] *ἡμᾶς · ἀπέκτεινας, καὶ οὐκ ἐφείσω. Ἀπεσκέπασας* [93] *νεφέλην ἐστερεωμένην* [94] *σεαυτῷ, ἕνεκεν τοῦ μὴ διελθεῖν πρὸς σὲ προσευχὴν ἡμῶν* [95]. Τοῦτο καὶ δι' ἑτέρου προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς, D « Ὅτι τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διιστῶσιν ἀναμέσον ὑμῶν καὶ ἐμοῦ. » Ταύτας καὶ οὗτος τῇ νεφέλῃ ἀπείκασεν, ἣ διεκώλυσε [96] τὴν πρόσοδον τῆς προσευχῆς. Θρηνεῖ δὲ καὶ ὀδύρεται διαφερόντως, ὁρῶν ἐπικερτομοῦντας τοὺς δυσμενεῖς, καὶ τῷ λαῷ τὰ ὀνείδη προσφέροντας ·

VERS. 43, 44. *Obvelasti in furore, et persecutus es nos : occidisti (nos), et non pepercisti. Condensatam nubem tibi ipsi obduxisti, ne transiret ad te oratio nostra.* Idem dicit Deus per alterum quoque prophetam : « Quia peccata vestra disjunxerunt vos et me [i]. » Hæc iste nubis instar esse dicit, precationis ingressum impedientis. [45, 46] Luget porro, et conqueritur vehementer, videns hostes conviciantes, et probra populo objicientes. [52, 53] Dicit autem, istos venatos esse, et mactasse, et

[h] Psal. xxxviii, 2, 3. [i] Isa. lix, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἐδ. B. ἔφη. [76] Supra, t. I, p. 849, erat, ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην. [77] Οὐ—ἀνθρ. Aliter ol LXX. [78] καρδ. B. præm. τῆς. [79] Rec. lect. ἐγενήθη. [80] Rec. lect. τὸ ἀγαθόν. [81] ἡμ. Des. apud. LXX. [82] Τήν. B. præm. Τῶν. [83] B. γινόμενα. [84] B. παρά. [85] B. οὐχ ἡ. [86] Ἐξηρ. κ. τ. λ. *Hebr.* Scrutemur vias nostras, et pervestigemus. [87] πρ. K. Rec. lect. ἕως Κυρίου. [88] B. γένηται. [89] Ἀναλ. *Hebr.* elevemus. [90] καὶ—οὐρ. Aliter ol LXX. [91] B. ἐπεσκέπασας, juxta rec. lect. [92] Rec. lect. est ἀπεδιώξας. [93] B. ἐπεσκέπασας, juxta rec. lect. [94] ἐστ.—ἡμῶν. Aliter apud LXX. [95] ἡμ. B. μου. [96] B. διεκώλυε

Digitized by Google

projecisse in lacum, et lapidem imposuisse, et demersisse in profundum aquarum. Quibus omnibus declarat malorum pondus immensum: hoc itidem modo divinus David ex horum persona dixit : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me [j]. » Et iterum : « Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat **663** me profundum : neque contineat super me puteus os suum [k]. » Ita et hic :

VERS. 55, 56. *Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu infimo. Audisti vocem meam : ne obturaveris aures tuas ad deprecationem meam, et ad vociferationem meam.* Docet etiam, se Deum clementem placasse,

VERS. 57. *Appropinquasti enim*, ait, *die quo invocavi te : et dixisti mihi : Ne timeas.* Vel brevis iste sermo sufficit ad consolationem. [58-62] Tum docet, quemadmodum Deus, justum ferens de illis ac de inimicis judicium, hos quidem tradiderit in servitutem, illos autem libertate donaverit. [63-66] Imprecatus autem impiis hostibus exitium, tertiam absolvit lamentationem.

CAPUT IV.

VERS. 1. *Quomodo obscuratum est aurum, alteratum est argentum bonum, effusi sunt lapides sancti, a principio omnium compitorum?* Cum ejusmodi materiis confert pietatem majorum, doletque posteros immutatos esse. Istud enim innuitur per subsequentia.

VERS. 2. *Filii Sionis inclyti, qui erant elati, qui superabant aurum, quomodo æstimati sunt ut vasa testacea, opera manuum figuli?* Idem prædixit Dominus per divinum Isaiam : « Quia erunt inutiles, ut vas figulinum in minuta contritum, quibus aquam haurire non possumus, nec ignem e fornace capere [l]. »

664 VERS. 3. *Atqui dracones nudaverunt mammas, lactaverunt catulos suos : filiæ populi mei devenerunt ad id quod est insanabile, quasi struthio in deserto.* Etiam crudeliora animalia sollicita sunt de catulis suis : immensa vero tribulationis magnitudo effecit, ut incolæ Sionis vel ipsius naturæ obliti sint. Et cæsis quidem plurimis, aliis vero in servitutem redactis, pauci quidam remanserunt, persimiles solitario struthioni per desertum erranti. Declarat autem incommoda quæ peperit fames.

λέγει δὲ τούτους θηρεῦσαι, καὶ κατασφάξαι, καὶ εἰς λάκκον ῥίψαι, καὶ λίθον ἐπιθεῖναι, καὶ ὑποβρύχιον ποιῆσαι τῷ ὕδατι· διὰ δὲ τούτων ἁπάντων τὴν ὑπερβολὴν δεδήλωκε τῶν κακῶν. Οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ἐκ προσώπου τούτων αὐτῶν· « Σῶσόν με, ὁ Θεὸς, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγην εἰς ἰλὺν βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καταιγὶς[97] κατεπόντισέ με. » Καὶ πάλιν· « Μή με καταποντισάτω καταιγὶς ὕδατος, μηδὲ καταπιέτω με βυθὸς, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » Οὕτω καὶ ἐνταῦθα·

νε', νς'. *Ἐπεκαλεσάμην τὸ ὄνομά σου, Κύριε, ἐκ λάκκου κατωτάτου. Φωνῆς*[98] *μου ἤκουσας· μὴ ῥάξῃς*[99] *τὰ ὦτά σου*[1] *εἰς τὴν δέησίν*[2] *μου, καὶ εἰς τὴν κραυγήν μου*[3]. Διδάσκει καὶ [4]ὡς ἔπεισε τὸν φιλάνθρωπον.

νζ'. *Ἤγγισας*[5] *γὰρ*, φησὶν, *ἐν*[6] *ἡμέρᾳ, ᾗ ἐπεκαλεσάμην σε, καὶ εἶπάς μοι, Μὴ φοβοῦ.* Ἀπόχρη δὲ εἰς[7] παραψυχὴν καὶ ὁ βραχὺς οὗτος λόγος. Εἶτα διδάσκει, ὡς αὐτοῖς καὶ τοῖς δυσμενέσι δικαίως δικάσας, ἐκείνους μὲν δουλείᾳ παρέδωκεν, αὐτοὺς δὲ ἐλευθερίας ἠξίωσεν. Αἰτήσας δὲ τοῖς δυσσεβέσι πολεμίοις τὸν ὄλεθρον, τὸν τρίτον πεπλήρωκε θρῆνον.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α'. *Πῶς ἠμαυρώθη*[8] *χρυσίον, ἠλλοιώθη τὸ ἀργύριον τὸ ἀγαθόν· ἐξεχύθησαν λίθοι ἅγιοι ἀπ' ἀρχῆς πασῶν διεξόδων;* Ταύταις ἀπεικάζει ταῖς ὕλαις τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν, καὶ θρηνεῖ τῶν ἐγγόνων τὴν γεγενημένην μεταβολήν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἑξῆς·

β'. *Οἱ*[9] *υἱοὶ Σιὼν, οἱ τίμιοι, οἱ*[10] *ἐπηρμένοι, οἱ*[11] *ὑπὲρ χρυσίον· πῶς ἐλογίσθησαν εἰς ἀγγεῖα ὀστράκινα, ἔργα χειρῶν κεραμέως;* Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ θείου[12] Ἡσαΐου προεῖρηκεν ὁ Δεσπότης· « Ὅτι ἔσονται ἄχρηστοι, ὡς κεράμιον συντριβὲν εἰς λεπτὰ ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ὕδωρ ἀρύσασθαι, ἢ πῦρ[13] λαβεῖν ἀπὸ καύστρας. »

γ'. *Καί γε δράκοντες ἐξεδύσαντο*[14] *μασθούς, ἐθήλασαν σκύμνους*[15] *αὐτῶν, θυγατέρες λαοῦ μου εἰς ἀνίατον, ὡς στρουθίον ἐν ἐρήμῳ.* Καὶ τὰ πικρότερα, φησὶ, θηρία τῶν τέκνων ἐπιμελεῖται· ἡ δὲ τοῦ πάθους ὑπερβολὴ τῆς Σιὼν τοὺς οἰκήτορας καὶ αὐτῆς ἐπιλαθέσθαι τῆς φύσεως παρεσκεύασε· καὶ τῶν μὲν πλείστων σφαγέντων, τῶν δὲ λοιπῶν ἀνδραποδισθέντων, ὀλίγοι τινὲς μεμενήκασιν οἰκήτορες στρουθίῳ μόνῳ κατὰ τὴν ἔρημον πλανωμένῳ. Δηλοῖ[16] δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ τεχθέντα κακά.

[j] Psal. LXVIII 2. [k] Ibid. 16. [l] Isa. XXX, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[97] κατ. B. præm. καί. Ita quoque supra, l. c. [98] φων. Ita Ald. et Compl. Rec. lectio est φωνήν. [99] ῥᾳ. Rec. lectio est κρύψῃς. [1] σου. Deerat in ed. pr. [2] δέησιν. *Hebr.* relaxationem. [3] καὶ—μου. Des. apud LXX. [4] καί. B. præm. δέ. [5] B. ἤγγισεν. Apud LXX, leg. Εἰς τὴν βοήθειάν μου ἤγγισας. [6] ἐν. B. ἡ. [7] εἰς. B. præm. καί. [8] Rec. lect. ἀμαυρωθήσεται, et deinde ἀλλοιωθήσεται. [9] Οἱ. Des. in B. [10] οἱ—χρυσίον. *Hebr.* æstimati pro auro puro. [11] οἱ. Des. in B. Rec. lect. ἐν χρυσίῳ. [12] B. θεσπεσίου. [13] πῦρ. Ex B. suppl. [14] B. ἐξέδυσαν, juxta rec. lect. [15] σκ. Ita A. B. Ald. et Compl. Rec. lectio est σκύμνοι, et deinde θυγατέρας. [16] Δηλ. B. Διηγεῖται.

Digitized by Google

δ'. Ἐκολλήθη γλῶσσα θηλάζοντος πρὸς τὸν φάρυγγα[17] αὐτοῦ ἐν δίψει· νήπια ᾔτησαν ἄρτον, καὶ ὁ διακλῶν αὐτοῖς οὐκ ἦν[18]. Διδάσκει δὲ καὶ τὴν προτέραν τούτων χλιδήν[19].

A

ε'. Οἱ ἐσθίοντες τρυφὰς ᾐφανίσθησαν ἐν ταῖς ἐξόδοις. Ἀντὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐῤῥιμμένοι. « Οἱ τιθηνούμενοι ἐπὶ κοκκίνῳ[20] περιελάβοντο[21] κοπρίας. » Λέγει δὲ τούτων τὴν ἁμαρτίαν πρόξενον γεγενῆσθαι· καὶ τῇ Σοδόμων παρατίθησι ταύτην. Λέγει δὲ καὶ τῶν Ναζιραίων[22] τὴν πρὸ τῶν συμφορῶν εὐδοξίαν, καὶ τὴν ἐν τῇ συμφορᾷ κακουχίαν· καὶ τὴν ἐν πολέμῳ δὲ σφαγὴν τῶν τοῦ λιμοῦ βελῶν αἱρετωτέραν εἶναί φησιν. Ἐντίθησι δὲ τῷ θρήνῳ καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον πάθος·

ς'. Χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρμόνων ἥψησαν τὰ παιδία ἑαυτῶν· ἐγένοντο εἰς βρῶσιν αὐταῖς ἐν τῷ συντρίμματι τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου. Τὴν γὰρ φυσικὴν φιλοστοργίαν ἡ βία τῆς πείνης ἐνίκησε. Ταῦτα δὲ τῇ Σιὼν ἐπήνεγκεν ὁ Δεσπότης ἐνδίκως ἀγανακτήσας.

B

ιβ'. Οὐκ ἐπίστευσαν βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, ὅτι εἰσελεύσεται ἐχθρὸς καὶ ἐκθλίβων διὰ τῶν πυλῶν Ἰερουσαλήμ. Εἶχον γὰρ ἐνέχυρα μεγάλα τοῦ πιστεῦσαι, τὰ κατὰ τὸν Σεναχηρεὶμ, οὗ τὴν στρατιὰν[23] ἐν βραχεῖ μορίῳ νυκτὸς κατηνάλωσε. Παρεδόθη δὲ τοῖς πολεμίοις καὶ[24] διὰ τὴν τῶν ψευδοπροφητῶν ἐξαπάτην, καὶ διὰ τὴν τῶν ἱερέων μιαιφόνιαν.

ιδ'. Ἔῤῥψαν νεανίσκοι[25] αὐτῆς ἐν ταῖς ἐξόδοις. Ἐξόδους τὰς ἁγυιὰς καλεῖ, καὶ[26] τὰς καλουμένας ῥύμας· « Ἐμολύνθησαν ἐν αἵματι ἐν[27] τῷ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς, ἐῤῥίφθησαν[28] σὺν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν. » Ὁ μὲν λιμὸς ἠνάγκαζεν ἐῤῥίφθαι· προκαθήμενοι[29] δὲ οἱ πολέμιοι θάπτειν ἐκώλυον, οἱ δὲ κύνες τοὺς ἐῤῥιμμένους ἀνήλισκον. Λέγει δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν πολεμίων θρυλλούμενα·

C

ιε'. Ἀπόστητε ἀπὸ[30] ἀκαθάρτων. Ἀκαθάρτους ἐκάλουν[31] ἡμᾶς. Εἶτα δείξας, τίνας ὀνομάζει[32] ἀκαθάρτους, ἀνέλαβε τὸ ῥητὸν, καί φησιν· « Ἀπόστητε ἀπὸ ἀκαθάρτων[33]· ἀπόστητε[34], μὴ[35] ἐγγίσητε αὐτοῖς, ὅτι παρώξυναν, » τουτέστι, τὸν Θεόν. « Καὶ[36] ἀνήφθησαν[37], καί γε ἐσαλεύθησαν. » Ἐγυμνώθησαν, φησὶ, διὰ τὴν παρανομίαν τῆς θείας ἐπικουρίας. « Εἶπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, Οὐ μὴ προσθῶσι τοῦ παροικεῖν πρὸ προσώπου Κυρίου[38]. » Παντελῶς, φησὶν, ἡμᾶς ἀπηγόρευσεν[39].

D

ιζ'. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν ἐξέλιπον, μάταια σκοπούντων[40] ἡμῶν· ἀπεσκοπεύσαμεν εἰς ἔθνος οὐ σῴζον. Τῇ γὰρ Αἰγυπτίων

Vers. 4. *Lingua lactentis adhæsit gutturi ejus præ siti. Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.* Exponit quoque luxum, qui præcessit ista.

Vers. 5. *Qui vescebantur delicatis, perierunt in compitis.* Id est, in foro projecti. « Enutriti in coccineo, amplexati sunt stercora. » [6] Horum autem causam dicit esse peccatum : quod comparat cum peccato Sodomorum. [7-9] Explicat porro, qua gloria florerent Naziræi ante calamitates, et quam male accepti sint tempore calamitatis : aitque, necem in bello ea quæ telis famis infertur, esse optabiliorem. Infert et lamentationi afflictionem omnium acerbissimam :

Vers. 10. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos : facti sunt illis in escam in contritione filiæ populi mei.* Amorem enim intimum et naturalem violentia famis superavit. [11] Hac clade Dominus affecit Sionem jure indignatus.

665 Vers. 12. *Non crediderunt reges terræ, et universi qui incolunt orbem, quod inimicus et tribulans ingressurus esset per portas Hierosolymæ.* Habebant enim ut crederent pignoris loco, ea quæ gesta sunt temporibus Sennacherimi, cujus exercitum delevit (Dominus) brevi parte noctis. [13] Tradita est autem hostibus, tum ob pseudoprophetarum fallaciam, tum ob sacerdotum occisionem

Vers. 14. *Repebant pueri ejus in exitibus. Exitus* appellat vicos, et quas vocant plateas. « Polluti sunt in sanguine, eo quod ipsi non possent : projecti sunt cum suis vestimentis. » Fames quidem cogebat ut projicerentur : at hostes obsidentes prohibebant, ne sepelirentur, canes vero projectos absumebant. Recitat item, quæ vulgo jactabantur ab hostibus :

Vers. 15. *Recedite ab immundis.* Immundos vocabant nos. Deinde, postquam ostendit quos appellet immundos, resumpsit quod dictum est, et ait : « Recedite ab immundis ; recedite, et ne appropinquetis illis, quia irritaverunt, » Deum scilicet. « Et succensi sunt, et sane commoti sunt. » Propter iniquitatem nudati sunt ope divina. « Dicite in gentibus : Non addent, ut habiteint in conspectu Domini. » Prorsus, ait, repudiavit nos.

Vers. 17. *Oculi nostri* **666** *defecerunt ad auxilium nostrum, cum rebus vanis intenti essemus. Intenti fuimus in gentem quæ non salvat.* Nam confi-

VARIÆ LECTIONES.

[17] λάρυγγα. [18] Rec. lect. οὐκ ἔστιν αὐτοῖς. [19] χλιδ. Ita B. Sed ed. pr. hab. χυδήν. [20] B. κόκκινον pro κοκκίνων, ut vid. Alii κόκκων. [21] B. περιεβάλοντο. [22] Ναζ. Ita B. recte. Ed. pr. hab. Ναζαραίων, quod Pic. vertit Nazaræorum. [23] B. στρατείαν. [24] Ex B. suppl. [25] Ἔῤῥψ. νεαν. Rec. lect. est ἐσαλεύθησαν ἐγρήγοροι. *Hebr.* Vagabantur (sicut) cœci. B. ἤρψαν. [26] καί. Des. in B. [27] ἐν — αὐτῶν. *Hebr.* cum non possent, quin attingerent vestimenta eorum. [28] ἐῤῥ. B. ἐβρώθησαν. Rec. lect. est ἤψαντο ἐνδυμάτων αὐτῶν. [29] B. προσκαθήμενοι. [30] ἀπό. Exstat tantum in cod. Alex. [31] B. ἐκάλεσεν [32] B. ὠνόμασεν. [33] ἀπὸ ἀκαθ. Des. h. l. apud LXX. [34] ἀπ. Des. in ed. pr. [35] μὴ—παρώξ. Rec. lect. est μὴ ἅπτεσθε. [36] καί. Rec. lect. ὅτι. [37] ἀνήφθ. *Hebr.* avolarunt, s. celerrime abierunt. [38] πρὸ προσ. Κυρ. Hæc ad initium vers. 15 pertinent, juxta Hebr. et LXX. [39] B. ἀπηγόρευσαν. [40] Rec. lect. est ἀποσκοπευόντων.

Digitized by Google

dentes suppetiis Ægyptiorum, decepti sumus spe nostra. Tum explicat hostium crudelitatem. Senectuti enim non pepercerunt, nec reveriti sunt sacerdotium.

A ἐπικουρίᾳ θαρρήσαντες, ἐψεύσθημεν τῆς ἐλπίδος. Εἶτα τὴν τῶν πολεμίων ὠμότητα δείκνυσιν· οὔτε γὰρ γῆρας φείδοῦς, οὔτε μὴν αἰδοῦς ἱερωσύνην ἠξίωσαν.

Vers. 18. *Venati sumus parvulos nostros, ne irent in plateas nostras.* Syrus interpretatus est, « Venati sunt : » et habet sermo consequentiam. Hostes enim juvenes cum senibus venati fuerunt. Ista vero, inquit, pertulimus, « quia appropinquavit tempus nostrum ; completi sunt dies nostri. » Ostendunt hæc, Deum omnium, statera et mensura utentem, et longanimiter agere et punire. Cum enim longa patientia usus contemnentes viderit, pœnas infligit, ut peccato finem imponat. [19] Tum docet, velocitatem hostium superasse celeritatem aquilarum. Prædicit quoque passionem Salvatoris :

ιη'. *Ἐθηρεύσαμεν μικροὺς ἡμῶν*[61], *τοῦ μὴ εἰσπορεύεσθαι*[62] *ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν.* Ὁ δὲ Σύρος « ἐθήρευσαν » ἡρμήνευσεν· καὶ ἔχει τὸ ἀκόλουθον λόγος[63]· οἱ γὰρ πολέμιοι μετὰ τῶν γεγηρακότων καὶ τοὺς νέους ἐθήρευσαν. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ὑπεμείναμεν, « ὅτι ἤγγικεν ὁ καιρὸς ἡμῶν, ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ἡμῶν[64]. » Ἔδειξεν ὁ λόγος, ὡς σταθμῷ καὶ μέτρῳ κεχρημένος ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ μακροθυμεῖ καὶ κολάζει. Ὅταν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ χρησάμενος καταφρονοῦντας θεάσηται, τὴν τιμωρίαν ἐπιφέρει, ἵνα παύσῃ τὴν ἁμαρτίαν. Εἶτα διδάσκει, B ὡς ἡ τῶν πολεμίων ταχύτης ἐνίκησε καὶ τῶν ἀετῶν τὴν κουφότητα. Προλέγει δὲ τὸ[65] σωτήριον πάθος·

Vers. 20. *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus captus est in corruptionibus nostris. Cui diximus : In umbra ejus vivemus inter gentes.* Dicant Judæi, quemnam sermo propheticus vocet Christum ? quis item sit ex iis, qui apud ipsos χριστοὶ dicti sunt, sive rex, sive propheta, sive sacerdos, qui appellatus sit Dominus ? Nunquam ostendere poterunt, licet multis utantur mendaciis. Clarum est igitur quod propheta prædixerit **667** Salvatorem et Dominum nostrum ab ipsis comprehensum, ob corruptissimam impietatem eorum. Hos autem prophetæ dicunt in umbra victuros. Credebant itaque per sacros apostolos, et per divina, quæ ipsi gentibus prædicabant, oracula. Cæterum prospiciamus quæ dicuntur apud eum, sacrosancto nos illustrante Spiritu. « Spiritus, ait, faciei nostræ Christus Dominus. » Istam propheta Lamentationibus inseruit prophetiam, ut doceret, Judæos, qui tunc erant, consecuturos veniam, et beneficium revocationis adepturos esse, licet cruci tradituri essent Salvatorem orbis : eo quod nondum erat nata spes eorum.

κ'. *Πνεῦμα*[66] *προσώπου*[67] *ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς ἡμῶν*[68], *ᾧ*[69] *εἴπαμεν, Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν.* Εἰπάτωσαν οἱ[70] Ἰουδαῖοι, τίνα καλεῖ Χριστὸν ὁ προφητικὸς λόγος ; τίς δὲ τῶν παρ' αὐτοῖς κληθέντων χριστῶν, ἢ βασιλεὺς, ἢ προφήτης, ἢ ἱερεὺς, Κύριος[71] ὠνομάσθη ; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν δεῖξαι, καίτοι πολλῇ κεχρημένοι ψευδολογίᾳ. Δῆλον τοίνυν, ὡς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν προεθέσπισεν ὁ προφήτης, συλληφθέντα παρ' αὐτῶν διὰ τὴν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν διαφθοράν. Τούτους[72] δὲ ἐν τῇ σκιᾷ οἱ C προφῆται ζήσεσθαι λέγουσι[73]. Καὶ ἐπίστευον διὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ[74] τῶν θείων αὐτῶν θεσπισμάτων κηρυττομένων τοῖς ἔθνεσι. Προῖδομεν δὲ[75] τὰ κατ' αὐτὸν, τοῦ παναγίου ἡμᾶς φωτίσαντος Πνεύματος. « Πνεῦμα, φησὶ, προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος[76]. » Ταύτην μέντοι τὴν προφητείαν ὁ προφήτης τοῖς ὀρήνοις ἐντέθεικε, τοὺς τηνικαῦτα Ἰουδαίους διδάσκων, ὡς διὰ τὸ μηδέπω τεχθῆναι τὴν τούτων[77] ἐλπίδα, φειδοῦς τεύξονται, καὶ τῆς ἀνακλήσεως ἀπολαύσονται, καίτοι μέλλοντες σταυρῷ τὸν τῆς οἰκουμένης παραδώσειν Σωτῆρα.

Vers. 21. *Gaude et lætare, filia Idumææ, quæ habitas in terra Uz : quia etiam ad te perveniet poculum Domini, et bibes, et inebriaberis, et effundes.* Prædixit ipsis sermo propheticus ingentem molem tribulationum. Hoc enim significant hæc verba, D « inebriaberis, et effundes. » Et de ipsis Idumæis ait divinus David : « Memor esto, Domine, filiorum Edom die Hierosolymæ : qui dicunt, Exinanite, exinanite, usque ad fundamenta ejus [m]. » Nam cum

κα'. *Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ*[78] *Ἰδουμαίας, ἡ κατοικοῦσα ἐν γῇ Οὐζ*[79]· *καί γε ἐπὶ σὲ ἐπελεύσεται*[80], *τὸ ποτήριον*[81] *τοῦ Κυρίου, καὶ πίεσαι*[82], *καὶ μεθυσθήσῃ, καὶ ἀποχεεῖς*[83]. Ὑπερβολὴν αὐτοῖς[84] κακῶν ὁ προφητικὸς προείρηκε λόγος· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « μεθυσθήσῃ, καὶ ἀποχεεῖς. » Καὶ ὁ θεσπέσιος[85] δὲ Δαβὶδ περὶ αὐτῶν φησι, « Μνήσθητι, Κύριε τῶν υἱῶν Ἐδὼμ, τὴν ἡμέραν Ἰερουσαλήμ· τῶν λεγόντων, Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως

[m] Psal. CXXXVI, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[61] Ἐθ. μ. ἡμ. *Hebr.* Venantur gressus nostros. [62] B. πορεύεσθαι, ut Vatic. [63] λόγ. B. præm. ὁ. [64] ἡμ.B. addit ex vers. 18, παρέστη τὸ πέρας ἡμῶν, quæ etiam in A. exstant. Rec. lect. est πάρεστιν ὁ καιρὸς ἡμῶν. [65] τό. B. præm. καί. [66] Πν.—διαφθ. ἡμ. *Hebr.* Spiritus narium nostrarum (s. is qui nobis respirandi facultatem dabat), unctus Jehovæ (sc. rex Zedecias) captus est in foveis eorum. [67] προσ. B. præm. πρό. [68] ἡμ. Des. apud LXX. [69] A. εἰ B. οὗ. [70] οἱ. Des. in B. [71] B. κυρίως. [72] B τούτου. [73] λέγουσι. B ἔλεγόν τε. [74] καί. Des. in B. [75] δέ. B add. φησί. [76] Πνεῦμα — Κύριος. Des. in B. [77] τούτων. B τῶν ἐθνῶν. [78] B θυγάτηρ. [79] Οὐζ. Ita B sed ed. prior habebat Οὖς, ut supra, Jer. XXV, 20. [80] B ἐλεύσεται. [81] ποτ. B σωτήριον, contra Hebr. Ibid. des. sequens τοῦ. [82] καὶ πίεσαι. Des. apud LXX. [83] ἀποχ. *Hebr.* nudabis te. [84] B αὐτῆς. [85] θεσπ. B προφήτης.

Digitized by Google

τῶν θεμελίων αὐτῆς. » Καὶ γὰρ ἀδελφοὶ ὄντες, καὶ γειτονεύοντες, εἰρηνεύειν μὲν οὐκ ἐβούλοντο, τὸ δὲ προγονικὸν διεφύλαξαν μῖσος.

κϛ'. *Ἐξέλιπεν ἀνομία σοῦ, θύγατερ Σιών· οὐ προσθήσει τοῦ ἀποικίσαι σε ἔτι· ἐπεσκέψατο ἀνομίαν σου, θύγατερ Ἐδώμ, ἀπεκάλυψεν ἐπὶ τὰ ἀσεβήματά σου.* Τῇ μὲν Σιὼν προηγόρευσε τὰ χρηστά, τἀναντία δὲ τῇ Ἰδουμαίᾳ· ἐπ' αὐτῆς[66] γὰρ ἔφη τὴν τιμωρίαν χωρήσειν. Ἀληθὲς δὲ καὶ τὸ, « Οὐ προσθήσει τοῦ ἀποικίσαι σε ἔτι. » Παντελῶς γὰρ οἱ ἀνδραποδίσαντες κατελύθησαν, καὶ ὑπὸ τὴν Περσῶν δυναστείαν ἐγένοντο. Ὁ μὲν οὖν προφήτης τοῦτο τοῖς θρήνοις τὸ τέλος ἐπέθηκεν· ἡμεῖς δὲ τὸν δεδωκότα στόμα ἀνθρώπῳ, καὶ διδάσκοντα ἄνθρωπον γνῶσιν ὑμνοῦμεν, ὅτι καὶ τοῦδε τοῦ προφήτου δῆλην τὴν διάνοιαν, ὡς ἦν[67] ἡμῖν ἐφικτὸν, πεποιήκαμεν, καὶ ταῖς ἄλλαις προφητικαῖς βίβλοις προστεθείκαμεν καὶ τήνδε τὴν ἑρμηνείαν, ὡς μηδὲ μίαν διὰ τὴν αὐτοῦ χάριν προφητείαν καταλιπεῖν ἀνερμήνευτον. Τοὺς δέ γε ἐντευξομένους παρακαλῶ, δέξασθαι μὲν τὰ εὖ καὶ καλῶς εἰρημένα· εἰ δέ τι ἐλλείπει, συγγνῶναι. Ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, καὶ τῆς τελειότητος ἀποδέοντες, τὴν οἰκείαν εἰσηνέγκαμεν προθυμίαν, ὠφέλειάν τινα τοῖς φιλοθέοις καὶ φιλοπόνοις πορίζοντες, οὓς ἀντιδοῦναι παρακαλοῦμεν τῷ πόνῳ τῆς ἑρμηνείας τῆς προσευχῆς τὴν βοήθειαν· ἵν' ὑπὸ ταύτης ἐρειδόμενοι τὸ λειπόμενον τῆς ζωῆς ἐξανύσωμεν, ἔργοις καὶ λόγοις καὶ λογισμοῖς τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν θεραπεύοντες, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, δόξα πρέπει, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ[68], καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας[69] τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A essent fratres ac vicini, pacem inire nolebant, sed avitum odium retinuere.

B

C

Vers. 22. *Defecit iniquitas tua, filia Sion; non addet ultra, ut migrare te faciat. Visitavit iniquitatem tuam, filia Edom, revelavit super* 668 *impietates tuas.* Fausta quidem Sioni prænuntiavit, Idumææ vero contraria: quia dixit ultionem venturam super eam. Verum est etiam istud: « Et non addet ultra, ut migrare te faciat. » Qui enim subjugaverant, prostrati sunt prorsus, et sub dominium Persarum redacti. Hunc ergo finem propheta Lamentationibus imposuit. Nos vero laudibus efferimus eum, qui os dedit homini, quique docet hominem scientiam, eo quod hujus etiam prophetæ sensum, quatenus assequi nobis licuit, planum fecimus, hancque etiam aliis propheticis libris adjecimus interpretationem; adeo ut, per gratiam ejus, nullam prophetiam interpretationis expertem reliquerimus. Obsecro nihilominus eos qui in hunc librum incident, ut quæ recte riteque dicta sunt, amplectantur: sin erratum sit in aliquo, ignoscant. Cum enim simus homines, et perfectione egeamus, animi nostri promptitudinem attulimus, emolumentum aliquod præstantes iis, qui Dei laborisque sunt studiosi. A quibus petimus, ut interpretationis operam auxilio precum remunerent: quo freti reliquam vitam peragamus, operibus, verbis et cogitationibus servientes Deo ac Salvatori nostro, cum quo Patrem, una cum sanctissimo Spiritu, decet gloria et magnificentia, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[66] B αὐτήν. [67] ἦν. Ita B sed ed. prior hab. ἐνῆν. [68] καὶ ἀεί. B præm. καὶ πάντοτε. [69] αἰῶν. B præm. σύμπαντας.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΙΕΖΕΚΙΗΛ.

[669] BEATI THEODORETI

CYRENSIS EPISCOPI

IN DIVINI EZECHIELIS PROPHETIAM

INTERPRETATIO

Joanne Baptista Gabio, Veronensi, interprete.

ARGUMENTUM.

Oculi corporis figurarum et colorum facti sunt judices; qui, si valeant, recte et vere prorsus judicant; si vero sint imbecillius affecti, ab officio aberrant, et recti rationem pervertunt. Nam vel penitus non vident, vel alia pro aliis cernentes, eorum quæ conspiciuntur naturam perperam discernunt. Animi autem pars illa, in qua inest videndi vis, quæque oculis hanc ipsam subministrat, alteram quoque accepit ab opifice facultatem, qua non figurarum modo, et colorum, vaporumque et gustuum, atque aliorum hujuscemodi qualitates dijudicat, sed etiam orationes et cogitationes **670** * perpendens, impias a piis distinguit, divinarumque et humanarum discrimen agnoscit, et omnino secundum sapientem Salomonem [a] intelligit parabolam et tenebricosum sermonem, verbaque sapientium et ænigmata. Verum unumquodque horum, cum recte affecta est, et ab incredulitate soluta ac libera, discernit: at ubi talis offusa est caligo, idem quod oculi corporis ipsa sustinet, et alia pro aliis intuetur, vel morbo superante victa nihil omnino videt. In istiusmodi morbum collapsi quidam divinam Scripturam accusare aggressi sunt, et præcipue prophetarum oracula, veluti obscuritate operta. Contra quos merito divus Paulus dixerit: « Quod si opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum [b]. Sapientiam enim loquimur inter perfectos [c]. » Et his ea quoque consentiunt, quæ a Domino et Sal-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Οἱ μὲν τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ, σχημάτων καὶ χρωμάτων ἐδημιουργήθησαν [1] δικασταί· καὶ δικάζουσιν ὑγιαίνοντες μὲν, ὀρθῶς καὶ μάλα δικαίως· ἀσθενῶς δὲ διατεθέντες, ἁμαρτάνουσι τοῦ προσήκοντος, καὶ σφόδρα τῷ δικαίῳ λυμαίνονται· ἢ γὰρ παντελῶς οὐχ ὁρῶσιν, ἢ ἕτερα βλέποντες ἀνθ' ἑτέρων, οὐ διακρίνουσι δικαίως τῶν ὁρωμένων τὴν φύσιν. Τὸ δὲ τῆς ψυχῆς ὀπτικὸν, χορηγεῖ μὲν καὶ τούτοις ταύτην αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν· ἐδέξατο δὲ καὶ ἑτέραν παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος δύναμιν, δι' ἧς οὐ μόνον σχημάτων, καὶ χρωμάτων, καὶ ἀτμῶν, καὶ γεύσεων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰς ποιότητας διακρίνει, ἀλλὰ καὶ λόγοις δικάζει, ἀλλὰ καὶ λογισμοῖς, καὶ τούτων τοὺς δυσσεβεῖς ἀπὸ τῶν εὐσεβῶν διακρίνει, καὶ θείων καὶ ἀνθρωπίνων γινώσκει διαφοράν, καὶ ἁπαξαπλῶς κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα νοεῖ παραβολὴν, καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. Ἀλλὰ τούτων ἕκαστον διακρίνει, εὖ διακείμενον, καὶ ἀπιστίας ἀπηλλαγμένον· ἀχλύος δὲ τοιαύτης ἐπιπροσθούσης ταυτὸν ὑπομένει [2] τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, καὶ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὁρᾷ, ἢ παντελῶς οὐχ ὁρᾷ, τοῦ πάθους ἐπικρατήσαντος. Ταύτῃ περιπεσόντες τῇ νόσῳ τινὲς τῆς θείας Γραφῆς κατηγορεῖν ἐπεχείρησαν, διαφερόντως δὲ τῶν προφητικῶν θεσπισμάτων, ὡς ἀσαφείᾳ κεκαλυμμένων. Πρὸς οὓς ἂν εἰκότως ὁ θεσπέσιος εἶποι Παῦλος· « Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμμένον· σοφίαν γὰρ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. » Συμφωνεῖ δὲ τούτοις καὶ τὰ ὑπὸ

[a] Prov. I, 6. [b] II Cor. IV, 3. [c] I Cor. II, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[1] ἐδημιούργησαν habet codex 170 apud Lambec., lib. IV. [2] In B ascripta est lectio ὑπομένον.

Digitized by Google

τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους εἰρημένα· « Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας [3], ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται [4]· » καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων εὐθὺς ἐπάγει, ὅτι [5] « Βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐ συνιοῦσιν. » Αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, ἑκόντες ἐπισπῶνται τῆς ἀγνοίας τὸ νέφος· ἐὰν γὰρ ἐπιστρέψωσι πρὸς Κύριον, ᾗ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Οὐ τοίνυν πᾶσίν ἐστιν ἀσαφῆ τὰ θεῖα, ἀλλὰ τοῖς ἐθελουσίως τυφλώττουσιν· οὓς ἐχρῆν σκοπῆσαι, καὶ συνιδεῖν, ὅτι τῶν τιμίων οὐδὲν πρόχειρον τοῖς ἀνθρώποις. Τὸν μὲν γὰρ μαργαρίτην ὁ θαλάσσιος κατακρύπτει βυθὸς, ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς βασιλικῆς ἁλουργίδος τὸ ἄνθος· αἱ δὲ χρυσίτιδες καὶ ἀργυρίτιδες φλέβες οὐκ ἐπιπολάζουσι τῇ γῇ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ταύτης συγκαλύπτονται κόλπων· καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις δὲ τὰ τιμιώτερα τῶν χρημάτων ἔνδον ἐν ταμείοις φυλάττομεν, δεσμὰ, καὶ κλεῖθρα, καὶ σήμαντρα ταῖς θύραις περιτιθέντες· καὶ τῶν βουλευμάτων τὰ σπουδαιότερα τοῖς γνησιωτέροις τῶν φίλων, ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἁπλῶς ἐκφαίνειν εἰώθαμεν. Τούτων δὲ πάντων τῶν εἰρημένων τὰ θεῖα σεβασμιώτερα, καὶ τοσούτῳ κρείττονα, ὅσῳ τῶν ὁρατῶν τὰ ἀόρατα, καὶ τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, καὶ τῶν ῥεόντων τὰ μένοντα. Πλείονος τοίνυν προσήκει ταῦτα φυλακῆς ἀξιοῦσθαι, καὶ Δεσποτικῶς εἰπεῖν, μὴ ῥίπτεσθαι τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· καὶ γὰρ εὐκαταφρόνητος τῷ ὄντι τῶν προχείρων ἡ κτῆσις· τὰ δὲ σὺν πόνῳ κτώμενα τριπόθητα, καὶ λίαν ἐράσμια. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερον δεῖ προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τῶν θείων προφητῶν οἱ χρησμοὶ κατηγορίαν μὲν ἔχουσι τῆς Ἰουδαίων παρανομίας, ἀγαθῶν δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγελίαν προσφέρουσι· καὶ ἀναγκαίως ἔδει συνεσκιάσθαι τὴν προφητείαν, ἵνα μὴ τῷ φθόνῳ συνήθως δουλεύοντες Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς ἐπιβουλεύειν τολμῶντες, τὰς ταῦτα σημαινούσας ἀφανίσωσι βίβλους. Ὅτι δὲ καὶ τοῦτο τῆς δοκούσης αἰτίον ἀσαφείας, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. Πάλαι γὰρ ἄδηλα ταῦτα τοῖς Ἰουδαίοις ὄντα ἐτύγχανεν, ἵνα φυλάττηται τῆς περὶ τῶν ἐθνῶν εὐλογίας ἀνάγραπτος ἡ μνήμη. Ἐπειδὴ δὲ τέλος ἡ πρόῤῥησις ἔλαβε, καὶ τὰ πράγματα τοῖς γράμμασιν ἠκολούθησε, τηνικαῦτα λοιπὸν σαφῆ καὶ δῆλα γέγονε τῶν προφητῶν τὰ θεσπίσματα· οἱ γὰρ τὰς προφητικὰς ἀναγινώσκοντες βίβλους, ἐκ τῶν πραγμάτων τὴν ἑρμηνείαν λαμβάνουσι· Μηδεὶς τοίνυν, καὶ μάλιστα τῶν τῆς εὐσεβείας τροφίμων, κατὰ τοῦ θείου Πνεύματος θρασυνέσθω, τοῖς τούτου λόγοις ἀσάφειαν ἐπιμεμφόμενος· ἀλλὰ νοῆσαι τοὺς ἱεροὺς ἐφιέμενος λόγους μετὰ τοῦ θεσπεσίου βοάτω Δαβίδ· « Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. » Τεύξεται γὰρ πάντως τῆς αἰτήσεως, ἐπ' ὠφελείᾳ τὴν γνῶσιν ἐπαγγελίας. Ταύτην γὰρ καὶ ἡμεῖς τὴν

A vatore nostro sanctis apostolis dicta sunt. « Vobis datum est, inquit, nosse mysteria regni, illis autem non est datum ; » causamque docens statim subjicit : « Videntes non vident, et audientes non intelligunt [d]. » Ipsi enim voluntarias, inquit, ad se inscitiæ tenebras attrahunt : nam si conversi fuerint ad Dominum, sicut divinus ait Apostolus, auferetur velamen [e]. Non omnibus igitur divina obscura sunt, sed voluntaria cæcitate laborantibus, quos animadvertisse et considerasse oportuit, eorum quæ pretiosa sunt, in promptu hominibus esse nihil. Margaritam enim, sicuti **671** etiam purpureæ vestis regiæ florem, maris occultat profundum : et auri argentique venæ in terræ superficie non exstant, sed in intimis ejusdem partibus contegunt. In domibus item pretiosissima quæque intus in penibus impositis vinculis, seris, sigillis custodimus. Consilia quoque majoris momenti, fidelioribus amicis, non omnibus temere enuntiare consuevimus. Verum hisce omnibus, quæ modo diximus, augustiora sunt divina, tantoque præstantiora, quanto et quæ sub oculos non cadunt, iis quæ conspiciuntur, et quæ mente, iis quæ sensu comprehenduntur et stabilia fluxis antecellunt. Ea igitur majori custodia digna censeamus, et, ut Domini verbis utar, non sunt projiciendæ margaritæ ante porcos [f]. Etenim revera contemnitur eorum quæ sunt in promptu possessio : quæ autem labore parta possidentur, jucundissima sunt et amabilissima. Præterea ad hæc quæ diximus aliud quoque addendum est, divinorum prophetarum oraculis accusationem Judæorum iniquitatis contineri, et bona gentibus promitti : ac necessario oportebat veluti obumbratam esse prophetiam, ne usitato invidiæ morbo laborantes Judæi, et alienis bonis insidias ausi moliri, libros hæc significantes delerent. Atque hanc etiam obscuritatis illius, quæ in ipsis videtur inesse, causam fuisse res ipsæ testantur. Obscura enim olim hæc Judæis fuere, ut litterarum monumentis prodita benedictionis gentium memoria servaretur. At ubi prædicta eventu comprobata et scripta res consecutæ sunt, tunc in reliquum aperta et perspicua facta sunt oracula prophetarum. Quicunque enim propheticos legunt libros, ab ipsis **672** rebus interpretationem percipiunt. Nemo igitur, ex iis præsertim qui sunt pietatis alumni, in divinum Spiritum superbiens, ejus orationes condemnet obscuritatis : verum sacra verba cupiens intelligere, cum divino Davide exclamet : « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua [g]. » Voti enim compos omnino fiet, hanc cognitionem sibi ad utilitatem dari expetens. Hanc

[3] Marc. IV, 11 ; Luc. VIII, 10. [e] II Cor. III, 16. [f] Matth. VII, 6. [g] Psal. CXVIII, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[3] βασ. Utroque loco cit. sequit. τοῦ Θεοῦ. [4] ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοτ. Aliter apud Marc. et Luc. loco cit. [5] ὅτι — συνιοῦσιν. Hæc ex Luc. VIII, 10, desumpta sunt. Ibi tamen leg. ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν.

Digitized by Google

enim nos quoque supplicationem Domino offerentes, qui secundum divinum Davidem [h] cæcos illuminat, et secundum beatum Isaiam [i], eos qui in tenebris et caligine versantur, divini Ezechielis audacter aggrediamur interpretationem, et prophetiæ reconditiora, quantum in nobis est, perscrutari, et quod inde lucri colligitur, id omnibus piis commune proponere tentemus. Age igitur, ante interpretationem summatim ipsius percurramus argumentum. Prophetiam suam exorsus est hic propheta, captivitatis Joacimi, qui etiam Jechonias dictus est [j], anno quinto. Hæc autem captivitas non prima fuit, sicut quibusdam visum est, sed Hierosolymæ tertia, Judæ quarta, omnis vero Israelis sexta. Primus enim Theglathphalasar maximam decem tribuum partem armis cepit [k]; secundus Salmanasar, Samaria et finitimis urbibus in servitutem redactis, discessit [l]; tertius Sennacherim **673** alias Judææ urbes obsidione expugnavit, * multosque captivos in exsilium abduxit: ad Hierosolymam autem cum exercitu proficisci multa cum impietate conatus, blasphemiæ præmia tulit, et, plaga amisso exercitu, cum paucis in patriam se recepit. Post hunc quartus Nabuchodonosor, anno tertio regni Joacimi filii Josiæ regno potitus, cum magno exercitu in Judæam pervenit, multisque acceptis auri et argenti talentis, captivisque e regio genere compluribus, et, nonnullis sacris vasis correptis impositoque regi tributo, inde profectus est. Brevi autem interjecto tempore, indictum tributum Joacim solvere noluit, et Nabuchodonosor undecimo ejus regni, sui vero imperii octavo anno, rursus ad Hierosolymam adducit exercitum, ac Joacimum interfectum de muro præcipitari jussit, insepultumque diutissime reliquit; et, omnibus quicunque in dignitate constituti erant in servitutem redactis, ac reliquis rege constituto Joacimo, qui etiam Jechonias dictus est (filius autem hic fuit Joacimi), Babylonem se recepit. Tribus autem mensibus, diebus insuper paucis præteritis, cum ipsum cognovisset seditionem concitasse, rursus revertitur, eumque vinctum cum haud mediocri multitudine captivum abducit, regemque ejus patruum creat **674** prioris Joacimi fratrem, Josiæ filium, Mathaniam, qui etiam Sedecias appellatus est, ab eo jurejurando accepto fore eum sibi fidum benevolumque, et stato tempore soluturum tributum. Verum cum hic quoque violato jurejurando tributum reddere noluisset, neque in officio et fide mansisset, sed ad Ægyptios

ἱκετείαν τῷ Δεσπότῃ προσφέροντες, ὃς σοφίζει [6] τοὺς τυφλοὺς, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ, καὶ τοὺς ἐν σκότει καὶ τῇ ὁμίχλῃ, κατὰ τὸν μακάριον Ἡσαΐαν, τῆς τοῦ θεσπεσίου Ἐζεκιὴλ κατατολμήσωμεν ἑρμηνείας, καὶ τῆς προφητείας τὸ βάθος, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, ἐρευνῆσαι πειρασώμεθα, καὶ κοινὸν ἅπασι προθῆναι τοῖς εὐσεβέσι τὸ ἐντεῦθεν [7] συναγόμενον κέρδος. Φέρε τοίνυν πρὸ τῆς ἑρμηνείας ἐν κεφαλαίῳ τὴν ὑπόθεσιν διεξέλθωμεν. Οὗτος [8] ὁ προφήτης ἤρξατο τῆς προφητείας ἐν τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακεὶμ τοῦ [9] καὶ Ἰεχονίου· αὕτη δὲ ἡ αἰχμαλωσία οὐ πρώτη γεγένηται, καθά [10] τισιν ἔδοξεν, ἀλλὰ τῆς μὲν Ἱερουσαλὴμ τρίτη, τοῦ δὲ Ἰούδα τετάρτη, παντὸς δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἕκτη. Πρῶτος μὲν γὰρ ὁ Θεγλαθφαλασὰρ δορυάλωτον ἔλαβε τῶν δέκα φυλῶν τὸ πλεῖστον· δεύτερος δὲ ὁ Σαλμανασὰρ τὴν Σαμάρειαν, καὶ τὰς περὶ αὐτὴν ἐξανδραποδίσας πόλεις ἀπῆλθεν· τρίτος δὲ [11] ὁ Σεναχηρεὶμ τὰς μὲν ἄλλας τῆς Ἰουδαίας ἐπολιόρκησε πόλεις, καὶ πολλοὺς μετῴκισεν αἰχμαλώτους· ἐπιστρατεῦσαι [12] δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις μετὰ πολλῆς δυσσεβείας ἐπιχειρήσας, ἐκομίσατο τῆς βλασφημίας τὰ ἐπίχειρα, καὶ θεηλάτῳ πληγῇ τὴν στρατείαν [13] ἀπολέσας μετ' ὀλίγων τὴν ἐνεγκοῦσαν κατέλαβε. Μετὰ τοῦτον τέταρτος [14] ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ τοῦ [15] υἱοῦ Ἰωσίου βασιλεύσας, μετὰ πολλῆς στρατείας εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀφίκετο· καὶ πολλὰ τάλαντα χρυσοῦ [16] καὶ ἀργύρου λαβὼν, καὶ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους αἰχμαλώτους πολλοὺς, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἔνια, ἀνέζευξεν ἐκεῖθεν δεσμὸν ἐπιθεὶς τῷ βασιλεῖ [17]. Χρόνου δὲ ὀλίγου διαδραμόντος, ὁ μὲν Ἰωακεὶμ τελέσας τὸν συγκείμενον οὐκ ἠθέλησε φόρον· ὁ δὲ Ναβουχοδονόσορ τῷ ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς τούτου βασιλείας, ὀγδόῳ δὲ τῆς οἰκείας ἡγεμονίας, πάλιν ἐπιστρατεύει τοῖς Ἱεροσολύμοις· καὶ τὸν μὲν Ἰωακεὶμ ἀναιρεῖ, καὶ ἀπὸ τοῦ τείχους ῥιφῆναι ἐκέλευσε [18], καὶ ἄταφον ἐπὶ πλεῖστον καταλείπει [19] χρόνον· τοὺς δὲ ἐν τέλει πάντας αἰχμαλώτους λαβὼν, καὶ τοῖς ὑπολειφθεῖσι χειροτονήσας βασιλέα Ἰωακεὶμ, τὸν καὶ [20] Ἰεχονίαν (υἱὸς δὲ οὗτος [21] ἦν Ἰωακεὶμ), ἀπῆρεν εἰς Βαβυλῶνα. Τριῶν δὲ μηνῶν πρὸς ὀλίγαις ἡμέραις διελθόντων [22], στασιάσαντα τοῦτον μαθὼν, πάλιν ἀφικνεῖται· καὶ τοῦτον μὲν πεδήσας μετὰ πλήθους οὐκ ὀλίγου δορυάλωτον ἀπάγει, καθίστησι δὲ [23] βασιλέα τὸν τούτου μὲν θεῖον, τοῦ δὲ προτέρου [24] Ἰωακεὶμ ἀδελφόν, Ἰωσίου δὲ υἱὸν, Μαθανίαν, τὸν καὶ Σεδεκίαν, ὅρκους παρ' αὐτοῦ λαβὼν, ὡς καὶ τὴν περὶ αὐτὸν εὔνοιαν [25] φυλάξει, καὶ τὸν δασμὸν κατὰ καιρὸν ἀποδώσει. Ἀλλὰ καὶ τούτου πάλιν [26] παραβάντος τοὺς ὅρκους, καὶ μήτε τὸν δασμὸν ἀποδοῦναι θελήσαντος, μήτε τὴν [27]

[h] Psal. CXLV, 8. [i] Isa. XX, 18. [j] IV Reg. XXIII, XXV. [k] IV Reg. XV, 1 seq. [l] IV Reg. XIX, 1 seq.

VARIÆ LECTIONES.

[6] σοφίζει. Supra, tom. I, pag. 1568, σοφοῖ. juxta rec. lection. loco cit. [7] ἐντεῦθεν συναγ. κ. Ita ex B emendatus est verborum positus. [8] οὗτος ὁ προφ In hæc verba incidit initium hujus Prœemii in A qui tamen ita habet, ὁ μακάριος Ἰεζεκιὴλ προφήτης. [9] τοῦ καὶ Ἰεχονίου. Vid. supra, pag. 629, ad Jer. LII, 31-34. [10] καθά τισιν ἔδοξ. A καθάπερ ἔδοξεν Ἀπολιναρίῳ τε καὶ Πολυχρονίῳ. [11] δέ. Des. in B. [12] A ἐπιστρατεύσας. [13] A στρατιάν. [14] τέταρτος ὁ. Des. in A. [15] τοῦ. Des. in A. [16] A χρυσίου καὶ ἀργυρίου. [17] βασ. A λαῷ. [18] A et B κελεύει. [19] A καταλείπειν. [20] καί. Des. in A. [21] οὗτος ἦν Ἰωακ. A ἦν οὗτος τοῦ Ἐλιακείμ. [22] διελθόντ. Des. in B. [23] δέ. A μέντοι. [24] A προτέρως, pro προτέρωσε, ut videtur. [25] εὖν. A add. ἔμφυτον. [26] πάλ. Des. in A. [27] τήν. Des. in A.

Digitized by Google

εὔνοιαν φυλάξαντος, ἀλλ' [28] Αἰγυπτίοις προσπεφευγότος, πολλὴν ἀγείρας [29] στρατείαν ἀφίκετο, καὶ αὐτανδρον τὴν πόλιν λαβὼν, τά τε βασίλεια, καὶ τὸν θεῖον νεὼν, καὶ πᾶσαν λαμπρὰν [30] ἐνέπρησεν οἰκίαν· τοὺς δὲ τὴν τοῦ λιμοῦ φθορὰν, καὶ τὴν πολεμικὴν διαφυγόντας σφαγὴν, ἅπαντας αἰχμαλώτους ἀπήγαγεν· καὶ τὰ σκεύη δὲ ἅπαντα, οὐ μόνον ὅσα ἐξ ὕλης ἀργύρου [31] καὶ χρυσοῦ ἐπεποίητο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ χαλκοῦ κατεσκευασμένους κίονας, καὶ τ' ἄλλα πάντα μετεκόμισεν εἰς Βαβυλῶνα. Ἡ Ἰεχονίου τοίνυν αἰχμαλωσία οὐ πρώτη ἦν, ὡς τισιν ἔδοξεν, ἀλλὰ τῶν Ἱεροσολύμων τρίτη· καὶ τοῦτο ἡμᾶς καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν διδάσκει, καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος, καὶ ὁ θεῖος Δανιὴλ ὁ προφήτης· οὕτω γὰρ καὶ τῆς προφητείας ἄρχεται· « Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἦλθε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος [32] εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐπολιόρκει αὐτὴν, καὶ ἔδωκε Κύριος ἐν τῇ [33] χειρὶ αὐτοῦ τὸν Ἰωακεὶμ βασιλέα Ἰούδα, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν σκευῶν οἴκου τοῦ Θεοῦ· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ἀσφανὲζ [34], τῷ ἀρχιευνούχῳ αὐτοῦ, εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν [35] υἱῶν Ἰσραὴλ [36] καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας. Πρώτη τοίνυν τῶν Ἱεροσολύμων αἰχμαλωσία ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει γεγένηται τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ· τοῦτο δὲ πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Ναβουχοδονόσορ βασιλείας. Καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς ἡμᾶς διδάσκει προφήτης λέγων οὕτωσί [37]· « Ἐν τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ τῆς βασιλείας [38] τοῦ [39.40] Ναβουχοδονόσορ ἐνυπνιάσθη ἐνύπνιον. » Δευτέρα δὲ αἰχμαλωσία, ὡς ἔφην, γεγένηται ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ μὲν ἔτει τῆς τοῦ Ἰωακεὶμ βασιλείας, ὀγδόῳ δὲ τῆς τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἡγεμονίας· τρίτη [41] δὲ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς Ἰεχονίου τοῦ Ἰωακεὶμ βασιλείας, ἐννάτῳ δὲ τῆς τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἡγεμονίας. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ταῦτα σαφῶς καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης, καὶ ῥᾴδιον τῷ βουλομένῳ τοὺς χρόνους συναγαγεῖν, καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ προφήτου σαφῶς ταῦτα καταμαθεῖν. Οὐκοῦν Ἰεζεκιὴλ τῆς προφητείας ἤρξατο ἐν τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακεὶμ, τοῦ καὶ Ἰεχονίου· πέμπτον δὲ ἦν ἔτος καὶ τῆς Σεδεκίου βασιλείας ὃς ἀντὶ τοῦ Ἰεχονίου τῶν Ἰουδαίων ἐκεχειροτόνητο βασιλεύς. Ἔτεσι δὲ [42] δυοκαίδεκα πρότερος ὁ Δανιὴλ τῆς προφητείας ἤρξατο· κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οὗτοι μὲν ἐν Βαβυλῶνι προεφήτευον· ἐν δὲ τῇ Ἰουδαίᾳ Ἱερεμίας, καὶ Σοφονίας, καὶ Οὐρίας ὁ Σαμαίου. Ἀλλὰ πάλιν κἀκεῖνοι πρεσβύτεροι οὐ μόνον τοῦ Ἰεζεκιὴλ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δανιὴλ· ἐν γὰρ τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς Ἰωσίου βασιλείας ἤρξατο τῆς προφητείας ὁ μακάριος Ἱερεμίας, καὶ ὁ Σοφονίας δὲ ἐπὶ Ἰωσίου τοῦ βασιλέως πεποιῆσθαι τὴν προφητείαν

A confugisset, rursus coacto exercitu invasit urbem : qua cum hominibus capta, regiam et sacrum Dei templum, atque adeo omnem splendidam domum combussit : quique fami et hostium cædi evaserant, eos omnes captivos abduxit, vasaque omnia, non solum quæ ex auri argentique materia confecta erant, sed etiam columnas ex ære constructas, in Babylonem cum aliis omnibus deportavit. Captivitas itaque Jechoniæ non fuit prima, ut quibusdam visa est, sed Hierosolymorum tertia : quod nos quartus quoque Regnorum, et Paralipomenon liber docet ; divinus quoque Daniel propheta, qui suam prophetiam sic exorditur : « Anno tertio regni Joacimi regis Judæ, venit Nabuchodonosor rex Babylonis Hierosolymam, et obsedit eam, et dedit B Dominus in manum ejus Joacimum regem Judæ, et partem vasorum domus Dei [m]. » Et paulo post : « Et dixit, inquit, rex Asphanetz principi eunuchorum suorum, ut introduceret de filiis captivitatis Israelis, et **675** de semine regni [n]. » Primo igitur Hierosolyma capta est anno tertio regni Joacimi, qui primus fuit annus regni Nabuchodonosoris. Atque hoc ipsum nos idem propheta docet, cum dicit : « Anno secundo regni Nabuchodonosoris somniavit somnium [o]. » Iterum capta est undecimo regni Joacimi anno, ut modo dixi, octavo vero imperii Nabuchodonosoris. Tertio, primo anno regni Jechoniæ, Joacimi filii, nono imperii Nabuchodonosoris. Atque hæc aperte nos docet beatus Jeremias propheta : et facile est, si quis C velit tempora colligere, ex illo quoque propheta hæc aperte percipere. Ezechiel igitur prophetiam exorsus est anno quinto captivitatis Joacimi, qui Jechonias etiam dictus est : quintus item annus hic fuit regni Sedeciæ, qui pro Jechonia Judæorum rex fuerat declaratus. Duodecim vero annis prior Daniel prophetiam exorsus erat [p]. Per eadem autem tempora, hi quidem in Babylone prophetabant, in Judæa autem Jeremias, et Sophonias, et Urias Samæi. Sed isti rursus majores natu non solum Ezechiele, sed etiam ipso Daniele. Anno enim decimo tertio regni Josiæ beatus Jeremias suæ prophetiæ fecit initium, et Sophonias Josia rege prophetasse dicitur. Urias autem Samæi, cum regnante priore Joacimo prophetasset, **676** et futuras calamitates prædixisset, injustam illius cædem necem sustinuit. Eorum igitur qui captivitatis tempore prophetarunt, postremus est divinus Ezechiel propheta. Aggæus autem, et Zacharias, et Malachias, post reditum prophetandi munus obierunt. Videt vero hic propheta divinas revelatio-

D

[m] Dan. I, 1, 2. [n] ibid. 3. [o] Dan. II, 1. [p] ibid.

VARIÆ LECTIONES.

[28] ἀλλ' Αἰγ. προσπ. Des. in A. [29] A ἐγείρας στρατιάν. [30] λαμπ. Des. in A. [31] A ἀργυρίου καὶ χρυσίου. [32] Βαβυλῶνος. Des. in A. [33] τῇ. Des. in A. [34] Ἀσφ. Des. in A ; sed apud LXX, præm. τῷ. [35] τῶν. A præm. καί. [36] Ἰσραήλ. In B supra lineam scriptum est Ἱερουσαλήμ. [37] A οὕτως. [38] βασιλείας. In B supra lineam scriptum est αἰχμαλωσίας. [39.40] τοῦ. Des. in A et infra Dan. loco cit. [41] τρίτη — ἡγεμ. Des. in A. [42] δέ. Des. in B.

Digitized by Google

nes metus et horroris plenas : vaticinatur autem non solum Judæorum excidium, sed etiam Tyriorum, et Sidoniorum, aliorumque allophylorum Moabitarum, et Ammanitarum, et Idumæorum, prætereaque Ægyptiorum. Prædicit quoque fore ut a servitute Judæi vindicentur, et sacrum Dei templum ædificent, et [a] alia infinita, quæ singula in commentariis, ne jam argumentum prolixius fiat, attingemus. Ipsum igitur prophetæ Deum per prophetam deprecati, ut intelligendi nobis munus impertiatur, age, interpretationem exordiamur.

A φησίν. Οὐρίας δὲ ὁ Σαμαίου [43] ἐπὶ τοῦ προτέρου Ἰωακεὶμ προφητεύσας καὶ λυπηρὰ προαγορεύσας, τὴν ἄδικον ὑπέμεινεν ὑπὸ τῆς ἐκείνου μιαιφονίας σφαγήν. Τῶν τοίνυν κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας προφητευσάντων καιρὸν, ἔσχατός ἐστι προφήτης ὁ θεῖος Ἰεζεκιήλ. Ἀγγαῖος [44] δὲ, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Μαλαχίας μετὰ τὴν ἐπάνοδον προεφήτευσαν· ὁρᾷ δὲ οὗτος ὁ προφήτης θείας ἀποκαλύψεις δέους καὶ φρίκης μεστάς· προθεσπίζει δὲ οὐ μόνον [45] τὴν Ἰουδαίων [46] πανωλεθρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Τυρίων, καὶ Σιδωνίων, καὶ τῶν ἄλλων ἀλλοφύλων, Μωαβιτῶν τε καὶ Ἀμμανιτῶν, καὶ Ἰδουμαίων, καὶ πρὸς τούτοις Αἰγυπτίων. Προλέγει δὲ καὶ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἰουδαίων ἀπαλλαγὴν, καὶ τοῦ θείου νεὼ τὴν οἰκοδομίαν [47], καὶ ἄλλα μυρία, ἃ τῇ κατὰ μέρος ἑρμηνείᾳ [48] φυλάξομεν, ἵνα μὴ τὴν [49] ὑπόθεσιν εἰς μῆκος ἐκτείνωμεν [50]. Αὐτὸν τοίνυν [51] τὸν τοῦ προφήτου Θεὸν διὰ τοῦ προφήτου παρακαλέσαντες [52] τοῦ τῆς γνώσεως ἡμῖν μεταδοῦναι χαρίσματος, φέρε [53] τῆς ἑρμηνείας ἁψώμεθα.

VARIÆ LECTIONES.

[43] B Σαμεύς. [44] Ἀγγ. — προεφ. Des. in A. [45] A μόνων. [46] Ἰουδ. A præm. τῶν. [47] A οἰκοδομήν. [48] ἑρμ. In A ponitur post φυλάξομεν, his insuper additis, colo præmisso : ἀλλὰ τούτων μὲν ἀλεῖς, quod leg. esse puto ἅλις. [49] τὴν ὑπόθ. In A ponitur post ἐκτείνωμεν. [50] ἐκτ. In A sequitur, ἀρξόμεθα δὲ τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας. [51] τοίνυν τόν. Des. in A. [52] παραχ. τοῦ. Des. in A. [53] φέρε τῆς ἑρμ. ἁψώμεθα. Des. in A.

ΤΟΜΟΣ Α'.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

VERS. 1. *Et factum est anno tricesimo, quarto mense, quinto (die) mensis.* Quibusdam visus est tricesimus jubilæi annus esse. Jubilæum autem vocant Judæi, quinquagina **677** annorum numerum. Sicut enim Romani quindecim annis temporis conversionem notant, ita Judæi quinquaginta. Quinquaginta horum illi tricesimum annum esse prophetiæ tempus dixere. Ego vero, primum in annalibus temporum, accurate investigato tempore, comperi Jechoniæ captivitatis annum quintum non cum tricesimo jubilæi, sed cum vicesimo quinto consentire. Deinde cum animadvertissem neminem unquam sanctorum prophetarum hoc tempus declarasse, perscrutatus comperi captivitatis hunc esse annum tricesimum. Paulo post enim hic idem propheta dormire jubetur [q] in dexterum latus, et suscipere peccata domus Judæ per quadraginta dies, si diem pro anno computaveris. Cum igitur considerassem septuaginta annis clementem Dominum Judæ captivitatem definivisse, et quadra-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

α'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει, ἐν τῷ τετάρτῳ μηνὶ, πέμπτῃ τοῦ μηνός.* Τισὶν ἔδοξε τὸ τριακοστὸν ἔτος τοῦ Ἰωβηλαίου εἶναι· Ἰωβηλαῖον δὲ καλοῦσιν Ἰουδαῖοι τὸν τῶν πεντήκοντα ἐτῶν ἀριθμόν. Καθάπερ γὰρ Ῥωμαῖοι κατὰ πέντε καὶ δέκα ἔτη τὴν ἀνακύκλωσιν ἀριθμοῦσι τοῦ χρόνου, οὕτως Ἰουδαῖοι κατὰ πεντήκοντα. Τούτων τῶν πεντήκοντα ἐτῶν τριακοστὸν ἐνιαυτὸν ἔφασάν τινες εἶναι τῆς προφητείας τὸν χρόνον. Ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν ἐν τοῖς χρονικοῖς ἐπιζητήσας τὸν χρόνον, εὗρον [54] τῆς αἰχμαλωσίας Ἰεχονίου τὸν πέμπτον ἐνιαυτὸν, οὐ τῷ τριακοστῷ τοῦ Ἰωβηλαίου, ἀλλὰ τῷ πέμπτῳ ἔτει καὶ εἰκοστῷ σύγχρονον. Ἔπειτα σκοπήσας, ὡς οὐδεὶς τῶν ἁγίων C προφητῶν τοῦτον τὸν χρόνον παρεδήλωσε πώποτε, ἐρευνήσας εὗρον τῆς αἰχμαλωσίας τοῦτο τὸ ἔτος τριακοστόν. Μετ' ὀλίγα γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ προφήτης ἀνακλιθῆναι κατὰ τοῦ πλευροῦ τοῦ δεξιοῦ προστάττεται, καὶ λαβεῖν τοῦ Ἰούδα τὰς ἁμαρτίας ἡμέρας τεσσαράκοντα, τῆς ἡμέρας εἰς ἐνιαυτὸν λογιζομένης.

q Ezech. IV, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[54] B ῥῦρον.

Digitized by Google

Σκοπήσας οὖν, ὡς ἔτεσιν ἑβδομήκοντα τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰούδα περιώρισεν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, καὶ ὅτι τεσσαράκοντα τοῖς ἑβδομήκοντα ὑπολέλειπται ἔτη, συνεῖδον ὅτι τὸ τριακοστὸν ἔτος ὁ προφήτης τῆς αἰχμαλωσίας εἶναί φησιν. Ἀναποδίζων δὲ, καὶ τὸν χρόνον ἀναζητῶν, εὑρίσκω τὴν αἰχμαλωσίαν οὐ πρὸ τριάκοντα γεγενημένην ἐτῶν, ἀλλὰ πρὸ τριῶν καὶ δέκα ἐτῶν. Ἀλλ' ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλάνθρωπος ὁ Θεὸς, ἐκ τῆς οἰκείας ἀποφάσεως, οὐκ ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως, τὸν τῆς παιδείας χρόνον εἴωθεν ἀριθμεῖν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου πεποίηκεν Ἀβραάμ. Εἰρηκὼς γὰρ, ὅτι « Πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ [55], καὶ κακώσουσιν αὐτὸ ἔτη [56] τετρακόσια, οὐκ εἴασεν παρ' Αἰγυπτίοις τοῦτον ἅπαντα διατελέσαι τὸν χρόνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποφάσεως ἀριθμεῖ τὸν τῶν τετρακοσίων ἐτῶν ἀριθμόν· καὶ [57] ἐπὶ τοῦ Νῶε δὲ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἐνιαυτῶν προθεσμίαν εἰς μεταμέλειαν δεδωκὼς, τῆς παρανομίας τὴν ἐπίδοσιν θεασάμενος, οὐκ ἀνέμεινε τὸ τῆς ἀποφάσεως τέλος, ἵνα παύσῃ τῆς ἁμαρτίας τὸν δρόμον. Οὕτω τοίνυν κάνταῦθα τῶν τριάκοντα ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν εὑρήσομεν, ἀρχὴν τοῦ ἀριθμοῦ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ ποιησάμενοι. Κατεψηφίσατο δὲ ὁ Θεὸς Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ δουλείαν ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς Ἰωσίου βασιλείας. Χελκίου γὰρ τοῦ ἀρχιερέως συγκεχωσμένον [58] τὸν Μωσαϊκὸν εὑρηκότος νόμον (τοσαύτη γὰρ Ἰουδαίας [59] ἐκράτει παρανομία, ὡς καὶ λήθῃ παντελεῖ τὰ θεῖα παραδοθῆναι), εἶτα τοῦ βασιλέως τοῦτον ἀναγνόντος, καὶ σκοπήσαντος, ὡς ἄντικρυς ἐναντία τῷ νόμῳ τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ τολμώμενα, καὶ τούτου χάριν λίαν ἐκδειματωθέντος [60], καὶ τὸν ἀρχιερέα παρακαλέσαντος ἵλεων τὸν Θεὸν καταστῆσαι, ἀφικνεῖται μὲν ὁ ἀρχιερεὺς πρὸς Ὀλδᾶν τὴν προφῆτιν, εὐσεβῆ γυναῖκα καὶ τῶν θείων φύλακα νόμων· ἡ δὲ ἔνθους γενομένη, καὶ τοῦ θείου Πνεύματος πλήρης, εἶπε [61] πρὸς αὐτόν· « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Εἴπατε τῷ ἀνδρὶ τῷ ἀποστείλαντι ὑμᾶς πρός με· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω κακὰ ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῷ, πάντας τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου οὗ ἀνέγνω ὁ βασιλεὺς Ἰούδα· ἀνθ' ὧν ἐγκατέλιπόν με, καὶ ἐθυμίασαν θεοῖς ἑτέροις, ἵνα παροργίσωσί με ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν· καὶ ἐκκαυθήσεται ὁ θυμός μου ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, καὶ οὐ σβεσθήσεται· πρὸς δὲ τὸν βασιλέα Ἰούδα, τὸν καὶ ἀποστείλαντα ὑμᾶς τοῦ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, οὕτως [62] ἐρεῖτε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Ἀνθ' ὧν ἤκουσας τοὺς λόγους [63] μου, καὶ μετεμελήθη [64] ἡ καρδία σου, καὶ ἐνετράπης ἀπὸ προσώπου μου, ὡς ἤκουσας ὅσα ἐλάλησα ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦν-

A ginta annos ipsis septuaginta deesse, cognovi, prophetam captivitatis tricesimum annum esse dixisse. Retro autem numerans, tempusque inquirens, comperio, non ante triginta, sed ante tredecim annos captivitatem contigisse. Sed benignus et hominum amator Deus, a sententia sua, non a rerum ipsarum eventu, castigationis tempus numerare consuevit. Ita etiam tempore patriarchæ Abrahami fecit : cui cum dixisset : « Peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et subjicient eos servituti, et affligent quadringentis annis [r], » non permisit eos hoc **678** omne * tempus degere apud Ægyptios, verum a sententia sua quadringentos annos numerat : Noachi quoque tempore, cum ad

B pœnitentiam centum viginti annos præfinivisset, conspecto iniquitatis incremento, haud exspectavit sententiæ finem, ut peccati progressionem comprimeret. Ita hic quoque reperiemus triginta annorum numerum, si a Dei sententia numerandi initium faciamus. Condemnavit autem Deus Judæos ad captivitatem et servitutem decimo octavo anno Josiæ regni. Nam cum Chelcias princeps sacerdotum defossam comperisset Mosaicam legem (tantum enim Judæorum iniquitas ceperat incrementi, ut omnia divina oblivioni prorsus tradita essent), deinde eam rex legisset, animadvertissetque, ea quæ populus auderet, aperte legi esse contraria, et idcirco haud mediocri terrore affectus, sacerdotum principem jussisset operam dare, ut Deus

C placaretur : confert se princeps sacerdotum ad Oldam prophetissam, piam mulierem, quæque divinas leges observaret. Quæ, divino instinctu concitata, divinique Spiritus plena, dixit ad eum : « Hæc dicit Dominus Deus Israelis : Dicite viro qui misit vos ad me : Ecce ego adduco mala super locum istum, et super habitantes in eo, omnia verba libri quem legit rex Judæ, quia dereliquerunt me, et sacrificaverunt diis alienis, ut irritarent me omnibus operibus manuum suarum : et accendetur indignatio **679** mea in loco hoc, et non exstinguetur. Regi autem Judæ, qui misit vos ut consuleretis Dominum, sic dicetis : Hæc dicit

D Dominus Deus Israelis, pro eo quod audisti verba mea, et pœnituit cor tuum, et confusus es a facie mea, ut audisti quæcunque locutus sum super locum istum, et super habitantes in eo, ut fierent in interitum, et scidisti vestimenta tua, et flevisti coram me, etiam ego audivi, dicit Dominus. Nonne sic ? Ecce ego appono te ad patres tuos, et adduceris ad sepulcrum tuum in pace, et non videbunt oculi tui omnia mala quæ ego adduco super lo-

[r] Gen. xv, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[55] αὐτό. Supra, tom. I, pag. 78, αὐτούς, juxta rec. lectionem loco cit. Ita quoque deindo-, post κακώσουσιν. [56] Deest h. l. καὶ ταπεινώσουσιν, ante ἔτη τετρ. [57] καὶ ἐπὶ τοῦ. Ita B pro τῷ, ut hab. edit. prior. [58] B συγκεχωρισμένον, sed supra lineam scriptum est συγκεχωσμένον. [59] B Ἰουδαίων. [60] ἐκδ. Ita B, sed ed. prior hab. ἐνδειματωθέντος. [61] εἶπε. B ἔφη. [62] B οὕτω καί. [63] Supra, tom. I, pag. 549, τῶν λόγων. [64] μετεμ. Supra, loco cit., ἠπαλύνθη, juxta rec. lectionem.

Digitized by Google

cum istum, et super habitantes eum [s]. » Atque hæc item Paralipomenon liber docet [t]. Hæc autem gesta et dicta sunt anno decimo octavo regni Josiæ, qui unum et triginta regnavit annos. A decimo octavo ' igitur usque ad tricesimum primum anni intersunt quatuordecim. Post hunc vero, regnavit Joachas menses tres, qui cum hisce annis conjungendi sunt, propterea quod octavo mense decimi octavi anni edita est prophetia. Deinde conjungentes cum prioribus illos undecim annos Joacimi, viginti quinque comperiemus. Tres vero Jechoniæ menses, et dies paucos, pro his rursus mensibus qui deerant decimo octavo anno, computabimus : et annis viginti quinque addentes quinque captivitatis **680** Jechoniæ, triginta annorum numerum deprehendemus. Ita etiam septuaginta captivitatis annorum veritatem poterimus percipere. Nam a decimo octavo regni Josiæ usque ad primum Cyri Persarum regis, quo regnante primus fuit reditus, septuagesimus annus expletur. Qui vero desolationis templi septuaginta annos numerare velit, is incipiat ab undecimo anno Sedeciæ (tunc enim sacrum Dei templum incensum fuit), desinatque anno secundo Darii Hystaspis, quo regnante omni studio templum instaurarunt, et opus ad exitum perductum est. Ait igitur propheta :

A τας [65] ἐν αὐτῷ, τοῦ γενέσθαι εἰς ἀφανισμὸν, καὶ διέρρηξας τὰ ἱμάτιά σου, καὶ ἔκλαυσας ἐνώπιόν μου, καὶ ἐγὼ ἤκουσα, φησὶ Κύριος· οὐχ οὕτως [66]; Ἰδοὺ ἐγὼ προστίθημί σε πρὸς τοὺς πατέρας σου, καὶ ἐπαχθήσῃ [67] εἰς τὸν τάφον σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ οὐκ ὄψονται οἱ ὀφθαλμοί σου πάντα τὰ κακὰ ἃ ἐγὼ [68] ἐπάγω ἐπὶ τὸν τόπον [69] τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτόν. » Ταῦτα δὲ καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων βίβλος διδάσκει. Ἐπράχθη δὲ ταῦτα καὶ ἐρρέθη ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰωσίου· ἐν δὲ καὶ τριάκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη. Ἀπὸ τοίνυν τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου ἕως τοῦ τριακοστοῦ πρώτου γίνονται ἔτη τεσσαρακαίδεκα· μετὰ δὲ τοῦτον Ἰωάχας [70] τρεῖς μῆνας ἐβασίλευσεν, οὓς δεῖ τούτοις αὐτοὺς συνάψαι τοῖς ἔτεσι, διὰ τὸ τῷ ὀγδόῳ μηνὶ τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου

B ἔτους γεγενῆσθαι τὴν προφητείαν· εἶτα τοῦ Ἰωακεὶμ ἕνδεκα τοῖς προτέροις συνάψαντες ἔτεσιν, εὑρήσομεν πέντε καὶ εἴκοσι. Τοὺς δὲ τρεῖς μῆνας τοῦ Ἰεχονίου καὶ τὰς ὀλίγας ἡμέρας, πάλιν ἀντὶ τῶν ὑπολοίπων μηνῶν τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου ἔτους ἀντεισάξομεν. Τοῖς δὲ πέντε καὶ εἴκοσι τὰ πέντε τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰεχονίου προστεθεικότες τὸν τῶν τριάκοντα ἐτῶν εὑρήσομεν ἀριθμόν· οὕτω καὶ τῶν ἑβδομήκοντα τῆς αἰχμαλωσίας ἐτῶν τὸ ἀψευδὲς καταλαβεῖν δυνησόμεθα. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου τῆς Ἰωσίου βασιλείας μέχρι πρώτου Κύρου τῶν Περσῶν βασι-

λέως, ἐφ' οὗ ἡ πρώτη ἀνάκλησις γέγονεν, ὁ ἑβδομηκονταετὴς συμπληροῦται χρόνος. Τῆς δὲ τοῦ ναοῦ ἐρημίας τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ὁ βουλόμενος ἀριθμῆσαι, ἀρξάσθω μὲν ἀπὸ ἑνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου· τηνικαῦτα γὰρ ὁ θεῖος ἐνεπρήσθη νεώς· καταλήξῃ δὲ εἰς τὸ δεύτερον ἔτος Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, ἐφ' οὗ μετὰ σπουδῆς ἁπάσης τὸν θεῖον ἀνεδείμαντο νεὼν, καὶ τέλους τὸ ἔργον τετύχηκεν· λέγει τοίνυν ὁ προφήτης, ὅτι.

Tricesimo anno, quarto mense, quinto (die) mensis, ego eram in medio captivitatis super fluvium Chobar, et aperti sunt cœli, et vidi visionem Dei. (VERS. 2.) *Quinto mensis : hic annus quintus captivitatis Joacimi regis.* Nos vero ipse quoque aperte docuit, haud simpliciter captivitatis annum quintum, sed captivitatis Joacimi regis esse. Hic autem (ut dixi) Jechonias fuit, qui tres menses et paucos insuper dies regnavit. Hujus enim pater Joacimus anno regni sui undecimo Hierosolymis interfectus est. Apertos autem fuisse cœlos dixit, non vere, neque re ipsa, sed spirituali contemplatione. « Et vidi, inquit, visionem Dei, » non essentiam Dei, sed visionem, **681** revelationem quamdam, et veluti expressam effigiem, quæ ab humana natura comprehendi posset. « Et eram in medio captivitatis, » pius cum impiis, cum injustis justus. Tanta enim Domini benignitas est, ut peccatorum

C *Τῷ τριακοστῷ ἔτει, ἐν τῷ τετάρτῳ μηνὶ, πέμπτῃ τοῦ μηνὸς, ἐγὼ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Χοβὰρ* [71], *καὶ ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἶδον ὁράσεις* [72] *Θεοῦ.* (β'.) *Πέμπτῃ τοῦ μηνός· τοῦτο πέμπτον* [73] *ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακεὶμ τοῦ βασιλέως. Σαφῶς δὲ καὶ* [74] ἡμᾶς αὐτὸς ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ τῆς αἰχμαλωσίας ἁπλῶς [75] πέμπτον ἔτος, ἀλλὰ τῆς Ἰωακεὶμ τοῦ βασιλέως αἰχμαλωσίας· οὗτος δὲ, ὡς ἔφην, Ἰεχονίας ἦν τρεῖς μῆνας βασιλεύσας, καὶ ὀλίγας ἡμέρας· ὁ γὰρ τούτου πατὴρ Ἰωακεὶμ ἑνδεκάτῳ [76] ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐν Ἱεροσολύμοις ἐσφάγη. Ἀνεῳχθῆναι δὲ τοὺς οὐρανοὺς ἔφη, οὐκ ἀληθείᾳ καὶ πράγματι, ἀλλὰ πνευματικῇ θεωρίᾳ· « Καὶ ἶδον, φησὶν,

D ὅρασιν Θεοῦ. » Οὐκ οὐσίαν Θεοῦ, ἀλλ' « ὅρασιν· » ἀποκάλυψίν τινα, καὶ οἱονεὶ ἀνατύπωσιν, τὴν ἐφικτὴν ἀνθρωπείᾳ φύσει. « Καὶ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας. » Ὁ εὐσεβὴς μετὰ τῶν δυσσεβῶν, μετὰ τῶν

[s] IV Reg. XXII, 15-20. [t] II Paral. XXXIV, 23-28.

VARIÆ LECTIONES.

[65] Supra, loco cit. ἐνοικοῦντας. [66] οὕτως; Alias pro signo interrogandi apponitur colon. Ita quoque supra, loc. cit. [67] B ἀπαχθήσῃ. Supra, loco cit., erat, συναχθήσῃ, juxta rec. lect. [68] ἐγώ. Des. loco cit. [69] τόπον. Loco cit. leg. οἶκον. [70] B Ἰωάχαζ. [71] Χοβάρ. In A ad marginem notatum est, βαρυσμός. Ita incipit scholion, quod ex cod. Jes. olim Marchaliano, ad h. l. attulit Montf. in Hexapl. [72] ὅρ. Ita A et B. Sed rec. lectio h. l. est ὁράσεις. [73] A τὸ ἔτος τὸ πέμπτον. [74] καί. In A ponitur post ἡμᾶς. [75] ἁπλῶς. Ita ex B emendata lectio Sirm. αὐτό, cui etiam repugnabat Gabii interpretatio. [76] ἑνδεκ. Bèν δεκάτῳ, sed contra IV Reg. XXIII, 36, et II Paral. XXXVI, 5 (juxta LXX)

Digitized by Google

παρανόμων ὁ δίκαιος. Τοσαύτη γὰρ ἡ τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπία, ὡς τῶν ἁμαρτωλῶν ἕνεκεν ἀνιαροῖς ἐκδιδόναι καὶ συμφοραῖς τοὺς οἰκείους θεράποντας.

γ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰεζεκιὴλ υἱὸν Βουζεὶ τὸν ἱερέα, ἐν γῇ Χαλδαίων, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Χοβάρ.* Διπλοῖς κομᾷ χαρίσμασιν, ἱερωσύνῃ [77], καὶ προφητείᾳ· ἀμφότερα δὲ δῶρα τοῦ Πνεύματος· λέγει δὲ καὶ τὴν χώραν, καὶ τὸν τόπον, ἔνθα τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἠξιώθη, πολλὰ διὰ τούτων παραδηλῶν· πρῶτον μέν, ὅτι τὸ Θεῖον ἀπερίγραφον, οὐκ ἐν μόνοις Ἱεροσολύμοις ἔχον τὴν ἐξουσίαν οὐδὲ μόνων Ἰουδαίων δεσπόζον, ἀλλὰ πάντων ὑπάρχον καὶ ποιητὴς, καὶ πρύτανις· δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ τὴν ἄῤῥητον ἀγαθότητα, ὅτι καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοὺς ἀτημελήτους οὐκ ἐᾷ, ἀλλὰ προμηθείας ἀπάσης καὶ τῆς προσηκούσης ἀξιοῖ κηδεμονίας. Παρ' ὕδατα δὲ τῆς θεωρίας αὐτὸν ἀξιοῖ, προσημαίνων ἁπάντων ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν διὰ τῆς τοῦ ὕδατος παλιγγενεσίας ἐσομένην τοῖς εὐσεβέσι θεογνωσίαν προδηλῶν [78]. Οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ παρ' ὕδατα τὰς θείας ἐκείνας ἐθεώρησεν ὀπτασίας, καὶ ὁ νομοθέτης Μωσῆς παρὰ τὴν ὄχθην ῥιφεὶς δι' ὑδάτων τῆς σωτηρίας τετύχηκεν· οὕτω πάλιν αὐτὸ τὸ φρέαρ καὶ τὸ ὕδωρ τὸν γάμον προὐξένησεν· τοῦτο δὲ καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ πατριάρχαις, οὐ τῷ Ἰακὼβ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰσαὰκ συνέβη [79]. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπανέλθωμεν· οὔτε γὰρ ἐπὶ ταῦτα τὴν ὁρμὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος ἔχει. « Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου. » Τὴν τοῦ θείου Πνεύματος ἐνέργειαν οὕτως ἐκάλεσε. Καὶ γὰρ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἀντιτείνοντι τῷ Ἐλύμᾳ παιδείαν ἐπιφέρων, οὕτως ἔφη· « Ἰδοὺ χεὶρ Κυρίου ἐπὶ σὲ, καὶ ἔσῃ τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. » Τοῦ δὲ θείου Πνεύματος ἦν ἐνέργεια, ὡς αὐτὸς ὁ Παῦλός φησιν, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. « Ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ, φησὶ, χεὶρ τοῦ [80] Κυρίου. »

δ'. *Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ πνεῦμα ἐξαῖρον ἤρχετο ἀπὸ βορρᾶ, καὶ νεφέλη μεγάλη ἐν αὐτῷ [81], καὶ [82] φέγγος κύκλῳ αὐτοῦ, καὶ πῦρ ἐξαστράπτον [83].* Ἀναγκαῖον πρότερον τὴν τῆς ἀποκαλύψεως αἰτίαν εἰπεῖν, εἶθ' οὕτω κατὰ μέρος τὴν ἑρμηνείαν ἐπαγαγεῖν. Πολλοὶ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ψευδοπροφῆται τοῖς προφήταις ἀντέλεγον· καὶ τοῦτο μάλιστα ἡμᾶς ὁ μακάριος Ἱερεμίας διδάσκει. Τοῦ γὰρ Θεοῦ κλοιοφορεῖν αὐτὸν κελεύσαντος, καὶ προλέγειν τὴν αἰχμαλωσίαν, τοῦ τε βασιλέως, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, Ἀνανίας τις ψευδοπροφήτης ταῦτα συντρίψας, ἀντέλεγεν τοῖς ὑπὸ τοῦ προφήτου λεγομένοις, ἄντικρυς ψευδόμενος, καὶ βοῶν, ὅτι οὐ μόνον ἡ πόλις ἀνάστατος οὐ γενήσεται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἤδη πρότερον αἰχμάλωτοι γεγονότες, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπανήξουσι. Διὸ πλέον ὁ Δεσπότης ἀγανακτήσας Θεὸς σιδηρᾶ δεσμὰ ἐπιθῆναι

causa famulos suos suppliciis et calamitatibus vexari sinat.

Vers. 3. *Et factum est verbum Domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem, in terra Chaldæorum, super fluvium Chobar.* Duobus donis gloriatur, et sacerdotio, et prophetia (utraque autem sunt Spiritus dona), et mentionem facit regionis et loci ubi divinam revelationem conspexerit, multa per hæc significans. Primum, Numen divinum incircumscriptum esse, quod non in solis Hierosolymis potestatem haberet, neque solis Judæis dominaretur, sed omnium effector esset et moderator. Deinde hoc ineffabilem ejus bonitatem indicat, quia quos captivos tradidit, eos haud negligit, sed omni providentia decentique cura prosequitur. Ad aquas vero eum hac visione dignatur, omnium hominum salutem præsignificans, et piis per aquæ regenerationem, tribuendam Dei cognitionem declarans. Ita etiam divinus Daniel prope aquas visiones illas divinas conspexit : et legislator Moses ad ripam projectus, per aquam salutem est consecutus. Ita rursus ipse puteus et aqua nuptias conciliavit : quod item superioribus patriarchis, non Jacobo tantum, sed etiam Isaaco usu venit. Verum ad interpretationem revertamur : neque enim in præsenti **682** hoc est orationis institutum. « Et fuit super me manus Domini. » Divini Spiritus efficaciam ita vocavit. Etenim divus Paulus, resistentem Elymam castigans, ita dixit : « Ecce manus Domini super te, et eris cæcus, non videns solem ad certum usque tempus [u]. » Divini autem Spiritus erat efficacia, ut ipse Paulus ait [v], in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus Dei. « Fuit super me, inquit, manus Domini. »

Vers. 4. *Et vidi, et ecce ventus auferens veniebat ab aquilone, et nubes magna in eo, et splendor in circuitu ejus, et ignis fulgurans.* Necesse est prius revelationis causam explicare, deinde sigillatim hæc interpretari. Multi hoc tempore falsi prophetæ prophetis contradicebant, quod nos maxime docet beatus Jeremias [x]. Cum enim vincula ferre ipsum Deus jussisset, et regis ac totius populi captivitatem prædicere, Ananias quidam pseudopropheta his contritis contradicebat iis quæ a propheta dicerentur, aperte mentiens, et exclamans, non modo urbem non eversum iri, sed eos etiam qui prius captivi fuerant propediem redituros esse. Quare amplius indignatus Deus pro ligneis jubet ut ferrea sibi vincula circumdet, et iis qui in Judæa erant obsidionem prænuntiet, et servitutem : ca-

[u] Act. XIII, 11. [v] Rom. XV, 19. [x] Jerem. XXVIII, vel juxta LXX, XXXV, 35.

VARIÆ LECTIONES.

[77] ἱερωσ. B præm. καί. [78] B παραδηλῶν. [79] συνέβη. Des. in B, colo ad Ἰσαάκ apposito. [80] τοῦ. Des. in B. [81] ἐν αὐτῷ. Abest ab Hebr. [82] καὶ—ἐξαστρ. Alius verborum positus juxta Hebr. [83] ἐξαστρ. *Hebr.* excipiens sese, s. continuus

ptivis vero in Babylonem abductis scribat, ut domus ædificent, et vineta conserant, septuaginta quippe annorum lata sententia certa et mendacio carente. **683** Oportebat igitur non solum in Judæa Jeremiam hæc dicere et scribere[y], sed eos etiam qui captivi abducti fuerant, per eos prophetas, qui apud ipsos erant, hæc intelligere. Videt igitur propheta excidium quo Hierosolyma funditus perdenda esset. Hoc enim significat, « ventus auferens veniebat ab aquilone, » vel, ut Symmachus ait, « cum impetu flans. » Significat autem venti vis Babylonii impetum; et « maxima nubes, » hastarum et jaculorum, omnisque generis telorum copiam et inundationem; « ignis vero fulgurans, » non solum incussum terrorem, sed etiam urbis demolitionem igne factam; « splendor autem in circuitu, » Dei gloriam, quæ se per supplicium ostendit. Nam quia nec beneficiorum fructum perceperunt, neque ex illis beneficiorum auctorem intelligere voluerunt, per supplicium cognitionem adipiscuntur. Idcirco etiam clamant: « Post captivitatem meam resipui[z]. » — « Et in medio ejus quasi aspectus electri in medio ignis, et splendor in eo. » Hactenus igitur omnem nobis revelationem declaravit: deinceps eam secundum partes explicare incipit. αὐτῷ. » Μέχρι μὲν οὖν τούτου τὴν ἀποκάλυψιν ἡμῖν ὁμοῦ πᾶσαν ἐδήλωσεν· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν κατὰ μέρος ἐξήγησιν ἔρχεται.

ἑαυτῷ ἀντὶ τῶν ξυλίνων παρακελεύεται, καὶ τοῖς μὲν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὴν πολιορκίαν καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν προαγορεῦσαι, γράψαι δὲ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτοις, καὶ οἰκίας οἰκοδομῆσαι, καὶ ἀμπελῶνας φυτεῦσαι· ὡς τῆς τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀποφάσεως ἀψευδοῦς ὑπαρχούσης. Ἔδει τοίνυν μὴ μόνον ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὸν Ἱερεμίαν ταῦτα λέγειν καὶ γράφειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς προφητῶν ταῦτα μανθάνειν· ὁρᾷ μέντοι[84] ὁ προφήτης τῶν[85] Ἱεροσολύμων γενησομένην τὴν πανωλεθρίαν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Πνεῦμα ἐξαῖρον ἤρχετο ἀπὸ βορρᾶ, » ἤ, ὡς Σύμμαχος[86] ἔφη, « καταιγίζον· » σημαίνει δὲ ἡ τοῦ πνεύματος σφοδρότης τοῦ Βαβυλωνίου τὴν ἔφοδον· ἡ δὲ « μεγίστη νεφέλη, » τῶν δοράτων, καὶ τῶν ἀκοντίων, καὶ τῶν παντοδαπῶν βελῶν τὸν κατακλυσμόν· τὸ δὲ « ἐξαστράπτον πῦρ, » οὐ μόνον τὸ ἐπαγόμενον δέος, ἀλλὰ καὶ τὸν διὰ τοῦ πυρὸς γενόμενον τῆς πόλεως ἀφανισμόν· τὸ δὲ « φέγγος τὸ κύκλῳ, » τὴν ἐπιφαινομένην διὰ τῆς τιμωρίας τοῦ Θεοῦ δόξαν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἀπώναντο, οὐδὲ συνιδεῖν ἐξ ἐκείνων τὸν εὐεργέτην ἠθέλησαν, διὰ τῆς τιμωρίας εἰσδέχονται τὴν ἐπίγνωσιν· διὸ καὶ βοῶσιν· « Ὕστερον αἰχμαλωσίας μου μετενόησα[87]. » — « Καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, ὡς ὅρασις ἠλέκτρου ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς, καὶ[88] φέγγος ἐν

Vers. 5. *Et in medio quasi similitudo quatuor animalium* Animal rationis particeps dicitur et homo et angelus, sed alter rationale mortale, alter rationale immortale, animal est. Quis autem possit revelationem aperte declarare, cum ipse propheta in ejus enarratione defatigatus fuerit? Non enim simpliciter quatuor se animalia conspexisse dixit, neque item similitudinem animalium, sed « tanquam similitudinem quatuor animalium; » ita ut perspicuum sit, non ipsas vidisse **684** divinos prophetas eorum quæ cerni nequeunt naturas, sed similitudines, et formas ab eo qui magna largitur ad unumquemque usum ostensas. Narrat igitur nobis etiam conspectorum a se animalium figuras.

ε'. *Καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων.* Ζῶον καλεῖται λογικὸν, καὶ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ ἄγγελος· ἀλλ' ὁ μὲν λογικὸν θνητὸν, ὁ δὲ λογικὸν ἀθάνατον. Τίς δ' ἂν δυνηθείη σαφῶς ἑρμηνεῦσαι τὴν ἀποκάλυψιν, αὐτοῦ τοῦ προφήτου περὶ τὴν διήγησιν ἀτονήσαντος; Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἔφη τέσσαρα τεθεᾶσθαι ζῶα, οὔτε μὴν ὁμοίωμα ζώων, ἀλλ' « ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων· » ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι οὐκ αὐτὰς ἐθεώρουν τῶν ἀοράτων τὰς φύσεις οἱ θεσπέσιοι προφῆται, ἀλλ' εἰκάσματά τινα καὶ ἐκτυπώματα εἰς χρείαν ἑκάστην ὑπὸ τοῦ μεγαλοδώρου δεικνύμενα· λέγει τοίνυν ἡμῖν καὶ τῶν ὀφθέντων αὐτῷ ζώων τὰ σχήματα.

Hæc enim visio, inquit, *ipsorum : similitudo hominis in eis.* Vers. 6-8. *Et quatuor facies uni, et quatuor alæ uni. Et crura eorum recta, et pennati pedes eorum, et scintillæ ut æs fulgurans, et leves alæ eorum. Et manus hominis sub alis eorum in quatuor partibus ipsorum.* Formam igitur eorum quæ conspexit, rectam esse ait, et homini similem, et unumquodque quadruplici facie, et quatuor alis præditum

Αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ ὅρασις αὐτῶν, ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐν[89] αὐτοῖς. (ς'.) *Καὶ τέσσαρα πρόσωπα τῷ ἑνὶ, καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἑνί. Καὶ*[90] *τὰ σκέλη αὐτῶν ὀρθὰ, καὶ πτερωτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν, καὶ*[91] *σπινθῆρες ὡς ἀστράπτων*[92] *χαλκὸς, καὶ*[93] *κοῦφαι αἱ πτέρυγες αὐτῶν. Καὶ χεὶρ ἀνθρώπου ὑποκάτωθεν τῶν πτερύγων αὐτῶν ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη αὐτῶν*[94]. Τὸ μὲν οὖν εἶδος τῶν ὀφθέντων ὄρθιον

[y] Jerem. xxix, 1 seqq. vel juxta LXX, xxxvi, 1 seqq. [z] Jerem. xxxi, vel juxta LXX, xxxviii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[84] μέντοι. B τοίνυν. [85] τῶν—πανωλ. B τὴν καταληψομένην τὰ Ἱεροσόλυμα πανωλεθρίαν. [86] Σύμμ. B præm. ὁ. [87] B μετενόησαν. [88] καὶ — αὐτῷ, Des. in Hebr. [89] ἐν. Rec. lectio est ἐπ'. [90] καὶ πτερ. οἱ πόδες αὐτ. *Hebr.* et planta pedum eorum erat sicut planta pedis vituli. [91] καὶ — χαλκός. *Hebr.* et fulgebant juxta aspectum æris politi. [92] Rec. lectio ἐξαστράπτων. [93] καὶ — αὐτῶν. Des. in Hebr. Pro κοῦφαι alii leg. ἑλαφραί apud LXX. [94] αὐτ. Desunt h. l. quædam ex fine vers. 8, quæ una cum initio vers. 9, des. etiam in cod. Vat. Plenior est lectio A et cod. Alex. Ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη αὐτῶν· καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν καὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν τῶν τεσσάρων, Ἐχόμεναι ἑτέρα τῆς ἑτέρας, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν οὐκ, κ. τ. λ.

Digitized by Google

εἶναί φησ., καὶ ἀνθρώπῳ ἐοικός· τετραπρόσωπον δὲ ἕκαστον, καὶ τετραπτέρυγον, ἰσαρίθμους δὲ ταῖς πτέρυξι καὶ χεῖρας ἔχειν ἔφη, πλήρεις δὲ πτερῶν καὶ τοὺς πόδας εἶναι. Παραδηλοῖ δὲ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τε προσώπων, καὶ τῶν πτερύγων, τῶν τὸ θεῖον σχῆμα φερουσῶν δυνάμεων, τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τὴν πάντοτε διήκουσαν ἐπῳδίαν. Τὸ δὲ ὑπόπτερον σημαίνει τῆς φύσεως αὐτῶν τὴν ὀξύτητα· οἱ δὲ τῷ λαμπροτάτῳ χαλκῷ ἐοικότες σπινθῆρες, τὴν φαιδρότητα καὶ τὴν τοῦ φρονήματος σημαίνουσι καθαρότητα· αἱ δὲ ὑπὸ τὰς πτέρυγας κεκρυμμέναι χεῖρες, τὴν ἀόρατον καὶ ποικίλην ἐνέργειαν. Τούτοις ἐπάγει·

A totidemque numero manus quot alas habere dixit, ac pedes alis plenos. Declarat autem, per quatuor numero facies et alas earum potestatum, quæ divinam vehunt figuram, omnium regis Dei quocunque pertinentem providentiam. Quod autem pennis fuerint præditæ, naturæ ipsarum significat acumen : et scintillæ splendidissimo similis æri, splendorem et mentis indicant puritatem ; manus vero alis absconditæ, invisibilem et variam indicant efficacitatem. His subjicit :

θ'. *Οὐκ ἐπεστρέφοντο ἐν τῷ βαδίζειν αὐτά, ἕκαστον κατέναντι τοῦ προσώπου αὐτῶν ἐπορεύετο.* Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ βόρειον μέρος ἰδεύων, εἶτα ἐθέλων ἐπὶ τὸ νότιον μεταβῆναι, ἀναγκαίως ἐπιστρέφεται ἐν πρόσωπον ἔχειν λαχών· οἷς δὲ τὰ πρόσωπα τῶν τεσσάρων τῆς οἰκουμένης κλιμάτων[98] ἰσάριθμα, οὐκ ἔστι νότιον οὐδὲν, ἀλλὰ πανταχοῦ πρόσωπον πάντα ἐφορᾷ[99], καὶ οὗ ἂν ἐθέλει βαδίζον, καὶ μεταθέσεως οὐ δεόμενον.

Vers. 9. *Non revertebantur cum ambularent ipsa, unumquodque ante faciem suam gradiebatur.* Homo enim ad borealem partem incedens, cum 685 postea vult ad australem transire, necessario convertitur, qui unam tantum faciem est sortitus. Sed cui tot sunt numero facies, quot partes orbis terræ, huic australe nihil est : sed ubique facies illius omnia intuetur, quocunque voluerit incedens, neque indigens conversione.

ι'. *Καὶ*[97] *ὁμοίωσις, φησὶ, τῶν προσώπων αὐτῶν, πρόσωπον ἀνθρώπου, καὶ πρόσωπον λέοντος, ἐκ δεξιῶν τοῖς τέσσαρσι, καὶ πρόσωπον ἀετοῦ τοῖς τέσσαρσι, καὶ πρόσωπον μόσχου ἐξ ἀριστερῶν τοῖς τέσσαρσι· ταῦτα*[98] *τὰ πρόσωπα αὐτῶν.* Ἀλλὰ μηδεὶς οἰέσθω θηρίων καὶ ζώων ἀλόγων εἰκόνας ἔχειν τὰς ἀοράτους δυνάμεις· ἕτερα γὰρ διὰ τούτων αἰνίττεται· διὰ μὲν τοῦ *λέοντος*, βασιλείαν· βασιλικὸν γὰρ τὸ ζῶον· διὰ δὲ τοῦ *μόσχου*, τὴν ἱερωσύνην· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀρχιερέως εἷς προσεφέρετο μόσχος· διὰ δὲ τοῦ *ἀετοῦ*, τὴν προφητείαν· ὑψιπετὲς γὰρ τὸ ζῶον, καὶ λίαν ὀξυδερκές· τοιαύτη δὲ ἡ προφητεία, ὑψηλὴν ἔχουσα τὴν θεωρίαν, καὶ πόρρωθεν τὰ ἐσόμενα προορῶσα. Διδάσκει τοίνυν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, μετὰ τῶν οἰκείων ἡγεμόνων, τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων ὑπόκειται, καὶ ὅτι τοσούτοις χαρίσμασι τὸ ἀνθρώπινον[99] κατεκόσμησε γένος.

Vers. 10. *Et similitudo*, inquit, *facierum eorum, facies hominis, et facies leonis a dexteris, ipsis quatuor, et facies aquilæ, illis quatuor, et facies vituli a sinistris, ipsis quatuor : hæ facies ipsorum.* At nemo existimet bestiarum et animantium rationis expertium imagines habere invisibiles potestates, siquidem his alia innuuntur. Per *leonem* enim regnum (nam animal regium est) significatur ; per *vitulum* sacerdotium, nam pro principe sacerdotum vitulus unus offerebatur ; et per *aquilam* prophetia declaratur : est enim animal in sublime volans, visuque acerrimo. Et prophetia hujusmodi est, quæ sublimia contemplans longissime prospicit futura. Docet igitur per ea quæ dicta sunt, omnem humanam naturam, una cum propriis ducibus, omnium regi omniumque auctori subjectam esse, cumque tot donis humanum genus instruxisse.

ια'. *Καὶ αἱ πτέρυγες*[1], φησὶν, *ἐκτεταμέναι ἄνωθεν τοῖς τέσσαρσιν, ἑκάστῳ*[2] *δύο συνεζευγμέναι πρὸς ἀλλήλας, καὶ δύο ἐπικάλυπτον ἐπάνω τοῦ σώματος αὐτῶν.* Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων, ὡς οὐδὲ ταῖς θείαις δυνάμεσι πάντα καταληπτὰ, ἀλλὰ τὰ μὲν δῆλα, τὰ δὲ κεκρυμμένα· καὶ ὅτι τοὺς κειμένους οὐχ ὑπερβαίνουσιν ὅρους· ἀλλὰ τὰς μὲν δύο πτέρυγας ἐκτείνουσι, τῇ δεδωρημένῃ ἐντρυφῶντες θεωρίᾳ· ταῖς δὲ δύο τὸ σῶμα συγκαλύπτουσι, στέργοντες τῶν κεκρυμμένων τὴν ἄγνοιαν, καὶ οὐ φιλονεικοῦντες μαθεῖν, ἃ μὴ θέμις μαθεῖν.

Vers. 11. *Et alæ*, inquit, *extensæ super quatuor, unicuique : duæ, conjunctæ altera ad alteram, et duæ cooperiebant super corpus eorum.* His declarat, ne a divinis quidem potestatibus omnia comprehendi, sed alia ipsis perspicua esse, alia ignota, nec eas sibi positos terminos transgredi : sed duas alas, 686 concesso sibi contemplandi munere, exsultantes extendunt, et duabus corpus contegunt, eorum quæ occulta sunt ignoratione contentæ, neque contendentes, ut ea percipiant, quæ percipere nefas est.

β'. *Καὶ ἕκαστον*[3] *κατὰ πρόσωπον αὐτῶν*[4] *ἐπορεύετο· οὗ ἂν ἦν τὸ πνεῦμα ἐπορεύοντο*[5],

Vers. 12. *Et unumquodque coram facie sua gradiebatur : quocunque erat spiritus ambulabant, nec*

VARIÆ LECTIONES.

[98] κλιμ. B τμημάτων. [99] B ἐφορῶν. [97] καὶ πρ. ἀετοῦ τοῖς τέσσ. Hæc apud LXX sequuntur post ἐξ ἀριστερῶν τοῖς τέσσαρσι, juxta Hebr. [98] ταῦτα — αὐτῶν. Des. apud LXX, et juxta Hebr. pertinent ista ad vers. 11. [99] B ἀνθρώπειον. [1] πτέρ. Apud LXX, sequ. αὐτῶν, juxta Hebr. [2] Rec. lectio est ἑκατέρῳ. Ita quoque A. [3] Rec. lectio quam etiam A agnoscit, est ἑκάτερον. [4] A et B αὐτοῦ, juxta rec. lectionem. [5] ἐπορ. Apud LXX et in A præm. πορευόμενον.

Digitized by Google

revertebantur. Potestatum invisibilium statam in omnibus obedientiam significat, et quod constitutam viam minime reliquerint. Quod ipsum divinus quoque David docet, cum dicit : « Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum ejus [a]. »

A

Vers. 13, 14. *Et in medio animalium, quasi visio carbonum ignis ardentium, quasi visio lampadum discurrentium per medium animalium, et splendor ignis, et de igne egrediebatur fulgur. Et animalia currebant, et revertebantur, quasi species bezec.* Hoc autem Symmachus interpretatus est, « sicut species radii fulguris. » Terribilis contemplatio, et horroris plena, et pœnas præsignificans. Etenim carbones ignis, et discurrentes lampades, et inde emissa coruscatio, et huc atque illuc animalium cursus, et a cursu emissus splendor, futura mala declarant. Hæc enim beatus quoque David in pœnis numerat, nunc dicens : « Grando, et carbones ignis [b]; » nunc vero : « Cadent super **687** eos carbones ignis [c]. » Et alio loco : « Fulgura multiplicavit, et conturbavit eos [d]. » Et alibi : « Fulgura coruscationem tuam, et dissipabis eos ; emitte sagittas tuas, et conturbabis eos [e]. »

B

Vers. 15, 16, *Et vidi, et ecce rota una super terram conjuncta animalibus quatuor. Et species rotarum, et formatio ipsarum, sicut species Tharsis.* Secundum Symmachum vero, « sicut visio hyacinthi. »—« Et similitudo in quatuor, et aspectus ipsarum, et opus ipsarum unum. » Rotam unam in unoquoque animalium conjunctam contemplabatur, quæ hyacinthi similitudinem haberet : nullumque se in ipsis discrimen conspexisse dixit, sed plane similes illas quatuor inter se fuisse. Aspectus enim ipsarum, inquit, et opus ipsarum unum, perinde ac si esset rota in rota.

C

Vers. 17, 18. *In quatuor partes earum ambulabant, neque revertebantur cum ambularent ipsæ, neque dorsa earum. Et altitudo erat illis, et terribiles erant.* Quemadmodum animalia dicit quatuor vultus habentia, ut omnes in partes pertingentem Dei inspectionem per hæc declararet oratio : ita etiam rotarum speciem interpretatur. Perinde ac si esset, inquit, rota in rota. Hoc autem facile poterit inspici, si quis duos circulos ratione sibi

D

καὶ οὐκ ἐπέστρεφον. Τὴν ἐν ἅπασιν εὐπείθειαν τῶν ἀοράτων δυνάμεων σημαίνει, καὶ ὅτι τὴν τεταγμένην ὁδὸν οὐ κατελίμπανον. Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ διδάσκει, λέγων· « Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ, ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ. »

ιγ', ιδ'. Καὶ[6] ἐν μέσῳ τῶν ζώων, ὡς[7] ὅρασις ἀνθράκων πυρὸς καιομένων, ὡς ὄψις λαμπάδων συστρεφομένων ἀναμέσον τῶν ζώων, καὶ φέγγος τοῦ πυρὸς, καὶ ἐκ τοῦ πυρὸς ἐξεπορεύετο ἀστραπή. Καὶ[8] τὰ ζῶα ἔτρεχον, καὶ ἀνέκαμπτον, ὡς[9] εἶδος τοῦ βεζέκ. Τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν, « ὡς εἶδος ἀκτῖνος ἀστραπῆς. » Φοβερὰ ἡ θεωρία, καὶ φρίκης μεστὴ, καὶ τιμωρίας ἀπειλὴν προσημαίνουσα· οἱ γὰρ τοῦ πυρὸς ἄνθρακες, καὶ αἱ συστρεφόμεναι λαμπάδες, καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἀφιεμένη ἀστραπὴ, καὶ ὁ τῇδε κἀκεῖσε τῶν ζώων δρόμος, καὶ ἐκ τῶν δρόμων[10] ἐκπεμπομένη αἴγλη, τῶν ἐσομένων κακῶν ὑπάρχει δηλωτικά· ἐν γὰρ τιμωρίαις τοῦτο[11] καὶ ὁ μακάριος τάττει[12] Δαβὶδ, νῦν μὲν λέγων, « Χάλαζα καὶ ἄνθρακες πυρός· » νῦν δὲ, « Πεσοῦνται ἐπ' αὐτοὺς ἄνθρακες πυρός[13]· » ἑτέρωθι δὲ, « Ἀστραπὰς ἐπλήθυνε, καὶ συνετάραξεν αὐτούς· » καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἄστραψον ἀστραπήν σου[14], καὶ σκορπιεῖς αὐτούς· ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς. »

ιε', ις'. Καὶ εἶδον[15], καὶ ἰδοὺ τροχὸς εἷς ἐπὶ τῆς γῆς ἐχόμενος[16] τῶν ζώων τοῖς τέσσαρσι. Καὶ τὸ εἶδος τῶν τροχῶν, καὶ[17] ἡ ποίησις αὐτῶν, ὡς εἶδος Θαρσεῖς[18]. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ὡς ὅρασις ὑακίνθου. » — « Καὶ ὁμοίωμα ἐν[19] τοῖς τέσσαρσι, καὶ[20] ἡ ὅρασις αὐτῶν, καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἕν. » Ἓν ἑκάστῳ τῶν ζώων ἕνα τροχὸν ἑπόμενον ἐθεώρει εἶδος ὑακίνθου ἔχοντα· οὐδεμίαν δὲ διαφορὰν ἔφη ἐν αὐτοῖς τεθεᾶσθαι, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀλλήλοις ἐοικέναι τοὺς τέσσαρας. Ἡ ὅρασις γὰρ αὐτῶν, φησὶ, καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἕν, καθὼς ἂν εἴη τροχὸς ἐν τροχῷ.

ιζ', ιη'. Ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη αὐτῶν ἐπορεύοντο, καὶ οὐκ ἐπέστρεφον ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτοὺς[21], οὐδὲ[22] οἱ νῶτοι αὐτῶν. Καὶ ὕψος ἦν αὐτοῖς, καὶ φοβεροὶ ἦσαν[23]. Ὥσπερ τὰ ζῶα τετραπρόσωπα λέγει, τὴν πάντοσε διήκουσαν ἐποψίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τούτων τοῦ λόγου παραδηλοῦντος· οὕτως καὶ τῶν τροχῶν ἑρμηνεύει τὸ εἶδος, ὡς ἂν εἴη, φησὶ, τροχὸς ἐν τροχῷ· τοῦτο δ' ἄν τις κατιδεῖν δυνηθείη, δύο κύκλους τῷ λόγῳ παραλαβὼν, καὶ τὸν ἕτερον τῷ

[a] Psal. cii, 20. [b] Psal. xvii, 13. [c] Psal. cxxxix, 11. [d] Psal. xvii, 15. [e] Psal. cxliii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[6] Καὶ — ἀνθρ. *Hebr.* Similitudo autem animalium et aspectus eorum erant sicut carbones, etc. [7] ὡς. Alii ponunt post ὅρασις. [8] Καὶ — βεζέκ. Ita quoque cod. Alex. cum A et B, sed in cod. Vat. des. vers. 14. [9] ὡς — βεζ. *Hebr.* secundum aspectum fulguris. [10] B τοῦ δρόμου. [11] B ταῦτα. [12] τάττει. B λέγει, ascripta tamen lectione nostra. [13] πυρός. Des. supra, tom. I, pag. 1541. [14] σου. Des. supra, tom. I, pag. 1555. [15] εἶδ. *Hebr.* vidi animalia ista. [16] ἐχ.— τέσσαρσι. *Hebr.* prope animalia ista, ad quatuor eorum facies. [17] καὶ ἡ π. αὐτῶν. Des. apud LXX, sed in Compl. leg. καὶ ποίημα αὐτῶν. [18] Θαρσ. *Hebr.* berylli. Alii aliter. [19] B ἓν, juxta rec. lect. [20] καὶ — ἕν. Aliter οἱ LXX. [21] Rec. lectio est, αὐτά. [22] οὐδὲ οἱ ν. αὐτ. Hæc apud LXX et juxta Hebr. constituunt initium vers. 18. [23] κ. φοβ. ἦσαν. Des. apud LXX, exstat autem apud Hebr.

Digitized by Google

ἑτέρῳ σταυροειδῶς ἐνείρας· τὸ γὰρ τοιοῦτον σχῆμα, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κείμενον ἕδρας, τὴν ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη κίνησιν ἐπιδέχεται, ἑῷον, φημὶ, καὶ τὸ ἑσπέριον, τό τε βόρειον καὶ τὸ νότιον. Τοῦτο τοίνυν ὁ μακάριος προφήτης φησὶ, Καθὼς ἂν εἴη τροχὸς ἐν τροχῷ, ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη αὐτῶν ἐπορεύοντο, καὶ οὐκ ἐπέστρεφον ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτούς· τὸ γὰρ τοιοῦτον σχῆμα οὐ δεῖται μεταστροφῆς· εἰς ἕκαστον γὰρ τῶν κλιμάτων ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἕδρας κινούμενον ῥᾳδίως ὁρμᾷ. Καὶ τοῦτο δὲ ὡσαύτως τὴν πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσίαν σημαίνει, παχύτερον καὶ σωματικώτερον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν τούτων θεωρηθέντων· « Καὶ ἴδον αὐτοὺς[24], καὶ ἰδοὺ οἱ νῶτοι αὐτῶν πλήρεις ὀφθαλμῶν κυκλόθεν τοῖς τέσσαρσι. »

A fingat, alterumque in altero crucis instar interserat. Talis enim figura, etiam in eadem sede posita, in quatuor partes motum admittit, orientem, inquam, et occidentem, aquilonarem, et australem. Hoc itaque beatus propheta ait, Perinde ac si esset rota in rota, in quatuor partes earum ambulabant, et non revertebantur cum ambularent ipsæ. Ejusmodi enim figura conversione non indiget : nam in unamquamque cœli regionem ab eadem sede mota facile fertur. Atque hoc itidem Deum ubique præsentem esse significat, his crassius, propter humanam imbecillitatem, et magis corporeo modo conspectis : « Et vidi, inquit, ipsas, et ecce dorsa ipsarum plena oculis, in circuitu quatuor illorum. »

ιθ'-κα'. *Καὶ ἐν τῷ πορεύεσθαι τὰ ζῶα, ἐπορεύοντο οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν, καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν τὰ ζῶα ἀπὸ τῆς γῆς, ἐξήροντο οἱ τροχοί. Οὗ ἂν ἦν ἡ νεφέλη, ἐκεῖ ὥρμα[25] τὸ πνεῦμα τοῦ πορεύεσθαι· ἐπορεύοντο τὰ[26] ζῶα, καὶ οἱ τροχοὶ ἤροντο σὺν αὐτοῖς, διότι πνεῦμα ζωῆς ἦν ἐν τοῖς τροχοῖς. Ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὰ ἐπορεύοντο, καὶ ἐν τῷ ἑστάναι αὐτὰ εἱστήκεισαν, καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν αὐτὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἐξήροντο σὺν αὐτοῖς, ὅτι πνεῦμα ζωῆς ἦν ἐν τοῖς τροχοῖς.* Τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ὁ μακάριος διδάσκει Παῦλος, τῶν ἀοράτων φύσεων καταλέγων τὰ τάγματα καὶ ταῖς ἄλλαις δυνάμεσι καὶ Θρόνους τινὰς συγκατατάττων[27]. « Ἐν αὐτῷ γὰρ, φησὶν, ἐκτίσθη τὰ πάντα· τουτέστι, ἐν τῷ Χριστῷ· εἴτε[28] ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε Θρόνοι, εἴτε Ἐξουσίαι, εἴτε Ἄγγελοι, εἴτε Δυνάμεις· πάντα ἐν αὐτῷ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. » Οὐκοῦν καὶ οἱ *Θρόνοι* λογικόν ἐστι καὶ ἀσώματον σύστημα· διὸ καὶ ὁ προφήτης λέγει, ὅτι πνεῦμα ζωῆς ἦν ἐν τοῖς τροχοῖς, ὅθεν καὶ αὐτόματος ἦν κίνησις[29], καὶ ἐθελούσιος· οὔτε γὰρ ῥυμός τις καὶ ζυγὸς τοῖς ζώοις ἐπέκειτο· ἀλλ' ἡγεῖτο μὲν ἡ νεφέλη, τὸ δὲ βίαιον ἐκεῖνο καὶ σφοδρὸν ἠκολούθει πνεῦμα. Τὸ θεῖον ὄχημα αὐτόματον ἔθει, τῶν μὲν ζώων προηγουμένων, τῶν δὲ τροχῶν αὐτομάτως κινουμένων, καὶ ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη ἀμεταστρεπτὶ φερομένων. Οἱ γὰρ νῶτοι αὐτῶν, φησὶ, πλήρεις ὑπῆρχον ὀφθαλμῶν, τουτέστι, γνώσεως ἦσαν ἀνάπλεοι· τοῦτο δὲ καὶ ἡ τῶν Χερουβὶμ ἑρμηνεία δηλοῖ· εἰς γὰρ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μεταφερόμενον πλῆθος γνώσεως ἑρμηνεύει τὸ ὄνομα.

B Vers. 19-21. *Et cum ambularent animalia, ambulabant etiam rotæ conjunctæ ipsis : et cum attollerentur animalia de terra, attollebantur etiam rotæ. Ubicunque erat nubes, illuc concitabatur spiritus ambulare : ambulabant animalia, et rotæ incedebant cum ipsis, quia spiritus vitæ erat in rotis. Cum ibant illa, ibant, et cum stabant illa, stabant, et cum attollebantur illa de terra, attollebantur cum iis, quia spiritus vitæ erat in rotis.* Hoc aperte nos beatus Paulus docet, naturarum invisibilium ordines recensens, et cum aliis virtutibus Thronos etiam quosdam connumerans. « In ipso enim, ait, condita sunt universa (id est, in Christo), sive visibilia, sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Angeli, sive Potestates : omnia in ipso et in ipsum creata sunt [f]. » Sunt igitur etiam *Throni* ratione præditus et corporis expers ordo. Quare propheta quoque asserit spiritum vitæ in rotis fuisse, unde spontaneus et voluntarius erat motus. Neque enim temo aliquis animalibus erat impositus, aut jugum : * sed præibat quidem nubes, violentus autem ille ac vehemens ventus sequebatur. Divinum vehiculum per se currebat, animalibus præeuntibus, rotis autem per se motis, et in quatuor partes irretorto cursu latis. « Dorsa enim ipsarum plena, inquit, oculis erant, » hoc est, plena erant cognitione, quod Cherubim interpretatio declarat. Siquidem in Græcam linguam translatum nomen cognitionis copiam sonat.

C

D

κβ'-κε'. *Καὶ ὁμοίωμα, φησὶν, ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν τῶν ζώων ὡσεὶ στερέωμα, ὡς ὅρασις κρυστάλλου φοβεροῦ[30], ἐκτεταμένου ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν ὑπεράνωθεν. Καὶ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος αἱ πτέρυγες αὐτῶν ἐκτεταμέναι, πτερυσσόμεναι[31] ἑκατέρα[32] πρὸς τὴν ἑκατέραν· ἑκάστῳ[33]*

Vers. 22-25. *Et similitudo*, inquit, *super caput ipsorum animalium, quasi firmamentum, quasi aspectus crystalli terribilis, extensi super caput eorum desuper. Et sub firmamento alæ ipsorum extensæ, volantes altera ad alteram, unicuique duæ cooperientes corpora ipsorum. Et audivi vocem alarum*

[f] Coloss. I, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[24] Rec. lectio est, αὐτὰ, καὶ οἱ. [25] ὥρμα. Des. apud LXX. [26] τὰ — τροχοί. Ita Alex. cui etiam respondent, quæ sunt proxima. [27] συγκ. Ita B pro συγκαταλλάττων, ut habebat ed. prior. [28] εἴτε, κ. τ. λ. Ex memoria locus iste, ut videtur, expressus est. [29] κίνησις. Des. in B. [30] φοβ. — ὑπεράνωθεν. Ita Hebr. Sed aliter οἱ LXX. [31] πτερ. Des. in Hebr. [32] Rec. lect. ἑτέρα τῇ ἑτέρᾳ. [33] ἑκάστῳ — σώμ. αὐτ. Pleniorem sensum dat textus Hebr. Post δύο in A seq. συνεζευγμέναι, ut in Alex. et Ald.

Digitized by Google

ipsorum, cum volarent ipsa, quasi vocem aquarum multarum, sicut vocem Dei omnipotentis: et cum ambularent ipsa, vocem verbi, quasi vocem castrorum: et cum starent ipsa, quiescebant alæ ipsorum. Et ecce vox desuper **690** *firmamento quod erat super caput ipsorum: cum starent ipsa, etiam remittebantur alæ ipsorum.* Ubique divinus propheta similitudinem ponit, docens nos adumbratam quamdam rerum divinarum effigiem se conspexisse, non item ipsam invisibilium naturam. Cum enim supra dixisset se cœlos conspexisse apertos, nunc supra animalia quasi similitudinem firmamenti contemplatur, et animalia subjecta, alasque motantia, non temere, sed ad vocem superne latam, cui obedientia et eas movebant, et rursus servabant immobiles. Docet nos itidem sonitum, qui inde ferebatur, modo aquarum vi, modo clamori castrorum eum assimilans. Et ad extremum dubitans, comparationem adduxit, sicut vos « Dei omnipotentis, » quod Aquila et Symmachus interpretati sunt *sufficientis*. Cur enim laboro, inquit, re ista dignas inquirens imagines, et nulla ratione reperiens? Satis est ostendisse eum qui hæc efficit, et per illum sonitus magnitudinem declarare. Cum enim sit sufficiens et omnipotens, omnia perinde ac vult facile perficit.

A δύο ἐπικαλύπτουσαι τὰ σώματα αὐτῶν. Καὶ ἤκουσα[34] τὴν φωνὴν τῶν πτερύγων αὐτῶν ἐν[35] τῷ πτερύσσεσθαι[36] αὐτὰ, ὡς φωνὴν ὑδάτων[37] πολλῶν, ὡς[38] φωνὴν Θεοῦ Σαδαΐ[39]· καὶ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὰ, φωνὴν τοῦ λόγου, ὡς φωνὴν παρεμβολῆς, καὶ ἐν τῷ ἑστάναι αὐτὰ κατέπαυον αἱ πτέρυγες αὐτῶν. Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ὑπεράνωθεν τοῦ στερεώματος τοῦ ὄντος[40] ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν· ἐν τῷ ἑστάναι αὐτὰ ἀνίεντο[41] αἱ πτέρυγες αὐτῶν. Πανταχοῦ ὁ θεῖος προφήτης τὸ ὁμοίωμα τίθησι, διδάσκων ἡμᾶς σκιαγραφίαν τινὰ τῶν θείων τεθεᾶσθαι, καὶ οὐκ αὐτὴν τῶν ἀοράτων τὴν φύσιν· εἰρηκὼς γὰρ ἄνω τεθεωρηκέναι διανοιχθέντας τοὺς οὐρανούς, νῦν ἐπάνω τῶν ζώων ὡς ὁμοίωμα στερεώματος θεωρεῖ, καὶ τὰ ζῶα ὑποκείμενα, καὶ κινοῦντα τὰς πτέρυγας, B οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἄνωθεν φερομένην φωνήν· ἐκείνη γὰρ πειθόμενα[42], καὶ ἐκίνουν ταύτας, καὶ πάλιν ἀκινήτους ἐφύλαττον. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς καὶ τὸν ἐκεῖθεν φερόμενον κτύπον, νῦν μὲν πλήθει ὑδάτων ἀπεικάζων, νῦν δὲ φωνῇ παρεμβολῆς· καὶ τὸ τελευταῖον ἀπορήσας παραβολὴν[43] ἐπήγαγεν, ὡς φωνὴν « Θεοῦ Σαδαΐ, » ὅπερ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος *ἱκανοῦ*[44] ἡρμήνευσαν. Τί γὰρ, φησὶ, κάμνω ζητῶν εἰκόνας τοῦ πράγματος ἀξίας, καὶ μηδαμῶς εὑρίσκων; Ἀρκεῖ δεῖξαι τὸν ἐνεργοῦντα, καὶ δι' ἐκείνου παραδηλῶσαι τοῦ κτύπου τὸ μέγεθος· ἱκανὸς γὰρ ὢν καὶ παντοδύναμος ποιεῖ πάντα ῥᾳδίως, ὡς βούλεται.

Vers. 26. *Et desuper,* inquit, *firmamento super caput ipsorum, sicut visio lapidis sapphiri, similitudo throni super eum.* Hæc itidem species reconditam et invisibilem divinam indicat naturam. « Nubes enim et caligo, inquit, in circuitu ejus [g]. » Et rursus idem Propheta: « Posuit, ait, tenebras latibulum suum [h]. » Tenebræ autem, et nubes, et caligo, divinam naturam ejusmodi esse declarant, quæ nequeat conspici. Nam purum **691** illud et inaccessum lumen nobis tenebræ sunt, qui præ naturæ imbecillitate oculorum aciem in ipso intendere minime valemus. Si quis enim solis orbem accurate cupiens intueri, in eo plus æquo defixerit oculum, id assequitur, ut etiam mediocriter videndi facultatem amittat, et a lumine tenebrarum percipit fructum: quid non eventurum ei existimandum est, qui contra divinum et inaccessum lumen ausus fuerit inspectare?

κς'. Καὶ ὑπεράνω, φησὶ, τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὅρασις λίθου σαπφείρου, ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ C εἶδος, τὸ βαθὺ καὶ ἀόρατον τῆς θείας αἰνίττεται φύσεως. « Νεφέλη γὰρ, φησὶ, καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης, « Ἔθετο, φησὶ, σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ. » Τὸ δὲ σκότος, καὶ ἡ νεφέλη, καὶ ὁ γνόφος, τῆς θείας ἀορασίας ὑπάρχει δηλωτικά· τὸ γὰρ ἄκρατον ἐκεῖνο καὶ ἀπρόσιτον φῶς, ἡμῖν ἐστι σκότος, ἐνατενίζειν[45] οὐ δυναμένοις διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ τοῦ ἡλίου τὸν δίσκον τις ἀκριβῶς ἰδεῖν ἐθελήσας, ἐρείσειεν ἐκεῖ τὸ ὄμμα πλέον ἢ δεῖ, καὶ τὴν μετρίαν ἀπόλλυσι θεωρίαν, καὶ δρέπεται σκότος ἀπὸ φωτὸς, τί οὐκ ἄν τις πάθοι τοῦ θείου, καὶ ἀπροσίτου κατατολμήσας φωτός;

Et super similitudine, inquit, *throni, similitudo quasi species hominis desuper ipso.* (Vers. 27, 28.) *Et vidi quasi aspectum electri, quasi aspectum ignis intrinsecus per circuitum ejus a visione lumbi et*

D Καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος, φησὶ, τοῦ θρόνου, ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῦ[46] ἐπάνωθεν. (κζ', κη'.) Καὶ ἴδον ὡς ὅρασιν[47] ἠλέκτρου, ὡς[48] ὅρασιν πυρὸς ἔσωθεν αὐτοῦ κύκλῳ, ἀπὸ

[g] Psal. xcvi, 2. [h] Psal. xviii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[34] Rec. lect. ἤκουον. [35] ἐν — αὐτά. Des. in Hebr. [36] πτερ. Ita Ald. Sed rec. lect. est πορεύεσθαι. [37] Rec. lect. ὕδατος πολλοῦ. [38] ὡς — παρεμβολῆς. Hæc des. in cod. Vat. Sed cum levi mutatione leg. in cod. Alex. cum quo consentit A. Ad Theodot. hæc pertinere, sententia est Montf. in Hexapl. ad h. l. [39] Θεοῦ Σαδ. A ἱκανοῦ, juxta Alex. [40] τοῦ ὄντος. Ab his verbis in cod. Vat. incipit vers. 26, sed contra Hebr. cui magis h. l. respondet codex Alex. [41] ἀν. αἱ πτ. B καὶ ἀνίστασθαι τὰς πτέρυγας. [42] B πειθόμενοι. [43] B παραβολῶν. [44] B ἱκανός. [45] ἐνατ. Ita B. Sed ed. prior hab. ἀνατενίζειν. [46] ἐπ' αὐτοῦ. Des. apud LXX. [47] ὅρ. Ita quoque A et B, necnon Ald. Recepta autem lectio est ὄψιν. [48] ὡς—κύκλῳ. Des. in cod. Vat.

Digitized by Google

ὁράσεως ὀσφύος, καὶ ἕως [49] ἐπάνω· καὶ ἴδον, καὶ ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος, καὶ ἕως κάτω· εἶδον [50] ὡς ὅρασιν πυρὸς, καὶ τὸ φέγγος αὐτοῦ κύκλῳ. Ὡς ὅρασις τόξου, ὅτ' ἂν [51] ᾖ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέρᾳ ὑετοῦ, οὕτως ἡ ὅρασις [52] τοῦ φέγγους κυκλόθεν. Πανταχοῦ καὶ τὸ ὁμοίωμα, καὶ τὸ ὡς προστίθησι, διδάσκων ἡμᾶς μὴ μέχρι τούτου ἑστάναι, ἀλλ' εἰδέναι ὡς τῶν ὀπτάτεων ἑκάστη πρὸς τὴν χρείαν ἁρμόζεται. Τῷ μὲν γὰρ πατριάρχῃ Ἀβραὰμ, ὡς ἄνθρωπος ἐπεφάνη τῶν ὅλων ὁ Δεσπότης, καὶ οὐδὲν αὐτῷ φοβερὸν ἔδειξεν, ἀγαθὰς μέλλων παρέχειν ἐπαγγελίας, καὶ αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Ἡ γὰρ τοῦ Ἰσαὰκ ὑπίσχεσις, καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ περιέχει γέννησιν· διὸ καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν εὐλογία τῇ τοῦ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίᾳ συνήφθη. « Ἐν τῷ σπέρματι γάρ σου, φησὶν, εὐλογηθήσεται πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Ἡνίκα δὲ αὐτῷ τὴν τοῦ γένους δουλείαν προύλεγεν, οὐχ οὕτω χρηστὸς ἐπεφάνη, ἀλλὰ καὶ κλίβανον ἔδειξε καπνιζόμενον, καὶ λαμπάδας πυρὸς διερχομένας ἀναμέσον τῶν διχοτομημάτων. Οὕτω τὸν Ἰακὼβ δειμαίνοντα τὸν Ἡσαῦ ψυχαγωγῆσαι θελήσας, ὡς ἄνθρωπος ἐπεφάνη. Τῷ δὲ Μωσῇ [53] κατ' ἀρχὰς μὲν ἔδειξε τὰ φρικώδη, τὸ πῦρ ἐν [54] τῇ βάτῳ, καὶ τὴν βάτον καιομένην, καὶ μὴ κατακαιομένην· μετὰ δὲ ταῦτα ἡμέρως προσδιαλέγεται, οὐδὲν ὑποδεικνὺς τῶν φρίκην ἐμποιεῖν δυναμένων. Καὶ τὸν Ἰσραὴλ δὲ φοβῆσαι θελήσας, καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν γνωρίσαι, τὸ ὄρος ἅπαν ὑποδείκνυσι καπνιζόμενον, καὶ βροντὰς κτυπούσας, καὶ σάλπιγγας ἠχούσας, καὶ γνόφον πολὺν, καὶ ἁπαξαπλῶς οὕτως αὐτοὺς ἐξεδειμάτωσεν, ὡς ἱκετείαν τῷ προφήτῃ προσενεγκεῖν, μὴ τὸν Θεὸν αὐτοῖς προσδιαλέγεσθαι, ἀλλ' αὐτὸν τὰ θεῖα διαπορθμεύειν. Ταύτην τῶν ὀπτασιῶν τὴν διαφορὰν καὶ τῷ μεγάλῳ Ἠλίᾳ ὑπέδειξε· πρῶτον μὲν συσσεισμὸν, εἶτα πῦρ, εἶτα πνεῦμα συντρίβον ὄρη, καὶ λεπτύνον πέτρας, καὶ μετὰ ταῦτα πνοὴν αὔρας λεπτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ Κύριον· χαίρει γὰρ αὐτὸς ἀγαθότητι, καὶ μακροθύμως καὶ ἡπίως βούλεται τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους οἰκονομεῖν· ἡ δὲ πολλὴ ἀσέβεια καὶ παρανομία παρασκευάζει κἀκείνοις κεχρῆσθαι. Διὸ ἐν ἐκείνοις οὐκ ἔφη εἶναι, ἀλλ' ἐν τῇ αὔρᾳ τῇ λεπτῇ· ἐπειδὴ οὐ τῆς αὐτοῦ γνώμης, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων χρείας ἐκεῖνα· ἀγαθότης δὲ καὶ φιλανθρωπία τῆς αὐτοῦ φύσεως ἴδια. Ὅταν τοίνυν διαφόρους ὀπτασίας ἀκούσῃς Θεοῦ, μὴ πολύμορφον ὑπολάβῃς τὸ Θεῖον· ἀσώματον γὰρ καὶ ἀνείδεον παντελῶς, ἁπλοῦν τε καὶ ἀσύνθετον, καὶ ἀσχημάτιστον, ἀόρατόν τε καὶ ἀθέατον, καὶ οὐδενὶ περιγραφόμενον ὄρῳ· δείκνυσι δὲ τὰς ὄψεις, πρὸς τὴν χρείαν ταύτας ἀνατυπῶν· καὶ

A *sursum versus; et vidi, et a visione lumbi et deorsum versus vidi quasi visionem ignis, et splendorem ejus in circuitu. Sicut visio arcus, quando fuerit in nube die pluviæ, sic visio splendoris in circuitu.* Ubique et *similitudinem*, et *quasi* apponit, ut doceat nos, non ibi consistendum, sed intelligendum esse, unamquamque visionem ad rei usum accommodari. Nam patriarchæ Abrahamo omnium rerum Dominus ut homo apparuit, nihilque ipsi formidabile ostendit, cum et ipsi et per ipsum cuncto terrarum orbi esset bona promissurus. Promissio enim Isaaci, Domini etiam et Salvatoris nostri Jesu Christi ortum secundum carnem continet: quare cum Isaaci pollicitatione, gentium etiam benedictio conjuncta est. « In semine enim tuo benedicentur, B inquit [i], **692** omnes gentes terræ. » Cum vero generis ipsi prædiceret servitutem, non ita ei benignus apparuit, sed et clibanum fumantem, et lampades ignis, inter divisiones illas transeuntes ostendit [j]. Ita cum Jacobum timentem ob Esaum animo confirmare et consolari vellet, ut homo eidem apparuit [k]. Et Mosi primo quidem horribilia ostendit [l], ignem in rubo, et rubum ita ardentem, ut minime combureretur: postea vero mansuete et placide cum eo colloquitur, nihil eorum præferens, quæ possent terrorem incutere. Et Israelem similiter cum vellet perterrefacere, cique suam potentiam patefacere, totum montem fumantem ostendit [m], et tonitruum fremitus, et buccinas sonantes, ingentemque caliginem; et omnino ita C ipsos perterruit, ut prophetæ supplicarint ne Deus loqueretur ad eos, sed ipse internuntius divina jussa perferret. Hoc item visionum discrimen magno quoque Eliæ ostendit [n]: primum commotionem, deinde ignem, tum spiritum montes conterentem, et comminuentem petras, ac postea flatum auræ tenuis, et in ipsa Dominum. Siquidem gaudet ipse bonitate, et longanimitate ac mansuetudine vult res humanas procurare: verum summa impietas et iniquitas causa est ut illa quoque adhibeat. Quare non in illis dixit Dominum esse, sed in aura tenui: quandoquidem illa non ex ejus intentione, sed propter hominum utilitatem fiunt: bonitas vero et benignitas D **693** ejus naturæ propria sunt. Cum igitur diversas Dei visiones audieris, ne multiforme Numen opineris. Est enim omnino corpore et specie qualibet vacuum, simplexque, et compositionis omnisque figuræ expers: neque oculis cerni, neque animo comprehendi potest, aut ullo termino circum-

[i] Gen. xxii, 18. [j] Gen. xv, 17. [k] Gen. xxxii, 24. [l] Exod. iii, 2. [m] Exod. xix, 16. [n] III Reg. xix, 11 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[49] ἕως. Exstat tantum in Compl. A recepta lect. recedunt etiam quæ sequuntur. [50] εἶδον. Des. in B. Colo non ad κάτω, sed ad πυρὸς posito. Ita quoque, omisso εἶδον, leg. infra, in fine hujus capitis. [51] Rec. lectio ὅταν. Ita quoque exeunte hoc capite leg. [52] ὅρ. Ita B et Ald. Sed A sequitur rect. lectionem στάσις. [53] B Μωϋσῇ. [54] ἐν—κατακ. B ἐν τῷ βάτῳ, καὶ τὸν βάτον καιόμενον καὶ μὴ κατακαιόμενον.

Digitized by Google

scribi. Ostendit autem visiones, perinde ut opus est eas repræsentans. Et hoc itaque loco illa quidem terribilia ostendit : ostendit vero quoque beneficium quo omnes homines afficiendi erant, Dei, inquam, et Salvatoris nostri in carne dispensationem. Hac de causa, speciem quidem humanam dicit, naturas vero duas ; alteram electri, alteram ignis, et alteram ferentem, alteram latam. Siquidem divina natura humanam induerat. Idcirco superiorem partem conspectam esse ait, tanquam speciem electri, inferiorem vero, a lumbis et infra, quasi speciem ignis : igne divinam innuente naturam, « Deus enim tuus, inquit, ignis consumens est [a], » electro vero humanam. Tale enim est electrum, veluti mista quadam specie præditum, et neque auro neque argento simile, sed quasi utriusque commistio. Tale autem est etiam corpus humanum : neque enim solum terra est, neque aqua ipsum per se, neque ignis, neque aer, sed ex quatuor elementis est compositum. Imo vero talis est hominis natura, neque anima ratione prædita tantum, neque mortale corpus, sed utraque simul. Propterea propheta videt a lumbis ejus desuper sicut speciem electri, quin etiam sicut visionem ignis intrinsecus per circuitum ejus. Etenim humanitas Verbi Dei clara et splendida, et gloriosa, immortalisque, et a corruptione libera, ab inhabitante divina natura facta est. Idcirco congruenter dixit : « Et vidi quasi aspectum electri, velut aspectum ignis, intrinsecus per circuitum ejus, a visione lumborum et deorsum versus, sicut visio ignis. » Natura enim divina ferebat humanam. « Et splendor ejus in circuitu. Sicut visio arcus, quando fuerit in nube, die pluviæ, ita visio splendoris in circuitu. » Et hæc porro divina dona significant, quæ splendoris instar ornant, pluviam illinc defluentem et indicantia, et subjecit :

694

A ἐνταῦθα τοίνυν **ἔδειξε** μὲν **ἐκεῖνα τὰ φοβερά** · **ἔδειξε** δὲ καὶ **τὴν ἐσομένην πάντων ἀνθρώπων εὐεργεσίαν**, **τὴν τοῦ Θεοῦ φημι καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνσαρκον οἰκονομίαν**. **Διὰ τοῦτο τὸ μὲν εἶδος ἀνθρώπινον λέγει**, **τὰς δὲ φύσεις δύο** · **τὴν μὲν ἠλέκτρου**, **τὴν δὲ πυρός**, καὶ **τὴν μὲν φέρουσαν**, **τὴν δὲ φερομένην** · ἡ γὰρ θεία φύσις **τὴν ἀνθρωπείαν περιέκειτο** · **διὸ τὸ μὲν ἄνω λέγει τεθεᾶσθαι ὡς εἶδος ἠλέκτρου** · **τὸ δὲ ἀπὸ ὀσφύος καὶ κάτω**, **ὡς εἶδος πυρός** · **τοῦ μὲν πυρὸς τὴν θείαν φύσιν αἰνιττομένου** (« **Ὁ γὰρ Θεός σου**, φησί, **πῦρ καταναλίσκον** ») · **τοῦ δὲ ἠλέκτρου τὴν ἀνθρωπείαν**. **Τοιοῦτο γὰρ τὸ ἤλεκτρον**, **οἱονεὶ μικτὸν τὸ εἶδος ἔχον**, καὶ **οὔτε χρυσῷ οὔτε ἀργύρῳ παρεοικὸς**, **ἀλλ'** ὥσπερ ἑκατέρου κρᾶμα τυγχάνον. **Τοιοῦτο δὲ καὶ τὸ ἀνθρώπινον** [55] **σῶμα** · **οὐ γὰρ μόνον ἐστὶ γῆ**, **οὐδὲ ὕδωρ** B **αὐτὸ καθ' αὑτό**, **οὔτε πῦρ**, **οὔτε ἀήρ**, **ἀλλ'** ἐκ **τῶν τεσσάρων στοιχείων συγκέκραται** · **μᾶλλον δὲ τοιαύτη τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις** [56], **οὔτε ψυχὴ λογικὴ μόνον**, **οὔτε σῶμα θνητὸν**, **ἀλλ' ἀμφότερα κατ' αὐτόν** [57]. **Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης ὁρᾷ ἀπὸ ὀσφύος καὶ ἄνω**, **ὡς εἶδος ἠλέκτρου**, **ἀλλὰ καὶ ὡς ὅρασιν πυρὸς ἔσωθεν αὐτοῦ κύκλῳ**. **Καὶ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον** [58] **τοῦ Θεοῦ Λόγου φαιδρὸν**, **καὶ λαμπρὸν**, **καὶ ἔνδοξον**, **ἀθάνατόν τε καὶ ἄφθαρτον ὑπὸ τῆς ἐνοικούσης ἐγένετο φύσεως** · **διὸ ἁρμοδίως ἔφη** · « **Καὶ ἴδον ὡς ὅρασιν ἠλέκτρου**, **ὡς ὅρασιν πυρὸς ἔσωθεν αὐτοῦ κύκλῳ**, **ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος**, **καὶ ἕως κάτω** [59], **ὡς** [60] **ὅρασιν** [61] **πυρός**. » **Ἡ** γὰρ θεία φύσις **τὴν ἀνθρωπείαν ἔφερεν**. « **Καὶ τὸ** φέγγος αὐτοῦ **κύκλῳ**. **Ὡς ὅρασις τόξου**, **ὅταν ᾖ ἐν τῇ** νεφέλῃ ἐν ἡμέρᾳ **ὑετοῦ**, **οὕτως ἡ ὅρασις τοῦ φέγγους**, C κυκλόθεν. » **Καὶ ταῦτα δὲ τῶν θείων δωρεῶν ὑπάρχει σημαντικά** · **δίκην γὰρ αἴγλης ἐκεῖθεν ἐξιοῦσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων εὐεργετοῦσι γένος**, **τὸν ἐκεῖθεν ὑετὸν σημαίνουσαί τε καὶ ἐπιφέρουσαι**. **Οὕτως ἅπαντα** διηγησάμενος **ὁ προφήτης ἐπήγαγεν** ·

inde profecta, humanum genus beneficiis ornant, secum afferentia. Ita omnibus narratis propheta subjecit :

CAPUT II.

VERS. 1. *Hæc visio similitudinis gloriæ Domini.* Neque dixit, hæc natura Domini, neque gloria Domini, sed « visio similitudinis gloriæ Domini. » Sicut enim voluit, ait, figurans visionem, illius me contemplatione dignatus est. « Et vidi, et cado in faciem meam. » Omnino ex merito. Si enim Seraphim Deum laudantia velant ora, quid non sustinuisset homo, mortali corpore indutus, et veram visionem contemplans? Verum metum excutit benignus Dominus. « Audivi enim, inquit, ad me

ΚΕΦΑΛ. Β'.

α'. **Αὕτη** [62] **ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου**. Καὶ οὐκ εἶπεν, **Αὕτη ἡ φύσις Κυρίου**, **οὐδὲ ἡ δόξα** Κυρίου, ἀλλ' « **ὅρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου**. » **Ὡς** γὰρ **ἠθέλησε**, φησί, **σχηματίσας τὴν ὄψιν**, **ἠξίωσέ** με τῆς θεωρίας. « **Καὶ ἴδον**, **καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου**. » **Καὶ μάλα εἰκότως** · **εἰ γὰρ τὰ Σεραφὶμ** ὑμνοῦντα **συγκαλύπτει τὰ πρόσωπα**, **τί οὐκ ἂν ἔπαθεν** D ἄνθρωπος σῶμα **θνητὸν περικείμενος**, **καὶ ὀπτασίας** ἀληθοῦς ἐν θεωρίᾳ **γενόμενος** ; **Ἀλλ' ἐκβάλλει τὸ δέος** ὁ φιλάνθρωπος **Δεσπότης**. « **Ἤκουσα γάρ**, φησί, λα-

[a] Deut. IV, 24.

VARIÆ LECTIONES.

[55] B. ἀνθρώπειον. [56] ἡ φύσ. Ex B suppl. [57] B κατὰ ταυτόν. [58] **ἀνθρώπειον.** [59] **ἕως κάτω. Desunt h. l. quæ medium locum antea tenebant, p. 601, ἐπάνω—ὀσφύος, καὶ ἕως.** [60] **ὡς. Deest h. l. εἶδον, ut supra, in B. Vid. schol. 96.** [61] B ὅρασις. [62] Αὕτη—Κυρίου, **et quæ proxima sunt verba textus, usque** ad λαλοῦντος πρός με, juxta Hebr. pertinent ad finem capitis primi, **cui in quibusdam libris vet. subjiciuntur.** Infra, ad Dan. VII, 9, 10, initium hujus vers. ita se habet, **τοῦτο ὁμοίωμα δόξης Κυρίου. Ita quo-**que leg. infra, ad locum Eph. I, 17, 18.

Digitized by Google

λοῦντος [63] πρός με, καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου, καὶ λαλήσω πρὸς σέ. » *Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου* προσαγορεύει, μονονουχὶ λέγων, Μὴ ἐπιλάθου τῆς φύσεως τῆς ὑπὲρ τὴν σὴν φύσιν θεωρίας ἀξιωθείς, ἀλλὰ γνῶθι σαυτόν· μήτε μὲν ἐπιμείνῃς τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ δέους, ἐμοῦ σοι παρεγγυῶντος θαῤῥεῖν, ἀλλ' ἑστὼς ἄκουε τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων, μὴ περιτρεπόμενος, ἀλλὰ τῇ στάσει σημαίνων τὸ βέβαιον. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα ὁ ἀγαθὸς ἔλεγε Δεσπότης, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξῄρει τὸν φόβον.

A loquentem, et dixit ad me, Fili hominis, sta super pedes tuos, et loquar ad te. « *Filium hominis* appellat, ita propemodum dicens : Ne naturæ oblivisceris **695** ea contemplatione dignatus, quæ tuam superat naturam : verum nosce teipsum. Neque tamen immenso metu diutius detinearis, cum tibi auctor ego sim, ut bono sis animo : sed stans audi quæ a me dicantur, non huc aut illuc te circumvertens, sed ipso statu stabilitatem significans. Neque hæc solum bonus dicebat Dominus, sed etiam ipsis rebus metum eximebat.

β'. *Ἦλθε γάρ*, φησὶν, *ἐπ' ἐμὲ πνεῦμα* [64], *καὶ ἀνέλαβέ με, καὶ ἐξῆρέ με, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας μου, καὶ ἤκουον αὐτοῦ λαλοῦντος πρός με.* Θεία γάρ τις ἐνέργεια ἁψαμένη μου συνέσφιγξέ με τῷ φόβῳ διαλυθέντα, καὶ στῆναι, καὶ ἀκοῦσαι τῶν φερομένων παρεσκεύασε λόγων.

VERS. 2. *Venit enim super me*, inquit, *spiritus, et assumpsit me, et extulit me, et statuit me super pedes meos, et audivi ipsum loquentem ad me.* Divina enim quædam virtus cum tetigisset me, veluti solutum metu collegit, et ita comparavit, ut consistens verba, quæ ferebantur, audire possem.

γ'. *Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἐξαποστελῶ ἐγώ σε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς παραπικραίνοντάς* [65] *με, οἵτινες παρεπίκρανάν με αὐτοὶ, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, καὶ ἠθέτησάν ἐν ἐμοὶ* [66] *ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.* Τίς ἂν λόγῳ μετρήσειε τὴν θείαν φιλανθρωπίαν; ποῖος δ' ἂν ἐξίκοιτο νοῦς τοῦ πελάγους τῆς ἀγαθότητος; Μετὰ τὰς μυρίας ἀσεβείας καὶ παρανομίας οὐκ ἀπαγορεύει τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ κατηγορεῖ μὲν καὶ αὐτῶν, καὶ τῶν πατέρων, ὡς ἀθετησάντων, καὶ παραβεβηκότων τὰς συγκειμένας συνθήκας, καὶ μέχρι καὶ τήμερον τῇ πονηρίᾳ προσμεινάντων· ἀνακαλεῖται δὲ, καὶ πρὸς ὑγίειαν τοὺς ἀνήκεστα νοσοῦντας καλεῖ, καὶ ταῦτα εἰδὼς αὐτῶν τὸ δυσπειθὲς καὶ δυσήκοον· διὸ καὶ ἐπάγει·

B Vers. 3. *Et dixit ad me : Fili hominis, mittam ego te ad domum Israelis, irritantes me, qui irritaverunt me, ipsi et patres eorum, et prævaricati sunt in me usque ad hodiernum diem.* Quis oratione divinam poterit dimetiri clementiam? quæve mens illius bonitatis pelagus posset obire? Post infinita scelera, impiaque facinora, non denegat illis salutem, sed et ipsos et parentes eorum accusat, quod legi non obedierint, et composita fœdera violarint et usque ad hodiernum diem in improbitate perseveraverint. Revocat eos tamen, et insanabili morbo laborantes ad sanitatem invitat : præsertim cum C ipsorum contumaciam nosset, et animos rebelles. Quamobrem subjicit :

δ'. *Καὶ* [67] *υἱοὶ σκληροπρόσωποι, καὶ θρασυκάρδιοι,* [68] *πρὸς* [69] *οὓς ἀποστελῶ σε ἐγὼ πρὸς αὐτούς.* Τουτέστιν Ἰταμοὶ, ἐρυθριᾷν οὐκ εἰδότες, μαλάττεσθαι οὐκ ἐθέλοντες· οὔτε συμβουλευτικοῖς πειθόμενοι λόγοις, οὔτε τῇ τῶν τιμωριῶν ἀνάγκῃ μεταβαλλόμενοι. « [70] Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ [71] Κύριος. » Τὸ δὲ *Ἀδωναῖ* καὶ αὐτὸ τὸ Κύριος σημαίνει· ἔχει δὲ καὶ σμικράν τινα ἑτέραν ἔμφασιν· Τάδε λέγει, φησὶ, [72] Κύριος, ὁ Κύριός μου.

VERS. 4. *Et filii dura facie et obfirmato corde,* **696** *ad quos ego mitto te.* Hoc est, impudentes, qui nesciunt erubescere, quique molliri nolunt, neque verbis eorum qui consulunt obtemperant, neque item suppliciorum necessitate mutantur. « Et dices ad ipsos : Hæc dicit Adonai Dominus. » Illud autem *Adonai* etiam ipsum Dominum significat, et habet aliam quamdam parvam emphasim : Hæc dicit, inquit, Dominus, Dominus meus.

ε'. *Ἐὰν* [73] *ἄρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσι,* [74] *διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστὶ, καὶ γνώσονται ὅτι προφήτης εἶ σὺ ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Τὸ, *ἐὰν ἄρα*, οὐκ ἀγνοίας ὑπάρχει σημαντικόν. Οὐδὲν γὰρ ἀγνοεῖ τῶν μελλόντων ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· διὸ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ βοᾷ πρὸς αὐτὸν, « Σὺ ἔγνως τὴν καθέδραν μου, καὶ τὴν ἔγερσίν μου,

VERS. 5. *Si forte audiant, aut timeant, quia domus exasperans est, et cognoscent te prophetam esse in medio ipsorum.* Illud *si forte* non ignorationem significat : nihil enim eorum quæ futura sunt ignorat is qui omnia cognoscit antequam fiant [p]. Quamobrem beatus quoque David exclamat erga ipsum : « Tu nosti, cum ego sedeo vel surgo : tu

[p] Dan. XIII, 42.

VARIÆ LECTIONES.

[63] λαλ. Apud LXX, præm. φωνήν. [64] καὶ—ἐξῆρέ με. *Hebr.* cum loqueretur mecum. [65] τοὺς παραπ. με. *Hebr.* ad gentes rebelles quæ, etc. [66] κ. ἠθ. ἐν ἐμ. Ita A et B. Sed des. ista in cod. Vatic. et ad Theodot. pertinere videntur. Conf. Montf. in Hexapl. ad h. l. [67] Καὶ—αὐτούς. Hæc etiam des. in cod. Vat. [68] θρασ. Alii habent στερεοκάρδιοι. Sicque leg. in A. [69] πρὸς—αὐτ. Alii, ἐγὼ ἀποστέλλω (A ἀποστελῶ) σε πρὸς αὐτούς. [70] Ex B suppl. [71] Ἀδ. Exstat h. l. tantum in paucis libris vet. [72] Ex B. suppl. [73] Ἐὰν—γνώσονται. *Hebr.* Illi autem, sive audiant, sive desistant (nam domus rebellis illi sunt), cognoscent, etc. [74] ἢ πτ. Supra, p. 528, ad Jer. XXIII, 5, erat, ἐὰν ἄρα ἴδωσιν.

Digitized by Google

intellexisti cogitationes meas e longinquo, semitam meam, et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævidisti; ecce tu, Domine, cognovisti omnia, novissima et antiqua [q]. » Certo itaque sciens ipsorum pertinaciam, apponit *si forte*, per hæc liberam mentis facultatem docens, quod possint immutari, si voluerint. Simile quoque est dictum in ipso Evangelio ex persona patris : « Mittam filium meum ad agricolas, forte reverebuntur hunc [r]. » Neque enim illud *forte* ibi ambiguitatis signum est, quippe noverat fore ut non revererentur : sed ea facit, quæ suæ justitiæ consentanea sint. Ne quis enim ejus præscientiam opinetur causam eventus rerum, **697** necessario apponit ambiguitatis verba, ostendens voluntatis liberum arbitrium, sibique defensionem ad diem judicii reservans. Hac de causa prænoscens eorum contumaciam rebellionemque, omnem machinam movet, ut ab improbitate deficientes resipiscant. Quamobrem per Isaiam prophetam exclamat : « Quid amplius faciam vineæ meæ huic, et non feci [s]? » Et per Oseam rursus : « Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda [t]? Verumtamen sciens, insanabili eos morbo ægrotare, adhibet remedia, ut die judicii sine controversia rebelles latam contra se sententiam excipiant, divinis beneficiis in medium prolatis. Quare beatus quoque David exclamat : « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris [u]. » Nostra enim iniquitas, cum divinis beneficiis collata, jure nos suppliciis subjicit : et ipse justus judex, etiam ab iis qui puniuntur, ut victor accipit suffragium, ut qui nullum humanitatis genus omiserit, neque ullam rationem, qua posset de hominibus bene mereri, intactam prætermiserit. Illud itaque, « si forte audiant aut timeant, » non inscitiam Dei significat, sed illis tribuit pœnitentiæ locum : quandoquidem Pharaonis etiam contumaciam noscens Deus : « Novi enim ego, inquit, fore ut non dimittat vos Pharao, nisi manu valida, et brachio excelso [v]; » divina sua lenitate uti perseveravit. Nam si supplicia intulisset Dominus jam inde cum prævidit, qua ex re cognosci potuisset divina **698** justitia ab iis, qui præcognitionis haud cernerent eventum? Idcirco finem exspectat, et tunc infligit pœnas. Et me itaque, inquit, o propheta, et quæ a me dicuntur, ut internuntius, ad tuos cognatos perfer, ut ipsis utilitatis auctor fias, discantque te esse inter ipsos prophetam, divinorum verborum ministrum.

σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν, τὴν τρίβον μου, καὶ τὴν σχοῖνόν μου σὺ ἐξιχνίασας, καὶ πάσας τὰς ὁδούς μου προΐδες· ἰδοὺ, Κύριε, σὺ ἔγνως; πάντα τὰ ἔσχατα καὶ ἀρχαῖα.» Εἰδὼς; τοίνυν ἀκριβῶς αὐτῶν τὸ ἀνένδοτον, τίθησι τὸ *εἰὰν ἄρα*, τὸ τῆς γνώμης αὐθαίρετον διὰ τούτων διδάσκων, ὅτι ἐνδέχεται αὐτοὺς μεταβληθῆναι ἐὰν ἐθελήσωσι· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημένον ἐκ προσώπου τοῦ πατρός· Ἀποστελῶ [75] τὸν υἱόν μου πρὸς τοὺς γεωργοὺς, ἴσως ἐντραπήσονται τοῦτον· » οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ ἀμφιβολίας τὸ *ἴσως*· ἤδει γὰρ ὡς οὐκ ἐντραπήσονται· τὰ δὲ ἁρμόττοντα τῇ ἑαυτοῦ δικαιοσύνῃ ποιεῖ. Ἵνα γὰρ μή τις αὐτοῦ τὴν πρόγνωσιν αἰτίαν ὑπολάβῃ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως, ἀναγκαίως τὰ τῆς ὁμφιβολίας τίθησι ῥήματα, δεικνὺς τῆς γνώμης τὸ αὐτεξούσιον, καὶ ἀπολογίαν ἑαυτῷ φυλάττων ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ. Τούτου χάριν καὶ προειδὼς τὸ δυσπειθὲς καὶ ἀνήκοον, πᾶσαν [76] κινεῖ μηχανὴν εἰς τὴν ἐκ πονηρίας μεταβολήν. Διὸ καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου βοᾷ· « Τί ἔτι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου τούτῳ, καὶ οὐκ ἐποίησα [77]; » καὶ διὰ Ὡσηὲ πάλιν· « Τί σοι ποιήσω, Ἐφραΐμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; » Ἀλλ' ὅμως καὶ ἀνήκεστα νοσοῦντας εἰδὼς προσφέρει τὰ φάρμακα, ἵνα ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ ἀναστρέπτως τὴν ἐκφερομένην κατ' αὐτῶν οἱ ἀπειθοῦντες δέξωνται ψῆφον, τῶν θείων εὐεργεσιῶν εἰς μέσον προσφερομένων. Οὗ χάριν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ βοᾷ· « Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε· » παρεξεταζομένη γὰρ ἡ ἡμετέρα παρανομία ταῖς θείαις εὐεργεσίαις ἐνδίκως ἡμᾶς ὑποβάλλει ταῖς τιμωρίαις· αὐτὸς δὲ ὁ δίκαιος κριτὴς, καὶ παρ' αὐτῶν τῶν κολαζομένων [78] δέχεται τὴν νικῶσαν, ὡς πᾶν εἶδος φιλανθρωπίας παραστήσας, [79] καὶ μηδένα πόρον ἀκίνητον εὐεργεσίας καταλιπών. Τὸ τοίνυν, « Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν ἢ πτοηθῶσιν, » οὐ Θεοῦ [80] σημαίνει τὴν ἄγνοιαν, ἀλλ' ἐκείνοις χώραν δίδωσι μεταμελείας· ἐπεὶ καὶ τοῦ Φαραὼ τὴν ἀπείθειαν εἰδὼς ὁ Θεὸς, « Οἶδα γάρ, φησὶν, ἐγὼ, ὅτι οὐ προήσεται ὑμᾶς Φαραὼ [81], εἰ μὴ ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, » μακροθυμῶν διετέλεσεν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῆς προγνώσεως τὰς τιμωρίας ἐπῆγεν ὁ Δεσπότης, πόθεν ἂν ἐγνώσθη τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον τοῖς οὐχ ὁρῶσι τὸ τῆς προγνώσεως τέλος; διὰ τοῦτο ἀναμένει τὸ τέλος, καὶ τηνικαῦτα τὴν τιμωρίαν ἐπάγει. Κἀμὲ τοίνυν, φησὶν, ὦ προφῆτα, καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ τοῖς ὁμοφύλοις διαπόρθμευσον, ἵνα αὐτοῖς γένῃ πρόξενος ὠφελείας, καὶ μάθωσιν ὅτι προφήτης εἶ σὺ ἐν μέσῳ αὐτῶν τῶν θείων λόγων διάκονος.

A

B

C

D

VERS. 6. *Et tu, fili hominis, ne timeas eos, neque formides a facie ipsorum : quia æstro percellen-*

ς'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, μὴ φοβηθῇς αὐτούς, μηδὲ ἐκστῇς ἀπὸ* [82] *προσώπου αὐτῶν, διότι*

[q] Psal. CXXXVIII, 2, 5. [r] Luc. XX, 13. [s] Isa. V, 4. [t] Osee, VI, 5. [u] Psal. L, 4. [v] Exod. III, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἀποστ.—ἐντρ. τοῦτ. Aliter l. c. leg. [76] π. κιν. μηχ. Rarior est hæc dicendi formula apud Nostrum, qui alias dicere solet, πάντα κινεῖν πόρον. Vid. supra, p. 212, schol. 20. [77] ἐπ. B add. αὐτῷ. [78] Ex β suppl. [79] παραστ. Des. in B. [80] Θεοῦ. B præm. τοῦ. [81] Φαρ. — ὑψηλῷ. Aliter, supra, t. I, p. 123. [82] ἀπὸ προσ. αὐτ. *Hebr.* a verbis eorum.

Digitized by Google

παροιστρήσουσι, καὶ ἐπισυστήσονται ἐπὶ σὲ κύκλῳ [83], καὶ ἐν μέσῳ σκορπίων σὺ κατοικεῖς· τοὺς λόγους αὐτῶν μὴ φοβηθῇς, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτῶν σὺ μὴ ἐκστῇς, διότι οἶκος παραπικραινόντων ἐστίν. Ἀρκοῦσα εἰς καταφρόνησιν ἀφορμὴ ἡ τῶν ἐπιβουλεύειν ἐπιχειρούντων πονηρία· παράνομοι γάρ εἰσι, καὶ τῆς θείας ἔρημοι βοηθείας· οὐ δεῖ τοίνυν, φησὶ, τοὺς τοιούτους δεδιέναι, κἂν δίκην σκορπίων ἅττωσι, κἂν θρασεῖς προσφέρωσι λόγους, κἂν μετὰ πολλῆς λύττης ἐπιφέρωνται καὶ μανίας· τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ *παροιστρήσουσι* ἠνίξατο, ἐκ μεταφορᾶς τῶν βοῶν, οὓς ὁ οἶστρος νεμομένους ἐλαύνει, καὶ φέρεσθαι κατὰ κρημνῶν ἀναγκάζει πολλάκις· μυῖαι δέ ἐστιν εἶδος, κέντρου παντὸς σφοδρότερον τοὺς βόας ἐλαῦνον. Οὕτω τοίνυν τὴν μανίαν τροπικῶς προσηγόρευσεν.

A tur, *et congregabuntur contra te in circuitu, et in medio scorpionum tu habitas: verba eorum ne timeas, et a facie ipsorum tu ne formides, quia domus irritans est.* Causa idonea est ad contemptum, eorum qui insidiari aggrediuntur improbitas : legis enim violatores, et a divina ope destituti sunt. Non sunt itaque hujusmodi viri metuendi, inquit, quamvis more scorpionum lædant, quamvis temeraria verba proferant, quamvis multa rabie multaque insania efferantur. Hoc enim innuit illud *æstro percellentur*, translatione a bobus desumpta, quos œstrus pascentes impellit, et sæpe per præcipitia ferri cogit. Est autem muscæ genus, quolibet stimulo B vehementius boves exagitans. Ita igitur insaniam per translationem appellavit.

Ζ. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου* [84], *λαλήσεις τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτοὺς, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν ἢ πτοηθῶσιν, ὅτι οἶκος παραπικραινόντων ἐστίν.* Πάλιν τὴν ἀμφιβολίαν προστέθεικε, τὴν μεταμέλειαν μηχανώμενος· εἰκὸς γὰρ, αὐτοὺς, φησὶ, τῇ τῆς τιμωρίας ἀπειλῇ πτοηθῆναι, καὶ δεῖναι τῆς ἀπειλῆς τὸ τέλος, ἐπειδὴ τοῖς χρηστοτέροις εἶκειν οὐκ ἐθέλουσι λόγοις.

Vers. 7. *Et tu, fili hominis, loqueris verba mea ad eos, si forte audiant, aut timeant, quia domus irritans est.* Rursus dubitationem adjecit, ut ad pœnitentiam adducat. Par est enim, inquit, ipsos suppliciorum comminatione expavescere, et minarum eventum vereri, quando imitionibus verbis cedere recusant.

Η'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, ἄκουε τοῦ λαλοῦντος πρὸς σὲ, καὶ* [85] *μὴ γίνου παραπικραίνων, καθὼς ὁ οἶκος ὁ παραπικραίνων· χάνε τὸ στόμα σου, καὶ κατάφαγε ἃ ἐγὼ δίδωμί σοι.* Μὴ ἀντείπῃς, φησὶ, τοῖς ὑπ' ἐμοῦ σοι κελευομένοις· μηδὲ ζηλώσῃς τοὺς ἀντιλέγοντας, ἀλλὰ τὰ προσταττόμενα πλήρου.

699 Vers. 8. *Et tu, fili hominis, audi loquentem ad te, et ne sis irritans, quemadmodum domus irritans est: aperi os tuum, et comede quæ ego do tibi.* Ne repugnes, inquit, iis quæ tibi præcipio, neque C contradicentes æmuleris, verum imperata perficito.

Θ', ι'. *Καὶ ἴδον, καὶ ἰδοὺ χεὶρ ἐκτεταμένη πρός με, καὶ ἐν αὐτῇ κεφαλὶς βιβλίου. Καὶ ἀνείλησεν αὐτὴν ἐνώπιόν μου, καὶ ἐν αὐτῇ ἦν γεγραμμένα τὰ ὄπισθεν* [86] *καὶ τὰ ἔμπροσθεν, καὶ ἐγέγραπτο εἰς αὐτὴν θρῆνος, καὶ μέλος, καὶ οὐαί.*

Vers. 9, 10. *Et vidi, et ecce manus extensa ad me, et in ipsa caput libri. Et evolvit illud coram me, et inscriptum erat in tergo et in fronte, et in eo scripta erat lamentatio, carmen, et væ.*

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

CAP. III.

α'. *Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, κατάφαγε* [87] *τὴν κεφαλίδα ταύτην, καὶ πορεύθητι, καὶ λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ.* Εἰκότως ἔφη ἄνω, « Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν ἢ πτοηθῶσι· » φρίκης γὰρ μεστὰ τὰ τῷ προφήτῃ προσφερόμενα, « θρῆνος, καὶ μέλος, καὶ οὐαί, » ὅλῃ τῇ κεφαλίδι ἐγγεγραμμένα, ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν. *Κεφαλίδα* δὲ καλεῖ τὰ εἰλητὰ βιβλία. Οὕτω γὰρ οἱ πάλαι τὴν τῶν συγγραμμάτων ἐφύλαττον μνήμην. Ἰουδαῖοι δὲ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ἐν τοιούτοις εἰλήμασι τὰς θείας ἔχουσι Γραφάς.

Vers. 1. *Et dixit ad me: Fili hominis, comede caput hoc, et abi, et loquere filiis Israelis.* Merito supra [x] dixit, « si forte audiant, aut timeant ; » terroris enim plena quæ prophetæ mandantur, « lamentatio, et carmen, et væ, » in toto capite scripta, D intus et foris. *Caput* autem vocat libros convolutos. Sic enim prisci scripta monumenta servabant, et Judæi ad hoc usque tempus in hujuscemodi voluminibus divinas continent Scripturas.

β', γ'. *Καὶ διήνοιξε* [88] *τὸ στόμα μου, καὶ ἐψώμισέ με τὴν κεφαλίδα ταύτην. Καὶ εἶπε πρός με, Υἱὲ ἀνθρώπου, τὸ* [89] *στόμα σου φάγεται, καὶ ἡ*

Vers. 2, 3. *Et aperuit os meum, et cibavit me eo capite. Et dixit ad me: Fili hominis, os tuum comedet, et venter tuus implebitur hoc capite tibi tradito. Et co-*

[x] Cap. II, 5, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[83] διότι—κύκλῳ. *Hebr.* licet refractarii sint, et instar spinarum sint apud te. [84] σὺ υἱὲ ἀνθρ. Des. apud LXX, et in Hebr. [85] καί. Exstat in A, sed des. apud LXX. [86] ὄπισθ. Ita A et B, sed rec. lectio est ὀπίσω. [87] κατάφ. In Compl. sequitur ὃ, τι ἐὰν εὕρῃς, καὶ φάγε. Ita Hebr. [88] *Hebr.* aperui. [89] τὸ — τῆς κεφ. ταύτ. *Hebr.* ventrem tuum cibato et viscera tua impleto.

Digitized by Google

medi ipsum, et factum est in ore meo sicut mel dulce. « Quam dulcia **700** enim, » ait divinus David, « faucibus meis sunt eloquia tua! melle dulciora sunt ori meo [y]. » Dulcis autem et jucundissima est ob peccata lamentatio. « Defeci enim, inquit, animo, propter peccatores derelinquentes legem tuam [z]. » Et : « Videbam imprudentes et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt [a]. » Ejus quoque filius nos admonet, cum ait : « Melius est ire ad domum luctus, quam ire ad domum risus [b]. » Ita prophetæ fuit melli similis voluminis comestio, etsi nihil jucundi, aut unde oblectaretur contineret, sed lamentationem tantum, et carmen, et væ. Nemo autem opinetur ejusmodi cibum fuisse, qui aut sensu percipi posset, aut corpore constaret. Quemadmodum enim visionem illam spiritu contemplatus est, ita hunc quoque gustum spiritu percipit.

A *κοιλία σου πλησθήσεται τῆς κεφαλίδος ταύτης τῆς δεδομένης εἰς σέ· καὶ ἔφαγον αὐτὴν, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ στόματί μου, ὡς μέλι γλυκάζον* [90]. « Ὡς γλυκέα, » φησὶν [91] ὁ θεῖος Δαβὶδ, « τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου· ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Γλυκὺς δὲ, καὶ λίαν ἡδὺς, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων ὁ θρῆνος· « Ἀθυμία γὰρ, φησὶ, κατέσχε με ἀπὸ ἁμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου· » καὶ, « Ἶδον [92] ἀσυνετοῦντας καὶ ἐξετηκόμην, ὅτι τὰ λόγιά σου οὐκ ἐφυλάξαντο. » Καὶ ὁ τούτου δὲ υἱὸς παραινεῖ λέγων· « Ἀγαθὸν πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους, ἢ [93] πορευθῆναι εἰς οἶκον γέλωτος. » Οὕτως ἐγένετο τῷ προφήτῃ μέλιτι ἐμφερὴς τῆς κεφαλίδος ἡ βρῶσις, οὐδὲν μὲν ἐχούσης τερπνὸν ἢ θυμῆρες, θρῆνον δὲ, καὶ μέλος, καὶ οὐαί. Μηδεὶς δὲ αἰσθητὴν καὶ B σωματικὴν ὑπολάβῃ τῆς κεφαλίδος τὴν βρῶσιν. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνην τὴν θεωρίαν πνευματικῶς ἐθεάσατο, οὕτως καὶ ταύτης πνευματικῶς μεταλαμβάνει τῆς γεύσεως.

VERS. 4-6. *Et dixit ad me : Fili hominis, vade, accede ad domum Israelis, et eloquere verba mea ad eos. Quia non ad populum labii profundi et tardæ linguæ tu mitteris, sed ad domum Israelis. Neque ad populos multos alterius vocis, aut alterius linguæ, neque graves lingua, quorum non audias sermones.* Hic aperte ostendit discrimen inter apostolicos et propheticos labores. His enim unius tantum gentis, ex qua oriundi erant, cujusque nativam linguam habebant, cura commissa fuit : apostolis vero cunctus orbis terrarum et omnes gentes commendatæ sunt, secundum Domini jussum : « Euntes enim docete, inquit, **701** omnes gentes [c], » quæ infinitas habebant et diversas linguas, moresque varios, et contrarias leges. Attamen ii, quibus multæ gentes, diversæ linguæ, varii mores, omnis generis leges creditæ fuere, orbem terrarum ad præstantiora instituta traduxere : quibus vero effrenatus ille populus commissus est, ii multos quidem sustinuerunt labores, dignos autem laborum fructus non tulerunt. In culpa autem fuit non agricolarum segnities, sed eorum qui colerentur malignitas. Quamobrem ipse quoque Dominus ait :

δ'-ς'. *Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, βάδιζε, εἴσελθε εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ λάλησον τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτούς. Διότι οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον* [94] *ἢ βαρύγλωσσον σὺ ἐξαπεστάλῃ, ἀλλὰ* [95] *πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ. Οὐδὲ πρὸς λαοὺς πολλοὺς ἀλλοφώνους ἢ* [96] *ἀλλογλώσσους, οὐδὲ στιβυροὺς τῇ γλώσσῃ ὄντας, ὧν οὐχὶ ἀκούσῃ τοὺς λόγους* [97]. Ἐνταῦθα σαφῶς δείκνυσι τῶν ἀποστολικῶν πόνων καὶ προφητικῶν τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ ἑνὸς ἔθνους τὴν ἐπιμέλειαν C ἐπιστεύθησαν, ἐξ αὐτῶν ὁρμώμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν φωνὴν ἔχοντες· οἱ δὲ τὴν οἰκουμένην ἐνεχειρίσθησαν, καὶ ἅπαντα τὰ ἔθνη, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν· « Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, οἳ μυρίας εἶχον [98] καὶ διαφόρους γλώττας, ἦθη δὲ ποικίλα, καὶ νόμους ἐναντίους· ἀλλ' ὅμως οἱ τὰ πολλὰ ἔθνη, καὶ τὰς διαφόρους γλώττας, καὶ τοὺς ποικίλους τρόπους, καὶ τοὺς παντοδαποὺς ἐγχειρισθέντες νόμους, τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετέβαλον· οἱ δὲ τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον ἐγχειρισθέντες λαὸν, πολὺν μὲν ὑπέμειναν τὸν πόνον, οὐκ ἀξίους δὲ τῶν πόνων ἐδρέψαντο τοὺς καρπούς· αἰτία δὲ οὐχ ἡ τῶν γεωργῶν ῥᾳθυμία, ἀλλὰ τῶν γεωργουμένων ἡ δυστροπία. Οὗ χάριν καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης φησίν·

Et si ad ejusmodi misissem te, ii audissent te, VERS. 7.) *Domus vero Israelis nolent audire te, quia nolunt audire me : quia omnis domus Israelis contentiosi sunt et duri corde.* Per hæc autem ostendit gentium obedientiam, et ipsius Israelis contumaciam. Et interpretatus est etiam illud : « Si forte audiant, » aperte docens se non D *Εἰ* [99] *καὶ πρὸς τοιούτους ἐξαπέστειλά σε, οὗτοι ἂν εἰσήκουσάν σου.* (ζ'.) *Ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ οὐ μὴ θελήσουσιν* [1] *ἀκοῦσαί σου, διότι οὐ βούλονται εἰσακούειν μου· ὅτι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ φιλόνεικοί εἰσι* [2], *καὶ σκληροκάρδιοι.* Διὰ δὲ τούτων ἔδειξε, τῶν μὲν ἐθνῶν τὸ εὐπειθὲς, τοῦ δὲ Ἰσραὴλ τὸ δυσήκοον· ἡρμήνευσε δὲ καὶ τὸ, « Ἐὰν

[y] Psal. CXVIII, 103. [z] ibid. 53. [a] ibid. 168. [b] Eccle. VII, 3. [c] Matth. XXVIII, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[90] A γλυκάζων. [91] φησ. B præm. γάρ. [92] Supra, tom. I, pag. 1477, εἶδον. [93] ἢ — γέλ. Rec. lectio loco cit. est, ἢ ὅτι πορ. εἰς οἶκον πότου. [94] βαθ.—ἐξαπ. B σὺ βαθύχειλον καὶ βραδύγλωσσον (lita quoque A omisso tamen σύ) ἀποστέλλῃ. [95] ἀλλά. Des. in B. [96] ἢ. Ed. prior hab. καί, contra rec. lectio quam etiam agnoscunt A et B. [97] λόγ. A add. αὐτῶν. [98] εἶχ. B præm. μέν. [99] Rec. lectio καὶ εἰ. [1] Ed. prior hab. θελήσωσιν. [2] φιλ. εἰσί. *Hebr.* obfirmatam habent frontem.

Digitized by Google

ἄρα ἀκούσωσι, » σαφῶς διδάξας, ὡς οὐκ ἀγνοεῖ, ἀλλ' ἀκριβῶς οἶδεν αὐτῶν τὴν ἀπείθειαν· σημαίνει δὲ κατὰ ταυτὸν, ὡς ἀπὸ γνώμης, ἀλλ' οὐκ ἐκ φύσεως αὕτη· « Ὁ γὰρ οἶκος, φησὶν, Ἰσραὴλ οὐ μὴ θελήσουσιν ἀκοῦσαί σου, διότι οὐ βούλονταί εἰσακούειν μου· » ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀλγήσῃς παρακουόμενος· ἐμοὶ γὰρ ἀντιλέγοντες τοῖς ὑπὸ σοῦ προσφερομένοις ἀντιπίπτουσι λόγοις· αἰτία δὲ τῆς ἀντιλογίας ἡ φιλόνεικος γνώμη, καὶ ἡ τῆς καρδίας ἀντιτυπία, καὶ τοῦ φρονήματος ἡ θρασύτης· ἀλλὰ μὴ δείσῃς πρὸς τοιούτους ἀποστελλόμενος.

A ignorare, sed optime nosse ipsorum pervicaciam. Simulque significat eam a voluntate, non a natura esse profectam. « Domus enim Israelis, inquit, nolent audire te, quia noluat audire me; » hoc est, ne ægre tuleris, cum tibi non obedient : mihi enim resistentes verbis a te prolatis repugnant. Causa vero cur repugnent, a voluntate contentionum studiosa, et corde adversandi cupido, et mentis temeritate proficiscitur. Verum, ne timeas, cum ad hos mitteris.

η', θ'. *Ἰδοὺ γὰρ δέδωκα τὸ πρόσωπόν σου δυνατὸν κατέναντι τῶν*[3] *προσώπων αὐτῶν, καὶ τὸ*[4] *ῥεῖκός σου κατισχύσω κατέναντι τοῦ ῥείκους αὐτῶν. Καὶ*[5] *ἔσται διαπαντὸς, κραταιώτερον πέτρας δέδωκα τὸ πρόσωπόν*[6] *σου, μὴ φοβηθῇς ἐπ' αὐτῶν, μηδὲ πτοηθῇς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστί.* Εἰδὼς, φησὶν, αὐτῶν τὴν πονηρίαν τῆς γνώμης, πάντα φόβον ἐκ τῆς διανοίας ἐξόρισον· δώσω γάρ σοι ἰσχὺν ἀναλογοῦσαν τῇ ἐκείνων ἀντιλογίᾳ, καὶ[7] σύμμετρον τῷ τόνῳ παρέξω τὴν δύναμιν, καὶ πάσης πέτρας κραταιότερόν σου καταστήσω τὸ μέτωπον, ἵνα μήτε παροινούμενος, μήτε τυπτόμενος, μήτε ἄλλο τι τῶν δεινῶν ὑπομένων, φύγῃς τὴν τοῦ λόγου διακονίαν, καὶ τὴν τούτων ἐπιμέλειαν καταλίπῃς.

B Vers. 8, 9. *Ecce enim faciem tuam potentem feci contra facies eorum, et contentionem tuam corroborabo* 702 *contra contentionem eorum. Et erit semper, duriorem* [4] *petra dedi frontem tuam : ne timeas ab eis, neque verearis a facie ipsorum, quia domus irritans est.* Cum ait, inquit, illorum improbam mentem, metum omnem ex animo excutito : tribuam enim tibi robur, quod eorum contentioni proportione respondeat, et vires laboribus convenientes subministrabo, et omni petra duriorem frontem tuam constituam, ut, neque contumelia affectus, neque percussus, neque aliud quidpiam grave sustinens, officium quin mandata exsequaris, et istorum curam abjicies.

ι', ια'. *Καὶ εἶπε πρός με, Υἱὲ ἀνθρώπου, πάντας τοὺς λόγους, οὓς λελάληκα μετὰ σοῦ, λάβε εἰς τὴν καρδίαν σου, καὶ τοῖς ὠσί σου ἄκουε. Καὶ βάδιζε, εἴσελθε εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου, καὶ*[8] *ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἄρα ἐνδῶσιν*[9]. Μηδὲν, φησὶν, οἰκεῖον φθέγξῃ διαλεγόμενος πρὸς αὐτοὺς, ἀλλὰ τοῖς ἐμοῖς διακόνοις λόγοις, καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ σοι κελευόμενα πρόσφερε· εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς τοὺς σοὺς αἰδεσθῆναι πόνους, καὶ τὰς ἐμὰς ἀπειλὰς φοβηθῆναι. Ἡ δὲ ἀμφιβολία πάλιν, ὡς ἔφην, οὐ τὴν ἄγνοιαν σημαίνει, ἀλλὰ τοῦ αὐτεξουσίου τὴν ὁρμὴν διεγείρει.

C Vers. 10, 11. *Et dixit ad me : Fili hominis, omnes sermones quos ego locutus sum tecum, assume in cor tuum, et auribus tuis audi. Et vade, ingredere in captivitatem ad filios populi tui, et dices ad eos : Hæc dicit Adonai Dominus : Si forte audiant, si forte remittant se.* Nihil, inquit, tuo nomine cum ipsis loquaris, sed esto verborum meorum interpres, et quæcunque mandavero tibi, ea proferas : par est enim ipsos et tuos revereri labores, et meas minas pertimescere. Dubitatio autem rursus, ut dixi, non inscitiam indicat, sed liberæ voluntatis vim excitat.

ιβ'. *Καὶ ἔλαβέ*[10] *με Πνεῦμα, καὶ ἤκουσα κατόπισθέν μου φωνὴν σεισμοῦ μεγάλου, Εὐλογημένη*[11] *ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.* Ταύτας γάρ, φησὶ, δεξάμενος τὰς ἐντολὰς, κατηπειγόμην τὴν διακονίαν πληροῦν, καὶ οὐδὲ τοῖς ποσὶ κεχρῆσθαι συνεχωρούμην, ἀλλ' ὑπὸ θείας συνεργείας[12] πρὸς οὓς ἀπεστάλην μετεφερόμην. Ἀναγκαίως δὲ καὶ τοῦ σεισμοῦ τὴν αἴσθησιν δέχεται, ἵνα τῷ φόβῳ νυττόμενος τὴν διακονίαν πληρώσῃ. Λέγει δὲ καὶ τὴν ὑμνῳδίαν, ἣν ἀνέπεμψεν αἰσθόμενος τοῦ σεισμοῦ· « Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διδαχθεὶς

D Vers. 12. *Et assumpsit me Spiritus, et audivi post me vocem commotionis magnæ : Celebrata sit gloria Domini e loco suo* (*egressa*). His enim acceptis mandatis, inquit, properabam munus hoc obire, neque 702 pedum officio fungi sinebar, verum divina virtute cooperante, ad quos missus fui, transferebar. Convenienter autem commotionem sensu percipit, ut metu stimulatus exsequatur munus demandatum. Narrat etiam cantum, quem post commotionem sensisse se asserit : « Celebrata sit gloria Domini e loco suo (egressa). » Hoc vero ab ipso Deo edoctus dixit, qui beato Mosi sup-

VARIÆ LECTIONES.

[3] τῶν — κατέναντι. Des. in B. [4] τὸ — αὐτῶν. *Hebr.* frontem tuam fortem (reddidi) contra frontem eorum. Alii legunt νῖκος, et deinde νίκους. Utrumque minus recte. [5] Καὶ — διαπ. *Hebr.* Sicut adamantem. [6] πρόσωπ. B μέτωπον. juxta Hebr. A νῖκος. Alii rectius, νεῖκος. [7] καί. Des. in B. [8] καί. Apud LXX præm. καὶ λαλήσεις πρὸς αὐτούς. [9] ἐνδῶσιν. *Hebr.* desinant. [10] Rec. lectio est, ἀνέλαβε. [11] Εὐλογ. A præm. λεγόντων. [12] B ἐνεργείας.

Digitized by Google

plicanti ut ei seipsum indicaret, et cognoscendum præberet : « Nemo, inquit, videbit faciem meam, et vivet [d]. » Deinde subjicit : « Ecce locus apud me, et ponam te in foramen petræ, et protegam te manu mea, et videbis postrema mea, faciem autem meam videre non poteris [e]. » Non quod in faciem et postrema Numen divinum divisum sit : sed quia per *faciem* intelligimus divinam essentiam, per *postrema* vero divinas dispensationes, ac beneficia, quæ plurima omnisque generis in nos conferuntur. *Locum* itaque *ejus* beneficentiam vocat, propter quam, cum natura ejusmodi sit, ut comprehendi nequeat, ab iis qui digni sunt, quoad ejus fieri potest, comprehenditur.

A ἔφη · τῷ γὰρ μακαρίῳ Μωσῇ [13] γνωστῶς ἰδεῖν αἰτήσαντι τὸν Θεὸν, ἔφη, « Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. » Εἶτα ἐπάγει · « Ἰδοὺ τόπος παρ' ἐμοὶ, καὶ θήσω σε εἰς ὀπὴν τῆς πέτρας, καὶ σκεπάσω σε τῇ χειρί μου, καὶ ὄψῃ τὰ ὀπίσθιά μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐ μὴ ἴδῃς. » Οὐκ ἐπειδὴ εἰς πρόσωπον καὶ ὀπίσθια τὸ Θεῖον διῄρηται · ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ προσώπου τῆς θείας νοουμένης οὐσίας, διὰ δὲ τῶν ὀπισθίων, τῶν οἰκονομιῶν καὶ εὐεργεσιῶν, αἳ περὶ ἡμᾶς πολλαὶ γίνονται, καὶ παντοδαπαί. *Τόπον* τοίνυν *αὐτοῦ* καλεῖ τὴν ἀγαθότητα, δι' ἣν ἀχώρητος ὢν τῇ φύσει, ὡς δυνατὸν τοῖς ἀξίοις, γίνεται χωρητός.

Vers. 13. *Et vidi vocem* [e] *alarum animalium alis latera ferientium, alterius ad alterum, et vox rotarum conjuncta eis, et vox commotionis magna.* His enim mihi dictis, animalia movebantur alas concutientia, et rotæ insequebantur, maximaque commotio his motis fiebat : ingens enim strepitus erat, qui undique ferebatur.

ιγ'. *Καὶ ἶδον* [14] *φωνὴν τῶν πτερύγων τῶν ζώων* B *πτερυσσομένων ἑκατέραν πρὸς τὴν ἑκατέραν* [15], *καὶ φωνὴ τῶν τροχῶν ἐχομένη αὐτῶν, καὶ φωνὴ τοῦ σεισμοῦ μεγάλη* [16]. Τούτων γὰρ πρός με εἰρημένων, ἐκινεῖτο μὲν τὰ ζῶα ταῖς πτέρυξι χρώμενα, ἐπηκολούθουν δὲ οἱ τροχοί · σεισμὸς δὲ μέγιστος τούτων κινουμένων ἀπετελεῖτο · πολὺς γὰρ ἦν ὁ κτύπος ὁ πανταχόθεν φερόμενος.

Vers. 14. *Et Spiritus sustulit et suscepit me, et abii sublimis in impetu Spiritus* **704** *mei.* Divini enim Spiritus gratia, quæ in me erat, id effecit, ut interjectum inter cœlum et terram aerem veluti quidam volucer alatus secarem. « Et manus Domini fuit super me fortis. » Rursus ipsam Spiritus gratiam significat.

ιδ'. *Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξῆρέ με, καὶ ἔλαβέ* [17] *με, καὶ ἐπορεύθην μετέωρος* [18] *ἐν ὁρμῇ τοῦ Πνεύματός μου.* Ἡ γὰρ τοῦ θείου Πνεύματος χάρις ἐν ἐμοὶ γενομένη μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς, οἷόν τινα ὑπόπτερον, διατέμνειν παρεσκεύαζε τὸν ἀέρα. « Καὶ χεὶρ Κυρίου ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ κραταιά. » Πάλιν αὐτὴν σημαίνει τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

Vers. 15. *Et ingressus sum ad captivitatem sublimis*, hoc est, non ambulans, sed per aera vectus. C « Et circuivi habitantes ad fluvium Chobar, qui erant ibi, et sedi ibi septem dies versatus in medio eorum. » Cum enim adiissem eos, ad quos ire jussus fueram, dies septem in silentio transegi, divinam exspectans virtutem.

ιε'. *Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν μετέωρος* [19] · τουτέστιν, οὐ βαδίζων, ἀλλὰ δι' ἀέρος φερόμενος. « Καὶ περιῆλθον τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβὰρ, τοὺς ὄντας ἐκεῖ, καὶ ἐκάθισα ἐκεῖ ἑπτὰ ἡμέρας ἀναστρεφόμενος [20] ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Καταλαβὼν γὰρ, φησὶν, οὓς προσετάχθην, ἡμέρας ἑπτὰ σιγῶν διετέλεσα, ἀναμένων τὴν θείαν ἐνέργειαν.

Vers. 16, 17. *Et factum est post septem dies verbum Domini ad me dicens : Fili hominis, speculatorem constitui te in domo Israelis, et audies de ore meo verbum, et minaberis eis meo nomine.* Sis, inquit, quasi speculator, quem super aliquem tumulum constituunt homines, jubentes ut sibi prænuntiet futuras barbarorum irruptiones. Et tu itaque, veluti in quadam specula et vertice prophetiæ constitutus, quæ prævides, ea populo prædicito, et verba mea ad ipsos ut internuntius perferto.

ις', ιζ'. *Καὶ ἐγένετο μετὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας λόγος Κυρίου πρός με λέγων, Υἱὲ ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε ἐν* [21] *τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκούσῃ ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον, καὶ διαπειλήσῃ* [22] *αὐτοῖς παρ' ἐμοῦ.* Τύπον ἔπεχε, φησὶ, κατασκόπου, ὃν ἐπὶ γεωλόφου [23] τινὸς ἱστᾶσιν οἱ ἄνθρωποι, προμηνύειν αὐτοῖς τὰς ἐσομένας τῶν βαρβάρων ἐφόδους κελεύοντες [24]. Καὶ σὺ τοίνυν οἷον ἐπί τινος σκοπιᾶς καὶ περιωπῆς τῆς προφητείας ἑστὼς, ἃ προορᾷς τῷ λαῷ προαγόρευε, καὶ τοὺς ἐμοὺς αὐτοῖς διαπόρθμευε λόγους.

Vers. 18. *Cum dixero ego iniquo : Morte morieris, et non annuntiaveris ipsi, neque locutus fueris, ut annuncies iniquo, ut revertatur ipse a viis suis, ut*

ιη'. *Ἐν τῷ λέγειν με τῷ ἀνόμῳ, θανάτῳ θανατωθήσῃ, καὶ ἐὰν μὴ διαστείλῃ* [25] *αὐτῷ, μηδὲ λαλήσῃς τοῦ διαστείλασθαι τῷ ἀνόμῳ, τοῦ ἀπο-*

[d] Exod. xxxiii, 20. [e] ibid. 21-25.

VARIÆ LECTIONES.

[13] B Μωϋσῇ. [14] ἴδον. Abest ab Hebr. Aptior huic loco esset lectio ἤκουσα. [15] R c. lectio ἑτέρα πρὸς τὴν ἑτέραν. [16] μεγ. Des. apud LXX, sed in Compl. leg. μεγάλου. [17] Rec. lectio ἀνέλαβε. [18] μετ. Des. in cod. Vat. *Hebr.* tristis. [19] μετ. De loco Thel Abibh dicto, alii rectius, ut videtur, explicant textum Hebr. [20] ἀναστρ. *Hebr.* lugens. [21] ἐν. Des. apud LXX. Abest etiam supra, pag. 446, ad Jer. vi, 17, et infra, ad Osee ix, 8, ac *Hær. fab.* lib. v, c. 28. [22] διαπ. αὐτοῖς. *Hebr.* ut admoneas eos. Infra, *Hær. fab.* l. c. est, προφυλάξεις αὐτόν. Ibid. aliæ sunt lectiones vers. 18. [23] B γηλόφου. [24] κελ. Des. in B. [25] διαστ. — λαλ. A διαστείλω οὐδὲ ἐλάλησας. Aliter οἱ LXX.

Digitized by Google

στρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, τοῦ ζῆσαι A *vivat ipse, iniquus ille in iniquitate sua morietur,* αὐτὸν, ὁ ἄνομος ἐκεῖνος ἐν[16] τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ χειρός σου ἐκζητήσω. Φοβερὰ καὶ φρίκης γέμουσα ἡ ἀπειλὴ, καὶ ἱκανὴ δεδίξασθαι καὶ τοὺς ἄγαν λιθίνους· ἄῤῥητος δὲ καὶ ἡ διὰ τῆς ἀπειλῆς προφαινομένη ἀγαθότης· ἀπειλεῖ γὰρ τῷ δικαίῳ τῶν εὐθυνῶν τὴν εἴσπραξιν, εἰ μὴ σημήνειε τῷ ἀνόμῳ τοῦ θανάτου τὴν ἀπειλὴν, καὶ διδάξειε, τί μὲν ζωῆς αἴτιον, τί δὲ θανάτου πρόξενον; Οὕτω ποθεῖ τῶν ἁπάντων ὁ ποιητὴς καὶ Δεσπότης τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν μεταμέλειαν, ὅτι κἂν ἅπασάν τις συλλέξῃ τὴν ἀρετὴν, ἀμελεῖ δὲ τῶν ἐγκεχειρισμένων ψυχῶν, οὐδὲν ἐκ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων ὠφεληθήσεται, δίκας δὲ[17] ὑπὲρ τῆς περὶ ἐκείνας εἰσπραττόμενος ἀμελείας. B Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς τὸν μὲν πᾶν εἶδος θεραπείας προσφέρειν, τοὺς δὲ ἀνηκέστως νοσεῖν, καὶ τὴν προσφερομένην μὴ προσδέχεσθαι ἰατρείαν, ἀναγκαίως ἐπιφέρει·

705 *et sanguinem ejus de manu tua requiram.* Terribilis et horroris plena est comminatio, idonea ad deterrendos eos quoque qui maxime lapidei sint : sed ineffabilis quoque est, quæ per comminationem præmonstratur bonitas. Minatur enim justo, se ab eo rationes exacturum esse, nisi iniquo mortem minis præsignificet, doceatque quid vitam afferat, et quid mortem conciliet. Ita cupit omnium opifex et Dominus peccatorum pœnitentiam, ut, quamvis omnem aliquis assequatur virtutem, si tamen creditas sibi animas neglexerit, nihil ei recte facta profutura sint, sed pœnas negligentiæ erga illas luiturus sit. Quia vero probabile erat, licet hic omne remedii genus adhiberet, illos tamen insanabili morbo laborare et adhibitum remedium non admittere, apposite adjungit :

ιθ'. *Καὶ σὺ ἐὰν διαστείλῃ τῷ ἀνόμῳ, καὶ μὴ ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, ὁ ἄνομος ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ σὺ τὴν ψυχήν σου ῥύσῃ.* Ἀθῶος, φησὶν, ἔσῃ τὰ προσήκοντα ποιῶν, καὶ τὰ παρὰ σαυτοῦ συνεισφέρων· κἂν γὰρ ἡ ἐκείνου νόσος ἀνίατος διαμείνῃ, αὐτὸς μόνος τίσει τῆς ἀπειθείας τὴν τιμωρίαν. Προσήκει δὲ συνιδεῖν, ὅτι τὸν ἄνομον καὶ ἀνωτέρω κάνταῦθα τιμωρηθήσεσθαι ἔφη τῇ παρανομίᾳ προσμένοντα· ἐάν τε ἔχῃ τὸν *διαστέλλοντα*, τουτέστι τὸν διδάσκοντα, ἐάν τε καὶ μή· C ἀρκεῖ γὰρ ἡ φύσις εἰς τὴν τοῦ πρακτέου διάκρισιν· ἐκ περιουσίας δὲ ἡ διδασκαλία προσφέρεται, τῆς θείας ἀγαθότητος πάντα πόρον εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν μηχανωμένης.

Vers. 19. *Et tu si annuntiaveris iniquo, et non reversus fuerit a via sua et ab iniquitate sua, iniquus ille in iniquitate sua morietur, et tu animam tuam liberabis.* Insons, inquit, eris, si quæ te decent feceris, quæque a te requiruntur exsecutus fueris ; licet enim illius morbus manserit insanabilis, ipse solus suæ pertinaciæ solvet pœnas. Decet autem intelligere quomodo et superius et hic dixerit impium punitum iri in iniquitate degere perseverantem, sive *annuntiantem* habuerit, hoc est, docentem, sive non. Sufficit enim natura ad ea, quæ facto opus sunt, discernenda : doctrina vero ex abundanti adhibetur, divina bonitate omnes vias ad hominum salutem moliente.

κ'. *Καὶ ἐν τῷ ἀποστρέφειν δίκαιον ἀπὸ τῶν δικαιοσυνῶν αὐτοῦ, καὶ ποιήσει παράπτωμα, καὶ*[18] *δώσω τὴν βάσανον εἰς πρόσωπον αὐτοῦ· αὐτὸς ἀποθανεῖται, ὅτι οὐ διεστείλω αὐτῷ· ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ ἀποθανεῖται, διότι οὐ μὴ μνησθῶσιν αὐτῷ αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρός σου ἐκζητήσω.* Οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, Ἐὰν ἁμάρτῃ ὁ δίκαιος, ἀλλ', Ἐὰν ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῶν δικαιοσυνῶν αὐτοῦ, καὶ ποιήσῃ[19] παράπτωμα, τουτέστιν, ἐὰν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἣν ὥδευσεν[20] καταλίπῃ, καὶ ἐπὶ τὴν D ἑτέραν τραπῇ. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἥμαρτε, καὶ μέγιστα ἁμαρτήματα ἐπλημμέλησεν· ἀλλ' οὐ κατέλιπεν ἣν ὥδευεν ὁδὸν, ἀλλὰ προσπταίσας καὶ πεσὼν ἀνέστη, καὶ τῆς αὐτῆς ἐχόμενος διετέλεσε πορείας. Ἐὰν τοίνυν, φησὶ, καταλιπὼν δίκαιος τὴν οἰκείαν ὁδὸν, τὴν ἐναντίαν ἀσπάσηται, σὺ δὲ τοῦτο γνοὺς μὴ διελέγξῃς τὴν ἀτοπίαν, μηδὲ εἰς τὴν προτέραν σπουδάσῃς ἐπαναγαγεῖν ὁδὸν, ἐκεῖνος μὲν ἄξιον εὑρήσει τῆς δευτέρας ὁδοῦ τὸ τέλος, πάντα τὸν πρότερον ἀπολέσας πόνον· εἰς ἑτέραν γὰρ ἦλθεν

Vers. 20. *Et cum averterit se justus a* **706** *justitiis suis, et fecerit delictum, et dabo tormentum in faciem ejus, ipse morietur, quia non annuntiasti ei : in peccatis suis morietur, quia non commemorabuntur justa quæ fecit opera, et sanguinem ejus de manu tua requiram.* Non simpliciter dixit, si peccaverit justus, sed si aversus fuerit a justitiis suis, et fecerit delictum, hoc est, si, relicta recta qua incedebat via, in alteram conversus fuerit. Nam beatus etiam David peccavit, et maxima commisit facinora ; non reliquit tamen viam, qua incedebat : sed cum offendisset ac lapsus esset, surrexit, et idem iter sequi non destitit. Si itaque justus, inquit, relicta sua via, contrariam persequatur, tuque, hoc cognito, non argueris illius errorem, neque in pristinam viam reducere studueris, ille quidem alterius viæ dignum exitum inveniet, ita ut omnis pristinus labor frustra susceptus sit : in alteram enim viam deflexit. Contrarii autem sunt exitus, et viis convenientes ; alterius quippe exitus vita, alterius mors est. Necessario itaque priorum la-

VARIÆ LECTIONES.

[16] ἐν. Des. in B. [17] δέ. Des. in B. [18] καὶ — προσ. αὐτ. *Hebr.* et posuero offendiculum coram eo, [19] B ποιήσει. [20] B ὥδευεν.

Digitized by Google

borum lucrum amittet, in improbæ viæ lapsus exitum, amissamque illius vitam de manu tua requiram, pœnam negligentiæ tuæ a te sumens.

πεσὼν εἰς τὸ τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ τέλος· τὴν δὲ ἀπολωλυῖαν ἐκείνου ζωὴν ἐκ τῆς σῆς ἐκζητήσω χειρὸς, καὶ δίκας [31] σὲ εἰσπράξομαι τῆς ἀμελείας.

A ὁδὸν, ἐναντία δὲ τὰ τέλη, καὶ ταῖς ὁδοῖς πρόσφορα· τῆς μὲν γὰρ τέλος ζωὴ, τῆς δὲ θάνατος· οὐκοῦν ἀναγκαίως ἀπολέσει τῶν προτέρων πόνων τὸ κέρδος,

Vers. 21. *Si vero tu annuntiaveris justo, ut non peccet, et ipse non peccarit, justus vita vivet, quia annuntiasti ei, et tu animam tuam liberabis.* Duplicem enim lucraris vitam, et tibi et illi. Ille enim tuis admonitionibus effugit perditionis barathrum, **707** et via justa dignum reperit exitum : tu autem a reddendis rationibus liber eris, habitaque salutis proximi tui ratione, maximum periculum evades. Atque hæc satis sunt ad nos excitandos et impellendos, ut pro fratribus omnem adhibeamus diligentiam, neque desistamus omnia tum dicere, tum facere, quæ illis prosint, ut et supplicia, quæ nobis minatus est Deus, evitemus, et promissam consequamur salutem, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri sit gloria cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

καʹ. Ἐὰν δὲ σὺ διαστείλῃ τῷ δικαίῳ τοῦ μὴ ἁμαρτεῖν, καὶ αὐτὸς μὴ ἁμάρτῃ, ὁ δίκαιος ζωῇ ζήσεται, ὅτι διεστείλω αὐτῷ, καὶ σὺ τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν ῥύσῃ. Διπλῆν γὰρ ἐργάζῃ ζωὴν, καὶ σαυτῷ, καὶ ἐκείνῳ. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τῶν σῶν εἰσηγήσεων τῆς ἀπωλείας διαφεύγει τὸ βάραθρον, καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας ἄξιον εὑρίσκει τὸ τέλος· σὺ δὲ τῶν εὐθυνῶν ἀπαλλαγήσῃ, καὶ τὸν μέγιστον διαφεύξῃ κίνδυνον, τῆς τοῦ πέλας ἐπιμελούμενος σωτηρίας. Ἀπόχρη [32] δὲ ταῦτα καὶ ἡμᾶς εἰς σπουδὴν διεγεῖραι, καὶ παρασκευάσαι πᾶσαν ποιήσασθαι τῶν ἀδελφῶν ἐπιμέλειαν, καὶ μὴ λῆξαι πάντα καὶ λέγοντας πρὸς τὴν τούτων ὠφέλειαν καὶ πράττοντας, ἵνα καὶ τὴν ἠπειλημένην φύγωμεν τιμωρίαν, καὶ τῆς ἐπηγγελμένης τύχωμεν σωτηρίας, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

B

VARIÆ LECTIONES.

[31] B δίκην. [32] ἀπόχρη κ. τ. λ. Ad marginem in B apponitur signum H quod interpretamur per Ἠθικόν s. doctrina moralis. Sigla ista in hoc codice frequens est in fine librorum hujus in Ezech. commentarii.

TOMOΣ Β'.

LIBER SECUNDUS.

Vers. 22. *Et fuit super me manus Domini, et dixit ad me : Surge, et egredere in campum, et ibi sermo tecum habebitur.* Quies enim divinarum rerum contemplationi apta est, cum mens libera ab externis curis, quæ eam ancipitem faciunt, non amplius huc et illuc distrahitur, sed in seipsam conversa accuratius potest divina percipere.

Vers. 23,24. *Et surrexi, et egressus sum in campum, et ecce ibi gloria Domini stabat, quasi visio, et sicut gloria quam vidi super fluvium Chobar, et procidi in faciem meam, et venit in me Spiritus, et statuit me super pedes meos.* Crebrius visione fruitur, ut ad verbi **708** ministerium studiosior reddatur. Et illud nos scire opus est, ne eas quidem revelationes, quarum modum possit humana natura per-

C

κβʹ. Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου, καὶ εἶπε πρός με· Ἀνάστηθι, καὶ ἔξελθε εἰς τὸ πεδίον [33], καὶ ἐκεῖ λαληθήσεται [34] πρὸς σέ. Ἡ γὰρ ἡσυχία [35] τῇ θεωρίᾳ τῶν θείων ἁρμόδιος· ἀπαλλαττόμενος γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἔξωθεν περισπώντων, καὶ μηκέτι τῇδε κἀκεῖσε μεριζόμενος, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν νεύων, ἀκριβέστερον δύναται τὰ θεῖα κατανοεῖν.

κγʹ, κδʹ. *Καὶ ἀνέστην, καὶ ἐξῆλθον εἰς τὸ πεδίον· καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ δόξα Κυρίου εἱστήκει, καθὼς ἡ ὅρασις, καὶ καθὼς ἡ δόξα, ἣν ἑώρων ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ [37] Χοβάρ· καὶ ἔπεσα ἐπὶ πρόσωπόν μου. Καὶ ἦλθεν ἐπ' ἐμὲ Πνεῦμα, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας μου.* Συχνότερον ἀπολαύει τῆς θεωρίας, ἵνα γένηται σπουδαιότερος περὶ τὴν τοῦ λόγου διακονίαν. Συνιδεῖν δὲ προσήκει, ὅτι οὐδὲ τὰς

VARIÆ LECTIONES.

[33] πεδ. *Hebr.* in vallem. Sic quoque vers. 23. [34] λαλ. *Hebr.* loquar. [35] Ἡ γὰρ ἡσ., κ. τ. λ. In B ad marginem apposita est sigla jam e superioribus nota, C (de qua conf. tom. I, pag. 822. sch. 8) bis insuper additis verbis, περὶ ἡσυχίας. [36] καθ. ἡ ὅρ. Des. in Hebr. [37] τοῦ. Des. in B.

Digitized by Google

συμμέτρους τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ἀποκαλύψεις οὐδὲ οἱ ἅγαν καθαροὶ τὴν διάνοιαν ἠδύναντο καθορᾷν· ὥσπερ ἀμέλει καὶ οὗτος ὁ προφήτης, καὶ ἤδη πεῖραν τῆς ὀπτασίας λαβών, πίπτει παραυτίκα θεασάμενος, καὶ τῆς ἐγειρούσης χάριτος χρῄζει. « Καὶ ἐλάλησε πρός με, καὶ εἶπέ μοι. Εἴσελθε καὶ ἐγκλείσθητι ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου σου. Διὰ τῶν πραγμάτων κελεύει γενέσθαι τὴν προφητείαν, καὶ προδηλωθῆναι δι' ὧν ὁ προφήτης ποιεῖν ἐκελεύετο τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν. A cipere, ab iis, qui admodum pura mente fuerint, potuisse conspici : sicut hic etiam propheta, quamvis visionis experientiam haberet, tamen statim ut contemplatus est, procidit, et gratia indiget excitante. « Et locutus est ad me, et dixit mihi : Ingredere, et includere in medio domus tuæ. » Ipsis rebus jubet prophetæ munus obiri, et per ea, quæ propheta facere jubebatur, Hierosolymæ obsidionem prænuntiari.

κε', κς'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, ἰδοὺ δέδονται ἐπὶ σὲ δεσμοί, καὶ δήσουσί σε ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἐξέλθῃς*[38] *ἐκ μέσου αὐτῶν. Καὶ τὴν γλῶσσάν σου συνδήσω*[39] *πρὸς τὸν λάρυγγά*[40] *σου, καὶ ἀποκωφωθήσῃ, καὶ οὐκ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς ἄνδρα ἐλέγχοντα, διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστί.* Παιδοτρίβου δίκην ὁ Δεσπότης καθάπερ τινὰ ἀθλητὴν τὸν προφήτην ἀλείφει, προλέγων μὲν αὐτῷ τὰ ἐσόμενα λυπηρὰ, καὶ τὰ ἐπαχθησόμενα παρὰ τοῦ λαοῦ σκυθρωπὰ, ὑπομένειν δὲ καὶ καρτερεῖν παρακελευόμενος, καὶ σιγὴν ἄγειν, ἕως ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ[41] λαλεῖν· πανταχοῦ δὲ προστίθησι, διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστὶ, διδάσκων[42] μὴ δεδιέναι τοὺς τὸν θεὸν « ἀδεῶς[43] » παροξύνοντας· εὐκαταφρόνητοι γὰρ οἱ παράνομοι. B Verse 25, 26. *Et tu, fili hominis, ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te eis, et non egredieris de medio eorum,* et linguam tuam alligabo gutturi tuo, *et mutus fies, neque eris ipsis vir arguens, quia domus irritans est.* Pædotribæ instar Dominus veluti athletam quemdam prophetam ungit, futuras ipsi calamitates prædicens, et molestias quas exhibiturus sit populus : sustinere tamen et perferre jubet, atque silere, donec ipsi loquendi facultatem concesserit. Et ubique addit, « quia domus irritans est, » docens non esse eos metuendos, qui absque metu Deum irritent : aspernandi siquidem sunt iniqui.

κζ'. *Καὶ ἐν τῷ λαλεῖν με πρὸς σὲ, ἀνοίξω τὸ στόμα σου, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς. Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, Ὁ ἀκούων ἀκουέτω, καὶ ὁ ἀπειθῶν ἀπειθείτω, διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστί.* Καὶ ταῦτα σαφῶς δηλοῖ τὸ τῆς γνώμης αὐθαίρετον. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶ, κοινὴν πᾶσι πρόσφερε τὴν διδασκαλίαν. Διδάσκων δὲ τὸ τῆς εὐπειθείας ἑκούσιον, προστίθησι τοῖς λόγοις, ὅτι ὁ βουλόμενος ὑπακουέτω, καὶ ὁ ἀπειθῶν ὁ τἀναντία φρονῶν ἀντιλεγέτω· ἕκαστος γὰρ πρὸς τὴν αἵρεσιν τῆς γνώμης τὰ ἐπίχειρα δέξεται. Verse 27. *Et cum loquar ego ad te, aperiam os tuum, et dices ad eos : Hæc dicit Adonai Dominus : Qui audit audiat, et qui non obedit non obediat, quia domus irritans est.* Hæc etiam liberam mentis voluntatem declarant. Tu enim communem, inquit, **709** omnibus affer doctrinam. Et docens voluntariam obedientiam, verbis suis apponit : Qui vult obediat, et non obediens, qui contraria sentit, contradicat : unusquisque enim pro mentis optione præmia feret. C

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α', β'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτῷ πλίνθον, καὶ θήσεις αὐτὴν πρὸ προσώπου σου, καὶ διαγράψεις ἴσως*[44] *ἐπ' αὐτὴν πόλιν τὴν Ἱερουσαλὴμ· καὶ δώσεις περὶ*[45] *αὐτὴν περιοχὴν, καὶ οἰκοδομήσεις ἐπ' αὐτὴν προμαχῶνας, καὶ περιβαλεῖς ἐπ' αὐτὴν χάρακα, καὶ δώσεις ἐπ' αὐτὴν παρεμβολὰς, καὶ τάξεις τὰς βελοστάσεις κύκλῳ.* Τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν διαγράψαι κελεύεται· ἐν πλίνθῳ δὲ ἡ διαγραφὴ γίνεται, διὰ τὸ τῶν ἐνοικούντων σαθρόν· οὐ γὰρ ᾠκοδόμησαν αὐτῶν τὴν οἰκίαν κατὰ τὸν φρόνιμον ἐκεῖνον, ἐπὶ τῆς πέτρας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ψάμμου· διὸ καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέρρηξαν αὐτῶν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἔπεσε, καὶ ἐγένετο ἡ πτῶσις αὐτῆς μεγάλη. D

CAP. IV.

Verse 1, 2. *Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et ponas eum ante faciem tuam, et describes in eo urbem Hierosolymam. Et dispones munitionem circa ipsam, et ædificabis contra eam propugnacula, et circa eam pones vallum, et dispones contra eam castra, et ordinabis machinas telorum missilium in circuitu.* Ipsius Hierosolymæ obsidionem describere jubetur. In latere autem fit descriptio, propter incolarum debilitatem, qui non ædificarunt domum suam, secundum sapientem illum [f], supra petram, sed super arenam : quare venerunt flumina, et descendit pluvia, et spirarunt venti, et irruerunt in domum ipsorum, et cecidit, et fuit ruina illius magna.

[f] Matth. VII, 24, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[38] ἐξέλθ. — αὐτ. *Hebr.* prodibis in medium eorum. [39] συνδ. πρὸς τὸν λ. σ. *Hebr.* adhærere faciam palato suo. [40] λάρ. Grab. φάρυγγα. Compl. τῷ λάρυγγί σου. [41] B ἐπιτρέψει. [42] διδ. Ex κ. τ. λ. in B ad marg. asser. sigla, schol. 47 commemorata. [43] ἀδ. Ex B suppl. [44] ἴσ. Des. in B et apud LXX. [45] περὶ. B ἐπί.

Digitized by Google

VERS. 3. *Et tu, sume tibi sartaginem ferream, et pones ipsam murum ferreum inter te et inter civitatem, et parabis faciem tuam ad eam, et erit in conclusione, et concludes eam : signum est hoc filiis Israelis.* Dei figuram præ se ferre jubetur propheta : quamobrem sartaginem quoque ferream inter se et urbem in latere descriptam ponere jubetur : quo docetur fore ut præsens Deus, et quæ contra Hierosolymam fierent intuens **710** omnia, nulla eos providentia dignetur, sed quasi muro quodam ferreo coercitus, neque cernere quæ fiant, neque sibi supplicantes audire videatur. Hæc autem, inquit, facito, signum dans iis, qui obedire renuant et dictis repugnent, prophetiam per res ipsas.

A γ'. *Καὶ σὺ λάβε σεαυτῷ τήγανον σιδηροῦν, καὶ θήσεις αὐτὸ τεῖχος σιδηροῦν ἀναμέσον σοῦ καὶ ἀναμέσον τῆς πόλεως, καὶ ἑτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἔσται ἐν συγκλεισμῷ, καὶ συγκλείσεις αὐτήν · σημεῖόν ἐστι τοῦτο τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ.* Τοῦ Θεοῦ τὸν τύπον ἐπέχειν ὁ προφήτης κελεύεται · διὸ καὶ τήγανον σιδηροῦν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐν τῇ πλίνθῳ διαγραφομένης πόλεως θεῖναι προστάττεται, διδασκόμενος, ὅτι καὶ παρὼν ὁ Θεὸς, καὶ ἐφορῶν τὰ κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων γινόμενα, οὐδεμιᾶς αὐτοὺς ἀξιώσει προνοίας · ἀλλ' ὥσπερ τινὶ τειχίῳ σιδηρῷ διειργόμενος, οὔτε ὁρῶν δόξει τὰ γινόμενα, οὔτε τῶν ἱκετευόντων ἀκούσεται. Ταῦτα δὲ, φησὶ, ποίησον, σημεῖον διδοὺς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων προφητείαν τοῖς νῦν ἀπειθοῦσι καὶ ἀντι-

B λέγουσι.

VERS. 4, 5. *Et tu dormies in latere tuo sinistro, et pones iniquitates domus Israelis super eo, secundum numerum dierum quinquaginta et centum, quibus dormies super eo, et assumes iniquitates ipsorum. Et ego dedi tibi duas iniquitates ipsorum in numerum dierum, nonaginta et centum diebus : et accipies iniquitates domus Israelis et complebis eas.* Post Salomonem regnante Roboamo divisæ sunt duodecim tribus, et decem modo Ephraim, modo Israel vocabantur, Juda autem et Benjamin Juda dicebantur. Verumtamen unus erat populus ab Israele et Abrahamo oriundus : quare tanquam de uno populo quæ separatim dixit, eadem rursus conjunxit. Cum enim tribuisset centum quinquaginta dies Israeli, et C Judæ quadraginta, rursus tanquam de uno corpore unaque cognatione locutus, centum et nonaginta dies una conjunxit, conjunctasque rursus divisit, et ait :

δ', ε'. [46] *Καὶ σὺ κοιμηθήσῃ ἐπὶ τὸ πλευρόν σου τὸ ἀριστερὸν, καὶ θήσεις τὰς ἀδικίας οἴκου* [47] *Ἰσραὴλ ἐπ' αὐτοῦ, κατ' ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν, ἃς κοιμηθήσῃ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ λήψῃ τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ δέδωκά σοι τὰς δύο ἀδικίας αὐτῶν εἰς ἀριθμὸν ἡμερῶν, ἐννενήκοντα καὶ ἑκατὸν* [48] *ἡμέρας* [49] *· καὶ λήψῃ τὰς ἀδικίας τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ* [50] *συντελέσεις αὐτάς* [51]. Μετὰ τὸν Σολομῶντα ἐπὶ τοῦ Ῥοβοὰμ διῃρέθησαν αἱ δώδεκα φυλαὶ, καὶ αἱ μὲν δέκα ἐχρημάτιζον ποτὲ μὲν Ἐφραΐμ, ποτὲ δὲ Ἰσραὴλ, ὁ δὲ Ἰούδα καὶ Βενιαμὶν ἐκαλοῦντο Ἰούδα · ἀλλ' ὅμως εἷς ὑπῆρχε λαὸς, ἀπό τε τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ κατάγων τὸ γένος · διὸ ὡς ἐφ' ἑνὸς λαοῦ, ἃ κατὰ διαίρεσιν εἶπε, ταῦτα πάλιν συνῆψεν· ἀπονείμας γὰρ τὰς ἑκατὸν πεντήκοντα ἡμέρας τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τῷ Ἰούδᾳ τὰς τεσσαράκοντα, πάλιν συνῆψεν, ὡς ἐφ' ἑνὸς σώματος καὶ μιᾶς συγγενείας, τὰς ἑκατὸν ἐννενήκοντα ἡμέρας · συνάψας δὲ διεῖλεν αὖθις, καὶ φησι ·

VERS. 6. *Et dormies iterum super latus tuum dexterum, et assumes iniquitates domus Judæ quadraginta diebus, diem in annum posui tibi.* Major enim erat iniquitas illius populi, qui Israel vocabatur. Hi enim, cum penitus a Deo defecissent, modo juvencas colebant, modo **711** omnis generis idola adorabant. Idcirco illis centum quinquaginta dies definit, Judæ vero quadraginta, uno quoque die pro anno computato. Significant autem quadraginta dies Judæ quadraginta annos illos, qui deerant septuaginta annis. Declaravit enim Deus per prophetam Jeremiam, septuaginta annos ab iis in Babylone esse transigendos. Sed triginta jam transierant anni : siquidem tricesimo captivitatis anno prophetiam suam exorsus est divinus Ezechiel, circa annum quintum captivitatis Jechoniæ, a quo usque ad annum primum regni Cyri Persæ reliqui quadraginta explentur anni : quod non so-

ς'. *Καὶ κοιμηθήσῃ ἐπὶ τὸ πλευρόν σου τὸ δεξιὸν ἐκ δευτέρου* [52], *καὶ λήψῃ τὰς ἀδικίας τοῦ οἴκου Ἰούδα τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἡμέραν εἰς ἐνιαυτὸν ἔθηκά σοι αὐτάς* [53]. Πλείων γὰρ ἡ παρανομία τοῦ καλουμένου Ἰσραὴλ · παντελῶς γὰρ ἀποστάντες τοῦ Θεοῦ, ποτὲ μὲν ἐλάτρευον ταῖς δαμάλεσι, ποτὲ δὲ τὰ παντοδαπὰ εἴδωλα προσεκύνουν. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ μὲν ἑκατὸν πεντήκοντα ἀφορίζει ἡμέ-

D ρας, τῷ δὲ Ἰούδᾳ τεσσαράκοντα, ἑκάστης ἡμέρας εἰς ἐνιαυτὸν λογιζομένης. Σημαίνουσι δὲ αἱ τεσσαράκοντα ἡμέραι τοῦ Ἰούδᾳ τὰ λειπόμενα τοῖς ἑβδομήκοντα ἔτεσι τεσσαράκοντα ἔτη. Ἀπεφήνατο γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου, ἑβδομήκοντα ἔτη διατελέσειν αὐτοὺς ἐν Βαβυλῶνι · ἀλλὰ τριάκοντα ἤδη παρεληλύθει ἔτη · ἐν γὰρ τῷ τριακοστῷ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας ἤρξατο τῆς προφητείας ὁ θεῖος Ἰεζεκιήλ · ἀπὸ δὲ τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς Ἰεχονίου αἰχμαλωσίας, μέχρι πρώτου [54] τῆς Κύρου τοῦ Πέρσου βασι-

VARIÆ LECTIONES.

[46] B τοῦ πλευροῦ σου τοῦ ἀριστεροῦ. [47] οἴκ. B præm. τοῦ. [48] ἑκατ. Alii rectius, τριακοσίων vel τριακοσίας, juxta Hebr. [49] B ἡμέραις. [50] καὶ συντ. ἀ. Hæc juxta LXX, et Hebr. pertinent ad vers. 6. [51] αὐτάς. A ταῦτα πάντα. [52] ἐκ δευτ. Des. apud LXX. [53] αὐτάς. Des. apud LXX. [54] πρώτ. B add. ἔτους.

Digitized by Google

λείας, τὰ λοιπὰ τεσσαράκοντα συμπληροῦνται ἔτη· καὶ τοῦτο δυνατὸν οὐ μόνον ἀπὸ τῶν χρονικῶν συναγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν καταμαθεῖν· καὶ γὰρ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης, καὶ ἡ τῶν παραλειπομένων βίβλος διδάσκει, ὡς ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακεὶμ, τοῦ καὶ Ἰεχονίου, ὕψωσε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ Εὐϊλαδμαρωδὰχ, καὶ ἐξέβαλεν αὐτὸν ἐξ οἴκου φυλακῆς ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ· μετὰ δὲ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαβυλωνίων ὁ Βαλτάσαρ οὐ μακρὸν χρόνον· δυσσεβήσας γὰρ ἀνῃρέθη· περὶ δὲ τὰ τρία ἐκράτησεν ἔτη· καὶ γὰρ ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν μίαν ὀπτασίαν ὁ Δανιὴλ ἐθεάσατο· μετὰ δὲ τοῦτον Δαρεῖος ὁ Ἀσουήρου, ἀπὸ τοῦ σπέρματος ὑπάρχων τῶν Μήδων, ἐδέξατο τὴν βασιλείαν· ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὸς ἡγήσατο χρόνον. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ μακάριος διδάσκει Δανιὴλ εἰρηκὼς, ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρείου τοῦ υἱοῦ Ἀσουήρου. « Ἐν ἔτει ἑνὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐγὼ Δανιὴλ συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ὃς ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως Ἰερουσαλὴμ [55] ἑβδομήκοντα ἔτη. » Οὐκοῦν αἱ μὲν τῷ Ἰούδᾳ ἀφορισθεῖσαι τεσσαράκοντα ἡμέραι τῶν λειπομένων τεσσαράκοντα ἐτῶν σημαίνουσι τὸν ἀριθμὸν, αἱ δὲ ἑκατὸν πεντήκοντα τῷ Ἰσραὴλ, ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν ἀριθμὸν, μεθ' ὃν ἥ τε πόλις ᾠκοδομήθη, καὶ οἰκητόρων πλήρης ἐγένετο, τειχισθεῖσα, καὶ ἀπολαβοῦσα τοὺς περιβόλους, καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ τε Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα πόλεις ἀνερρώσθησαν πολλοὺς ἐνοίκους δεξάμεναι. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τῷ εἰκοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου τοῦ Ξέρξου, ἐφ' οὗ Νεεμίας οἰνοχόος αὐτῷ γεγονὼς, καὶ χάριν αἰτήσας τὸν βασιλέα, σὺν πολλῇ προθυμίᾳ τὴν Ἰουδαίαν κατέλαβε, καὶ τὰ προειρημένα πάντα πεποίηκε. Καὶ τοῦτο σαφῶς [56] ἡ τοῦ Ἔσδρα διδάσκει συγγραφή. Εἰ δέ τις καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν ἀκριβῶς μαθεῖν βούλεται, ἀρχὴν τοῦ ἀριθμοῦ λαβέτω τὸν [57] πέμπτον τῆς αἰχμαλωσίας Ἰεχονίου. Ἐξ ἐκείνου γὰρ καὶ τὰ τεσσαράκοντα ἠριθμήσαμεν· εὑρήσεις γὰρ τεσσαράκοντα μὲν ἕως πρώτου ἔτους Κύρου τοῦ Πέρσου, ἐκεῖθεν ὑπόλοιπα Κύρου εἴκοσι καὶ ἐννέα, εἶτα Καμβύσου ἑπτὰ, ἔπειτα Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου τριάκοντα καὶ πέντε· πρὸς τούτοις Ξέρξου εἴκοσι, καὶ Ἀρταξέρξου ἐννεακαίδεκα· τῷ γὰρ εἰκοστῷ ἔτει προσέταξεν ἀνοικοδομηθῆναι τὰ τείχη τῆς πόλεως. Καὶ μηδεὶς λεγέτω, ὅτι τῷ Ἰσραὴλ ἡ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομία οὐδαμῶς διέφερεν πάλαι διαιρεθέντι τῆς Ἰούδα φυλῆς· μετὰ γὰρ τὴν ἐπάνοδον οὐκ ἔμεινεν ἡ διαίρεσις, ἀλλ' ὁμοφρονοῦντες διετέλουν ἅπαντες οἱ τῆς ἐπανόδου τετυχηκότες, τὴν Ἱερουσαλὴμ μητρόπολιν ἔχοντες.

lum ex annalibus colligi, sed etiam ex divinis Scripturis percipi potest. Etenim beatus Jeremias propheta, et Paralipomenon [a] liber docent, quemadmodum tricesimo et septimo anno captivitatis Joacimi, qui etiam Jechonias dictus est, exaltaverit caput illius Evilmerodach, et eduxerit eum e domo custodiæ post annum regni sui [b]. Post hunc Babyloniorum regno potius est Balthazar, haud diu, quia cum se impium præbuisset, occisus fuit. Regnavit autem circiter annos tres: nam tertio ejus regni anno visionem unam Daniel vidit. Post ipsum Darius, filius Assueri, a Medis oriundus, accepit regnum, et ipse quoque brevi tempore imperavit. Idque nos docet beatus Daniel, cum dicit: « Anno primo Darii filii Assueri, anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum **712** annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Hierosolymæ septuaginta anni [c]. » Judæ igitur definiti quadraginta dies, annorum quadraginta qui deerant numerum significant: centum vero quinquaginta Israeli præfiniti, centum quinquaginta annos indicant, post quod tempus et urbs ædificata est, et incolis completa, muroque cincta, et septis undique communita; aliæque urbes, et Israelis et Judæ, instauratæ fuere multis receptis incolis. Hoc autem factum est anno vicesimo regni Artaxerxis, filii Xerxis, quo regnante Nehemias, ejus pincerna, hoc impetrato a rege quod petierat beneficio, multa alacritate in Judæam venit, omniaque paulo ante dicta confecit; quod aperte nos Esdræ historia docet. Quod si quis etiam annorum numerum velit accurate perdiscere, principium numeri capiat annum quintum captivitatis Jechoniæ: ab illo enim quadraginta numeravimus. Comperies enim quadraginta usque ad primum annum Cyri Persæ, inde reliquos Cyri viginti novem, tum Cambysis septem, deinde Darii Hystaspis triginta quinque; præterea Xerxis viginti, et Artaxerxis undeviginti: anno enim vicesimo urbis muros præcepit ædificari. Et nemo dicat Israelis ædificationem Hierosolymæ nihil interfuisse, cum jam pridem a tribu Juda divisus esset: nam post reditum haud mansit illa divisio, et concordes erant omnes, qui reditum consecuti fuerant, Hierosolymam metropolim incolentes.

ζ'. Καὶ εἰς τὸν συγκλεισμὸν Ἱερουσαλὴμ, φησὶν, ἑτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου, καὶ τὸν βραχίονά σου στερεώσεις [58], καὶ προφητεύσεις ἐπ' αὐτήν. « Προσώπου ἑτοιμασία » τὴν ἀγανάκτησιν σημαίνει, « βραχίονος δὲ στερέωσις » τὴν ἐπαγομένην παιδείαν

Vers. 7. *Et ad conclusionem Hierosolymæ*, inquit, *diriges* **713** *faciem tuam, et brachium tuum firmabis, et prophetabis super eam.* « Directio faciei » indignationem significat, « brachii confirmatio » castigationem quæ adhibetur.

[a] IV Reg. xxv, 27; Jer. lii, 31. [b] Dan. x, 1. [c] I Esdr. ii, 2 seqq

VARIÆ LECTIONES.

[55] Ἱερ. Ex B suppl. [56] σαφ. B add. ἡμᾶς. [57] Ed. prior hab. τό. [58] στερεώσ. *Hebr.* nudatum.

Digitized by Google

VERS. 8. *Et ecce dedi super te vincula, et non converteris a latere tuo in latus tuum, donec expleantur dies conclusionis tuæ.* Oportet enim ipsos ex iis quæ meditaris percipere, non revocandos esse in patriam, donec constitutum tempus elapsum sit : quare decet te per definitum illud tempus ita in latus utrumque incubantem degere, ut ne movearis in aliam partem, quo ipsi latam contra se sententiam intelligant.

VERS. 9, 10. *Et tu, fili hominis, sume tibi triticum, et hordeum, et fabam, et lentem, et milium, et siliginem, et injicies ea in vas quoddam fictile, et facies tibi ex istis panes, secundum numerum dierum quibus tu dormis in latere tuo : nonaginta et centum diebus comedes ea. Et cibus tuus, quem comedes, erit pondere viginti siclorum quovis die : a tempore usque ad tempus comedes ea.* Laboriosa sunt quæ prophetæ imponuntur, ut typum gerens eorum qui puniantur, populum doceat, per ea quæ facere jubebatur, futuram Hierosolymis famem. Quare non ex tritico tantum panem conficere jubebatur : sed etiam ex milio, et siligine, et faba. Atque hujuscemodi cibus argumentum est inopiæ, imo pondus quoque indigentiam significat : semel enim quotidie, inquit, comede viginti siclos, qui tres uncias et paulo amplius insuper conficiunt, ut asserunt ii, qui pondera hæc et mensuras diligenter perscrutati **714** sunt.

VERS. 11. *Et aquam mensura bibito, sextam partem hinc a tempore usque ad tempus bibito.* Et hoc rursus inopiæ incrementum illud, quod attulit obsidio, declarat. *Hin* autem mensura apud ipsos erat, cujus sexta pars secundum Syrum dimidium sextarii capiebat. Hanc mensuram propheta bibere jubebatur, ut præsignificaret eorum quæ ad victum necessaria sunt, inopiam, quæ ab obsidione proficisceretur.

VERS. 12. *Et ut panem subcinericium hordeaceum comedes ea, in stercoribus fimi humani occultabis ea ante oculos eorum.* Panes conficies, inquit, ex his omnibus seminibus, sicuti consueverunt hordeacei confici panes ; et materia ignis ad panis confectionem humanum stercus fiat, ut indicentur inquinamenta, quibus inter gentes polluendi sint. Idcirco subjicit :

VERS. 13. *Sic comedent filii Israelis panem suum immundum inter gentes, ubi dispergam eos.* Necesse enim erat, ut qui captivi essent, et cum gentibus alienigenis commisti, non secundum leges vitam instituerent, sed multas ex consortio ad legem violandam caperent occasiones.

VERS. 14. *Et dixi : Nequaquam, Domine Deus Israelis, ecce anima mea non est polluta immunditia,*

η'. *Καὶ ἰδοὺ δέδωκα ἐπὶ σὲ δεσμοὺς, καὶ οὐ μὴ στραφήσῃ ἀπὸ τοῦ πλευροῦ σου ἐπὶ τὸ πλευρόν σου, ἕως οὗ συντελεσθῶσιν αἱ ἡμέραι τοῦ συγκλεισμοῦ σου.* Δεῖ γὰρ αὐτοὺς μαθεῖν δι' ὧν ἐπιτηδεύεις, ὡς πρὸ τοῦ ὡρισμένου καιροῦ οὐδεμιᾶς ἀνακλήσεως τεύξονται. Διὸ προσήκει σε τὸν ὡρισμένον χρόνον ἐφ' ἑκατέρου διατελέσαι πλευροῦ, μὴ μετακινούμενον, ὥστε τὴν ἐπενεχθεῖσαν κατ' αὐτῶν μαθεῖν αὐτοὺς ψῆφον.

θ', ι'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου*[59], *λάβε σεαυτῷ πυροὺς, καὶ κριθὰς, καὶ κύαμον, καὶ φακὸν, καὶ κέγχρον, καὶ ὀλύρας, καὶ ἐμβαλεῖς αὐτὰ εἰς ἄγγος ἓν ὀστράκινον, καὶ ποιήσεις αὐτὰ ἑαυτῷ εἰς ἄρτους, κατὰ ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν, ὧν σὺ καθεύδεις ἐπὶ τοῦ πλευροῦ σου· ἐννενήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέραις*[60] *φάγεσαι αὐτά. Καὶ τὸ βρῶμά σου, ὃ φάγεσαι, ἐν σταθμῷ εἴκοσι σίκλους τὴν ἡμέραν, ἀπὸ καιροῦ ἕως καιροῦ φάγεσαι αὐτά.* Ἐπίπονα ὁ προφήτης ἐπιτάττεται, τῶν τιμωρουμένων τὸν τύπον ἐν ἑαυτῷ δεχόμενος, καὶ διδάσκων τὸν λαὸν, δι' ὧν ποιεῖν ἐκελεύετο, τὸν ἐσόμενον ἐν Ἱεροσολύμοις λιμόν. Διὸ καὶ[61] οὐκ ἐκ πυρῶν μόνον κατασκευάζειν τὸν ἄρτον προστάττεται[62], ἀλλὰ καὶ κέγχρου, καὶ ὀλύρας, καὶ κυάμου· ἡ δὲ τοιαύτη βρῶσις, ἐνδείας σημεῖον· καὶ ὁ σταθμὸς δὲ πάλιν τὴν σπάνιν σημαίνει. Ἅπαξ[63] γὰρ, φησὶ, τῆς ἡμέρας φάγεσαι εἴκοσι σίκλους, οἳ ποιοῦσι τρεῖς ὀγκίας, καὶ μικρόν τι πρὸς, ὥς φασιν οἱ τὰ στάθμια ταῦτα καὶ τὰ μέτρα ἠκριβωκότες.

ια'. *Καὶ ὕδωρ μέτρῳ*[64] *πίεσαι, τὸ ἕκτον τοῦ ἰν*[65] *ἀπὸ καιροῦ ἕως καιροῦ πίεσαι.* Καὶ τοῦτο πάλιν τὴν ἐπίτασιν τῆς ἐνδείας ἣν ἡ πολιορκία πεποίηκε, παραδηλοῖ· τὸ δὲ ἰν, μέτρον ἦν παρ' αὐτοῖς· οὗ τὸ ἕκτον κατὰ τὸν Σύρον ἥμισυ ξέστου ἐχώρει· τοῦτο δὲ τὸ μέτρον πίνειν ὁ προφήτης ἐκελεύετο, ἵνα προσημήνῃ τὴν ἀπὸ τῆς πολιορκίας αὐτοῖς γενησομένην τῶν ἀναγκαίων σπάνιν.

ιβ'. *Καὶ ἐγκρυφίαν κριθινον φάγεσαι αὐτὰ· ἐν βολβίτοις κόπρου ἀνθρωπίνης ἐγκρύψεις*[66] *αὐτὰ κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Ἀρτοποιήσεις δὲ, φησὶ, τὰ παντοδαπὰ ταῦτα σπέρματα, ὡς εἰώθασι τοὺς κριθίνους ἄρτους κατασκευάζειν· ὕλη δὲ τοῦ τῆς ἀρτοποιΐας πυρὸς ἡ ἀνθρωπίνη κόπρος γενέσθω, εἰς ἔνδειξιν τῶν ἐσομένων αὐτοῖς ἐν τοῖς ἔθνεσι μιασμάτων. Διὸ ἐπάγει·

ιγ'. *Οὕτως φάγονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸν*[67] *ἄρτον αὐτῶν ἀκάθαρτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὗ*[68] *διασκορπιῶ αὐτοὺς*[69]. Ἀνάγκη γὰρ ἦν, ἅτε δὴ αἰχμαλώτους, καὶ ἀλλοφύλοις ἔθνεσιν ἐπιμιγνυμένους, οὐ κατὰ νόμον πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ πολλὰς ἐκ τῆς ἐπιμιξίας ἀφορμὰς εἰς παρανομίαν λαμβάνειν.

ιδ'. *Καὶ εἶπον, Μηδαμῶς Κύριε ὁ Θεὸς Ἰσραήλ*[70]· *ἰδοὺ*[71] *ἡ ψυχή μου οὐ μεμίαται*[72] *ἐν ἀκαθαρσίᾳ,*

VARIÆ LECTIONES.

[59] υἱὲ ἀνθρ. Des. apud LXX, et in *Hebr.* [60] Rec. lectio est, ἡμέρας. [61] καί. Des. in B. [62] B προστέτατο. [63] B ἅπας. [64] μέτρῳ. Apud LXX, præm. ἐν. [65] Alii, εἶν. [66] ἐγκρ. *Hebr.* coques. [67] τὸν — ἀκάθ. Rec. lectio ἀκάθαρτα. [68] οὗ διασκ. αὐτ Hæc adduntur in Ald. [69] αὐτούς. B add. ἐκεῖ. [70] Ἰσρ. A præm. τοῦ. [71] ἰδού. A εἰ, juxta rec lect. [72] A et B μεμίανται, juxta rec. lect.

Digitized by Google

καὶ θνησιμαῖον καὶ θηριάλωτον οὐ βέβρωκα ἀπὸ A *et morticinium aut captum a bestiis non comedi, ab*
γενέσεώς μου ἕως τοῦ νῦν, οὐδὲ εἰσελήλυθεν εἰς *ortu meo ad hoc usque tempus, neque ingressa est*
τὸ στόμα μου πᾶν κρέας ἕωλον καὶ βέβηλον [73]. *in os meum ulla caro putrida et profana.* Coactus
Ἀναγκασθεὶς ὁ προφήτης τὴν ἔννομον αὐτοῦ [74] πο- propheta legitimam suam vitæ degendæ rationem
λιτείαν γυμνοῖ, ἱκετεύων τὸν φιλάνθρωπον Δεσπότην aperit, ac Domino benigno supplicat, ut alio jussu
προστάγματι ἑτέρῳ λῦσαι τὰ κελευσθέντα· καὶ παρ- quæ sibi ab eo imperata fuerant abroget; **715** et
αυτίκα πέπεικεν· ἀγαθὸς γὰρ καὶ ῥᾳδίως τοῖς ἱκέταις statim obtinuit quod rogaverat. [15] Bonus enim
ἐπικαμπτόμενος, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τότε, βαλβίτοις Dominus, et qui supplicum precibus facile flectitur,
χρήσασθαι βοῶν εἰς τὴν ἀρτοποιΐαν ἐκέλευσε. Τού- eo quoque tempore, fimo boum ad conficiendum
τοις ἐπάγει· panem uti jussit. Tum subjicit:

ις', ιζ'. *Υἱὲ ἀνθρώπου, ἰδοὺ ἐγὼ συντρίβω στή-* VERS. 16, 17. *Fili hominis, ecce ego contero fir-*
ριγμα ἄρτου ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ φάγονται ἄρτον mamentum panis in Hierosolyma, et comedent pa-
ἐν σταθμῷ καὶ ἐν ἐνδείᾳ, καὶ ὕδωρ ἐν μέτρῳ καὶ nem juxta pondus et in indigentia, et aquam juxta
ἐν ἀφανισμῷ [75] πίονται. Ὅπως ἐνδεεῖς ἄρτου mensuram et in interitu bibent. Ut indigentes fiant
καὶ ὕδατος γένωνται· καὶ ἀφανισθήσεται [76] ἄν- panis et aquæ: et delebitur homo et frater ejus, et
θρωπος καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ ἐντακήσονται B *contabescent in iniquitatibus suis.* Duo per illam pa-
ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν. Δύο δὲ διὰ τῆς ἀρτοποιΐας nis confectionem significantur, per mensuram
ἐκείνης σημαίνεται πράγματα, διὰ μὲν τοῦ σταθμοῦ fames in Hierosolyma, per immundum apparatum
ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις λιμὸς, διὰ δὲ τῆς ἀκαθάρτου κα- autem vita degenda inter gentes quæ legem violent.
τασκευῆς ἡ ἐν τοῖς παρανόμοις ἔθνεσι διαγωγή. Verum justitiam supplicium continet. « Contabe-
Ἀλλὰ τὸ δίκαιον ἡ τιμωρία περιέχει. « Ἐντακή- scent enim, ait, in iniquitatibus suis: » pœnas ex-
σονται γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν· » δίκας solvent, inquit, eorum quæ deliquerint.
γὰρ, φησὶ, τίσουσιν ὧν πλημμελοῦντες διετέλεσαν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'. CAP. V.

α'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτῷ ῥομ-* VERS. 1. *Et tu, fili hominis, cape tibi ensem acu-*
φαίαν ὀξεῖαν, ὥσπερ [77] ξυρὸν κουρέως, καὶ κτῆ- tum, sicut novaculam tonsoris, et compara tibi eam:
σαι αὐτὴν σεαυτῷ, καὶ ἐπάξεις ἐπὶ τὴν κεφαλήν et induces super caput tuum, et super barbam tuam,
σου, καὶ ἐπὶ τὸν πώγωνά σου, καὶ λήψῃ ζυγὸν et sumes stateram ponderum, et divides ea. Ensis
σταθμίων, καὶ διαστήσεις αὐτούς [78]. Ἡ *ῥομφαία* innuit ulciscendi facultatem; *ademptio* autem
τὴν τιμωρητικὴν αἰνίττεται δύναμιν· ἡ δὲ *τῶν pilorum capitis et barbæ*, decoris privationem; *sta-*
τριχῶν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ πώγωνος ἀφαίρεσις, C *tera* vero et *pondera*, divinæ sententiæ justitiam:
τῆς εὐπρεπείας τὴν στέρησιν· τὰ δὲ ζυγὰ καὶ nihil est enim quod non ponderetur ex incompre-
σταθμία, τῆς τοῦ Θεοῦ ψήφου τὸ δίκαιον· οὐδὲν hensibilibus judiciis ejus.
γὰρ ἀστάθμητον παρὰ τοῖς ἀνεξερευνήτοις αὐτοῦ
κρίμασι.

β'. *Τὸ τέταρτον [79] ἐν πυρὶ κατακαύσεις [80] ἐν* VERS. 2. *Quartam partem igne combures in media*
μέσῃ τῇ πόλει, κατὰ τὴν συμπλήρωσιν [81] τῶν civitate, secundum completionem dierum **716** *obsi-*
ἡμερῶν τοῦ συγκλεισμοῦ σου [82], καὶ λήψῃ τὸ dionis tuæ. Et accipies quartam partem, et combu-
τέταρτον, καὶ κατακαύσεις [83] ἐν [84] μέσῳ αὐτῆς, res in medio ejus, et quartam partem concides in
καὶ τὸ τέταρτον κατακόψεις ἐν ῥομφαίᾳ κύκλῳ gladio in circuitu ejus, et quartam partem disperges
αὐτῆς, καὶ τὸ τέταρτον διασκορπιεῖς τῷ πνεύ- ventu, et ensem nudabo post eos. Hæc ipse paulo
ματι, καὶ μάχαιραν ἐκκενώσω ὀπίσω αὐτῶν. Ταῦτα post interpretatur, et vocat ignem, et famem, et
αὐτὸς ἑρμηνεύει μετὰ βραχέα, καὶ καλεῖ πῦρ, καὶ mortem. Idcirco duas quartas partes in ignem injici
τὸν λιμὸν, καὶ τὸν θάνατον· διὸ τὰ δύο τέταρτα præcipit, quasi et hæc et illa, ignis instar, homines
προσέταξε τῷ πυρὶ παραδοθῆναι, ὡς καὶ τούτου κά- D depascant. Per *gladium* hostium incursum signifi-
κείνου δίκην πυρὸς ἐπινεμομένου τοὺς ἀνθρώπους· cavit, et cædes quas erant facturi; per *dispersio-*
διὰ δὲ τῆς *ῥομφαίας* τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον ἐσή- *nem* vero, captivitatem et captivorum dissipatio-
μανε, καὶ τὰς ὑπ' ἐκείνων ἐσομένας σφαγάς· τὸν δὲ nem futuram; de quibus adjecit, « et ensem nu-
διασκορπισμὸν τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἐσομένην dabo post eos; » etenim postquam bello capti
διασπορὰν, περὶ ὧν ἐπήγαγε· « Καὶ μάχαιραν ἐκ- fuere, infinita mortis genera subiere.
κενώσω ὀπίσω αὐτῶν· » καὶ γὰρ μετὰ τὸ γενέσθαι
ζωροτέρως μυρία θανάτων ὑπέμειναν εἴδη.

i Rom. II, 33.

VARIÆ LECTIONES.

[73] καὶ βέβ. In paucis tantum libris vet. leg. [74] B ἑαυτοῦ. [75] ἐν ἀφαν. *Hebr.* cum stupore. [76] καὶ ἀφαν. *Hebr.* ita ut obstupescat. [77] ὥσπ. Rec. lectio est, ὑπέρ. [78] B αὐτάς. [79] τέταρτ. Aquil. et Theodot. rectius, τρίτον, juxta Hebr. Ita quoque deinde. [80] Rec. lectio, ἀνακαύσεις. [81] συμπλ. Ita quoque A et B, sed Rec. lectio est, πλήρωσιν. [82] σου. Deest apud LXX et in Hebr. [83] κατακ. — τέταρτον. Des. in Hebr. [84] ἐν. Apud LXX præm. αὐτο.

Digitized by Google

VERS. 3, 4. *Et sumes*, inquit, *inde paucos numero, et circumligabis eos indumento tuo. Et ex his excipies adhuc, et projicies eos in medium ignis, et combures eos igne : ex eo egredietur ignis in omnem domum Israelis.* Per hæc eos qui relicti fuerant significat, quos Nabuzardan coquorum princeps cum Godolia reliquit, qui rursus diversis modis consumpti sunt, modo alius ab alio mutuo occisi, modo in Ægyptum fugientes, ab impietate tamen non desciscentes. Idque nos aperte Jeremiæ prophetia docet. Illud autem : « Ex ipso egredietur ignis in omnem domum Israelis, » innuit quidem et Babylonii, qua tunc exarsit, indignationem, et exitium ipsis in Ægypto illatum : præsignificat vero **717** seditiones ortas post reditum regnante Antiocho Epiphane, propter quas in innumerabiles calamitates illas inciderunt. Sed præcipue prædicit insaniam contra Christum Dominum, et illud exitium, quo funditus post crucem eos interiisse, et in omnem terrarum orbem dissipatos fuisse constat. Hæc, inquit, cum feceris, dicito etiam pœnarum causas.

VERS. 5, 6. *Hæc dicit Adonai Dominus : Hæc Hierosolyma, in medio gentium posui eam, et regiones in circuitu ejus; et dices : Mutavit justificationes meas in iniquitatem, ex gentibus quæ sunt in circuitu ejus. Quia justificationes meas repulerunt, et in legitimis meis non ambulaverunt.* Universorum Deus gentem Judæorum elegit, per quos omnes homines beneficio volebat afficere. Idcirco legem ipsis, quæ ab omnibus eos distingueret, dedit, ut hoc quoque modo illustriores fierent. Concessit etiam ad habitandum locum, orbis terrarum umbilicum, ad orientem et aquilonem Asiam habentem, ad occidentem Europam secum per mare conjunctam : ab austro Libyam. In has enim tres quoque partes Noe filii orbem terrarum diviserunt. « Posui igitur Hierosolymam, inquit Deus, in medio gentium, » ut illæ ab hac utilitatem capiant, et omnem pietatem et verum legis cultum discant. Sed ipsa plane contraria fecit. Neque enim tantum legem sibi a me datam cum ipsis non communicavit, sed etiam illorum impietatis ipsa particeps **718** facta est.

VERS. 7, 8. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Propterea quod forma vestra est ex gentibus quæ sunt in circuitu vestro, et in legitimis meis non ambulastis, et justificationes meas non fecistis, sed neque secundum justificationes gentium quæ sunt in circuitu vestro fecistis. Idcirco hæc dicit Adonai*

A γ', δ'. *Καὶ λήψῃ*, φησὶν, *ἐκεῖθεν ὀλίγους ἐν ἀριθμῷ, καὶ συμπεριλήψῃ αὐτοὺς τῇ ἀναβολῇ σου. Καὶ ἐκ τούτων λήψῃ ἔτι, καὶ ῥίψεις αὐτοὺς ἐν μέσῳ* [85] *τοῦ πυρὸς, καὶ κατακαύσεις αὐτοὺς ἐν πυρὶ· ἐξ αὐτοῦ* [86] *ἐξελεύσεται πῦρ εἰς* [87] *πάντα οἶκον Ἰσραήλ.* Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοὺς ὑπολειφθέντας, οὓς Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος κατέλιπε μετὰ Γοδολίου, οἳ πάλιν διαφόρως κατηναλώθησαν· νῦν μὲν ὑπ' ἀλλήλων ἀναιρούμενοι, νῦν δὲ εἰς Αἴγυπτον ἀποδιδράσκοντες, καὶ τῆς ἀσεβείας οὐκ ἀφιστάμενοι. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἱερεμίου προφητεία διδάσκει. Τὸ δὲ, « Ἐξ αὐτῆς ἐξελεύσεται πῦρ εἰς πάντα οἶκον Ἰσραὴλ, » αἰνίττεται μὲν καὶ τὴν τότε γενομένην ἀγανάκτησιν τοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τὸν ἐπενεχθέντα αὐτοῖς ἐν Αἰγύπτῳ
B ὄλεθρον· προσημαίνει δὲ καὶ τὰς μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς γενομένας στάσεις, δι' ἃς ταῖς μυρίαις ἐκείναις περιέπεσον συμφοραῖς. Διαφερόντως δὲ προαγορεύει τὴν κατὰ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ μανίαν, καὶ τὴν μετὰ τὸν σταυρὸν γενομένην αὐτῶν πανωλεθρίαν, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διασποράν. Ταῦτα, φησὶ, ποιήσας, εἰπὲ καὶ τῆς τιμωρίας τὰς αἰτίας.

ε', ς'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Αὕτη Ἱερουσαλὴμ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν τέθεικα αὐτὴν, καὶ τὰς κύκλῳ αὐτῆς χώρας· καὶ ἐρεῖς, ἠλλαξε* [88] *τὰ δικαιώματά μου εἰς* [89] *ἀνομίαν ἐκ τῶν ἐθνῶν τῶν κύκλῳ αὐτῆς. Διότι τὰ δικαιώματά μου ἀπώσαντο αὐτὰ* [90], *καὶ ἐν τοῖς νομίμοις μου*
C *οὐκ ἐπορεύθησαν ἐν αὐτοῖς.* Ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὸ Ἰουδαίων ἐξελέξατο ἔθνος, διὰ τούτων ἅπαντας ἀνθρώπους εὐεργετῆσαι βουλόμενος· διὸ καὶ νόμον αὐτοῖς ἀπὸ πάντων αὐτοὺς διορίζοντα δέδωκεν, ἵνα κἀντεῦθεν τὸ ἐπίσημον ἔχωσιν· ἔδωκε δὲ αὐτοῖς καὶ τόπον εἰς οἰκητήριον τῆς οἰκουμένης τὰ μέσα· πρὸς ἕω μὲν γὰρ καὶ ἄρκτον τὴν Ἀσίαν εἶχον, πρὸς ἑσπέραν δὲ τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς θαλάσσης συναπτομένην· ἀπὸ δὲ νότου τὴν Λιβύην. Εἰς ταῦτα γὰρ τρία τμήματα καὶ οἱ τοῦ Νῶε παῖδες τὴν οἰκουμένην διείλοντο. « Τέθεικα [91] τοίνυν τὴν Ἱερουσαλὴμ, φησὶν ὁ Θεὸς, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν, ἵν' ἐκεῖνοι τὴν ἀπὸ ταύτης ὠφέλειαν ἐλκύσωσιν, καὶ πᾶσαν εὐσέβειαν καὶ εὐνομίαν παρ' αὐτοῖς μεταμάθωσιν· αὕτη δὲ
D πᾶν τοὐναντίον πεποίηκεν· οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς τῆς παρ' ἐμοῦ δοθείσης εὐνομίας οὐ μετέδωκεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκείνων δυσσεβείας μετέλαβε.

ζ', η'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἡ* [92] *μορφὴ ὑμῶν ἐκ τῶν ἐθνῶν τῶν κύκλῳ ὑμῶν, ἐν* [93] *τοῖς νομίμοις μου οὐκ ἐπορεύθητε, καὶ τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐποιήσατε, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνῶν τῶν κύκλῳ ὑμῶν οὐκ ἐποιήσατε* [94]. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει*

VARIÆ LECTIONES.

[85] Rec. lectio εἰς μέσον. [86] A et B αὐτῆς juxta rec. lect. [87] εἰς — Ἰσρ. Ita juxta Hebr. leg. etiam in Ald., sed rec. lectio est, καὶ ἐρεῖς παντὶ οἴκῳ Ἰσραήλ. [88] ἤλλαξε. Des. apud LXX, qui vers. 6, incipiunt a verbis illis, Καὶ ἐρεῖς. [89] εἰς κύκλῳ αὐτ. Rec. lectio est, τῇ ἀνόμῳ ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ τὰ νόμιμά μου τῶν χωρῶν τῶν κύκλῳ αὐτῆς. Utraque lectio ab Hebr. recedit. [90] αὐτά. Des. apud LXX. [91] Ed. prior hab. τέθεικα. [92] ἡ—ἐθνῶν. *Hebr.* multiplicatis (scelera vestra) magis quam gentes, etc. [93] ἐν. B præm. καί. [94] B οὐ πεποιήκατε.

Digitized by Google

Ἀδωναὶ Κύριος, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, καὶ ποιήσω ἐν μέσῳ σου κρῖμα ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν. Ἐπειδὴ γὰρ[93] τὸν τῶν ἐθνῶν ἀνεμάξασθε χαρακτῆρα, καὶ τοῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύμασιν ἐνεφύρητε, καὶ τὰ ἐμὰ δικαιώματά τε καὶ νόμιμα διεπτύσατε, ὑπερβολῇ δὲ παρανομίας χρώμενοι ὑπερηκοντίσατε τῇ δυσσεβείᾳ τὰ ἔθνη, παρ' ὧν ταύτην ἐμάθετε· τούτου χάριν προφανῶς σοι δικάσω, τῶν ἐθνῶν θεωρούντων τὸ δικαστήριον, καὶ τῆς δίκης ἀκροωμένων· ἵν' ἐπειδὴ διὰ τῆς σῆς οὐκ ὠφελήθησαν εὐνομίας, διὰ γοῦν τῆς τιμωρίας ἐλκύσωσιν ὠφέλειαν.

A *Dominus : Ecce ego super te, et faciam in medio tui judicium in conspectu gentium.* Quia enim gentium formam expressistis, et earum institutis perfusi mea judicia et leges aversati estis, et propter iniquitatis exsuperantiam impietate gentes ipsas vicistis, a quibus eam didicistis : hac de causa aperte judicabo te, inspectantibus judicium gentibus, et pœnas audientibus, ut quæ nullam a tua æquitate utilitatem percepere, aliquam saltem percipiant a tuo supplicio.

ϑ'. Καὶ ποιήσω ἐν σοὶ ἃ οὐ πεποίηκα, καὶ οὐ μὴ ποιήσω ὅμοια αὐτοῖς ἔτι διὰ[96] πάντα τὰ βδελύγματά σου. Εἶτα διδάσκει, τίνα τὰ ἠπειλημένα.

Vers. 9. *Et faciam in te quæ non feci, et non faciam similia ipsis amplius, propter omnes abominationes tuas.* Deinde docet quænam sint ea quæ minatus est.

ι'. Διὰ τοῦτο πατέρες φάγονται τέκνα ἀναμέσον[97] σου, καὶ τέκνα φάγονται πατέρας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ Βαβυλωνίων, καὶ ἐν τῇ Ῥωμαίων πολιορκίᾳ γεγένηται, τῆς ὑπερβολῆς τοῦ λιμοῦ τὴν ἀνοσιουργίαν[98] ἐργασαμένης. « Καὶ ποιήσω ἐν σοὶ κρίματα. » Τουτέστι, δικαίως σοι δικάσω. « Καὶ διασπερῶ[99] πάντας τοὺς καταλοίπους σου εἰς πάντα ἄνεμον. » Οὐ δεῖται ἑρμηνείας λόγος[1], τῶν πραγμάτων βοώντων.

B Vers. 10. *Ideo patres comedent filios in medio tui, et filii comedent patres.* Hoc accidit in obsidione et Babyloniorum et Romanorum, incredibili vi famis ad hoc nefarium facinus impellente. « Et faciam in te judicia. » Hoc est, justo judicio te condemnabo. « Et dispergam omnes reliquos tuos in omnem ventum » Non indiget interpretatione oratio, cum ipsæ res clament.

ια'. Διὰ τοῦτο, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, ἢ μὴν ἀνθ' ὧν τὰ ἁγιά μου ἐμίανας ἐν πᾶσι τοῖς προσοχθίσμασί σου, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς βδελύγμασί σου, κἀγὼ ἀπώσομαί[2] σε. Ἅγια καλεῖ οὐ μόνον τὰ νόμιμα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀφορισθέντα αὐτῷ ναὸν, ὃν τῇ τῶν εἰδώλων ἐβεβήλωσαν στάσει· *προσοχθίσματα* δὲ καὶ *βδελύγματα*, τὰ εἴδωλα ὀνομάζει, *βδελύγματα* μὲν ὡς βδελυγμίας μεστὰ, *προσοχθίσματα* τὰ[3] ἀηδίας πάσης ἀνάμεστα. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑπὸ τῆς Ῥεβέκκας λεγόμενον· « Προσώχθικα τῇ ψυχῇ[4] μου διὰ τὰς θυγατέρας τῶν Χαναναίων[5], εἰ λήψεται Ἰακὼβ ὁ υἱός μου ἐξ αὐτῶν γυναῖκα, ἵνατί μοι ζῇ; » τουτέστι, Βδελύττομαι σφόδρα τὰς θυγατέρας τῶν Χαναναίων. Καὶ πάλιν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ, « Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον· Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· τουτέστιν, Ἐβδελυξάμην. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ παρανόμου, φησὶν ὁ αὐτὸς προφήτης· « Κακίᾳ δὲ οὐ προσώχθισε », τουτέστιν, οὐκ ἐβδελύξατο τὴν κακίαν. « Οὐ φείσεται ὀφθαλμός[6] μου, καὶ[7] οὐκ ἐλεήσω ἐγώ. » Τοσαύτη ἡ τῆς παρανομίας ὑπερβολὴ, ὅτι ὁ ἐλεήμων ἐλεεῖν οὐκ ἀνέχεται, καὶ ὁ φιλάνθρωπος τῶν κολαζομένων οὐ φείδεται. Εἶτα διηγεῖται τὰ ἤδη ἡρμηνευμένα, ὅπως λιμῷ μὲν παραδώσει τὸ τέταρτον, καὶ θανάτῳ πάλιν τὴν ἄλλην μοῖραν· εἶτα τὴν ἄλλην τῇ διὰ τοῦ πολέμου σφαγῇ, καὶ τὸ λειπόμενον τέταρτον αἰχμαλωσίᾳ, τῆς τιμωρίας πάλιν καὶ τούτοις ἀκολουθούσης. Καὶ ἐπάγει·

Vers. 11. *Idcirco, Vivo* **719** *ego, dicit Adonai Dominus, profecto, eo quod sancta mea polluisti omnibus offensionibus tuis et omnibus abominationibus tuis, etiam ego repellam te. Sancta* vocat, non solum præcepta legis, sed etiam dedicatum sibi templum, quod idolis in eo collocatis polluerunt; *offensiones* autem et *abominationes*, idola nuncupat : *abominationes* quidem, ut abominationis plena; *offensiones*, ut omni referta injucunditate. Huic simile est illud, quod a Rebecca dicitur : « Odio prosequitur anima mea filias Chananæorum : si duxerit Jacob filius meus ex ipsis uxorem, « quid juvat me vivere » ? » hoc est, valde abominor filias Chananæorum. Et rursus Deus per Davidem : « Ideo offensus fui generationi illi, et dixi : Semper errant corde [k], » hoc est, aversatus sum. Et de iniquo idem Propheta ait : « Malitiam autem non odivit [l], » id est, non abominatus est malitiam. « Non parcet oculus meus, et non miserebor ego. » Tanta est iniquitatis exsuperantia, ut misericors misereri minime sustineat, et clemens a pœnis reorum non abstineat [12] Deinde quæ jam interpretati sumus enarrat, quemadmodum fame quartam partem unam, et aliam morte (id est peste) ; tum aliam belli cæde consumpturus, reliquam partem quartam captivitati traditurus sit, pœnis rursus eos quoque persequentibus. Et subjicit :

i Gen. xxvii, 46. k Psal. xciv, 10. l Psal. xxxv, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[93] γάρ. B add. φησί. [96] διά. Rec. lectio κατά. [97] ἀναμ. B ἐν μέσῳ, juxta rec. lect. [98] ἀνοσ. Ita ex B emendata est lectio Sirm. ἐργασίαν. [99] Rec. lectio est, διασκορπιῶ. [1] λόγ. B præm. ὁ. [2] ἀπώσ. *Hebr.* exscindam te. [3] τά. B præm. δέ. [4] ψυχ. Rec. lectio loco cit. est, ζωῇ. [5] Χαν. Rec. lectio loco cit. est, υἱῶν Χέτ. Aliter etiam reliqua se habent loco cit. [6] ὀφθαλμ. B. præm. ὁ. [7] καί. B καίγε.

Digitized by Google

VERS. 13. *Et complebitur furor meus, et ira mea super eos,* **720** *et consolabor, et cognoscent quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum complevero iram meam super eos.* Expers affectionis Numen est, et ab ira prorsus vacuum. Utitur autem humanis nominibus, ita appellans ea quæ fiunt, cum homines puniuntur. Illud vero, « complebitur ira mea super ipsos, » idem significat ac finem habebit. Cumque experientia docti didicerint ipsi, me Deum esse ac Dominum, qui aversatus eorum scelera supplicia intuli, consolabor. Hoc enim consilio pœnas irrogavi.

VERS. 14. *Et ponam te in desertum, et in opprobrium iis, qui sunt in circuitu tuo.* Hoc quoque sufficiens est ad acerbe eam excruciandum, si finitima loca incolentes, et continenter bellantes, irrideant, et ejus illudant solitudini. « Et filias quæ sunt in circuitu tuo in conspectu omnis prætereuntis. » Filias vocat subjectas urbes et regiones.

VERS. 15. *Et eris suspirii plena, manifesta disciplina, et desolationibus, et filiæ tuæ in circuitu tuo in gentibus, quæ sunt in circuitu tuo.* Insignem, inquit, te malis faciam : ita ut omnes qui audierint et tuum et subjectarum tibi urbium pagorumque interitum, suspirent ac lugeant. « Cum fecero ego in te judicia in ira et furore, in ultione furoris et increpationibus. » Deinde vacare mendacio, quæ dicta sunt, ostendens :

VERS. 16. *Ego Dominus*, inquit, *locutus sum.* Est enim personæ declaratio sufficiens **721** ad veritatem ostendendam.

Cum misero ego sagittas meas famis super eos, et erunt in defectionem : et mittam eas, ut corrumpam vos, et famem congregabo, et conteram firmamentum panis tui. (VERS. 17.) *Et emittam in te gladium, et bestias malas, et puniam te ; et mors et sanguis transibit super te, et gladium inducam super te in circuitu : ego Dominus locutus sum.* Eadem sæpius dicit deterrere cupiens audientes, ut miserabilium malorum metu ad veram pietatem eos traducat, et ne cogatur in illis edere exemplum eorum quæ minatur. *Bestias* vero *malas*, crudelissimos Chaldæos appellavit, instar bestiarum sanguinis cupidarum invadentes, et alios occidentes, alios vivos capientes, alios bello captos in servitutem abducentes.

CAPUT VI.

VERS. 1, 2. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens : Fili hominis, firma faciem tuam ad montes Israelis, et propheta ad eos, et dices.* Montes non

ιγ'. *Καὶ συντελεσθήσεται ὁ θυμός μου, καὶ ἡ ὀργή μου ἐπ' αὐτούς, καὶ παρακληθήσομαι, καὶ ἐπιγνώσονται* [8], *διότι ἐγὼ Κύριος λελάληκα ἐν τῷ ζήλῳ μου, ἐν τῷ συντελέσαι με τὴν ὀργήν μου ἐπ' αὐτούς.* Ἀπαθὲς τὸ Θεῖον, καὶ παντελῶς ἀόργητον, τοῖς δὲ ἀνθρωπίνοις ὀνόμασι κέχρηται, τὰς τιμωρητικὰς ἐνεργείας οὕτω προσαγορεύων. Τὸ δὲ, « Συντελεσθήσεται ἡ ὀργή μου ἐπ' αὐτούς », ἀντὶ τοῦ, πέρας λήψεται. Μαθόντων δὲ αὐτῶν διὰ τῆς πείρας, ὅτι Θεός εἰμι, καὶ Δεσπότης [9], ὅτι τὴν παρανομίαν αὐτῶν βδελυξάμενος τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγον, παρακληθήσομαι· ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ τὰς κολάσεις ἐπήγαγον.

ιδ'. *Καὶ θήσομαί σε εἰς ἔρημον, καὶ* [10] *εἰς ὀνειδος* [11] *τοῖς κύκλῳ σου.* Ἱκανὸν καὶ τοῦτο πικρῶς ἀνιᾶσαι, τὸ τοὺς ἐκ γειτόνων οἰκοῦντας, καὶ διηνεκῶς ἐκπεπολεμωμένους, ἐπιγελᾶν [12], καὶ τῇ ἐρημίᾳ ἐπενθρυφᾶν. « Καὶ τὰς θυγατέρας [13] τὰς κύκλῳ σου ἐνώπιον παντὸς διοδεύοντος. » *Θυγατέρας* καλεῖ τὰς ὑποκειμένας πόλεις καὶ κώμας.

ιε'. *Καὶ* [14] *ἔσῃ στενακτὴ, καὶ δήλη παιδείᾳ καὶ ἀφωρισμοῖς, καὶ αἱ θυγατέρες σου κύκλῳ σου ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς κύκλῳ σου.* Ἐπίσημόν σε, φησὶν [15], ἐν τοῖς κακοῖς ποιήσω, ὥστε πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν ἀφανισμόν σου, καὶ τῶν ὑποκειμένων σοι πόλεων καὶ κωμῶν, στένειν καὶ ὀδύρεσθαι. « Ἐν τῷ ποιῆσαί με ἐν σοὶ κρίματα ἐν ὀργῇ καὶ ἐν θυμῷ, ἐν ἐκδικήσει θυμοῦ, καὶ ἐλέγχοις. » Εἶτα τὸ ἀψευδὲς δεικνὺς [16] τῶν εἰρημένων,

ις'. *Ἐγὼ* [17] *Κύριος*, φησὶ [18], *λελάληκα.* Ἱκανὴ γὰρ ἡ τοῦ προσώπου δήλωσις τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι.

Ἐν τῷ [19] *ἐξαποστεῖλαί με τὰς βολίδας μου τοῦ λιμοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἔσονται εἰς ἔκλειψιν· καὶ ἀποστελῶ αὐτὰς διαφθεῖραι ὑμᾶς, καὶ λιμὸν συντάξω, καὶ συντρίψω στήριγμα ἄρτου σου.* (ιζ') *Καὶ ἐξαποστελῶ ἐπὶ σὲ ῥομφαίαν, καὶ θηρία πονηρὰ, καὶ τιμωρήσομαί σε, καὶ θάνατος καὶ αἷμα διελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ ῥομφαίαν ἐπάξω ἐπὶ σὲ κυκλόθεν· ἐγὼ Κύριος λελάληκα.* Τὰ αὐτὰ πολλάκις λέγει, δεδίξασθαι βουλόμενος τοὺς ἀκούοντας, ἵνα τῷ φόβῳ τῶν ἀλγεινῶν εἰς εὐσέβειαν μεταβάλῃ, καὶ τῆς ἀπειλῆς μὴ ἐπαγάγῃ τὴν πεῖραν. *Θηρία* δὲ *πονηρὰ* τοὺς ὠμοτάτους Χαλδαίους ὠνόμασεν, δίκην θηρίων ὠμοβόρων ἐπιόντας, καὶ τοὺς μὲν κατασφάττοντας, τοὺς δὲ ζωγροῦντας καὶ δορυαλώτους λαμβάνοντας.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὰ ὄρη Ἰσραὴλ, καὶ προφήτευσον ἐπ' αὐτὰ,*

VARIÆ LECTIONES.

[8] Rec. lectio est, ἐπιγνώσῃ. [9] Ex B suppl. [10] καὶ — κύκλῳ σου. Des. apud LXX, præter Ald. [11] ὀν. τ. γ. σου. A ὀνειδισμὸν τοῖς ἔθνεσιν τοῖς κύκλῳ σου. Ita quoque Ald. [12] B ἐπεγγελᾶν. [13] τὰς θυγατ. A best ab Hebr. [14] Aliæ sunt lectiones hujus vers. apud LXX. [15] B φησὶ. σέ. [16] δεικν. Des. in B. [17] Ἐγὼ Κύρ. λελ. Hæc juxta LXX et Hebr. pertinent ad vers. 15. [18] φησί. Des. in B. [19] ἐν τῷ, κ. τ. λ. Aliter apud LXX leg. vers. 16 et 17.

Digitized by Google

καὶ ἐρεῖς [29]. Οὐ λογικὰ τὰ ὄρη, οὔτε μὴν ἔμψυχα, ἀλλὰ καὶ ἀναίσθητα· εἰς ἔλεγχον δὲ τῶν λογικῶν τοῖς ἀψύχοις προσδιαλέγεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Ἱεροβοὰμ πρὸς τὸ θυσιαστήριον ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ τοὺς λόγους ἐποιήσατο.

γ', δ'. *Τὰ* [31] *ὄρη Ἰσραὴλ ἀκούσατε τὸν λόγον Ἀδωναῖ Κυρίου· τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τοῖς ὄρεσι, καὶ τοῖς βουνοῖς, καὶ ταῖς νάπαις, καὶ ταῖς φάραγξιν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐφ' ὑμᾶς ῥομφαίαν, καὶ ἐξολοθρευθήσεται τὰ ὑψηλὰ ὑμῶν. Καὶ ἀφανισθήσεται* [32] *τὰ θυσιαστήρια ὑμῶν, καὶ συντριβήσεται* [33] *τὰ τεμένη ὑμῶν, καὶ καταβαλῶ τραυματίας ὑμῶν ἐνώπιον τῶν εἰδώλων ὑμῶν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς χωρίοις βωμοὺς τοῖς εἰδώλοις ἀνήγειραν, ἀναγκαίως προλέγει τὴν ἐσομένην τῶν πολεμίων ἔφοδον, καὶ τὰς πανταχοῦ γενησομένας σφαγὰς, καὶ τῶν εἰδωλικῶν τεμενῶν τὴν ἐκπόρθησιν.

ε', ς'. *Καὶ* [34] *δώσω τὰ πτώματα υἱῶν Ἰσραὴλ κατὰ πρόσωπον εἰδώλων* [35] *αὐτῶν, καὶ διασκορπιῶ τὰ ὀστᾶ ὑμῶν κύκλῳ τῶν θυσιαστηρίων ὑμῶν· ἐν πάσῃ τῇ κατοικίᾳ ὑμῶν.* Ἀπὸ τῶν ἀψύχων μετήγαγεν ἐπὶ τοὺς λογικοὺς τὸν λόγον, καὶ ἀπειλεῖ, ὅτι [36] νεκρῶν πληρώσει τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, καὶ ἀνθρωπείων ὀστέων τὰ τῶν δαιμόνων θυσιαστήρια, διδάσκων διὰ τῆς τιμωρίας, ὡς οὐδὲν ἀπώναντο τῆς τῶν δαιμόνων θεραπείας, οὐδὲ μὴν ἐπικουρίας τινὸς ἐν ταῖς ἐπενεχθείσαις συμφοραῖς παρ' ἐκείνων ἀπήλαυσαν. « Καὶ αἱ πόλεις ἐξερημωθήσονται, καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀφανισθήσονται [37], ὅπως ἐξολοθρευθῇ τε καὶ πλημμελήσῃ [38] τὰ θυσιαστήρια ὑμῶν, καὶ συντριβήσεται. » Τὸ δὲ *πλημμελήσῃ*, *ἐρημιωθήσῃ* ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε. « Καὶ [39] καταπαύσῃ τὰ εἴδωλα ὑμῶν, καὶ ἐξαρθῇ τὰ τεμένη ὑμῶν, καὶ ἐξαλειφθῇ [40] τὰ ἔργα ὑμῶν. » Ἔδειξε τῆς τιμωρίας τὰς αἰτίας· ἰατρικῶς γὰρ ὁ φιλάνθρωπος κολάζει Δεσπότης, ἵνα παύσῃ τῆς ἀσεβείας τὸν δρόμον· ταῦτα γὰρ πάντα, φησὶ, ποιῶ, καὶ τὴν ἐρημίαν ἐπάξω, ἵνα σβέσω τὴν περὶ τὰ εἴδωλα μανίαν τε καὶ λύτταν.

ζ'. *Καὶ πεσοῦνται τραυματίαι ὑμῶν ἐν μέσῳ ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Ὥστε ἡ τιμωρία διδάσκαλος [41] θεογνωσίας· διὸ καὶ ὁ μακάριος ἔλεγε Δαβὶδ, « Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. »

η'. *Καὶ ὑπολείψομαι, τοῦ* [42] *γενέσθαι ἐξ ὑμῶν ἀνασωζόμενον* [43] *ἐκ ῥομφαίας ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐν τῷ διασκορπισμῷ ὑμῶν ἐν ταῖς χώραις.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος, » ἀναγκαίως δείκνυσι τοὺς ὠφεληθησομένους· οἱ [44] γὰρ ἐκ τῆς

sunt ratione præditi, neque animati, quin etiam sensu carent: cum rebus tamen inanimatis colloquitur, ut ratione præditos magis coarguat. Ita etiam, regnante Jeroboamo, ad altare vir Dei verba fecit [m].

Vers. 3, 4. *Montes Israelis, audite verbum Adonai Domini. Hæc dicit Adonai Dominus montibus, et collibus, et rupibus, et vallibus: Ecce ego adduco super vos gladium, et exterminabuntur excelsa vestra.* **722** *Et delebuntur altaria vestra, et conterentur delubra vestra, et dejiciam vulneratos vestros in conspectu idolorum vestrorum.* Cum enim in omnibus his locis aras erexissent idolis, apposite prædicit futurum hostium incursum, et cædes ubique patrandas, et templorum in quibus idola colebantur, demolitionem.

Vers. 5, 6. *Et dabo cadavera filiorum Israelis coram idolis eorum, et dispergam ossa vestra in circuitu altarium vestrorum, in omni habitatione vestra.* Ab inanimatis ad ratione præditos convertit orationem, minaturque se cadaveribus impleturum esse idolorum delubra et humanis ossibus dæmonum aras, docens ipso supplicio, nihil eis dæmonum profuisse cultum, neque eos opem aliquam aut auxilium in calamitatibus suis ab illis accepisse. « Et urbes desolabuntur, et excelsa delebuntur, ut exterminentur et destruantur altaria vestra, et conterantur. » Pro *destruantur* Symmachus interpretatus est *desolentur*. « Et cessent idola vestra, et auferantur delubra vestra, et deleantur opera vestra. » Ostendit pœnarum causas: clemens enim Dominus ita punit, ut medici more sanitatis habeat rationem, ut comprimat impietatis licentiam. Hæc enim omnia, inquit, facio, et solitudinem inducam, ut insaniam et rabiem, qua excitati estis ad idola colenda, exstinguam.

Vers. 7. *Et cadent vulnerati vestri in* **723** *medio vestri, et cognoscetis me esse Dominum.* Quamobrem pœna divinæ cognitionis est magistra, Idcirco etiam beatus David dicebat: « Bonum mihi, quod humiliaveris me, ut discam justificationes tuas [n]. »

Vers. 8. *Et relinquam aliquos, ut sit ex vobis salvatus a gladio in gentibus, in dissipatione vestra in regionibus.* Quia dixit, « cognoscetis me esse Dominum, » convenienter ostendit eos qui percepturi sint utilitatem. Nam qui ex captivitate fuerint dis-

[m] III Reg. XIII, 2. [n] Psal. CXVIII, 71.

VARIÆ LECTIONES.

[29] καὶ ἐρεῖς. Hæc ad vers. 3 pertinent juxta Hebr. et LXX. [31] Τὰ — Κυρίου. Des. in B. [32] ἀφαν. Rec. lectio συντριβήσονται. [33] συντρ. Des. apud LXX. [34] Καὶ αὐτῶν. Ita Alex. cum quo consentiunt A et B. [35] εἰδ. A et B præm. τῶν. [36] ὅτι νεκρ. πλ. B νεκρῶν πλῃρώσειν. [37] B ἀφανισθήσεται. [38] τε καὶ πλημμ. Des. apud LXX. [39] καὶ — ἔργα ὑμῶν. Aliter οἱ LXX. [40] A ἐξαλειφθῶσιν. [41] διδάσκ. In B ponitur post θεογνωσίας. [42] τοῦ. Rec. lectio ἐν τῷ. [43] Rec. lectio ἀνασωζομένους. [44] οἱ. Ita B, sed edit. prior hab. οὐ.

Digitized by Google

spersi, ex pœnis utilitatem percipient. Idcirco subjicit :

VERS. 9. *Et recordabuntur mei salvati ex vobis, quo captivi ducti fuerint.* Utilis igitur est quæ a Deo adhibetur disciplina ; pœnitentiæ enim est mater.

Juravi enim cordi eorum fornicanti, recedenti a me, et oculis eorum fornicantibus post instituta ipsorum, fore ut plorent ante faciem suam ob mala, quæ fecerunt in omnibus abominationibus suis. (VERS. 10.) *Et cognoscent me Dominum non gratis locutum esse, ut facerem (eis) omnia mala hæc.* Sine ulla dubitatione, inquit, eos pœnitebit, quod a me deficientes idolorum cultum amplexi fuerint (hoc enim isto in loco *fornicationem* vocavit), et ipsa experientia discent se neque injuste, neque sine utilitate hujuscemodi suppliciis a me affici. Impietas enim justitiam ostendit, **724** utilitatem pœnitentia.

αἰχμαλωσίας διασπαρέντες, ἐκ τῆς τιμωρίας τὴν ὠφέλειαν καρπώσονται. Διὸ ἐπάγει·

Θ'. *Καὶ μνησθήσονταί μου οἱ ἀνασωζόμενοι ἐξ ὑμῶν, οὗ*[35] *ἠχμαλωτεύθησαν ἐκεῖ.* Χρήσιμος τοίνυν ἡ ὑπὸ Θεοῦ ἐπιφερομένη παιδεία· μεταμελείας γὰρ μήτηρ.

Ὁμώμοκα γὰρ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τῇ ἐκπορνευούσῃ, τῇ ἀποστάσῃ[36] *ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν τοῖς ἐκπορνεύουσιν ὀπίσω τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, ὅτι*[37] *κλαύσονται κατὰ πρόσωπον ἑαυτῶν περὶ τῶν κακῶν, ὧν ἐποίησαν ἐν πᾶσι τοῖς βδελύγμασιν αὐτῶν.* (ι'.) *Καὶ ἐπιγνώσονται, διότι ἐγὼ Κύριος οὐκ*[38] *εἰς δωρεὰν λελάληκα τοῦ ποιῆσαι*[39] *ἅπαντα τὰ κακὰ ταῦτα.* Ἀναντίῤῥητος, φησὶν, ἔσται αὐτοῖς μετάμελεια, ἐφ' οἷς ἐμὲ μὲν ἐγκατέλιπον, τὴν δὲ τῶν εἰδώλων ἠγάπησαν θεραπείαν· τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα *πορνείαν* ἐκάλεσε· καὶ μαθήσονται διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, ὡς οὔτε ἀδίκως, οὔτε ἀνωφελῶς ταύταις αὐτοὺς περιέβαλον ταῖς τιμωρίαις· τὸ μὲν γὰρ δίκαιον ἡ ἀσέβεια δείκνυσι, τὴν δὲ ὠφέλειαν ἡ μεταμέλεια.

VERS. 11. *Hæc dicit Adonai Dominus : Plaudito manu tua, et obstrepito pede tuo. Et dic : Euge, euge, ad omnes abominationes malorum domus Israelis, gladio, et fame, et morte cadent.* Me, inquit, declarante, et sententia decernente omnis generis supplicia, tu, plaude, et lauda sententiæ justitiam. [12, 13] Deinde iisdem rursus prædictis, eos videlicet fame, morte, et hostium cæde interituros esse, et captivos abductum iri, ac fore ut circa aras idolorum cultui dicatas pereant, et in lucis qui ab eis cultui fuerint. « Et sub quercu densa dederunt, inquit, odorem suavitatis omnibus idolis suis. » Ostendit etiam solitudinis terminos.

ια'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Κρότησον τῇ χειρί σου, καὶ ψόφησον τῷ ποδί σου, καὶ εἰπόν, Εὖγε*[40]*, εὖγε ἐπὶ πᾶσι τοῖς βδελύγμασι τῶν κακῶν*[41] *οἴκου Ἰσραὴλ, ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ, καὶ ἐν θανάτῳ πεσοῦνται.* Ἐμοῦ, φησὶν, ἀποφαινομένου, καὶ καταψηφιζομένου τὰς παντοδαπὰς τιμωρίας, σὺ κρότει, καὶ θαύμαζε τῆς ψήφου τὸ δίκαιον. Εἶτα πάλιν τὰ αὐτὰ προαγορεύσας, ὅπως καὶ λιμῷ, καὶ θανάτῳ, καὶ σφαγῇ πολεμίων, καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοθήσονται, καὶ ὅτι κύκλῳ τῶν εἰδωλικῶν θυσιαστηρίων σφαγήσονται, καὶ ἐν τοῖς ἄλσεσι τοῖς ὑπ' αὐτῶν τιμηθεῖσι. « Καὶ ὑποκάτω[43] δρυὸς[44] δασείας ἔδωκαν, φησὶν, ὀσμὴν εὐωδίας πᾶσι τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » Ὑποδείκνυσι καὶ τῆς ἐρημίας τοὺς ὅρους.

VERS. 14. *Ponam enim terram,* inquit, *in desolationem, et interitum a deserto Deblatha in omnibus habitationibus eorum, et cognoscent me esse Dominum.*

ιδ'. *Θήσομαι*[45] *γὰρ,* φησὶ, *τὴν γῆν εἰς ἀφανισμὸν καὶ ὄλεθρον ἀπὸ τῆς ἐρήμου τῆς Δεβλαθὰ ἐν πάσαις ταῖς κατοικίαις αὐτῶν, καὶ ἐπιγνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος.*

CAP. VII.

Et sciens crebras calamitatum prædictiones idoneas esse ad molliendos etiam eos qui maxime adversarii sint, rursus aliis verbis futura mala prædicit.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Καὶ εἰδὼς τὴν συνέχειαν τῶν ἀνιαρῶν προῤῥήσεων, καὶ τοὺς λίαν ἀντιτύπους ἀποχρῶσαν μαλάξαι, πάλιν ἑτέρως προλέγει τὰ λυπηρά.

VERS. 1-3. *Factus est enim sermo,* inquit, *Domini ad me dicens. Et tu, fili hominis, hæc dicit Adonai Dominus terræ Israelis : Finis venit, finis venit super quatuor alas terræ. Nunc venit finis, venietque finis* **725** *super te habitantem in terra. Quatuor alas terræ,* non orbis terrarum dicit, sed terræ Israelis, hoc est, res vestræ ad finem pervenere. Ne existimetis

α', γ'. *Ἐγένετο γὰρ,* φησὶ, *λόγος Κυρίου πρός με λέγων· Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου*[46]*· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τῇ γῇ τοῦ Ἰσραήλ· Πέρας ἦκει, τὸ πέρας ἦκει ἐπὶ τὰς τέσσαρας πτέρυγας τῆς γῆς.* Ἦκει[46] *τὸ πέρας νῦν, καὶ ἦξει τὸ πέρας ἐπὶ σὲ τὸν*[47] *κατοικοῦντα τὴν γῆν. Τέσσαρας δὲ πτέρυγας τῆς γῆς* οὐ τῆς οἰκουμένης λέγει, ἀλλὰ

VARIÆ LECTIONES.

[35] οὗ. Apud LXX præm. ἐν τοῖς ἔθνεσιν. [36] τῇ ἀποστ. Des. in B. [37] ὅτι — βδελ. αὐτ. Aliter οἱ LXX. [38] οὐκ — ταῦτα. Hæc agnoscunt etiam A et B. [39] ποιῆσαι. A add. αὐτοῖς, ut Alex. [40] καὶ εἰπ. εὖγε. Des. in B. [41] τῶν κακῶν. Des. apud LXX. [42] ὑποκ. In edit. pr. sequebatur φησί, quod delevimus, quia post pauca recurrit. [43] δρ. δασ. Ita Ald., sed rec. lectio est δένδρου συσκίου. [44] Θήσομαι, κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX. [45] ἀνθρώπ. Apud LXX, sequ. εἰπόν, quod tamen in Compl., imo quoque in A et B des. [46] Ἦκει κ. τ. λ. Ab Hebr. discrepat ordo hujus et sequentium vers. apud LXX, sed Noster tenet ordinem verborum et vers. textus Hebr. (quem etiam A et B sequuntur), additis tamen nonnullis quæ desunt in Hebr. [47] τὸν — γῆν. Des. in Hebr.

Digitized by Google

τῆς τοῦ Ἰσραήλ· ἀντὶ τοῦ, Τέλος τὰ καθ' ὑμᾶς ἔλαβε· μὴ γὰρ δὴ νομίσητε διαφεύξεσθαι τὰ ἠπειλημένα κακὰ, μετανοίᾳ μὴ χρώμενοι· κατὰ πάντων γὰρ ὑμῶν ὄλεθρος χωρήσει. « Καὶ ἐπαποστελῶ ἐγὼ τὸν θυμόν μου ἐπὶ σὲ, καὶ κρινῶ σε κατὰ τὰς ὁδούς σου. » Νῦν καιρὸς εἰπεῖν μετὰ τοῦ μακαρίου Παύλου· « Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· » ἀποδώσει γὰρ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἔφη· « Καὶ κρινῶ σε κατὰ τὰς ὁδούς σου. Καὶ δώσω ἐπὶ σὲ πάντα τὰ βδελύγματά σου, » ἀντὶ τοῦ, Θερίσεις ἃ ἔσπαρκας, καὶ ἀξίας τῶν ἔργων λήψῃ τὰς ἀντιδόσεις.

A enim vos ea mala posse fugere, quæ sum comminatus, nisi resipiscentes pœnitentiam agatis : nam contra vos omnes exitium procedet. « Et immittam ego furorem meum in te, et judicabo te juxta vias tuas. » Nunc tempus est cum beato Paulo dicere : « Horrendum est incidere in manus Dei viventis[o]; » reddet enim « unicuique secundum opera illius[p]. » Illud etiam hic asserit. « Et judicabo te juxta vias tuas. Et dabo super te omnes abominationes tuas, » hoc est, metes quæ sevisti, et digna factis præmia feres.

δ'. *Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός μου ἐπὶ σὲ, οὐδὲ μὴ ἐλεήσω.* Ὅταν γὰρ ἀμετρίᾳ περιπέσωμεν παρανομίας, καὶ εἰς ἀνήκεστον ἐλάσωμεν νόσον, ἀποκλείομεν τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον. « Διότι τὴν ὁδόν σου ἐπὶ σὲ δώσω, καὶ τὰ βδελύγματά σου ἐπὶ σὲ [48] ἔσται, καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Μεγίστη τοῖς κολαζομένοις παραψυχὴ τοῦ κολάζοντος Θεοῦ ἡ ἐπίγνωσις.

VERS. 4. *Non parcet oculus meus super te, et non miserebor.* Cum enim ita deliquerimus ut iniquitatis nostræ nullus sit modus, et ad insanabilem B morbum progressi fuerimus, Dei misericordiam excludimus. « Quia viam tuam super te dabo, et abominationes tuæ super te erunt, et cognosces me esse Dominum. » Maxima consolatio iis qui puniuntur est punientis Dei cognitio.

ε'-ζ'. *Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Κακὰ μία, κακὰ ἰδοὺ ἔρχεται. Τὸ πέρας ἦκει, ἦκει τὸ πέρας· ἐξηγέρθη πρὸς σὲ, ἰδοὺ ἦκει τὸ πέρας. Ἦκει ἡ πλοκὴ [49] ἐπὶ σὲ τὸν κατοικοῦντα τὴν γῆν. Ἄῤῥητος ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία ἀπειλεῖ τὰς τιμωρίας, ἵνα μὴ ἐπαγάγῃ τὰς τιμωρίας· ὅταν δὲ μὴ φοβηθῶμεν τὰς ἀπειλὰς, τῇ πείρᾳ δεχόμεθα ταύτας· ὅπερ καὶ οὗτοι πεπόνθασιν, ἀκούσαντες μὲν, ὅτι ἦκει τὸ πέρας, οὐ φοβηθέντες δὲ τὸ πέρας· καλεῖ δὲ κακίαν μίαν τὴν ἐπενεχθεῖσαν πανωλεθρίαν, πλοκὴν [50] δὲ τὰ τῆς ἁμαρτίας δεσμά· « Ταῖς γὰρ σειραῖς, φησὶ, τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει· « Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλεως τὰς ἀνομίας αὐτῶν.*

VERS. 5-7. *Hæc dicit Adonai Dominus : Afflictio una, afflictio ecce venit. Finis venit, venit finis; excitata est adversus te, ecce venit finis. Venit complicatio super te habitantem in terra.* Ineffabilis Dei clementia pœnas minatur, ne pœnas inferat : cum vero non veriti fuerimus minas, tunc experiemur eas. Quod etiam istis accidit, qui, cum audissent finem venire, tamen non veriti sunt finem. Vocat autem *afflictionem unam*, **726** illatam omnibus C perniciem, et *complicationem*, vincula peccati. Catenis enim, inquit, suorum quisque peccatorum obstringitur[q]. » Et Isaias ait : « Væ iis qui trahunt peccata sua quasi funiculo longo, et quasi jugi loro vitulæ iniquitates suas[r]. »

Ἐρέστηκε, φησὶν, ὁ καιρὸς, ἤγγικεν ἡ ἡμέρα, οὐ [51] μετὰ θορύβων [52] οὐδὲ μετὰ ὠδίνων. (η'.) *Νῦν ἐγγύθεν ἐκχεῶ τὴν ὀργήν μου ἐπὶ σέ.* Οὐκ ἔσται, φησὶν, ἀναβολὴ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ πάρεστι καὶ ἐφέστηκεν ὁ ταύτης καιρός. Εἶτα πάλιν διηγεῖται, ὅπως τῶν οἰκείων ἀδικημάτων τίσουσι τὰς δίκας. Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Ἡ ῥάβδος ἤνθησε, καὶ ἡ ὕβρις ἐξανέστη [53], καὶ [54] συντρίψει στήριγμα ἀνόμου. » *Ῥάβδον* δὲ τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσεν ὑπὸ τῆς παρανομίας ἀρδευθεῖσάν τε καὶ ἀνθήσασαν· *ὕβριν* δὲ τὴν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀσέβειαν προσηγόρευσεν, ᾗ ἐπὶ πλεῖστον χρώμενοι διετέλεσαν τῆς θείας καταφρονοῦντες μακροθυμίας· Ἀλλ' αὕτη, φησὶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος « ἐξανέστη, καὶ συντρίψει στήριγμα ἀνόμου. » Διὸ ἐπάγει·

Venit, inquit, *tempus, appropinquavit dies, non cum perturbatione neque cum doloribus.* (VERS. 8.) *Nunc cominus effundam iram meam super te.* Non erit, inquit, pœnarum dilatio, sed adest et advenit ipsarum tempus. [9, 10] Deinde rursus narrat fore ut peccatorum suorum pœnas daturi sint. Et post pauca addit : « Virga floruit, et contumelia surrexit, [11] et conteret firmamentum iniqui. » *Virgam* vero vocavit pœnam ab iniquitate irrigatam D et efflorescentem; *contumeliam* autem impietatem erga Deum appellavit, in qua plurimum temporis degentes, divinam longanimitatem contemnere perseverarunt. Sed ipsa, inquit, in præsenti « surrexit, et conteret firmamentum iniqui. » Idcirco subjicit :

ιβ'-ιγ'. *Ὁ κτώμενος μὴ χαιρέτω, καὶ ὁ πωλῶν μὴ θρηνείτω· διότι ὀργὴ εἰς πᾶν τὸ πλῆθος αὐ-*

VERS. 12, 13. *Qui emit, ne lætetur, et vendens ne lugeat, quia ira in omnem multitudinem ejus. Et*

[o] Hebr. x, 31. [p] Rom. II, 6. [q] Prov. v, 22. [r] Isa. v, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[48] ἐπὶ σέ. *Hebr.* in medio tui. [49] ἡ πλοκή. *Hebr.* properans. [50] Β πλοκή. [51] οὐ — ὠδίν. *Hebr.* (dies) tumultus, non autem jubili montium, s. super montibus. [52] Β Θορύβου. [53] ἡ ὕβρ. ἐξαν. *Hebr.* germinat superbus. Rec. lectio est ἐξανέστηκεν. [54] Καὶ — ἀνόμου. *Hebr.* Violentia assurrexit, ut sit scipio (s. fulcrum) impietatis.

Digitized by Google

emens ad vendentem non amplius revertetur, scilicet cupiens immutare contractum. Omnes enim in eadem mala incident, æque lugentes ac suspirantes. Verumtamen : « Et adhuc, inquit, in vita vivere ipsorum, quia visio ad omnem multitudinem ejus non revertetur. » **727** Tot enim, inquit, malis eos opprimentibus, tamen ipsi non desperant vivere, neque visio prophetica omnibus ipsis fide videtur digna. Oportebat autem, inquit, eos cognoscere, quod « vir in oculis vitæ suæ non roborabitur, » hoc est, non omnino spes humanas ipsæ res consequuntur, sed sæpe cum vivere aliquis speraverit, contrarium invenit finem.

Vers. 14. *Canite tuba, et judicate omnia, et non est proficiscens ad bellum : quia ira mea in omnem multitudinem ejus.* Quando putatis, inquit, falsa esse quæ a me prædicuntur, tubis vestris utimini, existimate vos omnibus præstantiores esse : at certe nihil id vobis profuturum est : neque enim habebitis, qui possint prælio dimicare, siquidem omnibus communiter omnis generis infero supplicia.

Vers. 15. *Bellum et gladius foris, et fames, et mors intus : qui in campo est, gladio vitam finiet : eos autem qui sunt in urbe fames et mors consumet.* Quomodo itaque bello, inquit, contendere poteritis, tot tantisque malis undique circumsepti ?

Vers. 16. *Et salvabuntur*, inquit, *salvati ex ipsis, et erunt in montibus sicut columbæ meditantes.* Conquerentes enim et lugentes columbis quasi sublimia meditantibus assimilabuntur : quippe suspirantibus columbarum **728** similis est vox. « Omnes, inquit, interficiam, unumquemque in iniquitatibus suis. » Non injuste inferam supplicia, sed debitas ab unoquoque repetam pœnas.

Vers. 17. *Omnes manus dissolventur, et omnia femora polluentur humore.* Utrumque timiditatis est signum.

Vers. 18. *Et induentur saccis, et operiet eos stupor, et super omnem faciem dedecus, et super omne caput calvitium.* Quando enim viderint, inquit, malorum nubem, et nullum ex ulla parte afferri remedium, tunc animam despondentes arma bellica abjicient, et lugubrem assument habitum. Idcirco etiam sacci meminit et capitis rasi. Hæc enim consueverant eo tempore lugentes observare.

A τῆς. Καὶ ὁ κτώμενος πρὸς πωλοῦντα [55] οὐκέτι μὴ [56] ἐπιστρέψει. Ἀντὶ τοῦ, ἀνατρέψαι βουλόμενος τὸ συμβόλαιον · ἴσως γὰρ ἅπαντες περιπεσοῦνται κακοῖς, ὁμοίως ὀλοφυρόμενοι καὶ στένοντες · ἀλλ' ὅμως φησίν · « Ἔτι [57] ἐν ζωῇ τὸ ζῆν αὐτῶν, ὅτι ὅρασις εἰς πᾶν τὸ πλῆθος αὐτῆς [58] οὐκ ἀνακάμψει. » Τοσούτων γὰρ αὐτοῖς ἐπικειμένων κακῶν οὐκ ἀπαγορεύουσι, φησὶ, τὴν ζωὴν, οὐδὲ ἡ προφητικὴ ὅρασις πιστὴ πᾶσιν αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ · ἔδει δὲ, φησὶν, αὐτοὺς γνῶναι, ὅτι « Ἄνθρωπος [59] ἐν ὀφθαλμοῖς [60] ζωῆς αὐτοῦ οὐ κρατήσει. » Τουτέστιν, οὐ πάντως ταῖς ἀνθρωπίναις ἐλπίσιν ἀκολουθεῖ τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐλπίσας τις πολλάκις ζήσεσθαι, ἐναντίον εὗρατο τὸ τέλος.

B ιδ'. Σαλπίσατε [61] σάλπιγγι [62], καὶ κρίνατε τὰ σύμπαντα, καὶ οὐκ ἔστι πορευόμενος εἰς πόλεμον, ὅτι ἡ ὀργή μου εἰς [63] πᾶν τὸ πλῆθος αὐτῆς. Ἐπειδὴ νομίζετε, φησὶ, ψευδῆ εἶναι τὰ παρ' ἐμοῦ προλεγόμενα, χρήσασθε ταῖς σάλπιγξι ταῖς ὑμετέραις, νομίσατε πάντων εἶναι κρείττους · ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν ὠφεληθήσεσθε · οὐχ ἕξετε γὰρ τοὺς πολεμῆσαι δυναμένους · κοινῇ γὰρ πᾶσι τὴν παντοδαπὴν ἐπιφέρω τιμωρίαν.

ιε'. Ὁ πόλεμος, καὶ ἡ ῥομφαία [64] ἔξωθεν, καὶ ὁ λιμὸς, καὶ ὁ θάνατος ἔσωθεν. Ὁ ἐν τῷ πεδίῳ ἐν ῥομφαίᾳ τελευτήσει, τοὺς δὲ ἐν τῇ πόλει λιμὸς καὶ θάνατος συντελέσει. Πῶς τοίνυν, φησὶ, δυνήσεσθε πολεμεῖν, ὑπὸ τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν περιστοιχιζόμενοι ;

C ις'. Καὶ ἀνασωθήσονται [65], φησὶν, οἱ ἀνασωζόμενοι ἐξ αὐτῶν, καὶ ἔσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὡς [66] περιστεραὶ μελετητικαί [67]. Ὀδυρόμενοι γὰρ καὶ θρηνοῦντες περιστεραῖς μελετώσαις ἀπεικασθήσονται · στένουσι [68] γὰρ ἔοικε τῶν περιστερῶν ἡ φωνή. « Πάντας [69], φησὶν, ἀποκτενῶ, ἕκαστον ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτοῦ. » Οὐκ ἀδίκως ἐπάξω [70] τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τὰς ἀξίας ἕκαστον ἀπαιτήσω δίκας.

ιζ'. Πᾶσαι χεῖρες ἐκλυθήσονται, καὶ πάντες μηροὶ μολυνθήσονται [71] ὑγρασίᾳ. Ἑκάτερον τῆς δειλίας σημεῖον.

D ιη'. Καὶ περιζώσονται σάκκους, καὶ καλύψει αὐτοὺς θάμβος, καὶ ἐπὶ πᾶν πρόσωπον αἰσχύνη [72], καὶ ἐπὶ πᾶσαν κεφαλὴν [73] φαλάκρωμα. Ὅταν γὰρ, φησὶν, ἴδωσι τῶν ἐπιφερομένων κακῶν τὸ νέφος, καὶ οὐδεμίαν οὐδαμόθεν ἀναφαινομένην βοήθειαν, τότε ἀπαγορεύοντες ῥίψουσι μὲν τὰ πολεμικὰ ὅπλα, τὸ δὲ πένθιμον ἀναλήψονται σχῆμα· διὸ καὶ σάκκου ἐμνημόνευσε, καὶ κεφαλῆς ἐξυρημένης · ταῦτα γὰρ εἰώθασιν οἱ τηνικάδε πενθοῦντες ἐπιτηδεύειν.

VARIÆ LECTIONES.

[55] πωλ. B præm. τόν. *Hebr.* ad rem venditam. [56] μή. B præm. οὐ. [57] ἔτι — αὐτῶν. *Hebr.* etsi uterque adhuc in vita sit. [58] Editio prior habebat αὐτοῖς. [59] ἄνθρ. — κρατ. *Hebr.* vir ob iniquitatem suam in vita sua non roborabit sese. [60] ὀφθαλμ. Ita quoque A et B, sed rec. lectio est ὀφθαλμῷ. [61] Σαλπ. — σύμπ. *Hebr.* Clangant clangore, et paret sese unusquisque, sc. ad bellum. [62] σάλπ. Apud LXX, præm. ἐν, quod tamen des. etiam in A. [63] εἰς. A ἐπί. [64] καὶ ἡ ῥομφ. Rec. lectio est ἐν ῥομφαίᾳ. [65] B ἀναλωθήσονται. *Hebr.* Et evadent, qui se proripuerint ex illis. [66] ὡς π. μελ. *Hebr.* sicut columbæ vallium. [67] A μελετικαί, forte pro μελλετικαί, ut in Ald. leg. aut potius pro μελλητικαί, quæ huic loco aptissima esse videtur lectio. [68] B στενούσῃ. [69] πάντας — αὐτοῦ. *Hebr.* omnes gementes, quisquis ob iniquitatem suam. [70] B ἐπάγω. [71] μολ. ὑγρ. *Hebr.* abibunt, s. dissolventur, instar aquæ. [72] αἰσχ. Apud LXX sequ. ἐπ' αὐτούς. [73] κεφ. Edit. prior hab. φυλακήν, ex errore, ut videtur.

Digitized by Google

ιθ'. Καὶ τὸ ἀργύριον αὐτῶν ἐν ταῖς πλατείαις ἀ-
ῥιφήσεται, καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν ὑπεροφθήσε-
ται [75]. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τῶν χρημάτων
ὑπεροψίας διδάσκει. « Τὸ γὰρ ἀργύριον αὐτῶν, καὶ
τὸ χρυσίον, οὐ δύναται [78] ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ
ὀργῆς Κυρίου. » Ὁρῶντες γὰρ ἀνόνητον τοῦ ἀργυρίου
καὶ τοῦ χρυσίου τὴν κτῆσιν, περιόψονται αὐτὰ ἐρ-
ριμμένα, οὐκέτι τὴν προτέραν ποιούμενοι φυλακήν.
« Αἱ ψυχαὶ αὐτῶν οὐ μὴ ἐμπλησθῶσι, καὶ αἱ κοιλίαι
αὐτῶν οὐ [76] πληρωθῶσι · διότι βάσανος [77] τῶν ἀδικιῶν
αὐτῶν ἐγένετο. Ποίαν γὰρ αὐτοῖς δύνησιν παρέξει
χρυσὸς ἢ ἄργυρος, λιμοῦ πολεμοῦντος, καὶ τῆς
σπάνεως τῶν ἀναγκαίων ἐπικειμένης, δι' ἣν κεναὶ
μὲν τροφῆς αἱ γαστέρες, αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν σιτίων
ἐφίενται, ἡ δὲ βάσανος καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀδικιῶν
αὐτῶν γίνεται; Εἶτα διδάσκει πάλιν τὰς αἰτίας τῆς
τιμωρίας.

κ'. Ἐκλεκτὰ κόσμου εἰς ὑπερηφανίαν ἔθεντο
αὐτά, καὶ εἰκόνας τῶν βδελυγμάτων αὐτῶν καὶ
προσοχθισμάτων [78] ἐποίησαν ἐξ αὐτῶν. Τὸν γὰρ
χρυσὸν, καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τοὺς τιμίους λίθους,
ὕλην ἔσχον ἀλαζονείας ὁμοῦ καὶ ἀσεβείας, πολυτελῆ
μὲν κόσμον ἑαυτοῖς ἐκεῖθεν κατασκευάζοντες, εἰς
εἰδώλων δὲ ἐργασίαν τὰ πλεῖστα δαπανῶντες.

Ἕνεκεν τούτου, φησὶ, δέδωκα αὐτὰ αὐτοῖς εἰς
ἀκαθαρσίαν. (κα', κβ'.) Καὶ παραδώσω αὐτὰ εἰς
χεῖρας ἀλλοτρίων τοῦ διαρπάσαι αὐτὰ, καὶ τοῖς
λοιποῖς [79] τῆς γῆς εἰς σκῦλα, καὶ βεβηλώσουσιν
αὐτά. Καὶ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ'
αὐτῶν. Λοιμοὺς δὲ τῆς γῆς τοὺς Βαβυλωνίους ἐκά-
λεσεν, ὠμοτάτους ὄντας καὶ παρανομωτάτους, καὶ
δυσσεβείᾳ πάσῃ συντεθραμμένους · Τούτοις, φησὶ,
παραδώσω ἃ κατεσκευάσατε χρυσᾶ εἴδωλα καὶ ἀρ-
γυρᾶ, καὶ ὃν ἐποιήσατε ὑμῖν αὐτοῖς [80] πολυτελῆ
κόσμον. Καὶ βεβηλώσουσιν αὐτά · τουτέστι, Τοῖς
τιμίοις ὑμῶν εἰδώλοις εἰς ἑτέραν χρήσονται κατα-
σκευήν.

Καὶ μιανοῦσι τὴν [81] ἐπισκοπήν μου, καὶ εἰσ-
ελεύσονται εἰς αὐτὰ ἀφυλάκτως [82], καὶ βεβηλώ-
σουσιν αὐτά. (κγ'.) Καὶ [83] ποιήσουσι φυρμόν.
Ἐπισκοπὴν αὐτοῦ τὸν ἀφιερωμένον αὐτῷ προσαγο-
ρεύει νεών, ὅθεν ἐπισκοπεῖν ἐδόκει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ
προνοίας αὐτὸν ἀξιοῦν. Παραδώσω δὲ, φησὶν, οὐ
μόνον τὰ εἴδωλα αὐτῶν τοῖς Βαβυλωνίοις, ἀλλὰ καὶ
τὸν ἀφιερωμένον μοι [84] νεών, ὅθεν ἐπισκοπὴν
ἐποιούμην ὑμῶν. « Καὶ εἰσελεύσονται εἰς αὐτὸν
ἀφυλάκτως · » ἀντὶ τοῦ, οὐχ ἡγνισμένοι, οὐδὲ κεκα-
θαρμένοι κατὰ τὸν νόμον, οὐδὲ περιτομὴν δεχόμενοι
πρότερον, ἀλλὰ μετὰ τῆς ὑφαίμου σκευῆς, τὴν
πολεμικὴν περικείμενοι πανοπλίαν, ἔνδον ἀναιροῦν-
τες, καὶ αὐτῶν τῶν ἀδύτων κατατολμῶντες · τοῦτο
γὰρ παρεδήλωσεν, εἰπών, « Καὶ βεβηλώσουσιν αὐτὰ,
καὶ ποιήσουσι φυρμόν. » Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ·

A Vers. 19. *Et argentum ipsorum in plateis proji-
cietur, et aurum ipsorum contemnetur.* Deinde etiam
causam docet, cur pecuniæ contemnendæ sint.
« Argentum enim ipsorum et aurum non potest li-
berare eos die iræ Domini. » Cernentes enim inu-
tilem auri et argenti possessionem, ipsa projecta
despicient, non amplius custodientes ut prius.
« Animæ ipsorum non explebuntur, et ventres ipso-
rum non saturabuntur, quia tormentum iniquitatum
ipsorum factum est. » Quam enim utilitatem afferet
ipsis aurum aut argentum, bellante fame, et rerum
victui necessariarum urgente **729** inopia, propter
quam cibo vacui sunt ventres, et animæ cibos
expetunt, tormentum autem adest, et inquisitio
iniquitatum ipsorum fit? Tum rursus causam pœ-
B narum docet.

Vers. 20. *Electa ornatus in superbiam posuerunt
ea, et imagines abominationum suarum et offensio-
num fecerunt ex eis.* Aurum enim et argentum, et
lapides pretiosos habuerunt superbiæ simul et im-
pietatis materiam, sumptuosum sibi inde ornatum
comparantes, et plurima ad conficienda idola im-
pendentes.

Propter hoc, inquit, *dedi ipsis ea in immundi-
tiam.* (Vers. 21, 22.) *Et tradam ea in manus alie-
norum, ut diripiant ea, iisque qui sunt pestes terræ
in spolia, et profanabunt ea. Et avertam faciem
meam ab eis. Pestes* autem *terræ* Babylonios voca-
C vit, crudelissimos homines et sceleratissimos, et
omni impietate obstrictos. His, inquit, tradam quæ-
cunque aurea et argentea confecistis idola, et
ornatum illum, quem vobis sumptuosum comparas-
tis. Et polluent ea, hoc est, pretiosis vestris idu-
lis ad alia conficienda utentur.

*Et inquinabunt visitationem meam, et ingredien-
tur in ea sine custodia, et polluent ea.* (Vers. 23.) *Et
facient inquinationem.* Visitationem suam dedica-
tum sibi templum nominat, unde visitare Israelem
et sua eum providentia dignari videbatur. Tradam
autem, inquit, non solum ipsorum Babyloniis, sed
etiam consecratum **730** mihi templum, ex quo
D vos visitabam. « Et ingredientur in ipsum absque
custodia, » hoc est, non lustrati, neque expiati
secundum legem, neque prius circumcisi: sed, una
cum apparatu sanguine perfuso, bellicam induti
armaturam, intus in ipsis adytis etiam audacter
occidentes. Hoc enim declaravit, cum dixerit:
« Et polluent ea, et facient inquinationem. » Tum
etiam causam addit: « Quia plena terra populis,
et civitas iniquitatum plena. » Similis est enim

VARIÆ LECTIONES.

[75] ὑπεροφθ. *Hebr.* fœditas erit. [78] A δυνήσεται. Alii, δυνηθήσεται. [76] οὐ. A et B addunt μή. [77] βασ. *Hebr.* offendiculum. [78] A. προσοχθίσματα. Ita quoque Ald. et Montf. in Hexapl. ad h. l. [79] τοῖς λοιπ. *Hebr.* impiis. [80] B ἑαυτοῖς. [81] τὴν ἐπ. μου. *Hebr.* adytum meum. [82] ἀφυλ. *Hebr.* effractores. [83] Καὶ π. φυρμ. *Hebr.* fac catenam. [84] μοι. Ex B suppl.

Digitized by Google

multitudo scelerum istorum hominum multitudini orbem terrarum incolenti.

A

Vers. 24. *Et adducam improbos gentium, et hæreditate possidebunt domos eorum, et avertam fremitum roboris eorum, et polluentur sancta ipsorum.* Et non dixit *sancta mea*, sed *sancta eorum*, hoc est, quæ ab ipsis mihi consecrata sunt : quibus ego non indigebam, sed propter curam, quam de illis habeo, ea accepi : at rursus eadem illa propter ipsorum scelera polluta et conculcata despiciam.

Vers. 25. *Propitiatio veniet, et quæres pacem, et non erit.* Precabuntur, inquit, cum mala in ipsos invaluerint, ut benevolentiam consequantur, et ab B ipsis vindicentur, sed nihil impetrabunt.

Vers. 26. *Væ super væ erit, et nuntius super nuntium.* Mala ad alia mala ipsis accedent, et tristem famam tristior alia excipiet fama. « Et quæretur visio ex propheta, et lex peribit a sacerdote, et consilium **731** a senioribus. » Hæc hodie quoque apud ipsos obtinent : neque enim sacerdotium secundum leges apud ipsos administratur, et prophetiæ donum exstinctum est.

Vers. 27. *Rex lugebit, et princeps induetur interitu, et manus populi dissolventur.* Hoc apertius nos Jeremias docet, narrans quæ Sedeciæ acciderint, et illius fugam. « Secundum vias ipsorum C faciam eis, et judiciis eorum pœnas sumam de illis, et cognoscent me esse Dominum. » Has, inquit, ab ipsis pœnas exigam, pro iis quæ in me commiserunt supplicia reposcens. Idcirco decet nos omnes, ex unoquoque eorum quæ dicta sunt utilitate percepta, non excitare contra nos improbitate scelerum ultionem, sed pœnitentiæ lacrymis peccatorum vulneribus mederi, ne exuberante sentina navigium nos in profundum demergat secundum justa Dei judicia : quem decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

« Διότι πλήρης ἡ γῆ λαῶν[85], καὶ ἡ πόλις πλήρης ἀνομιῶν. » Ἀπεικάζεται γὰρ, φησὶ, τῆς τούτων παρανομίας τὸ πλῆθος τῷ πλήθει τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀνθρώπων.

κδ'. *Καὶ ἄξω πονηροὺς ἐθνῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι*[86] *τοὺς οἴκους αὐτῶν, καὶ*[87] *ἀποστρέψω τὸ φρύαγμα τῆς ἰσχύος αὐτῶν, καὶ μιανθήσονται*[88] *τὰ ἅγια αὐτῶν.* Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ἁγιά μου, ἀλλὰ *Τὰ ἅγια αὐτῶν* · τουτέστι, Τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀφιερωθέντα μοι, ὧν ἐγὼ μὲν οὐκ ἐδεόμην· διὰ δὲ τὴν αὐτῶν ἐπιμέλειαν κατεδεξάμην. Ἀλλὰ πάλιν ταῦτα διὰ τὴν αὐτῶν παρανομίαν μιαινόμενα καὶ πατούμενα περιόψομαι.

κε'. *Ἐξιλασμὸς*[89] *ἥξει, καὶ ζητήσεις*[90] *εἰρήνην, καὶ οὐκ ἔσται.* Δεηθήσονται δὲ, φησὶν, ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν κακῶν τυχεῖν εὐμενείας καὶ ἀπαλλαγῆς, καὶ οὐ τεύξονται.

κς'. *Οὐαὶ*[91] *ἐπὶ οὐαὶ ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελίαν.* Κακὰ δὲ ἐκ κακῶν αὐτοῖς διαδέξεται, καὶ φήμη πονηρὰ, πονηρὰν διαδέξεται φήμην. « Καὶ ζητηθήσεται ὅρασις ἐκ προφήτου, καὶ νόμος ἀπολεῖται ἐξ ἱερέως, καὶ βουλὴ ἐκ πρεσβυτέρων[92] » Ταῦτα καὶ νῦν ἐστιν ἔτι καὶ σήμερον παρ' αὐτοῖς κρατοῦντα· οὔτε γὰρ ἱερωσύνη κατὰ νόμους παρ' αὐτοῖς πολιτεύεται, καὶ τῆς προφητείας ἡ χάρις ἀπέσβη.

κζ'. *Ὁ βασιλεὺς πενθήσει, καὶ ὁ ἄρχων ἐνδύσεται ἀφανισμὸν, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ λαοῦ τῆς γῆς παραλυθήσονται.* Τοῦτο σαφέστερον ἡμᾶς ὁ Ἱερεμίας διδάσκει, τὰ κατὰ τὸν Σεδεκίαν ἐξηγούμενος, καὶ τὴν ἐκείνου φυγήν. « Κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν ποιήσω αὐτοῖς, καὶ κρίμασιν[93] αὐτῶν ἐκδικήσω ἐπ' αὐτοὺς, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Ταύτας, φησὶν, αὐτοὺς εἰσπράξομαι τὰς δίκας, ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησαν ἀπαιτῶν τὰς εὐθύνας. Διὸ προσήκει πάντας ἡμᾶς, ἐξ ἑκάστου τῶν εἰρημένων ὄνησιν δρεπομένους, μὴ κινεῖν πονηρίᾳ[94] τὴν καθ' ἡμῶν τιμωρίαν, ἀλλὰ τοῖς τῆς μετανοίας δακρύοις θεραπεύειν τῆς ἁμαρτίας τὰ τραύματα, ἵνα μὴ ὑπέραντλον τὸ σκάφος γενόμενον ὑποβρυχίους[95] ἡμᾶς ἀπεργάσηται, κατὰ[96] δίκαια τοῦ Θεοῦ κρίματα· ᾧ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων[97]. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[85] λαῶν. *Hebr.* judicio sanguinum. Compl. κρίσεως αἱμάτων. [86] A κληρονομήσουσι, juxta rec. lect. [87] Ex B suppl. [88] B μιανθήσεται, juxta rect. lect. [89] Ἐξιλ. *Hebr.* Sollicitudo. Al. Exitium totale. [90] Rec. lect. est ζητήσει. *Hebr.* quærent. [91] Οὐαὶ — ἔσται. *Hebr.* clades super cladem veniet. [92] B πρεσβυτέρου. [93] κρ. Apud LXX præm. ἐν τοῖς. Sed ἐν des. in A. [94] πον. B præm. τῇ. [95] B ὑποβρύχιον. [96] B καὶ τά. [97] τ. αἰών. Des. in B.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ Γ.

LIBER TERTIUS.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α' *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει, ἐν τῷ πέμπτῳ* [98] *μηνὶ, πέμπτῃ τοῦ μηνὸς, ἐγὼ ἐκαθήμην ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ οἱ πρεσβύτεροι Ἰούδα ἐκάθηντο ἐνώπιόν μου.* Δῆλός ἐστιν ὁ προφήτης σὺν τῷ Ἰεχονίᾳ τῇ αἰχμαλωσίᾳ περιπεσών· διὸ πανταχοῦ αὐτὸν ἐπισημαίνεται τὸν χρόνον. Διετέλει δὲ οἷόν τις παιδονόμος τοὺς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ῥυθμίζων, καὶ πρὸς τὸ θεῖον βούλημα ποδηγῶν· καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπών, « Οἱ πρεσβύτεροι Ἰούδα ἐκάθηντο ἐνώπιόν μου. » Εἶτα ἐπάγει· « Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Ἀδωναῖ Κυρίου. » Τὴν τοῦ θείου Πνεύματος ἐνέργειαν *χεῖρα Κυρίου* προσαγορεύει.

β'. *Καὶ ἴδον, καὶ ἰδοὺ ὁμοίωμα ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἕως κάτω πῦρ, καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ὑπεράνω, ὡς* [99] *ὅρασις φέγγους, ὡς εἶδος ἠλέκτρου.* Ὃν ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐθεάσατο, τοῦτον ὁρᾷ δίχα τῶν Χερουβίμ· ποτὲ μὲν γὰρ αὐτῷ φοβερῶς, ποτὲ δὲ ἡμέρως ἐπιφαίνεται, πάντα πρὸς τὴν χρείαν οἰκονομῶν· αὐτοῦ γάρ ἐστι φωνὴ, « Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην. » Οὐ κατ' οὐσίαν ὤφθην· διὸ καὶ ὁ προφήτης ὁμοίωμα λέγει ἑωρακέναι.

γ'. *Καὶ ἐξέτεινε, φησὶν, ὁμοίωμα χειρὸς ἀνθρώπου* [1], *καὶ ἀνέλαβέ με τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς* [2] *μου, καὶ ἀνέλαβέ με Πνεῦμα ἀναμέσον τῆς γῆς, καὶ ἀναμέσον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγέ με εἰς* [3] *Ἱερουσαλὴμ ἐν ὁράσει Θεοῦ, ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης τῆς ἐσωτέρας* [4], *τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν, οὗ ἦν ἡ στήλη τῆς εἰκόνος τοῦ ζήλου τοῦ κτωμένου* [5]. Ἐπιστῆσαι δεῖ, ὅτι ἐν ὁράσει Θεοῦ ταῦτα ὁ προφήτης ἔφη ἑωρακέναι. Οὐ τοίνυν σωματικὴ ἦν μετάθεσις, οὐδὲ τῶν τῆς σαρκὸς ὀφθαλμῶν [6] ἡ θεωρία, ἀλλ' ἐν τῷ οἴκῳ καθήμενος μεταξὺ τῶν πρεσβυτέρων Ἰούδα, ταύτην ἅπασαν τὴν ὀπτασίαν ἑώρα· καὶ τοῦτο μετὰ τὴν ταύτης διήγησιν δῆλον ποιεῖ· « Ἀνέβην γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς ὁράσεώς μου, » τουτέστιν, Εἰς ἐμαυτὸν [7] ἐπανῆλθον. Ἐπειδὴ γὰρ τὰς χαλεπὰς τιμωρίας προλέγει, ἀναγκαίως καὶ τὰς τούτων αἰτίας διδάσκει, καὶ βλέπει ἐν τῷ θείῳ νεῷ τὴν στήλην τῆς εἰκόνος τοῦ ζήλου· εἰδώλιον δὲ ἦν ἐκεῖ παρανόμως ἱδρυμένον· *ζῆλον*

CAPUT VIII

A

Vers. 1. *Et factum est anno sexto, quinto mense, quinto (die) mensis, ego sedebam in domo, et seniores Judæ sedebant coram me.* Perspicuum est prophetam cum Jechonia in captivitatem abductum fuisse : quare ubique tempus ipsum notat. Perseverabat autem, veluti quidam magister et præceptor puerorum, captivos instituere et ad divinam voluntatem eos adducere : quod declaravit, **732** cum dixerit, « seniores Judæ sedebant coram me. » Deinde subjicit : « Et fuit super me manus Adonai Domini. » Divini Spiritus efficaciam *manum Domini* appellat.

B

Vers. 2. *Et vidi, et ecce similitudo viri a lumbis ejus deorsum usque ignis, et a lumbis ejus superne quasi visio splendoris, quasi species electri.* Quem super cherubim contemplatus fuerat, hunc videt absque cherubim. Interdum enim ipsi formidabilis, interdum mitis apparet, omnia ut opus est dispensans. Ipsius enim dictum illud est : « Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum ; non secundum essentiam conspectus sum [8]. » Quare propheta quoque dicit se similitudinem vidisse.

C

Vers. 3. *Et extendit*, inquit, *similitudinem manus hominis, et assumpsit me in vertice capitis mei, et assumpsit me Spiritus inter terram et inter cœlum, et adduxit me Hierosolymam in visione Dei, ad vestibula portæ interioris, respicientis ad aquilonem, ubi erat columna imaginis zeli possidentis.* Animadvertendum est prophetam dixisse se hæc vidisse in visione Dei. Non igitur translatum fuit corpus, neque oculis carnis contemplatus est ; sed domi sedens inter seniores Judæ, hanc totam vidit visionem, quod post ejus enarrationem perspicuum facit. « Ascendi enim a visione mea, » inquit [1], hoc est, ad me ipsum redii. Cum enim acerbas prædicat pœnas, convenienter ipsarum quoque causas docet, et cernit in sacro **733** Dei templo columnam imaginis zeli. Erat autem idolum ibi præter legem positum, quod zelum vocat, per translationem a mulieribus sumptam quæ adulterium committunt et viros suos ad zelotypiam

[8] Osee XII, 10. [1] Ezech. XI, 24.

VARIÆ LECTIONES.

[98] πέμπτῳ. Compl. ἕκτῳ, juxta Hebr. [99] ὡς — ἠλέκτρου. Ita Compl. juxta Hebr. [1] ἀνθρ. Des. apud LXX et in Hebr. [2] τ. κεφ. Des. apud LXX. [3] εἰς. Ed. prior hab. ἐν. [4] τ. ἐσωτ. Ita quoque A et B. Alii hæc omittunt. [5] τοῦ κτωμ. *Hebr* quæ zelotypiam excitabat. [6] Ex B suppl. [7] ἐμ. Ita B. Sed ed. prior hab. ἑαυτόν.

Digitized by Google

excitant. Hoe vero etiam per magnum Mosen dixit Deus : « Ipsi me ad zelum provocaverunt eo qui non erat Deus [u]. » Atque id interpretatus, subjecit : Irritaverunt me idolis suis.

Vers. 4, 5. *Et ecce ibi erat gloria Domini Dei Israelis, secundum visionem quam vidi in campo. Et dixit ad me : Fili hominis, respice oculis tuis ad aquilonem : et respexi oculis meis ad aquilonem super portam ad orientem altaris, ubi imago zeli hujus in introitu ipsius.* Jam ante diximus, prophetam doceri justas causas cur Judæi puniantur : quamobrem ipsi justus judex indicat omnia quæ illi audebant facinora.

Vers. 6. *Et dixit ad me : Fili hominis, vidisti quid isti faciant iniquitates magnas, quas domus Israelis faciunt hic, ut abstineant a sanctis meis?* Vides, inquit, quomodo ipsi propriis sceleribus in se attrahant supplicia? Nam impie agentes, et cultum meum contemnentes, procul erunt a sanctis locis meis, secundum Davidem prophetam : « Quia qui elongant se a te peribunt [v]. »

Vers. 7-9. *Et introduxit me ad vestibula aulæ, et vidi, et ecce foramen in pariete. Et dixit ad me : Fili hominis, perfode, quæso,* **734** *parietem : et perfodi, et ecce porta una erat in pariete. Et dixit ad me : Ingredere et vide iniquitates malas, quas isti faciunt hic.* Cum ostendisset ipsi Dominus eam impietatem, qua aperte illi audebant impia facinora committere, ostendit similiter quæ occulte ab ipsis patrabantur.

Vers. 10, 11. *Ingressus enim sum*, inquit, *et vidi, et ecce omnis similitudo reptilis, et jumenti, vanæ abominationes, et omnia idola domus Israelis depicta in pariete in circuitu per totum. Et septuaginta viri de senioribus domus Israelis, et Jezonias filius Saphan stabat in medio ipsorum, et unusquisque thuribulum habebat in manu sua, et vapor incensi ascendebat.* Præter impietatem ingens stultitiæ exsuperantia. Quid enim stultius iis qui venenatorum reptilium et rationis expertium jumentorum adorant imagines? Illa enim ut noxia atque insidiosa occidere consuevimus : hæc ut nobis serviant ac ministrent Dominus constituit. « Qui enim producit in montibus, inquit, fenum et herbam servituti hominum [x]. » Consideremus

δὲ αὐτὸ καλεῖ, ἐκ μεταφορᾶς τῶν μοιχευομένων γυναικῶν, καὶ [8] εἰς ζηλοτυπίαν τοὺς ἄνδρας ἀγουσῶν. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως [9] αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔφη· « Αὐτοί παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ· » καὶ ἑρμηνεύων αὐτὸ ἐπήγαγε, Παρώργισάν [10] με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν.

δ', ε'. *Καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ ἦν δόξα Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν ὅρασιν, ἣν ἶδον ἐν τῷ πεδίῳ. Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου πρὸς βορρᾶν· καὶ ἀνέβλεψα τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πρὸς βορρᾶν, ἐπὶ* [11] *τὴν πύλην* [12] *τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θυσιαστηρίου, οὗ ἡ εἰκὼν τοῦ ζήλου τούτου ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι αὐτήν.* Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὅτι τὸ δίκαιον τῆς τῶν Ἰουδαίων τιμωρίας ὁ προφήτης διδάσκεται· οὗ χάριν αὐτῷ πάντα ὑποδείκνυσιν ὁ δίκαιος κριτὴς τὰ ὑπ' ἐκείνων τολμώμενα.

ς'. *Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἑώρακας τί οὗτοι ποιοῦσιν, ἀνομίας μεγάλας, ἃς ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ποιοῦσιν ὧδε, τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἁγίων μου; Ὁρᾷς*, φησὶν, ὡς αὐτοὶ ταῖς οἰκείαις πονηρίαις ἐπισπῶνται τὰς τιμωρίας; Ἀσεβοῦντες γὰρ, καὶ τῆς ἐμῆς θεραπείας καταφρονοῦντες, πόρρω τῶν ἁγίων μου γενήσονται τόπων, κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ προφητείαν, ὅτι οἱ μακρύναντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται.

ζ'-θ'. *Καὶ ἐπήγαγέ* [13] *με ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς αὐλῆς, καὶ ἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ* [14] *ἐν τῷ τοίχῳ. Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, ὄρυξον δὴ ἐν τῷ τοίχῳ· καὶ ὤρυξα, καὶ ἰδοὺ θύρα μία ἐν τῷ τοίχῳ. Καὶ εἶπε πρός με· Εἴσελθε καὶ ἴδε τὰς ἀνομίας τὰς πονηρὰς, ἃς οὗτοι ποιοῦσιν ὧδε.* Δείξας αὐτῷ ὁ Δεσπότης τὴν προφανῶς ὑπ' αὐτῶν τολμωμένην ἀσέβειαν, ὑποδείκνυσι καὶ τὰ κρύβδην γιγνόμενα.

ι', ια'. *Εἰσῆλθον γὰρ*, φησὶ, *καὶ ἶδον, καὶ ἰδοὺ πᾶσα ὁμοίωσις ἑρπετοῦ, καὶ κτήνους, μάταια βδελύγματα, καὶ πάντα τὰ εἴδωλα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐν* [15] *τῷ τοίχῳ κύκλῳ διόλου. Καὶ ἑβδομήκοντα ἄνδρες ἐκ τῶν πρεσβυτέρων οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ Ἰεζονίας* [16] *υἱὸς Σαφὰν εἱστήκει ἐν τῷ* [17] *μέσῳ αὐτῶν* [18], *καὶ ἕκαστος τὸ θυμιατήριον εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀτμὶς τοῦ θυμιάματος ἀνέβαινε.* Πολλὴ πρὸς τῇ ἀσεβείᾳ ἡ τῆς ἀνοίας ὑπερβολή· τί γὰρ ἀνοητότερον τῶν τὰς εἰκόνας προσκυνούντων τῶν ἰοβόλων ἑρπετῶν καὶ τῶν ἀλόγων κτηνῶν; Τὰ μὲν γὰρ ἀναιρεῖν εἰώθαμεν, ὡς λυμαντικὰ καὶ ἐπίβουλα· τὰ δὲ εἰς ἡμετέραν δουλείαν καὶ θεραπείαν ὁ Δεσπότης ἀπένειμεν. « Τῷ γὰρ, φησὶν [19], ἐξανατέλλοντι ἐν δρεσι χόρτον-

[u] Deut. xxxii, 21. [v] Psal. lxxii, 27. [x] Psal. cxlvi, 8 ; coll. Psal. ciii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[8] καί. B præm. καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας καταλιμπανουσῶν, ἑτέροις δὲ μιγνυμένων. [9] B Μωϋσέως. [10] παρώργ. Loco citato est παρώξυναν. [11] ἐπί. B præm. verba textus quæ h. l. des. καὶ ἰδοὺ ἀπὸ βορρᾶ. [12] πύλην — εἰσπ. αὐτ. Ita Ald. et Compl. [13] B εἰσήγαγε, juxta rec. lect. [14] ὀπή. A add. μία, ut cod. Alex. qui in tota hac narratione multo plenior est Vaticano. [15] ἐν—διόλου. Aliter ol LXX. [16] Ἰεζ. Ita quoque A et B juxta Alex. Alii, Ἰεχονίας. [17] τῷ. Des. in B. [18] αὐτ. Apud LXX, seq. πρὸ προσώπου αὐτῶν. [19] Ex B suppl.

Digitized by Google

καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Σκοπήσωμεν τοίνυν, πόσης ἐστὶν ἀλογίας μεστὸν, τὸ τῶν οἰκετῶν καὶ δούλων προσκυνεῖν τὰς εἰκόνας. Ὅθεν εἰκότως ὁ Δεσπότης ἀγανακτῶν, πρὸς τὸν προφήτην φησίν·

A igitur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum servorumque adoret imagines. Quare Dominus jure succensens, ait prophetæ :

ιβ'. *Ἑώρακας, υἱὲ ἀνθρώπου, ἃ οἱ πρεσβύτεροι οἴκου Ἰσραὴλ ποιοῦσιν*[20], *ἕκαστος*[21] *ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ τῷ κρυπτῷ, διότι εἶπον· Οὐχ ὁρᾷ Κύριος, ἐγκαταλέλοιπε τὴν γῆν.* Αἰτία γὰρ τῆς ἀσεβείας ἡ τοῦ Θεοῦ λήθη, καὶ πείσαντες σφᾶς αὐτοὺς, ὡς οὐδὲν τῶν ὑπ' αὐτῶν γιγνομένων ὁ Θεὸς ἐφορᾷ, ἐπ' ἐκείνην τὴν παρανομίαν ἐχώρησαν. Ὑπὸ δὲ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ τοὐναντίον καὶ φρονεῖν διδασκόμεθα καὶ λέγειν· « Προωρώμην γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον ἐνώπιόν[22], μου διαπαντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἐστιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. »

Vers. 12. *Vidisti, fili hominis, quæ seniores domus Israelis faciunt, unusquisque in cubiculo suo occulto, quia dixerunt : Non videt Dominus, dereliquit terram.* Quippe causa impietatis est Dei oblivio. Qui enim sibi persuaserunt nihil eorum quæ ipsi committerent, a Deo **735** inspici, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Davide contrarium et sentire et loqui docemur. « Providebam enim Dominum, inquit, in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear γ. »

B

ιγ', ιδ'. *Καὶ εἶπε πρός με· Ἔτι ὄψει*[23] *ἀνομίας μείζονας, ἃς οὗτοι ποιοῦσι. Καὶ εἰσήγαγέ με ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης οἴκου Κυρίου, τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν· καὶ ἰδοὺ γυναῖκες*[24] *καθεζόμεναι καὶ θρηνοῦσαι τὸν Θαμμούζ.* Τούτων δὲ οὐ μόνον ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ ἀκολασίαν κατηγορεῖ. Ὁ γὰρ Θαμμοὺζ ὁ Ἄδωνίς ἐστι κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν. Ἀφροδισίων τοίνυν ὀργίων ὁ θρῆνος, ἀκολάστου δαίμονος, καὶ δι' ἀκολασίαν[25] δεχομένου τὴν θεραπείαν.

Vers. 13, 14. *Et dixit ad me : Adhuc videbis iniquitates majores, quas isti faciunt. Et introduxit me ad vestibula januæ domus Israelis respicientis ad aquilonem : et ecce mulieres sedentes et lugentes Thammuz.* Horum non solum impietatem, sed etiam lasciviam accusat. Thammuz enim secundum Græcam linguam *Adonis* est. Venereorum igitur orgiorum lamentatio est lascivi dæmonis, et propter incontinentiam cultum admittentis.

ιε', ις'. *Καὶ εἶπε πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ*[26] *ἔτι ὄψει ἐπιτηδεύματα μείζονα τούτων. Καὶ εἰσήγαγέ με εἰς τὴν αὐλὴν οἴκου Κυρίου τὴν ἐσωτέραν· καὶ ἐπὶ τῶν προθύρων τοῦ ναοῦ Κυρίου ἀναμέσον τῶν αἰλὰμ, καὶ ἀναμέσον τοῦ θυσιαστηρίου, ὡς εἴκοσι*[27] *πέντε ἄνδρες· τὰ ὀπίσθια αὐτῶν πρὸς τὸν ναὸν Κυρίου, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν κατέναντι*[28] *πρὸς ἀνατολὴν, καὶ αὐτοὶ*[29] *προσεκύνουν κατὰ ἀνατολὰς τῷ ἡλίῳ.* Μεγίστη καὶ αὕτη δυσσεβείας ἐγχείρησις· τὸ γὰρ τῷ Δεσπότῃ τὰ νῶτα διδόντας προσκυνεῖν τὸν ὁμόδουλον ἥλιον[30], ποίαν μανίας ὑπερβολὴν καταλείπει; *Αἰλὰμ* δὲ τὸ προπύλαιον ἐκάλεσε τοῦ θείου νεώ· πρὸ αὐτοῦ γὰρ ἵδρυτο τὸ χαλκοῦν θυσιαστήριον· ἔφη δὲ, ὅτι μεταξὺ τοῦ αἰλὰμ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἑστῶτες, τὴν ἀσέβειαν ἐκείνην ἐτόλμων· καλῶς δὲ καθ' ἕκαστον τῶν δεικνυμένων, ὥσπερ ἀπολογούμενος θεράποντι, φησὶ πρὸς αὐτόν·

Vers. 15, 16. *Et dixit ad me : Fili hominis, adhuc majora his videbis quoque instituta. Et introduxit me in aulam domus Domini interiorem, et in vestibulis templi Domini, inter vestibula et inter altare, circiter viginti quinque viri; terga ipsorum ad templum Domini, et facies eorum e regione ad orientem, et ipsi adorabunt solem ad orientem.* Maximus etiam hic impietatis conatus. Adorare enim conservum solem, Domino terga dantes, cuinam majori insaniæ locum relinquit? Aïlàm autem divini templi vestibulum vocavit, ante quod æreum altare positum * erat : et inter vestibulum et altare stantes dixit ausos eos fuisse **736** illa impia committere. Et recte in singulis quæ ostendebat, quasi defensionem pro Judæorum pœna erga ministrum suum instituens Dominus, ait ad eum :

C

ιζ'. *Ἑώρακας, υἱὲ ἀνθρώπου· μὴ μικρὸν*[31] *τῷ οἴκῳ Ἰούδα τοῦ ποιεῖν τὰς ἀνομίας, ἃς πεποιήκασιν ὧδε; διότι ἔπλησαν τὴν γῆν ἀνομίας, καὶ*[32] *ἀπεστράφησαν τοῦ παροργίσαι με· καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ἐκτείνουσι τὸ κλῆμα, ὡς*[33] *μυκτηρίζοντές με.* Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξελεξάμην αὐτοὺς,

Vers. 17. *Vidisti, fili hominis : nunquid parum est domui Judæ facere iniquitates, quas fecerunt hic, quia compleverunt terram iniquitate, et aversi sunt, ut irritarent me ? Et ecce ipsi extendunt palmitem sicut subsannantes me.* Ego enim elegi eos, inquit, hoc consilio, ut opera ipsorum alii quoque ab im-

D

γ Psal. xv, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[20] ποιοῦσ. A add. ὧδε. [21] ἕκ. κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX. [22] ἐν. Deerat in ed. priori. [23] Al. ὄψῃ. Ita quoque vers. 15. [24] γυν. Apud LXX, præm. ἐκεῖ. [25] B ἀκολασίας. [26] καί. Apud LXX, præm. ἑώρακας. Alia adhuc addit cod. Alex. [27] εἴκ. πέντε. Ita A et B juxta Hebr. et cod. Alex. Sed in Vat. deest πέντε. [28] Rec. lect. est ἀπέναντι. [29] αὐτοί. In B ad marginem ascr. est αὐτήν. [30] Ex B suppl. [31] Rec. lect. est μικρά. [32] καὶ — μυκτ. με. Ita quoque A et B juxta Alex. [33] ὡς μυκτ. με. Hebr. ad nares suas.

Digitized by Google

pietate desciscerent : ipsi vero non modo cæteris utilitatem non communicarunt, sed etiam magis impia ausi sunt patrare facinora, ut omnis reliqua terra iniquitate compleretur. Propagarunt enim ramos impietatis, meo consilio contraria committentes. Idcirco ait :

VERS. 18. *Et ego agam cum ipsis in furore : non parcet oculus meus, et non miserebor, et clamabunt, me audiente, voce magna, et non exaudiam eos.* Quemadmodum enim ipsi non pietatis, sed impietatis ramos propagarunt, et finitimorum auxerunt damna : ita ego minime parcens medicam ipsis sectionem adhibebo, neque eos invocantes sustinens, neque clamantes exaudiens. Neque enim misericordia est ipsis parcere. Siquidem medicum decet, illius qui secetur, neque lacrymas nec verba attendere, sed artis legem observare.

CAPUT IX.

VERS. 1. *Et clamavit, me audiente, voce magna, dicens : Appropinquavit ultio urbis, et unusquisque* **737** *tenuit vasa exterminationis in manu sua.* Deinde docet qualia fuerint vasa.

VERS. 2. *Et ecce sex viri veniebant a porta excelsa respiciente ad aquilonem, et unicuique securis in manu ejus.* Cum enim ab aquilone et idolum positum esset, et mulieres Thammuz lugerent, convenienter inde aditum reperit supplicium. Et meminisse oportet eorum quæ supra dicta sunt, quod scilicet dixerit quartam urbis partem morte consumptum iri. Vide igitur eas potestates quibus puniendi munus commissum erat, ad constitutum supplicium paratas. Et profecto Assyriorum multa millia unus angelus jaculis confecit, et Ægyptiorum primogenitos angelus unus jussus est interficere. Hic vero propter impietatis exsuperantiam, sex angelis Judæorum puniendorum munus est impositum. « Et vir, inquit, unus in medio ipsorum indutus veste talari, et zona sapphiri super lumbis ejus. » Septimi habitus erat sacerdotalis : non enim ex iis erat qui punirent, sed ex iis qui redimerent salute dignos. Nam quia septimum diem coli præcepit, convenienter septimum maxime honoratum ostendit. « Et ingressi sunt, et steterunt prope altare æneum. » Hoc autem in aula positum erat ante templi vestibula.

VERS. 3. *Et gloria Dei Israelis ascendit a Cherubim, quæ erat super ipsis in subdiali domus.* Cum enim contra civitatem sententiam laturus esset, extra sancta **738** loca id facit, quæ non supplicia, sed salutem suppeditant.

καὶ τοὺς ἄλλους διὰ τούτων ἀποστῆσαι τῆς ὁσεβείας βουλόμενος· αὐτοὶ δὲ οὐ μόνον ὠφελείας οὐ μετέδωκαν[34], ἀλλὰ καὶ δυσσεβέστερα τετολμήκασιν, ὥστε πᾶσαν λοιπὸν τὴν γῆν ἀνομίας πλήρη γενέσθαι· ἐξέτειναν γὰρ τῆς ἀσεβείας τὰ κλήματα, ἐναντία τῷ ἐμῷ δρῶντες σκοπῷ. Διό φησι·

ιη'. *Καὶ ἐγὼ ποιήσω αὐτοῖς μετὰ θυμοῦ· οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός μου, καὶ οὐ μὴ ἐλεήσω· κεκράξονται*[35] *εἰς τὰ ὦτά μου φωνῇ μεγάλῃ, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσω αὐτῶν.* Καθάπερ γὰρ αὐτοὶ οὐ τὰ τῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ τῆς[36] ἀσεβείας ἐξέτειναν κλήματα, καὶ τὴν τῶν γειτονευόντων ἐπέτειναν βλάβην· οὕτως ἀφειδῶς ἐγὼ τὴν ἰατρικὴν αὐτοῖς ἐπάξω τομήν, οὐκ ἀνεχόμενος αὐτῶν παρακαλούντων, οὐδὲ ἀκούων βοώντων· οὐκ ἔστι γὰρ ἔλεος ἡ περὶ τοὺς τοιούτους φειδώ· προσήκει γὰρ τὸν ἰατρὸν μὴ τοῖς τοῦ τεμνομένου δακρύοις καὶ λόγοις προσέχειν, ἀλλὰ τῷ νόμῳ τῆς τέχνης.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α'. *Καὶ ἀνακέκραγεν*[37] *εἰς τὰ ὦτά μου φωνῇ μεγάλῃ, λέγων· Ἤγγικεν ἡ ἐκδίκησις τῆς πόλεως, καὶ ἕκαστος εἶχε τὰ σκεύη τῆς ἐξολοθρεύσεως ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.* Εἶτα διδάσκει καὶ οἷα τὰ σκεύη.

β'. *Καὶ ἰδοὺ ἓξ ἄνδρες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς*[38] *πύλης τῆς ὑψηλῆς, τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν, καὶ ἑκάστῳ πέλυξ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ βορρᾶ καὶ τὸ εἴδωλον ἵδρυτο, καὶ αἱ γυναῖκες τὸν Θαμμοὺζ ἐθρήνουν, ἀναγκαίως ἐκεῖθεν καὶ ἡ τιμωρία λαμβάνει τὴν εἴσοδον· ἀναμνησθῆναι δὲ προσήκει τῶν ἄνω εἰρημένων, ὅτι τὸ τέταρτον τῆς πόλεως ἔφη θανάτῳ παραδοθήσεσθαι· ὅρα τοίνυν τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις εἰς τὴν τεταγμένην[39] κόλασιν εὐτρεπεῖς· καίτοι τῶν Ἀσσυρίων τὰς πολλὰς μυριάδας εἷς ἄγγελος κατηκόντισε, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὰ πρωτότοκα εἷς ἀνελεῖν προσετάχθη· ἐνταῦθα δὲ ἐξ τῶν Ἰουδαίων ἐνεχειρίσθησαν τὴν τιμωρίαν, διὰ τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολήν. « Καὶ ἀνὴρ, φησὶν, εἷς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐνδεδυκὼς ποδήρη[40], καὶ ζώνη[41] σαπφείρου ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. » Τοῦ ἑβδόμου τὸ σχῆμα ἱερατικόν· οὐ γὰρ ἦν τῶν κολαζόντων, ἀλλὰ τῶν λυτρουμένων τοὺς σωτηρίας ἀξίους· ἐπειδὴ γὰρ ἑβδόμην[42] ἡμέραν τιμᾶσθαι διηγόρευσεν, ἀναγκαίως τὸν ἕβδομον ἐντιμότατον δείκνυσι. « Καὶ εἰσῆλθον[43], καὶ ἐστάθησαν ἐχόμενοι τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χαλκοῦ. » Τοῦτο δὲ ἐν τῇ αὐλῇ ἵδρυτο πρὸ τῶν τοῦ νεὼ προπυλαίων.

γ'. *Καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ἀνέβη ἀπὸ τῶν Χερουβὶμ, ἡ οὖσα ἐπ' αὐτῶν, εἰς τὸν αἰθριον τοῦ οἴκου.* Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τὴν κατὰ τῆς πόλεως ψῆφον ἐκφέρειν, ἔξω τῶν ἁγίων τόπων τοῦτο ποιεῖ· σωτηρίας γὰρ, ἀλλ' οὐ τιμωρίας ἐκεῖνοι παρεκτικοί.

VARIÆ LECTIONES.

[34] B μετέδοσαν. [35] κεκρ. — αὐτ. Aliter οἱ LXX. [36] τῆς. B præm. τά. [37] Rec. lect. est ἀνέκραγεν. [38] τῆς. Apud LXX, præm. τῆς ὁδοῦ. [39] B προστεταγμένην. [40] ποδ. *Hebr.* vestibus linteis. [41] ζ. σαπφ. *Hebr.* vasculum scribæ. Aqu. et Theodot. κάστυ γραμματέως, quod Orig. interpretatur per καλαμάριον [42] ἑβδ. B præm. τήν. [43] Rec. lect., εἰσῆλθοσαν καὶ ἔστησαν.

Digitized by Google

Καὶ ἐκάλεσε τὸν ἄνδρα τὸν ἐνδεδυμένον [46] *τὸν ποδήρη, ὃς εἶχεν ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ τὴν ζώνην.* (δ'.) *Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτόν· Διέλθε μέσην τὴν πόλιν, μέσην τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ δὸς τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεναζόντων, καὶ τῶν κατοδυνωμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις γινομέναις* [48] *ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Ἀγαθὸν μὲν γὰρ τὸ παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν τοῖς ἁμαρτάνουσιν· ὅταν δὲ ἀντιλέγωσι, καὶ μὴ πείθωνται, ἀναγκαῖος ὁ θρῆνος καὶ χρήσιμος. Διὸ καὶ ὁ μακάριος ἔλεγε Παῦλος· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Καὶ πάλιν· « Μήπως [49] ἐλθόντα με πρὸς ὑμᾶς [47] ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων καὶ μὴ μετανοησάντων. » Εὐσεβεῖς τοίνυν ὑπῆρχον καὶ οὗτοι ὀλοφυρόμενοι, καὶ στένοντες τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν· διὸ ἐπίσημοι γίνονται, ἵνα μὴ κοινωνήσωσι τῆς τιμωρίας. Οὕτω, φησὶν, ἐκείνῳ ταῦτα ἐντειλάμενος, παρακελεύεται τοῖς λοιποῖς.

Et vocavit virum talari veste indutum, qui habebat super lumbis suis zonam. (Vers. 4.) *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem, per mediam Hierosolymam, et da signum super frontes virorum gementium et dolentium super omnibus iniquitatibus quæ fiunt in medio eorum.* Profecto enim peccantibus conducit præcipere et consulere : sed cum repugnant, neque obediunt conveniens est et utilis lamentatio. Idcirco beatus quoque Paulus dicebat : « Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror [z]? » Et rursus : « Ne, cum venero ad vos, humiliet me Deus meus, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam [a]. » Pii igitur erant etiam hi qui lugebant, et deplorabant populi scelera. Idcirco signo conspicui fiunt, ne pœnarum participes fiant. Sic, inquit, qui illi hæc mandavit, cæteris præcipit.

ε', ς'. *Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε. Πρεσβύτερον, καὶ νεανίσκον, καὶ παρθένον, καὶ νήπια, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνατε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστι τὸ σημεῖον μὴ ἐγγίσητε, καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἄρξασθε.* Πάλιν λέγω· « Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος, » κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν· προστίθημι δὲ καὶ τὴν τοῦ θεσπεσίου Δαβίδ· « Μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν, καὶ ποιοῦντες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ· ἐν ἡμέρᾳ γὰρ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτοὺς [50] ὁ Κύριος. » Ἀμφότερα γὰρ ταῦτα ἐν τοῖς ἀρτίως εἰρημένοις εὑρίσκομεν, τοὺς μὲν ἀφειδῶς παγγενῆ κοπτομένους, καὶ κατὰ πάσης ἡλικίας χωροῦσαν τὴν τιμωρίαν· τοὺς δὲ δικαίως σωζομένους, καὶ τῆς ἐκείνων κοινωνίας μένοντας; ἐλευθέρους. Κελεύει δὲ ἀπὸ τῶν ἁγίων αὐτοῦ τὰς τιμωρητικὰς ἄρξασθαι δυνάμεις, οὐκ ἀληθῶς ἁγίους αὐτοὺς ὀνομάζων, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ὑπελαμβάνοντο, ὡς εἰς τὴν θείαν θεραπείαν ἀφωρισμένοι. Οὐ γὰρ, ὥς τινες ὑπέλαβον περὶ τῶν ἁγίων τόπων τοῦτο ἐῤῥέθη, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀφωρισμένων εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ θεραπείαν ἀνθρώπων· καὶ τοῦτο δῆλον τὰ ἑξῆς τῆς προφητείας ποιεῖ. Εὐθὺς γὰρ ἐπάγει· « Καὶ ἤρξατο [49] ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν τῶν πρεσβυτέρων, οἳ ἦσαν ἔσω ἐν τῷ οἴκῳ. » Οὓς [50] παρεγγυᾷ ἔνδον ἀναιρεθῆναι· δίκαιον γὰρ τοὺς ἐκεῖ παρανομοῦντας ἐκεῖ δοῦναι τὰς δίκας.

Vers. 5, 6. *Ite in civitatem post eum, et percutite, neque parcite oculis vestris, neque misereamini. Senem, et juvenem, et virginem, et infantes, et uxores interficite ad internecionem : ad omnes autem super quos est signum ne accedatis, et a sanctis meis incipite.* Rursus dico : « Horrendum est incidere in manus Dei viventis, » secundum id quod a beato Paulo dicitur [b]. Addo illud etiam, quod dixit divinus David : « Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam **739** in omni tempore [c]; die enim malo liberabit eos Dominus [d]. » Utraque enim hæc in iis quæ modo dicta sunt comperimus : hos quidem cum toto genere cædi absque ulla venia, et ad omnem ætatem pervadere supplicium; illos vero juste servari, et ab eorum communione liberos permanere. Jubet vero ut a sanctis ejus ultrices potestates initium faciant, non revera sanctos eos nuncupans, sed quia hoc esse existimabantur, quasi ad divinum cultum selecti. Neque enim, ut quidam opinati sunt, de sanctis locis hoc dictum est, sed de hominibus ad Dei cultum segregatis : quod perspicuum faciunt prophetiæ sequentia. Statim enim subjicit : « Et incepit a viris senioribus, qui erant intus in domo. » Quos præcipit intus interfici. Justum enim erat eos qui ibi legem violarant, ibi quoque pœnas dare.

ζ'. *Εἶπε γὰρ, φησὶ, πρὸς αὐτούς· Μιάνατε τὸν οἶκον, καὶ πλήσατε τὰς* [51] *ἐδοὺς νεκρῶν· ἐκπορεύεσθε* [52] *καὶ κόπτετε.* Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ εἰδώ-

Vers. 7. *Dixit enim ad ipsos*, inquit : *Polluite domum, et complete vias cadaveribus, egredimini et percutite.* Propterea enim quod ipsi idolis domum

[z] II Cor. xi, 29. [a] II Cor. xii, 21. [b] Hebr. x, 31. [c] Psal. cv, 3 [d] Psal. xl, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[46] Rec. lect. est ἐνδεδυκότα. [47] γιν. B præm. ταῖς. [48] μήπως. Loco cit. est Μὴ πάλιν. [47] πρὸς ὑμᾶς. Loco cit. ponitur post ὁ Θεός μου. [49] Loco cit. est αὐτόν. [49] B ἤρξαντο, juxta rec. lect. [50] Οὓς. Ita B editio prior, Καὶ. [51] τ ὁδ. *Hebr.* atria. [52] Rec. lect. ἐκπορευόμενοι.

Digitized by Google

polluerant, justus judex iniquorum cæde hoc fieri jubet.

Et egressi percutiebant civitatem. (VERS. 8.) *Et factum est cum percuterent, relictus fui ego solus, et cado super faciem meam, et exclamavi, et dixi : Heu mihi, Adonai Domine, deles tu reliquos Israelis effundendo iram tuam super Hierosolymam?* Humanus propheta, et ad misericordiam 740 propensus. Talis fuit beatus Paulus, qui pro Judæis optabat anathema a Christo esse [a]. Verum Dominus amicissimum servum consolatur, et supplicii docet æquitatem.

VERS. 9. *Injustitia enim domus Israelis*, inquit, *et Judæ magnificata est valde, valde.* Duplicatione illius *valde*, exsuperantiam incrementi declaravit. « Quia repleta est terra populis multis, et civitas completa est injustitia et immunditia, quia dixerunt: Dereliquit Dominus terram, non respicit Dominus. » Propterea, inquit, hæc audent, quia persuaserunt sibi me non considerare nec videre ea quæ geruntur.

CAPUT X.

VERS. 1. *Et vidi, et ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, similitudo throni in eo.* Hoc loco aperte tandem animalia quæ viderat, Cherubim appellat. Significat autem, ut dixi, nomen hoc idem ac plenus scientiæ.

VERS. 2. *Et dixit ad virum qui indutus erat stola : Ingredere in medium rotarum quæ sunt sub Cherubim.* Observandum est nulli e sex viris præceptum esse, ut ad Cherubim appropinquarent, præterquam ei qui stola erat indutus : quia illi videlicet digni non erant qui ad divinas virtutes, seu Cherubim, accederent. « Et imple manum tuam prunis ignis quæ sunt inter Cherubim, et effunde super civitatem. » Horroris autem plena sunt quæ spectantur, prunæ ignis dispersæ : ultrices nempe virtutes civitatem circumeuntes.

VERS. 4. *Et abscessit gloria Domini a Cherubim ad* 741 *limen domus.* Quia enim sumi carbones et per urbem spargi præcepit, recedere quodammodo videtur, ei qui jussus erat imperata faciendi locum concedens. Veritus enim fuerat omnino appropinquare gloriæ divinæ quæ in Cherubim vehebatur. [5] Maximus porro edebatur sonus cum moverentur alæ Cherubim, ita ut existimari posset, vel tonitru esse, vel divina vox. Illud enim, « vox Dei omnipotentis, » Symmachus et Theodotion « magni Dei tonitru » interpretati sunt : hoc est, sonitum illum comparare potuisses magni

[a] Rom. IX, 3

λοις [53] τὸν οἶκον ἐμίαναν, ὁ δίκαιος κριτὴς τῇ τῶν παρανόμων σφαγῇ τοῦτο γενέσθαι παρακελεύεται.

Καὶ [54] *ἐξελθόντες ἔτυπτον τὴν πόλιν.* (ἡ'.) *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κόπτειν, ὑπελείφθην* [55] *ἐγὼ μόνος* [56], *καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου, καὶ ἀνεβόησα, καὶ εἶπον· Οἴμοι, Ἀδωναὶ Κύριε, ἐξαλείφεις σὺ τοὺς καταλοίπους τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ἐκχέαι* [57] *τὸν θυμόν σου ἐπὶ Ἱερουσαλήμ;* Φιλάνθρωπος ὁ προφήτης, καὶ πρὸς ἔλεον καμπτόμενος· τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος, ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ Ἰουδαίων εὐχόμενος. Ἀλλ' ὁ Δεσπότης καὶ τὸν εὐνούστατον οἰκέτην θεραπεύει, καὶ τῆς τιμωρίας διδάσκει τὸ δίκαιον.

θ'. *Ἀδικία γὰρ, φησὶ, τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα μεμεγάλυνται σφόδρα, σφόδρα.* Καὶ τῷ διπλασιασμῷ τὴν τῆς ἐπιτάσεως παρεδήλωσεν ὑπερβολήν. « Ὅτι ἐπλήσθη ἡ γῆ λαῶν πολλῶν, καὶ ἡ πόλις ἐπλήσθη ἀδικίας καὶ ἀκαθαρσίας, ὅτι εἶπον, Ἐγκατέλιπε Κύριος τὴν γῆν, οὐκ [58] ἐφορᾷ Κύριος. » Ταῦτα, φησὶ, τολμῶσι, πείσαντες ἑαυτοὺς μὴ ἐποπτεύειν με, μηδὲ ὁρᾷν τὰ γινόμενα.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

α'. *Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπάνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν Χερουβὶμ, ὡς λίθος σαπφείρου· ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ.* Ἐνταῦθα σαφῶς λοιπὸν ἃ ἐθεάσατο ζῶα, Χερουβὶμ ὀνομάζει· σημαίνει δὲ, ὡς ἔφην, τὸ ὄνομα πλήρης γνώσεως.

β'. *Καὶ εἶπε πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἐνδεδυκότα τὴν στολήν· Εἴσελθε εἰς τὸ μέσον τῶν τροχῶν τῶν ὑποκάτω τῶν Χερουβίμ.* Ἐπισημήνασθαι χρὴ, ὅτι οὐδενὶ τῶν ἓξ τοῖς Χερουβὶμ πελάσαι προκέτρεξεν, ἀλλὰ τῷ τὴν στολὴν ἐνδεδυμένῳ· ὡς αὐτῶν δηλονότι μὴ ἀξίων ὄντων πλησιάζειν θείαις δυνάμεσι, τοῖς Χερουβίμ. « Καὶ πλῆσον τὰς χεῖράς σου ἀνθράκων πυρὸς, ἐκ μέσου τῶν Χερουβὶμ, καὶ διασκόρπισον ἐπὶ τὴν πόλιν. » Φρίκης δὲ μεστὰ τὰ θεωρούμενα· πυρὸς ἄνθρακες σκεδαννύμενοι· τιμωρητικαὶ δυνάμεις, δηλαδὴ τὴν πόλιν περινοστοῦσαι.

δ'. *Καὶ ἀπῆρεν* [59] *ἡ δόξα Κυρίου ἀπὸ τῶν Χερουβὶμ εἰς τὸ αἴθριον τοῦ οἴκου.* Ἐπειδὴ γὰρ προσέταξε ληφθῆναι τοὺς ἄνθρακας, καὶ σκεδασθῆναι κατὰ τῆς πόλεως, ὑποχωρεῖν πως δοκεῖ, χώραν διδοὺς τῷ προσταχθέντι ποιῆσαι τὸ κελευσθέν· ἐδεδίει γὰρ πάντως πελάσαι τῆς θείας δόξης ἐπιχορευμένης τῶν Χερουβίμ· μέγιστος δὲ ἦχος ἀπετελεῖτο τῶν πτερύγων κινουμένων τῶν Χερουβὶμ, ὡς ὑπολαμβάνειν βροντὴν εἶναι, ἢ θείαν φωνήν· τὸ γὰρ, « Ὡς φωνὴ Θεοῦ Σαδαΐ [60] » — « Ἱκανοῦ Θεοῦ βροντήν » ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων ἡρμήνευσαν· τουτέστιν, Εἰκάσαις ἂν τὸν ἦχον τῇ τοῦ ἱκανοῦ καὶ δυνατοῦ Θεοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[53] εἰδ. B præm. τοῖς. [54] καὶ — πόλιν. Des. apud LXX. [55] ὑπελ. ἐγώ. Des. apud LXX, et ad Theodot. pertinet. [56] μόνος. Des. in Hebr. [57] ἐκχ. Apud LXX, seq. σέ. [58] οὐκ, κ. τ. λ. Hæc una cum initio cap. X des. in B. [59] ἀπῆρ. *Hebr.* extulit sese. [60] Rec. lect. est Σαδδαΐ.

Digitized by Google

φωνῇ· ἀντὶ τοῦ, τῇ κατὰ θείαν ἐνέργειαν ἀποτελουμένῃ βροντῇ. A et potentis Dei voci, id est, tonitru quod divina vi perficitur.

Καὶ ἦλθε, φησὶν, *καὶ ἔστη ἐχόμενος τῶν τροχῶν.* (ζ'.) *Καὶ ἐξέτεινε*, φησὶν, *ὁ Χερουβὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐκ τῶν* [61] *ἀναμέσον τῶν Χερουβὶμ, εἰς μέσον τοῦ πυρὸς τοῦ ὄντος ἐν μέσῳ τῶν Χερουβίμ· καὶ ἔλαβε, καὶ ἔδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐνδεδυκότος τὴν στολὴν τὴν ἁγίαν, καὶ ἔλαβε* [62]*, καὶ ἐξῆλθε.* Τὴν τῶν ἀοράτων ταγμάτων διαφορὰν καὶ ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν· οἱ μὲν γὰρ ἐξ οὐδὲ πελάσαι τοῖς Χερουβὶμ προσετάχθησαν· ὁ δὲ πελάζει μὲν, οὐ κατατολμᾷ δὲ τοῦ μέσου τῶν Χερουβὶμ, ἀλλ' αὐτὰ [63] τὰ Χερουβὶμ ὀρέγει τοὺς ἄνθρακας.

Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, *τὰ Χερουβὶμ ὅμοια* [64] *χειρῶν ἀνθρώπων ὑποκάτωθεν τῶν πτερύγων αὐτῶν.* B Ἐνεργείας δὲ αἱ χεῖρες σημαντικαί· εἶτα ἐξηγεῖται πάλιν τὰ κατὰ τοὺς τροχοὺς, πάντα μὲν εἰρηκὼς ἃ καὶ ἤδη προειρήκαμεν· τὸ δὲ εἶδος τῆς χρόας μόνον ἠλλαγμένον ἑωρακέναι φησίν· ἐκεῖ μὲν γὰρ, κατὰ τὴν Σύμμαχον, ὡς εἶδος ὑακίνθου ἔφη τεθεᾶσθαι· ἐνταῦθα δὲ, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ὡς εἶδος ἄνθρακος· ὥστε κἀντεῦθεν ἡμᾶς μαθεῖν, ὡς οὐκ αὐτὰς εἶδε τῶν ὁρατῶν τὰς φύσεις, ἀλλ' ὁμοιώματά τινα καὶ εἰκάσματα· διὸ καὶ ἠλλαγμένα θεωρεῖ. Ταύτην δὲ τὴν ἀλλαγὴν καὶ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐθεάσατο· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πρῶτον πρόσωπον ἀνθρώπῳ ἐοικέναι ἔφη, τὸ δὲ δεύτερον λέοντι, τὸ δὲ τρίτον μόσχῳ, τὸ δὲ τέταρτον ἀετῷ· ἐνταῦθα δὲ ἀντεστραμμένην τὴν τάξιν, καὶ τὸ τοῦ Χερουβὶμ πρόσωπον, ὅπερ ἐστὶ μόσχου, πρῶτον ἔφη τεθεᾶσθαι, δεύτερον δὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἶτα τοῦ λέοντος, καὶ τὸ τοῦ ἀετοῦ. Οὐ τοίνυν τοιαύτη τῶν ἀοράτων δυνάμεων ἡ φύσις, ἀλλὰ πρὸς τὴν χρείαν ὁ Δεσπότης τὰς τοιαύτας οἰκονομεῖ [65] θεωρίας. Καὶ ἡγοῦμαι, ἐπειδὴ ἐν τῷ ναῷ ταύτην ἑώρα τὴν ὀπταισίαν, διὰ τοῦτο προτεταγμένον εἶδε τοῦ μόσχου τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ εἰς τύπον ἱερωσύνης τοῦτο παρεληπται. Διδάσκει δὲ, ὅτι καὶ οἱ νῶτοι αὐτῶν καὶ αἱ χεῖρες αὐτῶν, καὶ αἱ πτέρυγες, καὶ οἱ τροχοὶ, πλήρεις ἦσαν ὀφθαλμῶν, τῆς γνώσεως αὐτῶν τὸ πλῆθος διδασκόμενος· ὅπερ καὶ σημαίνει τὸ ὄνομα *γελγέλ*,

ιγ'. *Τοῖς δὲ τροχοῖς τούτοις*, φησὶν, *ἐπεκλήθη γελγὲλ ἀκούοντός μου.* Τουτέστιν, ἀνακυκλεῖσθαι καὶ ἀνακινεῖσθαι προσετάχθησαν.

ιε'. *Καὶ ἐπήρθη*, φησὶ, *τὰ Χερουβίμ.* Εἶτα διδάσκων ἡμᾶς, ὡς ταῦτα καὶ ἤδη πρότερον ἐθεάσατο, φησίν· « Τοῦτο τὸ ζῶον ὃ εἶδον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ. » Ἀλλὰ τότε τῆς μὲν θεωρίας ἀπήλαυσε, τὴν δὲ προσηγορίαν ἠγνόησε· νῦν δὲ καὶ τοῦτο μεμάθηκεν [66].

ις', ιζ'. *Καὶ ἐν τῷ πορεύεσθαι τὰ Χερουβὶμ ἐπορεύοντο οἱ τροχοὶ, καὶ οὗτοι ἐχόμενοι αὐτῶν· καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν τὰ Χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν τοῦ μετεωρίζεσθαι ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἐπέστρεφον οἱ τροχοὶ αὐτῶν, καὶ γε αὐτοὶ ἀπὸ τῶν*

Et venit, inquit, *et stetit prope rotas.* (Vers. 7.) *Et extendit*, inquit, *Cherub manum suam de medio ipsorum Cherubim, in medium ignis qui erat in medio Cherubim: et accepit et dedit in manus ejus qui indutus erat stola sancta; et accepit, et egressus est.* Ordinum qui cerni nequeunt discrimen hinc quoque licet agnoscere. Sex enim imperatum fuit, ut ne prope quidem accederent ad ipsa Cherubim: hic vero appropinquat quidem, non tamen audet inter illa pedem figere, sed ipsa Cherubim porrigunt carbones.

Vers. 8. *Et vidi*, inquit, *Cherubim, similitudinem manuum hominum sub alis eorum. Manus* significant opera. Post hæc rursus narrat [9-12] quæ ad rotas pertinent, omnibus iis repetitis, quæ jam ante diximus: speciem tantum coloris immutatam se vidisse ait. Ibi enim, secundum Symmachum, quasi speciem hyacinthi dixit se conspexisse: hic vero, **742** secundum Septuaginta, quasi speciem carbonis. Ita ut ex hoc quoque loco discere possimus, non vidisse eum ipsas naturas eorum quæ cerni nequeunt, sed similitudines quasdam et imagines. Ideo etiam immutatas cernit; atque hanc immutationem in ipsis quoque Cherubim conspexerat. Ibi enim primam faciem homini similem fuisse dixit, secundam leoni, tertiam vituło, quartam aquilæ. Hic autem ordo est inversus, et faciem Cherubim quæ est vituli, dicit primam se vidisse, secundam hominis, deinde leonis, tum aquilæ. Non igitur talis est potestatum, quæ cerni nequeunt, natura: sed perinde atque opus est, de hujusmodi visionibus Dominus disponit. Et arbitror, quia in templo hanc vidit visionem, idcirco eum vidisse præpositam vituli faciem, quandoquidem hæc ad typum sacerdotii sumpta est. Docetque, dorsa ipsorum, et manus, et alas, et rotas plenas oculis fuisse, edoctus vim cognitionis ipsorum, quod significat nomen *gelgel*.

Vers. 13. *Rotis autem istis*, inquit, *acclamatum est gelgel, audiente me.* Hoc est, imperatum fuit ipsis, ut volverentur atque commoverentur.

Vers. 15. *Et elevata sunt*, inquit, *Cherubim.* Deinde docet nos se hæc etiam prius conspexisse, et ait: « Ipsum est animal quod videram juxta flumen Chobar. » Verum tunc quidem visionem percepit, sed nomen ignoravit, quod nunc didicit.

Vers. 16, 17. *Et cum incederent Cherubim, incedebant etiam rotæ, et ipsæ erant prope illa: et cum extollerent Cherubim alas suas, ut extollerentur a terra, non revertebantur rotæ* **743** *eorum, et ipsæ juxta illa. Et cum starent ipsæ, stabant: et cum al-*

VARIÆ LECTIONES.

[61] ἐκ τ. ἀναμ. τ. Χερ. Des. apud LXX. [62] κ. ἔλ. Des. in B. [63] B ἀλλὰ ταῦτα. [64] Rec. iect. est ἐμοίωσε. [65] οἰκ. In B ponitur post θεωρίας. [66] B μεμαθήκαμεν.

Digitized by Google

tollerentur ipsa, attollebantur cum ipsis, quia spiritus vitæ in ipsis. Sequebantur, inquit, in omnibus rotæ ipsa Cherubim, cumque illa moverentur, simul movebantur, et volantia sequebantur, et cum starent, stabant, non ab aliqua vi tractæ, sed sponte sua unumquodque horum facientes, quia ipsis quoque spiritualis vita communicata fuerat.

A ἐχομένων [67] ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ ἑστάναι αὐτὰ εἱστήκεισαν καὶ ἐν τῷ μετεωρίζεσθαι αὐτὰ ἐμετεωρίζοντο μετ' αὐτῶν, διότι πνεῦμα ζωῆς ἐν [68] αὐτοῖς. Εἵποντο, φησὶ, κατὰ πάντα τοῖς Χερουβὶμ οἱ τροχοὶ, καὶ κινουμένοις συνεκινοῦντο, καὶ πετομένοις ἠκολούθουν, καὶ ἑστώτων εἱστήκεισαν, οὐχ ὑπό τινος βίας συρόμενοι, ἀλλ' αὐτόματοι τούτων ἕκαστον ἐνεργοῦντες· πνευματικῶς [69] γὰρ καὶ αὐτοὶ ζωῆς ἐν μετουσίᾳ ἐτύγχανον.

Vers. 18, 19. *Et egressa est gloria Domini de limine domus, et ascendit super Cherubim. Et assumpsere Cherubim alas suas, et elata sunt a terra coram me, cum attollerentur ipsa, et steterunt ad vestibula portæ domus Domini e regione, et gloria Dei Israelis erat super ipsis desuper.* Quando enim sumi præcepit carbones, visa est quodammodo recedere, ut accedere auderet is cui fuerat imperatum : quo facto, rursus redire videtur et invehi; sed Cherubim, inquit, sublimia erant, et facile per aerem ferebantur, alarum motu pro pedibus utentia : et sequebantur rotæ, ne parum quidem sejunctæ. Vehebatur autem illis Dei gloria : non ipse Deus, qui incircumscriptus est, et ubique præsens, et omnia complens, sed ejus gloria, quæ secundum illius dispensationes sese ostendit.

B ιη', ιθ'. *Καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰθρίου τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ τὰ Χερουβίμ. Καὶ ἀνέλαβε* [70] *τὰ Χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ ἐμετεωρίσθησαν ἀπὸ τῆς γῆς ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν τῷ ἐξαίρειν αὐτὰ, καὶ ἔστησαν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης οἴκου Κυρίου τῆς ἀπέναντι, καὶ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτῶν ὑπεράνωθεν.* Ἡνίκα μὲν γὰρ τοὺς ἄνθρακας ληφθῆναι προσέταξεν, ἔδοξέ πως ἀφίστασθαι, ἵνα καταθαῤῥήσῃ προσελθεῖν ὁ προστεταγμένος· ἐκείνου δὲ γινομένου, πάλιν ἐπανιέναι δοκεῖ, καὶ ἐποχεῖσθαι· τὰ δὲ Χερουβὶμ φησι μετέωρα, καὶ ῥᾴον διὰ τοῦ ἀέρος ἐφέρετο, τῇ κινήσει τῶν πτερύγων ἀντὶ ποδῶν χρώμενα· εἵποντο δὲ οἱ τροχοὶ οὐδὲ βραχὺ χωριζόμενοι· ἐπωχεῖτο δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα, οὐκ αὐτὸς ὁ Θεός· ἀπερίγραπτος [71] γὰρ, καὶ πανταχοῦ παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν· ἀλλ' ἡ τούτου δόξα ἡ πρὸς τὰς οἰκονομίας ἐπιφαινομένη.

Vers. 20. *Hoc,* inquit, *est animal quod vidi sub Deo Israelis, juxta fluvium Chobar, et cognovi Cherubim esse.* Visionem enim prius etiam percepi, sed nomen nunc demum didici. Atque hinc aperte **744** intelligi potest non ipsam ab eo C conspectam fuisse invisibilium naturarum essentiam, sed imagines quasdam atque similitudines. [21, 22] Nam in altera visione quatuor alas dixit habere unum ex Cherubim, hic vero octo. At natura hanc mutationem non admiserat, verum pro re nata expressa est visio. Quia enim ampliorem cognitionem ex divino colloquio percepit propheta, et alæ cognitionis celeritatem indicant, incrementum additæ ipsi cognitionis significans, duplicatas ei Cherubim ostendit alas, quarum appellatio Græca voce copiam cognitionis significat.

κ'. *Τοῦτο, φησὶ, τὸ ζῷόν ἐστιν ὃ εἶδον ὑποκάτω Θεοῦ Ἰσραὴλ, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ· καὶ ἔγνων ὅτι Χερουβίμ ἐστι.* Τῆς μὲν γὰρ θεωρίας καὶ ἤδη πρότερον ἀπῆλαυσα· τὴν δὲ προσηγορίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος μεμάθηκα. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ σαφῶς ἔστι μαθεῖν, ὡς οὐκ αὐτὴν εἶδε τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν οὐσίαν, ἀλλ' εἰκάσματά τινα καὶ ἐνδάλματα· ἐν μὲν γὰρ τῇ προτέρᾳ ὀπτασίᾳ τέσσαρας πτέρυγας ἔφη ἔχειν τὸ ἓν Χερουβὶμ, ἐνταῦθα δὲ ὀκτώ· οὐκ ἂν δὲ ἡ φύσις μεταβολὴν ἐδέξατο, ἀλλὰ πρὸς τὴν χρείαν ἡ θεωρία ἐξετυπώθη· ἐπειδὴ γὰρ πλείονα γνῶσιν ὁ προφήτης ἐκ τῆς θείας διαλέξεως ἔλαβεν, αἱ δὲ πτέρυγες γνώσεως παραδηλοῦσιν ὀξύτητα, τὴν γενομένην αὐτῷ τῆς γνώσεως προσθήκην σημαίνων, διπλᾶς αὐτῷ δείκνυσι τῶν Χερουβὶμ τὰς πτέρυγας· καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ τούτων προσηγορία τῇ Ἑλλάδι φωνῇ τὸ πλῆθος σημαίνει τῆς γνώσεως.

CAPUT XI.

Vers. 1-3. *Et assumpsit me,* inquit, *Spiritus, et eduxit me ad portam domus Domini quæ erat e* D *regione, respicientem ad orientem : et ecce in vestibulis januæ, quasi viginti quinque viri. Et vidi in medio ipsorum Jezoniam filium Jezec, et Phaltiam filium Banæi, duces populi. Et dixit Dominus ad me : Fili hominis, isti viri cogitantes vana, et tractantes consilium pravum in civitate hac, dicentes : Nonne recenter ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, vos autem carnes.* Accusat et principes, et illis

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

α', γ'. *Καὶ ἀνέλαβέ με,* φησὶ, *Πνεῦμα, καὶ ἐξήγαγέ* [72] *με ἐπὶ τὴν πύλην τοῦ οἴκου Κυρίου τὴν κατέναντι, τὴν βλέπουσαν κατὰ ἀνατολάς· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν προθύρων τῆς πύλης, ὡς εἰκοσιπέντε ἄνδρες, καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ αὐτῶν Ἰεζονίαν* [73] *τὸν τοῦ Ἰεζὲκ* [74], *καὶ Φαλτίαν τὸν Βαναίου, τοὺς ἡγουμένους τοῦ λαοῦ. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με· Υἱὲ ἀνθρώπου, οὗτοι οἱ ἄνδρες οἱ λογιζόμενοι μάταια, καὶ βουλευόμενοι βουλὴν* [75] *πονηρὰν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, οἱ λέγοντες·* Οὐχὶ [76] *προσφά-*

VARIÆ LECTIONES.

[67] ἐχ. ἀπ. αὐτ. A ἐχόμενα αὐτῶν, ut in Alex. et ed. Ald. [68] ἐν B præm. ἦν. [69] B πνευματικῆς. [70] ἀνέλαβε, κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX. [71] ἀπερίγραφος. [72] Rec. lect. est ἤγαγε. [73] Rec. lect. est Ἰεχονίαν. Vid. supra, ad c. VIII, 11. [74] Ἰεζ. Alii Ἰέζερ, vel Ἰάζερ. [75] βουλ. πον. Des. in B. [76] Οὐχὶ.—οἰκίαι *Hebr.* Non in propinquo est (sc. excidium urbis), ædificando (ædificemus) ædes.

Digitized by Google

τως ᾠκοδόμηνται οἰκίαι; Αὕτη ἐστὶν ὁ λέβης, A ὑμεῖς [77] δὲ τὰ κρέα. Κατηγορεῖ καὶ τῶν ἡγουμένων, καὶ τῶν ὑπηκόων, ὡς ἐναντία τῷ Θεῷ βουλευομένων, καὶ τοῖς προφήταις ἀντιλεγόντων, καὶ πείθεσθαι μὴ θελόντων ὅτι τοῖς πολεμίοις παραδοθήσονται, ἀλλὰ τὴν πόλιν οἰκήσουσι, κἀκεῖ δέξονται τοῦ βίου τὸ τέλος. Νεόδμητοι γὰρ, φησὶν, αἱ οἰκίαι, καὶ ἐν ταύταις κατοικήσομεν, καὶ τοῦ βίου τὸ πέρας δεξόμεθα· τούτου χάριν ἀγαναχτῶν ὁ Θεὸς τὴν ἐσομένην τῶν πολεμίων ἔφοδον διὰ τοῦ προφήτου προλέγει.

subjectos, ut contraria Deo consulentes, et prophetis repugnantes, neque credere volentes, fore ut hostibus tradantur, sed sibi persuadentes, fore ut urbem incolentes ibi sortiantur **745** vitæ finem. Nuper enim domus, aiunt, ædificatæ sunt, et in ipsis habitabimus, et vitam finiemus. Hac de causa succensens Deus, futuram hostium * invasionem per prophetam prædicit.

ε'. Ἐπέπεσε [78] γὰρ, φησὶν, ἐπ' ἐμὲ Πνεῦμα Κυρίου, καὶ εἶπε πρός με· Τάδε [79] λέγει Κύριος. Τουτέστι, τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ἀναπλησθεὶς τάδε εἰπεῖν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ προσετάχθην.

VERS. 5. *Cecidit enim super me*, inquit, *Spiritus Domini, et dixit ad me: Hæc dicit Dominus.* Hoc est, divini Spiritus virtute impletus hæc ex persona Dei dicere jussus fui.

Οὕτως εἴπατε, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ τὰ [80] διαβούλια τοῦ πνεύματος ὑμῶν ἐγὼ ἐπίσταμαι. (ς', η'.) Ἐπληθύνατε νεκροὺς [81] ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, καὶ ἐπλήσατε [82] τὰς ὁδοὺς αὐτῆς τραυματιῶν. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Τοὺς νεκροὺς ὑμῶν, οὓς ἐπατάξατε ἐν μέσῳ αὐτῆς, οὗτοί εἰσι τὰ κρέα, αὐτὴ δέ ἐστιν ὁ λέβης, καὶ ὑμᾶς ἐξάξω ἐκ μέσου αὐτῆς. Ῥομφαίαν φοβεῖσθε, καὶ ῥομφαίαν ἐπάξω ἐφ' ὑμᾶς, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Ὑμεῖς μὲν, φησὶ, λέβητα τὴν πόλιν ἀπεφήνατε, νεκρῶν αὐτὴν μυρίων ἐμπλήσαντες· τούτου χάριν οὐ τεύξεσθε ὧν ἐλπίζετε, οὐδὲ ἄλυπον δέξεσθε τοῦ βίου τὸ πέρας, ἀλλὰ τοῖς πολεμίοις, οὓς δεδοίκατε, παραυτίκα παραδοθήσεσθε, καὶ τῆς ἐκείνων ῥομφαίας γενήσεσθε παρανάλωμα.

B *Sic, domus Israelis, dixistis: Etiam pessima consilia spiritus vestri ego scio.* (VERS. 6-8.) *Multiplicastis mortuos in urbe hac, et implevistis vias ejus vulneratis. Propterea hæc dicit Dominus: Mortui vestri, quos percussistis in medio ejus, isti sunt carnes, et hæc est lebes, et vos educam e medio ejus. Gladium timetis, et gladium adducam super vos, dicit Adonai Dominus.* Vos quidem, inquit, lebetem fecistis urbem, quam infinitis cadaveribus complevistis: idcirco, quæ speratis minime assequemini, neque a molestiis vacuum sortiemini vitæ finem; verum hostibus, quos veriti estis, mox trademini, et illorum gladio peribitis.

θ'. Καὶ ἐξάξω ὑμᾶς ἐκ μέσου αὐτῆς, καὶ παραδώσω ὑμᾶς εἰς χεῖρας ἀλλοτρίων, καὶ ποιήσω ἐν ὑμῖν κρίμα [83]. Δικαίως, φησὶν, ὑμᾶς τιμωρήσομαι· ἐπειδὴ γὰρ ὑμεῖς τοὺς ὁμοφύλους ἀνείλετε, ἀλλοτρίοις καὶ πολεμίοις ἐνδίκως παραδοθήσεσθε.

C VERS. 9. *Et educam vos e medio ejus, et tradam vos in manus alienorum, et exercebo inter vos judicium.* Jure, inquit, vos ulciscar: nam quia vos tribules vestros interfecistis, alienis et hostibus jure trademini.

ι'. Ἐπὶ τῶν ὁρίων [84] τοῦ Ἰσραὴλ κρινῶ ὑμᾶς· καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος. Ἔξω, φησὶ, τῆς πόλεως τίσετε δίκας ὧν ἠσεβήσατε, καὶ διὰ τῆς πείρας μαθήσεσθέ με Δεσπότην.

VERS. 10. *In terminis Israelis judicabo vos, et cognoscetis me esse Dominum.* Extra urbem, inquit, **746** eorum quæ impie patrastis luetis pœnas, et experientia Dominum me esse discetis.

ια', ιβ'. Αὕτη [85] ὑμῖν οὐκ ἔσται εἰς λέβητα, καὶ ὑμεῖς οὐ μὴ γένησθε ἐν μέσῳ αὐτῆς εἰς κρέα· ἐπὶ τῶν ὁρίων [86] τοῦ Ἰσραὴλ κρινῶ ὑμᾶς. Καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι [87] ἐγὼ Κύριος. Οὐκ ἀποθανεῖσθε, φησὶν, ἐν τῇ πόλει, οὐδὲ ταφῆς ἀξιωθήσεσθε ἐν αὐτῇ, κατὰ τὰς ὑμετέρας ἐλπίδας, ἀλλὰ πόρρω ταύτης ἀναιρεθήσεσθε· καὶ τὰς αἰτίας διδάσκων, « Ὅτι [88] D ἐν τοῖς δικαιώμασί μου, φησὶν, οὐκ ἐπορεύθητε, καὶ τὰ κρίματά μου οὐκ ἐποιήσατε· ἀλλὰ [89] οὐδὲ κατὰ τὰ κρίματα τῶν ἐθνῶν τῶν περικύκλῳ ὑμῶν οὐκ ἐποιήσατε. » Παρανομίας ὑπερβολὴ, καὶ δυσσεβείας μέγιστος [90] ἔλεγχος, τὸ μὴ μόνον τὸν θεῖον παραβῆναι νόμον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσεβείᾳ συζώντων ἐθνῶν δυσσεβέστερα δρᾶν.

VERS. 11, 12. *Hæc vobis non erit in lebetem, et vos non eritis in medio ejus carnes. In terminis Israelis judicabo vos. Et cognoscetis me esse Dominum.* Non moriemini, inquit, in urbe, neque in ipsa afficiemini sepultura secundum spes vestras, sed procul ab ipsa interficiemini. Causasque docens, « Quia in justificationibus, inquit, meis non ambulastis, et judicia mea non fecistis: sed neque secundum judicia gentium, quæ sunt in circuitu vestro, fecistis. » Iniquitatis exsuperantia, et impietatis maximum argumentum est, non solum divinam violare legem, sed etiam gentium in impietate degentium impietatem superare.

VARIÆ LECTIONES.

[77] ὑμ. Rec. lect. est ἡμεῖς, juxta *Hebr.* [78] Rec. lect. est ἔπεσε. [79] Τάδε, κ. τ. λ. Apud LXX, præm. λέγε. [80] τὰ — ὑμῶν. *Hebr.* quæ ascendunt in animum vestrum. [81] νεκρ. Apud LXX sequ. ὑμῶν. [82] Rec. lect. est ἐνεπλήσατε. [83] Rec. lect. est κρίματα. [84] ὁρ. Ita Compl. juxta Hebr. Rec. lectio est ὀρέων. [85] Vers. 11 et 12 qui des. in cod. Vat. iisdem verbis in ed. Compl. exstant. [86] ὁρ. A et B ὀρέων, ut in Alex. [87] ὅτι. Ita quoque A, sed B habet διότι. [88] ὅτι — περιχ. ὑμ. οὐκ ἐπ. Hæc solent omitti in edit. τῶν LXX. [89] ἀλλὰ — ἐποιήσ. Aliter Grabius. [90] μέν. In B. ponitur post ἔλεγχος.

Digitized by Google

VERS. 13. *Et factum est, cum prophetarem ego, et Phaltias filius Baniæ mortuus est, et cado in faciem meam, et clamavi voce magna, et dixi: Heu, heu, Adonai Domine, consummationem tu facis reliquos Israelis?* Videt prophetæ opera illorum qui jussi fuerant civitatem nulli parcentes cædere, et veritus ne funditus intereat, omnibus [a] interfectis (oblitus enim fuerat, præ animi mœrore, multos accepisse incolumitatis signa), clementi Domino supplicat, ut misericordia temperet justitiam. Docetur que fore ut isti quidem hostibus tradantur, propter ingentem improbitatem; qui vero jam captivi abducti fuerant, etiam in externa regione 747 consolationem percipiant, et reditum consequantur.

A

VERS. 15. *Fili enim hominis*, inquit, *fratres tui et viri captivitatis tuæ, et omnis domus Israelis consummata est.* Aliquos, inquit, bello captos, qui jam pœnas facinorum, quæ ausi sunt, dederunt, servabo mihi in populum. « Quibus dixerunt habitantes Hierosolymæ: Longe abestis a Domino, nobis data est terra in hæreditatem. » Deridentes illos, qui nunc habitant Hierosolymæ, dicere audebant: Vos Dominus a se procul esse voluit, sed nobis promissionis terram distribuit. Idcirco, inquit, omnia contra fient, et vos neci tradam, illorum autem curam habebo.

B

VERS. 16. *Propterea dixit: Hæc dicit Adonai Dominus: Repellam eos ad gentes, et dispergam ipsos in omnem terram, et ero ipsis in sanctificationem parvam in regionibus, quo ingressi fuerint.* Interim enim ipsos quidem captivos, et exules, et profugos feci: verumtamen in exsilio, exspectatione mutationis calamitatum, et spe bonorum, consolationem eis afferam. Hoc enim declaravit, cum dixit: « Ero ipsis in sanctificationem parvam. » Non multo post autem ipsos rursus restituam, et in patriam terram reducam.

C

VERS. 17, 18. *Cogam enim ipsos*, inquit, *ex gentibus, et accipiam eos de regionibus in quibus dispersi eos, et dabo ipsis terram Israelis, et ingredientur illuc, et* 748 *educent omnes abominationes ejus, et omnes iniquitates ejus de illa.* Hoc autem docet Esdræ historia, et narratio de Machabæis. Nam post reversionem a Babylone, relicto idolorum cultu, auctorem omnium rerum Deum studiose colere perseverabant.

D

VERS. 19. *Et dabo ipsis*, inquit, *cor alterum, et spiritum novum dabo eis.* Iis autem non liberi arbitrii eversionem declaravit, sed futurum ab ipso

ιγ'. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προφητεύειν με, καὶ Φαλτίας ὁ τοῦ Βαναλου ἀπέθανεν· καὶ [91] πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου, καὶ ἀνεβόησα φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπα· Οἴμοι, οἴμοι, Ἀδωναὶ Κύριε, εἰς συντέλειαν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλοίπους τοῦ Ἰσραήλ; Ὁρᾷ τὴν ἐνέργειαν ὁ προφήτης ἐκείνων, οἳ κόπτειν ἀφειδῶς προσετάχθησαν τὴν πόλιν, καὶ δείσας μὴ τὴν πανωλεθρίαν ὑπομείνῃ, πάντων ἀναιρουμένων· ἐπελάθετο γὰρ ἐκ τῆς ἀθυμίας ὡς πολλοὶ τὰ τῆς σωτηρίας ἐδέξαντο σημεῖα· τὸν φιλάνθρωπον ἱκετεύει Δεσπότην ἐλέῳ κεράσαι τὸ δίκαιον· διδάσκεται δὲ, ὡς οὗτοι μὲν τοῖς πολεμίοις παραδοθήσονται διὰ τὴν πολλὴν πονηρίαν· οἱ δὲ ἤδη αἰχμάλωτοι ἀπαχθέντες, κἂν τῇ ξένῃ παραψυχῆς ἀπολαύσουσι, καὶ ἐπανόδου τεύξονται.

ιε'. Υἱὲ γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου, οἱ ἀδελφοί σου, καὶ οἱ [92] ἄνδρες τῆς αἰχμαλωσίας σου, καὶ πᾶς ὁ οἶκος Ἰσραὴλ συντετέλεσται [93]. Ἑνίους φησὶ βορυαλώτους γεγενημένους, καὶ δίκας ὧν ἐτόλμησαν δεδωκότας, φυλάξω μοι εἰς λαόν. « Οἷς εἶπον αὐτοῖς οἱ κατοικοῦντες Ἰερουσαλὴμ, Μακρὰν ἀπέχετε ἀπὸ Κυρίου, ἡμῖν δέδοται ἡ γῆ εἰς κληρονομίαν. » Ἐπιτωθάζοντες ἐκείνοις οἱ νῦν τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες λέγειν ἐτόλμων, ὡς Ὑμᾶς μὲν πόρρω ἑαυτοῦ πεποίηκεν ὁ Δεσπότης, ἡμῖν δὲ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἀπεκλήρωσε γῆν· διὰ τοῦτο, φησὶ, πᾶν τοὐναντίον γενήσεται, καὶ ὑμᾶς μὲν παραδώσω σφαγῇ, ἐκείνων δὲ ποιήσομαι πρόνοιαν.

ις'. Διὰ τοῦτο εἶπε [94]· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, ὅτι Ἀπώσομαι αὐτοὺς εἰς τὰ ἔθνη, καὶ διασκορπιῶ αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς ἁγίασμα μικρὸν [95] ἐν ταῖς χώραις, οὗ ἂν εἰσέλθωσιν ἐκεῖ. Τέως μὲν γὰρ αὐτοὺς [96] αἰχμαλώτους, καὶ μετοίκους, καὶ σποράδας πεποίηκα· ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ μετοικίᾳ, τῇ προσδοκίᾳ τῆς τῶν συμφορῶν μεταβολῆς, καὶ τῇ ἐλπίδι τῶν ἀγαθῶν, παραψυχὴν αὐτοῖς παρέξομαι· καὶ [97] τοῦτο παρεδήλωσεν εἰπών· « Ἔσομαι αὐτοῖς εἰς ἁγίασμα μικρόν. » Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ πάλιν αὐτοὺς ἀποκαταστήσω, καὶ εἰς τὴν πατρῴαν ἐπανάξω γῆν.

ιζ', ιη'. Συνάξω γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ εἰσδέξομαι [98] αὐτοὺς ἐκ τῶν χωρῶν, οὗ [99] διέσπειρα αὐτοὺς ἐν αὐταῖς [1]· καὶ δώσω αὐτοῖς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἰσελεύσονται ἐκεῖ, καὶ ἐξάξουσι [2] πάντα τὰ βδελύγματα αὐτῆς, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας αὐτῆς ἐξ αὐτῆς [3]. Τοῦτο δὲ ἡ τοῦ Ἔσδρα ἱστορία διδάσκει, καὶ τῶν Μακκαβαίων ἡ συγγραφή. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, τῆς τῶν εἰδώλων ἀποστάντες λατρείας, ἐπιμελῶς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν θεραπεύοντες διετέλουν.

ιθ'. Καὶ δώσω αὐτοῖς, φησὶ, καρδίαν ἑτέραν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω αὐτοῖς [4]. Διὰ τούτων δὲ οὐ τοῦ αὐτεξουσίου τὴν ἀναίρεσιν παρεδήλωσεν, ἀλλὰ

VARIÆ LECTIONES.

[a] καὶ — τοὺς καταλ. B per compendium ἕως τοὺς καταλ. τοῦ Ἰσρ. [92] οἱ — αἰχμ. σου. *Hebr.* propinqui tui. [93] συντ. *Hebr.* omnis illa. [94] Rec. lectio, εἰπόν, juxta Hebr. [95] μικρ. *Hebr.* brevi tempore. [96] αὐτ. B add. φησίν. [97] κ. τοῦτο. B τοῦτο γάρ. [98] εἰσδ. Rec. lect. est, συνάξω. [99] οὗ. B præm. ἕως ἐξ αὐτῆς. [1] B αὐτοῖς. [2] Rec. lect. est ἐξαροῦσι. [3] ἐξ αὐτ. Des. in B. [4] αὐτ. Apud LXX præm. ἐν.

Digitized by Google

τὴν ἑπομένην ἀντίληψιν παρ' αὐτοῦ, καὶ συμμαχίαν ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ· *πνεῦμα* δὲ *καινὸν* ἐκάλεσε τὴν ἐπὶ τὰ καλὰ τῆς ψυχῆς ὁρμήν· ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐναντία ἔῤῥεπον, τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν καινὸν προσηγόρευσε πνεῦμα· ὥσπερ γὰρ εἰρηκὼς *ἕτεραν καρδίαν*, οὐ φύσεως μεταβολὴν ἐσήμανεν, ἀλλὰ τῆς γνώμης τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ῥοπήν· οὕτω καὶ διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ καινοῦ ταυτὸ τοῦτο ἐδήλωσε· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ ἑπαγόμενα· « Καὶ ἐκσπάσω γάρ, φησὶ, τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην. » Καὶ οὐδεὶς ἂν τῶν ἐχεφρόνων φύσιν λίθου τὴν *λιθίνην* ὑπολάβοι *καρδίαν*, ἀλλὰ τὴν ἀπειθῆ, καὶ ἀτεράμονα, καὶ εἴκειν Θεῷ μὴ βουλομένην· *σαρκίνην* δὲ πάλιν, τὴν εὐπειθῆ καὶ εὐήκοον.

A auxilium societatemque ad efficienda bona opera. *Spiritum* porro *novum* vocavit animæ ad honesta impetum. Cum enim ad contraria propensi ferrentur, mutationem in melius novum spiritum appellavit. Quemadmodum enim cum dixisset *alterum cor*, non naturæ mutationem significavit, sed mentis in melius propensionem: ita etiam per spiritum novum hoc idem declaravit. Idque sequentia testantur. Inquit enim: « Et extraham cor lapideum de carne ipsorum, et dabo eis cor carneum. » Et nemo eorum, qui prudentes sunt, opinetur *lapideum cor* lapidis esse naturam, sed quod renuit obedire, atque est inexorabile, quodque Deo non vult cedere: *carneum* vero rursus, obediens et quod facile cedat.

κ'. *Ὅπως ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύωνται, καὶ τὰ δικαιώματά μου φυλάσσωνται, καὶ ποιήσωσιν αὐτὰ, καὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν.* Τῆς γὰρ πολιτείας αὐτῶν λοιπὸν κατὰ τοὺς ἐμοὺς ἐπιτελουμένης νόμους, ἐγὼ μὲν αὐτῶν κληθήσομαι Θεὸς, αὐτοὶ δὲ λαὸς ἐμὸς χρηματίσουσι. Ταῦτα εἰρηκὼς περὶ τῶν ἤδη δορυαλώτων γενομένων, πάλιν ἐπανάγει τὸν λόγον περὶ τῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ τηνικαῦτα οἰκούντων.

B

Vers. 20. *Ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi pro populo, et ego sim eis pro Deo.* Quando enim ipsorum vitæ ratio secundum leges meas instituetur, ego quidem 749 ipsorum Deus vocabor, ipsi autem populus meus nuncupabuntur. Hæc de iis locutus qui jam bello capti fuerant, rursus ad eos qui tunc Hierosolymam inhabitabant, transfert orationem.

κα'. *Αὐτῶν δὲ*, φησὶν, *εἰς τὴν καρδίαν τῶν βδελυγμάτων αὐτῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν ἡ καρδία αὐτῶν ἐπορεύετο, τὰς ὁδοὺς αὐτῶν εἰς κεφαλὰς αὐτῶν δέδωκα, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Τούτοις δὲ, φησὶν, ἐπειδὴ τοῖς ἐκείνων οὐκ ἐσωφρονίσθησαν κακοῖς, ἀλλὰ τῇ ἀσεβείᾳ προστετηκότες διατελοῦσι, τὰς ἀξίας τῶν τολμημάτων ἐπάξω[7] δίκας.

C

Vers. 21. *Ipsorum autem*, inquit, *cor in abominationibus eorum et iniquitatibus eorum ambulavit, vias ipsorum in capita eorum dedi, dicit Adonai Dominus.* Iis autem, inquit, quia malis iniorum haud resipuere, sed impietati addicti in ea perseverant degere, dignas scelerum, quæ ausi sunt, infligam pœnas.

κβ', κγ'. *Καὶ ἐξῆραν τὰ Χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ*[8] *οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν, καὶ ἡ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἐπ' αὐτὰ ὑπεράνω αὐτῶν. Καὶ ἀνέβη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ μέσης τῆς πόλεως, καὶ ἔστη ἐπὶ τοῦ ὄρους, ὃ ἦν ἀπέναντι τῆς πόλεως.* Τούτων, φησὶν, οὕτως εἰρημένων, ἀπέστη ἐκ τῆς πόλεως τὰ Χερουβὶμ, φέροντα τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν ἐποχουμένην· ἔστη δὲ ἐπὶ τοῦ ὄρους κατέναντι Ἱερουσαλήμ· ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ὄρος τὸ τῶν Ἐλαιῶν καλούμενον, ὅθεν καὶ ἡ κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψις ἐγένετο· εἰκότως τοίνυν καὶ τηνικαῦτα ἐν ἀνθρωπείῳ φανεὶς σχήματι, καὶ τὰς δύο φύσεις ἐνὶ δείξας προσώπῳ, καὶ τὴν μὲν θείαν διὰ τοῦ πυρὸς αἰνιξάμενος[9], διὰ[10] τοῦ ἠλέκτρου δὲ τὴν ἀνθρωπείαν παραδηλώσας, κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ψῆφον ἐξενεγκὼν εἰς τὸ ὄρος τοῦτο χωρεῖ, κἀκεῖθεν ποιεῖται τὴν εἰς οὐρανοὺς[11] ἄνοδον· καὶ γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν θάνατον, τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ψῆφον πάλιν ἐξενεγκὼν, ὅτι οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ, εἰς τὸ ὄρος ἐκεῖνο

D

Vers. 22, 23. *Et extulerunt Cherubim alas suas, et rotæ prope ea, et gloria Dei Israelis super ea desuper ipsis. Et ascendit gloria Domini de medio civitatis, et stetit super montem qui erat e regione civitatis.* Iis ita dictis, inquit, recesserunt de civitate Cherubim gloriam Dei insidentem vehentia, steteruntque super montem e regione Hierosolymæ. Est autem hic mons ille qui vocatur Olivarum, unde etiam secundum carnem facta est in cœlum ascensio Salvatoris nostri. Merito igitur eo quoque tempore, cum in humana figura apparuisset, duasque in una persona naturas ostendisset, et divinam quidem per ignem, humanam vero per electrum declarasset, lata contra Hierosolymam sententia in hunc montem profecisciturr, et inde redit in cœlum. Etenim post crucem et mortem, lata rursus contra Hierosolymam sententia, fore ut non remaneat lapis super lapidem qui non destruatur [e], in montem 750 illum cum discipulis profectus, ab intelligentibus et quæ cerni nequeunt potestatibus latus in

[e] Matth. xxiv, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[a] ἐν τ. σ. αὐτ. Supra, t. I, p. 126. ἐξ αὐτῶν. [6] καὶ — ἔσομαι αὐτοῖς. Des. in B. In ed. priori præcedebat ἕως, unde colligimus eadem quæ in B h. l. desunt abfuisse etiam a codice, quo usus est Sirmondus. [7] ἐπ. δίκ. B τιμωρίας ἐπάξω. [8] καὶ — ὃ ἦν. B ἕως, per compendium. [9] αἰν. Ita B. pro ἠνιξάμενος. ut hab. ed. Sirm. [10] διὰ — ἀνθρ. B τὴν ἀνθρ. δὲ διὰ τοῦ ἠλ. [11] οὐρ. B præm. τοὺς.

Digitized by Google

cœlos assumptus est. Figura igitur futurorum ea quoque erant quæ prophetæ ostensa sunt. Hæc autem ita contemplatus, ait :

VERS. 24. *Spiritus assumpsit me, et adduxit me in terram Chaldæorum in visione, Spiritu Dei.* Neque enim corpore, inquit, revera modo in Judæam, modo in Chaldæorum terram transferebat, sed *in visione*, hoc est, in speculatione, et *Spiritu Dei*, id est, Dei virtute et efficacia mente illustratus, et propheticos nactus oculos, unumquodque horum speculabar. Atque hoc apertius declarans subjecit :

Et ascendi a visione, quam vidi. (VERS. 25.) *Et locutus sum ad captivitatem omnia verba Domini, quæ ostendit mihi.* Ad meipsum, inquit, redii, cum finis factus esset spiritualis contemplationis, et illa quidem non amplius videbam, solos autem eos, qui una aderant seniores : quibus etiam narravi singula quæ videram, quæque audieram. Verum tempus nunc est, evangelicum illud dictum proferre. « Beati qui mundi sunt corde, quoniam ipsi Deum videbunt [f] ; » quod nos abunde docuerunt etiam quæ dicta sunt. Multis enim simul sedentibus, solus tamen propheta visionem illam spiritu percepit. Hanc (cordis) munditiem nos quoque consequi studeamus, ac supplicemus ut ab omnibus sordibus liberi continenter in hac vita Dei memoriam in anima circumferamus, cum fiducia autem ipsum videre digni censeamur die adventus ejus. Ipsi convenit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[f] Matth. v, 8.

μετὰ τῶν μαθητῶν ἀνελθὼν, ὑπὸ νοερῶν καὶ ἀοράτων φερόμενος δυνάμεων εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνελήφθη. Τύπος τοίνυν τῶν ἐσομένων καὶ τὰ τῷ προφήτῃ δειχθέντα· οὕτω δὲ ταῦτα θεασάμενος, φησίν·

κδ'. *Πνεῦμα ἀνέλαβέ με, καὶ ἤγαγέ με εἰς γῆν Χαλδαίων* [13] *ἐν ὁράσει ἐν Πνεύματι Θεοῦ.* Οὐ γὰρ κατὰ ἀλήθειαν, φησὶ, σωματικῶς, νῦν μὲν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, νῦν δὲ εἰς γῆν Χαλδαίων μετεφερόμην, ἀλλ' *ὁράσει* [13], τουτέστιν ἐν ὀπτασίᾳ· καὶ *ἐν Πνεύματι Θεοῦ*, ἀντὶ τοῦ, Διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας τὴν διάνοιαν φωτιζόμενος, καὶ προφητικοὺς δεχόμενος ὀφθαλμοὺς, τούτων ἕκαστον ἐθεώρουν. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ποιῶν ἐπήγαγε·

Καὶ ἀνέβην ἀπὸ τῆς ὁράσεως, ἧς εἶδον. (κε'.) *Καὶ ἐλάλησα πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν πάντας τοὺς λόγους τοῦ* [14] *Κυρίου, οὓς ἔδειξέ μοι.* Εἰς ἐμαυτὸν, φησὶν, ἐπανῆλθον, τῆς πνευματικῆς θεωρίας τέλος λαβούσης· καὶ ἐκεῖνα μὲν οὐκέτι ἑώρων, μόνους δὲ τοὺς συμπαρόντας πρεσβυτέρους, οἷς καὶ διηγησάμην ἕκαστον, ὧν τε εἶδον, ὧν τε ἀκήκοα· ἀλλὰ καιρὸς νῦν εἰπεῖν τὴν εὐαγγελικὴν ἐκείνην φωνὴν, « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. » Ἱκανῶς γὰρ τοῦτο ἡμᾶς καὶ τὰ εἰρημένα ἐδίδαξε· πολλῶν γὰρ κατὰ ταυτὸν καθημένων, μόνος ὁ προφήτης τῆς πνευματικῆς ἐκείνης ἀπήλαυσε θεωρίας. Ταύτης τυχεῖν τῆς καθαρότητος καὶ ἡμεῖς σπουδάσωμέν τε καὶ ἱκετεύσωμεν, ἵνα πάσης λύμης ἀπαλλαγέντες, ἐνδελεχῶς μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου τοῦ Θεοῦ τὴν μνήμην ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρωμεν, μετὰ παῤῥησίας δὲ αὐτὸν ἰδεῖν ἀξιωθῶμεν ἐν τῇ τῆς ἐπιφανείας ἡμέρᾳ. Αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[13] Χαλδ. Apud LXX sequ. εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. [13] ὁρ. B præm. ἐν. [14] τοῦ. Des. in B

TOMOΣ Δ'.

LIBER QUARTUS.

751 CAPUT XII.

VERS. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habitas : qui habent oculos ad videndum, et non vident, et aures ad audiendum, et non audiunt, quia domus exasperans est.* Animæ vim in utrisque oratio declaravit. « Habent enim oculos, inquit, ad videndum, nec vident, et aures habent ad audiendum, nec audiunt. » Docensque, non naturaliter

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἐν μέσῳ οἴκου παραπικραίνοντος* [15] *σὺ κατοικεῖς· οἳ ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς τοῦ βλέπειν, καὶ οὐ βλέπουσι, καὶ τὰ* [16] *ὦτα ἔχουσι τοῦ ἀκούειν, καὶ οὐκ ἀκούουσι, διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστί.* Τὴν ἐπ' ἄμφω τῆς ψυχῆς ῥοπὴν ὁ λόγος ἐδήλωσεν· « Ἔχουσι γὰρ, φησὶν, ὀφθαλμοὺς τοῦ βλέπειν, καὶ οὐ βλέπουσι, καὶ ὦτα ἔχουσι τοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[15] οἴκ. παρ. Rec. lectio est τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν. [16] τά. Des. in B, et apud LXX.

Digitized by Google

ἀκούειν, καὶ οὐκ ἀκούουσι. » Καὶ διδάσκων ὡς οὐκ ἐκ φύσεως αὐτοῖς τὰ πάθη ταῦτα γέγονεν, ἐπήγαγε, « Διότι οἶκος παραπικραίνων ἐστί. » Τὸ δὲ παραπικραίνων ὁ Σύμμαχος *προσεριστὴς* ἡρμήνευσε, τουτέστι φιλόνεικος, ἀπειθὴς καὶ ἀνήκοος. Ταῦτα δὲ τῷ προφήτῃ προεῖπεν ὁ Δεσπότης, μέλλων αὐτὸν [17] προστάττειν τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ποιήσασθαι προφητείαν, καὶ οἱονεὶ ἀπολογούμενος, ὅτι διὰ τὴν τοῦ λαοῦ σκληρότητα καὶ ἀπείθειαν τοιαῦτα ἐπιτάττειν ἀναγκάζεται.

A iis affectionibus eos obnoxios fuisse factus adjecit « quia domus exasperans est. » Illud παραπικραίνων Symmachus *irritatrix* interpretatus est, id est, contentiosa, rebellis et obedire renuens. Atque hæc prophetæ prædixit Dominus, cum esset præcepturus ipsi, ut per ipsas res prophetiæ munus obeat, et veluti se excusans quod, propter populi obstinatam voluntatem ac pervicaciam, hæc præcipere cogatur.

γ'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, ποίησον σεαυτῷ σκεύη αἰχμαλωσίας, καὶ αἰχμαλωτεύθητι* [18] *ἡμέρας ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ αἰχμαλωτευθήσῃ ἀπὸ τοῦ τόπου σου εἰς τόπον ἕτερον ἐνώπιον αὐτῶν, ὅπως ἴδωσι, διότι οἶκος* [19] *παραπικραίνων ἐστί.* Καὶ σαφέστερα τὰ εἰρημένα ποιῶν ἐπάγει·

Vers. 3. *Et tu, fili hominis, facias tibi vasa captivitatis, et interdiu esto captivus coram ipsis, et captivus duceris a loco tuo in locum alterum coram eis, ut videant, quia domus exasperans est.* Et explicans ea quæ dixit, adjecit:

B

δ'-ς'. *Καὶ ἐξοίσεις τὰ σκεύη σου, ὡς* [20] *σκεύη αἰχμαλωσίας ἡμέρας, κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ σὺ ἐξελεύσῃ ἑσπέρας ἐνώπιον αὐτῶν, ὡς ἐκπορεύεται αἰχμάλωτος. Διόρυξον σεαυτῷ εἰς τὸν τοῖχον, καὶ ἐξελεύσῃ δι' αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτῶν* [21]. *Ἐπ' ὤμων ἀναληφθήσῃ, καὶ κεκρυμμένος* [22] *ἐξελεύσῃ, τὸ πρόσωπόν σου συγκαλύψεις, καὶ οὐ μὴ ἴδῃς τὴν γῆν· διότι τέρας δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ.* Μίμησαι, φησὶ, πολιορκούμενόν τινα, εἶτα τῆς πόλεως ἁλισκομένης, καὶ φεύγειν ἀναγκαζόμενον, καὶ διορύττοντα τοῖχον, καὶ ἔξοδον ἐπινοοῦντα, καὶ τὸ πρόσωπον συγκαλύπτοντα, ἵνα μὴ γνώριμος τοῖς ὁρῶσι γένηται· διὰ σοῦ γὰρ βούλομαι ταῦτα ποιοῦντος προσημῆναι τοῖς τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦσι τὴν ἐσομένην αἰχμαλωσίαν. Τούτων δὲ ἕκαστον σαφέστερον ἡμᾶς ὁ θεσπέσιος Ἱερεμίας διδάσκει, διηγούμενος ὅπως ὁ Σεδεκίας, τῆς πόλεως ἁλούσης, μετὰ τῶν οἰκείων καὶ τῶν δορυφόρων ἐδραπέτευσε νύκτωρ, ἔξοδόν τινα μηχανησάμενος διὰ τοῦ κήπου τῶν βασιλείων. Εἶτα διδάσκει ὁ προφήτης, ὡς τῶν εἰρημένων ἕκαστον εἰς πέρας ἤγαγε, ἅτε δὴ θεῖα ἐμοῦ γενομένων,

Vers. 4-6. *Et efferes vasa tua, sicut vasa captivitatis interdiu ante oculos ipsorum, et tu egredieris sub vesperam coram ipsis, sicut egreditur captivus. Perfodito tibi ipsi parietem, et egredieris per ipsum coram* **752** *eis. Super humeris attolleris, et occulte exibis: faciem tuam cooperies, et non videbis terram, quia portentum dedi te domui Israelis.* Imitare, inquit, aliquem obsessum, deinde urbe capta etiam fugere coactum, effodientem parietem, et exitum excogitantem, et faciem tegentem, ne illis qui viderint notus fiat. Per te enim hæc facientem volo habitantibus Hierosolymæ præsignificare futuram captivitatem. Atque horum unumquodque nos apertius beatus Jeremias docet, narrans [5], quomodo Sedecias urbe capta cum domesticis et satellitibus noctu fugerit, exitum quemdam per hortum regiæ machinatus. Deinde docet propheta ut unumquodque eorum, quæ dicta sunt, ad exitum perduxerit, utpote divina mandata perficiens. His autem, inquit, a me ita gestis.

C

D

η'-ια'. *Ἐγένετο λόγος Κυρίου τοπρωΐ* [24] *πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, οὐκ εἶπε πρὸς σὲ ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ οἶκος ὁ παραπικραίνων· Τί σὺ ποιεῖς; Εἰπὲ πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τῷ ἄρχοντι* [25] *καὶ ἀφηγουμένῳ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ παντὶ οἴκῳ Ἰσραὴλ, οἳ εἰσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν. Εἰπὲ, ὅτι* [26] *Ἐγὼ τέρας ποιῶ* [27], *ὃν τρόπον πεποίηκα, οὕτως ἔσται αὐτοῖς, ἐν μετοικήσει* [28] *καὶ αἰχμαλωσίᾳ πορεύσονται.* Ἐρωτώμενος, φησὶ, παρὰ τῶν ἀπειθῶν τούτων καὶ ἀντιτύπων, τῶν ὑπὸ σοῦ γινομένων τὴν αἰτίαν, σαφῶς αὐτοῖς εἰπὲ, ὅτι Τέρας ὑμῖν ἐγώ εἰμι καὶ σημεῖον, διὰ τῶν πραγμάτων πληρῶν ἐπιτάγματα. Τούτων δὲ, φησὶν, οὕτω παρ'

Vers. 8-11. *Factum est verbum Domini ad me sub diluculum, dicens: Fili hominis, nonne dixit ad te domus Israelis, domus irritans: Quid tu facis? Dic ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus principi et duci in Hierosolyma, et omni domui Israelis, qui sunt in medio eorum. Dic: Ego portentum facio, quemadmodum feci, sic erit in ipsis, in transmigratione et in captivitate ibunt.* Interrogatus, inquit, ab istis contumacibus et adversariis, de causa eorum quæ a te facta sint, aperte dic **753** eis: Portentum vobis ego sum, et signum, rebus ipsis prophetiæ munus obiens, et in meipso adumbrans

[5] Jerem. XXXIX, 4, juxta Hebr.; apud LXX, est cap. XLVI.

VARIÆ LECTIONES.

[17] B. αὐτῷ. [18] αἰχμ. Ita Compl. [19] οἶκ. Deerat in ed. priori. [20] ὡς. Des. apud LXX. [21] ἐνώπ. αὐτ. Ab his verbis incipit vers. 6, apud LXX. [22] Rec. lect. tum h. l. tum vers. 12 est κεκρυμμένος. [23] B. διορύγοντα. [24] τοπρωΐ. In B ponitur post λέγων. [25] τῷ ἄρχ., κ. τ. λ. Ita A et B, ut in Compl. et Ald., sed *Hebr.* principis est (s. ad principem spectat) onus hoc, in Hierosolyma. [26] ὅτι — ποιῶ. *Hebr.* Ego portentum vobis sum. [27] Rec. lect. est τέρατα. [28] Rec. lect. est μετοικεσίᾳ.

Digitized by Google

quæ tum regi ipsius Hierosolymæ, tum omnibus principibus eventura sint.

τῶν προφητεύων, καὶ ἐν ἐμαυτῷ σκιογραφῶν, τά τε τῷ βασιλεῖ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ πᾶσι τοῖς ἄρχουσι συμβησόμενα.

Vers. 12. *Princeps enim ipsorum in medio eorum super humeros extolletur, et occulte exibit per murum, et effodiet, ut exeat per eum : faciem suam cooperiet, ne conspiciatur oculis, et ipse terram non videbit.* Verumtamen fugam sic quoque faciens, et ita machinatus ut lateret, ab hostibus comprehendetur.

ιβ'. *Καὶ ὁ ἄρχων γὰρ αὐτῶν ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσεται, καὶ κεκρυμμένως ἐξελεύσεται διὰ τοῦ τοίχου, καὶ διορύξει τοῦ ἐξελθεῖν αὐτὸν δι' αὐτοῦ· τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συγκαλύψει, ὅπως μὴ ὁραθῇ ὀφθαλμοῖς*[29], *καὶ αὐτὸς τὴν γῆν οὐκ ὄψεται.* Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω ποιούμενος τὴν φυγὴν, καὶ πάντα μηχανώμενος ὥστε λαθεῖν, συλληφθήσεται παρὰ τῶν πολεμίων.

Vers. 13. *Et extenaam*, inquit, *rete meum super ipsum, et comprehendetur in munitione mea, et ducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum, et ipsam non videbit, et ibi morietur.* Per omnia hæc quæ dicta sunt, docuit fore ut, instrumentis utens hostibus, pœnas repetat impietatis a rege, et principibus, omnique illis subjecto populo. *Rete* enim *suum* vocavit hostes, et *munitionem suam* obsidionem. Hæc etiam quartus Regnorum liber, et beatus Jeremias aperte docent ε'. Nabuchodonosor enim, misso equestri exercitu in solitudinem quæ est prope Jerichuntem, Sedeciam atque eos qui cum eo fugerant, correptos deduxit Deblatham, ibique Sedeciæ filiis prius interfectis, et facto ipso filiorum cædis spectatore, deinde illius oculos effodit, circumjectisque vinculis ex ære confectis eum in Babylonem abduxit, atque in pistrino coegit habitare. **754** Idcirco ait prophetia : « Babylonem ducetur, et ipsam non videbit. »

γ'. *Καὶ ἐκπετάσω*, φησὶ, *τὸ δίκτυόν μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ συλληφθήσεται ἐν τῇ περιοχῇ μου*[30], *καὶ ἄξω αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα εἰς γῆν Χαλδαίων, καὶ αὐτὴν οὐκ ὄψεται, καὶ ἐκεῖ τελευτήσει.* Διὰ πάντων ἐδίδαξε τῶν εἰρημένων, ὡς ὀργάνοις κεχρημένος τοῖς πολεμίοις, δίκας ἀπαιτήσει τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἅπαν τὸ ὑπήκοον. *Δίκτυον* γὰρ *αὐτοῦ* τοὺς πολεμίους ἐκάλεσε, καὶ *περιοχὴν αὐτοῦ* τὴν πολιορκίαν. Ταῦτα δὲ καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν, καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας σαφῶς διδάσκει. Ἱππικὸν γὰρ σύνταγμα πέμψας ὁ Ναβουχοδονόσορ εἰς τὴν καθ' Ἱεριχὼ ἔρημον, καὶ τὸν Σεδεκίαν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ δραπετεύσαντας συλλαβὼν, ἤγαγεν εἰς Δεβλαθὰ, κἀκεῖ τοῦ Σεδεκίου τοὺς παῖδας πρότερον ἀνελὼν, καὶ θεατὴν αὐτὸν ποιήσας[31] τῆς τῶν παίδων σφαγῆς, οὕτως αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξώρυξε, καὶ δεσμὰ περιθεὶς ἐκ χαλκοῦ πεποιημένα, εἰς τὴν Βαβυλῶνα ἀπήγαγε, μύλωνα οἰκεῖν ἀναγκάσας. Διὸ καὶ ἡ προφητεία φησὶν, ὅτι « Εἰς Βαβυλῶνα ἀχθήσεται, καὶ αὐτὴν οὐκ ὄψεται. »

Vers. 14, 15. *Et omnes*, inquit, *in circuitu ejus auxiliatores ejus, et omnes opem ferentes ei, dispergam in omnem ventum et gladium effundam post eos. Et cognoscent me esse Dominum, cum dissipavero ego eos in gentibus, et disseminabo eos in regionibus.* Quicunque autem in prælio cædem effugerint, efficiam ut captivi abducantur, et exsules faciam et profugos, ut ipsis rebus discant muta esse idola et prorsus inertia, me vero Dominum atque Herum.

ιδ', ιε'. *Καὶ πάντας*, φησὶ, *τοὺς κύκλῳ αὐτοῦ τοὺς βοηθοὺς αὐτοῦ, καὶ πάντας τοὺς ἀντιλαμβανομένους αὐτοῦ, διασπερῶ εἰς πάντα ἄνεμον, καὶ ῥομφαίαν ἐκχεῶ*[32] *ὀπίσω αὐτῶν. Καὶ γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμι*[33] *Κύριος, ἐν τῷ διασκορπίσαι με αὐτοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν ταῖς χώραις.* Ὅσοι δ' ἂν διαφύγωσι τὴν ἐν τῷ πολέμῳ σφαγὴν, αἰχμαλώτους ἀπαχθῆναι παρασκευάσω, καὶ μετοίκους ἀποφανῶ καὶ σποράδας, ἵνα δι' αὐτῶν μάθωσι τῶν πραγμάτων, ὡς κωφὰ μὲν τὰ εἴδωλα, καὶ παντελῶς μὲν[34] ἀδρανῆ, ἐγὼ δὲ Κύριος καὶ Δεσπότης.

Vers. 16. *Et relinquam ex ipsis viros numero, ex gladio, et ex fame, et ex morte, ut enarrent omnes iniquitates suas in gentibus, quo ingressi sunt, et cognoscant me esse Dominum.* Hi autem ipsi, inquit, qui reliquiæ erunt famis, et mortis, et bellicæ cædis, accusatores propriæ impietatis et iniquitatis erunt, docentes eas gentes, in quibus captivi degent, se pœnas eorum dare, quæ in me deliquerunt.

ις'. *Καὶ ὑπολήψομαι ἐξ αὐτῶν ἀνδρας ἀριθμῷ ἐκ ῥομφαίας, καὶ ἐκ λιμοῦ, καὶ ἐκ θανάτου*[35], *ὅπως ἂν ἐκδιηγῶνται πάσας τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὗ εἰσῆλθον ἐκεῖ, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Αὐτοὶ δὲ οὗτοι, φησὶν, οἱ λείψανον ἔσονται τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς πολεμικῆς σφαγῆς, κατήγοροι τῆς οἰκείας δυσσεβείας καὶ τῆς[36] παρανομίας γενήσονται, διδάσκοντες τὰ ἔθνη ὧν εἰσι μέτοικοι, ὡς δίκας τίνουσιν ὧν εἰς ἐμὲ πεπλημμελήκασι.

ε' IV Reg. xxv, 4 seqq. ; Jerem. xxxix, 4 seqq ; lii, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[29] B. ὀφθαλμῷ, juxta rec. lect. [30] ἐν τ. περ. μου. *Hebr.* in sagena mea. [31] B ποιησάμενος, post παίδων positum. [32] ἐκχ. ita quoque A et B juxta Alex., sed præstat lectio cod. Vatic. ἐκχενῶσω. [33] εἰμί. Des. in A et B. [34] μέν. Des. in B. [35] θαν. *Hebr.* peste. [36] τῆς. Des. in B.

Digitized by Google

ις', ιη'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με,* A *λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, τὸν ἄρτον σου μετ' ὀδύνης φαγῇ* [37], *καὶ τὸ ὕδωρ σου μετὰ βασάνου καὶ θλίψεως πιεῖ.* Καὶ τοῦτο πάλιν σημεῖον τοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν γενησομένου λιμοῦ.

ιθ', κ'. *Καὶ ἐρεῖς πρὸς τὸν λαὸν τῆς γῆς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ καὶ* [38] *ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ· Τοὺς ἄρτους αὐτῶν μετ' ἐνδείας φάγονται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῶν* [39] *μετ' ἀφανισμοῦ* [40] *πίονται, ὅπως ἀφανισθῇ ἡ γῆ σὺν πληρώματι αὐτῆς, ἐν ἀσεβείᾳ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ* [41]. *Καὶ αἱ πόλεις αὐτῶν αἱ κατοικούμεναι ἐξερημωθήσονται, καὶ ἡ γῆ εἰς ἀφανισμὸν ἔσται, καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀπολαύοντες τῶν παρ' ἐμοῦ ἀγαθῶν, καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς ἐντρυφῶντες καρποῖς, B ἠγνοεῖτε τὸν δοτῆρα, καὶ ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην ἐγένεσθε, ἐν τῇ στερήσει τῶν ἀγαθῶν καὶ τῇ τῶν πόλεων ἐρημίᾳ τὴν ἐμὴν μαθήσεσθε δεσποτείαν. Ταῦτα δὲ τοῖς ἐν Ἱεροσόλυμοις προηγόρευσεν ὁ προφήτης ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τυγχάνων, τοῦ Θεοῦ βουλομένου, καὶ τοὺς ἤδη γενομένους αἰχμαλώτους ψυχαγωγεῖν, ὅτι οὐ μόνοι τοιαῦτα πεπόνθασιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους σχήσουσι κοινωνούς· καὶ τοὺς ἔτι τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντας, φόβῳ τῆς τῶν κακῶν προφητείας, πεῖσαι θέλων παύσασθαι τῆς πονηρίας. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ τοῖς τοῦ θείου Ἱερεμίου οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες ἀντέλεγον λόγοις, καὶ τοῖς τοῦ θεσπεσίου Ἰεζεκιὴλ ὁμοίως οἱ ἐν τῇ Χαλδαίᾳ διάγοντες, ἀναγκαίως τὰ δι' ἀλλήλων βεβαιοῦσι σύμ- C φωνα προφητεύοντες, καὶ διὰ τῆς συμφωνίας θείους ἀποφαίνουσι τοὺς λόγους. Εἰ μὲν γὰρ πλησίον ᾤκουν ἀλλήλων, ἔσχε [42] γοῦν χώραν κατὰ τῆς τῶν λόγων συμφωνίας ἡ ὑποψία· ἐπειδὴ δὲ πολλοῖς σταθμοῖς ἀλλήλων διείργοντο [43], καὶ ταυτὰ προηγόρευον, ἀναγκαίως θεῖα δείκνυται τὰ λεγόμενα. Τούτου χάριν, Ἱερεμίας μὲν τοῖς ἐν τῇ Χαλδαίᾳ ἐπιστέλλει, Ἰεζεκιὴλ δὲ τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων καὶ τούτοις κἀκείνοις ὠφελείας πάντα πόρον μηχανωμένου.

κα', κβ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, τίς* [44] *ἡ παραβολὴ αὕτη ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραὴλ λεγόντων· Μακρὰν* [45] *αἱ ἡμέραι, ἀπόλωλε πᾶσα ὅρασις;* Τί δήποτε, φησὶν, D οἱ τὴν Ἰουδαίαν οἰκοῦντες λέγειν εἰώθασι τοῖς προφήταις, ὅτι Τὰ μετὰ πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν ἐσόμενα προαγορεύετε, ψεῦδος ἀναμιγνύντες τοῖς λόγοις, καὶ οὐδὲν ἀληθὲς προθεσπίζοντες;

κγ'. *Διὰ τοῦτο εἰπὲ πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Καὶ ἀποστρέψω τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ οὐκ ἔτι οὐ μὴ εἴπωσι τὴν παραβολὴν ταύτην ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι λαλήσεις πρὸς αὐτοὺς, λέγων· Ἤγγικασιν αἱ ἡμέραι καὶ ὁ καιρὸς πάσης ὁράσεως.* Ἐπειδὴ γὰρ τὴν μακροθυμίαν

Vers. 17, 18. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, panem tuum cum dolore comedes, et aquam tuam cum tormento et tribulatione bibes.* Et hoc rursus signum famis illius, quæ in obsidione sit futura.

Vers. 19, 20. *Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Adonai Dominus habitantibus Hierosolymæ et in terra Israelis: Panes suos in egestate* **755** *comedent, et aquam suam cum deletionibus bibent, ut deleatur terra cum plenitudine ejus in impietate omnium habitantium in ea. Et urbes ipsorum habitatæ desolabuntur, et terra in desolationem erit: et cognoscetis me esse Dominum.* Cum enim fruentes iis bonis, quæ a me accepisti, et fructibus terræ delicate vescentes ignoraveritis largitorem, et erga eum qui bene de vobis meritus est, ingrati fueritis, ipsa privatione bonorum, et urbium solitudine, meam dominationem intelligetis. Hæc iis qui in Hierosolymis erant prædixit propheta, cum inter captivos versaretur, et eos qui jam capti fuerant consolari Deus vellet, quod non soli ea perpessi essent, sed etiam alios habituri essent participes: et cum eos qui in Hierosolyma habitabant, metu malorum quæ prophetia prædicaret, ab improbitate studeret abducere. Ad hæc, quia ii qui incolebant Hierosolymam, divini Jeremiæ verbis repugnabant, et admirabilis Ezechielis itidem ii qui in Chaldæorum regione degebant, convenienter alter alterius dicta confirmat, consentanea prædicentes, et ipsa concordia divina verba esse ostendunt. Nam si prope inter se habitassent, locum facile habuisset contra sermonum concordiam suspicio: quia vero multis stativis distantes, eadem prædicebant, merito divina esse quæ dicunt ostenduntur. Hac de causa Jeremias epistolam scribit iis qui in Chaldæa erant, Ezechiel iis qui in Judæa, Deo omnium rerum auctore et iis et illis omnia ad utilitatem providente.

756 Vers. 21, 22. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, quæ vobis hæc parabola in terra Israelis, dicentibus: Procul sunt dies, periit omnis visio?* Cur, inquit, Judæam incolentes dicere consueverunt prophetis: Quæ post multum annorum numerum futura sint, prædicitis, mendacia verbis admiscentes, nihilque veri prænuntiantes?

Vers. 23. *Propterea dic ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus: Et avertam parabolam hanc, et non amplius dicent parabolam istam domus Israelis, quia loqueris ad eos dicens: Appropinquaverunt dies et tempus omnis visionis.* Quando enim diuturnam lenitatem mendacium vocant, adducantur, ut cre-

VARIÆ LECTIONES.

[37] Rec. lect. est φάγεσαι, et deinde πίεσαι. [38] καί. Des. in A et B. [39] Ed. prior hab. αὐτοῦ. [40] μετ' ἀφαν. *Hebr.* cum stupore. [41] π. τ. κατ. ἐν αὐτ. Ita Compl. et B, sed A γὰρ πάντες οἱ κατοικ. ἐν αὐτῇ, juxta rec. lect. [42] B ἔσχεν ἄν. [43] B. διειργονται. [44] τίς. Deerat in ed. priori. B τίς ὑμῖν. [45] μακρ. Ita A et B juxta Alex. Al. μακραί. *Hebr.* protrahentur.

Digitized by Google

dant mox adfuturum prophetiæ eventum, et in vestibulis deinceps prædictum supplicium imminere.

VERS. 24. *Quia non amplius erit omnis visio falsa, et vaticinans ea quæ ad gratiam sint, in medio filiorum Israelis.* Cessare enim faciam, inquit, falsos prophetas vestros, qui prophetis meis contraria prædicare conantur, bonorum præsentiam vobis falso prænuntiantes.

VERS. 25. *Quia ego loquar verba mea, et faciam, et non differam ultra, quia in diebus vestris, domus Israelis exasperans, loquar verbum, et faciam, dicit Adonai Dominus.* Ne animum adhibeatis, inquit, prophetis meis, sicut inconsulto loquentibus: ego enim per ipsos loquor, et dicto citius, quæ locutus fuero perducam ad exitum, vos ipsos faciens veritatis meorum verborum spectatores. [26-28.] Ita rursus eisdem rebus per alia **757** verba significatis, et iis, qui prophetas accusarent, quasi præsentia haud prædicentes, et multis post sæculis futura falso prænuntiantes, minatus celerem eorum, quæ prædixerint, veritatem:

VERS. 28. *Non enim amplius, inquit,* [28] *producentur omnes sermones mei, quos locutus fuero: quia loquor verbum, et faciam, dicit Adonai Dominus.*

CAPUT XIII.

Contra falsos prophetas porro orationem convertit.

VERS. 2. *Fili enim hominis,* inquit, *vaticinare ad prophetas Israelis qui prophetant.* Et ne æquivocatio aliquid damni afferret hominibus (*prophetæ* enim tam veri quam falsi nominabantur), merito subjecit: « Et dices prophetis prophetantibus e corde suo. » Hoc est, iis qui omnino sunt Spiritu divino destituti, et mendacia secundum propria cogitationes loquuntur.

Et prophetabis, inquit, *et dices ad eos: Audite verbum Domini.* (VERS. 3.) *Hæc dicit Adonai Dominus: Væ prophetantibus de corde suo, et ambulantibus post spiritum suum, et omnino non videntibus.* Luctus, inquit, occupabit eos qui non sunt afflati divino Spiritu, sed proprio consilio obediunt. Consilium enim animi, *spiritum ipsorum* appellavit.

* VERS. 4, 5. *Sicut vulpes in desertis* **758** *prophetæ tui, Israel. Non steterunt in stabilitate, neque congregaverunt gregem in domum Israelis: non surrexerunt sicut in prælio, qui dicunt sicut in die Domini.* Hæc autem Symmachus apertius interpretatus est: « Sicut vulpes in ruinis prophetæ tui, ψευδολογίαν καλοῦσι, πεπείσθωσαν ὡς παραυτίκα τῆς προφητείας τὸ τέλος, καὶ ἐν προθύροις λοιπὸν ἡ προρρηθεῖσα τιμωρία φανήσεται.

κδ'. *Διότι οὐκ ἔτι ἔσται πᾶσα ὅρασις ψευδὴς, καὶ*[46] *μαντευόμενος τὰ πρὸς χάριν ἐν μέσῳ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ.* Καταπαύσω γὰρ, φησὶ, τοὺς ψευδοπροφήτας ὑμῶν, τοὺς τἀναντία τοῖς ἐμοῖς προφήταις προλέγειν ἐπιχειροῦντας, καὶ ἀγαθῶν παρουσίαν ψευδῶς ὑμῖν προμηνύοντας.

κε'. *Ὅτι ἐγὼ λαλήσω τοὺς λόγους μου, καὶ ποιήσω*[47]*, καὶ οὐ μὴ μηκυνῶ*[48] *ἔτι, διότι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, οἶκος Ἰσραὴλ ὁ παραπικραίνων. Λαλήσω λόγον, καὶ ποιήσω, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Μὴ προσέχετε, φησὶ, τοῖς ἐμοῖς προφήταις, ὡς τηνάλλως διαλεγομένοις· ἐγὼ γὰρ διὰ τούτων φθέγγομαι, καὶ θᾶττον ἡ λόγος ἐπάξω τῷ λόγῳ τὸ πέρας, ὑμᾶς ποιῶν αὐτόπτας τῆς ἀληθείας τῶν λόγων. Οὕτω πάλιν δι' ἑτέρων λόγων τὰ αὐτὰ σημήνας, καὶ τοῖς κατηγοροῦσι τῶν προφητῶν, ὡς τὰ παρόντα μὲν οὐ προλεγόντων, τὰ δὲ μακροῖς ὕστερον[49] χρόνοις ἐσόμενα ψευδῶς προαγορευόντων, ἀπειλήσας τὴν ταχεῖαν τῶν προφητευομένων[50] ἀλήθειαν·

κη'. *Οὐ γὰρ μὴ μηκύνωσι, φησὶν, ἔτι πάντες οἱ λόγοι μου, οὓς ἐὰν λαλήσω, ὅτι λαλήσω λόγον, καὶ ποιήσω, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος,*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Κατὰ τῶν ψευδοπροφητῶν λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον.

β'. *Υἱὲ γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου, προφήτευσον ἐπὶ τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς προφητεύοντας.* Καὶ ἵνα μὴ ἡ ὁμωνυμία βλάβην τοῖς ἀνθρώποις ἀπεργάσηται (*προφῆται* γὰρ, καὶ οἱ ἀληθεῖς, καὶ οἱ ψευδεῖς ὠνομάζοντο), εἰκότως ἐπήγαγε· « Καὶ ἐρεῖς τοῖς προφήταις[51] τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν. » Τουτέστι, τοῖς ἐρήμοις παντελῶς τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας, ψευδῆ δὲ ἀπὸ λογισμῶν οἰκείων φθεγγομένοις.

Καὶ προφητεύσεις, φησὶ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἀκούσατε λόγον Κυρίου. (γ'.) *Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, τοῖς*[52] *πορευομένοις ὀπίσω τοῦ πνεύματος αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσι.* Θρῆνος, φησὶ, καταλήψεται τοὺς ὑπὸ θείου μὲν Πνεύματος οὐκ ἐνεργουμένους, οἰκείᾳ δὲ ὁρμῇ πειθομένους. Τὴν γὰρ προαίρεσιν τῆς ψυχῆς *πνεῦμα αὐτῶν*[53] προσηγόρευσεν.

δ', ε'. *Ὡς ἀλώπεκες ἐν ταῖς ἐρήμοις οἱ προφῆται σου, Ἰσραήλ. Οὐκ*[54] *ἔστησαν ἐν στερεώματι, καὶ οὐ συνήγαγον πολιμιον*[55] *ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ. Οὐκ ἀνέστησαν ὡς ἐν πολέμῳ, οἱ λέγοντες*[56] *ὡς*[57] *ἐν ἡμέρᾳ Κυρίου.* Ταῦτα δὲ ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἡρμήνευσεν· « Ὡς ἀλώπεκες ἐν

VARIÆ LECTIONES.

[46] καὶ — χάριν. *Hebr.* aut divinatio blandiens. [47] καὶ π. Apud LXX præm. λαλήσω. [48] Rec. lect. μηκύνω. [49] ὕστ. Ita B sed ed. prior hab. ὕστερα. [50] προφ. Ita ex B emend. lect. Sirm. προφητευόντων. [51] προφ. τοῖς. Hæc tanquam de mendo suspecta, punctis notantur in B. [52] τοῖς — αὐτῶν. Ita ed. Compl. et Grab., sed Grab. habet ἀπό pro ὀπίσω. [53] αὐτ. Ex B suppl. [54] οὐκ, κ. τ. λ. Proprius ad Hebr. accedit Symmachi versio, quæ statim sequitur. [55] καὶ — πόλεμιον. Ita Compl. Alii omittunt οὐ. [56] ὡς — λέγοντες. Ita quoque Compl. [57] ὡς. Deest h. l. apud LXX.

Digitized by Google

ἐρειπίοις οἱ προφῆταί σου, Ἰσραήλ· οὐκ ἀνέβητε εἰς τὰς διακοπὰς, οὐδὲ περιεφράξατε φραγμὸν περὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, ὑπὲρ τοῦ στῆναι, ὡς [58] ἐν πολέμῳ ἐν ἡμέρᾳ Κυρίου. » Ἀλώπεξι γὰρ, φησὶν, ἐοίκασιν οἱ προφῆταί σου, ὦ Ἰσραὴλ, ἐν ἐρειπίοις οἰκούσαις. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖναι τὰς τῶν ἐρειπίων οὐκ ἀποφράττουσιν ἐξόδους, ἀλλ' ἔξεστι τῷ βουλομένῳ ἀνιέναι διὰ τούτων, καὶ εἰσιέναι· οὕτως οὗτοι τὴν τοῦ λαοῦ ῥᾳθυμίαν ὁρῶντες, οὐκ ἀπετείχισαν αὐτοῦ τὰς ἐπὶ τὴν πονηρίαν ὁδοὺς, οὐδὲ λόγοις περιέφραξαν εὐσεβέσιν, ὥστε ἐν τῇ τῆς ὀργῆς ἡμέρᾳ δυνηθῆναι τῶν πολεμίων περιγενέσθαι· ἀλλὰ τῇ τοῦ λαοῦ ἀσθενείᾳ εἰς οἰκεῖον ἀπεχρήσαντο κέρδος.

A Israel: non ascendistis ad intercisiones, neque obsepivistis sepem circa filios Israelis, ad standum tanquam in prælio in die Domini. « Vulpibus enim similes, inquit, prophetæ tui sunt, Israel, in ruinis habitantibus. Nam sicut illæ ruinarum non obsepiunt exitus, per quos cuilibet exire et introire licet: ita isti videntes populi segnitiem, non intercluserunt ei vias ad improbitatem, neque pliis verbis obsepiverunt, ut in die iræ (Domini) superiores hostibus esse possent: imo populi impietate ad quæstum suum abusi sunt.

ς', ζ'. *Βλέποντες, φησὶ, ψευδῆ, μαντευόμενοι μάταια, οἱ λέγοντες· Λέγει Κύριος, καὶ Κύριος οὐκ ἀπέσταλκεν αὐτοὺς, καὶ ἤρξαντο τοῦ ἀναστῆσαι λόγον. Οὐχ ὅρασιν ψευδῆ ἑωράκατε, καὶ μαντείας ματαίους εἰρήκατε, καὶ ἐλέγετε· Φησὶ Κύριος, Κύριος, καὶ ἐγὼ οὐκ ἐλάλησα* [59]; Τῷ ὀνόματι, φησὶ, τῷ ἐμῷ κατεχρήσασθε ψευδεῖς μαντείας τῷ λαῷ προσφέροντες· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ὑμῖν τούτων ἐνέπνευσα.

B Vers. 6, 7. *Videntes*, inquit, *mendacia, vaticinantes vana, dicentes: Dicit Dominus, et Dominus non misit eos, et cœperunt suscitare sermonem. Nonne visionem falsam vidistis, et divinationes vanas dixistis et dicebatis: Dicit Dominus, Dominus, et ego non sum locutus?* Nomine, inquit, meo abusi estis, falsa vaticinia populo prædicentes: ego autem nihil horum vobis inspiravi.

η', θ'. *Διὰ τοῦτο εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἀνθ' ὧν οἱ λόγοι ὑμῶν ψευδεῖς, καὶ αἱ μαντεῖαι ὑμῶν μάταιαι, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἐφ' ὑμᾶς, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς ὁρῶντας τὰ ψευδῆ, καὶ τοὺς ἀποφθεγγομένους μάταια. Ἐν παιδείᾳ* [60] *τοῦ λαοῦ μου οὐκ ἔσονται, οὐδὲ ἐν γραφῇ οἴκου Ἰσραὴλ γραφήσονται, καὶ εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ οὐκ εἰσελεύσονται, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Ἀδωναὶ Κύριος.* Τὸν μὲν ἐμὸν, φησὶ, παιδεύσω λαόν· οὗτοι δὲ πανωλεθρίᾳ παραδοθήσονται, καὶ ἀνάγραπτον τὴν μνήμην οὐχ ἕξουσιν, οὐδὲ συναριθμηθήσονται τῷ λαῷ μου. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς,

Vers. 8, 9. *Ideo dic: Hæc dicit Adonai Dominus: Quoniam verba vestra mendacia, et divinationes vestræ vanæ, idcirco ego super vos (veniam), dicit Adonai Dominus.* **759** *Et extendam manum meam super prophetas videntes mendacia, et loquentes vana. In disciplina populi mei non erunt, neque in Scriptura domus Israelis scribentur, et in terram Israelis non ingredientur, et cognoscent me esse Adonai Dominum.* Meum, inquit, erudiam populum: isti vero funditus peribunt, neque eorum memoria litteris prodetur, neque cum populo meo recensebuntur. Causamque ostendens:

C

ι'. *Ἀνθ' ὧν*, φησὶν, *ἐπλάνησαν* [61] *τὸν λαόν μου, λέγοντες· Εἰρήνη, εἰρήνη, καὶ οὐκ ἔστιν εἰρήνη.* Ἐγὼ μὲν γὰρ τῷ λαῷ πόλεμον, καὶ σφαγὴν, καὶ αἰχμαλωσίαν προηγόρευον, τῇ ἀπειλῇ τῶν κακῶν σωφρονίσαι βουλόμενος· οὗτοι δὲ τἀναντία μοι δρῶντες, εἰρήνην αὐτοῖς ἐπηγγέλλοντο μάτην.

Vers. 10. *Quia*, inquit, *deceperunt populum meum, dicentes: Pax, pax, et tamen non est pax.* Ego enim populo bellum, et cædem, et captivitatem prædicebam, comminatione malorum cupiens eos ad sanam mentem reducere: sed isti contraria mihi facientes, pacem ipsis incassum pollicebantur.

D

Καὶ αὐτὸς, φησὶν, *οἰκοδομεῖ τοῖχον, ὡς στερεὸν* [62], *καὶ αὐτοὶ ἐπαλείφουσιν αὐτόν. Εἰ πεσεῖται* [63]; (ια'.) *Εἰπὲ πρὸς τοὺς ἀλείφοντας αὐτὸν, Πεσεῖται.* Ὁ μὲν γὰρ, φησὶ, λαὸς οἰκοδομεῖ τοῖχον σαθρὸν, διὰ τῆς πονηρίας καὶ ἀσεβείας· οὗτοι δὲ τὰς χρηστὰς προῤῥήσεις, καὶ τὰς ἀγαθὰς ὑποσχέσεις, οἷόν τινα ἀλοιφὴν καὶ χρίσμα τῷ τοίχῳ προσφέρουσι, δέον καταλύειν τὴν σφαλερὰν οἰκοδομίαν, καὶ παρασκευάζειν στερεὰν αὐτὴν γενέσθαι. Ἐπαλείφοντες δὲ τοῖχον, ἐνόμιζον αὐτὸν ἀσφαλῆ διὰ τῆς ἀλοιφῆς ἀπεργάζεσθαι. Εἰπὲ τοίνυν αὐτοῖς ὅτι πεσεῖται καὶ διαλυθήσεται.

Et ipse, inquit, *ædificat murum, ut solidum, et ipsi liniunt eum. An cadet?* (Vers. 11.) *Dic ad linientes eum: Cadet.* Populus enim, inquit, murum ædificat debilem, propter improbitatem et impietatem: isti vero bonas prædictiones et pollicitationes, veluti quoddam linimentum et unctionem muro adhibent, cum opus esset debilem ædificationem dissolvere, et operam dare, ut solida fieret. Illinentes autem murum opinabantur se illum unctione ea tutum effecturos esse. Dic igitur ipsis futurum esse ut cadat et dissolvatur.

VARIÆ LECTIONES.

[58] ὡς. Des apud Montf. in Hexapl. ad. h. l. [59] καὶ — ἐλάλησα. Hæc, quæ in cod. Vatic. des., agnoscunt A et B. [60] παιδείᾳ *Hebr.* arcano consilio. [61] ἐπλάν. B præm. ὅτι. [62] ὡς στερ. Des. apud LXX, et in Hebr [63] εἰ πεσ. *Hebr.* cæmento.

Digitized by Google

VERS. 12. *Erit enim imber*, inquit, *inundans, et dabo lapides ingentes qui jaciantur in juncturas eorum, et cadet, et spiritus auferens veniet, et dirumpetur. Et ecce cecidit murus.* **760** Per translationem omnia tanquam de muro dixit, et his omnibus hostium declaravit impetum. *Juncturas* autem *muri* regem et principes appellavit, qui sicut commissuræ ædificium, ita populum constringebant. *Imbrem* igitur *inundantem*, et *lapides ingentes*, et *ventum auferentem*, Chaldæos nuncupavit. Cum ceciderit igitur murus, « Nonne, inquit, dicent ad vos : Ubi est litura vestra, quam illivistis? » Cum rebus ipsis didicerint falsas esse vestras prædictiones, et bellum, et cædem, et captivitatem pro sperata pace obtigisse; nonne dicent vobis : Ubi sunt pulchra vestra illa verba, et pacis pollicitationes? [13-15] Ita rursus fusius eadem locutus, minatusque hostilium telorum inundationem, et lapidum instar nivis defluxus, et male ædificati muri a fundamentis eversionem, et demonstrationem mendacii eorum qui bona prædixerint, apertius disserit.

Dixi enim ad vos, inquit : *Non est murus, neque linientes eum.* (VERS. 16.) *Prophetæ Israelis qui prophetant super Hierosolymam, et qui vident illi pacem, et pax non est, dicit Adonai Dominus.* Omnia, inquit, delebuntur, et linimentum et murus, et qui linimentum adhibuerint prophetæ. Obsidio enim et captivitas, inquit, pro promissa pace Hierosolymam occupabit. His de pseudoprophetis dictis, ad eas mulieres, quæ itidem falsa prophetabant, convertit orationem : quas humanæ naturæ hostis cum invenisset instrumenta, per eas **761** quoque mendacia exercebat, et prophetis quidem falsos prophetas opponebat, mulieribus vero prophetica gratia dignatis, eas quæ mendacii (prædicendi) facultatem nactæ essent. Prædicit igitur ipsis quoque futura.

VERS. 17, 18. *Et tu, fili hominis, confirma faciem super filias populi tui, prophetantes de corde suo, et propheta super eas, et dices : Hæc dicit Adonai Dominus : Væ consuentibus pulvinaria sub omnem cubitum manus, et facientibus velamina super omne caput omnis ætatis, ut pervertant animas. Animas populi mei pervertebant, et animas servabant.* Hoc autem Symmachus apertius interpretatus ita dixit : « Væ consuentibus pulvinos sub omni cubito manus, et facientibus cervicalia ad caput omnis ætatis ad venandum animas. » Per transla-

ιβ'. Ἔσται γάρ, φησίν, ὑετὸς κατακλύζων, καὶ δώσω λίθους πετροβόλους εἰς τοὺς ἐρδέσμους αὐτῶν, καὶ πεσεῖται[66], καὶ πνεῦμα ἐξαῖρον ἥξει[67], καὶ ῥαγήσεται. Καὶ ἰδοὺ πέπτωκεν ὁ τοῖχος. Τροπικῶς ἅπαντα ὡς ἐπὶ τοίχου εἴρηκε, διὰ πάντων δὲ τὴν τῶν πολεμίων παρεδήλωσεν ἔφοδον. Ἐρδέσμους δὲ τοῦ τοίχου τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ἄρχοντας προηγόρευσεν, οἳ καθάπερ ἱμαντίαι οἰκοδομίαν, οὕτω συνέσφιγγον τὸν λαόν. Καὶ ὑετὸν τοίνυν κατακλύζοντα, καὶ λίθους πετροβόλους, καὶ πνεῦμα ἐξαῖρον, τοὺς Χαλδαίους ὠνόμασε. Πεσόντος τοίνυν, φησί, τοῦ τοίχου, « Ἆρα οὐκ ἐροῦσι πρὸς ὑμᾶς· Ποῦ ἐστιν ἡ ἀλοιφὴ ὑμῶν, ἣν ἠλείψατε; » Ὅταν διὰ τῶν πραγμάτων μάθωσι ψευδεῖς τὰς ὑμετέρας προρρήσεις, καὶ πόλεμον, καὶ σφαγὴν, καὶ αἰχμαλωσίαν ἀντὶ τῆς ἐλπισθείσης εἰρήνης, οὐκ ἐροῦσι ὑμῖν· Ποῦ οἱ χρηστοὶ ὑμῶν λόγοι, καὶ αἱ τῆς εἰρήνης ἐπαγγελίαι; Οὕτω πάλιν διὰ πλατυτέρων τὰ αὐτὰ εἰρηκὼς, καὶ ἀπειλήσας τῶν πολεμικῶν βελῶν τὸν κατακλυσμὸν, καὶ τὰς τῶν λίθων νιφάδας, καὶ τοῦ κακῶς οἰκοδομηθέντος τοίχου τὴν μέχρι θεμελίων κατάλυσιν, καὶ τῆς ψευδολογίας τῶν τὰ ἀγαθὰ προειρηκότων τὸν ἔλεγχον, σαφέστερον ποιεῖ τὸν λόγον.

Εἶπα[68] γάρ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς· Οὐκ ἔστιν ὁ τοῖχος, οὐδὲ οἱ ἀλείφοντες αὐτόν. (ις'.) Οἱ προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ προφητεύοντες ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, καὶ ὁρῶντες αὐτῇ[69] εἰρήνην, καὶ εἰρήνη οὐκ ἔστι, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Φροῦδα, φησὶ, πάντα γενήσεται, καὶ ἡ ἀλοιφὴ, καὶ ὁ τοῖχος, καὶ οἱ τὴν ἀλοιφὴν προσενεγκόντες προφῆται. Πολιορκία γὰρ, φησὶ, καὶ αἰχμαλωσία, ἀντὶ τῆς ἐπαγγελθείσης εἰρήνης τὴν Ἰερουσαλὴμ καταλήψεται. Ταῦτα περὶ τῶν ψευδοπροφητῶν εἰρηκὼς, τρέπει τὸν λόγον ἐπὶ τὰς ψευδοπροφήτιδας. Ὄργανα γὰρ καὶ ταύτας ὁ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ἀλάστωρ εὑρὼν, καὶ διὰ τούτων τὴν ψευδολογίαν ἐνήργει· καὶ τοῖς μὲν προφήταις τοὺς ψευδοπροφήτας ἀντέταττε, ταῖς δὲ προφητικῆς χάριτος ἠξιωμέναις γυναιξὶ τὰς τοῦ ψεύδους τὴν ἐνέργειαν δεξαμένας. Προλέγει τοίνυν καὶ ταύταις τὰ συμβησόμενα.

ιζ', ιη'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὰς θυγατέρας τοῦ λαοῦ σου, τὰς προφητευούσας ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ προφήτευσον ἐπ' αὐτὰς, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Οὐαὶ ταῖς συῤῥαπτούσαις προσκεφάλαια ὑπὸ πάντα ἀγκῶνα χειρὸς, καὶ ποιούσαις ἐπιβόλαια[68] ἐπὶ πᾶσαν κεφαλὴν πάσης ἡλικίας, τοῦ διαστρέψαι[69] ψυχάς. Τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ μου διέστρεψον[69a], καὶ ψυχὰς περιεποιοῦντο.* Τοῦτο δὲ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν, οὕτως εἰπών· « Οὐαὶ ταῖς συῤῥαπτούσαις

VARIÆ LECTIONES.

[66] καὶ — πεσεῖται. *Hebr.* vosque, lapides grandinis, cadetis. [67] ἥξει καί. Exstat tantum in Compl. [68] B εἶπον, juxta Compl. [69] B αὐτήν, juxta Compl. [68] ἐπιβ. — διαστ. ψυχάς. Præstat Symmachi versio, quæ post pauca sequitur. [69] B διαστρέφειν, juxta rec. lectio. [69a] τὰς — διέστρεφον. Rec. lectio al ψυχαὶ διεστράφησαν τοῦ λαοῦ μου. *Hebr.* animas venamini inter populum meum.

Digitized by Google

ὑπαγκώνια ὑπὸ πάντα ἀγκῶνα χειρὸς, καὶ ποιούσαις ὑπαυχένια πρὸς κεφαλῆς πάσης ἡλικίας εἰς τὸ θηρεύειν ψυχάς. » Τροπικῶς δὲ διὰ τούτων τοὺς ἁπαλωτέρους καὶ χρηστοτέρους ἠνίξατο λόγους· τά τε γὰρ ὑπαυχένια καὶ τὰ ὑπαγκώνια ἀνάπαυλάν τινα καὶ θεραπείαν προσφέρει τοῖς μέλεσιν, οἷς ὑποτίθενται· καὶ οἱ χρηστότεροι λόγοι, καὶ ψευδεῖς ὄντες, πρὸς καιρὸν μὲν τὴν ἀκοὴν γαργαλίζουσι, διαστροφὰς δὲ παντοδαπὰς προσφέρουσι ταῖς ψυχαῖς. Οὕτω καὶ αἱ ψευδοπροφήτιδες τῷ μὲν λαῷ τὴν κατὰ ψυχὴν βλάβην, ἑαυταῖς δὲ χρηματικὸν περιεποιοῦντο κέρδος, τὰ δοκοῦντα χρηστὰ προφητεύουσαι. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰρηκώς· « Τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ μου διέστρεφον, καὶ ψυχὰς περιεποιοῦντο. » Διαστρέφοντες γὰρ τὸν λαὸν, καὶ τοῦ Θεοῦ ἀφιστῶντες, αὐταῖς προσέχειν παρεσκεύαζον. Εἶτα κέρδους τὸ εὐτελές.

A tionem molliores ac mitiores hisce verbis immit sermones. Cervicalia enim et pulvinaria requietem quamdam et solatium afferunt membris, quibus supponuntur : et molliora verba, cum falsa sint, ad tempus quidem aures titillant, sed omnis generis eversiones animis afferunt. Ita etiam falsæ vates populo animæ exitium, sibi ipsis pecuniarum lucrum comparabant, ea prophetantes quæ videntur utilia. Hoc enim innuit cum dixit : « Animas populi mei pervertebant, et animas servabant. » Pervertentes enim populum, et a Deo recedentes, **762** id efficiebant, ut suis dictis illi attenderent. Sequitur lucri vilitas.

ιθ'. *Καὶ ἐβεβήλουν με πρὸς τὸν λαόν μου, ἕνεκεν δρακὸς κριθῶν, καὶ ἕνεκεν κλασμάτων ἄρτου. Τί γὰρ τούτων εὐτελέστερον; Τί δὲ χαλεπώτερον τῆς ἐντεῦθεν ἐπαγομένης λώβης;* « Τοῦ ἀποκτεῖναι, φησὶ, ψυχὰς, ἃς οὐκ ἔδει ἀποθανεῖν, καὶ τοῦ περιποιήσασθαι ψυχὰς, ἃς οὐκ ἔδει ζῆσαι, ἐν[70] τῷ ἀποφθέγγεσθαι ὑμᾶς λαῷ εἰσακούοντι μάταια ἀποφθέγματα[71]. » Σμικροῦ γὰρ ἕνεκεν κέρδους, τοὺς μὲν ἐπῃνεῖτε μάτην ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τοὺς δὲ τιμωρίας εἶναι ἀξίους ἐλέγετε, τῇ τοῦ λαοῦ κουφότητι καὶ εὐκολίᾳ κακῶς ἀποχερημέναι. Πειθόμενοι γὰρ τοῖς ὑφ' ὑμῶν λεγομένοις, τοὺς μὲν ἀδίκως διέσωζον, τοὺς δὲ μάτην κατέσφαττον. Οὕτω τὴν ἀσέβειαν ἐλέγξας, ἀπειλεῖ τιμωρίαν.

B Vers. 19. *Et profanabant me apud populum meum, pro pugillo hordeorum, et pro fragmentis panis.* Quid enim his vilius? Et quid molestius, damno hinc profecto? « Ut interficerent, inquit, animas, quas non oportebat mori, et ut servarent animas, quas non oportebat vivere, cum loqueremini vos populo vana responsa exaudienti. » Parvi enim lucri causa alios frustra laudabatis in populo, alios esse supplicio dignos aiebatis, populi levitate facilitateque abutentes. Illi enim vestris dictis addicti, alios esse salvos injuste jubebant, alios sine causa occidebant. Sic redarguta impietate, supplicium minatur :

κ', κα'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τὰ προσκεφάλαια ὑμῶν, ἐφ' ἃ ὑμεῖς συστρέφετε*[72] *ἐκεῖ ψυχὰς, καὶ διαῤῥήξω αὐτὰ ἐπὶ*[73] *τῶν βραχιόνων ὑμῶν, καὶ ἐξαποστελῶ τὰς ψυχὰς, ἃς ὑμεῖς ἐξεστρέψατε, τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰς διασκορπισμόν*[74]. *Καὶ ῥήξω τὰ ἐπιβόλαια*[75] *ὑμῶν, καὶ ῥύσομαι τὸν λαόν μου ἐκ χειρὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔτι ἔσονται ἐν χερσὶν ὑμῶν εἰς συστροφὴν*[76], *καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι*[77] *ἐγὼ Κύριος.* Ἐλέγξω, φησὶ, τοὺς ὑμετέρους λόγους, καὶ δείξω ψευδεῖς, καὶ ἀντὶ τῶν χρηστῶν ἐκείνων ἐπαγγελιῶν, αἳ ἐοίκασιν ὑπαυχενίοις μαλακοῖς καὶ ὑπαγκωνίοις, ἐπάξω τὰ ἀλγεινὰ τῷ πεισθέντι ὑμῖν λαῷ, καὶ διασκορπιῶ αὐτοὺς, τῇ πείρᾳ διδάσκων τὸ ὑμέτερον ψεῦδος. Ἐλευθερώσω δὲ αὐτοὺς ὅμως ἀπὸ τῆς ὑμετέρας ψευδολογίας, πείθων αὐτοὺς, δι' ὧν ὑπομένουσι, μηκέτι τοῖς ὑμετέροις προσέχειν λόγοις, ἀλλ' ἐμὲ Κύριον ἐπιγράφεσθαι καὶ Δεσπότην.

C Vers. 20, 21. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego super pulvinaria vestra super quæ vos colligitis ibi animas, et dirumpam ea sub brachiis vestris : et emittam animas, quas vos pervertistis, animas ipsorum in dissipationem. Et rumpam velamina vestra, et eruam populum meum de manu vestra, et non amplius erunt in manibus vestris in congregationem, et cognoscetis me esse Dominum.* Redarguam, inquit, verba vestra, et falsa esse ostendam, et pro bonis illis pollicitationibus, quæ similes sunt mollibus cervicalibus et pulvinis, infligam calamitates populo qui vobis crediderit, et dispergam eos, experientia docens mendacia vestra. **763** Liberabo tamen eos a vestro mendacio, persuadens ipsis per mala, quæ sustinebunt, haud amplius verbis vestris esse attendendum, sed me esse agnoscendum, pro Domino atque Hero.

κβ', κγ'. *Ἀνθ' ὧν διεστρέψατε καρδίαν δικαίου ἀδίκως, καὶ ἐγὼ οὐ διέστρεφον αὐτὸν, καὶ τοῦ κατισχύσαι χεῖρας ἀνόμου τὸ καθόλου, τοῦ μὴ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆσαι αὐτόν. Διὰ τοῦτο ψευδῆ οὐ μὴ ἴδητε, καὶ μαντείας οὐ μὴ μαντεύσησθε ἔτι· καὶ*

D Vers. 22, 23. *Propterea quod pervertebatis cor justi injuste, et ego non pervertebam eum : et prorsus corroborastis manus impii, ne converteretur ipse a via sua mala, et viveret ipse. Propterea mendacia non videbitis, et divinationes non divinabitis amplius, et liberabo populum meum e manu vestra, et cognoscetis me*

VARIÆ LECTIONES.

[70] ἐν—ὑμᾶς. *Hebr.* dum mentimini. [71] μάτ. ἀποφθέγμ. *Hebr.* mendacium. [72] συστρ. *Hebr.* venamini. [73] ἐπί. Rec. lectio ἀπό. [74] εἰς διασκορπ. *Hebr.* ut floreant, s. felices sint. [75] ἐπιβ. *Hebr.* cervicalia. [76] συστρ. *Hebr.* prædam. [77] B διότι.

Digitized by Google

esse Dominum. Quia enim justos, inquit, perturbabatis, ac veluti fluctus exagitabatis (ita enim Aquila interpretatus est), calamitates ipsis prædicentes, et audaciores improbos reddebatis, bona eis vaticinantes, et utraque hæc præter meum consilium faciebatis : ideo omnibus exitiis vos perdam, et falso vaticinio vestro finem imponam, et ab interitu, quo vestra opera interibat, populum meum vindicabo. Ita de istis vaticinatus ad aliud transfert orationem.

CAPUT XIV.

VERS. 1-3. *Et venerunt,* inquit, *ad me viri de senioribus Israelis, et sederunt ante faciem meam. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, viri isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et pœnam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam. Num respondens respondebo ipsis?* Apertius hoc Aquila interpretatus est : « Viri isti dedicarunt **764** idola in corde suo, et scandalum iniquitatis suæ posuerunt contra faciem suam. » Quæ enim, inquit, male excogitarunt, ea perficiunt, et impudenter neglecta supplicii comminatione, quam minatus sum peccantibus, ad te venerunt percontari aliquid studentes, et sperantes se dignatum iri responso.

VERS. 4,5. *Idcirco loquaris cum ipsis, et dicas ad eos : Hæc dicit Adonai Dominus : Homo de domo Israelis, qui posuerit cogitationes suas in corde suo, et pœnam iniquitatis suæ posuerit ante faciem suam, et venerit ad prophetam, ego Dominus respondebo ei in iis in quibus tenetur mens ejus, ut avertat domum Israelis secundum corda eorum abalienata a me in cogitationibus eorum.* Quoniam prophetis et pseudoprophetis pari ratione usi erant impietatis scelere obstricti, et percontabantur, non ut a Deo imperata ullo modo perficerent, sed eum in finem ut intelligerent, an prædictiones suis responsuræ essent cogitationibus, hac de causa auctor omnium rerum Deus per prophetam ait : Quisquis de domo Israelis divinæ repugnans doctrinæ, solisque suis cogitationibus obsequens, et eam despiciens comminationem, quam improbis minatus sum, ad pseudoprophetam abierit sua consilia perficere studens, et periculum **765** faciens an quæ prædicta sunt eventu suis respondeant cogitationibus; ego, inquit, respondebo ei. Quia non recta mente usus est, concedam pseudoprophetæ, ut ejus consilia confirmet : exitio enim dignus est et interitu. Idcirco, inquit, « ut avertat domum Israelis secundum corda eorum abalienata a me in cogitationi-

A *ρύσομαι τὸν λαόν μου ἐκ χειρὸς ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, τοὺς μὲν δικαίους διεταράττετε καὶ ἐχειμάζετε (οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσε), λυπηρὰ αὐτοῖς προλέγοντες, θρασυτέρους δὲ τοὺς παρανόμους ἀπετελεῖτε, ἀγαθὰ προθεσπίζοντες, καὶ ἑκάτερα παρὰ τὸν ἐμὸν ἐποιεῖτε σκοπόν· τούτου χάριν, παντελεῖ ὑμᾶς παραδώσω ὀλέθρῳ, καὶ τὴν ψευδῆ μαντείαν ὑμῶν καταπαύσω, καὶ τῆς δι' ὑμῶν ἀπωλείας τὸν ἐμὸν ἐλευθερώσω λαόν. Οὕτω τὰ περὶ τούτων προθεσπίσας, ἐφ' ἕτερον μεταφέρει τὸν λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

α'-γ'. *Καὶ ἦλθον,* φησὶ, *πρός με ἄνδρες ἐκ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκάθισαν πρὸ* B *προσώπου μου. Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔθεντο τὰ διανοήματα αὐτῶν[78] ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ τὴν κόλασιν[79] τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν ἔθηκαν πρὸ προσώπου αὐτῶν· εἰ ἀποκρινόμενος ἀποκριθῶ αὐτοῖς[80];* Σαφέστερον τοῦτο ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν· « Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀνήνεγκαν τὰ εἴδωλα αὐτῶν ἐπὶ καρδίας αὐτῶν, καὶ σκάνδαλον ἀνομίας αὐτῶν ἔδωκαν ἀπέναντι τοῦ προσώπου αὐτῶν. » Ἃ γὰρ κακῶς, φησὶ, διανοηθέντες ἐπιτελοῦσι, καὶ ἠπειλημένης[81] τοῖς ἀδίκοις κολάσεως ἀναίδην καταφρονήσαντες, παρεγένοντο πρὸς σὲ, πυθέσθαι τι βουλόμενοι, καὶ ἀποκρίσεως ἀξιωθῆναι προσδοκῶντες.

C *δ', ε'. Διὰ τοῦτο λάλησον αὐτοῖς, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἄνθρωπος[82] ἐκ τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ, ὃς ἂν θῇ τὰ διανοήματα[83] αὐτοῦ ἐπὶ καρδίας[84] αὐτοῦ, καὶ τὴν κόλασιν[85] τῆς ἀδικίας αὐτοῦ τάξῃ πρὸ προσώπου ἑαυτοῦ, καὶ ἔλθῃ πρὸς τὸν προφήτην, ἐγὼ Κύριος ἀποκριθήσομαι αὐτῷ ἐν τούτοις, ἐν οἷς ἐνέχεται ἡ διάνοια αὐτοῦ[86], ὅπως πλαγιάσῃ[87] τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμένας ἀπ' ἐμοῦ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασιν αὐτῶν[88].* Ἐπειδὴ τοῖς προφήταις καὶ τοῖς ψευδοπροφήταις ὁμοίως ἐκέχρηντο οἱ τῇ ἀσεβείᾳ δουλεύοντες, καὶ ἐπυνθάνοντο, οὐχ ἵνα πάντως τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κελευόμενα περάνωσιν, ἀλλὰ βουλόμενοι μανθάνειν εἰ συμβαίνουσι τοῖς λογισμοῖς αἱ προρρήσεις· τούτου χάριν, ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν, ὅτι Πᾶς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ, ταῖς μὲν θείαις ἀντιλέγων διδασκαλίαις, μόνοις δὲ τοῖς οἰκείοις πειθόμενος λογισμοῖς, καὶ τῆς ἠπειλημένης τοῖς παρανόμοις καταφρονῶν τιμωρίας, κἂν πρὸς ψευδοπροφήτην ἀπέλθῃ, τὰ μὲν οἰκεῖα βουλήματα πληρῶσαι θέλων, ἀπόπειραν δὲ ποιούμενος, εἰ συμβαίνουσι τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς αἱ προρρήσεις, ἐγὼ, φησὶν, ἀποκριθήσομαι αὐτῷ. Ἐπειδὴ οὐκ εὐθείᾳ κέχρηται διανοίᾳ, συγχωρήσω

VARIÆ LECTIONES.

[78] τὰ διαν. αὐτ. *Hebr.* idola sua. [79] τὴν κόλ. *Hebr.* offendiculum. [80] εἰ — αὐτοῖς. *Hebr.* num consulendo consular ab illis? [81] καὶ ἠπ. B τῆς ὑπειλημένης. [82] Ἄνθρ. Repetitur apud LXX. [83] τὰ διαν. αὐτ. *Hebr.* idola sua. [84] B καρδίαν. [85] τὴν κόλασ. *Hebr.* offendiculum. [86] ἐν — διάν. αὐτ. *Hebr.* in ea re. (Ita quidem juxta Kthibh.) Pro multitudine idolorum ejus. A ἐν αὐτοῖς, ἐν οἷς ἔχεται, ut in Compl [87] ὅπ. πλ. *Hebr.* ut capiam. A ὅπως ἂν μὴ πλαγιάσωσιν. [88] ἐν — αὐτ. *Hebr.* per idola sua.

Digitized by Google

τῷ ψευδοπροφήτῃ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ βεβαιῶσαι· ὀλέθρου γάρ ἐστι καὶ ἀπωλείας ἄξιος. Διὰ τοῦτο, φησὶν, « Ὅπως πλαγιάσῃ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμένας ἀπ' ἐμοῦ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασιν αὐτῶν· » Ἐπειδὴ γὰρ πόῤῥω τῆς ἐμῆς κηδεμονίας σφᾶς αὐτοὺς καθιστᾶσι, καὶ τῇ τῶν ψευδοπροφητῶν χαίρουσιν ἐξαπάτῃ, συγχωρήσω αὐτοῖς τῶν οἰκείων πόνων ὀρέψασθαι τοὺς καρπούς. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀχαὰβ γεγενημένον ἔστιν εὑρεῖν. Σεδεκίας γὰρ ὁ ψευδοπροφήτης, κέρατα σιδηρᾶ ἑαυτῷ ποιήσας, ἔλεγε τῷ Ἀχαάβ· « Ἐν τούτοις κερατιεῖς τὴν Συρίαν. » Τοῦ δὲ Ἰωσαφὰτ οὐ δεχομένου τὰ παρὰ τῶν ψευδοπροφητῶν λεγόμενα, ἀλλὰ θεῖον ἐπιζητοῦντος προφήτην, μετεπέμφθη μὲν ὁ Μιχαίας· ἐναντία δὲ τῷ Σεδεκίᾳ προφητεύσας, οὐκ ἔπεισε τὸν Ἀχαάβ. Οὔτε γὰρ ἐκεῖνα ποιῆσαι βουλόμενος, ἃ ὁ Θεὸς προηγόρευσε [89], τὸν προφήτην ἠρώτα, ἀλλ' ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἴδιον ἤθελε κυρῶσαι λεγον μὲν οἱ ψευδοπροφῆται τὰ ψευδῆ· πειθόμενος δὲ ἐκεῖνος ἐξῆει, καὶ τὰς [90] δίκας ἐδίδου τῆς ἀσεβείας.

bus eorum. » Nam, quia ipsi a mea cura procul se abalienant, gaudentque pseudoprophetarum deceptione, permittam ut ipsi suorum laborum percipiant fructus. Hoc etiam Achaabo evenisse invenimus. Sedecias enim pseudopropheta, confectis sibi cornibus ferreis, dicebat ipsi Achaabo : « His cornibus Syriam ventilabis [b]. » Cumque Josaphat, quæ a pseudoprophetis dicerentur, nequaquam admittens, divinum prophetam inquireret, accersitus fuit Michæas, qui contraria Sedeciæ vaticinatus, non persuasit ipsi Achaabo. Neque enim volens ea facere quæ Deus prædiceret, prophetam interrogabat, sed omnibus modis quod sibi faciendum proposuerat, id ratum fieri studebat. Idcirco Dei permissu prædixerunt pseudoprophetæ falsa : quibus ille creditis exiit in expeditionem, et impietatis pœnas dedit.

ς'. *Διὰ τοῦτο εἰπὲ* [91] *πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἐπιστράψητε* [92], *καὶ ἀποστρέψατε ἀπὸ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὑμῶν* [93] *καὶ ἀπὸ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν ὑμῶν, καὶ ἐπιστρέψατε τὰ πρόσωπα ὑμῶν.* Παραίνεσιν προσφέρει πρόξενον σωτηρίας, καὶ τὸ ἀπὸ ταύτης ἐσόμενον ἀποδείκνυσι κέρδος.

VERS. 6. *Propterea dic ad domum Israelis : Hæc dicit Adonai Dominus : Convertimini, et recedite ab institutis vestris et ab omnibus impietatibus vestris, et convertite facies vestras.* Salutis conciliatricem tradit admonitionem, et quid inde lucri futurum **766** sit, ostendit.

ζ'. *Διότι ἄνθρωπος, ἄνθρωπος ἐκ τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ ἐκ τῶν προσηλύτων τῶν προσηλυτευόντων* [94] *ἐν τῷ οἴκῳ* [95] *Ἰσραὴλ, ὃς ἀπαλλοτριωθῇ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ θῇ τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ* [96] *ἐπὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κόλασιν τῆς ἀδικίας αὐτοῦ τάξῃ πρὸ προσώπου ἑαυτοῦ, καὶ ἔλθῃ πρὸς τὸν προφήτην τοῦ ἐπερωτῆσαι αὐτὸν ἐν ἐμοὶ, ἐγὼ Κύριος ἀποκριθήσομαι αὐτῷ ἐν οἷς ἐνέχεται* [97] *ἐν αὐτοῖς.* Ταῦτα πάλιν σαφέστερα εἶπεν, ὅτι Πᾶς ὁ ἀλλότριον ἑαυτὸν καθιστὰς τῆς ἐμῆς κηδεμονίας, καὶ ἡγεμόνι τῷ κακῷ χρώμενος λογισμῷ, καὶ εἰδὼς μὲν τὴν ἠπειλημένην τοῖς κακοῖς κόλασιν, καταφρονῶν δὲ ταύτης ἀφίκηται πρός τινα τῶν ψευδοπροφητῶν, ὡς δῆθεν παρ' ἐμοῦ μαθεῖν τὸ πρακτέον βουλόμενος, ἐγὼ, φησὶ, ποιήσομαι τὴν ἀπόκρισιν, καὶ συγχωρήσω τῷ καλουμένῳ προφήτῃ ἀκόλουθα τοῖς λογισμοῖς ἀποκρίνασθαι. Εἶτα τὴν ἀξίαν ἀπειλεῖ τιμωρίαν·

VERS. 7. *Quia homo, homo de domo Israelis, et de proselytis qui peregrinantur in domo Israelis, qui abalienatus fuerit a me, et posuerit cogitationes suas in mente sua, et pœnam iniquitatis suæ posuerit ante faciem suam, et venerit ad prophetam, ut interroget eum in me, ego Dominus respondebo ei in eis quibus detinetur.* Hæc apertius iteravit. Omnis, inquit, quicunque se a mea cura abalienarit, et duce mala cogitatione usus fuerit, sciensque pœnam, quam ego malis comminatus sum, ea contempta accesserit ad aliquem pseudoprophetam, a me videlicet cupiens quid facto opus sit intelligere, ego, inquit, respondebo, et permittam ut propheta vocatus ea respondeat, quæ illius cogitationibus consentanea sint. Deinde dignum supplicium minatur :

η'. *Καὶ στηριῶ τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, καὶ θήσομαι αὐτὸν εἰς ἔρημον, καὶ εἰς ἀφανισμὸν* [98], *καὶ ἐξαρῶ αὐτὸν ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ μου, καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Καὶ δεικνὺς ὡς οὐ περὶ τῶν θείων ταῦτα λέγει προφητῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν τὸ μὲν ὄνομα ἐχόντων, τοῦ δὲ πράγματος ὄντων ἐρήμων, ἐπήγαγε·

VERS. 8. *Et firmabo faciem meam super hominem illum, et ponam eum in solitudinem, et in interitum, et auferam eum de medio populi mei, et cognoscetis me esse Dominum.* Et ostendens non de divinis prophetis hæc a se dici, sed de iis quibus est solum prophetæ nomen, et qui ab ipsa re omnino destituti sunt, subjecit :

[b] II Paral. xviii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[89] B προηγόρευεν. [90] τάς. Des. in B. [91] A εἶπον, pro εἰπόν, ut videtur. [92] A ἐπιστρέψατε καὶ ἀποστράφητε. [93] ἀπὸ τῶν ἐπ. ὑμῶν. *Hebr.* ab idolis vestris. [94] προσηλ. A . . . κειμένων, pro προσκειμένων, ut videtur. Ita enim est in Alex. et Compl. [95] οἴκῳ. Des. apud LXX et in Hebr. [96] τὰ ἐνθυμήμ. αὐτ. *Hebr.* idola sua. Conf. vers. 4. [97] A ἔχεται. [98] θήσομαι—ἀφανισμ. *Hebr.* desolabo eum, ut sit signum, atque in proverbium abeat. Pro ἔρημον in Ald. est σημεῖον.

Digitized by Google

VERS. 9, 10. *Et propheta si erraverit, et locutus fuerit sermonem, ego Dominus errare feci prophetam illum, et extendam manum meam super ipsum, et delebo ipsum de medio populi mei Israelis. Et capient iniquitatem* **767** *ipsorum.* At non est justi judicis proprium et decipere prophetam, et in errorem inductum punire. Non igitur secundum efficaciam ait se prophetam in errorem inducturum esse, sed secundum permissionem, hoc est, cum possim ipsius statim mendacium redarguere, sustineo, et divina lenitate usus permitto, ut dolo utatur, quem voluntate, non autem necessitate exercet. Idcirco etiam par supplicium comminatur, et male interroganti, et male respondenti.

Secundum iniquitatem enim, inquit, *interroganti, sic etiam iniquitas prophetæ erit.* (VERS. 11.) *Ne erret amplius domus Israelis a me, et ne polluantur amplius in omnibus delictis suis : et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, dicit Adonai Dominus.* Non sine causa, inquit, hoc illis infligam supplicium, sed ut illorum interitu populo meo benefaciam, et eum ab illorum impietate vindicem. Volo enim ipsum habere pro populo, et esse illorum Deus, omni eos cura prosequens.

VERS. 12-14. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, terra si peccaverit contra me, ut delinquat delicto, etiam extendam manum meam super eam, et conteram ipsius firmamentum panis, et emittam in eam famem, et auferam de ea hominem et jumentum, et si fuerint tres viri hi in medio ejus, Noachus, et Jobus, et Daniel, ipsi in justitia sua salvabuntur, dicit Adonai Dominus.* Si nationem quæ peccarit, inquit, punire voluero, et fame necare, et ii qui punientur noluerint ad pœnitentiam adduci, nullam **768** veniam consequentur, ne si Noachus quidem, et Jobus, et Daniel in ipsis inventi fuerint. Verum hi certe justitiæ suæ colligent fructus, et salutem adipiscentur ; sed illos ab illato supplicio minime liberabunt. Horum autem virorum mentionem fecit, siquidem his quæ dicta sunt, consentiebant ea quæ illorum tempore acciderunt. Nam et Noachus in impiorum generatione inventus haudquaquam potuit eos a diluvii exitio liberare, qui noluerunt ad pœnitentiam adduci. Et Daniel similiter, cum captivitatis tempore vigeret, alios propter ingentem ipsorum impietatem ab illatis malis haud vindicavit : ipse tamen bello captus hostibus superior evasit, et eos, a quibus in servitutem abductus erat, sibi subjectos habuit. Neque filiis Jobi parentis justitia profuit : sed ipse solus adversarii superavit insidias. [15-20.] Rursus autem aliis pluribus hæc

Θ', ι'. *Καὶ ὁ*[99] *προφήτης ἐὰν πλανηθῇ, καὶ λαλήσῃ λόγον, ἐγὼ Κύριος πεπλάνηκα αὐτὸν τὸν προφήτην ἐκεῖνον, καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἀφανιῶ αὐτὸν ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ μου Ἰσραήλ. Καὶ λήψονται*[1] *τὴν ἀδικίαν αὐτῶν.* Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἴδιον τοῦ δικαίου κριτοῦ, καὶ πλανᾷν τὸν προφήτην, καὶ πλανηθέντα κολάζειν. Οὐ τοίνυν κατ' ἐνέργειαν λέγει τὸν προφήτην πλανᾷν, ἀλλὰ κατὰ συγχώρησιν· τουτέστι, Δυνάμενος αὐτοῦ παραυτίκα ἐλέγχειν[2] τὸ ψεῦδος, ἀνέχομαι, καὶ μακροθυμῶ, καὶ συγχωρῶ[3] κεχρῆσθαι τῇ ἐξαπάτῃ· γνώμῃ γὰρ, καὶ οὐκ ἀνάγκῃ ταύτην ἐπιτηδεύει. Διὸ καὶ τὴν ἴσην τιμωρίαν ἀπειλεῖ, καὶ τῷ κακῶς ἐρωτῶντι, καὶ τῷ κακῶς ἀποκρινομένῳ.

Κατὰ τὸ ἀδίκημα γὰρ, φησὶ, *τοῦ ἐπερωτῶντος, ὡσαύτως καὶ τὸ ἀδίκημα τοῦ προφήτου ἔσται,* (ια'.) *ὅπως μὴ πλανῶνται*[4] *ἔτι οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἵνα μὴ μιαίνωνται ἔτι ἐν πᾶσι τοῖς παραπτώμασιν αὐτῶν· καὶ ἔσονταί μοι εἰς λαὸν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Οὐ μάτην, φησὶ, ταύτην ἐκείνοις ἐπάξω τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐκείνων ὀλέθρου τὸν λαόν μου εὐεργετῶν, καὶ τῆς ἐκείνων ἀσεβείας ἐλευθερῶν. Βούλομαι γὰρ αὐτὸν ἔχειν λαὸν, καὶ εἶναι αὐτῶν θέλω Θεὸς, πᾶσαν αὐτῶν κηδεμονίαν ποιούμενος.

ιβ'-ιδ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, γῆ ἐὰν ἁμάρτῃ μοι, τοῦ παραπεσεῖν παραπτώματι, καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτὴν, καὶ συντρίψω αὐτῆς στήριγμα ἄρτου, καὶ ἐξαποστελῶ ἐπ' αὐτὴν λιμὸν, καὶ ἐξαρῶ ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος*[5]· *καὶ ἐὰν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες οὗτοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε, καὶ Ἰὼβ, καὶ Δανιὴλ, αὐτοὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Ἐάν, φησὶν, ἁμαρτῆσαν ἔθνος κολάσαι βουληθῶ, καὶ λιμῷ παραδοῦναι, μετανοίᾳ δὲ χρήσασθαι μὴ βουληθῶσιν οἱ κολαζόμενοι, οὐδεμιᾶς τεύξονται συγγνώμης, οὐδὲ εἰ Νῶε, καὶ Ἰὼβ, καὶ Δανιὴλ εὑρεθείεν ἐν αὐτοῖς. Ἀλλ' οὗτοι μὲν τῆς οἰκείας δικαιοσύνης τρυγήσουσι τοὺς καρποὺς, καὶ τῆς σωτηρίας ἀπολαύσονται, ἐκείνους δὲ τῆς ἐπαγομένης οὐκ ἀπαλλάξουσι τιμωρίας. Τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐμνημόνευσεν, ὡς τοῖς εἰρημένοις τῶν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν γεγονότων λίαν συμβαινόντων. Ὅ τε γὰρ Νῶε ἐν ἀσεβῶν εὑρεθεὶς γενεᾷ, οὐκ ἴσχυσε τῆς τοῦ κατακλυσμοῦ πανωλεθρίας ἀπαλλάξαι τοὺς μετανοίᾳ χρήσασθαι μὴ θελήσαντας. Καὶ ὁ Δανιὴλ ὡσαύτως, κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας γενόμενος καιρὸν, τοὺς μὲν ἄλλους διὰ τὴν πολλὴν ἀσέβειαν οὐκ ἠλευθέρωσε τῶν ἐπενεχθέντων κακῶν· αὐτὸς δὲ, καὶ δορυάλωτος γενόμενος, τῶν πολεμίων ἐκράτησε, καὶ τοὺς ἀνδραποδίσαντας ἔλαβεν ὑπηκόους. Οὐδὲ οἱ τοῦ Ἰὼβ δὲ παῖδες τῆς τοῦ πατρὸς δικαιοσύνης ἀπῶναντο, μόνος δὲ χρείτ-

VARIÆ LECTIONES.

[99] Καὶ ὁ, κ. τ. λ. Eodem modo in Compl. leg. vers. 9. [1] λήψ. *Hebr.* ferent. [2] B διελέγχειν. [3] καὶ—συγχωρ. Ita B, sed editio prior habebat καὶ συγχ. κ. μακροθ. [4] πλαν. Rec. lectio πλανᾶται. [5] Rec. lectio est κτήνη

Digitized by Google

των τῆς τοῦ πολεμήσαντος ἐπιβουλῆς ἀπεφάνθη. Διὰ πλειόνων δὲ πάλιν ἑτέρων ταῦτά φησι· Κἂν γὰρ θάνατον ἐπαγάγω τῇ γῇ ἐκείνῃ, κἂν θηρίων ἐπανάστασιν[6], κἂν πολεμίων ἔφοδον, εὑρεθήσονται δὲ οἱ τρεῖς ἄνδρες μέσοι[7] αὐτῶν, οὐδὲ τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς ἢ θυγατέρας διασῶσαι δυνήσονται, ἀλλὰ μόνοι, τεύξονται τῆς σωτηρίας. Δῆλον[8] δὲ ὅτι οἱ μετανοίας ὑπάρχοντες ἔρημοι, οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐκ τῶν δικαίων καρποῦνται· ὅτι γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ μετανοίᾳ ἡ σωτηρία, μάρτυς ἡ θεία Γραφή, πανταχοῦ τοῦτο διδάσκουσα. Νινευῖται γὰρ, οὔτε τὸν Νῶε, οὔτε τὸν Ἰὼβ, οὔτε τὸν Δανιὴλ ἔχοντες, ἀλλὰ τὸν Ἰωνᾶν, οὐχ ὑπερευχόμενον, ἀλλ' ἀληθεῦσαι βουλόμενον, διὰ μετανοίας εὕραντο τὴν σωτηρίαν. Διδάσκει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς οὐδεμίαν ἕξουσι συγγνώμην οἱ παρανομίᾳ συζῶντες, μεταμελείᾳ[9] χρῆσθαι μὴ βουλόμενοι, καὶ[10] δικαίοις συνοικεῖν σεμνυνόμενοι. Πρὸς δὲ τούτοις, βούλεται δεῖξαι ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ὅτι ὅπερ ἐπ' ἄλλου ἔθνους οὐ πεποίηκε, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ πεποίηκε.

A asserit : Et si necem inferam terræ illi, et si feras contra eam exsuscitem, et si advenientium hostium impetum, inventique fuerint tres viri isti in medio ipsorum, ne filios quidem suos aut filias servare poterunt, sed soli salutem consequentur. Perspicuum est autem eos qui a pœnitentia vacui sint, nullam a justis utilitatem percepturos : siquidem pœnitentiam sequi salutem testis est divina Scriptura, hoc ubique docens. Ninivitæ enim, neque Noachum, neque Jobum, neque Danielem habentes, sed Jonam, qui non pro eis supplicabat, sed vera dicere cupiebat, ipsa pœnitentia salutem invenere. Docet igitur **769** oratio prophetica, sceleribus obstrictos nullam veniam habituros esse, quicunque resipiscere nolint, etiamsi inter justos se degere glorientur. Ad hæc ostendere vult auctor omnium rerum Deus, quod erga aliam nationem non fecit, hoc erga Israelem se fecisse. Inquit enim :

B

κα', κβ'. *Τάδε λέγει* γὰρ, φησὶν, *Ἀδωναῒ Κύριος· Ἐὰν δὲ καὶ τὰς τέσσαρας ἐκδικήσεις*[11] *μου τὰς πονηρὰς* (πονηρὰς δὲ τὰς χαλεπὰς λέγει), *ῥομφαίαν, καὶ λιμὸν, καὶ θηρία πονηρὰ, καὶ θάνατον ἐξαποστελῶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος. Καὶ ἰδοὺ ὑπολελειμμένοι ἐν αὐτῇ οἱ ἀνασωζόμενοι*[12] *ἐξ αὐτῆς, οἵτινες ἐξάξουσιν ἐξ αὐτῆς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ἰδοὺ αὐτοὶ ἐκπορεύσονται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὄψεσθε τὰς ὁδοὺς αὐτῶν*[13]. *Θάνατον* μὲν καλεῖ τὴν αἰφνίδιον τελευτὴν, *ῥομφαίαν* δὲ τὴν σφαγὴν, *λιμὸν* δὲ δῆλον ὅτι τὴν ἔνδειαν, *θηρία πονηρὰ* τοὺς ὠμῶς ἐξανδραποδίζοντας, *πονηρὰς ἐκδικήσεις* τὰς χαλεπὰς καὶ πικράς. Ταύτας, φησὶ, τὰς τιμωρίας ἐπαγαγὼν τῷ Ἰσραὴλ, καταλιμπάνω ἀνασωζομένους ἐξ αὐτῶν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ἵνα μάθωσιν ἅπαντες τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀσέβειαν, καὶ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ γνῶσι τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Καὶ ὑμεῖς δὲ, οἱ ἐκείνων ὁμόφυλοι, οὐ κατηγορήσετε τῆς τιμωρίας ὠμότητα, τὴν τούτων θεασάμενοι πονηρίαν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπήγαγεν·

VERS. 21, 22. *Hæc dicit Adonai Dominus : Si autem et quatuor ultiones* meas malas (malas autem molestas ait), *gladium, et famem, et bestias malas, et mortem emisero super Hierosolymam, ad exterminandum ex ea hominem et jumentum. Et ecce relicti in ipsa salvati ex ea, qui educent ex ea filios et filias : ecce ipsi egredientur ad vos, et videbitis vias eorum. Mortem* quidem vocat repentinum interitum, *gladium* vero occisionem ; *famem* egestatem, ut satis apertum est ; *bestias malas* eos qui crudeliter in servitutem redigunt, *malas ultiones* acerbas et amaras. His pœnis, inquit, Israeli illatis, relinquo qui ex ipsis salventur, filios et filias, ut discant omnes ingentem illorum impietatem, et improba instituta, cognoscantque justa supplicia. Et vos item illorum tribules, conspecta istorum improbitate, haud accusabitis pœnarum crudelitatem. Idque declarans, adjecit :

C

Καὶ μεταμεληθήσεσθε ἐπὶ τὰ κακὰ, ἃ ἐπήγαγον ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ πᾶσι τοῖς κακοῖς, οἷς[14] *ἐπήγαγον ἐπ' αὐτήν.* (κγ'.) *Καὶ παρακαλέσουσιν ὑμᾶς, διότι ὄψεσθε τὰς ὁδοὺς αὐτῶν*[15], *καὶ τὰ ἐνθυμήματα αὐτῶν, καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι*[16] *οὐ μάτην πεποίηκα πάντα, ὅσα ἐποίησα ἐν αὐτῇ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος.* Τούτου γὰρ[17] χάριν, φησὶν, οὐ πάντας παραδώσω πανωλεθρίᾳ, ἀλλὰ καταλείψω ἐξ αὐτῶν σωζομένους[18], ἵνα μάθωσι δι' ἐκείνων ἅπαντες τῆς ἐπενεχθείσης[19] αὐτοῖς τιμωρίας τὸ δίκαιον.

Et pœnitebit vos malorum, quæ duxi super Hierosolymam, in omnibus malis, quæ duxi super eam. (VERS. 23.) *Et consolabuntur vos,* **770** *quia videbitis vias eorum, et cogitationes eorum, et cognoscetis me non frustra fecisse omnia quæcunque feci in ipsa, dicit Adonai Dominus.* Hac enim de causa, inquit, non omnes funditus perdam ; sed relinquam ex ipsis qui salventur, per quos omnes justum fuisse illatum ipsis supplicium cognoscant.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

CAPUT XV.

α'-δ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, τί ἂν γένοιτο τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου ἐκ πάντων τῶν ξύλων τῶν*

VERS. 1-4. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, quid fiet lignum vitis, ex omnibus lignis sarmentorum quæ sunt in lignis*

VARIÆ LECTIONES.

[6] ἐπ. Ita B pro ἐπαναστήσω, ut habebat ed. Sirm. [7] μέσοι. B præm. οὗτοι. [8] δῆλον, κ. τ. λ. In B ad marginem ascriptum est signum Θ. [9] μεταμελ. B præm. καί. [10] καί. Des. in B. [11] ἐκδ. *Hebr.* judicia. [12] Rec. lectio est ἀνασεσωσμένοι. [13] αὐτῶν. Apud LXX, sequ. καὶ τὰ ἐνθυμήματα αὐτῶν, quæ tamen in Ald. des. [14] ἐπὶ — οἷς. Rec. lectio πάντα τὰ κακὰ, ἃ. [15] Des. in edit. pr. [16] B διότι, juxta rec. lect. [17] γάρ. Des. in B. [18] B σωζόμενον. [19] B ἀπενεχθείσης.

Digitized by Google

silvæ? An capient ex ea lignum, ut faciant ex eo opus? an capient ex ea paxillum ut suspendant super eum omne vas? Præter id quod igni traditum est in consumptionem, annuam purgationem ejus consumit ignis, et deficit penitus. Cum semper Israelem *vineam* per prophetas nuncuparit; per Davidem enim, « Vineam, inquit, de Ægypto transtulisti [i]; » Isaias autem: « Vinea fuit dilecto meo, ait; » et Jeremias [j]: « Quomodo conversa es mihi in amaritudinem, vitis vera [k]? » Per translationem a sarmentis vitis desumptam, ostendit inutilitatem Israelis. Quemadmodum enim, inquit, præter omnia ligna ad opus minime idoneum est lignum vitis; neque enim paxillum **771** vel tenuissimum ex ea poterit aliquis conficere, sed tantum ignis fit alimentum, et annua ipsius expurgatio in ignem projicitur: ita populus iste ad aliud nihil idoneus, quam ad interitum ac supplicium.

Annuam, inquit, *ipsius expurgationem consumit ignis, et deficit in perpetuum. Nunquid utile erit ad opus?* (VERS. 5.) *Neque etiam dum adhuc est integrum erit ad opus. Num, quando etiam illud ignis penitus consumpserit, adhuc utile erit ad opus?* Si enim, antequam in ignem conjiciatur, ad nullum opus est idoneum, nullo pacto utile esse poterit, ubi fuerit ab igne consumptum. Sic instituta comparatione eam interpretatur.

VERS. 6, 7. *Idcirco dic: Hæc dicit Adonai Dominus: Quemadmodum lignum vitis inter ligna silvæ, quod dedi igni in consumptionem: ita dedi habitantes Hierosolymæ. Et dabo faciem meam super eos.* Hoc per translationem dixit ab iis desumptam qui vultum iracundum terribilemque præ se ferunt. « De igne egredientur, inquit, et ignis comedet eos. » Quippe liberati a fame, occisione peribunt, et captivi abducentur.

Et cognoscent me esse Dominum, cum firmavero faciem meam super eos. (VERS. 8.) *Et dabo terram in desolationem, pro eo quod deliquerunt delicto, dicit Adonai Dominus.* Ipsos quidem in servitutem redigi permittam, et occisione consumi: terram vero ab ipsis cultam, desertam reddam et a cultoribus vacuam. Atque hæc **772** patientur, pœnas eorum quæ in me deliquerunt persolventes. Cum igitur quæcunque ante scripta sunt ad nostram utilitatem scripta sint, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus [k*], ne fiamus ligna, et

A κλημάτων, τῶν ὄντων ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ [20]; Εἰ [21] λήψονται ἐξ αὐτῆς [22] ξύλον, τοῦ ποιῆσαι εἰς ἐργασίαν [23]; εἰ λήψονται ἐξ αὐτῆς πάσσαλον, τοῦ κρεμάσαι ἐπ' αὐτὸν πᾶν σκεῦος; Πάρεξ δ' [24] πυρὶ δέδοται εἰς ἀνάλωσιν, τὴν κατ' ἐνιαυτὸν αὐτῆς κάθαρσιν [25] ἀναλίσκει τὸ πῦρ, καὶ ἐκλείπει εἰς τέλος [26]. Ἐπειδὴ ἄμπελον ἀεὶ διὰ τῶν προφητῶν τὸν Ἰσραὴλ ὠνόμασε· διὰ μὲν γὰρ τοῦ Δαβὶδ, φησὶν, « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας· » ὁ δὲ Ἡσαΐας· « Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ· » ὁ δὲ Ἱερεμίας· « Πῶς ἐστράφης μοι εἰς πικρίαν, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή [27]; » τροπικῶς ἀπὸ τῶν κλημάτων τῆς ἀμπέλου δείκνυσι τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ἄχρηστον. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ ἅπαντα τὰ ξύλα εἰς ἐργασίαν ἀνεπιτήδειον τῆς ἀμπέλου τὸ ξύλον· οὔτε B γὰρ πάσσαλόν τις τὸν εὐτελέστατον ἐξ ἐκείνης κατασκευάσαι δύναται, ἀλλὰ μόνον τοῦ πυρὸς ὑπάρχει τροφή, καὶ ἡ κατ' ἐνιαυτὸν δὲ αὐτῆς κάθαρσις τῷ πυρὶ παραδίδοται· οὕτως οὗτος ὁ λαὸς εἰς ἕτερον οὐδὲν ἐπιτήδειος, ἢ εἰς ὄλεθρον καὶ τιμωρίαν.

Τὴν κατ' ἐνιαυτὸν αὐτῆς κάθαρσιν, φησὶν, *ἀναλίσκει τὸ πῦρ, καὶ ἐκλείπει εἰς τέλος. Εἰ ποιηθήσεται [28] εἰς ἐργασίαν;* (ε'.) *Οὐδὲ ἔτι αὐτοῦ ὄντος ὁλοκλήρου οὐκ ἔσται εἰς ἐργασίαν [29]. Μὴ ὅτι ἐὰν καὶ πῦρ αὐτὸ ἀναλώσῃ εἰς τέλος, εἰ ἔτι ἔσται [30] εἰς ἐργασίαν;* Εἰ γὰρ, πρὶν ἢ τῷ πυρὶ παραδοθῆναι, εἰς οὐδεμίαν ἐστὶν ἐπιτήδειον ἐργασίαν, σχολῇ γε ἂν χρήσιμον ἔσται μετὰ τὸ πυρὸς γενέσθαι δαπάνην· οὕτω τὴν παραβολὴν εἰρηκὼς, C ἐπάγει τὴν ἑρμηνείαν.

ς', ζ'. Διὰ τοῦτο εἰπὲ, Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ὃν τρόπον τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, ὃ δέδωκα αὐτὸ τῷ πυρὶ εἰς ἀνάλωσιν, οὕτω δέδωκα τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ. Καὶ δώσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπ' αὐτούς. Τοῦτο δὲ ἐκ μεταφορᾶς εἴρηκε τῶν ὀργίλον ὑποδεικνύντων καὶ βλοσυρὸν τὸ πρόσωπον. « Ἐκ τοῦ πυρὸς ἐξελεύσονται, φησὶ, καὶ πῦρ καταφάγεται αὐτούς. » Ἀπαλλαγέντες γὰρ τοῦ λιμοῦ, παραδοθήσονται τῇ σφαγῇ καὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ.

Καὶ γνώσονται [31] ὅτι ἐγὼ Κύριος, ἐν τῷ στηρίσαι [32] τὸ πρόσωπόν μου ἐπ' αὐτούς. (η'.) *Καὶ δώσω τὴν γῆν εἰς ἀφανισμὸν, ἀνθ' ὧν παρέπεσον παραπτώματι, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Αὐτοὺς μὲν γὰρ αἰχμαλωσίᾳ καὶ σφαγῇ παραδώσω, τὴν δὲ ὑπ' αὐτῶν γεωργουμένην γῆν ἔρημον καταστήσω τῶν γεωργούντων οὐκ ὄντων. Ταῦτα δὲ πείσονται, δίκας D ὧν ἐπλημμέλησαν τίνοντες. Ἐπειδὴ τοίνυν ὅσα προεγράφη, εἰς ἡμετέραν ὠφέλειαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν, μὴ γενώμεθα ξύλα, καὶ χόρτος,

[i] Psal. LXXIX, 9. [j] Isa. v, 1. [k] Jerem. II, 21. [k*] Rom. XV, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[20] τῶν — δρυμ. *Hebr.* (quid fiet) palmes, qui est inter ligna silvæ? [21] εἰ — ἐργασίαν. Des. in B. [22] Editio prior hab. αὐτοῦ. [23] πάρεξ. *Hebr.* Ecce. [24] ὅ. Des. in B. [25] τὴν — κάθαρσιν. *Hebr.* duas extremitates ejus. [26] καὶ — τέλος. *Hebr.* et medium ejus exustum est. [27] ἀληθ. Alii, ἀλλοτρία. Vid. supra, pag. 416. [28] εἰ ποιηθ. B μὴ χρήσιμον ἔσται, juxta rec. lect. [29] οὐδὲ — οὐκ ἔσται εἰς ἐργασίαν. Hæc in B ponuntur post illa μὴ — ἐργασίαν. Editio prior habebat οὐδέν. [30] ἔτι ἔσται. B ποιηθήσεται. [31] γνώσ. *Hebr.* cognoscetis. [32] στηρ. Apud LXX, sequ. μέ.

Digitized by Google

καὶ καλάμη, ἅπερ ἐστὶ τροφὴ τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ χρυσὸς καὶ λίθοι τίμιοι, ὕλη τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος, ἵνα Χριστῷ συμβασιλεύσωμεν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα πρέπει, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[1] I Cor. III, 12.

A fenum, et stipula, quæ sunt ignis alimenta: sed aurum et lapides pretiosi, regii diadematis materia, ut cum Christo regnemus, cum quo Patrem gloria decet, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΜΟΣ Ε'.

LIBER QUINTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου*[33], *διαμάρτυραι τῇ Ἰερουσαλὴμ τὰς ἁμαρτίας αὐτῆς.* Ἀγαθὸς τῶν ἁμαρτημάτων ὁ ἔλεγχος, καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ γινόμενος. Τοῖς γὰρ ἀναλγησίᾳ νοσοῦσιν ἐντίθησιν αἴσθησιν, καὶ εἰς μνήμην φέρει τῶν οἰκείων πλημμελημάτων. Ἀνιαρὸν μὲν γὰρ, καὶ λίαν χαλεπὸν, τὸ νοσεῖν· χαλεπώτερον δὲ πολλῷ τὸ καὶ αὐτὴν ἀγνοεῖν τὴν νόσον· οὗ χάριν, πολλάκις καὶ ἰατρῶν παῖδες τοὺς οὕτω διακειμένους, οἳ[34] αἴσθησιν τῶν παθημάτων οὐκ ἐθέλουσι[35] δέξασθαι, τὸ βαρὺ τῆς νόσου διδάσκουσιν, ἵνα αἰσθόμενοι παύσωνται μὲν ἀταξίᾳ τρέφοντες τῆς νόσου τὰς ὕλας, τοῖς δὲ τῆς ἰατρικῆς τέχνης ἀκολουθήσωσι νόμοις. Τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐπὶ τῶν παρανομούντων καὶ ἀναισθήτως διακειμένων διατελεῖ ποιῶν· τῷ μὲν γὰρ ἁμαρτωλῷ διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγει· « Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου· » τῇ δὲ Ἰερουσαλὴμ διὰ Ἰερεμίου· « Γνῶθι, ὅτι εἰς Κύριον τὸν Θεόν σου ἠσέβησας· » καὶ πάλιν· « Ἴδε τὰς ὁδούς σου ἐν τῷ πολυανδρίῳ, καὶ γνῶθι τί ἐποίησας· » καὶ μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα ἔστιν εὑρεῖν. Τοῦτο τοίνυν κἀνταῦθα τῷ προφήτῃ Ἰεζεκιὴλ ποιῆσαι παρακελεύεται· « Διαμάρτυραι γὰρ, φησὶ, τῇ Ἰερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας αὐτῆς. » Δεῖξον, φησὶ, τὰ τραύματα, ὑπόδειξον αὐτῆς τὰ ἕλκη, ἵνα μὴ ἀποτομίαν νομίσῃ τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ μαθοῦσα ἰατρικὴν τὴν τομὴν, χάριν ὁμολογήσῃ τῷ ἰατρῷ. Εἶτα κατὰ μέρος αὐτὸς διηγεῖται τὰ πλημμελήματα.

B

C

D

γ'. *Καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τῇ Ἰερουσαλήμ.* Πανταχοῦ[36] ὁ διπλασιασμὸς τὸ ἀληθὲς διδάσκει τῆς δεσποτείας. « Ἡ ῥίζα σου[37] καὶ ἡ γένεσίς σου ἐκ γῆς Χαναάν· ὁ πατήρ σου Ἀμορραῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία. » Μέγα ἐφρόνουν Ἰουδαῖοι ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ τοῦ Ἀβραάμ· διὸ καὶ τῷ Κυρίῳ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔλεγον· « Σπέρμα Ἀβραάμ

CAPUT XVI.

Vers. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, testificare Hierosolymæ peccata ipsius.* Bona est peccatorum reprehensio, et utilitatis causa adhibetur. Stupore enim laborantibus sensum affert, et in memoriam ipsis propria revocat delicta. Triste est enim et admodum molestum morbo laborare, sed longe molestius ipsum morbum non agnoscere. Qua de causa etiam medici sæpius eos qui ægrotationis sensum nolint percipere, morbi gravitatem docent, ut percepto illius sensu desinant morbo suppeditantes materiam causas suis offensionibus enutrire, sed medicæ artis legibus obsequantur. Hoc etiam auctor omnium rerum Deus erga eos, qui peccant, et ita affecti sunt, ut sensum morbi non capiant, perpetuo facit. Peccatori enim per Davidem dicit: « Arguam te, et statuam contra faciem **773** tuam peccata tua [1]; » et ipsi Hierosolymæ per Jeremiam: « Cognosce quod in Dominum Deum tuum impie egeris [m]; » et rursus: « Vide vias tuas in polyandrio, et cognosce quid feceris [n]. » Et hujuscemodi infinita alia invenire licet. Hoc igitur hic quoque prophetæ Ezechieli faciendum præcipitur. « Testificare enim Hierosolymæ, inquit, iniquitates ejus. » Ostendito, inquit, vulnera, demonstra ulcera ipsius, ne existimet supplicium esse nimiam severitatem: sed intelligens esse ejusmodi sectionem quæ medeatur, medico agat gratias. Deinde sigillatim ipse delicta narrat.

Vers. 3. *Et dices: Hæc dicit Adonai Dominus Hierosolymæ.* Ubique duplicatio veram docet dominationem. « Radix tua et generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chettæa. » Valde gloriabantur Judæi propter cognationem Abrahami: ideo etiam Domino in sacris Evangeliis dicebant: « Semen Abrahæ sumus, et

[1] Psal. XLIX, 21. [m] Jerem. III, 13. [n] Jerem. II, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[33] Υἱὲ ἀνθρ. Des. in B. [34] οἳ. B καὶ. [35] B ἐθέλοντας. [36] Παντ. — δεσποτ. In plerisque τῶν LXX edit. præter Compl. et Grab. vox Ἀδωναῖ tum h. l. tum alibi abest, quam tamen A et B fere ubique agnoscunt. [37] Ἡ ῥίζα σου. *Hebr.* loca nativitatis tuæ.

Digitized by Google

nemini servivimus unquam [o]. » Hanc arrogantiam beatus quoque Joannes Baptista comprimit, cum dicit: « Genimina viperarum, quis ostendit vobis fore ut effugiatis venturam iram? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, et ne velitis dicere apud vos: Patrem habemus Abrahamum; vere enim dico vobis: Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamo [p]. » Quemadmodum igitur divinus hic vir eos, qui ferini erant et in improbitate degebant, venenatis feris comparavit: ita hoc quoque loco Dominus **774** Deus per prophetam, Chananæam ipsorum stirpem vocat, patrem Amorrhæum, et matrem Chettæam, et omnino * generationem alienigenam. Quorum enim æmulati fuerant impietatem, eorum merito cognationem contraxerant: et propter mores simul cum isto genere sortiti sunt hæreditatem. Hoc autem satis erat ad eos admodum perterrendos, non solum propter istarum gentium quæ tunc vigebant scelera, sed etiam propter ignobilitatem, quam majoribus acceptam referebant. Siquidem Chanaan exsecrationibus obnoxius factus fuit, et ab avo Noacho ad servitutem est damnatus. Ab hoc, inquit, es oriundus, et nulla es cum Abrahamo et Semo cognatione conjunctus. Quorum enim pietatem repudiasti, eorum etiam cognationem amisisti, et illa nobilitate prorsus spoliatus es. Ita ipsis Chananæis ignobilitate deterritis, sigillatim et eorum scelera et proprium narrat beneficium.

Vers. 4. *Non est præcisus*, inquit, *umbilicus tuus.* Hoc est, adhuc Ægyptiacum hauris alimentum. Et « generationem ipsius » vocat exitum ex Ægypto. Asserunt autem medici fetum in utero matris velutí quamdam radicem habere umbilicum, per quem aiunt eum nutriri et augeri. Cum igitur obstetrices partem illam umbilici, quæ propendet apud infantem, incidere consueverint, figurate et per translationem ait: « Umbilicus tuus non est præcisus, » hoc est, hodie quoque ab utero materno, id est, Ægypto, impietatis attrahis alimentum. « Et aqua non es lota in salutem. » **775** Hoc itidem dictum est per translationem ab infantibus petitam, qui post partum abluuntur, et abstergunturet a sanguine ex utero contracto liberantur. Tu igitur, inquit, ab his non es liberata, sed adhuc hodie quoque materni uteri signa geris. « Neque sale salita es, et fasciis non es involuta. » Non accepisti, inquit, doctrinæ sales, neque allatas tibi per legis disciplinam fascias, quæ adhibentur in-

A ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε. » Ταύτην τὴν ἀλαζονείαν καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καταλύει, λέγων· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· ἀμὴν [28] γὰρ λέγω ὑμῖν· Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. » Ὥσπερ τοίνυν ὁ θεσπέσιος οὗτος ἀνὴρ, θηριώδεις ὄντας αὐτοὺς καὶ πονηρίᾳ συζῶντας, τοῖς ἰοβόλοις θηρίοις ἀπείκασεν, οὕτω κἀνταῦθα ὁ Δεσπότης Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Χαναναίαν αὐτῶν τὴν ῥίζαν καλεῖ, τὸν δὲ πατέρα Ἀμορραῖον, καὶ τὴν μητέρα Χετταίαν, καὶ ἁπλῶς τὴν γένεσιν ἀλλόφυλον· ὧν γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν, τούτων εἰκότως ἐδέξαντο τὴν συγγένειαν,
B ἀπὸ τοῦ τρόπου τῷ γένει τούτῳ συγκληρωθέντες. Ἱκανὸν δὲ ἦν λίαν αὐτοὺς πλῆξαι, οὐ μόνον διὰ τὴν τηνικαῦτα παρανομίαν τούτων αὐτῶν τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄνωθεν δυσγένειαν. Ἀραῖς γὰρ ὁ Χαναὰν ὑπεβλήθη, καὶ δουλείαν ὑπὸ τοῦ προπάτορος Νῶε κατεδικάσθη. Τούτου, φησὶν, ὑπάρχεις ἀπόγονος, καὶ οὐδεμίαν ἔχεις πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Σὴμ συγγένειαν· ὧν γὰρ ἠρνήθης τὴν εὐσέβειαν, τούτων ἀπώλεσας καὶ αὐτὴν τὴν συγγένειαν, καὶ τῆς εὐγενείας ἐκείνης παντελῶς ἐγυμνώθης. Οὕτω πλήξας αὐτοὺς τῇ τοῦ Χαναὰν δυσγενείᾳ, κατὰ μέρος καὶ τὴν αὐτῶν παρανομίαν, καὶ τὴν εἰκείαν διηγεῖται εὐεργεσίαν [29].

C δ'. *Οὐκ ἐτμήθη*, φησὶν, *ὁ ὀμφαλός* [40] *σου* [41]. Τουτέστιν [42], Ἔτι τὴν Αἰγυπτιακὴν ἕλκεις τροφήν. « Γέννησιν δὲ αὐτῆς » καλεῖ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον. Φασὶ δὲ ἰατρῶν παῖδες τὸ ἔμβρυον ἐν τῇ μήτρᾳ οἱόν τινα ῥίζαν ἔχειν τὸν ὀμφαλὸν, καὶ δι' ἐκείνου τρέφεσθαί τε καὶ αὐξάνεσθαι· ἐπειδὴ τοίνυν αἱ μαῖαι κόπτειν εἰώθασι τοῦ βρέφους τὸ προκύπτον τοῦ ὀμφαλοῦ, τροπικῶς ἐκ μεταφορᾶς φησιν· « Ὁ ὀμφαλός σου οὐ περιετμήθη· » ἀντὶ τοῦ, Ἔτι καὶ σήμερον ἕλκεις ἀπὸ τῆς μητρῴας μήτρας, τουτέστι τῆς Αἰγύπτου, τὴν τῆς ἀσεβείας τροφήν. « Καὶ ἐν ὕδατι οὐκ ἐλούσθης εἰς σωτηρίαν [43]. » Καὶ τοῦτο ἴσως [44], [45] ἐκ μεταφορᾶς τῶν βρεφῶν, τῶν μετὰ τὸν τόκον λουομένων, καὶ ἀπορρύπτομένων, καὶ τοῦ μητρῴου αἵματος ἀπαλλαττομένων. Σὺ οὖν, φησὶ, τούτων οὐκ
D ἀπηλλάγης, ἀλλ' ἔτι καὶ σήμερον φέρεις τῆς μητρῴας νηδύος τὰ σημεῖα. « Οὐδὲ ἁλὶ ἡλίσθης, καὶ σπαργάνοις [46] οὐκ ἐσπαργανώθης. » Οὐκ ἐδέξω, φησὶ, τῆς διδασκαλίας τοὺς ἅλας, οὐ τὰ προσεπιχθέντα σοι διὰ τοῦ νόμου σπάργανα, ἃ τοῖς βρέφεσι

[o] Joan. VIII, 33. [p] Luc. III, 7, 8; coll. Matth. III, 7-9.

VARIÆ LECTIONES.

[28] ἀμήν. Des. utroque loco cit. [29] Quæ h. l. desunt, supra, pag. 7, in Præf. ad Cant. cantic. ita leg.: Καὶ ἡ γένεσίς σου ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης. Postrema exstant etiam tom. I, pag. 1095. [40] Οὐκ ἐτμ. ὁ ὀμφ. σου. Ita Compl. juxta Hebr., sed rec. lectio est οὐκ ἔδησας τοὺς μαστούς σου. [41] σου. Supra, pag. 7, loco cit., sequitur καὶ οὐκ ἔδησαν τοὺς μαστούς σου, quæ des. tom. I loco cit. Huic lectioni inhæret Noster in Præf. ad Cant. cantic. pag. 10 et 11. [42] Τουτέστι, κ. τ. λ. Eamdem interpretationem vide supra, pag. 11 et 12, necnon tom. I, loco cit. [43] εἰς σωτ. Ita Compl. et Grab., sed in Hebr. est: in aspectu meo. [44]-[45] ἴσ. Des. in B. [46] σπαργ. Supra, pag. 8, præm. ἐν.

Digitized by Google

προσφέρεται, ἵνα, εἴ τι ἂν τῶν μελῶν ἐν ταῖς ὠδῖσι τοῦ εὐθέος παρατραπῇ, διευθύνηται, καὶ τὸ προσῆκον ἀπολαμβάνῃ σχῆμα.

ε'. *Οὐδὲ ἐφείσατο ἐπὶ*[47] *σοὶ ὁ ὀφθαλμός μου τοῦ ποιῆσαί σοι ἓν ἐκ πάντων τούτων, τοῦ*[48] *παθεῖν τι ἐπὶ σοί· καὶ ἀπερρίφης ἀπὸ*[49] *προσώπου τοῦ πεδίου τῇ σκολιότητι τῆς ψυχῆς σου, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης.* Εὐθὺς γὰρ, φησὶ, καὶ παραχρῆμα τεχθεῖσα, καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαγεῖσα, καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ νόμου παιδευθεῖσα παρ' ἐμοῦ[50], παρετράπης, τὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένα ἀεὶ ἀγαπήσασα. *Πεδίον* γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἰσότητα προηγόρευσεν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐν μὲν τῇ Αἰγύπτῳ, οὐδένα[51] σοι προστήνεγκα νόμον, οὐδὲ τῶν ἐντολῶν τοὺς ἄλας, οὐδὲ τὴν τοῦ ὀμφαλοῦ περιτομὴν, οὐδὲ τὴν διὰ τῶν σπαργάνων διάρθρωσιν τῶν μελῶν· μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, παντοδαπῆς σε ἐπιμελείας ἠξίωσα. Διὸ ἐπάγει·

ς', ζ'. *Καὶ διῆλθον ἐπὶ σὲ, καὶ εἶδόν*[52] *σε περιῤῥμένην ἐν τῷ αἵματι*[53]· *καὶ εἶπόν σοι, Ἐν*[54] *τῷ αἵματι ζώσῃ*[55], *καὶ*[56] *εἶπόν σοι· Σὺν τῷ αἵματί σου ζωή· Πληθύνου ἀθῴως*[57], *καθὼς τὴν ἀνατολὴν*[58] *τοῦ ἀγροῦ δέδωκά σε.* Θεασάμενος γάρ σε τῷ τῆς εἰδωλολατρείας αἵματι πεφυρμένην, καὶ τὰ αἵματα τῶν θυσιῶν ἀσπαζομένην, συνεχώρησά σοι θύειν, οὐκ εἰδώλοις, ἀλλ' ἐμοί. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Σὺν τῷ αἵματί σου ζωή· πληθύνου ἀθῴως· » τουτέστι, Μὴ παρανόμως, ἀλλ' ἐννόμως· μὴ δαίμοσιν, ἀλλὰ Θεῷ θύουσα· τοῦτο γὰρ ποιοῦσα ὄψῃ ἀρούρας εὐθαλοῦς βλαστήσεις, καὶ παντοδαποῖς κοσμηθήσῃ καρποῖς. « Καὶ ἐπληθύνθης καὶ ἐμεγαλύνθης[59], καὶ[59a] εἰσῆλθες εἰς πόλεις πόλεων. » Ἠκολούθησε, φησὶ, τῇ ἐμῇ εὐλογίᾳ τὸ ἔργον· ἐγὼ μὲν γὰρ εἶπον· Ὡς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἀγροῦ δέδωκά σε· σὺ δὲ δεξαμένη τὴν εὐλογίαν, καὶ πλῆθος ἐκτήσω, καὶ μέγεθος· ἐπίσημός τε καὶ περιφανὴς ἀπεφάνθης, καὶ τὰς μεγίστας τῶν πόλεων ἔσχες ὑποχειρίους. Οὕτω συντόμως δείξας αὐτὴν[60] τὴν γένεσιν[61] καὶ τὴν ἐπίδοσιν, πάλιν ἐξηγεῖται τὴν κατὰ μέρος αὔξησιν. « Οἱ μαστοί σου, φησὶν, ἀνωρθώθησαν, καὶ ἡ θρίξ σου ἀνέτειλε. » Τροπικῶς ἅπαντα ἐκ μεταφορᾶς τῶν παιδίων λέγει, τὴν πλείονα διάθεσιν διὰ τούτων ἐπιδεικνύς. *Μαστοὺς* δὲ καλεῖ τοῦ λογικοῦ τὴν διάκρισιν (τὴν γὰρ καρδίαν οἱ μαστοὶ συγκαλύπτουσι), *τρίχας* δὲ τὸν ἀπὸ τελειότητος γινόμενον κόσμον. « Σὺ δὲ ἦσθα[62], φησὶ, γυμνὴ, καὶ ἀσχημονοῦσα[63]. » Οὐδέπω γὰρ ἐδέξω τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα

fantibus, ut si aliquod ex membris in ipso partu a recto positu deflexerit, restituatur, decentemque formam suscipiat.

Vers. 5. *Neque pepercit super te oculus meus, ut facerem tibi unum ex omnibus istis, ut paterer aliquid tui causa : et projecta es a superficie campi, pravitate animæ tuæ, die quo nata es.* Statim enim et evestigio, inquit, nata, et ab Ægypto liberata, et a me legis æqualitatem edocta, perversa es *, obliqua semper et depravata amplexa. *Campum* enim hoc loco æqualitatem nuncupavit. Ego autem, inquit, in Ægypto quidem nullam tibi legem attuli, neque mandatorum sales, neque umbilici sectionem, neque membrorum per fascias reformationem. Postea vero quam inde profecta es, omni te curatione dignam censui. Ideo subjicit :

Vers. 6, 7. *Et transivi prope te, et vidi te mistam in sanguine, et dixi tibi : In sanguine (tuo) vives, et* **776** *dixi tibi : Cum sanguine tuo vita, Multiplicare innocenter, sicut ortum agri dedi te.* Conspicatus enim te idololatriæ sanguine inquinatam, et sacrificiorum sanguinem amplexantem, concessi tibi ut sacrificares, non idolis, sed mihi. Quod declaravit cum dixit : « Cum sanguine tuo vita, multiplicare innocenter, » hoc est, non præter, sed juxta legem, non dæmonibus, sed Deo sacrificans : hoc enim faciens instar terræ virentis germinabis, omnisque generis fructibus exornaberis. « Et multiplicata es, et magnificata es, et ingressa es in urbes urbium. » Meam, inquit, benedictionem secutum est opus. Ego enim dixi : Ut ortum agri dedi te, tuque, accepta benedictione, simul et multitudinem et magnitudinem adepta es, conspicuaque et illustris facta, maximas urbes tibi subditas habuisti. Ita breviter et ortu et incremento ipsius enarrato, rursus partium narrat incrementum. « Ubera tua, inquit, erecta sunt, et capillus tuus exortus est. » Omnia per translationem a pueris desumptam exponit, per hæc ampliorem ostendens affectionem. Et *ubera* vocat rationalis animæ partis judicium (cor enim ubera cooperiunt) : *capillos* vero ornatum illum, qui ab ætatis maturitate proficiscitur. « Tu autem eras, inquit, nuda, et ignominiæ plena. » Nondum enim acceperas legis tegumentum.

VARIÆ LECTIONES

[47] ἐπὶ — μου. Supra, pag. 8, erat, ὁ ὀφθαλμὸς ἐπὶ σοί. [48] τοῦ — σοί. *Hebr.* utque misererer tui. [49] ἀπό. Supra, pag. 8, ἐπί. [50] παρ' ἐμ. In B ponitur ante παιδευθεῖσα. [51] B οὐδ' ἕνα. [52] εἶδ. Supra, pag. 422, leg. εὗρον. [53] αἵμ. Sequitur σου, supra, pag. 8 et 422, necnon tom. I, pag. 176. [54] Ἐν — ζώσῃ. Supra, pag. 8, leg. ἐκ τοῦ αἵματός σου ζωή. Sed tom. I, pag. 176, ἐν τῷ αἵματί σου ζωή. [55] ζώσῃ. B σου, ζῆσον. [56] καὶ — ζωή. Des. apud LXX, sed repetuntur etiam in Hebr. [57] ἀθ. Des. apud LXX et in Hebr. [58] τ. ἀνατ. Supra, pag. 8, erat ἡ ἀνατολή, juxta rec. lect. *Hebr.* sicut germen. [59] καὶ ἐμ. Deerat in editione priori. [59a] καὶ — πόλεων. *Hebr.* et pervenisti ad summum ornatum. Theod. εἰς κόσμον τῶν κόσμων. Montf. in Hexapl. ad h. l. aliam Nostro tribuit interpretationem, quæ hæc est, καὶ ἠκμασας καὶ ἦλθες εἰς ὥραν καλλωπισμοῦ. Sed eadem quæ h. l. exstat lectio, obvia fuit supra, pag. 8. [60] B αὐτῆς. [61] B γέννησιν. [62] Supra, pag. 8, ἦς. [63] ἀσχημονοῦσα. *Hebr.* retecta.

Digitized by Google

VERS. 8. *Et transivi prope te, et vidi te, et ecce tempus tuum erat,* **777** *et tempus divertentium, et expandi alas meas super te, et operui ignominiam tuam, et juravi tibi, et inii fœdus tecum, dicit Adonai Dominus.* Cum enim conspexissem te de reliquo idoneam, quæ mecum per legem societatem ineres, expandi quasi quasdam alas salutarium præceptorum doctrinam, et cooperui iniquitatis nuditatem. Et hoc connubium etiam dotalis libellus est secutus. « Inii enim, inquit, tecum fœdus. » Et quia opus erat ut libello adhiberetur jusjurandum, ne hoc quidem facere recusavi : sed quamvis fide dignus essem vel verbo tantum promittens, tamen jusjurandum quoque verbo adhibui. Hoc autem intelligere facile est volenti legis Scripturas percurrere. Inveniet enim in beati Mosis cantico ipsum omnium rerum auctorem Deum ita dicentem : « Levabo versus cœlum manum meam, et jurabo dextera mea, et dicam : Vivo ego in sæculum [q]. » — « Et facta es mihi, » inquit. Hoc est, conjuncta es mihi, et nuptiæ peractæ sunt.

A η'. *Καὶ διῆλθον διὰ σοῦ, καὶ εἶδόν σε · καὶ ἰδοὺ ὁ καιρός σου, καὶ καιρὸς καταλυόντων* [64] *· καὶ διεπέτασα τὰς πτέρυγάς μου ἐπὶ σὲ* [65]*, καὶ ἐκάλυψα τὴν ἀσχημοσύνην σου, καὶ ὤμοσά σοι, καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἀδωναΐ Κύριος.* Θεασάμενος γάρ σε ἐπιτηδείαν λοιπὸν εἰς τὸ δέξασθαι τὴν διὰ τοῦ νόμου πρὸς ἐμὲ κοινωνίαν, ἐξέτεινα μὲν οἷόν τινας πτέρυγας τῶν σωτηρίων ἐντολῶν τὴν διδασκαλίαν, καὶ συνεκάλυψα τὴν τῆς ἀνομίας γυμνότητα · τῷ δὲ συνοικεσίῳ καὶ προικῷον παρηκολούθησε γραμματεῖον. « Εἰσῆλθον γάρ, φησὶν, ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ ἔδει καὶ ὅρκον ἐντεθῆναι τῷ γραμματείῳ, οὐδὲ τοῦτο ποιῆσαι παρῃτησάμην · ἀλλ' ἀξιόχρεως ὢν καὶ λόγῳ μόνον ὑπισχνούμενος, καὶ ὅρκον τῷ λόγῳ προστέθεικα. Ῥᾴδιον δὲ B τοῦτο καταμαθεῖν τῷ βουλομένῳ τοῖς τοῦ νόμου γράμμασιν ἐντυχεῖν · εὑρήσει γὰρ καὶ ἐν τῇ τοῦ μακαρίου Μωσέως [66] ᾠδῇ αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων Θεὸν λέγοντα · « Ἀρῶ εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χεῖρά μου, καὶ ὁμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου, καὶ ἐρῶ · Ζῶ ἐγὼ εἰς τὸν αἰῶνα. » « Καὶ ἐγένου μοι, » φησί. Τουτέστι, Συνήφθης μοι, καὶ ὁ γάμος ἀπετελέσθη.

VERS. 9, 10. *Et lavi te aqua, et ablui sanguinem tuum, et unxi te oleo. Et indui te varia, et calceavi te hyacintho, et cinxi te bysso, et circumdedi te subtilibus ex crinibus contextis.* Sigillatim sua enarravit beneficia. Primum enim *aqua*, inquit, doctrinæ *lavi te*, et lustrationes, et aspergilla adhibui. Deinde « unxi te oleo. » Sacerdotii formas hic recenset. Sacerdotes **778** enim oleo sancto ungebantur, ipsique byssina induebantur, et hyacinthina veste. Innuit etiam divitias, quæ illius providentia accesserunt ipsi populo, tam respectu spiritus quam corporis. « Et circumdedi te trichapto. » Hoc erat rete e capillis confectum, quod mulierum capitibus circumponebatur. Per translationem igitur, decorem ipsis sua multifaria cura impositum declaravit. Innuit autem, ut ego arbitror, tabernaculum ex pellibus cilicinis confectum [r] ; in quo et sacrificia pro peccato et pro perfectione offerebantur, et revelationes divinæ ex propitiatorio fiebant, Deo cum principe sacerdotum colloquente.

θ', ι'. *Καὶ ἔλουσά σε ἐν* [67] *ὕδατι, καὶ ἔπλυνα* [68] *τὸ αἷμά σου, καὶ ἔχρισά σε ἐν ἐλαίῳ. Καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλα, καὶ ὑπέδυσά* [69] *σε ὑάκινθον, καὶ ἔζωσά σε βύσσῳ, καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ* [70]. Κατὰ μέρος τὰς οἰκείας διῆλθεν εὐεργεσίας · πρῶτον μὲν γάρ, φησὶ, τῷ τῆς διδασκαλίας *ἀπέπλυνα ὕδατι* [71] καὶ ἁγισμοὺς δὲ καὶ περιῤῥαντήρια προσενήνοχα. Ἔπειτα « ἔχρισά σε ἐλαίῳ. » Τὰ C τῆς ἱερωσύνης λοιπὸν ἐνταῦθα διεξέρχεται εἴδη. Οἱ ἱερεῖς γὰρ τῷ ἐλαίῳ τῷ ἁγίῳ ἐχρίοντο · αὐτοὶ δὲ καὶ τὴν βυσσίνην καὶ τὴν ὑακινθίνην ἐσθῆτα περιεβάλοντο. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸν αὐτῷ τῷ λαῷ γενόμενον πλοῦτον, καὶ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν, διὰ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας. « Καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ. » Πλέγμα [72] ἐστὶ τοῦτο ἀπὸ τριχῶν κατεσκευασμένον, ταῖς τῶν γυναικῶν περιτιθέμενον κεφαλαῖς. Τροπικῶς τοίνυν τὴν ἐπιτεθεῖσαν αὐτοῖς εὐπρέπειαν διὰ τῆς παντοδαπῆς παρεδήλωσεν ἐπιμελείας. Αἰνίττεται δὲ, ὡς οἶμαι, καὶ τὴν σκηνὴν ἀπὸ δέῤῥεων τριχίνων κατεσκευασμένην, ἐν ᾗ καὶ αἱ περὶ ἁμαρτίας προσεφέροντο θυσίαι, καὶ αἱ περὶ τελειώσεως, ἀποκαλύψεις τε θεῖαι ἐγίνοντο ἐκ τοῦ ἱλαστηρίου, τῷ ἀρχιερεῖ τοῦ Θεοῦ προσδιαλεγομένου.

[q] Deut. xxxii, 40. [r] Exod. xxvi, 7, 17.

VERS. 11, 12. *Et ornavi te ornamento, et dedi armillas circa manus tuas, et monile circa collum tuum. Et dedi inaurem circa nasum tuum, et rotulas circa aures tuas, et coronam gloriationis super caput tuum.* Et unumquodque horum tropice decet intelligere. « Armillas manibus impositas, » eam virtutem, quæ ad agendum nos excitat; « monile collo

D ια', ιβ'. *Καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ, καὶ περιέθηκα ψέλλια περὶ τὰς χεῖράς σου, καὶ κάθεμα ἐπὶ* [73] *τράχηλόν σου. Καὶ ἔδωκα ἐνώτιον ἐπὶ τὸν μυκτῆρά σου, καὶ τροχίσκους ἐπὶ τὰ ὦτα* [74] *σου, καὶ στέφανον καυχήσεως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς* [75] *σου.* Ἕκαστον [76] δὲ τούτων τροπικῶς προσήκει νοεῖν. « Ψέλλια μὲν ταῖς χερσὶ περιτιθέμενα, » τὴν πρακτικὴν ἀρετήν·

VARIÆ LECTIONES.

[64] καταλ. *Hebr.* amorum. [65] σέ. Supra, p. 8, σοί. [66] B. Μωϋσέως. [67] ἐν. Des. supra, p. 8. [68] Rec. lect. est ἀπέπλυνα. [69] Supra, p. 8, ἐνέδησα. [70] Rec. lect. τριχαπτῷ. [71] B ἐπέπλυνα, ascripta tamen lectione nostra. [72] πλέγμα — κεφαλαῖς. Aliter ab Orig. et in Scholiis antiquis ad h. l. explicatur vox ista. [73] ἐπί. Supra, l. c. περὶ τόν. Sic quoque deinde post ἐνώτιον. [74] Supra, l. c. τὴν κεφαλήν. [75] Supra, l. c. τὴν κεφαλήν. [76] ἕκαστον — νοεῖν. Vid. supra, p. 14.

Digitized by Google

περιδέρραιον [77] δὲ τῷ τραχήλῳ περιτιθέμενον, τὸν τοῦ νόμου ζυγόν· ἐνώτιον δὲ τῷ μυκτῆρι ἐμβαλόμενον, τὴν διὰ τῶν ἐντολῶν τῆς κακίας ἀνατροπήν, χαλινοῦ δίκην προσφερομένην ἐκ μεταφορᾶς τῶν ταύρων, οἱ τὸν σιδηροῦν χαλινὸν ταῖς ῥισὶ δέχονται, καὶ δι' ἐκείνου τῇδε κἀκεῖσε περιάγονται. Ὅτι δὲ καὶ βουσὶν ἀπείκασεν αὐτῶν τὴν θρασύτητα, μάρτυς ὁ προφήτης Ὡσηὲ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγων· « Ὡς δάμαλις παροιστρῶσα παροίστρησεν Ἐφραΐμ. » Ἐνώτια δὲ τοῖς ὠσὶ προσφερόμενα τὴν ἀγαθὴν λέγει διδασκαλίαν, κόσμον ταῖς ἀκοαῖς διὰ τῆς εὐπειθείας προσφέρουσαν· *στέφανον* δὲ τῇ κεφαλῇ ἐπιτιθέμενον, τὴν ἐκ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς εὐνομίας, καὶ ἐξ ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν προσφερομένην εὐφημίαν.

ιγ'. *Καὶ ἐκοσμήθης χρυσίῳ, καὶ ἀργυρίῳ, καὶ τὰ περιβόλαιά σου βύσσινα, καὶ τρίχαπτα* [78], *καὶ ποικίλα.* Καὶ τούτων δὲ ἕκαστον δυνατὸν οὕτω νοῆσαι· κἀκεῖνο δὲ προσήκει προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι οὐ πνευματικὰ μόνον διὰ τῶν εἰρημένων αἰνίττεται, ἀλλὰ καὶ τὴν σωματικὴν εὐπραξίαν σημαίνει. Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου ἐχρήσαντο παρὰ τῶν Αἰγυπτίων σκεύῃ ἀργυρᾷ καὶ χρυσᾷ, καὶ ἐσκύλευσαν τοὺς Αἰγυπτίους, τῆς βιαίας ἐργασίας δίκαιον ἀπαιτοῦντες μισθόν. Καὶ μέντοι καὶ τῶν τὴν Παλαιστίνην οἰκούντων ἐθνῶν πάντα τὸν πλοῦτον ἐλῃΐσαντο. Σημαίνει τοίνυν, πρὸς τοῖς πνευματικοῖς, καὶ τὴν σωματικὴν περιουσίαν Διὸ ἐπάγει· « Σεμίδαλιν, καὶ μέλι, καὶ ἔλαιον ἔφαγες. » Πάντων, φησὶ, τῶν ἐκ γῆς ἀπήλαυσας ἀγαθῶν. Καὶ ἐγένου καλὴ σφόδρα, σφόδρα [79]. Εἶχες τὸν νόμον πληροῦσα τὴν ἀπὸ τῆς εὐνομίας εὐπρέπειαν. « Καὶ κατευθύνθης εἰς βασιλείαν [80]. » Οὕτω, φησὶν, ηὐξήθης, ὡς φοβερὰ γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἐκ γειτόνων, καὶ βασιλικῆς ἀπολαύειν τιμῆς. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο, δι' ὧν ἐπήγαγεν.

ιδ'. *Καὶ ἐξῆλθέ σοι* [81] *ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐν* [82] *τῷ κάλλει σου.* Ἐπίσημος γὰρ ἐγένου, καὶ πολυθρύλλητος παντοχοῦ. Εἶτα καὶ τὴν τούτου αἰτίαν φησί [83]· « Διότι συντετελεσμένον ἦν ἐνεύπρεπείᾳ [84], ἣ ἔταξα ἐπὶ σὲ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Ἐγὼ γάρ σοι τῆς εὐπρεπείας ταύτης ἐγενόμην αἴτιος, ἐντολαῖς καὶ νόμοις ἰδίοις κατακοσμήσας.

ιε'. *Καὶ ἐπεποίθεις ἐν τῷ κάλλει σου.* Αὕτη τῶν κακῶν ἡ ἀρχὴ, τὸ καταλιπεῖν μὲν τὴν θείαν ἐλπίδα, τοῖς δὲ οἰκείοις ἐναβρύνεσθαι κατορθώμασι. « Καὶ ἐπόρνευσας ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ ἐξέχεας τὴν πορνείαν σου ἐπὶ πάντα πάροδον· αὐτῷ ἐγίνετο [85], καὶ οὐκ ἔσται [86]. » Ὀνομαστοτάτη, φησὶ, γενομένη, καὶ μέγα διὰ τοῦτο φρονήσασα, ἐμοῦ μὲν ἀπέστης, εἰς ἐσχάτην δὲ ἀκολασίαν ἐξώκειλας, οὐχ ἕνα ἐραστὴν, οὐδὲ δύο δεχομένη, ἀλλὰ πάντα τὸν διὰ σοῦ παρελθεῖν

circumpositum, » legis jugum : « inaurem naso injectam, » a vitiis dehortationem, quæ fit per mandata freni instar adhibita, translatione a tauris desumpta, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo huc atque illuc circumducuntur. Et bobus eorum audaciam comparari, **779** * testis quoque est Oseas propheta qui ex persona Domini loquens, ait : « Sicut juvenca œstro percita insanivit Ephraim [a]. » Per *inaures* vero auribus adhibitas bonam significat doctrinam, ornamentum auribus per obedientiam imponentem *coronam;* vero capiti impositam, eam dicit gloriam, quæ pietate, et cultu legis, atque adeo ex omnibus bonis comparata sit.

VERS. 13. *Et ornata es auro et argento, et amicimenta tua byssina, et subtilia ex crinibus contexta, et varia.* Et unumquodque horum ita potest intelligi. Et illud ad ea quæ dicta sunt addere opus est, non solum spiritualia innui per ea quæ dicta sunt, sed etiam beneficia ad corpus pertinentia significari. Statim enim ex Ægypto abeuntes vasa argentea et aurea mutuati Ægyptios spoliarunt, justam violenti operis repetentes mercedem. Insuper earum quoque gentium, quæ Palæstinam incolebant, omnes facultates deprædati sunt. Significat itaque, præter spiritualia bona, eorum quoque quæ ad corpus pertinent abundantiam. Idcirco subjicit : « Similam, mel, et oleum comedisti. » Omnibus, inquit, terræ bonis potita es ad fruendum. « Et valde, valde pulchra facta es. » Observans legem adepta es decorem ab ipsius legis cultu profectum. « Et directa es in regnum. » Ita, inquit, aucta es in regnum, ut formidabilis facta sis omnibus finitimis, et regium honorem perceperis. Hoc enim innuit his quæ subjecit :

VERS. 14. *Et exivit tibi nomen in pulchritudine tua in gentibus.* **780** Illustris enim facta es, et celebris ubique. Deinde etiam hujusce rei causam declarat : « Quia completum erat in decore, quem posui super te, dicit Adonai Dominus. » Ego enim tibi decoris istius auctor eram, qui propriis præceptis et legibus te instruxeram.

VERS. 15. *Et confisa es in pulchritudine tua.* Hoc est malorum initium, spem divinam abjecisse, suisque prosperis gloriari successibus. « Et fornicata es in nomine tuo, et effudisti fornicationem tuam super omnem transeuntem; ipsi fiebat, et non erit. » Cum nobilissima facta esses, inquit, et idcirco maxime gloriareris, a me defecisti ; in extremam autem lasciviam delapsa es, non unum aut alterum excipiens amatorem, sed omnes qui per te transire

[a] Osee IV, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[77] περιδ. Mallem legere κάθεμα. [78] Alii τριχαπτά. [79] σφ. Non repetitum supra, p. 8. [80] καὶ — βασ. Hæc exstant tantum in ed. Compl. et Grab., des. autem supra, p. 8. *Hebr.* et prospera fuisti in regno. [81] Supra, l. c. σου, juxta rec. lect. [82] ἐν. Supra, l. c. ἐπί. [83] φησί. Des. in B. [84] εὐπρ. Apud LXX, sequ. ἐν τῇ ὡραιότητι. [85] αὐτ. ἐγ. Ita Compl. juxta Hebr. [86] κ. οὐκ ἔστατ. Des. apud LXX, nec immerito, cum duplex sit interpretatio.

Digitized by Google

nemini servivimus unquam [o]. » Hanc arrogantiam beatus quoque Joannes Baptista comprimit, cum dicit: « Genimina viperarum, quis ostendit vobis fore ut effugiatis venturam iram? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, et ne velitis dicere apud vos: Patrem habemus Abrahamum; vere enim dico vobis: Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamo [p]. » Quemadmodum igitur divinus hic vir eos, qui ferini erant et in improbitate degebant, venenatis feris comparavit: ita hoc quoque loco Dominus **774** Deus per prophetam, Chananæam ipsorum stirpem vocat, patrem Amorrhæum, et matrem Chettæam, et omnino * generationem alienigenam. Quorum enim æmulati fuerant impietatem, eorum merito cognationem contraxerant: et propter mores simul cum isto genere sortiti sunt hæreditatem. Hoc autem satis erat ad eos admodum perterrendos, non solum propter istarum gentium quæ tunc vigebant scelera, sed etiam propter ignobilitatem, quam majoribus acceptam referebant. Siquidem Chanaan exsecrationibus obnoxius factus fuit, et ab avo Noacho ad servitutem est damnatus. Ab hoc, inquit, es oriundus, et nulla es cum Abrahamo et Semo cognatione conjunctus. Quorum enim pietatem repudiasti, eorum etiam cognationem amisisti, et illa nobilitate prorsus spoliatus es. Ita ipsis Chananæis ignobilitate deterritis, sigillatim et eorum scelera et proprium narrat beneficium.

A ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε. » Ταύτην τὴν ἀλαζονείαν καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καταλύει, λέγων· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· ἀμὴν [88] γὰρ λέγω ὑμῖν· Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. » Ὥσπερ τοίνυν ὁ θεσπέσιος οὗτος ἀνὴρ, θηριώδεις ὄντας αὐτοὺς καὶ πονηρίᾳ συζῶντας, τοῖς ἰοβόλοις θηρίοις ἀπείκασεν, οὕτω κἀνταῦθα ὁ Δεσπότης Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Χαναναίαν αὐτῶν τὴν ῥίζαν καλεῖ, τὸν δὲ πατέρα Ἀμορῥαῖον, καὶ τὴν μητέρα Χεττταίαν, καὶ ἁπλῶς τὴν γένεσιν ἀλλόφυλον· ὧν γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν, τούτων εἰκότως ἐδέξαντο τὴν συγγένειαν,
B ἀπὸ τοῦ τρόπου τῷ γένει τούτῳ συγκληρωθέντες. Ἱκανὸν δὲ ἦν λίαν αὐτοὺς πλῆξαι, οὐ μόνον διὰ τὴν τηνικαῦτα παρανομίαν τούτων αὐτῶν τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄνωθεν δυσγένειαν. Ἀραῖς γὰρ ὁ Χαναὰν ὑπεβλήθη, καὶ δουλείαν ὑπὸ τοῦ προπάτορος Νῶε κατεδικάσθη. Τούτου, φησὶν, ὑπάρχεις ἀπόγονος, καὶ οὐδεμίαν ἔχεις πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Σὴμ συγγένειαν· ὧν γὰρ ἠρνήθης τὴν εὐσέβειαν, τούτων ἀπώλεσας καὶ αὐτὴν τὴν συγγένειαν, καὶ τῆς εὐγενείας ἐκείνης παντελῶς ἐγυμνώθης. Οὕτω πλήξας αὐτοὺς τῇ τοῦ Χαναὰν δυσγενείᾳ, κατὰ μέρος καὶ τὴν αὐτῶν παρανομίαν, καὶ τὴν εἰκείαν διηγεῖται εὐεργεσίαν [89].

Vers. 4. *Non est præcisus*, inquit, *umbilicus tuus.* Hoc est, adhuc Ægyptiacum hauris alimentum. Et « generationem ipsius » vocat exitum ex Ægypto. Asserunt autem medici fetum in utero matris veluti quamdam radicem habere umbilicum, per quem aiunt eum nutriri et augeri. Cum igitur obstetrices partem illam umbilici, quæ propendet apud infantem, incidere consueverint, figurate et per translationem ait: « Umbilicus tuus non est præcisus, » hoc est, hodie quoque ab utero materno, id est, Ægypto, impietatis attrahis alimentum. « Et aqua non es lota in salutem. » **775** Hoc itidem dictum est per translationem ab infantibus petitam, qui post partum abluuntur, et abstergunturet a sanguine ex utero contracto liberantur. Tu igitur, inquit, ab his non es liberata, sed adhuc hodie quoque materni uteri signa geris. « Neque sale salita es, et fasciis non es involuta. » Non accepisti, inquit, doctrinæ sales, neque allatas tibi per legis disciplinam fascias, quæ adhibentur in-

C *δ'. Οὐκ ἐτμήθη*, φησὶν, *ὁ ὀμφαλός* [90] *σου* [91]. Τουτέστιν [92], Ἔτι τὴν Αἰγυπτιακὴν ἕλκεις τροφήν. « Γέννησιν δὲ αὐτῆς » καλεῖ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον. Φασὶ δὲ ἰατρῶν παῖδες τὸ ἔμβρυον ἐν τῇ μήτρᾳ οἷόν τινα ῥίζαν ἔχειν τὸν ὀμφαλὸν, καὶ δι' ἐκείνου τρέφεσθαί τε καὶ αὐξάνεσθαι· ἐπειδὴ τοίνυν αἱ μαῖαι κόπτειν εἰώθασι τοῦ βρέφους τὸ προκύπτον τοῦ ὀμφαλοῦ, τροπικῶς ἐκ μεταφορᾶς φησιν· « Ὁ ὀμφαλός σου οὐ περιετμήθη· » ἀντὶ τοῦ, Ἔτι καὶ σήμερον ἕλκεις ἀπὸ τῆς μητρῴας μήτρας, τουτέστι τῆς Αἰγύπτου, τὴν τῆς ἀσεβείας τροφήν. « Καὶ ἐν ὕδατι οὐκ ἐλούσθης εἰς σωτηρίαν [93]. » Καὶ τοῦτο ἴσως [94], [95] ἐκ μεταφορᾶς τῶν βρεφῶν, τῶν μετὰ τὸν τόκον λουομένων, καὶ ἀπορρυπτομένων, καὶ τοῦ μητρῴου αἵματος ἀπαλλαττομένων. Σὺ οὖν, φησὶ, τούτων οὐκ
D ἀπηλλάγης, ἀλλ' ἔτι καὶ σήμερον φέρεις τῆς μητρῴας νηδύος τὰ σημεῖα. « Οὐδὲ ἁλὶ ἡλίσθης, καὶ σπαργάνοις [96] οὐκ ἐσπαργανώθης. » Οὐκ ἐδέξω, φησὶ, τῆς διδασκαλίας τοὺς ἅλας, οὐ τὰ προσενεχθέντα σοι διὰ τοῦ νόμου σπάργανα, ἃ τοῖς βρέφεσι

[o] Joan. VIII, 33. [p] Luc. III, 7, 8; coll. Matth. III, 7-9.

VARIÆ LECTIONES.

[88] ἀμήν. Des. utroque loco cit. [89] Quæ h. l. desunt, supra, pag. 7, in Præf. ad Cant. cantic. ita leg.: Καὶ ἡ γένεσίς σου ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης. Postrema exstant etiam tom. I, pag. 1095. [90] Οὐκ ἐτμ. ὁ ὀμφ. σου. Ita Compl. juxta Hebr., sed rec. lectio est οὐκ ἔδησας τοὺς μαστούς σου. [91] σου. Supra, pag. 7, loco cit., sequitur καὶ οὐκ ἔδησαν τοὺς μαστούς σου, quæ des. tom. I loco cit. Huic lectioni inhæret Noster in Præf. ad Cant. cantic. pag. 10 et 11. [92] Τουτέστι, κ. τ. λ. Eamdem interpretationem vide supra, pag. 11 et 12, necnon tom. I, loco cit. [93] εἰς σωτ. Ita Compl. et Grab., sed in Hebr. est: in aspectu meo. [94]-[95] ἴσ. Des. in B. [96] σπαργ. Supra, pag. 8, præm. ἐν.

Digitized by Google

προσφέρεται, ἵνα, εἴ τι ἂν τῶν μελῶν ἐν ταῖς ὠδῖσι τοῦ εὐθέος παρατραπῇ, διευθύνηται, καὶ τὸ προσῆκον ἀπολαμβάνῃ σχῆμα.

ε'. *Οὐδὲ ἐφείσατο ἐπὶ* [47] *σοὶ ὁ ὀφθαλμός μου τοῦ ποιῆσαί σοι ἓν ἐκ πάντων τούτων, τοῦ* [48] *παθεῖν τι ἐπὶ σοί· καὶ ἀπερρίφης ἀπὸ* [49] *προσώπου τοῦ πεδίου τῇ σκολιότητι τῆς ψυχῆς σου, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐτέχθης.* Εὐθὺς γὰρ, φησὶ, καὶ παραχρῆμα τεχθεῖσα, καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαγεῖσα, καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ νόμου παιδευθεῖσα παρ' ἐμοῦ [50], παρετράπης, τὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένα ἀεὶ ἀγαπήσασα. *Πεδίον* γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἰσότητα προηγόρευσεν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐν μὲν τῇ Αἰγύπτῳ, οὐδένα [51] σοι προσήνεγκα νόμον, οὐδὲ τῶν ἐντολῶν τοὺς ἅλας, οὐδὲ τὴν τοῦ ὀμφαλοῦ περιτομὴν, οὐδὲ τὴν διὰ τῶν σπαργάνων διάρθρωσιν τῶν μελῶν· μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, παντοδαπῆς σε ἐπιμελείας ἠξίωσα. Διὸ ἐπάγει·

ς', ζ'. *Καὶ διῆλθον ἐπὶ σὲ, καὶ εἶδόν* [53] *σε περιφυρμένην ἐν τῷ αἵματι* [53]· *καὶ εἶπόν σοι, Ἐν* [54] *τῷ αἵματι ζῶσῃ* [55], *καὶ* [56] *εἶπόν σοι· Σὺν τῷ αἵματί σου ζωή· Πληθύνου ἀθῴως* [57], *καθὼς τὴν ἀνατολὴν* [58] *τοῦ ἀγροῦ δέδωκά σε.* Θεασάμενος γάρ σε τῷ τῆς εἰδωλολατρείας αἵματι πεφυρμένην, καὶ τὰ αἵματα τῶν θυσιῶν ἀσπαζομένην, συνεχώρησά σοι θύειν, οὐκ εἰδώλοις, ἀλλ' ἐμοί. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Σὺν τῷ αἵματί σου ζωή· πληθύνου ἀθῴως· » τουτέστι, Μὴ παρανόμως, ἀλλ' ἐννόμως· μὴ δαίμοσιν, ἀλλὰ Θεῷ θύουσα· τοῦτο γὰρ ποιοῦσα δίκην ἀρούρας εὐθαλοῦς βλαστήσεις, καὶ παντοδαποῖς κοσμηθήσῃ καρποῖς. « Καὶ ἐπληθύνθης καὶ ἐμεγαλύνθης [59], καὶ [59*] εἰσῆλθες εἰς πόλεις πόλεων. » Ἠκολούθησε, φησὶ, τῇ ἐμῇ εὐλογίᾳ τὸ ἔργον· ἐγὼ μὲν γὰρ εἶπον· Ὡς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἀγροῦ δέδωκά σε· σὺ δὲ δεξαμένη τὴν εὐλογίαν, καὶ πλῆθος ἐκτήσω, καὶ μέγεθος· ἐπίσημός τε καὶ περιφανὴς ἀπεφάνθης, καὶ τὰς μεγίστας τῶν πόλεων ἔσχες ὑποχειρίους. Οὕτω συντόμως δείξας αὐτὴν [60] τὴν γένεσιν [61] καὶ τὴν ἐπίδοσιν, πάλιν ἐξηγεῖται τὴν κατὰ μέρος αὔξησιν. « Οἱ μαστοί σου, φησὶν, ἀνωρθώθησαν, καὶ ἡ θρὶξ σου ἀνέτειλε. » Τροπικῶς ἅπαντα ἐκ μεταφορᾶς τῶν παιδίων λέγει, τὴν πλείονα διάθεσιν διὰ τούτων ἐπιδεικνύς. *Μαστοὺς* δὲ καλεῖ τοῦ λογικοῦ τὴν διάκρισιν (τὴν γὰρ καρδίαν οἱ μαστοὶ συγκαλύπτουσι), *τρίχας* δὲ τὸν ἀπὸ τελειότητος γινόμενον κόσμον. « Σὺ δὲ ἦσθα [62], φησὶ, γυμνὴ, καὶ ἀσχημονοῦσα [63]. » Οὐδέπω γὰρ ἐδέξω τοῦ νόμου τὸ κάλυμμα

fantibus, ut si aliquod ex membris in ipso partu a recto positu deflexerit, restituatur, decentemque formam suscipiat.

Vers. 5. *Neque pepercit super te oculus meus, ut facerem tibi unum ex omnibus istis, ut paterer aliquid tui causa : et projecta es a superficie campi, pravitate animæ tuæ, die quo nata es.* Statim enim et evestigio, inquit, nata, et ab Ægypto liberata, et a me legis æqualitatem edocta, perversa es *, obliqua semper et depravata amplexa. *Campum* enim hoc loco æqualitatem nuncupavit. Ego autem, inquit, in Ægypto quidem nullam tibi legem attuli, neque mandatorum sales, neque umbilici sectionem, neque membrorum per fascias reformationem. Postea vero quam inde profecta es, omni te curatione dignam censui. Ideo subjicit :

Vers. 6, 7. *Et transivi prope te, et vidi te mistam in sanguine, et dixi tibi : In sanguine (tuo) vives, et* 776 *dixi tibi : Cum sanguine tuo vita, Multiplicare innocenter, sicut ortum agri dedi te.* Conspicatus enim te idololatriæ sanguine inquinatam, et sacrificiorum sanguinem amplexantem, concessi tibi ut sacrificares, non idolis, sed mihi. Quod declaravit cum dixit : « Cum sanguine tuo vita, multiplicare innocenter, » hoc est, non præter, sed juxta legem, non dæmonibus, sed Deo sacrificans : hoc enim faciens instar terræ virentis germinabis, omnisque generis fructibus exornaberis. « Et multiplicata es, et magnificata es, et ingressa es in urbes urbium. » Meam, inquit, benedictionem secutum est opus. Ego enim dixi : Ut ortum agri dedi te, tuque, accepta benedictione, simul et multitudinem et magnitudinem adepta es, conspicuaque et illustris facta, maximas urbes tibi subditas habuisti. Ita breviter et ortu et incremento ipsius enarrato, rursus partium narrat incrementum. « Ubera tua, inquit, erecta sunt, et capillus tuus exortus est. » Omnia per translationem a pueris desumptam exponit, per hæc ampliorem ostendens affectionem. Et *ubera* vocat rationalis animæ partis judicium (cor enim ubera cooperiunt) : *capillos* vero ornatum illum, qui ab ætatis maturitate proficiscitur. « Tu autem eras, inquit, nuda, et ignominiæ plena. » Nondum enim acceperas legis tegumentum.

VARIÆ LECTIONES

[47] ἐπὶ — μου. Supra, pag. 8, erat, ὁ ὀφθαλμὸς ἐπὶ σοί. [48] τοῦ — σοί. *Hebr.* utque misererer tui. [49] ἀπό. Supra, pag. 8, ἐπί. [50] παρ' ἐμ. In B ponitur ante παιδευθεῖσα. [51] B οὐδ' ἕνα. [53] εἶδ. Supra, pag. 422, leg. εὗρον. [53] αἵμ. Sequitur σου, supra, pag. 8 et 422, necnon tom. I, pag. 176. [54] Ἐν — ζώσῃ. Supra, pag. 8, leg. ἐκ τοῦ αἵματός σου ζωή. Sed tom. I, pag. 176, ἐν τῷ αἵματί σου ζωή. [55] ζώσῃ. B σου, ζῆσον. [56] καὶ — ζωή. Des. apud LXX, sed repetuntur etiam in Hebr. [57] ἀθ. Des. apud LXX et in Hebr. [58] τ. ἀνατ. Supra, pag. 8, erat ἡ ἀνατολή, juxta rec. lect. *Hebr.* sicut germen. [59] καὶ ἐμ. Deerat in editione priori. [59*] καὶ — πόλεων. *Hebr.* et pervenisti ad summum ornatum. Theod. εἰς κόσμον τῶν κόσμων. Montf. in Hexapl. ad h. l. aliam Nostro tribuit interpretationem, quæ hæc est, καὶ ἡκμασας καὶ ἦλθες εἰς ὥραν καλλωπισμοῦ. Sed eadem quæ h. l. exstat lectio, obvia fuit supra, pag. 8. [60] B αὐτῆς. [61] B γέννησιν. [62] Supra, pag. 8, ἦς. [63] ἀσχημονοῦσα. *Hebr.* retecta.

Digitized by Google

VERS. 8. *Et transivi prope te, et vidi te, et ecce tempus tuum erat,* 777 *et tempus divertentium, et expandi alas meas super te, et operui ignominiam tuam, et juravi tibi, et inii fœdus tecum, dicit Adonai Dominus.* Cum enim conspexissem te de reliquo idoneam, quæ mecum per legem societatem ineres, expandi quasi quasdam alas salutarium præceptorum doctrinam, et cooperui iniquitatis nuditatem. Et hoc connubium etiam dotalis libellus est [a] secutus. « Inii enim, inquit, tecum fœdus. » Et quia opus erat ut libello adhiberetur jusjurandum, ne hoc quidem facere recusavi : sed quamvis fide dignus essem vel verbo tantum promittens, tamen jusjurandum quoque verbo adhibui. Hoc autem intelligere facile est volenti legis Scripturas percurrere. Inveniet enim in beati Mosis cantico ipsum omnium rerum auctorem Deum ita dicentem : « Levabo versus cœlum manum meam, et jurabo dextera mea, et dicam : Vivo ego in sæculum [q]. » — « Et facta es mihi, » inquit. Hoc est, conjuncta es mihi, et nuptiæ peractæ sunt.

η'. *Καὶ διῆλθον διὰ σοῦ, καὶ εἶδόν σε· καὶ ἰδοὺ ὁ καιρός σου, καὶ καιρὸς καταλυόντων* [64]· *καὶ διεπέτασα τὰς πτέρυγάς μου ἐπὶ σὲ* [65], *καὶ ἐκάλυψα τὴν ἀσχημοσύνην σου, καὶ ὤμοσά σοι, καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Θεασάμενος γάρ σε ἐπιτηδείαν λοιπὸν εἰς τὸ δέξασθαι τὴν διὰ τοῦ νόμου πρὸς ἐμὲ κοινωνίαν, ἐξέτεινα μὲν οἷόν τινας πτέρυγας τῶν σωτηρίων ἐντολῶν τὴν διδασκαλίαν, καὶ συνεκάλυψα τὴν τῆς ἀνομίας γυμνότητα· τῷ δὲ συνοικεσίῳ καὶ προικῷον παρηκολούθησε γραμματεῖον. « Εἰσῆλθον γάρ, φησίν, ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ ἔδει καὶ ὅρκον ἐντεθῆναι τῷ γραμματείῳ, οὐδὲ τοῦτο ποιῆσαι παρῃτησάμην· ἀλλ' ἀξιόχρεως ὢν καὶ λόγῳ μόνον ὑπισχνούμενος, καὶ ὅρκον τῷ λόγῳ προστέθεικα. Ῥᾴδιον δὲ τοῦτο καταμαθεῖν τῷ βουλομένῳ τοῖς τοῦ νόμου γράμμασιν ἐντυχεῖν· εὑρήσει γὰρ καὶ ἐν τῇ τοῦ μακαρίου Μωσέως [66] ᾠδῇ αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων Θεὸν λέγοντα· « Ἀρῶ εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χεῖρά μου, καὶ ὀμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου, καὶ ἐρῶ· Ζῶ ἐγὼ εἰς τὸν αἰῶνα. » « Καὶ ἐγένου μοι, » φησί. Τουτέστι, Συνήφθης μοι, καὶ ὁ γάμος ἀπετελέσθη.

VERS. 9, 10. *Et lavi te aqua, et ablui sanguinem tuum, et unxi te oleo. Et indui te varia, et calceavi te hyacintho, et cinxi te bysso, et circumdedi te subtilibus ex crinibus contextis.* Sigillatim sua enarravit beneficia. Primum enim *aqua*, inquit, doctrinæ *lavi te*, et lustrationes, et aspergilla adhibui. Deinde « unxi te oleo. » Sacerdotii formas hic recenset. Sacerdotes 778 enim oleo sancto ungebantur, ipsique byssina inducbantur, et hyacinthina veste. Innuit etiam divitias, quæ illius providentia accesserunt ipsi populo, tam respectu spiritus quam corporis. « Et circumdedi te trichapto. » Hoc erat rete e capillis confectum, quod mulierum capitibus circumponebatur. Per translationem igitur, decorem ipsis sua multifaria cura impositum declaravit. Innuit autem, ut ego arbitror, tabernaculum ex pellibus cilicinis confectum [r]; in quo et sacrificia pro peccato et pro perfectione offerebantur, et revelationes divinæ ex propitiatorio fiebant, Deo cum principe sacerdotum colloquente.

θ', ι'. *Καὶ ἔλουσά σε ἐν* [67] *ὕδατι, καὶ ἔπλυνα* [68] *τὸ αἷμά σου, καὶ ἔχρισά σε ἐν ἐλαίῳ. Καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλα, καὶ ὑπέδυσά* [69] *σε ὑάκινθον, καὶ ἔζωσά σε βύσσῳ, καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ* [70]. Κατὰ μέρος τὰς οἰκείας διῆλθεν εὐεργεσίας· πρῶτον μὲν γάρ, φησὶ, τῷ τῆς διδασκαλίας *ἀπέπλυνα ὕδατι* [71] καὶ ἁγνισμοὺς δὲ καὶ περιῤῥαντήρια προσενήνοχα. Ἔπειτα « ἔχρισά σε ἐλαίῳ. » Τὰ τῆς ἱερωσύνης λοιπὸν ἐνταῦθα διεξέρχεται εἴδη. Οἱ ἱερεῖς γὰρ τῷ ἐλαίῳ τῷ ἁγίῳ ἐχρίοντο· αὐτοὶ δὲ καὶ τὴν βυσσίνην καὶ τὴν ὑακινθίνην ἐσθῆτα περιεβάλοντο. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸν αὐτῷ τῷ λαῷ γενόμενον πλοῦτον, καὶ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν, διὰ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας. « Καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ. » Πλέγμα [72] ἐστὶ τοῦτο ἀπὸ τριχῶν κατεσκευασμένον, ταῖς τῶν γυναικῶν περιτιθέμενον κεφαλαῖς. Τροπικῶς τοίνυν τὴν ἐπιτεθεῖσαν αὐτοῖς εὐπρέπειαν διὰ τῆς παντοδαπῆς παρεδήλωσεν ἐπιμελείας. Αἰνίττεται δὲ, ὡς οἶμαι, καὶ τὴν σκηνὴν ἀπὸ δέρρεων τριχίνων κατεσκευασμένην, ἐν ᾗ καὶ αἱ περὶ ἁμαρτίας προσεφέροντο θυσίαι, καὶ αἱ περὶ τελειώσεως, ἀποκαλύψεις τε θεῖαι ἐγίνοντο ἐκ τοῦ ἱλαστηρίου, τῷ ἀρχιερεῖ τοῦ Θεοῦ προσδιαλεγομένου.

VERS. 11, 12. *Et ornavi te ornamento, et dedi armillas circa manus tuas, et monile circa collum tuum. Et dedi inaurem circa nasum tuum, et rotulas circa aures tuas, et coronam gloriationis super caput tuum.* Et unumquodque horum tropice decet intelligere. « Armillas manibus impositas, » eam virtutem, quæ ad agendum nos excitat; « monile collo

ια', ιβ'. *Καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ, καὶ περιέθηκα ψέλλια περὶ τὰς χεῖράς σου, καὶ κάθεμα ἐπὶ* [73] *τράχηλόν σου. Καὶ ἔδωκα ἐνώτιον ἐπὶ τὸν μυκτῆρά σου, καὶ τροχίσκους ἐπὶ τὰ ὦτία* [74] *σου, καὶ στέφανον καυχήσεως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς* [75] *σου.* Ἕκαστον [76] δὲ τούτων τροπικῶς προσήκει νοεῖν. « Ψέλλια μὲν ταῖς χερσὶ περιτιθέμενα, » τὴν πρακτικὴν ἀρετήν·

[q] Deut. xxxii, 40. [r] Exod. xxvi, 7, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[64] καταλ. *Hebr.* amorum. [65] σέ. Supra, p. 8, σοί. [66] B. Μωϋσέως. [67] ἐν. Des. supra, p. 8. [68] Rec. lect. est ἀπέπλυνα. [69] Supra, p. 8, ἐνέδησα. [70] Rec. lect. τριχαπτῷ. [71] B ἐπέπλυνα, ascripta tamen lectione nostra. [72] πλέγμα — κεφαλαῖς. Aliter ab Orig. et in Scholiis antiquis ad h. l. explicatur vox ista. [73] ἐπί. Supra, l. c. περὶ τόν. Sic quoque deinde post ἐνώτιον. [74] Supra, l. c. τὴν κεφαλήν. [75] Supra, l. c. τὴν κεφαλήν. [76] ἕκαστον — νοεῖν. Vid. supra, p. 14.

Digitized by Google

περιδέρραιον [77] δὲ τῷ τραχήλῳ περιτιθέμενον, τὸν τοῦ νόμου ζυγόν· ἐνώτιον δὲ τῷ μυκτῆρι ἐμβαλόμενον, τὴν διὰ τῶν ἐντολῶν τῆς κακίας ἀνατροπὴν, χαλινοῦ δίκην προσφερομένην ἐκ μεταφορᾶς τῶν ταύρων, οἳ τὸν σιδηροῦν χαλινὸν ταῖς ῥισὶ δέχονται, καὶ δι' ἐκείνου τῇδε κἀκεῖσε περιάγονται. Ὅτι δὲ καὶ βουσὶν ἀπείκασεν αὐτῶν τὴν θρασύτητα, μάρτυς ὁ προφήτης Ὡσηὲ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγων· « Ὡς δάμαλις παροιστρῶσα παροίστρησεν Ἐφραΐμ. » Ἐνώτια δὲ τοῖς ὠσὶ προσφερόμενα τὴν ἀγαθὴν λέγει διδασκαλίαν, κόσμον ταῖς ἀκοαῖς διὰ τῆς εὐπειθείας προσφέρουσαν· στέφανον δὲ τῇ κεφαλῇ ἐπιτιθέμενον, τὴν ἐκ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς εὐνομίας, καὶ ἐξ ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν προσφερομένην εὐφημίαν.

A circumpositum, » legis jugum : « inaurem naso injectam, » a vitiis dehortationem, quæ fit per mandata freni instar adhibita, translatione a tauris desumpta, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo huc atque illuc circumducuntur. Et bobus eorum audaciam comparari, **779** testis quoque est Oseas propheta qui ex persona Domini loquens, ait : « Sicut juvenca œstro percita insanivit Ephraim [a]. » Per *inaures* vero auribus adhibitas bonam significat doctrinam, ornamentum auribus per obedientiam imponentem *coronam* ; vero capiti impositam, eam dicit gloriam, quæ pietate, et cultu legis, atque adeo ex omnibus bonis comparata sit.

ιγ'. *Καὶ ἐκοσμήθης χρυσίῳ, καὶ ἀργυρίῳ, καὶ τὰ περιβόλαιά σου βύσσινα, καὶ τρίχαπτα* [78], *καὶ ποικίλα.* Καὶ τούτων δὲ ἕκαστον δυνατὸν οὕτω νοῆσαι· κἀκεῖνο δὲ προσήκει προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι οὐ πνευματικὰ μόνον διὰ τῶν εἰρημένων αἰνίττεται, ἀλλὰ καὶ τὴν σωματικὴν εὐπραξίαν σημαίνει. Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐξελθόντες ἐξ Αἰγύπτου ἐχρήσαντο παρὰ τῶν Αἰγυπτίων σκεύῃ ἀργυρᾷ καὶ χρυσᾷ, καὶ ἐσκύλευσαν τοὺς Αἰγυπτίους, τῆς βιαίας ἐργασίας δίκαιον ἀπαιτοῦντες μισθόν. Καὶ μέντοι καὶ τῶν τὴν Παλαιστίνην οἰκούντων ἐθνῶν πάντα τὸν πλοῦτον ἐληΐσαντο. Σημαίνει τοίνυν, πρὸς τοῖς πνευματικοῖς, καὶ τὴν σωματικὴν περιουσίαν Διὸ ἐπάγει· « Σεμίδαλιν, καὶ μέλι, καὶ ἔλαιον ἔφαγες. » Πάντων, φησὶ, τῶν ἐκ γῆς ἀπήλαυσας ἀγαθῶν. Καὶ ἐγένου καλὴ σφόδρα, σφόδρα [79]. Εἶχες τὸν νόμον πληροῦσα τὴν ἀπὸ τῆς εὐνομίας εὐπρέπειαν. « Καὶ κατευθύνθης εἰς βασιλείαν [80]. » Οὕτω, φησὶν, ηὐξήθης, ὡς φοβερὰ γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἐκ γειτόνων, καὶ βασιλικῆς ἀπολαύειν τιμῆς. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο, δι' ὧν ἐπήγαγεν.

B *menta tua byssina, et subtilia ex crinibus contexta, et varia.* Et unumquodque horum ita potest intelligi. Et illud ad ea quæ dicta sunt addere opus est, non solum spiritualia innui per ea quæ dicta sunt, sed etiam beneficia ad corpus pertinentia significari. Statim enim ex Ægypto abeuntes vasa argentea et aurea mutuati Ægyptios spoliarunt, justam violenti operis repetentes mercedem. Insuper earum quoque gentium, quæ Palæstinam incolebant, omnes facultates deprædati sunt. Significat itaque, præter spiritualia bona, eorum quoque quæ ad corpus pertinent abundantiam. Idcirco subjicit : « Similam, mel, et oleum comedisti. » Omnibus, inquit, terræ bonis potita es ad fruendum. « Et valde, valde pulchra facta es. » Observans C legem adepta es decorem ab ipsius legis cultu profectum. « Et directa es in regnum. » Ita, inquit, aucta es in regnum, ut formidabilis facta sis omnibus finitimis, et regium honorem perceperis. Hoc enim innuit his quæ subjecit :

ιδ'. *Καὶ ἐξῆλθέ σοι* [81] *ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐν* [82] *τῷ κάλλει σου.* Ἐπίσημος γὰρ ἐγένου, καὶ πολυθρύλλητος παντοχοῦ. Εἶτα καὶ τὴν τούτου αἰτίαν φησί [83] · « Διότι συντετελεσμένον ἦν ἐνεύπρεπείᾳ [84], ἣ ἔταξα ἐπὶ σὲ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Ἐγὼ γάρ σοι τῆς εὐπρεπείας ταύτης ἐγενόμην αἴτιος, ἐντολαῖς καὶ νόμοις ἰδίοις κατακοσμήσας.

VERS. 14. *Et exivit tibi nomen in pulchritudine tua in gentibus.* **780** Illustris enim facta es, et celebris ubique. Deinde etiam hujusce rei causam declarat : « Quia completum erat in decore, quem posui super te, dicit Adonai Dominus. » Ego enim tibi decoris istius auctor eram, qui propriis præceptis et legibus te instruxeram.

ιε'. *Καὶ ἐπεποίθεις ἐν τῷ κάλλει σου.* Αὕτη τῶν κακῶν ἡ ἀρχὴ, τὸ καταλιπεῖν μὲν τὴν θείαν ἐλπίδα, τοῖς δὲ οἰκείοις ἐναβρύνεσθαι κατορθώμασι. « Καὶ ἐπόρνευσας ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ ἐξέχεας τὴν πορνείαν σου ἐπὶ πάντα πάροδον· αὐτῷ ἐγίνετο [85], οὐκ ἔσται [86]. » Ὀνομαστοτάτη, φησὶ, γενομένη, καὶ μέγα διὰ τοῦτο φρονήσασα, ἐμοῦ μὲν ἀπέστης, εἰς ἐσχάτην δὲ ἀκολασίαν ἐξώκειλας, οὐχ ἕνα ἐραστὴν, οὐδὲ δύο δεχομένη, ἀλλὰ πάντα τὸν διὰ σοῦ παρελθεῖν

VERS. 15. *Et confisa es in pulchritudine tua.* Hoc est malorum initium, spem divinam abjecisse, suisque prosperis gloriari successibus. « Et fornicata D es in nomine tuo, et effudisti fornicationem tuam super omnem transeuntem ; ipsi fiebat, et non erit. » Cum nobilissima facta esses, inquit, et idcirco maxime gloriareris, a me defecisti ; in extremam autem lasciviam delapsa es, non unum aut alterum excipiens amatorem, sed omnes qui per te transire

[a] Osee IV, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[77] περιδ. Mallem legere κάθεμα. [78] Alii τριχαπτά. [79] σφ. Non repetitum supra, p. 8. [80] καὶ — βασ. Hæc exstant tantum in ed. Compl. et Grab., des. autem supra, p. 8. *Hebr.* et prospera fuisti in regno. [81] Supra, l. c. σου, juxta rec. lect. [82] ἐν. Supra, l. c. ἐπί. [83] φησί. Des. in B. [84] εὐπρ. Apud LXX, sequ. ἐν τῇ ὡραιότητι. [85] αὐτ. ἐγ. Ita Compl. juxta Hebr. [86] κ. οὐκ ἔσται. Des. apud LXX, nec immerito, cum duplex sit interpretatio.

Digitized by Google

cupierunt, et cum unoquoque ipsorum præter legem habebas consuetudinem. Hoc enim declaravit cum dixit : « Ipsi fiebat, et non erit; » id est cum aliis conjuncta es, ad quos nihil attinebas : siquidem mihi a principio teipsam dedicasti. Et *fornicationem* hic idolorum cultum vocat : et *omnem transeuntem*, diversas dæmonum insidias.

VERS. 16. *Et sumpsisti de vestimentis tuis, et fecisti tibiipsi idola consuta, et fornicata es super eis : et non ingredieris, quæ non erunt, neque fient.* Nova, inquit, et incredibilia tua idololatriæ instituta. Non enim aliorum tantum æmulata es mala, sed ipsa etiam alia excogitasti, idolorum imaginibus e vestibus confectis, diisque nuncupatis, **781** cum præsertim talia omnia tibi per legem interdixissem.

VERS. 17. *Et sumpsisti vasa tua splendida ex argento meo, et ex auro meo, ex iis quæ dedi tibi, et fecisti tibi imagines masculorum, et fornicata es cum eis.* A me, inquit, argentum et aurum accipiens, deosque ex meis donis fabricans, meo cultui eos prætulisti. *Imagines* autem *masculorum* appellavit, quia *fornicationem* idololatriam per translationem nominat.

VERS. 18, 19. *Et sumpsisti*, inquit, *vestimentum tuum varium, et induisti ea, et oleum meum, et thymiama meum posuisti ante faciem eorum. Et panes quos dedi tibi : similam, et mel, et oleum* (*quibus*) *cibavi te, ea posuisti ante faciem ipsorum in odorem suavitatis.* Quæ a me, inquit, accepisti bona, hæc adulteris illis dæmonibus offerebas, aliis eos instruens et adornans, aliis libamina et sacrificia peragens.

Et factum est, dicit Adonai Dominus. (VERS. 20.) *Et sumpsisti filios tuos, et filias tuas, quas genuisti, et sacrificasti eis in consumptionem.* Deinde reprehensio est per ironiam. « Quasi parum fornicata esses. » Ex quibus apertum est, et maxime perspicuum, *fornicationem* hic idolorum cultum ab eo vocari.

VERS. 21, 22. *Et jugulasti*, inquit, *filios tuos, et dedisti eos, ut expiares eos ipsis.* **782** *Hoc præter omnem fornicationem tuam, et abominationes tuas.* Omnium enim revera et improbissimum, et maxime detestabile, injusta filiorum cædes, quam insani illi, ut expiatio fieret, perpetrabant, utque liberationem a malis, ut stulte opinabantur, sibi conciliarent. « Et non meministi diei infantiæ tuæ, quando eras nuda, et ignominiosa, et inquinata sanguine tuo, et vixisti. » Non revocasti,

ἐθελήσαντα· καὶ συνεγίνου ἑκάστῳ παρανόμως δεχομένη τὴν συνουσίαν. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Αὐτῷ ἐγίνετο, καὶ οὐκ ἔσται· » τουτέστι, Συνήπτου ἑτέροις, οὐδαμόθεν αὐτοῖς ἁρμόττουσα· ἐμοὶ γὰρ σαυτὴν ἐξ ἀρχῆς ἀνατέθεικας. *Πορνείαν* δὲ ἐνταῦθα τὴν εἰδωλολατρείαν καλεῖ· *πάντα* δὲ *πάροδον*, τὰς διαφορὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλάς.

ις'. *Καὶ ἔλαβες ἐκ τῶν ἱματίων σου, καὶ ἐποίησας σεαυτῇ εἰδώλα ῥαπτὰ, καὶ ἐξεπόρνευσας ἐπ' αὐτὰ, καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃς, ἃ οὐκ ἔσται*[87], *οὐδὲ μὴ γένηται.* Καινὰ, φησὶ, καὶ παράδοξά σου τὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἐπιτηδεύματα. Οὐ γὰρ μόνα τὰ τῶν ἄλλων ἐζήλωσας κακὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἕτερα ἐπενόησας, ἐξ ἱματίων εἰδώλων εἰκόνας κατασκευάσασα, καὶ θεοὺς ἀναγορεύσασα, καὶ ταῦτα ἐμοῦ σοι διὰ τοῦ νόμου τὰ τοιαῦτα[88] ἀπαγορεύσαντος.

ιζ'. *Καὶ ἔλαβες τὰ σκεύη τῆς καυχήσεώς σου ἐκ τοῦ ἀργυρίου μου καὶ ἐκ τοῦ χρυσίου μου, ἐξ ὧν δέδωκά*[89] *σοι, καὶ ἐποίησας σεαυτῇ εἰκόνας ἀῤῥενικὰς, καὶ ἐπόρνευσας ἐν αὐταῖς.* Παρ' ἐμοῦ, φησὶ, τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χρυσὸν λαμβάνουσα, θεοὺς ἐκ τῶν ἐμῶν κατασκευάζεις δωρεῶν, καὶ τούτους τῆς ἐμῆς προείλου θεραπείας. *Εἰκόνας* δὲ *ἀῤῥενικὰς* ὠνόμασεν, ἐπειδὴ *πορνείαν* τὴν εἰδωλολατρείαν τροπικῶς[90] ὀνομάζει.

ιη', ιθ'. *Καὶ ἔλαβες*, φησὶ, *τὸν ἱματισμόν σου τὸν ποικίλον, καὶ περιέβαλες αὐτὰ*[91], *καὶ τὸ ἔλαιόν μου καὶ τὸ θυμίαμά μου ἔθηκας πρὸ προσώπου αὐτῶν. Καὶ τοὺς ἄρτους, οὓς ἔδωκά σοι, σεμίδαλιν καὶ μέλι, καὶ ἔλαιον ἐψώμισά σε, καὶ ἔθηκας αὐτὰ πρὸ προσώπου αὐτῶν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας.* Ἃ παρ' ἐμοῦ, φησὶν, ἐλάμβανες ἀγαθὰ, ταῦτα τοῖς μοιχοῖς ἐκείνοις προσέφερες δαίμοσι, τοῖς μὲν αὐτοὺς κατακοσμοῦσα, καὶ καταποικίλλουσα, τοῖς δὲ τὰς θυσίας καὶ τὰς σπονδὰς ἐπιτελοῦσα.

Καὶ ἐγένετο, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. (κ') *Καὶ ἔλαβες τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου, ἃς*[92] *ἐγέννησας, καὶ ἔθυσας αὐτοῖς εἰς ἀνάλωσιν*[93]. Εἶτα κατ' εἰρωνείαν ὁ ἔλεγχος. « Ὡς μικρὰ ἐξεπόρνευσας[94]. » Ἐξ ὧν δῆλον, καὶ λίαν σαφὲς, ὅτι *πορνείαν* ἐνταῦθα τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν καλεῖ.

κα', κβ'. *Καὶ ἔσφαξας*, φησὶ, *τὰ τέκνα σου*[95] *καὶ ἔδωκας αὐτὰ ἐν τῷ ἀποτροπιάζεσθαι*[96] *σε αὐτὰ αὐτοῖς. Τοῦτο παρὰ πᾶσαν τὴν πορνείαν καὶ τὰ βδελύγματά σου.* Πάντων γὰρ τῷ ὄντι καὶ μυσαρώτατον, καὶ μιαρώτατον, ἡ ἄδικος τῶν παίδων σφαγὴ, ἣν ἐπετέλουν οἱ μεμηνότες ἀποτροπιαζόμενοι, καὶ κακῶν ἀπαλλαγὴν, ὡς ἀνοήτως ὑπελάμβανον, σφίσιν αὐτοῖς μηχανώμενοι. « Καὶ οὐκ ἐμνήσθης τῆς ἡμέρας τῆς νηπιότητός σου, ὅτε ἦσθα γυμνὴ, καὶ ἀσχημονοῦσα, καὶ πεφυρμένη ἐν τῷ αἵματί σου, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[87] ἃ οὐκ ἔσται. Hæc itidem ex gemina interp. orta sunt, et des. apud LXX. [88] τοιαῦτα. B. add. *πάντα*. [89] B ἔδωκα, juxta rect. lect. [90] τρ. Ex B suppl. [91] αὐτά. Ita quoque A et B juxta Alex. Alii αὐτάς. [92] ἃς -- ἀναλ. Supra, t. I, p. 85 et p. 357, erat, οὓς ἐγέννησάς μοι, καὶ προσήνεγκας αὐτοὺς τοῖς ἐρασταῖς σου. Infra, *Gr. Aff. Curat.* serm. 7, leg. ἃς ἐγ. μοι, καὶ προσήγαγες αὐτοὺς τοῖς ἐρ. σου. [93] εἰς ἀν. *Hebr.* ad comedendum. [94] ὡς μ. ἐξεπ. *Hebr.* an minus est illud fornicationibus tuis? [95] σου *Hebr.* meos. [96] ἐν τῷ ἀποτρ. *Hebr.* cum traduceres.

Digitized by Google

ἔζησας [96]. Οὐκ ἔλαβες, φησὶν, εἰς νοῦν τὰ πρότερα, ὅπως σε γυμνὴν οὖσαν, καὶ πάσης προνοίας ἐστερημένην καὶ τῷ εἰδωλικῷ αἵματι πεφοινιγμένην, λαβὼν ἀπέλουσά τε καὶ ζωῆς καὶ πάσης κηδεμονίας ἀπολαῦσαι πεποίηκα.

κγ'. *Καὶ ἐγένετο μετὰ πάσας τὰς ἀδικίας* [96*] *σου, Οὐαὶ* [97], *οὐαί σοι, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Καρπὸν δέ φησι τῆς ἀγνώμονος γνώμης ταύτης δρέπῃ θρῆνον καὶ ὀδυρμόν. Εἶτα πλατύτερον αὐτῆς διέξεισι τὴν ἀσέβειαν.

κδ', κε'. *Καὶ ᾠκοδόμησας σεαυτῇ οἴκημα πορνικὸν* [97*], *καὶ ἐποίησας σεαυτῇ ἔνθεμα* [97**] *ἐν πάσῃ πλατείᾳ. Καὶ ἐπ' ἀρχῆς* [98] *πάσης ὁδοῦ ᾠκοδόμησας τὰ πορνεῖά σου, καὶ ἐλυμήνω τὸ κάλλος σου, καὶ διήγαγες τὰ σκέλη σου παντὶ παρόδῳ.* Ταῦτα σαφέστερον ἂν τις καταμάθοι, καὶ ἐκ τῆς τῶν Κριτῶν ἱστορίας, καὶ ἐκ τῆς τῶν Βασιλειῶν συγγραφῆς· πανταχοῦ γὰρ καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἵστησαν τὰ τῶν εἰδώλων ἱδρύματα· καὶ τὰ ἰδώματα δὲ ταύτης τῆς ἀσεβείας ἐπλήρωσαν, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ νεῷ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀλιτηρίοις δαίμοσιν ᾠκοδόμησαν βωμοὺς, ἐνδάλματά τε καὶ ἀπεικάσματα δαιμόνων ἱδρύσαντο. Τοῦτο δὲ κάνταῦθα ὁ Δεσπότης κατηγορεῖ, « οἴκημα πορνικὸν » τὰ εἰδωλικὰ τεμένη προσαγορεύων. Τὴν δὲ τῆς τοιαύτης πορνείας ὑπερβολὴν δεελέγχων, δείκνυσιν αὐτὴν ἅπασιν ἁπλῶς τοῖς συγγενέσθαι βουλομένοις προκειμένην, δι' ὧν ἐπλήρωσεν εἰδώλων καὶ τὰς ὁδοὺς, καὶ τὰς πλατείας, καὶ τὰς ἀγορὰς, καὶ τὸ τῆς εὐσεβείας ἐλυμήνατο κάλλος, καὶ πάντα πάροδον εἰς τὴν τοιαύτην ἀκολασίαν ὑπεδέξατο, νῦν μὲν τοὺς τῶν Αἰγυπτίων, νῦν δὲ τοὺς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Χαλδαίων προσκυνήσασα θεούς. Καὶ τοῦτο διδάσκων ἐπήγαγε·

Καὶ ἐπληθυνας τὴν πορνείαν σου. (κς'.) *Καὶ ἐξεπόρνευσας ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Αἰγύπτου τοὺς ὁμορρύτας σοι τοὺς μεγαλοσάρκους, καὶ πολλαχῶς ἐξεπόρνευσας τοῦ παροργίσαι με.* Τροπικῶς δὲ πάλιν μεγαλοσάρκους, τοὺς μεθ' ὑπερβολῆς τῇ τῶν εἰδώλων θεραπείᾳ προστετηκότας ὠνόμασεν. Οὗτοι γὰρ καὶ τράγους, καὶ βόας, καὶ πρόβατα, κύνας τε καὶ πιθήκους, καὶ κροκοδείλους, καὶ ἴβεις, καὶ ἱέρακας προσεκύνησαν.

κζ'. *Καὶ ἰδοὺ* [98*] *ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ ἐξαρῶ τὰ νόμιμά σου, καὶ παραδώσω σε εἰς ψυχὰς μισούντων σε, θυγατέρας ἀλλοφύλων,* τὰς [98**] *ἐκκλινούσας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἧς ἠσέβησας.* Κινήσω, φησὶν, εἰς παιδείαν τὴν χεῖρά μου, καὶ γυμνώσω σε τῆς τοῦ νόμου λαμπρότητος, καὶ ἐπίχαρτόν σε τοῖς ἐχθροῖς καταστήσω, καὶ τὰς ἐκ γειτόνων πόλεις ἐπιγελᾶν σοι ποιήσω, αἳ τὴν τῆς σῆς [99] ἀσεβείας ὑπερβολὴν οὐκ ἐζήλωσαν.

κη', κθ'. *Καὶ ἐξεπόρνευσας,* φησὶν, *ἐπὶ τοὺς υἱοὺς* [99*] *Ἀσσοὺρ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐνεπλήσθης,* inquit, in memoriam pristina, ut ego te nudam et omni providentia orbatam, atque idolorum sanguine pollutam excipiens ablui, auctorque fui ut et viveres, et omni cura te protegi intelligeres.

Vers. 23. *Et factum est post omnes iniquitates tuas, væ, væ tibi, dicit Adonai Dominus.* Fructum autem, inquit, hujus ingratæ tuæ mentis lamentationem percipis et luctum. Deinde fusius illius impietatem recenset.

Vers. 24, 25. *Et ædificasti tibi domum fornicationis, et fecisti tibi prostitutionem in omni platea. Et in principio omnis viæ ædificasti lupanaria tua, et corrupisti pulchritudinem tuam, et divisisti crura tua omni transeunti.* Hæc apertius cognosci possunt ex historia Judicum, et ex libro Regnorum. Ubique enim in domibus, et in foris statuerunt idolorum statuas : atque hac impietate domos compleverunt, et in ipso Dei templo perniciosis dæmonibus aras construxerunt, ubi simulacra dæmonumque imagines posuerunt. Et hoc **783** Dominus hic accusat, « domum fornicationis » idolorum nuncupans delubra. Et hujusce fornicationis exsuperantiam redarguens, ostendit ipsam omnibus congredi cupientibus omnino prostitutam esse per ea idola, quibus vias, plateas, et omne forum complevit, pietatisque corrupit pulchritudinem, omnemque transeuntem ad istiusmodi excepit lasciviam, modo Ægyptiorum, modo Assyriorum, et Chaldæorum deos adorans. Idque docens subjecit :

Et multiplicasti fornicationem tuam. (Vers. 26.) *Et fornicata es super filios Ægypti finitimos tuos, magnos carnibus, et multis modis fornicata es ad irritandum me.* Per translationem rursus magnos carne eos, qui supra modum idolorum cultui addicti erant, nominavit : qui hircos, et boves, et oves, canesque, et simias, et crocodilos, et ibes, et accipitres adorabant.

Vers. 27. *Et ecce extendam manum meam super te, et auferam legitima tua, et tradam te in animas odientium te, filias alienigenarum declinantes a via tua, qua impie egisti.* Movebo, inquit, ad disciplinam manum meam, et spoliabo te splendore legis, et te hostibus tuis constituam ludibrium, finitimasque vicinorum urbes adducam ut tibi illudant, quæ tuæ impietatis exsuperantiam minime sunt æmulatæ.

Vers. 28, 29. *Et fornicata es,* inquit, *super filios Assur, et ne sic quidem expleta fuisti, et fornicata*

VARIÆ LECTIONES.

[96] κ. ἔζ. Des. in Hebr. [96*] ἀδ. Supra, p. 8, κακίας, juxta rec. lect. [97] οὐαὶ, οὐαί σοι. Des. supra, l. c. [97*] οἴκ. πορν. *Hebr.* ædes fornicatas. Ita quoque vers. 31 et 39. [97**] ἔνθ. *Hebr.* loca excelsa. [98] Supra, p. 8, ἀρχήν. [98*] Καὶ ἰδού. Ita Compl. juxta Hebr. [98**] τὰς — ἠσεβ. *Hebr.* quas puduit (viæ tuæ sceleratæ). [99] σῆς. Ita B., sed ed. prior hab. πάσης. [99*] τοὺς υἱούς. Ita Compl. juxta Hebr. Alii, τὰς θυγατέρας.

Digitized by Google

es, et non **784** *es satiata. Et multiplicasti lupanaria tua ad terram Chanaan, et in Chaldæos, neque in his expleta es.* Unaquæque natio, inquit, propriis servivit idolis : tu vero cum omnium adoraveris deos, et omnium idolorum, quæ sunt ubique terrarum, cultum amplexa sis, nondum tamen, ne hodie quidem, ulla te impietatis satietas cepit.

VERS. 30. *Quo mundabo cor tuum, dicit Adonai Dominus, cum facias tu hæc omnia opera mulieris adulteræ licentia abutentis?* Quam, inquit, tua impietate dignam tibi pœnam infligam? quo adhibito remedio ulcera tua putrida expurgabo? ausa es enim opera mulieris, quæ a fronte pudorem abstersit, impudenterque et propalam intemperantiam profitetur. « Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis. » Iniquitas tua subjectarum tibi urbium comparatione triplex est, et quam oportuit fuisse pietatis magistram, hæc omnis impietatis exstitit exemplar.

VERS. 31. *Cum ædificaveris*, inquit, *lupanar tuum in principio omnis viæ, et prostitutionem tuam fecisti in omni platea, et non fuisti ut meretrix cogens mercedes.* Neque enim rerum necessariarum inopia ad istam lasciviam te redegit : quippe omnibus bonis perfruens, meisque delicate abuteus muneribus, quæ a me tibi tribuebantur, illis offerebas. Idcirco similis es mulieri, viro quidem matrimonio conjunctæ, sed adulteris formam prostituenti, **785** et quæ viri sunt elargienti, et amatoribus ea suppeditanti.

VERS. 32. *Mulier enim adulterans*, inquit, *sub viro suo in alienos, similis est tibi, quæ a viro suo accipit mercedes, et in omnibus fornicantibus in eam præstat mercedes.* Et hoc idem latius narrans, ut aperte, quam sit illa res absurda, redarguat.

VERS. 33. *Omnibus enim*, inquit, *meretricibus dantur mercedes : tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et (donis) onerasti eos, ut venirent ad te undiquaque in fornicatione tua.* Nemo enim unquam boni aliquid a pessimis dæmonibus accepit : qui vero eis servire instituunt, concessa sibi a Deo bona illis offerentes, eorum dominationem sibi attrahunt. Hoc enim innuit, cum [7] dixit, « et (donis) onerasti eos, ut venirent ad te undiquaque in fornicatione tua. » Iis enim, inquit, quæ illis offerebas, eos hortabaris, ut ad te venientes accurrerent, tecumque continenter versarentur.

καὶ ἐξεπόρνευσας, καὶ οὐκ ἐνεπίμπλω. Καὶ ἐπλήθυνας τὰ πορνεῖά [1] σου πρὸς γῆν Χαναὰν, καὶ εἰς τοὺς Χαλδαίους, καὶ οὐδὲ ἐν τούτοις ἐνεπλήσθης. Ἕκαστον, φησὶν, ἔθνος ἰδίοις εἰδώλοις ἐδούλευσε· σὺ δὲ τοὺς ἁπάντων προσκυνήσασα θεοὺς, καὶ τῶν πανταχοῦ εἰδώλων τὴν θεραπείαν ἀσπαζομένη, κόρον τῆς ἀσεβείας οὐδέπω καὶ τήμερον ἔλαβες.

λ'. *Τίνι καθαριῶ τὴν καρδίαν σου* [2], *λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, ἐν τῷ ποιῆσαί σε πάντα ταῦτα ἔργα γυναικὸς πόρνης παῤῥησιαζομένης* [3]; Ποίαν, φησὶν, ἀξίαν τῆς ἀσεβείας ἐπαγάγω σοι τιμωρίαν; ποίῳ φαρμάκῳ χρησάμενος ποιήσομαι τῶν δυσωδῶν ἑλκῶν σου τὴν κάθαρσιν; τετόλμηκας γὰρ ἔργα γυναικὸς τὴν μὲν αἰδὼ τῶν μετώπων ἀποξυσάσης, ἀναισχύντως δὲ καὶ προφανῶς τὴν ἀκολασίαν μετερχομένης. « Καὶ [4] ἐξεπόρνευσας τρισσῶς ἐν ταῖς θυγατράσι σου. » Τῶν ὑπηκόων σου, φησὶ, πόλεων ἡ σὴ παρανομία τριπλασίων ἐστὶ, καὶ ἣν ἔδει διδάσκαλον τῆς εὐσεβείας γενέσθαι, αὕτη πάσης ἀσεβείας ἀρχέτυπον ἀπεφάνθη.

λα'. *Ἐν* [5] *τῷ οἰκοδομῆσαί σε*, φησὶ, *τὸ πορνεῖόν σου ἐν ἀρχῇ πάσης ὁδοῦ, καὶ τὸ ἔκθεμά σου ἐποίησας ἐν πάσῃ τῇ πλατείᾳ, καὶ οὐκ* [6] *ἐγένου ὡς πόρνη συνάγουσα μισθώματα.* Οὔτε γὰρ ἡ τῶν ἀναγκαίων χρεία ἐπὶ ταύτην σε ἤγαγε τὴν ἀκολασίαν· πάντων γὰρ ἀπολαύουσα τῶν ἀγαθῶν, καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐντρυφῶσα δώροις, τὰ παρ' ἐμοῦ σοι διδόμενα προσέφερες ἐκείνοις. Διὸ γυναικὶ ἔοικας, ἀνδρὶ μὲν συνεζευγμένῃ, μοιχοῖς δὲ τὴν ὥραν προϊεμένῃ, καὶ τὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκφερούσῃ, καὶ τοῖς ἐρασταῖς χορηγούσῃ.

λβ'. *Ἡ γυνὴ γὰρ*, φησὶ, *καὶ* [7] *ἡ* [8] *μοιχωμένη ὑπὸ τὸν ἄνδρα αὐτῆς εἰς ἀλλοτρίους, ὁμοία* [9] *σοι, ἡ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς λαμβάνουσα μισθώματα, καὶ πᾶσι τοῖς ἐκπορνεύουσιν* [10] *εἰς αὐτὴν προσδιδοῦσα μισθώματα.* Καὶ τὸ αὐτὸ πλατύτερον διεξιὼν, ἵνα σαφῶς διελέγξῃ τὴν ἀτοπίαν.

λγ'. *Πάσαις γὰρ* [11], φησὶ, *πόρναις δίδυται μισθώματα, σὺ δὲ προσέδωκας* [12] *μισθώματα πᾶσι τοῖς ἐρασταῖς σου, καὶ ἐφόρτιζες αὐτοὺς τοῦ ἔρχεσθαι πρὸς σὲ κυκλόθεν ἐν τῇ πορνείᾳ σου.* Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲν ἀγαθὸν παρὰ τῶν ἀλαστόρων δαιμόνων ἐδέξατο πώποτε· οἱ δὲ τούτοις δουλεύειν αἱρούμενοι, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγούμενα τούτοις προσφέροντες, τὴν τούτων δεσποτείαν ἐφέλκονται. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰρηκώς· « Καὶ ἐφόρτιζες αὐτοὺς τοῦ ἔρχεσθαι πρὸς σὲ κυκλόθεν ἐν τῇ πορνείᾳ σου. » Δι' ὧν γὰρ, φησὶ, προσέφερες, προέτρεπες αὐτοὺς προσθέειν σοι, καὶ προστρέχειν, καὶ διηνεκῶς συνεῖναι.

VARIÆ LECTIONES.

[1] τὰ πορν. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet τὰς πορνείας. [2] Τίνι καθ. τ. κ. σου. Rec. apud LXX, lectio est, Τί διαθῶ τὴν θυγατέρα (Α τὰς θυγατέρας) σου. Sed *Hebr.* Quam infirmum factum est cor tuum! [3] παῤῥησ. Des. apud LXX, sed suppletum est in edit. Grab. [4] καὶ — θυγ. σου. Des. in Hebr. [5] Ἐν — ὁδοῦ. Ita Compl. [6] οὐκ. Ita quoque supra, p. 9. Alii omittunt οὐκ. quod tamen agnoscunt A et B ac Compl. [7] καὶ. Des. in B et supra, p. 9. [8] ἡ — ἀλλοτρ. Des. apud LXX, exstant autem in B et supra, p. 9, juxta Hebr. [9] ὁμοία — προσδ. μισθ. Des. in Hebr. [10] ἐκπ. Supra, p. 9. ἐκπορνεύσασιν. [11] γάρ. B φησί, quod supplevimus. Aliter autem hic vers. legitur apud LXX, nec non infra, ad Mich. 1, 7. [12] Supra, p. 9, προίδωκας.

Digitized by Google

λδ'. *Καὶ ἐγένετο ἐν σοὶ διεστραμμένον παρὰ τὰς* A *γυναῖκας ἐν τῇ πορνείᾳ σου, καὶ μετὰ σὲ οὐ πορνεύσουσιν· ἐν τῷ γὰρ προσδιδόναι σε μισθώματα, καὶ* [13] *μισθώματα μὴ δίδοσθαί σοι, γέγονεν ἐν σοὶ διεστραμμένα.* Ἔοικας μὲν γάρ, φησὶ, ταῖς ἀκολάστοις γυναιξὶ, ταῖς ἅπασι προκειμέναις κατὰ τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς ἑραστὰς κοινωνίαν· τὸ δὲ μισθὸν ὀρέγειν, ἀλλὰ μὴ λαμβάνειν, ἐναντία πάλιν ἐκείναις δρῶσα διατελεῖς· διὸ καὶ τὰς πρὸ σοῦ, καὶ τὰς μετὰ σὲ, κατὰ τοῦτο τῆς ἀκολασίας τὸ εἶδος νενίκηκας. Οὕτως αὐτῆς τὴν παρανομίαν γυμνώσας, ἐκ τῶν ἔργων τὴν προσηγορίαν ἐπιτίθησι, καί φησιν·

Vers. 34. *Et factum est in te perversum præter mulieres, in fornicatione tua, et post te non fornicabuntur. Eo enim quod tu das mercedes, et mercedes non dantur tibi, factum est in te perversum.* Similis enim facta es, inquit, lascivis mulieribus, quæ omnibus prostitutæ sunt, multorum admittens consuetudinem : quod vero non accipias, sed præbeas mercedem, contraria rursus illis facere perseveras : **786** quapropter et eas, quæ ante fuerunt, et quæ post futuræ sunt, istiusmodi lasciviæ genere vicisti. Ita detecta ipsius iniquitate, a rebus ei nomen imponens ait :

λε', λς'. *Διὰ τοῦτο, πόρνη, ἄκουε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐξέχεας τὸν χαλκόν σου, καὶ* [14] *ἀποκαλυφθήσεται ἡ αἰσχύνη* B *σου ἐν τῇ πορνείᾳ σου πρὸς τοὺς ἑραστάς σου καὶ εἰς πάντα τὰ ἐνθυμήματα τῶν ἀνομιῶν σου, καὶ ἐν τοῖς αἵμασι τῶν τέκνων σου, ὧν δέδωκας αὐτοῖς.* Ὑπόχαλκον καλεῖται νόμισμα τὸ ἀδόκιμον, καὶ ὑλῶν ἑτέρων ἐπιμιξίαν δεξάμενον. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, τοῖς ἐμοῖς νόμοις οὐκ ὀλίγην τινὰ παρανομίαν ἀνέμιξας, ἀλλὰ πολὺν ἐξέχεας τὸν χαλκὸν, ὡς μηδὲ φαίνεσθαι λοιπὸν τοῦ χρυσίου τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅλον σου τὸ νόμισμα θεωρεῖσθαι χαλκοῦν, [15] γυμνώσω σε λοιπὸν τῆς ἐμῆς προνοίας, καὶ αἰσχύνης ἐμπλήσω, τῆς παντοδαπῆς σε παρανομίας δίκας πραττόμενος, διαφερόντως δὲ τῆς ἀδίκου τῶν τέκνων σου σφαγῆς, ἣν τοῖς μιαιφόνοις προσήνεγκας δαίμοσι.

Vers. 35, 36. *Idcirco, meretrix, audi verbum Domini. Hæc dicit Adonai Dominus : Eo quod effudisti æs tuum, et revelabitur ignominia tua in fornicatione tua ad amatores tuos, et in omnes cogitationes iniquitatum tuarum, et in sanguinibus filiorum tuorum, quos dedisti eis.* Subæratum vocatur adulterinum numisma, cui alia commista est materia. Quando igitur meis legibus, inquit, haud mediocrem quamdam iniquitatem admiscuisti, imo multum æs effudisti, ita ut quoad reliquum ne auri quidem appareat natura, sed totum tuum numisma æreum conspiciatur, deinceps te providentia mea destitutam ignominia complebo, omnis generis iniquitatis tuæ a te repetens pœnas, sed præcipue ob injustam filiorum tuorum cædem, quos homicidis dæmonibus obtulisti.

λζ'. *Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ συνάγω πάντας* C *τοὺς ἑραστάς σου, ἐν οἷς ἐπεμίγης ἐν αὐτοῖς, καὶ πάντας οὓς ἠγάπησας, σὺν πᾶσιν* [16] *οἷς ἐμίσεις, καὶ συνάξω αὐτοὺς ἐπὶ σὲ κυκλόθεν. Δι'* αὐτῶν, φησὶ, τῶν ἑραστῶν σου τιμωρήσομαί σε· ἐζήλωσας Χαλδαίων καὶ Ἀσσυρίων, Χαναναίων τε καὶ Αἰγυπτίων τὴν ἀσέβειαν· τούτοις ὀργάνοις χρήσομαι κατὰ σοῦ, τὰς ἀξίας σοι ἐπιφέρων τιμωρίας· συνάψω δὲ τοῖς ἐρασταῖς σου καὶ τοὺς ὑπὸ σοῦ μισουμένους, ἵνα καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι τὴν πολλήν σου παρανομίαν θεάσωνται. « Ἀποκαλύψω γὰρ, φησὶ, τὰς κακίας σου [17] πρὸς αὐτοὺς, καὶ ὄψονται πᾶσαν τὴν αἰσχύνην σου. »

Vers. 37. *Ideo ecce ego super te congrego omnes amatores tuos quibus commista es, et omnes quos amasti, cum omnibus quos oderas, et congregabo eos super te circumquaque.* Per ipsos, inquit, amatores tuos ulciscar te. Æmulata es Chaldæorum, Assyriorum, Chananæorum et Ægyptiorum impietatem : his contra te instrumentis usus debita tibi infligam supplicia, et cum amatoribus tuis eos quoque quos odisti conjungam, ut et isti et illi ingentem tuam conspicentur iniquitatem. « Revelabo enim malitias tuas, » inquit, **787** illis, et videbunt omne dedecus tuum. »

λη'. *Καὶ ἐκδικήσω σε ἐκδικήσει μοιχαλίδων* [18] *καὶ ἐκχεουσῶν αἷμα, καὶ θήσω σε ἐν αἵματι θυμοῦ μου καὶ ζήλου.* Ἀνδροφόνων γὰρ καὶ μοιχευτριῶν D γυναικῶν τίσεις δίκας· ὧν γὰρ ἐμιμήσω τὴν παρανομίαν, τούτων δέξῃ τὴν τιμωρίαν.

Vers. 38. *Et ulciscar te ultione adulterarum et effundentium sanguinem, et ponam te in sanguine furoris mei et zeli.* Homicidarum enim et adulterarum mulierum pœnas lues : quarum enim imitata es scelera, earum supplicia subibis.

λθ'. *Καὶ παραδώσω σε εἰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ κατασκάψουσι τὸ πορνεῖόν σου.* Τουτέστι, τὰ τῶν δαιμόνων τεμένη. « Καὶ καθελοῦσι τὴν βάσιν σου [19]. » Τὸν θεῖον νεὼν διὰ τούτων ᾐνίξατο· βάσις γὰρ αὐτῶν, καὶ κρηπὶς, καὶ ὑποβάθρα, ἡ ἐν ἐκείνῳ ἐπιτελουμένη λατρεία. « Καὶ ἐκδύσουσί σε τὰ ἱμάτιά σου,

Vers. 39. *Et tradam te in manus eorum, et effodient lupanar tuum.* Hoc est, dæmonum delubra. « Et destruent basin tuam. » His innuit sacrum Dei templum : basis enim ipsorum, et crepido, et fundamentum, cultus qui in eo exhibebatur. « Et exuent te vestimentis tuis, et sument vasa splen-

VARIÆ LECTIONES.

[13] καὶ — διεστρ., Supra, p. 9. καί σοι μισθώματα οὐκ ἐδόθη, ἐγένετο ἐν σοὶ διεστραμμένον. [14] καί. Des. in B. [15] χαλκόν. [16] Rec. lect. est οἷς. [17] τ. κακ. σου. *Hebr.* nuditatem tuam. [18] μοιχ. — αἷμα. Ita Compl. [19] τ. βάσ. σου. *Hebr.* loca edita tua.

Digitized by Google

dida tua, et dimittent te nudam et ignominiæ plenam. » Direptionem et servitutem his declaravit.

A καὶ λήψονται τὰ σκεύη τῆς καυχήσεώς σου, καὶ ἀφήσουσί σε γυμνὴν καὶ ἀσχημονοῦσαν. » Τὴν πόρθησιν καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν διὰ τούτων ἐδήλωσε.

Vers. 40, 41. *Et adducent super te turbas, et lapidabunt te lapidibus, et jugulabunt te gladiis suis, et incendent domos tuas igne, et facient in te ultiones coram mulieribus multis.* Hæc captivitatis tempore eveniunt : quæ per translationem dixit petitam ab adultera muliere, quæ lapidibus oppressa occidebatur comburebaturque. Quamobrem in translatione pergens subjecit : « Et facient in te ultiones coram mulieribus multis. » Non autem *mulieres* mulieres vocat, sed per translationem urbes ita nuncupat, quandoquidem ipsam quoque urbem mulieris instar in judicium adducit. Deinde utilitatem a pœna profectam innuit. « Et avertam te a fornicatione, et mercedes non dabis amplius. » Spoliata **788** enim tranquillitate tua, et captiva in servitutem abducta, non habebis amplius in posterum improbæ illius largitionis occasiones ; sed egestas tibi utilitatem conciliabit.

μ', μα'. *Καὶ ἀξουσιν ὑπὲρ* [20] *σὲ ὄχλους, καὶ λιθοβολήσουσί σε ἐν λίθοις, καὶ κατασφάξουσί σε ἐν τοῖς ξίφεσιν αὐτῶν· καὶ ἐμπρήσουσι τοὺς οἴκους σου ἐν πυρὶ, καὶ ποιήσουσιν ἐν σοὶ ἐκδικήσεις ἐνώπιον γυναικῶν πολλῶν.* Ταῦτα κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρόν· τροπικῶς δὲ αὐτὰ, ὡς ἐπὶ γυναικὸς διεξῆλθε μοιχευτρίας, καταλευομένης, καὶ σφαττομένης, καὶ ἐμπιπραμένης· οὗ χάριν ἐπιμείνας τῇ τροπῇ ἐπήγαγε· « Καὶ ποιήσουσιν ἐν σοὶ ἐκδικήσεις ἐνώπιον γυναικῶν πολλῶν· » *οὐ γυναῖκας* δὲ τὰς γυναῖκας ὀνομάζει, ἀλλὰ τροπικῶς τὰς πόλεις οὕτω καλεῖ, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴν πόλιν οὖσαν B δίκην γυναικὸς εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγει. Εἶτα τὴν ἀπὸ τῆς τιμωρίας ὠφέλειαν αἰνίττεται. « Καὶ ἀποστρέψω σε ἀπὸ πορνείας, καὶ μισθώματα οὐ μὴ προσδῷς [21] ἔτι. » Γυμνωθεῖσα γὰρ τῆς εὐημερίας, καὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ παραδοθεῖσα, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἕξεις τῆς κακῆς ἐκείνης χορηγίας τὰς ὕλας, ἡ δὲ σπάνις ὠφελείας σοι γενήσεται πρόξενος.

Vers. 42. *Et immittam furorem meum super te, et auferetur zelus meus a te, et requiescam, neque sollicitus ero amplius.* Per translationem rursus, tanquam de homine zelotypiæ affecto ægre ferente uxoris adulterium, hæc dixit. Adhibito enim supplicio, inquit, lasciviam tuam comprimam, et a cura quam de te habeo solutus ac liber ero : non amplius enim me amatores tui ad zelotypiam adducent. Hoc autem tibi inferam supplicium :

μβ'. *Καὶ ἐπαφήσω* [22] *τὸν θυμόν μου ἐπὶ σὲ, καὶ ἐξαρθήσεται* [23] *ὁ ζῆλός μου ἐκ σοῦ, καὶ ἀναπαύσομαι, καὶ οὐ μὴ μεριμνήσω* [24] *ἔτι.* Τροπικῶς πάλιν, ὡς ἐπὶ ἀνδρὸς ζηλοτυποῦντος τῆς γυναικὸς τὴν μοιχείαν, καὶ ταῦτα ἔφη. Τῇ γὰρ τιμωρίᾳ, φησὶ, χρησάμενος καταπαύσω σου τὴν ἀκολασίαν, καὶ τῆς ἐπὶ σοὶ φροντίδος ἀπαλλαγήσομαι· οὐκέτι γάρ με εἰς ζηλοτυπίαν οἱ ἐρασταί σου κινήσουσι. Ταύτην δέ σοι τὴν τιμωρίαν ἐπάξω·

Vers. 43. *Eo quod non es recordata diei infantiæ tuæ, et tristitia afficiebas me omnibus hisce ; et ego ecce vias tuas in caput tuum dedi, dicit Adonai Dominus.* Tu, inquit, attraxisti horum malorum tantam vim, cum nolueris cogitare, qualis ex quali facta sis, et ut te, quæ tenuis eras, et parva, atque omnino ignobilis, celebrem reddidi· et admodum illustrem. « Et sic non feci secundum omnem impietatem tuam in omnibus iniquitatibus tuis. » Nihil tuis, inquit, peccatis dignum sustines : parvum enim est supplicium, si cum impietate conferatur.

μγ'. *Ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθης τῆς ἡμέρας* [25] *τῆς νηπιότητός σου, καὶ ἐλύπεις με ἐν πᾶσι τούτοις· καὶ ἐγὼ ἰδοὺ τὰς ὁδούς σου εἰς κεφαλήν σου δέδωκα, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Σὺ, φησὶν, ἐπεσπάσω τὴν τῶν κακῶν τούτων φορὰν, οὐ βουληθεῖσα λαβεῖν εἰς διάνοιαν, οἵα ἀνθ' οἵας ἐγένου, καὶ ὅπως σε εὐτελῆ οὖσαν, καὶ σμικρὰν, καὶ παντελῶς ἄσημον, ἀοίδιμον ἀπέφηνα, καὶ λίαν περιφανῆ. « Καὶ [26] οὕτως οὐκ ἐποίησα κατὰ πᾶσαν τὴν ἀσέβειάν σου ἐν πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου. » Οὐδὲν, φησὶ, τῶν ἁμαρτημάτων ἄξιον ὑπομένεις· σμικρὰ γὰρ ἡ τιμωρία τῇ ἀσεβείᾳ συγκρινομένη [27].

Vers. 44. *Hæc sunt omnia, quæcunque dixerunt contra te in parabola, dicentes : Sicut mater, etiam filia.* Tibi convenit, inquit, proverbium illud quod circumfertur, matri similem esse filiam : matrem autem ipsius antea Chettæam nuncupaverat.

μδ'. *Ταῦτά ἐστι πάντα, ὅσα εἶπον κατὰ σοῦ ἐν παραβολῇ, λέγοντες· Καθὼς ἡ μήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ.* Ἁρμόττει σοι, φησὶν, ἡ περιφερομένη παροιμία, ὅτι μητρὶ ἔοικεν ἡ θυγάτηρ· μητέρα δὲ αὐτῆς ἄνω τὴν Χετταίαν ὠνόμασε.

Vers. 45. *Filia matris tuæ* **789** *tu es, quæ repulit virum suum et filios suos : et soror sororum tuarum, quæ expulerunt virum suum et filios suos.* His ostendit se non Judæorum tantum esse Deum, sed etiam gentium. Etenim illorum antiquitus Deus appellatus est, antequam ipsi eo detrimento afficerentur,

με'. *Θυγάτηρ τῆς μητρός σου σὺ εἶ, τῆς* [28] *ἀπωσαμένης τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ ἀδελφὴ τῶν ἀδελφῶν σου, τῶν ἀπωσαμένων τὸν ἄνδρα αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν.* Δείκνυσι διὰ τούτων, ὡς οὐκ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν· καὶ γὰρ ἐκείνων πάλαι Θεὸς

VARIÆ LECTIONES.

[20] ὑπέρ. B ἐπί, juxta rec. lect. [21] προσδ. Ita Compl. [22] ἐπαφ. *Hebr.* requiescere faciam. [23] ἐξαρθ. — σοῦ. Supra, t. I, p. 150, ἀποστήσεται ὁ ζῆλός μου ἀπὸ σοῦ. [24] μερ. *Hebr.* irascar. [25] A et B τὴν ἡμέραν, ut Alex. [26] Καὶ — ἀνομ. σου. Aliter οἱ LXX. [27] συγκρ. Ita B, sed ed. prior hab. κρινομένη. [28] τῆς, κ. τ. λ. Ita Compl.

Digitized by Google

ἐχρημάτισε, πρὶν αὐτοὺς δέξασθαι τῆς εἰδωλολατρείας τὴν λώβην· διὸ κἀκείνους ἔφη, καὶ τὸν ἄνδρα ἀπώσασθαι, καὶ τὰ τέκνα, τὸν μὲν Θεὸν ἀρνηθέντας, τὰ δὲ τέκνα τοῖς δαίμοσι καταθύσαντας. Εἶτα σαφέστερον τὸν λόγον ποιεῖ·

A ut idola colerent. Quapropter illos quoque et virum et filios repulisse dixit, negato Deo, dæmonibusque filiis immolatis. Deinde apertius loquitur:

Ἡ μήτηρ ὑμῶν Χεττα̈ία, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν Ἀμορῥαῖος. (μς'.) *Ἡ ἀδελφή σου*[29] *ἡ πρεσβυτέρα Σαμάρεια, αὐτὴ καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, καὶ ἡ κατοικοῦσα ἐξ εὐωνύμων σου, καὶ ἡ ἀδελφή σου ἡ νεωτέρα ἡ κατοικοῦσα ἐκ δεξιῶν σου, Σόδομα, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς. — Πρεσβυτέραν ἀδελφὴν* τὴν Σαμάρειάν φησιν, οὐ κατὰ τὸν χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἀσεβείας διδασκαλίαν ὠνόμασε· κατὰ γὰρ τὸν χρόνον, ἡ Σόδομα πρεσβυτέρα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ τῆς Σαμαρείας πρότερον ἐζήλωσεν ἐπιτηδεύματα, εἶτα κατὰ μέρος τὴν παρανομίαν ἐξέτεινεν, ὡς καὶ Σοδόμοις ἀπεικασθῆναι. *Νεωτέραν* δὲ *ἀδελφὴν* προσαγορεύει τὴν Σόδομα, ὡς ὕστερον τὴν πρὸς αὐτὴν ἀσπασαμένην *συγγένειαν*· τὴν γὰρ τῆς ἀσεβείας κοινωνίαν συγγένειαν προσηγόρευσε. Τὸ δὲ, « ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, » διὰ τὴν θέσιν τῶν τόπων τέθεικε· τοῖς γὰρ ἐν[30] Ἱεροσολύμοις πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένοις, ἐκ δεξιῶν μὲν τὰ Σόδομα κεῖται· νοτιώτερα γάρ· ἐξ εὐωνύμων δὲ ἡ Σαμάρεια, βορειοτέρα διακειμένη. *Θυγατέρας* δὲ καὶ ταύτης κἀκείνης τὰς ὑποκειμένας καὶ πόλεις καὶ κώμας ὀνομάζει. Δεῖξαι δὲ βουλόμενος τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν, ἐπήγαγεν·

B

Mater vestra Chettæa, et pater vester Amorrhæus. (Vers. 46.) *Soror tua senior Samaria, ipsa et filiæ ejus, et sedens a sinistris tuis : et soror tua junior sedens a dexteris tuis, Sodoma, et filiæ ejus. — Seniorem sororem*, vocavit Samariam, non secundum tempus, sed secundum impietatis doctrinam (tempore enim Sodoma antiquior est) : quia Samariæ instituta prius æmulata est, deinde paulatim auxit facinora, ita ut etiam Sodomis assimilari potuerit. *Juniorem* vero *sororem* appellat Sodomam, ut quæ posterius cognationem cum ipsa contraxerit. Impietatis enim communionem *cognationem* vocavit. Illud autem, « a dexteris et a sinistris, » propter situm locorum apposuit. Hierosolymitanis enim ad orientem conversis Sodoma a dexteris sita sunt, ut australiora : a sinistris vero Samaria, magis vergens ad aquilonem. *Filias* autem hujus et illius subjectas **790** urbes et vicos nominat : cupiensque impietatis exsuperantiam ostendere, subjecit :

μζ'. *Καὶ οὐδ' ὡς ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐπορεύθης, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐποίησας· παρὰ μικρὸν καὶ ὑπέρκεισαι αὐτὰς ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου.* Ηὔξησας, φησὶν, ἐπινοίαις τὰ πονηρὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύματα, καὶ κινδυνεύεις τὰ νικητήρια τῆς ἀσεβείας λαβεῖν.

Vers. 47. *Et ne sic quidem in viis earum ambulasti, neque secundum iniquitates earum fecisti, et parum abfuit, et superasti eas in omnibus viis tuis.* Auxisti, inquit, commentis prava earum instituta, et periclitaris impietatis præmia percipere.

μη'. *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, εἰ ἐποίησε Σόδομα ἡ ἀδελφή σου αὕτη, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ὃν τρόπον ἐποίησας σὺ, καὶ αἱ θυγατέρες σου.* Εἶτα δείκνυσι τὸ διάφορον.

Vers. 48. *Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si fecit Sodoma soror tua hæc, et filiæ ejus, quemadmodum fecisti tu, et filiæ tuæ.* Deinde discrimen ostendit.

μθ', ν'. *Πλὴν*[31] *τὸ ἀνόμημα Σοδόμων ἐν ὑπερηφανίᾳ, καὶ ἐν πλησμονῇ ἄρτων καὶ εὐθηνίαις*[32] *δοσπατάλων αὐτὴ καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς· τοῦτο ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν ταῖς θυγατράσιν αὐτῆς· καὶ χεῖρα πτωχοῦ καὶ πένητος οὐκ ἀντελαμβάνοντο, καὶ ἐμεγαλαύχουν*[33]. *Καὶ ἐποίησαν ἀνομήματα ἐνώπιόν μου, καὶ ἐξῆρα αὐτὰς, καθὼς εἶδον.* Ὑπερμαζήσαντες, φησὶ, τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίᾳ εἰς ὑπερηφανίαν καὶ ἀλαζονείαν ἐξώκειλαν, καὶ ὑπερεώρων τοὺς ἐν ἐνδείᾳ οἱ πάσης χλιδῆς ἀπολαύοντες· ὅθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀκολασίαν ἐξέπεσαν, καὶ δίκας ὑπέμειναν τῶν ἀσεβημάτων ἀξίας.

C

Vers. 49, 50. *Verumtamen iniquitas Sodomorum in superbia, et in saturitate panis, et in abundantiis deliciabantur ipsa et filiæ ejus. Hoc fuit in ipsa, et in filiabus ejus : et manum mendici et pauperis non assumebant, et magnifice gloriabantur. Et fecerunt iniquitates coram me, et abstuli eas, prout vidi.* Circumfluentes, inquit, nimia bonorum abundantia, in superbiam et arrogantiam prolapsæ sunt ; et eos qui egerent despiciebant, ipsi omnibus deliciis perfruentes ; hinc in extremam lasciviam incideruntet pœnas impiis facinoribus dignas pertulerunt.

D

νά. *Καὶ Σαμάρεια κατὰ ἥμισυ*[34] *τῶν ἁμαρτημάτων σου οὐχ ἥμαρτεν, καὶ ἐπλήθυνας τὰς ἀνομίας*[35] *σου ὑπὲρ αὐτὰς, καὶ ἐδικαίωσας τὰς ἀδελφάς σου ἐν ταῖς*[36] *ἁμαρτίαις σου, καὶ πάσαις*[37]

Vers. 51. *Et Samaria secundum dimidia peccatorum tuorum non peccavit, et multiplicasti iniquitates tuas super eas, et justificasti sorores tuas in peccatis tuis, et omnibus iniquitatibus tuis quas fe-*

VARIÆ LECTIONES.

[29] σου. Rec. lect. est ὁμῶν, contra Hebr. [30] ἐν. Ex B suppl. [31] Πλὴν κ. τ. λ. Aliter οἱ LXX, et Hebr. [32] εὐθ. B præm. ἐν. [33] καὶ ἐμεγ. Ab his verbis incipit vers. 50 apud LXX et in Hebr. [34] ἡμ. B præm. τά. Rec. lect. τὰς ἡμίσεις τῶν ἁμαρτιῶν. [35] ἀν. B ἀσεβείας. [36] ταῖς — καί. Des. apud LXX. Sed eadem lectio est infra, ad c. XXIII, 45. [37] πάσ. Infra, l. c. præm. ἐν. τ.

Digitized by Google

cisti. Hanc autem comparationem non facit secundum solam peccati, sed **791** secundum providentiæ qualitatem. Nam tametsi peccasset, et infinita facinora ausa esset Samaria, tamen procul aberat a Dei templo, et vel aliquam certe habebat veniam, cum et sub alius regis imperio degeret, et in sacro Dei templo legitima perficere nequiret. Sodoma autem neque prophetam habebat, neque legislatorem, sed sola naturalis legis doctrina fruebatur. Tu vero, et legem habens, et sacerdotes, et prophetas, et sacrum Dei templum, legitimumque cultum, illarum impietatem consectata es : quare illas ostendis venia dignas.

A τοῖς ἀνομίαις σου αἷς ἐποίησας. Ταύτην δὲ τὴν παρεξέτασιν οὐ κατὰ μόνην ποιεῖται τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς κηδεμονίας. Εἰ γὰρ καὶ ἐξήμαρτε, καὶ μυρία παράνομα ἡ Σαμάρεια τετόλμηκεν, ἀλλὰ πόρρω ἦν τοῦ θείου νεὼ, καὶ εἶχε σμικρὰν γοῦν τινα συγγνώμην, ὑφ' ἕτερον μὲν τελοῦσα βασιλέα, ἐπιτελεῖν δὲ ἐν τῷ θείῳ νεῷ τὰ νόμιμα μὴ δυναμένη. Καὶ τὰ Σόδομα δὲ οὔτε προφήτην εἶχεν, οὔτε νομοθέτην, μόνης δὲ τῆς τοῦ φυσικοῦ νόμου διδασκαλίας ἀπήλαυε. Σὺ δὲ καὶ νόμον ἔχουσα, καὶ ἱερέας, καὶ προφήτας, καὶ τὸν θεῖον νεὼν, καὶ τὴν ἔννομον λατρείαν, τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν ἐπεστήδευσας· διὸ συγγνώμης ἐκείνας ἀποφαίνεις ἀξίας.

Vers. 52. *Et tu, sustine tormentum tuum superans, quo corrupisti sorores tuas in peccatis tuis, quibus* B *inique egisti plus quam eæ, et justificasti eas super teipsam.* Haud simpliciter dixit *justificasti*, sed *super teipsam*. Tu enim illarum scelera imitata, non habes excusationem qua te defendas, a lege et prophetis adjuta. Illæ vero propter impietatis tuæ exsuperantiam veniam consequi cupiunt. Suscipe igitur tuorum institutorum supplicium : per quæ illis quoque detrimentum attulisti. « Et tu, confundere, et accipe ignominiam tuam, eo quod justificasti sorores tuas. » Si quis in honore constitutus non intelligit, ignominia affectus sensum pristini honoris percipit. Hierosolyma igitur, non cognito honore sibi a Deo concesso, ex obsidione et captivitate suum agnovit Deum. Idcirco **792** C a beato Davide edocta exclamat : « Confusio faciei meæ cooperuit me, a voce exprobrantis et obloquentis, a facie inimici et persequentis [1]. »

νβ'. *Καὶ σὺ κόμισαι τὴν βάσανόν σου* [38] *ὑπερβάλλουσαν* [39], *ἐν* [40] *ᾗ ἐξέθειρας τὰς ἀδελφάς σου ἐν ταῖς ἁμαρτίαις σου, αἷς ἠνόμησας ὑπὲρ αὐτὰς, καὶ ἐδικαίωσας αὐτὰς* [41] *ὑπὲρ σεαυτήν.* Οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, *ἐδικαίωσας*, ἀλλ' *ὑπὲρ σεαυτήν.* Σὺ μὲν γὰρ, τὴν ἐκείνων παρανομίαν μιμησαμένη [42], οὐκ ἔχεις ἀπολογίαν ὑπὸ νόμου καὶ προφητῶν βοηθουμένη· ἐκεῖναι δὲ διὰ τὴν τῆς σῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν τυχεῖν συγγνώμης ἐθέλουσι. Δέξαι τοίνυν τῶν σῶν ἐπιτηδευμάτων τὴν τιμωρίαν, δι' ὧν κἀκείναις ἐπιβλαβὴς ἐγένου. « Καὶ σὺ αἰσχύνθητι, καὶ λάβε τὴν ἀτιμίαν σου, ἐν τῷ δικαιῶσαί σε τὰς ἀδελφάς σου. » Ὅταν τις ἐν τιμῇ ὢν μὴ συνίῃ, ἀτιμίᾳ περιβληθεὶς εἰς αἴσθησιν ἔρχεται τῆς προτέρας τιμῆς. Καὶ Ἱερουσαλὴμ τοίνυν, τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δαθεῖσαν αὐτῇ μὴ γνωρίσασα τιμὴν, διὰ τῆς πολιορκίας καὶ αἰχμαλωσίας [43] τὸν ἑαυτῆς ἐπέγνω Θεόν· διὸ βοᾷ ὑπὸ τοῦ μακαρίου διδαχθεῖσα Δαβίδ· « Ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου μου ἐκάλυψέ με, ἀπὸ φωνῆς ὀνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ ἐκδιώκοντος. »

Vers. 53. *Et avertam, inquit, aversiones earum, aversionem Sodomorum et filiarum ejus, et avertam aversionem Samariæ et filiarum ejus.* Opus est Scripturæ idiomata novisse. Neque enim aliter ejus consilium percipi potest. Hoc igitur idioma præter alia multa etiam habet, ut et quæ fuerunt tanquam futura narret, et futura ut ea quæ facta sint. Hoc itaque loco similiter res gestas, ut futuras narrat. Aversata est me Sodoma et subjectæ illi urbes, parique ratione cum subjectis urbibus Samaria : sed ego item aversatus sum, eorumque quæ peccavit exegi pœnas. D

νγ'. *Καὶ ἀποστρέψω*, φησὶν, *ἀποστροφὰς* [44] *αὐτῶν, τὴν ἀποστροφὴν Σοδόμων, καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς, καὶ* [45] *ἀποστρέψω τὴν ἀποστροφὴν Σαμαρείας, καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς.* Προσήκει τὰ τῆς Γραφῆς ἰδιώματα εἰδέναι· οὔτε γὰρ δυνατὸν ἑτέρως αὐτῆς τὸν σκοπὸν διαγνῶναι. Ἔχει τοίνυν πρὸς ἄλλοις πολλοῖς καὶ τοῦτο ἰδίωμα, τὸ καὶ τὰ γεγενημένα, ὡς ἐσόμενα λέγειν, καὶ τὰ ἐσόμενα ὡς γεγενημένα. Οὕτω τοίνυν κἀνταῦθα τὰ ἤδη γεγενημένα, ὡς ἐσόμενα λέγει· Ἀπεστράφη με Σόδομα, καὶ αἱ ὑπ' αὐτὴν πόλεις· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Σαμάρεια σὺν τοῖς ὑπηκόοις. Ἀλλὰ κἀγὼ ἀπεστράφην [46] καὶ δίκας ὧν ἥμαρτεν ἐπραξάμην.

Tuamque rursus itidem avertam aversionem in medio earum. (Vers. 54.) *Ut portes tormentum tuum, et ignominia afficiaris omnibus quæ fecisti, cum tu ad iracundiam provocares me.* Eadem, inquit, tu

Καὶ σοῦ δὲ πάλιν ὡσαύτως ἀποστρέψω τὴν ἀποστροφὴν σου [47] *ἐν μέσῳ αὐτῶν·* (νδ'.) *ὅπως κομίσῃ τὴν βάσανόν σου, καὶ ἀτιμωθήσῃ ἐκ πάντων ὧν ἐποίησας ἐν* [48] *τῷ σε παροργίσαι με.*

[1] Psal. xliii, 16, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[38] βάσ. σου. *Hebr.* ignominiam tuam. Sic quoque vers. 54. [39] ὑπερβ. Des. apud LXX. [40] ἐν — ἁμαρτ. σου. *Hebr.* quam adjudicabas sororibus tuis, propter peccata tua. [41] αὐτ. Des. in ed. priori. [42] μιμ. Ex B suppl. [43] αἰχμ. B præm. τῆς. [44] ἀπ. B præm. τάς. [45] καὶ αὐτῆς. Des. in ed. priori. [46] ἀπεστρ. B præm. αὐτήν. [47] σου. Des. in B. [48] ἐν — με *Hebr.* cum tu solatio eris illis.

Digitized by Google

Ταῦτά, φησὶν, ἐκείναις πείσῃ καὶ σὺ, καὶ ὧν εἰς ἐμὲ πεπλημμέλησας δώσεις τὰς δίκας.

νε'. *Καὶ ἡ ἀδελφή σου Σόδομα, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς ἀποκατασταθήσονται, καθὼς ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς· καὶ σὺ* [49], *καὶ αἱ θυγατέρες σου ἀποκατασταθήσεσθε, καθὼς ἦτε ἀπ' ἀρχῆς.* — Ἀποκατάστασιν ἐνταῦθα οὐ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ὠνόμασε· τὸ γὰρ μελετητικὸν ἐπὶ Σοδόμων πάλιν τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς πρόσκειται. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ὥσπερ τὰ Σόδομα, λαμπρὰ ὄντα καὶ ὑπὸ πλείστων οἰκούμενα, εἰς τὸ ἀρχαῖον μετέθηκα σχῆμα, καὶ πεποίηκα παντελῶς ἀοίκητα, ὁποῖα ἦν πρὶν οἰκισθῆναι· οὕτω καὶ σοῦ πᾶσαν ἀφελόμενος τὴν εὐπρέπειαν, εἰς τὸ πρότερον εἶδος ἐπανελθεῖν παρασκευάσω.

νς', νζ'. *Καὶ εἰ μὴ ἦν Σόδομα ἡ ἀδελφή σου εἰς ἀκοὴν ἐν τῷ στόματί σου, ἐν ταῖς ἡμέραις ὑπερηφανείας σου. Πρὸ τοῦ ἀποκαλυφθῆναι τὰς κακίας σου, ὃν τρόπον νῦν ὀνειδος εἶ σὺ θυγατέρων Συρίας, καὶ πάντων τῶν κύκλῳ σου, καὶ* [50] *θυγατέρων ἀλλοφύλων τῶν περιεχουσῶν σε κύκλῳ.* Εἰ μὴ ἐμεμαθήκεις τῶν Σοδόμων, φησὶ, τὴν τιμωρίαν, καὶ περιεφέρετο ἐν τῷ στόματί σου ἡ ἐκείνων πανωλεθρία, ὃν τρόπον νῦν ἡ σὴ πολιορκία ἐν ταῖς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης πόλεσι, τί πλέον ἂν εἰργάσω κακόν; Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐκείνων ὤνησέ σε παράδειγμα, ἀλλ' εἰδυῖα τά τε ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα, τά τε ἐπενεχθέντα αὐτοῖς κακὰ, οὐδὲν ἧττον ἐπέμεινας παρανομοῦσα. Διὰ τοῦτο [51]

νη', νθ'. *Τὰς ἀσεβείας σου, καὶ τὰς ἀνομίας σου σὺ κόμισαι αὐτὰς, λέγει Κύριος. Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Καὶ ποιήσω ἐν σοὶ, καθὼς ἐποίησας, ὡς ἠτίμωσας τὴν ἀρὰν* [52], *τοῦ παραβῆναι τὴν διαθήκην μου.* Εἶχεν ὁ νόμος ἀρὰν τοῖς παραβαίνουσιν αὐτὸν ἐπομένην· ἐκέλευσε δὲ ταύτην τὰς ἓξ φυλὰς ἐν τῷ ὄρει τῷ Γηβὰλ ἑστῶσας διεξιέναι, καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐπάγειν Ἀμὴν, οἷον ὑπογράφοντας, καὶ συντιθεμένους τῇ τοῦ νόμου ἀρᾷ. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, οὐδὲ τὴν ἀρὰν ἐφοβήθης, ἀλλ' ἀδεῶς τὴν ἐμὴν παρέβης διαθήκην, δέξαι τῶν σπερμάτων τὰ δράγματα. Εἶτα ὑπισχνεῖται καὶ τὰ μετὰ τὴν τιμωρίαν ἀγαθά.

ξ'. *Καὶ μνησθήσομαι ἐγὼ τῆς διαθήκης μου τῆς μετὰ σοῦ ἐν ἡμέραις νηπιότητός σου· καὶ στήσω σοι τὴν διαθήκην μου αἰώνιον* [53]. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶ, τὰς πρὸς ἐμὲ συνθήκας ἐπάτησας, ἐμὲ δὲ οὐδὲ τοῦτο πείσει παντελῶς σε καταλιπεῖν, ἀλλὰ τῇ παιδείᾳ σε σωφρονίσας, καὶ διδάξας εὐγνωμοσύνην, τῶν συνθηκῶν ἐκείνων ἀναμνησθήσομαι, ἃς πρὸς σὲ πάλαι ἐποιησάμην ἔτι νηπίαν οὖσαν· οὕτω δὲ καλεῖ τὸν χρόνον τῆς [54] ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγωγῆς. « Καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου, διαθήκην αἰώνιον. » Οὐ τὴν τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὴν τῆς χάριτος· οὐ τὴν διὰ

A quoque patieris, quæ illæ passæ sunt, et eorum quæ in me deliquisti pœnas dabis.

B Vers. 55. *Et soror tua Sodoma, et filiæ ejus, restituentur sicut fuerunt a principio : et tu et filiæ tuæ restituemini sicut fuistis a principio.* — *Restitutionem* hic non in melius, sed in pejus appellavit. Rursus enim idioma illud Scripturæ, quod in declamationibus obtinere solet, Sodomis appositum est. Quod autem dicit, est hujusmodi : **793** quemadmodum Sodoma, cum essent clara et a plurimis habitata, in pristinam formam restitui, feciique ut prorsus a cultoribus essent vacua, qualia erant antequam ædificarentur : ita et, adempto tibi omni decore, operam dabo ut in pristinam redeas formam.

C Vers. 56, 57. *Et nisi fuisset Sodoma soror tua in auditum in ore tuo, in diebus superbiæ tuæ. Antequam revelarentur malitiæ tuæ, quemadmodum nunc opprobrium fuisti filiarum Syriæ, et omnium quæ in circuitu tuo, et filiarum alienigenarum, circumdantium te in circuitu.* Si non didicisses, inquit, Sodomorum supplicium, et divulgatum fuisset in ore tuo illorum exitium, quemadmodum tua nunc obsidio in Syriæ et Palæstinæ civitatibus, quidnam amplius mali perpetrasses? Neque enim illorum tibi exemplum profuit : sed cum noris et quæ illi ausi sunt, et illatas ipsis calamitates, nihilominus delinquere perseveras. Propterea,

D Vers. 58, 59. *Impietates tuas et injustitias tuas, tu porta, dicit Dominus (Deus). Hæc dicit Adonai Dominus : Et faciam in te, sicut fecisti, sicut despexisti exsecrationem, ut violares testamentum meum.* Habuit lex exsecrationem, eos qui violassent ipsam persequentem; jussitque hanc sex tribus in monte Gebal stantes recitare, et omnem populum respondere Amen, quasi legis exsecrationi subscriberent, et assentirentur. Cum igitur, inquit, ne exsecrationem quidem verita fueris, sed absque metu pactum meum violaveris, percipe seminum **794** fructus. Deinde post pœnam bona quoque pollicetur.

Vers. 60. *Et recordabor ego testamenti mei tecum in diebus infantiæ tuæ facti, et statuam tibi testamentum meum sempiternum.* Tu enim mea fœdera, inquit, aspernata es, sed me ne hoc quidem adducet, ut te omnino deseram; verum ubi te disciplina instructam æquitatem edocuero, fœderum illorum recordabor, quæ olim tecum percussi, cum adhuc esses infantula. Et ita vocat tempus illud, quo in solitudine est commorata. « Et statuam testamentum meum, testamentum sempiternum. » Non legis, sed gratiæ; non per Mosen,

VARIÆ LECTIONES.

[49] καὶ σὺ, κ. τ. λ. In A supplentur h. l. quæ in cod. vat. aliisque desunt, καὶ Σαμάρεια καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς ἀποκατασταθήσονται, καθὼς ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς. [50] σου, καί. Rec. lect. αὐτῆς. [51] διὰ τοῦτο. B διά. [52] τὴν ἀράν. Ita Alii. et Compl. juxta Hebr. Alii, ταῦτα. [53] αἰών. B præm. διαθήκην. [54] τῆς. Ex B. suppl.

Digitized by Google

sed per apostolos : illud enim ad tempus durabat, hoc est æternum. Hoc item per Jeremiam prophetam se facturum pollicitus est. « Disponam enim domui Israelis, inquit, et domui Judæ testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum, die quo apprehendi ego manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti ; quia ipsi non manserunt in testamento meo, et ego repuli eos : sed disponam ipsis testamentum novum, dans leges meas in mentem eorum, et in corde eorum scribam eas [u]. » Idem testamentum hic quoque pollicetur.

A τοῦ [55] Μωσέως, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἀποστόλων· ἡ μὲν γὰρ ἔχει τὸ πρόσκαιρον, ἡ δὲ τὸ αἰώνιον. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου ποιήσειν ὑπέσχετο. Διαθήσομαι [56] γάρ, φησί, τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ ἐγὼ ἀπωσάμην αὐτούς· ἀλλὰ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην καινὴν, διδοὺς νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν γράψω αὐτούς. » Ταύτην κάνταῦθα ὑπισχνεῖται τὴν διαθήκην.

Vers. 61. *Et recordaberis*, inquit, *viarum tuarum, et ignominia afficieris, cum receperis tu sorores tuas seniores te cum junioribus te.* E supplicio enim sensum viarum tuarum percipiens, ignominiamque tibi circumjectam conspicata, proprium agnosces Dominum : videbisque **795** etiam istas sorores tuas eodem tecum fœdere fruentes, imo teipsam una cum illis idem adeptam. « Dabo enim tibi ipsas, inquit, in ædificationem, et non ex testamento tuo. » Non enim illæ per te, sed tu ex illis percipies utilitatem, non isto * testamento, secundum quod nunc vitæ rationem instituis, hanc societatem conciliante, sed sempiterno illo, quod tibi postea tradetur. Innuit per Sodoma et Samariam, omnium gentium et Judæorum pariter futuram pietatem, et in Deum unum fidem, quæ ex Novo Testamento suppeditabitur.

ξά. *Καὶ μνησθήσῃ*, φησὶ, *τῶν ὁδῶν* [57] *σου, καὶ ἐξατιμωθήσῃ ἐν τῷ ἀναλαμβάνειν σε τὰς ἀδελφάς σου, τὰς πρεσβυτέρας σου, σὺν ταῖς νεωτέραις σου.* Διὰ γὰρ τῆς τιμωρίας εἰς αἴσθησιν ἐρχομένη τῶν οἰκείων ὁδῶν, καὶ τὴν περικειμένην σοι ἀτιμίαν ὁρῶσα, τὸν οἰκεῖον ἐπιγνώσῃ Δεσπότην· ὄψῃ δὲ καὶ ταύτας τὰς ἀδελφάς σου, σὺν σοὶ ταύτης ἀπολαυούσας τῆς διαθήκης, μᾶλλον δὲ σαυτὴν μετ' ἐκείνων τυγχάνουσαν. « Δώσω γὰρ, φησὶν, αὐτάς σοι εἰς οἰκοδομὴν [58], καὶ οὐκ ἐκ διαθήκης σου. » Οὐ γὰρ ἐκεῖναι διὰ σοῦ, ἀλλὰ σὺ ἐξ αὐτῶν καρπώσῃ τὴν ὠφέλειαν, οὐ ταύτης τῆς διαθήκης, καθ' ἣν νῦν πολιτεύῃ, τὴν κοινωνίαν ταύτην ἐργαζομένης, ἀλλὰ τῆς αἰωνίου τῆς ὕστερον δοθησομένης· αἰνίττεται διὰ τῶν Σοδόμων, καὶ τῆς Σαμαρείας, τὴν τῶν ἐθνῶν ἁπάντων καὶ τῶν Ἰουδαίων κατὰ ταυτὸν ἐσομένην εὐσέβειαν, καὶ τὴν εἰς ἕνα Θεὸν πίστιν ἐκ τῆς Νέας πρυτανευομένην Διαθήκης.

Vers. 62. *Et suscitabo*, inquit, *ego testamentum meum tecum, et cognosces me esse Dominum.* Primum enim Judæis prædicatum est Evangelium, deinde omnibus gentibus : sed etiam per magnum Eliam rursus prædicabitur ante mundi consummationem. Ego igitur, inquit, omnia faciam, tuam utilitatem procurans. Ex his enim cognosces, qualia fuerint ea, quæ a te in me profecta sunt, et qualia sint ea bona, quæ ex me tibi acciderunt. Idcirco subjecit :

ξβ'. *Καὶ ἀναστήσω*, φησὶν, *ἐγὼ τὴν διαθήκην μου μετὰ σοῦ, καὶ ἐπιγνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Πρῶτον μὲν γὰρ Ἰουδαίοις ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, εἶτα πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἀλλὰ καὶ αὖθις κηρυχθήσεται διὰ τοῦ μεγάλου Ἠλία πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ἐγὼ οὖν, φησὶ, πάντα ποιήσω τὴν σὴν πραγματευόμενος ὠφέλειαν· γνώσῃ γὰρ ἐκ τούτων, οἷα μὲν τὰ παρὰ σοῦ εἰς ἐμὲ γεγενημένα, ὁποῖα δὲ τὰ παρ' ἐμοῦ ὑπαρχθέντα σοι ἀγαθά. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν·

Vers. 63. *Ut recorderis, et pudore perfundaris, et non sit tibi amplius aperire os tuum a facie ignominiæ tuæ, cum tu placaveris me secundum omnia quæcunque fecisti, dicit Adonai Dominus.* His verbis tres pueri quoque in fornace usi sunt. Cum enim sibi populi scelera attribuissent, supplicantes dicebant : « Et nunc non licet nobis aperire os, confusio et opprobrium facti sumus servis tuis, et colentibus te [v], » Et divinus Daniel itidem in captivitate supplicans exclamat : **796** « Tibi, Domine, est

ξγ'. *Ὅπως μνησθῇς, καὶ αἰσχυνθῇς, καὶ μὴ ᾖ σοι ἔτι ἀνοῖξαι στόμα ἀπὸ προσώπου τῆς ἀτιμίας σου, ἐν τῷ ἐξιλάσκεσθαί σε* [59] *κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησας, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Τούτοις ἐν τῇ καμίνῳ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες τοῖς λόγοις ἐχρήσαντο. Οἰκειούμενοι γὰρ τὰς τοῦ λαοῦ παρανομίας ἔλεγον προσευχόμενοι· « Καὶ νῦν οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι στόμα· αἰσχύνη καὶ ὄνειδος ἐγενήθημεν τοῖς δούλοις σου, καὶ τοῖς σεβομένοις σε. » Καὶ ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ ὡσαύτως ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἑβδόᾳ προσευχό-

[u] Jerem. xxxi, 31-33; vel juxta LXX, cap. xxxviii. [v] Dan. iii, 33, apud Nostrum, qui post vers. 23, cap. cit. addit Canticum trium virorum.

VARIÆ LECTIONES.

[55] B Μωϋσέως. [56] διαθ.— γράψω αὐτούς. Vid. supra, p. 548 sq. [57] τ. ὁδ. Ita B et Compl. juxta Hebr. [58] οἰκ. A δοκιμήν, ut Alex. [59] σε. Rec. lect. est με σοί.

Digitized by Google

μενος· «Σοὶ [60] Κύριε, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡμῖν ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ τοῖς [61] βασιλεῦσιν ἡμῶν, καὶ τοῖς ἄρχουσιν ἡμῶν, καὶ τοῖς πατράσιν ἡμῶν. » Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνύντες ἐπήγαγον εἰκότως· « Διότι ἡμάρτομέν σοι. » Πέρας τοίνυν καὶ αὕτη εἴληφεν ἡ προφητεία· ἀψευδὴς γὰρ ὁ τοῖς προφήταις ἐμπνέων. Δεῖ τοίνυν καὶ ἡμᾶς τὰ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐξετάζοντας, καὶ βάσανον ἀκριβῆ ποιουμένους τῶν πεπολιτευμένων, παρεξετάζοντας δὲ ταῖς ἡμετέραις πλημμελείαις τὰς θείας εὐεργεσίας, τούτοις κεχρῆσθαι προσευχομένους τοῖς λόγοις, καὶ τῇ αἰσχύνῃ τῶν προειργασμένων ἁμαρτημάτων φεύγειν τὴν τῆς αἰσχύνης ποιητικὴν ἐργασίαν, καὶ τῇ θείᾳ μνήμῃ τὴν ψυχὴν καταυγάζειν. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα πόρρω μὲν τῶν τῆς ἁμαρτίας γενέσθαι μηχανημάτων, τῷ δὲ Θεῷ προσεδρεύειν, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος ἀπολαύειν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα πρέπει [62], σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A justitia, et nobis confusio faciei, sicut dies hæc, et regibus nostris', et principibus nostris, et patribus nostris [x]. » Causamque ostendentes merito subjecerunt : « Quia peccavimus tibi [y]. » Exitum igitur hæc quoque prophetia sortita est. Expers enim mendacii est, qui Spiritu suo afflat prophetas. Itaque nos etiam oportet, nostra examinantes, et accurata eorum quæ administravimus instituta disquisitione, nostrisque cum delictis divina beneficia conferentes, his verbis supplicantes uti, et pudore peccatorum, quæ antea commisimus, opus illud, quod ignominiæ efficiendæ vim habeat, effugere, Deique memoria animam illustrare. Sic enim poterimus a peccati machinis procul abesse, et Deo adhærentes ejusdem gratia perfrui, in Christo B Jesu Domino nostro, cum quo Patri gloria convenit cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

[x] Dan. IX, 7. [y] Ibid.

VARIÆ LECTIONES.

[60] B σοῦ. [61] καὶ τοῖς, κ. τ. λ. Aliter infra, l. c. [62] πρέπ. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ Ϛ'.

LIBER SEXTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'. C

α-γ. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, διήγησαι διήγημα, καὶ εἰπὲ παραβολὴν ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραήλ. Καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναΐ Κύριος.* Αἰνιγματωδῶς ποιήσασθαι αὐτῷ τὴν προφητείαν παρακελεύεται, ἵν' ἀγνοοῦντες οἱ ἀκούοντες τὰ λεγόμενα σπουδαιότεροι περὶ τὴν τούτων γένωνται ζήτησιν, καὶ δι' ἐρωτήσεως παρὰ τοῦ προφήτου δέξωνται τὴν ἑρμηνείαν. « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος, ὁ μακρὸς τῇ ἐκτάσει, ὁ πλήρης [63] ὀνύχων. » Τὸν Ναβουχοδονόσορ διὰ τούτων ἠνίξατο, μέγαν μὲν ὀνομάσας διὰ τὸ πολλυθρύλλητον γενέσθαι, « μεγαλοπτέρυγον δὲ, » ὡς ἐπὶ πλεῖστον τὴν ἡγεμονίαν ἐκτείναντα, « μακρὸν δὲ τῇ ἐκτάσει, » ὡς μεγαλόφρονα καὶ ἀλαζόνα· « πλήρη δὲ αὐτὸν ὀνύχων » ἐκάλεσεν, ὡς πολλὴν D στρατείαν ἔχοντα, ἱππικήν τε καὶ πεζικήν, ψιλήν τε καὶ ὁπλιτικήν. Ὄνυχες γὰρ βασιλέως οἱ στρατιῶται, καὶ τὸ ἔσχατον τοῦ σώματος ἔχοντες, διὰ τὸ τοῖς ἡγεμόσιν ὑποκεῖσθαι, καὶ τὸ ὀξὺ καὶ δυνατὸν, εἰς τὸ

CAPUT XVII.

VERS. 1-3. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam super domum Israelis. Et dices : Hæc dicit Adonai Dominus.* Ænigmatice jubetur ipsis prophetare, ut qui audiunt non intelligentes quæ dicantur, ad ea inquirenda majus adhibeant studium, et per interrogationem a propheta interpretationem percipiant. « Aquila magna, magnis alis 797 prædita, longa extensione, plena unguium. » His Nabuchodonosorem innuit, quem *magnum* nominavit, propterea quod celeberrimus fuerit, « magnisque alis prædituin, » quia maxime regnum dilatavit, « longum extensione, » ut superbum et arrogantem. Et « plenum unguium » ipsum vocavit, ut cui suppeteret multus exercitus et equitatus et peditatus, levisque armaturæ et gravis armaturæ milites : *ungues* enim *regis* sunt milites, qui extremam corporis obtinent partem, eo quod ducibus subjecti sint, et celeres sint atque validi ad percutiendum,

VARIÆ LECTIONES.

[63] πλ. ὀν. Infra, ad Osee VIII, 1, est πολὺς τοῖς ὄνυξιν. Desunt hæc et alia ex vers. 3 et 4 supra, t. I, p. 302.

Digitized by Google

et instar feræ dilaniandum eos qui contradicere conentur. » Quæ habet, inquit, ductum intrandi in Libanum. » Hic aperte docuit, non sponte ad Hierosolymam illum accessisse, sed ab auctore omnium rerum, Deo, invisibili modo impulsum et adductum. *Libanum* autem Hierosolymam appellavit, non tantum ut illustrem, sed etiam ut id temporis superbia elatam, et incolis refertam, et legitimis sacerdotibus prophetisque divina vaticinantibus.

Et ingressa est, inquit, *et abstulit selecta cedri.* (Vers. 4.) *Summum teneritudinis vellicavit.* Jechoniam per hæc innuit. *Selecta* vero *cedri* propter regnum dixit: « Summum teneritudinis, » non modo propter celsitudinem, sed etiam propter juvenilem ætatem. Juvenis item cum adhuc esset ætate, et regnum accepit, et captivitatem pertulit. Et congruenter apposuit illud *vellicarit*, quia aquilam vocavit plurimis unguibus utentem. **798** « Et introduxit ea, inquit, in civitatem Chanaan, in urbem muro munitam posuit ea. » Babylonem per hæc significavit, ipsamque « urbem Chanaan » propter morum cognationem nuncupavit.

Vers. 5. *Et sumpsit de semine terræ, et dedit illud in campum sativum, ut acciperet radicationem plantarum: in aqua multa conspicuum posuit illud.* Per hoc Sedeciam declaravit. Hoc enim pro Jechonia rege declarato, abiit. Neque amplius Hierosolymam *Libanum* appellat, sed « campum ad serendum aptum, » eo quod humilius factum fuerit regnum. Et illud, « in aqua multa conspicuum posuit illud, » significat quod subditus fuerit, eique impositum sit tributum.

Vers. 6. *Et ortum est*, inquit, *et factum est in vitem imbecillem, et parvam magnitudine, ut apparerent palmites ejus super eam; et radices ejus sub illa erant, et facta est in vitem magnam, et fecit propagines, et extendit ramos suos.* Maxime imbecillum evasit novissimum Judæorum regnum. Cum enim ter jam sustinuissent obsidionem, et in servitutem abducti essent, ad paupertatem quoque redacti, et multitudine spoliati sunt. Idcirco ait: « Factum est in vitem imbecillem, et parvam magnitudine, et palmites ejus super eam. » Non amplius, inquit, extendebatur, secundum Davidis prophetiam [z], usque ad mare, et usque ad flumina; neque operuerunt montes umbræ ejus, et **799** rami ejus cedros Dei. Illud autem, « extendit ramos suos, » non magnitudinem significat, sed erga Ægyptium amicitiam. Idcirco subjecit:

πλήττειν καὶ σπαράττειν θηρίου δίκην τοὺς ἀντιλέγειν ἐπιχειροῦντας. « Ὃς ἔχει, φησὶ, τὸ ἥγημα[66] εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον. » Ἐνταῦθα σαφῶς ἐδίδαξεν, ὅτι οὐκ αὐτομάτως εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐλήλυθεν, ἀλλ' ἀοράτως τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων παρακινήσαντός τε καὶ ἀγαγόντος· *Λίβαρον* γὰρ τὴν Ἱερουσαλὴμ προσηγόρευσεν, οὐχ ὡς ἐπίσημον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κομῶσαν τηνικαῦτα, καὶ οἰκητόρων πλήθει, καὶ τῶν κατὰ νόμον ἱερέων, καὶ προφητῶν τὰ θεῖα προθεσπιζόντων.

Καὶ[68] *εἰσῆλθε*, φησὶ, *καὶ ἔλαβε τὰ ἐπίλεκτα τῆς κέδρου.* (δ'.) *Τὸ*[69] *ἄκρον τῆς ἁπαλότητος*[67] *ἀπέκνισε.* Τὸν Ἰεχονίαν διὰ τούτων ἠνίξατο· *ἐπίλεκτα* δὲ ἔφη *τῆς κέδρου* διὰ τὴν βασιλείαν, « ἄκρον δὲ τῆς ἁπαλότητος, » οὐ μόνον διὰ τὸ ὑψηλὸν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ νέον τῆς ἡλικίας· νέος γὰρ ὢν ἔτι, καὶ τὴν βασιλείαν ἐδέξατο, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινεν· ἁρμοδίως δὲ καὶ τὸ *ἀπέκνισε* τέθεικεν, ἐπειδὴ ἀετὸν προσηγόρευσε πλείστοις ὄνυξι κεχρημένον. « Καὶ εἰσήγαγεν[68] αὐτὰ, φησὶν, εἰς πόλιν Χαναὰν, εἰς πόλιν τετειχισμένην[69] ἔθετο αὐτά. » Τὴν Βαβυλῶνα διὰ τούτων ἐσήμανε· « πόλιν δὲ αὐτὴν Χαναὰν » ὠνόμασε, διὰ τὴν τῶν τρόπων συγγένειαν.

ε'. *Καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς γῆς, καὶ ἔδωκεν αὐτὸ εἰς πεδίον σπόριμον*[70]*, λαβεῖν ῥίζωσιν φυτῶν· ἐν ὕδατι πολλῷ ἐπιβλεπόμενον ἔταξεν αὐτό.* Τὸν Σεδεκίαν διὰ τούτου παρεδήλωσε· τοῦτον γὰρ ἀντὶ Ἰεχονίου χειροτονήσας[71] βασιλέα, ἀπῆλθεν· οὐκέτι δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ *Λίβαρον* ὀνομάζει, ἀλλὰ « πεδίον σπόριμον, » διὰ τὸ ταπεινοτέραν γενέσθαι τὴν βασιλείαν. Τὸ δὲ, « ἐν ὕδατι πολλῷ ἐπιβλεπόμενον ἔταξεν αὐτὸ, » τὴν ὑποταγὴν σημαίνει, καὶ τὸν ἐπιτεθέντα αὐτῷ δασμόν.

ς'. *Ἀνέτειλε*, φησὶ, *καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθενοῦσαν*[72]*, καὶ*[73] *μικρὰν τῷ μεγέθει, τοῦ ἐπιφαίνεσθαι τὰ κλήματα*[74] *αὐτῆς ἐπ' αὐτὴν, καὶ αἱ ῥίζαι αὐτῆς ὑποκάτω αὐτῆς*[75] *ἦσαν· καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον μεγάλην*[76]*, καὶ ἐποίησεν ἀπώρυγας, καὶ ἐξέτεινε τὴν ἀναδενδράδα αὐτῆς.* Ἀσθενεστέρα λίαν ἐγένετο ἡ τελευταία τῶν Ἰουδαίων βασιλεία· τρὶς γὰρ ἤδη πολιορκίαν καὶ ἀνδραποδισμὸν ὑπομείναντες, καὶ εἰς πενίαν ἤλασαν, καὶ τοῦ πλήθους ἀπεστερήθησαν. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι « Ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθενοῦσαν, καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει, καὶ τὰ κλήματα αὐτῆς ἐπ' αὐτήν. » Οὐκέτι, φησὶν, ἐξετείνετο, κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ προφητείαν, ἕως θαλάσσης καὶ ἕως ποταμῶν, οὐδὲ ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ, « Ἐξέτεινε τὴν ἀναδενδράδα αὐτῆς, » οὐ τὸ μέγεθος σημαίνει, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Αἰγύπτιον φιλίαν. Διὸ ἐπήγαγεν·

[z] Psal. LXXIX, 11, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[66] τὸ ἡγ. *Hebr.* variegationem, s. variegatas pennas. [68] καὶ εἰσ. Des. apud LXX, et supra p. 6, in proœm. ad Cant. cant. [67] Supra, p. 6, l. c. erat τὰ ἄκρα. [67] τ. ἁπαλ. *Hebr.* tenellorum ramorum ejus. [68] εἰσήγ. Rec. lect. est ἤνεγκεν, et deinde γῆν Χαναάν. [69] τετ. *Hebr.* negotiatorum. [70] σπ. — φυτῶν. Ita Compl. quæ tamen habet φυτόν. [71] χειρ. In B ponitur post βασιλέα. [72] ἀσθ. *Hebr.* luxuriantem. Alex. εὐθηνοῦσαν. [73] καί. Des. in B. [74] τὰ κλ. B præm. αὐτῇ, ut Alex. [75] B αὐτοῦ. [76] μεγ. Des. in B.

Digitized by Google

ζ'. η'. *Καὶ ἐγένετο ἀετὸς ἕτερος μέγας, μεγαλοπτέρυγος, καὶ πολὺς ὄνυξι, καὶ ἰδοὺ ἡ ἄμπελος αὕτη περιπλεκομένη*[77] *ἐπ' αὐτὸν, καὶ αἱ ῥίζαι αὐτῆς πρὸς αὐτὸν, καὶ τὰ κλήματα αὐτῆς ἐξαπέστειλεν αὐτῷ, τοῦ ποτίσαι αὐτὴν σὺν τῷ βώλῳ*[78] *ἀπὸ*[79] *τοῦ πρέμνου τῆς φυτείας αὐτῆς. Εἰς πεδίον καλὸν, ἐφ' ὕδατι πολλῷ αὕτη πίεται*[80]*, τοῦ ποιῆσαι βλαστοὺς, καὶ φέρειν καρπὸν, τοῦ εἶναι*[81] *εἰς ἄμπελον μεγάλην.* Ἀετοὺς καλεῖ τοὺς βασιλέας διὰ τὴν ἡγεμονίαν· βασιλικὸν γὰρ τὸ ζῶον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ὀρνέων ἡγεμονίαν λαχόν· διὰ δὲ τούτων[82] τὸν τῶν Αἰγυπτίων ἠνίξατο βασιλέα. Οὐάφρης δὲ οὗτος ἦν, καὶ μέμνηται αὐτοῦ Ἱερεμίας ὁ προφήτης· πρὸς γὰρ τοῦτον ὁ Σεδεκίας ἐσπείσατο τοὺς ὅρκους παραβὰς, καὶ τὰς συνθήκας, ἃς πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ ἐποιήσατο. Τὸ δὲ, « Ἐξαπέστειλεν αὐτῷ τὰ κλήματα αὐτῆς, » τὰ χρήματα σημαίνει τὰ παρὰ τοῦ Σεδεκίου τῷ βασιλεῖ τῶν Αἰγυπτίων πεμφθέντα. Ἔπεμψε δὲ, φησὶ, « τοῦ ποτίσαι αὐτὴν σὺν τῷ βώλῳ, » ἵνα, φησὶ, καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπηκόων ὑπερμαχήσῃ· *βῶλον* γὰρ προσηγόρευσε τὸν λαὸν, ἐπιμείνας τῇ τροπῇ, ἐπειδὴ καὶ τὸν βασιλέα *ἄμπελον* ὠνόμασεν. Ἡ δὲ ἄμπελος ἐν τῇ γῇ πεφυτευμένη, καὶ τὰς οἰκείας αὐτῇ δίδωσι ῥίζας, καὶ τὴν ποτίδα παρὰ ταύτης ἀρύεται. Ἔπεμψε τοίνυν, φησὶ, χρήματα τῶν Αἰγυπτίων τῷ βασιλεῖ ὁ Σεδεκίας, ὥστε διὰ τῆς ἐκείνου βοηθείας, καὶ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν ἀπολαῦσαι κηδεμονίας, « ἵνα ποιήσῃ βλαστοὺς, καὶ φέρῃ καρπόν· » ἄμπελος δὲ μείνασα[83]*,* ἀντὶ τοῦ, μὴ ἀποβαλοῦσα τὴν ἀξίαν, ἣν ἔλαβε.

A VERS. 7, 8. *Et fuit altera aquila magna, magnarum alarum, et multa unguibus: et ecce vitis hæc implicata ad eam, et radices ejus ad ipsam, et ramos suos extendit ei, ut potaret eam cum gleba a trunco plantationis suæ. In campo pulchro, in aqua multa hæc bibet, ut faciat germina, et ferat fructum, ut sit in vitem magnam.* Aquilas vocat reges, propter imperium : regium enim est animal, et in aves imperium sortitum : et per has Ægyptiorum regem designavit. Hic Vaphres erat, cujus meminit Jeremias propheta. Cum hoc enim Sedecias fœdus percussit, violato jurejurando et pactis, quæ cum Nabuchodonosore ipse pepigerat. Illud autem, « ramos suos extendit ei, » pecunias a Sedecia regi Ægyptiorum missas significat. Misit autem, B inquit, « ut potaret eam cum gleba, » ut et pro rege, inquit, et pro illâ subjectis pugnet. *Glebam* enim appellavit populum in translatione persistens, siquidem et regem *vitem* nuncupavit. Vitis autem in terra plantata, et proprias ipsi mittit radices ; et humorem ab hac haurit. Misit igitur pecunias, inquit, Ægyptiorum regi Sedecias, ut illius auxilio et 800 ipse et populus tutelam adipisceretur, « ut faciat germina, et ferat fructum. » Vitis autem permanens ea est, quæ non amiserit eam quam accepit dignitatem.

θ'. *Διὰ τοῦτο εἰπὲ Τάδε, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, Εἰ κατευθυνεῖ; Οὐχὶ αἱ ῥίζαι τῆς ἀπαλότητος, καὶ ὁ καρπὸς αὐτῆς σαπήσεται, καὶ ξηρανθήσεται πάντα*[84] *τὰ προανατέλλοντα αὐτῆς; Ψευσθήσεται,* φησὶ, τῆς ἐλπίδος, καὶ οὐ τεύξεται ὧν προσδοκᾷ· ἡ γὰρ τοῦ Αἰγυπτίου ἀρδεία, οὐ μόνον οὐδεμίαν ὠφέλειαν αὐτῇ προσοίσει, ἀλλὰ καὶ σηπεδόνα ταῖς ῥίζαις ἐργάσεται, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν φυομένους ξηρανεῖ βλαστούς· τοῦτο δὲ καὶ δι' αὐτῶν συνέβη τῶν πραγμάτων. Θαῤῥήσας γὰρ ὁ Σεδεκίας τῇ τοῦ Αἰγυπτίου ἐπικουρίᾳ, παρέβη τὰς πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ συνθήκας. Ὁ δὲ ἐπιστρατεύσας, καὶ αὐτὸν αἰχμάλωτον ἔλαβε, καὶ τὸν λαὸν ἐξηνδραπόδισε, καὶ τὴν πόλιν ἐνέπρησε. « Καὶ οὐκ ἐν βραχίονι μεγάλῳ, οὐδὲ ἐν λαῷ πολλῷ, τοῦ ἐκσπάσαι αὐτὴν ἐκ ῥιζῶν αὐτῆς. » Οὐδὲ γὰρ πολλὴν, φησὶν, ὁ Αἰγύπτιος πέμψει αὐτῷ στρατείαν, καὶ αὐτὴ δὲ αὕτη οὐ μόνον αὐτὸν οὐδὲν ὀνήσει, ἀλλὰ καὶ ἐκ ῥιζῶν ἀνασπάσει.

C VERS. 9. *Propterea dic: Hæc dicit Adonai Dominus: An prosperabitur? Nonne radices teneritudinis, et fructus ejus computrescent, et arescent omnia, quæ oriuntur ante eam?* Spes ejus, inquit, fallet eam, neque potietur iis quæ exspectat. Irrigatio enim Ægyptii non solum nullam ei afferet utilitatem, sed etiam in radicibus gignet putredinem, et inde natos fructus arefaciet. Atque hoc rerum eventu comprobatum est. Fretus enim Sedecias Ægyptii auxilio, violavit fœdera quæ cum Nabuchodonosore percusserat. Ille vero eo cum exercitu profectus, et ipsum captivum cepit, et populum in servitutem redegit, et urbem combussit. « Et non brachio magno, neque populo multo, ut evellat eam a radicibus ejus. » Neque enim multum exercitum mittet ipsi Ægyptius, et idem ille non solum ipsi non proderit, sed etiam a radicibus evellet eum.

D

ι'. *Καὶ ἰδοὺ πίεται, μὴ κατευθυνεῖ;* Καὶ τέως, φησὶ, θαῤῥεῖ τῇ βοηθείᾳ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀπολαύσεται. « Οὐχ ἅμα τῷ ἅψασθαι αὐτῆς ἄνεμον καύσωνα ξηρανθήσεται ξηρασίᾳ, σὺν τῷ βώλῳ τῆς ἀνατολῆς αὐτῆς ξηρανθήσεται; » Παραχρῆμα γὰρ, φησὶν,

VERS. 10. *Et ecce bibet, num prosperabitur?* Interim, inquit, auxilio conlidit, sed non perpetuo fruetur. « Nonne simul ac contigerit eam ventus urens, arescet ariditate, cum gleba germinis sui arescet? » Statim enim cum Babyloniorum rex,

VARIÆ LECTIONES.

[77] Rec. lectio περιπεπλεγμένη. [78] Alii, βόλῳ. Vid. Petav. in not. ad Epiph. p. 321. [79] ἀπ. τ. πρ. Des. apud LXX. [80] πιέται. Rec. lect. πιαίνεται. Sic quoque vers. 10, *Hebr.* plantata est. [81] τ. εἶναι. B τοῦτ' ἔστιν. [82] Leg. esse videtur τούτου. [83] μείνασα. Vel μεγάλη legendum est, vel ad aliam interpretationem ultimorum vers. 8, verborum ista se referunt. [84] πάντα — αὐτῆς. *Hebr.* omnes frondes germinis ejus.

Digitized by Google

inquit, advenerit, et rex, et omnis ei subjectus populus in servitutem redigetur. Rursus enim populum *glebam* appellavit, ventumque urentem Babylonii regis exercitum. **301** Sicut enim *vitem regem*, et *glebam* populum, qui in ea plantatus fuerat : ita per translationem *irrigationem* Ægyptii auxilium, *ventum* autem *urentem* Babylonii irruptionem appellat.

A ἀφικομένου τοῦ Βαβυλωνίου βασιλέως, καὶ ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸ ὑπήκοον ἅπαν ἐξανδραποδισθήσεται. Πάλιν γὰρ ἐνταῦθα *βῶλον* τὸν λαὸν προσηγόρευτεν· *ἄνεμον* δὲ *καύσωνα* τοῦ Βαβυλωνίου τὴν στρατείαν· ὥσπερ γὰρ *ἄμπελον* τὸν βασιλέα, καὶ *βῶλον* τὸν λαὸν (ἐν αὐτῷ[85] γὰρ ἐπεφύτευτο)· οὕτω τροπικῶς *ἀρδείαν*, τοῦ Αἰγυπτίου τὴν βοήθειαν· *ἄνεμον* δὲ *καύσωνα*, τοῦ Βαβυλωνίου τὴν ἔφοδον λέγει.

Vers. 11, 12. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic ad domum irritantem : Nescitis quid sint hæc? Dic eis : Ecce venit rex Babylonis super Hierosolymam, et capiet regem ipsius, et principes ejus, et abducet ipsos ad seipsum Babylonem.* Illud « ecce venit » præsentis temporis, pro ecce venit præteriti. Modo enim quæ jam facta sunt enarrat, et de Jechonia hæc recensuit, et secundum proprium idioma, præterita ut nondum gesta commemorat. Illa vero de Jechonia ab eo dicta fuisse, qui sextum jam reliquum degebat annum captivus, secundum ipsius prophetæ doctrinam sequentia docent.

ια', ιβ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰπὲ πρὸς τὸν οἶκον τὸν παραπικραίνοντα· Οὐκ ἐπίστασθε, τί ἐστι ταῦτα; Εἰπὲ αὐτοῖς· Ἰδοὺ ἔρχεται βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς, καὶ ἄξει αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν εἰς Βαβυλῶνα.* Τὸ « Ἰδοὺ ἔρχεται, » ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ ἦλθεν· τέως γὰρ τὰ ἤδη γενόμενα διηγεῖται καὶ περὶ τοῦ Ἰεχονίου ταῦτα διεξελήλυθε, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα[86] τὰ παρεληλυθότα, ὡς μηδέπω γενόμενα λέγει· ὅτι δὲ ἐκεῖνα περὶ τοῦ Ἰεχονίου ἔφη, ὃς ἕκτον ἤδη λοιπὸν ἔτος εἶχεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ προφήτου διδασκαλίαν, τὰ ἐπαγόμενα διδάσκει.

Vers. 13, 14. *Et tollet*, inquit, *de semine regni, et disponet cum eo fœdus, et introducet ipsum in maledictione, et duces terræ capiet, Ut sit rex infirmus, et omnino non extollatur, sed custodiat testamentum ipsius, et statuat illud.* Hæc de Sedecia dixit, quæ sex annis ante acciderant. Illud igitur, « capiet, et disponet, et introducet, » idem est quod « cepit, disposuit et introduxit. » Fœdera enim cum Sedecia iniens, ab eo maxime horribile jusjurandum exegit, ne pacta sibi imposita violaret : sed ille statim jusjurandum conculcavit. Constituens autem ipsum, inquit, regem, **302** omnes divitiis superbos in servitutem abducet captivos. Quod nos et quartus liber Regum, et secundus Paralipomenon docuit, itemque beatus Jeremias propheta. Et hæc omnia, inquit, Babylonius molitur, ut infirmum reddat regnum, ut perpetuo obediat, neque ulla ei sit seditionis occasio

ιγ', ιδ'. *Καὶ λήψεται*, φησὶν, *ἐκ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ διαθήσεται πρὸς αὐτὸν διαθήκην, καὶ εἰσάξει αὐτὸν ἐν ἀρᾷ· καὶ τοὺς ἡγουμένους τῆς γῆς λήψεται, τοῦ γενέσθαι εἰς βασιλέα*[87] *ἀσθενῆ, τὸ καθόλου μὴ ἐπαίρεσθαι, ἀλλὰ*[88] *φυλάσσειν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ ἱστᾶν αὐτήν.* Ταῦτα περὶ τοῦ Σεδεκίου ἔφη, καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ ἐξ ἐτῶν ἐγεγόνει. Τὸ τοίνυν « λήψεται, καὶ διαθήσεται, καὶ εἰσάξει » ἀντὶ τοῦ Ἔλαβεν, καὶ διέθετο, καὶ εἰσήγαγε. Τὰς γὰρ συνθήκας πρὸς τὸν Σεδεκίαν ποιούμενος ὅρκους αὐτὸν φρικωδεστάτους ἀπῄτησε, μὴ παραβῆναι τὰ συγκείμενα· ὁ δὲ παραυτίκα τοὺς ὅρκους ἐπάτησε. Χειροτονῶν δὲ, φησὶν, αὐτὸν βασιλέα πάντας τοὺς πλούτῳ κομῶντας αἰχμαλώτους λήψεται. Τοῦτο δὲ ἡμᾶς καὶ τῶν Βασιλειῶν ἡ τετάρτη, καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ἐδίδαξεν· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης· πάντα δὲ, φησὶ, ταῦτα πραγματεύεται ὁ Βαβυλώνιος, ἀσθενῆ τὴν βασιλείαν ποιῶν, ἵν' ὑπακούῃ διηνεκῶς, καὶ στάσεως πρόφασιν μηδεμίαν ἔχῃ.

Vers. 15. *Et recedet ab eo, ut mittat homines in Ægyptum, ut det sibi equos et populum multum.* Quæ supra per imagines et per similitudinem dixerat, hic aperte docuit. Deinde per interrogationem subjecit : « Num prosperabitur? num salvabitur faciens contraria, et violans fœdus? num effugiet? » Vobis, inquit, usus sum judicibus, an justum sit, eum, qui jusjurandum et fœdera violarit, pœnas effugientem consequi salutem? Quia vero nihil respondistis, ego sententiam profero.

ιε'. *Καὶ ἀποστήσεται ἀπ' αὐτοῦ, τοῦ ἐξαποστέλλειν ἀνθρώπους*[89] *εἰς Αἴγυπτον, τοῦ δοῦναι αὐτῷ ἵππους, καὶ λαὸν πολύν.* Ἅπερ ἄνω συνεσκιασμένως καὶ παραβολικῶς ἔφη, ἐνταῦθα σαφῶς ἐδίδαξεν. Εἶτα κατ' ἐρώτησιν[90] ἐπάγει· « Εἰ κατευθυνεῖ, εἰ διασωθήσεται ὁ ποιῶν ἐναντία[91], καὶ παραβαίνων διαθήκην; εἰ ἐκφεύξεται; » Ὑμῖν, φησὶ, κέχρημαι κριταῖς, εἰ δίκαιον τὸν παραβάτην ὅρκων καὶ συνθηκῶν γενόμενον τὴν δίκην ἐκφυγεῖν, καὶ σωτηρίας τυχεῖν· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἀποκρίνεσθε, ἐγὼ τὴν ψῆφον ἐκφέρω.

VARIÆ LECTIONES.

[85] αὐτῷ. Ita B, sed Sirm. αὐτῇ. [86] Ιδ. B præm. δέ. [87] βασ. Ita Compl. Rec. lect. est βασιλείαν. [88] ἀλλά. Ita Compl. Rec. lect. est τοῦ. [89] ἀνθρ. Rec. lect. ἀγγέλους ἑαυτοῦ. [90] B ἐπερώτησιν. [91] ἐν *Hebr.* hæc.

Digitized by Google

ις', ιζ'. *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος · ἐὰν*[92] *μὴ ἐν*[93] *τῷ τόπῳ τοῦ βασιλέως τοῦ βασιλεύσαντος αὐτόν, ὃς*[94] *ἠτίμωσε τὴν ἀρὰν μου, καὶ παρέβη τὴν διαθήκην μου μετ' αὐτοῦ, ἐν μέσῳ Βαβυλῶνος τελευτήσει · καὶ οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ, οὐδὲ ἐν ὄχλῳ πολλῷ.* Ὁ ἀγνοῶν με, φησὶ τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, κατ' ἐμὲ τοὺς ὅρκους τοῦτον ἀπήτησεν · οὗτος δὲ ὑπὸ τοὺς ἐμοὺς πολιτευόμενος νόμους παραβάτης τῶν ὅρκων ἐγένετο. Διὸ τῷ χειροτονήσαντι αὐτὸν βασιλεῖ παραδοθήσεται, καὶ ἐν Βαβυλῶνι δέξεται τοῦ βίου τὸ τέλος. « Ποιήσει δὲ Φαραὼ[95] πόλεμον ἐν χαρακοβολίᾳ, καὶ ἐν οἰκοδομῇ βελοστάσεων τοῦ ἐξᾶραι πολλὰς[96] ψυχάς. » Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν ὁ μακάριος ἡμᾶς Ἱερεμίας ὁ προφήτης διδάσκει · τῶν γὰρ Χαλδαίων τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκούντων, ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς εἰς ἐπικουρίαν τῶν Ἰουδαίων ἀφίκετο · δείσαντες δὲ ταύτην οἱ Χαλδαῖοι τὴν ἔφοδον, ἀνεχώρησαν· ἀλλὰ τῷ Σεδεκίᾳ διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου παραινεῖ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, μὴ θαῤῥήσῃ[97] τῇ τοῦ Αἰγυπτίου βοηθείᾳ. « Παραυτίκα γὰρ, φησὶν, ἥξει βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ λήψεται τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ κἀνταῦθα διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ φησιν ὁ Θεός.

A

B

Vers. 16, 17. *Non vivam ego, dicit Adonai Dominus, nisi in loco regis, qui constituit eum regem, qui non honoravit maledictionem meam, et trangressus est testamentum meum cum eo, in medio Babylonis morietur; et non in exercitu magno, neque in turba multa.* Ignorans me Babyloniorum rex, inquit, meo impulsu ab isto jusjurandum exegit : sed iste, qui sub meis legibus degebat, jurisjurandi violator fuit. Idcirco ei regi, qui regem constituerat ipsum, tradetur, et in Babylone sortietur vitæ finem. « Faciet autem Pharao bellum * elevatione aggeris, et exstructione 803 vallorum, ut auferat animas multas. » Hoc etiam nos docet beatus Jeremias propheta. Cum enim Chaldæi Hierosolymam obsiderent, Ægyptiorum rex venit auxilio Judæis : cujus adventum veriti Chaldæi recesserunt. Verum Sedeciæ per Jeremiam prophetam præcepit auctor omnium Deus, ne confidat Ægyptiorum suppetiis. « Statim enim veniet, inquit, rex Babylonis, et capiet urbem. » Hæc etiam hoc loco per Ezechielem ait Deus.

ιη'. *Καὶ ἠτίμωσε τὴν ὁρκωμοσίαν τοῦ παραβῆναι διαθήκην, καὶ ἰδοὺ δέδωκε*[98] *τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ πάντα ταῦτα ἐποίησεν αὐτῷ, μὴ σωθήσεται;* Οὐδεμίαν, φησὶν, ὄνησιν ἐκ τῆς τοῦ Αἰγυπτίου συμμαχίας καρπώσεται, ἀλλὰ τῆς παραβάσεως τίσει δίκας.

Vers. 18. *Et non honoravit juramentum ut violaret fœdus, et ecce dedit manum suam, et omnia hæc fecit ei, num salvabitur?* Nullam, inquit, utilitatem ex Ægyptii societate percipiet, sed violati fœderis pœnas persolvet.

ιθ'-κα'. *Διὰ τοῦτο εἰπὲ, Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, Τὴν*[99] *ὁρκωμοσίαν μου, ἣν ἠτίμωσε, καὶ τὴν διαθήκην μου, ἣν παρέβη, καὶ δώσω αὐτὴν ἐπὶ κεφαλὴν αὐτοῦ. Καὶ ἐκπετάσω ἐπ' αὐτὸν τὸ δίκτυόν μου, καὶ ἁλώσεται ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ, καὶ*[1] *ἄξω αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ διακριθήσομαι μετ' αὐτοῦ ἐκεῖ περὶ τῆς ἀδικίας αὐτοῦ, ἧς ἠδίκησεν ἐν ἐμοὶ ἐν*[2] *πάσαις ταῖς φυγαδείαις αὐτοῦ. Καὶ πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ*[3] *αὐτοῦ σὺν πάσαις ταῖς παρατάξεσιν αὐτοῦ ἐν ῥομφαίᾳ πεσοῦνται, καὶ πάντας τοὺς καταλοίπους αὐτῶν εἰς πάντα ἄνεμον διασπερῶ, καὶ ἐπιγνώσεσθε, διότι ἐγὼ Κύριος λελάληκα.* Τῇ Αἰγυπτίων, φησὶ, βοηθείᾳ θαῤῥήσας τοὺς ἐμοὺς ὅρκους ἐπάτησεν · ἀλλ' ἐγὼ οἷόν τινι δικτύῳ τῇ τῶν Χαλδαίων χρησάμενος στρατείας ζωγρήσω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ Βαβυλῶνι παραπέμψω, καὶ τοὺς λογάδας αὐτοῦ, καὶ τῆς στρατείας τοὺς ἀρίστους παραδώσω σφαγῇ · τοὺς[4] δὲ ἐκ τοῦ πολέμου διαφυγόντας θάνατον παραδώσω δορυαλώτους, καὶ δι' αὐτῆς μαθήσεσθε τῆς πείρας, εἰρηκώς ·

C

D

Vers. 19-21. *Propterea dic: Hæc dicit Adonai Dominus: Juramentum meum quod non honoravit, et testamentum meum quod transgressus est, dabo illud in caput ejus. Et extendam super eum rete meum, et capietur in constrictione ejus, et ducam ipsum Babylonem, et disceptabo cum eo ibi de injustitia ejus, qua injuste egit contra me in omnibus exsiliis suis. Et omnes electi ejus cum omnibus aciebus ejus gladio cadent, et omnes reliquos ipsorum in omnem ventum dissipabo, et cognoscetis, quia ego Dominus locutus sum.* Fretus, inquit, Ægyptiorum auxilio 804 meum jusjurandum conculcavit : sed ego veluti quodam reti usus Chaldæorum exercitu, vivum capiam ipsum, et in Babylonem transmittam, et electos quosque milites ejus, et optimates exercitus neci dabo, eos vero qui e prœlio mortem effugerint capiendos curabo, et ipsa experientia vos discetis, verba mea carere mendacio. Quod significavit cum dixit :

ὡς ἀψευδῆ μου τὰ ῥήματα. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν

Καὶ ἐπιγνώσεσθε, διότι ἐγὼ Κύριος λελάληκα.

Et cognoscetis, quia ego Dominus locutus sum.

VARIÆ LECTIONES.

[92] ἐὰν μή. B ἢ μήν. [93] ἐν — βασιλεύσ. Ita quoque cod. Jes. apud Montf. [94] ὃς — μετ' αὐτοῦ. *Hebr.* cujus sprevit maledictionem, et cujus fœdus transgressus est. [95] Φαρ. B præm. πρὸς αὐτόν. [96] πολλ. Additur in Compl. et B juxta Hebr. [97] B θαῤῥήσαι. [98] δέδ. Ita quoque A et B juxta Hebr. Alii δέδωκα et deinde αὐτοῦ. [99] Τήν. B' præm. ἣ μήν. [1] καὶ — παρατάξ. αὐτοῦ (v. 21). Ita fere Compl. ubi tamen, φυγάσιν leg. pro φυγαδείαις. A habet καὶ πάσας φυγαδείας, ut Alex. [2] ἐν — αὐτ. Des. in Hebr. [3] ἐκλ. *Hebr.* fugitivi. [4] τοὺς — διαφ. Ita B pro τοὺς δὲ τῶν ἐκ τ. πολ. διαφυγόντων.

Digitized by Google

(VERS. 22, 23.) *Hæc dicit Adonai Dominus: Capiam ego de electis cedri altæ de vertice, et dabo de capite ramorum ejus, ex corde verticis ejus avellam, et plantabo super montem excelsum ego. Et suspendam illud in monte sublimi Israelis, et plantabo illud, et emittet germen, et faciet fructum, et erit cedrus magna, et requiescet sub ea omnis avis, et omne volatile sub umbra ejus requiescet, si rami ejus restituentur.* Vere domus irritans Israel est: et oculos habent, neque vident, et aures habent, neque audiunt. Quod si hæc non ita se habeant, nobis ostendant, quisnam iste sit sumptus de electis cedri sublimis ex corde verticis, et primum plantatus in excelso monte, deinde suspensus in sublimi monte Israelis, qui postquam suspensus fuit protulit germen fecitque fructum, et magna cedrus evasit, ita ut omnis avis omneque **805** volatile, non quadrupedes, neque reptile, sed omnis avis, et volatile, sub ejus umbra quiescat. Nam si hæc de Zorobabele dicta fuisse asseruerint, ostendant in quo monte Zorobabel suspensus sit, aut sub umbra ejus omnes aves volucresque requievisse. Zorobabel enim populo tantummodo, qui e captivitate simul redierat, imperavit: aliæ vero nationes non modo ipsi non obtemperarunt, sed etiam continenter ei bellum intulerunt: quamobrem ne ædificatio quidem templi divini brevi est absoluta. Quod si nequaquam Zorobabeli hæc congruunt, vix alii alicui poterunt convenire. Quod si conentur ad Machabæos prophetiam hanc referre, facile ipsorum mendacium coarguetur. Neque enim illi a regali, sed a sacerdotali tribu oriundi fuere: hic autem *cedrum* regium genus appellat. Etenim de Jechonia ita dixit: « Aquila magna, magnis alis prædita, tenera cedri avulsit, et Babylonem abduxit, » hoc est, regium genus. Si igitur neque Zorobabeli, neque Machabæis conveniunt quæ dicta sunt, perspicuum est de Domino ac Salvatore nostro Jesu Christo hæc fuisse prænuntiata, qui a Davide secundum carnem genus duxit, non ex aliquibus regni ramis majores habens, sed ex ipsa regum successione. Idque nos beatus Matthæus accurate docet; qui cum dixerit Salomonem Davidis filium, et illius filium Roboamum, deinde ordine omnes genealogias percurrerit usque ad transmigrationem Babylonis, subjicit: « Et post transmigrationem Babylonis **806** Jechonias genuit Salathielem (iste ipse qui captivus fuit). Salathiel autem genuit Zorobabelem [a]. » Atque hic est, qui post reditum populo imperavit. Ab his Dominus Christus secundum carnem genus ducit. Idcirco ait: « Sumam de electis cedri sublimis ex vertice, » hoc est, ex ipsa regia stirpe. Et rursus idem significans: « Et dabo a capite ramorum

(κβ', κγ'.) [b] *Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἀήψομαι* [c] *ἐγὼ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων* [d] *τῆς κέδρου τῆς ὑψηλῆς* [e] *ἐκ κορυφῆς, καὶ* [f] *δώσω ἀπὸ κεφαλῆς παραξυάδων αὐτῆς, ἐκ καρδίας κορυφῆς αὐτῆς ἀποκνιῶ, καὶ καταφυτεύσω ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ ἐγώ. Καὶ κρεμάσω αὐτὸν ἐν ὄρει μετεώρῳ Ἰσραήλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτόν, καὶ ἐξοίσει βλαστόν, καὶ ποιήσει καρπόν, καὶ ἔσται εἰς κέδρον μεγάλην, καὶ ἀναπαύσεται ὑποκάτω αὐτοῦ πᾶν ὄρνεον, καὶ ἅπαν πτερινὸν ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἀναπαύσεται, καὶ τὰ κλήματα αὐτοῦ ἀποκατασταθήσεται.* Ἀληθῶς οἶκος παραπικραίνων ὁ Ἰσραήλ, καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐ βλέπουσι, καὶ [g] ὦτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούουσι. Εἰ δὲ οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχει, δειξάτωσαν ἡμῖν, τίς οὗτος ὁ ληφθεὶς ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς κέδρου τῆς ὑψηλῆς ἐκ καρδίας κορυφῆς, καὶ καταφυτευθεὶς μὲν πρότερον ἐν ὄρει ὑψηλῷ, εἶτα κρεμασθεὶς ἐν ὄρει μετεώρῳ Ἰσραήλ, καὶ μετὰ τὸ κρεμασθῆναι ἐξοίσας βλαστὸν, καὶ ποιήσας καρπὸν, καὶ γενόμενος εἰς κέδρον μεγάλην, ὥστε πᾶν ὄρνεον καὶ πᾶν πτηνὸν, οὐ τετράποδον, οὔτε ἑρπετὸν, ἀλλὰ πᾶν ὄρνεον καὶ πετεινὸν ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἀναπαύεσθαι. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Ζοροβάβελ ταῦτα εἰρῆσθαι φήσαιεν, δειξάτωσαν ἐν ποίῳ ὄρει ὁ Ζοροβάβελ ἐκρεμάσθη, ἢ ὅτι πάντα τὰ ὄρνεα καὶ πετεινὰ [h] ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἀνεπαύσατο· μόνον γὰρ ὁ Ζοροβάβελ τοῦ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας συνανελθόντος λαοῦ ἄρξας διετέλεσε, τὰ δὲ ἄλλα ἔθνη οὐ μόνον αὐτοῦ οὐχ ὑπήκουσεν, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς ἐπολέμει. Οὗ χάριν οὐδὲ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ θείου νεὼ σύντομον ἐδέξατο πέρας. Εἰ δὲ οὐδαμῶς ἁρμόττει τῷ Ζοροβάβελ τὰ εἰρημένα, σχολῇ γ' ἂν ἑτέρῳ τινὶ ἁρμόσειεν. Εἰ δὲ εἰς τοὺς Μακκαβαίους τὴν προφητείαν ἑλκύσαι ἐπιχειρήσαιεν, ῥᾳδίως αὐτῶν τὸ ψεῦδος διελεγχθήσεται. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τῆς βασιλικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἱερατικῆς ὑπῆρχον ἐκεῖνοι φυλῆς· ἐνταῦθα δὲ κέδρον τὸ βασιλικὸν προσαγορεύει γένος. Καὶ γὰρ περὶ τοῦ Ἰεχονίου οὕτως ἔφη· « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος, τὰ ἁπαλὰ τῆς κέδρου ἀπέκνισεν, καὶ εἰς Βαβυλῶνα ἀπήγαγεν, » ἀντὶ τοῦ, βασιλικὸν γένος. Οὐκοῦν εἰ μήτε τῷ Ζοροβάβελ, μήτε τοῖς Μακκαβαίοις ἁρμόττει τὰ εἰρημένα, δῆλον ὅτι περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ταῦτα προηγόρευται, ὃς ἐκ τοῦ Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα κατῆγεν τὸ γένος, οὐκ ἐκ παραφυάδων τινῶν τῆς βασιλείας τοὺς προπάτορας ἔχων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν βασιλέων διαδοχῆς. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἡμᾶς ὁ μακάριος διδάσκει Ματθαῖος· τοῦ γὰρ Δαβὶδ τὸν Σολομῶντα εἰρηκὼς υἱὸν, κἀκείνου τὸν Ῥοβοὰμ, εἶτα ἑξῆς ἁπάσας τὰς γενεαλογίας διεξελθὼν μέχρι τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, ἐπάγει· « Καὶ μετὰ τὴν μετοικεσίαν Βαβυλῶνος Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ· » οὗτος αὐτὸς ὁ αἰχμάλωτος γεγονώς· ὁ Σαλαθιὴλ δὲ τὸν Ζοροβάβελ· οὗτος δέ ἐστιν ὁ μετὰ

[a] Matth. I, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[b] Ad vers. 22 et 23 in margine cod. Bav. ascriptum est περὶ Χριστοῦ. [c] Ἀήψ. B præm. καί, ut apud LXX. [d] ἐπιλ. Ita quoque A et B. Alii, ἐκλεκτῶν. [e] τ. ὑψ. Des. apud LXX. [f] καὶ — ἀποκνιῶ, καί. Ita Compl. [g] καὶ — ἀκούουσι. Des. in B. [h] πετεινά. B præm. τά.

Digitized by Google

τὴν ἐπάνοδον ἡγησάμενος τοῦ λαοῦ· ἐκ τούτων ὁ Δεσπότης Χριστὸς κατάγει τὸ γένος τὸ κατὰ σάρκα· διό φησι· « Λήψομαι ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς κέδρου τῆς ὑψηλῆς ἐκ κορυφῆς [12], » τουτέστιν ἐξ αὐτῆς τῆς βασιλικῆς ῥίζης· καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ σημαίνων, « Καὶ δώσω ἀπὸ κεφαλῆς παραφυάδων αὐτῆς, ἐκ καρδίας κορυφῆς ἀποκνιῶ. » Τοὺς μὲν οὖν αἰχμαλώτους ὁ Βαβυλώνιος ἀπέκνισεν, ἣν δὲ ἀνέλαβε σάρκα αὐτὸς ἀπέκνισεν ὁ Δεσπότης, ὡς προειρήκαμεν· ἑαυτῷ γὰρ τὸν ἀνθρώπινον ᾠκοδόμησε ναόν. « Καὶ καταφυτεύσω ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ ἐγὼ, » οὐχ ὁ Βαβυλώνιος· ὄρος δὲ ὑψηλὸν τὸ περιφανὲς τῆς Ἐκκλησίας καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαΐας καὶ Μιχαίας προεφήτευσαν· « Καὶ ἔσται, φησὶν, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων [13] τῶν ὀρέων, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτω δείξας τὸ ἐπίσημον αὐτοῦ διὰ τῶν θαυμάτων, καὶ διὰ τῶν κηρυγμάτων, προλέγει καὶ τὸ πάθος· « Καὶ κρεμάσω αὐτὸν ἐν ὄρει Ἰσραήλ. » Αὐτοῦ γὰρ συγχωρήσαντος, καὶ τὸ πάθος ἀπετελέσθη. Τοῦτο δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος δῆλον πεποίηκε τῷ Πιλάτῳ διαλεγόμενος· σεμνυνομένου γὰρ ἐκείνου, ὡς ἐξουσίαν ἔχοντος καὶ κολάσαι καὶ ἀπολῦσαι, ἔφησεν [14] ὁ Κύριος· « Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. » Ὡς ἐνέργειαν τοίνυν τὴν συγχώρησιν προσηγόρευσε. « Καὶ κρεμάσω αὐτὸν ἐν ὄρει μετεώρῳ Ἰσραήλ. » Ὑψηλὸς δὲ ὁ Γολγοθᾶ, ἔνθα ὁ σωτήριος ἐπάγη σταυρός. Εἶτα τὴν μετὰ τὸ πάθος ἀνάστασιν, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος βλάστησιν. « Καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν, καὶ ἐξοίσει βλαστὸν, καὶ ποιήσει καρπὸν, » ὃν ἡ οἰκουμένη τρυγῶσα καὶ σιτουμένη τὴν αἰώνιον ἐλπίζει ζωήν. « Καὶ ἀναπαύσεται ὑποκάτω αὐτοῦ πᾶν ὄρνεον. » Εἶτα σαφέστερον, « Καὶ πᾶν πετεινὸν ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἀναπαύσεται. » Οὐδὲν κτηνῶδες, οὐδὲ ἑρπετὸν καὶ χαμαίζηλον, ἀλλ' εἴ τι ὑπόπτερον, καὶ ἀεροπόρον, καὶ ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν ὁρμὴν ἔχον. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῆς πίστεως τρόφιμοι, ἄνω τὴν διάνοιαν πέμποντες, καὶ τὰ οὐράνια φαντάζόμενοι, καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς μεγίστης καθήμενοι κέδρου. *Κέδρον* δὲ αὐτὸν προσηγόρευσε κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐπειδὴ καὶ τὴν Δαβιτικὴν [15] βασιλείαν κέδρον ὠνόμασεν· ἔχει δὲ καὶ ἄσηπτον [16] ἡ κέδρος, ὥσπερ καὶ ὁ Δεσπότης, καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, τὸ ἀναμάρτητον ἔσχηκε. « Καὶ τὰ κλήματα αὐτοῦ, φησὶν, ἀποκατασταθήσεται. » Τοῦτο διὰ τὴν τηνικαῦτα τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐρημίαν ἐπήγαγεν· ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀποβλέψητε εἰς τὴν ἐσομένην μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς πόλεως ἐρημίαν· οὗτος γὰρ ὁ αἰώνιος βασιλεὺς ἐκεῖθεν ὁρμώμενος βασιλεύσει, καὶ ἐξ αὐτῆς λήψεται κλήματα· σημαίνει δὲ τὸν ἀποστολικὸν χορόν· ἀποκατασταθήσεται τοίνυν, φησὶ, τῇ Δαβιτικῇ [17] φυλῇ ἡ βασιλεία, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένας συνθήκας. Εἶτα ἐπάγει·

κδ'. *Καὶ γνώσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, ὅτι ἐγὼ Κύριος, ὁ ταπεινῶν ξύλον ὑψηλὸν, καὶ ὑψῶν ξύλον ταπεινὸν* [18], *καὶ ξηραίνων ξύλον*

Vers. 24. *Et cognoscent omnia ligna campi, me esse Dominum, qui humiliat lignum excelsum, et exaltat humile lignum, et arefacit lignum viride, et*

ejus, ex corde verticis avellam. » Captivos igitur Babylonius avulsit. Quam vero suscepit carnem ipse Dominus, ut ante diximus, avulsit : sibi enim humanum ædificavit templum. « Et plantabo super montem excelsum ego, » non Babylonius. *Montem* autem *excelsum* Ecclesiæ nobilitatem vocat. Sic enim Isaias quoque et Michæas prædixerunt. « Et erit, inquit [a], in novissimis diebus conspicuus mons Domini, et domus Dei in summitatibus montium, » et quæ sequuntur [b]. Ita ostensa ejus nobilitate per miracula atque præconia, prædicit etiam quod subiturus erat supplicium : « Et suspendam ipsum in monte Israelis. » Ipsius enim permissu ejus quoque passio absoluta est. Et hoc ipse Dominus Pilato perspicuum fecit cum eo colloquens : cum enim gloriaretur ille, quasi potestatem haberet et puniendi, et absolvendi : « Non haberes, dixit Dominus, potestatem, nisi tibi datum esset desuper [c]. » Ut efficientem causam igitur permissionem appellavit. « Et suspendam ipsum in monte excelso Israelis. » Excelsus autem mons est Golgotha, ubi crux salutaris infixa est. Deinde (prædicit) secuturam post passionem resurrectionem, et Evangelii propagationem. « Et plantabo **807** eum, et producet germen, et faciet fructum, » quem orbis terrarum vindemians et depascens æternam vitam sperat. « Et requiescet sub eo omnis avis ; » tum apertius, « et omne volatile sub umbra ejus requiescet. » Nullum jumentum, neque reptile, aut humi abjectum, sed si quid alatum est, et in aere incedens, et ad sublimia impetum habens. Tales enim sunt fidei alumni, ad superiora mentem transmittentes, et cœlestia cogitantes, et sub umbra maximæ cedri sedentes. *Cedrum* vero ipsum vocavit secundum humanitatem. Nam Davidicum quoque regnum cedrum nuncupavit : eaque est cedri natura, ut nunquam putrescat, quemadmodum etiam Dominus secundum humanitatem id habuit, ut peccare non posset. « Et rami ejus, inquit, restituentur. » Hoc subjecit propter solitudinem Hierosolymæ, quæ tunc erat ; hoc est : Ne respiciatis ad solitudinem urbis, quæ futura est post captivitatem. Hic enim sempiternus rex ab ea profectus regnabit, et ex ea accipiet ramos. Significat autem apostolicum chorum. Restituetur igitur Davidicæ tribui regnum, inquit, secundum ea pacta quæ cum Davide pepigit ipse Deus. Deinde subjicit :

humile lignum, et arefacit lignum viride, et

[a] Isa. II, 2 ; Mich. IV, 1. [b] Joan. XIX, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[12] κορ. B καρδίας. [13] B ἄκρου. [14] B ἔφη. [15] B Δαυϊτικήν. [16] ἄσ. B præm. τό. [17] Δαβ. B Λευϊτικῇ, ascripta tamen lectione nostra. [18] ταπ. Ed. prior hab. ὑψηλόν.

Digitized by Google

germinare facit aridum lignum. Ego Dominus locutus sum, et faciam. Cognoscent, inquit, omnes homines facile mihi esse, et ea quæ alta sunt humilia reddere, et quæ sunt humilia extollere, humidaque exsiccare, **808** et sicca florentia demonstrare. Quando enim viderint, post urbis solitudinem germen ex ea productum secundum Isaiæ prophetiam, « Egredietur enim virga, inquit, e radice Jessæ, et flos e radice ejus ascendet [d], » et hunc totius orbis terræ regem declaratum, cognoscent omnes me esse Dominum hæc prædicentem, et verbum opere comprobantem.

A χλωρὸν, καὶ ἀναθάλλων ξύλον ξηρόν. Ἐγὼ Κύριος λελάληκα καὶ ποιήσω. Γνώσονται, φησὶ, πάντες ἄνθρωποι, ὅτι ῥᾴδιόν μοι καὶ τὰ ὑψηλὰ ταπεινοῦν, καὶ ἀνυψοῦν τὰ ταπεινὰ, καὶ τὰ ὑγρὰ ξηραίνειν, καὶ τὰ ξηρὰ τεθηλότα δεικνύναι. Ὅταν γὰρ ἴδωσι μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἐρημίαν βλαστὸν ἐξ αὐτῆς φύσαντα κατὰ τὴν Ἡσαΐου προφητείαν· « Ἐξελεύσεται γὰρ, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται· » καὶ τοῦτον πάσης τῆς οἰκουμένης ἀναδεικνύμενον βασιλέα, γνώσονται πάντες, ὅτι ἐγὼ Κύριος προλέγων, καὶ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἐπάγων.

CAPUT XVIII.

VERS. 1-4. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, quæ vobis parabola hæc, in terra Israelis, dicentium: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum hebetati sunt? Vivo ego, dicit Adonai Dominus, si fuerit amplius parabola hæc in Israele. Quia omnes animæ meæ sunt; quemadmodum anima patris, ita etiam anima filii, omnes animæ meæ sunt, et anima peccans ipsa morietur.* Quibusdam videtur ad aliud caput digressa esse prophetia: sed cum iis quæ ante dicta sunt, ea quæ modo dicuntur consentanea videre licet. Cum enim, commemorata Sedeciæ fœderis violatione, futurum ex semine regio orbis terrarum imperium vaticinatus sit, necessario docet populum, non esse abutendum eo proverbio, quod injustitiæ Deum accuset, videlicet cum patres uvam acerbam comederint, filiorum dentes hebetatos **809** esse, vel, secundum Symmachum, stupidos esse factos. Ecce enim, inquit, cum reges illi, qui tunc regnabant, iniqui fuerint, semen ex ipsis orbis terrarum potietur imperio. Non enim patiar eorum quæ parentes deliquerint a filiis pœnas repetere, cum et horum et illorum sim Dominus, eamdemque omnium curam habeam: siquidem omnes animæ meæ sunt, et anima peccans ipsa pœnas luet. Tum justitiæ nos genera docet, et qua ratione possint homines et vita frui, et a supplicio soluti ac liberi esse.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

α'-δ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, τίς* [19] *ὑμῖν ἡ παραβολὴ αὕτη ἐπὶ* [20] *τῆς γῆς τοῦ Ἰσραὴλ λεγόντων* [21], *Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν* [22]; *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος, ἐὰν* [23] *γένηται ἔτι* [24] *ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἰσραήλ* [25]. *Ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν· ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ· πᾶσαι* [26] *αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσι, καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανεῖται.* Τισὶ δοκεῖ ἐπ' ἄλλο κεφάλαιον μεταβῆναι τὴν προφητείαν· ἔστι δὲ ἰδεῖν τοῖς προλεχθεῖσι τὰ εἰρημένα συμβαίνοντα. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς τοῦ Σεδεκίου παρανομίας μνημονεύσας, τὴν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ σπέρματος προεθέσπισεν ἐσομένην τῆς οἰκουμένης ἡγεμονίαν, ἀναγκαίως διδάσκει τὸν λαὸν μὴ κεχρῆσθαι τῇ ἀδικίαν τοῦ Θεοῦ κατηγορούσῃ παροιμίᾳ, ὅτι τῶν πατέρων φαγόντων ὄμφακα [27] οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν [28], ἤ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐγομφίασαν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, παρανόμων ὄντων τῶν τηνικαῦτα βασιλέων τὸ ἐξ αὐτῶν σπέρμα τῆς οἰκουμένης κρατήσει. Οὔτε γὰρ ἀνέξομαι, ὧν οἱ πατέρες ἐπλημμέλησαν, τὰς εὐθύνας ἀπαιτῆσαι τοὺς παῖδας· καὶ τούτων γὰρ κἀκείνων Δεσπότης εἰμὶ, καὶ τὴν αὐτὴν ἁπάντων τὴν [29] ἐπιμέλειαν ποιοῦμαι· πᾶσαι γὰρ αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν, ἡ δὲ ἁμαρτάνουσα ψυχὴ, αὕτη τίσει τὰς δίκας. Εἶτα διδάσκει ἡμᾶς τίνα τῆς δικαιοσύνης τὰ εἴδη, καὶ πῶς δυνατὸν, καὶ ζωῆς ἀπολαῦσαι, καὶ τιμωρίας ἀπαλλαγῆναι.

ε'. *Ὁ δὲ ἄνθρωπος ὃς ἐστι* [30] *δίκαιος, ὁ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην.* Τουτέστιν, ὁ ἴσα κατέχων τὰ τῆς δίκης ζυγά.

ς'. *Ἐπὶ τῶν ὀρέων οὐ φάγεται.* Ὁ τῆς τῶν εἰδώλων, φησὶ, θεραπείας πόρρω γινόμενος· ἐν γὰρ τοῖς ὄρεσι τὰ τούτων ἵδρυτο τεμένη. « Καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐ μὴ ἐπάρῃ πρὸς τὰ ἐπιθυμήματα [31] τοῦ [32] οἴκου Ἰσραήλ. » Ἀντὶ τοῦ, Ἐὰν μὴ

VERS. 5. *At homo, qui est justus, faciens judicium et justitiam.* Hoc est, qui æquam tenet justitiæ stateram.

VERS. 6. *Super montes non comedet.* Qui ab idolorum, inquit, cultu procul abfuerit, quorum templa in montibus erant posita. « Et oculos suos non sustulerit ad cogitationes domus Israel. » Hoc est, si non persequetur mala Israelis consilia. Et per

[d] Isa. XI, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[19] τίς. Ita quoque supra, t. I, p. 151. Rec. lect. est, τί. [20] ἐπὶ — τοῦ Ἰσρ. Des. supra, t. I, l. c. Rec. lectio est ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. [21] λεγ. Ita quoque l. c. Alii habent λέγοντες. [22] ἡμ. Sic quoque supra, l. c. Sed rec. lect. est ἐγομφίασαν. [23] ἐὰν γέν. ἔτι. Supra l. c. ἐὰν εἰ ἔσται. [24] ἔτι. Apud LXX seq. λεγομένη. [25] ἐν τῷ Ἰσρ. Supra, l. c. est, ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ὄμφακα αἱμωδιάσουσιν οἱ ὀδόντες. [26] πᾶσαι αἱ ψυχ. Des. apud LXX. [27] B ὄμφακας. [28] ὠμωδίασαν, pro ὠμοδίασαν, ut videtur. [29] τήν. Des. in B. [30] Rec. lect. ἔσται. [31] ἐπιθ. *Hebr.* idola. [32] τοῦ. Des. in B.

Digitized by Google

ἀκολουθήσῃ τοῖς κακοῖς Ἰσραὴλ ἐνθυμήμασι· καὶ διὰ τούτων δὲ ὡσαύτως, καὶ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν παρανομίαν ἐδήλωσε. « Καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐ μὴ μιάνῃ, καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν ἀφέδρῳ οὖσαν οὐ προσεγγιεῖ. » Προσήκει δὲ αὐτὸν, φησὶ, μήτε ἀλλοτρίαν συλῆσαι εὐνὴν, μήτε τῇ ἐν ῥύσει αἵματος οὔσῃ πλησιάσαι· καὶ τοῦτο γὰρ ἀπηγόρευτο τῷ νόμῳ.

A hæc similiter et impietatem et scelus declaravit. « Et uxorem proximi sui non polluerit, et ad mulierem fluxu sanguinis laborantem non accesserit. » Oportet autem ipsum, neque alienum cubile prædari, neque ad eam, quæ fluxu sanguinis menstruo laboret, prope accedere : hoc enim quoque interdictum lege fuit.

ζ'. *Καὶ ἄνθρωπον οὐ μὴ καταδυναστεύσῃ, καὶ ἐνεχυρασμὸν ὀφείλοντος ἀποδώσῃ, καὶ ἅρπαγμα οὐχ ἁρπᾶται.* Πάσης, φησὶ, πλεονεξίας εἰ ὀφθείη ἐλεύθερος. Εἶτα ἡ ἐπίτασις τῆς ἀρετῆς· « Τὸν ἄρτον αὐτοῦ πεινῶντι δώσει, καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ ἱμάτιον. » Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ μὴ ἁρπάσαι, ἀλλὰ δεῖ καὶ κοινωνοὺς τῶν ὄντων τοὺς δεομένους λαβεῖν.

VERS. 7. *Et hominem non oppresserit, et pignus debitoris reddiderit, et rapinam non rapuerit.* Si ab omni avaritia, inquit, liber conspectus fuerit. Deinde sequitur virtutis incrementum. « Panem suum esurienti dabit, et nudum induet vestimento. » **810** Non enim satis est non rapuisse, sed oportet in facultatum societatem etiam indigentes recipere.

B

η'. *Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει, καὶ πλεονασμὸν*[33] *οὐ λήψεται.* Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα πλεονεξίας εἴδη. « Ἀπὸ ἀδικίας ἀποστρέψει χεῖρα[34] αὐτοῦ. » Συντόμως τὴν παρανομίαν ἀπηγόρευσεν. « Καὶ κρῖμα[35] ποιήσει ἀναμέσον ἀνδρὸς καὶ τοῦ πλησίον αὐτοῦ. » Εἰ δίκαιος ἀναφανείη κριτὴς, μὴ πρὸς χάριν ἢ ἀπέχθειαν ἐκφέρων τὴν ψῆφον· εἶτα συντόμως·

VERS. 8. *Argentum suum ad usuram non dabit, et id quod amplius est non accipiet.* Etenim hæ quoque avaritiæ sunt species. « Ab injuria avertet manum suam. » Breviter iniquitatem interdixit. « Et judicium faciet inter virum et proximum suum. » Si justum se judicem præbuerit, neque ex gratia, neque ex odio sententiam ferens. Deinde breviter :

θ'. *Καὶ ἐν τοῖς προστάγμασί μου πεπόρευται, καὶ τὰ δικαιώματά μου πεφύλακται τοῦ ποιῆσαι αὐτά· δίκαιος οὗτός ἐστι, ζωῇ ζήσεται, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Ὁ τὰ εἰρημένα, φησὶ, πάντα πεποιηκὼς, καὶ τῶν ἀπειρημένων πάντων ἐλεύθερος, καὶ τῇ τοῦ δικαίου προσηγορίᾳ τιμηθήσεται, καὶ τοὺς τῆς ζωῆς τρυγήσει καρπούς.

VERS. 9. *Et si in præceptis meis ambulaverit, et justificationes meas custodiverit, ut faceret eas : justus hic est, vita vivet, dicit Adonai Dominus.* Qui omnia, inquit, fecerit quæ dicta sunt et ab omnibus quæ interdicta sunt liber fuerit, et justi cognomento cohonestabitur, et vitæ colliget fructum.

C

ι'. *Καὶ ἐὰν γεννήσῃ υἱὸν λοιμὸν, ἐκχέοντα αἷμα, καὶ ποιοῦντα ἁμαρτήματα.* Εἶτα συντόμως· « Ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ δικαίου οὐ πορεύεται[36]. » Ἀλλ' ἕκαστον τῶν ἤδη ἀπηγορευμένων εἰργάσατο, καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν ὥδευσεν· ἀνομίαν, φησὶ, πεποίηκεν οὗτος.

VERS. 10. *Et si genuerit filium perniciosum, effundentem sanguinem, et facientem peccata.* Tum breviter : [11, 12] « In via patris sui justi non ambulat, » sed unumquodque eorum, quæ jam prohibita sunt, patravit, et contraria via incessit ; iniquitatem, inquit, fecit iste.

ιγ'. *Ζωῇ οὐ ζήσεται, πάσας τὰς ἀνομίας ταύτας ἐποίησε, θανάτῳ θανατωθήσεται, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν ἔσται.* Οὐδὲν, φησὶν, ὁ παράνομος ἐκ τῆς πατρῴας ἀρετῆς ὠφεληθήσεται, ἐναντίον ἐκείνῳ προαιρούμενος βίον, ἀλλὰ τῶν οἰκείων σπερμάτων δρέψεται τοὺς καρπούς.

VERS. 13. *Vita non vivet, omnes iniquitates has fecit, morte morietur, sanguis ejus super ipsum erit.* Nihil, inquit, scelerato profuerit patria virtus, qui aliam vitam quam ille vivere instituat, sed suorum seminum fructus percipiet.

ιδ'. *Ὅταν δὲ, φησὶ, γεννήσῃ υἱὸν, καὶ ἴδῃ πάσας τὰς ἁμαρτίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἃς ἐποίησε, καὶ φοβηθῇ, καὶ μὴ ποιήσῃ κατὰ ταύτας*[37]. Εἶτα ἐφεξῆς λέγει· Ὅτι τῆς τῶν εἰδώλων ἑαυτὸν λατρείας ἀπήλλαξε, καὶ τῆς τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ παρανομίας οὐ κεκοινώνηκε, γάμοις τε ἀλλοτρίοις οὐκ ἐπεβούλευσε, πᾶν[38] εἶδος πλεονεξίας ἐμίσησε, τὴν δὲ δυνατὴν θεραπείαν τοῖς δεομένοις προσήνεγκεν, τῶν μὲν λιμὸν ἐξελαύνων, τοὺς δὲ περιβάλλων καὶ γυμνότητος ἀπαλλάττων, καὶ πάσας ὁμοῦ τὰς ἐντολὰς διεφύλαξέν.

VERS. 14. *Cum vero genuerit*, inquit, *filium, videritque ille omnia peccata parentis sui quæ fecit, et timuerit, neque fecerit secundum hæc.* [15, 16] Deinde ordine persequitur : Quia ab idolorum cultu se immunem **811** præstitit,* neque scelerum domus Israelis particeps fuit, alienisque nuptiis non insidiatus est, omne genus avaritiæ odit, eamque quam potuit curam indigentibus adhibuit, aliorum famem expellens, alios induens et a nuditate liberans, omniaque simul præcepta servavit.

D

VARIÆ LECTIONES.

[33] πλεον. *Hebr.* fenus. [34] B χεῖρας. [35] κρ. Apud LXX, sequ. δίκαιον. [36] B πεπόρευται. Rec. lectio est οὐκ ἐπορεύθη. [37] Rec. lectio, κατ' αὐτάς. [38] πᾶν. B add. τε.

Digitized by Google

VERS. 17 *Non morietur hic*, inquit, *in iniquitatibus patris sui, sed vita vivet.* Neque enim justum est ab hoc pro sceleribus illius exigi pœnas.

VERS. 18, 19. *Pater autem illius*, inquit, *quoniam tribulatione tribulavit, et rapinam rapuit, et contraria fecit in medio populi, et mortuus est in iniquitate sua. Et dixistis : Cur non tulit filius iniquitatem patris sui?* Vos autem injuste, inquit, judicantes vultis filium impii pro parente supplicia subire, et vos invicem percontamini, Cur de sceleribus patris haud solvit pœnas? Ego autem vobis dico : « Quia filius judicium, et justitiam, et misericordiam fecit, omnia legitima mea custodivit, et fecit ea, vita vivet. » Quoniam non eamdem viam quam pater secutus est, sed meam viam viæ patris anteposuit, dignum reperit viæ exitum.

VERS. 20. *Anima autem peccans ipsa morietur, filius non feret iniquitatem patris sui, et pater non portabit iniquitatem filii sui.* Eadem rursus apertius breviterque declaravit : « Justitia justi super eum erit, et iniquitas iniqui super ipsum erit. » Sæpe eadem repetit, cum velit in **812** audientibus eorum stabiliri memoriam.

VERS. 21, 22. *Et iniquus, si reversus fuerit ab omnibus iniquitatibus suis quas fecit, et custodiverit omnia mandata mea, et fecerit judicium et justitiam, et misericordiam, vita vivet et non morietur. Omnia autem delicta ejus, quæcunque fecit, non commemorabuntur ei : in justitia sua, quam fecit, vivet.* Tantum abest, inquit, ut ab alio pro alio pœnas reposcam, ut etiam ipsum legis violatorem, quamvis infinita facinora patrarit, si tamen ille pœnitens resipiscat et justitiæ vias persequi instituat, et accipiam et vita dignum censeam. Deinde propriam bonitatem declarat.

VERS. 23. *Nunquid voluntate velim mortem iniqui, dicit Adonai Dominus, sicut converti ipsum a via sua mala, et ipsum vivere?* Non mortem, inquit, iniqui, sed pœnitentiam cupio : neque enim ut punirem hominum naturam creavi, sed ut cum ea vitam communicarem. Et rebus verba testimonium dant : siquidem neque prophetas suo numine afflasset, aut apostolos misisset, et scriptas leges tradidisset, pollicereturque bona, et gehennam minaretur, si punire cuperet : sed permisisset homines eo ferri, quocunque vellent. Nunc autem omnia hæc facere perseverat, ut ab iis calamitatibus, quas minatus est, liberet. Esse autem quæ dicuntur non solum verba, sed res, quæ partim

ιζ'. *Οὐ τελευτήσει οὗτος*, φησὶν, *ἐν ταῖς ἀδικίαις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ ζωῇ ζήσεται.* Οὔτε γὰρ δίκαιον, τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἐκείνου παρανομίας εἰσπράττεσθαι δίκας.

ιη', ιθ'. *Ὁ*[39] *δὲ πατὴρ αὐτοῦ*, φησὶν, *ἐπειδὴ θλῖψει ἔθλιψε, καὶ ἅρπαγμα ἥρπασε, καὶ ἐναντία ἐποίησεν ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ. Καὶ εἴπατε, Τί οὐκ ἔλαβεν ὁ*[40] *υἱὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; Ὑμεῖς δέ* φησιν ἀδίκως κρίνοντες βούλεσθε τοῦ παρανόμου τὸν υἱὸν τιμωρίαν ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ὑπομεῖναι, καὶ ἀλλήλων πυνθάνεσθε, Τί δήποτε τὰς τοῦ πατρὸς παρανομίας οὐκ ἔτισεν; Ἐγὼ δὲ ὑμῖν φημι, « Ὅτι ὁ υἱὸς κρίμα[41], καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἔλεον ἐποίησε, πάντα τὰ νόμιμά μου συνετήρησε, καὶ ἐποίησεν αὐτὰ, ζωῇ ζήσεται. » Ἐπειδὴ οὐ τὴν αὐτὴν ὧδευσε τῷ πατρὶ, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν ὁδὸν τῆς τοῦ πατρὸς προετίμησεν, ἄξιον εὗρατο τῆς ὁδοῦ τὸ τέλος.

κ'. *Ἡ δὲ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὕτη*[42] *ἀποθανεῖται, ὁ υἱὸς οὐ λήψεται τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ὁ πατὴρ λήψεται τὴν ἀδικίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.* Τὰ αὐτὰ πάλιν σαφέστερον καὶ συντόμως παρεδήλωσε· « Δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται. » Πολλάκις τὰ αὐτὰ λέγει, βεβαίαν αὐτῶν τὴν μνήμην ἐν τοῖς ἀκούουσι γενέσθαι βουλόμενος.

κα', κβ'. *Καὶ ὁ ἄνομος ἐὰν ἐπιστρέψῃ*[43] *ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, καὶ φυλάξηται πάσας τὰς ἐντολάς μου, καὶ ποιήσῃ κρίμα, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἔλεον, ζωῇ ζήσεται, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃ. Πάντα δὲ παραπτώματα αὐτοῦ ὅσα ἐποίησεν, οὐ μνησθήσεται αὐτῷ*[44] *ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ, ᾗ ἐποίησε, ζήσεται.* Τοσοῦτον δὲ, φησὶν, ἀπέχω τοῦ δίκας ἕτερον ὑπὲρ ἑτέρου εἰσπράξαι, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν παραβάτην τοῦ νόμου, κἂν μυρίας παρανομίας ἐργάσηται, μεταβαλλόμενον, καὶ μεταμελείᾳ χρώμενον, καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης ὁδὸν προαιρούμενον, καὶ δέξομαι, καὶ ζωῆς ἀξιώσω· εἶτα τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα παραδηλοῖ.

κγ'. *Οὐ*[45] *μὴ θελήσει θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου*[46], *λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν ἐκ*[47] *τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆσαι αὐτόν;* Οὐ τὸν θάνατον, φησὶ, τοῦ ἀνόμου ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν ποθῶ· οὐδὲ γὰρ ἵνα κολάσω, τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ἐδημιούργησα, ἀλλ' ἵνα ζωῆς μεταδῶ· μαρτυρεῖ δὲ τοῖς λόγοις τὰ πράγματα· οὐ γὰρ ἂν προφήταις ἐνέπνευσε, καὶ ἀποστόλους ἀπέστειλε, καὶ ἐγγράφους ἔδωκε νόμους, καὶ ἀγαθὰ ὑπισχνεῖται, καὶ γέενναν ἀπειλεῖ, κολάζειν[48] βουλόμενος· ἀλλ' εἴασεν ἂν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἂν θέλωσι, φέρεσθαι· νῦν δὲ ταῦτα πάντα διατελεῖ ποιῶν, ἵνα τῶν ἠπειλημένων ἐλευθερώσῃ δεινῶν· ὅτι δὲ οὐ λόγοι μόνον τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ τὰ[49] πράγματα, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[39] Aliter apud LXX, leg. vers. 18 et 19. [40] ὁ — αὐτοῦ. Ita quoque A. et B. [41] κρίμα καί. Des. apud LXX, et in A. [42] αὕτη. Ita quoque A.; sed B αὐτή, ut. infra, in Eran. dial. 2. [43] Rec. lect. ἀποστρέψῃ. [44] αὐτ. Des. apud LXX. [45] Οὐ Des. apud LXX, et supra, t. I, p. 788. [46] ἀν. Supra, l. c. ἁμαρτωλοῦ. [47] ἐκ — πονηρ. Des. supra, l. c. ubi leg. ἐπιστρ. αὐτὸν καὶ ζῇν. [48] B κολάσαι. [49] τά Des. in B.

Digitized by Google

γενόμενα, καὶ γιγνόμενα, μάρτυς ἡ θεία Γραφή. Ὁ γὰρ Ἐζεκίας ἐκ δυσσεβοῦς πατρὸς τοῦ Ἄχαζ φύς, οὐ μόνον οὐκ ἔτισεν ὑπὲρ τοῦ πατρὸς δίκας, ἀλλὰ καὶ περιφανέστατος ἐκ τῆς οἰκείας εὐσεβείας ἐγένετο. Ὁ δέ γε πανόλβιος Μανασσῆς, ἐκ διαμέτρου ἐναντίαν ὁδεύσας τῷ φύσαντι, οὐδὲν τῆς πατρῴας εὐσεβείας ἀπώνατο· μεταμελείᾳ δὲ χρησάμενος τῆς σωτηρίας ἀπήλαυσεν. Ἀμὼν[50] δὲ ὁ τούτου υἱός, τὴν μὲν πατρῴαν πονηρίαν ζηλώσας, τὴν δὲ μετάνοιαν οὐκέτι, κακῶς τὸν βίον κατέλυσεν· ὁ δὲ τούτου παῖς Ἰωσίας, τοῦ πατρὸς τὴν ἀσέβειαν βδελυξάμενος, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς ἀρετῆς εἴδεσι τὴν ψυχὴν κατακοσμήσας, τῷ τῶν ἁγίων συνηρίθμηται καταλόγῳ, οὐδεμίαν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς παρανομίας λώβην ἑλκύσας· οἱ δὲ τούτου παῖδες, τοῦτον μὲν οὐ ζηλώσαντες, δυσσεβείᾳ δὲ πάσῃ συζήσαντες, δίκας τῶν οἰκείων πλημμελημάτων ἐξέτισαν, ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς φιλοθεΐας οὐδὲν ὄφελος καρπωσάμενοι. Καὶ ἐξ αὐτῆς τοίνυν τῆς τῶν ἁγίων Γραφῶν ἱστορίας, ἀληθῆ πέφηνε τοῦ Δεσπότου τὰ λόγια. Φέρε τοίνυν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑρμηνείας ἐπανέλθωμεν.

gestæ sint, partim gerantur, testis est divina Scriptura. Ezechias enim ex impio patre Achaso natus, non solum pro parente non solvit pœnas, sed etiam propria pietate nobilissimus evasit. Præstantissimus autem Manasses, omnino contrariam parenti viam ingressus, nihil a patria pietate utilitatis percepit : at ubi eum pœnituit, salutem est consecutus. Et Amon, hujus filius, patris improbitatem æmulatus, non item pœnitentiam, malum habuit vitæ exitum, cujus filius Josias, patris aversatus impietatem, omni virtutis genere anima instructa, in sanctorum numerum ascriptus est, nullo ex iniquitate paterna contracto detrimento. At ejus filii minime ipsum æmulati, sed omni impietate astricti, pœnas suorum delictorum persolverunt, nulla ex pietate patria utilitate percepta. Ex ipsa igitur sanctarum Scripturarum historia, vera ostensa sunt eloquia Domini. Age igitur, ad ea quæ sequuntur interpretanda revertamur.

κδ'. *Καὶ ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι ἀδικίαν, κατὰ πάσας τὰς ἀδικίας*[51] *ἃς ἐποίησεν ὁ ἄνομος, ἐὰν*[52] *ποιήσῃ, οὐ μὴ ζήσεται· πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν, οὐ μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῷ παραπτώματι, ᾧ παρέπεσε, καὶ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ, αἷς ἥμαρτεν, ἐν αὐταῖς ἀποθανεῖται.* Ὥσπερ, φησίν, εἴ τις τῶν παρανόμων, τὸν πρότερον βδελυξάμενος βίον, τὸν ἐναντίον προέλοιτο, δέξομαι τὴν μετάνοιαν, καὶ ζωῆς αὐτὸν ἀξιώσω· οὕτως, εἴ τις τῶν δικαίων, παντελῶς τὴν τῆς δικαιοσύνης καταλιπὼν ὁδὸν, εἰς τὴν ἑτέραν τράπηται, πάντα μὲν τὸν πρότερον ἀπολέσει δρόμον, πρόσφορον δὲ τῇ ὁδῷ εὑρήσει τὸ τέλος· ἐν γὰρ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ ἀποθανεῖται. Ἐπιστῆσαι δὲ χρὴ, ὡς οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, Ἐὰν ἁμάρτῃ, ἀλλ' « Ἐὰν ἀποστραφῇ ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιήσῃ ἀδικίαν[53] κατὰ πάσας τὰς ἀδικίας, ἃς ἐποίησεν ὁ ἄνομος· » ἐπεὶ προσπταίουσι καὶ τῶν εὐσεβῶν τινες, ἀλλ' ἀνιστάμενοι πάλιν αὐτὴν ὁδεύουσι τὴν ὁδὸν, καὶ τῇ μετανοίᾳ χρώμενοι, τῆς σωτηρίας τυγχάνουσιν· οἱ δὲ παντελῶς ταύτης ἀφιστάμενοι, τοὺς τῆς ἐναντίας ὁδοῦ τρυγῶσι καρπούς.

Vers. 24. *Et cum conversus fuerit justus a justitia sua, et fecerit injustitiam, secundum omnes injustitias quas fecit iniquus, si fecerit, non vivet; omnes justitiæ ejus, quas fecit, non commemorabuntur; in delicto, quo deliquit, et in peccatis suis quæ peccavit, in ipsis morietur.* Quemadmodum, inquit, si quis improbus pristinam abominatus vitam, contrariam sequi instituerit, admittam ejus pœnitentiam, ipsumque vita dignabor : ita si quis omnino deserta justitiæ via, aliam ingressus fuerit, omnem pristinum cursum amittet, et convenientem reperiet viæ exitum, in peccatis enim suis morietur. Et sciendum est eum non simpliciter dixisse « si peccarit, » sed « si conversus fuerit a justitia sua, et fecerit injustitiam, secundum omnes injustitias, quas fecit iniquus, » quandoquidem offendunt etiam ex piis aliqui, sed resurgentes eadem rursus incedunt via, et pœnitentia salutem consequuntur : at qui prorsus ab hac recedunt, contrariæ viæ fructus percipiunt.

κε'. *Καὶ εἴπατε, φησὶν, Οὐ κατευθύνει ἡ ὁδὸς Κυρίου· ἀκούσατε δὴ οἶκος Ἰσραὴλ, Μὴ ἡ ὁδός μου οὐ κατευθύνει; οὐχὶ ἡ ὁδὸς ὑμῶν οὐ κατευθύνει;* Ταύτην μου, φησὶ, τὴν δικαίαν ψῆφον ὁρῶντες ἀδικίαν τολμᾶτε κατηγορεῖν; καὶ μὴν ἔδει ὑμᾶς καθ' ὑμῶν αὐτῶν τὴν κατηγορίαν ποιεῖσθαι, ὅτι τοιαύτην ὁρῶντες παρὰ τῷ κριτῇ δικαιοσύνην προαιρεῖσθε τὴν ἀδικίαν. εἶτα τὰ αὐτὰ πάλιν συντόμως διέξεισι[54] καὶ ὁ δίκαιος εἰς τὴν ἐναντίαν τρεπόμενος τῷ τῆς ἁμαρτίας θανάτῳ παραδοθήσεται, καὶ ὁ

Vers. 25. *Et dixistis,* inquit : *Non est recta via Domini. Audite, quæso, domus Israel : Num via mea non est recta? nonne via vestra non est recta?* Hanc, inquit, meam justam sententiam cernentes injustitiæ audetis accusare? atqui oportebat ut vosmet ipsos accusaretis, qui, tali conspecta judicis justitia, injustitiam prætulistis. [26-28.] Deinde eadem rursus breviter enarrat, et justus in contrariam viam conversus morte peccati condemnabitur, et peccator rursus pœnitentia adductus, et

VARIÆ LECTIONES.

[50] Ed. prior hab. Ἀμώς. [51] ἀδ. Ita quoque A et B. Alii, ἀνομίας. [52] ἐὰν — ζήσεται. Hæc tantum in Compl. exstant. Rectius in ed. Grab. leg. καὶ ποιήσει, καὶ ζήσεται; [53] ἀδ. — τάς. Ex B suppl. [54] διέξ B add. καὶ διδάσκει ὅτι.

Digitized by Google

in omni virtute incedere instituens, vitam ex resipiscentia percipiet.

VERS. 29. *Hæc autem*, inquit, *videns domus Israel, ait : Non est recta via Domini : nunquid via Domini non est recta, domus Israel? nonne via vestra non est recta?* Ipsæ, inquit, res clamant, judicia mea recta et justa esse, at vestrum **815** institutum improbitatis plenum esse.

VERS. 30. *Idcirco unumquemque vestrum secundum viam suam judicabo, domus Israel, dicit Adonai Dominus.* Ita minatus, justa prolata sententia, ad admonitionem orationem convertit.

VERS. 31. *Convertimini et revertimini ab omnibus impietatibus vestris, et non erunt vobis in tormentum iniquitatis. Projicite a vobis omnes impietates vestras, quibus impie egistis contra me, et facite vobis ipsis cor novum, et spiritum novum, cur enim moriemini, domus Israel?* Relinquite, inquit, impietatis viam, et aliam suscipite mentem, et ad meas leges declinate, ne mortem ex improbitate percipiatis. *Cor* enim *novum* et *spiritum novum* animæ ad meliora conversionem appellavit. Deinde propriam quoque declarat bonitatem.

VERS. 32. *Quia nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus, sicut converti ipsum a via sua, et animam ejus vivere, dicit Adonai Dominus; revertimini igitur et vivetis.* Scientes, inquit, me non pœnam, sed pœnitentiam peccatoris cupere, resipiscite et vitæ fructus percipite. Hæc etiam nobis congruit medicina. « Non enim Judæorum Deus tantum est, sed etiam gentium, et ipse Dominus omnium dives in omnes qui invocant illum[d]. » Relinquamus igitur improbitatis viam, cujus finis interitus et perditio est, et tandem viam divinam discamus, quæ ad cœlos ducit, quæque **816** nobis fiduciam præbet, ut Deo confidamus : quam utinam consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri gloria competit cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum, Amen.

[d] Rom. II, 29, 30; X, 12.

ἁμαρτωλὸς πάλιν μετανοίᾳ χρώμενος, καὶ διὰ πάσης ὁδεύειν τῆς ἀρετῆς προαιρούμενος, ζωὴν ἐκ τῆς μεταμελείας καρπώσεται.

κθ'. *Ταῦτα*[58] *δὲ*, φησὶν, *ὁρῶν ὁ οἶκος Ἰσραὴλ λέγει· Οὐ κατορθοῖ, ἡ ὁδὸς Κυρίου· μὴ ἡ ὁδὸς Κυρίου οὐ κατορθοῖ, οἶκος Ἰσραήλ; οὐχὶ ἡ ὁδὸς ὑμῶν οὐ κατορθοῖ;* Αὐτὰ, φησὶ, βοᾷ τὰ πράγματα, ὅτι αἱ μὲν ἐμαὶ κρίσεις ὀρθαὶ καὶ δίκαιαι, ἡ δὲ ὑμετέρα προαίρεσις παρανομίας μεστή.

λ'. *Διὰ τοῦτο ἕκαστον κατὰ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Οὕτως ἀπειλήσας, καὶ τὴν δικαίαν ψῆφον ἐξενεγκὼν ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον.

λα'. *Ἐπιστράφητε καὶ ἀποστρέψατε ἐκ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν ὑμῶν, καὶ*[56] *οὐκ ἔσονται ὑμῖν εἰς κόλασιν ἀδικίας. Ἀπορρίψατε ἀφ' ἑαυτῶν πάσας τὰς ἀσεβείας ὑμῶν, ἃς ἠσεβήσατε εἰς ἐμὲ, καὶ ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινὸν, καὶ ἵνατί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραήλ,* Καταλείψατε, φησὶ, τὴν τῆς ἀσεβείας ὁδὸν, καὶ ἑτέραν ἀναδέξασθε γνώμην, καὶ εἰς τοὺς ἐμοὺς ῥέψατε νόμους, ἵνα μὴ θάνατον ἐκ τῆς πονηρίας καρπώσησθε. *Καρδίαν* γὰρ *καινὴν* καὶ *πνεῦμα καινὸν*, τὴν ἐπὶ τὰ ἀμείνω τῆς ψυχῆς τροπὴν προσηγόρευσεν· εἶτα καὶ τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα γυμνοῖ.

λβ'. *Διότι*[57] *οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, ὡς*[58] *τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, καὶ ζῆν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· ἐπιστρέψασθε*[59] *καὶ ζήσεσθε.* Εἰδότες, φησὶν, ὡς οὐ τὴν κόλασιν, ἀλλὰ τὴν μεταμέλειαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ποθῶ, χρήσασθε τῇ μετανοίᾳ καὶ δέξασθε τῆς ζωῆς τοὺς καρπούς. Τοῦτο καὶ ὑμῖν ἁρμόττει τὸ φάρμακον. « Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν καὶ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. » Καταλίπωμεν τοίνυν τὴν τῆς κακίας ὁδὸν, ἧς τὸ τέλος ὄλεθρος καὶ ἀπώλεια, καὶ μεταμάθωμεν τὴν θείαν πορείαν, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάγουσαν, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν ἡμῖν παῤῥησίαν παρέχουσαν· ἧς τύχοιμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα πρέπει[60], σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[58] Ταῦτα ὁρῶν. Des. apud LXX. [56] καὶ — ἀδικ. *Hebr.* nec offendiculo erit vobis iniquitas (vestra). [57] Διότι, κ. τ. λ. Aliter et LXX et Hebr. [58] ὡς—ψυχ. αὐτ. Hæc ex vers. 23 desumpta sunt. [59] Alii, ἐπιστρέψατε. [60] πρ. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ Ζ'.

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT XIX.

VERS. 1, 2. *Et tu institue lamentationem super principem Israelis. Et dices : Quid mater tua leæ-*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

α', β'. *Καὶ σὺ λάβε θρῆνον ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἐρεῖς· Τί ἡ μήτηρ σου λέαινα*[61];

VARIÆ LECTIONES.

[61] λέαινα. Rec. lect. est σκύμνος.

Digitized by Google

Τὰ συμβησόμενα, φησὶ, τῷ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεῖ, δι' ὧν αὐτὸν θρηνεῖς, προαγόρευσον. Βασιλέα δὲ Ἰσραὴλ οὐ τὸν ἐν Σαμαρείᾳ καθήμενον λέγει· πάλαι γὰρ ἐκείνη κατελύθη ἡ βασιλεία· ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Πάντων γὰρ τῶν τηνικαῦτα ὑπολειφθέντων ὁ τοῦ Ἰούδα βασιλεὺς ἐβασίλευε· καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἡ τετάρτη διδάσκει τῶν Βασιλειῶν, καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ δευτέρα. *Μητέρα* δὲ *τοῦ βασιλέως* τὴν Ἱερουσαλὴμ προσηγόρευσεν· ἐκεῖθεν γὰρ οἱ βασιλεῖς ὡρμῶντο· *λέαιναν* δὲ αὐτὴν καλεῖ, οὐ διὰ τὸ βασιλικὸν μόνον τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τοῦ ἤθους θρασύτητα. « Ἐν μέσῳ λεόντων ἐνεμήθη [62]. » Τῶν κύκλῳ, φησὶ, βασιλέων ἐζήλωσε τὸν τρόπον. « Ἐν μέσῳ λεόντων ἐπλήθυνε σκύμνους αὐτοῦ [63]. » Σημαίνει δὲ τὰ μετὰ τὸν Ἰωσίαν συμβάντα· τέτταρες γὰρ βασιλεῖς ἐν ὀλίγῳ [64] τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠγήσαντο, Ἰωάχαζ, Ἰωακεὶμ, Ἰεχονίας, Σεδεκίας.

A *na?* Quæ eventura sint, inquit, regi Israelis, per quæ eum luges, prædicito. Regem autem Israelis, non eum qui in Samaria residebat, dicit, siquidem regnum illud pridem eversum fuerat, sed eum qui in Hierosolymis jura dabat, intelligit : omnibus enim qui tunc reliqui fuerant rex Judæ imperabat; quod nos et quartus docet Regnorum liber, et Paralipomenon secundus. *Matrem* autem *regis* Hierosolymam nuncupavit, cum illinc reges proficiscerentur. Et *leænam* ipsam vocat, non solum propter urbis regiam nobilitatem, sed etiam propter morum audaciam. « In medio leonum pavit. » Regum, inquit, qui in circuitu erant, mores æmulata est. « In medio leonum multiplicavit catulos suos. » Significat autem ea quæ post Josiam acciderunt. Quatuor enim reges brevi tempore Hierosolymæ dominati sunt, Joachaz, Joacim, Jechonias, Sedecias.

B

γ', δ'. *Καὶ ἀπεπήδησεν εἷς τῶν σκύμνων αὐτῆς· λέων ἐγένετο, καὶ ἔμαθεν ἁρπάζειν ἁρπάγματα, ἀνθρώπους ἔφαγεν. Καὶ ἤκουσε περὶ* [65] *αὐτοῦ ἔθνη, καὶ συνελήφθη ἐν τῇ διαφθορᾷ αὐτοῦ* [66], *καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐν κημῷ εἰς γῆν Αἰγύπτου.* Τὸν Ἰωάχαζ λέγει, ὃς Ἰωσίαν τὸν πατέρα διαδεξάμενος, καὶ περὶ τὸ Θεῖον ἐγένετο δυσσεβὴς, καὶ περὶ τοὺς ὑπηκόους παράνομος· ἀλλὰ τοῦτον Φαραὼ Νεχαὼ τῶν Αἰγυπτίων ὁ βασιλεὺς δορυάλωτον λαβὼν, πεπεδημένον εἰσήγαγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐκεῖ τῆς παρανομίας τὰς δίκας ἐξέτισε· καὶ τοῦτο ἐσήμανεν εἰρηκὼς, « Συνελήφθη ἐν τῇ διαφθορᾷ αὐτοῦ. » Εἶτα ἐπάγει·

VERS. 3, 4. *Et exsiliit unus de catulis ejus : leo factus est, et didicit rapere rapinas, homines comedit.* **817** *Et audierunt de eo gentes, et comprehensus est in corruptione sua, et adduxerunt eum camo in terram Ægypti.* De Joachaso loquitur, qui cum Josiæ parenti successisset, et in Deum impius, et in sibi subjectos iniquus fuit : sed hunc Pharao Nechao Ægyptiorum rex bello captum et compedibus vinctum, introduxit in Ægyptum, ubi ille scelerum pœnas persolvit. Quod significavit, cum dixit : « Comprehensus est in corruptione sua. » Deinde subjicit :

C

ε'-ζ'. *Καὶ εἶδεν ὅτι ἀπῶσται ἀπ'* [67] *αὐτῆς, καὶ ἀπώλετο ἡ ὑπόστασις αὐτῆς, καὶ ἔλαβεν ἄλλον ἐκ τῶν σκύμνων αὐτῆς· λέοντα ἔταξεν αὐτόν. Καὶ ἀνεστρέφετο ἐν μέσῳ λεόντων· λέων ἐγένετο, καὶ ἔμαθεν ἁρπάζειν ἁρπάγματα, καὶ ἀνθρώπους ἔφαγε. Καὶ ἐνέμετο ἐν τῷ θράσει αὐτοῦ* [68], *καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἐξερήμωσε, καὶ ἠφάνισε γῆν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἀπὸ φωνῆς ὠρυθματος αὐτοῦ.* Τὸν Ἰεχονίαν διὰ τούτων παρεδήλωκε [69], τὸν τοῦ Ἰωακεὶμ υἱόν· περὶ γὰρ τῶν γενομένων αἰχμαλώτων, καὶ ἐν τῇ ξένῃ δεξαμένων τοῦ βίου τὸ πέρας, ποιεῖται τὸν λόγον· διὸ τοῦ Ἰωακεὶμ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν μνήμην κατέλιπεν· ἐν τῇ γὰρ Ἱερουσαλὴμ οὗτος ἐδέξατο τὴν σφαγήν. Ἐν συντόμῳ τοίνυν διεξῆλθε τὴν τοῦ Ἰεχονίου παρανομίαν, ὃς τρεῖς μῆνας πρὸς ὀλίγαις βασιλεύσας ἡμέραις, φόνων ἀδίκων τὴν πόλιν ἐπλήρωσεν. Ὅτι δὲ οὐ τὸν Ἰωακεὶμ, ἀλλὰ τὸν Ἰεχονίαν διὰ τούτων αἰνίττεται, τὰ ἐπαγόμενα μαρτυρεῖ. Φησὶ γάρ·

VERS. 5-7. *Et vidit se repulsam esse ab ea, et periisse expectationem ejus : et cepit alium de catulis suis, leonem constituit eum. Et versabatur in medio leonum, leo factus est et didicit rapere rapinas, et homines comedit. Et pascebatur in audacia sua, et civitates eorum desertas fecit, et desolavit terram et plenitudinem ejus a voce rugitus sui.* His Jechoniam Joacimi filium declaravit : de iis enim qui captivi fuerunt, et in externa regione sortiti sunt vitæ finem, verba facit. Ideo Joacimi in præsenti mentionem omisit, quia ipse in Hierosolyma interfectus fuit. Breviter igitur recensuit Jechoniæ scelera, qui cum per tres menses et paucos dies regnasset, injustis cædibus urbem complevit. His autem ab eo innui non Joacimum, sed Jechoniam, sequentia testantur. **818** Ait enim :

D

η', θ'. *Καὶ ἐπέθετο* [70] *ἐπ' αὐτῷ ἔθνη κυκλόθεν ἐκ τῶν χωρῶν, καὶ* [71] *ἐξεπέτασαν ἐπ' αὐτὸν δίκτυα αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ διαφθορᾷ αὐτῶν συνελήφθη. Καὶ ἔθεντο αὐτὸν ἐν κημῷ, καὶ ἐν γαλεά-*

VERS. 8, 9. *Et irruerunt super eum undique ex regionibus gentes, et expanderunt super eum retia sua, et in corruptione earum comprehensus est. Et posuerunt eum in camo, et in cavea, et adduxerunt*

VARIÆ LECTIONES.

[62] ἐνεμ. Rec. lect. ἐγεντήθη. *Hebr.* recubat. [63] B. αὐτῆς, juxta rec. lect. [64] ὀλ. B. add. χρόνῳ. [65] περί. Rec. lect. est κατ'. [66] ἐν τ. διαφθ. αὐτ. *Hebr.* in fossa earum. Ita quoque vers. 8. [67] ἀπ. B ἐτ. [68] Καὶ — ὁραστ. αὐτ. *Hebr.* Et cognovit (h. l. i. q. male habuit) viduas eorum. [69] B παρεδήλωσεν. [70] ἐπ. Ita Compl. Rec. lect. ἔδωκαν ἐπ' αὐτόν. [71] καί. Des. in B.

Digitized by Google

eum ad regem Babylonis, et introduxerunt eum in custodiam, ne audiretur vox ejus amplius super montibus Israelis. Joacim vero non captivus abductus est, sed in Hierosolyma fuit interfectus : at Jechonias, quæ modo dicta sunt, omnia passus est. Jure autem, tanquam contra leonem, exercitus impetum *retia* nominavit, *camumque* et *caveam*, injecta ipsi vincula. Cum enim per translationem eum *leonem* vocaverit, congruenter quoque ea quæ ipsi acciderunt, per translationem appellat : leoni enim et retia et cavea conveniunt. His ita narratis, transit ad aliud parabolæ genus, et ait :

A γρᾳ[73], καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς φυλακήν, ὅπως μὴ ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ αὐτοῦ μηκέτι ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ Ἰωακεὶμ οὐκ αἰχμάλωτος ἀπήχθη, ἀλλ' ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνῃρέθη· ὁ δὲ Ἰεχονίας τὰ προειρημένα πέπονθεν ἅπαντα· εἰκότως δὲ ὡς ἐπὶ λέοντος τὴν μὲν τῆς στρατείας προσβολὴν ὠνόμασε *δίκτυα*, *κημὸν* δὲ καὶ *γαλεάγραν* τὰ περιτεθέντα αὐτῷ δεσμά· ἐπειδὴ γὰρ τροπικῶς αὐτὸν ἐκάλεσε *λέοντα*, ἀκολούθως καὶ τὰ συμβάντα αὐτῷ τροπικῶς ὀνομάζει· τῷ γὰρ λέοντι καὶ τὰ δίκτυα καὶ ἡ γαλεάγρα ἁρμόττει· οὕτω ταῦτα διηγησάμενος ἐφ' ἕτερον εἶδος πάλιν μεταβαίνει παραβολῆς καὶ φησιν·

Vers. 10, 11. *Mater tua vitis, sicut flos malogranati in aqua plantati : fructus ejus, et germen ipsius factum est ex aqua multa. Et facta est virga roboris in tribum ducum, et exaltata est in magnitudine sua in medio stipitum, et vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum.* Viti similis est, inquit, mater tua, et malogranato apud ripam aquæ plantato, et propter irrigationem, quæ inde proficiscitur, virenti et floribus ornato, multumque fructum producenti. Illud porro adnotare oportet, quod non pulchrum fructum appellaverit. Per *aquam* autem omnis **819** generis dona Dei declaravit, « virgam roboris » vero, regnum ipsum nuncupavit. Est enim virga corripiendi vi prædita. Illud autem « in tribum ducum » apposuit, quia non dominatus est omni Israeli, sed tribui Judæ principali. Et quod ait : « Vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum, » superbiam illam declaravit, quæ ex prosperitate accessit ei. Quare subjicit :

B ι', ια'[74]. Ἡ μήτηρ σου ἄμπελος, ὡς[75] ἄνθος ῥοιᾶς[76] ἐν ὕδατι πεφυτευμένης· ὁ[76] καρπὸς αὐτῆς, καὶ ὁ βλαστὸς αὐτῆς ἐγένετο ἐξ ὕδατος πολλοῦ. Καὶ ἐγένετο ῥάβδος[77] ἰσχύος ἐπὶ φυλὴν ἡγουμένων, καὶ ὑψώθη ἐν τῷ μεγέθει αὐτῆς ἐν μέσῳ στελεχῶν, καὶ εἶδε τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐν πλήθει κλημάτων αὐτῆς. Ἀμπέλῳ, φησὶν, ἔοικεν ἡ μήτηρ σου, καὶ ῥοιᾷ πεφυτευμένῃ παρ' ὄχθην ὕδατος, καὶ διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀρδείαν τεθηλυίᾳ τε καὶ ἄνθεσι κεκοσμημένῃ καὶ πολὺν βρυούσῃ καρπόν. Προσήκει δὲ ἐπισημήνασθαι, ὅτι οὐ καλὸν τὸν καρπὸν προσηγόρευσε. Διὰ δὲ τοῦ ὕδατος τὰς παντοδαπὰς τοῦ Θεοῦ ἐδήλωσε[78] δωρεὰς, « ῥάβδον δὲ ἰσχύος » αὐτὴν τὴν βασιλείαν ἐκάλεσε. Ναιδευτικὴ γὰρ ἡ ῥάβδος. Τὸ δὲ « ἐπὶ φυλὴν ἡγουμένων » προστέθεικεν, ἐπειδὴ οὐ παντὸς ἡγήσατο τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τῆς C ἡγεμονικῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς. Τὸ δὲ « Εἶδε τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐν πλήθει κλημάτων αὐτῆς, » τὴν ἐκ τῆς εὐημερίας αὐτῇ προσγενομένην ἀλαζονείαν δηλοῖ. Ὅθεν ἐπάγει·

Vers. 12. *Et confracta est in furore, et supra terram projecta est, et ventus urens arefecit electa ejus : ut inutiles abjectæ sunt, et desolatæ sunt virgæ roboris ejus, et ignis arefecit eam, ignis consumpsit eam.* Omnia per translationem atque similitudinem dicit, tanquam de vite et malogranato : *ventum* autem *urentem* hostium vocavit incursum, *ignem* vero supplicium, quod eos oppressit a divina ira profectum. Et *virgas roboris* exaruisse dixit, propterea quod extinctum fuit regnum. Deinde rursus docet quæ post Sedeciæ captivitatem eventura sint mala.

ιβ'. Καὶ κατεκλάσθη ἐν θυμῷ, ἐπὶ γῆν ἐρρίφη, καὶ ἄνεμος καύσων ἐξήρανε τὰ ἐκλεκτὰ[79] αὐτῆς· ἐξεδικήθησαν[80], καὶ ἐξερημώθησαν[81] αἱ ῥάβδοι τῆς ἰσχύος αὐτῆς· πῦρ ἐξήρανεν αὐτὴν, πῦρ[82] ἀνάλωσεν αὐτήν. Τροπικῶς ἅπαντα καὶ παραβολικῶς, ὡς ἐπὶ ἀμπέλου καὶ ῥοιᾶς· ἄνεμον δὲ καύσωνα τὴν τῶν πολεμίων ἐκάλεσεν ἔφοδον, πῦρ δὲ, τὴν ἐκ τῆς θείας ὀργῆς καταλαβοῦσαν αὐτοὺς τιμωρίαν. Ἔφη δὲ ξηρανθῆναι τὰς ῥάβδους τῆς ἰσχύος, διὰ τὸ σβεσθῆναι τὴν βασιλείαν. Εἶτα πάλιν διδάσκει D τὰ μετὰ τὴν τοῦ Σεδεκίου αἰχμαλωσίαν συμβησόμενα κακά.

Vers. 13. *Et nunc plantaverunt eam in deserto : in terra sine aqua et sitiente.* Post urbis et sacri Dei templi incendium, omnibus primoribus partim interfectis, partim bello captis et abductis, relictis ibi pauperibus Godoliam principem præfecit Na-

ιγ'. Καὶ νῦν πεφυτεύκασιν αὐτὴν ἐν[83] τῇ ἐρήμῳ, ἐν γῇ ἀνύδρῳ καὶ διψώσῃ. Μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως καὶ τοῦ θείου νεὼ, τῶν ἐν τέλει πάντων τῶν μὲν ἀναιρεθέντων, τῶν δὲ δορυαλώτων ἀπαχθέντων, τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐκεῖ πένησιν ἐπέστη-

VARIÆ LECTIONES.

[73] Ed. prior hab. γαλαιάγρᾳ. [73] Aliter apud LXX leg. vers. 10 et 11. [74] ὡς—πεφυτ. *Hebr.* sicut tu, ad aquas plantata erat. [75] B ῥοᾶς. [76] ὁ — πολλοῦ. *Hebr.* fructifera et frondosa erat, propter aquam multam. [77] ῥάβδ. B præm. αὐτῇ. [78] ἐδ. In B ponitur ante τοῦ Θεοῦ. [79] τὰ ἐκλ. αὐτ. *Hebr.* fructum ejus. [80] ἐξεδ. Gabii interpretatio, *vindicatæ sunt*, mutanda fuit juxta ea quæ bene ad h. l. monuit Bosius in *Animadv. crit.* [81] ἐξερ. Leg. esse videtur ἐξηράνθησαν, ut habet ed. Compl., cum qua etiam consentit sequens αἱ ῥάβδοι. Rec. lect. est ἐξηράνθη ἡ ῥάβδος. [82] π. ἀν. αὐτ. Hæc geminam interpr. produnt. [83] ἐν — διψ. Aliter οἱ LXX.

Digitized by Google

σεν ἄρχοντα τὸν Γοδολίαν ὁ Ναβουζαρδάν· ἔρημος δὲ ἦν παντελῶς ἡ πόλις, μᾶλλον δὲ ἅπασα ἡ Ἰουδαία, καὶ τῶν τειχῶν περιῃρημένων, καὶ τῶν οἰκιῶν ἐμπεπρησμένων, καὶ τῶν πλείστων οἰκητόρων σφαγῇ καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοθέντων. Διό φησι· « Καὶ νῦν πεφυτεύκασιν αὐτὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Ἀλλ' οὐδὲ οὕτω, φησὶ, διαμενεῖ[84], φθοράν δὲ καὶ τὰ λείψανα δέξεται.

A buzardan, et urbs omnino deserta fuit, imo omnis Judæa, et muris dirutis, et ædificiis incensis, et plurimis incolis aut **820** cæsis aut in servitutem redactis. Idcirco ait, « et nunc plantaverunt eam in deserto ; » sed ne sic quidem permanebit, inquit, verum reliquiæ quoque perimentur.

[84] *Id.* *Ἐξελεύσεται γάρ, φησὶ, πῦρ ἐκ τῶν ῥάβδων τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῆς, καὶ καταφάγεται αὐτήν.* Ὁ γὰρ Ἰσμαὴλ βασιλικοῦ[86] γένους ὑπάρχων, καὶ τῷ Γοδολίᾳ φθονήσας, κεχρωσμένῃ πρὸς αὐτὸν φιλίᾳ χρησάμενος, τούτῳ μὲν κρύβδην ἐπιβουλεύει, ἀναιρεῖ δὲ καὶ τοὺς πλείστους τοὺς[87] σὺν αὐτῷ· δείσας δὲ τὸ γεγονὸς δραπετεύει· οἱ δὲ λοιποὶ ἅπαντες, τὴν τῶν Χαλδαίων φοβηθέντες ὀργὴν, τὴν Αἴγυπτον σὺν Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ κατέλαβον· τοῦτο δὲ ἐδήλωσεν εἰπὼν, « Καὶ ἐξελεύσεται πῦρ ἐκ τῶν ῥάβδων τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῆς καὶ καταφάγεται αὐτήν. Καὶ οὐκ ἔσται ἐν αὐτῇ ῥάβδος ἰσχύος φυλῆς, σκῆπτρον[88] εἰς τὸ ἐξουσιάζειν· εἰς παραβολὴν θρήνων ἐστὶ, καὶ ἔσται εἰς θρῆνον. » Δῆλον δὲ, ὅτι τὰ[89] πρὸ τῆς ἐπανόδου λέγει· τηνικαῦτα γὰρ ὑπὸ μὲν τῶν οἰκείων ἐθρηνεῖτο, τοῖς δὲ ἀλλοτρίοις παροιμία ἐγένετο θρήνου· εἰώθασι γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῶν μεγίστας συμφορᾶς περιπιπτόντων λέγειν· Μὴ πάθοιμι οἷα ὁ δεῖνα πέπονθε. Τοῦτο τοίνυν « παραβολὴν » ἐκάλεσε « θρήνου· » προστέθεικε δὲ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ ῥάβδος ἰσχύος, ἡ φυλὴ, ἡ σκῆπτρον. Οὐδένα γὰρ ἔσχεν ἄρχοντα, ἢ σύστημά τι φυλὴν ποιῆσαι δυνάμενον πρὸ τῆς ἐπανόδου· μετὰ γὰρ τὴν ἐπάνοδον πάλιν ἀπέλαβε τὴν προτέραν λαμπρότητα. Ταῦτα οὕτω προθεσπίσας, τίθησι μὲν ἐν μέσῳ τῆς προφητείας μικρόν τι διήγημα, συνάπτει δὲ τῷ διηγήματι παραυτίκα τὴν προφητείαν.

B

Vers. 14. *Egredietur enim ignis*, inquit, *de virgis electorum ejus, et devorabit eam.* Ismael enim, e regio genere oriundus, erga Godoliam invidia affectus, fictaque erga eum amicitia usus, occulte insidiatur, et eorum plurimos, qui eum sequebantur, interficit : cum vero propter facinus admissum sibi timeret, aufugit [e] : reliqui omnes, Chaldæorum iram veriti, cum Jeremia propheta in Ægyptum se recepere. Atque hoc declaravit, cum dixit, « Et egredietur ignis de virgis electorum ejus, et comedet eam. Et non erit in ea virga roboris tribus, sceptrum ad dominandum : in proverbium lamentationum est, et erit in planctum. » Perspicuum est de tempore ante reditum hæc dici : tunc enim a suis plorabatur, et alienis fuit lamentationis proverbium. Consueverunt enim homines de iis qui in maximas incidunt calamitates, dicere : Ne mihi talia eveniant, qualia ille passus est. Hoc igitur « lamentationis proverbium » vocavit, adjecitque, non esse in ea virgam roboris, aut tribum, aut sceptrum. Nullum enim principem habuit, aut agmen, quod tribum facere posset, ante reditum : post reditum vero pristinum splendorem recepit. Hæc ita vaticinatus, interponit inter prophetiam brevem quamdam narratiunculam, **821** cum qua mox prophetiam conjungit.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

CAPUT XX.

α'-δ'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ, ἐν*[90] *τῷ πέμπτῳ μηνὶ, δεκάτῃ τοῦ μηνὸς, ἦλθον ἄνδρες ἐκ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ ἐπερωτῆσαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκάθισαν πρὸ προσώπου μου. Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, λάλησον πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ Ἰσραὴλ*[91]*, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς, Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Εἰ ἐπερωτῆσαί με ὑμεῖς ἔρχεσθε*[92]*, ζῶ ἐγὼ εἰ ἀποκριθήσομαι*[93] *ὑμῖν, λέγει Κύριος. Εἰ*[94] *ἐκδικήσεις αὐτοὺς ἐκδικήσει, υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ἐκδικήσεις*[95] *αὐτούς.* Λίαν ἁρμόττει τουτοισὶ τοῖς λόγοις τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ[96] Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου, τοῦ

Vers. 1-4. *Et factum est anno septimo, quinto mense, decimo mensis* (die), *venerunt viri de senioribus domus Israelis, ut interrogarent Dominum, et sederunt ante faciem meam. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, loquere ad seniores Israelis, et dices ad eos : Hæc dicit Adonai : Si ad me interrogandum vos venitis, vivo ego si respondebo vobis, dicit Dominus. Si ultus fueris eos ultione, fili hominis, si ultus fueris eos.* Admodum congruit hisce verbis id quod a Deo et Salvatore nostro dictum est : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum Dei : sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum Dei [f]. » Etenim isti quoque sceleribus addicti, ac pœnitentiæ remedlis sanari

D

[e] IV Reg. xxv, 25. [f] Matth. vii, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[84] B. διαμένει. [85] A rec. lect. multis modis recedit vers. 14, maxime in fine. [86] Βασ. B præm. τοῦ. [87] B τῶν. [88] σκ. εἰς τὸ ἐξουσ. Hæc etiam geminant sapiunt interpr. [89] τά. Des. in B. [90] ἐν -- μηνός. Ita quoque A et B juxta Alex. et Hebr. [91] Ἰσρ. Apud LXX, præm. οἴκου. [92] ἔρχ. Signum interrogandi apponitur apud ὁ. [93] ἀπ. ὑμ. *Hebr.* interrogabor a vobis. [94] εἰ ἐκδ. αὐτ. *Hebr.* An causam eorum ages? Rec. lect. est ἐκδικήσω. [95] εἰ ἐκδ. αὐτ. Non repetuntur hæc apud LXX, nec in A. [96] τοῦ Θ. Loco cit. leg. τῶν οὐρανῶν.

Digitized by Google

recusantes, Dominum interrogare tentarunt, non ut ea omnino facerent quæ sibi imperarentur, sed ut discerent, an suis cogitationibus divina oracula consentirent. Hoc item Sedecias sæpius fecit, adactoque per jusjurandum Jeremia ut quæ Deo visa essent, aperte sibi prænuntiaret, cum didicisset quæ jussa fuerant, iis contraria patravit : et qui in Ægyptum **822** post captivitatem pervenere, hoc idem ausi sunt. Quare auctor omnium rerum Deus non vult his respondere : ipse enim novit, secundum sacrorum Evangeliorum doctrinam, quid sit in homine. Idcirco ipsi quoque prophetæ præcipit, ut eos despiciat, neque ullas pro ipsis preces adhibeat. Quod significavit, cum dixit : « Si ultus fueris eos ultione, fili hominis, si ultus fueris eos ; » hoc est, Ne ullam habeas ipsorum rationem, veluti curator ipsorum : ne admittas eorum interrogationem.

A ἐν οὐρανοῖς, εἰσελεύσεται[97] εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Καὶ οὗτοι γὰρ πονηρίᾳ συζῶντες, καὶ τοῖς τῆς μεταμελείας φαρμάκοις ἰαθῆναι μὴ βουληθέντες, ἐρωτᾷν ἐπειράθησαν τὸν Δεσπότην, οὐχ ἵνα πάντως τὰ κεκελευσμένα πράξωσιν, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν εἰ συμβαίνουσι τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς οἱ θεῖοι χρησμοί. Τοῦτο καὶ ὁ Σεδεκίας πολλάκις πεποίηκε, καὶ ὁρκώσας τὸν Ἱερεμίαν τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα σαφῶς αὐτῷ προμηνύσαι, μαθὼν τὰ κελευσθέντα, τἀναντία τούτων εἰργάσατο· καὶ οἱ εἰς Αἴγυπτον δὲ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰσελθόντες ταυτὸ τοῦτο τετολμήκασι. Τούτου χάριν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀποκρίνασθαι τούτοις οὐ βούλεται· αὐτὸς γὰρ οἶδε, κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων διδασκαλίαν, τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Διὸ καὶ τῷ προφήτῃ παρακελεύεται καταφρονῆσαι αὐτῶν, B καὶ μηδεμίαν ὑπὲρ αὐτῶν προσενεγκεῖν ἱκετείαν. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκώς· « Εἰ ἐκδικήσεις αὐτοὺς ἐκδικήσει, υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ἐκδικήσεις αὐτούς· » ἀντὶ τοῦ, Μὴ φροντίσῃς αὐτῶν, οἷα δὴ κηδεμὼν αὐτῶν ὑπάρχων, μὴ δέξῃ αὐτῶν τὴν ἐρώτησιν.

Vers. 5, 6. *Iniquitates autem*, inquit, *patrum ipsorum contestare eis. Et dices ad eos : Hæc dicit Adonai Dominus : Inde a die quo elegi domum Israelis, et cognitus sum semini domus Jacobi, et cognitus fui ipsis in terra Ægypti, et apprehendi manum ipsorum, dicens : Ego Dominus Deus vester. Die illo apprehendi eos manu mea, ut educerem eos terra Ægypti, in terram quam paravi eis, terram diffluentem lacte et melle, favus est supra omnem terram.* Istis, inquit, o propheta, qui te adierint, et mea C ostendito beneficia, et parentum ipsorum scelera recenseto, narrato item quemadmodum in Ægypto parentibus ipsorum, adhuc impie viventibus et Ægyptiorum idola colentibus, me ipsum ostenderim, eosque docuerim me esse Deum ac Dominum. Quibus verbis usus sum, cum et eos a servitute vindicare, et quæ pollicitus eram perficere vellem, terramque **823** illis promissam, infinitorum bonorum matrem et omnis generis fructus incolis suis ferentem, tradere, et quam nemo errarit, omni regione præstantiorem asserens, apumque opus appellans. Hoc enim declaravit, cum dixit : « Favus est supra omnem terram. » Ita nuncupavit favos mellis plenos.

ε', ς'. *Τὰς δὲ ἀνομίας, φησὶ, τῶν πατέρων αὐτῶν διαμάρτυραι αὐτοῖς. Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠρέτισα τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐγνώσθην*[98] *τῷ σπέρματι οἴκου Ἰακὼβ, καὶ ἐγνώσθην αὐτοῖς ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ ἀντελαβόμην τῆς χειρὸς*[99] *αὐτῶν, λέγων, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀντελαβόμην αὐτῶν τῇ χειρί μου, τοῦ ἐξάγειν*[1] *αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν γῆν, ἣν ἡτοίμασα αὐτοῖς, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι, κηρίον*[2] *ἐστὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν.* Τούτοις, φησὶν, ὦ προφῆτα, τοῖς πρὸς σὲ παραγενομένοις, καὶ τὰς ἐμὰς ὑπόδειξον εὐεργεσίας, καὶ τὰς τῶν πατέρων αὐτῶν ἀπαρίθμησαι παρανομίας· διήγησαι δὲ, ὅπως ἐπεφάνην ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἀσεβοῦσιν ἔτι, καὶ τὰ τῶν Αἰγυπτίων εἴδωλα θεραπεύουσι, καὶ ἐδίδαξα αὐτοὺς, ὅτι ἐγὼ καὶ Θεός εἰμι, καὶ Δεσπότης· καὶ τούτοις ἐχρώμην τοῖς λόγοις, ἐκείνους[3] ἀπαλλάξαι τῆς δουλείας βουλόμενος, τὰς δὲ ὑποσχέσεις πληρῶσαι, καὶ τὴν ἐπηγγελμένην ἀποδοῦναι γῆν, μυρίων ἀγαθῶν οὖσαν μητέρα, καὶ παντοδαπὸς καρποὺς τοῖς ἐνοικοῦσι τίκτουσαν· καὶ[4] οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι πάσης μὲν τῆς γῆς ἀποφαίνων κρείττονα, μελιττῶν δὲ αὐτὴν ἐργασίαν ἀποκαλῶν· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰρηκώς· « Κηρίον ἐστὶ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. » Οὕτω[5] προσηγόρευσε τὰ τοῦ μέλιτος πεπληρωμένα κηρία.

Vers. 7. *Et dixit*, inquit, *ad eos : Unusquisque abominationes ab oculis suis abjiciat, et institutis Ægypti ne polluamini, ego Dominus Deus vester.* Admonui autem ipsos, inquit, ut societatem impietatis Ægyptiorum effugerent, meam vero dominationem agnoscerent, quam ipsos et signis et miraculis edocueram. At illi nequaquam meis præ-

ζ'. *Καὶ εἶπε*[6], *φησὶ, πρὸς αὐτούς· Ἕκαστος τὰ βδελύγματα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀπορρίψατε, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν*[7] *Αἰγύπτου μὴ μιανθῆσθε, ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν.* Παρῄνεσα δὲ αὐτοὺς· φησὶ, τῆς μὲν τῶν Αἰγυπτίων ἀσεβείας τὴν κοινωνίαν φυγεῖν, τὴν δὲ ἐμὴν ἐπιγνῶναι δεσποτείαν, ταύτην αὐτοὺς διὰ σημείων καὶ θαυμάτων

VARIÆ LECTIONES.

[97] εἰσελ. εἰς τ. β. τ. Θ. Des. loco cit. et in B. [98] Rec. lect. est ἐγνωρίσθην. *Hebr.* sustuli manum meam super prolem domus Jacobi. [99] τ. χειρ. Rec. lect. τῇ χειρί μου. [1] B. ἐξαγαγεῖν. [2] κηρ. *Hebr.* decus erat. [3] B. ἐκείνοις μέν. [4] καί. B ἦν. [5] Β οὕτως προσαγορεύσας. [6] Ed. prior hab. εἰπέ. Rec. lect. est εἶπα. [7] ἐπιτ. *Hebr.* idolis. Ita quoque vers. 8.

Digitized by Google

διδάξας · οἱ δὲ οὐδαμῶς προσέχειν ἠθέλησαν ταῖς ἐμαῖς εἰσηγήσεσι. Καὶ τοῦτο σημαίνων ἐπήγαγε ·

η'. *Καὶ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ὑπακοῦσαί μου · ἕκαστος τὰ βδελύγματα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐκ ἀπέρριψε, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα Αἰγύπτου οὐ κατέλιπον.* Εἶτα διδάσκει τῆς ὀργῆς τὸ δίκαιον. « Καὶ εἶπον τοῦ ἐκχέαι τὸν θυμόν μου ἐπ' αὐτοὺς, τοῦ συντελέσαι τὴν ὀργήν μου ἐν αὐτοῖς ἐν μέσῳ τῆς [8] Αἰγύπτου. » Ἔπειτα τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν μακροθυμίαν διδάσκει, ᾗ κεχρημένος οἰκονομεῖ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν.

θ'. *Καὶ ἐποίησα, ὅπως τὸ ὄνομά μου τὸ παράπαν μὴ βεβηλωθῇ ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν, ὧν αὐτοί εἰσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐφ' ὧν ἐγνώσθην πρὸς αὐτοὺς ἐνώπιον αὐτῶν* [9], *τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Ἐβουλήθην, φησὶν, ἀπειθήσαντας παραυτίκα κολάσαι · ἐπειδὴ δὲ λαὸς ἐμὸς ἐχρημάτιζε, δίκας αὐτοὺς ἐπὶ τῶν δυσμενῶν οὐκ ἐπραξάμην, ἵνα τὸ παράπαν τὸ ὄνομά μου μὴ βεβηλωθῇ ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν, οἷς οὗτοι συνῴκουν · ἵνα μὴ πρόφασις, φησὶ, τῆς κατ' ἐμοῦ βλασφημίας ἡ τούτων γένηται τιμωρία · ἤθελον γὰρ διὰ τῆς περὶ τούτους εὐεργεσίας κἀκείνων μεταβαλεῖν τὰ φρονήματα· ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἐναργέστερον διδάσκει τὸ τῆς Ἐξόδου βιβλίον. Διηγεῖται γὰρ ὁ μακάριος Μωσῆς, ὅπως αὐτῷ πᾶς ὁ λαὸς ἀπένεμε [10] τοὺς θείους λόγους διαπορθμεύοντι τῷ Φαραῷ · ταύτῃ τοίνυν, φησὶ, τῇ μακροθυμίᾳ χρησάμενος ·

ι'-ιβ'. *Τοῦτον ἐξήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἐξήγαγον αὐτοὺς ἐκ* [11] *γῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἤγαγον αὐτοὺς εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ* [12] *ἔδωκα αὐτοῖς τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐγνώρισα αὐτοῖς, ὃς ἐὰν ποιήσῃ αὐτὰ ἄνθρωπος, καὶ ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Καὶ Σάββατά* [13] *μου ἔδωκα αὐτοῖς, τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον αὐτῶν, τοῦ γνῶναι ὅτι* [14] *ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς.* Ἐλευθερώσας αὐτοὺς, φησὶ, τῆς πικρᾶς ἐκείνης δουλείας, ὡς ἐν παλαίστρᾳ τινὶ, ἐν [15] τῇ ἐρήμῳ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ὠφελίμοις νόμοις ἐπαιδοτρίβουν, ζωὴν [16] αὐτοῖς διὰ τῆς τούτων φυλακῆς μηχανώμενος · ζωῆς γὰρ ὑπῆρχον οἱ νόμοι παρεκτικοί. *Προστάγματα* δὲ αὐτὰ καὶ *δικαιώματα* προσηγόρευσεν. Οὐ γὰρ ἕτερα τὰ προστάγματα, καὶ ἄλλα τὰ δικαιώματα, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ διαφόροις ὀνόμασι κέκληται. *Προστάγματα* [17] μὲν γάρ ἐστιν, ὡς παρὰ Θεοῦ καὶ Δεσπότου γραφέντα, καὶ φυλάττεσθαι κελευσθέντα · *δικαιώματα* δὲ, οὐ μόνον ὡς ἐνδίκως γραφέντα, καὶ τὸ δίκαιον ἔχοντα, ἀλλὰ καὶ ὡς δικαιοῦν τὸν κατορθοῦντα δυνάμενα. Ἀναγκαῖον δὲ ἐπιστῆσαι, ὅτι τῶν προσταγμάτων τούτων, καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ζωὴν τοῖς φυλάττουσι παρέχειν δυναμένων, τὰ Σάββατα διεχώρισεν. Εἰρηκὼς γὰρ, « Ἔδωκα αὐτοῖς τὰ προστάγματά

ceptis animum adhibere voluerunt. Quod significans adjecit :

Vers. 8. *Et recesserunt a me, et noluerunt obedire mihi : unusquisque abominationes oculorum suorum non abjecit, et instituta Ægypti non reliquerunt.* Deinde docet iram suam justam esse. « Et dixi, ut effunderem furorem meum super eos, ut complerem iram meam in ipsis in medio Ægypti. » Tum clementiam et longanimitatem docet, qua usus humanam naturam gubernat.

Vers. 9. *Et feci ut nomen meum non omnino profanum esset coram gentibus, in quarum medio ipsi sunt, in quibus cognitus sum eis coram ipsis, ut educerem eos de terra Ægypti.* Volui, inquit, quod non obedierint statim punire, sed quia populus meus nuncupatus est, pœnas ab ipsis pro rebus impie gestis **824** haud exegi, ne omnino nomen meum pollueretur coram gentibus, quibuscum isti habitabant, ne causa, inquit, in me blasphemiæ ipsorum fieret supplicium. Volebam enim, per beneficium in istos collatum, illorum quoque mentes immutare. Atque hæc nos apertius docet Exodi liber. Narrat enim beatus Moses, ut ipsi populus attribuebat divina verba, quæ interpretem agens referebat Pharaoni. Hac igitur longanimitate adhibita, inquit :

Vers. 10-12. *Hunc eduxi e terra Ægypti. Et eduxi eos e terra Ægypti, et duxi eos in desertum. Et dedi eis præcepta mea, et justificationes meas notas feci illis, quicunque homo fecerit ea, vivet etiam in eis. Et Sabbata mea dedi ipsis, ut essent signum inter me et inter ipsos, ut cognoscerent me esse Dominum qui sanctificat ipsos.* Liberatos, inquit, illos ab acerba illa servitute, in deserto, tanquam in palæstra aliqua, probis et utilibus legibus, quasi pueros, instruebam, quibus servandis vitam illis moliebar : leges enim erant vitæ conciliatrices. *Præcepta* autem ipsa et *justificationes* appellavit. Non enim alia sunt præcepta, aliæ justificationes : sed eadem diversis nominibus vocata sunt. *Præcepta* enim sunt, tanquam a Deo et Domino scripta, quæ jussi sunt homines servare : *justificationes* vero, non solum ut jure scriptæ, et quod justum est continentes, sed **825** etiam, ut quæ recte agentem justificare possint. Et illud scire convenit, ab his præceptis et justificationibus, quæ possunt ea observantibus vitam ministrare, Sabbata eum distinxisse. Cum enim dixisset : « Dedi ipsis præcepta mea, et justificationes meas notas feci illis, » declarassetque inde profectam utilitatem : « Qui fecerit ea homo, vivet in ipsis, » tunc sub-

VARIÆ LECTIONES.

[8] τῆς. B γῆς. [9] αὐτ. Ed. prior hab. μου. [10] ἀπ. B ἐπεμάνη. [11] ἐκ — αὐτούς. Des. in B. [12] καὶ ἔδωκα, κ. τ. λ. Aliter leg. infra, ad locum Galat. [13] σάββ. B præm. τά. [14] ὅτι. B præm. αὐτούς. [15] ἐν. Des. in B. [16] Ex B suppl. [17] προστάγματα, κ. τ. λ. In B ad marginem ascriptum est : τί προστάγματα, τί δικαίωμα.

Digitized by Google

ecit : « Et Sabbata mea dedi eis. » Neque dixit, Ut, illis observatis, vivant in eis : sed « ut essent signum inter me et inter ipsos, ut cognoscerent ipsi me esse Dominum, qui sanctificat eos. » Nam Sabbatorum ipsis otium lege præscripsi, non quasi ipsis vitam suppeditare posset, sed ut hæc vitæ instituendæ ratio peculiaris a gentium quidem eos distingueret institutis, meaque beneficia illis in memoriam revocaret. Otio enim et cessatione a carnis operibus, cum divino cultui continenter vacarent et divina audirent eloquia, lucrum percipiebant : cum discerent ex ipsis divinis eloquiis, et factorem esse Deum, et de omnibus bene meritum. Non igitur simpliciter otium vitam conciliat, sed Dei assiduus cultus. « Et dixi, inquit, ad domum Israelis in deserto : In præceptis meis ambulate. »

A μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐγνώρισα αὐτοῖς, » καὶ τὸ ἐκ τούτων δηλώσας κέρδος · « Ὃς ἂν ποιήσῃ αὐτὰ ἄνθρωπος, καὶ ζήσεται ἐν αὐτοῖς · » τότε ἐπήγαγε · « Καὶ τὰ Σάββατά μου δέδωκα [18] αὐτοῖς. » Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἵνα φυλάξαντες ζήσωσιν ἐν αὐτοῖς · ἀλλ' « Ἵνα ᾖ εἰς σημεῖον ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον αὐτῶν, καὶ [19] γνῶναι αὐτοὺς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς. » Τὴν [20] γὰρ τῶν Σαββάτων αὐτοῖς ἀργίαν ἐνομοθέτησα, οὐχ ὡς ζωὴν αὐτοῖς παρέχειν δυναμένην, ἀλλ' ἵνα τὸ ἰδιάζον τῆς πολιτείας χωρίζῃ μὲν αὐτοὺς τῶν ἐθνικῶν ἐπιτηδευμάτων, τῶν δὲ ἐμῶν εὐεργεσιῶν εἰς μνήμην ἄγῃ · τῇ γὰρ ἀργίᾳ τῶν σαρκικῶν, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ προσεδρίᾳ καὶ τῇ τῶν θείων λογίων ἀκροάσει, τὸ κέρδος ἐλάμβανον, μανθάνοντες ἐκ τῶν θείων λογίων, καὶ ποιητὴν εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ εὐεργέτην · οὐ τοίνυν ἁπλῶς ἡ ἀργία ζωοποιός · ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ προσεδρία. « Καὶ εἶπον [21], φησὶ, πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ · Ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύεσθε. »

VERS. 13. *Et irritaverunt me domus Israelis in deserto, in præceptis meis non ambulaverunt, et justificationes meas projecerunt, quæ si fecerit homo, vivet in eis, et sabbata mea polluerunt vehementer.* Rursus hic sabbatorum separatim mentionem fecit, neque ea cum aliis justificationibus conjunxit. Neque enim hæc, ut illæ, vitam **826** conciliant, sed quamdam peculiarem vitæ instituendæ formam continent. Illud enim : « Non mœchaberis, non occides, non furaberis [g], » et alia cum his conjuncta, alios quoque homines naturæ lex docuit : at Sabbati observandi non natura magistra, sed legislatio. In aliis igitur cum aliis communione juncti, in observatione Sabbati propriam quamdam videbantur obtinere vitæ rationem. Nulla enim alia gens hoc otium observabat. Neque circumcisio ita ipsos ab aliis distinguebat, ut Sabbatum : quippe circumcisionem Idumæi quoque omnes habebant, qui ab Esau genus ducebant, et Ismaelitæ similiter ; Ægyptii item a Judæis hanc edocti observare studebant. Quod per prophetam Jeremiam Deus declaravit, cum dixerit : « Et visitabo super omnes circumcisos præputio ipsorum, super Ægyptum, et super Edom, » et quæ sequuntur [h]. Sabbati vero observationem sola Judæorum natio custodiebat. Idcirco dixit Deus : « Sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et inter ipsos, ut cognoscerent me esse Dominum, qui sanctificat eos. » Commemorata igitur illorum in Ægypto contumacia, suaque longanimitate, rursus earum legum quas tulit in solitudine, et præceptorum mentionem fecit, et ut illi obedire recusantes ea violarunt. Deinde docet et justam suam iram, et ineffabilem bonitatem.

B ιγ'. *Καὶ παρεπίκραναν με ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ · ἐν τοῖς προστάγμασί μου οὐκ ἐπορεύθησαν, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἀπώσαντο, ἃ ποιήσει αὐτὰ ἄνθρωπος, καὶ ζήσεται ἐν αὐτοῖς, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐβεβήλωσαν σφόδρα.* Πάλιν κἀνταῦθα κεχωρισμένως ἐμνήσθη τῶν Σαββάτων, οὐ συνάψας αὐτὰ τοῖς ἄλλοις δικαιώμασιν · οὔτε γὰρ ζωοποιὰ ταῦτα ὡς ἐκεῖνα, ἀλλὰ πολιτείας ἰδιάζοντά τινα περιέχοντα χαρακτῆρα. Τὸ μὲν γὰρ, « Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, » καὶ τὰ ἄλλα τὰ τούτοις συνημμένα, καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὁ τῆς φύσεως ἐδίδασκε νόμος · τῆς δὲ τοῦ Σαββάτου φυλακῆς οὐχ ἡ φύσις διδάσκαλος, ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ νόμου · κατὰ τὰ ἄλλα τοίνυν τοῖς ἄλλοις κοινωνοῦντες, κατὰ τὴν τοῦ Σαββάτου φυλακὴν, ἰδίαν τινὰ πολιτείαν ἔχειν ἐδόκουν. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ταύτην ἐφύλαττε τὴν ἀργείαν. Οὐδὲ ἡ περιτομὴ οὕτως αὐτοὺς τῶν ἄλλων ἐχώριζεν, ὡς τὸ Σάββατον · τὴν γὰρ περιτομὴν καὶ Ἰδουμαῖοι πάντες εἶχον, ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος κατάγοντες · καὶ Ἰσμαηλῖται ὡσαύτως, καὶ Αἰγύπτιοι δὲ παρὰ Ἰουδαίων ταύτην μαθόντες φυλάττειν ἐσπούδαζον. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου δεδήλωκεν, εἰπών · « Καὶ ἐπισκέψομαι ἐπὶ πάντας περιτετμημένους ἀκροβυστίαν αὐτῶν, ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ Ἐδὼμ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὴν δὲ τοῦ Σαββάτου φυλακὴν μόνον τὸ Ἰουδαίων ἐφύλαττεν ἔθνος. Διὸ ἔφη ὁ Θεὸς ὅτι · « Τὰ Σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς, τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον αὐτῶν, τοῦ γνῶναι [22] ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς. » Διηγησάμενος τοίνυν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ γενομένην ἐκείνων μὲν ἀπείθειαν, αὐτοῦ δὲ μακροθυμίαν, πάλιν τῶν κατὰ τὴν ἔρημον ἀνέμνησε νομοθεσιῶν, καὶ παραινέσεων, καὶ τῆς ἐκείνων ἀντιλογίας καὶ παραβάσεως. Εἶτα διδάσκει μὲν τὴν δικαίαν ὀργὴν, διδάσκει δὲ καὶ τὴν ἄῤῥητον ἀγαθότητα.

[g] Exod. xx, 14 ; Matth. v, 27. [h] Jerem. IX, 25, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[18] B ἔδωκα. [19] καί. B τοῦ. [20] τὴν γὰρ, κ. τ. λ. In B ascriptum est in margine, περὶ σαββάτου. [21] καὶ — πορεύεσθε. Des. in Hebr. In cod. Alex. alia adhuc sequuntur post πορεύεσθε, quæ exstant etiam in A. [22] ὅτι. B præm. αὐτούς.

Digitized by Google

ιδ'. *Καὶ εἶπον τοῦ ἐκχέαι τὸν θυμόν μου ἐπ' αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, τοῦ ἐξαναλῶσαι αὐτούς. Καὶ ἐποίησα ὅπως τὸ ὄνομά μου* [23] *τὸ παράπαν μὴ βεβηλωθῇ ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξήγαγον αὐτοὺς κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Καὶ ταῦτα δὲ ὁ θεσπέσιος διδάσκει Μωσῆς, λέγων εἰρηκέναι τὸν Θεόν· « Καὶ νῦν ἔασόν με, καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ [24] ἐκτρίψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα. » Εἶτα τὴν οἰκείαν ἱκετείαν διέξεισι, καὶ τῷ τέλει προστίθησιν, ὅτι· « Ἐὰν [25] πατάξῃς αὐτούς, ἀκ ὑσεται Αἴγυπτος, καὶ ἐρεῖ· Παρὰ τὸ μὴ δυνηθῆναι Κύριον εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, ἣν ἐπηγγείλατο τοῖς πατράσιν αὐτῶν, κατηνάλωσεν [26] αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα παρεδήλωσεν εἰπών· « Καὶ ἐποίησα ὅπως τὸ ὄνομά μου τὸ παράπαν μὴ βεβηλωθῇ ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξήγαγον αὐτοὺς κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν. » Εἶτα διηγεῖται πλατύτερον, ὅτι βουληθεὶς πανωλεθρίᾳ πάντας αὐτοὺς ὑποβαλεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὡς καὶ τὰ ζωῆς χορηγὰ δικαιώματα πατήσαντας, καὶ τὰ Σάββατα βεβηλώσαντας. Καὶ πάλιν τῶν Σαββάτων χωρὶς μνημονεύσας, ἐπάγει·

A Vers. 14. *Et dixi, fore ut effunderem furorem meum super eos in deserto, ut consumerem eos. Et feci ut nomen meum omnino non violaretur coram gentibus, a quibus eduxi* **827** *eos, ante oculos earum.* Hæc quoque divinus docet Moses, cum ait, dixisse Deum : « Et nunc dimitte me, et iratus furore delebo eos, et faciam te gentem magnam [i]. » Deinde suam deprecationem exponit, et in fine adjicit : « Si percusseris eos, audiet Ægyptus, et dicet : Eo quod non potuerit Dominus introducere eos in terram, quam pollicitus est patribus eorum, consumpsit eos in deserto [i]. » Idem quoque hoc loco declaravit, cum dixit : « Et feci, ut nomen meum omnino non violaretur coram gentibus, a quibus eduxi eos ante oculos earum. » [15, 16] Tum fusius narrat, se voluisse omnes ipsos in deserto funditus perdere, ut qui justificationes vitam subministrantes conculcassent, ac Sabbata polluissent. Rursus separatim facta Sabbatorum mentione, subjicit :

B

ιζ'. *Καὶ ἐφείσατο αὐτῶν ὁ ὀφθαλμός μου, τοῦ μὴ* [27] *ἐξαλεῖψαι αὐτούς, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτοὺς εἰς συντέλειαν ἐν τῇ ἐρήμῳ.* Τοὺς γὰρ παρανόμους ἐκείνους διαφόροις παραδοὺς τιμωρίαις, τὰ τέκνα αὐτῶν οὐδὲν ἄμεινον ἐκείνων διατεθήσεσθαι μέλλοντα διεφύλαξε, καὶ εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς προγόνοις εἰσήγαγε γῆν.

Vers. 17. *Et pepercit ipsis oculus meus, ut non delerem eos, et non consumpsi eos in deserto.* Diversis enim suppliciis affectis improbis illis, liberos eorum, qui tamen nihilo meliores ipsis erant evasuri, servavit, et in terram parentibus promissam introduxit.

C

ιη'-κ'. *Καὶ εἶπον*, φησὶ, *πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐν τοῖς νομίμοις τῶν πατέρων ὑμῶν μὴ πορεύεσθε, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῶν μὴ φυλάττεσθε, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν μὴ συναναμίγνυσθε. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύεσθε, καὶ τὰ δικαιώματά μου φυλάττεσθε, καὶ ποιεῖτε αὐτά. Καὶ τὰ Σάββατά μου ἁγνάζετε αὐτὰ, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον ὑμῶν, τοῦ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν.* Καὶ τοῖς τέκνοις δὲ αὐτῶν, φησὶ, τῆς τῶν πατέρων χωρισθεῖσι διδασκαλίας, παρῆνουν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ συνεβούλευον ἀπαλλαγῆναι μὲν τῶν πατρῴων ἠθῶν, τὴν δὲ ἐμὴν δεσποτείαν [28] ἐπιγνῶναι, καὶ τοῖς ἐμοῖς προστάγμασιν ἕπεσθαι, καὶ τὰ δοθέντα πληροῦν δικαιώματα, καὶ τῇ τῶν Σαββάτων φυλακῇ τὸ τῆς πολιτείας ἰδιάζον γνωρίζειν, καὶ ποδηγεῖσθαι πρὸς τὸν νομοθέτην διὰ τὸν [29] νόμον· ἀλλὰ καὶ οὗτοι, φησὶ, τῶν νόμων τούτων καταφρονοῦντες διετέλεσαν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπήγαγε·

Vers. 18-20. *Et dixit*, inquit, *ad filios eorum in deserto : In legitimis patrum vestrorum ne ambuletis, et justificationes eorum ne custodiatis et institutis eorum ne commisceamini. Ego Dominus Deus vester : in præceptis meis ambulate, et justificationes meas custodite, et facite eas. Et* **828** *Sabbata mea sanctificate, et erunt signum inter me et inter vos, ut cognoscatis me esse Dominum Deum vestrum.* Filiis quoque ipsorum, inquit, a parentum doctrina separatis, præcepta dedi in solitudine, consuluique, ut a paternis moribus recederent, meumque dominium agnoscentes, et mea præcepta sequerentur, et sibi datas justificationes perficerent, Sabbatique observatione peculiarem vitæ institutæ rationem declararent, et duce lege ad legislatorem pervenirent : sed isti quoque has leges contempserunt. D Quod declarans adjicit :

κα'. *Καὶ παρεπίκραναν με καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν· ἐν τοῖς προστάγμασί μου οὐκ ἐπορεύθησαν, καὶ τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐφυλάξαντο τοῦ ποιῆσαι αὐτὰ, ἃ ποιήσει ἄνθρωπος αὐτὰ, καὶ ζήσεται ἐν αὐτοῖς, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐβεβή-*

Vers. 21. *Et irritaverunt me etiam filii ipsorum : in præceptis meis non ambulaverunt, et justificationes meas non custodiverunt, ut facerent eas, quas si fecerit homo, vivet in eis ; et Sabbata mea polluerunt.* [22] Deinde addit, ab istis quoque rursus

[i] Exod. xxxii, 10. [j] Num. xiv, 13, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[23] μου. Des. in ed. priori. [24] ὀργ. Supra, t. I, p. 171, sequ. εἰς αὐτούς. [25] ἐὰν, κ. τ. λ. Aliter loco cit. legitur. [26] B κατανάλωσεν. [27] μὴ. Exstat tantum in Compl. [28] δεσπ. In B ponitur post ἐπιγνῶναι. [29] B τῶν νόμων.

Digitized by Google

impietatis pœnas sese exigere voluisse, et alios in servitutem abduci, illos interfici permittere. Hoc enim significavit, cum dixit :

VERS. 23. *Et sustuli manum meam super eos in deserto, ut dispergerem illos in gentibus, et disseminarem eos in regionibus.* Ne vero aliquid hinc detrimenti et Ægyptiis et Chananæis accideret, Hoc, inquit, non feci, sed :

VERS. 25. *Dedi etiam eis præcepta non bona, et justificationes, in quibus non vivent.* Quidam igitur hæc de idolorum cultu dicta acceperunt, *dedi* pro *permisi* sumentes : sed perspicuum est, eos nequaquam eorum quæ dicta sunt sensum **829** percepisse. Impiam enim idolorum religionem nemo recte sentiens non bonam dixerit, sed admodum malam. Non ergo sapientiæ fons, pietatis legislator, impietatis accusator, extremam impietatem *non bonam* appellavit, quam malitiæ terminum vocat. Alia igitur hæc innuit oratio. Cum enim dederim, inquit, justificationes ipsis, « quas faciet homo, et vivet in eis » (et per hæc intelligit decem verba legis), a quibus migrarunt ipsi, atque ea sine ullo metu aspernari perseverarunt, aliis præceptis eos obstrinxi, ac veluti affixi, quæ quidem vitam nullam ipsis ministrare possunt, eorum tamen observatione et in ipsis occupatione desinunt necessarias leges illas violare. Per hæc autem innuit præcepta de lepra, de ossibus cadaveris, de morticino, de eo qui seminis fluxu laborabat, et de aliis hujuscemodi, et crebras propter hæc expiationes, et sacrificia quæ pro his offeruntur. In his enim observandis illi occupati, non amplius necessarias illas et utiles leges poterant aspernari. Idcirco non dixit, se dedisse illis mala præcepta, sed *non bona*. Neque enim vitium docebant, neque virtutem ipsa per se producebant : sed crebro ad sacrum Dei templum accedere, et Deo præsto esse cogebant. Qui enim se pollutum credebat, is ad expiationem accurrebat : ad quam cum pervenisset, in Dei memoriam redibat, atque hæc ipsa memoria impiam mentem exterminans, divinas leges observandas persuadebat. Ipsa igitur per se non bona, quæ divino consilio haud consentiebant, sed eorum, quibus lex imponebatur, imbecillitati congruebant : **830** non tamen ipsa pulchra, neque necessaria, ad bona autem et necessaria ducebant. His subjicit :

VERS. 26. *Et polluam eos in donis, cum trajecero ego omne aperiens uterum maternum, ut deleam eos, ut cognoscant me esse Dominum.* Hoc simile est illi quod per beatum Davidem a Deo dictum est : « Et dimisi eos secundum desideria cordis

λωσαν [30]. Εἶτα προστίθησιν, ὅτι καὶ τούτους πάλιν δίκας ἐβουλήθην εἰσπράξασθαι τῆς ἀσεβείας, καὶ τοὺς μὲν αἰχμαλωσίᾳ, τοὺς δὲ σφαγῇ παραδοῦναι. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκώς ·

κγ'. *Καὶ ἐξῆρα τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, τοῦ διασκορπίσαι αὐτοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ διασπεῖραι αὐτοὺς ἐν ταῖς χώραις.* Ἵνα δὲ μή τις ἐντεῦθεν βλάβη καὶ Αἰγυπτίοις γένηται, καὶ Χαναναίοις, τοῦτο μέν, φησὶν, οὐκ ἐποίησα, ἀλλὰ,

κε'. *Καὶ* [31] *δέδωκα* [32] *αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ, καὶ δικαιώματα ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς.* Τινὲς οὖν [33] ταῦτα εἰς τὴν τῶν εἰδώλων ἔλαβον θεραπείαν, τὸ *ἔδωκα* ἀντὶ τοῦ *συνεχώρησα* νενοηκότες · ὅῆλοι δέ εἰσιν οὐδαμῶς τὴν τῶν εἰρημένων κατειληφότες διάνοιαν. Τὴν γὰρ ἀσεβῆ τῶν εἰδώλων θρησκείαν οὐδεὶς ἂν εὖ φρονῶν εἴποι οὐ καλὴν, ἀλλὰ λίαν κακήν. Οὐ τοίνυν ἡ τῆς σοφίας πηγὴ, τῆς εὐσεβείας ὁ νομοθέτης, ὁ τῆς ἀσεβείας κατήγορος, τὴν ἐσχάτην *ἀσέβειαν οὐ καλὴν* προσηγόρευσεν · ὅρον γὰρ αὐτὴν ὀνομάζει κακίας. Ἄλλα τοιγαροῦν ὁ λόγος αἰνίττεται. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἔδωκα αὐτοῖς δικαιώματα « ἃ ποιήσει αὐτὰ ἄνθρωπος, καὶ ζήσεται ἐν αὐτοῖς · » λέγει δὲ διὰ τούτων τοὺς δέκα λόγους τοῦ νόμου · παρέδησαν δὲ ταῦτα, καὶ πατοῦντες ἀδεῶς διετέλεσαν, ἑτέροις αὐτοὺς προστάγμασι προσέδησα καὶ προσήλωσα, ζωὴν μὲν αὐτοῖς οὐδεμίαν δυναμένοις παρέχειν, τῇ δὲ περὶ αὐτὰ φυλακῇ τε καὶ ἀσχολίᾳ τὴν τῶν ἀναγκαίων νόμων ἐκείνων παράβασιν παύονται. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τὰς περὶ λέπρας, καὶ ὀστέου νεκροῦ, καὶ θνησιμαίου, καὶ γονορρύους, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἐντολὰς, καὶ τὰ συχνὰ διὰ ταῦτα περιῤῥαντήρια, καὶ τὰς ὑπὲρ τούτων προσφερομένας θυσίας · περὶ [34] γὰρ τῶν τοιούτων εἰλούμενοι [35] φυλακὴν, οὐκ ἔθ' ὁμοίως τῶν ἀναγκαίων ἐκείνων καὶ ὠφελίμων καταφρονεῖν ἠδύναντο νόμων · διὰ τοῦτο οὐκ ἔφη δεδωκέναι αὐτοῖς προστάγματα κακὰ, ἀλλ' οὐ καλά. Οὔτε γὰρ κακίαν ἐδίδασκεν, οὔτε ἀρετῆς αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ποιητικὰ ὄντα ἐτύγχανεν, ἀλλὰ συχνῶς φοιτᾷν εἰς τὸν θεῖον νεὼν, καὶ τῷ Θεῷ προσεδρεύειν ἠνάγκαζεν. Ὁ γὰρ μεμιάνθαι πιστεύων ἐπὶ τὴν κάθαρσιν ἔτρεχεν, ἀρτιχνούμενος δὲ μνήμην ἐλάμβανε τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ ἡ μνήμη τὴν δυσσεβῆ γνώμην ἐξώριζε, καὶ τοὺς θείους νόμους φυλάττειν ἀνέπειθεν · αὐτὰ τοίνυν καθ' ἑαυτὰ, οὐ καλά · οὐ γὰρ τῷ θείῳ συνέβαινε σκοπῷ, ἀλλὰ τῇ τῶν νομοθετουμένων ἤρμοττεν ἀσθενείᾳ · οὐ καλὰ δὲ ὅμως αὐτὰ, οὐδὲ ἀναγκαῖα, ἦγεν δὲ ἐπὶ τὰ καλὰ καὶ ἀναγκαῖα. Τούτοις ἐπάγει ·

κς'. *Καὶ μιανῶ αὐτοὺς ἐν τοῖς δόμασιν* [36], *ἐν τῷ διαπορεύεσθαί με* [37] *πᾶν διανοῖγον μήτραν, ὅπως ἀφανίσω αὐτοὺς, ἵνα* [38] *γνῶσιν ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Τοῦτο ἔοικε τῷ διὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένῳ· « Καὶ ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ

VARIÆ LECTIONES.

[30] ἐθεὸ. Ita Compl. Desunt reliqua ex vers. 21. [31] Καί. Des. in B. [32] δέδ. Infra, ad finem cap. XLVIII et ad locum Galat. III, 21, est ἔδωκα. [33] οὖν. B præm. μέν. [34] B παρὰ γὰρ τὴν τούτων. [35] εἰλούμενοι. Leg. esse videtur εἰλόμενοι. [36] δόμ. Ita quoque A et B juxta Alex. et Hebr. Alii, δόγμασιν. [37] με. Abest ab Hebr. [38] ἵνα—Κύρ. Hæc etiam agnoscunt A et P juxta Alex. et Hebr.

Digitized by Google

τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· πορεύσονται A eorum: ibunt in institutis suis [k]. » Ubi enim vidi ipsos ex meis præceptis nihil utilitatis percipere, permisi eis deinceps sua consilia persequi, haud sustinens eos gubernare. Quod hic quoque declaravit, cum dixit: « Polluam eos in donis suis. » Sed apertius hoc Aquila interpretatus est, qui dixit: « Et pollui eos in dogmatibus ipsorum. » cum traducerent ipsi omne aperiens uterum maternum: permisi enim ipsis suis inquinari institutis, cum per ignem traducerent filios, et pueros primogenitos dæmonibus offerrent, dignas ipsis de reliquo pœnas infligens.

ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον αὐτοὺς οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐκ τῶν ἐμῶν παραινέσεων δεχομένους, εἶασα λοιπὸν αὐτοὺς τοῖς οἰκείοις ἀκολουθεῖν λογισμοῖς, κυβερνᾷν αὐτοὺς οὐκ ἀνεχόμενος· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Μιανῶ αὐτοὺς ἐν τοῖς δόμασιν αὐτῶν. » Σαφέστερον δὲ τοῦτο ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν εἰρηκώς· « Καὶ ἐμίανα αὐτοὺς ἐν τοῖς δόγμασιν [59] αὐτῶν, » ἐν τῷ παραγαγεῖν πᾶν διανοῖγον μήτραν· συνεχώρησα γὰρ αὐτοῖς μιαίνεσθαι τοῖς σφῶν ἐπιτηδεύμασιν ἐν τῷ διὰ πυρὸς παράγειν τὰ παιδία, καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν παίδων προσφέρειν τοῖς δαίμοσι, τὰς ἀξίας αὐτοῖς λοιπὸν προσφέρων [60] τιμωρίας.

κζ', κη'. *Διὰ τοῦτο λάλησον πρὸς τὸν οἶκον* B *Ἰσραὴλ, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἕως καὶ τούτου παρώργισάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τοῖς παραπτώμασιν αὐτῶν, ἐν οἷς παρέπεσον εἰς ἐμέ. Καὶ εἰσήγαγον αὐτοὺς εἰς γῆν εἰς ἣν ἦρα τὴν χεῖρά μου τοῦ δοῦναι με αὐτὴν αὐτοῖς, καὶ εἶδον πάντα βουνὸν ὑψηλὸν, καὶ πᾶν ξύλον κατάσκιον, καὶ ἔθυσαν ἐκεῖ τοῖς θεοῖς αὐτῶν, καὶ ἔταξαν ἐκεῖ θυμὸν* [61] *δώρων αὐτῶν, καὶ ἔθεντο ἐκεῖ ὀσμὴν εὐωδίας αὐτῶν, καὶ ἔσπεισαν ἐκεῖ σπονδὰς αὐτῶν.* Οὐκ ἠρκέσθησαν, φησὶ, τῇ ἐν Αἰγύπτῳ ἀντιλογίᾳ, καὶ ταῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ παρανομίαις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐπαγγελθεῖσαν αὐτοῖς εἰσελθόντες γῆν πολλῆς αὐτὴν ἀσεβείας ἐνέπλησαν, ἐν ἅπασι τοῖς βουνοῖς καὶ ἐν τοῖς ἄλσεσι βωμοὺς δειμάμενοι, καὶ εἴδωλα ἱδρυσάμενοι, καὶ σπονδὰς αὐτοῖς καὶ θυσίας διαφόρους προσενεγκόντες. Τὸ δὲ, « Ἔταξαν ἐκεῖ θυμὸν δώρων αὐτῶν· » ἀντὶ τοῦ Τοῖς παρανόμοις αὐτῶν ἐκείνοις δώροις τὸν ἐμὸν διήγειραν θυμόν.

VERS. 27, 28. *Idcirco loquere ad domum Israelis, fili hominis, et dices ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus: Hactenus etiam ad iracundiam incitarunt me patres vestri delictis suis, quibus deliquerunt contra me. Et introduxi eos in terram, in quam sustuli manum meam, ut darem eam ipsis; et viderunt omnem collem excelsum, et omne lignum umbrosum, et sacrificaverunt ibi diis suis, et posuerunt ibi furorem munerum suorum, et posuerunt ibi odorem suavitatis suæ, et libaverunt ibi libamina* **831** *sua.* Non satis erat illis, inquit, in Ægypto mihi restitisse, et in deserto impie egisse, sed etiam ingressi in terram sibi promissam multa impietate eam compleverunt, aras in omnibus collibus nemoribusque construentes, iisque idola imponentes, quibus et libamina, et varia sacrificia obtulerunt. Illud autem, « Posuerunt ibi furorem munerum suorum, » idem est quod, Iniquis illis donis suis iram meam concitarunt.

κθ'. *Καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς, Τί ἐστιν Ἀβαμὰ* (ἢ ὡς Σύμμαχος [62] ἔφη, *τί ἐστι Βαμά*), *ὅτι ὑμεῖς εἰσπορεύεσθε ἐκεῖ; καὶ ἐπεκάλεσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Βαμὰ ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.* Τόπος οὗτος ἐπίσημος ἐκ τῆς περὶ τὰ εἴδωλα δυσσεβείας γεγενημένος. Εἶπεν τοίνυν αὐτοῖς, Ποῖον ἐκεῖθεν λαμβάνετε κέρδος; τίς ὑμῖν ἀπὸ τῆς Βαμὰ ὠφέλεια γενήσεται, ὅτι καὶ οὕτως αὐτὴν ἐπίσημον ἐποιήσατε, ὡς καὶ τὴν προσηγορίαν μέχρι τοῦ παρόντος βεβαίαν διαμεῖναι;

VERS. 29. *Et dixi ad eos: Quid est Abama* (vel ut Symmachus dixit, *quid est Bama*), *quia vos ingredimini illuc? et vocaverunt nomen ejus Bama usque in hodiernum diem.* Locus iste nobilis ex impietate erga idola factus est. Dixit igitur ipsis: Quodnam lucrum inde percipitis? quæ vobis ab ipsa Bama utilitas accidet, quam ita etiam illustrem reddidistis, ut cognomen quoque illius usque ad præsens tempus stabile permaneat?

λ', λα'. *Διὰ τοῦτο εἰπὲ πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἐν ἐν ταῖς* D *ἀνομίαις τῶν πατέρων ὑμῶν ὑμεῖς μιαίνεσθε, καὶ ὀπίσω τῶν βδελυγμάτων αὐτῶν ὑμεῖς ἐκπορεύεσθε* [63]· *καὶ ἐν ταῖς ἀπαρχαῖς τῶν πόνων* [64] *ὑμῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀφορισμοῖς ὑμῶν* [65] *ἐν τῷ διάγειν τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν πυρὶ ὑμεῖς μιαίνεσθε, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐνθυμήμασιν ὑμῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας,*

VERS. 30, 31. *Idcirco dic ad domum Israelis: Hæc dicit Adonai Dominus: Si iniquitatibus patrum vestrorum vos polluimini, et post abominationes ipsorum vos ambulatis; et primitiis laborum vestrorum, et separationibus vestris, traducendo filios vestros per ignem vos polluimini, et omnibus cogitationibus vestris usque in hunc diem; et ego respondebo vobis, domus Israel, si respondebo vobis:*

[k] Psal. LXXX, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[59] B δόγμασιν. [60] B ἐπιφέρων. [61] θυμὸν — ἐκεῖ. Des. in A. [62] Σύμμ. B. præm. ὁ. [63] ἐκπ. B ἐκπορνεύετε, juxta rec. lect. et Hebr. [64] πόν. Rec. lect. est δομάτων. [65] ὑμ. — πυρὶ ὑμεῖς. Ita B fere ut Alex., hic autem post ἀφορ. addit υἱῶν. A ἐν τοῖς ἀφορισμοῖς υἱῶν ὑμῶν ἐν πυρί.

Digitized by Google

et si ascendet in spiritum vestrum hoc. Speratis, inquit, vigente in republica vestra patria iniquitate et impietate, vobisque omnia ista, quæ enarravi, audentibus, responsum a me * aliquod consecuturos vos esse. Ne fallatis vosmetipsos : siquidem fieri nequit, ut ad vestras ego respondeam interrogationes, quas audet impietas vestra. Sed id vobis rebus ipsis persuadeo, ut istiusmodi quoque spem abjiciatis. Hoc enim significavit, cum dixit, « Et si ascendet in spiritum vestrum hoc. »

832

Vers. 32. *Et non erit, quemadmodum vos dicitis.: Erimus sicut gentes, et sicut tribus terræ, ut serviamus lignis et lapidibus.* Verumtamen ne illud quidem a vobis ad exitum perducetur, ut sicut aliæ omnes gentes ligna et lapides deos facientes ipsis Deo conveniens munus offeratis. Et usitato jurejurando rursus usus est. Nam secundum beatum Apostolum [1], cum neminem habeat per quem juret, majorem, ait :

Vers. 33. *Propterea, vivo ego, dicit Adonai Dominus, si non manu forti, et brachio excelso, et furore effuso regnabo super vos.* Non amplius enim usitatam, inquit, longanimitatem adhibebo, sed regnum meum meamque potestatem per castigationem quasi denudabo. Nam per « manum fortem et brachium excelsum, » potestatem simul, et vindicandi facultatem declaravit. Deinde etiam modum castigationis docet.

Vers. 34. *Et educam vos e populis, et accipiam vos de regionibus, in quibus disseminati fuistis. manu forti, et brachio excelso, et furore succenso,* Primum enim, inquit, **833** vos a captivitate, quæ nunc vos detinet, in libertatem vindicabo, et in pristinam terram reducam.

Vers. 35, 36. *Deinde abducam vos in solitudinem populorum, ibique judicio disceptabo vobiscum de facie ad faciem. Quemadmodum judicio disceptavi cum patribus vestris in solitudine Ægypti, ita judicabo vos, dicit Adonai Dominus. — Desertum* autem *populorum* vocat gentes olim a Deo destitutas : et per hoc præsignificavit, fore ut pietate in gentes introducta isti quoque ab idolorum cultu desciscant, ob gentium, quæ impiæ olim fuerant, immutationem erubescentes. Illud autem, « judicio disceptabo vobiscum de facie ad faciem, » reprehensionem illam declarat, quæ rebus fit. Ipsæ enim res, inquit, tantum non clamantes, vestram contumacem et iniquam mentem redarguunt, populorum antiquitus destitutorum * obedientiam præ se ferentes. Sic igitur cum patribus vestris in solitudine judicio disceptans, funditus eos perdidi :

[1] Hebr. vi, 13.

καὶ ἐγὼ ἀποκριθῶ ὑμῖν, οἶκος Ἰσραὴλ [46], εἰ ἀποκριθήσομαι ὑμῖν, καὶ [47] εἰ ἀναβήσεται ἐπὶ τὸ πνεῦμα ὑμῶν τοῦτο. Ἐλπίζετε, φησὶ, τῆς πατρῴας παρανομίας καὶ τῆς δυσσεβείας ἐν ὑμῖν πολιτευομένης, καὶ τούτων ἁπάντων ὧν διεξῆλθον ὑφ' ὑμῶν τολμωμένων, ἀποκρίσεώς τινος παρ' ἐμοῦ τυχεῖν. Μὴ ἐξαπατᾶτε ὑμᾶς αὐτούς· τῶν γὰρ ἀδυνάτων ἐμὲ πρὸς τὰς ὑμετέρας ἀποκρίνασθαι πεύσεις, τῆς ἀσεβείας παρ' ὑμῶν τολμωμένης. Πείθω δὲ ὑμᾶς διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τοιαύτην ἀποῤῥίψαι ἐλπίδα· τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκὼς, « Καὶ εἰ ἀναβήσεται ἐπὶ τὸ πνεῦμα ὑμῶν τοῦτο. »

λβ'. *Καὶ οὐκ ἔσται, ὃν τρόπον ὑμεῖς λέγετε, Ἐσόμεθα ὡς τὰ ἔθνη, καὶ ὡς αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, τοῦ λατρεύειν ξύλοις καὶ λίθοις.* Οὐ μὴν δὲ οὐδὲ ἐκεῖνο ὑμῶν πέρας λήψεται, ὅτι πᾶσι παραπλησίως τοῖς ἔθνεσι τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους θεοποιοῦντες, τῷ Θεῷ πρέπον αὐτοῖς προσοίσετε γέρας. Κέχρηται πάλιν [48] τῷ συνήθει ὅρκῳ· κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, ἐπειδὴ κατ' οὐδενὸς ἔχει μείζονος ὀμόσαι, φησί·

λγ'. *Διὰ τοῦτο, ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, εἰ μὴ ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καὶ ἐν θυμῷ κεχυμένῳ βασιλεύσω ἐφ' ὑμᾶς.* Οὐκ ἔτι γὰρ, φησὶ, τῇ συνήθει χρήσομαι μακροθυμίᾳ, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν μου καὶ τὴν ἐξουσίαν διὰ παιδείας γυμνώσω· διὰ γὰρ τῆς « χειρὸς τῆς κραταιᾶς καὶ τοῦ ὑψηλοῦ βραχίονος, » τὸ δυνατὸν ὁμοῦ καὶ τὸ τιμωρητικὸν παρεδήλωσεν· εἶτα καὶ τὸν τρόπον τῆς παιδείας διδάσκει.

λδ'. *Καὶ ἐξάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν λαῶν, καὶ εἰσδέξομαι ὑμᾶς ἐκ τῶν χωρῶν, ὧν* [49] *διεσπάρητε ἐν αὐτοῖς, ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καὶ ἐν θυμῷ κατομένῳ* [50]. Ἡρῶτον μὲν γὰρ, φησὶ, τῆς νῦν κατεχούσης αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσω, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανάξω γῆν.

λε', λς'. *Ἔπειτα ἐξάξω ὑμᾶς εἰς τὴν ἔρημον τῶν λαῶν, καὶ διακριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς ἐκεῖ πρόσωπον κατὰ πρόσωπον. Ὃν τρόπον διεκρίθην πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Αἰγύπτου, οὕτω κρινῶ ὑμᾶς, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Ἔρημον δὲ καλεῖ λαῶν τὰ ἔθνη πάλαι ἔρημα ὄντα Θεοῦ· προεσήμανε δὲ διὰ τούτου, ὅτι τῆς εὐσεβείας εἰς τὰ ἔθνη ἀχθείσης [51] καὶ οὗτοι τῆς τῶν εἰδώλων ἀποστήσονται θεραπείας, τὴν τῶν πάλαι δυσσεβῶν ἐθνῶν μεταβολὴν αἰσχυνόμενοι. Τὸ δὲ, « Διακριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς πρόσωπον κατὰ πρόσωπον, » τὸν διὰ τῶν πραγμάτων γινόμενον ἔλεγχον παραδηλοῖ· Αὐτὰ γὰρ, φησὶ, τότε τὰ πράγματα μονονουχὶ βοῶντα διελέγχει ὑμῶν τὴν ἀπειθῆ καὶ παράνομον γνώμην, τὴν τῶν πάλαι ἐστερημένων [52] λαῶν εὐπείθειαν δεικνύντα· ὥσπερ τοίνυν πρὸς τοὺς ὑμετέρους πατέρας ἐν τῇ ἐρήμῳ διακριθεὶς, ὀλέθρῳ αὐτοὺς πα-

VARIÆ LECTIONES.

[46] Ἰσρ. Apud LXX, seq. Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος. [47] καὶ—τοῦτο. Hæc juxta Hebr. pertinent ad vers. 32. [48] πάλιν. B præm. δέ. [49] ὧν — αὐτοῖς. Aliter οἱ LXX. [50] καιομένῳ. Rec. lect. κεχυμένῳ. [51] ἀχθ. B χωθείσης. [52] ἐστερ. B ἐρήμων.

Digitized by Google

τελεῖ παραδέδωκα· οὕτω καὶ ὑμῖν ἐπάξω τὴν τιμωρίαν· καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἐπαγομένων σαφέστερον πεποίηκεν, εἰρηκώς·

A ita vobis quoque inferam supplicium. Quod apertius fecit, cum ea dixit, quæ sequuntur :

λζ', λη'. *Καὶ διάξω ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ῥάβδον μου, καὶ εἰσάξω ὑμᾶς ἐν*[84] *ἀριθμῷ τῆς*[84] *διαθήκης· Καὶ ἐκλέξομαι*[85] *ἐξ ὑμῶν τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ τοὺς ἀφεστηκότας.* Τοὺς μὲν γὰρ ἀσεβεῖς, καὶ τοὺς τὴν ἐμὴν νομοθεσίαν καταλιπόντας τῇ ῥάβδῳ χρησάμενος διασπερῶ, τοὺς δὲ ἀριθμοῦ ἀξίους, καὶ τῆς ἐμῆς διαθήκης φύλακας γενομένους εἰσάξω, καὶ τῆς ἐμῆς ἀξιώσω προνοίας. Ἐσήμανε δὲ διὰ τούτων τόν τε ἀποστολικὸν χορὸν, καὶ τοὺς δι' ἐκείνου τῷ θείῳ πεπιστευκότας κηρύγματι· εἶτα τῇ κατὰ τῶν πονηρῶν ἐπιμένων ἀπειλῇ, ἐπιφέρει· « Διότι ἐκ τῆς γῆς τῆς παροικεσίας αὐτῶν ἐξάξω αὐτοὺς, καὶ εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ οὐκ εἰσελεύσονται· καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι[86] ἐγὼ Κύριος. » Ἀπὸ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας, φησὶν, ἐπαναγαγὼν, τούτους αὐτοὺς τοὺς τρόπῳ δυσσεβεῖ κεχρημένους πάλιν εἰς ἅπαντα διασκεδάσω τὰ ἔθνη. Τοῦτο δὲ μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σταυρὸν τὸ πέρας ἐδέξατο· Ῥωμαῖοι γὰρ αὐτοὺς ἐξανδραποδίσαντες εἰς τὴν οἰκουμένην κατέσπειραν, καὶ τῆς βασιλικῆς αὐτῶν ἐξήλασαν πόλεως· οὕτω προαγορεύσας τὰ λυπηρὰ, παραίνεσιν αὐτοῖς πάλιν καὶ συμβουλὴν ὁ φιλάνθρωπος προσφέρει· τῶν οἰκείων γὰρ ὑποσχέσεων μέμνηται· ἔφη δὲ μὴ θέλειν τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν καὶ ζῆν. Φησὶ τοίνυν·

B

Vers. 37, 38. *Et transire faciam vos sub virga mea, et introducam vos in numero fœderis. Et eligam ex vobis impios, et rebelles.* Impios enim, et qui a legibus a me datis discesserint, adhibita virga dissipabo : eos vero, qui numero digni fuerint, quique fœdus meum observaverint, **834** introducam, meaque providentia dignos censebo. Per hæc autem apostolicum significavit chorum, et eos, qui divino per istos præconio crediderint. Deinde in improborum comminatione commorans, adjicit : « Quia de terra incolatus eorum educam eos, et in terram Israelis non ingredientur, et cognoscetis, me esse Dominum. » Cum enim a captivitate eos reduxero, hos eosdem, inquit, impiis moribus usos rursus in omnes gentes dissipabo : quod post Salvatoris nostri crucem ad exitum perductum est. Romani enim ipsos in servitutem redactos in omnem terrarum orbem disperserunt, regia ipsorum urbe ejectos. Ita prædictis calamitatibus, admonitionem rursus ipsis et consilium dat hominum amantissimus Deus. Suarum enim pollicitationum meminit. Dixit autem [m], nolle se mortem peccatoris, sic ut converti eum et vivere. Dicit itaque :

λθ', μ'. *Καὶ ὑμεῖς οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἕκαστος δὲ*[87] *ἐπιτηδεύματα*[88] *αὐτοῦ ἐξάρατε· καὶ μετὰ ταῦτα, ἐὰν ὑμεῖς εἰσακούσητέ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον οὐ βεβηλώσητε οὐκέτι ἐν τοῖς δώροις ὑμῶν καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὑμῶν. Διότι ἐπὶ τοῦ ὄρους μου τοῦ ἁγίου, ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· ἐκεῖ δουλεύσουσί μοι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ εἰς τέλος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐκεῖ προσδέξομαι αὐτοὺς, καὶ ἐκεῖ ἐπισκέψομαι τὰς ἀπαρχὰς*[89] *ὑμῶν, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἀφορισμῶν ὑμῶν ἐν πᾶσι τοῖς ἁγιάσμασιν ὑμῶν.* Ἐὰν γὰρ πεισθῆναι, φησὶν, ἐθελήσητε, καὶ παύσησθε βεβηλοῦντες τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον (ἐξ ἐμοῦ γὰρ προσαγορευόμενοι, καὶ παρανόμως ζῶντες, καὶ δῶρα τοῖς εἰδώλοις προσφέροντες, ἐμοὶ τὴν τῆς ἀσεβείας βλασφημίαν προστρίβετε)· εἰς τὴν πατρῴαν ἐπανήξετε γῆν, καὶ τῆς συνήθους ἀπολαύσεσθε προμηθείας, προσφέροντες μὲν εὐγνωμόνως, ὧν δέχεσθε προσδεχόμενον.

C

Vers. 39, 40. *Et vos, domus Israelis, hæc dicit Adonai Dominus, Unusquisque instituta sua auferat : et post hæc, si vos audieritis me, et nomen meum sanctum non polluetis amplius donis vestris et institutis vestris. Quia in monte meo sancto, in monte excelso Israelis, dicit Adonai Dominus, ibi servient mihi omnis domus Israelis ad finem usque in terra, et ibi suscipiam eos, ibique inspiciam primitias vestras, et primitias separationum vestrarum, in omnibus sanctificationibus vestris.* Si enim, inquit, adduci volueritis ut obtemperetis, et desieritis polluere **835** nomen meum sanctum (siquidem a me appellati, et impie viventes, muneraque idolis offerentes, mihi impietatis blasphemiam inuritis), in patriam terram reducemini, et usitatæ providentiæ meæ fructus percipietis, grato animo perceptorum bonorum primitias ' offerentes, meque eas benigne accipere cernentes.

μα', μβ'. *Ἐν ὀσμῇ γὰρ, φησὶν, εὐωδίας προσδέξομαι ὑμᾶς, ἐν τῷ ἐξαγαγεῖν με ὑμᾶς ἐκ τῶν λαῶν, καὶ εἰσδέχεσθαι ὑμᾶς ἐκ τῶν χωρῶν ἐν αἷς διεσκορπίσθητε ἐν αὐταῖς, καὶ ἁγιασθήσομαι ἐν ὑμῖν κατ' ὀφθαλμοὺς τῶν λαῶν· Καὶ ἐπιγνώσεσθε*

D

Vers. 41, 42. *In odore enim bonæ fragrantiæ suscipiam vos, cum eduxero ego vos de populis, et suscepero vos de regionibus, in quibus dispersi fuistis, et sanctificabor in vobis ante oculos populorum. Et cognoscetis me esse Dominum, cum introduxero vos*

[m] Ezech. XVIII, 23, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[84] ἐν ἀρ. τ. διαθ. *Hebr.* in vinculo fœderis. Ἀριθμῷ ex ἀρθμῷ vitio librariorum ortum duxisse, bene observatum est a Bosio in *Anim crit.* ad h. l. [85] τ. διαθ. Des. in A. ut in aliis libris antiquis. [86] Rec. lect. ἐκλέξω *Hebr.* expurgabo, s. removebo. [86] B διότι, juxta rec. lect. [87] δέ. B τά. [88] ἐπιτ. — βεβηλ. *Hebr.* quisquis idola sua colat, etiam postea, quia vos non auditis me, nomen meum autem ne profanetis. [89] ἀπ. *Hebr.* oblationes.

Digitized by Google

et si ascendet in spiritum vestrum hoc. Speratis, A **832** inquit, vigente in republica vestra patria iniquitate et impietate, vobisque omnia ista, quæ enarravi, audentibus, responsum a me [a] aliquod consecuturos vos esse. Ne fallatis vosmetipsos : siquidem fieri nequit, ut ad vestras ego respondeam interrogationes, quas audet impietas vestra. Sed id vobis rebus ipsis persuadeo, ut istiusmodi quoque spem abjiciatis. Hoc enim significavit, cum dixit, « Et si ascendet in spiritum vestrum hoc. »

καὶ ἐγὼ ἀποκριθῶ ὑμῖν, οἶκος Ἰσραὴλ[46], εἰ ἀποκριθήσομαι ὑμῖν, καὶ[47] εἰ ἀναβήσεται ἐπὶ τὸ πνεῦμα ὑμῶν τοῦτο. Ἐλπίζετε, φησὶ, τῆς πατρῴας παρανομίας καὶ τῆς δυσσεβείας ἐν ὑμῖν πολιτευομένης, καὶ τούτων ἁπάντων ὧν διεξῆλθον ὑφ' ὑμῶν τολμωμένων, ἀποκρίσεώς τινος παρ' ἐμοῦ τυχεῖν. Μὴ ἐξαπατᾶτε ὑμᾶς αὐτούς· τῶν γὰρ ἀδυνάτων ἐμὲ πρὸς τὰς ὑμετέρας ἀποκρίνασθαι πεύσεις, τῆς ἀσεβείας παρ' ὑμῶν τολμωμένης. Πείθω δὲ ὑμᾶς διὰ τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τοιαύτην ἀπορρίψαι ἐλπίδα· τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκὼς, « Καὶ εἰ ἀναβήσεται ἐπὶ τὸ πνεῦμα ὑμῶν τοῦτο. »

Vers. 32. *Et non erit, quemadmodum vos dicitis.: Erimus sicut gentes, et sicut tribus terræ, ut serviamus lignis et lapidibus.* Verumtamen ne illud quidem a vobis ad exitum perducetur, ut sicut aliæ B omnes gentes ligna et lapides deos facientes ipsis Deo conveniens munus offeratis. Et usitato jurejurando rursus usus est. Nam secundum beatum Apostolum [1], cum neminem habeat per quem juret, majorem, ait :

λβ'. *Καὶ οὐκ ἔσται, ὃν τρόπον ὑμεῖς λέγετε, Ἐσόμεθα ὡς τὰ ἔθνη, καὶ ὡς αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, τοῦ λατρεύειν ξύλοις καὶ λίθοις.* Οὐ μὴν δὲ οὐδὲ ἐκεῖνο ὑμῶν πέρας λήψεται, ὅτι πᾶσι παραπλησίως τοῖς ἔθνεσι τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους θεοποιοῦντες, τῷ Θεῷ πρέπον αὐτοῖς προσοίσετε γέρας. Κέχρηται πάλιν[48] τῷ συνήθει ὅρκῳ· κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, ἐπειδὴ κατ' οὐδενὸς ἔχει μείζονος ὀμόσαι, φησί·

Vers. 33. *Propterea, vivo ego, dicit Adonai Dominus, si non manu forti, et brachio excelso, et furore effuso regnabo super vos.* Non amplius enim usitatam, inquit, longanimitatem adhibebo, sed regnum meum meamque potestatem per castigationem quasi denudabo. Nam per « manum fortem et brachium excelsum, » potestatem simul, et vindicandi facultatem declaravit. Deinde etiam modum castigationis docet.

λγ'. *Διὰ τοῦτο, ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, εἰ μὴ ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καὶ ἐν θυμῷ κεχυμένῳ βασιλεύσω ἐφ' ὑμᾶς.* Οὐκ ἔτι γὰρ, φησὶ, τῇ συνήθει χρήσομαι μακροθυμίᾳ, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν μου καὶ τὴν ἐξουσίαν διὰ παιδείας γυμνώσω· διὰ γὰρ τῆς « χειρὸς τῆς κραταιᾶς καὶ τοῦ ὑψηλοῦ βραχίονος, » τὸ δυνατὸν ὁμοῦ καὶ τὸ τιμωρητικὸν παρεδήλωσεν· εἶτα καὶ τὸν τρόπον τῆς C παιδείας διδάσκει.

Vers. 34. *Et educam vos e populis, et accipiam vos de regionibus, in quibus disseminati fuistis. manu forti, et brachio excelso, et furore succenso,* Primum enim, inquit, **833** vos a captivitate, quæ nunc vos detinet, in libertatem vindicabo, et in pristinam terram reducam.

λδ'. *Καὶ ἐξάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν λαῶν, καὶ εἰσδέξομαι ὑμᾶς ἐκ τῶν χωρῶν, ὧν*[49] *διεσπάρητε ἐν αὐτοῖς, ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καὶ ἐν θυμῷ καιομένῳ*[50]. Πρῶτον μὲν γὰρ, φησὶ, τῆς νῦν κατεχούσης αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσω, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανάξω γῆν.

Vers. 35, 36. *Deinde abducam vos in solitudinem populorum, ibique judicio disceptabo vobiscum de facie ad faciem. Quemadmodum judicio disceptavi cum patribus vestris in solitudine Ægypti, ita judicabo vos, dicit Adonai Dominus. — Desertum* autem *populorum* vocat gentes olim a Deo destitutas : et per hoc præsignificavit, fore ut pietate in gentes introducta isti quoque ab idolorum cultu desciscant, ob gentium, quæ impiæ olim fuerant, im- D mutationem erubescentes. Illud autem, « judicio disceptabo vobiscum de facie ad faciem, » reprehensionem illam declarat, quæ rebus fit. Ipsæ enim res, inquit, tantum non clamantes, vestram contumacem et iniquam mentem redarguunt, populorum antiquitus destitutorum [a] obedientiam præ se ferentes. Sic igitur cum patribus vestris in solitudine judicio disceptans, funditus eos perdidi :

λε', λς'. *Ἔπειτα ἐξάξω ὑμᾶς εἰς τὴν ἔρημον τῶν λαῶν, καὶ διακριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς ἐκεῖ πρόσωπον κατὰ πρόσωπον. Ὃν τρόπον διεκρίθην πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Αἰγύπτου, οὕτω κρινῶ ὑμᾶς, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Ἔρημον δὲ καλεῖ λαῶν τὰ ἔθνη πάλαι ἔρημα ὄντα Θεοῦ· προεσήμανε δὲ διὰ τούτου, ὅτι τῆς εὐσεβείας εἰς τὰ ἔθνη ἀχθείσης[51] καὶ οὗτοι τῆς τῶν εἰδώλων ἀποστήσονται θεραπείας, τὴν τῶν πάλαι δυσσεβῶν ἐθνῶν μεταβολὴν αἰσχυνόμενοι. Τὸ δὲ, « Διακριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς πρόσωπον κατὰ πρόσωπον, » τὸν διὰ τῶν πραγμάτων γινόμενον ἔλεγχον παραδηλοῖ· Αὐτὰ γὰρ, φησὶ, τότε τὰ πράγματα μονονουχὶ βοῶντα διελέγχει ὑμῶν τὴν ἀπειθῆ καὶ παράνομον γνώμην, τὴν τῶν πάλαι ἐστερημένων[52] λαῶν εὐπείθειαν δεικνύντα· ὥσπερ τοίνυν πρὸς τοὺς ὑμετέρους πατέρας ἐν τῇ ἐρήμῳ διακριθεὶς, ὀλέθρῳ αὐτοὺς πα-

[1] Hebr. VI, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[46] Ἰσρ. Apud LXX, seq. Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος. [47] καὶ—τοῦτο. Hæc juxta Hebr. pertinent ad vers. 32. [48] πάλιν. B præm. δέ. [49] ὧν — αὐτοῖς. Aliter οἱ LXX. [50] καιομένῳ. Rec. lect. κεχυμένῳ. [51] ἀχθ. B χωθείσης. [52] ἐστερ. B ἐρήμων.

Digitized by Google

τελεῖ παραδέδωκα· οὕτω καὶ ὑμῖν ἐπάξω τὴν τιμωρίαν· καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἐπαγομένων σαφέστερον πεποίηκεν, εἰρηκώς·

λζ', λη'. *Καὶ διάξω ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ῥάβδον μου, καὶ εἰσάξω ὑμᾶς ἐν*[84] *ἀριθμῷ τῆς*[85] *διαθήκης· Καὶ ἐκλέξομαι*[86] *ἐξ ὑμῶν τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ τοὺς ἀφεστηκότας.* Τοὺς μὲν γὰρ ἀσεβεῖς, καὶ τοὺς τὴν ἐμὴν νομοθεσίαν καταλιπόντας τῇ ῥάβδῳ χρησάμενος διασπερῶ, τοὺς δὲ ἀριθμοῦ ἀξίους, καὶ τῆς ἐμῆς διαθήκης φύλακας γενομένους εἰσάξω, καὶ τῆς ἐμῆς ἀξιώσω προνοίας. Ἐσήμανε δὲ διὰ τούτων τόν τε ἀποστολικὸν χορὸν, καὶ τοὺς δι' ἐκείνου τῷ θείῳ πεπιστευκότας κηρύγματι· εἶτα τῇ κατὰ τῶν πονηρῶν ἐπιμένων ἀπειλῇ, ἐπιφέρει· « Διότι ἐκ τῆς γῆς τῆς παροικεσίας αὐτῶν ἐξάξω αὐτοὺς, καὶ εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ οὐκ εἰσελεύσονται· καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι[87] ἐγὼ Κύριος. » Ἀπὸ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας, φησὶν, ἐπαναγαγὼν, τούτους αὐτοὺς τοῖς τρόποις δυσσεβεῖ κεχρημένους πάλιν εἰς ἅπαντα διασκεδάσω τὰ ἔθνη. Τοῦτο δὲ μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σταυρὸν τὸ πέρας ἐδέξατο· Ῥωμαῖοι γὰρ αὐτοὺς ἐξανδραποδίσαντες εἰς τὴν οἰκουμένην κατέσπειραν, καὶ τῆς βασιλικῆς αὐτῶν ἐξήλασαν πόλεως· οὕτω προαγορεύσας τὰ λυπηρὰ, παραίνεσιν αὐτοῖς πάλιν καὶ συμβουλὴν ὁ φιλάνθρωπος προσφέρει· τῶν οἰκείων γὰρ ὑποσχέσεων μέμνηται· ἔφη δὲ μὴ θέλειν τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν καὶ ζῆν. Φησὶ τοίνυν·

λθ', μ'. *Καὶ ὑμεῖς οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἕκαστος δὲ*[87] *ἐπιτηδεύματα*[88] *αὐτοῦ ἐξάρατε· καὶ μετὰ ταῦτα, ἐὰν ὑμεῖς εἰσακούσητέ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον οὐ βεβηλώσητε οὐκέτι ἐν τοῖς δώροις ὑμῶν καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὑμῶν. Διότι ἐπὶ τοῦ ὄρους μου τοῦ ἁγίου, ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· ἐκεῖ δουλεύσουσί μοι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ εἰς τέλος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐκεῖ προσδέξομαι αὐτοὺς, καὶ ἐκεῖ ἐπισκέψομαι τὰς ἀπαρχὰς*[89] *ὑμῶν, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἀφορισμῶν ὑμῶν ἐν πᾶσι τοῖς ἁγιάσμασιν ὑμῶν.* Ἐὰν γὰρ πεισθῆναι, φησὶν, ἐθελήσητε, καὶ παύσησθε βεβηλοῦντες τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον (ἐξ ἐμοῦ γὰρ προσαγορευόμενοι, καὶ παρανόμως ζῶντες, καὶ δῶρα τοῖς εἰδώλοις προσφέροντες, ἐμοὶ τὴν τῆς ἀσεβείας βλασφημίαν προστρίβετε)· εἰς τὴν πατρῴαν ἐπανήξετε γῆν, καὶ τῆς συνήθους ἀπολαύσεσθε προμηθείας, προσφέροντες μὲν εὐγνωμόνως, ὧν δέχεσθε προσδεχόμενον.

μα', μβ'. *Ἐν ὀσμῇ γὰρ, φησὶν, εὐωδίας προσδέξομαι ὑμᾶς, ἐν τῷ ἐξαγαγεῖν με ὑμᾶς ἐκ τῶν λαῶν, καὶ εἰσδέχεσθαι ὑμᾶς ἐκ τῶν χωρῶν ἐν αἷς διεσκορπίσθητε ἐν αὐταῖς, καὶ ἁγιασθήσομαι ἐν ὑμῖν κατ' ὀφθαλμοὺς τῶν λαῶν· Καὶ ἐπιγνώσεσθε*

ita vobis quoque inferam supplicium. Quod apertius fecit, cum ea dixit, quæ sequuntur :

VERS. 37, 38. *Et transire faciam vos sub virga mea, et introducam vos in numero fœderis. Et eligam ex vobis impios, et rebelles.* Impios enim, et qui a legibus a me datis discesserint, adhibita virga dissipabo : eos vero, qui numero digni fuerint, quique fœdus meum observaverint, **834** introducam, meaque providentia dignos censebo. Per hæc autem apostolicum significavit chorum, et eos, qui divino per istos præconio crediderint. Deinde in improborum comminatione commorans, adjicit : « Quia de terra incolatus eorum educam eos, et in terram Israelis non ingredientur, et cognoscetis, me esse Dominum. » Cum enim a captivitate eos reduxero, hos eosdem, inquit, impiis moribus usos rursus in omnes gentes dissipabo : quod post Salvatoris nostri crucem ad exitum perductum est. Romani enim ipsos in servitutem redactos in omnem terrarum orbem disperserunt, regia ipsorum urbe ejectos. Ita prædictis calamitatibus, admonitionem rursus ipsis et consilium dat hominum amantissimus Deus. Suarum enim pollicitationum meminit. Dixit autem [m], nolle se mortem peccatoris, sic ut converti eum et vivere. Dicit itaque :

VERS. 39, 40. *Et vos, domus Israelis, hæc dicit Adonai Dominus, Unusquisque instituta sua auferat : et post hæc, si vos audieritis me, et nomen meum sanctum non polluetis amplius donis vestris et institutis vestris. Quia in monte meo sancto, in monte excelso Israelis, dicit Adonai Dominus, ibi servient mihi omnis domus Israelis ad finem usque in terra, et ibi suscipiam eos, ibique inspiciam primitias vestras, et primitias separationum vestrarum, in omnibus sanctificationibus vestris.* Si enim, inquit, adduci volueritis ut obtemperetis, et desieritis polluere **835** nomen meum sanctum (siquidem a me appellati, et impie viventes, muneraque idolis offerentes, mihi impictatis blasphemiam inuritis), in patriam terram reducemini, et usitatæ providentiæ meæ fructus percipietis, grato animo perceptorum bonorum primitias [a] offerentes, meque eas benigne accipere cernentes.

VERS. 41, 42. *In odore enim bonæ fragrantiæ suscipiam vos, cum eduxero ego vos de populis, et suscepero vos de regionibus, in quibus dispersi fuistis, et sanctificabor in vobis ante oculos populorum. Et cognoscetis me esse Dominum, cum introduxero vos*

[m] Ezech. XVIII, 23, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[84] ἐν ἀρ. τ. διαθ. *Hebr.* in vinculo fœderis. Ἀριθμῷ ex ἀρθμῷ vitio librariorum ortum duxisse, bene observatum est a Bosio in *Anim crit.* ad h. l. [85] τ. διαθ. Des. in A. ut in aliis libris antiquis. [86] Rec. lect. ἐκλέξω *Hebr.* expurgabo, s. removebo. [87] B διότι, juxta rec. lect. [87] δέ. B τά. [88] ἐπιτ. — βεβηλ. *Hebr.* quisquis idola sua colat, etiam postea, quia vos non auditis me, nomen meum autem ne profanetis. [89] ἀπ. *Hebr.* oblationes.

Digitized by Google

in terram Israelis, in terram in quam sustuli manum meam, ut darem eam patribus vestris. Illud autem *sanctificabor*, posuit pro eo quod est *glorificabor*. Omnes enim videntes et mea beneficia, et gratum animum vestrum, utilitatem multam percipient, eorum quos ipsi deos vocant imbecillitatem cernentes, et meam ex beneficiis in vos collatis potestatem contemplantes.

A ὅτι ἐγὼ Κύριος, ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν με ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν ἐπῆρα τὴν χεῖρά μου, τοῦ δοῦναι αὐτὴν τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Τὸ δὲ ἁγιασθήσομαι ἀντὶ τοῦ δοξασθήσομαι τέθεικεν· ὁρῶντες γὰρ ἅπαντες καὶ τὰς ἐμὰς εὐεργεσίας, καὶ τὴν ὑμετέραν εὐγνωμοσύνην, πολλὴν ὠφέλειαν καρπώσονται, τῶν μὲν καλουμένων αὐτῶν θεῶν βλέποντες τὴν ἀσθένειαν, τὴν δὲ ἐμὴν διὰ τῆς περὶ ὑμᾶς εὐεργεσίας δύναμιν θεωροῦντες.

Vers. 43. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum, et institutorum vestrorum omnium, quibus polluti estis: et percutietis facies vestras in omnibus malitiis vestris quas fecistis.* Agnitio enim peccati pudoris est initium. Idcirco conscientia stimulante frontem percutere consuevimus. Idem etiam hic significavit. Cum enim recesseritis, inquit, a pristina iniquitate, et meum cultum amplexi fueritis, **836** meam consecuti providentiam, pristinorum scelerum impiorum percipietis sensum, et facies percutietis, quantis polluti sitis facinoribus ratiocinantes.

μγ'. Καὶ μνησθήσεσθε ἐκεῖ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὑμῶν πάντων, ἐν οἷς ἐμιάνθητε[60] ἐν αὐτοῖς, καὶ κόψεσθε[61] τὰ πρόσωπα ὑμῶν ἐν πάσαις ταῖς κακίαις ὑμῶν, ἃς[62] ἐποιήσατε. Ἐπίγνωσις γὰρ ἁμαρτίας αἰσχύνης ἀρχή· διὰ[63] τοῦτο τοῦ συνειδότος κεντοῦντος τὰ B μέτωπα τύπτειν εἰώθαμεν· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐσήμανεν. Ἀποστάντες γάρ, φησὶ, τῆς προτέρας παρανομίας, καὶ τὴν ἐμὴν ἀσπασάμενοι θεραπείαν, καὶ τῆς παρ' ἐμοῦ προμηθείας τυγχάνοντες, ἐν αἰσθήσει γενήσεσθε τῶν προτέρων ἀσεβημάτων, καὶ τὰ πρόσωπα τύψετε, ἡλίκοις ἐνεφύρητε κακοῖς λογιζόμενοι.

Vers. 44. *Et cognoscetis, me esse Dominum, cum ego sic fecero vobis, ut nomen meum non violetur, non secundum vias vestras malas, neque secundum instituta vestra corrupta, domus Israelis, dicit Adonai Dominus.* Hac autem cura, inquit, vos dignos censebo, alios etiam omnes homines per meum in vos beneficium studens ad meam cognitionem adducere. Neque enim vos clementia aut venia digni estis, in impiis institutis educati. Cum C igitur didicerimus, quam impium sit nomen Domini polluere, caveamus, ne Dominum conviciis proscindamus. Qui enim ab ipso nomine ejus dignati sunt, sed indignam appellatione ista vitam agunt, ad ejus blasphemiam stultorum concitant linguas. Quod etiam de Judæis dicebat Deus: « Et polluistis nomen meum in gentibus, cum diceretur vobis, Populus Domini isti, et de terra ejus egressi sunt [n]. » Nos autem idem quoque quod Dominus cognomen obtinuimus, siquidem a Christo nominamur. Idcirco decet nos omnes secundum apostolicam legem « sive manducemus, sive bibamus, sive aliud quid faciamus, omnia in gloriam Dei facere, et sine offensione esse Judæis et gentibus, et Ecclesiæ Dei [o], » cui gloria sit in sæcula sæculorum. Amen.

μδ'. Καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος, ἐν τῷ ποιῆσαί με οὕτως ὑμῖν, ὅπως[64] τὸ ὄνομά μου μὴ βεβηλωθῇ, οὐ[65] κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν τὰς πονηρὰς, οὐδὲ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν τὰ διεφθαρμένα, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναΐ Κύριος. Ταύτης δὲ, φησὶν, ἀξιώσω τῆς κηδεμονίας ὑμᾶς, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀνθρώπους διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς εὐεργεσίας εἰς τὴν ἐμὴν ἐπίγνωσιν τρέψαι βουλόμενος· οὔτε γὰρ ὑμεῖς φιλανθρωπίας ἄξιοι, ἢ[66] συγγνώμης, παρανόμοις ἐπιτηδεύμασιν ἐντραφέντες· μαθόντες τοίνυν, ὅπως ἐστὶ δυσσεβὲς, τὸ θεῖον ὄνομα βεβηλοῦν, φύγωμεν τὸ βλασφημίαν τῷ Δεσπότῃ προσάπτειν. Οἱ γὰρ τῆς αὐτοῦ προσηγορίας ἠξιωμένοι, ἀναξίως δὲ ταύτης πολιτευόμενοι, εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν τῶν ἀνοήτων παρακινοῦσι τὰς γλώττας· τοῦτο καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ Θεὸς ἔλεγε· « Καὶ[67] ἐβεβηλώσατε τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐν τῷ λέγεσθαι ὑμῖν, Λαὸς Κυρίου οὗτοι, καὶ ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ ἐξεληλύθασιν. » Ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτὴν ἐσχήκαμεν τοῦ Δεσπότου τὴν προσηγορίαν· ἀπὸ Χριστοῦ γὰρ ὀνομαζόμεθα· διὸ προσήκει πάντας ἡμᾶς, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νομοθεσίαν, « εἴτε ἐσθίομεν, εἴτε πίνομεν, εἴτε τι ποιοῦμεν, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ D ποιεῖν[68], καὶ ἀπροσκόπους εἶναι Ἰουδαίοις[69] καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, » ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[n] Ezech. xxxvi, 20. [o] I Cor. x, 31, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[60] ἐμ. B ἐμιαίνεσθε, juxta rec. lect. [61] κόψ. τ. πρ. ὑμ. *Hebr.* fastidio eritis vobis ipsis. [62] ἃς ἐπ. Des. apud LXX, præter edit. Grab., ubi leg. αἷς ἐποιήσατε. [63] διὰ τ. B διό. [64] ὅπ. — βεβ. *Hebr.* propter nomen meum. [65] οὐ, et deinde οὐδέ, exstant tantum in *compl.* et B juxta Hebr. [66] ἢ. B καί. [67] καὶ — ἐξελ. Aliter infra, l. c. [68] ποιεῖν. Des. in B. [69] Ἰουδ. B præm. καί.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ Η'.

LIBER OCTAVUS.

με', μς' [70]. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ Θαιμὰν, καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ Δαρούμ* [71], *καὶ προφήτευσον ἐπὶ δρυμὸν ἡγούμενον Ναγέβ. Θαιμὰν* μεσημβρία ἐστὶ τῇ Ἑλλάδι φωνῇ, *Δαρούμ* δὲ τὸν λίβα σημαίνει, τὸ δὲ *Ναγὲβ* τὸν νότον· οὕτω καὶ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· « Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν νότον ὁδὸν λιβὸς, καὶ προφήτευσον περὶ [72] τοῦ δρυμοῦ τῆς χώρας τῆς μεσημβρινῆς. » Διὰ πάντων δὲ τούτων [73] τὴν Ἱερουσαλὴμ ἠνίξατο· κατὰ νότον γὰρ, καὶ μεσημβρίαν, καὶ λίβα τῆς Βαβυλῶνος ἔχει τὴν θέσιν ἡ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐπειδὴ οὐ κατ' εὐθεῖαν μεσημβρίαν κεῖται, ἀλλὰ βραχύ τι πρὸς δύσιν ἀποκλίνει, ἀναγκαίως καὶ τὸν λίβα προστέθεικε, τοιαύτην ἔχοντα τὴν θέσιν. *Δρυμὸν* δὲ *ἡγούμενον* προσηγόρευσε τὴν Ἱερουσαλὴμ διὰ [74] τὴν ἀκαρπίαν· τοιοῦτος γὰρ ὁ δρυμός· καὶ διὰ τὸ σκληρὸν τῆς διανοίας· τοιαύτη γὰρ τῆς δρυὸς ἡ φύσις· καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὸ μὴ κατὰ τάξιν πεφυτεῦσθαι τὰ ἐν τῷ δρυμῷ ξύλα, ἀλλὰ πολλὴν εἶναι ἐν τούτοις [75] ἀταξίαν· καὶ μέντοι καὶ διὰ τὸ θηρίων οἰκητήριον εἶναι τὸν δρυμόν. Ταῦτα δὲ ἅπαντα τηνικαῦτα εὕρειεν ἄν τις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ.

μζ'. *Καὶ ἐρεῖς τῷ δρυμῷ Ναγέβ· Ἄκουε λόγον Κυρίου· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνάπτω ἐν σοὶ πῦρ, καὶ καταφάγεται ἐν σοὶ πᾶν ξύλον χλωρὸν, καὶ πᾶν ξύλον ξηρόν· οὐ σβεσθήσεται ἡ φλὸξ ἡ ἐξαφθεῖσα.* Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ. καὶ ἐπειδὴ *δρυμὸν* τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκάλεσεν, εἰκότως καὶ πῦρ ὀνομάζει τῶν πολεμίων τὴν στρατείαν, καὶ *ξύλα καιόμενα* τοὺς ὑπὸ τούτων ἀναιρουμένους· *ξύλον* δὲ *χλωρὸν*, καὶ *ξύλον ξηρὸν*, τοὺς πλούτῳ κομῶντας καὶ τοὺς πενίᾳ συζῶντας. Εἶτα διδάσκει, ὅτι καὶ μεταξὺ διακείμενα ἔθνη κοινωνήσει τῆς συμφορᾶς· φησὶ γάρ·

μη'. *Καὶ κατακαυθήσεται ἐν αὐτῇ πᾶν πρόσωπον ἀπὸ ἀπηλιώτου* [76] *ἕως βορρᾶ· Καὶ ἐπιγνώσεται πᾶσα σὰρξ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ἐξέκαυσα αὐτὰ, καὶ οὐ σβεσθήσεται.* Τὸ δὲ *ἀπὸ ἀπηλιώτου πάλιν* [77] ὁ Σύμμαχος *ἀπὸ μεσημβρίας* ἡρμήνευσε. Διδάσκει δὲ, ὅτι ἀπὸ τῆς Χαλδαίων γῆς μέχρι τῶν Ἱεροσολύμων τῷ τῆς στρατείας χρήσεται πυρὶ, καὶ δαπανήσει τὰ ἐν μέσῳ διακείμενα ἔθνη, ἵνα διὰ γοῦν

A VERS. 45, 46. **837** *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, firma faciem tuam versus Thæman, et respice ad Darum, et vaticinare super quercetum, ducem Nageb. Thæman* in Græca lingua meridies est, et *Darum* Africum significat, *Nageb* vero notum. Et ita Symmachus interpretatus est: « Fili hominis, firma faciem tuam super notum viam africi, et propheta de silva in regione meridiana. » Et his omnibus innuit ipsam Hierosolymam. Ad austrum enim et meridiem et africum Babylonis sita est Hierosolyma. Et quia non recta ad meridiem sita est, sed parumper vergit ad occidentem, convenienter etiam africum, talem situm habentem, apposuit. *Quercetum* porro *ducem* appellavit Hierosolymam, propter fructuum sterilitatem, tale enim est quercetum; et propter mentis duritiem, talis enim est quercus natura; et præterea, quia non ordine consitæ sunt in querceto arbores, sed multa est in illis confusio; et insuper quia ferarum receptaculum est quercetum. Et hæc omnia facile invenientur id temporis in Hierosolyma fuisse.

B VERS. 47. *Et dices silvæ Nageb: Audi verbum Domini: Hæc dicit Adonai Dominus, Ecce ego accendo in te ignem, et devorabit in te omne lignum viride, et omne lignum aridum; non extinguetur flamma succensa.* Continuavit **838** metaphoram et cum *silvam* Hierosolymam vocarit, jure etiam hostium exercitum *ignem* nuncupat, et *ligna combusta* eos C qui ab ipsis interfecti sint, *lignumque viride*, et *lignum aridum*, divitiis elatos et pauperie oppressos. Deinde docet interjectas quoque gentes calamitatis participes esse futuras. Ait enim:

Et comburetur in ea omnis facies, a subsolano usque ad aquilonem. (VERS. 48.) *Et cognoscet omnis caro, me Dominum succendisse ea, et non extinguentur.* Illud *a subsolano*, Symmachus rursus *a meridie* interpretatus est. Et docet, a Chaldæorum terra usque ad Hierosolymam se exercitus ignem adhibiturum, et interjectas gentes consumpturum esse: ut saltem calamitate edocti

VARIÆ LECTIONES.

[70] Hoc loco incipit cap XXI in Hebr. [71] Δαρ. Leg. esse videtur Δαρώμ. Ita Grab. emendavit lectionem cod. Alex. Δαγών· [72] περὶ — μεσ.. Bene, juxta Hebr. [73] τούτ. Des. in B. [74] διά. B præm. καί. [75] τούτ. B αὐτοῖς. [76] B h. l. et deinde, ἀφηλιώτα. *Hebr.* inde ab Austro. [77] πάλιν. In B ponitur ante ἡρμήνευσε.

Digitized by Google

discant omnes, ipsum esse qui cuncto dominetur orbi terrarum.

VERS. 49. *Et dixi : Nequaquam Adonai Domine : ipsi dicunt ad me, Nonne parabola hæc est quæ dicitur?* His ita dictis, inquit, ego quidem populi incredulitatem Domino indicavi, cum dixi, eos opinari parabolam, non autem vera esse quæ dicerentur : ipse vero deinceps Dominus quæ parabolice dicta fuerant, apertius me proferre jussit, et ita ait :

τῆς συμφορᾶς; μάθωσιν ἅπαντες, ὡς αὐτὸς δεσπόζει τῆς οἰκουμένης.

μθ'. *Καὶ εἶπον· Μηδαμῶς*[78] *Ἀδωναῖ Κύριε· αὐτοὶ λέγουσι πρὸς μὲ, Οὐχὶ παραβολή ἐστι λεγομένη αὕτη;* Τούτων, φησὶν, οὕτως εἰρημένων, ἐγὼ μὲν τοῦ λαοῦ τὴν ἀπιστίαν ἐγνώρισα τῷ Δεσπότῃ, εἰρηκὼς, ὅτι παραβολὴν, ἀλλ' οὐκ ἀλήθειαν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τὰ λεγόμενα· αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ Δεσπότης τὰ παραβολικῶς εἰρημένα σαφέστερον εἰπεῖν με προσέταξε. Φησὶ δὲ οὑτωσί·

CAPUT XXI.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

VERS. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Idcirco propheta, fili hominis, et firma faciem tuam super Hierosolymam, et respice ad sancta eorum, et propheta de terra Israelis.* Quando enim parabolam omnino, inquit, et **839** non veritatem esse ea quæ dicta sunt opinantur, indicato ipsis aperte, saltum Nageb, hoc est, meridianum et australem, ipsam esse Hierosolymam.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Διὰ τοῦτο προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ τὰ ἅγια αὐτῶν, καὶ προφήτευσον περὶ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ.* Ἐπειδὴ, φησὶ, παραβολὴν ἁπλῶς, καὶ οὐκ ἀλήθειαν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τὰ εἰρημένα, ὑπόδειξον αὐτοῖς σαφῶς, ὅτι δρυμὸς ὁ Ναγὲβ, τουτέστιν, ὁ μεσημβρινὸς καὶ ὁ νότιος, αὕτη ἐστὶν ἡ Ἱερουσαλήμ.

VERS. 3. *Et dices ad terram Israelis : Hæc dicit Adonai Dominus, Ecce ego ad te, et extraham gladium meum de vagina sua, et exterminabo ex te injustum et iniquum.* Perspicuum est, ab eo *gladium* vocari supplicium : *vaginam* vero, hoc est, gladii thecam, longanimitatem appellat, quam cum desinit adhibere, apertum deinceps iis qui commeruere infertur supplicium. Justasque ostendens esse pœnas, recte apposuit : « Exterminabo ex te injustum et iniquum. » Tum docet, quæ aliis quoque interjectis gentibus illo tempore sint eventura.

γ'. *Καὶ ἐρεῖς πρὸς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, καὶ ἐκσπάσω τὸ ἐγχειρίδιόν μου ἐκ τοῦ κολεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐξολοθρεύσω ἐκ σοῦ ἄδικον*[79] *καὶ ἄνομον.* Δῆλον δὲ, ὅτι *ἐγχειρίδιον* τὴν τιμωρίαν καλεῖ· *κολεὸν* δὲ, τουτέστι, τὴν θήκην τοῦ ἐγχειριδίου, τὴν[80] μακροθυμίαν ὀνομάζει, ἧς παυομένης γυμνὴ λοιπὸν τοῖς ἀξίοις ἐπιφέρεται ἡ τιμωρία. Καὶ τὸ δίκαιον δὲ τῆς τιμωρίας δεικνὺς, καλῶς προστέθεικε τὸ, « Ἐξολοθρεύσω ἐκ σοῦ ἄδικον καὶ ἄνομον. » Εἶτα διδάσκει καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τοῖς ἐν μέσῳ διακειμένοις κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ συμβησόμενα.

VERS. 4, 5. *Eo quod exterminabo*, inquit, *ex te injustum et iniquum, ita egredietur gladius meus de vagina sua, et non revertetur amplius.* Propter scelera enim tua, inquit, veluti gladium quemdam e vagina educens Chaldæorum exercitum, eisdem pœnis afficiam eos quoque, qui inter te et Chaldæos interjecti sunt, idque efficiam, ut omnes experientia edocti cognoscant omnia esse in potestate mea sita, meque jure eos in talem calamitatem injecisse.

δ'. *Ἀνθ' ὧν*, φησὶν, *ἐξολοθρεύσω ἐκ σοῦ ἄδικον καὶ ἄνομον, οὕτως ἐξελεύσεται τὸ ἐγχειρίδιόν μου ἐκ τοῦ κολεοῦ αὐτοῦ, καὶ*[81] *οὐκ ἀποστρέψει οὐκέτι.* Τῶν γὰρ ἐν σοὶ, φησὶ, παρανομιῶν ἕνεκεν, οἷόν τι ἐγχειρίδιον ἀπὸ θήκης ἐκφέρων τῶν Χαλδαίων τὴν στρατείαν, τῇ αὐτῇ παραδώσω τιμωρίᾳ καὶ τοὺς ἐν μέσῳ σοῦ τε καὶ τῶν Χαλδαίων διακειμένους, καὶ παρασκευάσω γνῶναι πάντας διὰ τῆς πείρας, ὡς ἐγὼ πάντων ἔχω τὴν ἐξουσίαν, καὶ τῇδε αὐτοὺς ἐνδίκως περιέβαλον τῇ συμφορᾷ.

VERS. 6. *Et tu, fili hominis, suspira in contritione lumbi tui, et in doloribus gemes ante oculos ipsorum.* Consequatur, inquit, ea quæ dicuntur, tua quoque doloris societas, et docceto eos suspiriis tuis, vera esse quæ dicuntur.

ς'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, καταστέναξον ἐν συντριβῇ ὀσφύος σου, καὶ ἐν ὀδύναις στενάξεις κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Ἀκολουθείτω, φησὶ, τοῖς λεγομένοις καὶ ἡ παρὰ σοῦ συμπάθεια, καὶ δίδαξον αὐτοὺς δι' ὧν στένεις, ὡς ἀληθῆ τὰ λεγόμενα.

VERS. 7. *Et erit, si dixerint ad te, Cujus causa tu gemis? et dices, Super* **840** *nuntium, quia venit, et vulnerabitur omne cor, et dissolventur omnes manus, et refrigescet omnis caro omnisque spiritus, et omnia femora polluentur humore : ecce venit, et erit, dicit Adonai Dominus.* Te, inquit, suspiran-

ζ'. *Καὶ ἔσται, ἐὰν εἴπωσι πρὸς σέ· Ἕνεκεν τίνος σὺ στενάζεις; καὶ ἐρεῖς, Ἐπὶ τὴν ἀγγελίαν*[82]*, διότι ἔρχεται, καὶ θρυσθήσεται πᾶσα καρδία, καὶ παραλυθήσονται πᾶσαι χεῖρες, καὶ*[83] *ἐκψύξει πᾶσα σὰρξ καὶ πᾶν πνεῦμα, καὶ πάντες μηροὶ μολυνθήσονται ὑγρασίᾳ· ἰδοὺ ἔρχεται, καὶ*

VARIÆ LECTIONES.

[78] Μηδ. *Hebr.* eheu! [79] ἄδ. *Hebr.* justum. Ita quoque vers. 4. [80] τήν. B præm. *καὶ*. [81] καὶ οὐκ ἀπ. οὐκ. Hæc pertinent ad finem vers. 5. Desunt itaque quæ medium locum tenent apud LXX, ἐπὶ πᾶσαν — κολεοῦ αὐτοῦ. [82] Rec. lect. τῇ ἀγγελίᾳ. [83] καὶ — πνεῦμα. *Hebr.* et debilitatus est omnis spiritus.

Digitized by Google

ἔσται [84], *Λέγει Ἀδωναὶ Κύριος*. Σοῦ, φησὶ, στενάζοντος ἀναγκαίως ἐρήσονται, μαθεῖν ἐθέλοντες τὴν τοῦ πάθους αἰτίαν· ἐρομένοις τοίνυν ἀπόκριναι, ὅτι Τὰ ἐσόμενα προθεωρῶν κακὰ, καὶ τὰς χαλεπὰς ἀγγελίας, καὶ τὸ ἐντεῦθεν πᾶσιν ἐπιγενόμενον δέος, στένω, καὶ ὀλοφύρομαι τῶν ὁμοφύλων τὰς συμφοράς.

A tem necessario interrogabunt, cupientes doloris causam agnoscere. Percontantibus igitur responde: Quia futura providens mala, molestosque nuntios, atque hinc omnibus injectum terrorem, suspiro ac deploro tribulium meorum calamitates.

η'-ι'. *Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, Εἰπὸν* [85] *ῥομφαίᾳ· Ῥομφαία ὀξύνου* [86], *καὶ θυμώθητι· Ὅπως σφάξῃς σφάγια ὀξύνου, ὅπως γέρῃ εἰς στιλβωσιν, ἑτοίμη εἰς παράλυσιν, σφάζε, ἐξουθένει, ἀπόθου πᾶν ξύλον. Ῥομφαῖαν* πάλιν τροπικῶς τὴν τιμωρίαν καλεῖ διὰ τῶν Βαβυλωνίων, καὶ Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐν μέσῳ ἔθνεσιν ἐπενεχθεῖσαν. Δοκεῖ δέ μοι αὐτὸς παρεγγυᾷν θήγεσθαι, καὶ στιλβοῦσθαι, καὶ σφάττειν, καὶ πᾶν ξύλον πρόῤῥιζον ἀνασπᾷν, διδάσκων ὡς αὐτοῦ συγχωροῦντος ταῦτα γενήσεται, καὶ οὐ τῇ τοῦ Βαβυλωνίου δυνάμει, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ τούτων ἕκαστον ἐπιτελεῖται. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰρημένον, « Ὅτι παροξυνῶ ὡς ἀστραπὴν τὴν μάχαιράν μου, καὶ ἀνθέξεται κρίματος ἡ χείρ μου, καὶ ἐκδικήσω, καὶ ἀνταποδώσω δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσί με ἀνταποδώσω· μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ' αἵματος, καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα. » Καὶ ἐν τούτοις γὰρ *μάχαιραν*, καὶ *βέλη*, τὴν τιμωρητικὴν ἐνέργειαν προσηγόρευσε, τὰς ἀξίας δίκας παρὰ τῶν ὑπευθύνων εἰσπραττόμενος. Εἶτα ἐπάγει·

B

Vers. 8-10. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, propheta, et dices : Hæc dicit Adonai Dominus : Dic gladio, gladius acuere et irascere. Ut jugules jugulationes, acuere, ut sis in splendorem, paratus ad dissolutionem ; jugula, despice, rejice omne lignum. Gladium* rursus per translationem vocat supplicium, per Babylonios et Judæis et aliis interjectis gentibus illatum. Mihique videtur ipse, cum præcipit, acuere, nitidum reddere, jugulare, et omne lignum radicitus evellere, docere, suo permissu hæc fieri : et non propter Babyloniorum potentiam, sed propter suam virtutem, hæc omnia perfectum iri. Tale est etiam, quod in Deuteronomio ab ipso Deo dictum est : « Quoniam acuam ut fulgur gladium meum, et arripiet judicium manus mea, et ulciscar, et reddam ultionem hostibus, et odientibus me retribuam : inebriabo sagittas meas **841** sanguine, et gladius meus devorabit carnes P. » In his enim verbis *gladium* quoque et *sagittas* puniendi facultatem appellavit, debitas a reis exigens pœnas. Deinde subjicit :

B

ια'. *Καὶ ἔδωκεν αὐτὴν ἑτοίμην τοῦ κρατεῖν τὴν* [87] *χεῖρα αὐτῆς* [88], *ἐξηκονήθη, ῥομφαία ἐστὶν ἑτοίμη τοῦ δοῦναι αὐτὴν εἰς χεῖρας ἀποκεντούντων*. Ταύτην γὰρ, φησὶ, « τὴν μάχαιραν εὐτρεπῆ » γενομένην ἐνεχείρισε τοῖς εἰς τὸ κολάζειν ἐπιτηδείοις· σημαίνει δὲ τοὺς Χαλδαίους. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παρὰ τῷ [89] Ἡσαΐᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένον εἰς τὸν Βαβυλώνιον, ἢ [90] γοῦν Ἀσσύριον· « Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἢ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; ὡσαύτως ἐάν τις ἄρῃ ῥάβδον, ἢ ξύλον. » Καὶ πάλιν, « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ τῆς ὀργῆς μου ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Ἦν τοίνυν ῥάβδον παιδευτικὴν, καὶ ἀξίνην, καὶ πρίονα, ὄργανα φυτῶν δαπανητικὰ, ἐκεῖ προσηγόρευσεν, ἐνταῦθα ῥομφαίαν ὠνόμασε, θηγομένην μὲν, καὶ στιλβουμένην ὑπὸ τῆς τῶν κολαζομένων τιμωρίας, καθάπερ δέ τισι δημίοις τοῖς Βαβυλωνίοις ἐγχειριζομένην. Ταύτην δὲ τὴν τιμωρίαν καὶ πῦρ ἄνω κέκληκε, ταῖς πολλαῖς προσηγορίαις δεδίσσεσθαι βουλόμενος, καὶ εἰς μεταμέλειαν ἀγαγεῖν τοὺς τῇ δυσσεβείᾳ προστετηκότας. Τούτοις ἐπάγει·

C

Vers. 11. *Et dedit eum paratum, ut teneret manum ejus : exactus est, gladius paratus est, ad dandum eum in manus occidentium.* Hunc enim « paratum gladium, » inquit, commisit iis, qui ad puniendum idonei sunt, et Chaldæos significat. Simile est illud etiam apud Isaiam a Deo in Babylonium sive Assyrium dictum : « Nunquid gloriabitur securis sine cædente cum ea? aut num extolletur serra sine eo qui trahit eam? similiter, si quis extulerit virgam, vel lignum q. » Et rursus : « Væ Assyriis, virga furoris mei et iræ meæ est in manibus eorum r. » Quam igitur virgam ad castigandum idoneam, et securim, et serram, instrumenta quæ plantas destruendi vim habeant, ibi appellavit, hic gladium nuncupavit acutum, nitidumque factum propter eorum, qui puniantur supplicium, Babyloniis autem quasi carnificibus quibusdam traditum. Atque hoc supplicium supra quoque *ignem* vocavit; multis nominibus eos deterrere et ad pœnitentiam cupiens adducere, qui sunt impietati penitus addicti. Iis subjicit :

D

P Deut. xxxii, 41, 42. q Isa. x, 15. r Ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES.

[84] καὶ ἔσται. Ita A et B juxta Alex. [85] Ed. prior hab. εἶπον. B εἰπέ.. [86] ὀξ. κ. θυμ. *Hebr.* exacutus est, imo quoque tersus est. Pro θυμώθητι Bosius legendum esse putat στομώθητι [87] τήν. Des. in B. [88] Rec. lect. est αὐτοῦ. [89] τῷ. Ita B pro τοῦ, ut habebat ed. prior. [90] B ἢ τ' οὖν.

Digitized by Google

VERS. 12. *Exclama, et ulula, fili hominis, quia hic factus est in populo, in omnibus ducibus Israelis, qui prope habitabant mihi in gladium facti sunt cum populo meo.* Quid hujus simile bonitatis? juste **842** punit, et lugere prophetam jubet. Non enim libens punit, sed populi scelere coactus, præcipitque prophetæ, ut quasi mulier admiretur, quia non solus populus, sed etiam ejus principes gladio necati sint. Et quod omnium maxime molestum est, « Qui habitabant prope me, inquit, in gladium facti sunt cum populo meo. » Cum enim sacerdotes scelerum populi participes fuissent, participes quoque fuerunt supplicii. Siquidem hos *prope habitantes* nominavit : ut qui intus in sacro Dei templo degerent, quibusque sacrificiorum ministerium commissum esset.

VERS. 13. *Idcirco plaude manu tua, quia justificatus est : et quid, si etiam tribus repulsa fuerit? non erit, dicit Adonai Dominus.* Manuum plausu, inquit, significato calamitatis exsuperantiam, et mirare pœnæ æquitatem. Neque enim mediocris iis, qui relicti fuerint, ab hoc supplicio utilitas acciderit. Principium enim hoc ipsius justificationis constituetur. Nam tametsi nunc rejecta fuerit ab aliis gentibus separata tribus (et per hoc omnem Judaicum populum significat) : attamen rursus erit, et ad pristinum statum revocabitur. Satis est enim ad ea confirmanda quæ dicuntur, ipsum herum et Dominum hæc dicere.

VERS. 14. *Et tu, fili hominis, vaticinare, et plaude manu super manum, et duplica gladium, tertius gladius interfectorum est, gladius interfectorum magnus. Tertium gladium* vocat eum exercitum, qui nono regni Sedeciæ anno contra Hierosolymam profectus est : verum numero quidem ille quartus est. **843** Sed quia ea, quæ regnante Jechonia suscepta est expeditio, incruenta fuit; ultro enim egressus est rex ad Nabuchodonosorem cum matre et uxore et principibus, et ita captivus abductus est Babylonem : merito *tertium* vocat gladium, illum qui regnante Sedecia venit, congressus et prœlia, non simpliciter hostiles numerans incursus. Idcirco etiam dicit : « Tertius gladius occisorum est magnus, » Deinde docet, cur jubeatur manibus plaudere.

VERS. 15. *Et obstupescere facies eos, ut frangatur eor eorum, et multiplicentur ægrotantes super omnem portam eorum : traditi sunt in jugulationes gladii.* Et fac, inquit, et dic omnia, quæ eis queant terrorem injicere : ut eorum corda frangantur, hoc

A ιβ'. Ἀνάκραγε καὶ ὀλόλυξον, υἱὲ ἀνθρώπου, ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ λαῷ αὐτῆ ἐν πᾶσι τοῖς ἀρηγουμένοις τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ [91] παροικοῦντές μοι [92] εἰς ῥομφαίαν ἐγένοντο σὺν τῷ λαῷ μου. Τί ταύτης ἐφάμιλλον ἀγαθότητος [93]; κολάζει δικαίως, καὶ θρηνεῖν τῷ [94] προφήτῃ παρακελεύεται· οὐ γὰρ ἑκὼν κολάζει, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ λαοῦ παρανομίας ἀναγκαζόμενος, γυναικὶ δὲ παραπλησίως θαυμάζειν τῷ προφήτῃ παρεγγυᾷ, ὅτι οὐχ ὁ λαὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτου ἄρχοντες παρεδόθησαν τῇ ῥομφαίᾳ, καὶ τὸ πάντων ἀνιαρώτατον, « Οἱ παροικοῦντές μοι, φησὶν, εἰς ῥομφαίαν ἐγένοντο σὺν τῷ λαῷ μου. » Κοινωνήσαντες γὰρ τῷ λαῷ τῆς παρανομίας οἱ ἱερεῖς, ἐκοινώνησαν καὶ τῆς τιμωρίας. Τούτους γὰρ ὠνόμασε *παροικοῦντας*, ἅ τε δὴ ἔνδον ἐν τῷ θείῳ νεῷ διά-
B γοντας, καὶ τὰς ἱερατικὰς λειτουργίας πεπιστευμένους.

ιγ'. [95] Διὰ τοῦτο κρότησον ἐπὶ τὴν χεῖρά σου [96], ὅτι δεδικαίωται, καὶ τί, εἰ καὶ φυλὴ ἀπωσθῇ; οὐκ ἔσται, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Διὰ τοῦ κρότου, φησὶ, τῶν χειρῶν σήμανον τῆς συμφορᾶς τὴν ὑπερβολὴν, καὶ θαύμασον τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Οὔτε γὰρ μικρὰ διὰ τῆς τιμωρίας τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἡ ὠφέλεια γενήσεται· ἀρχὴ γὰρ αὐτῆς δικαιώσεως αὕτη καταστα θήσεται· εἰ γὰρ καὶ νῦν ἀπωσθῇ ἡ τῶν ἄλλων ἐθνῶν κεχωρισμένη φυλὴ (πάντα δὲ τὸν Ἰουδαϊκὸν διὰ τούτου σημαίνει λαὸν), ἀλλ' ἔσται πάλιν, καὶ ἀνακλήσεως τεύξεται· ἀρκεῖ γὰρ εἰς
C βεβαίωσιν τῶν λεγομένων τὸ αὐτὸν ταῦτα λέγειν τὸν Δεσπότην καὶ Κύριον.

ιδ'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον καὶ κρότησον χεῖρα ἐπὶ χεῖρα, καὶ διπλασίασον ῥομφαίαν, ἡ τρίτη ῥομφαία τραυματιῶν ἐστι, ῥομφαία τραυματιῶν ἡ μεγάλη.* Τρίτην ῥομφαίαν καλεῖ τὴν ἐν τῷ ἐννάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Σεδεκίου γενομένην κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ στρατείαν· ἀλλὰ τῷ μὲν ἀριθμῷ τετάρτη ἐστίν· ἐπειδὴ δὲ ἡ [97] ἐπὶ Ἰεχονίου γενομένη ἀναιμωτὶ ἐγεγένητο (αὐτόματος γὰρ ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ σὺν τῇ μητρὶ, καὶ τῇ γυναικὶ, καὶ τοῖ ἄρχουσι, καὶ οὕτως ἀπήχθη δορυάλωτος εἰς Βαβυλῶνα), εἰκότως τρίτην καλεῖ ῥομφαίαν τὴν ἐπὶ Σεδεκίου γενομένην [98], τὰς συμπλοκὰς ἀριθμῶν, καὶ τὰς παρατάξεις, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς τὰς ἐφόδους· διὸ καὶ λέγει· « Ἡ
D τρίτη ῥομφαία τραυματιῶν ἐστιν ἡ μεγάλη. » Εἶτα διδάσκει, τί [99] δήποτε αὐτῷ παρακελεύεται κροτῆσαι τὰς χεῖρας.

ιε'. *Καὶ* [1] *ἐκστήσεις αὐτοὺς, ὅπως θραυσθῇ* [2] *ἡ καρδία αὐτῶν* [3], *καὶ πληθυνθῶσιν οἱ ἀσθενοῦντες ἐπὶ πᾶσαν πύλην αὐτῶν· παραδέδοται εἰς σφάγια ῥομφαίας.* Καὶ πρᾶττε, φησὶ, καὶ λέγε τὰ δεδίξασθαι αὐτοὺς δυνάμενα, ὅπως θραυ-

VARIÆ LECTIONES.

[91] οἱ — λαῷ μου. Aliter οἱ LXX et Hebr. [92] μοι. Des. apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [93] ἀγαθ, B præm. τῆς. [94] B τὸν προφήτην. [95] Διὰ — χεῖρά σου. Hæc finem præced. vers. faciunt juxta Hebr. [96] ὅτι — ἔσται. *Hebr.* Nam exploratio erit : et quænam? anne etiam virgæ repudiantis (omnia ligna) erit? [97] ἡ. Ex B suppl. [98] B γεγενημένην. [99] τί. B ὅτι. [1] καὶ ἐκστ. αὐτ. Ad vers. præc. hæc pertinent. *Hebr.* et penetraturus in illos. [2] θρ. Recte h. l. ut in A et B deest μή, quod alii addunt. [3] φύτ Exstat tantum in Compl.

Digitized by Google

σθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ, ἵνα μαλαχθῇ καὶ οἱονεὶ [b] συντριβῇ τὸ ἀντίτυπον τῆς καρδίας αὐτῶν τῇ προρρήσει τῶν ἀλγεινῶν. Ἱκανὸν δὲ αὐτοὺς ἐκδειμαστῶσαι, ὅτι σφαγῇ παραδοθήσονται, καὶ ὅτι πλήρεις πᾶσαι αἱ πύλαι τῶν ἀναιρουμένων γενήσονται. Εἶτα μετὰ προσωποποιΐας τινὸς σημαίνει τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην συγχώρησιν.

Εὖγε [a] *ὀξεῖα γέγονεν εἰς σφαγήν, εὖ γέγονεν εἰς στίλβωσιν, ὡς* [a] *ἀστραπὴ διαπορεύου.* (ις'.) *Ὀξύνου ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, οὗ ἂν τὸ πρόσωπόν σου ἐξεγείρηται.* Ἀμφηκές φησι τὸ ξίφος, ἑκατέρωθεν τεθηγμένον· εὖ μάλα εἰς ἀκμὴν ἠκονημένον, ἀστραπῆς δίκην ἀφιὲν λαμπηδόνας. Διό φησιν εἰς ὁπότερον βούλῃ χώρισον μέρος, εἴτε τὸ δεξιόν, εἴτε τὸ εὐώνυμον· ἕξεις γὰρ κἀμὲ συνεργοῦντα. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν ἐπαγαγών·

ιζ'. *Καὶ ἐγὼ δὲ κροτήσω μου χεῖρα πρὸς χεῖρα, καὶ ἐπαφήσω τὸν θυμόν μου, ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα σοι* [7]. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ἔλεγεν· « Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ πορεύσεται ἄνθρωπος, καὶ κατευθυνεῖ ὁδὸν αὐτοῦ· » διδάσκων, ὡς τῶν τοιούτων οὐδὲν δίχα τῆς ἄνωθεν ἐνεργείας ἢ συγχωρήσεως γίγνεται· ἐνεργεῖ μὲν τὰ πρέποντα, συγχωρεῖ δὲ τ' ἄλλα καθ' ἕτερον τρόπον οἰκονομίας, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ τῶν ἀνθρώπων παραχωρῶν, καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ δίκας τῶν ἁμαρτημάτων πραττόμενος.

ιη'-κ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μέ, λέγων· Καὶ σύ, υἱὲ ἀνθρώπου, διάταξον σεαυτῷ δύο ὁδούς, τοῦ εἰσελθεῖν ῥομφαίαν βασιλέως Βαβυλῶνος· ἐκ χώρας μιᾶς ἐξελεύσονται αἱ δύο ἀρχαί* [8]*, ἑτοίμασαι* [9] *χεῖρα κεντοῦσαν ἐν ἀρχῇ ὁδοῦ ἑκάστης πόλεως. Κεντοῦσαν ἐπ' ἀρχῆς ὁδοῦ διατάξεις, τοῦ εἰσελθεῖν ῥομφαίαν ἐπὶ Ῥαββὰθ υἱῶν Ἀμμὼν, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰούδαν ἐν Ἱερουσαλήμ* [10]. Ὡς ἐν εἰκόνι φησὶ, διάγραφον μίαν ὁδὸν διχῇ μεριζομένην, καὶ τὴν μὲν κατ' εὐθὺ τῆς Ἱερουσαλὴμ φερομένην, τὴν δὲ εἰς τὴν Ῥαββὰθ υἱῶν Ἀμμὼν διατεινομένην· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἀπὸ Βαβυλῶνος ὁρμώμενος, καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἀμμανιτῶν ἐπεστράτευσε, προλέγει ταῦτα ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου. *Ῥαββὰθ* δὲ *υἱῶν Ἀμμὼν* εἶπεν, ἐπειδὴ ἔστι καὶ ἑτέρα ὁμώνυμος, ἡ τοῦ Ἀμμάν· ταύτην δὲ τὴν τοῦ Ἀμμὰν φασί τινες εἶναι τὴν νῦν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ Φιλαδελφίαν καλουμένην, ἥτις μέχρι νῦν Ἀμμὰν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ [11] προσαγορεύεται. Τούτοις ἐπιφέρει·

καʹ. Διὸ στήσεται ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν, ἐπ' ἀρχῆς τῶν δύο ὁδῶν, τοῦ μαντεύσασθαι μαντείαν τοῦ [12] *ἀναβράσαι ῥάβδους, καὶ ἐπερωτῆσαι ἐν τοῖς γλυπτοῖς, καὶ ἡπατο-*

est, ut molliatur ac veluti conteratur adversaria cordis eorum contentio calamitatum prædictione. Satis est autem ad eos perterrendos, cum dixit eos interfectum iri, et omnes portas plenas futuras esse occisorum. Deinde per prosopopœiam suo permissu ea fieri significat.

Bene acutus fuit in cædem, bene fuit in fulgorem, sicut fulgur incede. (Vers. 16.) *Acuere a dexteris et a sinistris, quocunque facies tua exciteter.* Anceps, inquit, gladius, utrinque acutus, bene admodum in cuspidem exactus, fulguris instar splendores emittens. Quare in utramvis partem, inquit, **844** secede sive ad dexteram, sive ad sinistram : habebis enim me quoque tibi auxilium ferentem. Quod declaravit, cum subjecit :

Vers. 17. *Et ego plaudam manu mea super manum, et immittam furorem meum, ego Dominus locutus sum ad te.* Propterea etiam beatus Jeremias dicebat : « Novi, Domine, quod non sit hominis via ejus, neque ambulabit homo, et diriget viam suam [a] : » docens, nihil hujusmodi absque superno Dei auxilio aut permissu fieri : qui quidem ea efficit quæ decent, alia diverso administrationis suæ more permittit, et libero hominis concedens arbitrio, et in hunc modum peccatorum exigens pœnas.

Vers. 18-20. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, dispone tibi ipsi duas vias, ut ingrediatur gladius regis Babylonis. E regione una egredientur duo imperia, præpara manum pungentem in initio viæ uniuscujusque civitatis. Pungentem in principio viæ ordinabis, ut ingrediatur gladius ad Rabbatham filiorum Ammon, et ad Judam in Hierosolymam.* Tanquam in imagine, inquit, describito viam unam in duas partes divisam, quarum altera recta ferat ad Hierosolymam, altera vero ad Rabbatham filiorum Ammon pertineat. Nam quia Nabuchodonosor a Babylone profectus, et contra Judæam, et contra Ammonitas exercitum duxit, per prophetam hæc Deus prædicit. *Rabbatham* autem *filiorum Ammon* dixit, quandoquidem altera quoque est cognominis ipsius, quæ Ammon dicitur, et hanc ipsam, quæ dicitur Ammon, aiunt aliqui eam esse, **845** quæ nunc in Arabia vocatur Philadelphia, quæ usque ad præsens tempus Amman indigenarum lingua appellatur. His adjicit :

Vers. 21. *Idcirco stabit rex Babylonis in antiquam viam, in initio duarum viarum, ad vaticinandum divinationem, ut fervere faciat virgas, et interroget in sculptilibus, et jecur exploret.* Occupata

[a] Jerem. x, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[b] μαλ. κ. οἷον. Ex B suppl., cui etiam debetur lectio συντριβῇ pro συντρίβηται, ut habebat ed prior. [a] εὖγε — διαπορ. Ita Compl. [6] ὡς ἀστρ. διαπ. Des. in Hebr. [7] σοι Des. in A, B et apud LXX. [8] ἀρχαί. Des. in Hebr. [9] ἑτ. — διατάξεις. Aliter ol LXX, imo etiam ed. Compl., quæ alias cum Nostro plerumque consentit. [10] Ἱερ. Apud LXX. sequ. ἐν μέσῳ αὐτῆς. Sed in Compl. leg. ἐν πολιορκίᾳ. [11] φωνῇ. In B post προσαγ. ponitur. [12] τ. ἀν. ῥάβδ. *Hebr.* ad poliendum tela.

Digitized by Google

discant omnes, ipsum esse qui cuncto dominetur orbi terrarum.

VERS. 49. *Et dixi : Nequaquam Adonai Domine : ipsi dicunt ad me, Nonne parabola hæc est quæ dicitur?* His ita dictis, inquit, ego quidem populi incredulitatem Domino indicavi, cum dixi, eos opinari parabolam, non autem vera esse quæ dicerentur : ipse vero deinceps Dominus quæ parabolice dicta fuerant, apertius me proferre jussit, et ita ait :

A τῆς συμφορᾶς; μάθωσιν ἅπαντες, ὡς αὐτὸς δεσπόζει τῆς οἰκουμένης.

μθ'. *Καὶ εἶπον· Μηδαμῶς*[78] *Ἀδωναΐ Κύριε· αὐτοὶ λέγουσι πρὸς μέ, Οὐχὶ παραβολή ἐστι λεγομένη αὕτη;* Τούτων, φησὶν, οὕτως εἰρημένων, ἐγὼ μὲν τοῦ λαοῦ τὴν ἀπιστίαν ἐγνώρισα τῷ Δεσπότῃ, εἰρηκὼς, ὅτι παραβολήν, ἀλλ' οὐκ ἀλήθειαν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τὰ λεγόμενα· αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ Δεσπότης τὰ παραβολικῶς εἰρημένα σαφέστερον εἰπεῖν με προσέταξε. Φησὶ δὲ οὑτωσί·

CAPUT XXI.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

VERS. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Idcirco propheta, fili hominis, et firma faciem tuam super Hierosolymam, et respice ad sancta eorum, et propheta de terra Israelis.* Quando enim parabolam omnino, inquit, et **839** non veritatem esse ea quæ dicta sunt opinantur, indicato ipsis aperte, saltum Nageb, hoc est, meridianum et australem, ipsam esse Hierosolymam.

B

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Διὰ τοῦτο προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ τὰ ἅγια αὐτῶν, καὶ προφήτευσον περὶ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ.* Ἐπειδὴ, φησὶ, παραβολὴν ἁπλῶς, καὶ οὐκ ἀλήθειαν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τὰ εἰρημένα, ὑπόδειξον αὐτοῖς σαφῶς, ὅτι δρυμὸς ὁ Ναγὲβ, τουτέστιν, ὁ μεσημβρινὸς καὶ ὁ νότιος, αὕτη ἐστὶν ἡ Ἱερουσαλήμ.

VERS. 3. *Et dices ad terram Israelis : Hæc dicit Adonai Dominus, Ecce ego ad te, et extraham gladium meum de vagina sua, et exterminabo ex te injustum et iniquum.* Perspicuum est, ab eo *gladium* vocari supplicium : *vaginam* vero, hoc est, gladii thecam, longanimitatem appellat, quam cum desinit adhibere, apertum deinceps iis qui commeruere infertur supplicium. Justasque ostendens esse pœnas, recte apposuit : « Exterminabo ex te injustum et iniquum. » Tum docet, quæ aliis quoque interjectis gentibus illo tempore sint eventura.

γ'. *Καὶ ἐρεῖς πρὸς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ· Τάδε λέγει Ἀδωναΐ Κύριος, Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, καὶ ἐκσπάσω τὸ ἐγχειρίδιόν μου ἐκ τοῦ κολεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐξολοθρεύσω ἐκ σοῦ ἄδικον*[79] *καὶ ἄνομον.* Δῆλον δὲ, ὅτι ἐγχειρίδιον τὴν τιμωρίαν καλεῖ· κολεὸν δὲ, τουτέστι, τὴν θήκην τοῦ ἐγχειριδίου, τὴν[80] μακροθυμίαν ὀνομάζει, ἧς παυομένης γυμνὴ λοιπὸν τοῖς ἀξίοις ἐπιφέρεται ἡ τιμωρία. Καὶ τὸ δίκαιον δὲ τῆς τιμωρίας δεικνὺς, καλῶς προστέθεικε τὸ, « Ἐξολοθρεύσω ἐκ σοῦ ἄδικον καὶ ἄνομον. » Εἶτα διδάσκει καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τοῖς ἐν μέσῳ διακειμένοις κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ συμβησόμενα.

C

VERS. 4, 5. *Eo quod exterminabo*, inquit, *ex te injustum et iniquum, ita egredietur gladius meus de vagina sua, et non revertetur amplius.* Propter scelera enim tua, inquit, veluti gladium quemdam e vagina educens Chaldæorum exercitum, eisdem pœnis afficiam eos quoque, qui inter te et Chaldæos interjecti sunt, idque efficiam, ut omnes experientia edocti cognoscant omnia esse in potestate mea sita, meque jure eos in talem calamitatem injecisse.

δ'. *Ἀνθ' ὧν*, φησὶν, *ἐξολοθρεύσω ἐκ σοῦ ἄδικον καὶ ἄνομον, οὕτως ἐξελεύσεται τὸ ἐγχειρίδιόν μου ἐκ τοῦ κολεοῦ αὐτοῦ, καὶ*[81] *οὐκ ἀποστρέψει οὐκέτι.* Τῶν γὰρ ἐν σοὶ, φησὶ, παρανομιῶν ἕνεκεν, οἷόν τι ἐγχειρίδιον ἀπὸ θήκης ἐκφέρων τῶν Χαλδαίων τὴν στρατείαν, τῇ αὐτῇ παραδώσω τιμωρίᾳ καὶ τοὺς ἐν μέσῳ σοῦ τε καὶ τῶν Χαλδαίων διακειμένους, καὶ παρασκευάσω γνῶναι πάντας διὰ τῆς πείρας, ὡς ἐγὼ πάντων ἔχω τὴν ἐξουσίαν, καὶ τῇδε αὐτοὺς ἐνδίκως περιέβαλον τῇ συμφορᾷ.

VERS. 6. *Et tu, fili hominis, suspira in contritione lumbi tui, et in doloribus gemes ante oculos ipsorum.* Consequatur, inquit, ea quæ dicuntur, tua quoque doloris societas, et docceto eos suspiriis tuis, vera esse quæ dicuntur.

D

ς'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, καταστέναξον ἐν συντριβῇ ὀσφύος σου, καὶ ἐν ὀδύναις στενάξεις κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Ἀκολουθείτω, φησὶ, τοῖς λεγομένοις καὶ ἡ παρὰ σοῦ συμπάθεια, καὶ δίδαξον αὐτοὺς δι' ὧν στένεις, ὡς ἀληθῆ τὰ λεγόμενα.

VERS. 7. *Et erit, si dixerint ad te, Cujus causa tu gemis? et dices, Super* **840** *nuntium, quia venit, et vulnerabitur omne cor, et dissolventur omnes manus, et refrigescet omnis caro omnisque spiritus, et omnia femora polluentur humore : ecce venit, et erit, dicit Adonai Dominus.* Te, inquit, suspiran-

ζ'. *Καὶ ἔσται, ἐὰν εἴπωσι πρός σέ· Ἕνεκεν τίνος σὺ στενάζεις; καὶ ἐρεῖς, Ἐπὶ τὴν ἀγγελίαν*[82]*, διότι ἔρχεται, καὶ θρανσθήσεται πᾶσα καρδία, καὶ παραλυθήσονται πᾶσαι χεῖρες, καὶ*[83] *ἐκψύξει πᾶσα σὰρξ καὶ πᾶν πνεῦμα, καὶ πάντες μηροὶ μολυνθήσονται ὑγρασίᾳ· ἰδοὺ ἔρχεται, καὶ*

VARIÆ LECTIONES.

[78] Μηδ. *Hebr.* eheu! [79] ἄδ. *Hebr.* justum. Ita quoque vers. 4. [80] τὴν. B præm. *καὶ*. [81] καὶ οὐκ ἀπ. οὐκ. Hæc pertinent ad finem vers. 5. Desunt itaque quæ medium locum tenent apud LXX, ἐπὶ πᾶσαν — κολεοῦ αὐτοῦ. [82] Rec. lect. τῇ ἀγγελίᾳ. [83] καὶ — πνεῦμα. *Hebr.* et debilitatus est omnis spiritus.

Digitized by Google

ἔσται [84], λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Σοῦ, φησὶ, στενάζοντος ἀναγκαίως ἐρήσονται, μαθεῖν ἐθέλοντες τὴν τοῦ πάθους αἰτίαν· ἐρομένοις τοίνυν ἀπόκριναι, ὅτι Τὰ ἐσόμενα προθεωρῶν κακὰ, καὶ τὰς χαλεπὰς ἀγγελίας, καὶ τὸ ἐντεῦθεν πᾶσιν ἐπιγενόμενον δέος, στένω, καὶ ὀλοφύρομαι τῶν ὁμοφύλων τὰς συμφοράς.

η'-ι'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος, Εἰπὸν* [85] *ῥομφαίᾳ· Ῥομφαία ὀξύνου* [86]*, καὶ θυμώθητι· Ὅπως σφάξῃς σφάγια ὀξύνου, ὅπως γένῃ εἰς στιλβωσιν, ἑτοίμη εἰς παράλυσιν, σφάζε, ἐξουθένει, ἀπόθου πᾶν ξύλον.* Ῥομφαίαν πάλιν τροπικῶς τὴν τιμωρίαν καλεῖ διὰ τῶν Βαβυλωνίων, καὶ Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐν μέσῳ ἔθνεσιν ἐπενεχθεῖσαν. Δοκεῖ δέ μοι αὐτὸς παρεγγυᾷν θήγεσθαι, καὶ στιλβοῦσθαι, καὶ σφάττειν, καὶ πᾶν ξύλον πρόῤῥιζον ἀνασπᾷν, δεδάσκων ὡς αὐτοῦ συγχωροῦντος ταῦτα γενήσεται, καὶ οὐ τῇ τοῦ Βαβυλωνίου δυνάμει, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ τούτων ἕκαστον ἐπιτελεῖται. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰρημένον, « Ὅτι παροξυνῶ ὡς ἀστραπὴν τὴν μάχαιράν μου, καὶ ἀνθέξεται κρίματος ἡ χείρ μου, καὶ ἐκδικήσω, καὶ ἀνταποδώσω δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσί με ἀνταποδώσω· μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ' αἵματος, καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα. » Καὶ ἐν τούτοις γὰρ *μάχαιραν*, καὶ *βέλη*, τὴν τιμωρητικὴν ἐνέργειαν προσηγόρευσε, τὰς ἀξίας δίκας παρὰ τῶν ὑπευθύνων εἰσπραττόμενος. Εἶτα ἐπάγει·

ια'. *Καὶ ἔδωκεν αὐτὴν ἑτοίμην τοῦ κρατεῖν τὴν* [87] *χεῖρα αὐτῆς* [88]*, ἐξηκονήθη, ῥομφαία ἐστὶν ἑτοίμη τοῦ δοῦναι αὐτὴν εἰς χεῖρας ἀποκεντούντων.* Ταύτην γὰρ, φησὶ, « τὴν μάχαιραν εὐτρεπῆ » γενομένην ἐνεχείρισε τοῖς εἰς τὸ κολάζειν ἐπιτηδείοις· σημαίνει δὲ τοὺς Χαλδαίους. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παρὰ τῷ [89] Ἡσαΐᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένον εἰς τὸν Βαβυλώνιον, ἢ [90] γοῦν Ἀσσύριον· « Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἢ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; ὡσαύτως ἐάν τις ἄρῃ ῥάβδον, ἢ ξύλον. » Καὶ πάλιν, « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ τῆς ὀργῆς μου ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Ἦν τοίνυν ῥάβδον παιδευτικὴν, καὶ ἀξίνην, καὶ πρίονα, ὄργανα φυτῶν δαπανητικὰ, ἐκεῖ προσηγόρευσεν, ἐνταῦθα ῥομφαίαν ὠνόμασε, θηγομένην μὲν, καὶ στιλβουμένην ὑπὸ τῆς τῶν κολαζομένων τιμωρίας, καθάπερ δέ τισι δημίοις τοῖς Βαβυλωνίοις ἐγχειριζομένην. Ταύτην δὲ τὴν τιμωρίαν καὶ πῦρ ἄνω κέκληκε, ταῖς πολλαῖς προσηγορίαις δεδίσασθαι βουλόμενος, καὶ εἰς μεταμέλειαν ἀγαγεῖν τοὺς τῇ δυσσεβείᾳ προστετηκότας. Τούτοις ἐπάγει·

tem necessario interrogabunt, cupientes doloris causam agnoscere. Percontantibus igitur responde: Quia futura providens mala, molestosque nuntios, atque hinc omnibus injectum terrorem, suspiro ac deploro tribulium meorum calamitates.

Vers. 8-10. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, propheta, et dices : Hæc dicit Adonai Dominus : Dic gladio, gladius acuere et irascere. Ut jugules jugulationes, acuere, ut sis in splendorem, paratus ad dissolutionem ; jugula, despice, rejice omne lignum. Gladium* rursus per translationem vocat supplicium, per Babylonios et Judæis et aliis interjectis gentibus illatum. Mihique videtur ipse, cum præcipit, acuere, nitidum reddere, jugulare, et omne lignum radicitus evellere, docere, suo permissu hæc fieri : et non propter Babyloniorum potentiam, sed propter suam virtutem, hæc omnia perfectum iri. Tale est etiam, quod in Deuteronomio ab ipso Deo dictum est : « Quoniam acuam ut fulgur gladium meum, et arripiet judicium manus mea, et ulciscar, et reddam ultionem hostibus, et odientibus me retribuam : inebriabo sagittas meas **841** sanguine, et gladius meus devorabit carnes [p]. » In his enim verbis *gladium* quoque et *sagittas* puniendi facultatem appellavit, debitas a reis exigens pœnas. Deinde subjicit :

Vers. 11. *Et dedit eum paratum, ut teneret manum ejus : exactus est, gladius paratus est, ad dandum eum in manus occidentium.* Hunc enim « paratum gladium, » inquit, commisit iis, qui ad puniendum idonei sunt, et Chaldæos significat. Simile est illud etiam apud Isaiam a Deo in Babylonium sive Assyrium dictum : « Nunquid gloriabitur securis sine cædente cum ea? aut num extolletur serra sine eo qui trahit eam? similiter, si quis extulerit virgam, vel lignum [q]. » Et rursus : « Væ Assyriis, virga furoris mei et iræ meæ est in manibus eorum [r]. » Quam igitur virgam ad castigandum idoneam, et securim, et serram, instrumenta quæ plantas destruendi vim habeant, ibi appellavit, hic gladium nuncupavit acutum, nitidumque factum propter eorum, qui puniantur supplicium, Babyloniis autem quasi carnificibus quibusdam traditum. Atque hoc supplicium supra quoque *ignem* vocavit; multis nominibus eos deterrere et ad pœnitentiam cupiens adducere, qui sunt impietati penitus addicti. Ilis subjicit :

[p] Deut. xxxii, 41, 42. [q] Isa. x, 15. [r] Ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES.

[84] καὶ ἔσται. Ita A et B juxta Alex. [85] Ed. prior hab. εἶπον. B εἰπέ.. [86] ὀξ. κ. θυμ. *Hebr.* exactus est, imo quoque tersus est. Pro θυμώθητι Bosius legendum esse putat στομώθητι [87] τὴν. Des. in B. [88] Rec. lect. est αὐτοῦ. [89] τῷ. Ita B pro τοῦ, ut habebat ed. prior. [90] B ἢ τ' οὖν.

Digitized by Google

VERS. 12. *Exclama, et ulula, fili hominis, quia hic factus est in populo, in omnibus ducibus Israelis, qui prope habitabant miki in gladium facti sunt cum populo meo.* Quid hujus simile bonitatis? juste **842** punit, et lugere prophetam jubet. Non enim libens punit, sed populi scelere coactus, præcipitque prophetæ, ut quasi mulier admiretur, quia non solus populus, sed etiam ejus principes gladio necati sint. Et quod omnium maxime molestum est, « Qui habitabant prope me, inquit, in gladium facti sunt cum populo meo. » Cum enim sacerdotes scelerum populi participes fuissent, participes quoque fuerunt supplicii. Siquidem hos *prope habitantes* nominavit : ut qui intus in sacro Dei templo degerent, quibusque sacrificiorum ministerium commissum esset.

A ιβ'. Ἀνάκραγε καὶ ὀλόλυξον, υἱὲ ἀνθρώπου, ὅτι ἐγένετο ἐν τῷ λαῷ αὐτῆ ἐν πᾶσι τοῖς ἡγουμένοις τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ [91] παροικοῦντές μοι [92] εἰς ῥομφαίαν ἐγένοντο σὺν τῷ λαῷ μου. Τί ταύτης ἐφάμιλλον ἀγαθότητος [93]; κολάζει δικαίως, καὶ θρηνεῖν τῷ [94] προφήτῃ παρακελεύεται· οὐ γὰρ ἑκὼν κολάζει, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ λαοῦ παρανομίας ἀναγκαζόμενος. γυναικὶ δὲ παραπλησίως θαυμάζειν τῷ προφήτῃ παρεγγυᾷ, ὅτι οὐχ ὁ λαὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτου ἄρχοντες παρεδόθησαν τῇ ῥομφαίᾳ, καὶ τὸ πάντων ἀνιαρώτατον, « Οἱ παροικοῦντές μοι, φησὶν, εἰς ῥομφαίαν ἐγένοντο σὺν τῷ λαῷ μου. » Κοινωνήσαντες γὰρ τῷ λαῷ τῆς παρανομίας οἱ ἱερεῖς, ἐκοινώνησαν καὶ τῆς τιμωρίας. Τούτους γὰρ ὠνόμασε *παροικοῦντας*, ἅ τε δὴ ἔνδον ἐν τῷ θείῳ νεῷ διά- B γοντας, καὶ τὰς ἱερατικὰς λειτουργίας πεπιστευμένους.

VERS. 13. *Idcirco plaude manu tua, quia justificatus est : et quid, si etiam tribus repulsa fuerit? non erit, dicit Adonai Dominus.* Manuum plausu, inquit, significato calamitatis exsuperantiam, et mirare pœnæ æquitatem. Neque enim mediocris iis, qui relicti fuerint, ab hoc supplicio utilitas acciderit. Principium enim hoc ipsius justificationis constituetur. Nam tametsi nunc rejecta fuerit ab aliis gentibus separata tribus (et per hoc omnem Judaicum populum significat) : attamen rursus erit, et ad pristinum statum revocabitur. Satis est enim ad ea confirmanda quæ dicuntur, ipsum herum et Dominum hæc dicere.

ιγ'. [95] Διὰ τοῦτο κρότησον ἐπὶ τὴν χεῖρά σου [96], ὅτι δεδικαίωται, καὶ τί, εἰ καὶ φυλὴ ἀπωσθῇ; οὐκ ἔσται, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Διὰ τοῦ κρότου, φησὶ, τῶν χειρῶν σήμανον τῆς συμφορᾶς τὴν ὑπερβολὴν, καὶ θαύμασον τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Οὔτε γὰρ μικρὰ διὰ τῆς τιμωρίας τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἡ ὠφέλεια γενήσεται· ἀρχὴ γὰρ αὐτῆς δικαιώσεως αὕτη κατασταθήσεται· εἰ γὰρ καὶ νῦν ἀπωσθῇ ἡ τῶν ἄλλων ἐθνῶν κεχωρισμένη φυλὴ (πάντα δὲ τὸν Ἰουδαϊκὸν διὰ τούτου σημαίνει λαὸν), ἀλλ' ἔσται πάλιν, καὶ ἀνακλήσεως τύξεται· ἀρκεῖ γὰρ εἰς βεβαίωσιν τῶν λεγομένων τὸ αὐτὸν ταῦτα λέγειν τὸν C Δεσπότην καὶ Κύριον.

VERS. 14. *Et tu, fili hominis, vaticinare, et plaude manu super manum, et duplica gladium, tertius gladius interfectorum est, gladius interfectorum magnus. Tertium gladium* vocat eum exercitum, qui nono regni Sedeciæ anno contra Hierosolymam profectus est : verum numero quidem ille quartus est. **843** Sed quia ea, quæ regnante Jechonia suscepta est expeditio, incruenta fuit; ultro enim egressus est rex ad Nabuchodonosorem cum matre et uxore et principibus, et ita captivus abductus est Babylonem : merito *tertium* vocat gladium, illum qui regnante Sedecia venit, congressus et prœlia, non simpliciter hostiles numerans incursus. Idcirco etiam dicit : « Tertius gladius occisorum est magnus. » Deinde docet, cur jubeatur D manibus plaudere.

ιδ'. Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον καὶ κρότησον χεῖρα ἐπὶ χεῖρα, καὶ διπλασίασον ῥομφαίαν, ἡ τρίτη ῥομφαία τραυματιῶν ἐστι, ῥομφαία τραυματιῶν ἡ μεγάλη. Τρίτην ῥομφαίαν καλεῖ τὴν ἐν τῷ ἐννάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Σεδεκίου γενομένην κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ στρατείαν· ἀλλὰ τῷ μὲν ἀριθμῷ τετάρτη ἐστίν· ἐπειδὴ δὲ ἡ [97] ἐπὶ Ἰεχονίου γενομένη ἀναιμωτὶ ἐγεγένητο (αὐτόματος γὰρ ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ σὺν τῇ μητρὶ, καὶ τῇ γυναικὶ, καὶ τοῖ ἄρχουσι, καὶ οὕτως ἀπήχθη δορυάλωτος εἰς Βαβυλῶνα), εἰκότως τρίτην καλεῖ ῥομφαίαν τὴν ἐπὶ Σεδεκίου γενομένην [98], τὰς συμπλοκὰς ἀριθμῶν, καὶ τὰς παρατάξεις, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς τὰς ἐφόδους· διὸ καὶ λέγει· « Ἡ τρίτη ῥομφαία τραυματιῶν ἐστιν ἡ μεγάλη. » Εἶτα διδάσκει, τί [99] δήποτε αὐτῷ παρακελεύεται κροτῆσαι τὰς χεῖρας.

VERS. 15. *Et obstupescere facies eos, ut frangatur eor eorum, et multiplicentur ægrotantes super omnem portam eorum : traditi sunt in jugulationes gladii.* Et fac, inquit, et dic omnia, quæ eis queant terrorem injicere : ut eorum corda frangantur, hoc

ιε'. Καὶ [1] ἐκστήσεις αὐτοὺς, ὅπως θραυσθῇ [2] ἡ καρδία αὐτῶν [3], καὶ πληθυνθῶσιν οἱ ἀσθενοῦντες ἐπὶ πᾶσαν πύλην αὐτῶν· παραδέδοται εἰς σφάγια ῥομφαίας. Καὶ πρᾶττε, φησὶ, καὶ λέγε τὰ δεδίξασθαι αὐτοὺς δυνάμενα, ὅπως θραυ-

VARIÆ LECTIONES.

[91] οἱ — λαῷ μου. Aliter οἱ LXX et Hebr. [92] μοι. Des. apud Montf. in Hexapl. ad h. l. [93] ἀγαθ, B præm. τῆς. [94] B τὸν προφήτην. [95] Διὰ — χεῖρά σου. Hæc finem præced. vers. faciunt juxta Hebr. [96] ὅτι: — ἔσται. *Hebr.* Nam exploratio erit : et quænam? anne etiam virgæ repudiantis (omnia ligna) erit? [97] ἡ. Ex B suppl. [98] B γεγενημένην. [99] τί. B ὅτι. [1] καὶ ἐκστ. αὐτ. Ad vers. præc. hæc pertinent. *Hebr.* et penetraturus in illos. [2] θρ. Recte h. l. ut in A et B deest μή, quod alii addunt. [3] αὐτ ἔκστατ tantum in Compl.

Digitized by Google

σθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ, ἵνα μαλαχθῇ καὶ οἱονεὶ [b] συντριβῇ τὸ ἀντίτυπον τῆς καρδίας αὐτῶν τῇ προρρήσει τῶν ἀλγεινῶν. Ἱκανὸν δὲ αὐτοὺς ἐκδειμοτῶσαι, ὅτι σφαγῇ παραδοθήσονται, καὶ ὅτι πλήρεις πᾶσαι αἱ πύλαι τῶν ἀναιρουμένων γενήσονται. Εἶτα μετὰ προσωποποιΐας τινὸς σημαίνει τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην συγχώρησιν.

Εὔγε [a] *ὀξεῖα γέγονεν εἰς σφαγήν, εὖ γέγονεν εἰς στιλβωσιν, ὡς* [c] *ἀστραπὴ διαπορεύου.* (ις'.) *Ὀξύνου ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, οὗ ἂν τὸ πρόσωπόν σου ἐξεγείρηται.* Ἀμφηκές φησι τὸ ξίφος, ἑκατέρωθεν τεθηγμένον· εὖ μάλα εἰς ἀκμὴν ἠκονημένον, ἀστραπῆς δίκην ἀφιὲν λαμπηδόνας. Διό φησιν εἰς ὁπότερον βούλῃ χώρισον μέρος, εἴτε τὸ δεξιόν, εἴτε τὸ εὐώνυμον· ἕξεις γὰρ κἀμὲ συνεργοῦντα. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν ἐπαγαγών·

ιζ'. *Καὶ ἐγὼ δὲ κροτήσω μου χεῖρα πρὸς χεῖρα, καὶ ἐπαφήσω τὸν θυμόν μου, ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα σοι* [d]. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ἔλεγεν· « Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ πορεύσεται ἄνθρωπος, καὶ κατευθυνεῖ ὁδὸν αὐτοῦ· » διδάσκων, ὡς τῶν τοιούτων οὐδὲν δίχα τῆς ἄνωθεν ἐνεργείας ἢ συγχωρήσεως γίγνεται· ἐνεργεῖ μὲν τὰ πρέποντα, συγχωρεῖ δὲ τ' ἄλλα καθ' ἕτερον τρόπον οἰκονομίας, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ τῶν ἀνθρώπων παραχωρῶν, καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ δίκας τῶν ἁμαρτημάτων πραττόμενος.

ιη'-κ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Καὶ σύ, υἱὲ ἀνθρώπου, διάταξον σεαυτῷ δύο ὁδούς, τοῦ εἰσελθεῖν ῥομφαίαν βασιλέως Βαβυλῶνος· ἐκ χώρας μιᾶς ἐξελεύσονται αἱ δύο ἀρχαί* [e], *ἑτοίμασαι* [f] *χεῖρα κεντοῦσαν ἐν ἀρχῇ ὁδοῦ ἑκάστης πόλεως. Κεντοῦσαν ἐπ' ἀρχῆς ὁδοῦ διατάξεις, τοῦ εἰσελθεῖν ῥομφαίαν ἐπὶ Ῥαββὰθ υἱῶν Ἀμμὼν, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰούδαν ἐν Ἱερουσαλήμ* [10]. Ὡς ἐν εἰκόνι, φησὶ, διάγραφον μίαν ὁδὸν διχῆ μεριζομένην, καὶ τὴν μὲν κατ' εὐθὺ τῆς Ἱερουσαλὴμ φερομένην, τὴν δὲ εἰς τὴν Ῥαββὰθ υἱῶν Ἀμμὼν διατεινομένην· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἀπὸ Βαβυλῶνος ὁρμώμενος, καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἀμμανιτῶν ἐπεστράτευσε, προλέγει ταῦτα ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου. *Ῥαββὰθ* δὲ *υἱῶν Ἀμμὼν* εἶπεν, ἐπειδὴ ἔστι καὶ ἑτέρα ὁμώνυμος, ἡ τοῦ Ἀμμάν· ταύτην δὲ τὴν τοῦ Ἀμμὰν φασί τινες εἶναι τὴν νῦν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ Φιλαδελφίαν καλουμένην, ἥτις μέχρι νῦν Ἀμμὰν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ [11] προσαγορεύεται. Τούτοις ἐπιφέρει·

Καὶ. Διὸ στήσεται ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν, ἐπ' ἀρχῆς τῶν δύο ὁδῶν, τοῦ μαντεύσασθαι μαντείαν τοῦ [12] *ἀναβράσαι ῥάβδους, καὶ ἐπερωτῆσαι ἐν τοῖς γλυπτοῖς, καὶ ἡπατο-*

est, ut molliatur ac veluti conteratur adversaria cordis eorum contentio calamitatum prædictione. Satis est autem ad eos perterrendos, cum dixit eos interfectum iri, et omnes portas plenas futuras esse occisorum. Deinde per prosopopœiam suo permissu ea fieri significat.

Bene acutus fuit in cædem, bene fuit in fulgorem, sicut fulgur incede. (Vers. 16.) *Acuere a dexteris et a sinistris, quocunque facies tua excitetur.* Anceps, inquit, gladius, utrinque acutus, bene admodum in cuspidem exacutus, fulguris instar splendores emittens. Quare in utramvis partem, inquit, **844** secede sive ad dexteram, sive ad sinistram : habebis enim me quoque tibi auxilium ferentem. Quod declaravit, cum subjecit :

Vers. 17. *Et ego plaudam manu mea super manum, et immittam furorem meum, ego Dominus locutus sum ad te.* Propterea etiam beatus Jeremias dicebat : « Novi, Domine, quod non sit hominis via ejus, neque ambulabit homo, et diriget viam suam [g] : » docens, nihil hujusmodi absque superno Dei auxilio aut permissu fieri : qui quidem ea efficit quæ decent, alia diverso administrationis suæ more permittit, et libero hominis concedens arbitrio, et in hunc modum peccatorum exigens pœnas.

Vers. 18-20. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, dispone tibi ipsi duas vias, ut ingrediatur gladius regis Babylonis. E regione una egredientur duo imperia, præpara manum pungentem in initio viæ uniuscujusque civitatis. Pungentem in principio viæ ordinabis, ut ingrediatur gladius ad Rabbatham filiorum Ammon, et ad Judam in Hierosolymam.* Tanquam in imagine, inquit, describito viam unam in duas partes divisam, quarum altera recta ferat ad Hierosolymam, altera vero ad Rabbatham filiorum Ammon pertineat. Nam quia Nabuchodonosor a Babylone profectus, et contra Judæam, et contra Ammonitas exercitum duxit, per prophetam hæc Deus prædicit. *Rabbatham* autem *filiorum Ammon* dixit, quandoquidem altera quoque est cognominis ipsius, quæ Ammon dicitur, et hanc ipsam, quæ dicitur Ammon, aiunt aliqui eam esse, **845** quæ nunc in Arabia vocatur Philadelphia, quæ usque ad præsens tempus Amman indigenarum lingua appellatur. His adjicit :

Vers. 21. *Idcirco stabit rex Babylonis in antiquam viam, in initio duarum viarum, ad vaticinandum divinationem, ut fervere faciat virgas, et interroget in sculptilibus, et jecur exploret.* Occupata

[a] Jerem. x, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[b] μαλ. κ. οἷον. Ex B suppl., cui etiam debetur lectio συντριβῇ pro συντρίβηται, ut habebat ed. princ. [c] εὔγε — διαπορ. Ita Compl. [d] ὡς ἀστρ. διαπ. Des. in Hebr. [e] σοι Des. in A, B et apud LXX. [f] ἀρχαί. Des. in Hebr. [g] ἑτ. — διατάξεις. Aliter ol LXX, imo etiam ed. Compl., quæ alias cum Nostro plerumque consentit. [10] Ἱερ. Apud LXX, sequ. ἐν μέσῳ αὐτῆς. Sed in Compl. leg. ἐν πολιορκίᾳ. [11] φωνῇ. In B post προσαγ. ponitur. [12] τ. ἀν. ῥάβδ. *Hebr.* ad poliendum tela.

Digitized by Google

enim via, inquit, in duas partes divisa, quarum altera in Judæam, altera ad Rabbatham ducit : divinatione quæ per virgas fit utetur, et itidem victimarum extispicio, scire cupiens, quo primum sibi sit cum exercitu proficiscendum. Et cum hæc, inquit, ab eo fierent :

A σκοπήσασθαι. Τὴν γὰρ διχῆ, φησὶ, μεριζομένην καταλαβὼν ὁδὸν, ἧς τὸ μὲν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, τὸ δὲ εἰς τὴν Ῥαββὰθ ἀπάγει, τῇ διὰ τῶν ῥάβδων χρήσεται μαντείᾳ, ὡσαύτως δὲ καὶ τῇ τῶν σφαγίων σπλαγχνοσκοπείᾳ, μαθεῖν βουλόμενος, ποῖ δεῖ στρατεῦσαι πρότερον· ταύτων δὲ, φησὶν, ὑπ' αὐτοῦ γιγνομένων·

Vers. 22. *A dexteris ejus facta est divinatio super Hierosolymam, ut circumdet vallum, et aperiat os in clamore, et exaltet vocem cum clamore tubæ, et ponat vallum contra portas ejus, et jaciat aggerem, ut ædificet machinas jaculatrices.* Illud scire oportet, nihil eorum quæ futura sunt scire dæmonas : sed e rebus conjecturam capientes, prædicere conantur, et aliquando recta feruntur, sæpius vero aberrant. Et hoc non solum e rebus ipsis licet intelligere, sed etiam per divinam Scripturam edocti sumus. Cum enim per Sedeciam pseudoprophetam ipsi victoriam Achaabi prædixissent, veritate exciderunt. Neque enim prœlio tantum victus, sed etiam interfectus fuit. Hic vero et datam Israeli legem non ignorantes, et eos cernentes aliter vitam agere, quam illis lege præscriptum esset, et insuper propheticas prædictiones exaudientes, divinam indignationem undique **846** docebantur. Hanc igitur etiam per vaticinia impio regi præsignificabant, prius esse cum exercitu ad Hierosolymam proficiscendum, et vallis atque aggeribus utendum esse, aliisque omnibus machinis ad oppugnandum idoneis. Verum hæc, inquit, quæ ab isto fiunt, illi qui obsidentur contemnunt, non virtute freti, sed indolentiæ morbo laborantes. Idque docens, dixit :

κβ'. *Ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἐγένετο τὸ μαντεῖον ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, τοῦ*[13] *περιβαλεῖν χάρακα, καὶ τοῦ διανοῖξαι στόμα ἐν βοῇ, καὶ ὑψῶσαι φωνὴν μετὰ κραυγῆς σάλπιγγος, τοῦ βαλεῖν χάρακας ἐπὶ τὰς πύλας αὐτῆς, καὶ βαλεῖν χῶμα, καὶ οἰκοδομῆσαι βελοστάσεις.* Προσήκει δὲ εἰδέναι, ὅτι τῶν ἐσομένων οὐδὲν οἱ δαίμονες ἴσασι· καταστοχαζόμενοι δὲ τῶν πραγμάτων, προλέγειν ἐπιχειροῦσι· καὶ ἔστι μὲν ὅτε κατευθὺ φέρονται, πολλάκις δὲ καὶ διαμαρτάνουσι· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς θείας διδαχθῆναι Γραφῆς. Εἰπόντες γὰρ διὰ Σεδεκίου τοῦ ψευδοπροφήτου νίκην τοῦ Ἀχαὰβ, τῆς ἀληθείας ἐξέπεσαν· οὐ γὰρ μόνον ἡττήθη παραταξάμενος, ἀλλὰ καὶ ἀνῃρέθη· καὶ ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸν δεδομένον τῷ Ἰσραὴλ ἐπιστάμενοι νόμον, καὶ τὴν ἔξω τῶν τούτων διαγορεύσεων πολιτείαν ὁρῶντες, καὶ μέντοι καὶ τῶν προφητικῶν προρρήσεων ἐπαΐοντες, πανταχόθεν τὴν θείαν ἀγανάκτησιν ἐδιδάσκοντο· ταύτην τοίνυν καὶ διὰ τῶν μαντείων τῷ δυσσεβεῖ προεσήμαινον βασιλεῖ, ὅτι δεῖ πρῶτον τῇ Ἱερουσαλὴμ ἐπιστρατεῦσαι, καὶ χαρακώμασι καὶ χώμασι χρήσασθαι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι πολεμικοῖς μηχανήμασιν. Ἀλλὰ τούτων, φησὶν, ὑπὸ τούτου γιγνομένων, καταφρονοῦσιν οἱ πολιορκούμενοι, οὐκ ἀρετῇ θαῤῥοῦντες, ἀλλ' ἀναλγησίᾳ νοσοῦντες. Καὶ τοῦτο διδάσκων ἔφη·

B

C

Vers. 23. *Et ipse eis divinans divinationes coram ipsis, celebrantes hebdomadas eis.* Ita, inquit, affecti sunt, quasi vaticinia ipsis bona significent : hoc enim innuit per illud *coram ipsis*, hoc est, quasi pro ipsis vaticinia facta sint, et ut hebdomada hebdomadum celebrantes, ita degunt. Hæc autem una ipsis erat ex tribus maximis celebritas. Sed eorum opiniones, inquit, res haud consequentur. « Ipse enim commemorans, inquit, injustitiam eorum, ut capiantur. » Memoria enim improbitatis illorum causa erit ut capiantur ipsi.

κγ'. *Καὶ αὐτὸς αὐτοῖς μαντευόμενος*[14] *μαντείαν ἐνώπιον αὐτῶν, ἑβδομάζοντες*[15] *ἑβδομάδας*[16] *αὐτοῖς.* Οὕτω, φησὶ, διάκεινται, ὡς χρηστὰ τῶν μαντείων αὐτοῖς σημαινόντων· τοῦτο γὰρ ἠνίξατο διὰ τοῦ *ἐνώπιον αὐτῶν*, τουτέστιν, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν τῶν μαντείων γεγενημένων, καὶ ὡς ἑβδομάδα ἑβδομάδων ἑορτάζοντες οὕτω διάγουσι· μία δὲ ἦν αὕτη τῶν τριῶν τῶν μεγίστων ἑορτή· ἀλλ' οὐκ ἀκολουθήσει, φησὶ, ταῖς αὐτῶν δόξαις τὰ πράγματα. « Καὶ αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἀναμιμνήσκων ἀδικίαν[17] αὐτῶν τοῦ συλληφθῆναι. » Ἡ γὰρ μνήμη τῆς παρανομίας αὐτῶν αἰτία τῆς ἁλώσεως αὐτῶν ἔσται.

Vers. 24. *Idcirco hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod recordati estis injustitiarum vestrarum, cum revelarentur impietates vestræ, ut conspicerentur peccata vestra in omnibus iniquitatibus vestris, et in omnibus institutis vestris, pro eo quod recordati estis in istis, capiemini in ipsis.* Vos, inquit, et hostium confidentiæ et dæmonum veritatis auctores fuistis. Vestrorum enim institutorum **847** impro-

D

κδ'. *Διὰ τοῦτο, τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Ἀνθ' ὧν ἀνεμνήσατε τὰς ἀδικίας ὑμῶν ἐν τῷ ἀποκαλυφθῆναι τὰς ἀσεβείας ὑμῶν τοῦ ὁραθῆναι τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἐν πάσαις ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὑμῶν, ἀνθ' ὧν ἀνεμνήσατε ἐν τούτοις, ἁλώσεσθε ἐν αὐτοῖς.* Ὑμεῖς, φησὶν, αἴτιοι, καὶ τῆς τῶν πολεμίων θρασύτητος, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων ἀληθείας ἐγένεσθε·

VARIÆ LECTIONES.

[13] τ. περιβ. χάρ. *Hebr.* ut disponat arietes, s. balistas. [14] παντ. Apud LXX, præm. ὡ; *Hebr.* Erat autem hoc illis ut divinatio vana. [15] ἑδδ. ἑδδ. αὐτ. Des. apud LXX, præter Compl. quæ ita hab. ἑβδομάζων τὰς ἑβδομάδας αὐτοῖς. Sed *Hebr.* licet juramenta juramentorum (s. sæpius iterata) essent illis. [16] Ed. prior hab. ἑβδομάδα. [17] ἀδ — συλλ. Ita quoque Compl. et B. juxta Hebr. Sed A sequitur rec. lectionem.

Digitized by Google

τῶν γὰρ ὑμετέρων ἐπιτηδευμάτων ἡ πονηρία, καὶ ἡ τῆς ἀσεβείας ὑπερβολή, καὶ τῆς ἐμῆς ὑμᾶς ἐγύμνωσε χάριτος, καὶ ὑπὸ τοῖς πολεμίοις γενέσθαι πεποίηκεν, οἱ διὰ μαντείαν [17] τὰς καθ' ὑμῶν ἐφόδους ποιούμενοι, ὁρῶσιν ἀκολουθοῦντα ταῖς μαντείαις τὰ πράγματα· ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τῆς ἐκείνων ἀληθείας ἐγένεσθε πρόξενοι, εἰκότως ἀλώσεσθε, καὶ τιμωρίᾳ παραδοθήσεσθε. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας μεταβαίνει, τόν τε βασιλέα, καὶ τοὺς ἱερέας, καί φησιν·

κε', κς'. *Καὶ σὺ, βέβηλε, ἄρομε, ἀφηγούμενε τοῦ Ἰσραὴλ, οὗ ἥκει ἡ ἡμέρα ἐν καιρῷ ἀδικίας πέρας· τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἄφελοῦ* [18] *τὴν κίδαριν, καὶ ἀπόθου τὸν στέφανον, αὕτη* [19] *οὐ τοιαύτη ἔσται.* Σὺ μὲν, φησὶν, ὁ ἱερεὺς, διὰ τὴν παρανομίαν τῆς ἱερατικῆς ἐγυμνώθης κιδάρεως· σὺ δὲ, ὁ βασιλεὺς, δυσσεβείᾳ συζήσας, σεαυτὸν ἀπεστέρησας τοῦ στεφάνου. Ἑκατέρα τοίνυν ἡγεμονία τὰ ἑαυτῆς [20] ἀποθέσθω σύμβολα· αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ πολιορκία οὐκ ἔοικε ταῖς πάλαι· τέλος γὰρ ἔλαβεν ἡ καθ' ὑμᾶς βασιλεία. Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων· « Ἐταπείνωσας, φησὶ, τὸ ὑψηλὸν, καὶ ὕψωσας τὸ ταπεινὸν ἀδικίᾳ [21]. » Ἀδικίᾳ γὰρ χρησάμενος συνεργῷ, τὸ μὲν ὑψηλὸν δι' ἀρετὴν ἐταπείνωσας, τὸ δὲ ταπεινὸν δι' ἀδικίαν τοῖς λόγοις ἐπῆρας, παραφθείρας τὸ δίκαιον. Διό φησιν·

κζ'. *Ἀδικίαν, ἀδικίαν θήσομαι αὐτήν.* Τούτου χάριν σε, φησὶ, ταύτης τῆς ἀδικίας πράξομαι δίκας. Εἶτα ἐπάγει· « Οὐδ' αὕτη [22] τοιαύτη ἔσται ἕως οὗ ἔλθῃ ᾧ καθήκει, καὶ παραδώσω αὐτῷ. » Τῶν μὲν γὰρ προτέρων, φησὶ, πολιορκιῶν αὕτη χαλεπωτέρα· οὐ μὴν, φησὶ, παντελῶς κατασβέσω τὸν τῆς βασιλικῆς συγγενείας σπινθῆρα, ἕως ἂν ἔλθῃ [23] ᾧ καθήκει, καὶ ᾧ ἁρμόττει, καὶ αὐτῷ παραδώσω τὴν βασιλείαν. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν· « Ἕως ἂν [24] ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ Μεσίτου. » Καὶ Ἰακὼβ ὁ πατριάρχης τὸν Ἰούδαν εὐλογῶν ἔφη· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τὴν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ βασιλείαν ᾐνίξατο, εἰρηκώς· « Οὐδ' αὕτη τοιαύτη ἔσται, ἕως οὗ ἔλθῃ ᾧ καθήκει, καὶ παραδώσω αὐτῷ. » Εἰ γὰρ καὶ ὑπέμεινε πολιορκίαν καὶ πόρθησιν ἡ Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἀλλ' οὐ τοιαύτην, οἵαν ὑπὸ τῶν [24*] Ῥωμαίων μετὰ τὸν σωτήριον σταυρόν. Μετὰ μὲν γὰρ τὴν προτέραν ἅλωσιν ἑβδομήκοντα διελθόντων ἐτῶν πάλιν ἀνῳκοδομήθη, καὶ τὴν προτέραν εὐπραξίαν ἔλαβε· μετὰ δὲ τὸν σωτήριον σταυρὸν ἐσχάτην ἐρημίαν ὑπέμεινεν· αὐτοὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὐδὲ ἐπιβῆναι τῶν ὅρων [25] ἐκείνων τολμῶσιν ἀπειργόμενοι νόμῳ· διὰ τοῦτο ἔφη· « Οὐδ' αὕτη τοιαύτη ἔσται, » ἀντὶ τοῦ, οἵα ἡ ἐσομένη· φυλάξω γὰρ τὸ γένος, « ἕως

A bitas, et impietatis exsuperantia, tum gratia mea vos orbavit, tum in hostium potestatem, vos redegit: qui per vaticinium in vos cum exercitu invadentes, vident vaticiniis res ipsas respondere. Cum igitur vos illorum veritatis auctores fueritis, merito capti supplicio afficiemini. Hinc ad principes digreditur, et regem, et sacerdotes, aitque:

Vers. 25, 26. *Et tu, profane, inique dux Israelis, cujus venit dies in tempore iniquitatis finis; hæc dicit Adonai Dominus: Aufer cidarim, et repelle coronam, ipsa non talis erit.* Tu quidem, inquit, sacerdos, propter improbitatem sacerdotali cidari spoliatus fuisti: tu autem rex impietati addictus te ipsum corona privasti. Utrumque igitur B imperium sua deponat insignia. Hæc enim obsessio superioribus haud similis est: siquidem finis vestro regno impositus est. Causamque docens, ait: « Humiliasti, inquit, excelsum, et exaltasti humilem in justitia. » Ascita enim tibi socia injustitia, quod excelsum erat propter virtutem depressisti, et quod humile erat propter injustitiam verbis extulisti, corrupto jure. Ideo ait:

Vers. 27. *Injustitiam, injustitiam ponam eam.* Hac de causa, inquit, injustitiæ istius abs te pœnas exigam. Deinde subjicit: « Neque hæc talis erit, donec venerit, cui congruit, et tradam ei. » C Superioribus enim oppugnationibus, inquit, hæc **848** gravior erit. Non tamen penitus exstinguam regiæ cognationis scintillam, donec venerit, ad quem attinet, cuique convenit, et ipsi tradam regnum. Hoc item beatus Paulus ait: « Donec veniret semen, cui promissio data erat, ordinata est (lex) per angelos, manu Mediatoris [t]. » Jacob etiam patriarcha, Judæ benedicens, dixit: « Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse exspectatio gentium [u]. » Igitur hic quoque Domini Christi regnum innuit, cum dixit: « Neque hæc talis erit, donec venerit, cui congruit, et tradam ei. » Nam tametsi obsidionem et depopulationem sustinuit Hierosolyma a Nabuchodonosore, tamen non fuit D talis, qualem pertulit a Romanis post salutarem crucem. Postquam enim primo capta fuit, cum septuaginta transiissent anni, rursus instaurata est, et pristinam recepit felicitatem: sed post salutarem crucem extremam subiit solitudinem, ipsique Judæi ne ascendere quidem audent ad fines illos, lege prohibiti. Idcirco dixit: « Neque hæc talis erit, » hoc est, qualis futura. Servabo enim genus,

[t] Galat. III, 19. [u] Gen. XLIX, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[17*] B μαντείας. [18] Rec. lect. ἀφείλου [19] Alii αὐτῇ. [20] ἑαυτ. B ταύτης. [21] ἀδ. Des. apud LXX, et in Hebr. Pertinet enim ad sequ. vers. [22] οὐδ' αὕτη. Ita fere Compl. et A juxta Hebr. οὐδ' αὐτή. Sed rec. lectio est, οὐαὶ αὐτῇ. In B ad marg. ascr. est, περὶ Χριστοῦ, addito signo illo, H. [23] ἔλθ. Des. in d. pr. [24] ἕως ἄν. Rec. lect. l. c. est ἄχρις οὗ. [24*] τῶν Des. in B. [25] B ὁρίων.

Digitized by Google

« donec veniat, cui convenit, et tradam ei. » Cum enim apparuerit ille, inquit, in quem pollicitationes referuntur, tunc tradito ipsi regno, istos exterminabo. Hinc contra Ammanitas prophetiam convertit, qui male erga Judæos animati, in illorum calamitates insultabant.

VERS. 28, 29. *Et* **849** *tu, fili hominis, vaticineris, et dicas: Hæc dicit Adonai Dominus ad filios Ammon, et ad opprobrium eorum; et dices: Gladius, gladius extractus ad occisiones, et enudatus ad consumptionem; excitare, ut splendeas in visione tua vana, et in divinando mendacia.* Vaticinatus autem est non gladius, sed ii qui eo usi sunt. Falsumque vaticinium et visionem appellavit, tanquam a veritate alienum. Vera quidem tunc quoque præsignificabat, * sed cum divini prophetæ divinam sententiam jam antea annuntiassent, quæ ab illis audiverat, ea ante indicare visus est. Improbitati enim addicti pessimi dæmones, Nabuchodonosori per vaticinia, quæ a prophetis acceperant, renuntiabant, et Judæis per falsos prophetas contraria prædicebant, pacem ipsis et hostium fugam pollicentes: ut Deo non obedientes, et resistentes, usitataque providentia orbati, hostibus ab ipsa Justitia traderentur, et vera ipsorum declararentur oracula. Quia ergo præceperat gladio, ut imponeretur cervicibus eorum, qui injuste impieque vixissent, quasi advenerit exitus et finis ipsorum, (eidem gladio) hæc imperat.

VERS. 30. *Revertere in vaginam tuam, ne moreris in loco isto, ubi fuisti: in terra propria tua judicabo te.* Vos autem, inquit, o Babylonii, **850** quos gladium voco, qui hæc fecistis quæ præcepi, non hic, sed in propria terra, impietatis pœnas a vobis repetam.

VERS. 31. *Et effundam super te iram meam, in igne iracundiæ meæ insufflabo in te.* Divinæ potentiæ omnia esse facilia his declaravit. Sicut enim facile est, inquit, insufflare, ita admodum proclive et promptum est, omnis generis supplicio te afficere.

Et tradam te in manus virorum barbarorum fabricantium interitum. (VERS. 32.) *In igne eris cibus, sanguis tuus erit in medio terræ tuæ; non erit tui memoria, quia ego Dominus locutus sum.* Per hæc innuit Medorum et Persarum in Babylonem invasionem, qui omne machinarum genus ad mœnia quæ obsidebant admoverunt, et noctu, in ipsa celebritate, intra urbem ingressi, omnem quidem civitatem subegerunt, plurimam vero partem combusserunt, ac sanguine et domos et vias omnes compleverunt.

A οὗ ἔλθῃ ᾧ καθήκει, καὶ παραδώσω αὐτῷ. » Ὅταν γὰρ, φησὶν, ἀναφανῇ ἐκεῖνος, εἰς ὃν αἱ ἐπαγγελίαι φέρονται, τότε παραδοὺς αὐτῷ τὴν βασιλείαν, τούτους ἐκδώσω πανωλεθρίᾳ. Ἐντεῦθεν κατὰ Ἀμμανιτῶν τρέπει τὴν προφητείαν· ἀπεχθῶς γὰρ περὶ τοὺς Ἰουδαίους διακείμενοι ταῖς τούτων ἐφήδοντο συμφοραῖς.

κη', κθ'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον, καὶ ἐρεῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν, καὶ πρὸς τὸν ὀνειδισμὸν αὐτῶν· καὶ ἐρεῖς· Ῥομφαία, ῥομφαία ἐσπασμένη εἰς σφάγια, καὶ ἐσπασμένη εἰς συντέλειαν· ἐγείρου, ὅπως στίλβῃς* [16] *ἐν τῇ ὁράσει σου τῇ ματαίᾳ, καὶ ἐν τῷ μαντεύεσθαί ψευδῆ.* Ἐμαντεύσατο δὲ οὐχὶ ἡ ῥομφαία, ἀλλ' οἱ ταύτῃ χρησάμενοι. Ψευδῆ δὲ τὴν μαντείαν καὶ τὴν [17] ὅρασιν B προσηγόρευσεν, ὡς ἀλλοτρίαν τῆς ἀληθείας ὑπάρχουσαν. Εἰ γὰρ καὶ τότε ἀληθῆ προεσήμαινεν, ἀλλὰ τῶν θείων προφητῶν προαγορευόντων τὴν θείαν ἀπόφασιν, ἃ παρ' ἐκείνων ἤκουσε προμηνύειν ἔδοξε· πονηρίᾳ γὰρ συζῶντες οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες, τῷ μὲν Ναβουχοδονόσορ διὰ τῶν μαντειῶν [18] τὰ παρὰ τῶν προφητῶν διεπόρθμευον, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις διὰ τῶν ψευδοπροφητῶν τἀναντία προηγόρευον, εἰρήνην αὐτοῖς ὑπισχνούμενοι, καὶ τῶν πολεμίων φυγήν· ἵν' ἀπειθοῦντες τῷ Θεῷ, καὶ ἀντιλέγοντες, καὶ γυμνοὶ τῆς συνήθους προμηθείας γενόμενοι, παραδοθῶσιν ὑπὸ τῆς δίκης τοῖς πολεμίοις, καὶ ἀληθεῖς ἀποφανθῶσιν αὐτῶν οἱ χρησμοί. Οὕτως [19] ἐντειλάμενος τῇ C ῥομφαίᾳ τοῖς τραχήλοις ἐπιτεθῆναι τῶν ἀνόμως καὶ παρανόμως βεβιωκότων, ὡς τοῦ πέρατος αὐτῶν καὶ τοῦ τέλους ἐφθακότος, παρακελεύεται λέγων·

λ'. *Ἀπόστρεφε εἰς τὸν κολεόν σου* [20], *μὴ καταλύσῃς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ᾧ γεγένησαι* [21], *ἐν τῇ γῇ τῇ ἰδίᾳ σου κρινῶ σε. Ὑμᾶς δὲ, φησὶν, ὦ Βαβυλώνιοι, οὓς ῥομφαίαν ὀνομάζω, ταῦτα πεποιηκότας, ἃ παρηγγύησα, οὐκ ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐν τῇ οἰκείᾳ γῇ δίκας ἀπαιτήσω τῆς ἀσεβείας.*

λα'. *Καὶ ἐκχεῶ ἐπὶ σὲ τὴν ὀργήν μου, ἐν πυρὶ ὀργῆς μου ἐμφυσήσω ἐπὶ σέ.* Τὸ εὔκολον τῆς θείας δυνάμεως διὰ τούτων ἐδήλωσε. Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, τὸ ἐμφυσῆσαι ῥᾴδιον, οὕτως εὐπετὲς καὶ λίαν εὐμαρὲς, παραδοῦναί σε παντοδαπῇ τιμωρίᾳ.

Καὶ παραδώσω σε εἰς χεῖρας ἀνδρῶν βαρβάD ρων τεκταινόντων διαφθοράν. (λβ'.) *Ἐν πυρὶ ἔσῃ κατάβρωμα· τὸ αἷμά σου ἔσται ἐν μέσῳ τῆς γῆς σου· οὐ μὴ γένηταί σου μνεία, διότι ἐγὼ Κύριος λελάληκα.* Τὴν Μήδων καὶ Περσῶν ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Βαβυλῶνος διὰ τούτων ᾐνίξατο, οἳ πᾶν εἶδος μηχανημάτων [22] τοῖς περιβόλοις πολιορκοῦντες προσήνεγκαν, καὶ νύκτωρ ἐν ἑορτῇ εἴσω τοῦ ἄστεως γεγονότες, ἅπασαν μὲν ἐχειρώσαντο τὴν πόλιν, ἐνέπρησαν δὲ τὸ πλεῖστον, αἱμάτων δὲ καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὰς ἀγυιὰς ἁπάσας ἐπλήρωσαν.

VARIÆ LECTIONES.

[16] ἐγ. ὅπ. στίλβ. Ad vers. præc. hæc pertinent juxta LXX et Hebr. [17] τήν. B præm. ματαίαν. [18] B μαντείων. [19] οὕτως, κ. τ. λ. Hæc ad finem vers. 29, se referunt. [20] εἰς τ. κολ. σου. Exstat tantum in Compl. et Ald. [21] Rec. lect. est γεγέννησαι, juxta Hebr. [22] B μηχανήματος.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

α'-γ'. *Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Εἰ κρίνεις* [33] *τὴν πόλιν τῶν αἱμάτων; Καὶ* [34] *παραδείξεις* [35] *αὐτῇ πάσας τὰς ἀνομίας αὐτῆς; καὶ ἐρεῖς* [36], *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Μετήγαγε πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῷ προφήτῃ παρακελεύεται κριτοῦ δίκην διελέγξαι τὰ παρανόμως ὑπ' αὐτῆς τολμώμενα· καλεῖ δὲ αὐτὴν πόλιν αἱμάτων, ὡς πολλὰς ἀδίκως ἐργασαμένην σφαγάς· οὗ χάριν πάλιν τὰς αὐτὰς ὀνομάζει προσηγορίας, καὶ βοᾷ λέγων· Ὦ πόλις ἐκχέουσα αἷμα ἐν μέσῳ αὐτῆς, τοῦ ἐλθεῖν καιρὸν αὐτῆς, καὶ ποιοῦσα ἐνθυμήματα [37] καθ' ἑαυτῆς, τοῦ μιαίνειν ἑαυτήν. Σὺ, φησὶν, ἐφέλκῃ τὰς συμφορὰς, ὦ πόλις, λογισμοῖς τε πονηροῖς [38] κεχρημένη, καὶ τούτους εἰς ἔργον ἄγουσα, καὶ διὰ τούτων μαινομένη, καὶ αἱμάτων ἀδίκων πληρουμένη· καιρὸν δὲ τὴν συμφορὰν ὠνόμασεν.

δ'. *Ἐν τοῖς αἵμασί* [39] *σου οἷς ἐξέχεας, παραπέπτωκας, καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασί σου οἷς* [40] *πεποίηκας ἐμιάνου, καὶ προσήγγισας τὰς ἡμέρας σου, καὶ ἦγαγες καιρὸν ἐτῶν σου.* Τὴν γὰρ κατὰ θείαν μακροθυμίαν ἐπιμετρουμένην προθεσμίαν συντέμνει πλείων ἡ ἀνομία γιγνομένη· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε γεγενημένον ἔστιν ἰδεῖν· εἴκοσι γὰρ καὶ ἑκατὸν ἐτῶν δεδωκὼς προθεσμίαν τοῖς τηνικάδε ἀνθρώποις εἰς μεταμέλειαν, θεασάμενος αὐξανομένην τὴν ἀσέβειαν, συνέτεμε τὴν προθεσμίαν, καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἔτει τὴν διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ τιμωρίαν ἐπήγαγε· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἠνίξατο εἰπών· « Καὶ προσήγγισας τὰς ἡμέρας σου, καὶ ἦγαγες καιρὸν ἐτῶν σου. » Εἶτα διηγεῖται τοὺς τῆς παρανομίας καρπούς.

Διὰ τοῦτο δέδωκά σε εἰς ὀνειδισμὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς ἐμπαιγμὸν πάσαις ταῖς χώραις (ε'.) *ταῖς ἐγγιζούσαις ἐπὶ σὲ, καὶ ταῖς μακρὰν ἀπεχούσαις ἀπὸ σοῦ.* Τούτου χάριν σε, φησὶν, ἐπίχαρτον ποιήσω, καὶ καταγέλαστον πᾶσι τοῖς ἀστυγείτοσι καὶ πλησιοχώροις, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω οἰκοῦσι. « Καὶ ἐμπαίξονταί σοι [41], καὶ [42] βοήσουσιν ἐπὶ σὲ, ἀκάθαρτος ἡ ὀνομαστὴ, καὶ πολλὴ ἐν ταῖς ἀνομίαις σου. » Ἐφηδόμενοι γὰρ τοῖς σοῖς κακοῖς [43], ἀκάθαρτόν σε καὶ παράνομον, καὶ ἐν πονηρίᾳ ἐπίσημον ὀνομάσουσιν. Εἶτα τῆς κακίας ἀπαριθμεῖται τὰ εἴδη.

ς'. *Ἰδοὺ οἱ ἡγούμενοι οἴκου Ἰσραὴλ, ἕκαστος* [44] *πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ συνεφύροντο ἐν σοὶ, ὅπως ἐκχέωσιν αἷμα.* Ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχόντων ἤψατο τῆς κατηγορίας, ὡς τῶν ὑπηκόων ἑπομένων τοῖς ἄρχουσι· κεφαλῆς γὰρ κακῶς διακειμένης, μεταλαγχάνειν ἀνάγκη τὸ σῶμα τῆς ἀσθενείας· λέγει τοίνυν, ὡς οὐδὲν τῶν συγγενῶν ἀπείχοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς συγγενείας συνέχεον δίκαια, ἀδίκους σφαγὰς ἐργαζόμενοι. Ἀλλὰ καὶ,

CAPUT XXII.

VERS. 1-3. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: An judicas civitatem sanguinum? An ostendis ei omnes iniquitates ejus? et dices: Hæc dicit Adonai Dominus.* Traduxit rursus orationem ad Hierosolymam, prophetæque præcipit, ut judicis instar redarguat quæ ipsa scelerate audebat facinora: ipsamque civitatem sanguinum vocat, ut quæ multas injustas fecerit cædes. Quamobrem rursus iisdem nominibus utitur, et exclamat his verbis: « O civitas effundens **851** sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus, et faciens cogitationes contra se ipsam, ut se ipsam polluat. » Tu, inquit, attrahis calamitates, o civitas, quæ mala meditata es, eaque in actum perducis, et his pollueris injustoque sanguine expleris. *Tempus* autem calamitatem nuncupavit.

VERS. 4. *In sanguinibus tuis, quos effudisti, deliquisti: et in cogitationibus tuis, quas fecisti, polluta es: et appropinquare fecisti dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum.* Tempus enim certa quadam mensura præfinitum secundum divinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta contrahit; quod etiam Noachi tempore factum videre licet. Cum enim centum et viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc vivebant, ad pœnitentiam præfinivisset, conspicatus eorum impietatem augescere, præfinitum tempus illud contraxit, et anno centesimo per diluvium supplicium illis inflixit. Hoc etiam hic innuit, cum dixit: « Et appropinquare fecisti dies tuos, et adduxisti tempus annorum tuorum. » Deinde scelerum fructus recenset.

Propterea dedi te in opprobrium gentibus, et in illusionem omnibus regionibus, (VERS. 5) *appropinquantibus ad te, et eis quæ procul absunt a te.* Hac de causa te, inquit, talem reddam, cui gentes illudant, quamque derideant omnes finitimi, et juxta te inhabitantes, insuper etiam ii, qui procul habitant. « Et illudent tibi, et clamabunt contra te, impura, quæ nominata es, et multa in iniquitatibus tuis. » Insultantes enim **852** tuis miseriis, impuram te, et iniquam, et improbitate insignem nominabunt. Deinde scelerum species enumerat.

VERS. 6. *Ecce duces domus Israelis, unusquisque ad cognatos suos commisti sunt in te, ut effundant sanguinem.* A principibus exorsus est accusationem, utpote cum subditi sequantur principes. Capite enim male affecto, necesse est ut corpus illius ægrotationis particeps fiat. Ait igitur, a cognatis eos nihil abstinere, sed cognationis jura confundere, injustas cædes perpetrantes. Quin etiam,

VARIÆ LECTIONES.

[33] Rec. lectio est κρινεῖς, juxta Hebr. [34] καί. B εἰς. [35] Rec. lect. est παράδειξον. [36] καὶ ἐρεῖς. Ab his verbis inc. vers. 3. apud LXX, et in Hebr. [37] ἐνθυμ. *Hebr.* idola. Ita quoque vers. 4. [38] Ex B suppl. [39] σου Ita Compl. et B juxta Hebr. sed A habet αὐτῶν, juxta rec. lect. [40] B ἐποίησας, ut in Compl. [41] σοι. Apud LXX præm. ἐν, quod tamen deest in Compl. [42] καί. Ex B. suppl. Ita quoque Compl. quæ tamen habet βοήσ. ἐπὶ σοί. [43] B καλοῖς. [44] ἕκαστος—ἐν σοί. *Hebr.* ad unum omnes pro viribus suis fuerunt (occupati) in te.

Digitized by Google

VERS. 7. *Patri*, inquit, *et matri maledicebant in te.* Et hoc etiam unum est ex iis, quæ lege erant interdicta [v]. « Et ad proselytum, inquit, vertebantur in injustitia, in te. » Nec minus hoc lex prohibuerat, quæ ita dicit : « Advenam non affligetis, quia advenæ fuistis in terra Ægypti [x]. » Per ea quæ passi estis, inquit, discite humanitatem : sed hanc quoque legem sine metu violabant. Deinde quoque aliam : « Pupillum et viduam opprimebant in te. » Contrarium autem lege præcipit Deus benignus. « Judicate enim orphanum, inquit, et viduam justificate [y]. » Et in lege : « Non iterum vindemiabis vineam tuam, et erit pupillo, et viduæ, et advenæ [z]. » Isti autem non modo nihil boni cum ipsis communicarunt, sed male quoque eos tractarunt. Et quæ his graviora,

VERS. 8. *Sancta quoque mea spreverunt, et Sabbata mea polluerunt in te.* Meas enim leges, inquit, conculcabant, et diem illum qui quiete a laboribus honoratur, impiis operibus contumelia **853** afficiebant. Et his magis impia.

VERS. 9. *Viri latrones fuerunt in te, ut effunderent sanguinem ; in montibus comedebant in te.* Improbitati enim addictos, homicidas et sanguinarios, et in montibus dæmonas colentes, quique templis idolorum cultui dedicatis gloriarentur, habebas in te vitam traducentes. « Et impia faciebant, inquit, in medio tui. » Deinde horum unumquodque enarrat.

VERS. 10. *Verecundiam patris retexerunt in te, et in immunditiis sedentem humiliabant in te.* Cum novercis, inquit, commiscebant corpus : hoc enim revelationem turpitudinis patris appellavit. Ita enim hoc ipsum in lege nuncupavit. « Turpitudinem enim uxoris, inquit, patris tui non reteges, turpitudo enim patris tui est [a]. » Cum enim lascivissimi essent, et admodum incontinentes, ne a mulieribus quidem, quæ fluxu menstruo laborarent, abstinebant : quod non solum contra legem, sed etiam maxime impurum est. Deinde in accusanda libidine commoratur.

VERS. 11. *Unusquisque in uxorem proximi sui inique agebat : et unusquisque nurum suam polluebat in impietate.* Hoc autem iniquitatis est incrementum. Neque enim æquale est cum aliena uxore misceri, et proprii filii nuptiis insidiari : sed quanto gravius est fornicatione adulterium, tanto sceleratior adulterio est cum nuru consuetudo. « Et unusquisque sororem suam, filiam patris sui, humiliabat in te. » Hic quoque aperte ostendit sceleris exsuperantiam, ex uno patre natos arguens, virum et uxorem. Hinc ad amplificationem accusationis procedit.

VERS. 12. *Munera* **854** *accipiebant in te, ut*

ζ'. *Πατέρα*, φησὶ, *καὶ μητέρα ἐκακολόγουν ἐν σοί.* Ἐν δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἀπηγορευμένων τῷ νόμῳ. « Καὶ πρὸς τὸν προσήλυτον, φησὶν, ἀνεστρέφοντο ἐν ἀδικίᾳ [b], ἐν σοί. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀπηγορεύκει ὁ νόμος οὑτωσὶ λέγων· « Καὶ προσήλυτον οὐ κακώσετε, ὅτι προσήλυτοι ἦτε ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. » Ἀφ' ὧν ἐπάθετε, φησὶ, μάθετε φιλανθρωπίαν· ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἀδεῶς τὸν νόμον παρέβαινον. Εἶτα καὶ ἕτερον· « Ὀρφανὸν καὶ χήραν κατεδυνάστευον ἐν σοί. » Πᾶν δὲ τοὐναντίον ὁ ἀγαθὸς νομοθετεῖ Θεός· « Κρίνατε γὰρ, φησὶν, ὀρφανὸν, καὶ δικαιώσατε χήραν. » Καὶ ἐν τῷ νόμῳ· « Οὐκ ἐπανατρυγήσεις, φησὶ, τὴν ἄμπελόν σου, καὶ ἔσται τῷ ὀρφανῷ, καὶ τῇ χήρᾳ, καὶ τῷ προσηλύτῳ. » Οὗτοι δὲ οὐ μόνον ἀγαθοῦ τινος οὐ μετεδίδοσαν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ κακῶς διετίθεσαν. Καὶ τὰ τούτου χαλεπώτερα·

η'. *Καὶ τὰ ἁγιά μου ἐξουθένουν, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐβεβήλουν ἐν σοί.* Τοὺς γὰρ ἐμοὺς, φησὶν, ἐπάτουν νόμους, καὶ τὴν ἀργίᾳ τετιμημένην ἡμέραν ἐργασίᾳ παρανόμῳ καθύβριζον. Καὶ τὰ τούτων δυσσεβέστερα.

θ'. *Ἄνδρες λῃσταὶ ἦσαν ἐν σοὶ, ὅπως ἐκχέωσιν αἷμα* [c]· *ἐπὶ τῶν ὀρέων ἤσθιον ἐν σοί.* Τούς τε γὰρ παρανομίᾳ συζῶντας, ἀνδροφόνους καὶ μιαιφόνους ὄντας, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι τοὺς δαίμονας τιμῶντας, καὶ τοῖς εἰδωλικοῖς τεμένεσιν ἐντρυφῶντας, εἶχες ἐνδιαιτωμένους. » Καὶ ἀνόσια, φησὶν, ἐποίουν ἐν μέσῳ σου. » Ἔπειτα τούτων ἕκαστον διηγεῖται.

ι'. *Καὶ* [d] *αἰσχύνην πατρὸς ἀπεκάλυψαν ἐν σοὶ, καὶ ἐν ἀκαθαρσίαις ἀποκαθημένην ἐταπείνουν ἐν σοί.* Μητρυιαῖς, φησὶ, συνεγίνοντο· τοῦτο γὰρ ἀποκάλυψιν αἰσχύνης πατρὸς ὠνόμασεν· οὕτω γὰρ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ νόμῳ προσηγόρευσεν. « Ἀσχημοσύνην γὰρ, φησὶ, γυναικὸς πατρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις, ἀσχημοσύνη γὰρ πατρός σού ἐστιν. » Λαγνίστατοι, γὰρ, φησὶν, ὄντες, καὶ λίαν ἀκόλαστοι, οὐδὲ τῶν τὸ τῆς ῥύσεως πάθος ὑπομενουσῶν γυναικῶν ἀπείχοντο· ὃ οὐ μόνον παράνομόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀκάθαρτον. Εἶτα ἐπιμένει τῆς λαγνείας κατηγορῶν.

ια'. *Ἕκαστος τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἠνόμουν, καὶ ἕκαστος τὴν νύμφην αὐτοῦ ἐμίαιον ἐν ἀσεβείᾳ.* Ἐπίτασις δὲ τοῦτο παρανομίας· οὔτε γὰρ ἴσον ἀλλοτρίᾳ γυναικὶ μίγνυσθαι, καὶ τῷ τοῦ ἰδίου παιδὸς ἐπιβουλεῦσαι γάμῳ· ἀλλ' ὅσῳ πορνείας ἡ μοιχεία χαλεπωτέρα, τοσούτῳ τῆς μοιχείας ἡ πρὸς τὴν νύμφην κοινωνία δυσσεβεστέρα. « Καὶ ἕκαστος τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ θυγατέρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐταπείνουν ἐν σοί. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ σαφῶς ἔδειξε τὴν τοῦ μύσους ὑπερβολὴν, ἑνὸς πατρὸς ὑποδείξας φυτὰ, τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα· ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν τῆς πλεονεξίας κατηγορίαν χωρεῖ.

ιβ'. *Δῶρα ἐλάμβανον ἐν σοὶ, ὅπως ἐκχέωσιν*

[v] Exod. XXI, 16. [x] Exod. XXII, 21. [y] Isa. I, 17. [z] Deut. XXIV, 21. [a] Levit. XVIII, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[b] Rec. lect. est ἀδικίαις. [c] αἷμα. Apud LXX præm. ἐν σοί. [d] Καί. Des. in A et B ac apud LXX.

Digitized by Google

αἷμα. Ἀπεμπωλοῦντες, φησὶ, διετέλουν τὸ δίκαιον, καὶ χρημάτων ἀπεδίδοντο τὰς ἀθώας σφαγάς· εἶτα τελευταῖον οἷόν τινα κολοφῶνα ἐπιτίθησι τῶν κακῶν. « Τόκον καὶ πλεονασμὸν [48] ἐλάμβανον ἐν σοί. » Εἰ δὲ μὴ τελευταῖον ὡς χαλεπώτερον ἔκειτο, συνετέτακτο δὲ ὅμως τοῖς εἰρημένοις, ἱκανὸν ἦν δεδίξασθαι τοὺς χρωμένους, καὶ πεῖσαι φυγεῖν τῆς ἀπληστίας ταύτης τὸ εἶδος, ὡς τοῖς ἄγαν δυσσεβέσι καὶ παρανόμοις συνεζευγμένον· ἀνδροφόνοις γὰρ καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ τοῖς λαγνιστάτοις, καὶ ἀκολαστοτάτοις συνηριθμήθη. Οὕτω διηγησάμενος τῆς κακίας τὰ εἴδη, διδάσκει λοιπὸν καὶ τὴν ἐσομένην τιμωρίαν [49].

A *effunderent sanguinem.* Jura, inquit, vendere perseverabant, et pecuniis vendebant insontium cædes. Tum ad extremum veluti quemdam colophonem scelerum imponit. « Usuram et superabundantiam accipiebant in te. » Quod si etiam non extremum ut gravius positum erat, et conjunctum tamen erat cum iis quæ dicta sunt, idoneum erat ad deterrendos eos, qui hoc uterentur, et ad persuadendum, hoc avaritiæ genus fugiendum esse, utpote cum sceleratissimis et impiis conjunctum : cum homicidis enim, et idololatris, et libidinosissimis atque intemperantissimis connumeratum est. Ita narratis scelerum generibus, docet deinceps ipsorum futurum supplicium.

Καὶ [50] *συντελέσω* [51] *συντέλειαν κακίας σου, τοῖς ἐν καταδυναστείᾳ· ἐμοῦ δὲ ἐπελάθου, λέγει* B *Ἀδωναῖ Κύριος.* (ιγ', ιδ'.) *Ἰδοὺ οὖν* [52] *πατάξω χεῖρά μου πρὸς χεῖρα ἐφ'* [53] *οἷς συντετέλεσαι, καὶ οἷς ἐποίησας, καὶ ἐπὶ τοῖς αἵμασί σου τοῖς γεγενημένοις ἐν μέσῳ σου. Εἰ* [54] *ὑποστήσεται ἡ καρδία σου, ἢ κρατήσουσιν αἱ χεῖρές σου, ἐν ταῖς ἡμέραις αἷς ἐγὼ ποιῶ ἐν σοί;* Δεσποτικῶς καὶ δικαστικῶς λέγει πατάσσειν τὰς χεῖρας, ὑποδεικνὺς τὴν ὀργήν· ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐπελάθου μου, καὶ οὐδὲ τῶν εὐεργεσιῶν μου, οὐδὲ τῶν νόμων λαβεῖν ἠθέλησας μνήμην, τοιαῦτά σοι, φησὶν, ἐπάξω δεινὰ, ὥστε τὰς μὲν χεῖρας διαλυθῆναι, τὴν δὲ καρδίαν θορύβου παντὸς ἀναπλησθεῖσαν ἀπογνῶναι τὴν σωτηρίαν. Εἶτα τῶν εἰρημένων τὸ ἀψευδές· « Ἐγὼ Κύριος λελάληκα, καὶ ποιήσω. » Βεβαιοῖ, φησὶ, τὰ εἰρημένα τὸ τοῦ C εἰρηκότος ἀξίωμα· ἀρκεῖ γὰρ ὑμᾶς, μαθόντας τίς ὁ φθεγξάμενος, πιστεῦσαι τοῖς εἰρημένοις.

Et consummabo consummationem malitiæ tuæ, iis qui oppressi sunt : mei autem oblita es, dicit Adonai Dominus. (Vers. 13, 14.) *Ecce igitur percutiam manum meam ad manum, in quibus consummata es, et quæ fecisti, et in sanguinibus factis in medio tui. An sustinebit cor tuum, aut prævalebunt manus tuæ in diebus quibus ego facio in te?* More domini ac judicis ait se percussurum esse manus, ostendens iram : quando enim mei oblita es, inquit, neque in memoriam beneficia mea et leges revocare voluisti, ejusmodi tibi, inquit, inferam calamitates, ut manus tuæ dissolvantur, et corde omni perturbatione completo, de salute desperes. Deinde quæ dicta sunt mendacio carere ostendens, ait : « Ego Dominus locutus sum, et faciam. » Dicta, inquit, confirmat ejus qui dixit **855** auctoritas : satis est enim, vos, eo cognito qui locutus est, dictis fidem habere.

ιε'. *Καὶ διασκορπιῶ σε ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ διασπερῶ σε ἐν ταῖς χώραις.* Εἶτα ἡ ἐντεῦθεν ὠφέλεια.

Vers. 15. *Et dispergam te in gentibus, et disseminabo te in regionibus.* Deinceps, quæ inde proficiscatur utilitas, docet.

Καὶ ἐκλείψει ἡ ἀκαθαρσία σου ἐκ σοῦ· (ις'.) *Καὶ κατακληρονομήσω* [55] *ἐν σοὶ κατ' ὀφθαλμοὺς τῶν ἐθνῶν* [56], *διότι ἐγὼ Κύριος.* Ὅταν γὰρ, φησὶν, αἰχμάλωτοι γένησθε, καὶ μέτοικοι, τηνικαῦτα τῇ πείρᾳ διδαχθήσεσθε σωφρονεῖν, καὶ τῆς προτέρας παυσάμενοι παρανομίας, μαθήσεσθέ με Θεὸν ὑμῶν ὄντα καὶ Κύριον, καὶ κληρονομία ἐμὴ χρηματίσετε, καὶ μαθήσεται δι' ὑμῶν τὰ ἔθνη, ἐν οἷς παροικεῖτε, τὴν ἐμὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν.

Et deficiet immunditia tua ex te. (Vers. 16.) *Et hæreditabo in te ante oculos gentium, quia ego Dominus.* Quando enim in servitutem redacti, inquit, exsules eritis, tunc experientia sapere discetis, et pristinis relictis sceleribus percipietis, me esse Deum vestrum ac Dominum, et hæreditas mea vocabimini, discentque per vos gentes, inter quas habitabitis dignitatem et potentiam meam.

ιζ', ιη'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με,* D *λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἰδοὺ γεγόνασί μοι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἀναμεμιγμένοι* [57] *πάντες χαλκῷ, καὶ κασσιτέρῳ, καὶ σιδήρῳ* [58] *καὶ μολύβδῳ, ἐν μέσῳ καμίνου ἀργυρίου ἀναμεμιγμένοι εἰσίν.* Ἔοικε, φησὶν, ὁ λαὸς οὗτος, ὦ προφῆτα, ἀργύρῳ κιβδήλῳ, καὶ πολλὴν ἐπιμιξίαν ἔχοντι χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ κασσιτέρου, καὶ μολύβδου. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός· « Ἀργύριον ἀποδεδοκιμασμένον καλέσατε αὐτοὺς, ὅτι ἀπεδοκίμα-

Vers. 17, 18. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, ecce facti sunt mihi domus Israelis commisti omnes ære, et stanno, et ferro, et plumbo, in medio fornacis argenti commisti sunt.* Similis est, inquit, populus iste, o propheta, argento adulterino, cui multum æris, et ferri, et stanni, ac plumbi commistum est. Hoc etiam Deus ait per Jeremiam prophetam : « Argentum reprobatum vocate eos, quia reprobavit eos Dominus Deus [b]. » Et per horum quæ dicta sunt materiam,

[b] Jerem. VI, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[48] πλεον. *Hebr.* fœnus. [49] τιμ. B præm. αὐτῇ. [50] καὶ — καταδ. *Hebr.* quæstum colligebas a sociis tuis per oppressionem. [51] B συντελέσω, juxta rec. lect. [52] Ἰδοὺ οὖν. Ita B, sed A sequitur rec. lect. Ἐὰν δέ. [53] ἐφ' — ἐποίησας. *Hebr.* super lucrum tuum quod collegisti. [54] εἰ. B καί. [55] κατακληρονομ. *Hebr.* profana eris. [56] ἐθν. Apud LXX sequ. καὶ γνώσεσθε. [57] ἀναμ. *Hebr.* scoria. Ita quoque in fine vers. [58] κ. σιδ. Des. in od. pr.

Digitized by Google

omnis generis scelerum species declaravit : quod rursus ex Jeremia propheta disci potest, qui de hoc eodem crimine Judæos accusans dixit : « Defecit follis ab igne, defecit plumbum, incassum faber argentarius argentum conflat, malitiæ eorum non sunt liquefactæ[c]. » Unde subjecit : « Argentum reprobatum vocate eos, **856** quia reprobavit eos Dominus Deus. » Follem autem divinæ virtutis efficaciam vocavit : ignem vero modo orationem, quæ instruit, et expurgat, modo supplicium, quod ipsis rebus adhibetur. Utrisque enim divina virtus ad aliquid efficiendum utitur. Argentarium fabrum rursus propheticam doctrinam nuncupavit, et plumbum supplicium. Nam quia plumbum in argentum quod conflatur infunditur, ut quod in ipso adulterinum est consumat, ita quoque supplicium iis, qui eo digni sunt, infertur, ut a peccato puri reddantur. Hoc etiam se hic facturum minatur.

Vers. 19-22. *Propterea dic : Hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod facti estis omnes in commistionem unam, idcirco ecce ego suscipiam vos in medio Hierosolymæ. Sicut excipitur argentum, et æs, et ferrum, et plumbum, et stannum in medio fornacis, ad insufflandum in ea ignem ad conflandum, sic excipiam vos in ira mea, et in furore meo, et adducam, et dimittam. Et conflabo vos, et insufflabo vos in igne iræ meæ, et conflabimini in medio ejus. Quemadmodum conflatur argentum in medio fornacis, ita conflabimini in medio ejus, et cognoscetis, me Dominum effudisse furorem meum super vos.* Quando, inquit, scelerum colluvionem admisistis, et argento improbo similis, per omnis generis improbitatem adulterinos vos ostendistis, fornacem vobis constituam ipsam Hierosolymam, et carbonum instar hostes injiciam, meamque vim et voluntatem, veluti quoddam sufflatorium commovebo, et simul **857** vos conflabo, ut eos qui insanabili morbo laborarint, æque atque aliam[a] materiam conficiam : eos vero qui curationem admiserint, veluti quoddam purgatum argentum reddam.

Vers. 23, 24. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic ei : Tu es terra non rigata, neque pluvia facta est in te die iræ.* Et ex bello inculta, et neque pluviam, neque aratrum excipiens. Atqui doctrinæ pluviam per sanctos ipsi prophetas adhibebat : quam cum non exciperent, sed repellerent, veluti saxum quoddam pluviæ irrigationi haud præbens aditum, merito ipsam terram non irrigatam nominavit. Deinde rursus principes accusat.

[c] Jerem. VI, 9. [d] ibid.

A σεν αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεός· » διὰ δὲ τῶν εἰρημένων ὑλῶν τὰ παντοδαπὰ τῆς κακίας παρεδήλωσεν εἶδη· καὶ τοῦτο πάλιν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου μαθεῖν δυνατόν· ταύτην γὰρ τῶν Ἰουδαίων τὴν κατηγορίαν ποιούμενος ἔφη καὶ αὐτός· « Ἐξέλιπεν φυσητὴρ ἀπὸ πυρὸς, ἐξέλιπε μόλυβδος, εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ· αἱ πονηρίαι αὐτῶν οὐκ ἐτάκησαν. » Ὅθεν ἐπήγαγεν· « Ἀργύριον ἀποδεδοκιμασμένον καλέσατε αὐτοὺς, ὅτι ἀπεδοκίμασεν αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεός. » Φυσητῆρα δὲ τὴν θείαν ἐνέργειαν ἀπεκάλεσε· πῦρ δὲ νῦν μὲν τὸν παιδευτικὸν καὶ καθαρτήριον λόγον, νῦν δὲ τὴν δι' ἔργων τιμωρίαν. Δι' ἀμφοτέρων δὲ ἡ θεία δύναμις ἐνεργεῖ. Ἀργυροκόπον δὲ πάλιν τὴν προφητικὴν διδασκαλίαν ὠνόμασε, μόλυβδον δὲ τὴν τιμωρίαν· ὅτι γὰρ μόλυβδος ἐμβάλλεται τῷ ἀργύρῳ χωνευομένῳ, ὡς ἂν τὸ ἐν τούτῳ κίβδηλον δαπανήσειεν, καὶ ἡ τιμωρία τοῖς ἀξίοις ἐπιφέρεται, ἵνα καθαροὶ τῆς ἁμαρτίας ἀναφανῶσι. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιήσειν ἀπειλεῖ.

ιθ'-κβ'. *Διὰ τοῦτο εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐγένεσθε* [59] *πάντες εἰς σύγκρασιν μίαν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ εἰσδέξομαι* [60] *ὑμᾶς ἐν μέσῳ Ἱερουσαλήμ. Καθὼς εἰσδέχεται ἄργυρος καὶ χαλκὸς, καὶ σίδηρος, καὶ μόλυβδος, καὶ κασσίτερος ἐν μέσῳ καμίνου, τοῦ ἐμφυσῆσαι* [61] *εἰς αὐτὴν πῦρ εἰς τὸ χωνευθῆναι, οὕτως εἰσδέξομαι ὑμᾶς ἐν τῇ ὀργῇ μου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ μου, καὶ εἰσάξω, καὶ ἐπαφήσω* [62]· *Καὶ χωνεύσω ὑμᾶς, καὶ ἐμφυσήσω ὑμᾶς* [63] *ἐν πυρὶ ὀργῆς μου, καὶ χωνευθήσεσθε ἐν μέσῳ αὐτῆς. Ὃν τρόπον χωνεύεται ἀργύριον ἐν μέσῳ καμίνου, οὕτως χωνευθήσεσθε ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος ἐξέχεα τὸν θυμόν μου ἐφ' ὑμᾶς.* Ἐπειδὴ, φησὶ, τὴν τῆς κακίας ἐπιμιξίαν ἐδέξασθε, καὶ ἀργύρῳ ἀδοκίμῳ ἐοικότες, διὰ τῆς παντοδαπῆς πονηρίας ἀνεφάνητε κίβδηλοι, χωνευτήριον μὲν ὑμῖν καταστήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀνθράκων δὲ δίκην ἐμβαλῶ τοὺς πολεμίους· τὴν δὲ ἐμὴν ἐνέργειαν καὶ βούλησιν, οἷόν τινα φυσητῆρα κινήσω, καὶ κατὰ ταυτὸν ὑμᾶς χωνεύσω, ἵνα τοὺς μὲν ἀνήκεστα νενοσηκότας, ταῖς ἄλλαις ὕλαις παραπλησίως δαπανήσω, τοὺς δὲ ἴασιν ἐπιδεχομένους, οἷόν τινα κεκαθαρμένον ἄργυρον ἀποφήνω.

κγ', κδ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰπὲ αὐτῇ· Σὺ εἶ γῆ οὐ βρεχομένη* [64] *οὐδὲ ὑετὸς ἐγένετο ἐπὶ σὲ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς.* Καὶ ἐκ πολέμου χερσεύουσα, καὶ μήτε ὑετὸν, μήτε ἄροτρον δεξαμένη· καὶ μὴν τὸν τῆς διδασκαλίας ὑετὸν διὰ τῶν ἁγίων αὐτῇ προσέφερε προφητῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτον οὐκ ἐδέχοντο, ἀλλ' ἀπωθοῦντο, καθάπερ τις πέτρα παρείσδυσιν οὐ παρέχουσα τῇ τοῦ ὑετοῦ φορᾷ, εἰκότως αὐτὴν οὐ βρεχομένην ὠνόμασε γῆν. Εἶτα πάλιν τῶν ἀρχόντων κατηγορεῖ.

VARIÆ LECTIONES.

[59] ἐγ. — μίαν. *Hebr.* abiistis in scorias. [60] εἰσδ. *Hebr.* congregaturus sum. [61] Rec. lect. est ἐκφυσῆσαι. [62] ἐπαφ. Des. in Hebr., et in Compl. tantum exstat. [63] ὑμ. B præm. ἐφ'. [64] βρεχ. *Hebr.* purgata.

Digitized by Google

κε'. Ἧς[65] οἱ ἀφηγούμενοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, ὡς A λέοντες ὠρυόμενοι, ἁρπάζοντες ἁρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες ἐν δυναστείᾳ, πλοῦτον καὶ τιμὰς λαμβάνοντες, τὰς [66] χήρας αὐτῆς ἐπλήθυναν ἐν μέσῳ αὐτῆς. Τῶν γὰρ ἀνδρῶν ἀναιρουμένων, δῆλον ὅτι ἡ χηρεία χώραν ἐλάμβανεν· ἐντεῦθεν ἐπὶ τοὺς ἱερέας τὸν κατηγορικὸν μεταφέρει λόγον.

κς'. Καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἠθέτησαν τὸν νόμον μου. Μεγίστη δὲ αὕτη παρανομία· οὓς γὰρ ποδηγεῖν τοὺς ἄλλους ἐχρῆν, οὗτοι διετέλουν τυφλώττοντες. « Καὶ ἐβεβήλουν τὰ ἁγιά μου. » Παρανόμως, φησὶν, ἐπετέλουν τὰς λειτουργίας· εἶτα τῆς παρανομίας τὰ εἴδη. « Ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστελλον, καὶ ἀναμέσον καθαροῦ καὶ ἀκαθάρτου οὐ διέστελλον. » Οὐ διέκρινον, φησὶ, καὶ ἐδίδασκον, τί μὲν ἅγιον καὶ θεῖον, τί δὲ βέβηλον καὶ ἀνθρώπειον[67]· βέβηλον γὰρ B ἐνταῦθα οὐ τὸ ἐναγὲς[68] καλεῖ, ἀλλὰ τὸ κοινὸν καὶ τῶν θείων κεχωρισμένον. Καθαρὸν καὶ ἀκάθαρτον, τὰ κατὰ τὸν νόμον κεχωρισμένα[69], καὶ τὰ κατὰ νόμον αὖ πάλιν ἀπηγορευμένα, οὐ περὶ βρωμάτων μόνον καὶ θυμάτων, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τε κατὰ γνώμην, καὶ παρὰ γνώμην συμβαινόντων, γονορρύας τε καὶ ἀποκαθημένης, καὶ ἁφῆς λέπρας, καὶ ἁφῆς νεκροῦ, καὶ θνησιμαίου, καὶ θηριαλώτου, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ὁ νόμος διαγορεύει. Τούτοις προστίθησι, « Καὶ ἀπὸ τῶν σαββάτων μου παρεκάλυπτον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεβήλουν[70] με ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ὁρῶντες γὰρ ὑβριζομένην προφανῶς τὴν τῶν σαββάτων ἡμέραν, καὶ ἐργασίαν παράνομον ἐπιτελουμένην ἐν τῇ ἀργῇ ἡμέρᾳ, ἐλέγχειν οὐκ ἤθελον τοὺς παρανομεῖν τολμῶν- C τας, ἀλλ' οἱονεὶ μύοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἐδόκουν ὁρᾷν, ἃ διετέλουν ὁρῶντες. Πάλιν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας ἐπανελθὼν, φησίν·

κζ'. Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς, ὡς λύκοι ἁρπάζοντες ἁρπάγματα, τοῦ ἐκχέαι αἷμα, τοῦ ἀπολέσαι ψυχὰς, ὅπως πλεονεξίᾳ πλεονεκτῶσιν. Ἀφορμὴν, φησὶ, κέρδους ἐποιοῦντο οἱ ἄρχειν λαχόντες τὰς ἀδίκους σφαγὰς, καὶ οὓς ἔδει τῶν ἀδικουμένων εἶναι προμάχους, οὗτοι τῆς τῶν ἀδικούντων ἐγένοντο μοίρας. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τοὺς προφήτας μεταβαίνει, λέγων·

κη'. Καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς ἀλείφοντες αὐτούς. Τοῦτο καὶ ἄνω ἔφη, τὸν κακῶς οἰκοδομηθέντα τοῖ- D χον ὑπὸ τοῦ λαοῦ κάκιον ὑπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν ἀλειφθέντα[70*] διδάξας· ἐβεβαίουν, φησὶν, οἱ καλούμενοι προφῆται, τὰ κακῶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων γινόμενα, κολακευτικοῖς κεχρημένοι λόγοις, καὶ τὰς ἀρχὰς θερα- πεύειν δεδιδαγμένοι. Εἶτα τὴν τούτων τιμωρίαν διδάσκει· « Πεσοῦνται[71] ὁρῶντες μάταια, μαντευόμενοι ψευδῆ, λέγοντες, Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, καὶ

VERS. 25. *Cujus duces in medio ejus, tanquam leones rugientes, rapientes rapinas, animas devorantes in potentia, divitias et honores accipientes, viduas ejus multiplicarunt in medio ejus.* Viris enim interfectis, perspicuum est viduitati locum datum esse. Hinc in sacerdotes accusatoriam transfert orationem.

VERS. 26. *Et sacerdotes ejus spreverunt legem meam.* Maximum autem hoc est scelus. Quos enim aliis duces esse oportuit, ii cæci degere perseverabant. « Et profanabant sancta mea. » Haud rite, inquit, perficiebant quæ ad eorum ministerium pertinerent. Tum scelerum genera recenset. « Inter sanctum et profanum non distinguebant, et inter purum et impurum non distinguebant. » Non distinguebant, inquit, neque docebant, quid sanctum et divinum esset, quidque profanum et humanum. *Profanum* enim hoc loco, non impium **858** vocat, sed id quod commune est, et a rebus divinis distinctum : purum et impurum, quæ secundum legem separata sunt, et quæ rursus secundum legem sunt interdicta. Neque de cibis tantum et sacrificiis loquitur, sed etiam de indumentis, et aliis quæ tum voluntate, tum præter voluntatem accidunt, fluxu seminis et menstruo laborante, et contactu lepræ, et contactu cadaveris, et morticini, et a fera capti, et de aliis omnibus, quæcunque lex prohibet. Ad hæc addit : « Et a sabbatis meis cooperiebant oculos suos, et profanabant me in medio ipsorum » Videntes enim propalam Sabbatorum diem contumelia affici, et opus lege non permissum quietis die perfici, arguere nolebant eos qui delinquere audebant, sed veluti conniventes oculis, dissimulabant ea videre, quæ continenter cernebant. Rursus ad principes reversus ait :

VERS. 27. *Principes ejus in medio ejus, ut lupi rapientes rapinas, ad effundendum sanguinem, ad perdendum animas, ut avaritia plus haberent.* Occasionem lucri, inquit, faciebant imperium sortiti injustas cædes, et quos oportebat eorum quibus fieret injuria propugnatores esse, ii eorum qui injuriam faciebant partes sequebantur. Hinc ad prophetas digreditur, hæc loquens :

VERS. 28. *Et prophetæ ejus ungentes illos.* Hoc item supra dixit, cum doceret, murum male a populo constructum pejus a falsis prophetis inunctum esse. Confirmabant, inquit, qui prophetæ vocabantur, ea quæ a principibus perperam fiebant, adulatoriis verbis usi, et **859** nodi principibus obsequi edocti. Deinde horum docet supplicium : « Cadent videntes vana, divinantes mendacia, dicentes : Hæc dicit Adonai Dominus, et Dominus

[a] Cap. XIII.

VARIÆ LECTIONES.

[65] Ἧς — μέσῳ αὐτῆς. *Hebr.* Conjuratio prophetarum ejus est in medio ejus. [66] τὰς — αὐτ. Aliter οἱ LXX. [67] B ἀνθρώπινον. [68] in B mutatum in ἀναγές. [69] B συγκεχωρημένα. [70] ἐβ. με. (Ep. prior hab. μοι.) B ἐβεβηλούμην juxta rec. lect. [70*] B ἀλειφέντα. [71] πεσ. *Hebr.* cemento (obducunt illos).

Digitized by Google

non est locutus. » Imitantes enim veros prophetas, Dei personæ falsa sua oracula ascripserunt, et veritatis fonti attribuerunt mendacium. Hæc autem dicebant, inquit :

A Κύριος οὐ λελάληκε. » Μιμούμενοι γὰρ τοὺς ἀληθεῖς προφήτας, τῷ τοῦ Θεοῦ προσώπῳ τὰς ψευδεῖς αὐτῶν χρησμολογίας περιετίθεσαν, καὶ τῇ πηγῇ τῆς ἀληθείας περιῆπτον τὸ ψεῦδος. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἔλεγον·

Vers. 29. *Populum terræ opprimentes injustitia, et diripientes rapinas, mendicum et pauperem opprimentes, et ad advenam non revertentes cum judicio.* Mendacio, inquit, utebantur, et ad voluntatem principum divinabant, securitatem contra pauperes nancisci studentes, et occasionem lucri mendacium facientes.

κθ'. *Τὸν λαὸν τῆς γῆς ἐκπιέζοντες ἀδικίᾳ, καὶ διαρπάζοντες ἁρπάγματα, πτωχὸν καὶ πένητα καταδυναστεύοντες, καὶ πρὸς τὸν προσήλυτον οὐκ ἀναστρεφόμενοι μετὰ κρίματος.* Τῇ ψευδολογίᾳ, φησὶν, ἐχρῶντο, καὶ πρὸς χάριν τοῖς ἄρχουσιν ἐμαντεύοντο, ἄδειαν λαμβάνειν κατὰ τῶν πενήτων ἐθέλοντες, καὶ ἀφορμὴν κέρδους τὸ ψεῦδος ποιούμενοι.

Vers. 30. *Et quærebam ex ipsis virum recte ambulantem, et stantem in intercisione sepis ante faciem meam tempore terræ, ne penitus delerem eam, et non inveni.* Hæc etiam per Jeremiam docet, cum ait : « Transite per vias Hierosolymæ, et videte, et quæretis in plateis ejus, si inveneritis unum facientem judicium, et quærentem fidem, et propitius ero ei [f]. » Proinde hic quoque ait, ex principibus, ex sacerdotibus, et ex aliis omnibus, quærebam vel unicum virum, qui posset in intercisione sepis stare, hoc est, illata supplicia justitia sua cohibere valentem, et qui eam intercisionem, quæ propter iniquitatem facta fuerat, et pœnarum introitum **860** obturare atque obstruere posset, neque inveni. Idcirco,

B λ'. *Καὶ ἐζήτουν ἐξ αὐτῶν ἄνδρα ἀναστρεφόμενον*[72] *ὀρθῶς, καὶ ἑστῶτα ἐν διακοπῇ φραγμοῦ πρὸ προσώπου μου ἐν*[73] *καιρῷ τῆς γῆς, τοῦ μὴ εἰς τέλος ἐξαλεῖψαι αὐτὴν, καὶ οὐχ εὗρον.* Ταῦτα καὶ διὰ Ἱερεμίου διδάσκει, λέγων· « διέλθετε εἰς τὰς διόδους Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἴδετε, καὶ ζητήσετε[74] ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, ἐὰν εὑρήσητε ἕνα ποιοῦντα κρῖμα, καὶ ζητοῦντα πίστιν, καὶ ἵλεως ἔσομαι αὐτῇ. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν φησὶν, ὅτι ἔκ τε τῶν ἀρχόντων ἔκ τε τῶν ἱερέων, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐπεζήτουν ἕνα γοῦν ἄνδρα, στῆναι ἐν διακοπῇ φραγμοῦ δυνάμενον, τουτέστιν, ἐπισχεῖν τὰς ἐπιφερομένας τιμωρίας διὰ δικαιοσύνης ἰσχύοντα, καὶ τὴν γεγενημένην ἐκ τῆς παρανομίας διακοπὴν, καὶ πάροδον τῆς τιμωρίας ἀποφράξαι καὶ ἀποτειχίσαι δυνάμενον, καὶ οὐχ εὗρον. Διό φησιν·

Vers. 31. *Effudi*, inquit, *furorem meum super eam, in rigore iræ meæ, ad consumendum eos.* Justaque ostendens esse supplicia, subjecit : *Vias ipsorum in capita deorum* [e] *dedi, dicit Adonai Dominus.* Cum enim prave atque iniquè ambularint, congruentem viæ suæ fructum nactæ sunt. Hinc percipi potest non solum divinæ bonitatis exsuperantia, sed etiam Judæorum impietas. Nam de Sodomis pollicitus fuit, si quinque justos inveniret, omnem se urbem a supplicio illæsam conservaturum esse : hic vero cum unum quæsivisset, non invenit. Quamobrem inimicis eam traditam curavit evertendam. Decet igitur nos, quibus exploratum est, divinam misericordiam cum judicio conjunctam esse, « Misericordiam enim et judicium, inquit, cantabo tibi, Domine, [g], » haud commorari in institutis peccatorum, neque [h] Dei longanimitatem contemnere, neque thesauri instar nobis ipsis iram reponere in die iræ, et revelationis, et justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus : ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

C λα'. *Ἐξέχεα τὸν θυμόν μου ἐπ' αὐτὴν ἐν πυρὶ ὀργῆς μου, τοῦ συντελέσαι αὐτούς.* Καὶ δεικνὺς τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον, ἐπήγαγε· *Τὰς ὁδοὺς αὐτῶν εἰς κεφαλὰς αὐτῶν δέδωκα, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Κακῶς γὰρ, φησὶ, καὶ παρανόμως ὁδεύσαντες, ἀκόλουθον εὗρον τῆς οἰκείας ὁδοῦ τὸ τέλος· ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν οὐ μόνον τῆς θείας ἀγαθότητος τὴν ὑπερβολὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀσέβειαν· ἐπὶ μὲν γὰρ Σοδόμων ὑπέσχετο, εἰ πέντε εὑροι δικαίους, πᾶσαν τὴν πόλιν ἀνέπαφον τῆς τιμωρίας φυλάξειν· ἐνταῦθα δὲ ἕνα ζητήσας οὐχ εὗρε. Διὸ καὶ τοῖς δυσμενέσι παραδοὺς αὐτὴν ἀνάστατον γενέσθαι πεποίηκε· προσήκει τοίνυν ἡμᾶς, εἰδότας ὡς ὁ θεῖος ἔλεος τῇ κρίσει συνέζευκται « Ἔλεον γὰρ, φησὶ, καὶ κρίσιν ᾄσομαί σοι Κύριε », μὴ ἐπιμένειν τοῖς τῆς D ἁμαρτίας ἐπιτηδεύμασιν, μηδὲ τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας καταφρονεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν ἑαυτοῖς ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[f] Jerem. v, 1. [g] Psal. c, 1. [h] Rom. II, 4-6.

VARIÆ LECTIONES.

[72] ἀν. ὀρθ. *Hebr.* qui obduceret sepem. [73] ἐν κ. τ. γῆς. *Hebr.* pro terra ista *Alii*, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς. [74] Β ζητήσατε.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ Θ'.

LIBER NONUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ.

α'-γ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, δύο γυναῖκες ἦσαν, θυγατέρες μητρὸς μιᾶς. Καὶ ἐξεπόρνευσαν ἐν Αἰγύπτῳ.* Ἐν μὲν τοῖς ἡρμηνευμένοις ἅπαντα τὸν λαὸν μίαν ὠνόμασε πόρνην· εἷς γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν λαὸς ἐχρημάτισεν· ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ Ῥοβοὰμ ἡ διαίρεσις ἐγένετο, καὶ οἱ μὲν Ἐφραὶμ καὶ Ἰσραὴλ ὠνομάζοντο, οἱ δὲ Ἰούδας, εἰκότως καὶ τῷ παραβολικῷ καὶ τροπικῷ εἴδει κατὰ διαίρεσιν κέχρηται· καλεῖ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν μητροπόλεων, τὰς μὲν δέκα φυλὰς ἀπὸ Σαμαρείας, τὸν δὲ Ἰούδαν καὶ τὸν Βενιαμὶν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ· λέγει δὲ αὐτὰς μητρὸς μιᾶς, οὐ μόνον διὰ τὴν μίαν ῥίζαν τοῦ γένους, ἀλλ' ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀσέβειαν, μίαν ἔσχον μητέρα τὴν Αἴγυπτον· καὶ γὰρ ἀνωτέρω τροπικῶς τὴν μὲν μητέρα αὐτῶν *Χετταίαν*, *Ἀμορῥαῖον* δὲ τὸν πατέρα προσηγόρευσεν. Αὗται τοίνυν, φησὶν [75], ἐξεπόρνευσαν ἐν Αἰγύπτῳ· εἶτα καὶ τὸν χρόνον δηλοῖ. « Ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν ἐπόρνευσαν· ἐκεῖ ἔπεσον οἱ μαστοὶ αὐτῶν, καὶ ἐκεῖ διεπαρθενεύθησαν. » Οἱ μὲν γὰρ πατέρες αὐτῶν, Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, ἐν εὐσεβείᾳ διέλαμψαν, καὶ τοῦ Ἰακὼβ δὲ οἱ [76] παῖδες διέμειναν εἰδωλολατρείας ἀμύητοι· οἱ δὲ ἐξ ἐκείνων φύντες ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγῆς μετέμαθον τὴν ἀσέβειαν· νεότητα δὲ αὐτῶν καλεῖ τῆς εἰς πλῆθος ἐπιδόσεως τὴν ἀρχήν· διαφθορὰν δὲ καὶ μαστῶν πτῶσιν, τῶν δυσσεβῶν δογμάτων τὴν μάθησιν. Καθάπερ γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ τῆς παρθενίας ἀφαιρέσει τῶν μαστῶν ἡ χαυνότης· οὕτω τῇ ἐκ Θεοῦ ἀποστάσει ἕπεται τοῦ ἐν ἡμῖν ἡγεμονικοῦ ἡ κατάπτωσις· τούτου γὰρ οἱονεὶ καλύμματα καὶ προβλήματά εἰσιν οἱ μαστοί. Εἶτα ἐπειδὴ παραβολικῶς γυναῖκας αὐτὰς ὠνόμασε, καὶ ὀνόματα αὐταῖς ἐπιτίθησι γυναικῶν τινων Αἰγυπτίων, ἐπισήμων ἐν ἀκολασίᾳ γεγενημένων, φησὶ δέ·

δ'. Καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν Ὀολλὰ [77] ἡ πρεσβυτέρα, καὶ Ὀολιβὰ νεωτέρα ἡ [78] ἀδελφὴ αὐτῆς. Αἰνιγματωδῶς τὰ πρότερα εἰπὼν, ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἦγαγε τὸν λόγον, καὶ τῶν ἑταιρῶν ἐκείνων γυναικῶν ἐμνημόνευσε, τὴν κατηγορίαν αὔξων, αἴσθησιν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας διὰ τοῦ παραδείγματος ἐνθεῖναι βουλόμενος. Εἶτα τὴν εἰς αὐτοὺς παρ' αὐτοῦ γενο-

CAPUT XXIII.

VERS. 1-3. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, duæ mulieres erant, filiæ matris unius. Et fornicatæ sunt in Ægypto.* In iis quæ interpretati sumus, omnem populum unam meretricem nuncupavit. Unus enim populus etiam a principio vocatus fuit : cum vero regnante Roboamo facta esset divisio, et hi Ephraim et Israel **861** nominarentur, hi vero Juda, jure etiam parabolica et tropica formula secundum divisionem usus est ; vocatque ipsos a metropolibus, decem quidem tribus a Samaria, Judam autem et Benjamin ab Hierosolyma : asseritque eas unius fuisse matris, non solum propter unam generis stirpem, sed etiam quia secundum impietatem habuerunt unam matrem, Ægyptum. Etenim in superioribus per translationem matrem ipsorum *Chettæam*, et *Amorrhæum* patrem appellavit. Hæ igitur fornicatæ sunt, inquit, in Ægypto. Deinde etiam tempus declarat : « In adolescentia sua fornicatæ sunt : ibi ceciderunt ubera earum, ibique devirginatæ sunt. » Patres enim ipsorum, Abraham, et Isaac, et Jacob, pietate splenduerunt, et Jacobi filii ita permanserunt, ut idololatriæ mysteriis minime initiarentur : verum qui ex illis procreati sunt, cum in Ægypto commorarentur, impietatem didicerunt. Et adolescentiam eorum vocat initium unde tanta crevit multitudo : corruptionem vero et mammarum lapsum, impiorum dogmatum doctrinam. Quemadmodum enim violatam virginitatem mammarum laxitas consequitur : ita cum quis a Deo defecerit, sequitur ejus partis, quæ in nobis principatum obtinet, casus, cujus veluti tegumenta et indumenta sunt mammæ. Tum quia per similitudinem mulieres ipsas nominavit, mulierum quoque quarumdam in Ægypto ob intemperantiam insignium ipsis nomina imponit, aitque :

VERS. 4. *Et nomina earum Oolla senior, et Ooliba junior soror ejus.* Cum superiora ænigmatice dixisset, ad id **862** quod apertius est transtulit orationem, et meretricum illarum mulierum mentionem fecit, accusationem amplificans, dum cupit, impietatis sensum ipsis per exemplum ingenerari. Deinde beneficium a se in eos profectum comme-

VARIÆ LECTIONES.

[75] Ex B suppl. [76] οἱ. In B ponitur ante τοῦ. [77] Ὀόλλα, et deinde Ὀολίβα. Ita semper. [78] νεωτ. ἡ. Exstat tantum in Compl. et des. in Hebr.

Digitized by Google

morat. « Et fuerunt mihi, et pepererunt filios et filias, et nomina earum, Samaria Oolla, et Hierosolyma Ooliba. » Consuetudinem autem et societatem vocat eorum per legem consensum : ille enim leges ferebat, ipsi se leges latas observaturos esse pollicebantur. Illud vero, « pepererunt mihi filios et filias, » declarat, eos ad quoddam tempus sub lege degentes pietate filios imbuisse. Hactenus igitur communiter utrosque accusavit : deinceps vero facta tribuum divisione, Samariam prius accusat, quam Oollam nominavit : etenim prior in vitulorum impietatem collapsa est, in duas partes regno diviso.

A μένην εὐεργεσίαν διέξεισι. « Καὶ ἐγενοντό μοι, καὶ ἔτεκον υἱοὺς καὶ θυγατέρας, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν Σαμάρεια ἡ Ὁολλά, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἡ Ὁολιβά. » Συνάφειαν δὲ καὶ κοινωνίαν καλεῖ τὴν διὰ τοῦ νόμου γεγενημένην αὐτοῖς συμφωνίαν· ὁ μὲν γὰρ ἐνομοθέτει, οἱ δὲ ὡμολόγουν τὴν νομοθεσίαν φυλάττειν· τὸ δὲ, « ἔτεκόν μοι υἱοὺς καὶ θυγατέρας, » δηλοῖ, ὅτι ὑπὸ τῷ νόμῳ τελοῦντες μετ' εὐσεβείας τέως τοὺς παῖδας ἀνέτρεφον. Μέχρι μὲν οὖν τούτων κοινὴν ἀμφοτέρων ἐποιεῖτο κατηγορίαν· ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν, τῆς τῶν φυλῶν διαιρέσεως γενομένης, πρώτην ποιεῖται τῆς Σαμαρείας κατηγορίαν, ἣν Ὁολλὰν ὠνόμασε· καὶ γὰρ προτέρα εἰς τὴν τῶν δαμάλεων ἐξώκειλεν ἀσέβειαν, διχῆ τῆς βασιλείας διαιρεθείσης.

Vers. 5. *Et fornicata est*, inquit, *Oolla a me, et adjuncta est ad amatores suos.* Tanquam de muliere loquens amatorum posuit nomen ; innuit autem significatque dæmonas, quos colere perseveravit : tum etiam impietatis genera docet.

B ε'. *Καὶ ἐξεπόρνευσε*, φησὶν, *ἡ Ὁολλὰ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐπέθετο ἐπὶ τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς. Ὡς* ἐπὶ γυναικὸς δὲ τὸ τῶν ἐραστῶν ὄνομα τέθεικεν· αἰνίττεται δὲ καὶ παραδηλοῖ τοὺς δαίμονας, οἷς λατρεύουσα διετέλεσεν. Εἶτα καὶ τὰ εἴδη τῆς ἀσεβείας διδάσκει.

Et Assyrios, inquit, *appropinquantes ei.* (Vers. 6, 7.) *Vestitos hyacinthinis principes, et duces, juvenes electos omnes, equites vectos equis. Et dedit fornicationem suam super eos, super electos filios Assyriorum omnes, ad quos apposita est, in omnibus desideriis suis polluebatur.* **863** Per ænigma « juvenes electos indutos hyacinthinis » idola vocat, ita ab ipsis picta et figurata. Etenim consueverant omnes antiquitus impietati dediti, vestitus in sua republica usitatos diis suis imponere. Siquidem Græci et Romani Martem secundum propriam sui vestitus armant figuram, Persæ autem secundum suam, et aliter Indi, aliter Æthiopes, et similiter unaquæque earum, quæ nominantur, natio. Attamen docet, ipsos priores sibi auxilio Assyrios accersivisse, neglecta Dei societate. Accersito enim Phul (erat hic rex Assyriorum), ad auxilium contra Syros, tributum et vectigal ipsi pendere polliciti sunt. Deinceps commercium impietatem introduxit. Tum subjicit :

Καὶ [79] τοὺς Ἀσσυρίους, φησὶ, τοὺς ἐγγίζοντας αὐτῇ. (ς', ζ'.) *Ἐνδεδυκότας ὑακίνθινα ἡγουμένους, καὶ στρατηγοὺς, νεανίσκους* [80] *ἐπιλέκτους πάντας, ἱππαζομένους ἐφ' ἵπποις. Καὶ ἔδωκε τὴν πορνείαν αὐτῆς ἐπ' αὐτοὺς, ἐπὶ τοὺς ἐπιλέκτους υἱοὺς Ἀσσυρίων πάντας ἐφ' οὓς ἐπέθετο* [81], *ἐν πᾶσι τοῖς ἐνθυμήμασιν αὐτῆς* [82] *ἐμιαίνετο.* Λέγει μὲν αἰνιγματωδῶς « νεανίσκους ἐπιλέκτους ἐνδεδυκότας ὑακίνθινα, » τὰ οὕτως ὑπ' αὐτῶν γραφόμενά τε καὶ σχηματιζόμενα εἴδωλα· καὶ γὰρ εἰώθεισαν ἅπαντες οἱ πάλαι ἀσεβοῦντες τὰ πολιτευόμενα παρ' αὐτοῖς σχήματα τοῖς ἑαυτῶν περιτιθέναι θεοῖς. Ἕλληνες μὲν γὰρ, καὶ Ῥωμαῖοι, τὸν Ἄρηα [83] κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν τῆς σκευῆς ἐξοπλίζουσι σχῆμα· Πέρσαι δὲ κατὰ τὸ σφέτερον· καὶ ἄλλως Ἰνδοὶ καὶ ἑτέρως Αἰθίοπες, ὡσαύτως δὲ καὶ ἕκαστον τῶν ὀνομαζομένων ἐθνῶν. Διδάσκει δὲ ὅμως, καὶ ὅτι αὐτοὶ πρότεροι τοὺς Ἀσσυρίους ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν, τῆς τοῦ Θεοῦ συμμαχίας καταφρονήσαντες· τὸν γὰρ Φοὺλ [84], βασιλεὺς δὲ οὗτος ἦν Ἀσσυρίων, εἰς ἐπικουρίαν κατὰ τῶν Σύρων παρακαλέσαντες, δασμὸν αὐτῷ καὶ φόρον φέρειν ὑπέσχοντο· ἐντεῦθεν λοιπὸν ἡ ἐπιμιξία εἰσήγαγε τὴν ἀσέβειαν. Εἶτα ἐπάγει·

C

Vers. 8. *Et fornicationem suam ex Ægypto non dereliquit, quia cum ea dormiebant in adolescentia ejus, et ipsi devirginaverunt eam, et effuderunt fornicationem suam super eam.* Copulata, inquit, cum Assyriis, eorumque superstitione perfusa, ne Ægyptiacas quidem disciplinas neglexit, imo illas studiosissime observavit. Ita narratis impietatis generibus, æquitatem etiam supplicii ostendit.

D η'. *Καὶ τὴν πορνείαν αὐτῆς τὴν ἐξ Αἰγύπτου οὐκ ἐγκατέλιπεν, ὅτι μετ' αὐτῆς ἐκοιμῶντο ἐν νεότητι αὐτῆς, καὶ αὐτοὶ διεπαρθένευσαν αὐτὴν, καὶ ἐξέχεαν τὴν πορνείαν αὐτῶν ἐπ' αὐτήν.* Συναφθεῖσα, φησὶ, τοῖς Ἀσσυρίοις, καὶ τὴν τούτων δεισιδαιμονίαν ἐκμαξαμένη, οὐδὲ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἠμέλησε μαθημάτων, ἀλλὰ κἀκείνα λίαν ἐπιμελῶς φυλάττουσα διετέλεσεν. Οὕτω διηγησάμενος τῆς ἀσεβείας τὰ εἴδη, καὶ τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον ὑποδείκνυσι.

Vers. 9. *Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assyriorum, cum*

θ'. *Διὰ τοῦτο παρέδωκα αὐτὴν εἰς χεῖρας ἐραστῶν αὐτῆς, εἰς χεῖρας υἱῶν Ἀσσυρίων ἐφ' οὓς* [85]

VARIÆ LECTIONES.

[79] Καὶ. LXX, ἐπὶ. [80] νέαν. — ἱππαζ. Ita ed. Compl. cui etiam respondent lectiones vers. 7. [81] ἐφ' οὓς ἐπ. *Hebr.* quos amabat. Ita quoque in sequentibus [82] ἐνθ. αὐτ. *Hebr.* idolis eorum. [83] B Ἄρεα [84] Ed. prior hab. Ὑφούλ. [85] οὓς. Ed. prior hab. οἷς.

Digitized by Google

ἐπετίθετο. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν μὲν ἐμῶν οὐκ ἠνείχετο νόμων, ἐμοὶ δὲ ἀνακειμένη ἑτέρων ἡράσθη, τῆς μὲν ἐμῆς αὐτὴν ἐγύμνωσα προνοίας, παρέδωκα δὲ αὐτὴν ἐκείνοις, οὓς τῆς ἐμῆς προείλετο κοινωνίας.

ε'. *Αὐτοί*, φησιν, *ἀπεκάλυψαν τὴν αἰσχύνην αὐτῆς, υἱοὺς καὶ θυγατέρας αὐτῶν*[86] *ἔλαβον, καὶ αὐτὴν ἐν ῥομφαίᾳ ἀπέκτειναν, καὶ ἐγένετο λάλημα*[87] *εἰς γυναῖκας, καὶ ἐκδικήσεις ἐποίησαν ἐν αὐτῇ εἰς τὰς θυγατέρας*[88]. Οὕτω, φησιν, ὑπ' ἐμοῦ προεθεῖσα τῇ πείρᾳ μεμάθηκε, τίς μὲν ἡ ἐμὴ κοινωνία, τίς δὲ ἡ τῶν ἐραστῶν αὐτῆς πονηρία. Παραυτίκα γὰρ ὑποχείριον αὐτὴν λαβόντες, πρῶτον μὲν αὐτῆς τῇ τιμωρίᾳ τὴν πορνείαν ἐγύμνωσαν, ἔπειτα δὲ λίαν ὠμῶς καὶ ἀνηλεῶς κατέσφαξαν· τοὺς δὲ υἱοὺς αὐτῆς, καὶ τὰς θυγατέρας δορυαλώτους ἀπήγαγον, πᾶσα δὲ πόλις τὰ κατ' αὐτὴν θρυλλεῖ. *Γυναῖκας* γὰρ πάλιν τροπικῶς τὰς πόλεις ὠνόμασε. Οὐ μόνον δὲ εἰς αὐτὴν ταύτην ἔδειξαν τὴν ὠμότητα· ἀλλὰ καὶ εἰς ταύτης[89] θυγατέρας· λέγει δὲ τὰς ὑπηκόους πόλεις καὶ κώμας. Ταῦτα δὲ ὑπέμειναν αἱ δέκα φυλαί· πρῶτον μὲν ὑπὸ Θεγλαθφαλάσαρ· ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ Σαλμανάσαρ· Ἀσσυρίων δὲ οὗτοι βασιλεῖς. Οὕτω διηγησάμενος τὰ κατὰ τὴν Σαμάρειαν, ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ μεταφέρει τὸν λόγον, καί φησι·

ις', ιβ'. *Καὶ εἶδεν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς ἡ*[90] *Ὀολιβὰ, καὶ διέφθειρε τὴν ἐπίθεσιν*[91] *αὐτῆς ὑπὲρ αὐτὴν* (ὁ δὲ Ἀκύλας τὴν *ἐπίθεσιν, ἐπιπόθησιν* ἡρμήνευσε), *καὶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ὑπὲρ τὴν πορνείαν τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς ἐπλήθυνεν*[92]. *Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν Ἀσσυρίων ἐπέθετο, ἡγουμένους καὶ στρατηγοὺς τοὺς ἐγγὺς αὐτῆς, καὶ ἐνδεδυκότας σύπάρυφα, ἱππεῖς ἱππαζομένους ἐφ' ἵπποις, νεανίσκους ἐπιλέκτους πάντας.* Ταὐτὰ, φησὶ, καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ τῇ Σαμαρείᾳ δέδρακε· καὶ ὁμοίως τὰς πρὸς ἐμὲ συνθήκας πατήσασα, τοὺς Σύρων[93] θεοὺς προτετίμηκε· τῇ γὰρ τούτων συμμαχίᾳ θαῤῥήσασα, καὶ τῆς ἐμῆς ἐπικουρίας καταφρονήσασα. Διὰ γὰρ τῶν ἡγεμόνων καὶ στρατηγῶν τὴν γενομένην αὐτοῖς συμμαχίαν ἠνίξατο.

ιγ'. *Καὶ εἶδον*, φησὶν, *ἐγὼ, ὅτι μεμίανται ὁδὸς μία τῶν δύο.* Παραπλήσια, φησὶν, αὐτῶν, καὶ ἐφάμιλλα τὰ ἐπιτηδεύματα.

ιδ'-ις'. *Καὶ προσέθετο ἐπὶ τὴν πορνείαν αὐτῆς, καὶ εἶδεν ἄνδρας ἐζωγραφημένους ἐπὶ τοῦ τοίχου, εἰκόνας Χαλδαίων ἐζωγραφημένους ἐν χρώμασιν*[94] *ἐν γραφίδι. Διεζωσμένους ποικίλματα*[95] *ἐπὶ τὰς ὀσφύας αὐτῶν, καὶ τιάραι βαπταὶ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν· ὄψις τρισσὴ*[96] *πάντων, ὁμοία*[97] *υἱῶν Βαβυλῶνος*[98] *Χαλδαίων γῆς πατρίδος αὐτῶν. Καὶ ἐπέθετο ἐπ' αὐτοὺς τῇ ὁράσει ὀφθαλμῶν αὐτῶν.* Καλῶς καὶ λίαν ἁρμοδίως τὸ τῶν εἰδώλων ἀδρανὲς ἐκωμῴδησε, διδάξας, οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ χρώματα, καὶ σχήματα, καὶ τέχνης ἀποτελέσματα. Τὸ δὲ « ὄψις πάντων τρισσὴ » τὸ πολύμορφον αὐτῶν

quibus conjuncta est. Cum enim meas leges non retinuerit, sed mihi dedicata alios amarit, mea ipsam providentia destitui, tradidique eam illis, quos meæ prætulit societati.

VERS. 10. *Ipsi*, inquit, **864** *discooperuerunt ignominiam ejus, filios et filias ipsorum abstulerunt, et ipsam gladio occiderunt: et sermonibus exposita est inter mulieres, et ultiones fecerunt in ea inter filias.* Ita, inquit, a me projecta didicit experientia, quænam mea sit societas, et quæ amatorum suorum improbitas. Statim enim, ut ipsam in servitutem redegerunt, primum suppliciis illius denudarunt fornicationem: deinde crudelissime et absque ulla misericordia eam interfecerunt, filiosque ipsius et filias bello captos abduxerunt: et omnis civitas ea divulgavit quæ illi acciderunt. *Mulieres* enim per translationem rursus civitates nuncupavit. Neque in ipsam solum crudelitatem hanc adhibuerunt, sed etiam in illius filias: intelligit autem subjectas illi urbes et pagos. Hæc autem sustinuere decem tribus, primum a Theglathphalasare, deinde a Salmanasare, qui fuerunt reges Assyriorum. Ita narratis, quæ ad * Samariam pertinent, ad Hierosolymam orationem transferens, ait:

VERS. 11, 12. *Et vidit soror ejus Ooliba, et corrupit aggressum suum super eam* (Aquila vero *aggressum* interpretatus est *desiderium*), *et fornicationem suam super fornicationem sororis suæ multiplicavit. Ad filios Assyriorum adjuncta est, duces et præfectos qui erant prope eam, et indutos speciosis, equites equitantes in equis, juvenes electos omnes.* Eadem, inquit, Hierosolyma commisit, quæ Samaria: similiter violato fœdere, **865** quod mecum inierat, Syrorum deos mihi anteposuit, quorum societate freta opem meam contempsit. Nam per duces et præfectos initam cum illis innuit societatem.

VERS. 13. *Et vidi*, inquit, *ego quod polluta sit via una duarum.* Paria, inquit, et similia sunt earum instituta.

VERS. 14-16. *Et addidit ad fornicationem suam, et vidit viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum, depictos coloribus, stylo. Accinctos, variegata veste super lumbos eorum, et tiaræ tinctæ super capita eorum: aspectus triplex omnium, similis filiorum Babylonis, Chaldæorum terræ patriæ eorum. Et adjuncta est ad ipsos visione oculorum suorum.* Recte et admodum congruenter idolorum imbecillitatem reprehendit, nihil aliud esse docens, quam colores, et figuras, et artis opificia. Illud autem, « aspectus omnium triplex, » multas ipsorum formas significat. Symmachus vero, « aspectus

VARIÆ LECTIONES.

[86] B αὐτῆς, juxta rec. lect. [87] λάλ. *Hebr.* nomen. [88] εἰς τ. θυγ. Des. in Compl. et in Hebr. [89] ταύτ. B præm. τάς. [90] ἡ. Des. in B. [91] τ. ἐπ. *Hebr.* amorem. [92] ἐπλ. Des. apud LXX. [93] Σύρ. B Ἀσσυρίων. [94] ἐν χρώμ. Des. apud LXX, et duplicem prodit interpretationem. [95] ποικ. *Hebr.* cingulo. [96] τρ. *Hebr.* ducum. [97] Rec. lect. est ὁμοίωμα. [98] Βαβ. Exstat tantum in Compl.

Digitized by Google

prædonum omnium, » interpretatus est. Hos, inquit, cum conspexisset, nihilque aliud cerneret, quam picturæ artis imagines, eorum amavit consuetudinem. Et ubique idolorum innuit cultum.

Et misit, inquit, *nuntios ad eos in terram Chaldæorum.* (VERS. 17.) *Et venerunt ad eam filii Babylonis, ad cubile divertentium, et polluerunt eam fornicatione sua, et polluta est in illis, et recessit* **866** *anima ejus ab eis.* Ipsa enim, inquit, cum illos ut sibi opem ferrent accersivisset, et ex eorum commercio contraxisset impietatem, rursus ab illis defecit : defectionem autem hic non a dæmonibus ait, sed ab ipsis Babyloniis. Joacim enim, et Jechonias, et Sedecias, fœdera, quæ cum Babyloniis percusserant, violarunt.

VERS. 18. *Et revelavit fornicationem suam, et discooperuit turpitudinem suam, et recessit anima mea ab ea, quemadmodum recessit anima mea a sorore ejus.* Conspecta, inquit, impietatis ipsius exsuperantia, mea providentia illam orbavi. Rursus enim secundum allegoriæ speciem, animam posuit : non quia in animam et corpus Numen divisum sit, quod et corporis et compositionis expers est, sed quia humanitus et usitato hominum more loquitur, hominum sese accommodans imbecillitati. Hactenus igitur cum propheta visus est verba facere : deinceps vero, quasi recordatus illius per narrationem eorum quæ ipsa ausa est, ad eam transfert orationem.

VERS. 19. *Et multiplicasti*, inquit, *fornicationem tuam, ut recordareris dierum adolescentiæ tuæ, quibus fornicata es in Ægypto.* Oblivioni, inquit, tradideram, quæ tu in Ægypto deliquisti : verum tu eorum memoriam posterioribus tuis institutis revocasti. Sæpius enim pristinorum peccatorum memoriam refricat improbitatis similitudo. Deinde rursus per allegoriam et translationem idolorum cultum accusat.

VERS. 20, 21. *Et* **867** *adjuncta es ad Chaldæos, quorum carnes ut carnes asinorum, et pudenda equorum pudenda eorum. Et visitasti iniquitatem adolescentiæ tuæ, quæ faciebas in Ægypto in diversorio tuo, ubi ubera adolescentiæ tuæ ceciderunt.* Et cum Chaldæis, inquit, conjuncta, ne Ægyptiaca quidem instituta negligebas, sed et horum et illorum deos colebas. Multam autem ipsorum impietatem, multorumque deorum superstitionem, pudendis equorum et asinorum comparavit : quandoquidem *fornicationem* quoque idolorum cultum vocat. Animæ enim, quæ Deo conjunctæ et dedicatæ sunt, cum deinde eo relicto dæmonum consuetudinem amplectuntur, merito adulteræ nuncupantur.

σημαίνει· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ὄψις σκυλευτῶν πάντων » ἡρμήνευσεν. Τούτους, φησὶ, θεασαμένη, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὁρῶσα ἢ γραφικῆς τέχνης ἐνδάλματα, τῆς τούτων ἠράσθη συνουσίας· πανταχοῦ δὲ τὴν εἰδωλολατρείαν αἰνίττεται.

Καὶ ἐξαπέστειλεν ἀγγέλους, φησὶ, πρὸς αὐτοὺς εἰς γῆν Χαλδαίων. ιζ'. *Καὶ ἦλθον πρὸς αὐτὴν υἱοὶ Βαβυλῶνος εἰς κοίτην καταλυόντων, καὶ ἐμίαναν αὐτὴν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῶν· καὶ ἐμιάνθη ἐν αὐτοῖς, καὶ ἀπέστη ἡ ψυχὴ αὐτῆς ἀπ' αὐτῶν.* Αὕτη γὰρ, φησὶν, εἰς ἐπικουρίαν αὐτοὺς μεταπεμψαμένη, καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιμιξίας τὴν ἀσέβειαν δεξαμένη, πάλιν αὐτῶν ἀπέστη· ἀπόστασιν δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν ἀπὸ τῶν δαιμόνων λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν τῶν Βαβυλωνίων· καὶ γὰρ Ἰωακεὶμ, καὶ Ἰεχονίας, καὶ Σεδεκίας τὰς γενομένας αὐτοῖς πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους συνθήκας παρέβησαν.

ιη'. *Καὶ ἀπεκάλυψε τὴν πορνείαν αὐτῆς, καὶ ἀπεκάλυψε τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς, καὶ ἀπέστη ἡ ψυχή μου ἀπ' αὐτῆς, ὃν τρόπον ἀπέστη ἡ ψυχή μου ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς.* Θεασάμενος, φησὶ, τὴν τῆς ἀσεβείας αὐτῆς ὑπερβολὴν, τῆς ἐμῆς αὐτὴν προνοίας ἐγύμνωσα· πάλιν γὰρ κατὰ τὸ τῆς ἀλληγορίας εἶδος τὴν ψυχὴν τέθειται· οὐκ ἐπειδὴ εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα τὸ Θεῖον διῄρηται· ἀσώματον γὰρ καὶ ἀσύνθετον· ἀνθρωπίνως δὲ καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις συνήθως ποιεῖται τὴν διάλεξιν, τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Μέχρι μὲν οὖν τούτων πρὸς τὸν προφήτην ἐδόκει ποιεῖσθαι τοὺς λόγους· ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν, ὥσπερ εἰς μνήμην ἐλθὼν διὰ τῆς διηγήσεως τῶν ὑπ' αὐτῆς τετολμημένων, πρὸς αὐτὴν μεταφέρει τὸν λόγον.

ιθ'. *Καὶ ἐπληθύνας*[2], φησὶ, *τὴν πορνείαν σου, τοῦ ἀναμνῆσαι ἡμέρας νεότητός σου, ἐν αἷς ἐπόρνευσας ἐν Αἰγύπτῳ.* Λήθῃ, φησὶν, παρεδεδώκειν τὰς ἐν Αἰγύπτῳ σου πλημμελείας· ἀλλὰ τούτων τὴν μνήμην διὰ τῶν δευτέρων ἐπιτηδευμάτων ἀνθῆσαι πεποίηκας. Οἶδε γὰρ πολλάκις προτέρων ἀναμιμνήσκειν ἁμαρτημάτων ἡ τῆς παρανομίας ταυτότης. Εἶτα πάλιν ἀλληγορικῶς καὶ τροπικῶς τὴν τῆς εἰδωλολατρείας ποιεῖται κατηγορίαν.

κ', κα'. *Καὶ ἐπέθου*[3] *ἐπὶ τοὺς Χαλδαίους, ὧν ὡς σάρκες ὄνων αἱ σάρκες αὐτῶν, καὶ αἰδοῖα*[4] *ἵππων τὰ αἰδοῖα αὐτῶν. Καὶ ἐπεσκέψω τὴν ἀνομίαν τῆς νεότητός σου, ἃ ἐποίεις ἐν Αἰγύπτῳ ἐν τῷ καταλύματί σου, οὗ μαστοὶ τῆς νεότητός σου ἔπεσον*[5]. Καὶ τοῖς Χαλδαίοις, φησὶ, μιγνυμένη, οὐδὲ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιτηδευμάτων ἠμέλεις· ἀλλὰ καὶ τοὺς τούτων, καὶ τοὺς ἐκείνων θεοὺς ἐθεράπευες. Τὴν δὲ πολλὴν αὐτῶν ἀθεΐαν τε καὶ πολυθεΐαν αἰδοίοις ἵππων καὶ ὄνων ἀπείκασεν· ἐπειδὴ καὶ *πορνείαν* τὴν εἰδωλολατρείαν καλεῖ· αἱ γὰρ Θεῷ συνημμέναι καὶ ἀνακείμεναι ψυχαὶ, εἶτα τοῦτον καταλιπάνουσαι, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων ἀσπαζόμεναι συνουσίαν, εἰκότως μοιχεύτριαι χρηματίζουσι.

VARIÆ LECTIONES.

[1] ὄψ σκυλ. π. Ita Drusius ad h. l., sed Montf. in Hexapl. aliam Symmacho tribuit interpretationem, scilicet εἰδέα τριστατῶν πάντων. [1] B ἀνθρώποις. [2] ἐπλ. κ. τ. λ. *Hebr.* multiplicavit, etc. [3] ἐπ. — Χαλδ. *Hebr.* Et flagravit amore amasiorum suorum (priorum). [4] αἰδ. *Hebr.* fluxus. [5] Ἐπ. Des. in Hebr.

Digitized by Google

κβ'-κδ'. *Διὰ τοῦτο τάδε*[6] *λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγείρω τοὺς ἐραστάς σου ἐπὶ σὲ, ἀφ' ὧν ἀπέστη ἡ ψυχή σου ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐπάξω αὐτοὺς ἐπὶ σὲ κυκλόθεν. Τοὺς υἱοὺς Βαβυλῶνος, καὶ πάντας τοὺς Χαλδαίους, Φακοὺμ*[7]*, καὶ Σοὺδ, καὶ Κοὺδ, καὶ πάντας υἱοὺς Ἀσσυρίων μετ' αὐτῶν, νεανίσκους ἐπιλέκτους, ἡγουμένους καὶ στρατηγούς· πάντας τριστάτας*[8] *καὶ ὀνομαστοὺς, ἱππεύοντας ἐφ' ἵππων. Καὶ ἥξουσιν ἐπὶ σὲ πάντες ἀπὸ βορρᾶ*[9] *μεθ'* [10] *ὅπλων, καὶ ἁρμάτων, καὶ τροχῶν, καὶ πλήθους λαῶν· καὶ θώρακας, καὶ ἀσπίδας, καὶ περικεφαλαίας περιθήσονται ἐπὶ σὲ, καὶ βαλοῦσιν ἐπὶ σὲ φυλακὴν*[11] *κύκλῳ.* Δι' αὐτῶν, φησὶ, μαθήσῃ τῶν πραγμάτων, τίς μὲν ἐγὼ, τίνες δὲ οἱ ἐρασταί σου· ἐγὼ μὲν γὰρ καταφρονηθεὶς ὑπὸ σοῦ μακροθυμῶν διετέλεσα· οὗτοι δὲ παραυτίκα τὴν σὴν ἀπόστασιν μαθόντες, μετὰ παντοδαπῆς ἀφίξονται πανοπλίας, ἵπποις καὶ ἅρμασι κεχρημένοι, καὶ τοὺς ὑπηκόους ἅπαντας ἐπαγόμενοι, καὶ χαρακώμασι τὰς σὰς ἀποτειχίσουσιν εἰσόδους. Τοῦτο γὰρ ἐσήμηνεν εἰρηκώς· « Βαλοῦσιν[12] ἐπὶ σὲ φυλακὴν κύκλῳ. » Εἶτα ἐπιφέρει·

A

B

Καὶ δώσω πρὸ προσώπου αὐτῶν κρῖμα, καὶ ἐκδικήσουσί σε ἐν τοῖς κρίμασιν αὐτῶν. (κε'.) *Καὶ δώσω τὸν ζῆλόν μου ἐν σοὶ, καὶ ποιήσουσι μετὰ σοῦ ἐν ὀργῇ θυμοῦ μου* [13]. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους τῆς ἐμῆς προετίμησας προμηθείας, δι' αὐτῶν ἐκείνων πράξομαί σε δίκας τῆς εἰς ἐμὲ παρανομίας, καὶ τοῖς ἐκείνων σε παραδώσω κολαστηρίοις. Διηγεῖται δὲ καὶ τῆς τιμωρίας τὰ εἴδη.

Τοὺς μυκτῆράς σου, καὶ τὰ ὦτά σου ἀφελοῦσι, καὶ τοὺς καταλοίπους σου ἐν ῥομφαίᾳ καταβαλοῦσιν· αὐτοὶ τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου λήψονται, καὶ τοὺς καταλοίπους σου καταφάγεται πῦρ. (κς'.) *Καὶ ἐκδύσουσί σε τὸν ἱματισμόν σου, καὶ λήψονται τὰ σκεύη τῆς καυχήσεώς σου.* Τοὺς μὲν γὰρ, φησὶ, δορυαλώτους ἀποίσουσι, τοὺς δὲ ἐν τῇ παρατάξει κατακοντίσουσι, τοὺς δὲ ἀκροτηριάσουσιν ἀπηνίᾳ καὶ ὠμότητι χρώμενοι· τὰ δὲ προσήκοντά σοι πάντα ληΐσονται, καὶ πυρὶ τὰ πλεῖστά σου παραδώσουσι. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν ἐκ τῆς τιμωρίας ἐσομένην ὠφέλειαν.

C

Καὶ ἀποστρέψω τὰς ἀσεβείας σου ἐκ σοῦ, καὶ τὴν πορνείαν σου τὴν ἐκ γῆς Αἰγύπτου οὐ [14] *μὴ μνησθῇς ἔτι.* Ἐν γὰρ ἐκείνοις γενομένη τοῖς κακοῖς, ἐν αἰσθήσει γενήσῃ τῆς οἰκείας παρανομίας, καὶ βδελύξῃ λίαν ἐκεῖνα τὰ τῆς συμφορᾶς σοι ταύτης γενόμενα πρόξενα.

D

Καὶ, κθ'. Διότι τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ παραδίδωμί σε εἰς χεῖρας ὧν μισεῖς, ἀφ' ὧν ἀπέστη ἡ ψυχή σου ἀπ' αὐτῶν. κθ'. *Καὶ ποιήσουσιν ἐν σοὶ ἐν μίσει, καὶ λήψονται πάντας τοὺς πόνους σου καὶ τοὺς μόχθους*

Vers. 22-24. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego excito amatores tuos contra te, a quibus defecit anima tua, et adducam eos ad te in circuitu; filios Babylonis, et omnes Chaldæos, Phacum, et Sud, et Cud, et omnes filios Assyriorum cum ipsis: juvenes electos, duces et præfectos, omnes regios satellites, et fama illustres, vectos equis. Et venient contra te omnes ab aquilone cum armis, et curribus, et rotis, et multitudine populorum, et thoracas, et clypeos, et galeas circumponent super te, et jacient super te custodiam in circuitu.* Ex ipsis, inquit, rebus percipies, quisnam ego sim, et quinam amatores tui sint. Ego enim a te neglectus longanimitatem adhibui: isti autem, **868** simul atque tuam defectionem didicerint, cum omni armorum apparatu advenient, equis et curribus instructi, subjectosque sibi omnes adducentes, vallisque et aggeribus tuos aditus intercludent. Hoc enim significavit, cum dixit: « Jacient super te custodiam in circuitu. » Deinde adjicit:

Et dabo ante faciem ipsorum judicium, et vindicabunt te judiciis suis. (Vers. 25.) *Et dabo zelum meum in te, et facient tecum in ira furoris mei.* Quia enim illos meæ providentiæ prætulisti, per eosdem illos eorum quæ in me deliquisti a te pœnas exigam, ipsorumque te tradam judiciis. Suppliciorum autem genera recenset.

Nares tuas et aures tuas auferent, et reliquos tuos gladio dejicient: ipsi filios tuos et filias tuas capient, et reliquos tuos devorabit ignis. (Vers. 26.) *Et exuent vestimentum tuum, et capient vasa gloriationis tuæ.* Alios enim bello captos abducent, inquit, alios in prælio jaculis confodient, aliis extremas partes summo odio et crudelitate amputabunt, et omnia quæ ad te pertinent prædabuntur, et igne plurimas res tuas consument. Ostendit vero etiam ex crudelitate futuram utilitatem.

Vers. 27. *Et avertam impietates tuas a te, et fornicationis tuæ de terra Ægypti non recordaberis amplius.* In illis enim malis cum versaberis, tua scelera senties, et admodum ea abominaberis, quæ calamitatem istam tibi conciliarint.

Vers. 28, 29. *Quia hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego trado te in manus eorum quos odisti, a quibus* **869** *defecit anima tua. Et facient tecum ex odio, et capient omnes labores tuos et defatigationes tuas: et eris nuda et ignominiosa, et revelabitur*

VARIÆ LECTIONES.

[6] τάδε. Deest Ὀολιβά, quod præcedit apud LXX et in Hebr. [7] Φακ.— Κούδ. Aliter ol LXX. [8] τριστ. Ita Compl. Alii τρισσούς, minus bene. [9] ἀπὸ βορρᾶ. Des. in Hebr. [10] μεθ' — κύκλῳ. Ita fere Compl. [11] φυλ. In B ponitur ante ἐπὶ σέ. [12] B καλοῦσιν. [13] θυμ. μου. Des. in Hebr. [14] οὐ. Des. ea quæ apud LXX præc. καὶ οὐ μὴ ἄρῃς τοὺς ὀφθαλμούς σου ἐπ' αὐτοὺς, καὶ Αἰγύπτου.

Digitized by Google

ignominia fornicationis tuæ et impietatis tuæ. Amore, inquit, Chaldæorum capta rursus eos odisti: verum ego istis te tradam, per quos a te pœnas exigam et supplicia, quibus totam impietatem tuam nudam indicabo. Discent enim ii, qui tuas conspexerint calamitates, earum causam tuam fuisse iniquitatem. Idcirco merito subjecit :

σου, καὶ ἔσῃ γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα· καὶ ἀποκαλυφθήσεται ἡ ἀσχημοσύνη τῆς πορνείας σου καὶ τῆς ἀσεβείας σου. Ἐρασθεῖσα, φησὶ, τῶν Χαλδαίων, πάλιν αὐτοὺς ἐμίσησας, ἀλλ' ἐγὼ τούτοις σε παραδώσω, καὶ διὰ τούτων σὲ δίκας τῆς τιμωρίας[15] εἰσπράξομαι, καὶ διὰ τῆς τιμωρίας γυμνὴν ἅπασαν ὑποδείξω σου τὴν ἀσέβειαν· μαθήσονται γὰρ οἱ τὰς σὰς θεώμενοι συμφορὰς, αἰτίαν τούτων τὴν σὴν γενομένην παρανομίαν. Διὸ εἰκότως ἐπήγαγεν·

Vers. 30. *Fornicatio tua fecit tibi hæc, cum ambulares post gentes, et polluereris cogitationibus earum.* Secuta es, inquit, gentium instituta, quæ suis innixæ rationibus impietatem excogitarunt. Non solum autem aliarum, ait, gentium imitata es impietatem, sed etiam :

λ'. Ἡ πορνεία σου· ἐποίησέ σοι ταῦτα ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαί[16] σε ὀπίσω τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐμιάνθης ἐν τοῖς ἐνθυμήμασιν αὐτῶν. Ἠκολούθησας, φησὶ, τοῖς τῶν ἐθνῶν ἐπιτηδεύμασιν, ἃ τοῖς οἰκείοις χρώμενα λογισμοῖς ἐπενόησε τὴν ἀσέβειαν· οὐ μόνον δὲ, φησὶ, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐμιμήσω τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ·

Vers. 31. *In via sororis tuæ ambulasti, et dabo ego calicem ejus in manus tuas.* Quæcunque sustinuit, inquit, Samaria, eadem tu quoque subibis. Calicem enim supplicium vocavit, utpote quod gravedinem et ebrietatem bibentibus infert.

λα'. Ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀδελφῆς σου ἐπορεύθης, καὶ δώσω ἐγὼ τὸ ποτήριον αὐτῆς εἰς τὰς χεῖράς σου. Ἃ πέπονθε, φησὶν, ἡ Σαμάρεια, ταῦτα καὶ σὺ πεῖσῃ· ποτήριον γὰρ τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσεν, ὡς κάρον καὶ μέθην τοῖς πίνουσιν ἐμποιοῦσαν.

Vers. 32-34. *Hæc dicit Adonai Dominus : Calicem sororis tuæ bibito profundum et latum, et erit in risum et subsannationem abundantem. Ut perficiat ebrietatem, et dissolutione repleberis, calicem perditionis et deletionis, calicem sororis tuæ Samariæ. Et bibes eum, et exhauries fæces, et testas ipsius* **870** *devorabis, et ubera tua dilacerabis.* Profundum calicem vocavit ob calamitatis magnitudinem : latum autem, propter septuaginta annorum tempus. Deletionis vero calicem nuncupavit, propter solitudinem, quæ urbem occupaverat : et illud « exhauries fæces » apposuit, quia extremam pertulit obsidionem : testasque ipsam devoraturam, dixit, propter extrema, in quæ incidit mala ; et ubera dilaceraturam propter pœnitentiam, quam paritura essent. « Et celebritates tuas, inquit, et neomenias tuas avertam, quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus. » Omnem publicum conventum tuum, omnemque lætitiam exstinguam, et imponam verbis finem : verus enim sum, et mendacii expers Dominus.

λβ'–λδ'. Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, Τὸ ποτήριον τῆς ἀδελφῆς σου πίσαι τὸ βαθὺ, καὶ τὸ πλατὺ, καὶ ἔσται[17] εἰς γέλωτα καὶ εἰς[18] μυκτηρισμὸν τὸ πλεονάζον. Τοῦ συντελέσαι μέθην[19], καὶ ἐκλύσεως πλησθήσῃ, ποτήριον ἀφανείας καὶ[20] ἀφανισμοῦ, ποτήριον ἀδελφῆς σου Σαμαρείας. Καὶ[21] πιῇ αὐτὸ, καὶ ἐκστραγγιεῖς, καὶ τὰ ὄστρακα αὐτοῦ κατατρώξεις, καὶ τοὺς μαστούς σου κατατιλεῖς. Βαθὺ τὸ ποτήριον ἐκάλεσε, διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς· πλατὺ δὲ, διὰ τὸν τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν χρόνον· ἀφανισμοῦ δὲ ποτήριον ὠνόμασε, διὰ τὴν γενομένην ἐρημίαν τῇ πόλει· τὸ δὲ « ἐκστραγγιεῖς » προστέθεικεν, ἐπειδὴ τελευταίαν[22] τὴν πολιορκίαν ὑπέμεινε, καὶ τὰ ὄστρακα δὲ αὐτὴν ἔφη κατατρώξειν, διὰ τὸ ἐσχάτοις περιπεσεῖσθαι κακοῖς· τοὺς δὲ μαστοὺς κατατιλεῖν, διὰ τὴν ἐκ τῶν κακῶν γενομένην μεταμέλειαν. « Καὶ[23] τὰς ἑορτάς σου, φησὶ, καὶ νουμηνίας[24] σου ἀποστρέψω, διότι ἐγὼ λελάληκα, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Πᾶσάν σου πανήγυριν, καὶ πᾶσαν θυμηδίαν κατασβέσω, καὶ ἐπιθήσω τοῖς λόγοις τὸ τέλος· ἀληθὴς γάρ εἰμι, καὶ ἀψευδὴς Δεσπότης.

Vers. 35. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Eo quod oblita es mei, et projecisti me post corpus tuum, et tu cape impietatem tuam, et fornicationem tuam.* Quia cultui meo corporis voluptates anteposuisti, suscipe, inquit, intemperantiæ præmia. Per hæc autem innuit, fundamentum impietatis scelera fuisse : inservientes enim voluptatibus in idolorum prolapsi sunt cultum.

λε'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, Ἀνθ' ὧν ἐπελάθου μου, καὶ ἀπέῤῥιψάς με ὀπίσω τοῦ σώματός[25] σου, καὶ σὺ λάβε τὴν ἀσέβειάν σου, καὶ τὴν πορνείαν σου. Ἐπειδὴ προετίμησας τῆς ἐμῆς θεραπείας τὰς τοῦ σώματος ἡδονὰς, δέξαι, φησὶ, τῆς ἀκολασίας τὰ ἐπίχειρα. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, ὡς ὑποβάθρα τῆς ἀσεβείας ἡ παρανομία γεγένηται· ταῖς γὰρ ἡδοναῖς δουλεύοντες εἰς τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν ἐξεκυλίσθησαν.

VARIÆ LECTIONES.

[15] τιμ. B ἀσεβείας. [16] B ἐκπορνεῦσαι; juxta rec. lect. *Hebr.* quia polluta es per idola eorum. [17] ἔτται. *Hebr.* eris. [18] εἰς. Des. in B. [19] τ. συντ. μεθ. Ad vers. 32 ista pertinent juxta LXX. [20] ἀφ. καί. Des. apud LXX. [21] καὶ — κατατ. Ita fere Compl. juxta Hebr. [22] B τελευταία. [23] καὶ — ἀποστρ. Des. in Hebr. [24] νουμ. B præm. τάς. [25] τ. σώμ. *Hebr.* post tergum tuum.

Digitized by Google

λς'. *Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μὲ, Υἱὲ ἀνθρώπου,* A *εἰ*[26] *κρινεῖς τὴν Ὀολλὰν καὶ τὴν Ὀολιβὰν, καὶ ἐπαγγελεῖς*[27] *αὐταῖς τὰς ἀνομίας αὐτῶν ; Ὅτι ἐμοιχῶντο, καὶ αἷμα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασιν αὐτῶν ἐμοιχῶντο, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, ἃ ἐγέννησάν μοι, διῆγον αὐτὰ αὐτοῖς διὰ πυρός*[28]. Τὸ *εἰ κρινεῖς ;* οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ *κρίθητι* ἡρμήνευσαν· τὸ ἐμὸν, φησὶν, ἀναλαβὼν πρόσωπον, ὦ προφῆτα, ποίησαι τὴν κρίσιν πρὸς τὴν Σαμάρειαν καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ διέλεγξον αὐτῶν τὰς παρανομίας, ὅπως μὲν ἐμὲ καταλιμπάνουσαι τοῖς εἰδώλοις ἐμίγνυντο· ὅπως δὲ τὰ ὑπ' ἐμοῦ αὐτοῖς παρεχόμενα τέκνα, θυσίαν ἐκείνοις προσέφερον, τῶν ἐμῶν νόμων καταφρονοῦντες, καὶ τὰ Σάββατά μου βεβηλοῦντες. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

λη'. *Ἕως καὶ ταῦτα ἐποίησάν μοι, ἐμίαιναν* B *τὰ ἁγιά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐβεβήλουν.* Εἶτα διδάσκει τῆς βεβηλώσεως τρόπον.

λθ'. *Καὶ ἐν τῷ σφάζειν αὐτοὺς τὰ τέκνα αὐτῶν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ*[29] *εἰσπορεύεσθαι αὐτοὺς εἰς τὰ ἁγιά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐβεβήλουν αὐτά.* Πολλὴ δὲ ἡ τῆς ἀσεβείας ὑπερβολή. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῶν τὸ σφάζειν τοὺς παῖδας ὅρος ἔσχατος ἀσεβείας· τὸ δὲ καὶ τοῖς δαίμοσι τὰ τοιαῦτα προσφέρειν σφάγια, πάλιν ἐπίτασις τοῦ κακοῦ· τὸ δὲ καὶ ἐν Σαββάτῳ ταῦτα τολμᾷν, ἐν ᾧ καὶ ἡ ἀναγκαία ἀπείρητο ἐργασία, μείζονα πολλῷ δείκνυσι τὴν ἀσέβειαν· τὸ δὲ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἐργασίαν τῶν θείων ἐπιβαίνειν προθύρων, ποίας ἀσεβείας ὑπερβολὴν καταλείπει ; Διὸ καὶ τελευταῖον αὐτὸ τέ- C θεικεν, καὶ προστέθεικε πάλιν· « Καὶ ἰδοὺ οὕτως ἐποίουν ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου. » Ταύτην, φησὶ, τὴν ἀσέβειαν ἐν τῷ ἀφιερωμένῳ[30] τετολμήκασιν οἴκῳ.

μ'. *Καὶ ἔπεμπον τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἐρχομένοις μακρόθεν· οἷς ἀγγέλους ἐξαπέστελλον πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἄμα τῷ ἔρχεσθαι αὐτοὺς εὐθὺς ἐλούου, καὶ ἐστιβίζου τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἐκόσμου κόσμῳ. Καὶ ἐκάθου ἐπὶ κλίνης ἐστρωμένης, καὶ τράπεζι κεκοσμημένῃ ἔμπροσθεν αὐτῆς.* Πάντα τὰ εἰρημένα ὡς ἐπὶ γυναικὸς ἑταίρας διέγραψε· σημαίνει δὲ τήν τε γενομένην πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους καὶ Χαλδαίους αὐτοῖς συμμαχίαν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπεισαχθεῖσαν ἀσέβειαν. Παραδηλοῖ δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς τῶν δαιμόνων ἑορταῖς καλλωπισμοὺς, χλιδὰς, καὶ ἱματίων ἐναλλαγὰς, καὶ τ' ἄλλα πάντα ὅσα ἐν ταῖς τοιαύταις ποιεῖν εἰώθεισαν πανηγύρεσι. Τοῦτο δὲ σημαίνει καὶ τὰ ἐπιφερόμενα· « Καὶ τὸ θυμίαμά μου, καὶ τὸ ἔλαιόν μου ἐτίθης ἔμπροσθεν αὐτῶν[31]. Τουτέστι, τῶν εἰδώλων.

μβ'. *Καὶ*[32] *ηὐφραίνοντο ἐν αὐτοῖς.* Εὐφροσύνη γὰρ τῶν δαιμόνων ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀπώλεια. Πρὸς δὲ τούτοις φησίν· « Καὶ[33] φωνὴν ἁρμονίας ἀν-

VERS. 36, 37. *Et dixit Dominus ad me : Fili hominis, num judicabis Oollam et Oolibam, et annuntiabis eis scelera earum ? Quia adulterium committebant, et sanguis in manibus earum, et in cogitationibus suis adulterium committebant, et filios suos, quos genuerunt mihi, illis traduxerunt per ignem.* Illud, *num judicabis ?* alii interpretes exposuerunt, *judicator.* Mea, **871** inquit, suscepta persona, o propheta, fac judicium de Samaria et Hierosolyma, earumque scelera redarguito : quomodo scilicet me relicto cum * idolis commisti sint, filiosque qui a me illis concedebantur, in sacrificium illis obtulerint leges meas aspernantes, meaque Sabbata profanantes. Hoc enim subjecit :

VERS. 38. *Quoad et ista fecerunt mihi, polluebant sancta mea die illo, et Sabbata mea profanabant.* Tum docet profanationis modum.

VERS. 39. *Et cum jugularent ipsi filios suos idolis suis, et cum ingrederentur ipsi in sancta mea die illo, profanabant ea.* Multa autem impietatis est exsuperantia. Primum enim, quod ipsi filios jugularint, extremus est impietatis terminus : quod vero etiam dæmonibus tales victimas obtulerint, rursus sceleris est amplificatio. At quod et in Sabbato hæc ausi fuerint, quo etiam opus necessarium fuerat interdictum, multo majorem impietatem demonstrat. Sed quod post ejusmodi facinus etiam divina vestibula conscenderint, hac, quæso, quænam major impietas esse possit ? Idcirco etiam extremo loco hoc posuit, ac rursus adjecit : « Et ecce sic faciebant in medio domus meæ. » Hoc, inquit, impium facinus in domo mihi dedicata ausi sunt.

VERS. 40, 41. *Et mittebant viris venientibus longe remotis : ad quos nuntios mittebant, et simul ac veniebant ipsi, statim lavabaris, et stibio linebas oculos tuos, et ornabaris ornatu. Et sedebas in lecto strato, et mensa ornata ante ipsum.* Omnia quæ dicta sunt, tanquam de muliere **872** meretrice descripsit, significatque initam ab ipsis cum Assyriis et Chaldæis societatem, et inde desumptam impietatem. Declarat insuper lascivos ornatus, quos in dæmonum celebritatibus adhibebant, vestes D delicatas et vestium mutationes, et alia omnia, quæcunque in hujusmodi publicis conventibus facere consueverant. Quod ea quoque significant quæ sequuntur. « Et thymiama meum, et oleum meum ponebas ante eos. » Hoc est, ante idola.

VERS. 42. *Et lætabantur in eis.* Siquidem dæmonum lætitia est hominum interitus. Præterea ait : « Et vocem harmoniæ resonabant ad viros ex

VARIÆ LECTIONES.

[26] εἰ. Rec. lect. ου. [27] B ἀπαγγελεῖς. [28] δ. πυρ. *Hebr.* pro cibo. [29] καὶ — αὐτά. Ita Compl. [30] ἀφ. B addit μοι. [31] ἐτ. ἔμπρ. αὐτ. Ita Compl. juxta Hebr. [32] καὶ — αὐτ. Ad finem vers. 41 ista pertinent. des. autem in Hebr. [33] καὶ — ἀνεκρ. *Hebr.* Vox multitudinis tranquillæ (audiebatur) apud eam (mensam).

Digitized by Google

multitudine hominum venientes ebrios ex deserto. » Quid enim desertius est iis qui adorant idola? Ex illis enim desertis, inquit, animis, impietatis tibi documenta afferebantur, quæ musicis organis excipiebas, jucundum sonum resonantibus. « Et ' dabas ipsis armillas in manibus eorum, et coronam gloriationis in capite eorum. » Nihil enim ab idolis accipiunt, qui eos sibi colendos eligunt, imo dona sibi a Deo concessa ipsis offerunt, omnis generis ornatu eos instruentes.

A ἐκρούοντο πρὸς [34] ἄνδρας ἐκ πλήθους ἥκοντας ἀνθρώπων οἰνωμένους ἐκ τῆς ἐρήμου. » Τί γὰρ ἐρημότερον τῶν τὰ εἴδωλα προσκυνούντων; Ἐξ ἐκείνων, φησὶ, τῶν ἐρήμων ψυχῶν τὰς τῆς ἀσεβείας ἐκομίζετό σοι διδάγματα, καὶ ἐδέχου αὐτὰ ἐν μουσικοῖς ὀργάνοις ἀνακρουομένοις [35] τὴν ἡδεῖαν ἠχήν. « Καὶ ἐδίδους αὐτοῖς [36] ψέλλια ἐπὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ στέφανον καυχήσεως ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. » Οὐδὲν γὰρ παρὰ τῶν εἰδώλων λαμβάνουσιν οἱ τούτοις λατρεύειν αἱρούμενοι, ἀλλὰ τὰ θεόσδοτα δῶρα τούτοις προσφέρουσι, παντοδαπὸν αὐτοῖς κόσμον περιτιθέντες.

Vers. 43. *Et dixi : Nonne in his mœchantur, et opera meretricia hæc, et ipsa fornicata est?* Dicebam enim, inquit, utens prophetis ut instrumentis, adulterium vestrum in rebus inanimis audacter committi, et meretricia esse talia **873** instituta vestra.

μγ'. *Καὶ εἶπον, Οὐκ* [37] *ἐν τούτοις μοιχεύουσι, καὶ ἔργα πόρνης ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἐξεπόρνευσεν;* Ἔλεγον γὰρ, φησὶν, ὀργάνοις χρώμενος τοῖς προφήταις, ὅτι ἐν τοῖς ἀψύχοις ἡ μοιχεία ὑμῶν τολμᾶται, καὶ πορνικὰ ὑμῖν τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα.

Vers. 44. *Et ipsi ingrediebantur ad eam, quemadmodum ingrediuntur ad mulierem meretricem, ita ingrediebantur ad Oollam et ad Oolibam mulieres iniquas, ut facerent iniquitatem.* Licentiam enim de reliquo nacti ex earum iniquitate tanquam ad mulieres meretrices omnibusque prostitutas, ita ad Samariam et Hierosolymam ingressi sunt tum animarum eversores dæmones, tum qui eorum cultum edocti fuere, Chaldæi. Deinceps igitur ad hos transfert orationem, et ait :

μδ'. *Καὶ αὐτοὶ εἰσεπορεύοντο πρὸς αὐτὴν, ὃν τρόπον εἰσπορεύονται πρὸς γυναῖκα πόρνην, οὕτως εἰσεπορεύοντο πρὸς Ὁολλὰν καὶ πρὸς Ὁολιβὰν, τὰς γυναῖκας τὰς ἀνόμους* [38]*, τοῦ ποιῆσαι ἀνομίαν.* Ἄδειαν γὰρ λοιπὸν λαβόντες ἐκ τῆς τούτων παρανομίας, ὡς πρὸς γυναῖκας ἑταίρας καὶ πᾶσι προκειμένας, οὕτω πρὸς τὴν Σαμάρειαν καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰσίεσαν, καὶ οἱ τῶν ψυχῶν ἀλάστορες δαίμονες, καὶ οἱ τὴν τούτων λατρείαν δεδιδαγμένοι Χαλδαῖοι. Μεταφέρει γοῦν λοιπὸν πρὸς τούτους τὸν λόγον, καί φησι·

Vers. 45. *Et viri justi hi. Justi* epithetum apposuit, non eorum justitiæ perhibens testimonium (erant enim injustissimi, iniquissimi, et admodum impii), sed ex comparatione impiorum istius facinorum, apposuit *justi;* hoc est, si tecum conferantur, hi justi sunt. Quod etiam superius fecit, cum de Hierosolyma loqueretur : dixit enim : « Et justificasti sorores tuas in peccatis tuis, et in omnibus iniquitatibus tuas, quas fecisti [1]. » Et hic item : « Viri justi hi, » ait, id est, justiores te sunt. « Et ulciscentur eas ultione adulterarum, et judicio effundentium sanguinem : quia adulteræ sunt, et sanguis in manibus earum. » Homicidii, inquit, et adulterii pœnas luent, suos amatores judices sortitæ, et ea patientur, quæ adulteræ mulieres et homicidæ jure perferunt. Ita absoluta ænigmatica narratione, contra ipsas sententiam pronuntiat.

με'. *Καὶ ἄνδρες δίκαιοι οὗτοι.* Τὸ *δίκαιοι* [39] τέθεικεν, οὐ δικαιοσύνην αὐτοῖς μαρτυρῶν· ἀδικώτατοι γὰρ καὶ παρανομώτατοι, καὶ λίαν ὑπῆρχον δυσσεβέστατοι· ἀλλ' ἐκ παραθέσεως τῶν ταύτης ἀσεβημάτων τὸ *δίκαιοι* τέθεικεν, ἀντὶ τοῦ, σοὶ παρεξεταζόμενοι δίκαιοι ὑπάρχουσι. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω πεποίηκε πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ διαλεγόμενος· ἔφη γὰρ, « Καὶ ἐδικαίωσας τὰς ἀδελφάς σου ἐν ταῖς ἁμαρτίαις σου, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου, αἷς ἐποίησας. » Καὶ ἐνταῦθά φησιν, « Ἄνδρες δίκαιοι οὗτοι, » τουτέστιν, ὑπὲρ σέ. « Καὶ ἐκδικήσουσιν αὐτὰς ἐκδικήσει μοιχαλίδων, καὶ κρίσει ἐκχεουσῶν αἷμα, ὅτι μοιχαλίδες εἰσὶ, καὶ αἷμα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Μιαιφονίας, φησὶ, καὶ μοιχείας τίσουσι δίκας, τοὺς ἐραστὰς αὐτῶν λαμβάνουσαι δικαστὰς, καὶ ταῦτα πείσονται, ἅπερ αἱ μοιχεύτριαι γυναῖκες καὶ ἀνδροφόνοι· οὕτω πληρώσας τὸ αἰνιγματῶδες διήγημα, τὴν κατ' αὐτῶν ψῆφον ἐκφέρει.

Vers. 46, 47. *Hæc dicit Adonai Dominus : Adduc ad eas multitudines, et da in ipsis perturbationem et direptionem.* **874** *Et lapidentur lapidibus turbarum, et confodiant eas gladiis suis; filios earum et*

μς'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνάγαγε ἐπ' αὐτὰς πλῆθη* [40]*, καὶ δὸς ἐν αὐταῖς ταραχὴν καὶ διαρπαγήν.* μζ'. *Καὶ λιθοβοληθήτωσαν* [41] *λίθοις ὄχλων, καὶ κατακεντείτωσαν αὐτὰς ἐν τοῖς*

[1] Ezech. xvi, 51.

VARIÆ LECTIONES.

[34] πρός. Apud LXX præm. καὶ, commate ad ἀνεκρούοντο posito. [35] B ἀνακρουομένη. [36] αὐτ. B φησί. [37] Οὐκ — ἐξεπ. *Hebr.* de ea quæ consenuit in adulteriis, An nunc etiam scortabitur scortationibus suis, etiam hæc? [38] τ. γυν. τ. ἀνόμ. Ita Compl., sed ex gemina interpretatione, ut videtur. [39] B δίκαιον. [40] πλ. Alii, ὄχλον. [41] λιθ. Ita Compl. Rec. lect. est : λιθοβόλησον ἐπ' αὐτάς.

Digitized by Google

ξίφεσιν αὐτῶν· υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας ἀποκτενοῦσι, καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν ἐμπρήσουσιν ἐν πυρί. Εἶτα τὴν ἐντεῦθεν ἐσομένην ἐπιδείκνυσιν ὠφέλειαν.

μη'. Καὶ ἀποστρέψω ἀσέβειαν ἐκ τῆς γῆς, καὶ παιδευθήσονται πᾶσαι αἱ γυναῖκες, καὶ οὐ μὴ ποιήσουσι κατὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Τούτων γὰρ, φησὶ, ταῦτα ὑπομενουσῶν, καὶ λίθοις, καὶ ξίφεσι, καὶ πυρὶ παραδιδομένων, πᾶσα πόλις ὠφέλειαν καρπώσεται, μανθάνουσα, οἷα τῆς ἀσεβείας τὰ ἐπίχειρα. Γυναῖκας δὲ πάλιν ἐνταῦθα τὰς πόλεις ὠνόμασε.

μθ'. Καὶ δοθήσεται ἡ ἀσέβεια ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς, καὶ πάσας τὰς ἁμαρτίας τῶν ἐπιθυμημάτων [42] λήψεσθε, καὶ γνώσεσθε ὅτι [43] ἐγὼ Κύριος. Τοὺς τῆς ἀσεβείας ὑμῶν, φησὶ, κομιεῖσθε καρπούς· οὐ γὰρ ἀνάγκῃ παύτην ἐδέξασθε, ἀλλὰ γνώμῃ καὶ πόθῳ· ἐκ δὲ τῆς τιμωρίας ὠφέλειαν μεγίστην τρυγήσετε τὴν τῆς ἐμῆς δεσποτείας ἐπίγνωσιν. Ἧς ἀπολαύειν ἡμᾶς γένοιτο, μὴ τῇ πείρᾳ τῶν κακῶν διδασκομένους, ἀλλὰ τῶν θείων εὐεργεσιῶν αἰσθανομένους, καὶ τὴν ἀγνώμονα γνώμην μυσαττομένους, καὶ τῇ θείᾳ μνήμῃ καθ' ἑκάστην ἀνανεουμένους ἡμέραν, καὶ τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐνεργείᾳ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην πυρπολουμένους, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπιφάνειαν ἀναμένοντας, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A filias interficient, et domos earum incendent igne. Deinde ostendit utilitatem inde futuram.

Vers. 48. *Et avertam impietatem de terra, et erudientur omnes mulieres, et non facient secundum impietates earum.* His enim hæc, inquit, sustinentibus, lapidibusque et gladiis et igne consumptis, omnis civitas percipiet utilitatem, discens qualia sint impietatis præmia. Atque hic rursus mulieres nuncupavit civitates.

Vers. 49. *Et dabitur impietas vestra super vos, et omnia peccata cogitationum accipietis, et cognoscetis me esse Dominum.* Impietatis vestræ fructus, inquit, feretis. Non enim coacti B ipsam suscepistis, sed voluntate atque cupiditate. Verum ex ipso supplicio maximam colligetis utilitatem, qua me Dominum agnoscetis. Quam utinam agnitionem nos consequamur, non malorum experientia docti, sed divina beneficia sentientes, et ingratum animum abominantes, et Dei memores in singulos dies renovati, et sanctissimi Spiritus virtute in Dei charitatem inflammati, et Domini nostri Jesu Christi adventum exspectantes, cum quo Patri sit gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[42] ἐπιθ. Rec. lect. ἐνθυμημάτων ὑμῶν. *Hebr.* idolorum vestrorum. [43] B διότι, juxta rec. lect.

ΤΟΜΟΣ Ι'.

LIBER DECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

C

α', β'. Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ ἐν τῷ ἔτει τῷ ἐννάτῳ, ἐν τῷ μηνὶ τῷ δεκάτῳ, δεκάτῃ τοῦ μηνὸς, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, γράψον σεαυτῷ τὸ ὄνομα [44] τῆς ἡμέρας ταύτης, ἀφ' ἧς ἀπηρείσατο ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς σήμερον. Ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὸν χρόνον, καθ' ὃν τῇ [45] Ἰερουσαλὴμ ὁ Βαβυλώνιος ἐπεστράτευσεν. Ἐκείνου δὲ τὴν πόλιν πολιορκοῦντος, ὁ προφήτης τοῖς ἤδη δορυαλώτοις γεγενημένοις προσημαίνει τὰ καταληψόμενα κακά. Διὸ καὶ τὸ ἀψευδὲς τῆς προφητείας ὑποδεικνὺς ὁ Δεσπότης, ἐπισημήνασθαι κελεύει τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ πολέμιος τῇ πόλει προσβάλλειν ἤρξατο, ἵνα καὶ ἐκ τοῦ χρόνου [46] καὶ ἐκ τοῦ τέλους τῶν πραγ-

CAPUT XXIV.

875 Vers. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me anno nono, mense decimo, decimo (die) mensis, dicens: Fili hominis, scribe tibi ipsi nomen diei hujus, exquo confirmatus est rex Babylonis super Hierosolyma, inde a die hodierno.* Docuit nos, quo tempore contra Hierosolymam Babylonius cum exercitu sit profectus. Illo autem urbem obsidente, propheta iis qui jam bello capti fuerant impendentia mala præsignificat. Idcirco prophetiæ quoque veritatem ostendens Dominus, annotari jubet diem, quo hostis aggredi cœpit urbem, ut tum ex tempore, tum ex eventu rerum, discant et ii qui jam in servitutem redacti sunt, et ii qui obsidebantur, ab initio hæc de ipsis Deum prædixisse : et non propter hostium

VARIÆ LECTIONES.

[44] τὸ ὄν. Rec. lect. εἰς ἡμέραν, ἀπό. [45] τῇ. Ed. prior hab. τῆς. [46] καὶ ἐκ τ. χ. Ex B suppl.

Digitized by Google

virtutem se victos esse, sed suorum peccatorum pœnas persolvere.

προεῖπεν ὁ Θεός, καὶ ὅτι οὐ διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἠττήθησαν ἰσχὺν, ἀλλὰ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων τίνοντες δίκας.

VERS. 3. *Et dic ad domum exasperantem, parabolam.* Post annotatum tempus, per similitudinem et ænigma jubetur propheta, quæ civitati eventura sint edocere, ut propter eorum quæ dicuntur obscuritatem, studiosiores ad interrogandum facti auditores, exploratius oracula divina percipiant.

γ'. *Καὶ εἰπὲ ἐπὶ τὸν οἶκον τὸν παραπικραίνοντα, παραβολήν.* Μετὰ τὸ ἐπισημήνασθαι τὸν χρόνον, προστάττεται ὁ προφήτης παραβολικῶς καὶ αἰνιγματωδῶς τὰ συμβησόμενα τῇ πόλει διδάξαι, ἵνα διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν λεγομένων σπουδαιότερα περὶ τὴν ἐρώτησιν οἱ ἀκροαταὶ γενόμενοι, ἀκριβέστερον μάθωσι τὰ θεῖα θεσπίσματα.

Et dices ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus: (VERS. 4, 5.) *Statue lebetem, statue, effunde in ipsum* **876** *aquam, et immitte in eum divisiones in duas partes, omnem divisionem bonam, crus et humerum, carnibus separatis ab ossibus. Ex electis pecoribus assumptis, et succende ossa sub eis. Lebetem* appellat urbem; *aquam effusam*, omnis generis calamitates; *divisiones* autem *partium*, et *crura* et *humeros ex electis pecoribus*, abundantia rerum ac divitiis et opibus affluentes principes et duces ac sacerdotes, iisdem simul calamitatibus affectos: *ossa* vero *succensa*, paupertate oppressos, priores fami traditos. *Ignem* autem Babylonium vocat, ejusque aciem instructam. His adjicit: « Efferbuit, efferbuit, et cocta sunt ossa ipsius in medio ejus. » Igne enim injecto, inquit, ossa succensa consumpta sunt. Famis enim consumptio fuit, quique effugerunt famis impetum, ad summum malorum pervenere, sustinentes obsidentium oppugnationes.

Καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναΐ Κύριος· (δ', ε') *Ἐπίστησον τὸν λέβητα, ἐπίστησον, ἔχχεε*[47] *εἰς αὐτὸν ὕδωρ, καὶ ἔμβαλε εἰς αὐτὸν διχοτομήματα, πᾶν διχοτόμημα καλὸν, σκέλος καὶ ὦμον ἐκσεσαρκωμένα ἀπὸ τῶν ὀστῶν. Ἐξ ἐπιλέκτων κτηνῶν εἰλημμένων, καὶ ὑπόκαυε τὰ ὀστᾶ ὑποκάτω αὐτῶν. Λέβητα* προσαγορεύει τὴν πόλιν· *ὕδωρ* δὲ *ἐχχεόμενον*[48] τὰς παντοδαπὰς συμφορὰς· καὶ *διχοτομήματα* δὲ, καὶ *σκέλη* καὶ *ὦμους ἐξ ἐπιλέκτων κτηνῶν*, τοὺς ἐν εὐπορίᾳ, καὶ πλούτῳ, καὶ δυνάμει ἄρχοντάς τε καὶ ἡγουμένους, καὶ ἱερέας, κατὰ ταὐτὸν παραδεδομένους ταῖς συμφοραῖς· *ὀστᾶ* δὲ *ὑποκαιόμενα*, τοὺς πενίᾳ συζῶντας προτέρους τῷ λιμῷ παραδοθέντας· *πῦρ* δὲ, τὸν Βαβυλώνιον καὶ τὴν τούτου παράταξιν. Τούτοις ἐπάγει· « Ἐξέζεσεν[49], ἐξέζεσε, καί γε ἥψηται τὰ ὀστᾶ αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Τοῦ γὰρ πυρὸς, φησὶν, ἐμβληθέντος, τά τε ὑποκαιόμενα ὀστᾶ τῷ πυρὶ κατεδαπανήθη· τοῦ γὰρ λιμοῦ γεγένηται παράλωμα, καὶ οἱ διαφυγόντες τὴν τοῦ λιμοῦ προσβολὴν ἐν ἀκμῇ γεγένηνται τῶν κακῶν, τὰς τῶν πολιορκούντων δεχόμενοι προσβολάς.

VERS. 6. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus: O civitas sanguinum, lebes, in quo est rubigo, et rubigo non egressa est ex ea, membratim eam protulit, non cecidit super eam sors.* Docuit hic nos, se etiam supra *lebetem* urbem nominasse: *rubiginemque lebetis* peccatum vocat. Et maxima est accusatio, quod ne tantus quidem calamitatum ignis lebetis rubiginem consumpserit. Illud autem, « membratim eam protulit, non cecidit super eam sors, » declarat, neminem illatas effugisse calamitates, neque sorte delectos fuisse alios ad perniciem, alios ad salutem, sicuti in **877** quibusdam pristinis jam usu venerat calamitatibus: sed omnes omnino partim fame, partim peste consumptos, eosque qui hæc evasissent, vel præliantes interfectos, vel expugnatos obsidione in servitutem redactos. Causamque malorum docens,

ς'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναΐ Κύριος· Ὦ πόλις αἱμάτων, λέβης, ἐν ᾧ ἐστιν ἰὸς ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ ἰὸς οὐκ ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῆς, κατὰ μέλος αὐτῆς ἐξήνεγκεν· οὐκ ἔπεσεν ἐπ' αὐτὴν κλῆρος.* Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ἄνω *λέβητα* τὴν πόλιν ὠνόμασεν, *ἰὸν* δὲ *τοῦ λέβητος* τὴν ἁμαρτίαν καλεῖ. Μεγίστη δὲ κατηγορία, ὅτι οὐδὲ τοσοῦτο πῦρ τῶν συμφορῶν τὸν τοῦ λέβητος ἰὸν ἐδαπάνησε. Τὸ δὲ « Κατὰ μέλος ἐξήνεγκεν, οὐκ ἔπεσεν ἐπ' αὐτὴν κλῆρος, » δηλοῖ ὅτι οὐδεὶς τὰς ἐπενεχθείσας διέφυγε συμφορὰς, οὐδὲ ἐκληρώθησαν οἱ μὲν εἰς ὄλεθρον, οἱ δὲ εἰς σωτηρίαν, καθάπερ ἐν ταῖς ἤδη πρότερον γενημέναις πολιορκίαις συνέβη, ἀλλὰ πάντες ἁπλῶς, οἱ μὲν λιμῷ, οἱ δὲ λοιμῷ παρεδόθησαν· οἱ δὲ ταῦτα διαβάντες, ἢ πολεμοῦντες ἀνῃρέθησαν, ἢ πολιορκηθέντες ἐξηνδραποδίσθησαν· διδάσκει δὲ καὶ τῶν κακῶν τὴν αἰτίαν.

VERS. 7. *Quia sanguis, inquit, ejus in medio ejus fuit.* Hæc autem sustinent, inquit, eximiæ cædis pœnas luentes.

ζ'. *Ὅτι αἷμα αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐγένετο.* Ταῦτα δὲ, φησὶν, ὑπομένουσι τῆς ἄγαν μιαιφονίας τίνοντες δίκας.

Super lævem petram posui illum, non effudi ipsum in terram ut operiret ipsum terra. (VERS. 8.) *Ut*

Ἐπὶ λεωπετρίαν τέταχα αὐτὸ, οὐκ ἐκκέχυκα[50] *αὐτὸ ἐπὶ τὴν γῆν, τοῦ καλύψαι αὐτὸν τὴν*[51] *γῆν.*

VARIÆ LECTIONES.

[47] Rec. lect. est ἔγχεον. [48] B ἐγχεόμενον. [49] B ἔζεσεν. [50] Ed. prior hab. ἐγκέχυκα. [51] αὐτ. τήν. Rec. lect. ἐπ' αὐτό.

Digitized by Google

(η') *Τοῦ ἀναβῆναι θυμὸν εἰς ἐκδίκησιν, ἐκδικηθῆναι δέδωκα τὸ αἷμα αὐτῆς, ἐπὶ λεωπετρίαν τέταχα αὐτὸ* [52] *τοῦ μὴ καλύψαι αὐτό.* Οὐ καταλύψω, φησὶ, τὰς ὑπ' αὐτῶν τολμηθείσας παρανομίας, ἀλλὰ γυμνὰς αὐτὰς καταστήσω, καὶ πᾶσιν ὑποδείξω, καθάπερ τι αἷμα, οὐκ ἐπὶ γῆς ἐκχεόμενον καὶ καταποθούμενον, ἀλλ' ἐπὶ λείας βαλλόμενον πέτρας, καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς φυλαττόμενον, εἰς κατηγορίαν τῶν ἐκχέαι τοῦτο τετολμηκότων.

θ'-ιβ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ὦ* [53] *πόλις τῶν αἱμάτων, καί γε ἐγὼ μεγαλυνῶ τὸν δαλόν* [54]. *Καὶ πληθυνῶ* [55] *τὰ ξύλα, καὶ ἀνακαύσω τὸ πῦρ, ὅπως ταχῇ τὰ κρέα, καὶ* [56] *ἐλαττωθῇ ὁ ζωμὸς, καὶ τὰ ὀστᾶ συμφρυγῇ* [56a]. *Καὶ στῇ ἐπὶ τοὺς ἄνθρακας αὐτῆς κενή* [57] *· ἐξήφθη ὅπως προσκαυθῇ, καὶ θερμανθῇ, καὶ* [58] *ἐκφρυγῇ ὁ χαλκὸς αὐτῆς, καὶ ταχῇ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἡ ἀκαθαρσία αὐτῆς, καὶ ἐκλίπῃ ὁ ἰὸς αὐτῆς. Ταπεινωθῇ ὁ ἰὸς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτῆς.* « Μεγαλυνῶ, φησὶ, τὸν δαλὸν, » τουτέστιν, αὐξήσω τὴν ἀρχὴν τῶν κακῶν. « Καὶ πληθυνῶ τὰ ξύλα, » ἀντὶ τοῦ, πολλὰς ἀφορμὰς παρέξω, καὶ ὕλας τῷ πυρὶ τῶν κακῶν, ἵνα τοῦτο μὲν ἀνακαύσω, « τὰ δὲ ἑψόμενα κρέα, » τουτέστι, τοὺς ἐν τῇ πόλει ἀνθρώπους, κατατακῆναι παρασκευάσω· καὶ οἱ μὲν ὑπὸ λιμοῦ δαπανηθῶσι, δίκην ὀστῶν συμφρυγόμενοι, οἱ δὲ ταῖς παντοδαπαῖς κατακαυθῶσι συμφοραῖς, καθάπερ κρέα ἑψόμενα· τῇ δὲ πολλῇ τοῦ πυρὸς προσβολῇ καὶ ὁ ζωμὸς δαπανηθήσηται, καὶ [59] ἅπασα ἀναγκαία χρεία καὶ πρόφασις παραψυχῆς, ὥστε λοιπὸν αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν τὸν χαλκὸν τῷ πυρὶ προσομιλοῦντα κατατακῆναι, καὶ σὺν τῷ ἰῷ δαπανηθῆναι. Τῶν γὰρ ὑπερμαχούντων τῆς πόλεως ἡττηθέντων, ἁλοῦσα λοιπὸν ἀνάστατος ἐγένετο, καὶ πυρὶ παρεδόθη· ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καὶ τοσούτων αὐτῇ προσπεσόντων κακῶν οὐκ ἀπηλλάγη τοῦ ἰοῦ, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν αὐτῇ ἡ περὶ τὸ ἁμαρτάνειν ῥοπή. Διὸ ἐπάγει·

Πολὺς ὁ ἰὸς αὐτῆς, καταισχυνθήσεται [60] *ὁ ἰὸς αὐτῆς.* (ιγ'.) *Ἐν τῇ ἀκαθαρσίᾳ σου ζέμα* [61]. Σὺ, φησὶν, ἐν τῇ παρανομίᾳ σου τὴν ζέσιν ταύτην καὶ τοῦ πυρὸς ἐξῆψας τὴν φλόγα· πολὺν γὰρ ἔσχες ἁμαρτημάτων ἰὸν, ὃς ἐπὶ τοῦ παρόντος γυμνωθεὶς αἰσχύνης ἀναπλησθήσεται. « Ἀνθ' [62] ὧν ἐμιάνου σὺ [63], καὶ οὐκ ἐκαθάρθης ἀπὸ ἀκαθαρσίας σου, καὶ οὐ μὴ καθαρθῇς οὐκ ἔτι, ἕως οὗ ἐμπλήσω τὸν θυμόν μου ἐν σοί. » Μὴ βουληθεὶς [64] γὰρ διὰ μετανοίας ἀκέσασθαί σου τὰ τραύματα, οὐ μὴ τύχῃς συγγνώμης, οὐδὲ μὴ καθάρσεως ἀπολαύσῃς, ἕως ἂν δῷς δίκας, ὑπὲρ ὧν παρηνόμησας· εἶτα τὸ ἀψευδὲς τῶν εἰρημένων δείκνυσι τῇ τοῦ προσώπου ποιότητι.

ιδ'. *Ἐγὼ Κύριος λελάληκα.* Καὶ τὸ ἀναντίῤῥη-

ascenderet furor in ultionem, ultioni dedi sanguinem ejus, super lævem petram dedi ipsum, ne operiat ipsum. Non cooperiam, inquit, ea facinora, quæ ipsi ausi sunt, sed ipsa denudabo, omnibusque ostendam, quasi sanguinem non in terram effusum, et ab ea absorptum, sed super lævem lapidem injectum, qui continenter servatur, ut eos accuset, qui illum effundere ausi sunt.

Vers. 9-12. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : O civitas sanguinum, et ego magnificabo torrem. Et multiplicabo ligna, et incendam ignem, ut tabescant carnes, et minuatur jus, et ossa torreantur. Et stet super carbones suos inanis : incensa est, ut comburatur, et calefiat, et torreatur æs ejus, et liquefiat in medio ejus immunditia ejus, et deficiat rubigo ejus. Humilietur rubigo ejus, et non exeat ex ea.* **878** « Magnificabo, inquit, torrem, » id est, augebo malorum principium, « et ligna multiplicabo, » hoc est, multas occasiones præbebo, multamque materiam malorum igni, ut hunc incendam, et « carnes coctas, » homines videlicet qui sunt in urbe, tabescere faciam, ita ut alii fame conficiantur ossium instar assati, alii omnis generis calamitatibus, veluti coctæ carnes, comburantur, multoque ignis impetu etiam jus consumatur, omne videlicet quod ad refrigerandum adhiberi, ejusque rei causa esse possit, ut deinceps ipsum per se æs igni appropinquans liquefiat, et cum rubigine simul absumatur. Victis enim iis, qui pugnabant pro urbe, capta deinde urbs eversa fuit, et incendio consumpta. Verumtamen, quamvis tot eam mala oppresserint, non est a rubigine liberata, sed in ea remansit ad peccandum propensio. Idcirco subjicit :

Multa rubigo ejus, confundetur rubigo illius. (Vers. 13.) *In immunditia tua ebullitio est.* Tu, inquit, in sceleribus tuis ebullitionem hanc et ignis flammam incendisti : multam enim obtinebas rubiginem peccatorum, quæ in præsenti patefacta ignominia perfundetur. « Pro eo quod polluebaris tu, et non es emundata ab immunditia tua, et non eris emundata amplius, donec impleam furorem meum in te. » Cum enim tua vulnera pœnitentia sanari nolueris, veniam minime consequeris : neque item id obtinebis ut emunderis, quoad pœnas dederis pro iis **879** quæ deliquisti. Deinde vera esse quæ dicta sunt, ostendit ex personæ qualitate.

Vers. 14. *Ego Dominus locutus sum.* Quodque

VARIÆ LECTIONES.

[52] τέτ. αὐτό. (Ed. prior hab. αὐτόν.) Des. apud LXX, qui aliam in toto hoc vers. habent distinctionem. [53] Ὦ. A οὐαὶ, juxta Hebr. [54] δαλόν. *Hebr.* pyram. [55] πληθ. *Hebr.* Multiplica, etc. [56] καὶ — ζωμός. *Hebr.* fac condimentum. [56a] A συμφρυγήσονται. [57] κενή. Des. apud LXX et in A qui post αὐτῆς habet ἐξεψηθῇ. [58] καὶ — ἰὸς αὐτ. Ita Compl. [59] καί. Des. in B. [60] καταισχ. *Hebr.* igne (exibit). [61] ζέμα. Non satis liquet sitne vox origine Græca, an potius nomen illud Hebr. *simmah* quo usus est propheta. [62] ἀνθ' — ἐν σοί. Aliter οἱ LXX. [63] ἐμ. σύ. *Hebr.* purgavi te. [64] Β βουληθεῖσα.

Digitized by Google

futura sint absque ulla controversia. « Et veniet, et faciam, non differam, non parcam, neque consolabor. » Non enim alios dimittam, alios affligam, sed omnes iis malis, quæ minatus sum, afficiam. Indicat etiam suppliciorum æquitatem. « Secundum vias tuas, et secundum cogitationes tuas judicabo te, dicit Adonai Dominus. » Atque hoc idem dicit fusius. « Propterea ecce ego judicabo te secundum cogitationes tuas, et secundum sanguines tuos judicabo te, immunda, et nominata, multaque ad irritandum. » Insignis, inquit, ob improbitatem facta es : tuorum autem scelerum causa hæc est, quod improbas sequaris cogitationes : quod declaravit cum dixerit : « Secundum cogitationes tuas, et secundum sanguines tuos judicabo te. » Prius enim ratiocinantes cogitamus, sive bona, sive mala, deinde opus cogitationibus addimus. Hinc ad aliud genus prophetiam transfert, et ait :

VERS. 15-17. *Factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, ecce ego aufero a te desideria oculorum tuorum : non planges, neque plorabis, nec venient tibi lacrymæ. Geme tacens, gemitus sanguinis luctus lumbi est. Desideria,* seu *cogitationes oculorum* (ita enim quædam habent exemplaria), conjugem vocat mulierem, qua mortua, propheta **880** jubetur neque plorare, neque lamentari, sed tacite gemere, præsertim cum luctus sit circa lumbos. Per lumbos enim procreandæ sobolis appetitum declaravit. Ita enim divus quoque Apostolus, de Levi verba faciens dixit : « Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviam ivit ei Melchisedech, eique benedixit i. » Idcirco etiam lumbos præcingere jubemur, ut cupiditatis comprimamus coerceamusque impetus. Cum igitur vellet affectus magnitudinem indicare, merito dixit, « Gemitus sanguinis luctus lumbi est, » hoc est, mortis gemitus et luctus circa lumbos est. Verumtamen cum talis esset calamitas, jubetur non lamentari. « Humanum enim luctum non facies. » Tum etiam modum docet. « Erunt crines tui complicati super te, et calceamenta tua in pedibus tuis, et non consolaberis in labiis eorum, et panem virorum non comedes. » Nihil, inquit, eorum quæ lugentes facere consueverunt, facias, neque caput detondere, neque pedibus nudis incedere, sed neque per funebres epulas quæ parentalia vocantur, consolationem ullam accipere. Videtur autem propheta etiam Naziræus fuisse. « Erunt enim, inquit, capilli tui complicati super te. » Et superius item

i Hebr. VII, 10.

A τον τῶν ἐσομένων · « Καὶ ἥξει, καὶ ποιήσω · οὐ διαστελῶ, οὐ φείσομαι [65], καὶ οὐ μὴ παρακληθῶ [66]. » Οὐ γὰρ τοὺς μὲν ἐάσω, τοὺς δὲ παραδώσω, ἀλλὰ πάντας τοῖς ἠπειλημένοις ἐκδώσω κακοῖς. Ὑποδείκνυσι δὲ καὶ τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας. « Κατὰ τὰς ὁδούς σου, καὶ κατὰ [67] τὰ ἐνθυμήματά σου κρινῶ σε, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Καὶ τὸ αὐτὸ πλατύτερον · « Διὰ [68] τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ σε κατὰ τὰ ἐνθυμήματά σου, καὶ κατὰ τὰ αἵματά σου κρινῶ σε, ἡ ἀκάθαρτος, ἡ ὀνομαστὴ, καὶ πολλὴ τοῦ παραπικραίνειν. » Ἐπίσημος, φησὶν, ἐπὶ κακίᾳ γεγένησαι· αἴτιον δέ σοι τῆς παρανομίας, τὸ τοῖς πονηροῖς ἑπολουθεῖν λογισμοῖς · καὶ τοῦτο παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Κατὰ τὰ ἐνθυμήματά σου, καὶ κατὰ τὰ αἵματά σου κρινῶ σε. » Πρότερον γὰρ λογιζόμενοι [69], εἴτε B ἀγαθὰ, εἴτε κακὰ, καὶ τότε τὸ ἔργον τοῖς λογισμοῖς ἐπιφέρομεν. Ἐντεῦθεν ἐφ' ἕτερον εἶδος μεταφέρει τὴν προφητείαν, καί φησιν ·

ιε'-ιζ'. *Ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἰδοὺ ἐγὼ λαμβάνω ἐκ σοῦ τὰ ἐπιθυμήματα τῶν ὀφθαλμῶν σου* [70] · *οὐ* [71] *μὴ κόψῃ, οὐδὲ μὴ κλαύσῃς, οὐδ' οὐ μὴ ἔλθῃ σοι δάκρυα. Στέναξαι σιγῶν, στεναγμὸς* [72] *αἵματος πένθος* [73] *ὀσφύος ἐστίν. Ἐπιθυμήματα, ἢ ἐνθυμήματα ὀφθαλμῶν*, οὕτω γὰρ ἔνια τῶν ἀντιγράφων ἔχει, τὴν ὁμόζυγα καλεῖ γυναῖκα, ἧς ἀποθανούσης, ὁ προφήτης κελεύεται, μήτε δακρύσαι, μήτε ὀδύρεσθαι, ἀλλὰ στένειν σιγῇ, καὶ ταῦτα περὶ τὴν ὀσφὺν τοῦ πένθους ὄντος. Διὰ γὰρ τῆς ὀσφύος τὴν τῆς C παιδοποιΐας ἐπιθυμίαν ἐδήλωσεν · οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος περὶ τοῦ Λευῒ τὸν λόγον ποιούμενος ἔφη · « Ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύῖ τοῦ πατρὸς ἦν, ὅτε συνήντησεν [74] αὐτῷ Μελχισεδὲκ, καὶ ηὐλόγησεν αὐτόν. » Διὸ καὶ ζωννύναι [75] τὰς ὀσφύας κελευόμεθα, ἵνα τῆς ἐπιθυμίας ἀναστέλλωμέν τε καὶ ἀναχαιτίζωμεν τὰς ὁρμάς. Δεῖξαι τοίνυν τὴν τοῦ πάθους ὑπερβολὴν βουλόμενος, εἰκότως ἔφη · Στεναγμὸς αἵματος πένθος ὀσφύος ἐστί · » τουτέστι, τοῦ [76] θανάτου ὁ στεναγμὸς καὶ τὸ πένθος περὶ τὴν ὀσφύν ἐστιν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοιαύτης οὔσης συμφορᾶς παρακελεύεται αὐτῷ μὴ θρηνεῖν · « Ἀνθρώπινον [77] γὰρ πένθος οὐ ποιήσῃ. » Εἶτα καὶ τὸν τρόπον διδάσκει · « Ἔσται [78] τὸ τρίχωμά σου συμπεπλεγμένον ἐπὶ σὲ, καὶ τὰ ὑποδήματά σου ἐν τοῖς ποσί σου, καὶ [79] οὐ μὴ παρακληθῇς ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτῶν, καὶ ἄρτον ἀνδρῶν οὐ φαγῇ. » Μηδὲν, φησὶν, ὧν εἰώθασιν οἱ πενθοῦντες ποιεῖν ἀνάσχῃ ποιῆσαι, μήτε τὴν κεφαλὴν ἀποκείρασθαι, μήτε ἀνυπόδετος βαδίσαι, μήτε δι' αὐτῶν καλουμένων περιδείπνων παραψυχῆς D

VARIÆ LECTIONES.

[65] οὐ φείσ. Aliter ol LXX. [66] οὐ μὴ παρ. *Hebr.* nec pœnitebit me. [67] κατὰ — κρινῶ σε. *Hebr.* secundum opera tua judicabunt te. [68] διὰ — παραπικρ. Hæc omnia des. in Hebr. [69] B λογιζόμεθα. [70] σου. Apud LXX et in A sequ. ἐν παρατάξει. [71] οὐ — δάκρυα. Ita Compl. [72] στεν. — ἐστίν. Ita Compl., sed des. hæc in Hebr. [73] A et B πένθους. [74] B συνήντησεν, juxta rec. lect. l. c. ubi desunt ista, καὶ ηὐλ. αὐτὸν, et ὁ ponitur ante Μελχισεδέκ. [75] B ζώννυσθαι. [76] τοῦ. B præm. τό. [77] ἀνθρ. — ποιήσῃ. Des. apud LXX. [78] ἔσται — ἐπί σε. *Hebr.* Tiaram tuam alliga tibi. Recte des. h. l. οὐκ, quod apud LXX præcedit ante ἔσται. [79] καὶ — αὐτῶν. *Hebr.* nec obveles mentum. (Ita quoque vers. 22.)

Digitized by Google

τινος ἀπολαῦσαι. Ἔοικε δὲ ὁ προφήτης καὶ Ναζιραῖος εἶναι· « Ἔσται γὰρ, φησὶ, τὸ τρίχωμά σου συμπεπλεγμένον ἐπὶ σέ. » Καὶ ἄνω δὲ οὐκ οἶνον, ἀλλ' ὕδωρ πίνειν προσετάχθη· ἀμφότερα δὲ τῶν Ναζιραίων ἴδια. A non vinum, sed aquam bibere jussus fuerat: et horum utrumque Naziræorum proprium erat.

ιη'. *Καὶ ἐλάλησα πρὸς τὸν λαὸν τὸ πρωΐ, ὃν τρόπον ἐνετείλατό μοι· καὶ ἀπέθανεν ἡ γυνή μου ἑσπέρας, καὶ ἐποίησα τὸ πρωΐ ὃν τρόπον ἐπετάγη μοι.* Τύπον δέ τινα τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ὁ προφήτης πληροῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἰσραηλίτης λαὸς ἐν τάξει νύμφης τῷ Δεσπότῃ συνῆπτο, ἔμελλε δὲ οὕτως παραδίδοσθαι ἀνδραποδισμῷ καὶ σφαγῇ, καὶ ὁ θεῖος νεὼς ἐμπίπρασθαι, τύπον τινὰ τῶν ἐσομένων δίδωσι τὸν προφήτην, καὶ τῆς γυναικὸς ἐξαπιναίως θανούσης, παρεγγυᾷ μήτε θρηνῆσαι, μήτε δακρύσαι, μὴ πένθιμον σχῆμα λαβεῖν, μὴ παραμυθητικῆς ἀπολαῦσαι τραπέζης, ἀλλὰ σιγῇ στενάξαι, δεικνὺς, ὡς αὐτὸς οὐδεμιᾶς τοὺς αὐτῷ συνημμένους ἀξιώσει φιλανθρωπίας, παρὰ γνώμην δὲ ὅμως αὐτοῖς ἐπάξει τιμωρίαν· « Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν, καὶ ζῆν. » Οὗ χάριν καὶ τῷ προφήτῃ σιγῇ στένειν παρακελεύεται· διὰ τούτου σημαίνων, ὡς καὶ αὐτὸς παρὰ γνώμην ἀνέχεται τῶν ἐπιφερομένων τῷ λαῷ συμφορῶν, πολλὴν μὲν ἔχων τὴν ἀγαθότητα, καὶ διὰ ταύτην ἐπὶ φιλανθρωπίαν ῥέπων, κολάζειν δὲ διὰ τὴν τῆς παρανομίας ὑπερβολὴν βιαζόμενος. B

Vers. 18. *Et locutus sum ad* **881** *populum mane, quemadmodum mandaverat mihi: et mortua est uxor mea vesperi, et feci mane quemadmodum imperatum fuerat mihi.* Typum quemdam auctoris omnium rerum Dei perfecte exprimit propheta. Cum enim populus Israeliticus instar sponsæ Domino copulatus esset, et sic in servitutem redigendus foret et interficiendus, divinum quoque templum comburendum esset, formam quamdam futurorum præbet prophetam: cujus repente mortua uxore, præcipit ei ne lugeat, ne ploret, neve luctuosum suscipiat habitum, ne ad eam mensam accedat, quæ consolationis ergo instruitur, verum ut tacite gemat: ostendens, fore ut ipse nulla clementia eos, qui sibi conjuncti erant, dignos censeat, præter voluntatem tamen ipsis infligat supplicium: « Non enim vult mortem peccatoris, sic ut ipsum converti et vivere [k]. » Qua de causa prophetæ quoque, ut tacite gemat præcipit, hoc ipso significans, etiam se præter voluntatem sustinere illatas populo calamitates, cum et multa bonitate præstet, qua ad clementiam propensus est, et punire propter improbitatis exsuperantiam cogatur.

ιθ'-κδ'. *Καὶ εἶπε, φησὶ, πρός με ὁ λαός μου· Οὐκ ἀπαγγέλλεις* [80] *ἡμῖν, τί ἐστι ταῦτα, ἃ σὺ ποιεῖς; Καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς· Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρός με, λέγων· Εἰπὲ πρὸς τὸν οἶκον Ἰσραήλ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ βεβηλῶ τὰ ἁγιά μου, φρύαγμα ἰσχύος ὑμῶν, ἐπιθυμήματα ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ ὑπὲρ ὧν φείδονται αἱ ψυχαὶ ὑμῶν· καὶ οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, οὓς ἐγκατελίπετε* [81]*, ἐν ῥομφαίᾳ πεσοῦνται. Καὶ ποιήσετε ὃν τρόπον πεποίηκα, ἀπὸ στόματος αὐτῶν οὐ παρακληθήσεσθε, καὶ ἄρτον ἀνδρῶν οὐ φάγεσθε. Καὶ αἱ κόμαι ὑμῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν, καὶ τὰ ὑποδήματα ὑμῶν ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν· οὔτε μὴ κόψησθε, οὔτε μὴ κλαύσητε· καὶ ἐντακήσεσθε ἐν ταῖς καρδίαις* [82] *ὑμῶν, καὶ* [83] *οὐ παρακαλέσετε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὑμῖν Ἰεζεκιὴλ εἰς τέρας· κατὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, ποιήσετε, ὅταν ἔλθῃ ταῦτα, καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ Ἀδωναῖ Κύριος. Διὰ τῶν πραγμάτων ὑμῖν, φησὶ, τὴν προφητείαν ὑπέδειξα, καὶ ἐν ἐμαυτῷ τὰ ἐσόμενα ὑμῖν ἐσκιαγράφησα. Ὥσπερ γὰρ ἐγὼ, τῆς ὁμόζυγος δεξαμένης τοῦ βίου τὸ τέλος, οὐδὲν ἐποίησα τῶν εἰωθότων ἐπὶ νεκροῖς ἐπιτελεῖσθαι, οὐ θρῆνον, οὐ δάκρυον, οὐ πένθιμον σχῆμα· οὕτω καὶ ὑμεῖς, τῶν υἱῶν ὑμῶν καὶ τῶν θυγατέρων σφαττομένων, καὶ τοῦ ἁγίου νεὼ βεβηλουμένου τῇ τῶν ἀνοσίων βαρβάρων εἰσόδῳ, ἐφ' ᾧ* C

Vers. 19-24. *Et dixit,* inquit, *ad me populus meus: Non annuntias nobis, quæ sint hæc quæ tu facis? Et dixi ad eos: Verbum Domini factum est ad me, dicens: Dic ad domum Israel: Hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego profano sancta mea, superbiam roboris vestri, desideria oculorum vestrorum, et pro quibus parcunt animæ vestræ: et filii vestri, et filiæ vestræ quas reliquistis, gladio concident.* **882** *Et facietis quemadmodum feci, ab ore ipsorum non consolabimini, et panem virorum non comedetis. Et comæ vestræ super caput vestrum, et calceamenta vestra in pedibus vestris: neque plangetis, neque flebitis, et tabescetis in cordibus vestris, et non consolabimini unusquisque fratrem suum. Et erit vobis Ezechiel in portentum; secundum omnia quæcunque fecit facietis, quando venerint hæc, tunc cognoscetis me esse AdonaiDominum.* Per ipsas res, inquit, vobis prophetiam ostendi, et in meipso quæ eventura sint vobis adumbravi. Quemadmodum enim ego mortua conjuge nihil eorum feci, quæ pro mortuis fieri consueverunt, non lamentatus sum, non ploravi, non lugubrem vestem sumpsi: ita etiam vos, filiis et filiabus vestris interfectis, sanctoque templo, propter quod ad hoc usque tempus superbia elati gloriabamini, per impios barbaros, qui ingressi sunt, profanato, et insuper infinitis aliis malis vobis immissis, neque lamentandi D

[k] Cap. XVIII, 23,32.

VARIÆ LECTIONES.

[80] A ἀπαγγελεῖς. [81] B ἐγκατελείπετε. [82] καρδ. Rec. lectio est ἀδικίαις, juxta Hebr. [83] καὶ —ἀδ. σὺτ. Hebr. et gemetis alter cum altero.

Digitized by Google

facultatem consequemini, neque usitata faciendi vobis potestas concedetur, non capitis detondendi, non calceamentis pedes exuendi, neque lacrymarum fontibus doloris acerbitatem leniendi, neque mensa illa fruendi, quæ consolationis ergo instruitur; neque demum aliud quidpiam eorum, quæ usitata sunt, faciendi. Et recordabimini eorum, quæ a propheta facta sunt, et ex eventu rerum cognoscetis, tanquam portentum quoddam et signum fuisse vobis prophetam, qui per ipsas res futura vobis prædixerit.

A μέχρι τοῦ παρόντος ἐκομπάζετε καὶ μεγαλαυχούμενοι διετελεῖτε, καὶ πρὸς τούτοις μυρίοις ἑτέροις περιπειρόμενοι κακοῖς, οὐδὲ θρήνων ἄδειαν ἔξετε, οὐδὲ ποιῆσαι τὰ συνήθη συγχωρηθήσεσθε, οὐ κεφαλὴν ἀποκείραι, οὐχ ὑποδημάτων γυμνῶσαι τοὺς πόδας, οὐ ταῖς λιβάσι τῶν δακρύων τὸ βαρὺ τῆς λύπης ἀποφορτίσασθαι, οὐ παραμυθητικῆς ἀπολαῦσαι τραπέζης, οὐκ ἄλλο τι τῶν συνήθων ἐπιτελέσαι. Καὶ ἀναμνησθήσεσθε τῶν ὑπὸ τοῦ προφήτου γεγενημένων, καὶ μαθήσεσθε διὰ τοῦ τέλους τῶν πραγμάτων, ὅτι καθάπερ τι τέρας ὑμῖν καὶ σημεῖον ὁ προφήτης ἐγένετο, διὰ τῶν πραγμάτων ὑμῖν προσενεγκὼν τῶν ἐσομένων πρόρρησιν.

883 Vers. 25-27. *Et tu, fili hominis, nonne die illo quo aufero ab ipsis robur eorum, elationem gloriationis eorum, desideria oculorum ipsorum, et elationem animæ ipsorum, filios ipsorum, et filias eorum? Die illo veniet salvatus ad te, ut renuntiet tibi in aures. Die illo aperietur os tuum ad salvatum, et loqueris, et non eris mutus amplius, et eris ipsis in portentum, et cognoscent me esse Adonai Dominum.* Non solum in præsenti hæc ipsos edocebis, sed etiam quando prædictio eventu fuerit comprobata, et impiis barbaris tradita fuerint quæ sancta sunt, ac filii ipsorum et filiæ occisi, et advenerit inde aliquis qui facta doceat, tunc in memoriam illis revocans prædictiones haud sustinebis tacere, ut percipiant quod mea voluntate meoque permissu hæc facta sint, pœnasque impiorum facinorum dederint, et quod non propter hostium vires, sed propter justam meam iram passi sint quæcunque pertulerunt. Deinceps ad eos qui finitimi erant Israelis, quique propter eos lætabantur, prophetiam convertit, primosque filios Ammon in medium producit.

κε'-κζ'. *Καὶ σύ, υἱὲ ἀνθρώπου, οὐχὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν λαμβάνω παρ' αὐτῶν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τὴν* B *ἔπαρσιν τῆς καυχήσεως αὐτῶν, τὰ ἐπιθυμήματα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καὶ τὴν ἔπαρσιν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, υἱοὺς αὐτῶν, καὶ θυγατέρας αὐτῶν; Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἥξει ὁ ἀνασωζόμενος πρὸς σέ, τοῦ ἀναγγεῖλαί σοι εἰς τὰ ὦτα. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διανοιχθήσεται τὸ στόμα σου πρὸς τὸν ἀνασωζόμενον, καὶ λαλήσεις, καὶ οὐ μὴ κωφωθῇς οὐκ ἔτι, καὶ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς τέρας, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Ἀδωναῖ Κύριος.* Μὴ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος ταῦτα αὐτοὺς διδάξεις· ἀλλὰ καὶ ὅταν τέλος ἡ πρόρρησις λάβῃ, καὶ τά γε ἅγια τοῖς ἀνοσίοις βαρβάροις παραδοθῇ, οἵ τε υἱοὶ αὐτῶν καὶ αἱ θυγατέρες παραδοθῶσι σφαγῇ, καὶ ἀφίκηταί τις ἐκεῖθεν τὰ γεγενημένα διδάσκων, ἀναμνήσων αὐτοὺς τῆς προρρήσεως, καὶ μὴ ἀνάσχῃ σιγῆσαι, ἵνα μάθωσιν ὡς ἐμοῦ βουληθέντος C καὶ συγχωρήσαντος ταῦτα γεγένηται, καὶ δίκας τίσουσι[84] τῶν ἀσεβημάτων· καὶ οὐ διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἰσχύν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐμὴν δικαίαν ὀργὴν πεπόνθασιν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπὶ τοὺς ἐκ γειτόνων οἰκοῦντας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐφηδομένους αὐτοῖς, τρέπει τὴν προφητείαν, καὶ πρώτους εἰς μέσον ἄγει τοὺς υἱοὺς Ἀμμών.

CAPUT XXV.

Vers. 1-5. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, firma faciem tuam super filios Ammon, et propheta super eos. Et dices filiis Ammon: Audite verbum Adonai Domini; hæc dicit Adonai Dominus: Eo quod gavisi estis super sancta mea, quia profanata sunt, et* **884** *super terram Israelis, quia desolata est, et super domum Judæ, quia abiit* D *in captivitatem: propterea ecce ego trado vos filiis Cedem pro hæreditate, et firmabunt tentoria cum sarcinis suis in te, et ponent in te tabernacula sua, et comedent fructus tuos, et ipsi bibent pinguedinem tuam. Et faciam civitatem Ammon pascua camelorum, et filios Ammon pascua ovium, et cognoscetis me esse Adonai Dominum. Filios Cedem* alii interpretes *filios Orientis* interpretati sunt: hi autem sunt qui ab Ismaele genus ducunt. Dicit igitur auctor omnium rerum Deus per prophetam ad filios Ammon: Quandoquidem gavisi estis, dedica-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

α'-ε'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μέ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ υἱοὺς Ἀμμών, καὶ προφήτευσον ἐπ' αὐτούς. Καὶ ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἀμμών· Ἀκούσατε λόγον Ἀδωναῖ Κυρίου· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐπεχάρητε ἐπὶ τὰ ἅγιά μου, ὅτι ἐβεβηλώθη, καὶ ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἠφανίσθη, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἰούδα, ὅτι ἐπορεύθη ἐν αἰχμαλωσίᾳ· διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ παραδίδωμι ὑμᾶς τοῖς υἱοῖς Κεδὲμ εἰς κληρονομίαν, καὶ κατασκηνώσουσιν ἐν τῇ ἀπαρτίᾳ αὐτῶν ἐν σοί, καὶ δώσουσιν ἐν σοὶ τὰ σκηνώματα αὐτῶν· αὐτοὶ φάγονται τοὺς καρπούς σου, καὶ αὐτοὶ πίονται τὴν πιότητά σου[85]. Καὶ δώσω τὴν πόλιν τοῦ Ἀμμὼν εἰς τομὰς καμήλων, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν εἰς τομὰς προβάτων, καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ Ἀδωναῖ Κύριος. Υἱοὺς Κεδὲμ οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ υἱοὺς Ἀνατολῶν ἡρμήνευσαν· εἰσὶ δὲ οὗτοι ἀπὸ Ἰσμαὴλ[86] τὸ γένος*

VARIÆ LECTIONES.

[84] Β τίνουσι. [85] τ. πιότ. σ. *Hebr.* lac tuum. [86] Ἰσμ. Ed. prior hab. Ἰσραήλ.

Digitized by Google

κατάγοντες. Λέγει τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου πρὸς υἱοὺς Ἀμμών· Ἐπειδὴ ἐφήσθητε θεασάμενοι τὸν ἀφιερωθέντα μοι νεὼν ὑπὸ μιαρῶν καὶ ἀνοσίων ἀνθρώπων πατηθέντα, καὶ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ ἀφανισθεῖσαν, καὶ τὴν Ἰούδα φυλὴν αἰχμάλωτον γενομένην, ὑποχειρίους ὑμᾶς ποιήσω τοῖς πολλῷ τῶν Βαβυλωνίων ὑποδεεστέροις τε καὶ ἀσθενεστέροις, οἳ πολλαῖς σε περιβαλοῦσι συμφοραῖς, τὰς μὲν σκηνὰς ἐν ταῖς σαῖς πόλεσι καταπηγνύντες, τὰς δὲ τῶν καμήλων ἀγέλας ἐν τῇ σῇ καταβόσκοντες χώρᾳ, ὑμᾶς δὲ αὐτοὺς καθιστάντες νομέας προβάτων. Τούτων τοίνυν εἰς ὑμᾶς γιγνομένων, μαθήσεσθε ὡς οὐ διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν πέπονθεν ὁ ἐμὸς λαὸς ἃ πέπονθεν, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ παρανομίαν.

A tum mihi templum ab improbis nefariisque hominibus conculcatum cernentes, ac terram Israelis desolatam, tribumque Judæ in servitutem redactam, vos in eorum redigam potestatem, qui Babyloniis multo fuerint inferiores et imbecilliores : qui quidem te multis afficient calamitatibus, tentoria in urbibus tuis collocantes, camelorum autem greges in agris tuis pascentes, vosque ipsos ovium constituentes pastores. Cum hæc igitur vobis acciderint, intelligetis non propter meam imbecillitatem perpessum esse populum meum quæ passus est, sed propter suam improbitatem.

ς', ζ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐκρότησας τῇ χειρί* [87] *σου, καὶ ἐψόφησας τῷ ποδί σου, καὶ ἐπεχάρης* [88] *τῇ ψυχῇ σου ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ· διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ δώσω σε εἰς διαρπαγὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐξολοθρεύσω σε ἐκ τῶν λαῶν, καὶ ἀπολῶ σε ἐκ τῶν χωρῶν ἀπωλείᾳ, καὶ ἐπιγνώσῃ ὅτι ἐγὼ Ἀδωναῖ Κύριος.* Ἐπειδὴ γάρ, φησὶν, ἐφηδόμενος καὶ ἐπευφραινόμενος τοῖς τοῦ λαοῦ μου κακοῖς, καὶ ταῖς χερσὶν ἐκρότεις, καὶ ψόφον διὰ τῶν ποδῶν ἀπετέλεις σκιρτῶν καὶ χορεύων, τούτου χάριν χαλεπώτερα πείσῃ, καὶ δι' αὐτῶν μαθήσῃ τῶν πραγμάτων τὴν ἐμὴν δεσποτείαν. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν Μωὰβ, ἀδελφὸν ὄντα τοῦ Ἀμμών, καὶ ἀστυγείτονα, μεταφέρει τὴν προφητείαν.

B Vers. 6, 7. *Idcirco hæc dicit Adonai Dominus : Eo quod plausisti manu tua, et insonuisti pede tuo, et gavisus es anima tua super terram Israelis ; propterea ecce ego extendam manum* **885** *meam super te, et dabo te in direptionem in gentibus, et exterminabo te de populis, et perdam te de regionibus perditione, et cognosces, me esse Adonai Dominum.* Quando, inquit, tu gavisus et admodum lætatus es de populi mei malis, et * manibus plaudebas, et pedibus edebas sonitum, saltans et tripudians, idcirco graviora patieris, et ipsis rebus disces, me esse Dominum. Hinc ad Moabum fratrem Ammonis et finitimum prophetiam transfert.

η'-ια'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ ὧν ὅτι εἶπε Μωὰβ καὶ Σηεὶρ* [89], *Ἰδοὺ ὃν τρόπον* [90] *πάντα τὰ ἔθνη, οἶκος Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ παραλύω τὸν ὦμον Μωὰβ ἀπὸ πόλεων* [91] *αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν* [92] *ἀκροτηρίων αὐτοῦ, ἐκλεκτὴν γῆν οἶκον Βαιθασιμοὺθ* [93] *ἐπάνω* [94] *πηγῆς πόλεως παραθαλασσίας τὴν* [95] *Βαελμὼν καὶ τὴν Καριαθέμ. Τοὺς υἱοὺς Κεδὲμ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς* [96] *Ἀμμὼν δέδωκα αὐτοὺς* [97] *εἰς κληρονομίαν, καὶ* [98] *δώσω αὐτὴν εἰς ἔξαρσιν, ὅπως μὴ γένηται μνεία υἱῶν Ἀμμὼν ἐν τοῖς ἔθνεσι* [99]. *Καὶ ἐν* [1] *Μωὰβ ποιήσω ἐκδικήσεις, καὶ ἐπιγνώσεσθε* [2] *ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Τὸν Σηεὶρ τῷ Μωὰβ συνῆψεν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς τῶν γειτονευόντων ὑπῆρχε· Σηεὶρ δὲ καλεῖ τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος κατάγοντας· ἐχρημάτιζε δὲ καὶ Ἐδὼμ, τὸ πυῤῥὸν ἢ τὸ ἐρυθρόν· τὸ Σηεὶρ δὲ, τὸ δασὺ καὶ τετριχωμένον. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἶχεν Ἡσαῦ ὁ τοῦ Ἰακὼβ ἀδελφός. « Ἐξῆλθε γὰρ, φησὶν, ὁ πρῶτος πυῤῥός· ὅλος ὡσεὶ δορὰ, δασύς· » καὶ ὁ πατριάρχης δὲ Ἰακὼβ περὶ αὐτοῦ πρὸς τὴν μητέρα. « Ἔστιν Ἡσαῦ ὁ ἀδελφός μου ἀνὴρ δασὺς, ἐγὼ δὲ

C Vers. 8-11. *Hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod dixit Moab et Seir : Ecce quemadmodum omnes gentes, domus Israel et Juda, idcirco ecce ego dissolvo humerum Moab a civitatibus ipsius, a promontoriis ejus, electam terram domum Bethiasimuth super fontem civitatis maritimæ Baelmon et Cariathem. Filios Cedem super filios Ammon dedi ipsos in hæreditatem, et dabo eam in ablationem, ne sit memoria filiorum Ammon in gentibus. Et in Moab faciam ultiones, et cognoscetis, me esse Dominum.* Seir cum Moabo conjunxit, quia ipsi quoque finitimi erant, et *Seir* vocat ab Esau oriundos : vocabatur autem Edom etiam *flavum* aut *rubrum*, et Seir, *densum* et **886** *hirsutum*. Utrumque horum habuit Esau frater Jacobi. « Egressus est enim D primogenitus, inquit, rufus, totus tanquam pellis, hirsutus [1]. » Patriarcha item Jacob de ipso cum matre loquens, ait : « Esau frater meus est vir pilosus, ego autem vir lævis [m]. » Quoniam igitur, inquit, Seir et Moab, insultantes populi mei malis, dicere ausi sunt nihil interesse inter meum popu-

[1] Gen. xxv, 25. [m] Gen. xxvii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[87] τ. χειρί. Ita A et B ut Ald. et Compl. [88] ἐπεχ. Ita quoque A et B juxta Ald. et Compl. [89] κ. Σηείρ. Additur etiam in A et B ut in Alex. [90] ὃν τρ. Alii præmittunt οὑχ, sed contra Hebr. [91] B πολεμίων, sed minus recte. [92] αὐτ. ἀπὸ τῶν. Des. apud LXX. [93] A Βαιθασιμούθ. [94] ἐπάνω — παραθ. Des. in Hebr. [95] τὴν—Καριαθ. Des. apud LXX. [96] υἱούς. Des. in ed. priori. [97] A αὐτῷ, juxta rec. lect. [98] καὶ — ἔξαρσιν. Des in A et apud LXX, ob geminam, ut videtur, interpretationem. [99] ἐν τ. ἔθν. Additur etiam in A et B ut in Alex. [1] ἐν ita A et B. Alii habent εἰς. [2] A ἐκδίκησιν, καὶ ἐπιγνώσονται, juxta rec. lect.

Digitized by Google

lum et reliquas gentes, et hoc maledictum in me conjectum est, siquidem perinde atque aliarum gentium idola præ imbecillitate populo auxiliari nequivi : hac de causa « dissolvo humerum Moab a civitatibus ipsius, » hoc est, robur ipsorum destruam, neque solum in promontoriis positas, sed etiam maritimas ipsius urbes evertendas curabo. *Maritimas* autem vocat ad mare Mortuum sitas : procul enim ab alio mari incolebant Moabitæ. Et urbium quoque profert nomina, quarum ad præsens usque tempus exiguæ reliquiæ permanserunt, et aliæ sunt hujus, aliæ illius Arabiæ. Addit item se istos eisdem hostibus traditurum esse quibus fratres etiam ipsorum filios Ammon tradiderat, et experientia eos percepturos esse Dominum potentem, qui opem ferre valeat, sed propter populi scelera id facere recuset. Idcirco subjecit : « Et cognoscent me esse Dominum. » Ita prædictis iis quæ sint Moabo eventura, ad Seir, qui idem est Edom, transfert orationem.

A ἀνὴρ λεῖος. » Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, Σηεὶρ καὶ Μωὰβ ἐντρυφῶντες τοῖς τοῦ λαοῦ μου κακοῖς ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι οὐδεμίαν ἔχει διαφορὰν ὁ ἐμὸς λαὸς πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη, εἰς ἐμὲ δὲ αὖτη ἡ βλασφημία κεχώρηκεν, εἴπερ τοῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν εἰδώλοις παραπλησίως ἀσθενῶν οὐκ ἠδυνήθην ἐπαμῦναί μου τῷ λαῷ· τούτου χάριν « Παραλύω [a] τὸν ὦμον Μωὰβ ἀπὸ τῶν πόλεων [b] αὐτοῦ· » τουτέστι, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν καταλύσω· οὐ μόνον δὲ τὰς ἐν ταῖς ἀκρωρείαις διακειμένας, ἀλλὰ καὶ τὰς παραλίας αὐτῶν πόλεις ἀναστάτους ποιήσω. *Παραλίας* δὲ λέγει τὰς παρὰ τὴν νεκρὰν θάλασσαν διακειμένας· τῆς γὰρ ἄλλης θαλάσσης πόρρωθεν ᾤκουν οἱ Μωαβῖται. Λέγει δὲ καὶ τὰ τῶν πόλεων ὀνόματα, ὧν μέχρι τοῦ παρόντος ὀλίγον μεμένηκε λείψανον· καὶ τὰ μὲν ἐστι B ταύτης τῆς Ἀραβίας, τὰ δὲ ἐκείνης. Προστίθησι δὲ, ὅτι καὶ τούτους τοῖς αὐτοῖς παραδώσει πολεμίοις, οἷς καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν, καὶ ὅτι τῇ πείρᾳ μαθήσονται, ὡς δυνατός ἐστι δεσπότης, ἐπαμῦναι μὲν δυνάμενος, διὰ δὲ τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἀνεχόμενος. Διὸ ἐπήγαγε· « Καὶ ἐπιγνώσονται, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Οὕτω τὰ συμβησόμενα τῷ Μωὰβ προαγορεύσας, ἐπὶ τὸν Σηεὶρ, τὸν καὶ Ἐδὼμ, μεταφέρει τὸν λόγον

[a] Vers. 12-14. *Hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod fecit Idumæa* **887** *ulciscendo eos ultione in ira in domo Judæ, et memoriam malorum retinuerunt, et ulti sunt ultionem ab eis : idcirco hæc dicit Adonai Dominus : Et extendam manum meam super Idumæam, et exterminabo ab ea hominem et pecus, et ponam eam desertam, et de Thæman et Dædan qui persecutionem sustinent gladio cadent. Et dabo ultionem meam super Idumæam in manu populi mei Israel, et facient in Idumæa secundum iram meam, et cognoscent ultionem meam, dicit Adonai Dominus.* Cum enim non ut Moabitæ solum et Ammanitæ lætati sint, sed etiam factis suam improbitatem indicarint, pristina illa servata ira : « Iratus est enim Esau Jacobo, inquit, pro benedictione qua benedixit ei pater ejus [n] : » hanc ob rem non aliis ipsos hostibus tradam, sed ipsi populo meo ab eo injuria affecto, ut per totalem desolationem discant mei dominii potentiam. Thæman autem urbs est Idumææ, et Dædan itidem, eorum qui a Chettura nati sunt patriarchæ Abrahæ, et ab urbium conditoribus nomen acceperunt. Propinqua autem erat Dædan Idumææ, et cum ea consentiebat. Ita iis quæ ad hos pertinent prædictis, ad alienigenas transfert prædictionem. Idumæi enim, cum ab Isaaco oriundi sint, non sunt alienigenæ : neque Ammanitæ, aut Moabitæ, qui a Loto genus ducunt. Allophyli igitur erant Tyrii et Sidonii, et alii omnes horum **888** finitimi : sed præcipue allophylos divina Scriptura vocat Ascalonitas, et Gazæos, et Getthæos, et Acaronitas, et Azotios, quia Judæ

ιβ'-ιδ'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐποίησεν ἡ Ἰδουμαία ἐν τῷ ἐκδικῆσαι αὐτοὺς ἐκδίκησιν ἐν μήνιδι [c] ἐν τῷ οἴκῳ Ἰούδα, καὶ ἐμνησικάκησαν, καὶ ἐξεδίκησαν δίκην ἀπ' αὐτῶν [d]· διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ ἐξολοθρεύσω ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος, καὶ θήσομαι αὐτὴν ἔρημον, καὶ ἐκ Θαιμὰν καὶ Δαιδὰν [e] διωκόμενοι ἐν ῥομφαίᾳ πεσοῦνται. Καὶ δώσω τὴν ἐκδίκησίν μου ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐν χειρὶ λαοῦ μου Ἰσραὴλ, καὶ ποιήσουσιν ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ κατὰ τὴν ὀργήν μου [f], καὶ ἐπιγνώσονται τὴν ἐκδίκησίν μου, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Ἐπειδὴ γὰρ οὐ μόνον παραπλησίως Μωαβῖται καὶ Ἀμμανῖται ἐφήσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἔργοις [g] τὴν οἰκείαν ἐπεδείξαντο πονηρίαν, τὴν προτέραν ἐκείνην μῆνιν φυλάξαντες· « Ἐνεκότει γὰρ, φησὶν, Ἡσαὺ τῷ [10] Ἰακὼβ περὶ τῆς εὐλογίας ἧς ηὐλόγησεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ· » τούτου χάριν οὐχ ἑτέροις αὐτοὺς πολεμίοις παραδώσω, ἀλλ' αὐτῷ τῷ ὑπ' αὐτῶν ἠδικημένῳ λαῷ μου, ὥστε διὰ τῆς παντελοῦς ἐρημίας μαθεῖν αὐτοὺς τῆς ἐμῆς δεσποτείας τὴν δύναμιν. Θαιμὰν δὲ πόλις τῆς Ἰδουμαίας, καὶ Δαιδὰν ὡσαύτως, τῶν ἀπὸ Χεττούρας γενομένων τῷ πατριάρχῃ Ἀβραὰμ, ἐπώνυμοι δὲ ἦσαν τῶν οἰκιστῶν. Ἐκλησίαζε δὲ ἡ Δαιδὰν τῇ Ἰδουμαίᾳ, καὶ συνεφώνει. Οὕτω τὰ κατὰ τούτους προαγορεύσας, ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους μεταφέρει τὴν πρόῤῥησιν. Ἰδουμαῖοι γὰρ οὐκ ἀλλόφυλοι, τοῦ Ἰσαὰκ ὄντες [11] ἀπόγονοι· οὔτε μὴν Ἀμμανῖται καὶ Μωαβῖται, ἐκ τοῦ Λὼτ τὸ γένος κατάγοντες. Ἦσαν μὲν οὖν ἀλλόφυλοι καὶ Τύριοι καὶ Σι-

[n] Gen. xxvii, 41.

VARIÆ LECTIONES.

[a] B παραλύσω. [b] B πολεμίων. [c] ἐκδ. ἐν μήν. Des. in A. [d] ἀπ' αὐτ. Des. in A. [e] καὶ Δαιδ. Des. in A. [f] μου. A addit, καὶ κατὰ τὸν θυμόν μου. [g] B ἔργῳ. [10] Ἡσαῦ τῷ. Ex B suppl. [11] ὄντες. Ex B suppl.

Digitized by Google

δώνιοι, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οἱ τούτων πλησιόχωροι · διαφερόντως δὲ ἀλλοφύλους ἡ θεία καλεῖ Γραφὴ Ἀσκαλωνίτας καὶ Γαζαίους, Γεθθαίους τε καὶ Ἀκαρωνίτας, καὶ Ἀζωτίους, ἐπειδὴ τῇ τοῦ Ἰούδα φυλῇ συνημμένην εἶχον τὴν γῆν, καὶ λίαν ἦσαν ὅμοροι, καὶ πλησιόχωροι. Λέγει τοίνυν καὶ τὰ τούτοις συμβησόμενα.

A tribui conjunctam habebant terram, et valde vicini erant ac finitimi. Dicit igitur etiam ea quæ his eventura essent.

ιε'-ιζ'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος · Ἀνθ' ὧν ἐποίησαν οἱ ἀλλόφυλοι ἐν μήνιδι* [12], *καὶ ἐξανέστησαν ἐκδίκησιν ἐπιχαίροντες ἐξ ὅλης ψυχῆς* [13], *τοῦ διαφθεῖραι* [14] *κατ' ἔχθραν αἰώνιον. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος · Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκτενῶ τὰς χεῖράς μου* [15] *ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ ἐξολοθρεύσω τοὺς Κρῆτας, καὶ ἀπολῶ τοὺς καταλοίπους τοὺς κατοικοῦντας τὴν παραλίαν* [16]. *Καὶ ποιήσω εἰς αὐτοὺς ἐκδικήσεις μεγάλας ἐν ἐλεγμοῖς θυμοῦ μου, καὶ ἐπιγνώσονται, ὅτι ἐγὼ Ἀδωναῖ Κύριος, ἐν τῷ δοῦναι τὴν ἐκδίκησίν μου ἐπ' αὐτούς.* Καὶ τούτοις ὁμοίως τοῖς Ἰδουμαίοις μῆνιν ἐγκαλεῖ. Μνησικακήσαντες γὰρ, φησὶ, τῷ λαῷ μου, ὡς νενικηκότι καὶ τὴν οἰκείαν βασιλείαν κρατύναντι, τὸν τῆς συμφορᾶς καιρὸν τιμωρίας καιρὸν ἐποιήσαντο, καὶ ἐπαναστάντες μυρία διέθεσαν αὐτοῖς κακά · τούτου χάριν ἐγὼ δίκας αὐτοὺς τῆς μήνιδος πράξομαι, καὶ θεηλάτοις αὐτοὺς παραδώσω πληγαῖς, καὶ σὺν τοῖς ἄρχουσι τοὺς ὑπηκόους διαφθερῶ, καὶ ἀφύκτοις αὐτοὺς ἐκδώσω κακοῖς · ἵνα δι' ὧν ὑπομένουσι τῆς ἐμῆς δεσποτείας ἐπιγνῶσι τὴν δύναμιν. Ἡμεῖς δὲ μὴ ἀναμένωμεν διὰ τῆς τῶν κακῶν πείρας τὸν ἡμέτερον ἐπιγνῶναι Δεσπότην · ἀλλὰ διὰ τῶν ἀεννάων αὐτοῦ δωρεῶν δεξάμενοι τὴν ἐπίγνωσιν, εὐγνώμονες περὶ τὰς εὐεργεσίας γενώμεθα, καὶ φύγωμεν τῆς μήνιδος τὸ πάθος, τοὺς ὀλεθρίους τούτου μαθόντες καρπούς · καὶ τὴν ἀποστολικὴν φυλάξωμεν ἐντολὴν, μὴ ἀναμένοντες τῇ λύπῃ τῇ κατ' ἀλλήλων ἐπιδῦναι τὸν ἥλιον · ἀλλὰ πρὸ τῶν ἐκείνου δυσμῶν τὴν ὀργὴν κατασβέσωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ὀργὴν τοῦ δικαίου κριτοῦ παύσομεν, καὶ τὴν ἐράσμιον ἐκείνην καὶ τριπόθητον εὐμένειαν καρπωσόμεθα · ἧς εἴη πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [17]. Ἀμήν.

VERS. 15-17. *Hæc dicit Adonai Dominus : Eo quod fecerunt alienigenæ in ira, et suscitaverunt ultionem gaudentes ex tota anima, ut corrumperent secundum odium sempiternum. Idcirco hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego extendam manus meas super alienigenas, et exterminabo Cretenses, et perdam reliquos habitantes oram maritimam. Et faciam in ipsos ultiones magnas in redargutionibus furoris mei, et cognoscent me esse Adonai Dominum, cum dedero ultionem meam super eos.* His * etiam æque ac idumæis odium vitio vertit. Memores enim, inquit, injuriarum a populo meo acceptarum, quasi a victore et proprio regno potito, calamitatis tempus ultionis tempus fecerunt, et in eos invadentes innumeris malis eos affecere. Hac de causa ego pœnas odii ab illis exigam, et divinitus illis plagas infligam, et una cum principibus eos qui subjecti sunt illis interficiam, et in mala, quæ evadere nequeant, impellam, ut per ea quæ sustinuerint mei dominii jura cognoscant. Nos autem ne exspectemus, dum malorum experientia Dominum nostrum agnoscamus, sed ex perpetuis illius donis percepta cognitione, erga illius beneficia gratos nos præbeamus, ultionisque **889** cupiditatem cognitis ipsius perniciosis fructibus evitemus, apostolicoque præcepto pareamus, haud exspectantes ut super mutuas offensas occidat sol, sed ante illius occasum iram sedemus. Ita enim justi judicis contra nos iram mitigabimus, amabilique illa et optatissima benevolentia fruemur : cujus utinam compotes omnes simus gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES

[12] ἐν μήν. A ἐκδικήσει. [13] ἐξ. ὅλ. ψ. A ἐκ ψυχῆς. [14] διαφθ. — αἰών. A ἐξαλεῖψαι ἕως αἰῶνος. B post διαφθεῖραι addit ἐκ ψυχῆς. [15] A ἐκτείνω τὴν χεῖρά μου. · [16] A παραθαλασσίαν. [17] τῶν αἰών. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'

LIBER UNDECIMUS.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

α', β. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ ἔτει, μιᾷ τοῦ μηνός, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων ·*

CAPUT XXVI.

VERS. 1, 2. *Et factum est anno undecimo, primo (die) mensis, factum est verbum Domini ad me*

Digitized by Google

licens : Eo quod dixit Tyrus de Hierosolyma : Euge, contrita est, periit, gentes conversæ sunt ad me, quæ plena erat deserta fuit. Anno undecimo captivitatis Jechoniæ, regni vero Sedeciæ mense quarto, nono (die) mensis, a Babyloniis Hierosolyma capta est. Paucis igitur diebus antequam caperetur, jubetur propheta contra Tyrum prophetica verba facere. Tyrus enim *Sor* incolarum lingua vocatur. Ipsa autem lætata fuerat de obsidione Hierosolymæ, existimans fore ut, nobilissima illa urbe eversa, ipsa **890** in omnes finitimas gentes potiretur imperio.

VERS. 3-6. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego induco super Tyrum, et adducam super te gentes multas, sicut ascendit mare fluctibus suis : et diruent muros tuos. Destruent turres tuas, et ventilabo pulverem ejus ab ea, et dabo eam in lævem petram. Exsiccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus, et erit in prædam gentibus. Et filiæ ipsius in agro gladio interficientur, et cognoscent me esse Dominum.* Per hæc Babyloniorum cum exercitu profectionem ipsi minatur, aitque, dirutis muris ipsam ita desertam fore, ut quibusdam lævibus lapidibus comparari possit, quibus explicare sagenas piscatores consuevere. Asserit item subjectas illi urbes et vicos eversum iri : has enim *filias ejus* nuncupat. Significat præterea utilitatem ex calamitatibus orituram, cum dicit :

Cognoscent me esse Dominum. (VERS. 7, 8.) *Quia hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego adduco super te, Tyrum, Nabuchodonosorem regem Babylonis ab Aquilone. Rex regum est, cum equis, et curribus, et equitibus, et congregatione gentium valde multarum. Iste filias tuas quæ in campo sunt gladio interficiet, et dabit super te propugnaculum, et circumædificabit te, et* **891** *ponet tibi vallum, et circumædificabit super te in circuitu, et vallum, et circumstantiam armorum, et lanceas suas contra te dabit. Propugnaculum* vocat arces, quas invadentes hostes ædificare consueverunt, ut et quæ foris sunt prædentur, et rerum necessariarum inopia obsessos interimant. *Circumædificare* autem ea quæ extra ab hostibus ædificantur mœnia nuncupat. Et addet, inquit, ad hanc ædificationem, vallum, et fossas, et aggeres, ut nemo exire audeat, et facile inde omnis generis tela conjici possint. Deinde subjicit :

A Ἀνθ' ὧν [16] εἶπε Σόρ [17] ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, Εὖγε, συνετρίβη, ἀπόλωλε [18], τὰ ἔθνη ἐπεστράφη πρὸς μὲ, ἡ πλήρης [21] ἠρήμωται. Ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ ἔτει τῆς Ἰεχονίου μὲν αἰχμαλωσίας, Σεδεκίου δὲ βασιλείας ἐν τῷ τετάρτῳ μηνὶ, ἐννάτῃ [22] τοῦ μηνὸς, ἑάλω ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἡ Ἱερουσαλήμ. Πρὸ ὀλίγων τοίνυν ἡμερῶν τῆς ἁλώσεως, κελεύεται ὁ προφήτης κατὰ τῆς Τύρου τοὺς προφητικοὺς ποιήσασθαι λόγους. Ἡ γὰρ Τύρος Σὸρ τῇ ἐπιχωρίῳ προσαγορεύεται φωνῇ. Ἐφήσθη δὲ καὶ αὐτὴ [23] τῇ τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίᾳ, καὶ ὑπέλαβεν, ὅτι τῆς περιφανεστάτης ἐκείνης καταλυθείσης πόλεως, αὐτὴ τὸ κράτος κατὰ πάντων τῶν πλησιοχώρων ἐθνῶν ἀναδύσεται.

B Γ'-Ϛ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ* [24] *Σὸρ, καὶ ἀνάξω ἐπὶ σὲ ἔθνη πολλὰ, ὡς ἀναβαίνει ἡ θάλασσα τοῖς κύμασιν αὐτῆς, καὶ* [25] *καταβαλοῦσι τὰ τείχη σου* [26]· *Καὶ καθελοῦσι* [27] *τοὺς πύργους σου, καὶ λικμήσω τὸν χοῦν αὐτῆς ἀπ' αὐτῆς, καὶ δώσω αὐτὴν* [28] *εἰς λεωπετρίαν. Ψυγμὸς σαγηνῶν ἔσται ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, ὅτι ἐγὼ λελάληκα* [29], *λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, καὶ ἔσται εἰς προνομὴν τοῖς ἔθνεσι Καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς αἱ ἐν τῷ πεδίῳ μαχαίρᾳ ἀναιρεθήσονται, καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Τὴν τῶν Βαβυλωνίων αὐτῇ [30] στρατείαν ἀπειλεῖ διὰ τούτων· λέγει δὲ, καὶ τοὺς περιβόλους αὐτῆς καταλυθήσεσθαι, καὶ ἔρημον αὐτὴν γενήσεσθαι, ὥστε ἐοικέναι πέτραις τισὶ λείαις, αἷς τὰς σαγήνας ἐξαπλοῦν εἰώθασιν οἱ ἁλιεῖς. Λέγει δὲ καὶ τὰς ὑπηκόους αὐτῇ πόλεις καὶ κώμας ἀναστάτους ἔσεσθαι· ταύτας γὰρ θυγατέρας αὐτῆς ὀνομάζει. Σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν συμφορῶν κέρδος·

C Ζ', Η'. *Γνώσονται* γὰρ, φησὶν, *ὅτι ἐγὼ Κύριος. Ὅτι τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἄγω* [31] *ἐπὶ σὲ, Σὸρ, τὸν Ναβουχοδονόσορ βασιλέα Βαβυλῶνος ἀπὸ τοῦ βορρᾶ· βασιλεὺς βασιλέων ἐστὶ, μεθ' ἵππων καὶ ἁρμάτων, καὶ ἱππέων, καὶ ἀγωγῆς* [32] *ἐθνῶν πολλῶν σφόδρα. Οὗτος τὰς θυγατέρας σου τὰς ἐν τῷ πεδίῳ μαχαίρᾳ ἀνελεῖ, καὶ δώσει ἐπὶ σὲ προφυλακὴν, καὶ περιοικοδομήσει σε* [33], *καὶ βαλεῖ σοι τάφρον, καὶ περιοικοδομήσει ἐπὶ σὲ κύκλῳ χάρακα, καὶ περίστασιν ὅπλων, καὶ τὰς λόγχας αὐτοῦ ἀπέναντί σου δώσει.* — *Προφυλακὴν* καλεῖ τὰ ὁρμητήρια, ἃ οἰκοδομεῖν εἰώθασιν οἱ ἐπιόντες πολέμιοι, ὥστε καὶ τὰ ἔξω λῃΐζεσθαι, καὶ σπάνει [34] τῶν ἀναγκαίων τοὺς πολιορκουμένους φθείρεσθαι· *περιοικοδομεῖν* δὲ τὰ οἰκοδομούμενα ἔξωθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων τείχη καλεῖ. Προσθήσει δὲ, φησὶ, τῇ περιτειχίσει ταύτῃ χαρακώματα, καὶ τάφρους, καὶ χώματα, ὥστε μηδένα μὲν ἐξιέναι τολμᾷν, ῥᾳδίως δὲ παντοδαπὰ [35] ἀκοντίζεσθαι βέλη. Εἶτα ἐπάγει·

D

VARIÆ LECTIONES.

[16] Ἀνθ' ὧν. Apud LXX præm. Υἱὲ ἀνθρώπου. [17] A Σώρ. [18] ἀπ. — πρὸς μέ. *Hebr.* januæ populorum conversæ sunt ad me. [21] ἡ πλ. *Hebr.* implebor. [22] ἐνν. Ita ex B restituta est vera lectio, pro τετάρτῃ, ut hab. ed. prior. Conf. IV Reg. XXV, 2 juxta LXX, et Jerem, LII, 6, 7. [23] B αὐτῇ. [24] ἐπ. ἐπί. A ἐπὶ σέ, juxta rec. lect. [25] καί. Hoc loco incipit vers. 4, apud O' et in Hebr. [26] σου. A Σώρ, juxta rec. lect. [27] καθ. A καταβαλοῦσι, juxta rec. lect. [28] αὐτ. Des. in A. [29] λελ. A præm. Κύριος. [30] B αὐτήν. [31] A ἐπάγω, juxta rec. lect. [32] καὶ ἀγωγ. B συναγωγῆς, omisso καί, quod præm. in A. [33] σὲ — περιοικ. A habet tantum, καὶ ποιήσει. Lectio quam exhibet textus, consentit cum Ald. et Compl. [34] σπ. B præm. τῇ. [35] παντ. B præm. τά.

Digitized by Google

θ'-ιθ'. *Τὰ τείχη σου, καὶ τοὺς πύργους σου καθελεῖ ἐν τοῖς ὅπλοις*[36] *ἑαυτοῦ. Ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἵππων*[37] *αὐτοῦ κατακαλύψει σε ὁ κονιορτὸς αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς φωνῆς τῶν ἱππέων αὐτοῦ, καὶ τῶν τροχῶν τῶν ἁρμάτων αὐτοῦ, σεισθήσεται τὰ τείχη σου, εἰσπορευομένου αὐτοῦ τὰς πύλας σου, ὡς εἰσπορευομένου*[38] *εἰς πόλιν ἐκ πεδίου. Ἐν ταῖς ὁπλαῖς τῶν ἵππων αὐτοῦ καταπατήσουσι πάσας τὰς πλατείας σου· τὸν λαόν σου μαχαίρᾳ ἀνελεῖ, καὶ τὴν ὑπόστασιν*[39] *τῆς ἰσχύος σου ἐπὶ τὴν γῆν κατάξει. Καὶ προνομεύσει τὴν δύναμίν σου, καὶ σκυλεύσει τὰ ὑπάρχοντά σου, καὶ καταβαλεῖ τὰ τείχη σου, καὶ τοὺς οἴκους σου τοὺς ἐπιθυμητοὺς καθελεῖ*[40]*, καὶ τοὺς λίθους σου, καὶ τὰ ξύλα σου, καὶ τὸν χοῦν σου εἰς μέσον τῆς θαλάσσης ἐμβαλεῖ. Καὶ καταλύσει*[41] *τὸ πλῆθος τῶν μουσικῶν σου, καὶ ἡ φωνὴ τῶν ψαλτηρίων σου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἔτι. Καὶ δώσω σε εἰς*[42] *λεωπετρίαν, ψυγμὸς σαγηνῶν ἔσῃ, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομηθῇς ἔτι, ὅτι ἐγὼ λελάληκα*[43]*, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Ἀληθῆ, φησὶ, πάντα τὰ ὑπ' ἐμοῦ προαγορευόμενα. Ὡς ἀψευδῆ τοίνυν δέξαι τὴν πρόῤῥησιν, ὅτι καὶ τὰ τείχη σου καθελοῦσιν οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ τὰς οἰκίας σου καταλύσαντες τὰς πλησιαζούσας, αὐτὰς ἐκ τῶν λίθων ἐμπλήσουσι· τοσοῦτος δὲ ἔσται τῶν ἵππων καὶ τῶν ἁρμάτων ὁ κτύπος, ὡς δοκεῖν σεισμῷ τινι κατασείεσθαι τὴν πόλιν. Καὶ τὰ ὑπάρχοντά σου λῃσονται, τοὺς δὲ οἰκήτοράς σου ἐξανδραποδίσουσι· τοσαύτη δὲ καταλήψεται ἐρημία, ὡς ἐν σοὶ τοὺς ἁλιέας ξηραίνειν τὰς βραχείσας σαγήνας, καὶ ἅπερ ποιεῖν εἰώθασιν ἐν ταῖς λείαις πέτραις, ταῖς τῇ θαλάττῃ πλησιαζούσαις, τοῦτο ἐν σοὶ διὰ τὴν πολλὴν ἐρημίαν ποιήσουσι. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἔτι οὐ μὴ οἰκοδομηθήσῃ, » ἐκ τῆς τοῦ μακαρίου Ἡσαΐου τοῦ προφήτου μαθησόμεθα προφητείας. Κἀκεῖνος γὰρ ὁ προφήτης λυπηρὰ τῇ Τύρῳ προεθέσπισεν, ἀλλὰ χρόνῳ τινὶ ῥητῷ τὰ λυπηρὰ περιώρισε· « Καταλειφθήσεται γὰρ, φησὶ, Τύρος ἑβδομήκοντα ἔτη, ὡς χρόνον βασιλέως ἑνὸς, ὡς χρόνον ἀνθρώπου· καὶ ἔσται, μετὰ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐπισκοπὴν ποιήσει ὁ Θεὸς Τύρου, καὶ πάλιν ἀποκατασταθήσεται εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ ἔσται ἡ ἐμπορία αὐτῆς ἁγία τῷ Κυρίῳ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸ τοίνυν, « Οὐ μὴ οἰκοδομηθήσεται, » τὴν τῶν τρόπων μεταβολὴν αἰνίττεται· ὅτι κατὰ τὴν προτέραν ἀσέβειαν οὐκ οἰκοδομηθήσεται, ἀλλ' ἑτέραν καὶ ἀντικρυς ἐναντίαν οἰκοδομὴν λήψεται, ἥτις, κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, ἁγία ἔσται τῷ Κυρίῳ. Καὶ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα, καὶ ἡ νῦν κρατοῦσα εὐσέβεια. Ἀπὸ γὰρ τῆς προτέρας δεισιδαιμονίας καὶ τῆς περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης, πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψασα, τὸ τῆς θεογνωσίας ἐδέξατο φῶς

ιε', ις'. *Ὅτι τάδε λέγει Κύριος τῇ Σόρ· Μὴ*[44] *οὐχὶ ἀπὸ φωνῆς*[45] *τῆς πτώσεώς σου, ἐν*[46] *τῷ*

Vers. 9-14. *Muros tuos, et turres tuas destruet armis suis. Ob multitudinem equorum ejus operiet te pulvis eorum, a sonitu equitum ejus, et rotarum curruum ipsius, commovebuntur muri tui, ingrediente illo portas tuas tanquam ingrediente in urbem de campo. Ungulis equorum suorum conculcabunt omnes plateas tuas : populum tuum gladio interficiet, et substantiam roboris tui in terram deducet. Et deprædabitur potentiam tuam, et spoliabit facultates tuas, et destruet muros tuos, et domos tuas desiderabiles evertet, et lapides tuos, et ligna tua, et pulverem tuum in medium maris injiciet. Et dissolvet multitudinem musicorum tuorum, et vox psalteriorum tuorum non audietur amplius. Et dabo te in lævem petram : exsiccatio sagenarum eris, et non* **892** *ædificaberis amplius, quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus.* Vera, inquit, omnia sunt quæ a me prædicuntur. Igitur ut a mendacio vacuam excipe prædictionem ; nam muros tuos diruent Babylonii, et domos tuas evertentes, quæ illis propinquæ sunt, lapidibus complebunt : tantusque erit equorum et curruum strepitus, ut videatur quodam veluti terræ motu urbs commoveri. Et facultates tuas diripient, et incolas tuos redigent in servitutem : tantaque solitudine occupaberis, ut in te piscatores sagenas madefactas exsiccent, et quæ in lævibus saxis mari propinquis facere consueverunt, ea in te præ multa solitudine facturi sint. Illud autem, « non amplius ædificaberis, » ex beati Isaiæ prophetæ prophetia cognoscemus. Etenim propheta ille itidem calamitates Tyro vaticinatus est, verum tempore quodam definito miserias circumscripsit. « Derelinquetur enim Tyrus, inquit, septuaginta annis, sicut tempus regis unius, sicut tempus hominis. Et erit, post septuaginta annos visitationem Tyri faciet Deus, et rursus restituetur in antiquum, et erit emporium omnibus regnis orbis terræ, super faciem totius terræ : et erit negotiatio ejus sancta Domino, » et quæ sequuntur [o]. Illud igitur, « non ædificabitur, » morum innuit mutationem : quia secundum pristinam impietatem non ædificabitur, sed aliam et aperte contrariam ædificationem nanciscetur, quæ secundum prophetam Isaiam sancta erit Domino. Et res testantur, atque ea quæ nunc viget pietas. **893** A pristina enim superstitione et errore circa idola, ad Deum conversa, divinæ cognitionis lumen excepit.

Vers. 15, 16. *Quia hæc dicit Dominus Tyro : Nonne a voce ruinæ tuæ, cum gemuerint vulnerati*

[o] Isa. XXIII, 15, 17, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[36] καθ. — ὅπλ. A καταβαλεῖ ἐν ταῖς μαχαίραις. [37] ἵππ. B ὅπλων, ascripta tamen lect. altera. [38] A εἰσπορευόμενος. *Hebr.* tanquam per introitus urbis disruptæ. [39] τὴν ὑπόστ. *Hebr.* statuas. [40] καθ. Des. in A. [41] A καταδύπει. [42] εἰς. Des. in A. [43] λελ. A præm. Κύριος. [44] Μή. Des. in A. [45] φων. A præm. τῆς. [46] ἐν — τραυμ. σου. Des. in A.

Digitized by Google

tui, cum interfecti fuerint gladiis in medio tui, commorcbuntur insulæ? Et descendent de thronis suis omnes principes gentium maris, et auferent mitras de capitibus suis, et vestimento suo vario exuentur? stupore stupebunt, super terram sedebunt, et verebuntur perditionem suam, et suspirabunt super te? Illustris fuit Tyrus a principio, non in Asia tantum, sed etiam in Europa : necessario igitur, quæ ei accidit calamitas, innotuit. Hac autem percepta, inquit, qui in insulis habitant, perterrebuntur, et eorum reges præ tristitia et mœrore etiam diademata non imponent capiti (hæc enim *mitras* vocavit), et sumptuosa deposita veste, lugubrem habitum assument, eadem se passuros existimantes : quod significavit, cum dixit : « Et verebuntur perditionem suam. » Atque ita illos cruciabit malorum tuorum nuntius, ut etiam lamentum super te facturi et dicturi sint :

Ὡς : « Καὶ φοβηθήσονται τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν. » Οὕτω δὲ αὐτοὺς ἀνιάσει ἡ τῶν σῶν κακῶν ἀγγελία, ὅτι καὶ θρῆνον ἐπὶ σοὶ λήψονται, καὶ ἐροῦσι·

στενάξαι τραυματίας σου, ἐν τῷ ἀναιρεθῆναι μαχαίραις [47] ἐν μέσῳ σου, σεισθήσονται αἱ νῆσοι, Καὶ καταβήσονται ἀπὸ [48] τῶν θρόνων αὐτῶν πάντες ἄρχοντες [49] τῶν ἐθνῶν τῆς θαλάσσης, καὶ ἀφελοῦνται τὰς [50] μίτρας ἀπὸ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν, καὶ τὸν ἱματισμὸν αὐτῶν τὸν ποικίλον ἐκδύσονται; ἐκστάσει ἐκστήσονται, ἐπὶ γῆν καθιοῦνται [51], καὶ φοβηθήσονται τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν [52], καὶ στενάξουσιν ἐπὶ σέ; Ἐπίσημος ἦν ἡ Τύρος ἀνέκαθεν, οὐκ ἐν τῇ Ἀσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ· ἀναγκαίως τοίνυν καὶ ἡ προσπεσοῦσα αὐτῇ συμφορὰ γνώριμος ἐγένετο. Ταύτην δὲ, φησὶ, μαθόντες οἱ τὰς νήσους οἰκοῦντες ἐκδειματωθήσονται, καὶ οἱ τούτων δὲ βασιλεῖς ἐξ ἀθυμίας καὶ ἀχθηδόνος, καὶ τῶν διαδημάτων τὰς κεφαλὰς γυμνώσουσι· ταῦτα γὰρ *μίτρας* ἐκάλεσε· καὶ τὴν πολυτελῆ ἐσθῆτα ἐκδύσονται, καὶ πένθιμον ἀναλήψονται σχῆμα, τὰ αὐτὰ πείσεσθαι προσδοκῶντες. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκὼς : « Καὶ φοβηθήσονται τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν. »

Vers. 17, 18. *Quomodo periisti, et eversa es ex mari, civitas laudabilis, quæ fuit fortis in mari, ipsa et inhabitantes* **894** *eam? quæ injecit timorem sui omnibus habitantibus in ea. Et verebuntur insulæ a die ruinæ tuæ, et turbabuntur insulæ a potestate tua in mari.* Reputantes, inquit, pristinam tuam potestatem, et calamitatem, quæ te nunc corripuit, conspicientes, te quidem lamentis prosequentur, urbem olim nobilissimam ac celeberrimam, ob res vero suas ipsi solliciti erunt, veriti, ne in eadem incidant mala.

ιζ', ιη'. *Πῶς ἀπώλου, καὶ κατελύθης* [53] *ἐκ θαλάσσης, ἡ πόλις ἡ ἐπαινετὴ, ἥτις ἐγενήθη ἰσχυρὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ, αὐτὴ, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτήν; ἡ δοῦσα τὸν φόβον αὐτῆς πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν. Καὶ φοβηθήσονται* [54] *αἱ νῆσοι ἐν ἡμέρᾳ πτώσεώς σου, καὶ ταραχθήσονται αἱ νῆσοι ἀπὸ τῆς ἐξουσίας* [55] *σου ἐν τῇ θαλάσσῃ* [56]. Λογιζόμενοι, φησὶ, τὴν προτέραν ἐξουσίαν σου, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος καταλαβοῦσάν σε συμφορὰν θεωροῦντες, σὲ μὲν θρηνήσουσι τὴν πάλαι πολυθρύλλητον καὶ περιβόητον· τὰ δὲ κατὰ σφᾶς αὐτοὺς μεριμνήσουσι, δεδοικότες μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπέσωσιν.

Vers. 19, 20. *Quia hæc dicit Adonai Dominus : Cum dedero te urbem desolatam, sicut urbes quæ non habitabuntur, cum reduxero ego super te abyssum, et cooperiet te aqua multa. Et deducam te ad descendentes in puteum, ad populum sæculi, et collocabo te in profunda terræ, sicut solitudinem æternam, cum descendentibus in foveam, ut non habiteris, neque resurgas super terram vitæ. Abyssum* vocavit Babylonii exercitum propter multitudinem. Cum enim ipsa quoque circumflua sit, et ampla insula, et tota intus in mari sita, unum a terra aditum habens, congrua usus est translatione, *aquam multam* et *abyssum* vocans hostium copias. Illud autem, « deducam ad descendentes in foveam ad populum sæculi, » mortem significat, cui omnes obnoxii in hoc ævo fuerunt, quicunque e vita decesserunt. *Populum* igitur *sæculi* mortuos nominavit. Illud vero, « neque resurgas super terram vitæ, » id quod in psalmis habetur declarat : « Ideo non **895** resurgent impii in judicio, neque pec-

ιθ', κ'. *Ὅτι τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ὅταν δῶ σε πόλιν ἠρημωμένην, ὡς τὰς πόλεις τὰς μὴ κατοικηθησομένας, ἐν τῷ ἀναγαγεῖν με ἐπὶ σὲ τὴν ἄβυσσον, καὶ καλύψει* [57] *σε ὕδωρ πολύ. Καὶ καταβιβάσω σε πρὸς τοὺς καταβαίνοντας εἰς βόθρον, πρὸς λαὸν αἰῶνος, καὶ κατοικιῶ σε εἰς βάθη τῆς γῆς, ὡς ἔρημον αἰώνιον μετὰ καταβαινόντων εἰς βόθρον, ὅπως μὴ κατοικηθῇς, μηδὲ* [58] *ἀναστῇς* [59] *ἐπὶ γῆν ζωῆς.* — Ἄβυσσον ἐκάλεσε τοῦ Βαβυλωνίου τὴν στρατείαν διὰ τὸ πλῆθος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὴ περίῤῥητός ἐστι, καὶ νῆσος ἐμφερὴς, πᾶσα μὲν ἔνδον ἐν τῇ θαλάττῃ κειμένη, μίαν δὲ ἀπὸ γῆς εἴσοδον ἔχουσα, ἁρμοδίως ἐχρήσατο τῇ τροπῇ, *ὕδωρ πολὺ* καὶ *ἄβυσσον* καλέσας τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος. Τὸ δὲ, « Καταβιβάσω πρὸς τοὺς καταβαίνοντας εἰς βόθρον πρὸς λαὸν αἰῶνος· » τὸν θάνατον σημαίνει, ὑφ' ὃν τελοῦσιν ἅπαντες [60] τὸν παρόντα αἰῶνα οἱ τὸν βίον ἐπεξιόντες [61]. *Λαὸν* τοίνυν *αἰῶνος* τοὺς νεκροὺς ὠνόμασε. Τὸ δὲ, « Μὴ ἀναστῇς ἐπὶ γῆν ζωῆς, » τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο δηλοῖ· « Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται

VARIÆ LECTIONES.

[47] ἀν. μαχ. A σπᾶσαι μάχαιραν. [48] ἀπό. A ἐκ. [49] ἄρχ. A et B præm. οἱ. [50] τὰς—κεφ. αὐτ. *Hebr.* pallia sua. [51] γ. καθ. A τὴν γῆν καθεδοῦνται. [52] φοβ. τ. ἀπώλ. αὐτ. *Hebr.* trepidabunt singulis momentis. [53] κ. κατ. *Hebr.* quæ inhabitata eras. [54] φοβ. *Hebr.* trepidabunt. [55] ἐξουσ. Ita B, sed A habet ἐξόδου, ut Ald. [56] ἐν τ. θαλ. In A et B ponitur ante ἀπὸ τ. ἐξ. σου. [57] A καταψύξει. [58] μηδὲ—ζωῆς *Hebr.* (tu quam) constitueram decus in terra viventium. [59] A ἀνασταθῇς. [60] B ἅπαντα. [61] B ὑπεξιόντες.

Digitized by Google

ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. » Ἀσεβεῖς δὲ ὄντες καὶ οἱ τηνικάδε Τύρον οἰκήσαντες, εἰς γῆν ζωῆς οὐκ ἀναστήσονται· ταύτην δὲ ὁ μακάριος Δαβὶδ χώραν ζώντων ὀνομάζει. « Ὅτι ἐῤῥύσατο[63] γάρ, φησὶ, τὴν ψυχήν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμούς μου ἐκ τῶν[63] δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος, τοῦ εὐαρεστῆσαι[64] ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων. » Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ταύτην ποιεῖται τὴν διαίρεσιν. « Οὗτοι γάρ, φησὶν, ἀναστήσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς κόλασιν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. » Ἀπειλεῖ τοίνυν καὶ τοῖς τηνικαῦτα τὴν Τύρον οἰκοῦσι, μετὰ τῆς ἀσεβείας ζῶσιν[65], οὐ μόνον τοῦ Βαβυλωνίου τὴν ἔφοδον, καὶ τὸν δι' ἐκείνου γενόμενον ὀλεθρον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ ἀλγεινά τε καὶ ἀνιαρά. Τί γὰρ ἀλγεινότερον τοῦ μὴ ἀναστῆναι ἐπὶ γῆν ζωῆς; Τούτοις ἐπάγει·

κα'. Ἀπωλείᾳ[66] σε δώσω, καὶ οὐχ ὑπάρξεις ἔτι, καὶ ζητηθήσῃ, καὶ οὐχ εὑρεθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Ἅπαντες οἱ θεῖοι προφῆται καὶ οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἠξιώθησαν· οὐ τοίνυν ἀλλήλοις ἐναντία φθέγγονται· πνεῦμα γὰρ ἀληθείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος οἱ θεῖοι ἠξιώθησαν προφῆται, καὶ ἀληθείας πνεῦμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, σύμφωνα τῶν μακαρίων προφητῶν τὰ θεσπίσματα. Κἂν εὕρωμεν περιωρισμένην τῆς Τύρου τὴν ἐρημίαν παρὰ τῷ προφήτῃ Ἡσαΐᾳ, καὶ ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ λέγοντος τῇ Τύρῳ· « Ζητηθήσῃ, καὶ οὐχ εὑρεθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· » οὐ διαφωνεῖν φήσομεν τοὺς προφήτας, ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς Γραφῆς ἰδιωμάτων τὸ ζητούμενον λύσομεν. Οἶδε γὰρ πολλάκις καὶ τὸν ὀλίγον χρόνον αἰῶνα καλεῖν ἡ θεία Γραφή. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένον· « Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. » Καὶ μὴν ὁ αὐτός φησιν· « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐταῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. » Καὶ τοσοῦτον τοίνυν εἰδὼς τὸν ἀνθρώπινον βίον, αἰῶνα τοῦτον ὠνόμασε. Τὸ οὖν, « Οὐχ εὑρεθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, » τουτέστιν, εἰς τὸν ὁρισθέντα σοι[67] τῆς ἐρημίας αἰῶνα· ὡρίσθη δὲ αὐτῇ ἑβδομηκονταέτης χρόνος διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου. Εἰ δὲ καὶ πνευματικώτερόν τις βουληθείη νοῆσαι τὸ χωρίον, εὑρήσει καὶ οὕτως ἀληθῆ τὴν προφητείαν. Ἐὰν γάρ τις ἐπιζητήσῃ τὴν Τύρον, οὐχ εὑρήσει ἐκείνην τὴν προτέραν· ἐκείνη μὲν γὰρ ἦν[68] δυσσεβής· ἡ δὲ μετ' ἐκείνην τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀνθήσασα καὶ ἀναθηλήσασα, εὐσεβὴς ὁρᾶται, τῷ τῆς θεογνωσίας καταυγαζομένη φωτί. Εἴτε οὖν κατὰ τὸ ῥητὸν βούλεταί τις νοῆσαι τὴν προφητείαν, εὑρήσει αἰῶνα ὀνομαζόμενον τὸν ὁρισθέντα αὐτῇ χρόνον· εἴτε εἰς τὸ

catores in consilio justorum p. » Cumque impii fuerint, qui eo tempore Tyrum incoluere, in terram vitæ non resurgent, quam beatus David viventium nominat regionem. « Quia eripuit, inquit, animam meam e morte, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu, ut placeam coram Domino in regione viventium q. » Et Dominus in sacris Evangeliis hanc facit divisionem. « Hi enim resurgent, inquit, in vitam æternam, et hi in pœnam et dedecus sempiternum r. » Minatur igitur iis quoque impiis, qui tunc Tyrum incolebant, non solum Babylonii adventum et futuram per illum perniciem, sed etiam in futura vita tristes cruciatus et molestias. Quid enim tristius, quam super terram vitæ non resurgere? His adjicit :

Vers. 21. *Perditioni te dabo, et non eris amplius, et quæreris, neque invenieris in sæculum, dicit Adonai Dominus.* Omnes divini prophetæ sacrique apostoli eumdem Spiritum percepere. Non igitur ea quæ inter se discrepent, loquuntur : spiritus enim veritatis Spiritus sanctus est. Quod si eodem spiritu divini prophetæ diguati sunt, et spiritus veritatis Spiritus sanctus est, inter se prophetarum oracula consentiunt. Et quamvis inveniamus definitam Tyri solitudinem apud Isaiam prophetam, et audiamus prophetam Ezechielem, cum Tyro dicit : « Quæreris, neque invenieris in sæculum, dicit Adonai Dominus ; » non tamen **896** discrepare inter se prophetas asseremus, sed juxta idiomata Scripturæ, id quod quæritur explicabimus. Consuevit enim divina Scriptura etiam breve tempus *sæculum* vocare. Tale est illud quod a beato Davide dictum est : « Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui s. » Et idem insuper : « Dies, inquit, annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, si autem in summa potestate fuerint, octoginta anni, et quod amplius est eorum, labor est et dolor t. » Tantam igitur cum nosset humanam vitam, *sæculum* eam nominavit. Ergo illud : » Non invenieris in sæculum » idem est ac, in tempus solitudinis tibi definitum : definitum autem ipsi fuit septuaginta annorum tempus per Isaiam prophetam. Quod si quis hunc locum magis secundum spiritum velit intelligere, sic quoque veram comperiet prophetiam. Si quis enim quæsierit Tyrum, non inveniet illam priorem : illa enim impia fuit; quæ vero post illam desertam floruit ac germinavit, pia conspicitur divinæ cognitionis lumine illustrata. Sive igitur secundum id quod dictum est· velit aliquis prophetiam intelligere, comperiet sæculum nomina-

p Psal. I, 5. q Psal. CXIV, 8, 9. r Joan. V, 29; coll. Matth. XXV, 46. s Psal. LXXXIX, 8. t ibid. 10.

VARIÆ LECTIONES.

[63] Supra, t. I, p. 1419, ἐξείλετο. [63] ἐκ τῶν. B ἀπό. Ita quoque supra, l. c. [64] τ. εὐαρ. Supra, l. c Εὐαρεστήσω. [65] μ. τ. ἀσ. ζῶσ. B ἀσεβείᾳ συζῶσιν. [66] A Ἀπώλειαν, juxta rec. lect. [67] σοι. Ex B suppl. [68] ἦν. Ita B, sed ed. prior hab. ἡ.

Digitized by Google

tium tempus ipsi definitum : sive in inferiora velit aliquis penetrare, reperiet rursus Tyrum non illam Tyrum esse, sed illi omnino contrariam.

CAPUT XXVII.

VERS. 1-3. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, institue super Tyrum planctum. Et dices Tyro habitanti in introitu maris, emporio populorum ab insulis multis.* Clementiæ Dei bonitatisque exsuperantiam significant **897** ea quæ dicta sunt. Docet autem nos hæc oratio, si peccantibus correctionem quamdam adhibemus, non ex odio aliquo aut inimicitia id facere, sed commiserantes et admodum dolentes. Etenim ipse jure et justissime judicans, prophetæ præcipit, ut ob civitatem punitam lamentetur declarans, qua animi affectione illam puniret.

Hæc dicit Adonai Dominus Tyro : Tu dixisti : Ego circumdedi mihi, ipsi decorem meum. (VERS. 4.) *In corde maris ipsi Beelim.* His ingrati ejus animi vitium redarguit et superbiam, quæ a Deo acceptis decoris occasionibus, ingrata erga bonorum largitorem fuit, propriæque sapientiæ ac viribus suis bonorum suorum ascripsit abundantiam : quam item *Beelim* attribuit. Ita autem idola nuncupat sacra Scriptura. Duplex igitur fuit impietas. Non enim solum bonorum datorem ignoravit, sed etiam iis qui prorsus imbecilles sunt, et ne pulchritudinem quidem quæ sensu percipitur, sibi vindicare possunt, eorum subministrationem assignare ausa est. Deinde narrat, quot et qualia dona perceperit, et ex quot gentibus ipsi abundantiæ occasiones adducerentur.

VERS. 5, 6. *Filii tui circumdederunt tibi pulchritudinem. Cedrus ex Sanir ædificata est tibi, tæniæ tabularum cyparissi ex Libano captæ sunt. Ut facerent malos abiegnos, ex Basanitide fecerunt remos tuos.* Hi montes **898** diversa ligna producunt. Enumerat igitur, quæ undique ipsi afferebantur : et malos, inquit, a Libano excisos comportabas, et a Basanitide remos, et ædificia a Sanir. His adjicit : « Templa tua fecerunt ex ebore, domos nemorosas ab insulis Chettiim. » Pro *templa tua* alii interpretes « cornu tuum posuerunt, ut iis quæ ante dicta sunt responderet : malum enim et remos antenna quoque consequitur. Quod si autem de idolis quoque dictum sit, a ratione non abhorret. Eburnea enim idola, inquit, construxit, et « domos nemorosas, » id est, tabulis contectas : ita enim Aquila interpretatus est. Declarans autem, quam pretiosa essent ligna illa, eorum quoque loca significavit. Hæc enim afferebas, inquit, ab insulis Chettiim. Chettiim vero Græcas insulas appellat. Etenim per Jeremiam Deus ait : « Transite ad insulas Chet-

βάθος τις βούλεται καταδῦναι, εὑρήσει πάλιν τὴν Τύρον οὐκ ἐκείνην οὖσαν τὴν Τύρον, ἀλλ' ἀντικρυς ἐναντίαν ἐκείνῃ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

α'-γ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε ἐπὶ Σὸρ θρῆνον. Καὶ ἐρεῖς τῇ Σὸρ, τῇ κατοικούσῃ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῆς θαλάσσης, τῷ ἐμπορίῳ τῶν λαῶν ἀπὸ νήσων πολλῶν.* Φιλανθρωπίας Θεοῦ καὶ ἀγαθότητος ὑπερβολὴν σημαίνει τὰ εἰρημένα. Διδάσκει δὲ καὶ[69] ἡμᾶς ὁ λόγος, παιδείαν τινὰ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐπιφέροντας, μὴ δυσμενείᾳ τινὶ καὶ ἀπεχθείᾳ κεχρημένους τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ συμπάσχοντας καὶ λίαν ὀδυνωμένους[70]. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐνδίκως καὶ μάλα δικαίως δικάζων, θρηνεῖν τῷ προφήτῃ τὴν κολαζομένην παρακελεύεται πόλιν· παραδηλῶν τὴν διάθεσιν, ᾗ κεχρημένος ἐκόλαζε.

Τάδε λέγει Ἀδωναῒ Κύριος τῇ Σόρ· Σὺ εἶπας· Ἐγὼ περιέθηκα ἐμαυτῇ κάλλος μου[71]. (δ'.) *Ἐν*[72] *καρδίᾳ θαλάσσης τῷ Βεελείμ*[73]. Τὸ ἀγνῶμον αὐτῆς διὰ τούτων ἐλέγχει καὶ ὑπερήφανον· παρὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ δεξαμένη τῆς εὐπρεπείας τὰς ἀφορμὰς, ἀχάριστος μὲν περὶ τὸν χορηγὸν τῶν ἀγαθῶν ἐγένετο· τῇ οἰκείᾳ δὲ σοφίᾳ καὶ δυνάμει ἐπέγραψε τὴν προσγενομένην αὐτῇ τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν· ἀνετίθει δὲ ταύτην καὶ τῷ Βεελείμ· οὕτω δὲ τὰ εἴδωλα ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή. Διπλῆ τοίνυν ἡ ἀσέβεια· οὐ γὰρ μόνον ἠγνόησε τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς παντελῶς ἀδρανέσι, καὶ οὐδὲ ἑαυτοῖς περιθεῖναι τὸ αἰσθητὸν δυναμένοις κάλλος, ἀναθεῖναι τούτων τὴν χορηγίαν τετόλμηκεν. Εἶτα διηγεῖται ὅσων καὶ οἵων ἀπήλαυσε δωρεῶν, καὶ ἐκ πόσων ἐθνῶν αὐτῇ προσεφέροντο τῆς εὐπορίας αἱ ἀφορμαί.

ε', ς'. *Οἱ υἱοί*[74] *σου περιέθηκάν σοι κάλλος. Κέδρος*[75] *ἐκ Σανεὶρ ᾠκοδομήθη σοι, ταινίαι σανίδων κυπαρίσσου*[76] *ἐκ τοῦ Λιβάνου ἐλήφθησαν. Τοῦ ποιῆσαί ἱστοὺς ἐλατίνους*[77], *ἐκ τῆς Βασανίτιδος ἐποίησαν τὰς κώπας σου.* Ὅρη ταῦτά ἐστι διαφόρων ξύλων γεννητικά. Ἀπαριθμεῖται τοίνυν τὰ πάντοθεν αὐτῇ προσφερόμενα, καὶ ὅτι τοὺς μὲν ἱστοὺς ἀπὸ τοῦ Λιβάνου τέμνουσα μετεκόμιζες· τὰς δὲ κώπας ἀπὸ τῆς Βασανίτιδος· τὰς δὲ οἰκοδομίας ἀπὸ τοῦ Σανείρ. Τούτοις ἐπάγει· « Τὰ ἱερά[78] σου ἐποίησαν ἐξ ἐλέφαντος, οἴκους ἀλσώδεις[79] ἀπὸ νήσων τῶν Χεττιείμ. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, *τὰ ἱερά σου*, οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ *τὸ κέρας σου* τεθείκασι, κατὰ τῶν προειρημένων ἀκολουθίαν· τῷ γὰρ ἱστῷ καὶ ταῖς κώπαις, καὶ τὸ κέρας ἀκολουθεῖ. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν εἰδώλων ῥηθείη, οὐδὲν ἀπεικός. Ἐλεφάντινα γὰρ, φησὶ, κατεσκεύαζεν εἴδωλα, καὶ « οἴκους ἀλσώδεις, » τουτέστι, σανίσι κεκαλυμμένους· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσε. Τὸ δὲ τίμιον τῶν ξύλων παραδηλῶν, καὶ τοὺς τούτων ἐσήμανε τόπους· « Ἔφερες γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἀπὸ νήσων τῶν Χετ-

VARIÆ LECTIONES

[69] καί. Des. in B. [70] B ὀδυρωμένους, pro ὀδυρομ. [71] περ. ἐμ. κ. μου. *Hebr.* perfecta sum pulchritudine. [72] ἐν — Βεελ. *Hebr.* In medio mari (erant) termini tui. [73] τ. Βεελ. Compl. τὰ ὅριά σου. [74] οἱ υἱοί. A υἱῷ. *Hebr.* Ædificatores tui. [75] κέδρ. *Hebr.* abietibus. [76] A κυπάρισσοι. *Hebr.* cedrus. [77] τοῦ — ἐλατ. Ad vers. 5 ista pertinent. [78] τὰ ἱερ. *Hebr.* transtra. [79] οἴκ. ἀλσ. *Hebr.* filia striarum, s. nitidissimo ebore.

Digitized by Google

τιείμ. » Χεττιείμ δὲ τὰς Ἑλληνικὰς ὀνομάζει νήσους. Καὶ γὰρ διὰ τοῦ Ἱερεμίου φησὶν ὁ Θεός· « Διέλθετε εἰς νήσους[86] Χεττιείμ, καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδὰρ ἀποστείλατε, καὶ νοήσατε σφόδρα, εἰ γέγονε τοιαῦτα, εἰ ἀλλάξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσὶ θεοί. » Καὶ διὰ μὲν τοῦ Κηδὰρ τὰ πρὸς ἕω ἔθνη διακείμενα δηλοῖ· διὰ δὲ τοῦ Χεττιείμ, τὰ πρὸς δυσμάς. Τὸ δὲ Κίττιον πόλισμά ἐστιν ἐν τῇ Κύπρῳ, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος οὕτως ὀνομαζόμενον, ὃ δασυνόμενον, κατὰ τὸ Ἑβραίων ἰδίωμα, δείκνυσι τοῦ Χεττιείμ τὴν συγγένειαν· ἡ δὲ Κύπρος ἐκράτει κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τῶν νήσων. Διὸ τὰς νήσους τὰς Ἑλληνικὰς Χεττιείμ ὀνομάζει. Ἐκ τούτων, φησὶ, τῶν νήσων τὰ τίμιά σοι τῶν ξύλων ἐκομίζετο. Τούτοις ἐπιφέρει·

tiim, et videte, et versus Cedar mittite, et considerate valde, an facta sint talia, an mutaturæ sint gentes deos suos, et ipsi tamen non sunt dii[u]. » Et per Cedar quidem gentes ad orientem, per Chettiim vero ad occidentem sitas designat. Cittium porro oppidum est in Cypro, et ad hoc usque tempus ita nuncupatur : quod aspirationis nota signatum secundum Hebræorum idioma cum Chettiim cognationem ostendit. Et Cyprus eo tempore insularum imperio potiebatur. Idcirco Græcas insulas Chettiim vocat. Ex his, inquit, insulis pretiosa ligna tibi afferebantur. His subjicit :

ζ'. *Βύσσος μετὰ ποικιλίας ἐξ Αἰγύπτου ἐγένετο*[81] *στρωμνὴ τοῦ περιθεῖναί σοι δόξαν, καὶ περιβαλεῖν σε· ὑάκινθος καὶ πορφύρα ἐκ τῶν νήσων Ἐλισὰ*[82] *ἐγένοντο περιβόλαιά σου.* Ἡ Αἴγυπτος, φησὶ, προσέφερέν σοι στρωμνὰς ποικίλας καὶ παντοδαπάς· δηλοῖ δὲ τοὺς τάπητας, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐκεῖθεν κομιζόμενα. Ἡ δὲ Ἑλλὰς περιβόλαιά σοι ἐξέπεμπε παντοδαπὰ, τὰ μὲν ἀλουργὰ, τὰ δὲ ὑακινθίνην περικείμενα χροιάν· Ἐλισὰ γὰρ τὴν Ἑλλάδα καλεῖ.

Vers. 7. *Byssus cum varietate ex Ægypto, facta est stragulum* **899** *ut circumdaret tibi gloriam, et operiret te : hyacinthus et purpura ex insulis Elisæ facta sunt indumenta tua.* Ægyptus, inquit, tibi varia stragula omnisque generis afferebat : indicat autem tapetia, et alia inde allata. Græcia vero indumenta tibi mittebat omnis generis, quædam purpurea, quædam hyacinthino colore tincta. *Elisa* enim Græciam vocat.

η'. *Καὶ οἱ ἄρχοντές σου οἱ κατοικοῦντες Σιδῶνα, καὶ Ἀράδιοι, ἐγένοντο κωπηλάται σου.* Τὸ[83] Ἑβραίων καὶ τὸ Σύρων οὐκ ἔχει *οἱ ἄρχοντές σου*, ἀλλ' *οἱ γειτονές σου.* Ἵνα δὲ καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα τὴν ἑρμηνείαν νοήσωμεν, δεξώμεθα οὕτως· Ὅτι οἱ πάλαι σου ἄρχοντες Σιδώνιοι, νῦν σὺν τοῖς οἰκοῦσι τὴν Ἄραδον τὸν ναυτικόν σου πληροῦσι στόλον, τὰς σὰς ἐρέττοντες ναῦς· οἱ δὲ παρὰ σοὶ ἐπιστήμονες τὸν κυβερνητικὸν λόγον[84] ἀναπληροῦσιν.

Vers. 8. *Et principes tui habitantes Sidonem, et Aradii, fuerunt remiges tui.* Hebræorum et Syrorum volumina non habent *principes tui*, sed *finitimi tui*. Ut vero etiam Græcam interpretationem intelligamus, ita eam accipiamus : Sidonii, olim tibi imperantes, nunc una cum iis, qui Aradum incolunt, navalem tuam classem complent, naves tuas remis impellentes : et qui apud te sunt sapientes, hi gubernatoris obeunt munus.

Οἱ σοφοί σου γὰρ, φησὶ, Σὸρ, οἱ ἦσαν ἐν σοὶ, οὗτοι κυβερνῆταί σου. (θ'.) *Οἱ πρεσβύτεροι Βιβλίων*[85]*, καὶ οἱ σοφοὶ αὐτῶν, οἱ ἦσαν ἐν σοὶ, οὗτοι ἐνίσχυον τὴν βουλήν σου*[86]. Οὐ τὴν[87] οἰκείαν πόλιν ἐκράτυνον, ἀλλὰ σοὶ τὰς ἀρίστας βουλάς τε καὶ συμβουλὰς προσέφερον. « Καὶ πάντα τὰ πλοῖα τὰ[88] τῆς θαλάσσης, καὶ οἱ κωπηλάται αὐτῶν, ἦσαν[89] ἐν σοὶ ἀμειβόμενοι τῇ ἐπιμιξίᾳ σου, καὶ ἐγένοντό σοι ἐπὶ δυσμὰς δυσμῶν. » Πανταχόθεν, φησὶ, συνέρρεον ἔμποροι, τὰ μὲν ἀπεμπωλοῦντες, τὰ δὲ ὠνούμενοι· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ « ἀμειβόμενοι τῇ ἐπιμιξίᾳ σου· » καὶ οὐ μόνον[90] οἱ πλησιάζοντές σοι εἰς τοὺς λιμένας κατήγοντο, ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτὰς τῶν δυσμῶν τὰς ἐσχατιὰς οἰκοῦντες. Τὸ γὰρ, *ἐπὶ δυσμὰς δυσμῶν*, τοῦτο σημαίνει· οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, οἱ ἀπὸ δυσμῶν σου οἰκοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκείνων δυτικώτεροι.

Vers. 9. *Sapientes* enim *tui*, inquit, *Sor, qui erant in te, isti gubernatores tui.* (Vers. 9.) *Seniores bibliorum, et sapientes eorum, qui erant in te, isti corroborabant consilium tuum.* Non propriam urbem confirmabant, sed tibi optima consilia consultationesque afferebant. « Et omnia navigia maris, et remiges eorum, fuerunt in te permutantes commercio tuo, et facti sunt tibi in occidentem occidentis. » Undique, inquit, ad te mercatores confluebant, tum vendentes, tum ementes : hoc enim significat, « permutantes commercio tuo. » Et non solum finitimi **900** tui ad portus appellebantur, sed etiam extremas occidentis partes incolentes. Illud enim « ad occidentem occidentis » hoc declarat : quia non solum illi, inquit, qui habitant tibi ad occidentem, sed etiam ii, qui magis quam illi habitant ad occasum.

[u] Jerem. II, 10, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[86] B νῆσον. [81] A ἐγένοντό σοι. [82] A Ἐλεισαὶ, καί. [83] Τὸ — γείτ. σου. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. [84] λόγ. B præm. συ, quasi esset σύλλογον. Vid. p. 905, sch. 78. [85] B Βιβλίου. *Hebr.* Gebal. [86] ἐνίσχ. τ. β. σου. *Hebr.* resarciebant fissuras tuas. [87] Οὐ τὴν, κ. τ. λ. In B præm. Ὅσοι, φησὶ, συνέσει καὶ ἀγχινοίᾳ διέπρεπον ἐν τῇ Βίβλῳ. [88] τά. Des. in A et B. [89] ἦσαν — ἐτιμ. σου, καί. Des. in A, sed B habet etiam geminam interpretationem. [90] B h. l. et post pauca habet μόνοι.

Digitized by Google

VERS. 10,11. *Persæ, et Libyes, et Lydi erant in exercitu tuo, viri bellatores tui, qui peltas et galeas suspenderunt in te : isti dederunt gloriam tuam. Fili Aradiorum, et exercitus tuus in muris in circuitu erant. Quin etiam Medi in turribus tuis erant custodes ; pharetras suas suspenderunt super humeros tuos in circuitu : isti perfecerunt pulchritudinem tuam.* Postquam de lignorum diversitate, vestium varietatibus, nautis, gubernatoribus, consiliariis, qui quid facto opus esset indicarent, mercatoribusque undique adventantibus dixit, militarem quoque cœtum recenset, e diversis nationibus et civilia instituta edoctis profectum, Persis, et Lydis, et Libybus, Aradiisque et Medis. Commemorat autem et omnis armaturæ genera, pharetras, peltas et galeas. Pelta vero parvum est scutum, quod levis armaturæ milites in bellis ferunt : quo item utuntur pyrrhicham ludentes.

ι', ια'. *Πέρσαι, καὶ Λίβυες, καὶ Λυδοὶ ἦσαν ἐν τῇ δυνάμει σου, ἄνδρες πολεμισταί σου, οἱ πέλτας καὶ περικεφαλαίας ἐκρέμασαν ἐν σοί· οὗτοι ἔδωκαν τὴν δόξαν σου. Υἱοὶ Ἀραδίων, καὶ ἡ δύναμίς σου, ἐπὶ τῶν τειχῶν*[91] *κύκλῳ ἦσαν. Ἀλλὰ καὶ Μῆδοι*[92] *ἐν τοῖς πύργοις σου ἦσαν φύλακες· τὰς φαρέτρας αὐτῶν ἐκρέμασαν ἐπὶ τῶν ὤμων*[93] *σου κύκλῳ· οὗτοι ἐτελείωσάν σου τὸ κάλλος.* Διηγησάμενος τὰς τῶν ξύλων διαφορὰς, τῆς ἐσθῆτος τὰς ποικιλίας, τοὺς ναύτας καὶ κυβερνήτας, τοὺς τὸ πρακτέον ὑποδεικνύντας συμβούλους, τοὺς πανταχόθεν ἀφικνουμένους ἐμπόρους, ἀπαριθμεῖται καὶ τὸν στρατιωτικὸν κατάλογον, ἐξ ἐθνῶν μὲν διαφόρων καὶ τὰ πολιτικὰ δεδιδαγμένων ὁρμώμενον, Περσῶν, καὶ Λυδῶν, καὶ Λιβύων, Ἀραδίων τε, καὶ Μήδων. Λέγει δὲ καὶ τῆς πανοπλίας τὰ εἴδη, φαρέτρας, καὶ πέλτας, καὶ περικεφαλαίας. Πέλτη δέ ἐστιν ἡ μικρὰ ἀσπὶς, ἣν οἱ γυμνῆται ἐν τοῖς πολέμοις ἐπιφέρονται· ταύτῃ δὲ χρῶνται καὶ οἱ τὴν πυρρίχην παίζοντες.

VERS. 12. *Carthaginienses mercatores tui a multitudine totius potentiæ tuæ, argentum et aurum, et æs et ferrum, stannum et plumbum, dederunt forum tuum.* Carthaginem (metropolis hæc est regionis, quæ olim Libya, nunc Africa nominatur), et Syrus et **901** Hebræus *Tharsis* appellat : et per metropolim significavit negotiationem rerum e multiplici materia ibi inventa elaboratarum, quæ ex omnibus regionibus afferebantur.

ιβ'. *Καρχηδόνιοι ἔμποροί σου ἀπὸ πλήθους πάσης δυνάμεώς*[94] *σου, ἀργύριον, καὶ*[95] *χρυσίον, καὶ χαλκὸν, καὶ σίδηρον, καὶ κασσίτερον, καὶ μόλιβδον ἔδωκαν τὴν ἀγοράν σου.* Τὴν Καρχηδόνα (μητρόπολις δέ ἐστι τῆς πάλαι μὲν Λιβύης, νῦν δὲ Ἀφρικῆς ὀνομαζομένης), καὶ ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος *Θαρσὶς* ὀνομάζει· διὰ δὲ τῆς μητροπόλεως τὴν ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους προσφερομένην τῶν ἐκεῖ μεταλλευομένων ὑλῶν ἐμποριαν ἐδήλωσεν.

VERS. 13. *Græcia omnis, et pertinentia ad eam, negotiabantur in te animabus hominum, et vasa ærea dederunt forum tuum.* Mancipia, inquit, et vasa ærea, a Græcia finitimisque regionibus afferebantur tibi.

ιγ'. *Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα*[96]*, καὶ τὰ παρατείνοντα αὐτῇ*[97]*, ἐνεπορεύοντο ἐν*[98] *σοὶ ἐν ψυχαῖς ἀνθρώπων, καὶ σκεύη χαλκᾶ ἔδωκαν τὴν ἀγοράν*[99] *σου.* Ἀνδράποδα, φησὶ, καὶ σκεύη χαλκᾶ, ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν πλησιοχώρων ἐκομίζετό σοι.

VERS. 14. *E domo Thogorma equos, et equites, et mulos dederunt forum tuum.* Equos autem, inquit, et equites, et mulos tibi Phrygia mittebat ; ita enim *domum Thogorma* interpretantur.

ιδ'. *Ἐξ οἴκου Θογορμᾶ*[1] *ἵππους, καὶ ἱππεῖς, καὶ ἡμιόνους ἔδωκαν τὴν ἀγοράν σου.* Ἵππους δὲ, φησὶ, καὶ τοὺς τούτων ἐπιβάτας, καὶ ἡμιόνους, ἡ Φρυγία σοι ἔπεμπεν· οὕτω γὰρ ἑρμηνεύουσι τὸν *οἶκον τοῦ Θογορμᾶ*

VERS. 15. * *Filii Rhodiorum mercatores tui ab insulis multiplicarunt negotiationem tuam, cornua et dentes elephantinos. Cornua* Symmachus *ebenos* interpretatus est, ex quibus ea fiunt, quæ ebenia vocantur. Hæc, inquit, Rhodii mare transmittentes afferebant tibi, et horum tibi usum supplebant.

ιε'. *Υἱοὶ Ῥοδίων*[2] *ἔμποροί σου ἀπὸ νήσων ἐπλήθυναν τὴν ἐμποριαν σου, κέρατα καὶ*[3] *ὀδόντας ἐλεφαντίνους. Τὰ κέρατα ὁ*[4] Σύμμαχος ἐβένους ἡρμήνευσεν, ἀφ' ὧν τὰ ἐβένια καλούμενα γίνεται. Ταῦτα, φησὶν, οἱ Ῥόδιοι τὴν θάλατταν διαπλέοντες ἐκόμιζόν σοι, καὶ τὴν τούτων ἀνεπλήρουν σοι χρείαν.

Et iis, qui introducebantur, reddebas mercedes tuas. (VERS. 16.) *Homines negotiationis tuæ a multitudine commisti tui.* Hæc autem omnia, inquit, tu suscipiens reddebas comportantibus mancipia, cum colonos plurimos haberes : hos enim *commistos* vocavit, ex aliis quidem gentibus profectos, sed cum

Καὶ[5] *τοῖς εἰσαγομένοις ἀντεδίδους τοὺς μισθούς σου·* (ις'.) *Ἀνθρώπους*[6] *ἐμποριας*[7] *σου ἀπὸ πλήθους τοῦ συμμίκτου σου.* Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἅπαντα ὑποδεχομένη, σὺ ἀντεδίδους τοῖς κομίζουσιν ἀνδράποδα, μετοίκους ἔχουσα πλείστους· τούτους γὰρ[8] συμμίκτους ἐκάλεσε, τοὺς ἐξ ἑτέρων

VARIÆ LECTIONES.

[91] τειχ. — φύλακες. A τειχέων σου, φύλακες ἐν τοῖς πύργοις σου. [92] ἀλλὰ καὶ Μῆδ. Ita quoque Compl., quasi Hebr. Gammadim e duabus vocibus esset conflatum. [93] B ὅρμων, juxta rec. lect. *Hebr.* super muros tuos. [94] δυν. A ἰσχύος. [95] καὶ — χαλκόν. Des. in Hebr. [96] πᾶσα. A καὶ ἡ σύμπασα. *Hebr.* Tubal et Meschech. [97] A αὐτοί. [98] ἐν. Des. in A. [99] ἀγ. A ἐμποριαν. [1] A Θογαρμά. B Θοργομᾶ. Ita quoque deinde. [2] Ῥοδ. *Hebr.* Dedan. [3] κέρ. καί. Des. in A. [4] ὁ — ἡρμ. De hoc silet Montf. ad h. l. [5] Καὶ—μισθ. σου. *Hebr.* et ligna ebena reddiderunt pro pretio tuo. [6] Ἀνθρ. — συμμ. σου. *Hebr.* Syria habebat tecum negotia ob multitudinem operum tuorum. [7] A ἐμποριαν. [8] γὰρ. Ita B pro δέ, ut hab. ed. prior.

Digitized by Google

μὲν ἐθνῶν ὁρμωμένους, σὺν αὐτοῖς δὲ οἰκεῖν αἱρουμένους. « Στακτὴν, καὶ πορφύραν [9], καὶ ποικίλματα, καὶ βύσσον [10] ἐκ Θαρσὶς, καὶ Ῥαμὼθ, καὶ Χὼθ [11] ἔδωκαν τὴν ἀγοράν σου. » Εἶχες δὲ πρὸς τοῖς ἤδη εἰρημένοις καὶ ἕτερα ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος ἀγαθὰ, οὐ μόνον σε διὰ τῆς ἐσθῆτος καλλωπίζοντα, καὶ ποικίλοις ἐνδύμασί σε περιβάλλοντα, ἀλλὰ καὶ ἡδύσματα πολλὴν σοι τὴν εὐοσμίαν προσφέροντα. *Στακτὴν* μὲν γὰρ ὀνομάζει τὸ καλούμενον βάλσαμον· *Χὼθ* δὲ τὸν ὄνυχα· *Ῥαμὼθ* δὲ τὰ ἄλλα ἀρώματα.

A ipsis habitare non recusantes. « Guttam, et purpuram, et variatas vestes, et byssum e Tharsis, et Rhaamoth, **902** et Choth dederunt forum tuum. » Habebas item, præter ea quæ jam dicta sunt, alia a Carthagine bona, quæ non solum vestibus te exornarent et variis indumentis induerent, sed etiam unguenta habebat multam tibi odoris suavitatem afferentia. Guttam enim nominat id quod balsamum vocatur, Choth autem gemmam quæ onyx dicitur, et Rhaamoth alia aromata.

ιζ'. *Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ* [12] *οὗτοι ἔμποροί σου ἐν σίτου πράσει* [13], *καὶ* [14] *μύρων, καὶ κασίας· καὶ πρῶτον μέλι, καὶ ἔλαιον, καὶ ῥητίνην ἔδωκαν εἰς τὸν σύμμικτόν σου.* Τοσαύτη γὰρ, φησὶν, ἡ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐμπορίας προσφερομένη σοι ἀφθονία, ὅτι οἱ σὺν σοὶ, καὶ οἱ ἐν σοὶ ξένοι καὶ μέτοικοι τῶν B εἰσφερομένων ἀπήλαυον ἀγαθῶν, τοῖς μὲν εἰς ἐδωδὴν χρώμενοι, τοῖς δὲ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς εὐοσμίας τρυφήν.

Vers. 17. *Judas et Israel, isti mercatores tui in frumenti venditione, et unguentorum, et casiæ : et primum mel et oleum, et resinam dederunt in commercium tuum.* Tanta enim, inquit, ex Judaica negotiatione ad te afferebatur abundantia, ut indigenæ tui, et hospites, et coloni comportatis bonis fruerentur, aliis ad usum edendi, aliis ad odoris delicias.

ιη'. *Δαμασκὸς* [15] *ἐμπορία σου ἐν πλήθει ἔργων σου, ἐκ πλήθους δυνάμεώς σου πάσης.* Τὰ [16] *παρὰ* σοὶ, φησὶ [17], γινόμενα ἡ Δαμασκὸς ὠνεῖτο· ἐνεπορεύου τοίνυν καὶ ταύτην, ἀπεμπωλοῦσα τὰ περιττὰ, καὶ τὸ ἐντεῦθεν χρυσίον συλλέγουσα.

Vers. 18. *Damascus negotiatio tua in multitudine operum tuorum, ex multitudine omnis potentiæ tuæ.* Quæ apud te, inquit, gignebantur, emebat Damascus. Negotiabaris igitur cum ipsa quoque, ei vendens quæ tibi largius suppetebant, et inde aurum cogens.

Οἶνος λιπαρὸς [18] *ἐκ Χελβὼν, καὶ ἔριον στιλβὸν ἐκ Μιλήτου* [19]. (ιθ'.) *Καὶ* [20] *οἶνον Δαιδὰν, καὶ Ἰωανὰν, καὶ Μεωζὲλ εἰς τὴν ἀγοράν σου ἔδωκαν.* — *Ἰωανὰν* τὴν Ἰωνίαν καλεῖ· *Δαιδὰν* δὲ πόλιν τῆς Ἰδουμαίας· ἡ δὲ *Χελβὼν* [21] κώμη τις ἦν αὐτῆς πλησιόχωρος. Πανταχόθεν σοι, φησὶ, προσεφέρετο τὰ C ἀγαθά· οἶνος ἡδὺς καὶ ἀνθοσμίας ἐκ τοῦδε τοῦ ἔθνους, τὸ δὲ κάλλιστον ἔριον ἀπὸ τῆς Μιλήτου· πόλις δὲ καὶ αὕτη πάλαι μὲν τῆς Ἰωνίας, νῦν δὲ τῆς Καρίας· τὸ [22] δὲ Χελβὼν *Χαλβάνην* [23] ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε.

Vers. 19. *Vinum pingue ex Chelbon, et lanam lucidam e Mileto.* (Vers. 19.) *Et vinum Dædan, et Joanan, et Meozel in forum tuum dederunt. Joanan* Ioniam vocat, *Dedan* vero urbem Idumææ; Chelbon autem erat vicus quidam ipsi finitimus. Undique bona, inquit, tibi **903** afferebantur; vinum dulce et odoratum, ex hac gente, optimaque lana e Mileto. Hæc autem urbs olim quidem et ipsa Ioniæ, nunc vero Cariæ est. Chelbon Symmachus *Chalbanem* interpretatus est.

Ἐξ [24] *Ἀσὴλ σίδηρος εἰργασμένος, καὶ τροχοὶ* [25] *ἐν τῷ συμμίκτῳ σού εἰσι.* (κ', κα'.) *Δαιδὰν ἔμποροί σου μετὰ κτηνῶν* [26] *ἐκλεκτῶν εἰς ἅρματα. Ἡ Ἀραβία, καὶ πάντες οἱ ἄρχοντες Κηδὰρ, οὗτοι ἔμποροι διὰ χειρῶν* [27] *σου· καμήλους* [28], *καὶ κριοὺς, καὶ ἀμνοὺς, ἐν οἷς ἐμπορεύονταί* [29] *σοι.* Οἱ μὲν, φησὶν, ἐκόμιζόν σοι σίδηρον εἰργασμένον, οἱ δὲ ἡμιόνους καὶ ἵππους εἰς ἅρματα, οἱ δὲ καμήλους, καὶ κριοὺς, καὶ ἀμνοὺς, ἵνα τὰ μὲν D ἀχθοφορῇ, τὰ δὲ τρέφῃ καὶ ἀμφιεννύῃ. *Κηδὰρ* δὲ τοῦ Ἰσμαὴλ τοὺς ἀπογόνους καλεῖ· *Δαιδὰν* δὲ τῆς

* *Ex Asel ferrum elaboratum, et rotæ in commercio tuo sunt.* (Vers. 20, 21.) *Dædan negotiatores tui, cum jumentis electis ad currus. Arabia, et omnes principes Cedar, isti negotiatores per manus tuas : camelos, et arietes, et agnos, in quibus negotiantur tibi.* Alii quidem tibi, inquit, ferrum elaboratum afferebant, alii autem mulos et equos ad currus, alii vero camelos, et arietes, et agnos, ut illis ad onera ferenda, his ad cibos et vestes utereris. *Cedar* vero ab Ismaele oriundos vocat, et *Dædan* Idumææ urbem, sicut etiam paulo ante

VARIÆ LECTIONES.

[9] κ. πορφ. Des. in A. [10] κ. β Des. ibid. [11] Χώθ. A χὼρ, pro Χορχὸρ, ut videtur. [12] Ἰσρ. A præm. οἱ υἱοὶ τοῦ. B υἱοὶ Ἰσρ. [13] ἐν σ. πρ. *Hebr.* tritico e Minnith (urbe Ammonitarum, conf. Judic. 11, 33). [14] καὶ — κασ. Aqu., Symm. et Theodot. retinuerunt Hebr. Phannag, quod nomen urbis esse videtur. [15] Δαμ. — πάσης. A cum cod. Vat. h. l. consentit. [16] B Ταῦτα. [17] φησί. Ex B suppl. [18] λιπ. Des. in A et ad Symm. potius quam ad LXX pertinere videtur. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. [19] A ἔρια στιλβὰ ἐκ μηλήτου. *Hebr.* lanam albam. [20] Καὶ — Μεωζέλ. *Hebr.* Dedan et Græcus circumforaneus. Alii aliter. [21] Ed. prior hab. Χελβάν, sed B Χελβών. [22] τὸ — ἡρμ. Ita etiam Polychronius refert, alii vero volunt, Symmachum vertisse λιπαρός. Vide Montf l. c. [23] B Χαλήν, sed perperam. Conf. Drusius in fragm. vet. interpr. ad h. l. [24] ἐξ. — τροχοί. *Hebr.* ferrum nitidum, casia et calamus. « Duæ sunt interpretationes Μεωζεὲλ et ἐξ Ἀσήλ. » Verba sunt Drus. ad h. l. [25] A τροχός. [26] κτ. *Hebr.* stragulis. [27] A et B χειρός. [28] καμ. — ἀμν. *Hebr.* agnos, arietes et hircos. [29] A ἐνεπορεύοντό σε.

Digitized by Google

diximus. Ita enim et apud Jeremiam [v], et apud ipsum Ezechielem in visione contra Idumæam, invenimus Thæman cum Dædane conjunctam. Et Asel, Asiam quidam esse opinati sunt, optimos habentem ferri artifices, et e ferro vasa optime construentem.

A Ἰδουμαίας πόλιν, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν. Οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ, καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Ἰεζεκιὴλ ἐν τῇ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας ὁράσει εὑρήκαμεν τὴν Θαιμὰν τῇ Δαιδὰν συνημμένην· Ἀσὴλ δέ τινες τὴν Ἀσίαν ὑπέλαβον, ἀρίστους ἔχουσαν σιδήρου τεχνίτας, καὶ τὰ ἐκ σιδήρου σκεύη εὖ μάλα κατασκευάζουσαν.

VERS. 22. *Mercatores Sabæ et Rhegmæ ipsi mercatores tui, cum primis aromatibus, et lapidibus pretiosis, qui etiam aurum dederunt forum tuum.* Saba et Rhegma a Chuzo genus ducunt, Chuz autem Chami primogenitus fuit. Æthiopicæ igitur hæ et Indicæ **904** sunt gentes, declaratque ea quæ inde apportabantur, scilicet lapides pretiosi, et aurum, et aromata.

κβ'. *Οἱ ἔμποροι Σαβᾶ καὶ Ῥεγμᾶ, καὶ αὐτοὶ* [20] *ἔμποροί σου, μετὰ πρώτων ἡδυσμάτων, καὶ λίθων τιμίων, οἱ καὶ* [21] *χρυσὸν ἔδωκαν τὴν ἀγορήν σου. Σαβᾶ καὶ Ῥεγμᾶ ἐκ τοῦ Χοὺζ τὸ γένος κατάγουσι· πρωτότοκος δὲ τοῦ Χὰμ ὁ Χούζ. Αἰθιοπικὰ τοίνυν ταῦτα καὶ Ἰνδικὰ ἔθνη· δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐκεῖθεν κομιζόμενα, λίθοι τίμιοι, καὶ χρυσίον, καὶ ἡδύσματα.*

VERS. 23. *Charran, et Chalan, et Dædan, isti mercatores tui.* Charran autem Carræ, et Chalan Chalane est, ubi turris ædificata fuit. Dædan vero sæpe interpretati sumus.

B κγ'. *Χαρρὰν, καὶ Χαλὲν* [22], *καὶ Δαιδὰν* [23], *οὗτοι ἔμποροί σου. Χαρρὰν αἱ Κάρραι, Χαλὰν δὲ ἡ Χαλάνη, οὗ ὁ πύργος ᾠκοδομήθη. Τὸ δὲ Δαιδὰν πολλάκις ἡρμηνεύσαμεν.*

Saba, et Assur, et Charman, negotiatores tui. (VERS. 24.) *Ferentes negotiationem in Machalim, et Galima, hyacinthum, et varietatem, et thesauros electos in magozis compositos, colligatos in funiculis et in cyparissinis navigiis, in ipsis negotiatio tua. Saba* Indicam nationem appellat; invenimus enim hoc nomen in ipsius Semi genealogia; et *Assur* Assyrium; *Charman* vero eam, quæ Carmaene nuncupatur. Et illud, « in Machalim et Galima, hyacinthum, et varietatem, et thesauros electos in magozis compositos, » Aquila ita interpretatus est, « constructis involucris hyacinthi et varietatis, et in magozis compositis. » Illud autem *in magozis* ex Hebraica voce Græca inflexione fecit, significatque *in vasis reconditis*. Ita enim Syrus quoque interpretatus est. Vestis autem sumptuosa, inquit, et varia pretiosis involucris contecta, et in vasis optime instructis reposita, funiculisque devincta tibi afferebantur.

Σαβᾶ, καὶ Ἀσσοὺρ, καὶ Χαρμὰν ἔμποροί σου· (κδ'.) *Φέροντες ἐμπορίαν ἐν* [24] *Μαχαλὶμ* [25], *καὶ ἐν Γαλιμὰ* [26]*· ὑάκινθον, καὶ ποικιλίαν* [27], *καὶ θησαυροὺς ἐκλεκτοὺς ἐν μαγώζοις συγκειμένους* [28], *καταδεδεμένους* [29] *ἐν σχοινίοις καὶ* [30] *ἐν κυπαρισσίνοις πλοίοις, ἐν αὐτοῖς ἡ ἐμπορία σου. — Σαβᾶ ἔθνος Ἰνδικὸν ὀνομάζει· εὑρίσκομεν γὰρ καὶ ἐν τῇ τοῦ Σὴμ γενεαλογίᾳ τοῦτο τὸ ὄνομα· Ἀσσοὺρ δὲ τὸν Ἀσσύριον· Χαρμὰν δὲ τὴν λεγομένην Καρμαήνην. Τὸ δὲ, « Ἐν Μαχαλὶμ καὶ ἐν Γαλιμὰ, ὑάκινθον, καὶ ποικιλίαν, καὶ θησαυροὺς ἐκλεκτοὺς ἐν μαγώζοις συγκειμένους, » ὁ Ἀκύλας οὕτως ἡρμήνευσε· « Ἐγκατασκεύοις εἰλήμμασιν* [31] *ὑακίνθου καὶ ποικιλίας, καὶ ἐν μαγώζοις συγκειμένοις. » Τὸ δὲ « ἐν μαγώζοις » ἀπὸ τοῦ Ἑβραίου ἐξελληνίζει· σημαίνει δὲ ἐν ἀποκρύφοις σκεύεσιν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύρος νοήσας ἡρμήνευσεν· ἐσθὴς* [32] *δὲ, φησὶ, πολυτελὴς, καὶ ποικίλη διὰ πολυτίμων εἰλημμάτων κεκαλυμμένη, καὶ ἐν σκεύεσιν ἄριστα ἠσκημένοις ἀποκειμένη, καὶ ἐν σχοινίοις καταδεδεμένη ἐκομίζετό σοι.*

C

VERS. 25. *Naves Carthaginensium in negotiatione tua in multitudine commerciorum* **905** *tuorum.* Et ad negotiationem usa es Carthaginensium navibus, infinitam habens multitudinem, non solum domesticam, sed etiam adventitiam.

κε'. *Πλοῖα Καρχηδονίων ἐν* [33] *τῇ ἐμπορίᾳ σου ἐν τῷ πλήθει τῶν συμμίκτων σου.* Ἐκέχρησο δὲ καὶ τοῖς Καρχηδονίων πλοίοις εἰς ἐμπορίαν, πλῆθος ἄπειρον ἔχουσα οὐ μόνον οἰκεῖον, ἀλλὰ καὶ ἐπείσακτον.

Et repleta es, et gravata es valde in cordibus marium. (VERS. 26.) *In aqua multa duxerunt te remiges tui.* Satietas, inquit, te ad exsultandum induxit, perceptisque bonis auctorem beneficiorum ignorasti. Hoc quoque nomine Israelem accusavit. « Comedit enim Jacob, inquit, et expletus est, et recalcitravit dilectus [x]. » Quoniam nihil utilitatis ex

D *Καὶ ἐνεπλήσθης, καὶ ἐβαρύνθης σφόδρα ἐν καρδίαις θαλασσῶν* [34]. (κς'.) *Ἐν ὕδατι πολλῷ ἤγαγόν σε οἱ κωπηλάται σου.* Ὁ κόρος, φησὶν, ἐποίησέ σε [35] σκιρτῆσαι, καὶ ἀπολαύουσα τῶν ἀγαθῶν τὸν εὐεργέτην ἠγνόησας. Ταύτην καὶ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν κατηγορίαν ἐποιήσατο. « Ἔφαγε γὰρ, φησὶν, Ἰακὼβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπη-

[v] Jerem. xxv, 23; juxta LXX, xxxii, 23. [x] Deut. xxxii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[20] A Σαββὰ καὶ Ῥαγμὰ, οὗτοι. [21] τιμ., οἳ καί. A χρηστῶν, καί. [22] A Χάννα. [23] Δαιδ. *Hebr.* Eden. Compl. Αἰδάν. [24] ἐν — Γαλ. Des. in A ut in multis τῶν LXX edit. Ex Theodot. hæc desumpta esse monuit Hier. Vid. La Cerda *Advers. sacra*, p. 478. [25] B Χαλλίμ. [26] Ed. prior. hab. Γάλιμα. [27] ποικ. A πορφύραν. [28] ἐν μ. συγκ. Des. in A. [29] A δεδεμένους, omisso ἐν. [30] καὶ — ἐμπορ. σου. A hæc cum initio vers. 25 ita conjungit : καὶ κυπαρίσσινα πλοῖα ἐν αὐτοῖς· Καρχηδόνιοι, κ. τ. λ. [31] ἐγκ. εἰλ. Alii, ἐν κατασκεύοις εἰλήμασιν. [32] ἐσθ. Ita ex B emendata est lectio Sirm. εὐθύς [33] ἐν — συμμ. σου. A ἔμποροί σου, ἐν τῷ πλήθει, ἐν τῷ συμμίκτῳ σου. [34] A καρδίᾳ θαλάσσης. [35] B σοι.

Digitized by Google

μένος. » Ἐπειδὴ [46] οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐκ τῆς εὐ- A tranquillitate percepisti, contrariis te resipiscere
ημερίας ἐκαρπώσω, τοῖς ἐναντίοις σε σωφρονεῖν δι- docebo. « Spiritus enim austri, inquit, contrivit te
δάξω. Τὸ πνεῦμα γὰρ, φησὶ, τοῦ νότου συνέτριψέ in corde maris. » Per translationem Babylonium
σε ἐν καρδίᾳ θαλάσσης. » Τροπικῶς τὸν Βαβυλώνιον ita appellavit. Quandoquidem auster maximos
οὕτω προσηγόρευσεν· ἐπειδὴ [47] ὁ νότος μέγιστα fluctus excitare, et difficilem contra navigantes
ἐγείρειν πέφυκε κύματα, καὶ χαλεπὸν κατὰ τῶν tempestatem suscitare solet, ideo per translationem,
πλεόντων ἐγείρειν τὸν κλύδωνα, τροπικῶς, ὡς ἐπὶ quasi contra maritimam urbem, austrum vocat hostium incursum. [27] Tum dicit, ne eisdem immoremur : Et te, et inquilinos tuos, et remiges, et gubernatores, et consiliarios, et mercatores, et bellicos supplentes cœtus pernicies opprimet : hoc enim significavit cum dixit : « Cadent in medio cordis marium. » [28-31] Ad hæc futurum est addit, ut obsessa et capta urbe procul degentes gubernatores tui multo terrore affecti in fugam vertantur, B cademque nautæ faciant cum iis qui ad proram imperant : relictisque navigiis lamentantes et lugentes in terram descendant, **906** et terra caput conspergant, atque in ipso solo recumbant, pulverem inde extergentes : capita quoque capillorum spolient ornatu, saccisque induti lamentari et lugere perseverent. [32] Deinde etiam lamentationem, quam ipsi adhibituri sint, enarrat. « Quis sicut Tyrus, quæ conticuit in medio maris? » In tranquillitate, inquit, et pace omne hoc tempus transegisti, quo nemo tibi perturbationem excitare ausus est.

παραλίας πόλεως, *νότον* καλεῖ τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον. Εἶτα λέγει, ἵνα μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐνδιατρίβωμεν, ὅτι· Καὶ σὲ, καὶ τοὺς μετοίκους σου, καὶ τοὺς κωπηλάτας, καὶ τοὺς κυβερνήτας, καὶ τοὺς συμβούλους, καὶ τοὺς ἐμπόρους, καὶ τοὺς τὸν [48] πολεμικὸν πληροῦντας κατάλογον, πανωλεθρία καταλήψεται· τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκώς· « Πεσοῦνται ἐν μέσῳ καρδίας θαλασσῶν. » Προστίθησι δὲ, ὅτι τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἁλώσεως γενομένης, οἱ *πόρρωθεν* διάγοντες κυβερνῆται σου δέει περιπεσοῦνται πολλῷ, καὶ εἰς φυγὴν τραπήσονται· ταὐτὰ δὲ δράσουσι καὶ οἱ ναῦται σὺν τοῖς πρωρεῦσι, καὶ καταλιπόντες τὰ σκάφη, θρηνοῦντες καὶ ὀλοφυρόμενοι τὴν γῆν καταλήψονται· καὶ γῇ μὲν τὴν κεφαλὴν καταπάσονται, ἐπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ ἐδάφους κατακλιθήσονται, τὴν ἐκεῖθεν ἐκματτόμενοι κόνιν· γυμνώσουσι [49] δὲ τὰς κεφαλὰς τῆς ἀπὸ τῶν τριχῶν εὐπρεπείας, καὶ σάκκους περιζωσάμενοι, θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι διατελέσουσιν. Εἶτα λέγει καὶ τὸν ὑπ' αὐτῶν γινόμενον θρῆνον. « Τίς [50] ὥσπερ Τύρος κατασιγηθεῖσα ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης; » Ἐν ἡσυχίᾳ, φησὶ, καὶ εἰρήνῃ πάντα τοῦτον διετέλεσας τὸν χρόνον· οὐδενός σοι θόρυβον ἐπεγεῖραι τολμήσαντος.

λγ'. *Πόσον τινὰ εὗρες μισθόν σου* [51] *ἀπὸ τῆς θαλάσσης;* Ἱκανὸν τοῦτο διδάξαι πάντας ἀνθρώπους, μὴ μεγαλοφρονεῖν ἐπὶ τῇ δοκούσῃ εὐημερίᾳ, διὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν μεταβολήν· τοῦτο γὰρ καὶ τῇ Τύρῳ φησί· Τί κεκέρδηκας ἐν τοσούτῳ χρόνῳ ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐμπορίας σου; καὶ μήν φησι·

Καὶ [52] *ἀπὸ τοῦ συμμίκτου σου καὶ τῆς ἐπιμιξίας ἐπλούτισας πάντας βασιλεῖς τῆς γῆς.* (λδ-λς'.) *Νῦν δὲ συνετρίβης ἐν θαλάσσῃ ἐν βάθει ὕδατος· ὁ* [53] *σύμμικτός σου καὶ πᾶσα ἡ συναγωγή σου ἐν μέσῳ σου ἔπεσον, καὶ πάντες οἱ κωπηλάται σου. Κατοικοῦντες* [54] *τὰς νήσους στυγνάσουσιν* [55] *ἐπὶ σὲ, καὶ βασιλεῖς* [56] *αὐτῶν ἐκστάσει ἐκστήσονται* [57], *καὶ δακρύσει τὸ πρόσωπον αὐτῶν* [58]. *Ἔμποροι ἀπὸ* [59] *ἐθνῶν συριοῦσιν* [60] *ἐπὶ σοὶ, ἀπώλεια ἐγένου, καὶ οὐκέτι ἔσῃ εἰς τὸν αἰῶνα* [61]. Σκόπησον, φησὶν, ὡς οὐδὲν ὤνησέ σε ὁ περὶ τὴν ἐμπορίαν πόνος, ἡ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ἄφιξις. Δίκην γὰρ σκάφους ὑποβρύχιος [62] γενομένη συνεκαλύφθης τῇ τῶν κακῶν ἀωρίᾳ, οἷόν τινα κύματα δεξαμένη τὰς τῶν πολεμικῶν ταγμάτων νιφάδας. Οὗ χάριν πάντες νησιῶται καὶ παράλιοι σὺν τοῖς οἰκείοις σε

C Vers. 33. *Quantam invenisti mercedem tuam ex mari?* Satis hoc est ad docendos omnes homines, ne superbia efferantur propter eam, quæ videtur, felicitatem, propterea quod mutatio consequitur. Hoc enim et Tyro ipsi ait : Quid tanto tempore ex negotiatione tua lucrata es? Atqui, inquit :

Et commisto tuo atque commercio ditasti omnes reges terræ. (Vers. 34-36.) *Nunc autem contrita es in mari, in profundo aquæ : commistio tua et omnis congregatio tua in medio tui ceciderunt, et omnes remiges tui. Habitantes in insulis contristabuntur super te, et reges ipsorum stupore obstupescent, et flebit facies eorum. Mercatores a gentibus sibilabunt super te; perditio facta es, et non amplius eris in æternum.* Considera, inquit, nihil tibi profuisse **907** negotiationis laborem, omniumque gentium ad te concursum. Instar navigii enim demersi malorum deformitate cooperta es, veluti quosdam fluctus excipiens hostilium legionum procellas. Quamobrem omnes insulani maritimique cum regibus suis te lugent, conspicati nobilissimam olim urbem repente deletam, et ad nihilum redactam, admiran-

VARIÆ LECTIONES.

[46] ἐπ. B add. δέ. [47] ἐπ. B add. γάρ. [48] τόν. Ex B suppl. Eodem fere loquendi modo h. l. utitur, quo supra, p. 899, adv. 8, τὸν κυβερν. λόγον (aut σύλλογον) ἀναπληροῦν. [49] γυμν. — διατελ. Hæc ad vers. 31 se referunt, qui in cod. Vat. deest, et in A fere ut in Alex. leg., ita tamen, ut pro περιζῶνται rectius scriptum sit περιζώσονται, et in fine desit ἐκστήσονται. [50] Τίς — θαλ. Ita quoque A juxta Alex. Uterque autem omittit τῆς ante θαλάσσης. In Vatic. hæc des. [51] σου. Des. in A. [52] Καὶ — ἐπιμ. A ἀπὸ τοῦ πλήθους σου, καὶ ἀπὸ τοῦ συμμίκτου σου. [53] ὁ. A ὅτι. [54] κατ. B præm. πάντες οἱ. [55] A ἐστύγνασαν. [56] βασ. A et B præm. οἱ. [57] A ἐξέστησαν. [58] Αὐτ. A add. ἐπὶ σέ. [59] ἀπό. Des. in A. [60] A ἐσύρησάν σε, juxta rec. lect. [61] αἰῶνα. A add. λέγει Κύριος ὁ Θεός. [62] B ὑποβρυχίου.

Digitized by Google

tesque te ad extremam solitudinem redactam, sibilo mentis suæ stuporem significabunt. Illud autem, « non eris amplius in sæculum, » secundum eam interpretationem, quæ jam a nobis allata est, intelligemus. Quod si altera quoque ad ea quæ dicta sunt addenda est, id facere nos non pigebit. Audivimus auctorem omnium rerum Deum per Jeremiam prophetam dicentem : « Ad summam loquar super gentem et regnum, ut auferam eos, et destruam, et perdam. Et si conversa fuerit gens illa a malis suis, pœnitebit me malorum, quæ cogitavi facere illis. Et ad summam loquar super gentem et regnum, ut iterum ædificetur et plantetur. Et si fecerint mala coram me, ut non audiant vocem meam, pœnitebit me bonorum quæ locutus sum, ut facerem eis [y]. » Igitur et sententiam fert Dominus, et latam antiquat, neque veritas mentitur. Fert enim sententiam contra non pœnitentes : in iis vero, qui pœnitentiæ remedium exceperunt, supplicii decretum nullum habet locum. Hoc contigit etiam tempore Ninevitarum, quos damnaverat exitio, dicens : « Adhuc tres sunt dies, et Ninive subvertetur [z]. » **908** At vero pœnitentes excepit, sententiamque dissolvit. Sicque hic etiam longi supplicii decretum abrogavit posterorum commutatio.

A θρηνοῦσι [63] βασιλεῦσιν, ὁρῶντες τὴν πάλαι περιφανεστάτην πόλιν [64] ἀθρόον ἀφανῆ καὶ φροῦδον γεγενημένην· θαυμάζοντες δὲ τὴν εἰς ἐρημίαν ἐσχάτην μεταβολήν σου, τῷ συριγμῷ τὴν τῆς διανοίας ἔκπληξιν σημανοῦσι. Τὸ δὲ, « οὐκέτι ἔσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, » κατὰ τὴν ἤδη γενομένην ὑφ' ἡμῶν ἑρμηνείαν νοήσομεν. Εἰ δὲ καὶ ἑτέραν δεῖ προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, οὐκ ἀποκνήσομεν. Ἠκούσαμεν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος· « Πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἐξᾶραι αὐτοὺς, καὶ καθελεῖν, καὶ ἀπολλύειν· κἂν ἐπιστραφῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτῶν, μετανοήσω περὶ τῶν κακῶν, ὧν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς· καὶ πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι· κἂν ποιήσωσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς μου, μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. » Οὐκοῦν καὶ ἀποφαίνεται ὁ Δεσπότης, καὶ λύει τὰς ἀποφάσεις, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐ ψεύδεται. Ἀποφαίνεται γὰρ κατὰ τῶν μετανοίᾳ μὴ χρωμένων· ἐπὶ δὲ τῶν τὰ τῆς μετανοίας φάρμακα δεξαμένων ἡ τῆς τιμωρίας ψῆφος ἀργεῖ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Νινευϊτῶν ἐγένετο· κατεψηφίσατο γὰρ αὐτῶν πανωλεθρίαν, εἰρηκώς· « Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται. » Ἀλλὰ μετανοήσαντας ἐδέξατο, καὶ τὴν ἀπόφασιν ἔλυσεν. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τῆς διηνεκοῦς [65] τιμωρίας ἔλυσε τὴν ψῆφον ἡ τῶν ἀπογόνων μεταβολή.

B

* CAPUT XXVIII.

VERS. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Et tu, fili hominis, dic principi Tyri : Hæc dicit Adonai Dominus : Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti. Deus ego sum, habitationem Dei habitavi in corde maris ; tu autem es homo, et non Deus, et dedisti cor tuum quasi cor Dei.* Exsecranda quidem omnia peccatorum genera, sed omnium maxime detestabilis superbia. « Omne enim excelsum, inquit, abominatio coram Domino [a]. » Et : « Superbis Dominus resistit [b]. » Et divus Apostolus : « Non neophytum, inquit, ne in superbiam elatus in judicium incidat diaboli [c]. » Hoc morbo laborabat etiam princeps Tyri, tum is qui conspiciebatur, tum is qui cerni non poterat. Etenim nos pii regimur proprie ac vere ab auctore omnium rerum Deo : et regimur item ab hominibus pietate præditis. Et Tyrus igitur, nunc quidem perinde ac nos, regem Deum habet, et eos homines, quibus ab eo in ipsam regnum commissum est. Olim vero, Dei ignoratione quasi morbo laborans, et impietati addicta, principem habuit et regem, scelerum impietatisque auctorem et magistrum, diabolum : habuit item et principem qui conspiciebatur, ab isto male afflatum, et impietati mancipatum.

C

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς μὲ, λέγων· Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, εἰπὲ τῷ ἄρχοντι Τύρου· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ὑψώθη ἡ καρδία σου, καὶ εἶπας· Θεός εἰμι ἐγὼ, κατοικίαν Θεοῦ κατῴκησα [66] ἐν καρδίᾳ θαλάσσης· σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος καὶ οὐ Θεὸς, καὶ ἔδωκας τὴν καρδίαν σου ὡς καρδίαν Θεοῦ.* Βδελυρὰ μὲν ἅπαντα τὰ τῆς ἁμαρτίας εἴδη, βδελυρωτάτη δὲ πάντων ἡ ὑπερηφανία· « Πᾶν γὰρ ὑψηλὸν, φησὶ, βδέλυγμα ἐναντι Κυρίου· » καὶ· « Ὑπερηφάνοις Κύριος ἀντιτάσσεται· » καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Μὴ νεόφυτον, φησὶν, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. » Ταύτην ἔσχε τὴν νόσον καὶ ὁ τῆς Τύρου ἄρχων, ὅ τε ὁρώμενος, ὅ τε ἀόρατος. Καὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ εὐσεβεῖς βασιλευόμεθα μὲν κυρίως καὶ ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ· βασιλευόμεθα δὲ καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων εὐσεβείᾳ κεκοσμημένων. Καὶ ἡ Τύρος τοίνυν, νῦν μὲν παραπλησίως ἡμῖν, καὶ τὸν Θεὸν ἔχει βασιλέα, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύειν ταχθέντας ἀνθρώπους. Πάλαι δὲ, ἄγνοιαν νοσοῦσα Θεοῦ, καὶ τῇ ἀσεβείᾳ δουλεύουσα, ἄρχοντα εἶχε καὶ βασιλέα τὸν τῆς κακίας καὶ ἀσεβείας εὑρετὴν ὁμοῦ καὶ διδάσκαλον διάβολον· εἶχε δὲ καὶ ὁρώμενον ἄρχοντα, τὸν ὑπὸ τούτου κακῶς ἐνεργούμενον, καὶ τῇ

D

[y] Jerem. XVIII, 7-10. [z] Jon. III, 4. [a] Prov. XVI, 5 ; coll. Luc. XVI, 15. [b] Jac. IV, 6 ; I Petr. V, 5. [c] I Tim. III, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[63] B Θρηνήσουσι. [64] πόλιν. Ex B suppl. [65] διην. Ita B pro διηνεκῶς, ut habet ed. prior. [66] A κατῴκησα.

Digitized by Google

δυσσεβείᾳ δεδουλωμένον [67]. Πρὸς ἀμφοτέρους τοίνυν ὁ λόγος, ἀλλ' οὔτε τούτῳ, οὔτ' ἐκείνῳ πάντα ἁρμόττει· ἕνια δὲ ἑκατέροις, τινὰ δὲ θατέρῳ· τὰ δὲ νῦν ἀναγνωσθέντα ἑκατέρῳ. Ὁ τε γὰρ διάβολος εἰς ἐκείνην τὴν μανίαν ἐξώκειλε, καὶ λυττήσας Θεὸν ἑαυτὸν προσηγόρευσε [68], καὶ τοῦτο προσφέρειν αὐτῷ τὸ σέβας τοὺς ἀνθρώπους ἀνέπεισε· καὶ ὁ ὁρώμενος τῶν Τυρίων ἄρχων, τοῦτον νοσήσας τὸν τῦφον, καὶ εἰς τὴν πολλὴν ἀφορῶν εὐημερίαν, ὑπέλαβεν εἶναι Θεός. Διὸ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός φησι· « Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. » Καὶ κατὰ σύγκρισιν·

A Ad utrumque igitur pertinet oratio, sed neque **909** huic, neque illi omnia conveniunt, quædam autem in utrumque, et alia in alterum tantum, et quæ nunc lecta sunt, in utrumque cadunt. Diabolus enim in illam insaniam lapsus est, et rabie percitus Deum se ipsum appellavit, hominibusque, ut hunc sibi cultum exhiberent, persuasit. Et qui cernebatur Tyriorum princeps, hoc fastu laborans, cum ad multam respiceret felicitatem, opinabatur se esse Deum. Idcirco ad ipsum Deus ait : « Tu autem es homo et non Deus. » Et per comparationem :

γ'. *Μὴ σοφώτερος εἶ σὺ τοῦ Δανιήλ; σοφοὶ* [69] *οὐκ ἐπαίδευσάν σε τῇ* [70] *ἐπιστήμῃ αὐτῶν.* Τοσοῦτον, φησὶν, ἀποδέω τοῦ θείᾳ φύσει παρεξετάσαι τὰ σά, ὅτι καὶ συνετῶν ἀνθρώπων ἀποδέοντα δείξω. Ὁ μὲν γὰρ Δανιὴλ καὶ τὴν θείαν εἶχε σοφίαν, καὶ τὴν Χαλδαίαν [71] προσέλαβεν ἐπιστήμην· σὺ δὲ καὶ τῆς θείας ἐστέρησαι χάριτος, καὶ παρὰ σοφῶν ἀνθρώπων οὐ προσέλαβες ἐπιστήμην. Εἶτα ἀπὸ τῶν πραγμάτων ὁ ἔλεγχος·

B Vers. 3 *Numquid sapientior es tu Daniele? sapientes non erudierunt in te sapientia sua.* Tantum abest, inquit, ut res tuas cum divina natura comparem, ut etiam te prudentibus hominibus longe inferiorem ostendam. Daniel enim, et divina sapientia præditus fuit, et Chaldæorum scientiam sibi paravit : tu vero et divina gratia orbatus es, et ab hominibus ipsis sapientibus haud percepisti scientiam Deinde a rebus redarguit :

δ', ε'. *Μὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ σου, ἢ ἐν τῇ φρονήσει σου, ἐποίησας σεαυτῷ δύναμιν, καὶ περιεποιήσω ἀργύριον καὶ χρυσίον* [72] *ἐν τοῖς θησαυροῖς σου; Ἢ ἐν τῇ πολλῇ σου ἐπιστήμῃ καὶ τῇ ἐμπορίᾳ σου, ἐπλήθυνας δύναμίν σου, καὶ* [73] *ὑψώθη ἡ καρδία σου ἐν τῇ δυνάμει σου;* Δι' αὐτῶν, φησὶ, μάθε τῶν πραγμάτων, ὡς οὐκ ἐκ τῆς σῆς σοφίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμῆς χορηγίας, ταύτην ἔσχες τὴν ἐμπορίαν [74], καὶ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν. Βουληθεὶς γὰρ ἐγὼ, παραυτίκα σε τούτων ἁπάντων γυμνώσω, καὶ διδάσκαλόν σοι τῶν πραγμάτων ἐπιστήσω τὴν πεῖραν. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς σῆς σοφίας ταύτην ἔσχες τὴν κτῆσιν, τῇ αὐτῇ σοφίᾳ χρησάμενος μὴ ἐγυμνώθης [75] ὧν ἐκτήσω· γυμνούμενος δὲ, καὶ ἔρημος τούτων ἁπάντων γιγνόμενος, τοὺς μὲν ἀνοήτους ἀπόρριψον λογισμοὺς, καὶ [76] γνῶθι ὡς ἐγώ σοι καὶ δέδωκα ταῦτα, καὶ πάλιν ἔλαβον. Ἐπειδὴ γὰρ λαβὼν οὐκ ἔγνως με, μαθήσῃ με γυμνωθείς.

C Vers. 4, 5. *Numquid in scientia tua, aut in prudentia tua fecisti tibi vires, et comparasti argentum et aurum in thesauris tuis? Aut in multa scientia tua et negotiatione tua multiplicasti potentiam tuam, et exaltatum est cor tuum in potentia tua?* Ipsis, inquit, rebus disce, non tua sapientia, sed me subministrante, fuisse tibi hanc negotiationem, bonorumque abundantiam. Nam si voluero ego, statim te his omnibus orbabo, magistramque tibi rerum experientiam præficiam. Si enim tua sapientia **910** istam possessionem adeptus esses, eadem sapientia usus iis quæ possedisti haud fuisses orbatus : sed spoliatus, vacuusque ab istis omnibus redditus, insanas abjicito cogitationes, et cognosce me esse eum qui dederim hæc, quique ista rursus ademerim. Quia enim non cognovisti me cum ea acciperes, disces me, quando ipsis spoliatus fueris.

ς'-ι'. *Διὰ τοῦτο* [77] *τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἐπειδὴ ἔδωκας τὴν καρδίαν σου ὡς καρδίαν Θεοῦ· Ἀντὶ τούτου ἰδοὺ ἐπάγω ἐπὶ σὲ ἀλλοτρίους λοιμοὺς ἀπὸ ἐθνῶν, καὶ ἐκκενώσουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπὶ τὸ κάλλος τῆς ἐπιστήμης σου, καὶ στρώσουσι τὸ κάλλος σου* D *εἰς ἀπώλειαν. Καὶ καταβιβάσουσί σε, καὶ ἀποθανῇ θανάτῳ τραυματιῶν ἐν καρδίᾳ θαλάσσης. Μὴ λέγων ἐρεῖς· Θεός εἰμι* [78], *ἐνώπιον τῶν ἀναιρούντων σε; Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεὸς, ἐν* [79] *χειρὶ τῶν* [80] *τιτρωσκόντων σε. Θανάτοις ἀπεριτμήτων ἀποθανῇ ἐν χερσὶ τῶν ἀλλοτρίων, ὅτι ἐγὼ λελάληκα, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Ὅταν, φησὶ, τῆς βασιλικῆς σε γυμνώσωσιν ἐξουσίας οἱ παρ' ἐμοῦ κατὰ σοῦ πεμπόμενοι δυσμενεῖς, καὶ διὰ

Vers. 6-10. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Quia dedisti cor tuum sicut cor Dei, propter hoc, ecce ego adduco super te alienas pestilentias de gentibus : evaginabunt gladios suos super te, et super pulchritudinem scientiæ tuæ, et sternent pulchritudinem tuam in perditionem. Et deducent te, et morieris morte vulneratorum in corde maris. Num loquens dices : Deus sum, coram interficientibus te? Tu autem es homo et non Deus, in manu vulnerantium te. Mortibus incircumcisorum morieris per manum alienorum, quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus.* Quando te, inquit, regia potestate privabunt ii, quos contra te hostes misero, teque interficient, num fremens et arrogantia insolens rursus Deum te ipsum nominabis, quasi eos Dei

VARIÆ LECTIONES.

[67] καὶ τῇ δυσσ. δεδ. Des. in B. [68] B ἀνηγόρευσε. [69] σοφ. — αὐτ. Hebr. an occultum quidquam non est absconditum tibi? A ponit ἢ ante σοφοί. [70] τῇ. A præm. ἐν. [71] B Χαλδαίων. [72] A ἐποίησας χρυσίον καὶ ἀργύριον. [73] καί. Des. in A. [74] B εὐπορίαν. [75] B γυμνωθῇς. [76] καί. Des. in B. [77] Διὰ τοῦτο. Des. in B. [78] εἰμι. A add. ἐγώ. [79] ἐν — ἀποθ. A ἐν πλήθει τραυματιζόντων σε· ἐν θανάτοις ἀπεριτμήτων ἀποθάνῃ. [80] τῶν. Des. in B.

Digitized by Google

appellatione perterrefaciens? Verum hoc fieri nequit: rerum enim commutatio superbiæ quoque mutationem afferet, discesque, hominem esse te, non Deum, cum vulneratus, et cæsus, æque atque incircumcisi tibi subjecti, occideris. Valida est enim, et cui resisti nequeat, mea sententia; quod significavit, **911** dicens: « Quia ego locutus sum, dicit Adonai Dominus. » Hæc etiam improbo dæmoni, qui improbitatem in principe Tyriorum, qui cernebatur, operatus fuerat, conveniunt. Idcirco ab alienis quoque ipsi minatur exitium, et pestilentiis, et gentibus. Tales autem olim fuere, qui per evangelicum præconium ad pœnitentiam adducti Deum agnovere. Quare divinus quoque Apostolus ait: « Eramus enim aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odio digni, odientes nos invicem [d]. » Et ipse Deus per magnum Mosen: « Isti, inquit, provocaverunt me eo quod non est Deus, irritaverunt me idolis suis, et ego provocabo eos per non gentem, per gentem stultam irritabo illos [e]. » Per hos igitur, qui olim fuere insipientes et stulti, errantesque et odio digni, et pestilentes, et alieni, et gentiles, diabolum destruendum prophetica prænuntiat oratio. Et invenire licet, piis quoque, qui credidere, *alienorum* nomen impositum. « Vos enim, inquit, qui olim longe remoti eratis, facti estis prope [f]. » Hos ait gladiis suis diaboli scientiæ pulchritudinem deleturos, et ad nihilum redacturos: hoc est, tuas machinas destruent, et insidias, quas contra homines molitus fueris, compescent, quæque ab ipsis tibi constructa fuerint delubra, a fundamentis evertent, et veluti morti tradent te oblivioni, accepta potestate « calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem tuam virtutem [g]. » Atque ipsis rebus disces, incassum te hominibus persuasisse **912** te esse Deum. Et hæc patieris, quia incircumcisam mentem habuisti, gravemque tuæ arrogantiæ morbum nequaquam circumcidisti.

ἀπερίτμητον ἔσχες τὸ φρόνημα, καὶ τὸ χαλεπὸν τῆς ἀλαζονείας σου μὴ [84] περιέτεμες πάθος.

VERS. 11-13. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, institue lamentationem super principem Tyri. Et dic ei: Hæc dicit Adonai Dominus: Tu es signaculum similitudinis, plenus sapientiæ, et corona pulchritudinis. Et in deliciis paradisi Dei fuisti, omnem lapidem pretiosum indutus es, sardium, et topazium, et smaragdum, et hyacinthum, et carbunculum, et sapphirum, et jaspidem, et argentum, et aurum, et ligurium, et acha-*

ια'-ιγ'. *Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε θρῆνον ἐπὶ τὸν ἄρχοντα Τύρου. Καὶ εἰπὲ αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· Σὺ εἶ* [85] *ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως* [86]*, πλήρης σοφίας, καὶ στέφανος κάλλους* [87]*. Καὶ ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ ἐγενήθης· πάντα λίθον τίμιον* [88] *ἐνδέδεσαι, σάρδιον, καὶ τοπάζιον, καὶ σμάραγδον, καὶ ὑάκινθον* [89]*, καὶ ἄνθρακα, καὶ σάπφειρον, καὶ ἴασπιν, καὶ ἀργύ-*

σφαγῆς σε παραπέμψωσι τῷ θανάτῳ, μὴ βρενθυόμενος καὶ ἀλαζονευόμενος πάλιν Θεὸν σεαυτὸν ὀνομάσεις, ὥσπερ αὐτοὺς δεδιττόμενος τῇ θείᾳ προσηγορίᾳ; Ἀλλὰ τοῦτο οὐχ οἷον γίνεσθαι· ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ καὶ τοῦ φρονήματος ἐργάσεται τὴν μεταβολήν, καὶ μαθήσῃ ὅτι ἄνθρωπος εἶ καὶ οὐ Θεός, τιτρωσκόμενος, καὶ ἀναιρούμενος, καὶ παραπλησίως τοῖς ἀπεριτμήτοις σου ὑπηκόοις σφαττόμενος. Ἰσχυρὰ γάρ μου καὶ ἀναντίῤῥητος ἡ ἀπόφασις· τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν· « Ὅτι ἐγὼ ἐλάλησα, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος. » Ταῦτα ἁρμόττει καὶ τῷ ἀλάστορι δαίμονι τῷ τὴν πονηρίαν ἐνεργήσαντι ἐν τῷ ὁρωμένῳ Τυρίων ἄρχοντι· διὸ καὶ ἀπειλεῖ αὐτῷ ὄλεθρον ἀπὸ ἀλλοτρίων, καὶ λοιμῶν, καὶ ἐθνῶν. Τοιοῦτοι δὲ πάλαι ἦσαν οἱ διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τὴν εἰς θεογνωσίαν μεταβολὴν δεξάμενοι. Διό καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγει « Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως [81]· « Αὐτοί, φησὶ, παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς. » Διὰ τούτων τοίνυν τῶν πάλαι ἀσυνέτων, καὶ ἀνοήτων, καὶ πλανωμένων, καὶ στυγητῶν, καὶ λοιμῶν, καὶ ἀλλοτρίων, καὶ ἐθνικῶν, τὴν τοῦ διαβόλου κατάλυσιν ὁ προφητικὸς προαγορεύει λόγος. Ἔστι δὲ καὶ [82] εὑρεῖν καὶ τὸ τῶν ἀλλοτρίων ὄνομα κείμενον ἐπὶ τῶν πεπιστευκότων εὐσεβῶν· « Ὑμεῖς γάρ, φησὶν, οἵ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε. » Τούτους λέγει ταῖς ἑαυτῶν μαχαίραις τῆς τοῦ διαβόλου ἐπιστήμης τὸ κάλλος ἀφανίζειν καὶ φροῦδον ποιεῖν, ἀντὶ τοῦ, τὰς σὰς καταλύσουσι μηχανὰς, καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀνθρώπων παύσουσιν ἐπιβουλὰς, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν σοι γενόμενα ἐκ βάθρων ἀνασπάσουσι τεμένη, καί σε οἷόν τινι θανάτῳ παραδώσουσι τῇ λήθῃ, λαβόντες ἐξουσίαν « πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσάν σου δύναμιν [83]. » Καὶ δι' αὐτῶν μαθήσῃ τῶν πραγμάτων, ὡς μάτην ἀνέπεισας τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι Θεὸς εἶ. Ταῦτα δὲ πείσῃ, ἐπειδὴ

[d] T.t. III, 3. [e] Deut. XXXII, 21. [f] Ephes. II, 13. [g] Luc. X, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[81] B Μωϋσέως. [82] καί. Des. in B. [83] σου δύν. Rec. lect. l. c. est δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. [84] σου μή. B οὐ. [85] εἶ. In ed. Sirm. præcedebat δέ, quod tamen des. in A et B, imo quoque apud LXX. Nec minus des. infra, *Hær. fab.*, l. v, c. 8. [86] ἀπ. ὁμ. *Hebr.* perficiens mensuram, s. omnibus numeris absolutus. Infra, *Hær. fab.* l. c. leg. ἐκσφράγισμα. [87] στεφ. κ. *Hebr.* perfectus pulchritudine. [88] τίμ. Des. infra, l. c., sed A habet χρηστόν. [89] κ. ὑάκ Des. in A.

Digitized by Google

ριον, καὶ χρυσίον, καὶ λιγύριον, καὶ ἀχάτην, καὶ ἀμέθυστον, καὶ χρυσόλιθον, βηρύλλιον, καὶ ὀνύχιον, καὶ χρυσοῦ ἐνέπλησας [90] *τοὺς θησαυρούς σου, καὶ τὰς ἀπυθήκας σου ἐν σοὶ, ἀφ'* [91] *ἧς ἡμέρας ἐκτίσθης.* Ταῦτα βιασάμενος ἄν τις λάβοι καὶ εἰς τὸν ὁρώμενον ἄρχοντα Τύρου· κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ἁρμόττει τῷ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσαντι ἀλιτηρίῳ δαίμονι· εἰς μὲν οὖν τὸν ἄρχοντα Τύρου, τὸν ὁρώμενον, ταῦτα λαμβάνοντες, οὕτω νοήσομεν· « Σὺ εἶ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως. » Κατ' εἰκόνα γὰρ θείαν ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος, πλήρης σοφίας· καὶ [92] λογικὸς γάρ, καὶ λόγῳ τετιμημένος, καὶ στέφανος κάλλους· πάντων γὰρ κρειττων τῶν ἀλόγων, καὶ πεζῶν, καὶ πτηνῶν, ἐνύδρων τε καὶ ἀμφιβίων. « Καὶ ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ ἐγενήθης. » Ἐκ γὰρ τοῦ προπάτορος κατάγεις [93] τὸ γένος, ὃς εὐθὺς διαπλασθεὶς ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἐτέθη, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν. Εἰκότως [94] δὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἱερὰν καὶ θείαν ὀνομαζομένην πόλιν, *παράδεισον* καλεῖ, καὶ [95] Θεοῦ προφητείας, καὶ ἀρχιερωσύνης ἔχουσαν φυτὰ, ζωῆς καὶ σωτηρίας παρεκτικά. Φιλία δὲ πάλαι ὑπῆρχε τῷ Τυρίων καὶ τῷ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεῖ, καὶ ἦν τις αὐτοῖς καὶ ἐπιμιξία πρὸς ἀλλήλους· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν Βασιλειῶν ῥᾴδιον καταμαθεῖν. Τὸ δέ· « Πάντα λίθον τίμιον ἐνδέδεσαι, » δῆλόν ἐστι κατὰ τὸ γράμμα νοούμενον, καὶ ἐπὶ βασιλέως λαμβανόμενον. Μυρίοις γάρ σε ἀγαθοῖς κατεκόσμησα, καὶ ὕλας σοι παντοδαπὰς πάντοθεν προσενήνοχα, ἐξ ὧν διαδήματα καὶ στεφάνους, πόρπας τε καὶ ζώνας, καὶ δακτυλίους κατασκευάσας, καὶ τὰ ταμιεῖα ἐμπλήσας, φρονῶν τὰ ἐναντία διετέλεσας, ἐπὶ τῇ τούτων περιουσίᾳ [96] τε καὶ εὐπρεπείᾳ. Εἰς δὲ τὸν διάβολον οὐχ οὕτω ταῦτα νοήσομεν, ἀλλὰ τό· « Σὺ εἶ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως, » εἰς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ πάλαι ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν ληψόμεθα. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. » Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πάλαι τὴν τοῦδε τοῦ ἀέρος οἰκονομίαν ἐπεπίστευτο, δι' ἀλαζονείαν δὲ τῆς ἡγεμονίας ἐκπεσὼν, ἐν τοῖς ἀπιστοῦσι τῷ τοῦ κηρύγματος λόγῳ τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐπιδείκνυται. « Πλήρης σοφίας καὶ στέφανος κάλλους, καὶ ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου ἐγενήθης. » Τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀρετὴν διὰ τούτων αἰνίττεται. « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. » Εἷς δὲ καὶ οὗτος τῶν γενομένων ὑπῆρχεν, οὐδέπω δεξάμενος τὴν ἀπὸ τῆς γνώμης ἐπὶ τὰ χείρω μεταβολήν. Διὰ δὲ τῶν εἰρημένων λίθων, τὴν παντοδαπὴν αὐτοῦ σοφίαν καὶ ἐπιστήμην σημαίνει. Καὶ γὰρ ὁ ἀρχιερεὺς τὸ λόγιον τῆς κρίσεως, ὃ τούτους αὐτοὺς περιέκειτο τοὺς λίθους, ἐπὶ τοῦ στήθους

A *tem, et amethystum, et chrysolithum, beryllum, et onychinum, et auro implevisti thesauros tuos et apothecas tuas in te, ex quo creatus es.* Hæc si quis verba torquere voluerit, de eo, qui cernebatur, principe Tyri dicta acceperit : proprie tamen et vere conveniunt pernicioso dæmoni, qui in illo suam vim exercebat. Si igitur de principe Tyri, qui cernebatur, hæc accipiamus, ita intelligemus : « Tu es signaculum similitudinis. » Ad imaginem enim Dei plenus sapientia conditus est homo, rationis capax, et oratione instructus, pulchritudinisque corona, quippe omnibus rationis expertibus præstans, pedestribus et volucribus, aquatilibus et amphibiis. « Et in deliciis paradisi Dei fuisti. » Siquidem a primo parente genus **913** ducis, qui B simul atque creatus est, in paradiso deliciarum positus fuit [h], ut operaretur et custodiret illum. Jure autem etiam Hierosolymam, quæ sacra et divina urbs appellabatur, *paradisum* vocat, habentem et Dei prophetiæ, et pontificatus maximi arbores, vitam salutemque subministrantes. Olim vero Tyriorum regi cum rege Israelitarum intercedebat amicitia, eratque mutuum quoddam inter ipsos commercium, quod ex libris Regnorum facile est percipere. Illud autem : « Omnem lapidem pretiosum indutus es, » perspicuum est, si secundum litteram intelligatur, et de rege dictum accipiatur. Infinitis enim bonis te instruxi, et omnis generis undique tibi materiam suppeditavi, unde diademata et coronas, fibulasque et zonas annulosque fecisti, penibus autem completis, propter C horum abundantiam et ornatum contraria sentire perseverasti. Quod si ad diabolum hæc referantur, non ita intelligenda sunt : verum illud : « Tu es signaculum similitudinis, » de regno illi olim tradito et potestate illi concessa dictum accipiemus. Ait enim divinus Apostolus : « Secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filiis incredulitatis [i]. » Ut perspicuum sit, antiquitus hujus aeris administrationem illi commissam fuisse : sed propter superbiam principatu dejectum, in iis qui non credunt præconii verbo vim suam patefacere. « Plenus sapientia, et corona pulchritudinis, et in deliciis paradisi fuisti. » Pristinam per hæc illius innuit virtutem. « Vidit **914** D enim Deus, inquit, cuncta quæ fecerat, et erant valde bona [j]. » Et iste quoque unus erat eorum quæ facta sunt, cum in deteriorem partem nondum mentem commutasset. Per lapides autem qui commemorati sunt, omnis generis sapientiam, scientiamque illius significat. Etenim sacerdotum princeps, rationale judicii, in quo positi erant

[h] Gen. II, 15. [i] Ephes. II, 2. [j] Gen. I, 31.

VARIÆ LECTIONES.

[90] B ἐνέπλησας. [91] ἀφ' — ἐκτ. Hæc apud LXX faciunt initium vers. 14 Sed juxta Hebr. constituunt finem vers. 13, et hunc dant sensum : Die, quo creatus es, parata erant (ea omnia). [92] καί. Des. in B [93] B καταχθείς. [94] B εἰκός. [95] καλ. καί, B καλεῖσθαι. [96] περιουσ. In ed. priori præcedebat τε

Digitized by Google

hi lapides, in pectore gestans, in Sancta sanctorum ingrediebatur, pectus vero est veluti quoddam cordis penu et munimentum. Et quæ sequuntur omnia, non principi Tyri, qui cernebatur, sed ei, qui cerni non potest conveniunt.

A φέρων, εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆει· τὸ δὲ στῆθος οἷόν τι ταμεῖόν ἐστι τῆς καρδίας, καὶ φυλακτήριον. Καὶ τὰ ἐπαγόμενα δὲ πάντα, οὐ τῷ ὁρωμένῳ ἄρχοντι τῆς Τύρου, ἀλλὰ τῷ ἀοράτῳ ἁρμόττει.

Vers. 14. *Præparatus enim fuisti*, inquit, *cum Cherub, unctus a Deo in tabernaculo habitante.* Cum sanctis enim illis et augustis potestatibus opificio et unctione dignatus es. Et *unctionem* hoc loco vocat sanctificationem, a divino Spiritu corporis expertibus et sanctis potestatibus subministratam. « Et posui te in monte sancto Dei : factus es in medio lapidum ignitorum. » Montem sanctum Dei cognitionis celsitatem vocat, et lapides ignitos, sanctissimas potestates : etenim id quod pretiosum B est continent, et illustrandi vi præditæ sunt : consuevitque sæpe divina Scriptura, pios quoque homines sanctos lapides nuncupare. « Lapides enim sancti, inquit, volvuntur super terram [k]. » Sed hi sancti quidem, non tamen igniti. De superioribus vero potestatibus audiamus Davidem loquentem : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros flammam ignis [l]. » Horum nihil in **915** Tyriorum principem, qui cernebatur, cadit, etiamsi millies litigiosi quidam contenderint, lapides ignitos Judæos esse, et Tyriorum cum ipsis commercium. Neque enim Judæi lapides igniti. Quod si prophetas, qui in ipsis fuere, lapides ignitos aliquis nominaverit, ne sic quidem sensus constabit. Nulla enim intercedebat impie viventibus Tyriis C cum prophetis consuetudo, sed commercia negotiationum cum abjectissimis et humilibus Judæis habebant, quos nullus unquam sanæ mentis lapides ignitos ausus fuerit appellare, divinam legem violantes, et præter illius sententiam cum gentibus commercia instituentes. Imo ne illud quidem : « Posui te in monte sancto Dei, » huic convenire videri potest. Neque enim in Hierosolymis degebat, ut concedamus hæc etiam de monte Sion dici : et quæ sequuntur hoc aperte declarant.

ιδ'. *Κατεσκευάσθης* [97] *γὰρ*, φησὶ, *μετὰ τοῦ Χερουβ, κεχρισμένος* [98] *παρὰ Θεοῦ* [99] *τοῦ κατασκηνοῦντος.* Σὺν γὰρ ταῖς ἁγίαις ἐκείναις καὶ σεβασμίαις δυνάμεσι, καὶ τῆς δημιουργίας, καὶ τῆς χρίσεως ἠξιώθης· χρίσιν δὲ ἐνταῦθα τὸν ἁγιασμὸν καλεῖ, τὸν ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ταῖς ἀσωμάτοις καὶ ἁγίαις δυνάμεσι χορηγούμενον. « Καὶ ἔθηκά [1] σε ἐν ὄρει ἁγίῳ Θεοῦ· ἐγενήθης ἐν [2] μέσῳ λίθων πυρίνων. » *Ὄρος ἅγιον Θεοῦ* καλεῖ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως, *λίθους* δὲ *πυρίνους* τὰς ἁγιωτάτας δυνάμεις· καὶ τὸ τίμιον γὰρ καὶ τὸ [3] φωτοειδὲς ἔχουσιν· οἶδεν δὲ πολλάκις ἡ θεία Γραφὴ καὶ τοὺς εὐσεβεῖς ἀνθρώπους λίθους ἁγίους καλεῖν. « Λίθοι γὰρ, φησὶν, ἅγιοι κυλίονται ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἀλλ' οὗτοι ἅγιοι μὲν, οὐ πύρινοι δέ. Περὶ δὲ τῶν ἄνω δυνάμεων ἀκούωμεν τοῦ θείου Δαβὶδ λέγοντος· « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα [4]. » Τούτων οὐδὲν τῷ ὁρωμένῳ ἄρχοντι τῶν Τυρίων ἁρμόττει, κἂν μυριάκις τῶν ἐριστικῶν τινες φιλονεικοῦντες εἴποιεν λίθους πυρίνους τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τῶν Τυρίων τὴν πρὸς τούτους ἐπιμιξίαν· οὐδὲ γὰρ Ἰουδαῖοι λίθοι πύρινοι. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς προφήτας λίθους πυρίνους τις ὀνομάσειεν, οὐδὲ οὕτω στήσει τὸ νόημα· οὐδεμίαν γὰρ εἶχον οἱ Τύριοι κοινωνίαν πρὸς τοὺς προφήτας, ἀσεβείᾳ συζῶντες· τὰς δὲ ἐμπορικὰς [5] ἐπιμιξίας πρὸς τοὺς χαμαιζήλους τῶν Ἰουδαίων καὶ ταπεινοὺς ἐποιοῦντο, οὓς οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν τολμήσειε λίθους ὀνομάσαι πυρίνους, παραβαίνοντας τὸν θεῖον νόμον, καὶ παρὰ τὰ τούτῳ δοκοῦντα συμβόλαια πρὸς ἐθνικοὺς ποιουμένους. Ἀλλ' οὐδὲ τό· « Ἔθηκά σε ἐν ὄρει ἁγίῳ Θεοῦ, » τούτῳ ἁρμόττον ἐστιν ἰδεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις διῆγεν, ἵνα καὶ δῶμεν περὶ τοῦ Σιὼν ὄρους ταῦτα λέγεσθαι· καὶ τὰ ἐπαγόμενα δὲ σαφῶς τοῦτο δείκνυσιν.

Vers. 15. *Ambulasti enim immaculatus*, inquit, *in diebus tuis, ex quo creatus es tu, donec inventæ sunt iniquitates in te.* Talis enim fuit ante lapsum diabolus. De hominibus vero audivimus. « [*] Nemo D mundus a sorde, ne si unius diei quidem fuerit vita ipsius super terram [m]. » Hic autem, cum corporis expers esset, immaculatus fuit a principio : ubi vero in deteriorem partem inclinatione voluntatis lapsus est, via penitus contraria incessit.

ιε'. *Ἐπορεύθης* [6] *γὰρ*, φησὶν, *ἄμωμος ἐν ταῖς ἡμέραις* [7] *σου· ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐκτίσθης σὺ, ἕως οὗ εὑρέθη τὰ ἀδικήματα ἐν σοί.* Τοιοῦτος γὰρ ἦν πρὸ τῆς ἐκπτώσεως ὁ διάβολος. Περὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἠκούομεν [8]· « Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μιᾶς ἡμέρας γένηται ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὗτος δὲ ἀσώματος ὢν ἄμωμος ἦν τὴν ἀρχήν· ἐπειδὴ δὲ τῇ ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐχρήσατο ῥοπῇ, εἰς τὴν ἐκ διαμέτρου [9] ἐναντίαν ὁδὸν ἐπορεύθη.

Vers. 16. *A multitudine enim circuitus tui replevisti cellaria tua iniquitate, et peccasti, et vulnera-*

ις'. *Ἀπὸ γὰρ πλήθους τῆς περιδρομῆς σου ἔπλησας τὰ ταμεῖά σου ἀνομίας, καὶ ἥμαρτες, καὶ*

[k] Z. ch. IX, 16. [l] Psal. CIII, 4. [m] Job XIV, 4, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[97] Κατ. Cohæret cum præced. (vid. schol. 26), des. autem in A [98] κεχρ. — κατασκ. Des. in A. [99] παρὰ Θ. Des. in B et infra, *Hær. fab.* l. c. [1] καὶ ἔθ. A ἔδωκα. [2] ἐν. A præm. σύ. [3] τό. Ex B suppl. [4] π. φλ. Ita Hebr. I, 7 leg., sed supra, t. I, p. 1333, erat πῦρ φλέγον. [5] ἐμπ. Ita B pro ἐμπορίας, ut hab. ed. prior. [6] Ἐπορ. Ita quoque infra, *Hær. fab.* l. c. Sed A habet ἐγενήθης. [7] ἡμ. *Hebr.* viis. [8] B ἀκούομεν. [9] ἐκ διαμ. Ita B pro διάμετρον, ut hab. ed. prior.

Digitized by Google

ἐτραυματίσθης [10]. Μὴ ἀρκεσθεὶς γὰρ τῇ δοθείσῃ σοι καὶ σοφίᾳ, καὶ ἐξουσίᾳ, μειζόνων δὲ ἐρασθεὶς, ἀνομίας μὲν πλήρης ἐγένου, τῆς δὲ ἁμαρτίας ἐδέξω τὰ τραύματα. Ταῦτα ὁ προφήτης Ἡσαΐας περὶ αὐτοῦ φησι· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωΐ ἀνατέλλων ; συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη ; » Ἅπαντας γὰρ ἔχων ὑπηκόους διὰ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ τῆς τυραννίδος ἐξέπεσεν. Εἶτα τὴν προτέραν αὐτοῦ διηγεῖται μανίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀλαζονείαν· « Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βορρᾶν, ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Ὄρη δὲ τὰ πρὸς βορρᾶν καλεῖ τὰς τῆς κακίας ἀφορμάς. Ἀπὸ βορρᾶ γὰρ, κατὰ τὸν προφήτην, ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Οὕτως αὐτοῦ γυμνώσας τὸν τῦφον προαγορεύει καὶ τὴν κατάλυσιν· « Νῦν δὲ εἰς ᾅδην καταβήσῃ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. » Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Ἰεζεκιὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγειν διδάσκεται. « Ἀπὸ ὄρους γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ κατήγαγέ [11] σε τὸ Χερουβ τὸ συσκιάζον ἐκ μέσου λίθων πυρίνων. » Τότε μὲν οὖν αὐτὸν τὸ Χερουβ, τὴν [12] θείαν δόξαν ἀξιούμενον φέρειν, τῶν ἁγίων ἐχώρισε δυνάμεων, αἳ δὴ [13] καὶ προσαγορεύονται πύρινοι· νῦν δὲ οἱ τῆς θείας ἐπιβάσεως ἄξιοι διὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα, ὧν ἐν ταῖς καρδίαις αἱ τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις, κατὰ τὸν θεῖον προφήτην, ἐξουσίαν ἔλαβον τοῖς ποσὶν αὐτὸν [14] συμπατεῖν.

ιζ'. *Ὑψώθη ἡ καρδία σου, ἐπὶ τῷ κάλλει σου.* Μέγα, φησὶν, ἐφρόνησας τὰ παρ' ἐμοῦ σοι χορηγηθέντα θεασάμενος ἀγαθά. « Διεφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου μετὰ τοῦ κάλλους σου. » Πάντων, φησὶν, ἐγυμνώθης, τὴν δοθεῖσάν σοι τάξιν καταλιπών. « Διὰ [15] τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν σου ἐπὶ τὴν γῆν ἔῤῥιψά σε· ἐναντίον βασιλέων δέδωκά [16] σε παραδειγματισθῆναι. » Πολλῇ πονηρίᾳ, φησὶ, χρησάμενος, τῆς ἄνω μὲν ἐξέπεσας τάξεως [17], κάτω δὲ ἀπερρίφης, εἰς τὸ γελᾶσθαι παρὰ τῶν τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς φυλαττόντων τάξιν, καὶ καλῶς βασιλεύειν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐπισταμένων παθῶν.

ιη'. *Διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν* [18] *σου, καὶ ἀδικιῶν* [19] *τῆς ἐμπορίας σου, ἐβεβήλωσας* [20] *τὸν ἁγιασμόν* [21] *σου.* Ἐλπάτωσαν οἱ ἀντιλέγοντες, ποῖον ἁγιασμὸν εἶχεν ὁ δυσσεβὴς τῆς Τύρου βασιλεύς· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν δεῖξαι. Οὗτος δὲ, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἡνίκα εἷς τῶν ἁγίων ἀρχαγγέλων ὑπῆρχεν, ἐν μετουσίᾳ ἦν ἁγιωσύνης ἁπάσης· ἀλλ' αὐτὸς τὸν ἁγιασμὸν ἐβεβήλωσε κακῇ χρησάμενος ἐμπορίᾳ, καὶ τοῦ πλείονος ἐπιθυμήσας καὶ τῶν δοθέντων ἐξέπεσε.

A *tus es.* Non contentus enim data **916** tibi sapientia et potestate, sed majorum cupiditate incensus, iniquitate repletus es, et peccati vulnera accepisti. Hæc item propheta Isaias de ipso loquitur : « Quomodo cecidit a cœlo lucifer mane exoriens ! contritus est in terram qui mittebat ad omnes gentes [n] ! » Cum enim omnes sibi subjectos haberet, per salutarem crucem tyrannide dejectus est. Deinde pristinam ipsius narrat insaniam, et ingentem arrogantiam : « Tu autem dixisti in corde tuo, In cœlum ascendam, super astra cœli ponam thronum meum ; sedebo in monte alto, super montes excelsos ad aquilonem, ascendam supra nubes, ero similis Altissimo [o]. » Montes autem ad aquilonem vocat scelerum occasiones. Ab aqui-

B lone enim secundum prophetam exardescent mala super omnes habitantes terram. Et ita patefacta illius superbia, prædicit etiam eversionem : « Nunc autem in infernum descendes in fundamenta terræ [p]. » Hoc item divinus Ezechiel a Deo loqui docetur. « A monte enim Dei, inquit, deduxit te Cherub obumbrans de medio lapidum ignitorum. » Tunc igitur eum Cherub, quod ut divinam gloriam ferret dignum habebatur, a sanctis potestatibus separavit, quæ etiam ignitæ appellantur ; nunc vero ii, qui sunt divino ascensu digni propter animi munditiem, in quorum cordibus sunt ascensus Dei secundum divinum prophetam, potestatem ipsum pedibus conculcandi accepere.

C Vers. 17. *Elevatum est cor tuum propter pulchritudinem tuam.* Ingenti, inquit, superbia elatus es, conspectis iis bonis, **917** quæ a me tibi suppeditata sunt. « Corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua. » Omnibus, inquit, orbatus fuisti, cum assignatum tibi ordinem reliquisti. « Propter multitudinem peccatorum tuorum in terram projeci te : coram regibus dedi te ut traducereris. » Multa, inquit, improbitate superiori ordine qui excidisti, et deorsum projectus es, ut ab iis assignatum sibi ordinem servassent, quique recte suis affectionibus imperare novissent, deridereris.

Vers. 18. *Per multitudinem peccatorum tuorum, et iniquitates negotiationis tuæ, profanasti sanctificationem tuam.* Dicant ii qui repugnant, quam

D sanctificationem habuerit impius rex Tyri. Verum non poterunt ostendere. Iste autem, de quo nunc loquimur, quando unus sanctorum archangelorum erat, omnis sanctificationis erat particeps : sed ipse profanavit sanctificationem, mala usus negotiatione : majoraque expetens etiam concessis sibi

[n] Isa. xiv, 12. [o] ibid. 13, 14. [p] ibid. 15.

VARIÆ LECTIONES.

[10] ἐτρ. Cohæret cum illis quæ deinde seq. ἀπὸ ὄρους, κ. τ. λ. *Hebr.* ideo profanatum dejiciam te, etc. [11] A καὶ ἤγαγε, omisso σέ, et τὸ συσκ. [12] τήν. B præm. τό. [13] δή. Ita B pro δέ, ut hab. ed. Sirm. [14] B αὐτῶν. [15] διὰ — ἁμ. σου. Des. in Hebr. [16] A et B ἔδωκα. Ita quoque infra, *Hær. fab.* l. c. [17] τάξ. B λήξεως. [18] ἁμ. Ita A, sed B habet ἀνομιῶν, sicque infra, *Hær. fab.* l. c. [19] ἀδ. A et B præm. τῶν. Ita quoque infra, l. c. [20] Infra, l. c. est ἐβεβήλωσα. [21] τὸν ἁγ. A τὰ ἱερά.

Digitized by Google

bonis excidit, utque idem patefieret homo auctor fuit. Ille enim, secundum imaginem Dei quoque factus, blandis ipsius verbis deceptus, cum concupisset Deum se fieri, illud etiam quod erat (imago scilicet Dei), amisit. « Et educam ignem de medio tui. » Hoc utrique convenit, tum ei qui operatus est malitiam, tum ei in quo id factum est, Tyriorum regi : uterque enim illati sibi supplicii præbuit occasiones. Tale est quod per prophetam Isaiam ad Judæos dictum est : « Ecce omnes vos ignem **918** incenditis, et confortatis flammam : ambulate in lumine ignis vestri, et flamma quam succendistis [q]. » Et hic quoque ait : « Educam ignem de medio tui. Hic devorat te. » Hoc est, tuis sceleribus, quasi materia, utar ad inferenda tibi supplicia. « Et dabo te in cinerem super terram tuam, in conspectu omnium videntium te. » Hoc item utrique convenit. Etenim homo in sua terra lapsus, pulvis factus est : et diabolus, qui orbi terrarum se imperaturum esse putabat, a Deo et Salvatore nostro eversus, cineris instar ab impiis conculcatur.

Τοῦτο δὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον παθεῖν παρεσκεύασε. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ κἀκεῖνος γεγενημένος, τοῖς κωτίλοις αὐτοῦ λόγοις ὑπαχθεὶς καὶ ἐπιθυμήσας γενέσθαι θεὸς, καὶ τὸ εἶναι εἰκὼν Θεοῦ προσαπώλεσε. « Καὶ [22] ἐξάξω πῦρ ἐκ μέσου σου. » Τοῦτο ἀμφοτέροις ἁρμόττει, καὶ τῷ ἐνεργήσαντι τὴν κακίαν, καὶ τῷ ἐνεργηθέντι Τυρίων βασιλεῖ· ἀμφότεροι γὰρ τῆς ἐπενεχθείσης αὐτοῖς τιμωρίας παρέσχον τὰς ἀφορμάς. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου πρὸς Ἰουδαίους εἰρημένον· « Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε, καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ᾗ ἐξεκαύσατε. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν λέγει· « Ἐξάξω πῦρ ἐκ μέσου σου. Τοῦτο καταφάγεταί σε. » Τουτέστι, ταῖς σαῖς παρανομίαις ὕλαις χρήσομαι εἰς τὰς κατὰ σοῦ τιμωρίας. « Καὶ δώσω σε εἰς σποδὸν ἐπὶ τῆς γῆς σου, ἐναντίον πάντων τῶν ὁρώντων σε. » Καὶ τοῦτο ἀμφοτέροις ἁρμόττει. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἑαυτοῦ γῇ πεσὼν κόνις ἐγένετο, καὶ ὁ διάβολος, ἄρχειν δοκῶν τῆς οἰκουμένης, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ὑμῶν καταλυθεὶς, σποδοῦ δίκην ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν πατεῖται.

VERS. 19. *Et omnes scientes te in gentibus contristabuntur super te.* Qui enim adhuc tibi serviunt, idolorum eversionem cernentes, eorumque delubra penitus eversa, cum mœstitia degunt, animum despondentes, et continenter dolentes. « Perditio factus es, et non eris amplius in sæculum. » Illum omnino eversum iri, per hæc declaravit. Ita absoluta lamentatione Tyri, ad Sidonem transit et ipsam finitimam, et breviter quæ ipsi quoque eventura sint, prædicit.

ιθ'. *Καὶ πάντες οἱ ἐπιστάμενοί σε ἐν τοῖς ἔθνεσι στυγνάσουσιν ἐπὶ σοί* [23]. Οἱ γὰρ ἔτι προσμένοντες τῇ σῇ δουλείᾳ, ὁρῶντες τῶν εἰδώλων τὴν παῦλαν, καὶ τὰ τούτων τεμένη παντελῶς κατηλειμμένα, ἐν κατηφείᾳ διάγουσιν ἀθυμοῦντες, καὶ διηνεκῶς ἀδημονοῦντες. « Ἀπώλεια ἐγένου, καὶ οὐκ ὑπάρξεις ἔτι εἰς τὸν αἰῶνα. » Τὴν παντελῆ αὐτοῦ κατάλυσιν διὰ τούτων ἐδήλωσεν. Οὕτω πληρώσας τῆς Τύρου τὸν θρῆνον, ἐπὶ τὴν Σιδῶνα μεταβαίνει, καὶ αὐτὴν ὁμορον οὖσαν, καὶ συντόμως καὶ τὰ ταύτῃ συμβησόμενα προλέγει.

VERS. 20. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, firma faciem tuam super Sidonem, et vaticinare super eam. Et dic : Hæc dicit Adonai Dominus, Ecce ego ad te, Sidon, et glorificabor in te, et cognosces me esse Dominum, cum fecero ego in te judicia, et sanctificabor in te. Et mittam in te mortem et sanguinem in plateis tuis. et cadent vulnerati in medio tui gladiis in te, et in circuitu tuo, et cognoscent* **919** *me esse Dominum.* Quando, inquit, in tranquillitate degens ignorasti me, o Sidon, multis te omnisque generis malis afficiam, fame et hostium cædibus, ut calamitatibus discas me esse Dominum. Narrat etiam interitus causas, et λιμῷ, καὶ πολεμίων σφαγαῖς, ἵνα διὰ τῶν καὶ τὰς αἰτίας τῆς ἀπωλείας.

κ'-κγ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου* [24], *στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ Σιδῶνα, καὶ προφήτευσον ἐπ' αὐτήν. Καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, Σιδὼν, καὶ ἐνδοξασθήσομαι ἐν σοὶ, καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, ἐν τῷ ποιῆσαί με ἐν σοὶ κρίματα, καὶ ἁγιασθήσομαι ἐν σοί. Καὶ ἐξαποστελῶ ἐπὶ σὲ θάνατον* [25], *καὶ αἷμα ἐν ταῖς πλατείαις σου* [26], *καὶ πεσοῦνται τετραυματισμένοι ἐν μέσῳ σου ἐν μαχαίραις ἐν σοὶ, καὶ περικύκλῳ σου, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐν εὐημερίᾳ οὖσα ἠγνόησάς με, ὦ Σιδὼν, πολλοῖς σε καὶ παντοδαποῖς περιβαλὼ κακοῖς, καὶ συμφορῶν καταμάθῃς τὴν ἐμὴν δεσποτείαν. Λέγει δὲ καὶ τὰς αἰτίας τῆς ἀπωλείας.

VERS. 24. *Et non erunt amplius domui Israelis offendiculum amaritudinis, et spina doloris, ab omnibus qui sunt in circuitu eorum, qui ignominia affecerunt eos, et cognoscent me esse Adonai Dominum.* Hæc, inquit, et Tyro, et alienigenis, et omnibus

κδ'. *Καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰσραὴλ σκόλοψ πικρίας, καὶ ἄκανθα ὀδύνης, ἀπὸ πάντων τῶν περικύκλῳ αὐτῶν, τῶν ἀτιμασάντων αὐτούς, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμι Ἀδωναῖ Κύριος.* Ταῦτα, φησὶ, καὶ τῇ Τύρῳ, καὶ τοῖς ἀλλοφύ-

[q] Isa. L, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[22] καὶ — σου. Infra, l. c. leg. ἐξάγω πῦρ ἐν μέσῳ σου. [23] A σέ. [24] υἱὲ ἀνθρ. Des. in B. [25] θάν, *Hebr.* pestem. [26] σου. A add. ἔσται.

Digitized by Google

λοις, καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ γειτόνων οἰκοῦσιν ἐπάξω, ἵνα μήτε ἀρχέτυπον ἀσεβείας ὑμᾶς ἔχῃ ὁ ἐμὸς λαός, μήτε πολεμίους συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιόντας, καὶ διηνεκῶς ἀνιῶντας. Οὕτω τὰ λυπηρὰ προθεσπίσας, προθεσπίζει τῷ Ἰσραὴλ τὰ χρηστὰ, ἐπιτείνων ἐκείνοις τὰ λυπηρά· δυσμενῶς γὰρ διακείμενοι ἀφορμὴν ὀδύνης ἐποιοῦντο τοῦ Ἰσραὴλ τὴν εὐπραξίαν.

κε'-κς'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Καὶ συνάξω τὸν οἶκον* [27] *Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οὗ* [28] *διεσκορπίσθησαν ἐκεῖ, καὶ ἁγιασθήσομαι ἐν αὐτοῖς ἐνώπιον τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ κατοικήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, ἧς ἔδωκα τῷ δούλῳ μου Ἰακώβ. Καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ* [29] *ἐπ' ἐλπίδι* [30], *καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ φυτεύσουσιν ἀμπελῶνας, καὶ κατοικήσουσιν ἐπ'* [31] *ἐλπίδι, ὅταν ποιήσω κρίματα* [32] *ἐν πᾶσι τοῖς ἀτιμάσασιν αὐτοὺς ἐν τοῖς κύκλῳ αὐτῶν, καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων αὐτῶν.* Οὐχ ὁμοίως ἅπαντας τοὺς ἁμαρτάνοντας ὁ τῶν ὅλων παιδεύει Θεὸς, ἀλλὰ τοὺς μὲν οἰκειουμένους αὐτῷ ἰατρικῶς, δικαστικῶς δὲ τοὺς ἄλλους. Διὸ καὶ ὁ προφήτης προσευχόμενος ἔλεγε· « Παίδευσον ἡμᾶς Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. » Ταυτὸ δὴ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ᾔτει Δαβίδ· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Ταύτην τὴν διαφορὰν καὶ ἐν τοῖς ἐναγχος ἡρμηνευμένοις ἔστιν ἰδεῖν. Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις τέως οὐδὲν χρηστὸν ἐπηγγείλατο· τῷ δὲ Ἰσραὴλ ἀνάκλησιν, καὶ οἰκείωσιν, καὶ οἰκιῶν οἰκοδομὴν, καὶ γηπονίαν, καὶ φυτουργίαν, καὶ ἀγαθῶν ἐλπίδα, καὶ τὸ πάντων κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, τὴν θείαν ἐπίγνωσιν. Τούτων γὰρ, φησὶ, γενομένων, « γνώσονται ὅτι καὶ αὐτῶν εἰμι Κύριος, καὶ Θεὸς τῶν πατέρων αὐτῶν. » Ταύτην καὶ ἡμᾶς γένοιτο διηνεκῶς ἔχειν τὴν γνῶσιν, ἵν' ἐξ ὅλης αὐτὸν [33] καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης δυνάμεως, καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος ἀγαπήσωμεν, μὴ μερίζοντες τὸ φίλτρον, ἀλλ' ὅλον ἀνατιθέντες ἐκεῖ, ἵν' αὐτὸν ἀναπνέωμεν, καὶ ἄσβεστον τὴν περὶ αὐτοῦ περιφέρωμεν μνήμην, καὶ καθήμενοι, καὶ διανιστάμενοι, καὶ κοιταζόμενοι, καὶ πορευόμενοι ἐν ὁδῷ· οὕτω γὰρ καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ προμηθείας διηνεκῶς ἀπολαυσόμεθα, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τευξόμεθα ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

finitima loca incolentibus inferam, ut neque exemplar impietatis vos habeat populus meus, neque hostes crebro eos invadentes, et continenter eos excruciantes. Ita calamitates vaticinatus, Israeli bona prænuntiat, augens in eos miserias. Inimice enim affecti occasionem doloris Israelis felicitatem faciebant.

Vers. 25, 26. *Hæc dicit Adonai Dominus, Et congregabo domum Israel de gentibus in quibus dispersi sunt, et sanctificabor in eis coram populis et gentibus; et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacobo. Et habitabunt in ea in spe, et ædificabunt domos, et plantabunt vineas, et habitabunt in spe, quando fecero judicia in omnibus qui ignominia affecerunt eos, in circuitu ipsorum, et cognoscent me esse Dominum Deum ipsorum, et Deum patrum eorum.* Non æque omnes peccantes auctor omnium rerum Deus corripit, sed sibi amicos adhibita medici more **920** curatione, alios vero, more judicis, condemnatione. Quamobrem etiam propheta supplicans ita dicebat : « Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore [r]. » Quod idem quoque David petebat : « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me [s]. » Hoc discrimen in iis etiam, quæ paulo ante interpretati sumus, videre licet. Aliis enim nihil pollicitus est boni : sed Israeli ab exsilio revocationem et reditum in patriam, domorum ædificationem, terræ cultum, arborum sationes, et bonorum spem, quodque omnium est bonorum caput, Dei cognitionem. His enim gestis, inquit, « cognoscent me ipsorum esse Dominum, Deumque patrum ipsorum. » Hæc nobis quoque semper contingat cognitio, ut ipsum ex toto corde, et ex tota anima, et ex omnibus viribus, et ex tota facultate diligamus, non in partes benevolentiam dividentes, sed totam ibi collocantes, ut ipsum spiremus, et indelebilem ipsius memoriam retineamus, et sedentes, et resurgentes, et dormientes, et ambulantes in via. Sic enim continua quoque illius providentia fruemur, et promissa bona consequemur, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri sit gloria cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[r] Jerem. x, 24. [s] Psal. vi, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[27] οἶκ. Des. in A. [28] οὗ. Ed. prior hab. ὧν. [29] A ἐπ' αὐτῆς. [30] A ἐν ἐλπίδι. *Hebr.* secure. [31] A et B ἐν. [32] A κρίσιν. [33] αὐτ. Ita B, sed ed. prior hab. τῆς.

Digitized by Google

TOMOS IB'.

LIBER DUODECIMUS.

921 CAPUT XXIX.

VERS. 1, 2. *Anno decimo, mense duodecimo, primo (die) mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, firma faciem tuam super regem Ægypti, et vaticinare super eum, et super Ægyptum totam loquere.* Prædictionibus de Tyro imposito fine, ad Ægyptum prophetiæ transfert orationem.

VERS. 3. *Et dic : Hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego ad te, Pharao rex Ægypti, draconem magnum sedentem in medio fluviorum, et dicentem : Mea sunt flumina, et ego feci ea.* Quidam interpretes singulari numero *fluvium* dixerunt, Septuaginta autem usi sunt numero multitudinis, et utrumque verum est : unus enim Nilus, sed illius fossæ plurimæ, et fluvius unaquæque fossa ab indigenis vocatur. Reprehendit igitur Pharaonis arrogantiam, ostenditque ipsum gloriantem propter flumina, quasi ab ipso facta ; *draconem* autem eum vocat, propter tyrannidem et superbiam qua se Deo opponebat. Ita enim diabolum quoque divina nuncupat Scriptura. « Die enim illo, inquit, inducet Deus gladium sanctum, et magnum et fortem, super draconem serpentem, » et quæ sequuntur [1].

VERS. 4-6. *Et ego dabo frenum in* **922** *maxillas tuas, et agglutinabo pisces fluminis ad alas tuas, et extraham te de medio fluminis tui, et omnes pisces fluminis squamis tuis agglutinabuntur. Et projiciam in desertum te et omnes pisces fluminis, et dejiciam te velociter, et omnes pisces fluminis tui. Super faciem campi cades, et non congregaberis, et non colligeris ; bestiis terræ et volatilibus cœli dedi te in devorationem. Et cognoscent omnes habitantes Ægyptum me esse Dominum.* Terribilia sunt, quæ minatus est, et horroris plena : non solum enim ipsum, sed illi quoque subjectos, minatus est se neci daturum esse. Quippe *pisces agglutinatos* subjectos appellavit. Et quemadmodum de Tyro loquens, translationis occasiones a mari desumpsit (maritima enim urbs erat), ita hic translatione a flumine

[1] Isa. XXVII, 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

α', β'. *Ἐν τῷ ἔτει τῷ δεκάτῳ*[34], *ἐν τῷ δωδεκάτῳ*[35] *μηνὶ, μιᾷ*[36] *τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ βασιλέα*[37] *Αἰγύπτου, καὶ προφήτευσον ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐπ' Αἴγυπτον ὅλην λάλησον*[38]. Πέρας ἐπιθεὶς ταῖς περὶ Τύρου προρρήσεσιν, ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον μεταφέρει τὸν λόγον.

γ'. *Καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ*[39] *ἐπὶ σὲ, Φαραὼ βασιλεῦ Αἰγύπτου, τὸν δράκοντα τὸν καθήμενον ἐν μέσῳ τῶν ποταμῶν*[40], *καὶ λέγοντα· Ἐμοί εἰσιν οἱ ποταμοί, καὶ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς*[41]. Τινὲς τῶν ἑρμηνευτῶν ἑνικῶς εἶπον *τὸν ποταμὸν*, οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα πληθυντικῶς· ἀληθῆ δὲ ἀμφότερα· εἷς μὲν γὰρ ὁ Νεῖλος, αἱ δὲ τούτου διώρυγες πλείονται, ποταμὸς δὲ ἑκάστη διώρυξ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλεῖται. Ἐλέγχει τοίνυν τοῦ Φαραὼ τὴν ἀλαζονείαν, καὶ δείκνυσιν αὐτὸν μεγαλαυχούμενον ἐπὶ τοῖς ποταμοῖς, ὡς ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένοις. *Δράκοντα* δὲ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ τυραννικὸν καὶ ἀντίθεον. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν διάβολον ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή· « Τῇ ἡμέρᾳ γάρ, φησὶν, ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυρὰν, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν, » καὶ τὰ ἑξῆς.

δ'-ς'. *Καὶ ἐγὼ δώσω χαλινὸν*[42] *εἰς τὰς σιαγόνας σου, καὶ προσκολλήσω τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰς πτέρυγάς σου*[43], *καὶ ἀνάξω σε ἐκ μέσου τοῦ ποταμοῦ σου, καὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ σου, καὶ ταῖς λεπίσι σου προσκολληθήσονται. Καὶ*[44] *ἀπορρίψω εἰς τὴν ἔρημόν σε καὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ, καὶ*[45] *καταβαλῶ σε ἐν τάχει, καὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ σου· ἐπὶ πρόσωπον τοῦ πεδίου πεσῇ*[46], *καὶ οὐ μὴ συναχθῇς, καὶ οὐ μὴ περισταλῇς· τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ δέδωκά σε εἰς κατάβρωμα*[47]. *Καὶ γνώσονται πάντες οἱ κατοικοῦντες Αἴγυπτον*[48], *ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Φοβερὰ τὰ ἠπειλημένα καὶ φρίκης μεστά· οὐ γὰρ μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπηκόους ἠπείλησε παραδοῦναι σφαγῇ· *ἰχθύας γὰρ προσκολλωμέ-*

VARIÆ LECTIONES.

[34] δεκ. Ita recte A cujus lectionem confirmant ea quæ ad vers. 17 a Nostro dicta sunt. Sirm. δωδεκάτῳ. [35] δωδ. Ita A et B. Præstat autem lectio cod. Vatic. δεκάτῳ. [36] μιᾷ. *Hebr.* (duodecimo) die. [37] βασ. A præm. Φαραώ. [38] λάλ. Pertinet ad vers. 3. [39] ἐγώ. A præm. πέμψω, sed contra Hebr. aliosque quantum scimus, codices. [40] τ. ποτ. A ποταμῶν Αἰγύπτου. [41] ἐπ. αὐτ. *Hebr.* feci mihi (flumina). [42] χαλ. A παγίδα. [43] πρὸς τ. πτ. σου. *Hebr.* squamis tuis. [44] καὶ — ἰχθ. τοῦ ποτ. Des. in A. [45] καὶ — ποτ. σου. Des. in Hebr. et geminam sapit interpretationem. [46] A πέσῃ. [47] A βρῶμα. [48] Αἴγ. A præm. εἰς.

Digitized by Google

νους τοὺς ὑπηκόους προσηγόρευκε [49]. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς Τύρου τὰς τῆς ἀλληγορίας ἀφορμὰς ἀπὸ τῆς θαλάττης ἔλαβε (παραλία γὰρ ἡ πόλις), οὕτως ἐνταῦθα ἀπὸ ποταμοῦ [50] κέχρηται τῇ τροπῇ. *Λεπίδας* δὲ αὐτοῦ καὶ *πτέρυγας* τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐκάλεσε, αἷς οἱ ἀρχόμενοι τῆς τοῦ βασιλέως ἀναγκαίως ἐκοινώνησαν τιμωρίας. Ἱκανῶς δὲ διὰ τοῦ *χαλινοῦ* ἠνίξατο τὰ πρὸ τοῦ χαλινοῦ σκιρτήματα. Ἠπείλησε δὲ τοὺς μὲν εἰς ἔρημον χώραν ἐκπέμψειν δορυαλώτους, τοὺς δὲ σφαγῇ παραδώσειν, καὶ τοῖς θηρίοις καταλείψειν βοράν. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν·

desumpta usus est. Squamas autem ejus et alas, imperium et potestatem nuncupavit, quibus necessario regi subjecti illius supplicii participes fuere. Et abunde per frenum innuit saltationes ante frenum. Et minatus est se alios bello captos in desertam regionem emissurum, alios interfecturum, bestiisque escam relicturum esse. Causam quoque subjicit:

Ἀνθ' ὧν ἐγενήθης ῥάβδος καλαμίνη τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. (ζ'.) *Ὅτε ἐπελάβοντό* [51] *σου τῇ χειρὶ αὐτῶν, καὶ* [52] *ἐθλάσθης, καὶ* [53] *ὅτε ἐπεκρότησεν* [54] *ἐπ' αὐτοὺς πᾶσα χείρ, καὶ ὅτε ἐπαναπαύσαντο ἐπὶ σὲ, συνετρίβης, καὶ συνέκλασας* [55] *αὐτῶν πᾶσαν ὀσφύν.* Τῇ μὲν οὖν Τύρῳ καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις, περὶ ὧν ἄνω προειρήκαμεν, ἠπείλησεν ἐπάξειν τὰς συμφορὰς, ὡς ἡσθεῖσιν ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι τῷ Ἰσραήλ· τῇ δὲ Αἰγύπτῳ οὐ τοῦτο μέμφεται, ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον, ὅτι τῇ παρ' αὐτῆς βοηθείᾳ θαῤῥῆσαι τὸν λαὸν παρασκευάσασα, τῆς μὲν θείας αὐτὸν προνοίας ἀπεγύμνωσεν, οὐδὲν δὲ τοῦτον διὰ τῆς οἰκείας ὤνησεν ἐπικουρίας. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς καλαμίνης παρεδήλωσε ῥάβδου, συντριβείσης δι' ἀσθένειαν, καὶ συνθλασθείσης. Οὕτω καὶ ὁ Σενναχηρεὶμ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ τὴν Αἰγυπτίων βοήθειαν προσηγόρευσε· « Πέποιθε γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν ῥάβδον τὴν καλαμίνην, τὴν τεθλασμένην, ἐπ' Αἴγυπτον· ὡς ἐὰν ἐπιστηριχθῇ ἀνὴρ ἐπ' αὐτὴν, εἰσελεύσεται εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ· οὕτως ἐστὶ βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἔφη· « Ἐπελάβοντό σου τῇ χειρὶ αὐτῶν, ἐθλάσθης [56], καὶ ἐπεκρότησεν ἐπ' αὐτοὺς πᾶσα ἡ [57] χείρ. » Καταγέλαστοι, φησὶ, καὶ ἐπίχαρτοι τοῖς πολεμίοις ἐγένοντο, σοῦ δίκην καλαμίνης ῥάβδου συνθλασθείσης καὶ ἠττηθείσης.

Pro eo quod factus es virga arundinea domui Israelis. (VERS. 7.) *Quando apprehenderunt te manu sua, confractus es; et* **923** *quando plausit super eos omnis manus, et quando requieverunt super te, contritus es, et confregisti omnem lumbum eorum.* Tyro igitur et alienigenis, de quibus superius diximus, minatus est se calamitates illaturum esse, ut qui lætarentur de malis, quæ Israeli evenissent. Sed Ægyptum non ob hanc causam reprehendit, sed omnia potius contra; quia, cum operam dedisset ut populus suo confideret nixus auxilio, divina eum providentia privavit, nihilque ipsum sua ope juvit. Hoc enim per arundineam virgam declaravit, confractamque ob imbecillitatem. Ita etiam Sennacherim apud Isaiam Ægyptiorum auxilium appellavit. « Confisus est enim super virga, inquit, arundinea fracta, super Ægyptum: sicut, si innixus fuerit vir super eam, ingredietur in manum ejus, sic est rex Ægypti, et omnes qui confidunt in eo [a]. » Hoc item hic dixit: « Apprehenderunt te manu sua, confractus es, et plausit super eos omnis manus. » Ridiculi, inquit, et ejusmodi quibus hostes illuderent facti sunt, te instar arundineæ virgæ confracto victoque.

η', θ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ σὲ ῥομφαίαν, καὶ ἀπολῶ ἀνθρώπους* [58] *ἀπὸ σοῦ, καὶ κτήνη. Καὶ ἔσται ἡ Αἴγυπτος εἰς ἀπώλειαν καὶ ἐρήμωσιν* [59], *καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Ἐπειδὴ δὲ [60] μέγα φρονῶν, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπισχνοῦ βοηθεῖν, μαθήσῃ τῇ πείρᾳ, ὡς οὐδὲ τῆς οἰκείας γῆς ὑπερμαχῆσαι δυνήσῃ, ἐμοῦ σοι τὴν τίμωρίαν ἐπάγοντος· ἐπιγνώσεται δὲ ὁ ἐμὸς λαὸς τὴν ἐμὴν δυναστείαν. Εἶτα πάλιν τῶν τῆς ἀλαζονείας αὐτῶν [61] ἀναμνήσας ῥημάτων, « Ἔλεγες γὰρ, φησὶν, ὅτι Ἐμοί εἰσιν οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς· » ἐρημίαν ἀπειλεῖ τῇ Αἰγύπτῳ, οὐ πάσῃ, ἀλλ' ἣ ἀπὸ Μαγδώλου καὶ Συήνης, ἕως τῶν ὁρίων Αἰθιόπων, καὶ οὐδὲ ταύταις ταῖς πόλεσι διηνεκῆ τὴν ἐρημίαν, ἀλλὰ χρόνον τινά.

VERS. 8, 9. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego adduco super te gladium, et perdam homines a te, et jumenta. Et erit Ægyptus in perditionem et desertum, et cognoscent me esse Dominum.* Cum autem superbia elatus aliis quoque te opem laturum pollicereris, **924** experientia disces, ne pro tua quidem terra pugnare te posse, me tibi supplicium inferente, cognoscetque populus meus potentiam meam. Deinde rursus facta illius arrogantium verborum mentione: « Dicebas enim flumina, inquit, mea sunt, et ego feci illa; » solitudinem Ægypto minatur, non omni, sed ei quæ est a Magdolo et Syene usque ad fines Æthiopum, et ne his quidem urbibus perpetuam solitudinem, sed ad quoddam tempus.

[a] Isa. xxxvi, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[49] B προσηγόρευσε. [50] ποτ. B præm. τοῦ. [51] A ἐπελάβετο. [52] καὶ. Des. in A. [53] καὶ — χείρ. *Hebr.* et dilaniasti illorum omnium humerum. [54] A ἐπεκράτησεν. Ita quoque Alex. quem defendit Bosius in *Anim. crit.* ad h. l. [55] A συνέθλασας. [56] ἐθλ. B præm. καὶ. [57] ἡ Des. in B. [58] A ἄνθρωπον, positum post ἀπὸ σοῦ. [59] A γῆ Αἰγύπτου ἀπώλεια καὶ ἔρημος. [60] δέ. B γάρ. [61] B αὐτόν.

Digitized by Google

VERS. 10-12. *Idcirco ecce ego ad te et ad omnia flumina tua, et dabo terram Ægypti in desertum, et gladium, et perditionem, a Magdolo et Syene usque ad terminos Æthiopum. Non transibit per eam,* inquit, *pes hominis, et pes jumenti non transibit per eam, et non habitabitur quadraginta annis. Et dabo terram ejus in perditionem in medio terræ desertæ, et urbes ejus in medio urbium desertarum evanescent quadraginta annis : et dispergam Ægyptum in gentibus, et ventilabo eos in regionibus.* Ineffabilis est Dei clementia, quæ mensura quadam et pondere infert supplicia, et rursus ea sanat quæ percussit. Ejus enim dictum illud est : « Ego occidam, et vivere faciam ; percutiam, et ego sanabo. » Et hic igitur captivitatem Ægyptiis minatur, et dispersionem, et solitudinem, quam tamen brevi tempore definit. Quadraginta, inquit, annos erit ejusmodi, ad quam nemo accedat : neque omnis Ægyptus, sed a Magdolo et Syene usque ad terminos Æthiopum ; **925** statimque fore promittit ut revocentur.

ι'-ιβ'. *Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου, καὶ δώσω γῆν Αἰγύπτου εἰς ἔρημον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ ἀπώλειαν, ἀπὸ Μαγδωλοῦ καὶ Συήνης* [63], *καὶ ἕως ὁρίων Αἰθιόπων* [63]. *Οὐ μὴ διέλθῃ αὐτὴν* [64], φησὶ, *ποὺς ἀνθρώπου* [65], *καὶ ποὺς κτήνους οὐ μὴ διέλθῃ ἐπ' αὐτὴν, καὶ οὐ κατοικηθήσονται τεσσαράκοντα ἔτη. Καὶ δώσω τὴν γῆν αὐτῆς, εἰς ἀπώλειαν ἐν μέσῳ γῆς ἠρημωμένης, καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς ἐν μέσῳ πόλεων ἠρημωμένων ἔσονται ἀφανεῖς τεσσαράκοντα ἔτεσι· καὶ* [66] *διασπερῶ Αἴγυπτον ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ λικμήσω αὐτοὺς ἐν ταῖς χώραις* [67]. Ἄῤῥητος ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, μέτρῳ μέν τινι καὶ σταθμῷ τὰς τιμωρίας ἐπάγουσα, πάλιν δὲ τὰ πληττόμενα θεραπεύουσα· αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἡ φωνή· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι. » Κἀνταῦθα τοίνυν ἀπειλεῖ τοῖς Αἰγυπτίοις αἰχμαλωσίαν, καὶ διασπορὰν, καὶ ἐρημίαν, ἀλλ' ὀλίγῳ χρόνῳ περιορίζει τὴν ἐρημίαν. Τεσσαράκοντα, φησὶν [68], ἔτη ἄβατος ἔσται, καὶ οὐ πᾶσα ἡ Αἴγυπτος, ἀλλ' ἀπὸ Μαγδωλοῦ καὶ Συήνης, ἕως τῶν ὁρίων Αἰθιόπων, καὶ εὐθὺς ὑπισχνεῖται τὴν ἀνάκλησιν.

VERS. 13, 14. *Post quadraginta enim annos,* inquit, *congregabo Ægyptios de gentibus, in quibus dispersi sunt. Et reducam captivitatem Ægyptiorum, et collocabo eos in terra Pathuræ, in terra unde capti fuere.* Ita pollicitus liberationem a captivitate, prædicit etiam futuram regni illius tenuitatem.

ιγ', ιδ'. *Μετὰ τεσσαράκοντα γὰρ*, φησὶν, *ἔτη συνάξω τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, οὗ διεσκορπίσθησαν ἐκεῖ. Καὶ ἀποστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ κατοικιῶ αὐτοὺς ἐν γῇ Παθούρης, ἐν τῇ γῇ ὅθεν ἐλήφθησαν.* Οὕτως ὑποσχόμενος τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγὴν, προλέγει καὶ τὴν ἐσομένην τῆς βασιλείας ἐκείνης σμικρότητα.

* VERS. 15. *Erit enim principatus humilis,* inquit, *ibi super omnes principatus : et erit humillima, ut non extollatur amplius super gentes. Et paucissimos eos faciam, ne sint ipsi plures in gentibus.* Res prophetiæ veritatem testantur. Eversum enim a Nabuchodonosore Ægyptiorum regnum, rursus Cyro Persa regnante floruit : verum pristinam potentiam minime recuperavit. Interjecto enim haud multo tempore, Cambyses Cyri filius eodem rursus everso regno in suam potestatem redegit Ægyptum, sibique ferre coegit tributum : deinde Macedonas quoque reges accepit, Ægyptiis regibus omnino sublatis.

ιε'. *Καὶ ἔσται γὰρ*, φησὶν, *ἀρχὴ* [69] *ταπεινὴ ἐκεῖ* [70], *παρὰ πάσας τὰς ἀρχὰς, καὶ* [71] *ἔσται ταπεινοτάτη, τοῦ μὴ ὑψωθῆναι ἔτι ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ ὀλιγοστοὺς αὐτοὺς ποιήσω, τοῦ μὴ εἶναι αὐτοὺς πλείονας ἐν τοῖς ἔθνεσι.* Μαρτυρεῖ τῇ προφητείᾳ τὰ πράγματα τὴν ἀλήθειαν. Καταλυθεῖσα γὰρ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ τῶν Αἰγυπτίων ἡ βασιλεία ἀνήνθησε πάλιν ἐπὶ Κύρου τοῦ Πέρσου, ἀλλὰ τὴν προτέραν οὐκ ἀπέλαβε δυναστείαν. Οὐ πολλοῦ γὰρ χρόνου διελθόντος, Καμβύσης ὁ Κύρου ταύτην πάλιν καταλύσας, ὑπήκοον ἐποιήσατο, καὶ δασμὸν φέρειν ἠνάγκασεν· ὕστερον δὲ καὶ Μακεδόνας ἐδέξατο βασιλέας, παντελῶς τῶν Αἰγυπτίων παυσαμένων βασιλέων.

VERS. 16. *Et non erunt amplius domui Israel in spem revocantem in memoriam iniquitatem ut sequantur post eos, et cognoscent me esse Dominum.* Ita enim Ægyptiorum, inquit, regnum imminuam, ut non amplius populus meus illorum ope confidat, et impietatis ab illis capiat occasiones, verum meam inquirat providentiam, siquidem me Dominum esse percipient.

ις'. *Καὶ οὐκ* [72] *ἔσονται ἔτι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ εἰς ἐλπίδα ἀναμιμνήσκουσαι ἀνομίαι ἐν τῷ ἀκολουθῆσαι ὀπίσω αὐτῶν* [73], *καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι* [74] *Κύριος.* Οὕτω γὰρ, φησὶ, τῶν Αἰγυπτίων ἐλαττώσω τὴν βασιλείαν, ὡς μηκέτι τὸν ἐμὸν λαὸν τῇ ἐκείνων βοηθείᾳ θαῤῥεῖν, καὶ ἀσεβείας ἀφορμὰς παρ' ἐκείνων λαμβάνειν, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν προμήθειαν ἐπιζητεῖν· μαθήσονται γάρ μου τὴν δεσποτείαν.

VARIÆ LECTIONES.

[63] A Μαγδώλου καὶ Σοήνης. [63] In B des. vers. 10. [64] αὐτ. A δι' αὐτῆς. [65] A ἀνθρώπων. [66] ἀφ. τεσσ. ἔτ. καὶ. A τεσσαράκοντα ἔτη· ἀφανισμὸς ἔσται, καὶ. [67] A εἰς τὰς χώρας. [68] φησ. B præm. γάρ. [69] ἀρχ. A præm. ἡ. [70] ἐκ. Des. in B. [71] καὶ — ὑψ. A οὐ μὴ ὑψωθῇ. [72] οὐκ — Ἰσρ. A οὐκέτι ἔσονται ἐν τῷ Ἰσραήλ. [73] ὑπ. αὐτ. A αὐτοὺς ὀπίσω τῶν καρδιῶν αὐτῶν. [74] εἰμι. Des. in B.

Digitized by Google

ιζ', ιη'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑβδόμῳ καὶ εἰκοστῷ* A *ἔτει, ἐν μιᾷ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος κατεδουλώσατο τὴν δύναμιν αὐτοῦ δουλείᾳ μεγάλῃ*[75] *ἐπὶ Τύρῳ. Πᾶσα κεφαλὴ φαλάκρωμα*[76]*, καὶ πᾶς ὦμος μαδῶν, καὶ μισθὸς οὐκ ἐγένετο*[77] *αὐτῷ, καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ ἐπὶ Τύρῳ*[78]*, καὶ τῇ δουλείᾳ ᾗ ἐδούλευσεν ἐπ' αὐτῇ*[79]*.* Ἐκεῖνα τῷ[80] δεκάτῳ[81] ἔτει τῆς Ἰεχονίου αἰχμαλωσίας προείρηκεν, ἢ τῷ δωδεκάτῳ[82]· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἑβραῖος[83] λέγει, καὶ ὁ Σύρος· ταῦτα δὲ τῷ ἑβδόμῳ καὶ εἰκοστῷ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τύρου καὶ τὴν μακρὰν πολιορκίαν, δι' ἣν καὶ πᾶσαν κεφαλὴν λέγει[84] φαλακρὰν γενέσθαι, καὶ πάντα ὦμον μαδῶντα. Ἡ γὰρ ὑπαίθριος διαγωγὴ τοιαῦτα ποιεῖν εἴωθε, τοῦ φλογμοῦ πολλάκις ἀποδέροντος τῶν τοῦ σώματος μελῶν τὰ γυμνὰ τούτῳ[85] προκείμενα. Ὑπισχνεῖται δὲ τῷ Ναβουχοδονόσορ τὸν μισθὸν δώσειν τὴν Αἴγυπτον, ὑπὲρ τῶν πόνων τῶν περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου γεγενημένων· οὐκ ἐπειδὴ γνώμῃ τῷ θείῳ διακονῶν βουλήματι τοῦτο εἰργάσατο (οἰκείᾳ γὰρ ὁρμῇ κεχρημένος πᾶσι τούτοις τοῖς ἔθνεσιν ἐπεστράτευσεν), ἀλλὰ διὰ τούτων παραδηλοῖ, ὡς οὐδὲν αὐτοῦ μὴ βουλομένου γενήσεται. « Δύο γάρ, φησὶ, στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται παρεκτὸς[86] τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Οὐδὲν γὰρ αὐτὸν λέληθε τῶν γιγνομένων· ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτὸς πρυτανεύει, τὰ δὲ γίνεσθαι συγχωρεῖ, νῦν μὲν τῷ αὐτεξουσίῳ τῶν ἀνθρώπων παραχωρῶν, νῦν δὲ τοὺς ἀξίους δι' ἑτέρων κολάζεσθαι συγχωρῶν. Δεῖξαι τοίνυν βουλόμενος, ὡς αὐτοῦ συγχωρήσαντος ταύτην ἔλαβεν ὁ Ναβουχοδονόσορ τὴν δύναμιν, ὑπισχνεῖται καὶ μισθὸν αὐτῷ δώσειν ὑπὲρ τῆς Τυρίων πολιορκίας τῶν Αἰγυπτίων τὴν δούλωσιν.

Vers. 17, 18. *Et factum est anno vicesimo septimo, (die) primo mensis* **926** *primi, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna contra Tyrum. Omne caput calvities, et omnis humerus depilatus, et merces non fuit ei, et exercitui ejus super Tyro, et servitute qua servivit propter eam.* Illa anno decimo captivitatis Jechoniæ prædixit, sive duodecimo (ita enim et Hebræus dicit et Syrus); hæc vero septimo et vicesimo post captam Tyrum, et longam obsidionem, propter quam etiam omne caput calvum factum esse ait, omnemque humerum depilatum. Commoratio enim diutina sub dio talia efficere solet, æstu sæpe cutem detrahente membris illis corporis, quæ nuda et illi B exposita sunt. Pollicetur autem se Nabuchodonosori mercedem daturum esse Ægyptum, pro laboribus propter obsidionem Tyri susceptis: non quia eo animo ut divinæ ministraret voluntati hæc egerit (suo enim utens instinctu contra omnes has gentes duxerat exercitum), sed per hæc declarat nihil se invito factum iri. « Duo enim passeres, inquit, asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine Patre vestro qui in cœlis est »[v]. » Nihil enim illum latet eorum quæ fiunt: verum alia quidem ipse moderatur, alia vero fieri permittit, modo libero hominum cedens arbitrio, **927** modo eos qui digni sunt, per alios puniri concedens. Ut igitur ostenderet suo permissu Nabuchodonosorem hanc potentiam esse adeptum, promittit etiam se mercedem ei daturum esse C pro Tyriorum obsidione, Ægyptiorum servitutem.

ιθ', κ'. *Τάδε*[87]*, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι τῷ Ναβουχοδονόσορ βασιλεῖ Βαβυλῶνος τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ λήψεται τὸ πλῆθος αὐτῆς, καὶ*[88] *σκυλεύσει τὰ σκῦλα αὐτῆς, καὶ προνομεύσει τὴν προνομὴν αὐτῆς, καὶ ἔσται ὁ μισθὸς τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Ἀντὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρου, δέδωκα αὐτῷ τὴν γῆν Αἰγύπτου, ἀνθ'*[89] *ὧν ὅσα εἰργάσατο.* Πάλιν τὰ αὐτὰ εἴρηκε, τῇ ἀναλήψει καὶ δευτερώσει τὴν πρόρρησιν βεβαιῶν·

Vers. 19, 20. *Hæc dicit Adonai Dominus: Ecce do Nabuchodonosori regi Babylonis terram Ægypti. et prædabitur prædam ejus, et capiet multitudinem ejus, et diripiet spolia ejus, et erit merces exercitui illius. Pro ministerio ejus, quo servivit contra Tyrum, dedi ei terram Ægypti pro omnibus quæcunque fecit.* Rursus eadem dixit, repetitione atque iteratione prædictionem confirmans.

Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· (κα'.) *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνατελεῖ*[90] *κέρας παντὶ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ σοὶ δώσω στόμα ἠνεῳγμένον ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Κέρας ἡ θεία Γραφὴ ποτὲ μὲν καλεῖ τὴν εὐσέβειαν, ποτὲ δὲ τὴν δύναμιν, ποτὲ δὲ τὴν βασιλείαν· τὸ δὲ *Ἀνατελεῖ κέρας* ἐκ τῆς[91] μεταφορᾶς τῶν μόσχων τέθεικεν, οἳ ἀσθενεῖς

Hæc dicit Adonai Dominus: (Vers. 21.) *Die illo* D *orietur cornu omni domui Israel, et tibi dabo os apertum in medio ipsorum, et cognoscent me esse Dominum.* Cornu divina Scriptura alias pietatem vocat, alias potentiam, alias regnum. Hoc autem, *Orietur cornu*, per translationem a vitulis desumptam posuit, qui ante cornuum productionem sunt

[v] Matth. x, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[75] A δουλείαν μεγάλην. [76] A φαλάκρωμα. [77] A ἐγενήθη. [78] A Τύρον. [79] A τῆς δουλείας ἧς ἐδούλευσαν ἐπ' αὐτήν. [80] τῷ. B præm. μέν. [81] δεκ. B δωδεκάτῳ. Minus bene. [82] δωδ. B δεκάτῳ. [83] ὁ Ἑβρ. Sed in Hebr. est *anno decimo*. [84] λέγ. B ἔφη. [85] Ita B pro τούτων, ut hab. ed. prior. [86] παρ.—οὐρ. Aliter l. c. [87] Τάδε. A præm. διὰ τοῦτο. [88] καὶ — σκ. αὐτ. In A ponuntur ista post προνομὴν αὐτῆς. Geminam autem redolent interpretationem. [89] ἀνθ' — εἰργ. Ita Compl. sed A. ὅσα ἐποίησάν μοι. [90] ἀνατελεῖ. *Hebr.* germinare faciam. [91] τῆς. Des. in B.

Digitized by Google

imbecilles, sed postquam ea creverint, multum roboris nanciscuntur. Ægypto igitur eversa, inquit, populus meus efflorescet, pietateque potietur, non habens sibi magistram improbitatem : præbebunt autem quoque propheticis verbis aures, quod me Dominum esse perceperint. Hoc enim declaravit, dicens : « Et dabo tibi os apertum in medio eorum ; » nam per **928** Ezechielem omnem propheticum chorum significavit.

μὲν εἰσὶν πρὸ τῆς τῶν κεράτων ἐκφύσεως, μετὰ δὲ τὴν τούτων αὔξησιν πολλὴν προσλαμβάνουσι δύναμιν. Τῆς τοίνυν Αἰγύπτου, φησὶ, καταλυομένης, ὁ ἐμὸς ἀνθήσει λαὸς, καὶ εὐσέβειαν κτήσεται, τὴν πονηρίαν οὐκ ἔχων διδάσκαλον· ὑφέξουσι δὲ καὶ τοῖς προφητικοῖς λόγοις τὴν ἀκοὴν, τὴν ἐμὴν δεσποτείαν μεμαθηκότες. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰρηκώς· « Καὶ σοὶ δώσω στόμα ἠνεῳγμένον ἐν μέσῳ αὐτῶν· » διὰ γὰρ τοῦ Ἰεζεκιὴλ πάντα τὸν προφητικὸν ἐσήμανε χορόν.

CAPUT XXX.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

VERS. 1-3. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, vaticinare, et dic : Hæc dicit Adonai Dominus : Ululate, o! o dies! Quia prope est dies Domini, et appropinquat dies nubis, et tempus gentium erit.* His omnibus quæ dicta sunt terrorem incutit, lamentari et lugere jubens. *Diem* vocat supplicii tempus, *nubem* autem animis offusas per calamitatem tenebras ; *tempus* vero *gentium*, supplicium gentibus illatum nuncupavit. Non solum enim meus, inquit, populus in hæc incidet mala, sed etiam gentes impietatis pœnas dabunt.

α'-γ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ὀλολύξατε, ὦ ὦ ἡ ἡμέρα. Ὅτι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ ἐγγίζει ἡ* [92] *ἡμέρα νεφέλης, καὶ καιρὸς* [93] *ἐθνῶν ἔσται.* Διὰ πάντων τῶν εἰρημένων δεδίττεται, θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι παρακελευόμενος. *Ἡμέραν* καλεῖ τὸν τῆς τιμωρίας καιρόν· *νεφέλην* δὲ τὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς, ταῖς ψυχαῖς γενόμενον σκότος· *καιρὸν* δὲ *ἐθνῶν* ἐκάλεσε τὴν τοῖς ἔθνεσιν ἐπιφερομένην τιμωρίαν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, ὁ ἐμὸς λαὸς τούτοις περιπεσεῖται τοῖς κακοῖς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη δώσει δίκας τῆς ἀσεβείας.

VERS. 4, 5. *Et veniet gladius super Ægyptios, et erit perturbatio in Æthiopia, et cadent vulnerati in Ægypto, et capietur multitudo ipsorum, et corruent fundamenta ejus. Et capientur Persæ, et Cretenses, et Libyes, et Æthiopes, et Lydi, et omnis Arabia, et omnes commisti, et ex filiis testamenti mei ipso gladio cadent cum ea.* Quæ Ægypto, inquit, eventura sunt, perturbationem Æthiopiæ quoque afferent ; cum enim finitima sit illius, sollicita erit ne eadem patiatur. Deinde narrat Ægyptiorum adjutores cum Ægyptiis interfectum iri, Cretenses, et Libyas, et Æthiopas, et Lydos, et **929** Arabas. Græcorumque historiæ Lydorum et Ægyptiorum docent societatem. Persas autem, non eos qui e Perside ipsis auxilio venerant, dicit : qui enim fieri poterit ut Assyriis et Chaldæis cum ipsis bellantibus socios Persas haberent? sed eos qui olim inde coloni deducti in Ægypto inquilini erant. Aiuntque, hac de causa etiam Ægyptiacam Babylonem Persicæ cognominem fuisse, utpote quam Persæ incoluissent. Filios vero fœderis Judæos ipsos vocat, qui post obsidionem Hierosolymæ, in Ægyptum, assumpto secum Jeremia propheta, descenderunt. Et his similiter pœnas minatur, quandoquidem Judæa præter ejus voluntatem relicta contenderunt in Ægyptum. Eadem quoque per Jeremiam prophetam dicta sunt. « Cognoscent enim omnes, inquit, reliqui Judæ, qui incolæ sunt

δ', ε'. *Καὶ ἥξει μάχαιρα* [94] *ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ ἔσται ταραχὴ ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ, καὶ πεσοῦνται οἱ τετραυματισμένοι ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ληφθήσεται τὸ πλῆθος αὐτῶν* [95], *καὶ συμπεσεῖται* [96] *τὰ θεμέλια αὐτῆς. Καὶ* [97] *καταληφθήσονται* [98] *Πέρσαι, καὶ Κρῆτες, καὶ* [99] *Λίβυες, καὶ Αἰθίοπες, καὶ Λυδοὶ, καὶ πᾶσα ἡ* [1] *Ἀραβία, καὶ πάντες οἱ ἐπίμικτοι, καὶ* [2] *ἐκ τῶν υἱῶν τῆς διαθήκης μου ἐν αὐτῇ μαχαίρᾳ πεσοῦνται μετ' αὐτῆς* [3]. Τὰ τῇ Αἰγύπτῳ, φησὶ, συμβησόμενα θόρυβον καὶ τῇ Αἰθιοπίᾳ παρέξει· ὅμορος γὰρ οὖσα ἀγωνιάσει μὴ ταὐτὰ πάθῃ. Εἶτα διηγεῖται τοὺς Αἰγυπτίων ἐπικούρους σὺν Αἰγυπτίοις ἀναιρουμένους, Κρῆτας, καὶ Λίβυας, καὶ Αἰθίοπας, καὶ Λυδοὺς, καὶ Ἄραβας. Καὶ Ἑλληνικαὶ δὲ ἱστορίαι διδάσκουσι τὴν Λυδῶν καὶ Αἰγυπτίων συμμαχίαν. Πέρσας δὲ οὐ τοὺς ἀπὸ τῆς Περσίδος εἰς βοήθειαν αὐτοῖς ἐληλυθότας λέγει· πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν, Ἀσσυρίων καὶ Χαλδαίων πολεμούντων αὐτοῖς, Πέρσας ἔχειν συμμάχους ; ἀλλὰ τοὺς πάλαι ποτὲ ἐκεῖθεν ἀποικισθέντας, καὶ μετοίκους ἐν Αἰγύπτῳ γεγενημένους. Φασὶ δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτιακὴν Βαβυλῶνα τούτου χάριν ὁμώνυμον τῇ Περσικῇ γενέσθαι, ὡς Περσῶν αὐτὴν ᾠκηκότων. *Υἱοὺς* δὲ τῆς *διαθήκης* αὐτοὺς [4] καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, οἳ μετὰ τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν κατῆλθον εἰς Αἴγυπτον, τὸν προφήτην Ἱερεμίαν λαβόντες. Καὶ τούτοις δὲ ὁμοίως ἀπειλεῖ τιμωρίαν, ἐπειδὴ παρὰ τὸν αὐτοῦ σκοπὸν τὴν Ἰουδαίαν καταλιπόντες ἀφίκοντο εἰς τὴν

VARIÆ LECTIONES.

[92] καὶ ἐγγ. ἡ. Des. in A. [93] καὶ καιρός. A πέρας. [94] μάχ. A præm. ἡ. [95] A λήψονται τὸ πλῆθος αὐτῆς. [96] A πεσοῦνται. [97] Καὶ καταλ. Des. in A et in Hebr. [98] B καταλυθήσονται. [99] καὶ — Ἀραβ. A καὶ Λυδοὶ καὶ Λίβυες. [1] ἡ — ἐπίμ. Gemina est interpretatio. [2] καὶ — αὐτῆς. Hebr. et filii terræ fœderis, cum illis gladio cadent. [3] μετ' αὐτ. Des. in A. [4] B αὐτοῦ.

Digitized by Google

Αἰγυπτον. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἴρηται· « Γνώσονται γὰρ, φησὶ, πάντες οἱ κατάλοιποι τοῦ Ἰούδα, οἱ παροικοῦντες ἐν γῇ Αἰγύπτου, λόγος τίνος ἐμμενεῖ, ὁ ἐμὸς, ἢ ὁ αὐτῶν· καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον, φησὶ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι τὸν Φαραὼ Ὠὰφρῆ βασιλέα Αἰγύπτου ἔκδοτον εἰς χεῖρας ζητούντων ψυχὴν αὐτοῦ, καθὼς ἔδωκα τὸν Σεδεκίαν βασιλέα Ἰούδα εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος ἐχθροῦ αὐτοῦ, καὶ ζητοῦντος ψυχὴν αὐτοῦ. » Συμφωνεῖ τοίνυν ἀλλήλοις τὰ ὑπὸ τῶν θείων προφητῶν προηγορευμένα· ἑνὸς γὰρ Πνεύματος ῥήματα. Οὕτω πάλιν προειρηκὼς μετὰ τοῦ διορισμοῦ τῆς Αἰγύπτου τὴν ἐρημίαν, καὶ πῦρ τὸν Ἀσσύριον προσαγορεύσας βασιλέα [x], ἐπάγει·

A in terra Ægypti, cujusnam verbum maneat, meum an ipsorum? Et hoc vobis signum, dicit Dominus, Ecce ego do Pharaonem Vaphrem regem Ægypti, traditum in manus inimicorum suorum, et in manus quærentium animam ejus, sicut dedi Sedeciam regem Judæ in manum Nabuchodonosoris regis Babylonis inimici ejus, et quærentis animam ejus [x]. » Consentiunt igitur inter se quæ a divinis prædicta sunt prophetis : unius enim spiritus verba sunt. [6-8] Ita rursus prædicta accurateque definita Ægypti solitudine, et nuncupato igne Assyriorum rege, subjicit :

θ'. *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσονται ἄγγελοι ἀπὸ προσώπου μου ἐν Σελμ, σπεύδοντες ἀφανίσαι τὴν Αἰθιοπίαν τὴν ἐλπίδα· καὶ ἔσται ταραχὴ αὐτοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ Αἰγύπτου, ὅτι ἰδοὺ ἥκει.* — *Ἐλπίδα* τὴν Αἰθιοπίαν ἐκάλεσε, διὰ τὸ τοὺς Αἰγυπτίους τῇ ἐκείνων βοηθείᾳ θαῤῥεῖν· τὸ δὲ *Σελμ* τῇ Ἑλλάδι φωνῇ *ἐν ἰσχύϊ* δηλοῖ. Ταῦτα δὲ, φησὶ, τῶν Αἰγυπτίων ὑπομενόντων, ταραχθήσονται Αἰθίοπες οἱ τούτων ἐπίκουροι, οὐ μόνον διὰ τὰ τούτοις ἐπελθόντα κακὰ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς σφᾶς αὐτοὺς καταληψομένας συμφορὰς δι' ἀγγέλων τινῶν ὑπ' ἐμοῦ πεμπομένων, καὶ ἐπειγομένων πληρῶσαι τὰ προσταχθέντα.

VERS. 9. *Die illo egredientur nuntii* **930** *a facie mea in Sim, festinantes delere Æthiopiam, spem : et erit perturbatio ipsis in die Ægypti, quia ecce venit.* — *Spem* vocavit Æthiopiam, eo quod Ægiptii illius ope confiderent : *Sim* autem Græca lingua *in robore* significat. Hæc autem Ægyptiis, inquit, sustinentibus, perturbabuntur eorum adjutores Æthiopes, non solum propter mala, quæ illos invaserint, sed etiam propter sibi ipsis imminentes calamitates, quæ eos occupabunt per nuntios quosdam a me missos, festinantesque imperata perficere.

ι'— ιβ'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Καὶ ἀπολῶ τὸ πλῆθος τῶν Αἰγυπτίων διὰ χειρὸς Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος. Αὐτοῦ, καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· λοιμοὶ ἀπὸ ἐθνῶν ἀπεσταλμένοι ἀπολέσαι τὴν γῆν· καὶ ἐκκενώσουσι πάντας τὰς μαχαίρας αὐτῶν ἐπ' Αἰγύπτου, καὶ πλησθήσεται ἡ γῆ τραυματιῶν. Καὶ δώσω τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν ἐρήμους, καὶ ἀποδώσομαι τὴν γῆν εἰς χεῖρας πονηρῶν, καὶ ἀπολῶ τὴν γῆν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἐν χερσὶν ἀλλοτρίων· ἐγὼ Κύριος λελάληκα.* Τοῖς τῶν ἐθνῶν, φησὶν, ἀπάντων ὠμοτέροις Βαβυλωνίοις παραδώσω τὴν Αἰγυπτον, ὥστε πᾶσαν αὐτῶν τὴν γῆν πληρωθῆναι σφαγῶν, καὶ τοὺς ποταμοὺς ἐρήμους γενέσθαι τῶν παροικούντων· τὸ δὲ, « Ἀποδώσομαι τὴν γῆν εἰς χεῖρας πονηρῶν, » ἀντὶ τοῦ *παραδώσω* τέθεικεν. Ἁρμόττει δὲ καὶ τοῦτο τοῖς προειρημένοις· μισθὸν γὰρ ἔφη δώσειν τῷ Ναβουχοδονόσορ, τῆς Αἰγύπτου τὴν δούλωσιν, ὑπὲρ τῶν γεγενημένων αὐτῷ πόνων ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Τύρου. Εἶτα προλέγει, ὅτι βδελύγματα αὐτῶν, τουτέστι, τὰ εἴδωλα τὰ βδελυγμίας μεστὰ, ὑπὸ τῶν πολεμίων καταλυθήσεται.

VERS. 10-12. *Hæc dicit Adonai Dominus : Et perdam multitudinem Ægyptiorum per manum Nabuchodonosoris regis Babylonis. Ipsius, et populi ejus cum eo : pestis a gentibus missa ad perdendam terram; et evaginabunt omnes gladios suos super Ægyptum, et implebitur terra vulneratis. Et faciam flumina eorum deserta, et dabo terram in manus improborum, et perdam terram et plenitudinem ejus, manibus alienorum; ego Dominus locutus sum.* Babyloniis, inquit, qui omnibus gentibus crudeliores sunt, Ægyptum tradam, ut omnis eorum terra cædibus compleatur, et flumina ab incolis deserantur. Illud autem : « Et dabo terram in manus improborum, » pro *tradam* posuit. Convenit etiam hoc iis quæ antea dicta sunt. Mercedem enim se daturum esse dixit Nabuchodonosori **931** Ægypti servitutem, pro laboribus in oppugnatione Tyri ab ipso exhaustis. Deinde prædicit abominationes ipsorum, id est, simulacra abominationis plena, ab hostibus eversum iri.

ιγ'. *Καὶ λήξουσιν οἱ τῆς Μέμφεως ἡγεμόνες.* Τηνικαῦτα τῆς Αἰγύπτου τὰς ἡνίας πεπιστευμέ-

VERS. 13. *Et cessabunt Memphis principes.* Quibus tunc Ægypti habenæ creditæ fuerant. [14-16]

[x] Jerem. XLIV, 28-30, vel juxta LXX, LI, 28-30.

VARIÆ LECTIONES.

[8] βασ. Des. in B. [9] ἀπὸ — ἐλπίδα. Ita fere Compl. A. σπεύδοντες ἀφανίσαι τὴν Αἰθιοπίαν. Montf. l. c. habet ἐκ προσ. μου. [7] ἐν Σείμ. *Hebr.* navibus. [8] σπ. — ἐλπ. *Hebr.* ut terreant Æthiopiam securam. [9] αὐτ. A præm. ἐν. [10] καί. Ex B suppl. [11] αὐτ. ἀπεστ. *Hebr.* Ille, et populus ejus cum eo (violentissimi gentium), adducentur. [12] μετ' αὐτ. Des. in A. [13] A et B Αἴγυπτον. [14] A ἐν χειρί. [16] Καὶ — ἡγεμ. Aliter οἱ LXX.

Digitized by Google

Et terror omnes invadet Ægyptios, ipsa Tane incensa, et Diospoli funditus deleta, potentissimaque Saitarum urbe in gravissimas calamitates delapsa : et hostibus omnino ignis instar omnem vastantibus Ægyptum, ita ut etiam Syene in intimis ejus partibus sita hinc maxime perturbetur. Et repentinum incursum satis declaravit, dicens : « Erunt in Memphi bella eodem die. » Nam simul atque nuntius allatus fuerit, prœlium committetur. Illud autem : « In Diospoli erit scissura, et diffundentur aquæ, » murorum innuit demolitionem, et adventum hostium, instar aquæ irruentium, et in omnes ejus vicos domosque diffusorum. Ad hæc addidit :

A νοι. Καὶ φόβος ἅπασιν ἐπιπεσεῖται τοῖς Αἰγυπτίοις, τῆς Τάνεως μὲν ἐμπιπραμένης, Διοσπόλεως δὲ πανωλεθρίαν ὑπομενούσης· τῆς δὲ δυνατωτάτης Σαϊτῶν πόλεως χαλεπωτάταις περιπεσούσης συμφοραῖς· καὶ ἁπαξαπλῶς πυρὸς δίκην τῶν πολεμίων ἅπασαν κατανεμομένων τὴν Αἴγυπτον, ὡς καὶ τὴν ἐνδοτάτω κειμένην Συήνην τὸν ἐκ τούτων ὑποδέξασθαι θόρυβον. Καὶ τὴν ἐξαπίνης δὲ γενομένην ἔφοδον ἱκανῶς παρεδήλωσεν, εἰρηκώς· « Ἔσονται[16] ἐν Μέμφει πόλεμοι αὐθημερινοί· » ἅμα γὰρ τῇ ἀγγελίᾳ καὶ ἡ διαμάχη γενήσεται. Τὸ δὲ, « Ἐν Διοσπόλει ἔσται ἐκρηγμα, καὶ διαχυθήσεται ὕδατα, » τῶν τειχῶν ἡνίξατο τὴν κατάλυσιν, καὶ τῶν πολεμίων τὴν εἴσοδον, δίκην ὑδάτων εἰσρεόντων, καὶ διαχεομένων εἰς ἁπάσας αὐτῆς τὰς ἀγυιάς τε καὶ οἰκίας. Τούτοις προστέθεικεν·

VERS. 17. *Juvenes Heliopoleos et Bubasti gladio cadent.* Perspicuum autem est, propter hos, tanquam strenuos et potentes, eos esse gloriatos. Quin etiam « Mulieres, inquit, in ' captivitate ibunt. » Tum adjicit :

B ιζ'. *Ὅτι καὶ οἱ νεανίσκοι Ἡλιουπόλεως καὶ Βουβάστου ἐν μαχαίρᾳ πεσοῦνται.* Δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τούτοις μέγα ἐφρόνουν, ὡς ἀριστεῦσι καὶ δυνατοῖς· ἀλλὰ καὶ « Αἱ γυναῖκες, φησὶν, ἐν αἰχμαλωσίᾳ πορεύσονται.. » Εἶτα προστίθησιν·

VERS. 18. *Et in Taphnis obtenebrescet dies.* Significans tenebras a calamitatibus profectas. Quod idem rursus significavit, dicens : « Et ipsam nubes operiet. » Qui enim in mala inciderunt, haud **932** æque lumen vident, sed omnibus tenebris obscuriorem diem opinantur. Deinde eorum quæ fiunt propositum sibi finem declaravit.

ιη'. *Ὅτι καὶ τῇ Τάφναις*[17] *συσκοτάσει ἡ ἡμέρα.* Σημαίνων τὸ ἐκ τῶν συμφορῶν ἐπιγινόμενον σκότος. Ταυτὸ δὲ τοῦτο πάλιν ἐσήμανεν, εἰρηκώς· « Καὶ αὐτὴν νεφέλη καλύψει. » Οἱ γὰρ κακοῖς περιπίπτοντες οὐχ ὁμοίως ὁρῶσι τὸ φῶς, ἀλλὰ σκότου παντὸς ζοφωδεστέραν ὑπολαμβάνουσι τὴν ἡμέραν. Εἶτα τῶν γιγνομένων ἐδήλωσε τὸν σκοπόν.

VERS. 19. *Et faciam judicia in Ægypto, et cognoscent Ægyptii me esse Dominum.* Hæc enim omnia, inquit, fieri permittam, ut etiam Ægyptii C discant, non propter seipsos gloriari, sed meæ dominationis jus agnoscere.

ιθ'. *Καὶ ποιήσω κρίματα*[18] *ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ γνώσονται οἱ Αἰγύπτιοι ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἅπαντα γενέσθαι συγχωρήσω, ἵνα καὶ οἱ Αἰγύπτιοι μάθωσι μὴ ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν δεσποτείαν γνωρίζειν.

VERS. 20. *Et factum est anno undecimo, primo mense, septimo (die) mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens.* Hoc loquendi genus apud Jeremiam quoque prophetam reperitur. Etenim ille etiam sparsim apponit tempora. Et priore loco positis quæ regnante Sedecia gesta sunt, qui postremus regnavit, rursus quæ ad Joacimum pertinent recenset, qui quidem ante illum regnum administravit. Atque hujusce rei causa hæc est, quod non simpliciter ipsi historiam conscripserint, sed prophetias quibusdam temporibus factas. Apposite vero, et jure optimo, hujus temporis nunc mentionem fecit. Cum enim tantam calami- D tatum nubem sit Ægypto minatus septimo et vicesimo anno, justum illud esse nos docet supplicium.

κ'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ ἔτει*[19], *ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ, ἑβδόμῃ τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων.* Τοῦτο τὸ εἶδος καὶ παρὰ Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ εὑρίσκεται· καὶ γὰρ ἐκεῖνος σποράδην τίθησι τοὺς χρόνους, καὶ τιθεὶς πρότερα τὰ ἐπὶ Σεδεκίου γεγενημένα, ὃς ἔσχατος ἐβασίλευσε, πάλιν τὰ κατὰ τὸν Ἰωακεὶμ διηγεῖται, ὃς πρὸ ἐκείνου τὴν βασιλείαν ἐπρυτάνευσεν. Αἴτιον δὲ τούτου τὸ μὴ ἱστορίαν αὐτοὺς ἁπλῶς συγγράφειν, ἀλλὰ προφητείας κατὰ χρόνους τινὰς γεγενημένας. Ἀναγκαίως δὲ καὶ μάλα εἰκότως τούτου νῦν ἐμνημόνευσε τοῦ χρόνου. Ἐπειδὴ γὰρ τοσοῦτον νέφος συμφορῶν ἠπείλησε τῇ Αἰγύπτῳ ἐν τῷ ἑβδόμῳ καὶ εἰκοστῷ ἔτει. διδάσκει ἡμᾶς τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον.

Anno enim undecimo, inquit, *dixit Dominus ad me :* (VERS. 21.) *Fili hominis, brachia Pharaonis regis Ægypti contrivi, et ecce non est colligatus, ut daretur ei sanitas, ut imponeretur ei malagma, ut colligaretur et corroboraretur, et apprehenderet gla-*

Ἐν γὰρ τῷ ἑνδεκάτῳ[20], φησὶν, *ἔτει εἶπε Κύριος πρός με·* (κα'.) *Υἱὲ ἀνθρώπου, τοὺς βραχίονας Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου συνέτριψα, καὶ ἰδοὺ οὐ κατεδέθη τοῦ δοῦναι αὐτῷ*[21] *ἰασιν, τοῦ ἐπιθεῖναι αὐτῷ*[22] *μάλαγμα*[23], *τοῦ δεθῆναι*[24],

VARIÆ LECTIONES.

[16] ἔσ. — αὐθημ. Hæc non nisi in paucis libris vet. exstant in fine vers. 16, sed plurimi habent πολέμιοι pro πόλεμοι. [17] A ἐν Τάφναις. B ἐν τῇ Τάφνας. [18] A κρίμα. [19] ἐν τ. ἐνδ. ἔτ. Des. in B. [20] ἐνδ. Ed. prior hab. δεκάτῳ. [21] δ. αὐτ. A δοθῆναι. [22] ἐπ. αὐτ. A δοθῆναι ἐπ' αὐτόν. [23] μάλ. *Hebr.* fascia. [24] τοῦ δεθ. — μαχ. A τοῦ δοθῆναι ἰσχὺν ἐπιλ. μαχ.

Digitized by Google

καὶ κατισχύσαι, καὶ ἐπιλαβέσθαι μαχαίρας. Μετρίαν, φησὶν, ἐπήγαγον αὐτῷ τιμωρίαν, καὶ οὐκ ἠθέλησε τοῖς τῆς μετανοίας χρήσασθαι φαρμάκοις ἵνα πάλιν τῆς προτέρας ἐπιλάβηται δυναστείας.

κβ'-κδ'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ συντρίψω τοὺς βραχίονας αὐτοῦ τοὺς ἰσχυροὺς, καὶ τεταμένους, καὶ τοὺς συντετριμμένους, καὶ καταβαλῶ τὴν μάχαιραν αὐτοῦ ἀπὸ[28] τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ διασπερῶ Αἴγυπτον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ λικμήσω αὐτοὺς εἰς τὰς χώρας. Καὶ κατισχύσω τοὺς βραχίονας βασιλέως Βαβυλῶνος. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐβουλήθη ταῖς μετρίαις σωφρονισθῆναι παιδείαις, μείζοσι αὐτὸν ὑποβαλῶ τιμωρίαις, καὶ πάσης αὐτὸν τῆς ἰσχύος γυμνώσω, ὡς μηδὲ τοῖς πολεμικοῖς δυνηθῆναι χρήσασθαι ὀργάνοις, πάσης δὲ ἰσχύος καὶ δυνάμεως ἐμπλήσω τὸν Βαβυλώνιον· διὰ γὰρ τῶν βραχιόνων, καὶ ἐπὶ τοῦ Αἰγυπτίου, καὶ ἐπὶ τοῦ Βαβυλωνίου τὴν δύναμιν παρεδήλωσεν· ἐπειδὴ γὰρ[29] διὰ τῶν βραχιόνων, καὶ τὰ πολεμικὰ πέφυκεν ἐνεργεῖσθαι, « Καὶ δώσω, φησὶ, τὴν ῥομφαίαν μου εἰς τὴν χεῖρα[27] αὐτοῦ· καὶ[28] ἐπάξει αὐτὴν ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ προνομεύσει τὴν προνομὴν αὐτῆς, καὶ σκυλεύσει τὰ σκῦλα αὐτῆς. » Ἐγὼ, φησὶν, ἐγχειρίσω αὐτῷ τὴν τιμωρητικὴν ἐνέργειαν, ὥστε τὰ προειρημένα πάντα τῇ Αἰγύπτῳ ποιῆσαι· ταῦτα δὲ πάλιν προστέθεικε, τῇ δευτερώσει τὰ πρότερα βεβαιῶν. Διὸ ὡς σαφῆ καὶ ἐκ τῶν προερμηνευθέντων δῆλα γεγενημένα, κατέλιπον ἀνερμήνευτα.

A *dium.* Mediocre, inquit, ipsi supplicium intuli, neque pœnitentiæ remediis uti voluit, ut pristinam rursus potentiam recuperaret.

Vers. 22-24. *Propterea hæc,* **933** *dicit Adonai Dominus : Ecce ego ad Pharaonem regem Ægypti, et conteram brachia ejus fortia, et extenta, et contrita, et dejiciam gladium ejus de manu ejus. Et disseminabo Ægyptum in gentes, et ventilabo eos in regiones. Et corroborabo brachia regis Babylonis.* Cum enim noluerit post mediocres castigationes resipiscere, maximis illum pœnis afficiam, omnique eum robore privabo, ut ne bellicis quidem instrumentis uti queat; omnique robore et virtute imbuam Babylonium : ' siquidem per brachia, et de Ægyptio B et de Babylonio loquens, vires indicavit, quandoquidem brachiis res bellicæ perfici solent. « Et dabo, inquit, gladium meum in manum ejus; et adducet eum super Ægyptum, et prædabitur prædam ejus, et spoliabit spolia ejus. » Ego, inquit, ulciscendi facultatem ei committam, ut omnia, quæ prædicta sunt, faciat Ægypto. [25, 26] Et hæc denuo adjecit, iteratione priora confirmans. Quamobrem ista ut aperta et perspicua ex iis quæ ante interpretati sumus, explicare supersedimus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

α, β'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ δεκάτῳ*[29] *ἔτει, ἐν τῷ τρίτῳ μηνὶ, μιᾷ τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰπὲ πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος*[30] *αὐτοῦ· Τίνι ὡμοίωσας σεαυτὸν ἐν τῷ ὕψει σου; Ἐπειδὴ τῇ μακροθυμίᾳ εἰς δέον οὐκ ἠθέλησε χρήσασθαι, ἀλλὰ τὸν τῦφον καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἔχων ἐπέμενε, κατ' ἐρώτησιν αὐτῷ προσφέρει τοὺς λόγους. Εἰπὲ, φησὶν, ὦ τῆς Αἰγύπτου βασιλεῦ, τίσι σαυτὸν ἀπεικάζεις; καὶ τίνι νομίζεις ὁμοιοῦσθαι τῶν βασιλέων, ὅτι τοσούτῳ φρονήματι κέχρησαι; Εἶτα ἐπάγει·

γ'. *Ἰδοὺ Ἀσσοὺρ κυπάρισσος*[31] *ἐν τῷ Λιβάνῳ, καὶ καλὸς ταῖς παραφυάσι, καὶ*[32] *ὑψηλὸς τῷ μεγέθει, καὶ πυκνὸς τῇ σκέπῃ, καὶ*[33] *εἰς μέσον νεφελῶν ἐγένετο ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ.* Τῷ τροπικῷ πάλιν κέχρηται χαρακτῆρι, καί φησι τῶν Ἀσσυρίων τὸν βασιλέα τῇ ἐν τῷ Λιβάνῳ φυομένῃ κυπαρίσσῳ ἐοικέναι, κατά τε τὸ μέγεθος τοῦ ὕψους, καὶ τὸ πυκνὸν καὶ ἀμφιλαφὲς τῶν ὑπηκόων, καὶ τὸ εὐπρεπὲς τῶν ὑπάρχων καὶ στρατηγῶν· *παραφυάδας* γὰρ τούτους ἐκάλεσε. Τὸ δὲ, « Εἰς μέσον νεφελῶν ἐγένετο ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, » οὐ μόνον ὑπερβολικῶς κατὰ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἰδίωμα τέθεικεν (εἰώθασι γὰρ πολλοὶ λέγειν, ὅτι Ὁ δεῖνα ἕως τῶν νεφελῶν ὑψώθη), ἀλλὰ καὶ

CAPUT XXXI.

Vers. 1, 2. *Et factum est anno decimo, mense tertio, primo (die) mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, dic ad Pharaonem* C **934** *regem Ægypti, et ad multitudinem ejus : Cui assimilasti teipsum in altitudine tua?* Quando longanimitate, cum opus erat, uti noluit, sed fastu superbiaque insolescere perseveravit, per interrogationem cum eo colloquitur. Dic, inquit, o rex Ægypti, quibus teipsum compares; et cuinam regum te similem censeas, qui tanta superbia uteris? Deinde subjicit :

Vers. 3. *Ecce Assur cyparissus in Libano, pulchra propaginibus, et alta magnitudine, et densa tegumento, et in medio nubium fuit imperium ejus.* Rursus translationis usus est charactere, aitque Assyriorum regem cyparisso in Libano natæ similem fuisse, et magnitudine celsitatis, et frequentia et copia sibi subjectorum, et decore præfectorum et D ducum. Hos enim propagines vocavit. Illud autem, « in medio nubium fuit imperium ejus, » non solum hyperbolice secundum hominum ita loquentium idioma posuit (plerique enim dicere consuevere, usque ad nubes elatus est hic), sed etiam cogitationum ejus arrogantiam patefecit. Ejus enim di-

VARIÆ LECTIONES.

[28] ἀπό. A ἐκ. [29] γάρ. Des. in B. [27] A τὰς χεῖρας. [28] καὶ — σκ. αὐτῆς. *Hebr.* et frangam brachia Pharaonis : et valde ingemiscet confossus coram illo. [29] δεκ. Ita quoque A et B contra rec. lectionem, quæ est ἐνδεκάτῳ, juxta Hebr. [30] πρ. τὸ πλ. A τῷ πλήθει. [31] κυπ. *Hebr.* cedrus. [32] καὶ — μεγ. In A. ponitur post sequ. καὶ — σκέπῃ. [33] καὶ — αὐτοῦ. *Hebr.* inter ramos erat cacumen ejus. Ita quoque vers. 10 et 14.

Digitized by Google

etum illud est : « Ascendam super nubes, super astra cœli ponam thronum meum [y] ; » quod undique e divina Scriptura perspicere licet. Nam Sennacherib exclamabat : « Nequaquam eruet Dominus Hierosolymam de manu mea [z]. » Nabuchodonosor vero constructam imaginem auream [a] omnes sibi subjectos, et principes et principum parentes imperio, præcepit **935** adorare. Hic igitur quoque superbam illius mentem per ænigmata declaravit. Ad hæc adjicit :

A τῶν λογισμῶν αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ἐξέφηνεν· αὐτοῦ γάρ ἐστι φωνή· « Ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου· » καὶ τοῦτο πανταχόθεν ἔστιν ἐκ τῆς θείας διδαχθῆναι Γραφῆς. Ὁ μὲν γὰρ Σενναχηρεὶμ ἐβόα, ὅτι « Οὐ μὴ ῥύσεται Κύριος τὴν Ἰερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου· » ὁδὲ Ναβουχοδονόσορ, εἰκόνα ποιήσας χρυσῆν, ταύτην ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους, καὶ ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, προσέταξε προσκυνεῖν. Κἀνταῦθα τοίνυν τὴν ὑπερήφανον αὐτοῦ γνώμην δι' αἰνιγμάτων ἐδήλωσε. Τούτοις ἐπάγει·

Vers. 4. *Aqua enutrivit illam, abyssus exaltavit eam ; fluvios suos duxit in circuitu plantarum ejus, et cœtus suos emisit ad omnia ligna campi.* Aquam et abyssum infinitas gentes ab eo in servitutem redactas appellavit, quas vectigal et tributum, quasi B quamdam irrigationem exercitui afferentes, veluti arbores quasdam enutrivit, effecitque ut ejus cœtus, id est, ordines militares, « ad omnia ligna campi » mitterentur, hoc est, ad eos qui necdum subacti, neque in servitutem redacti essent, ut illi etiam subjicerentur.

δ'. *Ὕδωρ ἐξέθρεψεν* [34] *αὐτὸν, ἡ ἄβυσσος ὕψωσεν αὐτὸν, τοὺς* [35] *ποταμοὺς αὐτῆς* [36] *ἤγαγε κύκλῳ τῶν φυτῶν αὐτοῦ, καὶ τὰ συστήματα αὐτῆς* [37] *ἐξαπέστειλεν εἰς πάντα τὰ ξύλα τοῦ πεδίου.* Ὕδωρ δὲ καὶ ἄβυσσον τὰ ἄπειρα ἔθνη τὰ ὑπ' αὐτοῦ δουλωθέντα προσηγόρευσεν, ἃ τὸν δασμὸν καὶ τὸν φόρον, καθάπερ τινὰ ἀρδείαν τῇ στρατείᾳ προσφέροντα, οἷόν τινα φυτὰ ἐξέθρεψε, καὶ παρεσκεύασε τὰ ταύτης συστήματα, τουτέστι, τὰ στρατιωτικὰ συντάγματα, ἀποσταλῆναι εἰς πάντα ξύλα τοῦ πεδίου, ἀντὶ τοῦ [38], τοὺς μηδέπω χειρωθέντας, μηδὲ δουλωθέντας, ὡς καὶ τούτους ὑπηκόους γενέσθαι.

Vers. 5. *Propter hoc exaltata est magnitudo ejus supra omnia ligna campi, et inde dilatati sunt rami ejus, et exaltatæ sunt propagines ejus ab aqua multa, cum extenderet se.* Hoc, inquit, ipsi arrogantiæ et superbiæ causa fuit : ab infinitis enim gentibus excipiens irrigationem, cum propaginibus auctus C est.

ε'. *Ἕνεκεν τούτου ὑψώθη τὸ μέγεθος αὐτοῦ παρὰ πάντα τὰ* [39] *ξύλα τοῦ πεδίου, καὶ ἐκεῖθεν* [40] *ἐπλατύνθησαν οἱ κλάδοι αὐτοῦ, καὶ ὑψώθησαν αἱ παραφυάδες αὐτοῦ ἀφ' ὕδατος πολλοῦ ἐν* [41] *τῷ ἐκτεῖναι αὐτόν.* Τοῦτο, φησὶν, αἴτιον αὐτῷ καὶ τῆς ἀλαζονείας, καὶ τῆς ὑπερηφανίας ἐγένετο· παρὰ γὰρ μυρίων ἐθνῶν τὴν ἀρδείαν δεχόμενος, σὺν ταῖς παραφυάσιν ηὐξήθη.

Vers. 6. *In propaginibus ejus*, inquit, *nidos struxerunt omnia volatilia cœli.* Per hoc prudentiores homines, et veluti mente volantes indicavit. « Et sub ramis ejus gignebant omnes bestiæ campi. » His barbaras gentes significavit, et ferinas, et humilia sentientes : quod ipse quoque interpretatus est, dicens : « In umbra illius habitavit omnis multitudo **936** gentium. » Et quod supra divisim et per translationem dixit, hoc communiter et aperte hic adjecit. *Umbramque* ipsius et *propagines* et *ramos*, non solum præfectos et duces, sed etiam gentibus imperantes satrapas vocavit, quibus subjecti populi serviebant. Hæc quoque D Nabuchodonosor ipse vidit in somno, et beatus Daniel arboris interpretatus est somnium [b].

ς'. *Ἐν ταῖς παραφυάσιν αὐτοῦ, φησὶν, ἐνόσευσε* [42] *πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.* Διὰ τούτου τοὺς λογικωτέρους τῶν ἀνθρώπων, καὶ οἱονεὶ πτηνοὺς παρεδήλωσε. « Καὶ ὑποκάτω τῶν κλάδων αὐτοῦ ἐγέννα [43] πάντα τὰ θηρία τοῦ πεδίου. » Τὰ βάρβαρα δὲ τῶν ἐθνῶν διὰ τούτων ἐσήμανε [44] θηριώδη ὄντα, καὶ τὴν ψυχὴν χαμαίζηλα· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἡρμήνευσεν, εἰρηκώς· « Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ κατῴκησε πλῆθος ἐθνῶν. » Καὶ ὅπερ ἄνω διῃρημένως εἶπε καὶ τροπικῶς, τοῦτο ἐνταῦθα κοινῶς· καὶ σαφῶς προστέθεικε. *Σκιὰν* δὲ αὐτοῦ, καὶ *παραφυάδας*, καὶ *κλάδους*, οὐ μόνον ὑπάρχους καὶ στρατηγοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ἐθνῶν ἡγεμονεύοντας σατράπας ἐκάλεσεν, οἷς διετέλουν δουλεύοντες οἱ ὑπήκοοι. Ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ Ναβουχοδονόσορ ὄναρ εἶδε, καὶ ὁ μακάριος ἡρμήνευσε Δανιὴλ τὸ τοῦ δένδρου ἐνύπνιον.

Vers. 7. *Et fuit*, inquit, *pulchritudo in altitudine ejus propter multitudinem ramorum ejus.* Docet autem nos (ramorum) multitudinem beatus Daniel,

ζ'. *Καὶ* [45] *ἐγένετο*, φησὶ, *κάλλος* [46] *ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ διὰ τὸ πλῆθος* [47] *τῶν κλάδων αὐτοῦ.* Διδάσκει δὲ ἡμᾶς τὸ τοῦ πλήθους καὶ ὁ μακάριος Δανιὴλ,

[y] Isa. XIV, 14. [z] IV Reg. XVIII, 35. [a] Dan. III, 1 seqq. [b] Dan. II, 31 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[34] A ἔθρεψεν. [35] τοὺς. — αὐτ. *Hebr.* fluentis suis obibat (abyssus) circumquaque plantaria ejus. [36] A αὐτοῦ. [37] τὰ συστ. αὐτ. *Hebr.* aquæductus suos. [38] τοῦ Ex B suppl. [39] τά. Des in B. [40] ἐκ Des. in A. [41] ἐν — αὐτ. Des. in A. [42] A ἐνόσσευσαν. [43] A ἐγεννῶσαν. [44] B ἐσήμηνε. [45] καί. Ex A et B suppl. [46] A καλὸς omisso ἐν. [47] πλ. A μῆκος.

Digitized by Google

ἑκατὸν εἴκοσι σατράπας εἰρηκὼς ἐσχηκέναι τὸν Δαρεῖον, τὴν τοῦ Βαλτάσαρ διαδεξάμενον βασιλείαν. Εἶτα καὶ τοῦ πλήθους τὴν αἰτίαν διδάσκει· « Ὅτι ἐγενήθησαν αἱ ῥίζαι αὐτοῦ ὕδωρ [47a] πολύ. » Παντα-
χοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκτείνας τὰς ῥίζας, καὶ πολλὴν ἀρδείαν δεξάμενος, τοὺς κλάδους τούτους ἐξέθρεψε. Καὶ ἐπιμένων τῇ τροπῇ,

η'. *Κυπαρίσσῳ* [48], φησὶν, *οὐχ ὑπερῆραν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ.* Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην τηνικαῦτα βασιλευόντων περιφανέστερος ἐκείνου ἐγένετο· *παράδεισον* γὰρ ἐνταῦθα τὴν οἰκουμένην ἐκάλεσε· τροπικῶς γὰρ τέως ἅπαντα λέγει. « Καὶ πίτυες, φησὶν, οὐχ ὅμοιαι τοῖς κλάδοις [49] αὐτοῦ, καὶ ἐλάται οὐκ ἐγένοντο ὅμοιαι ταῖς παραφυάσιν [50] αὐτοῦ. » Οὐ μόνον δὲ αὐτὸς, φησὶ, περιφανέστερος τῶν ἄλλων ἐγένετο βασιλέων, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτου κλάδοι καὶ παραφυάδες, πολλῷ τῷ μέτρῳ νενικήκασι, καὶ τῷ ὕψει, καὶ τῇ πυκνότητι, τοὺς τῶν ἄλλων ἐθνῶν βασιλέας. *Πίτυς* δὲ καὶ *ἐλάτας* τροπικῶς ἐκάλεσε τοὺς ἐλαττόνων ἐθνῶν βασιλέας, οἷς τοὺς σατράπας ἐπέστησεν, οἳ ὑπακούειν τούτους ἠνάγκαζον. Λέγει τοίνυν, ὅτι τῶν μὲν μεγίστων βασιλέων μείζων ἐγένετο· τῶν δὲ ἐλαττόνων οὐκ αὐτὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτου ἄρχοντες δυνατώτεροι γεγένηνται καὶ περιφανέστεροι. Εἶτα συντόμως·

Πᾶν ξύλον ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὡμοιώθη αὐτῷ ἐν τῷ κάλλει αὐτοῦ, (θ'.) *διὰ* [51] *τὸ πλῆθος τῶν κλάδων αὐτοῦ.* — *Κάλλος* δὲ τὸ ὁρώμενον λέγει, τὸ περὶ τὸ σῶμα, ἀλουργίδα, στεφάνους, θρόνους λιθοκολλήτους, δορυφόρους, ἀσπιδιφόρους, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα λαμπρύνειν οἶδε κατὰ τὸ ὁρώμενον τοὺς βασιλέας· λέγει τοίνυν, ὅτι οὐδεὶς ἐξισώθη αὐτῷ τῶν τηνικάδε τῆς γῆς βεβασιλευκότων· προστίθησι δὲ ὅτι καὶ ζηλωτὸς ἐγένετο πᾶσιν ἐκείνοις. « Ἐζήλωσε [52] γὰρ αὐτὸν, φησὶ, πάντα [53] τὰ ξύλα τῆς τρυφῆς [54] τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ. » Εἶτα τὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τῦφον παραγυμνοῖ·

ι', ια'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν ἐγένετο* [55] *μέγας τῷ μεγέθει, καὶ ἔδωκε* [56] *τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς μέσον τῶν νεφελῶν, καὶ* [57] *ἐπήρθη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ, καὶ* [58] *εἶδον ἐν τῷ ὑψωθῆναι αὐτόν. Καὶ παρέδωκα αὐτὸν εἰς χεῖρας ἄρχοντος* [59] *ἐθνῶν, καὶ ἐποίησε τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ* [60] *κατὰ* [61] *τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ.* Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἠρκέσθη τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἡγεμονίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐμοῦ τῇ ἀλαζονείᾳ ἐχρήσατο, « παρέδωκα αὐτὸν, φησὶν, εἰς χεῖρας ἄρχοντος ἐθνῶν. » Λέγει δὲ τὸν Κῦρον· οὗτος γὰρ μητρόθεν μὲν Μῆδος, πατρόθεν δὲ Πέρσης

A qui dixit centum viginti satrapas fuisse Dario, qui Baltazari in regno successit. Deinde quoque causam multitudinis docet. « Quia factæ sunt radices ejus aqua multa. » Extensis enim, inquit, circumquaque radicibus, multaque excepta irrigatione, hos ramos enutrivit. ' Et in translatione commorans :

Vers. 8. *Cyparisso*, inquit, *non superextulerunt eam in paradiso Dei.* Nemo enim, inquit, ex iis, qui tunc per orbem terrarum regnabant, illustrior illo fuit : paradisum quippe hoc loco orbem terrarum nuncupavit. Namque omnia modo per translationem loquitur. « Et pinus, inquit, non similes ramis ejus, et abietes non fuerunt similes propaginibus ejus. » Non solum autem ipse, inquit,
B illustrior aliis omnibus regibus fuit, sed etiam ejus rami propaginesque longo intervallo et proceritate et densitate aliarum gentium reges vicerunt. **937** *Pinusque* et *abietes* per translationem minorum gentium reges appellavit, quibus satrapas præfecit, quorum munus erat ut hos obedire cogerent. Ait igitur, maximis regibus majorem illum fuisse, inferioribus autem non ipsum tantum, sed ejus præfectos potentiores nobilioresque exstitisse. Deinde compendio quodam,

Omne lignum, inquit, *in paradiso Dei non assimilatum est ei in pulchritudine ejus*, (Vers. 9.) *propter multitudinem ramorum ejus.* Pulchritudinem
C illam dicit, quæ circa corporis ornatum conspicitur, purpuream vestem, coronas, sedes lapidibus ornatas, hastatos scutatosque satellites, et alia omnia quæ consueverunt coram inspectantibus reges illustrare. Asserit igitur neminem eorum qui tunc terrarum regno potiti sunt, ipsi æquatum fuisse; additque ejusmodi fuisse, quem illi omnes æmularentur. « Æmulata enim sunt ipsum, inquit, omnia ligna deliciarum paradisi Dei. » Deinde animi illius fastum exponit :

Vers. 10, 11. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus: Pro eo quod factus est magnus magnitudine, et dedit principatum suum in medium nubium, et exaltatum est cor ejus in exaltatione ipsius, et vidi cum extolleretur ipse. Et tradidi eum in manus principis gen-*
D *tium, et fecit perditionem ipsius secundum impietatem ejus.* Quia enim, inquit, haud contentus fuit hominum imperio, sed contra me etiam superbia abusus est « tradidi eum, inquit, in manus principis gentium. » Cyrum autem **938** intelligit, qui materno genere Medus, paterno Persa erat, et a duabus nationibus profectus Assyriorum et Babyloniorum

VARIÆ LECTIONES.

[47a] ὕδ. A et B præm. εἰς. [48] Κυπ. — αὐτόν. Hanc minus frequentem lectionem tuetur, B, qui tamen habet κυπάρισσοι. A κυπάρισσοι τοιαῦται. *Hebr.* Cedri non obtexissent eam. [49] τ. κλ. A ταῖς παραφυάσιν. [50] τ. παραφ. A τοῖς κλάδοις. [51] διὰ, κ. τ. λ. In textu Hebr. præmittitur, *Pulchrum feci eum.* [52] A ἐζήλωσαν. [53] πάντα. Des. in A. [54] τ. τρ. In A ponitur post παραδ. [55] A ἐγένου. [56] A ἔδωκας, et deinde σου, pro αὐτοῦ. [57] καὶ — αὐτοῦ. Des. in A. [58] καὶ — αὐτόν. Des. in Hebr. [59] A ἀρχόντων. [60] καὶ ἐπ. τ. ἀπώλ. αὐτ. *Hebr.* agendo aget cum eo. [61] κατὰ αὐτ. Des. in A.

Digitized by Google

regnum dissolvit. « Et fecit, inquit, perditionem ipsius secundum impietatem ejus. » Digna[a] enim iis quæ admisit supplicia pertulit. Secundum historiam igitur hæc Nabuchodonosori accidere, qui tantæ crudelitatis superbiæque et impietatis morbo laboravit. Si vero hæc accurate aliquis velit inspicere, comperiet etiam communem hominum pestem, Deo infestum et inimicum diabolum per hæc indicari : qui recte et pulchre fabrefactus, principibusque potestatibus exæquatus, inferioribusque nobilior (*paradisum* enim *deliciarum*, et *ligna* in ipso, secundum allegoriæ leges, corporis expertes naturas vocavit), contra Opificem suum, a quo talem decorem potestatemque acceperat, veluti rabie exarsit, meditatusque tyrannidem, cum se Deum fore somniasset (dignitate) excidit. Hoc item innuit beatus Paulus, dicens : « Non neophytum, ne in superbiam elatus in judicium diaboli incidat[c]. » Nesciens enim prout opus est honore uti, similia iis patietur, quæ diabolus passus est, qui tributum sibi honorem fastus et arrogantiæ fecit occasionem. Hunc ait « principi gentium traditum iri. » Quis autem hic princeps gentium, nisi unigenitum Dei Verbum, Christus Dominus? ad quem propheta ait : « Quis non timebit te, rex gentium[d]? » et beatus Jacob : « Non deficiet princeps ex Juda, et dux **939** de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse exspectatio gentium[e]. » Ea quoque Isaias exclamat. « Erit enim radix, inquit, Jesse, et qui consurgit ut princeps sit gentium, in ipso gentes sperabunt[f]. » Et Pater ad eum : « Constitui te fœdus generis, lucem gentium, ut sis saluti usque ad extremam terram[g]. » Et ipse rursus propheta ei dicit : « Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabain viri excelsi ad te ascendent, et tibi erunt servi : post te sequentur vincti compedibus, et in te supplicabunt, quia in te Deus est, et non est Deus præter te, » et quæ sequuntur[h]. Ipse quoque per beatum Davidem dicit : « Populus, quem non cognovi, servivit mihi[i]. » Et infinita alia licet invenire testimonia, quæ hoc idem docent. Huic igitur traditum esse asserit eum qui communis est pestis et hostis, et ab hoc perditum illum fuisse secundum impietatem suam. His subjicit :

Et ejeci eum ego. (VERS. 12.) *Et exterminaverunt eum alieni pestilentes a gentibus, et projecerunt eum super montes.* Cum enim Dominus illum vicisset, et principatu ac tyrannide dejecisset, qui olim pestilentes erant et a Deo alieni ex gentibus, et divino præconio crediderunt, ii prorsus eum exterminа-

A ὑπάρχων, καὶ ἐκ δύο ἐθνῶν ὁρμώμενος, τὴν τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κατέλυσε βασιλείαν. « Καὶ ἐποίησε, φησὶν, τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ. » Ἄξια γὰρ, φησὶν, ὑπέμεινεν ὧν ἠνόμησε[62]. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν, ταῦτα τῷ Ναβουχοδονόσορ συνέβη, τοσαύτην ὠμότητα καὶ ἀλαζονείαν σὺν ἀσεβείᾳ νενοσηκότι. Εἰ δέ τις ἀκριβῶς συνιδεῖν ἐθελήσειεν, εὑρήσει καὶ τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων ἀλάστορα, τὸν τοῦ Θεοῦ δυσμενῆ καὶ πολέμιον διάβολον διὰ τούτων παραδηλούμενον, ὃς καλῶς καὶ ἀγαθῶς[63] δημιουργηθεὶς, καὶ ταῖς μὲν ἀρχικαῖς δυνάμεσιν ἐξισούμενος, τῶν δὲ ὑποδεεστέρων ὑπάρχων περιφανέστερος (*παράδεισον* γὰρ *τρυφῆς*, καὶ τὰ ἐν τούτῳ *ξύλα*, κατὰ τοὺς τῆς ἀλληγορίας νόμους, τὰς ἀσωμάτους φύσεις ἐκάλεσε), κατὰ τοῦ B πεποιηκότος καὶ τοσαύτην εὐπρέπειαν ὁμοῦ καὶ δύναμιν δεδωκότος ἐλύττησε, καὶ τυραννίδα μελετήσας, καὶ Θεὸς ἔσεσθαι ὀνειροπολήσας ἐξέπεσε. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος αἰνίττεται Παῦλος, « Μὴ νεόφυτον, λέγων, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. » Οὐκ εἰδὼς γὰρ εἰς δέον χρήσασθαι τῇ τιμῇ παραπλήσια πείσεται τῷ διαβόλῳ, ὃς ἀφορμὴν ἀλαζονείας καὶ τύφου τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ τιμὴν ἐποιήσατο. Τοῦτον λέγει « παραδοθήσεσθαι ἄρχοντι ἐθνῶν. » Τίς δὲ οὗτος ὁ ἄρχων τῶν ἐθνῶν, ἢ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ Δεσπότης Χριστὸς, πρὸς ὃν ὁ προφήτης φησί· « Τίς οὐ φοβηθήσεταί σε, βασιλεῦ τῶν ἐθνῶν; » Καὶ ὁ μακάριος Ἰακώβ· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » C Ταῦτα καὶ Ἡσαΐας βοᾷ· « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχων[64] ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. » Καὶ ὁ Πατὴρ πρὸς αὐτόν· « Δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Καὶ ὁ αὐτὸς δὲ προφήτης πάλιν πρὸς αὐτόν· « Ἐπλάσθη Αἴγυπτος, καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων καὶ οἱ Σαβαῖν ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ ἀναβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι· ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ διὰ τοῦ μακαρίου λέγει Δαβίδ· « Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνων ἐδούλευσέ μοι. » Καὶ μυρίας δὲ ἑτέρας ἔστιν εὑρεῖν μαρτυρίας ταὐτὸ τοῦτο διδασκούσας. D Τούτῳ τοίνυν παραδεδόσθαι λέγει τὸν κοινὸν ἀλάστορα καὶ πολέμιον, καὶ ὑπὸ τούτου γενέσθαι τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ. Τούτοις ἐπάγει·

Καὶ[65] *ἐξέβαλον αὐτὸν ἐγώ.* (ιβ'.) *Καὶ ἐξωλόθρευσαν αὐτὸν ἀλλότριοι λοιμοὶ ἀπὸ ἐθνῶν, καὶ κατέβαλον αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὀρέων.* Τοῦ γὰρ Κυρίου νενικηκότος αὐτὸν, καὶ τῆς δυναστείας καὶ τῆς τυραννίδος ἐξω πεποιηκότος, οἱ πάλαι λοιμοὶ, καὶ τοῦ Θεοῦ[66] ἀλλότριοι οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν, τῷ θείῳ κηρύγ-

[a] 1 Tim. III, 6. [d] Jerem. X, 7. [e] Gen. XLIX, 10. [f] Isa. XI, 10. [g] Isa. XLIX, 6. [h] Isa. XLV, 14. [i] Psal. XVII, 43.

VARIÆ LECTIONES.

[62] B ἠνόησε, scripta tamen altera lectione. [63] B καλὸς καὶ ἀγαθός. [64] B ἄρχειν. [65] Καὶ — ἐγώ. Des. in A. [66] τ. Θ. Ita B pro οἱ, ut hab. ed. prior.

Digitized by Google

ματι πεπιστευκότες, παντελῶς αὐτὸν ἐξωλόθρευσαν, καὶ πρόῤῥιζον αὐτοῦ τὴν τυραννίδα ἀνέσπασαν, καὶ κατέβαλον αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἔνθα πρότερον εἶχε τὰ τεμένη καὶ τοὺς βωμούς, τὰς τῆς φιλοσοφίας ἱδρυσάμενοι στήλας. « Καὶ ἐν πάσαις ταῖς φάραγξιν ἔπεσον οἱ κλάδοι αὐτοῦ, καὶ συνετρίβη τὰ στελέχη αὐτοῦ ἐν [67] παντὶ πεδίῳ τῆς γῆς. » *Κλάδους* δὲ αὐτοῦ καὶ *στελέχη* τὰ παντοδαπὰ εἰδωλεῖα προσηγόρευσεν, ἐξ αὐτοῦ δεξάμενα τὰς τῆς ἱδρύσεως ἀφορμὰς, ἃ καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέων καὶ ἀπὸ τῶν πεδίων φροῦδα παντελῶς διὰ τῶν πάλαι μὲν λοιμῶν, μετὰ δὲ ταῦτα πιστῶν ἐθνῶν, ἀπεφάνθη. « Καὶ κατέβησαν ἀπὸ τῆς σκέπης αὐτοῦ [68] πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς, καὶ ἠδάφισαν [69] αὐτόν. » Γνόντες γὰρ αὐτοῦ τὴν ἐξαπάτην, οὐ μόνον ἔφυγον αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους κατήνεγκαν, τὴν Δεσποτικὴν ἐντολὴν πληροῦντες τὴν λέγουσαν· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν [70] τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. »

ιγ'. *Ἐπὶ τῇ πτώσει* [71] *αὐτοῦ ἀνεπαύσαντο πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπὶ τὰ στελέχη αὐτοῦ ἐγένετο* [72] *πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ.* Εἴ τις γὰρ, φησὶ, πτηνὸς, καὶ εἰς οὐρανὸν ἔχων τῆς διανοίας τὸ ὄμμα, εὐφραίνεται θεωρῶν αὐτοῦ τὴν κατάλυσιν, καὶ τῆς ἀσεβείας τὴν γύμνωσιν. Καὶ οἱ πρότερον δὲ θηριώδεις κατὰ τῶν τούτου κλάδων [73] ὁρμήσουσι, καὶ τὰ τῶν εἰδώλων οἰκεῖα χερσὶν ἀνασπάσουσι τεμένη· ταῦτα γὰρ *στελέχη* ὠνόμασεν.

ιδ'. *Ὅπως ἂν μὴ ὑψωθῶσι τῷ* [74] *μεγέθει αὐτῶν πάντα τὰ ξύλα τὰ ἐν τῷ ὕδατι, καὶ οὐ μὴ δῶσι* [75] *τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν μέσῳ* [76] *τῶν νεφελῶν, καὶ μὴ ἱστῶνται* [77] *ἐν τῷ ὕψει αὐτῶν πρὸς αὐτὸν οἱ* [78] *πίνοντες ὕδωρ.* Ὁ τούτου, φησὶν, ὄλεθρος, καὶ ἡ τῆς δυναστείας αὐτοῦ κατάλυσις, ὄνησις ἔσται τοῖς ἄλλοις, καὶ ἀφορμὴ ἀσφαλείας· ὁρῶντες γὰρ τὰ τούτῳ συμβάντα, οὐκ ἀνέξονται ὑπὲρ τὴν ἀξίαν φρονήματι χρήσασθαι· οὐδὲ πειραθήσονται ἁρπάσαι ἀρχὴν τὴν μηδαμόθεν προσήκουσαν· ἐφόδιον εἰς τυραννίδα λαμβάνοντες, καθάπερ τινὰ ἀρδείαν, τὴν παρ' ἐμοῦ χορηγηθεῖσαν αὐτοῖς τιμήν. « Ὅτι [79] πάντες ἐδόθησαν εἰς θάνατον. » Οὐ γὰρ μόνον αὐτὸς ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς τυραννίδος αὐτῷ κοινωνήσαντες δαίμονες, τὴν πανωλεθρίαν ὑπέμειναν. Ἀλλὰ καιρὸς πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐπανελθεῖν· ἱκανὰ γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα διδάξαι, ὡς οὐ μόνον περὶ [80] τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐῤῥέθη τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσαντος, καὶ τὴν οἰκείαν αὐτὸν ἀλαζονείαν διδάξαντος. Λέγει τοίνυν ὅτι αὐτὸς ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ θανάτῳ παραδοθήσονται, ταὐτὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις πεισόμενοι. « Εἰς γῆν βάθους [81], φησὶν, ἐν μέσῳ υἱῶν ἀνθρώπων ἐπαγομένων εἰς βόθρον [82]. » Τούτοις ἐπάγει·

runt, et radicitus ejus tyrannidem exstirparunt, et projecerunt eum in montes, erectis, ubi prius habebant delubra arasque, sapientiæ columnis. « Et in cunctis vallibus ceciderunt rami **940** ejus, et contriti sunt stipites ejus in omni campo terræ. *Ramos* autem ejus et *stipites* omnis generis idolorum templa nuncupavit, quæ ab ipso occasionem ut erigerentur acceperant, quæque e montibus et campis omnino deleta sunt, per eos ex gentibus qui olim pestilentes erant, sed postea ad fidem conversi sunt. « Et descenderunt ab umbraculo ejus omnes populi terræ, et straverunt eum. » Cognita enim ejus fraude non solum illius dominium effugerunt, sed etiam usque ad ipsum solum prostraverunt, Domini mandatum illud exsequentes : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici [1]. »

Vers. 13. *Super ruina ejus requieverunt omnia volatilia cœli, et super truncis ejus fuerunt omnes bestiæ agri.* Si quis enim, inquit, in sublime volat, et ad cœlum mentis oculos intendit, is lætatur ejus contemplans interitum, impietatisque spoliationem. Et qui prius ferino more vivebant, in ejus ramos invadent, idolorumque templa, quæ *stipites* nominavit, suis subvertent manibus.

Vers. 14. *Ut non exaltentur magnitudine sua omnia ligna quæ sunt in aqua, neque dent principatum suum in medio nubium, neque stent in excelsitate sua ad* **941** *eum bibentes aquam.* Istius, inquit, pernicies, et principatus ejus eversio proderit aliis, et securitatis erit occasio, qui ea cernentes quæ ipsi acciderint, haud sustinebunt supra meritum superbia abuti. Neque tentabunt imperium sibi nequaquam decorum usurpare, occasionem ad tyrannidem nacti, quasi irrigationem quamdam, honorem sibi a me subministratum. « Quia omnes dati sunt in mortem. » Non enim ipse solum diabolus, sed etiam qui ejus tyrannidis participes fuere dæmones, funditus interiere. Sed rursus ad historiam redire tempus est. Satis enim sunt ea quæ dicta sunt ad hoc docendum, non tantum de Nabuchodonosore superiora fuisse dicta, sed etiam de illo qui in eo operatus est, quique eum sua superbia instruxit. Ait igitur ipsum Nabuchodonosorem et omnes qui cum eo fuerint, morituros, atque eadem quæ alii homines, perpessuros. « In terram profunditatis, inquit, in medio filiorum hominum, qui abducuntur in foveam : » Ad hæc adjicit :

[1] Luc. x, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[67] ἐν — γῆς. *Hebr.* prope omnes torrentes terræ. [68] A αὐτῶν, et deinde τῶν ἐθνῶν, pro τῆς γῆς. [69] ἠδ. *Hebr.* deseruerunt. [70] πᾶσ. Ex B suppl. [71] A τὴν πτῶσιν. [72] A ἐγένοντο [73] τῶν τ. κλ. Ita B pro τὸν τ. κλάδον, ut hab. ed. prior. [74] τῷ. A præm. ἐν. [75] μὴ δῶσι. A δέδωκαν. [76] A εἰς μέσον. [77] μὴ ἱστ. A οὐκ ἔστησαν. [78] A αὐτὰ πάντες οἱ. [79] ὅτι. Des. in A. [80] B παρά. [81] A εἰς γῆς βάθος. [82] B ἀπαγομένων εἰς βόθρον. A πρὸς καταβαίνοντας εἰς βόθρον.

Digitized by Google

VERS. 15. *Hæc dicit Adonai Dominus : Die quo deductus est in infernum, luxit eum abyssus, operuit et coercuit flumina ejus, prohibuit multitudinem aquæ.* — Abyssum vero vocavit subjectas illi gentes, quæ cum eo militaria munera exsequebantur, lugebantque non illius cædem, sed cladem suam et eversionem. Illum enim non **942** luxisse eos abunde declaravit, dicens : « Prohibuit multitudinem aquæ, » hoc est, non amplius tibi mittere tributa sustinebit. « Obtenebratus est super eum Libanus, omnia ligna agri super eum soluta sunt. » — *Libanum* autem non montem vocat, sed regni densitatem ; et *ligna agri*, principes, qui sub eo erant præfectis inferiores, veluti in agro quodam consitos. Intelligit vero satrapas præfectis et ducibus subjectos : in Libano autem consitos, majores principes. Sicut igitur non *Libanum* Libanum, neque *agrum* agrum, neque *ligna* ligna hic intelligimus, ita neque *paradisum deliciarum*, eum qui paradisus Dei vocatus est : sed si de Nabuchodonosore dictum accipiamus, regna orbis terrarum ; si de diabolo, intelligentes et corporis expertes potestates.

VERS. 16. *A voce ruinæ ejus*, inquit, *commotæ sunt gentes, quando deducebam eum in infernum cum descendentibus in lacum.* Propter utrumque hoc accidit. Etenim interfecto Babyloniorum rege, fama, quæ circumquaque persuaserat, subjectas illi gentes perturbavit : et diabolo profligato, commotæ sunt gentes, et a pristina fraude ad salutarium dogmatum veritatem transivere. Nam beatus Paulus commotionem *translationem* vocat.

Et consolabantur eum, inquit, *in terra infima omnia ligna deliciarum, et delecta et pulcherrima Libani, omnia bibentia aquam :* (VERS. 17.) *Etenim et ipsa descenderunt* **943** *cum eo in infernum, cum vulneratis per gladium.* — Infimam autem terram, et lacum, et foveam, cum de Nabuchodonosore loquitur, mortem appellat ; cum de diabolo, in extrema dejectione. Ait igitur horum et illorum participes fore interitus, qui cum eo regnarint : eversio enim regno, necesse est etiam magistratus, qui sub eo degunt, commutari. Illud vero « consolabuntur ipsum, » ab iis quæ apud nos accidunt, desumptum est. Consuevit enim quodammodo calamitatum communio iis, qui animum desponderunt, aliquid consolationis afferre. Non solum autem ab ipso, inquit, delecti principes evertentur, sed etiam « Semen ejus, habitantes sub umbraculo

ιε'. *Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἐν ᾗ ἡμέρᾳ κατήχθη*[83] *εἰς ᾅδου, ἐθρήνησεν*[84] *αὐτὸν ἡ ἄβυσσος, ἐκάλυψε καὶ*[85] *ἐπέστησε*[86] *τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς, ἐκώλυσε*[87] *πλῆθος ὕδατος.* — Ἄβυσσον δὲ ἐκάλεσε τὰ ὑπήκοα ἔθνη, συστρατεύοντα μὲν αὐτῷ, θρηνοῦντα δὲ οὐ τὴν ἐκείνου σφαγὴν, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ἧττάν τε καὶ ἀναίρεσιν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐκεῖνον ἐθρήνουν, ἀποχρώντως ἐδήλωσεν εἰρηκώς· Ἐκώλυσε πλῆθος ὕδατος· » τουτέστιν, Οὐκέτι σοι πέμπειν τοὺς φόρους ἀνέξεται. « Ἐσκότασεν ἐπ' αὐτὸν ὁ Λίβανος, πάντα τὰ[88] ξύλα τοῦ πεδίου ἐπ' αὐτὸν ἐξελύθη[89]. » *Λίβανον* δὲ οὐ τὸ ὄρος καλεῖ, ἀλλὰ τὴν τῆς βασιλείας πυκνότητα, καὶ *ξύλα*[90] *τοῦ πεδίου*, τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄρχοντας, τοὺς τῶν ὑπάρχων ἐλάττους, καὶ οἷον ἐν πεδίῳ τινὶ πεφυτευμένους. Λέγει δὲ τοὺς σατράπας, τοὺς τοῖς ὑπάρχοις καὶ στρατηγοῖς ὑποκειμένους· τοὺς δὲ ἐν τῷ Λιβάνῳ πεφυτευμένους, τοὺς μείζους ἄρχοντας. Ὥσπερ τοίνυν οὐ *Λίβανον* τὸν Λίβανον, οὐδὲ *πεδίον* τὸ πεδίον, οὐδὲ *ξύλα* τὰ ξύλα νοοῦμεν ἐνταῦθα, οὕτως οὐδὲ *παράδεισον τρυφῆς* τὸν κληθέντα Θεοῦ παράδεισον, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὰς τῆς οἰκουμένης βασιλείας, ἐπὶ δὲ τοῦ διαβόλου, τὰς νοητὰς καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις.

ις'. *Ἀπὸ τῆς φωνῆς τῆς πτώσεως αὐτοῦ*, φησὶν, *ἐσείσθη*[91] *τὰ ἔθνη, ὅτε κατεβίβαζον αὐτὸν εἰς ᾅδου μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ τοῦτο γεγένηται. Καὶ γὰρ τοῦ Βαβυλωνίων βασιλέως ἀναιρεθέντος, ἡ φήμη πάντοσε περιδραμοῦσα τὰ ὑπήκοα διετάραξεν ἔθνη· καὶ τοῦ διαβόλου καταλυθέντος ἐσείσθη τὰ ἔθνη, καὶ μετέστη ἐκ τῆς προτέρας ἐξαπάτης, εἰς τὴν τῶν σωτηρίων δογμάτων ἀλήθειαν. Καὶ[92] γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος σεισμὸν *τὴν μετάστασιν* προσαγορεύει.

Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, φησὶν, *ἐν γῇ κατωτάτῃ*[93] *πάντα τὰ ξύλα τῆς τρυφῆς, καὶ τὰ ἐκλεκτὰ, καὶ τὰ κάλλιστα*[94] *τοῦ Λιβάνου, πάντα τὰ πίνοντα ὕδωρ.* (ιζ'.) *Καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ κατηρέχθη*[95] *μετ' αὐτοῦ εἰς ᾅδου, σὺν τοῖς τραυματίαις ἀπὸ μαχαίρας. Κατωτάτην* δὲ *γῆν*, καὶ *λάκκον*, καὶ *βόθρον*, ἐπὶ μὲν τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὸν θάνατον προσαγορεύει· ἐπὶ δὲ τοῦ διαβόλου, τὴν εἰς ἔσχατον ταπείνωσιν. Λέγει τοίνυν, ὅτι τούτων[96] κἀκείνων κοινωνήσουσιν οἱ παραδυναστεύοντες τῆς ἀπωλείας· βασιλείας γὰρ καταλυομένης, ἀνάγκη καὶ τὰς ὑπὸ ταύτῃ τελούσας ἡγεμονίας δέξασθαι τὴν μεταβολήν· τὸ δὲ, « Παρακαλέσουσιν αὐτὸν, » ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν συμβαινόντων εἴρηται· πέφυκε γάρ πως ἡ κοινωνία τῶν συμφορῶν προσφέρειν τινὰ τοῖς ἀθυμοῦσι παραψυχήν. Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, οἱ ὑπ' αὐτοῦ, οἱ χειροτονηθέντες ἄρχοντες καταλυθήσονται,

VARIÆ LECTIONES.

[83] A κατέβη. [84] ἐθρ. A ἐπένθησεν, ut Alex., qui reliquum sermonem exhibet in prima persona juxta Hebr. [85] ἐκ καί. Des. in A. [86] A ἐπέστησα. [87] A καὶ ἐκώλυσα. B καὶ ἐκύκλωσεν, ascripta tamen lectione nostra. [88] τά. Des. in B. [89] A ἐπ' αὐτῷ ἐξελύθησαν. [90] ξύλα. B præm. τά. [91] A ἐσείσθησαν. [92] καὶ — προσαγ. Hæc ad locum Coloss. I. 13, se referre videntur. [93] A κάτω. [94] καὶ τὰ κάλλ. Des. in A. [95] κ. αὐτ. κατ. A αὐτοὶ κατέβησαν. [96] τούτ. B præm. καί.

Digitized by Google

ἀλλὰ καὶ « Τὸ [97] σπέρμα αὐτοῦ, οἱ κατοικοῦντες ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ, ἐν μέσῳ τῆς ζωῆς αὐτῶν [98] ἀπώλοντο. » Ὁ γὰρ Βαλτάσαρ, σπέρμα ὢν καὶ υἱὸς τοῦ Ναβουχοδονόσορ, οὐκ εἰάθη διὰ τὴν πολλὴν ἀσέβειαν εἰς γῆρας ἐλάσαι, ἀλλὰ μεσοῦντος ἤδη τοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὡρισμένου χρόνου παρεδόθη σφαγῇ. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαβόλου, *σπέρμα* προσήκει νοεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατασπαρεῖσαν τῆς ἀσεβείας διδασκαλίαν· ὅτι καὶ αὐτὴ ἄρδην ἀφανισθήσεται, καὶ οἱ ταύτης ὑπερμαχεῖν φιλονεικοῦντες. Εἶτα πρὸς αὐτὸν τρέπει τὸν λόγον.

ιη'. *Τίνι ὡμοιώθης ἐν [99] δυνάμει, καὶ ἐν δόξῃ, καὶ ἐν μεγέθει, ἐν τοῖς ξύλοις τῆς [1] τρυφῆς; Κατάβηθι, καὶ καταβιβάσθητι μετὰ ξύλων [2] τῆς τρυφῆς εἰς γῆς βάθος.* Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐβουλήθης ὁμοιωθῆναι τοῖς ἅμα σοι φυτευθεῖσι ξύλοις, ἀλλὰ τῷ [3] φυτουργῷ, μετὰ τούτων τῶν ξύλων, τῶν ταὐτά σοι πεφρονηκότων, προστάττω σε [4] ἀποῤῥιφῆναι, καὶ εἰς τὸ τῆς γῆς ἀποῤῥιφῆναι βάθος. Καὶ τοῦτο τοίνυν ἀμφοτέροις ἁρμόττει. Τούτοις ἐπάγει· « Ἐν μέσῳ ἀπεριτμήτων κοιμηθήσῃ μετὰ τραυματιῶν μαχαίρας [5]. » Τὸ δὲ *ἀπεριτμήτων*, οὐ περὶ τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ τῆς καρδίας λέγει· οἶδε γὰρ οὐ μόνον ἡ Καινὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ Γραφὴ, περιτομὴν [6] καρδίας· καὶ τοῦτο διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός· « Ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκὶ, ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητοι καρδίᾳ [7] αὐτῶν. » Ἐπειδὴ τοίνυν τὴν ἀλαζονείαν περιτεμεῖν οὐκ ἠθέλησας, ἀλλ' ἐναπέμεινέ σοι τὸ τῆς ἀλαζονείας περίττωμα, ταὐτὰ πείσῃ τοῖς ταῦτα δεδρακόσιν. Εἶτα συμπληροῖ τὸ νόημα· « Οὕτω Φαραὼ, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Εἰρηκὼς γὰρ ἄνω· « Τίνι ὡμοίωσας σεαυτὸν ἐν τῷ ὕψει σου; » καὶ διηγησάμενος τὰ κατὰ τὸν Ἀσσύριον, εἶτ' οὖν Βαβυλώνιον, ἐπήγαγε τό· « Οὕτω Φαραὼ καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ ἐκεῖνος, φησὶν, ὁ πολλῷ σου μείζων καὶ περιφανέστερος ταῦτα πείσεται, ἀνάμεινον καὶ σὺ τὴν αὐτὴν τιμωρίαν, τὴν αὐτὴν ἔχων ἀσέβειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ δωδεκάτῳ [8] ἔτει, ἐν τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ, μιᾷ τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε θρῆνον ἐπὶ τὸν [9] βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Λέοντι ἐθνῶν ὡμοιώθης σὺ, καὶ ὡς δράκων ὁ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐκεράτιζες [10] αὐτοῖς [11] ποταμοῖς σου, καὶ ἐτάρασσες ὕδωρ [12] τοῖς ποσί σου, καὶ κατεπάτεις τοὺς ποταμούς σου.* Καὶ τούτου πάλιν τὴν [13] ἀλαζονείαν κατηγορεῖ καὶ τύφον, καὶ λέγει αὐτὸν ἐζηλωκέναι τοῦ ἐν τῇ θαλάσσῃ δράκοντος τὴν ὑπερηφανίαν. Ἐδιδάχθημεν δὲ τοῦτον εἶναι τὸν διάβολον, τὸν πάλαι ποτὲ τῶν ἐθνῶν πικρῷ

A ejus, in medio vitæ suæ perierunt. » Balthasari enim, proli et filio Nabuchodonosoris, propter ingentem impietatem haud licuit ad senectutem pervenire, sed cum vix medium hominibus definiti temporis cursum absolvisset, interfectus est. Si vero ad diabolum hæc referas, intelligi debet per *semen* disseminata ab ipso impietatis doctrina, quia ipsa quoque funditus delebitur, quique pro eo propugnare contenderint. Deinde ad ipsum orationem convertit.

VERS. 18. *Cui assimilatus es in virtute, et in gloria, et in magnitudine inter ligna deliciarum? Descende, et deducere cum lignis deliciarum in terræ profundum.* Cum enim, inquit, non iis lignis, quæ B simul tecum sata sunt, sed ipsi satori similis esse volueris, **944** cum iisdem lignis, quæ eadem ac tu cogitarunt, jubeo te projici, et in terræ profundum demergi. Hoc igitur utrique pariter convenit. His subjicit : « In medio incircumcisorum dormies cum vulneratis gladio. » *Incircumcisorum*, non corpore, sed corde, dixit : novit enim non solum Nova, sed etiam Vetus Scriptura, cordis circumcisionem : quod per prophetam Deus ait : « Quia omnes gentes incircumcisæ carne, domus autem Israel incircumcisi corde suo [k]. » Quando igitur superbiam circumcidere noluisti, verum in te superbiæ remansit abundantia, eadem sustinebis cum illis qui hæc commiserunt. Deinde sententiam absolvit. « Sic Pharao, et omnis multitudo roboris C ejus, dicit Adonai Dominus. » Cum enim supra dixisset [1] : « Cui assimilasti teipsum in excelsitate tua? » narrassetque ea quæ pertinerent ad Assyrium, sive Babylonium, subjecit : « Ita Pharao, et omnis multitudo roboris ejus. » Nam si ille, inquit, * multo te major et illustrior hæc patietur, tu quoque idem exspectato supplicium, eadem præditus impietate.

CAPUT XXXII.

VERS. 1, 2. *Et factum est anno duodecimo, mense duodecimo, primo (die) mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, institue lamentum super regem Ægypti, et dices ei : Leoni gentium assimilatus es tu, et* **945** *ut draco in mari, et* D *ventilabas cornu ipsis fluminibus tuis, et conturbabas aquam pedibus tuis, et conculcabas flumina tua.* Istius arrogantiam rursus et fastum accusat aitque, æmulatum eum fuisse draconis, qui est in mari, superbiam. Edocti autem sumus, istum esse diabolum qui olim inter gentes, cum adhuc male affectæ essent, quasi commoratus est. Et Isaias

[k] Jerem. IX, 26. [1] Ezech. XXXI, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[97] τὸ. B præm. αὐτό. [98] αὐτ. Des. in A. [99] ἐν — τρυφῆς. Des. in A. [1] τῆς. B præm. τοῖς. [2] ξύλ. A et B præm. τῶν. [3] B ἀλλ' αὐτῷ τῷ. [4] B σοι. [5] μαχ. A add. σου. [6] περιτ. B ponit post. καρδίας. [7] B καρδίαν. [8] δωδεκ. Ita ex A emendanda fuit lectio Sirm. δεκάτῳ, tum h. l. tum post pauca. B utroque loco habet δεκάτῳ, sed contra Hebr. [9] τόν. A Φαραώ. [10] ἐκ. αὐτ. ποτ. σου *Hebr.* si erumpebas e fluviis tuis. [11] αὐτ. A τοῖς. B ἐν τοῖς. [12] ὕδ. A præm. τό. [13] τήν. Des. in B.

Digitized by Google

ait [m], inducturum esse Deum gladium sanctum super draconem, qui est in mari : asseritque illum tentasse etiam similem fieri leoni ; *leonem* vero gentium regno potitum Dominum esse didicimus. « Recumbens enim requievit, inquit, ut leo, et ut catulus leonis, quis excitabit eum [n]? » Hoc igitur dicit : Quia tentasti similis fieri gentium leoni, perinde atque draco qui est in mari, et contra auctorem omnium rerum Deum superbia inflatus es, fluvio fretus ejusque fossis, ut qui non indigeres, neque nubibus, neque pluvia, neque superna providentia et cura, verum pedibus aquam conturbans eam derivares ad agros irrigandos : hac de causa :

A καὶ ἀλμυρῷ ἐνδιαιτηθέντα φρονήματι. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἡσαΐας ἐπάξειν τὸν Θεὸν τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσσῃ· λέγει δὲ αὐτὸν ἐπιχειρῆσαι καὶ λέοντι ὁμοιωθῆναι· λέοντα δὲ τῶν ἐθνῶν βασιλεύοντα τὸν Κύριον μεμαθήκαμεν· « Ἀνακλιθεὶς γὰρ, φησὶν, ἀνεπαύσατο, ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος, τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Λέγει τοίνυν· Ὅτι ἐπειράθης ὁμοιωθῆναι τῷ τῶν ἐθνῶν λέοντι, παραπλησίως τῷ δράκοντι τῷ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἀλαζονικὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀνεδέξω φρόνημα, θαρρῶν τῷ ποταμῷ καὶ ταῖς τούτου διώρυξιν, ὡς μὴ δεόμενος μὴ νέφων, μηδὲ ὑετοῦ, μηδὲ τῆς ἄνωθεν προνοίας καὶ κηδεμονίας, ἀλλὰ τοῖς ποσὶ χρώμενος, καὶ ταράσσων τὸ ὕδωρ, καὶ ὀχετηγῶν εἰς ἀρδείαν· τούτου χάριν, φησί·

Vers. 3. *Circumjiciam*, inquit, *super te retia mea in ecclesia populorum multorum, et extraham te hamo meo.* Congruenter fluvio, et admodum apposite, hamum commemoravit et rete : quæ interpretatus est, dicens : « In ecclesia populorum multorum. » Nam veluti quodam reti adhibito hostium exercitu, et quasi quodam hamo, **946** mea voluntate capiam te, et instar piscis venabor.

B γ'. *Περιβαλῶ ἐπὶ σὲ δίκτυά μου ἐν* [14] *ἐκκλησίᾳ λαῶν πολλῶν, καὶ ἀνάξω σε ἐν τῷ ἀγκίστρῳ μου.* Ἁρμοδίως καὶ μάλα προσφόρως τῷ ποταμῷ ἀγκίστρου καὶ δικτύων [15] ἐμνημόνευσεν· ἡρμήνευκε δὲ καὶ ταῦτα εἰρηκώς· « Ἐν ἐκκλησίᾳ λαῶν πολλῶν. » Οἷον γάρ τινι δικτύῳ, τῇ στρατείᾳ τῶν πολεμίων, καὶ καθάπερ τινὶ ἀγκίστρῳ, τῷ ἐμῷ βουλήματι ἀγρεύσω σε καὶ θηρεύσω σε, δίκην ἰχθύος.

Vers. 4-6. *Et extendam te*, inquit, *super terram, et campi tui replebuntur, et sedere faciam super te omnia volatilia cœli, et implebo ex medio tui omnes bestias terræ. Et dabo carnes tuas super montes, et implebo sanguine tuo campos. Et potabitur terra stercoribus tuis super montibus, et valles implebo te.* Quando, inquit, ab hostibus captus et interfectus C eris, insepultus permanebis, bestiarumque et volucrum ventres implebis, sanguinisque rivi, et putrefacti cruores (hos enim *stercora* vocavit), et agros et montes complebunt.

δ'-ς'. *Καὶ ἐκτενῶ σε*, φησὶν, *ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ πεδία πλησθήσεταί σου* [16], *καὶ ἐπικαθιῶ ἐπὶ σὲ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμπλήσω ἐκ μέσου* [17] *σου πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς* [18]. *Καὶ δώσω τὰς σάρκας σου ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐμπλήσω ἀπὸ τοῦ αἵματός σου τὰ πεδία* [19]. *Καὶ* [20] *ποτισθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τῶν προχωρημάτων σου ἐπὶ* [21] *τῶν ὀρέων, καὶ φάραγγας ἐμπλήσω ἀπὸ σοῦ.* Ὅταν, φησὶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀγρευθῇς καὶ ἀναιρεθῇς, ἄταφος μενεῖς, καὶ ἐμπλήσεις τὰς τῶν θηρίων καὶ τὰς τῶν ὀρνέων γαστέρας· οἱ δὲ τοῦ αἵματος ὀχετοὶ, καὶ τῆς σηπεδόνος οἱ ἰχῶρες, τούτους γὰρ ἐκάλεσε *προχωρήματα*, καὶ τὰ πεδία, καὶ τὰ ὄρη πληρώσει.

Vers. 7, 8. *Et cooperiam cœlum, cum exstinctus fueris tu, et obtenebrabo astra ejus, solem nube tegam, et luna non ostendet lumen suum. Omnia quæ lucent in cœlo obtenebrabo super te, et dabo tenebras super terram tuam, dicit Adonai Dominus.* Non natura hæc ait accidisse, sed propter eorum qui cruciabantur, affectionem : siquidem calamitatibus oppressi nocte obscuriorem diem opinantur. Quod quidem docens, ait : « Et dabo tenebras super terram tuam, » non super omnem terram. Quod D si quis revera dicat tenebras in Ægypto fuisse belli tempore, ipso Deo ostendente, se Babyloniis ad Ægyptios puniendos usum **947** fuisse a pio sensu non aberrabit.

ζ', η'. *Καὶ καταχαλύψω τὸν* [22] *οὐρανὸν ἐν τῷ σβεσθῆναί σε, καὶ συσκοτάσω τὰ ἄστρα αὐτοῦ· ἥλιον ἐν νεφέλῃ καλύψω, καὶ σελήνη οὐ μὴ φανῇ τὸ φῶς αὐτῆς. Πάντας* [23] *τοὺς φωστῆρας τοῦ οὐρανοῦ συσκοτάσω ἐπὶ σοὶ, καὶ δώσω σκότος ἐπὶ τὴν γῆν σου* [24], *λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Οὐ φύσει ταῦτα λέγει γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τῇ τῶν ἀνιωμένων διαθέσει· οἱ γὰρ ἐν συμφοραῖς ὄντες νυκτὸς ἀφεγγεστέραν τὴν ἡμέραν ὑπολαμβάνουσι· καὶ τοῦτο διδάσκων ἔφη· « Καὶ δώσω σκότος ἐπὶ τὴν γῆν σου· » οὐκ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Εἰ δέ τις λέγει, καὶ σκότος τῷ ὄντι ἐν τῇ Αἰγύπτῳ γεγενῆσθαι κατὰ τὸν πολέμου καιρὸν, τοῦ Θεοῦ δεικνύντος, ὡς αὐτὸς τοῖς Βαβυλωνίοις εἰς τιμωρίαν τῶν Αἰγυπτίων ἐχρήσατο, τῆς εὐσεβοῦς διανοίας οὐχ ἁμαρτήσεται.

[m] Isa. xxvii, 1. [n] Gen. xlix, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[14] ἐν. A præm. καί. [15] B ἄγκιστρον καὶ δίκτυον. [16] κ. πεδ. πλ. σου. *Hebr.* in superficiem agri projiciam te. [17] μέσ. In A des. B. μέσων. [18] τ. γῆς. A præm. πάσης. [19] τὰ πεδ. A πᾶσαν τὴν γῆν. [20] Καὶ — προχ. σου. *Hebr.* Et irrigabo terram inundationis tuæ, sanguine tuo. [21] ἐπί. A præm. ἀπὸ τοῦ πλήθους σου. [22] τόν. Des. in A ubi οὐρανὸν ponitur post σβεσθ σε. [23] Πάντας— σοί. A Πάντας φαίνοντα φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ συσκοτάσουσιν ἐπὶ σέ. [24] τ. γ. σου. A σέ.

Digitized by Google

ϐ', ι'. Καὶ παροργιῶ καρδίαν λαῶν πολλῶν, ἡνίκα ἂν ἀνάγω [25] αἰχμαλωσίαν σου εἰς τὰ ἔθνη, εἰς γῆν ἣν οὐκ ἔγνως. Καὶ στυγνάσει [26] ἐπὶ σὲ ἔθνη πολλά, καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐκστάσει ἐκστήσονται, ἐν τῷ ἐκσπάσαι με [27] ῥομφαίαν μου κατὰ πρόσωπον [28] αὐτῶν, προσδεχόμενοι τὴν πτῶσιν αὐτῶν [29] ἀφ' ἡμέρας πτώσεώς σου. Τῆς αἰχμαλωσίας σου, φησὶ, γινομένης, οἱ μὲν τῆς προτέρας σου μεμνημένοι θρασύτητος ἀνηλεεῖς περὶ σὲ φανήσονται· οἱ δὲ θρηνήσουσι, καὶ ἀνιαθήσονται, ἐκ τῶν συμβεβηκότων σοὶ τὰ καταληψόμενα αὐτοὺς κακὰ τεκμαιρόμενοι. Εἶτα διδάσκει, ὡς ἥξει μὲν τῶν Βαβυλωνίων ἡ στρατεία ἔχουσα προμάχους ἀριστέας τινάς· τούτους γὰρ ἐκάλεσε *γίγαντας*. Καὶ ἅτε δὴ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ὄντες ὠμότεροι, δίκας σε, φησὶν, ὦ Αἴγυπτε, τῆς ὑπερηφανίας εἰσπράξονται· ταύτην γὰρ ἐκάλεσεν *ὕβριν*· ὑβριστὴς γὰρ ὁ ἀλαζών. Λέγει δὲ, ὅτι τὴν μὲν ἰσχὺν αὐτῶν καταλύσουσι, καὶ αὐτοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἀπάξουσι, τὰ δὲ κτήνη ληΐσονται, καὶ ἐπὶ χρόνῳ πολλῷ ἀθόλωτον τοῦ ποταμοῦ τὸ ῥεῖθρον μενεῖ, μήτε κτήνους αὐτὸ, μήτε ἀνθρώπου ταράττοντος, διὰ τὴν συμβᾶσαν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐρημίαν· καὶ ὅτι παυσάμενοι τοῦ τῇδε κἀκεῖσε μετοχετεύεσθαι [30] αἱ διώρυγες, ὡς ἔλαιον, φησὶ, πορεύσονται, τουτέστιν ἡσύχως καὶ ἡμέρως, οὐδενὸς ἐμποδὼν γινομένου. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἔσται ἐρημίας αὐτὴν καταλαβούσης, καὶ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς ἁπαχθέντων δορυαλώτων. « Καὶ γνώσονται, φησὶν, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος. » Τῇ γὰρ πείρᾳ τῶν κακῶν καὶ τὴν οἰκείαν εὐτέλειαν διδαχθήσονται, καὶ τὴν ἐμὴν ἐπιγνώσονται δεσποτείαν. Εἶτα λέγει, ὅτι καὶ

ιϛ'. *Αἱ θυγατέρες τῶν ἐθνῶν* [λέγει δὲ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας] *θρηνήσουσιν αὐτὸν, ἐπ' Αἴγυπτον καὶ* [31] *ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἰσχὺν αὐτῆς, θρηνήσουσιν αὐτὸν, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος.* Οὐ μόνον, φησὶ, τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἔθνος, ἀλλὰ καὶ τὸν τούτων θρηνήσουσι βασιλέα αἱ τῶν ἄλλων ἐθνῶν πόλεις, τὴν προτέραν εὐπραξίαν λογιζόμεναι, καὶ [32] τὴν ἐξαπίνης γενομένην ὁρῶσαι μεταβολήν.

ιϛ', ιη'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ δωδεκάτῳ* [33] *ἔτει, ἐν* [34] *τῷ πρώτῳ μηνὶ, πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, θρήνησον ἐπὶ τὴν ἰσχὺν Αἰγύπτου, καὶ* [35] *κλίνων πάρελκε αὐτόν.* Τῷ λόγῳ, φησὶ, τῆς προφητείας ἀπὸ τῆς στάσεως αὐτὸν παρακλίνων, καὶ ἀπὸ τῶν βασιλείων θρόνων παράσυρον αὐτὸν, καὶ καταβίβασον. « Καὶ καταβιβάσουσι τὰς θυγατέρας αὐτῆς [36], τὰ ἔθνη, νεκρὰς [37] εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς, πρὸς τοὺς καταβαίνοντας εἰς βόθρον. » *Θυγατέρας* πάλιν τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας καλεῖ, ἃς λέγει θανάτῳ παραδοθήσεσθαι· *βόθρον* γὰρ τὸν θάνατον ὠνόμασεν, ἀπὸ τοῦ τάφου τεθειχὼς τὴν προσηγορίαν.

Vers. 9, 10. *Et irritabo cor populorum multiorum, quando induxero captivitatem tuam in gentes, in terram quam non cognovisti. Et contristabuntur super te gentes multæ, et reges ipsorum stupore obstupescent, cum extraxero ego gladium meum contra facies ipsorum, exspectantes ruinam suam inde a die ruinæ tuæ.* Cum captus, inquit, fueris, alii quidem pristinæ tuæ recordati audaciæ, se immites erga te, et absque misericordia præbebunt; alii vero lugebunt cruciabunturque, ex iis quæ tibi acciderint impendentia sibi mala conjicientes. [11, 12] Tum docet, Babyloniorum exercitum venturum esse cum antesignanis optimatibus quibusdam: hos enim *gigantes* vocavit. Qui, inquit, cum sint omnibus gentibus crudeliores, pœnas superbiæ, a te, o Ægypte, exigent (nam hanc *contumeliam* nuncupavit: contumeliosus enim est arrogans); [13, 14] aitque, fore ut ipsorum robur destruant, et eos captivos abducant, jumentaque diripiant, et diutius imperturbatum fluminis permaneat flumentum, neque jumento neque homine illud perturbante, propter eam solitudinem, quam captivitas attulerit: et ut desinentes huc atque illuc derivari rivi quasi oleum incedant, hoc est, leviter et placide, nulla re impediente. [15] Atque hæc, inquit, erunt, cum ipsam solitudo occuparit, et incolæ ejus bello * capti in servitutem abducti fuerint. « Et cognoscent, inquit, me 948 esse Dominum. » Experientia enim malorum et suam decebuntur tenuitatem, et meum dominium agnoscent. Deinde ait etiam:

Vers. 16. *Filiæ gentium* (intelligit autem urbes et vicos), *lamentabuntur eam, super Ægyptum, et super omne robur ejus, lamentabuntur ipsum, dicit Adonai Dominus.* Non solum, inquit, Ægyptiorum nationem, sed etiam ipsorum regem lamentabuntur aliarum gentium urbes, pristinam felicitatem reputantes, et repentinam factam commutationem cernentes.

Vers. 17, 18. *Et factum est anno duodecimo, primo mense, (die) quintodecimo mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, lamentare super robur Ægypti, et declinans attrahe ipsum.* Verbis, inquit, prophetiæ de statu ipsum declinato, et a regia sede eum detrahito, atque deducito. « Et deducent filias ejus gentes mortuas in profundum terræ, ad descendentes in foveam. » *Filias* rursus urbes et vicos vocat, quas ait interfectum iri; *foveam* enim mortem, a sepulcro impositio nomine nuncupavit.

VARIÆ LECTIONES.

[25] B ἀγάγω. [26] A στυγνάσουσιν. *Hebr.* obstupescere faciam. [27] ἐκσπ. με. A πετασθῆναι. [28] A ἐπὶ τὰ πρόσωπα. [29] πρ. τ. πτ. αὐτ. *Hebr.* et trepidabunt singulis momentis, quisque propter se. [30] B μετοχεύεσθαι. [31] καὶ — αὐτ. In A præm. καὶ ἐπὶ πᾶσαν κώμην. [32] καί. Des. in B. [33] δωδ. Ita A juxta Hebr. pro δεκάτῳ, ut habebat ed. prior. [34] ἐν — μηνί. A τοῦ πρώτου μηνός. Sed in Hebr. non additur mensis numerus. [35] καὶ — αὐτόν. Des. in A ut in plerisque libris vet. [36] αὐτ. In A ponitur ante τὰς θυγατ. [37] Ed. prior hab. νεκρά.

Digitized by Google

VERS. 19. *Ex aquis pulchris descende, et dormi cum incircumcisis.* Quæ olim, inquit, aquis fluminis oblectata, et fructibus qui inde nascebantur honorem adepta es, neque **949** cordis impietatem circumcidisti, cum iis, quibus te similem præstitisti, cædis particeps fias. [20] Tum rursus eisdem commemoratis adjecit :

VERS. 21. *Et dicent tibi gigantes, qui sunt in profundo foveæ, Sis : quo enim melior es? descende, dormi cum incircumcisis in medio vulneratorum gladio.* Hæc item beatus Isaias de Babylonio ait : « Et dicent tibi principes qui a sæculo sunt : Et tu captus es, sicut et nos, nobis autem connumeratus es : decendit in infernum gloria tua, et multa lætitia tua : subter te sternent tineam, et operimentum tuum vermis [a]. » Hic autem quoque : Dicent tibi, inquit, qui fuerunt potentia illustres, et olim mortui sunt (hos enim gigantes vocavit), Sis, nimirum similis nobis, mortuus : quo enim præstantior es, qui conaris fieri immortalis? descende igitur, et fini vitam, et cum iis, qui eadem ac tu ausi sunt, simili cæde perimaris. Tum commemorat eos, qui potentia illustres fuere.

VERS. 22, 23. *Ibi Assur, et omnis congregatio ejus, omnes vulnerati ibi traditi sunt. Et sepulcrum eorum in profundo foveæ, et facta est congregatio ejus in circuitu monumenti ejus.* Quis, inquit, fuit adeo celeber, ut Assyriorum rex? verumtamen iste quoque, inquit, sortitus est vitæ finem, et omnis ejus exercitus mortis illius particeps fuit. « Omnes vulnerati qui ceciderunt gladio, qui dederunt sepulcra **950** sua in femoribus lacus. » Sepulcrorum formam ita nuncupavit : longa enim sepulcra, et femoribus similia. « Et facta est ecclesia in circuitu sepulcri ejus, omnes vulnerati cadentes gladio. » Quemadmodum enim rex ipsorum, ita ipsi quoque interfecti, et apud illius sepulcrum necati sunt. Et hæc, inquit, passi sunt viri : « Qui viderunt timorem suum in terra vitæ. » Attamen illi omnes perterrentes et territi, capient, inquit, dedecus suum, cum iis qui deducuntur in foveam. Illa enim gloria privati cum dedecore vitam finient, eadem cæde interfecti, qua alios ipsi occiderunt. Deinde commemorat singularum gentium monumenta.

VERS. 24. *Ibi Elam, et omnis potentia ejus in circuitu monumenti ejus, et omnis multitudo ejus,*

[a] Isa. XIV, 10, 11.

ιθ'. Ἐξ ὑδάτων εὐπρεπῶν[39] κατάβηθι, καὶ κοιμήθητι μετὰ ἀπεριτμήτων. Ἡ πάλαι, φησὶ, τοῖς ποταμίοις ὕδασιν ἐντρυφήσασα, καὶ ἐκ τῶν ἐκείνοις φυομένων καρπῶν εὐπρέπειαν δεξαμένη, μὴ περιτεμοῦσα δὲ τὴν τῆς καρδίας ἀσέβειαν, τοῖς παραπλησίοις σοι κοινώνησον τῆς σφαγῆς. Εἶτα πάλιν τὰ αὐτὰ εἰρηκὼς ἐπήγαγεν·

κα'. Καὶ ἐροῦσί σοι οἱ γίγαντες οἱ[39] ἐν βάθει βόθρου· Γίνου· τίνος γὰρ κρείττων εἶ; Κατάβηθι[40], κοιμήθητι μετὰ ἀπεριτμήτων ἐν μέσῳ τραυματιῶν μαχαίρας[41]. Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας περὶ τοῦ Βαβυλωνίου φησί· « Καὶ ἐροῦσί σοι οἱ[42] ἄρχοντες οἱ ἀπ' αἰῶνος· Καὶ σὺ ἐάλως, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ κατελογίσθης· κατέβη εἰς ᾅδου ἡ δόξα σου, καὶ ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου· ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμά[43] σου σκώληξ. » Καὶ ἐνταῦθα δέ φησιν· Ἐροῦσί σοι οἱ ἐν δυνάμει περιφανεῖς γεγενημένοι, καὶ πάλαι τεθνεῶτες· τούτους γὰρ ἐκάλεσε γίγαντας· Γίνου, τουτέστιν, ὁμοίως ἡμῖν νεκρός· τίνος γὰρ κρείττων εἶ, ὅτι πειρᾶσαι εἶναι ἀθάνατος; Κατάβηθι τοίνυν, καὶ δέξαι τοῦ βίου τὸ τέλος, καὶ τοῖς ὁμοιά σοι τετολμηκόσιν ὁμοίαν δέξαι τὴν σφαγήν· εἶτα λέγει τοὺς ἐπισήμους ἐν δυνάμει γεγενημένους.

κβ', κγ'. Ἐκεῖ Ἀσσοὺρ, καὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ αὐτοῦ, πάντες τραυματίαι ἐκεῖ ἐδόθησαν. Καὶ ἡ ταφὴ αὐτῶν ἐν βάθει βόθρου, καὶ ἐγενήθη ἡ συναγωγὴ αὐτοῦ περικύκλῳ τοῦ μνήματος αὐτοῦ. Τίς, φησὶν, ἐγένετο πολυθρύλλητος, ὡς τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεύς; Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καὶ οὗτος ἐδέξατο τοῦ βίου τὸ τέλος, καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἡ στρατιὰ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ κεκοινώνηκε. « Πάντες οἱ τραυματίαι πεπτωκότες[44] μαχαίρᾳ, οἳ ἔδωκαν τὰς ταφὰς αὐτῶν[45] ἐν μηροῖς λάκκου. » Τὸ εἶδος τῶν τάφων οὕτως ὠνόμασε· προμήκεις γὰρ οἱ τάφοι, καὶ μηροῖς ἐοικότες. « Καὶ ἐγενήθη ἐκκλησία περικύκλῳ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, πάντες οἱ τραυματίαι πίπτοντες[46] μαχαίρᾳ. » Τῷ βασιλεῖ γὰρ αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ὁμοίως ἐδέξαντο τὴν σφαγὴν, καὶ παρὰ τὸ ἐκείνου σῆμα σφαγῇ[47] παρεδόθησαν. Καὶ ταῦτα, φησὶν, ἔπαθον ἄνδρες, « Ἰδόντες[48] τὸν φόβον αὐτῶν ἐπὶ γῆς ζωῆς. » Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοι πάντες ἐκδειματοῦντες καὶ δεδιττόμενοι λήψονται, φησὶ, τὸν καταισχυμμὸν αὐτῶν σὺν τοῖς καταγομένοις εἰς βόθρον· γυμνωθέντες γὰρ ἐκείνης τῆς δόξης μετ' αἰσχύνης καταλύσουσι τὸν βίον, τοῖς ὑπ' αὐτῶν σφαγεῖσιν ὁμοίως δεχόμενοι τὴν σφαγήν. Εἶτα λέγει κατὰ τὸ ἔθνος τὰ μνήματα.

κδ'. Ἐκεῖ Ἀλλὰμ[49] καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ περικύκλῳ τοῦ μνήματος αὐτοῦ, καὶ πᾶν τὸ

VARIÆ LECTIONES.

[39] A εὐπρεποῦς. [39] οἱ Des. in A qui ita habet : ἐρ. σοι οἱ γίγαντες. Ἐν βάθει βόθρου γίνου. [40] κατ. A καὶ tum h. l. tum ante κοιμήθητι. [41] A μαχαίρᾳ. [42] οἱ — αἰῶνος. Des. l. c. [43] κατακ. Ed. prior hab. κατάλυμα, pro κατάλειμμα, ut videtur. Præstat autem lectio κατακάλυμμα, quæ exstat l. c. supra, p. 268. [44] πεπτ. A et B præm. οἱ. [45] A αὐτῆς. [46] πίπτ. A præm. οἱ. [47] σφ. B ταφῇ. [48] Ἰδ. Huic lectioni favet B, sed A habet οἱ δόντες, juxta rec. lect. et Hebr. [49] A Ἐλάμ.

Digitized by Google

πλῆθος αὐτοῦ [50], καὶ πάντες οἱ τραυματίαι οἱ πεπτωκότες μαχαίρᾳ [51], καὶ οἱ καταβεβηκότες [52] ἀπερίτμητοι εἰς γῆς βάθος [53]. Ἔθος ἦν ἐν τοῖς πολέμοις κατὰ τὰ ἔθνη τὰ μνήματα γίγνεσθαι· τοὺς γὰρ οἰκείους συνάγοντες οἱ ὁμόφυλοι μιᾷ παρεδίδοσαν ταφῇ· τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα δεδήλωκε τὸ Ἐλλὰμ ἔθνος πεποιηκέναι· Ἀσσυρίοις δὲ τοῦτο πελάζει. Διδάσκει δὲ ὅτι καὶ ἀπερίτμητοι τὸν θάνατον ἐδέξαντο, οὐδαμῶς τῆς ἀσεβείας ἀπαλλαγέντες. Εἶτα πάλιν εἰρηκὼς, ὅτι οἱ πάλαι πᾶσι φοβεροὶ τὴν οἰκείαν ἐδέξαντο βάσανον, καὶ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ἀπέθανον, ἐπήγαγεν·

κε'. Ἐκάστῳ [54] περικύκλῳ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, πάντων ἀπεριτμήτων τραυματιῶν μαχαίρᾳ. Λέγει δὲ τὰ ἄλλα ἔθνη τὰ ταύτην δεξάμενα τὴν σφαγήν.

κς'. Ἐκεῖ ἐδόθησαν Μοσὸχ καὶ Θοβέλ. Θοβὲλ δὲ καλοῦνται οἱ Ἴβηρες, Μοσὸχ δὲ Καππαδόκαι. Πάλιν δὲ ταὐτὰ [55] εἰρηκὼς, ἃ καὶ περὶ τῶν Αἰλαμιτῶν [56] εἴρηκεν, ἐπήγαγε·

κζ'. Καὶ ἔθηκαν τὰς μαχαίρας αὐτῶν ὑπὸ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. Περιττὰ γὰρ τὰ ὅπλα, τῶν τούτοις κεχρημένων, ἀνῃρημένων. Λέγει δὲ καὶ τῆς σφαγῆς τὴν αἰτίαν· « Καὶ ἐγενήθησαν αἱ ἀνομίαι αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀστῶν [57] αὐτῶν. » Δίκας, φησὶ, τῆς ἀσεβείας ἐξέτισαν. Εἶτα καὶ τῆς ἀσεβείας τὸ εἶδος παραδηλοῖ· « Ὅτι ἐξεφόβησαν [58] γίγαντες ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ [59] φόβος δυναστευόντων ἐγένοντο [60] ἐν τῇ γῇ τῶν ζώντων. » Τοσαύτη γὰρ, φησὶν, ἐχρήσαντο ὠμότητι καὶ θρασύτητι, ὡς πᾶσιν ἐπιθεῖναι φόβον, οὐ μόνον τοῖς εὐτελέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπὶ ἰσχύϊ καὶ δυναστείᾳ μεγαλοφρονοῦσι [61]. Διὸ, φησὶ, τοῖς ἀναιρεθεῖσιν ὑπὸ σοῦ καὶ τὴν σφαγὴν ἐδέξω παραπλησίαν. Ταῦτα δ' ὑπέμειναν καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη.

κθ'. Ἐκεῖ γὰρ Ἐδὼμ, καὶ [62] βασιλεῖς αὐτῆς, καὶ πάντες οἱ ἄρχοντες αὐτῆς, οἱ δόντες τὴν ἰσχὺν αὐτῶν εἰς τραύματα [63] μαχαίρας. Τουτέστιν, οἱ τῇ ἰσχύϊ εἰς μιαιφονίαν χρησάμενοι. Καὶ τούτους δὲ δείξας ὁμοίως ἀναιρεθέντας, ὁμοίως [64] ἐπήγαγε·

λ'. Ἐκεῖ οἱ ἄρχοντες τοῦ βορρᾶ πάντες αὐτοὶ, πάντες οἱ [65] στρατηγοὶ τοῦ Ἀσσοὺρ [66], οἵτινες κατήχθησαν μετὰ τραυματιῶν [67] σὺν τῷ φόβῳ αὐτῶν. « Ἐξελεύσεται γὰρ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὸν χοῦν [68] αὐτοῦ, ὡς φησιν ὁ θεῖος Δαβὶδ· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς ἔφη· « Οἵτινες κατήχθησαν μετὰ τραυματιῶν σὺν τῷ φόβῳ αὐτῶν· » τῷ γὰρ θανάτῳ καὶ ὁ τῆς δυναστείας συγκατελύθη φόβος. « Ἠττηθέντες, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἰσχύος αὐτῶν, » τουτέστι, γυμνοὶ καὶ ἔρημοι τῆς

[p] Psal. CXLV, 4.

et omnes vulnerati qui ceciderunt gladio, et qui descenderunt incircumcisi in terræ profundum. Mos erat in bellis, ut secundum gentes struerentur sepulcra. Suos enim ii qui ex eadem erant gente colligentes una sepeliebant. Hoc igitur indicavit hic quoque gentem Elam fecisse, quæ Assyriis proxima est: docetque etiam incircumcisos periisse, cum ab impietate nequaquam recesserint. Deinde cum rursus dixerit, eos qui formidabiles olim omnibus fuere, proprio tormento punitos, et instar aliorum mortuos esse, adjecit:

Vers. 25. *Unicuique* **951** *in circuitu sepultura ejus, omnium incircumcisorum vulneratorum gladio.* Aliasque gentes enumerat, quæ hac cæde sunt interfectæ.

Vers. 26. *Ibi traditi sunt Mosoch et Thobel.* Thobel autem vocantur Iberes, Mosoch Cappadoces. Eisdemque repetitis, quæ de Elamitis dixerat subjecit:

Vers. 27. *Et posuerunt gladios suos sub capitibus suis.* Supervacua enim arma sunt iis interfectis, qui ipsis utebantur. Narrat etiam cædis causam. « Et factæ sunt iniquitates eorum in ossibus eorum. » Pœnas, inquit, impietatis persolverunt. Deinde etiam * impietatis genus declarat. « Quia terruerunt gigantes in vita sua, et timor dominantium fuerunt in terra viventium. » [28] Tantam, inquit, crudelitatem adhibuere atque temeritatem, ut omnibus terrorem incuterent, non solum tenuibus, sed iis quoque qui robore et potentia gloriabantur. Idcirco, inquit, simili cæde peribis, qua ii quos ipse occidisti. Hæc autem sustinuere aliæ quoque gentes.

Vers. 29. *Ibi enim Edom, et reges ipsius, et omnes principes ejus qui dederunt robur suum in vulnera gladii.* Hoc est, qui ad cædes viribus abusi sunt. Cumque ostenderit istos similiter interfectos, itidem subjecit:

Vers. 30. *Ibi principes Aquilonis omnes ipsi, omnes duces Assur, qui deducti sunt cum vulneratis* **952** *cum timore suo.* « Exibit enim spiritus ejus, et revertetur in terram suam, ut inquit divinus David; die illo peribunt omnes cogitationes ejus [p]. » Hoc etiam hic Deus ait: « Qui deducti sunt cum vulneratis cum timore suo. » Una enim morte potentiæ terror evertitur. « Victi, inquit, robore ipsorum, » id est nudi et a robore destituti fuerunt. « Dedecore affecti dormierunt incircumcisi. » Nihil enim ita ignominia afficit, ut illius, qui sibi sceleris

VARIÆ LECTIONES.

[50] καὶ π. τ. πλ. αὐτ. Des. in A. [51] A μαχαίραις. [52] A καταβαίνοντες. [53] βάθ. Des. reliqua ex vers. 24, quæ in A ita ut in Vatic. leg. [54] Ἑκάστῳ — μαχαίρᾳ. Aliter οἱ LXX. [55] B τὰ αὐτά. [56] B Ἐλαμιτῶν. [57] A ὀστέων. [58] A ἐξεφοβήθησαν. [59] καὶ — ζώντων. Des. in A, gemina enim est interpretatio. [60] ἐγ, Ita B pro ἐγένετο, ut habebat editio prior. [61] B μέγα φρονοῦσι. [62] καὶ. B οἱ. A conjungit utrumque. [63] A τραῦμα. [64] ὁμ. Des. in B. [65] αὐτοὶ π. οἱ. A οὗτοι. *Hebr.* omnes Sidonii. [66] τοῦ Ἀσσ. Des. in Hebr. [67] A οἱ καταβαίνοντες τραυματίαι. [68] τὸν χοῦν. Supra, tom. I, pag. 1566, τὴν γῆν.

Digitized by Google

est conscius, accusatio. Et incircumcisos denuo vocavit eos, qui peccati sordes non removent. Deinde cum dixerit : « Acceperunt tormentum suum cum descendentibus in foveam, » hoc est supplicium, subjecit :

VERS. 31, 32. *Illos videbit rex Pharao, et consolabitur super omne robur ipsorum, vulnerati gladio Pharaonis, et omnis exercitus ejus, dicit Adonai Dominus. Quia dedit timorem suum super terram vitæ, et dormiet in medio incircumcisorum vulneratorum gladio Pharaonis, et omnis multitudo ejus, dicit Adonai Dominus.* In illos enim respiciens, inquit, Pharao, qui majores fuerunt, et longe potentiores, aliqua consolatione afficietur, et una illi subjecti. Dabit tamen impietatis pœnas, quia multo sibi subjectis incusso metu, ipse legem meam non admisit, sed animam reliquit incircumcisam. Quamobrem cum **953** talibus ipse quoque, et una qui eadem sentientes similiter vixerunt, occidentur. His igitur perceptis, cum cognoverimus ex divinis oraculis, quales pœnas daturi sint qui animam non circumcidunt, accipiamus, hortor, sanctissimi Spiritus * haud manufactam circumcisionem : de qua beatus Paulus ait [q] : « Et circumcisio cordis in spiritu, non in littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. » Circumcisionem vero cordis edocti sumus peccati esse ablationem, et improbarum mentis affectionum exstirpationem. Quod Dominus docebat, cum diceret : « Si oculus tuus dexter offendit te, excide (eum), et projice a te [r]. » Et de manu ac pede idem dixit, additque : « Expedit tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, et non totum corpus tuum projiciatur in gehennam [s]. » Et membra hoc loco membrorum actiones vocavit, quæ circumcidere opus est, et excidere, et partem cui ratio inest expurgare, totamque divinis legibus dedicare et consecrare. Ita enim ab adversarii communione alieni reddemur, et Dominum nostrum qui nobis beneficiorum auctor est, in nobis habitantem excipiemus, quem decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἰσχύος ἐγένοντο. « Αἰσχυνόμενοι [69] ἐκοιμήθησαν ἀπερίτμητοι [70]. » Οὐδὲν γὰρ οὕτως αἰσχύνης ἀναπίμπλησιν, ὡς πονηροῦ συνειδότος κατηγορία. Ἀπερίτμητους δὲ πάλιν ἐκάλεσε τοὺς τῆς ἁμαρτίας μὴ περιτέμνοντας τὰ περιττώματα. Εἶτα εἰρηκὼς, ὅτι ἔλαβον [71] τὴν βάσανον αὐτῶν μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς βόθρον, τουτέστι τὴν τιμωρίαν, ἐπήγαγεν·

λα', λβ'. *Ἐκείνους ὄψεται βασιλεὺς [72] Φαραὼ, καὶ παρακληθήσεται ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τραυματίαι μαχαίρας Φαραὼ, καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· Ὅτι ἔδωκε [73] τὸν φόβον αὐτοῦ ἐπὶ γῆς ζωῆς, καὶ κοιμηθήσεται ἐν μέσῳ ἀπεριτμήτων τραυματιῶν [74] μαχαίρας Φαραὼ, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος αὐτοῦ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος.* Εἰς ἐκείνους γὰρ, φησὶν, ἀφορῶν ὁ Φαραὼ μείζους γεγενημένους, καὶ λίαν δυνατωτέρους, παραψυχήν τινα λήψεται, καὶ σὺν αὐτῷ οἱ ὑπήκοοι· δώσει δὲ ὅμως τῆς ἀσεβείας δίκας, ὅτι πολὺν τοῖς ὑπηκόοις ἐπιτεθεικὼς φόβον, αὐτὸς τὸν ἐμὸν οὐκ ἐδέξατο νόμον [75], ἀλλ' εἴασε τὴν ψυχὴν ἀπερίτμητον. Οὗ χάριν μετὰ τῶν τοιούτων καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ τὰ αὐτὰ αὐτῷ πεφρονηκότες, τῶν ὁμοίως αὐτῷ [76] βεβιωκότων δέξονται τὴν σφαγήν. Ταῦτα τοίνυν μεμαθηκότες, καὶ διὰ τῶν θείων ἐγνωκότες λογίων, οἵας τίνουσι δίκας οἱ τὴν ψυχὴν ἔχοντες ἀπερίτμητον, δεξώμεθα, παρακαλῶ, τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν ἀχειροποίητον περιτομὴν, περὶ ἧς ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Περιτομὴν δὲ καρδίας ἐδιδάχθημεν εἶναι τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀφαίρεσιν, καὶ τῶν τῆς διανοίας κακῶν κινημάτων τὴν ἐκτομήν. Καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Δεσπότης ἔλεγεν· « Εἰ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον [77], καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. » Καὶ περὶ χειρὸς δὲ καὶ ποδὸς τὸ αὐτὸ εἴρηκε καὶ προστέθεικε· « Συμφέρει σοι, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν. » Μέλη δὲ ἐνταῦθα τὰς τῶν μελῶν ἐκάλεσεν ἐνεργείας, ἃς προσήκει περιτέμνειν, καὶ ἐκκόπτειν, καὶ τὸ λογικὸν ἀποκαθαίρειν, καὶ ὅλον τοῖς θείοις νόμοις ἀφιεροῦν τε καὶ καθοσιοῦν. Οὕτω γὰρ τῆς μὲν τοῦ ἐναντίου κοινωνίας ἀλλότριοι γενησόμεθα, τὸν δὲ ἡμέτερον καὶ Δεσπότην καὶ εὐεργέτην ἔνοικον ληψόμεθα, ᾧ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [78]. Ἀμήν.

[q] Rom. II, 29. [r] Matth. V, 29. [s] Ibid. 30.

VARIÆ LECTIONES.

[69] αἰσχυν. A καὶ τῇ ἰσχύϊ αὐτῶν. [70] ἀπ. Apud LXX, sequ. μετὰ τραυματιῶν μαχαίρας. [71] ὅτι ἔλ. A καὶ ἀπήνεγκαν. [72] βασ. Des. in A. [73] A ἔδωκα. [74] τραυμ. A præm. μετά. [75] νόμ. B φόβον. [76] αὐτῷ. Ita B, sed edit. prior hab. αὐτῶν. [77] ἔκκ. Loco cit. est ἔξελε αὐτόν. [78] τῶν αἰώνων. Des. in B.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'.

LIBER DECIMUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, λάλησον τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ σου.* Εὐμενὴς ὢν ὁ Θεὸς, ἑαυτοῦ λαὸν καλεῖ τὸν λαόν· διὰ δὲ τὰς παρανομίας ἀποστρεφόμενος, οὐκέτι τῷ οἰκειώσεως [79] ὀνόματι κέχρηται· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως [80] ἔστι γεγενημένον ἰδεῖν. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς παρανομίας ἔφη τῷ Φαραώ· « Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα μοι λατρεύσῃ· » μετὰ δὲ τὴν τοῦ μόσχου λατρείαν, λέγει τῷ Μωσεῖ· « Σπεῦσον, κατάβηθι τὸ τάχος ἐντεῦθεν, ἠνόμησεν [81] ὁ λαός σου. » Οὕτω τοίνυν κἀνταῦθα οὐχ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτου λαὸν καλεῖ τὸν λαόν.

Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Γῆ, ἐφ' ἣν ἂν ἐγὼ ἐπάγω ῥομφαίαν, καὶ λάβῃ ὁ λαὸς τῆς γῆς ἄνθρωπον ἕνα ἐξ αὐτῶν, καὶ δώσῃ [82] *αὐτὸν ἑαυτοῖς εἰς σκοπόν·* (γ'-ε'.) *καὶ ἰδὴ ῥομφαίαν ἐρχομένην ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ σαλπίσῃ* [83] *τῇ σάλπιγγι, καὶ σημάνῃ τῷ λαῷ· καὶ ἀκούσῃ ὁ ἀκούσας τῆς σάλπιγγος* [84], *καὶ μὴ φυλάξηται, καὶ ἐπέλθῃ ἡ ῥομφαία, καὶ καταλάβῃ αὐτὸν, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἔσται. Ὅτι τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος ἀκούσας οὐκ ἐφυλάξατο, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν* [85] *ἔσται.* Ῥομφαίαν λέγει τὸν πόλεμον, *σκοπὸν* δὲ τὸν κατάσκοπον· διδάσκει δὲ ἡμᾶς ὁ λόγος, ὅτι εἰρήνην μὲν τοῖς ἀνθρώποις αὐτὸς παρέχει δι' ἀγαθότητα, πόλεμον δὲ συγχωρεῖ γενέσθαι διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων παρανομίας ἐφελκομένων τὰ λυπηρά. Ἐὰν τοίνυν, φησὶ, πολέμου κατά τινος πόλεως γενομένου κατάσκοπον ἐπὶ γηλόφου τινὸς καταστήσωσιν οἱ πολεμούμενοι, εἶτα ἐκεῖνος θεασάμενος ἐπιοῦσαν τὴν στρατείαν σημάνῃ τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ καταφρονήσῃ, μηδὲ ἀμελήσῃ τῶν εἰς τοῦτο αὐτὸν προβαλλομένων, αὐτὸς μὲν, φησὶν, ἀθῶος ἔσται τὸ ἐγχειρισμένον ἔργον πεπληρωκὼς, ὁ δὲ μὴ βουληθεὶς φυλάξασθαι καὶ τῆς οἰκείας φροντίσαι σωτηρίας, πρόξενος ἑαυτῷ σφαγῆς καὶ αἰχμαλωσίας γενήσεται. Διό φησι· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν ἔσται· » ἑαυτῷ, φησὶ, τὰς αἰτίας [86] τῆς σφαγῆς ἀνατιθέτω. « Οὗτος [87] δὲ, ὅτι ἐφυλάξατο, τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ ἐξείλετο. » Ἐὰν δὲ, φησὶ, φυλάξηται, αἴτιος ἑαυτῷ σωτηρίας γενήσεται.

ς'. *Καὶ ὁ σκοπὸς ἐὰν ἰδὴ τὴν ῥομφαίαν ἐρχομένην* [88], *καὶ μὴ σαλπίσῃ* [89] *τῇ σάλπιγγι, καὶ* [90]

CAPUT XXXIII.

VERS. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, loquere filiis populi tui.* Benevolus **954** Deus populum, suum populum, vocat, sed propter scelera eum aversatus, non amplius nomine quasi domestico usus est, quod etiam magni Mosis tempore factum esse constat. Siquidem ante scelus admissum dixit Pharaoni, « Dimitte populum meum, ut serviat mihi [t]; » sed post vituli cultum Mosi dicit: « Festina, descende hinc celeriter, peccavit (enim) populus tuus [u]. » Ita igitur hic quoque non suum populum, sed prophetæ populum vocat.

Et dices ad eos: Terra, super quam ego induco gladium, et capiet populus terræ virum unum ex ipsis, et dabit eum sibi in speculatorem; (VERS. 3-5.) *et viderit gladium venientem super terram, et canet tuba, et significabit populo; et audierit audiens tubam, et non observaverit; et venerit gladius, et comprehenderit eum, sanguis ejus super caput ejus. Quia voce tubæ audita non observavit, sanguis ejus super eum erit. Gladium* dicit bellum, *speculatorem* vero exploratorem: docetque nos oratio, ipsum esse qui pacem hominibus præbet propter bonitatem, et bellum fieri permittit propter scelera hominum, qui sibi calamitates attrahunt. Si igitur suscepto, inquit, bello contra urbem aliquam, speculatorem in tumulo aliquo constituerint ii quibus bellum infertur, deinde ille conspecto adveniente exercitu signum tuba dederit, neque contempserit neglexeritve eos, qui hac de causa illum ibi posuerint, ipse quidem, inquit, **955** insons erit, cum commissum sibi munus exsecutus fuerit: qui vero noluerit observare suæque salutis rationem habere, sibi et cædem et captivitatem conciliabit. Idcirco ait: « Sanguis ejus super eum erit: » sibi, inquit, cædis causas attribuat. « Ille autem, quia observavit, animam suam liberavit. » Si vero, inquit, observaverit, salutis sibi auctor erit.

VERS. 6. *Et speculator, si viderit gladium venientem, et non cecinerit tuba, et non significaverit po-*

[t] Exod. IV, 23. [u] Exod. XXXII, 7; Deut. IX, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[79] οἰκ. B præm τῆς. [80] B Μωϋσέως, et post pauca Μωϋσεῖ. [81] B ἠνόμησε γάρ. [82] A δῶσιν. [83] A σαλπίσει, et deinde, σημανεῖ. [84] σάλπ. A præm. φωνῆς τῆς. [85] A αὐτοῦ. [86] τ. αἰτ. In B ponitur post σφαγῆς. [87] οὗτος B καὶ αὐτός. [88] B ἀρχομένην. [89] A σημάνῃ. [90] καὶ — λαῷ. Des. in A.

Digitized by Google

pulo, et populus non observaverit, et gladius veniens ceperit ex ipsis animam, ipsu quidem propter suam iniquitatem capta est, sanguinem autem ejus de manu exploratoris requiram. Quod si, inquit, delectus speculator neglexerit populo significare hostium adventum, capti quidem pœnas eorum quæ deliquerint persolvent; sed proditionis, quam speculator fecerit, pœnas ipse sustinebit. Atque hæc, inquit, magis attentum prophetam, ac studiosiorem in ministerio verbi reddant. Idcirco subjicit:

A *μὴ σημάνῃ τῷ λαῷ, καὶ ὁ λαὸς μὴ φυλάξηται, καὶ ἐπελθοῦσα* [91] *ἡ ῥομφαία λάβῃ ἐξ αὐτῶν ψυχήν, αὐτὴ μὲν* [92] *διὰ τὴν αὐτῆς ἁμαρτίαν ἐλήφθη, τὸ* [93] *δὲ αἷμα αὐτῆς ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζητήσω.* Ἐὰν δὲ, φησὶν, ἀμελήσας ὁ χειροτονηθεὶς κατάσκοπος μὴ σημάνῃ τῷ λαῷ τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον, οἱ μὲν ἀναλισκόμενοι δίκας ὧν ἐπλημμέλησαν τίσουσι, τῆς δὲ γεγενημένης ὑπὸ τοῦ σκοποῦ προδοσίας αὐτὸς ὑφέξει τὰς εὐθύνας· ταῦτα δὲ ἔφη σπουδαιότερον τὸν προφήτην περὶ τὴν τοῦ λόγου διακονίαν ποιῇ. Διὸ ἐπάγει·

Vers. 7. *Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israelis, et audies ex ore meo sermonem, et custodies ipsum a me.* Quod in hostibus observandis, inquit, facere solet speculator, hoc te facere, o propheta, decet, et quæ a me dicuntur B omni animi alacritate renuntiare.

ζ'. Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκούσῃ ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον, καὶ [94] *προφυλάξῃς αὐτὸν παρ' ἐμοῦ.* Ὅπερ ἐν τοῖς πολεμίοις, φησὶν, εἴωθε ποιεῖν ὁ κατάσκοπος, τοῦτό σε δρᾷν, ὦ προφῆτα, προσήκει, καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ λεγόμενα μετὰ πάσης προθυμίας διαπορθμεύειν.

Vers. 8. *Cum dixero ego peccatori, Peccator, morte morieris, et non annuntiaveris peccatori, ut custodiat se impius, et revertatur ipse a* **956** *via sua, ut vivat ipse, ipse impius impietate sua morietur, sanguinem ejus de manu tua requiram.* Si aliquem, inquit, ad mortem condemnavero, neque ei latam contra ipsum sententiam indicaveris, ut pœnitentia sententiam avertat, ille quidem dignum vitæ finem inveniet, sed a te interitus illius exigam pœnas; [9] si vero tu, inquit, omnia * quæ a me decreta sunt indicaveris impie viventi, et ille verba tua contempserit, atque in C suo scelere permanserit, ille quidem justum subibit supplicium, tu vero te ipsum a pœnis liberabis.

η'. Ἐν τῷ εἰπεῖν με τῷ ἁμαρτωλῷ· Ἁμαρτωλὲ [95], *θανάτῳ ἀποθνῃῖ, καὶ μὴ διαστείλῃ τῷ ἁμαρτωλῷ τοῦ φυλάξασθαι τὸν ἀσεβῆ, τοῦ ἀποστρέψαι αὐτὸν* [96] *ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τοῦ ζῆσαι αὐτὸν* [97], *αὐτὸς ὁ ἄνομος τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται· τὸ αἷμα* [98] *αὐτοῦ ἐκ χειρός σου ἐκζητήσω.* Ἐὰν, φησὶ, καταψηφίσωμαί τινος θάνατον, καὶ μὴ γνωρίσῃς αὐτῷ τὴν ἐξενεχθεῖσαν κατ' αὐτοῦ ψῆφον, ἵνα διὰ μετανοίας λύσῃ τὴν ψῆφον, ἐκεῖνος μὲν ἄξιον εὑρήσει τοῦ βίου τὸ πέρας, σὲ δὲ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐκείνου πράξομαι τὰς εὐθύνας· ἐὰν δὲ, φησὶ, σὺ μὲν τὰ παρ' ἐμοῦ πάντα δῆλα ποιήσῃς τῷ παρανόμως βιοῦντι, καταφρονήσῃ δὲ ἐκεῖνος τῶν σῶν λόγων, καὶ τῇ οἰκείᾳ ἐπιμείνῃ κακίᾳ, ἐκεῖνος μὲν τὴν δικαίαν ὑφέξει τιμωρίαν, σὺ δὲ σεαυτὸν ἀπαλλάξεις τῶν εὐθυνῶν.

Vers. 10. *Et tu, fili hominis, dic domui Israelis: Ita loculi estis, dicentes, Peccata nostra et iniquitates nostræ in nobis sunt, et in ipsis nos tabescimus, et quomodo vivemus?* Me, inquit, omnia pro salute Israelis moliente, nolenteque eos desperare, ipsi tamen verbis utuntur desperationis, et fieri non posse existimant, ut pœnitentia salutem consequantur, gravissimum peccatorum pondus sibi impositum asserentes, et hodie quoque scelere et iniquitate se obstrictos esse: aiuntque, non posse ita affectos pœnitentia salutem D adipisci.

ι'. Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, εἰπὲ τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ· Οὕτως ἐλαλήσατε λέγοντες· Αἱ πλάγαι ἡμῶν καὶ αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν [99] *ἡμῖν εἰσι, καὶ ἐν* [1] *αὐταῖς ἡμεῖς τηκόμεθα, καὶ πῶς ζησόμεθα;* Ἐμοῦ, φησὶ, πάντα ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ σωτηρίας πραγματευομένου, καὶ ἀπαγορεῦσαι αὐτοὺς μὴ βουλομένου, ἀπαγορευτικοῖς αὐτοὶ κέχρηνται λόγοις, καὶ ἀδύνατον εἶναι νομίζουσι τὴν διὰ μετανοίας σωτηρίαν, βαρύτατον ἁμαρτημάτων περικεῖσθαι φορτίον λέγοντες, καὶ ἔτι καὶ τήμερον καὶ τῇ πλάνῃ καὶ τῇ παρανομίᾳ κεχρῆσθαι· καὶ ἡγοῦνται ἀδύνατον εἶναι, τοὺς οὕτω διακειμένους διὰ μετανοίας τῆς σωτηρίας τυχεῖν.

Vers. 11. *Dic igitur eis: Vivo ego, dicit Adonai Dominus, quia ego nolo mortem peccatoris, sicut converti ipsum a via sua, ut vivat ipse.* Quis pro dignitate admirari poterit Domini bonitatem? qui neglectus ab iis, quos beneficiis affecit, sibi admodum ingratis, tamen ingratissimos omni **957**

ια'. Εἰπὲ τοίνυν αὐτοῖς· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, ὅτι οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν [2] *ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ* [3], *καὶ ζῆν αὐτόν.* Τίς ἂν ἀξίως θαυμάσηται [4] τοῦ Δεσπότου τὴν ἀγαθότητα; ἀγνωμονούμενος γὰρ, καὶ λίαν ἀχαριστούμενος, κήδεται τῶν ἀχαρίστων, καὶ πᾶσαν αὐτῶν ποιεῖται

VARIÆ LECTIONES.

[91] A ἐλθοῦσα. [92] αὐτ. μέν. A αὖτη. [93] τὸ — αὐτ. A καὶ τὸ αἷμα. [94] καὶ — ἐμοῦ. Des. in A. [95] Ἀμ. φυλάξ. A Θανάτῳ θανατωθήσῃ, καὶ μὴ λαλήσῃς φυλάξαι. [96] τ. ἀπ. αὐτ. Des. in A. [97] τ. ζῆσ. αὐτ. Des. in A. [98] αἷμα. A et B præm. δέ. [99] A ἐφ'. [1] ἐν. Ex B suppl. [2] αὐτόν. A τὸν ἀσεβῆ. Infra, *Hær. fab.*, lib. v, cap. 28, leg. ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτόν. [3] αὐτ. *Hær. fab.* l. cit. sequ. πονηρᾶς. [4] B θαυμασειεν.

Digitized by Google

τρόποιαν, ἰδεῖν αὐτῶν βουλόμενος τὴν μεταβολήν. Διὸ ἐπάγει πατρικὴν καὶ φιλοστοργίας πεπληρωμένην παραίνεσιν· « Ἐπιστροφῇ ἐπιστρέψατε [5] ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν τῆς πονηρᾶς, καὶ ἱνατί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσρσήλ; » Ὁ δὲ διπλασιασμὸς τῆς Ἑβραίων γλώττης ἰδίωμα, δηλοῖ δὲ τῆς ἐπιστροφῆς τὸ γνήσιον.

A providentia prosequitur, ut eorum conspiciat mutationem. Idcirco subjicit paternam et benevolentiæ plenam admonitionem : « Conversione convertimini a via vestra mala : cur enim moriemini, domus Israel? » Duplicatio Hebræorum linguæ idioma est, declaratque ingenuam conversionem.

ιβ'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου* [6], *εἰπὲ πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου· Δικαιοσύνη δικαίου οὐ μὴ ἐξέληται αὐτὸν ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ πλανηθῇ, καὶ ἀνομία ἀνόμου οὐ μὴ ἀποκτείνῃ αὐτὸν ἐν ᾗ ἡμέρᾳ* [7] *ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ.* Πείσαι βουλόμενος, ὡς δέχεται τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὴν μετάνοιαν, ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τοῦτο δείκνυσιν. Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, εἴ τις τῶν ἐν ἀρετῇ βεβιωκότων ταύτην μὲν καταλείποι τὴν ὁδὸν, τὴν δὲ τῆς κακίας προέλοιτο, ἀνάγκη αὐτὸν εὑρεῖν ἄξιον τῆς ὁδοῦ τὸ τέλος· οὕτως εἴ τις παρανομίᾳ συντραφεὶς εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν ἐπανελθεῖν ἐθελήσειεν, ἀπαλλαγήσεται πάντως τῆς τοῖς παρανόμοις τιμωρίας ἀφωρισμένης.

Vers. 12. *Et tu, fili hominis, dic ad filios populi tui : Justitia justi non liberabit eum die quo erraverit, et iniquitas iniqui non occidet eum die quo revertetur ab iniquitate sua.* Cum nobis persuadere vellet, acceptam sibi esse peccatoris pœnitentiam, a contrario hoc ostendit. Quemadmodum enim, si quis eorum, inquit, qui in virtute vixerunt, hac via relicta, alteram vitiorum illi anteposuerit, necesse est ut dignum viæ exitum inveniat : ita, si quis in sceleribus educatus ad virtutis viam redire voluerit, ab eo supplicio, quod sceleratis definitum est, prorsus liber erit.

ιγ'-ιε'. *Ἐν τῷ εἰπεῖν με τῷ δικαίῳ, ὅτι ζωῇ ζήσει, καὶ οὗτος πέποιθεν ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ, καὶ ποιήσει ἀνομίαν, πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῶσιν, ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ᾗ ἐποίησεν, ἐν αὐτῇ ἀποθανεῖται. Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν με τῷ ἀσεβεῖ· Θανάτῳ θανατωθήσῃ, καὶ ἀποστρέψει ἀπὸ τῆς ἀνομίας* [8] *αὐτοῦ, καὶ ποιήσει κρῖμα καὶ δικαιοσύνην· καὶ ἐνεχυράσῃ* [9] *ὀφείλοντος ἀποδῷ, καὶ ἅρπαγμα ἀποτίσει, ὁ ἄνομος* [10] *ἐν τοῖς προστάγμασι τῆς ζωῆς διαπεπόρευται* [11] *τοῦ μὴ ποιῆσαι ἄδικον, ζωῇ ζήσεται, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃ.* Οὔτε, φησὶ, τὸν δίκαιον ὀνήσει ἡ παρ' ἐμοῦ γινομένη τῶν ἀγαθῶν ὑπόσχεσις, εἰ μὴ ἐπιμείνῃ ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ, ἀλλὰ δώσει δίκας τῶν βεβιωμένων ἀξίας· οὔτε τὸν ἁμαρτωλὸν ἡ τῆς τιμωρίας ἀπόφασις καταβλάψει τοῖς τῆς μετανοίας φαρμάκοις βουλόμενον χρήσασθαι, καὶ πάσης μὲν ἀδικίας ἀπαλλαττόμενον, φιλανθρωπίᾳ δὲ πρὸς τὸν πέλας χρώμενον, καὶ ἁπαξαπλῶς τὰ παρ' ἐμοῦ διηγορευμένα φυλάττειν προαιρούμενον· λύσει γὰρ τῇ μεταβολῇ τὴν ἀπόφασιν, καὶ ζωῆς ἀπολαύσεται. Καὶ τὸ πάντων ἐρασμιώτατον

Vers. 13-15. *Cum dixero ego justo, fore ut vivendo vivat, et ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus non commemorabuntur : in injustitia sua quam fecit, in ipsa morietur. Et cum dixero ego impio : Morte morieris, et reversus fuerit ab iniquitate sua, et fecerit judicium et justitiam; et pignus debitoris reddiderit, et rapinam restituerit, iniquus in præceptis vitæ ambulavit, ut non faciat* **958** *injustum, vita vivet, et non morietur.* Neque justo, inquit, profuerit bonorum a me facta pollicitatio, si in bonis operibus exercendis non perseveraverit, sed pro eorum, quæ in vita egerit, dignitate pœnas dabit : neque supplicii sententia nocuerit peccatori, qui pœnitentiæ remediis uti non recusaverit, et ab omni impio scelere desciverit, et clementiam erga eum qui sibi proximus est adhibuerit, et omnino observare instituerit quæ a me præcepta sunt : siquidem conversione sententiam avertet, ac vita fruetur. Quodque omnium amabilissimum est :

ις'. *Πᾶσαι, φησὶν, αἱ ἁμαρτίαι αὐτοῦ, ἃς ἥμαρτεν, οὐ μνημονευθήσονται αὐτῷ* [12], *ὅτι κρῖμα καὶ δικαιοσύνην ἐποίησεν, ἐν αὐτοῖς ζήσεται.* Οὕτω τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα δείξας, τοῦ λαοῦ διελέγχει τὸ ἄγνωμον.

Vers. 16. *Omnia*, inquit, *peccata ejus, quæ peccavit, non commemorabuntur ei, quia judicium et justitiam fecit : in ipsis vivet.* Ita ostensa sua bonitate, iniqui et ingrati populi crimen redarguit.

ιζ' *Καὶ λέγουσιν* [13] *οἱ υἱοὶ τοῦ λαοῦ σου· Οὐκ εὐθεῖα ἡ ὁδὸς Κυρίου, καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα.* Τοσαύτης, φησὶ, παρ' ἐμοῦ προκειμένης ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, διαβάλλειν τὰς ἐμὰς τολμῶσιν οἰκονομίας, ὡς οὐκ ὀρθάς. Καὶ μὴν ἔδει συνιδεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πραγμάτων,

Vers. 17. *Et dicunt filii populi tui : Non recta est via Domini, et hæc via ipsorum non est recta.* Tanta, inquit, a me proposita bonitate atque clementia, accusare meas administrandi rationes, ut minus rectas, audent. Atqui oportebat eos ex rebus ipsis intelligere, mea quidem omnia et recta

VARIÆ LECTIONES.

[5] A ἀποστροφῇ ἀποστρέψατε. [6] Καὶ σὺ υἱὲ ἀνθρ Des. in A. Eadem leg. infra, *Hær. fab.* l. cit. [7] ἡμ. In A et loco jam. cit. præm. ἄν. [8] A ἁμαρτίας. [9] A ἐνεχύρασμα. Infra, *Hær. fab.* loc. cit. est ἐνεχυρασμόν. [10] ὁ ἄν. Des. quidem in A, exstat autem *Hær. fab.* loc. cit. ubi præm. εἰ. [11] A διαπορεύηται. [12] μνημ. αὐτῷ. A μνησθῶσιν. Infra, *Hær. fab* loc. cit. est μνησθήσονται αὐτοῦ. [13] λέγ. A ἐροῦσιν

Digitized by Google

et justa esse, sua vero perversa. Deinde idem apertius per interrogationem dicit:

VERS. 18. *Audite domus Israel : num via mea non est recta ? nonne viæ vestræ non sunt rectæ ?* Tum repetens ea quæ dicta sunt, ait : Justus, qui scelera persequi instituerit, punietur [19]. Et peccator ad justitiam reversus salutem **959** consequetur : vobis autem hoc, inquit, haud justum visum est. Idcirco subjecit :

VERS. 20. *Et hoc est quod dixistis : Non recta est via Domini.* Deinde positive : « Unumquemque, inquit, secundum vias vestras judicabo vos, domus Israel. » Satis hoc est ad persuadendum vel iis qui adamantini sint, ut relictis sceleribus, vitæ in melius mutationem complectantur.

VERS. 21, 22. *Et factum est anno duodecimo, mense decimo quinto (die) mensis captivitatis nostræ, venit salvatus ad me de Hierosolyma, dicens, Capta est civitas. Et manus Domini facta est super me vespere, antequam veniret salvatus, et aperuit os meum, donec venit ad me mane, et apertum os meum non continuit se amplius.* Syrus ait : « Undecimo anno et duodecimo mense, » idque magis congruum esse videtur : anno enim undecimo capta est civitas. Asserit autem eo tempore, quod dictum est, venisse quemdam, qui captam Hierosolymam renuntiaret : sed antevenientem Dominum vespere imposuisse verba prophetiæ ; cumque mane ille apparuisset, et nuntium attulisset, non amplius me silentio prophetica verba continere permisit, sed indesinenter ea proferre me jussit, idque effecit. Omnium enim et imprimis silentii ac locutionis tempus novit Dominus.

VERS. 23, 24. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens, Fili hominis, inhabitantes desertas has in terra Israel, dicentes aiunt : Unus erat Abraham, et obtinuit terram, et nos plures sumus, nobis data est terra in possessionem.* Stuporis morbo usque adeo laborant, ut nihil supra excogitari possit : quippe qui post **960** tot tantaque supplicia adhuc temerarii sunt, et solitudinem Judææ conspicantes dicere audent : Si solus cum esset Abraham, hanc terram possedit, multo magis nos, qui plures sumus, ipsius compotes erimus. Oportebat autem simul novisse Abrahæ virtutem, suumque vitium, neque multitudini confidere, sed justitiam inquirere. Quare etiam Dominus hanc ipsis adhibet correctionem :

VERS. 25, 26. *Propterea dic eis : Hæc dicit Adonai Dominus : Quia sanguinem comeditis, et oculos*

ὅτι τὰ μὲν ἐμὰ ἅπαντα καὶ ὀρθὰ καὶ δίκαια, τὰ δὲ σφῶν αὐτῶν διεστραμμένα. Εἶτα τὸ αὐτὸ σαφέστερον κατ' ἐρώτησιν λέγει·

κη'. Ἀκούσατε [14] δὲ [15], οἶκος Ἰσραήλ· μὴ ἡ ὁδός μου οὐκ εὐθεῖα; οὐχὶ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν οὐκ εὐθεῖαι; Εἶτα ἐπαναλαμβάνει τὰ εἰρημένα, καὶ φησιν, ὅτι ὁ δίκαιος τὴν κακίαν προαιρούμενος κολασθήσεται, καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς εἰς τὴν δικαιοσύνην ἐπανιὼν σωτηρίας τεύξεται· ὑμῖν δὲ, φησὶ, τοῦτο οὐ κατεφάνη δίκαιον. Διὸ ἐπήγαγεν·

κ'. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ εἴπατε· Οὐκ εὐθεῖα ἡ ὁδὸς Κυρίου. Ἔπειτα ἀποφαντικῶς· « Ἕκαστον κατὰ τὰς ὁδοὺς [16] ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραήλ. » Ἱκανὸν δὲ τοῦτο πεῖσαι καὶ τοὺς λίαν ἀδαμαντίνους τὴν τῆς κακίας ἀγαπῆσαι μεταβολήν.

κα', κβ'. Καὶ ἐγένετο [17] ἐν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει, ἐν τῷ δεκάτῳ [18] μηνὶ, πέμπτῃ τοῦ μηνὸς τῆς αἰχμαλωσίας ἡμῶν, ἦλθεν ὁ ἀνασωθεὶς πρός με ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ λέγων· Ἑάλω [19] ἡ πόλις. Καὶ χεὶρ Κυρίου ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ ἑσπέρας πρὶν [20] ἢ ἐλθεῖν τὸν ἀνασωθέντα, καὶ ἤνοιξέ μου τὸ στόμα, ἕως ἦλθε πρός με τοπρωΐ, καὶ ἀνοιχθὲν τὸ στόμα μου [21] οὐ συνεσχέθη ἔτι. Ὁ Σύρος, « Τῷ ἑνδεκάτῳ ἔτει καὶ τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ, » καὶ μᾶλλον ἀκολούθως· τῷ γὰρ ἑνδεκάτῳ ἔτει ἦλω ἡ πόλις. Λέγει δὲ, ὅτι κατὰ τὸν εἰρημένον χρόνον ἦκέ τις ἀπαγγέλλων τὴν Ἰερουσαλὴμ τὴν ἅλωσιν, προλαβὼν δὲ ὁ Δεσπότης ἀφ' ἑσπέρας τὸν τῆς προφητείας ἐνέθηκε λόγον· ἔωθεν δὲ ἐκείνου φανέντος, καὶ τὴν ἀγγελίαν κομίσαντος, οὐκέτι με σιγῇ κατέχειν τοὺς προφητικοὺς εἴασε λόγους, ἀλλ' ἀπαύστως τούτους προσφέρειν ἐκέλευσέ τε καὶ παρεσκεύασε· πάντων γὰρ μάλιστα τῆς σιγῆς καὶ τῆς λαλιᾶς καιρὸν ὁ Δεσπότης ἐπίσταται.

κγ', κδ'. Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, οἱ κατοικοῦντες τὰς ἠρημωμένας ταύτας [22] ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραὴλ, λέγοντες λέγουσιν· Εἷς ἦν Ἀβραὰμ, καὶ κατέσχε τὴν γῆν, καὶ ἡμεῖς πλείους ἐσμὲν, ἡμῖν δέδοται ἡ γῆ εἰς κατάσχεσιν. Ἀναλγησίας νοσοῦσιν ὑπερβολήν· μετὰ γὰρ τὰς τοσαύτας καὶ τηλικαύτας τιμωρίας, ἔτι θρασύνονται, καὶ τὴν ἐρημίαν τῆς Ἰουδαίας ὁρῶντες τολμῶσι λέγειν· Εἰ μόνος ὢν Ἀβραὰμ τήνδε κατέσχε τὴν γῆν, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς πλείους ὄντες ταύτης ἐσόμεθα κύριοι. Ἔδει δὲ συνιδεῖν καὶ τοῦ Ἀβραὰμ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν οἰκείαν κακίαν, καὶ μὴ πλήθει θαῤῥεῖν, ἀλλὰ δικαιοσύνην ἐπιζητεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ Δεσπότης τοῦτον αὐτοῖς προσφέρει τὸν ἔλεγχον·

κε', κς'. Διὰ τοῦτο εἰπὲ αὐτοῖς· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἐπειδὴ [23] τοῦ αἵματος ἐσθίετε,

VARIÆ LECTIONES

[14] Ἀκούσ. — εὐθεῖαι. Hæc des. apud LXX et in A et Hebr. Pertinent enim ad locum parallelum, cap. XVIII, 25. [15] Leg. esse videtur δή. [16] A ἐν ταῖς ὁδοῖς. [17] A ἐγενήθη. [18] δεκάτῳ. Ita A juxta Hebr, sed editio prior hab. δωδεκάτῳ. [19] ἑάλω. Ita A recte Sirm. ἑάλωκεν. [20] πρὶν — ἀνασωθέντα. A πρὶν ἐλθεῖν αὐτόν. [21] A ἀνοιχθέντος τοῦ στόματός μου. [22] ταύτας. Des. in A. [23] Ἐπειδὴ — κληρον. A Ἐπὶ τῷ αἵματι φάγεσθαι καὶ ὀφθαλμοὺς ὑμῶν λήψεσθαι πρὸς εἰδώλα ὑμῶν καὶ αἷμα ἐκχεῖτε, καὶ τὴν γῆν κληρονομήσητε;

Digitized by Google

καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν αἴρετε εἰς τὰ εἴδωλα ὑμῶν, καὶ αἷμα ἐκχέετε, καὶ τὴν γῆν κληρονομήσετε; Ἕστητε ἐπὶ τῆς ῥομφαίας [24] ὑμῶν, ἐποιήσατε βδελύγματα [25], καὶ ἕκαστος τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ [26] ἐμιάνατε, καὶ τὴν γῆν κατακληρονομήσετε [27]; Τοῖς οἰκείοις, φησὶ, θαῤῥοῦντες ἔργοις ἐλπίζετε τῆς πατρῴας κρατήσειν γῆς· καὶ μὴν παράνομος ὑμῶν ὁ βίος, τὰ γὰρ ἀπηγορευμένα τῷ νόμῳ δρᾶτε· αἷμα μὲν γὰρ ἐσθίετε, ὃ καὶ τῷ Νῶε νομοθετῶν ἀπηγόρευσα, καὶ διὰ Μωσέως ἐκχεῖσθαι ἐπὶ τὴν γῆν προσέταξα· τὴν δὲ τῶν εἰδώλων θεραπείαν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθε, μιαιφονίαις τε καὶ μοιχείαις κεχρημένοι διατελεῖτε. Τοιαῦτα τοίνυν τολμῶντες μὴ ἐλπίζετε κληρονομῆσαι τὴν γῆν.

A vestros attollitis ad idola vestra, et sanguinem effunditis, num terram hæreditate obtinebitis? Stetistis in gladio vestro, fecistis abominationes, et unusquisque uxorem proximi sui polluistis, et terram hæreditate obtinebitis? Propriis, inquit, confidentes operibus speratis patria vos terra potituros, et tamen scelerata est vestra vita; ea enim facitis, quæ lege vobis interdicta sunt: quippe sanguinem comeditis, quod legem ferens Noacho interdixi, et per Mosen in terram effundi præcepi: et idolorum cultum plurimi facitis, et cædes atque adultera patrare perseveratis. Hæc igitur audentes nolite sperare vos terram hæreditate possessuros esse.

κζ', κη'. Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ζῶ ἐγὼ, εἰ μὴ [28] οἱ ἐν ταῖς ἠρημωμέναις πεσοῦνται [29] μαχαίρᾳ, καὶ οἱ ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ δοθήσονται εἰς κατάβρωμα, καὶ τοὺς ἐν ταῖς τετειχισμέναις, καὶ τοὺς ἐν τοῖς σπηλαίοις θανάτῳ ἀποκτενῶ. Καὶ δώσω τὴν γῆν εἰς ἔρημον. Τῶν εἰρημένων ἡ σφαγὶς τὸ, Ζῶ ἐγώ· λέγει ὅτι [31] καὶ οἱ τὰς τετειχισμένας πόλεις οἰκοῦντες, καὶ οἱ τὰ σπήλαια, καὶ οἱ τοὺς ἐρήμους τόπους, τὰς προειρημένας τίσουσι τιμωρίας. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς ἐπάγει·

B Vers. 27, 28. *Hæc dicit Adonai Dominus: Quam vere ego vivo, qui in desertis sunt, cadent gladio, et qui in facie campi sunt, bestiis agri tradentur ad devorationem, et eos qui fuerint in urbibus muro munitis, et in speluncis, morte interficiam.* **961** *Et redigam terram in solitudinem.* Eorum quæ dicta sunt obsignatio est formula, *Vivo ego:* et asserit, eos qui muro munitas incolerent urbes, quique in speluncis et desertis locis degerent, modo dictas pœnas esse persoluturos. Causamque ostendens, subjicit:

Καὶ ἀπολεῖται ἡ ὕβρις τῆς ἰσχύος αὐτῆς, καὶ ἐρημωθήσεται τὰ ὄρη τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ [32] τὸ μὴ εἶναι διαπορευόμενον. (κθ') Καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος· καὶ ποιήσω τὴν γῆν αὐτῶν ἔρημον, καὶ ἐρημωθήσεται διὰ πάντα τὰ βδελύγματα C αὐτῶν ἃ ἐποίησαν. Διὰ πάντων κἀκεῖνοι καὶ ἡμεῖς ἐδιδάχθημεν, παρανομίᾳ συζῶντες, μηδὲ πολλαῖς καὶ ἀριθμοῦ κρείττοσι μυριάσι θαῤῥεῖν· μόνοις δὲ τοῖς τῆς μετανοίας φαρμάκοις, ἃ προλαβὼν ἔδειξεν ὁ Δεσπότης.

Et peribit contumelia roboris ejus, et desolabuntur montes Israelis, eo quod non sit pertransiens, (Vers. 29.) *Et cognoscent, me esse Dominum, et faciam terram ipsorum desertam, et desolabitur propter omnes abominationes eorum quas fecerunt.* His omnibus et illi et nos qui scelerate vivimus, edocti sumus, ne multis quidem et innumerabilibus nos confidere oportere hominum millibus, sed solis pœnitentiæ remediis quæ jam antea Dominus ostendit.

λ', λα'. Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, οἱ υἱοὶ τοῦ λαοῦ σου λαλήσουσι [33] περὶ σοῦ παρὰ τοὺς τοίχους [34], καὶ ἐν τοῖς πυλῶσι τῶν οἰκιῶν, καὶ λαλήσουσιν [35] ἕκαστος [36] τῷ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, λέγοντες· Συνέλθωμεν, καὶ ἀκούσωμεν τί τὸ ῥῆμα τὸ ἐκπορευόμενον [37] παρὰ Κυρίου. Καὶ ἔρχονται πρὸς σὲ, ὡς ἐκπορεύεται λαὸς, καὶ κάθηται ἐνώπιόν σου [38] ὁ λαός μου, καὶ ἀκούουσι τὰ ῥήματά σου, καὶ οὐ μὴ ποιήσουσιν D αὐτά [39]. Τὰ μὲν οὖν προειρημένα πάντα περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐῤῥέθη· ταῦτα δὲ περὶ τῶν αἰχμαλώτων ἤδη γεγενημένων, καὶ τὴν Βαβυλῶνα οἰκούντων, οἳ ἀκούειν μὲν ἐβούλοντο τῶν προφητικῶν λογίων, πείθεσθαι δὲ τοῖς λεγομένοις οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἐν τοῖς ἑαυτῶν συλλόγοις ἀλλήλοις παρακελευόμενοι πρὸς τὸν προφήτην δραμεῖν, καὶ μαθεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ διηγορευμένα, ἀντιλέγοντες διετέλουν· διό φησι

Vers. 30, 31. *Et tu, fili hominis, filii populi tui loquentur de te juxta parietes, et in ostiis domorum: et loquentur unusquisque proximo suo, et unusquisque fratri suo, dicentes: Congrediamur, et audiamus quodnam sit verbum egrediens a Domino. — Et veniunt ad te, sicuti egreditur populus, et sedet coram te populus meus, et audiunt verba tua, et non facient ea.* Omnia igitur quæ ante dicta sunt, de iis qui in Judæa erant, dicta sunt, hæc vero de iis qui jam captivi abducti fuerant, et Babylonem incolebant, qui audire quidem studebant prophetarum oracula, non autem iis quæ dicerentur, obtemperare; verum in suis conciliis mutuo sese exhortati, **962** ut ad prophetam accurrentes, quæ a Deo juberentur discerent, repugnare perseverabant. Idcirco ait: « Et non facient ea. Quia mendacium in ore ipsorum. » Non consentit, inquit, lingua cum corde.

VARIÆ LECTIONES.

[24] A τῇ ῥομφαίᾳ. [25] A βδέλυγμα. [26] τὴν — αὐτοῦ. A τὸν πλησίον αὐτοῦ. [27] A κληρονομήσετε οὕτως. [28] μή. Ita A, sed B μήν. [29] πεσοῦνται. In B ponitur post μαχαίρᾳ. [30] εἰς. Des. in A. [31] ὅτι. B præm. ἐ. [32] παρά. A διά. [33] λαλ. A οἱ λαλοῦντες. [34] A τὰ τείχη. [35] A ἐλάλουν. [36] ἕκαστ. — ἀδ. αὐτ. A ἄνθρωπος τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν. [37] A τὰ ἐκπορευόμενα. [38] A κάθηνται ἐναντίον σου. [39] αὐτά. In A ponitur ante οὐ μή.

Digitized by Google

« Post pollutiones enim cor eorum graditur. » Jucunda enim tantum, non utilia verba audiunt. Congruenter itaque adjecit :

A « Καὶ οὐ μὴ ποιήσουσιν αὐτά. Ὅτι [40] ψεῦδος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » Οὐ συνομολογεῖ, φησίν, ἡ καρδία τῇ γλώττῃ. « Ὀπίσω γὰρ τῶν μιασμάτων ἡ καρδία αὐτῶν πορεύεται. » Τέρψεως γὰρ μόνης, ἀλλ' οὐκ ὠφελείας, τὸν λόγον [41] ἀκούουσιν. Ὅθεν ἁρμοδίως ἐπήγαγε·

λβ'. *Καὶ γίνῃ αὐτοῖς ὡς φωνὴ ψαλτηρίου ἡδυφώνου εὐαρμόστου.* Καθάπερ, φησὶν, οἱ ὀργάνου τινὸς εὐαρμόνιον [42] ἦχὴν ἀποτελοῦντος ἀκούοντες τέρψιν ἐκεῖθεν καρποῦνται, οὐ μὴν καὶ τῶν κρουμάτων [43] τὴν μάθησιν· οὕτω καὶ οἱ λόγοι σου, ὦ προφῆτα, τὴν ἀκοὴν αὐτῶν μόνην τέρπουσι, τὴν δὲ ψυχὴν οὐ καταθέλγουσι πονηρίᾳ συζῶσαν. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· « Καὶ ἀκούσονταί σου τοὺς λόγους [44], καὶ οὐ μὴ ποιήσουσιν αὐτοὺς, διότι [45] ψεῦδος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » Ἀλλὰ νῦν, φησὶ, μὴ πιστεύοντες, ὅταν ἴδωσι τὴν ἔκβασιν, διὰ τῆς πείρας πιστεύσουσιν.

VERS. 32. *Et es eis quasi vox psalterii dulcisoni concinni.* Sicut musicum, inquit, quoddam instrumentum, si concinnum sonum edit, audientes quidem oblectantur, tamen sonorum inde non percipiunt disciplinam : ita etiam verba tua, o propheta, aures tantum ipsorum delectatione afficiunt, animam vero improbitati addictam minime demulcent. Hoc enim subjecit : « Et audient verba tua, et non facient ea, quia mendacium est in ore ipsorum. » Sed nunc, inquit, haud credentes, cum viderint eventum, experientia credent.

B

λγ'. *Ἰδοὺ γὰρ ἥκει, καὶ γνώσονται ὅτι προφήτης ἦν ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Οἷς γὰρ νῦν ἀπιστοῦσι, διὰ τῶν πραγμάτων πιστεύσουσι [47], καὶ τηνικαῦτα τὴν προφητικὴν μαθήσονται δύναμιν. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τοὺς ποιμένας μεταφέρει τὸν λόγον· καλεῖ δὲ *ποιμένας* οὐ μόνον τοὺς βασιλέας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερέας· κατηγορεῖ δὲ αὐτῶν ἀναίδειαν, καὶ ῥᾳθυμίαν, καὶ τὴν τῶν προβάτων προδοσίαν.

VERS. 33. *Quando enim venerint,* inquit, *dicent : Ecce venit, et cognoscent prophetam fuisse in medio eorum.* Iis enim, quibus nullam nunc fidem habent, rebus ipsis credent, et tunc * propheticam vim percipient. Hinc ad pastores transfert orationem, vocatque *pastores*, non solum reges, sed etiam sacerdotes, quorum accusat impudentiam, et segnitiem, et ovium proditionem.

963 CAPUT XXXIV.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

VERS. 2. *Fili enim hominis,* inquit, *vaticinare super pastores Israelis, vaticinare et dic pastoribus : Hæc dicit Adonai Dominus : O pastores Israelis, num pascunt pastores seipsos? anne oves pascunt pastores?* Dicite, inquit, vos, quodnam proprium sit pastoris munus, seipsum pascere, an oves?

β'. *Υἱὲ γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου, προφήτευσον ἐπὶ τοὺς ποιμένας τοῦ Ἰσραὴλ· προφήτευσον, καὶ εἰπὲ τοῖς ποιμέσι· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ὦ οἱ ποιμένες Ἰσραὴλ [48], μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυτούς; Οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες;* Εἶπατε, φησὶν, ὑμεῖς, τί τοῦ ποιμένος ἴδιον, τὸ ἑαυτὸν νέμειν, ἢ τὰ πρόβατα βόσκειν;

C

VERS. 5. *Ecce lac comedebatis, et lanis induebamini, et crassum occidebatis, et oves meas non pascebatis.* Omnia per translationem dicit. Vos enim sacerdotes primitias et decimas, et sacrificiorum partes a victimis ablatas percipiebatis : vos autem reges tributum et vectigal exigentes, haudquaquam his contenti fuistis, sed occisis ditioribus eorum divitiis fruebamini : neque sacerdotes vestri, neque vos ullam curam ovium curandarum habebatis. Deinde sigillatim ipsorum ineptam agendi rationem recenset.

γ'. *Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε [49], καὶ τὰ ἔρια περιεβάλλεσθε, καὶ τὸ παχὺ ἐσφάζετε [50], καὶ τὰ πρόβατά μου οὐκ ἐβόσκετε [51].* Τροπικῶς ἅπαντα λέγει. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, οἱ ἱερεῖς, τὰς ἀπαρχὰς, καὶ τὰς δεκάτας, καὶ τὰ τῶν θυσιῶν ἀφαιρέματα ἐκαρποῦσθε· ὑμεῖς δὲ, οἱ βασιλεῖς, τὸν δασμὸν λαμβάνοντες καὶ τὸν φόρον, οὐκ ἠρκεῖσθε τούτοις, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐπόρους κατασφάζοντες τὸν τούτων ἐκαρποῦσθε πλοῦτον· οὔτε δὲ οἱ ἱερεῖς ὑμῶν, οὔτε ὑμεῖς τῆς τῶν προβάτων ἐπεμελεῖσθε θεραπείας. Εἶτα κατὰ [52] μέρος αὐτῶν τὴν ἀτοπίαν διηγεῖται.

D

VERS. 4. *Quod infirmum fuit, non corroborastis, et quod ægrotum, non sanastis, et contritum non colligastis, quodque male se habebat, non refecistis, et errans non reduxistis, et quod perierat, non inquisivistis* (et quod omnium gravissimum), *vali-*

δ'. *Τὸ ἠσθενηκὸς οὐκ ἐνισχύσατε, καὶ [53] τὸ ἀῤῥωστοῦν [54] οὐκ ἰάσασθε, καὶ [55] τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, καὶ τὸ κακῶς ἔχον οὐκ ἐσωματοποιήσατε, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπεστρέψατε, καὶ [56] τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐπεζητή-*

VARIÆ LECTIONES.

[40] ὅτι—στόμ. αὐτ. Et deinde, ὀπίσω—πορεύεται *Hebr·* Cantica enim in ore suo illi faciunt, scilicet verba tua. [41] B τῶν λόγων. [42] B ἐναρμόνιον. [43] B κρουσμάτων. [44] τοὺς λόγ. A τὰ ῥήματα, et deinde, αὐτά. [45] διότι — αὐτῶν. Des. in A et in Hebr. [46] ἐλθ. A ἐὰν ἔλθῃ. [47] B πιστεύουσι. [48] Ἰσρ Des. infra, *Histor relig.*, cap. 4, ubi reliqua ita se habent : Μὴ ἑαυτοὺς οἱ ποιμένες βόσκουσιν, οὐχὶ τὰ πρόβατα νέμουσιν; [49] B κατησθίετε. [50] A σφάζετε. [51] A οὐ βόσκετε. [52] κατά. B præm. καὶ. [53] καὶ — ἰάσασθε. Des. in A. [54] Alii habent ἀῤῥωστον, sicque infra, *Hær. fab.*, lib. v, cap. 28. [55] καὶ — κατεδ. Des. *Hær. fab.* loc. cit. In A hæc ponuntur post illa καὶ τὸ κακ. ἔχ. οὐκ ἐσωματ. [56] καὶ — ἐπεζ. Infra, *Hær. fab.*, lib. III, cap. 5, est καὶ τὸ καταπεπτωκὸς οὐκ ἀνωρθώσατε

Digitized by Google

σατε [57] (καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον), τὸ [58] *ἰσχυρὸν κατειργάσασθε μόχθῳ, καὶ* [59] *ἐν κράτει ἐπαιδεύσατε αὐτὰ, καὶ ἐν παιγνίῳ.* Οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἀσθενοῦσι τὴν προσήκουσαν οὐ προσενηνέγκατε [60] θεραπείαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι πόνους πολλοὺς ἐπεθήκατε. Καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἱστοριῶν ῥᾴδιον κατιδεῖν. Τοὺς μὲν γὰρ τὰ εἴδωλα προσκυνοῦντας καὶ παρανομίᾳ σὺζῶντας, ἰατρεύειν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφειν οὐκ ἠθέλησαν οἱ κακοὶ ποιμένες, τοὺς δὲ θείους προφήτας τὴν ἰσχὺν τῆς ἀρετῆς κεκτημένους αἰκιζόμενοι καὶ καθείργοντες, καὶ μυρίοις ἀλγεινοῖς ὑποβάλλοντες διετέλεσαν καὶ ταῦτα ποιοῦντες ἐπετώθαζον αὐτοῖς, κωμῳδοῦντες τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα. Διό φησι· « Καὶ ἐν κράτει ἐπαιδεύσατε αὐτὰ, καὶ ἐν παιγνίῳ· » δεικνὺς, ὅτι κατὰ ταὐτὸν τοῖς μὲν ἁγίοις τὰ λυπηρὰ προσέφερον, αὐτοὶ δὲ παιδιὰν ἡγοῦντο, καὶ παίγνια τὰ γινόμενα.

A *dum oppressistis labore, et vehementer castigastis eas, et (velut) per jocum.* Non enim infirmis **964** tantum idoneum non attribuistis remedium, sed etiam valentibus multos imposuistis labores: quod ex historiis facile est percipere. Nam eos qui idola colerent sceleribus addicti, curare et ad Deum transferre improbi pastores recusarunt, divinosque prophetas summa virtute præditos flagris cædere, et in vincula conjicere, infinitisque malis opprimere perseverarunt. Atque hæc facientes ipsis illudebant, ea quæ ab ipsis dicerentur reprehendentes. Idcirco ait : « Vehementer castigastis eas et (velut) per jocum, » ostendens simul eos calamitates intulisse sanctis, et jocum ac ludum quæ fierent duxisse.

ε'. Διὰ [61] *τούτους, φησὶ, τοὺς κακοὺς ποιμένας διέσπειρα τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐγένετο* [62] *εἰς κατάβρωμα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ.* Τροπικῶς πάλιν ἐκάλεσε τὰ *θηρία*, ἐπειδὴ κατὰ ταὐτὸν [63] τὸν λόγον καὶ τὰ *πρόβατα* προσηγόρευσε. Καλεῖ δὲ *θηρία* νοητὰ μὲν τοὺς δαίμονας, τῶν ψυχῶν τοὺς ἀλάστορας, αἰσθητὰ δὲ τοὺς πανταχόθεν ἐπελθόντας αὐτοῖς πολεμίους.

B Vers. 5. *Propter hos improbos*, inquit, *pastores, dispersi oves meas, et factæ sunt in devorationem omnibus bestiis agri.* Per translationem rursus *bestias* vocavit, quandoquidem hac ratione *oves* quoque nuncupavit. Appellat autem *bestias* intelligentia quidem præditas, dæmonas, animarum carnifices, sensu vero tantum instructas feras, hostes undique in ipsos irruentes.

ς'. *Καὶ διεσπάρη καὶ ἐπλανήθη* [64] *τὰ πρόβατά μου ἐν παντὶ ὄρει, καὶ ἐπὶ παντὶ βουνῷ ὑψηλῷ, καὶ ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς διεσπάρη τὰ πρόβατά μου* [65], *καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ἐπιστρέφων* [66]. — Ὄρη καὶ βουνοὺς καὶ τὰ ἄλλα ὅσα εἴρηκε, τὴν ἐν αὐτοῖς γενομένην τῶν εἰδώλων λατρείαν ἐκάλεσεν· ἐν ὄρεσι γὰρ καὶ γηλόφοις, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ τὰ τῶν εἰδώλων ἱδρύσαντο τεμένη, οὔτε βασιλέων, οὔτε μὴν ἱερέων τὴν ἀσέβειαν κωλυόντων. Οὗ χάριν ἔφη· « Καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ὁ ἀποστρέφων. » Οὕτω τὴν κατηγορίαν ποιησάμενος, ἀπειλεῖ τοῖς ποιμέσι τὴν τιμωρίαν, καί φησιν· Ἐπεὶ διὰ ῥᾳστώνην τε καὶ ἀμέλειαν θηριάλωτα τὰ πρόβατά μου γέγονε, καὶ οὐδεμιᾶς παρ' ὑμῶν ἐπιμελείας ἢ προνοίας ἀπήλαυσε· μόνης γὰρ τῆς οἰκείας τρυφῆς, καὶ σωματικῆς ἐφροντίσατε θεραπείας·

C Vers. 6. *Et dispersæ sunt et erraverunt oves meæ in omni monte, et in omni colle excelso: et super faciem totius terræ dispersæ sunt oves meæ, et non erat exquirens, neque reducens.* — *Montes* et *colles*, et alia quæcunque dixit, cultum ab eis idolis præstitum nuncupavit. In montibus enim et collibus, atque adeo in omni loco, idolorum templa posuerant, neque regibus, **965** neque ipsis sacerdotibus impietatem prohibentibus. Qua de causa : « Non erat, inquit, exquirens, neque reducens. » [7, 8] Ita absoluta accusatione, pastoribus pœnas minatur, aitque : Cum propter inertiam ac negligentiam a bestiis captæ fuerint oves meæ, neque ullum vestræ curæ aut providentiæ fructum perceperint (solam enim voluptatem propriam, et corporis vestri cultum curastis) :

θ, ι'. *Τούτου χάριν, ὦ ποιμένες* [67], *ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ καταπαύσω* [68] *αὐτοὺς τοῦ ποιμαίνειν* [69] *τὰ πρόβατά μου, καὶ* [70] *οὐ μὴ ποιμανοῦσιν αὐτὰ ἔτι οἱ ποιμένες· καὶ ἐξελοῦμαι τὰ πρόβατά μου ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ οὐκέτι ἔσται αὐτοῖς* [71] *εἰς κατάβρωμα.* Διὰ τούτων προεδήλωσε τῶν λόγων, καὶ τῆς βασιλείας τῆς τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης τὴν παῦ-

D Vers. 9, 10. *Propterea, o pastores, audite verbum Domini : Hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum, et desistere faciam eos pascere oves meas, neque pascent eas amplius pastores, et liberabo oves meas de ore ipsorum, et non amplius erunt eis in devorationem.* Per hæc verba præsignificavit et regni Judæorum et sacerdotii finem. Liberabo enim oves meas, inquit, a mala istorum cura, qui nulla eas unquam providentia gubernarunt, sed tantum eas

VARIÆ LECTIONES.

[57] **A** ἐζητήσατε. [58] τό. B præm. καί. In Hebr. des. ista, τὸ — μόχθῳ. [59] καὶ — παιγνίῳ. Des. in A. [60] **B** προσηνέγκατε. [61] Διὰ — πρόβ. μου. A Καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου, διὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας. [62] **A** ἐγενήθη. B ἐγένοντο. [63] B τοῦτον. [64] καὶ ἐπλ. Des. in A. [65] τὰ πρ. μου. Des. in A. [66] **A** ὁ ἀποστρέφων. Ita quoque post pauca apud Nostrum leg. [67] A ἀντὶ τούτου ποιμένες. [68] κατ. A ἀποστρέψω. [69] ποιμ. A præm. μή. [70] καὶ — ἔτι. A καὶ οὐ βοσκήσουσιν ἔτι. [71] A οὐκ ἔσονται αὐτοῖς ἔτι.

Digitized by Google

comedere perseverarunt. Deinde per Dominum ac Salvatorem nostrum salutem pollicetur.

A λαν. Ἐλευθερώσω γάρ, φησί, τὰ πρόβατά μου τῆς κακῆς τούτων ἐπιστασίας, οἳ προνοίας μὲν οὐδεμιᾶς ἠξίωσαν αὐτὰ πώποτε, μόνον δὲ κατεσθίοντες αὐτὰ διετέλουν. Εἶτα διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπισχνεῖται σωτηρίαν.

Vers. 11, 12. *Quia hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego requiram oves meas, et visitabo eas; sicut visitat pastor gregem suum interdiu, quando fuerit caligo et nubes in medio ovium ipsius separatarum, ita requiram oves meas, et eruam eas ex omni loco, ubi dispersæ fuerunt die nubis et* **966** *caliginis.* — *Nubem* hic et *caliginem* inscitiæ tenebras appellavit, quæ per orbem terrarum, antequam Deus et Salvator noster homo fieret, diffusæ erant. Dicit igitur : Instar diligentis pastoris, suarum ovium maximam curam habentis, cum imminentem nebulam conspexerit, quæ lupis ac furibus * securitatem præbet, ego quoque curam ovium mearum geram, easque dissipatas cogam, et dispersas unum ovile efficiam. Talis est ex Judæis et gentibus coacta Ecclesia. Deinde duplicat prophetiam. Quod enim sub oculos cadit, solis convenit Judæis : quod autem quasi mysterium occultum est, omnibus hominibus ; typus præsertim cum sint rerum nostrarum, quæ Judæis accidere. Cum illorum enim ab exsilio revocatione, et a captivitate liberatione, noster quoque a diabolo ad Deum reditus, et a tyrannica illa servitute in libertatem vindicatio consentit.

ια', ιϐ'. *Διότι τάδε λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐπισκέψομαι αὐτά. Ὥσπερ ἐπισκέπτεται ὁ ποιμὴν* [72] *τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ὅταν ᾖ* [73] *γνόφος καὶ νεφέλη ἐν μέσῳ προβάτων αὐτοῦ διακεχωρισμένων· οὕτως ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου, καὶ ῥύσομαι* [74] *αὐτὰ ἐκ* [75] *παντὸς τόπου, οὗ διεσπάρησαν ἐκεῖ ἐν ἡμέρᾳ νεφέλης καὶ γνόφου.* — *Νεφέλην* δὲ καὶ *γνόφον* ἐνταῦθα τὸν τῆς ἀγνοίας ἐκάλεσε ζόφον, ὃς κατὰ τῆς οἰκουμένης ἐκέχυτο πρὸ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως. Λέγει τοίνυν, ὅτι Δίκην ποιμένος ἐπιμελοῦς πλείονα μάλιστα πρόνοιαν ποιουμένου τῶν οἰκείων προβάτων, ὅταν ἐπικειμένην ὁμίχλην θεάσηται, ἥτις ἄδειαν καὶ λύκοις παρέχει, καὶ κλέπταις, φροντιῶ κἀγὼ τῶν ἐμαυτοῦ προβάτων, καὶ συνάξω αὐτὰ διασκορπισθέντα, καὶ τὰ κεχωρισμένα μίαν ποίμνην ποιήσω· τοιαύτη δέ ἐστιν ἡ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἐθνῶν συναχθεῖσα Ἐκκλησία. Εἶτα διπλῆν ποιεῖται τὴν προφητείαν. Τὸ μὲν γὰρ φαινόμενον αὐτοῖς μόνοις Ἰουδαίοις ἁρμόττει· τὸ δὲ μυστικόν τε καὶ κεκρυμμένον, πᾶσιν ἀνθρώποις, ἄλλως τε καὶ [76] τύπος τῶν ἡμετέρων τὰ εἰς Ἰουδαίους γεγενημένα· συμβαίνει γὰρ τῇ ἐκείνων ἀνακλήσει, καὶ τῇ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγῇ, καὶ ἡ ἡμετέρα ἀπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς Θεὸν ἐπάνοδος, καὶ τῆς τυραννικῆς ἐκείνης δουλείας ἡ ἐλευθερία.

Vers. 13, 14. *Et educam eos de gentibus, et congregabo eos de regionibus, et introducam eos in terram ipsorum, et pascam eos in montibus Israelis, et in vallibus, et in omni habitatione terræ. In pascuo bono pascam eos.* Atqui bona lex, et mandatum, secundum Apostolum [v], sanctum, et justum, et bonum : sed aliud ipsis pabulum promittit, nam legalem pastum habebant. Quænam autem hæc ultra legalem bona pascua ? anne perspicuum est, divinorum Evangeliorum hic innui doctrinam, quam **967** depascentes oves Dei nutriuntur, et pinguescunt, et salutem consequuntur ? Quod apertius declarans : « In monte, inquit, excelso Israelis erit decor ipsarum. » Atqui mentionem fecit multorum montium, et vallium : attamen montem quemdam excelsum præcipue commemorat, in quo prædicit eorum qui pascantur, decorem futurum. Hujus item montis beatus David meminit, cum dicit [x] : « Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis. » Deinde Israelitis montibus huic ipsi monti invidentibus ait : « Cur suspicamini

ιγ', ιδ'. *Καὶ ἐξάξω αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ συνάξω αὐτοὺς ἀπὸ* [77] *τῶν χωρῶν, καὶ εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν αὐτῶν* [78], *καὶ πόιμανῶ αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ὀρέων Ἰσραὴλ* [79], *καὶ ἐν ταῖς φάραγξι, καὶ ἐν πάσῃ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Ἐν νομῇ ἀγαθῇ βοσκήσω αὐτούς.* Καὶ μὴν ἀγαθὸς [80] ὁ νόμος, καὶ ἡ ἐντολὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή, ἀλλ' ἑτέραν αὐτοῖς ὑπισχνεῖται νομήν· τὴν γὰρ νομικὴν εἶχον. Τίς δὲ αὕτη ἡ ὑπὲρ τὴν νομικὴν ἀγαθὴ νομή ; ἦ δῆλον ὡς τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων διδασκαλίαν αἰνίττεται, ἐν ᾗ νεμόμενα τοῦ Θεοῦ τὰ πρόβατα τρέφεται καὶ πιαίνεται, καὶ τῆς σωτηρίας ἀπολαύει ; Καὶ τοῦτο σαφέστερον δηλῶν· « Ἐν τῷ ὄρει, φησί, τῷ ὑψηλῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἔσται εὐπρέπεια αὐτῶν [81]. » Καὶ μὴν ἐμνημόνευσεν ὀρέων πολλῶν, καὶ φαράγγων, καὶ [82] διαφερόντως ὄρους τινὸς ὑψηλοῦ μνημονεύει, ἐν ᾧ προλέγει τῶν βοσκομένων τὴν ἐσομένην εὐπρέπειαν. Τούτου τοῦ ὄρους καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ [83] μέμνηται, λέγων· « Ὄρος τοῦ Θεοῦ ὄρος πίον, ὄρος

[v] Rom. VII, 12. [x] Psal. LXVII, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[72] A ζητεῖ ποιμήν. [73] ὅταν ᾖ. A πλάνης. [74] ῥύσ. A ἀπελάσω. [75] ἐκ. A ἀπό. [76] καί. B præm. δέ. [77] ἀπὸ — εἰσάξω αὐτ. Des. in A. [78] αὐτῶν. A addit, καὶ βοσκήσω αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν αὐτῶν. [79] A βοσκήσω αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ Ἰσραήλ. [80] ἀγαθ. Loco cit. est ἅγιος. [81] ἔσται εὐπρέπεια αὐτῶν. Des. in A. [82] καί. B. ἀλλά. [83] Δαϐ. In B ponitur post μέμνηται.

Digitized by Google

τετυρωμένον, ὄρος πῖον. » Εἶτα τοῖς Ἰσραηλιτικοῖς ὄρεσι τούτῳ τῷ ὄρει διαφθονουμένοις φησίν· « Ἵνατί ὑπολαμβάνετε ὄρη τετυρωμένα; Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Μάτην, φησὶ, ζηλοτυπεῖτε τοῦτο τὸ ὄρος, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ κατασκηνοῦν ὁ Θεὸς εὐδόκησεν· εἰς τέλος γὰρ τοῦτο ποιήσει. Οὕτω δὲ νοεῖν ἡμᾶς ἐδίδαξαν[84] οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταί· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰρηκώς· Ἵνατί[85] ἐρίζετε ὄρη τετυρωμένα; ὁ δὲ Θεοδοτίων· Ἵνατί δικάζεσθε περὶ τούτου τοῦ ὄρους; καὶ Ἡσαΐας βοᾷ, καὶ Μιχαίας ὡσαύτως· « Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος Κυρίου ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων, καὶ ἥξουσιν ἐπ' αὐτὸν[86] πάντα τὰ ἔθνη, » καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· « Οὐ δύναται, φησὶ, πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. » Τὸ ὑψηλὸν τοίνυν καὶ περιφανὲς τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ὄρος κάνταῦθα ὠνόμασεν, ἐν ᾧ γενήσεσθαι τὴν τῶν προβάτων εὐπρέπειαν ἐπηγγείλατο. Εἶτα ἐπάγει· « Καὶ ἔσονται αἱ μάνδραι αὐτῶν ἐκεῖ. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀντικρὺς ἡμῖν, ἀλλ' οὐκ Ἰουδαίοις ἁρμόττει· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μίαν ἔσχον μάνδραν, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναόν· ἡμεῖς δὲ ἀριθμῶν κρείττους κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας.

Καὶ κοιμηθήσονται, καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ[87] *καὶ ἐν τρυφῇ*[88] *ἀγαθῇ καὶ ἐν νομῇ πίονι βοσκηθήσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων Ἰσραήλ.* (ιε'.) *Καὶ ἐγὼ ποιμανῶ*[89] *τὰ πρόβατά μου.* — *Τρυφὴν ἀγαθὴν καὶ πίονα* τὰ θεῖα λόγια προσαγορεύει· « Κατατρύφησον γάρ, φησὶ, τοῦ Κυρίου, καὶ δώῃ σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου· *ὄρη* δὲ *Ἰσραὴλ* τὰς προφητικὰς βίβλους, ἐφ' ὧν πάλιν νεμόμεθα, ἐπίβασίν τινα δι' ἐκείνων εἰς τὸ μέγιστον ἔχοντες ὄρος· διὰ γὰρ τῶν προφητικῶν θεσπισμάτων ἐπὶ τὴν εὐαγγελικὴν ποδηγούμεθα διδασκαλίαν ὑπ' ἐκείνων μαρτυρουμένην· ἔχομεν δὲ ποιμένα αὐτὸν τὸν Δεσπότην καὶ Κύριον βοῶντα· « Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα προαγορεύων ἔφη· « Καὶ ἐγὼ ποιμανῶ τὰ πρόβατά μου. Καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω αὐτά, καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος. » Ὑπ' αὐτοῦ γὰρ ποιμαινόμενοι, καὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας οἷον ἐπί τινος χλόης διαναπαυόμενοι, ἐπιγιγνώσκομεν αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν.

ις'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητήσω*[90]*, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω·* ὡς Παῦλον, καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖνον· « Καὶ τὸ συντετριμμένον καταδήσω· » ὡς τὸν τελώνην, καὶ τὴν πόρνην, καὶ τὸν λῃστὴν, καὶ τοὺς κατ' ἐκείνους· « Καὶ τὸ ἠσθενηκὸς[91] ἐνισχύσω· » ὡς τὸν Πέτρον ἀρνησάμενον· « Καὶ τὸ πῖον καὶ[92] ἰσχυρὸν φυλάξω· » ὡς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, καὶ τοὺς τὸν ὅμοιον ἐκείνοις ἐλομένους βίον· « Καὶ ποιμανῶ[93]

montes coagulati? mons in quo beneplacitum est Deo habitare, etenim Dominus habitabit in eo in perpetuum [y]. » Frustra, inquit, huic monti invidetis, siquidem in ipso habitare vult Deus, quod perpetuo faciet. Atque ita nos intelligere alii interpretes docuerunt. Aquila quidem, cum dixit : « Cur contenditis montes coagulati? » Theodotion vero : « Cur litigatis de hoc monte? » Isaias quoque exclamat, et Michæas itidem : « Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Domini in summis montium, et venient ad eum omnes gentes [z], » et quæ sequuntur. Et Dominus in sacris Evangeliis : « Non potest, inquit, civitas abscondi super montem posita [a]. » Excelsum igitur et conspicuum evangelicæ doctrinæ montem hic quoque nominavit, in quo futurum ovium decorem pollicitus est. Tum subjicit : « Et erunt ovilia eorum ibi. » Et hoc aperte nobis, non autem Judæis **968** convenit : illi enim unum ovile, quod fuit Hierosolymis templum, habuerunt, nos autem innumerabiles per totum orbem terrarum ecclesias.

Vers. 15. *Et dormient, et requiescent ibi, et in deliciis bonis et in pastu pingui pascentur in montibus Israelis. Et ego pascam oves meas. — Delicias bonas et pingues* divina nuncupat oracula : « Delectare enim in Domino, inquit, et det tibi petitiones cordis tui [b]; » *montes* autem *Israelis* propheticos libros vocat, in quibus rursus pascimur, accessum quemdam per illos ad maximum montem habentes. Per prophetica enim oracula ad evangelicam ducimur doctrinam, quam illa testantur; habemus autem pastorem ipsum herum ac Dominum exclamantem : « Ego sum pastor bonus. » Idem quoque hoc loco prædicens, « Et ego, inquit, pascam oves meas. Et ego requiescere faciam eas, et cognoscent me esse Dominum. » Ab ipso enim pasti, et in ejus doctrina veluti in quadam herba requiescentes, ipsum esse Dominum agnoscimus.

Vers. 16. *Hæc dicit Adonai Dominus : Quod perierat requiram, et errans reducam*, ut Paulum, quique ejus similes erant; « et contritum colligabo » ut publicanum, et meretricem, et latronem, et similes illorum; « Et quod infirmum fuerat, corroborabo, » ut Petrum qui negavit; « et pingue et validum custodiam, » ut sanctos apostolos, et eos qui sibi illorum vitam ad imitandum **969** delegere; « Et pascam eas cum judicio, » bona sub-

[y] Psal. LXVII, 17. [z] Isa. II, 2; Mich. IV, 1. [a] Matth. V, 14. [b] Psal. XXXVI, 4. [c] Joan. X, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[84] ἐδ. In B ponitur post ἄλλοι. [85] ἵνατί — τετυρ. Aliter supra, tom. I, pag. 1064. [86] Edit. prior hab. αὐτῷ. [87] ἐκεῖ. In A ponitur ante ἀναπαύσ. [88] B τροφῇ. [89] A ἐγὼ βοσκήσω. [90] A ζητήσω. [91] ἠσθ. A ἐκλεῖπον. [92] πῖον καί. Des. in A. [93] A βοσκήσω.

Digitized by Google

ministrans, et cum opus fuerit, erudiens. Ita absoluta contra improbos pastores oratione, et futuræ suæ diligentiæ prædictione, ad oves transfert orationem, docetque pastorum ineptam agendi rationem nullam ovibus relinquere defensionem. Etenim oves ratione præditæ vim discernendi habent, possuntque et mala fugere, et bona sectari. Idcirco,

Vers. 17. *Et vos oves meæ*, inquit, *hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego judico inter ovem et ovem, arietes et hircos.* Sicut pastores enim, inquit, et oves « judico, ita etiam ovium judex ero, et peccantes puniam.

Vers. 18, 19. *Et nonne satis vobis erat, quod bonum pastum depasceretis, et reliquias pastus vestri conculcaretis pedibus vestris, et consistentem aquam biberetis, et reliquum pedibus vestris turbaretis ? Et oves meæ conculcationes pedum vestrorum pascebant, et aquam pedibus vestris turbatam bibebant ?* Contra locupletes hæc dirigitur oratio, qui divitiis ad lasciviam abutebantur, neque id solum quod sibi usui esset ex ipsis percipiebant, sed etiam ultra eorum, quibus opus haberent, fines egrediebantur. Quod in præsenti quoque ab aliquibus fieri videmus. Testatur etiam Lazari parabola, quæ divitem illum ostendit ne de micis quidem e mensa cadentibus **970** pauperi quidquam dedisse [d]. Illud vero, « Conculcabatis reliquias pedibus, » per translationem tanquam de ovibus dictum est herbam comedentibus, reliquam conculcantibus, et primo aquam bibentibus, deinde pedibus suis eam turbantibus.

Vers. 20. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego ad vos, et judicabo inter ovem fortem et inter ovem imbecillem.* Deinde validarum audaciam narrat.

Vers. 21, 22. *Quia lateribus ac humeris vestris impellebatis, et cornibus vestris ventilabatis, omnesque deficientes affligebatis, quoad expulistis ipsas foras, et dispersæ sunt oves meæ omni pertranseunti. Et salvabo oves meas, et non amplius erunt in prædam.* Omnia hæc ut de ovibus dixit, humeros scilicet et cornua et latera ; et his omnibus eorum, qui in imperio constituti essent, injustam potentiam redarguit : attamen ovibus securitatem pollicetur. « Et judicabo inter ovem et ovem, et inter arietem et arietem. » Judicabo, inquit, neque negligam eos qui injuria affecti fuerint, sed ab iis qui læserint

[d] Luc. xvi, 16 sqq.

A αὐτὰ μετὰ κρίσεως[95] · » χορηγῶν τὰ ἀγαθὰ, καὶ παιδεύων ἡνίκα δεῖ. Οὕτως συμπεράνας τόν τε κατὰ τῶν κακῶν ποιμένων λόγον, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ γενησομένης ἐπιμελείας τὴν πρόῤῥησιν, ἐπὶ τὰ πρόβατα μεταφέρει τὸν λόγον, διδάσκων, ὡς ἡ τῶν ποιμένων ἀτοπία τοῖς προβάτοις ἀπολογίαν οὐ δίδωσι· λογικὰ γὰρ τὰ[98] πρόβατα, καὶ διάκρισιν ἔχοντα, καὶ τά τε κακὰ φυγεῖν, καὶ προελέσθαι τὰ ἀγαθὰ δυνάμενα. Διό φησι·

ιζ'. *Καὶ ὑμεῖς πρόβατά μου*[96], *τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ*[97] *ἀναμέσον προβάτου*[98] *καὶ προβάτου, κριῶν καὶ τράγων*[99]. Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, ποιμέσι καὶ προβάτοις δικάζω, οὕτω καὶ τῶν προβάτων ἔσομαι κριτὴς, καὶ τοὺς ἀδικοῦντας κολάσω.

B ιη', ιθ'. *Καὶ οὐχ ἱκανὸν ὑμῖν, ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμεσθε, καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς νομῆς ὑμῶν*[1] *κατεπατεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ ἐπίνετε, καὶ τὸ κατάλοιπον*[2] *ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν ἐταράσσετε; Καὶ τὰ πρόβατά μου καὶ τὰ κατατατήματα*[3] *τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐνέμοντο*[4], *καὶ τὸ τεταραγμένον ὕδωρ ὑπὸ*[5] *τῶν ποδῶν ὑμῶν ἔπινον*[6] ; Πρὸς τοὺς εὐπόρους ὁ λόγος εἰς ἀσωτίαν κατακεχρημένους τῷ πλούτῳ, καὶ μὴ μόνον τὴν χρείαν ἐξ αὐτοῦ καρπουμένους, ἀλλὰ καὶ τὰ πέρα τῆς χρείας· καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπ' ἐνίων γιγνόμενον. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ τοῦ Λαζάρου παραβολὴ, δείξασα τὸν πλούσιον ἐκεῖνον μηδὲ τῶν ἐκπιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης ψιχίων μεταδεδωκότα τῷ πένητι. Τὸ δὲ « Κατεπατεῖτε τὰ κατάλοιπα τοῖς ποσὶ, » τροπικῶς ὡς ἐπὶ προβάτων ἐῤῥέθη, ἐσθιόντων τὴν πόαν, καὶ τὴν λοιπὴν πατούντων, καὶ πρῶτον τὸ ὕδωρ πινόντων, εἶτα τοῖς ποσὶν αὐτῶν[9] καταθολούντων.

C κ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς*[10] *ὑμᾶς, καὶ κρινῶ ἀναμέσον προβάτου ἰσχυροῦ καὶ ἀναμέσον προβάτου*[11] *ἀσθενοῦς.* Εἶτα λέγει τῶν ἰσχυρῶν τὴν θρασύτητα.

D κα'. *Ἐπειδὴ*[12] *ταῖς πλευραῖς ὑμῶν*[13], *καὶ τοῖς ὤμοις ὑμῶν διωθεῖσθε, καὶ τοῖς κέρασιν ὑμῶν ἐκερατίζετε, πάντα δὲ τὰ ἐκλελειπότα*[14] *ἐξεθλίβετε, ἕως*[15] *οὗ ἐξώσατε αὐτὰ ἔξω, καὶ*[16] *διεσπάρη τὰ πρόβατά μου παντὶ παραπορευομένῳ*[17]. *Καὶ σώσω τὰ πρόβατά μου, καὶ οὐκέτι ἔσται εἰς προνομήν.* Πάντα ὡς ἐπὶ προβάτων εἴρηκεν, ὤμους[18], καὶ κέρατα, καὶ πλευράς· διὰ πάντων δὲ τῶν ἐν δυνάμει τὴν ἄδικον δυναστείαν διήλεγξεν· ὑπισχνεῖται δὲ ὅμως ἀσφάλειαν τοῖς προβάτοις. « Καὶ κρινῶ ἀναμέσον προβάτου[18] καὶ προβάτου, καὶ ἀναμέσον κριοῦ πρὸς κριόν. » Δικάσω, φησὶ, καὶ οὐ πε-

VARIÆ LECTIONES.

[95] A κρίματος. [96] τά. B præm. καί. [96] μου. Des. in A. [97] A διακρινῶ. [98] προβ. Supra, pag. 193, erat ποιμένος. [99] Editio prior habebat κριὸν καὶ τράγον. [1] ὑμ. Des. in A. [2] A λοιπόν, omisso ἐν. [3] καὶ τά. Des. in B, sed in A des. tantum καί. [4] A πατήματα. [5] B ἐνέμετο. [6] ὑπό. Ita A et B. Editio prior habebat ἀπό. [7] B ἔπινεν. [8] B καταπατεῖτε. [9] B αὐτό. [10] πρὸς — κρινῶ. A διακρινῶ. [11] ἰσχυροῦ καὶ ἀναμέσον προβάτου. Ex A et B suppl. [12] A Ἐπί. [13] ὑμῶν. Des. in A. [14] A πᾶν τὸ ἐκλεῖπον, omisso ἐξεθλίβετε. [15] ἕως — παραπορ. Des. in A. [16] καὶ — παραπορ. Des. in Hebr. [17] καὶ οὐκ. ἔστ. A καὶ οὐ μὴ ὦσιν ἔτι. [18] ὤμ. B præm. καί.

Digitized by Google

ριάζομαι ἀδικουμένους, ἀλλὰ δίκας τοὺς ἀδικοῦντας πράξομαι. Εἶτα τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας ἡ ὑπόσχεσις.

κγ'. *Καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα, ὃς* [20] *ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαβίδ, αὐτὸς* [21] *ποιμανεῖ αὐτούς, καὶ* [22] *αὐτὸς ἀναπαύσει αὐτούς, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμήν.* Ἄνω εἰρηκὼς, « Ἐγὼ ποιμανῶ, » ἐνταῦθα τὸν Δαβὶδ αὐτῶν ἔσεσθαι ποιμένα λέγει, ὃν καὶ δοῦλον προσαγορεύει· τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ἢ δῆλον, ὡς ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα γενόμενος; Διὸ καὶ δοῦλος, ὡς ἄνθρωπος· καὶ τοῦτο δὲ κατὰ τὴν φύσιν, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν· εἰ γὰρ οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες οὐ δοῦλοι, ἀλλ' υἱοὶ, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς, δι' ὃν οἱ δοῦλοι τῆς ἐλευθερίας ἀπήλαυσαν, οὐ δοῦλος, ἀλλ' υἱός. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. » Καὶ Ἡσαΐας δὲ ἐκ προσώπου αὐτοῦ βοᾷ λέγων· « Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑαυτῷ συναγαγεῖν τὸν Ἰακὼβ· καὶ Ἰσραὴλ συναχθήσεται πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Καὶ τό [23]· « Ἰακὼβ δὲ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. » Παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, « Ὁ δοῦλός μου » κεῖται. Ταύτην δὲ τὴν μαρτυρίαν καὶ ὁ θεῖος εὐαγγελιστὴς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἔλαβε Ἰησοῦν. Δοῦλος τοίνυν κέκληται, ὡς ἄνθρωπος, καὶ τοῦτο δὲ, ὡς ἔφην, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν· δούλου γὰρ ἔλαβε μορφήν. Περὶ δὲ τοῦ [24] ἕνα εἶναι τὸν τῶν προβάτων ποιμένα καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἔφη· « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. » Εἶτα ἐπάγει·

κδ'. *Καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν* [25], *καὶ ὁ δοῦλός μου* [26] *Δαβὶδ ἄρχων* [27] *ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Καὶ τὸ ἀψευδὲς τῶν εἰρημένων τοῖς ἐπαγομένοις δείκνυσιν. « Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα. » Ἀρκεῖ γὰρ εἰς βεβαίωσιν τῶν λόγων ἡ τοῦ εἰρηκότος ἀξία.

κε'. *Καὶ διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης.* Τούτου ὁ Παῦλος ἑρμηνευτής· βοᾷ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ· « Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας. » Τοῦτο δὲ καὶ ἄνω ἔφη· « Καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα. » Εἷς γὰρ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν καὶ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας ποιμαίνει. « Καὶ ἀφανιῶ θηρία πονηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς. » Καὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων τὰ στίφη, καὶ τοὺς θηριωδίαν νοσοῦντας ἀνθρώπους, τοὺς μὲν μετα-

exigam pœnas. Deinde communis omnium salutis pollicitatio sequitur.

VERS. 23. *Et suscitabo super eos pastorem unum, qui pascet eos, servum meum David; ipse pascet eos, et ipse requiescere faciet eos, et erit eorum pastor.* Cum supra dixerit, « Ego pascam, » hic Davidem illorum pastorem ait fore, quem etiam *servum* appellat. **971** Quis autem hic est? anne perspicuum, eum esse Dominum Christum, ex semine Davidis secundum carnem natum? et propterea tanquam homo ipse servus est, idque secundum naturam, non secundum dignitatem: si enim, qui in ipsum credidere, non servi, sed filii, multo magis ipse, per quem servi in libertatem vindicati sunt, non servus est, sed filius. Quod item beatus Paulus asserit, dicens: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum formam servi accipiens [e]. » Et Isaias ex persona ipsius exclamat: « Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi, ut congregarem Jacobum, et Israel congregabitur ad eum: Ecce constitui te testamentum generis, lucem gentium, ut sis saluti usque ad extremum terræ [f]. » Et: « Jacob autem puer meus, assumam eum [g]. » Apud Hebræum ponitur, *servus meus*; atque hoc testimonium etiam divus evangelista [h] retulit ad Dominum nostrum Jesum. *Servus* igitur vocatus est ut homo, et hoc, sicut dixi, non secundum dignitatem, sed secundum naturam: servi enim formam assumpsit. *Unum* vero esse pastorem ovium Dominus item in Evangeliis dixit: « Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor [i]. » Deinde subjicit:

VERS. 24. *Et ego Dominus ero ipsis Deus, et servus meus David princeps in medio ipsorum.* Et ea quæ dicta sunt, a mendacio libera esse ostendit iis quæ sequuntur. « Ego Dominus locutus sum. » Satis est enim ad confirmanda **972** verba illius qui ea dixit auctoritas.

VERS. 25. *Et disponam Davidi testamentum pacis.* Hujus rei Paulus interpres est, cum de Christo exclamat: « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvit [j]. » Hoc itidem supra dixit: « Et suscitabo super eos pastorem unum. » Unus enim tum eos qui ex gentibus, tum qui ex Judæis credidere, pascit. « Et delebo bestias malas de terra. » Et malorum dæmonum cœtus, et feritatis morbo laborantes homines, partim de sententia deductos, et ad rationem redactos, ac

[e] Philipp. II, 6, 7. [f] Isa. XLIX, 5, 6. [g] Isa. XLII, 1. [h] Matth. XII, 18. [i] Joan. X, 16. [j] Ephes. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[20] ὅς. A καί. [21] αὐτὸς — ἀναπαύσει αὐτούς. Des. in A. [22] καὶ — αὐτούς. Gemina interpretatio. [23] τό. Ex B suppl. [24] τοῦ. Ita B editio prior habebat τό. [25] εἰς Θεόν. A Θεός. [26] ὁ δοῦλ. μου. Des. in A [27] ἄρχων. Supra, tom. I, pag. 716, ὁ βασιλεύς.

Digitized by Google

penitus ne bestiæ essent liberatos, partim vero morte consumptos. « Et habitabunt in deserto confidentes, et dormient in silvis. » Utrumque fructuum expers : dicit autem, fore ut solitudinem gentium obtineant, et earum terram colant, et in silva Judæorum quietem et curationem consequantur. [k] Et supra item, cum vellet Hierosolymæ sterilitatem ostendere : « Vaticinare, inquit, fili hominis, super saltum Nageb. » Indicat autem, ut jam diximus, austrum.

A βαλλομένους, καὶ λογικοὺς γινομένους [28], καὶ τοῦ εἶναι θηρία παντελῶς ἀπαλλαττομένους, τοὺς δὲ τῷ θανάτῳ παυομένους. « Καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιθότες [29], καὶ ὑπνώσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. » Ἀμφότερα ἄκαρπα· λέγει δὲ, ὅτι καὶ τὴν ἔρημον τῶν ἐθνῶν καθέξουσί τε καὶ γεωργήσουσι, καὶ ἐν τῷ δρυμῷ τῶν Ἰουδαίων ἀνάπαυσιν ἕξουσι, καὶ θεραπείαν. Καὶ ἄνω δὲ τὴν ἀκαρπίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ δεῖξαι θελήσας· « Προφήτευσον γὰρ, υἱὲ ἀνθρώπου, ἐπὶ τὸν δρυμὸν τὸν Ναγέβ· » δηλοῖ δὲ τὸν νότον, ὡς προειρήκαμεν.

Vers. 26. *Et dabo in circuitu montis mei benedictionem, et deducam pluviam vobis in tempore suo, pluviæ benedictionis erunt.* Tales enim sunt divinorum apostolorum doctrinæ, irrigationem benedictione plenam credentium animis afferentes. Et sæpe in divina Scriptura *pluviam* doctrinam vocari, testis est prophetа Isaias, qui ex persona Dei antiquæ vineæ minatur : « Non putabitur, neque fodietur, et nubibus mandabo ne depluant super **973** eam imbrem [l]. »

κς'. *Καὶ δώσω περικύκλῳ* [30] *τοῦ ὄρους μου εὐλογίαν* [31], *καὶ καταβιβάσω* [32] *τὸν ὑετὸν ὑμῖν ἐν* [33] *καιρῷ αὐτοῦ, ὑετοὶ εὐλογίας ἔσονται.* Τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν θείων ἀποστόλων διδάγματα, ἀρδείαν εὐλογίας μεστὴν προσφέροντα ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς. Ὅτι πολλάκις ἡ θεία Γραφὴ ὑετὸν τὴν διδασκαλίαν καλεῖ, μάρτυς ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῷ παλαιῷ ἀπειλῶν ἀμπελῶνι, ὅτι « Οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαφῇ· καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν ὑετόν. »

Vers. 27. *Et ligna in agro dabunt fructum suum, et terra dabit robur suum.* Nam et ii qui animo terreni sunt, id est ex gentibus profecti, et Judæi, instar arborum sterilium infecundi, ad fidem accedentes, et hujusmodi irrigatione fruentes, mihi præbebunt pietatis fructum. « Et habitabunt in terra sua in spe pacis. » Et non dixit *in pace*, sed *in spe pacis*. His enim, qui in ipsum credidere, Dominus dixit : « In mundo pressuram habetis, sed confidite, ego vici mundum [m]. » Et divus item Apostolus : « Spe enim salvi, inquit, facti sumus; spes autem quæ in oculos incurrit, non est spes; quod enim videt quis, quid etiam sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus [n]. » Et rursus : « Non solum autem (illa), sed et nos ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri [o]. » Deinde, quod omnium maximum lucrum est :

B

κζ'. *Καὶ τὰ ξύλα τὰ* [34] *ἐν τῷ ἀγρῷ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ ἡ γῆ δώσει τὴν ἰσχὺν* [35] *αὐτῆς.* Οἵ τε γὰρ γήϊνοι τὴν ψυχὴν, τουτέστιν οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν ὁρμώμενοι, καὶ οἱ δίκην ἀγρίων ξύλων ἄκαρποι Ἰουδαῖοι, τῇ πίστει προσιόντες, καὶ τῆς τοιαύτης ἀρδείας ἀπολαύοντες, δώσουσί μοι τὸν τῆς εὐσεβείας καρπόν. « Καὶ κατοικήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν ἐπ' [36] ἐλπίδι εἰρήνης. » Καὶ οὐκ εἶπεν *ἐν εἰρήνῃ*, ἀλλ' *ἐν ἐλπίδι εἰρήνης*· τούτοις [37] γὰρ εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχετε [38], ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Καὶ ὁ θεῖος δὲ Ἀπόστολός φησιν· « Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. » Καὶ πάλιν· « Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς [39] αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, ἐν ἑαυτοῖς [40] στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. » Εἶτα τὸ πάντων κερδαλεώτατον·

C

Et cognoscent me esse Dominum, cum contrivero ego catenas jugi eorum, et liberabo eos de manu eorum qui eos in servitutem redegerunt. (Vers. 28.) *Et non erunt amplius in prædam gentibus, et bestiæ terræ non amplius comedent eos.* Jam dixi duplicem esse prophetiam, et alteram Judæis, alteram omnibus hominibus convenire. Etenim Judæos a Babyloniorum captivitate vindicavit, et **974** nos omnes a diaboli tyrannide liberavit. *Catenas* autem *jugi*, servitutis necessitatem vocavit; *gentes* autem *et*

Καὶ γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, ἐν τῷ συντρίψαι με τοὺς κλοιοὺς τοῦ ζυγοῦ [41] *αὐτῶν, καὶ ἐξελοῦμαι αὐτοὺς ἐκ χειρὸς τῶν καταδουλωσαμένων αὐτούς.* (κη'.) *Καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι εἰς προνομὴν* [42] *τοῖς ἔθνεσι· καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς οὐκ ἔτι οὐ μὴ φάγῃ* [43] *αὐτούς.* Καὶ ἤδη ἔφην, ὅτι διπλῆ ἡ προφητεία· τὸ μὲν γὰρ αὐτοῖς Ἰουδαίοις, τὸ δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ἁρμόττει· καὶ γὰρ Ἰουδαίους ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίων ἠλευθέρωσεν αἰχμαλωσίας, καὶ πάντας ἡμᾶς τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπήλλαξε.

D

[k] Ezech. xx, 46. [l] Isa. v, 6. [m] Joan. xvi, 33. [n] Rom. viii, 24, 25. [o] Rom. viii, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[26] B γιγνομένους. [29] πεποιθ. Des. in A. [30] περ. A præm. αὐτοῖς. [31] εὐλογίαν. Des. in A. [32] καταβ. A δώσω. [33] ἐν—ἔσονται. A ὑετὸν εὐλογίας. [34] τὰ ἀγρῷ. A τοῦ πεδίου. [35] ἰσχ. *Hebr.* proventum. [36] A ἐν. Sicque post pauca etiam hoc loco leg. [37] I τοῖς. [38] ἔχετε. Rec. lectio loc. cit. est ἕξετε. [39] ἡμεῖς. Additur etiam infra, loc cit. apud Nostrum. [40] ἐν ἑαυτ. Loco cit. præmitti solet καὶ ἡμεῖς αὐτοί. [41] A τὸν ζυγὸν τοῦ κλοιοῦ. [42] A ἐν προνομῇ. [43] A φάγωσιν.

Digitized by Google

Κλοιοὺς δὲ *ζυγοῦ* τὴν τῆς δουλείας ἀνάγκην ἐκάλεσεν· *ἔθνη* δὲ καὶ *θηρία*, ἐπὶ μὲν Ἰουδαίων τοὺς θηριώδεις πολεμίους, ἐφ' ἡμῶν δὲ τὰ διάφορα τῶν δαιμόνων τάγματα, οἳ δίκην θηρίων ἀγρίων ἐπιᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Εἶτα καὶ τὸ ἄμαχον δείκνυσιν ὅπλον, τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα φημί. « Καὶ κατοικήσουσιν ἐπ' [44] ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν αὐτούς. » Ἀγαθὸν γὰρ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον· ὁ γὰρ ταύτην ἔχων τὴν ἐλπίδα βοᾷ· « Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς.

κβ'. *Καὶ ἀναστήσω αὐτοῖς φυτὸν εἰρήνης* [45] *εἰς ὄνομα* [46]. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας λέγει [47]· « Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν· « Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι, καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμή. » Τοῦτο ἑρμηνεύων ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐγώ εἰμι ἄμπελος [48] ἡ ἀληθινὴ [49], ὑμεῖς τὰ κλήματα. » Καὶ ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ᾀσμάτων εὑρίσκομεν τὴν νύμφην λέγουσαν· « Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ὁ ἀδελφιδοῦς [50] μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν φησίν· « Ἀναστήσω αὐτοῖς φυτὸν εἰρήνης εἰς ὄνομα· » τουτέστιν ὀνομαστότατον, ἔνδοξον, πολυθρύλλητον. Ἴσως δὲ καὶ ἕτερον ὁ λόγος αἰνίττεται, ὅτι ἐκ τοῦ φυτοῦ τὸ ὄνομα λήψονται· ἀπὸ γὰρ Χριστοῦ Χριστιανοὶ πάντες [51] οἱ εὐσεβεῖς· « Καὶ [52] οὐκέτι ἔσονται ὀλίγοι ἐν [53] ἀριθμῷ ἐν τῇ γῇ. » Τουτέστιν οἱ εὐσεβεῖς· ὀλίγοι γὰρ λίαν ἦσαν πρὸ τῆς Χριστοῦ [54] παρουσίας. « Καὶ οὐκ ἔτι ἔσονται λιμῷ ἀπολλύμενοι ἐπὶ τῆς γῆς. » Πάντες, φησὶ, πνευματικῆς ἀπολαύσονται τροφῆς· λιμὸν γὰρ ἐνταῦθα τοῦ λόγου τὴν στέρησιν ὀνομάζει, ὃν διὰ τῶν προφητῶν ἠπείλησεν ὁ Θεός· « Ἐπάξω γὰρ, φησὶν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » — « Καὶ οὐ μὴ ἐνέγκωσιν ἔτι ὀνειδισμὸν ἐθνῶν. » Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ἡμῖν καὶ Ἰουδαίοις ἁρμόττει· ἡμεῖς τε γὰρ εἰς πλῆθος αὐξηθέντες, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐμπλήσαντες, οὐκ ἔτι ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἀσεβείᾳ διαμεινάντων ὀνειδιζόμεθα, ἀλλὰ μᾶλλον διαῤῥηνούμεθα, καὶ ζηλοτυπούμεθα· καὶ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν Βαβυλῶνος [55] ἐπάνοδον, τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγέντες, τὸ οἰκεῖον ἀνεκτήσαντο φρόνημα.

λ'. *Καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν* [56], *καὶ αὐτοὶ λαός μου, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Ἀναγκαῖον μνημονεῦσαι τῶν τοῦ Ἀποστόλου ῥημάτων, ὅτι « Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἱερουσαλὴμ [57], οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραὰμ, πάντες τέκνα. » Προσθεῖναι δὲ

bestias, si ad Judæos hæc referamus, ferinos hostes, si ad nos ipsos, varias dæmonum legiones, qui instar ferarum agrestium, homines invadunt. Deinde etiam scutum ostendit inexpugnabile, spem, inquam, in ipsum. « Et habitabunt in' spe, et non erit qui terreat ipsos. » Melius est enim sperare in Domino, quam sperare in homine [p]; quia qui hanc spem habet, exclamat : « Omnes gentes circumdederunt me, et nomine Domini ultus sum eos. [q] »

Vers. 29. *Et suscitabo eis plantam pacis in nomen.* Hoc item Isaias prædicit : « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei, » et quæ sequuntur [r]. Et rursus : « Erit radix Jessæ, et qui consurgit ut princeps sit gentium : in ipso gentes sperabunt, et erit requies ejus honor [s] » Hoc interpretans Dominus dixit : « Ego sum vitis vera, vos palmites [t]. » Et in Canticis canticorum comperimus sponsam dicentem : « Sicut malum in lignis silvæ, sic nepos meus in medio filiorum [u]. » Igitur hic quoque, « Suscitabo eis, inquit, plantam pacis in nomen, » id est, nobilissimam, gloriosam, celeberrimam. Et fortasse aliud quoque innuit oratio, scilicet a planta eos nomen adepturos esse : a Christo enim omnes pii dicti Christiani. « Et non amplius **975** erunt pauci numero in terra. » Hoc est pii, qui admodum exigui fuerunt ante Christi adventum. « Et non amplius erunt fame pereuntes in terra. » Omni, inquit, spirituali fruentur alimento. Hic enim *famem* verbi indigentiam vocat, quam per prophetas minatus est Deus. « Inducam enim non famem panis, inquit, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini [v]. » — « Et non portabunt amplius opprobrium gentium. » Et hoc rursus tum nobis, tum Judæis convenit. Nos enim in multitudinem aucti, cum orbem terrarum compleverimus, non amplius ab iis, qui in impietate permanserunt, conviciis afficimur, imo potius nobis invidetur, et alii nos æmulantur : Judæi vero, post reditum e Babylone a captivitate liberati, suam existimationem receperunt.

Vers. 30. *Et cognoscent me esse Dominum Deum ipsorum, ipsos vero populum meum; domus Israelis, dicit Adonai Dominus.* Commodum fuerit verborum Apostoli meminisse, dicentis : « Non omnes qui ex Hierosolyma, ii Israel, neque quia sunt semen Abrahami, omnes filii [x]. « Ad quæ addere oportet

[p] Psal. cxvii, 8. [q] Psal. cxvii, 10. [r] Isa. ii, 1, 2. [s] ibid. 10. [t] Joan. xv, 5. [u] Cant. ii, 3. [v] Amos viii, 2. [x] Rom. ix, 6, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[44] A ἐν. [45] εἰρ. Des. in Hebr. [46] εἰς ὀν. Des. in A. [47] προφ. λέγ. B, προλέγει. [48] ἄμπ. B præm. ἡ. [49] ἡ ἀλ. Advers. 1, loc. cit. pertinet. [50] B ἀδελφιδός. [51] Χρ. πάντες. Ita B, sed inverso ordine Sirm. [52] καὶ — γῇ. Des. in Hebr. [53] ἐν. Ex A et B suppl. [54] Χρ. B præm. τοῦ. [55] Βαβ. B præm. ἀπό. [56] αὐτῶν. B add. μετ' αὐτῶν. [57] Ἱερουσ. Rec. lectio loc. cit. est Ἰσραήλ.

Digitized by Google

ea, quæ a divino Joanne Baptista Pharisæis fuere dicta : « Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamo[y]. » Ex quibus perspicuum est omnes illos qui credunt, et auctorem omnium rerum Deum per fidem, quantum a nobis fieri potest, vident, *Israel* nuncupari : hoc enim nomen ipsum indicat. Et illis quidem hoc accidit post reditum : nobis magis proprie veriusque **976** convenit prophetia, quando non figura nostra sunt, sed veritas.

A τούτοις προσήκει τοῦ θεσπεσίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τὰ πρὸς τοὺς Φαρισαίους εἰρημένα, ὅτι « Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. » Ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι πάντες οἱ πιστεύσαντες, καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν διὰ τῆς πίστεως ὁρῶντες, ὡς ἐδεῖν δυνατὸν, *Ἰσραὴλ* χρηματίζουσι· τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύει τὸ ὄνομα· καὶ ἐπ' ἐκείνων δὲ τοῦτο συνέβη μετὰ τὴν ἐπάνοδον, καὶ ἡμῖν κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον ἁρμόττει ἡ προφητεία, ὅσῳ[58] οὐ τύπος τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ ἀλήθεια.

Vers. 31. *Et vos oves meæ*, inquit, *et oves pascui mei*. Ostendensque non solum se cum Israele colloqui, sed cum omni humana natura, necessario apposuit : « Homines estis, et ego Dominus Deus vester, dicit Adonai Dominus. » Vos enim a feritate liberati convenientem hominum naturæ sensum adepti estis, ego autem ero Deus vester et Dominus, qui omni vos prudentia et cura complectar. Prophetia igitur talem habet sensum. Ego vero Judæos quidem usitato more desipere nihil novi arbitror : admiror autem esse ex nostris qui audeant omnia hæc de Zorobabele accipere, cum non intelligant, eorum quæ dicta sunt, plurima aperte iis esse contraria, quæ ab illo gesta sunt. Illud enim : « Disponam Davidi testamentum pacis, et exterminabo bestias malas de terra, et habitabunt in deserto confidentes, et dormient in saltibus; » et, « Habitabunt in spe, et non erit qui terreat eos, et suscitabo eis plantam pacis in nomen, et non amplius erunt pereuntes fame in terra, et non portabunt amplius opprobrium gentium, » historiæ, quæ de illo habetur, sunt omnino contraria. Ille enim e Babylone reversus, cum cœpisset sacrum Dei templum rursus ædificare, a finitimis gentibus prohibitus est operi finem imponere. Quare cum sex et quadraginta præteriissent anni, et secundum antiquam historiam, et secundum Evangeliorum testimonium, **977** solum templum recens factum est : post alios vero duo et octoginta annos urbs muros recepit, quos Neemias erexit altero et tricesimo Artaxerxis regni. Docetque nos Esdræ historia, tantum metum ædificantes invasisse, ut cogerentur arma gestantes ædificare, eodemque tempore et lapides afferre, et in hostes tela jaculari[z]. Quomodo igitur his conveniunt, « Non erit qui terreat eos; » vel, « Suscitabo eis plantam pacis; » vel, « Non erunt pauci numero? » Docet item nos rursus Esdras, multo labore Neemiam sacerdotibus persuasisse, ut desinentes in agris degere urbem incolerent[a]. Et alia discendi studiosis ex historia apponere, discrepantiamque percipere, facile est. Igitur aliqua illis conveniunt, plurima vero orbis terrarum saluti. Relictis itaque

λα'. *Καὶ ὑμεῖς πρόβατά μου*, φησὶ, *καὶ πρόβατα νομῆς μου*[59]. Καὶ δεικνὺς, ὅτι οὐ μόνον πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἀναγκαίως προστέθεικεν· « Ἄνθρωποί B ἐστε[60], καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Ὑμεῖς μὲν γὰρ τῆς θηριωδίας ἀπαλλαγέντες, τὸ προσῆκον τῶν ἀνθρώπων τῇ φύσει κτήσασθε φρόνημα· ἐγὼ δὲ ὑμῶν ἔσομαι Θεὸς καὶ Κύριος, πᾶσαν ὑμῶν πρόνοιαν καὶ κηδεμονίαν ποιούμενος. Ἡ μὲν οὖν προφητεία ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν Ἰουδαίους συνήθως ἀνοηταίνειν οὐδὲν ἡγοῦμαι καινὸν, θαυμάζω δὲ τῶν ἡμετέρων ἐνίους τολμῶντας ἅπαντα εἰς τὸν Ζοροβάβελ λαμβάνειν, καὶ μὴ συνιέντας, ὅτι τῶν εἰρημένων τὰ πλεῖστα ἀντικρύς ἐστιν ἐναντία τῶν ὑπ' ἐκείνου γεγενημένων· τὸ γάρ· « Διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἀφανιῶ θηρία πονηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιθότες, καὶ ὑπνώσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. » Καί· C « Κατοικήσουσιν ἐπ' ἐλπίδι, καὶ[61] οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν αὐτοὺς, καὶ ἀναστήσω αὐτοῖς φυτὸν εἰρήνης εἰς ὄνομα, καὶ οὐκ ἔτι ἔσονται ἀπολλύμενοι ἐν[62] λιμῷ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὐ μὴ ἐνέγκωσιν οὐκ ἔτι ὀνειδισμὸν ἐθνῶν· » παντελῶς ἐναντία τῇ περὶ ἐκείνου ἱστορίᾳ ὄντα τυγχάνει. Ἐκεῖνος γὰρ ἐκ τῆς Βαβυλῶνος ἐπανελθὼν, καὶ ἀνοικοδομεῖν ἀρξάμενος τὸν θεῖον νεὼν, ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων ἐθνῶν διεκωλύθη τέλος ἐπιθεῖναι τῷ ἔργῳ. Διὸ ἓξ καὶ τεσσαράκοντα διαδραμόντων ἐτῶν, καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν, καὶ κατὰ τὴν τῶν Εὐαγγελίων μαρτυρίαν, μόνος ὁ νεὼς ἐνεουργήθη· μετὰ δὲ ἄλλα δύο καὶ ὀγδοήκοντα ἔτη τοὺς περιβόλους ἡ πόλις ἀπέλαβε[63], Νεεμίου τούτους ἀναστήσαντος ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ D τριακοστῷ τῆς Ἀρταξέρξου βασιλείας. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἔσδρα συγγραφὴ, ὅτι τοσοῦτο δέος τοῖς οἰκοδομοῦσιν ἐπέκειτο, ὡς ἀναγκάζεσθαι σιδηροφοροῦντας οἰκοδομεῖν, καὶ κατὰ ταυτὸν τούς τε λίθους προσφέρειν, καὶ κατὰ τῶν πολεμίων ἀφίναι τὰ βέλη. Πῶς τοίνυν ἁρμόττει τοῖς τοιούτοις τὸ, « Οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν αὐτοὺς, » ἢ τὸ, « Ἀναστήσω αὐτοῖς φυτὸν εἰρήνης, » ἢ τὸ, « Οὐκ ἔσονται ὀλίγοι ἐν ἀριθμῷ; » Διδάσκει δὲ ἡμᾶς πάλιν ὁ Ἔσδρας,

[y] Matth. III, 9. [z] II Esdr. IV, 17. [a] II Esdr. XI, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[58] In B ascripta est lectio ὅσον. [59] νομ. μου. A. ποιμνίου ἐστέ. [60] ἄνθρωπ. ἐστε. Des. apud LXX. [61] καὶ — ἐκφ. αὐτ. Hæc deerant supra, vers. 27. [62] ἐν. Des. in B. et supra, vers. 29. [63] Β ἐπέλαβε.

Digitized by Google

ὅτι πόνῳ πολλῷ χρησάμενος ὁ Νεεμίας μόγις τοὺς Ἱερέας ἀνέπεισε τὴν ἐν τοῖς χωρίοις καταλιπεῖν δίαιταν καὶ τὴν πόλιν οἰκῆσαι· καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως ῥᾴδιον τοῖς φιλομαθέσι παραθεῖναι τῇ ἱστορίᾳ, καὶ τὴν διαφωνίαν καταμαθεῖν. Οὐκοῦν ἕνια μὲν ἐκείνοις ἁρμόττει, τὰ δὲ πλεῖστα τῇ τῆς οἰκουμένης σωτηρίᾳ. Καταλιπόντες τοίνυν Ἰουδαίους ληρεῖν, οἳ εἰς τὴν ψυχὴν μετέθεσαν τῶν[64] τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν τῆς οἰκείας μητρὸς, τῆς Λείας, φημὶ, τὴν ἀσθένειαν, καὶ βλέπειν οὐκ ἐθέλουσι τὴν ἀλήθειαν, τοὺς ὁμοπίστους παρακαλοῦμεν, πάντα[65] μὲν δοκιμάζειν, τὸ δὲ καλὸν κατέχειν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν σιτίων ποιεῖν εἰώθαμεν, τοῦ ἀηδοῦς τὸ ἡδὺ προτιμῶντες, καὶ μέντοι καὶ τοῦ ἡδέος τὸ[66] ἤδιον προαιρούμενοι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν θείων λογίων ποιεῖν· νοῦς[67] μὲν γάρ, ᾗ φησιν ὁ Ἰὼβ, ῥήματα διακρίνει, λάρυγξ δὲ σῖτα γεύεται, καὶ ἐν πολλῷ χρόνῳ σοφία εὑρίσκεται, ἐν δὲ μακρῷ καὶ πολλῷ[68] βίῳ ἐπιστήμη· ἀκριβὴς γὰρ ἡ πεῖρα διδάσκαλος, συνεργὸν λαβοῦσα τὴν ἄνωθεν ἀποκάλυψιν· ἧς ἀπολαύοντες[69], καὶ ὑπὸ τῆς αἴγλης αὐτῆς φωτιζόμενοι, οὔποτε[70] τῆς ἀληθείας διαμάρτοιμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Judæorum nugis, qui ad animam transtulerunt corporis oculorum matris suæ, Leæ inquam, imbecillitatem, neque veritatem volunt inspicere, eos qui nobiscum fideles sunt adhortamur, « ut omnia probent, et quod bonum est, » secundum divum Apostolum[b], « teneant, » et quod ratione ciborum facere consuevimus, ei quod injucundum est, jucundum anteponentes, et tamen etiam jucundo jucundius præferentes, hoc etiam in divinis oraculis faciant. Mens enim, sicut Jobus ait[c], verba discernit, guttur autem **978** cibos gustat, et in multo tempore sapientia invenitur, in longa autem et multa vita, scientia. Accurata enim experientia magistra est, superne adepta adjutricem revelationem : quam consecuti, et illius splendore B illustrati, nunquam a veritate aberrabimus, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri gloria cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[b] 1 Thess. v, 21. [c] Job. xii, 11, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[64] τῶν — ὀφθαλμ. Ita ex B emendata est lectio Sirm. τὸν — ὀφθαλμόν. [65] B πάντας. [66] τοῦ ἡδ. τό. Ita B., sed editio prior habebat τὸ ἡδέος τοῦ. [67] νοῦς. Alii loc. cit. legunt οὖς. [68] καὶ πολλῷ. Ex B suppl. [69] B ἀπολαβόντες. [70] B μήποτε.

ΤΟΜΟΣ ΙΔ'.

LIBER DECIMUS QUARTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

C

α'-δ'. *Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρός με λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, ἐπίστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἐπ' ὄρους Σηείρ, καὶ προφήτευσον ἐπ' αὐτό, καὶ εἰπὲ αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, ὄρος Σηείρ, καὶ ἐκτενῶ*[71] *τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ δώσω σε ἔρημον, καὶ ἐρημωθήσῃ. Καὶ ἐν*[72] *ταῖς πόλεσί σου ἐρημίαν ποιήσω, καὶ σὺ εἰς ἔρημον*[73] *ἔσῃ, καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Τὸ *Σηείρ* ὄρος τῆς Ἰδουμαίας ἐστὶν, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν· οἱ δὲ *Ἰδουμαῖοι* ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος κατάγοντες, ἀπεχθῶς λίαν καὶ δυσμενῶς περὶ τοὺς Ἰουδαίους διέκειντο, οὗ χάριν καὶ ταῖς ἐπενεχθείσαις αὐτοῖς ἐφήσθησαν συμφοραῖς· τούτοις ἀπειλεῖ τῶν ὅλων ὁ Θεὸς ἐρημίαν ἐσχάτην. Τὸ δὲ, « Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, » ἐκ μεταφορᾶς τῶν ταῖς χερσὶ παιόντων τέθεικε,

CAPUT XXXV.

D

Vers. 1-4. *Et factum est verbum Domini ad me dicens : Fili hominis, converte faciem tuam ad montem Seir, et vaticinare super eum, et dic illi : Hæc dicit Adonai Dominus, Ecce ego super te, mons Seir, et extendam manum meam super te, et redigam te in desertum, et desolaberis. Et in urbibus tuis solitudinem faciam, et tu redigeris in desertum, et cognosces me esse Dominum.* — *Seir* mons est Idumææ, sicuti etiam ante diximus. *Idumæi* vero ab Esauo oriundi inimice admodum et hostiliter erga Judæos affecti erant, quare etiam de calamitatibus ipsis illatis gavisi sunt. His minatur auctor omnium rerum Deus extremam solitudinem. Illud vero, « Extendam manum meam super te, » dixit per metaphoram ab illis petitam qui manibus percutiunt, iræ vehementiam ostendens. Novimus

VARIÆ LECTIONES.

[71] A ἐκτείνω. [72] ἐν. Des. in A. [73] A ἔρημος.

Digitized by Google

tamen divinam naturam omnis affectionis expertem, et hujuscemodi verba **979** auditorum viribus esse mensuranda. Ita supplicium minatus, causam etiam subjicit :

VERS. 5. *Eo quod fuerit in te inimicitia sempiterna, et sedisti in domo Israelis in dolo, in manu inimicorum, gladio in tempore tribulationis eorum, et in tempore injustitiæ in extremo.* Reprehendit Idumæos, et eis objicit injuriarum memoriam, et insidias arguit, quas occulte contra Israelem moliti erant. Hæc enim indicavit, dicens : « Sedisti in domo Israelis in dolo, in manu inimicorum, gladio in tempore tribulationis eorum : » hoc est, cum in ipsos invaserunt hostes, dispositis insidiis vias eorum obstruebas, ut ne fugiendi quidem facultatem ipsis concederes. Ita enim alii etiam interpretati sunt : « Et conclusisti, inquit, filios Israelis in manum gladii, tempore tribulationis ipsorum, tempore iniquitatis coram me. » Iniquitatis enim, vel secundum Septuaginta, injustitiæ in me perpetratæ pœnas luentes, inquit, domus Israel, incrementum habuere calamitatum, tuos dolos, et cum hostibus insidias. Docet igitur nos prophetica oratio, non insultandum esse in eos, qui propter peccata puniuntur, sed cum flentibus, secundum apostolicam admonitionem[d], flendum esse.

VERS. 6. *Propterea, Vivo ego, dicit Adonai Dominus, Vere in sanguinem peccasti, et sanguis persequetur te : sanguinem enim tuum odisti, sanguis tuus persequetur te. — Sanguinem* **980** autem hoc loco non bellum, sed cognationem nominat. Quando enim generi tuo bellum, inquit, intulisti, merito ab ipso debellaberis, et cognatos quos odisti excitabo contra te ut hostes. Cognati autem Idumæorum sunt Judæi. A duobus enim fratribus genus ducunt, hi quidem ab Edomo, qui et Esau dictus est, illi vero a Jacobo, qui item Israel est appellatus.

VERS. 7. *Et faciam montem Seir desertum et desolatum.* Deinde describit desolationis modum. « Et perdam ab eo hominem et jumenta, et prætereuntem et redeuntem. » Hæc autem declarant solitudinis exsuperantiam, fore ut non solum ipsum incolis spoliet, sed etiam viatoribus præterceuntibus, prædicitque qua ratione incolas deleturus sit.

VERS. 8, 9. *Et implebo vulneratis tuis colles tuos, et valles tuas, et in omnibus agris tuis : vulnerati enim gladio cadent in te. Et solitudinem sempiternam ponam te, et urbes tuæ non habitabuntur amplius,*

A τῆς ὀργῆς δεικνὺς τὸ σφοδρόν. Ἴσμεν δὲ ὅμως ἀπαθῆ τὴν θείαν φύσιν, καὶ τοὺς τοιούτους λόγους τῇ τῶν ἀκουόντων δυνάμει μετρουμένους. Οὕτως ἀπειλήσας τὴν τιμωρίαν, ἐπάγει καὶ τὴν αἰτίαν·

ε'. Ἀντὶ τοῦ γενέσθαι ἐν σοὶ[74] ἔχθραν αἰώνιον, καὶ[75] ἐνεκάθισας τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἐν[76] δόλῳ, ἐν χειρὶ ἐχθρῶν, μαχαίρᾳ[77] ἐν καιρῷ θλίψεως[78] αὐτῶν, καὶ[79] ἐν καιρῷ ἀδικίας ἐπ' ἐσχάτῳ. Ἐγκαλεῖ τοὺς Ἰδουμαίους μνησικακίαν, καὶ ἐπιβουλὰς κρύβδην κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ γεγενημένας. Ταῦτα γὰρ παρεδήλωσεν, εἰρηκώς· « Ἐνεκάθισας τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἐν δόλῳ ἐν χειρὶ ἐχθρῶν, μαχαίρᾳ ἐν καιρῷ θλίψεως αὐτῶν, τουτέστι, τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπελθόντων, λόχοις καὶ ἐνέδραις τὰς ὁδοὺς αὐτοῖς ἐπετείχιζες[80], οὐδὲ φυγεῖν αὐτοῖς ἐπιτρέπων. Οὕτω B γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι ἑρμηνευται ἡρμήνευσαν· « Καὶ συνέκλεισας, φησὶ[81], τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ χεῖρα ῥομφαίας, ἐν καιρῷ θλίψεως αὐτῶν, ἐν καιρῷ ἀνομίας ἔμπροσθέν μου. » Τῆς γὰρ ἀνομίας, ἣ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ἀδικίας τῆς εἰς ἐμὲ γενομένης, τίνοντες, φησὶ, δίκας οἱ τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ, ἐπίτασιν ἔσχον τῶν συμφορῶν, τοὺς σοὺς δόλους, καὶ τὰς μετὰ τῶν πολεμίων ἐπιβουλάς. Διδάσκει τοίνυν ἡμᾶς ὁ προφητικὸς λόγος, μηδὲ τοῖς ἁμαρτιῶν ἕνεκεν κολαζομένοις ἐπεμβαίνειν, ἀλλὰ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νουθεσίαν.

ς'. Διὰ τοῦτο, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· ἢ[82] μὴν εἰς αἷμα ἥμαρτες, καὶ αἷμα διώξεταί C σε· αἷμα γάρ σου[83] ἐμίσησας, τὸ αἷμά σου διώξει σε. — Αἷμα δὲ ἐνταῦθα οὐ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ τὴν συγγένειαν ὀνομάζει. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶ, τῷ γένει σου πεπολέμηκας, εἰκότως ὑπὸ τούτου πολεμηθήσῃ, καὶ τοὺς συγγενεῖς, οὓς ἐμίσησας, ἐπαναστήσω σοι πολεμίους. Συγγενεῖς δὲ Ἰδουμαίων οἱ Ἰουδαῖοι· ἐκ δύο γὰρ ἀδελφῶν τὸ γένος κατάγουσιν· οἱ μὲν ἐξ Ἐδὼμ, τοῦ καὶ Ἡσαῦ· οἱ δὲ ἐξ Ἰακὼβ, τοῦ καὶ Ἰσραήλ.

ζ'. Καὶ δώσω τὸ ὄρος Σηεὶρ εἰς ἔρημον, καὶ ἠρημωμένον. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐρημίας τὸν τρόπον. « Καὶ ἀπολῶ ἀπ' αὐτοῦ ἄνθρωπον καὶ κτήνη[84], καὶ παραπορευόμενον καὶ ἀναστρέφοντα[85]. » Ταῦτα[86] δὲ δηλοῖ ἐρημίας ὑπερβολὴν, ὅτι οὐ μόνον οἰκητόρων D αὐτὸ γυμνώσει, ἀλλὰ καὶ ὁδιτῶν παριόντων· προλέγει δὲ καὶ τίνι τρόπῳ δαπανήσει τοὺς ἐνοικοῦντας.

η', θ'. Καὶ ἐμπλήσω τῶν τραυματιῶν σου[87] τοὺς βουνούς σου, καὶ τὰς φάραγγάς σου, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς πεδίοις σου· τετραυματισμένοι γὰρ μαχαίρᾳ πεσοῦνται ἐν σοί. Καὶ ἔρημον αἰώνιον

[d] Rom. XII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[74] ἐν σοί. A σέ. [75] καὶ—μαχαίρᾳ. *Hebr.* et quasi diffluere fecisti filios Israelis per gladium. [76] ἐν. Des. in A. [77] A μαχαίρας. B μάχαιρα. [78] θλίψ. — καιρῷ. Des. in A. [79] καὶ — ἐσχ. *Hebr.* tempore quo iniquitas ad finem pervenit. [80] B ἀπετείχιζες. [81] φησί. Ad Symm. hæc pert. videntur. [82] ἢ (A εἰ) — ἥμαρτες. *Hebr.* ad sanguinem s. cædem, parabo te. [83] σοῦ. *Hebr.* non. [84] ἄνθρωπον καὶ κτ. Des. in Hebr. [85] B ἀναστήσοντα, ascripta tamen lectione nostra. [86] B τοῦτο. [87] σοῦ. *Hebr.* ejus. Et deinde, colles ejus.

Digitized by Google

θήσομαί σε, καὶ αἱ πόλεις σου οὐ μὴ κατοικηθῶσιν ἔτι, καὶ γνώσῃ[88], *ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Πάλιν τὸ « ἔρημον αἰώνιον, » καὶ « οὐ μὴ κατοικηθῶσιν ἔτι, » κατὰ τὸ γραφικὸν ἰδίωμα τέθεικεν. Ἀπὸ τῶν ἤδη τοίνυν ἑρμηνευθέντων ἡμῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Τύρου καὶ ταῦτα νοήσομεν. Οὕτω τὴν τιμωρίαν ἀπειλήσας, πάλιν τὴν πονηρίαν γυμνοῖ.

ι'. *Διὰ τὸ εἰπεῖν σε· Τὰ δύο ἔθνη, καὶ αἱ δύο χῶραι ἐμαὶ ἔσονται, καὶ κληρονομήσω αὐτὰς, καὶ Κύριος ἐκεῖ ἐστιν.* Ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους ἑρμηνευτὰς, « Καὶ Κύριος ἐκεῖ εἶ. » Τοῦτο δὲ οὐ μόνον τὴν ἀπληστίαν καὶ τὴν πλεονεξίαν ἐλέγχει, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας δείκνυσιν ὑπερβολὴν, καὶ τοῖς τοῦ Σενναχηρεὶμ ἀλαζονικοῖς ἔοικε λόγοις· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔλεγεν, ὅτι « Οὐ μὴ ῥύσεται[89] Κύριος τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου. » Καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι ὡσαύτως ἔλεγον θρασυνόμενοι, ὅτι, « Κἂν ᾖ Κύριος ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἡμεῖς τὰς δύο καθέξομεν χώρας. » Καὶ μὴν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ ἐξαγαγὼν, οὐκ εἴασεν αὐτὸν πολεμῆσαι τοῖς Ἰδουμαίοις· « Οὐ πολεμήσεις γάρ, ἔφη πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ἀδελφοί σού εἰσιν[90]. » Διὸ καὶ τῆς ὁδοῦ κωλυθέντες τὸ ὄρος ἐκύκλωσαν, καὶ τὴν ἔρημον, ὡς προσετάχθησαν· καὶ περὶ τῆς γῆς δὲ ἐκείνης ἁπάσης ἔφη τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός· « Οὐ δώσω σοι αὐτήν· τοῖς γὰρ υἱοῖς Ἡσαῦ δέδωκα αὐτὴν ἐν κλήρῳ. » Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεσθέντες Ἰδουμαῖοι τοῖς θεοσδότοις ἀγαθοῖς, ἤλπισαν καὶ τὴν Ἰουδαίων κληρονομῆσαι γῆν· ὅθεν εἰκότως ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ ἀπειλεῖ τὰς τιμωρίας, καὶ ὅρκῳ βεβαιοῖ τὴν ἀπόφασιν.

ια'. *Διὰ τοῦτο γὰρ,* φησὶ, *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Ἀδωναΐ Κύριος, καὶ ποιήσω σοι κατὰ τὴν ἔχθραν σου, καὶ*[91] *κατὰ τὸν ζῆλόν σου, ὃν ἐποίησας, ἐκ τοῦ μεμισηκέναι σε ἐν αὐτοῖς.* Τοῦ φθόνου, φησὶ, καὶ τῆς δυσμενείας ἄξια πείσῃ.

Καὶ γνωσθήσομαί σοι, ἡνίκα ἂν κρινῶ σε. (ιβ'.) *Καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Τὰς τιμωρίας, φησὶν, ἐπαγαγών σοι δῆλον ἐμαυτόν σοι καταστήσω, ἵνα μὴ νομίσῃς ἑτέρωθέν ποθεν συμβῆναί σοι τὰ λυπηρὰ, μαθὼν δὲ τὴν ἐμὴν δεσποτείαν, ὄνησιν ἀπὸ τῆς γνώσεως λάβῃς.

Ἤκουσα τὴν φωνὴν πασῶν τῶν βλασφημιῶν σου, ὧν[92] *ἔλεγες περὶ τῶν ὀρέων Ἰσραὴλ, λέγων· Τὰ ὄρη Ἰσραὴλ, τὰ ὑψηλὰ, τὰ αἰώνια, ἔρημα ἡμῖν δέδοται εἰς κατάσχεσιν.* (ιγ'.) *Καὶ ἐμεγαλοῤῥημόνησας ἐπ' ἐμὲ τῷ στόματί σου, καὶ*[93] *ἐπλήθυνας ἐπ' ἐμὲ λόγους σου, οὓς ἐγὼ ἤκουσα.* Τοὺς βλασφήμους λόγους οὐδὲ ἀπομνημονεύειν ἀνέχεται· διδάσκων ἡμᾶς, μηδὲ ἐν διηγήσει τὰς τῶν ἄλλων βλασφημίας διὰ τῆς γλώττης προφέρειν, μεμνῆσθαι δὲ τῆς προφητικῆς φωνῆς, λεγού-

A *et cognosces me esse Dominum.* Rursus « solitudinem sempiternam, » et « non habitabuntur amplius » secundum Scripturæ idioma posuit. Ex iis ergo quæ jam diximus, cum loqueremur de solitudine Tyri, hæc etiam intelligemus. Ita supplicium minatus, denuo improbitatem patefacit.

Vers. 10. *Propterea quod dixeris tu : Duæ gentes, et duæ regiones meæ erunt et hæreditate possidebo eas, et Dominus ibi est.* Vel secundum alios interpretes, « et Dominus ibi es. » Hoc autem non solum insatiabilem cupiditatem et avaritiam arguit, sed etiam impietatis ostendit exsuperantiam : et insolentibus **981** atque arrogantibus Sennacherimi verbis hæc similia sunt. Etenim ille dicebat : « Nequaquam liberabit Dominus Hierosolymam de manu
B mea[e]. » Et similiter Idumæi temerarie loquebantur : « Etiamsi Dominus fuerit in Hierosolyma, duas nos obtinebimus regiones. » Et tamen auctor omnium rerum Deus, cum eduxisset Israelem ex Ægypto, non permisit ipsum bellum inferre Idumæis. « Non pugnabis enim adversus eos, inquit, quia fratres tui sunt[f]. » Idcirco etiam ab itinere exclusi circuiverunt montem et solitudinem, ut jussi fuerant. Et de omni illa terra dixit Deus Israeli : « Non dabo tibi eam, filiis enim Esaui dedi eam in hæreditatem[g]. » Verumtamen haud contenti Idumæi bonis sibi a Deo concessis, sperarunt etiam se hæreditate Judæorum regionem obtentu-
C ros esse. Quare merito auctor omnium rerum Deus et pœnas minatur, et jurejurando sententiam suam confirmat.

Vers. 11. *Propterea enim, Vivo,* inquit, *ego dicit Adonai Dominus, et faciam tibi secundum inimicitiam tuam, et secundum zelum tuum, quem fecisti cum tu odisses eos.* Invidia, inquit, et odio digna patieris.

Et notus ero tibi, cum judicabo te. (Vers. 12.) *Et cognosces me esse Dominum.* Illatis tibi suppliciis, inquit, me ipsum tibi perspicuum faciam, ne existimes, aliunde eas tibi contigisse calamitates, sed cum cognoveris me Dominum esse, ex ea cognitione utilitatem percipias.

Audivi vocem omnium blasphemiarum tuarum,
D *quas dicebas de montibus Israelis, dicens : Montes Israelis excelsi, sempiterni, deserti nobis dati sunt in possessionem.* (Vers. 13.) *Et magnifice* **982** *locutus es super me ore tuo, et multiplicasti super me verba tua quæ ego audivi.* Verba blasphema ne commemorare quidem sustinet, docens nos aliorum maledicta nec narrando lingua proferre, meminisse vero dicti illius prophetici : « Ut non loquatur os meum opera hominum[h]. » His omni-

[e] IV Reg. xviii, 29. [f] Deut. ii, 4. [g] ibid. 5. [h] Psal. xvi, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[88] A γνώσονται. [89] B ῥύσηται. [90] B ἀδελφός σού ἐστιν. [91] καὶ — αὐτοῖς. Des. in A. [92] ὧν — κατάσχεσιν. A ὅτι εἶπας, Τὰ ὄρη Ἰσραὴλ ἔρημα, ἡμῖν δέδοται εἰς κατάβρωμα. [93] καὶ — οὕς. Des. in A.

Digitized by Google

ius autem non solum ipsorum odium, et injuriarum memoriam ostendit, sed etiam arrogantiam, et contra Deum rabiem et insaniam. Et utilissime opposuit : « Multiplicasti super me verba tua, quæ ego audivi; » ut doceat nos, nihil esse eorum, quæ vel dicuntur, vel aguntur a nobis, quod ipsius videndi vel audiendi vim latere possit.

A σης· « Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. » Διὰ πάντων δὲ οὐ μόνον αὐτῶν τὴν δυσμένειαν, καὶ τὴν μνησικακίαν ἔδειξεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλαζονείαν, καὶ τὴν κατὰ Θεοῦ [94] λύτταν καὶ μανίαν. Ὠφελίμως δὲ λίαν προστέθεικε τὸ, « Ἐπλήθυνας ἐπ' ἐμὲ λόγους σου, οὓς ἐγὼ ἤκουσα· » διδάσκων ἡμᾶς, ὡς οὐδέν ἐστι τῶν ὑφ' ἡμῶν ἢ λεγομένων ἢ πραττομένων, λαθεῖν δυνάμενον τὴν ὀπτικὴν ἢ τὴν ἀκουστικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Vers. 14, 15. *Hæc dicit Adonai Dominus : In lætitia omnis terræ desertum te faciam sempiternum. Sicut gavisus es de hæreditate domus Israelis, quia deleta est, ita faciam tibi. In desertum redigeris, mons Seir, et omnis Idumæa consumetur, et cognoscent me esse Dominum Deum ipsorum.* Ejusmodi supplicium minatus est, cui remedium adhiberi non possit. Omnibus enim, inquit, in pace et tranquillitate animi degentibus, te calamitatibus afficiam, ut ne ab iis quidem qui socii sint malorum, consolationem queas percipere : quam oblectationem habuit Israel, cum Nabuchodonosor non solum ipsos, sed etiam Tyrios et Sidonios, et Palæstinos atque Ægyptios invasisset. Attamen ad hæc pollicetur per supplicia beneficium. **983** « Cognoscent enim, inquit, me esse Dominum Deum ipsorum. » Utilitatem igitur affert disciplina, quæ, secundum prophetam Isaiam [i], « aures nostras aperit, » efficitque ut proprium Dominum agnoscamus percutientem et sanantem [i].

ιδ', ιε'. *Τάδε* [95] *λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἐν τῇ εὐφροσύνῃ πάσης* [96] *τῆς γῆς ἐρημόν σε ποιήσω αἰώνιον. Καθὼς ἐπηυφράνθης τῇ κληρονομίᾳ* [97] *οἴκου Ἰσραὴλ, ὅτι ἠφανίσθη, οὕτω ποιήσω σοι· εἰς* [98] *ἔρημον ἔσῃ, ὄρος Σηείρ, καὶ πᾶσα Ἰδουμαία ἐξαναλωθήσεται* [99], *καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος Θεὸς* [1] *αὐτῶν.* Ἀπαραμύθητον αὐτοῖς ἠπείλησε τιμωρίαν. Πάντων γάρ, φησὶν, ἐν εἰρήνῃ καὶ θυμηδίᾳ διαγαγόντων, σὲ περιβαλὼ συμφοραῖς, ἵνα μηδὲ ἀπὸ τῆς τῶν κακῶν κοινωνίας ἔχῃς παραψυχήν· ταύτην γὰρ τὴν ψυχαγωγίαν ἔσχεν ὁ Ἰσραὴλ, τοῦ Ναβουχοδονόσορ οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπελθόντος, ἀλλὰ καὶ Τυρίοις, καὶ Σιδωνίοις, καὶ Παλαιστινοῖς, καὶ Αἰγυπτίοις· ἀλλ' ὅμως πρὸς τούτοις ὑπισχνεῖται διὰ τῆς τιμωρίας εὐεργεσίαν· « Γνώσονται γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν. » Ὠνησιφόρος τοίνυν ἡ παιδεία, « ἀνοίγουσα, ἡμῶν, » κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, « τὰ ὦτα. » καὶ παρασκευάζουσα τὸν οἰκεῖον ἐπιγινώσκειν Δεσπότην, τὸν τύπτοντα καὶ ἰώμενον.

B

CAPUT XXXVI.

Vers. 1-3. *Et tu, fili hominis, vaticinare super montes Israelis, Audite verbum Domini. Hæc dicit Adonai Dominus : pro eo quod dixit inimicus super vos, Euge, solitudines sempiternæ in possessionem nobis factæ sunt. Idcirco vaticinare, et dic : Hæc dicit Adonai Dominus : pro eo quod fuistis vos in desolationem omnibus gentibus, et pro eo quod dehonestati fuistis vos ab omnibus, qui in circuitu vestro sunt, ut sitis vos in possessionem omnibus reliquis gentibus, et ascendistis loquela linguæ in labiis, et in opprobrium gentibus.* Postquam tristia et molesta prædixit Idumæis, ad montes Israelis verba transfert, ipsisque bona pollicetur, jubetque bono animo esse, quod ab inimicis dicta falsa sint ac vana. Non enim diutius, inquit, solitudo permanebit, sed gentium quæ vobis finitimæ sunt opprobria redarguam : ipsarumque contra vos audaciam ita comprimam, ut non amplius vestras enarrent calamitates, vestraque mala divulgent. His subjicit :

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΣ'.

α'-γ'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὄρη Ἰσραὴλ* [2], *Ἀκούσατε λόγον Κυρίου· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· ἀνθ' ὧν* [3] *εἶπεν ὁ ἐχθρὸς* [4] *ἐφ' ὑμᾶς· Εὖγε, ἔρημα αἰώνια εἰς κατάσχεσιν ἐγενήθη* [5] *ἡμῖν· διὰ τοῦτο προφήτευσον, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀντὶ τοῦ γενέσθαι* [6] *ὑμᾶς εἰς ἀφανισμὸν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀτιμασθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ πάντων τῶν κύκλῳ ὑμῶν, τοῦ γενέσθαι* [7] *ὑμᾶς εἰς κατάσχεσιν πᾶσι* [8] *τοῖς καταλοίποις ἔθνεσι, καὶ ἀνέβητε* [9] *λάλημα γλώττης* [10] *ἐπὶ χειλέων, καὶ εἰς ὀνειδισμὸν* [11] *ἔθνεσι.* Τὰ σκυθρωπὰ καὶ κατηφῆ τοῖς Ἰδουμαίοις προαγορεύσας, μεταφέρει τὸν λόγον πρὸς τὰ τοῦ Ἰσραὴλ ὄρη, καὶ ἀγαθῶν αὐτοῖς ἐπαγγελίαν προσφέρει, καὶ θαῤῥεῖν παρακελεύεται, ὡς τῶν ὑπὸ τῶν δυσμενῶν εἰρημένων λόγων ψευδῶν ὄντων καὶ ματαίων. Οὐ γὰρ ἐπὶ πλεῖστον, φησὶν, ἡ ἐρημία μενεῖ, ἀλλ' ἐλέγξω τῶν γειτνιαζόντων ὑμῖν ἐθνῶν τὰ ὀνείδη, καὶ τὴν καθ' ὑμῶν αὐτῶν καταπαύσω θρασύτητα, καὶ οὐκέτι τὰς ὑμετέρας διηγήσονται συμφορὰς, τὰ ὑμέτερα θρυλλοῦντες κακά. Τούτοις ἐπάγει·

D

[i] Isa. L, 4. [i] Deut. XXXII, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[94] Θεοῦ. B præm. τοῦ. [95] Τάδε. A præm. διὰ τοῦτο. [96] πάσης. Des. in A. [97] A ηὐφράνθης εἰς κληρονομίαν. [98] εἰς. Des. in A. [99] A ἐξολοθρευθήσεται. [1] Θεός. A et B præm. ὁ. [2] Ἰσρ. A addit, καὶ εἶπον τοῖς ὄρεσι τοῦ Ἰσραήλ. [3] A οὗ. [4] ὁ ἐχθ. A ponit post ὑμᾶς. [5] ἐν. A ponit post ἡμῖν. [6] γενέσθαι — κύκλῳ ὑμῶν. A ἀτιμασθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τῶν περικύκλῳ ὑμῶν. [7] γενέσθ. A εἶναι. [8] πᾶσι. Des. in A [9] ἀν. A add. καὶ ἐγένεσθε. [10] A γλώσσῃ, omissis illis ἐπὶ χειλέων. [11] εἰς ὀν. A ὀνείδισμα.

Digitized by Google

δ'. Διὰ τοῦτο ἔρη Ἰσραὴλ, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τοῖς ὄρεσι, καὶ τοῖς βουνοῖς, καὶ τοῖς χειμάρροις, καὶ ταῖς φάραγξι, καὶ ταῖς νάπαις [12], καὶ ταῖς ἐξερημωμέναις καὶ ἐξηφανισμέναις [13], καὶ ταῖς πόλεσι ταῖς ἐγκαταλελειμμέναις, αἳ ἐγένοντο εἰς προνομὴν, καὶ εἰς καταπάτημα τοῖς καταλειφθεῖσιν ἔθνεσι τοῖς [14] περικύκλῳ αὐτῶν. Ῥᾴδιον ἦν καὶ λίαν εὐπετὲς, πάσῃ τῇ γῇ τοῦ Ἰσραὴλ συντόμως ἐπαγγείλασθαι τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ κατ' εἶδος καὶ ὀρῶν, καὶ φαράγγων, καὶ βουνῶν, καὶ πόλεων, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων μέμνηται, τοὺς διὰ τὴν ἐρημίαν ὀθυμοῦντας ψυχαγωγῶν.

A

Vers. 4. *Propterea, montes Israelis, audite verbum Domini.* **984** *Hæc dicit Adonai Dominus montibus, et collibus, et torrentibus, et vallibus, et saltibus et desertis, et desolatis, et urbibus derelictis, quæ factæ sunt in prædam, et in conculcationem reliquis gentibus, quæ sunt in circuitu ipsorum.* Facile erat et quasi in promptu', omni terræ Israelis summatim bona polliceri : verum sigillatim montium, et vallium, et collium, et urbium, atque aliorum omnium meminit, ut eos qui animum propter solitudinem desponderant, consoletur.

ε'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἢ μὴν [15] ἐν πυρὶ ζήλου [16] μου ἐλάλησα ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, καὶ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἅπασαν, ὅτι ἔδωκαν τὴν κατάσχεσίν [17] μου ἑαυτοῖς εἰς κληρονομίαν [18] μετ' εὐφροσύνης, ἐξ ὅλης καρδίας [19] ἀτιμάσαντες ψυχὰς, τοῦ ἀφανίσαι ἐν προνομῇ. Λίαν με, φησὶ, παρώξυνεν ἥ τε τῆς Ἰδουμαίας, καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐθνῶν θρασύτης, ᾗ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐχρήσαντο γῆς, τῇ ταύτης εὐφραινόμενοι ἐρημίᾳ, καὶ προσδοκήσαντες ταύτης κρατήσειν, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατοικούσας αἰχμαλωτεύσειν ψυχάς. Τούτου χάριν τὰς κατ' αὐτῶν ἐξήνεγκα ψήφους.

B

Vers. 5. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Vere in igne zeli mei locutus sum super reliquas gentes, et super Idumæam omnem, quia dederunt possessionem meam sibi in hæreditatem cum lætitia, toto corde dehonestantes animas, ut delerent in præda.* Me valde, inquit, irritavit Idumææ et aliarum gentium audacia, qua contra meam terram, ipsius solitudine exsultantes, usi sunt, cum sperarent se ea potituros, et animas, quæ ipsam incolerent, in servitutem redacturos esse. Quamobrem contra eos sententiam tuli.

ς'. Προφήτευσον [20] τοίνυν, ὦ προφῆτα, πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἰπὲ τοῖς ὄρεσι, καὶ τοῖς βουνοῖς, καὶ ταῖς νάπαις [21], καὶ ταῖς φάραγξι· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐν τῷ ζήλῳ μου καὶ ἐν τῷ θυμῷ μου ἐλάλησα, ἀντὶ τοῦ ὀνειδισμοὺς ἐθνῶν λαβεῖν [22] ὑμᾶς.

C

Vers. 6, 7. *Vaticinare igitur, o propheta, rursus super terram Israel, et dic montibus, et collibus, et saltibus, et vallibus : Hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego in zelo meo et in furore meo locutus sum, eo quod opprobria gentium tuleritis vos. Propterea* **985** *hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego extollo manum meam super gentes quæ sunt in circuitu vestro ; isti ignominiam suam capient.* Opprobrium vobis illatum, inquit, causa fuit ut contra eos qui probris affecerunt, sententia lata sit : et illi quidem impietatis in me, et memoriæ injuriarum vestrarum, atque audaciæ fructus ferent.

ζ'. Διὰ τοῦτο τάδε [23] λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ αἴρω [24] τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ περικύκλῳ ὑμῶν· οὗτοι τὴν ἀτιμίαν αὐτῶν λήψονται. Ὃ καθ' ὑμῶν, φησὶ, γενόμενος ὀνειδισμὸς παρεσκεύασε τὴν κατὰ τῶν ὀνειδισάντων ἐξενεχθῆναι ψῆφον, καὶ ἐκεῖνοι μὲν τῆς κατ' ἐμοῦ ἀσεβείας, καὶ τῆς καθ' ὑμῶν μνησικακίας τε καὶ θρασύτητος δρέψονται τοὺς καρπούς.

η'. Ὑμῶν [25] δὲ, ὄρη Ἰσραὴλ, τὴν σταφυλὴν, καὶ τὸν καρπὸν ὑμῶν καταφάγεται ὁ λαός μου Ἰσραὴλ [26], ὅτι [27] ἐλπίζουσι τοῦ ἐλθεῖν. Βεβαιώσω, φησὶ, τοῦ λαοῦ τὴν ἐλπίδα, καὶ ἐμπεδώσω αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν προσδοκίαν, καὶ ἐπανήξει, καὶ τῶν παρ' ὑμῖν φυομένων ἀπολαύσεται καρπῶν. Τοῖς δὲ ὄρεσι δῆλον ὅτι οὐχ ὡς ἐμψύχοις διαλέγεται· ἄλογα γὰρ καὶ ἄψυχα· τῇ δὲ πρὸς τὰ ἄψυχα διαλέξει παραμυθεῖται τοὺς τούτων οἰκήτορας, τὰ ἀγαθὰ τούτοις ἐπαγγελλόμενος.

D

Vers. 8. *Vestram autem, montes Israelis, uvam, et fructum vestrum comedet populus meus Israel, quia sperant ut veniant.* Confirmabo, inquit, populi spem, stabiliamque ipsius bonam exspectationem, et revertetur, et fructibus iis, qui a vobis producuntur, fructur. Perspicuum est autem, non cum montibus ut animatis eum colloqui, qui et ratione et animo vacant : sed ipso cum inanimis colloquio eorum incolas, bona illis promittens, consolatur.

θ'-ια'. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐφ' ὑμᾶς, καὶ [28] ἐπιβλέψω ἐφ' ὑμᾶς, καὶ κατεργασθήσεσθε, καὶ σπαρήσεσθε.

Vers. 9-11. *Ecce ego super vos, et respiciam ad vos, et colemini, et seminabitur in vobis. Et multipli-*

VARIÆ LECTIONES.

[12] καὶ ταῖς νάπ. Des. in A. [13] A τοῖς ἠρημωμένοις καὶ ἠφανισμένοις. [14] τοῖς et αὐτῶν des. in A. [15] εἰ μή. [16] ζήλ. A θυμοῦ. [17] κατάσχεσιν. A γῆν. [18] κλ. A κατάσχεσιν, omisso μετ'. [19] ἐξ ὅλ. κ. Des. in A. [20] Προφ. — πάλιν. A Διὰ τοῦτο προφήτευσον. [21] καὶ ταῖς νάπ. In A ponitur post φάραγξι. [22] λαβεῖν, A ἐνέγκαι. [23] τάδε — Κύρ. Des. in A. [24] A ἀρῶ. [25] Ὑμ. — λαός μου Ἰσρ. *Hebr.* Vos autem montes Israelis ramos vestros emittetis, et fructum vestrum feretis populo meo Israel. [26] Ἰσραὴλ. Des. in A. [27] ὅτι — ἐλθ. *Hebr.* cum prope venerint. [28] ἐφ' ὑμ. καί. Des. in A.

Digitized by Google

cabo super vos homines, omnem domum Israelis in finem, et habitabuntur urbes, et deserta ædificabuntur. Et multiplicabo homines super vos, et jumenta, et augebuntur, et multiplicabuntur, et habitare faciam super vos, sicut in principio vestro, et bene faciam vobis, sicut annis superioribus vestris, et cognoscent me esse Dominum. **986** [12] Non montes cognoscent, sed in montibus habitantes. Hæc autem post reditum e Babylone ad exitum perducta sunt, et res ipsæ testantur. Incolis enim refertæ sunt Palæstinæ urbes, omnesque ita instauratæ sunt, ut nobilitate splendeant; illa autem sola deserta mansit, in qua contra Dominum et Salvatorem rabie perciti Judæi crucis audax facinus patrarunt, omnibus quidem hominibus salutem, sibi vero exitium machinati. Ut vero omnis Israel reditum consequeretur, et pollicitus est Dominus, et promissum servavit. Effecit enim ut Cyrus omnibus reditum concederet : sed ii, qui usitato contumaciæ morbo laborabant, imperatis restitere, et suæ exteram regionem prætulere.

A Καὶ πληθυνῶ ἐφ' ὑμᾶς ἀνθρώπους, πάντα[39] οἶκον Ἰσραὴλ εἰς τέλος[40], καὶ κατοικηθήσονται αἱ πόλεις[41], καὶ αἱ ἔρημοι[42] οἰκοδομηθήσονται. Καὶ πληθυνῶ ἀνθρώπους[43] ἐφ' ὑμᾶς, καὶ κτήνη, καὶ[44] αὐξηθήσονται, καὶ πληθυνθήσονται, καὶ κατοικιῶ ἐφ'[45] ὑμᾶς, ὡς τὸ ἐν ἀρχῇ ὑμῶν, καὶ εὖ ποιήσω ὑμᾶς ὥσπερ[46] τὰ ἔτη τὰ[47] ἔμπροσθεν ὑμῶν· καὶ γνώσονται[48], ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος. Οὐ τὰ ὄρη γνώσονται, ἀλλ' οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκοῦντες. Ταῦτα δὲ πέρας ἔλαβε μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον· καὶ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα· πλήρεις γὰρ τῆς Παλαιστίνης αἱ πόλεις τῶν ἐνοικούντων, ἀνῳκοδόμηνταί τε πᾶσαι, καὶ λαμπρότητι διαπρέπουσιν· ἐκείνη δὲ μόνη μεμένηκεν ἔρημος, ἐν ᾗ κατὰ τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος λυττήσαντες Ἰουδαῖοι, τὸ B κατὰ τὸν σταυρὸν δεδράκασι τόλμημα, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις σωτηρίαν, σφίσι δὲ αὐτοῖς ὄλεθρον τεκτηνάμενοι. Τὸ δὲ πάντα τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἐπανόδου τυχεῖν, καὶ ὑπέσχετο ὁ Δεσπότης, καὶ τὸν οἰκεῖον πεπλήρωκε λόγον. Παρεσκεύασε γὰρ τὸν Κύρον ἅπασι τὴν ἐπάνοδον ἐπιτρέψαι· οἱ δὲ τὴν συνήθη νοσοῦντες ἀπείθειαν, τοῖς προσταχθεῖσιν ἀντεῖπον, καὶ τῆς οἰκείας τὴν ἀλλοτρίαν προεῖλοντο.

Vers. 13-15. *Hæc dicit Adonai Dominus : Eo quod dixerunt tibi : Terra devoratrix hominum tu es, et liberis spoliata a gente tua fuisti. Propterea homines non amplius comedes, et gentem tuam non absque filiis facies amplius, dicit Dominus. Non audietur amplius super vos ignominia gentium, et opprobria non amplius portabitis, et gens tua non absque filiis erit amplius, dicit Adonai Dominus.* Hæc item ad exitum pervenissent, si Judæi voluissent : quia vero quasi canes rabie furentes in Dominum insanierunt, ipsi auctores fuere, ut quæ prophetia prædixit, minime perficerentur : atque ita mendacii expers est prædictio. Siquidem jam antea auctor omnium rerum Deus per Jeremiam prophetam dixit : « Ad summam loquar super gentem et super **987** regnum, ut iterum ædificetur et plantetur, et facient mala coram me, ut non audiant vocem meam, et pœnitebit me bonorum, quæ locutus eram ut facerem eis[k]. » Judæi igitur in culpa fuere, ne per prophetiam sibi promissa consequerentur bona.

ιγ'-ιε'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν εἶπόν σοι[49]· Γῆ κατεσθίουσα ἀνθρώπους[50] σύ εἶ, καὶ ἠτεκνωμένη[51] ἀπὸ τοῦ ἔθνους σου ἐγένου. Διὰ τοῦτο ἀνθρώπους οὐκέτι φάγεσαι, καὶ τὸ ἔθνος σου οὐκ ἀτεκνώσεις ἔτι, λέγει Κύριος[52]. Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται[53] ἔτι ἐφ' ὑμᾶς ἀτιμία* C *ἐθνῶν, καὶ ὀνειδισμοὺς[54] δὲ οὐ μὴ ἐνέγκητε ἔτι, καὶ τὸ ἔθνος σου οὐκ ἀτεκνωθήσεται ἔτι, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Ἐδέξατο ἂν καὶ ταῦτα πέρας, εἰ ἐβουλήθησαν Ἰουδαῖοι· ἐπειδὴ δὲ καθάπερ κύνες λυττῶντες ἐπεμάνησαν τῷ Δεσπότῃ, αὐτοὶ τὴν προφητείαν ἀτέλεστον πεποιήκασι, καὶ οὕτως δὲ τὸ ἀψευδὲς ἡ πρόῤῥησις ἔχει. Προλαβὼν[55] γὰρ ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεὸς διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου· « Πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι, καὶ ποιήσουσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούειν μου τῆς φωνῆς, καὶ μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. » Ἰουδαῖοι τοίνυν αἴτιοι τοῦ μὴ τυχεῖν τῶν διὰ τῆς προφητείας ἐπαγγελθέντων ἀγαθῶν.

Vers. 16-18. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, domus Israel habitavit in terra sua, et polluerunt eam via sua, et idolis suis, et immunditiis suis; secundum immunditiam menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam. Et effudi furorem meum super eos.* Ipsæ, inquit, res justum esse supplicium testantur. Neque enim

ιϛ'-ιη'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, οἶκος Ἰσραὴλ κατῴκησεν*[56] D *ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ἐμίαναν αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς εἰδώλοις*[57] *αὐτῶν, καὶ*[58] *ἐν ταῖς ἀκαθαρσίαις αὐτῶν, κατὰ τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἀποκαθημένης ἐγένετο*[59] *ἡ ὁδὸς αὐτῶν πρὸ προσώπου μου. Καὶ ἐξέχεα τὸν θυμόν μου*

[k] Jerem. xviii, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[39] πάντα. A præm. καί. [40] εἰς τέλ. *Hebr.* totam illam (domum Isr.) [41] πόλ. A add. ὑμῶν. [42] A ἠοημωμέναι. [43] ἀνθ. In A ponitur post ὑμᾶς. [44] καὶ—πληθυνθ. Des. in A. [45] ἐφ'. Des. in A. [46] ὥσπ. *Hebr.* plusquam. [47] τὰ ἔτη τά. A τό. [48] A et B. γνώσεσθε. [49] σοί. *Hebr.* vobis. [50] ἀνθρ. — Διὰ τοῦτο. Des. in A. [51] ἠτ. — ἐγ. *Hebr.* orbam facis gentem tuam. [52] Κύρ. Repet. in A. [53] ἀκ. *Hebr.* audiri permittam. [54] A ὀνειδισμὸν λαῶν, omisso δέ. [55] B προβαλών, ascripta tamen lect. nostra. [56] κατῴκησαν. [57] εἰδ. *Hebr.* actionibus. [58] καὶ — ἀκαθ. αὐτ. Gemina interpretatio. [59] A ἐγενήθη.

Digitized by Google

ἐπ' αὐτούς. Αὐτά, φησί, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ τῷ δικαίῳ τῆς τιμωρίας· οὐ γὰρ μόνα [50] τὰ παντοδαπὰ εἴδωλα θεραπεύοντες διετέλεσαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν εἶδος ἐπετήδευσαν παρανομίας, ὡς πάσης βδελυγμίας καὶ μίσους ἀναπλησθῆναι· καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν νόμον λίαν ἀκάθαρτος ἡ ἀποκαθημένη ἐδόκει, τουτέστιν, ἡ ἐν ῥύσει αἵματος, ἐκείνῳ τῷ περιττώματι τῆς παρανομίας ἀπεικάζει τὴν βδελυγμίαν. Εἶτα πάλιν ἐπιμένων τῇ κατηγορίᾳ·

Ἀνθ' [51] ὧν ἐξέχεαν, φησὶν, *αἷμα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐμίαναν αὐτήν.* (ιθ'.) *Καὶ διεσκόρπισα* [52] *αὐτοὺς εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἐλίκμησα* [53] *αὐτοὺς εἰς τὰς χώρας.* Καὶ πάλιν τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον δείκνυσι. « Κατὰ τὴν ὁδὸν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα [54] αὐτῶν ἔκρινα [55] αὐτούς. » Ἐτρύγησαν, φησὶν, ὧν ἐφύτευσαν τοὺς καρπούς. *Αἷμα* ἐνταῦθα κέκληκεν οὐ μόνον τὰς ἄλλας μιαιφονίας, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν τέκνων θυσίας, ἃς τοῖς ὠμοβόροις καὶ πονηροῖς προσέφερον δαίμοσιν· οὐκ ἠρκέσθησαν γὰρ, φησὶ, ταῖς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας παρανομίαις, ἀλλὰ καὶ δορυάλωτοι γενόμενοι καὶ μέτοικοι, τοῖς αὐτοῖς ἐπέμειναν κακοῖς.

κ'. *Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὰ ἔθνη, εἰς οὓς* [56] *εἰσῆλθον ἐκεῖ, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ἐν τῷ λέγεσθαι αὐτοῖς, Λαὸς Κυρίου οὗτοι, καὶ ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ* [57] *ἐξεληλύθασι.* Πονηρία, φησὶ, συζῶντες βλασφημίας μοι γεγένηνται πρόξενοι. Πρῶτον μὲν γὰρ ὑπέλαβε τὰ ἔθνη διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν τούτους ἡττηθῆναι, καὶ ὑπὸ τοῖς πολεμίοις γενέσθαι· ἔπειτα πεῖρᾳ τὴν πονηρίαν αὐτῶν μεμαθηκότες, κατ' ἐμοῦ τὴν βλασφημίαν ἐκίνησαν, ὡς τοιούτοις ἐπιτηδεύμασι χαίροντος, καὶ τοὺς οὕτω πονηροὺς ἀνθρώπους οἰκεῖον λαὸν ὀνομάσαντος· ἀλλ' ὅμως ἐκείνων αὐτῶν προμηθούμενος·

κα'. *Καὶ* [58] *ἐφεισάμην αὐτῶν διὰ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ὃ ἐβεβήλωσεν* [59] *ὁ οἶκος Ἰσραὴλ* [60], *οὗ εἰσῆλθον ἐκεῖ.* Διδάξαι, φησὶν, ἐκείνους βουλόμενος τὴν ἐμὴν ἰσχὺν, τούτους ἀπαλλάξω τῶν ἐπικειμένων κακῶν.

κβ', κγ'. *Διὰ τοῦτο εἰπὲ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Οὐχ ὑμῖν* [61] *ἐγὼ ποιῶ οἶκος Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἢ* [62] *διὰ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ὃ ἐβεβηλώσατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὗ εἰσήλθετε ἐκεῖ. Καὶ ἁγιάσω τὸ ὄνομά μου τὸ μέγα τὸ βεβηλωθὲν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὃ ἐβεβηλώσατε ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ γνώσονται* [63] *τὰ ἔθνη, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, ἐν τῷ ἁγιασθῆναί με ἐν ὑμῖν* [64] *κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Οὐχ ὑμεῖς, φησὶν, ἄξιοι τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τὰ ἔθνη προσήκει θεραπείας τυχεῖν, ἀφορμὴν τῆς κατ' ἐμοῦ βλασφημίας παρ' ὑμῶν εἰληφότα· λυθήσεται δὲ ἡ βλασφημία διὰ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας τῆς ἐμῆς

A solum omnis generis idola colere perseverarunt, sed etiam omne sceleris genus persecuti sunt, ita ut omni exsecratione et odio implerentur. Et quoniam secundum legem menstruata admodum impura habebatur, hoc est, cui sanguis flueret, illi excremento sceleris comparat exsecrationem. Deinde rursus in accusatione commorans :

Eo quod effuderunt sanguinem, inquit, *in terra, et idolis suis polluerunt eam.* (VERS. 19.) *Et dissipavi eos in gentes, et ventilavi eos in regiones.* Ac rursus justum ostendit supplicium. « Secundum viam ipsorum, et secundum instituta eorum judicavi eos. » Collegerunt, inquit, eorum quæ severunt, B fructus. *Sanguinem* hoc loco vocavit non solum alias cædes, **988** sed etiam filiorum sacrificia, quæ cruda vorantibus et improbis dæmonibus offerebant. Non contenti enim, inquit, fuere sceleribus ante captivitatem admissis, sed etiam postquam captivi et peregrini fuere, in iisdem facinoribus manserunt.

VERS. 20. *Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et profanarunt nomen meum sanctum, cum diceretur ipsis : Populus Domini isti, et de terra ejus exierunt.* In improbitate, inquit, degentes, auctores fuerunt ut in me blasphemiæ conjicerentur. Siquidem primum opinatæ sunt gentes, propter meam imbecillitatem istos victos et in hostium potestatem redactos fuisse : deinde expC rientia cognita ipsorum improbitate, contra me blasphemiam congessere, ut qui talibus institutis gauderem, et adeo scelestos homines meum populum nominarim : verumtamen eorumdem ipsorum habita ratione :

VERS. 21. *Et peperci eis propter nomen meum sanctum, quod profanavit domus Israel, quo ingressi sunt.* Cum eos, inquit, docere velim meas vires, istos ab imminentibus malis vindicabo.

VERS. 22, 23. *Propterea dic domui Israel, Hæc dicit Adonai Dominus : Non vobis ego facio, domus Israel, sed propter nomen meum sanctum, quod profanastis in gentibus, ad quas ingressi estis. Et* D *sanctificabo nomen meum magnum profanatum in gentibus, quod profanastis in medio ipsarum, et cognoscent gentes me esse Dominum, dicit Adonai Dominus, cum sanctificatus fuero ego in vobis ante oculos ipsorum.* Non **989** vos, inquit, salute digni estis, sed decet gentes, quæ a vobis blasphemiæ contra me occasionem sumpserunt, consequi remedium : vestra autem salute, qua mea virtus indicabitur, hæc ipsorum blasphemia opprimetur. Nam cum didi-

VARIÆ LECTIONES.

[50] B μόνον. [51] ἀνθ' — αἷμα. A περὶ τοῦ αἵματος, οὗ ἐξέχεαν. [52] A διέσπειρα. [53] ἐλ. αὐτ. *Hebr.* dissersi sunt. [54] τὰ ἐπιτ. A τὴν ἁμαρτίαν. [55] B ἔκριναν [56] εἰς οὓς. A οὗ. [57] A αὐτούς. [58] Καί. Des. in B. [59] ἐβεβήλωσαν. [60] Ἰσραὴλ. A addit ἐν τοῖς ἔθνεσιν [61] ὑμ. *Hebr.* propter vos. [62] ἀλλ' ἤ. A ἀλλά [63] B γνώσεται. [64] ἐν ὑμῖν. Ex A et B suppl. Eadem exstant post pauca.

Digitized by Google

lus autem non solum ipsorum odium, et injuriarum memoriam ostendit, sed etiam arrogantiam, et contra Deum rabiem et insaniam. Et utilissime apposuit: « Multiplicasti super me verba tua, quæ ego audivi; » ut doceat nos, nihil esse eorum, quæ vel dicuntur, vel aguntur a nobis, quod ipsius videndi vel audiendi vim latere possit.

VERS. 14, 15. *Hæc dicit Adonai Dominus: In lætitia omnis terræ desertum te faciam sempiternum. Sicut gavisus es de hæreditate domus Israelis, quia deleta est, ita faciam tibi. In desertum redigeris, mons Seir, et omnis Idumæa consumetur, et cognoscent me esse Dominum Deum ipsorum.* Ejusmodi supplicium minatus est, cui remedium adhiberi non possit. Omnibus enim, inquit, in pace et tranquillitate animi degentibus, te calamitatibus afficiam, ut ne ab iis quidem qui socii sint malorum, consolationem queas percipere: quam oblectationem habuit Israel, cum Nabuchodonosor non solum ipsos, sed etiam Tyrios et Sidonios, et Palæstinos atque Ægyptios invasisset. Attamen ad hæc pollicetur per supplicia beneficium. **983** « Cognoscent enim, inquit, me esse Dominum Deum ipsorum. » Utilitatem igitur affert disciplina, quæ, secundum prophetam Isaiam [i], « aures nostras aperit, » efficitque ut proprium Dominum agnoscamus percutientem et sanantem i.

CAPUT XXXVI.

VERS. 1-3. *Et tu, fili hominis, vaticinare super montes Israelis, Audite verbum Domini. Hæc dicit Adonai Dominus: pro eo quod dixit inimicus super vos, Euge, solitudines sempiternæ in possessionem nobis factæ sunt. Idcirco vaticinare, et dic: Hæc dicit Adonai Dominus: pro eo quod fuistis vos in desolationem omnibus gentibus, et pro eo quod dehonestati fuistis vos ab omnibus, qui in circuitu vestro sunt, ut sitis vos in possessionem omnibus reliquis gentibus, et ascendistis loquela linguæ in labiis, et in opprobrium gentibus.* Postquam tristia et molesta prædixit Idumæis, ad montes Israelis verba transfert, ipsisque bona pollicetur, jubetque bono animo esse, quod ab inimicis dicta falsa sint ac vana. Non enim diutius, inquit, solitudo permanebit, sed gentium quæ vobis finitimæ sunt opprobria redarguam: ipsarumque contra vos audaciam ita comprimam, ut non amplius vestras enarrent calamitates, vestraque mala divulgent. His subjicit:

[i] Isa. L, 4. [i] Deut. XXXII, 39.

σης· « Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. » Διὰ πάντων δὲ οὐ μόνον αὐτῶν τὴν δυσμένειαν, καὶ τὴν μνησικακίαν ἔδειξεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλαζονείαν, καὶ τὴν κατὰ Θεοῦ [94] λύτταν καὶ μανίαν. Ὠφελίμως δὲ λίαν προστέθεικε τὸ, « Ἐπλήθυνας ἐπ' ἐμὲ λόγους σου, οὓς ἐγὼ ἤκουσα· » διδάσκων ἡμᾶς, ὡς οὐδέν ἐστι τῶν ὑφ' ἡμῶν ἢ λεγομένων ἢ πραττομένων, λαθεῖν δυνάμενον τὴν ὀπτικὴν ἢ τὴν ἀκουστικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

ιδ', ιε'. *Τάδε* [95] *λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· Ἐν τῇ εὐφροσύνῃ πάσης* [96] *τῆς γῆς ἔρημόν σε ποιήσω αἰώνιον. Καθὼς ἐπηυφράνθης τῇ κληρονομίᾳ* [97] *οἴκου Ἰσραὴλ, ὅτι ἠφανίσθη, οὕτω ποιήσω σοι· εἰς* [98] *ἔρημον ἔσῃ, ὄρος Σηείρ, καὶ πᾶσα Ἰδουμαία ἐξαναλωθήσεται* [99], *καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος Θεὸς* [1] *αὐτῶν.* Ἀπαραμύθητον αὐτοῖς ἠπείλησε τιμωρίαν. Πάντων γὰρ, φησὶν, ἐν εἰρήνῃ καὶ θυμηδίᾳ διαγαγόντων, σὲ περιβαλῶ συμφοραῖς, ἵνα μηδὲ ἀπὸ τῆς τῶν κακῶν κοινωνίας ἔχῃς παραψυχήν· ταύτην γὰρ τὴν ψυχαγωγίαν ἔσχεν ὁ Ἰσραὴλ, τοῦ Ναβουχοδονόσορ οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπελθόντος, ἀλλὰ καὶ Τυρίοις, καὶ Σιδωνίοις, καὶ Παλαιστινοῖς, καὶ Αἰγυπτίοις· ἀλλ' ὅμως πρὸς τούτοις ὑπισχνεῖται διὰ τῆς τιμωρίας εὐεργεσίαν· « Γνώσονται γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν. » Ὀνησιφόρος τοίνυν ἡ παιδεία, « ἀνοίγουσα, ἡμῶν, » κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, « τὰ ὦτα, » καὶ παρασκευάζουσα τὸν οἰκεῖον ἐπιγινώσκειν Δεσπότην, τὸν τύπτοντα καὶ ἰώμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΣ'.

α'-γ'. *Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὄρη Ἰσραὴλ* [2], *Ἀκούσατε λόγον Κυρίου· Τάδε λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· ἀνθ' ὧν* [3] *εἶπεν ὁ ἐχθρὸς* [4] *ἐφ' ὑμᾶς· Εὖγε, ἔρημα αἰώνια εἰς κατάσχεσιν ἐγενήθη* [5] *ἡμῖν· διὰ τοῦτο προφήτευσον, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· Ἀντὶ τοῦ γενέσθαι* [6] *ὑμᾶς εἰς ἀφανισμὸν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀτιμασθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ πάντων τῶν κύκλῳ ὑμῶν, τοῦ γενέσθαι* [7] *ὑμᾶς εἰς κατάσχεσιν πᾶσι* [8] *τοῖς καταλοίποις ἔθνεσι, καὶ ἀνέβητε* [9] *λάλημα γλώττης* [10] *ἐπὶ χειλέων, καὶ εἰς ὀνειδισμὸν* [11] *ἔθνεσι.* Τὰ σκυθρωπὰ καὶ κατηφῆ τοῖς Ἰδουμαίοις προαγορεύσας, μεταφέρει τὸν λόγον πρὸς τὰ τοῦ Ἰσραὴλ ὄρη, καὶ ἀγαθῶν αὐτοῖς ἐπαγγελίαν προσφέρει, καὶ θαρρεῖν παρακελεύεται, ὡς τῶν ὑπὸ τῶν δυσμενῶν εἰρημένων λόγων ψευδῶν ὄντων καὶ ματαίων. Οὐ γὰρ ἐπὶ πλεῖστον, φησὶν, ἡ ἐρημία μενεῖ, ἀλλ' ἐλέγξω τῶν γειτνιαζόντων ὑμῖν ἐθνῶν τὰ ὀνείδη, καὶ τὴν καθ' ὑμῶν αὐτῶν καταπαύσω θρασύτητα, καὶ οὐκέτι τὰς ὑμετέρας διηγήσονται συμφοράς, τὰ ὑμέτερα θρυλλοῦντες κακά. Τούτοις ἐπάγει·

VARIÆ LECTIONES.

[94] Θεοῦ. B præm. τοῦ. [95] Τάδε. A præm. διὰ τοῦτο. [96] πάσης. Des. in A. [97] A ηὐφράνθης εἰς κληρονομίαν. [98] εἰς. Des. in A. [99] A ἐξολοθρευθήσεται. [1] Θεός. A et B præm. ὁ. [2] Ἰσρ. A addit, καὶ εἰπὸν τοῖς ὄρεσι τοῦ Ἰσραήλ. [3] A οὗ. [4] ὁ ἐχθ. A ponit post ὑμᾶς. [5] ἐν. A ponit post ἡμῖν. [6] γενέσθαι — κύκλῳ ὑμῶν. A ἀτιμασθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τῶν περικύκλῳ ὑμῶν. [7] γενέσθ. A εἶναι. [8] πᾶσι. Des. in A. [9] ἀν. A add. καὶ ἐγένεσθε. [10] A γλώσσης, omissis illis ἐπὶ χειλέων. [11] εἰς ὀν. A ὀνείδισμα.

Digitized by Google

δ'. Διὰ τοῦτο ἔρη Ἰσραὴλ, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τοῖς ὄρεσι, καὶ τοῖς βουνοῖς, καὶ τοῖς χειμάρροις, καὶ ταῖς φάραγξι, καὶ ταῖς νάπαις [12], καὶ ταῖς ἐξερημωμέναις καὶ ἐξηφανισμέναις [13], καὶ ταῖς πόλεσι ταῖς ἐγκαταλελειμμέναις, αἳ ἐγένοντο εἰς προνομὴν, καὶ εἰς καταπάτημα τοῖς καταλειφθεῖσιν ἔθνεσι τοῖς [14] περικύκλῳ αὐτῶν. Ῥᾴδιον ἦν καὶ λίαν εὐπετὲς, πάσῃ τῇ γῇ τοῦ Ἰσραὴλ συντόμως ἐπαγγείλασθαι τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ κατ' εἶδος καὶ ὀρῶν, καὶ φαράγγων, καὶ βουνῶν, καὶ πόλεων, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων μέμνηται, τοὺς διὰ τὴν ἐρημίαν ὀθυμοῦντας ψυχαγωγῶν. A

ε'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἢ μὴν [15] ἐν πυρὶ ζήλου [16] μου ἐλάλησα ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, καὶ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἅπασαν, ὅτι ἔδωκαν τὴν κατάσχεσίν [17] μου ἑαυτοῖς εἰς κληρονομίαν [18] μετ' εὐφροσύνης, ἐξ ὅλης καρδίας [19] ἀτιμάσαντες ψυχὰς, τοῦ ἀφανίσαι ἐν προνομῇ. Λίαν με, φησὶ, παρώξυνεν ἥ τε τῆς Ἰδουμαίας, καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐθνῶν θρασύτης, ἣ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐχρήσαντο γῆς, τῇ ταύτης εὐφραινόμενοι ἐρημίᾳ, καὶ προσδοκήσαντες ταύτης κρατήσειν, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατοικούσας αἰχμαλωτεύσειν ψυχάς. Τούτου χάριν τὰς κατ' αὐτῶν ἐξήνεγκα ψήφους. B

ς'. Προφήτευσον [20] τοίνυν, ὦ προφῆτα, πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἰπὲ τοῖς ὄρεσι, καὶ τοῖς βουνοῖς, καὶ ταῖς νάπαις [21], καὶ ταῖς φάραγξι· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐν τῷ ζήλῳ μου καὶ ἐν τῷ θυμῷ μου ἐλάλησα, ἀντὶ τοῦ ὀνειδισμοὺς ἐθνῶν λαβεῖν [22] ὑμᾶς. C

ζ'. Διὰ τοῦτο τάδε [23] λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ αἴρω [24] τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ περικύκλῳ ὑμῶν· οὗτοι τὴν ἀτιμίαν αὐτῶν λήψονται. Ὃ καθ' ὑμῶν, φησὶ, γενόμενος ὀνειδισμὸς παρεσκεύασε τὴν κατὰ τῶν ὀνειδισάντων ἐξενεχθῆναι ψῆφον, καὶ ἐκεῖνοι μὲν τῆς κατ' ἐμοῦ ἀσεβείας, καὶ τῆς καθ' ὑμῶν μνησικακίας τε καὶ θρασύτητος δρέψονται τοὺς καρπούς.

η'. Ὑμῶν [25] δὲ, ὄρη Ἰσραὴλ, τὴν σταφυλὴν, καὶ τὸν καρπὸν ὑμῶν καταφάγεται ὁ λαός μου Ἰσραὴλ [26], ὅτι [27] ἐλπίζουσι τοῦ ἐλθεῖν. Βεβαιώσω, φησὶ, τοῦ λαοῦ τὴν ἐλπίδα, καὶ ἐμπεδώσω αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν προσδοκίαν, καὶ ἐπανήξει, καὶ τῶν παρ' ὑμῖν φυομένων ἀπολαύσεται καρπῶν. Τοῖς δὲ ὄρεσι δῆλον ὅτι οὐχ ὡς ἐμψύχοις διαλέγεται· ἄλογα γὰρ καὶ ἄψυχα· τῇ δὲ πρὸς τὰ ἄψυχα διαλέξει παραμυθεῖται τοὺς τούτων οἰκήτορας, τὰ ἀγαθὰ τούτοις ἐπαγγελλόμενος. D

θ'-ια'. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐφ' ὑμᾶς, καὶ [28] ἐπιβλέψω ἐφ' ὑμᾶς, καὶ κατεργασθήσεσθε, καὶ σπαρήσεσθε.

Vers. 4. *Propterea, montes Israelis, audite verbum Domini.* **984** *Hæc dicit Adonai Dominus montibus, et collibus, et torrentibus, et vallibus, et saltibus et desertis, et desolatis, et urbibus derelictis, quæ factæ sunt in prædam, et in conculcationem reliquis gentibus, quæ sunt in circuitu ipsorum.* Facile erat et quasi in promptu, omni terræ Israelis summatim bona polliceri : verum sigillatim montium, et vallium, et collium, et urbium, atque aliorum omnium meminit, ut eos qui animum propter solitudinem desponderant, consoletur.

Vers. 5. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Vere in igne zeli mei locutus sum super reliquas gentes, et super Idumæam omnem, quia dederunt possessionem meam sibi in hæreditatem cum lætitia, toto corde dehonestantes animas, ut delerent in præda.* Me valde, inquit, irritavit Idumææ et aliarum gentium audacia, qua contra meam terram, ipsius solitudine exsultantes, usi sunt, cum sperarent se ea potituros, et animas, quæ ipsam incolerent, in servitutem redacturos esse. Quamobrem contra eos sententiam tuli.

Vers. 6, 7. *Vaticinare igitur, o propheta, rursus super terram Israel, et dic montibus, et collibus, et saltibus, et vallibus : Hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego in zelo meo et in furore meo locutus sum, eo quod opprobria gentium tuleritis vos. Propterea* **985** *hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego extollo manum meam super gentes quæ sunt in circuitu vestro ; isti ignominiam suam capient.* Opprobrium vobis illatum, inquit, causa fuit ut contra eos qui probris affecerunt, sententia lata sit : et illi quidem impietatis in me, et memoriæ injuriarum vestrarum, atque audaciæ fructus ferent.

Vers. 8. *Vestram autem, montes Israelis, uvam, et fructum vestrum comedet populus meus Israel, quia sperant ut veniant.* Confirmabo, inquit, populi spem, stabiliamque ipsius bonam exspectationem, et revertetur, et fructibus iis, qui a vobis producuntur, fructur. Perspicuum est autem, non cum montibus ut animatis eum colloqui, qui et ratione et animo vacant : sed ipso cum inanimis colloquio eorum incolas, bona illis promittens, consolatur.

Vers. 9-11. *Ecce ego super vos, et respiciam ad vos, et colemini, et seminabitur in vobis. Et multipli-*

VARIÆ LECTIONES.

[12] καὶ ταῖς νάπ. Des. in A. [13] A τοῖς ἠρημωμένοις καὶ ἠφανισμένοις. [14] τοῖς et αὐτῶν des. in A. [15] εἰ μή. [16] ζήλ. A θυμοῦ. [17] κατάσχεσιν. A γῆν. [18] κλ. A κατάσχεσιν, omisso μετ'. [19] ἐξ ὅλ. κ. Des. in A. [20] Προφ. — πάλιν. A Διὰ τοῦτο προφήτευσον. [21] καὶ ταῖς νάπ. In A ponitur post φάραγξι. [22] λαβεῖν, A ἐνέγκαι. [23] τάδε — Κύρ. Des. in A. [24] A ἀρῶ. [25] Ὑμ. — λαός μου Ἰσρ. *Hebr.* Vos autem montes Israelis ramos vestros emittetis, et fructum vestrum feretis populo meo Israel. [26] Ἰσραὴλ. Des. in A. [27] ὅτι — ἐλθ. *Hebr.* cum prope venerint. [28] ἐφ' ὑμ. καί. Des. in A.

Digitized by Google

cabo super vos homines, omnem domum Israelis in finem, et habitabuntur urbes, et deserta ædificabuntur. Et multiplicabo homines super vos, et jumenta, et augebuntur, et multiplicabuntur, et habitare faciam super vos, sicut in principio vestro, et bene faciam vobis, sicut annis superioribus vestris, et cognoscent me esse Dominum. **986** [12] Non montes cognoscent, sed in montibus habitantes. Hæc autem post reditum e Babylone ad exitum perducta sunt, et res ipsæ testantur. Incolis enim refertæ sunt Palæstinæ urbes, omnesque ita instauratæ sunt, ut nobilitate splendeant; illa autem sola deserta mansit, in qua contra Dominum et Salvatorem rabie perciti Judæi crucis audax facinus patrarunt, omnibus quidem hominibus salutem, sibi vero exitium machinati. Ut vero omnis Israel reditum consequeretur, et pollicitus est Dominus, et promissum servavit. Effecit enim ut Cyrus omnibus reditum concederet : sed ii, qui usitato contumaciæ morbo laborabant, imperatis restitere, et suæ exteram regionem prætulere.

Καὶ πληθυνῶ ἐφ' ὑμᾶς ἀνθρώπους, πάντα[39] οἶκον Ἰσραὴλ εἰς τέλος[40], καὶ κατοικηθήσονται αἱ πόλεις[41], καὶ αἱ ἔρημοι[42] οἰκοδομηθήσονται. Καὶ πληθυνῶ ἀνθρώπους[43] ἐφ' ὑμᾶς, καὶ κτήνη, καὶ[44] αὐξηθήσονται, καὶ πληθυνθήσονται, καὶ κατοικιῶ ἐφ'[45] ὑμᾶς, ὡς τὸ ἐν ἀρχῇ ὑμῶν, καὶ εὖ ποιήσω ὑμᾶς ὥσπερ[46] τὰ ἔτη τὰ[47] ἔμπροσθεν ὑμῶν· καὶ γνώσονται[48], ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος. Οὐ τὰ ὄρη γνώσονται, ἀλλ' οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκοῦντες. Ταῦτα δὲ πέρας ἔλαβε μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον· καὶ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα· πλήρεις γὰρ τῆς Παλαιστίνης αἱ πόλεις τῶν ἐνοικούντων, ἀνῳκοδόμηνταί τε πᾶσαι, καὶ λαμπρότητι διαπρέπουσιν· ἐκείνη δὲ μόνη μεμένηκεν ἔρημος, ἐν ᾗ κατὰ τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος λυττήσαντες Ἰουδαῖοι, τὸ κατὰ τὸν σταυρὸν δεδράκασι τόλμημα, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις σωτηρίαν, σφίσι δὲ αὐτοῖς ὄλεθρον τεκτηνάμενοι. Τὸ δὲ πάντα τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἐπανόδου τυχεῖν, καὶ ὑπέσχετο ὁ Δεσπότης, καὶ τὸν οἰκεῖον πεπλήρωκε λόγον. Παρεσκεύασε γὰρ τὸν Κύρον ἅπασι τὴν ἐπάνοδον ἐπιτρέψαι· οἱ δὲ τὴν συνήθη νοσοῦντες ἀπείθειαν, τοῖς προσταχθεῖσιν ἀντεῖπον, καὶ τῆς οἰκείας τὴν ἀλλοτρίαν προείλοντο.

VERS. 13-15. *Hæc dicit Adonai Dominus : Eo quod dixerunt tibi : Terra devoratrix hominum tu es, et liberis spoliata a gente tua fuisti. Propterea homines non amplius comedes, et gentem tuam non absque filiis facies amplius, dicit Dominus. Non audietur amplius super vos ignominia gentium, et opprobria non amplius portabitis, et gens tua non absque filiis erit amplius, dicit Adonai Dominus.* Hæc item ad exitum pervenissent, si Judæi voluissent : quia vero quasi canes rabie furentes in Dominum insanierunt, ipsi auctores fuere, ut quæ prophetia prædixit, minime perficerentur : atque ita mendacii expers est prædictio. Siquidem jam antea auctor omnium rerum Deus per Jeremiam prophetam dixit : « Ad summam loquar super gentem et super **987** regnum, ut iterum ædificetur et plantetur, et facient mala coram me, ut non audiant vocem meam, et pœnitebit me bonorum, quæ locutus eram ut facerem eis[k]. » Judæi igitur in culpa fuere, ne per prophetiam sibi promissa consequerentur bona.

ιγ'-ιε'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἀνθ' ὧν εἶπόν σοι[49]· Γῆ κατεσθίουσα ἀνθρώπους[50] σὺ εἶ, καὶ ἠτεκνωμένη[51] ἀπὸ τοῦ ἔθνους σου ἐγένου. Διὰ τοῦτο ἀνθρώπους οὐκέτι φάγεσαι, καὶ τὸ ἔθνος σου οὐκ ἀτεκνώσεις ἔτι, λέγει Κύριος*[52]. *Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται*[53] *ἔτι ἐφ' ὑμᾶς ἀτιμία ἐθνῶν, καὶ ὀνειδισμοὺς*[54] *δὲ οὐ μὴ ἐνέγκητε ἔτι, καὶ τὸ ἔθνος σου οὐκ ἀτεκνωθήσεται ἔτι, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Ἐδέξατο ἂν καὶ ταῦτα πέρας, εἰ ἐβουλήθησαν Ἰουδαῖοι· ἐπειδὴ δὲ καθάπερ κύνες λυττῶντες ἐπεμάνησαν τῷ Δεσπότῃ, αὐτοὶ τὴν προφητείαν ἀτέλεστον πεποιήκασι, καὶ οὕτως δὲ τὸ ἀψευδὲς ἡ πρόρρησις ἔχει. Προλαβὼν[55] γὰρ ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεὸς διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου· « Πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι, καὶ ποιήσουσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούειν μου τῆς φωνῆς, καὶ μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. » Ἰουδαῖοι τοίνυν αἴτιοι τοῦ μὴ τυχεῖν τῶν διὰ τῆς προφητείας ἐπαγγελθέντων ἀγαθῶν.

VERS. 16-18. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, domus Israel habitavit in terra sua, et polluerunt eam via sua, et idolis suis, et immunditiis suis; secundum immunditiam menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam. Et effudi furorem meum super eos.* Ipsæ, inquit, res justum esse supplicium testantur. Neque enim

ις'-ιη'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, οἶκος Ἰσραὴλ κατῴκησεν*[56] *ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ἐμίαναν αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς εἰδώλοις*[57] *αὐτῶν, καὶ*[58] *ἐν ταῖς ἀκαθαρσίαις αὐτῶν, κατὰ τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἀποκαθημένης ἐγένετο*[59] *ἡ ὁδὸς αὐτῶν πρὸ προσώπου μου. Καὶ ἐξέχεα τὸν θυμόν μου*

[k] Jerem. XVIII, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[39] πάντα. A præm. καί. [40] εἰς τέλ. *Hebr.* totam illam (domum Isr.) [41] πόλ. A add. ὑμῶν. [42] A σημαινόμεναι. [43] ἀνθ. In A ponitur post ὑμᾶς. [44] καὶ—πληθυνθ. Des. in A. [45] ἐφ'. Des. in A. [46] ὥσπ. *Hebr.* plusquam. [47] τὰ ἔτη τά. A τό. [48] A et B. γνώσεσθε. [49] σοί. *Hebr.* vobis. [50] ἀνθρ. — Διὰ τοῦτο. Des. in A. [51] ἠτ. — ἐγ. *Hebr.* orbam facis gentem tuam. [52] Κύρ. Repet. in A. [53] ἀκ. *Hebr.* audiri permittam. [54] A ὀνειδισμὸν λαῶν, omisso δέ. [55] B προβαλών, ascripta tamen lect. nostra. [56] κατῴκησαν. [57] εἰδ. *Hebr.* actionibus. [58] καὶ — ἀκαθ. αὐτ. Gemina interpretatio. [59] A ἐγενήθη.

Digitized by Google

ἐπ' αὐτούς. Αὐτὰ, φησί, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ τῷ δικαίῳ τῆς τιμωρίας· οὐ γὰρ μόνα [50] τὰ παντοδαπὰ εἴδωλα θεραπεύοντες διετέλεσαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν εἶδος ἐπετήδευσαν παρανομίας, ὡς πάσης βδελυγμίας καὶ μίσους ἀναπλησθῆναι· καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν νόμον λίαν ἀκάθαρτος ἡ ἀποκαθημένη ἐδόκει, τουτέστιν, ἡ ἐν ῥύσει αἵματος, ἐκείνῳ τῷ περιττώματι τῆς παρανομίας ἀπεικάζει τὴν βδελυγμίαν. Εἶτα πάλιν ἐπιμένων τῇ κατηγορίᾳ·

Ἀνθ' [51] ὧν ἐξέχεαν, φησὶν, αἷμα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐμίαναν αὐτήν. (ιθ'.) *Καὶ διεσκόρπισα* [52] *αὐτοὺς εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἐλίκμησα* [53] *αὐτοὺς εἰς τὰς χώρας.* Καὶ πάλιν τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον δείκνυσι. « Κατὰ τὴν ὁδὸν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα [54] αὐτῶν ἔκρινα [55] αὐτούς. » Ἐτρύγησαν, φησὶν, ὧν ἐφύτευσαν τοὺς καρπούς. *Αἷμα* ἐνταῦθα κέκληκεν οὐ μόνον τὰς ἄλλας μιαιφονίας, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν τέκνων θυσίας, ἃς τοῖς ὠμοβόροις καὶ πονηροῖς προσέφερον δαίμοσιν· οὐκ ἠρκέσθησαν γὰρ, φησὶ, ταῖς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας παρανομίαις, ἀλλὰ καὶ δορυάλωτοι γενόμενοι καὶ μέτοικοι, τοῖς αὐτοῖς ἐπέμειναν κακοῖς.

κ'. *Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὰ ἔθνη, εἰς οὓς* [56] *εἰσῆλθον ἐκεῖ, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ἐν τῷ λέγεσθαι αὐτοῖς, Λαὸς Κυρίου οὗτοι, καὶ ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ* [57] *ἐξεληλύθασι.* Πονηρίᾳ, φησὶ, συζῶντες βλασφημίας μοι γεγένηνται πρόξενοι. Πρῶτον μὲν γὰρ ὑπέλαβε τὰ ἔθνη διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν τούτους ἠττῆθαι, καὶ ὑπὸ τοῖς πολεμίοις γενέσθαι· ἔπειτα πεῖρᾳ τὴν πονηρίαν αὐτῶν μεμαθηκότες, κατ' ἐμοῦ τὴν βλασφημίαν ἐκίνησαν, ὡς τοιούτοις ἐπιτηδεύμασι χαίροντος, καὶ τοὺς οὕτω πονηροὺς ἀνθρώπους οἰκεῖον λαὸν ὀνομάσαντος· ἀλλ' ὅμως ἐκείνων αὐτῶν προμηθούμενος·

κα'. *Καὶ* [58] *ἐφεισάμην αὐτῶν διὰ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ὃ ἐβεβήλωσεν* [59] *ὁ οἶκος Ἰσραὴλ* [60], *οὗ εἰσῆλθον ἐκεῖ.* Διδάξαι, φησὶν, ἐκείνους βουλόμενος τὴν ἐμὴν ἰσχὺν, τούτους ἀπαλλάξω τῶν ἐπικειμένων κακῶν.

κβ', κγ'. *Διὰ τοῦτο εἰπὸ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Οὐχ ὑμῖν* [61] *ἐγὼ ποιῶ οἶκος Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἢ* [62] *διὰ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, ὃ ἐβεβηλώσατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὗ εἰσῆλθετε ἐκεῖ. Καὶ ἁγιάσω τὸ ὄνομά μου τὸ μέγα τὸ βεβηλωθὲν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὃ ἐβεβηλώσατε ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ γνώσονται* [63] *τὰ ἔθνη, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, ἐν τῷ ἁγιασθῆναί με ἐν ὑμῖν* [64] *κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Οὐχ ὑμεῖς, φησὶν, ἄξιοι τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τὰ ἔθνη προσήκει θεραπείας τυχεῖν, ἀφορμὴν τῆς κατ' ἐμοῦ βλασφημίας παρ' ὑμῶν εἰληφότα· λυθήσεται δὲ ἡ βλασφημία διὰ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας τῆς ἐμῆς

A solum omnis generis idola colere perseverarunt, sed etiam omne sceleris genus persecuti sunt, ita ut omni exsecratione et odio implerentur. Et quoniam secundum legem menstruata admodum impura habebatur, hoc est, cui sanguis fluęret, illi excremento sceleris comparat exsecrationem. Deinde rursus in accusatione commorans :

Eo quod effuderunt sanguinem, inquit, *in terra, et idolis suis polluerunt eam.* (Vers. 19.) *Et dissipavi eos in gentes, et ventilavi eos in regiones.* Ac rursus justum ostendit supplicium. « Secundum viam ipsorum, et secundum instituta eorum judicavi eos. » Collegerunt, inquit, eorum quæ severunt,
B fructus. *Sanguinem* hoc loco vocavit non solum alias cædes, **988** sed etiam filiorum sacrificia, quæ cruda vorantibus et improbis dæmonibus offerebant. Non contenti enim, inquit, fuere sceleribus ante captivitatem admissis, sed etiam postquam captivi et peregrini fuere, in iisdem facinoribus manserunt.

Vers. 20. *Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et profanarunt nomen meum sanctum, cum diceretur ipsis : Populus Domini isti, et de terra ejus exierunt.* In improbitate, inquit, degentes, auctores fuerunt ut in me blasphemiæ conji-
C cerentur. Siquidem primum opinatæ sunt gentes, propter meam imbecillitatem istos victos et in hostium potestatem redactos fuisse : deinde experientia cognita ipsorum improbitate, contra me blasphemiam congessere, ut qui talibus institutis gauderem, et adeo scelestos homines meum populum nominarim : verumtamen eorumdem ipsorum habita ratione :

Vers. 21. *Et peperci eis propter nomen meum sanctum, quod profanavit domus Israel, quo ingressi sunt.* Cum eos, inquit, docere velim meas vires, istos ab imminentibus malis vindicabo.

Vers. 22, 23. *Propterea dic domui Israel, Hæc dicit Adonai Dominus : Non vobis ego facio, domus Israel, sed propter nomen meum sanctum, quod profanastis in gentibus, ad quas ingressi estis. Et*
D *sanctificabo nomen meum magnum profanatum in gentibus, quod profanastis in medio ipsarum, et cognoscent gentes me esse Dominum, dicit Adonai Dominus, cum sanctificatus fuero ego in vobis ante oculos ipsorum.* Non **989** vos, inquit, salute digni estis, sed decet gentes, quæ a vobis blasphemiæ contra me occasionem sumpserunt, consequi remedium : vestra autem salute, qua mea virtus indicabitur, hæc ipsorum blasphemia opprimetur. Nam cum didi-

VARIÆ LECTIONES.

[50] B μόνον. [51] ἀνθ' — αἷμα. A περὶ τοῦ αἵματος, οὗ ἐξέχεαν. [52] A διέσπειρα. [53] ἐλ. αὐτ. *Hebr.* dispersi sunt. [54] τὰ ἐπιτ. A τὴν ἁμαρτίαν. [55] B ἔκριναν [56] εἰς οὕς. A οὗ. [57] A αὐτούς. [58] Καί. Des. in B. [59] ἐβεβήλωσαν. [60] Ἰσραὴλ. A addit ἐν τοῖς ἔθνεσιν [61] ὑμ. *Hebr.* propter vos. [62] ἀλλ' ἤ. A ἀλλά [63] B γνώσεται. [64] ἐν ὑμῖν. Ex A et B suppl. Eadem exstant post pauca.

Digitized by Google

cerint quomodo magnum sit nomen meum, et ejusmodi, quod idoneum sit ad opem domesticis suis ferendam, potentiam meam laudabunt et celebrabunt. Hoc enim declaravit, dicens :

Et cognoscent gentes me esse Dominum Deum, cum sanctificatus fuero ego in vobis ante oculos ipsorum. (Vers. 24.) *Et accipiam vos de gentibus, et congregabo vos ex omnibus generationibus, et introducam vos in terram vestram.* Hoc omnibus illis convenit, qui redierunt : quicunque enim redire voluerunt, reditum consecuti sunt; ea vero quæ sequuntur non item in omnes cadunt, sed in eos tantum, qui evangelico præconio fidem dare voluerunt. Ait enim :

Vers. 25. *Et spargam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis vestris, et ab omnibus idolis vestris mundabo vos. — Aquam* autem *mundam* regenerationis aquam nuncupavit, quia baptizati remissionem peccatorum accepimus. Et quæ sequuntur ea confirmant, quæ dicta sunt.

Vers. 26. *Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis.* Per hæc mentis mutationem significavit : ad meliora enim, inquit, cor vestrum inclinabit, non amplius secundum pristinam consuetudinem ad deteriora propendens. Illud vero, *dabo*, nequaquam liberum lædit arbitrium; verbis enim, et operibus, et infinitis **990** adhibitis miraculis, non illis tantum, sed etiam omnibus gentibus, ut ad pietatem accederent, persuasit, non cogit : et tamen, quamvis non coegerit, sed persuaserit, se ait dedisse animis ad meliora propensionem : quippe ipse auctor rei factus, tum his quæ dixit, tum illis quæ fecit.

Et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. (Vers. 27.) *Et spiritum meum dabo in vobis.* Ne hæc quidem ante Christi Domini adventum facta sunt. Cum enim tres duntaxat post reditum prophetas habuissent, Aggæum, et Zachariam, et Malachiam, post ipsos statim prophetico munere spoliati sunt; sed postquam Deus Salvator noster homo factus est, et ad cœlos ascendit, advenit super sacros apostolos Spiritus sanctus, per quos gratia non Judæis solis, sed etiam omnibus his qui ex gentibus ad fidem convenere, subministrata fuit. *Lapideum* autem *cor* vocat adversarium et rebelle, *carneum* vero obediens, et dicto parens, quodque divinarum Litterarum figuras possit excipere. « Et faciam, ut in justificationibus meis ambuletis, et judicia mea custodiatis, et faciatis ea. » Hoc autem Spiritus gratiæ proprium est, quæ nostrum adjuvans liberum arbitrium, efficit ut recte procedant quæ dicta sunt.

A δεικνυμένης δυνάμεως. Μαθόντες γὰρ, πῶς μου μέγα τὸ ὄνομα, καὶ ἀρκοῦν εἰς τὴν τῶν οἰκειουμένων ἐπικουρίαν, δοξάσουσί μου τὴν δεσποτείαν καὶ ὑμνήσουσι. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς·

Καὶ γνώσονται τὰ ἔθνη, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ἐν [63] *τῷ ἁγιασθῆναί με ἐν ὑμῖν κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* (κδ'.) *Καὶ λήψομαι ὑμᾶς* [66] *ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἀθροίσω ὑμᾶς ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν* [67], *καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν ὑμῶν.* Τοῦτο πᾶσι τοῖς ἐπανελθοῦσιν ἁρμόττει· οἱ γὰρ ἐπανελθεῖν βουληθέντες ἔτυχον τῆς ἐπανόδου· τὰ δὲ ἐπαγόμενα οὐκ ἔτι πᾶσιν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι πιστεῦσαι προελομένοις. Φησὶ γάρ·

B κε'. *Καὶ ῥαντῶ εἰς* [68] *ὑμᾶς ὕδωρ καθαρὸν, καὶ καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἀκαθαρσιῶν ὑμῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν εἰδώλων ὑμῶν καθαριῶ ὑμᾶς.* — Ὕδωρ δὲ *καθαρὸν* τὸ τῆς παλιγγενεσίας ὠνόμασεν ὕδωρ, ἐν ᾧ βαπτισθέντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων ἐλάβομεν. Καὶ τὰ ἐπιφερόμενα δὲ βεβαιοῖ τὰ εἰρημένα.

Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν [69]. Διὰ [70] τούτων τὴν τοῦ φρονήματος ἐναλλαγὴν ἐσήμανεν [71]· ἐπὶ γὰρ τὰ ἀμείνω, φησὶ, ῥέψει ὑμῶν ἡ καρδία, οὐκέτι κατὰ τὴν προτέραν συνήθειαν τὴν ἐπὶ τὰ χείρω ῥοπὴν ἔχουσα· τὸ δὲ *δώσω*, οὐδαμῶς τῷ αὐτεξουσίῳ λυμαίνεται· λόγοις γὰρ, καὶ ἔργοις, καὶ τοῖς μυρίοις χρησάμενος θαύμασιν, οὐκ ἐκείνους μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ C ἔθνη τῇ εὐσεβείᾳ προσελθεῖν ἔπεισεν, οὐκ ἠνάγκασεν· ἀλλ' ὅμως καὶ μὴ ἀναγκάσας, ἀλλὰ πείσας, αὐτὸς λέγει δεδωκέναι ταῖς ψυχαῖς τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω ῥοπὴν, ὡς αὐτὸς αἴτιος τούτου, δι' ὧν εἶπέ τε καὶ ἔδρασε, γεγονώς.

Καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην. (κζ'.) *Καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν.* Οὐδὲ ταῦτα πρὸ τῆς τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ παρουσίας ἐγένετο· τρεῖς γὰρ μόνον [72] μετὰ τὴν ἐπάνοδον κατὰ ταυτὸν ἐσχηκότες προφήτας, Ἀγγαῖον, καὶ Ζαχαρίαν, καὶ Μαλαχίαν, μετ' αὐτοὺς εὐθὺς [73] τῆς προφητικῆς ἐγυμνώθησαν χάριτος· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ Σωτῆρος [74] ἡμῶν ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν, ἐπεφοίτησεν ἐπὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους D τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐχορηγήθη δὲ δι' ἐκείνων ἡ χάρις, οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς τῶν ἐθνῶν προσελθοῦσι τῇ πίστει. *Λιθίνην* δὲ *καρδίαν* καλεῖ τὴν ἀντίτυπόν τε καὶ ἀπειθῆ, *σαρκίνην* δὲ τὴν εὐπειθῆ τε καὶ εὐήκοον, καὶ τῶν θείων γραμμάτων δέξασθαι δυναμένην τοὺς τύπους. « Καὶ ποιήσω, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασί μου πορεύησθε, καὶ τὰ κρίματά μου φυλάσσησθε [75], καὶ ποιῆτε αὐτά [76]. » Τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἴδιον· αὐτὴ γὰρ συνεργοῦσα τῷ ἡμετέρῳ αὐτεξουσίῳ κατορθοῦσθαι παρασκευάζει τὰ εἰρημένα.

VARIÆ LECTIONES.

[63] ἐν, κ. τ. λ. Omissa sunt hoc loco ista λέγει Ἀδ. Κυρ. [66] ὑμ. — ἀθρ. Des. in A. [67] γεν. A γαιῶν, juxta rec. lect. et Hebr. [68] εἰς A ἐφ'. [69] ὑμ. A et B præm. ἐν. [70] Διὰ, κ. τ. λ. Vide supra, tom. I, pag. 940. [71] B ἐσήμηνεν. [72] A μόνους. [73] B μετὰ τούτους. [74] Σωτ. B præm. καί. [75] A φυλάξησθε. [76] π. αὐτά. A ποιήσητε.

Digitized by Google

κγ'. *Καὶ κατοικήσετε ἐπὶ τῆς γῆς, ἣς ἔδωκα τοῖς πατράσιν ὑμῶν.* Πάλιν ἐπὶ τὸ κοινὸν μετάγει τὸν λόγον, καὶ ἀπὸ τῶν πνευματικῶν ἐπὶ τὰ σωματικὰ μεταφέρει.

Καὶ ἔσεσθέ μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Θεόν. (κθ', λ'.) *Καὶ καθαριῶ* [77] *ὑμᾶς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν, καὶ καλέσω τὸν σῖτον, καὶ πληθυνῶ αὐτόν, καὶ οὐ* [78] *δώσω ἐφ' ὑμᾶς λιμόν. Καὶ πληθυνῶ τὸν καρπὸν τοῦ ξύλου, καὶ τὰ γεννήματα τοῦ ἀγροῦ, ὅπως ἂν μὴ λάβητε ἔτι* [79] *ὀνειδισμὸν λιμοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσιν.* Οἶδα μὲν οὖν, ὅτι καὶ πνευματικῶς τούτων ἕκαστον ἐκλαβεῖν ξυνατόν· ἀλλ' ὅμως ἡγοῦμαι τὸν προφητικὸν λόγον τὰ σωματικὰ νῦν τοῖς Ἰουδαίοις ὑπισχνεῖσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐρημία πολλὴ κατεῖχε τὸ [80] τηνικαῦτα τὴν γῆν, ὑπισχνεῖται αὐτοῖς τῶν παντοδαπῶν καρπῶν τὴν ἀφθονίαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν δὲ ἐσομένην ὠφέλειαν προαγορεύει.

λα'. *Καὶ μνησθήσεσθε*, φησὶ, *τὰς ὁδοὺς ὑμῶν τὰς πονηρὰς, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν τὰ μὴ ἀγαθὰ, καὶ προσοχθιεῖτε* [81] *κατὰ πρόσωπον αὐτῶν περὶ τῶν ἀνομιῶν ὑμῶν* [82]*, καὶ περὶ τῶν βδελυγμάτων ὑμῶν* [83]. Τούτων, φησὶν, ἀπολαύοντες τῶν ἀγαθῶν, καὶ μανθάνοντες, ἡλίκους ἡ δικαιοσύνη φέρει καρποὺς, τῆς προτέρας ἀναμνησθήσεσθε πονηρίας, καὶ τῆς δι' ἐκείνην ὑμῖν τιμωρίας ἐπενεχθείσης, καὶ μισήσετε σφόδρα τὴν προτέραν παρανομίαν. Τὸ γὰρ *Προσοχθιεῖτε* ἀντὶ τοῦ *βδελύξεσθε* τέθεικε. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ περὶ τοῦ παρανόμου παρὰ τοῦ Δαβὶδ εἰρημένον· « Παρέστη πάσῃ ὁδῷ οὐκ ἀγαθῇ, κακίᾳ δὲ οὐ προσώχθισε, » τουτέστι, τὴν κακίαν οὐκ ἐβδελύξατο. Οὕτως ὑποσχόμενος αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ, πάλιν αὐτῶν τὸ φρόνημα ταπεινοῖ, λέγων·

λβ'. *Οὐ δι' ὑμᾶς ἐγὼ ποιῶ, οἶκος Ἰσραὴλ* [84]*, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· γνωστὸν ἔστω ὑμῖν, οἶκος Ἰσραήλ.* Οὐχ ὑμεῖς, φησὶν, ἄξιοι τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, ἀλλ' ἐγὼ τῇ ἐμῇ φύσει πρέποντα ποιῶ. Εἶτα παραινετικῶς ὁμοῦ καὶ ἐντρεπτικῶς· « Αἰσχύνθητε, καὶ ἐντράπητε ἐκ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, οἶκος Ἰσραήλ. » Μὴ ἀναλγήτως, φησὶ, μηδὲ ἀναισθήτως φέρετε τὰς παντοδαπὰς ὑμῶν τιμωρίας· ἀλλ' ὄψὲ γοῦν ποτε εἰς νοῦν λαβόντες τῶν ὑμετέρων ἐπιτηδευμάτων τὴν πονηρίαν, ἐπὶ τοῖς τετολμημένοις ἐρυθριάσατε.

λγ', λδ'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἐν ᾗ* [85] *ἂν ἡμέρᾳ καθαρίσω ὑμᾶς ἀπὸ* [86] *πασῶν τῶν ἀνομιῶν ὑμῶν, καὶ κατοικιῶ τὰς πόλεις, καὶ οἰκοδομηθήσονται αἱ ἔρημοι. Καὶ ἡ γῆ ἠφανισμένη ἐργασθήσεται, ἀνθ' ὧν ὅτι ἠφανισμένη ἐγένετο* [87] *κατ' ὀφθαλμοὺς παντὸς διοδεύοντος* [88]. Ὅταν, φησὶν, ἄφεσιν ὑμῖν τῶν ἁμαρτημάτων χαρίσωμαι,

VERS. 28. *Et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris.* Rursus ad communem redit orationem, quam a spiritualibus ad ea, quæ corporis sunt, transfert.

Et eritis mihi populus, et ego ero vobis Deus. (VERS. 29, 30.) *Et* **991** *mundabo vos ab omnibus peccatis vestris, et vocabo frumentum, et multiplicabo ipsum, et non dabo super vos famem. Et multiplicabo fructum ligni, et germina agri, ne feratis amplius opprobrium famis in gentibus.* Novi quidem, unumquodque horum etiam secundum Spiritum accipi posse : attamen existimo propheticam orationem ea quæ corporis sunt, Judæis nunc polliceri. Cum enim multa solitudo terram eo tempore occupasset, pollicetur ipsis omnis generis fructuum abundantiam, et inde futuram utilitatem prædicit.

VERS. 31. *Et recordabimini*, inquit, *viarum vestrarum malarum et institutorum vestrorum non bonorum : et odio eritis ante faciem ipsorum propter iniquitates vestras, et propter abominationes vestras.* His, inquit, bonis fruentes, et quantos afferat justitia fructus discentes, pristinæ reminiscemini improbitatis, et supplicii, quod propter illam vobis fuerit illatum, et priora scelera summo vobis erunt odio. Illud enim *oderitis*, pro *exsecrabimini* posuit. Tale est illud, quod de improbo dictum est a Davide : « Astitit omni viæ non bonæ, malitiam autem non odivit [1], » hoc est, malitiam non est exsecratus. Ita ipsis bona pollicitus, eorum denuo superbiam deprimit, dicens :

VERS. 32. *Non propter vos ego facio, domus Israel, dicit Adonai Dominus, notum sit vobis domus* **992** *Israel.* Non vos, inquit, promissis bonis digni estis, sed ego ea facio quæ meam decent naturam. Deinde admonens simul ac redarguens : « Erubescite et pudore afficiamini, inquit, ob vias vestras, domus Israel. » Ne stupide, inquit, neve absque sensu varia vestra supplicia feratis, sed sero tandem vestrorum institutorum improbitate in mentem revocata, pro iis quæ ausi estis erubescite.

VERS. 33, 34. *Hæc dicit Dominus : Die quo mundavero vos ab omnibus iniquitatibus vestris, et habitari faciam urbes, et ædificabuntur deserta. Et terra desolata coletur, eo quod desolata fuit ante oculos omnis transeuntis.* Quando, inquit, remissionem vobis peccatorum impertiam, vosque puros ignoscendo efficiam, tum et urbibus ædificia, et

[1] Psal. xxxv, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[77] καθ. — ὑμῶν. A σώσω ὑμ. ἀπὸ π. τῶν ἀκαθαρσιῶν ὑμῶν, juxta Hebr. [78] οὐ. A add. μή [79] ἔτι. Des. in A. [80] B τά. [81] πρ. — ἀνομ. ὑμ. *Hebr.* et tædebit vos iniquitatum vestrarum. [82] A ἐν ταῖς ἀνομ. ὑμ. [83] A ἐπὶ τοῖς βδελ. ὑμ. [84] οἶκ. Ἰσρ. Des. tum hoc loco tum deinde post ὑμῖν, in A. [85] ᾗ In A ponitur post ἡμέρᾳ, omisso ἂν. [86] ἀπό. A ἐκ. [87] A ἐγενήθη. [88] A παροδεύοντος.

Digitized by Google

terræ consitiones præbebo, et pro pristina solitudine quam omnes viatores conspicabantur, ut incolantur auctor ero.

VERS. 35. *Et dicent : Terra illa desolata, facta est ut paradisus deliciarum, et urbes desertæ et desolatæ, et effossæ, in muris munitæ sederunt.* Quemadmodum enim omnes, inquit, olim tuam solitudinem in ore habentes divulgabant, ita nunc eris celeberrima, omnibusque afferes admirationem, cum deserta tua terra paradiso voluptatis æquiparabitur, et urbes ab incolis vacuæ atque adeo eversæ validis communientur muris.

VERS. 36. *Et cognoscent gentes, quæcunque relictæ fuerint* **993** *in circuitu vestro, me Dominum ædificasse desertas, et plantasse desolatas : ego Dominus locutus sum, et faciam.* Discent autem finitimæ gentes, me eum esse, qui tristia prius, et nunc jucunda præbuerim ; atque ea quæ dicta sunt confirmabit illius qui dixit auctoritas : « Ego Dominus locutus sum, et faciam, » Dominus enim cum sim, ac facere possim, ea quæ dixi ad exitum perducam.

VERS. 37. *Hæc dicit Adonai Dominus, Adhuc hoc quærar domui Israel ut faciam eis.* Pro *quærar* Symmachus *inveniar* dixit. Ad pristina, inquit, beneficia, hoc quoque addam, ut eos revocandos censeam. « Et multiplicabo eos ut oves sanctas. » Cum enim eos ovium instar in meam tutelam receperim, pastoris curam ipsis impertiar.

VERS. 38. *Sicut oves Hierosolymæ in solemnitatibus ipsius, sic erunt urbes desertæ plenæ ovium et hominum, et cognoscent me esse Dominum.* Sicut enim, inquit, Hierosolyma ante oppugnationem referta erat ovibus in maximis eorum publicis celebritatibus, ita omnes ipsorum urbes, et hominibus, et ovibus, et aliis bonis complebo, et ipsis rebus intelligent me esse Dominum, occidentem et vivere facientem, percutientem et sanantem [m]. Cognita igitur Domini nostri bonitate et potentia, propter eam **994** amemus, propter hanc metuamus : ut et amantes et timentes ipsius mandata observemus et promissa bona consequamur, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

καὶ καθαροὺς ὑμᾶς ἀποφήνω τῇ συγχωρήσει, τηνικαῦτα καὶ ταῖς πόλεσι τὰς οἰκοδομὰς, καὶ τῇ γῇ τὰς φυτουργίας παρέξομαι, καὶ ἀντὶ τῆς προτέρας ἐρημίας, ἣν ἅπαντες ἐώρων οἱ παριόντες, οἰκεῖσθαι παρασκευάσω.

λε'. *Καὶ ἐροῦσιν· Ἡ γῆ ἐκείνη ἠφανισμένη* [89] *ἐγένετο ὡς παράδεισος τρυφῆς* [90], *καὶ αἱ πόλεις αἱ ἔρημοι, καὶ ἠφανισμέναι, καὶ κατεσκαμμέναι, ἐν τείχεσιν ὠχυρωμέναι* [91] *ἐκάθισαν.* Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, ἅπαντες πάλαι τὴν σὴν ἐρημίαν ἐν τοῖς στόμασι περιέφερον, οὕτω νῦν ἔσῃ πολυθρύλλητος, καὶ θαῦμα παρέξεις πᾶσι, τῆς μὲν ἐρήμου σου γῆς τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς εἰκαζομένης, τῶν δὲ ἀοικήτων πόλεων καὶ ἀναστάτων γεγενημένων ὀχυροῖς περιβόλοις τειχιζομένων.

λς'. *Καὶ γνώσονται τὰ ἔθνη, ἅσα ἂν καταλειφθῇ* [92] *κύκλῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ Κύριος ᾠκοδόμησα τὰς κατηρημωμένας* [93], *καὶ* [94] *κατεφύτευσα τὰς ἠφανισμένας· ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα, καὶ ποιήσω* [95]. Μαθήσεται δὲ τὰ ἐκ γειτόνων ἔθνη, ὅτι ἐγὼ καὶ τὰ σκυθρωπὰ πρότερον, καὶ νῦν τὰ θυμήρη παρέχω, καὶ τῶν εἰρημένων τὸ βέβαιον ἐκ τῆς τοῦ εἰρτκότος ἀξιοπιστίας. « Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα, καὶ ποιήσω. » Δεσπότης γὰρ ὢν, καὶ ποιῆσαι δυνάμενος, οἷς εἶπον ἐπιθήσω τὸ πέρας.

λζ' *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἔτι τοῦτο ζητηθήσομαι* [96] *τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς.* Τὸ *ζητηθήσομαι* ὁ Σύμμαχος *εὑρεθήσομαι* ἔφη. Πρὸς ταῖς προτέραις, φησὶν, εὐεργεσίαις, καὶ ταύτην προσθήσω, καὶ τῆς ἀνακλήσεως αὐτοὺς ἀξιώσω. « Καὶ πληθυνῶ αὐτοὺς, ὡς πρόβατα ἅγια [97]. » Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς δίκην προβάτων ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀφώρισα κηδεμονίαν, ποιμενικῆς αὐτοῖς ἐπιμελείας μεταδώσω.

λη'. *Ὡς πρόβατα Ἰερουσαλὴμ* [98] *ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῆς, οὕτως ἔσονται αἱ πόλεις αἱ ἔρημοι πλήρεις προβάτων καὶ* [99] *ἀνθρώπων, καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγὼ Κύριος.* Καθάπερ γὰρ, φησὶ, πρὸ τῆς γεγενημένης πολιορκίας ἐπληροῦτο προβάτων ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐν ταῖς μεγίσταις αὐτῶν πανηγύρεσιν, οὕτω πάσας αὐτῶν πληρώσω τὰς πόλεις, καὶ ἀνθρώπων, καὶ προβάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, καὶ δι' αὐτῶν μαθήσονται τῶν πραγμάτων, ὅτι ἐγὼ Κύριός εἰμι καὶ Θεὸς, ἀποκτείνων καὶ ζωοποιῶν, πατάσσων καὶ ἰώμενος. Εἰδότες τοίνυν τοῦ ἡμετέρου Δεσπότου καὶ τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν δύναμιν, ἀγαπήσωμεν δι' ἐκείνην [1], φόβον δὲ λάβωμεν διὰ ταύτην [2] ἵνα καὶ ἀγαπῶντες, καὶ δεδιότες, φύλακες αὐτοῦ γενώμεθα τῶν ἐντολῶν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τύχωμεν ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[m] Deut. XXXII, 39.

VARIÆ LECTIONES

[89] ἠφ. A præm. ἡ. [90] A ἐγενήθη ὡς κῆπος τρ. [91] ἐν τ. ὠχ. A ὀχυραί. [92] A καταλειφθῶσι. [93] A καθηρημένας. [94] καὶ — ἠφανισμ. Des. in A. [95] A ἐποίησα. [96] A ζήτημα θήσομαι. [97] ἅγ. A ἀνθρώπους, quæ est constans lectio. [98] Ἱερ. A præm. ἅγια, ὡς πρόβατα. [99] καί. Des. in A. [1] B ἐκεῖνα. [2] A τούτων.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ ΙΕ'.

LIBER DECIMUS QUINTUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

α'. *Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου.* Πάλιν *χεῖρα* τὴν θείαν ἐνέργειαν ἀποκαλεῖ. « Καὶ ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι Κυρίου, καὶ ἔθηκέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου [a]. » Πνευματικὴ πάλιν ἡ θεωρία· οὐ γὰρ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς ἐώρα τὰ ὑποδεικνύμενα, ἀλλὰ τοῦ παναγίου πνεύματος ἐδέχετο τὴν ἀποκάλυψιν.

Καὶ [b] *τοῦτο ἦν μεστὸν ὀστέων ἀνθρώπων·* (β'.) *Καὶ περιήγαγέ με ἐπ' αὐτὰ κυκλόθεν κύκλῳ, καὶ ἰδοὺ πολλὰ σφόδρα ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου* [b]. Τοῖς πράγμασι συμβαινούσας τὰς ἀποκαλύψεις λαμβάνει· ἐπειδὴ γὰρ δι' ἣν ἐνόσουν ἀπιστίαν τὰς χρηστοτέρας ἀπηγόρευσαν ἐλπίδας οἱ ἐκ τῆς Ἰουδαίας αἰχμάλωτοι γενόμενοι, τὴν οἰκείαν αὐτοῖς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐπιδείκνυσι δύναμιν, καὶ τὴν πολλῷ τῆς ἀνακλήσεως ἐκείνης δυσκολωτέραν τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἐπιδείκνυσι τῷ προφήτῃ, καὶ δι' ἐκείνου πάντα διδάσκει τὸν λαόν, ὡς πάντα αὐτῷ ῥᾴδια βουλομένῳ. Ἰουδαίους μὲν οὖν καὶ τοὺς ἄλλους Ἰσραηλίτας ἐδίδαξε διὰ τούτου, ὡς εὐπετὲς λίαν τῷ Θεῷ βουλομένῳ εἰς τὴν προτέραν ἐπαναγαγεῖν ἐλευθερίαν τοὺς αἰχμαλώτους γεγενημένους· ἡμῖν δὲ καὶ πᾶσιν ἁπαξαπλῶς τοῖς εὐαγγελικὸν [c] κήρυγμα μετὰ πίστεως δεξαμένοις, τῆς τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀναστάσεως ἐπιδείκνυσι τὴν εὐκολίαν, καὶ ὅτι τῷ θείῳ λόγῳ καὶ νεύματι τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἀκολουθεῖ.

Καὶ εἶπε πρός με· (γ'.) *Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ* [d] *ζήσεται τὰ ὀστᾶ ταῦτα; Καὶ εἶπον· Κύριε ὁ Θεός, σὺ ἐπίστασαι ταῦτα.* Οὐκ ἀμφέβαλεν ὁ προφήτης, ἀλλὰ τῆς ἀκριβεστέρας γνώσεως τῷ Θεῷ παρεχώρησεν· εἰδὼς μὲν ἀκριβῶς τοῦ Θεοῦ τὸ δυνατὸν, ἀγνοῶν δὲ τὸ βούλημα.

δ'-ς'. *Καὶ εἶπε πρός με· Προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὀστᾶ ταῦτα, προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου* [e], *καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτά* [g]· *Τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρὰ ταῦτα* [10], *ἀκούσατε λόγον Κυρίου· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· Ἰδοὺ ἐγὼ εἰσάξω* [11] *εἰς ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς. Καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα, καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας, καὶ ἐκτερῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα, καὶ δώσω πνεῦμά μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Ὑποργῷ τῷ προφήτῃ, καὶ οἱόν τινι ὀργάνῳ τῆς κατὰ τὴν

CAPUT XXXVII.

Vers. 1. *Et fuit super me manus Domini.* — *Manum* rursus divinam vim vocat. « Et eduxit me in spiritu Domini, et posuit me in medio campi. » Spiritualis hæc rursus contemplatio est, neque enim oculis corporis ea cernebat, quæ sibi ostendebantur, sed sanctissimi Spiritus revelationem percipiebat.

Et hic erat plenus ossibus hominum. (Vers. 2.) *Et circumduxit me super ea per gyrum in circuitu, et ecce valde multa super faciem campi.* Consentaneas rebus accipit revelationes. Cum enim propter perfidiam, cujus morbo laborabant, meliorum spem abjecissent Judæi illi, qui ex Judæa captivi abducti fuerant, suam ipsis auctor omnium rerum Deus potentiam ostendit, et longe difficiliorem illa in pristinum statum ipsorum restitutione, mortuorum corporum resurrectionem indicat prophetæ : per quem omnem populum docet, omnia sibi esse facilia volenti. Judæos igitur et alios Israelitas per hunc docuit, facillimum esse volenti Deo, in servitutem **995** redactos in pristinam libertatem vindicare, nobis autem et omnibus omnino, qui præconium evangelicum cum fide excipiunt, resurrectionis corporum nostrorum ostendit facilitatem, divinoque verbo ac nutui rerum obsequi naturam.

Et dixit ad me : (Vers. 3.) *Fili hominis, an vivent ossa hæc? et dixi, Domine Deus, tu scis hæc.* Non dubitavit propheta, sed accuratiorem cognitionem Deo vindicavit, cum optime quidem nosset Dei potentiam, sed voluntatem ignoraret.

Vers. 4-6. *Et dixit ad me : Vaticinare super ossa hæc, vaticinare, fili hominis, et dices ad ea : Ossa arida hæc, audite verbum Domini. Hæc dicit Adonai Dominus ossibus istis : Ecce ego introducam in vos spiritum vitæ. Et dabo super vos nervos, et reducam super vos carnes, et extendam super vos pellem, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis, et cognoscetis me esse Dominum.* Ministro usus est propheta, ac veluti instrumento quodam resurrectionis in visione, et lingua ejus illis inanimis et pror-

VARIÆ LECTIONES.

[a] τοῦ πεδ. *Hebr.* vallis. [b] καί. Des. in A. [c] πεδίου. A add. καὶ ἰδοὺ ξηρὰ σφόδρα. [c] εὐαγγ. B præm. τό. [d] εἰ — ἐπίστ. ταῦτα. Et vers. 4 : Καὶ εἶπε πρός με. Des. in A. [e] πρ. υἱὲ ἀνθρώπου. Des. in A. et in Hebr. [g] A αὐτοῖς. [10] ταῦτα. Des. in A. [11] B εἰσάγω. A φέρω ἐφ' ὑμᾶς.

Digitized by Google

sus mortuis ossibus præcipit ut carnes producant et nervos, atque cutem, vitalemque spiritum excipiant. Et fuerunt hæc non solum revocationis in pristinum statum Judæorum, sed etiam resurrectionis omnium hominum figura. « Canet enim tuba, inquit sanctus Apostolus, et mortui resurgent incorrupti [n]. »

A ὀπτασίαν ἀναστάσεως κέχρηται, καὶ διὰ τῆς τούτου [11] γλώττης τοῖς ἀψύχοις ἐκείνοις καὶ ἀπαξαπλῶς νεκροῖς ὀστέοις παρακελεύεται, καὶ σάρκας φῦσαι, καὶ νεῦρα, καὶ δέρμα, καὶ ζωτικὸν δέξασθαι πνεῦμα. Καὶ ἐγένετο ταῦτα οὐ μόνον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀνακλήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἁπάντων ἀναστάσεως τύπος. « Σαλπίσει γὰρ, φησὶν, ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται [12] ἄφθαρτοι. »

VERS. 7. *Et prophetavi, sicut* 996 *mandaverat mihi Dominus, et facta est vox, cum prophetarem ego, ecce et commotio, et adduxerunt ossa, os ad os, unumquodque ad juncturam suam.* Propheta quidem divino inserviens præcepto, quæ jussus fuerat verba protulit, verba autem opus est subsecutum, et commotio Dei adventum declarabat, vox vero, angelorum divinæ voluntati ministrantium B munus : ossaque videbam, inquit, accurrentia, et propriam commissuram capientia, et quam a principio compositionem sortita fuerant, adipiscentia.

Ζ'. Καὶ προεφήτευσα, καθὼς ἐνετείλατό μοι Κύριος, καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐν τῷ με προφητεῦσαι, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς, καὶ προσήγαγεν [14] *τὰ ὀστᾶ, ὀστέον πρὸς ὀστέον* [15], *ἕκαστον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ.* Ὁ μὲν προφήτης τῷ θείῳ διακονῶν προστάγματι, τοὺς λόγους οὓς προσετάχθη προσήνεγκεν, ἠκολούθει δὲ τοῖς λόγοις τὸ ἔργον· καὶ ὁ μὲν σεισμὸς τὴν θείαν ἐπιφάνειαν ἐδήλου, ἡ δὲ φωνὴ, τῶν ὑπουργούντων ἀγγέλων τῷ θείῳ βουλήματι τὴν ἐνέργειαν. Τὰ δὲ ὀστᾶ, φησὶν, ἑώρων θέοντα, καὶ τὴν οἰκείαν ἁρμονίαν ἀπολαμβάνοντα, καὶ ἣν ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε συνθήκην δεχόμενα.

VERS. 8. *Et vidi, et ecce accedebant super ea nervi, et carnes nascebantur, et ascendebant super ea, et circumstetit ea cutis desuper, et spiritus non erat in eis.* Pristinum opificium altera instauratio consequitur. Sicut enim primi parentis Adami corpus prius effictum, deinde in ipsum anima inspirata fuit : ita hic quoque utraque convenere ad propriam compagem. Produxit enim carnes et nervos, et cute cooperta sunt : verum illa sine spiritu et motu jacebant : quæ rursus vitam, et sensum divina voluntate consequuntur.

Η'. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπεγένετο αὐτοῖς [16] *νεῦρα, καὶ σάρκες ἀνεφύοντο* [17], *καὶ ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτὰ, καὶ* [18] *περιεστάθη* [19] *αὐτοῖς δέρμα ἐπάνωθεν* [20], *καὶ πνεῦμα οὐκ ἦν ἐν* [21] *αὐτοῖς.* Ἀκολουθεῖ τῇ προτέρᾳ δημιουργίᾳ ἡ δευτέρα ἀνάκτισις· ὥσπερ γὰρ τοῦ προπάτορος Ἀδὰμ τὸ σῶμα πρότερον διεπλάσθη, εἶθ' οὕτως ἐνεπνεύσθη αὐτῷ ἡ ψυχή· οὕτω κἀνταῦθα συνῆλθεν ἀμφότερα πρὸς τὴν οἰκείαν ἁρμονίαν. Ἔφυσε δὲ σάρκας καὶ νεῦρα, καὶ ἐκαλύφθη τῷ δέρματι· ἔκειτο δὲ ἄπνοά τινα καὶ ἀκίνητα· ἀλλὰ C τυγχάνει πάλιν καὶ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως διὰ τοῦ θείου βουλήματος.

VERS. 9. *Et dixit ad me : Vaticinare super spiritum, vaticinare, fili hominis, et dic spiritui : Hæc dicit Adonai Dominus, A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla in mortuos istos, et vivant.* Docet nos hæc oratio, quam facilia sint omnia divinæ potestati, omniaque in 997 manu ejus esse. « In manu enim ejus, inquit, anima omnium viventium [o]. » Idcirco prophetæ præcipit, ut jubeat omnes animas, ubicunque sint, redire, et sua rursus corpora inhabitare.

Θ'. Καὶ εἶπε πρός με· Προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα [22], *προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ εἰπὲ τῷ πνεύματι· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθὲ τὸ πνεῦμα* [23], *καὶ ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καὶ ζησάτωσαν.* Διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος τῆς θείας δυνάμεως τὴν εὐκολίαν, καὶ ὅτι πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. « Ἐν χειρὶ γὰρ [24] αὐτοῦ, φησὶ, ψυχὴ πάντων τῶν ζώντων. » Διὸ τῷ προφήτῃ παρακελεύεται παρεγγυῆσαι ταῖς ὁπουδήποτε οὖσαις ἐπανελθεῖν ψυχαῖς, καὶ τῶν οἰκείων σωμάτων ἀπολαβεῖν τὴν ἐνοίκησιν.

VERS. 10. *Et prophetavi sicut mandaverat mihi, et ingressus est in eos spiritus, et vixerunt, et steterunt in pedibus suis, congregatio admodum magna.* Pronuntiato, inquit, a me divino præcepto, revixerunt corpora devincta, et resurrectionem consecuta sunt, neque exigua erat eorum qui resurre-

D *Ι'. Καὶ προεφήτευσα καθότι ἐνετείλατό μοι, καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς* [25] *τὸ πνεῦμα, καὶ ἔζησαν καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγὴ* [26] *πολλὴ σφόδρα.* Ἐμοῦ, φησὶ, τὸ θεῖον διαπορθμεύσαντος πρόσταγμα, καὶ ἐζωοποιήθη τὰ συνδεθέντα σώματα, καὶ ἀναστάσεως ἔτυχε, καὶ ἦν, φησὶ, πλῆ-

[n] I Cor. xv, 52. [o] Job xii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[11] τούτου. Ita B pro τοῦ λόγου, ut hab. Sirm. [12] ἀναστ. Infra, loco cit. est ἐγερθήσονται, juxta rec. lect. [14] A προσήγαγε. Ita quoque infra, *Hær. fab.*, lib. v, cap. 19, ubi omittitur sequens τά. [15] ὀστ. — πρός. Des. in A. [16] ἐπεγ. αὐτ. A ἐπ' αὐτά. [17] A ἐφύοντο. [18] καὶ περ. αὐτ. Des. in A. [19] περιεστ. In B emendatur per περιετάθην. Sicque leg. infra, *Hær. fab.* loco cit. [20] ἐπάνω. [21] A ἐπ'. [22] προφ. ἐπὶ τὸ πνεῦμα. In A ponitur post πρ. υἱὲ ἀνθρ. [23] τὸ πνεῦμα. Des. in A. [24] B γὰρ τῇ χειρί [25] εἰς αὐτ. Des. in A. [26] συναγ. A præm. καί.

Digitized by Google

ϑος οὐχ ὀλίγον τῶν ἀναστάντων. Οὕτω θεασάμενος A τὴν ἀποκάλυψιν, διδάσκεται τὴν ἑρμηνείαν.

ια'. *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὀστᾶ ταῦτα οἶκος* [27] *Ἰσραήλ ἐστι, καὶ αὐτοὶ λέγουσι· Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν* [28]. Τύπος, φησὶ, τοῦ Ἰσραὴλ ταῦτα, ὦ προφῆτα· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τὰ κατὰ σφᾶς αὐτοὺς ἀπηγόρευσαν, ὁ δὲ τύπος ἔδειξε τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα.

ιβ'-ιδ'. *Διὰ τοῦτο προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου* [29], *καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναῒ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίξω* [30] *τὰ μνήματα* [31] *ὑμῶν, λαός μου* [32], *καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν τάφων* [33] *ὑμῶν, καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, ἐν τῷ ἀνοῖξαί με τοὺς τάφους ὑμῶν, τοῦ ἀναγαγεῖν με ὑμᾶς ἐκ* B *τῶν τάφων ὑμῶν, τὸν λαόν* [34] *μου. Καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐφ'* [35] *ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ θήσω ὑμᾶς εἰς* [36] *τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα καὶ ποιήσω, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος.* Εἰ τὸ πολλῷ, φησὶ, παρ' ὑμῖν δυσκολώτερον φαινόμενον, εὐπετῶς ὑπ' ἐμοῦ μάλα γινόμενον ἔδειξα, εὔδηλον, ὡς καὶ τοῦτο ῥᾷον μετὰ πολλῆς ποιήσω τῆς εὐμαρείας, καὶ οἷον ἀπό τινων τάφων τῶν τῆς αἰχμαλωσίας δεσμῶν ἐξαγαγὼν ὑμᾶς, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανάξω πατρίδα [37]· τὸ γὰρ ψεῦδος, τῆς ἀληθείας ἀλλότριον. Οὕτω τὴν ἐπάνοδον ὑποσχόμενος, τὴν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν φυλῶν προλέγει συμφωνίαν.

ιε'-ιζ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτῷ ῥάβδον* [38] C *μίαν* [39], *καὶ γράψον ἐπ' αὐτὴν τὸν Ἰούδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τοὺς προσκειμένους πρὸς αὐτὸν* [40], *καὶ ῥάβδον δευτέραν λήψῃ σεαυτῷ, καὶ γράψεις αὐτὴν* [41] *τῷ* [42] *Ἰωσὴφ ῥάβδον Ἐφραῒμ, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τοὺς προστεθέντας πρὸς αὐτούς* [43]. *Καὶ συνάψεις αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας ἑαυτῷ* [44] *εἰς ῥάβδον μίαν, τοῦ δῆσαι αὐτὰς, καὶ ἔσονται ὁμοῦ* [45] *ἐν τῇ χειρί σου.* Ἐπὶ τοῦ Ῥοβοὰμ διῃρέθησαν αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ μὲν δέκα καθ' ἑαυτὰς ἐγένοντο, ἐν μιᾷ τῶν τοῦ Ἐφραῒμ πόλεων τῇ Σαμαρείᾳ καταστησάμεναι τὰ βασίλεια, ἡ δὲ τοῦ Ἰούδα ἑαυτῆς ἦρχεν καὶ τῆς τοῦ Βενιαμίν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑπὸ μίαν ἐτέλεσαν ἅπαντες ἡγεμονίαν. Διὰ τοῦτο δύο ῥάβδους προσέταξεν ὁ D Θεὸς τῷ προφήτῃ λαβεῖν, καὶ τὴν μὲν ἐπιγράψαι τοῦ Ἐφραῒμ, προσθεῖναι δὲ καὶ τὰς ὑπηκόους φυλάς· τὴν δὲ τοῦ Ἰούδα, καὶ τῶν ἐκείνῳ συμφωνούντων [46]. εἶτα συνάψαι ἀλλήλαις τὰς ῥάβδους, ὡς τῆς διαιρέσεως λοιπὸν παυσαμένης, καὶ τῆς ἑνώσεως ἐσομένης. Εἶτα παρακελεύεται τῷ προφήτῃ, πυνθανομένῳ τῷ λαῷ, καὶ γνῶναι βουλομένῳ τὴν ἑρμηνείαν, διαῤῥή-

re multitudo. Ita conspecta revelatione, ejus docetur interpretationem.

VERS. 11. *Et locutus est Dominus ad me, dicens: Fili hominis, ossa hæc sunt domus Israel, et ipsi dicunt, Arida facta sunt ossa nostra, periit spes nostra, dissensimus.* Figura, inquit, hæc sunt Israelis, o propheta: sed illi quidem penes se spem abjecerunt, hæc autem figura bonorum spem ostendit.

VERS. 12-14. *Propterea vaticinare, fili hominis, et dic ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus. Ecce ego aperiam monumenta vestra, popule mi, et reducam vos de sepulcris vestris, et introducam vos in terram Israelis. Et cognoscetis, me esse Dominum, cum aperuero ego sepulcra vestra, et cum eduxero ego vos de sepulcris vestris, populum meum. Et dabo spiritum meum super vos, et vivetis, et ponam vos super terram* **998** *vestram, et cognoscetis, me Dominum locutum esse et facturum esse, dicit Adonai Dominus.* Si id, quod vobis multo difficilius videtur, admodum facile a me fieri posse ostendi, sane perspicuum est, hoc quoque me facillime ac nullo negotio esse facturum, qui vos e captivitatis vinculis, veluti e quibusdam sepulcris, eductos in propriam patriam reducam: mendacium enim a veritate est alienum. Ita reditum pollicitus, futuram post reditum tribuum concordiam prædicit.

VERS. 15-17. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, sume virgam unam, et scribe super eam Judam, et filios Israel appositos ad ipsum; et virgam alteram sumes, et inscribe eam Joseph, virgam Ephraim, et omnes filios Israel appositos ad eos. Et conjunges eas inter se tibi ipsi in virgam unam, ut colliges eas, et erunt simul in manu tua.* Regnante Roboamo divisæ fuere tribus, et decem, cum se in unam urbium Ephraim, Samariam, recepissent, ibi regiam constituendam curarunt. Tribus vero Juda et suæ et Benjamin tribui imperavit. At vero post reditum sub uno omnes imperio fuere. Idcirco prophetæ Deus ut duas virgas sumeret præcepit, et alteram inscriberet Ephraim, et illi subjectas tribus adjiceret: alteram vero Judæ, et eorum qui cum illo consentiebant; deinde ut virgas simul conjungeret, ceu in posterum **999** finita divisione futuraque unitate. [18, 19] Tum prophetæ præcipit, ut percontanti populo, et cognoscere cupienti, interpretationem aperte renuntiet. Ecce ego capiam tribum Josephi per manum Ephraim, et tribus Israel appositas ad ipsum, et dabo eas sub tribum Judæ, et erunt in virgam

VARIÆ LECTIONES.

[27] οἶκος. A præm. πᾶς, juxta Hebr. [28] διαπ. *Hebr.* prorsus, excisi sumus. [29] υἱὲ ἀνθρ. Des. in A et in Hebr. [30] A ἀνοίγω. [31] τὰ μνήμ. Supra, tom. I, pag. 1099 τοὺς τάφους. [32] λαός μου. Des. in A. [33] τάφ. A μνημάτων. Supra, loc. cit., erat ἐκ Βαβυλῶνος. [34] A λαός. [35] A εἰς. [36] A ἐπί. [37] πατρ. B add. καὶ τοῖς λόγοις ἐπιθήσω τὸ ἔργον. [38] ῥάβδ. *Hebr.* lignum. [39] μίαν. Des. in A. [40] τοὺς προσκ. πρ. αὐτ. *Hebr.* socios ejus. [41] αὐτ. A præm. ἐπ'. [42] B τοῦ. [43] A et B αὐτόν. [44] σεαυτῷ. [45] ὁμ. Des. in A. [46] B ἐκείνων συμφρονούντων.

Digitized by Google

sus mortuis ossibus præcipit ut carnes producant et nervos, atque cutem, vitalemque spiritum excipiant. Et fuerunt hæc non solum revocationis in pristinum statum Judæorum, sed etiam resurrectionis omnium hominum figura. « Canet enim tuba, inquit sanctus Apostolus, et mortui resurgent incorrupti [n]. »

A ὀπτασίαν ἀναστάσεως κέχρηται, καὶ διὰ τῆς τούτου [12] γλώττης τοῖς ἀψύχοις ἐκείνοις καὶ ἀπαξαπλῶς νεκροῖς ὀστέοις παρακελεύεται, καὶ σάρκας φῦσαι, καὶ νεῦρα, καὶ δέρμα, καὶ ζωτικὸν δέξασθαι πνεῦμα. Καὶ ἐγένετο ταῦτα οὐ μόνον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀνακλήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἁπάντων ἀναστάσεως τύπος. « Σαλπίσει γὰρ, φησὶν, ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται [13] ἄφθαρτοι. »

VERS. 7. *Et prophetavi, sicut* **996** *mandaverat mihi Dominus, et facta est vox, cum prophetarem ego, ecce et commotio, et adduxerunt ossa, os ad os, unumquodque ad juncturam suam.* Propheta quidem divino inserviens præcepto, quæ jussus fuerat verba protulit, verba autem opus est subsecutum, et commotio Dei adventum declarabat, vox vero, angelorum divinæ voluntati ministrantium B munus : ossaque videbam, inquit, accurrentia, et propriam commissuram capientia, et quam a principio compositionem sortita fuerant, adipiscentia.

Ζ'. Καὶ προεφήτευσα, καθὼς ἐνετείλατό μοι Κύριος, καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐν τῷ με προφητεῦσαι, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς, καὶ προσήγαγον [14] τὰ ὀστᾶ, ὀστέον πρὸς ὀστέον [15], ἕκαστον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. Ὁ μὲν προφήτης τῷ θείῳ διακονῶν προστάγματι, τοὺς λόγους οὓς προσετάχθη προσήνεγκεν, ἠκολούθει δὲ τοῖς λόγοις τὸ ἔργον· καὶ ὁ μὲν σεισμὸς τὴν θείαν ἐπιφάνειαν ἐδήλου, ἡ δὲ φωνὴ, τῶν ὑπουργούντων ἀγγέλων τῷ θείῳ βουλήματι τὴν ἐνέργειαν. Τὰ δὲ ὀστᾶ, φησὶν, ἑώρων θέοντα, καὶ τὴν οἰκείαν ἁρμονίαν ἀπολαμβάνοντα, καὶ ἣν ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε συνθήκην δεχόμενα.

VERS. 8. *Et vidi, et ecce accedebant super ea nervi, et carnes nascebantur, et ascendebant super ea, et circumstetit ea cutis desuper, et spiritus non erat in eis.* Pristinum opificium altera instauratio consequitur. Sicut enim primi parentis Adami corpus prius effictum, deinde in ipsum anima inspirata fuit : ita hic quoque utraque convenere ad propriam compagem. Produxit enim carnes et nervos, et cute cooperta sunt : verum illa sine spiritu et motu jacebant : quæ rursus vitam, et sensum divina voluntate consequuntur.

Η'. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπεγέρετο αὐτοῖς [16] νεῦρα, καὶ σάρκες ἀνεφύοντο [17], καὶ ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτὰ, καὶ [18] περιεστάθη [19] αὐτοῖς δέρμα ἐπάνωθεν [20], καὶ πνεῦμα οὐκ ἦν ἐν [21] αὐτοῖς. Ἀκολουθεῖ τῇ προτέρᾳ δημιουργίᾳ ἡ δευτέρα ἀνάκτισις· ὥσπερ γὰρ τοῦ προπάτορος Ἀδὰμ τὸ σῶμα πρότερον διεπλάσθη, εἶθ' οὕτως ἐνεπνεύσθη αὐτῷ ἡ ψυχή· οὕτω κἀνταῦθα συνῆλθεν ἀμφότερα πρὸς τὴν οἰκείαν ἁρμονίαν. Ἔφυσε δὲ σάρκας καὶ νεῦρα, καὶ ἐκαλύφθη τῷ δέρματι· ἔκειτο δὲ ἄπνοά τινα καὶ ἀκίνητα· ἀλλὰ C τυγχάνει πάλιν καὶ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως διὰ τοῦ θείου βουλήματος.

VERS. 9. *Et dixit ad me : Vaticinare super spiritum, vaticinare, fili hominis, et dic spiritui : Hæc dicit Adonai Dominus, A quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla in mortuos istos, et vivant.* Docet nos hæc oratio, quam facilia sint omnia divinæ potestati, omniaque in **997** manu ejus esse. « In manu enim ejus, inquit, anima omnium viventium [o]. » Idcirco prophetæ præcipit, ut jubeat omnes animas, ubicunque sint, redire, et sua rursus corpora inhabitare.

Θ'. Καὶ εἶπε πρός με· Προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα [22], προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ εἰπὲ τῷ πνεύματι· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθὲ τὸ πνεῦμα [23], καὶ ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καὶ ζησάτωσαν. Διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος τῆς θείας δυνάμεως τὴν εὐκολίαν, καὶ ὅτι πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. « Ἐν χειρὶ γὰρ [24] αὐτοῦ, φησὶ, ψυχὴ πάντων τῶν ζώντων. » Διὸ τῷ προφήτῃ παρακελεύεται παρεγγυῆσαι ταῖς ὁπουδήποτε οὔσαις ἐπανελθεῖν ψυχαῖς, καὶ τῶν οἰκείων σωμάτων ἀπολαβεῖν τὴν ἐνοίκησιν.

VERS. 10. *Et prophetavi sicut mandaverat mihi, et ingressus est in eos spiritus, et vixerunt, et steterunt in pedibus suis, congregatio admodum magna.* Pronuntiato, inquit, a me divino præcepto, revixerunt corpora devincta, et resurrectionem consecuta sunt, neque exigua erat eorum qui resurre- D

Ι'. Καὶ προεφήτευσα καθότι ἐνετείλατό μοι, καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς [25] τὸ πνεῦμα, καὶ ἔζησαν καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγὴ [26] πολλὴ σφόδρα. Ἐμοῦ, φησὶ, τὸ θεῖον διαπορθμεύσαντος πρόσταγμα, καὶ ἐζωοποιήθη τὰ συνδεθέντα σώματα, καὶ ἀναστάσεως ἔτυχε, καὶ ἦν, φησὶ, πλῆ-

[n] I Cor. xv, 52. [o] Job xii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[12] τούτου. Ita B pro τοῦ λόγου, ut hab. Sirm. [13] ἀναστ. Infra, loco cit. est ἐγερθήσονται, juxta rec. lect. [14] A προσήγαγε. Ita quoque infra, *Hær. fab.*, lib. v, cap. 19, ubi omittitur sequens τά. [15] ὀστ. — πρός. Des. in A. [16] ἐπεγ. αὐτ. A ἐπ' αὐτά. [17] A ἐφύοντο. [18] καὶ περ. αὐτ. Des. in A. [19] περιεστ. In B emendatur per περιετάθην. Sicque leg. infra, *Hær. fab.* loco cit. [20] ἐπάνω. [21] A ἐπ'. [22] προφ. ἐπὶ τὸ πνεῦμα. In A ponitur post πρ. υἱὲ ἀνθρ. [23] τὸ πνεῦμα. Des. in A. [24] B γὰρ τῇ χειρί [25] εἰς αὐτ. Des. in A. [26] συναγ. A præm. καί.

Digitized by Google

ὡς οὐκ ὀλίγον τῶν ἀναστάντων. Οὕτω θεασάμενος τὴν ἀποκάλυψιν, διδάσκεται τὴν ἑρμηνείαν.

ια'. *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὀστᾶ ταῦτα οἶκος*[27] *Ἰσραὴλ ἐστι, καὶ αὐτοὶ λέγουσι· Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν*[28]. Τύπος, φησὶ, τοῦ Ἰσραὴλ ταῦτα, ὦ προφῆτα· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τὰ κατὰ σφᾶς αὐτοὺς ἀπηγόρευσαν, ὁ δὲ τύπος ἔδειξε τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα.

ιβ'-ιδ'. *Διὰ τοῦτο προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου*[29], *καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίξω*[30] *τὰ μνήματα*[31] *ὑμῶν, λαός μου*[32], *καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν τάφων*[33] *ὑμῶν, καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, ἐν τῷ ἀνοῖξαί με τοὺς τάφους ὑμῶν, τοῦ ἀναγαγεῖν με ὑμᾶς ἐκ τῶν τάφων ὑμῶν, τὸν λαόν*[34] *μου. Καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐφ'*[35] *ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ θήσω ὑμᾶς εἰς*[36] *τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα καὶ ποιήσω, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος.* Εἰ τὸ πολλῷ, φησὶ, παρ' ὑμῖν δυσκολώτερον φαινόμενον, εὐπετῶς ὑπ' ἐμοῦ μάλα γινόμενον ἔδειξα, εὔδηλον, ὡς καὶ τοῦτο ῥᾷον μετὰ πολλῆς ποιήσω τῆς εὐμαρείας, καὶ οἷον ἀπό τινων τάφων τῶν τῆς αἰχμαλωσίας δεσμῶν ἐξαγαγὼν ὑμᾶς, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανάξω πατρίδα[37]· τὸ γὰρ ψεῦδος, τῆς ἀληθείας ἀλλότριον. Οὕτω τὴν ἐπάνοδον ὑποσχόμενος, τὴν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν φυλῶν προλέγει συμφωνίαν.

ιε'-ιζ'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτῷ ῥάβδον*[38] *μίαν*[39], *καὶ γράψον ἐπ' αὐτὴν τὸν Ἰούδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τοὺς προσκειμένους πρὸς αὐτὸν*[40], *καὶ ῥάβδον δευτέραν λήψῃ σεαυτῷ, καὶ γράψεις αὐτὴν*[41] *τῷ*[42] *Ἰωσὴφ ῥάβδον Ἐφραΐμ, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τοὺς προστεθέντας πρὸς αὐτούς*[43]. *Καὶ συνάψεις αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας ἑαυτῷ*[44] *εἰς ῥάβδον μίαν, τοῦ δῆσαι αὐτὰς, καὶ ἔσονται ὁμοῦ*[45] *ἐν τῇ χειρί σου.* Ἐπὶ τοῦ Ῥοβοὰμ διῃρέθησαν αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ μὲν δέκα καθ' ἑαυτὰς ἐγένοντο, ἐν μιᾷ τῶν τοῦ Ἐφραΐμ πόλεων τῇ Σαμαρείᾳ καταστησάμεναι τὰ βασίλεια, ἡ δὲ τοῦ Ἰούδα ἑαυτῆς ἦρχεν καὶ τῆς τοῦ Βενιαμίν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑπὸ μίαν ἐτέλεσαν ἅπαντες ἡγεμονίαν. Διὰ τοῦτο δύο ῥάβδους προσέταξεν ὁ Θεὸς τῷ προφήτῃ λαβεῖν, καὶ τὴν μὲν ἐπιγράψαι τοῦ Ἐφραΐμ, προσθεῖναι δὲ καὶ τὰς ὑπηκόους φυλάς· τὴν δὲ τοῦ Ἰούδα, καὶ τῶν ἐκείνῳ συμφωνούντων[46]. εἶτα συνάψαι ἀλλήλαις τὰς ῥάβδους, ὡς τῆς διαιρέσεως λοιπὸν παυσαμένης, καὶ τῆς ἑνώσεως ἐσομένης. Εἶτα παρακελεύεται τῷ προφήτῃ, πυνθανομένῳ τῷ λαῷ, καὶ γνῶναι βουλομένῳ τὴν ἑρμηνείαν, διαῤῥή-

re multitudo. Ita conspecta revelatione, ejus docetur interpretationem.

Vers. 11. *Et locutus est Dominus ad me, dicens: Fili hominis, ossa hæc sunt domus Israel, et ipsi dicunt, Arida facta sunt ossa nostra, periit spes nostra, dissensimus.* Figura, inquit, hæc sunt Israelis, o propheta: sed illi quidem penes se spem abjecerunt, hæc autem figura bonorum spem ostendit.

Vers. 12—14. *Propterea vaticinare, fili hominis, et dic ad eos: Hæc dicit Adonai Dominus. Ecce ego aperiam monumenta vestra, populi mi, et reducam vos de sepulcris vestris, et introducam vos in terram Israelis. Et cognoscetis, me esse Dominum, cum aperuero ego sepulcra vestra, et cum eduxero ego vos de sepulcris vestris, populum meum. Et dabo spiritum meum super vos, et vivetis, et ponam vos super terram* **998** *vestram, et cognoscetis, me Dominum locutum esse et facturam esse, dicit Adonai Dominus.* Si id, quod vobis multo difficilius videtur, admodum facile a me fieri posse ostendi, sane perspicuum est, hoc quoque me facillime ac nullo negotio esse facturum, qui vos e captivitatis vinculis, veluti e quibusdam sepulcris, eductos in propriam patriam reducam: mendacium enim a veritate est alienum. Ita reditum pollicitus, futuram post reditum tribuum concordiam prædicit.

Vers. 15—17. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, sume virgam unam, et scribe super eam Judam, et filios Israel appositos ad ipsum; et virgam alteram sumes, et inscribe eam Joseph, virgam Ephraim, et omnes filios Israel appositos ad eos. Et conjunges eas inter se tibi ipsi in virgam unam, ut colliges eas, et erunt simul in manu tua.* Regnante Roboamo divisæ fuere tribus, et decem, cum se in unam urbium Ephraim, Samariam, recepissent, ibi regiam constituendam curarunt. Tribus vero Juda et suæ et Benjamin tribui imperavit. At vero post reditum sub uno omnes imperio fuere. Idcirco prophetæ Deus ut duas virgas sumeret præcepit, et alteram inscriberet Ephraim, et illi subjectas tribus adjiceret: alteram vero Judæ, et eorum qui cum illo consentiebant; deinde ut virgas simul conjungeret, ceu in posterum **999** finita divisione futuraque unitate. [18, 19] Tum prophetæ præcipit, ut percontanti populo, et cognoscere cupienti, interpretationem aperte renuntiet. Ecce ego capiam tribum Josephi per manum Ephraim, et tribus Israel appositas ad ipsum, et dabo eas sub tribum Judæ, et erunt in virgam

VARIÆ LECTIONES.

[27] οἶκος. A præm. πᾶς, juxta Hebr. [28] διαπ. *Hebr.* prorsus, excisi sumus. [29] υἱὲ ἀνθρ. Des. in A et in Hebr. [30] A ἀνοίγω. [31] τὰ μνήμ. Supra, tom. I, pag. 1099 τοὺς τάφους. [32] λαός μου. Des. in A. [33] τάφ. A μνημάτων. Supra, loc. cit., erat ἐκ Βαβυλῶνος. [34] A λαός. [35] A εἰς. [36] A ἐπί. [37] πατρ. B add. καὶ τοῖς λόγοις ἐπιθήσω τὸ ἔργον. [38] ῥάβδ. *Hebr.* lignum. [39] μίαν. Des. in A. [40] τοὺς προσκ. πρ. αὐτ. *Hebr.* socios ejus. [41] αὐτ. A præm. ἐπ'. [42] B τοῦ. [43] A et B αὐτόν. [44] σεαυτῷ. [45] ὁμ. Des. in A. [46] B ἐκείνῳ συμφρονούντων.

Digitized by Google

unam in manu Judæ. » Faciam, inquit, ut qui olim seipsos a Judæ regno separarunt, rursus illius agnoscant imperium, et factam divisionem finiam, efficiamque ut omnes tribus ipsi Judæ communi consensu obediant. [20, 21] Quod item apertius interpretatur.

A δην εἰπεῖν· « Ἰδοὺ ἐγὼ λήψομαι τὴν φυλὴν Ἰωσὴφ τὴν διὰ χειρὸς Ἐφραΐμ, καὶ τὰς φυλὰς Ἰσραὴλ τὰς προσκειμένας πρὸς αὐτὸν, καὶ δώσω αὐτὰς [47] ὑπὸ [48] τὴν φυλὴν Ἰούδα, καὶ ἔσονται εἰς ῥάβδον μίαν ἐν [49] τῇ χειρὶ Ἰούδα. » Τοὺς πάλαι, φησὶν, ἀποσχοινίσαντας ἑαυτοὺς τῆς τοῦ Ἰούδα βασιλείας παρασκευάσω πάλιν τὴν ἐκείνου ἐπιγνῶναι ἡγεμονίαν, καὶ παύσω μὲν τὴν γενομένην διαίρεσιν, συμφώνως δὲ ἁπάσας τὰς φυλὰς ὑπακούειν τῷ Ἰούδᾳ ποιήσω. Καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἑρμηνεύει σαφέστερον.

Ecce ego assumo omnem domum Israel de medio gentium, ad quas ingressi sunt, et congregabo ipsos in terram Israel. (VERS. 22.) *Et faciam eos gentem unam in terra mea, et in montibus Israel, et princeps unus erit rex omnium ipsorum.* Hæc exitum consecuta sunt, secundum figuram quidem in Zorobabel, accurate autem et vere in Domino Christo. Neque enim rex fuit Zorobabel, sed dux populi atque exercitus.

Ἰδοὺ ἐγὼ λαμβάνω πάντα οἶκον Ἰσραὴλ ἐκ μέσου τῶν ἐθνῶν, οὗ εἰσῆλθον ἐκεῖ, καὶ συνάξω αὐτοὺς εἰς [50] *τὴν γῆν τοῦ Ἰσραήλ.* (β'.) *Καὶ δώσω αὐτοὺς εἰς ἔθνος ἓν τῇ γῇ μου, καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἄρχων εἷς ἔσται πάντων* [51] *αὐτῶν εἰς βασιλέα.* Ταῦτα πέρατος τετύχηκε, τυπικῶς μὲν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ἀκριβῶς δὲ καὶ ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ· οὐδὲ γὰρ βασιλεὺς ὁ Ζοροβάβελ, ἀλλὰ δημαγωγὸς καὶ στρατηγὸς ἐγένετο.

Et non erunt amplius duæ gentes, neque dividentur amplius in duos reges. (VERS. 23, 24.) *Ne polluantur amplius idolis suis, et offensionibus suis, et omnibus impietatibus suis, et eruam eos ab omnibus impietatibus eorum, in quibus peccaverunt, et mundabo eos, et erunt mihi populus, et ego ero eis Deus.* **1000** *Et servus meus David princeps in medio ipsorum, et pastor unus erit omnibus ipsis.* His etiam ea congruunt, quæ a Domino Christo in sacris Evangeliis dicta sunt : « Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, unus pastor [P]. » *David* autem Dominum dicit Christum, ut ex Davide secundum carnem oriundum; *servum* vero propter humanam naturam : « Cum enim in forma Dei esset, formam servi assumpsit [q]. » Ut igitur assumptam naturam ostendat, *servum* nuncupavit, siquidem e servili secundum carnem natura genitus est. Non enim servus est Dominus omnium Unigenitus : neque enim, quatenus Deus est, *David* nominatur, sed quatenus ex Davide, *David* appellatur, secundum assumptionem autem servus est. Quod si e servo hanc etiam naturam Verbum Deus homo factus suscepit, non amisit quod erat, sed unitam cum divina natura humanitatem nostram gloriosam reddidit. Docet igitur prophetica oratio, impietatem exstinctum iri et colendorum idolorum errorem, regnorumque divisionem uno tandem imperio terminandam esse, sub quo degentes, et ab uno pastore pasti, Deum suum et Dominum cognituri sint.

B *Καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι εἰς δύο ἔθνη, οὐδὲ μὴ διαιρεθῶσιν ἔτι εἰς δύο βασιλεῖς* [52]. (κγ', κδ'.) *Ἵνα μὴ μιαίνωνται ἔτι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς προσοχθίσμασιν αὐτῶν, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν· καὶ ῥύσομαι αὐτοὺς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν* [53] *αὐτῶν, ὧν ἥμαρτον ἐν αὐταῖς, καὶ καθαριῶ αὐτούς, καὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ ὁ δοῦλός μου Δαβὶδ ἄρχων ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ ποιμὴν εἷς ἔσται πᾶσιν αὐτοῖς* [54]. Τούτοις ἁρμόττει καὶ τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὑπὸ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ εἰρημένα· « Καὶ ἄλλα δὲ πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. » Δαβὶδ δὲ λέγει [55] τὸν C Δεσπότην Χριστὸν, ὡς ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα τὸ γένος κατάγοντα· *δοῦλον* δὲ [56], διὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν· ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ ὑπάρχων μορφὴν δούλου ἔλαβεν. Ἵνα τοίνυν τὴν ληφθεῖσαν δείξῃ φύσιν, *δοῦλον* προσηγόρευσε, τουτέστιν, ἐκ δουλικῆς κατὰ σάρκα γεγένηται φύσεως. Οὐ γὰρ δοῦλος ὁ Μονογενὴς, ὁ τῶν ἁπάντων Δεσπότης· οὔτε γὰρ ᾗ Θεὸς *Δαβὶδ* ὀνομάζεται· ἀλλ' ᾗ ἐκ Δαβὶδ, *Δαβὶδ* προσαγορεύεται, κατὰ [57] τὴν πρόσληψιν δὲ δοῦλος. Εἰ δὲ καὶ ἐκ δούλου ταύτην ἀνέλαβε τὴν φύσιν ἐνανθρωπήσας ὁ Θεὸς Λόγος, οὐκ ἀποβαλὼν ὃ ἦν, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὴν θείαν φύσιν ἑνώσει τὸ ἡμέτερον δοξάσας. Διδάσκει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς σβεσθήσεται μὲν ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ περὶ τὰ εἴδωλα πλάνη, τέλος δὲ λήψεται τῶν βασιλειῶν ἡ διαίρεσις, καὶ εἰς μίαν τελοῦντες ἡγεμονίαν, καὶ ὑφ' ἑνὸς ποιμαινόμενοι ποιμένος, τὸν ἑαυτῶν ἐπιγνώσονται Θεόν τε καὶ Δεσπότην.

Et in præceptis meis ambulabunt, et judicia mea custodient, et facient ea. (VERS. 25) *Et habitabunt in terra sua, quam dedi servo meo Jacob, in qua* D *Καὶ* [58] *ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύσονται, καὶ τὰ κρίματά μου φυλάξονται, καὶ ποιήσουσιν αὐτά.* (κε') *Καὶ κατοικήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς αὐ-*

[P] Joan. x, 16. [q] Philipp. II, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[47] A αὐτούς. [48] ὑπό. A et B ἐπί. [49] ἐν. Des. in A. [50] εἰς, κ. τ. λ. In A præm. ἀπὸ πάντων τῶν περικύκλῳ αὐτῶν, καὶ εἰσάξω αὐτούς. [51] πάντων, et deinde εἰς βασιλέα, des. in A. Vide Montf. Hexapla ad h. l. [52] A βασιλείας. [53] A ἀνομιῶν. *Hebr.* habitationibus. [54] π. αὐτ. A πάντων. [55] λέγ. B κπλεῖ. [56] δοῦλ. δὲ, κ. τ. λ. Vide supra, ad cap. 54, 23. [57] κατά. In B præm. οὐδέ. [58] καί. A ὅτι.

Digitized by Google

τῶν, ἣν ἔδωκα [59] τῷ δούλῳ μου Ἰακὼβ, ἐν ᾗ [60] κατῴκησαν ἐκεῖ οἱ πατέρες αὐτῶν [61], καὶ [62] κατοικήσουσιν ἐπ' αὐτῆς αὐτοὶ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν, καὶ [63] οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν αὐτῶν ἕως αἰῶνος· καὶ Δαβὶδ ὁ δοῦλός μου ἄρχων αὐτῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰπάτωσαν οἱ [64] Ἰουδαῖοι, τίς ὁ αἰώνιος αὐτῶν βασιλεὺς Δαβὶδ προσαγορευόμενος. Ὅτι μὲν γὰρ οὐδαμῶς τῷ Ζοροβάβελ ἁρμόττουσιν αἱ τοιαῦται προσηγορίαι, καὶ αὐτοὶ ἂν συμφαίησαν· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲ βασιλεύων, ἀλλὰ δημαγωγῶν διετέλεσε· ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἡγεμονία τῷ θανάτῳ διελύθη. Εἰ δὲ εἰς τὸ Δαβιδικὸν γένος τὸν αἰώνιον τοῦτον λαμβάνουσι Δαβὶδ, δειξάτωσαν τοῦ Δαβὶδ βασιλεῦον τὸ γένος· εἰ δὲ πρὸς τῇ βασιλείᾳ καὶ αὐτὸ τοῦ Δαβὶδ τὸ γένος ἄδηλον, ἐπὶ τοῦ παρόντος δυοῖν θάτερον ἀνάγκη, ἢ ψευδῆ τὴν προφητείαν ὑπολαβεῖν, ἢ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τοῦ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα προσκυνῆσαι τὴν βασιλείαν. Ὅτι δὲ ἀψευδὴς ἡ προφητεία, καὶ αὐτοὶ συνομολογήσαιεν· εἰ δὲ ἀψευδὴς, ὥσπερ οὖν ἀψευδὴς, καὶ οὐχ ὁρῶμεν ἑτέραν Ἰουδαίων βασιλείαν, οὔτε μὴν αὐτὸ τοῦ Δαβὶδ τὸ γένος δῆλον ὑπάρχει καὶ γνώριμον· κρατεῖ δὲ, ὡς ἐκ Δαβὶδ μὲν κατὰ σάρκα, Υἱὸς δὲ Θεοῦ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ αἰώνιον ἔχει τὸ κράτος· δῆλη καὶ σαφὴς καὶ ἡ ἐκείνων ἐμβροντησία καὶ ἀπιστία, καὶ ἡ ἡμετέρα θεογνωσία. Βεβαιοῖ γὰρ τὰ εἰρημένα καὶ τὰ ἐπαγόμενα. Φησὶ γάρ·

κς'. *Καὶ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην εἰρήνης, διαθήκη αἰώνιος* [65] *ἔσται μετ' αὐτῶν.* Δειξάτωσαν τοίνυν ἡμῖν ἢ τὴν τῆς εἰρήνης διαθήκην, ἢ τὴν αἰώνιον· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν· ἐστέρηνται γὰρ ἑκατέρας, ἡμῖν δὲ ἀμφοτέρας ἔδωκεν [66] ὁ Δεσπότης· τά τε γὰρ αἰώνια ἡμῖν ὑπέσχετο ἀγαθὰ, καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἡμῖν καταλλαγὰς ἐχαρίσατο. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ᾗ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Καὶ πάλιν· « Εἷς καὶ μεσίτης Θεὸς [67] ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ἀντὶ [68] πάντων. Καὶ τὰ μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν συμβαίνει τοῖς εἰρημένοις.

Καὶ [69] *τάξω αὐτοὺς, φησὶ, καὶ πληθυνῶ αὐτοὺς, καὶ θήσω τὰ ἅγιά μου ἐν μέσῳ αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα.* (κζ'.) *Καὶ ἔσται ἡ κατασκήνωσις μου ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός.* Καὶ μὴν ἔρημος ὁ νεὼς, καὶ τὰ πάλαι ἅγια. Πῶς τοίνυν ὑπέσχετο θήσειν τὰ ἅγια αὐτοῦ ἐν μέσῳ αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὴν κατασκήνωσιν αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς; Οὐκοῦν καὶ τούτων οὐχ ὁρῶντες τὴν ἔκβασιν κατὰ τὴν Ἰουδαίων διάνοιαν, καὶ τὸ ἀληθὲς τῶν πνευματικῶν ῥημάτων εἰδότες, ἀκολούθως τοῖς προερμηνευθεῖσι καὶ ταῦτα νοήσομεν· ἕξομεν γὰρ καὶ τῶν πραγμάτων συνομολογοῦσαν τὴν μαρτυρίαν. Οὐ γὰρ μόνον οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ οἶκοι,

A *habitaverunt patres ipsorum, et habitabunt* **1001** *in ea ipsi, et filii eorum, et filii filiorum ipsorum usque in sæculum: et David servus meus princeps eorum erit in sæculum.* Dicant Judæi, quis sempiternus ipsorum rex sit, qui David appelletur. Nequaquam enim Zorobabeli hujusmodi appellationes convenire, ipsi quoque confitebuntur. Primum enim haud regnavit ille, sed populi ductor fuit: deinde etiam illud ipsum imperium morte finitum est. Quod si de genere Davidico hunc sempiternum intelligunt Davidem, ostendant Davidis genus regnare; quod si præter regnum ipsum quoque Davidis genus incertum est, in præsenti duorum alterum necesse est, vel falsam prophetiam opinari vel Domini Christi ex Davide secundum carnem B nati regnum adorare. Verum mendacio carere prophetiam, ipsi itidem fatebuntur. Quod si vera est, quemadmodum mendacii expers est, neque videmus aliud Judæorum regnum, neque insuper ipsum genus Davidis clarum est et perspicuum, et ipse regnat, ut ex Davide secundum carnem, Filius autem Dei secundum divinitatem, et sempiternum obtinet imperium: perspicua et aperta est, et illorum deliratio perfidiaque, et nostra Dei cognitio. Confirmantur enim etiam quæ dicta sunt, iis quæ sequuntur. Etenim,

Vers. 26. *Et disponam*, inquit, *ipsis testamentum pacis, testamentum æternum erit cum ipsis.* Ostendant igitur nobis, vel pacis, vel sempiternum te- C stamentum: at non poterunt, cum utroque privati sint; nobis autem utrumque dedit Dominus. Namque et sempiterna nobis bona **1002** pollicitus est, et id nobis est elargitus, ut cum ipso reconciliaremur. Ipse enim est pax nostra, sicut auctor est divus Apostolus [r]. Et rursus: « Unus quoque mediator, Deus homo, Christus Jesus, qui dedit seipsum redemptionem pro omnibus [s]. » Et quæ sequuntur item iis consentiunt, quæ dicta sunt.

Et ordinabo eos, inquit, *et multiplicabo eos, et ponam sancta mea in medio ipsorum in sæculum.* (Vers. 27) *Et erit tabernaculum meum in eis, et ero ipsis Deus, et ipsi erunt mihi populus.* Atqui desertum templum, et quæ antiquitus sancta erant. Quomodo igitur promisit, se positurum esse sancta sua in medio in sæculum, et tabernaculum D suum in ipsis? Cum igitur neque horum cernamus eventum, secundum Judæorum sententiam, noverimusque spiritualium verborum veritatem, ita hæc intelligemus, ut iis congruant, quæ ante interpretati sumus. Habemus enim etiam rerum ipsarum consentiens testimonium. Nec enim solum

[r] Ephes. II, 14. [s] I Tim. II, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[59] A δέδωκα. [60] ἐν ᾗ. A οὗ. [61] αὐτῶν. *Hebr.* vestri. [62] καὶ. Des. in A. [63] καὶ — αὐτῶν. Des. in A. [64] οἱ. Des. in B. [65] A καὶ διαθ. αἰωνία. [66] B δέδωκεν. [67] Θεός. Loco cit. est Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. [68] ἀντί. Loco cit. est ὑπέρ. [69] καὶ — πληθ. αὐτ. Des. in A.

Digitized by Google

sanctæ domus Dei, sed etiam divina altaria omnibus hominibus donata sunt : nec solum iis qui ex gentibus, verum etiam iis qui ex Judæis credidere : et unus idemque et horum et illorum Deus nuncupatur. « Ipse enim, inquit, Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum [t]. » Merito subjecit :

VERS. 28. *Et cognoscent gentes, me esse Dominum, qui sanctificat eos, cum sint sancta mea in medio ipsorum in sæculum.* Revera enim per eos qui ex Judæis credidere, etiam gentes cognitionis **1003** Dei lumen acceperunt : ex Judæis enim divini apostoli, et primi apostolorum discipuli, et ex propheticis libris, qui apud Judæos custodiebantur, quæ ad Salvatorem nostrum Christum pertinent, percipientes, divino præconio credidere gentes. Quamobrem divus quoque Apostolus, inseri qui ex gentibus crederent, dixit [u], in pia Judæorum radice, frangique et ab hac radice separari eos, qui ex Judæis minime crederent. Salute igitur Judæis, inquit, primum suppeditata, cognoscent gentes, me esse Dominum qui sanctificat eos. Ex Judæis enim Dominus Christus secundum carnem, apud Judæos, crux, sepulcrum, resurrectio; ex Judæis apostoli, primique præcones. Merito igitur gentes per hos salutem consequuntur.

CAPUT XXXVIII.

VERS. 1, 2. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Fili hominis, firma faciem tuam super Gog, et terram Magog, principem Rhos, Mosoch, et Thobel.—Gog* et *Magog* sunt Scythicæ gentes, *Mosoch* autem Cappadocas esse aiunt, et *Thobel* Iberos, *Rhos* vero in Hebræorum lingua significat *caput*. Et Aquila item Rhos *caput Mosoch* interpretatus est.

VERS. 3, 4. *Et dic eis : Hæc dicit Adonai Dominus : Ecce ego super te Gog et Magog, principem Rhos, et Mosoch, et Thobel. Et circumvertam te in circuitu, et* **1004** *dabo frenum in maxillam tuam : congregabo te et omnem exercitum tuum, equos et equites, indutos thoraeas omnes, congregatio multa, peltas, et galeas, gladios, et scuta omnes ipsi habentes.* His quæ dicta sunt docuit nos divinæ efficaciæ potestatem, et istiusmodi nihil absque divina fieri voluntate, quæ vel in bonis rebus disponit, vel propter ante commissa peccata calamitates permittit accidere. Illud igitur : « Dabo frenum in maxillas tuas, et congregabo te, » non frenum

[t] Rom. x, 12. [u] Rom. xi, 23.

ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα θυσιαστήρια πᾶσιν ἀνθρώποις ἐδωρήθη· οὐ μόνον δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκόσι, καὶ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς καὶ τούτων κἀκείνων χρηματίζει Θεός· « Ὁ γὰρ αὐτὸς, φησὶ, Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους [70] αὐτόν. » Εἰκότως ἐπήγαγε·

κη'. *Καὶ γνώσονται* [71] *τὰ ἔθνη, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος, ὁ ἁγιάζων αὐτοὺς* [72], *ἐν τῷ εἶναι τὰ ἁγιά μου ἐν μέσῳ αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα.* Τῷ ὄντι γὰρ διὰ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων καὶ τὰ ἔθνη τὸ τῆς θεογνωσίας ἐδέξατο φῶς· ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἀποστόλων μαθηταὶ, καὶ ἐκ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις φυλαττομένων προφητικῶν βίβλων τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ μανθάνοντα τὰ ἔθνη, πεπίστευκε τῷ θείῳ κηρύγματι. Οὗ χάριν καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐγκεντρίζεσθαι ἔφη τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων εὐσεβεῖ ῥίζῃ, καὶ ἀποκλᾶσθαι, καὶ τῆς ῥίζης ταύτης χωρίζεσθαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀπιστοῦντας. Τῆς σωτηρίας τοίνυν, φησὶ, πρώτοις Ἰουδαίοις χορηγουμένης γνώσεται τὰ ἔθνη, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς· ἐξ Ἰουδαίων γὰρ ὁ Δεσπότης Χριστὸς κατὰ τὴν σάρκα, παρὰ Ἰουδαίοις ὁ σταυρὸς, ὁ τάφος, ἡ [73] ἀνάστασις· ἐξ Ἰουδαίων οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες. Εἰκότως τοίνυν τὰ ἔθνη διὰ τούτων ἀπολαύει τῆς σωτηρίας.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

α', β'. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρός με, λέγων· Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ Γὼγ, καὶ τὴν* [74] *γῆν τοῦ Μαγὼγ, ἄρχοντα Ῥὼς, Μοσὸχ, καὶ Θοβέλ. — Γὼγ* καὶ *Μαγὼγ* Σκυθικὰ ἔθνη· *Μοσὸχ* δὲ Καππαδόκας εἶναί φασι, καὶ *Θοβὲλ* Ἴβηρας· τὸ [75] δὲ *Ῥὼς* ἡ [76] Ἑβραίων φωνὴ *κεφαλὴν* ἡρμήνευσε, καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ *κεφαλὴν Μοσὸχ* τὸ Ῥὼς [77] ἡρμήνευσε.

γ', δ'. *Καὶ* [78] *εἶπε αὐτοῖς* [79]· *Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ, Γὼγ καὶ Μαγὼγ* [80], *ἄρχοντα Ῥὼς, Μοσὸχ καὶ Θοβέλ. Καὶ* [81] *περιστρέψω σε κυκλόθεν, καὶ δώσω χαλινὸν εἰς τὴν σιαγόνα σου, καὶ συνάξω σε καὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν σου, ἵππους καὶ ἱππεῖς ἐνδεδυμένους θώρακας* [82] *πάντας, συναγωγὴ πολλή· πέλτας* [83] *καὶ περικεφαλαίας, καὶ μαχαίρας, καὶ ἀσπίδας πάντες αὐτοὶ ἔχοντες.* Ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τῶν εἰρημένων τῆς θείας ἐνεργείας τὸ δυνατὸν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων οὐδὲν δίχα τοῦ θείου βουλήματος γίνεται, ἀλλ' ἢ οἰκονομοῦντος ἐπ' ἀγαθῷ, ἢ συγχωροῦντος γίνεσθαι τὰ λυπηρὰ, διὰ τὰς προγεγενημένας

VARIÆ LECTIONES.

[70] τοὺς ἐπικ. Infra, loco cit. Epistolæ ad Rom. apud Nostrum præcedit καὶ ἐπὶ πάντας. Qui hæc agnoscunt, Chrysostomus aliique, legunt πλουτῶν εἰς πάντα. Vid. Mill. ad h. l. [71] B γνώσεται. [72] αὐτ. *Hebr.* Israelem. [73] ἡ. B præm. *καὶ*. [74] τὴν. A præm. ἐπί. [75] τό. Ita B cum quo consentit Montf. in Hexapl. ad h. l. Editio prior hab. τοῦτο. [76] ἡ — κεφαλὴν ἡρμήν. Montf. loco cit. habet κεφαλὴν ὁ Σύρος ἡρμήνευσεν. Ita quoque Bosius ad h. l. [77] Ῥώς. Apud Montf. loco cit. sequ. Μοσόχ. [78] Καὶ, κ. τ. λ. A. præm. καὶ προφήτευε ἐπ' αὐτόν. [79] αὐτοῖς. Des. in Hebr. A αὐτῷ. [80] καὶ Μαγώγ. Des. in A et in Hebr. [81] Καὶ — σιαγόνα σου. Des. in A. [82] θώρακας. *Hebr.* perfectissime. [83] πέλτας — ἔχοντες. A πέλται καὶ περικεφαλαῖαι καὶ μάχαιραι.

Digitized by Google

ἁμαρτίας. Τὸ τοίνυν, « Δώσω χαλινὸν εἰς τὰς σιαγόνας [84] σου, καὶ συνάξω σε, » οὐ χαλινὸν αἰσθητὸν νοοῦμεν ἐμβαλλόμενον, ἀλλὰ τῷ θείῳ νεύματι ἀγόμενον τόν τε Γὼγ καὶ Μαγὼγ, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πάντας, ὧν κατηλέγει τὰ γένη.

ε'. *Πέρσαι γὰρ*, φησὶ, *καὶ Αἰθίοπες, καὶ Λυδοὶ* [85], *καὶ Λίβυες, καὶ Φοὺτ* [86] *μετ' αὐτῶν*. Εἷς δὲ καὶ οὗτος τῶν τοῦ Χὰμ υἱέων, τῶν ἑσπερίων Λιβύων προπάτωρ γενόμενος. « Πάντες [87] περικεφαλαίαις καὶ πέλταις. » Πάντες οὗτοι ἀσπίδας, καὶ περικεφαλαίας, καὶ πέλτας ἔχοντες.

ς'. *Γομὲρ, καὶ πάντες* [88] *οὗτοι* [89] *περὶ αὐτόν*. Τοὺς Γαλάτας οὕτω καλεῖ. Οἶκος τοῦ Θογαρμὰ [90]. Φρύγας τούτους εἶναί φησιν· « Ἀπ' ἐσχάτου βορρᾶ, καὶ πάντα τὰ ὑποστηρίγματα αὐτοῦ [91], καὶ ἔθνη πολλὰ μετ' αὐτοῦ [92]. » — Ὑποστηρίγματα λέγει τοὺς ὑπηκόους, τοὺς τὴν βασιλείαν ὑπερείδοντάς τε καὶ ἀνορθοῦντας.

ζ', η'. *Ἑτοιμάσθητι, ἑτοίμασον σεαυτὸν, σὺ καὶ πᾶσα ἡ συναγωγή σου, ἡ ἐπισυνηγμένη πρὸς σὲ* [93], *καὶ ἔσῃ μοι* [94] *εἰς προφυλακήν. Ἀφ' ἡμερῶν πλειόνων ἑτοιμασθήσῃ* [95], *καὶ ἐπ'* [96] *ἐσχάτου τῶν ἐτῶν ἥξεις* [97] *εἰς* [98] *τὴν γῆν, τὴν ἀπεστραμμένην ἀπὸ μαχαίρας, ἠθροισμένη* [99] *ἀπὸ λαῶν* [1] *πολλῶν, ἐπὶ γῆν* [2] *Ἰσραὴλ* [3], *ἣ ἐγένετο* [4] *ἔρημος διόλου*. Μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, φασὶν [5] οἱ κατὰ καιρὸν γενόμενοι τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιστρατεῦσαι τῇ Ἰουδαίᾳ· καὶ συμβαίνει τῇ προφητείᾳ ἡ ἑρμηνεία. Λέγει γάρ· « Ἥξεις εἰς τὴν γῆν τὴν ἀπεστραμμένην ἀπὸ μαχαίρας, » τουτέστι, τὴν τῶν πολεμίων ἀπαλλαγεῖσαν, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερωθεῖσαν. Καὶ ἐπάγει· « Ἠθροισμένη [6] ἀπὸ λαῶν πολλῶν [7] ἐπὶ γῆν Ἰσραὴλ, ἣ ἐγένετο ἔρημος διόλου. » Φασὶ δὲ τοῦ Ζοροβάβελ στρατηγοῦντος ταῦτα τὰ ἔθνη ἀναιρεθῆναι, καὶ ἀπὸ τῶν σκύλων τοῦ θείου νεὼ τὴν [8] οἰκοδομίαν γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ ηὐπόρουν χρημάτων ἄνδρες πένητες καὶ αἰχμάλωτοι· εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς πλησιοχώρους, τῇ τῶν Ἰουδαίων εὐπραξίᾳ φθονοῦντας, ταῦτα κατ' αὐτῶν μισθώσασθαι τὰ ἔθνη· ὅτι γὰρ διεκώλυσαν τὴν οἰκοδομίαν, ποτὲ μὲν τοὺς ὑπάρχους, ποτὲ δὲ τοὺς Περσῶν βασιλέας ἐξαπατῶντες, μάρτυς ἡ τοῦ Ἔσδρα συγγραφή. Τούτοις ἐπάγει· « Καὶ αὐτοὶ [9] ἐξ ἐθνῶν ἐξεληλύθασι, καὶ κατοικοῦσιν [10] ἐπ' εἰρήνης πάντες αὐτοί [11]. » Καὶ ἐκ τούτων δῆλον, ὡς εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἡ τῶν ἐθνῶν τούτων ἐγένετο ἔφοδος· λέγει γάρ, ὅτι·

Καὶ αὐτοὶ ἐξ ἐθνῶν ἐξεληλύθασι, καὶ κατοικοῦσιν ἐπ' εἰρήνης. (θ'.) *Καὶ ἀναβήσῃ ὡς ὑε-*

A quod sensu percipiatur imponi intelligimus, sed quod nutu divino Gogum et Magogum ducat, atque adeo omnes, qui cum ipso erant, quorum genera recenset.

Vers. 5. *Persæ enim et Æthiopes*, inquit, *et Lydi et Libyes, et Phut cum ipsis.* Unus autem etiam iste fuit ex filiis Chami, Libyam ad occidentem incolentium primus parens: « Omnes cum galeis et scutis. » Omnes isti scuta, et galeas, et peltas habentes.

Vers. 6. *Gomer, et omnes isti circa eum.* Galatas ita vocat. *Domus Thogarma.* Phryges hos esse ait. « Ab extremo aquilone, et omnia fulcra ejus, et gentes multæ cum eo. » *Fulcra* dicit subjectos illi B populos, regnum sustinentes ac dirigentes.

Vers. 7, 8. *Præparare, præpara te ipsum tu, et omnis congregatio tua, coacta* **1005** *ad te, et erit mihi in custodiam. A diebus pluribus præparaberis, et in extremo annorum venies in terram aversam a gladio, collecta a populis multis in terram Israelis, quæ facta est omnino deserta.* Post reditum e Babylone, ii qui fuere pro tempore Ecclesiæ doctores aiunt istas gentes cum exercitu in Judæam profectas esse: et cum prophetia consentit interpretatio. Dicit enim: « Venies in terram aversam a gladio, » id est, ab hostibus liberatam, et a servitute in libertatem vindicatam. Subjicitque: C « Collecta a populis multis in terram Israelis, quæ facta est deserta omnino. » Aiunt autem, cum Zorobabel exercitus dux esset, has gentes interfectas, et de manubiis ipsarum sanctum Dei templum constructum fuisse. Neque enim pauperes homines et captivi pecuniis abundabant; verisimile autem est, finitimos quoque, Judæorum felicitati invidentes, has gentes contra ipsos mercede conduxisse. Siquidem ab ipsis prohibitam fuisse ædificationem, modo præfectis, modo Persarum regibus deceptis, testis est Esdræ scriptura. His adjicit: « Et ipsi ex gentibus exierunt, et habitant in pace omnes ipsi. » Ex his quoque perspicuum est, **1006** statim post reditum in ipsos invasisse gentes istas, D cum dicat:

Et ipsi ex gentibus exierunt, et habitant in pace. (Vers. 9.) *Et ascendes quasi pluvia, et venies ut*

VARIÆ LECTIONES.

[84] τὰς σιαγ. Ita Compl. [85] καὶ Λυδοί. In A ponitur post Λίβυες. [86] καὶ Φούτ. Des. in A aliisque cod. Vid. Montf. ad h. l. [87] πάντες — πέλτ. Des. in B. [88] πάντες — αὐτ. *Hebr.* omnia agmina ejus. [89] A οἱ. [90] A et B Θοργαμά. [91] πάντα τὰ ὑποστ. αὐτοῦ. A πάντες οἱ περὶ αὐτόν. [92] A μετὰ σοῦ. [93] A συνηγμένη μετὰ σοῦ. [94] μοι. *Hebr.* illis. [95] ἑτοιμασθ. Ita quoque supra, tom. I, pag. 1552. A ἑτοιμασθήσεται. *Hebr.* visitaberis. [96] A ἀπ'. [97] ἥξεις. B addit καὶ ἥξεις. Ita quoque Montf. ad h. l. Sed A ἐλεύσεται καὶ ἥξει. [98] εἰς. Apud Montf. et in B præm. εἰς γῆν. [99] ἠθροισμένη. Editio prior hab. ἠθροισμένην, ut supra, loco cit. Sed ex B restit. ἠθροισμένη. A συνηγμένων. [1] λαῶν. Ita B et Montf. nec minus supra, tom. I, loco cit., sed ἐθνῶν. [2] γῆν. *Hebr.* montes. [3] Ἰσραὴλ. Supra, tom. I, loco cit., erat Ἱερουσαλήμ. [4] A ἐγενήθη. [5] Ita B pro φησίν, ut hab. editio prior. [6] Editio prior, ἠθροισμένην. [7] πολλῶν. Ex B suppl. [8] τήν. In B ponitur ante τοῦ θείου. [9] αὐτοί. A οὗτος, et deinde ἐξελήλυθε. [10] A κατοικήσουσιν. Ita quoque supra, tom. I, loco cit. [11] πάντες αὐτ. A ἅπαντες.

Digitized by Google

procella, et ut nubes operire terram : et cades tu, et omnes qui circa te erunt, et gentes multæ tecum. Alia, inquit, exspectas, alia patieris, et victoriam sperans exitio peribis. Deinde ipsius quoque cogitationes describit.

VERS. 10-12. *Ascendent*, inquit, *cogitationes in cor tuum, et agitabis malas cogitationes, et dices : Ascendam in terram abjectam. Veniam ad quiescentes populos, quiete inhabitantes terram, in qua non est murus, neque portæ. Neque vectes ad diripiendum spolia, et prædandum prædam ipsorum, ut convertam manum meam ad terram desertam, quæ habitata est, ad gentem coactam de populis multis, qui fecerunt possessionem et substantiam habitantibus super umbilicum terræ.* Hæc item omnia nos docent, post captivitatem hæc accidisse, cum neque muros haberent urbes Judææ, neque portas, neque vectes secundum prophetiam, quare etiam ausæ sunt paulo ante dictæ gentes in ipsam cum exercitu invadere. Insignis autem post reditum Israeliticus evasit populus, divino munere reditum consecutus : et sicut exitus ex Ægypto multam ipsi attulit claritatem, ita reditus e Babylone illustres **1007** et conspicuos eos reddidit : quare contra ipsos cum exercitu proficisci ausæ sunt hæ gentes. Ac nemo existimet a fide prophetiam abhorrere, secum reputans quodnam sit inter Scythicas gentes et Judæam intervallum. Verum cogitet, nostra quoque memoria omnem Orientem occupatum esse ab hac gente, quæ, maximo hominum numero in servitutem redacto, discessit. Phrygas autem et Galatas, Iberas, et Persas, et Æthiopas, non ut ipsi obedientes asserit cum eo militasse, sed ut diversis rationibus cum eo conjunctos, et partim qui ad eum transfugerunt ac voluntarie militarunt, partim bello captos, et una coactos bellare. Quibus etiam divina oratio morum fictionem ex aliarum gentium persona adjungit, cum dicit :

VERS. 13. *Saba et Dædan, mercatores Tharsis, et omnes vici eorum, dicent tibi : Num ad prædam prædandum tu venis, et ad spoliandum spolia? congregasti populum tuum, ut acciperes argentum et aurum, et auferres possessionem et substantiam, ut spoliares spolia magna. — Saba* vero, sicut jam dixi, natio est Æthiopica et Indica, *Dædan* autem Idumææ finitima ; est quoque alia Æthiopica ; et *Tharsis* ipsa est Carthago. Omnes, inquit, hæ gentes, cum te invasisse conspexerint, pecuniarum

τὸς [12], καὶ ἥξεις ὡς καταιγὶς καὶ [13] ὡς νεφέλη, καλύψαι [14] τὴν γῆν· καὶ πεσῇ σὺ, καὶ πάντες οἱ περὶ σέ, καὶ ἔθνη πολλὰ μετὰ σοῦ. Ἕτερα, φησὶ προσδοκῶν, ἕτερα πείσῃ, καὶ ἐλπίζων νίκην ὀλέθρῳ παραδοθείσῃ. Εἶτα αὐτοῦ καὶ τοὺς διαλογισμοὺς διαγράφει.

ι'-ιβ'. *Ἀναβήσονται* [15], φησὶ, *λογισμοὶ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, καὶ συλλογιῇ* [16] *πονηροὺς λογισμοὺς, καὶ ἐρεῖς* [17]· *Ἀναβήσομαι ἐπὶ γῆν ἀπερρυμμένην* [18]. *Ἥξω ἐπὶ ἡσυχάζοντας λαοὺς ἐν ἡσυχίᾳ κατοικοῦντας* [19] *γῆν, ἐν ᾗ οὐκ ὑπάρχει τεῖχος οὐδὲ* [20] *θύραι. Οὐδὲ μοχλοὶ τοῦ σκυλεῦσαι σκῦλα, καὶ προνομεῦσαι προνομὴν αὐτῶν τοῦ ἐπιστρέψαι χεῖρά μου* [21] *ἐπὶ γῆν* [22] *ἠρημωμένην. ἢ κατῳκίσθη, ἐπὶ ἔθνος συνηγμένον ἀπὸ λαῶν* [23] *πολλῶν, πεποιηκότες* [24] *κτῆσιν καὶ ὕπαρξιν κατοικούντων ἐπὶ τὸν ὀμφαλὸν τῆς γῆς.* Καὶ ταῦτα δὲ πάντα διδάσκει ἡμᾶς, ὡς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐγένετο, ἡνίκα οὔτε τεῖχη εἶχον αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας, οὔτε πύλας, οὔτε μοχλοὺς, κατὰ τὴν προφητείαν, διὸ καὶ κατεθάρρησεν ἐπιστρατεῦσαι τὰ προειρημένα ἔθνη· ἐπίσημος δὲ ἐγεγόνει μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὁ Ἰσραηλίτης λαὸς, ἐκ θείας ἐνεργείας τῆς ἐπανόδου τυχών· καὶ καθάπερ ἡ ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἔξοδος πολλὴν αὐτῷ παρέσχε τὴν περιφάνειαν, οὕτως ἡ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδος λαμπροὺς αὐτοὺς καὶ περιβλέπτους ἐποίησεν· οὗ χάριν καὶ ἐπιστρατεῦσαι αὐτοῖς ταῦτα τετόλμηκε τὰ ἔθνη. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω ἀπίθανον τὴν προφητείαν, λογιζόμενος τὸ μεταξὺ διάστημα τῶν Σκυθικῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς Ἰουδαίας. Ἐνθυμείσθω δὲ ὡς καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις πᾶσαν τὴν Ἑω τοῦτο τὸ ἔθνος κατέλαβε, καὶ πλεῖστον πλῆθος ἐξανδραποδίσαν ἀπῆλθε. Φρύγας δὲ καὶ Γαλάτας, Ἴβηράς τε καὶ Πέρσας, καὶ Αἰθίοπας, οὐχ ὡς ὑπακούοντας αὐτῷ λέγει συστρατεύεσθαι, ἀλλ' ὡς διαφόρως ἀναμιγέντας αὐτῷ, καὶ τοὺς μὲν αὐτομολήσαντας καὶ ἑκοντὶ στρατευσαμένους, τοὺς δὲ δορυαλώτους γενομένους, καὶ συμπολεμεῖν ἀναγκαζομένους. Τούτοις ὁ θεῖος λόγος καὶ ἠθοποιίαν προστίθησιν ἐκ προσώπου τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

ιγ'. *Σαβὰ* [25] *γὰρ*, φησὶ, *καὶ Δαιδὰν, οἱ ἔμποροι Θαρσεῖς* [26], *καὶ πᾶσαι αἱ κῶμαι αὐτῶν* [27] *ἐροῦσί σοι· Ἆρα* [28] *εἰς προνομὴν τοῦ προνομεῦσαι σὺ ἔρχῃ, καὶ σκυλεῦσαι σκῦλα; Ἐξεκκλησίασας* [29] *τὸν λαόν σου, τοῦ λαβεῖν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἀπενέγκασθαι* [30] *κτῆσιν καὶ ὕπαρξιν* [31], *τοῦ σκυλεῦσαι σκῦλα μεγάλα* [32]. *Σαβὰ* δὲ, ὡς ἤδη [33] ἔφην, ἔθνος ἐστὶν Αἰθιοπικὸν καὶ Ἰνδικόν· ἡ δὲ *Δαιδὰν* πλησιόχωρος τῆς Ἰδουμαίας· ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Αἰθιοπική [34]· *Θαρσεῖς* δὲ [35] ἡ Καρχηδών. Ταῦτα, φη-

VARIÆ LECTIONES.

[12] ὡς δεσ. Des. in Hebr. [13] ὡς καταιγὶς καί. Des. in A. [14] A καὶ καλύψεις. [15] A Ἀναβήσεται, et deinde ῥῆμα pro λογισμοί. [16] A λογιῇ. [17] Καὶ ἐρεῖς. Ab his incipere solet vers. 11, apud LXX. [18] ἀπ *Hebr.* pagorum. [19] κατοικοῦντας. In A præm. καὶ οἰκοῦντας ἐπ' εἰρήνης, πάντας. [20] οὐδὲ — προνομὴν αὐτῶν. A οὐδὲ μοχλοὶ, καὶ θύραι οὐκ εἰσὶν αὐτοῖς. Προνομεῦσαι προνομὴν, καὶ σκυλεῦσαι σκῦλα αὐτῶν. [21] μου. *Hebr.* tuam. [22] ἐπὶ γῆν. A εἰς τὴν. [23] λαῶν. A ἐθνῶν. [24] πεποιηκ. — κατοικούντων. A πεποιηκότας κτήσεις, κατοικοῦντας. [25] A Σαββά. [26] A καὶ ἔμποροι Καρχηδόνιοι. [27] κῶμαι αὐτ. *Hebr.* leones juvenes ejus. [28] Ἆρα. Des. in A. [29] Ἐξεκκλησίασας — λαβεῖν. A καὶ συνήγαγες συναγωγήν σου, λαβεῖν. [30] ἀπενέγκασθαι. Ita A et B pro ἐπενέγκασθαι, ut hab. Sirm. [31] καὶ ὕπαρξιν. Des. in A. [32] μεγάλα. des. in A. [33] ἤδη. B præm. καί. [34] B Αἰθιοπία. [35] Θαρσεῖς δέ. B ἡ δὲ Θαρσεῖς.

Digitized by Google

σιν, ἅπαντα τὰ ἔθνη, ὁρῶντά σου τὴν ἐπανάστασιν, γνώσονται ὅτι χρημάτων ἐρῶν τὴν στρατείαν ἐποιήσω ταύτην.

ιθ'-ις'. *Διὰ τοῦτο προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ εἰπὲ τῷ Γὼγ· Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Οὐχὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐν τῷ κατοικισθῆναι τὸν λαόν μου τὸν* [36] *Ἰσραὴλ ἐπ' εἰρήνης, γνώσῃ καὶ* [37] *ἐγερθήσῃ; Καὶ ἥξεις ἀπὸ* [38] *τοῦ τόπου σου ἀπ' ἐσχάτου βορρᾶ, σὺ* [39] *καὶ πολλὰ* [40] *ἔθνη μετὰ σοῦ· ἀναβάται ἵπποι πάντες, συναγωγὴ μεγάλη, καὶ δύναμις πολλή. Καὶ ἀναβήσῃ ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ, ὡς νεφέλη, καλύψαι γῆν; Ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἔσται· τουτέστι,* μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦτο γὰρ καὶ ἄνω ἔφη· « Ἐν τῷ κατοικισθῆναι τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ ἐπ' εἰρήνης, γνώσῃ καὶ ἐγερθήσῃ. » Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Μωσέως εἰρημένον· « Δείξω αὐτοῖς, τί ἔσται ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν, ὅτι [41] γενεὰ ἐξεστραμμένη ἐστίν. » Καὶ καλεῖ *τὸ ἔσχατον τῶν ἡμερῶν*, οὐ τὴν συντέλειαν, ἀλλὰ τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ γέγονεν αὐτῶν ἡ διασπορά. « Καὶ ἀνάξω σε ἐπὶ τὴν γῆν μου, ἵνα γνῷ με πάντα τὰ ἔθνη [42] ἐν τῷ ἁγιασθῆναί με [43] ἐν σοὶ ἐνώπιον αὐτῶν, ὦ Γώγ [44]. » Τὰ ἔθνη νῦν οὐ χρῄζει τοῦ Γὼγ εἰς διδασκαλίαν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ· διὰ γὰρ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τὴν ἐπίγνωσιν ταύτην ἐδέξατο. Πάλαι δὲ, πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, τῶν τοιούτων ἐδεῖτο θαυμάτων. Καὶ γὰρ τοῦ Σενναχηρεὶμ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς πολλὰς ἐκείνας ἀπωλέσαντος χιλιάδας, ἐπέγνω τὰ ἔθνη διὰ τοῦ θαύματος τὸν τῶν ἁπάντων Θεόν. Διὸ καὶ ὁ μακάριος βοᾷ Δαβίδ· « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεὸς, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Καὶ τῶν ἐθνῶν δὲ τούτων ἀναιρεθέντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, μαθόντες ἅπαντες τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν δύναμιν, εἰς ὑμνῳδίαν τὰς γλώσσας ἐκίνησαν. Διό φησιν· « Ἵνα γνῷ με πάντα τὰ ἔθνη, ἐν τῷ ἁγιασθῆναί με ἐν σοί. » Τουτέστιν, Ἐν τῷ δοξασθῆναί με δήλης μου τῆς δυνάμεως γενομένης.

ιζ'. *Τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος τῷ Γὼγ· Σὺ εἶ, περὶ οὗ ἐλάλησα πρὸ ἡμερῶν τῶν ἔμπροσθεν διὰ χειρὸς τῶν δούλων μου τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ, τῶν προφητευσάντων* [45] *ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις καὶ ἔτεσι, τοῦ ἀναγαγεῖν σε ἐπ' αὐτούς.* Καὶ Ἰωὴλ, καὶ Ὡσηὲ, καὶ Μιχαίας, καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται περὶ τούτων τῶν ἐθνῶν προεθέσπισαν. Ὡσηὲ μὲν γὰρ λέγει [46]· « Καὶ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μετὰ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἑρπετῶν τῆς γῆς· καὶ τόξον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον συντρίψω ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατοικιῶ σε ἐπ' ἐλπίδι. » Καὶ Ἰωὴλ δὲ, « Ἰδοὺ, φησὶν, ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεί-

cupiditate istam tuam cum exercitu profectionem factam fuisse intelligent.

VERS. 14-16. *Idcirco vaticinare, fili hominis, et dic Gogo: Hæc dicit Adonai Dominus: Nonne die illo, cum* **1008** *habitaverit populus meus Israel in pace, cognosces et excitaberis? Et venies a loco tuo, ab extremo Aquilone tu et multæ gentes tecum, ascensores equorum omnes, congregatio magna, et exercitus multus. Et ascendes ad populum meum Israel, quasi nubes, ut operias terram? In novissimis dierum erit,* hoc est, post reditum Israelis; quod etiam superius dixit: « Cum habitaverit populus meus Israel in pace, cognosces et excitaberis. » Tale est et illud, quod a beato Mose dictum est: « Ostendam eis quid futurum sit in novissimo dierum, quia generatio perversa est [y]; vocatque *novissimum dierum*, non consummationem, sed tempus quo ipsi dissipati fuere: « Et adducam te super terram meam, ut cognoscant me omnes gentes, cum sanctificatus fuero in te coram ipsis, o Gog. » Gentes nunc Gogo non indigent ad percipiendam auctoris omnium rerum Dei doctrinam; per Christum Dominum enim hanc cognitionem adeptæ sunt. Antiquitus vero, antequam Dominus homo fieret, hujuscemodi miraculis indigebant. Etenim cum Sennacherim multa illa millia in Judæa amisisset, hoc miraculo gentes omnium Deum agnovere. Quapropter beatus quoque David exclamat: « Notus in Judæa Deus, in Israele magnum nomen ejus [x]. » Et his gentibus in Judæa interfectis, omnes cognita auctoris omnium rerum Dei potestate, linguam ad eum hymnis celebrandum excitarunt. **1009** Idcirco: « Ut cognoscant me, inquit, omnes gentes, cum sanctificatus ego fuero in te. » Hoc est, cum mea gloria celebrabitur, perspicua facta mea potestate.

VERS. 17. *Hæc dicit Adonai Dominus Gogo: Tu es, de quo locutus sum ante dies priores per manum servorum meorum, prophetarum Israelis, qui prophetarunt in diebus illis et annis, ut adducerem te super eos.* Et Joel, et Oseas, et Michæas, et alii prophetæ de his gentibus vaticinati sunt. Nam Oseas dicit: « Et disponam ipsis fœdus, die illo, cum bestiis agri, et cum volatilibus cœli, et cum reptilibus terræ: et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra, et habitare faciam te in spe [y]. » Et Joel: « Ecce ego, inquit, diebus illis, et tempore illo, quando convertam captivitatem Judæ et Hierosolymæ, congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo

[y] Deut. XXXII, 20. [x] Psal. LXXV, 2. [y] Osee, II, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[36] τόν. Ita B pro τοῦ, ut hab. editio prior. A habet tantum Ἰσραήλ. [37] γνώσῃ καί. Des. in A. [38] ἀπό. A ἐκ. [39] σύ. Des. in A. [40] πολλά. In A et B ponitur post ἔθνη. [41] ὅτι — ἡμερῶν. Ex B suppl. [42] A γνῶσι π. τ. ἔθνη ἐμέ. [43] με. Des. in A. [44] ὦ Γώγ. Des. in A. [45] τῶν προφητ. Des. in A. [46] γὰρ λέγει. Ex B. suppl.

Digitized by Google

cum eis ibi pro populo meo, et hæreditate mea, Israele [z]. Michæas vero ita ait : « Dole et viriliter age, filia Sion, quasi pariens : quia nunc egredieris e civitate, et habitabis in campo, et venies usque ad Babylonem. Inde liberabit te Dominus Deus tuus e manu inimicorum tuorum. Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, dicentes : Exsultabimus, et intuebuntur oculi nostri in Sionem, et ipsi non cognoverunt cogitationem Domini, et non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos, ut manipulos areæ. **1010** Surge et tritura eos, filia Sion, quia cornua tua faciam ferrea, et ungulas tuas, æreas : et deduces in ipsis gentes, et comminues populos multos, et consecrabis Domino multitudinem ipsorum, et robur eorum Domino totius terræ [a]. » Et Zacharias item : « Hoc verbum Domini, inquit, ad Zorobabelem, dicens : Non potestate magna, neque robore, sed Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens. Quis tu es, mons magne, ante faciem Zorobabelis, ut corrigas [b] ? » Ex quibus perspicuum est, post reditum gentes cum exercitu profectas, quæ divina manu eversæ sunt.

νῳ, ὅταν ἐπιστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰούδα καὶ Ἰερουσαλήμ, καὶ συνάξω πάντα τὰ ἔθνη, καὶ κατάξω αὐτὰ εἰς τὴν κοιλάδα Ἰωσαφάτ, καὶ διακριθήσομαι πρὸς αὐτοὺς ἐκεῖ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μου, καὶ τῆς κληρονομίας μου Ἰσραήλ. » Μιχαίας δὲ οὕτω φησίν· « Ὕδινε καὶ ἀνδρίζου, θύγατερ Σιών, ὡς τίκτουσα, διότι νῦν ἐξελεύσῃ ἐκ πόλεως, καὶ κατασκηνώσεις ἐν πεδίῳ, καὶ ἥξεις ἕως Βαβυλῶνος· ἐκεῖθεν ῥύσεταί σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου. Καὶ νῦν ἐπισυνήχθη ἐπὶ σὲ ἔθνη πολλά, οἱ λέγοντες· Ἐπιχαρούμεθα, καὶ ἐπόψονται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ἐπὶ Σιών, καὶ αὐτοὶ οὐκ ἔγνωσαν τὸν λογισμὸν Κυρίου, καὶ οὐ συνῆκαν τὴν βουλὴν αὐτοῦ, ὅτι συνήγαγεν αὐτοὺς, ὡς δράγματα ἅλωνος. Ἀνάστηθι καὶ ἀλόα αὐτοὺς, θύγατερ Σιών, ὅτι τὰ κέρατά σου θήσομαι σιδηρᾶ, καὶ τὰς ὁπλάς σου θήσομαι χαλκᾶς, καὶ κατάξεις ἐν αὐτοῖς ἔθνη, καὶ λεπτυνεῖς λαοὺς πολλοὺς, καὶ ἀναθήσεις τῷ Κυρίῳ πλῆθος [47] αὐτῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. » Καὶ Ζαχαρίας δέ φησιν· « Οὗτος ὁ λόγος Κυρίου πρὸς Ζοροβάβελ, λέγων· Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ, οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλ' ἐν Πνεύματί μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Τίς εἶ σὺ, τὸ ὄρος τὸ μέγα, τὸ πρὸ προσώπου Ζοροβάβελ, τοῦ κατορθῶσαι ; » Ἐξ ὧν δῆλον, ὡς μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐπεστράτευσε τὰ ἔθνη ταῦτα, καὶ κατελύθη θείᾳ χειρί.

Vers. 18, 19. *Et erit die illo, die quo venerit Gog super terram Israelis, dicit Adonai Dominus, ascendet furor meus in ira mea. Et zelus meus in igne iracundiæ meæ : locutus sum vobis, die illo erit terræ motus magnus in terra Israelis. — Terræ motum* vocat rei magnitudinem. Sicut enim cum metu omnes terræ motus sensum percipimus, ita etiam miraculorum ingentium cognitionem. Neque a ratione abhorret, commotionem quoque factam esse, cum impiis et immanibus inferretur supplicium. *Furorem* vero, et *iram*, et *zelum*, et *ignem iracundiæ*, quatenus Deo conveniunt, intelligemus. Humano enim more ea posuit, supplicia declarans. [20] Ait autem, fore præ metu eorum quæ facta fuerint, ut non homines modo, sed etiam pisces, et volucres, et reptilia, et bestiæ commoveantur, et montes abrumpantur, valles impleantur, et muri diruantur. **1011** Ex quibus perspicuum est, *terræ motum* revera ab eo terræ motum vocatum esse. Non enim solum ratione præditis, sed etiam rationis expertibus terrorem incutit terræ motus, montesque abrumpit, ita ut a partibus illis quæ abscissæ sunt valles obturentur. Muros item diruit, et urbes in pulverem redigit. Et prorsus hujusce rei magistra est experientia.

ιη', ιθ'. *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἔλθῃ ὁ Γὼγ ἐπὶ τὴν γῆν Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος, ἀναβήσεται ὁ θυμός μου ἐν ὀργῇ μου [48]. Καὶ ὁ ζῆλός μου ἐν πυρὶ τῆς ὀργῆς μου ἐλάλησα ὑμῖν [49], ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται σεισμὸς μέγας ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ. — Σεισμὸν* καλεῖ τὸ τοῦ πράγματος μέγεθος. Ὥσπερ γὰρ τοῦ σεισμοῦ τὴν αἴσθησιν ἅπαντες μετὰ δέους δεχόμεθα, οὕτω καὶ τῶν μεγάλων θαυμάτων τὴν γνῶσιν. Οὐδὲν δὲ ἀπεικὸς, καὶ σεισμὸν γενέσθαι τῆς τιμωρίας τοῖς δυσσεβέσι καὶ θηριώδεσιν ἐπαγομένης. *Τὸν* δὲ *θυμὸν*, καὶ *τὴν ὀργὴν*, καὶ *τὸν ζῆλον*, καὶ *τὸ πῦρ τῆς ὀργῆς*, θεοπρεπῶς νοήσομεν. Ἀνθρωπίνως γὰρ αὐτὰ τέθεικε τὴν τιμωρίαν παραδηλῶν. Λέγει δὲ σεισθήσεσθαι ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν γεγονότων οὐ μόνον τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰχθύας, καὶ τὰ πετεινὰ, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ θηρία· τά τε ὄρη ῥαγήσεσθαι, καὶ τὰς φάραγγας συγχωσθήσεσθαι, καὶ τὰ τείχη διαλυθήσεσθαι. Ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι *σεισμὸν* τῷ ὄντι τὸν σεισμὸν ἐκάλεσεν. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς λογικοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλόγοις δέος ἐπιτίθησιν ὁ σεισμὸς, καὶ ὄρη διαῤῥήγνυσιν [50], ὡς ἐκ τῶν ἀποσχιζομένων τμημάτων ἀποφράττεσθαι τὰς φάραγγας. Καὶ τείχη καταλύει, καὶ πόλεις συγχώννυσι, καὶ ἁπλῶς τούτου διδάσκαλος ἡ πεῖρα.

κα'. *Καὶ συγκαλέσω [51] ἐπ' αὐτὸν φόβον μαχαίρας εἰς πάντα τὰ ὄρη μου, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Τοῦ σεισμοῦ, φησὶν, ἡγησαμένου δεινὸν αὐτοῖς ἐμ-

Vers. 21. *Et convocabo adversus eum metum gladii in omnes montes meos, dicit Adonai Dominus.* Terræ motu, inquit, præeunte, terrorem ipsis

[z] Joel. III, 1, 2. [a] Mich. IV, 10, 13. [b] Zach. IV, 6, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[47] πλῆθος. B præm. τό. [48] ἐν ὀργῇ μου. Des. in A. [49] ὑμῖν. A Εἰ μήν. B ἦ μήν. [50] διαῤῥήγνυσιν. B διὰ ῥήγνυσιν. [51] συγκαλ. — λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Ita quoque supra, tom. I, pag. 1555, sed A καλέσω ἐπ' αὐτὸ καὶ πᾶν, φόβον, λέγει Κύριος.

Digitized by Google

βαλῶ, καὶ πολεμίων φόβον, ὡς φυγῇ χρωμένους καὶ ἀλλήλους ἀγνοεῖν, καὶ ἐπ' [52] ἀλλήλων ἀναιρεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰρηκώς·

Μάχαιρα ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἔσται. (κβ'.) *Καὶ κρινῶ αὐτὸν ἐν* [53] *θανάτῳ καὶ αἵματι.* Οὐ μόνον δὲ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθήσονται, ἀλλὰ καὶ ἄνωθεν αὐτοὺς ἐγὼ πολεμήσω.

Ἐν [54] *ὑετῷ κατακλύζοντι καὶ λίθοις χαλάζης, καὶ πῦρ καὶ θεῖον βρέξω ἐπ' αὐτὸν* [55], *καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς μετ' αὐτοῦ* [56]· *καὶ μεγαλυνθήσομαι, καὶ ἐνδοξασθήσομαι* [57], *καὶ ἁγιασθήσομαι, καὶ γνωσθήσομαι ἐναντίον* [58] *ἐθνῶν πολλῶν, καὶ γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος.* Τούτων γὰρ ὀλέθρῳ παραδοθέντων, οἱ τέως ἀγνοοῦντές με ἐπιγνώσονται τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐμὴν προσκυνήσουσι δεσποτείαν.

A injiciam, et hostium metum: ita ut fugæ se committentes alius alium ignorent, seque mutua cæde conficiant. Hoc enim declaravit, cum dixit:

Gladius hominis in fratrem suum erit. (Vers. 22.) *Et judicabo ipsum in morte et sanguine.* Non solum autem ipsi mutuo occidentur, sed ego etiam superne cum ipsis prœliabor. [« Pluvia inundante » et lapidibus grandinis, et ignem et sulphur depluam super eum, et super omnes qui cum ipso erunt, et magnificabor, et glorificabor, et sanctificabor, et cognoscar coram gentibus multis, et cognoscent, me esse Dominum.» His enim exitio datis, qui tunc ignorabant me, potestatem (meam) agnoscent, meumque dominium adorabunt.

B

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Εἶτα πάλιν παρακελεύεται τῷ προφήτῃ προφητεῦσαι ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐπὶ τὰ σὺν αὐτῷ ἔθνη, ὅτι δι' αὐτοῦ συγχωροῦντος ἥξουσιν ἀπ' ἐσχάτου βορρᾶ, ἐπὶ τὸ δίκας δοῦναι τῆς θηριωδίας ἀξίας. Ἐπιλέγει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτοῖς ἀσθένειαν.

CAPUT XXXIX.

[1,2] Deinde rursus prophetæ præcipit ut de eo prophetet, et de iis gentibus, quæ cum eo erant, se videlicet **1012** permittente eas ab extremo aquilone venturas esse, ut meritas feritatis pœnas persolvant. Adjicitque futuram ipsorum imbecillitatem.

γ', δ'. *Ἀποτινάξω γὰρ* [59], φησὶν, *τὸ* [60] *τόξον σου ἀπὸ τῆς χειρός σου τῆς ἀριστερᾶς, καὶ τὰ βέλη* [61] *σου* [62] *ἀπὸ τῆς χειρός σου τῆς δεξιᾶς. Καὶ καταβαλῶ σε* [63] *ἐπὶ τὰ ὄρη Ἰσραὴλ, καὶ πεσῇ σὺ καὶ πάντες οἱ περὶ σὲ, καὶ πολλὰ* [64] *ἔθνη τὰ μετὰ σοῦ.* Διαλύσω σου, φησὶ, τὴν δύναμιν, ὥστε ἐκπεσεῖν τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἐπιφερόμενα ὅπλα. Τούτοις προστίθησιν, ὅτι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς ὠμοβόροις θηρίοις δοθήσεται βορά. Τὸ δὲ,

Vers. 3, 4. *Excutiam enim arcum tuum*, inquit, *de manu tua sinistra, et sagittas tuas de manu tua dextera. Et dejiciam te super montes Israelis, et cades tu, et omnes qui circa te erunt, et multæ gentes tecum.* [5] Tuas, inquit, vires destruam, ita ut arma quæ manibus gestaveris, excidant: ad hæc adjicit, volucribus cœli et cruda vorantibus feris C ad devorandum eum traditum iri. Et illud:

ς'. *Ἀποστελῶ πῦρ ἐπὶ Γὼγ* [65], *καὶ κατοικισθήσονται* [66] *αἱ νῆσοι ἐπ' εἰρήνης, καὶ γνώσονται ὅτι ὀνομά μοι* [67] *Κύριος*, δηλοῖ, ὡς τοῦ Γὼγ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην ὑπομείναντος, οὐ μόνον οἱ ἠπειρῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ νησιῶται θαῤῥήσουσιν· ἐδεδοίκεισαν γὰρ τὴν ἐκείνων στρατείαν ἀκούσαντες.

Vers. 6. *Mittam ignem super Gogum, et habitabuntur insulæ in pace, et cognoscent quod nomen meum sit Dominus*, declarat, postquam Gogus tali exitio funditus perierit, fore ut non solum qui continentem incolunt, sed etiam insulani bono sint animo; siquidem exterriti fuerant audito iHorum cum copiis adventu.

ζ'. *Καὶ τὸ ὀνομά μου*, φησὶ, *τὸ ἅγιον γνωσθήσεται ἐν μέσῳ τοῦ* [68] *Ἰσραὴλ, καὶ οὐ βεβηλωθήσεται τὸ ὀνομά μου τὸ ἅγιον οὐκέτι.* Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει· « Καὶ γνώσεται τὰ ἔθνη [69], ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ἅγιος ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραὴλ [70]. » Μαθόντα γὰρ τὰ ἔθνη τῆς ἐμῆς προνοίας τὴν δύναμιν, καὶ ὅπως ὑπερασπίζω τοῦ χρηματίζοντός μου λαοῦ, οὐκ ἔτι ἀσθένειάν μου κατηγορήσουσιν, οὐδὲ νομιοῦσι διὰ τὴν ἐμὴν ἀδυναμίαν τὴν προτέραν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου γενέσθαι. Εἶτα τῶν εἰρημένων τὸ βέβαιον δείκνυσιν.

Vers. 7. *Et nomen meum*, inquit, *sanctum cognoscetur in medio Israelis, et non profanabitur nomen meum sanctum amplius.* Causamque docet: « Et cognoscent gentes, me esse Dominum sanctum in medio Israelis. » Cum enim gentes providentiæ D meæ vires didicerint, et quemadmodum populum, qui meus nuncupatur, propugno, non amplius meam imbellicitatem accusabunt, neque existimabunt propter meam impotentiam populum meum in priorem servitutem redactum fuisse. Deinde eorum quæ dicta **1013** sunt stabilitatem ostendit.

VARIÆ LECTIONES.

[52] B ὑπ. [53] ἐν. Des. in A. [54] Ἐν. A καί. [55] Supra, tom. I, loco cit., ἐπὶ αὐτούς. [56] αὐτοῦ. Supra, loco cit., sequ. καὶ ἐπὶ ἔθνη πολλὰ τὰ μετ' αὐτοῦ. [57] καὶ ἐνδοξασθ. in A ponitur post ἁγιασθήσομαι. [58] A ἐνώπιον. [59] Ἀποτιν. γάρ. A Καὶ ἀπολῶ. [60] τό. Expungendum fuit ἐπί, quod in edit. Sirm. præcedebat. [61] βέλη. A τοξεύματα. [62] σου. Ex A et B suppl. [63] Καὶ κατ. σε. Hæc ad finem vers. 3, pertinent juxta LXX et Hebr. [64] πολλά. A τά. [65] Γώγ. A Μαγώγ, juxta Hebr. [66] καὶ κατοικ. *Hebr. et in eos qui habitant in insulis.* A κατοικηθήσονται. [67] ὀνομά μοι. A ἐγώ εἰμι. [68] τοῦ. A λαοῦ μου. [69] A γνώσονται πάντα τὰ ἔθνη. [70] A ὁ ἅγιος ἐν Ἰσραήλ.

Digitized by Google

Vers. 8. *Ecce venit, et cognosces, quia erit, dicit Adonai Dominus.* Existimato hæc, inquit, accidisse, et quasi de iis quæ evenerint, minime dubiam habeas fidem. Nam quæ a me prædicta sunt, ea prorsus fient. « Hic est dies de quo locutus sum. » De hoc, inquit, die sæpe prædixi. Vocatque *diem* tempus supplicii Gogi. [9, 10] Deinde docet, fore ut « omnis Israel pro lignis, illorum armis utatur, hastis, et arcubus, et sagittis, scutis et peltis, et baculis, neque opus habeat ligna cædere, sed ut arma ante dicta septem annis ad usum illis suppetant. Per hæc autem eorum frequentiam declarat, prædicitque futurum Gogi monumentum.

Vers. 11. *Erit enim die illo, dabo Gogo locum nominatum, monumentum Israelis, sepulcrum advenientium ab oriente maris.* Ubi sepelierunt, inquit, eos qui ab Orientis partibus in ipsos invasere, ibi etiam hunc sepelient. Et per hoc in mentem eis revocat cædem Assyriorum, quæ, regnante Sennacherim facta est : quia et illo tempore ipsius opem senserant, et deinceps ejusdem providentiam consecuturi sint. Propter multitudinem autem mortuorum, inquit, « Ædificabunt oram vallis, et sepelient ibi Gogum, et omnem multitudinem ejus, et vocabitur **1014** vallis sepulcrum Gogi. » Tanta enim, inquit, erit, interfectorum copia, ut nulla fossa manu facta eos excipiat, sed altissima vallis ipsis fiat sepulcrum, utrinque circumædificata, et superne aggeribus obruta. [12, 13] Septemque mensium, inquit, in hanc sepulturam tempus consumetur, diemque exitii, quo ille funditus peribit, insignem facient. « Erit enim ipsis, inquit, nomen, dies quo glorificabor, dicit Adonai Dominus. » [14] Imo quoque viros, inquit, segregabunt, ut circumeant terram, et sepulturæ mandent eos qui inter fugiendum occubuerint.

Vers. 15. *Et quæret omnis pertransiens terram, et præteriens, et videns os hominis, ædificabit juxta illud monumentum, donec sepeliant ipsum sepelientes in valle sepulcri Gogi.* Multum, inquit, temporis circuibunt, insepultos sepulturæ mandantes, et sicubi viatores aliquod os invenerint, lapidibus in unum congestis indicabunt iis, quibus sepeliendi munus commissum fuerit, ut etiam illa cogant, eisque justa faciant.

Vers. 16. *Nomen autem loci vocabitur ruina, et*

η'. Ἰδοὺ ἥκει, καὶ[71] γνώσῃ, ὅτι ἔσται, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. Νόμισον αὐτὰ[72], φησὶ, γεγενῆσθαι, καὶ ὡς περὶ γεγενημένων ἀναντίῤῥητον ἔχε τὴν πίστιν· πάντως γὰρ γενήσεται τὰ ὑπ' ἐμοῦ προῤῥηθέντα. « Αὕτη[73] ἐστὶν ἡ ἡμέρα, ἣν[74] ἐλάλησα. » Περὶ ταύτης, φησὶ, τῆς ἡμέρας πολλάκις προηγόρευσα. Καλεῖ δὲ ἡμέραν τῆς τοῦ Γὼγ τιμωρίας τὸν καιρόν. Εἶτα διδάσκει, ὡς ἅπας Ἰσραὴλ ἀντὶ ξύλων τοῖς ἐκείνων χρήσονται ὅπλοις, δόρασί τε καὶ τόξοις, καὶ βέλεσι, θυρεοῖς τε καὶ πέλταις, καὶ βακτηρίαις· καὶ ὅτι οὐ δεηθήσονται ξύλων τομῆς, ἀλλ' ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν ἀρκέσει αὐτοῖς εἰς τὴν χρείαν τὰ προειρημένα ὅπλα. Καὶ διὰ τούτων δὲ τὸ πλῆθος αὐτῶν παραδηλοῖ· προλέγει δὲ καὶ τὸ ἐσόμενον μνῆμα τοῦ Γώγ.

ια'. Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, δώσω τῷ Γὼγ τόπον[75] ὀνομαστὸν μνημεῖον Ἰσραὴλ[76], τὸ[77] πολυάνδριον τῶν ἐπελθόντων ἐξ[78] ἀνατολῆς τῆς θαλάσσης. Ἔνθα, φησὶν, ἔθαψαν τοὺς ἐκ τῶν ἐῴων ἐπελθόντας αὐτοῖς μερῶν, ἐκεῖ καὶ τοῦτον θάψουσιν. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς διὰ τούτου τῆς ἐπὶ τοῦ Σενναχηρεὶμ γενομένης τῶν Ἀσσυρίων σφαγῆς· ὅτι καὶ τότε τῆς αὐτοῦ ἐπικουρίας ἀπῆλαυσαν, καὶ μετὰ ταῦτα τῆς αὐτοῦ[79] τεύξονται προμηθείας. Διὰ δὲ τὸ πλῆθος, φησὶ, τῶν νεκρῶν, « Οἰκοδομήσουσι[80] τὸ περιστόμιον τῆς φάραγγος, καὶ θάψουσιν[81] ἐκεῖ τὸν Γὼγ, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος αὐτοῦ, καὶ κληθήσεται τὸ γαὶ[82] τὸ πολυάνδριον[83] τοῦ Γώγ. » Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, ἔσται τῶν ἀναιρουμένων τὸ πλῆθος, ὡς μηδὲν δρυγμα χειροποίητον αὐτοὺς δέξασθαι, ἀλλὰ τὴν βαθυτάτην φάραγγα τάφον αὐτοῖς γενέσθαι, ἐκατέρωθεν μὲν περιοικοδομουμένην, ἄνωθεν δὲ χωννυμένην. Ἑπτὰ δὲ μηνῶν, φησὶ, δαπανηθήσεται χρόνος εἰς ταύτην τὴν ταφήν· καὶ τὴν ἡμέραν δὲ τῆς ἐκείνου πανωλεθρίας ἐπίσημον ποιήσονται. « Ἔσται γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, εἰς[84] ὄνομα ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ δοξασθήσομαι, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Ἀλλὰ καὶ ἄνδρας, φησὶν, ἀφορίσουσιν, ὥστε πιρινοστῆσαι τὴν γῆν, καὶ παραδοῦναι ταφῇ τοὺς ἐν τῷ φεύγειν, τὸν θάνατον δεξαμένους.

ιε'. Καὶ ζητήσουσι[85] πᾶς ὁ διαπορευόμενος τὴν γῆν, καὶ διερχόμενος, καὶ ὁ ἰδὼν ὀστοῦν ἀνθρώπου, οἰκοδομήσει παρ' αὐτῷ σημεῖον, ἕως οὗ θάψωσιν αὐτὸ οἱ θάπτοντες εἰς τὸ γαὶ τοῦ πολυανδρίου τοῦ Γώγ. Ἐπὶ χρόνῳ πολλῷ, φησὶ, περινοστήσουσι τοὺς ἀτάφους παραδιδόντες ταφῇ· καὶ οἱ ὁδῖται δὲ, εἴ που ὀστοῦν εὕροιεν, λίθους κατ' αὐτὸ ἀθροίζοντες, δῆλον ποιήσουσι τοῖς τὸ θάπτειν ἐγχειρισμένοις, ὥστε κἀκεῖνα συναγαγεῖν, καὶ τῶν νομιζομένων ἀξιῶσαι.

ις'. Καὶ[86] τὸ ὄνομα δὲ τοῦ τόπου κληθήσεται

VARIÆ LECTIONES.

[71] καὶ—ἔσται *Hebr.* et fiet. [72] αὐτά. In B ponitur post φησί. [73] αὕτη. A præm. καί. [74] ἣν. A ἐν ᾗ. [75] τόπ. —Ἰσρ *Hebr.* locum ubi sepeliatur, in Israele. [76] Ἰσρ. A præm. ἐν. [77] τὸ ἐπελθ. *Hebr.* in valle transeuntium. [78] ἐξ—θαλ. A ἐν τῇ θαλάσσῃ. [79] αὐτοῦ. B præm. παρ'. [80] οἰκοδ.—φάραγγος. *Hebr.* ut obturet ilia (vallis) transeuntes (s. ora transeuntium). Λ καὶ περιοικοδομήσουσι. [81] θάψουσιν. A κατορύξουσιν. [82] τὸ γαί. A τόγε. [83] τὸ πολυάνδρ. *Hebr.* multitudinis. Ita quoque vers. 15. [84] εἰς — δοξασθ. A ὀνομα ἐστὶν, ᾗ ἡμέρᾳ ἐδοξάσθη. [85] ζητ. *Hebr.* transibunt. [86] Καὶ — κληθ. A Καὶ γὰρ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως.

Digitized by Google

διάπτωσις καὶ [87] πολυάνδριον, καὶ καθαρισθήσεται ἡ γῆ. Οὕτω ταῦτα προαγορεύσας, τοῖς ὀρνέοις καὶ τοῖς θηρίοις παρακελεύεται, ὡς ἐπὶ θοίνην τινὰ καὶ εὐωχίαν ἐλθεῖν, ἅτε δὴ πολλῶν καὶ ἀπείρων ἐρριμμένων σωμάτων· οὐχ ὡς λογικοῖς δὲ τούτοις παρ- A γγυᾷ, ἀλλὰ πείθων τοὺς λογικοὺς, ὡς καὶ ταῦτα αὐτοῦ συγχωροῦντος γίνεται. Τὸ δὲ, « Φάγεσθε κρέα μόσχων, καὶ κριῶν, καὶ ἀρνῶν, καὶ τράγων, καὶ ταύρων ἐστεατωμένων πάντων, » τροπικῶς ἔφη, τοὺς βασιλέας αὐτῶν καὶ ἄρχοντας, καὶ ἀριστέας, διὰ τῶν μόσχων, καὶ κριῶν, καὶ τράγων[88], καὶ ταύρων ὀνομάσας. Διὰ δὲ *τῶν ἀρνῶν* τοὺς ὑπηκόους. *Θυσίαν* δὲ αὐτοῦ κέκληκε τὴν γνώμῃ αὐτοῦ γενομένην ἐκείνων ἀναίρεσιν

sepulcrum, et expiabitur terra. [17-19] Iis ita prædictis, avibus et bestiis præcipit, ut ad convivium quoddam et epulas accedant, utpote multorum atque adeo infinitorum cadaverum projectorum. Non autem ut ratione præditis ipsis hoc imperat, sed ut rationis participibus hæc se permittente fieri persuadeat. Illud autem, **1015** « Comedite carnes vitulorum, et arietum, et agnorum, et hircorum et taurorum impinguatorum omnium, » per translationem dixit, regibus ipsorum, et principibus atque optimatibus, vitulorum, et arietum, et hircorum, et taurorum nomine designatis. Et per *agnos* subjectos populos indicavit. Et *sacrificium* suum vocavit illorum cædem ipsius voluntate factam.

κ'. *Καὶ ἐμπλησθήσεσθε*, φησὶν, *ἐπὶ τῆς τραπέζης μου*, τουτέστιν, ἐπὶ τῆς παρ' ἐμοῦ προσενεχθείσης ὑμῖν τροφῆς. Καὶ δεικνὺς τίς αὕτη, ἐπήγαγεν· « Ἵππον, καὶ ἀναβάτην, καὶ γίγαντα, καὶ πάντα ἄνδρα πολεμιστὴν, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος. » Διὰ τούτων ἠρμήνευσε τοὺς κριοὺς, καὶ τοὺς ταύρους, καὶ τοὺς τράγους. B

Vers. 20. *Et saturabimini*, inquit, *super mensam meam*, hoc est, cibo a me vobis allato. Atque ostendens, quisnam sit hic cibus, adjecit : « Equum et ascensorem, et gigantem, et omnem virum bellatorem, dicit Adonai Dominus. » Iis interpretatus est arietes, et tauros, et hircos.

κα'. *Καὶ δώσω τὴν δόξαν μου ἐν ὑμῖν*[89] *καὶ ὄψεται*[90] *πάντα τὰ ἔθνη τὴν κρίσιν μου, ἣν ἐποίησα, καὶ τὴν χεῖρά μου, ἣν ἐπήγαγον ἐπ' αὐτούς.* Τῆς σφαγῆς, φησὶ, γενομένης, καὶ τῆς τοιαύτης ὑμῖν θοίνης προσενεχθείσης, θεωρήσει πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἐμῆς προνοίας, καὶ τὸ τῆς κρίσεως δίκαιον. Ἀλλὰ καὶ ὁ οἶκος, φησὶ, τοῦ Ἰσραὴλ δι' αὐτῶν μαθήσεται τῶν πραγμάτων, ὅτι καὶ Κύριος αὐτῶν εἰμι καὶ Δεσπότης. Τὸ δὲ, « Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης καὶ ἐπέκεινα, » τῆς προτέρας ἀγνοίας κατηγορεῖ. C

Vers. 21. *Et dabo gloriam meam in vobis, et videbunt omnes gentes judicium meum quod feci, et manum meam quam induxi super eos.* Facta, inquit, hac cæde, et tali vobis exhibito convivio, conspicient omnes gentes, et meæ providentiæ vires, et meum justum judicium. Quin etiam domus, inquit, Israel rebus ipsis percipiet, me esse Dominum ipsorum, et herum. [22] Illud vero, « ab hoc die et ultra, » pristinam accusat inscitiam.

κγ', κδ'. *Καὶ γνώσεται*[91] *πάντα τὰ ἔθνη, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ᾐχμαλωτεύθησαν ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ἀνθ' ὧν ἠθέτησαν εἰς ἐμὲ, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν, καὶ παρέδωκα αὐτοὺς εἰς χεῖρας τῶν ἐθνῶν αὐτῶν, καὶ ἔπεσον*[92] *πάντες μαχαίρᾳ. Κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας αὐτῶν, καὶ κατὰ τὰς ἀνομίας*[93] *αὐτῶν ἐποίησα αὐτοῖς*[94]*, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν.* Θεώμενα, φησὶ, τὰ ἔθνη τὸν ἐπενεχθέντα τῷ Γὼγ ὄλεθρον, γνώσεται ὡς καὶ Βαβυλωνίοις ταύτην ἠδυνάμην ἐπενεγκεῖν τὴν τιμωρίαν· ἀλλὰ δίκας τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἀσεβείας καὶ παρανομίας πραττόμενος, ἐξανδραποδισθῆναι παρεχώρησα, οὐδεμιᾶς αὐτοὺς ἀξιώσας ἐπικουρίας. Καὶ τοῦτο δὲ σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει, ὡς εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἡ τούτων τῶν ἐθνῶν ἐγένετο ἐπανάστασις. « Γνώσεται γὰρ, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ᾐχμαλωτεύθησαν πᾶς οἶκος Ἰσραήλ. » Θεωροῦντες γὰρ ἅπαντες τὴν ἀθρόαν ἐκείνων ἀναίρεσιν, λογισμοῖς ὀρθοῖς χρώμενοι συνήσουσιν, ὅτι δίκας τίνοντες τῶν ἁμαρτημάτων, τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην ὑπέμειναν. Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις καὶ τὰ ἐπαγόμενα· D

Vers. 23, 24. *Et cognoscent omnes gentes, propter peccata sua in servitutem redactam esse domum Israelis, propterea quod in me deliquerit; et averti faciem meam ab eis, et tradidi eos in manus inimicorum suorum, et ceciderunt omnes gladio. Secundum immunditias ipsorum et secundum iniquitates ipsorum feci eis,* **1016** *et averti faciem meam ab eis.* Conspicientes, inquit, gentes illatam Gogo perniciem, cognoscent Babyloniis quoque idem me supplicium inferre potuisse : sed ut ab Israele impietatis ac scelerum pœnas exigerem, me nulla eos ope dignos censentem permisisse, ut in servitutem redigerentur. Hoc vero nos etiam aperte docet, post reditum istas gentes in eos invasisse. « Cognoscent enim omnes gentes, inquit, quod propter peccata sua in servitutem redacta fuerit omnis domus Israel. » Omnes enim, qui conspexerint repentinam illorum cædem, recte cogitantes intelligent, ut pœnas peccatorum luerent, eos illam sustinuisse captivitatem. Quæ quidem testantur etiam ea quæ sequuntur.

VARIÆ LECTIONES.

[87] διάπτ. *καί.* Des. in A, gemina enim est interpretatio. [88] καὶ τράγων. In B ponitur post ταύρων. [89] ὑμῖν. *Hebr.* gentibus. [90] ὄψονται. [91] A γνώσονται. B γνώσετε. [92] A ἔπεσαν. [93] A τὰ ἀνομήματα. [94] αὐτοῖς. Ex A et B suppl.

Digitized by Google

VERS 25-27. *Propterea hæc dicit Adonai Dominus : Nunc reducam captivitatem Jacobi, et miserebor domus Israelis, et ex zelo agam propter nomen sanctum meum. Et ferent ignominiam suam, et omnes injustitias suas, quas injuste commiserunt in me, cum habitaverint ipsi in terra sua in pace, et non erit terrens. Cum reduxero ego eos de gentibus, et eduxero eos e regionibus ipsorum.* Quod ait : « Ferent ignominiam suam, et omnes injustitias suas, quas injuste commiserunt in me, » idem est, quod animo secum reputabunt, propter eas, quas sustinuerint calamitates, earumdem sibimet se auctores fuisse, et ignominiæ causam esse injustitiam. Hæc autem cogitabunt, inquit, in patriam terram reversi, atque **1017** ab his gravibus hostibus liberati. Tunc enim, « Et sanctificabor in ipsis coram gentibus. » Hoc est, perspicua facta mea potentia ab omnibus adorabor, propter eam providentiam, quam erga eos adhibuerim.

VERS. 28. *Et cognoscent, me esse Dominum Deum ipsorum, cum apparuerim ego ipsis in gentibus.* Mea enim providentia a Babyloniorum etiam dominio liberati, Scythicarum quoque gentium interitum conspicabuntur. « Et congregabo eos in terram ipsorum, et non derelinquam amplius aliquos ex ipsis ibi. » Hoc enim, quantum in divina providentia fuit, effectum est ; at qui divinis legibus repugnare consueverant, redire noluerunt, sed plerique patriæ terræ exteram præposuerunt.

VERS. 29. *Et non avertam amplius faciem meam ab eis, eo quod effudi furorem meum super domum Israel, dicit Adonai Dominus.* Hoc etiam sequitur hominum voluntatem : in nobis enim est situm, bonas pollicitationes ad exitum perducere. Ita nobis quoque regnum cœlorum Dominus promisit : sed illud consequi minime poterimus, si nos eo indignos in conversatione nostra præbuerimus. At si studiose, omnique alacritate divinas leges observaverimus, omnibus promissis bonis perfruemur. Ita quoque Judæis pollicitus fuerat, se non esse aversurum faciem ab eis, parentibus videlicet illi et credentibus divinasque leges observantibus. Atque hæc ita se habere, testis est historia. Cum enim ex Ægypto populum eduxisset, in **1018** promissam terram pollicitus est se introducturum esse eos : at ubi divinis decretis adversantes impie vivere perseverarunt, in deserto omnes eos occidit, et duobus tantum ex iis qui pollicitationes exceperant, servavit promissionem. Hic igitur itidem qui credidere, et salutare præconium exceperunt *, firmam habent pol-

κε'-κζ'. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Ἀδωναῖ Κύριος· Νῦν ἀναστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακὼβ, καὶ ἐλεήσω τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ζηλώσω διὰ τὸ ὄνομά μου[95] τὸ ἅγιον. Καὶ λήψονται τὴν ἀτιμίαν ἑαυτῶν[96], καὶ πάσας[97] τὰς ἀδικίας αὐτῶν, ἃς ἠδίκησαν εἰς ἐμὲ ἐν τῷ κατοικισθῆναι αὐτοὺς ἐπὶ τῆς γῆς[98] αὐτῶν ἐπ' εἰρήνης, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν. Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι[99] με αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν[1] αὐτοὺς ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν[2].* Τὸ, « Λήψονται τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ πάσας τὰς ἀδικίας αὐτῶν, ἃς ἠδίκησαν εἰς ἐμὲ, » ἀντὶ τοῦ, Εἰς διάνοιαν λήψονται, δι' ὧν ὑπέμειναν ἀναρῶν, ὡς αὐτοὶ τούτων ἑαυτοῖς ἐγένοντο πρόξενοι, καὶ τῆς ἀτιμίας αἰτία ἡ ἀδικία. Τούτοις δὲ, φησὶ, χρήσονται τοῖς λογισμοῖς εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανελθόντες γῆν, καὶ τῶν χαλεπῶν τούτων τῶν[3] πολεμίων ἀπαλλαγέντες· τότε γὰρ, « Καὶ ἁγιασθήσομαι ἐν αὐτοῖς ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν. » Ἀντὶ τοῦ· Δήλης μου τῆς δυνάμεως γενομένης, τὴν παρὰ πάντων δέξομαι προσκύνησιν, διὰ τῆς περὶ τούτους ὑπ' ἐμοῦ γενομένης προνοίας.

κη'. *Καὶ γνώσονται, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν, ἐν[4] τῷ ἐπιφανῆναί με αὐτοῖς ἐν τοῖς ἔθνεσι.* Διὰ γὰρ τῆς ἐμῆς προμηθείας καὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων ἀπαλλαγήσονται δεσποτείας, καὶ τῶν Σκυθικῶν ἐθνῶν τὸν ὄλεθρον ὄψονται. « Καὶ[5] συνάξω αὐτοὺς ἐπὶ τὴν γῆν αὐτῶν, καὶ οὐ καταλείψω οὐκέτι ἀπ' αὐτῶν ἐκεῖ. » Καὶ τοῦτο, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν θείαν κηδεμονίαν, γεγένηται· οἱ δὲ τοῖς θείοις νόμοις ἀντιτείνειν εἰωθότες, ἐπανελθεῖν οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλ' οἱ πλείους τῆς πατρῴας γῆς τὴν ξένην προεῖλοντο.

κθ'. *Καὶ οὐκ ἀποστρέψω οὐκέτι τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν, ἀνθ' ὧν ἐξέχεα τὸν θυμόν μου ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, λέγει Ἀδωναῖ Κύριος.* Καὶ τοῦτο δὲ ἔπεται τῶν ἀνθρώπων τῇ γνώμῃ. Ἐφ' ἡμῖν γάρ ἐστι τὸ ταῖς ἀγαθαῖς ὑποσχέσεσιν ἐπιθεῖναι τὸ πέρας· οὕτω καὶ ἡμῖν ὑπέσχετο τῶν οὐρανῶν τὴν βασιλείαν ὁ Δεσπότης, ἀλλ' οὐ τευξόμεθα ταύτης ἀναξίως πολιτευόμενοι· σπουδάζοντες δὲ, καὶ σὺν προθυμίᾳ πάσῃ τοὺς θείους νόμους φυλάττοντες, ἀπολαυσόμεθα πάντως τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν. Οὕτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπέσχετο μὴ ἀποστρέψειν[6] ἀπ' αὐτῶν τὸ πρόσωπον, δηλονότι[7] πειθομένων αὐτῷ καὶ πιστευόντων, καὶ τοὺς θείους φυλασσόντων νόμους. Καὶ ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, μάρτυς ἡ ἱστορία· ἐξαγαγὼν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου τὸν λαὸν, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοὺς ἄξειν ὑπέσχετο γῆν· ἐπειδὴ δὲ τοῖς θείοις δόγμασιν ἀντιτείνοντες, ἀσεβείᾳ συζῶντες διετέλεσαν, πάντας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ θανάτῳ παρέδωκε, δύο μόνους ἐξ ἁπάντων τῶν δεξαμένων τὰς ὑποσχέσεις, πληρώσας τὰς ὑποσχέσεις. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν οἱ μὲν πεπιστευκότες, καὶ τὸ σωτήριον δεξάμενοι κήρυγμα, βεβαίαν ἔχουσι τὴν ὑπόσχεσιν· οὐ γὰρ ἀπέστρεψε[8]

VARIÆ LECTIONES.

[95] μου In A ponitur post ἅγιον. [96] ἀτιμίαν ἑαυτ. Post pauca leg. ἀνομίαν αὐτῶν. [97] πάσ. — εἰς ἐμέ. A τὴν ἀδικίαν, ἣν ἠδίκησαν. [98] A τὴν γῆν. [99] A ἀποστρέψαι, omisso μέ.* [1] A συναγαγεῖν με. [2] αὐτῶν. A τῶν ἐθνῶν. [3] τῶν. Des. in B. [4] ἐν — ἔθνεσι. *Hebr.* si deportavero quidem eos ad gentes, sed, etc. [5] καὶ — ἐκεῖ. Des. in A. [6] B ἀποστρέφειν. [7] B δῆλον ὅτι. [8] Editio prior hab. ἀπέστρεψαν.

Digitized by Google

τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' αὐτῶν· οἱ δὲ τἀναντία δρῶντες[9] τῷ θείῳ βουλήματι, πόῤῥω που τῆς θείας ἐποψίας τυγχάνουσιν, οὐδεμιᾶς ἀπολαύοντες προμηθείας, ἀλλὰ, « πορευόμενοι, κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς αὐτῶν, καὶ τῇ φλογὶ ᾗ ἐξέκαυσαν, » καὶ πορεύσονται, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ, « ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. » Ταῦτα μὲν οὕτω νοεῖν ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν. Ἐγὼ δὲ[10] θαυμάζω οὐ μόνον Ἰουδαίων τὴν ἄνοιαν, ἀλλὰ καί τινων, τὸ μὲν Χριστιανικὸν ὄνομα περικειμένων, τοῖς Ἰουδαϊκοῖς δὲ μύθοις προσεχόντων· καὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγὼγ τὴν ἐπανάστασιν οὐ γεγενῆσθαι λεγόντων, ἀλλ' ἔσεσθαι προσδοκώντων. Οὓς ἔδει συνιδεῖν, πρῶτον μὲν, ὅτι τῇ ἐκ Βαβυλῶνος ἀνακλήσει ἡ τούτου προφητεία συνέζευκται· ἔπειτα, ὅτι διὰ τούτων ἔφη μαθήσεσθαι τὰ ἔθνη τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Ποίας γὰρ, εἰπάτωσαν, δεῖται νῦν τὰ ἔθνη διδασκαλίας εἰς διάγνωσιν τῆς θείας δυνάμεως, οἳ πιστεύειν μὲν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδιδάχθησαν, δοξολογεῖν δὲ καὶ προσκυνεῖν τὴν θείαν ἔμαθον φύσιν, τῆς δὲ τῶν εἰδώλων ἀπηλλάγησαν πλάνης; Ποίαν δὲ τοιαύτην διδασκαλίαν ἡ τοῦ Γὼγ ἀναίρεσις προσενεγκεῖν ἠδύνατο, οἵαν τῶν ἱερῶν ἀποστόλων περιέχει τὸ κήρυγμα; Τοῦτο μὲν γὰρ τὰ περὶ Τριάδος καὶ μονάδος ἅπαντας ἀνθρώπους διδάσκει, καὶ ὅτι ἐν τῇ μιᾷ φύσει τὰς τρεῖς ἰδιότητας Θεωροῦμεν· καὶ πρὸς τούτοις νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ κρίσιν, καὶ ἀντίδοσιν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐναντίων, οὐρανῶν βασιλείαν, τὴν ἐν γεέννῃ τιμωρίαν, τῆς ἀρετῆς τὰ μαθήματα, τὰ τῆς φιλοσοφίας διδάγματα, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα τό τε θεῖον Εὐαγγέλιον περιέχει, καὶ τὰ ἱερὰ τῶν ἀποστόλων συγγράμματα. Ἡ δὲ τοῦ Γὼγ ἀναίρεσις μόνον ἐδίδαξε τὰ ἔθνη, ὅτι μεγίστην ἔχει δύναμιν ὁ Ἰουδαίων Θεὸς, καὶ ὅτι οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν ὑπὸ Βαβυλωνίοις ἐγένοντο, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν παρανομίαν. Εἰ τοίνυν μηδέπω τὰ κατὰ τὸν Γὼγ ἐγένετο, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενήσεται, καὶ δι' ἐκείνου μαθήσεται τὰ ἔθνη τὸν τῶν ὅλων σέβειν Θεὸν, μείζονα τὰ κατὰ τὸν Γὼγ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, καὶ τοῦ θανάτου τοῦ τὸν θάνατον λύσαντος, καὶ τῶν θείων ἀποστόλων, οἳ τῷ φωτὶ τῆς θεογνωσίας τὴν οἰκουμένην κατηύγασαν. Ταῦτα μὲν γὰρ ἅπαντα οὐκ ἴσχυσε διδάξαι τὰ ἔθνη τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, μόνη δὲ ἡ τοῦ Γὼγ ἀναίρεσις δῆλον αὐτὸν ἅπασι καταστήσει· οὕτω σαφῶς Ἰουδαΐζουσιν οἱ ταῦτα μυθολογοῦντες. Ἡμεῖς δὲ, τῇ θείᾳ πειθόμενοι Γραφῇ, τὴν προειρημένην ἑρμηνείαν ἐποιησάμεθα, διδάξαντες, ὅτι ἐλήλυθεν οὗτος, καὶ πέρας τὰ κατ' αὐτὸν εἴληφε. Καὶ τότε μὲν ἔμαθε τὰ ἔθνη, ὡς οὐ διὰ τὴν θείαν ἀσθένειαν τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπέμενον οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ διὰ τὴν σφῶν αὐτῶν παρανομίαν· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, διὰ τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τὰς τῆς θεογνωσίας

licitationem : non enim avertit faciem suam ab eis. Qui vero ea committunt quæ divinæ voluntati repugnant, ab ejus procul absunt aspectu, neque ullum ejus providentiæ fructum percipiunt, sed « ambulantes, secundum Isaiam, lumine ignis sui, et flamma, quam succenderunt [c], » ibunt quoque secundum divinum Davidem « in institutis suis [d]. » Hæc quidem nos ita intelligere divina Scriptura edocti sumus. Ego vero admiror non solum Judæorum inscitiam, sed etiam quorumdam, qui Christianum nomen obtinent, sed ad Judaicas fabulas attendunt, et Gogi atque Magogi invasionem non factam asserunt, sed futuram exspectant. Quos intellexisse oportuisset, primo hujus prophetiam cum revocatione e Babylone conjunctam fuisse : deinde dici, per hæc gentes Dei potentiam esse cognituras. Qua enim doctrina nunc, dicant ipsi, gentes indigent ad divinam potentiam cognoscendam, quæ credere in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti edoctæ sunt, celebrare autem et adorare didicerunt divinam naturam, et ab idolorum errore liberati sunt? Quam **1019** vero hujuscemodi doctrinam Gogi interitus afferre potuit, qualem sanctorum apostolorum continet præconium? Hoc enim, quæ ad Trinitatem et unitatem pertinent, omnes homines docet, et in una natura tres proprietates contemplari; ad hæc mortuorum resurrectionem, et judicium, et præmium tum bonorum, tum malorum, cœlorum regnum, supplicium in gehenna, virtutis disciplinas, philosophiæ dogmata, et alia quæcunque divinum continet Evangelium, et sacra apostolorum volumina. Gogi autem interitus gentes duntaxat edocuit, maxima potentia præditum esse Judæorum Deum, et non propter ejus imbecillitatem, sed propter propriam ipsorum iniquitatem, in Babyloniorum eos potestatem redactos. Si igitur nondum ea quæ spectant ad Gogum, accidere, sed novissimis diebus evenient, et per illum discent gentes auctorem omnium rerum Deum colere, majora sunt ea quæ ad Gogum attinent salutari cruce, et morte illa, quæ mortem destruxit, et divinis apostolis, qui cognitionis Dei lumine orbem terrarum illustrarunt. Hæc enim omnia non potuerunt gentes auctorem omnium rerum Deum docere, sed solus Gogi interitus perspicuum ipsum omnibus faciet. Ita aperte Judæis favent qui hæc fabulantur. Nos autem, divinæ obsequentes Scripturæ, attulimus modo dictam interpretationem, qua docuimus et istum venisse, et ea quæ ad ipsum pertinebant, ad exitum perducta esse. Et tunc quidem gentes didicere, non propter divinam impotentiam servitutem sustinuisse Judæos, sed propter sua impia facinora : in præsenti vero,

[c] Isa. L, 2. [d] Psal. LXXX, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[9] δρ. In B ponitur post θείῳ. [10] ἐγὼ δὲ, κ. τ. λ. Hæc ad Apollinarium se referre, patet ex illis quæ infra ad Aggæi cap. II a Nostro dicta sunt.

Digitized by Google

per Dominicam mortem et resurrectionem, cognitionis Dei radios gentes **1020** excepere, et a patria impietate liberæ, adorare didicimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A ἀκτῖνας ἐδέξατο τὰ ἔθνη, καὶ τῆς πατρῴας ἀσεβείας ἀπαλλαγέντα, προσκυνεῖν μεμαθήκαμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [11]. Ἀμήν.

ΤΟΜΟΣ ΙϚ'.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

CAPUT XL. [XLI, XLII.]

B

[XL.] VERS. 1. *Et factum est vicesimo et quinto captivitatis nostræ anno, mense primo, decimo mensis (die), anno quarto decimo postquam capta est urbs.* Hinc etiam perspicuum est, prophetam Jechoniæ regi captivitatis socium fuisse, post quem Sedecias undecim regnavit annos, minus tamen mensibus paucis : undecimo quippe Sedeciæ regis anno capta est urbs. Jure igitur dixit, annum quo capta fuit urbs decimum quartum, suæ captivitatis quintum et vicesimum esse.

Die hoc fuit super me manus Domini, (VERS. 2.) *Et duxit me illuc in visione Dei, adduxit autem me in terram Israelis, et posuit me super montem valde excelsum, et in eo quasi ædificatio civitatis e regione.* C Vaticinatus ipsis auctor omnium rerum Deus reditum e captivitate, ostensaque per aridorum illorum ossium resurrectionem sua potentia, prædicit item urbis ac templi ædificationem : neque verbis tantum usus est, sed etiam talem indicat **1021** visionem prophetæ, divini Spiritus efficacia mentis illius acie illustrata. Ne vero singula interpretantes hujus libri legendi studiosos orationis longitudine defatigemus, eorum quæ in Spiritu divino prophetæ ostensa sunt, summatim paraphrasin quamdam facere instituimus. Ait igitur, « in visione Dei, » hoc est, spirituali, non corporis visione, mentem ejus in terram Israelis ductam fuisse, vidisseque in monte quodam excelso ædificium, [3,4] et quemdam ibi stantem, humana quidem forma præditum, sed colore splendidissimi atque pulcherrimi æris, calamumque et funiculum ad ædificandi usum aptum afferentem, sibique præcipientem, ut quæ ostenderentur conspiceret, et quæ dicerentur audiret. Ejus enim causa se

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

α'. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἰκοστῷ καὶ πέμπτῳ* [12] *ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας ἡμῶν, ἐν τῷ πρώτῳ* [13] *μηνὶ, δεκάτῃ τοῦ μηνὸς, ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει μετὰ τὸ ἁλῶναι τὴν πόλιν.* Καὶ ἐντεῦθεν δῆλός ἐστι ὁ προφήτης Ἰεχονίᾳ τῷ βασιλεῖ τῆς αἰχμαλωσίας κοινωνήσας· μεθ' ὃν Σεδεκίας ἐβασίλευσε ἔνδεκα ἔτη ὀλίγων μηνῶν ἀποδέοντα· ἐν γὰρ τῷ ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς Σεδεκίου βασιλείας ἥλω ἡ πόλις. Εἰκότως τοίνυν ἔφη, τὸ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως τεσσαρεσκαιδέκατον ἔτος, τῆς αὐτῶν αἰχμαλωσίας πέμπτον εἶναι καὶ εἰκοστόν.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ [14] *ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου.* (β'.) *Καὶ ἤγαγέ με* [15] *ἐκεῖ ἐν �ράσει Θεοῦ, ἤγαγε δέ με* [16] *εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἔθηκέ με ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ σφόδρα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὡσεὶ* [17] *οἰκοδομὴ πόλεως ἀπέναντι* [18]. Προθεσπίσας αὐτοῖς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, καὶ τὴν οἰκείαν ὑποδείξας δύναμιν διὰ τῆς τῶν ξηρῶν ἐκείνων ὀστῶν ἀναστάσεως, προλέγει καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ νεὼ τὴν οἰκοδομίαν· καὶ οὐ λόγοις κέχρηται μόνοις, ἀλλὰ καὶ θεωρίαν τοιαύτην ὑποδείκνυσι [19] τῷ προφήτῃ, τῇ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνεργείᾳ τῆς διανοίας αὐτοῦ φωτίσας τὸ ὀπτικόν. Ἵνα δὲ μὴ τὸ καθ' ἕκαστον ἑρμηνεύοντες ἀποκναίσωμεν τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇδε τῇ βίβλῳ τῷ μήκει τῶν λόγων, ἐν [20] κεφαλαίῳ παράφρασίν τινα ποιήσασθαι βουλόμεθα τῶν ὑποδειχθέντων πνευματικῶς τῷ θεσπεσίῳ προφήτῃ. Λέγει τοίνυν, « Ἐν �ράσει Θεοῦ, » τουτέστι πνευματικῇ, οὐ σωματικῇ δῆλον, ἀπαχθῆναι μὲν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, ἰδεῖν δὲ ἐπ' ὄρους τινὸς ὑψηλοῦ οἰκοδομίαν, καί τινα ἑστηκότα, τὸ μὲν εἶδος ἀνθρώπειον ἔχοντα, τὴν δὲ χρόαν λαμπροτάτου καὶ περικαλλεστάτου χαλκοῦ, κάλαμον δὲ καὶ σπαρτίον οἰκοδομικὸν ἐπιφερόμενον, καὶ παρακελευόμενόν μοι, καὶ τὰ ὑποδεικνύ-

D

VARIÆ LECTIONES.

[11] τῶν αἰώνων. Des. in B. [12] A πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ. [13] πρώτῳ. Ita emendanda fuit lectio Sirm. πέμπτῳ, auctoritate cod. cui favent LXX et Hebr. [14] ταύτῃ. A ἐκείνῃ. [15] καὶ ἤγαγέ με. Hæc juxta LXX et Hebr. pertinent ad vers. 1. [16] ἤγαγε δέ με. Des. in A. [17] A ὡς. [18] ἀπέναντι. *Hebr.* a meridie. [19] B ἐπιδείκνυσι. [20] ἐν — θεσπ. προφήτῃ. Hinc in iis quæ reliqua sunt, textus τῶν LXX, plerumque desideratur, cujus ut vel aliquod in hac editione exstaret indicium versiculorum numeros uncinis inclusos in versione Latina apponere, simulque, cum Sirmundus ad unicum c. XL retulerit, quæ ad duo proxima simul pertinent, capitis numerum addere visum est.

Digitized by Google

μενα θεωρεῖν, καὶ τῶν λεγομένων ἀκούειν. Τούτου γὰρ χάριν καὶ ἐληλυθέναι ἔφασκεν, ὥστε καὶ ὑποδεῖξαι καὶ διδάξαι. « Ἵνα καὶ σὺ, φησὶ, ταῦτα διαπορθμεύσῃς τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. » Εἶτα μετρῶν τῷ καλάμῳ ὑποδείκνυσί μοι ἅπαντα τῆς οἰκοδομίας τὰ μέτρα [21] · καὶ πρῶτον μὲν τῶν πυλῶν τὰ μέτρα, καὶ τῶν καλουμένων οὐδῶν τε καὶ ὑπερθύρων, καὶ παραστάδων. *Αἰλὰμ* γὰρ ἐνικῶς τὴν παραστάδα καλεῖ · *αἰλαμὼθ* δὲ πληθυντικῶς · καὶ *θεὲ* πάλιν, τόν τε οὐδὸν, καὶ τὸ ὑπέρθυρον · *θεείμ* δὲ, τὰ αὐτὰ πληθυντικῶς. Οὕτω γὰρ εὗρον τούτων παρὰ τῷ Σύρῳ τὴν ἑρμηνείαν. Λέγει δὲ ἑωρακέναι οὐ μόνον τὰς ἐξωτέρας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἔνδον πύλας, καὶ τὰς μεταξὺ πάλιν αὐλὰς, καὶ τὰς ἐκείνων ἐνδοτέρας. Αἱ μὲν γὰρ ἦσαν ἀφωρισμέναι τοῖς ἱερεῦσιν, αἱ δὲ πᾶσιν ἦσαν Ἰσραηλίταις βαταί · καὶ ἕνα μὲν ἐν κύκλῳ περίδολον εἶχεν ὁ θεῖος νεὼς, μέγιστόν τε καὶ ὑψηλότατον · ἔνδον δὲ μετ' ἐκεῖνον τειχίοις ἑτέροις τὸ ὕπαιθρον ἅπαν διώριστο. Καὶ τὰ μὲν ἀπενενέμητο παντὶ τῷ λαῷ, τὰ δὲ ἐνδότερα καὶ παρ' αὐτὸν τὸν νεὼν μόνοις ἀφιέρωτο τοῖς ἱερεῦσι. Λέγει τοίνυν ἰδεῖν ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ αὐλῇ παστοφόρια, καὶ περίστυλα τριάκοντα · τὰ δὲ *παστοφόρια* ὁ Σύρος [22] *ἐξέδρας* ὠνόμασε. Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἀφώριστο, ὡς ὁ αὐτὸς διδάσκει προφήτης. Τῷ θεσπεσίῳ δὲ Ἡσαΐᾳ φησὶν ὁ Θεός· « Εἴσελθε εἰς τὸ παστοφόριον πρὸς Σομμᾶν [23] τὸν γραμματέα. » Λέγει δὲ ἑκατὸν μὲν πήχεων εὖρος ἀπονεμηθῆναι ταῖς ἐξωτέραις αὐλαῖς, τῇ τε πρὸς ἄρκτον καὶ τῇ πρὸς μεσημβρίαν βελπούσῃ, ὡσαύτως δὲ καὶ τῇ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα · τῶν δὲ ἐσωτέρων αὐλῶν ἑκάστης τὸ μὲν μῆκος πήχεων εἰκοσιπέντε, τὸ δὲ εὖρος πήχεων πεντήκοντα. Λέγει δὲ καὶ τὰς πύλας ἐοικέναι ἀλλήλαις κατὰ πάντα, κατά τε τὰ μέτρα, καὶ κατὰ τὰς τῶν φοινίκων γλυφάς · τὰ δὲ ἑκατέρωθεν τῆς θύρας γεισώματα, εἴτουν κυμάτια, *αἴλιον* ὀνομάζει, ἐν αἷς διαγεγλύφθαι ἔφη τὰ τῶν φοινίκων εἰκάσματα. Λέγει δὲ θεωρῆσαι καὶ τραπέζας ἑκατέρωθεν τῶν πυλῶν κειμένας, ἐν αἷς τὰ ἱερεῖα τιθέντες οἱ ἱερεῖς κατέσφαζον, τά τε ὁλοκαυτούμενα, καὶ τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας καὶ ἀγνοίας προσφερόμενα · πλησιάζειν δὲ ἔφη καὶ ῥύακά τινα, τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ὑποδεχόμενον, καὶ εἴς τι χωρίον ἀπῳχισμένον πάντως μετακομίζοντα. Εἶχον δὲ, φησὶν, αἱ τράπεζαι καὶ ὀρόφους ἄνωθεν καλύπτοντας, καὶ τοῦ ὑετοῦ, τοῦ τε ἡλίου τὴν προσβολὴν ἀπείργοντας. Μετὰ ταῦτα διηγεῖται, ὡς ἐξέδρας ἐθεάσατο δύο, τὴν μὲν εἰς ἄρκτον, τὴν δὲ εἰς μεσημβρίαν ἀποβλέπουσαν · ἀμφοτέρας δὲ ἐν ταῖς ἐνδοτέραις ᾠκοδομημένας αὐλαῖς. Καὶ τὴν μὲν ἀποβλέπουσαν πρὸς νότον, τοῖς ἱερεῦσιν ἀπονενεμῆσθαι ἔφη, τοῖς τὸν θεῖον φυλάττουσι νεών · τὴν δὲ πρὸς βορρᾶν ἀποβλέπουσαν, τοῖς τὸ θυσιαστήριον τὸ ἔξω φυλάττουσι. Ἔφη δὲ καὶ τούτους κἀκείνους ἀπὸ τοῦ Σαδοὺκ τὸ γένος κατάγειν · πάλαι γὰρ τοῦ

venisse aiebat, ut et ostenderet et doceret. Ut « etiam tu, inquit, hæc renunties domui Israel. » [5-16] Deinde metiens calamo ostendit mihi omnes ædificii mensuras : ac primum portarum mensuras, et eorum quæ limina vocantur, et superliminarium, et postium. *Aelam* enim singulari numero postem vocat, *ælamoth* vero numero multitudinis, postes; et *thee* rursus limen et superliminare; *theim* vero eadem, numero multitudinis. Ita enim comperi apud Syrum horum interpretationem. Asserit autem, se vidisse non solum exteriores, sed etiam interiores portas, et rursus aulas interjectas, et quæ illis **1022** interiores. Aliæ enim sacerdotibus tributæ fuerant : ad alias omnibus Israelitis aditus patebat. Et unum circumseptum habebat Dei templum, maximum et celsissimum, et intus post illud, aliis muris id omne quod sub dio erat definitum fuerat. Et hæc quidem omni populo fuerant attributa : interiora vero, et quæ prope ipsum templum erant, solis sacerdotibus erant dedicata. [17-21] Ait igitur, in interiori atrio se vidisse pastophoria, locaque columnis fulta triginta. *Pastophoria* vero Syrus *exedras* appellavit. Et hæc item sacerdotibus dedicata fuerant, ut idem propheta docet. Divino autem Isaiæ, « Ingredere, ait Deus, in pastophorium ad Sommam scribam [a]. » Dicitque, centum cubitorum latitudinem exterioribus aulis assignatam fuisse, illi quæ ad aquilonem, et illi quæ ad meridiem, itidemque ei quæ ad orientem solem respiciebat : interiorum vero aularum longitudinem cubitorum viginti quinque, latitudinem cubitorum quinquaginta. [22-37] Asserit item portas sibi similes in omnibus fuisse, et secundum mensuras, et secundum palmarum sculpturas. Et ab utraque parte januæ imbricamenta, sive prominentias *æleu* appellat, quibus insculptas fuisse dixit palmarum imagines. [38-42] Ait item se conspexisse mensas ab utraque parte portarum positas, in quibus positas victimas sacerdotes jugulabant, et holocausta, et quæ pro peccato et ignorantia offerebantur : et prope fuisse dixit rivum quemdam sanguinem victimarum excipientem, et in locum quemdam prorsus remotum deferentem. [43] Habebant autem mensæ, inquit, **1023** etiam tecta superne operientia, pluviæque et solis impetum propulsantia. [44-46] Deinde narrat, se duas exedras conspexisse, alteram ad aquilonem, alteram ad meridiem respicientem, utramque in interioribus aulis ædificatam. Et quæ ad austrum respiceret, eam dicit attributam fuisse sacerdotibus sacrum Dei templum custodientibus : quæ vero ad aquilonem, iis qui exterius altare custodirent. Et tum hos

[a] Isa. XXII, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[21] B μέρη. [22] ὁ Σύρος. Symmacho hanc interpretationem tribuit Montf. in Hexapl. ad h. l. [23] Σομνᾶν. [24] ἐσ.

Digitized by Google

tum illos, a Sadoco oriundos dixit : antiquitus enim Abiatharis genus sacerdotio abdicavit auctor omnium rerum Deus, secundum latam contra Heli principem sacerdotum, sententiam. [47-49] Interiorem quoque aulam, quæ respiceret ad orientem solem, ait a vestibulo divini templi usque ad portam centum habuisse cubitos (longitudine), totidemque latitudine : e regione vero templi altare, et templi vestibulum viginti cubitorum longitudinem habuisse, quatuordecim autem latitudinem, portamque ipsius similiter quatuordecim latitudinem habuisse, et ab utraque parte ipsius latera vel postes usque ad angulum, ex tribus cubitis utrumque. Ita enim viginti cubitorum mensura perficitur, janua quatuordecim accipiente, et anconibus ab utraque parte (hos enim *humeros* vocavit), reliquos sex, ternos hinc, ternos illinc. [XLI, 1,2] Ipsius quoque templi portam habere dixit latitudinem cubitorum decem, et ab utraque parte anconas quinque, ut rursus viginti cubiti absolverentur. Et dimensus est, inquit, et ipsum templum, et ostendit mihi quadraginta cubitorum longitudinem, ac viginti latitudinem, **1024** æqualem vestibuli mensuræ. [3,4] Vidi autem, inquit, alteram quoque portam illa interiorem, cujus latitudo erant cubiti sex, et ab utraque parte ancones, cubitorum septem. Sex igitur illis cubitis quatuordecim additi viginti perficiunt. Affirmat autem se conspexisse portas separantes a sanctis Sancta sanctorum, quarum latitudinem dixit æqualem fuisse templi mensuræ, hoc est cubitorum viginti, altitudinem vero cubitorum quadraginta. Cum vero quæsiissem et apud Syrum et apud Hebræum inveni altitudinem mensura æqualem latitudini. Consentiunt enim uterque, et Syrus et Hebræus, qui latitudinem et altitudinem viginti cubitorum dixere. [5, 6] Commemorat quoque se duplex in circuitu templi ædificium conspexisse, et alios muros extra tectum constructos, et inter duos muros undique porticum et transitum : atque hujusce ædificii causam affert, « Ne quis, inquit, templi parietibus appropinquaret. » [7-11] Et hunc ipsum angustum ambitum dixit in plana et edita divisum fuisse, ac fenestras extrinsecus angustas, intrinsecus latiores habere, quas obliquas appellare consuevimus ; et alias, inquit, duas exedras ab utraque parte divini templi conspexi, alteram ad aquilonem respicientem, alteram autem ad austrum : hoc enim vocavit *orationem*, siquidem eas partes Hierosolymæ, quæ magis vergunt ad aquilonem, incolentibus Judæis, mos est, cum precantur, ad meridiem respicere, secundum urbis situm. [12-14] Aitque, inter Dei templum et sic dictam exedram, quinque cubitos definiri, et a pariete occidentis usque ad ipsam exedram septuaginta cubitos interesse, et

A Ἀβιάθαρ τὸ γένος ἔπαυσε τοῦ ἱερατεύειν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, κατὰ τὴν ἐξενεχθεῖσαν κατὰ Ἠλεὶ τοῦ ἀρχιερέως ψῆφον. Λέγει δὲ ἐσωτέραν [24] αὐλὴν, τὴν πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα βλέπουσαν, ἀπὸ τοῦ προπυλαίου τοῦ θείου νεὼ μέχρι τῆς πύλης ἑκατὸν ἐσχηκέναι πήχεις, καὶ τὸ εὖρος δὲ ὡσαύτως τοσούτους· καταντικρὺ δὲ τοῦ νεὼ τὸ θυσιαστήριον· τὸ δὲ προπύλαιον τοῦ νεὼ εἴκοσι μὲν πήχεων τὸ μῆκος, τεττάρων δὲ καὶ δέκα τὸ πλάτος· καὶ τὴν θύραν αὐτοῦ ὁμοίως [25] τεττάρων καὶ δέκα τὸ πλάτος, τοὺς δὲ ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἀγκῶνας, ἢ παραστάδας μέχρι τῆς γωνίας, ἀπὸ τριῶν πήχεων ἑκατέραν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν εἴκοσι πήχεων πληροῦται τὸ μέτρον, τῆς μὲν θύρας τέτταρας καὶ δέκα λαβούσης, τῶν ἑκατέρωθεν ἀγκώνων (τούτους γὰρ *ἐπωμίδας* ἐκάλεσε), τοὺς ἄλλους
B ἓξ, τρεῖς ἐντεῦθεν, καὶ τρεῖς ἐκεῖθεν. Αὐτοῦ δὲ τοῦ νεὼ τὴν θύραν ἔφη εὖρος ἔχειν πήχεων δέκα, τοὺς δὲ ἑκατέρωθεν ἀγκῶνας ἀπὸ πέντε πήχεων, ὥστε πληροῦσθαι πάλιν τοὺς εἴκοσι πήχεις· διεμέτρησε δὲ, φησὶ, καὶ αὐτὸν τὸν νεὼν, καὶ ὑπέδειξέ μοι τεσσαράκοντα πήχεων τὸ μῆκος, εἴκοσι δὲ τὸ πλάτος, ἰσόμετρον τῷ προπυλαίῳ. Εἶδον δὲ, φησὶ, καὶ ἑτέραν θύραν ἐνδοτέραν [26], τὸ πλάτος ἔχουσαν πήχεις ἓξ, τοὺς δὲ ἑκατέρωθεν ἀγκῶνας ἀπὸ πήχεων ἑπτά· τοῖς ἓξ τοίνυν πήχεσιν οἱ τέτταρες καὶ δέκα προστιθέμενοι τοὺς εἴκοσι πληροῦσι. Λέγει δὲ θεάσασθαι καὶ τὰς θύρας τὰς διοριζούσας ἀπὸ τῶν ἁγίων τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὸ μὲν εὖρος αὐτῶν [27] ἰσόμετρον εἶναι τῷ νεῷ, τουτέστι πήχεων εἴκοσι· τὸ δὲ ὕψος πή-
C χεων τεσσαράκοντα. Ζητήσας δὲ καὶ παρὰ τῷ Σύρῳ καὶ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ τὰ μέτρα, εὗρον καὶ τὸ ὕψος ἰσόμετρον τῷ πλάτει· συνεφώνησαν γὰρ ἀμφότεροι, ὅ τε Σύρος, ὅ τε [28] Ἑβραῖος, εἴκοσι πήχεων φήσαντες, καὶ τὸ εὖρος, καὶ τὸ ὕψος. Λέγει δὲ καὶ διπλοῦν τεθεᾶσθαι κύκλῳ τοῦ ναοῦ τὸ οἰκοδόμημα, καὶ ἑτέρους τοίχους ἔξωθεν τῆς ὀροφῆς ᾠκοδομημένους, καὶ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων κύκλῳ περίπατόν τε καὶ δίοδον. Λέγει δὲ καὶ τῆς οἰκοδομίας ταύτης τὴν αἰτίαν· « Ἵνα μηδεὶς, φησὶ, πελάζῃ τοῖς τοῦ νεὼ τοίχοις. » Τοῦτον δὲ αὐτὸν στενὸν κύκλον ἔφη εἰς ἐπίπεδα καὶ ὑπερῷα διῃρῆσθαι, καὶ θυρίδας ἔχειν ἔξωθεν μὲν στενὰς, εὐρυτέρας δὲ ἔνδοθεν, ἃς *προσαγορεύειν* εἰώθαμεν λοξάς· καὶ ἑτέρας δὲ, φησὶ, δύο ἐξέδρας ἐθεασάμην ἑκατέρωθεν τοῦ θείου νεὼ, τὴν μὲν
D εἰς ἄρκτον ἀποβλέπουσαν, τὴν δὲ πρὸς νότον· τοῦτο γὰρ ἐκάλεσε *προσευχὴν*, ἐπειδὴ τοῖς τὰ βορειότερα τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦσιν Ἰουδαίοις ἔθος ἐστὶν εὐχομένοις, πρὸς μεσημβρίαν ἀποβλέπειν κατὰ τὴν τῆς πόλεως θέσιν. Λέγει δὲ, μεταξὺ τοῦ θείου νεὼ καὶ τῆς καλουμένης ἐξέδρας, πέντε διορίζειν πήχεις· ἀπὸ δὲ τοῦ ἐσπερίου τείχους μέχρις αὐτῆς τῆς ἐξέδρας ἑβδομήκοντα εἶναι πήχεις, εὖρος [29] δὲ ἐννενήκοντα. Μέσος δὲ, φησὶν, ἦν ὁ θεῖος νεὼς, σανίσιν ἅπας κεκαλυμμένος, οὐ τοὺς τοίχους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔδαφος καὶ τὸν ὄροφον. Εἶχε δὲ καὶ θυρίδας δικτυωτὰς,

VARIÆ LECTIONES.

[24] B præm. τὴν. [25] ὁμοίως. B præm. πάλιν. [26] ἐνδοτ. B præm. ἐκείνης. [27] αὐτῶν. B addit ἦφη. [28] B καὶ ὁ. [29] εὖρος. Juxta LXX et Hebr. leg. est μῆκος.

Digitized by Google

τουτέστι, διατρήτους δικτύῳ ἐοικυίας. Αἱ γλυφαὶ δὲ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ ἐπὶ τῶν φλιῶν, τῶν χερουβὶμ καὶ φοινίκων ἀπεικάσματα εἶχον· ἕκαστον δὲ τῶν χερουβὶμ δύο εἶχε πρόσωπα, ἓν μὲν λέοντος, ἓν δὲ ἀνθρώπου, καὶ τὸ μὲν πρὸς τοῦτον ἀπέβλεπε τὸν φοίνικα, τὸ δὲ πρὸς ἐκεῖνον. Δύο δὲ πρόσωπα ἀντὶ τῶν τεσσάρων ἐθεάσατο γεγλυμμένα· ἐπειδὴ οὐδὲ οἷόν τε ἦν ἐν σανίσιν ἀκριβῶς τέσσαρα διαγλύψαι. Λέγει δὲ καὶ τὸ θυσιαστήριον τεθεᾶσθαι τὸ πρὸ τῶν ἁγίων· εἶχε δὲ, φησὶ, τὸ μὲν ὕψος τρεῖς πήχεις, δύο δὲ πήχεις τὸ μῆκος, καὶ τὸ πλάτος ὡσαύτως, τουτέστι τετράγωνον ἰσόπλευρον. Ἐδιδάχθην δὲ ὑπὸ τοῦ ταῦτά μοι δεικνύντος, ὡς αὕτη [30] ἦν ἡ τράπεζα ἡ κατέναντι Κυρίου. Ἐπιστῆσαι δὲ προσήκει, ὡς τὴν τράπεζαν, τὴν τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως δεχομένην, *θυσιαστήριον* προσηγόρευσε, τοῦ μεγάλου Μωσέως *τράπεζαν* αὐτὴν ὀνομάσαντος μόνον. Προανοίγνυται τοίνυν τοῖς ἡμετέροις θύρα διὰ τῆς προφητείας. Ἦν δὲ, φησὶ, καὶ *ἡ θύρα τῶν ἁγίων*, οὐ δίθυρος, ἀλλὰ τετράθυρος, ὥστε ἀνοιγομένας εἰς ἑαυτὰς ἀνακλᾶσθαι· καὶ αὐταὶ δὲ τὰς αὐτὰς εἶχον γλυφάς. Λέγει δὲ καὶ ἑτέρας ἐξέδρας ἑωρακέναι ἐν τῇ ἐξωτέρᾳ αὐλῇ διακειμένας, καὶ πρὸ τῶν ἐξεδρῶν περίπατον δέκα πήχεων τὸ εὖρος, ἑκατὸν δὲ τὸ μῆκος. *Φῶς* δὲ *τοῦ περιπάτου* καλεῖ τὸ παρ' ἡμῖν καλούμενον *φωτικόν*. Ἔφη δὲ καὶ ταῦτα ἀφωρῖσθαι τοῖς ἱερεῦσιν εἰς τὸ τῆς ἡγιασμένης ἀπολαύειν τροφῆς, καὶ παρεγγυῆσαι τὸν ταῦτα ὑποδεικνύντα, μηδένα κοινωνῆσαι τοῖς ἱερεῦσι τῆς εἰς ἐκείνας εἰσόδου, μήτε μὴν αὐτοὺς τοὺς ἱερέας τὴν ἱερατικὴν περιβεβλημένους στολὴν, καὶ τὴν θείαν ἐπιτελοῦντας λειτουργίαν, εἰς τὴν ἐξωτέραν αὐλὴν ἐξιέναι. Οὔτε γὰρ θέμις τινὰ τοῦ λαοῦ προσψαύειν αὐτοῖς τὴν ἱερατικὴν περικειμένοις στολήν· διὸ προσήκει ἐν ἐκείνοις τοῖς οἴκοις ἀποδύεσθαι τὴν ἀφωρισμένην ταῖς λειτουργίαις ἐσθῆτα, ἑτέραν δὲ ἀμπέχεσθαι, καὶ οὕτω πρὸς τὸν λαὸν ἐξιέναι. Ὑπέδειξε δέ μοι καὶ τὸν κύκλον τῷ μέτρῳ κεχρημένος, καὶ ἐδίδαξε μετρήσας, ὡς ἕκαστον τῶν τεσσάρων, τό τε ἑῷον, καὶ τὸ ἑσπέριον, τό τε νότιον, καὶ τὸ βόρειον, πήχεις εἶχε πεντακοσίους, ὡς συνάγειν τὸν κύκλον τῶν πεντακοσίων τετραπλούμενον εἰς δισχιλίους πήχεις.

A latitudinem **1025** cubitorum nonaginta. [15, 16] Medium autem Dei templum inquit tabulis totum contectum, non quoad parietes tantum, sed etiam quoad pavimentum et tectum. Habebat autem fenestras quoque reticulatas, hoc est, perforatas reti similes. [17-20] Et sculpturæ in parietibus et in liminibus cherubim et palmarum imagines continebant, et unumquodque cherubim duas facies habebat, alteram leonis, hominis alteram, et altera ad hanc, altera ad illam palmam respiciebat. Duas autem facies pro quatuor vidit insculptas : quandoquidem fieri non poterat ut accurate in tabulis quatuor insculperentur. [21, 22] Addit etiam se contemplatum esse altare ante sancta, cujus altitudo tres cubiti, longitudo duo, et latitudo totidem, B hoc est, quadratum, æqualibus constans lateribus : et ab eo, qui hæc mihi ostendebat, edoctus fui hanc esse mensam coram Domino. Animadvertere autem oportet mensam, quæ panes propositionis exciperet, *altare* eum appellasse, cum magnus Moses *mensam* ipsam duntaxat nominarit. Ante igitur nostris aperitur janua per prophetiam. [23-26] Erat autem *janua*, inquit, *sanctorum*, non duarum, sed quatuor portarum, ut, cum aperirentur, in se ipsas reflecterentur. Hæ vero easdem sculpturas habebant. [XLII, 1-9] Adjicit etiam, alias exedras in exteriori aula se vidisse positas, et ante exedras porticum decem cubitorum latitudine, centum longitudine. [10-12] *Lumen* autem *porticus* vocat, quod apud nos *luminare* nuncupatur. [13, 14] Et hæc dixit dedicata fuisse sacerdotibus ad vescendum sanctificato cibo, præcepisseque eum, qui sibi hæc ostenderet, **1026** ut nemo cum sacerdotibus illuc introiret : neque item sacerdotes ipsi, sacerdotali veste induti, et divini cultus munus obeuntes, in exteriorem egrederentur aulam. Neque enim fas est, aliquem e populo eos veste sacerdotali indutos contingere. Quare opus est in illis domibus dedicatam divino cultui vestem exuere, et altera indutos ad populum prodire. [15-20] Ostendit item mihi circuitum, quem mensus est, et cum mensus esset, docuit unamquamque partem, orientis, occidentis, aquilonis et austri, quingentos cubitos habuisse, ita ut circuitus quadruplicatus in bis mille cubitos cogeretur.

C

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

α', β'. *Καὶ ἤγαγέ με*, φησὶν, *ἐπὶ τὴν πύλην τὴν βλέπουσαν κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἐξήγαγέ με* [31]. *Καὶ ἰδοὺ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἤρχετο κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν* [32] *πρὸς ἀνατολὰς, καὶ φωνὴ τῆς παρεμβολῆς* [33], *ὡς φωνὴ διπλασιαζόντων πολλῶν*. Παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, καὶ παρὰ τῷ Σύρῳ, εὗρον· « Ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν. Καὶ ἡ γῆ ἐξέλαμπεν, ὡς φέγγος [34] ἀπὸ τῆς δόξης αὐτοῦ [35] κυκλόθεν. »

CAPUT XLIII.

Vers. 1, 2. *Et adduxit me*, inquit, *ad portam quæ respiciebat ad orientem, et eduxit me. Et ecce gloria Dei Israelis veniebat per viam ad orientem, et vox castrorum quasi vox geminantium multorum.* Apud Hebræum et apud Syrum reperi : « Ut vox aquarum multarum. Et terra splendebat quasi fulgur, a gloria ejus per circuitum. »

VARIÆ LECTIONES.

[30] B αὐτή. [31] καὶ ἐξήγ. με. Des. in Hebr. [32] τὴν. A τῆς πύλης τῆς βλεπούσης. [33] φωνὴ τῆς παρεμβολῆς. *Hebr.* vox ejus. [34] ὡς φέγγος, et κυκλόθεν des. in Hebr. [35] αὐτοῦ. Des. in A.

Digitized by Google

VERS. 3. *Et visio quam vidi, referebat speciem ejus quam videram, quando ingrediebar ut ungerem civitatem.* Rursus hic etiam, et apud Syrum, et apud Hebræum inveni : « Quando ingressus sum ad disperdendum civitatem. » Declarat autem secundam visionem, qua contemplatus est, et eos qui afferebant secures, et civitatem cædebant, et **1027** illum qui carbones per omnem urbem dissipavit; quo tempore etiam signum illud impositum vidit iis, qui populi scelera deplorabant. Et verisimile est Septuaginta ad sensum attendentes *unctionem* vocasse frontium notationem, eorum scilicet qui liberati fuerant a cædentium pœnis. « Et visio currus similis erat visioni, quam vidi super fluvium Chobar. » Statim autem conspicatus :

Cecidi, inquit. VERS. 4. *Et gloria Domini ingressa est in domum per viam portæ respicientis ad orientem.* Neque dixit Dominum ingressum esse (divina enim natura circumscribi nequit), sed *Domini gloriam*, id est, conspectam visionem.

VERS. 5, 6. *Et assumpsit me Spiritus, et introduxit me in aulam interiorem, et ecce plena gloriæ domus Domini. Et steti, et ecce vox ex domo loquentis ad me.* Cum enim eo quoque tempore quo tabernaculum beatus fixit Moses, gloria Domini illud repleverit, et quando Salomo absoluta templi ædificatione encæniorum celebritatem peregit, rursus eadem Domini gloria domum impleverit, convenienter etiam hac ædificatione ostensa, et Dominus apparet et propria gloria implet domum, ostendens fore ut non solum ædificetur, sed etiam divina virtute complcatur. « Et vir stetit prope me. » Ostendit angelum fuisse qui ædificationem mensus est, et hæc ostendit : et verisimile est ipsum sanctum Michaelem fuisse, cui populi cura commissa fuerat.

VERS. 7. *Et dixit ad me* (non angelus, sed Dominus) : **1028** *Vidisti, fili hominis, locum throni mei, et locum vestigii pedum meorum.* Ita etiam beatus David scabellum Dei divinum templum nominat. « Adorate enim, inquit, ad scabellum pedum ejus, quoniam sanctus est [f]. » Et *locum throni* hunc appellavit, tanquam in quo ipse requiescat. His subjicit : « Ubi habitabit nomen meum in medio domus Israelis in sæculum. » Non dixit, *habitavit*, sed *habitabit :* habitabit autem in perpetuum in medio sanctorum, et eorum qui vere Israel appellantur, quique videre ipsum possunt,

γ'. *Καὶ ἡ ὅρασις ἣν εἶδον, κατὰ τὸ εἶδος ὃ εἶδον ὅτε εἰσεπορευόμην τοῦ χρίσαι* [36] *τὴν πόλιν.* Πάλιν κἀνταῦθα καὶ παρὰ τῷ Σύρῳ, καὶ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, εὗρον· « Ὅτε εἰσῆλθον ἀπολέσαι τὴν πόλιν. » Δηλοῖ δὲ τὴν δευτέραν ὀπτασίαν, ἐν ᾗ ἐθεάσατο, καὶ τοὺς ἐπιφερομένους τοὺς πελέκεις, καὶ τὴν πόλιν κόπτοντας, καὶ τὸν τοὺς ἀνθρακας κατὰ πάσης τῆς πόλεως διασκεδάσαντα, ὅτε καὶ τὸ σημεῖον εἶδεν ἐπιτεθὲν τοῖς στενάζουσιν ἐπὶ ταῖς τοῦ λαοῦ παρανομίαις. Καὶ εἰκὸς τοὺς Ἑβδομήκοντα τῇ διανοίᾳ προσεχηκότας *χρίσιν* καλέσαι τὴν τῶν μετώπων σημείωσιν τῶν ἀπαλλαγέντων τῆς τῶν κοπτόντων τιμωρίας. « Καὶ ἡ ὅρασις δὲ τοῦ ἅρματος [37] ἐώκει τῇ ὁράσει [38], ἣν εἶδον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ [39] Χοβάρ. » Εὐθὺς δὲ θεασάμενος·

Ἔπεσον, φησίν. (δ'.) *Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου δόξα εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς πύλης τῆς βλεπούσης κατὰ ἀνατολάς.* Καὶ οὐκ ἔφη τὸν Κύριον εἰσεληλυθέναι· ἀπερίγραφος γὰρ ἡ θεία φύσις· ἀλλὰ *τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν*, τουτέστι τὴν ὀφθεῖσαν θεωρίαν.

ε', ς'. *Καὶ ἀνέλαβέ με Πνεῦμα, καὶ εἰσήγαγέ με εἰς τὴν αὐλὴν τὴν ἐσωτέραν, καὶ ἰδοὺ πλήρης δόξης ὁ οἶκος Κυρίου* [40]. *Καὶ* [41] *ἔστην* [42], *καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τοῦ οἴκου λαλοῦντος πρός με.* Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἡνίκα τὴν σκηνὴν ὁ μακάριος ἔπηξε Μωσῆς, ἡ δόξα Κυρίου ἐπλήρωσεν αὐτὴν, καὶ ὅτε Σολομὼν τοῦ νεὼ τὴν οἰκοδομίαν συμπληρώσας τὴν τῶν ἐγκαινίων ἐπετέλεσεν ἑορτὴν, πάλιν ὀφθέντος ἡ δόξα Κυρίου ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, ἀναγκαίως καὶ ταύτης τῆς οἰκοδομίας δειχθείσης, καὶ ἐπιφαίνεται ὁ Δεσπότης, καὶ τῆς οἰκείας δόξης τὸν οἶκον πληροῖ, δεικνὺς, ὅτι οὐ μόνον οἰκοδομηθήσεται, ἀλλὰ καὶ τῆς θείας ἐνεργείας πληρωθήσεται. « Καὶ ὁ ἀνὴρ εἱστήκει ἐχόμενος ἐμοῦ. » Ἔδειξεν ὡς ἄγγελος ἦν ὁ τὴν οἰκοδομίαν μετρήσας τε καὶ ὑποδείξας, καὶ εἰκὸς τὸν ἅγιον αὐτὸν εἶναι Μιχαήλ· αὐτὸς γὰρ τὴν τοῦ λαοῦ κηδεμονίαν ἐγκεχείριστο.

ζ'. *Καὶ εἶπε πρός με* (οὐχ ὁ ἄγγελος, ἀλλ' ὁ Δεσπότης)· *Ἑώρακας, υἱὲ ἀνθρώπου* [43], *τὸν* [44] *τόπον τοῦ θρόνου μου, καὶ τὸν τόπον τοῦ ἴχνους τῶν ποδῶν μου.* Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ὑποπόδιον τοῦ Θεοῦ τὸν θεῖον ὀνομάζει νεών. « Προσκυνεῖτε γὰρ, φησὶ, τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστιν. » *Τόπον* δὲ *θρόνου* τοῦτον ὠνόμασεν, ὡς ἐπαναπαυόμενος ἐπ' αὐτῷ. Τούτοις ἐπάγει· « Οὗ κατασκηνώσει [45] τὸ ὄνομά μου ἐν μέσῳ οἴκου Ἰσραὴλ εἰς [46] τὸν αἰῶνα. » Οὐκ εἶπε, *κατεσκήνωσεν*, ἀλλὰ *κατασκηνώσει*· κατασκηνώσει δὲ εἰς [47] τὸν αἰῶνα ἁγίων ἐν μέσῳ, καὶ τῶν ἀληθῶς Ἰσραὴλ

[f] Psal. xcviii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[36] χρίσαι. Ita οἱ LXX, sed contra Hebr., ut ex sequentibus liquet. [37] τοῦ ἅρματος. Des. in Hebr. [38] ἐώκει τῇ ὁράσει. A οὗ ἴδον, κατὰ τὴν ὅρασιν. [39] τοῦ. Des. in A et B. [40] A δόξης Κυρίου πλήρης ὁ οἶκος. [41] Καὶ — πρός με. *Hebr.* et audivi loquentem mecum e domo ista. [42] A ἔστη. [43] υἱὲ ἀνθρ. Des. in A. [44] τὸν — μου. B τὸν θρόνον μου. [45] A ἐν οἷς κατασκηνώσῃ. [46] εἰς. Des. in A et B. [47] εἰς. Des. in B.

Digitized by Google

ὀνομαζομένων, καὶ ὁρᾶν αὐτὸν[48] δυναμένων, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατόν· οὐκ ἐν τῷ τύπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀληθείᾳ. Τύπος δὲ ἦν τῶν ἐπουρανίων ἐκεῖνα. « Ὅρα γάρ, φησὶ, ποιήσῃς πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Ἀψευδὴς τοίνυν ἡ ὑπόσχεσις· καὶ γὰρ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ταύτην βεβαιῶν πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους ἔφη· « Πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρί μου· εἰ δὲ μή γε, ἔλεγον ὅτι πορεύσομαι, καὶ ἑτοιμάσω τόπον ὑμῖν· πάλιν[49] ἐλεύσομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. » Ἐν τῷ τύπῳ τοίνυν οὔτε κατεσκήνωσεν, οὔτε κατασκηνώσει ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα· κατεψηφίσατο γὰρ αὐτῶν, λέγων· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Προσήκει τοίνυν ἀπὸ τῶν τύπων ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναβαίνειν, κἀκείνην ἀναμένειν τοῦ Θεοῦ τὴν κατασκήνωσιν. Καὶ τὰ ἐπαγόμενα τῇ προλεχθείσῃ συνομολογεῖ ἑρμηνείᾳ. « Καὶ οὐ βεβηλώσουσι, φησὶν, οὐκέτι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον, αὐτοὶ καὶ οἱ ἡγούμενοι[50] αὐτῶν, ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς πραπτώμασι[51] τῶν ἡγουμένων αὐτῶν[52] ἐν μέσῳ αὐτῶν[53]. » Τοῦτο δὲ εἴ τις περὶ[54] τοῦ Ἰσραὴλ ἁπλῶς λάβοι, ψευδὲς εὑρήσει· πολλὴν γὰρ αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀσέβειαν καὶ ὁ Ἔσδρας κατηγορεῖ, καὶ τῶν Μακκαβαίων ἡ ἱστορία· καὶ οὐ μόνον τῶν ἄλλων Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχιερέων. Ἡ δὲ κατὰ τοῦ Δεσπότου λύττα ποίαν ἀσεβείας ὑπερβολὴν καταλείπει; Οὐδὲ ταῦτα τοίνυν ἁπλῶς τῷ Ἰσραὴλ ἁρμόττει, ἀλλὰ τοῖς καθαρὸν ἔχουσι τῆς διανοίας τὸ ὄμμα, καὶ ὁρᾶν τὸν Θεὸν δυναμένοις, καὶ τὴν πνευματικὴν λατρείαν ἀσπαζομένοις.

A qualenus homini videre licet, non in figura, sed revera. Illa vero supra cœlestium erant figura. « Vide enim ut facias, inquit, omnia secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte[g]. » Mendacii igitur expers est promissio : quam Dominus Christus sacris apostolis confirmans, dixit : « Multæ sunt mansiones apud Patrem meum ; sin minus, dixissem vobis : Ibo et parabo vobis locum ; iterum veniam, et recipiam vos ad me, ut ubi sum ego, et vos sitis[h]. » In figura igitur non habitavit, neque habitabit Deus in perpetuum : condemnavit enim ipsos, dicens : « Ecce relinquitur domus vestra deserta[i]. » Oportet igitur a figuris ad veritatem ascendere, et illam Dei habitationem exspectare. Et quæ sequuntur, modo dictæ interpretationi consentiunt. « Et non profanabunt, inquit, amplius qui sunt de domo Israelis, nomen meum sanctum, ipsi et duces **1029** ipsorum, in fornicatione sua, et in ruinis ducum suorum in medio eorum. » Hoc autem si quis de Israelitis simpliciter accipiat, falsum comperiet, utpote quos etiam post reditum multæ impietatis et Esdras accusat, et Machabæorum historia, et non solum alios Israelitas, sed etiam sacerdotes et principes sacerdotum. Rabies vero contra Dominum cuinam impietatis exsuperantiæ locum relinquit? Neque hæc Israeli tantum conveniunt : sed iis quoque, qui pura mentis acie præditi sunt, ac videre Deum possunt, quique spiritualem cultum amplectuntur.

η'. Ἐν τῷ τιθέναι αὐτοὺς τὸ πρόθυρόν μου, φησὶν, ἐν τοῖς προθύροις αὐτῶν, καὶ τὰς φλιάς μου ἐχομένας τῶν φλιῶν αὐτῶν, καὶ ἔδωκαν τὸν τοῖχόν μου, ὡς συνεχόμενον ἐμοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ ὄνομά μου[55] τὸ ἅγιον ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν, ἃς[56] ἐποίουν. Διὰ πάντων διδάσκει ὡς οὐδὲ αὐτοῖς ἱερὸς[57] καὶ ὁ θεῖος νεὼς ἐνομίζετο, ὡς πάντα ἐν ἐκείνῳ δρᾶν, ἃ ἐν[58] ταῖς οἰκίαις ἐποίουν. Οὗ χάριν φησί· « Καὶ συνετέλεσα[59] αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου, καὶ ἐν φόνῳ[60]. » Δίκας αὐτοὺς, φησὶ, τῆς παρανομίας ἐπραξάμην, καὶ σφαγῇ αὐτοὺς παρέδωκα. Εἶτα παραινεῖ καταλιπεῖν αὐτοὺς τὴν προτέραν ὁδὸν, καὶ τῆς ἀσεβείας ἀπαλλαγῆναι, καὶ αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν· καὶ ὑπισχνεῖται, τούτων γιγνομένων, κατασκηνοῦν ἐν μέσῳ αὐτῶν εἰς[61] τὸν αἰῶνα. Καὶ ἔτυχον ἂν τῶν ὑποσχέσεων, εἰ παραγενόμενον πρὸς αὐτοὺς τὸν Δεσπότην ἐδέξαντο· ἐπειδὴ δὲ ἰδόντες αὐτὸν ἔφασαν πρὸς ἀλλήλους· « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία[62], » ἐκείνους μὲν ἐκ τοῦ

C Vers. 8. *Cum ponerent ipsi vestibulum meum*, inquit, *in vestibulis suis, et postes meos juxta postes suos ; et dederunt parietem meum quasi connexum inter se et me, et profanarunt nomen meum sanctum iniquitatibus suis, quas faciebant.* His omnibus docet ne ipsis quidem sacrum et divinum visum fuisse templum, ita ut omnia in eo facerent, quæ domi facere consueverunt. Quare, « Et consumpsi eos, inquit, in ira mea, et in cæde. » Pœnas, inquit, scelerum ab ipsis exegi, eosque occidi. [9] Deinde admonet, ut ipsi relicta pristina via ab impietate deficiant, et ipsi, inquam, et duces ipsorum : ac pollicetur, si hæc fiant, se in medio ipsorum in perpetuum habitaturum esse. Et hæc promissa consecuti essent, **1030** si Dominum, qui ad ipsos D venit, excepissent : sed quia, cum vidissent ipsum, dixerunt inter se : « Hic est hæres, venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus[i] ; » illos quidem de vinea dejectos in orbem terrarum dissipavit, vineam vero tradidit aliis agricolis, quibus-

[g] Exod. xxv, 40. [h] Joan. xiv, 2, 3. [i] Matth. xxiii, 38. [j] Matth. xxi, 38.

VARIÆ LECTIONES.

[48] B αὐτῶν. [49] πάλιν. Loco cit. præcedunt nonnulla. Aliæ quoque lectiones sunt loco cit. [50] ἡγουμ. *Hebr.* reges. [51] παρ. A φόνοις. [52] αὐτ. Des. in A. [53] ἐν μ. αὐτ. *Hebr.* excelsis suis. [54] περὶ. B ἐπὶ. [55] μου. In A ponitur post ἅγιον. [56] A αἷς. [57] ὡς οὐδὲ αὐτοῖς ἱερός. B ὡς οὐδεμίαν ἔσχον τῶν ἁγίων καὶ βεβήλων διαφορὰν, ἀλλὰ κοινὸς αὐτοῖς. [58] ἐν. B præm. καί. [59] συνετ. A ἐξέτριψα. [60] καὶ ἐν φόνῳ. Des. in Hebr. [61] εἰς. Des. in B. [62] ἡμ. ἔστ. ἡ κληρ. Rec. lectio loco cit. est κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.

Digitized by Google

cum in perpetuum habitat, in tempore ab ipsis fructum percipiens. [10–15] Deinde præcipit prophetæ, ut populo ostendat templi ædificium, ut propter beneficii magnitudinem et spem restitutionis in pristinum statum, pudore suffusi delinquere desinant, et ab * impietate deficiant. Non solum autem leviter adumbrare, et populo describere templi ædificationem jussus est, sed etiam illius cæremonias et consuetudines ostendere, ut ipsorum observatione Dominum colant. Asserit item, se contemplatum esse etiam thymiamatum altare, cujus altitudo duorum cubitorum, longitudo unius, et latitudo ejusdem mensuræ erat. Et duo se altaria conspexisse ait, non æqualis mensuræ, sed alterum majus, alterum minus. Commodum vero fuerit ut inquiramus, cur, cum beatus Moses unum propitiatorium secundum divinum præceptum fecerit, hic propheta duo contempletur. Arbitror autem, id quod breve est majoris esse figuram. Figura enim erat antiquum illud Novi Testamenti, et propitiatorium illud nostri propitiatorii : Christus autem propitiatio nostra est, sicut ait divus Apostolus, « Quem proposuit Deus propitiationem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ **1031** suæ [k]. » Ait item, inter duo altaria cubitos quatuor esse divinis Evangeliis numero æquales : inter legem enim et sperata bona, Evangeliorum gratia hominibus data est.

VERS. 16. *Et Ariel*, inquit, *cubitorum duodecim longitudine, et latitudine totidem. Ariel* vero Hebræorum lingua *montem Dei* significat, vel secundum aliam interpretationem, *lumen Dei*. Sic autem, ut ego arbitror, vocat altaris basin. Atque hic numerus cubitorum cum sacris apostolis consentit, qui bases et crepidines divinæ gratiæ fuerunt, et Ecclesiæ fundamentum et crepido. « Tu enim es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » dixit Dominus [l]. Et rursus : « Vos estis lux mundi [m]. » [17] Et ipsum propitiatorium duobus cubitis asserit majus esse quam Ariel, et longitudine, et latitudine. Neque enim sola divinitate, sed etiam assumpta humanitate, infinito intervallo major est servis Dominus. [18 27] Deinde prophetæ imperat auctor omnium rerum Deus, ut sacrificiorum leges edoceat sacerdotes, et quemadmodum oporteat pro peccato vitulum et afferre, et sacrificare, et ubi oporteat desistere : et quemadmodum item altaris cornua circum aspergenda sint, et propitiatorii anguli, deinde pro peccato hædi ab omni macula liberi offerendi ; et rursus quomodo eodem modo sanguine * altare perfundendum sit. Et ita, inquit,

A ἀμπελῶνος ἐκβαλὼν εἰς τὴν οἰκουμένην διέσπειρε, τὸν δὲ ἀμπελῶνα ἐξέδοτο ἄλλοις γεωργοῖς, μεθ' ὧν εἰς τὸν αἰῶνα κατασκηνοῖ, εἰς καιρὸν παρ' αὐτῶν τοὺς καρποὺς κομιζόμενος. Εἶτα παρακελεύεται τῷ προφήτῃ δεῖξαι τῷ λαῷ τοῦ νεὼ τὴν οἰκοδομίαν, ἵνα διὰ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς ἐλπίδος τῆς ἀνακλήσεως ἐντραπέντες, τοῦ πλημμελεῖν καὶ δυσσεβεῖν παύσωνται. Οὐ μόνον δὲ σκαριφεῦσαι καὶ διαγράψαι τὴν οἰκοδομίαν τῷ λαῷ προσετάχθη, ἀλλὰ καὶ τούτου καὶ [63] δικαιώματα καὶ τὰ νόμιμα ὑποδεῖξαι, ἵνα τῇ τούτων φυλακῇ θεραπεύσωσι [64] τὸν Δεσπότην. Λέγει δὲ τεθεᾶσθαι καὶ τὸ τῶν θυμιαμάτων θυσιαστήριον, τὸ μὲν ὕψος δύο πήχεων, τὸ δὲ μῆκος πήχεως, ἰσόμετρον [65] δὲ εὖρος. Λέγει καὶ δύο τεθεᾶσθαι ἱλαστήρια, οὐκ [66] ἰσόμετρα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ B δὲ μεῖζον. Ἀναγκαῖον ζητῆσαι, τί δήποτε τοῦ μακαρίου Μωσέως ἓν ἱλαστήριον κατὰ τὴν θείαν ἐντολὴν πεποιηκότος, ἐνταῦθα δύο θεωρεῖ ὁ προφήτης. Ἡγοῦμαι δὲ ὡς τὸ βραχὺ τύπος τοῦ μείζονος· τύπος γὰρ ἡ Παλαιὰ τῆς Νέας Διαθήκης, καὶ τὸ ἱλαστήριον ἐκεῖνο τοῦ ἡμετέρου ἱλαστηρίου· Χριστὸς δέ ἐστι τὸ ἡμέτερον ἱλαστήριον, ᾗ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, « Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον [67] ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. » Λέγει δὲ καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἱλαστηρίων πήχεις εἶναι τέσσαρας, τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις ἰσαρίθμους· μεταξὺ γὰρ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν, τῶν Εὐαγγελίων ἡ χάρις τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθη.

ις'. *Καὶ τὸ Ἀριὴλ, φησὶ, πηχῶν δώδεκα τὸ μῆ-* C *κος* [68] *καὶ* [69] *τὸ πλάτος ἰσόμετρον.* Τὸ δὲ *Ἀριὴλ* σημαίνει τῇ Ἑβραίων φωνῇ *ὄρος Θεοῦ*, ἢ κατ' ἄλλην ἑρμηνείαν, *φῶς Θεοῦ*· καλεῖ δὲ οὕτως, ὡς ἡγοῦμαι, τοῦ ἱλαστηρίου τὴν βάσιν. Συμβαίνει δὲ καὶ οὗτος τῶν πήχεων ὁ ἀριθμὸς τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις, οἱ βάσεις καὶ ἐπιβάσεις τῆς θείας ἐγένοντο χάριτος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑποβάθρα καὶ κρηπίς· « Σὺ γὰρ εἶ Πέτρος, φησὶ, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » ὁ Κύριος ἔφη. Καὶ πάλιν· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Αὐτὸ δὲ τὸ ἱλαστήριον δύο πήχεσι λέγει μεῖζον εἶναι τοῦ Ἀριὴλ, καὶ κατὰ τὸ μῆκος, καὶ κατὰ τὸ εὖρος· οὐ γὰρ μόνῃ τῇ θεότητι, ἀλλὰ καὶ τῇ προσληφθείσῃ ἀνθρωπότητι, ἀπείρῳ τῷ μέτρῳ μείζων ὁ Δεσπότης τῶν δούλων. Εἶτα παρακελεύεται τῷ προφήτῃ ὁ τῶν D ὅλων Θεὸς, τοὺς περὶ τῶν θυσιῶν νόμους διδάξαι τοὺς ἱερέας, καὶ ὅπως δεῖ τὸν περὶ τῆς ἁμαρτίας μόσχον καὶ προσαγαγεῖν, καὶ θῦσαι, καὶ ἔνθα προσῆκει καταπαῦσαι, καὶ ὅπως δεῖ περιῤῥᾶναι τοῦ τε θυσιαστηρίου τὰ κέρατα, καὶ τοῦ ἱλαστηρίου τὰς γωνίας· εἶτα τοὺς περὶ ἁμαρτίας ἐρίφους μώμου παντὸς ἐλευθέρους ὄντας προσαγαγεῖν· καὶ πάλιν ὡσαύτως τῷ αἵματι περιῤῥᾶναι τὸ θυσιαστήριον. Οὕτω δὲ, φησὶ,

[k] Rom. III, 25. [l] Matth. XVI, 18. [m] Matth. V, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[63] καὶ, B τά. [64] B θεραπεύωσι. [65] B ἰσόπλευρον, ascripta tamen lectione altera. [66] οὐκ. B καὶ. [67] ἱλαστ. Loco cit. sequitur διὰ τῆς πίστεως, quæ etiam exstant infra, in textu loci citati. [68] A μήκους. [69] καὶ — ἰσόμ. A ἐπὶ πήχεις δώδεκα πλάτους.

Digitized by Google

τούτων γινομένων, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἱλασμοῦ πληρωθέντος, προσοίσουσι μόσχον καὶ πρόβατον, μώμου καὶ αὐτὰ ἀπηλλαγμένα, καὶ μετὰ ἁλῶν τὴν θυσίαν [70] ἐπιτελέσουσιν. Μήνυμα δὲ οἱ ἅλες λογισμοῦ, καὶ διακρίσεως, καὶ φρονήματος εὐσεβοῦς· οὐχ ἁπλῶς γὰρ, οὔτε ὡς ἔθει δουλεύοντες, ταῦτα ποιήσουσιν, ἀλλὰ μετά τινος λόγου καὶ σκοποῦ εὐσεβεῖν προαιρουμένου. Ποιήσουσι δὲ, φησὶν, ἑπτὰ ἡμέρας τὰς τοιάσδε θυσίας· ἀπὸ δὲ τῆς ὀγδόης καὶ ἐπέκεινα, τοιάσδε θυσίας [71], ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διεξίω.

A cum hæc facta fuerint, et absoluta propitiatio pro peccato, **1032** afferent vitulum et ovem, ipsos quoque omnis maculæ expertes, et cum sale sacrificium peragent. *Sal* autem rationem et judicium designat, et piam opinionem. Neque enim simpliciter, aut consuetudini inservientes, hæc facient : sed quadam cum ratione et consilio, quod recte agere instituerit. Et facient, inquit, per septem dies hujuscemodi sacrificia ; a die vero octavo et ultra, talia offerent sacrificia, ne singula percurram.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

Ὑπέδειξε δέ μοι καὶ τὴν πύλην, τὴν πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένην, κεκλεισμένην, καὶ παρηγγύησε διηνεκῶς ταύτην κεκλεῖσθαι, καὶ ἀπονεμηθῆναι αὐτῷ τῷ τῶν ὅλων Δεσπότῃ· οὐκ ἐπειδὴ θύρας ἔχρῃζεν εἰσιέναι βουλόμενος ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τοῖς πᾶσι παριστάμενος. Πῶς γὰρ ἂν καὶ εἰσῆλθε ταύτης κεκλεισμένης, εἴπερ εἰσιέναι διὰ θυρῶν ἐπεφύκει; Ἀλλὰ ταῖς ἀσθενεστέραις συγκατιὼν ἀκοαῖς ταῦτα διατυποῖ. Εἰκὸς δὲ [72] διὰ τούτων ἡμῖν αἰνίττεσθαι καὶ τὴν Παρθενικὴν μήτραν, δι' ἧς οὔτε εἰσελήλυθέ τις, οὔτε ἐξελήλυθεν, ἢ μόνος αὐτὸς ὁ Δεσπότης. Προσέταξε δὲ παρὰ τὴν [73] θύραν καὶ τὸν ἡγούμενον, τουτέστι τὸν ἀρχιερέα, τῆς τροφῆς ἀπολαύειν, παριέναι δὲ διὰ τοῦ προπυλαίου, καὶ ἀπιόντα, καὶ ἀνιόντα [74]· τοῦτο γὰρ ἐκάλεσεν *aliàm*. Οὕτω δὲ τούτων καὶ λαληθέντων καὶ δειχθέντων, πάλιν ὁρᾷ τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν ἐν τῇ πύλῃ τῇ πρὸς βορρᾶν, καὶ εἰπεῖν κελεύεται τῷ παραπικραίνοντι λαῷ, ἢ προσεριστῇ καὶ φιλονείκῳ· οὕτως γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ ἡρμηνεύκασιν· ἀρκεσθῆναι τῇ προτέρᾳ παρανομίᾳ, ἣν τολμῶντες διετέλεσαν, ἀλλοφύλους καὶ ἀπεριτμήτους εἰς τὸν θεῖον εἰσάγοντες νεών· τὸ δὲ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων, ὅτι οὐ μόνον τὴν σάρκα ἀπερίτμητον εἶχον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς τὴν διάνοιαν· ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τῆς μὲν καρδίας ἡ περιτομὴ δικαιοσύνης κατόρθωσις, ἡ δὲ τῆς σαρκὸς περιτομὴ τῆς κατὰ διάνοιαν περιτομῆς σημεῖόν ἐστι καὶ σφραγίς. Παρεγγυᾷ τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, τοὺς μὲν καὶ κατὰ ψυχὴν ἀπεριτμήτους, καὶ κατὰ σῶμα ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους πόρρωθεν τῶν θείων μεῖναι περιβόλων, τοὺς δὲ Λευΐτας κοινωνήσαντας τῇ τοῦ λαοῦ παρανομίᾳ, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεραπείαν ἀσπασαμένους, τῆς οἰκείας τάξεως ἀποστῆναι, καὶ μήτε πυλωρεῖν, μήτε σφάττειν τὴν ὁλοκάυτωσιν, καὶ τὴν περὶ ἁμαρτίας θυσίαν, μήτε μὴν πελάζειν τοῖς ἱεροῖς, ἀλλὰ τῆς οἰκείας ἀσεβείας λαβεῖν καρπὸν τὴν ἀτιμίαν· μόνον δὲ τοῦ Σαδοὺκ τὸ γένος ἐπὶ τῆς πατρῴας μεῖναι εὐσεβείας, καὶ ἱερουργεῖν, καὶ φυλάττειν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα πληροῦν. Προσήκει δὲ αὐτοὺς, φησὶ, τοῖς μὲν ἐξ ἐρίων ὑφάσμασι μηδαμῶς κεχρῆσθαι, ἐσθήματα δὲ λινᾶ περιβάλλεσθαι μόνα, κατὰ τὸν τῆς ἱερουργίας καιρὸν, καὶ κίδαριν δὲ ἕκαστος τῇ κεφαλῇ περιτιθέτω, καὶ διαζώματα δὲ ἔνδοθεν

CAPUT XLIV.

[1,2] Ostendit autem mihi quoque portam ad orientem conversam clausam, præcepitque hanc continenter claudi, et attribui ipsi auctori omnium B rerum Domino, non quod porta indigeret, cum ingredi vellet, qui ubique interest et omnibus adest. Quomodo enim hac clausa ingressus esset, si per portas ingredi consuevisset? Verum imbecillioribus auribus sese accommodans hæc designat. Et verisimile est, per hæc nobis Virginalem uterum indicari, per quem neque ingressus, neque egressus est quisquam alius, quam solus ipse Dominus. [3] Præcepit item, apud hanc ipsam portam ducem quoque, hoc est, principem sacerdotum, cibo vesci, et per vestibulum transire et abeuntem et accedentem : hoc enim vocavit *ælam*. [4-8] Ita his narratis et ostensis, rursus intuetur Domini gloriam in porta ad aquilonem sita, et dicere jubetur exacerbanti populo, vel litigioso et contentioso (ita C **1033** enim et alii interpretati sunt), ut contenti sint pristinis facinoribus, quæ patrare ausi essent, alienigenas et incircumcisos in sacrum Dei templum introducentes : et quod maximum criminum est, quia non solum carnem incircumcisam habebant, sed etiam amplius carne mentem ipsam. Ita ut perspicuum sit, cordis circumcisionem justitiæ perfectionem esse : carnis vero circumcisionem, ejus circumcisionis quæ mentis est, indicium esse et signaculum. [9-16] Præcipit igitur auctor omnium rerum Deus, eos qui animo incircumcisi erant, et corpore alienigenæ et peregrini, procul a divinis septis morari, Levitas autem, qui scelerum populi participes fuere, et idolorum cultum amplexi, ab ordine suo removeri, D neque janitorum officio fungi, neque holocaustum jugulare, aut sacrificium pro peccato, neque insuper sacris appropinquare, sed impietatis suæ fructum ignominiam percipere ; genus vero Sadoci, quod patriam pietatem servavit, duntaxat ministrare, et custodiam tenere, et alia omnia sacerdotum munera obire. [17-25] Et decet ipsos, inquit, vestibus e lanis contextis nequaquam uti, sed lineis tantum vestimentis indui tempore ministerii, et unumquemque capiti imponere cidarim, et subligaculis intus se præcingere, atque exeuntes ad

VARIÆ LECTIONES.

[70] Θυσ. B θείαν, in margine θυσίαν. [71] Θυσ. Des. in B. [72] δέ. Des. in B. [73] τὴν. B præm. ταύτην. [74] B ἐπανιόντα.

Digitized by Google

populum, vestes cultui dedicatas exuere, et aliis indutos extra portas egredi. Neque enim fas est, a sacerdotio alienum sacerdotalibus vestibus indutum appropinquare. Capita quoque non radent, quod facere consueverant idolorum sacerdotes : « Et comas suas non nudabunt. » Hebræus vero **1034** et Syrus *non nutrient* dixere. Neque enim radi ipsos, inquit, oportet, neque comas nutrire, sed tonsuræ mediocritatem observare. Hoc enim significavit, cum dixit : « Cooperientes cooperient capita sua. » Oportet item ipsos eo tempore, quo sacerdotio fungendum est, a vini potu abstinere : ac, si velint uxorem ducere, neque viduam, neque repudiatam mulierem ducere, sed virginem. Quod si etiam aliqua fuerit sacerdotis uxor vidua relicta, et voluerit aliquis eam ducere, ne tales quidem nuptiæ a lege interdicentur : siquidem inviolatum manet sacerdotii genus, si quæ sacerdoti copulata fuit sacerdoti rursus conjungatur. Quos rursus oportet etiam populum erudire, et communium sacrorumque discrimen docere. Ipsi etiam causas ad cædes pertinentes judicent, et alias lites dissolvant, semper id quod justum est, præferentes. Et celebritates secundum legem peragant, et Sabbata quiete et aliis rebus honorent. « Et ad animam hominis non ingredientur, ut polluantur, » hoc est, ad cadaver (sic enim et Hebræus, et Syrus dixit), « sed ad solum patrem et matrem, inquit, filium et filiam, fratrem et sororem nondum nuptam. » [26-31] Deinde præcipit, quomodo immundus emundandus sit, ut ita possit ad obeundum munus accedere : non quia revera ' exsecrandum esset mortuos inspicere (si enim vere hoc læsisset, læsisset etiam mortui patris, aut matris, aut fratris aspectus) : sed per hæc ostendere vult, majori observantia dignum apud Judæos, qui parva extollere didicerant, esse sacerdotem. Deinde præcipit **1035** sacerdotem quoque pro seipso offerre in sancta ingressurum : neque partem accipere cum filiis Israelis in distributione terræ. « Ego enim hæreditas, inquit, ipsorum, et possessio eorum. » Mihi enim oblata primogenita, et primitias, ipsis ad fruendum dedi, et partes a sacrificiis ablatas rursus eis attribui. Ego enim nulla re indigeo.

CAPUT XLV.

[1-8] Jubet autem quoque terram quamdam in suburbanis definiri sacerdotibus, ab oriente sole ad occasum, decem millia cubitorum, et ab aquilone ad meridiem viginti quinque millia : ut, inquit, habentes ipsi decimas, et primitias, et primogenita, et sacrificiorum separatas partes, et a terra consolationem, id quod justum est amplectantur, nec amplius concupiscant, neque populo nocent, eo fruentes quo contenti esse queant. Idcirco subjecit :

περικείσθω· ἐξιόντες δὲ πρὸς τὸν λαὸν, τὰς μὲν λειτουργικὰς ἀποδυέσθωσαν στολὰς, ἑτέρας δὲ ἀμπεχόμενοι τὰς πύλας ἐξίτωσαν· οὔτε γὰρ θέμις τὸν τῆς ἱερωσύνης ἀλλότριον ταῖς ἱερατικαῖς πελάζειν στολαῖς. Καὶ τὰς κεφαλὰς δὲ οὐ ξυρήσονται, τοῦτο γὰρ ἔθος ἦν ποιεῖν τοῖς τῶν εἰδώλων ἱερεῦσι· « Καὶ τὰς κόμας αὐτῶν οὐ ψιλώσουσιν. » Ὁ δὲ Ἑβραῖος, καὶ ὁ Σύρος, *οὐ θρέψουσιν* ἔφασαν. Οὔτε γὰρ ξυρεῖσθαι αὐτοὺς, φησὶ, προσήκει, οὔτε κόμας τρέφειν, ἀλλὰ μεσότητα κουρᾶς ἀγαπῆσαι· τοῦτο γὰρ ἐσήμηνεν εἰρηκώς· « Καλύπτοντες καλύψουσι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. » Δεῖ δὲ αὐτοὺς κατὰ τὸν ἱερουργίας[75] καιρὸν οἰνοποσίας ἀπέχεσθαι· γάμῳ δὲ βουλομένους ὁμιλεῖν, μήτε χήραν, μήτε ἐκβεβλημένην γυναῖκα λαμβάνειν, ἀλλὰ παρθένον. Εἰ δὲ καὶ ἱερέως τις γενομένη γυνὴ χηρεύσειε, καὶ βουληθείη τις αὐτὴν γῆμαι, οὐδὲ ὁ τοιοῦτος γάμος παράνομος· ἀνέπαφον γὰρ τῆς ἱερωσύνης μένει τὸ γένος, τῆς ἱερεῖ συναφθείσης τῷ ἱερεῖ πάλιν συναπτομένης. Χρὴ δὲ τούτους πάλιν καὶ τὸν λαὸν ἐκπαιδεύειν τῶν τε κοινῶν καὶ τῶν ἱερῶν τὸ διάφορον. Αὐτοὶ δὲ καὶ ταῖς φονικαῖς δικασάτωσαν δίκαις, καὶ τὰς ἄλλας δὲ ἀμφιβολίας λυέτωσαν, πανταχοῦ τιμῶντες τὸ δίκαιον. Καὶ τὰς ἑορτὰς δὲ κατὰ τὸν νόμον ἐπιτελείτωσαν, καὶ τὰ Σάββατα τῇ ἀργίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις τιμάτωσαν. « Καὶ ἐπὶ ψυχὴν ἀνθρώπου οὐκ εἰσελεύσονται τοῦ μιανθῆναι, » τουτέστιν ἐπὶ νεκρῷ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἑβραῖος καὶ ὁ Σύρος ἔφη· « ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ, φησὶ, πατρὶ καὶ μητρὶ, υἱῷ καὶ θυγατρὶ, ἀδελφῷ καὶ ἀδελφῇ μηδέπω γημαμένῃ. » Εἶτα παρεγγυᾷ[76], πῶς δεῖ τὸν ἀκάθαρτον καθαρθῆναι, καὶ οὕτω τῇ ἱερουργίᾳ πελάσαι· οὐκ ἐπειδὴ τῷ ὄντι μυσαρὸν ἦν τὸ τοὺς τεθνεῶτας ὁρᾶν· εἰ γὰρ ἀληθῶς ἐλωβᾶτο, ἐλυμήνατο ἂν καὶ ἡ τοῦ τεθνεῶτος πατρὸς, ἢ μητρὸς, ἢ ἀδελφοῦ θέα· ἀλλὰ διὰ τούτων αἰδεσιμώτερον παρὰ τοῖς τὰ μικρὰ σεμνύνειν μεμαθηκόσιν Ἰουδαίοις τὸν ἱερέα εἶναι βουλόμενος. Εἶτα παρακελεύεται καὶ τὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ θυσίαν προσενεγκεῖν τὸν ἱερέα μέλλοντα εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι· καὶ μερίδα μὴ λαβεῖν μετὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐν τῇ διανομῇ τῆς γῆς. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἡ κληρονομία αὐτῶν καὶ κατάσχεσις αὐτῶν. » Τὰ γὰρ ἐμοὶ προσφερόμενα πρωτότοκα, καὶ τὰς ἀπαρχὰς αὐτοῖς εἰς ἀπόλαυσιν δίδωμι, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀφοριζόμενα πάλιν αὐτοῖς ἀπένειμα. Ἐγὼ γὰρ ἀνενδεής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

Κελεύει δὲ καὶ γῆν τινα ἀφορισθῆναι προάστειον τοῖς ἱερεῦσι· ἀπὸ μὲν ἀνίσχοντος ἡλίου πρὸς ἑσπέραν, δέκα χιλιάδας πήχεων· ἀπὸ δὲ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν εἴκοσι καὶ πέντε χιλιάδας, ὥστε, φησὶν, ἔχοντας αὐτοὺς τὰς δεκάτας, καὶ τὰς ἀπαρχὰς, καὶ τὰ πρωτότοκα, καὶ τῶν θυσιῶν τὰς ἀφωρισμένας μοίρας, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς γῆς παραψυχὴν, στέργειν τὸ δίκαιον, καὶ τοῦ πλείονος μὴ ἐφίεσθαι, μηδὲ ἀδικεῖν τὸν λαὸν, τῆς αὐταρκείας ἀπολαύοντας. Διὸ ἐπήγαγεν·

VARIÆ LECTIONES.

[75] ἱερ. B præm. τῆς [76] παρ. — ἀκαθ. B τὴν . . . αν (ἀκαθαρσίαν, ut videtur) ἐννόμως.

Digitized by Google

θ'. Ἱκανούσθω ὑμῖν, οἱ ἀφηγούμενοι τοῦ Ἰσραήλ· ἀδικίαν καὶ ταλαιπωρίαν ἀπορρίψατε[77], καὶ κρῖμα καὶ δικαιοσύνην ποιήσατε, καὶ[78] ἐξάρατε καταδυναστείαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ[79], λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Εἶτα περὶ ζυγῶν, καὶ σταθμῶν, καὶ μέτρων νομοθετεῖ, καὶ λέγει καὶ ταῦτα ἰσότητι καὶ τῷ δικαίῳ τιμᾶσθαι, καὶ παρακελεύεται εἰσόδου καὶ ἐξόδου ἓν εἶναι μέτρον. Καὶ διδάσκει ἡμᾶς τὸν μὲν κόρον ἔχειν γομὸρ δέκα, ἕκαστον δὲ γομὸρ χοινικας δέκα, ὡς εἶναι τὸν κόρον χοινίκων ἑκατόν. Καὶ τὸ ὑφὶ δὲ λέγει ἰσόμετρον εἶναι τῷ χοίνικι. Καὶ τὴν μνᾶν παρακελεύεται ἔχειν σίκλους πεντήκοντα, ἕκαστον δὲ σίκλον ὀβολοὺς εἴκοσι· καὶ τὰς δέκα δὲ τοῦ ἐλαίου κοτύλας γομὸρ καλεῖ, ὅπερ ἔφη δέκατον εἶναι τοῦ κόρου. Κελεύει δὲ καὶ τὴν ἀπαρχὴν τὴν προσφερομένην ἀπό τε πυρῶν, καὶ κριθῶν, τὸ ἕκτον ἔχειν τοῦ γομὸρ, τὸ καλούμενον παρ' ἡμῖν ἡμιμέδιμνον· τριάκοντα γὰρ μεδίμνων ὄντος τοῦ κόρου, τοῦ δὲ γομὸρ δέκατον κληθέντος τοῦ κόρου, ἀνάγκη τριῶν εἶναι μεδίμνων τὸ γομὸρ, τῶν δὲ τριῶν μεδίμνων τὸ ἕκτον ἡμιμέδιμνόν ἐστι. Προστέταξε δὲ καὶ ἀπὸ τῶν δέκα κοτυλῶν μίαν κοτύλην προσφέρεσθαι, καὶ τῶν προβάτων δὲ ὡσαύτως τὰς δεκάτας. Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶ, δώσει ὁ λαὸς τῷ ἀφηγουμένῳ εἰς τὴν χρείαν τῶν θυσιῶν, ὡς κἂν ταῖς ἑορταῖς καὶ[80] ταῖς νουμηνίαις, κἂν τοῖς Σάββασιν ὑπ' αὐτοῦ τὰς ἱερουργίας πληροῦσθαι, καὶ ἱλάσκεσθαι τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Εἶτα διδάσκει, τίνα προσήκει ποιεῖν τῇ νουμηνίᾳ τοῦ δεκάτου μηνὸς, καὶ τίνα τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ, καὶ τίνα πάλιν τῷ ἑβδόμῳ μηνί. Τὴν δὲ προσφερομένην σεμίδαλιν *θυσίαν* καλεῖ· « Καὶ θυσίαν γὰρ, φησὶ, πέμμα[81] τῷ μόσχῳ, καὶ πέμμα τῷ κριῷ ποιήσεις, καὶ ἐλαίου τὸ ἓν τῷ πέμματι. » Τὸ[82] δὲ ἓν παρὰ τῷ Σύρῳ ἡμίναν εὗρον.

VERS. 9. *Sufficiat vobis, duces Israelis : injustitiam et vexationem projicite, et judicium ac justitiam facite, et auferte oppressionem a populo, dicit Adonai Dominus.* [10-12] Deinde de stateris, et ponderibus, et mensuris præcipit, quæ secundum æqualitatem et justitiam ait esse observanda : jubetque introitus et exitus unam esse mensuram. Et docet nos, corum continere gomor decem, et unumquodque gomor chœnicas decem, ut sit corus chœnicum centum. Et ephi dicit eamdem habere mensuram, quam chœnix ; et minam præcipit quinquaginta siclos continere, et unumquemque siclum obolos viginti. Et decem olei cotylas **1036** item gomor vocat, quam decimam esse dixerat cori partem. [13-15] Jubet etiam primitias oblatas frumenti et hordei sextam gomor partem continere, quæ apud nos semimedimnus nuncupatur. Cum enim corus triginta sit medimnorum, gomor vero dicatur decima pars cori, necesse est gomor trium esse medimnorum : trium autem medimnorum sexta pars semimedimnus est. Jussit item de decem cotylis unam cotylam offerri, et ovium itidem decimas. [16, 17] Hæc autem omnia dabit, inquit, populus duci ad sacrificiorum usum, ut in celebritatibus, et neomeniis, et Sabbatis, ab ipso sacrum munus obeatur, et pro populo Deus placetur. [18-25] Præterea docet, quænam facere conveniat neomenia decimi mensis, quæ quarta decima, et quæ rursus septimo mense. Oblatam autem siliginem *sacrificium* vocat. « Sacrificium enim, inquit, coctionem vitulo, et coctionem arieti facies, et olei hin coctioni. » Hin vero juxta Syrum heminam esse comperi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΣ'.

Κελεύει δὲ καὶ τὴν πύλην τὴν πρὸς ἀνατολὰς βλέπουσαν ἐν ταῖς ἓξ τῆς ἑβδομάδος ἡμέραις κεκλεῖσθαι, ἐν δὲ τῷ Σαββάτῳ διὰ πάσης ἀνοίγνυσθαι τῆς ἡμέρας. Τῶν δὲ, φησὶν, ἱερέων τὰς ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσφερόντων θυσίας, αὐτὸς ἐπὶ τῆς πύλης στήσεται ταύτης, καὶ τῆς θυσίας προσφερομένης, ἑστὼς ἐπὶ τοῦ προθύρου προσκυνήσει, καὶ οὕτως ἐξελεύσεται· καὶ πᾶς δὲ ὁ λαὸς πρὸ ταύτης τῆς θύρας ἑστὼς προσοίσει τῷ Θεῷ τὴν προσκύνησιν, ἔν τε τοῖς Σάββασι, καὶ ἐν ταῖς νουμηνίαις· τὸ δὲ ὁλοκαύτωμα τῶν Σαββάτων ὁ ἀρχιερεὺς προσοίσει. Αὐτὸν γὰρ καλεῖ *ἀφηγούμενον*. Λέγει δὲ καὶ τῶν ἱερέων[83] τὸν ἀριθμόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τίνα δεῖ ἐν ταῖς νουμηνίαις προσφέρειν διδάσκει. Τὸ δὲ μαναὰ τὴν τῆς σεμιδάλεως θυσίαν ἀποκαλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύρος ἡρμήνευσε. Παρακελεύεται δὲ καὶ τοὺς εἰσιόντας εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐξωτέραν αὐλὴν, εἰ μὲν ἀπὸ τῆς πύλης τῆς πρὸς βορρᾶν εἰσέλθοιεν, διὰ τῆς πρὸς μεσημβρίαν ὁρώσης ἐξιέναι· εἰ δὲ ἐντεῦθεν

CAPUT XLVI.

[1-3] Jubet quoque portam, quæ respicit ad orientem, sex hebdomadis diebus claudi, Sabbato vero per totum diem apertam patere. Et sacerdotibus, inquit, pro principe sacerdotum sacrificia offerentibus, ipse super hac porta stabit, et cum sacrificium offeretur, stans in vestibulo adorabit, et ita egredietur : et omnis populus ante hanc portam stans **1037** Deo cultum exhibebit in Sabbatis et neomeniis, et holocaustum Sabbatorum offeret princeps sacerdotum : ipsum enim *ducem* vocat. [4-7] Recenset etiam sacerdotum numerum, et similiter, quæ neomeniis offerenda sint, docet. Manaa vero similaginis *sacrificium* nuncupat : ita enim Syrus quoque interpretatus est. [8-10] Præcipitque eos, qui ingressi fuerint ad adorandum Deum in exteriorem aulam, si a porta quæ est ad aquilonem ingrediantur, per eam quæ est ad meridiem, exire : quod si per hanc ingressi fuerint, per alteram exire, ut ordine ingressi et egressi sine ulla perturbatione Deum

VARIÆ LECTIONES.

[77] ἀπ. A ἀφέλεσθε. [78] καί. Des. in A. [79] λαοῦ. A add. μου. [80] B κάν. [81] πέμμα. *Hebr.* Epha. [82] τὸ (editio prior hab. τῷ) δὲ — εὗρον. Vid. supra, pag. 714, ad cap. IV, 11, et Montf. in Hexapl. ad h. l. [83] Leg. esse puto ἱερῶν.

Digitized by Google

adorent, utque sacerdotum princeps, dum hæc fiunt, intersit, ut majori verecundia cultus exhibeatur. [12] Et omni populo Sabbatis et aliis celebritatibus portam aperiri jussit, quæ est ad orientem : principi vero sacerdotum, voluntarium sacrificium ex abundanti offerre Deo volenti, quocunque die voluerit sacrificium peragere, liceat, inquit, portam aperire. Simile enim erit, inquit, oblatum ab ipso sacrificium Sabbatorum sacrificio. [16-18] Et ex definita ipsi terra, si cui liliorum tradere voluerit, ipsius, inquit, qui accepit, perpetuum jus obtineat : quod si servo data fuerit, illius dominio potiatur usque ad remissionis annum : et anno illo, qui hebdomadicus appellatur, principi sacerdotum reddet hæreditatem. Soli enim sacerdotali generi hæc hæreditas dedicata est. Non enim decet, paterna hæreditate **1038** privatis filiis et spoliatis, ad injurias populi procedere, alia rursus sacerdotibus pro compensatione definita terra. Sit igitur definitæ sacerdotibus terræ hæres genus. [19-24] Et ostendit, inquit, mihi alium locum situm ad occasum, et aquilonis exedris propinquum, quem dixit ad coquendum sacerdotibus destinari, ut pro ignorantia et peccato ibi coquant, et manaa ibi coquant. Neque enim fas est, inquit, quæ semel separata sunt et sanctificata, ea communia facere extra ferendo. Et vidi alias aulas illa breviores, circa maximam aulam sitas, et unaquæque habebat longitudine cubitos triginta, latitudine quadraginta : apud quas ædificatæ domus erant, quas *exedras* vocavit, in quibus populi sacrificia coqui præcepit.

A τὴν εἴσοδον ποιήσαντο, διὰ τῆς ἑτέρας ποιεῖσθαι τὴν ἔξοδον, ὥστε κατὰ τάξιν αὐτοὺς εἰσιόντας καὶ ἐξιόντας θορύβου δίχα παντὸς προσφέρειν τῷ Θεῷ τὴν προσκύνησιν· παρέστω δὲ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς, τούτων γινομένων, ὥστε μετὰ πλείονος αἰδοῦς γενέσθαι τὴν προσκύνησιν. Καὶ παντὶ μὲν τῷ λαῷ ἐν τοῖς Σάββασι καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἑορταῖς, ἀνοίγνυσθαι προσέταξε τὴν πρὸς ἕω θύραν· τῷ δὲ ἀρχιερεῖ γνωμικὴν θυσίαν ἐκ περιουσίας προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ βουλομένῳ, καθ' ἣν ἂν βούλοιτο ἡμέραν τὴν θυσίαν ἐπιτελεῖν, ἀνοίγειν, φησὶν, ἐξέστω τὴν θύραν. Ὁμοία γὰρ, φησὶ, ἔστω ἡ παρ' αὐτοῦ προσφερομένη θυσία τῇ τῶν Σαββάτων θυσίᾳ. Ἐκ τῆς δὲ ἀφωρισμένης αὐτῷ γῆς εἴ τινι τῶν υἱέων δοῦναι βουληθείη, διηνεκῶς, φησὶ, τούτου τὴν δεσποτείαν ὁ λαμβάνων ἐχέτω· B εἰ δὲ οἰκέτῃ δοθείη, ἐχέτω ὁ οἰκέτης τὴν δεσποτείαν μέχρι τοῦ ἔτους τῆς ἀφέσεως, καὶ τῷ καλουμένῳ ἑβδομαδικῷ ἔτει ἀποδώσει τῷ ἀρχιερεῖ τὴν κληρονομίαν· μόνῳ γὰρ τῷ ἱερατικῷ γένει οὗτος ὁ κλῆρος ἀφώρισται. Οὐ γὰρ προσήκει τῆς πατρῴας κληρονομίας τῶν υἱέων στερηθέντων καὶ γυμνωθέντων, εἰς τὸν λαὸν χωρῆσαι τὴν ἀδικίαν, ἄλλης πάλιν τοῖς ἱερεῦσιν ἀφοριζομένης εἰς παραμυθίαν γῆς· ἔστω τοίνυν τῆς ἀφωρισμένης τοῖς ἱερεῦσι γῆς κληρονόμον τὸ γένος. Ἔδειξε δέ μοι, φησὶ, καὶ ἕτερον τόπον πρὸς δυσμαῖς κείμενον, ταῖς ἀρκτῴαις ἐξέδραις πελάζοντα, καὶ ἔφη τοῦτον εἰς ἔψησιν ἀφορίζεσθαι τοῖς ἱερεῦσιν, ὥστε τὰ περὶ ἀγνοίας καὶ ἁμαρτίας αὐτόθι ἕψειν, κἀκεῖ τὸ μαναὰ πέπτειν [84]. Οὔτε γὰρ θέμις, φησὶ, τὰ ἅπαξ ἀφορισθέντα καὶ ἁγιασθέντα κοινὰ ποιεῖν τῷ C ἔξω κομίζειν. Εἶδον δὲ καὶ ἑτέρας αὐλὰς ἐκείνης βραχυτέρας, κύκλῳ τῆς μεγίστης διακειμένας αὐλῆς· εἶχε δὲ ἑκάστη τὸ μὲν μῆκος πήχεις τριάκοντα, τὸ δὲ εὖρος τεσσαράκοντα· ᾠκοδόμηντο δὲ παρ' αὐτὰς καὶ οἶκοι, ἃς *ἐξέδρας* ἐκάλεσεν, ἐν οἷς ἕψεσθαι παρηγγύησε τὰ τοῦ λαοῦ θύματα.

CAPUT XLVII.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

VERS. 1-3. *Et inde me rursus assumens introduxit ad vestibula domus, et ecce aqua egrediebatur e subdiali loco domus, ad orientem, quia facies domus respiciebat ad orientem, et aqua descendebat ab angulo domus dextero ab austro ad altare.* Ita ea quæ ad sacrificia pertinent, edoctus, postquam didicit offerenda esse sacrificia pro peccato secundum figuram, docetur animarum veram expiationem ex aqua et spiritu fieri. Videt autem hanc aquam a portis domus exeuntem, et per altare D transeuntem, per partes magis aquilonares ad orientem procedere. Ex Judæis enim salus ad gentes pervenit, et Christus ex **1039** Davide secundum carnem ex virginali utero, veluti ex quibusdam divinis vestibulis apparens, per aquam et spiritum regenerationem orbi terrarum est impertitus. Hæc item beatus Isaias vaticinatur, dicens : « Erit die illo, sicut fluvius qui fertur gloriosus in terra sitiente [n]. » Et beatus Zacharias prædicta salutari

α'. Ἐκεῖθέν με πάλιν λαβὼν εἰσήγαγεν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τοῦ οἴκου, καὶ ἰδοὺ ὕδωρ ἐξεπορεύετο ὑποκάτωθεν τοῦ αἰθρίου τοῦ οἴκου κατὰ ἀνατολὰς, ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ οἴκου ἀπέβλεπεν κατὰ ἀνατολὰς, καὶ τὸ ὕδωρ κατέβαινεν ἀπὸ τοῦ κλίτους τοῦ οἴκου [85] τοῦ δεξιοῦ ἀπὸ νότου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Οὕτω τὰ περὶ τῶν θυσιῶν διδαχθεὶς, καὶ μαθὼν, ὅπως τὰ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν τυπικῶς δεῖ προσφέρειν θύματα, διδάσκεται τῶν ψυχῶν τὴν ἀληθινὴν κάθαρσιν, τὴν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος γινομένην. Βλέπει δὲ τοῦτο ὕδωρ ἀπὸ τῶν θυρῶν τοῦ οἴκου ἐξιὸν, καὶ διὰ τοῦ θυσιαστηρίου διιὸν, καὶ διὰ τῶν βορειοτέρων μερῶν ἐπὶ τὰ ἔξω χωροῦν. Ἐκ γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὁ ἐκ Δαβὶδ κατὰ τὴν σάρκα Χριστὸς, ἐκ τῆς παρθενικῆς νηδύος, οἷον ἀπό τινων θείων προθύρων ἀναφανεὶς, τὴν δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγέννησιν τῇ οἰκουμένῃ δεδώρηται. Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας προθεσπίζει, λέγων· « Ἔσται [86] ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς πο-

[n] Zach. XIV, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[84] B πέττειν. [85] τοῦ οἴκου. Des. in A. [86] ἔσται — διιόντι. Ad Isa. LII, 2, hæc retulit Sirm., sed respicere videntur ad Isa. XLVI, 5; coll. XXXV, 6.

Digitized by Google

ταμὸς φερόμενος ἔνδοξος ἐν γῇ διψώσῃ. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ζαχαρίας προαγορεύσας τὸ σωτήριον πάθος, καὶ τὸ ἐπιγενόμενον σκότος · « Οὐχ ἡμέρα γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ νὺξ, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ · οὔτε γὰρ, φησὶ, πλήρης ἡμέρα, οὔτε πλήρης νὺξ, μεσούσης γὰρ τῆς ἡμέρας σκότος ἐγένετο · » ἐπήγαγεν · « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ Ἱερουσαλὴμ · τὸ ἥμισυ αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἐσχάτην, καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν πρώτην. » Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὰ ἑῶα καὶ τὰ ἑσπέρια, δι' ὧν ἡ οἰκουμένη πᾶσα νοεῖται. Λέγει δὲ καὶ τῆς ἀναβλύσεως τὸν καιρόν. « Ἐν θέρει, φησὶ, καὶ ἔαρι ἔσται οὕτως. » Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τῇ Σαμαρίτιδί φησιν · « Ὃς ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ'[87] ἔσται τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, πηγὴ ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ ἑτέρωθι · « Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω · ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Τοῦτο τὸ ὕδωρ ὁ θεσπέσιος εἶδεν Ἰεζεκιὴλ προκύψαν μὲν ἐκ τῶν προθύρων τοῦ οἴκου · διὰ γὰρ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τὰ ἡμέτερα ἀγαθὰ προερρέθη · καὶ ἐλθὸν δὲ διὰ τοῦ θυσιαστηρίου · παρόδῳ γὰρ μόνῃ διὰ τῶν Ἰουδαίων ἐχρήσατο · ἐπειδὴ δὲ ἀπιστήσαντες δοῦναι τῆς πίστεως τοὺς καρποὺς οὐκ ἠθέλησαν, ἐχώρησεν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ τὸν μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν Ἐκκλησιῶν ἀρδεύει παράδεισον. Εἶτα λέγει τεθεωρηκέναι τινὰ μετρήσαντα χιλίους ἐν τῷ μέτρῳ, καὶ διελθεῖν μέχρις ἀστραγάλων · πάλιν δὲ τὴν αὐτὴν μετρῆσαι ποσότητα, καὶ διελθεῖν ἕως γονάτων · τρὶς δὲ τὸ μέτρον ἐπενεγκεῖν, καὶ διελθεῖν ἕως ὀσφύος · ἐπειδὴ δὲ τὸν τέταρτον ἐπλήρωσεν ἀριθμὸν, Χειμάρρους, φησὶν, ἐγένετο μέγιστος, ὃν οὐχ οἷον διελθεῖν, ὅτι ἐκβράζον τὸ ὕδωρ, ὡς ῥοῖζος χειμάρρου, ὃν οὐ διαβήσεταί τις. Ἐδίδαξε δὲ ἡμᾶς διὰ τούτων, ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ὀλίγους τῇ σωτηρίᾳ προσάξει · εἶτα τούτους διπλασιάσει, καὶ τριπλασιάσει · μετὰ δὲ ταῦτα πληρώσει τὴν οἰκουμένην, κατὰ τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν · « Πληρωθήσεται[88] ἡ σύμπασα γῆ[89] τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας. » Ἐπιστῆσαι δὲ προσήκει, ὡς τετράκις ἐμέτρησε, καὶ τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις ἰσάριθμον τὸ μέτρον προσήνεγκεν. Ἡγοῦμαι δὲ τὸ τέταρτον μέτρον τοῦ θεσπεσίου Ἰωάννου παραδηλοῦν τὸ Εὐαγγέλιον, θεολογίαν ἔχον ἄβατον ἀνθρώποις καὶ ἀνυπέρβατον. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο νοῦς ἐπέκεινα τοῦ *Ἐν ἀρχῇ*; τίς δ' ἂν ὑπερβαίη τὸ *Ἦν*; Διὸ καὶ ἐκβράζον τὸ ὕδωρ, ὡς ῥοῖζον χειμάρρου, ὃν οὐ διαβήσεταί τις, ἔφη ἐξιέναι. Εὐθὺς δὲ, φησὶ, καὶ παραχρῆμα ὑπέδειξέ μοι παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ὕδατος δένδρα παντοδαπὸς βρύοντα καρπούς. Ἐν ἑκατέρᾳ δὲ ὄχθῃ ταῦτα ἦν τὰ δένδρα · οὐ γὰρ

passione, et ea quæ accidit obscuritate : « Non dies enim, inquit, et non nox, et dies ille notus Domino. Neque enim plenus dies, inquit, neque plena nox : medio enim die tenebræ ortæ sunt [o]. » Deinde sic pergit : « Die illo egredietur aqua viva de Hierosolyma, dimidium ejus in mare novissimum, et dimidium ejus in mare primum. » Et per hæc declarat ortum et occasum, quibus totus terrarum orbis intelligitur. Commemorat etiam scaturiendi tempus. « In æstate, inquit, et in vere sic erit. » Hoc etiam Samaritanæ dixit Dominus : « Qui biberit de aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed erit aqua, quam ego dabo ei, fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam [p]. » Et alio loco : « Si quis sitit veniat ad me et bibat : qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus profluent aquæ vivæ [q]. » Hanc aquam divinus Ezechiel vidit, profluentem a vestibulis domus (per legem enim et prophetas prædicta fuere nostra bona) et transeuntem per altare, quia per Judæos duntaxat transiit : qui ubi non credentes **1040** fidei fructus reddere noluerunt, transiit ad gentes, et maximum atque pulcherrimum Ecclesiarum irrigat paradisum. [3-5] Ait deinde se conspexisse quemdam, qui mensus sit mille in mensura, et transierit usque ad talos : eumque rursus eamdem dimensum esse quantitatem, et transiisse usque ad genua : et tertio adhibita eadem mensura, transiisse usque ad lumbos. At ubi quartum implevit numerum, torrens, inquit, factus est maximus, qui pertransiri non posset, quia ebulliebat aqua ut impetus torrentis, quem non pertransibit aliquis. Docuitque nos per hæc, fore ut initio evangelicum præconium paucos ad salutem adducat, deinde eos duplicet ac triplicet, ac postea totum impleat orbem terrarum, secundum prophetiam illam : « Replebitur universa terra cognitione Domini, sicut aquæ multæ quæ operiunt maria [r]. » Et animadvertere operæ pretium est, quater illum dimensum fuisse, et divinis Evangeliis æqualem numero mensuram adhibuisse. Existimo vero quartam mensuram divini Joannis Evangelium indicare, quod theologiam continet inaccessam, et quam hominibus transcendere minime liceat. Quæ enim mens ultra illud *In principio* penetrare, et quæ illud *erat* transcendere poterit? quare ebullientem aquam, quasi torrentis fluctum, quem nemo pertransire queat, dixit exiisse. [6, 7] Et statim, inquit, atque e vestigio ostendit mihi apud ripam aquæ arbores omnis generis producentes fructus. Et in utraque ripa hæ arbores erant : neque enim fidem tantum in Deum, sed etiam actionem secundum Deum hæc aqua, ut

[o] Zach. XIV, 8. [p] Joan. IV, 14. [q] Joan. VII, 37, 38. [r] Isa. II, 9 ; Habac. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[87] ἀλλ' — αἰών. Aliter loco cit. leg. [88] πλήρ. Supra, pag. 252, erat ἐνεπλήσθη. Infra, ad Dan. II, 34, 35, leg ἐπληρώθη. [89] γῆ. Des. in B.

Digitized by Google

homines producerent, **1041** effecit. [8] Et dixit, inquit, ad me: Aqua fluminis quæ egreditur in Galilæam ad orientem, et descendit ad incultam, ac venit usque ad mare, ad aquam ostii maris. Et hæc licet nobis accurate in historia invenire. Nam primo in Galilæam salutare præconium cucurrit, inde ad incultam et a pietate vacuam gentium regionem, pervenit etiam ad mare fluctuans, barbarorum nationes. Subjicitque, se aquas sanctificaturum esse. Efficiet enim, ut Græcæ et fabulosæ doctrinæ divino præconio ministrent, utque morbosæ aquæ illæ per has aquas sanctificatæ salutem suppeditent.

μόνον τὴν εἰς Θεὸν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ Θεὸν πρᾶξιν τοῦτο τὸ ὕδωρ βλαστῆσαι τοὺς ἀνθρώπους πεποίηκε. Καὶ εἶπε, φησὶ, πρός με· Τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἐκπορευόμενον εἰς τὴν Γαλιλαίαν[90] τὴν πρὸς ἀνατολὰς, καὶ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ἀοίκητον[91], καὶ ἐρχόμενον ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τὸ ὕδωρ τῆς διεκβολῆς τῆς θαλάσσης. Καὶ ταῦτα δὲ ἔστιν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας εὑρεῖν. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς τὴν Γαλιλαίαν τὸ σωτήριον ἔδραμε κήρυγμα· ἐκεῖθεν δὲ ἐπὶ τὴν ἀοίκητον καὶ εὐσεβείας ἔρημον τῶν ἐθνῶν χώραν. Ἔφθασε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν κυμαίνουσαν, τῶν βαρβάρων τὰ γένη· ἐπάγει δὲ ὅτι καὶ ἁγιάσει τὰ ὕδατα· τὰς γὰρ Ἑλληνικὰς καὶ μυθικὰς διδασκαλίας ὑπηρετεῖσθαι παρασκευάσει τῷ θείῳ κηρύγματι, καὶ τὰ νοσώδη ἐκεῖνα ὕδατα διὰ τούτων τῶν ὑδάτων ἁγιαζόμενα ὑγιείας ἔσται παρεκτικά.

Vers. 9. *Et erit, omnis anima animalium ebullientium, super omnia ad quæ advenerit fluvius, vivet.* Omnis enim, quicunque salutaribus aquis fruetur, salutem consequetur. Et asserit, plenam piscium hanc aquam futuram, et piscatores multos habituram esse. Multi enim per has aquas ad salutem quasi ex piscatione capientur: et multi etiam sunt, quibus hujus venandæ prædæ munus committetur. [10] Illud vero, « ab Engaddi usque ad Enaglim, » significat ortam ex tentationibus et afflictionibus lætitiam. *Engaddi* enim oculorum tentationem designat; *Enaglim* vero, oculum vituli ad sacrificium oblati, et peccatum solventis, vel sub jugum tracti, cui colendæ terræ munus imponatur. **1042** *Exsiccatio* autem *sagenarum*, non solum frequentiam, sed etiam studium et curam significat. Non enim desistent piscari, inquit, sed ibi requiescent: quietem enim *sagenarum exsiccationem* vocavit; quandoquidem cessantes piscari piscatores sagenas explicare et exsiccare consueverunt. « Seorsim apud se, inquit, erit, » hoc est, ab impietate remota, anima quæ salvatur: et copiam piscium asserit non fluvio similem fuisse, sed maximo mari. Neque enim pristino populo æqualis numero novus populus, sed gentium mari comparatus, et orbem terrarum complens. His subjicit:

θ'. *Καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ*[92] *τῶν ζώων τῶν ἐκζεόντων ἐπὶ*[93] *πάντα ἐφ' ἃ*[94] *ἐπέλθῃ ἐκεῖ ὁ ποταμὸς, ζήσεται.* Πᾶς γὰρ, φησὶ, τῶν σωτηρίων ὑδάτων ἀπολαύων τῆς σωτηρίας τεύξεται. Λέγει δὲ καὶ ἰχθύων πλῆρες τοῦτο γενήσεσθαι τὸ ὕδωρ, καὶ ἁλιέας ἔξειν πολλούς· πολλοὶ γὰρ οἱ διὰ τῶν ὑδάτων τούτων εἰς σωτηρίαν θηρώμενοι, πολλοὶ δὲ καὶ οἱ τὴν ἄγραν ταύτην θηρεύειν πεπιστευμένοι. Τὸ δὲ, « ἀπὸ Ἠγγαδδὶ[95] ἕως Ἠναγλὶμ, » σημαίνει τὴν ἀπὸ πειρασμῶν καὶ θλίψεων εὐφροσύνην. Τὸ γὰρ *Ἠγγαδδὶ* ὀφθαλμῶν πειρατήριον[96] σημαίνει· τὸ δὲ *Ἠναγλὶμ* ὀφθαλμὸν μόσχου εἰς θυσίαν προσφερομένου, καὶ τὴν ἁμαρτίαν λύοντος, ἢ ὑπὸ ζυγὸν ἑλκομένου, καὶ γεωργίαν πιστευομένου. Τὸ *ψυγμὸς σαγηνῶν* δὲ σημαίνει τῶν ἁλιέων οὐ μόνον τὸ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιμελές. Οὐ γὰρ ἀποστήσονται, φησὶ, τοῦ ἁλιεύειν, ἀλλ' ἐκεῖ διαναπαύσονται· τὴν γὰρ ἀνάπαυλαν *ψυγμὸν σαγηνῶν* ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ τοῦ ἁλιεύειν παυόμενοι ἁλιεῖς ἁπλοῦν τὰς σαγήνας καὶ ξηραίνειν εἰώθασι. « Καθ' ἑαυτὴν ἔσται, » φησὶ, τουτέστι, τῆς ἀσεβείας κεχωρισμένη ἡ σωζομένη ψυχή· λέγει δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἰχθύων οὐ ποταμῷ ἐοικέναι, ἀλλὰ τῇ μεγίστῃ θαλάσσῃ. Οὔτε γὰρ τῷ προτέρῳ λαῷ ἰσάριθμος ὁ νέος λαὸς, ἀλλὰ τῇ τῶν ἐθνῶν θαλάττῃ ἀπεικασμένος, καὶ τὴν οἰκουμένην πληρῶν. Τούτοις ἐπάγει·

Vers. 11. *Et in exitu ejus, et in conversione ejus, et in elatione ejus, lacunæ ejus* [a] *non sanabuntur, in sales tradentur.* Et hoc in præsenti videmus accidisse, qui in multitudinem aucti, in segnitiem lapsi sumus. Et consentanea Dominus quoque prædixit. « Cum enim abundaverit, inquit, iniquitas, refrigescet charitas multorum [b]. » Eos igitur qui in superficie versantur, et prædicatione duntaxat instructos, quales nostrum plurimi, *lacunas* vocat: etenim lacunæ non profundam, sed in superficie

ια'. *Καὶ*[97] *ἐν τῇ διεκβολῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ ἐπιστροφῇ*[98] *αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ ὑπεράρσει αὐτοῦ, τὰ τενάγη αὐτοῦ οὐ μὴ ἰαθῇ*[99]*, εἰς ἅλας δοθήσεται.* Καὶ τοῦτο ὁρῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος γεγενημένον· αὐξηθέντες γὰρ εἰς πλῆθος εἰς ῥᾳθυμίαν ἐξωκείλαμεν. Συνῳδὰ δὲ καὶ ὁ Δεσπότης προηγόρευσεν· « Ὅταν[1] γὰρ, φησὶ, πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. » Τοὺς τοίνυν ἐπιπολαίους, καὶ τὸ κήρυγμα μόνον περικειμένους, ὁποῖοι ἡμῶν οἱ πλεῖστοι, *τενάγη* ἀποκαλεῖ· καὶ γὰρ τὰ τενάγη

[a] Matth. XXIV, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[90] Γαλιλ. Gelilah alii rectius appellative de tractu (orientali) explicant. [91] ἀοίκ. A Ἀραβίαν. *Hebr.* planitiem. [92] ψυχὴ — ἐκζ. *Hebr.* omnis anima viva reptilium. [93] ἐπὶ — ποτ. *Hebr.* quocunque venerint flumina. [94] ἃ. In A et B sequ. ἂν. [95] A Αἰνγαδεῖν, et deinde Ἐναγαλλείμ. [96] B ὀφθαλμὸν πειρατηρίου. [97] Καὶ — δοθήσ. *Hebr* Sed loca cœnosa ejus et paludes ejus, et quæ non sanabuntur, soli relinquentur. [98] A ἀποστροφῇ. [99] ἰαθῇ. A ἁγιάσωσι. [1] ὅταν — ἀνομία. Aliter loco cit. leg.

Digitized by Google

οὐ βαθέα, ἀλλ' ἐξ ἐπιπολῆς ἔχει τὸ ὕδωρ. Τοὺς οὕτω τοίνυν διακειμένους λέγει θεραπείας μὴ τυγχάνειν. Ἀλλὰ καὶ οὕτω, φησὶν, οὐκ ἄχρηστοι τοῖς λοιποῖς· παιδευόμενοι γὰρ πρόφασις τῆς ἄλλης ὠφελείας γενήσονται. Οὗ χάριν, ἔφη « εἰς ἅλας δοθήσεται. » Ἀρτύειν γὰρ οἶδέ πως ἡμᾶς, καὶ ὠφελείας πληροῦν, οὐ μόνον ὁ διδάσκαλος [2] λόγος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιφερομένη τῆς ἁμαρτίας τιμωρία. Οὕτω τὰ κατὰ τοὺς ῥᾳθύμους προαγορεύσας, πάλιν τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἁγίων τοὺς καρποὺς διηγεῖται, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄκαρπον παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ πάντα βρώσιμα. Πρὸς δὲ τῷ καρπῷ, φησί·

ιβ'. *Καὶ* [3] *τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται, οὐδὲ* [4] *μὴ παλαιωθῇ ἐπ'* [5] *αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ ἐκλείπῃ ὁ καρπὸς αὐτοῦ* [6] *τῆς καινότητος αὐτοῦ* [7] *εἰς* [8] *τοὺς μῆνας αὐτοῦ· πρωτοβολήσει, διότι τὰ ὕδατα αὐτῶν ἐκ τῶν ἁγίων ταῦτα ἐκπορεύεται, καὶ ἔσται ὁ καρπὸς αὐτῶν εἰς βρῶσιν, καὶ ἡ ἀνάδοσις* [9] *αὐτῶν εἰς ὑγίειαν.* Ταῦτα, φησὶ, τὰ δένδρα πάντα ἐδώδιμον οἴσει καρπὸν τοῦτον [10] διηνεκῶς. Οὐ γὰρ ἅπαξ τοῦ ἔτους, ἀλλὰ κατὰ μῆνα· οὐ γὰρ ἐν ἑορταῖς εὐσεβοῦσιν οἱ ἅγιοι, διηνεκῶς δὲ τὴν τῶν θείων νόμων ἐκπληροῦσι φυλακήν. Ἀλλὰ καὶ « Τὰ φύλλα, φησὶν, οὐκ ἀποῤῥυήσεται ἀπ' αὐτῶν. » Ἔχουσι γὰρ τῇ τῆς ἀρετῆς ἐργασίᾳ τὴν θυμηδίαν ἀκολουθοῦσαν. « Ὁ δὲ καρπὸς αὐτῶν ὅλος εἰς βρῶσιν. » Θαυμάζειν γὰρ εἰώθαμεν τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀθλητάς. « Καὶ ἡ ἀνάδοσις αὐτῶν εἰς ὑγίειαν. » Λογιζόμενοι γὰρ ὅσον ἀγαθὸν ἡ κατὰ Θεὸν ζωὴ, τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρπούμεθα, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν ὑγιείας τυγχάνομεν. Ἐντεῦθεν διδάσκεται ὁ προφήτης, τίνα τὰ ὅρια τοῦ Ἰσραήλ. Ἀπὸ βορρᾶ μέν φησι τὴν ὁδὸν εἶναι τὴν Ἡμὰθ ἀναμέσον τῶν ὁρίων Δαμασκοῦ. *Ἡμὰθ* δὲ τὴν Ἐπιφάνειαν καλοῦσί, τινὲς δὲ τὴν Ἐμίσαν. Καὶ γὰρ ἡ θεία Γραφὴ δύο οἶδεν ὁμωνύμους· λέγει γάρ· « Εἰς Ἡμὰθ τὴν μεγάλην. » Ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ λέγει τὸν Ἰορδάνην ὅριον, καὶ τὸν πρὸς ἀνατολὰς φοινικῶνα· ἀπὸ δὲ μεσημβρίας, ἕως ὑδάτων ἀντιλογίας· οὕτω γὰρ τὸ Μαριμὼθ ὁ Σύρος ἡρμήνευσεν· ἀπὸ δύσεως δὲ τὴν θάλασσαν ὅριον εἶναι. Ταύτην δὲ προσέταξεν οὐ μόνον τοῖς ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ γένος κατάγουσι διανεμηθῆναι, ἀλλὰ καὶ τοῖς προσηλύτοις, τοῖς παροικοῦσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν, Οἵτινες, φησὶν, ἐγέννησαν υἱοὺς ἐν μέσῳ ὑμῶν. « Καὶ οἱ ἑκάστῃ, φησὶ, φυλῇ συνοικοῦντες προσήλυτοι μετὰ τῆς αὐτῆς φυλῆς τὴν κληρονομίαν λαβέτωσαν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

Εἶτα κελεύει πρώτην μὲν λαβεῖν τὴν φυλὴν Δὰν ἀπὸ βορρᾶ, δευτέραν τὴν Ἀσὴρ, τρίτην τὴν Νεφθαλεὶμ, τετάρτην τὴν Μανασσὴ, πέμπτην τὴν Ἐφραΐμ, ἕκτην τὴν Ῥουβὴν, ἑβδόμην τὴν Ἰούδα· εἶτα τὴν τοῖς ἱερεῦσιν ἀφορισθεῖσαν, πέντε μὲν καὶ εἴκοσι χιλιάδων τὸ εὖρος, δέκα δὲ χιλιάδων τὸ μῆκος· κελεύει δὲ τούτου [11] τὸν κλῆρον περὶ αὐτὴν τεθῆναι

A continent aquam. Eos igitur qui ita affecti sunt asserit minime consequi remedium. Sed et sic etiam isti, ait, reliquis non inutiles : castigati enim utilitatis aliis causa erunt. Quamobrem « in sales dabuntur » dixit. Instruere enim nos quodammodo, et utilitate implere consuevit, non solum oratio docens, sed etiam illatum pro peccato supplicium. **1043** Ita, iis prædictis quæ ad segnes attinent, rursus studiosorum sanctorumque fructus commemorat, et nihil apud ipsos esse infructuosum, sed omnia ejusmodi quæ comedi possint. Præter fructum autem, inquit,

Vers. 12. *Etiam folium ejus non defluet, neque inveterascet super eo, neque deficiet fructus ejus, novitatis ejus, in menses ejus : primitiva afferet, quia aquæ eorum de sanctis egrediuntur, et erit fructus earum in cibum, et germinatio earum ad sanitatem.* Hæ, inquit, arbores omnes ad esum utilem producent fructum, atque hunc in perpetuum. Non enim semel in anno, sed quovis mense, neque in celebritatibus tantum pie vivunt sancti, sed continenter divinas leges observant. Quin etiam « Folia, inquit, non defluent ab ipsis. » Habent enim virtutis exercitationi congruentem animi lætitiam, et « Fructus ipsarum totus in cibum. » Admirari enim consuevimus virtutis athletas. « Et germinatio earum ad sanitatem. » Reputantes enim quantum sit bonum vita secundum Dei voluntatem composita, hinc utilitatem percipimus, et sanitatem quæ est secundum Deum consequimur. [13-20.] Deinceps edocetur propheta, quinam sint fines Israelis. Ab aquilone ait viam esse Emath per fines Damasci. *Emath* autem Epiphaniam vocant, et quidam Emisam. Etenim divina Scriptura duas novit ejusdem nominis; dicit enim : « Ad Emath magnam. » Et ab ortu ait Jordanem finem, et palmetum quod est ad orientem : a meridie **1044** vero, usque * ad aquas contradictionis; sic enim Marimoth Syrus interpretatus est : ab occasu vero, mare finem esse. [21-23] Et hanc præcepit non solum iis qui ab Israele genus ducerent, distribui, sed etiam proselytis inter eos habitantibus : qui filios, inquit, in vobis genuerint. « Et unaquaque in tribu, inquit, habitantes proselyti cum tribu hæreditatem capiant. »

CAPUT XLVIII.

[1-7] Deinde præcipit ut primam capiat tribus Dan ab aquilone, alteram Aser, tertiam Nephthalim, quartam Manasse, quintam Ephraim, sextam Ruben, septimam Juda; [8-11] tum eam quæ sacerdotibus attributa est, quinque et viginti millium latitudinem, decem millium longitudinem habere; jubetque hujus hæreditatem circa ipsam urbem

VARIÆ LECTIONES.

[2] B διδασκαλικός. [3] καὶ — ἀποῤῥ. Des. in A. [4] οὐδὲ — αὐτοῦ. Gemina est interpretatio. [5] B ἀπ'. [6] αὐτ. Des. in A. [7] τῆς καιν. αὐτ. Des. in A. [8] εἰς — πρωτοβ. *Hebr.* mensibus suis maturescet sc. fructus ejus. [9] A ἀνάβασις. *Hebr.* folium ejus. [10] τοῦτ. B præm. οἴσει δέ. [11] B τοῦτον.

Digitized by Google

poni. « Erit enim sanctificatio mea, inquit, in medio ipsorum, sacerdotibus sanctificatis filii Sadoci, custodientibus custodias domus. » [12-17] Præterea quingentos rursus templi cubitos dividit per medium urbis. [18] Cum vero ædificabitur urbs, inquit, hujus terræ fructus attribuantur ædificantibus. [23-27] Deinde post hunc hæreditatem capere jubet Benjaminem, et post illum Simeonem, tum Issacharem, deinde Zabulonem, postremo Gad. [31-34] Ait autem portas fore urbi duodecim, in unaquaque parte tres, omnemque circuitum decem et octo millium cubitorum dixit.

1045 VERS. 35. *Nomen autem urbis*, inquit, *ex quo facta fuerit, erit nomen ejus.* Non quod alterum post ædificationem nomen acceperit (Hierosolyma enim etiam post Zorobabelem vocata fuit), sed insignem eam denuo futuram esse per hæc indicavit. Siquidem consuevit divina Scriptura *nomen* ipsam gloriam vocare : sicut idem quoque propheta ad Hierosolymam ex persona Dei dixit : « Et fuit tibi nomen. » Hæc urbis ædificatio post reditum e Babylone a Zorobabele primo facta est, multo tempore templi exstructione consumpto propter finitimorum bellum : mœnia vero erexit Neemias, post absolutam templi ædificationem interjectis annis octoginta. Et Machabæis item florentibus multa cum felicitate renovatum est : et post illos rursus Herodes illud nobilius effecit. At fabulosis narrationibus gaudens Apolinarius, et a vetulis fabellas enarrantibus nihil differens, aliam quoque nobis pollicetur Hierosolymæ ædificationem, et cultum juxta Judæorum legem institutum, et præter legis observationem, in Dominum fidem; deinde rursus ecclesias mutuo sibi adversantes, eam quæ ex gentibus constet extra legem viventem, et quæ ex Judæis, secundum legem rempublicam suam administrantem. Neque cognovit vir sapientissimus divinarum sententiarum veritatem. Nam de Judæis dixit : « Malos male perdet, et vineam locabit aliis agricolis, qui reddent ei suo **1046** tempore fructum [t]. » Et iterum : « Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me : veniet alius in suo nomine, et illum suscipietis [u]. » De templo vero ait primum quidem : « Non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur [v]. » Deinde : « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta [x]. » Et Isaias quoque exclamat : « Impiorum civitas in æternum non ædificabitur [y]. » Et : « Domus Israel cecidit, non amplius resur-

τὴν πόλιν. « Ἔσται γὰρ τὸ ἁγίασμά μου [12] ἐν μέσῳ αὐτῶν, τοῖς ἱερεῦσι τοῖς ἡγιασμένοις [13] υἱοῖς Σαδοὺκ, τοῖς φυλάσσουσι τὰς φυλακὰς τοῦ οἴκου. » Εἶτα πεντακοσίους πάλιν τοὺς τοῦ ναοῦ πήχεις διαιρεῖ κατὰ μέσον τῆς πόλεως. Ἐν δὲ τῷ, φησὶν, οἰκοδομεῖσθαι τὴν πόλιν, οἱ ταύτης τῆς γῆς καρποὶ ἀφορισθήτωσαν τοῖς τὴν οἰκοδομίαν ἐργαζομένοις. Εἶτα μετὰ τοῦτον, τὸν κλῆρον κελεύει λαβεῖν τὸν Βενιαμὶν, μετ' ἐκεῖνον δὲ τὸν Συμεὼν, εἶτα τὸν Ἰσσάχαρ [14], καὶ τὸν Ζαβουλὼν μετὰ τοῦτον, τὸν δὲ Γὰδ τελευταῖον. Λέγει δὲ καὶ πύλας τῇ πόλει γενήσεσθαι δυοκαίδεκα, ἐν ἑκάστῳ τμήματι τρεῖς· ἅπαντα δὲ τὸν κύκλον ὀκτωκαίδεκα χιλιάδων ἔφη [15] πήχεων.

λε'. *Τὸ δὲ ὄνομα τῆς πόλεως, φησὶν, ἀφ' ἧς ἂν ἡμέρας γένηται, ἔσται* [16] *τὸ ὄνομα αὐτῆς.* Οὐκ ἐπειδὴ ἕτερον μετὰ τὴν οἰκοδομίαν εἴληφεν ὄνομα· Ἱερουσαλὴμ γὰρ καὶ μετὰ τὸν Ζοροβάβελ ἐκλήθη· ἀλλὰ τὸ ἐπίσημον αὐτὴν πάλιν γενήσεσθαι διὰ τούτων ἠνίξατο. Ὄνομα γὰρ πολλάκις οἶδεν ἡ Γραφὴ καὶ τὴν δόξαν ὀνομάζειν, ὥσπερ ἀμέλει ὁ αὐτὸς προφήτης πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἔφη· « Καὶ ἐγένετό σοι τὸ ὄνομα. » Ταύτην τῆς πόλεως τὴν οἰκοδομίαν μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον ὁ Ζοροβάβελ ἐποιήσατο πρῶτος, ἐπὶ χρόνῳ πολλῷ δειμάμενος τὸν νεὼν, διὰ τὸν πρὸς τοὺς γειτνιάζοντας πόλεμον· τοὺς δὲ περιβόλους ἀνώρθωσε Νεεμίας, μετὰ τὸ τέλος τῆς τοῦ νεὼ οἰκοδομίας ὀγδοήκοντα μεταξὺ διελθόντων ἐνιαυτῶν. Καὶ ἐπὶ τῶν Μακκαβαίων δὲ πάλιν πολλῆς εὐπραξίας καὶ νεουργίας ἀπήλαυσεν, καὶ μετ' ἐκείνους δὲ πάλιν Ἡρῴδης λαμπροτέραν αὐτὴν πεποίηκε. Ὁ δὲ [17] μυθολογίαις χαίρων Ἀπολινάριος, καὶ τῶν μύθους ἐξηγουμένων γραϊδίων κατ' οὐδὲν διαφέρων, ἑτέραν ἡμῖν ὑπισχνεῖται τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομίαν, καὶ τὴν κατὰ νόμον τῶν Ἰουδαίων λατρείαν, καὶ πρὸς τῇ τοῦ νόμου φυλακῇ τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν· εἶτα πάλιν ἐκκλησίας ἀλλήλαις ἀντιπάλους, τὴν μὲν ἐξ ἐθνῶν ἔξω τοῦ νόμου ζῶσαν, τὴν δὲ ἐξ Ἰουδαίων κατὰ νόμον πολιτευομένην. Καὶ οὐ συνεῖδεν ὁ σοφώτατος τὸ τῶν θείων ἀποφάσεων ἀψευδές. Περὶ μὲν γὰρ Ἰουδαίων ἔφη, ὅτι « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτοὺς, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες [18] ἐν καιρῷ δώσουσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ [19] ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, κἀκεῖνον λήψεσθε. » Περὶ δὲ τοῦ ναοῦ φησι, πρῶτον μὲν, ὅτι « Οὐ μὴ μείνῃ [20] ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. » Ἔπειτα· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Βοᾷ δὲ καὶ Ἡσαΐας· « Τῶν ἀσεβῶν πόλις εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῇ. » Καὶ

[t] Matth. xxi, 41. [u] Joan. v, 43. [v] Matth. xxiv, 2. [x] Matth. xxiii, 38. [y] Isa. xxv, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[12] τὸ ἁγ. μου. A τὸ ὄρος τῶν ἁγίων. *Hebr.* Sanctuarium Jehovæ. [13] B τὸ ἁγίασμα. [14] A Ἰσσαχάρ. B Ἰσάχαρ. [15] ἔφη. In B ponitur post πήχεων. [16] ἔσται. A præm. Κύριος ἐκεῖ. [17] ὁ δὲ, κ. τ. λ. Tecte hanc Apolinarii sententiam jam impugnatam vidimus supra, pag. 1018, ad finem cap. XXXIX. Apertius de illa loquitur infra, exeunte Commentario in Aggæum. Ex his suppleri potest locus iste *Hær. fab.*, lib. IV, cap. 8. [18] οἵτινες — καρπ. αὐτ. Aliter loco cit. [19] Ἐγὼ, κ. τ. λ. Aliter loco cit. leg. [20] μείνῃ. Loco cit. est ἀφεθῇ, et deinde καταλυθήσεται.

Digitized by Google

« Ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔτι μὴ ἀναστῇ. » Οὐκ ἤκουσε δὲ, ὡς ἔοικεν, οὐδὲ τῆς Παύλου διδασκαλίας, ἣν Γαλάταις προσήνεγκε, λέγων· « Οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. » Καὶ πάλιν· « Διότι [21] ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ, ἀλλὰ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » — « Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται. Οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. » Καὶ πάλιν· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας [22], κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα. » Καὶ ἑτέρωθι· « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν [23] πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ τῷ Πέτρῳ δὲ σχηματισαμένῳ τὴν τοῦ νόμου φυλακὴν, διὰ τὴν τῶν μαθητῶν ἀσθένειαν, ἔμπροσθεν πάντων ἔφη· « Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὢν [24], ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; » Εἶτα ἐπάγει· « Ἡμεῖς φύσει [25] Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί. Εἰδότες [26] δὲ ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλὰ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. » Οὕτω Γαλάτας περιτμηθῆναι μετὰ τὴν πίστιν ἀνασχομένους ἀνοήτους ἀποκαλεῖ. Καὶ Φιλιππησίοις δὲ ἐπιστέλλων, καὶ τῶν ταῦτα διδασκόντων κατηγορῶν, κύνας ἀποκαλεῖ, λέγων· « Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ, οἱ πνεύματι Θεῷ [27] λατρεύοντες, καὶ [28] οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες. » Καὶ ὡς ἂν μήτις αὐτὸν ὑπολάβοι τοῖς πνευματικοῖς ἐπηρεῖσθαι, ὡς ἀμοιροῦντα τῶν σαρκικῶν, εἰκότως ἐπήγαγε· « Καίπερ [29] ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. Εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι [30] ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον. » Καὶ διηγεῖται τὰ Ἰουδαίων σεμνά· « Περιτομῇ [31] ὀκταήμερος. » Κατὰ νόμον, φησὶ, τὴν περιτομὴν ἐδεξάμην. Καὶ ἐπειδὴ συνέβαινε, καὶ τοὺς τῶν προσηλύτων υἱεῖς κατὰ τοῦτον τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν περιτέμνεσθαι, ἀναγκαίως ἐπήγαγεν· « Ἐκ σπέρματος [32] Ἰσραὴλ. » Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τῇ τοῦ πατριάρχου προσηγορίᾳ ἀλλὰ καὶ τῆς φυλῆς [33] τὸ ὄνομα λέγει, δεικνὺς τὸ ἐπίσημον, « φυλῆς Βενιαμίν. » Ἐκ τῆς [34] Ῥαχὴλ γάρ, φησὶ, τῆς ἀγαπωμένης κατάγω τὸ γένος. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ εἰμὶ τῶν ἡμιδούλων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους ἔχω διαget [z]. » Non audivit autem, ut par est, Pauli doctrinam, quam Galatis protulit, dicens : « Qui in lege justificamini, gratia excidistis [a]. » Et rursus : « Propterea quod operibus legis non justificabitur omnis caro, sed per fidem Jesu Christi [b]. »—« Lex enim iram operatur. Ubi enim non est lex, ibi quoque non est prævaricatio [c]. » Itemque : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et pro peccato, damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum [d]. » Et alio loco : « Justificati igitur ex fide pacem habeamus apud Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum [e]. » Et Petro, qui legis observationem simulaverat, propter discipulorum imbecillitatem, coram omnibus dixit : « Si tu, cum Judæus sis, gentilium modo vivis, et non Judaice, quomodo gentes cogis Judaizare [f] ? » Deinde subjicit : « Nos natura **1047** Judæi, et non ex gentibus peccatores. Scientes autem non justificari hominem ex operibus legis, sed per auditum fidei, et nos in Jesum Christum credidimus, ut ex fide justificemur [g]. » Ita Galatas, qui sustinuerant post fidem circumcidi, *sensu carentes* vocat [h], et ad Philippenses scribens, eosque accusans qui hæc docerent, *canes* appellat eos, dicens : « Videte canes, videte malos operarios, videte circumcisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui in spiritu servimus Deo, et non in carne fiduciam habentes [i]. » Et ne quis ipsum opinaretur spiritualibus inniti, tanquam eorum quæ carnis sunt expertem, merito subjecit : « Quanquam ego habeam fiduciam et in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis [j]. » Narratque ea quibus Judæi gloriabantur : « Octavo die circumcisus [k]. » Secundum legem, inquit, circumcisus sum. Et quia accidit, ut proselytorum quoque filii secundum hunc dierum numerum circumciderentur, necessario adjecit, « ex semine Israelis. » Neque contentus patriarchæ appellatione, tribus quoque nomen memorat, nobilitatem ostendens, « de tribu Benjamin. » A Rachele enim **1048** dilecta, inquit, sum oriundus. Non enim solum ex iis non sum, qui sunt semiservi, sed etiam liberis præsto, tanquam ex ea quæ prius desponsata fuit et valde dilecta, oriundus. Et hinc ad antiquiorem stirpem

[z] Isa. xxix, 20. [a] Galat. v, 4. [b] Galat. ii, 16. [c] Rom. iv, 15. [d] Rom. viii, 3, 4. [e] Rom. v, 1. [f] Galat. ii, 14. [g] ibid. 15, 16. [h] Galat. iii, 1, 3. [i] Philipp. iii, 2, 3. [j] ibid. 4. [k] ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES.

[21] διότι—Χριστοῦ. Hæc sensum loci cit., non verba exprimunt. [22] καὶ π. ἁμ. Des. in B. [23] ἔχωμεν. Ita quoque infra, tom. III, loco cit., legitur. Alii habent ἔχομεν. [24] ὢν. Loco cit. est ὑπάρχων. [25] φύσ. Editio prior habebat φησίν. [26] εἰδότες — δικαιωθῶμεν. Alias lectiones vide infra, tom. III, ad Galat. cap. II. [27] B Θεοῦ. Ita quoque apud Nostrum leg. infra, l. cit., tom. III. Eamdem h. l. lectionem, ut videtur, habuit liber iste quo usus est Wetstenius. [28] καί. Des. hoc loco ista, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. [29] B καίτοι. [30] εἴ τις δοκεῖ ἄλλ. πεπ. B εἶτα κατὰ σύγκρισιν· εἴ τις πέποιθεν. Deinde per comparationem, Si quis, inquit, confideret. [31] περιτομῇ. Sirm. περιτομή, sicque infra, tom. III, loco cit., leg. Sed præstat lectio περιτομῇ. [32] σπέρμ. Infra, l. c. est γένους, juxta rec. lect. [33] φυλ. B addit Βενιαμίν, sed punctis additis pro signo correctionis. [34] ἐκ τῆς, κ. τ. λ. Similia vid. infra, tom. III, ad locum cit.

Digitized by Google

progreditur : « Hebræus ex Hebræis. » Hebræi enim ab Hebero appellati sunt. Quin etiam honestissimæ sectæ, inquit, fui : « secundum legem enim Pharisæus [l]. » Neque solum nomen pietatis obtinui, sed etiam re ornari alacri animo studebam : « Secundum zelum enim persequens, inquit, Ecclesiam [m]. » Ita omnibus, de quibus gloriandum videretur, enarratis, adjecit : « Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimentum : et arbitror omnia stercora esse, ut Christum lucrifaciam [n]. » Sed quæ beatus Paulus *detrimentum* et *stercora* appellavit, cum spiritualibus collata, hæc sapientissimus Apolinarius ab Elia Judæis prædicatum iri, et ab ipso Christo Domino confirmanda fore dixit. Qua de causa autem, dicat ille, iis qui e Judæis erunt, conversationem dabit secundum legem, quasi fides salutem dare nequeat? et cur hanc nobis omnibus gentibus tradidit, ut ipsis perfectam præbeat salutem? Si autem ut fide sufficiente ad salutem afferendam, et conciliandum nobis regnum cœlorum, legis observationem abrogavit, qua de causa legem, quæ salvum facere nequit, rursus Judæis constituet? Nam plurima ipsius (legis) nullam afferre observantibus justitiam, ipse **1049** Deus per hunc prophetam nos docuit. « Dedi enim ipsis, inquit, præcepta non bona, et justificationes in quibus non vivent [o]. » Quomodo igitur non bona, quæque vitam præbere nequeant, Judæis rursus imponet, cum eos salvare velit, et non perdere? Et alia quoque ratione facile est hæc exspectantis amentiam cognoscere. Si enim res Judæorum nostrarum rerum figura fuere, quod ipse confitetur, neque repugnat, ubinam anniculo agno opus est post immaculati agni, qui sustulit peccatum mundi, sacrificium? et quæ azymorum utilitas post cœlestem panem? vel Paschatis typici post spirituale? Sed neque divinum Apostolum audit, dicentem : « Feriemur itaque non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis [p]. — Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus [q] : » neque Dominum discipulos suos docentem, cum dicit : « Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, hoc facite in meam commemorationem. » Et : « Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum, hoc facite in meam commemorationem [r]. » Et alibi, cum dixisset Judæis [s] : « Patres vestri manducaverunt manna in deserto; et mortui sunt, » adjecit : « Hic est panis vitæ, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur [t]. » Et ut alia quæ infinita sunt, omittam, etiamnum in

φορὰν, ὡς ἐκ τῆς προμνηστευθείσης καὶ ἄγαν ἀγαπηθείσης βλαστήσας. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἀρχαιοτέραν ἀναβαίνει ῥίζαν τὸ, « Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. » Ἑβραῖοι γὰρ ἐκ τοῦ Ἑβὲρ προσηγορεύθησαν. Ἀλλὰ καὶ αἱρέσεως, φησὶ, καλλίστης ἐγενόμην, « κατὰ νόμον γὰρ Φαρισαῖος. » Οὐκ ὄνομα δὲ μόνον εἶχον εὐτεβείας, ἀλλὰ καὶ τῷ πράγματι κοσμεῖσθαι προύθυμούμην· « Κατὰ ζῆλον γὰρ, φησὶ, διώκων τὴν Ἐκκλησίαν [38]. » Οὕτως ἅπαντα τὰ δοκοῦντα σεμνὰ διηγησάμενος, ἐπήγαγεν « Ἀλλ' ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ Χριστὸν [36] ζημίαν, καὶ ἡγοῦμαι [37] πάντα [38] σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. » Ἀλλ' ὅπερ ὁ μακάριος Παῦλος ζημίαν καὶ σκύβαλα προσηγόρευσε, τοῖς πνευματικοῖς παρεξετάσας, ταῦτα ὁ σοφώτατος Ἀπολινάριος ὑπὸ μὲν Ἠλιοῦ κηρυχθήσεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις, ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ βεβαιωθήσεσθαι ἔφη. Τί δήποτε δὲ, εἰπάτω, τοῖς ἐξ Ἰουδαίων τὴν κατὰ νόμον δώσει πολιτείαν, ὡς τῆς πίστεως οὐ δυναμένης δοῦναι τὴν σωτηρίαν; Καὶ τίνος ἕνεκεν καὶ ταύτην πᾶσιν ἡμῖν παρέσχε τοῖς ἔθνεσιν, ἵν' αὐτοῖς τελείαν παράσχῃ τὴν σωτηρίαν; Εἰ δὲ ὡς τῆς πίστεως ἀρκούσης καὶ σῶσαι, καὶ τῶν οὐρανῶν προξενῆσαι τὴν βασιλείαν, τὴν τοῦ νόμου κατέπαυσε φυλακὴν, τίνος χάριν τὸν σῶσαι μὴ δυνάμενον νόμον πάλιν ἐπιστήσει τοῖς Ἰουδαίοις; Ὅτι γὰρ αὐτοῦ τὰ πλεῖστα οὐδεμίαν τοῖς φυλάττουσι δικαιοσύνην παρέχει, αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦδε ἡμᾶς ἐδίδαξε τοῦ προφήτου· « Ἔδωκα γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ, καὶ δικαιώματα ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς. » Πῶς τοίνυν τὰ οὐ καλὰ, καὶ ζωὴν παρέχειν οὐ δυνάμενα, πάλιν ἐπιθήσει τοῖς Ἰουδαίοις, σῶσαι αὐτοὺς, ἀλλ' οὐκ ἀπολέσαι βουλόμενος; Καὶ ἑτέρωθεν δὲ ῥᾴδιον συνιδεῖν τοῦ ταῦτα προσδοκῶντος τὴν ἄνοιαν. Εἰ γὰρ τὰ Ἰουδαίων τύποι τῶν ἡμετέρων· συνομολογεῖ γὰρ τοῦτο, καὶ οὐκ ἀντιλέγει· ποῦ χρεία τοῦ ἐνιαυσιαίου προβάτου μετὰ τὴν θυσίαν τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ, τοῦ ἄραντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου; Ποῖον δὲ τῶν ἀζύμων ὄφελος μετὰ τὸν ἐπουράνιον ἄρτον, ἢ πάσχα τυπικοῦ μετὰ τὸ πνευματικόν; Ἀλλ' οὔτε τοῦ θείου Ἀποστόλου ἀκούει λέγοντος· « Ὥστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός· » οὔτε τοῦ Κυρίου, τοὺς ἑαυτοῦ διδάσκοντος μαθητὰς, καὶ λέγοντος· « Τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Καί· « Τοῦτό μού ἐστι τὸ αἷμα ὑπὲρ [39] ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ εἰρηκὼς τοῖς Ἰουδαίοις· « Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον, » ἐπήγαγεν· « Οὗτός ἐστιν

[l] Philipp. III, 5. [m] ibid. 6. [n] ibid. 7, 8. [o] Ezech. XX, 25. [p] I Cor. V, 8. [q] ibid. 7. [r] Matth. XXVI, 26-28; I Cor. XI, 24, 25. [s] Joan. VI, 49. [t] ibid. 50.

VARIÆ LECTIONES.

[38] Ἐκκλησίαν. Des. hoc loco reliqua ex vers. 6. [36] Χρ. Loco cit. præm. τόν. [37] καὶ ἡγοῦμαι, κ. τ. λ. Des. hoc loco quæ loco cit., vers. 8 præcedunt. [38] πάντα. Des. infra, tom. III, loco cit. [39] ὑπέρ. B præm. τό.

Digitized by Google

ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς [40], ἵνα τις φάγῃ ἐξ αὐτοῦ καὶ μὴ ἀποθάνῃ. » Καὶ ἵνα τὰ ἄλλα καταλίπω μυρία ὄντα, ἔτι [41] νῦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἥ τε τοῦ σταυροῦ ἐκκλησία, καὶ ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ ἀνάληψις, καὶ ἡ ἐν τῇ Σιὼν ἐκκλησία, καὶ ἡ ἱερὰ Βηθλεέμ, καὶ ἕτεροι δὲ εὐκτήριοι τόποι μυρίοι. Τοῦ Ἰουδαίων τοίνυν ἀνῳκοδομημένου νεὼ, λυθήσονται οὗτοι, ἢ καὶ αὐτοὶ μενοῦσι τιμώμενοι; διαμένοντες δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας τιμῆς, τιμηθήσονται ὑπὸ Ἰουδαίων, ἢ ἀτιμασθήσονται; Εἰ μὲν οὖν ἀτιμάσουσι, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας μενοῦσι μανίας, καὶ οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Ἠλιοῦ λήψονται κηρυγμάτων· εἰ δὲ τιμήσουσι, ποῖον ἄρα τῶν εὐκτηρίων πλέον; τὸν τοῦ σταυροῦ, ἢ τῆς ἀναστάσεως, ἢ τὸν οἰκοδομηθησόμενον; Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνον πλέον, ὡς οὐ τελείαν ἔχοντες γνῶσιν τοῦτο ποιήσουσιν· εἰ δὲ τούτους προτιμήσουσι, περιττὴ ἡ ἐκείνου οἰκοδομία· εἰ δὲ τὴν ἴσην ἀπονεμήσουσι τιμὴν τούτοις τε κἀκείνῳ, προσοίσουσι μὲν ἐκεῖ τὰς θυσίας, ἐνταῦθα δὲ τῶν ἱερῶν ἀπολαύσονται μυστηρίων. Καὶ πῶς οἷόν τε σὺν τοῖς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκόσι τῶν θείων αὐτοὺς ἀπολαύειν μυστηρίων, τοῦ νόμου τὴν πρὸς τὰ ἔθνη ἐπιμιξίαν κωλύοντος; Λείπεται τοίνυν, ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ καὶ τὰ εὐαγγελικὰ, καὶ τὰ νομικὰ πληροῦσθαι κατὰ ταυτόν· καὶ ἀνάγκη πάλιν μάχην εἶναι καὶ ἔριν, ἡμῶν μὲν καθ' ἑαυτοὺς πολιτευομένων, ἐκείνων δὲ τὴν κατὰ τὸν [42] νόμον λατρείαν προαιρουμένων. Καὶ πῶς ἀληθεύει Παῦλος λέγων· «Χριστός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ, τουτέστι, τὸν ἐθνικὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊκὸν, εἰς [43] ἕνα καινὸν ἄνθρωπον [44], καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν Πατέρα [45]; » Καὶ πάλιν· « Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖός τε καὶ Ἕλλην [46]. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ὅπου οὐκ ἔνι Ἰουδαῖός τε καὶ Ἕλλην, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, ἀλλὰ [47] τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Ναὶ, φησὶν ὁ σοφώτατος [48], καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ κηρύγματι πεπιστευκότες Ἰουδαῖοι τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἐφύλαττον, τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν ἔξω τοῦ νόμου πολιτευομένων. Καὶ οὐ συνίησιν, ὅτι τῇ ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκατιόντες οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι τοῦτο τηνικαῦτα γίνεσθαι συνεχώρησαν, αὐτοὶ δὲ τὸν νόμον παρέβαινον ἀδεῶς, οὐκ ἂν, εἴπερ ᾔδεσαν ἀναγκαίαν τοῦ νόμου τὴν φυλακὴν, ἀνασχόμενοι παραβῆναι. Ἀλλ' αὐτοὶ μὲν, ὡς εἰδότες περιττὴν τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν, τὸν εὐαγγελικὸν μετῆσαν βίον· τοῖς δὲ ἀσθενῶς διακειμένοις τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς παρεχώρουν, κατὰ μέρος

A Hierosolymis et crucis **1050** templum, et resurrectio, et in cœlum assumptio, et templum in Sione, et sacra Bethleem, et alia infinita oratoria exsistunt. Instaurato igitur Judæorum templo, destruentur ista, vel eodem in honore habebuntur? et in pristino honore perseverantia, a Judæis colentur, vel ignominia afficientur? Si igitur ignominia afficient, et in pristina insania permanebunt, et nullam percipient utilitatem ex magni Eliæ prædicationibus. Quod si in honore habebunt, quemnam orationis locum magis æstimabunt? an crucis, vel resurrectionis? an eum qui instaurandus est? Nam si illum amplius, quasi non perfecta cognitione præditi hoc facient. Quod si hæc anteposuerint, supervacanea erit illorum ædificatio : si vero B æqualem honorem tribuent et istis et illi, offerent quidem ibi sacrificia, sed hic sacris mysteriis fruentur. Et quomodo fieri potest ut una cum iis qui e gentibus credidere, divinis ipsi mysteriis fruantur, cum lex ipsorum commercium cum gentibus prohibeat? Reliquum igitur est, ut eodem in templo et evangelica et legalia eodem tempore absolvantur : ac rursus necesse est, et pugnam et contentionem intercedere, nobis quidem secundum leges nostras degentibus, illis vero cultum secundum legem præferentibus. Et quomodo vere dicit Paulus : « Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitiam carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, C ut duos condat, hoc est, gentilem et **1051** Judaicum, in unum novum hominem, et reconciliet ambos in uno spiritu cum Patre [u]? » Ac rursus : « Non est Judæus, neque Græcus [v]. » Et alio loco : « Ubi non est Judæus, neque Græcus, circumcisio et præputium, sed omnia et in omnibus Christus [x]? » Næ, inquit sapientissimus, etiam tempore eo quo apostoli prædicabant, qui in Hierosolymis præconio credidere Judæi, cultum secundum legem observabant, aliis Ecclesiis extra legis cultum degentibus. Neque intelligit, sacros apostolos, illorum sese accommodantes imbecillitati, hoc eo tempore fieri permisisse, sed ipsos libere legem non observasse : quam violare haudquaquam sustinuissent, si legis observationem necessariam cognovissent. Verum ipsi cum optime nossent D supervacaneam esse secundum legem conversationem, evangelicam vitam transegere : iis vero qui imbecillius affecti erant legis observationem concedebant, paulatim eos ad perfectiora ducentes. Ita Timotheum beatus Paulus circumcisum evan-

[u] Ephes. II, 14-16. [v] Galat. III, 28. [x] Coloss. III, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[40] τῆς ζωῆς. Loco cit. est, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων. [41] Β ἔστι. [42] τόν. Des. in B. [43] εἰς. Loco cit. præcedit ἐν ἑαυτῷ. [44] ἄνθρ. Loco cit. sequitur, ποιῶν εἰρήνην. [45] πν. πρ. τ. π. Loco cit. est σώματι, τῷ Θεῷ. [46] Rec. lectio est Ἕλλην καὶ Ἰουδ. Sicque infra, loco cit., leg. [47] ἀλλὰ, κ. τ. λ. Des. hoc loco quæ loco cit. præcedunt, βάρβαρος — ἐλεύθερος. [48] ὁ σοφώτατος. Scilicet Apolinarius per ironiam sic dictus, ut in superioribus.

Digitized by Google

gelicæ reipublicæ magistrum ordinavit. Verum fortasse nos etiam Apolinariinugationis participes facti sumus, conati non falsam solum, sed etiam injucundam illius fabulationem redarguere : contra quem beatus Paulus merito dixerit : « Utinam et abscindantur, qui vos conturbant[y]. » Hic igitur orationi **1052** fine imposito, hunc librum lecturos hortabimur, ut si quid invenerint in iis quæ interpretati sumus, studio dignum,* omnium celebrent Dominum, qui pro communi hominum beneficio occultorum tribuit revelationem. Quod si minus spe ipsa lucrum, neque laboribus æqualem fructum offenderint, naturæ imbecillitati veniam tribuant, animi tamen alacritatem agnoscant, et labores precibus compensent, remissionem peccatorum nobis ab omnium Salvatore precantes : cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

A αὐτοὺς ἐπὶ τὰ τελειότερα ποδηγετοῦντες [49]. Οὕτω τὸν Τιμόθεον ὁ μακάριος Παῦλος περιτεμὼν, τῆς εὐαγγελικῆς ἐχειροτόνησε πολιτείας διδάσκαλον. Ἀλλὰ γὰρ τάχα καὶ ἡμεῖς τῆς Ἀπολιναρίου μετειλήχομεν φλυαρίας, τὴν οὐ ψευδῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀτερπῆ μυθολογίαν αὐτοῦ πειραθέντες ἐλέγξαι· πρὸς ὃν εἴποι ἂν ὁ μακάριος Παῦλος εἰκότως· « Ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς! » Ἐνταῦθα τοίνυν τὸν λόγον στήσαντες, τοὺς ἐντευξομένους τῇδε τῇ βίβλῳ παρακαλέσομεν, εἰ μὲν εὕροιέν τι τῆς προθυμίας ἐν τοῖς ἑρμηνευθεῖσιν ἐπάξιον, ὑμνῆσαι Δεσπότην, τὸν ἐπ' εὐεργεσίᾳ κοινῇ δεδωκότα τῶν κεκρυμμένων τὴν ἀποκάλυψιν· εἰ δὲ ἔλαττον τῆς ἐλπίδος τὸ κέρδος, καὶ τῶν πόνων οὐκ ἰσοστάσιον τὸν καρπὸν, τῇ μὲν τῆς φύσεως ἀσθενείᾳ νεῖμαι συγγνώμην, ἀποδέξασθαι δὲ ὅμως τὴν προθυμίαν, καὶ τοὺς πόνους προσευχαῖς ἀμείψασθαι, ἄφεσιν ἡμῖν ἁμαρτημάτων παρὰ τοῦ Σωτῆρος τῶν ὅλων αἰτοῦντας· μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

B

[y] Galat. v, 12.

[49] Β ποδηγοῦντες.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΟΡΑΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΔΑΝΙΗΛ.

—

B. THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS,

COMMENTARIUS IN VISIONES DANIELIS

PROPHETÆ.

Joanne Baptista Gabio, Veronensi, interprete.

—

1053 PRÆFATIO.

Si facile omnibus esset divinorum prophetarum oracula explicare, et ab iis quæ litterarum superficie continentur, in profundum penetrare, ibique abstrusam sententiæ margaritam venari : fortasse non injuria supervacaneum censeri potuisset, litterarum monimentis eorum prodere interpretationem, nullo quippe negotio propheticam mentem

C

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Εἰ πᾶσι ῥᾴδιον ἦν τὰ τῶν θείων προφητῶν ἀναπτύσσειν θεσπίσματα, καὶ τοῦ μὲν γράμματος ὑπεσβαίνειν τὴν ἐπιφάνειαν, εἰς δὲ τὸ βάθος καταδύνειν[1], καὶ τὸν ἐκεῖ κρυπτόμενον τοῦ νοήματος μαργαρίτην θηρεύειν, ἴσως ἂν εἰκότως[2] ἐνομίσθη παρέλκον ἀνάγραπτον τούτων ποιεῖσθαι τὴν ἑρμηνείαν, πάντων εὐπετῶς παρ' αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς προφη-

VARIÆ LECTIONES.

[1] Β καταδύειν. [2] εἰκ. Des. in B.

Digitized by Google

τικῆς διανοίας ἐφικνουμένων· ἐπειδὴ δὲ, μίαν μὲν ἅπαντες [3] φύσιν ἐλάχομεν, οὐκ ἴσην δὲ ἅπαντες [4] γνῶσιν ἐλάβομεν (« Ἑκάστῳ γὰρ δίδοται, φησὶν, ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον [5], καὶ ἄλλῳ [6] μὲν δίδοται [7] διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· » καὶ τὰ ἑξῆς δὲ ὡσαύτως κατὰ διαίρεσιν ἅπαντα διανέμεται)· οὐδὲν ἀπεικὸς οἶμαι ποιεῖν, εἰ τοῖς ἀγνοοῦσι τὰ θεῖα τούτων συγγράμματα ἔγγραφον παραδῴην [8] διδασκαλίαν, παιδόθεν μὲν αὐτοῖς ἐντραφεὶς, παρὰ πολλῶν δὲ συγγραφέων εὐσεβῶν σμικράν τινα γνῶσιν ἐρανισάμενος· καὶ γὰρ ὁ θεῖος παρακελεύεται νόμος, ἃ παρὰ τῶν πατέρων μεμαθήκαμεν, τοὺς ἐγγόνους διδάσκειν. « Διδάξεις γὰρ αὐτὰ [9], φησὶ, τοὺς υἱούς σου, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν σου· » οὗ χάριν καὶ ὁ μέγας διδάσκαλος Δαβὶδ, « Προσέχετε, λαός μου, φησὶ, τὸν νόμον μου, κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου· ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. » Εἶτα δεικνὺς πόθεν ταῦτα μεμάθηκεν, « Ὅσα ἠκούσαμεν, φησὶ, καὶ ἔγνωμεν αὐτὰ [10], καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν, οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν, εἰς γενεὰν ἑτέραν. » Καὶ τῆς γνώσεως τὴν αἰτίαν διδάσκων, « Νόμον γὰρ, φησὶν, ἔθετο ἐν Ἰσραὴλ· ὅσα ἐνετείλατο τοῖς πατράσιν ἡμῶν [11], τοῦ γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν [12], ὅπως ἂν [13] γνῷ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ τεχθησόμενοι [14]· καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀναγγελοῦσιν [15] αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. » Καὶ τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν δεικνὺς ἐπάγει [16]· « Ἵνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν, καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ [17], καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. » Ταύτην τοίνυν τὴν διδασκαλίαν παρὰ τῶν πατέρων δεχόμενοι, χρέος δίκαιον τοῖς μεθ' ὑμᾶς γενομένοις [18] τε καὶ ἐσομένοις ὀφείλομεν, καὶ προσήκει τούτου τὴν ἔκτισιν εὐγνωμόνως ποιήσασθαι. Οὐ μόνον δὲ ἡμᾶς [19] ὁ θεῖος διεγείρει νόμος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισήμων συνήθων [20], θερμῶς ἡμᾶς λιπαρήσαντες, θαῤῥῆσαι τὸν [21] ἀγῶνα τοῦτον ἠνάγκασαν. Φέρε τοίνυν, τοῦ Θειοτάτου Δανιὴλ τὴν προφητείαν, ὡς ἔνι μάλιστα, σαφῆ τοῖς ἀγνοοῦσι ποιήσωμεν. Ἴσως δὲ, οὐδὲ τοῖς γνώσεως ἠξιωμένοις ἄχρηστος οὗτος ὁ πόνος γενήσεται· ἢ γὰρ πλείονα εὑρήσουσιν ὧν νενομίκασιν [22], ἢ τὰ αὐτῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις εὑρίσκοντες, βεβαιώσουσι τῇ κοινωνίᾳ τὸ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν θηρευθέν· φιλεῖ γάρ πως ἡ τῶν πλειόνων συγκατάθεσις κρατύνειν τὰ νοηθέντα. Τοῦτον δὲ τὸν προφήτην ἐπὶ τοῦ παρόντος ἑρμηνεύειν πειρώμεθα, οὐχ ὡς τῶν ἄλλων καταφρονοῦντες, μὴ γένοιτο· ἅπαντας γὰρ ἴσμεν τοῦ θείου Πνεύματος ὄργανα· ἀλλὰ πρῶτον

A cunctis ipsa lectione percipientibus. Quia vero, etsi omnes unam sortiti sumus naturam, tamen non omnibus par cognoscendi facultas concessa est: « Unicuique enim datur, inquit, manifestatio Spiritus ad utilitatem, et alii quidem per Spiritum **1054** datur sermo sapientiæ; alii sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum; alteri fides in eodem Spiritu [a], » et quæ deinceps sequuntur, omnia pari divisionis ratione distributa: nihil me, quod a ratione abhorreat, arbitror facturum esse, si divina horum scripta ignorantibus eorumdem doctrinam libris scriptis impertiar, qui a puero in illis educatus, a multis etiam piis scriptoribus mediocrem quamdam cognitionem percepi. Etenim divina lex præcipit, ut quæ a parentibus didicimus, ea filios

B nostros edoceamus. « Docebis enim ea, inquit, filios tuos et nepotes tuos [b]. » Quare etiam magnus ille doctor David: « Attendite, inquit, populo mi, ad legem meam, inclinate aurem vestram ad verba oris mei: aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio [c]. » Deinde, unde hæc didicerit, ostendit: « Quanta audivimus, inquit, et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis, non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera [d]. » Docensque cognitionis causam: « Legem posuit, inquit, in Israele. Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur; et exsurgent, et narrabunt ea filiis suis [e]. » Utilitatem itidem quæ

C ab hac doctrina proficiscitur demonstrans, subjicit: « Ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Dei, et mandata ejus **1055** exquirant [f]. » Hanc itaque doctrinam a parentibus acceptam, velut æs alienum, natu minoribus posteris nostris debemus, gratoque animo par est persolvere. Neque solum nos divina lex excitat, verum etiam plerique illustres viri, nobis familiaritate conjuncti, ardentiori studio contendentes, ut hoc certamen audacter iniremus, impulerunt. Age itaque beatissimi Danielis prophetiam, quam maxime licet, ignaris perspicuam faciamus. Et fortasse ne iis quidem qui intelligendi facultatem consecuti sunt, labor hic noster erit inutilis. Nam

D vel plura reperient quam opinati sint, vel sua in nostris deprehendentes, quod a se indagatum fuerit communi consensu stabilient. Consuevit enim quodammodo plurium consensus intellecta corroborare. Hunc autem prophetam in præsenti conamur interpretari, non quasi alios, quod absit, contemnentes: omnes enim novimus esse divini

[a] I Cor. XII, 7, 9. [b] Deut. IV, 9. [c] Psal. LXXVII, 1, 2. [d] ibid. 3, 4. [e] ibid. 5, 6. [f] ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES.

[3] ἅπ. In B ponitur post ἐλάχομεν. [4] ἅπαντες. Des. hoc loco in B. [5] συμφ. In B sequitur, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος. [6] ἄλλῳ. B ᾧ, juxta rec. lect. loco cit. [7] δίδοται. In B ponitur ante λόγος, juxta rec. lectionem. [8] B παραδοίην. [9] διδ. αὐτά. Loco cit. est συμβιβάσεις. [10] αὐτά. Des. in B. [11] ἡμῶν. Des. ibid. [12] τοῖς υἱοῖς αὐτ. Des. ibid. [13] ἄν. Des. ibid. [14] τεχθ. Supra, tom. I, pag. 1150, præm. οἱ. [15] B ἀπαγγελοῦσιν. Sicque supra, loco cit. [16] B ἐπήγαγεν. [17] τοῦ Θεοῦ. Supra, loco cit., erat αὐτοῦ. [18] B γεννωμένοις, omissis illis τε καὶ ἐσομένοις. [19] ἡμᾶς. In B ponitur post θεῖος. [20] συνήθων. Des. in B. [21] τόν. B præm. πρός. [22] B νενοήκασιν.

Digitized by Google

Spiritus instrumenta : sed primum quidem ipsius interpretationem a nobis familiares efflagitarunt, æquumque censuimus beneficium iis qui petierunt non denegare. Præterea effecit Judæorum amentia, atque adeo impudentia, ut aliis in præsenti omissis, hujus prædictiones enudare atque aperire aggrediamur. Siquidem eo impudentiæ processere, ut a prophetarum choro ipsum segregent, propheticoque cognomento defraudent. Impudens quidem certe hoc ipsorum est commentum, **1056** non tamen ab eorum fine abhorrens. Cum enim multo apertius, quam alii omnes, magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi prædixerit adventum, neque solum ea quæ facturus esset ante commemoraverit, sed etiam tempus præsignificaverit, numerumque ascripserit annorum, qui usque ad illius adventum intercessuri essent, aperte expositis omnibus calamitatibus, quæ post admissum perfidiæ scelus in eos essent invasuræ, merito, ut Deo infesti, et veritatis hostes, audent impudenter asserere eum non esse prophetam, qui hæc et infinita alia ediderit oracula, sufficere arbitrati suam sententiam ad hoc mendacium confirmandum. Nil mirum est autem, si, qui in Unigenitum tanta rabie insanierunt, bene affectos Domini ministros calumniis insectantur. Prioribus enim posteriora conveniunt. Quare ipse quoque Dominus ait : « Si me persecuti sunt, et vos persequentur [f]. » Ac rursus : « Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus [g] ? » Ut autem ipsorum impudentiam abunde redarguamus, ita eos interrogemus : Quidnam prophetæ proprium asseritis? Atqui respondebunt fortasse futura prænoscere, eademque prædicere. Videamus itaque, an non hæc et prænoverit, et prædixerit beatus Daniel? Et quæ de Domino Christo locutus est, interim silentio prætereamus : alias vero ipsius prædictiones in medium proferamus. Comperimus igitur de Babyloniorum, de Persarum **1057** ac Macedonum, de Romanorum regno ipsum complura prædixisse. Scilicet quæ Babyloniorum regi eventura essent, et quemadmodum Persæ illius regnum occupaturi sint, deinde, ut iis eversis Macedo ipse quam celerrime e vita decessurus sit, quatuor vero unius vice regno quasi hæreditate potituri sint; nec non ut ex uno ipsorum quidam oriundus infinita damna Judæis illaturus sit, qui divina impetrata ope ab illius tandem feritate vindicarentur. Tum inde digressus prædicit Romanorum potentiam, qui regnis omnibus debellatis ab omnibus essent exacturi tributa. Nam quid ea

μὲν, ὅτι τούτου τὴν ἑρμηνείαν ἡμᾶς οἱ συνήθεις ἐπήγγειλαν [23], καὶ προσῆκον [24] ἡγούμεθα ἣν ἠτήθημεν [25] χάριν, ταύτην δοῦναι [26] τοῖς ἠτηκόσιν. Ἔπειτα δὲ ἡμᾶς ἡ Ἰουδαίων ἀνοιά τε καὶ ἀναίδεια παρασκευάζει τοὺς μὲν ἄλλους ἐν τῷ παρόντι καταλιπεῖν, τὰς δὲ τούτου προῤῥήσεις γυμνοῦν, καὶ δήλας ποιεῖν· εἰς γὰρ τοσαύτην ἀναισχυντίαν ἥλασαν, ὡς καὶ τοῦ χοροῦ τῶν προφητῶν τοῦτον ἀποχοινίζειν, καὶ αὐτῆς αὐτὸν τῆς προφητικῆς προσηγορίας ἀποστερεῖν. Ἔστι δὲ αὐτῶν [27] ἀναιδὲς μὲν, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ δὲ τὸ τέχνασμα· ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἄλλων ἁπάντων πολλῷ σαφέστερον τὴν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προεθέσπισε παρουσίαν, οὐ μόνον ἃ ποιήσει προαγορεύτας, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προειρηκὼς, καὶ τὸν μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας τῶν ἐτῶν ἐντεθεικὼς ἀριθμὸν, καὶ ἅπαντα [28] σαφῶς καταλέξας τὰ τούτους αὐτοὺς μετὰ τὴν ἀπιστίαν καταληψόμενα λυπηρὰ, εἰκότως, ἅτε δὴ [29] θεομισεῖς καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, τολμῶσιν ἀναιδῶς λέγειν [30] ὡς οὐκ ἔστι [31] προφήτης ὁ ταῦτα καὶ μυρία ἕτερα χρησμολογήσας, ἀποχρῆν ἡγούμενοι τὴν οἰκείαν ἀπόφασιν εἰς τὴν τοῦ ψεύδους βεβαίωσιν. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ κατὰ [32] τοῦ Μονογενοῦς λυττήσαντες, τοὺς εὐνοῦς τοῦ Δεσπότου συκοφαντοῦσι θεράποντας· συμβαίνει γὰρ τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Διὸ καὶ ὁ Κύριός φησιν· « Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσι. » Καὶ πάλιν· « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺβ ἀπεκάλεσαν [33], πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ; » Ἵνα δὲ ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὴν ἀναίδειαν αὐτῶν διελέγξωμεν, πυθώμεθα αὐτῶν οὕτως· Τί προφήτου ἴδιον εἶναί φατε; Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἂν εἴποιεν, τὸ τὰ μέλλοντα προειδέναι τε καὶ προλέγειν. Ἴδωμεν τοίνυν, εἰ μὴ ταῦτα καὶ προμεμάθηκε, καὶ προείρηκεν ὁ μακάριος Δανιήλ. Καὶ τὸν μὲν περὶ τοῦ Δεσπότου [34] Χριστοῦ λόγον τέως ἐπισχῶμεν, τὰς δὲ ἄλλας αὐτοῦ προφητείας εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Εὑρίσκομεν τοίνυν αὐτὸν πολλὰ μὲν περὶ τῆς Βαβυλωνίων βασιλείας, πολλὰ δὲ περὶ τῆς Περσῶν καὶ Μακεδόνων, πολλὰ δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν [35] Ῥωμαίων προαγορεύσαντα· καὶ τίνα μὲν πείσεται ὁ [36] Βαβυλωνίων βασιλεὺς, ὅπως δὲ Πέρσαι τὴν ἐκείνου παραλήψονται βασιλείαν, ἔπειτα ὅτι τούτους καταλύσας ὁ Μακεδὼν τελευτήσει μὲν αὐτὸς ὡς τάχιστα, τέτταρες δὲ ἀνθ' ἑνὸς κληρονομήσουσι τὴν βασιλείαν [37]· καὶ ὅτι ἐξ ἑνὸς τούτων βλαστήσας τις μυρία ὅσα ἐργάσεται τοῖς Ἰουδαίοις [38] δεινὰ, καὶ ὅτι θείας ἀπολαύσαντες βοηθείας τῆς ἐκείνου θηριότητος [39] ἀπαλλαγήσονται. Εἶτα μεταβὰς ἐκεῖθεν προλέγει τὴν Ῥωμαίων ἰσχὺν, καὶ ὅτι πάσας καταγωνισάμενοι [40] τὰς βασιλείας, τὸν παρὰ πάντων κομιοῦνται [41] δασμόν. Τί δεῖ λέγειν, ὅσα περὶ τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ τοῦ

[f] Joan. xv, 20. [g] Matth. x, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[23] ἐπ. B ἤτησαν. [24] B προσήκειν. [25] B ἠτήμεθα. [26] B μεταδοῦναι. [27] B αὐτοῖς. [28] B πάντα. [29] ἅτε δή. Des. in B. [30] λέγ. B præm. καὶ λίαν ἀπηρυθριασμένως. [31] B ἦν. [32] κατά. B præm. οἱ. [33] B Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν, juxta rec. lect. [34] Δεσπ. Des. in B. [35] τῶν. Des. in B. [36] ὁ. Des. ibid. [37] τὴν βασιλείαν. Ita B, sed Sirm. habebat τῆς βασιλείας. [38] B τοὺς Ἰουδαίους. [39] B θηριωδίας. [40] B καταγωνισαμένη. [41] B. κομίσεται.

Digitized by Google

τῶν Σύρων προηγόρευσε βασιλέων [43], καὶ ὅσα ἀλλήλοις [43] ἐργάσονται δεινὰ, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα τῆς εἰρήνης σπονδὰς, καὶ τὰς ἐπιγαμίας καὶ συγγενείας, εἶτα πάλιν τοὺς ἀκηρύκτους πολέμους μετὰ τὴν γεγενημένην καταλλαγήν; Τὸν τοίνυν ταῦτα πάντα προεγνωκότα καὶ προειρηκότα [44], καὶ ἀνάγραπτον τὴν μνήμην αὐτῶν καταλιπόντα, πῶς οὐ δυσσεβὲς καὶ ἀνόσιον τοῦ τῶν προφητῶν ἐξορίζειν χοροῦ; Εἰ γὰρ ταῦτα προφητείας ἀλλότρια, τίνα [45] προφητείας τὰ ἴδια; Εἰ δὲ ὅτι τῶν οἰκείων οὐ προτίθησι λόγων τὸ, Τάδε λέγει Κύριος, καὶ τούτου χάριν τῆς προφητικῆς αὐτὸν ἀποστεροῦσι συμμορίας, εἰπάτωσαν ἡμῖν, τί τοιοῦτον Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης εἰρηκὼς προφήτης ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων προσηγορεύθη Θεοῦ. Περὶ [46] τοῦ γὰρ Ἀβραὰμ ἐλέχθη [47]· « Καὶ νῦν ἀπόδος τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ [48], ὅτι προφήτης ἐστὶ, καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ, καὶ σωθήσῃ [49] σὺ καὶ πᾶς ὁ [50] οἶκός σου. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Δαβὶδ περί τε αὐτοῦ, καὶ τοῦ υἱέως, καὶ τοῦ ἐκγόνου φησὶν, ὅτι « Ἤλεγξεν ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Θεὸς [51] βασιλεῖς, λέγων· Μὴ ἅπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε [52]. » Καὶ ὁ μέγιστος δὲ προφήτης Σαμουὴλ, ὁ παιδόθεν νεωκόρος, οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ἔχει προφήτας [53] τῆς προφητείας τὸ εἶδος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἢ δι' ὀνείρων, ἢ διὰ μεθημερινῶν [54] τινων ἀποκαλύψεων προγνώσεις, ἐννοίας [55], καὶ προῤῥήσεις ἐδέξατο. Πολεμεῖτε τοίνυν καὶ ἐκείνοις ἀναφανδὸν, καὶ τοῦ συλλόγου τῶν προφητῶν αὐτοὺς ἐκβάλλετε προφανῶς. Εἰ δὲ τὴν εἰς ἐκείνους παραιτεῖσθε παροινίαν, φεύγετε καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ [56] συκοφαντίαν· προφήτης γὰρ, καὶ προφήτης ἐπιθυμίᾳ καὶ πόθῳ τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν δεξάμενος, ἱδρῶσι καὶ πόνοις, νηστείᾳ καὶ κακουχίᾳ τὰ ἐσόμενα διδαχθεὶς, οὐχ ἃ [57] μόνοις Ἰουδαίοις συμβήσεται, ἀλλὰ [58] τῶν κοινῶν τῆς οἰκουμένης πραγμάτων τὴν οἰκονομίαν [59] καὶ προμαθὼν καὶ προδιδάξας. Σκοπήσατε τοίνυν, εἰ μὴ λίαν ἄδικον, Ἀβδιοῦ μὲν τὰ [60] τοὺς [61] Ἰδουμαίους μόνον καταληψόμενα κακὰ προαγορεύσαντα, καὶ Ἰωνᾶν δὲ, καὶ Ναοὺμ, περὶ μιᾶς πόλεως προθεσπίσαντας τῆς Νινευῖ τοῖς προφήταις ἐγκαταλέγειν, τὸν δὲ μακάριον Δανιὴλ οὐ περὶ πόλεως μιᾶς, οὐδὲ περὶ ἔθνους βραχέος, ἀλλὰ περὶ τῶν μεγίστων βασιλειῶν προειρηκότα, Χαλδαϊκῆς, Περσικῆς, Μακεδονικῆς, Ῥωμαϊκῆς, καὶ τῶν κατὰ μέρος ὑπὸ τούτων γεγενημένων, τῆς προφητικῆς προσηγορίας ἀποστερεῖν, καὶ τῆς πνευματικῆς χάριτος ἀλλότριον εἶναι λέγειν. Καὶ μὴν ἔδει καὶ λίαν ὑμᾶς ὄντας ἀγνώμονας τὸν Ναβουχοδονόσορ αἰδεσθῆναι τὸν

commemorem, quæ de Ægyptiorum ac Syrorum regibus vaticinatus est? quantas sibi illi mutuo clades illaturi, et pacis postmodum fœdera, et connubiorum jura ac necessitudinis, tum bella rursus post factam reconciliationem implacabilia? Qui igitur hæc omnia et prænovit et prædixit, eorumque memoriam litteris commendatam reliquit, quomodo non impium ac nefarium sit, si quis hunc a prophetarum exterminet cœtu? Si enim hæc a prophetia sunt aliena, quænam erunt propria prophetiæ? Quod si propterea quod propriæ orationi non præponit, Hæc dicit Dominus, idcirco e prophetarum choro exemptum volunt: nobis dicant, quid tale dixerit Abraham patriarcha, qui ab **1058** omnium rerum auctore Deo propheta nuncupatus est. De Abrahamo enim dictum est: «Et nunc redde uxorem viro, quia propheta est, et orabit pro te, et salvaberis tu et omnis domus tua [h].» Beatus item David de ipso, et filio, ac nepote ait: « Et corripuit pro eis Deus reges, dicens: Nolite tangere unctos meos, et in prophetas meos nolite maligni esse [i]. » Maximus quoque propheta Samuel, ille a puero æduituus, non quemadmodum alii prophetæ visionem habet prophetiæ: sed ipse etiam vel per somnia, vel per quædam sibi interdiu divinitus revelata, prænoscendi, intelligendi, et prædicendi munere donatus est. Cum illis igitur palam contendite, eosque e prophetarum cœtu aperte ejicite. Quod si in illos debacchari veremini, in hunc quoque cavete, ne calumniam inferatis. Propheta est enim, et propheta, qui summo studio et cupiditate futurorum cognitionem est adeptus, sudore et laboribus, jejunio et afflictione futura edoctus: quique non ea modo, quæ solis Judæis eventura essent, sed etiam quemadmodum res communes in toto orbe terrarum administrandæ forent, et prænovit, et præsignificavit. Considerate itaque, anne admodum injustum sit, Abdiam, qui mala in Idumæos **1059** invasura duntaxat prædixerit, et Jonam, atque Nahumum de una tantum civitate Ninive vaticinatos, ascribere in numerum prophetarum: at beatum Danielem, qui non de una civitate, aut de exigua natione, sed de maximis regnis, Chaldaico, Persico, Macedonico, Romano, et de iis, quæ ab ipsis sigillatim gesta sunt, prænuntiarit, propheticо cognomine defraudare, et a divini Spiritus beneficio alienum asserere. Atqui oportebat vos vel iniquissimos judices pudore aliquo perfundi per Nabuchodonosorem impium illum,

[h] Gen. xx, 7. [i] Psal. cv, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[43] B βασιλέως. [43] B ἀλλήλους. [44] B εἰρηκότα. [45] τίνα. B ποῖα τῆς. [46] περὶ — ἐλέχθη. B τῷ (cod. τὸ) γὰρ Ἀβιμέλεχ φησί. [47] ἐλ. Expungendum fuit φησί, quod in edit. Sirm. sequebatur. [48] ἀνδρί. Loco cit. est ἀνθρώπῳ. [49] σωθ. — οἶκ. σου. Loco cit. est ζήσῃ. [50] πᾶς ὁ. Des. in B. [51] ὁ Θεός. In B ponitur post βασιλεῖς. [52] πον. Supra, tom. I, p. 1546, erat, πονηρεύσεσθε. [53] ἔχ. πρ. Des. in B. [54] B μεσημβρινῶν, [55] B ἐνίας. [56] B κατὰ τοῦδε. [57] οὐ τίνα. [58] ἀλλά. B præm. ἅπερ ἔνιοι τῶν προφητῶν προειρήκασιν. [59] οἰκονομ. B κατηχουμίαν. [60] τά. B præm. τόν. [61] τοὺς — κακά. Pro Ἰουδαίους ex B substituimus Ἰδουμαίους, quæ sine dubio est vera lectio. Mutari quoque debuit verborum positus, qui in edit. Sirm. ita se habebat: τὰ καταλ. κακὰ τοὺς Ἰουδ. μόνον.

Digitized by Google

agrestem, barbarum, divinis mysteriis minime initiatum, qui de Daniele exclamans ita loquitur : « Quia Spiritus Dei sanctus est in ipso i. » Etenim revera divini Spiritus munus erat, et somnium illud, quod alius conspexerat, sed memoria non tenebat, enarrare, et ejusdem accuratam ac veram interpretationem afferre. Vos vero ne hac quidem re adduci potestis ut in prophetam desinatis insanire, sed per prophetam prophetæ Domino repugnatis. At propheta ipse nihil vestris machinis lædetur, quem prophetam divina volumina demonstrant, cujusque præcognitio prædictionis confirmatur eventu. Verum enimvero nos nunc res ipsas cernentes, antiqua illa intelligimus oracula, et ab ipsis rebus ducti facile comprehendimus rerum eventum : vos autem insaniam vestram etiam per hæc declaratis. Et nos nunc summatim vestram impudentiam redarguimus : at singularum rerum interpretatio amentiam **1060** vestram evidentius confutabit. Age itaque, cum et pro nobis idonea defensione usi simus, et Judæos abunde accusaverimus : primum prophetiæ declaremus argumentum, deinde verborum interpretationem aggrediamur. Post Josiam (fuit autem hic pius rex) in Judæa regnavit ejus filius Joachaz, per menses tres totos ac dies paucos. Duplex autem huic nomen fuit. In libris enim Regum et Paralipomenon Joachaz appellatur [k] : sed beatus Jeremias propheta ipsum Selim vocat. Hunc bello captum Ægypti rex Pharao Nechao in Ægyptum captivum abduxit, et in ejus locum Eliacimum fratrem ejus regem suffecit, et Joacimum nuncupavit. Regnavit hic annos undecim, menses paucos insuper. Regni ejus anno tertio Nabuchodonosor Babyloniorum * rex cum exercitu profectus, haud paucos ex iis qui generis nobilitate præstarent, bello cepit, nonnulla sacra vasa divinis tantum usibus dedicata corripuit, impositoque ipsi Joacimo tributo Babylonem se recepit. Deinde cum ille imperatum tributum nollet persolvere, rursus ad Hierosolymam adduxit **1061** exercitum, captaque urbe, et Joacimo interfecto, pro eo regem creat illius filium, a Judæis itidem Joacim vocatum, sed mutato nomine rursus Eliacim nuncupatum. Atque hunc beatus Jeremias propheta Jechoniam nominat. « Vivo enim ego, inquit, dicit Dominus, si fuerit Jechonias, filius Joacimi regis Judæ, sigillum in manu

δυσσεβῆ, τὸν θηριώδη, τὸν βάρβαρον, τὸν τῶν θείων ἀμύητον, βοῶντα περὶ τοῦ Δανιὴλ, καὶ λέγοντα· « Ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιόν ἐστιν ἐν αὐτῷ. » Καὶ γὰρ τῷ ὄντι τοῦ θείου Πνεύματος ἔργον ἦν, καὶ τὸ ἐνύπνιον εἰπεῖν, ὃ ἕτερος θεασάμενος ἐπελήσθη [65], καὶ τούτου δηλῶσαι τὴν ἑρμηνείαν ἀκριβῶς τε καὶ ἀληθῶς. Ὑμᾶς δὲ οὐδὲ τοῦτο πείθει τὴν κατὰ τοῦ προφήτου καταλῦσαι μανίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ προφήτου τῷ τοῦ προφήτου πολεμεῖτε Δεσπότῃ. Ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης οὐδὲν ἐκ τῶν ὑμετέρων βλαβήσεται τεχνασμάτων· προφήτην γὰρ αὐτὸν δείκνυσι τὰ θεῖα συγγράμματα, βεβαιοῖ δὲ τὴν πρόγνωσιν καὶ τὸ τῆς προρρήσεως τέλος. Ἀλλὰ [63] γὰρ νῦν ὁρῶντες τὰ πράγματα νοοῦμεν ἐκεῖνα τὰ παλαιὰ θεσπίσματα, καὶ ὑπ' αὐτῶν ποδηγούμενοι τῶν πραγμάτων ῥᾳδίως λαμβάνομεν τὴν τῶν πραγμάτων [64] κατάληψιν· ὑμεῖς δὲ τὴν οἰκείαν παροινίαν [65] καὶ διὰ τούτων δηλοῦτε. Ἀλλὰ νῦν μὲν ἐν κεφαλαίῳ τῆς ὑμετέρας ἀναιδείας τοὺς ἐλέγχους ἐποιησάμεθα· ἡ δὲ κατὰ μέρος ἑρμηνεία ἐναργέστερον ὑμῶν ἐλέγξει [66] τὴν ἄνοιαν. Φέρε τοίνυν, τήν τε ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἀπολογίαν, καὶ τὴν Ἰουδαίων κατηγορίαν ἀποχρώντως ποιησάμενοι, τὴν τῆς προφητείας ὑπόθεσιν δήλην πρότερον καταστήσωμεν, εἶθ' οὕτως τῆς κατὰ λέξιν ἑρμηνείας ἁψώμεθα. Μετὰ [67] τὸν Ἰωσίαν (εὐσεβὴς δὲ οὗτος γεγένηται βασιλεὺς) ἐβασίλευσε τῆς Ἰουδαίας Ἰωάχαζ, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τρεῖς μῆνας [68] ὅλους καὶ ὀλίγας ἡμέρας· διώνυμος δὲ οὗτος ἦν· ἐν μὲν γὰρ ταῖς Βασιλείαις, καὶ τοῖς Παραλειπομένοις [69], Ἰωάχαζ ὀνομάζεται· ὁ δὲ μακάριος Ἱερεμίας [70] αὐτὸν ὁ προφήτης Σελὴμ προσαγορεύει. Τοῦτον δορυάλωτον ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Φαραὼ Νεχαὼ λαβὼν [71], αἰχμάλωτον εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπήγαγεν· ἐχειροτόνησε δὲ ἀντ' αὐτοῦ βασιλέα Ἐλιακεὶμ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ Ἰωακεὶμ αὐτὸν προσηγόρευσεν. Ἐβασίλευσε δὲ οὗτος ἓν καὶ δέκα ἔτη πρὸς ὀλίγοις μησίν. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς τούτου βασιλείας ἐπιστρατεύσας Ναβουχοδονόσορ, ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, ἔλαβε μὲν οὐκ ὀλίγους δορυαλώτους τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ λαμπρυνομένων· ἔλαβε δὲ καὶ ἕνια τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν ταῖς θείαις λειτουργίαις ἀφιερωμένων· δασμὸν δέ τινα ἐπιθεὶς τῷ Ἰωακεὶμ ἀπῆρεν εἰς τὴν [72] Βαβυλῶνα. Εἶτα, τούτου [73] τὸν ὁρισθέντα [74] φόρον ἐκτῖσαι μὴ βουλομένου, πάλιν ἐπεστράτευσε τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ τὴν πόλιν ἑλὼν, καὶ τοῦτον ἀνελὼν, καθίστησιν ἀντ' αὐτοῦ βασιλέα τὸν ἐξ αὐτοῦ, Ἰωακεὶμ [75] μὲν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὀνομασθέντα, Ἐλιακεὶμ [76] δὲ πάλιν

i Dan. IV, 5, 6. k IV Reg. XXIII, 1 sqq.; II Par. XXXVI, 1 sqq.

VARIÆ LECTIONES.

[63] ἐπ. Ita B pro ἀπελήσθη, ut hab. Sirm. [63] ἀλλά. B αὐτά. [64] πρ. B γραμμάτων. [65] B πονηρίαν. [66] B διελέγξει. [67] Μετὰ, κ. τ. λ. Prolixius hoc, quod sequitur, argumentum, exstat quidem in B totum, sed ad marginem hæc epitome est ascripta, præmisso titulo ἡ Ὑπόθεσις. « Ὅτι μετὰ Ἰωσίαν Ἰωάχαζ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ Σελὴμ (sic) κατὰ τὸν Ἱερεμίαν προαγορεύεται (sic, pro προσαγορ.). Μετὰ δὲ τοῦτον Ἐλιακεὶμ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὃν Φαραὼ Ἰωακεὶμ προσηγόρευσεν. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἐλιακεὶμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ Ἰωακεὶμ μετωνομάσθη· ὃν Ἱερεμίας Ἰεχονίαν ὀνομάζει· μεθ' ὃν ὁ πρὸς πατρὸς αὐτῶν (leg. esse videtur αὐτῷ) θεῖος Σεδεκίας. » [68] μῆν. In B ponitur post ὅλους. [69] B ταῖς Παραλειπομέναις. [70] Ἱερεμίας. In B ponitur post αὐτόν. [71] λαβ. In B positum ante βασιλεύς. Ibid. des. αἰχμάλωτον. [72] τήν. Des. in B. [73] τούτου. Ita B pro τοῦτον, ut Sirm. hab. [74] B ὡρισμένον. [75] B Ἐλιακείμ. [76] B Ἰωακείμ.

Digitized by Google

μετονομασθέντα. Καὶ τοῦτον δὲ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης Ἰεχονίαν ὀνομάζει. « Ζῶ γάρ [77], φησὶ, λέγει Κύριος, ἐὰν γενόμενος γένηται Ἰεχονίας, υἱὸς Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἀποσφράγισμα ἐπὶ [78] τῆς χειρός μου τῆς δεξιᾶς, ἐκεῖθεν ἐκσπάσω σε, καὶ παραδώσω σε εἰς χεῖρας ζητούντων τὴν ψυχήν σου, ὧν σὺ εὐλαβῇ ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, εἰς χεῖρας τῶν Χαλδαίων. » Καὶ τούτου τοίνυν τρεῖς μῆνας πρὸς ὀλίγαις ἡμέραις τὴν βασιλείαν πρυτανεύσαντος, τότε [79] πάλιν ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, στρατιὰν [80] ἀποστείλας καὶ στρατηγὸν, τοῦτον μὲν αἰχμάλωτον ἀπήγαγεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα [81], τῷ δὲ Σεδεκίᾳ θείῳ πρὸς πατρὸς αὐτοῦ [82] ὄντι τὴν βασιλείαν ἐνεχείρισε· καὶ τούτου δὲ ἐνιαυτὸν ἕνα πρὸς τοῖς δέκα βασιλεύσαντος, εἶτα τὸν ἐγκείμενον [83] οὐ δεδωκότος φόρον, μετὰ πολλῆς μὲν δυνάμεως ἐπιστρατεύει τοῖς Ἱεροσολύμοις τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, ἔπειτα πολιορκήσας, καὶ τῷ λιμῷ κατ' αὐτῶν συμμάχῳ χρησάμενος, καὶ μηχανήματα τοῖς περιβόλοις πρόσενεγκών, ῥήγνυσι μὲν τὸ τεῖχος, ἀναιρεῖ δὲ τοὺς πλείστους, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐξανδραποδίσας ἀπάγει δορυαλώτους, πυρὶ τήν τε πόλιν καὶ τὸ ἱερὸν παραδούς. Ἀλλ' ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ὁ ταῦτα παθεῖν Ἰουδαίους διὰ τὴν πολλὴν αὐτῶν συγχωρήσας παρανομίαν, οὔτε κολάζων παντελῶς αὐτοὺς τῆς οἰκείας κηδεμονίας ἐγύμνωσεν· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ οἷόν τινας παιδονόμους ἐδεδώκει, τόν τε Οὐρίαν τὸν Σαμαίου, καὶ Ἱερεμίαν τὸν τοῦ Χελκίου, ἄνδρα [84] ἱερωσύνῃ καὶ προφητείᾳ λάμποντα· τοῖς δὲ κατὰ τὴν πρώτην αἰχμαλωσίαν δορυαλώτοις ἀπαχθεῖσιν εἰς Βαβυλῶνα, τοὺς περὶ τὸν μακάριον Δανιὴλ συναπέστειλεν, Ἐζεκιὴλ [85], καὶ Ἀνανίαν, καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· ἵν' ἔχοντες τῆς νομικῆς πολιτείας ἀκριβεῖς [86] διδασκάλους, μὴ πολλὴν ἐκ τῆς τῶν βαρβάρων ἐπιμιξίας δέξωνται λώβην, ἀλλ' ἔχωσιν ἀρχέτυπα τῆς προγονικῆς αὐτοὺς ἀρετῆς καὶ φιλοσοφίας ἀναμιμνήσκοντα. Τοσαύτην ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τῶν ἁμαρτωλῶν ποιεῖται προμήθειαν, ὅτι τοὺς εὐνοϊκῶς αὐτῷ δουλεύοντας, καὶ θεραπεύειν αὐτὸν διαπαντὸς προθυμουμένους, τῆς ἐκείνων ἕνεκεν ὠφελείας αἰχμαλώτους συνεχώρησεν ἀπαχθῆναι, καὶ δουλείαν χαλεπὴν ὑπομεῖναι, καὶ πολλοῖς κινδύνοις περιπεσεῖν, καὶ διὰ κυμάτων καὶ κλύδωνος ὁδεῦσαι τὸν βίον. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ Ὥσηὲ τοῦ προφήτου φησὶν, ὅτι « Ἀπέκτεινα [87] δι' ὑμᾶς τοὺς προφήτας [88] ἐν ῥήματι στόματός μου. » Οὕτω τὴν τῆς οἰκουμένης πραγματευόμενος σωτηρίαν, τοὺς ἁγίους συνεχώρησεν ἀποστόλους ἐκεῖνα παθεῖν τὰ ἀνάγραπτα πάθη. Ταύτην τῶν Ἰουδαίων ποιούμενος πρόνοιαν, καὶ τοὺς περὶ τὸν μακάριον Δανιὴλ ᾠκονόμησε σὺν αὐτοῖς τὴν Βαβυλῶνα καταλαβεῖν, ὃς ὡς [89] νέος ὢν [90]

A dextera mea, inde evellam te, et tradam te in manus quærentium animam tuam, quorum tu formidas faciem, in manus Chaldæorum [l]. » Cum igitur hic etiam regnum menses tres, dies præterea paucos administrasset, tunc rursus Nabuchodonosor Babyloniorum rex, misso duce cum exercitu, ipsum captivum Babylonem perducendum curavit, et Sedeciæ, ejus patruo, regnum tradidit. Qui cum annos undecim regnasset, ac postea non persolvisset impositum sibi tributum, cum maximis copiis Babyloniorum rex ad Hierosolymam proficiscitur; qui deinde obsidionem formans, auxilio famis ad id sibi opitulantis usus admotisque machinis muros demolitur, et plurimis occisis reliquos in servitutem redactos captivos abducit, B igne et urbe et templo succensis. Verum auctor omnium Deus, qui hæc Judæos propter eorum multa scelera pati permisit, ne penitus quidem eos puniens tutela sua destituit, **1062** sed iis qui in Judæa erant, quasi puerorum magistros dedit Uriam Samæi, et Jeremiam Chelciæ, virum sacerdotio et prophetia clarissimum: iis vero, qui in prima captivitate bello capti abducti fuere Babylonem, una cum beato Daniele misit Ezechielem, et Ananiam, et Azariam, et Misaelem, ut habentes perfectos conversationis secundum legem magistros; haud multum ex barbarorum commercio perciperent detrimenti, sed exempla haberent, quæ patriæ virtutis ac sapientiæ ipsos commonefacerent. Tantam omnium rerum auctor Deus adhibet regendis C peccatoribus providentiam, ut eos qui ex animo illi serviebant, eumque sibi in omni vita studiose colendum proposuerant, utilitatis ipsorum causa captivos abduci, difficilem servitutem ferre, et in multa pericula incidere, ac per fluctus et tempestatem vitam traducere, permiserit. Ita enim per Oseam prophetam loquitur: « Propter vos occidi prophetas verbo oris mei [m]. » Ita etiam orbis terrarum salutem procurans, sanctos permisit apostolos ea pati quæ litteris commendata sunt. Hac eadem providentia Judæos excipiens, beatum quoque Danielem cum ipsis Babylonem pervenire curavit. Qui cum et juvenis esset, et forma floreret, cum piis illis adolescentibus in regia educatus, et D a puero in se vigentem divinam gratiam adeptus, **1063** omnique sapientiæ et cognitionis genere imbutus, multam apud principem loquendi nactus est libertatem, et vocis præconio commendata religione, illi quoque utilitatis auctor fuit: neque illi soli, sed omnibus etiam illius imperio subjectis. Quæ enim ex hujus doctrina didicit ille, ea trans-

[l] Jerem. XXII, 24, 25. [m] Osee VI, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[77] γάρ. B add. ἐγώ. [78] ἐπί. B ἐκ. [79] τότε. Des. in B. [80] B στρατείαν. [81] B Βαβυλωνίαν. [82] B αὐτῷ. [83] B ἐπικείμενον. [84] B ἄνδρας, et deinde λάμποντας. [85] Ἐζεκ. B præm. καί. [86] πολ. ἀκρ. B ἀκριβείας. [87] ἀπ. — στόμ. μου. Aliter leg. infra, loco cit. [88] προφ. B præm. δούλους μου τοὺς. [89] ὡς. Des. in B. [90] ὢν. B add. ἔτι.

Digitized by Google

mittenda ad eos curavit, qui in sua ditione erant, imposita lege, quæ palam juberet, ut omnes sibi subjecti Deum quem Daniel prædicaverat, adorarent. Quo tempore igitur Babylonem admirabilis iste propheta, et qua de causa abductus fuerit, et quot bonorum non iis modo, quibus erat cognatione conjunctus, sed etiam barbaris fuerit auctor, breviter disseruimus. Ipsius vero prophetiæ vim per interpretationem, quam ad singula dabimus, accuratius docebimus. Divinæ itaque gratiæ implorato auxilio, eam interpretari exordiamur.

A καὶ τῇ [91] ὥρᾳ λάμπων, σὺν τοῖς φιλοθέοις ἐκείνοις μειρακίοις ἐν τοῖς βασιλείοις ἀνατραφείς, καὶ παιδόθεν τὴν θείαν χάριν ἐσχηκὼς ἐπανθοῦσαν, σοφίας παντοδαπῆς [92] καὶ συνέσεως ἔμπλεως γεγονὼς, πολλὴν μὲν ἐκτήσατο παρὰ τῷ κρατοῦντι τὴν [93] παῤῥησίαν, τὸν δὲ τῆς εὐσεβείας κηρύξας λόγον, ὠφελείας κἀκείνῳ γεγένηται [94] πρόξενος· οὐκ ἐκείνῳ δὲ μόνῳ [95], ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις· ἃ γὰρ ἔμαθεν ἐκεῖνος διὰ τῆς τούτου διδασκαλίας, εἰς τοὺς ὑπηκόους παρέπεμψε, νόμον τεθεικὼς τὸν διαῤῥήδην παρεγγυῶντα ἅπαντας τοὺς ἀρχομένους τὸν ὑπὸ τούτου πρεσβευόμενον προσκυνεῖν Θεόν. Ὅτε [96] μὲν οὖν εἰς τὴν Βαβυλῶνα ὁ θεσπέσιος οὗτος ἀπῆχθη προφήτης, καὶ τίνος ἕνεκεν, καὶ ὅσων ἀγαθῶν γεγένηται πρόξενος, οὐ τοῖς ὁμοφύλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς Βαρβάροις, συντόμως εἰρήκαμεν· τῆς δὲ προφητείας τὴν δύναμιν ἐκ τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ἀκριβέστερον θησόμεθα. Τὴν θείαν τοίνυν χάριν καλέσαντες συνεργὸν σαφηνείας [97] ἀρξώμεθα.

VARIÆ LECTIONES.

[91] τῇ. Des. in B. [92] παντοδαπ. B præm. δέ. [93] τήν. Des. in B. [94] γεγ. In B ponitur post πρόξενος. [95] B μόνον. [96] B πότε. [97] σαφ. B præm. τῆς.

ΤΟΜΟΣ Α΄.

* LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

VERS. 1. « Anno tertio regni Joacimi, regis Judæ, venit Nabuchodonosor rex Babylonis Hierosolymam, et obsedit eam. » Apposite ante alia omnia, et regis, qui tunc regnabat, mentionem fecit, et tempus nos edocuit, ut primæ captivitatis tempus a nobis possit aperte cognosci. Anno enim tertio regni Joacimi, qui Eliacim quoque dictus est, quique post Joachasum regnavit (pater autem fuit Joachasi ejus, qui et **1064** Joacim et Jechonias appellabatur), prima vice capta fuere Hierosolyma. Atque hinc, quod regum, qui tunc erant, et temporum meminerit, propheticus character indicatur. Ita enim alios quoque prophetas fecisse comperimus. « Nam visio, inquit, quam vidit Isaias filius Amesi in diebus Oziæ et Joathami, et Achasi, et Ezechiæ, qui regnaverunt in Juda [n]. » Et : « Factum est verbum Domini ad Jeremiam in diebus Josiæ filii Amosi regis Judæ anno decimo tertio regni ejus [o]. » Et Ezechiel, et alii omnes prophetæ, ut plurimum hoc prophetiæ proœmio usi sunt. Et

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

α΄. « Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς [98] βασιλείας Ἰωακεὶμ, βασιλέως Ἰούδα, ἦλθε Ναβουχοδονόσορ, βασιλεὺς [99] Βαβυλῶνος, εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐπολιόρκει αὐτήν. » Ἀναγκαίως πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων, καὶ τοῦ τηνικάδε βασιλέως ἐμνημόνευσε, καὶ τὸν χρόνον ἡμῖν ἐδίδαξεν, ἵνα ἔχωμεν εἰδέναι σαφῶς τὸν τῆς πρώτης αἰχμαλωσίας καιρόν. Ἐν γὰρ τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ, τοῦ καὶ Ἐλιακεὶμ, ὃς ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Ἰωάχαζ, πατὴρ δὲ ἐγένετο τοῦ Ἰωάχαζ, ὃς καὶ Ἰωακεὶμ καὶ Ἰεχονίας ὠνομάζετο, ἡ πρώτη ἅλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἐγένετο. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο, τῶν τότε [1] βασιλέων μεμνῆσθαι, καὶ τῶν χρόνων, τὸν προφητικὸν ὑποδείκνυσι χαρακτῆρα. Οὕτω γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους προφήτας ἔστι ποιοῦντας εὑρεῖν. C « Ὅρασις γὰρ, φησὶν, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας, υἱὸς Ἀμὼς, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἳ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. » Καὶ· « Ἐγενήθη [2] λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν ἐν ἡμέραις Ἰωσίου, υἱοῦ Ἀμὼς, βασιλέως Ἰούδα, ἔτους τρισκαιδεκάτου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. » Καὶ Ἐζε-

[n] Isa. I, 1. [o] Jerem. I, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[98] τῆς—Ἰούδα. A βασιλείας Ἰούδα. [99] βασ. B præm. ὁ. Vide supra, pag. 674. [1] τ. τότε. B τὸ τῶν. [2] B ἐγένετο.

Digitized by Google

κιὴλ [3] δὲ, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν ἕκαστος, ὡς τὰ πολλὰ τούτῳ τῷ προοιμίῳ τῆς προφητείας κέχρηται [4]. Ἀπόχρη τοιγαροῦν καὶ τοῦτο τὴν Ἰουδαίων ἐλέγξαι παρανομίαν, καὶ διδάξαι [5] προφήτην τὸν τῷ ὄντι προφήτην.

A hoc igitur ad convincendam Judæorum iniquitatem, et prophetam revera prophetam ostendendum, satis est.

β'. « Καὶ ἔδωκε Κύριος ἐν χειρὶ [6] αὐτοῦ τὸν Ἰωακεὶμ, βασιλέα Ἰούδα, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν σκευῶν οἴκου τοῦ Θεοῦ [7]. » Καὶ τοῦτο δὲ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δείκνυσι χάριν. Οὔτε γὰρ πάντων ἐστὶ [8] τὰς θείας οἰκονομίας εἰδέναι· οὗτος δὲ τοῦ θείου Πνεύματος ἠξιωμένος, καὶ ἔγνω σαφῶς, καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκει, ὅτι τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων συγχωρήσαντος, διά τε τὴν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως παρανομίαν, καὶ τὴν πολλὴν ἀσέβειαν, καὶ ἡ πόλις ἑάλω, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἔνια ὑπὸ τὴν τῶν πολεμίων ἐξουσίαν ἐγένετο. Καὶ λίαν δὲ ἀναγκαίως τέθεικε τό· « Ἔδωκε Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ τὸν Ἰωακεὶμ, βασιλέα Ἰούδα, » ἵνα μή τις ὑπολάβῃ οἰκείᾳ δυνάμει τὸν Ναβουχοδονόσορ χρησάμενον τῆς τῷ Θεῷ ἀνακειμένης περιγενέσθαι [9] πόλεως· μάθωσιν ἅπαντες καὶ ἀκριβῶς, ὅτι τοῦ Θεοῦ προδεδωκότος, καὶ τὴν πάλαι φρουροῦσαν τὴν πόλιν ἀποστήσαντος χάριν, ὑπὸ τοὺς πολεμίους ἐγένετο [10]. Τοῦτο καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου σαφὲς ποιῶν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς οὕτω φησί· « Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἢ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; » Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς αὐτὸς τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφέρει τὰς τιμωρίας, κέχρηται [11] δὲ ὀργάνοις τοῖς εἰς τοῦτο ἐπιτηδείοις. « Καὶ ἤνεγκεν αὐτὰ, φησὶν, εἰς γῆν Σενναὰρ, εἰς οἶκον θεοῦ αὐτοῦ, καὶ τὰ σκεύη εἰσήνεγκεν εἰς οἶκον τοῦ θησαυροῦ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ἴσως ἄν τις εἴποι· Τί δήποτε τῶν ἀνθρώπων ἡμαρτηκότων, τὰ ἅγια σκεύη, τὰ τῷ Θεῷ ἀνακείμενα, παρεδόθη δυσσεβέσιν [12] ἀνθρώποις; Φασὶ δὲ ταῦτα οἱ τῶν θείων οἰκονομιῶν τὸν σκοπὸν ἀγνοοῦντες. « Ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν· ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα [13], » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· καὶ πέπεισται μὲν ὅτι μάτην οὐδὲν ὑπὸ τῆς θείας προμηθείας οἰκονομεῖται, φωτιζόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος, καὶ τὰς αἰτίας μανθάνει· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὸ νῦν ζητούμενον ἔστι καταμαθεῖν τὸν πνευματικῶς νοεῖν προαιρούμενον. Πολλὴ γὰρ ἐντεῦθεν οὐχὶ [14] Ἰουδαίοις μόνον [15], ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις ὠφέλεια γεγένηται. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐδιδάχθησαν Ἰουδαῖοι τὸ τῆς θείας φύσεως ἀνενδεές· οὐ γὰρ ὡς δεόμενος [16] τῶν [17] ὅλων Θεὸς τὰ παρὰ τῶν [18] ἀνθρώπων προσφερόμενα δέχεται, ἀλλ' ἐκείνους εὐγνωμοσύνην διδάσκων, καὶ διδοὺς θεραπείαν [19] τε καὶ ἀντιδόσεως ἀφορμήν. Πῶς γὰρ ἄν ἑτέρως ἡδυνήθημεν, ὑπὲρ ὧν εὐεργετήθημεν, ὡς δυνατὸν ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην Θεὸν, εἰ μὴ τὰ

Vers. 2. « Et tradidit Dominus in manum ejus Joacimum regem Judæ, et partem vasorum domus Dei. » Hoc quoque gratiam illius spiritualem declarat. Neque enim omnium est divinam scire dispensationem. Hic autem divino Spiritu donatus, et aperte novit, et alios docet, auctoris omnium rerum Dei permissu, propter populi et regis scelera ingentemque impietatem, tum urbem captam, tum sacrorum vasorum partem in hostium potestatem concessisse. Et admodum convenienter adjecit : « Tradidit Dominus in manum ejus Joacimum regem Judæ, » ne quis suspicaretur, propriis viribus usum Nabuchodonosorem urbem Deo dicatam superasse, omnesque **1065** plane intelligant, propterea quod Deus eam ante tradiderit, et eam gratiam, quæ civitatem pridem custodiebat, ademerit, idcirco eam subjectam fuisse hostibus. Hoc item per Isaiam prophetam declarans auctor omnium rerum Deus, ita ait : « Nunquid gloriabitur securis sine eo, qui secat ea? aut exaltabitur serra sine eo a quo trahitur [p]? » His vero nos admonet se hominibus inferre supplicia, et instrumentis ad hoc idoneis uti. « Et asportavit, inquit, ea in terram Sennaar, in domum dei sui, et vasa intulit in domum thesauri dei sui. » Dixerit fortasse aliquis, cur, cum homines peccarint, sancta vasa Deo dedicata impiis hominibus tradita sint? Verum hæc aiunt ii, quibus divinæ providentiæ scopus incognitus est. « Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim est illi; spiritualis autem, » secundum divinum Apostolum, « judicat omnia [q], » et exploratum habet a divina providentia nihil frustra administrari : a divino autem Spiritu illustratus etiam causas perdiscit; siquidem illud quoque quod nunc quæritur ab eo comprehendi potest, qui secundum Spiritum institui voluerit. Hinc enim non Judæis tantum, sed ipsis etiam barbaris allata est utilitas. Primum enim edocti sunt Judæi, ejusmodi esse divinam naturam quæ nulla re prorsus indigeat. Neque enim ut indigens omnium rerum auctor Deus accipit ea, quæ ab hominibus offeruntur; sed ut illos gratos **1066** esse doceat, eisque sui colendi, et gratiæ, quam possint, referendæ offerat occasionem. Qua enim alia ratione potuissemus pro beneficiis acceptis Deum bene de nobis meritum pro viribus remunerari,

[p] Isa. x, 15. [q] I Cor. II 14, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[3] B Ἰεζεκιὴλ. [4] B κέχρηνται, positum ante τῆς προφητ. [5] B δεῖξαι. [6] χειρί. Supra, pag. 674, præm. τῇ. [7] τοῦ Θεοῦ. A Κυρίου. [8] B παντὸς ἦν. [9] B περιγενέσεσθαι (sic). [10] B τοῖς πολεμίοις ἐγένοντο. [11] B κεχρημένος. [12] δυσσ. B præm. ταῦτα. [13] πάντα. Infra, tom. III, loco cit. apud Nostrum leg. πάντας. B præm. μέν. [14] B οὐκ. [15] B μόνοις. [16] B ἐνδεόμενος. [17] τῶν. B præm. ὁ. [18] τῶν. Des. in B [19] B θεραπείας.

Digitized by Google

nisi hæc exigua et tenuia ab offerentibus accepisset? Volens itaque Judæis persuadere, non ut proprios usus expleret, sed ut illorum se imbecillitati accommodaret, accepisse se oblata ab illis sacrificia, merito illos aversatus, et ipsos, et vasa ab illis dedicata, quibus eum colere consueverant, una capi voluit. Nam qui ratione præditos homines supplicio affecerat, cur inanimatis vasis pepercisset? Ipsis autem rebus docet eos, Babylonios barbaros et impios nihil ab illis differre, cum æque ac illi, imo magis quam illi, impie agerent. Illi enim, neque accepta lege, neque concessis sibi quibus ducibus uterentur prophetis, in ignoratione degebant. Judæi vero ab innumerabilibus tum priscis, tum recentibus prophetis illustrati, et infinitorum spectatores ipsi miraculorum, rerum omnium auctorem Deum contemnebant, et inanimata simulacra colere perseverabant. Tradidit itaque barbaris vasa, tantum non rebus ipsis ita eos objurgans: Nullum inter vos barbarosque discrimen est: æque enim et vos sceleribus ea polluitis, et æquum est, tum vos, tum Babylonios ea possidere. Impietas enim et vobis et illis dominatur. Ad convincendos Judæos, et erudiendos, et haud mediocrem illis utilitatem afferendam satis hoc erat. Babylonii autem, dum in honore habuerunt, ut putabant, vasa, neque ad humanos **1067** usus ea adhibuere, diis quos ipsi colebant dedicata, nihil prorsus malorum experti sunt. At ubi Baltasar rex illis in convivio uti ausus est, statim punitus debitas pœnas luit, suoque supplicio omnes docuit, quanta esset vis Dei illius ad quem hæc vasa pertinebant, eumque ipsum non invitum suis rebus privatum fuisse, sed volentem propter ingentia populi scelera ea tradidisse. Hoc itidem cum arca olim fecit [r]. Nam postquam Ophni et Phinees, Heli sacerdotis filii, et impii et detestabiles, ea secum assumpta ad suppetias cognatis ferendas exiere, redarguit ipsorum impietatem Deus, nullaque eos providentia dignatus, digna cæde interficiendos curat, arcam vero alienigenis tradit, Israelem rursus erudiens et commonefaciens ea sibi arca nihil opus esse, sed ipsorum causa se illam construxisse, et supervacaneum ipsis quoque illius usum sine metu divinam violantibus legem, et impie vivere instituentibus. Ne vero superbia elati alienigenæ gloriarentur, quasi ipsi Deum vicissent, quando pro Deo Judæorum arcam habebant, de suis idolis, quæ ipsi construxerant, conjecturam facientes, neve propterea ingens illi detrimentum acciperent, ut qui Judæorum Deum quasi captivum cepissent, et veluti quoddam

A βραχέα ταῦτα καὶ εὐτελῆ παρὰ τῶν προσφερόντων ἐδέχετο; Πεῖσαι τοίνυν βουλόμενος Ἰουδαίους, ὡς οὐ τὴν οἰκείαν χρείαν ἀναπληρῶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν [20] συγκατιών, τὰς παρ' αὐτῶν προσφερομένας θυσίας ἐδέχετο, εἰκότως ἀποστραφεὶς αὐτοὺς καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοὺς, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν προσενεχθέντα σκεύη, δι' ὧν αὐτὸν θεραπεύειν ἐνόμιζον, σὺν αὐτοῖς αἰχμάλωτα δέδωκεν. Ὁ γὰρ τοὺς λογικοὺς παραδοὺς τιμωρίᾳ, τί δήποτε τῶν ἀψύχων ἐφείδετο; Διδάσκει δὲ αὐτοὺς καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι Βαβυλωνίων, τῶν βαρβάρων, τῶν δυσσεβῶν, κατ' οὐδὲν διαφέρουσιν· ἀσεβοῦσι γὰρ ὥσπερ ἐκεῖνοι, μᾶλλον [21] δὲ πλέον ἦπερ ἐκεῖνοι. Οἱ μὲν γὰρ οὔτε νόμον δεξάμενοι, οὔτε προφητῶν ποδηγῶν ἀπολαύσαντες, ἀγνοίᾳ κατείχοντο· οἱ δὲ ὑπὸ
B μυρίων παλαιῶν τε καὶ νέων φωτιζόμενοι προφητῶν, καὶ μυρίων ὅσων θαυμάτων αὐτόπται γενόμενοι, κατεφρόνουν μὲν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, τὰ δὲ ἄψυχα εἴδωλα θεραπεύοντες διετέλουν. Παρέδωκε τοίνυν τοῖς βαρβάροις τὰ σκεύη, μονονουχὶ λέγων δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι Κατ' οὐδὲν τῶν βαρβάρων διαφέρετε· ὁμοίως γὰρ αὐτὰ καὶ ὑμεῖς ταῖς παρανομίαις μολύνετε, καὶ ἴσον ἐστὶν ὑμᾶς τε ταῦτα ἔχειν, καὶ Βαβυλωνίους· ἀσέβεια γὰρ καὶ ὑμῶν κἀκείνων κρατεῖ. Τοὺς μὲν οὖν Ἰουδαίους ἱκανὸν ἦν τοῦτο καὶ ἐλέγξαι, καὶ παιδεῦσαι, καὶ ὠφέλειαν αὐτοῖς οὐ μικρὰν πραγματεύσασθαι· οἱ δὲ Βαβυλώνιοι, ἡνίκα μὲν ἐτίμησαν, ὡς ἐνόμισαν, τὰ σκεύη, ἀνθρωπείας μὲν αὐτὰ χρήσεως ἔξω πεποιηκότες [22], τοῖς ὑπ' αὐτῶν δὲ
C προσκυνουμένοις ἀνατεθεικότες θεοῖς, τῶν λυπηρῶν οὐδαμῶς ἐπειράσθησαν. Ἐπειδὴ δὲ Βαλτάζαρ [23] ὁ βασιλεὺς χρήσασθαι τούτοις ἐτόλμησεν ἐστιῶμενος, ἐκολάσθη μὲν παραυτίκα καὶ τὴν ἀξίαν ἔτισε δίκην, ἐδίδαξε δὲ ἅπαντας διὰ τῆς τιμωρίας, πόση [24] τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τῶν σκευῶν ἐκείνων, καὶ ὅτι οὐκ ἄκων ἀπεστερήθη τῶν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἑκὼν αὐτὰ προὔδωκε [25] διὰ τὴν πολλὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ πάλαι πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ Ὤφνὶ καὶ Φινεὲς, οἱ Ἠλὶ τοῦ ἱερέως παῖδες παράνομοι [26] καὶ βδελυροὶ, ταύτην λαβόντες εἰς ἐπικουρίαν τῶν ὁμοφύλων ἐξῆλθον, ἐλέγχει μὲν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ὁ Θεὸς, οὐδεμιᾶς ἀξιώσας προνοίας, ἀξίᾳ δὲ σφαγῇ παραδοὺς, τὴν δὲ [27] κιβωτὸν τοῖς ἀλλοφύλοις· πάλιν τὸν Ἰσραὴλ παιδεύων, καὶ διδάσκων,
D ὡς οὐκ αὐτῷ χρεία τῆς κιβωτοῦ, ἀλλ' αὐτῶν ἕνεκεν αὐτὴν κατεσκεύασε, περιττὴ δὲ αὐτοῖς ἡ ταύτης χρεία, ἀδεῶς τὸν θεῖον νόμον [28] παραβαίνουσι, καὶ ἀσεβείᾳ συζῇν προαιρουμένοις. Ἵνα δὲ μὴ μέγα φρονήσαντες οἱ ἀλλόφυλοι, ὡς αὐτοὶ περιγενόμενοι τοῦ Θεοῦ (ἐνόμιζον γὰρ τὴν κιβωτὸν αὐτὸν εἶναι τὸν τῶν Ἰουδαίων Θεὸν, τεκμηρίῳ χρώμενοι τῇ τῶν οἰκείων εἰδώλων κατασκευῇ), καὶ ἵνα μὴ [29] πολλὴν ἐν-

[r] I Reg. IV, sec. LXX.

VARIÆ LECTIONES.

[20] B τῇ ἐκείνων ἀσθενείᾳ. [21] μᾶλλον— ἐκεῖνοι. Ex B suppl. [22] B πεποιηκότες ἐκτός. [23] Infra, vers. 7, et passim, est Βαλτάσαρ. [24] πόση — ἐκείνων. Ita B pro πόση ἐκείνων τῶν σκευῶν ἡ δύναμις, « quanta illorum esset vasorum vis, » ut habebat edit. Sirm. [25] B προέδωκε. [26] παρ. B add. λίαν ὄντες. [27] δέ. Des. in B. [28] νόμ. In B ponitur post παραβ. [29] ἵνα μή. Des. in B.

Digitized by Google

τεῦθεν ἐπισπάσωνται βλάβην, ὡς αἰχμάλωτον λαβόντες τὸν τῶν Ἰουδαίων Θεὸν, καὶ οἷόν τι ἀριστεῖον τοῖς οἰκείοις ἀνατεθεικότες θεοῖς· παρασκευάζει μὲν τὸν Δαγὼν [30], τὸ ὑπ' αὐτῶν προσκυνούμενον εἴδωλον, πεσεῖν τε καὶ πρὸ τῆς κιβωτοῦ συντριβῆναι, καὶ τὸ τῆς προσκυνήσεως ὑποδεῖξαι σχῆμα, καὶ ὁμολογῆσαι διὰ τῶν πραγμάτων τὴν ἧτταν, καὶ τὴν τοῦ ἐνοικοῦντος δαίμονος ὑποδεῖξαι δουλείαν· καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς καὶ πολλάκις. Ἐπιφέρει δὲ καὶ αὐτοῖς διαφόρους πληγὰς, ἕως οὗ τὴν κιβωτὸν ἀπέδοσαν, καὶ ἀναθέματα [31] δηλοῦντα τὴν τιμωρίαν ἀνέθεσαν. Διπλῆ τοίνυν καὶ τηνικαῦτα, καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἡ ὠφέλεια γεγένηται· οὐ γὰρ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς βαρβάρους ὠφέλησεν ἡ πρὸς βραχὺ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένη συγχώρησις.

A victoriæ tropæum suis diis consecrassent, efficit ut Dagon **1068** idolum, quod ipsi colebant, ante arcam cadens contereretur, et adorationis speciem præ se ferens, rebus ipsis victum se fateretur, et incolentis ibi dæmonis ostenderet servitutem : idque non semel, sed iterum ac sæpius. Diversas etiam plagas illis infligit, donec arcam reddidere, et munera supplicium testantia dedicarunt. Duplex itaque et eo tempore, et regnante Nabuchodonosore percepta est utilitas. Neque enim Judæis tantum, sed barbaris etiam profuit id quod ad breve tempus a Deo permissum est.

γ', δ'. « Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀσφανὲς [32] τῷ ἀρχιευνούχῳ αὐτοῦ, εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ [33], καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ ἀπὸ τῶν φορθομμίν [34]· νεανίσκους, ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος, καλοὺς [35] τῇ ὄψει, καὶ συνιέντας ἐν πάσῃ σοφίᾳ, καὶ γινώσκοντας γνῶσιν καὶ σοφίαν [36], καὶ διανοουμένους φρόνησιν, ἐν [37] οἷς ἐστιν ἰσχὺς ἐν αὐτοῖς, τοῦ ἑστάναι [38] ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ διδάξαι αὐτοὺς γράμματα καὶ γλῶσσας [39] Χαλδαίων. » Ὁ μὲν οὖν ὅλων [40] Θεὸς ἐξελέξατο [41] τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἀσθενῆ, καὶ τὰ ἐξουθενημένα, ἵνα διὰ τούτων καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς καὶ δυνατούς· ἄνθρωποι δὲ σωμάτων ὥραν, καὶ μέγεθος, καὶ ῥώμην ἐπιζητοῦσι, καὶ σοφίαν, οὐ τὴν τὰ θεῖα γινώσκουσαν, ἀλλὰ τὴν εὐγλωττίᾳ [42] κεκομψευμένην. Ἔστι τοίνυν καὶ ἐντεῦθεν μαθεῖν, ὁπόσον τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων τὸ μέσον. Δηλοῖ δὲ τοῦ βασιλέως τὴν ἀλαζονείαν, τὸ μὴ μόνον τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους ὑπηρέτας ἐθελῆσαι λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους ὑπάρχοντας. Πληροῦται δὲ ὅμως ἐνταῦθα ἡ Ἡσαΐου πρόρρησις, ἣν Ἐζεκίᾳ βασιλεῖ προεῖπεν [43]. « Ἄκουσον, φησὶ [44], τὸν λόγον Κυρίου Σαβαὼθ, ὃν ἐλάλησε πρός με· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης εἰς Βαβυλῶνα ἥξει, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ καταλίπωσιν, εἶπεν ὁ Θεός [45]· ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου ὧν γεννήσεις [46] λήψονται, καὶ ποιήσουσι σπάδοντας ἐν τῷ οἴκῳ βασιλέως [47] τῶν Βαβυλωνίων. » Ταύτης ἡμᾶς τῆς προφητείας ἀναμιμνήσκων ὁ μακάριος Δανιὴλ, φησὶ προστάξαι τὸν βασιλέα εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ ἀπὸ τῶν φορθομμίν [48]. *Φορθομμὶν* δὲ τὰς παρθένους ἐκάλεσε τῇ Ἑβραίων [49] φωνῇ· ὁ [50] δὲ Σύμμαχος τὸ *πόρθμιν* [51] ἐπιλέκτους ἡρμήνευσε [52].

B Vers. 3, 4. « Et ait rex Asphaneso principi eunuchorum suorum, ut introduceret de filiis captivitatis Israelis et de semine regni, et de phorthommim, juvenes, in quibus nulla esset macula, pulchros aspectu, et intelligentes in omni sapientia, et scientes scientiam et doctrinam, et intelligentes prudentiam, et quibus esset robur, ut starent in domo regis, ut doceret eos litteras et linguam Chaldæorum. » Dominus igitur[a] omnium rerum Deus stulta mundi elegit, et infirma, et contemptibilia, ut his sapientes, potentesque confundat. Homines autem corporum pulchritudinem, et magnitudinem, ac robur requirunt, neque eam sapientiam qua divina cognoscuntur, sed artificio C et fastu elatam eloquentiam. **1069** Licet itaque hinc etiam percipere, quanto humana divinis distent intervallo. Hoc item regis superbiam declarat, quod non solum alios captivos sibi ministros asciscere voluerit, sed etiam eos, qui e regio genere essent oriundi. Attamen hic impletum est, quod Isaias Ezechiæ regi prædixerat. « Audi, inquit, verbum Domini exercituum, quod locutus est ad me : Ecce dies veniunt, et auferentur omnia quæ in domo tua sunt, et quæcunque congregaverunt patres tui usque in diem hunc, Babylonem venient : et nihil relinquent, dixit Deus, quia et de filiis tuis quos genueris, sument, et facient spadones in domo regis Babyloniorum[t]. » Hujus prophetiæ nos admonens beatus Daniel, regem ait D mandasse, ut introducerentur de captivis filiis Israelis et regia stirpe ortis, et de phorthommin. *Phorthommin* autem virgines Hebræorum lingua vocavit : at Symmachus *porthmin* interpretatus est *electos*.

[a] I Cor. I, 27, 28. [t] Isa. XXXIX, 5, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[30] B Εὐαγών, ex errore, ut videtur. [31] B ἀναθήματα. [32] Ἀσφ. A præm. τῷ. [33] τ. υἱῶν Ἰσρ. A Ἱερουσαλήμ. [34] φορθ. In B semper π ponitur super φ. [35] καλ. A et B præm. *καί*. [36] κ. σοφ. Des. in A. [37] ἐν A et B καί. [38] A et B ἐστάναι. A omittit τοῦ. [39] A et B γλῶσσαν. [40] ὅλων. B præm. τῶν. [41] ἐξελ., κ. τ. λ. Ex memoria, ut videtur, hæc ita recensentur. [42] εὐγλωττ. Ita cum B legimus. Sirm. εὐγλωττίαν. [43] B προεῖπεν τῷ βασιλεῖ. [44] φησί. B præm. γάρ, omittit autem sequens τόν. [45] ὁ Θεός. B præm. δέ. [46] B ἐγέννησας. [47] βασιλέως. B præm. τοῦ. [48] φορθ. B addit νεανίσκους. [49] B Ἑβραΐδι. [50] ὁ — ἑρμ. Montf. in Hexapl. ad h. loc. Symmacho tribuit lectionem Πάρθων, alii Παρθῶν, ut Hier. [51] πορθμ. B φορθομμίν. [52] B ἑρμηνεύει.

Digitized by Google

VERS. 5,6. « Et constituit eis rex quotidianum cibum de mensa regis, et de vino unde bibebat ipse, et ut nutrirentur per tres annos, et postea starent ipsi in conspectu regis. Et fuerunt in eis de filiis Judæ, Daniel, et Ananias, et Azarias, **1070** et Misael. » Hic igitur nos regis docet munificentiam, qui non, ut bello captis, vilia quædam, et qualia servos decent præbuit alimenta, sed eos regia mensa frui jussit. Ac paulo post suam, et sociorum continentiam, philosophiamque declarat : non gloriæ cupiditate id faciens, sed utilitatem persequentibus utilitatis doctrina proposita. Licet autem mentis illius intueri modestiam. Cum enim supra dixerit, imperasse regem, ut eligerentur e stirpe regia juvenes forma conspicui, et magnitudine decori, et hic personarum nomina posuerit, tribus Judæ simpliciter mentionem fecit, et regiam cognationem occultavit.

A ε', ς'. « Καὶ ἔταξεν[53] αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς τὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἡμέραν ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ πότου τοῦ[54] αὐτοῦ, καὶ ἐκθρέψαι[55] αὐτοὺς ἔτη τρία, καὶ μετὰ ταῦτα στῆναι αὐτοὺς[56] ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καὶ ἐγένετο ἐν αὐτοῖς[57] ἐκ τῶν υἱῶν Ἰούδα, Δανιὴλ, καὶ Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίας[58], καὶ Μισαήλ. » Ἐνταῦθα μὲν οὖν τὴν τοῦ βασιλέως ἡμᾶς διδάσκει φιλοτιμίαν, ὅτι οὐχ ὡς δορυαλώτοις εὐτελῆ τινα καὶ δουλοπρεπῆ παρεῖχε τροφὴν, ἀλλὰ[59] τῆς βασιλικῆς αὐτοὺς τραπέζης[60] ἀπολαύειν ἐκέλευσε. Μετὰ βραχέα δὲ[61] τὴν σφῶν αὐτῶν ἐγκράτειαν καὶ φιλοσοφίαν διδάσκει, οὐ φιλοτιμίᾳ χρώμενος, ἀλλ' ὠφελείας διδασκαλίαν τοῖς ὠφελεῖσθαι προαιρουμένοις προτεθεικώς. Ἔστι δὲ αὐτοῦ ἰδεῖν καὶ τὸ μέτριον τοῦ φρονήματος· εἰρηκὼς γὰρ ἄνω, ὅτι ἀπὸ τοῦ τῆς βασιλείας σπέρματος προσέταξεν ὁ βασιλεὺς ἐκλεγῆναι νεανίας[62], κάλλει λάμποντας, καὶ μεγέθει διαπρέποντας, καὶ τεθεικὼς ἐνταῦθα τὰ τῶν προσώπων ὀνόματα, τῆς Ἰούδα φυλῆς ἁπλῶς ἐμνημόνευσε, καὶ τὴν τῆς βασιλείας συγγένειαν ἔκρυψε.

B

VERS. 7. « Et imposuit eis princeps eunuchorum nomina, Danieli Baltasar, et Ananiæ Sidrach, et Misaeli Misach, et Azariæ Abdenago. » Et hoc dominii jus apud quosdam est in more, qui servos ementes eorum mutant nomina, ut nominis mutatione servitutem agnoscant. Quod hic quoque ab eunuchorum principe factum est : nam demptis Hebraicis nominibus, Chaldaica illis imposuit : siquidem et rex jusserat, ut Chaldæorum linguam juvenes illi discerent.

ζ'. « Καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὁ ἀρχιευνοῦχος ὀνόματα· τῷ Δανιὴλ Βαλτάσαρ, καὶ τῷ Ἀνανίᾳ Σιδρὰχ[63], καὶ τῷ Μισαὴλ Μισὰχ[64], καὶ τῷ Ἀζαρίᾳ Ἀβδεναγώ. » Καὶ τοῦτο δὲ παρά τισι δεσποτείας[65] νενόμισται δίκαιον· ὠνούμενοι γὰρ οἰκέτας τὰς προσηγορίας ἀμείβουσιν, ἵνα καὶ τῇ τῆς προσηγορίας ἐναλλαγῇ τὴν δουλείαν γνωρίζωσι. Καὶ τοῦτο[66] καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀρχιευνοῦχος ἐποίησε, καὶ τὰς Ἑβραϊκὰς ἀφελὼν προσηγορίας, Χαλδαϊκὰς ἐπιτέθεικεν[67], ἐπειδὴ καὶ τὴν Χαλδαίων γλῶσσαν μαθεῖν τοὺς νεανίας[68] ὁ βασιλεὺς παρεκελεύσατο[69].

VERS. 8. « Et constituit Daniel in corde suo, ne pollueretur mensa regis, et vino **1071** potus ejus, et rogavit principem eunuchorum, ne contaminaretur. » Pii enim homines Deum, qui in omnibus est, non in loco quærunt : sed quocunque pervenerint, eodem illum cultu venerantur, et cum adversis rebus affliguntur, suum itidem colunt Opificem. Ingens atque eximium licet hoc loco nobis reperire miraculum. Pueri enim apud Judæos educati, doctique Deum in certo loco colendum esse, deinde exteram regionem incolentes, ac servire compulsi juvenili admodum ætate, et alienis legibus vivere coacti, patriam pietatem retinere accurate student. Et quia videbant Babylonios idolorum imploratione obsonia inquinantes, vinum autem libationibus polluentes, neglecta ea quæ in oculos incurrit, salute, et conculcata regii convivii omnium ciborum genere referti voluptate, eunuchorum præfecto supplicant, ut sibi regios cibos recusantibus illis carere concedat.

C

D

η'. « Καὶ ἔθετο Δανιὴλ ἐπὶ τὴν καρδίαν[70] αὐτοῦ, τοῦ μὴ ἀλισγηθῆναι[71] ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ[72] πότου αὐτοῦ, καὶ ἠξίωσε τὸν ἀρχιευνοῦχον, ὅπως μὴ[73] ἀλισγηθῇ. » Οἱ γὰρ φιλόθεοι οὐκ ἐν τόπῳ ζητοῦσι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, ἀλλ' ἔνθα ἂν ἀφίκωνται τὴν αὐτὴν αὐτῷ θεραπείαν προσφέρουσι, καὶ ἐν κακοπραγίαις ὄντες ὡσαύτως τὸν οἰκεῖον προσκυνοῦσι Δημιουργόν[74]. Ἐνταῦθα δὲ πολλὴν ἔστιν εὑρεῖν θαύματος ὑπερβολήν· παῖδες γὰρ παρὰ Ἰουδαίοις τεθραμμένοι, καὶ τὴν τοπικὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν μεμαθηκότες, εἶτα τὴν ξένην οἰκοῦντες, καὶ δουλεύειν ἠναγκασμένοι νέαν ἄγοντες κομιδῇ τὴν ἡλικίαν, ὑπὸ νόμοις ἑτέροις ἀναγκαζόμενοι ζῆν, τὴν πατρῴαν εὐσέβειαν φυλάττειν σπουδάζουσι· καὶ ἐπειδὴ τοὺς Βαβυλωνίους ἐώρων ταῖς μὲν τῶν εἰδώλων ἐπικλήσεσι τὰ ὄψα μολύνοντας[75], σπονδαῖς δὲ τὸν οἶκον μιαίνοντας, τῆς ὁρωμένης καταφρονήσαντες σωτηρίας, καὶ τῆς βασιλικῆς πανδαισίας τὴν ἡδονὴν πατήσαντες, τὸν ἀρχιευνοῦχον ἱκετεύουσι παραχωρῆσαι σφίσιν αὐτοῖς[76] τῶν βασιλικῶν σιτίων παραιτουμένοις μεταλαβεῖν.

VARIÆ LECTIONES.

[53] A et B διέταξεν. [54] A et B ποτοῦ, omisso τοῦ quod hoc loco sequitur. [55] A θρέψαι. [56] αὐτ. Des. in A. [57] B ἐγένοντο αὐτοῖς. [58] κ. Ἀζαρ. In A ponitur post Μισαήλ. [59] ἀλλά. B add. καί. [60] τραπ. In B ponitur post ἀπολ. [61] δέ. B τε. [62] B νεανίσκους. [63] A et B Σεδράχ. [64] B Ἀζαρίᾳ Μισάχ, καὶ τῷ Μισαὴλ Ἀβδεναγώ, culpa librarii, ut videtur. [65] B δεσποτείαις. [66] καὶ τοῦτο. B τὸ αὐτό. [67] B ἐπέθηκεν. [68] B νεανίσκους. [69] B παρεγγύησεν. [70] ἐπὶ τ. κ. Ita A, sed B ἐν τῇ καρδίᾳ. [71] τοῦ μὴ ἀλισγ. A ὡς οὐ μὴ ἀλισγηθῇ. [72] τοῦ. A præm. ἀπό. B ποτοῦ. [73] ὅπως μή. A αὐτοῦ, ὡς οὐ μή. [74] δημιουργ. B præm. Θεὸν καί. [75] B μολύνοντας. [76] σφίσ. αὐτοῖς. Ita B pro φησίν, ut hab. editio prior.

Digitized by Google

θ'. « Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Δανιὴλ εἰς ἔλεον καὶ οἰκτιρμὸν [77] ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. » Ἀκολουθεῖ γὰρ ταῖς γνώμαις ἡ θεία κηδεμονία, καὶ ἅμα τὰ θεῖα προείλοντο, καὶ τῆς θείας ἐπικουρίας ἀπήλαυσαν. Τοῦτο [78] καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσὴφ γεγενημένον ἔστιν εὑρεῖν· « Ἦν γὰρ, φησὶ, Κύριος μετὰ Ἰωσὴφ, καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων [79], καὶ κατέχεεν αὐτῷ [80] ἔλεον, καὶ χάριν ἐναντίον τοῦ δεσμοφύλακος. » Διδασκόμεθα τοίνυν κἀντεῦθεν, ὡς οὐδένα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀτημέλητόν πώς ποτε [81] καταλέλοιπεν ὁ Θεός. Διὸ καὶ [82] ἕτερος προφήτης βοᾷ· « Ἐρωτήσατε [83] γενεὰς τὰς γενομένας προτέρας ὑμῶν, τίς ἐνεπίστευσε Κυρίῳ [84], καὶ κατῃσχύνθη; »

A

ι'. « Καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιευνοῦχος τῷ Δανιήλ· Φοβοῦμαι ἐγὼ τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα, τὸν ἐκτάξαντα [85] τὴν βρῶσιν [86] καὶ τὴν πόσιν ὑμῶν, μή ποτε ἴδῃ τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυθρωπὰ παρὰ τὰ παιδάρια τὰ συνήλικα [87] ὑμῶν, καὶ καταδικάσητε τὴν κεφαλήν μου τῷ βασιλεῖ. » Οὐκ ἄλογον [88] τοῦ ἀρχιευνούχου τὸ δέος· ἄνθρωπος γὰρ ἦν πνευματικῆς χάριτος οὐ γεγευμένος, ἀνθρωπίνως δὲ σκοπῶν τὰ ἀνθρώπεια [89], καὶ ἡγούμενος ἐκ μόνης δύνασθαι τῆς τῶν ἐδεσμάτων πολυτελείας τρέφεσθαί τε καὶ ἀνθεῖν τὰ σώματα, δέδοικε [90] μὴ τῶν μὲν πολυτελῶς τρεφομένων, τούτων δὲ ἀσκητικῶς βιοτευόντων, διαφορά τις ἐν τοῖς προσώποις φανῇ [91], καὶ τιμωρίαν ἐσχάτην ὑπομείνῃ παρὰ τοῦ τἀναντία προστεταχότος βασιλέως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτον εἶδε δειμαίνοντα ὁ μακάριος Δανιὴλ, μεταφέρει πρὸς τὸν Ἀμελάσαρ [92] τὴν παράκλησιν, ὃν κατέστησεν ὁ ἀρχιευνοῦχος κηδεμόνα αὐτοῦ τε καὶ Ἀνανία, καὶ Ἀζαρία [93], καὶ Μισαὴλ, καί φησι·

B

C

ιβ', ιγ'. « Πείρασον δὴ τοὺς παῖδάς σου ἡμέρας δέκα, καὶ δότωσαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων [94], καὶ φαγώμεθα, καὶ ὕδωρ πιώμεθα. Καὶ ὀφθήτωσαν ἐνώπιόν σου αἱ ἰδέαι ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθιόντων τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως· καὶ καθὼς ἐὰν ἴδῃς, ποίησον μετὰ τῶν παίδων σου. » Οὐδὲν τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἰσχυρότερον, καὶ δὴ [95] τοῦτο πολλαχόθεν καὶ [96] ἄλλοθεν ἔστι μαθεῖν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐκ τῶν τοῦ θεσπεσίου Δανιὴλ ῥημάτων. Τὸ γὰρ πιστεῦσαί τε καὶ θαῤῥῆσαι, ὡς τῆς θείας ῥοπῆς ἀπολαύσεται, καὶ μὴ [97] ἐσθίων τῶν ἐσθιόντων καὶ τρυφώντων, καὶ τῆς βασιλικῆς ἀπολαυόντων χλιδῆς, εὐπρεπέστερός τε καὶ περικαλλέστερος φανήσεται [98] καὶ μείζων, ποίαν εὐσεβείας ὑπερβολὴν καταλείπει; Καλῶς δὲ καὶ τῷ πιθανῷ τὴν ἱκετείαν ἐκέρασε· « Πείρασον γὰρ, φησὶ, τοὺς παῖδάς σου ἡμέρας δέκα,

D

VERS. 9. « Et dedit Deus Danieli misericordiam et miserationem in conspectu principis eunuchorum. » Sequitur enim voluntates divina cura, et simul atque divina persequi instituerunt, statim divino fruuntur auxilio. Hoc item Josepho usu venisse comperimus. « Fuit enim, inquit, Dominus cum Josepho, et voti compos fuit, et effudit illi misericordiam, et dedit ei gratiam in conspectu principis carceris [u]. » Hinc itaque docemur, eorum qui in ipsum crediderunt neminem **1072** unquam aliquo pacto a Deo neglectum et derelictum fuisse. Quare alius quoque propheta exclamat : « Interrogate generationes, quæ fuerunt ante vos, quis speravit in Domino, et confusus est [v]? »

VERS. 10. « Et dixit princeps eunuchorum Danieli : Timeo ego dominum meum regem, qui constituit cibum et potum vestrum, ne quando videat vultus vestros tristes præ pueris coævis vestris, et condemnetis caput meum regi. » Haud irritus principis eunuchorum metus erat. Homo enim erat, qui spiritualem gratiam haudquaquam sensu suo gustarat, humano autem more humana considerans, opinatus solo sumptuosorum ciborum alimento corpora nutriri atque florescere, veritus est ne cum illi opipare alerentur, hi parce et continenter victitarent, in eorum vultu discrimen aliquod appareret, et extremum subire supplicium a rege, qui contra jusserat, cogeretur. [11] Sed ubi hunc metuere animadvertit beatus Daniel, transfert ad Amelasarem deprecationem, quem constituit princeps eunuchorum curatorem ipsius, et Ananiæ, et Azariæ, et Misaelis, et ait :

VERS. 12, 13. « Tenta, obsecro, servos tuos per dies decem, et dent nobis de seminibus, et comedamus, et aquam bibamus. Et appareant coram te vultus nostri, et vultus puerorum comedentium de **1073** mensa regis : et sicut videris, facias cum servis tuis. » Fide in Deum nihil est validius : quod cum multis aliis ex locis percipi potest, tum præcipue ex his divini Danielis verbis. Nam quod crediderit et confisus fuerit, fore ut ope divina sublevaretur, etsi non comederet cum comedentibus ac delicate viventibus et regio luxu potitis, magis decorus et longe pulchrior, atque adeo major compariturus sit, id vero quid pietatis cuiquam reliquum fecit? Recte autem persuasioni preces admiscuit : « Tenta enim, inquit, servos tuos per decem dies, et dent nobis de seminibus, et come-

[u] Gen. xxxix, 21. [v] Eccli. II, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[77] A οἰκτιρμούς. [78] τοῦτο. B τὸ αὐτό. [79] καὶ ἦν ἀν. ἐπιτ. Des. loc. cit. [80] αὐτ. — δεσμ. Aliter loc. cit. leg. [81] B πώποτε. [82] καί. B præm. δή. [83] Ἐρωτήσ. — προτ. ὑμῶν. Loco cit. leg. Ἐμβλέψατε εἰς ἀρχαίας γενεὰς καὶ ἴδετε. [84] Κυρ. B præm. τῷ. [85] ἐκτάξαντα. Ita A et B juxta rec. lect. Sirm. legerat ἐντάξαντα. [86] βρ. A et B addunt ὑμῶν. [87] A συνηλίκια, pro σὺν ἡλικίᾳ, ut videtur. [88] Οὐκ ἄλογ. Ita cum B legimus, pro οὐ καλὸν γοῦν, ut hab. edit. Sirm. [89] B ἀνθρώπινα. [90] δέδοικε. B præm. διό. [91] B φανείη. [92] B Ἀμελάσαρ. A Ἀμελσάλ. [93] B Ἀνανίου καὶ Ἀζαρίου. [94] σπ. A add. τῆς γῆς. [95] δή. Des. in B. [96] καί. B præm. μέν.. [97] μή. B præm. ὅτι. [98] φαν. In B ponitur post μείζων.

Digitized by Google

damus, et aquam bibamus; » et esto tu vultuum judex. Quod si inveneris per hujusmodi alimentum corporibus (nostris) detrimenti aliquid accidisse, quodcunque tibi visum fuerit, jubebis, nos minime repugnabimus. Tantam habuit a puero divinus iste vir, et divinarum legum curam, et erga legislatorem fidem. Et hic quidem hæc dixit, iste vero precibus consensit.

VERS. 14, 15. « Et exaudivit, inquit, eos in verbo hoc, et tentavit eos per dies decem. Et post finem decem dierum conspecti sunt vultus eorum boni, et ipsi fortes carnibus præ pueris comedentibus de mensa regis. » Assecutus est enim quæ voluit, divinus iste propheta, et pollicitationes suas ei, cui ipsorum cura commissa fuerat, veras ostendit. Divina enim gratia potiti **1074** longe præstantiores conspecti sunt iis, qui regia mensa fruerentur.

VERS. 16. « Et Amelasar auferebat cœnam eorum, et vinum potus ipsorum, dabatque eis semina. » Et duplicem quæstum retulit: primum enim didicit posse aliquem vel jejunio corporis robur et decorem sibi comparare: deinde alimenta, quæ illis præbebantur, ipse accipiens, promptius eis semina suppeditabat quæ appetebant. Postea, quia (Daniel) de se solo disseruit, socios quoque pietatis in medium vocat, et ait:

VERS. 17. « Et pueris his quatuor dedit Deus intellectum, et prudentiam in omni litteratura et sapientia. » Non enim Chaldæorum, inquit, institutio intelligentes eos fecit, et omni sapientia imbuit, verum ex divina gratia, intelligentia et sapientia, atque adeo omni scientia impertiti, præstantiores omnibus declarati sunt. « Et Daniel, inquit, intellexit in omni visione et somniis. » A puero enim, quæ sibi divinitus revelabantur, videbat, non in somnis tantum, sed etiam vigilans. Et poterat, quæ aliis ostenderentur, interpretari: hoc enim declarat illud verbum *intellexit*. Hinc etiam docemur auctorem omnium rerum Deum nullam ætatis rationem habere, sed pietatem tantum ac religionis studium requirere: qua in juvene comperta, multis eum natu majoribus anteponit. Quod idem erga Josephum ipsum fecisse comperimus, nec non erga Samuelem **1075** prophetam. Nam puero admodum juveni apparuit [x], et jussit seni supplicia prædicere, ut ea re et senio confectum accusaret, et gratiam in adolescentulo vigentem ostenderet.

[x] 1 Reg. III, 11 seqq. sec. LXX.

A καὶ δότωσαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων, καὶ φαγώμεθα, καὶ ὕδωρ πιώμεθα· » καὶ γενοῦ σὺ τῶν προσώπων κριτής· κἂν εὕρῃς βλάβην τινὰ γινομένην τοῖς σώμασιν ἐκ τῆς τοιαύτης τροφῆς, τὸ μὲν δοκοῦν σοι κελεύσεις, ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀντιλέξομεν. Τοσαύτην εἶχε παιδόθεν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ, καὶ τῶν θείων νόμων φροντίδα, καὶ πίστιν περὶ τὸν νομοθέτην· καὶ ὁ μὲν ταῦτα ἔλεγεν, ὁ δὲ τὴν ἱκετείαν ἐδέχετο.

ιδ', ιε'. « Καὶ εἰσήκουσε γὰρ αὐτῶν [99], φησὶν, εἰς[1] τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἐπείρασεν αὐτοὺς ἡμέρας δέκα. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν δέκα ἡμερῶν ἐωράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαὶ, καὶ αὐτοὶ ἰσχυροὶ[2] ταῖς σαρξὶν ὑπὲρ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθίοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως. » Ἔτυχε γὰρ ὧν ἠθέλησεν ὁ θεῖος οὗτος προφήτης, καὶ τὰς ὑποσχέσεις ὑπέδειξεν ἀληθεῖς τῷ B τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐγχειρισμένῳ· τῆς γὰρ θείας χάριτος ἀπολαύσαντες[3] ὤφθησαν ἀμείνους[4] πολλῷ τῶν τῆς βασιλικῆς ἀπολαυόντων τραπέζης.

ις'. « Καὶ ἐγένετο Ἀμελάσαρ ἀναιρούμενος τὸ δεῖπνον αὐτῶν, καὶ τὸν οἶνον τοῦ πόματος αὐτῶν, καὶ ἐδίδου αὐτοῖς σπέρματα. » Καὶ διπλοῦν ἐκαρπώσατο κέρδος· πρῶτον μὲν γὰρ μεμάθηκεν, ὡς δυνατὸν καὶ νηστείᾳ χρώμενον σωμάτικὴν ῥώμην καὶ εὐπρέπειαν κτήσασθαι· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐκείνοις χορηγουμένην αὐτὸς λαμβάνων τροφὴν, προθυμότερον αὐτοῖς ἐχορήγει τὰ ποθούμενα σπέρματα· εἶτα, ἐπειδὴ[5] περὶ ἑαυτοῦ[6] μόνου διηγήσατο[7], ἀναγκαίως καὶ τοὺς κοινωνοὺς τῆς εὐσεβείας εἰς μέσον καλεῖ, καί φησι·

C ιζ'. « Καὶ[8] τοῖς παιδαρίοις τοῖς τέσσαρσιν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς σύνεσιν καὶ φρόνησιν ἐν πάσῃ γραμματικῇ σοφίᾳ [9]. » Οὐ γὰρ ἡ Χαλδαίων, φησὶ, παιδεία συνετοὺς αὐτοὺς ἀπέφηνε, καὶ [10] σοφίας ἁπάσης ἐνέπλησεν, ἀλλ' ἐκ θείας χάριτος καὶ συνέσεως καὶ σοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης ἀξιωθέντες, κρείττους ἁπάντων ἐδείχθησαν [11]. « Καὶ Δανιὴλ, φησὶ, συνῆκεν ἐν πάσῃ ὁράσει, καὶ ἐνυπνίοις [12]. » Παιδόθεν γὰρ θείας ἀποκαλύψεις ἐώρα, οὐκ ὄναρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕπαρ· καὶ ἑρμηνεύειν δὲ ἠδύνατο τὰ τοῖς ἄλλοις ἀποκαλυπτόμενα [13]· τὸ γὰρ *συνῆκε* τοῦτο παραδηλοῖ. Διδασκόμεθα δὲ κἀντεῦθεν, ὡς οὐκ οἶδεν ἡλικίας διαφορὰν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀλλ' εὐσέβειαν μόνον [14] καὶ φιλοθεΐαν ζητεῖ· κἂν εὕρῃ ταύτην ἐν νέῳ, πολλῶν τοῦτον προτίθησι πρεσβυτέρων. Τὸ αὐτὸ [15] δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἔστιν αὐτὸν εὑρεῖν πεποιηκότα, καὶ ἐπὶ Σαμουὴλ τοῦ προφήτου· παιδίῳ γὰρ ὄντι κομιδῇ νέῳ, καὶ ἐπεφάνη, καὶ τὰς κατὰ τοῦ πρεσβύτου τιμωρίας προαγορεύειν ἐκέλευσεν, εἰς κατηγορίαν μὲν τοῦ γεγηρακότος, ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἐπανθούσης τῷ μειρακίῳ χάριτος.

VARIÆ LECTIONES.

[99] γὰρ αὐτῶν B αὐτοῦ. [1] εἰς — τοῦτο. Des. in A. [2] αὐτ. ἰσχ. A ἰσχυραί. [3] B ἀπολαύοντες. [4] B ἀμείνω. [5] B ἐπειδὴ δέ. [6] B αὐτοῦ. [7] B διεξῆλθεν ὁ Δανιήλ. [8] Καί. Des. in B. [9] σοφ. A et B præm. καί. [10] καὶ — ἐνέπλ. Des. in B. [11] B ἀνεδείχθησαν. [12] ἐνυπνίοις. Edit. prior hab. ἐν ὕπνοις. [13] Edit. prior hab. ἀποκαλυφόμενα. [14] B μόνην. [15] τὸ αὐτό. B τοῦτο.

Digitized by Google

ιη'-κ'. « Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, ὧν εἶπεν ὁ βασιλεὺς εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς, εἰσήγαγεν [16] αὐτοὺς ὁ ἀρχιευνοῦχος ἐνώπιον [17] Ναβουχοδονόσορ [18]. Καὶ ἐλάλησε μετ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐχ ηὑρέθησαν [19] ἐκ πάντων αὐτῶν ὅμοιοι Δανιὴλ, Ἀνανίᾳ [20], Ἀζαρίᾳ καὶ Μισαὴλ [21]· καὶ ἔστησαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καὶ ἐν παντὶ ῥήματι σοφίας καὶ ἐπιστήμης, ὑπὲρ ὧν [22] ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, ηὗρεν [23] αὐτοὺς δεκαπλασίονας ὑπὲρ [24] πάντας τοὺς ἐπαοιδοὺς καὶ μάγους [25], τοὺς ὄντας ἐν τῇ [26] βασιλείᾳ αὐτοῦ. » Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀμελάσαρ ᾔδει [27] τὴν τῶν ἐδεσμάτων διαφορὰν, καὶ ἔμαθε πάντως τῆς θείας χάριτος τὴν ἰσχύν· ὁ δὲ βασιλεὺς ἴσως [28] ἐγνώκει τούτων οὐδέν. Πῶς γὰρ ἔμαθε [29], τῆς μὲν τροφῆς ὁμοίως παρ' αὐτοῦ χορηγουμένης, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀμελάσαρ ἀναλισκομένης; Ἀλλ' ὅμως οὐ σμικρὰν καὶ οὗτος ὠφέλειαν ἐδέξατο, πάντων αὐτοὺς τῶν ἐξ ἑτέρων ἐθνῶν ἐκλεγέντων [30] ἀμείνους εὑρὼν, κάλλει τε καὶ μεγέθει σώματος, σοφίᾳ τε καὶ συνέσει ψυχῆς, ῥυθμῷ τε λόγων καὶ πάσῃ λογικῇ ἐπιστήμῃ. Τὰς δὲ συγκρίσεις οὐχ ἁπλῶς ἐποιήσατο, ἀλλ' ἐρωτήσεις τινὰς προσαγαγὼν [31], τὴν πεῖραν ἔλαβε τῆς ἀληθείας διδάσκαλον, καὶ ηὗρεν αὐτοὺς οὐχ ἁπλῶς ὑπερκειμένους [32], ἀλλὰ δέκα μοίραις ἀμείνους ὑπάρχοντας· καὶ τέως μεμάθηκεν, ὅτι τῶν ἄλλων [33] πάντων ἐθνῶν Ἰουδαῖοι σοφώτεροι. Ταῦτα εἰρηκὼς ἐπήγαγε·

κα'. « Καὶ ἐγένετο Δανιὴλ ἕως ἔτους [34] ἑνὸς Κύρου τοῦ βασιλέως. » Οὐχ ἁπλῶς δὲ τοῦτο προστέθεικεν, ἀλλὰ τῆς προφητείας ἁπάσης τὸν χρόνον δῆλον ποιῆσαι θελήσας. Τούτου χάριν καὶ τὴν ἀρχὴν ἡμᾶς τῆς προφητείας ἐδίδαξε, καὶ τὸ τέλος προστέθεικεν, ἵνα τῶν μεταξὺ βασιλέων ἀριθμοῦντες τὰ ἔτη, μάθωμεν ἅπαντα τῆς προφητείας τὸν χρόνον. Πρὸς δὲ τούτοις ἡμᾶς διδάσκει, ὅτι καὶ τὸν ποιησάμενον τῆς αἰχμαλωσίας τὴν ἄφεσιν ἐθεάσατο Κῦρον, καὶ τῷ [35] παρόντι βίῳ παραψυχῆς ἀπήλαυσε τὴν τῶν ὁμοφύλων ἐλευθερίαν ἰδών· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας ἐπανελθεῖν [36] ὁ Κῦρος εἰς τὴν Ἰουδαίαν τοὺς βουλομένους Ἰουδαίους [37] προσέταξε, καὶ τὸν θεῖον ἀνήγειρε [38] νεὼν, παρ' αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Δανιὴλ τὴν Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρόῤῥησιν διδαχθείς· ἐκεῖνος γὰρ διαῤῥήδην ἐβόα· « Λέγων Ἱερουσαλὴμ, Οἰκοδομηθήσῃ· καὶ ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουδαίας, Κατοικισθήσεσθε· ὁ λέγων Κύρῳ φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσειν [39]. » — « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ὑπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται· ἐγὼ γὰρ [40] προπορεύσομαι πρὸ προσώπου σου, καὶ ὄρη ὁμαλιῶ· πύλας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συν-

Vers. 18-20. « Et post finem dierum, quos dixit rex, ut introducerentur ipsi, introduxit eos princeps eunuchorum in conspectum Nabuchodonosoris. Et locutus est cum eis rex, et non inventi sunt ex omnibus ipsis similes Danieli, Ananiæ, Azariæ, et Misaeli : et steterunt in conspectu regis. Et in omni verbo sapientiæ, et scientiæ, quæcunque quæsivit ab eis rex, invenit eos decuplo præstantiores super omnes incantatores et magos, qui erant in regno ejus. » Verum Amelasar novit ciborum discrimen, et prorsus didicit divinæ gratiæ vim : rex vero fortasse nihil horum noverat. Qui enim cognoscere potuit, cum æque cibos ipse suppeditaret, et illi ab Amelasare consumerentur ? Verumtamen ipse quoque haud mediocrem percepit utilitatem, cum comperisset ipsos omnibus iis, qui ex aliis nationibus electi fuerant, pulchritudine et magnitudine corporis præstantiores, sapientia vero et prudentia animi, ac verborum eloquentia, et omni scientia, quæ ratione continetur, peritiores. Neque simpliciter facta collatione, sed adhibitis quibusdam interrogationibus, experientiam cepit veritatis magistram, ipsosque invenit haud simpliciter, **1076** sed decuplo meliores, et tum didicit esse Judæos aliis omnibus nationibus sapientiores. His dictis subjecit :

Vers. 21. « Et fuit Daniel usque ad annum unum Cyri regis. » Non sine causa hoc adjecit, sed quia voluit totius prophetiæ tempus indicare. Idcirco nos et prophetiæ principium docuit, et finem ipsius addidit, ut regum, qui intercessere, annos recensentes, omne prophetiæ tempus discamus. Simulque nobis ostendit se Cyrum, qui captivos dimisit, conspexisse, et se in hac vita tribulium suorum libertate, quam ipse vidit, consolatum esse. Ipso enim sui regni anno primo Judæos, quicunque vellent, in Judæam reverti jussit Cyrus, sacrumque templum instauravit, prædictionem Isaiæ prophetæ ab ipso beato Daniele edoctus. Ille enim aperte exclamabat his verbis : « Dicens Hierosolymæ, Ædificaberis, et civitatibus Judææ, Habitabimini, dicens Cyro ut sapiat, et omnes voluntates meas faciat [y]. » — « Hæc dicit Dominus uncto meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, fore ut obediant illi gentes, et civitates non claudantur. Ego enim præibo ante faciem tuam, et montes complanabo, portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam, thesauros tenebrosos, absconditos et latentes aperiam tibi [z]. » His perceptis Cyrus volentibus **1077** Judæis reditum in patriam largitus est.

[y] Isa. XLIV, 26. [z] Isa. XLV, 1-3.

VARIÆ LECTIONES.

[16] εἰσήγ. B præm. καί. [17] A ἐναντίον. [18] Ναβουχ. B præm. του. [19] A et B εὑρέθησαν. [20] A et B præm. καί. [21] A καὶ Μισαὴλ καὶ Ἀζαρίᾳ. [22] ὑπ. ὧν. A ὅσα. [23] B εὗρεν. [24] ὑπ. A παρά. [25] μάγ. A præm. τούς. [26] τῇ. A præm. πάσῃ. [27] ᾔδει. Ita B pro εἶδε, ut hab. Sirm. [28] ἴσ. B τέως. [29] ἔμ. B præm. ἄν. [30] ἐκλ. Ita cum B legimus, pro κελευσθέντων, ut hab. Sirm. [31] B προσενεγκών. [32] B ὑποκειμένους. [33] ἄλλ. π. B ἁπάντων. [34] ἔτ. In B ponitur post ἑνός. [35] τῷ. B præm. ἐν. [36] ἐπανελθ. In B ponitur post Κῦρος. [37] B τῶν Ἰουδαίων. [38] B ἀναγεῖραι. [39] B ποιήσεις. [40] γάρ. Des. in B.

Digitized by Google

Et liber Paralipomenon hoc tempus nos docet. « Anno enim primo, inquit, Cyri regis Persarum, postquam impletum est verbum Domini per os Jeremiæ, suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum, et jussit Cyrus prædicari in omni regno suo in sermonibus Scripturæ, dicens : Hæc dicit Cyrus rex Persarum, Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, et ipse præcepit mihi, ut ædificarem ei domum in Hierosolyma, quæ est in Judæa : quis inter vos ex omni populo ejus? Dominus Deus erit cum eo, et ascendat[a]. » Hac de causa beatus etiam Daniel prophetiæ tempus docens, Judæorum voluminibus ascripsit : « Fuit Daniel usque ad annum unum Cyri regis[b]. » Nos vero, hic jusso auditore quiescere, bonum celebremus Dominum, percutientem et sanantem, flagro cædentem et medentem, pœna et clementia utentem. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A θλάσω, θησαυροὺς σκοτεινοὺς ἀποκρύφους [61] ἀοράτους ἀνοίξω σοι. » Ταῦτα μαθὼν ὁ Κῦρος τοῖς βουλομένοις τῶν Ἰουδαίων τὴν εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἐπάνοδον ἐχαρίσατο· καὶ ἡ βίβλος δὲ τῶν Παραλειπομένων τὸν χρόνον ἡμᾶς διδάσκει. « Ἔτους γάρ, φησὶ, πρώτου Κύρου, τοῦ βασιλέως Περσῶν, μετὰ τὸ πληρωθῆναι ῥῆμα [62] Κυρίου διὰ στόματος Ἱερεμίου, ἐξήγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Κύρου, τοῦ βασιλέως Περσῶν, καὶ παρήγγειλε Κῦρος κηρύξαι ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἐν λόγοις Γραφῆς, λέγων· Τάδε λέγει Κῦρος ὁ βασιλεὺς Περσῶν· Πάσας τὰς βασιλείας [63] τῆς γῆς ἔδωκέ μοι Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτὸς ἐνετείλατό μοι οἰκοδομῆσαι αὐτῷ οἶκον ἐν Ἱερουσαλὴμ, τῇ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· τίς ἐν ὑμῖν ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ; Κύριος ὁ Θεὸς ἔσται μετ' B αὐτοῦ, καὶ ἀναβήτω. » Τούτου χάριν καὶ ὁ μακάριος Δανιὴλ τὸν τῆς προφητείας διδάσκων χρόνον, ἐντέθεικε τοῖς Ἰουδαίων [64] συγγράμμασι τό· « Ἐγένετο Δανιὴλ ἕως ἔτους ἑνὸς Κύρου τοῦ βασιλέως. » Ἡμεῖς δὲ ἐνταῦθα τὸν ἀκροατὴν διαναπαύσαντες, τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην ὑμνήσωμεν [65], τὸν πατάσσοντα καὶ ἰώμενον, μαστιγοῦντα καὶ ἰατρεύοντα, τιμωρίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ χρώμενον· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[a] II Paral. xxxvi, 22, 23. [b] Dan. i, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[61] ἀπ. In B ponitur post ἀοράτους. [62] ῥῆμα. B præm. τό. [63] B πάσαις ταῖς βασιλείαις. [64] Ἰουδαίων. B οἰκείοις. [65] B ὑμνήσομεν.

TOMOΣ B'.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT II.

VERS. 1. « Anno secundo regni Nabuchodonosoris somniavit somnium, et obstupefactus est spiritus ejus, et somnus ejus fugit ab eo. » Hinc intelligimus ipsum **1078** statim, simul atque regnare cœpisset, in Judæam cum exercitu profectum, anno tertio regni Joacimi : cui cum tributum imperasset, captivis abductis in Assyriorum regionem discessit. Jeremias item propheta testatur hoc tempus, cum ita dicit : « Verbum quod factum est ad Jeremiam prophetam super omnem populum Judæ, anno quarto Joacimi filii Josiæ, regis Judæ, ipse est annus primus Nabuchodonosoris regis Babylonis[c]. » Hic itaque comperimus, exacto tertio anno regni Joacimi, regem Nabuchodonosorem contra

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α'. « Ἐν τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ ἐνυπνιάσθη ἐνύπνιον [66], καὶ ἐξέστη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἀπεγένετο [67] ἀπ' αὐτοῦ. » Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὡς εὐθὺς καὶ παραχρῆμα τῆς βασιλείας ἀρξάμενος ἐπεστράτευσε τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ, καὶ τὸν μὲν ἐκέλευσε φέρειν δασμὸν, τοὺς δὲ λαβὼν αἰχμαλώτους εἰς τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀπήγαγε χώραν. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ Ἱερεμίας ὁ προφήτης τοῖς χρόνοις, οὑτωσὶ [68] λέγων· « Ὁ λόγος ὁ γενόμενος ἐπὶ [69] Ἱερεμίαν τὸν προφήτην, ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα, ἐν τῷ ἔτει τῷ τετάρτῳ Ἰωακεὶμ [70] υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, οὗτος [71] ἐνιαυτὸς πρῶτος τῷ Ναβουχοδονόσορ, βασιλεῖ Βαβυλῶνος. » Εὑρίσκομεν τοίνυν D

[c] Jerem. xxv, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[66] ἐν. A et B præm. Ναβουχοδονόσορ. [67] A ἐγένετο. [68] B οὕτως. [69] ἐπὶ — ἐπί. B πρὸς Ἱερεμίαν, πρός. [70] Ἰωακείμ. B præm. τοῦ. [71] οὗτος. B αὐτός.

Digitized by Google

ἐνταῦθα, ὡς τοῦ τρίτου ἔτους τῆς βασιλείας πληρουμένου τῷ Ἰωακεὶμ βασιλεύσας ὁ Ναβουχοδονόσορ τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων στρατείαν ἐποιήσατο· ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ τετάρτου ἔτους ὁ προφήτης Ἱερεμίας παραίνεσιν τῷ λαῷ προσφέρων, ἔφη πρῶτον εἶναι[52] τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν τῷ βασιλεῖ[53] Ναβουχοδονόσορ. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Δανιὴλ τὴν πρώτην αἰχμαλωσίαν εἰρηκὼς γεγενῆσθαι ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἐπήγαγε νῦν· « Ἐν τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ ἐνυπνιάσθη ἐνύπνιον. » Ταῦτα δὲ οὐχ ἁπλῶς προστέθεικε[54], ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν χρόνον ἀκριβῶς καταμάθωμεν. Τούτου χάριν[55] καὶ οἱ θεῖοι προφῆται, μεμνημένοι τῶν βασιλέων, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν ἀναγράφουσιν.

A Judæos exercitum duxisse. Anni vero quarti initio, Jeremias propheta populum commonefaciens, hunc esse asserit annum primum Nabuchodonosoris regis. Beatus quoque Daniel, commemorata prima captivitate Judæorum quæ contigit anno tertio regni Joacimi regis Judæ, subjecit nunc : « Anno secundo regni Nabuchodonosoris somniavit somnium. » Et hæc addidit, non sine causa, sed ut etiam tempus vere perciperemus. Idcirco divini quoque prophetæ, regum mentione facta, annorum numerum describunt.

« Ἐν τῷ[56] ἔτει τοίνυν τῷ δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ ἐνυπνιάσθη ἐνύπνιον, καὶ ἐξέστη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ὕπνος ἀπέστη[57] ἀπ' αὐτοῦ. (β'.) Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῦ[58] καλέσαι τοὺς ἐπαοιδοὺς, καὶ τοὺς μάγους, καὶ τοὺς φαρμακοὺς, καὶ τοὺς Χαλδαίους, τοῦ ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ. »

« Anno itaque secundo regni Nabuchodonosoris somniavit somnium, et obstupefactus est spiritus ejus et somnium fugit ab eo. (Vers. 2.) Et dixit rex ut convocarentur **1079** incantatores, et magi, et malefici, et Chaldæi, ut explicarent regi somnium ejus. » Dei igitur providentia iis qui mentis compotes sunt, perspicua est : qui cum vellet ab amico suo propheta somnium illius patefieri, ut inde bonas ac salubres acciperet admonitiones, somnio ipsum deterret somniique adimit recordationem. Verum quemadmodum auctoris omnium rerum Dei providentia perspicua fuit : ita piis omnibus cognita est etiam regis insania. Quomodo enim non extremæ dementiæ est, ex aliis quærere somnii recordationem? Verumtamen, vocati, inquit, « venerunt et steterunt coram rege. »

Ἡ μὲν οὖν[59] τοῦ Θεοῦ οἰκονομία τοῖς ἐχέφροσι δήλη· γνώριμον γὰρ αὐτοῦ[60] τὸ ἐνύπνιον ποιῆσαι βουλόμενος τὸν οἰκεῖον προφήτην, ἵνα τὰς ἀγαθὰς καὶ σωτηρίους ἐντεῦθεν[61] δέξηται παραινέσεις, δεδίττεται μὲν αὐτὸν τῷ ἐνυπνίῳ, ἀφαιρεῖται δὲ τοῦ ἐνυπνίου τὴν μνήμην. Ἀλλ' ὥσπερ δήλη τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἡ προμήθεια, οὕτω γνώριμος ἅπασι τοῖς εὐσεβέσι καὶ ἡ τοῦ βασιλέως παράνοια[62]. Πῶς γὰρ οὐκ ἄκρας παραπληξίας τὸ παρ' ἑτέρων ζητεῖν τοῦ ἐνυπνίου τὴν μνήμην; Ἀλλ' ὅμως, κληθέντες, φησὶν, « ἦλθον, καὶ ἔστησαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. »

Vers. 3, 4. « Et dixit eis rex : Somniavi somnium, et obstupefactus est spiritus meus ne scirem somnium. Et locuti sunt Chaldæi cum rege Syriace, et dixerunt : Rex in sæculum vive; tu dic somnium servis tuis, et interpretationem ejus annuntiabimus. » Et quod petierunt, id revera rei consentaneum erat, sed eorum promissum, arrogans : neque enim humani ingenii erat, quæ divinitus revelata fuerant, absque auxilio supernæ virtutis interpretari. Et Syriace locuti sunt Chaldæi, ut qui, cum ex diversis nationibus coacti essent, ac propriam singuli linguam haberent, communiter tamen Syrorum lingua uterentur, studentes ostendere se **1080** convenienter respondere. Verum ne sic quidem superbo regi persuaserunt, ne ab hominibus requireret quæ essent supra naturam.

γ', δ'. « Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ὁ βασιλεύς· Ἐνυπνιάσθην ἐνύπνιον[63], καὶ ἐξέστη τὸ πνεῦμά μου τοῦ γνῶναι τὸ ἐνύπνιον. Καὶ ἐλάλησαν οἱ Χαλδαῖοι τῷ βασιλεῖ Συριστὶ, καὶ εἶπον[64]· Βασιλεῦ, εἰς τὸν αἰῶνα[65] ζῆθι· σὺ εἰπὲ τὸ ἐνύπνιον τοῖς παισί σου, καὶ τὴν σύγκρισιν[66] αὐτοῦ ἀπαγγελοῦμεν[67]. » Καὶ τὴν μὲν αἴτησιν τῷ ὄντι ἀκόλουθον ἐποιήσαντο· ἀλαζονικὴν δὲ τὴν ὑπόσχεσιν· οὔτε γὰρ ἀνθρωπίνης ἦν διανοίας θείας ἑρμηνεύειν ἀποκαλύψεις δίχα τῆς ἄνωθεν συνεργείας[68]. Συριστὶ δὲ τὴν διάλεξιν οἱ Χαλδαῖοι πεποίηνται, ὡς[69] ἐκ διαφόρων συνειλεγμένοι[70] ἐθνῶν, καὶ ἰδίαν μὲν γλῶτταν ἐχόντων ἑκάστου[71], κοινῇ δὲ πάντων τῇ Σύρων χρωμένων, διδάξαι[72] βουλόμενοι τὸ τῆς ἀποκρίσεως ἀκόλουθον. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἔπεισαν τὸν ἀλαζόνα βασιλέα μὴ ἀπαιτεῖν παρ' ἀνθρώπων τὰ παρὰ τὴν φύσιν[73].

Vers. 5, 6. « Respondit enim statim rex, et dixit Chaldæis : Sermo recessit a me : si igitur non indicaveritis mihi somnium, et interpretationem ejus, peribitis, et domus vestræ diripientur. Si au-

ε', ς'. « Ἀπεκρίθη γὰρ εὐθὺς ὁ βασιλεὺς[74], καὶ εἶπε τοῖς Χαλδαίοις· Ὁ λόγος ἀπέστη μου[75]· ἐὰν οὖν[76] μὴ γνωρίσητέ μοι τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ, εἰς ἀπώλειαν ἔσεσθε, καὶ οἱ οἶκοι

VARIÆ LECTIONES.

[52] εἶναι. B præm. μέν. [53] βασ. Des. in B. [54] B προστέθεικα. [55] χάρ. B præm. γάρ. [56] τῷ. Des. in B. [57] ἀπέστη. Supra, ἀπεγένετο. [58] τοῦ. Des. in B. [59] οὖν. Des. in B. [60] B αὐτ. — προφ. B αὐτῷ τὸν οἰκεῖον ποιῆσαι βουλόμενος προφήτην. [61] ἐντ. Des. in B. [62] B παροινία. [63] ἐνύπν. Des. in A. [64] καὶ εἶπ. Des. in A. [65] A et B τοὺς αἰῶνας. [66] σύγκρισις h. l. et vers. 5, 6, idem est ac σύγκριμα, vers. 25, quod Noster infra, ad c. v, 26, per ἑρμηνεία explicat. Gabius vertit conjectura. [67] A ἀναγγελοῦμεν. [68] B ἐνεργείας. [69] ὡς. B τούς. [70] B συνειλεγμένους. [71] B ἑκάστων ἐχόντων. [72] διδ. B præm. φωνῇ [73] B πέρατα τῆς φύσεως. [74] εὐθ. ὁ βασ. B φησί. A omittit εὐθύς. [75] μου. B ἀπ' ἐμοῦ. [76] οὖν B δέ.

Digitized by Google

tem somnium et interpretationem ejus indicaveritis mihi, dona et munera, et honorem multum accipietis a me : verumtamen somnium et interpretationem ejus annuntiate mihi. » Hæc autem non solum ipsius temeritatem ac feritatem, sed etiam summam stultitiam indicant. Extremæ enim dementiæ est, opinari, vel comminatione malorum, vel bonorum pollicitatione, majorem Chaldæis cognitionem ingeneratum iri. [7] Statim itaque illi ipsi dixerunt : « Dic somnium tuum servis tuis, et interpretationem ejus annuntiabimus. » Servitutem enim fatemur, aiunt, verum etiam humani ingenii vires novimus. Et * poterimus, si didiccrimus, interpretari somnium : at ipsum commemorare, quod tibi ostensum est, ac deinde a te oblivioni traditum, nequaquam possumus. Sed nihilominus vanus ille instabat quærere somnii repetitionem. Respondit enim rex, inquit, et dixit :

[8] « In veritate scio, tempus vos redimere, quia videtis, discessisse a me verbum. (Vers. 9.) Si igitur somnium non annuntiaveritis mihi, una est sententia de vobis, et scio vos verbum **1081** mendax et corruptum composuisse, ut dicatis coram me, donec tempus prætereat. Somnium meum dicite mihi, et sciam fore ut etiam interpretationem ejus annuntietis mihi. » Horum verborum procax quidem et insana est efflagitatio, sed accusatio admodum vera. Vultis enim somnium, inquit, percipere, ut communiter falsam quamdam interpretationem commenti, me usitato more decipiatis, auxilio vobis temporis longitudinem accersentes, ac tempus eventus exspectantes. His auditis, Chaldæi, qui ut par erat majorem apud ipsum cæteris obtinebant loquendi libertatem, in reliquum definite cum eo disserunt, ac prorsus negant somnium commemorari posse.

[10] « Non est enim, dixerunt, homo super terram, qui possit illud indicare regi, quia nullus rex magnus et princeps verbum tale interrogat magum et Chaldæum. (Vers. 11.) Quia sermo, quem rex interrogat, gravis, et non est qui renuntiet eum coram rege, præter deos, quorum non est habitatio cum omni carne. » Quare non licet ita fieri, sicut putas. Humana, aiunt, a nobis requirito, non ea quæ sint supra naturam. Siquidem omnium maxime regibus convenit juste regnum administrare, et ea quæ fieri possint a subjectis requirere : quæ vero nunc postulas, haud juste postulas; neque enim hominum, qui **1082** carne circumdati sunt, hujuscemodi est cognitio, sed

A ὑμῶν διαρπαγήσονται. Ἐὰν δὲ τὸ ἐνύπνιον καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ [77] γνωρίσητέ μοι, δόματα καὶ δωρεὰς, καὶ τιμὴν πολλὴν λήψεσθε παρ' ἐμοῦ· πλὴν τὸ ἐνύπνιον καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἀπαγγείλατέ μοι. » Ταῦτα δὲ οὐ μόνον αὐτοῦ τὸ θρασὺ καὶ θηριῶδες, ἀλλὰ καὶ τὸ λίαν ἀνόητον ὑποδείκνυσιν· ἀνοίας γὰρ ἐσχάτης τὸ νομίσαι, ἢ τῇ ἀπειλῇ τῶν κακῶν, ἢ τῇ ὑποσχέσει τῶν ἀγαθῶν, πλείονα τοῖς Χαλδαίοις ἐγγενήσεσθαι γνῶσιν. (ζ'.) Αὐτίκα τοίνυν ἐκεῖνοι πρὸς [78] αὐτὸν ἔφησαν [79]· « Εἰπὲ τὸ ἐνύπνιόν σου τοῖς παισί σου, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἀπαγγελοῦμεν. » Τὴν μὲν γὰρ δουλείαν, φησὶν, ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν γινώσκομεν· καὶ ἑρμηνεῦσαι μὲν, εἰ μάθοιμεν, τὸ ἐνύπνιον δυνησόμεθα, ἐρεῖν [80] δὲ αὐτὸ, σοὶ μὲν γνωρισθὲν, εἶτα λήθῃ παραδοθὲν, οὐ δυνάB μεθα. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ μάταιος ἐπέκειτο τοῦ ἐνυπνίου ζητῶν τὴν ἀνάμνησιν. Ἀπεκρίθη γὰρ, φησὶν [81], ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπεν·

η'. « Ἐπ' ἀληθείας οἶδα [82], ὅτι καιρὸν ὑμεῖς ἐξαγοράζετε [83], καθότι εἴδετε [84] ὅτι ἀπέστη ἀπ' [85] ἐμοῦ τὸ ῥῆμα. (θ'.) Ἐὰν οὖν τὸ ἐνύπνιον μὴ ἐπαγγείλητέ [86] μοι, ἓν [87] ἐστι τὸ δόγμα ὑμῶν, καὶ οἶδα ὅτι ῥῆμα ψευδὲς καὶ διεφθαρμένον συνέθεσθε εἰπεῖν ἐνώπιόν μου, ἕως οὗ ὁ καιρὸς παρέλθῃ· τὸ ἐνύπνιόν μου εἴπατέ μοι, καὶ γνώσομαι ὅτι τὴν [88] σύγκρισιν αὐτοῦ ἀναγγελεῖτέ [89] μοι. » Τούτων δὲ τῶν λόγων ἡ μὲν ἀπαίτησις αὐθάδης καὶ μανικὴ, ἡ δὲ κατηγορία λίαν ἀληθής· Βούλεσθε γὰρ, φησὶ [90], μαθεῖν τὸ ἐνύπνιον, ἵνα κοινῇ [91] τινα πλασάμενοι ἑρμηνείαν ψευδῆ, C φενακίσητέ με συνήθως, συνεργὸν λαμβάνοντες [92] τοῦ χρόνου τὸ μῆκος, καὶ τῆς ἐκβάσεως τὸν καιρὸν ἀναμένοντες. Τούτων ἀκούσαντες οἱ Χαλδαῖοι (ὡς γὰρ ἔοικεν, οὗτοι πλείονα τῶν ἄλλων εἶχον παρ' αὐτῷ παῤῥησίαν), ἀποφαντικῶς [93] λοιπὸν διαλέγονται, καὶ παντελῶς ἀπαγορεύουσι τοῦ ἐνυπνίου τὴν ἀνάμνησιν.

ι'. « Οὐκ ἔστι γὰρ, ἔλεγον, ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ὅστις δυνήσεται [94] γνωρίσαι τὸ ῥῆμα [95] τῷ βασιλεῖ, καθότι πᾶς [96] βασιλεὺς μέγας καὶ ἀρχῶν ῥῆμα τοιοῦτον [97] οὐκ ἐπερωτᾷ ἐπαοιδὸν [98] καὶ Χαλδαῖον. (ια'.) Ὅτι ὁ λόγος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ [99], βαρύς· καὶ ἕτερος οὐκ ἔστιν, ὃς ἀπαγγελεῖ [1] αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἢ [2] θεοὶ, ὧν οὐκ ἔστιν ἡ κατοι- D κία [3] μετὰ πάσης σαρκός. » Ὅθεν οὐκ ἐνδέχεται γενέσθαι καθάπερ οἴει. Ἀνθρώπινα, φασὶ, παρ' ἡμῶν ἐπιζήτησον, μὴ τὰ παρὰ τὴν φύσιν [4]· πάντων γὰρ μάλιστα βασιλεῦσιν ἁρμόττει δικαίως τὴν βασιλείαν ἰθύνειν, καὶ τὰ δυνατὰ παρὰ τῶν ὑπηκόων αἰτεῖν· ἃ δὲ νῦν ἀπαιτεῖς, οὐ δικαίως ἀπαιτεῖς· οὐ γάρ ἐστιν ἀνθρώπων τῶν σάρκα περικειμένων ἡ

VARIÆ LECTIONES.

[77] αὐτ. Des. in B. [78] πρός. B præm. πάλιν. [79] B ἔφασαν. [80] ἐρ. B εὑρεῖν. [81] γὰρ, φησ. B δέ. [82] οἶδα. B præm. ἐγώ, quod in A sequ. post οἶδα. [83] B ἐξαγοράζεσθε. [84] καθ. εἰδ. Des. in A. [85] ἀπ'. A ἐξ. [86] B ἀπαγγείλητε. [87] ἓν — ὑμῶν, καί. Des. in A. [88] τήν. A et B præm. καί. [89] B ἀπαγγελεῖτε. [90] φησί. Ex B suppl. [91] B κοινήν. [92] B λαβόντες. [93] B ἀποφατικῶς, omisso λοιπόν. [94] B δύναται. [95] τὸ ῥῆμα. Ex B suppl. [96] πᾶς. Ex B suppl. [97] A τοιοῦτο. [98] A ἐπαοιδῶν, μάγων, Χαλδαίων. B πάντα μάγον Χαλδαῖον. [99] B ἐρωτᾷ. [1] B ἀναγγελεῖ. [2] ἢ. Ita A et B, sed edit. prior h. l. οἱ. [3] B κατοίκησις αὐτῶν [4] B τῆς φύσεως.

Digitized by Google

τοιαύτη [5] γνῶσις, ἀλλὰ τῆς ἀσωμάτου φύσεως τῆς ἀκριβῶς ἅπαντα γινωσκούσης. Ταῦτα μὲν οὖν παρὰ τῶν Χαλδαίων ἐῤῥέθη, προῳκονομεῖτο [6] δὲ ἡ τοῦ Δανιὴλ ἀνάῤῥησις. Τούτων γὰρ εἰρηκότων, Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἢ [7] θεῶν, τὸ ταῦτα γινώσκειν, ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ ἀναμιμνήσκει μὲν τοῦ ἐνυπνίου τὸν βασιλέα, ἀκριβῶς δὲ λίαν [8] καὶ σαφῶς ἑρμηνεύει· διδάσκει δὲ τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ τοιαύτη γνῶσις οὐκ ἀνθρώπων ἐστὶ, τῶν ἐπὶ τῆς [9] γῆς ἑρπόντων, οὔτε μὴν θεῶν τῶν οὐκ ὄντων, ἀλλὰ τοῦ τὰ σύμπαντα [10] πεποιηκότος Θεοῦ. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἕκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ χωρίῳ τὴν ἁρμόττουσαν ἑρμηνείαν δέξεται [11].

A naturæ illius, quæ cum sit corporis expers, omnia perfecte cognoscit. Hæc igitur a Chaldæis fuere dicta, et ipsius Danielis præparabatur declaratio. Cum enim dixissent illi, non esse hominum, sed deorum, hæc cognoscere, divinus Daniel regem somnii admonet, et accurate admodum atque aperte illud interpretatur : docetque regem, talem cognitionem non esse hominum qui in terris incedant, quin etiam neque deorum qui non sint, sed Dei illius qui condidit universa. Verum unumquodque horum suo loco convenienter interpretabimur.

ιβ', ιγ'. « Τότε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ἐν θυμῷ πολλῷ καὶ ὀργῇ [12] εἶπεν ἀπολέσαι πάντας τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος. Καὶ τὸ δόγμα ἐξῆλθε, καὶ οἱ σοφοὶ ἀπεκτείνοντο, καὶ ἐζήτησαν τὸν Δανιὴλ καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἀνελεῖν. » Τυραννικὸν, ἀλλ' οὐ βασιλικὸν τὸ ἐγχείρημα, ἄδικον [13] προφανῶς, καὶ δικαιοσύνης ἔρημον· ἀλαζονεία γὰρ καὶ τῦφος προσλαβὼν ἐξουσίαν, ὅλεθρον μηχανᾶται τοῖς ὑπηκόοις Ἰουδαίοις [14]. Ἀλλ' ὁ θειότατος Δανιὴλ τὴν ἄδικον ταύτην σφαγὴν θεασάμενος, πυνθάνεται τοῦ Ἀριὼχ, ὃς τὸν ὠμότατον τοῦτον ἐνεχειρίσθη φόνον, λέγων· « Ἄρχων τοῦ βασιλέως, περὶ τίνος [15] ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδὴς [16] ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως; » Ἠγνόει γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἅτε [17] μὴ κληθεὶς εἰς τὸν σύλλογον τῶν σοφῶν Βαβυλῶνος· οὐδέπω γὰρ τὰ τρία παρεληλύθει ἔτη, ἐν οἷς αὐτοὺς τῇ βασιλικῇ τραφέντας τροφῇ μετὰ τὸν ῥητὸν τοῦτον [18] χρόνον εἰσαχθῆναι προσέταξεν [19] αὐτῷ τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεύς. Εἰ δὲ πρὸ τούτων διηγήσατο τὸν λόγον [20], ὅτι καὶ εἰσῆλθον, καὶ τῶν ἄλλων προεκρίθησαν ἀμείνους ὀφθέντες, θαυμαζέτω μηδείς· ἐκεῖνο γὰρ τὸ διήγημα συμπερᾶναι βουληθεὶς [21], ἅπαντα σαφῶς ἐδίδαξε τὰ τηνικαῦτα συμβάντα· εἶτα μεταβαίνει λοιπὸν ἐφ' ἕτερον διήγημα τῶν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ γεγενημένων. Ὅτι γὰρ οὐδέπω τῶν παῤῥησίαν ἐχόντων ἦν πρὸς τὸν βασιλέα, ἡνίκα τοὺς σοφοὺς συνήγαγε Βαβυλῶνος, ἡ τῆς ἀδίκου σφαγῆς ἄγνοια μαρτυρεῖ· ταύτην [22] γὰρ ἀγνοῶν τὴν αἰτίαν τὸν Ἀριὼχ ἠρώτα. Καὶ ἐπειδὴ ἔμαθε, θαῤῥεῖ μὲν τὴν πρὸς τὸν βασιλέα διάλεξιν, ἀξιοῖ δὲ αὐτὸν ὀλίγον αὐτῷ χρόνον ἐνδοῦναι εἰς τὴν τοῦ ἐνυπνίου ζήτησιν, καὶ τῆς ἑρμηνείας τὴν εὕρεσιν· εἶτα διδάσκει ἡμᾶς τὸν τῆς εὑρέσεως τρόπον, οὐκ αὐτὸς φιλοτιμούμενος, ἀλλ' ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ὁμοίαν σπουδὴν ἐκκαλούμενος.

Vers. 12, 13. « Tunc, inquit, rex in furore multo et ira dixit ut perderent omnes sapientes Babylonis. Et sententia egressa est, et sapientes interficiebantur, et quæsierunt Danielem et amicos ejus, ut interficerent. » Tyrannicus, et non regius conatus, apertissime injustus, expersque justitiæ: siquidem arrogantia et superbia facultatem nacta subjectis Judæis perniciem machinatur. [14, 15] Cæterum sanctissimus Daniel, injustam hanc cædem conspicatus, de Ariocho cui crudelissima ista nex commissa fuerat, percontatur his verbis : « Princeps regis, qua de causa impudens hæc sententia egressa est a facie regis? » Ignorabat enim, ut videtur, utpote qui in cœtum sapientum Babylonis non advocatus fuisset. Nondum enim tres anni illi præterierant, quibus eos **1083** regio cibo nutritos, constituto postmodum tempore ad se jusserat Babyloniorum rex introduci. Quod si antea narravit eos ingressos fuisse, et aliis prælatos, ut qui præstantiores visi sint, nemo miretur. Cum enim vellet narrationem illam absolvere, omnia quæ tunc acciderunt, aperte docuit : deinde rursus ad ea narranda redit, quæ interjecto tempore gesta sunt. Nondum enim illum apud regem obtinuisse libertatem loquendi, quando Babylonis sapientes congregavit, injustæ cædis ignoratio testatur. Hanc enim causam ignorans Ariochum interrogabat. [16] Et ubi didicit, audacter cum rege collocutus, ab ipso petit exiguum sibi temporis spatium dari ad somnium inquirendum, illiusque interpretationem indagandam. Tum docet nos, qua ratione ea inveneri, non gloriæ cupiditate, sed ut ad simile studium nos provocet.

ιζ', ιη'. « Εἰσῆλθε γὰρ, φησὶ, Δανιὴλ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ τῷ Ἀνανίᾳ, καὶ τῷ Ἀζαρίᾳ, καὶ τῷ Μισαὴλ, τοῖς φίλοις αὐτοῦ ἐγνώρισε τὸ ῥῆμα. Καὶ οἰκτιρμοὺς ἐζήτουν παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ὑπὲρ τοῦ μυστηρίου τούτου, ὅπως μὴ ἀπόλωνται Δανιὴλ καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἐπιλοίπων [23]

Vers. 17, 18. « Ingressus est enim, inquit, Daniel in domum suam, et Ananiæ, et Azariæ, et Misaeli amicis suis indicavit verbum. Et quærebant miserationes a Deo cœli super mysterio hoc, ut non perirent Daniel et amici ejus, cum reliquis sapientibus Babylonis. » Inter veritatem ac men-

VARIÆ LECTIONES.

[5] B τοιάδε. [6] B προῳκονόμητο. [7] ἀλλ' ἤ. B ἀλλά. [8] λίαν. B λέγει. [9] τῆς. Des. in B. [10] B πάντα. [11] δέξ. B addit, ἐπὶ δὲ τὰ συνεχῆ τῆς ἱστορίας τὸν λόγον μετενέγκωμεν. [12] π. κ. ὀργῇ. B καὶ ὀργῇ πολλῇ. [13] ἄδ. B præm. καί. [14] Ἰουδ. Des. in B. [15] Λ τί. [16] ἀν. B add. αὕτη. [17] ὅτε. B add. δή. [18] ῥ. τοῦτ. B τρίτον. [19] πρ. B præm. αὐτούς. [20] B τῶν λόγων. [21] B βουλόμενος. [22] B ταύτης. [23] B λοιπῶν.

Digitized by Google

dacium revera multum interest. Nam mendacii opifices a divina societate deserti, solisque humanis rationibus a pietate vacuis innitentes, omnia tum dicunt, tum faciunt, ut homines seducant; at **1084** veritatis alumni absque superno auxilio nihil neque dicere, neque facere sustinent, sed petitiones suas ad eam, quæ omnia intuetur, providentiam referentes, immobiles permanent, nusquam exagitati, neque huc atque illuc circumlati, imo ab humanarum cogitationum tempestate incolumes. Quod divinus Daniel testatur, qui cum ad inquirendum somnium exiguum sibi tempus dari petiisset, non incassum illud in ratiocinando, sed in precibus ac supplicationibus consumpsit, haud se solo fretus, sed similibus quoque sui æqualibus ad communiter supplicandum ascitis. Neque eum spes fefellit.

VERS. 19-22. « Tunc enim, inquit, Danieli in visione noctis mysterium revelatum est, et benedixit Daniel Deo cœli. Et dixit : Sit nomen Domini Dei benedictum a sæculo et usque in sæculum, quia sapientia et intellectus ejus est. Et ipse mutat tempora et annos, constituit reges, et transfert, dans sapientiam sapientibus, et prudentiam scientibus intellectum. Ipse revelat profunda et abscondita, cognoscens ea quæ in tenebris sunt, et lumen cum eo est. » In omnibus grati animi præ se fert probitatem, hymnumque nectit non simpliciter, sed illius nectendi argumentum faciens somnii ipsius inventionem. Decet enim, inquit, perpetuum ac sempiternum Deum continenter celebrare, sapientiæ et intelligentiæ fontem, recte et probe omnia moderantem, rerumque mutationibus arguentem humanæ tranquillitatis inconstantiam, **1085** omnibusque suam aperte potentiam indicantem : siquidem reges creans rursus ipsos regno facile abdicat, tribuensque potestatem, eamdem cum vult adimit; sapientiamque ac prudentiam ipse suppeditat : quam tamen haud temere impertitur, sed iis qui illius cognoscendi studio tenentur, revelatque, prout voluerit, ea quæ nusquam apparent, sed veluti quodam profundo occultantur, cum nondum facta sint : et cum sit lumen, quod mente percipitur, lucem inhabitans inaccessibilem [d], quæ in tenebris geruntur omnia perfecte cognoscit.

VERS. 23. « Quare tibi, Deus patrum meorum, confiteor, et laudo (te), quia sapientiam et virtutem dedisti mihi, et nunc indicasti mihi, quæ rogavimus a te, quia visionem regis notam fecisti

σοφῶν Βαβυλῶνος. » Ἀληθῶς πολὺ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους τὸ μέσον· οἱ μὲν γὰρ τοῦ ψεύδους ἐργάται τῆς θείας εἰσὶν ἔρημοι συμμαχίας, καὶ λογισμοῖς μόνοις ἀνθρωπίνοις εὐσεβείας γεγυμνωμένοις χρώμενοι, πάντα καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν εἰς ἀπάτην ἀνθρώπων· οἱ δὲ τρόφιμοι τῆς ἀληθείας λέγειν [21] ἢ πράττειν ἀνέχονται οὐδὲν δίχα τῆς ἄνωθεν βοηθείας· τὰ δὲ σφῶν αὐτῶν αἰτήματα [22] τῆς πάντα ἐφορώσης προμηθείας ἐξάπτοντες, ἱστᾶσιν ἀκίνητοι, μὴ κλονούμενοι, μηδὲ τῇδε κἀκεῖσε περιφερόμενοι, ἀλλὰ τῆς ζάλης τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀπηλλαγμένοι. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ, ὀλίγον μὲν χρόνον αἰτήσας εἰς τὴν τοῦ ἐνυπνίου εὕρεσιν, οὐκ εἰς λογισμοὺς δὲ ἁπλῶς τὸν καιρὸν δαπανήσας, ἀλλ' εἰς ἱκετείαν καὶ προσευχήν, καὶ οὐδὲ ἑαυτῷ μόνῳ θαῤῥήσας, ἀλλὰ καὶ [26] τοὺς ὁμοτρόπους εἰς κοινωνίαν τῆς ἱκετείας λαβών· καὶ οὐκ ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος.

ιθ'-κβ'. « Τότε γάρ, φησὶ, τῷ Δανιὴλ ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς τὸ [27] μυστήριον ἀπεκαλύφθη, καὶ ηὐλόγησε Δανιὴλ [28] τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου [29] τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ σύνεσις [30] αὐτοῦ ἐστι. Καὶ αὐτὸς ἀλλοιοῖ καιροὺς καὶ χρόνους, καθιστᾷ βασιλεῖς καὶ μεθιστᾷ, διδοὺς σοφίαν τοῖς σοφοῖς, καὶ φρόνησιν τοῖς εἰδόσι σύνεσιν. Αὐτὸς [31] ἀποκαλύπτει βαθέα καὶ ἀπόκρυφα, γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει, καὶ [33] φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστιν [34]. » Διὰ πάντων τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην δείκνυσι, καὶ πλέκει τὸν ὕμνον οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τῆς πλοκῆς ὕλην ποιούμενος τοῦ ἐνυπνίου τὴν εὕρεσιν. Προσήκει γάρ, φησὶ, τὸν ἀΐδιον καὶ αἰώνιον διηνεκῶς ἀνυμνεῖν Θεὸν, σοφίας ὄντα καὶ συνέσεως πηγὴν, ὀρθῶς ἅπαντα καὶ ἀγαθῶς πρυτανεύοντα, καὶ ταῖς τῶν πραγμάτων μεταβολαῖς ἐλέγχοντα μὲν τὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας ἀβέβαιον, δεικνύντα δὲ ἅπασιν ἐναργῶς τὴν οἰκείαν ἰσχύν· χειροτονῶν γὰρ βασιλέας, πάλιν αὐτοὺς ἀποχειροτονεῖ ῥᾳδίως, καὶ διδοὺς ἐξουσίαν ἀφαιρεῖται ταύτην, ὅταν ἐθέλῃ· καὶ σοφίας δὲ καὶ φρονήσεως οὗτός [35] ἐστι χορηγός· δίδωσι δὲ ταύτην οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τοῖς συνιέναι αὐτὸν [36] βουλομένοις· ἀποκαλύπτει δὲ ὡς [36] ἐθέλει τὰ μηδαμῶς φαινόμενα, ἀλλ' οἷόν τινι βυθῷ κρυπτόμενα τῷ μηδέπω γενέσθαι· καὶ φῶς ὑπάρχων νοερὸν, φῶς [37] οἰκῶν ἀπρόσιτον, ἀκριβῶς ἅπαντα γινώσκει τὰ ἐν τῷ σκότει γινόμενα.

κγ'. « Διό σοι, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, [38] ἐξομολογοῦμαι καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ δύναμιν [39] ἔδωκάς μοι, καὶ νῦν [40] ἐγνώρισάς μοι ἃ ἠξιώσαμεν παρὰ σοῦ, ὅτι τὸ ὅραμα [41] τοῦ βασιλέως ἐγνώρισάς μοι

[d] I Tim. VI, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[21] λέγ. — ἀνέχ. In B ponitur post βοηθείας. [22] αἰτ. B πείσματα. [26] καί. Des. in B. [27] τό. Ex A et B suppl. [28] Δαν. In A et B ponitur post οὐρανοῦ. [29] Κυρ. Des. in A. [30] σύν. Chald. robur. [31] αὐτ. A præm. καί. [33] καί. Des. in B, sed A habet καὶ τὸ φῶς. [34] ἐστ. Chald. habitat. [35] οὗτ. B αὐτός. [36] αὐτ. B præm. καὶ γνῶναι. [36] B οἷς θέλῃ. [37] φῶς. B add. τε. [38] μου. Ex A et B suppl. [39] δύν. B σύνεσιν. [40] νῦν. Des. in A [41] ὅτι τὸ ὅρ. A καὶ τὸ ῥῆμα.

Digitized by Google

τοῦ[42] γνωρίσαι τῷ βασιλεῖ. » Τοιαῦται τῶν εὐσεβῶν A mihi, ut indicarem regi. » Tales piorum animæ, αἱ ψυχαί, καὶ ἐν ταῖς χρείαις τὸν Θεὸν ἐπιστάμεναι agnoscentes Deum esse illum, qui ad necessarios χορηγὸν, καὶ τοῖς αὐτοῦ λιμέσι προστρέχουσαι, καὶ usus opportuna subministrat, et ad ejus portus μετὰ τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν οὐκ ἀνεχόμεναι λήθῃ confugientes, ac post suppeditata bona haud sustiπαραδιδόναι τῶν δωρεῶν τὴν μνήμην, ἀλλ' ὕμνοις nentes beneficiorum memoriam oblivione delere, ἀμειβόμεναι τὸν εὐεργέτην Θεόν. Ἄξιον δὲ ἐπισημήνασθαι τοῦ θείου τούτου ἀνδρὸς καὶ τὸ μέτριον φρόνημα· καὶ γὰρ καὶ[43] τὴν αἴτησιν ποιούμενος, κοινωνοὺς ἔλαβε τοὺς ὁμοτρόπους τῆς προσευχῆς, καὶ τὸν ὕμνον ὑφαίνων ὑπὲρ ὧν ἔλαβε, πάλιν αὐτῶν ἐμνημόνευσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγνώρισάς μοι ἃ ἠξίωσά σε, ἀλλ', « ἃ ἠξιώσαμεν παρὰ σοῦ. » Οὕτω τὸν θεῖον συμπεράνας ὕμνον·

verum laudes de se bene merito Deo reddentes. Operæ autem est pretium divini hujus * viri notare modestiam. Nam et preces fundens, socios obsecrationis sibi similes ascivit, et pro iis, quæ consecutus erat, laudem contexens, rursus eorum mentionem fecit. Neque enim dixit : « Indicasti mihi » quæ petii a te, sed « quæ rogavimus a te. » Ita absoluta divina laude :

κδ'. « Καὶ εὐθὺς[44] ἦλθε, φησὶ, Δανιὴλ πρὸς Ἀριὼχ, ὃν κατέστησεν ὁ βασιλεὺς ἀπολέσαι τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τοὺς σοφοὺς B Βαβυλῶνος μὴ ἀπολέσῃς, εἰσάγαγε δέ με ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ὁράματος[45] ἀναγγελῶ τῷ βασιλεῖ. » Πρέπων καὶ οὗτος τῷ προφήτῃ ἔλεος[46]· οὐ γὰρ ἠνέσχετο μόνος μετὰ τῶν φίλων τῆς ἀδίκου[47] ἀπαλλαγῆναι σφαγῆς, ἀλλὰ καὶ τοῖς Χαλδαίοις πραγματεύεται σωτηρίαν, ἐλπίζων διὰ τοῦδε τοῦ θαύματος, καὶ τῆς ἀσεβείας αὐτοὺς ἀπαλλάξειν, καὶ τῷ τῶν ὅλων προσάξειν Θεῷ

Vers. 24. « Et statim venit, inquit, Daniel ad Ariochum, quem constituit rex, ut perderet sapientes Babylonis, et dixit ei : Sapientes **1086** Babylonis ne perdas, introduc autem me in conspectum regis, et interpretationem visionis annuntiabo regi. » Hæc quoque misericordia prophetam decet. Neque enim voluit solus cum amicis ab injusta cæde liberari : sed etiam Chaldæis incolumitatem molitur, confidens se hoc miraculo eos ab impietate ad omnium rerum auctorem Deum adducturum esse. His auditis,

κε'. « Ὁ δὲ[48] Ἀριὼχ, τούτων ἀκούσας τῶν λόγων, σπουδῇ τὸν Δανιὴλ εἰσήγαγεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εὕρηκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν[49] τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ὅστις τὸ[50] σύγκριμα τῷ βασιλεῖ ἀναγγελεῖ. » Πάλιν ἐντεῦθεν σαφὲς ἡμῖν γέγονεν, ὅτι οὐδέπω τῆς τοῦ Δανιὴλ ἀρετῆς πεῖραν ὁ βασιλεὺς εἰλήφει. Οὐ γὰρ[51], εἴπερ ἐγινώσκετο, ἀορίστως εἶπεν ὁ Ἀριώχ· « Εὕρηκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ὅστις τὸ σύγκριμα τῷ βασιλεῖ ἀναγγελεῖ. »

Vers. 25. « Arioch cum festinatione introduxit Danielem in conspectum regis, et dixit ei : Inveni virum de filiis captivitatis Judææ, qui interpretationem regi annuntiabit. » Rursus hinc nobis perspicuum fit, a rege nondum de Danielis virtute factum fuisse periculum. Neque enim, si cognitus C ille fuisset, haud indefinite dixisset Arioch : « Inveni virum de filiis captivitatis Judææ, qui interpretationem regi annuntiabit. »

κς'. « Ὁ δὲ βασιλεὺς περιχαρὴς γενόμενος εἶπε τῷ Δανιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ· Εἰ δύνασαι[52] ἀναγγεῖλαι[53] τὸ ἐνύπνιον, ὃ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ; » Ἐπισημήνασθαι δεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι Βαλτάσαρ αὐτὸν οὐκ ἀεὶ προσαγορεύει, ἀλλ' ὅτε τῷ βασιλεῖ διαλέγεται, ταύτην[54] αὐτῷ τὴν προσηγορίαν ἐπιτεθεικότι. Ἐρωτηθεὶς δὲ ὅμως, εἰ δύναιτο[55] καὶ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπαγγεῖλαι[56] τῷ βασιλεῖ, ἀπεκρίνατο λέγων·

Vers. 26. « Rex autem, admodum lætus, dixit Danieli, cujus nomen Baltasar : An potes annuntiare somnium quod vidi, et interpretationem ejus? » Hoc quoque animadvertendum est, quod ipsum non semper Baltasar appellet, sed quando cum rege, qui ipsi hoc nomen imposuerat, colloquitur. Verumtamen interrogatus, an posset et somnium et interpretationem annuntiare regi, ita respondit :

κζ'. « Τὸ μυστήριον ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐπαοιδῶν, Γαζαρηνῶν ἀναγγεῖλαι[57] τῷ βασιλεῖ. (κη'.) Ἀλλ' ἔστι Θεὸς[58] ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια. » Θαυμαστῶς τῆς διδασκαλίας ἦρξατο· ἐκβαλὼν γὰρ τὸν τῶν ἀφρόνων ἐκείνων χορὸν, καὶ γυμνώσας αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, τὸν Θεὸν εἶναι ἔφη τῆς μυστηρίων ἀποκαλύψεως διδάσκαλον· προστέθεικε δὲ, *ἐν οὐρανῷ*, τοὺς κάτω γινομένους[59] καὶ προσκυνουμένους ἐκβαλὼν[60] θεούς.

[27] « Mysterium, quod rex interrogat, non est sapientum, magorum, incantatorum, aruspicum, D annuntiare regi. (Vers. 28.) Sed est **1087** Deus in cœlo revelans mysteria. » Admirabiliter doctrinæ fecit initium. Ejecto enim insipientium illorum choro, eorumque detecta imbecillitate, Deum esse asseruit arcana revelandi magistrum, et adjecit *in cœlo*, iis diis, qui deorsum versantes colerentur, rejectis. Et singulari quidem nomine deorum

VARIÆ LECTIONES.

[42] τοῦ — βασ. Des. in A et in textu Chald. [43] *καί*. Des. in B. [44] εὐθ. Des. in A et in textu Chald. [45] τοῦ ὁράμ. Des. in A et in textu Chald. [46] ἔλ. B præm. ὁ. [47] τ. ἀδ. In B ponitur post ἀπαλλ. [48] Ὁ δέ. A et B. Τότε. [49] υἱῶν. Ex A et B suppl. [50] τό. Ex A et B suppl. [51] γάρ B add. ἄν. [52] δύν. A et B addunt μοι. [53] B ἀπαγγεῖλαι. [54] ταύτ. B præm. τῷ. [55] B δύναται. [56] B ἀναγγεῖλαι. [57] B ἀπαγγεῖλαι, præmisso δυναμένων. [58] Θεός. B præm. ὁ. [59] B γενομένους. [60] B ἐκβάλλων.

Digitized by Google

qui non sunt, expellit multitudinem : eo vero, quod in cœlo degere ipsum dixit, eos qui deorsum compararent, non esse deos ostendit, sed fraudem ab humano artificio profectam. « Hic Deus indicavit Nabuchodonosori, quæ oporteat fieri in novissimis diebus. » Ita exorsus rursus benigne appellando sibi ad audiendum regis benevolentiam conciliat. « Rex, inquit, in sæcula vive. » Nam quia somnium dicturus est, et interpretationem allaturus, ipsique regni eversionem prædicturus, ita præfatur : Cupio, inquit, ego animo meo, in perpetuum vivere te; ne itaque mihi ascripseris quod tibi per somnium declaratur. Tum ait : « Somnium tuum, et visiones capitis tui in cubili tuo, hoc est, rex. » Id est, quæ nocte vidisti, hæc sunt :

VERS. 29. « Cogitationes tuæ in cubili tuo ascenderunt, de iis quæ oporteat fieri post hæc. » Cogitabas, inquit, in lecto cubans, an semper victurus esses, an vero humanæ naturæ lege moriturus? Cupiebas autem ea, quæ nondum accidere, cognoscere. Et is qui arcana revelat, indicavit tibi quæ oporteat evenire. Ubique autem **1088** unum Deum prædicat, ut multitudinis deorum excludat errorem : deinde mentis quoque suæ modestiam comprobat.

VERS. 30. « Mihi enim, inquit, non in sapientia, quæ est in me præter omnes viventes, mysterium hoc revelatum est : sed ideo ut interpretationem regi indicarem, et ut cognoscas cogitationes cordis tui. » Assecutus, inquit, sum, ut hoc mihi revelaretur, non quasi sim sapientior omnibus hominibus, sed ut tu cognoscas quæ discere concupisti, meque ut famulo suo hujus cognitionis ministro usus est Deus. Exorditur itaque narrationem, ac primum ipsum affert somnium.

VERS. 31-35. « Tu, rex, videbas, et ecce imago una, multa, imago illa magna, et facies ejus elevata stans a facie tua, et visio ejus terribilis. Imago, cujus caput auri puri ; manus, et pectus, et brachia ejus argentea : venter et femora ærea. Et tibiæ ferreæ, pedes partim ferrei, et partim fictiles. » Quadruplicem materiam per prædicta significavit, aurum, argentum, æs, ferrum : nam testam haud per se, sed ferro commistam dixit. Atque per hæc maxima latissimeque patentia regna declarat, quæ cum sibi deinceps successissent, maximam orbis terrarum partem obtinuere. Alia enim regna viguisse, et in præsenti vigere, perspicuum est : non tamen omnibus, aut pluribus, **1089** sed uni aut duabus solum nationibus illa imperantia videre licet. Primum itaque omnium

A Καὶ τῷ μὲν ἐνικῷ ὀνόματι τὸ πλῆθος ἐκβάλλει τῶν οὐκ ὄντων θεῶν, τῇ δὲ ἐν οὐρανῷ διαγωγῇ τοὺς κάτω φαινομένους δείκνυσιν οὐ θεοὺς, ἀλλ' ἀπάτην ἀφορμὴν ἔχουσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν τέχνην. « Οὗτος [61] ἐγνώρισεν ὁ Θεὸς τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων [62] τῶν ἡμερῶν. » Οὕτω προοιμιασάμενος, πάλιν ἐπισπᾶται τῇ εὐλογίᾳ εἰς εὔνοιαν τοῦ βασιλέως τὴν ἀκοήν. « Βασιλεῦ [63], γάρ, φησὶν, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. » Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει καὶ τὸ ἐνύπνιον λέγειν, καὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπάγειν, καὶ προλέγειν αὐτῷ τὴν τῆς βασιλείας κατάλυσιν, προοιμιαζόμενος· Εὐχὴ [64], φησὶν, ἐστὶν ἐμοὶ, ζῆν σε διηνεκῶς· μὴ τοίνυν ἐμοὶ ἐπιγράψῃς τὸ ὑπὸ τοῦ ἐνυπνίου δηλούμενον. Εἶτά φησι· « Τὸ ἐνύπνιόν σου, καὶ αἱ ὁράσεις [65] τῆς κεφαλῆς σου, ἐπὶ τῆς κοίτης
B σου, τοῦτό [66] ἐστι, βασιλεῦ. » Ἀντὶ τοῦ· Ἃ νύκτωρ ἐθεάσω, ταῦτά ἐστιν·

κθ'. « Οἱ διαλογισμοί σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου ἀνέβησαν, ἃ [67] δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. » Ἐλογίζου, φησὶ, κατακείμενος ἐπὶ τῆς κλίνης, εἴτε εἰς ἀεὶ ζήσῃ, εἴτε τῷ νόμῳ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὸν θάνατον γενήσῃ· ἐπεθύμεις δὲ μαθεῖν καὶ τὰ μήπω [68] γεγενημένα. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια ἐγνώρισέ σοι ἃ δεῖ γενέσθαι. Πανταχοῦ δὲ τὸν ἕνα κηρύττει Θεὸν, τῆς πολυθεΐας ἐκβαλὼν [69] τὴν πλάνην· εἶτα καὶ τοῦ οἰκείου φρονήματος τὴν μετριότητα δείκνυσιν.

λ'. « Ἐμοὶ γάρ, φησὶν, οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὔσῃ ἐν ἐμοὶ παρὰ πάντας τοὺς ζῶντας, τὸ μυστήριον τοῦτο
C ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεῖ γνωρίσαι, καὶ ἵνα γνῷς τοὺς διαλογισμοὺς τῆς καρδίας σου. » Ταύτης γάρ, φησὶ, τῆς ἀποκαλύψεως ἔτυχον, οὐκ ἐπειδὴ πάντων εἰμὶ τῶν ἀνθρώπων σοφώτερος, ἀλλ' ἵνα σὺ μάθῃς ἃ μαθεῖν ἐπεθύμησας· ἐμοὶ δὲ διακόνῳ ταύτης ἐχρήσατο τῆς γνώσεως, ὡς οἰκείῳ θεράποντι. Ἄρχεται τοίνυν τῆς ἐξηγήσεως, καὶ λέγει [70] πρῶτον αὐτὸ τὸ ἐνύπνιον.

λα'-λγ'. « Σὺ, βασιλεῦ, ἐθεώρεις, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μία, πολλὴ [71], ἡ εἰκὼν μεγάλη, καὶ ἡ ὄψις αὐτῆς, ὑπερφερὴς ἑστῶσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἡ ὅρασις αὐτῆς φοβερά. Εἰκών, ἧς ἡ κεφαλὴ χρυσίου καθαροῦ, αἱ χεῖρες [72], καὶ τὸ στῆθος, καὶ οἱ βραχίονες αὐτῆς ἀργυροῖ, καὶ κοιλία καὶ οἱ μηροὶ χαλκοῖ. Αἱ κνῆμαι σιδηραῖ, οἱ πόδες μέρος μέν τι σιδήρου [73], καὶ μέρος
D δέ τι ὀστράκινον. » Τέτταρας μὲν ὕλας διὰ τῶν προειρημένων ἐσήμανε, τὸν χρυσὸν, τὸν ἄργυρον, τὸν χαλκὸν, τὸν σίδηρον· ὄστρακον γὰρ [74] οὐ κατ' αὐτὸ [75] εἶπεν, ἀλλὰ τῷ σιδήρῳ συμμεμιγμένον. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὰς μεγίστας τε καὶ καθολικωτάτας βασιλείας, αἳ τοῦ πλείστου τῆς οἰκουμένης ἐκράτησαν ἀλλήλας διαδεξάμεναι. Ὅτι μὲν γὰρ καὶ ἄλλαι βασιλεῖαι συνέστησαν, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ συνεστᾶσι, δῆλόν ἐστι· οὐ μὴν τῶν [76] πάντων ἢ τῶν πλειόνων

VARIÆ LECTIONES.

[61] B οὗτος, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐγνώρισε, κ. τ. λ. [62] B ἐσχάτου. [63] βασ. — ζῆθι. Des. in Chald. [64] εὐχὴ. B φησὶν ὅτι ἐμοὶ εὐχή. [65] B ἡ ὅρασις. [66] τοῦτο — ἐστιν. B τουτέστιν, ἃ νύκτωρ ἐθεάσω, βασιλεῦ, ταῦτά ἐστιν. [67] ἃ. A et B τί. [68] B μηδέπω. [69] B ἐκβάλλων. [70] λέγ. Ita cum B legimus. Sirm. ἄγει. [71] πολλὴ — ὄψις. B μεγάλη ἡ εἰκὼν ἐκείνη· μεγάλη καὶ ἡ πρόσοψις. Ita fere A, qui tamen habet ὄψις, et omittit μεγάλη post ἐκείνη. [72] αἱ χ. Des. in textu Chald. [73] B σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστράκου. [74] B τὸ γὰρ ὄστρακον. [75] B ἑαυτό. [76] τῶν. Des. in B.

Digitized by Google

ἔστιν αὐτὰς κρατούσας ἰδεῖν, ἀλλ' ἢ[77] ἑνὸς, ἢ δύο μόνον ἐθνῶν. Λέγει τοίνυν πρώτην ἁπάντων γεγενῆσθαι τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἡγεμονίαν, ἥτις αὖτη[78] ἐστὶν ἡ τῶν Βαβυλωνίων· Ἀσσύριοι γὰρ[79] οὗτοι κἀκεῖνοι· ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἐν τῇ Νίνῳ, τῇ παρ' Ἑβραίοις Νινευῆ καλουμένῃ, τὰ βασίλεια ἐσχήκασι, ποτὲ δὲ ἐν Βαβυλῶνι[80]. Ὅτι δὲ μία ἐστὶν ἡ βασιλεία τούτων κἀκείνων, καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης μαρτυρεῖ· ἑρμηνεύων γὰρ τὸ ἐνύπνιον, φησίν· « Ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῆ σὺ εἶ, βασιλεῦ. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἱερεμίας ὁ προφήτης φησί· « Ποτήριον χρυσοῦν Βαβυλὼν ἐν χειρὶ Κυρίου, μεθύσκον πᾶσαν τὴν γῆν· ἀπὸ οἴνου[81] αὐτῆς ἐπίοσαν[82] ἔθνη· διὰ τοῦτο ἐσαλεύθησαν, καὶ ἄφνω ἔπεσε Βαβυλών, καὶ συνετρίβη. » Εἰ δὲ ἑτέρα ἦν παρὰ ταύτην ἡ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία ταύτης πρεσβύτερα, ποίαν ἄν τις ὕλην αὐτὴν καλέσειεν; Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ θειότατος Μωσῆς[83] ταῦθ' οὕτως ἔχειν· ἐν γὰρ τῇ κοσμογενείᾳ περὶ τοῦ Νεβρώδους[84] εἰρηκὼς, ὅτι γίγας κυνηγὸς[85] ἐναντι Κυρίου, ἐπήγαγε· « Καὶ ἐγένετο ἡ ἀρχὴ[86] τῆς βασιλείας αὐτοῦ Βαβυλών, Ὀρὲχ καὶ Χαλάνη. » Καὶ οἱ ἔξω δὲ συγγραφεῖς τοὺς Βαβυλωνίους Ἀσσυρίους προσαγορεύουσι, καὶ μέχρι δὲ τοῦ παρόντος Ἀσσυρίαν[87] αὐτὴν ὀνομάζουσι Πέρσαι. Οὐκοῦν ἡ μὲν πρώτη ὕλη, ἥτις ἐστὶν ὁ *χρυσὸς*, τὴν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων σημαίνει βασιλείαν· *κεφαλὴν* δὲ αὐτὴν ὀνομάζει, ὡς πρώτην γεγενημένην· ἡ δευτέρα δὲ, ἥτις ἐστὶν ὁ *ἄργυρος*, ἡ Περσῶν ἐστι καὶ Μήδων. Κῦρος γὰρ ἑκατέρωθεν ὁρμώμενος, μητρόθεν μὲν ἐκ Μήδων, πατρόθεν δὲ ἐκ Περσῶν, κατέλυσε μὲν Ἀσσυρίων[88], εἴτουν Βαβυλωνίων, τὴν βασιλείαν, μετατέθεικε δὲ τὴν βασιλείαν[89] εἰς Πέρσας. *Στῆθος* δὲ αὐτὸν προσηγόρευσε καὶ *βραχίονας*, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς δύο ἔθνη συγγένειαν· διὰ μὲν γὰρ τῆς δεξιᾶς τὸ πατρῷον αὐτοῦ σημαίνει γένος, μητρῷον[90] δὲ διὰ τῆς εὐωνύμου, ὧν τὴν συνάφειαν τὸ στῆθος πεπίστευται, τὴν καρδίαν ἔχον τῶν λογισμῶν τὸ ταμεῖον, λογισμῷ δὲ καὶ τὰ γαμικὰ τελεῖται συμβόλαια. Τὸν δὲ *χαλκὸν* προσηγόρευσε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν μετὰ τὴν Περσικὴν ἀναφανεῖσαν, καὶ αὐτὴν ὁμοίως[91] ἁπάντων κρατήσασαν. *Κοιλίαν*[92] δὲ αὐτῇ καὶ τοὺς *μηροὺς* ἀπένειμε, τήν τε μοναρχίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῆς *κοιλίας* μηνύων, καὶ διὰ τῶν *μηρῶν* τὴν μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν γεγενημένην[93] τῆς βασιλείας διαίρεσιν. *Σίδηρον* δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν προσηγόρευσε βασιλείαν· αὕτη δὲ τὴν Μακεδονικὴν διεδέξατο· ἀπένειμε δὲ αὐτῇ τὰς *κνήμας*, ἅτε δὴ περὶ τὸ τέλος οὖσας τοῦ παντὸς σώματος, καὶ φέρειν ἅπαν δυναμένας τὸ σῶμα· τὰς δὲ τῶν ποδῶν βάσεις, σιδηρᾶς μὲν καὶ αὐτὰς, ὀστράκῳ δὲ ἀναμεμιγμένας. Διὰ δὲ τούτου οὐχ ἑτέραν αἰνίττεται βασιλείαν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀσθενεστέραν ἑαυτῆς ἐσομένην, καὶ τῇ τοῦ

fuisse Assyriorum asserit imperium, quod idem est ac Babyloniorum (Assyrii enim et hi et illi) : sed nunc in Nino, quæ apud Hebræos Ninive vocatur, nunc in Babylone regiam obtinuere. Et unum horum atque illorum regnum esse propheta etiam ipse testatur, qui somnium interpretans, ait : « Caput aureum tu es, rex. » Beatus item Jeremias propheta : « Calix, inquit, aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram : de vino ejus biberunt gentes, ideo commotæ sunt, et subito cecidit Babylon, et contrita est e-f. » Quod si aliud ab hoc fuisset Assyriorum regnum ipso antiquius, quænam materia vocari posset? Testatur item sanctissimus Moses hæc ita se habere : qui cum in creatione mundi de Nimrodo dixisset, fuisse illum gigantem venatorem coram Domino, subjecit : « Et fuit principium regni ejus Babylon, Orech et Chalane g. » Exteri quoque scriptores Babylonios Assyrios appellant, et usque adhuc Assyriam ipsam Persæ nominant. Prima igitur materia, quæ *aurum* est, Assyriorum et Babyloniorum significat regnum, ipsumque *caput* appellat, utpote quod primum fuerit. Altera autem, id est *argentum*, Persarum regnum est et Medorum. Cyrus enim utrinque **1090** profectus, et materno genere a Medis, paterno autem a Persis oriundus, Assyriorum sive Babyloniorum regnum eversum transtulit ad Persas. *Pectus* autem ipsum vocavit et *brachia*, ut ostendat cum duabus gentibus cognationem. Per dexteram enim paternum, per sinistram maternum significat genus, quarum conjunctio pectori commissa est, cor ipsum rationum penu continenti; ratione autem commercia quoque nuptialia perficiuntur. *Æs* vero Macedonicum regnum nuncupavit, quod post deletum Persicum omnibus quoque similiter imperavit. *Ventrem*que ipsi ac *femora* attribuit, per *ventrem* Alexandri solius principatum significans, per *femora*, factam post ipsius obitum regni divisionem. *Ferrum* autem Romanum appellavit regnum, * quod Macedonicum excepit, ipsique *tibias* assignavit, utpote quæ ad finem totius corporis sitæ totum etiam corpus ferre valeant; pedumque bases et ipsas ferreas, sed testæ commistas. Et hac re non aliud innuit regnum, sed illud se ipso imbecillius futurum, et testæ imbecillitati commistum. Et materiæ differentiam apposuit, non ut honoris, sed ut virium discrimen ostenderet : auro enim densius est argentum, argento æs solidius, at ferrum ipso etiam ære multo firmius est. **1091** Differentia itaque non in honore, sed in viribus potentiaque consistit. Illud autem necessario quærendum est, qua de causa in imagine

e-f Jerem. LI, 7, 8, vel juxta LXX; XXVIII, 7, 8. g Gen. X, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[77] ἢ. Des. in B. [78] αὖτ. Des. ibid. [79] γάρ. B. addit καί. [80] Βαβ. B præm. τῇ. [81] οἴν. B præm. του. [82] B ἔπιον. [83] B θεσπέσιος Μωϋσῆς. [84] B Νεβρώθ. [85] κυν. B præm. ἦν. [86] B ἐν ἀρχῇ. [87] Ἀσσ. B præm. ὡς φασί. [88] Ἀσσ. B præm. τῶν. [89] μετ. δ. τ. βασ. Ex B suppl. [90] μητρ. B præm. δέ. [91] ὁμ. In B ponitur post ἁπάντων. [92] κοιλ. B præm. τήν. [93] B γενομένην.

Digitized by Google

multiplicis hujusce materiæ viderit compositionem. Nihil enim temere neque frustra ab auctore omnium rerum Deo revelatur. Imago figuras, sed non res habet. Talis est et præsens vita, quæ nihil habet perpetuum, neque stabile. Quare beatus quoque Paulus exclamabat : « Præterit figura hujus mundi [h]. » Et alio loco præcipiens : « Nolite, inquit, conformari huic sæculo [i]. » Et beatus David humanæ tranquillitatis arguens vanitatem : « Verumtamen, inquit, universa vanitas, omnis homo vivens [j]. » Cæterum in imagine pertransit homo, thesauros colligit, et ignorat cui congregaturus sit ea. Quando itaque præsens etiam vita celerrimas habet mutationes (mortalia enim omnia, quæ conspiciuntur, ad exiguum temjus permanentia, et caduca sunt), et imago rerum vim haud continet, sed solas regum ac principum, illisque subjectorum figuras ostendit, ad hæc ipsa quoque figura facillime dissolvi potest : merito rerum omnium auctor Deus, qui superbum regem illum docere voluit, quanta sit humani supercilii vanitas, et quod facillimam habeant res humanæ mutationem, imaginem ipsi in somnis proponit, ejusque partes multiplici materia distinguit, crebras regum docens alius post alium successiones, omnibusque persuadens, se solum perpetuo imperio potiri, regnumque et principio et fine carens, et omnino sempiternum obtinere. **1092** Postea beatus Daniel reliqua hujus somnii prosequitur.

ὄστράκου ἀσθενείᾳ συμμεμιγμένην. Τὴν δὲ τῶν ὑλῶν διαφορὰν ἀνέθηκεν [96], οὐ τῆς τιμῆς, ἀλλὰ τῆς ἰσχύος δεικνὺς τὸ διάφορον· τοῦ μὲν γὰρ χρυσοῦ ὁ ἄργυρος στεγανώτερος· τοῦ δὲ ἀργύρου στερρότερος [97] ὁ χαλκός· ὁ δὲ σίδηρος καὶ αὐτοῦ [98] τοῦ χαλκοῦ πολλῷ τῷ μέτρῳ στερεμνιώτερος. Ἡ διαφορὰ τοίνυν οὐκ ἐν τῇ τιμῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἰσχύϊ τε καὶ δυνάμει. Ἀναγκαῖον δὲ ζητῆσαι, τί δήποτε ἐν εἰκόνι τῶν ὑλῶν τούτων ἐθεάσατο τὴν συνθήκην· οὐδὲν γὰρ ἁπλῶς, οὐδὲ μάτην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀποκαλύπτεται. Ἡ εἰκὼν σχήματα, ἀλλ' οὐ πράγματα, ἔχει. Τοιοῦτος δὲ [97] ὁ παρὼν βίος, οὐδὲν ἔχων [98] διαρκὲς, οὐδὲ μόνιμον· διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐβόα, ὅτι « Παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Καὶ ἀλλαχοῦ παραινῶν λέγει· « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ. » Καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας διελέγχων τὸ μάταιον, φησί : « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν. » Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος, θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνι συνάξει αὐτά. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ παρὼν βίος ὀξυρρόπους ἔχει τὰς μεταβολὰς (θνητὰ [99] γὰρ ἅπαντα τὰ ὁρώμενα, καὶ πρόσκαιρα, καὶ ἐπίκηρα [1]), καὶ ἡ εἰκὼν δὲ τῶν μὲν πραγμάτων τὴν ἐνέργειαν οὐκ ἔχει, μόνα δὲ τὰ σχήματα δείκνυσι βασιλέων, καὶ ἀρχόντων, καὶ ὑπηκόων, πρὸς δὲ τούτοις καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα εὐδιάλυτον ἔχει· εἰκότως ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὸν ἀλαζόνα ἐκεῖνον παιδεῦσαι βουληθεὶς [2] βασιλέα τῆς ἀνθρωπίνης ὀφρύος τὸ μάταιον, καὶ διδάξαι, ὅτι ῥᾷστην ἔχει τὰ ἀνθρώπινα τὴν μεταβολὴν, εἰκόνα μὲν αὐτῷ ὕλαις, τὰς συχνὰς καὶ ἐπαλλήλους διδάσκων [3] τῶν βασιλέων διαδοχὰς, καὶ πείθων ἅπαντας, ὡς αὐτὸς μόνος διηνεκὲς ἔχει τὸ κράτος, ἄναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον, καὶ ἁπαξαπλῶς αἰώνιον τὴν βασιλείαν. Τούτοις ἐπάγει ὁ μακάριος Δανιὴλ τὰ λοιπὰ τοῦ ἐνυπνίου διδάσκων.

δναρ προτίθησι, τὰ δὲ ταύτης μόρια μερίζει ταῖς

Vers. 34, 35. « Videbas, donec abscissus est lapis a monte sine manibus, et percussit imaginem super pedes ferreos et fictiles, et comminuit eos penitus. Tunc comminuta * sunt omnino ferrum, testa, æs, argentum, aurum, et facta sunt quasi pulvis ab area æstiva, et extulit ea multitudo venti, et locus non est inventus in illis, et lapis qui percussit imaginem factus est mons magnus, et implevit omnem terram. » Talis est somnii finis : decet autem nos ab extremis interpretationem exordiri. Quæramus itaque prius, quisnam sit hic, qui lapis appellatur, et qui prius parvus visus, mox maximus evasit, et orbem terrarum contexit. Audiamus igitur ipsum Deum per Isaiam prophetam dicentem : « Ecce pono in Sione lapidem pretiosum, angularem, pretiosum, electum, in fundamenta ejus, et omnis qui credit in ipsum, non confundetur [k]. » Audiamus item beatum David

λδ', λε'. « Ἐθεώρεις, ἕως ὅτου ἀπεσχίσθη [4] λίθος ἀπὸ [5] ὄρους ἄνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστρακίνους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθησαν εἰσάπαξ ὁ σίδηρος [6], τὸ ὄστρακον, ὁ χαλκὸς, ὁ ἄργυρος, ὁ χρυσὸς, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ κονιορτὸς ἀπὸ ἅλωνος θερινῆς, καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ τὸ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ πᾶς [7] τόπος οὐχ ηὑρέθη ἐν αὐτοῖς, καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγένετο [8] εἰς ὄρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν. » Τοιαῦτον [9] τοῦ ἐνυπνίου τὸ τέλος· προσήκει δὲ κάτωθεν ἡμᾶς ἄρξασθαι τῆς ἑρμηνείας. Ζητήσωμεν τοίνυν πρότερον, τίς λίθος [10] προσαγορευόμενος, καὶ βραχὺς πρότερον [11] φαινόμενος, ὕστερον ἐδείχθη μέγιστος, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐκάλυψεν. Οὐκοῦν ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος· « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον, ἐκλεκτὸν [12], εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ

[h] I Cor. vii, 31. [i] Rom. xii, 2. [j] Psal. xxxviii, 6, 7. [k] Isa. xxviii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[96] B τέθεικεν. [97] B στεγανώτερος. [98] B αὐτός. [97] δέ B addit καί. [98] B ἔχει. [99] θνητά. B in marg. habet correctionem istam γενητά. [1] καὶ ἐπίκ. Des. in B. [2] B βουλόμενος. [3] διδ. In B ponitur post βασιλέων. [4] A οὗ ἀπετμήθη. [5] ἀπό. A ἐξ. [6] ὁ σίδ. In A ponitur post ὄστρακον. [7] πᾶς. Des. in A. [8] A ἐγενήθη, omisso εἰς. [9] Τοιοῦτ. B Τοῦτο μὲν ἔστι. [10] λίθ. B præm. ὁ. [11] πρότ. B præm. μέν. [12] ἐκλ. B θεμέλιον.

Digitized by Google

πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ [12]. » Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ προθεσπίζοντος, καὶ βοῶντος· « Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Ταύτην δὲ τὴν μαρτυρίαν καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις Ἰουδαίοις προσήνεγκεν, « Οὐκ ἀνέγνωτε, λέγων· Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ; » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Πέτρος ἐν Ἰουδαίοις δημηγορῶν, καὶ τοῦ Κυρίου τὴν προφητείαν εἰς μέσον παραγαγών, φησίν [13]· « Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς παρ' [14] ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὃς ἐγένετο εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλός φησιν· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ ἀλλαχοῦ φησι [15]· « Θεμέλιον οὐδεὶς [17] δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ πάλιν· « Ἔπινον, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Οὐκοῦν ὑπὸ Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης [18] διδασκόμεθα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν [19] προσηγορεῦ[σ]θαι *Λίθον*. Οὗτος [20] γὰρ ἐτμήθη ἀπὸ ὄρους ἄνευ χειρῶν, γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου γαμικῆς κοινωνίας χωρίς· οἶδε δὲ πολλάκις καὶ τὴν παρὰ φύσιν γέννησιν *λατομίαν* ἡ θεία [21] προσαγορεύειν Γραφή. Ἰουδαίους γὰρ Ἡσαΐας [22], τῆς παρὰ φύσιν γενομένης τῷ Ἀβραὰμ παιδογονίας ἀναμιμνήσκων, « Ἐμβλέψατε, ἔλεγεν [23], εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἐξ ἧς ἐλατομήθητε. » Οὐκοῦν *ὄρος* μὲν ἡ Δαβιδικὴ φυλή, *λίθος* δὲ ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὐ κατὰ τὸν νόμον [24] τῆς φύσεως τμηθείς· οὗτος δὲ πάλαι σμικρὸς φαινόμενος, δι' ἣν περιέκειτο φύσιν, ἀθρόον ἐδείχθη ὄρος μέγιστον, πᾶσαν πληρώσας τὴν οἰκουμένην. « Ἐπληρώθη [25] γὰρ ἡ σύμπασα [26] γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας. » Οὗτος πατάξει τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς ὀστρακίνους καὶ σιδηροῦς [27], τουτέστι, καὶ τὴν ἐσχάτην καταπαύσει βασιλείαν, φροῦδόν τε καὶ ἀφανῆ ποιήσει. Οὐ γὰρ ἑτέρα ταύτην διαδέξεται βασιλεία [28], ἀλλὰ τὴν οἰκείαν γυμνώσει, καὶ πᾶσι ταύτην ὑποδείξει· ἐκείνων δὲ τῶν βασιλειῶν ἁπασῶν καὶ αὐτὴν ἀφανιεῖ τὴν μνήμην κονιορτοῦ δίκην, ἐξ ἄλωνος μὲν τικτομένου, ὑπὸ δὲ πνεύματος σκεδαννυμένου. Οὕτω τὸ ἐνύπνιον ἅπαν εἰρηκὼς τῷ βασιλεῖ, ἐπήγαγε·

λϛ', λζ'. « Τοῦτό ἐστι τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἐροῦμεν ἐνώπιον [29] τοῦ βασιλέως. Σὺ [30] βασιλεῦ, βασιλεὺς βασιλέων. » Οὐ κολακεύων τοῦτο

A prædicentem et clamantem : « Lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli [l]. » Et hoc testimonium ipse etiam Dominus Christus in sacris Evangeliis protulit Judæis. « Nonne legistis, inquit : Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli : a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis **1093** nostris [m] ? » Beatus item Petrus, apud Judæos concionem habens, adducta in medium Domini prophetia : « Hic est, inquit, lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli [n]. » Et beatus quoque Paulus : « Superædificati, inquit, super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu [o]. » Et alibi : « Fundamentum, inquit, B aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus [p]. » Ac rursus : « Bibebant, inquit, de spirituali eos sequente petra, petra autem erat Christus [q]. » Docemur igitur tum Veteri, tum Novo Testamento, Dominum nostrum Jesum Christum appellatum fuisse *lapidem*. Hic enim excisus est a monte sine manibus, natus de Virgine absque nuptiali commercio : consuevitque divina Scriptura sæpe ortum præternaturalem *lapidis excisionem* nuncupare. Judæis enim in memoriam revocans Isaias eam filii procreationem, quæ præter naturam Abrahamo concessa fuit : « Inspicite, aiebat, in solidam petram, ex qua excisi estis [r]. » Igitur *mons* quidem Davidica tribus est, *lapis* autem Christus, qui, quantum ad humanitatem attinet, non secundum naturæ legem excisus est. Hic autem cum parvus olim videretur, propter eam quam induerat naturam, C confestim maximum se montem ostendit, qui universum complevit orbem terrarum : « Repleta est enim universa terra scientia Domini, sicut aquæ multæ **1094** quæ operiunt maria [s]. » Hic percutiet imaginem super pedes fictiles ac ferreos, hoc est, novissimo quoque regno finem imponet, et destruet illud ac delebit. Neque enim aliud ipsi succedet regnum, verum ipse suum nudabit, et omnibus patefaciet : illorumque omnium regnorum ipsam quoque memoriam pulveris instar delebit, qui in area excitatus a vento dissipatur. Ita omni somnio D regi indicato, subjecit :

VERS. 36, 37. « Hoc est somnium, et interpretationem ejus dicemus coram rege. Tu rex, rex regum. » Non adulans hoc dixit, sed consueta

[l] Psal. cxvii, 22. [m] Matth. xxi, 42. [n] Act. iv, 11. [o] Ephes. ii, 20. [p] I Cor. iii, 11. [q] I Cor. x, 4. [r] Isa. li, 1. [s] Isa. xi, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[12] B καταισχυνθήσεται. [13] φησ. B ἑρμηνεύει τὴν προφητείαν, οὕτω λέγων. [14] παρ'. B ὑφ'. [15] φησί. B præm. δέ. [17] οὐδ. B præm. δὲ ἄλλον. [18] διαθ. B γραφῆς. [19] Ἰησ. Χρ. Des. in B. [20] οὗτος — χωρίς. Ita quoque Noster ad psal. cxvii, 22, hæc explicat. [21] ἡ θεία. Des. in B. [22] Ἡσ. — παιδογ. Ita cum B legimus. Sirm. habebat, τὴν παρὰ φύσιν Ἡσ. γενομένην τῷ Ἀβρ. παιδογονίαν. [23] Ἐλ. B λέγει. [24] νόμ. In B post φύσεως ponitur. [25] ἐπλ. Vide p. 1040, sch. 4. [26] B πᾶσα ἡ. [27] B σιδ. καὶ ὀστρ. [28] B τὴν βασιλείαν. [29] ἐνώπ. B ἔμπροσθεν. [30] σὺ — βασιλέων. Des. in B.

Digitized by Google

usus est appellatione : etenim in omnes qui tunc gentibus imperabant, regesque appellabantur, imperium obtinebat. « Tu rex, inquit, rex regum, cui Deus cœli regnum forte ac validum et gloriosum dedit in omni loco. » [38] Non enim humanis, inquit, viribus, omnibus superior evasisti, sed quia Deus, supercœleste regnum obtinens, istam tibi concessit potestatem, ut omnibus ubique hominibus qui usquam gentium degunt, imperares, eorumque rex esses. Bestiasque agri et volatilia cœli dedit in manum tuam, et constituit te dominum omnium. Et *bestias* quidem vocat magis ferino more viventes barbaros, *volatilia* autem prudentia præditos, et aliis hominibus præstantiores, et ad excelsa se cogitatione erigentes : horum, inquit, omnium te regem declaravit. « Tu itaque es caput **1095** aureum. » Hoc est, tuum regnum. Neque enim de persona, sed de ipso regno loquitur : siquidem post obitum ipsius Evilad Marodach Babyloniorum regno potitus est, cui Baltasar successit. Quod si de ipsa persona locutus dixit : « Tu es caput aureum, » quomodo illud intelligemus : « Post te surget regnum aliud minus te? » Neque enim filiorum ipsius regnum indicat, sed Persicum. *Caput* igitur *aureum* non ipse Nabuchodonosor est, sed omne Assyriorum sive Babyloniorum regnum.

Vers. 39. « Et post te assurget regnum aliud, minus te. » Persicum scilicet, quod *minus* vocat, non ut imbecillius, sed ut secundum. « Et tertium regnum, quod est æs, quod dominabitur omni terræ. » Macedonicum intelligit. Alexander autem Philippi filius * dominatus est omni terræ, duodecim regni sui annis omnibus hominibus in suam ditionem redactis.

Vers. 40. « Et regnum quartum erit forte, quasi ferrum ; quemadmodum enim ferrum comminuit et domat omnia, ita comminuet omnia et domabit. » De Romano regno loquitur, quod robustissimum fuit, omnesque nationes superavit, et ab omnibus tributum ac vectigal exegit. Illud enim *comminuet* apposuit, ut hoc significaret : et illud *domabit*, ut indicaret obedientiam, et ordinem, ac legitimam reipublicæ administrationem.

Vers. 41. « Et quod videris pedes, et digitos, partim ferreos, partim autem fictiles, regnum aliud divisum erit, et **1096** de radice ferri erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commistum testæ luteæ. » *Aliud* non secundum genus dixit, sed secundum virium qualitatem. Si enim secundum

εἴρηκεν [31], ἀλλὰ τῇ συνήθει προσηγορίᾳ χρησάμενος· κατὰ γὰρ πάντων τῶν ἐθναρχούντων, βασιλέων ὀνομαζομένων, εἶχε τὸ κράτος. « Σὺ, φησὶ, βασιλεῦ, βασιλεὺς [32] βασιλέων, ᾧ ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν κραταιὰν καὶ ἰσχυρὰν [33] καὶ ἔντιμον ἔδωκεν ἐν παντὶ τόπῳ. » Οὐ γὰρ ἀπὸ ἰσχύος, φησὶν, ἀνθρωπίνης πάντων περιγεγένησαι, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὴν ἐπουράνιον ἔχοντος βασιλείαν, ταύτην σοι δεδωκότος τὴν ἐξουσίαν, ὥστε τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ὄντων [34] ἀνθρώπων ἡγεμονεύειν τε καὶ βασιλεύειν, ὅπου [35] κατοικοῦσιν υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Θηρία τε ἀγροῦ καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ δέδωκεν ἐν τῇ χειρί σου, καὶ κατέστησέ [36] σε κύριον πάντων. Καὶ *θηρία* μὲν καλεῖ τοὺς θηριωδέστερον ζῶντας βαρβάρους, *πετεινὰ* δὲ τοὺς συνέσει κεκοσμημένους, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὑπερτέρους, καὶ πτηνοὺς τὴν διάνοιαν. Τούτων, φησὶν, ἁπάντων ἀπέφηνέ σε βασιλέα. « Σὺ τοίνυν εἶ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῆ· » τουτέστιν, ἡ σὴ [37] βασιλεία. Οὔτε γὰρ περὶ τοῦ προσώπου λέγει, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ, Εὐϊλὰδ Μαρωδὰχ [38] ἐβασίλευσε τῶν Βαβυλωνίων, καὶ μετ' ἐκεῖνον Βαλτάσαρ. Εἰ δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ προσώπου ἔφη, ὅτι « Σὺ εἶ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῆ, » πῶς νοήσομεν τό· « Ὀπίσω σου ἀναστήσεται βασιλεία ἑτέρα ἥττων σου; » Οὔτε γὰρ τὴν τῶν υἱέων [39] αὐτοῦ βασιλείαν μηνύει, ἀλλὰ τὴν Περσικήν. Οὐκοῦν *κεφαλὴ ἡ χρυσῆ* οὐκ αὐτὸς ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἀλλὰ πᾶσα ἡ τῶν Ἀσσυρίων, εἴτουν Βαβυλωνίων βασιλεία.

λθ'. « Καὶ ὀπίσω σου ἀναστήσεται βασιλεία ἑτέρα ἥττων σου. » Ἡ Περσική· *ἥττονα* δὲ αὐτὴν καλεῖ, οὐχ ὡς ἀσθενεστέραν, ἀλλ' ὡς δευτέραν. « Καὶ βασιλεία τρίτη, ἥτις ἐστὶν ὁ χαλκὸς, ἡ κυριεύσει πάσης τῆς γῆς. » Τὴν Μακεδονικὴν λέγει· ἐκυρίευσε δὲ πάσης τῆς γῆς Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου, ἐν δώδεκα ἔτεσι τῆς βασιλείας [40] πάντας ὑποτάξας ἀνθρώπους.

μ'. « Καὶ βασιλεία [41] τετάρτη ἔσται [42] ἰσχυρὰ, ὡς ὁ σίδηρος· ὃν τρόπον γὰρ ὁ σίδηρος λεπτύνει καὶ δαμάζει πάντα, οὕτως λεπτυνεῖ πάντα καὶ δαμάσει. » Τὴν Ῥωμαϊκὴν λέγει βασιλείαν, ἰσχυροτάτην μὲν γενομένην, καὶ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν ἐθνῶν περιγενομένην, δασμὸν δὲ καὶ φόρον παρὰ πάντων κομισαμένην. Τὸ γὰρ *λεπτυνεῖ* ἐπὶ τούτου τέθεικε, τὸ δὲ *δαμάσει* [43] ἐπὶ τῆς ὑπακοῆς τε καὶ εὐταξίας, καὶ τῆς ἐννόμου πολιτείας.

μα'. « Καὶ ὅτι εἶδες τοὺς πόδας, καὶ τοὺς δακτύλους, μέρος μέν τι σιδήρου [44], μέρος δέ τι ὀστράκου, βασιλεία ἄλλη [45] διῃρημένη ἔσται, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίζης [46] τοῦ σιδήρου ἔσται ἐν αὐτῇ, ὃν τρόπον εἶδες τὸν σίδηρον ἀναμεμιγμένον τῷ ὀστράκῳ τῷ πηλίνῳ [47]. » Ἄλλην οὐ κατὰ τὸ [48] γένος εἶπεν, ἀλλὰ κατὰ

VARIÆ LECTIONES.

[31] B δὲ τοῦτο τέθεικεν. [32] βασ. Des. in B. [33] A et B ἰσχυρὰν καὶ κραταιάν. [34] ὄντων. Des. in B. [35] ὅπου ἀνθρώπων. Ex B suppl. [36] B κατέστηκεν. [37] σή. Des. in B. [38] B Μαραδάχ. [39] B υἱῶν. [40] τῆς. βασ. Des. in B. [41] βασ. A præm. ἡ. [42] ἔστ. A et B præm. ἥτις. [43] B δαμάζειν. [44] σιδ. — ὀστρ. A ὀστράκινον, μέρος δέ τι σιδηροῦν. [45] ἄλλη. Des. in A. [46] ῥίζ. Chald. firmitate. [47] τ. πηλ. Des. in A. [48] τό. Des. in B.

Digitized by Google

τὴν ποιότητα τῆς δυνάμεως. Εἰ γὰρ κατὰ τὸ γένος ἔλεγεν, *ἄλλην* εἶπεν ἂν αὐτὴν πέμπτην, ὥσπερ αὖ [59] εἴρηκε τρίτην τε καὶ τετάρτην. Ἐπειδὴ δὲ ἀσθενέστερα οἶδε τῆς σιδηρᾶς βασιλείας τὰ τέλη, *ἄλλην* τέθεικε διὰ τὴν ἀσθένειαν, καὶ μάλα εἰκότως. Σφόδρα γὰρ αὐτὴν ἰσχυροτάτην ἔδειξεν ἄνω· τοιαῦτα γὰρ αὐτῆς τὰ πρῶτα. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τὰ τελευταῖα αὐτῆς παντελῶς ἀσθενῆ ἔσεσθαι [60] λέγει.

« Ἀπὸ γὰρ τῆς ῥίζης, φησὶ, τοῦ σιδήρου ἔσται ἐν αὐτῇ, ὃν τρόπον εἶδες τὸν σίδηρον ἀναμεμιγμένον τῷ ὀστράκῳ τῷ πηλίνῳ [61]. (μβ'.) Καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν, μέρος μέν τι σιδήρου [62], μέρος δέ τι ὀστράκου [63]. » Τοῦτο δὲ οὐδὲ τῆς ἡμετέρας ἑρμηνείας προσδεῖται· αὐτὸς γὰρ ὁ Προφήτης ἑρμηνεύων, φησί· « Μέρος τι τῆς βασιλείας ἔσται ἰσχυρὸν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἔσται συντριβόμενον. » Τούτοις ἐπάγει·

μγ'. « Καὶ ὅτι εἶδες τὸν σίδηρον ἀναμεμιγμένον τῷ ὀστράκῳ τῷ πηλίνῳ [64], συμμιγεῖς ἔσονται ἐν σπέρματι ἀνθρώπων. » Τοῦτο δὲ μάλιστα δείκνυσιν, ὡς οὐχ ἑτέρα ἐστὶν αὐτὴ [65] ἡ βασιλεία παρὰ τὸν σίδηρον, ἀλλ' ἡ [66] αὐτὴ ἀσθενέστερον διακειμένη, καὶ μέρος μέν τι αὐτῆς ἰσχυρὸν, μέρος δὲ [67] ἀσθενές· συγγενείας δὲ ὅμως θεσμὸς συνάψει τὴν ἀσθενῆ μοῖραν τῇ ἰσχυρᾷ. Τὸ γὰρ, « Συμμιγεῖς ἔσονται ἐν σπέρματι ἀνθρώπων, » τοῦτο δηλοῖ. Ἐπιμιξία, φησὶ, τὶς ἔσται καὶ ἐπιγαμία τούτων κἀκείνων, ἀλλ' ὅμως ἡ διχόνοια τὰ τῆς συγγενείας δίκαια διαφθερεῖ. Οὐκ ἔσονται γὰρ, φησὶ, προσκολλώμενοι οὗτος μετὰ τούτου, καθὼς ὁ σίδηρος οὐκ ἀναμίγνυται τῷ ὀστράκῳ. Ἡμεῖς μὲν οὖν [68] οὕτω τὴν ἑρμηνείαν [69] τοῦ θεσπεσίου Δανιὴλ νενοήκαμεν· προσήκει δὲ καὶ ἐνίων τῶν πρὸ ἡμῶν ἡρμηνευκότων τὰς δόξας εἰς μέσον παραγαγεῖν· οὕτω γὰρ ἐναργέστερον ἡ ἀλήθεια δειχθήσεται. Τινὲς τοίνυν τῶν συγγραφέων τὴν τετάρτην βασιλείαν, τουτέστι τὸν σίδηρον, Ἀλέξανδρον ἔφασαν εἶναι τὸν Μακεδόνα· τοὺς δὲ πόδας καὶ τοὺς δακτύλους τῶν ποδῶν ἐκ σιδήρου καὶ ὀστράκου συγκειμένους, τοὺς μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντας Μακεδόνας, Πτολεμαίους, καὶ Σελεύκους, καὶ Ἀντιόχους, καὶ Δημητρίους, τοὺς μὲν ἀσθενῶς, τοὺς δὲ λίαν ἀνδρικῶς κρατήσαντας, καὶ ἐπιγαμίαν δὲ ποιησαμένους καὶ τὴν ἀλλήλων [70] ἀσπασαμένους συγγένειαν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν, πρῶτον μὲν ὅτι τὴν *κεφαλὴν τὴν χρυσῆν* αὐτὸν ἔφη εἶναι τὸν Ναβουχοδονόσορ, τουτέστι, τὴν τῶν Βαβυλωνίων, εἴτουν Ἀσσυρίων, βασιλείαν· διεδέξατο δὲ αὐτὴν ἡ Περσῶν καὶ Μήδων βασιλεία κατὰ ταυτόν· ὁ γὰρ Κῦρος ἐξ ἑκατέρου ἔθνους ἦν ὁρμώμενος, καὶ τούτων κἀκείνων κρατῶν, τῶν Βαβυλωνίων καταλύσας [71] τὴν βασιλείαν ἐκράτησε [72] τῶν Περσῶν· τὴν δὲ Περσῶν δευτέραν οὖσαν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καταλύει, καὶ αὐτὸν ἔφη ὁ μακάριος Δανιὴλ κυριεῦσαι πάσης τῆς γῆς. Ταύτην *τὴν* [73] *βασιλείαν τρίτην* ὠνόμασεν· οὐδεμία δὲ αὐτὴν ἑτέρα, ἀλλ' ἡ τῶν Ῥωμαίων διεδέξατο. Ἔδει

genus *aliud* dixisset, quintum ipsum appellasset, sicut item tertium et quartum antea dixit. Quia vero noverat regni ferrei extrema imbecilliora fore, posuit *aliud* propter imbecillitatem, idque jure optimo. Supra enim longe robustissimum ipsum ostendit: talia enim ipsius initia fuere. Verumtamen ne extremas quidem ipsius partes prorsus imbecilles asserit esse futuras.

« De radice enim ferri, inquit, erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commistum testæ luteæ. (Vers. 42.) Et digiti pedum, pars quidem aliqua ferri, pars autem quædam testæ erit. » Ne hoc quidem nostra indiget interpretatione. Ipse enim propheta interpretans: « Pars quædam, inquit, regni, erit fortis, et ab ea erit contritum. » His adjicit:

Vers. 43. « Et quod videris ferrum commistum testæ luteæ, commisti erunt in semine hominum. » Et hoc maxime indicat, non aliud regnum hoc esse quam regnum ferreum, sed idem imbecillius affectum, et partem quamdam ipsius robustam esse futuram, partem imbecillem: attamen jus cognationis imbecillem partem cum robusta esse conjuncturam. Illud enim: « Commisti erunt in semine hominum, » hoc significat. Commistio, inquit, quædam erit, et jus connubii inter hos et illos. Verumtamen discordia cognationis jura **1097** pervertet. Non enim erunt cohærentes, inquit, hic cum hoc, sicuti ferrum non miscetur testæ. Nos igitur in hanc sententiam divini Danielis interpretationem intelleximus. Decet autem etiam quorumdam eorum, qui ante nos interpretati sunt, opiniones in medium adducere: ita enim evidentius veritas patefiet. Quidam itaque scriptores quartum regnum, hoc est, ferrum, dixerunt, Alexandrum Macedonem esse, pedesque ac pedum digitos ex ferro et testa compositos, Macedonas qui post ipsum regnarunt, Ptolemæos, et Seleucos, et Antiochos, et Demetrios, quorum alii imbecillius, alii admodum viriliter imperio potiti sunt, et affinitatem per nuptias contraxerunt. Oportebat autem ipsos animadvertere, primum quidem dixisse illum, *caput aureum* esse ipsum Nabuchodonosorem, hoc est, Babyloniorum sive Assyriorum regnum; cui quidem uno codemque tempore Persarum et Medorum regnum successit: Cyrus enim ab utraque gente oriundus erat, et his atque illis imperans, Babyloniorum everso regno Persis dominatus est. Regnum vero Persarum, quod secundum fuit, Alexander Macedo demolitus est, quem etiam beatus Daniel dominatum esse dixit universæ terræ. Hoc *regnum tertium* vocavit: cui nullum aliud præterquam Romanorum successit. Oportebat itaque ipsos primum ex numero, et rebus

VARIÆ LECTIONES.

[59] αὖ. Des. in B. [60] B ἀσθενῆ παντ. γενήσεσθαι. [61] τῷ πηλ. Ex B suppl. [62] A σιδηροῦν. [63] A ὀστράκινον. [64] τῷ πηλ. Des. in A. [65] ἐστ. αὐτ. B αὕτη. [66] ἡ Des. in B. [67] δέ. B add. τί. [68] οὖν. Des. in B. [69] τὴν ἑρμ. In B ponitur post Δανιὴλ. [70] καὶ τ. ἀλλ'. ἀσπ. Ex B suppl. [71] κατ. B præm. γὰρ. [72] B ἐκράτυνε. [73] τήν. B præm. δέ.

Digitized by Google

præterea declaratis, intelligere atque percipere, tertium esse **1098** Macedonum regnum, hoc est *æs*; quartum vero Romanorum, hoc est *ferrum*. Quod si omnino ipsis illa esse obscuriora visa sunt, at certe ex eventu oportebat omnem ab ipsis prædictionem discerni. Nam simul atque ostendit ferrei regni imbecillem et fictilem finem, statim subjecit :

VERS. 44. « Et in diebus regum illorum. » Hoc est, fictilis et ferrei, qui commistionem mutuamque affinitatem amplexi, ne propter cognationem quidem concordes fuere.

« Suscitabit Deus cœli regnum, quod in sæcula non corrumpetur, et regnum ejus populo alteri non relinquetur. Comminuet et ventilabit omnia regna, et ipsum stabit in æternum. (VERS. 45.) Quemadmodum vidisti, quod excisus sit de monte lapis sine manibus, et comminuerit testam, et ferrum, æs, argentum, aurum. » Hæc autem aperte ostendunt præsentium quidem rerum finem, regnum vero cœlorum fine carens. Cum enim ferreum regnum imbecilliter affectum fuerit, ac testæ commistum, tunc apparebit « lapis sine manibus excisus, et comminuet testam, ferrum et æs, » argentum, aurum, » et ad nihilum ea prorsus rediget : regnumque sempiternum successionis ac finis expers iis qui digni eo fuerint præbebit. « In æternum enim, inquit, non corrumpetur, et populo alteri non relinquetur, et comminuet, et domabit omnia regna, et ipsum stabit in **1099** æternum. » Quod si quis repugnet, atque hæc ita se habere nolit, ostendat ille ex humanis rebus quidnam sit æternum, et quodnam hominum regnum sit fine cariturum. Stultum enim est, atque admodum demens, sæculi præsentis exspectare finem, et regnum aliquod in præsenti vita finis expers futurum asserere. Si vero illis quoque videtur, per hæc verba regnum illud significari, quod dignis daturus est Deus, non igitur Macedonicum regnum appellavit ferrum : neque enim illo vigente præsenti vitæ impositus est finis, sed Romanum everso Macedonico orbis terrarum clavos tenet. Quod si contendant priorem Domini adventum his verbis significari, ostendant Romanorum imperium, simul atque Salvator noster apparuit, periisse. Omnino enim contra reperire est, viguisse illud, et non periisse cum Salvatoris ortu ; siquidem, Augusto regnante, Dominus in lucem editus est. Secundus quidem ille regnavit, omnes autem propemodum homines suæ ditioni subjunxit, omnemque terrarum orbem, ut Evangelia testantur [1], descripsit,

τοιγαροῦν [64] αὐτοὺς πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ τῶν παραδηλωθέντων πραγμάτων συνιέναι, καὶ μαθεῖν, ὡς τρίτη ἐστὶν ἡ τῶν [65] Μακεδόνων βασιλεία, τουτέστιν *ὁ χαλκός*· τετάρτη δὲ ἡ Ῥωμαίων, τουτέστιν *ὁ σίδηρος*. Εἰ δὲ καὶ ὅλως ἀσαφέστερα [66] αὐτοῖς ἔδοξεν εἶναι ἐκεῖνα, ἀπὸ γοῦν τοῦ τέλους ἔδει πᾶσαν διαγνῶναι τὴν πρόρρησιν· εὐθὺς γὰρ μετὰ τὸ δεῖξαι τῆς σιδηρᾶς βασιλείας τὸ ἀσθενὲς καὶ ὀστράκινον τέλος, ἐπήγαγε·

μδ'. « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων [67] ἐκείνων. » Τουτέστι, τοῦ ὀστρακίνου καὶ τοῦ σιδηροῦ [68] τὴν ἐπιμιξίαν ἐχόντων, καὶ τὴν μετ' [69] ἀλλήλων συγγένειαν ἀσπασαμένων, ὁμόνοιαν δὲ μηδὲ ἐκ τῆς συγγενείας ἐσχηκότων.

« Ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἥτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῷ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται. Λεπτυνεῖ καὶ λικμήσει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ αὐτὴ στήσεται [70] εἰς τοὺς αἰῶνας. (με'.) Ὃν τρόπον εἶδες, ὅτι ἐτμήθη [71] ἀπὸ ὄρους λίθος ἄνευ χειρῶν, καὶ ἐλέπτυνε τὸ ὄστρακον, καὶ τὸν σίδηρον, τὸν χαλκὸν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν. » Ταῦτα δὲ ἀντικρὺς δείκνυσι τῶν μὲν παρόντων πραγμάτων τὸ τέλος, τῆς δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὸ ἀτελεύτητον. Τῆς γὰρ σιδηρᾶς βασιλείας ἀσθενῶς [72] διατεθείσης, καὶ τοῦ ὀστράκου τὴν ἐπιμιξίαν λαβούσης, φανήσεται μὲν « ὁ λίθος ὁ τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν, καὶ λεπτυνεῖ τὸ ὄστρακον, τὸν σίδηρον καὶ [73] τὸν χαλκὸν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσὸν, » καὶ φροῦδα ποιήσει παντελῶς, καὶ ἀδιάδοχον, καὶ αἰώνιον, καὶ ἀπέραντον βασιλείαν τοῖς ἀξίοις παρέξει. « Εἰς γὰρ τοὺς αἰῶνας, φησὶν, οὐ διαφθαρήσεται, καὶ λαῷ ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται· καὶ λεπτυνεῖ, καὶ δαμάσει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ αὐτὴ στήσεται εἰς τοὺς αἰῶνας. » Εἰ δέ τις ζυγομαχεῖ, καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχειν [74] οὐ βούλεται, δειξάτω τί τῶν ἀνθρωπίνων [75] αἰώνιον, ποία δὲ τῶν ἀνθρώπων βασιλεία τέλος οὐ λήψεται. Εὔηθες γὰρ καὶ λίαν ἀνόητον, συντέλειαν μὲν ἀναμένειν τοῦ παρόντος αἰῶνος, βασιλείαν δέ τινα λέγειν κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀτελεύτητον ἔσεσθαι. Εἰ δὲ καὶ αὐτοῖς συνδοκεῖ διὰ τούτων τῶν λόγων τὴν δοθησομένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ βασιλείαν τοῖς ἀξίοις σημαίνεσθαι, οὐκ ἄρα τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν ὠνόμασε σίδηρον· οὐδὲ γὰρ ἐκείνης κρατούσης ὁ παρὼν βίος ἐδέξατο τέλος, ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ τὴν Μακεδονικὴν καταλύσασα κατέχει τῆς οἰκουμένης τοὺς οἴακας. Εἰ δέ φασι τὴν προτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν διὰ τούτων τῶν λόγων σημαίνεσθαι, δειξάτωσαν καταλυθεῖσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν. Πᾶν γὰρ τοὐναντίον ἔστιν εὑρεῖν [76], κρατυνθεῖσαν αὐτὴν, ἀλλ' οὐ καταλυθεῖσαν ἅμα τῇ τοῦ Σωτῆρος γεννήσει. Αὐγούστου γὰρ βασιλεύοντος ὁ Δεσποτικὸς ἐγένετο [77] τόκος. Ὡς δεύτερος μὲν ἐβα-

[1] Luc. II, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[64] B τοίνυν πρῶτον αὐτούς. [65] τῶν. Des. in B. [66] B σαφέστερα. [67] A βασιλειῶν. [68] B τῶν τοῦ ὀστράκου καὶ τοῦ σιδήρου. [69] B μέν. [70] A et B ἀναστήσεται. [71] ἐτμ. In A ponitur post ὄρους. [72] B ἀσθενέστερον. [73] καί. Des. in B. [74] B ταῦτα ἔχειν οὕτως. [75] B ἀνθρώπων. [76] εὑρ. B ἰδεῖν. [77] B γεγένηται.

Digitized by Google

σλευσε, πάντας δὲ ὡς ἕπος εἰπεῖν. ἀνθρώπους ὑπηκόους ἐποιήσατο, ἀπεγράψατό τε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατὰ τὴν τῶν Εὐαγγελίων φωνήν, καὶ δασμὸν φέρειν ἐνομοθέτησεν. Ὑπ' ἐκείνου δὲ ἡ Ῥωμαίων κρατυνθεῖσα βασιλεία μέχρι καὶ νῦν διήρκεσεν. Οὐκοῦν εἰ [78] ἡ προτέρα γέννησις τοῦ Κυρίου τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν οὐ κατέλυσε, λείπεται τοίνυν αὐτοῦ τὴν δευτέραν νοεῖν [79] ἐπιφάνειαν. Ὁ γὰρ ἤδη πρότερον τμηθεὶς λίθος ἄνευ χειρῶν, καὶ [80] γενόμενος εἰς ὄρος μέγα, καὶ τὴν οἰκουμένην καλύψας, οὗτος [81] ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ πατάξει τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς ὀστρακίνους, τουτέστιν, ἐν αὐτῷ τῷ τέλει τῆς σιδηρᾶς φανήσεται βασιλείας, ἀσθενοῦς ἤδη γεγενημένης· καὶ πάσας μὲν καταλύσει τὰς ἡγεμονίας, καὶ λήθῃ τινὶ παραδώσει, τὴν δὲ αἰώνιον [82] αὐτοῦ βασιλείαν τοῖς ἀξίοις παρέξει. Ταῦθ' οὕτως ἑρμηνεύσας ὁ Δανιὴλ ἀναγκαίως ἐπήγαγεν· « Ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἐγνώρισε τῷ βασιλεῖ, ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγχρισις αὐτοῦ. » Ἄξιον δὲ θαυμάσαι τὴν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων περὶ πάντας ἀνθρώπους κηδεμονίαν. Οὐδὲ γὰρ τοὺς δυσσεβείᾳ συζῶντας τῆς οἰκείας προμηθείας γυμνοῖ, ἀλλὰ καὶ τούτους πάσης ἐπιμελείας ἀξιοῖ, ὥσπερ ἀμέλει τοῦτον τὸν βάρβαρον, καὶ θηριώδη, καὶ δυσσεβῆ οὐ καταλέλοιπεν ἀτημέλητον, ἀλλὰ πρῶτον μὲν διὰ τῶν ἀποκαλύψεων τῆς εὐκληρίας τοῦ παρόντος βίου δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἐπίκηρον, καὶ τῆς βασιλείας αὐτῆς τὸ ὀξύῤῥοπον, καὶ ὅτι οὐδὲν μόνιμον τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας, ἀλλὰ δίκην ἀνθῶν ἢ κρίνων [83] μαραίνεται ἢ [84] σβέννυται. Καὶ ἱκανὰ [85] ταῦτα ἦν τὴν ἀλαζονικὴν αὐτοῦ καὶ τετυφωμένην ὀφρὺν καταλῦσαι, καὶ πεῖσαι φρονεῖν ἀνθρώπινα, καὶ ἀναμένειν καὶ τῆς ζωῆς καὶ βασιλείας [86] τὸ τέλος. Πρῶτον μὲν οὖν διὰ τούτων αὐτοῦ ποιεῖται τὴν ἐπιμέλειαν, ἔπειτα τῇ λήθῃ τοῦ ἐνυπνίου ἐλέγχει τὴν τῶν μάγων καὶ Χαλδαίων ψευδολογίαν· δείκνυσι δὲ τὴν τῶν οἰκείων θεραπόντων ἀλήθειαν, καὶ διὰ τῆς τῶν θεραπόντων σοφίας τὴν θείαν αὐτοῦ δύναμιν παραδήλοι, καὶ εἰς προσκύνησιν ἕλκει τὴν ἑαυτοῦ τοὺς ἀγνοοῦντας, μᾶλλον δὲ τοὺς τὴν παρὰ πάντων ἀπαιτοῦντας προσκύνησιν τοὺς ἁγίους αὐτοῦ θεράποντας προσκυνεῖν ἀναγκάζει. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἡ ἱστορία διδάσκει.

A tributumque imperavit. Regnum igitur Romanorum, quod illo imperante viguit, usque adhuc permansit. Si igitur Domini prior nativitas Romanorum haud evertit imperium, reliquum omnino est ut secundum illius intelligamus adventum. Nam lapis qui prius excisus est sine manibus, quique evasit mons magnus, et orbem terrarum cooperuit, hic in secundo adventu percutiet **1100** imaginem super pedes fictiles, hoc est, in ipso fine ferrei regni, quod jam factum fuerit imbecille, adveniet, et omnia regna demoliens ea tradet oblivioni, sempiternumque suum regnum dignis communicabit. Hæc ita interpretatus Daniel, apposite subjecit : « Deus magnus indicavit regi quæ oporteant fieri post hæc. Et verum somnium, et fidelis B interpretatio ejus. » Operæ pretium est admirari auctoris omnium rerum Dei erga omnes homines curam. Neque enim impie viventes * sua destituit providentia, sed ipsos etiam omni diligentia dignatur : sicut nempe barbarum istum, agrestem et impium haud reliquit, neque neglexit, sed primum per ea, quæ ipsi revelavit, præsentis ei vitæ felicitatem fluxam ostendit, et caducam, regnumque ipsum celerrimæ mutationi obnoxium, ac nihil, quod ad humanam prosperitatem pertineat, stabile, quæ instar florum sive liliorum aresci et exstinguitur. Atque hæc sufficiebant ad illius arrogans et superbia inflatum supercilium deprimendum, eique persuadendum ut humana cogitaret, vitæ- C que, et regni finem exspectaret. Primum igitur per hæc ipsius curam habet : deinde somnii oblivione magorum et Chaldæorum arguit mendacium, suorumque ministrorum ostendit veritatem : et per eorum a quibus colitur, sapientiam, divinam suam virtutem declarat, et ad se adorandum ignaros attrahit : imo potius eos, qui ab omnibus id requirunt ut adorentur, eo redigit, ut sanctos suos famulos **1101** adorent. Idque nos docet historia.

μς'. « Τότε γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἐπὶ πρόσωπον ἔπεσε, καὶ τῷ Δανιὴλ προσεκύνησε, καὶ μανὰ καὶ εὐωδίαν [87] εἶπε σπεῖσαι αὐτῷ. » Ἐνθυμήθητι δὲ, ἡλίκον [88] ἐκεῖνον τὸν ἀλαζόνα, τὸν μεμηνότα, τὸν καὶ Θεὸν εἶναι [89] νομίσαντα (δι ἑτέρου γὰρ προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν· D « Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεὸς »), τὸν πάντας ἀνθρώπους ὑπηκόους ποιησάμενον, τὸν αἰχμάλωτον προσκυνεῖν τὸν Ἰουδαῖον, τὸν ἀνδραπόδου τάξιν ἀποπληροῦντα, καὶ ἡγεῖσθαι διὰ τούτου τὸν τούτου προσκυνεῖν Θεόν. Τούτου γὰρ χάριν « μανὰ [90] καὶ

Vers. 46. « Tunc enim rex Nabuchodonosor, inquit, cecidit in faciem, et Danielem adoravit, et manaa et bonum odorem dixit libare ei. » Considera autem, quanti sit, arrogantem illum, insaniæ morbo correptum, qui etiam deum esse se existimaverat, cui per alium prophetam Deus dixit [u] : « Tu autem es homo, et non Deus, » qui omnes homines in suam ditionem redegerat, eo adductum esse, ut captivum adoraret Judæum, in mancipiorum ordinem redactum, sibique persuadeat per ipsum ipsius Deum adorare. Hac enim de causa « manaa et

[u] Ezech. xxviii, 2, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[78] εἰ. Des. in B. [79] B δευτέραν ἐννοεῖν. [80] καί. Des. in B. [81] οὗτος. Ex B suppl. [82] B αἰωνίαν. [83] ἢ κρ. B ἐαρινῶν. [84] ἢ. B καί. [85] B ἱκανὰ δέ. [86] βασ. B præm. τῆς. [87] B εὐωδίας. [88] B ἡλίκ.ν ἐστίν. [89] εἶναι. B præm. ἑαυτόν. [90] μαν. B præm. φησὶν, εἶπεν.

Digitized by Google

bonum odorem libare ei, » hoc est, thus, et sufflimentum ei offerri mandavit. Per hæc autem innuit historia, hoc illum præcepisse, ut facerent ii qui sacerdotes haberentur : qui enim adoraverat, prorsus etiam odorem attulisset, si modo sacerdotis officio fungi consuevisset. Quia vero aliis hoc omnino conveniebat, ipse non aggrediebatur ea facere quæ minus decerent, verum iis qui facere solebant id præcipit ut faciant. Et ne frustra videretur hominem adorare, Danieli dicit : [47] « In veritate Deus vester ipse est Deus deorum, et Dominus regum, et mysteria revelans, quia potuisti revelare mysterium hoc. » Tantum utilitatis et per somnium, et per somnii oblivionem ei attulit omnium rerum moderator. Primum enim suam agnovit humilitatem, deinde eorum deorum, quos colebat, **1102** didicit imbecillitatem : adhæc edoctus est, quanta sit illius, qui vere Deus est, virtus. Idcirco exclamat : « In veritate Deus vester ipse est Deus deorum, et Dominus regum, et revelans mysteria. » *Deum* autem *deorum* appellat, non secundum divinæ Scripturæ sententiam ; nam divina Scriptura sacerdotii dignitate honestatos *deos* vocat. « Diis enim, inquit, non detrahes, et principi populi tui non maledices [v]; » iste autem *deos* appellavit idola ; nondum enim potuerat ipsorum imbecillitatem penitus intelligere. Discrimen tamen didicit : quare etiam *Deum deorum* omnium rerum auctorem Deum, et *Dominum regum* vocat. Hæc ita confessus :

Vers. 48. « Magnificavit Danielem, et dona multa dedit ei, et constituit eum super omnem regionem Babylonis, et principem satraparum, et super omnes sapientes Babylonis. » Hoc item divinæ curæ proprium est. Maximam subjectis populis principis pietas affert utilitatem : quod etiam Josephi tempore Dominus fecit. De quo brevi veluti compendio narrans, quæ ipsi videlicet acciderint, beatus David, divinam celebrans providentiam : « Misit, inquit, ante eos virum, pro servo venumdatus est Joseph [x]. » Deinde commemoratis quæ ei evenere calamitatibus, et carceris ac vinculorum mentione facta, subjecit : « Misit rex, et solvit eum princeps **1103** populi, et dimisit eum : et constituit eum Dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ : ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret [y]. » Ita etiam hic fecit omnium rerum Moderator. Cum enim prin-

A εὐωδίαν σπεῖσαι αὐτῷ, » τουτέστι, λιβανωτὸν καὶ θυμίαμα προσενεχθῆναι αὐτῷ ἐνετείλατο. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων ἡ ἱστορία, ὡς τοῖς δοκοῦσιν ἱερεῦσι τοῦτο ποιῆσαι παρεγγύησεν. Ὁ γὰρ προσκυνήσας πάντως ἂν καὶ τὴν εὐωδίαν προσενηνόχει, εἴπερ ἱερατεύειν εἰώθει. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἄλλοις [91] πάντως ἁρμόττον [92] ἦν, αὐτὸς μὲν οὐκ ἐπεχείρει ποιεῖν, ἃ μὴ [93] προσῆκον ἦν, τοῖς δὲ ποιεῖν εἰωθόσι τοῦτο ποιῆσαι παρακελεύεται. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἄνθρωπον προσκυνεῖν, λέγει τῷ Δανιήλ· « Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν οὗτός ἐστι Θεὸς θεῶν, καὶ Κύριος τῶν [94] βασιλέων, καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ὅτι ἠδυνήθης ἀποκαλύψαι τὸ μυστήριον τοῦτο. » Τοσαύτην ἔκ τε [95] τοῦ ἐνυπνίου, καὶ τῆς τοῦ ἐνυπνίου [96] λήθης ὠφέλειαν αὐτῷ τῶν ὅλων ὁ πρύτανις

B προσενήνοχε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἔγνω τὴν οἰκείαν εὐτέλειαν, ἔπειτα μεμάθηκε τῶν ὑπ' αὐτοῦ προσκυνουμένων θεῶν τὴν ἀσθένειαν, πρὸς τούτοις ἐδιδάχθη τὴν ἐνέργειαν [97] τοῦ ὄντως Θεοῦ. Οὗ χάριν βοᾷ· « Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν, οὗτός ἐστι Θεὸς τῶν [98] θεῶν, καὶ Κύριος τῶν βασιλέων, καὶ ἀποκαλύπτων μυστήρια. » *Θεὸν* δὲ *θεῶν* προσαγορεύει, οὐ κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς θείας Γραφῆς· ἡ [99] μὲν γὰρ θεία Γραφὴ τοὺς ἠξιωμένους [1] ἱερωσύνης ὀνομάζει *θεούς*· « Θεοὺς γάρ, φησιν, οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς· » οὗτος δὲ *θεοὺς* τὰ εἴδωλα προσηγόρευσεν· οὐδέπω γὰρ ἠδυνήθη τὸ παντελῶς αὐτῶν [2] ἀσθενὲς συνιδεῖν. Μεμάθηκε δὲ ὅμως τὸ διάφορον, διὸ καὶ *Θεὸν τῶν Θεῶν* τὸν τῶν ὅλων

C προσαγορεύει Θεὸν, καὶ *Κύριον βασιλέων* [3]. Ταῦθ' οὕτως ὁμολογήσας,

μη'. « Ἐμεγάλυνε τὸν Δανιὴλ, καὶ δόματα πολλὰ ἔδωκεν αὐτῷ, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐπὶ πάσης τῆς χώρας Βαβυλῶνος, καὶ ἄρχοντα σατραπῶν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος. » Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας κηδεμονίας ἴδιον. Μεγίστην φέρει [5] τοῖς ὑπηκόοις τὴν ὠφέλειαν τοῦ ἄρχοντος ἡ εὐσέβεια· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσὴφ πεποίηκεν ὁ Δεσπότης. Καὶ συντομώτερον ὁ μακάριος Δαβὶδ τὰ κατ' αὐτὸν διηγούμενος, καὶ τὴν θείαν πρόνοιαν ὑμνῶν [6], φησίν· « Ἐξαπέστειλεν [7] ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς δοῦλον ἐπράθη ὁ [8] Ἰωσήφ. » Εἶτα τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ δυσχερήματα λέξας [9], καὶ τῆς εἱρκτῆς, καὶ τῶν δεσμῶν μνημονεύσας, ἐπήγαγεν· « Ἀπέστειλε βασιλεὺς, καὶ

D ἔλυσεν αὐτὸν ἄρχων λαοῦ, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν, καὶ [10] κατέστησεν αὐτὸν κύριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἄρχοντα πάσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ· παιδεῦσαι [11] τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, ὡς ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτοῦ [12] σοφίσαι. » Οὕτω χάντεῦθεν [13] πεποίηκε τῶν ὅλων ὁ Πρύτανις. Ἄρχοντα γὰρ σατραπῶν καὶ τῶν

[v] Exod. xxii, 28. [x] Psal. civ, 17. [y] ibid. 20, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[91] ἄλλ'. Des. in B. [92] ἁρμ. B præm. οὐχ. [93] μή. B præm. δέ. [94] τῶν. A præm. τῶν κυρίων, καὶ βασιλεύς. [95] τε. B τῆς. [96] καὶ τ. τ. ἐν. Des in B. [97] κ. ἐν. In B ponitur post Θεοῦ. [98] τῶν. Des. in B. [99] ἡ — ὀνομ. θεούς. De principibus hunc locum supra, t. I, p. 157, rectius interpretatus est. [1] ἠξ. In B ponitur post ἱερωσ. [2] αὐτ. In B ponitur post ἀσθενές. [3] βασ. B præm. τῶν. [5] A μεγάλα καὶ πολλά. B πολλὰ κ. μεγ. [6] φέρ. B præm. γάρ. [6] B ἀνυμνῶν. [7] B ἀπέστειλεν. [8] ὁ. Des. in B et supra l. c. [9] B δυσχερῆ καταλέξας. [10] B κατέστηκεν, omisso καί. [11] παιδ. B præm. τοῦ. [12] αὐτ. Ita B et supra, t. I, p. 1348. Ed. prior hab. αὐτῶν. [13] B καὶ ἐνταῦθα.

Digitized by Google

σοφῶν Βαβυλῶνος τὸν τρισμακάριον Δανιὴλ καταστήσας, ἀρχέτυπον αὐτὸν εὐσεβείας καὶ τῆς ἄλλης προῦθηκεν ἀρετῆς· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠνέσχετο μόνος ταύτης ἀπολαῦσαι τῆς τιμῆς ὁ προφήτης, ἀλλὰ τοὺς κοινωνοὺς τῆς εὐχῆς κοινωνοὺς ἔλαβε καὶ [14] τῆς τιμῆς.

μθ'. « Ἠτήσατο γάρ, φησὶ, παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ κατέστησεν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα τῆς χώρας Βαβυλῶνος τὸν Σιδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδεναγὼ, καὶ Δανιὴλ ἦν [15] ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως. » Συμβαίνει καὶ ταῦτα τῇ τοῦ Ἀποστόλου διδασκαλίᾳ· « Νῦν [16] γὰρ, φησὶ, μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη· τὰ τρία [17] ταῦτα, μείζων δὲ πάντων [18] ἡ ἀγάπη. » Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ θεῖος προφήτης ἠγάπησε μὲν τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος, καὶ ἐξ ὅλης [19] δυνάμεως· ἀγαπήσας δὲ θερμῶς ἐπίστευσεν εἰλικρινῶς, εἰλικρινῶς δὲ πιστεύσας ἤλπισε τῆς παρ' αὐτοῦ τεύξεσθαι βοηθείας· τυχὼν δὲ ὧν ἤλπισεν, ἔδειξε τὴν περὶ τὸν πέλας ἀγάπην, καὶ κοινωνοὺς τοὺς ὁμοφύλους, ὧν ἔλαβεν, ἐποιήσατο. Ὅσα δὲ προεγράφη [20], εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ διὰ [21] τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα [22], σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [23]. Ἀμήν.

A cipem satrapārum et sapientum Babylonis beatissimum Danielem constituisset, exemplar ipsum pietatis, omnisque alius virtutis proposuit : hoc tamen honore solus perfrui non sustinuit propheta, verum precum socios honoris etiam sibi socios ascivit.

VERS. 49. « Postulavit enim a rege, inquit, et constituit super omnia opera regionis Babylonis, Sidrach, Misach, et Abdenago, et Daniel erat in aula regis. » Hæc etiam accidunt secundum Apostoli doctrinam « Nunc enim, inquit, manet fides, spes, charitas, tria hæc, major autem est omnibus charitas [z]. » Etenim divinus etiam hic propheta dilexit Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex toto robore, et ex omnibus viribus, cumque B ferventer amasset, sincere credidit, et cum sincere credidisset, speravit se ab ipso auxilium consecuturum esse. Et quæ speraverat consecutus ostendit erga proximum dilectionem, et participes eorum quæ acceperat, fecit tribules suos. « Quæcumque autem antea scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem **1104** Scripturarum spem habeamus in Christo Jesu [a], » cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

[z] I Cor. XIII, 13. [a] Rom. XV, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[14] καί. Des. in B. [15] ἦν. Des. in B. [16] νῦν. Rec. lectio l. c. est νυνί. [17] τὰ τρ. In B ponitur post ταῦτα. [18] πάντ. Infra, t. III, l. c. est τούτων, juxta rec. lect. [19] ἐξ. ὅλ. Des. in B. [20] B ἐγράφη. [21] διά. Des. in B. [22] δόξαι. B præm. ἡ. [23] τ. αἰών. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ Γ'.

LIBER TERTIUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

C

CAPUT III.

α'. « Ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν εἰκόνα χρυσῆν, καὶ ἔστησεν [24] αὐτὴν ἐν πεδίῳ Δειρᾶ [25] ἐν χώρᾳ Βαβυλῶνος. » Ὁ μὲν ἀγαθὸς ἡμῶν καὶ φιλάνθρωπος Δεσπότης, ἅτε δὴ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς, βούλεται « πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· » καὶ, « Οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν καὶ ζῆν. » Οὗ χάριν ἅπαντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πραγματεύεται σωτηρίας. Οἱ δὲ ἀναλγησίᾳ νοσοῦντες, καὶ τῷ ἀνηκέστῳ πάθει τῆς ἀλα-

VERS. 1. « Anno decimo octavo, Nabuchodonosor rex fecit imaginem auream, et statuit eam in campo Deira, in regione Babylonis. » Bonus noster Dominus et amator hominum, utpote creator et opifex, vult « omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis pervenire [b]. » Et, « Non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur ipse et vivat [c]. » Idcirco omnia pro nostra salute molitur. Qui vero stultitia laborant, et insanabili arrogantiæ morbo inserviunt, nullam ex divinis remediis

[b] I Tim. II, 4. [c] Ezech. XVIII, 23, 32.

VARIÆ LECTIONES.

[24] καὶ ἔστ. A et B præm. ὕψος αὐτῆς πήχεων ἑξήκοντα καὶ εὖρος αὐτῆς πήχεων ἕξ. [25] A Δειρά.

Digitized by Google

utilitatem percipiunt, sed quibusdam ægrotis similes sunt, qui aversantur admotam sibi ab arte medica curationem, et incontinentia magna, atque intemperantia morbum sibi incumbentem quotidie magis augent. Talis fuit superbus iste rex, qui, cum auctor omnium rerum Deus immensa erga illum clementia usus esset, et post infinita scelera impiaque facinora remedium ei adhibuisset, indicassetque et præsentis tranquillitatis fragilitatem **1105** et vanitatem, et virtutis præstantiam et splendorem, quæ et bello captos ac servitutis jugum ferre coactos, splendidos reddit, statim quidem admiratus est prophetæ sapientiam, et hujus Deum omnium rerum Deum esse confessus est : sed brevi interjecto tempore ad ingenium suum rediit, quemadmodum canis ad vomitum suum, ut divina loquitur Scriptura [d], et construit imaginem auream, altitudinem habentem cubitorum sexaginta, latitudinem cubitorum sex, quam cum in æqualiter plano campo statuisset, ut æqualiter omnes superaret, et ab omnibus æque cerneretur, ab omnibus sibi subjectis eam jubet adorari. Non simplex autem hic superbiæ modus fuit, sed Deo aperte repugnans, et Deo infestus. Nam quia Deus in somnio maximam illi ostenderat imaginem e quadruplici materia factam, per quam ipsi quatuor regnorum successiones declaravit, proprium fastum Deo opponens, ipse quoque statuam construit, tantam illi magnitudinem tribuens, quantam potuit ars humana præbere. Non autem ipsam etiam ex auro, argento, ære ac ferro parat, sed ex una auri materia facit : ratus infelix, se falsas ostensurum esse Dei prædictiones. Et quia beatus Daniel somnium interpretans, ipsum esse *aureum caput* dixit, hoc est, Babyloniorum sive Assyriorum regnum, alias **1106** vero imaginis partes, ex alia multiplici materia, quæ caput excepit, ipse totam ex auro imaginem molitur.

σιλείαν, τὰ δὲ ἄλλα μόρια τῆς εἰκόνος ἐκ τῶν ἄλλων ὑλῶν [39], αἳ τὴν κεφαλὴν διεδέξαντο, αὐτὸς πᾶσαν ἐκ τοῦ χρυσίου τὴν εἰκόνα κατασκευάζει [40].

Vers. 2. « Et coegit, inquit, omnes satrapas, et præfectos, et præsides, et toparchas, ducesque, et tyrannos, et qui in magistratibus essent, et omnes principes regionum, ut convenirent ad dedicationem imaginis quam statuit Nabuchodonosor rex. » Horum etiam singula summam superbiam declarant. Non enim aliquos duntaxat ex subditis ad imaginis solemnitatem accercivit : sed toparchas, et præfectos, quibus præfecturarum imperium commissum esset, et si quod aliud magistratus genus apud illos habebatur. Et protinus quidem simplex

β'. « Συνήγαγε [41], φησὶ, πάντας τοὺς σατράπας, ὑπάρχους [42] τε καὶ στρατηγοὺς, καὶ τοπάρχας, ἡγουμένους τε καὶ τυράννους, καὶ τοὺς ἐπ' [43] ἐξουσιῶν, καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας τῶν χωρῶν, ἐλθεῖν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰκόνος, ἧς ἔστησε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεύς. » Καὶ τούτων δὲ ἕκαστον τὴν ἄκραν ὑπερηφανίαν παραδηλοῖ. Οὐ γὰρ ἁπλῶς τοὺς τυχόντων τῶν ὑπηκόων εἰς τὴν τῆς εἰκόνος συνεκάλεσεν [44] ἑορτὴν, ἀλλὰ τούς τε τοπάρχας [45], καὶ τοὺς στρατηγοὺς, τοὺς τῶν σατραπειῶν τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένους, καὶ εἴ τι ἕτερον εἶδος ἀρχῆς παρ'

[d] Prov. xxvi, 2 ; II Petr. II, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[39] ὡφ. B præm. τὴν. [37] B προστφερομένην. [38] B πολλῇ καὶ ἀταξίᾳ. [39] B δυσσεβείας καὶ παρανομίας. [40] B τοὺς, et deinde τὸν ζυγόν. [41] εἰς. B ἐπί. [42] ἴσως — πάντων. Des. in B. [43] ὁρ. B præm. παρὰ πάντων. [44] B ἀντιστρατεύει μέν. [45] B δέ. [46] B αὐτὴν ἐκ χρυσοῦ. [47] B αὐτῷ. [48] τῶν. B præm. τὴν. [49] ὑλ. Des. in B. [40] κατ. B add. οὕτως ἡγούμενος ὁ μάταιος ἀτελεύτητον ἔχειν τὴν βασιλείαν · στήσας δὲ φησι τὴν εἰκόνα. [41] Συνήγ. A. Καὶ ἀπέστειλε συναγαγεῖν, κ. τ. λ. [42] A et B ὑπάτους. [43] B ὑπ'. [44] B ἐκάλεσεν. [45] τοπ. B add. οἳ τῶν οἰκείων ἐθνῶν ἐβασίλευον καὶ τοὺς ὑποκειμένους τούτους σατράπας.

Digitized by Google

ἐκείνοις ἐνενόμιστο. Καὶ εὐθὺς μὲν ἡ κλῆσις ἁπλῆ A τις ἐνομίζετο, ὕστερον δὲ τὸ διὰ τῆς κλήσεως τυραννευόμενον [46] ἐφωράθη. Ἐπειδὴ γὰρ συνῆλθον ἅπαντες,

quædam convocatio existimabatur : mox vero per convocationem illam tyrannicum imperium deprehensum est. [4] Ubi enim convenerunt omnes :

« Ὁ κήρυξ, φησὶν, ἐβόα ἐν ἰσχύϊ (τουτέστι, μεγίστῃ χρώμενος τῇ φωνῇ)· Ὑμῖν λέγεται, ἔθνη, λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι· (ε', ς'.) Ἧ ἂν ὥρᾳ ἀκούσητε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, σύριγγός τε καὶ κιθάρας, σαμβύκης τε καὶ ψαλτηρίου, καὶ συμφωνίας [47], καὶ παντὸς γένους [48] μουσικῶν, πίπτοντες προσκυνεῖτε τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ [49] ᾗ ἔστησε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεύς. Καὶ ὃς ἂν [50] μὴ πεσὼν προσκυνήσῃ [51], αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθήσεται εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην. » Οὕτως ἥρπασεν ὁ δείλαιος, ὡς ἐνόμισε, τὴν θείαν τιμὴν, καὶ οὐκ ἀπέχρησεν αὐτῷ τὸ προσκυνεῖσθαι παρὰ τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ καὶ τῇ B εἰκόνι προσφέρεσθαι τὴν προσκύνησιν ταύτην ἐνομοθέτησε, καὶ καταπλήττει μὲν ἅπαντας τῇ τε ὕλῃ, καὶ τῇ τέχνῃ, καὶ τῷ μεγέθει τῆς εἰκόνος· κατακηλεῖ δὲ καὶ καταθέλγει τῇ παντοδαπῇ τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἠχῇ· τοὺς δὲ μηδὲ τὸ μέγεθος τῆς εἰκόνος ἐκπληττομένους, μηδὲ ὑπὸ τῆς τῶν ὀργάνων ᾠδῆς τε καὶ ἡδονῆς καταθελγομένους, τῇ ἀπειλῇ τοῦ [52] καμίνου δεδίττεται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἁπάντων οὐ διήμαρτε τοῦ σκοποῦ· ἑώρα γὰρ ἅπαντας τὸ κελευόμενον ποιοῦντας, καὶ φόβῳ καὶ ἡδονῇ δουλεύειν εἰθισμένους· μόνοι δὲ οἱ τρισμακάριοι παῖδες ἐκεῖνοι τὴν πατρῴαν εὐγένειαν ἀκήρατον καὶ ἐν δουλείᾳ φυλάξαντες, Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Μισαὴλ, ἠρνήθησαν μὲν τὴν προσκύνησιν, οὐκ ἔλαθον δὲ τοὺς δυσσεβείᾳ συζῶντας Χαλδαίους, οἳ κοινωνοὺς ἅπαν- C τας ἔχειν τῆς ἀσεβείας ἠβούλοντο. Αὐτίκα τοίνυν προσίασι μὲν τῷ βασιλεῖ, ἀναμιμνήσκουσι δὲ αὐτὸν τοῦ τεθέντος νόμου διαῤῥήδην διαγορεύοντος ἅπασι τοῖς ὑπηκόοις προσκυνεῖν τὴν εἰκόνα, καὶ τοῖς τοῦτο ποιεῖν παραιτουμένοις ἀπειλοῦντος τὴν κάμινον· γοντες, ὅτι

« Præco, inquit, clamabat in fortitudine (hoc est, vehementissime) : Vobis dicitur, gentes, populi, tribus, linguæ : (Vers. 5, 6.) Quacunque hora audieritis vocem tubæ, fistulæque, et citharæ, sambucæque, et psalterii, et symphoniæ, et omnis generis musicorum, cadentes adorate imaginem auream, quam statuit Nabuchodonosor rex. Et quicunque non prostratus adoraverit, eadem hora injicietur in fornacem ignis ardentem. » Ita usurpavit infelix, ut opinatus est, divinum honorem : **1107** neque satis ipsi fuit a subjectis sibi populis adorari, quin etiam eodem adorationis cultu imaginem coli lege sancivit. Et omnes materia, et arte, et magnitudine statuæ perterrefacit, delinit autem atque demulcet omnis generis musicorum instrumentorum sono : eos vero qui neque magnitudine statuæ obstupescerent, neque musicorum instrumentorum cantu ac voluptate demulcerentur, fornacis minis deterret. [7] Et in aliis omnibus minime excidit fine proposito : videbat enim omnes imperata facientes, qui et metu, et voluptate servire consueverant : soli autem beatissimi adolescentes illi, patria nobilitate incorrupta in ipsa etiam servitute retenta, Ananias, Azarias et Misael, renuerunt adorare. [8-11] Non latuere autem impios Chaldæos, qui omnes impietatis participes habere studebant. Statim itaque regem adeunt, eumque legis constitutæ admonent, quæ aperte jubebat, ut omnes regi subjecti statuam adorarent, et hoc facere recusantibus fornacem minabatur ; accusantque sacros viros illos his verbis :

εἰσαγγέλλουσι δὲ τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας ἐκείνους λέ-

ιβ'. « Εἰσὶν ἄνδρες Ἰουδαῖοι, οὓς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς χώρας Βαβυλῶνος, Σιδρὰχ, Μισὰχ, καὶ Ἀβδεναγώ· οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι [53] οὐχ ὑπήκουσαν τῷ δόγματί σου, βασιλεῦ. » Καὶ τόν τε οἰκεῖον φθόνον διὰ τούτων παραδηλοῦσι, τοῦ τε βασιλέως ἐξάπτουσι τὴν ὀργὴν, αἰνιττόμενοι διὰ τούτων, καὶ μονονουχὶ λέγοντες· Ὅρα τίνας ἡμῶν προτετίμηκας [54], τίσι τῶν Βαβυλωνίων ἡγεμονίαν [55] ἐπίστευσας· οὐδὲ [56] τῆς τιμῆς τὸ μέγεθος εἰς νοῦν λαβεῖν D ἠβουλήθησαν, καὶ εὐγνώμονες περὶ τὸν τετιμηκότα γενέσθαι, ἀλλὰ τῆς τιμῆς τὸ μέγεθος ἀτιμίας ἀφορμὴν ἐποιήσαντο, ἀντικρὺς τοῖς σοῖς ἀντιλέγοντες νόμοις, καὶ τὰ σὰ πληροῦν οὐκ ἀνεχόμενοι δόγματα. Οὐκ [57] ἐντεῦθεν δὲ μόνον ἔστι θεωρῆσαι τὸ τυραννικόν τε καὶ ἄγνωμον· ἀλλὰ καὶ ἑτέρωθεν καταμαθεῖν δυνατὸν, ὡς οὐδὲν δρῶσιν ὑπηκόοις ἁρμόττον· οὓς γὰρ νομίζεις θεοὺς, οὐ νομίζουσι, καὶ τὴν πρὸσ-

Vers. 12. « Sunt viri Judæi, quos constituisti super opera regionis Babyloniæ, Sidrach, Misach et Abdenago, viri illi non obedierunt decreto tuo, o rex. » His et invidiam suam declarant, et regis accendunt iram : per hæc innuentes ac tantum non dicentes : Vide quosnam nobis prætuleris, quibus Babyloniorum **1108** commiseris imperium, qui honoris sibi habiti præstantiam animo æstimare noluerunt, neque se ei gratos præbere, a quo sunt hoc honore affecti : imo honoris excellentiam occasionem ignominiæ fecerunt, tuis aperte legibus contradicentes, tuaque decreta exsequi recusantes. Neque hinc solum conspici potest tyrannicus et ingratus illorum animus, sed aliis etiam ex rebus, quia nihil eorum præstant, quæ subjectis conveniunt. Quos enim tu deos existimas, non existimant illi, neque cultu diis, qui a te adorantur, convenienti

VARIÆ LECTIONES.

[46] B τυρευόμενον. [47] κ. συμφ. Des. in A. [48] γέν. A præm. συμφωνίας. B γέν. μουσικοῦ. [49] τῇ χρ. Ex B suppl. [50] B ἐάν. [51] προσκ. B add. αὐτήν. [52] B τῆς. [53] ἐκ. B οὗτοι. [54] B προετίμησας. [55] ἡγ. B præm. τήν. [56] οὐδέ. B præm. οἵ. [57] οὐκ. B præm. καί, omittit autem δέ ante μόνον.

Digitized by Google

eos ipsi colunt. Et statuam, ad quam adorandam subditi omnes convenere, ipsi adorare aperte recusarunt. [13, 14] Quibus auditis, mente captus ille rex, oblitus eorum quæ Danieli dixerat : « Vere Deus vester iste est Deus deorum, et Dominus regum, » adducit homines in medium, interrogatque, an revera cum ipso participes esse deorum cultus nolint, et statuam recusent* adorare. Deinde præcipit et consulit ut id faciant, ignis eos minis deterrens. [15] « Si enim non adoraveritis, inquit, eadem hora injiciemini in fornacem ignis ardentem. » Tum nefarium illud, et ferinum audet maledictum proferre : « Et quis est Deus qui eripiet vos de manibus meis? » Tam cito, ei quem confessus fuerat, detraxit, et quem *Deum deorum* vocaverat, ipsum homine imbecilliorem opinatus est esse ; quem *Dominum regum* appellarat, eum se vincere infelix juveniliter gloriatus **1109** est. Cum majoribus autem suis tam audaces conatus habuit communes. Etenim Sennacherim ille, qui maximas contra Hierosolymam copias adduxit, per nuntios talia locutus est Ezechiæ : « Ne te decipiat Deus tuus, in quo tu confisus es, fore ut eruat Hierosolymam de manibus meis. Nunquid eruerunt dii gentium unusquisque terram suam de manu mea? ubi deus Emath, et ubi deus Arphath, et ubi deus urbis Sepharim? nunquid potuerunt eruere Samariam de manu mea, ut liberaturus sit Dominus Hierosolymam de manu mea [e]? » Verum statim blasphemiæ præmia tulit, et multa illa millia ab uno angelo interfecta sunt. Et ipse, cum se fugæ commisisset, seque in patriam recepisset, ab iis quos genuerat interfectus est. Nam quia linguam contra Opificem haud continuit, ab hominibus quos procreaverat, occiditur. Verum ne hoc quidem exemplum Nabuchodonosoris linguam compescuit, neque somnium illud, quod regum successiones ostendit, sapientiorem esse docuit, sed contra opificem suum furore insanire perseverabat. Contra quem Deus instruit veluti in acie, non angelum, quod erga Sennacherimum fecerat, sed tres adolescentes captivos, exteram regionem incolere coactos, qui servitutis jugo premebantur, juvenilem ducentes ætatem, in ipso veluti ætatis vere. [16] Hi enim, simul atque audierunt rabiem illam et insanum maledictum, iracundia et indignatione perciti **1110** ita regi responderunt : « Non necesse habemus nos de verbo isto respondere tibi. » Supervacanea, aiunt, ista tua est percontatio. Quæ enim sentiebamus, etiam nunc sentimus, et propter tuas minas plane non immutabimur.

ἡ πεῦσις ἡ παρὰ σοῦ ἡμῖν προσαγομένη [71]· ἃ γὰρ μεταβολὴν ἐκ τῶν σῶν ἀπειλῶν δεξόμεθα.

A ἤκουσαν λατρείαν τοῖς ὑπὸ σοῦ προσκυνουμένοις θεοῖς οὐ προσφέρουσι· καὶ τῆς εἰκόνος δὲ τὴν προσκύνησιν, ἣν ἅπαντες οἱ ἀρχόμενοι προσενηνόχασιν, ἠρνήθησαν προφανῶς. Τούτων ἀκούσας ὁ φρενοβλαβὴς ἐκεῖνος βασιλεὺς, καὶ ἐπιλαθόμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Δανιὴλ εἰρημένων, « Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν οὗτός ἐστι Θεὸς τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν βασιλέων, » ἄγει τοὺς ἄνδρας εἰς μέσον· πυνθάνεται δὲ, εἰ τῷ ὄντι κοινωνεῖν αὐτῷ τῆς τῶν θεῶν οὐκ ἐθέλουσι θεραπείας, καὶ τῆς εἰκόνος φεύγουσι τὴν προσκύνησιν. Εἶτα παραινεῖ καὶ συμβουλεύει τοῦτο ποιεῖν, τῇ τοῦ πυρὸς ἀπειλῇ δεδιττόμενος. « Ἐὰν γὰρ μὴ προσκυνήσητε [58], αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθήσεσθε εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην. » Ἔπειτα τὴν ἄῤῥητον ἐκείνην καὶ θηριώδη
B βλασφημίαν τολμᾷ· « Καὶ τίς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν [59] χειρῶν μου; » Οὕτω ταχέως ὃν ὡμολόγησεν ἐβλασφήμησε· καὶ ὃν Θεὸν θεῶν ἀπεκάλεσε, καὶ ἀνθρώπου [60] ἀσθενέστερον ὑπέλαβεν εἶναι· ὃν [61] *Κύριον βασιλέων* προσηγόρευσε, νικᾷν ὁ δείλαιος ἐνεανιεύσατο. Προγονικὰ δὲ αὐτῷ [62] τὰ τοιαῦτα τολμήματα· καὶ γὰρ ὁ Σενναχηρεὶμ ἐκεῖνος στρατείᾳ μεγίστῃ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ χρησάμενος, ἐπιστέλλων τῷ Ἐζεκίᾳ τοιαῦτα ἐφθέγξατο· « Μή σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, ὅτι ῥύσεται Ἱερουσαλὴμ [63] ἐκ τῶν χειρῶν [64] μου. Μὴ ἐῤῥύσαντο θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρός μου; ποῦ ὁ θεὸς Ἐμὰθ, καὶ ποῦ ὁ θεὸς Ἀρφὰθ, καὶ ποῦ ὁ θεὸς τῆς πόλεως Σεπφαρίμ;
C μὴ ἠδυνήθησαν ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ χειρός μου, ὅτι ῥύσεται Κύριος τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου; » Ἀλλ' εὐθὺς καὶ παραχρῆμα ἔλαβε τῆς βλασφημίας τὰ ἐπίχειρα, καὶ αἱ πολλαὶ μὲν ἐκεῖναι μυριάδες ὑφ' ἑνὸς ἀνῃρέθησαν ἀγγέλου· αὐτὸς δὲ φυγὼν, καὶ τὴν ἐννεγκοῦσαν καταλαβὼν, σφαγέας οὓς ἐγέννησεν, ἔσχηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τοῦ Ποιητοῦ τὴν γλῶτταν ἐκίνησε, δέχεται τὴν σφαγὴν παρὰ ἀνθρώπων οὓς [65] ἐγέννησεν. Ἀλλ' οὐδὲ τούτου [66] τὸ παράδειγμα τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐχαλίνωσε τὴν γλῶτταν, οὔτε τὸ ἐνύπνιον ἐκεῖνο τὰς τῶν βασιλέων ὑποδεῖξαν διαδοχὰς ἐδίδαξε σωφρονεῖν, ἀλλ' ἔμεινε κατὰ τοῦ πεποιηκότος λυττῶν· ἀντιστρατεύει δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς [67] οὐκ ἄγγελον (ὅπερ [68] ἐπὶ τοῦ Σενναχηρεὶμ ἐκείνου πεποίηκεν), ἀλλὰ τρία παιδάρια αἰχμάλωτα [69], τὴν
D ξένην οἰκεῖν ἠναγκασμένα, τὸν τῆς δουλείας ἕλκοντα ζυγὸν, νέαν ἄγοντα τὴν ἡλικίαν, ἐν αὐτῷ ὄντα ἔαρι [70] τοῦ χρόνου· οὗτοι γὰρ παραυτίκα τῆς λύττης ἐκείνης καὶ μανικῆς βλασφημίας ἀκούσαντες, θυμοῦ καὶ ζήλου πλήρεις ἐγένοντο, καὶ ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον τῷ βασιλεῖ· « Οὐ χρείαν ἔχομεν ἡμεῖς περὶ τοῦ ῥήματος τούτου ἀποκριθῆναί σοι. » Περιττὴ, φησὶν, ἐφρονοῦμεν, καὶ [72] νῦν φρονοῦμεν, καὶ οὐδεμίαν

[e] Isa. xxxvii, 10 seqq.; coll. IV Reg. xix, 10 sqq.

VARIÆ LECTIONES.

[58] πρ. A add. τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ. [59] τῶν. Des. in A. [60] B ἀνθρώπων, omisso καί. [61] ὃν. B add. δέ. [62] B αὐτοῦ. [63] Ἱερ. B add. τήν. [64] B χειρός. [65] B ἀνδρῶν, ὧν. [66] B τοῦτο. [67] ὁ Θεός. Ex B suppl. [68] B ὥσπερ. [69] αἰχμ. B add. δοριάλωτα. [70] ἔαρι. B præm. τῷ. [71] B προσφερομένη. [72] καί. B præm. ταῦτα.

Digitized by Google

ιζ'. « Ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς [73], ᾧ A ἡμεῖς λατρεύομεν, δυνατὸς ἐξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, ῥύσεται ἡμᾶς. » Τίς οὐκ ἂν εἰκότως ἐκπλαγείη τῶν μακαρίων τούτων νέων τὴν ἀνδρείαν, τὴν σοφίαν, τὴν εὐσέβειαν, τὴν περὶ τοὺς νόμους δικαιοσύνην, τὴν περὶ πάντα σωφροσύνην; Τὸ μὲν γὰρ μὴ καταπλαγῆναι τὸν τοσοῦτον ἐκεῖνον τύραννον, μετὰ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀνθρώπων ἀντιτεταγμένον, καὶ τὴν μεγίστην ἐκείνην πυρὰν, οὐ λόγοις μόνον ἀπειλουμένην, ἀλλὰ καὶ ὁρωμένην, τὴν ἀδάμαντος στερρότεραν αὐτοῖς ἀνδρείαν μαρτυρεῖ. Τὸ δὲ τοὺς θείους νόμους τῆς παρούσης πρωτιμῆσαι ζωῆς, ποίας δικαιοσύνης ὑπερβολὴν καταλείπει; Τὴν δὲ σωφροσύνην αὐτῶν κηρύττει, τὸ μήτε θρασέσι κατὰ τοῦ βασιλέως χρήσασθαι λόγοις, μήτε δειλίᾳ πάλιν B καταισχῦναι τὸ γένος· τὴν δὲ φρόνησιν καὶ σοφίαν ἡ τοῖς δυσσεβέσι καὶ βλασφήμοις λόγοις ἀντιτεθεῖσα εὐσέβεια. Ὁ μὲν γὰρ ἔλεγε· « Τίς ἐστι Θεὸς, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου; » Οἱ δὲ ἐβόων· « Ἔστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς, ᾧ ἡμεῖς λατρεύομεν, δυνατὸς ἐξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, ῥύσεται ἡμᾶς. » Μὴ γὰρ [74] νομίσῃς τὸν ἡμέτερον Θεὸν τοῖς σοῖς ἐοικέναι θεοῖς. Ἐκείνων γὰρ εἰκότως καταφρονεῖς, ἐξ ὕλης τε καὶ τέχνης ἐσχηκότων τὸ εἶναι· ὁ δὲ ἡμέτερος Θεὸς, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῶν ἁπάντων Δημιουργὸς, δύναμιν ἔχων, ἣν δείκνυσι τὰ ὁρώμενα. Τὴν γὰρ ὑπὲρ ταῦτα τοῖς τῶν θείων ἀμυήτοις οὐ ῥᾴδιον κατιδεῖν· τοῦτον πρε- C σβεύοντες τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἀναμένομεν. Ἱκανὸς γὰρ ἡμᾶς καὶ τῶν σῶν ἁπαλλάξαι χειρῶν, καὶ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς, ἣν σὺ κατεσκεύασας [75]. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ῥηθέντα οὐδεμίαν ἀνδρείας καὶ φιλοθεΐας ὑπερβολὴν καταλείπει. Εἰρηκότες γάρ· « Ἔστιν [76] ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς, ᾧ ἡμεῖς λατρεύομεν, δυνατὸς ἐξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, ῥύσεται ἡμᾶς, » εὐθὺς ἐπήγαγον·

ιη'. « Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ᾗ ἔστησας, οὐ προσκυνοῦμεν. » Οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότῃ δουλεύομεν, ἀλλὰ φίλτρῳ καὶ πόθῳ νυττόμενοι, πάντων ὁμοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ D ἡμῶν προαιρούμεθα θεραπείαν. Οὗ χάριν οὐδὲ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν κακῶν ἀορίστως αἰτοῦμεν, ἀλλὰ τοῦ Δεσπότου τὴν οἰκονομίαν καὶ προμήθειαν στέργομεν· καὶ τὸ συνοίσειν μέλλον οὐκ εἰδότες, τῷ κυβερνήτῃ παραχωροῦμεν ἰθύνειν, ὡς ἂν ἐθέλῃ. Ὅτι μὲν γὰρ ἀπαλλάττειν ἡμᾶς τῶν ἠπειλημένων κακῶν [77] ἰσχύει, σαφῶς ἐπιστάμεθα. Εἰ δὲ καὶ βούλεται τοῦτο ποιεῖν, ἀγνοοῦμεν· σοφῷ δὲ ὄντι παραχωροῦμεν πρυτανεύοντι, καὶ δεχόμεθα τὴν ψῆφον, ταύτην ἡμῖν συμφέρειν πιστεύοντες. Εἴτε οὖν ῥύσεται, εἴτε καὶ μὴ, τῆς [78] εἰκόνος σου καὶ τῶν θεῶν σου φεύγομεν

Vers. 17. « Est enim Deus noster in cœlo, cui nos servimus, potens eripere nos e fornace ignis ardente, et ex manibus tuis, o rex, nos eruet. » Quis non jure obstupescat admiratus horum beatorum juvenum fortitudinem, sapientiam, pietatem, erga leges justitiam, omnibusque in rebus continentiam? Quod enim minime veriti sunt tantum illum tyrannum, qui cum omnibus propemodum hominibus sese illis opposuerat, neque maximam illam pyram, non minacibus tantum verbis ad terrorem propositam, sed revera conspectam, hoc adamante firmiorem illorum fortitudinem testatur. Quod vero divinas leges præsenti vitæ anteposuerint, cui, quæso, justitiæ quidquam reliquum facit? Ipsorum autem moderationem id maxime commendat, quod neque audacibus erga regem verbis usi sint, neque metu rursus genus dedecorarint: sed prudentiam et sapientiam impiis et nefariis maledictis opposita pietas ostendit. Ille enim dicebat: « Quis est Deus, qui eruet vos de manibus meis? » At ipsi clamabant: « Est Deus noster in cœlis, cui nos servimus, potens eripere nos e fornace ignis ardente, et ex manibus tuis, o rex, nos eruet. » Ne enim existimes Deum nostrum diis **1111** tuis similem esse. Illos enim merito contemnis, qui ab arte et materia hoc habent ut sint: Deus autem noster, cœli et terræ omniumque Opifex, talem habet virtutem, qualem nobis ostendunt ea omnia quæ cernuntur. Illam enim, quæ his omnibus superior est, haud facile possunt intueri, qui non sunt divinis initiati mysteriis: hunc venerantes ab ipso opem exspectamus. Sufficiens enim est ad nos e manibus tuis eripiendos, et e fornace ignis quam paravisti. Quæ autem postea dicta sunt, nullam fortitudinis ac religionis exsuperantiam reliquam faciunt. Cum enim dixissent: « Est Deus noster in cœlis, cui nos servimus, potens eripere nos e fornace ignis ardente, et ex manibus tuis, o rex, nos eruet; » statim adjecerunt:

Vers. 18. « Quod si noluerit, notum sit tibi, rex, fore ut deos tuos non colamus, et imaginem auream, quam statuisti, non adoremus. » Non enim pro mercede Domino nostro servimus; sed benevolentia et amore stimulati, omnibus simul Dei nostri præferimus cultum. Quare ne ab his malis quidem temere liberari petimus, sed Domini gubernationem ac providentiam amamus: et illius quod profuturum est ignari, gubernatori, quocunque ei libuerit, navem dirigendam committimus. Pro certo enim compertum nobis est posse illum nos malis, quæ minatus es, eripere. Utrum vero id facere velit, ignoramus: sed, cum sapiens sit, ei rerum nostrarum moderationem committimus, et judicii sententiam, nobis eam prodesse credentes, accipimus. Sive igitur nos liberabit, sive non,

VARIÆ LECTIONES.

[73] ἐν οὐρ. Ex A et B suppl. Aliter hic et sequens vers. leg. infra, *De Provid.* orat. 8. [74] γάρ. Is add. δή. [75] B συγκατεσκεύασας. [76] Ἔστιν. B præm. ὅτι. [77] κακ. In B ponitur post ἰσχ. [78] τῆς. B præm. καί.

Digitized by Google

imaginem tuam deosque tuos adorare recusamus. **1112** Cum talibus tibi certamen est animis : quacunque volueris ratione contende, neque honoribus delinies, neque minis deterrebis : omnium enim nobis Deus noster et amabilissimus est, et maxime formidabilis. Quid hisce verbis sublimius ? Illis apostolicum dictum illud convenit accommodare : « Quid enim oremus, sicut oportet, nescimus [f]. » [19, 20.] Sed ferox et insanissimus tyrannus furore plenus, ita ut vultu etiam præ se ferret animi perturbationem, amplius accendi fornacem præcepit, compedibusque vinciri sanctos viros imperavit : et ut nulla interponeretur pœnæ mora, dum vestis et calceamenta detrahuntur, una cum ipsis in pyram eos conjici jussit, hoc est, cum sarabaris suis, et tiaris, et tibialibus. *Sarabara* autem sunt Persicorum indumentorum genera, *tiaræ* autem capitum tegumenta, *tibialia* vero ea dicit, quæ anaxyrides vocantur, vel coriaceas extrinsecus, vel ex corio confecta calceamenta. [21, 22] Ita vincti sancti viri in ignem conjecti sunt. Et ille quidem celeritatis ac brevitatis causa ipsos ita comburi præcepit : divina vero gratia aliud hinc moliebatur mysterium. Nam circumjecta ipsis ferrea vincula usitato more ignis natura dissolvit : indumenta autem, quæ admodum facilia ad comburendum essent, integra et illæsa conservavit, sanctorum quoque virorum accusatores, et impii imperii ministros, qui foris astabant, flamma consumpsit, ipsis vero **1113** sanctis appropinquare non potuit : verum iis, qui intus erant, terga præbens, contra proprios adoratores procedebat, quasi pœnas ab ipsis pro Domini cultoribus exigens. Tanta autem intus pietatis præcones Deum colentes securitate fruebantur, ut per ignitos carbones, quasi per quasdam rosas incederent.

Vers. 23. « Deambulabant, » inquit, in medio flammæ, laudantes Deum, et benedicentes Domino. » Hæc item præstantissimæ illorum philosophiæ apertum dant indicium : neque enim petebant, inquit, a molestiis liberari, sed laudibus eum celebrabant, qui ita res illorum moderatus, eosque hac pulchra confessione dignatus fuerat. Licet autem videre recentibus prisca similia. Etenim beati apostoli Petrus et Joannes, a Pharisæorum cohorte flagris cæsi, exierunt gaudentes, quia digni habiti fuerant pro nomine Jesu contumeliam pati [g]. Et beatissimus Paulus ac Silas, post plagas illas in Philippis sibi a magistratibus inflictas, in carcere degentes, et compedibus devincti, circa mediam noctem, « Orantes, ait, laudabant Deum [h]. » Ita etiam beati isti adolescentes in fornace tripudian-

τὴν προσκύνησιν. Πρὸς τοιαύτας σοι ψυχὰς ἡ παράταξις· ὃν ἂν ἐθέλῃς τρόπον ἀνταγωνίζου, οὔτε καταθέλξεις τιμῶν, οὔτε καταπλήξεις ἀπειλῶν· πάντων γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς[79] ἐρασμιώτατός τε καὶ φοβερώτατος. Τί τούτων ὑψηλότερον τῶν ῥημάτων; Τούτοις τὴν ἀποστολικὴν ἐκείνην ἐφαρμόσαι προσήκει φωνήν· « Τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν. » Ἀλλ' ὁ θηριώδης[80] καὶ μανικώτατος τύραννος, ἔμπλεως θυμοῦ γενόμενος, ὡς καὶ δηλῶσαι τῷ προσώπῳ τὴν τῆς ψυχῆς ταραχήν, ἐπιπλεῖστον μὲν ἐκκαυθῆναι τὴν κάμινον παρενεγγύησε· πεδηθῆναι δὲ τοὺς ἁγίους ἄνδρας[81] παρεκελεύσατο, καὶ ὥστε μηδεμίαν γενέσθαι τῆς τιμωρίας ἀναβολήν, τῆς ἐσθῆτος καὶ τῶν ὑποδημάτων ἀφαιρουμένων, σὺν αὐτοῖς τούτοις τῇ πυρᾷ παραδοθῆναι προσέταξε· τουτέστι, σὺν τοῖς σαραβάροις αὐτῶν, καὶ τιάραις, καὶ περικνημίσι. Σαράβαρα δέ ἐστι Περσικῶν περιβολαίων εἴδη· τιάραι δὲ τῶν κεφαλῶν τὰ καλύμματα· περικνημίδας δὲ τὰς καλουμένας ἀναξυρίδας λέγει, ἢ τὰς σκυτίνας τὰς ἔξωθεν, ἢ τὰ σκύτινα ὑποδήματα[82]. Οὕτω πεδηθέντες οἱ ἅγιοι ἄνδρες παρεδόθησαν τῷ πυρί[83]· καὶ ὁ μὲν τάχους χάριν καὶ συντομίας οὕτως αὐτοὺς κατακαυθῆναι προσέταξεν· ἡ δὲ θεία χάρις ἕτερον ἐντεῦθεν ᾠκονόμει μυστήριον. Τὰ μὲν γὰρ ἐπιβληθέντα αὐτοῖς ἐκ σιδήρου δεσμὰ συνήθως ἡ τοῦ πυρὸς διέλυσε φύσις· εὔπρηστα δὲ ὄντα λίαν τὰ περιβόλαια ἀκήρατα διεφύλαξε· καὶ τοὺς μὲν τῶν ἁγίων ἀνδρῶν κατηγόρους, καὶ τοῦ δυσσεβοῦς προστάγματος διακόνους, ἐκτὸς ἑστῶτας ἡ φλὸξ κατηνάλωσεν· αὐτοῖς δὲ τοῖς ἁγίοις προσπελάζειν οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλὰ τοῖς ἔνδον τὰ νῶτα παρέχουσα[84], κατὰ τῶν οἰκείων ἐχώρει προσκυνητῶν, ὥσπερ δίκας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν τοῦ Δεσπότου θεραπόντων εἰσπραττομένη. Τοσαύτης δὲ ἔνδον οἱ τῆς εὐσεβείας κήρυκες ἀδείας καὶ θεραπείας ἀπήλαυον, ὅτι τῶν ἀνθράκων οἷόν τινων ἐπιβαίνοντες ῥόδων.

κγ'. « Περιεπάτουν, φησὶν, ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ὑμνοῦντες τὸν Θεὸν, καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον. » Καὶ ταῦτα δὲ ἔμφασιν τῆς ἄκρας αὐτῶν ἔχει φιλοσοφίας· οὔτε γὰρ ᾔτουν, φησὶ, τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴν, ἀλλ' ὕμνουν τὸν οὕτω τὰ κατ' αὐτοὺς πρυτανεύσαντα, καὶ τῆς καλῆς ταύτης αὐτοὺς ὁμολογίας ἀξιώσαντα. Ἔστι δὲ ἰδεῖν ἐοικότα τοῖς νέοις τὰ παλαιά· καὶ γὰρ οἱ μακάριοι ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὑπὸ τῆς τῶν Φαρισαίων αἰκισθέντες συμμορίας, ἐξῆλθον χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ[85] ἀτιμασθῆναι· καὶ ὁ θειότατος δὲ Παῦλος σὺν τῷ Σίλᾳ, μετὰ τὰς αἰκίας ἐκείνας τὰς ἐν Φιλίπποις ὑπὸ τῶν στρατηγῶν αὐτοῖς προσενεχθείσας, δεσμωτήριον οἰκοῦντες, καὶ ποδοκάκῃ προσδεδεμένοι, κατὰ τὸ μεσονύκτιον, φησὶ, « Προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν. » Οὕτω καὶ οἱ μακάριοι

[f] Rom. VIII, 26. [g] Act. V, 41. [h] Act. XVI, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[79] B ὁ Θεὸς ἡμῶν. [80] θηρ. B add. ἐκεῖνος. [81] ἄνδρ. B præm. τρεῖς. [82] ἢ τ. σκ. ὑποδ. Des. in B. [83] B τῇ πυρᾷ. [84] B παραχωροῦσα. [85] Ἰησ. B τοῦ Θεοῦ.

Digitized by Google

παῖδες οὗτοι ἐν καμίνῳ χορεύοντες τὸν θεῖον ὕμνον διετέλουν ὑφαίνοντες. Καὶ [86] πρῶτον [87] μὲν ὁ Ἀζαρίας στόμα κοινὸν γενόμενος, καὶ ὑπὸ τῶν τῆς φλογὸς κυμάτων περικλυζόμενος,

« Ἀνοίξας, φησὶ, τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν [88] μέσῳ τοῦ πυρὸς, εἶπεν · (κς'.) Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν [89], καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. » Τίς ἂν πρὸς ἀξίαν τοῦ προοιμίου τὴν σοφίαν θαυμάσειεν; Οὐδὲ γὰρ ἐν εὐημερίᾳ ὢν καὶ εὐκληρίᾳ, οὐδὲ κατὰ ῥοῦν τοῦ βίου φερομένου, ἀλλ' ἐν καμίνῳ τοσαύτῃ τὸν τῶν ὅλων ὕμνει Θεὸν, καὶ ἐκάλει αὐτὸν *τὸν* [90] *πατέρων Θεὸν*, καὶ τὴν τοῦ φρονήματος δεικνὺς μετριότητα, καὶ τῶν πατέρων ἀνακηρύττων τὴν ἀρετήν. Ὑμνοῦμεν γάρ σε, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ἡμεῖς οἱ πατέρας ἔχοντες ἐκείνους, ὧν ἠθέλησας κληθῆναι Θεός. Σὺ γὰρ εἶπας τῷ θεράποντί σου Μωσῇ· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ [91] · » τοῦτό σου τὸ ὄνομα αἰνετόν ἐστι, καὶ δεδοξασμένον, οὐκ ἐν καιρῷ τινι καὶ χρόνῳ ῥητῷ, ἀλλ' *εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*.

κζ'. « Ὅτι δίκαιος εἶ ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐποίησας ἡμῖν. » Ὑμνοῦμεν δέ σε, φησὶ, τὸ δίκαιον τῆς σῆς ἐπιστάμενοι κρίσεως· ὀρθῇ γὰρ καὶ δικαίᾳ χρησάμενος [92] ψήφῳ ἐξανδραποδισθῆναι ἡμᾶς, καὶ πόρρω τῶν οἰκείων γενέσθαι προσέταξας.

« Καὶ πάντα σου [93], φησὶ, τὰ ἔργα ἀληθινὰ, καὶ εὐθεῖαι αἱ ὁδοί σου. (κη'.) Καὶ πᾶσαι αἱ κρίσεις σου ἀληθιναὶ [94], καὶ κρίματα ἀληθείας ἐποίησας, κατὰ πάντα ἃ ἐπήγαγες ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλὴμ, ὅτι ἐν ἀληθείᾳ καὶ κρίσει ἐπήγαγες ταῦτα πάντα ἐφ' ἡμᾶς [95] διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » Τὴν αὐτὴν μὲν διάνοιαν ἅπαντα ἔχει τὰ εἰρημένα · διαφόρως δὲ αὐτὰ εἴρηκε, τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν ὑμνῶν, καὶ χώραν οὐδεμίαν τῇ ἀχαριστίᾳ διδούς. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ μνημονεύσας, καὶ *ἁγίαν* αὐτὴν ὀνομάσας, καὶ *τῶν πατέρων ἐκείνων* τῶν ἐκλεκτῶν *πόλιν* προσαγορεύσας, εὐθὺς τὴν τῆς τιμωρίας αἰτίαν ἐπήγαγε ·

« Ταῦτα πάντα, φησὶν, ἐπήγαγες ἐφ' ἡμᾶς διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. (κθ'.) Ὅτι ἡμάρτομεν καὶ ἠνομήσαμεν ἀποστάντες [96] ἀπὸ σοῦ. » Οὐ γὰρ μάτην, φησὶ, καὶ ἣν ἀφιέρωσας παρέδωκας [97] πόλιν τοῖς πολεμίοις, καὶ ἡμᾶς εἴασας δορυαλώτους γενέσθαι, ἀλλ' « ὅτι ἡμάρτομεν, καὶ ἠνομήσαμεν ἀποστάντες ἀπὸ σοῦ. » Πολλὴν δὲ ἔμφασιν ἔχει τὸ *ἀπὸ σοῦ*, ἀντὶ τοῦ, Τοῦ Ποιητοῦ καὶ Δημιουργοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ Δεσπότου, τοῦ τροφέως, καὶ φύλακος, τοῦ τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἀπαλλάξαντος, τοῦ θάλατταν τεμόντος, τοῦ δι' ἀβύσσου ποδηγήσαντος, τοῦ πέτραν ξηρὰν

A tes divinum hymnum contexere perseverabant. [25] Et primum Azarias os commune effectus, et flammæ fluctibus circumspersus,

« Aperiens, inquit, os suum in medio ignis, dixit : (Vers. 26.) Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile, et glorificatum nomen tuum **1114** in sæcula. » Quis pro dignitate proœmii hujus sapientiam poterit laudare? Neque enim in felicitate aut tranquillitate constitutus, neque in prospero vitæ cursu, sed in ejusmodi fornace, auctorem omnium rerum celebrabat Deum, et *Deum patrum* illum vocabat, et mentis declarans modestiam, et patrum prædicans virtutem. Laudamus enim te, Domine, inquit, nos, qui- B bus patres illi fuere, quorum Deus vocari voluisti. Tu enim dixisti famulo tuo Mosi : « Ego Deus Abrahami, et Deus Isaaci, et Deus Jacobi [1] : » hoc tuum nomen laudabile est, et gloriosum, non in aliquo definito præscriptoque tempore, sed *in omnia sæcula*.

Vers. 27. « Quia justus es in omnibus quæ fecisti nobis. » Laudamus autem, inquit, te, justum tuum judicium agnoscentes : recta enim et justa de nobis lata sententia, in servitutem nos redigi, et procul a patria captivos abduci præcepisti.

« Et universa, inquit, opera tua vera, et viæ tuæ rectæ. (Vers. 28.) Et omnia judicia tua vera, et judicia veritatis fecisti, juxta omnia quæ induxisti nobis, et super civitatem sanctam patrum nostro- C rum, Hierosolymam, quia in veritate et judicio adduxisti hæc omnia super nos propter peccata nostra. » Eamdem sententiam * habent omnia quæ dicta sunt, varie tamen ea protulit, justum Dei celebrans judicium, et nullum ingrati animi vitio locum relinquens. Idcirco cum Hierosolymæ mentionem fecisset, et *sanctam* ipsam appellasset, ac *patrum illorum* electorum *civitatem* nuncupasset, **1115** statim pœnarum causam adjecit :

« Hæc omnia, inquit, adduxisti super nos propter peccata nostra. (Vers. 29.) Peccavimus enim, et inique egimus recedentes a te. » Non enim temere, inquit, et quam consecraveras urbem, et nos bello captos, hostibus captivos tradidisti, sed D « quia peccavimus, et inique egimus recedentes a te. » Multamque emphasin habet illud *a te*, quasi dicat, A te Factore et Opifice, bono hero, nutritore, et custode, qui ab Ægyptiorum servitute nos liberasti, qui mare secuisti, qui per abyssum nos duxisti, qui petram aridam percussam fontes edu-

[1] Exod. III, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[86] καὶ πρῶτον, κ. τ. λ. Hymnus trium puerorum qui vers. 25, 90, sequitur, in cod. August. quoque h. l. inseritur. [87] B πρῶτος. [88] ἐν — πυρός. Des. in A. [89] A αἰνετός. [90] B τῶν. [91] B ἐγὼ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. [92] χρ. In B ponitur post ψήφῳ. [93] σου. In B ponitur post ἔργα. [94] A et B ἀληθεῖς. [95] ἐφ' ἡμ. Des in A. [96] ἀπ. Ita A sed B h. l. et deinceps ἀποστῆναι. [97] B παραδέδωκας.

Digitized by Google

cere jussisti, aliaque omnia bona litteris prodita nobis suppeditasti. Peccavimus itaque recedentes a te, « Et deliquimus in cunctis. » Neque enim hoc vel illud violavimus, sed omnia præcepta tua.

VERS. 30. « Et mandata legis tuæ non audivimus, nec observavimus ea, nec fecimus sicut præceperas nobis, ut bene nobis esset. » Et hinc rursus pietatis ac sapientiæ præstantiam ostendit. Legum enim et mandatorum observatio, inquit, tibi quidem legislatori nihil præbebat, nobis autem bonorum abundantiam conciliabat. Hac igitur de causa, et leges illas posueras, ut nobis subministrares causam salutis. Quando itaque jussa tua, inquit, violavimus,

VERS. 31. « Omnia quæcunque adduxisti super nos, et omnia quæcunque fecisti nobis, in vero judicio fecisti. » Dignum est enim peccato supplicium; quod deinde ostendens subjicit :

VERS. 32. « Et tradidisti **1116** nos in manus iniquorum, inimicissimorum, prævaricatorum, et regi injusto et pessimo super omnem terram tradidisti nos. » Nam quia te non coluimus, Regem nostrum, verum bonitatem tuam contempsimus, merito nos crudelissimo, et infestissimo, et omnis juris prorsus ignaro servire coegisti regi : cui subjecti populi regiæ improbitati consentiunt. Verumtamen in tot malis versantes, omnem loquendi libertatem amisimus, et præ pudore tibi supplicare prohibemur : hoc enim significat, ' cum ait :

VERS. 33. « Et nunc non possumus aperire os, confusio et opprobrium facti sumus servis tuis, et iis qui colunt te. » Obturat, inquit, nobis os multitudo scelerum; sed, quamvis opprobriis obnoxii, et ridiculi, atque ejusmodi facti sumus, ut nos admodum derideant hostes : nos qui servi tui vocamur, tibi supplicamus, ut propter illud dominationis tuæ nomen, quod nobis est impositum, adversariis ostendas potentiam tuam, et ne prorsus nos tua providentia destituas.

VERS. 34. « Ne tradas enim, inquit, nos in perpetuum propter nomen tuum, et ne dissipes testamentum tuum, neque auferas misericordiam tuam a nobis. » Audemus autem, inquit, hæc dicere, cum multa tuæ bonitatis pignora habeamus : primum ipsum tuum nomen, quo te Dominum vocamus : deinde immensam misericordiam, qua universa moderaris : insuper pacta illa, quæ cum patribus nostris iniisti, quibus **1117** pollicitus es te illorum genus illustre et gloriosum facturum esse. Tum etiam patrum nomina commemorat, ut memoria justorum bonum Dominum provocet ad misericordiam.

A ὠδῖσι πληγῶν[98] κατακλύσαντος, τοῦ τ' ἄλλα πάντα ἀνάγραπτα ἀγαθὰ χορηγήσαντος. Ἡμάρτομεν τοίνυν ἀποστάντες ἀπὸ σοῦ· « Καὶ ἐξημάρτομεν ἐν πᾶσιν. » Οὐ γὰρ τόδε, ἢ τόδε παρέβημεν, ἀλλὰ πάντα σου τὰ προστάγματα.

λ'. « Καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου[99] σου οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ ἐφυλάξαμεν αὐτὰς[1], οὐδὲ ἐποιήσαμεν, καθὼς ἐνετείλω ἡμῖν, ἵνα εὖ ἡμῖν γένηται. » Κἀνταῦθα πάλιν τὴν τῆς εὐσεβείας καὶ[2] σοφίας ἔδειξεν[3] ὑπερβολήν. Ἡ γὰρ τῶν νόμων, φησὶ, καὶ τῶν ἐντολῶν φυλακὴ, σοὶ μὲν τῷ νομοθέτῃ παρεῖχεν οὐδέν, ἡμῖν δὲ ἀγαθῶν ἀφθονίαν προεξένει· τούτου τοίνυν χάριν καὶ τοὺς νόμους ἐτεθείκεις ἐκείνους, ἀφορμὰς ἡμῖν χορηγῶν σωτηρίας. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, παρέβημεν,

B λα'. « Πάντα ὅσα ἡμῖν ἐπήγαγες, καὶ πάντα ὅσα ἐποίησας ἡμῖν, ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐποίησας. » Ἀξία γὰρ τῆς ἁμαρτίας ἡ τιμωρία. Εἶτα ταύτην δεικνὺς ἐπάγει·

λβ'. « Καὶ παρέδωκας ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἀνόμων[4], ἐχθίστων, ἀποστατῶν, καὶ βασιλεῖ ἀδίκῳ καὶ πονηροτάτῳ παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν παρέδωκας ἡμᾶς[5]. » Ἐπειδὴ γάρ σε τὸν ἡμέτερον οὐκ ἐθεραπεύσαμεν βασιλέα, ἀλλὰ τῆς σῆς κατεφρονήσαμεν ἀγαθότητος, εἰκότως ἡμᾶς ὠμοτάτῳ, καὶ ἀπηνεστάτῳ, καὶ οὐδαμῶς εἰδότι τὸ δίκαιον δουλεύειν ἠνάγκασας[6] βασιλεῖ, ἔχοντι καὶ τοὺς ὑπηκόους τῇ βασιλικῇ πονηρίᾳ συμβαίνοντας. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τοσούτοις ὄντες κακοῖς πάσης ἐστερήμεθα παῤῥησίας, καὶ προσφέρειν σοι δέησιν ὑπὸ τῆς αἰσχύνης κωλυόμεθα· τοῦτο C γὰρ σημαίνει λέγων·

λγ'. « Καὶ νῦν οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα, αἰσχύνη καὶ ὄνειδος ἐγενήθημεν τοῖς δούλοις σου, καὶ τοῖς σεβομένοις σε. » Ἐμφράττει, φησὶν, ἡμῶν τὸ στόμα τῆς παρανομίας τὸ πλῆθος· ἀλλ' ὅμως ἐπονείδιστοι, καὶ καταγέλαστοι, καὶ λίαν ἐπίχαρτοι τοῖς πολεμίοις γενόμενοι ἡμεῖς, οἱ δοῦλοί σου προσαγορευόμενοι, ἱκετεύομέν σε, διὰ τὸ ἐπικείμενον ἡμῖν τῆς σῆς δεσποτείας ὄνομα δεῖξαι τοῖς ἐναντίοις τὴν σὴν ἰσχὺν, καὶ μὴ παντελῶς ἡμᾶς τῆς σῆς προμηθείας ἀλλοτριῶσαι[7].

D λδ'. « Μὴ παραδῷς γὰρ ἡμᾶς[8], φησὶν, εἰς τέλος διὰ τὸ ὄνομά σου, καὶ τὴν[9] διαθήκην σου μὴ ἀποστήσῃς, καὶ μὴ διασκεδάσῃς[10] τὸ ἔλεός σου ἀφ' ἡμῶν. » Τολμῶμεν δὲ[11], φησὶ, ταῦτα λέγειν, πολλὰ ἐνέχυρα τῆς σῆς ἀγαθότητος ἔχοντες· πρῶτον μὲν αὐτὸ τῆς σῆς Δεσποτείας τὸ ὄνομα· ἔπειτα τὸν ἀμέτρητον ἔλεον, ᾧ κεχρημένος ἰθύνεις τὰ σύμπαντα· πρὸς τούτοις, τὰς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν συνθήκας· ὑπέσχου γὰρ ἐκείνοις περίβλεπτόν τε καὶ ἔνδοξον τὸ ἐκείνων γένος ποιήσειν. Εἶτα καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν πατέρων μέμνηται, τῇ μνήμῃ τῶν δικαίων τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην εἰς ἔλεον ἐκκαλούμενος.

VARIÆ LECTIONES.

[98] πλ. Ita cum B legimus. Sirm. πηγῶν. [99] τ. νόμ. Des. in B. [1] ἐφ. αὐτ. A et B συνετηρήσαμεν. [2] εὐσ. καί. Des. in B. [3] B ἔδειξαν. [4] ἀν. A præm. ἐχθρῶν. [5] π. ἡμ. Des. in A et B. [6] ἠν. B παρέδωκας. [7] B ἀπαλλοτριώσῃς. [8] ἡμ. In B sequ. post φησίν. [9] τὴν — ἀποστ. A et B μὴ διασκεδάσῃς τὴν διαθ. σου. [10] διασκεδάσῃς. A et B ἀποστήσῃς. [11] δέ. Des. in B.

Digitized by Google

λε', λς'. « Διὰ Ἀβραάμ, φησὶ, τὸν ἠγαπημένον ὑπὸ σοῦ, καὶ διὰ Ἰσαὰκ τὸν δοῦλόν σου, καὶ Ἰσραὴλ τὸν ἅγιόν σου, οἷς ἐλάλησας αὐτοῖς[12] λέγων· Πληθυνῶ[13] τὸ σπέρμα ὑμῶν[14] ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης.» Ταῦτα, φησὶν, ἐκείνοις ὑπέσχου, Δέσποτα, οὓς ἠγάπησάς τε καὶ ἀοιδίμους ἐποίησας, ὥστε τῇ ψάμμῳ μὲν κατὰ τὸν ἀριθμὸν παραβάλλεσθαι τὸ γένος, τοῖς δὲ ἀστράσι[15] παραπλησίως εἶναι λαμπρόν τε καὶ ὑψηλὸν, καὶ περιφανές. Εἶτα ἐκ παραλλήλου ταῖς ἐπαγγελίαις τὰ πράγματα τίθησιν[16].

λζ'. « Ὅτι, Δέσποτα, φησὶν ἐσμικρύνθημεν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, καί ἐσμεν ταπεινοὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ σήμερον[17]. » Καὶ ἵνα μὴ ψευδῶς κατηγορήσῃ τῶν ὑποσχέσεων, εὐθὺς τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε, λέγων· « Διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » Οὐ γὰρ σὺ, φησὶ,[18] Δέσποτα, τὰς ὑποσχέσεις ἐψεύσω, ἀλλ' ἡμεῖς τὰς συνθήκας παρέβημεν, καὶ πολλοὶ ὄντες κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ἀριθμοῦ κρείττους, διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὀλιγώθημεν. Τοῦτο γὰρ ᾐνίξατο εἰρηκώς· « Ἐσμικρύνθημεν[19]. » Οὐ[20] γὰρ εἶπε, Σμικροὶ ἐσμεν, καὶ ὀλίγοι παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλ', « Ἐσμικρύνθημεν[21], » τουτέστιν, Ἐγενόμεθα μὲν ἀριθμοῦ κρείττους κατὰ τὴν σὴν[22] ὑπόσχεσιν, παραβάντες δέ σου τὰς ἐντολὰς ὀλίγοι ἀντὶ πολλῶν ἐγενόμεθα. Εἶτα ὑποδείκνυσι τῷ Θεῷ τὴν κατέχουσαν συμφορὰν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων, ἀλλὰ τῇ διηγήσει τῶν λυπηρῶν[23] εἰς φιλανθρωπίαν ἐκκαλούμενος.

λη'. « Καὶ οὐκ ἔστι, φησὶν[24], ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἄρχων, καὶ προφήτης, καὶ ἡγούμενος. » Ἀπεστερήμεθα γὰρ, φησὶ, βασιλείας, προφητείας, ἱερωσύνης, τῶν θείων σου καὶ μεγάλων δωρεῶν, δι' ὧν κυβερνώμενοι διετελοῦμεν. « Οὐδὲ ὁλοκαύτωσις, οὐδὲ[25] θυσία, οὐδὲ προσφορὰ, οὐδὲ θυμίαμα. » Καὶ δεικνὺς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀδύνατον θῦσαι, ἀκολούθως ἐπήγαγεν· « Οὐδὲ[26] τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιόν σου, καὶ εὑρεῖν ἔλεον[27]. » Ὁ γὰρ σὸς νόμος τὴν τῶν θυσιῶν λειτουργίαν ἑνὶ περιέγραψε τόπῳ, καὶ παρανομία σαφὴς τὸ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ προσενεγκεῖν σοι θυσίαν. Τούτων ἀκούειν οὐκ ἐθέλουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς μύσαντες, καὶ τὰ ὦτα βύσαντες, πάντα τολμῶσι παρανόμως ἐπιτελεῖν. Οἱ δὲ ἅγιοι παῖδες οὗτοι, τοῦ νόμου τὸν σκοπὸν ἐπιστάμενοι, ἔλεγον μὴ εἶναι τόπον τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ εὑρεῖν ἔλεον· Καὶ ἐπειδὴ τούτου, φησὶ, τυχεῖν ἀδύνατον, πόρρω τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ὄντας, εὑρήκαμεν τρόπον τινὰ θεραπείας, ὦ Δέσποτα.

λθ', μ'. « Ἐν ψυχῇ γὰρ συντετριμμένῃ, καὶ πνεύματι ταπεινώσεως[28] προσφέροντές[29] σοι τὴν ἱκετείαν, προσδεχθῆναι αὐτὴν[30] παρακαλοῦμεν. Ὡς ἐν ὁλοκαυτώμασι κριῶν καὶ ταύρων[31], καὶ ὡς ἐν μυριάσι

A Vers. 35, 36. « Propter Abrahamum, inquit, dilectum a te, et propter Isaacum servum tuum, et Israelem sanctum tuum, quibus locutus es dicens : Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cœli, et sicut arenam juxta oram maris. » Hæc, inquit, illis pollicitus es, Domine, quos amasti, et celebres fecisti, ut arenæ, quod ad numerum attinet, eorum genus compararetur, instar stellarum vero splendidum, excelsum et illustre esset. Deinde res eum pollicitationibus confert.

Vers. 37. « Quia, Domine, inquit, imminuti sumus ultra omnes gentes, sumusque humiles in universa terra hodie. » Et ne pollicitationes mendacii argueret, statim adjecit causam, dicens, « Propter peccata nostra. » Non enim tu, inquit, Domine, mentitus es, quæ pollicitus fuisti, sed nos fœdera violavimus, et cum multi essemus secundum pollicitationem, et innumerabiles, propter peccata nostra ad paucos redacti sumus. Hoc enim innuit, cum dixit, « Imminuti sumus. » Non enim dixit : Parvi sumus, et pauci ultra omnes gentes, sed, « Imminuti sumus, » hoc est, Fuimus quidem innumerabiles secundum tuam pollicitationem, sed violatis mandatis tuis pauci pro multis facti sumus. Deinde ostendit Deo **1118** calamitatem, qua detinebantur : non quasi ignarum docens, sed calamitatum commemoratione ad clementiam eum provocans.

Vers. 38. « Et non est, inquit, in tempore hoc princeps, et propheta, et dux. » Privati enim sumus, inquit, regno, prophetia, sacerdotio, divinis tuis magnisque muneribus, quibus continenter gubernabamur. « Neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum. » Causamque ostendens, cur sacrificare non liceat, consequenter adjecit : « Neque locus, ut primitias offeramus coram te, et inveniamus misericordiam. » Tua enim lex sacrificiorum ministerium uno tantum loco circumscripsit, et aperta legis violatio est, alibi tibi sacrificare. Hæc audire nolunt Judæi, sed oculis conniventes, obstructisque auribus, omnia audent contra legem agere. At hi sancti adolescentes, finem legis callentes, non esse dicebant locum, ut primitias offerre possent coram ipso, et misericordiam invenire : Et quando hoc, inquit, assequi non possumus, cum a sacra illa civitate procul absimus, modum quemdam invenimus tui colendi, Domine.

Vers. 39, 40. « Cum anima enim contrita, et spiritu humilitatis supplicationem tibi offerentes, rogamus, ut ipsam suscipias. Sicut cum holocaustis arietum, et taurorum, et sicut cum millibus

VARIÆ LECTIONES.

[12] A et B πρὸς αὐτούς. [13] A et B πληθῦναι. [14] A et B αὐτῶν, ὡς. [15] B ἄστροις. [16] B τιθείς. [17] σήμ. Des. in B. [18] φησί. Des. in B. [19] Ἐσμ. B præm. καί. [20] οὐ — ὀλίγοι. Des. in B. [21] ἀλλ' ἐσμικρύνθημεν. Des. ibid. [22] σήν. Des. in B. [23] λυπ. B συμφορῶν. [24] φησ. Des. in B. [25] οὐδέ. B præm. φησίν. [26] A οὐ. [27] A et B ἔλεος. [28] ταπ. A c. B add. προσδεχθείημεν. [29] πρ. — παρακαλ. Des. in A. [30] προσδ. αὐτ. B ταύτην. [31] καὶ ταύρων. Ex A et B suppl.

Digitized by Google

agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, et perficiatur post te, quoniam non est confusio confidentibus in te. » Cum enim tua lex, inquit, consueta **1119** sacrificia tibi offerre ubique non permittat, pro arietibus, et tauris, et agnis innumerabilibus, contritum tibi et humiliatum cor offerimus, et supplices petimus, ut hæc tibi sint omni sacrificio gratiora : siquidem consuevisti in te confisos ab omni ignominia vindicare. Hæc autem haud simpliciter ita dixit sanctus hic vir, sed a propheta Davide eruditus, qui in quinquagesimo psalmo : « Quia si voluisses, inquit, sacrificium, dedissem utique : holocaustis non delectaberis ; sacrificium Deo (gratum) spiritus contritus, cor contritum et humiliatum Deus non despiciet i . » Et rursus ex persona Dei : « Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invocabis me in die tribulationis tuæ, et eruam te, et glorificabis me [k]. » Ac paulo post : « Sacrificium laudis honorificabit me : et ibi via, qua ostendam illi salutare meum [l]. » Hæc edoctus divinus hic vir, contritum cor pro omni sacrificio suscipi supplicavit. Deinde adjicit :

VERS. 41. « Et nunc sequimur te toto corde, et timemus te, et quærimus faciem tuam, ne confundas nos. » Multitudo enim calamitatum ex aliis alios nos fecit, et qui mandata tua violavimus, ut toto corde et timeremus et quæreremus te, effecit. *Faciem* autem *Dei* hoc loco benevolentiam vocavit, et libertatis redditionem, et providentiæ recuperationem, qua potiti, et sacrum templum poterant videre, et quæ ibi peragebantur sacrificia, **1120** per quæ corporis expertem Deum, quique oculis cerni non potest, videre se cogitabant. Quando itaque adeo nos hoc supplicio immutasti,

VERS. 42, 43. « Ne confundas nos, sed fac nobiscum juxta mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiæ tuæ. Et erue nos secundum mirabilia tua, et da gloriam nomini tuo. » Propter hæc nos, inquit, tua misericordia et clementia dignare : misereri enim soles, et longanimitate erga omnes homines uti, comitemque voluntatis habes potestatem ; idque testantur ea quæ a te continenter fiunt, miracula. Quæ enim in nos facta sunt, causa erunt, ut nomen tuum celebretur, non a nobis tantum qui salvamur incolumes, sed etiam ab iis qui nostram conspexerint salutem.

« Da itaque gloriam nomini tuo, Domine. (VERS. 44, 45.) Et confundantur omnes qui osten-

σιν ἀρνῶν πιόνων, οὕτω γενέσθω ἡ θυσία ἡμῶν ἐνώπιόν σου σήμερον, καὶ ἐκτελείσθω [32] ὄπισθέν σου· ὅτι οὐκ ἔστιν αἰσχύνη τοῖς πεποιθόσιν ἐπὶ σοί. » Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ὁ σὸς νόμος ἐν παντὶ σοι τόπῳ προσφέρειν τὰς νενομισμένας θυσίας οὐ συγχωρεῖ, ἀντὶ κριῶν, καὶ ταύρων, καὶ ἀρνῶν τὸν ἀριθμὸν νικώντων, συντετριμμένην σοι καὶ τεταπεινωμένην καρδίαν προσφέρομεν, καὶ παρακαλοῦμεν γενέσθαι σοι ταῦτα πάσης θυσίας ἡδίω, ἐπειδὴ εἴωθας τοὺς πεποιθότας ἐπὶ σοὶ πάσης αἰσχύνης ἐλευθεροῦν. Ταῦτα δὲ οὐχ ἁπλῶς οὕτως εἴρηκεν ὁ ἅγιος οὗτος ἀνὴρ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ προφήτου δεδιδαγμένος Δαβὶδ, ὃς ἐν τῷ πεντηκοστῷ λέγει ψαλμῷ, ὅτι « Εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις· θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Καὶ πάλιν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου, καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. » Καὶ μετὰ βραχέα· « Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδὸς, ἐν [33] ᾗ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου [34]. » Ταῦτα δεδιδαγμένος ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ, τὴν συντετριμμένην καρδίαν ἀντὶ πάσης δεχθῆναι θυσίας ἱκέτευσεν. Εἶτα ἐπάγει·

μα'. « Καὶ νῦν ἐξακολουθοῦμέν σοι [35] ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, καὶ φοβούμεθά σε, καὶ ζητοῦμεν τὸ πρόσωπόν σου, μὴ καταισχύνῃς ἡμᾶς. » Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν συμφορῶν ἑτέρους ἡμᾶς ἀνθ' ἑτέρων εἰργάσατο, καὶ παραβάτας ὄντας τῶν σῶν ἐντολῶν, ἐν ὅλῃ σε καρδίᾳ καὶ φοβεῖσθαι καὶ ζητεῖν παρεσκεύασε. *Πρόσωπον* δὲ *Θεοῦ* ἐνταῦθα τὴν εὐμένειαν ἐκάλεσε, καὶ τὴν τῆς ἐλευθερίας ἀπόδοσιν, καὶ τὴν τῆς κηδεμονίας ἀπόληψιν, ἧς ἀπολαύοντας δυνατὸν ἦν ὁρᾷν καὶ τὸν θεῖον νεὼν [36], καὶ τὰς ἐπιτελουμένας αὐτόθι λατρείας, δι' ὧν ἀσώματον ὄντα τὸν Θεὸν καὶ ἀόρατον ὁρᾷν ἐφαντάζοντο. Ἐπειδὴ τοίνυν τοσαύτην ἡμῶν διὰ τῆς τιμωρίας εἰργάσω μεταβολὴν,

μβ', μγ'. « Μὴ καταισχύνῃς ἡμᾶς, ἀλλὰ ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐπιείκειάν σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου. Καὶ [37] ἐξελοῦ ἡμᾶς κατὰ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ δὸς δόξαν τῷ ὀνόματί σου [38]. » Διὰ ταῦτα, φησὶν, οἰκτου [39] ἡμᾶς καὶ φιλανθρωπίας ἀξίωσον· ἐλεεῖν τε γὰρ πέφυκας, καὶ μακροθυμίᾳ κεχρῆσθαι πρὸς ἅπαντας, σύνδρομόν τε ἔχεις τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν· καὶ μαρτυρεῖ τὰ διηνεκῶς ὑπὸ σοῦ γενόμενα θαύματα. Τὰ γὰρ εἰς ἡμᾶς γενόμενα, καὶ τὸ σὸν ὄνομα ὑμνεῖσθαι παρασκευάσει, οὐχ ὑφ' ἡμῶν μόνον σωζομένων [40], ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ὁρώντων.

« Δὸς δόξαν τοίνυν τῷ ὀνόματί σου, Κύριε [41]. (μδ', με'.) Καὶ ἐντραπείησαν πάντες οἱ ἐνδεικνύ-

[i] Psal. L, 18, 19. [k] Psal. XLIX, 13, 14. [l] Ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES.

[32] A ἐκτελέσαι. [33] B ἣν. [34] μου. B τοῦ Θεοῦ. [35] σοι. Des. in B. [36] B ναόν. [37] Καί. Des. in B. [38] σου. B addit ὕψιστε. A Κύριε. [39] B πάντα, ἡμᾶς οἰκτου. [40] σωζ. Des. in B. [41] Κύρ. B ὕψιστε.

Digitized by Google

μενοι τοῖς δούλοις σου κακὰ, καὶ καταισχυνθείησαν ἀπὸ πάσης δυναστείας [42], καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν συντριβείη. Γνώτωσαν [43], ὅτι σὺ Κύριος [44] ὁ Θεὸς μόνος, καὶ ἔνδοξος ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. » Ταύτης γὰρ εἰς ἡμᾶς γινομένης [45] φιλανθρωπίας, καταλυθήσεται μὲν τῶν ἐναντίων τὸ θράσος, σβεσθήσεται δὲ αὐτῶν ἡ λύττα, καὶ φρόνημα [46] αὐτῶν τὸ ὑψηλὸν συντριβήσεται, καὶ γνώσονταί σε μόνον εἶναι Κύριον καὶ Θεὸν, ὑπὸ πάσης ἄξιον ὑμνεῖσθαι τῆς οἰκουμένης· καὶ οἱ νῦν πολλοὺς προσκυνοῦντες θεοὺς, τῶν μὲν οἰκείων θεῶν γνώσονται τὴν ἀσθένειαν, τὴν δὲ σὴν προσκυνήσουσι δύναμιν. Οἱ μὲν οὖν ἔνδον ἐν τῇ καμίνῳ χορεύοντες [47] διετέλουν· οἱ δὲ τοῦ βασιλέως ὑπηρέται, καὶ τῶν ἁγίων κατήγοροι, οὐκ ἔληγον ὕλην τῇ φλογὶ χορηγοῦντες, καὶ [48] κληματίδας, καὶ στυππίον, *καὶ νάφθαν*· εἶδος δὲ τοῦτό ἐστιν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ γινόμενον, ἐξάψαι τὴν φλόγα δυνάμενον. Τοσαύτη δὲ ἦν χορηγουμένη [49] τῇ πυρᾷ τροφὴ, ὡς ἐπ' ἐννέα καὶ τεσσαράκοντα πήχεις διαχυθῆναι, καὶ τῶν Χαλδαίων ἐμπρῆσαι τοὺς πλησιάζοντας. Καὶ οἱ μὲν ἔξωθεν ἐξῆπτον τὴν φλόγα· θεῖος δὲ ἄγγελος ἐσκεδάννυ τὴν φλόγα, καὶ τὸ μέσον [50] τῆς καμίνου τῶν ἀνθράκων ἐγύμνου, καὶ αὖράν τινα ψυχράν τε καὶ μετρίως ὑγρὰν, καὶ πολλὴν τοῖς ἁγίοις ἡδονὴν πραγματευσμένην, ὠδίνειν τὸ πῦρ παρεσκεύαζε, καὶ ταύτην τοῖς τῶν ἁγίων ἐπαφιέναι σώμασιν.

dunt servis tuis mala, et confundantur ab omni potentia, et robur eorum conteratur. Sciant te Dominum esse Deum solum, et gloriosum super omnem orbem terrarum. » Hæc enim erga nos a te adhibita clementia, adversariorum infringetur audacia, ipsorumque rabies exstinguetur, superbaque eorum cogitatio deprimetur, cognoscentque te solum Dominum ac Deum esse, ab universo terrarum orbe dignum celebrari : et qui nunc multos adorant deos, suorum deorum cognita imbecillitate, tuam adorabunt potentiam. [46-48] Illi igitur intus in fornace choros **1121** ducere pergebant, regis autem ministri, et sanctorum accusatores, haud desinebant flammæ materiam subministrare, et vitium sarmenta, ac stupam, *naphthamque* : id autem in ea regione natum, idoneum est ad accendendum ignem. Tantumque pyræ suppeditabatur alimentum, ut ad quadraginta novem cubitos diffusus sit ignis, et Chaldæorum complures, qui proximi aderant, combusserit. Et illi quidem foris flammam incendebant : [49] at sanctus angelus flammam dissipabat, et mediam fornacis partem ignitis carbonibus nudans, auram quamdam frigidam ac mediocriter humidam, quæque sanctis multam afferret voluptatem, ignem afflare et parere faciebat, atque hanc in sanctorum corpora immittere.

ν'. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα δρόσου διασυρίζον, καὶ οὐχ ἥψατο αὐτῶν τὸ καθόλου τὸ πῦρ, καὶ οὐκ [51] ἐλύπησεν αὐτοὺς [52], οὐδὲ παρηνώχλησεν αὐτοῖς [53]. » Ἀλλὰ μηδεὶς ταῦτα ἀφορῶν σμικρυνέτω τοὺς τῶν ἁγίων ἀγῶνας, τῶν δὲ ἱερῶν ἐκείνων ἀναμιμνησκέσθω λόγων· « Ἔστιν [54] ὁ Θεὸς ἐν οὐρανοῖς, ᾧ ἡμεῖς λατρεύομεν, δυνατὸς [55] ἐξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου [56] τῆς καιομένης, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, ῥύσεται [57] ἡμᾶς. » Καὶ, « Ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ἣ ἔστησας, οὐ προσκυνοῦμεν. » Ὥστε οἱ ἅγιοι παῖδες ἐκεῖνοι τῆς φλογὸς ἐκείνης κατεφρόνησαν, οὐ τοῦτο τὸ τέλος ὁρῶντες, ἀλλὰ θάνατον προσδεχόμενοι· ὁ δὲ ἀγωνοθέτης ἐβράβευσεν, ὡς ἠθέλησε, καὶ τοὺς τε ἀλιτηρίους ἐκείνους κατῄσχυνε, καὶ τούτους ἀοιδίμους ἀπέφηνε. Ταύτης τοίνυν τῆς σωτηρίας ἀπολαύσαντες οἱ μακάριοι καὶ τρισμακάριοι παῖδες, καὶ πολλάκις ταῦτο, οὐκ ἔτι ἐνὶ τὸν Θεὸν ὑμνεῖν παρεχώρησαν, ἀλλ',

Vers. 50. « Fecit enim, inquit, medium fornacis quasi spiritum roris sibilantem : et plane non tetigit eos ignis, neque contristavit eos, neque molestiam exhibuit ipsis. » Verum nemo hæc contemplans sanctorum certamen extenuet, sed sacra illa verba in memoriam revocet : « Est Deus in cœlis, cui nos servimus, potens eripere nos e fornace ardente, et ex manibus tuis, o rex, nos eruet [m]. » Et . « Si minus, notum tibi sit, rex, fore ut diis tuis non serviamus, et imaginem auream, quam statuisti, non adoremus [n]. » Quamobrem sancti adolescentes illi flammam illam contempserunt, non ad hunc eventum respicientes, sed mortem exspectantes : præfectus autem certaminis, perinde ac voluit, **1122** præmia distribuit : ac sceleratos illos ignominia afficiendos, hos vero illustres reddendos curavit. Hac itaque salute potiti beati et beatissimi illi, atque hoc sæpe, non jam uni tantum, ut Deum laudibus celebraret, permiserunt, sed,

να'. « Ὡς ἐξ ἑνὸς, φησὶ, στόματος ὕμνουν καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, καὶ ηὐλόγουν [58] ἐν τῇ καμίνῳ, » τὴν ἀρίστην αὐτῶν συμφωνίαν, καὶ θαυμαστὴν ὑμνῳδίαν, τῇ παρὰ τὴν εἰκόνα συμφωνίᾳ καὶ τοῖς

Vers. 51. « Quasi uno, inquit, ore laudabant et glorificabant Deum, et benedicebant in fornace, » optimam suam symphoniam et admirabilem hymnorum cantum ei concentui, qui statuæ adhi-

[m] Deut. III, 15. [n] ibid. 18.

VARIÆ LECTIONES.

[42] δυν. A præm. δυνάμεως καὶ τῆς. [43] γνώτ. B præm. καὶ. [44] Κύρ. B præm. εἶ. [45] B γενομένης τῆς· [46] φρ. B præm. τό. [47] χορ. B add. οὕτω τὸν Θεὸν ὑμνοῦντες καὶ ἱκετεύοντες. [48] καὶ. B præm. πίσσαν. [49] χορ. B præm. ἡ. [50] μέτ. B μέν. [51] καὶ οὐκ. B οὐδέ. [52] αὐτ. Des. in A et B. [53] B αὐτούς. [54] B ἔστι omisso ὁ. [55] B ὃς δύναται. [56] καμ. B add. τοῦ πυρός. [57] ῥύσ. — βασιλεῦ. Des. in B. [58] καὶ ηὐλ. Des. in B.

Digitized by Google

bebatur, opponentes, simulque ostendentes, quanto sit non adorasse imaginem, quam adorasse, præstantius. Et ita hymnum exordiuntur :

μουσικοῖς ἀντιτάξαντες ὀργάνοις, καὶ δεικνύντες, ὅσῳ τὸ μὴ προσκυνῆσαι τὴν εἰκόνα τοῦ προσκυνῆσαι λυσιτελέστερον. Ἄρχονται δὲ οὕτως τοῦ ὕμνου·

Vers. 52. « Benedictus es, Domine, Deus patrum nostrorum, et laudabilis et superexaltatus in sæcula, et benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum, et admodum laudabile, et valde exaltatum in sæcula. » Amoris ardentissimi maximeque inexplebilis hæc verba sunt, quo vulnerati nomina quærunt, quibus possint illius, quem celebrant, declarare dignitatem : quibus non inventis, superlativis ea propositionibus contexunt, « valde exaltatum » vocantes, et « admodum laudabilem ; » neque ipsum solum, sed etiam nomen gloriæ ipsius. Et recte ubique « Dominum ac Deum patrum suorum » appellant, seipsos indignos hac appellatione confitentes.

νβ'. « Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸς[59] καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ εὐλογημένον τὸ ὄνομα τῆς δόξης σου, τὸ ἅγιον, καὶ ὑπεραινετὸν, καὶ ὑπερυψούμενον εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἔρωτός ἐστι θερμοτάτου καὶ ἀπληστοτάτου τὰ ῥήματα· τούτῳ γὰρ τετρωμένοι, ζητοῦσιν ὀνόματα τοῦ ὑμνουμένου τὴν ἀξίαν παραδηλῶσαι δυνάμενα, καὶ μὴ εὑρίσκοντες, ταῖς ὑπερθετικαῖς αὐτὰ προθέσεσιν ἐξυφαίνουσιν, « ὑπερυψούμενον » ὀνομάζοντες, καὶ « ὑπεραινετὸν, » καὶ οὐκ αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ. Καλῶς δὲ πανταχοῦ « Κύριον καὶ Θεὸν τῶν πατέρων » ἀποκαλοῦσι, σφᾶς αὐτοὺς ἀναξίους εἶναι ταυτησὶ τῆς προσηγορίας ὁμολογοῦντες.

Vers. 53. « Benedictus es in templo sanctæ gloriæ tuæ, et admodum laudabilis et valde gloriosus in sæcula. » Indelebilem sancti templi memoriam retinent, et ut perfecti legis observatores, juxta legis præceptum precantur. Quod autem dicunt, hoc significat : Ad illud templum respicientes, ubi tua **1123** gloria apparere consueverat, hunc tibi hymnum offerimus : nam etsi millies combustum esset, tuæ tamen sanctitatis est particeps. Et ne quis opinaretur ipsos loco circumscribere corporis expertem Deum, qui definiri non potest, convenienter subjiciunt :

νγ'. « Εὐλογημένος εἶ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας δόξης σου, καὶ ὑπεραινετὸς, καὶ ὑπερένδοξος[60] εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἄληστον ἔχουσι τοῦ θείου νεὼ τὴν μνήμην, καὶ ἀκριβεῖς ὄντες τοῦ νόμου φύλακες, ἐννόμως προσεύχονται· ἀντὶ τοῦ· Εἰς ἐκεῖνον ἀποβλέποντες τὸν νεὼ[61], ἔνθα σου ἡ δόξα ἐπιφαίνεσθαι εἰώθει[62], τοῦτόν σοι τὸν ὕμνον προσφέρομεν· εἰ γὰρ καὶ μυριάκις ἐμπέπρησται, τῆς σῆς ἁγιωσύνης μετέχει. Καὶ ἵνα μή τις ὑπολάβῃ περιγράφειν αὐτοὺς τόπῳ[63] τὸν ἀσώματόν τε καὶ ἀπεριόριστον Θεὸν, ἀναγκαίως ἐπάγουσιν·

Vers. 54. « Benedictus es in throno regni tui, et valde exaltatus in sæcula. » Deinde ostendentes quemnam thronum vocent, statim addunt :

νδ'. « Εὐλογητὸς[64] εἶ ἐπὶ θρόνου[65] τῆς βασιλείας σου, καὶ[66] ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας. » Εἶτα δεικνύντες τίνα θρόνον καλοῦσιν, εὐθὺς ἐπιφέρουσιν·

Vers. 55. « Benedictus es qui intueris abyssos, sedens super Cherubim, et admodum laudabilis, et valde exaltatus in sæcula. » Et quia templum illud etiam ipsorum Cherubim in sanctis sanctorum habebat imagines, ne ullum hinc auditoribus detrimentum accideret, et Deum circumscriptum esse existimarent, ipsi auditori remedium afferentes occurrunt his verbis :

νε'. « Εὐλογητὸς[67] εἶ, ὁ βλέπων ἀβύσσους, καθήμενος ἐπὶ Χερουβὶμ, καὶ ὑπερύμνητος, καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ ἐπειδὴ καὶ[68] ὁ νεὼς ἐκεῖνος εἶχε τῶν Χερουβὶμ τὰς εἰκόνας ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων, ὡς ἂν μηδεμία τοῖς ἀκούουσιν ἐντεῦθεν γένηται βλάβη, καὶ περιγεγράφθαι νομίσωσι τὸν Θεὸν, θεραπεύουσι τὸν ἀκροατὴν, λέγοντες·

Vers. 56. « Benedictus es in firmamento cœli, et admodum laudabilis, et valde exaltatus in sæcula. » Ubique enim es, et omnia comples, aiunt, et omnem contines creaturam. Ita eo celebrato, omnem genitam naturam, non solum rationalem, sed etiam rationis et animæ expertem, ad hymni communionem invitant.

νς'. « Εὐλογητὸς[69] εἶ ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὑπερύμνητος, καὶ ὑπερυψούμενος[70] εἰς τοὺς αἰῶνας. » Πανταχοῦ γὰρ, φασὶν, εἶ, καὶ τὰ σύμπαντα πληροῖς, καὶ πᾶσαν περιέχεις τὴν κτίσιν. Οὕτως ὑμνήσαντες καλοῦσιν ἅπασαν τὴν γενητὴν φύσιν εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνῳδίας, οὐ μόνον τὴν λογικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλογόν τε καὶ ἄψυχον.

Vers. 57. « Benedicite enim, inquiunt, omnia opera Domini, Domino, laudate et valde exaltate eum in omnia sæcula. » Neque omnia communiter invitasse duntaxat contenti sunt, sed etiam sigillatim unumquodque convocant : neque ea duntaxat quæ oculis cernuntur, sed naturam etiam illam quæ sub oculorum sensum minime cadit.

νζ'. « Εὐλογεῖτε γὰρ, φασὶ, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε[71] καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς πάντας[72] τοὺς αἰῶνας. » Καὶ οὐκ ἀνέχονται τῆς κοινῆς κλήσεως μόνης, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ ἕκαστον συγκαλοῦσιν, καὶ οὐ μόνον τὰ ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀόρατον φύσιν.

VARIÆ LECTIONES.

[59] αἰν. B ὑπερύμνητος. [60] ὑπ.—αἰῶνας. B ὑπερυψούμενος. [61] B ναόν. [62] B εἰώθειν. [63] τόπῳ. B præm. τῷ. [64] In A hic vers. sequenti postpositus est. [65] Ορ. B add. δόξης. [66] καὶ A et B præm. καὶ ὑπερυμνητός. [67] A et B εὐλογημένος. [68] καὶ Des. in B. [69] B εὐλογημένος [70] ὑπ. A δεδοξασμένος. [71] ὑμν.—αἰῶν. Des. in B. [72] πάντ. Des. in A et infra, *Haer. fab.* l. v, c. 7.

Digitized by Google

νη'. « Εὐλογεῖτε[73] γὰρ, φασὶν, ἄγγελοι Κυρίου, τὸν Κύριον· ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ ἵνα μὴ, καθ' ἕκαστον ἑρμηνεύων, εἰς μῆκος ἄπειρον ἐκτείνω τὸν λόγον, καλοῦσιν εἰς τὴν χορείαν, καὶ οὐρανὸν, καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰς δυνάμεις τὰς τὸν θεῖον θρόνον περιπολούσας. Καλοῦσι δὲ καὶ ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἄλλους φωστῆρας· καὶ οὐ μόνον τὰ κατ' οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι γινόμενα, ὄμβρον καὶ δρόσον, καὶ πνεύματα· εἶτα τὰς ἐναντίας ποιότητας, ψύχος καὶ καῦμα· εἶτα φύσιν ὁμοῦ καὶ ἐνέργειαν, πῦρ καὶ καῦμα· τὸ μὲν γὰρ πῦρ φύσεως ὄνομα, τὸ δὲ καῦμα οὐκέτι οὐσία, ἀλλὰ πυρὸς ἐνέργεια. Καλοῦσι δὲ καὶ δρόσον, καὶ νιφετὸν, καὶ πάγον, καὶ ψύχος, καὶ πάχνας, καὶ χιόνας, καὶ ἀστραπὰς, καὶ νεφέλας[74], τὰ συγγενῆ καὶ ὁμόφυλα. Εἶτα νύκτας καὶ ἡμέρας, καὶ τὰ τούτων ποιητικὰ, φῶς καὶ σκότος· τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα, τὰ δὲ πράγματα· « Ἐκάλεσε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. » Εἰ γὰρ καὶ σκιὰ τὸ σκότος ἐστὶ, καὶ οὐκ οὐσία, ἀλλὰ πρᾶγμά ἐστι συμβεβηκὸς, καὶ τῆς νυκτὸς ποιητικόν. Καὶ ἐπειδὴ *δρόσου* καὶ *νιφετοῦ* ἐμνημόνευσαν, ἀναγκαίως δεικνύουσι καὶ τὰς τούτων πηγάς· « Εὐλογεῖτε γὰρ, ἔλεγον, ἀστραπαὶ καὶ νεφέλαι· » αἱ μὲν τίκτουσαι, αἱ δὲ τὰς ὠδῖνας προμηνύουσαι. « Ἀστραπὰς γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, εἰς ὑετὸν ἐποίησεν. » Οὕτω μνημονεύσαντες τῶν κατ' οὐρανὸν καὶ ἀέρα, καὶ ἑκάστῳ ὑμνεῖν παρακελευσάμενοι, ἐπὶ τὴν κοινὴν μητέρα τὴν γῆν τοῦ ὕμνου μεταφέρουσι τὴν παρακέλευσιν, καί φασιν·

οδ'. « Εὐλογείτω ἡ γῆ τὸν Κύριον, ὑμνείτω καὶ ὑπερυψούτω[75] αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. » Εἶτα κατὰ διαίρεσιν·

οε'. « Εὐλογεῖτε, ὄρη καὶ βουνοὶ, τὸν Κύριον. » Ἔπειτα τὰς ταύτης ὠδῖνας·

ος'. « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ φυόμενα ἐν τῇ γῇ, τὸν Κύριον. » Εἶτα τὴν ἀρδείαν ἧς δέονται· « Εὐλογεῖτε, αἱ πηγαὶ, τὸν Κύριον. » Καὶ ἐπειδὴ τῆς κάτω μοίρας ἐστὶ[76] καὶ ἡ θάλασσα, καὶ οἱ ποταμοὶ, ἀναγκαίως καὶ τούτων ἐποιήσαντο τὴν μνήμην· μνημονεύουσι δὲ καὶ τῶν τῆς θαλάττης τροφίμων.

οθ'. « Εὐλογεῖτε γὰρ, φησὶ, κήτη, καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν τοῖς ὕδασι, τὸν Κύριον. » Μετὰ ταῦτα τὰ πετεινὰ καλοῦσι, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ κτήνη, καὶ ἔσχατον ἁπάντων τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, τῆς κοσμογονίας τὴν τάξιν φυλάξαντες. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Μωσῆς, πρῶτα μὲν φῦναι τῷ θείῳ λόγῳ τὰ δένδρα συνέγραψεν, εἶτα τῶν νηκτῶν παραχθῆναι τὰ γένη, καὶ πρὸς[77] τούτοις καὶ σὺν τούτοις τῶν ἀεροπόρων ὀρνίθων τὴν φύσιν, μετὰ δὲ ταῦτα θηρία καὶ κτήνη, τελευταῖον δὲ τὸν[78] ἄνθρωπον. Καλέσαντες δὲ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν εἰς ὑμνῳδίαν, πάλιν κατὰ

Vers. 58. « Benedicite enim, inquiunt, angeli **1124** Domini, Domino, laudate et valde exaltate eum in sæcula. » [59-73] Et ne singula interpretans infinita orationis utar longitudine, ad hanc choream invitant et cœlum, et aquas illas, quæ super cœlos sunt, et quæ divinum thronum circumeunt virtutes. Vocant item solem, et lunam, et alia sidera. Neque solum quæ in cœlo sunt, sed etiam quæ in aere gignuntur, imbrem et rorem, et spiritus; postea contrarias quoque qualitates, frigus et æstum: deinde naturam simul, et efficaciam, ignem et æstum: ignis enim naturæ nomen est, æstus autem non item substantia, sed ignis efficacitas. Vocant etiam rorem, et nivem, et glaciem, et frigus, et pruinas, et nives, et fulgura, et nubes, quæ cognatione quadam naturæ conjuncta sunt. Tum noctes et dies, atque horum efficientia, lucem ac tenebras: hæc enim tum nomina, tum res exsistunt. « Vocavit enim, inquit, Deus lucem diem, et tenebras appellavit noctem[o]. » Nam etsi tenebræ umbra sunt, et non substantia, attamen res est quæ accidit, quæque noctis est efficiens. Et quia *roris* et *nivis* mentionem fecerunt, convenienter eorum fontes ostendunt. « Benedicite enim, dicebant, fulgura et nubes: » hæ quidem, quæ pariunt, illa vero, quæ partus præmonstrant. « Fulgura enim, ait Propheta, in pluviam fecit[p]. » His commemoratis quæ in cœlo sunt et in aere fiunt, jussisque singulis Deum celebrare, ad communem matrem, terram, orationem convertentes, eam quoque ad celebrandum invitant, et aiunt:

Vers. 74. Benedicat terra, Domino, laudet et valde exaltet eum in sæcula. » **1125** Deinde sigillatim partes illius:

Vers. 75. « Benedicite, montes et colles, Domino. » Tum ejusdem partus:

Vers. 76. « Benedicite, universa germinantia in terra, Domino. » [77, 78] Deinde irrigationem qua indigent: « Benedicite, fontes, Domino. » Et quia partis inferioris maria sunt, et flumina, apposite etiam horum mentionem fecerunt: meminerunt item eorum quæ in aquis nutriuntur.

Vers. 79. « Benedicite enim, aiunt, cete, et omnia quæ moventur in aquis, Domino. » [80 82] Tum volucres vocant, et bestias, et pecora, et ultimo omnium loco humanam naturam, servato mundi creationis ordine. Etenim beatus Moses primum natas divino verbo arbores scripsit, deinde producta natantium genera, et præter hæc atque adeo cum his in aere volantium avium naturam, postea bestias et pecora, postremo hominem. [83, 84] Invitato autem humano genere ad hymnum concinendum, rursus distributione facta rerum om-

[o] Genes. I, 5. [p] Psal. CXXXIV, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[73] In A præcedunt ista: Εὐλογεῖτε οὐρανοὶ τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε — αἰῶνας. [74] καὶ — νεφ. Des. in B. [75] B ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε. [76] ἐστί. Des. in B. [77] καὶ πρός. B ἐπί. [78] τὸν — ὑμνῳδ. B τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν εἰς ὑμνῳδίαν καλέσαντες.

Digitized by Google

nium effectorem celebrare præcipiunt, et principes aliorum omnium filios Israelis ad id faciendum hortantur; quos etiam multifariam dividunt, ac primo loco ponunt sacerdotes, quippe quibus divinum commissum fuerit ministerium. Deinde, ne existimarentur solis sacerdotibus hoc celebrandi hymni munus præscribere, subjiciunt :

Vers. 85. « Benedicite, servi Domini, Domino, laudate et valde exaltate eum in omnia sæcula : » tantum non dicentes posse etiam benevolo animo Domino servire, quicunque non sit sacerdotio decoratus. **1126** Resurrectionem quoque prænuntiant.

Vers. 86. « Benedicite enim, aiunt, spiritus et animæ justorum, Domino : » id est, spirituales animæ justorum, humanis perturbationibus superiores factæ, quæ spiritus gratiam accepere. Tum eos quoque hortantur, qui virtutis quodam genere præditi sunt·

Vers. 87. « Benedicite, inquiunt, sancti et humiles corde, Domino. » Possunt enim injustitiæ expertes, aiunt, et de se humiliter sentientes et placere Deo, et convenientem illi hymnum offerre. Atque hæc omnia non loquaci oratione commemorarunt, sed primum erga Dominum amorem inflammantes, ac ipsimet eorum beneficiorum, quæ verbis exprimi nequeunt, et illius opificii, quod hominum causa ab initio molitus est Deus, recordantes. His enim verbis hæc videntur innuere : Idcirco laudamus et magnopere extollimus te, quia per angelos nobis exhibes beneficia, quod cœlum propter nos condidisti, sole autem diem illustras, et luna noctis mitigas obscuritatem, et temporis nos doces mensuram : celebramus te, quia auctor fuisti, ut cœlum nobis veluti pratum stellas produceret, et floribus qui nunquam marcescunt oculos nostros pascis, quorum etiam cursu cognoscendam nobis præbes noctis mensuram. Et quis unquam te digne celebrarit, cum videt tempestatum mutationes, solstitiorum vicissitudines, æstum opportune æstatis tempore adhibitum? tum ventorum refrigerantes auras, frigus hieme et pluviam procreari, et unumquodque decore et ordine procedens, fulgura pluviam indicantia, nubes pluvias **1127** parientes, montes et plana loca segetibus ornata ac nemoribus, fontes scaturientes et * plantas irrigantes, fluvios indesinenter fluentes neque sui cursus ullam quietem admittentes, mare in medio positum amicitiæ auctorem atque concordiæ, communemque locum et horum et illorum commercia capientem? Et ne singula prosequar, primum horum omnium meminere beati, ut suam præ se ferrent animi æquitatem, idque studentes, ut flagrantiorem ex beneficiorum memoria hymnum perficeA διαίρεσιν ὑμνεῖν παρεγγυῶσι τὸν Ποιητήν· καὶ πρώτους μὲν τῶν ἄλλων ἁπάντων τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τοῦτο ποιεῖν παρακελεύονται· καὶ τούτους δὲ πολλαχῶς διαιροῦσι, καὶ τάττουσι πρώτους τοὺς ἱερεῖς, ἅτε δὴ τὴν θείαν λειτουργίαν πεπιστευμένους. Εἶτα, ἵνα μὴ νομισθῶσι μόνοις τοῖς ἱερεῦσι περιγράφειν τὴν ὑμνῳδίαν, ἐπάγουσιν·

πε'. « Εὐλογεῖτε, δοῦλοι Κυρίου, τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ[79] ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας· » μονονουχὶ λέγοντες, ὅτι δυνατὸν εὐνοϊκῶς δουλεύειν τῷ Δεσπότῃ καὶ τὸν ἱερωσύνης γεγυμνωμένον[80]. Προκηρύττουσι καὶ τὴν ἀνάστασιν·

πς'. « Εὐλογεῖτε γάρ, φασὶ, πνεύματα καὶ ψυχαὶ δικαίων, τὸν Κύριον· » τουτέστιν, αἱ πνευματικαὶ B τῶν δικαίων ψυχαὶ, αἱ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὑπέρτεραι γενόμεναι[81], αἱ τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ὑποδεξάμεναι. Ἔπειτα καὶ τοὺς ἀρετῆς εἴδη τινὰ κεκτημένους·

πζ'. « Εὐλογεῖτε, φασὶν[82], ὅσιοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, τὸν Κύριον. » Δυνατὸν γάρ, φασὶν, ἀδικίας[83] ἀπηλλαγμένους, καὶ ταπεινῷ φρονήματι κεχρημένους, καὶ ἀρέσκειν Θεῷ καὶ τὸν ἁρμόττοντα ὕμνον προσφέρειν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀδολεσχίᾳ χρώμενοι κατέλεξαν ἅπαντα, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸ περὶ τὸν Δεσπότην πυρσεύοντες φίλτρον, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀναμιμνήσκοντες τῶν ἀῤῥήτων εὐεργεσιῶν, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν ἐξ ἀρχῆς γενομένης[84] δημιουργίας· διὰ γὰρ τούτων μηνύουσι τῶν λόγων, ὅτι Ὑμνοῦμέν σε καὶ ὑπερυψοῦμεν, ὅτι δι' ἀγγέλων ἡμᾶς εὐεργετεῖς, ὅτι οὐρανὸν ἡμῶν χάριν ἐδημιούργησας, ἡλίῳ δὲ τὴν ἡμέραν φωτίζεις, καὶ τῇ σελήνῃ τῆς νυκτὸς κεραννύεις τὸ ἀφεγγὲς, καὶ τοῦ χρόνου ἡμᾶς τὰ μέτρα διδάσκεις· ὑμνοῦμέν σε, ὅτι καὶ λειμῶνα ἡμῖν ἀστέρων βλαστῆσαι τὸν οὐρανὸν παρεσκεύασας, καὶ ἄνθεσιν ἀμαράντοις ἑστιᾷς ἡμῶν τὰς ὄψεις, καὶ τῆς νυκτὸς ἡμῖν διὰ τοῦ δρόμου τούτων παρέχεις τὰ μέτρα γινώσκειν. Καὶ τίς ἂν σε πρὸς ἀξίαν ὑμνήσειεν, ὁρῶν τῶν ὡρῶν τὰς μεταβολὰς, τῶν[85] τροπῶν τὰς ἀλλαγὰς[86], καῦμα προσφόρως ἐν θέρει γινόμενον; εἶτα πνευμάτων αὔρας ἀναψυχούσας, ψύχος ἐν χειμῶνι καὶ ὑετὸν ἐπιφερόμενον, καὶ ἕκαστον ῥυθμῷ καὶ τάξει προβαῖνον, ἀστραπὰς τὸν ὑετὸν μηνυούσας, νεφέλας τὸν ὑετὸν ὠδινούσας, ὄρη καὶ πεδία ληΐοις κομῶντα, καὶ ἄλσεσι, πηγὰς ὑπαναβλυζούσας[87], καὶ ἀρδείαν τοῖς φυτοῖς προσφερούσας, ποταμοὺς ἄπαυστα τρέχοντας, καὶ τοῦ δρόμου παῦλαν οὐ δεχομένους, θάλατταν ἐν μέσῳ κειμένην, φιλίας καὶ ὁμονοίας αἰτίαν, καὶ χωρίον κοινὸν τούτων κἀκείνων δεχόμενον τὰ συμβόλαια; Καὶ ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, πρῶτον μὲν τούτων ἁπάντων ἐμνημόνευσαν οἱ μακάριοι, τὴν οἰκείαν ἐπιδεικνύντες εὐγνωμοσύνην, καὶ θερμότερον ἐπιτελέσαι τὸν ὕμνον[88] τῇ μνήμῃ τῶν εὐεργεσιῶν βουλόμενοι· ἔπειτα δὲ, καὶ τοὺς Χαλδαίους

VARIÆ LECTIONES.

[79] καὶ — αἰῶνας. Des. in B. [80] B τοὺς ἱερωσύνης γεγυμνωμένους. [81] B γεγεννημέναι. [82] φασὶν. Ita B. [83] ἀδ. B præm. τούς. [84] B γεγεννημένης. [85] τῶν. B præm. καί. [86] B ἀναλλαγάς, pro ἐναλλαγάς, ut videtur. [87] B ἀναβλυζούσας. [88] τ. ὕμν. In B ponitur post εὐεργεσιῶν.

Digitized by Google

ἔξωθεν ὑπακούοντας παιδεῦσαι πειρώμενοι[89], ὅτι τὰ ὑπ' αὐτῶν προσκυνούμενα στοιχεῖα τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων [ἐστὶ] ποιήματα. Διὰ [90] τοῦτο καὶ πυρὸς καὶ ὑδάτων, ἡλίου τε καὶ σελήνης, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς ἐναργῶς μνημονεύουσι, πεῖσαι βουλόμενοι τοὺς ἀνοήτους, παύσασθαι μὲν τοῦ προσκυνεῖν τὰ ὁρώμενα, τὸν δὲ τούτων Δεσπότην ἐπιγνῶναι, καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτῷ θεραπείαν προσενεγκεῖν. Εἰκὸς γὰρ ἦν τὸ μέγα θαῦμα θεωμένους, καὶ τοῦ πυρὸς τὴν ἧτταν ὁρῶντας, καὶ αὐτῶν δὲ καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν αἰσχύνην[91], τῶν αἰχμαλώτων δὲ ἐκείνων παίδων τὴν σωτηρίαν τε καὶ παῤῥησίαν, δέξασθαι διὰ τῆς ὑμνῳδίας τὴν τῆς εὐσεβείας διδασκαλίαν. Οὕτως ὑμνήσαντες τελευταίως[92] ἐπάγουσιν·

πη'. « Εὐλογεῖτε, Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαὴλ, τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν[93] εἰς τοὺς αἰῶνας. » Οὕτως ἑαυτοὺς ἐσχάτους ἡγοῦντο τῆς κτίσεως, καὶ πάντων ἀνθρώπων εὐτελεστάτους. Τοιοῦτος ἦν καὶ[94] ὁ μακάριος Παῦλος, λέγων· « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Χριστὸς, φησὶν, ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ. » Καὶ τῶν μὲν ἁμαρτωλῶν πρῶτον ἑαυτὸν ὀνομάζει, τῶν δὲ ἁγίων ἔσχατον ἀποκαλεῖ· οὕτω καὶ οἱ μακάριοι οὗτοι ἐσχάτους ἑαυτοὺς[95] παρακελεύονται ὑμνεῖν τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦν αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. Εἶτα διηγοῦνται τὸ θαῦμα· « Ὅτι ἐῤῥύσατο[96] ἡμᾶς ἐξ ᾅδου[97], καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς ἐκ χειρὸς θανάτου. » Ἀνθρωπίναις γὰρ ἀπηγορεύθημεν ψήφοις.

« Καὶ ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ἐκ μέσου[98] καιομένης φλογός· καὶ ἐκ μέσου πυρὸς ἐῤῥύσατο ἡμᾶς. (πθ'.) Ἐξομολογεῖσθε τοίνυν τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Τί γὰρ χρηστότερον, τί δὲ[99] ἀγαθώτερον τοῦ τοσούτῳ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρησαμένου ἐλέῳ; Καὶ τοσαύτην ἀρετὴν ἐπιδειξάμενοι, ἐλέῳ φασὶ τῆς σωτηρίας τετυχηκέναι. Εἶτα ἐπειδὴ μόνων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσαν ἄνω, καλοῦσι καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐσεβοῦντας, καὶ τὸν Θεὸν θεραπεύειν ἐσπουδακότας.

ᾯ'. « Εὐλογεῖτε, πάντες οἱ σεβόμενοι τὸν Κύριον, τὸν Θεὸν[1] τῶν θεῶν, ὑμνεῖτε καὶ ἐξομολογεῖσθε, ὅτι εἰς[2] πάντας τοὺς αἰῶνας τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ[3] εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων. » Καὶ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ[4] τῆς ἀγαθότητος δεῖξαι φιλονεικοῦντες, καὶ ἡττώμενοι, πολλάκις τὸ *τῶν αἰώνων* ἀναστρέφουσιν ὄνομα. Τοιοῦτος τῶν ἁγίων τούτων ὁ ὕμνος οὗτος καὶ τὸν θηριώδη καὶ ἀπηνῆ βασιλέα ἐκπλήξας[5], τῶν μὲν βασιλικῶν ἐξανέστησε θρόνων, δραμεῖν δὲ παρ' αὐτοὺς παρεσκεύασε, καὶ θεωρεῖ[6] τέτταρας ἀντὶ τριῶν ἐν τῇ καμίνῳ χορεύοντας.

rent : deinde vero, ut etiam Chaldæos foris audientes docere conarentur, quæ ab ipsis colebantur elementa, ea auctoris omnium rerum, Dei, esse opificia. Idcireo ignis et aquarum, solisque et lunæ, cœli et terræ evidenter mentionem faciunt, cum persuadere velint ignaris, ut ea quæ sub oculorum sensum cadunt, desinant adorare, et verum illorum Dominum agnoscant, et congruentem ipsi tribuant cultum. Par erat enim eos, magnum illud miraculum conspicatos, et ignem profligatum cernentes, suumque et regis sui dedecus, captivorumque adolescentium illorum incolumitatem et loquendi libertatem, per hunc hymni cantum pietatis percipere doctrinam. Cumque illi ita cecinissent, postremo subjiciunt :

B Vers. 88. « Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino, laudate et valde exaltate eum in sæcula. » Ita seipsos ultimos eorum omnium quæ creata sunt, existimabant, et omnium hominum abjectissimos. Talis enim beatus Paulus fuit, **1128** qui sic ait : « Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc [q]. » Et alio loco : « Christus, inquit, venit in mundum, peccatores salvos facere, quorum primus ego sum [r]. » Et peccatorum quidem primum seipsum nominat, sanctorum vero ultimum vocat. Sic etiam beati hi adolescentes seipsos ultimos hortantur ad celebrandum Dominum, et laudibus extollendum in sæcula. Tum miraculum narrant : « Quia eruit nos ex inferno, et salvos fecit nos de manu mortis. » Humanis enim suffragiis omnis spes nobis interdicta fuit.

C « Et liberavit nos e medio ardentis flammæ, et e medio ignis eruit nos. (Vers. 89.) Celebrate itaque Dominum, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. » Quid enim melius? quid benignius eo, qui in rebus nostris tantam adhibuit misericordiam? Cumque talem præ se tulerint virtutem, misericordia se salutem * consecutos fatentur : deinde quia filios Israelis tantum supra commemoraverant, eos quoque qui inter gentes pie viverent, divini cultus studiosos, vocant.

Vers. 90. « Benedicite, omnes qui colitis Dominum, Deum deorum, laudate et confitemini, quia in omnia sæcula misericordia ejus, et in sæculum D sæculorum. » Et infinitam illius bonitatem ostendere summe contendentes, et ea re victi, sæpe *sæculorum* nomen repetunt. Talis hic fuit sanctorum hymnus : [91] qui cum agrestem et immitem perculisset regem, obstupefactus e throno regio surrexit, atque ad eos **1129** currere festinavit, et pro tribus quatuor in fornace tripudiantes conspexit.

[q] Ephes. III, 8. [r] I Tim. I, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[89] πειρ. B βουλόμενοι. [90] διά. B præm. καί. [91] αἰσχ. B præm. τήν. [92] B τελευταῖον. [93] αὐτ. — αἰῶν. Des. in B. [94] καί. Des. ibid. [95] ἐσχ. ἑαυτ. Ita B sed Sirm. hab. ἐσχάτοις ἑαυτοῖς. [96] ἐῤῥ. A ἐξείλατο. [97] ᾅδ. A add. κατωτάτου. [98] μέσου. A καμίνου μέσης. [99] τί δέ. B ἤ τι. [1] τὸν Θεόν. B Κύριον. [2] εἰς. B præm. εἰς τὸν αἰῶνα καί. [3] καί — αἰών. Des. in A. [4] αὐτοῦ. Ex B suppl. [5] ἐκπλ. B add. ὁμοῦ καὶ καταπλήξας. [6] Ed. prior hab. θεωρεῖν.

Digitized by Google

« Et ait optimatibus suis, Nonne viros tres injecimus in medium ignis compeditos? (Vers. 92.) Et ecce ego conspicio viros quatuor solutos, et deambulantes in medio ignis, et corruptio non est in ipsis, et visio quarti similis filio Dei. » O ineffabilem animi lenitatem! Jure exclamabant sancti adolescentes, « Quia in omnia sæcula misericordia ejus, et in sæculum sæculorum. » Ecce enim istum quoque, qui tanto fastu elatus tantam adhibuerat crudelitatem, quique divinum cultum usurpare et Dei cultores crudeliter atque atrociter punire conatus fuerat, ad pietatem perducit, eique virtutem suam, qua mirabilia efficit, ostendit, et missum auxilio sanctis angelum illi conspicuum facit: ac numero primum ipsum obstupefacit, pro tribus quatuor ostensis, deinde solutis vinculis (solutos enim pro vinctis conspiciebat), adhæc incolumitate: « Corruptio enim, inquit, non est in ipsis. » Unde perculsus, fastu sedato, accedit:

Vers. 93. « Et ait: Sidrach, Misach, et Abdenago, servi Dei altissimi, exite, et accedite. Et egressi sunt Sidrach, Misach, et Abdenago e medio ignis. » Didicit vanus ille, qui dixerat: « Quis est Deus, qui eruat vos e manibus meis? » esse Deum ineffabilis potestatis, igni imperantem, ut contrariam sanctis ostenderet qualitatem. Quem enim ille non censebat Deum, **1130** Deum esse cognovit, et celsissimum Deum. [94] Egressis autem sanctis, admirantur omnes satrapæ, et toparchæ, et præfecti, sanctorum corpora incorrupta et illæsa conservata contemplantes, ipsosque capillos, qui nihil ex illa flamma sensissent: neque capillos tantum, sed ipsam etiam vestem, et calceamenta, quæ permanserant inviolata, atque adeo ut ipsius quoque ignis carerent odore. Deinde his conspectis Nabuchodonosor Deum laudat, et ait:

Vers. 95. « Benedictus Dominus Deus Sidrachi, Misachi, et Abdenagonis, qui misit angelum suum, et liberavit servos suos, qui confisi sunt in eo, et verbum regis mutaverunt, et tradiderunt corpora sua, ne servirent, neque adorarent ullum deum alium, sed Deum suum. » Semper experientia Dei percipiens virtutem, miser ille, oblivioni tradit miracula. Hoc erga sanctissimum Danielem quoque fecit. Surgens enim illum adoravit, eique thus et odorata sacrificia offerri præcepit. Et nunc similiter conspecta horum sanctorum salute, Deum laudat, et viros admiratur, quod regis verbum mutarint, et iniquæ vitæ piam mortem anteposuerint.

« Καὶ λέγει τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ· Οὐχὶ ἄνδρας τρεῖς ἐβάλομεν εἰς μέσον τοῦ πυρὸς πεπεδημένους; (ιβ'.) Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ θεωρῶ ἄνδρας τέσσαρας λελυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς, καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ Θεοῦ. » Ὦ τῆς ἀῤῥήτου μακροθυμίας! Εἰκότως ἐβόων οἱ ἅγιοι παῖδες· « Ὅτι εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰώνων. » Ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦτον ὠμότητι τοσαύτῃ καὶ τύφῳ χρησάμενον, καὶ τὸ θεῖον σέβας ἁρπάσαι [7] καὶ τοὺς θείους θεράποντας ὠμῶς καὶ θηριωδῶς κολάσαι πειραθέντα, πρὸς τὴν εὐσέβειαν ποδηγεῖ [8], καὶ τὴν οἰκείαν αὐτῷ [9] θαυματουργίαν ὑποδείκνυσι, καὶ τὸν ἀποσταλέντα εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἁγίων ἄγγελον ἐμφανῆ [10] αὐτῷ ποιεῖ. Καὶ ἐκπλήττει μὲν αὐτὸν, πρῶτον τῷ ἀριθμῷ, ἀντὶ τριῶν τέσσαρας ὑποδείξας· ἔπειτα τῇ λύσει τῶν δεσμῶν· λελυμένους γὰρ ἀντὶ δεδεμένων ἑώρα· ἔπειτα τῇ σωτηρίᾳ· « Διαφθορὰ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν [11] ἐν αὐτοῖς. » Ὅθεν ἐκπλαγεὶς, καὶ καταλύσας τὸν τῦφον, προσέρχεται·

ιγ'. « Καὶ φησὶ· Σιδρὰχ [12], Μισὰχ, καὶ Ἀβδεναγὼ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε καὶ δεῦτε. Καὶ ἐξῆλθον Σιδρὰχ, Μισὰχ καὶ Ἀβδεναγὼ ἐκ μέσου τοῦ πυρός. » Μεμάθηκεν ὁ μάταιος, ὁ λέγων· « Τίς ἐστι Θεὸς, ὃς ῥύσεται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου; » ὅτι ἔστι Θεὸς ἄῤῥητον ἔχων δύναμιν [13], τῷ πυρὶ κελεύων ἐναντίαν ἐπιδείξασθαι [14] τοῖς ἁγίοις ποιότητα. Ὃν γὰρ Θεὸν ἐκεῖνος οὐκ ἐνόμιζεν, ἔγνω ὅτι ἔστι Θεὸς, καὶ ὕψιστος Θεός. Ἐξελθόντων δὲ τῶν ἁγίων, θαυμάζουσι μὲν ἅπαντες σατράπαι, καὶ τοπάρχαι, καὶ στρατηγοὶ, θεωροῦντες ἀκήρατα διατηρηθέντα τῶν ἁγίων τὰ σώματα [15], καὶ τὰς τρίχας αὐτὰς οὐδεμίαν αἴσθησιν ἐκ τῆς φλογὸς δεξαμένας ἐκείνης· οὐ τὰς τρίχας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐσθῆτα, καὶ τὰ ὑποδήματα ἀκέραια μείναντα, ὡς καὶ αὐτῆς ἀπηλλάχθαι τῆς ἀπὸ τοῦ πυρὸς ὀσμῆς. Εἶτα ὑμνεῖ ταῦτα θεασάμενος ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ λέγει·

ιε'. « Εὐλογητὸς [16] ὁ Θεὸς τοῦ Σιδρὰχ, Μισὰχ, καὶ Ἀβδεναγὼ, ὃς ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο [17] τοὺς παῖδας αὐτοῦ, ὅτι ἐπεποίθεισαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως ἠλλοίωσαν, καὶ παρέδωκαν τὰ σώματα αὐτῶν [18], ὅπως μὴ λατρεύσωσι, μηδὲ προσκυνήσωσι παντὶ θεῷ ἑτέρῳ [19], ἀλλὰ [20] τῷ Θεῷ αὐτῶν. » Ἀεὶ τῇ πείρᾳ παραλαμβάνων ὁ μάταιος τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, λήθῃ τὰ θαύματα παραδίδωσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θειοτάτου πεποίηκε Δανιήλ· ἀναστὰς γὰρ προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ μανὰ καὶ εὐωδίαν προσενεχθῆναι αὐτῷ παρενεγγύησε. Καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως θεασάμενος τῶν ἁγίων τούτων τὴν σωτηρίαν, ὑμνεῖ τὸν Θεὸν, καὶ θαυμάζει τοὺς ἄνδρας, ὅτι ἠλλοίωσαν τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως, καὶ προετίμησαν, φησὶν, εὐσεβῆ θάνατον παρανόμου ζωῆς.

VARIÆ LECTIONES.

[7] ἁρπ. B add. φιλονεικήσαντα. [8] B ὁδηγεῖ. [9] B αὐτοῦ. [10] ἐμφ. B δῆλον. [11] ἔστ. Des. in B. [12] B Σεδράχ. [13] δύν. B præm. τὴν. [14] B ἐπιδεῖξαι. [15] B ἀκήρατον διατηρηθὲν τῶν ἁγίων τὸ σῶμα. [16] Εὐλ. B add. Κύριος. [17] ἐῤῥ. A ἐξείλατο. [18] αὐτ. A add. εἰς πῦρ [19] ἑτ. Des. in A. [20] B ἀλλ' ἢ.

Digitized by Google

ιϛ'. « Καὶ νῦν, φησὶν, ἰδοὺ ἐγὼ[21] ἐκτίθημι δόγματα[22], ὅπως πᾶς λαὸς, φυλὴ, γλῶσσα, ἢ ἂν εἴπῃ βλασφημίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ Σιδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδεναγὼ, εἰς ἀπώλειαν ἔσονται, καὶ οἱ οἶκοι αὐτῶν διαρπαγήσονται[23], καθότι οὐκ ἔστι Θεὸς ἕτερος, ὃς δυνήσεται ῥύσασθαι οὕτως. » Καὶ τῷ[24] ὄντι τῇ πείρᾳ τοῦτο μεμάθηκεν· πολλῶν γὰρ καλουμένων θεῶν τὰ[25] τεμένη καταλύσας, καὶ τὰ ταμεῖα[26] συλήσας, βωμοὺς ἀνασπάσας, καὶ τοὺς ἱερωμένους αὐτῶν[27] κατασφάξας, οὐδεμιᾶς θείας εὐεργεσίας[28] ἐδέξατο πεῖραν· κατὰ δὲ τῶν τῷ Θεῷ ἀνακειμένων τῇ λύττῃ χρησάμενος, εἶδε τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄπειρον δύναμιν, καὶ τὴν μακροθυμίαν τὴν ἄῤῥητον· τοὺς μὲν γὰρ οἰκείους θεράποντας ἀκραιφνεῖς διεφύλαξεν, αὐτὸν δὲ τέως δίκας τῆς μανίας οὐκ εἰσεπράξατο, ἐπιμείναντα δὲ τῇ δυσσεβείᾳ μετὰ βραχὺ μετρίως ἐκόλασεν, εἶτα μετανοίᾳ χρησάμενον φιλανθρωπίας ἠξίωσεν.

ιζ'. « Τότε δὲ ὅμως κατεύθυνε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τὸν Σιδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδεναγὼ, ἐν τῇ χώρᾳ Βαβυλῶνος, καὶ ηὔξησεν αὐτοὺς, καὶ ἠξίωσεν αὐτοὺς[29] ἡγεῖσθαι πάντων τῶν Ἰουδαίων τῶν[30] ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. » Τοσαύτην ὁ Δεσπότης τῶν θεραπεύειν αὐτὸν ἐσπουδακότων ποιεῖται προμήθειαν. Καὶ εἰκότως ἐδόων οἱ ἅγιοι παῖδες οὗτοι[31], ὅτι « Οὐκ ἔστιν αἰσχύνη τοῖς πεποιθόσιν ἐπὶ σοί. » Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ταύτην κτησώμεθα τὴν ἐλπίδα, πάσης ὁμοῦ προτιμῶντες τῆς κτίσεως[32] τὸν Ποιητήν τε[33] καὶ Κυβερνήτην· καὶ γενέσθωσαν ἡμῖν οἱ μακάριοι οὗτοι παῖδες ὠφελείας παράδειγμα, εὐσεβείας ἀρχέτυπον, ποδηγοὶ πρὸς Θεὸν, καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀξίοις χορηγούμενα· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ[34] τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Vers. 96. « Et nunc, inquit, ecce ego pono decretum, ut omnis populus, tribus, lingua, quæ dixerit blasphemiam contra Deum Sidrachi, Misachi, et Abdenagonis, pereat, et domus ipsorum diripiantur, quia non est **1131** Deus alius qui sic possit liberare. » Et hoc omnino experientia didicit. Cum enim multorum, qui dii vocabantur, templa evertisset, et penetralia prædatus arasque demolitus esset, eos quoque qui ipsorum sacris præerant, occidisset, nullam divinam beneficentiam expertus est : cum vero furore insaniisset contra eos qui se Deo dicarent, sensit et infinitam Dei virtutem, et ineffabilem illius longanimitatem, qui famulos suos integros et illæsos conservavit, et ab ipso interim nullas insaniæ pœnas exegit, sed B in impietate degere perseverantem paulo post modiocriter punivit, tum pœnitentem sua clementia dignatus est.

Vers. 97. « Tunc tamen rex, inquit, rerum moderationem commisit Sidracho, Misacho, et Abdenagoni, in regione Babylonis, et auxit ipsos honoribus, voluitque præesse omnibus Judæis, qui erant in regno ejus. » Tanta sui colendi studiosos providentia Dominus gubernat. Et merito exclamabant hi sancti adolescentes : « Non est confusio iis, qui in te confisi sunt. » Hinc nos etiam tantam habeamus spem, ut omni creaturæ simul Opificem et Gubernatorem præferamus : sintque nobis beati hi adolescentes utilitatis exemplum, pietatis exemplar, duces ad Deum, et ad ea quæ a Deo iis C qui digni sunt, suppeditantur; quæ utinam omnes nos consequamur gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, **1132** cum quo Patri gloria cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[21] ἐγώ. Des. in B. [22] A ἐκτίθεμαι δόγμα. [23] A εἰς διαρπαγήν. [24] τῷ — μεμ. Ita cum B legimus Sirm. τὸ ὄνομα τοῦτο τῇ πείρᾳ μεμ. [25] τά. B καί. [26] B τίμια. [27] B αὐτοῖς. [28] B εὐεργίας. — An legendum ἐνεργείας? [29] αὐτ. Des. in B. [30] τῶν. A add. ὄντων. [31] οὗτ. Des. ibid. [32] τ. κτ. Repetitur in B. [33] τε. Des. ibid. [34] μεθ' — ἀεὶ, καί. B ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος.

ΤΟΜΟΣ Δ'.

LIBER QUARTUS.

ιθ'. « Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς λαοῖς, φυλαῖς, γλώσσαις, τοῖς οἰκοῦσιν[35] ἐν πάσῃ τῇ γῇ, εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη. » Προῦργου νομίζω, πρότερον τὴν ὑπόθεσιν τῆσδε τῆς ἐπιστολῆς καὶ τὴν

Vers. 98. « Nabuchodonosor rex omnibus populis, tribubus, linguis, habitantibus in universa terra, pax vobis multiplicetur. » Operæ pretium existimo, prius hujusce epistolæ argumentum et

VARIÆ LECTIONES.

[35] A κατοικοῦσιν.

Digitized by Google

causam percurrere, deinde eam interpretari. Nabuchodonosor, qui tota Asia potitus Ægyptum quoque in suam ditionem redegerat, et Æthiopas prope Ægyptum habitantes sibi subegerat, se admodum crudelem et sævum subjectis sibi populis præbuit, atque eo superbiæ processit, ut existimaret se non solum iis qui dii vocarentur, sed etiam eo qui vere Deus est, majorem atque potentiorem esse. Hunc autem ipsius maxime inexplebilem fastum non solum docet admirabilis Daniel, sed etiam sanctissimus Isaias propheta, imo vero ipse omnium rerum auctor Deus per prophetam ita loquens : « Væ Assyriis, virga furoris mei et iræ meæ est in manibus eorum : iram meam in gentem iniquam mittam, et in meo populo constituam, ut faciat spolia et prædam, et conculcet civitates, et redigat eas in pulverem [a]. » Quod autem dicit, id significat : Lamentis digni sunt Assyrii, cum infinitorum malorum sint auctores : attamen iis utar ministris ad peccatores puniendos, ac veluti **1133** virgam quamdam ad pœnas infligendas idoneam, eos delinquentibus adhibebo, neque aliis tantum hominibus, sed etiam populo, qui meus appellatur. Adhibebo autem, propter magnam ipsius impietatem, et iniqua facinora, et urbes ipsorum per eosdem evertendas curabo, et efficiam ut spoliis, quæ in urbibus fuerint, ipsi potiantur. Ego igitur, veluti carnifice quodam utens Assyrio, per ipsum a peccantibus exigam supplicia. « Ipse autem, inquit, non sic cogitavit, et animo non sic ratiocinatus est : sed discedet mens ejus, et quidem ut disperdat gentes non paucas. Et si dixerint ei : Tu solus es princeps, et dicet : Nonne cepi regionem quæ est supra Babylonem, et Chalanem, ubi turris ædificata est, et cepi Arabiam, et Damascum, et Samariam? Quemadmodum has etiam omnes regiones capiam [b]. » Per hæc igitur ipsius arrogantiam declaravit. Deinde prædicit mala quæ Hierosolymam invasura sint, et ostendit etiam pœnarum causas : « Ululate enim, inquit, sculptilia in Hierosolyma, et in Samaria : quemadmodum enim feci Samariæ, et manufactis ejus, sic faciam et Hierosolymæ, et simulacris ejus [c]. » Didicimus autem Hierosolymam haud fuisse superatam a Sennacherimo Assyriorum rege : sed Nabuchodonosorem, translata in Babylonem regia, regiaque illa urbe declarata post excidium Ninive, in Judæam cum exercitu profectum, eversa Hierosolyma plurimos incolarum interfecisse, **1134** reliquos in servitutem redactos captivos abduxisse : ita ut hinc quoque perspicuum sit divinam Scripturam pro uno habere Babyloniorum et Assyriorum regnum; quod ex iis etiam, quæ subjiciuntur, facile est intelli-

A αἰτίαν διεξελθεῖν, εἶθ' οὕτως τὴν ἑρμηνείαν ποιήσασθαι. Ὁ Ναβουχοδονόσορ τῆς Ἀσίας ἁπάσης κεκρατηκὼς, καὶ τὴν Αἴγυπτον δὲ ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, καὶ Αἰθίοπας τοὺς πρὸς Αἴγυπτον χειρωσάμενος, ὠμῶς μὲν λίαν καὶ ἀπηνῶς ἐχρήσατο τοῖς ὑπηκόοις, εἰς τοσαύτην δὲ ἦλασεν ἀλαζονείαν, ὡς νομίζειν οὐ μόνον τῶν καλουμένων θεῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὄντως Θεοῦ μείζων εἶναι καὶ δυνατώτερος. Τοῦτον[36] δὲ αὐτοῦ τὸν ἀπληστότατον τῦφον, οὐ μόνον ὁ θεσπέσιος[37] διδάσκει Δανιὴλ, ἀλλὰ καὶ ὁ θειότατος[38] Ἡσαΐας ὁ προφήτης, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου φθεγγόμενος οὕτως· « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ ὀργῆς μού ἐστιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν· τὴν ὀργήν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ ἐν τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω B ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτὰς εἰς κονιορτόν. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Θρήνων μέν εἰσιν ἄξιοι Ἀσσύριοι[39], μυρίων ὄντες ἐργάται κακῶν· ἀλλ' ὅμως τούτοις διακόνοις εἰς τὰς κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν χρήσομαι τιμωρίας, καὶ οἷόν τινα ῥάβδον κολαστικὴν τούτοις τοῖς [40] παρανομοῦσιν ἐπάξω· οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τῷ προσαγορευομένῳ μου λαῷ. Ἐπάξω δὲ, διὰ τὴν πολλὴν αὐτου ἀσέβειαν, καὶ παρανομίαν, καὶ τὰς τε πόλεις αὐτῶν διὰ τούτων καθελῶ, καὶ τὰ ἐν ταῖς πόλεσι σκῦλα τούτων γενέσθαι παρασκευάσω. Ἐγὼ μὲν οὖν, οἷόν τινι δημίῳ τῷ Ἀσσυρίῳ χρώμενος, δίκας δι' αὐτοῦ τοὺς παρανομοῦντας εἰσπράττομαι. « Αὐτὸς δὲ, φησὶν, οὐχ C οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτως λελόγισται· ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἔθνη οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἴπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος εἶ ἄρχων, καὶ ἐρεῖ· Οὐκ [41] ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάνην [42], οὗ πύργος ᾠκοδομήθη, καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν, καὶ Σαμάρειαν; Ὃν τρόπον ταύτας [43], καὶ πάσας τὰς χώρας λήψομαι. » Διὰ τούτων μὲν οὖν τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ δῆλην πεποίηκε. Εἶτα προαγορεύει τὰ καταληψόμενα τὴν Ἱερουσαλὴμ κακὰ, ὑποδείκνυσι δὲ καὶ τὰς τῆς τιμωρίας αἰτίας· « Ὀλολύξατε γὰρ, φησὶ, τὰ [44] γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ· ὃν τρόπον γὰρ ἐποίησα ἐν Σαμαρείᾳ καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. » Μεμαθήκαμεν δὲ, D ὅτι τῆς Ἱερουσαλὴμ Σενναχηρεὶμ ὁ τῶν Ἀσσυρίων οὐ περιεγένετο βασιλεὺς, ὁ δὲ Ναβουχοδονόσορ εἰς Βαβυλῶνα τὰ βασίλεια μεταθεὶς, καὶ βασιλικὴν ἐκείνην ἀποφήνας πόλιν μετὰ τὴν τῆς Νινευὴ κατάλυσιν, ἐπεστράτευσε τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἀνάστατον τὴν Ἱερουσαλὴμ πεποιηκὼς, τοὺς μὲν πλείστους τῶν οἰκητόρων ἀνεῖλε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐξανδραποδίσας αἰχμαλώτους ἀπήγαγεν· ὡς εἶναι δῆλον κἀντεῦθεν, ὡς μίαν οἶδεν ἡ θεία Γραφὴ τὴν Ἀσσυρίων

[a] Isa. x, 5, 6. [b] Isa. x, 7-10. [c] Ibid. 11.

VARIÆ LECTIONES.

[36] B τούτου. [37] θεσπ. B θειότατος. [38] B θεσπέσιος. [39] Ἀσσ. Ex B suppl. [40] τ. τοῖς. B τούτοις [41] Οὐκ. B præm. ὅτι. [42] B Χαλάνης. [43] ταύτ. B add. ἔλαβον. [44] τά. Des. in B.

Digitized by Google

καὶ Βαβυλωνίων βασιλείαν · καὶ ἐκ τῶν ἐπαγομένων δὲ τοῦτο ῥᾴδιόν ἐστι καταμαθεῖν. « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅταν συντελέσῃ Κύριος ποιῶν[48] πάντα ἐν τῷ ὄρει Σιὼν καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐπάξει Κύριος[46] ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Ἐτιμωρήσατο δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Θεὸς, οὐ διὰ τοῦ Σενναχηρεὶμ, ὃς τῶν Ἀσσυρίων ἐβασίλευσεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ὁ μὲν γὰρ, οὐ μόνον οὐκ ἐπόρθησε τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ ἅπασαν ἀπολωλεκὼς τὴν στρατείαν, ἀπέδρα μόνος, καὶ οἴκοι τὴν σφαγὴν παρὰ τῶν υἱῶν ἐδέξατο · ὁ δὲ Ναβουχοδονόσορ καὶ τὴν πόλιν καθεῖλε, καὶ ἐνέπρησε τὸν θεῖον νεὼν, καὶ τὸν λαὸν ἀπήγαγε δορυάλωτον. Διδάσκει τοίνυν ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ, ὅτι μετὰ τὸ συντελέσαι Κύριον ποιοῦντα πάντα ἐν τῷ ὄρει Σιὼν καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἃ ἠπείλησε λέγων · « Ὀλολύξατε, τὰ[47] γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ · ὃν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρείᾳ καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, » ἐπάξει, φησὶ, Κύριος ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ οὐ λέγει τῶν Βαβυλωνίων, ἀλλὰ τῶν *Ἀσσυρίων* · μία γὰρ τούτων κἀκείνων ἡ βασιλεία. *Νοῦν* δὲ *μέγαν* καλεῖ διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀλαζονικὸν τῶν βουλευμάτων · διὸ καὶ εἰκότως ἐπάγει · « Καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Καὶ οὐχ ἁπλῶς ἔφη, « τῆς δόξης αὐτοῦ, » ἀλλὰ « τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ · » τουτέστιν, ὃς ἄνθρωπος ὢν ὑψηλότατός τε καὶ μέγιστος εἶναι φαντάζεται. Εἶπε γάρ · « Ἐν[48] τῇ ἰσχύϊ μου ποιήσω, καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεώς μου ἀφελῶ ὅρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω, καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρί μου ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ᾠὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔσται ὃς διαφεύξεταί με, ἢ ἀντείπῃ μοι. » Οὕτω γυμνώσας τῶν λογισμῶν τοῦ Ἀσσυρίου τὸν τῦφον, ἐλέγχει τῶν ἐνθυμημάτων τὸ μάταιον, καὶ διδάσκει, ὡς οὐδὲν ἂν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων[49] ἐγένετο, μὴ τοῦ Θεοῦ συγχωρήσαντος, καὶ βουληθέντος δίκας τῆς ἀσεβείας εἰσπράξασθαι τοὺς ταῦτα ὑπ' αὐτοῦ πεπονθότας. Οὗ χάριν εἰκότως ἐπάγει · « Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἢ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; Ὡσαύτως ἐάν τις ἄρῃ ῥάβδον ἢ ξύλον. » Καθάπερ, φησὶν, ἀδύνατον, αὐτομάτως ἀξίνην, ἢ πρίονα, ἢ ῥάβδον κινηθῆναι · τηνικαῦτα γὰρ τούτων ἕκαστον ἐνεργεῖ, ἡνίκα ἄν τις τῇ χειρὶ χρησάμενος κινῆσαι ταῦτα θελήσειεν · οὕτω καὶ σὺ, τῆς ἐμῆς παραχωρησάσης σοι προμηθείας, πεποίηκας ἃ πεποίηκας, διὰ τὴν τῶν πεπονθότων παρανομίαν. Μὴ τοίνυν νόμιζε, τῇ οἰκείᾳ σοφίᾳ[50] καὶ δυνάμει ταῦτα κατωρθωκέναι. Εἰ δὲ οὐ βούλει ταῦτα σωφρόνως μαθεῖν, καὶ τὴν ἀλαζονικὴν ὀφρὺν καταλῦσαι, τῇ πείρᾳ μαθήσῃ, ὅτι

A gere. « Erit enim, inquit, cum consummaverit Dominus faciens omnia in monte Sion et in Hierosolyma, inducet Dominus super mentem magnam principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus[v]. » Ultus est Hierosolymam Deus, non per Sennacherimum, qui Assyriorum regno potitus est, sed per Nabuchodonosorem. Ille enim non modo non expugnavit urbem, sed omni exercitu amisso solus fugit, et domi a filiis interfectus est : Nabuchodonosor autem, et urbem diruit, et Dei templum combussit, et populum bello captum abduxit. Docet itaque nos divina Scriptura, quod postquam impleverit Dominus omnia faciens in monte Sion et in Hierosolyma, quæ comminatus est dicens : « Ululate, sculptilia in Hierosolyma, B quemadmodum enim feci Samariæ et simulacris ejus, ita faciam Hierosolymæ et simulacris ejus, » inducturus sit (Dominus, inquit,) super mentem magnam, principem Assyriorum. Neque dicit Babyloniorum, sed *Assyriorum* : unum est enim horum atque illorum regnum. Et *mentem magnam* vocat, propter superba et arrogantia consilia : quare etiam merito adjicit : « Et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. » Neque simpliciter dixit « gloriæ ejus, » sed « gloriæ oculorum ejus; » hoc est, quia homo cum sit, celsissimum et **1135** maximum se esse cogitat. Dixit enim : « In fortitudine mea faciam, et in sapientia intellectus mei auferam terminos gentium, et fortitudinem ipsorum prædabor, et concutiam urbes habitatas, et orbem C terrarum totum comprehendam manu mea sicut nidum, et sicut ova derelicta tollam, et non erit qui effugiat me, aut contradicat mihi[x]. » Ita patefacta cogitationum Assyrii superbia, vanitatem consiliorum ejus reprehendit, ac docet nihil eorum quæ facta sunt ab ipso fieri potuisse, nisi Deus concessisset, qui voluit pœnas impietatis exigi ab iis, quibus hæc accidere. Quare jure subjicit : « Nunquid gloriabitur securis sine eo qui cædit cum ea? aut num exaltabitur serra sine trahente eam? similiter si quis extulerit virgam, vel lignum[y]. » Quemadmodum, inquit, fieri non potest, ut sponte securis, vel serra, aut virga moveatur : tunc enim unumquodque horum operatur, cum D aliquis admota manu ea voluerit commovere : sic etiam tu permittente providentia mea fecisti quæcunque fecisti, propter eorum scelera, qui hæc passi sunt. Ne itaque existimes, propria sapientia et virtute hæc tibi prospere successisse. Quod si hæc nolis modeste intelligere, et arrogans supercilium comprimere, experientia disces, hæc ita se habere. « Mittet enim Dominus Sabaoth in tuum honorem ignominiam, et in tuam gloriam ignis ar-

[v] Isa. x, 11. [x] Isa. x, 10, 11, 13, 14. [y] Isa. x, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[48] ποιῶν. In B ponitur post πάντα. [46] Κύριος. Des. in B. [47] τά. Des. in B. [48] ἐν. Des. in B. tum h. l. tum post panca. [49] B γεγονότων. [50] B σοφίᾳ τε οἰκείᾳ.

Digitized by Google

dens accendetur[z]. » Et alio loco rursus hæc dicit Deus prophetæ : « Et institues planctum hunc super regem Babylonis, et dices die illo : Quomodo cessavit **1136** exactor? cessavit sollicitator? Contrivit Deus jugum peccatorum, jugum principum, percutiens gentem furore, plaga insanabili[a]. » Deinde ostendit orbis terrarum lætitiam : « Omnis terra, inquit, cum lætitia, et ligna Libani lætabuntur super te, et cedrus Libani; ex quo dormivisti, non ascendit qui exscindat nos[b]. » Hæc per translationem loquitur, et *cedros Libani* appellat, vel Israelem illustrem et gloriosum, vel dignitate claros, quibus regnum commissum est. Ac paulo post, increpans ipsius fastum, admonensque ut arrogantiam comprimat : « Quomodo, inquit, cecidit de cœlo Lucifer, mane exoriens?' contritus est in terram, qui mittebat ad omnes gentes? Tu autem dixisti in cogitatione tua : In cœlum ascendam, et super astra ponam thronum meum : sedebo in monte sublimi, super montes excelsos ad aquilonem, ascendam super nubes, et ero similis Altissimo[c]. » Tum humanæ felicitatis fragilitatem ostendit : « Tu autem, inquit, qui hæc cogitare ausus es, in infernum descendes, et in fundamenta terræ. Qui viderint te, mirabuntur super te, et dicent : Iste est homo, qui concitabat terram, qui concutiebat reges, qui fecit totam terram desertam, et urbes ipsius destruxit, eorum qui in captivitate erant non est misertus; omnes reges **1137** gentium dormierunt in honore, homo in domo sua, tu autem projicieris in montibus, sicut mortuus, abominabilis, cum multis mortuis percussis gladio, descendentibus in infernum[d]. » Et ne omnibus de ipso prædictionibus adductis molestus sim, illis qui nunc audiunt, vel qui in posterum hæc lecturi sunt, ad illa remissis, quicunque velint ejus superbiam crudelitatemque cognoscere, ad propositum revertar. Hunc itaque auctor omnium rerum Deus ad pietatem ducere volens, multa ei sæpe salutaria adhibuit remedia : et primum anno secundo regni ejus in somnis ei statuam illam ostendit, deinde oblivione somnii effecit ut propheta indigeret; tum per interpretationem regum successiones accurate docuit, humanæ felicitatis ostendens brevitatem et fragilitatem. Ac statim ille utilitatem percepit, et immensum cultum præstitit Danieli, cui quasi Deo thus et libamina præcepit offerri. Sed rursus, haud multo interjecto tempore, imaginem illam erexit, quam omnes sibi subjectos coegit adorare, atque eos qui pietatem anteposuerant, in pyram inexplebiliter

A ταῦθ' οὕτως ἔχει. « Ἀποστελεῖ γὰρ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. » Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ χωρίῳ πάλιν τοιαῦτά φησιν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην· « Καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πῶς ἀναπέπαυται ὁ ἀπαιτῶν; καὶ ἀναπέπαυται ὁ ἐπισπουδαστής; Συνέτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων, πατάξας ἔθνος θυμῷ, πληγῇ ἀνιάτῳ. » Εἶτα δείκνυσι[81] τὴν τῆς οἰκουμένης εὐφροσύνην[82]· « Πᾶσα ἡ γῆ, φησὶ, μετ' εὐφροσύνης[83], καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου εὐφρανθήσονται[84] ἐπὶ σοὶ, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου· ἀφ' οὗ κεκοίμησαι[85], οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. » Τροπικῶς δὲ ταῦτα λέγει· καὶ *κέδρους τοῦ Λιβάνου* προσαγορεύει, ἢ τὸν Ἰσραὴλ ἐπίσημον ὄντα, καὶ ἔνδοξον, ἢ τοὺς λαμπροὺς ἐν ἀξιώμασι, καὶ βασιλεύειν πεπιστευμένους. Καὶ μετὰ βραχέα, κωμῳδῶν αὐτοῦ τὸν τῦφον, καὶ τὴν τῆς ἀλαζονείας διδάσκων κατάλυσιν· « Πῶς ἐξέπεσε, φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωσφόρος, ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; συνετρίβη ἐπὶ τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη; Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, καὶ ἐπάνω τῶν ἀστέρων[86] θήσω τὸν θρόνον μου· καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ πρὸς βορρᾶν, ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, καὶ[87] ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Εἶτα δείκνυσι τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας τὸ ἐπίκηρον· « Σὺ δὲ, φησὶν, ὁ ταῦτα λογίσασθαι τετολμηκὼς, εἰς ᾅδην καταβήσῃ, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Οἱ ἰδόντες[88] σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σὲ[89], καὶ ἐροῦσιν· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὁ παροξύνων τὴν γῆν, ὁ σείων βασιλεῖς, ὁ θεὶς τὴν γῆν ὅλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις αὐτῆς καθεῖλε· τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ[90] οὐκ ἠλέησε· πάντες οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ἐκοιμήθησαν ἐν τιμῇ, ἄνθρωπος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· σὺ δὲ ῥιφήσῃ[91] ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς νεκρὸς, ἐδδελυγμένος, μετὰ πολλῶν τεθνηκότων ἐκκεκεντημένων μαχαίρᾳ, καταβαινόντων εἰς ᾅδην. » Καὶ ἵνα μὴ πάσας τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας παραγαγὼν[92] ἀποκνήσω τῷ μήκει, τούς τε νῦν ἀκούοντας, καὶ τοὺς εἰς[93] ὕστερον τούτοις ἐντευξομένους εἰς ἐκεῖνα παραπέμψας, τοὺς γνῶναι τὸν τῦφον αὐτοῦ καὶ τὴν ὠμότητα βουλομένους, ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανάξω τὸν λόγον. Τοῦτον τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς D εἰς εὐσέβειαν ποδηγῆσαι θελήσας, πολλὰ πολλάκις σωτήρια[94] προσενήνοχε φάρμακα, καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς βασιλείας ἔτει, ὄναρ αὐτῷ τὴν εἰκόνα ἐκείνην ὑπέδειξεν, εἶτα τῇ λήθῃ τοῦ ἐνυπνίου εἰς χρείαν τοῦ προφήτου κατέστησεν· ἔπειτα διὰ τῆς ἑρμηνείας τὰς τῶν βασιλέων διαδοχὰς ἐδίδαξεν[95] ἀκριβῶς, τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας ὑποδεικνὺς τὸ

[z] Isa. x, 16. [a] Isa. xiv, 4, 6. [b] Ibid. 7, 8. [c] Ibid. 12, 14. [d] Ibid. 15-19.

VARIÆ LECTIONES.

[81] B δεικνύς. [82] εὐφρ. Ita legendum esse pro ἀφροσύνην, recte monuit Cotelerius. *Monum. Eccl. Gr.* t. II. p. 636. [83] μετ. εὐφρ. Deest h. l. βοᾷ, quod præcedit apud LXX. Vid. supra, p. 267. [84] B εὐφρανθήσεται. [85] κεκ. B præm. σύ. [86] B ἄστρων. [87] καί. Des. in B. [88] B εἰδότες. [89] B *σοί*. [90] B ἀπαγωγῇ. [91] ῥιφ. B præm. φησί. [92] B παράγων. [93] εἰς. Des. in B. [94] B αὐτῷ σωτηρίας. [95] B ἔδειξεν.

Digitized by Google

βραχὺ καὶ ἐπίκηρον. Καὶ παραυτίκα μὲν ὠφέλειαν ἐδέξατο, καὶ τὸ ἄμετρον σέβας τῷ Δανιὴλ προσενήνοχεν· ὡς Θεῷ γὰρ λιβανωτὸν αὐτῷ καὶ σπονδὰς προσενεχθῆναι προσέταξεν. Ἀλλὰ πάλιν, οὐ πολλοῦ διελθόντος χρόνου, τὴν εἰκόνα ἐκείνην ἀνέστησε [66], καὶ ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους προσκυνεῖν αὐτὴν κατηνάγκασε, καὶ τοὺς τὴν εὐσέβειαν προτετιμηκότας, τῇ ἀπλήστως τραφείσῃ πυρᾷ παραδέδωκεν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης, μακροθυμίᾳ χρησάμενος, δίκας μὲν αὐτὸν τῆς τε ἀλαζονείας καὶ τῆς θηριωδίας οὐκ εἰσεπράξατο [67], τὴν δὲ θείαν αὐτῷ [68] δύναμιν ὑποδείκνυσι, τοὺς εὔνους θεράποντας τῆς φλογὸς ἐκείνης ἐλευθερώσας. Πάλιν δὲ ὀλίγην ἐκεῖθεν ὠφέλειαν δεξάμενος, ὑμνεῖ μὲν τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, ἀπειλεῖ τε [69] τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν τοῖς βλάσφημόν τι κατ' αὐτοῦ φθεγγομένοις· ἀλλ' εὐθὺς καὶ παραυτίκα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐνιαυτῷ, λήθῃ πάλιν [70] τὴν μεγίστην ταύτην παραδοὺς θαυματουργίαν, ἐπιστρατεύει τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ καθαιρεῖ μὲν τὰ [71] τῆς πόλεως τείχη, πυρπολεῖ τε τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ νεὼν, κατατολμᾷ δὲ τῶν τούτου ἀδύτων, καὶ πάντα συλήσας τὰ ἀναθήματα εἰς τὴν Βαβυλῶνα σὺν τοῖς αἰχμαλώτοις ἀπήνεγκεν. Ὅτι δὲ κατὰ τοῦτον ἐπεστράτευσε τὸν καιρὸν, καὶ ὁ μακάριος ἡμᾶς [72] διδάσκει Ἱερεμίας οὑτωσὶ λέγων· « Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ δεκάτῳ Σεδεκίου βασιλέως [73] Ἰούδα, οὗτος ἐνιαυτὸς ὀκτωκαιδέκατος [74] τῷ [75] Ναβουχοδονόσορ τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος, καὶ [76] δύναμις βασιλέως Βαβυλῶνος ἐχαράκωσεν ἐν [77] Ἱερουσαλήμ. » Καὶ τῆς εἰκόνος δὲ τὸ διήγημα συγγράφων ὁ μακάριος Δανιὴλ τοῦτον τέθεικε τὸν χρόνον· « Ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν εἰκόνα χρυσῆν· » ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἐν [78] ἀρχῇ τοῦ ἔτους ἀπῆτησε τὴν τῆς εἰκόνος προσκύνησιν· εἶτα τὴν στρατιὰν [79] προπέμψας ἠκολούθησε καὶ αὐτὸς, περιεγένετό τε τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐνδεκάτῳ μὲν ἔτει τῆς βασιλείας Σεδεκίου, ἐννεακαιδεκάτῳ δὲ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐδεμίαν οὐδαμόθεν ὁ δείλαιος ὠφέλειαν [80] ἐδέξατο, ἀγανακτήσας ὁ τῶν ὅλων Θεὸς δεδίττεται μὲν αὐτὸν πρότερον [81] δι' ἐνυπνίου, εἶτα διὰ τοῦ Δανιὴλ τὰ διὰ τοῦ ἐνυπνίου σημαινόμενα δῆλα ποιεῖ. Καὶ οὐδὲ οὕτως εὐθὺς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ προσφέρει [82] μὲν αὐτῷ συμβουλὴν καὶ παραίνεσιν διὰ τοῦ Δανιὴλ, ἐνιαυτόν τε ὅλον μακροθυμεῖ τὴν μεταμέλειαν ἀναμένων. Ὡς δὲ οὐδεμίαν ἰατρείαν ἐκ τῆς μακροθυμίας ἠθέλησε δρέψασθαι, ἃ ἠπείλησεν ἐπιφέρει κακά· τιμωρεῖταί τε αὐτὸν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸν ἀλαζόνα νοῦν ἐκεῖνον τὸν τὰ ὑπὲρ φύσιν ὀνειροπολήσαντα, φρενοβλαβείᾳ παίει καὶ παραπληξίᾳ. Εἶτα θηριώδη γενόμενον ἐξελαθῆναι [83] παρα-

A enutritam conjecit. Sed rursus bonus Dominus adhibita longanimitate pœnas superbiæ et crudelitatis ab ipso non exegit, verum divinam illi virtutem ostendit, amicis suis famulis **1138** ab illa flamma liberatis. Denuo vero parva inde percepta utilitate, laudat quidem auctorem omnium Deum, extremumque supplicium minatur iis qui maledictum aliquod in ipsum conjiciant : sed statim, atque adeo illo ipso anno, rursus oblivioni tradito hoc maximo miraculo, cum exercitu contra Hierosolymam proficiscitur, et urbis mœnia demolitur, incenditque sanctum templum, audetque in ejus adyta penetrare, prædatusque omnia donaria, in Babylonem ea cum captivis abduxit. Hoc autem de quo loquimur tempore profectum illum esse

B cum exercitu, beatus etiam nos docet Jeremias, cum ita dicit : « Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, anno decimo Sedeciæ regis Judæ, hic annus octavus et decimus Nabuchodonosoris regis Babylonis, et exercitus regis Babylonis obsedit Hierosolymam. » Et statuæ historiam scribens beatus Daniel hoc tempus ascripsit : « Anno decimo octavo, Nabuchodonosor rex fecit statuam auream : » ita ut perspicuum sit, anni initio illum postulasse ut statua coleretur, deinde præmisso exercitu ipsum etiam secutum esse atque Hierosolymam expugnasse undecimo anno Sedeciæ regni, decimo autem nono, quo ipse regnabat. Quando itaque nullam omnino miser percepit utilitatem, indignatus auctor omnium rerum Deus

C deterret **1139** ipsum somnio prius, deinde per Danielem, quæ somnium significabat, ei patefecit. Et ne sic quidem statim infert supplicium, sed consilium ei affert admonetque per Danielem, annumque totum longanimitate tolerat, exspectans ejus pœnitentiam. Ubi vero nullum remedium ex illius lenitate ac longa patientia decerpere voluit, quæ minatus fuerat mala, infert, ac punit ipsum non simplici pœnarum genere, sed superbam mentem illam, quæ ea somniaverat quæ sunt supra naturam, dementia percutit et insania. Deinde cum ferinus factus esset, curat eum expellendum, ita ut loca deserta diu incoleret. Tum illud quoque molitur, ut malorum quibus premebatur, sensum

D acciperet : neque enim fieri poterat, ut is utilitatem inde perciperet, cum omni omnino doloris sensu careret. Ita sublatis oculis ille celerrimas vitæ mutationes agnoscit, lamentatur autem et luget propriam stultitiam, confiteturque Dei regnum successione carens in omnia sæcula permanere. Hæc experientia edoctus, rursus propter ineffabi-

e Jerem. xxxii, 1, 2 ; vel juxta LXX, xxxix, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[66] B ἔστησεν. [67] B ἐπράξατο. [68] B αὐτοῦ. [69] τε Edit. prior hab. δέ. [70] B παντελεῖ. [71] τά. In B ponitur post πόλεως. [72] ἡμᾶς. Ex B suppl. [73] βασ. B præm. τοῦ. [74] B ὄγδοος καὶ δέκατος. [75] B τοῦ et deinde, τοῦ βασιλέως. [76] καὶ—Βαβυλ. Des. in B. [77] ἐν. B τήν. [78] ἐν. B præm. καί. [79] B στρατείαν. [80] ὀφ. In B ponitur post ἐδέξατο. [81] B πρῶτον μὲν αὐτόν. [82] Edit. prior habet προφέρει. [83] B ἐξωσθῆναι.

Digitized by Google

lem Dei clementiam in suum regnum rediit, seque omnibus hominibus injuriam facere ratus, si divinam Providentiam[84] occultaret, per epistolam omnibus sibi in orbe terrarum subjectis et pristinam felicitatem narrat, et calamitatem quæ sibi acciderat, et resipiscentiam, qua Dominum placavit. Hoc igitur est epistolæ argumentum, quod idcirco pluribus exposui, quod et hujus superbiam **1140** Scripturæ testimoniis ostendere, et Dei omnium rerum auctoris erga omnes curam indicare volui. Age itaque, ad hæc sigillatim interpretanda progrediamur. « Nabuchodonosor rex omnibus populis, tribubus, linguis, habitantibus in universa terra, pax vobis multiplicetur. » Decet his verbis accommodare illud Prophetæ dictum : « Bonum mihi quod humiliaveris me, ut discam justificationes tuas[f]. » Nam iste quoque experientia doctus resipiscere, pietatis magister evasit, et mala quæ sibi acciderant, omnibus hominibus ut remedia proponit : neque sibi tantum subjectis, sed iis etiam, qui extra suum regnum degebant. Recte autem et congruenter hac salutatione usus est : « Pax vobis multiplicetur, » hoc est, sitis expertes malorum, quæ ego experius sum, et pace perpetua fruamini. Tum subjicit :

A σκευάζει, καὶ τὰς ἐρήμους οἰκεῖν ἐπὶ χρόνῳ μακρῷ [84]. Ἔπειτα αἴσθησιν παρασκευάζει αὐτὸν λαβεῖν τῶν κατεχόντων δεινῶν· οὔτε γὰρ ἦν [85] οἷόν τε αὐτὸν ὠφέλειαν δρέψασθαι ἀναισθήτως καὶ ἀναλγήτως παντελῶς [86] διακείμενον. Οὕτως ἀνανεύσας ἐκεῖνος, ἐπιγινώσκει μὲν τὰς ὀξυῤῥόπους τοῦ βίου μεταβολὰς, θρηνεῖ δὲ καὶ ὀλοφύρεται τὴν οἰκείαν ἀβελτηρίαν, ὁμολογεῖ τε τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀδιάδοχον εἶναι, εἰς ἅπαντας διαμένουσαν τοὺς αἰῶνας. Ταῦτα τῇ πείρᾳ διδαχθεὶς, πάλιν διὰ τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν εἰς τὴν οἰκείαν ἀπελήλυθε [87] βασιλείαν· ἀδικεῖν δὲ νομίσας ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, εἰ κρύψειε Θεοῦ τὴν προμήθειαν [88], δι' ἐπιστολῆς πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ὑπηκόοις ἐξηγεῖται τήν τε προτέραν εὐημερίαν, καὶ συμβᾶσαν [89] δυσκληρίαν· εἶτα τὴν μεταμέλειαν, δι' ἧς τὸν Δεσπότην ἐξιλεώσατο. Ἡ μὲν οὖν τῆς ἐπιστολῆς ὑπόθεσις αὕτη· διὰ πλειόνων δὲ αὐτὴν ἐποιησάμην, καὶ τὸν τούτου τῦφον ταῖς Γραφικαῖς μαρτυρίαις δεῖξαι βουληθεὶς, καὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν περὶ πάντας κηδεμονίαν δήλην ποιῆσαι θελήσας. Φέρε τοίνυν, τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ἀρξώμεθα. « Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς λαοῖς, φυλαῖς, γλώσσαις, τοῖς οἰκοῦσιν ἐν πάσῃ τῇ γῇ, εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη. » Προσήκει τούτοις ἁρμόσαι [90] τοῖς λόγοις τὴν προφητικὴν ἐκείνην φωνήν· « Ἀγαθόν μοι [91] ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. » Τῇ πείρᾳ δὲ [92] καὶ οὗτος διδαχθεὶς σωφρονεῖν, εὐσεβείας ἀπεφάνθη διδάσκαλος, καὶ τὰ οἰκεῖα πάθη φάρμακα πᾶσιν ἀνθρώποις προτίθησι, καὶ οὐ μόνον τοῖς ὑπηκόοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔξω τῆς βασιλείας ὑπάρχουσι. Καλῶς δὲ [93] καὶ ἁρμοδίως τὴν προσηγορίαν ἐποιήσατο· « Εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη· » τουτέστιν, ἀπείρατοι γένοισθε ὧν ἐπειράθην κακῶν, εἰρήνης ἀπολαύοντες διατελεῖτε. Εἶτα ἐπάγει·

B

Vers. 99. « Signa et prodigia, quæ fecit mecum Deus altissimus, placuit mihi annuntiare vobis. » Divinorum, inquit, miraculorum spectator ipse factus, æquum censui, vos omnes participes et socios mihi ipsorum contemplationis asciscendos. Neque enim vulgaria sunt, sed magna et fortia, et :

Vers. 100. « Quam magna et fortia! regnum ejus regnum æternum, et potestas ejus in generationem et generationem. » Humana enim, qualiacunque fuerint, finem habent, et celerem finem : solum autem perpetuum, et quod commoveri nequit, est regnum Dei. Postquam ita rerum causam prius docuit, ipsius (epistolæ) facit initium.

C

ιθ'. « Τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα, ἃ ἐποίησε μετ' ἐμοῦ ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος, ἤρεσεν ἐνώπιον [94] ἐμοῦ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν. » Τῶν θείων, φησὶ, θαυμάτων αὐτόπτης γενόμενος, νενόμικα δίκαιον κοινωνοὺς ὑμᾶς ἅπαντας τῆς τούτων [95] θεωρίας λαβεῖν. Οὐκ ἔστι [96] γὰρ τὰ τυχόντα, ἀλλὰ μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ, καί!

ρ'. « Ὡς μεγάλα καὶ ἰσχυρά· ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. » Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα, ὁποῖα ἂν ᾖ [97], τέλος ἔχει, καὶ τέλος ταχύ· μόνη δὲ διαρκὴς καὶ ἀσάλευτος ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία. Οὕτω προδιδάξας τὴν τῶν πραγμάτων αἰτίαν, ἄρχεται τῆς κατ' αὐτὴν [98] διηγήσεως.

1141 CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Vers. 1. « Ego Nabuchodonosor abundans eram in domo mea, et florens in throno meo et pinguis in populo meo. » Non sine causa nomen suum posuit, sed ut nomen ipsum verbis quasi testimonium daret. Cum enim illustrissimus esset, quippe omnium qui in Asia erant, et Ægypto, et Æthiopia, imperium adeptus, nomen suum præposuit, quod sufficiens eorum quæ dicerentur, esset testimonium. Dixit autem :

D

α'. « Ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ εὐθηνῶν ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ εὐθαλῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ [99] πίων ἐν τῷ λαῷ μου. » Τέθεικε δὲ τὴν ἑαυτοῦ [1] προσηγορίαν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα τὸ ὄνομα μαρτυρήσῃ τοῖς λόγοις. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα ἐπίσημος ἦν, ἅτε δὴ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὴν Αἰθιοπίαν, τὴν ἡγεμονίαν λαβὼν, προτέθεικεν αὐτοῦ τὴν προσηγορίαν, ἀρκοῦσαν εἰς μαρ-

[f] Psal. cxviii, 71.

VARIÆ LECTIONES.

[84] B χρόνον μακρόν. [85] ἦν. In B ponitur post οἷόν τε. [86] παντ. Des. in B. [87] B ἐπανελήλυθεν. [88] B τὴν τοῦ Θεοῦ προμ. [89] συμβ. B præm. τὴν. [90] B προσαρμόσαι. [91] μοι. Des. in B. [92] δέ. B γάρ. [93] δέ B add. σφόδρα. [94] A et B ἐναντίον. [95] τούτ. B τοῦ Θεοῦ. [96] Ἔστι. B ἦν. [97] ᾖ. B εἴη. [98] B αὐτόν. [99] καὶ λαῷ — μου. Des. in A et in textu Chald. [1] ἑαυτοῦ. Ex B suppl.

Digitized by Google

τυρίαν [2] τῶν λεγομένων. Ἔφη δέ· Ἐν [3] ἄκρᾳ οὖν [4] εὐκληρίᾳ, καὶ μυρίοις ἀγαθοῖς περιῤῥεόμενος διετέλουν· ἐν τούτοις δὲ ὢν,

β'. « Ἐνύπνιον, φησὶν, εἶδον, καὶ ἐφοβέρισέ με, καὶ [5] ἐθαύμασα ἐπὶ τούτοις πᾶσι, καὶ ἐταράχθην ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάραξάν με. » Ἐν τοσαύτῃ γὰρ [6] ὑπάρχων εὐημερίᾳ, ὄναρ εἶδον λυπηρὸν, καὶ ἐξεδειματώθην μὲν σφόδρα τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐνυπνίου, ἐταρασσόμην δὲ πλέον τὰ διὰ τούτου σημαινόμενα κατιδεῖν οὐ δυνάμενος· οὗ χάριν τοὺς ταῦτα δυναμένους ἑρμηνεύειν συνεκάλεσα.

δ', ε'. « Καὶ εἰσεπορεύοντο ἐπαοιδοὶ [7], μάγοι, Γαζαρηνοὶ, Χαλδαῖοι, καὶ τὸ ἐνύπνιον εἶπον [8] ἐγὼ ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ οὐκ ἐγνώρισάν μοι· ἕως [9] οὗ ἕτερος εἰσῆλθεν ἐνώπιόν μου, Δανιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ, κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου, ὃς Πνεῦμα Θεοῦ [10] ἅγιον ἔχει ἐν αὐτῷ. » Οὐχ ἁπλῶς δὲ ταῦτα τέθεικεν, ἀλλὰ παράλληλα [11], ἵνα τῇ παρεξετάσει δήλην ἅπασι ποιήσῃ τὴν τοῦ προφήτου σοφίαν· διὸ καὶ τὰ ἔθνη καταλέγει τῶν σοφῶν Βαβυλῶνος, ἵνα δείξῃ τοὺς μὲν οὐδὲν [12] ὅλως ἐπισταμένους, τὸν δὲ ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος φωτιζόμενον. Καλεῖ δὲ αὐτὸν οὐκ ἀπὸ μόνης τῆς προσηγορίας, ἣν αὐτὸς ἐπιτέθεικεν, ἀλλὰ τὸ Ἑβραῖον προστίθησιν [13] ὄνομα. « Δανιὴλ γὰρ, φησὶν, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου. » Οὕτω γὰρ, φησὶν, αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐθαύμασα, ὡς τοῦ πάλαι ὑπ' ἐμοῦ προσκυνουμένου Θεοῦ ἐπιθεῖναι αὐτῷ τὴν προσηγορίαν. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς, « Ὃς Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἔχει ἐν ἑαυτῷ. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐκ τῆς τοῦ προφήτου διδασκαλίας μεμαθήκαμεν. Πόθεν γὰρ ἑτέρωθεν ἐγνώκει τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν προσηγορίαν τοῖς κιβδήλοις εἰδώλοις προστετηκώς; « Καὶ τὸ ἐνύπνιον, φησὶν, ἐνώπιον αὐτοῦ εἶπον. » Εἶπον δὲ οὕτως ἀρξάμενος·

ς', ζ'. « Βαλτάσαρ, ὁ ἄρχων τῶν ἐπαοιδῶν, ὃν ἐγὼ [14] ἔγνων, ὅτι Πνεῦμα [15] ἅγιον ἐν σοὶ, καὶ πᾶν μυστήριον οὐκ ἀδυνατεῖ [16] σοι, ἄκουσον τὴν ὅρασιν τοῦ ἐνυπνίου [17], οὗ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ εἰπέ [18] μοι. Καὶ αἱ [19] ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐπὶ τῆς κλίνης [20] μου. » Τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων αἱ εὐημερίαι πολλάκις ἐπιλανθάνεσθαι τῶν εὐεργετησάντων παρασκευάζουσιν, αἱ δὲ χρεῖαι ἀνακαλοῦνται τῶν εὖ πεποιηκότων τὴν μνήμην. Καὶ ὑγιαίνων μέν τις τὸ σῶμα, τῆς τοῦ ἰατροῦ τέχνης οὐ λαμβάνει τὴν μνήμην· ἀῤῥωστίᾳ δὲ περιπεσὼν, ἀναμιμνήσκεται, ὡς καὶ ἤδη πρότερον τοῦτο παθὼν διὰ [21] τοῦ δεῖνος τοῦ ἰατροῦ τῆς ὑγείας ἀπήλαυσεν· οὕτω καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἡνίκα μὲν τοὺς ἁγίους ἐκείνους τῇ πυρᾷ παρεδίδου, τῆς τοῦ Δανιὴλ εὐεργεσίας οὐκ ἐμνημόνευσεν· ἐπειδὴ δὲ πάλιν εἶδεν ἐνύπνιον,

A In summa felicitate degens infinitis bonis circumfluebam, quibus fruens,

Vers. 2. « Somnium, inquit, vidi, et perterruit me, et admiratus sum super omnibus his, et turbatus sum in cubili meo, et visiones capitis mei conturbaverunt me. » In tanta enim felicitate somnium vidi mihi molestum, ac vehementer perterritus sum ea specie, quæ mihi in somnis oblata est : sed multo magis perturbabar, quod quæ per somnium significarentur non possem intelligere. [3] Quare hæc interpretandi peritos accersivi.

Vers. 4, 5. « Et ingrediebantur incantatores, magi, Gazareni, Chaldæi : et somnium dixi ego in conspectu eorum, et interpretationem ejus non indicaB runt mihi, donec alius ingressus est in conspectu meo, Daniel, cui nomen Baltasar, secundum nomen Dei mei, qui Spiritum Dei sanctum habet in seipso. » Non simpliciter hæc posuit, sed comparate, ut ipsa comparatione omnibus prophetæ sapientiam declararet : **1142** quare gentes quoque sapientum Babylonis connumerat, ut ostendat, illos quidem nihil omnino scire, hunc vero divino spiritu illuminatum esse ; ipsumque vocat non eo tantum nomine, quod illi imposuerat, sed addit etiam nomen Hebraicum. « Daniel enim, inquit, cui nomen Baltasar secundum nomen Dei mei. » Ita enim a principio, inquit, eum admiratus sum, ut eum nomine illius Dei qui a me pridem colebatur appellarim. Et causam ostendens, « Qui Spiritum, inquit, Dei sanctum haC bet in seipso. » Et hoc quoque ex prophetæ doctrina didicimus. Alioquin enim unde cognoscere potuisset sanctissimi Spiritus appellationem, qui adulterinis adeo addictus erat simulacris ? « Et somnium, inquit, coram eo dixi. » Atque ita exorsus dixi :

Vers 6, 7. « Baltasar, princeps incantatorum, quem ego cognovi Spiritum sanctum in te esse, et omne mysterium non esse impossibile tibi, audi visionem somnii quod vidi, et interpretationem ejus dic mihi. Et visiones capitis mei in cubili meo. » Plerique hominum, si prospero successu gaudent, bene de se meritorum obliviscuntur : necessitates vero quibus premuntur, eos illis in memoriam revocant, qui beneficia contulerunt. Et cum aliquis D prospera corporis utitur valetudine, medicæ artis minime recordatur : cum vero in morbum inciderit, memoria repetit, se, cum prius etiam eodem morbo laboraret, alicujus medici ope refectum et salute potitum esse : ita etiam Nabuchodonosor, quando **1143** sanctos illos in pyram conjiciebat, beneficii quod a Daniele acceperat non meminit ; sed cum iterum somnium

VARIÆ LECTIONES.

[2] ἀρχ. εἰς μαρτ. Des. in B. [3] ἐν. B præm. ὅτι. [4] οὖν. B ὢν. [5] καὶ — πᾶσι. Des. in A. [6] γάρ. B δέ. [7] ἐπ. A et B præm. οἱ. [8] εἶπ. In B ponitur post ἐγώ. [9] ἕως — Δανιὴλ. A ἕως ἦλθε Δανιὴλ. [10] Θεοῦ. Des. in B textus Chald. habet, Spiritus deorum sanctorum. Ita quoque vers. 6. [11] παρ. B add. τέθεικεν. [12] οὐδ. In B ponitur post ὅλως. [13] B προτίθησιν. [14] ὃν ἐγὼ. Des. in B, sed A habet ἐγώ. [15] πν. A add. Θεοῦ. [16] A ἀδυνατήσει. [17] ἐν. A add. μου. [18] A et B. εἰπόν. [19] αἱ. B τὰς. [20] κλ. A et B κοίτης. [21] διά. B præm. καί.

Digitized by Google

videret, et animo perturbatus esset, Danielis sapientiam in memoriam revocavit, simulque pristini somnii narrationem atque interpretationem. Quamobrem etiam spiritum Dei habere illum asserit, et ad omne mysterium interpretandum esse idoneum; eumque hortatur, ut hoc quoque somnium sibi incognitum et obscurum declaret. Tum somnium ita recensct :

«Contemplabar arborem in medio terræ. (VERS. 8.) Et altitudo ejus pervenit usque ad cœlum, et latitudo ejus ad fines terræ. » Per arborem ipsum significari dixit beatus Daniel ; altitudinem vero ait usque ad cœlum pervenisse, non arboris naturam significans, sed cogitationes, et quæ ille sibi animo fingebat. Qua de causa etiam Isaias dicebat : «Inducet Deus super mentem magnam, regem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus [5]. » *Mentem* autem *magnam* ipsum appellavit, ut eum, qui magna sibi finxisset cogitatione ac somniasset, quæ paulo post enarravit : « Tu enim dixisti : Supra astra ponam thronum meum, et ero similis Altissimo. » Idcirco proceritatem arboris videt usque ad cœlum pervenisse : quia vero etiam toto terrarum orbe propemodum potitus est, videt arboris cumulum, id est, latitudinis molem, hinc usque ad ipsos fines terræ propagari.

VERS. 9. « Folia ejus pulchra, inquit, et fructus ejus multus. » *Folia* autem vocat decus illud quod conspiciebatur in **1144** veste, et throno, et regia, et scutatis, hastatis ac stipatoribus corporis ; *fructum* vero, tributum quod undique ei afferebatur. Idcirco *multum fructum*, non autem *pulchrum*, dixit : neque enim juste impositum erat. « Et cibus omnium in eo. » Siquidem et agricolæ, ipsius procuratione pace fruentes, e terra fructus percipiebant : et milites ab ipso commeatus accipientes in armis vitam degebant. « Subter eam, inquit, habitabant bestiæ agrestes, et in ramis ejus habitabant volucres cœli, et ex ipsa nutriebatur omnis caro. » Nam et ferino more viventes barbari, et ratione magis utentes ac mitiores, et acuti ingenii homines, et alta mente præditi, sub ipsius imperio ac potestate vitam traducebant.

VERS. 10. « Videbam itaque, inquit, in visione noctis in cubili meo, et ecce ir et sanctus de cœlo descendit. » *Ir* vocat vigilantem ; sic enim græca lingua explicatur. Et *vigilantem* vocat angelum, ut significet corporis expertem : qui enim corpore indutus est, somno obnoxius est ; qui vero somno invictus est, is est liber a corpore. Vidi itaque angelum, inquit, cujus natura corporis expers erat, qui de cœlo descendit.

[5] Isa. x, 12.

A καὶ θόρυβον εἶχεν ἐν τῇ ψυχῇ, τῆς τοῦ Δανιὴλ [22] ἀνεμνήσθη σοφίας, καὶ τῆς τοῦ προτέρου ἐνυπνίου ἀναμνήσεώς τε καὶ ἑρμηνείας. Διὸ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν αὐτὸν λέγει, καὶ πᾶν μυστήριον ἑρμηνεύειν αὐτὸν [22a] ἱκανὸν εἶναι, καὶ παρακαλεῖ καὶ τοῦτο τὸ ἐνύπνιον, ἄδηλον ὄν, δῆλον αὐτῷ κατασταῆσαι. Εἶτα λέγει τὸ ἐνύπνιον, καί φησιν·

« Ἐθεώρουν δένδρον ἐν μέσῳ τῆς γῆς. (ϛ'.) Καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ ἔφθασεν [23] ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ κῦτος αὐτοῦ εἰς τὰ πέρατα τῆς [24] γῆς. » Διὰ δὲ τοῦ δένδρου αὐτὸν ἔφη σημαίνεσθαι ὁ μακάριος Δανιὴλ, τὸ δὲ ὕψος λέγει φθάσαι ἕως τοῦ οὐρανοῦ, οὐ τὴν φύσιν τοῦ δένδρου σημαίνων, ἀλλὰ τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς φαντασίας. Διὸ καὶ ὁ Ἡσαΐας ἔλεγεν· « Ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » *Νοῦν* δὲ *μέγαν* αὐτὸν προσηγόρευσεν, ὡς μεγάλα φαντασθέντα, καὶ ὀνειροπολήσαντα, ἃ μετὰ βραχέα διηγήσατο· « Σὺ γὰρ εἶπας· Ἐπάνω τῶν ἀστέρων [25] θήσω τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Διὰ τοῦτο ὁρᾷ τὸ ὕψος τοῦ δένδρου ἐφθακὸς ἕως τοῦ οὐρανοῦ· ἐπειδὴ δὲ καὶ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκράτησεν, ὁρᾷ τοῦ δένδρου τὸ κῦτος, τουτέστι, τὸν ὄγκον τοῦ εὖρους, ἐκταθὲν μέχρις αὐτῶν τῶν περάτων τῆς γῆς.

ϛ'. « Τὰ φύλλα αὐτοῦ, φησὶν, ὡραῖα, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολύς. » Καλεῖ δὲ *φύλλα* μὲν τὴν ὁρωμένην εὐπρέπειαν, τὴν ἐν ἐσθῆτι, καὶ θρόνῳ, καὶ βασιλείοις, ἀσπιδηφόροις τε καὶ δορυφόροις, καὶ πεζαιτέροις· *καρπὸν* δὲ τὸν πανταχόθεν προσφερόμενον φόρον. Διὸ *πολὺν τὸν καρπὸν*, ἀλλ' οὐ *καλὸν*, ἔφη· οὐ γὰρ εἶχε τὸ δίκαιον. « Καὶ τροφὴ πάντων ἐν αὐτῷ. » Οἵ τε γὰρ γεωργοῦντες, διὰ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας εἰρήνης ἀπολαύοντες, τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς καρποὺς ἐκομίζοντο· οἵ τε στρατευόμενοι, παρ' αὐτοῦ τὰ σιτηρέσια κομιζόμενοι, τὴν ἐν ὅπλοις ἐποιοῦντο ζωήν. « Ὑποκάτω αὐτοῦ, φησὶν, κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἄγρια [26], καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατῴκει τὰ πετεινὰ [27] τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐτρέφετο πᾶσα σάρξ. » Οἵ τε γὰρ θηριώδη βίον ζῶντες βάρβαροι, οἵ τε λογικώτεροι καὶ ἡμερώτεροι, καὶ ὀξεῖς [28] καὶ πτηνοὶ τὴν διάνοιαν, ὑπὸ τὴν τούτου ἐξουσίαν βιοτεύοντες διετέλουν.

ι'. « Ἐθεώρουν τοίνυν, φησὶν, ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ ἰδοὺ εἴρ [29] καὶ ἅγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη. » *Εἴρ* καλεῖ [30] τὸν ἐγρηγορότα· τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύεται τῇ Ἑλλάδι φωνῇ. Ἐγρηγορότα δὲ καλεῖ τὸν ἄγγελον, ἵνα τούτου σημήνῃ τὸ ἀσώματον· ὁ γὰρ σῶμα περικείμενος ὕπνῳ δουλεύει· ὁ δὲ ὕπνου κρείττων σώματος ἐλεύθερος. Εἶδον τοίνυν, φησὶν, ἄγγελον, ἀσώματον ἔχοντα φύσιν, ὃς ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη.

VARIÆ LECTIONES.

[22] τῆς τοῦ Δανιήλ. Ex B suppl. [22a] αὐτόν. Ex B suppl. [23] B ἔφθανεν. In A præm. πολύ. Καὶ ἐμεταλύνθη τὸ δένδρον καὶ ἴσχυσε, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ. [24] τῆς. A præm. πάσης. [25] B ἄστρων. [26] A τοῦ ἀγροῦ. [27] B κατῴκουν τὰ ὄρνεα. [28] κ. ὀξ. Des. in B. [29] εἴρ. Ita quoque Theodotion. Alii τοῖς ΛΧΧ tribuent lectionem ἄγγελος. [30] καλ. B præm. δέ.

Digitized by Google

ια'. « Καὶ ἐφώνησεν ἐν ἰσχύϊ, καὶ οὕτως εἶπεν[31]· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, καὶ ἐκτίλατε τοὺς κλάδους αὐτοῦ, καὶ ἐκτινάξατε τὰ φύλλα αὐτοῦ [32] καὶ διασκορπίσατε τὸν καρπὸν αὐτοῦ. » Καὶ βλέπει μὲν τὸν ἄγγελον ἀπ' οὐρανοῦ καταβεβηκότα, ἵνα μάθῃ, ὡς αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν ἐποιήσατο. Διδάσκεται δὲ καὶ τίς ὁ δεδωκὼς αὐτῷ τὴν βασιλείαν, καὶ ἀποτιθέμενος τὴν βασιλείαν· ὁρᾷ γὰρ τὸ μὲν δένδρον ἐκτεμνόμενον, *τοὺς δὲ κλάδους χωριζομένους*, τουτέστι, τοὺς ὑπάρχους, καὶ τοὺς στρατηγοὺς, καὶ σατράπας, καὶ τοὺς ἄλλην τινὰ ἡγεμονίαν παρ' αὐτοῦ πεπιστευμένους· τὰ δὲ *φύλλα ἐκτινασσόμενα* [33] ἣν περιεβέβλητο δόξαν δίκην φύλλων ἐκρέουσάν τε καὶ μαραινομένην· *τὸν* δὲ *καρπὸν διασκορπιζόμενον*· τοῦ γὰρ βασιλέως ἐκείνῃ περιπεσόντος τῇ συμφορᾷ, οἱ τὸν δασμὸν ἀπαιτοῦντες εἰς ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀδεῶς τὸ κέρδος παρέπεμπον. « Σαλευθήτω [34], φησὶ, τὰ θηρία ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρνεα ἀπὸ τῶν κλάδων αὐτοῦ. » Οἱ γὰρ παρὰ γνώμην δουλεύειν ἠναγκασμένοι, ἀφορμὴν εὑρόντες τὴν τοῦ βασιλέως μεταβολὴν, τοῦ ὑπακούειν ἀπέστησαν.

VERS. 11. « Et clamavit in fortitudine, et ita dixit: Exscindite arborem, et evellite ramos ejus, et excutite folia ejus, et dispergite fructum ejus. » Et videt angelum qui de cœlo descendit, ut disceret, omnium rerum **1145** Dominum ipsum esse quem jam expertus erat judicem. Docetur autem quoque, amittens regnum, quis ei regnum tradiderit. Videt enim arborem excisam et *ramos separatos*, hoc est, principes et præfectos, et satrapas, et illos quibus aliquis alius magistratus ab eo mandatus fuerat; *folia* autem *excussa*, quam sibi gloriam comparaverat, foliorum instar fluentem et tabescentem; *fructum* vero *dispersum*, quia cum rex in illam calamitatem incidisset, ministri qui tributum exigebant, ad seipsos de reliquo sine ullo metu lucrum convertebant. « Commoveantur, inquit, bestiæ subter eam, et aves de ramis ejus. » Qui enim præter voluntatem ei servire coacti fuerant, inventa occasione regis mutatione, ab ejus imperio desciverunt.

ιβ'. « Πλὴν τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἐάσατε· καὶ ἐν δεσμῷ, φησὶ, σιδηρῷ καὶ χαλκῷ, καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῇ ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται. » Ὡς γὰρ φρενοβλαβείᾳ, καὶ παραπληξίᾳ, καὶ φρενίτιδι νόσῳ περιπεσὼν, καὶ μεμηνὼς, καὶ κορυβαντιῶν, καὶ κατὰ πάντων λυττῶν, ἀναγκαίως δεσμὰ περιέκειτο· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτα ἦν ἱκανὰ ἔνδον αὐτὸν κατέχειν· ἀλλὰ δραπετεύων ἐν ἐρήμοις διέτριβεν, ὑπαίθριος ταλαιπωρῶν, καὶ κτηνῶν δίκην τὴν πόαν σιτούμενος. Τοῦτο γὰρ σημαίνει εἰρηκώς·

VERS. 12. « Verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et in vinculo, inquit, ferreo, et æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cœli pernoctabit. » Velut enim qui dementiæ et insaniæ ac phrenetico morbo correptus erat, et Corybantum more furore agitatus, contra omnes rabie insaniebat, necessario vinculis constrictus fuerat: quæ tamen haud idonea erant, ut ipsum intus detinerent, sed vagabundus desertis in locis morabatur, sub dio conflictans, jumentorum instar depascens herbam. Hoc enim significat, dicens:

« Καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἡ μερὶς αὐτοῦ· ἐν τῷ χόρτῳ τῆς γῆς ἡ καρδία [35] αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιωθήσεται. (ιγ'.) Καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπ' αὐτόν. » Καὶ τοῦτο δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν δηλοῖ· χρόνῳ γὰρ βραχεῖ τὴν τιμωρίαν περιορίζει, ἀναμένων τὴν ἀπὸ τῆς παιδείας τεχθησομένην μεταμέλειαν. Εἶτα δείκνυσιν, ὡς ἀναντιῤῥήτως ἔσται τὰ εἰρημένα.

« Et cum bestiis pars ejus, in herba terræ cor ejus, ab hominibus commutabitur. (VERS. 13.) Et cor bestiæ dabitur ei, et septem tempora mutabuntur super ipsum. » Hoc itidem **1146** Dei longanimitatem declarat. Brevi enim tempore supplicium definit, exspectans pœnitentiam, quam sit paritura castigatio. Deinde ostendit, quæ dicta fuerant, sine controversia esse eventura.

ιδ'. « Διὰ συγκρίματος, φησὶν, εἴρ ὁ λόγος, καὶ ῥῆμα ἁγίων [36] τὸ ἐπερώτημα. » Ἀψευδὴς, φησὶν, ὁ λόγος· ἄγγελος γὰρ ἅγιος ὁ εἰρηκὼς, ἐγρηγορὼς, ἀσώματος. Εἴρηται δὲ ταῦτα, φησὶ, καὶ γίνεται [37], οὐ μάτην, ἀλλ' « Ἵνα γνῶσιν οἱ ζῶντες, ὅτι κυριεύει [38] ὁ Ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν [39] δόξῃ, δώσει αὐτὴν, καὶ ἐξουθένημα [40] ἀνθρώπου [41] ἀναστήσει ἐπ' αὐτήν. » Ταῦτα, φησὶν, ὁ ἄγγελος ἔφη, ὅτι τούτου χάριν τὰ κατὰ τὸ δένδρον γενήσεται, ἵνα διὰ τούτου μάθωσιν ἅπαντες, ἕνα εἶναι

VERS. 14. « Per decretum, inquit, vigilis, sermo, et verbum sanctorum interrogatio. » Mendacio, inquit, verba carent. Angelus enim sanctus est, qui illa dixit, vigilans, corpore carens. Dicta autem sunt hæc, inquit, et fiunt, non temere, sed « Ut cognoscant viventes, dominium habere Altissimum in regnum hominum, qui cuicunque visum fuerit dat illud, et quod contemnitur ab hominibus exsurgere facit ad illud. » Hæc, inquit, angelus dixit; idcirco eventura esse ea, quæ ad arbo-

VARIÆ LECTIONES.

[31] κ. οὕτ. εἶπ. Des. in B. [32] καὶ ἐ. τ. φ. αὐτοῦ. Ex B suppl. [33] B τιναστόμενα. [34] A σαλευθήτωταν. [35] ἡ καρδ., κ. τ. λ. Hæc puncto præmisso cum sequentibus juncta, initium vers. 13 faciunt apud LXX. [36] B ἅγιον. [37] B καὶ γάρ ἐστιν. [38] B Κύριός ἐστιν. [39] B ἄν. [40] A ἐξουδένωμα. [41] A et B ἀνθρώπων.

Digitized by Google

rem pertinent, ut hinc discant omnes, unum esse Deum Dominum ac regem, qui in terris reges constituit, et regnum cui voluerit committit. Ostendens enim potestatem suam, etiam tenuissimum interdum, et qui nullius pretii censetur, regem declarat : et eos, qui maximis utuntur honoribus, eo redigit, ut illi dicto sint obedientes. Ita absoluta somnii narratione, Danielem sic alloquitur :

VERS. 15. « Hoc somnium vim ego Nabuchodonosor rex, et tu Baltasar interpretationem dic aperte, » hoc est, vere et accurate, « quia omnes sapientes regni mei non possunt interpretationem ipsius exhibere mihi, tu autem potes. » Causamque ostendens : « Quia Spiritus, inquit, sanctus Dei in te. » Illi enim humanis ratiocinationibus innituntur, tu autem a Deo occulta et arcana discis.

VERS. 16. « Tunc Daniel, cujus **1147** nomen Baltasar, obstupefactus est circiter per horam unam, et cogitationes ipsius conturbabant eum. » Ostendenda enim erat humana imbecillitas, et tunc gratia inspirans aperienda. « Respondit itaque rex, et dixit : Baltasar, somnium hoc et interpretatio ejus, ne conturbent te. » Vidit enim ipsum perturbatum, et convenienter consolans demulcet, cupiens id quod ignorat cognoscere, atque ita cum eo loquitur : Ne valde festines, sed paulatim inventis iis quæ per somnium significantur, ea mihi perspicua facito. « Respondit itaque Baltasar et dixit, Domine mi rex, somnium hoc iis (obtingat) qui te oderunt, et interpretatio ejus inimicis tuis. » Sapientissime ac prudentissime ei molesta deprecatur, hoc ' proœmium exorsus, veritatem tamen declarat.

VERS. 17, 18. « Arbor, inquit, magnificata et corroborata, cujus altitudo pervenit in cœlum, et latitudo ejus in omnem terram. Et folia ejus florentia, et fructus ipsius multus, et cibus omnibus in ea, subter eam habitabant bestiæ agri, et in ramis ejus domicilium habebant aves cœli, tu es, rex. » Operæ pretium est Danielis admirari sapientiam. Neque enim simpliciter dixit, « Arbor magna, » sed, « magnificata et corroborata : » hoc est : Non ab initio fuisti magnus, sed paulatim factus es, et potentiam non ab ortu adeptus es, sed sensim eam tibi comparasti. Quare rursus subjicit :

VERS. 19. « Quia magnificatus es, et **1148** invaluisti, et magnitudo tua magnificata est et pervenit ad cœlum, et dominatio tua in fines terræ. » Et hæc apte admodum et opportune cœlo et terræ accommodavit. Dominationem enim dixit pervenisse ad

A Θεὸν [42] Δεσπότην καὶ βασιλέα, τοὺς ἐπὶ γῆς καθιστῶντα βασιλέας, καὶ ἐγχειρίζοντα, ᾧ ἂν [43] θέλῃ, τὴν βασιλείαν. Δεικνὺς γὰρ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν, καὶ τὸν εὐτελέστατον ἔστιν ὅτε, καὶ οὐδὲν εἶναι νομιζόμενον, ἀποφαίνει βασιλέα, καὶ τοὺς ἐν τοῖς μεγίστοις ὄντας ἀξιώμασιν ὑπακούειν αὐτῷ παρασκευάζει. Οὕτω πληρώσας τὸ τοῦ ἐνυπνίου διήγημα, φησὶ πρὸς τὸν Δανιήλ·

ιε'. « Τοῦτο τὸ ἐνύπνιον εἶδον [44] ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεύς· καὶ σὺ, Βαλτάσαρ, τὸ σύγκριμα εἰπὲ κατέναντι [45]· » ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς· « ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύνανται τὸ σύγκριμα αὐτοῦ δηλῶσαί μοι, σὺ δὲ δύνασαι [46]. » Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς, « Ὅτι, φησὶ, Πνεῦμα Θεοῦ B ἅγιον ἐν σοί. » Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνοις κέχρηνται λογισμοῖς, σὺ δὲ παρὰ Θεοῦ μανθάνεις τὰ κεκρυμμένα.

ις'. « Τότε Δανιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ, ἐκπληνεώθη ὡσεὶ ὥραν μίαν, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ συνετάρασσον αὐτόν. » Ἔδει γὰρ δειχθῆναι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τότε ἀναφανῆναι τὴν ἐμπνέουσαν χάριν. « Ἀπεκρίθη τοίνυν ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπε· Βαλτάσαρ, τὸ ἐνύπνιον τοῦτο [47] καὶ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ [48] μὴ κατασπευσάτω σε. » Εἰδὼς γὰρ αὐτὸν θορυβούμενον, καὶ ἀναγκαίως ψυχαγωγεῖ, μαθεῖν ἐφιέμενος ὅπερ ἀγνοεῖ· λέγει τοίνυν αὐτῷ· Μὴ σφόδρα ἐπείγου, ἀλλὰ κατὰ σχολὴν τὰ μηνυόμενα διὰ τοῦ ἐνυπνίου εὑρὼν, ταῦτά μοι δῆλα κατάστησον. C « Ἀπεκρίθη τοίνυν [49] ὁ Βαλτάσαρ, καὶ εἶπε [50]· Κύριέ μου βασιλεῦ [51], τὸ [52] ἐνύπνιον τοῦτο [53] τοῖς μισοῦσί σε, καὶ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ τοῖς ἐχθροῖς σου. » Σφόδρα σοφῶς καὶ συνετῶς ἀπεύχεται μὲν αὐτῷ λυπηρὰ [54] τοῦ προοιμίου ἀρξάμενος, σημαίνει δὲ ὅμως τὴν ἀλήθειαν.

ιζ', ιη'. « Τὸ δένδρον, φησὶ, τὸ [55] μεγαλυνθὲν καὶ ἰσχυκὸς [56], οὗ τὸ ὕψος ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸ κῦτος αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ εὐθαλῆ, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολὺς, καὶ τροφὴ πᾶσιν ἐν αὐτῷ, ὑποκάτω αὐτοῦ κατῴκει [57] τὰ θηρία τὰ ἄγρια, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατεσκήνουν τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ, σὺ εἶ, βασιλεῦ. » Ἄξιον δὲ θαυμάσαι τοῦ Δανιὴλ τὴν σοφίαν· οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε, Τὸ δένδρον τὸ μέγα, ἀλλὰ, « Τὸ μεγαλυνθὲν καὶ τὸ D ἰσχυκός· » τουτέστιν, Οὐκ ἄνωθεν ἦσθα μέγας, ἀλλὰ κατὰ μέρος γεγένησαι [58], καὶ τὴν ἰσχὺν δὲ οὐκ ἐξ ὠδίνων ἔσχες, ἀλλὰ κατὰ βραχὺ ταύτην προσέλαβες. Διὸ πάλιν ἐπάγει·

ιθ'. « Ὅτι ἐμεγαλύνθης, καὶ ἴσχυσας, καὶ ἡ μεγαλωσύνη σου ἐμεγαλύνθη καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἡ κυρεία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Καὶ ταῦτα δὲ σφόδρα ἁρμοδίως καὶ προσφόρως οὐρανῷ καὶ γῇ προσήρμοσε· τὴν μὲν γὰρ κυρείαν εἶπεν ἐφθακέναι

VARIÆ LECTIONES.

[42] Θεόν. Des. in B. [43] B ἄν. [44] A ὃ ἶδον. [45] κατ. Des. in A. [46] δύν· A præm. Δανιήλ. [47] τοῦτο. Des. in A et B [48] αὐτ. Des. in A. [49] τοίν. B οὖν. [50] εἶπε. B λέγει. [51] μ. βασ. Des. in A. [52] τό. A præm. ἔστω. [53] τοῦτο. Des. in A. [54] λυπ. B præm. τά. [55] τό. A præm. ὃ εἶδες. [56] ἰσχ. A et B præm. τό. [57] A κατῴκουν. [58] γεγ. B add. μέγας.

Digitized by Google

εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, τουτέστι τὴν ἐξουσίαν · εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν οὐκέτι τὴν κυρείαν, ἀλλὰ τὴν μεγαλωσύνην, τουτέστι, τὴν τοῦ λογισμοῦ φαντασίαν.

κ', κα'. « Καὶ ὅτι εἶδεν, φησὶν [59], ὁ βασιλεὺς εἴρ καὶ ἅγιον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν · Ἐκτίλατε τὸ δένδρον, καὶ διαφθείρετε [60] αὐτό · πλὴν τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἐάσατε, καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ, καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῇ ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ μερὶς αὐτοῦ, ἕως οὗ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλοιωθῶσιν ἐπ' αὐτόν [61]. Καὶ τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ, βασιλεῦ. » Καὶ ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον, ἀναγκαίως ἐπήγαγε · « Καὶ σύγκριμα Ὑψίστου ἐστὶν [62], ὃ ἔφθασεν ἐπὶ τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα. » Ἐντεῦθεν ἔστιν ἀκριβῶς καταμαθεῖν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας τὸ χρήσιμον. « Πᾶσα γὰρ, φησὶ, ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. » Καὶ γὰρ καὶ ὁ μακάριος Δανιὴλ κύριον αὐτὸν [63] τὸν δυσσεβῆ βασιλέα καλεῖ, καὶ τῷ νόμῳ τῆς ἐξουσίας πειθόμενος, ταῖς πρεπούσαις προσηγορίαις κέχρηται, καὶ λυπηρὰν οὖσαν τοῦ ἐνυπνίου τὴν ἀλήθειαν ὑποδείκνυσιν.

κβ'. « Ἐκδιώξουσι γάρ σε, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἔσται ἡ κατοικία σου, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμιοῦσί σε, καὶ ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ [64] σῶμά σου βαφήσεται, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπὶ σοί [65]. » Ἑπτὰ δὲ *καιροὺς* οἱ μὲν ἔφασαν ἑπτὰ ἔτη, οἱ δὲ τρία καὶ ἥμισυ. Οὐ γὰρ εἰς τέσσαρας τροπὰς ἡ θεία Γραφὴ τὸν ἐνιαυτὸν διαιρεῖ, ἀλλ' εἰς δύο τὰς γενικωτάτας, χειμῶνα καὶ θέρος · ἑπτὰ οὖν τοιαῦτα τμήματα τρία καὶ ἥμισυ πληροῖ ἔτη [66] · Τοσοῦτον δὲ, φησὶν, ἐν τῇ συμφορᾷ διατελέσεις χρόνον · « ἕως οὗ γνῷς, ὅτι κυριεύει ὁ Ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ, δώσει αὐτήν. » Ἐπειδὴ γὰρ ὀνειροπολεῖς εἶναι θεὸς, μᾶλλον δὲ καὶ κρείττων Θεοῦ, ἀφαιρεῖταί σου Θεὸς καὶ τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν, καὶ τοῖς θηρίοις [67] σε ἑοικέναι ποιήσει, ἵνα τῇ πείρᾳ μάθῃς, τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεὸς, καὶ τί μὲν ἀνθρωπίνη εὐκληρία [68], τί δὲ θεία βασιλεία, καὶ ὅτι ταύτης τυχεῖν ἀδύνατον μὴ βουλομένου Θεοῦ.

κγ'. « Καὶ ὅτι εἶπε, φησὶν · Ἐάσατε τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν τοῦ δένδρου [69], ἡ βατιλεία σου σοὶ μενεῖ, ἀφ' ἧς ἂν γνῷς τὴν βασιλείαν [70] τὴν οὐράνιον [71]. » Ἀποστερηθεὶς γὰρ τῆς βασιλείας, κἀκεῖνα ὑπομείνας ἅπαντα, ἐπιγνώσῃ τῆς βασιλείας τὸν χορηγὸν, εἶτα γνοὺς ἀπολήψῃ πάλιν τὴν προτέραν ἐξουσίαν · ἵνα καὶ τῇ ἀφαιρέσει, καὶ τῇ ἀποδόσει, μάθῃς ἀκριβῶς, τίς ὁ τῶν ὅλων κυβερνήτης, τίς ὁ σοφῶς ἅπαντα ἰθύνων καὶ πρυτανεύων. Οὕτως εἰρηκὼς τὰ ἐσόμενα, παραίνεσιν εἰσφέρει καὶ συμβουλὴν ἀρίστην, καὶ φάρμακον προσφέρει συμβαῖνον τῷ τραύματι.

A fines terræ, hoc est potestatem : ad cœlum vero non item dominationem, sed magnitudinem, hoc est, cogitationis phantasiam.

Vers. 20, 21. « Et quia vidit, inquit, rex vigilem et sanctum descendentem de cœlo, et dixit : Evellite arborem, et corrumpite ipsam, verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et in vinculo ferreo et æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cœli pernoctabit, et cum bestiis agrestibus pars ejus, donec septem tempora immutentur super eum. Et hæc interpretatio ejus, o rex. » Et fidem orationi faciens, apposite subjecit : « Et decretum Altissimi est, quod pervenit super dominum meum regem. » Hinc plane discere licet apostolicæ doctrinæ utilitatem. « Omnis enim anima, B inquit, potestatibus sublimioribus subdita sit [b]. » Etenim beatus quoque Daniel dominum ipsum impium regem vocat, et legi potestatis obediens congruis usus est appellationibus, ac molestam esse somnii veritatem ostendit.

Vers. 22. « Expellent enim te, inquit, ab hominibus, et cum bestiis agrestibus erit habitatio tua : et feno ut bovem cibabunt te, et rore cœli corpus tuum humectabitur, et septem tempora mutabuntur super te. » *Septem* autem *tempora* alii septem annos **1149** dixerunt, alii tres cum dimidio. Neque enim in quatuor conversiones divina Scriptura annum dividit, sed in duas nobiliores partes, hiemem et æstatem. Septem igitur hujuscemodi partes tres annos cum C dimidio perficiunt : ac tantum temporis, inquit, in calamitate deges : « donec cognoscas, Altissimum regnare regno hominum, et cuicunque visum fuerit, dare illud. » Quia enim somnias, te deum esse, imo vero etiam superiorem Deo, adimet tibi Deus etiam humanam cogitationem efficietque ut similis evadas bestiis feris, ut experientia discas, quid homo, quid Deus, et quid humana felicitas, et quid regnum divinum, et fieri non posse, ut quis illud consequatur invito Deo.

Vers. 23. « Et quod dixerit, inquit : Sinite plantam radicum arboris, regnum tuum tibi manebit, ex quo cognoveris regnum cœleste. » Cum enim D regno spoliatus, et illa omnia perpessus fueris, agnosces regni largitorem, quo agnito pristinam potestatem recuperabis, ut et ademptione et redditione plane percipias, quis omnium rerum sit gubernator, quis sapienter omnia regat et moderetur. Ita prædictis futuris, admonitionem et consilium, optimum affert, remediumque adhibet vulneri valde consentaneum.

[b] Rom. XIII, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[59] φησ. Des. in B [60] A et B διαφθείρατε. [61] B αὐτῷ. [62] ἐστ. A præm. τοῦτ' [63] αὐτ. Des. in B. [64] τὸ — βαφ. A αὐλισθήση. [65] B σέ. [66] πλ. in B post ἔτη ponitur. [67] B θηρίῳ. [68] B εὐημερίᾳ. [69] δένδρου. A addit, ἐν τῇ γῇ. [70] βασ. A ἐξουσίαν. [71] A ἐπουράνιον. B τῶν οὐρανῶν.

Digitized by Google

VERS. 24 « Idcirco enim, rex, inquit, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime, et injustitias tuas miserationibus pauperum. » His autem inexplebilem illius crudelitatem declarat, quam in sibi subjectos **1150** exercuerat. Vis, inquit, clementiæ fructum percipere? hanc eamdem erga eos ostendito, qui unam tecum sortiti sunt naturam. Ita enim judici persuadere poteris, ut minas exstinguat, neque sinat eas ad exitum perduci. « Forte enim, inquit, obtingat longanimitas delictis tuis. » Propheta igitur hanc sententiam exposuit : ille vero cum amplius durum et inexorabilem se præbuisset, scelerum præmia tulit, et quæ audiverat tristia, hæc oculis conspicatus est. [25] Deinde tempus etiam indicat divinæ longanimitatis. Nam cum duodecim menses effluxissent, prædictæ minæ certo rerum comprobatæ sunt eventu : et cum tantum temporis ei ad resipiscendum datum fuisset, male transegit definitum pœnitentiæ tempus. Ad quem beatus Paulus merito dixerit : « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans, benignitatem Dei ad pœnitentiam te adducere? secundum duritiam tuam autem et impœnitens cor, instar thesauri tibi reponis iram in diem [i] iræ et revelationis et justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus; iis quidem, qui per patientiam boni operis gloriam, et honorem, et incorruptionem quærunt, vitam æternam; iis vero qui sunt ex contentione, et qui non obediunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio : tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum [i]. » Hæc enim etiam Nabuchodonosori evenere, qui Dei longanimitate non opportune usus est : cujus **1151** rei testis est ipse, qui ita narrat :

VERS. 26, 27. « Etenim post duodecim menses, in templo regni sui in Babylone deambulabat, et super mœnia civitatis cum omni gloria sua, et super turres suas incedebat. Et respondit rex et dixit : Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in potentia fortitudinis meæ, in honorem gloriæ meæ? » Intuere mentis fastum, inspice arrogantiæ exsuperantiam. Ego enim ipsam, inquit, regiam urbem feci, regia in ipsa constituta in honorem gloriæ meæ : feci autem hæc potentia maxima præditus, ac omnibus potitus. Verum hæc glorians et fremens locutus est : at Dominus Deus statim supplicium intulit.

κδ'. « Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶ, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι, καὶ τὰς [72] ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας [73] σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. » Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὴν ἄπληστον ὠμότητα ἣ κατὰ τῶν ὑπηκόων ἐχρήσατο. Βούλει [74], φησὶ, φιλανθρωπίας ἀπολαῦσαι ; ἐπίδειξαι ταύτην εἰς τοὺς τὴν αὐτὴν σοὶ φύσιν λαχόντας· οὕτω γὰρ πείσεις τὸν δικαστὴν σβέσαι τὴν ἀπειλήν, καὶ καταλιπεῖν ἀτέλεστον. « Ἴσως γάρ, φησὶν, ἔσται μακροθυμία τοῖς παραπτώμασί σου [75]. » Ὁ μὲν οὖν προφήτης ταύτην εἰσηγήσατο τὴν γνώμην· ὁ δὲ μείνας ἀτεράμων καὶ ἀκαμπής, ἐδέξατο τῆς παρανομίας τὰ ἐπίχειρα, καὶ ἅπερ ἤκουσεν ἀλγεινὰ, ταῦτα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐθεάσατο. Εἶτα καὶ σημαίνει τῆς θείας μακροθυμίας τὸν χρόνον· δυοκαίδεκα γὰρ διαδραμόντων μηνῶν, ἐδέξατο ἡ διὰ τῆς προρρήσεως ἀπειλὴ τῶν πραγμάτων τὸ τέλος. Καὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς μεταμέλειαν εἰληφὼς, κακῶς τὴν τῆς μεταμελείας ἀνάλωσε προθεσμίαν. Πρὸς ὃν ὁ μακάριος εἴποι ἂν Παῦλος εἰκότως· « Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει ; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ [76] δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν, καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν [77] αἰώνιον· τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή· θλῖψις [78] καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν. » Ταῦτα γὰρ συνέβη καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίᾳ εἰς δέον οὐ χρησαμένῳ. Καὶ τούτου [79] μάρτυς αὐτὸς οὑτωσὶ [80] λέγων·

κς', κζ'. « Καὶ μετὰ δώδεκα μῆνας, ἐν τῷ ναῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι περιπατῶν ἦν [81], καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μετὰ πάσης τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν πύργων αὐτοῦ διεπορεύετο. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς καὶ εἶπεν· Οὐκ αὐτή [82] ἐστι Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, ἣν ἐγὼ ᾠκοδόμησα εἰς [83] οἶκον βασιλείας, ἐν κράτει [84] τῆς ἰσχύος μου, εἰς τιμὴν τῆς δόξης μου; » Βλέπε τοῦ φρονήματος τὸν ὄγκον, βλέπε τὴν τῆς ἀλαζονείας ὑπερβολήν. Ἐγὼ γὰρ αὐτὴν, φησὶ, βασιλικὴν πόλιν ἐποιησάμην βασίλεια καταστησάμενος ἐν αὐτῇ, εἰς τιμὴν τῆς δόξης μου· ἐποίησα δὲ ταῦτα [85] ἰσχὺν ἔχων μεγίστην, καὶ πάντων κεκρατηκώς. Ἀλλὰ μὴν [86] φρυαττόμενος καὶ βρενθυόμενος, τοιούτοις ἐχρήσατο [87] λόγοις· ὁ δὲ Δεσπότης Θεὸς παραυτίκα τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν.

[i] Rom. II, 4, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[72] τὰς — λύτρωσαι. Supra, t. I, p. 1449, erat, τὰς ἀνομίας σου ἐν ἐλεημ. ἀπόλουσαι. Ita fere leg. infra, *Hær. fab.*, l. V, c. 28. [73] ἀδ. Supra, t. I, l. c. erat, ἁμαρτίας. [74] βούλ. B præm. εἰ. [75] A μακρόθυμος τ. παρ. σου ὁ Θεός. [76] καί. Abesse quidem solet l. c. vers. 5, sed a Nostro semper additur. [77] ζωὴν. B præm. καί. [78] θλ. B præm. καί. [79] B τούτων. [80] B οὗτος. [81] ἦν — διεπορ. Des. in A. [82] B οὐχ αὕτη. [83] εἰς. B ὡς. [84] κρ. A præm. τῷ. [85] B αὐτά. [86] B ἀλλ' ὁ μέν. [87] τοῖς. Des. in B.

Digitized by Google

κη'. « Ἔτι γὰρ, φησὶ, τοῦ λόγου ὄντος ἐν τῷ στό- A
ματι τοῦ [86] βασιλέως, φωνὴ ἀπ' οὐρανοῦ ἐγένετο. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθεῖν ὠνειροπόλησεν [87], ἐκεῖθεν δέχεται τὴν ἀπόφασιν· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἀπέχρησεν αὐτῷ τὰ κάτω βασίλεια, ἀλλ' ἅμα [90] καὶ τῶν ἄνω μανικῶς ἐπεθύμησεν, ἔρημος γίνεται καὶ τῶν κάτω· καὶ τὸν οὐρανὸν ἁρπάσαι θελήσας, καὶ τῆς γῆς ἐξελαύνεται. « Φωνὴ τοίνυν ἦλθεν ἀπ' οὐρανοῦ· Σοὶ, σοὶ λέγεται, Ναβουχοδονόσορ βασιλεῦ. » Ὁ δὲ τῆς ἀντωνυμίας διπλασιασμὸς οὐχ ἁπλῶς προσκειται, ἀλλ' εἰς ἔλεγχον ἐναργέστερον τοῦ πρὸς ὃν ταῦτα λέγεται. Καλεῖ δὲ αὐτὸν ἔτι βασιλέα, καὶ τὴν παροῦσαν ἔτι δόξαν, καὶ τὴν ἐσομένην οὐκ εἰς μακρὰν ἀτιμίαν δεικνύς.

« Ἡ βασιλεία σου [91], φησὶ, παρῆλθεν ἀπὸ σοῦ. B
(κθ'.) Καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων σε ἐκδιώξουσι, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ κατοικία σου καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμιοῦσί σε, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπὶ σοὶ [92], ἕως οὗ [93] γνῷς, ὅτι κυριεύει ὁ Ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ, δώσει αὐτήν. » Εἶτα δεικνὺς τὴν τῆς τιμωρίας ὀξύτητα, καὶ παραυτίκα [93], φησὶ [94], τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἐπηκολούθησεν.

λ'. « Αὐτῇ, φησὶ, τῇ ὥρᾳ συνετελέσθη ὁ λόγος ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐδιώχθη [95]. » Ἐξεδιώχθη δὲ πρῶτον μὲν δι' αὐτὸ τὸ πάθος· μανίᾳ γὰρ παρεδόθη καὶ λύττῃ καὶ μυρία ἂν εἰργάσατο κακὰ, εἴπερ ἀδείας ἀπήλαυσεν· ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὴν ἀπέχθειαν, ἣν περὶ αὐτὸν ἅπαντες ἔχοντες, ἡνίκα μὲν ἐῤῥώτο, ἐπειρῶντο λανθάνειν, συμφορᾷ δὲ περιπεσόντι ἐπέθεντο, τῆς ὠμότητος αὐτὸν βδελυξάμενοι. « Καὶ χόρτον ὡς βοῦς, φησὶν [96], ἤσθιεν. » Ἴδιον γὰρ τῶν παραπαιόντων, οὐ μόνον τὸ λέγειν καὶ πράττειν ἀλόγιστά τε καὶ ἄτακτα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσθίειν ἅπαντα τὰ προσπίπτοντα· τοῦτο δ' ἄν τις ἴδοι καὶ νῦν τοὺς ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλουμένους ποιοῦντας καὶ πάσχοντας. Οὐ μόνον δὲ ὡς βοῦς ἤσθιε τὸν [97] χόρτον, ἀλλὰ « Καὶ ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐβάφη. » Ὑπαίθριος [98] γὰρ ταλαιπωρῶν, καὶ γυμνῷ τῷ σώματι κρυμῷ τε προσπαλαίων καὶ φλογμῷ, ἀναγκαίως ἑτέραν ἐδέξατο χρόαν. « Ἕως οὗ αἱ τρίχες αὐτοῦ, ὡς λεόντων, ἐμεγαλύνθησαν, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ, ὡς ὀρνέων. » Μὴ ἀποκειρόμενος γὰρ συνήθως, μηδὲ ἀφαιρούμενος τῶν ὀνύχων [99] τὰ D
περιττὰ, ἀναγκαίως ἐν [1] τοσούτῳ χρόνῳ τοιαύτας ἔσχηκε [2] καὶ τρίχας καὶ ὄνυχας. Διὰ δὲ τούτων ἁπάντων ἐσήμαινε τὸ ἀτημέλητον αὐτὸν [3] καὶ ἀκηδεμόνευτον εἶναι [4]. Τῆς γὰρ θείας ἔρημος γενόμενος προμηθείας, οὐδὲ τῆς παρὰ τῶν οἰκείων ἐπιμελείας ἀπήλαυσεν, καὶ ταῦτα γυναικὸς [5] οὔσης, καὶ παίδων, καὶ συγγενῶν· ἀλλὰ θηρίου [6] δίκην τοὺς ἀοικήτους χώρους διετέλει περινοστῶν, τὴν τῶν ἀλόγων τροφὴν τῇ γαστρὶ παραπέμπων· ἐπειδὴ γὰρ, « Ἄνθρωπος ὢν

Vers. 28. « Cum enim sermo, inquit, adhuc esset in ore regis, vox de cœlo facta est. » Nam, quia in cœlum se ascendere somniavit, illinc sententiam in se latam sentit : et quia ei non satis fuere ædes regiæ in terris deorsum, sed simul etiam superiores dementer appetiit, iis quoque privatur, quas deorsum obtinebat : et qui cœlum rapere voluerat, et terra quoque expellitur. « Vox itaque de cœlo venit : Tibi, tibi dicitur Nabuchodonosor rex. » Pronominis autem duplicatio non temere apponitur, sed ad evidentiorem illius reprehensionem, cui hæc dicuntur. Ipsam vero adhuc regem vocat, et præsentem adhuc gloriam, et haud multo post futuram **1152** ignominiam ostendens.

« Regnum tuum, inquit, transiit a te. (Vers. 29.) Et ab hominibus te expellent, et cum bestiis agrestibus habitatio tua, et fenum quasi bovem cibabunt te, et septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas, Altissimum dominari regno hominum, et cuicunque visum fuerit, dare illud. » Deinde ostendens supplicii celeritatem, illico orationem, inquit, res secuta est.

Vers. 30. « Eadem, inquit, hora sermo completus est super Nabuchodonosorem, et ab hominibus expulsus est. » Expulsus autem primum est propter ipsum morbum : furore enim et rabie correptus infinita mala perpetrasset, si modo ei facultas data fuisset : deinde vero propter odium, quod in illum omnes habentes, cum valeret, occultare conabantur, cum vero in calamitatem incidisset, omnes ei insultabant, ob crudelitatem ipsum abominati. « Et fenum, inquit, ut bos comedit. » Est enim proprium desipientium, non solum dicere ac facere ea quæ ratione et ordine careant, sed omnia etiam in quæcunque inciderint, comedere : quod cerni etiam nunc potest in iis qui a dæmonibus vexantur : talia enim et faciunt, et patiuntur. Neque solum ut bos comedit fenum, verum « Etiam rore cœli corpus ejus infectum est. » Sub dio enim agens in ærumna, nudoque corpore cum gelu et æstu conflictans, necessario alium colorem accepit. « Donec capilli ejus, quasi leonum, magni facti sunt, et ungues ejus, quasi avium. » Non detonsus enim usitato more, neque resectis unguium excrementis, **1153** necessario tam diu ejuscemodi habuit et capillos et ungues. His autem omnibus significabat, neglectum ipsum et nulli curæ alicui fuisse. Divina enim Providentia destitutus, ne propinquorum quidem cura potitus est, cum tamen ipsi adessent uxor, liberi, et cognati : sed instar feræ inculta loca semper peragrabat, bestiarum cibum ventri indulgens.

VARIÆ LECTIONES.

[86] τοῦ. B præm. αὐτοῦ. [87] B ὠνειροπολήσατο. [90] ἀλλ' ἅμα. B ἀλλά. [91] σου. Des. in A. [92] A σέ. [93] οὗ. B ἄν [93] παρ. B præm. ὅτι. [94] φησί. Des. in B. [95] B ἐξεδιώχθη. [96] φησ. In B ponitur ante ὡς βοῦς. [97] τόν. Des. in B. [98] B ὕπαιθρος. [99] τ. ὀν. In B post περιττὰ ponitur. [1] ἐν. B ἐπί. [2] B ἔσχε. [3] B αὐτοῦ. [4] εἶναι. Des. in B. [5] γυν. B præm. καί. [6] B θηρίων.

Digitized by Google

Nam quia « Homo cum esset, et in honore maximo, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis i, » et in sibi subjectos ferina mente et animo fuit, merito etiam ad ferinam et agrestem vitam justissime damnatus est. Verum clemens Dominus remisso supplicio, ut benignus, quique experientia docuerat, se esse omnium Dominum, rursus ipsum reduxit, ac pristinum ei regnum commisit.

Vers. 31. « Post finem enim dierum, inquit, ego Nabuchodonosor oculos meos in cœlum sustuli. » Non sine causa autem adjecit *ego*, sed ut omnes homines doceret : quasi ita dicat, Ille ego, qui tanta olim arrogantia dixeram : « Qui est Deus, qui eruat vos e manibus meis k? » qui somniaveram, fore ut in cœlum ascenderem, et super astra ponerem thronum meum, experientia doctus didici quid deceat, meo supplicio sapere didici, meam servitutem agnovi. Idcirco etiam in **1154** cœlum oculos meos sustuli ; quod simul ac feci : « Et mens mea ad me reversa est. » Id est, ab insania liberatus fui, statimque ratione convalui, et mentem recepi. « Et Altissimo benedixi, et viventem in sæcula laudavi, quia potestas ejus potestas æterna, et regnum ejus in generationem et generationem. » Cum enim experientia didicerit, quid homo, quid Deus, hunc quidem Altissimum et viventem appellat, et regem sempiternum vocat, suam vero tenuitatem agnoscit. Quare :

Vers. 32. « Et omnes, inquit, habitantes in terra pro nihilo reputati sunt. » Nam usque ad præsens tempus existimaveram meipsum maximum et altissimum esse : nunc autem aperte cognovi, omnem hominum naturam, si Deo comparetur, nihil esse. Cumque quæsivisset tenuitatis nomen, ac nullum dignum invenisset, illud *nihil* posuit, quod lubricæ et fluxæ naturæ idoneam habet declarationem. Et Deum quidem, et *Altissimum*, et *Dominum*, et *viventem*, et *regem sempiternum* vocavit : omnes vero homines *nihil* appellavit. Ita etiam beatus Isaias divinam simulacris comparans naturam, humanum genus in medium protulit. « Si enim omnes gentes, inquit, sicut stilla a situla, et sicut momentum stateræ reputatæ sunt, et quasi saliva reputabuntur ; Libanus autem non idoneus ad comburendum, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum, et omnes gentes quasi nihilum sunt, et pro nihilo reputatæ sunt apud eum, cui assimilabitis **1155** Dominum? et cui imagini assimilabitis eum l? » Tantum utilitatis ex calamitatibus percepit Nabuchodonosor, ut

A καὶ ἐν τιμῇ ὢν μεγίστῃ, οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς, » καὶ θηριώδει γνώμῃ κατὰ τῶν ὑπηκόων ἐκέχρητο[7], εἰκότως καὶ μάλα δικαίως τὸν κτηνώδη καὶ θηριώδη βίον κατεδικάσθη. Ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, λύσας τὴν τιμωρίαν, ὡς ἀγαθὸς, καὶ τῇ πείρᾳ διδάξας, ὡς αὐτός ἐστι τῶν ἁπάντων Κύριος, πάλιν αὐτὸν ἐπανήγαγε, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτῷ τὴν προτέραν ἐπίστευσε.

λα'. « Μετὰ γὰρ τέλος, φησὶ[8], τῶν ἡμερῶν, ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαβον. » Οὐχ ἁπλῶς δὲ προστέθεικε τὸ ἐγὼ, ἀλλὰ διδάσκων ἅπαντας ἀνθρώπους, ὡς Ὁ τῇ ἀλαζονείᾳ ἐκείνῃ χρησάμενος, ὁ εἰρηκώς· « Τίς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου ; » ὁ B ὀνειροπολήσας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, καὶ ἐπάνω τῶν ἀστέρων[9] θεῖναι τὸν θρόνον μου[10], ἐδιδάχθην τῇ πείρᾳ τὸ δέον, ἔμαθον διὰ τῆς τιμωρίας[11] σωφρονεῖν, τὴν ἐμαυτοῦ δουλείαν ἐπέγνων. Διὸ καὶ ἀνέλαβον τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἅμα τε τοῦτο ἐποίησα, « Καὶ αἱ φρένες μου ἐπεστράφησαν[12]. » Ἀντὶ τοῦ, Τῆς παραφροσύνης ἐλεύθερος ἐγενόμην, καὶ τὸν λογισμὸν ἐρρώσθην· παραυτίκα δὲ ὑγιῆ τὸν νοῦν ἀπέλαβον. « Καὶ τῷ Ὑψίστῳ[13] εὐλόγησα, καὶ τὸν ζῶντα[14] εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα[15], ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. » Γνοὺς γὰρ τῇ πείρᾳ, τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεὸς, τὸν μὲν Ὕψιστον καὶ ζῶντα προσαγορεύει, καὶ βασιλέα αἰώνιον ἀποκαλεῖ[16], τὴν C δὲ οἰκείαν εὐτέλειαν ἐπιγινώσκει. Διό φησι·

λβ'. « Καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. » Μέχρι μὲν γὰρ τοῦ παρόντος ᾤμην εἶναι ἐμαυτὸν μέγιστόν τε καὶ ὑψηλότατον, νῦν δὲ ἔγνων σαφῶς, ὡς πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις Θεῷ παραβαλλομένη οὐδέν ἐστι. Καὶ ζητήσας εὐτελείας προσηγορίαν, καὶ μὴ εὑρὼν ἀξίαν, τὸ *οὐδὲν* τέθεικεν, ἔμφασιν ἔχον ἱκανὴν τοῦ σφαλεροῦ καὶ εὐδιαλύτου τῆς φύσεως. Καὶ τὸν μὲν Θεὸν καὶ *Ὕψιστον*, καὶ *Δεσπότην*, καὶ *ζῶντα*[17] καὶ *βασιλέα αἰώνιον* ἀπεκάλεσεν, ἅπαντας δὲ ἀνθρώπους *οὐδὲν* προσηγόρευσεν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας τοῖς εἰδώλοις τὴν θείαν παραβάλλων φύσιν, τὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς μέσον παρήγαγε γένος. « Εἰ γὰρ πάντα τὰ ἔθνη, φησὶν, ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ D ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσονται· ὁ δὲ Λίβανος οὐχ ἱκανὸς εἰς καῦσιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ὁλοκάρπωσιν, καὶ πάντα τὰ ἔθνη εἰς οὐδέν εἰσι, καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν αὐτῷ· τίνι ὁμοιώσετε[18] Κύριον ; καὶ τίνι ὁμοιώματι ὁμοιώσετε αὐτόν ; » Τοσαύτην ὠφέλειαν ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐκ τῶν συμφορῶν ἐδέξατο, ὅτι προφητικῶς περὶ Θεοῦ καὶ φρονεῖ καὶ φθέγγεται· καὶ ὡς ἐκ συμφωνίας

i Psal. XLVIII, 13. k IV Reg. XVIII, 35. l Isa. XL, 15-18.

VARIÆ LECTIONES.

[7] B ἐχρήσατο. [8] B φησὶ, τὸ τέλος. [9] B ἄστρων. [10] μου. Des. in B. [11] τιμ. B πείρας. [12] ἐπεστρ. A præm. ἐπ' ἐμέ. [13] Ed. prior hab. τὸν Ὕψιστον. [14] A τῷ ζῶντι. [15] ἤν. A addit, καὶ ἐδόξασα. [16] A ἀπεκαλεῖται. [17] κ. ζῶντα. Des. in B. [18] B h. l. et post pauca, ὡμοιώσατε.

Digitized by Google

τινὸς ἀπὸ τῆς κτίσεως πᾶσαν τὴν ὑμνῳδίαν ὑφαίνει. « Πάντες, φησὶν, οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. » Καὶ αὕτη δὲ ἑτέρου προφήτου διδασκαλία. Ὁ γὰρ μακάριος Δαβὶδ λέγει [19] · « Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ. » Τοῦτο καὶ οὗτος κηρύττει. « Ἃ γὰρ [20] θέλει, φησὶ, καὶ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς, » πρυτανεύει καὶ δεσπόζει, οὐ μόνον τῆς γῆς, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν. Εἶτα καὶ ἄμαχον δεικνὺς [21] τῆς δυνάμεως · « Καὶ οὐκ ἔστι, φησὶν, ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ · Τί τοῦτο [22] ἐποίησας ; » Ἀνάγκη γὰρ στέργειν τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα, ἐάν τε θυμήρη, ἐάν τε ἀλγεινὰ ᾖ · τολμηρὸν γὰρ τὸ ἀντιτείνειν, καὶ αἰτιᾶσθαι τὰ ὑπ' αὐτοῦ σοφῶς πρυτανευόμενα. Ταῦτα, φησὶ, γνοὺς καὶ ὁμολογήσας, καὶ τὸν Ὕψιστον δοξάσας, εἰς ἐμαυτὸν ἐπανῆλθον, καὶ τὴν προτέραν βασιλείαν μετ' εὐσεβείας ἀπέλαβον.

λγ'. « Αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐστράφησαν πρός με [23], καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον, καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ. » Αὐχμῶν γὰρ, ὡς εἰκὸς, καὶ ῥυπῶν, ἀποκειράμενος καὶ τὰ περιττὰ τῶν ὀνύχων ἀφελόμενος, καὶ τὸν ῥύπον ἀπονιψάμενος, καὶ τῆς θείας χάριτος ἀπολαύσας, ἐπεγνώσθη ὅτι ἄνθρωπος ἦν ἐκεῖνος, ὁ πρότερον [24] τὴν μεγίστην διέπων βασιλείαν. « Καὶ οἱ τύραννοί μου, φησὶ, καὶ οἱ μεγιστᾶνές μου ἐπεζήτουν [25] με. » Ἀποθέμενοι γὰρ κἀκεῖνοι τὸ μῖσος, διάθεσιν περὶ ἐμὲ καὶ φίλτρον ἔλαβον. « Καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθην, καὶ μεγαλωσύνη περισσοτέρα προσετέθη μοι. » Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν εὐσεβείας γέμει τὸ ῥῆμα · οὐ γὰρ εἶπε, Μεγαλωσύνην περισσοτέραν ἐκτησάμην, ἀλλὰ, « Προσετέθη μοι, » τὸν χορηγὸν ὑποδεικνὺς, καὶ τῶν ἀγαθῶν κηρύττων τὸν αἴτιον.

λδ'. « Νῦν οὖν, φησὶν, ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ αἰνῶ, καὶ ὑψῶ [26], καὶ δοξάζω τὸν βασιλέα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθινὰ, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ κρίσεις, καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινῶσαι · » Λαβὼν γὰρ πεῖραν τῶν λυπηρῶν, εἶτα τούτων ἀπαλλαγείς, αἰνῶ καὶ ὑμνῶ τὸν ταῦτά μοι κἀκεῖνα λυσιτελῶς ἐπαγαγόντα, καὶ λίαν σοφῶς · καὶ οἶδα αὐτὸν οὐρανοῦ βασιλέα καὶ τῶν ἁπάντων Δεσπότην, ἀληθείᾳ χρώμενον καὶ δικαίως ἅπαντα πρυτανεύοντα, καὶ τοὺς ὑπερηφανίᾳ χρωμένους ταπεινῶσαι δυνάμενον. Μαθόντες τοίνυν, ὅπως ὑπερηφανία καὶ τῦφος τοὺς χρωμένους λωβᾶται, καὶ ὡς ὁ τούτοις χαίρων τρυγᾷ καρποὺς [27] οὐκ ἀγαθοὺς, τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ταπεινοφροσύνην [28] κτησώ-

A instar prophetæ de Deo et sentiat et loquatur. Et quasi ex concentu quodam a creatura totam laudationem orditur. « Omnes, inquit, habitantes in terra quasi nihilum reputati sunt, et secundum voluntatem suam facit, in virtute cœli, et in habitatione terræ. » Atque hæc etiam alius Prophetæ doctrina est ; etenim beatus David : « Omnia, inquit, quæcunque voluerit Dominus, fecit, in cœlo et in terra [m]. » Hoc etiam iste prædicat. « Quæ enim vult, inquit, et in virtute cœli, et in habitatione terræ, » moderatur, ac dominatur non modo terræ, sed etiam cœlis ipsis. Deinde ostendens potestatem ejus inexpugnabilem : « Et non est, inquit, qui resistat manui ejus, et dicat ei : Cur hoc fecisti? » Necesse est enim, cum iis quæ ab B eo fiunt, sive jucunda sint, sive molesta, esse contentum, cum temerarium sit adversari, et ea culpare, quæ ab ipso sapienter administrantur. Hæc, inquit, cum cognovissem et confessus essem, et gloriam Altissimo tribuissem, ad meipsum redii, et pristinum recepi cum pietate regnum.

Vers. 33. « Eo enim tempore mens mea reversa est ad me, et ad honorem regni mei veni, et forma mea rediit ad me. » Squalens enim situ, ut par erat, et sordescens, detonsus, abjectisque unguium excrementis, sordibusque ablutis, divinæ gratiæ compos factus, agnitus est, quod esset homo ille, qui prius maximum administrabat regnum. **1156** « Et tyranni mei, inquit, et optimates mei quærebant me. » Etenim illi, abjecto odio, benevolo animo C erga me affecti sunt, mihique reconciliati. « Et in regnum meum confortatus sum, et magnitudo amplior addita est mihi. » Et hoc item pietatis plenum est verbum ; neque enim dixit: Magnitudinem ampliorem adeptus sum, sed « Addita est mihi, » largitorem significans, et bonorum commendans auctorem.

Vers. 34. « Nunc igitur, inquit, ego Nabuchodonosor laudo, et extollo, et glorifico regem cœli, quia omnia opera ejus vera, et viæ ejus judicia, et omnes incedentes in superbia potest humiles facere. » Expertus enim molesta, deinde ab ipsis liberatus, laudo et celebro eum qui hæc et illa D mihi utiliter intulit et sapientissime : ac novi ipsum cœli regem et omnium Dominum, veritate et justitia omnia moderantem, quique superbia elatos potest ad humilitatem redigere. Cum itaque didicerimus, quantum superbia et fastus hominibus afferat detrimenti, eosque qui his vitiis gaudeant haud bonos fructus colligere, parentem bonorum humilitatem acquiramus. Hanc enim Dominus quo-

[m] Psal. cxiii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[19] λέγ. B φησί. [20] γάρ. B add. ἄν. [21] B τὸ ἄμαχον δείκνυσι. [22] τοῦ τε. Des. in A. [23] A ἐπεστράφησαν ἐπ' ἐμέ. [24] πρ. Des. in B. [25] ἐζήτουν. [26] A ὑπερυψῶ. [27] B τοιούτους τρυγᾷ καρπούς. [28] ταπ. B præm. τήν.

Digitized by Google

que possessionem beatam censet, quasi eam quæ proventum habeat regnum cœlorum. « Beati enim, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum [n]. » Et seipsum exemplar iis qui juvari voluerint proponens : « Discite a me, inquit, quia mitis sum, et humilis corde [o]. » Et ostendens, qualis et quantus horum sit fructus, statim * subjecit : « Et invenietis **1157** requiem animabus vestris [p]. » Quodsi vero omnium auctor et Dominus humilem seipsum vocat ac rebus ipsis ostendit, quonam alio consilio indiget homo, pulvis, lutum, gleba, cinis, vanitas, flos, fenum? his enim nominibus omnibus in divina Scriptura indigitantur. Erubescamus itaque ob Domini modestiam, qui cum dives esset, propter nos mendicus factus est, ut nos illius egestate divites essemus [q], et mortalem naturam agnosceremus : et præsentis prosperitatis brevitatem contemplantes, nihil arrogans propter præsentem rerum statum cogitemus : quin potius ipsarum caducam brevitatem et inconstantiam rideamus, et bona illa consequi expetamus, quæ ita comparata sunt natura, ut perpetua sint atque stabilia : quibus frui nobis omnibus liceat, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A μεθα· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει τὸ κτῆμα, ὡς πρόσοδον ἔχον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. « Μακάριοι γάρ, φησὶν, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Προτίθησι δὲ καὶ ἑαυτὸν ἀρχέτυπον τοῖς ὠφελεῖσθαι βουλομένοις, λέγων· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. » Καὶ δεικνὺς, ἡλίκος τούτων ὁ καρπὸς, εὐθὺς ἐπήγαγε· « Καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Εἰ δὲ τῶν ἁπάντων ὁ Ποιητὴς καὶ Δεσπότης ταπεινὸν ἑαυτὸν καλεῖ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων δείκνυσι, ποίας ἑτέρας συμβουλῆς δεῖται ἄνθρωπος, ὁ χοῦς, ὁ πηλὸς, ἡ βῶλος, ἡ σποδὸς, ἡ ματαιότης, τὸ ἄνθος, ὁ χόρτος; Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς προσαγορεύεται. Αἰσχυνθῶμεν τοίνυν τὴν τοῦ Δεσπότου μετριότητα, ὃς, πλούσιος B ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν, καὶ [29] τῆς φύσεως τὸ θνητὸν καταμάθωμεν· καὶ τῆς παρούσης εὐημερίας θεώμενοι τὸ ὀξύῤῥοπον, μηδὲν μὲν ἀλαζονικὸν ἐπὶ [30] τοῖς παροῦσι φρονήσωμεν· γελάσωμεν δὲ μᾶλλον αὐτῶν τὸ εὔτρεπτον καὶ ἀβέβαιον, καὶ ἐπιθυμῶμεν [31] ἐκείνων ἐπιτυχεῖν [32] τῶν ἀγαθῶν, ἃ διαρκῆ τὴν φύσιν καὶ μόνιμον ἔχει· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαῦσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[n] Matth. v, 3. [o] Matth. xi, 29. [p] ibid. [q] II Cor. viii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[29] καί. B præm. καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιγνῶμεν. [30] ἐπί. B ἐν. [31] B ἐπιθυμήσωμεν. [32] B τυχεῖν.

TOMOΣ Ε'.

LIBER QUINTUS.

CAPUT V.

Nabuchodonosor, Evilad Marodach, Baltasar.

VERS. 1. « Baltasar rex apparavit cœnam lautam optimatibus suis. » Hic filius quidem est Nabuchodonosoris, non autem statim ipsi successit : Evilad Marodach enim frater ipsius major natu, regnavit. Idque **1158** nos docet regum historia [r], et beatus Jeremias propheta, qui ita narrat : « Et factum est anno tricesimo septimo transmigrationis Joacimi regis Judæ, mense duodecimo, (die) vicesimo quarto mensis, sumpsit Evilad Marodach, rex Babylonis, anno illo quo regnavit, caput Joacimi regis Judæ, et eduxit ipsum e domo, ubi custodiebatur, et locutus est ei bona, et dedit ei sedem supra thronos

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ναβουχοδονόσορ, Εὐϊλὰδ Μαροδὰχ, Βαλτάσαρ.

α'. « Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δεῖπνον μέγα [33] τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ. » Οὗτος υἱὸς μέν ἐστι τοῦ Ναβουχοδονόσορ, οὐκ εὐθὺς δὲ αὐτὸν διεδέξατο· ὁ γὰρ Εὐϊλὰδ Μαροδὰχ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὢν πρεσβύτερος ἐβασίλευσε, καὶ τοῦτο ἡ τῶν Βασιλειῶν ἡμᾶς ἱστορία διδάσκει, καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης, οὕτωσὶ λέγων· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει ἀπωκισθέντος τοῦ Ἰωακεὶμ βασιλέως Ἰούδα, ἐν τῷ δωδεκάτῳ [34] μηνὶ, καὶ ἐν τῇ τετράδι καὶ εἰκάδι τοῦ μηνὸς, ἔλαβεν Εὐϊλὰδ Μαροδὰχ, βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ἐν ᾧ ἐνιαυτῷ [35] ἐβασίλευσε, τὴν κεφαλὴν Ἰωακεὶμ [36] βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐξήγαγεν

IV Reg. xxv, 9 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[33] μέγα. Des. in A. [34] B δεκάτῳ. [35] B τῷ ἐνιαυτῷ, ᾧ. [36] Ἰωαχ. Des. in B.

Digitized by Google

αὐτὸν ἐξ οἴκου, οὗ ἐφυλάττετο, καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ χρηστὰ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὸν δίφρον ἐπάνω τῶν θρόνων τῶν βασιλέων τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἤλλαξε τὴν στολὴν τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἤσθιε διαπαντὸς ἄρτον κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας ἃς ἔζησεν. » Ἰωακεὶμ δὲ οὗτός ἐστιν ὁ καὶ Ἰεχωνίας· Ἰωακεὶμ γὰρ τὸν τούτου πατέρα, τὸν καὶ Ἐλιακεὶμ, ἐφ' οὗ ὁ μακάριος ἠχμαλωτεύθη Δανιὴλ, ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνελὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἐβρίψεν ἔξω τοῦ τείχους, ὡς ἡ θεία διδάσκει Γραφή. Μετὰ τὸν Ναβουχοδονόσορ τοίνυν Εὐϊλὰδ Μαροδὰχ [57] βασιλεύει· μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Βαλτάσαρ. Καταλέλοιπε δὲ τούτου τὴν μνήμην ὁ θειότατος Δανιὴλ, ἐπειδὴ οὐχ ἱστορίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ προφητείαν συγγράφει· οὗ χάριν οὐδὲ ἅπαντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γεγενημένα συνέγραψεν, ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον, ὧν ἀναγκαία ἦν διὰ τὴν ὠφέλειαν ἡ μνήμη. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ Βαλτάσαρ μέγιστον ἔδειξεν [58] ὁ Θεὸς θαῦμα, καὶ ἱκανὸν, οὐ μόνον τοῖς τηνικάδε ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὕστερον ποτὲ γενομένοις [59], εὐλάβειαν ἐνθεῖναι καὶ δέος, καὶ πρὸς εὐσέβειαν ποδηγῆσαι, οὐκ ᾠήθη δίκαιον τοσαύτην εὐεργεσίαν κατακρύψαι σιγῇ, ὅσιον δὲ ποιεῖν νενόμικεν ἀνάγραφον [60] αὐτὸ, καὶ πᾶσιν ὑπόμνημα διδασκαλίας καταλιπεῖν [61]. Διό φησιν· « Βαλτάσαρ βασιλεὺς [62] ἐποίησε δεῖπνον μέγα [63] τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ χιλίοις [64], καὶ ἔναντι [65] τῶν χιλίων ὁ οἶνος. » Τουτέστι, τοῖς χιλίοις ἀρχῶν, πρὸς τὸν τοσοῦτον ἀριθμὸν ἠτρεπισμένος.

β'. « Πίνων δὲ, φησὶν, ὁ Βαλτάσαρ εἶπεν ἐν τῇ γεύσει τοῦ οἴνου, τοῦ [66] ἐνεγκεῖν τὰ σκεύη τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ [67], ἃ ἐξήνεγκε Ναβουχοδονόσορ, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἔπινον [68] ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ, καὶ αἱ παράκοιτοι [69] αὐτοῦ, καὶ αἱ παλλακαὶ [70] αὐτοῦ. » Διδάσκει δὲ ἡμᾶς διὰ τούτων ὁ προφήτης, οὐ μόνον τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμετρίας τοῦ οἴνου γενομένην βλάβην. « Πίνων γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς εἶπεν ἐν τῇ γεύσει τοῦ οἴνου, τοῦ ἐνεγκεῖν τὰ σκεύη τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ. » Κατέχωσε γὰρ ἡ μέθη τὸν λογισμὸν, καὶ ἡ ἀκρασία [71] τὴν κατὰ τοῦ Θεοῦ μανίαν ἐγέννησε· καὶ τὰ ἀφιερωμένα τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ σκεύη, ἃ Ναβουχοδονόσορ, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔλαβε μὲν, τοῦ Θεοῦ προδεδωκότος, ἐτίμησε δὲ ὡς ἐνόμισε, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἠλευθέρωσε χρήσεως, τούτοις ὡς κοινοῖς οὗτος ἐτόλμησε χρήσασθαι· οὐ γὰρ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον τοῖς λόγοις ἐπέθηκεν.

γ'. « Ἠνέχθησαν γὰρ, φησὶ, τὰ σκεύη τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ, ἃ ἐξήνεγκε Ναβουχοδονόσορ [72] ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ [73] τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Καλῶς δὲ τὴν τῆς ἀτοπίας ἔδειξεν ὑπερβολὴν, πρὸς τῷ ναῷ

regnum illorum qui cum eo erant in Babylone : et mutavit vestem carceris ejus, et comedebat semper panem ante faciem illius per omnes dies quos vixit [s]. » Hic autem Joacim ille est, qui etiam Jechonias dictus fuit : nam Joacimum hujus patrem, qui et Eliacim nominatus est, sub quo beatus Daniel in servitutem redactus est, in Hierosolyma occisum Nabuchodonosor projecit extra murum, ut divina docet Scriptura. Post Nabuchodonosorem itaque Evilad Marodach regnat, post illum vero Baltasar, illius autem memoriam omisit sanctissimus Daniel, quandoquidem non absolute historiam, sed prophetiam conscribit : quamobrem ne omnia quidem quæ a Nabuchodonosore gesta sunt litteris consignavit, sed illa duntaxat, quorum necessaria utilitatis ergo erat memoria. Quando itaque maximum etiam in Baltasare Deus ostendit miraculum, quod et idoneum esset ad ingenerandum timorem cum reverentia, non solum iis qui tunc vivebant, sed etiam posteris, quodque duceret ad veram pietatem : **1159** non existimavit æquum esse tantum beneficium silentio occultare, sed opinatus est se religiose facturum, si litteris illud proderet, et omnibus doctrinæ monimentum relinqueret. Quare, « Baltasar, inquit, rex apparavit cœnam lautam optimatibus suis mille, et coram mille vinum. » Hoc est, vinum pro millenis sufficiens, ad tantum numerum paratum.

Vers. 2. « Bibens autem, inquit, Baltasar dixit cum gustaret vinum, ut afferrentur vasa aurea, et argentea, quæ deportaverat pater ejus Nabuchodonosor e templo quod est in Hierosolyma : et bibebant ex eis rex, et optimates ejus, et concubinæ ejus, et pellices ejus. » His autem docet nos propheta, non solum impietatis exsuperantiam, sed etiam damnum ab immodico vini usu profectum. « Bibens enim rex, inquit, dixit cum gustaret vinum, ut afferrentur vasa aurea et argentea : » Obruit enim rationem ebrietas, et incontinentia peperit contra Deum insaniam ; et dedicata divino cultui vasa, quæ Nabuchodonosor pater ipsius ut a Deo sibi tradita accepit quidem, sed in honore, ut existimabat, habuit, et ab humanis usibus ea vindicavit ; his iste ut communibus et profanis ausus est uti. Neque solum dixit, sed etiam re ipsa exsecutus est.

Vers. 3. « Allata enim sunt vasa, inquit, aurea et argentea, quæ deportaverat Nabuchodonosor e templo Dei, quod est in Hierosolyma. » Recte autem **1160** insolentiæ ostendit exsuperantiam, dum

s Jerem. LII, 31-33.

VARIÆ LECTIONES.

[57] Εὐ. B præm. ὁ. [58] ἔδ. In B post Θεὸς ponitur. [59] γεν. B ἐσομένοις. [60] B ἀναγράφων. [61] B καταλιμπάνων. [62] βασ. B. præm. ὁ. [63] μέγα. Des. in B. [64] χιλ. A præm. ἀνδράσι. [65] A et B κατέναντι. [66] τοῦ. Des. in B. [67] ἀργ. B præm. τά. [68] A et B πιέτωσαν. [69] A παλλακαί. [70] A πάροικοι. [71] B ἀκαθαρσία. [72] Ναβ. Des. in A. [73] τοῦ Θεοῦ. Ex A et B suppl.

Digitized by Google

præter templi mentionem, Dei quoque meminit templique ostendens nobilitatem, *Hierosolymæ* nomen apposuit. « Hæc enim vasa, inquit, non aliquibus ex iis qui solum videntur, et solum nomen habent deorum, sed ipsi qui præest omnibus, Deo, dicata erant, qui Hierosolymam elegit, et templum, quod in ipsa est, sua gloria complevit. Verum hæc, quæ nefas erat attingere, et quæ omnium rerum Deo erant consecrata, non tanquam indigenti, sed tanquam eorum qui offerrent, gratum animum approbanti, impius rex in medium afferri jussit, et ex ipsis bibit : neque solum ipse, sed optimates illius, et concubinæ illius, et pellices illius bibebant vinum : hoc est ebrietatis instrumenta fecit divini ministerii instrumenta, præcepitque ut quæ suam explebant lasciviam, per hæc vino fruerentur. Deinde extremam ostendens impietatem, propheta subjecit :

καὶ τοῦ Θεοῦ μνημονεύσας, καὶ τοῦ ναοῦ δὲ [55] δεικνὺς τὸ ἐπίσημον, τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ προσηγορίαν προστέθεικε. Ταῦτα γὰρ, φησὶ, τὰ σκεύη οὐ τισὶ τῶν δοκούντων, καὶ ὄνομα μόνον ἐχόντων, ἀνέκειντο [56] θεῶν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, ὃς τήν τε Ἱερουσαλὴμ ἐξελέξατο, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νεὼν τῆς οἰκείας ἐπλήρωσε δόξης. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ ἄψαυστα, καὶ τῷ Θεῷ τῶν ὅλων ἀνακείμενα, οὐχ ὡς δεομένῳ, ἀλλ' ὡς ἀποδεχομένῳ τῶν προσφερόντων τὸ εὔγνωμον, ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς εἰς μέσον ἐνεγκὼν, ἔπινεν ἐν αὐτοῖς· οὐ μόνον δὲ αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ, καὶ αἱ παράκοιτοι αὐτοῦ, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ ἔπινον οἶνον· τουτέστι, μέθης ἐποίησεν ὄργανα τῆς θείας λειτουργίας τὰ ὄργανα, καὶ τὰς τῆς ἀκολασίας αὐτὸν ἐμφορούσας διὰ τούτων ἀπολαύειν τοῦ οἴνου προσέταξεν. Ἔπειτα τῆς ἀσεβείας τὸ ἔσχατον ὑποδεικνὺς ὁ προφήτης ἐπήγαγε·

A

B

Vers. 4. « Et laudarunt deos aureos, et argenteos, et æreos, et ferreos, et ligneos, et lapideos. » Crapulans enim improbissimus, et divinis vasis deliciarum causa utens, omnium rerum Domini obliviscebatur, laudibus vero eos, qui non essent dii, celebrabat, ex inanima materia confectos; quique ab arte non eam vim acceperant, qua efficere aliquid possent, sed solam formam efficacitatis expertem. Verum non permisit omnium rerum moderator, pro sua longanimitate, ut et homines qui tunc vivebant, et posteri læderentur : sed statim suam potentiam ostendit.

δ'. « Καὶ ἤνεσαν τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ σιδηροῦς, καὶ ξυλίνους, καὶ λιθίνους. » Κραιπαλῶν γὰρ ὁ παμμίαρος, καὶ τοῖς θείοις σκεύεσιν ἐντρυφῶν, λήθην μὲν ἔσχε τοῦ τῶν ἁπάντων Δεσπότου, ὕμνοις δὲ τοὺς οὐκ ὄντας ἐγέραιρε θεοὺς, ἐξ ὕλης ἀψύχου πεποιημένους [58], καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς τέχνης τὸ ἐνεργεῖν ἠρανισμένους· μόνην δὲ μορφὴν δεξαμένους ἐνεργείας ἐστερημένην. Ἀλλ' οὐκ ἠνέσχετο τῶν ὅλων ὁ Πρύτανις, τῇ μακροθυμίᾳ, καὶ τοὺς τηνικάδε ἀνθρώπους, καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους λυμήνασθαι· παραυτίκα δὲ τὴν οἰκείαν δείκνυσιν δύναμιν.

Vers. 5. « In ipsa **1161** enim hora, inquit, exierunt articuli manus hominis, et scripserunt contra lampadem, in tectorio parietis domus regis, et rex contemplabatur articulos manus scribentis. » Quando enim ab omni efficacitate vacua laudavit simulacra, et omnium Deum contempsit, docet ipsum omnium rerum Opifex, suam naturam ejusmodi esse, quæ cerni nequeat, et corpore careat. Solos enim digitos ipsi scribentes ostendebat, erudiens illum, ne sic quidem hos ab illo conspici potuisse, nisi ipse usus eorum præbuisset occasionem. Maximam autem convivæ hinc etiam percipiebant utilitatem, qui docebantur Dei potestatem : præterquam quod intelligebant eum corporis expertem esse, et oculis cerni minime posse : deorum vero, quos ipsi laudaverant, imbecillitatem, et ejusmodi naturam, quæ nihil omnino posset, cum ex sola inanima materia constarent. Hoc autem miraculo ingentem * metum omnibus incussum fuisse, testatus est propheta, qui ita dixit :

ε'. « Ἐν αὐτῇ γὰρ, φησὶ, τῇ ὥρᾳ ἐξῆλθον ἀστράγαλοι [57] χειρὸς ἀνθρώπου, καὶ ἔγραφον κατέναντι τῆς λαμπάδος, ἐπὶ τὸ κονίαμα τοῦ τοίχου τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐθεώρει τοὺς ἀστραγάλους τῆς χειρὸς τῆς γραφούσης. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐνεργείας ἁπάσης ἐστερημένα ὕμνησεν εἴδωλα, καὶ τοῦ τῶν ἁπάντων Θεοῦ κατεφρόνησε, διδάσκει αὐτὸν ὁ τῶν ὅλων [58] Δημιουργὸς τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως τὸ ἀόρατον καὶ ἀσώματον. Μόνους γὰρ αὐτῷ δακτύλους ὑποδείκνυσι γράφοντας, παιδεύων αὐτὸν, ὡς οὐδ' ἂν τούτους ἐθεάσατο, εἰ μὴ παρέσχεν αὐτὸς [59] τῆς χρείας τὴν ἀφορμήν· μεγίστην δὲ καὶ οἱ σύσσιτοι ἐντεῦθεν ὠφέλειαν ἐλάμβανον, διδασκόμενοι τοῦ μὲν Θεοῦ πρὸς τῷ ἀσωμάτῳ καὶ ἀοράτῳ, τὸ δυνατόν· τῶν δὲ ὑπ' αὐτῶν ὑμνηθέντων θεῶν, πρὸς τῷ ὑλικῷ καὶ ἀψύχῳ, τὸ παντελῶς ἀδρανές τε καὶ ἀσθενές. Ὅτι δὲ πολὺ δέος ἅπασιν ἐνεργάσατο τοῦτο τὸ θαῦμα, ὁ προφήτης μεμαρτύρηκεν, οὕτως εἰπών·

C

D

Vers. 6. « Tunc regis forma immutata est, et cogitationes ejus conturbabant ipsum, et compages lumborum illius dissolvebantur, et genua ejus ad se invicem collidebantur. » Quod si digitorum scribentium species ita perterruit eum, qui

ς'. « Τότε τοῦ βασιλέως ἡ μορφὴ ἠλλοιώθη, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ συνετάραξαν [60] αὐτὸν, καὶ οἱ σύνδεσμοι τῆς ὀσφύος αὐτοῦ διελύοντο, καὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ τοῦτο τούτῳ συνεκρούοντο [61]. » Εἰ δὲ δακτύλων γραφόντων [62] θεωρία οὕτως ἐξεδειμάτωσε τὸν

VARIÆ LECTIONES.

[55] δέ. Des. in B. [56] B ἀνέκειτο. [57] πεπ. B γεγενημένους. [57] ἀστρ. A δάκτυλοι. [58] ὅλ. B ἁπάντων. [59] B αὐτῷ. [60] A et B συνετάρασσον. [61] τ. τ. συν. A συνεκροτοῦντο. [62] γρ. B præm. μόνων.

Digitized by Google

τὴν μεγίστην διέποντα βασιλείαν, ὡς καὶ τῶν ἄρθρων τὰς ἁρμονίας ὑπὸ τοῦ δέους διαλυθῆναι, τρόμον τε καὶ κλόνον[63] ὑπομεῖναι τὰ μέλη, τί οὐκ ἂν ὑπέμενεν ὁ θεομισὴς, πρηστῆρας ἢ κεραυνοὺς θεασάμενος, ἢ ἀγγέλους βλοσυρὸν βλέποντας, καὶ τῷ καινοπρεπεῖ τῶν σχημάτων δεδιττομένους. Τούτων γὰρ τὴν θέαν οὐδὲ ὁ μέγας Δανιὴλ ἀδεῶς ἐνεγκεῖν ἠδυνήθη. Ἀληθῶς, « Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; » Τοσούτου τοίνυν δέους ἀναπλησθείς,

ζ'. « Ἐφώνησεν[64] ἐν ἰσχύϊ τοῦ εἰσαγαγεῖν μάγους, Χαλδαίους, Γαζαρηνούς[65]. » Ὁ γὰρ φόβος εἰργάζετο τὴν βοὴν, καὶ τῆς ψυχῆς ὁ θόρυβος μαθεῖν κατήπειγε τὴν ἀπόφασιν. Εἶτα προτίθησιν ἆθλον τῷ τὴν γραφὴν ἀναγινώσκοντι καὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπάγοντι, ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ χρυσοῦν περιδέρραιον, καὶ τὸ τὴν[66] τρίτην τάξιν ἔχειν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ τῶν μὲν μάγων καὶ Χαλδαίων τὸ ἄθεον ἐξηλέγχετο· εὑρεῖν γὰρ οὐκ ἴσχυον τὴν τῶν θείων γραμμάτων ἀνάγνωσιν, καὶ ταῦτα ἆθλου τοσούτου προκειμένου, καὶ λίαν αὐτοὺς προτρέποντος.

θ'. « Ὁ δὲ βασιλεὺς Βαλτάσαρ ἐταράχθη, καὶ ἡ μορφὴ αὐτοῦ ἠλλοιώθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ συνεταράττοντο. » Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας προμηθούμενος ὁ Δεσπότης, οὐκ εὐθὺς τοῦ βασιλέως ἀφείλετο τὴν ζωήν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὑπέδειξε τοῦ γράφοντος τοὺς δακτύλους. Τούτῳ δὲ καταπλήξας καὶ δέος ἐντεθεικὼς, παρεσκεύασε μὲν κληθῆναι τοὺς σοφοὺς τῶν Χαλδαίων, ἐξήλεγξε δὲ αὐτῶν τὸ ψευδές τε καὶ ἀσθενὲς, ἐν χρείᾳ δὲ τῆς τοῦ Δανιὴλ σοφίας κατέστησεν, ἵνα διὰ τῆς τούτου γλώττης, καὶ τοῦτον ἐλέγξῃ, καὶ τοὺς ἄλλους εὐεργετήσῃ, καὶ τούτων οὕτω γενομένων, τηνικαῦτα τὴν τιμωρίαν ἐπαγάγῃ τῷ δυσσεβεῖ βασιλεῖ. Ταραττομένων τοίνυν καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν δαιτυμόνων,

ι'. « Ἡ βασίλισσα κατέναντι[67] τῶν λόγων τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, εἰς τὸν οἶκον τοῦ πότου εἰσῆλθε[68]. » Τουτέστι, βουλευομένων αὐτῶν τί[69] πρακτέον, καὶ ἄλλων ἄλλα εἰσηγουμένων, ἃ τὸ δέος ἠνάγκαζεν, ἡ βασίλισσα εἰσελήλυθε. Δοκεῖ δέ μοι αὐτὴ[70] μήτηρ αὐτοῦ εἶναι· αἱ γὰρ παράκοιτοι σὺν ταῖς παλλακίσι τοῦ δείπνου μετεῖχον· ἔπινον γὰρ ἐν τοῖς σκεύεσι τοῖς χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς, αὐτὸς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ, καὶ αἱ παράκοιτοι αὐτοῦ, τουτέστιν, αἱ γαμεταὶ αὐτοῦ, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ, αἱ οὐ κατὰ νόμον, ἀλλὰ δι' ἀκολασίαν συνοῦσαι. Αὐτὴ[70] δὲ μετὰ τὸν θόρυβον εἰσελήλυθε, καὶ εἰκὸς ἦν ὡς γεγηρακυῖαν τῆς μέθης ἐκείνης καὶ τῶν κορδακισμῶν, ἧγουν ὀρχησμῶν[71], τηνικαῦτα μὴ μετέχειν. « Καὶ ἀπεκρίθη, φησὶν, ἡ βασίλισσα, καὶ εἶπε· Βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. » Τοῦτο δὲ, ὡς ἔοικε, πρόσρησις ἦν τοῖς τότε

A maximum administrabat regnum, ut etiam articulorum compages præ metu dissolverentur, et artus tremore occupati conciderentur : quid non sustinuisset Deo infestus, si presteras aut fulmina conspexisset, aut angelos torve intuentes, et novo figuræ habitu deterrentes ? Horum enim
1162 conspectum ne magnus quidem Daniel absque metu ferre potuit. Vere, « Quid superbit terra et cinis [1] ? » Tanto itaque terrore perculsus :

Vers. 7. « Exclamavit voce magna, ut introducerentur magi, Chaldæi, Gazareni. » Metus enim vocem excutiebat, et animi perturbatio stimulabat, ut sententiam intelligeret. Tum præmium Scripturam legenti ejusque interpretationem afB ferenti proponit, vestem regiam, et auream torquem, et ut tertium locum post regem obtineret. [8] Sed magorum et Chaldæorum convincebatur impietas, qui rationem invenire non poterant, qua divinas litteras legerent, præsertim tanto proposito præmio, quod ipsos valde incitabat.

Vers. 9. « Rex autem Baltasar perturbatus est, et forma ejus immutata est super eum, et optimates ipsius conturbabantur. » Hinc perspicuum est, Dominum, quia curæ illi erat aliorum utilitas, non statim regi vitam ademisse, sed primum scribentis digitos ostendisse. Quare cum ipsum regem perculisset, terroremque ei injecisset, effecit ut Chaldæorum sapientes accerserentur, quorum mendaciuni coarguit et imbecillitatem, eoque adeC git (regem) ut sapientia Danielis opus haberet, cujus lingua et ipsum redargueret, et aliis benefaceret, et his ita gestis, tunc impio regi supplicium inferret. Perturbato itaque et rege, et convivis,

Vers. 10. « Regina inter sermones regis,
1163 et optimatum ejus, in domum convivii ingressa est. » Hoc est, consultantibus ipsis, quidnam facto opus esset, et aliis alia afferentibus quæ metus cogebat, regina ingressa est. Videtur autem hæc mihi mater ipsius esse : uxores enim cum [1] pellicibus convivii participes erant. Bibebant enim ex vasis aureis et argenteis ipse et D optimates ejus, et concubinæ ipsius, hoc est, uxores ejus, et pellices ejus, quæ non legitime, sed lasciviæ causa cum illo consueverant. Ipsa autem post perturbationem ingressa est : et verisimile erat, eam, ut senio confectam, neque ebrietati, neque lusibus, aut saltationibus cum aliis tunc indulsisse. « Et respondit, inquit, regina, et dixit : Rex, in sæcula vive. » Hæc autem, ut videtur, erat præfatio, qua subjecti regibus eos

Eccli. x, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[63] B κλόνον τε καὶ τρόμον. [64] A Καὶ ἐβόησεν ὁ βασιλεὺς ἐν ἰσχύϊ. [65] A Ζαγαρηνούς, ex errore librarii. [66] τήν. Des. in B. [67] κατ. — αὐτοῦ. Des. apud LXX, et in A, exstat autem in textu Chald. [68] A εἰσελήλυθεν. [69] B τό. [70] B αὕτη. [71] ἧγ. ὀρχ. in B des.

Digitized by Google

tunc salutabant. Et ad hoc usque tempus hic mos invaluit : quidam enim imperiti, reges eos qui nunc sunt *æternos* vocare consueverunt, in syngraphis quoque commerciorum hoc quidam ascribunt, stultitiæ magis quam impietatis damnandi. Ait itaque regina : « Ne conturbent te cogitationes tuæ, et forma tua non immutetur. » Deinde causam affert, cur metum abjiciat :

VERS. 11. « Est adhuc vir, inquit, in regno tuo, in quo Spiritus sanctus est, et in diebus patris tui vigilantia et intelligentia inventa est in eo. » Hinc etiam dicere licet, pro matre illius hanc potius haberi : **1164** idcirco et ea quæ pridem gesta fuerant, ut ignarum, docet, et beatum ei Danielem indicat, quem divino Spiritu plenum esse confitetur, et iisdem verbis, quibus olim Nabuchodonosor, usa est. Eadem enim ille quoque de Daniele dixit addiditque : « Et in diebus patris tui vigilantia et intelligentia inventæ sunt in eo. » Et *vigilantiam* vocavit animi sobrietatem, *intelligentiam* vero occultorum cognitionem, et eorum quæ multos laterent, contemplationem. « Et rex, inquit, pater tuus Nabuchodonosor, principem incantatorum, magorum, Chaldæorum, Gazarenorum constituit ipsum. » Tum etiam causam adjicit :

VERS. 12. « Quia spiritus excellens in ipso. » Hoc est, excellentem habet Spiritus gratiam. Tum spiritualis virtutis species connumerat. « Et prudentia, inquit, et intelligentia interpretans somnia, et annuntians quæ nimis ardua sunt, et solvens colligationes, Daniel. » Hic enim divini Spiritus vas effectus, sapienter omnia consulit, et prudenter omnia loquitur, et somniorum ægnimata declarat, et ea quæ obscuritate aliqua occulta sunt, ab obscuritate vindicat, et veluti subligacula quædam et sigilla, et quasi ea quæ in penu custodiuntur, a vinculis liberans, solvit et aperit, et ad ipsa quicunque velint introducit. Hoc enim significat : « Annuntians occulta, et solvens colligationes, Daniel. » Et hac de causa, « Rex, inquit, imposuit ei nomen Baltasar. » **1165** Quia enim vidit ipsum divina virtute illuminatum, Dei sui nomine eum appellandum esse censuit. « Nunc igitur vocetur Daniel, et interpretationem ejus annuntiabit tibi. » Neque dicit, Vocetur Baltasar : cum enim experientia edocti cognovissent prophetæ virtutem, antéponunt Chaldææ Hebræam appellationem : qua de causa deinceps ipsum nominant Danielem.

VERS. 13. « Tunc enim, inquit, Daniel ingressus

βασιλεῦσιν ὑπὸ τῶν ἀρχομένων προσφερομένη. Καὶ μέχρι δὲ νῦν τὸ ἔθος τοῦτο κεκράτηκεν· αἰωνίους γὰρ καλεῖν τινες τῶν ἀνοήτων καὶ τοὺς νῦν βασιλεῖς εἰώθασι, καὶ ἐν ταῖς συγγραφαῖς δὲ τῶν συμβολαίων τοῦτό τινες προσγράφουσιν, ἀμαθίᾳ μᾶλλον ἢ ἀσεβείᾳ δουλεύοντες. Φησὶ τοίνυν ἡ βασίλισσα· « Μὴ ταραττέτωσάν σε οἱ λογισμοί σου, καὶ ἡ μορφή[72] σου μὴ ἀλλοιούσθω. » Εἶτα τὴν αἰτίαν ἐπάγει, δι' ἣν ἐκβάλλει τὸ δέος·

ια'. « Ἔστιν ἔτι[73], φησὶν, ἀνὴρ ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, ἐν ᾧ Πνεῦμα Θεοῦ[74] ἅγιον ἐν αὐτῷ[75], καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πατρός σου γρηγόρησις[76] καὶ σύνεσις εὑρέθη ἐν αὐτῷ. » Ἔστι δὲ καὶ ἐντεῦθεν κατανοῆσαι, ὡς μήτηρ αὐτοῦ μᾶλλόν[77] ἐστιν αὕτη· διὸ καὶ τὰ πάλαι γεγενημένα ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκει, καὶ τὸν μακάριον Δανιὴλ δῆλον αὐτῷ ποιεῖ, καὶ θείου Πνεύματος ἀνάπλεων εἶναι ὁμολογεῖ, καὶ αὐτοῖς τοῖς τοῦ Ναβουχοδονόσορ κέχρηται λόγοις. Ταυτὰ γὰρ κἀκεῖνος ἔφη περὶ τοῦ Δανιὴλ, προστέθεικε δὲ, ὅτι « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πατρός σου γρηγόρησις[78] καὶ σύνεσις εὑρέθη ἐν αὐτῷ. » *Γρηγόρησιν* δὲ ἐκάλεσε τὴν τῆς ψυχῆς νῆψιν καὶ *τὴν σύνεσιν*[79], τῶν κεκρυμμένων τὴν κατανόησιν, καὶ τῶν τοὺς πολλοὺς λανθανόντων τὴν θεωρίαν. « Καὶ ὁ βασιλεὺς, φησὶ, Ναβουχοδονόσορ ὁ πατήρ σου ἄρχοντα ἐπαοιδῶν, μάγων, Χαλδαίων, Γαζαρηνῶν κατέστησεν αὐτόν. » Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησιν·

ιβ'. « Ὅτι πνεῦμα περισσὸν ἐν αὐτῷ. » Ἀντὶ τοῦ, Ὑπερβάλλουσαν ἔχει τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Ἔπειτα καταλέγει τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας τὰ εἴδη. « Καὶ φρόνησις, φησὶ, καὶ σύνεσις, συγκρίνων ἐνύπνια, καὶ ἀναγγέλλων κρατούμενα[80], καὶ λύων συνδέσμους, Δανιήλ. » Οὗτος[81] γὰρ θείου Πνεύματος δοχεῖον γενόμενος, σοφῶς[82] μὲν ἅπαντα βουλεύεται, συνετῶς δὲ ἅπαντα φθέγγεται· τὰ δὲ τῶν ἐνυπνίων αἰνίγματα δῆλα ποιεῖ, καὶ τὰ ἀσαφῆ τινὶ κεκρυμμένα τῆς ἀσαφίας ἐλευθεροῖ, καὶ οἷον ὑποδέσμους τινὰς ὄντα[83] καὶ σήμαντρα, καὶ ὡς ἐν ταμιείοις φρουρούμενα τῶν δεσμῶν ἀπαλλάττων, διαλύει τε καὶ ἀνοίγνυσι, καὶ εἴσω τούτων τοὺς βουλομένους ποιεῖ· τοῦτο γὰρ σημαίνει τό· « Ἀναγγέλλων κρατούμενα καὶ λύων συνδέσμους, Δανιήλ. » Τούτου, φησὶ, χάριν « Ὁ βασιλεὺς ἐπέθηκεν αὐτῷ ὄνομα Βαλτάσαρ. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν ὑπὸ θείας φωτιζόμενον ἐνεργείας, τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ προσηγορίας ἠξίωσε. « Νῦν οὖν κληθήτω Δανιὴλ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἀναγγελεῖ[84] σοι. » Καὶ οὐ λέγει, Κληθήτω Βαλτάσαρ· τῇ γὰρ πείρᾳ μεμαθηκότες τοῦ προφήτου τὴν δύναμιν, προτιμῶσι τῆς Χαλδαΐας τὴν Ἑβραΐαν προσηγορίαν· οὗ χάριν ἐφεξῆς λοιπὸν αὐτὸν[85] Δανιὴλ ὀνομάζουσι.

ιγ'. « Τότε γὰρ, φησὶ, Δανιὴλ εἰσῆλθεν[86] ἐνώπιον

VARIÆ LECTIONES.

[72] μορφή. B adscriptam habet lectionem *καρδία*. [73] Ἔτι. Des. in A et B. [74] Θεοῦ. Ex A et B suppl. [75] ἅγια αὐτῷ. Des. in A. [76] B ἐγρήγορσις. [77] μᾶλλ. Des. in B. [78] B ἐγρήγορσις, et deinde, ἐγρήγορσιν. [79] τ. σύν. Des. in B. [80] κρ. Ita A et B sed præstat lectio ed. Compl. κρυπτόμενα. [81] Οὗτ. B τοῦ. [82] B σοφός. [83] ὄντα. Ita cum B legimus. Sirm. ὄντας. [84] B ἀπαγγελεῖ. [85] αὐτ. In B post Δανιὴλ ponitur. [86] A εἰσήχθη.

Digitized by Google

τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δανιὴλ· Σὺ εἶ Δανιὴλ ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας[87]; » Ἔοικεν οὗτος ὑπὸ πολλῆς δυσσεβείας μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν τὴν τοῦ Δανιὴλ συνουσίαν φυγών· διὸ παραυτίκα τῷ δέει καταπλαγείς, τοὺς μὲν μάγους καὶ τοὺς Χαλδαίους καλεῖ, τοῦ δὲ προφήτου καὶ τὴν μνήμην τῆς διανοίας ἐξέβαλεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ[88] ἀνέμνησε τῶν ἐπὶ τοῦ πατρὸς γεγενημένων θαυμάτων, καὶ κληθεὶς εἰσῆλθεν ὁ Δανιὴλ, ἐπέγνω μὲν αὐτὸν παραυτίκα· οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ ἠγνόησε, τοῦ γένους ἀνέμνησε, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Ἰουδαίας εἰς μέσον παρήγαγεν. Πυνθάνεται δὲ ὅμως, καί φησι· « Σὺ εἶ Δανιὴλ ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας; » Καὶ μηδέπω συνομολογήσαντος ἐκείνου·

A est in conspectu regis, et dixit rex Danieli: An tu es Daniel de filiis captivitatis Judææ? » Videtur iste ob magnam impietatem post patris obitum Danielis consuetudinem fugisse: quare statim terrore perculsus magos quidem et Chaldæos vocat, prophetæ autem memoriam prorsus animo ejecerat. Verum ubi ipsius mater ea commemoravit miracula, quæ patris illius tempore facta fuerant, et accersitus Daniel ingressus est, statim ipsum agnovit: neque enim, si non agnovisset, generis illius mentionem fecisset, et Judææ captivitatem in medium protulisset. Attamen percontatur, et ait: « An tu es Daniel de filiis captivitatis Judææ? » Cumque ille nondum hoc confessus esset:

ιδ'. « Ἤκουσα, φησὶ, περὶ σοῦ, ὅτι Πνεῦμα ἅγιον[89] ἐν σοὶ, καὶ γρηγόρησις[90], καὶ σύνεσις, καὶ σοφία περισσὴ εὑρέθη ἐν σοί. » Ἁρμόττει καὶ περὶ τούτου λέγεσθαι, ὃ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἔλεγεν ὁ Προφήτης· « Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτουν αὐτόν. » Ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦτον τὸ τῆς θείας δυνάμεως κατηνάγκασε δέος, τὸν ὄντα Θεὸν ἀντὶ τῶν οὐκ ὄντων ὀνομάζειν Θεὸν, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν χάριν ὑμνεῖν, καὶ κατηγορεῖν μὲν τῶν σοφῶν Βαβυλῶνος, ὡς τὴν θείαν οὐ δυνηθέντων γνῶναι γραφὴν[91], παρακαλεῖν[92] δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ προφήτην δῆλα ποιῆσαι τὰ ἀγνοούμενα. Ὑπισχνεῖται δὲ αὐτῷ καὶ τὴν πορφυρίδα δώσειν, καὶ τὸν μανιάκην, καὶ τρίτην[93] τάξιν τῆς βασιλείας. Ἀλλ' ὁ μακάριος Δανιὴλ, γελάσας τοῦ δυσσεβοῦς τὰς βασιλικὰς ὑποσχέσεις, εἶπεν αὐτῷ· « Τὰ δόματά σου σοὶ ἔστω, καὶ τὴν δωρεὰν τῆς οἰκίας σου ἑτέρῳ δός· ἐγὼ δὲ γραφὴν[94] ἀναγνώσομαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν σύγκρισιν γνωρίσω[95] σοὶ, βασιλεῦ. » Ἀποστολικὴ τῷ ὄντι τῶν προφητῶν[96] ἡ φωνή. Καὶ γὰρ ἐκείνους ὁ Κύριος κήρυκας ἀποστέλλων πᾶσιν ἀνθρώποις, παρεκελεύσατο[97], λέγων· « Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. » Καὶ ὁ μακάριος οὗτος προφήτης ἔλεγε τῷ βασιλεῖ· « Τὰ δόματά σου σοὶ ἔστω, καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ οἴκου σου ἑτέρῳ δός· ἐγὼ δὲ τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν σύγκρισιν γνωρίσω[98] σοι, βασιλεῦ. » Οὐ γὰρ ἐμαθον χρήματα θεῖα πωλεῖν, οὐδὲ μισθὸν ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῶν θείων μυστηρίων λαμβάνειν· προῖκα τοίνυν δέχου τῶν ἀγνοουμένων τὴν γνῶσιν.

B Vers. 14. « Audivi, inquit, de te, Spiritum sanctum in te esse, et vigilantiam, et intelligentiam, et sapientiam excellentiorem inventam esse in te. » Illud de hoc quoque dici congruenter potest, quod de Israele dicebat Propheta: « Cum occideret eos, tunc quærebant eum[u]. » [15,16] Ecce enim istum quoque divinæ sententiæ metus coegit, Deum qui vere est, **1166** pro iis qui non sunt dii, Deum appellare, et sancti Spiritus gratiam celebrare, et Babylonis quidem sapientes accusare, qui divinam scripturam agnoscere nequiverint, hortari vero Dei prophetam, ut ea quæ ignorabat indicaret. Ipse autem pollicetur purpuream se vestem largiturum, et torquem, et tertium in regno locum. [17] Sed beatus Daniel, irrisis C impii regis pollicitationibus, dixit ei: « Dona tua tibi sint, et munus domus tuæ alteri da: ego autem scripturam legam regi, et interpretationem indicabo tibi, rex. » Apostolica revera prophetarum vox est. Etenim illos Dominus præcones mittens ad omnes homines ita hortatus est: « Gratis accepistis, gratis date[v]. » Et beatus hic propheta regi dixit: « Dona tua tibi sint, et munus domus tuæ alteri da: ego autem scripturam legam regi, et interpretationem indicabo tibi, rex. » Neque enim divina vendere didici, neque humanam mercedem pro divinis mysteriis accipere. Gratis itaque accipe eorum quæ tu ignoras, cognitionem.

ιε', ιθ'. « Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὁ ὕψιστος, τὴν βασιλείαν καὶ τὴν μεγαλωσύνην, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δόξαν ἔδωκε Ναβουχοδονόσορ, τῷ πατρί σου. Καὶ ἀπὸ τῆς μεγαλωσύνης, ἧς ἔδωκεν αὐτῷ, πάντες λαοὶ[99], καὶ[1] φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι ἦσαν τρέμοντες αὐτὸν[2], καὶ φοβούμενοι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, ὅτι τῇ οἰκείᾳ ῥώμῃ χρησάμενος ὁ σὸς πατὴρ ἅπασαν τὴν οἰκουμένην ὑπέταξε, καὶ τὰ

D Vers. 18,19. « Deus, inquit, altissimus, regnum et magnificentiam, et honorem et gloriam dedit Nabuchodonosori patri tuo. Et propter magnificentiam, quam dedit ei, omnes populi, et tribus, et linguæ tremebant, et metuebant a facie ejus. » Ne existimaveris, inquit, propriis viribus parentem **1167** tuum omnem terrarum orbem subegisse, et infinita nationum genera diversis linguis utentia

[u] Psal. LXXVII, 34. [v] Matth. x, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[87] Ἰουδ. Des. reliqua vers. 13. [88] B αὐτόν. [89] ἅγ. A Θεοῦ. [90] B ἐγρήγορσις. [91] B γραφὴν εὑρεῖν. [92] B παρακαλεῖ. [93] τρ. B præm. τήν. [94] γρ. B præm. τήν. [95] B γνωριῶ. [96] τοῦ προφήτου. [97] B παρακελεύεται. [98] B γνωριῶ. [99] λαοί. A præm. οἱ. [1] καί. Des. in A et B h. l. et post pauca. [2] αὐτ. Des. in A.

Digitized by Google

sub eum redegisse imperium. Nam omnium rerum Dominus, qui omnia fecit, sapienter omnia moderans, hoc ei regnum dedit, et propterea quod ita a Deo definitum et decretum erat, parentis tui metus subjectos illi populos invadebat. « Et quos volebat, ipse extollebat, et quos volebat, ipse humiles faciebat. » Tantam, inquit, a Deo potestatem accepit, ut posset et eos qui in altissimo gradu positi erant, humiles reddere, et eos qui admodum obscuri essent et viles, illustres efficere.

VERS. 20. « Et quando elatum est cor ejus, et spiritus ejus corroboratus est, ut superbiret, dejectus est a throno regni sui. » Quemadmodum enim « quos volebat, inquit, ipse extollebat, et quos volebat, humiles reddebat, » non justo omnino id suffragio faciens : ita omnium rex et Dominus dedit, ut voluit, patri tuo regnum : sed cum vidisset ipsum animo immodice elatum, superbiaque inflatum arroganter et insolenter regnum administrare, et ipsius superbiæ morbo laborare, et regiis thronis eum spoliavit, et honorem, qui ab omnibus ei habebatur, ademit. [21] Neque vero solo regno spoliavit, sed etiam a communibus hominum cœtibus expulit, et dementia ac rabie correptum cum onagris ac bestiis degere coegit. Quorum **1168** enim feritatem imitatus fuerat, eorum vitæ genus accepit. Commemorat autem ipsum herbam more boum comedisse," nudumque vagatum esse, ac sub dio miserum degentem, pristinum corporis colorem amisisse, aliumque induisse, qualem gelu et æstus attulerat. Et hoc omne, inquit, sustinuit, « Donec agnovit Altissimum dominium habere in regnum hominum, et cui visum fuerit, tradere illud. » Verum ille experientia quid opus facto esset didicit, et ipsis rebus edoctus est, humanis in rebus stabile nihil esse, omnium vero Deum sempiterna potentia perinde ac velit humana gubernare, et quibuscunque voluerit, regni munus largiri.

VERS. 22. « Tu autem, inquit, filius ejus Baltasar, non submisisti cor tuum in conspectu Dei, nonne hæc omnia noras? » Parentis enim tui infortuniis haudquaquam resipuisti, neque ex iis, quæ ille perpessus est, discere voluisti divinam potentiam.

VERS. 23. « Sed contra Dominum cœli exaltatus es. » Recte docet præsentes, ne ea quæ conspiciuntur, sed ipsorum Opificem ac Dominum, adorent : et simul regis reprehendit fastum, docetque maximum cœlum opificem habere Deum, qui oculis cerni nequeat. Tu autem, inquit, celsius ostendisti

μυρία τῶν ἐθνῶν γένη γλώσσαις χρώμενα διαφόροις ὑπὸ μίαν ἐποιήσατο βασιλείαν. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων Δεσπότης, τῶν ἁπάντων Ποιητὴς[3], ὁ σοφῶς ἅπαντα πρυτανεύων, αὐτῷ[4] δέδωκε τὴν βασιλείαν, καὶ διὰ τὸν θεῖον ὅρον ὁ τοῦ πατρός σου φόβος τοῖς ὑπηκόοις ἐπέκειτο. « Καὶ οὓς ἐβούλετο αὐτὸς[5] ὕψου, καὶ οὓς ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπείνου. » Τοσαύτην, φησὶν[6], ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὡς δύνασθαι καὶ τοὺς ἐν ὕψει ὄντας ταπεινοὺς ἀποφαίνειν, καὶ τοὺς ἀφανεῖς λίαν καὶ εὐτελεῖς περιβλέπτους ποιεῖν.

κ'. « Καὶ ὅτε ὑψώθη ἡ καρδία[7] αὐτοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκραταιώθη τοῦ ὑπερηφανεύσασθαι[8], κατηνέχθη ἀπὸ θρόνου[9] τῆς βασιλείας αὐτοῦ[10]. » Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, « αὐτὸς οὓς ἐβούλετο[11] ὕψου, καὶ οὓς ἐβούλετο ἐταπείνου, » οὐ ψήφῳ πάντως δικαίᾳ τοῦτο ποιῶν· οὕτως ὁ τῶν ἁπάντων Βασιλεὺς καὶ Δεσπότης ἔδωκε μὲν ὡς ἠθέλησε, τῷ πατρί σου τὴν βασιλείαν[12], θεασάμενος δὲ αὐτὸν ἀμέτρῳ φρονήματι κεχρημένον, ἀλαζονικῶς τε καὶ τετυφωμένως τὴν βασιλείαν ἰθύνοντα, καὶ τῆς ὑπερηφανίας τὴν νόσον δεξάμενον, καὶ τῶν βασιλικῶν αὐτὸν ἐστέρησε θρόνων, καὶ τὴν παρὰ πάντων αὐτῷ προσφερομένην τιμὴν ἀφείλετο[13]. Οὐ μόνης[14] δὲ αὐτὸν τῆς βασιλείας ἐγύμνωσε, ἀλλὰ καὶ τῶν κοινῶν συλλόγων ἐξήλασε, καὶ φρενοβλαβείᾳ καὶ λύττῃ παραδοὺς, ὄνοις ἀγρίοις καὶ θηρίοις συνδιάγειν παρεσκεύασεν. Ὧν γὰρ τὸ ἄγριον ἐμιμήσατο, τούτων τὸν βίον ἐδέξατο. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτὸν, ὅτι καὶ πόαν ἤσθιεν δίκην βοῶν, καὶ γυμνὸς περινοστῶν, καὶ ὑπαίθριος ταλαιπωρῶν, τὴν μὲν προτέραν τοῦ σώματος ἀπέβαλε χρόαν, ἑτέραν δὲ εἰσεδέξατο, ἣν ὁ κρυμός τε καὶ ὁ φλογμὸς ἀπειργάσατο. Καὶ ταῦτα πάντα, φησὶν, ὑπέμεινεν, « Ἕως οὗ ἔγνω, ὅτι κυριεύει ὁ Ὕψιστος[15] τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ δίδωσιν[16] αὐτήν. » Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τῇ πείρᾳ τὸ δέον μεμάθηκε, καὶ δι' αὐτῶν ἐδιδάχθη τῶν πραγμάτων, ὡς τῶν μὲν ἀνθρωπίνων βέβαιον οὐδὲν, ὁ δὲ τῶν ἁπάντων Θεὸς, αἰώνιον ἔχων τὸ κράτος, ὡς θέλει κυβερνᾷ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ οἷς ἂν[17] ἐθελήσῃ τῆς βασιλείας ὀρέγει τὴν ὠρεάν.

κβ'. « Σὺ δὲ, φησὶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαλτάσαρ, οὐκ ἐταπείνωσας τὴν καρδίαν σου κατενώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐ ταῦτα[18] πάντα ἔγνως; » Τοῖς γὰρ τοῦ σοῦ πατρὸς οὐκ ἐσωφρονίσθης κακοῖς, οὐδὲ μανθάνειν[19] ἠθέλησας ἐξ ὧν ἐκεῖνος πέπονθεν, τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν.

κγ'. « Ἀλλ' ἐπὶ τὸν Κύριον τοῦ[20] οὐρανοῦ ὑψώθης. » Καλῶς διδάσκει τοὺς παρόντας, μὴ προσκυνεῖν τὰ ὁρώμενα, ἀλλὰ τὸν τούτων Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην· καὶ κατὰ ταὐτὸν καὶ τοῦ βασιλέως διελέγχει[21] τὸν τύφον, καὶ διδάσκει, ὡς ὁ μέγιστος οὐρανὸς δημιουργὸν ἔχει τὸν ἀόρατον Θεόν. Σὺ δὲ, φησὶν, ὑψηλο-

VARIÆ LECTIONES.

[3] ποιητ. B præm. ὁ. [4] αὐτ. B præm. ταύτην. [5] αὐτ. A et B præm. φησὶν, αὐτὸς ἀνήρει, καὶ οὓς ἐβούλετο. (A addit αὐτὸς ἔτυπτε, καὶ οὓς ἐβούλετο.) [6] φησ. In B post ἔλαβε ponitur. [7] καρδ. B βασιλεία. [8] A ὑπερηφανεύεσθαι. [9] θρ. B præm. τοῦ. [10] αὐτ. A præm. καὶ ἡ τιμὴ ἁρπάζεσθαι ἀπ'. [11] B οὓς αὐτὸς ἠβούλετο. [12] βασ. B ἐξουσίαν. [13] ἀφ. In B ponitur ante τιμήν. [14] B μόνον. [15] ὁ ὕψ. A præm. ὁ Θεός. [16] A et B δώσει. [17] B ἐάν. [18] B οὐ τά. [19] B μαθεῖν. [20] τοῦ. B præm. τὸν Θεόν. [21] B διελέγχει τοῦ βασιλέως.

Digitized by Google

τέραν ἀπέφηνας τὴν καρδίαν σου, οὐ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ Κυρίου πάσης κτίσεως[32]. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοσοῦτον[33] τύφον ἐνόσησας, τὰ σκεύη τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐνεχθῆναι προσέταξας[34]. « Καὶ σὺ καὶ οἱ μεγιστᾶνές σου, καὶ αἱ παράκοιτοί σου, καὶ αἱ παλλακαί σου ἐπίνετε οἶνον[35] ἐν αὐτοῖς· » τουτέστιν, εἰς οἰνοφλυγίαν καὶ μέθην ἀπεχρήσω τοῖς τῷ Θεῷ ἀνακειμένοις[36] σκεύεσιν. Εἶτα τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν τραγῳδῶν, « Καὶ τοὺς θεούς, φησὶ, τοὺς χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ σιδηροῦς, καὶ ξυλίνους, καὶ λιθίνους ᾔνεσας. » Καὶ ἐπιμένων τῇ κωμῳδίᾳ· « Οἳ[37] οὐ βλέπουσι, καὶ οὐκ ἀκούουσι, καὶ οὐ γινώσκουσι. » Καὶ μὴν ἠδύνασαι[38] συνιδεῖν τὸ ἐκείνων ἀδρανὲς, ἔκ τε τῆς ὕλης, καὶ ἐκ τῆς ἐπικειμένης αὐτῇ τέχνης, καὶ πρὸς τούτοις ἐκ τῆς τῶν μορίων ἀναισθησίας· γνώσεως γὰρ, καὶ ὄψεως, καὶ ἀκοῆς ἐστέρηνται, καὶ τῶν αἰσθήσεων οὐδὲ τὴν μίαν ἐνέργειαν ἔσχον[39], ἀλλὰ μόνα γυμνὰ τὰ ἐνδάλματα. Σὲ δὲ οὐδὲ τοῦτο ἔπεισε συνιδεῖν τὸ δέον, ἀλλὰ τοὺς μὲν θεοὺς[40] ὠφελεῖν μὴ δυναμένους αἰνῶν διατελεῖς[41]. « Τὸν δὲ Θεὸν, οὗ ἡ πνοή σου ἐν τῇ[42] χειρὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί σου, αὐτὸν οὐκ ἐδόξασας. » Καλῶς δὲ, καὶ μάλα σοφῶς ἐκ παραλλήλου τεθεικὼς τά τε εἴδωλα καὶ τὸν τῶν ἁπάντων Θεὸν, διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν, καὶ δείξας ἐκεῖνα μήτε βλέποντα μήτε ἀκούοντα, οὐκ ἐπήγαγε περὶ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ὅτι βλέπει, καὶ ἀκούει, καὶ γινώσκει, ἀλλὰ τὸ μεῖζον ἁπάντων[43] τέθεικεν, ὅτι « Ἡ ζωή σου καὶ αἱ ὁδοί σου ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· » μεῖζον γάρ ἐστι τοῦ ζῆν τὸ καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχειν ζωὴν, καὶ ἀφαιρεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ὅταν θέλῃ. Ἔδειξε τοίνυν, ὅτι τὰ μὲν εἴδωλα καὶ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως ἁπάσης ἐστέρηνται· ὁ δὲ τῶν ὅλων Δεσπότης Θεὸς[44] πάσης τῆς ζωῆς ἐστι χορηγὸς, καὶ ταύτην δίδωσί τε καὶ λαμβάνει, κυβερνῶν ὡς θέλει. Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, τοῦτον τὸν τοιοῦτον, τὸν τοσοῦτον, τὸν τῆς[45] ζωῆς καὶ τελευτῆς ἐξουσίαν ἔχοντα, τὸν βασιλέας χειροτονοῦντα καὶ καταλύοντα, τοῦτον οὐ μόνον οὐχ ὑμνήσας[46], μᾶλλον δὲ καὶ ἐμπαροινῶν διατελεῖς[47], τοῖς ἀφορισθεῖσιν αὐτῷ σκεύεσιν ἐντρυφῶν.

κδ'. « Διὰ τοῦτο ἐκ προσώπου αὐτοῦ ἀπεστάλη ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ τὴν γραφὴν ταύτην ἐνέταξεν. » Καὶ οὐκ εἶπεν, Αὐτὸς γέγραφεν, ἀλλ', « Ἀπεστάλη ἐκ προσώπου αὐτοῦ ἀστράγαλος χειρός· » τουτέστι, γραφῆναι προσέταξε, καὶ οὐδὲ ὅλον ἔδειξέ σοι τὸν γράψαντα, ἀλλ' ἐξελέγξαι[48] σου τὸν τύφον ἐθελήσας, μόνοις σε δακτύλοις ἐξέπληξε[49], καὶ τοσούτου δέους ἐνέπλησε. Μάθε δὲ, φησὶ, καὶ αὐτὴν τὴν γραφὴν, καὶ τῆς[50] γραφῆς ἑρμηνείαν.

κε', κς'. « Ἡ μὲν οὖν γραφή ἐστιν αὕτη[51]· Μανὴ[52], Θεκὲλ, Φαρές· τὸ δὲ σύγκριμα τοῦ ῥήματος τοῦτο[53]. »

cor tuum, non cœlo, sed Deo cœli, omnis creaturæ Domino. Neque enim vasa domus ejus, nisi tanto fastu elatus esses, tibi afferri præcepisses « Et tu, et optimates tui, et **1169** uxores tuæ, et concubinæ tuæ, bibistis vinum ex ipsis. » Hoc est, ad vinolentiam et ebrietatem Deo dicatis vasis usus es. Deinde impietatis exsuperantiam deplorans : « Et deos, inquit, aureos, et argenteos, et æreos, et ferreos, ligneosque et lapideos laudasti. » Et commorans in reprehensione, ait : « Qui non vident, et non audiunt, et non cognoscunt. » Atqui potuisti illorum imbecillitatem, tum ex materia, tum ex arte, quæ ad illam fingendam incubuit, cognoscere, et præterea ex partibus omni sensu carentibus : siquidem cognitione, visu et auditu orbatæ sunt, et sensuum nullam omnino efficaciam habent, verum nuda tantum sunt simulacra. Tu vero ne ita quidem adduci potuisti, ut quid deceret intelligeres; imo deos, qui nihil prodesse queunt, laudare non desinis. « Deum vero, in cujus manu spiritus tuus, et omnes viæ tuæ, ipsum non glorificasti. » Recte autem et sapientissime, cum comparasset idola cum omnium auctore Deo, propter audientium utilitatem, ostendissetque illa neque videre, neque audire, non adjecit de ipso omnium rerum auctore Deo, illum et videre, et audire, et cognoscere, sed quod omnium maximum est, addidit, « quia vita tua et viæ tuæ in manu ejus. » Id enim vita majus est, aliis etiam vitam præbere, et rursus ipsam pro lubitu adimere. Ostendit igitur idola et vita et omni sensu carere : sed omnium rerum Dominum **1170** Deum esse, qui vitam omnibus subministret, eamque et largiatur, et adimat, pro lubitu gubernans. Attamen hunc, inquit, talem ac tantum, cui vitæ necisque potestas est, reges eligentem, eosdemque regno abdicantem, hunc, inquam, non solum celebrare omittis, sed potius ludibrio habere perseveras, dedicatis ipsi vasis insultans.

Vers. 24. « Idcirco a facie ejus missus est articulus manus, et scripturam hanc ordinavit. » Neque dixit : Ipse scripsit, sed, « Missus est a facie ejus articulus manus; » hoc est, scribi jussit : neque eum totum qui scripsit, ostendit tibi, verum, cum tuum redarguere fastum vellet, solis te digitis perculit, ac tanto metu complevit. Disce autem, inquit, et ipsam scripturam, et scripturæ interpretationem.

Vers. 25, 26. « Scriptura igitur est hæc : Mane, Thecel, Phares; et interpretatio verbi hæc est. »

VARIÆ LECTIONES.

[32] κτ. B præm. τῆς. [33] τοσ. B præm. τοῦτο. [34] B προστάξας. [35] A παλλακαί σου, καὶ αἱ παράκοιτοί σου οἶνον ἐπίνετε. [36] B ἀφιερωμένοις. [37] Οἳ — γινώσκ. In A hæc ponuntur ante ᾔνεσας. [38] B ἠδύνατο. [39] B οὐ τὴν ἐνέργειαν εἶχον. [40] θεούς. Des. in B. [41] B διετέλεις. [42] τῇ. Des. in A et B. [43] B πάντων. [44] Θεός. Des. in B. [45] τῆς. Des. ibid. [46] Edit. prior hab. οὐχ ὕμνησας μόνον. [47] B διετέλεις. [48] B ἐλέγξαι. [49] B κατέπληξε. [50] τῆς. B præm. τήν. [51] A Καὶ αὕτη ἡ γραφὴ ἡ ἐντεταγμένη. [52] A Μάνη. [53] A τοῦτο τὸ σύγκριμα τοῦ ῥήματος.

Digitized by Google

Σύγκριμα interpretationem vocat. « Μανὴ, mensus est Deus regnum tuum, et complevit illud; » hoc est, novit te regno indignum, et ipso te spoliandum censuit.

VERS. 27. « Θεκὲλ, appensum est in statera, et inventum est minus habens. » Docuit autem per hæc non illum solum, sed nosipsos etiam, propheta, nihil esse quod apud Deum non ponderetur; quin etiam misericordiam ac longanimitatem mensura quadam et pondere hominibus adhiberi. Quando itaque transgressus es, inquit, clementiæ fines, accipe divinam sententiam.

VERS. 28. « Φαρὲς, **1171** divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis. » Illud inquirendum est, cur auctor omnium rerum Deus castigatum Nabuchodonosorem rursus in regnum reduxerit, istum vero statim et regno privarit, et vita. Considerantes itaque comperimus, primum, quia Nabuchodonosor alterum impietatis pœnas luentem non conspexerat, idcirco cum venia dignum justo Dei judicio existimatum esse: sed iste summum patris supplicium conspicatus, nihil inde percepit utilitatis. Jure itaque justus judex illi definito tempore supplicium præscripsit, istum autem nulla venia dignum censuit. Alioquin et omnia futura prævidens Deus, et æque aperte ea cognoscens, ac præterita, præcognita illius pœnitentia, ita quæ ad eum pertinebant moderatus est: istius autem præcognoscens perpetuam impietatem, morte occurrit impietatis incremento. [29] Statimque auditis iis, quæ Daniel interpretatus fuerat, Baltasar jussit illum propositum præmium accipere, purpuream vestem et torquem auream: deinde, cum illum ita ornasset, subjectos sibi populos præconis voce curavit edocendos, ipsum tertium regni principem a se esse declaratum. Verum nihil horum divinam sententiam mutavit.

VERS. 30. « Eadem enim nocte, inquit, interfectus est Baltasar rex Chaldæus. » *Chaldæum* ipsum hoc loco appellavit, ut ostenderet Chaldaici demum regni finem. Revera « Horrendum est incidere in manus Dei viventis, » secundum divum Apostolum [x]; **1172** horrendum, « divitias bonitatis illius, et patientiæ, et longanimitatis contemnere [y], » et non adorare et colere pro viribus. Quis enim durus effectus, ut ait propheta, coram Domino stetit? Idcirco beatus quoque David præcipit: « Hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione [z]. » Quod interpretans beatus Paulus hortatur: « Videte, fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis,

[x] Hebr. x, 31. [y] Rom. II, 4. [z] Psal. XCIV, 8, 9.

A Σύγκριμα [46] δὲ τὴν ἑρμηνείαν καλεῖ. « Μανὴ· ἐμέτρησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ ἐπλήρωσεν αὐτήν· » τουτέστιν, εἶδέ σε τῆς βασιλείας ἀνάξιον, καὶ ταύτης γυμνὸν [48] ἐδοκίμασεν ἀποφῆναι.

κζ'. « Θεκέλ· ἐστάθη ἐν ζυγῷ, καὶ ηὑρέθη ὑστεροῦσα. » Ἐδίδαξε δὲ οὐκ ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς διὰ τούτων [49] ὁ προφήτης, ὡς οὐδὲν ἀστάθμητον παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔλεος καὶ ἡ μακροθυμία μέτρῳ τινὶ καὶ σταθμῷ τοῖς ἀνθρώποις παρέχεται. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, ὑπερέβης τῆς φιλανθρωπίας τοὺς ὅρους, δέχου τὴν θείαν ἀπόφασιν.

κη'. « Φαρὲς· διῃρέθη [47] ἡ βασιλεία σου, καὶ ἐδόθη Μήδοις καὶ Πέρσαις. » Ἀναγκαῖον δὲ ζητῆσαι, τί δήποτε τὸν μὲν Ναβουχοδονόσορ παιδεύσας ὁ τῶν B ὅλων Θεὸς πάλιν εἰς τὴν βασιλείαν ἐπανήγαγε, τοῦτον δὲ παραυτίκα καὶ τῆς βασιλείας ἐστέρησε, καὶ τῆς ζωῆς [50]. Σκοποῦντες τοίνυν εὑρίσκομεν [51], πρῶτον μὲν, ὅτι Ναβουχοδονόσορ ἕτερον ἀσεβείας τίσαντα δίκας οὐκ ἐθεάσατο, διὸ καὶ συγγνώμης αὐτὸν ἠξίωσεν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ ψῆφος· οὗτος δὲ, τὴν μεγίστην τοῦ πατρὸς θεασάμενος τιμωρίαν, οὐδὲν ἐκεῖθεν ἀπώνατο. Εἰκότως τοίνυν ὁ δίκαιος κριτὴς ἐπ' ἐκείνου μὲν ῥητῷ χρόνῳ τὴν τιμωρίαν περιώρισε, τοῦτον δὲ οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἠξίωσεν. Ἄλλως τε καὶ πάντα προορῶν ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ οὕτως αὐτὰ σαφῶς γινώσκων ὡς ἤδη γενόμενα, ἐκείνου μὲν προειδὼς τὴν μεταμέλειαν, οὕτω τὰ κατ' αὐτὸν ᾠκονόμησε, τούτου δὲ προγινώσκων τὴν μέχρι τέλους ἀσέβειαν, τῷ θανάτῳ καταλύει τῆς ἀσεβείας τὴν αὔξησιν. C Εὐθὺς δὲ ἀκούσας Βαλτάσαρ τῶν ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ ἑρμηνευθέντων, ἐκέλευσεν αὐτὸν τὸ προκείμενον ἆθλον λαβεῖν, τὴν πορφύραν, καὶ τὸν μανιάκην τὸν χρυσοῦν· εἶτα τοῦτον αὐτὸν διακοσμήσας τὸν τρόπον, τῇ τοῦ κήρυκος χρώμενος φωνῇ τοὺς ὑπηκόους ἐδίδαξεν, ὡς τρίτον αὐτὸν τῆς βασιλείας ἀπέφηνεν ἄρχοντα. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων τὴν θείαν ἀπόφασιν ἔλυσεν.

λ'. « Ἐν αὐτῇ γὰρ, φησὶ, τῇ νυκτὶ ἀνῃρέθη Βαλτάσαρ, ὁ βασιλεὺς Χαλδαίων [52]. » Χαλδαῖον δὲ αὐτὸν ἐνταῦθα προσηγόρευσεν, ἵνα δείξῃ λοιπὸν τῆς Χαλδαϊκῆς βασιλείας τὸ τέλος. Ἀληθῶς « φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· φοβερὸν, « τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ μακροθυμίας [53] καταφρονεῖν, » ἀλλὰ μὴ προσκυνεῖν καὶ θεραπεύειν εἰς δύναμιν. Τίς γὰρ σκληρὸς [54] γενόμενος, ᾗ φησιν ὁ προφήτης, ἐναντίον Κυρίου ὑπέμεινε; Τούτου χάριν καὶ ὁ μακάριος παρεγγυᾷ Δαβίδ· « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παροργισμῷ [55]. » Καὶ τοῦτο ἑρμηνεύων ὁ μακάριος παραινεῖ [56] Παῦλος· « Βλέπετε [57],

VARIÆ LECTIONES.

[46] Σύγκρ. — καλεῖ. Vid. supra, p. 1079, schol. 20. [48] γυμν. B præm. σέ. [49] διὰ τούτ. In B post προφήτης ponitur. [47] A διῄρηται. [50] B καὶ αὐτῆς ἐστέρησε τῆς ζωῆς. [51] B εὑρήσομεν. [52] ὁ βασ. Χαλδ. A ὁ Χαλδαῖος. [53] μακρ. B præm. τῆς. [54] σκλ. B præm. φησί. [55] B παραπικρασμῷ. Ita quoque supra, t. I, p. 1287. [56] παρ. In B post Παῦλος ponitur. [57] βλ. B præm. λέγων.

Digitized by Google

ἀδελφοὶ, μήποτε ἔσται ἔν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος· ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, μέχρις ἂν οὗ[86] τὸ σήμερον καλεῖται, ἵνα μὴ σκληρυνθῇ ἐξ ὑμῶν τις ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας. » Οἶδε γὰρ πολλάκις ἡ ἁμαρτία ταῖς ἡδοναῖς ἡμᾶς καταθέλγουσα, καθάπερ ἐκεῖνον τὸν ἀνόητον βασιλέα διὰ τῆς μέθης, οὕτω σκληρύνειν ἡμῶν τὴν καρδίαν καὶ ἀντίτυπον ἀποφαίνειν, ὡς καὶ τῆς ἀσεβείας τὴν νόσον ῥᾳδίως εἰσδέχεσθαι. Φύγωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, τοῦ διαβόλου τὴν ἐξαπάτην, καὶ τὴν ἐπίμονον[87] ἀρετὴν τῆς ἡδονῆ βραχείᾳ κεχρημένης προτιμήσωμεν ἁμαρτίας, ἵνα τῆς μὲν τοῦ Βαλτάσαρ κοινωνίας ἀποφανθῶμεν ἀλλότριοι, τῆς δὲ τοῦ Δανιὴλ συμμορίας ἀπολαύσωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων[88]. Ἀμήν.

A discedendo a Deo vivo ; sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, quoad hodie cognominatur, ne quis ex vobis obduretur fallacia peccati. » Consuevit enim sæpe peccatum, voluptatibus nos demulcens, quemadmodum stultum illum regem per ebrietatem, ita cor nostrum, durum reddere et adversarium efficere, ut etiam impietatis morbum facile excipiat. Hinc fugiamus, quæso, diaboli dolos, stabilemque virtutem peccato brevi cum voluptate conjuncto anteponamus, ut a societate Baltasaris alieni reddamur, et Danielis societate fruamur, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

[a] Hebr. III, 12, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[86] B ἄχρις οὗ. [87] B ἐρίπονον. [88] τ. αἰών. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ Ϛ'.

1173 LIBER SEXTUS.

Ναβουχοδονόσορ[89], *Εὐιλὰδ Μαροδὰχ υἱὸς αὐτοῦ, Βαλτάσαρ ἀδελφὸς αὐτοῦ· Δαρεῖος Μῆδος, κατὰ Ἰώσηππον, υἱὸς τοῦ Ἀστυάγους, τοῦ δὲ Κύρου θεῖος πρὸς μητρός· ὁ δὲ Κῦρος Πέρσης· Ἕλληνες Κυαξάρην αὐτὸν προσκαλοῦσιν.*

Nabuchodonosor, Evilad Marodach filius ejus, Baltasar ipsius frater : Darius Medus, secundum Josephum filius Astyagis et Cyri avunculus, Cyrus autem Persa, quem Cyaxarem Græci vocant.

λα'. Καὶ Δαρεῖος ὁ Μῆδος παρέλαβε τὴν βασιλείαν ὢν ἐτῶν ἑξήκοντα δύο. » Ἡ μὲν τῶν Χαλδαίων βασιλεία τὸ τέλος ἔλαβε κατὰ τὴν θείαν πρόῤῥησιν· εἰς δὲ Μήδους μεταβέβηκεν ἡ τῆς οἰκουμένης ἡγεμονία. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Δανιὴλ προηγόρευσε, καὶ τὸ *Φαρὲς* ἡρμήνευσε· « Διῃρέθη γὰρ, φησὶν, ἡ βασιλεία σου, καὶ ἐδόθη Μήδοις καὶ Πέρσαις. » Ἀλλὰ χρόνον ὀλίγον Δαρείου τοῦ Μήδου βασιλεύσαντος, Κῦρος, παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν, εἰς Πέρσας αὐτὴν μετατίθησιν. Ἰώσηππος[90] δὲ ὁ ἱστοριογράφος τὸν Δαρεῖον μὲν[91] υἱὸν τοῦ Ἀστυάγους εἶναί φησι, τοῦ δὲ Κύρου θεῖον πρὸς μητρὸς[92], τοὺς δὲ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέας ἑτέρως αὐτοῦ τὸ ὄνομα τεθεικέναι· Κυαξάρην γὰρ αὐτὸν ἐκεῖνοι προσηγορεύκασι. Λέγει δὲ, ὅτι κατὰ ταὐτὸν ἐπιστρατεύσαντες τῇ Βαβυλῶνι Δαρεῖός τε καὶ Κῦρος, ὁ τούτου ἀδελφιδοῦς, ἐκράτησαν τῆς πόλεως πολιορκίᾳ χρησάμενοι, καὶ τὸν Βαλτάσαρ ἀνεῖλον κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, καθ' ἣν ἐν τῷ τοίχῳ τὰς συλλαβὰς ἐκείνας γραφομένας ἐθεάσατο. Ἀλλ' οὐκ ἐᾷ οὕτω πι-

VERS. 31. « Et Darius Medus accepit regnum sexaginta duos natus annos. » Chaldæorum regnum secundum divinam prædictionem ad exitum pervenit, ad Medos autem translatum est orbis terrarum imperium. Sic vero Daniel etiam prædixit, et illud *Phares* interpretatus est : « Divisum est enim regnum tuum, inquit, et datum est Medis et Persis. » Sed cum breve tempus Darius Medus regnasset, Cyrus exceptum imperium ad Persas transtulit. Josephus autem historicus Darium Astyagis filium asserit, et Cyri avunculum ; verum Græcos scriptores aliter ipsum appellasse : Cyaxarem quippe illum vocaverunt. Narratque, cum eodem tempore exercitum ad Babylonem adduxissent Darius et Cyrus, ejus sororis filius, per obsidionem eos urbe potitos esse, et Baltasarem ab ipsis illa nocte interfectum esse, qua scriptas illas syllabas in pariete conspexerat. Verum non ita rem se habere docent ea quæ a beato Daniele

VARIÆ LECTIONES.

[89] Ναβ. — προσκαλ. Des. in B. [90] Ἰώσηππος. *Ant. Jud.*, lib. x, c. 11, sect. 4. [91] μέν. In B post υἱόν ponitur. [92] μητ. B πατρός.

Digitized by Google

conscripta sunt. Docet autem nos in postrema parte eorum, quæ de Dario commemorantur [b], Danielem **1174** prospere egisse sub imperio Darii, et regnante Cyro Persa, ostenditque, aliud Darii regnum esse, aliud Cyri. Quod si una eorum fuisset contra Babylonem cum exercitu profectio, unum omnino regnum fuisset : nunc autem aliud hoc, aliud illud esse ait. Et in fine prophetiæ ita dicit Daniel : « Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et accepit Cyrus Persa regnum ejus. » Non igitur eodem tempore Darius et Cyrus regnum obtinentes, Baltasarem interfecerunt, verum Darius Assueri prior, Cyrus posterior regnavit. Neque etiam quæ a Josepho dicuntur, cum Græcis historiis consentanea sunt. Nec enim in illis facile licet invenire, Cyaxarem Astyagis filium eumdem esse Darium, quem iste narrat una cum Cyro contra Babylonem cum exercitu profectum : ita ut omnino Josephi oratio a fide abhorreat. Ego autem, divinam Scripturam sequens, hunc ipsius Nabuchodonosoris invenio ex filia nepotem. Cum enim præcepisset Deus Jeremiæ, ut sibi vincula circumdaret, eaque mitteret finitimis regibus Idumæorum, et Moabitarum, et Amanitarum, Tyriorumque et Sidoniorum, hæc ipsis ut diceret, imperavit : « Sic dixit Dominus Deus Israelis : Ita dicetis ad dominos vestros : Ego feci terram in fortitudine mea magna, et in brachio meo excelso, et dabo eam cui **1175** placuerit in oculis meis : dedi omnem terram Nabuchodonosori regi Babylonis, ut serviat ei, et servient ipsi omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terræ ipsorum. » Cum itaque Baltasar a Daniele filius appellatur, inquirendus est nepos. Quod si quis contradicat, Darium asserens Medum appellari, discat ille nostræ sententiæ id nihil obesse. Etenim Cyrus ex filia nepos Astyagis, qui Medus fuit, et Medorum regno potitus est, Persa nuncupatur. Ex patria enim cognatione consuevere homines gentilia imponere cognomenta. Verisimile est itaque, et Darium a Medo patre esse, et a Chaldæa matre, paterno autem cognomine vocari. Quod si hæc non ita se habeant, ostendant, qui velint, Nabuchodonosoris nepotem avitum regnum hæreditate obtinuisse, et plane non repugnabimus. Verissimam enim esse magni Jeremiæ prædictionem, quicunque recte sentit, confitebitur. Quod si alicui magis probetur, non esse ex filia nepotem Nabuchodonosoris Darium, sed ex filio, propterea quod propheta dixerit : « Servient ipsi, et filio ejus, et filio filii illius, » discat divinæ Scripturæ idioma, quæ cum consueverit genealogiam a maribus tradere, voluerituque nepotem dicere,

A στεύειν τὰ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δανιὴλ συγγεγραμμένα· διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἐν τῷ τέλει τοῦ κατὰ τὸν Δαρεῖον διηγήματος, ὅτι κατηύθυνε Δανιὴλ ἐν τῇ βασιλείᾳ Δαρείου καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ Κύρου τοῦ Πέρσου, καὶ δείκνυσιν ἑτέραν μὲν τοῦ [63] Δαρείου βασιλείαν, ἑτέραν δὲ τοῦ Κύρου. Εἰ δὲ μία αὐτοῖς κατὰ τῆς Βαβυλῶνος ἐγεγόνει στρατεία, μία ἄρα ἦν καὶ ἡ βασιλεία· νῦν δὲ, ἄλλην μὲν ταύτην, ἄλλην δ' ἐκείνην εἶναί [64] φησι. Καὶ ἐν τῷ τέλει [65] δὲ τῆς προφητείας οὕτω φησὶν ὁ Δανιήλ· « Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀστυάγης προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ παρέλαβε τὴν βασιλείαν Κῦρος ὁ Πέρσης. » Οὐ τοίνυν Δαρεῖος καὶ Κῦρος κατὰ ταὐτὸν βασιλεύσαντες, τὸν Βαλτάσαρ ἀνεῖλον· ἀλλ' ὁ μὲν Δαρεῖος ὁ Ἀσσουήρου πρότερον, ὕστερον δὲ Κῦρος ἐβασίλευσεν. Οὐδὲ ταῖς B Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις [66] τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήππου εἰρημένα συμβαίνει. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἐκείναις ἔστιν εὑρεῖν τὸν Κυαξάρην τὸν τοῦ Ἀστυάγους υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Δαρεῖον, ὃν οὗτος ἔφη σὺν τῷ Κύρῳ τὴν στρατείαν κατὰ τῆς Βαβυλῶνος ποιησάμενον· ὥστε παντάπασιν ἀπίθανον εἶναι τὸν τοῦ Ἰωσήππου λόγον. Ἐγὼ δὲ τῇ θείᾳ πειθόμενος Γραφῇ, τοῦ Ναβουχοδονόσορ εὑρίσκω τοῦτον θυγατριδοῦν· τῷ γὰρ Ἱερεμίᾳ παρακελευσάμενος ὁ Θεὸς δεσμὰ ἑαυτῷ περιθεῖναι, καὶ ταῦτα πέμψαι [67] τοῖς πλησιοχώροις βασιλεῦσι, τῷ τῶν Ἰδουμαίων, καὶ Μωαβιτῶν, καὶ Ἀμανιτῶν, Τυρίων τε καὶ Σιδωνίων, ταῦτα εἰπεῖν αὐτοῖς παρεγγύησεν· « Οὕτως εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· Οὕτως ἐρεῖτε πρὸς τοὺς κυρίους ὑμῶν· Ἐγὼ ἐποίησα [68] τὴν γῆν ἐν [69] τῇ C ἰσχύϊ μου τῇ μεγάλῃ, καὶ τῷ βραχίονί μου τῷ ὑψηλῷ, καὶ δώσω αὐτὴν, ᾧ ἂν δόξῃ ἐν ὀφθαλμοῖς μου· ἔδωκα πᾶσαν τὴν γῆν τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ Βαβυλῶνος, δουλεύειν αὐτῷ, καὶ δουλεύσουσιν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ υἱῷ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς γῆς αὐτῶν. » Τοῦ τοίνυν Βαλτάσαρ υἱοῦ προσαγορευθέντος ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ, ζητητέον τὸν ἔκγονον [70]. Εἰ δέ τις ἀντιλέγει, Μῆδον τὸν Δαρεῖον ὀνομάζεσθαι λέγων, μαθέτω, ὡς οὐδὲν τοῦτο τῷ λόγῳ λυμαίνεται. Καὶ γὰρ ὁ Κῦρος θυγατριδοῦς ὢν τοῦ Ἀστυάγους, ὃς Μῆδος ἦν, καὶ Μήδων ἐβασίλευσε, Πέρσης ὀνομάζεται· ἐκ γὰρ τῆς πατρῴας συγγενείας φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι τὰς ἐθνικὰς τιθέναι προσηγορίας. Εἰκὸς τοίνυν καὶ τὸν Δαρεῖον εἶναι μὲν Μήδου πατρὸς, D Χαλδαίας δὲ μητρὸς, καλεῖσθαι δὲ τοῦτο [71] ὅπερ ἦν ὁ πατήρ. Εἰ δ' οὐχ οὕτως ταῦτ' ἔχει, δειξάτωσαν οἱ βουλόμενοι τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὸν ἔκγονον τῆς πατρῴας βασιλείας κληρονομήσαντα, καὶ οὐδὲν περὶ τούτου ζυγομαχήσομεν. Ὅτι γὰρ παναληθὴς [72] τοῦ μεγάλου Ἱερεμίου ἡ πρόρρησις, πᾶς τις εὖ φρονῶν ὁμολογήσειεν. Εἰ δέ τινι προΐσταται μὴ εἶναι θυγατριδοῦν τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὸν Δαρεῖον, ἀλλ' υἱωνὸν, διὰ τὸ τὸν προφήτην εἰρηκέναι· « Δουλεύσουσιν αὐτῷ,

[b] Dan. v, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[63] τοῦ. B præm. τήν. Ita quoque post pauca. [64] εἶν. Des. in B. [65] ἐν τῷ τέλει, κ. τ. λ. Ex initio historiæ Belis et draconis desumpta sunt illa, Καὶ ὁ βασιλ. Ἀστ. κ. τ. λ. Ed. prior ad marginem habebat, Dan. XIII. [66] ἱστ. B præm. ὁέ. [67] B πέμψας. [68] ἐπ. B addit φησί. [69] ἐν. Des. in B. [70] Edit. prior hab. ἔγγονον. [71] B τοῦτον. [72] B ἀληθής.

Digitized by Google

καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ υἱῷ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· » μαθέτω τῆς θείας Γραφῆς τὸ ἰδίωμα· ἐξ ἀῤῥένων γὰρ γενεαλογεῖν εἰωθυῖα, καὶ τὸν ἔγγονον εἰπεῖν ἐθελήσασα, υἱὸν τοῦ υἱοῦ προσηγόρευσεν. Ἀλλ' ὅτι μὲν τοῦ υἱοῦ οὐκ ἔστιν υἱός, ὁ μακάριος Δανιὴλ μαρτυρεῖ, λέγων· « Δαρεῖος ὁ Μῆδος παρέλαβε τὴν βασιλείαν. » Ὅτι δὲ μέχρις ἐγγόνων παραπέμψει τὴν βασιλείαν ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὁ θεῖος προεῖπεν Ἱερεμίας. Ἐξ ἑκατέρας τοίνυν προφητείας εὑρεῖν δυνατὸν[72] τὸ ἀληθές· ἐκ μὲν τῆς Ἱερεμίου, ὅτι καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ Ναβουχοδονόσορ τῆς βασιλείας ἀνθέξεται· ἐκ δὲ τῆς τοῦ μακαρίου[73] Δανιὴλ, ὅτι Βαλτάσαρ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τῇ θείᾳ ψήφῳ τελευτήσαντος, Δαρεῖος ὁ Μῆδος παρέλαβε τὴν βασιλείαν. Ἐντεῦθεν σκοπούμενοι, καὶ τὸ ἀψευδὲς τῶν προφητῶν ἐπιστάμενοι, εὑρίσκομεν τοῦτον Μῆδον μὲν ὄντα πατρόθεν, Χαλδαῖον δὲ ὄντα[74] μητρόθεν, καὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἔγγονον. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμεῖς ἑκατέρας προφητείας τὸ ἀληθὲς ζητήσαντες εὕρομεν[75]· ὡς δὲ φίλον ἑκάστῳ περὶ τούτου φρονείτω· οὐδεμία γὰρ ἐκ τῆς περὶ τὸ γένος ἀμφιβολίας γενήσεται βλάβη. Φέρε τοίνυν, τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ἁψώμεθα.

filium filii appellavit. Verum filii non esse filium, testis est beatus Daniel, qui ita loquitur: « Darius Medus accepit regnum. » Usque ad nepotes autem Nabuchodonosorem transmissurum esse regnum, divinus Jeremias prædixit [c]. **1176** Ex utraque igitur prophetia rei veritas percipi potest: ex ea Jeremiæ nepotem ipsius Nabuchodonosoris regnum obtenturum esse, ex hac vero beati Danielis, Baltasare filio Nabuchodonosoris divina sententia mortuo, Darium Medum regnum excepisse. Hæc considerantes, et prophetas minime mentiri pro comperto habentes, reperimus hunc paterno genere Medum, materno Chaldæum esse, et ipsius Nabuchodonosoris nepotem. Hæc igitur nos ex utraque prophetia investigata, rei veritate inveni- B mus: qua de re quilibet pro lubitu sentiat. Nihil enim ex ambiguitate generis oriri potest detrimenti. Age itaque reliqua sigillatim interpretemur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Βασιλεύσας, φησὶν, ὁ Δαρεῖος (α', β'.) « Ἔστησεν[77] ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ σατράπας ἑκατὸν εἴκοσι, τοῦ εἶναι αὐτοὺς ἐν ὅλῃ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἐπάνω αὐτῶν[78] ταχτικοὺς τρεῖς, καὶ[79] ἦν Δανιὴλ εἷς ἐξ αὐτῶν, τοῦ ἀποδιδόναι αὐτοῖς τοὺς σατράπας λόγον, ὅπως ὁ βασιλεὺς μὴ ἐνοχλῆται. » Ἀληθῶς οὐδὲν ἀμβλύνειν δύναται τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ τὰς οἰκείας πανταχοῦ[80] ἀκτῖνας ἀφίησι, κἂν ἐν δούλῳ γένηται, κἂν ἐν αἰχμαλώτῳ, καὶ[81] οὐδὲν ταύτης συσκιάσαι τὴν C αἴγλην ἰσχύει, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ἀφίησιν ἀστραπήν. Καὶ τοῦτο πολλαχόθεν μὲν καὶ ἀλλαχόθεν ἔστιν ἰδεῖν, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν κατὰ τὸν μακάριον Δανιὴλ, ὃς δοῦλος καὶ δορυάλωτος γεγονὼς, καὶ ξένην οἰκῶν, καὶ μεταξὺ βαρβάρων στρεφόμενος, διέλαμψε· ἐπὶ[82] μὲν γὰρ τοῦ Ναβουχοδονόσορ προσεκυνήθη ὑπὸ[83] τοῦ φοβερωτάτου βασιλέως. Διέπρεψε δὲ καὶ[84] ἐπὶ τοῦ Βαλτάσαρ, περίβλεπτος δὲ ὡσαύτως ἦν καὶ ἐπὶ[85] τοῦ Δαρείου· καὶ αἱ τῶν βασιλέων διαδοχαὶ μεταβολὴν αὐτῷ τῆς τιμῆς οὐκ εἰργάσαντο· ἀλλ' οἱ μὲν ἐσβέννυντο τῷ Χανάτῳ, ὁ δὲ τὴν ἴσην ἐπὶ πάντων ἐκέκτητο λαμπηδόνα. Καὶ μὴν εἰώθασιν οἱ βασιλείαν ἤ τινα ἄλλην ἀρχὴν ἐγχειριζόμενοι, ἥκιστα θαῤῥεῖν τοῖς τῶν προτέρων οἰκειοτάτοις· οὗτος δὲ παρὰ πᾶσι D τὴν αὐτὴν ἐκέκτητο παῤῥησίαν, καὶ τοῦ ἴσου γέρως ἐτύγχανε, τὴν αὐτήν τε ἡγεμονίαν ἐπιστεύετο· ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἐπὶ τοῦ Δαρείου εἷς τῶν τριῶν ἐγένετο ταχτικῶν. *Ταχτικοὺς* δὲ ἡγοῦμαι προσαγορεύεσθαι τοὺς νῦν καλουμένους ὑπάρχους, σατράπας δὲ τοὺς τῶν ἐθνῶν ἡγεμόνας· ἀλλὰ καὶ τῶν ταχτικῶν εἷς ὢν ὁ μακάριος Δανιήλ·

CAPUT VI.

Regno potitus, inquit, Darius [Vers. 1, 2.] « Constituit super regnum suum satrapas centum et viginti, ut essent ipsi in toto regno ejus. Et super eos ordinatores tres, et erat Daniel unus ex eis, ut redderent illis satrapæ rationem, ut nulla molestia rex afficeretur. » Nihil revera potest obscurare pietatem, quæ ubicunque sit, proprios emittit radios, sive illa in servo, sive in captivo reperia- C tur: neque quidquam est, quod ipsius splendori tenebras queat offundere, imo illa fulgur suum emittit. Quod cum multis aliis ex locis perspici potest, tum vero ex iis, quæ beato Danieli usu venerunt: qui, cum servus esset bello **1177** captus, et exteram regionem incoleret, et inter barbaros versaretur, splenduit, et regnante Nabuchodonosore a maxime terribili rege adoratus est. Regnante item Baltasare floruit, nec minus illustris fuit, Dario tenente sceptra: regumque successiones nihil de ejus honore detraxerunt, sed illi quidem morte exstincti sunt, at Daniel æqualem illis omnibus regnantibus semper splendorem obtinuit. Atqui consuevere reges, vel quibus aliquis alius magistratus mandetur, minime confidere iis, qui priorum regum intimi fuerint: hic D autem apud omnes eamdem nactus est loquendi libertatem, æquale honoris præmium consecutus, idemque ei committebatur imperium; sicuti denique regnante Dario unus fuit ex illis tribus ordinatoribus. *Ordinatores* vero arbitror appellari eos qui nunc vocantur hyparchi; *satrapas* autem nationum præsides. Verum cum unus esset beatus Daniel ex ordinatoribus:

[c] Jerem. xxvii, 4-7; vel xxxiv, 4-7 juxta LXX.

VARIÆ LECTIONES.

[72] εὑρ. δυν. In B post ἀληθές ponitur. [73] μακ. Des. in B. [74] ὄντα. Des. in B. [75] B εὑρήκαμεν. [77] A κατέστησεν. [78] αὐτῶν. Ex A suppl. [79] καί. A ὧν. [80] B πανταχοῦ τὰς ἰδίας. [81] καί. Des. in B. [82] B ὑπό. [83] ὑπό. Des. in B. [84] καί. Des. in B. [85] B ἦν ὡσαύτως ἐπί.

Digitized by Google

VERS. 3. « Superabat, inquit, et ordinatores, et satrapas, » scilicet nationum præsides, contra, id est, ex adverso illis oppositus, comparatus, et examinatus. Deinde causam affert, cur eos vinceret : « Quia spiritus, inquit, amplior erat in eo, » hoc est, multo majorem et copiosiorem a Deo gratiam acceperat. Discimus autem ex hoc loco, iis quoque quibus sæcularis magistratus demandatur, etiamsi pietatis expertes fuerint, quoddam tamen sapientiæ munus ad subjectum sibi populum gubernandum divinitus concedi. Idque innuit beatus Daniel, dicens : « Quia spiritus amplior erat in illo, » **1178** hoc est, gratiam pietati proportione respondentem acceperat. Quod cum conspexisset, « Rex constituit ipsum, inquit, super omni regno suo. » Intelligens enim illum esse virum Deo gratum, quique superna vi niteretur, omne ipsi regnum administrandum commisit : sed honoris magnitudo invidiam excitavit. [4] « Ordinatores autem et satrapæ quærebant, inquit, occasionem invenire contra Danielem ex regno, » vel ut quædam exemplaria habent, « ex lateribus regni. » Hoc est, omnia moliebantur, cupientes invenire eum aliquid in regni leges deliquisse : quasi diceret, læsæ majestatis illi crimen impingere cupientes, ut nunc loquimur. Sed a proposito consilio aberrarunt. « Occasionem enim, inquit, et delictum, et peccatum plane non invenerunt in eo, quia fidelis erat. » Et hoc testimonium datum est beato Danieli, non ab iis tantum qui eum diligebant, sed etiam ab iis qui ejus vitæ insidiabantur. Pietatem enim observans erga Deum, multam quoque sibi regum benevolentiam conciliarat. Verum ubi illi infinitas vias persecuti, non invenerunt ipsum quidpiam in regni leges commisisse :

VERS. 5. « Dixerunt, inquit, ordinatores : Non inveniemus contra Danielem occasionem nisi in legitimis Dei ejus. » Cum enim exploratam haberent perfectam illius pietatem, ibi improbitatis retia ipsi ponunt.

VERS. 6-9. « Et adeuntes ad regem ordinatores et satrapæ, ita cum alloquuntur : Dari rex, in sæcula vive. Consilium inierunt omnes in regno tuo duces, **1179** et toparchæ, consules, et satrapæ, ut constituerent statuto regio, et confirmarent decretum, ut quicunque petierit petitionem ab omni deo, vel homine, usque ad dies triginta, præterquam a te, conjiciatur in lacum leonum. Nunc igitur, rex, confirma decretum, et expone scripturam, ut decretum Medorum et Persarum non immutetur, ut nihil contra illud immutetur.

γ'. « Ὑπερενίκα, φησὶ, καὶ τοὺς ταχτικοὺς[86], καὶ τοὺς σατράπας, » τοὺς τῶν ἐθνῶν ἡγεμόνας, κατέναντι, τουτέστιν ἐκ[87] παραλλήλου, τιθέμενος, συγκρινόμενος καὶ παρεξεταζόμενος. Εἶτα λέγει τὴν αἰτίαν τῆς νίκης. « Ὅτι πνεῦμα, φησὶ, περισσὸν ἐν αὐτῷ· » τουτέστι, πολλῷ μείζονα καὶ πλείονα[88] παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν ἐδέχετο. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τοῖς βιωτικὰς[89] ἐγχειριζομένοις ἀρχὰς, κἂν εὐσεβείας ὦσιν ἄμοιροι, δίδοταί τις θεόθεν χάρις σοφίας διὰ τὴν τῶν ἀρχομένων οἰκονομίαν. Καὶ τοῦτο ἠνίξατο ὁ μακάριος Δανιὴλ, εἰρηκώς· « Ὅτι πνεῦμα περισσὸν ἦν ἐν αὐτῷ, » τουτέστιν, ἀναλογοῦσαν τῇ εὐσεβείᾳ τὴν χάριν ἐδέδεκτο. Καὶ τοῦτο θεασάμενος, φησὶν, « Ὁ βασιλεὺς κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὅλης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. » Συνιεὶς γὰρ, ὅτι θεοφιλὴς ὁ ἀνὴρ καὶ τῆς ἄνωθεν ἀπολαύων ῥοπῆς, πᾶσαν αὐτὸν ἐπέτρεψε τὴν βασιλείαν οἰκονομεῖν· ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς τὸν φθόνον ἠρέθισεν· « Οἱ δὲ[90] ταχτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι ἐζήτουν, φησὶ, πρόφασιν εὑρεῖν κατὰ τοῦ Δανιὴλ ἐκ τῆς βασιλείας, » ἤ, ὡς τινα τῶν ἀντιγράφων ἔχει, « ἐκ πλαγίων τῆς βασιλείας[91]· » τουτέστι, πάντα ἐπραγματεύοντο, εἰς τοὺς τῆς βασιλείας νόμους πλημμελοῦντα αὐτὸν εὑρεῖν ἐφιέμενοι· ἀντὶ τοῦ, τὴν νῦν καλουμένην καθοσίωσιν πλέξαι αὐτῷ βουλόμενοι. Ἀλλὰ διήμαρτον τοῦ σκοποῦ. « Πᾶσαν γὰρ πρόφασιν[92], φησὶ, καὶ πᾶν παράπτωμα, καὶ ἀμπλάκημα οὐχ ηὗρον ἐν αὐτῷ, ὅτι πιστὸς ἦν. » Καὶ τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἔσχηκεν ὁ μακάριος Δανιὴλ, οὐ παρὰ τῶν ἀγαπώντων μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἐπιβουλευόντων. « Τὴν γὰρ περὶ τὸν Θεὸν φυλάττων εὐσέβειαν, εὐνοίᾳ πολλῇ καὶ περὶ τοὺς βασιλέας ἐκέχρητο. Ὡς δὲ μυρία τυρεύσαντες οὐχ ηὗρον αὐτὸν εἰς τοὺς τῆς βασιλείας πλημμελοῦντα νόμους,

ε'. « Εἶπον, φησὶν, οἱ ταχτικοί· Οὐχ εὑρήσομεν κατὰ Δανιὴλ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ. » Εἰδότες γὰρ αὐτοῦ τῆς εὐσεβείας τὸ ἀκριβὲς, ἐκεῖ τὰ θήρατρα τῆς πονηρίας ἱστᾶσι.

ς'-θ'. « Καὶ προσίασι[93] τῷ βασιλεῖ οἵ τε ταχτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· Δαρεῖε βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. Συνεβουλεύσαντο πάντες οἱ ἐν τῇ βασιλείᾳ[94] σου στρατηγοὶ, καὶ τοπάρχαι[95], ὕπατοι, καὶ σατράπαι[96], τοῦ στῆσαι στάσει βασιλικῇ, καὶ ἐνισχῦσαι ὁρισμὸν, ὅπως ὃς ἐὰν[97] αἰτήσῃ αἴτημα παρὰ παντὸς θεοῦ, ἢ[98] ἀνθρώπου, ἕως ἡμερῶν τριάκοντα, ἀλλ' ἢ παρὰ σοῦ[99], ἐμβληθήσεται εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. Νῦν οὖν, βασιλεῦ, στῆσον τὸν ὁρισμὸν, καὶ ἔκθες τὴν γραφὴν[1], ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα Μήδων καὶ Περσῶν, ὅπως[2] ἂν

VARIÆ LECTIONES.

[86] A Καὶ ἦν Δανιὴλ ὑπὲρ αὐτούς. [87] ἐκ. Des. in B. [88] B πλ. καὶ μείζονα. [89] βιωτ. B præm. τὰς. [90] δέ. B γάρ. [91] ἐκ πλαγ. τ. βασ. Vid. Montf., Hexapla ad h. l. [92] A καὶ πᾶσα πρόφασις — οὐχ εὑρέθη. [93] A παρέστησαν. [94] B ἐπὶ τῆς βασιλείας. [95] B τόπαρχοι. A σατράπαι. [96] A τοπάρχαι. [97] B ὥστε ὃ; ἄν. [98] ἢ. A καί. [99] σοῦ. A et B addunt βασιλεῦ. [1] B τῇ γραφῇ. [2] ὅπ. — τούτου. Des. in A.

Digitized by Google

μὴ παραλλαγῇ κατέναντι τούτου. Τότε ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἐπέταξε τὴν συγγραφὴν καὶ τὸ δόγμα[3].» Οὐδὲν τοῦ φθόνου μιαρώτερον· οὗτος καὶ ἀσεβῆσαι τούτους ἠνάγκασε, καὶ δυσσεβὲς προθεῖναι πεποίηκε δόγμα, ἀπεῖργον τοὺς βουλομένους εὐχὰς προσφέρειν Θεῷ. Οὐ γὰρ μόνον σφᾶς αὐτοὺς τοῦτο ποιεῖν κωλύουσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας τοὺς ὑπὸ τῆς βασιλείας ὄντας. Καὶ ἵνα μὴ δῆλον γένηται τὸ κακούργημα, προστιθέασι τὸ μηδὲ παρὰ ἀνθρώπου αἰτῆσαί τι καὶ λαβεῖν ἐντὸς τῶν τριάκοντα ἡμερῶν· παρὰ μόνου δὲ τοῦ βασιλέως ἐν ἁπάσαις ταύταις ταῖς ἡμέραις ἐπαγγέλλειν τὴν χρείαν. Καὶ οὐ συνεῖδον οἱ τὸ ὀπτικὸν τῆς διανοίας τῷ φθόνῳ παραδεδωκότες, ὡς οὐ πάντα δύναται παρασχεῖν τοῖς αἰτοῦσιν ὁ βασιλεύς· οὔτε γὰρ ὑγείαν, οὔτε ζωὴν, οὔτε τὸ γενέσθαι παίδων πατέρας, οὔτε ὑετῶν ἀφθονίαν, οὔτ' ἄλλα πάντα, ἃ τὸν Θεὸν αἰτοῦντες λαμβάνομεν. Ἀλλὰ τὸ φρονεῖν ἀπολέσαντες ἀνατιθέασι τῷ βασιλεῖ τὰ τῷ Θεῷ προσήκοντα, πείθουσι δὲ καὶ τὸν ἀνόητον βασιλέα συμψηφίσασθαι καὶ κυρῶσαι τὰ δυσσεβῶς αἰτηθέντα. Ἀλλ' ὁ μακάριος Δανιὴλ οὐδὲ βραχὺ τῶν δυσσεβῶν τούτων[4] νόμων φροντίσας, « Εὐθὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, φησὶν, εἰσελθὼν, τῶν θυρίδων ἀνεῳγμένων, ἐν τοῖς ὑπερῴοις αὐτοῦ, κατέναντι Ἱερουσαλὴμ τρεῖς καιροὺς[5] τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ, καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐξομολογούμενος ἐναντίον τοῦ Θεοῦ[6], καθὼς ἦν ποιῶν ἔμπροσθεν. » Ὅρα δὲ πόσα κατὰ ταὐτὸν ὁ λόγος ἠνίξατο, τοῦ μακαρίου Δανιὴλ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀνδρείαν μηνύοντα. Πρῶτον μὲν γὰρ Δανιὴλ, φησὶν, ἡνίκα ἔγνω, ὅτι ἐνετάγη τὸ δόγμα, « Εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, » τουτέστι, μαθὼν τὸν τεθέντα νόμον, καὶ σφόδρα καταφρονῶν, ἀντικρὺς ἐναντία δρῶν διετέλει· εἶτα καὶ ἕτερον τέθεικεν, ὃ σαφῶς αὐτοῦ τὴν ἀνδρείαν μηνύει[7]· « Αἱ γὰρ θυρίδες, φησὶν, ἀνεῳγμέναι[8]. » Οὐ γὰρ κρύβδην, φησὶ, τὰς εὐχὰς ἐποιεῖτο, ἀλλὰ προφανῶς, καὶ πάντων ὁρώντων, οὐ φιλοτιμούμενος, ἀλλὰ τῆς δυσσεβείας τοῦ νόμου καταφρονῶν. Πρόσκειται δὲ καὶ ἕτερον, ταύτην αὐτοῦ τὴν ἀνδρείαν παραδηλοῦν· « Ἐν γὰρ τοῖς ὑπερῴοις αὐτοῦ. » Οὐ[9] γὰρ ἐν ἐπιπέδῳ, ἀλλ' ὡς ἐν περιωπῇ τινι προσέφερεν τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς, κατάδηλος ὢν ἅπασι, τῷ τε ἐφ' ὑψηλοῦ ἑστᾶναι, καὶ τῷ[10] τὰς θυρίδας ἀναπεπταμένας ἔχειν. « Ηὔχετο δὲ, φησὶ, κατέναντι Ἱερουσαλήμ· » τοῦτο δὲ οὐ μόνον τοὺς κατηγόρους παροξύνων ἐποίει, ἀλλὰ καὶ παλαιὸν νόμον πληρῶν. Ὁ γὰρ Σολομὼν τὸν νεὼν ἐκεῖνον δειμάμενος, καὶ τῶν ἐγκαινίων ἐπιτελῶν τὴν πανήγυριν, προσηύξατο μὲν τὴν θείαν χάριν ἐπικαλούμενος, καὶ ταύτης πλήρη γενέσθαι τὸν νεὼν ἱκετεύων. Πρὸς δὲ ἑτέροις πλείστοις καὶ τοῦτο προστέθεικε· « Καὶ ἔσται, φησὶν, ἐὰν παραδῷς τὸν λαόν σου ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ αἰχμαλωτεύσουσιν αὐτὸν[11] οἱ αἰχμαλωτίζοντες εἰς γῆν μακρὰν, ἢ[12]

A Tunc rex Darius præcepit exponi scripturam et decretum. » Nihil est invidia sceleratius, quæ et istos impios esse coegit, et impium produxit edictum, quo illi arcebantur, qui Deo preces et vota afferre vellent. Neque enim solum seipsos hoc facere prohibent, verum etiam alios omnes qui sub ejus regno degebant. Et ne malitiosum facinus conspicuum fieret, adjiciunt, neque ab homine aliquid petendum aut accipiendum intra triginta dies, et a solo rege omnibus his diebus ut petatur, denuntiandum esse. Neque intellexerunt ipsi, quorum mentis aciem præstrinxerat invidia, non posse omnia regem præbere petentibus, neque bonam valetudinem, neque vitam, neque ut sint filiorum parentes, neque pluviarum vim, neque alia B omnia, quæ a (solo) Deo petentes accipimus. Verum amissa mentis sanitate ea regi attribuunt, quæ Deo duntaxat conveniunt, persuadentque insano regi, ut sanciat et rata faciat quæ impie petierant. [10] Verum beatus Daniel ne parum **1180** quidem impias istas leges curans: « Statim in domum suam, inquit, ingressus, fenestris apertis, in cœnaculis suis, versus Hierosolymam, ter quotidie flectebat genua sua, et orabat, et confitebatur coram Deo, sicut antea faciebat. » Vide autem, quot simul hæc oratio innuat, quæ beati Danielis pietatem ac fortitudinem declarat. Primum enim Daniel, inquit, ubi cognovit statutum decretum, « Ingressus est in domum suam; » hoc est, C cum didicisset positam legem, vehementer eam contemnens, aperte contraria facere perseverabat. Deinde etiam aliud addidit, quod aperte illius animi magnitudinem indicat: « Fenestræ enim, inquit, erant apertæ. » Neque enim clam, inquit, precabatur, sed palam, omnibusque inspectantibus, non ambitionis studio, sed impiam legem contemnens. Aliud etiam appositum est, quod hanc ipsius fortitudinem non minus ostendit, scilicet: « In cœnaculis enim suis. » Non in plano enim, sed velut in specula quadam preces Deo efferebat, omnibus conspicuus, et quod in edito et excelso loco staret, et quod fenestras apertas haberet. « Orabat autem, inquit, versus Hierosolymam, » quod non solum accusatores provocans D faciebat, sed etiam antiquam legem observans. Salomo enim, cum templum illud ædificasset, et encæniorum peragerat publicum conventum, supplicavit divinam gratiam implorans, ut ea templum compleretur. **1181** Ac præter alia plurima, hoc quoque adjecit: « Et erit, inquit, si tradideris populum tuum coram inimicis ejus, et captivum duxerint ipsum captivantes, in terram longinquam, vel propinquam, et converterint corda sua in terra ad quam delati fuerint, et supplicaverint

VARIÆ LECTIONES.

[3] A γραφῆναι τὸ δόγμα. [4] τούτ. In B post νόμων ponitur. [5] A et B καὶ καιροὺς τρεῖς. [6] Θεοῦ A et B adjunt αὐτοῦ. [7] μην. B ἐμνημόνευσεν. [8] B ἠνεῳγμέναι. [9] Edit. prior hab. Οὐδέ. [10] τῷ. Ex B suppl. [11] B αὐτούς. [12] ἢ. Edit. prior hab. καί.

Digitized by Google

tibi in terra transmigrationis suæ, dicentes : Peccavimus, inique egimus, impie nos gessimus, et reversi fuerint ad te toto corde suo, et tota anima sua, in terra inimicorum suorum, quo deduxisti eos, et oraverint ad te pro via terræ suæ, quam dedisti patribus eorum, et civitatis quam elegisti, et domus quam ædificavi nomini tuo, et exaudies e cœlo, e parato habitaculo tuo, et propitius eris peccatis eorum, quæ peccaverunt tibi, et secundum omnes iniquitates eorum quibus prævaricati sunt erga te, et dabis illis miserationes coram illis qui eos captivos duxerint [d]. » Hæc autem edoctus beatus Daniel versus Hierosolymam conversus precabatur : neque semel quovis die, sed ter id facere perseverabat. Et figura mentis illius ostendit contritionem. Suis enim genibus innixus non desistebat Deo confiteri. [11-13] Cum hæc ita fierent, illi qui effecti erant invidiæ vasa, iniquitatis Danielem accusant, et constitutam recitant legem, et Danielem deferunt, eumque arguunt **1182** illam violasse. At rex dolnit audita accusatione, et advocatus pro judice factus, insontem Danielem ostendere conabatur. Hoc enim Scriptura innuit, dicens :

A ἐγγὺς, καὶ ἐπιστρέψωσι καρδίας αὐτῶν ἐν τῇ γῇ οὗ μετηνέχθησαν ἐκεῖ, καὶ δεηθῶσί σου ἐν γῇ μετοικίας αὐτῶν, λέγοντες· Ἡμάρτομεν, ἠδικήσαμεν[13], ἠνομήσαμεν, καὶ ἐπιστρέψωσι πρὸς σὲ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν οὗ μετήγαγες αὐτοὺς, καὶ προσεύξωνται πρὸς σὲ ὁδὸν γῆς αὐτῶν, ἣς δέδωκας[14] τοῖς πατράσιν αὐτῶν, καὶ τῆς πόλεως, ἧς ἐξελέξω, καὶ τοῦ οἴκου, οὗ ᾠκοδόμησα τῷ ὀνόματί σου, καὶ εἰσακούσῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου σου, καὶ ἵλεως ἔσῃ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν αἷς ἥμαρτόν σοι, καὶ κατὰ πάντα τὰ ἀθετήματα αὐτῶν, ἃ ἠθέτησάν σε, καὶ δώσῃς[15] αὐτοὺς εἰς οἰκτιρμοὺς ἐνώπιον τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. » Ταῦτα δὲ[16] πεπαιδευμένος ὁ μακάριος Δανιὴλ, κατέναντι B Ἱερουσαλὴμ[17] τετραμμένος τὴν προσευχὴν[18] ἐποιεῖτο· οὐχ ἅπαξ δὲ τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ τρὶς τοῦτο ποιῶν διετέλει. Καὶ τὸ σχῆμα δὲ τὴν τῆς διανοίας δείκνυσι συντριβήν. Κάμπτων γὰρ ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ διετέλει[19] τὴν ἐξομολόγησιν προσφέρων τῷ Θεῷ. Τούτων οὕτως γινομένων, οἱ τοῦ φθόνου δοχεῖα γενόμενοι γράφονται παρανομίας τὸν Δανιὴλ, καὶ τὸν τεθέντα νόμον ἀναγινώσκουσι, καὶ τόν τε Δανιὴλ εἰσαγγέλλουσι, καὶ τὴν παράβασιν ἐξελέγχουσιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἤλγησε μὲν τῆς γραφῆς ἀκούων, συνήγορος δὲ ἀντὶ κριτοῦ γενόμενος, ἀθῶον δεικνύναι τὸν Δανιὴλ ἐπειρᾶτο· τοῦτο γὰρ ἠνίξατο ἡ συγγραφὴ[20] λέγουσα·

Vers. 14. « Tunc rex, ut verbum audivit, multum contristatus est ejus causa, et pro Daniele contendit, ut liberaret eum. » [15] Sed malitiosi homines illi, et sceleribus innutriti, consilium regis agnoverunt. Hoc enim significat illud, « Anteverterunt precibus viri illi regem, » hoc est, intellexerunt eum Danieli opitulari. » Deinde dicunt regi : « Scito, rex, quod decretum Medis et Persis sit, omne decretum et constitutionem, quam rex constituerit, non oportere immutari. » Non est, inquiunt, in tua potestate, ut ea quæ lege sanxisti evertas. Medorum enim et Persarum leges jubent, ut latæ leges a primo rege observentur. [16] Vi autem coactus rex, probabilitate scilicet orationis, et multitudine accusatorum, beatum Danielem leonibus tradit, et pro eo ita bene precatur : « Deus, cui servis continue, ipse liberabit te. » Pium verbum, et pristinis minime consentaneum. Si enim tantam testaris esse Dei virtutem, quomodo lege sanxisti, ne quis ipsi triginta dierum spatio supplicaret ? Sed videtur Darius probus quidem fuisse, et moribus æquus, potiusque pietatis studiosus, meticulosus tamen, et admodum facilis deceptu. Regnum enim non administrabat, ut sibi subjectos duceret, **1183** sed ab iis ducebatur, videturque Danielem valde admiratus fuisse : « Deus enim, inquit, cui servis continue, » propter quem etiam

ιδ'. « Τότε ὁ βασιλεὺς, ὡς τὸ ῥῆμα ἤκουσε, πολὺ ἐλυπήθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ περὶ τοῦ Δανιὴλ ἠγωνίσατο τοῦ ἐξελέσθαι αὐτόν. » Ἀλλ' οἱ κακοήθεις ἄνδρες ἐκεῖνοι, καὶ κακουργίᾳ συζῶντες, ἔγνωσαν τὸν τοῦ βασιλέως σκοπόν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Παρῆτήσαντο[21] οἱ ἄνδρες ἐπὶ τὸν βασιλέα· » ἀντὶ τοῦ, συνῆκαν ὡς τῷ Δανιὴλ συναγωνίζεται. Εἶτα λέγουσι τῷ βασιλεῖ· « Γνῶθι, βασιλεῦ, ὅτι τὸ δόγμα Μήδοις καὶ Πέρσαις, τοῦ πάντα ὁρισμὸν καὶ στάσιν, ἣν ἐὰν[22] ὁ βασιλεὺς στήσῃ[23], οὐ δεῖ παραλλάξαι. » Οὐκ εἶ, φασὶ, κύριος, ἃ νενομοθέτηκας ἀνατρέψαι Μήδων γὰρ καὶ Περσῶν οἱ νόμοι παρακελεύονται, τοὺς τιθεμένους[24] νόμους παρὰ πρώτου πληροῦσθαι τοῦ βασιλέως. Βιασθεὶς δὲ ὁ βασιλεὺς τῷ τε ὄῆθει εὐλόγῳ τῶν λόγων καὶ τῷ πλήθει τῶν κατηγόρων, παραδίδωσι μὲν τοῖς λέουσι τὸν μακάριον Δανιὴλ· ἐπεύχεται δὲ αὐτῷ σωτηρίαν[25] λέγων· « Ὁ Θεός ᾧ λατρεύεις ἐνδελεχῶς, αὐτὸς ἐξελεῖταί σε. » Εὐσεβὲς τὸ ῥῆμα, καὶ τοῖς πρώτοις ἀσύμφωνον. Εἰ γὰρ τοσαύτην τῷ Θεῷ προσμαρτυρεῖς δύναμιν, πῶς ἐνομοθέτησας μηδένα τούτῳ εἰς τριάκοντα ἡμέρας[26] προσεύξασθαι; Ἀλλ' ἔοικεν ὁ Δαρεῖος χρηστὸς μὲν γεγενῆσθαι[27], καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικὴς, καὶ μᾶλλον εὐσεβείᾳ προτέχων, φοβοδὴς δὲ ὅμως καὶ λίαν εὐεξαπάτητος. Οὐ γὰρ ἂν βασιλείαν διέπων, ἀντὶ τοῦ ἄγειν, ὑπὸ τῶν ἀρχομένων ἤγετο· φαίνεται δὲ καὶ σφόδρα θαυμάζων τὸν Δανιὴλ· « Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν,

[d] III Reg. VIII, 46-50 ; II Paral. VI, 36 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[13] ἠδ. In B post ἠνομ. ponitur. [14] B ἔδωκας. [15] B δώσεις. [16] δέ. Des. in B. [17] Ἱερ. B præm. τῆς. [18] B τὰς προσευχάς. [19] διετ. Des. in B, qui deinde habet προσέφερεν. [20] B γραφή. [21] Παρ. — βασιλέα. Des. apud LXX, et in textu Chald. [22] ἐάν. Des. in B. [23] B στήσει. [24] B τεθειμένους. [25] σωτηρίαν. Ex B suppl. [26] B ἐν τριάκοντα ἡμέραις. [27] B γενέσθαι.

Digitized by Google

ᾧ λατρεύεις ἐνδελεχῶς, » δι' ὃν, φησὶ, καὶ τῶν ἐμῶν A meas, inquit, leges aspernatus es, et quem assiduo
κατεφρόνησας νόμων, καὶ διηνεκῆ τὴν θεραπείαν cultu veneraris, tuam pietatem remunerabitur, et
αὐτῷ προσφέρεις, ἀμείψεταί σε τῆς εὐσεβείας, καὶ a malis te opprimentibus liberandum curabit.
τῶν κατεχόντων δεινῶν ἀπαλλάξειεν. Εἶτα καὶ θαρ- [17] Deinde etiam divina virtute fretus, ac suspe-
ρῶν τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ τὰς τῶν κατηγόρων ctas habens accusatorum insidias, lapide obstruit
ὑφορώμενος ἐπιβουλὰς, λίθῳ μὲν ἐμφράττει τοῦ ostium lacus, et annuli effigie imponit sigilla, ne
λάκκου τὸ στόμα, τοῖς δὲ τοῦ δακτυλίου ἐκτυπώ- quem illi contra Danielem dolum machinarentur.
μασιν ἐπιτίθησι σήμαντρα, ἵνα μή τις ὑπ' ἐκείνων Confidebat enim fore ut Deus Danielis non per-
περὶ τὸν Δανιὴλ γένηται κακουργία· ἐθάρρει[28] γὰρ mitteret, sacrosanctum ejus corpus a leonibus
ὡς τοὺς λέοντας οὐκ ἐάσει τοῦ Δανιὴλ ὁ Θεὸς τὸ lædi. Hæc itaque cum fecisset,
ἱερὸν αὐτοῦ[29] καὶ ἅγιον λυμήνασθαι σῶμα. Ταῦτα
τοίνυν ποιήσας,

ιη'. « Ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, Vers. 18. « Abiit rex in domum suam, et dor-
καὶ ἐκοιμήθη ἄδειπνος, καὶ ἐδέσματα οὐκ ἤνεγκαν[30] mivit incœnatus, et cibos non attulerunt ei, et
αὐτῷ, καὶ ὁ ὕπνος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ. » Τούτων δὲ B somnus recessit ab eo. » Unumquodque horum et
ἕκαστον καὶ φιλανθρωπίαν αὐτῷ καὶ δειλίαν προσ- humanitatem illius testatur, et metum. Quod enim
μαρτυρεῖ. Φιλανθρωπίας μὲν γὰρ τὸ μήτε σιτίων cibis vesci noluerit, neque somnum oculis capere,
ἐθελῆσαι μετασχεῖν, μήτε ὕπνον τοῖς βλεφάροις sed vigil permanserit injusto Danielis supplicio
πως δέξασθαι[31], ἀλλ' ἄγρυπνον διατελέσαι, ἀλγοῦντα dolens, id humanitatis est : quod vero ita affectus
ἐπὶ τῇ ἀδίκῳ τοῦ Δανιὴλ τιμωρίᾳ· δειλίας δὲ, τὸ non restiterit accusatoribus, regio imperio ac
οὕτω διακείμενον μὴ ἀντιστῆναι τοῖς κατηγόροις, potestate utens, et eum qui injuria puniebatur
καὶ τῇ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει χρησάμενον non servarit, id metui est ascribendum. Ita autem
σῶσαι τὸν ἀδικούμενον. Οὕτω δὲ τὴν[32] νύκτα διατ- transacta nocte,
ελέσας,

ιθ'. « Ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος[33] ἀνέστη τοπρωῒ ἐν Vers. 19. « Darius rex surrexit mane orta luce. »
τῷ φωτί. » Τουτέστιν, ἔτι σκότους ὄντος, περὶ τὸ Hoc est, cum adhuc tenebræ essent, circa diluculum, ita ut opus haberet lampadibus : illud enim
λυκόφως[34], ὡς καὶ δεηθῆναι λαμπάδων[35]· τὸ γὰρ *in luce* hoc significat.
ἐν τῷ φωτὶ τοῦτο παραδηλοῖ.

« Καὶ σπουδῇ[36] ἦλθεν ἐπὶ τὸν λάκκον τῶν λεόντων· « Et celerrime venit ad lacum leonum; (Vers.
(κ'.) Καὶ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν τῷ λάκκῳ, » τουτ- C 20.) Et cum ' appropinquaret ipse lacui, »
έστι, μηδέπω παρ' αὐτὸν γενόμενος, « τῷ Δανιὴλ ἐν hoc est, **1184** cum nondum ad ipsum pervenisset, « ad Danielem voce magna clamavit, respon-
φωνῇ ἰσχυρᾷ ἐβόησε, καὶ[37] ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, ditque rex, et dixit Danieli. » Cum enim ad ipsum
καὶ εἶπε τῷ Δανιήλ. » Μηδέπω γὰρ παρ' αὐτὸν τὸν lacum nondum pervenisset, præ ardente animi
λάκκον γενόμενος, ὑπὸ θερμῆς διαθέσεως βοᾷν ἠναγ- affectione exclamare cogebatur, et Danielem vo-
κάζετο, καὶ τὸν Δανιὴλ καλεῖν, καὶ πυνθάνεσθαι, care, ac de eo percontari, an divinam opem sen-
εἰ[38] τῆς θείας ἀπολαύσας ῥοπῆς, κρείττων ἐφάνη τῆς sisset, et leonum crudelitatem superasset. « Daniel
τῶν λεόντων ὠμότητος. « Δανιὴλ γὰρ, φησὶν, ὁ δοῦ- enim, inquit, serve Dei viventis, an Deus, cui tu
λος τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ Θεός σου, ᾧ λατρεύεις servis continue, potuit liberare te ex ore leonum? »
ἐνδελεχῶς, εἰ ἠδυνήθη ἐξελέσθαι σε ἀπὸ[39] στόματος Unumquodque autem eorum quæ dicta sunt, reli-
τῶν λέόντων; » Ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων εὐλαβῆ giosum ostendit regem, qui propter pietatem ex
δείκνυσι τὸν βασιλέα, καὶ διὰ τὴν εὐσέβειαν χαίροντα Daniele gaudium perciperet. Primum enim ipsum
τῷ Δανιήλ. Πρῶτον μὲν γὰρ δοῦλον αὐτὸν οὐχ ἑαυ- non suum, sed *Dei servum* appellat : deinde Da-
τοῦ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ προσαγορεύει· εἶτα *ζῶντα* τὸν nielis Deum *virentem* nominat : tum pietatem
τοῦ Δανιὴλ ὀνομάζει Θεόν· ἔπειτα τὴν εὐσέβειαν D commendans, « Cui tu, inquit, servis continue, »
ἐπαινῶν, « Ὧ σὺ, φησὶν, λατρεύεις ἐνδελεχῶς, » hoc est, qui ne propter eam quidem vim, qua
τουτέστιν, ὁ μηδὲ διὰ τὴν τοῦ νόμου ἀνάγκην ταύ- cogebaris per legem, revocatus es ab hoc cultu.
της κωλυθεὶς τῆς θεραπείας. Τὸ δὲ, « Εἰ[40] ἠδυνήθη Illud vero : « An potuit liberare te ex ore leonum? »
ἐξελέσθαι σε ἀπὸ στόματος τῶν λεόντων; » σημαί- significat : An voluit superiorem te leonibus red-
νει· Εἰ ἠβουλήθη κρείττονά σε τῶν λεόντων ἀπο- dere? neque enim impotentem Deum vocasset,
φῆναι; Οὐ γὰρ ἂν ἐκάλεσεν ἀδύνατον τὸν Θεὸν, ὃν quem viventem nuncupavit. His auditis, Daniel
ζῶντα προσηγόρευσε. Τούτων[41] ἀκούσας, ὁ Δανιὴλ respondit dicens :
ἀπεκρίνατο λέγων·

κα'. Βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. » Τὴν συνήθη Vers. 21. « Rex, in sæcula vive. » Usitatam salu-

VARIÆ LECTIONES

[28] B θαρρεῖ. [29] αὐτ. In B post ἅγιον ponitur. [30] A εἰσήνεγκαν. [31] B προσδέξασθαι. [32] τὴν B præm. φησί. [33] Δαρ. In B ante ὁ βασ. ponitur. [34] π. τ. λυκ. Des. in B. [35] B λαμπάδος. [36] σπ. A præm. ἐν. [37] καὶ—Δανιήλ. Des. in A. [38] εἰ. Ex A suppl. [39] ἀπὸ A ἐκ. [40] εἰ. Des. in B. [41] B τοῦτο δέ.

Digitized by Google

tationem suis sermonibus præponit : videlicet, liceat tibi, rex, diutissime vivere. Etenim in præsenti etiam, ut jam ante diximus, sempiternos reges in tabulis contractuum quidam appellare consueverunt.

Vers. 22. « Deus meus, inquit, misit angelum suum, et obturavit ora leonum, et non læserunt **1185** me, quia et coram ipso rectitudo et justitia inventa est in me, in conspectu autem tuo, rex, delictum non est inventum in me. » Justus enim cum sit Deus, et juste, inquit, omnia moderetur, quia vidit impiis legibus ipsius cultum a me antelatum fuisse, atque in tuum regnum nihil unquam me admisisse, præstantiorem me reddidit, quam cui possent leones nocere, potiusque leonum imagines, quam leones mihi obtulit.

Vers. 23. « Tunc rex, inquit, vehementer gavisus est super eo, et Danielem præcepit educi de lacu. » Gavisus enim supra modum, et lætitiæ plenus, quippe cum et Dei virtutem cognovisset, et illius, quem diligebat, salutem didicisset, statim ipsum e lacu educi jussit. [24] Deinde conspicatus ipsum salvum ac recte valentem, nihil detrimenti passum ex impetu leonum, Danielis accusatores imperavit leonibus cum filiis et uxoribus projici. « Et nondum pervenerant, inquit, usque ad pavimentum lacus cum jam potiti essent illis leones, et omnia ossa eorum comminuerunt. » Hoc quoque divinæ justitiæ opus est, et sapientiæ. Ne enim dicerent, propter expletionem ac satietatem leones a Daniele abstinuisse, et invidia extenuarent factum miraculum, injecti testimonium perhibuere leonum crudelitati. Corripuerunt enim ipsos leones, cum deorsum ferrentur, et cum **1186** demissi ad terram nondum pervenissent, ex ipso aere rapientes, alimenta sibi fecerunt. Quod igitur dignas pœnas persolverint, justitiam Dei commendant : quod autem ita facillime consumpti fuerint a feris, Dei sapientiam indicant, omnesque docent, non leonum saturitate, sed Danielis erga Deum studio illum præstantiorem effectum esse, quam cui possent leones nocere. Hæc contemplatus,

Vers. 25. « Darius rex scripsit omnibus populis, tribubus, linguis, habitantibus in omni terra. » Impium ratus, tantum occultare miraculum, et non omnes homines socios et participes pietatis accipere. Scribit itaque in hanc sententiam : « Pax vobis multiplicetur. » Hoc est, liceat vobis perpetua pace frui. Et similis hæc est nostræ salutationi, qui cum epistolas alicui mittimus, initio scribere consuevimus : *In Domino salutem*. Deinde

A πρόσρησιν τῶν οἰκείων λόγων προτάττει, ἀντὶ τοῦ· Γένοιτό σοι[42] ἐπὶ πλεῖστον ζῆν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν, αἰωνίους τοὺς βασιλέας ἐν τοῖς τῶν συμβολαίων γραμματείοις τινὲς προσαγορεύειν εἰώθασιν.

κβ'. « Ὁ Θεός μου, φησὶν, ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐνέφραξε[43] τὸ στόμα[44] τῶν λεόντων, καὶ οὐκ ἐλυμήναντό με, ὅτι καὶ ἔναντι[45] αὐτοῦ εὐθύτης καὶ δικαιοσύνη[46] εὑρέθη μοι, καὶ ἐνώπιόν σου, βασιλεῦ, παράπτωμα οὐχ εὑρέθη[47] ἐν ἐμοί. » Δίκαιος γὰρ ὢν, φησὶν, ὁ Θεὸς, καὶ δικαίως ἅπαντα πρυτανεύων, θεασάμενος ὅτι τῶν δυσσεβῶν νόμων τὴν αὐτοῦ προτετίμηκα θεραπείαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δὲ[48] βασιλείαν οὐδὲν πώποτε[49] πεπλημμέληκα, B κρείττονά με τῆς τῶν λεόντων ἀπέφηνε λύμης, καὶ μᾶλλον εἰκόνας λεόντων ἢ λέοντας ἔδειξεν.

κγ'. « Τότε ὁ βασιλεὺς, φησὶ, πολὺ ἠγαθύνθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὸν Δανιὴλ εἶπεν ἀνενέγκαι ἐκ τοῦ λάκκου. » Περιχαρὴς γὰρ[50] γενόμενος, καὶ θυμηδίας ἀνάπλεως, ἅτε δὴ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν γνοὺς, καὶ τοῦ ἀγαπωμένου τὴν σωτηρίαν μαθὼν, παραυτίκα αὐτὸν ἐκ τοῦ λάκκου ἀνενεχθῆναι προσέταξε. Εἶτα θεασάμενος αὐτὸν σῶον καὶ ἐρρωμένον, καὶ οὐδεμίαν ἐσχηκότα διαφθορὰν ἐκ τῆς τῶν λεόντων προσβολῆς, τοὺς τοῦ Δανιὴλ κατηγόρους προσέταξε τοῖς λέουσι σὺν τοῖς υἱέσι καὶ γυναιξὶ ῥιφῆναι[51]. « Καὶ οὐκ ἔφθασαν, φησὶν[52], εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ λάκκου, ἕως οὗ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ λέοντες, καὶ πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἐλέπτυναν. » Καὶ τοῦτο γὰρ[53] C τῆς θείας ἔργον δικαιοσύνης τε καὶ σοφίας. Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὡς διὰ πλησμονὴν καὶ κόρον οἱ λέοντες ἀπείχοντο[54] τοῦ Δανιὴλ, καὶ σμικρύνωσι τῷ φθόνῳ τὸ γενόμενον θαῦμα, ἐμβληθέντες ἐμαρτύρησαν τῇ τῶν λεόντων ὠμότητι· ἐξήρπαζον γὰρ αὐτοὺς καταφερομένους οἱ λέοντες, καὶ μηδέπω τοὺς χαλωμένους εἰς γῆν ἐφικνουμένους[55] ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀέρος λαμβάνοντες ἐποιοῦντο τροφήν. Δίκας μὲν οὖν ἀξίας[56] δεδωκότες τὸ δίκαιον κηρύττουσι τοῦ Θεοῦ· οὕτω δὲ ῥᾷστα καταναλωθέντες ὑπὸ τῶν θηρίων τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ὑποδεικνύουσι, καὶ διδάσκουσι ἅπαντας, ὡς οὐχ ὁ τῶν λεόντων κόρος, ἀλλ' ὁ περὶ τὸν Θεὸν τοῦ Δανιὴλ πόθος, τῆς τῶν λεόντων αὐτὸν[57] λύμης ἀπέφηνε κρείττονα. Ταῦτα θεασάμενος,

κε'. « Δαρεῖος ὁ βασιλεὺς ἔγραψε πᾶσι τοῖς λαοῖς, φυλαῖς, γλώσσαις, τοῖς οἰκοῦσιν ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Ἀνόσιον ἡγησάμενος τοσαύτην κρύψαι θαυματουργίαν, καὶ μὴ πάντας ἀνθρώπους κοινωνοὺς τῆς εὐσεβείας λαβεῖν. Γράφει τοίνυν οὕτως· « Εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη· » τουτέστι, Γένοιτο ὑμᾶς διαπαντὸς εἰρήνης ἀπολαύειν. Ἔοικε δὲ τοῦτο τῇ παρ' ἡμῶν γινομένῃ[58] προσηγορίᾳ· καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐπιστέλλοντες προγράφειν εἰώθαμεν τό· *Ἐν Κυρίῳ*

VARIÆ LECTIONES.

[42] B σέ. [43] B ἔφραξε. [44] A τὰ στόματα. [45] A et B κατέναντι. [46] καὶ δικ. Des. in A. [47] A οὐκ ἐποίησα. [48] δέ. Des in B. [49] B οὐδέποτε. [50] γάρ. Des. in B. [51] B παραθεῖναι τοῖς λέουσι σὺν τοῖς υἱέσι καὶ γυναιξί. [52] φησ. Des. in B. [53] γάρ. B δέ. [54] B ἀπέσχοντο. [55] B τῆς γῆς ἀφικουμένους. [56] ἀξ. B præm. τὰς. [57] αὐτ. In B ponitur post λύμης. [58] γιν. Des. in B.

Digitized by Google

χάρειν. Εἶτα διηγεῖται τὸ ἐπωφελὲς καὶ ἐπικερδὲς διήγημα.

κς'. « Ἐκ προσώπου μου [59] ἐτέθη δόγμα ἐν πάσῃ ἀρχῇ τῆς βασιλείας μου, εἶναι πάντας [60] τρέμοντας καὶ φοβουμένους ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Δανιήλ. » Βούλομαι, φησὶ, πάντας ἀνθρώπους τοὺς ὑπὸ τὴν ἐμὴν τελοῦντας ἐξουσίαν [61], τὸν τοῦ Δανιὴλ προσκυνεῖν Θεὸν, καὶ μὴ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ μετὰ δέους καὶ φρίκης προσφέρειν αὐτῷ τὴν προσκύνησιν. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει, καί φησιν· « Ὅτι αὐτός ἐστι Θεὸς ζῶν, καὶ μένων εἰς τοὺς αἰῶνας. » Διαρκὴς γάρ ἐστι, καὶ τροπὴν οὐδεμίαν δεχόμενος, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας διαμένει. Τούτοις ἐπάγει· « Καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται, καὶ ἡ κυρεία αὐτοῦ ἕως τέλους. (κζ'.) Ἀντιλαμβάνεται, καὶ ῥύεται. » Εἰσαεὶ δὲ, φησὶ, διαμένει, καὶ βασιλείαν ἔχων ἀνώλεθρον, καὶ δεσποτείαν τέλος οὐ δεχομένην, ῥυομένην δὲ καὶ λυτρουμένην τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας. « Καὶ σημεῖα δὲ ποιεῖ ἐν τῷ οὐρανῷ [62] καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἔστι δὲ ἰδεῖν αὐτοῦ τὰς θαυματουργίας, τάς τε ἐν τῷ οὐρανῷ γινομένας, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς γῆς, δι' ὧν τὴν ἑαυτοῦ δείκνυσι δύναμιν. Ταύτην ἡμῖν [63] καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπέδειξεν· « Ἐξεῖλατο γὰρ, φησὶ, τὸν Δανιὴλ ἐκ στόματος τῶν λεόντων, » καὶ τῶν λιμῷ καὶ θυμῷ τεθηγμένων θηρίων ἀπέφηνε κρείττονα. Ἡ μὲν οὖν ἐπιστολὴ ταῦτα τὴν οἰκουμένην ἐδίδαχε. Τὸ δὲ τοῦ διηγήματος τέλος περιέχει, ὅτι κατηύθυνε Δανιὴλ ἐν τῇ βασιλείᾳ Δαρείου καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ Κύρου τοῦ Πέρσου· οὗτός ἐστιν, ἐν ἑκατέρᾳ βασιλείᾳ διαλάμπων διετέλεσε, καὶ ἐν πᾶσι διαπρέπων. Ἡμᾶς δὲ προσήκει τῆς εὐσεβείας μεμαθηκότας τὴν δύναμιν, ταύτην προαιρεῖσθαι, καὶ πάντων αὐτὴν προτιθέναι, καὶ μηδεμιᾷ περιστάσει παραχωρεῖν· ἀλλὰ κἂν ἅπαντες ἄνθρωποι κατὰ ταὐτὸν καθ' ἡμῶν διὰ ταύτην στρατεύωσι, δέχεσθαι προθύμως τὴν προσβολὴν τῇ ταύτης δυνάμει θαῤῥοῦντας. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν μακαρίων ἀποστόλων ὁ χορὸς, ἀπὸ πάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης πολιορκούμενος, ἄμαχος μεμένηκε, καὶ τοὺς πολεμίους ὑπηκόους ἐποιήσατο. Οὕτως ὁ μακάριος Δανιὴλ, ὑπὸ τοσούτων σατραπῶν καὶ ταχτικῶν ἐπιβουλευόμενος, ἀμείνων ἀπεφάνθη τῶν πολεμούντων· καὶ ἡνίκα δὲ [64] οἱ δυσμενεῖς νενικηκέναι ᾠήθησαν, τηνικαῦτα πανωλεθρίαν ὑπέμειναν. Τοιαῦτα τοίνυν ἔχοντες παραδείγματα, εἰλικρινῆ τὴν περὶ τὸν Θεὸν φυλάξωμεν εὔνοιαν, ἵνα τῆς παρ' αὐτοῦ ῥοπῆς δι-ηνεκῶς ἀπολαύσωμεν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ [65] Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A narrat id, quod et utilitatis et lucri plurimum possit afferre.

Vers. 26. « A facie mea positum est decretum in omni imperio regni mei, ut fiant omnes trementes et timentes a facie Dei Danielis. » Volo, inquit, omnes homines qui sub mea potestate degunt, Deum Danielis adorare, neque temere ac fortuito, sed cum metu et horrore ei adorationis cultum impendere. Causamque subjiciens, ait : « Quia ipse est Deus vivens, et manens in sæcula. » Ejusmodi enim est, qui perpetuus, ac nulli mutationi obnoxius, et semper eodem modo se habet, et in sæcula permanet. His subjicit : « Et regnum ejus non corrumpetur, **1187** et dominatio ejus usque in finem. (Vers. 27.) Defendit, et liberat. » B In perpetuum, inquit, permanet, et regnum ejusmodi obtinet, quod corrumpi nequit, ac dominium fine carens, quod quidem liberat ac redimit omnes qui in eum crediderunt. « Et signa facit in cœlo et in terra. » Licetque contemplari ipsius miracula, et quæ in cœlo, et quæ in terra fiunt, quibus suam ille potentiam ostendit : quam in præsenti quoque nobis declaravit. « Liberavit enim, inquit, Danielem ex ore leonum. » Et feris fame atque iracundia concitatis eum superiorem effecit. Epistola igitur hæc orbem terrarum edocuit. [28] Finis autem narrationis id continet, ut prospere successerint Danieli res regnante Dario et Cyro Persa, hoc est, ut sub utriusque regno floruerit, et omnibus conspicuus ac illustris fuerit C honoribus. Nos autem decet, percepta pietatis vi, hanc eligere, et omnibus rebus ipsam anteponere, ac nullis periculis territos ab ea desciscere : imo etiamsi omnes homines simul propter ipsam contra nos pugnent, alacriter eorum impetum excipere, hujusce vi fretos. Ita enim beatorum quoque apostolorum chorus, toto propemodum orbe terrarum obsessus, inexpugnabilis permansit, atque hostes sibi dicto obedientes fecit. Pari ratione beatus Daniel, cui tot satrapæ et ordinatores moliebantur insidias, sibi adversantes ac veluti bello pugnantes vicit : et cum inimici jam se victoriam adeptos existimarent, tunc funditus interiere. Talia itaque habentes exempla, sinceram erga Deum **1188** benevolentiam conservemus, ut ejus auxilio semper D fruamur : quod utinam nos omnes consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[59] μου. Des. in B. [60] πάντ. Des. in A. [61] ἐξ. B βασιλείαν. [62] A καὶ ποιεῖ σημεῖα καὶ τέρατα ἐν οὐρανῷ. [63] ἡμ. B præm. ἦν. [64] δέ. Des. in B. [65] B παναγίῳ.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ Ζ'.

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT VII.

VERS. 1. « Anno primo Baltasaris regis Chaldæorum, Daniel somnium vidit, et visio capitis ejus in cubili ejus, et somnium scripsit. » Ad hæc usque verba beatus Daniel magis historico more prophetiam conscripsit. Primum enim exorsus ab initio statim quæ ipsis bello captis accidere, commemoravit, adjecitque una quantæ auctori omnium rerum Deo curæ fuerint. Deinde narravit quantas Nabuchodonosor et crudelitatis et superbiæ pœnas persolverit; tum quale supplicium Baltasar ob sacra vasa ludibrio habita luerit. Quo divina plaga interfecto, et ad Medos imperio translato, quæ sibi et Dario accidere, conscripsit, docuitque, quomodo erga se affectum habuerit illum, quales autem ipse sustinuerit insidias a ducibus et satrapis, a quibus divino auxilio sit vindicatus. Quibus veluti historice relatis, deinceps exponere incipit eas prædictiones, quas per revelationes edoctus **1189** est. Ac primum quatuor bestiarum revelationem ponit, Nabuchodonosoris somnio admodum similem. Etenim ille in una imagine quadruplicem vidit materiam : et hic ab uno mari quatuor bestias ascendentes. Verum ne bis eadem repetere cogamur, ad singula interpretanda aggrediamur, unde hoc apertius ostendetur. « Anno primo Baltasaris regis Chaldæorum, Daniel somnium vidit, et visiones capitis ejus in cubili ejus. » Hoc est, dormiens hanc revelationem conspexit : cum enim illa etiam quæ interdiu vidit, conscripturus sit, merito nos docet, et quæ in somnis, et quæ vigilans viderit. « Et somnium, inquit, scripsit. » Neque enim sustinuit sibi divinitus ostensa occultare, sed ad omnium utilitatem ea conscripsit. « Principium verborum ipsius. Et respondens dixit. » Hoc est, exorsus est narrationem suam hoc modo :

VERS. 2, 3. « Ego Daniel videbam in visione mea noctu, et ecce quatuor venti cœli impellebant mare magnum. Et quatuor bestiæ magnæ ascendebant e mari, differentes inter se. » Nabuchodonosor igitur *imaginem* videt, qua docetur rerum præsen-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

α'. « Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ, τοῦ βασιλέως Χαλδαίων, Δανιὴλ ἐνύπνιον εἶδε, καὶ ἡ ὅρασις [66] τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐνύπνιον ἔγραψε [67]. » Μέχρι μὲν [68] τούτων τῶν λόγων ὁ μακάριος Δανιὴλ ἱστορικώτερον τὴν προφητείαν συνέγραψε. Πρῶτον μὲν γὰρ εὐθὺς ἀρξάμενος τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς δορυαλώτοις γεγενημένοις ἐδίδαξε· προστέθεικε δὲ καὶ ὅσης παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων κηδεμονίας ἀπήλαυσαν. Ἔπειτα διηγήσατο, ἡλίκας ὁ Ναβουχοδονόσορ τῆς ὠμότητός τε καὶ ἀλαζονείας ἔδωκε δίκας· μετὰ ταῦτα οἷαν ὁ Βαλτάσαρ ἔτισε τιμωρίαν τῶν ἱερῶν καταφρονήσας σκευῶν. Τούτου δὲ θείᾳ πληγῇ καταλυθέντος, καὶ εἰς Μήδους τῆς βασιλείας μετατεθείσης, τὰ καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν Δαρεῖον συνέγραψε, διδάξας, ὅπως μὲν ἐκεῖνος περὶ αὐτὸν διετέθη, οἷας δὲ αὐτὸς ὑπομείνας ἐπιβουλὰς ὑπό τε τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν σατραπῶν, τῆς θείας ἔτυχεν ἀντιλήψεως. Ταῦτα οἱονεὶ συγγραφικῶς [69] διηγησάμενος, ἄρχεται λοιπὸν διδάσκειν, ἃς διὰ τῶν ἀποκαλύψεων ἐδιδάχθη προρρήσεις. Καὶ πρῶτον μὲν τίθησι τὴν τῶν τεττάρων θηρίων ἀποκάλυψιν, σφόδρα ἐοικυῖαν τῷ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐνυπνίῳ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐν εἰκόνι μιᾷ τέτταρας ἐθεάσατο ὕλας, καὶ οὗτος ἀπὸ θαλάττης μιᾶς τέτταρα ἀνιόντα θηρία. Ἀλλ' ἵνα μὴ δὶς [70] τὰ αὐτὰ λέγειν ἀναγκασθῶμεν, τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ἀρξώμεθα· σαφέστερον γὰρ ἐκεῖθεν τοῦτο δειχθήσεται [71]. « Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ, βασιλέως Χαλδαίων, Δανιὴλ ἐνύπνιον εἶδε, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. » Τουτέστι, καθεύδων τήνδε τὴν ἀποκάλυψιν ἐθεάσατο· ἐπειδὴ γὰρ μέλλει καὶ ἃ μεθ' ἡμέραν εἶδε συγγράφειν, εἰκότως ἡμᾶς [72] διδάσκει, τίνα μὲν ὄναρ εἶδε, τίνα δὲ ὕπαρ. « Καὶ τὸ ἐνύπνιον, φησὶν, ἔγραψεν. » Οὐ γὰρ ἠνέσχετο κρύψαι τὰ θεόθεν αὐτῷ δειχθέντα, ἀλλ' εἰς ὠφέλειαν ἁπάντων συνέγραψεν. « Ἀρχὴ [73] λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπε [74]. » Τουτέστιν, ἤρξατο [75] τῆς διηγήσεως οὕτως·

β', γ'. « Καὶ [76] ἐγὼ Δανιὴλ ἐθεώρουν ἐν ὁράσει μου τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην. Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων. » Ὁ μὲν οὖν Ναβουχοδονό-

VARIÆ LECTIONES.

[66] A et B αἱ ὁράσεις. Ita quoque apud Nostrum post pauca leg. [67] ἔγρ. A add. ἀρχὴν λόγων αὐτοῦ [68] μέν. Des. in B. [69] B συγγραφικὴν ἱστορίαν. [70] δίς. Des. in B. [71] B διδαχθησόμεθα. [72] ἡμ. Des. in B. [73] ἀρχή. Vid. schol. ξ. [74] κ. ἀπ. εἶπε. Des. in A. [75] B ἤρξατο, φησί. [76] καί. Des. in A.

Digitized by Google

σαρ εἰκόνα βλέπει, διδασκόμενος τῶν παρόντων πραγμάτων τὸ μάταιον, καὶ ὅτι σχήματα μᾶλλόν εἰσιν[77], ἧ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ἀλλ' οὐ πράγματα· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν μόνιμον, οὐδὲ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα διαῤῥεῖ καὶ φθείρεται καὶ μαραίνεται· ὁ δὲ μακάριος Δανιὴλ θάλασσαν βλέπει, τοῦ παρόντος βίου τὰ κύματα διδασκόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ξένην ἰδεῖν[78] ἠναγκάζετο δορυάλωτος γενόμενος[79], ἀναγκαίως τοῦ βίου τὸν κλύδωνα καὶ χειμῶνα διδάσκεται. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὡς μέγα φρονῶν « ἐπὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ, καὶ σιδήρῳ, » διὰ τούτων λαμβάνει[80] τὰ τῶν βασιλειῶν[81] αἰνίγματα, καὶ τὰς τῶν βασιλέων μανθάνει διαδοχὰς, καὶ διδάσκεται μὴ μεγάλα[82] φρονεῖν ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ ὀξύῤῥοπον ἐχούσῃ μεταβολήν. Ὁ δὲ προφήτης, ἅτε δὴ τῶν ὑλῶν ἐκείνων καταφρονῶν, « τέσσαρα θηρία » βλέπει, διδασκόμενος, ὡς αἱ φοβεραὶ αὗται βασιλεῖαι, αἱ πάντας ἀνθρώπους[83] δεδιττόμεναι, τέλος λήψονται καὶ αὗται, μία δὲ μόνη ἡ ἀτελεύτητος μένει[84] βασιλεία, ἣν τοῖς ἁγίοις ηὐτρέπισεν ὁ τῶν ἁγίων Θεός. *Θάλαττα* τοίνυν καλεῖ τὸν βίον, ἅτε δὴ μυρίας ἔχοντα τρικυμίας, ἀνέμους δὲ ταύτῃ προσβάλλοντας, τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολάς. Καθάπερ γὰρ νότου μὲν πνέοντος ἐπὶ τὸ ἀρκτῷον μέρος διατρέχει τὰ κύματα, βορέου δὲ κινοῦντος τὴν θάλασσαν, πάλιν[85] τὸ ῥόθιον ἐπὶ τὸ νότιον μέρος ὠθεῖται· οὕτως, ἡνίκα μὲν Ἀσσύριοι κατεῖχον τῆς οἰκουμένης τοὺς οἴακας, πρὸς ἑαυτοὺς ἅπαντας εἶλκον τοὺς ὑπηκόους· μεταβάσης δὲ τῆς βασιλείας εἰς Πέρσας, μετέβη παραυτίκα καὶ τῶν ὑπηκόων πρὸς ἐκείνους ὁ δρόμος. Μακεδόνων δὲ πάλιν τὰ σκῆπτρα λαβόντων, ἀφέντες ἅπαντες[86] ἐκείνους οἷς ὑπήκουον πρότερον, τούτοις προσέφερον τὸν συνήθη δασμόν. Ἐπειδὴ δὲ Ῥωμαῖοι τὸ κατὰ πάντων ἀνεδήσαντο κράτος, εἰς τὴν ἑσπέραν συντρέχουσιν ἅπαντες, Μακεδόνων οὐδένα ποιούμενοι λόγον· τοῖς γὰρ ὑπηκόοις καὶ αὐτοὶ συνηρίθμηνται. Εἰκότως τοίνυν τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολὰς ἀνέμοις ἀπείκασεν, οἳ νῦν μὲν ὧδε, νῦν δὲ ἐκεῖσε τῆς θαλάττης ὠθοῦσι τὰ κύματα. Τούτου δὲ χάριν καὶ[87] τῶν τεσσάρων ἐμνημόνευσεν ἀνέμων, ἐπειδὴ καὶ τέσσαρες γεγόνασι βασιλειῶν[88] διαδοχαί. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς, καὶ ὁποίαν πρὸς ἄλληλα εἶχε τὰ θηρία διαφοράν.

A tium vanitatem, et has figuras potius esse, sicut asserit divus Apostolus, quam res. Nihil enim in ipsis est quod permaneat, aut stabile sit, verum omnia fluunt et corrumpuntur et tabescunt : beatus autem Daniel *mare* cernit, quo præsentis vitæ fluctus edocetur. Cum enim **1190** exteram regionem videre cogeretur bello captus, convenienter discit vitæ procellas ac tempestates. Et rex quidem, ut qui propter « aurum, et argentum, et æs, ac ferrum » superbus esset, per eadem accipit regnorum ænigmata, et regum successiones percipit, admoneturque, ne propter regnum celeri ac subitæ mutationi obnoxium extollatur. Propheta autem, utpote qui multiplicem illam materiam contemneret, « quatuor bestias » videt, ex quibus B intelligit quatuor illa terribilia regna, quæ omnibus hominibus metum inculerent, finem tandem habitura esse : unum autem solum sine fine regnum perpetuo permansurum esse, quod sanctis paravit sanctorum Deus. *Mare* itaque vitam vocat, utpote quæ infinitas habeat easque maximas procellas; *ventos* autem qui in ipsum impetum faciunt, rerum mutationes. Sicut enim austro flante ad arcticam partem fluctus currunt, et borea mare concitante, rursus unda ad australem partem impellitur : ita, quando Assyrii orbis terrarum gubernacula obtinebant, omnes subjectos populos ad se trahebant; translato autem ad Persas regno, translatus est etiam statim subjectorum ad illos concursus. C Cumque Macedones sceptra rursus obtinuissent, omnes, omissis illis quibus prius obediebant, his usitatum afferebant tributum. At vero ubi Romani omnium gentium imperio potiti sunt, ad occidentem omnes nulla habita Macedonum ratione concurrunt; siquidem et illi inter subjectos populos **1191** recensentur. Merito itaque rerum mutationes ventis comparavit, qui modo huc, modo illuc maritimos fluctus propellunt. Quamobrem quatuor etiam ventorum mentionem fecit, cum quatuor etiam fuerint regnorum successiones. Docet autem nos, quo discrimine bestiæ inter se differrent.

δ'. « Τὸ πρῶτον γὰρ, φησὶν, ὡσεὶ λέαινα, καὶ πτερὰ αὐτῇ[89] ὡσεὶ ἀετοῦ· ἐθεώρουν[90] ἕως οὗ ἐξετίλη τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. » Τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν[91], εἴτ' οὖν Χαλδαίων, αὐτὴ[92] γὰρ πρώτη τοῦ πλείστου τῆς οἰκουμένης ἐκράτησε, διὰ τῆς[93] λεαίνης ἠνίξατο[94]· βασιλικὸν γὰρ τὸ ζῶον, καὶ « τὰ πτερὰ ἀετῷ ἐοικέναι » φησί[95]· καὶ γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον τῶν πτηνῶν ἁπάντων κρατεῖ. Ὥσπερ τοίνυν καὶ τῆς εἰκόνος ἐκείνης

Vers. 4. « Prima enim, inquit, quasi lœna, et D alæ ipsi ut aquilæ : contemplabar donec evulsæ sunt alæ ipsius, et sublata est de terra, et in pedibus hominis stetit, et cor hominis datum est ei. » Assyriorum sive Chaldæorum regnum (hoc enim primum maximam obtinuit partem orbis terrarum), per *leænam* significavit : hoc enim animal regium est. Et « alas aquilæ similes fuisse » ait, quia hoc item animal volucribus omnibus imperat. Quemadmodum itaque Nabuchodonosor quoque

VARIÆ LECTIONES.

[77] B ἔστιν. [78] Ιδ. B οἰκεῖν. [79] B γεγονώς. [80] λαμβ. B præm. καί. [81] B βασιλέων. [82] B μέγα. [83] ἀνθρ. In B post δεδιττ. ponitur. [84] B μενεῖ. [85] B ἔμπαλιν. [86] B ὅπαντας. [87] καί. Des. in B. [88] βασ. B præm. τῶν. [89] B αὐτῆς. [90] ἐθ. — πτ. αὐτ. Des. in B. [91] βασ. In B post Χαλδ. ponitur. [92] B αὕτη. [93] τῆς. B præm. δέ. [94] ἠνίξ. B add. τὸ βασιλικόν. [95] B ἐοικέναι φησὶν ἀετοῦ.

Digitized by Google

imaginis illius aureum caput se conspexisse dixit, quod interpretans sanctissimus Daniel dixit : « Caput aureum tu es, o rex ; » ita et hoc in loco bestiarum fortissimam in primo regno locavit, non * majorem illi vim inesse testatus, sed tanquam primam digniorem ostendens. Verumtamen « illius alas evulsas » vidit, hoc est, ab omni sibi subjecto populo destitutam, et pristina potestate privatam. « Et sublata est, inquit, de terra, » hoc est, regnare desiit. « Et in pedibus, inquit, hominis stetit : » æqualis, ait, sibi subjectis evasit. « Et cor hominis datum est ei : » experientia didicit humana **1192** cogitare, neque mentis cogitatione naturæ terminos transgredi. Nam quia illi, cum regni gubernacula tenerent, superbiæ et immensæ arrogantiæ morbo laborabant, et idcirco beatus Isaias : « Inducet, inquit, Deus super mentem magnam principem Assyriorum * ; » jure etiam experientia cognita rerum mutatione et lubrica ac fluxa felicitate, humana cogitant, et seipsos agnoscentes humanum cor adepti sunt. Sic igitur quæ ad primam bestiam pertinent, enarravit. Subjicit autem :

Vers. 5. « Et ecce bestia alia similis urso, et in partem unam stetit, et tres alæ in ore ejus inter dentes ipsius, et sic dicebant ei : Surge, comede carnes multas. » Persicum hic innuit regnum : quod *urso* simile fuisse asserit, propter supplicio- rum crudelitatem immanitatemque. Nam Barbarorum omnium crudelissimi Persæ in puniendo, vel ipsa coria hominibus detrahentes, et singulorum artuum sectione longas pœnas machinati, acerba eos qui punirentur morte multabant. Idcirco dicebant ipsi, inquit : « Surge, comede carnes multas, » non ut id faceret concedentes, sed futura prædicentes, et crudelitatem feritatemque attestantes. « Tres autem alæ, inquit, in ore ejus. » Nam tribus orbis terrarum partibus imperavit, orientali, aquilonari, et australi. Cyrus enim, qui primus Persarum regnum obtinuit, omnem Orientem usque ad Hellespontum in suam ditionem redegit ; Cambyses autem, illius **1193** filius, subacta Ægypto, Æthiopas quoque sibi subjecit : Darius vero Hystaspis, Scytharum Nomadum imperio potitus est, quibus ad incolendum forte obtigit pars aquilonaris. Et Xerxes Darii (filius) conatus est Europam cum imperio suo conjungere : sed navali pugna victus ab Atheniensibus, turpiter domum rediit, sensitque cladem ab inexplebili cupiditate profectam. Idcirco « tres alas, inquit, in ore ejus : » quædam * autem exemplaria habent *latera* : nihil

* Isa. x, 12.

A ὁ Ναβουχοδονόσορ τὴν κεφαλὴν ἔφη τεθεῶσθαι χρυσῆν· ἑρμηνεύων δὲ ὁ θειότατος Δανιὴλ ἔφη· « Ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῆ σὺ εἶ, βασιλεῦ· » οὕτω κἀνταῦθα τῶν θηρίων τὸ κράτιστον ἐπὶ τῆς πρώτης τέθεικε βασιλείας, οὐκ ἰσχὺν αὐτῇ πλείονα προσμαρτυρῶν, ἀλλ' ὡς πρώτην τιμιωτέραν ἀποφαίνων. Ἀλλ' ὅμως εἶδεν, ὡς « ἐξετίλη αὐτῆς τὰ πτερά· » τουτέστι, γυμνὴ τῶν ὑπηκόων ἁπάντων ἐγένετο, καὶ τῆς προτέρας ἐστερήθη δυνάμεως. « Καὶ ἐξήρθη, φησὶ, ἀπὸ τῆς γῆς· » ἀντὶ τοῦ, βασιλεύειν ἐπαύσατο. « Καὶ ἐπὶ ποδῶν, φησὶν [96], ἀνθρώπου ἐστάθη. » Ἴσῃ, φησὶ, τοῖς ὑπηκόοις ἐγένετο. « Καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. » Μεμάθηκε, φησὶ, διὰ τῆς πείρας ἀνθρώπινα φρονεῖν, καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τῇ φαντασίᾳ τῆς διανοίας τὰ μέτρα τῆς φύσεως· ἐπειδὴ γὰρ, B ἡνίκα τὰ τῆς βασιλείας κατεῖχον πηδάλια, τύφον ἐνόσουν καὶ ἀλαζονείας ἀμετρίαν· διὸ καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας φησίν· « Ἐπάξει [97] ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων· » εἰκότως καὶ τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολὴν τῇ πείρᾳ μαθόντες καὶ τῆς εὐημερίας τὸ σφαλερὸν, ἀνθρώπινα [98] φρονοῦσι, καὶ ἑαυτοὺς γινώσκουσι, καὶ καρδίαν ἀνθρωπίνην ἐκτήσαντο. Οὕτω μὲν οὖν τὰ περὶ τοῦ πρώτου διηγήσατο θηρίου. Ἐπάγει [99] δέ·

ε'. « Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον [1] ὅμοιον ἄρκτῳ [2], καὶ εἰς μέρος ἓν ἐστάθη, καὶ τρία πτερὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἀναμέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς, καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστα [3], φάγε σάρκας πολλάς. » Τὴν C Περσικὴν ἐνταῦθα βασιλείαν αἰνίττεται· ἄρκῳ δὲ αὐτὴν ἐοικέναι φησὶ, διὰ τὸ τῶν τιμωριῶν ὠμὸν καὶ ἀπηνές. Βαρβάρων γὰρ ἁπάντων ὠμότεροι περὶ τὰς τιμωρίας οἱ Πέρσαι, ἐκδοραῖς χρώμενοι, καὶ τῇ κατὰ μέρος τῶν μορίων ἐκτομῇ μακρὰς τὰς κολάσεις μηχανώμενοι, καὶ πικρὸν κατασκευάζοντες τοῖς κολαζομένοις τὸν θάνατον. Διὰ τοῦτο, φησὶ, καὶ ἔλεγον αὐτῇ· « Ἀνάστα, φάγε σάρκας πολλάς· » οὐκ ἐπιτρέποντες τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ προλέγοντες τὰ ἐσόμενα, καὶ τὸ ὠμὸν καὶ ἀνήμερον προσμαρτυροῦντες. « Τρία δὲ, φησὶ, πτερὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς. » Τῶν τριῶν γὰρ τῆς οἰκουμένης τμημάτων ἐκράτησε, τοῦ ἑῴου, καὶ τοῦ βορείου, καὶ τοῦ νοτίου. Κῦρος μὲν γὰρ, ὁ πρῶτος Περσῶν βασιλεύσας, τὸ Ἑῷον ἅπαν μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο· D Καμβύσης δὲ ὁ τούτου παῖς καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐχειρώσατο, καὶ Αἰθίοπας ὑπηκόους ἀπέφηνε· Δαρεῖος δὲ ὁ τοῦ [4] Ὑστάσπου, Σκυθῶν τῶν Νομάδων ἐκράτησεν, οἷ τὸ βόρειον ἔλαχον [5] μέρος τῆς οἰκουμένης οἰκεῖν. Ξέρξης δὲ ὁ Δαρείου ἐπεχείρησε μὲν καὶ τὴν Εὐρώπην τοῖς ὑπηκόοις συνάψαι· ναυμαχίᾳ δὲ ἡττηθεὶς Ἀθηναίων, αἰσχρῶς ἀνέστρεψε, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἁπληστίας τικτομένην ἔμαθε βλάβην. Τούτου χάριν φησί· « Τρία πτερὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς· »

VARIÆ LECTIONES.

[96] φησ. Des. in B. [97] ἐπ. B præm. καί. [98] ἀνθρ. B præm. καί. [99] B ἐπήγαγεν. [1] ἕτ. A δεύτερον. [2] A et B ἄρκῳ. [3] A ἀνάστηθι. [4] τοῦ. Des. in B. [5] ἔλ. In B post οἰκουμ. ponitur.

Digitized by Google

ἕνια δὲ τῶν ἀντιγράφων *πλευρὰ* ἔχει· οὐδὲν δὲ διαφέρει. Εἴτε γὰρ τοῦτο, εἴτε ἐκεῖνο τεθείη, διδάσκει ὡς τὰ τρία τμήματα τῆς οἰκουμένης καρποῦται, καὶ τὸν πανταχόθεν ὑποδέχεται φόρον. Καλῶς δὲ καὶ τὸ, « ἐν τῷ στόματι αὐτῆς » προστέθεικεν, ἵνα δείξῃ τὴν παρὰ πάντων χορηγουμένην εἰσφοράν. Καὶ ἐπειδὴ οὐ παντάπασιν ἡ βασιλεία αὕτη κατελύθη, ἀλλὰ μοῖράν τινα τῆς προτέρας ἡγεμονίας διέμεινεν ἔχουσα, οὐκ ἔφη μὲν ὑπομεῖναι αὐτὴν ἅπερ ἡ πρὸ αὐτῆς πέπονθε τῶν πτερῶν στερηθεῖσα, « καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου σταθεῖσα, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου λαβοῦσα· » εἶπε δὲ αὐτὴν εἰς ἓν στῆναι μέρος. « Εἰς ἓν δὲ, φησὶ [6], μέρος ἐστάθη, » τουτέστι, κρατήσασα τῶν τριῶν τῆς οἰκουμένης τμημάτων, ἀπεστερήθη μὲν τοῦ πλείστου, ἑνὸς δὲ μέρους τὴν ἡγεμονίαν κατέσχε. Κρατοῦσα γὰρ τῆς Ἀσίας πάλαι ἁπάσης, καὶ τῆς Λιβύης, ἀπεστερήθη μὲν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Αἰθιοπίας· οὐκέτι δὲ Παλαιστινῶν, καὶ Φοινίκων, καὶ Σύρων κρατεῖ· ἀφῄρηται δὲ καὶ τῆς Ἀσίας τὴν ἡγεμονίαν, καὶ ὁ Εὔξεινος δὲ Πόντος ἔξω τῶν σκήπτρων γεγένηται· κρατεῖ δὲ μόνης Περσίδος, καὶ Μηδίας, καὶ Ἀσσυρίας [7], καὶ τῶν πλησιοχώρων ὀλίγων ἐθνῶν. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι [8] « Εἰς ἓν μέρος ἐστάθη. » Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ δευτέρου διηγησάμενος θηρίου,

A vero refert. Sive enim hoc, sive illud ponatur, docet, quemadmodum ex tribus orbis terrarum partibus fructus percipiat, et undique accipiat tributum. Et recte apposuit, « in ore ipsius; » ut ostenderet tributum, quod ab omnibus ei persolvebatur. Et quia non omnino regnum illud deletum fuit, sed partem quamdam prioris imperii retinuit, non dixit, ea sustinuisse illud, quæ regnum ipso prius perpessum fuerat, quod et alis privatum fuit, « Et in pedes hominis stetit, et cor humanum accepit; » sed in unam partem ipsum stetisse dixit. « In unam autem, inquit, partem stetit, » hoc est, cum tribus orbis terrarum partibus potitum esset, maxima parte spoliatum est, uniusque tantum partis imperium retinuit. Asiæ enim universæ ac Libyæ pridem imperans, Ægyptum amisit et Æthiopiam; neque item Palæstinis et Phœnicibus, Syrisque potitur; ademptumque ei est Asiæ imperium, et Pontus Euxinus ab illius sceptro descivit, et solam Persidem, ac Mediam et Assyriam obtinet, et paucas quasdam finitimas nationes. Propterea « In **1194** unam, inquit, partem stetit. » Ilis item de secunda bestia enarratis,

ς'. « Ὀπίσω, φησὶ, τούτου ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὡσεὶ πάρδαλις, καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ [9] ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ, καὶ ἡ [10] ἐξουσία ἐδόθη αὐτῇ [11]. » Τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν διὰ τούτων αἰνίττεται· καὶ μάλα προσφόρως *παρδάλει* τὸν Ἀλέξανδρον ἀπείκασε, διὰ τὸ ταχὺ καὶ ὀξὺ καὶ ποικίλον. « Τέτταρα δὲ πτερὰ πετεινοῦ » ἔφη τὸ θηρίον ἐσχηκέναι, ἐπειδὴ πτηνοῦ δίκην ὁ Ἀλέξανδρος τὰ τέσσαρα τῆς οἰκουμένης διαδραμὼν τμήματα, πάντας ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο· διὰ δὲ « τῶν τεσσάρων κεφαλῶν » τὴν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον γενομένην ἠνίξατο τῆς ἡγεμονίας διαίρεσιν. Τέσσαρες γὰρ ἀνθ' ἑνὸς κατέστησαν βασιλεῖς· καὶ Πτολεμαῖος μὲν ὁ Λάγου τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐνεχειρίσθη τοὺς οἴακας· Σέλευκος δὲ τῶν πρὸς ἕω τὴν ἡγεμονίαν ἰθύνειν ἐπιστεύθη· Ἀντίγονος δὲ τῆς Ἀσίας ἐκράτησε· τῆς δὲ Μακεδονίας, ὡς μέν τινές φασιν [12], Ἀντίπατρος· ὡς δὲ ἕτεροι, Φίλιππος ὁ καὶ Ἀριδαῖος [13], αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἀδελφός. *Αἱ* μὲν οὖν *τέσσαρες κεφαλαὶ* τὰς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον τέσσαρας ἡγεμονίας αἰνίττονται, τὰ δὲ *τέσσαρα πτερὰ* αὐτὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν δυναστείαν τῶν τεττάρων τῆς οἰκουμένης περιγενομένην τμημάτων· *ἐξουσίαν* δὲ ἔφη *δεδόσθαι τῷ θηρίῳ*, ἐπειδὴ καὶ ὧν οἱ πρὸ αὐτοῦ μὴ ἐκεκρατήκεισαν, οὗτος ἐδείχθη κρατῶν, ἀλλ' ὅμως καὶ ἡ πάντων περιγενομένη βασιλεία τέλος ἐδέξατο.

Vers. 6. « Post ipsam, inquit, aspiciebam, et ecce alia bestia quasi pardalis, et ipsi alæ quatuor volucris super eam, et quatuor capita bestiæ, et potestas data est illi. » Macedonicum regnum per hæc designat, et admodum congruenter Alexandrum *pardali* comparavit, propter celeritatem, et velocitatem, et varietatem. « Quatuor autem alas volucris » bestiæ fuisse dixit, quia volucris instar Alexander cum percurrisset quatuor orbis terrarum partes, omnes in suam potestatem redegit; et per « quatuor capita » imperii divisionem post Alexandrum factam significavit. Quatuor enim pro uno constituti sunt reges; et Ptolemæo Lagi commissa sunt Ægypti gubernacula; Seleuco Orientis imperium administrandum concreditum est; Antigonus potitus est Asia, Antipater Macedonia, ut quidam perhibent, secundum alios vero, Philippus, qui et Aridæus dictus est, ipsius Alexandri frater. *Quatuor* igitur *capita* quatuor post Alexandrum innuunt imperia, et *quatuor alæ* ipsum Alexandri principatum, qui quatuor orbis terrarum partes superavit: *potestatem* autem dixit *datam fuisse bestiæ*, quando ea etiam, quæ superiores reges non obtinuerant, obtinuit ipse: verumtamen illud quoque regnum, quod omnibus superius fuit, finem habuit.

ζ'. « Ὀπίσω γὰρ τούτου, φησὶν [14], ἐθεώρουν ἐν [15] ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον φοβε-

Vers. 7. « Post hanc enim aspiciebam inquit, in visione noctis, et ecce **1195** bestia quarta

VARIÆ LECTIONES.

[6] δέ φησι. B γάρ. [7] B Συρίας. [8] ὅτι. Des. in B. [9] B πτηνοῦ. [10] ἡ Des. in A et B. [11] B αὐτῷ. [12] B ὥς τινες ἔφασαν. [13] B Ἀρίδαιος. [14] φησ. In B post ἐθεώρουν ponitur. [15] ἐν — νυκτός. Des. in A.

Digitized by Google

terribilis et valde stupenda, et dentes ejus ferrei et magni, et ungues ejus ærei comedebant et comminuebant, et reliqua pedibus suis conculcabat : et ipsa valde præstabat omnibus bestiis, quæ erant ante ipsam. » *Quartam bestiam* Romanorum regnum vocat; sed non imponit ipsi nomen, quia ex plurimis nationibus Romanorum civitas conflata, orbe terrarum potita est : quæ a regibus primum, deinde nunc a populo, nunc ab optimatibus administrata, demum ad pristinum regnandi genus rediit. *Terribilemque* ipsam bestiam asserit, *et valde stupendam*, quia aliorum omnium regnorum potentissimum hoc fuit regnum. Et in imagine item quartam materiam *ferrum* posuit, et subjecit. Quemadmodum itaque ferrum comminuit et domat omnia, ita omnia comminuet et domabit. Et hic similiter, « Bestiæ, inquit, dentes ferrei : » ut perspicuum sit, et hic, et illic idem regnum significari. « Comedebat, inquit, et comminuebat : » etenim revera majora a Romanis subjectis populis imposita sunt tributa. « Et reliqua, inquit, pedibus suis conculcabat. » *Pedes* autem regni exercitum et milites innuunt, a quibus haud mediocres clades incolis et urbium et regionum inferuntur. « Et ipsa valde præstabat omnibus bestiis, quæ erant ante ipsam. » Potentius enim atque illustrius Romanorum regnum superioribus omnibus regnis est redditum. « Et cornua ipsi decem, » inquit. Significat **1196** hoc loco, fore ut circa regni finem decem simul exsurgant reges, quorum alii potentes futuri sint, alii admodum imbecilles. Hoc enim in imaginis quoque somnio docuit : nam ibi « digiti pedum decem (erant) quorum pars ferrea, pars erat fictilis; » quod beatus Daniel interpretatus dixit : « Partem quidem regni robustam fore, partem vero imbecillem. » Ita ut aperte constet eadem utroque somnio significari.

ρὸν καὶ ἔκθαμβον περισσῶς [16], καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ καὶ μεγάλοι, καὶ [17] οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ ἦσθιον καὶ ἐλέπτυνον [18], καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει, καὶ αὐτὸ [19] διέφερε περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ. » Τὸ τέταρτον θηρίον τὴν Ῥωμαϊκὴν καλεῖ βασιλείαν· ὄνομα δὲ αὐτῷ οὐ τίθησιν, ἐπειδὴ ἐκ πλειόνων ἐθνῶν [20] ἡ Ῥωμαίων συγκροτηθεῖσα πόλις τῆς οἰκουμένης ἐκράτησε· πρῶτον μὲν βασιλευομένη, εἶτα ὁτὲ μὲν δημοκρατουμένη, ὁτὲ δὲ ἀριστοκρατουμένη· ὕστερον δὲ εἰς τὴν προτέραν ἐπανελθοῦσα βασιλείαν. *Φοβερὸν* δὲ λέγει τὸ θηρίον καὶ *ἔκθαμβον περισσῶς*, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἁπασῶν βασιλειῶν δυνατωτέρα αὕτη ἡ βασιλεία γεγένηται, καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος δὲ τετάρτην ὕλην τὸν *σίδηρον* τέθεικε, καὶ ἐπήγαγεν. Ὥσπερ τοίνυν ὁ σίδηρος λεπτύνει καὶ ἐκδαμάζει πάντα, οὕτω πάντα λεπτυνεῖ καὶ ἐκδαμάσει. Καὶ ἐνταῦθα δέ φησιν· « Οἱ ὀδόντες τοῦ θηρίου σιδηροῖ· » ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τὴν αὐτὴν κάνταῦθα [21] βασιλείαν αἰνίττεται. « Ἤσθιε, φησὶ, καὶ ἐλέπτυνε. » Καὶ τῷ [22] ὄντι μείζους ἐπετέθησαν ὑπὸ Ῥωμαίων τοῖς ὑπηκόοις οἱ φόροι. « Καὶ τὰ ἐπίλοιπα, φησὶ, τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει. » *Πόδας* δὲ τῆς βασιλείας τὴν στρατείαν αἰνίττεται, ὑφ' ὧν οὐ σμικραὶ ζημίαι τοῖς τε τὰς πόλεις οἰκοῦσι καὶ τὰς χώρας ἐπάγονται. « Καὐτὸ διέφερε περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ. » Δυνατωτέρα γὰρ [23] καὶ περιφανεστέρα ἡ Ῥωμαίων βασιλεία τῶν πρὸ αὐτῆς βασιλειῶν ἀπεφάνθη. « Καὶ κέρατα αὐτῷ, φησὶ, δέκα. » Σημαίνει ἐνταῦθα, ὅτι περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας δέκα κατὰ ταὐτὸν ἀναστήσονται βασιλεῖς, ὧν οἱ μὲν ἔσονται δυνατοὶ, οἱ δὲ λίαν ἀσθενεῖς. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ τῆς εἰκόνος ἐνυπνίῳ ἐδίδαξε· καὶ γὰρ ἐκεῖ « οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν δέκα, καὶ οὗτοι μέρος μὲν [24] εἶχον σιδήρου, μέρος δέ τι ὀστράκου· » ἑρμηνεύων δὲ ὁ μακάριος ἔφη [25] Δανιὴλ, ὡς « Τῆς βασιλείας μέρος μέν τι ἔσται ἰσχυρὸν, μέρος δέ τι ἀσθενές. » Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τὰ αὐτὰ σημαίνει ἀμφότερα τὰ ἐνύπνια.

« Et cornua ipsi decem, ait. (VERS. 8.) Considerabam, inquit, cornua ejus, et ecce cornu aliud parvum conspicuum ascendebat * in medio ipsorum, et tria ante illud eradicata sunt a facie ejus, et ecce oculi, quasi oculi hominis in cornu isto, et os loquens magna, et sanctis inferebat bellum. » Hic Antichristum innuit, qui inter decem cornua exoritur, atque ipsum tria ante se cornua radicitus asserit evulsisse : quo significat, illum ex decem eodem tempore regnantibus tres reges eversurum esse. Et *parvum* cornu illud vocat, ut ex parva Judæorum tribu natum : *conspicuum* autem ut qui deinde futurus sit illustris. Per *oculos* vero, prudentiam astutiamque designavit, qua ille plures

«Καὶ κέρατα αὐτῷ δέκα, φησί. (η'.) Προσενόουν, φησὶ [26], τοῖς κέρασιν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρὸν θεωρητὸν ἀνέβαινεν [27] ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ τρία ἔμπροσθεν [28] αὐτοῦ ἐξερριζώθη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοὶ ὡσεὶ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ [29] ἐποίει πόλεμον πρὸς τοὺς ἁγίους. » Ἐνταῦθα τὸν Ἀντίχριστον αἰνίττεται, μεταξὺ τῶν δέκα κεράτων ἀναφαινόμενον. Λέγει δὲ ὅτι καὶ τρία κέρατα ἐξερρίζωσε τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· αἰνίττεται δὲ ὅτι τρεῖς βασιλεῖς καταλύσει ἀπὸ τῶν δέκα κατὰ ταὐτὸν βασιλευόντων. *Μικρὸν* δὲ αὐτὸ κέρας καλεῖ, ὡς ἀπὸ μικρᾶς φυλῆς τῶν [30] Ἰουδαίων φυόμενον· *θεωρητὸν* δὲ, ὡς ἐπίσημον μετὰ ταῦτα γινόμενον [31]. Διὰ δὲ

VARIÆ LECTIONES.

[16] περ. Des. in A. [17] καὶ — χαλκοῖ. Des. in A, B et in textu Chald. [18] A et B ἐσθίον καὶ λεπτύνον. [19] B αὐτόν. A αὐτὸ διαφέρον. [20] ἐθν. Des. in B. [21] B καὶ ἐνταῦθα κἀκεῖ. [22] τῷ. B præm. γάρ. [23] γάρ. B οὖν. [24] B μέντοι. [25] B Δανιὴλ μέρος μέν τι ἔφη ἔσται ἰσχυρόν. [26] φησί. Des. in B. [27] A ἀνέβη. B ἀναβαίνον. Uterque omittit θεωρητόν. [28] ἔμπρ. A præm. κέρατα τῶν. [29] καὶ — ἁγίους. Des. in textu Chald. [30] τῶν. B. τῆς. [31] B γιγνόμενον.

Digitized by Google

τῶν ὀφθαλμῶν [33] τὴν φρόνησιν καὶ πανουργίαν [33] ἠνίξατο, ᾗ χρώμενος ἐξαπατήσει πολλούς. Ἀλλὰ καὶ *στόμα*, φησὶ, *λαλοῦν μεγάλα*, τουτέστιν, ἀλαζονικὰ καὶ ὑπέρογκα. Σαφῶς δὲ ἡμᾶς ὁ μακάριος Παῦλος τοῦτο διδάσκει, λέγων· « Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατάτω [34] κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος, καὶ ὑπεραιρόμενος ὑπὲρ [35] πάντα λεγόμενον Θεὸν, ἢ σέβασμα, ὥστε καὶ [36] εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα [37] καθίσαι, ἀποδεικνύοντα [38] ἑαυτὸν, ὅτι ἐστὶ Θεός. » Τοῦτο αἰνιττόμενος καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δανιήλ· « Καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων. » Πάντα γὰρ, φησὶ [39], πραγματεύεται, κοινωνοὺς τῆς πονηρίας καὶ τῆς τιμωρίας [40] ἅπαντας ἀνθρώπους λαβεῖν ἐφιέμενος. Ἀλλὰ ταῦτα ποιῶν, φησὶν, οὐκ

A decipiet. Quinetiam *os*, inquit, *loquens magna*, hoc est, arrogantia atque superba. Idque aperte beatus Paulus nos docet, cum ait : « Ne quis vos **1197** seducat ullo modo, quoniam, nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omnem qui dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut ingressus in templum Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus [f]. » Hoc innuens quoque beatus Daniel dixit : « Et os loquens ingentia, et sanctis inferebat bellum. » Omnia enim molitur, inquit, omnes homines cupiens improbitatis et pœnarum socios et participes habere. Verum hæc faciens, inquit, haud diutius perseverabit, sed quam celerrime destruetur.

ἐπὶ πολὺ διαρκέσει, ἀλλ' ὡς τάχιστα καταλυθήσεται.

θ', ι'. « Ἐθεώρουν γὰρ, φησὶν, ἕως ὅτου θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισε [41], καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὡσεὶ χιὼν λευκὸν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρόν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πύρινος [42] εἵλκεν ἐκπορευόμενος [43] ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ [44] κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν. » Ἐκεῖνα μὲν, φησὶν, ἅπαντα [45] ἐτόλμα τὸ κέρας τὸ [46] λαλοῦν τὰ μεγάλα καὶ ἀλαζονικὰ καὶ ὑπέρογκα, καὶ τοῖς ἁγίοις πολεμοῦν, ἕως ἐκάθισε τὸ κριτήριον. Προσήκει δὲ εἰδέναι, ὅτι ἀσώματος ὢν ὁ Θεὸς, ἁπλοῦς τε καὶ ἀσχημάτιστος, περιγραφὴν οὐδεμίαν δεχόμενος, ἀλλ' ἀπερίγραφον ἔχων τὴν φύσιν, σχηματίζει πολλάκις πρὸς τὸ χρήσιμον, ὡς ἐθέλει, τὰς ὀπτασίας. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἑτέρως μὲν αὐτὸν ἐπιφαινόμενον τῷ Ἀβραὰμ, ἑτέρως δὲ τῷ Μωσῇ [47], καὶ ἄλλως τῷ Ἡσαΐᾳ, καὶ τῷ Ἰεζεκιὴλ δὲ ὡσαύτως ἑτέραν ὄψιν ἐπέδειξεν. [48]. Ὅταν τοίνυν τὴν τῶν ἀποκαλύψεων ἴδῃς διαφορὰν, μὴ πολύμορφον ὑπολάβῃς τὸ Θεῖον, ἄκουσον δὲ αὐτοῦ λέγοντος διὰ Ὡσηὲ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην. » *Ὡμοιώθην* εἶπεν, οὐκ *ὤφθην*· ὡς γὰρ βούλεται, σχηματίζει τὰς ὄψεις. Ὥσπερ ἀμέλει καὶ ὁ μακάριος Ἰεζεκιὴλ θεασάμενος ἐξ ἠλέκτρου καὶ πυρὸς συγκείμενον τὸν ὀφθέντα, διηγησάμενος τὴν ἀποκάλυψιν ἐπήγαγε· « Τοῦτο ὁμοίωμα δόξης Κυρίου. » Καὶ οὔτε αὐτὸν ἔφη τεθεᾶσθαι τὸν Κύριον, οὔτε αὐτὴν τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν, ἀλλὰ τὸ ὁμοίωμα τῆς δόξης Κυρίου. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν [49] ὁ μακάριος Δανιὴλ, διὰ μὲν *τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν* διδάσκεται τὸ αἰώνιον· οὕτω γὰρ καί τινες τῶν ἑρμηνευτῶν νενοη-

B Vers. 9, 10. « Contemplabar enim, inquit, donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit, et vestimentum ejus album instar nivis, et capillus capitis ejus quasi lana munda : thronus ejus flamma ignis, rotæ ejus ignis ardens. Fluvius igneus proripiebat sese egrediens ante eum : mille millia ministrabant ei, et decies centena millia stabant prope eum ; judicium sedit, et libri aperti sunt. » Illa, inquit, omnia audebat cornu illud magna loquens et superba atque arrogantia, et cum sanctis pugnans, donec sedit judicium. Illud autem nos scire par est, Deum corporis expertem, simplicemque ac nulla forma præditum, quique nullam admittit circumscriptionem, cum ipsius natura ea sit, quæ circumscribi nequeat, **1198** persæpe C utilitatis nostræ causa perinde ac velit, visiones figurare. Et videre licet, illum alia forma Abrahamo se videndum obtulisse, alia Mosi, et alia Isaiæ, et Ezechieli similiter aliam ostendisse speciem. Quando itaque videris revelationis varietatem, ne multiforme [*] numen opineris, ipsum autem audias per Oseam prophetam dicentem : « Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum [a-b]. » *Assimilatus sum* dixit, non *visus sum* : quemadmodum enim vult, visiones figurat. Sicut denique beatus etiam Ezechiel contemplatus ex electro et igne compositum illum quem viderat, narrataque visione, subjecit : « Hæc similitudo gloriæ Domini [i] » Ac neque ipsum Dominum a se D conspectum dixit, neque ipsam Domini gloriam, sed similitudinem gloriæ Domini. Hic item beatus Daniel per *Antiquum dierum* docetur æternum numen : quod cum quidam interpretes etiam sic

[f] II Thess. II, 3, 4. [a-b] Osee. x, 11. [i] Ezech. II, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[33] ὀφθ. B add. αὐτοῦ. [33] παν. B præm. τὴν. [34] Loco cit. est ἐξαπατήσῃ. [35] ὑπ. B ἐπὶ, juxta rec. lect. l. c. [36] καί. Loco cit. est αὐτόν. [37] εἰσελθ. Loco cit. est ὡς Θεόν. [38] B ἀποδεικνύντα, juxta rec. lect. l. c. [39] φησί. Des. in B. [40] κ. τ. τιμ. Des. in B. [41] A ἐκάθητο. [42] A et B πυρός. Ita quoque supra, t. I, pag. 925 et 1297, leg. [43] ἐκπ. Des. supra, t. I, pag. 925. [44] A ἔμπροσθεν αὐτοῦ. [45] ἅπ. In B post ἐτόλμα ponitur. [46] τὸ et deinde τὰ, in B des. [47] B Μωϋσῇ. [48] B ἀπέδειξεν. [49] τοίν. Des. in B.

Digitized by Google

intellexissent, pro *Antiquo dierum*, posuerunt *Antiquans dies*. Contemplatur item *capillos puros*, et *vestimentorum splendorem*, inculpatam undique et sanctam, non solum divinam naturam, sed etiam ea quæ de ipsa intelligi possunt, edoctus, justitiam videlicet, providentiam, curam, judicium. Quod enim vidit « cornu superbis utens verbis, » et Dei cultoribus infinitas moliens insidias, per puritatem undique coruscantem edocetur, non negligente **1199** Deo, sed ob ineffabilem dispensationem permittente, hæc illud audere. Et ne quis rursus opinetur velle quidem Deum, utpote bonum, sanctis opem ferre, non posse autem, videt etiam « thronum ex igne constructum, et rotas itidem ignea præditas natura, et fluvium ignis thronum trahentem, et mille millia ministrantium, et decies centena millia astantium. » Et per hæc quidem divina potestas declaratur, per illa vero incorrupta nullique reprehensioni obnoxia natura : per *antiquitatem* autem æternitas, sapientia, et mansuetudo. His adjicit : « Judicium sedit, et libri aperti sunt, » hoc est : judicii reliquum tempus decrevit esse, et explicavit rerum ab unoquoque gestarum memoriam. *Libros* enim appellat uniuscujusque rei memoriam. Quod si quis etiam Domini pollicitationem existimat his indicari, quam apostolis pollicitus est : « Ponentur, inquiens, duodecim sedes, et sedentes judicabitis duodecim tribus Israelis i, » plane non a ratione abhorret, siquidem mendacii expers est veritatis pollicitatio.

VERS. 11. « Aspiciebam, inquit, tunc a voce sermonum magnorum, quos cornu istud loquebatur, aspiciebam donec interfecta * est bestia illa, et periit, et corpus ejus datum est in combustionem ignis. » Nam propter cornu illius insaniam, facto, inquit, judicio, quartum etiam regnum deletum est, « et corpus bestiæ datum est in combustionem ignis. » Illud autem nos decet annotare, non simpliciter eum dixisse, Tradita est **1200** bestia, sed « corpus bestiæ » traditum est igni ad comburendum. Cum enim per *bestiam* omne regnum significet, et in regno alii sint pietatis alumni, alii improbitatis ministri, et hos quidem spirituales, illos vero carnales appellare consueverimus, divinæ Scripturæ suasu adducti, jure dixit non bestiam traditam esse igni ad comburendum, sed *bestiæ corpus*, hoc est, crassiores, et carnales, et nihil spirituale cogitantes.

VERS. 12. « Et reliquarum bestiarum translatus est principatus, et beatitudo vitæ data est eis

i Matth. XIX, 28.

A κότες, ἀντὶ τοῦ *Παλαιοῦ* [50] *τῶν ἡμερῶν*, *ὁ Παλαιῶν τὰς ἡμέρας* τεθείκασιν. Ὁρᾷ [51] τε καὶ *τῆς τριχὸς τὴν καθαρότητα*, καὶ *τῶν ἐνδυμάτων τὴν λαμπρότητα*, τὸ ἄμωμον πανταχόθεν καὶ ἅγιον, οὐ μόνον τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νοουμένων διδασκόμενος, τουτέστι δικαιοσύνης, προνοίας κηδεμονίας [52], κρίσεως. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν « τὸ κέρας ἀλαζονικοῖς μὲν χρώμενον [53] λόγοις, » τοῖς τε τοῦ Θεοῦ θεράπουσι μυρίας καττύειν ἐπιβουλὰς, διδάσκεται διὰ τῆς πανταχόθεν ἀστραπτούσης καθαρότητος, ὡς οὐ παρορῶντος τοῦ Θεοῦ ταῦτα τολμᾶται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἄῤῥητον συγχωροῦντος [54] οἰκονομίαν. Καὶ ἵνα μή τις πάλιν ὑπολάβῃ βούλεσθαι μὲν τὸν Θεὸν, ἅτε δὴ ἀγαθὸν ὄντα, τοῖς ἁγίοις ἐπαμύνειν, μὴ δύνασθαι δὲ, ὁρᾷ καὶ « τὸν θρόνον ἐκ φλογὸς κατ-
B εσκευασμένον, καὶ τοὺς τροχοὺς ὡσαύτως πυρὸς ἔχοντας φύσιν, καὶ ποταμὸν πυρὸς τὸν θρόνον ἕλκοντα, καὶ χιλίας μὲν χιλιάδας λειτουργούσας, μυρίας δὲ μυριάδας παρεστώσας. » Καὶ διὰ τούτων μὲν τὸ δυνατὸν διδάσκεται τοῦ Θεοῦ, δι' ἐκείνων δὲ τὸ ἀκήρατόν τε καὶ ἄμωμον· διὰ δὲ *τῆς παλαιότητος* τὸ αἰώνιόν τε καὶ σοφὸν, καὶ ἥμερον. Τούτοις ἐπάγει· « Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν· » ἀντὶ τοῦ, Κρίσεως λοιπὸν ἐδοκίμασεν εἶναι καιρὸν, καὶ ἀνέπτυξε τῶν ἑκάστῳ πεπραγμένων τὴν μνήμην. *Βίβλους* γὰρ τὰς μνήμας καλεῖ. Εἰ δέ τις καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν ἡγεῖται ταῦτα αἰνίττεσθαι, ἣν τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκε· « Τεθήσονται [55], λέγων, δέκα καὶ δύο [56] θρόνοι, καὶ καθεσθέντες κρινεῖτε τὰς
C δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, » οὐδὲν ἀπεικός [57]· ἀψευδὴς γὰρ ἡ τῆς ἀληθείας ἐπαγγελία.

ια'. « Ἐθεώρουν, φησὶ, τότε [58] ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκεῖνο [59] ἐλάλει, θεωρῶν ἤμην [60] ἕως ἀνῃρέθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς κατάκαυσιν [61] πυρός. » Διὰ γὰρ τὴν τοῦ κέρατος ἐκείνου μανίαν, τοῦ κριτηρίου, φησὶ, γενομένου, κατελύθη καὶ ἡ τετάρτη βασιλεία, « καὶ τὸ σῶμα τοῦ θηρίου ἐδόθη εἰς κατάκαυσιν πυρός. » Προσήκει δὲ ἐπισημήνασθαι, ὅτι οὐχ ἁπλῶς, ἐδόθη τὸ θηρίον εἰς καῦσιν πυρὸς, ἀλλὰ, « τὸ σῶμα αὐτοῦ, » εἶπεν [62]. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ *τοῦ θηρίου* πᾶσαν τὴν βασιλείαν αἰνίττεται, ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ οἱ μὲν εἰσὶν εὐσεβείας τρόφιμοι, οἱ δὲ κακίας ἐργάται, καὶ τοὺς μὲν πνευματικοὺς, τοὺς δὲ σαρκικοὺς
D προσαγορεύειν εἰώθαμεν, τῇ θείᾳ Γραφῇ πειθόμενοι, εἰκότως οὐκ εἶπε τὸ θηρίον δοθῆναι εἰς καῦσιν πυρὸς, ἀλλὰ *τοῦ θηρίου τὸ σῶμα*, τουτέστι, τοὺς παχυτέρους, καὶ σαρκικοὺς, καὶ πνευματικὸν πεφρονηκότας [63] οὐδέν.

ιβ'. « Καὶ τῶν λοιπῶν δὲ [64] θηρίων μετεστάθη ἡ ἀρχὴ, καὶ μακαριότης [65] ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς [66] ἕως

VARIÆ LECTIONES.

[50] Montf. in Hexapl. ad h. l. habet παλαιός. [51] ὁρᾷ. Ita cum B legimus. Sirm. ὅρα. [52] κηδ. Des in B. [53] χρ. In B post λόγοις ponitur. [54] συγχ. B præm. αὐτοῦ. [55] Τεθήσ., κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [56] B δώδεκα. [57] ἀπ. B addit ὑπολαμβάνει. [58] τότε. Des. in B. [59] ἐκ. Des. ibid. [60] θ. ἤμ. Des. in A. [61] A et B καῦσιν. Ita quoque post pauca leg. [62] εἶπ. In B ante ἐδόθη ponitur. [63] B πεφροντικότας. [64] δὲ. Des. in A. [65] μακ. Suspecta est lectio. A et B habent μακρότης, juxta Chald. et rec. lectionem τῶν LXX. [66] αὐτοῖς. Ex A et B suppl.

Digitized by Google

καιροῦ καὶ καιροῦ [67]. » Τῶν γὰρ, φησὶν, ἄλλων θηρίων ἤδη ἐπέπαυτο ἡ ἀρχὴ, εἰ καὶ πολλῶν ἐτῶν περίοδον ἐν τῷ [68] κρατεῖν καταναλωσάντων· φανερὸς γὰρ ἑκάστῳ εἰς τὸ βασιλεύειν ὡρίσθη καιρός. Τούτων δὲ, φησὶν, οὕτω γινομένων, καὶ τῶν μὲν ἄλλων βασιλειῶν ἤδη πρότερον παυσαμένων, τῶν δὲ τῆς τετάρτης βασιλείας τιμωρίας ἀξίων τῷ πυρὶ παραδοθέντων.

ιγ', ιδ'. « Ἐθεώρουν, φησὶν, ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη [69]. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ἀρχὴ [70] καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι, αὐτῷ δουλεύσουσιν· καὶ [71] ἡ ἐξουσία [72] αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. » Ἀληθῶς εἰς καιρὸν εἶποι τις ἂν πρὸς Ἰουδαίους, ἃ πάλαι πρὸς αὐτοὺς ὁ προφήτης ἔλεγεν· « Ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. » Τί γὰρ τούτων σαφέστερον τῶν λόγων; εὐαγγελικῶς γὰρ τῷ ὄντι μᾶλλον καὶ ἀποστολικῶς, ἢ προφητικῶς καὶ αἰνιγματωδῶς, ταῦτα [73] ὁ Προφήτης ἐκήρυξεν. Ὅπερ γὰρ [74] ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει. « Ὄψεσθε [75] τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· » καὶ ὁ μακάριος [76] Παῦλος· « Ὅτι ὁ Κύριος [77] ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ [78] ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ παραλειπόμενοι [79] ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· » τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ μακάριος Δανιὴλ, τὴν δευτέραν Σωτῆρος [80] ἐπιφάνειαν προθεσπίζων, *Υἱὸν* μὲν *ἀνθρώπου* σαφῶς ἀποκαλῶν, δι' ἣν ἀνέλαβε φύσιν· *ἐρχόμενον* δὲ *ἐπὶ τῶν νεφελῶν*, κατὰ τὴν οἰκείαν ὑπόσχεσιν, ἵνα δείξῃ τὴν ἐξουσίαν· *λαμβάνοντα* δὲ *τὴν τιμὴν*, καὶ *τὴν ἀρχὴν*, καὶ *τὴν βασιλείαν* [81] *παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν*, ὡς ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ ἐκ προσώπου αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Κύριος εἶπε πρός με· Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος λέγει Δανιήλ· « Πάντες γὰρ, φησὶ, λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσι. » Καὶ δεικνὺς τὸ ἀτελεύτητον τῆς βασιλείας, « Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶν, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται [82], καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. » Οὕτως οὖν γράψας [83] τὴν ἀποκάλυψιν, ἐπήγαγεν·

A usque ad tempus et tempus. » Aliarum enim bestiarum, inquit, jam desierat principatus, quamvis multorum annorum circuitum regnando consumpsissent : certum enim unicuique regnandi tempus definitum fuit. His autem ita gestis, inquit, cum et alia regna jam prius deleta essent, et ii qui in quarto regno erant supplicio digni traditi essent igni :

B

Vers. 13, 14. « Aspiciebam, inquit, in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectum ejus allatus est. Et ipsi datus est honor, et principatus, et regnum, et omnes populi, tribus, linguæ, ipsi servient : potestas ejus potestas æterna, quæ non transibit : et regnum ejus non corrumpetur. » In Judæos omnino opportune ea **1201** dici possunt, quæ olim propheta in ipsos dicebat : « Facies meretricis fuit tibi, sine pudore fuisti erga omnes [k]. » Quid enim his verbis apertius? evangelice enim revera potius et apostolice, quam prophetice et ænigmatice, propheta hæc quasi præco divulgavit. Quod enim in Evangeliis Dominus ait : « Videbitis Filium hominis venientem in nubibus cœli cum angelis suis [l] ; » et beatus Paulus : « Quoniam Dominus cum celeusmate, cum voce archangeli, et tuba Dei descendet de cœlo, et mortui resurgent incorrupti : et nos qui vivimus, qui relinquimur, rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus [m] ; » hoc aperte nos docuit beatus Daniel, secundum Salvatoris vaticinans adventum : *Filium* quidem *hominis* aperte vocans propter eam quam sibi ascivit naturam : *venientem* autem *in nubibus*, secundum id quod ipse pollicitus est, ut ostendat potestatem : *accipientem honorem*, et *principatum* et *regnum*, *ab Antiquo dierum*, tanquam hominem. Hoc enim etiam in secundo psalmo ex ipsius Domini persona beatus David ait : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te : postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ [n]. » Hoc item beatus **1202** Daniel asserit : « Omnes enim populi, inquit, tribus, et linguæ ipsi servient. » Ostendensque regnum fine cariturum : « Potestas, inquit, ejus, potestas æterna, quæ non transibit, et regnum ejus non corrumpetur. » Sic igitur scripta revelatione, adjecit :

C

D

ιε'. « Ἐφρίξε τὸ πνεῦμά μου· ἐγὼ Δανιὴλ ἐν τῇ

Vers. 15. « Horruit spiritus meus; ego Daniel in

[k] Jerem. III, 3. [l] Matth. XXIV, 30. [m] I Thess. IV, 16, 17. [n] Psal. II, 7, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[67] A χρόνου καὶ καιροῦ. [68] ἐν τῷ — φανερός. B τῷ κράτει κατηνάλωσαν, φανερῶς. [69] πρ. Expungendum fuit αὐτῷ, quod in edit. Sirm. sequebatur. [70] A et B ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμή. [71] καί. Des. in A. [72] Infra, ad I Cor. XV, 25, leg. βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ καταλυθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. [73] ταῦτα. Ex B suppl. [74] γάρ. B add. καί. [75] ὄψ. B præm. ὅτι. [76] μακ. B add. δέ. [77] ὁ Κύρ. Loco cit. præcedit αὐτός. [78] νεκροὶ, κ. τ. λ. Aliter leg. l. c. [79] B περιλειπόμενοι, ut l. c. [80] Σωτ. B præm. τοῦ. [81] βασιλείαν. B ἐξουσίαν. [82] ἥτ. οὐ παρελ. Des. in B. [83] B οὕτω συγγράψας.

Digitized by Google

habitu meo, et visiones capitis mei conturbabant me. » Visio enim horribilis erat, inquit, et ignoratio eorum quæ innuebantur, mentem meam confundens perturbatione implebat.

VERS. 16. « Accessi itaque ad unum de assistentibus, et veritatem quærebam ab eo, de omnibus his. » *Assistentes* autem dicit *mille millia*, *et decies centena millia*, per quæ non numerum definitum dixit, sed majorem quam ut numerari possit, multitudinem ministrorum, et eorum qui præsto aderant, declaravit. Digniores enim non astabant solum, sed ministrare etiam jubebantur: reliqui vero, cum non sine metu starent, servitutem indicabant. Et sicut in humanis judiciis ex subjectis populis alii astant horribilius judicium præ se ferentes, alii egrediuntur et ingrediuntur, judici responsa afferentes: ita in maxime horribili judicio vidit Daniel decem millia astantium, et mille millia eorum, quibus ministrandi munus erat impositum. Cum accessisset itaque, inquit, interrogans, quænam esset revelationis interpretatio, didicit a quodam eorum qui astabant, veritatem.

VERS. 17, 18. « Dixit enim mihi: Hæ bestiæ magnæ quatuor, quatuor regna surgent in terra, quæ auferentur. **1203** Et sancti accipient regnum Altissimi, et obtinebunt illud usque in sæculum, et usque in sæcula sæculorum. » Animadvertendum est diligenter dixisse ipsum hic quoque *regna quatuor*, sicut etiam in imagine *quatuor* dixerat: ne existimemus, fictile regnum a ferreo diversum esse. Etenim ibi « finem regni ferrei imbecilliorem fore » dixit: et hic similiter « tria cornua dicit radicitus ex decem evulsa, » ut imbecillius affecta. Hæc itaque regna, inquit, delebuntur, et verum ac sempiternum regnum sanctis Altissimi tradetur. Illud itaque expetens, inquit, pro nihilo existimato præsentis sæculi regna, quæ haud multo post habitura sint finem. Deinde:

VERS. 19. « Quærebam, inquit, accurate de quarta bestia, quia erat præstantior omni bestia, et valde terribilis: dentes ejus ferrei, et ungues ipsius ærei: comedebat, et comminuebat, et reliqua pedibus suis conculcabat. » Notandum est dentes *ferreos* dici, et ungues *æreos*. Romanorum enim regnum ab omnibus accipit tributum: ideo dentes dixit *ferreos*. Et quia etiam multi ex Macedonico regno profecti in militiam ascribebantur, idemque quod sunt ungues bestiæ, regi sunt milites, jure ungues *æreos* appellavit, quandoquidem tertium quoque regnum *æreum* vocavit. Percontabar enim, inquit,

ξει μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάρασσόν με. » Ἡ τε γὰρ ὄψις, φησὶ, φρικώδης ἦν, καὶ ἡ ἄγνοια τῶν αἰνιγμάτων ἐκύκα μου τὴν διάνοιαν, καὶ θορύβων ἐπλήρου.

ις'. « Προσῆλθον τοίνυν τινὶ [84] τῶν ἑστηκότων, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων. » Ἑστηκότας δὲ λέγει τὰς *χιλίας χιλιάδας*, *καὶ μυρίας μυριάδας*, δι' ὧν [85] οὐκ ἀριθμὸν εἶπε ῥητὸν, ἀλλὰ τοῦ ἀριθμοῦ κρεῖττον ἐδήλωσε πλῆθος τῶν τε λειτουργούντων, καὶ τῶν παρεστηκότων. Οἱ μὲν γὰρ τιμιώτεροι οὐχ εἱστήκεισαν μόνον, ἀλλὰ καὶ λειτουργεῖν ἐκελεύοντο· οἱ δὲ λοιποὶ τῇ μετὰ δέους στάσει τὴν δουλείαν ἐμήνυον. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαστηρίων, οἱ μὲν τῶν ὑπηκόων ἱστᾶσιν φοβερώτερον δεικνύντες τὸ δικαστήριον, οἱ δὲ ἐξίασί τε καὶ εἰσίασι τῷ δικαστῇ τὰς ἀποκρίσεις κομίζοντες· οὕτως ἐν τῷ φοβερωτάτῳ δικαστηρίῳ εἶδεν ὁ Δανιὴλ τὰς μὲν μυριάδας παρεστώσας, τὰς δὲ χιλίας χιλιάδας λειτουργεῖν ἐμπεπιστευμένας [86]. Προσελθὼν τοίνυν, φησὶ, καὶ ἐρόμενος τίς τῆς ἀποκαλύψεως ἡ ἑρμηνεία, ἔμαθεν [87] παρά τινος τῶν ἑστώτων τὴν ἀλήθειαν.

ιζ', ιη'. « Ἔφη γάρ μοι· Ταῦτα τὰ θηρία τὰ μεγάλα τὰ τέσσαρα, τέσσαρες βασιλεῖαι ἀναστήσονται ἐπὶ τῆς γῆς, αἳ ἀρθήσονται. Καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν ἅγιοι Ὑψίστου, καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος, καὶ ἕως αἰῶνος τῶν αἰώνων. » Προσέχειν ἀκριβῶς δεῖ, ὅτι κἀνταῦθα *τέσσαρας* εἶπε *βασιλείας*, καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος *τέσσαρας*· καὶ μὴ νομίζειν τὸ ὄστρακον ἑτέραν εἶναι παρὰ τὸν σίδηρον βασιλείαν [88]. Καὶ γὰρ ἐκεῖ « τὸ τέλος τῆς σιδηρᾶς βασιλείας [89] ἀσθενέστερον » ἔφη, καὶ ἐνταῦθα ὡσαύτως « τρία κέρατα ἔφη [90] ἐκριζωθῆναι ἀπὸ τῶν δέκα, » ὡς ἀσθενέστερον δηλονότι διακείμενα. Αὗται τοίνυν, φησὶν, αἱ βασιλεῖαι διαλυθήσονται, καὶ ἡ ἀληθὴς καὶ ἀτελεύτητος βασιλεία τοῖς τοῦ Ὑψίστου [91] ἁγίοις δοθήσεται. Ἐκείνην τοίνυν, φησὶ, ποθῶν, μηδὲν ἡγοῦ τοῦ παρόντος αἰῶνος τὰς βασιλείας οὐκ εἰς μακρὸν [92] δεχομένας τὸ τέλος. Εἶτά φησιν·

ιθ'. « Ἐζήτουν ἀκριβῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διαφέρον [93] παρὰ πᾶν θηρίον, καὶ [94] φοβερὸν περισσῶς· οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ· ἤσθιεν, καὶ ἐλέπτυνεν [95], καὶ τὰ λοιπὰ [96] τοῖς ποσὶν αὐτοῦ κατεπάτει. » Ἐπισημήνασθαι δεῖ, ὅτι τοὺς μὲν ὀδόντας *σιδηροῦς* λέγει, τοὺς δὲ ὄνυχας *χαλκοῦς*. Ἡ μὲν γὰρ Ῥωμαίων βασιλεία τὸν παρὰ πάντων δέχεται φόρον, διὸ τοὺς ὀδόντας ἔφη [97] *σιδηροῦς*. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τῆς Μακεδονικῆς βασιλείας πολλοὶ εἰς τὴν ὁπλιτικὴν τελοῦσι στρατείαν, ὅπερ δέ εἰσι θηρίῳ ὄνυχες, τοῦτο βασιλεῖ στρατιῶται, εἰκότως ἔφη τοὺς ὄνυχας *χαλκοῦς*, ἐπειδὴ καὶ τὴν τρίτην βασιλείαν *χαλκῆν* προσηγόρευσεν. Ἐπυνθανόμην γὰρ [98], φησὶ,

VARIÆ LECTIONES.

[84] τινί. A et B ἑνί. [85] δι' ὧν. B διό. [86] B πεπιστευμένας. [87] B ἔμαθον. [88] βασ. In B ante εἶναι ponitur. [89] B τῆς βασιλ. τῆς σιδ. [90] ἔφη. Des. in B. [91] ὑψ. B Θεοῦ. [92] B μακράν. [93] A διάφορον. [94] καί. Des. in A. [95] A ἐσθίον καὶ λεπτύνον. [96] A et B ἐπίλοιπα. [97] ἔφη. B φησί. [98] γάρ. B δέ.

Digitized by Google

κ'. « Καὶ περὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ [99] τῶν δέκα τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ τετάρτου [1-98] τοῦ ἀναβάντος καὶ ἐκτινάξαντος τῶν προτέρων τρία, καὶ τὸ κέρας ἐκεῖνο ᾧ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ [99] καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ ὅρασις αὐτοῦ μείζων τῶν λοιπῶν. » Οὐ δεῖ δὲ θαυμάζειν, εἰ ἄνω μὲν *σμικρὸν* ἔφη τὸ *κέρας*, ἐνταῦθα δὲ τὴν ὅρασιν αὐτοῦ *μείζονα τῶν λοιπῶν*· προσήκει τοῖς λεγομένοις ἀκριβῶς. Ὅτε μὲν γὰρ φυόμενον εἶδε τὸ κέρας, *μικρὸν* αὐτὸ προσηγόρευσεν, ὡς καὶ ἀπὸ σμικροῦ ἔθνους ὁρώμενον τοῦ Ἰουδαίων, καὶ ἀφανῆ τέως τὴν βασιλείαν ἔχον· μετὰ δὲ τὸ ἐκριζῶσαι τρία κέρατα τῶν πρὸ αὐτοῦ, εἰκότως τὴν ὅρασιν αὐτοῦ *μείζω* [99] *τῶν λοιπῶν* ἀποκαλεῖ. Ἐπιφέρει τοίνυν ἔτι πυνθανόμενος,

κα'. « Τί δήποτε [91] τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἴσχυσε πρὸς αὐτούς; » Ἀντὶ [93] τοῦ, ἐταπείνωσεν αὐτούς.

κβ'. « Ἕως οὗ ἦλθεν ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸ κρῖμα ἔδωκεν ἁγίοις Ὑψίστου, καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε, καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἅγιοι. » Ἱκέτευσα [93] φησὶ, μαθεῖν, τίνα τὸ κέρας ἐκεῖνο αἰνίττεται, τύφῳ μὲν χρώμενον, ἀλαζονικοὺς δὲ λόγους προσφέρον, ταπεινοῦν δὲ τὴν τῶν ἁγίων συμμορίαν, ἕως ἂν ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν τῇ μὲν δικαίᾳ χρήσηται ψήφῳ, ἀποδῷ δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις τὴν βασιλείαν [94], καὶ τὸ ἐκείνου καταλύσῃ κράτος.

κγ'. « Καὶ εἶπέ μοι, φησὶν, οὕτως· Τὸ θηρίον τὸ τέταρτον βασιλεία τετάρτη ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἥτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ συμπατήσει αὐτὴν, καὶ κατακόψει αὐτήν [95]. » Ταῦτα δὲ οἱ μὲν πάλαι δι' αἰνιγμάτων ἐμάνθανον· ἡμεῖς δὲ τῇ πείρᾳ μεμαθήκαμεν· ὁρῶμεν γὰρ τῆς προῤῥήσεως [96] τὴν ἔκβασιν, τῶν εἰσφορῶν τὴν εἴσπραξιν, τὴν κρατοῦσαν τῶν πλειόνων πενίαν, καὶ τὰ ἄλλα καθ' [97] ἑκάστην ἡμέραν γινόμενα [98] ὁρῶμεν.

κδ'. « Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ, φησὶ, δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται. » Ἐπισημήνασθαι δὲ χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν αὐτοὺς ἀναστήσεσθαι ἕνα καθ' ἕνα ἀλλήλους διαδεχομένους, ἀλλὰ κατὰ ταὐτὸν ἀναστήσεσθαι· καὶ ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, τὰ ἐπαγόμενα μαρτυρεῖ. « Καὶ ὀπίσω γὰρ αὐτῶν, φησὶν [99], ἀναστήσεται βασιλεὺς ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν [1], καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει. » Εἰ δὲ μὴ κατὰ ταὐτὸν ἐβασίλευον, ἀλλὰ καθ' ἕνα ἕκαστος τὸν πρὸ αὐτοῦ διαδεχόμενος, πῶς οὗτος [2] τρεῖς κατὰ ταὐτὸν τῶν πρὸ αὐτοῦ ταπεινώσει; Οὐκοῦν εὔδηλον, ὡς τοὺς δέκα πρὸς τῷ τέλει κατὰ ταὐτὸν ἀναστήσεσθαι προλέγει· ἔσχατον δὲ τὸν Ἀντίχριστον ἀνιστάμενον, καὶ τῆς βασιλείας ἀντιλαμβανόμενον, πολεμήσειν μὲν αὐτοῖς φησι, τρεῖς δὲ ἐξ αὐτῶν κα-

Vers. 20. « Et de cornibus ejus decem, quæ erant in **1204** capite illius : et de quarto, quod ascenderat et excusserat tria priorum : et cornu illud, cui erant oculi et os loquens magna, et cujus aspectus major reliquis. » Non est mirandum, si supra *parvum* dixit *cornu*, hic vero aspectum ipsius *majorem reliquis* : sed oportet diligenter iis, quæ dicuntur, animum adhibere. Etenim quia nascens cornu vidit, *parvum* illud appellavit, utpote a parva etiam Judæorum natione profectum, et interim obscurum obtinens regnum : postquam vero radicitus evulsit tria superiora cornua, merito aspectum ipsius *reliquis majorem* vocat. Addit itaque adhuc interrogans :

Vers. 21. « Cur cornu illud bellum faciebat cum sanctis, et prævaluit adversus eos? » Id est, depressit et humiles fecit eos.

Vers. 22. « Donec venit Antiquus dierum, et judicium dedit sanctis Altissimi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. » Supplicavi, inquit, ut discerem, quidnam significet cornu illud fastu elatum, et arrogantia verba proferens, sanctorumque deprimens cœtum, donec Antiquus dierum justam sententiam ferret, redderetque sanctis regnum, et cornu illius infringeret potentiam.

Vers. 23. « Et dixit mihi, inquit, sic : Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod superabit omnia regna, et devorabit omnem terram, et conculcabit, et concidet eam. » Hæc autem illi per ænigmata **1205** quondam discebant : nos vero ipsa experientia didicimus ; videmus enim prædictionis eventum, exactionem tributorum, paupertatem complures opprimentem, et alia quotidie fieri conspicimus.

Vers. 24. « Et decem cornua ipsius, inquit, decem reges surgent. » Notandum est non dixisse eum fore ut singuli exsurgant, ita ut alius alii deinceps succedat, sed eodem tempore omnes exsurrecturos esse : atque hæc ita se habere, sequentia testantur. « Post eos enim surget, inquit, rex alius, qui superabit malis omnes superiores, et tres reges humiliabit. » Quod si non eodem tempore regnarunt, verum singuli superioribus successerunt, quomodo iste tres superiores eodem tempore humiliabit? Perspicuum est igitur eum prædicere fore ut decem circa finem simul exsurgant, postremus autem Antichristus exoriatur, regnumque obtineat ; quem cum ipsis bellaturum, ac tres ex ipsis eversurum asserit. Qui quidem

VARIÆ LECTIONES.

[99] Ed. prior hab. αὐτῶν. [1-98] τετ. A ἑτέρου. [99] αὐτ. Des. in A. [99] B μείζονα. [91] Τί δήποτε, κ. τ. λ. Interrogationem non habent LXX et textus Chald. [93] Ἀντὶ—αὐτούς. Hæc in B ad marginem ascripta sunt. [93] B ἱκετεύω. [94] B τὴν βασ. τοῖς ἁγίοις. [95] αὐτ. Des. in A. [96] τ. πρ. Des. in B. [97] καθ. B præm. ἄ. [98] γιν. In B post ὁρῶμεν ponitur. [99] φησ. Des. in B. [1] ἔμπρ. B add. αὐτοῦ. [2] οὗτ. Des. in B

Digitized by Google

non contentus ea victoria, quam de hominibus reportaverit :

VERS. 25. « Etiam sermones, inquit, contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi veterascere faciet, et, » ut quædam habent exemplaria, « humiliabit, et cogitabit mutare tempora et legem. » Tanta enim rabie, inquit, et insania concitabitur, ut superba verba et maledicta contra Deum altissimum evomat, omneque supplicii genus inferat iis, qui ipsi (Deo) grato et benevolo animo inservientes, sanctitatis participes fuerint : **1206** opinabiturque se posse pietatem, quæ tunc vigebit, funditus evertere, optimamque ipsius institutionem commutare. Hoc enim innuit, dicens : « Cogitabit mutare tempora et legem, » hoc est, eam quæ tunc obtinet institutionem. Deinde subjicit : « Et tradetur in manum ejus. » Hoc est, permittet divina providentia ; ostendensque deformitatis malorum illorum tempus, « Neque enim in perpetuum oblivioni dabitur pauper, et patientia pauperum non peribit in perpetuum [o] ; » cum dixisset : « Tradetur in manum ejus, » adjecit, « Usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. » Idque apertius in fine prophetiæ nos docuit. « A tempore enim mutationis jugis sacrificii, inquit, et ut [*] data fuerit abominatio desolationis, erunt dies mille ducenti nonaginta [p]. » Tempus igitur, et tempora, et dimidium temporis, tres annos cum dimidio dicit, quibus cornu illud magna loquens imperabit.

VERS. 26. « Sed judicium, inquit, sedit, et principatum ejus transmutabunt, ut deleat et perdat usque in finem. » Hoc vero aperte beatus quoque Paulus nos docuit. Cum enim dixisset ea quæ paulo ante commemoravimus, hæc etiam subjecit : « Tantum, donec qui nunc detinet, de medio sublatus fuerit : et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet, cum contigerit adventus ejus, cum cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, **1207** et in omni seductione iniquitatis in iis qui pereunt [q]. » Quod autem dicit, tale est : Oportet id quod modo detinet e medio tolli. Exstinguetur enim error qui detinet, et finis idolorum dolis imponetur, et tunc revelabitur ille iniquus. Hoc Dominus quoque in sacris Evangeliis asseruit. « Prædicabitur enim Evangelium, inquit, per omnes fines terræ in testimonium pro ipsis, et tunc veniet finis [r]. » Hoc inde edoctus beatus Paulus, Thessalonicenses docet, ac per

A ταλύσειν· μὴ ἀρκούμενος δὲ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων νίκῃ·

κε'. « Καὶ λόγους, φησὶ, πρὸς τὸν Ὕψιστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἁγίους Ὑψίστου παλαιώσει [3], καὶ [4], » ὡς ἔνια τῶν ἀντιγράφων ἔχει, « ταπεινώσει· καὶ ὑπονοήσει τοῦ [5] ἀλλοιῶσαι καιροὺς καὶ νόμον. » Τοσαύτῃ γὰρ, φησὶ, λύσσῃ χρήσεται καὶ μανίᾳ, ὡς ἁλαζονικοὺς μὲν καὶ βλασφήμους λόγους ἀκοντίσαι κατὰ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, πᾶν δὲ εἶδος [6] τιμωρίας τοῖς εὐνοϊκῶς αὐτῷ δουλεύουσι καὶ ἁγιωσύνης μετέχουσιν ἐπαγαγεῖν· ὑποτοπήσει δὲ, ὡς καὶ παντάπασι καταλύσει τὴν κρατοῦσαν εὐσέβειαν, καὶ τὴν ἀρίστην αὐτῆς πολιτείαν ἀμείψει [7]. Τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰρηκώς· « Ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιῶσαι καιροὺς καὶ νόμον· » τουτέστι, τὴν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν κατέχουσαν πολιτείαν. Εἶτα ἐπάγει· « Καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ. » Τουτέστι, συγχωρήσει ἡ τοῦ Θεοῦ προμήθεια· καὶ δεικνὺς τῆς τῶν κακῶν ἐκείνων ἀωρίας τὸν χρόνον· « Οὐ γὰρ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς, καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν πενήτων οὐκ ἀπολεῖται εἰς τὸν αἰῶνα [8]· » εἰρηκώς· « Δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ, » ἐπήγαγεν· « Ἕως καιροῦ, καὶ καιρῶν, καὶ ἥμισυ καιροῦ. » Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἐν τῷ τέλει τῆς προφητείας ἡμᾶς ἐδίδαξεν. « Ἀπὸ καιροῦ γὰρ, φησὶ, παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ δοθῆναι [9] βδέλυγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χίλιαι διακόσιαι ἐννενήκοντα. » Καιρὸν [10] οὖν, καὶ καιροὺς, καὶ ἥμισυ καιροῦ, τρία ἥμισυ ἔτη λέγει, ἃ τὸ κέρας ἐκεῖνο τὸ λαλοῦν μεγάλα κρατήσει.

B

C

κς'. « Ἀλλὰ τὸ κριτήριον, φησὶν, ἐκάθισε [11], καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι, τοῦ ἀφανίσαι καὶ τοῦ [12] ἀπολέσαι ἕως τέλους. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος ἡμᾶς σαφῶς ἐδίδαξε Παῦλος. Εἰρηκὼς γὰρ ἐκεῖνα ἃ προειρήκαμεν [13], προσέθηκε καὶ ταῦτα· « Μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. » Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Δεῖ τὸ κατέχον ἄρτι ἐκ μέσου γενέσθαι. Σβεσθήσεται γὰρ ἡ κατέχουσα πλάνη, καὶ λήξει ἡ τῶν εἰδώλων ἐξαπάτη, καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη. « Κηρυχθήσεται γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον [14] εἰς πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. » Ἐκεῖθεν τοῦτο μαθὼν ὁ μακάριος Παῦλος διδάσκει Θεσσαλονικέας, καὶ δι' ἐκείνων ἅπαντας τοὺς [15] τῆς εὐσεβείας ἐραστὰς, ὅτι Μὴ νομίσητε νῦν

D

[o] Psal. IX, 19 [p] Dan. XII, 11. [q] II Thess. II, 7-10. [r] Matth. XXIV, 14

VARIÆ LECTIONES.

παλ. A πλανήσει. [4] καί. B ἤ. [5] τοῦ. Ex A et B suppl. [6] εἶδ. In B post τιμωρ. ponitur. [7] B ἀμείψεται. [8] τὸν αἰῶνα. B τέλος. [9] B δοθήσεται. [10] καιρὸν — λέγει. His similia exstant infra, ad c. XII. 7. [11] A καθίσει. [12] τοῦ. Des. in B. [13] ἐκ. ἃ πρ. Vid. supra, ad vers. 8. [14] τὸ εὐαγγ., κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [15] τούς. In B post εὐσεβείας ponitur.

Digitized by Google

φανήσεσθαι τὸν τῆς ἀληθείας ἐχθρόν· δεῖ γὰρ πρότερον σβεσθῆναι τὴν κατέχουσαν τῶν εἰδώλων πλάνην, καὶ κρατυνθῆναι τῶν Εὐαγγελίων τὸ κήρυγμα, εἶθ' οὕτως ἀποκαλυφθῆναι τὸν ἄνομον. Εἶτα ὑποδείκνυσιν αὐτοῦ καὶ τὸν ὄλεθρον· « Ὃν ὁ Κύριος, φησὶν [16], Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. » Ἔπειτα [17] δείκνυσι καὶ τίνα τρόπον ἐπιφαίνεται· « Οὗ ἐστι [18], φησὶν, ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. » Μιμήσεται γὰρ ὁ διάβολος τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν· καὶ καθάπερ ὁ Κύριος δι' ἀνθρωπείας φύσεως ἐπιφανείς, τὴν ἡμετέραν ἐπραγματεύσατο σωτηρίαν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος, ἄξιον ὄργανον τῆς ἑαυτοῦ πονηρίας λαβὼν, δι' αὐτοῦ τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐπιδείξεται, ψευδέσι σημείοις καὶ τέρασι, καὶ φαντασίᾳ θαυμάτων, τοὺς ῥᾳθύμους τῶν ἀνθρώπων ἐξαπατῶν. Καὶ διδάσκων τί ὁήποτε ταῦτα συγχωρεῖ γενέσθαι ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἐπήγαγεν· « Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς, τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ [19] ἀδικίᾳ. » Ταὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πρὸς Ἰουδαίους ἔφη· « Ἐγὼ ἦλθον [20] ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, κἀκεῖνον λήψεσθε. » Ταῦτα δὲ διδάσκων ὁ ἄγγελος τῷ Δανιὴλ ἔφη, ὅτι « Λόγους πρὸς τὸν Ὕψιστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἁγίους Ὑψίστου παλαιώσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιῶσαι καιροὺς καὶ νόμον· καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ, καὶ καιρῶν, καὶ ἥμισυ καιροῦ· καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισε, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι, τοῦ ἀφανίσαι καὶ τοῦ [21] ἀπολέσαι ἕως τέλους. » Ὁρᾶτε πῶς τὰ αἰνιγματωδῶς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἡρμηνευμένα σαφῶς ὁ μακάριος ἐδίδαξε Παῦλος. Καὶ ὁ Κύριος δὲ τὰς κατὰ τῶν ἁγίων ἐπαναστάσεις προσημαίνων, ἔλεγεν· « Ἔσται θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' [22] οὐ μὴ γένηται· καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. » Εἶτα συμβουλεύσας τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ δι' ἐκείνων πᾶσιν ἀνθρώποις, μὴ ἐξαπατᾶσθαι τοῖς λέγουσιν ὧδε εἶναι [23]· ἢ ἐκεῖ τὸν Χριστὸν, οὐκέτι γὰρ κρύβδην καὶ λάθρα, ἀλλὰ ἀναφανδὸν μετὰ δόξης φανήσεται, ἐπήγαγε· « Τότε ὄψονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης [24], καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρων τῶν οὐρανῶν ἕως ἄκρου [25] αὐτῶν. » Ταῦτα καὶ τῷ Δανιὴλ προλέγων ὁ ἄγγελος ἐπήγαγεν οἷς ἤδη εἶπε [26]·

illos omnes pietatis amatores. Ne existimetis, inquit, fore ut nunc ille veritatis hostis appareat: oportet enim prius idolorum errorem, qui (homines) detinet, exstingui, et corroborari Evangelii prædicationem, deinde sic iniquum illum revelari [r]. Tum ipsius quoque interitum ostendit: « Quem Dominus, inquit, Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet cum contigerit adventus ejus [s]. » Tum etiam quo pacto apparitus sit, declarat: « Cujus est, inquit, adventus secundum operationem Satanæ. » Imitabitur enim diabolus humanam Dei et Salvatoris nostri speciem: et sicut Dominus per humanam naturam apparens nostræ salutis auctor fuit, ita etiam diabolus, sumpto improbitatis suæ idoneo instrumento, per illud virtutem suam ostendet, mendacibus signis et prodigiis, et falsa miraculorum specie desides ac supinos homines seducens. Et docens, cur hæc fieri permittat auctor omnium rerum Deus, adjecit: « Eo quod amorem veritatis **1208** non receperunt, ut salvi fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati [t]. » Idem quoque Dominus Judæis dixit: « Ego veni in nomine Patris mei, et non excepistis me: veniet alius in nomine suo, et illum excipietis [u]. » Hæc autem docens angelus Danielem: « Sermones, ait, contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi faciet veterascere, et cogitabit mutare tempora et legem: et dabitur in manum ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis, et judicium sedit, et principatum ejus transmutabunt, ut deleat et perdat usque in finem. » Videte, quemadmodum ea, quæ angelus ænigmatice interpretatus est, aperte beatus Paulus docuerit. Sic quoque Dominus præsignificans futuras in sanctos impiorum invasiones, dicebat: « Erit tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet: et nisi abbreviarentur dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos abbreviabuntur dies illi [v]. » Deinde cum sanctis suis discipulis, et per illos omnibus consuluisset, ut caverent, ne seducerentur ab iis, qui dicerent hic vel illic Christum esse, non enim amplius clam et occulte, sed palam cum gloria apparebit [x], adjecit: « Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli, cum virtute multa et majestate: et mittet angelos suos cum tuba **1209** magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœlorum usque ad terminos eorum [y]. » Hæc itidem Danieli prædicens angelus, iis quæ jam dixerat, adjecit:

[r] II Thess. II, 8. [s] ibid. 9. [t] ibid. 10-12. [u] Joann. v, 43. [v] Matth. XXIV, 21, 22. [x] ibid. 25-27. [y] ibid. 30, 31.

VARIÆ LECTIONES.

[16] φησ. Des. in B. [17] B εἶτα. [18] B ἔσται. [19] τῇ. Loco cit. præm. ἐν. [20] ἦλθον, κ τ. λ. Ita quoque supra, pag. 1046. [21] τοῦ. Des. in B. [22] B οὐδέ. [23] εἶναι. Des. in B. [24] μεγ. Loco cit. præm. φωνῆς. [25] B τῶν ἄκρων. [26] οἷς ἤδη εἶπε. Des. in B.

Digitized by Google

VERS. 27. «Et regnum, et potestas, et magnitudo regni qui sunt sub omni cœlo, data sunt sanctis Altissimi, et regnum ejus regnum æternum, et omnes principatus ipsi servient et obedient. Hucusque finis verbi. » Hoc est, omnium rerum hujusce vitæ hic est finis, ut deficiant omnia terræ regna, tradaturque sanctis Altissimi regnum æternum, ac regnantes ei obediant, et amice serviant : est enim perenne regnum ejus, ac fine carens. [28] His auditis, inquit, ego Daniel terrore multo completus sum, ut ne cogitationes quidem meæ in me quiescerent, sed confunderentur, et continenter conturbarentur, et forma mea multum hac de causa immutaretur. Verumtamen mysteria mihi ostensa haud passim divulgavi, sed * in corde meo ea conservabam. Beatus igitur Daniel hæc nos docuit. Ego autem, in præsenti omissa Judæorum accusatione, vehementer admiror quosdam pietatis magistros quartam bestiam vocasse regnum Macedonicum. Oportuit enim ipsos primum considerare, tertiam bestiam quatuor habuisse capita ; quod aperte indicabat **1210** post Alexandri obitum quadripartitam regni divisionem. Deinde animadvertendum erat, et quartam bestiam eodem tempore decem habuisse cornua, et parvum cornu tria priora cornua radicitus evulsisse, et quatuor, non decem reges Alexandri regnum excepisse. Utque aliis omissis ad finem perveniam, illud etiam simul inspiciendum erat, dixisse prophetam, post quartæ bestiæ interitum sanctis Altissimi regnum traditum iri. Qua de causa etiam judicium sedit : sancti autem Altissimi non post Antiochum Epiphanem regnum exceperunt. Quod si potentiam quamdam adepti sunt beati Machabæi, non tamen diutius regnarunt. Judas enim per tres annos præfectus fuit, Jonathan undeviginti, Simon octo ; alii vero, ne singula percurrens prolixiori utar oratione, cum parumper regnassent, vel morte exstincti sunt, vel calamitatibus quibusdam affecti, imperio viventes privati fuere. Alioqui ne omnes quidem isti fuerunt sancti, cum quidam in illis improbi exstiterint : et ut omnes etiam ponamus sanctos fuisse, his omnibus deletis, Herodes totius Judææ rex declaratus est. Quomodo itaque verum erit, quod ab angelo dictum est, post deletum cornu illud, regnum et potestatem, et magnitudinem regum, qui sunt sub omni cœlo, data esse sanctis Altissimi, et regnum ejus regnum æternum ? Nihil enim horum Machabæis convenit. Neque enim illis regnum creditum fuit, sed cum ductores exercitus essent, vincebant, et celerem **1211** finem sortiti sunt. Relinquitur itaque, ut quartam bestiam Romanorum regnum intelligamus. Circa finem ejus enim decem eodem tempore con-

κζ'. « Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἁγίοις Ὑψίστου· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῷ δουλεύσουσι καὶ ὑπακούσονται· ἕως [28*] ὧδε τὸ πέρας τοῦ λόγου. » Τουτέστι, πάντων τῶν τοῦ βίου [26] πραγμάτων τοῦτο τὸ τέλος· τὸ παύσασθαι μὲν ἁπάσας τῆς γῆς [27] τὰς βασιλείας, δοθῆναι δὲ τοῖς τοῦ Ὑψίστου ἁγίοις τὴν αἰώνιον βασιλείαν· βασιλεύοντας δὲ ὑπακούειν αὐτῷ καὶ δουλεύειν εὐνοϊκῶς· αἰώνιος γὰρ αὐτοῦ ἡ βασιλεία, καὶ τὸ [28] τέλος οὐ δεχομένη. Τούτων ἀκούσας, φησὶν, ἐγὼ Δανιὴλ δέους ἐνεπλήσθην πολλοῦ, ὡς μήτε τοὺς λογισμούς ἡσυχάζειν ἐν ἐμοὶ, ἀλλὰ κυκᾶσθαι, καὶ [29] διηνεκῶς ταράττεσθαι, καὶ τὴν μορφήν μου πολλὴν ἀλλοίωσιν ἐντεῦθεν δέξασθαι. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔκπυστα [30] πεποίηκα τὰ ὑποδειχθέντα μοι [31] μυστήρια, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τηρῶν αὐτὰ διετέλουν. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Δανιὴλ ταῦτα ἡμᾶς ἐδίδαξεν. Ἐγὼ δὲ τῶν [29] Ἰουδαίων κατηγορίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀφεὶς, θαυμάζω κομιδῇ τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων τινὰς Μακεδονικὴν βασιλείαν τὸ τέταρτον θηρίον ἀποκαλέσαντας· ἔδει γὰρ αὐτοὺς συνιδεῖν, πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ τρίτον θηρίον τέσσαρας εἶχε [33] κεφαλὰς, ὃ σαφῶς ἐδήλου τὴν γεγενημένην μετὰ τὴν τοῦ [34] Ἀλεξάνδρου τελευτὴν τῆς βασιλείας εἰς τέσσαρα μέρη διαίρεσιν· ἔπειτα δὲ προσέχειν ἔδει, ὅτι [35] καὶ τὸ τέταρτον θηρίον δέκα κατὰ ταὐτὸν κέρατα ἔσχεν, καὶ [36] τὸ μικρὸν κέρας τρεῖς ἐκριζῶσαι τῶν πρὸ αὐτοῦ· τέσσαρες δὲ, ἀλλ' οὐ δέκα βασιλεῖς τὴν Ἀλεξάνδρου βασιλείαν διεδέξαντο. Καὶ ἵνα τὰ ἄλλα καταλιπὼν ἐπὶ τὸ τέλος ἔλθω, ἔδει καὶ τοῦτο συνιδεῖν, ὅτι μετὰ τοῦ τετάρτου θηρίου τὴν ἀναίρεσιν [37] τοῖς ἁγίοις τοῦ Ὑψίστου τὴν βασιλείαν ἔφη δοθήσεσθαι [38]. Διὸ καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισεν· οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Ὑψίστου οὐ μετὰ Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ τὴν βασιλείαν ἐδέξαντο. Εἰ δὲ καὶ ἰσχύν τινα ἔλαβον οἱ μακάριοι Μακκαβαῖοι, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλεῖστον. Ὁ μὲν γὰρ Ἰούδας τρία ἐστρατήγησεν ἔτη· ὁ δὲ Ἰωνάθαν ἐννέα καὶ δέκα· ὁ δὲ Σίμων ὀκτώ· καὶ οἱ ἄλλοι δὲ, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διεξιὼν, μῆκος ἐργάσωμαι τῷ λόγῳ, ὀλίγον τινὰ κρατοῦντες χρόνον, ἢ τῷ θανάτῳ ἐσβέννυντο, ἢ περιστάσεσί τισι ζῶντες τῆς ἡγεμονίας ἐστέρηντο. Ἄλλως τε δὲ [39] οὔτε πάντες ἅγιοι [40] οὗτοι· ἔνιοι γὰρ [41] καὶ πονηροὶ ἐν αὐτοῖς γεγένηνται· ἵνα δὲ καὶ θῶμεν πάντας αὐτοὺς ἁγίους εἶναι, τούτους Ἡρῴδης καταλύσας ἁπάσης βασιλεὺς ἀνεδείχθη τῆς Ἰουδαίας. Πῶς τοίνυν ἀληθὲς τὸ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου εἰρημένον, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ κέρατος ἐκείνου κατάλυσιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἐδόθη ἁγίοις Ὑψίστου, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος; Τούτων γὰρ οὐδὲν ἁρμόττει τοῖς Μακκαβαίοις. Οὔτε

VARIÆ LECTIONES.

[28*] ἕως — λόγου. Hæc constituunt initium vers. 28 apud LXX, et in textu Chald. [26] B κατὰ τὸν βίον. [27] B τῆς γῆς ἁπάσης. [28] τό. Des. in B. [29] καὶ et deinde ταράττ. des. in B. [30] Edit. prior habet ἔκπυστα. [31] μοι. Ex B suppl. [32] B τήν. [33] B ἔχει. [34] τοῦ. Des. in B. [35] ὅτι. B ὡς. [36] καὶ. B ὡς. [37] B τὴν τοῦ θηρίου ἀναίρεσιν. [38] B δεδόσθαι. [39] B οὐδέ. [40] ἅγ. In B post οὗτοι ponitur. [41] γάρ. B δέ.

Digitized by Google

γὰρ βασιλείαν ἐπιστεύθησαν, ἀλλὰ στρατηγοῦντες ἐνίκων, καὶ ταχὺ τέλος ἐδέξαντο. Λείπεται τοίνυν τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν νοεῖν τὸ τέταρτον θηρίον. Ἐν γὰρ τῷ ταύτης τέλει, οἱ μὲν δέκα βασιλεῖς κατὰ ταὐτὸν ἀναστήσονται, ὁ δὲ πάσης πονηρίας δημιουργὸς καὶ διδάσκαλος ἔσχατος ἀναφανήσεται, ἐκεῖνα ποιῶν τε καὶ πάσχων, ἃ ἐδιδάχθημεν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου κατάλυσιν, ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναφανήσεται παρουσία, καὶ τὸ πάντων ἀνθρώπων γενήσεται κριτήριον, καὶ ἀνοιγήσονται μὲν *αἱ βίβλοι*, τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων αἱ μνῆμαι. « Παραδοθήσεται δὲ πυρὶ τὸ τοῦ θηρίου σῶμα, » τουτέστιν, οἱ μὲν τῆς ψυχῆς ἀφελόμενοι τὸ κράτος, τῷ δὲ σώματι τὴν ἐξουσίαν προσνείμαντες, καὶ σαρκικῷ φρονήματι διὰ βίου [48] χρησάμενοι. Ἀποδώσει δὲ ὁ δίκαιος κριτὴς τοῖς ἁγίοις τὴν βασιλείαν, βοῶν· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ [49] καταβολῆς κόσμου· » ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα [50], σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A surgent reges, atque omnis improbitatis opifex et magister, novissimus apparebit, ea faciens ac patiens, quæ edocti sumus. Post cujus interitum, Dei et Salvatoris nostri continget adventus, et de omnibus hominibus judicium fiet, et aperientur *libri*, id est, eorum quæ ab unoquoque in vita gesta fuerint, recordationes. « Et igni tradetur bestiæ corpus, » hoc est, illi qui, adempta animæ potestate, corpori licentiam concesserint, et carnis sensui in vita addicti fuerint. Reddet autem justus judex sanctis regnum, clamans : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum inde a constitutione mundi [z] ; » quod utinam nos omnes consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria cum sancto Spiritu, B in sæcula sæculorum. Amen.

[z] Matth. xxv, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[48] δ. βίου. In B post χρησάμενοι ponitur. [49] πρό. Loco cit. est ἀπό. [50] δόξα. B præm. ἡ.

ΤΟΜΟΣ Η'.

LIBER OCTAVUS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

α'. « Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ, ὅρασις ὤφθη πρός με· ἐγὼ Δανιὴλ, μετὰ τὴν ὀφθεῖσάν μοι τὴν ἀρχήν. » Ἔτι, φησὶ, τῆς τῶν Χαλδαίων, εἶτ' οὖν Ἀσσυρίων κατεχούσης βασιλείας, ἑτέραν ἀποκάλυψιν εἶδον μετ' ἐκείνην τὴν προτέραν· δηλοῖ δὲ καὶ ὁ χρόνος τὸ ταύτης νεώτερον· τὴν μὲν γὰρ προτέραν εἶδεν ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ, βασιλέως Χαλδαίων, ταύτην δὲ ἐν τῷ τρίτῳ. Σημαίνει δὲ τὸν χρόνον οὐ μάτην, ἀλλὰ διδάσκων, ὡς πρὸ πολλοῦ χρόνου τοῦ γενέσθαι τὰ πράγματα τὴν τούτων πρόγνωσιν παρὰ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐδέξατο.

β'. « Καὶ [51] εἶδον [52], φησὶν, ἐν τῇ ὁράσει, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, καὶ ἤμην ἐν Σούσοις τῇ βάρει, ἥ ἐστιν [53] ἐν χώρᾳ Αἰλάμ. » Τὰ Σοῦσα μητρόπολις ἦν πάλαι Περσῶν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὴν τῆς Περσικῆς βασιλείας μανθάνει κατάλυσιν, ἀναγκαίως ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει δοκεῖ βλέπειν τὴν ἀποκάλυψιν. « Καὶ εἶδον, φησὶν, ἐν ὁράματι· » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἐγρηγορὼς, οὐδὲ μεθ' ἡμέραν ταῦτα ἐθεασάμην, ἀλλ' ὄναρ μοι ταῦτα ἔδειξεν ὁ τῶν ὅλων Θεός.

C

CAPUT VIII.

Vers. 1. « Anno tertio regni Baltasaris, visio oblata est mihi : ego Daniel, post eam quam conspexeram a principio. » Cum adhuc, inquit, Chaldæorum sive Assyriorum vigeret imperium, aliam revelationem vidi post illam priorem : et hanc **1212** recentiorem fuisse tempus declarat. Priorem enim vidit anno primo Baltasaris regis Chaldæorum : hanc vero, anno ejusdem tertio. Neque temere tempus designat, sed docens, multo antequam hæc fierent tempore a rerum omnium auctore Deo se consecutum esse ut ea prænosceret.

D

Vers. 2. « Et vidi, inquit, in visione, et factum est, cum viderem ego, et eram Susis in castro, quod est in regione Ælam. » Susa olim metropolis erat Persarum. Si itaque perfici regni discit eversionem, convenienter in illa urbe sibi videtur inspicere revelationem. « Et vidi, inquit, in visione, » hoc est, non vigilans, neque interdiu hæc conspexi, sed in somnis mihi omnium Deus ista ostendit. « Et eram, inquit, super Ubal. » Juxta portam,

VARIÆ LECTIONES.

[51] Καὶ — ἰδεῖν με. Des. in A. [52] εἶδ. B ἰδού. [53] ἥ ἐστ. Des. in B.

Digitized by Google

inquit, mihi videbar stare : ita enim quidam posuerunt interpretes.

Vers. 3. « Et sustuli oculos meos, et ecce aries unus stans super Ubal, et ipsi cornua excelsa, et unum excelsius altero, et excelsius ascendebat in extremo. » Persicum regnum *arieti* simile intuetur, tanquam divitiis florens, multarumque facultatum obtinens abundantiam. *Duo cornua* in ariete contemplatur, quia primus ipsorum regno potitus est Cyrus, et usque ad filios tantum regnum transmisit : Cambyse enim illius filio vita defuncto, paucos menses magi regnum obtinuerunt : quod paulo post excepit Darius Hystaspis filius, qui usque ad nepotes et pronepotes regnum transmisit, usque ad Darium ultimum, quo **1213** interfecto Alexander Macedo regno potitus est. Duo itaque genera regum per *duo cornua* significantur : et ambo quidem intuetur excelsa, excelsius autem priori posterius. Sicut enim jam ante diximus, amplius Dario et Xerxe sceptra tenentibus regnum fuit. Nam Cyrus Pontum Euxinum et Asiam sibi subegit, Darius etiam Scythas Nomadas cum reliquis sibi subjectis conjunxit, Xerxes Europæ quoque regni jugum imponere conatus est. Idcirco duo cornua in ariete contemplatur, sed alterum prius, alterum posterius, et posterius excelsius priori.

A « Καὶ ἤμην, φησὶν, ἐπὶ τοῦ[48] Οὐβάλ. » Παρὰ τὴν πύλην, φησὶν, ἐδόκουν ἑστάναι· οὕτω γὰρ τοῦτό τινες τῶν ἑρμηνευτῶν τεθείκασι.

γ'. « Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου[49] καὶ[50] ἰδοὺ κριὸς εἷς ἑστηκὼς ἐπὶ[51] τοῦ Οὐβάλ, καὶ αὐτῷ κέρατα[52] ὑψηλὰ, καὶ τὸ ἓν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου, καὶ τὸ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτου[53-54]. » Τὴν Περσικὴν βασιλείαν *κριῷ* ἐοικυῖαν ὁρᾷ, ἅτε δὴ πλούτῳ κομῶσαν, καὶ πολλὴν περιουσίας ἔχουσαν ἀφθονίαν. *Δύο κέρατα*[55] ἐν τῷ κριῷ θεωρεῖ, ἐπειδὴ πρῶτος μὲν αὐτῶν ἐβασίλευσε Κῦρος, μέχρι δὲ παίδων μόνον[56] τὴν βασιλείαν παρέπεμψε· Καμβύσου γὰρ τοῦ υἱέως αὐτοῦ τελευτήσαντος, ὀλίγους μὲν μῆνας οἱ μάγοι κατέσχον τὴν βασιλείαν· παρέλαβε δὲ αὐτὴν μικρὸν ὕστερον Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου, ὃς μέχρις ἐκγόνων καὶ ἀπογόνων τὴν βασιλείαν παρέπεμψεν, ἕως Δαρείου τοῦ τελευταίου, ὃν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἀνελὼν τὴν βασιλείαν παρέλαβε. Τὰ[57] τοίνυν δύο γένη τῶν βασιλέων διὰ *τῶν δύο κεράτων* σημαίνεται· καὶ ἄμφω μὲν ὑψηλὰ θεωρεῖ, ὑψηλότερον δὲ τοῦ προτέρου τὸ δεύτερον. Ὡς γὰρ ἤδη προειρήκαμεν, πλείων ἐπὶ Δαρείου καὶ Ξέρξου ἡ βασιλεία ἐγένετο. Ὁ μὲν γὰρ Κῦρος τόν τε Εὔξεινον Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν ἐχειρώσατο· Δαρεῖος δὲ καὶ Σκύθας τοὺς Νομάδας τοῖς ὑπηκόοις συνέταξεν· ὁ δὲ Ξέρξης καὶ τῇ Εὐρώπῃ τῆς βασιλείας ἐπειράθη τὸν ζυγὸν ἐπιθεῖναι. Τούτου χάριν δύο κέρατα ἐν τῷ κριῷ θεωρεῖ, ἀλλὰ τὸ μὲν *πρότερον*, τὸ δὲ δεύτερον, καὶ τὸ δεύτερον ὑψηλότερον τοῦ προτέρου[58].

B

Vers. 4. « Et vidi, inquit, arietem cornu ferientem versus mare, et aquilonem, et austrum. » Omnia enim, et ad aquilonem et ad austrum sita sibi subjecta habebat, nec non ea quæ ad occidentem erant usque ad mare ; et plurimas quoque insulas in servitutem redegit. Simul itaque cum Xerxe bellum Græciæ inferente, et Cyprii, et Rhodii, Samii, et Lesbii, et Chii, et Cyclades omnes inita societate pugnabant. Hac de causa « Vidit arietem cornu ferientem versus mare, et aquilonem, et austrum. Et omnes, inquit, bestiæ non stabunt in conspectu ejus, et non erat liberans e manu ejus, et fecit secundum voluntatem suam, et magnificatus est. » *Bestias* autem rursus alia regna singularia vocat, Syrorum, Cilicum, Arabum, Ægyptiorum : et *bestias* ipsa appellat, eo quod subjectis populis terribilia forent. Nullum itaque regnum, inquit, resistere poterat regno illi, quod cornu petebat versus **1214** austrum, et aquilonem, et mare : et nemo hominum poterat ab illo imperio liberum quempiam demonstrare, sed quodcunque ei videbatur, illud ad exitum perducebat.

C

δ'. « Καὶ εἶδον, φησὶ, τὸν κριὸν κερατίζοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ βορρᾶν, καὶ νότον. » Τά τε γὰρ βόρεια, τά τε[59] νότια, ὑπήκοα εἶχεν ἅπαντα, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἑσπέρια μέχρις αὐτῆς τῆς θαλάσσης· καὶ τῶν νήσων δὲ τὰς πλείστας δουλεύειν ἠνάγκασεν. Αὐτίκα τοίνυν τῷ Ξέρξῃ καὶ Κύπριοι, καὶ Ῥόδιοι, Σάμιοί τε καὶ Λέσβιοι, καὶ Χῖοι, καὶ αἱ Κυκλάδες ἅπασαι συνεμάχουν τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν ποιουμένῳ. Τούτου ἕνεκεν « Εἶδεν τὸν κριὸν κερατίζοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ βορρᾶν, καὶ νότον. Καὶ πάντα, φησὶ, τὰ θηρία οὐ στήσεται[60] ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐποίησε κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐμεγαλύνθη. » *Θηρία* δὲ πάλιν τὰς ἄλλας βασιλείας καλεῖ τὰς μερικὰς, τὴν Σύρων, τὴν Κιλίκων, τὴν Ἀράβων, τὴν Αἰγυπτίων· *θηρία* δὲ αὐτὰς ὀνομάζει, διὰ τὸ φοβερὰς εἶναι τοῖς ἀρχομένοις. Οὐδεμία τοίνυν, φησὶ[61], βασιλεία ἀντιστῆναι ἠδύνατο ἐκείνῃ τῇ βασιλείᾳ κερατιζούσῃ κατὰ νότον, καὶ βορρᾶν, καὶ θάλασσαν, οὔτε οἷός τε ἦν τις ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς δυναστείας ἐλεύθερον ἀποφῆναί τινα, ἀλλ' ἅπαν τὸ δοκοῦν εἰς πέρας ἦγε.

D

Vers. 5. « Et ego, inquit, intelligebam. » Hæc, inquit, contemplans mecum ipse reputabam, quæ

ε'. « Καὶ ἐγὼ, φησὶν, ἤμην συνιών. » Ταῦτα, φησὶ, θεωρῶν ἐλογιζόμην παρ' ἐμαυτῷ, τὰ διὰ τού-

VARIÆ LECTIONES.

[48] B ἐν τῷ. [49] μου. Ex A et B suppl. [50] καί. A præm. καὶ ἰδοὺ. [51] ἐπί. A πρό. [52] κέρ. A add. καὶ τὰ κέρατα. [53-54] A ἐσχάτων. [55] κέρ. B præm. δέ. [56] B μόνων. [57] B ταῦτα. [58] πρ. B ἑτέρου. [59] τά τε. B καί. [60] A στήσονται. [61] φησί. Des. in B.

Digitized by Google

των σημαινόμενα εὑρεῖν ἐφιέμενος· ἐμοῦ δὲ πυνθα- A
νομένου· « Ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ Λιβὸς
ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. » Τισὶ δὲ τῶν ἀντι-
γράφων πρόσκειται καὶ τοῦτο· « Καὶ οὐκ ἦν ἁπτό-
μενος τῆς γῆς, καὶ τῷ τράγῳ ἐκείνῳ κέρας ἓν[62]
θεωρητὸν ἀναμέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Τὴν
Μακεδονικὴν ἐνταῦθα βασιλείαν ἐσήμανεν τοῦ ἐν-
υπνίου τὸ αἴνιγμα· *τράγον* δὲ αὐτὴν ὠνόμασε διὰ
τὸ ταχὺ καὶ εὐκίνητον· τοῦ κριοῦ γὰρ ὀξύτερος ὁ
τράγος. Ἀπὸ Λιβὸς δὲ αὐτὸν ἐληλυθέναι ἔφη·
ἐπειδὴ πρότερον Αἴγυπτον χειρωσάμενος, οὕτως εἰς
τὴν Περσῶν ἐλήλυθε χώραν. Ἐνίκησε μὲν γὰρ τὸν
Δαρεῖον ἐν τῇ Κιλικίᾳ, ἀλλ' ἐκεῖθεν τὴν Συρίαν, καὶ
Φοινίκην, καὶ Παλαιστίνην διαδραμών, καὶ τὰς μὲν
τῶν πόλεων ὁμολογίᾳ λαβών, τὰς δὲ βίᾳ ἑλών, εἰς
τὴν Αἴγυπτον ὥρμησεν· εἶτα κἀκείνην[63] τὴν βασι- B
λείαν παραλαβών, τὴν Περσίδα καταλαμβάνει[64],
καὶ τὴν μεγίστην αὐτῶν καταλύει βασιλείαν. *Ἓν*
δὲ κέρας θεωρητὸν, τουτέστιν, ἐπίσημον καὶ περι-
βλεπτον, αὐτὸν καλεῖ τὸν Ἀλέξανδρον· *ἀναμέσον* δὲ
τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τράγου φῦναι λέγει τὸ κέρας, διὰ τὸ ἀγχίνουν, καὶ συνετὸν, καὶ πυκνὸν τῶν τοῦ [65]
Ἀλεξάνδρου φρενῶν.

ς', ζ'. « Καὶ ἦλθε, φησὶν, ὁ τράγος ἕως τοῦ κριοῦ
τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος, ὃν εἶδον ἑστῶτα[66] ἐπὶ[67] τοῦ
Οὐβὰλ, καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐν ὁρμῇ τῆς ἰσχύος
αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα[68] ἕως τοῦ κριοῦ,
καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισε τὸν κριὸν,
καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ, καὶ οὐκ
ἦν ἰσχὺς τῷ κριῷ τοῦ στῆναι ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ
ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν,
καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ τῆς χειρὸς C
αὐτοῦ. » Πρώτοις[69] μὲν γὰρ τοῖς ἐκείνου συμβαλὼν
στρατηγοῖς ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόποις, πᾶσαν
αὐτῶν ἐκείνην ἀφείλατο τὴν ἀρχήν. Εἶτα τοῦ Δαρείου
κατὰ τὴν Κιλικίαν μετὰ πολλῆς τῆς στρατείας ἀπαν-
τήσαντος, ἑτέρα γίνεται[70] συμπλοκὴ, καὶ τρέπεται
μὲν ὁ Δαρεῖος εἰς φυγὴν, πολλοὺς δὲ τῆς στρατείας
καταναλώσας ὁ Ἀλέξανδρος ἔλαβεν αἰχμαλώτους τοῦ
Δαρείου τὰς θυγατέρας. Εἶτα αὖθις μετὰ τὴν ἐξ
Αἰγύπτου ἐπάνοδον, περὶ τὴν Βαβυλῶνα παραταξά-
μενος, αὐτόν τε τὸν Δαρεῖον ἀνεῖλε, καὶ τὴν Περ-
σικὴν κατέλυσε βασιλείαν. Συντριβῆναι δὲ λέγει
ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ Μῆδοι καὶ
Πέρσαι κατὰ ταὐτὸν ὠνομάζοντο, Κύρου τοῦ πρώτου
βασιλεύσαντος, Μήδου μὲν ὄντος μητρόθεν, Πέρσου D
δὲ πατρόθεν· καὶ ἐπειδὴ ὁ πρῶτος αὐτῶν βασιλεὺς
ἄμφω ταύτας εἶχε τὰς προσηγορίας, ἀναγκαίως καὶ
οἱ ἀρχόμενοι, καὶ Μήδους καὶ Πέρσας τοὺς αὐτοὺς
ὠνόμαζον. Εἰς γὰρ μίαν ἀρχὴν ἄμφω συνῆλθον αἱ
βασιλεῖαι. Καὶ οἱ ἔξω δὲ συγγραφεῖς τοὺς αὐτοὺς
καὶ Πέρσας καὶ Μήδους ὀνομάζουσιν. Οὕτω δὲ, φησὶ,
τῶν τοῦ κριοῦ συντριβέντων κεράτων,

η'. « Ὁ τράγος τῶν αἰγῶν[71] ἐμεγαλύνθη ἕως
σφόδρα. » Τῆς γὰρ Περσικῆς, εἴτ' οὖν Μηδικῆς,
καταλυθείσης βασιλείας, τὸ κατὰ πάντων ὁ Ἀλέ-

per hæc significarentur cupiens invenire : meque hæc cogitante : « Ecce hircus caprarum veniebat a Libyco super faciem totius terræ. » In quibusdam exemplaribus hoc etiam additur : « Et non attingebat terram : et hirco illi cornu erat conspicuum inter oculos ejus. » Macedonicum regnum hoc loco in somnio ænigmatice significatum est, quod propter celeritatem agilitatemque *hircum* appellavit : ariete enim velocior est hircus. Et *ab Africo* ipsum venisse dixit, quia cum Ægyptum prius subegisset, postea in Persarum regionem concessit. Vicit enim Darium in Cilicia, et inde perlustrata Syria, Phœnice, et Palæstina, et urbibus partim deditione, partim vi captis, in Ægyptum profectus est : deinde illo etiam regno potitus, Perside occupata maximum ipsorum evertit regnum. *Unum* autem *cornu conspicuum*, hoc est, insigne et illustre, ipsum vocat Alexandrum : et *inter hirci oculos* natum asserit illud cornu, propter ingenium, et prudentiam, et sagacitatem mentis Alexandri.

Vers. 6,7. « Et venit, inquit, hircus usque ad arietem habentem cornua, quem vidi stantem super Ubal, et cucurrit ad eum cum impetu roboris sui. Et vidi ipsum pervenisse **1215** usque ad arietem, et efferatus est contra eum, et percussit arietem, et contrivit utraque cornua ejus : et non erat robur arieti, ut staret coram ipso, et prostravit ipsum in terram, et conculcavit ipsum, et non erat qui liberaret arietem de manu ejus. » Primum enim cum illius ducibus congressus in Asiæ regionibus, omne ipsis imperium ademit : deinde cum Darius in Cilicia ingenti cum exercitu ei occurrisset, alterum prælium committitur, et Darius in fugam vertitur, multisque militibus interfectis, captivas Darii filias Alexander accepit. Tum rursus post reversionem ex Ægypto, prope Babylonem instructa acie, et ipsum Darium occidit, et Persicum evertit regnum. Et contritum esse, ait, utrumque ipsius cornu, eo quod et Medi et Persæ simul nominabantur, cum Cyrus, qui primus regnavit, a matre Meda, et a patre Persa duceret originem : et quia primus ipsorum rex utrisque his nominibus appellatus est, convenienter illi quoque, qui sub ejus regno erant, Medos et Persas eosdem nominabant : in unum enim principatum utraque regna convenere. Exteri quoque scriptores et Persas et Medos eosdem nuncupant. Ita autem, inquit, contritis arietis cornibus,

Vers. 8. « Hircus caprarum magnificatus est usque valde. » Persico enim sive Medico everso regno, Alexander in omnes imperium adeptus est :

VARIÆ LECTIONES.

[62] ἓν. Des. in A. [63] B ἐκείνην. [64] B παραλαμβάνει. [65] τοῦ. Des. in B. [66] A οὗ εἶδον ἑστώς. [67] ἐπί. A et B ἐνώπιον. [68] A φθάνοντα. [69] B πρώτων. [70] γίν. Des. in B. [71] τ. αἰγ. Des. in B.

Digitized by Google

sed iste quoque cum breve tempus **1216** supervixisset, sortitus est vitæ finem. Hoc etiam vidit beatus Daniel. Idcirco ait : « Et cum invalesceret ipse, contritum est cornu illud magnum. » Post victoriam illam maximam, inquit, communem hominum Alexander sortitus est finem. « Et ascenderunt, inquit, quatuor cornua subter illud ad quatuor ventos cœli. » *Quatuor* autem *cornua* quatuor illos reges innuunt, qui eodem tempore simul Alexandro successere. Ptolemæus enim Lagi Ægypti accepit imperium, Seleucus autem Nicanor Babylonem obtinuit, et reliquas partes usque ad Syriam pertingentes; Antigonus Asia potitus est, et Macedonia Antipater, aut, ut quibusdam scriptoribus videtur, Philippus, qui etiam Aridæus dictus est, Alexandri frater. Porro notandum est conspexisse prophetam tertiam bestiam quatuor habentem capita, et hircum post unum cornu contritum quatuor cornua produxisse : ut perspicuum sit, eadem et per *hircum*, et per *tertiam bestiam* significari.

A ξανδρος ἀνεδέξατο[72] κράτος· ἀλλὰ καὶ οὗτος[73] ὀλίγον ἐπιβιώσας χρόνον, τοῦ βίου τὸ τέλος ἐδέξατο. Καὶ τοῦτο δὲ εἶδεν ὁ μακάριος Δανιήλ. Διό φησι· « Καὶ ἐν τῷ ἰσχῦσαι αὐτὸν συνετρίβη τὸ κέρας τὸ μέγα. » Μετὰ τὴν νίκην ἐκείνην τὴν μεγίστην, φησὶ, τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἀλέξανδρος ἐδέξατο τέλος. « Καὶ ἀνέβη, φησὶ, τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. » *Τέσσαρα* δὲ *κέρατα*, τοὺς τέσσαρας βασιλέας, τοὺς κατὰ ταὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον διαδεξαμένους αἰνίττεται. Πτολεμαῖος γὰρ ὁ Λάγου τῆς Αἰγύπτου τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβε· Σέλευκος δὲ ὁ Νικάνωρ τὴν Βαβυλῶνα κατεῖχε, καὶ τὰ ἄλλα μέρη[74] τὰ μέχρι Συρίας διήκοντα· Ἀντίγονος δὲ τῆς Ἀσίας ἐκράτει, τῆς δὲ Μακεδονίας Ἀντίπατρος· ὡς δέ τισι τῶν B συγγραφέων δοκεῖ, Φίλιππος, ὃς καὶ Ἀριδαῖος[75], ὁ καὶ Ἀλεξάνδρου ἀδελφός. Ἐπισημήνασθαι δὲ δεῖ, ὅτι καὶ τὸ τρίτον θηρίον τέσσαρας κεφαλὰς ἔχον ἐθεάσατο, καὶ τὸν τράγον μετὰ τὴν τοῦ ἑνὸς κέρατος συντριβὴν τέσσαρα φύσαντα κέρατα· ὡς εἶναι δῆλον τὰ[76] αὐτὰ καὶ διὰ *τοῦ τράγου*, καὶ διὰ τοῦ *τρίτου θηρίου* σημαίνεσθαι[77].

Vers. 9. « Et ex uno, inquit, cornuum egressum est cornu unum robustum. » Antiochum dicit Epiphanem, Antiochi illius, qui Magnus vocabatur, filium. « Et admodum magnificatus est, inquit, ad austrum, et ad orientem, et ad Libycum, et ad virtutem. » Potens, inquit, effectus superavit Ægypti regem, et nationes ad orientem sitas in suam redegit potestatem, et Judæis quoque, inquit, bellum **1217** intulit, et sanctam metropolin C subegit. *Virtutem* enim ipsam appellavit, propter divinam gratiam, quæ eo tempore in templo florebat. Idque planius faciens subjecit :

θ'. « Καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς, φησὶ, τῶν κεράτων[78] ἐξῆλθε κέρας ἓν[79] ἰσχυρόν. » Ἀντίοχον λέγει τὸν Ἐπιφανῆ, ὃς Ἀντιόχου τοῦ ἐπικαλουμένου[80] Μεγάλου υἱὸς ἐγεγόνει[81]. « Καὶ ἐμεγαλύνθη, φησὶ, περισσῶς πρὸς νότον, καὶ πρὸς ἀνατολὴν, καὶ[82] πρὸς Λίβα, καὶ πρὸς τὴν δύναμιν. » Δυνατὸς, φησὶ, γενόμενος περιεγένετο μὲν τοῦ τῆς Αἰγύπτου βασιλέως, ὑφ' ἑαυτὸν δὲ καὶ τὰ πρὸς ἕω κείμενα[83] ἐποιήσατο ἔθνη· ἐπεστράτευσε δὲ, φησὶ, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τὴν ἁγίαν[84] μητρόπολιν κατεστρέψατο· *δύναμιν* γὰρ[85] αὐτὴν προσηγόρευσε, διὰ τὴν ἐπανθοῦσαν τῷ ναῷ τηνικαῦτα χάριν[86] θείαν. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ποιῶν ἐπήγαγε·

Vers. 10. « Et magnificatum est usque ad virtutem cœli, et cecidit in terram de virtute, et de stellis, et conculcavit eas. » Hæc nos apertius docent primus et secundus Machabæorum libri, et Josephus historiographus hæc accurate conscripsit, et nos item breviter, quæ eo pertinent, enarrabimus. Cum Judæi illi, qui ex pontificio erant genere, contra principem ejus temporis sacerdotum seditionem concitassent, qui hunc principatum appetebant, ad Antiochum profecti, D ei persuadent, ut Judæorum religionem ad Græca transferat instituta, et gymnasium in urbe ædificandum curet. Quibus rebus gestis, pii homines mœrebant, quod apertam cernerent legum violationem : at reliqua turba libere absque ullo metu divinam legem conculcabat, et in circumcisionis præceptum contumeliose invehebat. Vehementiori autem conflata seditione, cum eo pervenisset An-

ι'. « Καὶ ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως[87], καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων[88], καὶ συνεπάτησεν αὐτούς[89]. » Ταῦτα σαφέστερον ἡμᾶς ἡ τῶν Μακκαβαίων βίβλος ἥ τε πρώτη καὶ ἡ δευτέρα διδάσκει, καὶ Ἰώσηππος δὲ ὁ ἱστοριογράφος ἀκριβῶς ταῦτα συνέγραψε, καὶ ἡμεῖς δὲ συντόμως τὰ κατ' αὐτὸν διηγησόμεθα. Τῶν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ πρὸς τὸν τηνικαῦτα ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων στασιασάντων, οἱ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐφιέμενοι, πρὸς τὸν Ἀντίοχον παραγενόμενοι, πείθουσιν αὐτὸν τὴν Ἰουδαϊκὴν πολιτείαν εἰς Ἑλληνικὴν μεταβάλλειν[90], καὶ γυμνάσιον ἐν τῇ πόλει οἰκοδομῆσαι. Τούτων γενομένων[91], οἱ μὲν εὐσεβεῖς ἐν θρήνοις ἦσαν, τὴν προφανῆ τῶν νόμων ὁρῶντες παράβασιν, ὁ δὲ λοιπὸς ὅμιλος ἀδεῶς τὸν θεῖον ἐπάτει νόμον, καὶ εἰς τὴν τῆς περιτομῆς ἐξύβριζον ἐντολήν. Σφοδροτέρας δὲ γενομένης τῆς στάσεως, ἀφικόμενος ὁ Ἀντίοχος πλείστους μὲν ἀνεῖλε τῶν

VARIÆ LECTIONES.

[72] ἀν. Ita cum B leg. Sirm. ἀνεδήσατο. [73] οὗτ. B αὐτός. [74] μέρη. B ἔθνη. [75] B ὁ καὶ Ἀρίδεος. [76] τά. B præm. ὅτι. [77] B σημαίνεται. [78] τ. κερ. A αὐτῶν. [79] ἓν. Des. in B. [80] B καλουμένου. [81] B ἐγένετο. [82] καὶ — δύναμιν. Des. in A. [83] B διακείμενα. [84] ἁγ. B add. αὐτῶν. [85] γάρ. B δέ. [86] χάρ. In B post θείαν ponitur. [87] δυν. A add. τοῦ οὐρανοῦ. [88] A et B ἄστρων. [89] A αὐτά. [90] A μεταβαλεῖν. [91] γεν. B præm. δέ.

Digitized by Google

εὐσεβῶν, τετόλμηκε δὲ καὶ τῶν τοῦ ναοῦ ἀδύτων[92] ἐπιβῆναι. Καὶ ἐπιβὰς πάντα ἐσύλησε τὸν νεὼν, τούς τε θησαυροὺς σφετερισάμενος, καὶ τὰ ἀναθήματα ἅπαντα, ἐκπώματά τε καὶ φιάλας, καὶ κρατῆρας, καὶ τὴν χρυσῆν τράπεζαν, καὶ τὸ χρυσοῦν θυμιατήριον[93], καὶ τὰς ἐκ χρυσίου κατεσκευασμένας λυχνίας, καὶ πάντα ἁπαξαπλῶς τῆς θείας ἱερουργίας τὰ ὄργανα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ βωμὸν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ νεῷ ᾠκοδόμησε τῷ Διΐ, καὶ πᾶσαν δὲ τὴν πόλιν εἰδώλων ἐνέπλησε, καὶ πάντας θύειν ἠνάγκαζεν· αὐτὸς δὲ καὶ χοῖρον ἔθυσεν ἐν τῷ θείῳ βωμῷ[94], καὶ Διὸς Ὀλυμπίου τὸν νεὼν προσηγόρευσε. Ταῦτα ἅπαντα ὁ μακάριος προδιδάσκει[95] Δανιήλ· ὁρᾷ γὰρ διὰ *τοῦ κέρατος* αὐτὸν τὸν Ἀντίοχον, ὅτι « ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, » ἀντὶ τοῦ, τῇ μανίᾳ κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐχρήσατο, ᾧ καὶ ὁ λεὼς καὶ ὁ νεὼς ἀνέκειτο. « Καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπάτησεν αὐτούς. » Πλεῖστοι γὰρ ἐκ τοῦ λαοῦ, τὸν τοῦ Θεοῦ παραβάντες[96] νόμον, τῆς τῶν οὐρανίων ἐξέπεσον τάξεως[97], καὶ ὑπὸ τῆς τούτου κατεπατήθησαν τυραννίδος, σφᾶς αὐτοὺς καταλύσαντες. *Ἀστέρας* δὲ αὐτοὺς ὠνόμασε διὰ τὸ περιφανὲς καὶ λαμπρὸν τῆς εὐσεβείας. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ὑπόσχεσιν· « Ποιήσω γὰρ, φησὶ, τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ. » Οὐκ ἠρκέσθη γὰρ[98], φησὶ, τῷ συμπατῆσαι πολλοὺς τῶν καλουμένων *ἀστέρων*, ἀλλὰ καὶ

ια'. « Ἕως[99] ἄρχοντος τῆς δυνάμεως ἠδρύνθη. » Τῇ γὰρ λύττῃ καὶ μανίᾳ κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέως ταυτησὶ τῆς δυνάμεως, τουτέστι, τοῦ ἁγίου λαοῦ, ἐχρήσατο· καὶ ταῦτα ποιῶν, φησὶ, διετέλει, « Ἕως οὗ ὁ ἀρχιστράτηγος ῥύσηται[1] τὴν αἰχμαλωσίαν· » ἀντὶ τοῦ, μέχρις ἂν τῆς ἄνωθεν τύχωμεν ῥοπῆς, καὶ διὰ τοῦ ἐπιτεταγμένου ἀρχαγγέλου τὴν ἡμετέραν προστασίαν, τύχωμεν σωτηρίας. Εἶτα σαφέστερον τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τολμηθησόμενα προδιδάσκεται. « Καὶ δι' αὐτὸν, φησὶ, θυσία ἐταράχθη[2] παραπτώματι[3]. » Οὐ συνεχώρει γὰρ[4] τὰς κατὰ νόμον θυσίας προσφέρεσθαι, ἀλλὰ τῷ Ἑλληνικῷ τρόπῳ ταύτας ἐπιτελεῖσθαι ἠνάγκαζεν. Εἶτα ἐπάγει· « Ὅτι καὶ ἐγενήθη, καὶ κατευοδώθη αὐτῷ. » Τέως γὰρ οὐδὲν ἐμπόδισμα γέγονε κωλύον αὐτοῦ τὴν λύτταν.

ιβ'. « Καὶ τὸ ἅγιον, φησὶν, ἐρημωθήσεται, καὶ ἐδόθη, φησὶν, ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, καὶ ἐρρίφη χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἐποίησε, καὶ εὐοδώθη. » Μανίᾳ γὰρ καὶ τυραννίδι χρώμενος, μιᾶναι μὲν τετόλμηκε τὸ θυσιαστήριον παρανόμῳ θυσίᾳ χρησάμενος, ἔρημον δὲ τοῦ κόσμου τὸν θεῖον κατέστησε νεὼν, ἐπάτησε δὲ τῆς δικαιοσύνης τοὺς νόμους, τὸν ἄδικον

tiochus, plurimos pios homines occidit, et ausus est etiam in sacri templi adyta ingredi. Quo ingressus omnia quæ templi erant prædatus est, thesauris sibi vindicatis, et usurpatis omnibus donariis, poculis, et phialis, et crateribus, aureaque mensa, et aureo thuribulo, et candelabris ex auro confectis, et omnibus omnino divini ministerii vasis. Aram insuper **1218** in Dei templo Jovi construxit, omnemque urbem idolis complevit, et omnes sacrificare cogebat : et ipse etiam suem in divina ara mactavit, ac Jovis Olympii templum nuncupavit. Hæc omnia beatus Daniel multo ante docet. Videt enim per *cornu* ipsum Antiochum, qui « magnus factus est usque ad virtutem cœli, » id est, insania contra ipsum rerum omnium auctorem Deum concitatus est, cui et populus et templum dedicatum erat. « Et cecidit in terram de virtute et de stellis, et conculcavit eas. » Plurimi enim ex populo, violata Dei lege, ex ordine cœlestium exciderunt, et ab istius tyrannide conculcati sunt, qui seipsos perdiderunt. Ac *stellas* ipsos propter nobilitatem splendoremque pietatis appellavit, innuitque quod olim Abrahæ promissum fuit. « Faciam enim semen tuum, inquit, sicut stellas cœli[a]. » Neque enim contentus fuit, inquit, conculcasse plures eorum, qui *stellæ* vocabantur, sed etiam

Vers. 11. « Usque ad principem virtutis magnificatus est. » Rabie enim et insania contra ipsum Deum et regem hujus virtutis, id est, populi sancti, exarsit; et hæc facere, inquit, perseverabat, « Donec princeps exercitus liberaret captivos, » id est, donec opem divinam consequeremur, et nos per archangelum illum, cui munus hoc impositum est, ut noster sit præses et custos, adipisceremur salutem. Deinde apertius quæ ausurus foret Antiochus, prædicuntur. « Et **1219** per ipsum, inquit, sacrificium turbatum est peccato. » Neque enim permittebat secundum legem offerri sacrificia, sed Græco ritu ea perfici cogebat. Tum subjicit : « Quia etiam factum est, et prospere ei successit. » Tunc enim impedimentum nullum fuit, quod ejus rabiem coerceret.

Vers. 12. « Et sanctum, inquit, desolabitur. Et datum est, inquit, super sacrificium peccatum, et projecta est in terram justitia, et fecit, et prospere successit. » Furore enim perctus et tyrannide utens, polluere ausus est altare, peracto non legitimo sacrificio ; vacuum autem ab ornatu divinum templum fecit, justitiæque leges conculcavit,

[a] Gen. xxii, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[92] ἀδ. B αὐλῶν. [93] B θυσιαστήριον. [94] βωμῷ. B νεῷ. [95] B διδάσκεται. [96] B *παραβαίνοντες*. [97] τάξ. B στάσεως. [98] γάρ. Des. in B. [99] ἕως — ἠδρ. Des. in A. [1] B ῥύσεται. [2] ἐτ. B in margine apponit ἐτάχθη. [3] παρ. Des. in A. [4] γάρ. B add. φησί.

Digitized by Google

injusta piis hominibus illata nece : et interim cum hæc faceret, inquit, « prospere ei succedebat. » Deinde,

VERS. 13. « Audivi quemdam sanctum loquentem, et dixit sanctus quidam illi loquenti : Usquequo visio stabit, et sacrificium ablatum, et peccatum desolationis datum, et sanctum, et fortitudo conculcabitur? » *Phelmuni* Græca translatum voce *quemdam* significat, idque testatur Syrorum lingua Hebrææ affinis. Ait itaque beatus Daniel : « Audivi quemdam sanctum ex alio sancto quærentem. » Et perspicuum est illum vidisse angelos inter se colloquentes, ac discere cupientes, quantum futurum sit temerariæ impietatis iniquitatisque, et desolationis templi, et minime legitimi detestabilisque sacrificii tempus, ac tyrannidis illius, qua populus opprimetur.

VERS. 14. « Et dixit ei, inquit : Usque ad vesperam et mane, dies duo mille et **1220** trecenti, et purgabitur sanctum. » *Vesperam* vocavit calamitatum initium, et *mane* calamitatum finem, quia quæ dolorem afferunt; ea nocti ac tenebris comparantur. A præsenti, inquit, initio calamitatum, usque ad finem malorum, tantum temporis intercedit. Et computati dies hi secundum Hebræorum rationem, sex annorum et sex mensium numerum perficiunt : tam diu enim grassata est Judæorum calamitas.

VERS. 15. « Et factum est, inquit, cum viderem ego Daniel visionem, quærebam intelligentiam. » Illis, inquit, conspectis, intelligere et accurate percipere cupiebam, quæ per hæc significarentur ænigmata. « Et ecce stetit in conspectu meo quasi visio viri. » Videbar, inquit, mihi videre virum.

VERS. 16. « Et audivi vocem viri in medio Ubal, et vocavit ac dixit, Gabriel! fac illum intelligere visionem. » Audivi etiam alium quemdam humana voce utentem, et imperantem ei qui assistebat mihi, quem Gabrielem quoque nominavit, ut interpretaretur mihi revelationis ænigmata. Ex iis etiam quæ dicta sunt conjici potest, eum qui jubebat, Dominum fuisse.

VERS. 17. « Et venit, inquit, et stetit juxta stationem meam. » Statim, inquit, jussus venit, et prope me stetit. « Et cum veniret ipse, obstupui, et procidi in faciem meam. » Sufficiunt hæc ad convincendum Eunomii fastum, qui ipsam Dei essentiam se cognoscere arroganter jactitat. Si enim angelorum contemplationem, eamdemque contemplantis viribus accommodatam, tantus propheta non tulit, **1221** quid magis impium aut detestabilius iis qui gloriantur divinam se novisse substantiam? Sed ad propositum revertamur. « Et

A φόνον τοῖς εὐσεβέσιν ἐπαγαγών, καὶ τέως, φησίν, « εὐωδοῦτο » ταῦτα ποιῶν. Εἶτα,

ιγ'. « Ἠκουσά τινος [5] ἁγίου [6] λαλοῦντος, καὶ εἶπεν εἷς ἅγιος τῷ φελμουνὶ τῷ λαλοῦντι· Ἕως πότε ἡ ὅρασις στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθεῖσα, καὶ τὸ ἅγιον, καὶ ἡ δύναμις συμπατηθήσεται; » Τὸ *φελμουνὶ* τὸν *τινὰ* σημαίνει τῇ Ἑλλάδι φωνῇ· μαρτυρεῖ δὲ τούτοις καὶ ἡ Σύρων φωνὴ γειτνιάζουσα τῇ Ἑβραΐ[7]. Φησὶ τοίνυν ὁ μακάριος Δανιὴλ, ὅτι « Ἠκουσά τινος ἁγίου ἕτερον ἅγιον ἐρωτῶντος. » Δῆλον δὲ ὅτι ἀγγέλους διαλεγομένους ὁρᾷ [8] καὶ βουλομένους μαθεῖν, πόσος [9] ἐστὶν ὁ χρόνος τῆς τολμωμένης ἀσεβείας τε καὶ παρανομίας, τῆς τε τοῦ ναοῦ ἐρημίας, καὶ τῆς B ἀθέσμου καὶ βδελυρᾶς θυσίας, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ καταδυναστείας.

ιδ'. « Καὶ εἶπεν αὐτῷ, φησίν· Ἕως ἑσπέρας καὶ πρωΐ, ἡμέραι δισχίλιαι καὶ τριακόσιαι [10], καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον. » *Ἑσπέραν* δὲ ἐκάλεσε τὴν ἀρχὴν τῶν συμφορῶν, *πρωΐ* δὲ τὸ τέλος τῶν συμφορῶν· ἐπειδὴ νυκτὶ καὶ σκότῳ ἔοικε τὰ λυπηρά. Ἀπὸ τοῦ νῦν [11], φησὶ, τῆς ἀρχῆς τῶν κακῶν, ἕως τέλους τόσος τέ ἐστι χρόνος. Ψηφιζόμεναι δὲ αἱ ἡμέραι αὗται ποιοῦσιν ἓξ ἐτῶν ἀριθμὸν, καὶ ἓξ μηνῶν, κατὰ τὴν Ἑβραίων ψῆφον· τοσοῦτον γὰρ ἐκράτησε χρόνον τῶν Ἰουδαίων ἡ συμφορά.

ιε'. « Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιὴλ, τὴν ὅρασιν, ἐζήτουν σύνεσιν. » Ταῦτα, φησὶ, C θεασάμενος, συνεῖναι καὶ μαθεῖν ἀκριβῶς ἐβουλόμην τὰ διὰ τούτων σημαινόμενα τῶν αἰνιγμάτων. « Καὶ ἰδοὺ ἕστη ἐνώπιόν μου ὡς ὅρασις ἀνδρός. » Καὶ ἐδόκουν, φησὶν, ἄνδρα θεωρεῖν.

ις'. « Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀνδρὸς ἀναμέσον τοῦ Οὐβάλ, καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπε· Γαβριὴλ, συνέτισον ἐκεῖνον τὴν ὅρασιν. » Ἠκουσα δὲ καὶ ἑτέρου τινὸς [12] ἀνθρωπείᾳ χρωμένου [13] φωνῇ, καὶ κελεύσαντος τὸν [14] παρεστῶτά μοι, ὃν καὶ Γαβριὴλ ὠνόμασεν, ἑρμηνεῦσαί μοι τῆς ἀποκαλύψεως τὰ αἰνίγματα. Ἔστι δὲ καὶ [15] ἐκ τῶν εἰρημένων τεκμήρασθαι, ὅτι ὁ κελεύσας ὁ Δεσπότης ἐστί.

ιζ'. « Καὶ ἦλθε, φησὶ, καὶ ἔστη [16] ἐχόμενα [17] τῆς στάσεώς μου. » Παραυτίκα [18], φησὶ, προσταχθεὶς D ἀφίκετο, καὶ πλησίον μου ἔστη. « Καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν ἐθαμβήθην, καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου. » Ἱκανὰ ταῦτα τὸν Εὐνομίου τῦφον ἐλέγξαι, ὃς αὐτὴν εἰδέναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἀλαζονεύεται. Εἰ γὰρ ἀγγέλων [19] τὴν θεωρίαν, καὶ ταύτην μετρουμένην τῇ τοῦ θεωροῦντος δυνάμει, ὁ τοσοῦτος προφήτης οὐκ ἤνεγκε, τί δυσσεβέστερον ἢ βδελυττότερον [20] τῶν αὐτὴν εἰδέναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν σεμνυνομένων; ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. « Καὶ εἶπε

VARIÆ LECTIONES.

[5] τινός. A ἑνός. [6] ἁγ. B ἀγγέλου. [7] B Ἑβραΐδι. [8] B ἑώρα. [9] B ποῖος, ascripta tamen lectione πόστος, pro ποστὸς, ut videtur. [10] B τετρακόσιαι, sed contra Hebr. [11] τοῦ νῦν. B τοίνυν. [12] τινός. B add. φησίν. [13] B χρησαμένου. [14] B καλέσαντος. [15] καί. Des. in B. [16] B ἐστάθη. [17] A ἐχόμενος. [18] Παρ. B præm. καί. [19] B ἀγγέλου. [20] B βδελυρώτερος.

Digitized by Google

πρός με· Σύνες, υἱὲ ἀνθρώπου· ἔτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας καὶ [21] ὅρασις. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος ταῦτα πέρας λαμβάνειν· μετὰ πολὺν γὰρ ἐτῶν ἀριθμὸν ταῦτα γενήσεται. Πληρουμένου γὰρ τοῦ ὡρισμένου καιροῦ, τότε πέρας τούτων ἕκαστον λήψεται.

ιη', ιθ'. « Καὶ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν μετ' ἐμοῦ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἥψατό μου, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς [22] πόδας μου. Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ γνωρίζω σοι τὰ ἐσόμενα ἐπ' ἐσχάτων τῆς ὀργῆς τοῖς [23] υἱοῖς τοῦ λαοῦ σου· ἔτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας μένει [24]. » Θεασάμενός με, φησὶν, ὑπὸ τοῦ δέους καταπεσόντα πρῶτον [25] ἀνώρθωσέ με, ἔπειτα ψυχαγωγεῖ γνωρίζων [26], ὡς τούτου χάριν ἀφίκετο, ἵνα μοι τὰ ἐσόμενα προμηνύσῃ ποθοῦντι, καὶ ὁποῖα διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πάλιν ὀργὴν καταλήψεταί μου τὸν λαόν. Ἔπειτα τὸ ἐπικείμενόν μοι δέος ἀφελέσθαι βουλόμενος, ἐμήνυσεν ὅτι μετὰ χρόνον [27] ταῦτα γενήσεται· ἡρμήνευσε δέ μοι καὶ ὧν [28] ἐθεασάμην ἕκαστον, εἰρηκώς·

κ'. « Οὗτος [29] ὁ κριὸς, ὃν εἶδες, ὁ ἔχων τὰ κέρατα, βασιλεὺς Μήδων καὶ Περσῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ εὐθὺς τὴν Χαλδαϊκὴν, εἴτ' οὖν Ἀσσυρίων, βασιλείαν Δαρεῖος ὁ Μῆδος παρέλαβε, καὶ τότε Κῦρος ὁ Πέρσης μετατέθεικεν εἰς Πέρσας τὴν βασιλείαν, ὃς καὶ Μῆδος ἦν καὶ Πέρσης διὰ τὴν τῶν γενῶν ἐπιμιξίαν· ἀναγκαίως Περσῶν [30] τοὺς Μήδους προτέθεικεν [31], καί φησιν, ὅτι « ὁ κριὸς βασιλεύς ἐστι Μήδων καὶ Περσῶν. » Ἄμφω γὰρ καὶ ὁ τελευταῖος Δαρεῖος ὁ Ἀρσάμου προσαγορευόμενος, ὃν ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος κατέλυσε, διεῖπε τὰς βασιλείας.

κα'. « Καὶ ὁ τράγος, φησὶ, τῶν αἰγῶν βασιλεὺς Ἑλλήνων· καὶ τὸ κέρας τὸ μέγα, ὃ ἦν ἀναμέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς ὁ πρῶτος. » Λέγει δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.

κβ'. « Καὶ ὅτι [32] συνετρίβη, καὶ ἔστη τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν [33] αὐτοῦ, τέσσαρες βασιλεῖς ἀναστήσονται [34] ἀπὸ [35] τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. » Μετὰ γὰρ, φησὶ, τὴν ἐκείνου τελευτὴν, ἡ ἐκείνου βασιλεία εἰς τέσσαρας διαιρεθήσεται βασιλείας· ἀλλὰ καὶ τέτταρες ὄντες οἱ βασιλεύοντες οὐ δυνήσονται [36] κατορθοῦν, ἃ ἐκεῖνος κατώρθου, ἐλάττους δὲ πολλῷ τῆς ἐκείνου ῥώμης ὀφθήσονται.

κγ'. « Καὶ ἐπ' ἐσχάτου [37] δὲ, φησὶ, τῆς βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. » Ὅταν, φησὶν, εἰς ἄκρον ἀσεβείας ἐλάσωσι, καὶ πέρα τῶν μέτρων τῆς ἐμῆς μακροθυμίας παρανομήσωσιν.

« Ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδὴς προσώπῳ, καὶ συνιῶν προβλήματα. (κδ'.) Καὶ κραταιὰ ἡ [38] ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ [39] οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. » Τὴν πανουργίαν τοῦ Ἀντιόχου διὰ τούτων αἰνίττεται, καὶ πρὸς τῇ πανουργίᾳ, ἣν ἐκέκτητο δύναμιν. Εἶτα διδάσκων

A dixit ad me : Intellige, fili hominis, adhuc enim in temporis finem etiam visio. » Ne existimes, inquit, in præsenti his rebus finem impositum iri : siquidem post multos annos fient. Expleto enim definito tempore, horum unumquodque ad exitum perducetur.

Vers. 18, 19. « Et cum loqueretur ipse mecum, cado in faciem meam super terram : et tetigit me, et statuit me super pedes meos. Et dixit : Ecce ego indico tibi quæ eventura sint, sub finem iræ, filiis populi tui : adhuc enim in temporis finem manent. » Cum vidisset me, inquit, præ metu collapsum, primum erexit me, deinde consolatur, indicans ejus causa se venisse, ut mihi futura cupienti præmonstraret, et qualia propter divinam iram rursus essent invasura populum meum. Deinde metum, quo afficiebar, mihi ademptum cupiens, hæc longo post tempore futura indicavit, et quæ videram, ea mihi singula interpretatus est, ita locutus :

Vers. 20. « Iste aries, quem vidisti, habens cornua, rex Medorum est et Persarum. » Nam quia simul atque Chaldaicum, sive Assyrium, Darius Medus excepit regnum, etiam Cyrus Persa tunc ad Persas transtulit imperium, qui et Medus erat et Persa propter generis conjunctionem, convenienter Persis Medos præposuit, et ait « arietem esse regem Medorum et Persarum. » **1222** Nam et postremus quoque Darius, qui Arsami appellatus fuit, quem Alexander Macedo debellavit, utraque regna administravit.

Vers. 21. « Et hircus, inquit, caprarum rex Græcorum, et cornu illud magnum, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. » De Alexandro autem loquitur.

Vers. 22. « Et quod contritum est, et steterunt quatuor cornua subter illud, quatuor reges surgent de gente ejus, et non in robore illius. » Nam post illius, inquit, obitum, regnum illius in quatuor regna dividetur. Cæterum, etsi quatuor fuerint qui regnent, non poterunt tamen egregia illa facinora, quæ ille faciebat, perficere : verum se multo inferiores ejus virtute præstabunt.

Vers. 23. « Et in extremo, inquit, regni ipsorum, completis peccatis eorum. » Quando, inquit, ad summam impietatem pervenerint, et ultra meæ diutinæ lenitatis terminos deliquerint.

« Consurget rex impudens facie, et intelligens propositiones. (Vers. 24.) Et forte robur ejus, et non per robur suum. » Antiochi versutam malitiam per hæc innuit, et, præter malitiam, potentiam, quam ille sibi comparaverat. Deinde docens

VARIÆ LECTIONES.

[21] καί. A et B ἡ. [22] τοὺς et μου. Des. in A. [23] τοῖς — σου. Des. in A. [24] μένει. Des. in A. [25] πρ. A add. μέν. [26] γν. Des. in B. [27] B χρόνου. [28] B ὡς. [29] οὗτ. Des. in A. [30] B Πέρσαις. [31] B προσέθηκεν. [32] ὅτι — ἔστη. A τοῦ συντριβέντος οὗ ἔστησαν. [33] A ὑποκάτω. [34] A ἐκ τοῦ ἔθν. αὐτ. ἀναστήσ. [35] ἀπό. B ἐκ. [36] B οὐκ ἠδυνήθησαν. [37] A et B ἐσχάτων. [38] ἡ. B præm. καί. [39] καὶ — αὐτοῦ. Des. in A et B.

Digitized by Google

eum hæc facturum, Deo videlicet permittente, apposite subjecit : « Et non per robur suum. » Et Assyrio ait Deus per Isaiam prophetam : « Num gloriabitur securis sine cædente cum ea, aut exaltabitur serra sine trahente eam [b]? » Ita et hic audebit **1223** hæc, inquit, Antiochus non ut potens, sed Deo permittente.

« Et mirabilia, inquit, corrumpet, et diriget, et faciet, et interficiet fortes, et populum sanctum. (Vers. 25.) Et jugum vinculi ejus diriget. » Id est, nihil ipsi erit impedimento, quin omnia faciat quæcunque voluerit. De talibus beatus David præcipit, cum ait : « Noli æmulari in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitiam [c]. » Persæpe enim accidit ut, impietati et iniquitati addictis hominibus, quique audeant admodum injusta, res prospere succedant. « Jugum igitur, inquit, vinculi ejus diriget, » hoc est, quæcunque subjectis populis imperabit, ea coget illos perficere. Deinde versutam illius malitiam dolosamque simulationem prædicens : « Dolus, inquit, in manu ejus, et in corde suo magnificabitur, et dolo interficiet multos. » A principio enim gymnasium in Hierosolymis ædificari præcepit : deinde suillis vesci carnibus : tum etiam coegit sacrificare, ac verbis fallacibus * usus pios homines in fraudem impellere conabatur, ac regia munera pollicitus omnes in legem delinquentes cernere cupiebat. Idcirco « dolus, inquit, in manu ejus, et in corde suo magnificabitur. » Maximum enim omnium hominum sese existimavit, « et dolo interficiet multos, » quoscunque scilicet in fraudem inducere potuerit. « Et in perditione multorum, inquit, stabit. » Hoc est, quæstione adhibita, exquisitis tormentis utetur, donec plures viderit propriam salutem amisisse. Neque contentus ea contra homines insania : « Etiam contra Principem, inquit, principum **1224** stabit. » Hoc est, contra ipsum Regem regum, qui dominantibus dominatur, insaniet, dedicatum illi templum polluere aggressus. Et permissam sibi contra Judæos licentiam ostendens, « Et quasi ova, inquit, manu ipsos conteret. » Ita facillime omnia hæc, inquit, perficiet, perinde ac si quis ova manu vellet conterere. Atque hic ipsorum Judæorum segnitiem notat, qui, neglectis rebus divinis, ab ipso Deo deserti et superna Providentia destituti fuere. His adjecit :

Vers. 26. « Et visio vespertina et matutina, quæ dicta est, vera est. » Hoc est, et tempus calamitatibus definitum sine ulla dubitatione verum est. Quia vero multum temporis intercedit : « Et

[b] Isa. x, 15. [c] Psal. xxxvi, 7.

A ὡς τοῦτα ποιήσει, τοῦ Θεοῦ δηλονότι συγχωροῦντος, ἀναγκαίως ἐπήγαγε· « Καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. » Καὶ τῷ Ἀσσυρίῳ δέ φησιν ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· « Μὴ δοξασθήσεται ἀξίνη ἄνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; ἢ ὑψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτόν; » Οὕτω δὲ [40] καὶ ἐνταῦθα, φησὶν, ὅτι ταῦτα τολμήσει ὁ Ἀντίοχος, οὐχ ὡς δυνατὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος.

« Καὶ θαυμαστὰ, φησὶ, διαφθερεῖ, καὶ κατευθυνεῖ, καὶ ποιήσει, καὶ διαφθερεῖ ἰσχυροὺς, καὶ λαὸν ἅγιον. (κε'.) Καὶ ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ. » Ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν αὐτῷ ἐμποδὼν ἔσται, ἀλλ' ὅσα ἂν θελήσῃ ταῦτα [41] ποιήσει. Περὶ τῶν τοιούτων ὁ μακάριος παραινεῖ [42] Δαβὶδ, λέγων· « Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατευοδουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐν ἀνθρώπῳ ποιοῦντι παρανομίαν. » Συμβαίνει γὰρ πολλάκις καὶ τοὺς δυσσεβείᾳ καὶ παρανομίᾳ συζῶντας εὐοδοῦσθαι λίαν παράνομα τολμῶντας. « Ὁ ζυγὸς οὖν, φησὶ, τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ, » ἀντὶ τοῦ, πάντα ἃ ἂν προστάξῃ τοῖς ὑπηκόοις, ἀναγκάσει ταῦτα πληροῦν. Εἶτα τὸ πανοῦργον αὐτοῦ καὶ ὕπουλον προλέγων· « Δόλος, φησὶν, ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται, καὶ δόλῳ διαφθερεῖ [43] πολλούς. » Ἐξ ἀρχῆς γὰρ γυμνάσιον ἐν Ἱεροσολύμοις οἰκοδομηθῆναι προσέταξεν, εἶτα χοιρείων μεταλαμβάνειν κρεῶν· ὕστερον δὲ καὶ θύειν ἠνάγκαζεν· ἐκέχρητο δὲ καὶ κωτίλοις λόγοις, τοὺς εὐσεβεῖς ἐξαπατῆσαι πειρώμενος, καὶ βασιλικὰς δωρεὰς ὑπισχνεῖτο, παρανομοῦντας ἅπαντας ἰδεῖν ἐφιέμενος. Διὰ τοῦτό φησι· « Δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται. » Μέγιστον γὰρ ἑαυτὸν πάντων ἀνθρώπων ἡγήσατο, « καὶ δόλῳ διαφθερεῖ πολλοὺς, » οὓς ἂν ἐξαπατῆσαι ἰσχύσῃ. « Καὶ ἐπὶ ἀπωλείᾳ [44] πολλῶν, φησὶ, σταθήσεται [45]. » Ἀντὶ τοῦ, ἐνστάσει χρήσεται, ἕως ἂν ἴδῃ πολλοὺς τὴν οἰκείαν ἀπολλύντας σωτηρίαν. Μὴ ἀρκούμενος δὲ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων μανίᾳ, « Καὶ ἐπὶ ἄρχοντα, φησὶν, ἀρχόντων στήσεται. » Τουτέστι, κατ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως τῶν βασιλέων [46], καὶ κυριεύοντος τῶν κυριευόντων, τῇ λύττῃ χρήσεται, μιαίνειν ἐπιχειρῶν τὸν ἀνακείμενον αὐτῷ νεών. Καὶ δεικνὺς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων συγχώρησιν, « Καὶ ὡς ὠὰ, φησὶν, ἐν χειρὶ συντρίψει αὐτούς [47]. » Οὕτω, φησὶ, μετὰ πολλῆς εὐκολίας ταῦτα πάντα [48] ἐργάσεται, ὡς εἴ τις ὠὰ τῇ χειρὶ συντρίψαι θελήσειεν [49]. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τὴν αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων ῥᾳθυμίαν, καὶ ὅτι αὐτοὶ τῶν θείων ἀμελήσαντες κατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ γυμνοὶ τῆς ἄνωθεν προνοίας ἐγένοντο. Τούτοις ἐπιφέρει·

κς'. « Καὶ ἡ ὅρασις τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς πρωΐας τῆς ῥηθείσης ἀληθής ἐστιν. » Ἀντὶ τοῦ, καὶ ὁ ὡρισμένος χρόνος ταῖς συμφοραῖς ἀναμφιβόλως ἐστὶν ἀληθής. Ἐπειδὴ δὲ πολύς ἐστιν ἐν τῷ μέσῳ χρόνος,

VARIÆ LECTIONES.

[40] B δή. [41] ταῦτα. B add. πάντα. [42] παρ. In B post Δαβὶδ ponitur. [43] A διαφθείρει. [44] B ἀπωλείας. [45] A στήσεται. [46] B βασιλευόντων. [47] αὐτ. Des. in A. [48] πάντα. Des. in B. [49] B θελήσει.

Digitized by Google

« Καὶ σὺ [50] σφράγισον, φησὶ, τὴν ὅρασιν, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται [51]. » Ἀντὶ τοῦ, Ἀσαφῆ αὐτὴν τοῖς πολλοῖς κατάλιπε· σοὶ γὰρ ὡς ποθοῦντι ταῦτα δῆλα πρὸ τῶν πραγμάτων πεποίηκα.

κζ'. « Καὶ ἐγὼ, φησὶ, Δανιὴλ ἐκοιμήθην, καὶ ἐμαλακίσθην ἡμέρας, καὶ ἀνέστην, καὶ ἐποίουν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως, καὶ ἐθαύμαζον τὴν ὅρασιν, καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιῶν. » Μαθὼν γὰρ τὰ καταληψόμενά μου τὸν λαὸν πάλιν κακὰ, οὕτως ἀνιαρῶς διετέθην, ὡς καὶ ἀῤῥωστίᾳ περιπεσεῖν· ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτον διακείμενος τὸν τρόπον, ᾠκονόμουν τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἐγχειρισμένα μοι, μηδενὸς γινώσκοντος τὴν τῆς ἀῤῥωστίας αἰτίαν. Οὕτος ἤδει καὶ [52] μετὰ τοῦ μακαρίου Παύλου λέγειν· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Καὶ τό· « Κλαίειν μετὰ κλαιόντων, καὶ χαίρειν μετὰ χαιρόντων. » Καί· « Εἰ πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη. » Οὕτω διακείμενος, καὶ ταύτην ἔχων περὶ τοὺς συνδούλους [53] φιλοστοργίαν [54], μαθὼν τὰς πολλαῖς ὕστερον γενεαῖς καταληψομένας τοὺς συνδούλους αὐτοῦ συμφορὰς, θρηνῶν καὶ ὀλοφυρόμενος διετέλει· καὶ ταῦτα εἰδὼς ἀκριβῶς ὡς αὐτὸς πεῖραν τούτων οὐδεμίαν λήψεται, ἀλλὰ τῆς παρούσης ζωῆς οὐκ εἰς μακρὰν ἀπαλλαγήσεται. Ταύτην προσήκει καὶ ἡμᾶς περὶ τοὺς ὁμοφυεῖς τε καὶ ὁμοδούλους τὴν ἀγάπην ἔχειν, καὶ τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονεῖν, καὶ τὴν περὶ ἄλληλα τῶν μελῶν μιμεῖσθαι συμπάθειαν· ἐπειδὴ μέλη μὲν ἀλλήλων κεκλήμεθα, σῶμα δὲ ἠξιώθημεν προσαγορευθῆναι Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [55]. Ἀμήν.

tu, signa, inquit, visionem, quia in dies multos erit. » Hoc est, obscuram adhuc ipsam multis relinque : tibi enim ut cupienti hæc ante res ipsas declaranda curavi.

Vers. 27. « Et ego, inquit, Daniel dormivi, et obtorpui dies, et surrexi, et faciebam opera regis, et admirabar visionem, et non erat intelligens. » Cum enim didicissem ea mala, quæ rursus populum meum essent oppressura, tanto mœrore affectus fui, ut etiam in ægritudinem inciderim : verumtamen licet ita affectus, quæ a rege mihi commissa fuerant, administrabam, nemine infirmitatis causam cognoscente. Hic noverat etiam cum beato Paulo dicere : « Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror [d]? » Et, « flere cum flentibus, **1225** et gaudere cum gaudentibus [e]. » Et, « Si patitur unum membrum, una patiuntur omnia membra [f]. » Ita affectus, et hac erga conservos benevolentia præditus, perceptis calamitatibus, quæ multis post sæculis ipsis conservis essent eventuræ, lamentari ac lugere perseverabat : præsertim cum exploratum haberet se malorum eorum omnino expertem fore, qui e præsenti vita haud multo post esset decessurus. Hanc eamdem charitatem decet nos item cognatis et conservis præstare, idemque mutuo sentire, et membrorum mutuam, qua sibi compatiuntur, cognationem imitari : siquidem alter alterius membra vocati sumus [g] : ac digni effecti, qui Christi corpus appellemur [h]. Ipsi sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[d] II Cor. II, 29. [e] Rom. XII, 15. [f] I Cor. XII, 26. [g] Rom. XII, 5. [h] I Cor. XII, 27.

VARIÆ LECTIONES.

[50] Καὶ σύ. Ex A suppl. [51] ἔσται. Des. in A. [52] καί. Des. in B. [53] συνδ. B ὁμοδούλους. Ita quoque post pauca. [54] φιλ. B præm. τήν. [55] τ. αἰών. Des. in B.

ΤΟΜΟΣ Θ'.

LIBER NONUS.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α, β'. « Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρείου τοῦ υἱοῦ Ἀσσουήρου ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν Μήδων, ὃς ἐβασίλευσεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Χαλδαίων· ἐν ἔτει ἑνὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐγὼ Δανιὴλ συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ὃς ἐγενήθη λόγος Κυρίου [56] πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως Ἱερουσαλὴμ, ἑβδομήκοντα ἔτη. »

CAP. IX.

Vers. 1, 2. « Anno primo Darii, filii Assueri, de semine Medorum, qui regnavit super regno Chaldæorum : anno primo regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Hierosolymæ septuaginta anni. » Hinc quoque perspicuum est, aliud

VARIÆ LECTIONES.

[56] Κυρ. Des. in A.

Digitized by Google

fuisse Darii Assueri, aliud Cyri Persæ regnum : et cum iis, quæ paulo ante dicta sunt, modo recitata consentiunt. Neque enim Darium simpliciter Medum appellavit, sed **1226** « de semine Medorum; » ut planum fieret, non utrinque, paterno scilicet et materno genere, Medum illum fuisse, regnasse tamen super regnum Chaldæorum, Baltasare post impietatem divina plaga nocte interfecto. Et per breve admodum tempus Darius iste regnasse mihi videtur. Beatus enim Daniel, cum jam deinceps expletum videret captivitatis terminum, subducta ratione numeri septuaginta annorum, quem per prophetam Jeremiam prædixit omnium rerum Deus, pro populo cœpit Domino supplicare. Tempus autem expletum est regnante Cyro Persarum rege, ut beatus Esdras ait, qui statim ab initio sui voluminis, post procœmia, facta breviter mentione de Hierosolymorum expugnatione, et de servitute, in quam patria redacta fuit, et de captivis in Babylonem abductis, subjecit : « Et fuerunt pueri ei, » et filiis ejus, quoad regnarent Persæ, ut expleretur sermo Domini per os Jeremiæ, quousque susciperet terra Sabbata sua, per omne tempus desolationis suæ Sabbata celebrabit, ut expleantur anni septuaginta, regnante Cyro Persarum rege anno primo, ut perficiatur verbum Domini per os Jeremiæ [i]. » Et sanctissimus Jeremias ita ait : « Ecce ego mitto, et sumam gentem Aquilonis, Nabuchodonosorem regem Babylonis, servum meum : et adducam eum super terram hanc, et super incolentes **1227** eam, et super omnes nationes quæ sunt in circuitu ipsorum, et desolabo eos, et dabo eos in desolationem, et in sibilum, et in opprobrium sempiternum : et auferam ab ipsis vocem gaudii, et vocem lætitiæ, et vocem sponsi, et vocem sponsæ, odorem unguenti, et lumen lucernæ, et erit omnis ipsius terra in desolationem : et servient in gentibus per septuaginta annos. Et postquam expleti fuerint septuaginta anni, vindicabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitates ipsorum, et super terram Chaldæorum, et ponam eos in desolationem sempiternam [j]. » Beatus igitur Jeremias tunc expletum iri captivitatis tempus innuit, cum Chaldaicum regnum everteretur ; quod Esdras, facta Cyri mentione, apertius declaravit. Comperimus etiam beatissimum Zachariam aliter hoc tempus numerasse. Nam post obitum Cyri et Cambysis ejus filii, Dario Hystaspis filio Persarum imperium adepto, tempus commemorans propheta : « Quarto, inquit, et vicesimo (die) undecimi mensis, hic est mensis Sabat, anno secundo regnante Dario, factum est verbum Domini ad Za-

A Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς ἑτέρα μὲν ἡ Δαρείου τοῦ Ἀσσουήρου βασιλεία, ἑτέρα δὲ ἡ Κύρου τοῦ Πέρσου· συμφωνεῖ δὲ καὶ τοῖς πρώην εἰρημένοις [57] τὰ νῦν ἀναγνωσθέντα. Οὐχ ἁπλῶς γὰρ Μῆδον τὸν Δαρεῖον προσηγόρευσεν, ἀλλ' « ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν Μήδων· » ὡς εἶναι δῆλον [58], ὅτι οὐχ ἑκατέρωθεν, πατρόθεν φημὶ καὶ μητρόθεν, Μῆδος οὗτος ἦν· ἐβασίλευσε δ' ὅμως ἐπὶ τὴν βασιλείαν τῶν Χαλδαίων, θείᾳ πληγῇ τοῦ Βαλτάσαρ μετὰ τὴν ἀσέβειαν [59] νύκτωρ ἀναιρεθέντος. Δοκεῖ δέ μοι λίαν βραχὺν βεβασιλευκέναι χρόνον οὗτος ὁ Δαρεῖος. Ὁ γὰρ μακάριος Δανιὴλ, ὡς ἤδη λοιπὸν πληρωθέντα τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ὅρον ἰδὼν, καὶ τὸν τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν συλλογισάμενος ἀριθμὸν, ὃν διὰ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου προεῖπεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἱκετηρίαν B προσφέρειν ἄρχεται τῷ Δεσπότῃ. Ἐπληρώθη δὲ ὁ χρόνος ἐπὶ Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως, ὡς ὁ μακάριος Ἔσδρας φησίν· εὐθὺς γὰρ ἐν ἀρχῇ [60] τοῦ συγγράμματος, μετὰ τὰ προοίμια, ἐν συντόμῳ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων μνημονεύσας, καὶ τοῦ τῆς πατρίδος ἀνδραποδισμοῦ, καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα τῶν αἰχμαλώτων μετοικίας, ἐπήγαγε· « Καὶ ἦσαν παῖδες αὐτῷ καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, μέχρι τοῦ βασιλεῦσαι Πέρσας, εἰς πλήρωσιν τοῦ ῥήματος τοῦ Κυρίου ἐν στόματι Ἱερεμίου, ἕως τοῦ εὐδοκῆσαι τὴν γῆν τὰ Σάββατα αὐτῆς, πάντα χρόνον τῆς ἐρημώσεως αὐτῆς σαββατιεῖ εἰς συμπλήρωσιν ἐτῶν ἑβδομήκοντα βασιλεύοντος [61] Κύρου Περσῶν ἔτους πρώτου, εἰς συντέλειαν ῥήματος Κυρίου ἐν στόματι Ἱερεμίου. » Λέγει δὲ καὶ ὁ θειότατος Ἱερεμίας οὕτως· C « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω, καὶ λήψομαι τὴν πατριὰν τοῦ βορρᾶ, τὸν Ναβουχοδονόσορ βασιλέα Βαβυλῶνος τὸν δοῦλόν μου, καὶ ἄξω αὐτὸν [62] ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἐπὶ [63] τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη [64] τὰ κύκλῳ αὐτῶν, καὶ ἐξερημώσω αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν, καὶ εἰς συριγμὸν, καὶ εἰς ὀνειδισμὸν αἰώνιον, καὶ ἀφελῶ [65] ἀπ' αὐτῶν φωνὴν χαρᾶς, καὶ φωνὴν εὐφροσύνης, καὶ [66] φωνὴν νυμφίου, καὶ φωνὴν νύμφης, ὀσμὴν μύρου, καὶ φῶς λύχνου, καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς πᾶσα εἰς ἀφανισμὸν, καὶ δουλεύσουσιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἑβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἐν τῷ πληρωθῆναι τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐκδικήσω ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ ἐπὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, φησὶ Κύριος, τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γῆν Χαλδαίων, καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν D αἰώνιον. » Ὁ μὲν οὖν μακάριος Ἱερεμίας ᾐνίξατο συμπληροῦσθαι τῆς αἰχμαλωσίας τὸν χρόνον ἐν τῇ καταλύσει τῆς Χαλδαϊκῆς βασιλείας· ὁ δὲ Ἔσδρας καὶ σαφέστερον τοῦτο πεποίηκε, τοῦ Κύρου ποιησάμενος μνήμην. Εὑρίσκομεν δὲ καὶ [67] τὸν θειότατον Ζαχαρίαν ἑτέρως τοῦτον ἀριθμοῦντα τὸν χρόνον. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Κύρου τελευτὴν, καὶ Καμβύσου τοῦ υἱέως αὐτοῦ, τοῦ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου τὸ

[i] 1 Esdr. I, 58; II, 1. [j] Jerem. XXV, 9-12.

VARIÆ LECTIONES.

[57] B προειρημένοις. [58] εἶν. δῆλ. B μὴ εἶναι Μῆδον κυρίως. [59] μ. τ. ἀσ. In B post ἀναιρ ponitur. [60] B ἐν ἀρχῇ γάρ. [61] B βασιλεύσαντος. [62] B αὐτούς. [63] ἐπί. Des. in B. [64] τὰ ἔθνη. Des. in B. [65] B ἀπολῶ. [66] καί. Des. in B. [67] καί. Des. ibid.

Digitized by Google

Περσῶν ἀναδησαμένου κράτος, τοῦ χρόνου μνημονεύσας ὁ προφήτης· « Τῇ τετράδι γὰρ, φησὶ, καὶ εἰκάδι τοῦ ἑνδεκάτου μηνὸς, οὗτός ἐστιν ὁ μὴν Σαβὰτ, ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τὸν Βαραχίου, υἱοῦ Ἀδδὼ, τὸν προφήτην. » Καὶ ἐπήγαγε μετὰ βραχέα· « Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ εἶπε· Κύριε παντοκράτωρ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα ἃς περιεῖδες; Τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος. » Καί τινες μὲν τῶν ἀπιστίαν νοσούντων διαφωνεῖν τοὺς ἁγίους νομίζουσι προφήτας· οἱ δὲ τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἐντεθραμμένοι, ὑπὸ τῆς θείας φωτιζόμενοι χάριτος, τὴν τῶν ἁγίων προφητῶν εὑρίσκουσι συμφωνίαν. Φέρε τοίνυν, ἐκείνης [68] τῆς αἴγλης τυχεῖν ἱκετεύσαντες, δήλην αὐτὴν τοῖς ἀγνοοῦσι ποιήσωμεν. Τὸν μὲν οὖν χρόνον τῆς αἰχμαλωσίας συμφώνως τεθείκασιν ἅπαντες, ὅ τε θεῖος Ἱερεμίας, ὅ τε θεσπέσιος Ζαχαρίας, καὶ ὁ μακάριος Ἔσδρας· τὸν ἑβδομηκοντούτην γὰρ ἀριθμὸν τεθείκασιν ἅπαντες· οὐκ ἀπὸ τῶν αὐτῶν δὲ καιρῶν ἀριθμεῖν [69] ἀρχόμενοι τοῦτον τὸν χρόνον, οἱ μὲν εἰς Κῦρον, οἱ δὲ εἰς Δαρεῖον, τοῦτον καταλήγειν ἔφασαν τὸν ἀριθμόν. Οἱ μὲν γὰρ περὶ τὸν μακάριον Ἱερεμίαν καὶ Ἔσδραν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πρώτης [70] αἰχμαλωσίας ἀριθμοῦντες, εἰκότως μέχρι Κύρου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, τὰ ἑβδομήκοντα περιορίζουσιν ἔτη. Ὁ δὲ θειότατος Ζαχαρίας ἀπὸ τῆς τελευταίας πολιορκίας, ἐν ᾗ τὴν πανωλεθρίαν ὑπέμειναν, ἀριθμῶν, ἐπὶ Δαρείου τοῦ Περσῶν βασιλέως, τὸν τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμὸν συμπληροῦσθαί φησι· καὶ γὰρ ἐπὶ τούτου τῷ ὄντι ὁ θεῖος ἀνῳκοδομήθη νεώς. Ἐπειδὴ γὰρ τρὶς ὁ λαὸς αἰχμάλωτος γέγονε, πρῶτον μὲν ἐπὶ Ἰωακεὶμ, τοῦ υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ Ἰεχονίου, τοῦ υἱοῦ Ἰωακεὶμ, τὸ δὲ τρίτον ἐπὶ Σεδεκίου, τοῦ ἀδελφοῦ μὲν τοῦ Ἰωακεὶμ, θείου δὲ τοῦ Ἰεχονίου, ἀναγκαίως τρὶς καὶ τῆς ἐπανόδου τυγχάνουσι. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀφίησιν αὐτοὺς Κῦρος ὁ Πέρσης, εἶτα Δαρεῖος ὁ υἱὸς [71] Ὑστάσπου, ἔπειτα Ἀρταξέρξης ὁ Ξέρξου, ἡνίκα πρότερον μὲν τὸν Ἔσδραν, μετ' ἐκεῖνον δὲ τὸν Νεεμίαν ἀπέστειλεν, ὥστε τὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνοικοδομῆσαι [72] τείχη. Τῶν μὲν οὖν πρώτων αἰχμαλώτων γεγενημένων ὁ ἑβδομηκονταέτης πληροῦται χρόνος ἐπὶ Κύρου τοῦ Πέρσου· τῆς δὲ τοῦ ναοῦ ἐρημίας ὁ αὐτὸς οὗτος χρόνος λαμβάνει τέλος [73] ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, ὡς εἶναι προφητείαν ἑκατέραν, τὴν Ἱερεμίου τε καὶ Ζαχαρίου, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἔσδρα συγγραφὴν, ἀψευδῆ τε καὶ ἀληθῆ. Τοῦτον, φησὶ, τὸν χρόνον ὁ μακάριος Δανιὴλ συνιεὶς, καὶ ἀριθμήσας, καὶ εὑρὼν πλησιάζοντα·

γ'. « Ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου, φησὶ, πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχὴν καὶ δέησιν ἐν νηστείαις, καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. » Οὐ γὰρ, φησὶν, ἁπλῶς ἀνέμενον τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγὴν, ἀλλ' ἱκετείαν τῷ Δεσπότῃ προσέφερον, τὴν ἐλευθερίαν τοῖς ὁμοφύλοις αἰτῶν. Κἂν γὰρ μυριάκις ὑπό-

chariam filium Barachiæ, filii Addo, prophetam [k].» Et paulo post adjecit : « Et respondit angelus Domini, et dixit : Domine omnipotens, usquequo non misereberis Hierosolymæ, et urbium Judæ quas sprevisti? iste septuagesimus est annus [l]. » Et nonnulli quidem ex iis qui incredulitatis morbo laborant, **1228** sanctos inter se prophetas dissentire opinantur : qui vero sacris in sermonibus educati sunt, divina gratia illustrati, sanctorum prophetarum inveniunt consensum. Age itaque, illo splendore precibus exorato, ignaris eum perspicuum faciamus. Idem igitur captivitatis tempus omnes plane non discrepantes posuere, et divinus Jeremias, et divinus Zacharias, et beatus Esdras, in septuagesimo * numero omnes consensere : sed non ab iisdem temporibus omnes numerare exorsi hoc tempus, alii in Cyro, alii in Dario hunc ipsum numerum desinere dixerunt. Beatus enim Jeremias, et Esdras, a primæ captivitatis initio numerantes, jure usque ad Cyrum Persarum regem septuaginta definiunt annos. Sed sanctissimus Zacharias a novissima obsidione, qua funditus interiere, numerans, septuaginta annorum numerum regnante Dario Persarum rege expleri asseruit : revera enim, ipso regnante, sanctum rursus ædificatum est templum. Nam quia ter populus captivus factus est, primum tempore Joacimi filii Josiæ regis Judæ, deinde Jechoniæ filii Joacimi, porro Sedeciæ fratris Joacimi, patrui Jechoniæ, valde apposite ter etiam in patriam reditum consequuntur. Primo enim dimisit ipsos Cyrus Persa, deinde Darius Hystaspis filius, tum Artaxerxes Xerxis filius, quo tempore primo Esdram, postea **1229** Nehemiam misit, ut muros Hierosolymæ iterum construendos curarent. Eorum igitur, qui primo capti fuere, septuaginta annorum numerus Cyro Persa regnante expletur : templi autem desolationis hoc idem tempus finitur anno secundo Darii Hystaspis : ita ut utraque prophetia, et Jeremiæ et Zachariæ, et itidem Esdræ scriptura, mendacio careat, et vera sit. Hoc, inquit, tempus beatus Daniel intelligens, cum numerasset, et jam appropinquare comperisset :

VERS. 3. « Dedi, inquit, faciem meam ad Dominum Deum, ut quærerem orationem et deprecationem, in jejuniis, et sacco, et cinere. » Non enim, inquit, simpliciter exspectabam ut a servitute vindicaremur, sed Domino supplicabam, cognatorum meorum libertatem petens. Nam etsi

[k] Zach. I, 7. [l] ibid. 12.

VARIÆ LECTIONES.

[68] ἐκ. In B post αἴγλης ponitur. [69] B τὸν ἀριθμόν. [70] πρ. B δευτέρας. [71] υἱός. Des. in B. [72] B οἰκοδομῆσαι. [73] τέλ. B præm. τό.

Digitized by Google

millies bona polliceatur, et nosmetipsos tali munere præbeamus indignos, divinæ munificentiæ impedimento sumus. Hoc vero etiam per Ezechielem prophetam ait Deus : « Ad summam loquar super gentem et regnum, ut ædificem et plantem ; et erit, si aversa gens illa fecerit mala, non inducam super eam omnia bona quæ locutus sum [m]. » Hæc edoctus beatus Daniel, « jejunio, et sacco, et cinere, » quasi aliis instructas preces Deo offerebat.

VERS. 4. « Et precatus sum, inquit, Dominum Deum meum, et confessus sum, et dixi : Domine Deus, magne * et terribilis, qui custodis testamentum **1230** et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua. » Magnum autem et admirabilem vocat, ut qui magna et mirabilia possit effiere. Ab operationibus enim divini viri divina imponere nomina consuevere. Et « custodire ipsum dixit testamentum, et misericordiam diligentibus eum, » admonens, ut memores sint eorum quæ Abrahamo, Isaaco et Jacobo olim promissa sunt. Omni autem studio orans, docet haud simpliciter illum custodire, sed « diligentibus eum, et custodientibus mandata ejus. » Si quis enim tua, inquit, mandata violet, seipsum indignum tuis pollicitationibus reddit. Hoc item nobis usu venit.

VERS. 5. « Peccavimus enim, inquit, iniquitatem fecimus, impie egimus, et declinavimus a mandatis tuis, et a judiciis tuis. » Cum admodum convenienter gloriosa et admirabilia illa nomina Deo imposuisset, contraria et penitus adversa sibi ipsis imposuit. Neque contentus dixisse *peccavimus*, adjecit insuper « iniquitatem fecimus, impie egimus, » ingrati erga tua beneficia fuimus. *Impie egimus* autem, alfis diis, anima sensuque carentibus ac nulla vi præditis, tibi prælatis. Deinde ostendens eam curam, qua illos Deus perpetuo dignabatur, et ingentem populi stultitiam, subjecit :

VERS. 6. « Neque audivimus servos tuos prophetas, qui loquebantur nomine tuo ad reges nostros, et ad principes nostros, et ad patres nostros, et **1231** ad omnem populum terræ. » Neque enim destitit tua gratia nos tueri, et per prophetas colloqui modo eum regibus et principibus, modo cum sacerdotibus et doctoribus (hos enim *patres* vocavit), et sæpe etiam cum omni populo : sed quamvis hæc ita fierent, nos tamen contradicere perseveravimus. Ideo jure addit :

VERS. 7. « Tibi, Domine, justitia, et nobis confu-

[m] Imo, Jerem. XVIII, 9, 10.

A σχηται ἀγαθὰ, ἀναξίους δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς τῆς δωρεᾶς καταστήσωμεν, ἐμπόδιον γινόμεθα τῇ θείᾳ φιλοτιμίᾳ[74]. Τοῦτο δὲ καὶ δι' Ἐζεκιὴλ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός· « Πέρας[75] λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν, καὶ ἔσται, ἐὰν στραφὲν τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ποιήσῃ πονηρὰ, οὐ μὴ ἐπαγάγω[76] ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάλησα. » Ταῦτα πεπαιδευμένος ὁ μακάριος Δανιὴλ, « νηστείᾳ, καὶ σάκκῳ, καὶ σποδῷ, » τὴν προσευχὴν πτερώσας προσέφερεν τῷ Θεῷ.

δ'. « Καὶ προσηυξάμην, φησὶ, πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου, καὶ ἐξωμολογησάμην, καὶ εἶπον· Κύριε ὁ Θεὸς, ὁ μέγας καὶ θαυμαστὸς, ὁ φυλάσσων τὴν διαθήκην[77] καὶ τὸν ἔλεον τοῖς ἀγαπῶσί σε, καὶ φυλάττουσι τὰ προστάγματά[78] σου. » Καλεῖ δὲ μέγαν καὶ B θαυμαστὸν, ὡς μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ποιεῖν δυνάμενον. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν οἱ θεῖοι ἄνδρες[79] τὰς θείας προσηγορίας τιθέναι φιλοῦσι. « Φυλάττειν δὲ καὶ[80] αὐτὸν ἔφη τὴν διαθήκην καὶ τὸν ἔλεον τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, » τῶν πρὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ ἀναμιμνήσκων ἐπαγγελιῶν. Μετὰ πάσης δὲ ἀκριβείας εὐχόμενος, διδάσκει, ὅτι οὐχ ἁπλῶς φυλάττει, ἀλλὰ « τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ φυλάττουσι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. « Εἰ γάρ τις, φησὶ, παραβῇ σου τὰ προστάγματα, ἀνάξιον ἑαυτὸν τῶν ὑποσχέσεών σου καθίστησι. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν συνέβη.

ε'. « Ἡμάρτομεν γὰρ, φησὶν, ἠδικήσαμεν, ἠσεβήσαμεν[81] καὶ ἐξεκλίναμεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου, καὶ ἀπὸ τῶν κριμάτων σου. » Σφόδρα δὲ[82] προσφόρως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰς ἐντίμους ἐκείνας[83] καὶ θαυμαστὰς τεθεικὼς C προσηγορίας, τὰς ἐκ διαμέτρου ἐναντίας σφίσιν αὐτοῖς ἐπιτέθεικεν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τῷ εἰπεῖν *ἡμάρτομεν*, ἀλλὰ καὶ τὸ « ἠδικήσαμεν καὶ ἠσεβήσαμεν » προσέθηκεν, ἀγνώμονες περὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας γενόμενοι. *Ἠσεβήσαμεν* δὲ, ἄλλους ἀντὶ σοῦ θεοὺς προελόμενοι, ἀψύχους, ἀναισθήτους, οὐδεμίαν κεκτημένους ἰσχύν. Εἶτα δεικνὺς τὴν διηνεκῶς εἰς αὐτοὺς γινομένην[84] τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ λαοῦ ἀναλγησίαν, ἐπήγαγε·

ς'. « Καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν[85] τῶν δούλων σου τῶν προφητῶν, οἳ ἐλάλουν ἐν τῷ ὀνόματί σου πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν, καὶ πρὸς τοὺς[86] ἄρχοντας ἡμῶν, καὶ[87] πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ πρὸς πάντα τὸν λαὸν τῆς γῆς. » Οὐ γὰρ ἐπαύσατό σου ἡ χάρις D ἐποπτεύουσά τε ἡμᾶς, καὶ διὰ τῶν προφητῶν διαλεγομένη, ποτὲ μὲν βασιλεῦσι καὶ ἄρχουσι, ποτὲ δὲ ἱερεῦσι καὶ διδασκάλοις (τούτους γὰρ πατέρας ἐκάλεσε), πολλάκις δὲ καὶ παντὶ τῷ λαῷ· ἀλλὰ καὶ τούτων οὕτω γενομένων ἡμεῖς διετελέσαμεν ἀντιλέγοντες. Διὸ εἰκότως προστέθεικεν·

ζ'. « Σοὶ, Κύριε, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡμῖν ἡ αἰσχύνη

VARIÆ LECTIONES.

[74] B τῆς θείας φιλοτιμίας. [75] πέρας, κ. τ. λ. Ita fere supra, t. I, pag. 160, ubi hæc etiam ad Ezechielem a Nostro referuntur, cum tamen potius ad Jerem. XVIII, 9, 10, pertineant. [76] B ἐπάξω. [77] διαθ. A et B addunt σου, h. l. et post ἔλεον (A ἔλεος). [78] A τὰς ἐντολάς. [79] οἱ θ. ἄνδρ. In B post προσηγ. ponitur. [80] καί. Des. in B. [81] ἠσεβήσαμεν. Ex A et B suppletum. In A sequitur καὶ ἀπέστημεν. [82] δέ. Des. in B. [83] ἐκ. In B post θαυμ. ponitur. [84] B γεγενημένην. [85] A ἠκούσαμεν. [86] πρ. τούς. Des. in A [87] καὶ — ἡμῶν. Des. ibid.

Digitized by Google

τοῦ προσώπου, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, ἀνδρὶ Ἰούδα, καὶ τοῖς κατοικοῦσιν[88] Ἱερουσαλὴμ, καὶ παντὶ Ἰσραὴλ, τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακρὰν, ἐν πάσῃ τῇ γῇ, οὗ διέσπειρας αὐτοὺς ἐκεῖ ἐν ἀθετήσει αὐτῶν,[89] ᾗ ἠθέτησάν σε, Κύριε. » Τὰ μὲν γὰρ, φησὶν, ὑπὸ σοῦ γεγενημένα, Δέσποτα[90], τὴν σὴν κηρύττει δικαιοσύνην· ἡμεῖς δὲ διὰ τὴν πολλὴν ἡμῶν παρανομίαν ἐν αἰσχύνῃ γενόμενοι, τῆς ἰδίας[91] ἀγνωμοσύνης κατηγοροῦμεν. Σοὶ μὲν γὰρ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀσεβείας οὐδεμία προσεγένετο βλάβη· ἡμεῖς δὲ τῶν σπερμάτων ἐδεξάμεθα[92] τοὺς καρποὺς, καὶ ἐλεεινῶς, ὅτι τῶν ὁμοφύλων κατηγορῶν, καὶ ἑαυτὸν τοῖς παραβάταις συνάπτει.

A sio faciei, sicut dies hic viro Judæ, et habitantibus Hierosolymæ, et omni Israeli, iis qui prope, et iis qui longe, in omni terra, ubi disseminasti eos in prævaricatione eorum, qua prævaricati sunt in te, Domine.» Ea enim, quæ a te facta sunt, inquit, Domine, tuam quasi præconio commendant justitiam: nos vero propter ingentia nostra scelera pudore perfusi, ingrati animi nostri crimen accusamus. Tibi enim ex nostra impietate nihil damni accidit: nos autem seminum fructus tulimus, et miserabiliter, quia cognatos accusans, seipsum quoque cum iis qui legem violarent, conjungit.

η'. « Ἡμῖν, φησὶν, ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου, καὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν, καὶ τοῖς ἄρχουσιν ἡμῶν, καὶ τοῖς πατράσιν ἡμῶν, οἵτινες ἡμάρτομέν σοι. » Ἱκανὸν δὲ τούτων ἕκαστον εἰς ἔλεον ἐπικάμψαι καὶ τὸν ὠμότατον, μήτιγε τὸν[93] ἡμερώτατον καὶ φιλανθρωπότατον. Δείκνυσι γὰρ διὰ τῶν λόγων οὐ τοὺς εὐτελεῖς τοῦ λαοῦ καὶ ἀφανεῖς μόνους αἰσχύνης ἀναπλησθέντας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλέας, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς ἱερέας· τούτους γὰρ πατέρας ὠνόμασε. Καὶ δεικνὺς τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον, προστέθεικεν· « Οἵτινες ἡμάρτομέν σοι. » Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἀξίους ἐκομισάμεθα τῆς παρανομίας τοὺς καρπούς·

Vers. 8. « Nobis, inquit, confusio faciei, et regibus nostris, et principibus nostris, et patribus nostris, qui peccavimus contra te. » Unumquodque horum satis est, vel crudelissimum ad misericordiam flectere, nedum mitissimum et humanissimum. His enim verbis ostendit, non tenues homines e plebe, neque ignobiles tantum, ignominia affectos, sed etiam reges ipsos et principes, et quos *patres* nuncupavit, sacerdotes. **1232** Justasque esse pœnas ostendens, addidit: « Qui peccavimus contra te. » Verum nos quidem dignos iniquitate nostra fructus tulimus:

θ'. « Τοῦ Κυρίου δὲ Θεοῦ ἡμῶν[94] οἱ οἰκτιρμοὶ καὶ ἱλασμοί[95]. » Πρέπει γάρ σοι, ἡμέρῳ ὄντι καὶ φιλανθρώπῳ, ἐλέῳ καὶ οἰκτῳ περὶ ἡμᾶς χρήσασθαι. Καὶ ἐπιμένων τῇ τῆς παρανομίας κατηγορίᾳ (ἤκουσε γὰρ τοῦ Θεοῦ δι' ἑτέρου προφήτου λέγοντος· « Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτον[96], ἵνα δικαιωθῇς »), οἰκειοῦται τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν, καὶ τὴν ταύτης ποιεῖται κατηγορίαν, τὸν θεῖον ἔλεον ἐπαγγέλλων.

Vers. 9. « Domini autem Dei nostri (sunt) miserationes et propitiationes. » Decet enim te mitem et clementem misericordia et miseratione erga nos commoveri. Et commorans in accusandis peccatis (audivit quippe Deum per alium prophetam dicentem: « Dic, tu, iniquitates tuas primum, ut justificeris »), asciscens sibi populi scelera, ea accusat, divinam prædicans misericordiam.

ι'. « Ὅτι ἀπέστημεν, φησὶ, καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, πορεύεσθαι ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ, οἷς ἔδωκε κατὰ πρόσωπον ἡμῶν ἐν χειρὶ τῶν δούλων αὐτοῦ τῶν προφητῶν. » Φωτιζόμενοι γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τῶν προφητῶν, καὶ ποδηγούμενοι πρὸς τὸ δέον, ἀντιλέγοντες πάντα τὸν χρόνον διετελέσαμεν.

Vers. 10. « Quia recessimus, inquit. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in legibus ejus, quas dedit ante faciem nostram, in manu servorum suorum prophetarum. » Illuminati enim a prophetis, inquit, et ducti ad ea quæ facienda erant, adversari semper perseveravimus.

ια'. « Καὶ πᾶς Ἰσραὴλ παρέβησαν τὸν νόμον σου, καὶ ἐξέκλιναν τοῦ μὴ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς σου. » Εἰ γὰρ οἱ μὲν παρέβησαν, οἱ δὲ φύλακες ἀκριβεῖς τῶν σῶν νόμων ἐγένοντο, οὐκ ἂν τὴν συμφορὰν ὑπέμειναν[97] ταύτην· ἐπειδὴ δὲ κοινὴ παρὰ πάντων ἡ παρανομία τετόλμηται, εἰκότως φησίν· « Ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ κατάρα, καὶ ὁ ὅρκος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ Μωσῆ[98] δούλου τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἡμάρτομεναὐτῷ. » *Ὅρκον* δὲ καλεῖ τὸν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένον· « Ἀρῶ γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χεῖρά μου, καὶ ὀμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου, καὶ

Vers. 11. « Et omnes de Israele violarunt legem tuam, et declinaverunt ne audirent vocem tuam. » Si enim alii quidem violassent, alii perfecti fuissent legum tuarum observatores, utique non sustinuissent hanc calamitatem: cum vero communis omnium iniquitas hæc ausa fuerit, merito inquit: « Venit super nos maledictio et jusjurandum scriptum in lege Mosis servi Dei, quia peccavimus contra eum. » *Jusjurandum* autem vocat, quod Deus juravit in Deuteronomio scriptum: « Levabo enim in cœlum, inquit[n], manum meam, et jurabo

[n] Deut. xxxii, 40-42.

VARIÆ LECTIONES.

[88] A ἐνοικοῦσιν. [89] αὐτῶν. Ex A et B suppl. [90] Δέσπ. B præm. φησὶν ὦ, omisso φησὶν ante ὑπό. [91] Ἰδ. B οἰκείας. [92] B σπ. ἡμῶν δρεπόμεθα. [93] τόν. B præm. δή. [94] A Τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν. [95] Ἱλ. A et B præm. οἱ. [96] B πρῶτος. [97] B ὑπεμείναμεν. [98] B Μωϋσῆ.

Digitized by Google

dextera mea, et dicam : Vivo ego in æternum, quia acuam ut fulgur gladium meum, et arripiet judicium manus mea, **1233** et vindicabo, et reddam ultionem hostibus meis, et odientibus me retribuam : inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes, (inebriabitur) cruore vulneratorum et captivorum, inde a capite principum gentium . » Et paulo ante hæc verba, sic ait : « Dixi : Dispergam eos, cessare faciam ex hominibus memoriam eorum [o]. » Maledictionem vero eam dicit, quæ a sex tribubus facta est in monte Gebal. Illud itaque jusjurandum, inquit, et maledictio, quæ facta est in lege Mosis, in nobis exitum sortita est.

A ἐρῶ · Ζῶ ἐγὼ εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι παροξυνῶ ὡς ἀστραπὴν τὴν μάχαιράν μου, καὶ ἀνθέξεται κρίματος ἡ χείρ μου, καὶ ἐκδικήσω, καὶ ἀνταποδώσω δίκην τοῖς ἐχθροῖς μου, καὶ τοῖς μισοῦσί με ἀνταποδώσω · μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ' αἵματος, καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα ἀφ' αἵματος τραυματιῶν, καὶ αἰχμαλωσίας, ἀπὸ κεφαλῆς ἀρχόντων ἐθνῶν. » Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων φησίν[99] · « Εἶπον · Διασπερῶ αὐτοὺς, παύσω δὲ[1] ἐξ ἀνθρώπων τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. » Τὴν δὲ κατάραν, τὴν ὑπὸ τῶν ἓξ φυλῶν, τὴν ἐν τῷ ὄρει τῷ Γεβὰλ γεγενημένην λέγει. Ἐκεῖνος τοίνυν, φησὶν, ὁ ὅρκος, καὶ ἡ κατάρα ἡ ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως γεγενημένη, πέρας ἔλαβεν ἐφ' ἡμῶν.

Vers. 12. « Et statuit sermones suos, quos locutus est super nos, et super judices nostros, et quicunque judicarunt nos, ut adduceret super nos mala magna. » Et malorum ostendens exsuperantiam, « Qualia, inquit, non fuere sub omni cœlo, secundum ea quæ facta sunt in Hierosolyma. » Neque enim invenio, inquit, nostrorum malorum exemplum. Deinde docens divinæ prædictionis veritatem :

ιβ'. « Καὶ ἔστησε τοὺς λόγους αὐτοῦ, οὓς ἐλάλησεν B ἐφ'[2] ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τοὺς κριτὰς ἡμῶν, καὶ ὅσοι[3] ἔκριναν ἡμᾶς, ἐπαγαγεῖν[4] ἐφ' ἡμᾶς κακὰ μεγάλα. » Καὶ δεικνὺς τὴν τῶν κακῶν ὑπερβολὴν, « Οἷα, φησὶν, οὐ γέγονεν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ κατὰ τὰ γενόμενα ἐν Ἱερουσαλήμ. » Οὐ γὰρ εὑρίσκω, φησὶ, παράδειγμα τῶν ἡμετέρων κακῶν. Εἶτα διδάσκων τῆς θείας προῤῥήσεως τὸ ἀψευδές·

Vers. 13. « Sicut scriptum est, inquit, in lege Mosis. » Et supplicia justa esse declarans : « Omnia, inquit, mala venerunt super nos, nec deprecati sumus faciem Domini Dei nostri, ut recederemus ab iniquitatibus nostris, et intelligeremus in omni veritate tua, Domine. » Neque enim tot ac talibus nobis illatis calamitatibus resipiscere voluimus, et a pristina iniquitate desciscere, legumque observatione tibi cultum exhibere. Idcirco :

ιγ'. « Καθὼς, φησὶ, γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως. » Καὶ τῆς τιμωρίας ἐμφαίνων τὸ δίκαιον, « Πάντα, φησὶ, τὰ κακὰ ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐδεήθημεν τοῦ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀποστρέψαι ἀπὸ τῶν ἀδικιῶν ἡμῶν, καὶ τοῦ συνιέναι ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ σου, Κύριε. » Οὐδὲ γὰρ τῶν τοσούτων ἡμῖν καὶ τηλικούτων ἐπενεχθεισῶν συμφορῶν, C μεταμελείᾳ χρήσασθαι ἠβουλήθημεν, καὶ παύσασθαι μὲν τῆς προτέρας παρανομίας, θεραπεῦσαι δέ σε τῇ φυλακῇ τῶν νόμων. Διό φησιν·

Vers. 14. « Vigilavit, inquit, Dominus Deus **1234** noster super malitiam nostram, et adduxit eam super nos. » Quasi enim excusso quodam suæ diutinæ lenitatis somno, pœnas iis quæ administravimus dignas nobis inflixit. Quia « sanctus, inquit, Dominus Deus noster, in omni illo quod fecit, quia non audivimus vocem ejus. » Ipse enim innocens est, inquit, et nulla ob ea quæ fecit reprehensione dignus : nos autem impietati et improbitati addicti supplicium in nos attraximus. Ita peracta scelerum accusatione, de reliquo supplicat et clementiam implorat.

ιδ'. « Ἐγρηγόρησε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τὴν κακίαν ἡμῶν, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν[5] ἐφ' ἡμᾶς. » Ὥσπερ γάρ τινα ὕπνον τὴν μακροθυμίαν ἀποσεισάμενος, τὴν ἀξίαν τῶν πεπολιτευμένων ἡμῖν ἐπήγαγε τιμωρίαν· ὅτι Ἅγιος[6], φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ πᾶσαν τὴν ποίησιν αὐτοῦ ἣν ἐποίησε, διότι[7] οὐκ εἰσηκούσαμεν τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Αὐτὸς μὲν γὰρ, φησὶν, ἀθῶός ἐστι, καὶ οὐδεμιᾶς μέμψεως ἐφ' οἷς ἐποίησεν ἄξιος· ἡμεῖς δὲ δυσσεβείᾳ καὶ πονηρίᾳ[8] συζήσαντες τὴν τιμωρίαν ἐπεσπασάμεθα. Οὕτω τῆς παρανομίας τὴν κατηγορίαν ποιησάμενος, ἱκετεύει λοιπὸν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αἰτεῖ.

Vers. 15, 16. « Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti in manu forti, et fecisti tibi ipsi nomen, sicut est dies hic, peccavimus, inique egimus : Domine, pro omni misericordia tua avertatur, quæso, furor tuus a civitate tua Hierosolyma, monte sancto tuo. » Pristina commemorat beneficia, ut grati animi

D ιε', ις'. « Καὶ νῦν, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὃς ἐξήγαγες τὸν λαόν σου ἐκ γῆς[9] Αἰγύπτου ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐποίησας σεαυτῷ ὄνομα, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν[10] · Κύριε, ἐν πάσῃ ἐλεημοσύνῃ σου ἀποστραφήτω δὴ ὁ θυμός σου [11] ἀπὸ τῆς πόλεώς σου Ἱερουσαλὴμ, ὄρους ἁγίου σου. » Ἀναμιμνήσκει τῶν προτέρων εὐεργεσιῶν, τῇ εὐγνωμοσύνῃ

[o] Deut. xxxii, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[99] B εἶπα, φησί. [1] B δή. [2] ἐφ'. B πρός. [3] ὅσ. A οἱ. [4] A ἐπάγειν. B καὶ ἐπήγαγεν. [5] A ἐπήγαγεν αὐτά. [6] ἅγ. A δίκαιος, juxta Hebr. [7] διότι. A καί. [8] B πονηρίᾳ καὶ ἀσεβείᾳ. [9] γῆς. Edit. prior hab. τῆς. [10] ἠν. A add. ἠδικήσαμεν. [11] σου. A add. καὶ ἡ ὀργή σου.

Digitized by Google

τῆς μνήμης τὸν ἔλεον ἐπισπώμενος, καὶ φησι· 'Ράδιόν σοι, Δέσποτα, τὴν ἐλευθερίαν ἡμῖν χαρίσασθαι· καὶ γὰρ ἤδη θαυματουργίαις μυρίαις, καὶ τιμωρίαις κατὰ τῶν Αἰγυπτίων χρησάμενος, τῆς πικρᾶς δουλείας ἐκείνης τὸν σὸν λαὸν ἠλευθέρωσας, ὡς εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τῶν γεγενημένων θαυμάτων τὴν φήμην δραμεῖν, καὶ τὴν σὴν δύναμιν ἅπασι γενέσθαι δήλην. Καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, καὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἀναξίους ἡμᾶς αὐτοὺς [12] ἀπεφήναμεν, τὴν σὴν πόλιν ἱκετεύομεν τῆς σῆς ἀξιωθῆναι φειδοῦς, καὶ τὸ ὄρος ἐκεῖνο, ὃ διὰ τῆς σῆς ἐπιφανείας ἅγιον ἀπέφηνας. Καὶ ἐπιμένων τῇ ὑπὲρ τῆς πόλεως ἱκετείᾳ, « Ὅτι [13] ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, φησὶ, καὶ ταῖς [14] ἀδικίαις ἡμῶν, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, Ἱερουσαλὴμ καὶ ὁ λαός σου εἰς ὀνειδισμὸν ἐγένοντο [15] ἐν πᾶσι τοῖς περικύκλῳ ἡμῶν. » Διὰ γὰρ τὰς ἡμετέρας παρανομίας, καὶ ἁμαρτίας [16] τῶν πατέρων ἡμῶν, ἡμεῖς τε τοῖς ὁμόροις ἐπίχαρτοι γεγενήμεθα [17], καὶ ἡ πολυθρύλλητος καὶ ἀοίδιμος πόλις [18] τὴν ἐρημίαν ὑπέμεινεν.

ιζ'. « Καὶ νῦν εἰσάκουσον, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῆς προσευχῆς τοῦ δούλου σου, καὶ τῶν δεήσεων αὐτοῦ, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸ ἁγίασμά σου τὸ ἔρημον. » Δέξαι, φησὶ, τοῦ δούλου σου τὴν δέησιν, Δέσποτα, καὶ βλέπε τὴν ἐρήμωσιν τοῦ ἁγιασθέντος ὑπὸ σοῦ τόπου, καὶ τῆς σῆς αὐτὸν αὖθις πλήρωσον [19] χάριτος. Καὶ ἐπειδὴ ἀνάξιος ἦν ὁ λαὸς τούτων τυχεῖν, σφόδρα ἁρμοδίως ἐπήγαγεν· « Ἕνεκέν σου, Κύριε. » Τὰ σαυτῷ, φησὶ, πρέποντα ποίησον, Δέσποτα, καὶ μὴ τὰς ἡμετέρας λογίσῃ παρανομίας, ἀλλὰ τὰς ἀενάους τῆς σῆς φιλανθρωπίας πηγάς. Καὶ ἐπιμένων τῇ προσευχῇ·

ιη'. « Κλῖνον, φησὶν, ὁ Θεός μου, τὸ οὖς σου, καὶ ἄκουσον· ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε τὸν ἀφανισμὸν ἡμῶν, καὶ τῆς πόλεώς σου. » Καὶ ἔτι πλεῖον [20] προσοικειῶν αὐτῷ τὴν πόλιν ἔφη· « Ἐφ' ᾗ ἐπικέκληταί σου τὸ ὄνομα ἐν αὐτῇ [21]. » Τὸ δὲ, « Κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀποστραφῇς μου τὴν δέησιν, ἀλλὰ μετ' εὐμενείας ἄκουσόν μου τῆς προσευχῆς. Οἶδε γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς τὸ Θεῖον ἀσώματον, ἑτέρως δὲ ἄνθρωπος ὢν οὐκ οἶδε διαλεχθῆναι Θεῷ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος διὰ μὲν τῶν ὀφθαλμῶν ὁρᾷ, διὰ δὲ τῶν ὤτων ἀκούει, τέθεικε ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀσωμάτου Θεοῦ, τὰς ἐνεργείας οὕτω καλῶν. Τούτοις ἐπάγει· « Ὅτι οὐκ ἐν [22] ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν ἡμεῖς ῥίπτομεν [23] τὸν οἰκτιρμὸν ἡμῶν ἐνώπιόν σου, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου τοὺς πολλούς, Κύριε. » Οὐ γὰρ ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν, φησὶν, θαῤῥοῦντες τὴν σὴν αἰτοῦμεν φιλανθρωπίαν, ἀλλὰ τῷ σῷ πεποιθότες ἐλέῳ τολμῶμεν τὴν δέησιν.

ιθ'. « Εἰσάκουσον οὖν, Κύριε, ἱλάσθητι, Κύριε [24], πρόσχες, Κύριε [25]· μὴ χρονίσῃς [26] ἕνεκέν σου, ὁ Θεός; [27]

A significatione, dum ea se memoria tenere ostendit, misericordiam sibi conciliet, et ait : Facile est tibi, Domine, libertatem nobis gratificari; infinitis enim jam editis miraculis, et pœnis Ægyptiis illatis, ab amara illa servitute in libertatem populum tuum vindicasti : ita ut ad omnes homines * eorum mirabilium quæ fecisti fama cucurrerit, et potentia tua omnibus declarata sit. Et quia nos peccavimus, atque nos tua clementia indignos præstitimus, supplices petimus ut civitatem tuam venia tua dignam censeas, ac montem illum, quem **1235** *sanctum*, eo quod ibi apparueris, ostendisti. Et commorans in precibus pro ipsa civitate : « Quia in peccatis nostris, inquit, et iniquitatibus nostris, et patrum nostrorum, Hierosolyma et populus tuus opprobrio facti sunt omnibus, qui sunt in circuitu nostro. » Nam propter scelera nostra, et peccata parentum nostrorum, et nos tales evasimus, quibus finitimæ gentes illudant, et celeberrima atque illustris civitas facta est deserta.

Vers. 17. « Et nunc exaudi, Domine Deus noster, deprecationem servi tui, et preces ejus, et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum desertum. » Accipe, inquit, servi tui preces, o Domine, et vide, quam desertus sit locus ille, quem tu sanctum fecisti, ipsumque rursus tua gratia comple. Et quia indignus erat populus, qui hæc obtineret, valde opportune subjecit : « Propter te, o Domine. » Ea quæ te decent fac, inquit, Domine, et ne scelera nostra tecum reputaveris, sed perennes tuæ clementiæ fontes. Et in deprecatione persistens :

Vers. 18. « Inclina, inquit, Deus mi, aurem tuam, et audi; aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram, et civitatis tuæ. » Et amplius ipsum adhuc civitati concilians : « In qua invocatum est nomen tuum, » inquit. Illud autem, « inclina aurem tuam, et aperi oculos tuos, » idem est ac si diceret : Ne averseris preces meas, sed amice et benevole audi deprecationem meam. Novit enim ipse quoque Numen **1236** corporis expers esse : aliter tamen, cum homo esset, cum Deo colloqui nescivit. Sed quia quilibet homo oculis videt, auribus audit, hæc eadem corpore carenti Deo attribuit, ita ea vocans quæ ab illo efficiuntur. His subjicit : Quia non in justitiis nostris nos projicimus miserationem nostram in conspectu tuo, sed in miserationibus tuis multis, Domine. » Neque enim nos iis freti, quæ juste egerimus, inquit, tuam imploramus benignitatem, sed tua misericordia confisi audemus tibi supplicare.

Vers. 19. « Exaudi igitur, Domine, propitius * esto, Domine; attende, Domine, ne moreris propter

VARIÆ LECTIONES.

[12] ἡμ. αὐτ. B ἑαυτούς. [13] ὅτι et ταῖς ἁμ. ἡμ. Des. in A. [14] ταῖς. A et B præm. ἐν. [15] A et B ἐγένετο. [16] ἁμ. B præm. τὰς. [17] B γεγόναμεν. [18] πόλ. B Ἱερουσαλήμ. [19] B πλήρωσον καὶ αὖθις. [20] B πλέον. [21] A Ἐφ' ᾗς ἐπικ. τὸ ὄν. σου ἐπ' αὐτῆς. [22] ἐν. A ἐπί. [23] A ῥιπτοῦμεν. [24] ἱλ. Κύρ. Des. in B. [25] Κύρ. A add. ποίησον. [26] B χρονιεῖς. [27] ὁ Θεός; A præm. Κύριε.

Digitized by Google

te, Deus mi. » Admirari autem operæ pretium est eorum quæ dicta sunt ordinem. Supplicat enim Deo, primum ut *audiat* deprecationem, et ne preces aversetur : deinde ut cum audierit *propitius fiat*, et propitius factus benigne *attendat*, tum ostensa sua benevolentia, id perficiat, quod obsecratione petitur. His addit, *Ne moreris*, hoc est, ne quod precamur in aliud tempus differas, sed mox dignos nos censeas, quibus te ipsum ostendas. Et finis deprecationis dignus est Danielis humilitate. « Propter te, inquit, Deus mi. » Neque enim ego, inquit, dignus sum, qui hanc a te gratiam exorem, sed, « Quia nomen tuum vocatum est super civitatem tuam, et super populum tuum. » Cum ita petiisset, ac tanto studio pro cognatis suis supplicasset, precatusque esset ne Deus moraretur, statim divinum accipit responsum.

VERS. 20, 21. « Adhuc **1237** enim me loquente, inquit, et deprecante, et confitente iniquitates meas, et peccata populi Israel, et projiciente misericordiam meam coram Domino Deo meo : et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem vidi in visione mea in principio, volans. » Hac, inquit, oratione utens, et communem nostram iniquitatem accusans, nondum imposito precibus fine, video Gabrielem volantem, et ad me accurrentem : cognovi autem quis esset, quod jam prius in somnis illum conspexeram, et nomen ipsius tunc didici, cum audirem Dominum, qui illi ad se accersito ita imperavit [p], Gabriel, illum intelligere fac visionem. *Virum* autem ipsum vocavit, ab eo quod viderat imposito illi nomine. Etenim in illo somnio : « Ecce, inquit, stetit in conspectu meo quasi visio viri [q]; » qua de causa hic quoque : « Ecce, ait, vir Gabriel, quem vidi in visione mea in principio, volans. » Et *volare* ipsum dixit, aera celeriter secantem, et ad se accurrentem conspicatus. « Et tetigit me quasi hora sacrificii vespertini. » Hoc est, circa tempus vespertini cultus, vel tantum temporis spatium, quantum vespertinus occupat cultus.

VERS. 22, 23. « Et locutus est mecum, et dixit : Daniel, nunc egressus sum, ut præberem tibi intelligentiam. In principio precationis tuæ egressus est sermo, et ego veni ut renuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es, et animadverte verbum, et intellige visionem. » Statim, inquit, **1238** simul atque deprecari cœpisti, communis Dominus, admissa obsecratione, conspectaque tua laudabili cupiditate, misit me, ut futura te docerem. Tu autem diligenter attende, ad ista, quæ dicuntur : quæ enim dicentur, nimis recondita sunt, quam ut

μου. » Ἄξιον δὲ θαυμάσαι τῶν εἰρημένων τὴν τάξιν. Ἱκετεύει γὰρ τὸν Θεὸν, πρῶτον μὲν *ἀκοῦσαι* τῆς προσευχῆς, καὶ μὴ ἀπώσασθαι τὴν ἱκετηρίαν· εἶτα ἀκούσαντα *ἵλεων γενέσθαι*, ἵλεων δὲ γενόμενον *προσέχειν* εὐμενῶς, δείξαντα δὲ τὴν οἰκείαν εὐμένειαν ποιῆσαι καὶ πληρῶσαι τὴν ἱκετείαν [28]. Τούτοις ἐπήγαγε· *Μὴ χρονίσῃς*, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀναβάλῃ τὴν δέησιν [29] εἰς ἕτερον χρόνον, ἀλλ' αὐτίκα τῆς ἐπιφανείας [30] ἡμᾶς ἀξίωσον. Καὶ τῆς εὐχῆς δὲ τὸ τέλος τῆς τοῦ Δανιὴλ ταπεινοφροσύνης ἄξιον. « Ἕνεκέν σου, φησὶν, ὁ Θεός μου. » Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ, φησὶν [31], ἄξιος τοῦ ταύτην λαβεῖν τὴν χάριν· ἀλλ' « Ὅτι τὸ ὄνομά σου ἐπικέκληται ἐπὶ τὴν πόλιν σου, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου. » Οὕτως αἰτήσας, καὶ μετὰ τοσαύτης προθυμίας τὴν ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων ἱκετηρίαν προσενεγκὼν, καὶ ἀντιβολήσας μὴ χρονίσαι τὸν Θεὸν, παραυτίκα τῆς θείας ἀποκρίσεως ἀπολαύει.

κ'. « Ἔτι γάρ μου, φησὶ, λαλοῦντος, καὶ προσευχομένου, καὶ ἐξαγορεύοντος τὰς ἀνομίας μου, καὶ τὰς ἁμαρτίας [32] τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ῥιπτοῦντος τὸν ἔλεόν μου ἐναντίον Κυρίου [33] τοῦ Θεοῦ μου [34]. Καὶ ἔτι μου λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Γαβριὴλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει μου ἐν ἀρχῇ, πετόμενος. » Ταύτην, φησὶ, τὴν ἱκετείαν προσφέρων, καὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν παρανομίας κατηγορῶν, μηδέπω [35] πέρας ἐπιθεὶς τῇ προσευχῇ, ὁρῶ τὸν Γαβριὴλ πετόμενον, καὶ πρὸς ἐμὲ θέοντα· ἔγνων δὲ τίς ἐστιν, ἤδη πρότερον ὄναρ αὐτὸν θεασάμενος· καὶ τὴν προσηγορίαν δὲ αὐτοῦ ἔμαθον, ἀκούσας τηνικαῦτα τοῦ Δεσπότου καλέσαντος, καὶ προστάξαντος· Γαβριὴλ, συνέτισον ἐκεῖνον τὴν ὅρασιν. Ἄνδρα δὲ αὐτὸν κέκληκεν ἀπὸ τῆς θέας τὴν προσηγορίαν τεθεικώς. Καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἐνυπνίῳ φησίν· « Ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν μου ὡς ὅρασις ἀνδρός. » Οὗ χάριν καὶ ἐνταῦθά φησιν· « Ἰδοὺ ὁ ἀνὴρ Γαβριὴλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει μου ἐν ἀρχῇ, πετόμενος. » *Πετᾶσθαι* δὲ καὶ [36] αὐτὸν ἔφη ὀξέως διατέμνοντα [37] τὸν ἀέρα, καὶ παρ' αὐτὸν θέοντα θεασάμενος. « Καὶ ἥψατό μου ὡσεὶ ὥραν θυσίας ἑσπερινῆς. » Ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἑσπερινῆς λατρείας, ἢ τοσοῦτον καιρὸν, ὅσον ἡ ἑσπερινὴ κατέχει λατρεία.

κβ', κγ'. « Καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπε· Δανιὴλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος, καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαί σοι, ὅτι [38] ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν σὺ εἶ· καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνες ἐν τῇ ὁπτασίᾳ. » Εὐθὺς, φησὶν, ἡνίκα ἤρξω προσεύχεσθαι, δεξάμενος ὁ κοινὸς Δεσπότης τὴν ἱκετείαν, καὶ θεασάμενός σου τὴν ἀγαθὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέστειλέ με διδάξαι σε τὰ ἐσόμενα. Σὺ δὲ ἀκριβῶς πρόσεχε [39] τοῖς λεγομένοις· βαθύτερα γὰρ ἢ κατὰ ἄνθρωπον τὰ λεχθησόμενα. Τοῦτο γὰρ λέγει· *Σύνες ἐν τῇ ὁπτασίᾳ*· τουτέστιν,

[p] Dan. VIII, 16. [q] ibid. 15.

VARIÆ LECTIONES.

[28] B ἱκετηρίαν. [29] B δόσιν. [30] B σῆς ἡμᾶς ἐπιφανείας. [31] φησ. Des. in B. [32] λαου. B add. μου. [33] Κυρ. A præm. τοῦ. [34] μου. A add. περὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου αὐτοῦ. [35] μηδ. B add. δέ. [36] καί. Des. in B. [37] διατ. B præm. αὐτόν. [38] ὅτι. Ex A et B suppl. [39] B πρόσχες.

Digitized by Google

αἰνιγματωδῶς ταῦτα λεχθήσεται, καὶ δεῖ σοι κατανοήσεως ἀκριβοῦς εἰς [40] τὸ νοῆσαι ταῦτα. Αἰνιγματωδῶς δέ ἐστιν ὅτε τὰ θεῖα λέγεται καὶ γράφεται, ἵνα μὴ πᾶσιν ᾖ δῆλα τὰ τοῖς ἁγίοις ἀποκαλυπτόμενα· οὕτω γὰρ ἂν εὐκαταφρόνητα ἐγεγόνει ὁμοίως ὑπὸ πάντων γνωριζόμενα. Ἄνδρα δὲ αὐτὸν *ἐπιθυμιῶν* καλεῖ, ἢ ὡς νηστείᾳ καὶ κακουχίᾳ ἑαυτὸν ἐκδεδωκότα, καὶ ἀνδρείως κατὰ τῶν τοῦ σώματος ἐπιθυμιῶν ἀγωνιζόμενον, ἢ ὡς ἐπιθυμοῦντα γνῶναι, καὶ μαθεῖν ἐφιέμενον τὰ τῷ λαῷ συμβησόμενα, ἢ ὅτι ἐράσμιός ἐστι καὶ λίαν ἐπέραστος, τὰς τῆς ἀρετῆς μαρμαρυγὰς ἀφιείς. Οὕτω διεγείρας τὸν προφήτην ὁ θεῖος ἀρχάγγελος εἰς τὴν τῶν ῥηθησομένων κατανόησιν, τὴν διδασκαλίαν προσφέρει.

A ab homine percipi queant. Hoc enim significat, *intellige visionem*, id est, per ænigmata hæc dicentur, et accurata tibi opus est intelligentia, ut hæc ipsa comprehendas. Per ænigmata vero interdum divina et dicuntur et scribuntur, ne omnibus perspicua fiant quæ sanctis revelantur. Sic enim facile contemptui haberentur, si æque ab omnibus cognoscerentur. *Virum* autem *desideriorum* ipsum vocat, vel ut cum, qui jejunio et afflictioni deditus contra corporis cupiditates viriliter decertaret, vel ut expetentem cognoscere et quæ templo sint eventura percipere cupientem : vel quia jucundus est, et admodum amabilis, tales virtutis splendores emittens. Cum ita sanctus archangelus ad ea intelligenda, quæ dicenda erant, prophetam excitasset,

B doctrinam affert.

κδ'. « Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν σου [41], ἕως [42] τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι [43] ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίαν [44], καὶ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας, καὶ [45] τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίαν [46], καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων. » Πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐπισημήνασθαι δεῖ, ὅτι τοῦ προφήτου ἐν τῇ προσευχῇ τῷ Θεῷ λέγοντος περί τε τοῦ λαοῦ [47] καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· « Ὁ λαός σου, καὶ ἡ πόλις σου, καὶ τὸ ἅγιόν σου. » Ἀντιστρέφων ὁ Θεὸς λέγει τῷ Δανιήλ· « Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν σου· » ὥσπερ οὐκ ἀξιῶν *τὸν λαὸν ἑαυτοῦ* καλεῖν τὸν πάλαι αὐτοῦ ὠνομασμένον λαόν, οὔτε μὴν τὴν πόλιν τὴν ὡσαύτως αὐτοῦ πάλαι προσαγορευομένην. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου πεποίηκε Μωσέως. Ἡνίκα γὰρ τὸν μόσχον τεκτηνάμενοι τὸ θεῖον αὐτῷ προσήνεγκαν σέβας, ἔφη πρὸς τὸν προφήτην ὁ Θεός· « Σπεῦσον, κατάβηθι τὸ τάχος ἐντεῦθεν· ἠνόμησε γὰρ ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐξ Αἰγύπτου. » Φησὶ τοίνυν ὁ Θεὸς αὐτὸν διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου, ὅτι τὴν δέησίν σου δεξάμενος, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ συγχωρήσω, καὶ τὸν λαόν σου τῆς ἐπανόδου τυχεῖν κελεύσω. Μετὰ δὲ τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομίαν, διαρκέσουσιν ἐπὶ τετρακόσια καὶ ἐννενήκοντα ἔτη κατὰ νόμον πολιτευόμενοι· τοσοῦτον γὰρ αἱ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες ποιοῦσι χρόνον, ἡμέρας ἑκάστης εἰς ἐνιαυτὸν λαμβανομένης. Ἐπειδὴ γὰρ ἑβδομηκονταέτει χρόνῳ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτῶν περιώρισεν, ἑπτάκις εἰς ἑαυτὸν τοῦτον ἀνελίξας τὸν χρόνον τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν περιορίζει. « Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν [48], » ἀντὶ τοῦ, ἐδοκιμάσθησαν, καὶ ἐκρίθησαν· οὕτω γάρ τινες τῶν ἑρμηνευτῶν ἐκδεδώκασιν· « ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν

VERS. 24. « Septuaginta hebdomades determinatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, donec antiquetur prævaricatio et consummetur peccatum, et ad signandum peccatum, et ad delendum iniquitates, et ad expiationem propter injustitiam, et adducendum justitiam æternam, et ad signandum visionem et prophetam, et ungendum Sanctum sanctorum. » Ante alia omnia illud est animadversione dignum, quod cum propheta in deprecatione sua cum Deo **1239** loquens, de populo et de Hierosolyma diceret : « Populus tuus, et civitas tua, et sanctum tuum, » respondens Deus dicat Danieli : « Septuaginta hebdomades determinatæ sunt super populum tuum, et super civitatem sanctam tuam : » quasi non dignetur *populum suum* vocare eum qui antiquitus ejus populus nuncupatus fuit, neque item civitatem quæ ipsius olim appellata est. Hoc erga magnum Mosen quoque fecit. Quando enim, conflato vitulo, divino illum cultu venerati sunt, dixit ad prophetam Deus : « Festina, celeriter hinc descende : peccavit enim populus tuus, quos eduxisti ex Ægypto [r]. » Ait itaque Deus ad ipsum per archangelum : Tua admissa deprecatione concedam ut Hierosolyma ædificetur, et populum tuum jubebo reditum in patriam consequi. Sed post ipsius Hierosolymæ ædificationem, per quadringentos nonaginta annos secundum legem viventes permanebunt. Tantum enim temporis conficiunt septuaginta hebdomades, si singuli dies pro singulis annis computentur. Et quia septuagenario annorum numero captivitatem eorum definivit, septies in se hoc tempore multiplicato conversationem secundum legem definit. « Septuaginta hebdomades determinatæ sunt, » hoc est, probatæ sunt, et decretæ sunt, ita enim quidam interpretes ediderunt,

C

D

[r] Exod. xxxii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[40] εἰς — ταῦτα. Des. in B. [41] σου — παράπτ. καί. Des. in A. [42] ἕως — τελεσθ. ἁμαρτ. Gemina interpretatio. [43] A συντελεσθῆναι. [44] A ἁμαρτίας. [45] ἀπαλεῖψαι τ. ἀν. καί. Ex A suppl. [46] A ἀδικίας. Ita quoque post pauca. [47] λαοῦ. Ita cum B leg. Sirm. Θεοῦ. [48] συνετμ. Ad Theodot. hanc lectionem refert Montf. in Hexapl. ad h. l.

Digitized by Google

« super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, donec antiquetur prævaricatio et consummetur peccatum, » id est, donec augeatur impius ipsorum conatus, et peccatum ad exitum **1240** perducatur. *Peccatum* autem *consummatum*, et *prævaricationem antiquatam*, sive auctam, et ad summum perductam, crucem vocat, quam ausi illi sunt contra Dominum parare. Nam ante hoc tempus infinita ausi facinora pœnas dederunt, et luerunt supplicia pro iis quæ patrarant, sed rursus impetrata venia clementia digni habiti sunt : post insaniam vero, qua contra Dominum concitati crucis facinus ausi fuere, nunquam assecuti sunt ut in pristinum statum restituerentur, sicut ipsæ res clamant. Verum cum amplius quadringenti quadraginta effluxerint anni, dispersi per orbem terrarum, ex aliis in alia loca migrantes vagantur. Idcirco sanctus archangelus beato Danieli ait : « Septuaginta hebdomades determinatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, donec antiquetur prævaricatio et consummetur peccatum. » Et quia Dominus Christus in se credentibus peccata remissurus atque condonaturus erat, ut etiam beatus Joannes exclamabat, cum diceret : « Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi [s], » merito subjecit : « Et ad signandum peccata, et ad delendum iniquitates, et ad expiationem propter injustitias. » Delevit enim iniquitates eorum qui crediderunt in ipsum, deleto quod contra nos erat chirographo, sicuti beatus Paulus asserit [t]. Obsignavit autem peccata, dum vitæ secundum legem compositæ finem [a] imposuit, et spiritus gratiam largitus est, qua adjuti qui spiritualiter vivunt superant affectiones. Ad hæc addidit : « Et ad adducendum justitiam sempiternam. » Justitia autem sempiterna **1241** proprie ipse Dominus Christus est. De illo enim beatus Paulus ait : « Datus est nobis ut esset sapientia a Deo, et justitia, et santificatio, et redemptio [u]. » Et de Evangelio Romanis in Epistola scribens dixit : « Justitia Dei in eo revelatur [v]. » Siquidem liberalitate usus, æternæ vitæ conciliatricem justitiam iis qui in illum crediderunt gratificatus est : quam etiam ut peterent orantes hortatus fuerat : « Petite, inquiens, regnum Dei, et justitiam ejus [x]. » Idcirco sanctus Gabriel apposite dixit : « Et ad adducendum justitiam sempiternam. » Adjecit autem : « Et ad signandum visionem et prophetam, » hoc est, ad imponendum finem omnibus vaticiniis : « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti [y], » et ad hoc efficiendum, ut a Judæorum natione in reliquum tempus propheticum munus deficiat. Nisi enim

σου τὴν ἁγίαν, ἕως τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι ἁμαρτίαν· » ἀντὶ τοῦ, ἕως ἂν αὐξηθῇ αὐτῶν τὸ δυσσεβὲς τόλμημα, καὶ τέλος λάβῃ ἡ ἁμαρτία. Λέγει δὲ *ἁμαρτίαν τελειουμένην*, καὶ *παράπτωμα παλαιούμενον*, εἶτ' οὖν αὐξανόμενον, καὶ εἰς ἔσχατον ἀφικνούμενον, τὸν κατὰ τοῦ Κυρίου τολμηθέντα σταυρόν. Πρὸ μὲν γὰρ τούτου μυρία τετολμηκότες κακὰ ἔδοσαν μὲν δίκας, καὶ ἔτισαν τιμωρίας ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησαν, ἀλλὰ πάλιν συγγνώμης ἀπολαύσαντες φιλανθρωπίας ἠξιώθησαν· μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Δεσπότου μανίαν, καὶ τὸν τολμηθέντα σταυρὸν, οὐδεμιᾶς ἔτυχον [59] ἀνακλήσεως, ὡς αὐτὰ βοᾷ τὰ πράγματα· ἀλλὰ πλειόνων ἢ τεσσαράκοντα καὶ τετρακοσίων διαδραμόντων ἐτῶν [60] σποράδες μεμενήκασι, καὶ τῆς οἰκουμένης μέτοικοι. Διὰ τοῦτό φησι τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ ὁ ἅγιος ἀρχάγγελος· « Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν σου, ἕως τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι ἁμαρτίαν. » Καὶ ἐπειδὴ ἔμελλεν ὁ Δεσπότης Χριστὸς τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι τῶν ἁμαρτημάτων δωρεῖσθαι τὴν ἄφεσιν, ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ἐβόα, λέγων· « Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, » εἰκότως ἐπήγαγε· « Καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι ἀνομίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίας. » Ἀπήλειψε μὲν γὰρ τὰς ἀνομίας τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ἧ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος. Ἐσφράγισε δὲ τὰς ἁμαρτίας, παύσας μὲν τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν, τὴν δὲ τοῦ Πνεύματος δωρησάμενος χάριν, ὑφ' ἧς βοηθούμενοι περιγίνονται τῶν παθῶν οἱ πνευματικῶς πολιτευόμενοι. Οἷς προστέθεικε· « Καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον. » Δικαιοσύνη δὲ αἰώνιος κυρίως [61] ἐστὶν αὐτὸς ὁ Δεσπότης Χριστός. Περὶ γὰρ αὐτοῦ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἐδόθη [62] ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. » Καὶ περὶ τοῦ Εὐαγγελίου δὲ Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων ἔφη, ὅτι « Δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Ἐπειδὴ δὲ φιλοτιμίᾳ χρησάμενος, καὶ τὴν πρόξενον τῆς αἰωνίου ζωῆς [63] δικαιοσύνην τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν [64] ἐχαρίσατο, ἣν καὶ αἰτεῖν προσευχομένοις παρεκελεύσατο· « Αἰτεῖτε [65], λέγων, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· » ἀναγκαίως εἶπεν ὁ ἅγιος Γαβριήλ· « Καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον. » Προστέθεικε δέ· « Καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην· » τουτέστι, τοῦ δοῦναι μὲν τέλος ἁπάσαις ταῖς προφητείαις· « Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι· » παῦσαι δὲ λοιπὸν τὴν προφητικὴν χάριν ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιφανεὶς ὁ Δεσπότης Χριστὸς πεποίηκέ τε καὶ πέπονθεν, ἅπερ οἱ προφῆται προεῖπον, οὐκ ἂν ἐδεί-

[s] Joan. I, 29. [t] Coloss. II, 14. [u] I Cor. I, 30. [v] Rom. I, 17. [x] Matth. VI, 33. [y] Rom. X, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[59] B ἔτυγεν. [60] ἐτ. B ἐνιαυτῶν. [61] κυρ. B add. μέν. [62] ἐδ. Ita quoque supra, ad psal. XCIII, 15; Isa. XLI, 2, leg. sed l. III, l. c. et alibi exstat ἐγενήθη, juxta rec. lect. [63] B ζωῆς αἰωνίου. [64] B πιστεύουσιν. [65] Αἰτ. Loco cit. est Ζητεῖτε

Digitized by Google

χθη τῶν προφητῶν ἡ ἀλήθεια. Πληροῖ τοίνυν, καὶ οἱονεὶ σφραγίζει καὶ βεβαίοι τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν προρρηθέντα, ποιῶν ἅπαντα καὶ πάσχων τὰ ὑπ' ἐκείνων χρησμῳδηθέντα. Τούτοις πάλιν προστέθεικε· « Καὶ τοῦ χρίσαι Ἅγιον ἁγίων. » Τίς δὲ οὗτός ἐστιν [56] ὁ τῶν ἁγίων Ἅγιος ; εἰπάτωσαν Ἰουδαῖοι [57] · εἰ δὲ ἀγνοοῦσι, παρ' ἡμῶν μαθέτωσαν, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, διὰ μὲν Ἡσαΐου προλέγων · « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με Κύριος [58]. » Ὑπὸ δὲ τοῦ Δαβὶδ μαρτυρούμενος, ὅτι « Ἠγάπησε [59] δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐχρίσθη ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ. » Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ μακάριος Πέτρος, τῶν ἀποστόλων [60] ὁ κορυφαῖος, λέγων· « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν, καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ. » Διδάσκεται τοίνυν ὁ μακάριος Δανιὴλ ὁ προφήτης, ὅτι τετρακοσίων καὶ ἐννενήκοντα ἐτῶν χρόνον ἔδοξε παρασχεθῆναι τῇ Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸ τῶν θείων συνήθως δωρεῶν ἀπολαύειν, ἕως ἂν ἐκεῖνο τὸ ἀνόσιον καὶ φρικῶδες τολμήσῃ τόλμημα, τὸν κατὰ τοῦ Σωτῆρός φημι [61] σταυρὸν, ὃς Ἅγιος ἁγίων ὀνομαζόμενος, ἅτε δὴ ἁγιωσύνης ὑπάρχων πηγὴ, χρίεται μὲν κατὰ τὸ ἀνθρώπειον [62] τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, σφραγίζει δὲ καὶ βεβαιοῖ τὰς παλαιὰς προφητείας, πληρῶν ἅπαντα τὰ ὑπ' ἐκείνων προηγορευμένα [63], ἄφεσιν δὲ ἁμαρτημάτων τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι χαρίζεται. Εἶτα διδάσκει ὁ θεῖος ἀρχάγγελος, πόθεν ἄρξασθαι δεῖ τοῦ [64] τῶν ἑβδομήκοντα ἑβδομάδων ἀριθμοῦ.

apparuisset Dominus Christus, et ea fecisset ac passus esset, quæ prophetæ prædixerunt, non ostensa fuisset veritas prophetarum. Perficit itaque, et quasi obsignat ac confirmat a prophetis prædicta, omnia faciens ac patiens quæ illi vaticinati fuerant. His rursus adjecit : « Et ad ungendum Sanctum sanctorum. » Quis autem est iste Sanctus sanctorum? dicant Judæi : quod si ignorant, discant a nobis, ipsum esse Dominum Christum, per Isaiam prædicentem : « Spiritus Domini super me, propterea unxit me Dominus [a]. » Cui **1242** etiam David testimonium perhibet, dicens : « Dilexit justitiam, et odit iniquitatem, et propterea unctus est oleo lætitiæ præ sociis suis [a]. » Beatus quoque Petrus, apostolorum princeps, testis est, cum dicit : « Jesum e Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute : qui transiit benefaciens, et sanans omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo [b]. » Docetur itaque beatus Daniel propheta, visum esse Deo tempus quadringentorum et nonaginta annorum Hierosolymæ concedendum, quo illa usitato more divinis potiatur muneribus, donec nefarium illud et maxime horribile facinus ausa sit, crucem, inquam, contra Salvatorem, qui *Sanctus sanctorum* nuncupatus, utpote sanctitatis fons, ungitur quidem secundum humanitatem Spiritu sancto, obsignat autem et confirmat antiquas prophetias, omnia quæ per illos prædicta sunt perficiens, remissionemque peccatorum iis qui in eum credidere impertiens. Deinde docet divinus archangelus, unde exordiri oporteat septuaginta hebdomadum numerum.

κε'. « Καὶ γνώσῃ, φησὶ, καὶ συνήσεις, ἀπὸ ἐξόδου λόγων [65] τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομηθῆναι [66] Ἱερουσαλὴμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. » Τινὲς μὲν οὖν ὑπολαμβάνουσι τὴν ἐπὶ Κύρου γενομένην τῆς οἰκοδομίας ἀρχὴν, ἀρχὴν εἶναι τοῦ τῶν ἑβδομάδων ἀριθμοῦ, τινὲς δὲ ἀπὸ ἕκτου ἔτους τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου τοῦ ἀριθμοῦ ἄρχονται · τηνικαῦτα γὰρ τοῦ ναοῦ ἡ οἰκοδομὴ [67] τέλος ἔλαβε τὸ προσῆκον, τῶν περιοίκων διὰ τὴν πρὸς Ἰουδαίους δυσμένειαν ἐμποδὼν τῇ οἰκοδομίᾳ ἐν τῷ μέσῳ χρόνῳ γεγενημένων, καὶ Καμβύσου δὲ τοῦ Κύρου υἱέως ὑπὸ τούτων ἐξαπατηθέντος καὶ τὴν οἰκοδομίαν κωλύσαντος. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔχει τὸ ἀληθές. Πρῶτον μὲν γὰρ πλειόνων ἐτῶν ἀριθμὸς, εἴ τις ἐντεῦθεν ἀριθμῆσαι θελήσειεν, εὑρεθήσεται · ἔπειτα οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἐπ' ἄλλου ἐξάλειψιν ἁμαρτημάτων γεγενημένην, καὶ ἄφεσιν ἀδικημάτων, καὶ δικαιοσύνης αἰωνίου δόσιν, καὶ πλήρωσιν τῶν προφητικῶν θεσπισμάτων, καὶ Ἁγίου ἁγίων χρίσιν, ἢ ἐπὶ μόνου τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ἡμῶν ; Εἰ τοίνυν ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ συντίθενται οἱ

Vers. 25. « Et cognosces, inquit, et intelliges, ab exitu sermonis, ut respondeatur, et ædificetur Hierosolyma, usque ad Christum ducem hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ. » Quidam opinantur initium ædificationis, quod factum est, regnante Cyro, principium esse numeri hebdomadum; quidam autem a sexto anno regni Darii Hystaspis numerare incipiunt : tunc **1243** enim ædificatio templi legitimo modo absoluta est, cui finitimi, propter odium erga Judæos, tempore quod intercessit impedimento fuere, et Cambyses Cyri filius ab ipsis deceptus ædificari prohibuit. Sed nihil horum verum est. Primum enim plurium annorum numerus, si quis hinc numerare velit, reperietur. Deinde non licet nobis invenire ab alio peccata deleta, remissa scelera, donatam justitiam sempiternam, impleta prophetarum oracula, neque unctum fuisse Sanctum sanctorum, nisi de solo Christo hæc intelligantur. Quod si hæc ita se habent, et consentiunt qui ita

[a] Isa. LXI, 1 ; Luc. IV, 18. [a] Psal. XLIV, 8. [b] Act. X, 38.

VARIÆ LECTIONES.

[56] ἐστίν. Des. in B. [57] Ἰουδ. B præm. οἱ. [58] Κύρ. Des. in B. [59] ἠγ., κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [60] τ. ἀπ. In B post κορυφ. ponitur. [61] φημί. Des. in B. [62] B ἀνθρώπινον. [63] B προαγορευθέντα. [64] B τόν, et deinde ἀριθμόν. [65] A λόγου. [66] B οἰκοδομῆσαι. [67] B ἡ τοῦ ναοῦ οἰκοδομία.

Digitized by Google

hebdomadas numerari jubent, deorsum quadringentos et nonaginta numerent annos. Si enim ab eo tempore, quo ad Jordanem apparuit, quando prædicare, docere, et miracula facere Salvator et Dominus noster cœpit, nos numerare exorsi retro pergamus, non solum non usque ad Cyrum, sed nec usque ad Darium quidem hunc numerum provenire deprehendemus, verum anno vicesimo regni Artaxerxis Xerxis filii expletum, quo tempore Neemias hujus regis pincerna, æmulatione ductus, cum Deo supplicasset, impetrata ope divina, petit a rege supplex, ut muros Hierosolymæ sibi ædificandos permittat, nactusque sibi benevolum regem, in patriam reversus, omni alacritate quæ sacro Dei templo deerant addenda curat, et urbis mœnia instaurat; qua turribus **1244** undique communita, ei portas imponit, hortatusque sacerdotes' vacuam ab habitatoribus urbem incolis complet. Hoc etiam divus archangelus innuens dixit : « Et cognosces, et intelliges, ab exitu sermonis ut respondeatur, et ædificetur Hierosolyma, usque ad Christum ducem, hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ. Et revertetur, et ædificabitur platea, et murus, et tempora innovabuntur. » Exorsus enim, inquit, ab urbis ædificatione numerare, cum ipsa sua recepit mœnia, et habitatorum frequentiam excepit, ita ut præ incolentium multitudine dilatari cogeretur, invenies usque ad Christum ducem hebdomadas septem et hebdomadas sexaginta duas. Christum autem *ducem* illum rursus nominavit, quem Sanctum sanctorum vocaverat, sicut beatus Petrus ad Judæos concionem habens dixit : « Auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, solutis mortis doloribus [e]. » Dux vero noster est secundum humanitatem, ut primogenitus omnis creaturæ [d], novæ videlicet : « Si quis enim, inquit, in Christo est, nova est creatura [e]; » atque ut primogenitus ex mortuis, ut sit, prout ait Paulus, « in omnibus ipse primatum tenens [f]. » Hac de causa ipsum sanctus quoque Gabriel *Christum ducem* appellavit. Usque ad ipsum itaque ab ædificatione Hierosolymæ « hebdomades septem et hebdomades sexaginta duæ. » Et ne frustra hæc nos nugari aliqui opinentur, age etiam **1245** ipsorum annorum numerum apponamus. A vicesimo itaque anno regni Artaxerxis filii Xerxis, cum Neemias Hierosolymam profectus exstruere cœpit muros urbis, usque ad Darium Arsami, quo interfecto, Alexander Macedo, Persarum evertit regnum, anni intersunt quatuordecim supra centum : et a sexto Alexandri anno, quo Darius interemptus est, usque

στοῦ. Εἰ δ' οὕτως ταῦτα [68] ἔχει, καὶ συνομολογοῦσιν οἱ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑβδομάδων οὕτω ποιεῖσθαι κελεύοντες, κάτωθεν ἄνω τὰ τετρακόσια καὶ ἐννενήκοντα ἀριθμήτωσαν ἔτη. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς παρὰ τὸν Ἰορδάνην γεγενημένης, ὁπηνίκα τοῦ κηρύττειν τε καὶ διδάσκειν καὶ θαυματουργεῖν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἤρξατο, ἀρξάμενοι τοῦ ἀριθμεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω χωρήσαιμεν, οὐ μόνον οὐ μέχρι Κύρου, ἀλλ' οὐδὲ ἕως Δαρείου τοῦτον εὑρήσομεν φθάνοντα τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τῷ εἰκοστῷ ἔτει τῆς Ἀρταξέρξου τοῦ Ξέρξου [69] βασιλείας συμπληρούμενος, καθ' ὃν καιρὸν ὁ Νεεμίας, οἰνοχόος ὢν τοῦδε τοῦ βασιλέως, ζῆλον λαβὼν [70], καὶ τὸν Θεὸν ἀντιβολήσας, καὶ τῆς ἄνωθεν ἀπολαύσας ῥοπῆς, ἱκετεύει μὲν τὸν βασιλέα ἐπιτρέψαι αὐτῷ τὴν τῶν περιβόλων τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομίαν, τυχὼν δὲ εὐμενοῦς [71] τοῦ βασιλέως, καταλαμβάνει μὲν τὴν πατρίδα, σὺν πάσῃ δὲ προθυμίᾳ καὶ [72] τὰ λείποντα τῷ θείῳ προστίθησι νεῷ· ἀνίστησι δὲ καὶ τὰ τῆς πόλεως τείχη, καὶ πύργοις πάντοθεν ὀχυρώσας ἐπιτίθησι τὰς πύλας, καὶ προτρέψας τοὺς ἱερέας, ἔρημον οὖσαν τῶν οἰκητόρων τὴν πόλιν, πλήρη τῶν ἐνοικούντων ποιεῖ. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ἀρχάγγελος αἰνιττόμενος ἔφη· « Καὶ γνώσῃ, καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγων τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ ἀνοικοδομηθῆναι [73] Ἱερουσαλὴμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. Καὶ ἐπιστρέψει, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα, καὶ περίτειχος, καὶ ἐκκαινωθήσονται οἱ καιροί [74]. » Ἀρξάμενος γὰρ, φησὶν, ἀριθμεῖν ἀπὸ τῆς οἰκοδομίας τῆς πόλεως, ἀπολαβούσης μὲν τὰ οἰκεῖα τείχη, δεξαμένης δὲ πλῆθος τῶν οἰκητόρων, ὡς πλατεῖαν αὐτὴν γενέσθαι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων, εὑρήσεις [75] ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδας ἑπτὰ καὶ ἑβδομάδας ἑξήκοντα δύο. Χριστὸν δὲ *ἡγούμενον* αὐτὸν πάλιν ὠνόμασεν, ὃν Ἅγιον [76] ἁγίων ἐκάλεσεν, ὡς ὁ μακάριος Πέτρος ἐν Ἰουδαίοις ἔφη δημηγορῶν· « Τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, λύσας τοῦ θανάτου [77] τὰς ὠδῖνας. » Ἡγούμενος δὲ ἡμῶν ἐστι κατὰ τὸ ἀνθρώπειον [78], ὡς πρωτότοκος πάσης κτίσεως, τῆς νέας δηλονότι· « Εἴ τις γὰρ, φησὶν [79], ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. » Καὶ ὡς πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, [80] ἵνα γένηται, ᾗ φησιν ὁ Παῦλος, « ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων. » Τούτου χάριν αὐτὸν καὶ ὁ ἅγιος Γαβριὴλ *Χριστὸν* [81] *ἡγούμενον* προσηγόρευσεν. Ἕως τοίνυν αὐτοῦ [82] ἀπὸ τῆς οἰκοδομίας τῆς Ἱερουσαλὴμ, « ἑβδομάδες ἑπτὰ καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. » Ἵνα δὲ μὴ μάτην ταῦτα ληρεῖν τινες ἡμᾶς ὑπολάβωσιν, φέρε καὶ αὐτῶν [83] τῶν ἐτῶν παραθήσωμεν τὸν ἀριθμόν. Οὐκοῦν ἀπὸ μὲν τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου τοῦ Ξέρξου, ἐφ' οὗ Νεεμίας εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀφικόμενος ἀνεγεῖραι ἤρξατο τὰ τείχη

[e] Act. III, 15 ; coll., II 24. [d] Coloss. I, 15. [e] II Cor. V, 17. [f] Coloss. I, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[68] B εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως. [69] τ. Ξέρξου. Des. in B. [70] B ἀναλαβών. [71] εὐμ. In B post βασιλέως ponitur. [72] καί. Des. in B. [73] B καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι. [74] καὶ ἐκκ. οἱ κ. Ex A suppl. [75] εὑρ. B præm. καί. [76] ἅγ. B præm. ἅγιον. [77] τ. θαν. In B post ὠδῖνας ponitur. [78] B ἀνθρώπινον. [79] φησ. Des. in B. [80] ἐκ τ. ν. B præm. ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς καὶ ὡς πρωτότοκος. [81] Χρ. Des. in B. [82] αὐτ. B Χριστοῦ. [83] B αὐτόν.

Digitized by Google

τῆς πόλεως, ἕως Δαρείου τοῦ Ἀρσάμου, ὃν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἀνελὼν τὴν τῶν Περσῶν κατέλυσε βασιλείαν, ἔτη ἐστὶ τέτταρα καὶ δέκα πρὸς τοῖς ἑκατόν· ἀπὸ δὲ ἕκτου ἔτους Ἀλεξάνδρου, ἐν ᾧ Δαρεῖος ἀνῃρέθη, ἕως Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος, αὐτοκράτορος πρώτου Ῥωμαίων, ἔτη τὰ πάντα τῆς Μακεδόνων βασιλείας διακόσια ὀγδοήκοντα δύο· ἀπὸ δὲ τῆς ἀρχῆς Ἰουλίου Καίσαρος ἕως πεντεκαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, ἡνίκα Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ἦλθε παρὰ τὸν Ἰορδάνην κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, καὶ βοῶν· « Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, » ἔτη ἐστὶ ἑβδομήκοντα τρία. Ταῦτα ὁμοῦ [84] συναγόμενα ποιεῖ ἐτῶν ἀριθμὸν τετρακοσίων ἑξήκοντα καὶ ἐννέα· ταῦτα δὲ Ἑβραϊκὰ ἔτη ποιεῖ τετρακόσια ὀγδοήκοντα τρία· τοσαῦτα δὲ ποιοῦσιν αἱ ἑπτὰ καὶ ἑξήκοντα δύο ἑβδομάδες. Εἰδέναι γὰρ χρὴ, ὡς Ἑβραῖοι, κατὰ τὸν τῆς σελήνης δρόμον ἀριθμοῦντες τὸν ἐνιαυτὸν, ἕνδεκα ἡμέρας περιττὰς ἀποφαίνουσιν, ἃς καὶ ἡμεῖς ἐμβολίμους καλοῦμεν· ὁ γὰρ τῆς σελήνης δρόμος ἐν εἴκοσιν ἐννέα ἡμέραις καὶ ὥραις ἓξ συμπληροῦται. Οὕτω δὲ ἀριθμοῦντες τριακοσίων καὶ [85] πεντήκοντα καὶ τεσσάρων ἡμερῶν ποιοῦσι τὸν ἐνιαυτόν. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ ἅγιος ἀρχάγγελος τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ διαλεγόμενος ἀνδρὶ Ἑβραίῳ, καὶ διδάσκων αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, τὸν συνήθη πάντως ἔλεγεν ἀριθμὸν, ἀναγκαίως προσθεῖναι δεῖ τὰ ἀπὸ τῶν ἐμβολίμων συναγόμενα ἔτη· τούτων γὰρ προστιθεμένων, τὰ τρία καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς τοῖς τετρακοσίοις εὑρεθήσεται ἔτη· τοσαῦτα δὲ συνάγουσιν αἱ ἑπτὰ καὶ ἑξήκοντα δύο ἑβδομάδες. Διεῖλε δὲ αὐτὰς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πραγμάτων ἐνίων προσημαίνων μεταβολάς. Ἀπὸ γὰρ τῆς οἰκοδομίας τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἣ ἐγένετο ἐπὶ Νεεμίου καὶ Ἔσδρου, μέχρις Ὑρκανοῦ τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν Ἀσαμοναίων ἀρχιερέως, ὃν ἀνεῖλεν Ἡρώδης, ὁ τῶν δύο καὶ ἑξήκοντα ἑβδομάδων ἀριθμὸς συμπληροῦται· ἀπὸ δὲ τῆς ἐκείνου σφαγῆς, μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας, καὶ τῆς εἰς [86] τὸν Ἰορδάνην ἀφίξεως, αἱ λοιπαὶ ἑπτὰ ἑβδομάδες τὸ τέλος λαμβάνουσιν. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ, μετὰ τὴν Ὑρκανοῦ, φημὶ, ἀναίρεσιν, μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας, παρανόμως λοιπὸν οἱ ἀρχιερεῖς ἐγίνοντο. Τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος διὰ βίου τοὺς ἀρχιερέας ἱερατεύειν [87], καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοὺς διαδόχους λαμβάνειν, Ἡρώδης, καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον [88] Ῥωμαῖοι, ὠνητὰς τὰς ἀρχιερωσύνας ποιησάμενοι, συχνὰς αὐτῶν ἐποιοῦντο διαδοχάς [89]· ἐνίους δὲ οὐδὲ ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους καταγομένους ἀρχιερέας προεχειρίζοντο. Καὶ τοῦτο διδάσκων Ἰώσηππος ὁ Ἑβραῖος συγγραφεὺς οὕτω φησί· « Τὴν βασιλείαν Ἡρώδης παρὰ Ῥωμαίων ἐγχειρισθεὶς, οὐκέτι τοὺς ἐκ τοῦ Ἀσαμωναίου γένους (οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ καλούμενοι Μακκαβαῖοι) καθίστησιν ἀρχιερέας, ἀλλά τισιν ἀσήμοις καὶ μόνον ἐξ Ἑβραίων [90] οὖσι. » Καὶ

A ad Caium Julium Cæsarem, primum imperatorem Romanorum, anni omnes regni Macedonum ducenti octoginta duo : et ab imperio Julii Cæsaris usque ad decimum quintum Tiberii Cæsaris, quando Joannes Baptista venit ad Jordanem prædicans baptismum pœnitentiæ, et exclamans : « Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi [a], » anni intercedunt septuaginta tres, qui simul collecti quadringentorum sexaginta novem numerum conficiunt : et hi Hebraicos annos faciunt quadringentos octoginta tres, totidemque conficiunt septem et sexaginta duæ hebdomades. Sciendum est enim Hebræos secundum lunæ cursum numerantes annum, undecim dies habere reliquos, quos etiam nos intercalares vocamus : nam lunæ B cursus viginti novem diebus ac sex horis conficitur. Sic autem numerantes, trecentorum quinquaginta quatuor dierum efficiunt annum. Cum itaque sanctus archangelus, cum beato Daniele viro Hebræo colloquens, ipsumque docens annorum numerum, usitatum omnino dixerit numerum, convenienter addendi sunt anni illi, qui ex intercalaribus colliguntur, quibus additis tres et octoginta supra quadringentos reperientur **1246** anni : totidemque constituunt septem et sexaginta duæ hebdomades. Quas quidem non temere divisit, sed ut quarumdam rerum præsignificaret mutationes. Nam ab ædificatione ipsius Hierosolymæ, quæ Neemiæ et Esdræ tempore facta est, usque ad Hyrcanum, ultimum ex Asamonæis principem C sacerdotum, quem occidit Herodes, duarum et sexaginta hebdomadum numerus expletur : et ab illius interitu usque ad tempus illud, quo Salvator noster ad Jordanem accedens apparuit, reliquæ septem perficiuntur hebdomades. Atque hoc ipso tempore, post Hyrcani cædem, inquam, usque ad tempus illud quo Salvator noster apparuit, contra legem deinceps sacerdotum principes creabantur. Cum enim lex juberet, ut principes sacerdotum per omnem vitam sacerdotio fungerentur, et post obitum successores acciperent, Herodes, et post illum Romani, pontificatu maximo venali facto, auctores erant ut crebræ successiones fierent, et quosdam etiam, qui e sacerdotali D genere minime erant oriundi, sacerdotum principes deligebant. Idque docens Josephus, scriptor Hebræus, sic ait [b] : « Herodes autem a Romanis accepto regno, non amplius eos qui ab Asamone genus ducerent (ii autem erant, qui Machabæi vocabantur), sacerdotum principes constituit, sed quosdam ignobili loco natos, qui tantum ex Hebræis erant. » Et paulo post rursus ita ait : « Et imitatus est Herodem in creandis summis pontificibus Judæorum Archelaus ejus filius, et post

[a] Joan. I, 29. [b] Joseph. *Antiq. Jud.* l. XX, c. 8.

VARIÆ LECTIONES.

[84] ὁμ. B δέ. [85] καὶ. Des. in B. [86] εἰς. B παρά. [87] B ἱερεύειν. [88] B ἐκείνου. [89] B ἐποίουν τὰς διαδ. [90] Ἑβρ. Apud Josephum, l. c., est ἱερέων.

Digitized by Google

hunc occupato principatu, Romani. » Et alio
1247 loco : « Valerius autem ' Gratus Romanorum præses, cum sacerdotio abdicasset Ananum, Ismaelem principem sacerdotum renuntiat, Fabi filium. Quo item haud multo post sacerdotio abdicato, Eleazarum Anani principis sacerdotum filium, sacerdotum principem declarat : elapsoque anno, cum eum itidem abdicasset, Simoni Cathimæ filio pontificatum maximum committit. Cui non ultra annum eo honore potito, Josephus, qui etiam Caiaphas dictus est, successit [i]. » Hæc beatus etiam Lucas docens ait : « Anno decimo quinto imperii Tiberii Cæsaris, sub principibus sacerdotum Anna et Caiapha [j]. » Duos autem uno tempore principes sacerdotum secundum legem creatos fuisse nunquam accepimus. Hæc prædicens sanctus Gabriel :

Vers. 26. « Et post hebdomadas, inquit, sexaginta duas exterminabitur unctio, et judicium non est in eo. » Perspicuum itaque est eum sexaginta duas hebdomadas priores posuisse, et postea septem, in quibus *exterminatum iri unctionem* dixit, id est, florentem in principibus sacerdotum gratiam. Et cum illi etiam, qui contra legem creabantur, sacerdotum principes appellarentur, merito « judicium, inquit, non est in ipso. » Etsi enim unguntur, inquit, tamen non secundum legem unguntur, verum præter legem hoc facere audent. Et jam superius quoque planum fecit, septem se hebdomadas ultimo loco posuisse, cum diceret : « Usque ad Christum enim ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ [k]. » Usque ad ducem **1248** enim Christum hebdomadas septem multiplicatas in sua mente reposuit, ut intelligamus, si a Christo rursum versus numerare velimus, septem nos prius hebdomadas comperturos esse, deinde sexaginta duas. Quod apertius exponens : « Revertetur, inquit, et ædificabitur platea, et murus, et innovabuntur tempora, » hoc est, tempus ante ædificationem. « Et post hebdomadas, inquit, sexaginta duas exterminabitur unctio. » Et non dixit *post septem*, sed *post sexaginta duas*, quas illæ septem sequuntur, « in quibus exterminabitur unctio, et judicium non est in eo : » Herode alienigena regnante, qui paterno genere Ascalonita, materno Idumæus erat, et iis qui principes sacerdotum vocabantur non secundum legem unctis, sed ab alienigenis principibus, Herode, Archelao, et Romanis præsidibus, electis.

μετ' ὀλίγα πάλιν οὕτω φησίν· « Ἔπραξε δ' ὅμοια τῷ Ἡρῴδῃ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερέων [91] Ἀρχέλαός τε ὁ παῖς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦτον οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν παρειληφότες [92]. » Καὶ ἑτέρωθί φησι [93]· « Βαλέριος [94] δὲ Γράτος, Ῥωμαίων στρατηγὸς, παύσας ἱερατεύειν [95] Ἄνανον, Ἰσμαὴλ ἀρχιερέα ἀποφαίνει τὸν τοῦ Φαβί [96]· καὶ τοῦτον μετ' οὐ πολὺ μεταστήσας, Ἐλεάζαρον τὸν τοῦ Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως υἱὸν ἀποδείκνυσιν [97] ἀρχιερέα· ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου καὶ τόνδε παύσας, Σίμωνι τῷ Καθίμου [98] τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. Οὐ πλέον δὲ καὶ τῷδε ἐνιαυτοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντι διεγένετο χρόνος, καὶ Ἰώσηππος, ὁ καὶ Καϊάφας, διάδοχος ἦν αὐτῷ. » Ταῦτα διδάσκων καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς φησιν· « Ἔτους πεντεκαιδεκάτου Τιβερίου Καίσαρος, ἐπὶ ἀρχιερέων [99] Ἄννα καὶ Καϊάφα. » Δύο δὲ κατὰ ταὐτὸν ἀρχιερέας κατὰ νόμον [l] γεγενημένους οὐ μεμαθήκαμεν πώποτε. Ταῦτα προλέγων ὁ ἅγιος Γαβριήλ·

κς'. « Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας, φησὶ, τὰς ἑξήκοντα δύο, ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα [2], καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν [3] ἐν αὐτῷ. » Ὅ; εἶναι δῆλον, ὅτι τὰς ἑξήκοντα δύο ἑβδομάδας προτέρας τέταχε, καὶ μετὰ ταύτας [4] τὰς ἑπτὰ, ἐν αἷς, φησὶν, *ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα*, τουτέστιν, ἡ [5] τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐπανθοῦσα χάρις. Καὶ ἐπειδὴ καὶ οἱ παρανόμως προχειριζόμενοι ἀρχιερεῖς ὠνομάζοντο, εἰκότως ἐπήγαγε· « Καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. » Εἰ γὰρ καὶ χρίονται, φησὶν, ἀλλ' οὐ κατὰ λόγον χρίονται, παρανόμως δὲ τοῦτο ποιεῖν τολμῶσι. Καὶ ἀνωτέρω δὲ δῆλον πεποίηκεν, ὡς τὰς ἑπτὰ ἑβδομάδας τελευταίας τέταχεν· « Ἕως γὰρ Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. » Ἕως γὰρ τοῦ ἡγουμένου Χριστοῦ τὰς ἑπτὰ [6] πολλαπλασιαζούσας ἑβδομάδας παρ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν μνήμην τέθεικεν, ἵνα γνῶμεν ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπὶ τὰ ἄνω ἀριθμεῖν βουλόμενοι, τὰς ἑπτὰ πρότερον ἑβδομάδας εὑρήσομεν, καὶ τό τετὰς ἑξήκοντα δύο. Καὶ τοῦτο σαφέστερον [7] ποιῶν· « Ἐπιστρέψει, φησὶ, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ περίτειχος, καὶ ἐκκαινωθήσονται οἱ καιροί. » Τουτέστιν, ὁ πρὸ τῆς οἰκοδομίας χρόνος. « Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας, φησὶ, τὰς ἑξήκοντα δύο, ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα. » Καὶ οὐκ εἶπε, *μετὰ τὰς ἑπτὰ*, ἀλλὰ *μετὰ τὰς ἑξήκοντα δύο*, μεθ' ἃς εἰσιν αἱ ἑπτὰ, « ἐν αἷς ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ· » Ἡρῴδου μὲν ἀλλοφύλου βασιλεύοντος· πατρόθεν γὰρ [8] Ἀσκαλωνίτης ἦν, μητρόθεν δὲ Ἰδουμαῖος· τῶν δὲ καλουμένων ἀρχιερέων οὐ κατὰ νόμον χριομένων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἀρχόντων προχειριζομένων, Ἡρῴδου τε καὶ Ἀρχελάου, καὶ τῶν Ῥωμαίων

[i] Joseph *Antiq. Jud.* lib. XVIII, c. 3. [j] Luc. III, 1, 2. [k] Dan. IX, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[91] τ. Ἰουδ. ἀρχ. Josephus, τῶν ἱερέων. [92] Josephus, τὴν ἀρχὴν Ῥωμαῖοι τῶν Ἰουδαίων παραλαβόντες. [93] φησί. B præm. δέ. [94] Alii Οὐαλέριος. [95] Josephus, ἱεράσθαι. [96] B Βαφεῖ. [97] B ἀναδείκνυσιν. [98] Josephus, Καμίθου. [99] B ἀρχιερέως. [l] κ. νόμ. In B post γεγεν ponitur. [2] χρ. — αὐτῷ. *Hebr.* unctus, et nihil erit illi. [3] A ἔσται. [4] ταύτ. Ita cum B legimus. Sirm. ταῦτα. [5] ἡ. Ita B, sed edit. prior hab. ἐν. [6] τ. ἑπτά. Des. in B. [7] B σαφές. [8] γάρ. B præm. μέν.

Digitized by Google

στρατηγῶν. Εἶτα λέγει καὶ τὴν καταληψομένην πανωλεθρίαν τήν τε πόλιν, καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀλλόφυλον βασιλείαν, καὶ τὴν παράνομον ἀρχιερωσύνην, καί φησι· « Καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν [9] τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ. » Καὶ γὰρ ἡ πόλις, φησίν, ἀνάστατος γενήσεται, καὶ ὁ νεὼς ὁ ἅγιος παντελῆ κατάλυσιν δέξεται. Ταῦτα δὲ πείσεται ἡ πόλις *σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ*, τουτέστι, τοῖς ἐρχομένοις [10] παρανόμοις ἄρχουσιν. *Ἡγούμενον* γὰρ *ἐρχόμενον* τὴν ἀλλόφυλον βασιλείαν καὶ τὴν παράνομον ἀρχιερωσύνην ὠνόμασεν. Εἶτα διδάσκων, ὅτι πολλῷ χείρονα τῶν προτέρων ὑπομενοῦσι κακά, ἐπήγαγε· « Καὶ ἐκκοπήσονται ὡς [11] ἐν κατακλυσμῷ· » τουτέστι, πανωλεθρίαν ὑπομενοῦσιν, οἵαν ὑπέμειναν οἱ πάλαι ἄνθρωποι τοῦ κατακλυσμοῦ τὴν γῆν πᾶσαν [12] συγκαλύψαντος. Καὶ διδάσκων ὡς οὐδεμιᾶς ἀνακλήσεως ἢ ἀνέσεως τεύξονται, « Καὶ ἕως τέλους, φησὶ, πολέμου συντετμημένου ἀφανισμοῖς [13]. » Ἀφανισμὸν γὰρ, φησὶ, παντελῆ ὑπομενοῦσιν, οἷόν τινι κατακλυσμῷ τῷ πολέμῳ παραδοθέντες [14], καὶ εἰς τέλος τούτοις ὑποκλιθήσονται [15] τοῖς κακοῖς, καὶ οὐδεμιᾶς πώποτε ἀνακλήσεως τεύξονται. Οὕτω τὰ περὶ τῆς Ἰουδαίων προθεσπίσας πανωλεθρίας, ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὸν τῶν ἑβδομήκοντα ἑβδομάδων ἀριθμὸν, καὶ τὴν λείπουσαν ταῖς ἑξήκοντα ἐννέα προστίθησι, καί φησιν·

κζ'. « Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, καὶ ἐν τῷ [16] ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται θυσία [17] καὶ σπονδὴ, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως [18], καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. » Τίνα μὲν οὖν ἔσται μετὰ τὰς ἑξήκοντα δύο ἑβδομάδας ἐν ταῖς ἑπτὰ ἑβδομάσι, προείρηκα, φησί· προσήκει δὲ [19] μαθεῖν καὶ τὰ ἐν τῇ ἄλλῃ ἑβδομάδι γενησόμενα. Ἐν γὰρ ταύτῃ ἡ Καινὴ Διαθήκη δοθήσεται τοῖς πιστεύουσι, καὶ δυνάμεως ἁπάσης αὐτοὺς πληρώσει· « Μεσούσης δὲ ταύτης τῆς ἑβδομάδος, ἀρθήσεται θυσία καὶ σπονδή. » Παυθήσεται, φησὶν, ἡ κατὰ νόμον θυσία, τῆς ἀληθοῦς προσφερομένης θυσίας τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ, τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ταύτης γὰρ λοιπὸν προσενεχθείσης, τέλος ἐκείνη λήψεται. Οὗ χάριν, εὐθὺς τῆς θυσίας πληρωθείσης, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφέντος τὸ πνεῦμα, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐρράγη [20] ἀπὸ [21] ἄνωθεν ἕως κάτω, τὰ πάλαι ἀθεώρητα [22] τοῖς πᾶσι ποιοῦν θεωρητὰ, καὶ τὰ ἄψαυστα καὶ ἄβατα ἀποφαίνων βατά. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ καταπέτασμα διεῖργεν ἀπὸ τῶν ἁγίων τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἔχοντα τὸ ἱλαστήριον, καὶ τὰ Χερουβὶμ, καὶ τὴν κιβωτὸν, ῥαγὲν διόλου τὸ καταπέτασμα διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξεν, ὡς ἀπέστη τῶν ἔνδον ἡ παρεδρεύουσα χάρις, καὶ κοινὰ γέγονε τὰ πάλαι τῷ ἀρχιερεῖ μόνῳ βατά. Τοῦτο δὲ γέ-

A Deinde commemorat excidium, quo et civitas opprimenda erat, et hoc ipsum alienigenarum regnum evertendum, et pontificatus maximus non legitimus auferendus, et ait : « Et urbem et sanctum perdet cum duce veniente. » Etenim urbs, inquit, evertetur, et templum sanctum penitus dissolvetur. Atque hæc patietur civitas *cum duce veniente*, hoc est, ducibus venientibus non legitimis. *Ducem* enim *venientem* alienigenarum regnum, et non legitimum pontificatum maximum appellavit. Deinde docens fore ut multo pejora prioribus mala sustineant, subjecit : « Et exscindentur quasi diluvio. » **1249** Hoc est, perniciem funditus sustinebunt, qualem olim sustinuerunt homines, B cum omnem terram diluvium tegeret. Docens quoque futurum ut nunquam revocentur, aut instaurationem ullam consequantur : « Et usque ad finem, inquit, belli determinati desolationibus. » Funditus enim delebuntur, inquit, bello illo veluti quodam diluvio oppressi, et in perpetuum his malis succumbent, neque unquam revocabuntur. His de Judæorum pernicie ita prædictis, revertitur rursus ad septuaginta hebdomadum numerum, atque eam, quæ illis sexaginta novem deerat, addens, ait :

Vers. 27. « Et confirmabit testamentum multis hebdomas una, et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium, et libamen, et super templum abominatio desolationis, et usque ad consummationem C temporis consummatio dabitur super desolationem. » Quænam igitur post sexaginta duas hebdomadas septem hebdomadibus futura sint, prædixi, inquit : convenit autem ut discamus, quæ alia fient hebdomade. In hac enim Novum Testamentum dabitur credentibus, atque omni eos virtute imbuet : « In dimidio autem hujus hebdomadis auferetur sacrificium et libamen, » hoc est, sacrificium secundum legem deficiet, oblato immaculati agni, qui tollit peccata mundi, vero sacrificio. Hoc enim, quod reliquum est, **1250** oblato, illa terminabuntur. Quamobrem statim peracto sacrificio, cum spiritum Salvator noster emisisset, velum templi scissum est a summo usque deor- D sum [1], ea quæ pridem cerni non poterant omnibus conspicua faciens, et ad ea quæ contingi, aut ad quæ adiri non licebat, aditum aperiens. Cum enim velum separaret a sanctis Sancta sanctorum, in quibus erant propitiatorium et Cherubim, et arca, scissum totum velum rebus ipsis ostendit, quemadmodum ab interioribus partibus, quæ ibi

[1] Matth. xxvii, 51.

VARIÆ LECTIONES.

[9] σὺν — ἐρχ. *Hebr.* populus ducis qui veniet. [10] B ἐσομένοις. [11] ὡς. Des. in A. [12] πᾶσ. Des. in B. [13] ἀφ. A præm. τάξει. [14] παρ. B præm. ἐκείνῳ. [15] B ὑποζληθήσονται. [16] καὶ ἐν τῷ, κ. τ. λ. In A hæc præcedunt: καὶ ἥμισυ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυσιαστήρια καὶ θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμῷ. Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία. [17] Θυσ. A præm. μου. [18] A τῶν ἐρημώσεων ἔσται. [19] δέ. In B seq. σέ. [20] ἐρρ. Loco cit. leg. ἐσχίσθη εἰς δύο. [21] ἀπό. Des. in B. [22] ἀθ. — θεωρ. B ἀθέατα θεωρητὰ τοῖς πᾶσι ποιοῦν.

Digitized by Google

custos assidebat, gratia recesserit, et communia illa facta sint, ad quæ pridem soli principi sacerdotum aditus patebat. Hoc autem contigit, cum sacrificium pro universo mundo esset oblatum. Quod si quis etiam tempus discere cupiat, ex Evangelio Joannis cognoscetur. Cum enim annos circiter tres cum dimidio prædicasset Dominus, sanctosque suos discipulos doctrina et miraculis confirmasset, tunc passus est, ac post crucem, et mortem, et resurrectionem, et ad cœlos ascensum, et sanctissimi Spiritus adventum, reliquum hebdomadis tempus sancti apostoli Hierosolymis prædicantes et miracula edentes, multis hominum millibus ad evangelicam doctrinam ductis, Novi Testamenti munus impertiti, ut sanctissimi quoque baptismatis gratiam consequerentur auctores fuere. Deinde, cum Judæi in sanctum Stephanum impia illa facinora ausi fuissent, reliqui quidem per **1251** oppida Judææ dissipati sunt, divi autem apostoli breve tempus Hierosolymis commorati, Samariam et Cæsaream, Lyddam et Joppem obeuntes, omnibus hominibus afferre salutaria decreta festinabant. Quamobrem divus archangelus beato Danieli: « Confirmabit, inquit, Testamentum multis hebdomas una, » tempore ante crucem Domini, et quo sancti apostoli post Salvatoris resurrectionem Hierosolymis docuerunt, simul sumpto. Tum bifariam dividit hebdomadem, et ait: « Et in dimidio hebdomadis auferetur sacrificium et libamen; » oblato enim vero sacrificio, finem habebit umbra legis. Ad hæc ait: « Super templum abominatio desolationis. » Propter hoc enim, inquit, sacrificium, non solum illud sacrificium deficiet, sed etiam *abominatio desolationis* super templum dabitur, hoc est, illud olim venerandum et horribile (templum) omnino deseretur. *Signum* autem *desolationis* erunt imagines quædam legibus interdictæ in ipsum illatæ. Quod Pilatus fecit, qui noctu in sacrum Dei templum imagines imperatorum contra divinam legem intulit. Hoc item Dominus in sacris Evangeliis sanctis suis discipulis prædixit: « Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, cognoscite appropinquare desolationem ejus. Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes, et qui in tecto est non descendat **1252** tollere aliquid de domo sua [m]. » Hæc autem dicebat, ut significaret, quam celerrime appropinquaturum esse ipsorum excidium, quo funditus essent perituri. Et paulo ante ait: « Hierosolyma, Hierosolyma, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad illam missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub

γονεν ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντὸς τῆς θυσίας προσενεχθείσης. Εἰ δέ τις καὶ τὸν χρόνον καταμαθεῖν [22] ἐθέλει, ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου μαθήσεται. Ὡς περὶ τὰ τρία ἔτη [24] καὶ ἥμισυ κηρύξας ὁ Κύριος, καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ μαθητὰς τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τοῖς θαύμασι βεβαιώσας, τότε τὸ πάθος ὑπέμεινε· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, τὸν λοιπὸν τῆς ἑβδομάδος χρόνον οἱ ἅγιοι [25] ἀπόστολοι ἐν Ἱεροσολύμοις κηρύττοντές τε καὶ θαυματουργοῦντες, πολλάς τε ἀνθρώπων χιλιάδας εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ποδηγήσαντες διδασκαλίαν, τῆς Νέας Διαθήκης ἠξίωσαν καὶ τῆς τοῦ παναγίου βαπτίσματος χάριτος τυχεῖν παρεσκεύασαν. Εἶτα τῶν κατὰ τὸν ἅγιον [26] Στέφανον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τολμηθέντων, διεσπάρησαν μὲν οἱ ἄλλοι κατὰ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας, οἱ δὲ θεῖοι ἀπόστολοι σμικρὸν ἐν Ἱεροσολύμοις διατρίψαντες χρόνον, εἰς τὴν Σαμάρειαν καὶ Καισάρειαν, Λύδδαν τε καὶ Ἰώππην περιιόντες, ἅπασιν ἀνθρώποις τὰ σωτήρια δόγματα προσφέρειν ἠπείγοντο. Τούτου χάριν ὁ θεῖος ἀρχάγγελος τῷ μακαρίῳ φησὶ Δανιὴλ, ὅτι « Δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, » τόν τε πρὸ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου χρόνον, καὶ τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν Ἱεροσολύμοις διδασκαλίαν κατὰ ταὐτὸν συναγαγών. Εἶτα διαιρεῖ διχᾷ [27] τὴν ἑβδομάδα, καί φησι· « Καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ὀρθήσεται θυσία καὶ σπονδή. » Τῆς γὰρ ἀληθινῆς προσφερομένης θυσίας, τέλος λήψεται ἡ τοῦ νόμου σκιά. Καὶ ἐπὶ τούτοις φησίν· « Ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως » Διὰ ταύτην γὰρ, φησὶ, τὴν θυσίαν οὐ μόνον ἐκείνη ἡ θυσία παυθήσεται, ἀλλὰ καὶ *βδέλυγμα τῆς* [28] *ἐρημώσεως* ἐπὶ τὸ ἱερὸν δοθήσεται, τουτέστι, τὸ πάλαι σεπτὸν καὶ φρικῶδες ἔρημον ἀναφανήσεται. *Σημεῖον* δὲ *τῆς ἐρημίας* γενήσεται εἰκόνες τινὲς ἀπηγορευμέναι τῷ νόμῳ εἰς τοῦτον εἰσκομιζόμεναι. Τοῦτο δὲ πεποίηκε Πιλάτος νύκτωρ εἰς τὸν θεῖον νεὼν τὰς βασιλικὰς [29] εἰσκομίσας εἰκόνας παρὰ τὸν θεῖον νόμον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ προέλεγε μαθηταῖς· « Ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ εἰρημένον [30] διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, γινώσκετε, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ [31] ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβήτω [32] ἆραί τι ἀπὸ [33] τῆς οἰκίας αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ ἔλεγε σημαίνων τὸ τάχος τῆς καταληψομένης αὐτοὺς πανωλεθρίας. Καὶ μικρὸν δὲ πρὸ τούτων φησίν· « Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελή-

[m] Matth. xxiv, 15-17; coll. Luc. xxi, 20, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[22] κατ. B præm. ἀκριβῶς. [24] ἔτη. In B post ἥμισυ ponitur. [25] ἅγ. B μακάριοι. [26] ἅγ. B μακάριον. [27] B διχῆ. [28] τῆς. Des. in B. [29] B βασιλείους. [30] εἰρ. Loco cit. est ῥηθέν. [31] καί. Des. in B. [32] B καταβαινέτω. [33] ἀπό. B ἐκ.

Digitized by Google

σατε. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι [34] ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Ταῦτα προλέγων ὁ ἅγιος Γαβριὴλ, μετὰ τὸ προθεσπίσαι τῆς κατὰ τὸν [35] νόμον λατρείας τὴν παῦλαν, ἐπήγαγε καὶ ἐπὶ τούτοις· « Ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. » Καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ [36] Ἰουδαῖοι πάλιν ἀπολήψεσθαι τὸν θεῖον νεὼν [37] τὴν προτέραν εὐπρέπειάν τε καὶ δόξαν, ἀναγκαίως ἐπήγαγε· « Καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. » Ἕως γὰρ, φησὶ, τῆς τοῦ αἰῶνος συντελείας ἡ τῆς ἐρημώσεως συντέλεια μενεῖ, μεταβολὴν οὐ δεχομένη. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβίδ· « Ἐν ὀργῇ συντελείας καὶ οὐ μὴ ὑπάρξουσι [38], καὶ γνώσονται ὅτι ὁ Θεὸς δεσπόζει τοῦ Ἰακὼβ, καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς. » Γνώσονται δὲ ὅταν ἴδωσι τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. Τότε γὰρ « κόψονται [39] κατὰ φυλὰς, τότε ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Εἰ δ' οὐχ οὕτως ταῦτα ἔχει, ἐπειδὴ ὁ τῶν τετρακοσίων καὶ ἐννενήκοντα ἐτῶν διελήλυθεν ἀριθμὸς, καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τούτοις πλέον ἢ τεσσαράκοντα καὶ τετρακόσια, δειξάτωσαν ἐπὶ τίνων ἔλαβε πέρας ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου χρησμολογία. Ἐπὶ τῶν Μακκαβαίων; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τετρακόσια καὶ ἐννενήκοντα ἔτη ἀπὸ Δαρείου μέχρις αὐτῶν, οὔτε μὴν ἀπὸ Κύρου τοῦ πρώτου Περσῶν βασιλεύσαντος· ἀπὸ γὰρ Κύρου μέχρις Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἐφ' οὗ οἱ Μακκαβαῖοι ζηλώσαντες ἀντελάβοντο τῶν πραγμάτων, περὶ τὰ τριακόσια καὶ ἑβδομήκοντα καὶ [40] δύο ἐστὶν [41] ἔτη. Ἄλλως τε δὲ, τίς τούτων Ἅγιος ἁγίων κέκληται; Ἰούδας, ἢ Ἰωνάθαν, Σιμὼν [42], ἢ ὁ μετὰ τούτους; Καὶ μὴν οὐδὲ Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης, οὐδὲ Μωσῆς ὁ νομοθέτης, οὐδὲ Ἠλίας ὁ μέγιστος τῶν προφητῶν, Ἅγιος τῶν [43] ἁγίων προσηγορεύθη πώποτε. Οὐκοῦν καὶ ὁ χρόνος, καὶ αἱ προσηγορίαι τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σαφῶς ἡμῖν προεσήμαναν παρουσίαν, εἰς ὃν πεπιστευκότες, καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν προσμένοντες, τῆς παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἐν ἡμέρᾳ διαγνώσεως τυχεῖν ἱκετεύσωμεν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ [44] Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A alas, et noluistis! Ideo dico vobis fore ut relinquatur domus vestra deserta [n]. » Hæc prædicens sanctus Gabriel, postquam vaticinatus fuerat fore ut cultui illi qui secundum legem adhibebatur, finis imponeretur, adjecit: « Et super templum abominatio desolationis. » Et ne existimarent Judæi, sacrum templum pristinum decorem et gloriam rursus recuperaturum esse, apposite subjecit: « Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem. » Usque ad finem enim sæculi, inquit, consummatio desolationis manebit, nulla facta mutatione. Quod item beatus David dixit: « In ira consummationis et non erunt, et scient Deum dominari Jacobo et finibus terræ [o]. » Cognoscent autem, quando viderint signum Filii hominis in cœlo. Tunc enim « plangent omnes tribus, tunc videbunt quem transfixerunt [p]. » Quod si hæc non ita se habeant, quia quadringentorum et nonaginta annorum numerus transiit, et insuper anni amplius quadringenti quadraginta, ostendant, **1253** quibus regnantibus archangeli oraculum sit eventu comprobatum. An tempore Machabæorum? at quadringenti nonaginta anni non intercedunt a Dario usque ad ipsos, neque item a Cyro, qui primus Persarum regnum obtinuit. A Cyro enim ad Antiochum Epiphanem, quo regnante Machabæi justa indignatione ducti rempublicam administrandam suscepere, circiter quadringenti et septuaginta duo intersunt anni. Præterea quis horum *Sanctus sanctorum* vocatus est? Judas, an Jonathan, an Simon, an aliquis posterior his? Atqui ne Abraham quidem patriarcha, neque Moses legislator, neque Elias maximus prophetarum, Sanctus sanctorum appellatus unquam fuit. Tempus igitur et nomina nobis adventum Domini nostri Jesu Christi aperte præsignificarunt, in quem cum crediderimus, alterum ipsius adventum exspectantes, supplicemus ut in die judicii ipsius clementiam consequamur: cujus utinam nos omnes compotes fiamus gratia et benignitate ejusdem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

B

C

[n] Matth. XXIII, 37, 38. [o] Psal. LVIII, 14. [p] Matth. XXIV, 30; Joan. XIX, 37; Zach. XII, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[34] ὅτι. B ἰδού. [35] τόν. Des. in B. [36] οἱ. Des. in B. [37] B τοῦ θείου νόμου. [38] Supra, tom. I, l. c., erat ὑπάρξωσι. [39] B ὄψονται, omisso deinde τότε ὄψονται. [40] καί. Des. in B. [41] ἐστ. Des. in B. [42] B Ἰωάννης, ἢ Σιμὼν, ἢ ὁ μετ' αὐτούς. [43] τῶν Des. in B. [44] Ἰησ. B præm. καὶ Σωτῆρος.

Digitized by Google

ΤΟΜΟΣ Γ.

LIBER DECIMUS.

CAPUT X.

VERS. 1. « Anno tertio Cyri regis Persarum verbum revelatum est Danieli, cujus nomen vocatum est Baltasar. » Quibusdam videtur hic in tempore erratum esse, et pro anno primo **1254** qui ab initio librum scripsit, *tertium* posuisse, idque ex eo conjiciunt, quod beatus Daniel dixerit statim post initium prophetiæ : « Et fuit Daniel usque ad annum unum Cyri regis. » Si enim, aiunt, usque ad annum duntaxat primum Cyri regni permansit propheta, quomodo tertio anno revelationem videt? Ego autem arbitror, neque eo quod dictum est prius, certum ac definitum significari tempus : neque primo anno Cyri regni beati Danielis vitam definiri. Neque enim dixit, Usque ad primum annum Cyri regis, sed usque ad annum unum. Vult autem, ut mihi videtur, eos qui propheticam Scripturam legerint, docere, se usque ad Cyrum Persarum regem permansisse, qui captis Judæis in libertatem vindicatis, jussit volentes in patriam redire, sacrumque Dei templum instaurare. Hoc etiam aperte nos docet sanctus angelus, qui cum Daniele paulo post colloquens : « Et factum est, inquit, anno primo Cyri, steti in fortitudine et robore [q], » id est, simul atque Cyrus regno potitus est, omnia moliri perseverabam, ut populum captivum a servitute liberarem. In fine libri quoque : Accepit, inquit, Cyrus Persa regnum, et erat Daniel conviva regis, et gloriosus super omnes amicos ejus : ita ut ubique tertii anni numerus ostendatur. « Anno itaque tertio **1255** regni Cyri verbum revelatum est Danieli, cujus nomen vocatum est Baltasar. Et verum verbum, et potentia magna, et intelligentia data est ei in visione. » Jure autem *verbum* et *visionem* vocavit : conspexit enim sanctos angelos, et audivit eos colloquentes, et futura accurate didicit. Asseritque verum esse verbum, ut sine ambiguitate, quæ dicenda erant, omnes acciperent.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'. « Ἐν ἔτει τρίτῳ Κύρου, τοῦ βασιλέως Περσῶν, λόγος ἀπεκαλύφθη τῷ Δανιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα ἐπεκλήθη Βαλτάσαρ. » Τισὶ δοκεῖ τὸν χρόνον ἐσφάλθαι, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐν ἔτει πρώτῳ, *τρίτῳ* θεῖναι τὸν ἐξ ἀρχῆς τὸ βιβλίον[46] γράψαντα· τούτου δὲ τεκμήριον, ἐκ τοῦ τὸν μακάριον εἰπεῖν Δανιὴλ, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς προφητείας· « Καὶ ἐγένετο Δανιὴλ ἕως ἔτους ἑνὸς Κύρου τοῦ βασιλέως. » Εἰ γὰρ μέχρι τοῦ ἔτους μόνον τοῦ πρώτου[47] τῆς Κύρου βασιλείας διήρκεσε, φησὶν, ὁ προφήτης, πῶς ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τὴν ἀποκάλυψιν βλέπει; Ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι οὐ ῥητὸν χρόνον τὸ πρότερον σημαίνατ[47], οὐδὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς Κύρου βασιλείας τὴν τοῦ μακαρίου Δανιὴλ περιορίσαι ζωήν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἕως πρώτου ἔτους Κύρου τοῦ βασιλέως, ἀλλ' « ἕως ἔτους ἑνός. » Βούλεται δὲ[48], ὡς ἐμοί γε δοκεῖ, διδάξαι τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ προφητικῇ συγγραφῇ, ὅτι δὴ καὶ μέχρι Κύρου, τοῦ βασιλέως Περσῶν, διήρκεσεν, ὃς καὶ τῶν δορυαλώτων Ἰουδαίων τοὺς βουλομένους ἐλευθέρους ἀποφήνας, προσέταξεν εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἐπανελθεῖν, καὶ τὸν θεῖον ἀνεγεῖραι νεών. Τοῦτο δὲ σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει καὶ ὁ ἅγιος ἄγγελος τῷ Δανιὴλ μετὰ βραχέα διαλεγόμενος· φησὶ γάρ· « Καὶ ἐγένετο ἐν ἔτει πρώτῳ Κύρου, ἔστην εἰς κράτος καὶ ἰσχύν· » ἀντὶ τοῦ· Εὐθὺς τοῦ Κύρου βασιλεύσαντος, πάντα πραγματευόμενος διετέλουν, ὥστε τῆς αἰχμαλωσίας τὸν λαὸν ἀπαλλάξαι. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ βιβλίου· Παρέλαβε[49], φησὶ, Κῦρος ὁ Πέρσης τὴν βασιλείαν, καὶ ἦν Δανιὴλ συμβιωτὴς τοῦ βασιλέως, καὶ ἔνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ· ὥστε πάντοθεν δείκνυσθαι τοῦ τρίτου ἔτους τὸν ἀριθμόν. « Ἐν τῷ τρίτῳ τοίνυν ἔτει τῆς Κύρου[50] βασιλείας, ὁ λόγος ἀπεκαλύφθη τῷ Δανιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα ἐπεκλήθη Βαλτάσαρ. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος, καὶ δύναμις μεγάλη, καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. » Εἰκότως δὲ *λόγον* καὶ *ὀπτασίαν* καλεῖ· ἐθεάσατο μὲν γὰρ ἁγίους[51] ἀγγέλους, ἤκουσε δὲ αὐτῶν διαλεγομένων καὶ μεμάθηκεν ἀκριβῶς τὰ ἐσόμενα. Λέγει δὲ ἀληθῆ εἶναι τὸν λόγον, ὥστε ἀνενδοιάστως ἅπαντας[52] τὰ ῥηθησόμενα δέξασθαι.

VERS. 2, 3. « In diebus illis ego Daniel eram lugens per tres hebdomadas dierum. Panem deside-

β', γ'. « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐγὼ Δανιὴλ ἤμην πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν. Ἄρτον ἐπι-

[q] Dan. XI, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[46] B τὴν βίβλον. [47] B τοῦ πρώτου ἔτους μόνον. [47] B σημαίνειν. [48] δέ. B. γάρ. [49] Παρέλαβε, κ. τ. λ. Edit. prior ad marginem habebat, Dan. XIV, sed pertinent ista ad initium historiæ Belis et draconis quæ supra ut caput XIII, a Sirmondo allegata erat. (Vid. p. 1174, sch. 30). [50] Κύρ. B præm. τοῦ. [51] ἁγ. in B post ἀγγέλους ponitur. [52] ἅπ. Des. in B.

Digitized by Google

θυμιῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου, καὶ ἄλειμμα οὐκ ἠλειψάμην, ἕως τριῶν ἑβδομάδων ἡμερῶν. » Ἀναγκαῖον ζητῆσαι τὴν τοῦ πένθους αἰτίαν· ἀσαφῶς γὰρ αὐτὴν ἡ προφητεία δηλοῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲ ἐπέκειτό[83] τις ἀθυμίας ἀφορμή· ὅ τε γὰρ βασιλεὺς ἥμερός τε καὶ φιλάνθρωπος, καὶ τὰ θεῖα τιμῶν, καὶ τοῦ Δανιὴλ τὴν φιλίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενος, καὶ ὅλος[84] ὁ λαὸς εἰρήνης πολλῆς διὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἀπήλαυεν ἡμιότητα· μᾶλλον δὲ, εἴ τις προσέχειν ἐθελήσειε τῇ τε τοῦ μακαρίου Ἱερεμίου προφητείᾳ, καὶ τῇ τῶν Παραλειπομένων ἱστορίᾳ, καὶ τῇ τοῦ Ἔσδρα συγγραφῇ, εὑρήσει τὸν Κῦρον ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας, ἅπασι τοῖς βουλομένοις τῶν Ἰουδαίων παρεγγυήσαντα τὴν ἐνεγκοῦσαν καταλαβεῖν, καὶ τὸν θεῖον ἀνεγεῖραι νεών, ὥστε πανταχόθεν θυμηδίας εἶναι ἀφορμὰς τὸν προφήτην. Ἀλλὰ γὰρ εἴ τις ἀκριβῶς τούτων ἕκαστον ἐξετάσειεν, αὐτὰ ταῦτα εὑρήσει αἴτια τῆς τοῦ Δανιὴλ ἀχθηδόνος· τοῦ γὰρ βασιλέως ἐπιτρέψαντος ἅπασι τοῖς ἐθέλουσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον, οἱ μὲν πλείους οἰκίας ἐν Βαβυλῶνι λειμάμενοι[85], καὶ τούτων τῷ δεσμῷ κατεχόμενοι, τῆς ἐπανόδου καταφρονήσαντες, τὴν ξένην τῆς οἰκείας προείλοντο· μόνοι δὲ οἱ τῆς εὐσεβείας ἐρασταὶ, καὶ τῶν πατρίων νόμων φύλακες, τῶν ἐν Βαβυλῶνι κτημάτων καταφρονήσαντες, τὴν τῆς πατρίδος ἐρημίαν καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας προὐτίμησαν. Τοῦτο τοίνυν τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ μέγιστον εἰργάσατο πένθος· τῆς τε γὰρ θείας ἐπαγγελίας τὸ ἀψευδὲς ὁρῶν, καὶ τοῦ βασιλέως τὸ ἥμερον καὶ φιλάνθρωπον, καὶ τοῦ λαοῦ τὸ δυσπειθὲς καὶ δυσήνιον, σφόδρα τὴν ψυχὴν ἐτρύχετο, καὶ πενθῶν καὶ θρηνῶν διετέλει. Ζητήσειεν δ' ἂν τις εἰκότως, τί δήποτε τῶν ἄλλων ἕνεκεν, ὡς ἐρραθυμηκότων καὶ τῆς ἐπανόδου καταπεφρονηκότων, θρηνῶν καὶ ὀλοφυρόμενος, αὐτὸς οὐκ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα. Εὑρήσει δὲ τὴν λύσιν, αὐτῆς τῆς αἰχμαλωσίας τὴν αἰτίαν σκοπούμενος. Ὥσπερ γὰρ οὐ διὰ τὰς οἰκείας πλημμελείας εἴασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς δορυάλωτον γενέσθαι, ἀλλὰ τῆς τοῦ λαοῦ προμηθούμενος ὠφελείας, καὶ οἷόν τινα κηδεμόνα καὶ διδάσκαλον αὐτοῖς συμπέμπων· οὕτω καὶ ἐν τῷ τῆς ἐπανόδου καιρῷ, τῶν πλειόνων τὴν οἴκησιν τὴν ἐν Βαβυλῶνι στερξάντων, πάλιν ὁ θεῖος προφήτης συνδιάγειν[86] αὐτοῖς ἀναγκάζεται, ἵνα μὴ ἔρημοι τῆς πνευματικῆς κηδεμονίας γενόμενοι εἰς ἀσέβειαν παντελῶς ἐξωκείλωσι. Τούτου χάριν, καὶ βασιλέως τὴν εὐσέβειαν τιμῶντος τοῦ τηνικάδε κρατοῦντος, καὶ πᾶσαν αὐτῷ θεραπείαν προσφέροντος, καὶ τῶν ἄλλων προτιμῶντος[87] ἁπάντων, οὐδεμίαν ὁ μακάριος Δανιὴλ λαμβάνει παραψυχὴν, ἀλλ' ἀνιᾷ καὶ λίαν αὐτὸν ἀλγύνει ταῦ λαοῦ τὸ δυσπειθὲς, καὶ ἡ τῆς ἁγίας πόλεως λήθη. Οὗ χάριν καὶ τρεῖς ἑβδομάδας ἄσιτος διετέλεσεν· « Ἄρτον γὰρ, φησὶ, ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα[88] μου, καὶ ἄλειμμα οὐκ ἠλειψάμην ἕως τριῶν ἡμερῶν[89]

riorum non comedi, et caro, et vinum non introiit in os meum, et unguento non unctus sum, usque ad trium hebdomadum dies. » Operæ pretium est, luctus causam, quam prophetia obscure docet, inquirere. Primum enim nulla tristitiæ suberat causa. Siquidem rex mansuetus, et humanus, ac divina in honore habens, Danielis amicitiam plurimi faciebat, et cunctus populus ob regis mansuetudinem pace haud mediocri fruebatur; ac potius, si quis velit ad beati Jeremiæ prophetiam, ad Paralipomenon historiam, et ad Esdræ scripturam animum attendere, inveniet Cyrum primo anno regni Judæis omnibus quicunque vellent præcepisse, ut in patriam reversi sanctum Dei templum rursus ædificarent, ita ut propheta undique animi lætitiæ causas habuerit. Verumenimvero si quis hæc singula diligenter examinaverit, hæc eadem comperiet Danieli doloris causas fuisse. Cum enim rex omnibus, quicunque **1256** cuperent, libertatem ac reditum in patriam concessisset, complures, qui sibi in Babylone domos construxerant, earum quasi vinculo devincti, neglecto in patriam reditu, exteram regionem patriæ prætulerant. Soli vero pietatis amatores, patriarumque legum custodes, postpositis quas Babylone possidebant facultatibus, patriam solitudinem vel ipsi regno anteponendam duxere. Hoc itaque beato Danieli maximum attulit luctum. Videns enim divinæ pollicitationis veritatem, et regis mansuetudinem atque clementiam, populique ingenium contumax et effrenatum, animo vehementer angebatur, neque lugere ac lamentari desistebat. Et jure aliquis quæsierit cur, cum aliorum causa, qui se segnitiei tradiderant, et reditum in patriam aspernati fuerant, lugeret ac lamentaretur, ipse in patriam non sit reversus? Sed hanc quæstionem facile dissolvi posse comperiet, si captivitatis causam consideret. Quemadmodum enim non propter propria peccata permisit illum Deus bello capi, sed populi prospiciens utilitati, et veluti quemdam curatorem et magistrum simul cum ipsis mittens: ita etiam tempore reditus, cum plures in Babylone habitare, ea habitatione contenti, decrevissent, rursus divinus propheta cum illis degere compellitur, ne spirituali cura prorsus destituti, in impietatem penitus laberentur. Hac de causa cum rex, qui tunc imperium obtinebat, in honore illum habens, omnique observantia colens, aliis omnibus cum anteferret, nullam beatus Daniel **1257** invenit consolationem: sed ipsum valde angit et excruciat populi contumacia, et sanctæ civitatis oblivio. Ideo per tres quoque dierum hebdomadas jejunus permansit. Nam « Panem desideriorum, inquit, non comedi, et caro et vinum non introierunt in os meum, neque unguento unctus sum usque ad

VARIÆ LECTIONES.

[83] B ὑπέκειτο. [84] ὅλ. Des. in B. [85] δειμ. B addit, καὶ ἀγροὺς κεκτημένος. [86] συνδ. Ita B habet Sirm συνάγειν. [87] B προτιθέντος. [88] B ἐν τῷ στόματι. [89] ἡμ. In B post ἑδδ. ponitur.

Digitized by Google

trium hebdomadarum dies. » Nullam enim diligentiam, inquit, omnibus his diebus adhibui curando corpori, non unguentum extrinsecus, non intrinsecus alimentum. Recte autem et admodum congruenter non carnibus, sed pani verbum illud *desideriorum* apposuit. Panis enim necessarius est, et communis omnium cibus, cum carnibus ditiores vescantur, pane autem præter ditiores, etiam pauperiores alantur. Idcirco *panem desideriorum* appellavit, ut cibum communem, et omnium alimentorum amabilissimum.

A ἑβδομάδων. » Οὐδεμίαν γὰρ, φησὶν, ἐπιμέλειαν ἐν πάσαις ταύταις ταῖς ἡμέραις τῷ σώματι προσενήνοχα, οὐκ ἀλοιφὴν ἔξωθεν, οὐ τροφὴν ἔνδοθεν. Καλῶς δὲ καὶ μάλα προσφόρως οὐκ ἐπὶ τῶν κρεῶν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἄρτου, τὸ *τῶν ἐπιθυμιῶν* προστέθεικεν [60]. Ὁ γὰρ ἄρτος ἀναγκαία πάντων τροφή· κρεῶν γὰρ [61] ἀπολαύουσιν οἱ εὐπορώτεροι, ἄρτου δὲ πρὸς τοῖς εὐπορωτέροις καὶ οἱ πενέστεροι. Διὰ τοῦτο τὸν *ὄρτον ἐπιθυμιῶν* προσηγόρευσεν, ὡς καὶ κοινὴν ὄντα τροφὴν, καὶ πάσης τροφῆς ἐρασμιώτατον.

Vers. 4. « Et die vicesimo quarto mensis primi, anno tertio, ego eram juxta fluvium magnum, ipse est Tigris. » Et mensem et jejunii dies annotare opus est ad Judæorum iniquitatem coarguendam. Divina enim lege jubente [r], decimo quarto (die) primi mensis ad vesperam Pascha celebrari, beatus Daniel usque ad vicesimum quartum jejunus permanebat. Quod si dicant Judæi, illum panem desideriorum non comedisse, quod panes azymos comederet, primum quidem suam per hæc quoque ostendunt inscitiam : panis enim, et fermentatus, **1258** non fermentatus vocatur. Deinde quæ subjiciuntur, ea aperte os eorum impudens obturant [s]. « Caro enim et vinum, inquit, non introierunt in os meum. » Quod si carnes non comedit, quomodo celebravit Pascha [s] ? Pascha enim nihil aliud est quam agnus masculus, anniculus, absque macula, ad vesperam sacrificatus, et assatus igne. Qui itaque carnes non comedit, quomodo Pascha celebrabat ? Non igitur Pascha celebravit, ut obediret *legi*, aperte jubenti tres peragi celebritates in loco quem elegerit Dominus Deus. Evidenter itaque legem violant Judæi, has in extera regione celebrare audentes. Verum nos ad propositum revertamur. « Quarto, inquit, et vicesimo (die) mensis primi, anno tertio, ego eram juxta fluvium magnum, ipse est Tigris. » Hinc rursus docemur, non esse erratum in tempore : etenim hic quoque *anno tertio*, non primo dixit se visionem vidisse.

δ'. « Καὶ ἐν ἡμέρᾳ εἰκάδι [62] καὶ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει [63], ἐγὼ ἤμην ἐχόμενα [64] τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, αὐτός ἐστι Τίγρις [65]. » Ἐπισημήνασθαι δεῖ καὶ τὸν μῆνα, καὶ B τὰς τῆς νηστείας ἡμέρας, εἰς ἔλεγχον τῆς Ἰουδαίων παρανομίας. Τῇ γὰρ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνὸς πρὸς ἑσπέραν τοῦ θείου νόμου προστάττοντος ἐπιτελεῖν τὸ Πάσχα, ὁ μακάριος Δανιὴλ μέχρι τῆς τετάρτης εἰκάδος ἄσιτος διετέλει. Εἰ δὲ εἴποιεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι [66] ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγεν, ἅτε δὴ ἄρτους ἀζύμους ἐσθίων· πρῶτον μὲν τὴν οἰκείαν ἄνοιαν καὶ διὰ τούτων ἐλέγχουσιν· ἄρτος γὰρ καλεῖται καὶ ὁ ζυμίτης, καὶ ὁ ἄζυμος. Ἔπειτα δὲ τὰ ἐπαγόμενα ἀντικρὺς αὐτῶν ἐμφράττει τὸ ἀναίσχυντον στόμα. « Κρέας γὰρ, φησὶ, καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. » Εἰ δὲ κρεῶν οὐ μετέλαβε, πῶς τὸ Πάσχα ἐπετέλεσεν [67]; Τὸ γὰρ Πάσχα οὐδὲν ἕτερον [68] ἢ ἀμνὸς ἄρσην ἐνιαυσιαῖος [69], ἄμωμος, πρὸς ἑσπέραν θυόμενος καὶ ὀπτώμενος. Ὁ τοίνυν κρεῶν μὴ μεταλαβὼν, πῶς τὸ Πάσχα ἐπετέλει; Οὐκοῦν οὐκ ἐπετέλεσε [70] τὸ Πάσχα τῷ νόμῳ πειθόμενος, ὃς διαῤῥήδην παρακελεύεται τὰς τρεῖς ἐπιτελεῖν ἑορτὰς εἰς τὸν τόπον, ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός. Ἐναργῶς τοίνυν παρανομοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι ταύτας ἐν τῇ ξένῃ τολμῶντες ἐπιτελεῖν. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. « Τῇ τετάρτῃ, φησὶ, καὶ εἰκάδι τοῦ πρώτου μηνὸς, ἐν τῷ *τρίτῳ* ἔτει, ἐγὼ ἤμην ἐχόμενα τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, αὐτός [71] ἐστι Τίγρις. » Πάλιν καὶ ἐντεῦθεν διδασκόμεθα, ὡς οὐκ ἔσφαλται ὁ χρόνος· καὶ γὰρ ἐνταῦθα τῷ *τρίτῳ ἔτει*, ἀλλ' οὐ τῷ πρώτῳ ἔφη τὴν ὀπτασίαν ἑωρακέναι.

Vers. 5, 6. « Et sustuli oculos meos, et vidi, et ecce vir unus indutus baddim, et lumbi ejus præcincti auro Ophaz. Et corpus ejus quasi Tharsis. » Per *baddim* Græca lingua significantur byssina. Ait itaque se illius, qui conspiciebatur, indumentum byssinum conspexisse : zonam vero ex auro *Ophaz*, hoc est, auro nitidissimo et maxime puro : « corpus autem ejus quasi Tharsis, id est, simile erat auro probatissimo e Tharsis allato ; etenim illinc Salomoni rude incoctum afferebatur aurum.

ε', ς'. « Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ [72] ἐνδεδυμένος βαδδεὶμ [73], καὶ ἡ ὀσφὺς D αὐτοῦ περιεζωσμένη χρυσίῳ Ὠφάζ. Καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡσεὶ Θαρσεῖς. » *Βαδδεὶμ* δὲ τῇ Ἑλλάδι φωνῇ τὰ βύσσινα σημαίνεται. Λέγει τοίνυν τὸ μὲν ἔνδυμα τοῦ ὀφθέντος βύσσινον τεθεᾶσθαι, τὴν δὲ ζώνην ἐκ χρυσίου Ὠφάζ, τουτέστι, χρυσίου λαμπροτάτου καὶ καθαρωτάτου· « τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ὡσεὶ Θαρσεῖς· » ἀντὶ τοῦ, ἐῴκει τῷ δοκιμωτάτῳ χρυσίῳ ἐκ [74] Θαρσεῖς φερομένῳ· καὶ γὰρ τῷ Σολομῶντι ἐκεῖθεν τὸ ἄπε-

[r] Exod. xii, 6. [s] ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES.

[60] B τέθεικεν. [61] γάρ. B δέ. [62] A εἰκοστῇ, omisso, καί, quod etiam in B des. [63] ἐν τ. τρ. ἔτει. Des. in Hebr. et A. [64] A ἐχόμενος. [65] Τίγρ. A Ἐνδεκέλ. [66] ὅτι. Des. in B. [67] B ἐπετέλει. [68] ἕτ. B add. ἐστιν. [69] ἐνιαύσιος, omisso ἄμωμος. [70] B ἐτέλεσε. [71] αὐτός. B præm. καί. [72] ἀν. B add. εἷς. [73] B βαδιείμ. A βαδδίν. [74] ἐκ. B præm. τῷ.

Digitized by Google

φθον ἐκομίζετο χρυσίον. « Καὶ τὸ πρόσωπον δὲ αὐ- A τοῦ, ὡς εἶδος ἀστραπῆς. » Αἴγλη, φησὶ, φωτοειδὴς ἐκ τοῦ προσώπου ἐφέρετο. « Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ λαμπάδες πυρὸς, καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡς ὅρασις χαλκοῦ στίλβοντος, καὶ ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὡς[78] φωνὴ ὄχλου. » Εἶχε δὲ, φησὶ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πῦρ ἀφιέντας, τοὺς δὲ βραχίονας τῷ καλλίστῳ χαλκῷ ἐοικότας· ἔδοξας δ'[76] ἂν πλήθους ἀκούειν πολλοῦ διαλεγομένου[77] ἀκούων.

ζ'. « Καὶ εἶδον ἐγὼ Δανιὴλ μόνος τὴν ὀπτασίαν, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον τὴν ὀπτασίαν, ἀλλ' ἢ ἔκστασις μεγάλη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἔφυγον ἐν φόβῳ. » Ἀλλ' ἴσως ἄν τις εἴποι· Καὶ τί δήποτε ἔφυγον, τὴν ὀπτασίαν μὴ θεασάμενοι; Ἀλλ' εἰκὸς τοῦτο πλέον αὐτοῖς ἀπεργάσασθαι[78] τὸ δέος· μηδένα γὰρ θεώμενοι, καὶ φωνῆς μεγίστης B ἀκούοντες, εἰκότως ἐκδειματωθέντες ἀπέδρασαν. Ἔκστασιν δὲ ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὴν δειλίαν μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀορασίαν· ἔοικε δὲ ταῦτα τοῖς ἐπὶ τοῦ μακαρίου Παύλου γεγενημένοις κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν πλησιάζουσαν τῇ Δαμασκῷ· καὶ γὰρ ἐκεῖ αὐτὸς[79] εἶδε περιαστράψαν αὐτὸν φῶς· οἱ δὲ συνόντες ἐθεάσαντο μὲν οὐδὲν, μόνης δὲ ἤκουσαν τῆς φωνῆς. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ὡσαύτως φεύγουσιν[80] οἱ συνόντες τῷ θείῳ προφήτῃ, μόνης ἀκούσαντες τῆς φωνῆς, μένει δὲ μόνος αὐτός.

η'. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ὑπελείφθην μόνος, καὶ εἶδον τὴν ὀπτασίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ οὐχ ὑπελείφθη[81] ἐν ἐμοὶ ἰσχὺς, καὶ ἡ δόξα μου μετεστράφη εἰς διαφθοράν, καὶ οὐκ ἐκράτησα ἰσχύος. » Τοσοῦτον γὰρ μοι ἐνέπεσε[82] δέος ἀπ'[83] ἐκείνης C τῆς θεωρίας, ὡς διαλυθῆναι μὲν[84] τῶν ἄρθρων τὴν ἁρμονίαν, ἀμειφθῆναι δὲ τῆς τοῦ σώματος ἐπιφανείας τὸ χρῶμα, πάσης δὲ ἰσχύος ἐρημόν με γενέσθαι.

θ'. « Καὶ ἤκουσα, φησὶ, τὴν φωνὴν τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ἀκοῦσαί με[85] ἤμην κατανενυγμένος ἐπὶ πρόσωπόν μου[86], καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν. » Παραυτίκα γὰρ, φησὶ, τῆς μεγίστης ἐκείνης ἀκούσας φωνῆς, ἔπεσα μὲν πρηνὴς· ἰδεῖν δὲ μὴ δυνάμενος τὴν φρικώδη θεωρίαν, εἰς τὴν γῆν μου τὸ πρόσωπον τέθεικα.

ι'. « Καὶ ἰδοὺ χεὶρ ἁπτομένη μου, καὶ ἤγειρέ με ἐπὶ τὰ γόνατά μου, καὶ[87] ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν χειρῶν μου ἔστησέ με[88]. » Οὕτω, φησὶ, διακείμενος ἠσθανόμην οἷόν τινος χειρὸς ἁπτομένης μου, καὶ ἀνορθούσης· ἐγὼ δὲ τοῖς τε γόνασι καὶ ταῖς χερσὶ χρώμενος (διέλυσέ με γὰρ τὸ δέος), ἐπειρώμην ἀνίστασθαι.

ια'. « Ὁ δὲ εἶπε πρός με· Δανιὴλ, ἀνὴρ[89] ἐπιθυμιῶν, σύνες ἐν τοῖς λόγοις τούτοις[90], οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σὲ, καὶ στῆθι ἐπὶ[91] τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν

« Et facies **1259** ejus velut species fulguris. » Splendor, inquit, illuminans a facie ejus fluebat. « Et oculi ejus quasi lampades ignis, et brachia ejus et crura, quasi visio æris splendentis, et vox sermonum ejus quasi vox turbæ. » Habebat autem, inquit, oculos ignem emittentes, et brachia pulcherrimo æri similia: visus tibi esses illum audiens multam turbam colloquentem audire.

Vers. 7. « Et vidi ego Daniel visionem solus, et viri illi, qui mecum erant, non viderunt visionem, sed exstasis magna incidit in eos, et fugerunt metu. » Sed aliquis fortasse dixerit, cur fugerint ii, qui visionem non viderunt? At verisimile est, hoc ipso majorem illis metum fuisse incussum: nullum enim conspicati, et maximam vocem audientes, merito terrore perculsi aufugerunt. *Exstasin* autem hic vocat non timiditatem solam, sed et cæcitatem. Et similia sunt hæc iis quæ beato Paulo in itinere acciderunt, cum Damasco appropinquaret. Etenim ibi vidit ipse lumen, quod eum circumfulsit, [a] et qui cum eo erant nihil videntes solam vocem audierunt [a]. Igitur hic quoque fugiunt similiter qui cum divino propheta erant, sola audita voce: ipse autem solus manet.

Vers. 8. « Ego enim relictus sum, inquit, solus, et vidi visionem hanc magnam, et non est relictum in me robur, et gloria mea conversa est in corruptionem, et non obtinui vires. » Tantus enim mihi metus incidit ex ea visione, ut membrorum dissolveretur **1260** harmonia, et color ille, qui erat in corporis superficie, mutaretur, atque omnibus viribus destituerer.

Vers. 9. « Et audivi, inquit, vocem sermonum ejus, et cum audirem ego, eram compunctus super faciem meam, et facies mea super terra. » Statim enim audita, inquit, maxima illa voce, pronus cecidi, et cum aspicere nequirem horribilem visionem, os meum in terram demisi.

Vers. 10. « Et ecce manus attingens me, et erexit me super genua mea, et super vestigia D manuum mearum statuit me. » Ita, inquit, affectus sentio veluti manum quamdam me tangentem et erigentem, et ego genibus manibusque innixus (dissolverat enim me metus), resurgere conabar.

Vers. 11. « Ille autem dixit ad me: Daniel vir desideriorum, intellige in sermonibus his, quos ego loquar ad te, et sta in statione tua, quia nunc

[a] Act. IX, 3 seq.

VARIÆ LECTIONES.

[78] B ὡσεί. [76] B ἔδοξα δέ. [77] A διαλεγομένου πολλοῦ [78] B ἐνεργάσασθαι. [79] αὐτ. B add. μέν. [80] φεύγ. B add. μέν. [81] B οὐ κατελείφθη. [82] B ἐπέπεσεν. [83] B ὑπ'. [84] μέν. B μου. [85] μέ. A add. φωνὴν ῥημάτων αὐτοῦ. [86] ἐπὶ πρ. μου. Des. in A. [87] καὶ — ἔστ. με. A καὶ ταρσοὺς χειρῶν μου. [88] ἔστ. με. Des. in B. [89] B ἄνερ. [90] τούτ. Des. in B. [91] ἐπί. B ἐν.

Digitized by Google

missus sum ad te. » Attende, inquit, diligenter ad ea quæ a me dicuntur, et abjecto metu ita audi quæ dicenda sunt, ut intelligas : siquidem ut ea te docerem missus ipse sum, quia corporis cupiditates vicisti, ac divinarum rerum amator factus, et benevolentia quadam naturali erga populum affectus, quæ ei eventura sunt percipere concupisti. Vocatque ipsum non Baltasarem, sed *Danielem*. Illud enim Chaldæorum, hoc Hebræorum nomen erat : et hoc a piis impositum, illud ab impiis additum. Significat autem *Daniel* Græcis *judicium Dei* : ita ut ipse nomini suo respondens, rebus ipsis prædicaret, eum se esse quem Deus justo ac recto judicio **1261** prophetica gratia sit dignatus, cuique multis post sæculis futura declaraverit. « Cumque loqueretur ipse ad me sermonem, surrexi tremens. » Sermo quidem idoneus fuit ad hoc ut surgerem, at vero metum ipsum non omnino abjeceram.

Vers. 12. « Et dixit ad me : Ne timeas, Daniel, quia a primo die, quo dedisti cor tuum, ut intelligeres et affligeres te coram Domino Deo tuo, auditi sunt sermones tui, et ego veni in sermonibus tuis. » Hinc docemur, quantum nobis voluntaria prosit afflictio. Etenim beatus Daniel, cum voluntario jejunio se afflixisset, et Dominum quæsiisset, statim propitium eum fecit, et voti sui compos factus est. Quod is quoque, qui se ei in visione obtulerat, declarat : « A primo enim die, inquit, quo dedisti cor tuum ut intelligeres et ut affligeres te coram Domino Deo tuo, auditi sunt sermones tui : » cujus rei maximum habes indicium, adventum meum. « Ego enim veni, inquit, in sermonibus tuis, » id est, propter sermones tuos, et propter illas quas adhibuisti preces.

Vers. 13. « Et princeps, inquit, regni Persarum, stetit ex adverso mei, per unum et viginti dies. » Ipse, inquit, primo die deprecationis tuæ admissis tuis precibus ad te missus fui ; sed omnibus his diebus prohibuit me, ne ad te venirem, Persarum regni princeps. « Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad opitulandum mihi, et ipsum reliqui ibi cum principe regni Persarum. » Hæc apertius nos docet beatus **1262** Moses, cum ait : « Quando divisit Altissimus gentes, quando disseminavit filios Adami, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei [u]. » Et Dominus in sacris Evangeliis ad apostolos : « Videte, inquit, ne contemnatis unum ex his pusillis, quia angeli eorum quotidie vident faciem Patris mei in cœlis [v]. » Alia quoque multa hujuscemodi in divina Scriptura exstant. His itaque docemur, singulis angelis uniuscujusque nostrum creditam esse cu-

[u] Deut. xxxii, 8. [v] Matth. xviii, 10.

ἀπεστάλην πρός σέ. » Πρόσεχε, φησίν, ἀκριβῶς τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, καὶ τὸ δέος ἀποθέμενος, μετὰ συνέσεως ἄκουε τῶν ῥηθησομένων· ταῦτα γὰρ ἀπεστάλην διδάξαι σε· ἐπειδὴ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἐπιθυμιῶν κρείττων ἐφάνης, ἐραστὴς δὲ ἐγένου τῶν θείων, καὶ φιλοστόργως δὲ περὶ τὸν λαὸν διακείμενος τὰ τούτῳ συμβησόμενα μαθεῖν ἐπεθύμησας. Καλεῖ δὲ αὐτὸν οὐ Βαλτάσαρ, ἀλλὰ *Δανιήλ*· τὸ μὲν γὰρ ἦν Χαλδαίων, τὸ δὲ Ἑβραίων ὄνομα· καὶ τὸ μὲν ὑπὸ εὐσεβῶν ἐτέθη, τὸ δὲ ὑπὸ δυσσεβῶν προσετέθη. Σημαίνει δὲ τὸ *Δανιὴλ* τῇ Ἑλλάδι φωνῇ *κρίσιν Θεοῦ*· ὡς εἶναι αὐτὸν καὶ φερώνυμον, καὶ δι' αὐτῶν κηρύττειν τῶν πραγμάτων, ὡς ὀρθῇ καὶ δικαίᾳ κρίσει χρώμενος ὁ Θεὸς τῆς προφητικῆς αὐτὸν ἠξίωσε χάριτος, καὶ τὰ πολλαῖς ὕστερον γενεαῖς ἐσόμενα δῆλα πεποίηκε. « Καὶ ἐν τῷ λαλῆσαι αὐτὸν πρός με τὸν λόγον, ἀνέστην ἔντρομος. » Ἦρκεσε μὲν γὰρ ὁ λόγος ἀναστῆσαί με, παντελῶς δὲ τὸ δέος οὐκ ἀπεθέμην.

ιβ'. « Καὶ εἶπε πρός με· Μὴ φοβοῦ, Δανιὴλ, ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου τοῦ συνιέναι καὶ κακωθῆναι ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. » Ἐντεῦθεν διδασκόμεθα, ὅσον ἡμᾶς ἡ αὐθαίρετος ὠνίνησι κάκωσις. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Δανιὴλ κακώσας ἑαυτὸν τῇ αὐθαιρέτῳ νηστείᾳ, καὶ τὸν Κύριον ἐκζητήσας, παραυτίκα πέπεικεν, καὶ ὧν ἐπεπόθησεν ἔτυχεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ὀφθεὶς αὐτῷ δῆλον ποιεῖ· « Ἀπὸ γὰρ τῆς πρώτης, φησὶν, ἡμέρας, ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου συνιέναι καὶ κακωθῆναι ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου· » τεκμήριον δὲ τούτου μέγιστον ἔχεις τὴν ἐμὴν παρουσίαν. « Ἐγὼ γὰρ ἦλθον, φησὶν, ἐν τοῖς λόγοις σου· » ἀντὶ τοῦ, Διὰ τοὺς λόγους σου, καὶ ἣν [92] προσενήνοχας δέησιν.

ιγ'. « Καὶ ὁ ἄρχων, φησὶ, βασιλείας Περσῶν εἱστήκει ἐξ ἐναντίας μου, εἴκοσι καὶ μίαν ἡμέραν. » Ἐν αὐτῇ, φησὶ, τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς προσευχῆς σου δεχθείσης σου τῆς ἱκετείας, ἀπεστάλην πρὸς σέ· πάσας δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας διεκώλυσέ [93] μου τὴν πρὸς σὲ ἄφιξιν ὁ τῆς τῶν Περσῶν βασιλείας ἄρχων. « Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἷς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαί μοι, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἄρχοντος βασιλέως [94] Περσῶν. » Ταῦτα σαφέστερον ἡμᾶς διδάσκει ὁ μακάριος Μωσῆς. « Ὅτε γὰρ, φησὶ, διεμέρισεν ὁ Ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς [95] Εὐαγγελίοις φησὶ τοῖς ἀποστόλοις· « Ὁρᾶτε, μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων, ὅτι [96] οἱ ἄγγελοι αὐτῶν καθ' ἡμέραν ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τοιαῦτα ἐν [97] τῇ θείᾳ Γραφῇ. Διδασκόμεθα τοίνυν ἐκ τούτων,

VARIÆ LECTIONES.

[92] ἦν. B præm. δι'. [93] B διεκώλυεν. [94] A βασιλείας. Ita quoque apud Nostrum, infra, pag. seq. [95] ἱερ. Des. in B. [96] ὅτι, κ. τ. λ. Alter l. c. leg. [97] ἐν. B præm. ἔστιν εὑρεῖν.

Digitized by Google

ὡς τῶν ἀγγέλων μὲν ἕκαστος τὴν ἑκάστου ἡμῶν ἐπιμέλειαν ἐγκειρίσεται, εἰς τὸ φρουρεῖν καὶ φυλάττειν, καὶ τῶν τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλῶν ἀπαλλάττειν· οἱ δὲ ἀρχάγγελοι τὰς τῶν ἐθνῶν ἐπιστασίας ἐνεπιστεύθησαν, ὡς μακάριος [98] ἐδίδαξε Μωσῆς. Συμφωνεῖ δὲ τούτοις καὶ ὁ μακάριος Δανιήλ· λέγει γὰρ καὶ αὐτὸς τῆς *βασιλείας Περσῶν ἄρχοντα*· καὶ πάλιν μετὰ βραχέα, *ἄρχοντα τῶν Ἑλλήνων*, καὶ τὸν Μιχαὴλ δὲ [99] *ἄρχοντα τοῦ Ἰσραὴλ* ἀποκαλεῖ. Τούτων τοίνυν ἐντεῦθέν τε κἀκεῖθεν ὄντων γεγενημένων, ζητητέον τί δήποτε ὁ τῆς Περσικῆς βασιλείας ἄρχων ἐναντιοῦσθαι ἐδόκει τῷ τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ποιουμένῳ συνηγορίαν. Ὅτι μὲν γὰρ παθῶν ἐστι τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις ἀμείνων, καὶ ἁγιωσύνης ἀνάπλεως, παντὶ που δῆλον. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς θείοις νεύμασιν ἀνενδοιάστως ἕπονται, καὶ τοῦτο πανταχόθεν ἔστι καταμαθεῖν. Πῶς τοίνυν τῇ τῶν Ἰσραηλιτῶν κηδεμονίᾳ ἐναντιοῦσθαι ἐδόκει [1] τῆς Περσῶν βασιλείας ὁ ἄρχων; Ἀλλὰ γὰρ εἴ τις ἀκριβῶς κατανοεῖν [2] ἐθελήσειεν, εὑρήσει τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν. Ὅ τε γὰρ *τῶν Περσῶν ἄρχων*, καὶ *ὁ τῶν Ἑλλήνων ἄρχων*, τουτέστιν, οἱ τὴν τούτων φυλακήν τε καὶ ἐπιμέλειαν ἐγκεχειρισμένοι, ἀναγκαίως, ἅτε δὴ φιλοστόργως περὶ τούτους διακείμενοι, ὧν τὴν κηδεμονίαν εἶχον, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δὲ τὴν παρανομίαν ὁρῶντες, ἐδυσχέραινον πλείονος αὐτοὺς βλέποντες ἀπολαύοντας προμηθείας. Οὐ [3] γὰρ ᾔδεισαν τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ τῷ πάντα [4] κτίσαντι. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνθρώπησιν, ὡς ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος, ἐγνωρίσθη ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις [5], διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο τοίνυν τὸ μυστήριον ἀγνοοῦντες, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν Ἰσραὴλ πρόνοιαν ὁρῶντες οἱ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὴν ἐπιμέλειαν πεπιστευμένοι, ἐδυσχέραινον θεώμενοι μάλιστα μετὰ νόμον, καὶ προφήτας, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν τε καὶ κηδεμονίαν, χείρονς [6] τῶν ὑπ' αὐτῶν ποιμαινομένων διακειμένους, καὶ πλείοσιν ἐμπεφυρμένους κακοῖς. Τοῦτο καὶ ὁ τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ ὀφθεὶς ἄγγελος ἔλεγε [7]· « Καὶ ὁ ἄρχων βασιλείας Περσῶν εἱστήκει ἐξ ἐναντίας μου εἴκοσι καὶ μίαν ἡμέραν· » ἀντὶ τοῦ, Ταύτας ἁπάσας τὰς ἡμέρας πείθων αὐτὸν διετέλουν, ὡς δικαίως ταύτης οὗτοι ἀξιοῦνται τῆς προμηθείας· συνηγόρει δέ μοι καὶ ὁ Μιχαὴλ εἷς τῶν πρώτων ὑπάρχων ἀρχόντων. « Καὶ αὐτὸν, φησὶ, κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἄρχοντος βασιλείας [8] Περσῶν. »

ιδ'. « Καὶ ἦλθον συνετίσαι σε, ὅσα ἀπαντήσει [9] τῷ λαῷ σου ἐπ' ἐσχάτων [10] τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ [11] ἡ ὅρασις εἰς ἡμέρας. » Καὶ ἐμοῦ δὲ [12], φησὶν, ἀφικομένου [13] πρὸς σὲ ἐπὶ τῷ σε προδιδάξαι τὰ μετ' [14] οὐ πολὺν χρόνον συμβησόμενα τῷ λαῷ σου, ἐπέμεινεν [15] ὁ Μιχαὴλ τῷ ἄρχοντι βασιλείας [16] Περσῶν διαλεγόμενος. Καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπε τῷ ἄρχοντι Περσῶν, ut custodiant, tueantur, et a pravi dæmonis nos liberent insidiis. Archangelis vero illud munus est impositum, ut gentium sint præfecti, sicuti beatus Moses docuit, cujus dictis beatus item Daniel consentit, cum dicit ipse *regni Persarum principem*; et rursus paulo post, *principem Græcorum*, Michaelem quoque *principem Israelis* vocat. His itaque tum ex hoc, tum ex illo loco perspicuis factis, illud quærendum, quanam de causa Persici regni princeps resistere videbatur ei qui pro populo patrocinium susceperat? nam perturbationibus angelorum naturam non esse obnoxiam, quippe sanctitatis plenam, cuivis perspicuum est. Et divinis eos nutibus obtemperare sine ulla controversia, usquequaque licet intelligere. Quomodo itaque Israelitarum tutelæ adversari videbatur Persarum regni princeps? verumenimvero si quis diligenter considerare velit, comperiet eorum quæ dicta sunt, sensum. Nam *Persarum princeps*, et *princeps Græcorum*, **1263** hoc est, ii quibus eorum custodia et cura commissa est, convenienter, utpote erga eos benevolentia affecti quorum tutelam habebant, cum cernerent ipsius Israelis iniquitatem, ægre ferebant, siquidem videbant ipsos majoris providentiæ fructus ferre. Neque enim noverant mysterium in Deo, qui omnia creavit, occultum. Nam postquam Salvator noster homo factus est: Innotuit, sicut dixit beatus Paulus [x], principibus et potestatibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. Hoc itaque mysterium ignorantes, et multam Dei erga Israelem providentiam cernentes ii, quibus aliarum nationum credita cura fuerat, indignabantur, quod aspicerent eos maxime post legem, et prophetas, tantamque doctrinam et curam, pejus affectos iis, quos regebant, et pluribus malis oppressos. Hoc etiam beato Danieli angelus, qui sese ei videndum obtulit, dicebat: « Et princeps regni Persarum stetit ex adverso mei per unum et viginti dies; » hoc est, bis omnibus diebus ei persuadere studebam, jure eos hac providentia dignos censeri, opitulante mihi Michaele, qui unus erat e primis principibus. « Et ipsum, inquit, reliqui ibi cum principe regni Persarum. »

Vers. 14. « Et veni ut docerem te quæcunque obtingent populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. » Cumque ego, inquit, venissem ad te, **1264** ut quæ haud multo post tempore eventura sunt populo tuo, ante docerem te, remansit Michael disputans cum principe regni Persarum. Neque simpliciter dixit, cum principe Persa-

[x] Ephes. III, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[98] μακ. B præm. ὁ. [99] δέ. Des. in B. [1] B δοκεῖ. [2] B κατανοῆσαι θελήσειεν. [3] B οὐδέ. [4] πάντα. B præm. τά. [5] ἐξουσ. Loco cit. seq. ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. [6] B χείρω. [7] ἔλ. B præm. αἰνιττόμενος. [8] B βασιλέως. [9] B ἀπαντήσεται. [10] B ἐσχάτου. [11] ἰδού. B ἔτι. [12] δέ. Des. in B. [13] ἀφ. B ἐρχομένου. [14] B μετά, omisso, οὐ. [15] B ἔμεινεν. [16] B βασιλέως. Ita quoque post pauca.

Digitized by Google

rum, sed « cum principe regni Persarum, » hoc est, cui etiam in ipsum Persarum regem commissum est imperium.

VERS. 15. « Cumque loqueretur ipse mecum secundum verba hæc, dedi faciem meam in terram, et compunctus sum. » Cum enim audissem, angelorum quoque principes ægre ferre eam curam, quæ haberetur erga populum, tristitiæ rursus plenus dejecto in terram vultu stabam, nec sursum aspicere poteram.

VERS. 16, 17. « Et ecce quasi similitudo Filii hominis tetigit labia mea, et locutus sum, et dixi ad stantem coram me : Domine, in visione tua conversa sunt interiora mea in me, et ecce non habeo robur. Et quomodo poterit, Domine, servus tuus, loqui cum Domino meo hoc? et ego imbecillis factus sum, et ex hoc tempore non consistet in me robur, et spiritus non est relictus mihi. » Cum vidisset, inquit, me denuo animi anxietate cruciari, ac veluti humana quadam manu labia mea attigisset, dedit mihi colloquendi facultatem, et dixi ei : Solus conspectus tuus omnes mihi vires ademit, animumque confusione ac perturbatione implevit, et pristino decore cogitationem nudavit ; adeo enim imbecillis præ metu effectus sum, ut ne usitato quidem more possim spiritum ducere : quomodo igitur potero, quæ a te **1265** dicantur, intelligere, aut congruens reddere responsum? Nemo autem existimet, qui ab eo conspectus est, illum esse Dominum, propterea quod Daniel ipsum *Dominum* appellet. Sic enim ipse in fine visionis : « Sublatis, inquit, manibus suis in cœlum, per Viventem Dominum juravit, » æquo animo suam confitens servitutem. *Dominum* itaque illum vocat, non ut Deum, sed honorem illi debitum tribuens. Etenim nos etiam cum illustrioribus viris colloquentes hac appellatione uti consuevimus : quemadmodum etiam beatus Abraham angelos ut homines conspicatus, et cum ipsis, ut cum hominibus colloquens : « Obsecro, dixit, Domine, si invenero gratiam apud te, ne transeas coram servo tuo [y]. » Et beata Rebecca beati Abrahami servo : « Bibe, inquit, domine, et camelis tuis hauriam aquam [z]. » Igitur hoc etiam loco *Dominus* non rerum omnium auctorem significat Deum : quod apertius ex fine cognoscemus, interim autem institutum persequamur.

VERS. 18, 19. « Et addidit, inquit, et tetigit me quidam instar hominis, et corroboravit me, et dixit mihi : Ne timeas, vir desideriorum, pax tibi, viriliter age, et esto robustus. » Hoc est, ne sollicitus sis, neque enim ut detrimenti aliquid tibi afferrem

σῶν, ἀλλὰ « τῷ ἄρχοντι βασιλείας Περσῶν, » ἀντὶ τοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Περσῶν ἄρχειν [17] πεπιστευμένῳ.

ιε'. « Καὶ ἐν τῷ λαλῆσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ κατὰ τοὺς λόγους τούτους, ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου εἰς τὴν γῆν, καὶ κατενύγην. » Ἀκούσας γάρ, ὅτι καὶ τῶν ἀγγέλων οἱ πρῶτοι δυσχεραίνουσι τὴν γινομένην εἰς τὸν λαὸν κηδεμονίαν, ἀθυμίας πάλιν ἀναπλησθεὶς συγκεκυφὼς εἱστήκειν, καὶ ἀναβλέπειν οὐ δυνάμενος.

ις', ιζ'. « Καὶ ἰδοὺ ὡς ὁμοίωσις Υἱοῦ ἀνθρώπου ἥψατο τῶν χειλέων μου, καὶ ἐλάλησα [18], καὶ εἶπον [19] πρὸς τὸν ἑστῶτα ἐναντίον μου· Κύριε, ἐν τῇ ὁράσει [20] σου ἐστράφη τὰ ἐντός μου ἐν ἐμοὶ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔχω [21] ἰσχύν. Καὶ πῶς δυνήσεται, Κύριε, ὁ παῖς σου λαλῆσαι μετὰ τοῦ Κυρίου μου [22] τούτου ; Καὶ ἐγὼ ἠσθένησα, καὶ [23] ἀπὸ τοῦ νῦν οὐ στήσεται ἐν ἐμοὶ ἰσχὺς, καὶ πνοὴ οὐχ ὑπελείφθη ἐν ἐμοί. » Θεασάμενός με, φησὶ, πάλιν ἀγωνίας ἀνάπλεων, οἷόν τινι ἀνθρωπείᾳ χειρὶ τῶν χειλέων μου ἁψάμενος, ἐντέθεικέ μοι διαλέξεως δύναμιν, καὶ εἶπον αὐτῷ, ὅτι Καὶ μόνη σου ἡ θεωρία δυνάμεως μὲν ἀπάσης ἔρημόν με κατέστησε [24], θορύβου τε καὶ ταραχῆς τὴν ψυχὴν ἀνέπλησε [25], καὶ τῆς προτέρας εὐταξίας τὸν λογισμὸν ἐγύμνωσεν. Τοσαύτην γὰρ ἀσθένειαν ἐκ τοῦ δέους ἐδεξάμην, ὡς μηδὲ συνήθως ἀναπνεῖν δύνασθαι τὸν ἀέρα· πῶς οὖν δυνήσομαι, ἢ συνιέναι τῶν ὑπὸ σοῦ λεγομένων, ἢ ἀπόκρισιν τὴν ἁρμόττουσαν ἀντιδοῦναι ; Μηδεὶς δὲ νομιζέτω, τὸν ὀφθέντα αὐτὸν εἶναι τὸν Δεσπότην, ἐπειδὴ *Κύριον* αὐτὸν ὁ Δανιὴλ προσαγορεύει. Οὗτος γὰρ αὐτὸς ἐν τῷ τέλει τῆς ὀπτασίας· « Ἀνατείνας, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι Κυρίῳ, » τὴν δουλείαν εὐγνωμόνως ὁμολογῶν. *Κύριον* τοίνυν αὐτὸν ἀποκαλεῖ [26], οὐχ ὡς Θεὸν, ἀλλὰ τιμὴν ἀπονέμων τὴν προσήκουσαν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τοῖς ἐντιμοτέροις τῶν ἀνθρώπων διαλεγόμενοι, τούτῳ κεχρῆσθαι εἰώθαμεν τῷ προσρήματι, ὥσπερ καὶ ὁ μακάριος Ἀβραὰμ τοὺς ἀγγέλους ὡς ἄνδρας θεασάμενος, καὶ ὡς ἀνδράσι διαλεγόμενος· « Δέομαι, Κύριε, εἶπεν, εἰ ἄρα ηὗρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά [27] σου. » Καὶ ἡ μακαρία [28] Ῥεβέκκα τῷ οἰκέτῃ τοῦ μακαρίου Ἀβραάμ· « Πίε, φησὶ, κύριε, καὶ ταῖς καμήλοις σου ὑδρεύσομαι. » Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα τὸ *Κύριος* οὐ τὸν τῶν ὅλων σημαίνει Θεόν· καὶ τοῦτο σαφέστερον ἐκ τοῦ τέλους γνωρισόμεθα [29], τέως δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα.

ιη', ιθ'. « Καὶ προσέθετο, φησὶ, καὶ ἥψατό μου ὡς ὅρασις ἀνθρώπου, καὶ ἐνίσχυσέ με, καὶ εἶπέ μοι· Μὴ φοβοῦ, ἀνὴρ [30] ἐπιθυμιῶν, εἰρήνη σοι, ἀνδρίζου, καὶ ἴσχυε. » Ἀντὶ τοῦ· Μηδὲν ἀγωνιάσῃς· οὐ γὰρ ἐπὶ λύμῃ σου παρεγενόμην, ἀλλ' ὥστε γνωρίσαι σοι,

[y] Gen. XVIII, 3. [z] Gen. XXIV, 44.

VARIÆ LECTIONES.

[17] B ἀρχήν, in margine ἄρχειν. [18] ἐλ. A et B præm. καὶ ἤνοιξα τὸ στόμα μου. [19] A et B εἶπα. [20] ὁρ. A ὀπτασίᾳ. [21] A ἔτχον. [22] μου. Des. in B. [23] ἠσθ. καί. Des. in A. [24] B με ἀπέφηνεν ἔρημον. [25] B ψυχήν μου ἐπλήρωσεν. [26] ἀποκ B præm. ὁ Δανιὴλ [27] παῖδα. B δοῦλον. [28] μακ. B add. δέ. [29] B γνωσόμεθα. [30] B ἄνερ.

Digitized by Google

ἃ μαθεῖν ἐπεθύμησας· τὸ δέος τοίνυν ἀπορρίψας ἀνδρίζου, καὶ ἴσχυε. Καὶ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἐπηκολούθησε.

κ', κα'. « Καὶ ἐν τῷ λαλῆσαι, φησὶν, αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, ἐνίσχυσα [31], καὶ εἶπον· Λαλείτω ὁ Κύριός μου, ὅτι ἐνίσχυσάς με. Καὶ εἶπεν· Εἰ οἶδας τί [32] ἦλθον πρὸς σέ; Καὶ νῦν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἄρχοντος Περσῶν· καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο. Ἀλλ' ἢ ἀναγγελῶ σοι τὸ τεταγμένον ἐν Γραφῇ ἀληθείας, καὶ οὐκ ἔστιν εἷς ἀντεχόμενος μετ' ἐμοῦ περὶ τούτων [33], ἀλλ' ἢ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὑμῶν [34]. » Τί δήποτε γὰρ, φησὶν, ἕνα ἢ δύο λέγω, τόν τε Περσῶν ἄρχοντα, ἢ τῶν Ἑλλήνων; Οὐδεὶς γὰρ τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων βούλεταί τινος ἀγαθοῦ τὸν ὑμέτερον τυχεῖν λαὸν, διὰ [35] τὴν πολλὴν δηλονότι παρανομίαν, ἢ μόνος Μιχαὴλ, ὃς τὴν ὑμετέραν ἐνεχειρίσθη κηδεμονίαν. Τὸ δὲ *πολεμῆσαι*, ἀντὶ τοῦ, *διαλεχθῆναι*, καὶ *πεῖσαι* τέθεικεν, δεῖξαι βουλόμενος τήν τε ἐκείνου δικαίαν κατὰ τοῦ λαοῦ ἀγανάκτησιν, καὶ τὴν αὐτοῦ περὶ τὸν λαὸν εὔνοιαν. Εἰκὸς δὲ τὸν διαλεγόμενον εἶναι τὸν ἅγιον Γαβριήλ· οὗτος γὰρ αὐτῷ καὶ ἤδη τὰς ἄλλας ἀποκαλύψεις ἡρμήνευσε.

ISTUC VENI, SED UT EA TIBI INDICAREM, QUÆ DISCERE CONCUPISTI : ABJECTO ITAQUE METU, VIRUM TE, ET FORTEM PRÆBEAS. ET VERBUM RES EST CONSECUTA.

VERS. 20, 21. « Et cum ipse mecum loqueretur, inquit, corroboratus sum, et dixi : Loquatur Dominus **1266** meus, quia corroborasti me. Et dixit : Anne nosti, cur venerim ad te? et nunc revertar, ut prœlier cum principe Persarum : et ego egrediebar, et princeps Græcorum veniebat. Verumtamen annuntiabo tibi id quod constitutum est in Scriptura veritatis, et nemo est qui auxilio esset mihi in omnibus his, nisi Michael princeps vester. » Cur enim, inquit, unum aut duo dicam, Persarum principem, aut Græcorum? Siquidem nulla potestatum cœlestium populum vestrum boni alicujus compotem vult fieri, propter multa videlicet scelera, nisi solus Michael, cui vestra tutela credita est. *Prœliari* vero pro *disserere* ac *persuadere* posuit, cum ostendere vellet illius justam contra populum indignationem, et suam erga eumdem populum benevolentiam. Est autem verisimile eum, qui disserebat, sanctum esse Gabrielem, qui jam alias etiam revelationes ipsi interpretatus erat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

α'. « Καὶ ἐγένετο [36], φησὶν, ἐν ἔτει πρώτῳ Κύρου, ἔστην εἰς κράτος καὶ ἰσχύν [37]. » Εὐθὺς, φησὶ, τοῦ Κύρου βασιλεύσαντος, καὶ τοῦ ὅρου τῆς αἰχμαλωσίας συμπληρωθέντος, ἀνέστην ἕως οὗ τὴν ἄφεσιν τῷ λαῷ καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐπραγματευσάμην.

CAPUT XI.

VERS. 1. « Et factum est, inquit, anno primo Gyri, steti in fortitudinem et robur. » Statim, inquit, cum Cyrus regno potitus, et terminus captivitatis expletus esset, institi, donec efficerem, ut populus dimissus in libertatem vindicaretur.

β'. « Καὶ νῦν ἀναγγελῶ σοι ἀλήθειαν. » Λέγω δέ σοι μετὰ ἀληθείας τὰ ἐσόμενα. « Ἰδοὺ ἔτι τρεῖς βασιλεῖς [38] ἀναστήσονται ἐν τῇ Περσίδι. » Μετὰ Κῦρον ἐβασίλευσε Καμβύσης· τοῦτον οἱ Μάγοι διαδεξάμενοι, δέκα μῆνας ἐβασίλευσαν· μετ' ἐκείνους Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου. « Καὶ ὁ τέταρτος, φησὶ, πλουτήσει πλοῦτον μέγαν παρὰ πάντας. » Τὸν Ξέρξην λέγει, τὸν τοῦ Δαρείου υἱόν. « Καὶ μετὰ τὸ κρατῆσαι αὐτὸν τοῦ πλούτου [39], ἐπαναστήσεται πάσαις ταῖς [40] βασιλείαις τῶν Ἑλλήνων. » Τούτου καὶ οἱ ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου ἱστοριογράφοι τε καὶ συγγραφεῖς, σοφισταί τε καὶ ῥήτορες μέμνηνται, καὶ διηγοῦνται αὐτοῦ τήν τε ὑπερήφανον στρατείαν, καὶ τὴν καταγέλαστον ἀναχώρησιν. Εἶτα μέχρις αὐτοῦ τὰ Περσικὰ ἐν κεφαλαίῳ διδάξας, καὶ τοὺς μετὰ τοῦτον βασιλεύσαντας, ὡς ἀσθενεστέρους γεγενημένους, καταλιπὼν, ἐπὶ τὸν Μακεδόνα τὸν λόγον μετήνεγκε, καὶ φησι·

VERS. 2. « Et nunc annuntiabo tibi veritatem. » Vere tibi dico quæ futura sint. « Ecce adhuc tres reges surgent in Perside. » Post Cyrum Cambyses regnavit, cujus successores magi per decem menses regno potiti sunt, post illos Darius Hystaspis. « Et quartus, **1267** inquit, ditescet divitiis magnis super omnes. » Xerxes, de quo hic loquitur, est Darii filius. « Et postquam ipse obtinuerit divitias, insurget in omnia regna Græcorum. » Hujus etiam exteri ac profani historici, scriptores, sophistæ, et oratores meminerunt, qui narrant et illius superbam cum exercitu profectionem, et ridiculum discessum. Tum usque ad ipsum summatim traditis Persicis rebus, et iis qui post ipsum regnarunt, ut qui imbecilliores erant, omissis, ad Macedonem transtulit orationem.

γ', δ'. « Καὶ ἀναστήσεται βασιλεὺς δυνατὸς, καὶ κυριεύσει κυρείας πολλῆς, καὶ ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν [41] στῇ ἡ βασιλεία αὐτοῦ συντριβήσεται, καὶ διαιρεθήσεται εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. » Τοῦ γὰρ Ἀλεξάνδρου, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν, τὴν ἀπάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης ἀναδησαμένου βασιλείαν, εἶτα τὸ

VERS. 3, 4. « Et consurget, inquit, rex potens, et dominium habebit magnum, et faciet secundum voluntatem suam. Et cum steterit regnum ejus, conteretur, et dividetur in quatuor ventos cœli. » Alexandro enim, ut jam ante diximus, omnem propemodum orbem terrarum adepto, deinde communem hominum finem sortito, quadrifariam divisum

VARIÆ LECTIONES.

[31] A ἴσχυσα. [32] τί. A ἵνατί. [33] B τούτου. [34] ὑμ. Vid. supra, t. I. p. 32. [35] διὰ — παραν. Des in B [36] A ἐγώ. [37] A ἔστ. εἰς ἰσχ. κ. κράτος. [38] Edit. prior hab. βασιλεῖαι. [39] πλ. A præm. τοῦ. [40] ταῖς et deinde τῶν, des. in A. [41] ἐὰν. B præm. ἕως. A ὡς ἂν.

Digitized by Google

est regnum, ut sæpius jam commemoravimus. Et hic rursus divus archangelus ita ait : « Et dividetur in quatuor ventos cœli, et non in novissima ejus, neque secundum dominationem ejus qua dominatus est. » Quod autem dicit, ita se habet : Alexander, cum duodecim annos integros regnasset, sex ultimis annis et Persarum et Ægyptiorum exertit regnum, omnesque interjectas nationes sub ditionem suam redegit. Ait itaque, reges, qui post ipsum regnaturi essent, **1268** nulla in re similes esse futuros Alexandro, neque virtute, neque potestate illa, quam novissimis annis fuerat adeptus. Ita enim dicit : « In novissimo ejus, neque secundum dominationem ipsius qua dominatus est. Quia lacerabitur regnum ejus, et dabitur aliis præter hos. » Non solum enim in hos quatuor, inquit, dividetur, sed etiam aliis præter hos tradetur. His enim regnantibus, Arsaces Persa bello victor adeptus est regnum, et partem quamdam Persici imperii recuperavit : ex quo ad hoc usque tempus Persarum reges Arsacidæ vocantur, cum superiores non Arsacidæ, sed Achæmenidæ appellarentur. Romanorum quoque, Macedonico diviso regno, major fuit potentia, utpote qui ab iisdem regibus tributum exegerunt. Ita præsignificata divisione, duorum regum mentionem prætermittit. Neque enim rex Asiæ, neque rex Macedoniæ, diutius permansit : prætereaque nihil ab his calamitatis accidit Judæis. Duorum igitur duntaxat meminit, per quos graves calamitatos experti fuere Judæi. Et hi sunt, Ægypti rex, et is cui nationum Orientem incolentium commissum fuit imperium, qui in Antiochia et Babylone habuerunt sedem regiam. Decet autem nos prius eorum quæ dicenda sunt, argumentum declarare, deinde ea sigillatim interpretari. *Hircus* ille, quem beatus Daniel vidit, post unum cornu confractum, « quatuor cornua produxit, » **1269** hos ipsos reges : « ex uno ipsorum alterum cornu natum est, » quod et Ægyptum maxime debellavit, et Judæorum nationem in infinitas calamitates conjecit : et per hoc cornu significatur Antiochus Epiphanes. Et *quartam bestiam* vidit beatus Daniel, decem cornibus præditam, et inter cornua ejus ascendebat parvum cornu, quod oculos habebat, et os loquens magna, et prœlium committebat cum sanctis. Rursus autem ex his intelligimus, in fine regni Romani decem eodem tempore exorituros esse reges : qui multa sibi ultro citroque damna inferrent, alter alterius regna mutuo debellantes, quemadmodum Macedones faciebant : cumque hæc acciderint, appariturum esse hominem peccati, filium perditionis, id est, Antichristum. Quia itaque similes sunt regni Romanorum fines divisioni regni Macedonici, quæ tum ab his, tum ab illis facienda essent, simul edocetur beatus Daniel. Alia enim ex iis quæ

κενὸν τῶν ἀνθρώπων δεξαμένου τέλος, τετραχῆ ἡ βασιλεία διῃρέθη, ὡς καὶ ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν [42], καὶ ἐνταῦθα δὲ πάλιν ὁ θεῖος ἀρχάγγελος οὕτως ἔφη· « Καὶ διαιρεθήσεται εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτοῦ, οὐδὲ κατὰ τὴν κυρείαν αὐτοῦ, ἣν ἐκυρίευσεν. » Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁ Ἀλέξανδρος δώδεκα ἔτη τὰ πάντα βασιλεύσας, ἐν τοῖς ἓξ τοῖς τελευταίοις ἔτεσι, καὶ τὴν Περσῶν, καὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων κατέλυσε βασιλείαν, καὶ τὰ ἐν μέσῳ δὲ ἔθνη ἅπαντα ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο. Λέγει τοίνυν, ὅτι οἱ μετ' αὐτὸν βασιλεύσοντες οὐδὲν ἐοικότες ὀφθήσονται τῷ Ἀλεξάνδρῳ, οὔτε κατὰ τὴν ῥώμην, οὔτε κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἐν τοῖς ἔτεσι τοῖς τελευταίοις ἐκτήσατο. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Εἰς τὰ ἔσχατα αὐτοῦ, οὐδὲ κατὰ τὴν κυρείαν αὐτοῦ, ἣν ἐκυρίευσεν. Ὅτι ἐκτιλήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, καὶ δοθήσεται [43] ἑτέροις ἐκτὸς τούτων. » Οὐ μόνον γάρ, φησὶν, εἰς τούτους τέσσαρας [44] διαιρεθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις χωρὶς τούτων δοθήσεται. Ἐπὶ γὰρ τούτων καὶ Ἀρσάκης ὁ Πέρσης πολέμῳ κρατήσας ἀνεδήσατο τὴν βασιλείαν, καὶ μέρος τι τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἀνεκτήσατο· ἐξ οὗ μέχρι τοῦ παρόντος οἱ Περσῶν βασιλεῖς Ἀρσακίδαι προσαγορεύονται, τῶν προτέρων οὐκ Ἀρσακιδῶν, ἀλλὰ Ἀχαιμενιδῶν ὀνομαζομένων. Καὶ Ῥωμαίοις δὲ, τῆς Μακεδονικῆς διαιρεθείσης [45] βασιλείας, μείζονα ἔσχον τὴν ἰσχὺν, ἀμέλει καὶ παρ' αὐτῶν τούτων τῶν βασιλέων δασμὸν ἐκομίζοντο. Οὕτω τὴν διαίρεσιν προμηνύσας, τῶν μὲν δύο βασιλέων καταλιμπάνει τὴν μνήμην· οὔτε γὰρ ὁ τῆς Ἀσίας, οὔτε ὁ τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ πολὺν διήρκεσαν χρόνον· ἄλλως τε δὲ οὔτε συνέβη τι λυπηρὸν διὰ τούτων [46] Ἰουδαίοις. Μόνον [47] οὖν τῶν δύο μέμνηται, δι' ὧν τῶν χαλεπῶν συμφορῶν ἐπειράθησαν Ἰουδαῖοι. Οὗτοι δέ εἰσιν, ὅ τε τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, καὶ ὁ τῶν πρὸς ἕω κειμένων ἐθνῶν τὴν ἀρχὴν πεπιστευμένος· εἶχον δὲ τὰ βασίλεια ἔν τε Ἀντιοχείᾳ καὶ Βαβυλῶνι. Προσήκει δὲ πρότερον ἡμᾶς τῶν ῥηθησομένων εἰπεῖν τὴν ὑπόθεσιν, εἶθ' οὕτως τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ἅψασθαι. Ὁ τράγος, ὃν ὁ μακάριος εἶδε Δανιὴλ, μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ἑνὸς κέρατος, « τέσσαρα ἐβλάστησε κέρατα » τούτους αὐτοὺς τοὺς βασιλέας· « ἐκ τοῦ [48] ἑνὸς αὐτῶν ἕτερον ἔφυ κέρας, » ὃ τήν τε Αἴγυπτον σφόδρα κατεπολέμησε, καὶ μυρίαις συμφοραῖς τὸ Ἰουδαίων περιέβαλεν ἔθνος· σημαίνεται δὲ διὰ τούτου τοῦ κέρατος Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανής. Καὶ τὸ τέταρτον δὲ θηρίον ὁ μακάριος εἶδε Δανιὴλ, δέκα κέρατα ἐσχηκέναι [49], καὶ μεταξὺ τῶν κεράτων μικρὸν κέρας ἀνέβαινεν, ὀφθαλμοὺς ἔχον, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων. Πάλιν δὲ διὰ τούτων μανθάνομεν, ὡς ἐν τῷ τέλει τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας δέκα κατ' αὐτὸν [50] ἀναστήσονται βασιλεῖς, πολλὰ κατ' ἀλλήλων ἐργαζόμενοι κακὰ, καὶ τὰς ἀλλήλων καταγωνιζόμενοι βασιλείας, ὃν τρόπον οἱ Μακεδόνες διετέλουν [51] ποιοῦντες· καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[42] B προειρήκαμεν. [43] δοθ. In A et B des. [44] τέσσ. B præm. τούς. [45] διαιρ. In B ponitur post βασιλ. [46] B διὰ τούτων λυπηρόν. [47] B μόνων. [48] τοῦ. B præm. δέ. [49] B ἐσχηκός. [50] B κατὰ ταὐτόν. [51] διετ. In B ponitur ante οἱ Μακ.

Digitized by Google

ὅτι τούτων οὕτω γινομένων, φανήσεται ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, τουτέστιν ὁ Ἀντίχριστος. Ἐπειδὴ τοίνυν ἔοικε τῆς Ῥωμαίων βασιλείας τὰ τέλη τῇ διαιρέσει τῆς Μακεδονικῆς βασιλείας, τὰ ὑπὸ τούτων κἀκείνων γενησόμενα κατὰ ταὐτὸν ὁ μακάριος διδάσκεται Δανιήλ. Τινὰ μὲν γὰρ τῶν ῥηθησομένων τοῖς Μακεδόσιν ἁρμόττει, τινὰ δὲ τοῖς ἐσομένοις δέκα κέρασι, καὶ τῷ μεταξὺ αὐτῶν βλαστήσαντι. Καὶ ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἐξ αὐτῆς μαθησόμεθα τῆς προφητείας. Προσήκει τοίνυν ἡμᾶς μετὰ πάσης προσέχειν ἀκριβείας, καὶ διαιρεῖν προσφόρως τά τε τούτοις, τά τε ἐκείνοις ἁρμόττοντα. Ἔχομεν δὲ τούτου παράδειγμα τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν. Καὶ γὰρ τοῦ Κυρίου τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις εἰρηκότος τοῖς ἀποστόλοις· « Ἀμὴν [52], ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ μείνῃ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ, » εἶτα ἐκείνων ἐρομένων· « Πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας; » Καὶ διπλῆν ἐρώτησιν προσαγαγόντων, ὁ Κύριος ἀναμίξ ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν, κατὰ ταὐτὸν λέγων τά τε τοῖς Ἱεροσολύμοις συμβησόμενα, καὶ τὰ κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν γενησόμενα [53]. Οἱ δὲ τὰ θεῖα μεμυημένοι διαιροῦσιν εὐκρινῶς τά τε τούτοις, τά τε ἐκείνοις ἁρμόττοντα τοῖς καιροῖς. Τοῦτο τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα μετὰ τῆς προσηκούσης ποιήσομεν ἀποδείξεως. Διδάξας τοίνυν τὸν μακάριον Δανιὴλ ὁ προσδιαλεγόμενος, ὅτι τετραχῆ διαιρεθήσεται ἡ βασιλεία, καὶ τοὺς δύο καταλιπὼν, τόν τε τῆς Μακεδονίας φημὶ, καὶ τὸν τῆς Ἀσίας, ἤτοι τοῦ Ἑλλησπόντου, ὡς καὶ πρὸς βραχὺν διαρκέσαντας χρόνον, καὶ Ἰουδαίους ἥκιστα λελυπηκότας, ἐπάγει·

ε'. « Καὶ ἐνίσχυσεν [54] ὁ βασιλεὺς τοῦ Νότου, καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ [55] εἷς ἐνισχύσει ἐπ' αὐτὸν [56], καὶ κυριεύσει κυρείαν πολλὴν ἐκτὸς [57] ἐξουσίας αὐτοῦ. » Πτολεμαῖον δὲ λέγει τὸν Φιλοπάτορα, μὴ ἀρκεσθέντα τῇ τῆς Αἰγύπτου βασιλείᾳ, ἀλλὰ καὶ Φοινίκην, καὶ Σαμάρειαν, καὶ τὴν Ἰουδαίαν προσλαβόντα. Ἕνα δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἐνισχύοντα [58] τὸν Σκοπᾶν λέγει, οὗ καὶ ὁ Ἰώσηππος [59] ὁ Ἑβραῖος μέμνηται συγγραφεὺς, ὃς ἄριστα στρατηγήσας, πολλὰ τῶν ἔξω τῆς τοῦ [60] Πτολεμαίου βασιλείας τῷ Πτολεμαίῳ ὑπέταξε. Τοῦτο αἰνιττόμενος λέγει· « Καὶ κυριεύσει κυρείαν πολλὴν ἐκτὸς ἐξουσίας αὐτοῦ, » τουτέστι, κρατήσει ἐθνῶν [61] πολλῶν ἔξω τῆς ἀφωρισμένης αὐτῷ ἐξουσίας ὄντων.

ς'. « Καὶ μετὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ συμμιγήσονται, καὶ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τοῦ Νότου εἰσελεύσεται πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Βορρᾶ, τοῦ ποιῆσαι συνθήκας μετ' αὐτοῦ. » Μετὰ τὴν τοῦ Φιλοπάτορος Πτολεμαίου τελευτὴν ἐβασίλευσε Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Ἐπιφανὴς προσαγορευόμενος. Τοῦτο οὖν λέγει, ὅτι « Μετὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ συμμιγήσονται· » καὶ διδάσκων, πῶς συμμιγήσονται· « Θυγάτηρ, φησὶ, τοῦ βασιλέως τοῦ Νότου εἰσελεύσεται πρὸς τὸν βασιλέα

dicenda sunt, Macedonibus conveniunt, alia futuris decem cornibus, atque illi quod inter ipsa prodiit. Et hæc ita se habere, et ipsa prophetia discemus. Decet itaque nos omni studio animum adhibere, ut congruenter dividamus, quæ his quæve illis conveniant. Cujus rei exemplum habemus evangelicam doctrinam. Etenim cum Dominus de templo quod erat Hierosolymis, apostolis dixisset : « Amen, amen dico vobis, non relinquetur hic lapis **1270** super lapidem, qui non destruatur [a], » deinde illis interrogantibus : « Quando hæc erunt, et quod signum adventus tui [b]? » Et duplici allata interrogatione, Dominus promiscuum reddit responsum, simul ea dicens, et quæ Hierosolymis eventura, et quæ in consummatione sæculi futura essent. Qui vero sunt divinis initiati mysteriis, hi et his et illis temporibus congruentia facile discernunt. Hoc itaque nos etiam hoc in loco, adhibita, quam par est, demonstratione, facturi sumus. Cum igitur docuisset beatum Danielem is qui cum eo colloquebatur, quadrifariam regnum divisum iri, duobus omissis, Macedoniæ, inquam, et Asiæ, sive Hellesponti regibus, ut qui breve tempus regnassent, ac Judæos minime offendissent, subjicit :

Vers. 5. « Et corroboratus est rex Austri, et de principibus ejus unus corroborabitur super ipsum, et dominabitur dominatione multa extra potestatem suam. » Ptolemæum autem dicit Philopatorem, qui non contentus Ægypti regno, etiam Phœniciam, et Samariam, Judæamque sibi ascivit. Unum autem de principibus ejus corroboratum,' Scopam intelligit, cujus etiam Josephus scriptor Hebræus meminit : qui cum optimum se ducem præbuisset, multa eorum quæ extra Ptolemæi regnum erant, in Ptolemæi ditionem redegit. Hoc innuens : « Et dominabitur, inquit, dominatione multa extra potestatem suam, » hoc est, potietur multis nationibus, quæ fuerint extra potestatem **1271** illi definitam.

Vers. 6. « Et post annos ejus commiscebuntur, et filia regis Austri ingredietur ad regem Aquilonis, ut faciat fœdera cum eo. » Post Ptolemæi Philopatoris obitum regnavit Ptolemæus filius ejus, Epiphanes appellatus. Hoc significat, cum dicit : « Post annos ejus commiscebuntur : » et docens, qualis futura sit commistio. « Filia, inquit, regis Austri ingredietur ad regem Aquilonis, ut pereutiat fœdera cum ipso. » *Regem* vero *Aquilonis* ap-

[a] Matth. xxiv, 2. [b] Ibid. 3.

VARIÆ LECTIONES.

[52] Ἀμ. Des. in B. Aliter leg. l. c. [53] γεν. B συμβησόμενα. [54] A et B ἐνισχύσει. [55] A εἷς τ. ἀρχ. αὐτοῦ, omisso ἀπό. [56] A αὐτῶν. [57] ἐκτ. A ἐπ'. [58] B ἰσχύοντα. [59] ὁ Ἰώσ. *Ant. Jud.* l. xii, c. 3. [60] τοῦ. Des. in B. [61] ἐθν. In B post πολλῶν ponitur.

Digitized by Google

pellat Antiochum, non Epiphanem, sed illum qui vocatus est Magnus, Antiochi Epiphanis patrem : hic enim fuit illis Ptolemæis coævus. « Et non obtinebit robur brachii, neque consistet semen ejus, et tradetur ipsa, et ferentes eam, et puella, et corroborans ipsam in temporibus. » Verum nuptiæ quidem fient, inquit, sed non diu connubium durabit, sed reddetur ei, qui miserit ipsam, per eos qui ipsam adduxere, una cum iis cum ea fuerint allata. Hoc enim significat : « Et corroborans ipsam in temporibus, » id est, divitiæ, quæ matrimonium potens optatumque efficiunt.

A τοῦ βορρᾶ, τοῦ ποιῆσαι συνθήκας μετ' αὐτοῦ.» *Βασιλέα δὲ τοῦ βορρᾶ* τὸν Ἀντίοχον λέγει, οὐ τὸν Ἐπιφανῆ, ἀλλὰ τὸν καλούμενον Μέγαν, τὸν τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀντιόχου πατέρα· οὗτος γὰρ ἦν τοῖς Πτολεμαίοις ἐκείνοις ὁμόχρονος. « Καὶ οὐ κρατήσει ἰσχὺς βραχίονος, καὶ οὐ στήσεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ παραδοθήσεται αὕτη [65], καὶ οἱ φέροντες αὐτὴν, καὶ ἡ νεᾶνις, καὶ ὁ κατισχύων αὐτὴν ἐν τοῖς καιροῖς » Ἀλλ' ὁ μὲν γάμος, φησὶ, γενήσεται, οὐ μὴν ἐπὶ πολὺ διαρκέσει τὸ συνοικέσιον, ἀλλ' ἀποδοθήσεται τῷ πεπομφότι αὐτὴν διὰ τῶν ἀγαγόντων αὐτὴν, μετὰ τῶν προσενηνεγμένων αὐτῇ. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Καὶ ὁ κατισχύων αὐτὴν ἐν τοῖς καιροῖς.» ὁ τὸν γάμον ἰσχυρὸν καὶ ποθεινὸν ἐργαζόμενος πλοῦτος.

Vers. 7. « Et surget, inquit, de flore ex radice ejus in præparatione ipsius. » Hoc est, reddetur B quidem parenti, sed pariet regem, qui regno illius qui dedit, adversabitur. « Et veniet, inquit, ad virtutem. » *Virtutem* ipsam Hierosolymam vocat, ut quæ divina gratia fruens divinam virtutem per ea miracula, **1272** quæ pro tempore fiebant, ostenderet. Quod nos item tertius Machabæorum liber docuit [c]. Ptolemæus enim, præter omnem spem, devicto Antiocho Magno, Hierosolymam pervenit, Deoque sumptuosa obtulit sacrificia; conatusque ingredi in adyta templi, cum noluisset sacerdotibus, qui supplicantes eum arcebant, obtemperare, flagellis percutitur, quæ minime cernebantur. Interminatus autem Judæis Alexandriam C pervenit, et illa facere aggreditur, quæ historia docet. Idque etiam prophetia ' prædicit. « Veniet, inquit, ad virtutem, et ingredietur in munitiones regis Aquilonis, et faciet in ipsis, et corroborabitur. » *Munitiones* vocat civitates tributum ipsi præbentes : quodammodo enim fulciunt et sustentant regnum, quæ afferuntur tributa, quibus militum aluntur copiæ.

ζ'. « Καὶ ἀναστήσεται, φησὶ, ἐκ τοῦ ἄνθους ἐκ [66] τῆς ῥίζης αὐτῆς ἐπὶ τῆς [65] ἑτοιμασίας αὐτοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, ἀποδοθήσεται μὲν τῷ γεγεννηκότι, παιδοποιήσει δὲ βασιλέα τῇ βασιλείᾳ τοῦ δεδωκότος ἐναντιωθησόμενον. « Καὶ ἥξει, φησὶ, πρὸς τὴν δύναμιν.» *Δύναμιν* δὲ καλεῖ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τῆς θείας χάριτος ἀπολαύουσαν, καὶ διὰ τῶν κατὰ καιρὸν γινομένων θαυμάτων τὴν θείαν ὑποδεικνύουσαν δύναμιν. Καὶ τοῦτο δὲ ἡμᾶς ἡ τρίτη τῶν Μακκαβαίων ἐδίδαξε βίβλος. Νενικηκὼς γὰρ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν Ἀντίοχον τὸν Μέγαν ὁ [65] Πτολεμαῖος, ἀφίκετο μὲν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, προσενήνοχε δὲ τῷ Θεῷ θυσίας πολυτελεῖς· πειραθεὶς δὲ τῶν ἀδύτων ἐπιβῆναι [66] τοῦ ναοῦ, καὶ τοῖς ἱερεῦσι μεθ' ἱκετείας ἀπείργουσιν, εἶξαι μὴ βουληθείς, μαστιγοῦται μὲν μάστιξιν ἀοράτοις· ἀπειλήσας δὲ τοῖς Ἰουδαίοις καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνα ἐπιχειρεῖ, ἃ ἡ ἱστορία διδάσκει. Τοῦτο καὶ ἡ προφητεία προλέγει. « Ἥξει, φησὶ, πρὸς τὴν δύναμιν, καὶ εἰσελεύσεται εἰς [66] τὰ ὑποστηρίγματα τοῦ βασιλέως τοῦ Βορρᾶ, καὶ ποιήσει ἐν αὐτοῖς, καὶ κατισχύσει.» *Ὑποστηρίγματα* δὲ καλεῖ τὰς τὸν φόρον αὐτῷ παρεχούσας πόλεις· οἷον γάρ πως στηρίζει καὶ ὑπερείδει τὴν βασιλείαν τὰ προσφερόμενα τέλη, δι' ὧν ἡ στρατιωτικὴ τρέφεται δύναμις.

Vers. 8. « Et deos eorum cum conflatilibus eorum, omne vas desiderabile ipsorum, argenti et auri, cum captivitate introducet in Ægyptum, et ipse stabit super regem Aquilonis. » Primo enim et altero prœlio Ptolemæi vicerunt, ut docent historiæ. Josephus quoque ita scribit : « Judæis enim, D Antiocho Magno Asiæ regnum obtinente, accidit, ut et ipsi multis modis premerentur, vexata eorum regione, et illi itidem qui Cœle-Syriam incolebant. Nam bellum ipso gerente adversus Ptolemæum Philopatorem, et contra **1273** filium ipsius Ptolemæum cognomento Epiphanem, accidit, ut ipsi

η'. « Καί γε τοὺς θεοὺς αὐτῶν μετὰ τῶν χωνευτῶν αὐτῶν, πᾶν σκεῦος ἐπιθυμητὸν αὐτῶν, ἀργυρίου καὶ χρυσίου, μετ' αἰχμαλωσίας εἰσοίσει [67] εἰς Αἴγυπτον, καὶ αὐτὸς στήσεται ὑπὲρ βασιλέα τοῦ Βορρᾶ. » Ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ συμπλοκῇ οἱ Πτολεμαῖοι νενικήκασιν, ὡς αἱ ἱστορίαι διδάσκουσιν. Λέγει [67] δὲ καὶ Ἰώσηππος οὕτως· « Τοὺς γὰρ Ἰουδαίους ἐπ' Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου βασιλεύοντος τῆς Ἀσίας, ἔτυχεν αὐτούς τε πολλὰ ταλαιπωρῆσαι, τῆς γῆς αὐτῶν κακουχουμένης [68], καὶ τοὺς τὴν Κοίλην Συρίαν νεμομένους. Πολεμοῦντος γὰρ αὐτοῦ πρὸς τὸν Φιλοπάτορα [69] Πτολεμαῖον, καὶ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πτο-

[c] Mach. III, 1 seqq. apocryph.

VARIÆ LECTIONES.

[63] αὖτ. Edit. prior hab. αὐτῇ. Ita quoque A et B sed minus recte. [63] ἐκ. Des. in A. [65] ἐπὶ τῆς. Des. in B. [66] ὁ Ex B suppl. \ [66] ἐπιβ. In B post ναοῦ ponitur. [67] εἰς. A πρός. [67] A οἴσει. [67] λέγει — οὕτως. *Ant. jud.* l. c. [68] B κακουμένης. Ita quoque Josephus, l. c. [69] Φιλοπ. Apud Jos. l. c. est Εὐπάτορα, sed codex quem Hudsonus ad h. l. allegavit, consentit cum nostra lectione.

Digitized by Google

λεμαῖον, ἐπικληθέντα δὲ [69a] Ἐπιφανῆ, κακοπαθεῖν A multa sustinerent, et eodem tam victo quam victore eadem paterentur. » Ac paulo post : « Cumque vicisset, inquit, Ptolemæum Antiochus, Judæam occupavit. Vita vero functo Philopatore, filius ejus magnum misit exercitum, duce Scopa, contra eos qui erant in Cœle-Syria : qui et multas eorum cepit urbes, et nostram gentem, quæ debellata adjuncta est ei. Nec multo post Antiochus Scopam vicit ad fontes Jordanis cum eo congressus, ac magnam illius exercitus partem occidit. Postea vero cum Antiochus urbes in Cœle-Syria subegisset, quas Scopas occuparat, et Samariam, sponte ad eum se adjunxere Judæi, receptoque in civitate omni ejus exercitu, et militibus, et elephantis, abunde commeatum præbuere, et præsidia a Scopa in arce Hierosolymorum relicta obsidenti alacriter opem tulere. » Et ne alia persequens ultra modum extendam volumen, ad illa volentem remitto.

συνέβαινεν αὐτοῖς, καὶ νικῶντος αὐτοῦ [70] καὶ πταίοντος τὰ αὐτὰ πάσχειν. » Καὶ μετὰ βραχέα· « Νικήσας μέντοι, φησὶ [71], τὸν Πτολεμαῖον ὁ Ἀντίοχος, τὴν Ἰουδαίαν προσάγεται. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Φιλοπάτορος ὁ παῖς αὐτοῦ μεγάλην ἐξέπεμψε δύναμιν, καὶ στρατηγὸν τὸν [71a] Σκοπᾶν ἐπὶ τοὺς ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ· ὃς πολλάς τε αὐτῶν πόλεις ἕλαβε, καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος· πολεμούμενον γὰρ αὐτῷ προσέθετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τὸν Σκοπᾶν ὁ Ἀντίοχος νικᾷ συμβαλὼν αὐτῷ πρὸς ταῖς πηγαῖς τοῦ Ἰορδάνου, καὶ πολλὴν αὐτοῦ τὴν στρατείαν [72] διέφθειρεν· ὕστερον δὲ, Ἀντιόχου χειρωσαμένου τὰς ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ πόλεις, ἃς ὁ Σκοπᾶς κατεσχήκει, καὶ τὴν Σαμάρειαν, ἑκουσίως αὐτῷ προσέθεντο Ἰουδαῖοι [73], καὶ τῇ πόλει δεξάμενοι, πᾶσαν [73a] αὐτοῦ τῇ τε στρατείᾳ καὶ τοῖς ἐλέφασιν ἀφθονίαν παρέσχον, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ [74] Σκοπᾶ καταλειφθέντας ἐν τῇ ἄκρᾳ τῶν Ἱεροσολύμων φρουροὺς πολιορκοῦντι προθύμως συνεμάχησαν. » Καὶ ἵνα μὴ καὶ τὰ ἄλλα λέγων πέρα τοῦ μέτρου μηκύνω τὸ σύγγραμμα, εἰς ἐκεῖνα τὸν βουλόμενον παραπέμπω [75].

θ', ι'. « Καὶ εἰσελεύσεται, φησὶν, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ βασιλέως [76] τοῦ Νότου, καὶ ἀναστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ συνάξουσιν ὄχλον δυνάμεων πολλῶν. » *Υἱοὺς* δὲ *αὐτοῦ* καλεῖ τὴν στρατείαν [76a] πεπιστευμένους, ὡς υἱοὺς ἀνθρώπων τοὺς ἀνθρώπους, καὶ υἱοὺς τῶν [77] προφητῶν τοὺς προφήτας· ἰδίωμα γάρ ἐστι τῆς Ἑβραίων διαλέκτου. « Καὶ εἰσελεύσεται ἐρχόμενος, καὶ κατακλύζων. » Ἀντὶ τοῦ, ῥύμῃ φερόμενος, καὶ κατακλυσμοῦ δίκην ἅπαντα διαφθείρων. « Καὶ παρελεύσεται, καὶ καθιεῖται, καὶ συμπλακήσεται ἕως τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, παντὶ σθένει χρώμενος ὁρμήσει μὲν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, στουδῇ δὲ στρατοπεδεύσει, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ μεταθήσει τὸν πόλεμον. Τούτοις ἐπάγει·

Vers. 9, 10. « Et ingredietur, inquit, in regnum regis Austri, et revertetur ad terram suam. Et filii ejus cogent turbam exercituum multorum. » *Filios* autem *ejus* vocat eos, quibus militandi munus impositum fuerat, sicuti filios hominum homines, et filios prophetarum prophetas, quod est Hebræorum linguæ idioma. **1274** « Et ingredietur veniens, et inundans. » Hoc est, cum impetu irruens, et diluvii instar omnia destruens. « Et præteribit, et sedebit, et congredietur usque ad robur ejus. » Hoc est, omnibus viribus invadet Ægyptum, et celeritate adhibita castra ponet, translato in eam regionem bello. His subjicit :

ια', ιβ'. « Καὶ ἀγριανθήσεται ὁ [77a] βασιλεὺς τοῦ Νότου, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ πολεμήσει μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Βορρᾶ, καὶ στήσει ὄχλον πολὺν, καὶ παραδοθήσεται ὄχλος [78] ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ λήψεται ὄχλον πολὺν [79], καὶ ὑψωθήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ καταβαλεῖ μυριάδας, καὶ οὐκ ἰσχύσει [80]. » Τοῦ γὰρ βασιλέως τοῦ Νότου ἀντιπαρατεταγμένου μετὰ πλήθους πολλοῦ, περιγενήσεται, φησὶν, ὁ Ἀντίοχος, καὶ λήψεται τὸν ὄχλον ὑποχείριον, καὶ ὡς νενικηκὼς ὑπερηφανίᾳ χρήσεται, καὶ [81] πολλὰς κατακοντίσει μυριάδας. Ἀλλ' ὅμως οὐ περιγενήσεται τῆς Αἰγύπτου, οὐδὲ κρατήσει τῆς τοῦ Πτολεμαίου βασιλείας· οὗ χάριν δυσχεραίνων πάλιν, φησίν·

Vers. 11, 12. « Et irritabitur rex Austri, et egredietur, et pugnabit bello cum rege Aquilonis, et statuet turbam multam, et tradetur turba in manum ejus. Et capiet turbam multam, et exaltabitur cor ejus, et dejiciet multa millia, neque corroborabitur. » Cum enim rex Austri instructam turbam multam in acie opposuerit, superabit inquit, Antiochus, ac multitudinem illam sibi subjiciet, et quasi victor superbia elatus multa hominum millia conficiet. Verumtamen non potietur Ægypto, neque obtinebit Ptolemæi regnum. Qua de causa indignatus rursus :

ιγ'. « Ἐπιστρέψει βασιλεὺς τοῦ Βορρᾶ, καὶ ἄξει ὄχλον πολὺν ὑπὲρ τὸν πρότερον, καὶ εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν, καὶ [82] ἐπελεύσεται εἰσόδια ἐν δυνάμει μεγάλῃ καὶ ἐν ὑπάρξει πολλῇ. » Αὖθις γὰρ, φησὶ, μείζω

Vers. 13. « Revertetur, inquit, rex Aquilonis, et adducet turbam majorem priori, et in fine temporum ingredietur ingrediendo in virtute magna et in substantia multa. » Rursus enim major, inquit,

VARIÆ LECTIONES.

[69a] ἐπικλ. δέ. Apud Jos. leg. τὸν κληθέντα. [70] αὐτ. Des. apud Jos. [71] φησί. Des. in B. [71a] τόν. Des. in B et apud Jos. [72] Βτῆς στρατείας, Jos. l. c. τῆς στρατιᾶς. [73] Ἰουδ. B præm. οἱ quod des. apud Jos. [73a] Apud Jos. leg. πάσῃ αὐτοῦ τῇ στρατιᾷ. [74] τοῦ. Des. apud Jos. [75] B παραπέμψω. [76] τ. βασ. Des. in A. [76a] B τοὺς τὴν στρατηγίαν. [77] τῶν. Des. in B. [77a] ὁ. Des. in A et B. [78] ὄχλ, A et B præm. ὁ. [79] πολ. Des. in A et B. [80] A οὐ κατισχύσει. [81] καί. B. add. γάρ. [82] καί. Des. in A.

Digitized by Google

quam antea, exercitu coacto, invadet Ægyptum : quod faciet circa regni sui finem. Id enim significat : « In fine temporum, et ingredietur ingrediendo in virtute magna. » Hic duplicatio est Hebraica : voluit enim dicere, magno comitatu eum ingressurum **1275** esse. Est autem idioma tum Hebræorum, tum Syrorum, qui consueverunt dicere : Ingrediens ingressus est, et egrediens egressus est, et comedens comedit, et alia omnia hujuscemodi. Interpretes itaque nimia adhibita diligentia idiomata quoque Hebræa secuti sunt.

Vers. 14. « Et in temporibus illis, inquit, multi assurgent adversus regem Austri. » Ita enim ab Antiocho debellatum Ptolemæum, ut imbecillem, in reliquum etiam finitimi contemnent. « Et filii pestilentium populi tui extollentur, ut statuant visionem, et extollentur ac debilitabuntur. » Hic rursus pestilentes *filios pestilentiarum* appellavit : scelesti enim, et improbis moribus depravati, impiamque vitam pietati præferentes, per hos reges cultum legitimum evertere conabuntur, neque poterunt : illi enim minus impii Judæorum nationem coluerunt et observarunt.

Vers. 15. « Et accedet, inquit, rex Aquilonis, et struet aggerem, et capiet urbes munitas. » Hoc est, obsidens aggeribus adhibitis, machinisque admotis. « Et brachia regis Austri non stabunt. » Hoc est, omnibus destituetur viribus. « Et consurgent electi ejus, neque erit robur ad standum. » Et coactis strenuis bellatoribus suis nihil proficiet.

Vers. 16. « Et faciet adveniens adversus eum secundum voluntatem suam, et non est qui stet ante faciem ejus. » Facile enim, inquit, erit in posterum unicuique, eum contemnere, **1276** quod resistere et adversarios superare nequeant. « Et stabit in terra Sabir. » Quædam exemplaria « in terra Sabaim » habent : et quidam eorum, qui Hebræorum vocem in Græcam transtulere, *voluntatis terram* terram Sabir vocarunt : significat autem promissionis terram, quæ voluntatis erat, et montem Sion [d], quem dilexit, et in quo beneplacitum est Deo habitare in eo [e]. *Sabaim* vero virtutum (sive exercituum) exponitur. Sive igitur terra voluntatis, sive terra virtutis Judæa vocata sit (etenim supra quoque *virtutem* ipsam appellavit, et hic *Sabaim* sive *Sabir* eam nuncupat) : ingredietur, inquit, rex Babylonis in hanc quoque terram.

τῆς προτέρας συναγαγὼν στρατείαν ὁρμήσει κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ποιήσει δὲ τοῦτο περὶ τὸ τέλος τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας· τοῦτο γὰρ σημαίνει· « Εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν, καὶ ἐπελεύσεται εἰσόδοις ἐν δυνάμει μεγάλῃ [83]. » Ἐνταῦθα διπλασιασμός ἐστιν Ἑβραϊκός· ἠβουλήθη γὰρ εἰπεῖν, ὅτι εἰσόδῳ μεγάλῃ χρήσεται. Ἴδίωμα δέ ἐστι καὶ Ἑβραίων, καὶ Σύρων· καὶ οὗτοι γὰρ κἀκεῖνοι λέγειν εἰώθασιν· Εἰσερχόμενος εἰσελήλυθε, καὶ Ἐξερχόμενος ἐξελήλυθε, καὶ Ἐσθίων ἐσθίει, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως. Πλείονι τοίνυν οἱ ἑρμηνευταὶ ἀκριβείᾳ χρώμενοι, καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἰδιώμασιν ἠκολούθησαν.

ιθ'. « Καὶ ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις, φησὶ, πολλοὶ ἐπαναστήσονται ἐπὶ βασιλέα τοῦ Νότου. » Οὕτω γὰρ Ἀντιόχου [84] καταγωνισαμένου τὸν Πτολεμαῖον, ὡς ἀσθενοῦς λοιπὸν καὶ οἱ πλησιόχωροι καταφρονήσουσι. « Καὶ οἱ υἱοὶ τῶν λοιμῶν τοῦ λαοῦ σου ἐπαρθήσονται [85], τοῦ στῆσαι ὅρασιν, καὶ ἐπαρθήσονται, καὶ ἀσθενήσουσι. » Πάλιν ἐνταῦθα *υἱοὺς λοιμῶν* τοὺς λοιμοὺς προσηγόρευσεν· οἱ γὰρ πονηρίᾳ, φησὶ, καὶ μοχθηρίᾳ τρόπων συζῶντες, καὶ τὸ δυσσεβῶς [86] ζῆν τῆς εὐσεβείας προαιρούμενοι, πειραθήσονται διὰ τούτων τῶν βασιλέων τὴν νομικὴν καταλῦσαι λατρείαν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν· ἧττον γὰρ ὄντες ἀσεβεῖς οὗτοι θεραπεύοντες τὸ Ἰουδαῖον διετέλεσαν ἔθνος.

κ'. « Καὶ εἰσελεύσεται, φησὶν, ὁ βασιλεὺς [87] Βορρᾶ, καὶ ἐκχεεῖ πρόσχωμα, καὶ συλλήψεται πόλεις ὀχυράς. » Ἀντὶ τοῦ, πολιορκίᾳ [88], καὶ χώμασι, καὶ μηχανήμασι χρήσεται. « Καὶ βραχίονες [89] τοῦ [90] βασιλέως τοῦ Νότου οὐ στήσονται· » τουτέστι, πάσης δυνάμεως ἔρημος γενήσεται. « Καὶ ἀναστήσονται οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ἰσχὺς τοῦ στῆναι [91]. » Καὶ τοὺς ἀριστέας δὲ αὐτοῦ συλλέγων ὀνήσει οὐδέν [92].

κα'. « Καὶ ποιήσει ὁ εἰσπορευόμενος πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ἑστὼς κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ. » Ῥᾴδιον γάρ, φησὶ, λοιπὸν ἑκάστῳ καταφρονεῖν αὐτοῦ, τῷ μὴ δύνασθαι ἀνταγωνίζεσθαι [93], καὶ τῶν ἐναντίων περιγενέσθαι [94]. « Καὶ στήσεται ἐν τῇ γῇ τοῦ [95] Σαβείρ. » Ἕνια [96] τῶν ἀντιγράφων, « ἐν τῇ γῇ τοῦ Σαβαείμ » ἔχει· τινὲς δὲ τῶν τὴν Ἑβραίων φωνὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταβεβληκότων, *γῆν θελήσεως* τὴν γῆν τοῦ Σαβεὶρ κεκλήκασι· σημαίνει δὲ τὴν τῆς ἐπαγγελίας γῆν, θελήσεως οὖσαν· καὶ τὸ ὄρος τὸ Σιὼν, ὃ ἠγάπησε καὶ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ. Καὶ τὸ *Σαβαεὶμ* δὲ δυνάμεως ἑρμηνεύεται. Εἴτε γοῦν [97] γῆ εὐδοκίας, εἴτε γῆ δυνάμεως ἡ Ἰουδαία κέκληται (καὶ γὰρ καὶ *ἄνω δύναμιν* αὐτὴν προσηγόρευσε, καὶ ἐνταῦθα *Σαβαεὶμ* εἶτ' οὖν *Σαβεὶρ*), εἰσελεύσεται, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τοῦ Βορρᾶ καὶ εἰς ταύτην τὴν γῆν. « Καὶ συντε-

[d] Psal. CXXXII, 3. [e] Psal. LXVII, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[83] μεγ. Edit. prior hab. πολλῇ. [84] Ἀντ. B præm. τοῦ. [85] κ. ἐπαρθ. Des. in A. [86] δυσσ. Ita B pro δυσσεβές, ut hab. Sirm. [87] A et B βασιλεὺς τοῦ. [88] B πολιορκιῶν. [89] βρ. A præm. οἱ. [90] τοῦ. Des. in B. [91] B στῆσαι. [92] οὐδ. B præm. πλέον. [93] ἀντ. B præm. λοιπόν. [94] B περιγίνεσθαι. [95] τοῦ. Ex A et B suppl. [96] Ἕνια. — κεκλ. Vid. Montf. Hexapla, ad h. l. [97] B οὖν.

Digitized by Google

λεσθήσεται ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. » Τουτέστιν, εὐοδωθήσεται· οὕτω γὰρ ἡμᾶς καὶ ὁ Ἰώσηππος διὰ τῆς ἱστορίας ἐδίδαξεν, ὅτι αὐτόματοι τὸν Ἀντίοχον οἱ Ἰουδαῖοι δεξάμενοι σφόδρα ὑπ' αὐτοῦ ἐτιμήθησαν. A

ιζ'. « Καὶ τάξει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, φησὶν, εἰσελθεῖν ἐν ἰσχύϊ πάσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. » Ἐπιχειρήσει γὰρ ἅπασαν τοῦ βασιλέως τοῦ Νότου σφετερίσασθαι τὴν βασιλείαν. « Καὶ εὐθεῖα, φησὶν, ἅπαντα [98] μετ' αὐτοῦ ποιήσει. » Ἀποδώσει γὰρ αὐτῷ πάντα ὅσα [99] ἥρπασεν. « Καὶ θυγατέρα τῶν γυναικῶν δώσει αὐτῷ τοῦ διαφθεῖραι αὐτήν, καὶ οὐ μὴ παραμείνῃ, καὶ οὐκ αὐτῷ ἔσται. » Ὅπερ ἄνω ἀσαφῶς εἴρηκεν, τοῦτο ἐνταῦθα σαφῶς· δώσει μὲν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, οὐκ εἰς μακρὰν δὲ αὖτη ἀποδοθήσεται τῷ δεδωκότι, καὶ τὸ συνοικέσιον διαλυθήσεται. Οὕτω δὲ, φησὶ, διαθεὶς τὴν Αἴγυπτον, B

ιη'. « Ἐπιστρέψει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ εἰς τὰς νήσους, καὶ συλλήψεται πολλὰς, καὶ καταπαύσει ἄρχοντας ὀνειδισμοῦ αὐτοῦ· πλὴν ὁ ὀνειδισμὸς αὐτοῦ ἐπιστρέψει αὐτῷ. » Πολλὰς γὰρ τῶν νήσων ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, καὶ τοὺς ἐκείνων [1] ἐθνάρχας τοῦ ἄρχειν παύσας, καταγελάστους ἐποίησεν. Ἀλλὰ τούτου, φησὶ, τοῦ ὀνειδισμοῦ καὶ αὐτὸς ἀπολαύσει. Ῥωμαῖοι γὰρ ἐν Θερμοπύλαις αὐτὸν καταγωνισάμενοι, καὶ τῆς πολλῆς αὐτὸν θρασύτητος παύσαντες, δασμὸν αὐτῷ χιλίων ταλάντων ἐπέθεσαν, καὶ τοῦτον φέρειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν κατηνάγκασαν, καὶ τὸν υἱὸν δὲ αὐτοῦ Ἀντίοχον [2] τὸν ἐπικληθέντα Ἐπιφανῆ ὅμηρα [3] λαβόντες ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐφρούρουν. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἡ πρώτη τῶν Μακκαβαίων διδάσκει· εἰρηκὼς γὰρ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν τὴν Ἀλεξάνδρου δεξαμένων βασιλείαν, ἐπήγαγε· « Καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτῶν ῥίζα ἁμαρτωλὸς, Ἀντίοχος ὁ [4] Ἐπιφανὴς, υἱὸς Ἀντιόχου τοῦ βασιλέως, ὃς ἦν ὅμηρα ἐν Ῥώμῃ. Τοῦτο προσημαίνων τῷ Δανιὴλ ὁ προσδιαλεγόμενος αὐτῷ ἔφη· « Πλὴν ὁ ὀνειδισμὸς αὐτοῦ ἐπιστρέψει αὐτῷ. » Τούτοις ἐπάγει· C

ιθ'. « Καὶ ἐπιστρέψει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, εἰς τὸ κατισχύσαι [5] τῆς γῆς αὐτοῦ. » Ταῦτα, φησὶν, ἐν ταῖς νήσοις διαπραξάμενος, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανήξει βασιλείαν.

« Καὶ ἀσθενήσει, καὶ πεσεῖται, καὶ οὐχ εὑρεθήσεται. (κ'.) Καὶ ἀναστήσεται ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ φυτὸν βασιλείας [6], καὶ ἐπὶ τὴν ἑτοιμασίαν αὐτοῦ παραβιβάζων. » Ἀντίοχον λέγει τὸν Ἐπιφανῆ, ὃς ἀποδρὰς ἀπὸ τῆς Ῥώμης, Σέλευκον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ διεδέξατο. Ἀντίοχον γὰρ τὸν μέγαν Σέλευκος ὁ καλούμενος Φιλοπάτωρ διεδέξατο, υἱὸς αὐτοῦ [7] ὤν· τοῦ δὲ Σελεύκου τελευτήσαντος, Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν. Περὶ τούτου φησίν· « Ἀναστήσεται ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ φυτὸν βασιλείας, καὶ ἐπὶ τὴν ἑτοιμασίαν αὐτοῦ παραβιβάζων· » τουτέστι, τὴν τοῦ πατρὸς δυναστείαν μιμού-

« Et consumetur in manu ejus. » Hoc est, prospere ei succedet. Sic enim nos item Josephus docuit in Historia, Judæos Antiocho ultro accepto, magno in honore ab illo habitos fuisse.

Vers. 17. « Et ponet faciem suam, inquit, ut veniat in robore totius regni ejus. » Conabitur enim omne regis Austri regnum sibi vindicare. « Et recta, inquit, omnia cum eo faciet. » Quæcunque enim diripuerit, ea, inquit, omnia reddet ipsi. « Et filiam mulierum tradet ei, ut corrumpat ipsam, et non permanebit, neque erit illi. » Quod supra obscure dixerat, hic apertius declarat. Dabit enim ipsi, inquit, uxorem, filiam suam, nec multo post tempore ipsa reddetur ei, qui dederit, soluto matrimonio. **1277** Cumque Ægyptum, inquit, ita affecerit.

Vers. 18. « Convertet faciem suam ad insulas, et capiet multas, et cessare faciet principes opprobrii sui : verum opprobrium ejus convertetur in eum. » Multis enim insulis in suam ditionem redactis, illarumque principibus imperio abdicatis tales eos reddidit, qui ludibrio haberentur. Verum ne ipse quidem hujus expers erit opprobrii. Romani enim illi ad Thermopylas debellato, compressa ejus ingenti audacia, mille imposuere talentorum tributum, quod sibi singulis annis eum afferre coegerunt, filiumque ejus Antiochum cognomento Epiphanem acceptum obsidem Romæ custodiebant. Quod nos etiam docet primus libet Machabæorum. Cum enim scriptor locutus esset de iis, qui Alexandri regnum excepere, subjecit : « Et exiit ex eis radix peccatrix Antiochus Epiphanes, filius Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses [f]. » Hoc præsignificans Danieli, is qui cum eo colloquitur : « Verum, inquit, opprobrium ejus in eum convertetur. » His adjicit :

Vers. 19. « Et convertet faciem suam ad obtinendam terram suam. » His in insulis peractis, inquit, in suum regnum revertetur.

« Et infirmabitur, et cadet, et non invenietur. (Vers. 20.) Et surget de radice ejus planta regni, et ad præparationem ipsius transferens. » De Antiocho Epiphane loquitur, qui Roma profectus Seleuco fratri **1278** suo successit. Nam Antiocho Magno Seleucus cognomento Philopator successerat filius ejus : quo mortuo, Antiochus Epiphanes accipit regnum, de quo ait : « Surget de radice ejus planta regni, et ad præparationem ipsius transferens. » Hoc est, patris imperium imitans, et idoneus ad obtinendum sibi ab illo paratum regnum. Hoc declarans adjecit : « Et faciens gloriam regni, » id est, in rebus gerendis se

[f] I Mach. I, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[98] B πάντα [99] ὅσα. B ἃ. [1] ἐκ. ἐθν. B ἐν ἀρχαῖς ἐκείνων. [2] Edit. prior hab. Ἀντιόχου. [3] ὅμ. ita quoque I Mach. I. c. leg. B ὅμηρον. [4] ὁ. Des. in B. [5] τὸ κατ. A τὴν ἰσχύν. [6] βασ. A præm. τῆς, omittit vero καὶ post βασιλ. [7] αὐτ. In B post ὢν ponitur.

Digitized by Google

maxime strenuum præbens. « Et in diebus illis conterentur, et non in facie, neque in bellis. » Idoneus enim erit, inquit, qui vel solo nomine, absque prælio, ac sine sanguine, omnibus terrorem incutiat, eosque sibi subjiciat.

Vers. 21. « Et stabit in præparationem ejus. » Tanta autem, inquit, ejus erit virtus, ut etiam sine prælio regnum ad se a parente translatum obtineat. « Et despectus fuit, et non est data super eum gloria regni. » Atqui non erat, inquit, illustris, rex cum esset, sed vilis quidam videbatur, qui Romæ custodiretur. « Et revertetur in abundantia, et obtinebit regnum in lapsibus. » Verumtamen, inquit, quamvis valde despectus, cum multa rerum copia veniet plurimoque cum exercitu, et dolo sibi opitulante ac fraude adhibita, regnum obtinebit. Hoc vero etiam in secunda visione beatus Daniel conspexit, audivitque sanctum Gabrielem, dicentem : « Dolus in manu ejus, et in corde suo magnificabitur; et occidet multos, et in perditione multorum stabit [5]. » Et hic similiter : « Obtinebit enim regnum, inquit, in lapsibus. »

Vers. 22. « Et brachia inundantis inundabuntur a facie ejus, et conterentur. » Hic autem denuo Ægyptiorum innuit regnum, quia etiam illi multum potentes, et instar diluvii adversarios perdentes, et internecioni dantes, ab ipso inundabuntur, et conterentur. Neque isti soli, sed etiam : « Dux testamenti. »

Vers. 23. « Et a commistionibus erga ipsum faciet dolum. » Hic præsignificat seditionem concitatam contra Oniam principem sacerdotum, a Jesu, qui etiam Jason dictus fuit, et Onia filio Menelai : ex quibus Jason, cum prius ad Antiochum contendisset, fratrem suum pontificatu dejecit, Menelaus vero muneribus et auro Antiocho missis, ad se rursus revocato pontificatu expulit Jasonem. Hinc graves et molestæ calamitates Judæorum nationem invasere. Hæc beatus Daniel ante edoctus audit : « Brachia inundantis ab ipso inundabuntur. » Et loquitur de Ptolemæo Philometore, qui Ptolemæo Epiphani successit. Illis subjecit, « Et dux fœderis. » Principem sacerdotum intelligi vult, pium Jasonis fratrem, præmonetque fore ut illum etiam abdicet pontificatu maximo. Deinde docet modum, dicens : « Et a commistionibus erga illum faciet dolum, » utetur enim ministris, inquit, iis qui se idem habere

[5] Dan. VIII, 25.

μενος, καὶ ἱκανὸς ὢν τὴν ἑτοιμασθεῖσαν ὑπ' ἐκείνου κατασχεῖν βασιλείαν. Τοῦτο [8] παραδηλῶν ἐπήγαγε· « Καὶ πράσσων δόξαν βασιλείας· » ἀντὶ τοῦ, ὑπεραίραν τῷ δραστηρίῳ χρώμενος. « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις συντριβήσονται [9], καὶ οὐκ ἐν προσ-

ὡποις, οὐδὲ ἐν πολέμοις [10]. » Ἱκανὸς γὰρ, φησὶν, ἔσται καὶ μόνῃ τῇ φήμῃ ἀμαχητὶ καὶ ἀναιμωτὶ καταπλῆξαι πάντας, καὶ ἑαυτῷ ὑποτάξαι.

καί. « Καὶ στήσεται ἐπὶ τὴν ἑτοιμασίαν αὐτοῦ. » Τοσαύτῃ δὲ, φησὶ, χρήσεται δυναστείᾳ, ὡς καὶ ἄνευ συμπλοκῆς κρατῆσαι τῆς πατρόθεν εἰς αὐτὸν παραπεμφθείσης βασιλείας. « Ἐξουδενώθη, καὶ οὐκ ἐδόθη [11] ἐπ' αὐτὸν δόξα βασιλείας. » Καὶ μὴν, φησὶν, οὐκ ἦν ἐπίδοξος, βασιλεὺς ὢν, ἀλλ' εὐτελής τις ἐδόκει ἐν τῇ Ῥώμῃ φρουρούμενος. « Καὶ ἐπανήξει [12] ἐπ' [13] εὐθηνίᾳ, καὶ κατισχύσει βασιλείας ἐν ὀλισθήμασι. » Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καὶ λίαν ὢν ἐξουθενημένος [14], μετὰ πολλῆς ἥξει περιουσίας καὶ πλείστης δυνάμεως, καὶ κρατήσει τῆς βασιλείας δόλῳ συνεργῷ, καὶ ἐξαπάτῃ μᾶλλον [15] χρώμενος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ὀπτασίᾳ ὁ μακάριος ἐθεάσατο Δανιὴλ, καὶ ἤκουσε τοῦ ἁγίου Γαβριὴλ, λέγοντος· « Δόλος ἐν τῇ [16] χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται· καὶ διαφθερεῖ πολλοὺς, καὶ ἐπὶ ἀπωλείᾳ πολλῶν στήσεται. Καὶ ἐνταῦθα ὡσαύτως· « Κατισχύσει γὰρ [17], φησὶ, βασιλείας ἐν ὀλισθήμασι. »

κβ'. « Καὶ βραχίονες τοῦ κατακλύζοντος κατακλυσθήσονται ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ συντριβήσονται. » Πάλιν δὲ ἐνταῦθα τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἠνίξατο βασιλείαν, ὅτι κἀκεῖνοι οἱ τὰ μεγάλα δυνάμενοι, καὶ δίκην κατακλυσμοῦ τοὺς ἀνθισταμένους διαφθείροντες, καὶ ἀφανεῖς καὶ φρούδους ἀποφαίνοντες, καὶ οὗτοι ὑπ' αὐτοῦ κατακλυσθήσονται, καὶ συντριβήσονται, οὐχ οὗτοι δὲ μόνοι, ἀλλὰ, « Καί γε ἡγούμενος [18] διαθήκης. »

κγ'. « Καὶ ἀπὸ τῶν συμμίξεων [19] πρὸς αὐτὸν ποιήσει δόλον. » Ἐνταῦθα προσημαίνει τὴν γενομένην ἐπανάστασιν Ὀνίᾳ τῷ ἀρχιερεῖ ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ καὶ Ἰάσωνος, καὶ Ὀνίου τοῦ Μενελάου· τούτων γὰρ πρότερον [20] μὲν ὁ Ἰάσων, πρὸς τὸν Ἀντίοχον δραμὼν, τὸν οἰκεῖον ἀδελφὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ἐξέβαλεν· ὁ δὲ Μενέλαος, δῶρα καὶ χρυσίον ἀποσταλεὶς κομίσαι τῷ Ἀντιόχῳ, εἰς ἑαυτὸν πάλιν τὴν ἀρχιερωσύνην μεταθεὶς, ἐξήλασε τὸν Ἰάσωνα. Ἐντεῦθεν αἱ δειναὶ καὶ χαλεπαὶ συμφοραὶ τὸ Ἰουδαίων κατέλαβον ἔθνος. Ταῦτα ὁ μακάριος προδιδασκόμενος Δανιὴλ, ἀκούει, ὅτι « Βραχίονες τοῦ κατακλύζοντος κατακλυσθήσονται ἀπ' αὐτοῦ. » Λέγει δὲ Πτολεμαῖον τὸν Φιλομήτορα· οὗτος γὰρ Πτολεμαῖον τὸν Ἐπιφανῆ διεδέξατο. Τούτοις ἐπήγαγε· « Καί γε ἡγούμενος διαθήκης. » Λέγει γὰρ [21] τὸν ἀρχιερέα τὸν εὐσεβῆ, τὸν τοῦ Ἰάσωνος ἀδελφὸν, καὶ προδιδάσκει, ὅτι κἀκεῖνον τοῦ ἀρχιερατεύειν παύσει. Εἶτα διδάσκει τὸν τρόπον· « Καὶ ἀπὸ τῶν συμμίξεων πρὸς αὐτὸν ποιήσει δόλον. »

VARIÆ LECTIONES.

[8] τοῦτο. B add. γάρ. [9] A συντριβήσεται. [10] A et B πολέμῳ. [11] A ἔδωκαν, et deinde δόξαν. [12] A ἥξει. [13] ἐπ'. A et B ἐν. [14] B ἐξουδενώμενος. [15] μᾶλλ. In B ante καὶ ἐξαπ ponitur. [16] τῇ. Des. in B. [17] γάρ. Des. in B. [18] B ἡγησάμενος. [19] A συναναμίξεων. [20] B πρότερος. [21] γάρ. B δέ.

Digitized by Google

Χρήσεται γὰρ, φησὶ, διακόνοις τοῖς τὸ αὐτὸ γένος ἔχειν σεμνυνομένοις, καὶ δόλῳ συνεργῷ χρώμενος μυρία δεινὰ εἰς τὸ ἔθνος ἐργάσεται. « Ἀναβήσεται δὲ καὶ ὑπερισχύσει αὐτοῦ ἐν ὀλίγῳ ἔθνει. » Ἐξαπατήσας γὰρ τοὺς τὰ Ἱεροσόλυμα οἰκοῦντας, ὡς μετ' εἰρήνης εἰσιέναι μέλλων, πρῶτον μὲν ἐπιβῆναι τῶν ἀδύτων ἐτόλμησε τοῦ θείου νεώ, ἔπειτα ἅπαντα τὸν ἐπικείμενον κόσμον ἀφελὼν, καὶ τὰ ἀφιερωμένα τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ σκεύη· οὕτως ἐξελήλυθεν. Αὖθις δὲ πάλιν ἐπιστρατεύσας τῇ πόλει, ὀκτὼ μὲν μυριάδας ἀνθρώπων κατέσφαξε [23], καὶ οὐδὲ τούτοις ἀρκεσθεὶς, τοὺς ἑαυτοῦ στρατηγοὺς ἀποστείλας, ἑτέρους πάλιν φησί·

« Καὶ ὑπερισχύσει αὐτοῦ ἐν ὀλίγῳ ἔθνει. (κδ'.) Καὶ ἐν εὐθηνίᾳ, καὶ ἐν πίοσι χώραις ἥξει. » Οὔτε γὰρ δι' ἀπορίαν, φησὶ, μετ' ὀλίγων ἀφίξεται, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ φρονήματος ἀλαζονείαν· ἔστι γὰρ αὐτῷ καὶ εὐθηνία καὶ ἀπόλαυσις μυρίων ἐθνῶν πιόνων, καὶ φόρον πολὺν χορηγούντων. « Καὶ ποιήσει ἃ οὐκ ἐποίησαν οἱ πατέρες αὐτοῦ καὶ [24] οἱ πατέρες τῶν πατέρων αὐτοῦ· προνομὴν καὶ ὕπαρξιν [25], καὶ σκῦλα αὐτοῖς διασκορπιεῖ. » Πάντων γὰρ αὐτοῦ τῶν πατέρων, καὶ τῶν προγόνων ἁπάντων τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τετιμηκότων, τἀναντία οὗτος πάντα [26] ἐργάσεται, ἀναιρῶν καὶ ληζόμενος, καὶ ἐξανδραποδιζόμενος, καὶ τοῖς συστρατευομένοις τὰ τούτων δωρούμενος. « Καὶ ἐπ' Αἴγυπτον, φησὶ, λογιεῖται λογισμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἕως καιροῦ [27]. » Ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐπὶ πολὺ κρατήσει.

κε'. « Καὶ ἐξεγερθήσεται ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ καρδία αὐτοῦ ἐπὶ βασιλέα τοῦ Νότου, ἐν δυνάμει μεγάλῃ. » Ταύτην αὐτοῦ τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἔφοδον, καὶ ἡ πρώτη τῶν Μακκαβαίων διδάσκει ἱστορία. « Εἰσῆλθε γὰρ, φησὶν, Ἀντίοχος εἰς Αἴγυπτον ἐν ὄχλῳ βαρεῖ, καὶ ἐν ἅρμασι καὶ ἐλέφασι [28], καὶ ἱππεῦσι, καὶ ἐν στόλῳ μεγάλῳ, καὶ συνεστήσατο πόλεμον πρὸς Πτολεμαῖον βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ ἐνετράπη Πτολεμαῖος ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἔφυγε, καὶ ἔπεσαν τραυματίαι πολλοὶ, καὶ κατελάβοντο τὰς πόλεις τὰς ὀχυρὰς ἐν γῇ Αἰγύπτου [29], καὶ ἔλαβον τὰ σκῦλα τῆς [30] Αἰγύπτου. Καὶ [31] ταῦτα προδιδασκόμενος ὁ μακάριος Δανιὴλ ἤκουσε [32]. « Καὶ ὁ [33] βασιλεὺς τοῦ Νότου συνάψει πόλεμον πρὸς αὐτὸν, ἐν δυνάμει μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ σφόδρα, καὶ οὐ στήσεται, ὅτι λογιοῦνται ἐπ' αὐτὸν λογισμούς. » Ἀντὶ τοῦ, πολλαῖς καὶ παντοδαπαῖς ἐνέδραις χρήσονται κατ' αὐτοῦ [34].

κς'. « Καὶ φάγονται, φησὶ, τὰ δέοντα αὐτοῦ. » Τουτέστι, καταναλώσουσιν αὐτοῦ πᾶσαν τὴν πρόσοδον, καὶ τὸν τελούμενον αὐτῷ φόρον ληζόμενοι εἰς ἑαυτοὺς μεταθήσονται [35]. « Καὶ συντρίψουσιν αὐ-

A glorientur genus, adhibitoque dolo, in nationem infinita mala patrabit. « Ascendet autem, et superabit ipsum modica gente. » Deceptis enim Hierosolymorum incolis, quasi pacificus ingressurus, primum in sacri Dei templi adyta ingredi ausus est : deinde ablato omni imposito ornatu, et vasis divino cultui dedicatis, egressus est. Rursusque adducto ad urbem exercitu octoginta hominum millia occidit. Neque his contentus missis ducibus suis innumerabiles cædes faciendas curavit. Hæc præsignificans :

μυρίους [23] φόνους εἰργάσατο. Ταῦτα προσημαίνων

« Et superabit, inquit, ipsos modica gente, B (Vers. 24.) Et in abundantia, et in pinguibus regionibus veniet. » Neque enim propter inopiam cum paucis, inquit, veniet, sed propter mentis suæ superbiam : est enim ipsi et abundantia, et fructus infinitarum gentium pinguium, vectigalia multa suppeditantium. « Et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus, prædam, et substantiam, spolia ipsis dispergit. » Nam cum omnes ejus patres et majores Judæorum nationem in magno honore habuerint, iste contraria omnia faciet, occidens, et rapiens, atque in servitutem abducens, et militibus eorum bona concedens. « Et super Ægyptum, inquit, cogitabit cogitationes suas, et usque ad tempus. » Hoc est, neque diutius dominabitur.

C Vers. 25. « Et excitabitur **1281** robur ejus et cor ejus contra regem Austri, in virtute magna. » Hanc ipsius in Ægyptum profectionem prima Machabæorum docet historia. « Ingressus est enim Antiochus, inquit, in Ægyptum, cum turba satis magna, et curribus, et elephantis, et equitibus, et classe magna, et paravit bellum adversus Ptolemæum regem Ægypti, et pudore suffusus est Ptolemæus coram eo, et fugit, et ceciderunt vulnerati multi, et ceperunt urbes munitas in terra Ægypti, et ceperunt spolia Ægypti [b]. » Et hæc cum ante doceretur beatus Daniel audivit. « Et rex Austri prælio cum ipso confliget, virtute magna et admodum forti, et non stabit, quia cogitabunt contra ipsum cogitationes. » Hoc est, multas et varias D insidias ei molientur.

Vers. 26. « Et comedent, inquit, necessaria ejus. » Hoc est, consument omnem illius proventum, et vectigal, quod ipsi pendetur, diripientes ad se convertent. « Et conterent ipsum, et copias

[b] I Mach. I, 17-20.

VARIÆ LECTIONES.

[23] κατ. B add. Ἄλλας δὲ τοσαύτας ἐξανδραποδίσας διαπραθῆναι προσέταξεν. [24] μυρ. In B post φόνους ponitur. [25] καὶ οἱ π. τ. π. αὐτοῦ. Ex A et B suppl. [26] κ. ὕπ. In A et B post σκῦλα ponitur. [26] πάντα. Des. in B. [27] ἕως καιρ. Hæc (omisso καί) ultima sunt in cod. Aug. [28] ἐλ. B præm. ἐν. Ita quoque ante ἱππεῦσι. [29] B Αἰγύπτῳ. [30] τῆς. B γῆς. [31] καί. Des. in B. [32] B ἤκουε. [33] ὁ. Des. in B. [34] κατ' αὐτοῦ. Ex B suppl. [35] B μεταθήσουσιν.

Digitized by Google

ejus dissolvent, et cadent vulnerati multi. » Neque ipsum solum, sed etiam exercitum ejus instar diluvii corrumpet, et ingentem cædem patrabit.

VERS. 27. « Et amborum, inquit, regum corda in improbitatem, et in mensa una mendacia loquentur, et non dirigetur. » Romani enim, sicut nos Josephus historicus **1282** docet, audita ejus cum exercitu profectione, per legatos denuntiarunt, ut recederet ab Ægypto. Quare percusso fœdere, inquit, pacem fecit, et mensæ societatem cum Ptolemæo inivit. Simulatam vero amicitiam docens is qui cum Daniele colloquebatur : « Et amborum, inquit, regum corda in improbitatem, et in mensa una mendacia loquentur, et non dirigetur. » Hoc est, non erit stabilis pax illa. « Quia adhuc finis erit in tempus. » Hoc est, rursus enim, cum hoc tempus efluxerit, congredientur et prælio dimicabunt.

VERS. 28. « Et revertetur, inquit, in terram suam cum substantia multa. » Verumtamen tunc, inquit, cum multis divitiis, multarumque facultatum abundantia, in regnum suum redibit. « Et cor ejus adversus testamentum sanctum. » Hoc uno, quod reliquum est, studio tenebitur, ut legem a Deo Judæis datam evertat. Hæc autem inita consilia ad exitum quoque perducet. « Faciet enim, et revertetur, inquit, in terram suam. » Hoc quoque Machabæorum liber, et Josephi tradit Historia.

VERS. 29. « Et tempore suo revertetur, et veniet in Austro, et non erunt sicut prima etiam novissima. » Hoc est, non similiter vincet et superior erit, sed victus revertetur. Illud autem, *tempore suo*, idoneum bello tempus significat.

VERS. 30. « Et ingredientur ad ipsum ingredientes Citii, et humiliabuntur. » Ascitis enim sibi multis Cypriis, et aliis insulanis (nam *Citium* ad hoc usque tempus oppidum est Cypri), invadet quidem Ægyptum, sed victus **1283** et humiliatus redibit. « Et revertetur, inquit, et indignabitur contra testamentum sanctum. » Omnem enim iracundiam, inquit, qua propter acceptam cladem exarserit, contra sanctum testamentum evomet. Factumque ostendens : « Et faciet, » inquit. Secundo enim adventu et multam faciet cædem, et eos qui effugerint, rediget in servitutem. « Et revertetur, et in tutelam recipiet derelinquentes testamentum sanctum. » Omni, inquit, cura eos complectetur, qui a lege desciverint, et repudiato Judaico ritu, Græcorum mores et cultus amplexi fuerint.

VERS. 31. « Et brachia ex eo surgent, et polluent sanctuarium imperii, et transferent juge sacrifi-

A τὸν, καὶ δυνάμεις αὐτοῦ καταλύσει [36], καὶ πεσοῦνται τραυματίαι πολλοί. » Οὐκ αὐτὸν γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν στρατείαν αὐτοῦ δίκην κατακλυσμοῦ διαφθερεῖ, καὶ πολὺν ἐργάσεται φόνον.

κζ'. « Καὶ ἀμφότεροι, φησὶν, οἱ βασιλεῖς, αἱ καρδίαι αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν, καὶ ἐπὶ τραπέζῃ μιᾷ ψευδῆ λαλήσουσι, καὶ οὐ κατευθυνεῖ. » Ῥωμαῖοι γὰρ, ὡς Ἰώσηππος ἡμᾶς ὁ ἱστοριογράφος διδάσκει, ταύτην αὐτοῦ μαθόντες τὴν στρατείαν, παρενεγγύησαν ἀποστῆναι τῆς Αἰγύπτου· ὅθεν σπεισάμενος, φησὶν, εἰρήνην, καὶ τραπέζης ἐκοινώνησε τῷ Πτολεμαίῳ. Τὸ δὲ ὕπουλον τῆς φιλίας διδάσκων ὁ τῷ Δανιὴλ προσδιαλεγόμενος, « Καὶ ἀμφότεροι, φησὶν, οἱ βασιλεῖς, αἱ καρδίαι αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν, καὶ ἐπὶ τραπέζῃ μιᾷ ψευδῆ λαλήσουσι, καὶ οὐ κατευθυνεῖ. » Ἀντὶ τοῦ, B οὐ βεβαία ἔσται ἡ εἰρήνη. « Ὅτι ἔτι [37] πέρας ἔσται εἰς καιρόν. » Τουτέστιν, αὖθις γὰρ, τοῦ καιροῦ τούτου διαδραμόντος, συμπλακήσονται καὶ παρατάξονται.

κη'. « Καὶ ἐπιστρέψει, φησὶν, εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ ἐν ὑπάρξει πολλῇ. » Ἀλλ' ὅμως τότε, φησὶν, μετὰ πολλοῦ πλούτου, καὶ πολλῆς περιουσίας, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπαναστρέψει [38] βασιλείαν. « Καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐπὶ διαθήκην ἁγίαν. » Μίαν δὲ λοιπὸν σχήσει σπουδὴν, ὥστε καταλῦσαι τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῖς Ἰουδαίοις δεδομένον νόμον. Ταῦτα δὲ βουλευσάμενος, καὶ εἰς πέρας ἄξει τὰ βουλεύματα. « Καὶ ποιήσει γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ ἡ [39] τῶν Μακκαβαίων βίβλος, καὶ ἡ Ἰωσήππου ἱστορία διδάσκει.

C κθ'. « Καὶ εἰς τὸν καιρὸν αὐτοῦ ἐπιστρέψει, καὶ ἥξει ἐν τῷ Νότῳ [40], καὶ οὐκ ἔσται ὡς ἡ πρώτη καὶ ἡ ἐσχάτη. » Ἀντὶ τοῦ, οὐχ ὁμοίως νικήσει καὶ ἰσχύσει [41], ἀλλ' ἡττηθεὶς ἐπανήξει. Τὸ δὲ *εἰς καιρὸν αὐτοῦ* τὸν ἐπιτήδειον τῷ πολέμῳ σημαίνει καιρόν.

λ'. « Καὶ εἰσελεύσονται εἰς αὐτὸν [42] οἱ εἰσπορευόμενοι Κίτιοι [43], καὶ ταπεινωθήσονται. » Παραλαβὼν γὰρ πολλοὺς Κυπρίους, καὶ ἑτέρους νησιώτας (τὸ γὰρ Κίτιον μέχρι τῆς σήμερον πόλισμά ἐστι τῆς Κύπρου), ὁρμήσει μὲν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἡττηθεὶς δὲ καὶ ταπεινωθεὶς ἐπανήξει. « Καὶ ἐπιστρέψει, φησὶ, καὶ θυμωθήσεται ἐπὶ διαθήκην ἁγίαν. » Πάντα γὰρ, φησὶ, τὸν θυμὸν, τὸν διὰ τὴν ἧτταν αὐτῷ προσγινόμενον, κατὰ τῆς ἁγίας διαθήκης ἐμέσει. Καὶ δεικνὺς τὸ ἔργον, « Καὶ ποιήσει, » D φησί. Ἐν γὰρ τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τόν τε [44] πολὺν ἐργάσεται [45] φόνον, καὶ τῶν διαφυγόντων τὸν ἀνδραποδισμόν. « Καὶ ἐπιστρέψει, καὶ συνήσει ἐπὶ τοὺς καταλιπόντας διαθήκην ἁγίαν. » Πᾶσαν, φησὶ, ποιήσεται πρόνοιαν τῶν παρανομησάντων, καὶ τὸ μὲν Ἰουδαΐζειν ἀρνηθέντων, τὸ δὲ Ἑλληνίζειν ἀσπασαμένων.

λα'. « Καὶ βραχίονες [46] ἐξ αὐτοῦ ἀναστήσονται, καὶ βεβηλώσουσι τὸ ἁγίασμα τῆς συναστείας, καὶ με-

VARIÆ LECTIONES.

[36] Rec. lect. est καταχλύσει, cui favent sequentia. [37] Edit. prior hab. ἐπί. [38] B ἀναστρέψει. [39] B ἡ τε. [40] Edit. prior hab. νόμῳ. [41] κ. ἰσχ. Des. in B. [42] B ἐν αὐτῷ. [43] B Κιτιαῖοι. [44] τε. Des. in B. [45] B εἰργάσατο. [46] βρ. Alii, σπέρματα.

Digitized by Google

τιστήσουσι τὸν ἐνδελεχισμὸν, καὶ δώσουσιν εἰς αὐτὸν[47] βδέλυγμα ἠφανισμένον. » *Βραχίονας* καλεῖ, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν, τοὺς ὑπουργοῦντας αὐτῷ στρατηγοὺς, ἅτε δὴ δίκην βραχιόνων τά τε τοῦ βασιλέως πληροῦντας προστάγματα. Πέμψει τοιγαροῦν, φησὶ[48], τινὰς τὸ μὲν ἁγίασμα τῆς δυναστείας βεβηλοῦντας, ἀντὶ τοῦ, τῷ[49] Θεῷ τῷ παντοδυνάμῳ[50] ἀνακείμενον νεών· βωμὸν δὲ εἰδωλικὸν ἔνδον ἀναστήσοντας· τοῦτο γὰρ καλεῖ *βδέλυγμα ἠφανισμένον*. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς τοῦτο καὶ ἡ δευτέρα τῶν Μακκαβαίων· φησὶ γὰρ[51] οὕτως· « Περὶ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον, τὴν δευτέραν ἔφοδον ὁ Ἀντίοχος εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐστείλατο. » Εἶτα ἐν μέσῳ ὁ συγγραφεύς τινα περὶ τῆς τῶν νόθων ἀρχιερέων φιλονεικίας εἰρηκὼς, ἐπήγαγε· « Προσπεσόντων δὲ τῷ βασιλεῖ, περὶ τῶν γεγονότων ὑπέλαβεν[52] ἀποστατεῖν τὴν Ἰουδαίαν· Ὅθεν ἀναστρέψας ἐξ Αἰγύπτου τεθηριωμένος τὴν ψυχὴν, ἔλαβε τὴν πόλιν δορυάλωτον, καὶ ἐκέλευσε τοῖς στρατιώταις κόπτειν ἀφειδῶς τοὺς ἐμπίπτοντας. » Εἶτα διηγησάμενος, ὡς κατὰ πάσης ἡλικίας ὁ φόνος ἐχώρει, καὶ ὀκτὼ μυριάδες νεκρῶν ἠριθμήθησαν, πάλιν μετὰ βραχέα φησίν· « Ἀπεχθῆ δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους διάθεσιν ἔχων ὁ Ἀντίοχος, ἔπεμψε μυσάρχην Ἀπολλώνιον μετὰ στρατεύματος δισμυρίων πρὸς τοῖς δισχιλίοις[53], προστάξας τοὺς ἐν ἡλικίᾳ πάσῃ πάντας κατασφάξαι. » Καὶ μετὰ βραχέα πάλιν[54] φησί· « Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον, ἀναγκάζειν[55] τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρίων νόμων, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι, μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ νεὼν[56], καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου. » Ταῦτα προαγορεύων ὁ τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ προσδιαλεγόμενος ἔφη· « Καὶ βραχίονες ἐξ αὐτοῦ ἀναστήσονται, καὶ βεβηλώσουσι τὸ ἁγίασμα τῆς δυναστείας, καὶ μεταστήσουσι τὸν ἐνδελεχισμόν· » τουτέστι, τὴν καθ' ἡμέραν τῷ Θεῷ προσφερομένην λατρείαν. « Καὶ δώσουσιν εἰς αὐτὸν βδέλυγμα ἠφανισμένον· » τὸν βωμὸν, ὃν τῷ Διΐ ἀνέστησεν ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς, καὶ χοῖρον ἐπ' αὐτοῦ προσενήνοχε.

λβ'. « Καὶ τοὺς ἀνομοῦντας[57], φησὶ, διαθήκην ἀπάξουσιν ἐν ὀλισθήμασι. » Τοὺς γὰρ παρανομίᾳ συζῶντας προφανῶς δυσσεβεῖν παρασκευάσουσι τοῖς ἀπατηλοῖς χρώμενοι λόγοις. « Καὶ λαὸς, γινώσκοντες Θεὸν αὐτῶν, κατισχύσουσι καὶ ποιήσουσι. » Τοὺς περὶ τὸν μακάριον Ματταθίαν ἐνταῦθα αἰνίττεται, ὃς πρῶτος τοῖς τοῦ Ἀντιόχου δόγμασιν ἀντιστὰς, καὶ σὺν τοῖς υἱέσι τὴν ἔρημον καταλαβὼν, μετ' ὀλίγων στρατευόμενος τοὺς ἐκείνου κατηγωνίσατο στρατηγούς.

λγ'. « Καὶ οἱ συνετοὶ λαοῦ, φησὶ, συνήσουσιν εἰς πολλά. » Οἱ γὰρ εἰς δέον τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγηθείσῃ γνώσει χρώμενοι, σφόδρα τῶν ἐκείνου κατα-

A cium, et dabunt in ipsum abominationem desolatam. » *Brachia* vocat, ut jam ante diximus, duces ei servientes, ut instar brachiorum jussa regis exsequentes. Mittet itaque aliquos, inquit, qui sanctuarium imperii polluant, hoc est, Deo omnipotenti dedicatum templum; ara, in qua colantur idola, in ipso erecta: hoc enim vocat *abominationem desolatam*. Hoc etiam nos docet secundus Machabæorum liber, cum sic ait: « Circa hoc tempus secunda profectione Antiochus in Ægyptum profectus est [i]. » Deinde interpositis quibusdam de contentione principum sacerdotum, qui haud legitimi essent, scriptor subjecit: « Cumque hæc accidissent regi, pro rebus gestis suspicatus est defecturam esse Judæam. Unde **1284** reversus ex Ægypto efferatus animo, armis urbem B cepit, jussitque ut milites obvios quoscunque, nulli parcentes, cæderent [j]. » Tum, narrata cæde quæ in omnem ætatem invaserat, et quemadmodum octoginta millia cadaverum numerata essent, rursus paulo post: « Inimicam, inquit, erga Judæos mentem habens Antiochus, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti duorum millium, præcipiens omnes qui erant in plena ætate interficere [k]. » Et paulo post item: « Sed brevi tempore misit rex senem Atheniensem, qui cogeret Judæos migrare a patriis legibus, ut Dei legibus minime se regerent, contaminaretque quod erat in Hierosolyma templum, et Jovis Olympii nominaret [l]. » Hæc prædicens is, qui cum beato C Daniele colloquebatur: « Et brachia, inquit, ex eo surgent, et polluent sanctuarium imperii, et transferent juge sacrificium; » hoc est, cultum qui Deo singulis diebus offerebatur: « Et dabunt in ipsum abominationem desolatam, » aram, quam Jovi erexit impius rex, in qua etiam porcum immolavit.

Vers. 32. « Et inique agentes, inquit, in testamentum inducent, in lapsibus. » Nam efficient, ut impii et iniqui palam impie agere non vereantur, dolosis verbis utentes. « Et populus, cognoscentes Deum suum, obtinebunt et facient. » Eos hic innuit, qui beatum Mattathiam sequebantur, D qui cum primus Antiochi decretis restitisset seque cum filiis in deserta loca recepisset, parva manu **1285** illius duces debellavit.

Vers. 33. « Et intelligentes de populo, inquit, prudenter agent in multis. » Nam qui opportune utentur scientia sibi a Deo suppeditata, vehemen-

[i] II Mach. v, 1. [j] ibid. 11, 12. [k] ibid. 24. [l] II Mach. vi, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[47] εἰς αὐτ. Des. apud LXX. [48] φησί. In B post τινάς ponitur. [49] τῷ. B præm. τόν. [50] B πάντα δυναμένῳ. [51] γάρ. B δέ. [52] ὑπ., κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [53] δισχιλ. Edit. prior hab. χιλίοις. [54] πάλ. B præm. δέ [55] B ἀναγκάζει. [56] B ναόν. [57] Rec. lectio est οἱ ἀνομοῦντες.

Digitized by Google

ter illius leges aspernabuntur, et mortem pro lege divina impiæ vitæ anteponent. Idque significans subjecit : « Et infirmabuntur gladio, et flamma, et captivitate, et direptione dierum ipsorum. » Diversis enim et omnis generis tormentis impius ille pios homines deterrere conabatur, immaturam ipsis inferens necem, et quasi reliquos ipsorum dies diripiens. Deinde quæ a beato Mattathia et filiis ejus sustinenda et facienda erant, prædicit :

VERS. 34. « Et cum infirmati fuerint ipsi, adjuvabuntur auxilio parvo. » Divinæ enim gratiæ fructum ' percipient, et tunc hostes superabunt, tamen pace suis diebus non fruentur, aut a bellis vindicabuntur. Idcirco *parvum auxilium*, bellis interpositas inducias vocavit. « Et applicabuntur, inquit, ad ipsos multi in lapsibus. » Hoc enim strenuum eorum facinus intuentes, ex iis qui lapsi fuerint et pietatem repudiarint, multi pœnitentia adducti ad ipsos accurrent.

VERS. 35. « Et de intelligentibus, inquit, infirmabuntur multi. » Et eorum, qui pii visi fuerint, (multi) in contrariam partem vertentur. « Ut igne conflentur, inquit, ipsi, et eligantur, et dealbentur usque in temporis finem, quia adhuc in tempus. » Neque hæc, inquit, lædent **1286** futuros homines. Hinc enim docebuntur, non esse fidendum pristinis prosperis successibus, sed semper esse metuendum, ac tremendum, secundum beati Pauli admonitionem : « Qui enim, inquit, existimat se stare, videat ne cadat [m]. » Nam mutationes temporum quasi igne conflant, et probant, et discernunt adulterinum ab eo quod probatum est : imo etiam dealbant veluti lanam, ac probant, utrum naturalem an ascititium habeat colorem, et utrum totus per totum corpus a natura insitus color sit, an in sola superficie exstet. Hæc quidem in præsenti vita, inquit, singulis accidunt hominibus : at in futuro tempore generalis erit hominum exploratio. His de Antiocho Epiphane dictis, transit deinde ab imagine ad exemplar; exemplar autem Antiochi est Antichristus, et Antichristi imago Antiochus. Quemadmodum enim ille impie agere cogebat Judæos, et contra legem suam rempublicam administrare : ita homo peccati, filius perditionis, qui extollitur et exaltatur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, sicut ait beatus Paulus [n], ita ut ipse templum Dei ingressus sedeat, ostendens seipsum, quasi sit Deus, in omnibus signis et prodigiis mendacibus : ita iste, inquam, omnia

A φρονήσουσι νόμων, καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ θείου νόμου τελευτὴν τῆς μετ' ἀσεβείας ζωῆς προτιμήσουσι. Καὶ τοῦτο σημαίνων ἐπήγαγε· « Καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν φλογὶ, καὶ ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἐν διαρπαγῇ ἡμερῶν αὐτῶν [58]. » Διαφόροις γὰρ καὶ παντοδαποῖς κολαστηρίοις ὁ δυσσεβὴς χρώμενος καταπλήττειν ἐπειρᾶτο τοὺς εὐσεβεῖς, ἄωρον αὐτοῖς ἐπιφέρων θάνατον, καὶ οἱονεὶ τὰς ὑπολοίπους αὐτῶν διαρπάζων ἡμέρας. Εἶτα τὰ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ματταθίου, καὶ τῶν υἱέων αὐτοῦ ἐσόμενα προλέγει·

λδ'. « Καὶ ἐν τῷ ἀσθενῆσαι αὐτοὺς βοηθήσονται βοήθειαν μικράν. » Τῆς γὰρ θείας χάριτος ἀπολαύσουσι, καὶ τέως τῶν πολεμούντων περιγενήσονται· οὐ μὴν εἰρήνης καὶ πολέμων ἀπαλλαγῆς ἐν ταῖς τού-

B των [59] ἀπολαύσουσιν ἡμέραις. Διὸ [60] *βοήθειαν μικρὰν* τὰς γενομένας ἐν μέσῳ τῶν πολέμων ἀνακωχὰς προσηγόρευσε. « Καὶ προστεθήσονται, φησὶ, πρὸς αὐτοὺς πολλοὶ ἐν ὀλισθήμασι. » Ταύτην γὰρ, φησὶ, τὴν ἀνδραγαθίαν ὁρῶντες, καὶ τῶν ὀλισθησάντων πολλοὶ καὶ τὴν εὐσέβειαν ἀρνηθέντων, μεταμελείᾳ χρησάμενοι, πρὸς αὐτοὺς δραμοῦνται

λε'. « Καὶ ἀπὸ τῶν συνιέντων, φησὶν, ἀσθενήσουσι πολλοί. » Καὶ τῶν εὐσεβεῖν δοκούντων εἰς τοὐναντίον τραπήσονται. « Τοῦ πυρῶσαι, φησὶν, ἐν αὐτοῖς [61], καὶ τοῦ ἐκλέξασθαι, καὶ ἐκλευκᾶναι [62] ἕως καιροῦ πέρας· διότι ἔτι εἰς καιρόν. » Οὐδὲ ταῦτα, φησὶ [63], βλάψει τοὺς ἐσομένους ἀνθρώπους· διδαχθήσονται γὰρ ἐντεῦθεν τοῖς προτέροις μὴ θαῤῥεῖν κατορθώμα-

C σιν, ἀλλ' ἀεὶ δεδοικέναι καὶ τρέμειν, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου παραίνεσιν· « Ὁ δοκῶν γὰρ, φησὶν, ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. » Αἱ γὰρ τῶν καιρῶν μεταβολαὶ οἱονεὶ πυροῦσι, καὶ δοκιμάζουσι, καὶ ἀποκρίνουσι τοῦ δοκίμου τὸ κίβδηλον· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐκλευκαίνουσιν οἱονεὶ ἔριον, καὶ δοκιμάζουσιν, εἴτε φυσικὴν, εἴτε ἐπείσακτον ἔχει τὴν χροιὰν [64], καὶ εἴτε ὅλον δι' ὅλου ἐμπεφυκὸς τὸ χρῶμα, εἴτε τῇ ἐπιφανείᾳ ἐπικείμενον μόνῃ. Ταῦτα μὲν [65], φησὶ, κατὰ τὸν [66] παρόντα βίον μερικῶς γίνεται· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι χρόνῳ ἡ καθόλου τῶν ἀνθρώπων ἐξέτασις ἔσται. Ταῦτα περὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς εἰρηκὼς, μεταβαίνει λοιπὸν ἀπὸ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον· ἀρχέτυπον δὲ τοῦ Ἀντιόχου ὁ ἀντίχριστος, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου εἰκὼν ὁ Ἀντίοχος. Ὥσπερ γὰρ

D ἐκεῖνος ἀσεβεῖν ἠνάγκαζεν Ἰουδαίους, καὶ πολιτεύεσθαι παρανόμως· οὕτως ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ὑπεραιρόμενος καὶ ὑπερυψούμενος [67] ὑπὲρ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ἥ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, ὥστε αὐτὸν καὶ [68] εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ εἰσελθόντα καθίσαι, ἀποδεικνύοντα [69] ἑαυτὸν, ὅτι ἔστι Θεὸς, ἐν [70] πᾶσι σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους· οὕτως οὗτος πάντα εἰς ἀπάτην τῶν εὐσε-

[m] I Cor. x, 12. [n] II Thess. II, 3, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[58] B αὐτοῦ. [59] B τούτου. [60] διό. Des. in B qui post βοήθ. addit δέ. [61] ἐν αὐτ. Rec. lect. est αὐτούς. [62] ἐκλ. B præm. τοῦ. Alii, τοῦ ἀποκαλυφθῆναι. [63] φησί. B præm. δέ. [64] B χρόαν. [65] μέν. B δέ. [66] τόν. B præm. μέν. [67] κ. ὑπ. Des. in B. Loco cit. leg. Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραίρ. ἐπὶ πάντα, κ. τ. λ. [68] καὶ, κ. τ. λ Aliter l. c. leg. [69] B ἀποδεικνύντα, ut l. c. [70] ἐν — ψεύδους. Des. l. c.

Digitized by Google

θεῶν διαπράξεται, νῦν μὲν ταῖς ἀπατηλαῖς θαυματουργίαις ἐξαπατᾷν καὶ φενακίζειν πειρώμενος, νῦν δὲ τῇ δυναστείᾳ χρώμενος, καὶ πᾶν εἶδος τιμωρίας ἐπιφέρων τοῖς τῆς εὐσεβείας τροφίμοις. Εἰ δέ τις ἀκολουθίαν [71] τῆς προφητείας ἐπιζητῶν μὴ πιστεύει ταῦθ' οὕτως ἔχειν, εἰς νοῦν τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν λαβέτω· καὶ γὰρ ἐκεῖ κατὰ ταυτὸν ὁ Κύριος τὰ περὶ τῆς κοινῆς συντελείας προλέγει, καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας τῆς Ἱερουσαλὴμ· εἰρηκὼς γάρ· « Προσεύχεσθε ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος, μηδὲ ἐν Σαββάτῳ [72] » (τοῦτο δὲ Ἰουδαίοις μόνοις ἁρμόττει)· εὐθὺς ἐπήγαγεν· « Ἔσται γὰρ θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδὲ μὴ γενήσεται [73]· καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. » Καὶ δεικνὺς ὡς οὐδὲν τούτων Ἰουδαίοις προσήκει, ἐπήγαγεν· « Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Ἰδοὺ, ὧδε ὁ Χριστὸς, ἢ ἐκεῖ [74], μὴ πιστεύσητε. » Καὶ προειρηκὼς περὶ τῶν ψευδοχρίστων [75] ὀλίγα, ἐπάγει [76]· « Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται [77] ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται [78] καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα ὁμοίως, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω. Ἐντεῦθεν τοίνυν ποδηγούμενοι, καὶ τὴν προφητείαν νοήσομεν, μεταβᾶσαν μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἐπὶ [79] τὸν Ἀντίχριστον, ὡς ἀπὸ εἰκόνος ἐπὶ ἀρχέτυπον, σαφῶς δὲ ἡμᾶς τὰ κατ' ἐκεῖνον προδιδάσκουσαν.

λς'. « Ποιήσει γὰρ, φησὶ, κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ μεγαλυνθήσεται, ἐπὶ πάντα θεὸν, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν θεῶν, καὶ λαλήσει ὑπέρογκα, καὶ κατευθυνεῖ. » Ἀντὶ τοῦ, εὐοδωθήσεται, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος. « Μέχρι γὰρ τοῦ συντελεσθῆναι τὴν ὀργήν [80]. » Ἕως ἂν σφόδρα, φησὶ, τὴν θείαν ὀργὴν ἐκκαύσῃ, καὶ ταύτην ἐπισπάσηται. Ὀργὴν δὲ τὴν τιμωρίαν καλεῖ· ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον. « Εἰς γὰρ συντέλειαν, φησὶ, καὶ σπουδὴν γίνεται. » Καὶ γὰρ οὗτος [81], φησὶ, προγινώσκων τὸ ἑαυτοῦ τέλος, πολλῇ χρήσεται σπουδῇ εἰς ἀσέβειαν ἅπαντας ἐκκαλούμενος, καὶ πολλοὺς κοινωνοὺς τῆς τιμωρίας λαβεῖν βουλόμενος. Τὰ δὲ ἐπαγόμενα σαφέστερον ἐλέγχει τὴν ἄνοιαν τῶν οἰομένων περὶ Ἀντιόχου ταῦτα εἰρῆσθαι. Φησὶ γάρ·

λζ'. « Καὶ ἐπὶ πάντας θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει. » Εὑρίσκομεν δὲ τὸν Ἀντίοχον εἰδωλικῶν βωμῶν τήν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ἐμπλήσαντα, καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ τῷ Διὶ θύσαντα, καὶ Διὸς μὲν Ὀλυμπίου τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν προσαγορεύσαντα, Διὸς δὲ Ξενίου τὸν ἐν τῷ Γαριζείν. Πῶς τοίνυν [82] ὁ οὕτως δεισιδαίμων, ὁ οὕτως εἰδωλολάτρης, « ἐπὶ θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει; » Πάντα [83] γὰρ τοὐναντίον ὁ Ἀντίο-

molietur, ut pios in fraudem impellat, modo dolosis miraculis decipere ac fallere conatus, modo vi adhibita, et omne supplicii genus pietatis inferens alumnis. Quod **1287** si quis prophetiæ seriem inquirens, hæc non ita se habere credat, is evangelicam doctrinam mente repetat, ubi Dominus simul et quæ ad communem, et quæ ad ipsius Hierosolymæ consummationem pertinent, prædicit. Cum enim dixisset: « Orate, ne fiat fuga vestra in hieme, neque Sabbato, » quod Judæis solis congruit, statim subjecit: « Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque ad hoc tempus, neque fiet: et nisi abbreviati fuissent dies illi, salva non fieret omnis caro: sed propter electos abbreviabuntur dies illi [o]. » Ostendensque, ad Judæos nihil horum pertinere, adjecit: « Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut ibi, nolite credere [p]; » paucisque de pseudochristis prædictis, addit: « Sicut enim fulgur exit ab oriente, et apparet usque ad occidentem, ita erit et adventus Filii hominis [q]. » Et alia omnia similiter, ne singula recenseam. Hinc itaque instructi etiam prophetiam intelligemus, quæ ab Antiocho ad Antichristum, ut ab imagine ad exemplar, transiens, quæ ad illum pertinent, ea nos ante docet aperte.

Vers. 36. « Faciet enim secundum voluntatem suam, inquit, rex, et exaltabitur, et magnificabitur super omnem Deum, et super Deum deorum, et loquetur fastuosa, et dirigetur. » Id est, prospere ei res succedent, sed non in perpetuum. « Donec **1288** enim perfecta fuerit ira. » Donec, inquit, vehementer divinam iram inflammarit, ipsamque in se provocatam attraxerit. *Iram* autem supplicium vocat: Numen enim perturbationum est expers. « Quia in consummationem, inquit, et studium fit. » Etenim iste, inquit, suum præcognoscens finem, multam adhibebit curam, ut omnes provocet ad impietatem, multos pœnarum socios et participes cupiens accipere. Sequentia autem apertius coarguunt eorum inscitiam, qui hæc de Antiocho dicta fuisse opinentur. Ait enim:

Vers. 37. « Et super omnes deos patrum suorum non intelliget. » Invenimus autem Antiochum aris, in quibus idola colerentur, et Hierosolymam, et omnem Judæam complevisse, et in templo Dei Jovi sacrificasse, Jovisque Olympii nuncupasse templum quod erat in Hierosolymis, Jovis autem hospitalis, alterum quod erat in Garizim. Quomodo igitur, qui ita superstitiosus in dæmonibus colendis, et idolorum cultui ita addictus sit,

[o] Matth. xxiv, 20-22. [p] ibid 23. [q] ibid. 27.

VARIÆ LECTIONES.

[71] ἀκ. B præm. τήν. [72] B σαββάτου. [73] B οὐδ' οὐ μὴ γένηται. [74] ἐκ. B ὧδε. [75] B τοῦ ψευδοχρίστου. [76] B ἐπήγαγεν. [77] B ἔρχεται. [78] ἔστ. Des. in B. [79] ἐπί. Des. in B tum h. l. tum post pauca. [80] Rec. lectio, μέχρις οὗ συντελεσθῇ ἡ ὀργή. [81] οὗτ. B αὐτός. [82] τοίν. B οὖν. [83] B πᾶν.

Digitized by Google

« super deos patrum suorum non intelliget? » Omnia enim contra Antiochus facere perseverabat, qui patrios deos colens, eum qui a Judæis adoraretur, inficiabatur esse Deum. Nequaquam itaque in Antiochum hæc cadunt, sed in ipsum exemplar Antiochi, cujus imago et typus Antiochus impietate omnes superiores reges vincere contendit. De Antichristo itaque hoc dicit : « Super omnes deos patrum suorum non intelliget. Et super concupiscentiam mulierum, et super omnem Deum non intelliget. » Hoc quoque aperte contrarium est Antiochi institutis. Hic enim non modo legitimo matrimonio sibi conjunctis uxoribus non erat contentus, **1289** ex quibus Antiochum Eupatorem et Alexandrum procreavit, sed etiam cum lascivis pellicibus coibat, et unius ex ipsis secunda Machabæorum mentionem facit historia, ubi sic scriptor ait : « Contigit autem Tarsenses et Malleotas seditionem movere, quod Antiochidi regis concubinæ, dono essent dati [r]. » Qui itaque adeo lasciviæ inserviebat, ut urbes tales ac tantas meretrici mulierculæ largiretur, quomodo super concupiscentiam mulierum non intelliget? Hinc igitur errare itidem aperte convincuntur, qui hæc ad Antiochum referre conantur. Nos vero ad id unde digressi sumus revertamur. « Et super concupiscentiam mulierum, inquit, et super omnem Deum non intelliget, quia super omnes magnificabitur. » Hoc est, arbitrabitur se omnium esse maximum.

χος ποιῶν διετέλει· τοὺς πατρῴους γὰρ σέβων θεούς, τὸν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων προσκυνούμενον ἠρνεῖτο θεόν. Οὐδαμῶς τοίνυν τῷ Ἀντιόχῳ ταῦτα ἁρμόττει· ἀλλ' αὐτῷ τῷ ἀρχετύπῳ τοῦ Ἀντιόχου, οὗ εἰκὼν καὶ τύπος ὁ Ἀντίοχος γεγονὼς, νικῆσαι εἰς ἀσέβειαν ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ γενομένους βασιλέας ἐφιλονείκησε. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου τοίνυν λέγει, ὅτι « Ἐπὶ πάντας θεοὺς πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει. Καὶ ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα Θεὸν οὐ συνήσει. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀντικρὺς ἐναντίον τοῖς τοῦ Ἀντιόχου ἐπιτηδεύμασιν. Οὗτος γὰρ οὐδὲ ταῖς γάμου νόμῳ συνημμέναις μόναις [84] ἠρκεῖτο, ἐξ ὧν Ἀντίοχόν τε τὸν Εὐπάτορα καὶ Ἀλέξανδρον ἐπαιδοποίησεν, ἀλλὰ καὶ παλλακίσιν ἀκολάστοις [85] ἐμίγνυτο. Τῆς δὲ μιᾶς καὶ ἡ δευτέρα τῶν Μακκαβαίων μνημονεύει, καί φησιν ὁ συγγραφεὺς οὕτως· « Συνέβη δὲ Ταρσεῖς [86] καὶ Μαλλεώτας [87] στασιάζειν, διὰ τὸ Ἀντιοχίδι τῇ παλλακῇ τοῦ βασιλέως ἐν δωρεᾷ δεδόσθαι [88]. » Ὁ τοίνυν τοσαύτῃ δουλεύων ἀκολασίᾳ, ὡς πόλεις τοιαύτας καὶ τηλικαύτας ἑταιρικῷ δωρήσασθαι [89] γυναίῳ, πῶς ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν οὐ συνήσει; Οὐκοῦν καὶ ἐντεῦθεν σαφῶς ἁμαρτάνοντες ἐξελέγχονται [90] οἱ εἰς Ἀντίοχον ταῦτα λαμβάνειν ἐπιχειροῦντες. Ἡμεῖς δὲ ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξήλθομεν. « Καὶ ἐπὶ [91] ἐπιθυμίαν γυναικῶν [92], φησὶν, καὶ [93] ἐπὶ πάντα Θεὸν οὐ συνήσει, ὅτι ἐπὶ πάντας μεγαλυνθήσεται. » Ἀντὶ τοῦ, οἰήσεται πάντων εἶναι μέγιστος.

Vers. 38. « Et Deum Maozim in loco suo glorificabit, et Deum quem non cognoverunt patres ejus, glorificabit in argento et auro, et lapide pretioso, et concupiscentiis. » Cum enim parentes illius omnes, agnita propria natura, Deum qui omnibus præest, seipsos nominare non ausi fuerint, iste Deum fortem et potentem (hoc enim significat Maozim), seipsum appellat. Illud enim, *in loco suo*, pro *seipsum* posuit.

λη'. « Καὶ Θεὸν Μαωζεὶμ [94] ἐπὶ τόπου [95] αὐτοῦ δοξάσει, καὶ Θεὸν ὃν οὐκ ἔγνωσαν οἱ πατέρες αὐτοῦ δοξάσει ἐν ἀργυρίῳ, καὶ χρυσίῳ, καὶ ἐν λίθῳ τιμίῳ, καὶ ἐν ἐπιθυμήμασι. » Τῶν γὰρ πατέρων αὐτοῦ πάντων τὴν οἰκείαν φύσιν ἐγνωκότων, καὶ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν σφᾶς αὐτοὺς ὀνομάσαι μὴ τετολμηκότων, οὗτος Θεὸν ἰσχυρὸν καὶ δυνατὸν (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ *Μαωζεὶμ*) ἑαυτὸν προσαγορεύει. Τὸ γὰρ, *ἐπὶ τόπῳ αὐτοῦ*, ἀντὶ τοῦ *ἑαυτὸν* τέθεικε.

Vers. 39. « Et faciet munitionibus refugiorum cum Deo alieno, quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et subjiciet ipsis **1290** multos, et terram dividet donis. » Eriget enim sibi ipsi templa, inquit, et argento, et auro, et lapidibus pretiosis ipsa exornabit, et subjiciet ipsis multos, deceptos videlicet signis, vel suppliciis mollitos. Sed et « terram dividet donis, » subjectis enim sibi populis, qui impietati consenserint, regionem plurimam largietur.

λ'. « Καὶ ποιήσει τοῖς ὀχυρώμασι τῶν καταφυγῶν μετὰ Θεοῦ ἀλλοτρίου, ὃν ἐγνώρισε, καὶ πληθυνεῖ δόξαν, καὶ ὑποτάξει αὐτοῖς [96] πολλοὺς, καὶ γῆν διελεῖ ἐν δώροις. » Ἀναστήσει γὰρ, φησὶν, ἑαυτῷ ναοὺς, καὶ ἀργύρῳ, καὶ χρυσῷ [97], καὶ λίθοις τιμίοις αὐτοὺς καλλωπίσει, καὶ ὑποτάξει αὐτοῖς πολλοὺς, τοὺς ἐξαπατωμένους δηλονότι τοῖς τέρασιν, ἢ ταῖς κολάσεσιν χαυνουμένους. Ἀλλὰ καὶ « γῆν διελεῖ ἐν δώροις· » τοῖς γὰρ ὑπηκόοις καὶ ἀσεβεῖν αἱρουμένοις, καὶ γῆν δωρήσεται πλείστην.

Vers. 40. « Et in temporis fine confliget cum eo rex Austri, et congregabitur contra eum rex Aquilonis cum curribus, et equitibus, et navibus mul-

μ'. « Καὶ ἐν καιροῦ [98] πέρατι, φησὶ, συγκερατισθήσεται μετ' αὐτοῦ βασιλεὺς [99] Νότου [1], καὶ συναχθήσεται ἐπ' αὐτὸν βασιλεὺς τοῦ Βορρᾶ ἐν ἅρμασι, καὶ

[r] II Mach. IV, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[84] μόν. Des. in B. [85] B ἀκολάστως. [86] Ed. prior hab. Θαρσεῖς. [87] Alii, Μαλλώτας. [88] B δεδόσθαι ἐν δωρ. τῇ παλλακίδι τοῦ βασ. [89] B δωρεῖσθαι. [90] B ἐλέγχονται. [91] ἐπί. Des. in B. [92] γυν. In B post φησ. ponitur. [93] καί. B præm. οὐ συνήσει. [94] Ed. prior hab. Μαζωείμ. [95] B τόπῳ. Ita quoque Noster post pauca. Infra autem, t. III, ad II Thess. II, 4, leg. ἐπὶ τόπῳ ἑαυτοῦ. [96] αὐτ. Des. in B. [97] B χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ. [98] B καιρῷ. [99] Rec. lectio, μετὰ τοῦ βασιλέως. [1] νότ. B præm. τοῦ.

Digitized by Google

ἐν[3] ἵπποις, καὶ ἐν ναυσὶ πολλαῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὴν γῆν ἐν ταῖς κατακλύσεσι, καὶ συντρίψει. » Πολλάκις εἴπομεν, ὅτι τοῦ τετάρτου θηρίου τὰ δέκα κέρατα τὰ κατ' αὐτὸν[3] φανέντα, δέκα βασιλέας σημαίνει ἐν τῷ τέλει τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας κατὰ ταυτὸν βασιλεύσοντας. Ἐκ τούτων τοίνυν πάλιν ὁ τοῦ *Νότου βασιλεὺς* πολεμήσει τούτῳ, ὃς *τοῦ Βορρᾶ* καλεῖται *βασιλεύς*. « Ἀπὸ βορρᾶ γὰρ, φησὶν, ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Καὶ Ἀντίοχος δὲ, ὃς τούτου τύπος ἐτύγχανε, τοῦ *Βορρᾶ βασιλεὺς* ὠνομάζετο. Τοῦ τοίνυν βασιλέως τοῦ Νότου συμπλακέντος αὐτῷ, μετὰ πλήθους οὗτος καὶ ὀχυρωμάτων[4] ἐγγείων τε καὶ θαλαττίων, καὶ[5] ἐπιστρατεύσει αὐτῷ, καὶ τὴν νίκην ἀναδήσεται. Τούτους δὲ τοὺς πολεμίους[6], καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις προεῖπεν ὁ Κύριος· « Ἐγερθήσεται γὰρ[7] ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσονται λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους· ταῦτα δὲ πάντα[8] ἀρχαὶ[9] ὠδίνων. » Ἔχοντες τοίνυν τῇ προφητείᾳ τῇδε[10] τὴν Δεσποτικὴν πρόῤῥησιν συμφωνοῦσαν, νοήσομεν τὰ προκείμενα. « Καὶ παρελεύσεται, » φησί.

μα'. « Καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὴν γῆν τοῦ Σαβείρ. » Πάλιν διὰ τοῦ *Σαβείρ* τὰ Ἱεροσόλυμα παρεδήλωσε. « Καὶ πολλοὶ ἀσθενήσουσι. » Δηλονότι οἱ[11] ἐξαπατώμενοι, ἢ τῷ μεγέθει τῶν τιμωριῶν χαυνούμενοι. « Καὶ οὗτοι διασωθήσονται ἐκ χειρὸς αὐτοῦ, Ἐδὼμ καὶ Μωάβ, καὶ ἀρχὴ υἱῶν Ἀμμών. » Οὐδὲ ταῦτα δὲ ἁρμόττει τῷ Ἀντιόχῳ· καὶ γὰρ τούτους καταστρεψάμενος, ἡγεμόνας αὐτοῖς κατέστησεν[12], ὧν εἷς ἦν ὁ Τιμόθεος, Ἀμμανιτῶν ἡγούμενος. Ἐπὶ δὲ τούτου τοῦ δυσσεβοῦς εἰκὸς τούτους διαφυγεῖν, ἅτε δὴ μηδὲ σπουδαίως εὐσεβοῦντας· τοῖς γὰρ σπουδαίοις πάντως[13] ὁ δυσσεβὴς ἐπιστρατεύει[14]. Εἰ δὲ καὶ τροπικῶς ταῦτα δεῖ νοῆσαι τὰ ὀνόματα, *Ἐδὼμ* ἑρμηνεύεται ὁ *πυῤῥός*· τούτου[15] χάριν καὶ ὁ Ἡσαῦ *Ἐδὼμ* προσηγορεύθη, ὡς τοῦ ἐψήματος τοῦ φακοῦ ἐρυθροῦ ὄντος ἐπιθυμήσας, καὶ τὸ αἷμα δὲ ἐρυθρὸν ἔχει τὸ εἶδος. Οἱ τοίνυν τοῦ Δεσποτικοῦ αἵματος ἀξιούμενοι, καὶ ἀξίως τῆς δωρεᾶς ταύτης πολιτευόμενοι, ἐπανθοῦσαν αὐτοῖς ἔχουσι τὴν τοῦ Δεσποτικοῦ αἵματος χάριν· καὶ *Μωὰβ* δὲ προσαγορεύεται ὁ *ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθείς*. Οὕτω γὰρ ἡ πρεσβυτέρα τοῦ Λὼτ θυγάτηρ ἐκ τοῦ πατρὸς συλλαβοῦσα, εἶτα τεκοῦσα, προσηγόρευσε τὸν τεχθέντα. Οἱ τοίνυν υἱοὶ Θεοῦ προσαγορευόμενοι, « οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ[16] ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, » εἰκότως *Μωὰβ* ὀνομάζονται. Καὶ ὁ *Ἀμμὰν* δὲ *τὸν υἱὸν τοῦ γένους* σημαίνει· τοῦτο γὰρ ἡ θεία διδάσκει Γραφή. Λέγει γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος ἐν Ἀθηναίοις δημηγορῶν· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν,

tis, et ingredietur in terram in inundationibus, et conteret. » Sæpe diximus, quartæ bestiæ decem cornua, quæ eodem tempore apparuerunt, decem reges illos significare, qui circa finem Romani imperii regnaturi essent. Ex his itaque rursus *Austri rex* cum ipso dimicabit, qui *Aquilonis rex* vocatur. « Ab aquilone enim exardescent, inquit, mala super omnes habitantes terram[s]. » Et Antiochus, qui ejus typus erat, *Aquilonis rex* vocabatur. Cum itaque rex Austri cum ipso congressus fuerit, iste cum exercitu et munimentis, tum maritimis, tum terrestribus, adversus eum præliabitur, victoriamque adipiscetur. Atque de his ipsis hostibus in sacris Evangeliis jam dixit Dominus· « Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiæ et fames, et terræ motus per omnia loca: **1291** hæc autem omnia initia sunt dolorum[t]. » Habentes itaque Domini prædictionem cum hac prophetia consentaneam, proposita intelligemus. « Et pertransibit, » inquit.

Vers. 41. « Et ingredietur in terram Sabir. » Rursus terram *Sabir* Hierosolymam declaravit. « Et multi infirmabuntur. » Decepti videlicet, vel magnitudine suppliciorum molliti. « Et isti salvabuntur de manu ejus, Edom, et Moab, et principatus filiorum Ammon. » Neque hæc Antiocho conveniunt. Etenim cum hos subegisset, duces ipsis præfecit, ex quibus unus erat Timotheus dux Ammanitarum. Hoc impio duce verisimile est istos effugisse : quippe ne probe quidem et serio pietatem colentes : omnibus enim probis prorsus impius bellum facit. Quod si vero figurate etiam hæc intelligenda sunt nomina, *Edom* interpretantur *rufum :* quare etiam Esau *Edom* nuncupatus fuit, ut qui coctionem lenticulæ rubram appetiisset : et sanguis item rubram speciem habet. Qui itaque Domini sanguine digni censentur, et pro muneris hujus dignitate vitam instituunt, florentem in se habent gratiam sanguinis Domini : Et *Moab* appellatur *ex patre natus*. Sic enim filia Loti natu major, cum ex patre concepisset, deinde peperisset, natum vocavit. Qui itaque filii Dei nuncupantur, « qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt[u], » merito *Moab* nominantur. **1292** *Amman* quoque *filium generis* significat : hoc enim divina Scriptura docet. Et beatus Paulus ad Athenienses concionem habens : « Genus ergo, inquit, cum simus Dei, non debemus æstimare, auro aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis, et cogitatio-

[s] Jerem. I, 14. [t] Matth. XXIV, 7, 8. [u] Joan. I, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[3] ἐν. Des. in B. [3] B κατὰ ταὐτόν. [4] B ὀχημάτων. [5] καί. Des. in B. [6] B πολέμους. [7] γάρ. B addit φησίν. [8] B πάντα δὲ ταῦτα. [9] B ἀρχή. [10] τῇδε. Des. in B. [11] οἱ. B ἤ. [12] B ἐπέστησεν. [13] B πάσιν. [14] B ἐπιστρατεύσει. [15] τούτ. B add. γάρ. [16] οὐδὲ — ἀνδρ. Des. in B.

Digitized by Google

nis hominis divinum esse simile[v]. » Nec non ipse Deus[*] genus suum sanctos vocavit : « Ut bibere faciam, inquit, genus meum electum, quod acquisivi mihi, ut enarret virtutes meas[x]. » A ratione igitur plane non abhorret, eos qui divina gratia divinam cognationem consecuti sunt, *Amman* nominari. Si igitur figurate hæc nomina velis intelligere, ita facito. Si vero secundum historiam, ita ut paulo ante diximus. Hos enim contemnet, quasi maxima eorum parte impietati addicta, et paucis illis, qui in ipsis pii fuerint, haud fervido studio erga res divinas affectis.

VERS. 42, 43. « Et extendet, inquit, manum suam super terram Ægypti, et terra Ægypti non erit in salutem. Et dominabitur in absconditis auri et argenti, et in omnibus desirabilibus Ægypti, et Libycorum, et Æthiopum, et in munitionibus ipsorum. » Hæc quoque minime conveniunt Antiocho, qui neque Libya, neque Æthiopia, neque etiam ipsa Ægypto potitus est. Jussus enim a Romanis, reversus est inde : ut hinc tria illa cornua significentur, quæ per parvum illud cornu eversa sunt. Nam tres nationes maximas, Ægyptum, Æthiopiam, et Libyam, quæ tribus, ut verisimile est, regibus subjectæ erant, iste destruet, **1293** et in suam rediget potestatem.

VERS. 44. « Et auditiones, et celeritates perturbabunt eum, ab oriente et ab aquilone, et veniet in furore multo, ut anathemate feriat et deleat multos. » Ne hoc quidem in Antiochum cadit, quem non fama ita perturbavit, ut ab Ægypto recederet, sed Romanorum decretum, ab Occidente, non ab Oriente missum. De hoc vero ait, fore ut capta Ægypto, Libyaque, et Æthiopia, et in suam ditionem redacta, rumore quodam perterritus revertatur, et multo furore percitus veniat, « ut deleat et anathemate feriat multos. » Idem vero dicit utraque phrasi : *delere* enim est pietate exuere ; *anathemate ferire*, ab illa alienum declarare.

VERS. 45. « Et figet, inquit, tentorium suum in Apadano, inter maria, inquit, super montem Sabir sanctum. » Neque hoc comperimus ab Antiocho factum : alioquin dicant, quisnam locus iste, ubi tentorium suum fixerit Antiochus, inter duo maria situs ? verum non poterunt ostendere. Nihil igitur horum adhuc pervenit ad exitum. Sed hæc omnia a communi hominum hoste proficiscentur. *Sabir* autem rursus Deo dicatam terram vocat,* *Apadanum* autem locum quemdam ita nominatum, haud procul ab Hierosolymis positum, ubi exitio per-

[v] Act. XVII, 29. [x] Isa. XLIII, 19, 20.

χρυσίῳ[17], ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ[18] ἐνθυμήσεως ἀνθρώπων τὸ Θεῖον εἶναι ὅμοιον. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς, γένος αὐτοῦ τοὺς ἁγίους ἐκάλεσε[19] · « Ποτίσαι γὰρ, φησὶ, τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτὸν, ὃ[20] περιεποιησάμην τὰς ἀρετάς μου διηγεῖσθαι. » Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς, καὶ τοὺς τῆς θείας συγγενείας διὰ τῆς θείας χάριτος ἠξιωμένους Ἀμμὰν ὀνομάζεσθαι. Εἰ μὲν οὖν τροπικῶς βούλει νοῆσαι τὰ ὀνόματα, οὕτω νοήσεις. Εἰ δὲ ἱστορικῶς, ὡς ἔφη προειρήκαμεν, ὅτι τούτων καταφρονήσει, ὡς τῶν μὲν πλειόνων ἀσεβείᾳ συζώντων, αὐτῶν δὲ τῶν ὀλίγων τῶν ἐν αὐτοῖς εὐσεβῶν οὐ θερμῶς περὶ τὰ θεῖα διακειμένων.

μβ', μγ'. « Καὶ ἐκτενεῖ, φησὶ, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ ἡ γῆ Αἰγύπτου οὐκ ἔσται εἰς σωτηρίαν. Καὶ κυριεύσει ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τοῦ χρυσίου καὶ τοῦ ἀργυρίου, καὶ ἐν πᾶσιν ἐπιθυμητοῖς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύων, καὶ Αἰθιόπων, καὶ ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν αὐτῶν. » Καὶ ταῦτα δὲ[21] ἥκιστα ἁρμόττει τῷ Ἀντιόχῳ · οὔτε γὰρ Λιβύης[22], οὔτε Αἰθιοπίας ἐκράτησεν, οὔτε δὲ αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου. Προσταχθεὶς γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀνέστρεψεν · ὥστε ἐντεῦθεν σημαίνεσθαι τὰ τρία κέρατα, ἃ τὸ μικρὸν κέρας ἀνέτρεψεν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα τρία ἔθνη μέγιστα, Αἴγυπτον, καὶ Αἰθιοπίαν, καὶ Λιβύην[23], ὑπὸ τριῶν, ὡς εἰκὸς, βασιλέων κατεχόμενα[24] καταλύσει οὗτος, καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ποιήσεται.

μδ'. « Καὶ ἀκοαὶ, καὶ σπουδαὶ ταράξουσιν αὐτὸν ἐξ ἀνατολῶν, καὶ ἀπὸ βορρᾶ, καὶ ἥξει ἐν θυμῷ πολλῷ, τοῦ ἀναθεματίσαι καὶ ἀφανίσαι[25] πολλούς. » Οὐδὲ τοῦτο τῷ Ἀντιόχῳ ἁρμόττει · ἐκεῖνον γὰρ οὐ φήμαι διαταράξασαι τῆς Αἰγύπτου ἀπέστησαν, ἀλλὰ τὸ δόγμα Ῥωμαίων, ἀπὸ[26] τῆς Ἑσπέρας, οὐκ ἀπὸ τῆς Ἕω πεμφθέν[27]. Περὶ δὲ τούτου φησὶν, ὅτι λαβὼν τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὴν Λιβύην, καὶ τὴν Αἰθιοπίαν, καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, ὑπὸ φήμης τινὸς ταραχθεὶς ἀναστρέψει, καὶ ἥξει ἐν θυμῷ πολλῷ, « τοῦ ἀναθεματίσαι καὶ τοῦ ἀφανίσαι πολλούς. » Ταυτὸν δὲ λέγει δι' ἀμφοτέρων · *ἀφανίσαι* γάρ ἐστι τὸ τῆς εὐσεβείας γυμνῶσαι, καὶ τὸ *ἀναθεματίσαι*, τὸ ἀλλότριον ἐκείνης ἀποφῆναι.

με'. « Καὶ πήξει, φησὶ, τὴν[28] σκηνὴν αὐτοῦ ἐν Ἀπαδανῷ[29], ἀναμέσον, φησὶ[30], τῶν θαλασσῶν, εἰς ὄρος Σαβεὶρ ἅγιον. » Οὐδὲ τοῦτο δὲ εὑρίσκομεν ὑπὸ Ἀντιόχου γεγενημένον. Ἐπεὶ εἰπάτωσαν, τίς ὁ τόπος οὗτος, ἐν ᾧ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατέπηξεν ὁ Ἀντίοχος, ἀνὰ μέσον τῶν δύο θαλασσῶν διακείμενος; Ἀλλ' οὐχ ἕξουσι δεῖξαι. Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν οὐδέπω πέρας εἴληφεν, ἀλλὰ γενήσεται ταῦτα πάντα ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀλάστορος. *Σαβεὶρ* δὲ πάλιν τὴν τῷ Θεῷ ἀνακειμένην καλεῖ γῆν · *Ἀπαδανὸν* δὲ τόπον τινὰ οὕτως ὠνομασμένον, οὐ πόρρω

VARIÆ LECTIONES.

[7] B χρυσῷ. [18] καὶ — ἀνθρ. Des. in edit. priori. [19] ἐκ. B προσαγορεύει. [20] ὃ. B λαὸν ὃν. [21] δέ. Des. in B. [22] Edit. prior hab. Λιβύας. [23] Edit. pr. Λιβύαν. [24] B κατεχομένας. [25] ἀφαν. B præm. τοῦ. [26] ἀπό. B præm. ὅ. [27] B ἐπέμφθη. [28] τὴν — Ἀπαδ. *Hebr.* tentorium palatii sui. [29] Alii aliter. [30] φησί. Des. in B.

Digitized by Google

τῶν Ἱεροσολύμων διακείμενον· ἐκεῖ γὰρ δέξεται τὸν ὄλεθρον. « Ἦξει γάρ, φησὶν, ἕως μέρους αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ῥυόμενος αὐτόν. » Ἐκεῖνος γὰρ ὁ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα τετολμηκὼς, καὶ τοσούτῳ φρονήματι χρησάμενος, ἐξαίφνης δέξεται τὴν τιμωρίαν, οὐδενὸς αὐτὸν δυναμένου ταύτης ἐλευθερῶσαι. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος σαφῶς λέγει Παῦλος· « Ὃν ὁ Κύριος, φησὶν, ἀναλώσει τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Καί· « Τῷ Πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ τὸν ἀσεβῆ. »

A detur. « Veniet enim usque ad partem ipsius, inquit, et non erit qui liberet eum. » Ille enim qui talia ac tanta ausus fuerit, tanta superbia inflatus, repente pœnas luet, a quibus ipsum nemo poterit vindicare. **1294** Et hoc aperte beatus Paulus asserit : « Quem Dominus interficiet, inquit, verbo oris sui [y]. » Et « Spiritu per labia interficiet impium [z]. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

α'. « Καὶ ἐν τῷ καιρῷ, φησὶν, ἐκείνῳ ἀναστήσεται Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας, ὁ ἐφεστηκὼς τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ σου. » Ὁ γὰρ, φησὶ, τὴν ὑμετέραν κηδεμονίαν πεπιστευμένος ἀρχάγγελος, εἰς ἐπικουρίαν τῶν τηνικαῦτα πολεμουμένων ἀναστήσεται. Καὶ τοῦτο δὲ δι' ἑτέρας ἑρμηνείας δῆλον τοῖς ἀγνοοῦσι γενήσεται· διὰ γὰρ Μαλαχίου τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, μὴ ἐλθὼν πατάξω τὴν γῆν ἄρδην. » Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ὅτι, τοῦ Ἀντιχρίστου ἐκεῖνα τολμῶντος, φανήσεται ὁ μέγας Ἠλίας, κηρύττων Ἰουδαίοις τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ πολλοὺς ἐπιστρέψει· τοῦτο γὰρ λέγει τὸ, « Ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, » τουτέστι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας τοὺς [31] Ἰουδαίους· τούτους γὰρ ἐκάλεσε πατέρας, ὡς πρεσβυτέρους κατὰ τὴν γνῶσιν. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· Ἀποκαταστήσει καρδίαν υἱοῦ πρὸς πατέρα· ἀλλὰ, « Καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν· » τὸν γὰρ Ἰουδαῖον πιστεύσαντα συνάψει τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ἐπειδὴ κατὰ μὲν τὴν γνῶσιν ὁ [32] Ἰουδαῖος πρεσβύτερος, μία δὲ καὶ τούτων κἀκείνων [33] ἡ φύσις, εἰκότως ἐπήγαγε· « Καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, » διδάσκων, ὅτι μία μὲν τούτων κἀκείνων ἡ φύσις, ἡ δὲ θεογνωσία Ἰουδαίοις πρότερον ἐδόθη. Ἀπιστήσαντες δὲ, ἔσχατοι ἀπεδείχθησαν· πιστεύσαντες δὲ διὰ τῶν τοῦ μεγάλου Ἠλιοῦ κηρυγμάτων, καὶ τοῖς τὴν πεμφθεῖσαν αὐτοῖς σωτηρίαν ἁρπάσασι συναφθέντες [34] ἔθνεσιν, εἰς μίαν τελέσουσιν [35] ἐκκλησίαν. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται, ὅτι τούτων γινομένων ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὁ ἅγιος Μιχαὴλ ὁ [36] ἀρχάγγελος πάντα πραγματεύσεται [36], ὥστε [37] τὸν Ἠλίαν ἀφικέσθαι καὶ προμηνύσαι τοῦ Δεσπότου τὴν παρουσίαν, ἵνα τῆς σωτηρίας τύχωσιν οἱ τηνικαῦτα Ἰουδαῖοι. Εἶτα διηγούμενος τὴν ὑπερβολὴν τῶν κακῶν, ὧν ὁ δυσσεβὴς ἐκεῖνος διαπράξεται, φησί· « Καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, οἵα [38] οὐ γέγονεν ἀφ' οὗ γέγονε [39] τὸ ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἕως τοῦ καιροῦ ἐκείνου. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη. « Ἔσται γὰρ, φησὶ, θλῖψις, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος [40], οὐδὲ μὴ γένηται· καὶ

CAPUT XII.

VERS. 1. « Et tempore illo, inquit, assurget Michael princeps magnus, præfectus filiis populi tui. » Archangelus enim, cui vestra, inquit, commissa est tutela, surget ut auxilio veniat iis, qui tum dimicarint. Et hoc altera quoque interpretatione ignaris perspicuum fiet. Nam per Malachiam prophetam Deus ad Judæos ait : « Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitam, antequam veniat dies Domini magnus et illustris; qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum, ne forte veniens percutiam terram funditus [a]. » Docet autem nos, quemadmodum Antichristo illa audente appariturus sit magnus Elias, Judæis Domini prædicans adventum, et multos convertens; id enim significat, « Convertet cor patris ad filium, » id est, ad eos qui ex gentibus crediderint, Judæos : hos enim *patres* vocavit, ut cognitione antiquiores. Idcirco non dixit : Convertet cor filii ad patrem, sed, « cor patris ad filium; » nam Judæum, qui crediderit, cum Ecclesia copulabit : et quia cognitione quidem Judæus antiquior, una vero et horum et illorum natura est, merito subjecit : « Et cor hominis ad proximum suum, » docens unam utrorumque esse naturam, sed **1295** cognitionem Dei Judæis prius datam fuisse. Verum quia non credidere, ultimi facti sunt : at qui crediderint propter magni Eliæ prædicationem, cum gentibus missam sibi salutem arripientibus conjuncti in unam referentur Ecclesiam. Hoc etiam hic innuit, fore ut hæc faciente Antichristo, sanctus Michael archangelus omnia moliatur, ut Elias adveniens Domini prænuntiet adventum, quo Judæi, qui tunc exstiterint, salutem consequantur. Deinde narrans malorum exsuperantiam, quæ impius ille patrabit : « Et erit, inquit, tempus tribulationis, qualis non fuerit ex quo fuit gens super terram, et usque ad tempus illud. » Hoc item Dominus in sacris Evangeliis dixit, « Erit enim tribulatio, inquit, qualis non fuit ab initio sæculi, neque fiet; et nisi abbreviati fuissent dies illi, omnis caro fieret non salva; sed propter electos meos abbreviabo dies illos [b]. » Consentiunt itaque prophetica evangelicis oracu-

[y] II Thess. II, 8. [z] Isa. XI, 4. [a] Malach. IV, 5, 6. [b] Matth. XXIV, 21, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[31] τούς. Des. in B. [32] ὁ. Ex B suppl. [33] κἀκ. In B ante καὶ τούτ. ponitur. [34] συναφθ. In B post ἔθν. ponitur. [35] ὁ. Ex B suppl. [36] B πραγματεύεται. [37] B ὡς. [38] οἵα. B præm. θλῖψις. [39] B γεγένηται, omisso, τό. [40] αἰῶν. Rec. lect. l. c. est κόσμου ἕως τοῦ νῦν.

Digitized by Google

lis. His adjicit : « Et tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro, » hoc est, salute digni, Eliæ prædicationi obtemperaturi, quos Deus jam inde a principio prænoscit : Dei quippe cognitionem *librum* nuncupavit.

εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτούς μου [61] κολοβώσω [62] τὰς ἡμέρας ἐκείνας. » Συμφωνεῖ τοίνυν τὰ προφητικὰ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι. Τούτοις ἐπάγει· « Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου πᾶς ὁ εὑρεθεὶς γεγραμμένος ἐν τῇ βίβλῳ. » Ἀντὶ τοῦ, εἰ [63] τῆς σωτηρίας ἄξιοι, οἱ τῷ κηρύγματι τοῦ Ἠλία ὑπακουσόμενοι [64], οὓς ἄνωθεν καὶ [65] ἐξ ἀρχῆς προγινώσκει [66]· τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν βίβλον ὠνόμασε.

Vers. 2. « Et multi, inquit, dormientium in terræ pulvere excitabuntur, hi in vitam æternam, **1296** et hi in opprobrium et in dedecus sempiternum. » Dicant qui hæc Antiocho aptare conantur, quinam resurrexerint illo regnante, ex quibus vitam æternam alii consecuti sint, alii opprobrium et dedecus sempiternum perceperint. Quod si per hos Machabæos declarari dixerint, qui e speluncis exiere, majori risu digni censebuntur ; siquidem invenientur iidem et pietatis amatores, et impietatis opifices, cum prophetia dicat : « Multi dormientium in terræ pulvere excitabuntur, hi in vitam æternam, et hi in opprobrium et dedecus sempiternum. » Quare si de Machabæis hæc dicta accipiant, eosdem Machabæos et improbos et probos asserent, vel aliquos ex ipsis bonos, aliquos malos. Sed ne hoc quidem licet invenire : pius enim fuit omnis ipsorum cœtus. Neque item vita æterna secundum præsentem vitam ipsis convenit : nam omnes interfecti vita decessere. Anilibus igitur fabulis relictis, communem hinc mortuorum resurrectionem et judicium, quod post resurrectionem fiet, discamus. Alii enim ex ipsis vitam æternam quasi hæreditate consequentur, alii vero irrisione et opprobrio in perpetuum digni reddentur. *Multi* autem pro *omnes* dixit. Etenim beatus quoque Paulus *multi* pro *omnes* posuit, cum dixit: « Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, et donum ex gratia unius hominis Jesu Christi, in multos abundavit [e]. »

β'. « Καὶ πολλοὶ, φησὶ, τῶν καθευδόντων ἐν γῇ χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς [67] αἰσχύνην αἰώνιον. » Εἰπάτωσαν οἱ τῷ Ἀντιόχῳ ταῦτα προσαρμόττειν ἐπιχειροῦντες, τίνες ἀνέστησαν ἐπ' ἐκείνου, καὶ οἱ μὲν ζωῆς ἐτύγχανον [68] αἰωνίου, οἱ δὲ ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον ἐκαρπώσαντο. Εἰ δὲ τοὺς Μακκαβαίους εἶποιεν διὰ τούτων δηλοῦσθαι ἐκ τῶν σπηλαίων ἐξιόντας, μείζονα ὀφλήσουσι γέλωτα· εὑρεθήσονται γὰρ οἱ αὐτοὶ καὶ εὐσεβείας ἐρασταὶ, καὶ ἀσεβείας ἐργάται· ἡ γὰρ προφητεία φησί· « Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. » Ὥστε εἰ [69] εἰς τοὺς Μακκαβαίους ταῦτα λάβοιεν, αὐτοὺς τοὺς Μακκαβαίους φήσουσι καὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἢ τινὰς μὲν ἐξ αὐτῶν ἀγαθοὺς, τινὰς δὲ κακούς. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔστιν εὑρεῖν· εὐσεβὴς γὰρ ἅπασα αὐτῶν ἡ συμμορία. Οὔτε δὲ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος κατὰ τὸν παρόντα βίον αὐτοῖς ἁρμόττει· ἅπαντες γὰρ ἀναιρεθέντες ὑπεξῆλθον τοῦ βίου [70]. Οὐκοῦν τοὺς γραώδεις μύθους ἐκείνους καταλιπόντες, τὴν κοινὴν ἐντεῦθεν τῶν τετελευτηκότων μανθάνωμεν ἀνάστασιν, καὶ τὴν [71] μετὰ τὴν ἀνάστασιν γινομένην διάκρισιν· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ζωῆς αἰωνίου κληρονομήσουσιν, οἱ δὲ καταγέλαστοι καὶ ἐπονείδιστοι εἰς αἰῶνα [72] γενήσονται. *Πολλοὶ* δὲ, ἀντὶ τοῦ *πάντες* ἔφη. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος, ἀντὶ τοῦ *πάντες*, *οἱ πολλοὶ* τέθεικε, λέγων· « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ [73] τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. »

1297 Vers. 3. « Et intelligentes, inquit, fulgebunt, quasi splendor firmamenti. » Et Dominus in sacris Evangeliis ait : « Tunc fulgebunt justi sicut sol [d]. » — « Et a justis multis quasi stellæ in sæcula, et ultra. » Probatissimi enim et electi, splendori firmamenti et ipsi solis lumini similes fient : inferiores vero illis, hos enim significavit per *multos*, stellarum lumen imitabuntur, hunc perpetuo emittentes splendorem. Ita etiam beatus Paulus piorum ordines distinxit. « Alia enim claritas, inquit, solis, alia claritas lunæ, et alia clari-

γ'. « Καὶ οἱ συνιέντες, φησὶν, ἐκλάμψουσιν, ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος. « Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φησί [74]· » Τότε ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι, ὡς ὁ ἥλιος. » — « Καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν, ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ἔτι. » Οἱ μὲν γὰρ δοκιμώτατοι καὶ ἔκκριτοι [75], τῇ τε τοῦ στερεώματος λαμπρότητι καὶ αὐτῷ τῷ ἡλιακῷ παρεικασθήσονται φωτί· οἱ δὲ τούτων ἐλάττους (τοῦτο γὰρ ἐσήμαινε διὰ τοῦ *πολλῶν*), τὰς τῶν ἀστέρων λαμπηδόνας μιμήσονται, δι' αἰῶνος ταύτην ἀφιέντες τὴν αἴγλην. Οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τῶν

[e] Rom. v, 15. [d] Matth. XIII, 43.

VARIÆ LECTIONES.

[61] μου. Des. in B. Solet etiam abesse l. c. [62] κολ. τ. ἡμ. Aliter l. c. leg. [63] οἱ. Ex B suppl. h. l. et post pauca. [64] B ἐπακουσόμενοι. [65] καὶ. Des. in B. [66] προγ. B præm. ὁ Θεός. [67] εἰς. Des. in B. [68] B ἔτυχον. [69] εἰ. In B inter ταῦτα et λάβοιεν ponitur. [70] B τὸν βίον. [71] τὴν. Ex B suppl. [72] B αἰῶνας. [73] τῇ. Deerat in edit. priori. Exstat autem infra, t. III, loc. cit. [74] B ἔφη. [75] B ἔγκριτοι.

Digitized by Google

εὐσεβῶν διεῖλε τὰ τάγματα. « Ἄλλη γὰρ, φησὶ, δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Ταῦτα εἰπὼν ὁ τῷ Δανιὴλ προσδιαλεγόμενος, ἐπήγαγε·

A tas stellarum : stella enim differt a stella, claritate [e]. » Hæc locutus, qui cum Daniele colloquebatur, subjecit :

δ'. « Καὶ σὺ, Δανιὴλ, ἔμφραξον τοὺς λόγους, καὶ σφράγισον τὸ βιβλίον ἕως καιροῦ συντελείας, ἕως διδαχθῶσι πολλοὶ, καὶ πληθυνθῇ ἡ γνῶσις. » Ἐπίθες, φησὶ, τῷ βιβλίῳ τὰς τῆς ἀσαφείας σφραγίδας, καὶ μὴ δῆλα ἅπασι καταστήσῃς, ἕως ἂν πληθυνθῇ ἡ γνῶσις, καὶ πληρωθῇ ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ καταχαλύψαι θαλάσσας, κατὰ τὴν προφητείαν. Ταύτας ἡ τοῦ θείου Πνεύματος χάρις μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν ἀφελοῦσα τὰς σφραγίδας, σαφῆ τὰ ἀσαφῆ πεποίηκε τοῖς πιστεύουσι.

Vers. 4. « Et tu, Daniel, claude sermones, et obsigna librum, usque ad tempus consummationis, donec doceantur multi, et multiplicetur cognitio. » Impone, inquit, libro sigilla obscuritatis, neque perspicua omnibus ea facias, donec multiplicetur scientia, et impleatur omnis terra cognitione Domini, quasi aqua multa operiat maria, secundum prophetiam [f]. Illis signis ablatis divini Spiritus gratia, post nostri Salvatoris adventum, obscura credentibus perspicua fecit.

B

ε', ς'. « Καὶ εἶδον, φησὶν, ἐγὼ Δανιὴλ, καὶ ἰδοὺ δύο ἕτεροι εἱστήκεισαν, εἷς ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ [56], καὶ εἷς ἐντεῦθεν [57]. Καὶ εἶπον τῷ ἀνδρὶ τῷ ἐνδεδυμένῳ τὸ βαδδὶμ [58], ὃς ἦν ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ· Ἕως πότε τὸ πέρας ὧν εἴρηκας τῶν θαυμασίων, καὶ [59] ὁ καθαρισμὸς τούτων; » Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, εἱστήκειν σιγῶν, καὶ ἐρωτᾷν μὴ τολμῶν, δύο δὲ ἕτεροι ταῖς ὄχθαις ἑκατέρωθεν [60] ἐφεστῶτες τοῦ ποταμοῦ, ἤροντο τὸν τὴν βυσσίνην περιβεβλημένον ἐσθῆτα, τῇ τε τοῦ ὕδατος ἐποχούμενον ἐπιφανείᾳ· Πόσον καθέξει χρόνον τὰ [61] φοβερὰ ταῦτα καὶ φρίκης γέμοντα; καὶ πότε ἡ τούτων ἀπαλλαγὴ γενήσεται;

Vers. 5, 6. « Et vidi, inquit, ego Daniel, et ecce duo alii steterunt, unus ab hac parte fluminis, alter ab altera. Et dixerunt viro **1298** induto veste byssina, qui erat super aquam fluminis : Usquequo finis eorum, quæ dixisti, mirabilium, et expiatio horum ? » Ego enim tacitus, inquit, stabam, neque interrogare audebam; sed duo alii utrinque ripis fluvii assistentes, eum qui byssina veste indutus erat, et in aquæ superficie vehebatur, interrogabant : Quandiu durabunt hæc terribilia et horroris plena ? et quando ab his erit liberatio ?

ζ'. « Καὶ ἤκουσα τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἐνδεδυμένου τὸ βαδδὶμ, ὃς ἦν ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, καὶ ὕψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι εἰς καιρὸν, καὶ καιροὺς, καὶ ἥμισυ καιροῦ. » Ἐντεῦθεν ἀκριβῶς μεμαθήκαμεν, ὅτι ὁ τότε διαλεγόμενος οὐκ αὐτὸς ἦν ὁ Δεσπότης. « Ὁ γὰρ Δεσπότης, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς μείζονος ἄλλου [62] εἶχεν ὀμόσαι, ᾗ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καθ' ἑαυτοῦ ὤμοσε, λέγων· « Ζῶ [63] ἐγὼ, λέγει Κύριος. » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Μωσῆς δείκνυσιν αὐτὸν λέγοντα· « Ἀρῶ εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χεῖρά μου, καὶ ὁμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου, καὶ ἐρῶ· Ζῶ ἐγὼ εἰς τὸν αἰῶνα. » Οὗτος δὲ εἷς ὢν τῶν ὑποκειμένων καὶ εὐνοϊκῶς περὶ τὸν Δεσπότην διακειμένων, ἐξέτεινε μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄμφω τὰ χεῖρε, ὤμοσε δὲ ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα. Χεῖρας δὲ λέγει αὐτὸν ἔχειν ὁ Δανιὴλ τοῦτο θεασάμενος. Ἀσώματον δ' ὅμως ἴσμεν τῶν ἀγγέλων τὴν φύσιν· σχηματίζουσι δὲ τὰς ὄψεις πρὸς τὸ χρήσιμον τῶν ὁρώντων· καὶ πολλάκις μὲν ἡμερώτερον φαίνονται, συγκαταβάσει πλείονι χρώμενοι, πολλάκις δὲ φοβερώτερον, σπουδαιοτέρους τοὺς ὁρῶντας ἐργαζόμενοι. « Ὤμοσε τοίνυν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι εἰς καιρὸν, καὶ καιροὺς, καὶ ἥμισυ καιροῦ. »

Vers. 7. « Et audivi virum indutum veste byssina, qui erat super aquam fluminis, et sustulit C dexteram suam, et sinistram suam versus cœlum, et juravit per viventem in sæcula, fore ut (durent illa) in tempus, et tempora, et dimidium temporis. » Hinc aperte didicimus eum qui tunc loquebatur non ipsum fuisse Dominum. « Dominus enim, quoniam neminem habuit alium per quem juraret majorem, sicut ait divus Apostolus, per semetipsum juravit, dicens : Vivo ego, dicit Dominus [g] » Beatus item Moses ipsum hæc dicentem ostendit : « Levabo in cœlum manum meam, et jurabo dextera mea, et dicam : Vivo ego in æternum [h]. » Hic autem cum unus esset ex iis, qui Domino subjecti et benevolo animo erga illum affecti sunt, extendit versus cœlum ambas manus, et juravit per viventem in æternum. Et manus ipsum habere dicit Daniel, quia ita viderat. Novimus tamen corporis expertem esse naturam angelorum, qui visiones ad videntium utilitatem figurant, et sæpe mansuetiores **1299** apparent sese accommodantes, sæpe etiam terribiliores, quo diligentiores eos reddant, quibus ipsi se ostendunt. « Juravit itaque per viventem in æternum, fore ut (durent illa) in tem

D

[e] I Cor. xv, 41. [f] Isa. xi, 9. [g] Hebr. vi, 13, 14. [h] Deut. xxxii, 40.

VARIÆ LECTIONES.

[56] τ. ποτ. Apud LXX præm. τοῦ χείλους. [57] ἐντ. Apud LXX sequ. τοῦ χείλους τοῦ ποταμοῦ. [58] Rec. lectio est τὰ βαδδίν. Ita quoque vers. 7. [59] καὶ — τούτων. Des. apud LXX et in Hebr. [60] ἑκατ. In B ante τ. ὄχθ. ponitur. [61] τά. B præm. καί. [62] B ἄλλου μείζονος. Sed ἄλλου des. l. c. [63] Ζῶ, κ. τ. λ. Aliter, l. c. leg.

Digitized by Google

pus, et tempora, et dimidium temporis. » Significat autem tres annos cum dimidio. Hoc idem de cornu cum sanctis bellum gerente, quod post decem cornua pullulabit circa Romani regni finem, sanctus Gabriel dixit. Cum enim dixisset : « Tres reges humiliabit, et sermones contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi veterascere faciet [i], » adjecit : « Et dabitur in manum ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. » Tres autem hi anni cum dimidio. *Tempus* enim annum appellavit, quod ex iis, quæ sequuntur, discemus apertius : « Quia (durabit) in tempus, inquit, et tempora, et dimidium temporis. Completa dissipatione populi sanctificati, cognoscent sanctum, et perficientur omnia hæc. » Etenim per tres annos cum dimidio durabit sanctificati populi dispersio, et perficientur hæc omnia. Deinde *cognoscent sanctum*. Etiam hic innuit : nam circa finem illius imperii, cum apparuerit magnus Elias, secundum Salvatoris nostri prænuntiabit adventum. His subjicit beatus Daniel :

A Σημαίνει δὲ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ κέρατος τοῦ ποιοῦντος πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, ὃ μετὰ τὰ δέκα βλαστήσει κέρατα ἐν τῷ τέλει τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας, ὁ ἅγιος ἔφη Γαβριήλ. Εἰρηκὼς γάρ· « Τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὕψιστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἁγίους Ὑψίστου παλαιώσει· » ἐπήγαγε· « Καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ, καὶ καιρῶν, καὶ ἥμισυ [64] καιροῦ. » Τρία δὲ ταῦτα καὶ ἥμισυ ἔτη. *Τὸν καιρὸν* γὰρ ἐνιαυτὸν [65] προσηγόρευσε, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα σαφέστερον μαθησόμεθα· « Ὅτι εἰς καιρὸν, φησὶ, καὶ καιροὺς, καὶ ἥμισυ καιροῦ. Ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμὸν λαοῦ [66] ἡγιασμένου γνώσονται ἅγιον, καὶ συντελεσθήσονται ταῦτα πάντα [67]. » Τρία γὰρ, φησὶ, καὶ ἥμισυ ἔτη ὁ τοῦ ἡγιασμένου λαοῦ B κρατήσει διασκορπισμὸς, καὶ συντελεσθήσονται [68] ταῦτα πάντα. Εἶτα *γνώσονται τὸν ἅγιον*. Τὸν μέγαν Ἠλίαν ἐνταῦθα αἰνίττεται· περὶ γὰρ τὰ τέλη τῆς ἐκείνου δυναστείας ἀναφανεὶς ὁ μέγας Ἠλίας, τὴν δευτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν προκηρύξει. Τούτοις ἐπάγει ὁ μακάριος Δανιήλ·

η'. « Καὶ ἐγὼ ἤκουσα, καὶ οὐ συνῆκα, καὶ εἶπον· Κύριε, τί τὰ ἔσχατα τούτων; » Μὴ συνιεὶς, φησὶ, τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ χρόνου, ἠναγκάσθην ἐρέσθαι σαφέστερον μαθεῖν ἐφιέμενος· ἐπόθουν δὲ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἐσόμενα διδαχθῆναι [69]. Ὁ δὲ

VERS. 8. « Et ego audivi, et non intellexi, et dixi : Domine, quid extrema horum? » Non intelligens, inquit, id quod dictum fuerat de tempore, interrogare coactus fui, apertius discere cupiens : desiderabam enim, quæ deinceps consecutura essent, ediscere. Ille autem

θ', ι'. « Ἔφη πρός με· Δεῦρο, Δανιὴλ, ὅτι ἐμπεφραγμένοι καὶ ἐσφραγισμένοι οἱ λόγοι ἕως καιροῦ πέρατος [70]. Ἕως ἐκλεγῶσι, καὶ ἐκλευκανθῶσι, καὶ C πυρωθῶσιν οἱ πολλοὶ, καὶ ἀνομήσουσιν οἱ [71] ἄνομοι, καὶ οὐ συνήσουσι πάντες ἀσεβεῖς, καὶ οἱ νοήμονες νοήσουσιν. » Οὐ μάτην, φησὶν, ἀσαφέστερα [72] ταῦτα εἴρηκα, καὶ οἱονεὶ σφραγίδας τοῖς λόγοις τὴν ἀσάφειαν ἐπέθηκα. Οὐδὲ γὰρ δεῖ πᾶσιν ἁπλῶς προσκεῖσθαι [73] τὰ θεῖα, ἀλλ' οἱ μὲν νοήμονες διὰ τῆς ἄνωθεν αὐτοῖς χορηγουμένης γνώσεως συνήσουσιν· οἱ δὲ ἀνομίᾳ καὶ δυσσεβείᾳ συζῶντες, οὐδὲν τῶν ἐγκειμένων νοῆσαι δυνήσονται· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὰ πράγματα, σαφῶς τὰς περὶ τούτων μαθήσονται προφητείας. Τότε καὶ ἀποκριθήσονται τῶν δικαίων οἱ τῆς πονηρίας ἐργάται· πάντα γὰρ ἡ πύρωσις δοκιμάσει. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος [74]· « Ἑκάστου γὰρ, φησὶ, τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα D δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. » Πάλιν δὲ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἅπασιν ἁπλῶς προτιθέναι τὰ θεῖα, ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς [75] Εὐαγγελίοις φησί· « Μὴ δῶτε τὰ ἅγια [76] τοῖς κυσὶ, μηδὲ τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ῥίψητε [77] ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. » Τὸν δὲ μακάριον Δανιὴλ ἅγιον ὄντα, καὶ εὔνουν τοῦ Δεσπότου θεράποντα, ὁ θεῖος ἄγγελος διδάσκει τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου τυραννίδος τὸν χρόνον, καὶ φησιν·

VERS. 9, 10. « Dixit **1300** mihi : Veni, Daniel, quia clausi et signati sermones usque ad temporis finem. Donec eligantur, et dealbentur, et probentur multi, et inique agent iniqui, et non intelligent omnes impii, intelligentes intelligent. » Non sine causa, inquit, hæc obscurius dixi, et veluti sigilla verbis obscuritatem imposui. Neque enim temere omnibus divina sunt proponenda, sed intelligentes per cognitionem, quæ ipsis divinitus subministrabitur, intelligent; iniqui vero et impii nihil eorum quæ insunt, poterunt intelligere : ubi autem res evenerint, aperte percipient, quæ de his prædicta fuerint. Tunc etiam separabuntur a justis, qui operantur iniquitatem [j] : omnia enim incendium probabit. Hoc beatus quoque Paulus tradidit : « Uniuscujusque enim opus, inquit, manifestum erit, dies enim declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit [k]. » Rursus non oportere omnibus temere divina proponere, Dominus in sacris Evangeliis ait : « Nolite dare sanctum canibus, neque projiciatis margaritas vestras ante porcos [l]. » Et beatum Danielem, sanctum et bene sentientem de suo Domino famulum, sanctus angelus docet Antichristi tyrannidis tempus.

[i] Dan. VII, 24, 25. [j] Psal. XCI, 10. [k] I Cor. III, 13. [l] Matth. VII, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[64] B ἡμίσους. [65] B τὸν γὰρ ἐνιαυτὸν καιρόν. [66] λαοῦ — πάντα. Aliter οἱ LXX. [67] B πάντα ταῦτα. [68] B συντελεσθήσεται. [69] B δειχθῆναι. [70] Rec. lectio est πέρας. [71] οἱ. Des. in B. [72] B ἀσαφέστερον. [73] B προκεῖσθαι, omissis illis τὰ θεῖα. [74] B Παῦλ. ἔφη. [75] ἱερ. B θείοις. [76] B τὸ ἅγιον. [77] ῥίψ. Rec. lectio est, θάλητε, positum post μηδέ.

Digitized by Google

ια'. « Ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ δοθῆναι βδέλυγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χίλιαι διακόσιαι ἐννενήκοντα. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰρηκὼς « εἰς καιρὸν, καὶ καιροὺς, *καὶ ἥμισυ καιροῦ*, » Εἶδε μὴ νενοηκότα τὸν μακάριον Δανιὴλ, ἀναλύσας εἰς ἡμέρας τὸν χρόνον, δῆλον αὐτῷ τὸ ἀγνοούμενον πεποίηκε, τοῖς δὲ ἄλλοις καὶ οὕτως ἀσαφῆ τὸν λόγον **κατέλιπε**. *Βδέλυγμα* δὲ *ἐρημώσεως* **αὐτὸν καλεῖ τὸν** Ἀντίχριστον· *ἀναλλαγὴν* δὲ *τοῦ ἐνδελεχισμοῦ*, τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργίας τὴν τάξιν, ὑπὸ τῆς ἐκείνου μανίας καὶ λύττης σκεδαννυμένην τε καὶ παυομένην. Τούτοις ἐπιφέρει ὁ θεῖος ἄγγελος· A

ιβ'. « Μακάριος ὁ ὑπομένων, καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χιλίας τριακοσίας τριάκοντα πέντε. » Αἰνίττεταί τε καὶ παραδηλοῖ ὡς, τούτου τὴν θεήλατον δεξαμένου πληγὴν, ἐπιμενεῖ μὲν ὁ μέγας Ἠλίας κηρύττων τὰς ὑπολοίπους πέντε καὶ τεσσαράκοντα, φανήσεται δὲ ὁ Δεσπότης ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, καὶ στεφανώσει τοὺς ἄσυλον τῆς ὑπομονῆς τὸ κτῆμα φυλάξαντας. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φησίν· « Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. » Καὶ ἐντεῦθεν δὲ ἔστι μαθεῖν ἀκριβῶς, ὡς οὐδὲν τούτων ἁρμόττει τῷ Ἀντιόχῳ. Ἐπ' ἐκείνου μὲν γὰρ δισχιλίας τριακοσίας ἡμέρας ἔφη, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀντιχρίστου χιλίας διακοσίας ἐννενήκοντα [78] κρατήσειν τὴν συμφοράν· ὥστε καὶ τοῦ χρόνου τὴν διαφορὰν μαρτυρεῖν τῇ τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων διαφορᾷ. B

ιγ'. « Καὶ σὺ, φησὶ, δεῦρο καὶ ἀναπαύου. » Καιρὸς, φησὶν, τοῦ δέξασθαί σε τοῦ βίου τὸ τέλος. « Ἔτι γὰρ ἡμέραι εἰς ἀναπλήρωσιν [79] συντελείας. » Οὐκ ὀλίγος γὰρ, φησὶν, ἔτι χρόνος ὑπολέλειπται τῇ τοῦ παρόντος βίου συστάσει. Καὶ ἐνταῦθα δὲ σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξε τὴν συντέλειαν, καὶ ὅτι ἐν ἐκείνῃ τὰ προειρημένα γενήσεται. « Καὶ ἀναπαύσῃ καὶ ἀναστήσῃ εἰς τὸν καιρόν [80] σου (ἀλλ' [81] ὀρθότερον τὸ, *κλῆρόν σου*, ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς δῆλον), εἰς συντέλειαν ἡμερῶν. » Νῦν μὲν γὰρ, φησὶ, σὲ [82] προσήκει τὸ κοινὸν δέξασθαι τέλος· *ἀναστήσῃ* δὲ, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀναστήσῃ, ἀλλ' *εἰς τὸν κλῆρόν σου*, τουτέστι, μετὰ τῆς τῶν ὁμοτρόπων συμμορίας. Καὶ δεικνὺς, πότε, ἐπήγαγεν· « Εἰς συντέλειαν ἡμερῶν. » Οὕτω σαφῶς ἡμᾶς ὁ θεῖος ἀρχάγγελος διὰ τοῦ μακαρίου καὶ τρισμακαρίου Δανιὴλ ἐδίδαξε τὴν ἀνάστασιν. Οὕτω πληρώσας τὴν ἀποκάλυψιν ἐπήγαγεν ὁ προφήτης· C

ιδ'. « Καὶ ὁ βασιλεὺς [83] Ἀστυάγης προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ παρέλαβε Κῦρος ὁ Πέρσης τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ἦν Δανιὴλ συμβιωτὴς τοῦ βασιλέως, καὶ ἔνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ. « Ὁ δὲ Ἀστυάγης τοῦ Κύρου μητροπάτωρ· ἐκείνου δὲ τελευτήσαντος, καὶ Κυαξάρου τοῦ υἱέως αὐτοῦ οἰκονομῆσαι τὴν βασιλείαν οὐ δυ- D

Vers. 11. « A tempore, inquit, mutationis sacrificii jugis, et ex quo data fuerit **abominatio** desolationis, dies sunt mille ducenti **nonaginta**. » Cum enim dixisset, « **In tempus, et tempora, et 1301 dimidium temporis**, » videretque beatum Danielem haud intellexisse, explicato in dies tempore quod ignorabat, ei perspicuum fecit, aliis vero etiam sic orationem obscuram reliquit. *Abominationem* autem *desolationis* ipsum vocat Antichristum; *mutationem* vero *jugis sacrificii* ecclesiastici cultus ordinem illius insania et rabie dissipatum et abolitum. His adjicit sanctus angelus :

Vers. 12. « Beatus qui exspectat et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque. » Innuit et declarat fore ut illo divina plaga percusso, permaneat magnus Elias reliquos quinque et quadraginta prædicans dies, et tunc appareat Dominus veniens in nubibus cœli, qui coronabit eos qui incorruptam perseverantiæ possessionem servarint. Quod item Dominus in sacris Evangeliis asserit : « Qui autem perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit [m]. » Hinc etiam plane discere licet, nihil horum in Antiochum convenire. Illo enim regnante, *bis mille trecentos dies* dixit, Antichristo vero, *mille ducentos nonaginta* grassaturam calamitatem. Ita ut etiam temporis differentia personarum ac rerum differentiæ testimonium perhibeat.

Vers. 13. « Et tu, inquit, huc accede, et quiesce. » Tempus enim est, ut vitæ finem sortiaris. « Nam adhuc dies ad absolutionem consummationis. » Non enim breve tempus adhuc, inquit, reliquum est præsentis vitæ statui. Et hoc quoque loco nos aperte **1302** docuit consummationem, fore ut prædicta tunc eveniant. « Et requiesces et surges tempore tuo (sed rectius, *in sorte tua*, ut patebit ex sequentibus), in consummationem dierum. » Nunc enim, inquit, decet te communi morte obire ; *resurges* autem, neque simpliciter resurges, sed *in sorte tua*, hoc est, cum cœtu eorum, qui similibus moribus prædili fuerint. Et ostendens, quando, adjecit, « In consummationem dierum. » Sic aperte nos divinus archangelus per beatissimum Danielem docuit resurrectionem. Atque ita absoluta revelatione subjecit propheta :

Vers. 14. « Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et accepit Cyrus Persa regnum ejus, et erat Daniel conviva regis, et gloriosus super omnes amicos ejus. » Astyages autem fuit Cyri maternus avus, quo vita defuncto, cum Cyaxares illius filius regnum administrare non potuisset, Cyrus Assyriorum et Chaldæorum everso regno,

[m] Matth. x, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[78] ἐνν. B præm. ἡμέρας καί. [79] εἰς ἀναπλ. Apud O' præmitti solet, καὶ ὧραι. [80] καιρ. Rec. lect. κλῆρον. [81] ἀλλ' — ὅῆλον. Des. in B. [82] σέ. Des. in B. [83] Καὶ ὁ βασ., κ. τ. λ. Hæc initium constituunt historiæ Belis et draconis. Edit. prior in margine habebat Dan. XIII et XIV ; sed conf. p. 1254. sch. 5.

Digitized by Google

Medorum imperium translatum ad Persas. « Et erat, inquit, conviva regis, » et contubernalis, omnibusque illius familiaribus prælatus. Hac enim prædituus loquendi libertate, et quæ in ipsum a Deo per Isaiam prophetam prædicta fuerant, indicavit, et dimittendi populi auctor fuit. Nos itaque ex divina Danielis prophetia hæc didicimus. Judæos autem justum est lamentari ac lugere, qui extra prophetarum catalogum divinum **1303** hunc prophetam audent constituere, præsertim experientia docti prophetiæ veritatem. Verumtamen perspicuum est nostræ tempestatis Judæos ad alia impia scelera hanc quoque blasphemiam addidisse, Salvatoris nostri adventus manifestum testimonium negatione prophetiæ obumbrare conantes. Verum nihil amplius erit ipsis qui hanc negant prophetiam : nam et alii prophetæ testantur, et ipsæ res clamant, prædictionibus de ipso sese respondere. Antiquos vero Judæos beatum Danielem maximum prophetam vocasse, testis locuples est Josephus Hebræus, qui Christianam quidem prædicationem non admisit, veritatem tamen occultare non sustinuit. Hic in decimo *Judaicarum antiquitatum* libro, cum multa alia de beato Daniele dixisset, hæc quoque adjecit : « Omnia, inquit, ipsi incredibiliter, ut uni ex maximis prophetis concessa sunt, omnique vitæ tempore honorem et gloriam apud reges populumque est assecutus : mortuus autem monimentum [84] habet sempiternum. Libri enim, quoscunque ille conscriptos reliquit apud nos etiamnum leguntur, quibus adducti sumus, ut credamus Danielem cum Deo collocutum fuisse. Non enim futura solum, quemadmodum alii prophetæ, prædicebat, sed etiam tempus, quo illa eventura essent, definiebat [n]. » Et paulo post : « Ab eventu autem prædictionum **1304** veritatis fidem, et divinitatis opinionem apud multitudinem consequitur. » Ac deinceps hujus generis multa alia de ipso commemorat. Atque itidem in duodecimo *Antiquitatum* ita rursus ait : « Accidit vero ut templi desolatio fieret, secundum id quod Daniel ante quadringentos et octo annos prædixerat : ostendit enim ipsum a Macedonibus eversum iri [o]. » Et hæc quidem Josephus prophetæ attestatur. Judæi vero, omni impudentia laborantes, ne suos quidem reverentur magistros. Verum nos, adhortor, utpote qui a propheta Dei futurorum cognitionem percepimus, nosmetipsum ad horribilem diem illum ita comparemus, ut non in dedecus sempiternum, sed in vitam resurgamus æternam : quam utinam nos omnes consequamur, gratia et

νηθέντος, ὁ Κῦρος τὴν τῶν Ἀσσυρίων καὶ Χαλδαίων καταλύσας βασιλείαν, τὸ Μήδων κράτος εἰς Πέρσας μετατέθεικε. « Σύσσιτος δὲ, φησὶν, ἦν τοῦ βασιλέως, » καὶ σύνοικος, καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν συνήθων προτεταγμένος. Ταύτην γὰρ ἔχων τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου προῤῥηθέντα ὑπέδειξε, καὶ τὴν ἄφεσιν τοῦ λαοῦ ποιήσασθαι παρεσκεύασεν. Ἡμεῖς μὲν οὖν ταῦτα ἐκ τῆς θείας τοῦ Δανιὴλ μεμαθήκαμεν προφητείας. Ἰουδαίους δὲ θρηνεῖν δίκαιον ἔξω τοῦ προφητικοῦ καταλόγου τάττειν τὸν θεῖον τοῦτον προφήτην τολμῶντας, καὶ ταῦτα τῇ πείρᾳ μεμαθηκότας τῆς προφητείας τὸ ἀληθές. Ἀλλὰ γὰρ εὔδηλον, ὡς οἱ νῦν ταῖς ἄλλαις ἀσεβείαις καὶ ταύτην προστεθείκασι τὴν βλασφημίαν, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τὴν προφανῆ μαρτυρίαν ἀρνήσει τῇ τῆς προφητείας συσκιάζειν ἐπιχειροῦντες· ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς [85] πλέον ὑπάρξει ταύτην ἀρνουμένοις τὴν προφητείαν· οἵ τε γὰρ ἄλλοι προφῆται μαρτυροῦσι, καὶ αὐτὰ βοᾷ τὰ πράγματα τὰς περὶ αὐτοῦ προῤῥήσεις ἁρπάζοντα [86]. Ὅτι δὲ οἱ πάλαι Ἰουδαῖοι τὸν μακάριον Δανιὴλ μέγιστον ἀπεκάλουν προφήτην, μάρτυς ἀξιόχρεως Ἰώσηππος ὁ Ἑβραῖος, τὸ μὲν Χριστιανικὸν οὐ δεξάμενος κήρυγμα, τὴν δὲ ἀλήθειαν κρύπτειν οὐκ ἀνεχόμενος [86]. Οὗτος ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας, πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα περὶ τοῦ μακαρίου εἰρῆκε Δανιὴλ, προστίθησι δὲ καὶ ταῦτα· « Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ, φησὶν, παραδόξως, ὡς ἐνί τινι τῶν μεγίστων ἐχαρίσθη [87] προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμή τε καὶ δόξα, ἡ παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους· τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. Τὰ γὰρ βιβλία, ὅσα δὴ συγγραψάμενος κατέλιπεν [88], ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν, ὅτι Δανιὴλ [89] ὡμίλει τῷ [90] Θεῷ. Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι [91] προφῆται, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν ὥρισεν [92] εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. » Καὶ μετὰ βραχέα δὲ, « Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους, φησὶ, τῶν προῤῥήσεων ἀληθείας πίστιν καὶ δόξαν θειότητος παρὰ τοῖς ὄχλοις ἀποφέρεται. » Καὶ ἐφεξῆς δὲ μυρία τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ λέγει. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ δωδεκάτῃ [93] τῆς Ἀρχαιολογίας πάλιν οὕτω φησί· « Τὴν δὲ ἐρήμωσιν τοῦ ναοῦ συνέβη γενέσθαι κατὰ τὴν τοῦ [94] Δανιήλου προφητείαν, πρὸ τετρακοσίων καὶ ὀκτὼ γενομένην ἐτῶν· ἔδειξε [95] γὰρ ὅτι Μακεδόνες καταλύσουσιν αὐτόν. » Καὶ ταῦτα μὲν ὁ [96] Ἰώσηππος τῷ προφήτῃ προσμαρτυρεῖ. Ἰουδαῖοι δὲ, πᾶσαν ἀναισχυντίαν νοσοῦντες, οὐδὲ τοὺς ἑαυτῶν αἰσχύνονται διδασκάλους. Ἀλλ' ἡμεῖς, παρακαλῶ, ὡς παρὰ Θεοῦ [97] προφήτου τὴν τῶν μελλόντων [98] δεξάμενοι πρόγνωσιν, εὐτρεπεῖς ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς [99]

[n] Joseph. *Ant. Jud.* l. x, c. 10. [o] ibid., l. xii, c. 7.

VARIÆ LECTIONES.

[85] αὐτ. In B post πλέον ponitur. [86] ἁρπ. In B ascripta est lectio ἁρμόζοντα. [86] B ἀνασχόμενος. [87] ἐχ. Apud Jos. l. c. est εὐτυχήθη. [84] Loco cit. est κατελέλειπεν. [89] B Δανιῆλος. Ita quoque apud Jos. l. c. et alibi. [90] τῷ Des. in B. [91] ἄλλοι. Des. ibid. [92] B et Jos. l. c. ὥριζεν. [93] B δεκάτῃ, minus bene. [94] τοῦ. Des. in B. [95] ἔδ. Jos. l. c. habet ἐδήλωτε. [96] ὁ. Ex B suppl. [97] B θείου. [98] B τοῦ μέλλοντος. [99] εἰς. B ἐπ'.

Digitized by Google

ἐκείνην τὴν φοβερὰν καταστήσωμεν ἡμέραν, ἵνα μὴ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον, ἀλλ' εἰς ζωὴν ἀναστῶμεν αἰώνιον· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria cum sancto Spiritu, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

χάριτι, κ. τ. λ. B ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ[1] ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΩΔΕΚΑ[2] ΠΡΟΦΗΤΑΣ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

COMMENTARIUS IN DUODECIM PROPHETAS.

Petro Gillio Albiensi interprete.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἴσως μέν τινες περιττόν τι ποιεῖν καὶ παρέλκον νομιοῦσιν ἡμᾶς τῆς προφητικῆς ἑρμηνείας κατατολμῶντας, ἅτε δὴ καὶ ἄλλων τινῶν τοῦτον διηνυκότων τὸν πόνον· ἀλλ' εἰσὶν οἱ τὰ θεῖα περὶ πολλοῦ ποιούμενοι, καὶ τὴν ἱερὰν ἀκριβῶς πεπαιδευμένοι Γραφήν, οἳ οὐ μόνον ἡμῖν [3] οὐ νεμεσήσουσιν [4], οὐδὲ τοῖς φιλαιτίοις ἐκείνοις παραπλησίως ἐπιμέμψονται, ἀλλὰ καὶ ἀποδέξονται, ὡς εἰκὸς, καὶ ἐπαινέσονται, κἂν μή τι γενναῖον ἐν τοῖς συγγράμμασιν εὕρωσιν. Ἀπόχρη γὰρ παρὰ τοῖς δικαίοις κριταῖς, καὶ μόνη ἡ προθυμία δρέψασθαι τὴν εὐφημίαν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐν τοῖς [5] μὲν ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἀντ' ὀβολῶν δύο τὴν χήραν ἐκείνην ἐπαινίσωσεν ἐγκωμίοις, τῇ ποιότητι τῆς γνώμης, οὐ τῇ τοῦ δώρου ποσότητι τὸν ἔπαινον ψηφισάμενος. Ἐν δὲ τῷ νόμῳ, τοῖς εὐπόροις παρεγγυήσας χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ λίθους τιμίους εἰς τὴν κατασκευὴν προσενεγκεῖν τῆς σκηνῆς, οὐδὲ τοὺς πενίᾳ συζῶντας τῆς ἐντεῦθεν ἐστέρησεν εὐλογίας· ἀλλὰ προσέταξε τοὺς μὲν δέρματα, τοὺς δὲ τρίχας προσφέρειν· αἱ δὲ καὶ τούτων σπανίζουσαι, τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν τέχνην ἀντὶ τούτων προσέφερον, νήθουσαι τὰς τρίχας, καὶ ἐξυφαίνουσαι. Πρὸς δὲ τούτοις ἴσμεν οὐ μόνον Μωσέα τὸν μέγαν

B

1305 PROŒMIUM.

Cum prophetas explicare aggredimur, nonnulli fortasse supervacaneum quiddam et superfluum nos facere arbitrabuntur, cum nimirum alii hunc laborem exhauserint. Qui autem maximi divinam doctrinam existimant, et perfecte absoluteque sacra Scriptura imbuti sunt, non modo nobis non succensebunt, neque ut illi queruli accusatores nostrum institutum damnabunt, verum etiam et probabunt, ut par est, et tametsi nihil egregium in libris nostris invenient, laudibus ornabunt. Animus enim promptus et studii plenus satis est apud æquos judices ad colligendam laudem. Nam sic Servator et Dominus noster in sacris Evangeliis de obolis duobus viduam illam laudibus extulit, animi conditioni, [6] non muneris magnitudini C **1306** laudem tribuens [a]. In lege autem cum divitibus aurum, argentum lapidesque pretiosos in tabernaculi confectionem imperasset [b], non pauperes hac privavit benedictione, sed et alios jussit pelles, alios pilos afferre : qui vero ne his quidem offerendis pares erant, artificium et vires pro istis contulerunt, nentes videlicet pilos et pertexentes. Præterea non ignoramus magnum Mosen prophe-

[a] Luc. xxi, 3, 4. [b] Exod. xxv, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[1] ὑπ. Cod. Coisl. nunc San-Germanensis (quem littera C indicare liceat) habet ἑρμηνεία. [2] δώδ. C δωκαίδεκα. [3] ibid. ἡμᾶς. [4] νεμ. Ita emendatum in C qui hab. νεμήσουσι. [5] τοῖς. In C ponitur post μέν.

Digitized by Google

tam solum non exstitisse, sed Josuam quoque filium Nave, et Samuelem, Davidem, Nathanem, Gadum, Achiam, Eliam, Eliseum, ac alios innumerabiles; tum Evangelii præcones non soli fuere Petrus, Jacobus, Joannes, Andreas, universusque apostolorum chorus; neque item Paulus et Barnabas, qui post hos in Evangelium cooptati, in omnes homines permearunt: sed etiam Silas, Titus, Timotheus, Apollos, illorum magnorum virorum discipuli. Neque in his tantummodo docendi gratia substitit: sed eorum etiam successores illustravit, tum eos qui deinde illos consecuti sunt. Et ad hanc usque ætatem in divinis Ecclesiis Spiritus sancti fons permanat, divinitusque donata hominibus munera distribuit. Hinc non alienum quidquam recto et justo judicio præditis facere videbimur, si, tanquam pilos quosdam, nostri ingenii partus in novi tabernaculi substructionem attulerimus, quod Deus fixit, et non homo. Et si quis aliorum vestigiis nos insistere dixerit, hac etiam ratione inveniet nos **1307** pro nostra virili symbolam contulisse. Non enim secus quam illæ, quæ ab aliis allatos pilos nebant et texebant, ac tabernaculi velamina adornabant, nos undiquaque præclara dicta colligentes, unum ex omnibus, Deo juvante, volumen contexemus, et duodecim [a] prophetarum sententiam legentibus planam faciemus. Explanationem autem cum veritate congruentem nos etiam, tanquam lucerna divino verbo utentes, invenire nihil est alienum. Neque enim divinæ munificentiæ gratia restincta est: sed tanquam fons perennis fluit, et maxima dona non dignis modo suppeditat, sed etiam his, quibus absolutio perfectioque deest. Ac videmus etiam solem sensibilem non antiquissimis hominibus tantum, sed etiam iis qui illos exceperunt, ac denique nobis serius natis radios suos edere, pariterque in omnes terras et maria [b] lucem suam proferre. Multo magis igitur hujus opifex, qui hunc quoque sua sola bonitate condidit, mentem contemplationis ejus studiosam illustrat. Hac spe sustentati, accusatoribusque contemptis, vestras, qui hortatu ad hunc laborem me excitastis, preces in subsidium implorantes, propheticam explanationem aggrediemur. Atque pauca de tempore, quo quisque vaticinatus est, præfatus, ad singulorum interpretationem progrediemur.

A χρηματίσαντα προφήτην, ἀλλὰ καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ [6], καὶ Σαμουὴλ, καὶ Δαβὶδ, καὶ Νάθαν, καὶ Γὰδ, καὶ Ἀχιὰ, καὶ Ἠλίαν, καὶ Ἐλισσαῖον, καὶ μυρίους πρὸς τούτοις ἑτέρους· καὶ τὸ εὐαγγελικὸν δὲ κήρυγμα οὐ μόνον Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας, καὶ ἅπας ὁ τῶν ἀποστόλων χορὸς, οὐδὲ Παῦλος καὶ Βαρνάβας, οἱ μετὰ τούτους χειροτονηθέντες, εἰς ἅπαντας διεπόρθμευον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ Σίλας, καὶ Τίτος, καὶ Τιμόθεος, καὶ Ἀπολλὼς, οἱ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν μαθηταί. Ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστη τῆς διδασκαλίας ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ τοὺς τούτων ἐφώτισε διαδόχους, καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους. Καὶ μέχρι δὲ νῦν ἐν ταῖς θείαις Ἐκκλησίαις ἡ τοῦ παναγίου [7] Πνεύματος ἀναβλύζει [8] πηγὴ, καὶ διανέμει τοῖς ἀνθρώπους τὰ θεόσδοτα B δῶρα. Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς τοῖς ὀρθῇ ψήφῳ καὶ δικαίᾳ κεχρημένοις ποιήσειν δόξομεν, εἰ καθάπερ τινὰς τρίχας, τὰς τῆς ἡμετέρας διανοίας ὠδῖνας εἰς τὴν τῆς νέας σκηνῆς κατασκευὴν προσενέγκαιμεν, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ καὶ τοῖς ἑτέρων ἐνθυμήμασί τις ἀκολουθεῖν ἡμᾶς φήσει, καὶ οὕτως εὑρήσει τὸν δυνατὸν ἡμῖν ἔρανον συνεισφέροντας. Ὁμοίως γὰρ ἐκείναις, αἳ τὰς ὑπ' ἄλλων προσενεχθείσας ἔνησαν καὶ ἐξύφαναν τρίχας, καὶ τὰς τῆς σκηνῆς κατεσκεύασαν δέρρεις, καὶ ἡμεῖς ἔνθεν κἀκεῖθεν τὰ καλῶς εἰρημένα συλλέξαντες, ἓν ἐκ πάντων ἐξυφανοῦμεν σὺν Θεῷ φάναι σύγγραμμα, τῶν δυοκαίδεκα προφητῶν δήλην ποιοῦντες τοῖς ἐντυγχάνουσι τὴν διάνοιαν. Εἰκὸς δὲ, ὅτι καὶ ἡμεῖς οἷόν C τινι λύχνῳ τῷ θείῳ κεχρημένοι λόγῳ, εὑρήσομεν ἑρμηνείαν τῆς ἀληθείας ἐχομένην. Οὐ γὰρ ἀπέσβη τῆς θείας φιλοτιμίας ἡ χάρις, ἀλλὰ πηγάζει καὶ χορηγεῖ τὰς μεγίστας δωρεὰς, οὐ τοῖς ἀξίοις μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς τελειότητος ἀποδέουσιν. Ὁρῶμεν δὲ καὶ τὸν αἰσθητὸν ἥλιον οὐ μόνον τοῖς παλαιοτάτοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους καὶ ἡμῖν τοῖς ὀψιγόνοις, τὰς οἰκείας ἀκτῖνας ἐκπέμποντα, καὶ [9] ὁμοίως ἅπασαν γῆν καὶ θάλατταν καταυγάζοντα. Τοιγάρτοι πολλῷ μᾶλλον ὁ τούτου δημιουργὸς, ὁ καὶ τοῦτον διὰ μόνην ἀγαθότητα κτίσας, καὶ τῶν οὕτω πως [10] πρὸς αὐτὸν ἀναβλέπειν προαιρουμένων καταφωτίζει τὸν νοῦν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδος ὀχούμενοι, καὶ τῶν φιλαιτίων οὐδένα λόγον ποιούμενοι, τῆς προφητικῆς ἑρμηνείας καταβαρρήσομεν, ὑμῶν τῶν ἐπιτα- D ξάντων καὶ εἰς τοῦτον διεγειράντων τὸν πόνον, τὰς προσευχὰς εἰς ἐπικουρίαν καλέσαντες· μικρὰ δὲ πρότερον περὶ τῶν καιρῶν [11], ἐν οἷς ἕκαστος προεφήτευσε, διελθόντες, οὕτω τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας ἁψώμεθα.

1308 *De tempore, quo quisque ex his duodecim prophetis vaticinatus est.*

Duodecim prophetæ, non quia simul floruerint, aut eodem tempore vixerint, unico volumine com-

Περὶ [12] τῶν καιρῶν, ἐν οἷς ἕκαστος τῶν δυοκαίδεκα προφητῶν προεφήτευσεν.

Οἱ δυοκαίδεκα [13] προφῆται οὐχ ὡς ἀλλήλοις συνηκμακότες [14], καὶ κατ' αὐτὸν [15] γεγονότες, μίαν

VARIÆ LECTIONES

[a] C Naul, omisso τοῦ. [7] C ἁγίου. [8] πν. ἀναβλ. In hæc verba incidit initium particulæ hujus Proœmii in cod. *August.* ex superioribus jam noto. [9] καὶ — καταυγ. Des. in A et C. [10] πως. Des in C. [11] A τὸν καιρόν. Sitne deinde legendum ἐν ᾧ. an ἐν οἷς, non satis liquet. Vetustate enim eo loco detritus est cod. Aug. [12] Περὶ — προεφ. Des. in C, A habet ἑρμηνεία. [13] Οἱ δυοκ, κ. τ. λ. Brevior est pars ista Proœmii in cod. Flor. quem descripsit cl. Bandinius in *Catal. codicum mss. biblioth. med. laur.* t. I. p. 499. Quæ ex hoc insigni cod. infra supplenda sunt, littera F distinguentur. [14] συνηκμ Lacunam, quæ h. l. est in A, manus antiqua in marg. ita supplevit, συνεζηκότες. [15] C κατὰ ταὐτόν.

Digitized by Google

ἔχουσι βίβλον· ἐν διαφόροις γὰρ καιροῖς τὰς τῶν μελλόντων ἐποιήσαντο προφητείας. Καὶ ὁ μὲν Ὡσηὲ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἳ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας· καὶ ὁ Ἀμὼς ὡσαύτως ἐν ἡμέραις Ὀζίου· καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἰωὴλ τούτων ὁμόχρονος· ὁ δὲ Μιχαίας εὐθὺς μετὰ τὴν Ὀζίου τελευτὴν τῆς προφητείας ἤρξατο ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ, καὶ Ἐζεκίου. Καὶ Ἰωνᾶς δὲ ταύτης ἐστὶ τῆς συμμορίας· εἰ γὰρ καὶ ἡ προφητεία τὸν χρόνον ἐσίγησεν, ἀλλ' ἡ τῶν Παραλειπομένων βίβλος τοῦτο διδάσκει σαφῶς. Ὁ δὲ Ναοὺμ μετὰ τὸν Ἰωνᾶν τὸ τῆς προφητείας ἐδέξατο χάρισμα· διδάσκει δὲ τοῦτο σαφῶς ἡ τῆς προφητείας ὑπόθεσις. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωνᾶς τὴν πανωλεθρίαν κηρύξας τοῖς Νινευίταις, τοῖς τῆς μετανοίας αὐτοὺς φαρμάκοις παρεσκεύασε χρήσασθαι· διὸ καὶ πεῖραν οὐκ ἔλαβον τῶν ἀπηχῶν ἐκείνων προρρήσεων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν προτέραν κακίαν παλινδρομήσαντες ἄξια τιμωρίας ἐσχάτης ἐτόλμησαν, ὁ Ναοὺμ αὐτῶν μετὰ ταῦτα προφητεύει τὸν ὄλεθρον. Ὁ δὲ Ἀβδιοῦ, δι' ὧν τῇ Ἰδουμαίᾳ [16] προηγόρευσεν ἀλγεινῶν, δῆλός ἐστι μετὰ τούτους τῆς προφητείας ἀρξάμενος. Ὁ δὲ Σοφονίας διδάσκει σαφῶς, ὡς ἐπὶ Ἰωσίου τοῦ βασιλέως τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἔτυχε· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ ὁ θαυμάσιος Ἱερεμίας. Ὁ δὲ Ἀββακοὺμ [17] οὐ πολὺ μετὰ τούτους. Ἀγγαῖος δὲ, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Μαλαχίας, μετὰ πολλῶν ἐτῶν ἀριθμόν· οὐ γὰρ μόνον μετὰ τὸν Ἰωσίαν, καὶ τὸν Ἰωακεὶμ, καὶ τὸν Ἰεχονίαν, καὶ τὸν Σεδεκίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν ἐν Βαβυλῶνι τῆς αἰχμαλωσίας χρόνον, καὶ μετὰ Κῦρον τὸν πρῶτον Περσῶν βασιλεύσαντα, ὃς τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν [18] ἐπανελθεῖν παρηγγύησε, καὶ μετὰ Καμβύσην τὸν ἐκείνου παῖδα ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, τοῦ Ζοροβάβελ ἤδη τὸν θεῖον οἰκοδομοῦντος νεὼν, τὴν προφητείαν ἐποιήσαντο· μεθ' οὓς οὐδεὶς ἕτερος παρ' Ἰουδαίοις προφήτης εὑρίσκεται. Οὐ τοίνυν ὡς κατ' αὐτὸν [19] γεγονότες μίαν ἔχουσι βίβλον, ἀλλ' ἐπειδὴ δι' ὀλίγων ἐποιήσαντο τὰς προρρήσεις, καὶ οὐκ ἀπέχρη τούτων ἕκαστος εἰς μιᾶς βίβλου διὰ βραχύτητα κατασκευὴν, εἰκότως οἱ ἀνέκαθεν τῶν θείων πεφροντικότες [20], τῶν δυοκαίδεκα προφητῶν τὰς προρρήσεις συναγαγόντες, μίαν ἀπέφηναν βίβλον. Καιρὸς δὲ λοιπὸν, τῆς κατὰ μέρος ἡμᾶς ἅψασθαι ἑρμηνείας, τῆς Ὡσηὲ προφητείας ἐν κεφαλαίῳ τὴν ὑπόθεσιν προδιδάξαντες.

A prehenduntur : diversis enim temporibus futura præsignificarunt. Oseas prophetiam suam edidit temporibus Oziæ, Joathami, Achasi, et Ezechiæ, regum Judæ. Amos similiter temporibus Oziæ. Joel pariter horum coævus ac æqualis fuit. Michæas autem statim post mortem Oziæ prophetiam incepit, diebus Joathami, Achasi et Ezechiæ. Jonas etiam hujusce classis est : quamvis enim prophetiæ tempus tacuit, volumen tamen Paralipomenon hoc plane docet. Nahum post Jonam prophetiæ donum accepit, quod prophetiæ argumentum ipsum aperte declarat. Nam Jonas, cum supremum exitium Ninevitis futurum denuntiasset, ut resipiscentiæ remediis uterentur effecit : quæ causa fuit, ut duras illas prædictiones reipsa experti
B non sint. Ubi vero in pristina flagitia iterum prolapsi, summo supplicio digna commiserunt, Nahum post hæc eorum funditus perditionem prædicit. Jam vero ex ærumnis quas Abdias Idumææ prænuntiavit, apparet, cum postea prophetiam inchoasset. **1309** Sophonias autem manifeste docet, sub Josia rege divinam revelationem se assecutum fuisse, quo tempore admirandus etiam Jeremias vaticinatus est. Habacuc vero non multo his posterior fuit. Aggæus vero, Zacharias et Malachias multis post annis exstiterunt. Nam non modo post Josiam, et Joacimum, et Jechoniam, et Sedeciam, verum etiam post Babylonicam captivitatem, postque Cyrum primum Persarum regem, qui popu-
C lum Israeliticum redire * permisit, ac post Cambysen hujus filium, Dario Hystaspis filio regnante ac Zororabele sanctum templum jam ædificante, prophetarunt. Post quos, apud Judæos nemo alius propheta invenitur. Non itaque quod uno eodemque tempore fuerint, in unum volumen conjunguntur : sed quia et paucis prædictiones complexi sunt, nec satis ob brevitatem fuisset unusquisque ad unius libri compositionem, jure majores, quibus olim divina curæ fuerunt, duodecim prophetarum prædictiones in unum redactas librum concluserunt. Sed tempus est, ut per partes Oseæ prophetiam explicemus, postquam summatim ejus argumentum proposuimus.

VARIÆ LECTIONES.

[16] Ἰδ. Edit. prior habebat Ἰουδαίᾳ, sed in A ad marginem ascriptum est, ἴσως Ἰδουμαίᾳ. [17] Ἀμβακούμ. [18] A et C λεών. [19] C κατὰ ταὐτόν. [20] A πεφρονηκότες, in margine πεφροντικότες.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΩΣΗΕ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

ENARRATIO IN OSEAM PROPHETAM.

1310 ARGUMENTUM.

Populi sub Roboamo filio Salomonis divisione facta, decem tribubus Jeroboam filius Nabath imperavit [c]. Hic cum metueret ne, festis diebus populum ad templum Hierosolymitanum vocantibus, in Davidicum regnum decem tribus redirent, impietatem in Deum nefarie exorsus est, duasque vitulas aureas confecit : quarum alteri in Dan, alteri in Bethel delubrum erexit [d]. Hinc originem sumens impietas finitimarum quoque gentium idolis servire illos docuit. Unde in extremam iniquitatem prolapsi, divina providentia spoliati sunt. Ac primus quidem eos debellavit Azael Syrorum **1311** rex : deinde Phua Assyriorum rex maximum tributum exegit. Post hunc Teglathphalasar, cum multas urbes evertisset, incolarum alios interfecit, alios in captivitatem redegit. Postea Salmanasar regno succedens, eadem rursus fecit contra urbes adhuc integras, quæ vastatæ nondum fuerant, atque, exercitu ad obsidionem diviso, una cum habitatoribus Samariam cepit, decemque tribuum reliquias in Assyriam abduxit. Postremus vero rex Assyriorum Sennacherim, cum bellum contra Judæam movisset, urbes quidem aliquas cepit; sed cum tentasset obsidere Hierosolymam, divinitus illata plaga exercitum perdidit, ipse vero integer et salvus evasit, ut præco fieret numinis divini : at cum domum rediisset, a suis liberis necatus fuit, quoniam et ipse a Deo factus contra suum factorem insanierat. Hæc itaque beatus Oseas, in munus propheticum ascitus, mentis oculis longe prospiciens, prædicere jubetur populo, ut prædictionum metu exterritus supplicia fugeret, malorumque periculum non

[c] III Reg. XII, 20, juxta LXX. [d] ibid. 26 seqq.

A ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Τῆς τοῦ λαοῦ διαιρέσεως ἐπὶ Ῥοβοὰμ τοῦ Σολομῶντος γεγενημένης, τῶν δέκα φυλῶν Ἱεροβοὰμ ὁ Ναβὰτ ἐβασίλευσεν. Οὗτος δείσας μὴ, τῶν κατὰ καιρὸν ἑορτῶν εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν τὸν λαὸν καλουσῶν, εἰς τὴν Δαβιτικὴν [23] ἐπανέλθωσιν αἱ δέκα φυλαὶ βασιλείαν, ἦρξε κακῶς τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἀσεβείας, καὶ δύο δαμάλεις κατασκευάσας χρυσᾶς, τῇ μὲν ἐν τῇ Δᾶν, τῇ δὲ ἐν τῇ Βαιθὴλ τέμενος κατεσκεύασεν [24]. Ἐντεῦθεν ἡ ἀσέβεια λαβοῦσα παρείσδυσιν, καὶ τοῖς τῶν ὁμόρων ἐθνῶν εἰδώλοις αὐτοὺς λατρεύειν ἐδίδαξεν· εἰς ἔσχατον δὲ παρανομίας ἐλάσαντες τῆς θείας ἐγυμνώθησαν προμηθείας. Καὶ πρῶτος μὲν αὐτοὺς Ἀζαὴλ ὁ τῶν Σύρων κατεπολέμησε βασιλεύς· εἶτα Φουὰ ὁ τῶν Ἀσσυρίων τηνικάδε τὰ σκῆπτρα κατέχων, φόρον ὅτι πλεῖστον εἰσέπραξε. Μετὰ τοῦτον Θεγλαθφαλασὰρ [25] πολλὰς τῶν πόλεων ἀναστάτους πεποιηκὼς, τοὺς μὲν ἀνεῖλε τῶν ἐνοικούντων, τοὺς δὲ δορυαλώτους ἀπήγαγε. Μετὰ τοῦτον Σαλμανασὰρ [26] τὴν βασιλείαν διαδεξάμενος, ταὐτὰ δέδρακε πάλιν τὰς ἀκηράτους διασωθείσας τῶν πόλεων, καὶ διελὼν εἰς πολιορκίαν τὴν στρατιὰν [27], αὐτανδρον ἔλαβε τὴν Σαμάρειαν, καὶ τῶν δέκα φυλῶν τὸ λειπόμενον εἰς τὴν Ἀσσυρίαν ἀπῴκισεν. Ἔσχατος δὲ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὁ Σενναχηρεὶμ κατὰ τῆς Ἰουδαίας στρατεύσας, ἐνίας μὲν εἷλε τῶν πόλεων, πολιορκῆσαι δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ πειραθεὶς, θεηλάτῳ πληγῇ τὴν στρατιὰν [27] ἀπολέσας, αὐτὸς ἀλώβητος τηνικαῦτα μεμένηκεν, ὡς ἂν γένοιτο κῆρυξ τῆς θείας δυνάμεως· ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις γενόμενος, ὑπὸ τῶν ἐξ αὐτοῦ φύντων ἐδέξατο τὴν σφαγήν· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγονὼς κατὰ τοῦ πεπτωκότος ἐλύττησεν. Ὁ τοίνυν θεσπέσιος Ὡσηὲ τὸ προφητικὸν δεξάμενος χάρισμα,

VARIÆ LECTIONES.

[21] A et C Ὑπόθεσις τῆς Ὡσηὲ προφητείας, non addito nomine *Theodoreti*. [22] C Δαυϊτικήν. [23] κατ. A et C addunt (omisso ν ἑφελκ.) καὶ ταύταις θύειν τὸν λαὸν παρεσκεύασεν. [24] C Θεγλαθφασσάρ. [25] C Σαλμανάσαρ. [26] C στρατείαν. [27] A et C στρατείαν.

Digitized by Google

καὶ πόρρωθεν ταῦτα τοῖς πνευματικοῖς θεασάμενος ὀφθαλμοῖς, προλέγειν προστάττεται τῷ λαῷ, ἵνα δείσαντες τὰς προρρήσεις, φύγωσι τὰς κολάσεις, καὶ πεῖραν μὴ λάβωσι τῶν κακῶν. Οὐδὲ γὰρ τούτου χάριν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀπειλεῖ τὰς τιμωρίας, ἵν' ἐπάγῃ[28] ταύτας οἷς ἀπειλεῖ· ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ καταπλήξας εἰς μεταμέλειαν ἀγάγῃ, καὶ τῆς τολμωμένης πονηρίας ἐλευθερώσας, ὁρέξῃ τὴν σωτηρίαν. Κολάζειν γὰρ βουλόμενος οὐκ ἂν ἠπείλησε κόλασιν· ἀπειλῶν δὲ παραδηλοῖ ὡς σώζειν ἀλλ' οὐ κολάζειν ἐφίεται. Πέμπει τοίνυν τὸν μακάριον Ὡσηὲ, καὶ ταῖς δέκα φυλαῖς τὰ συμβησόμενα προειπεῖν, καὶ ταῖς δύο ὡσαύτως· τήν τε ἐπὶ τοῦ Σενναχηρεὶμ γενησομένην σωτηρίαν προαγορεῦσαι, καὶ τὸν ἐπὶ[29] Βαβυλωνίων ἐπαχθησόμενον αὐτοῖς ὄλεθρον προσημῆναι. Καλεῖ δὲ *τὰς* μὲν *δύο φυλὰς* Ἰούδαν· οὐ γὰρ ἐκ τῆς Βενιαμίτιδος, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς τὸ βασιλικὸν ἐβεβλαστήκει γένος. Καὶ τὰ βασίλεια δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἦν· Ἰουδαϊκὴ δὲ καὶ αὕτη ἡ πόλις. Καὶ μέντοι καὶ πλήθει, καὶ δυνάμει οὐ τούτους μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὑπερεῖχον οὗτοι· τούτου χάριν ἀπὸ τῆς δυνατωτέρας φυλῆς τὰς δύο προσαγορεύει. Καὶ *τὰς δέκα* Ἐφραΐμ ὀνομάζει· ἐπειδὴ καὶ Ἱεροβοὰμ ὁ πρῶτος βασίλεια ἐν τῇ Σαμαρείᾳ κατεστήσατο πόλει, ταύτῃ ἀνδρείᾳ διέπρεπον καὶ οὗτοι. Τούτων τοίνυν ἐρμηνείας[31].

A subiret. Neque enim idcirco Deus pœnas minatur, ut quibus minatur inferat eas : sed ut metu perterrefactos ad resipiscentiam revocet, et, cum a nequitia quam committunt eos liberaverit, eis salutem afferat. Non enim minaretur, si punire vellet : cum vero minas intentat, ostendit se servare velle, non perdere. Quocirca **1312** beatum Oseam mittit, ut decem tribubus, et duabus pariter, eventura prædicat, atque ut sub Sennacherimo futuram salutem prænuntiet, tum etiam a Babyloniis inferendam eis perniciem præsignificet. *Duas* autem *tribus* Judam vocat ; non enim ex Benjamitide, sed ex tribu Juda genus regium oriundum. Regia quoque Hierosolymis erat, quæ et ipsa urbs fuit Judaica. Isti porro non his solum, sed aliis B omnibus præstabant viribus et multitudine : a potentiori itaque tribu duas denominat. *Decem* vero *tribus* appellat Ephraim, quoniam Jeroboam earum primus rex ex hac tribu fuit, et regiam suam in Samaria urbe constituit, quæ in hac tribu rursus eminebat. Excelluerunt autem et multitudine et viribus etiam isti. His ita explicatis, jam explanatio per partes incipienda est.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

α'. « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὡσηὲ τὸν τοῦ Βεηρὶ, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ, καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραήλ. » Σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὡς τούτων κἀκείνων ἐχειροτονήθη προφήτης· οὗ χάριν οὐ μόνον τῶν τοῦ *Ἰούδα βασιλέων* ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ *Ἱεροβοὰμ*, ὃς τοῦ μὲν Ἰωᾶς ἦν υἱὸς, ἔκγονος δὲ τοῦ Ἰωάχαζ, ἀπόγονος δὲ τοῦ Ἰηοῦ, ὃν ὁ θεσπέσιος Ἐλισσαῖος κατὰ θεῖον ἔχρισε νεῦμα, ὥστε καὶ τῷ Ναβουθὲ τιμωρῆσαι, καὶ τὴν μυσαρωτάτην Ἰεζάβελ κολάσαι. Οὕτω δηλώσας τὸν χρόνον καὶ τοὺς βασιλέας, ὧν κρατούντων ἐχειροτονήθη προφήτης, ἐπάγει·

β'. « Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὡσηέ. » Ἀντὶ τοῦ, Οὐδὲν πρὸ τούτου μοι προσέταξεν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἐμὲ λόγων ἀρξάμενος, ἐκέλευσέ με γυναῖκα πορνείας λαβεῖν, καὶ τέκνα πορνείας παιδοποιῆσαι. Προστίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν· « Διότι πορνεύουσα ἐκπορνεύσει ἡ γῆ ἀπὸ ὄπισθεν τοῦ Κυρίου. » Τούτοις προστίθησιν, ὡς ἀναμφιβόλως τὸ προσταχθὲν ἔδρασε· λέγει δὲ καὶ τῆς πόρνης τοὔνομα, καὶ ἐκ τίνος ἔφυ, καὶ τὴν γενομένην ὁμιλίαν, καὶ τὸν τῆς ὁμιλίας καρπὸν, καὶ τοῦ τεχθέντος τὴν προσηγορίαν ὑπ' αὐτοῦ τεθεῖσαν τοῦ καὶ τὸν γάμων προστεταχότος.

CAPUT I.

VERS. 1. « Verbum Domini, quod factum est ad Oseam, filium Beeri, in diebus Oziæ, Joathami, Achasi, et Ezechiæ, regum Judæ : et in diebus Jeroboami, filii Joasi, regis Israel. » Plane nos C docuit, quod et his et illis propheta datus fuerit. Ob id ipsum non *Judæ* modo *regum* mentionem fecit, sed etiam *Jeroboami*, qui fuit filius Joasi, nepos vero Joachasi, pronepos vero Jehu, quem divinus Eliseus jussu ac nutu divino unxit [e], **1313** ut et Nabothum ulcisceretur, et scelestissimam Jezabelem puniret. Itaque et tempore et regibus indicatis, quibus imperantibus propheta electus fuerit, addit :

VERS. 2. « Principium verbi Domini ad Oseam. » Hoc est, nihil antehac mihi præcepit Dominus, sed, cum ad me verborum initium fecit, jussit me uxorem fornicationis ducere et filios fornicationis procreare. Et addit causam : « Quia fornicans D fornicabitur terra post Dominum. » [3] His adjungit, se sine dubitatione imperatum fecisse : nomen etiam exprimit meretricis, et indicat, unde oriunda fuerit, qualem cum ea habuerit consuetudinem, et quis fuerit ejus fructus ; filii quoque nomen ostendit ab eo impositum qui etiam matrimonium imperaverat.

[e] IV Reg. IX, 6 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[28] ἐπ. Uterque ἐπαγάγῃ. [29] ἐπί. A ὑπό. [30] A et C διευκρινημένων. [31] ἑρμ. Ex A et F interpretationem nominis Oseæ dabimus infra ad finem Comment. in hunc librum.

Digitized by Google

VERS. 4. « Dixit enim Dominus : Voca nomen ejus Jezrael. » Eorum audaciam mirari satis non queo, qui non verentur dicere verba hæc esse rebus destituta : et quod ea quidem Deus exsequenda jusserit, propheta tamen non receperit ; sed verba prolata quidem fuisse, verum prophetam ea non exsecutum fuisse. Enimvero debuerunt animadvertere qui hæc dicere ausi sunt, ejusmodi multa Deum sæpius imperasse. Isaiam enim solvere de lumbis tunicam cilicinam, et pedibus non calceatis reliquoque corpore nudo incedere, sicque prophetiam edere jussit Deus [f]. Jeremiam catenas nunc ligneas, nunc ferreas collo imponere jussit [g] ; Ezechielem sinistro lateri centum quinquaginta dies, **1314** dextro quadraginta incubare jussit [h] : comedere panem humano stercore coctum, et vasa captivitatis sumere, murumque perfodere, et imaginem fugientium depingere, et sic Sedeciæ fugam præsignificare. Hujusmodi alia innumera in sacrosancta Scriptura invenire licet, quorum scopum et propositum si quis ignoraverit, prophetica virtute hæc indigna ducet ; qui autem Dei studium et amorem in homines sciunt, utque omnia ad hominum salutem administrat, inde Deum laudandi occasiones arripiunt, ac divinos prophetas omni ex parte Domino obedire studentes admirantur. Universorum enim Deus, cum, ad homines inveterato stuporis morbo laborantes verba faciens, verbis non persuaderet, rebus quibusdam adumbrabat futura, visorumque admirabilitate ad considerationem eos trahebat, qui pervicaci erant animo. Isaiam quippe nudum conspicientes, ad insolitæ rei spectaculum accurrebant, causam ejusmodi incessus cognoscere studentes. Et qui Ezechielem omnia illa facientem viderant, factorum causam, ut par erat, sciscitabantur. In hunc modum universorum Dominus beatum Oseam impellit ad ducendam uxorem impudicam, ut hoc facto populi impietatem coarguat, et suam tolerantiam incredibilem ostendat. Si vero universorum Deus libidine perditam et adulteram toleravit Synagogam, et non contaminatus est sanctitatis fons per impuram hanc et exsecrabilem : neque propheta ex illa probri plena uxore maculam suscepit. Non enim appetitioni **1315** immoderatæ inservienti, sed Dei imperiis obtemperanti, cum illa consuetudo intercessit. Scopo autem et proposito bonum et malum indicari sciendum est : hoc enim modo matrimonium ab adulterio sejunctum dignoscitur, et cum coitu nihil differant, proposito et lege discrimen demonstratur, atque hac nota illud legitimum, hoc illegitimum judicatur. Invenire quispiam possit hoc idem in cæde, si modo consideret. Interficit enim homicida, interficit et

δ'. « Εἶπε γὰρ Κύριος· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰεζραέλ [26]. » Ἐγὼ δὲ θαυμάζω λίαν τοὺς τετολμηκότας εἰπεῖν, ὡς ῥήματα ταῦτά ἐστιν ἔρημα πραγμάτων, καὶ προσέταξε μὲν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ὁ δὲ προφήτης οὐκ ἔλαβεν, ἀλλὰ τὰ μὲν ῥήματα προσεφέρετο, τὰ δὲ πράγματα οὐκ ἐγίνετο. Ἔδει δὲ συνιδεῖν τοὺς ταῦτα λέγειν ἐπιχειροῦντας, ὡς πολλὰ τοιαῦτα πολλάκις προσέταξεν ὁ Θεός· τὸν μὲν γὰρ Ἡσαΐαν λῦσαι τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος ἐκέλευσε, καὶ γυμνὸν τρέχειν, καὶ ἀνυπόδετον [33], καὶ οὕτω ποιεῖσθαι τὴν προφητείαν· τῷ δὲ Ἱερεμίᾳ, ποτὲ μὲν ξυλίνους κλοιοὺς τῷ τραχήλῳ περιθεῖναι, ποτὲ δὲ σιδηροῦς παρεγγύησεν [34]· τῷ δὲ Ἰεζεκιὴλ, ἐπὶ τῆς εὐωνύμου κατακλιθῆναι πλευρᾶς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας προσέταξε, καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τεσσαράκοντα, καὶ φαγεῖν τὸν ἄρτον ἐν βολβίτοις κόπρου ἀνθρωπίνης, καὶ λαβεῖν σκεύη αἰχμαλωσίας, καὶ διορύξαι τὸν τοῖχον, καὶ εἰκόνα διαγράψαι φευγόντων, καὶ οὕτω προαγορεῦσαι τὸν τοῦ Σεδεκίου δρασμόν. Καὶ μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα εὑρήσομεν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, ὧν εἴ τις τὸν σκοπὸν ἀγνοήσειεν, ἀνάξια ταῦτα ἂν εἴποι προφητικῆς ἀρετῆς· οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν εἰδότες, καὶ ὡς ἅπαντα πρυτανεύει τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα σωτηρίας, ἐντεῦθεν μάλιστα καὶ τὰς τῆς θείας ὑμνῳδίας λαμβάνουσιν ἀφορμὰς, καὶ τοὺς θεσπεσίους θαυμάζουσι προφήτας, εἰς ἅπαντα εἶξαι τῷ Δεσπότῃ προελομένους. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων Θεὸς, ἐπειδὴ πρὸς ἀνθρώπους ἀναλγησίαν νοσοῦντας τοὺς λόγους ποιούμενος διὰ ῥημάτων οὐκ ἔπειθε, πράγμασί τισιν ἐσκιαγράφει τὰ μέλλοντα, τῷ παραδόξῳ τῶν ὁρωμένων εἰς θεωρίαν τοὺς ἀτεράμονας ἕλκων· οἵ τε γὰρ τὸν Ἡσαΐαν θέοντα γυμνὸν ὁρῶντες ἔδραμον ἂν δήπουθεν εἰς τὴν τοῦ καινοῦ πράγματος θεωρίαν, μαθεῖν ἐφιέμενοι τοῦ τοιούτου δρόμου τὴν πρόφασιν. Καὶ οἱ τὸν Ἰεζεκιὴλ ἐκεῖνα πάντα δρῶντα θεώμενοι, ἤροντο ἂν ὡς εἰκὸς τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸν μακάριον Ὡσηὲ παρασκευάζει τῶν ὅλων ὁ Κύριος, γυναῖκα λαβεῖν ἀκόλαστον, ἵνα διὰ τοῦ γινομένου, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἀσέβειαν ἐλέγξῃ, καὶ τὴν οἰκείαν, ἐπιδείξῃ μακροθυμίαν. Εἰ δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τῆς ἀκολάστου καὶ μοιχευτρίας ἠνείχετο Συναγωγῆς, καὶ οὐκ ἐμολύνετο ἡ τῆς ἁγιωσύνης πηγὴ ἐκ τῆς μυσαρᾶς ἐκείνης [35] καὶ βδελυρᾶς, οὐδὲ ὁ προφήτης ἐκ τῆς ἀσελγοῦς ἐκείνης γυναικὸς κηλίδα ἐδέξατο· οὐδὲ γὰρ ἐπιθυμίᾳ πονηρᾷ δουλεύων, ἀλλὰ τὰ θεόθεν προστεταγμένα πληρῶν, τῆς ὁμιλίας ἐκείνης ἠνέσχετο. Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὡς τῷ σκοπῷ τό τε ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν κρίνεται· τούτῳ γὰρ ὁ γάμος τῆς μοιχείας κεχώρισται, καὶ τῆς συνουσίας οὐδεμίαν ἐχούσης διαφορὰν, τῷ σκοπῷ καὶ τῷ νόμῳ τὸ διάφορον δείκνυται, καὶ κατὰ ταῦτα τὸ μὲν ἔννομον, τὸ δὲ παράνομον κρίνεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ φόνου σκοπούμενον εὕροι τις ἄν. Ἀναιρεῖ γὰρ καὶ ὁ ἀν-

[f] Isa. xx, 2. [g] Jerem. xxvii, 2 ; xxviii, 13 ; vel juxta LXX, xxxiv, 2 ; xxxv, 13. [h] Ezech. iv, 4-6.

VARIÆ LECTIONES.

[26] Ed. prior hab. Ἰεσραήλ. [33] C ἀνυπόδητον [34] C παρηγγύησε. [35] ἐκ. Des. in C.

Digitized by Google

δρυφόνος, ἀναιρεῖ καὶ ὁ δικαστής· ἀλλ' ὁ μὲν ἐν- A judex : sed hic legitime et juste, ille inique et illegitime ; et cum sit unum et idem opus, solo tamen proposito differt, et scopo. Ut vero apertius ex sacra Scriptura hoc cognoscamus, hac consideratione opus est. Cædem fecit Cain [i], sed invidia laborans et dolo malo. Cædem fecit Phinees [j], sed * zelo inflammatus, et pro pietate certamen suscipiens, atque ab impietate abhorrens. Hinc est quidem opus idem, scopus vero et propositum ex diametro contrarium. Eodem modo furtum quidem per legem improbatur, a patre tamen benedictionem Jacob furatus est [k], et non modo furti non est accusatus, verum etiam per omnes generationes celebratus est. Jejunavit Elias ille magnus, jejunarunt et hi qui Nabothum lapidibus obruerunt [l] : sed ille honestatis studio, hi vero calumniam aucupantes. Saul misericors erga Agagum fuit, et spoliatus fuit regno, iniqua enim erat hæc misericordia ; Samuel interfecit Agagum [m] et legi divinæ satisfecit. Istiusmodi alia innumera invenire facile est, neque in sacra tantum Scriptura, verum etiam in iis quæ quotidie inter nos fiunt. Admirabilis **1316** itaque Oseas, non libidini serviens, sed nutui divino parere studens, uxorem duxit meretricem, atque omnibus nuptiis castior et laudabilior hæc societas fuit : neque ob id solum, quod ex Dei nutu et arbitrio facta fuerit, sed etiam quod Deum figura quadam expresserit, significaturus quo pacto sanctus ille, et in sanctis requiescens, sponsum se fecerit contaminatæ multitudinis Israelitarum. Itaque filium, quem sustulisset, jussit nominari Jezrael. « Quia adhuc modicum, et ulciscar sanguinem Jezraelis super domum Jehu : et quiescere faciam regnum domus Israelis. (Vers. 5.) Et erit, illo die frangam arcum Israelis in valle Jezraelis. » Ejusmodi est quod dicit : *Jezrael* locus est, ubi Naboth injusta illa cæde necatus fuit : *Jehu* vero divino consilio hujus mortis vindex factus est : cui Dominus ob ea quæ contra Jezabelem fecerat, usque ad quartam generationem regnum permansurum esse pollicitus est [n]. Ut vero posteri in oblivionem divinæ beneficentiæ venerunt, et eorum, qui antea regnassent, impietatem imitari cœperunt, minatur Dominus se etiam hoc regnum deleturum et arcum Israelis confracturum, hoc est, vires et potentiam in valle Jezraelis dissoluturum esse. Non abs re autem hujus loci mentionem fecit, sed ad divinæ benignitatis memoriam revocare cupiens regem tum regnantem, ac docens, sicut per Jehu proavum ejus poenas de his, qui Nabothum interfecerant, sumpserat Dominus, ita illum ab ejus successori-

ἐρωφόνος, ἀναιρεῖ καὶ ὁ δικαστής· ἀλλ' ὁ μὲν ἐνόμως, ὁ δὲ παρανόμως· καὶ τὸ μὲν ἔργον ταὐτὸν, τῷ δὲ σκοπῷ διαφέρει. Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μεταμάθωμεν [36], σκοπήσωμεν οὕτως [37]. Ἐφόνευσεν ὁ Καΐν, ἀλλὰ βασκήνας καὶ δόλῳ χρησάμενος· ἐφόνευσε Φινεὲς, ἀλλὰ ζηλώσας, καὶ τῆς εὐσεβείας ὑπερμαχήσας, καὶ βδελυξάμενος τὴν ἀσέβειαν· καὶ τὸ μὲν ἔργον ταὐτὸ, ὁ δὲ σκοπὸς ἐναντίος ἐκ διαμέτρου. Οὕτω καὶ ἡ κλοπὴ τῶν μὲν ὑπὸ τοῦ νόμου κατηγορουμένων ἐστίν· ἀλλ' ἔκλεψε τὴν εὐλογίαν ὁ Ἰακὼβ, καὶ οὐ μόνον τὴν κατηγορίαν διέφυγεν, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσαις εὐφημεῖται ταῖς γενεαῖς. Ἐνήστευσεν Ἠλίας ὁ πάνυ, ἐνήστευσαν δὲ καὶ οἱ τὸν Ναβουθὲ καταλεύσαντες [38]· ἀλλ' ὁ μὲν φιλοσοφῶν, οἱ δὲ συκοφαντίαν τυρεύοντες. Ἠλέησεν ὁ Σαοὺλ τὸν Ἀγὰγ [39], καὶ ἐγυμνώθη τῆς βασιλείας παράνομος γὰρ ἦν ἐκεῖνος ὁ ἔλεος· ἔσφαξεν ὁ Σαμουὴλ τὸν Ἀγὰγ, καὶ θεῖον νόμον ἐπλήρωσε. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἔστιν εὑρεῖν οὐ παρὰ τῇ θείᾳ μόνῃ Γραφῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν παρ' ἡμῶν γιγνομένοις. Καὶ ὁ θαυμάσιος τοίνυν Ὡσηὲ, οὐκ ἐπιθυμίᾳ δουλεύσας, ἀλλὰ θείοις νεύμασιν εἴξας, ἔλαβε τὴν πόρνην, καὶ γάμου παντὸς ἦν σεμνοτέρα ἐκείνη ἡ ὁμιλία· οὐ μόνον ὅτι κατὰ θεῖον ἐγίνετο νεῦμα, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸν τύπον ἐδείκνυ, καὶ ὅπως ὁ ἅγιος καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, νυμφίος τῆς ἀκολάστου πληθύος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρημάτιζε. Παιδοποιήσαντι τοίνυν αὐτῷ κελεύει προσαγορεῦσαι τὸ τεχθὲν Ἰεζραέλ· « Διότι ἔτι μικρὸν, καὶ [40] ἐκδικήσω τὸ αἷμα τοῦ Ἰεζραὲλ, ἐπὶ [41] τὸν οἶκον Ἰηοῦ, καὶ καταπαύσω βασιλείαν οἴκου Ἰσραήλ. (δ', ε'). Καὶ ἔσται, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ συντρίψω τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰεζραέλ. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· *Ἰεζραὲλ* τὸ χωρίον ἐστὶν, ἐν ᾧ Ναβουθὲ τὴν ἄδικον ἐκείνην ὑπέμεινε σφαγήν· ὁ δὲ *Ἰηοῦ*, ὁ τούτου κατὰ θείαν βουλὴν γενόμενος τιμωρὸς, ᾧ ὑπέσχετο ὁ Θεὸς διὰ τὰ κατὰ τῆς Ἰεζαβὲλ [42] αὐτῷ γεγενημένα, εἰς τετάρτην γενεὰν διαρκέσειν τὴν βασιλείαν. Ἐπειδὴ τοίνυν οἱ ἐκ τούτου λήθην τῆς θείας ἔλαβον εὐεργεσίας, καὶ τὴν τῶν πρὸ αὐτῶν βεβασιλευκότων ἐζήλωσαν δυσσέβειαν, ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς καὶ ταύτην καταπαύσειν τὴν βασιλείαν, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ τόξον συντρίψειν, τουτέστι, καταλύσειν τὴν δύναμιν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰεζραέλ· οὐχ ἁπλῶς δὲ τοῦδε τοῦ χώρου τὴν μνήμην ἐποιήσατο, ἀλλὰ τῆς θείας ἀναμιμνήσκων εὐεργεσίας τὸν τηνικάδε βασιλέα, καὶ διδάσκων, ὅτι καθάπερ δίκας εἰσέπραξε τοὺς τὸν Ναβουθὲ κατασφάξαντας διὰ τοῦ προπάτορος αὐτοῦ Ἰηοῦ· οὕτω καὶ αὐτοὺς τῆς εἰς αὐτὸν ἀγνωμοσύνης ἀπαιτήσει ποινήν. Τούτοις ἐπάγει, ὅτι καὶ ἕτερον ἐτέχθη παιδίον, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν

[i] Gen. IV, 8. [j] Num. XXV, 8. [k] Gen. XXVII, 22 seqq. [l] III Reg. XX, 4 seqq. [m] I Reg. XV, 32 seqq. juxta LXX. [n] IV Reg. X, 30.

VARIÆ LECTIONES.

[36] C καταμάθωμεν. [37] C οὑτωσί. [38] κατ. Ita C, quem sequimur. Sirm. καταλύσαντες. [39] C Ἄγαγ. [40] ἔτι μ. καί. C. φησί. [41] ἐπί. Ita C, ut LXX. Edit prior habebat καί. [42] C Ἰεζάβελ.

Digitized by Google

bus animi ingrati * pœnam esse repetiturum. [6] His addit, alterum fetum suscepisse Oseam, **1317** eumque a Deo universorum nomen recepisse. Jussit enim, ait, illam vocari *Absque misericordia*, docens nimirum se non amplius Israelem misericordia esse prosecuturum.

Vers. 7. « Filiorum autem Judæ, inquit, miserebor, et salvabo eos per Dominum Deum ipsorum, et non salvabo eos per arcum, neque per gladium, neque per bellum, neque per equos, neque per equites. » His autem aperte demonstrat ea quæ facta fuerunt contra Sennacherimum *. Tunc enim non instructa acie Assyrii victi sunt, sed angelorum robore centum octoginta quinque millia cæsa sunt. [8,9.] His subjungit quod, genito rursus filio altero, jusserit illum Deus vocari *Non populum meum*, causamque exponit : « Quoniam vos non eritis populus meus, et ego non sum vester. » Jam vero, ne quis arbitretur eos a Deo repudiari, quod sint numeratu faciles et admodum pauci, commode apposuit :

Vers. 10. « Erat numerus filiorum Israelis sicut arena maris, quæ non mensurabitur, neque numerabitur. » At vero non multitudine Deus gaudet, sed ubi duo aut tres congregati sunt in ejus nomine, ibi in medio eorum est P. Sic Noachum omnibus mortalibus antetulit, sic Abrahamum, sic Mosen. Horum vero posteros innumerabiles *Non populum suum* vocat propter impietatem. Cæterum Deus misericors id, quod non esse futurum dixerat, confestim revocavit his verbis :

« Erit enim, inquit, in loco ubi dictum est eis, Non populus meus vos, ipsi vocabuntur filii Dei viventis. (Vers. 11.) Et congregabuntur filii Judæ et filii Israelis simul : et constituent **1318** sibi principatum unum, et ascendent de terra, quoniam magnus est dies Jezraelis. » Per hæc revocationem e Babylone prædixit, et fore ut post reditum ex ea regione reges diversos non amplius habeant, sed uniti et consentientes regem unum habeant. Et hoc quidem impletum est tempore Zorobabelis. *Diem* vero *Jezraelis* appellavit calamitatem, quam populo Israelis intulerunt Assyrii in valle Jezraelis. Quia enim magnam, inquit, postea illis infligam pœnam, magnam rursus eis salutem afferam, et a servitute liberatos in patriam restituam.

CAPUT II.

[1] Deinde eis præcipit, ut mutatis rebus mutentur nomina, et vocetur *Non populus*, *Populus*, et *Non dilecta*, *Dilecta*. Vos enim, ait, qui salutem estis adepti, et qui Babylone rediistis judices estote matris vestræ et mei, hoc est majorum vestrorum, qui erga me peccaverunt, quod hæc non

προσηγορίαν ἀνεδέξατο. Ἐκέλευσε γὰρ αὐτὴν, φησὶν, *Οὐκ ἠλεημένην* κληθῆναι· τοῦτο διδάσκων, ὡς οὐκέτι τὸν Ἰσραὴλ ἀξιώσει φιλανθρωπίας.

ζ'. « Τοὺς δὲ υἱοὺς Ἰούδα, φησὶν, ἐλεήσω καὶ σώσω αὐτοὺς ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτῶν, καὶ οὐ σώσω αὐτοὺς ἐν τόξῳ, οὐδὲ ἐν ῥομφαίᾳ, οὐδὲ ἐν πολέμῳ, οὐδὲ ἐν ἵπποις, οὐδὲ ἐν ἱππεῦσι. » Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ἐδήλωσε τὰ κατὰ τὸν Σενναχηρεὶμ γεγενημένα· τηνικαῦτα γὰρ οὐ παρατάξεως γενομένης ἠττήθησαν οἱ Ἀσσύριοι, ἀλλ' ἀγγελικῇ δυνάμει ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε διεφθάρησαν χιλιάδες. Τούτοις ἐπάγει, ὅτι καὶ ἑτέρου παιδίου τεχθέντος, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς κληθῆναι αὐτὸ *Οὐ λαόν μου*, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει· « Διότι ὑμεῖς οὐ λαός μου, καὶ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὑμῶν. » Καὶ ἵνα μή τις ὑπολάβῃ, ὅτι ὡς εὐαριθμήτους αὐτοὺς καὶ ὀλίγους ἀποπέμπεται, ἁρμοδίως προστέθεικεν·

ι'. « Ὅτι ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἣ οὐ μετρηθήσεται [43] οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται. » Ἀλλ' οὐ πλήθει χαίρει ὁ Θεός· ὅπου δὲ δύο ἢ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ ἐστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν. Οὕτω τὸν Νῶε πάντων ὁμοῦ προτετίμηκε τῶν ἀνθρώπων· οὕτω τὸν Ἀβραὰμ, οὕτω τὸν Μωσέα [44]· τοὺς δὲ ἐκείνων ἀπογόνους, καὶ ἀριθμὸν νικῶντας, *Οὐ λαὸν αὐτοῦ* καλεῖ διὰ τὴν ἀσέβειαν. Ἀλλὰ φιλάνθρωπος ὢν εὐθὺς ἀνεκαλέσατο τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἀπόφασιν.

« Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ τόπῳ ᾧ [45] ἐῤῥέθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, αὐτοὶ [46] κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος. (ια'.) Καὶ συναχθήσονται υἱοὶ Ἰούδα, καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ θήσονται αὐτοῖς ἀρχὴν μίαν, καὶ ἀναβήσονται ἐκ τῆς γῆς, διότι μεγάλη ἡ ἡμέρα τοῦ Ἰεζραέλ. » Διὰ τούτων τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀνάκλησιν προηγόρευσε, καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον οὐκέτι διῃρημένους ἕξουσι βασιλέας, ἀλλ' ἑνωθέντες καὶ συναφθέντες ἕνα σχήσουσιν ἄρχοντα. Καὶ τοῦτο δὲ πέρας ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ. *Ἡμέραν* δὲ *τοῦ Ἰεζραὲλ* ἐκάλεσε τὴν ἐπενεχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων τῷ Ἰσραὴλ συμφορὰν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰεζραέλ. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶ, μεγάλην αὐτοῖς ἐπάγω τιμωρίαν, μεγάλης αὐτοὺς ἀξιώσω καὶ σωτηρίας, καὶ τῆς δουλείας ἐλευθερώσας, εἰς τὴν πατρῴαν ἐπανάξω πατρίδα.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Εἶτα παρακελεύεται αὐτοῖς, ὡς τῶν πραγμάτων μεταβολὴν δεξαμένων ἐναλλάξαι καὶ τὰ ὀνόματα, καὶ καλέσαι τὸν *Οὐ λαὸν*, *Λαὸν* [47], καὶ τὴν *Οὐκ ἠγαπημένην*, *Ἠγαπημένην*. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ τῆς σωτηρίας ἀπολαύσαντες, καὶ ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντες, γένεσθε κριταὶ τῆς μητρὸς ὑμῶν καὶ ἐμοῦ,

* Isa. xxxvii, 36. P Matth. xviii, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[43] οὐ μετρ. Rec. lectio est., οὐκ ἐκμετρηθήσεται. [44] C Μωῦσέα. [45] ᾧ Ita quoque infra, t. III, ad Hom. ix, 26. Rec. lect. h. l. est οὗ. [46] αὐτοί. Infra, ad Rom. l. c. est ἐκεῖ. [47] λαὸν. Λαόν C utroque loco add. μου.

Digitized by Google

τουτέστι, τῶν προγόνων [48] τῶν εἰς ἐμὲ παρανενομηκότων, ὅτι αὕτη οὐ γυνή μου, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Ἀποστάσιον, φησὶν, ἐγένετο τῆς αἰτίας ἐξ ἐκείνης γεγενημένης. Τοιοῦτον εὑρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ εἰρημένον· « Καὶ νῦν, οἶκος τοῦ Ἰούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ, κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀναμέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου· διότι ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Καὶ ἐνταῦθά φησι·

A uxor mea et ego non vir ejus. Repudium, inquit, factum est ex causa quæ ab illa prodiit. Tale quidpiam invenimus et in Isaia : « Nunc domus Judæ et habitatores Hierosolymæ, judicate inter me et vineam meam, quoniam exspectavi ut proferret uvas, et protulit spinas [q]. » Et hoc loco ait :

β'. « Κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, κρίθητε, ὅτι αὕτη οὐ γυνή μου, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. » Καὶ δεικνὺς, ὡς οὐκ ἐπὶ λύμῃ αὐτῆς τὸ ἀποστάσιον τοῦτο πεποίηται, ἐπάγει· « Καὶ ἐξαρῶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ἀπὸ προσώπου μου, καὶ τὴν μοιχείαν αὐτῆς ἐκ μέσου μαστῶν αὐτῆς. » Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένον· « Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως μάθω τὰ δικαιώματά σου. » Καὶ ταύτην δὲ παιδεύων ὑπισχνεῖται τῆς πορνείας καὶ τῆς μοιχείας αὐτὴν ἐλευθεροῦν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρόῤῥιζον ταύτην ἐκ μέσου τῶν μαστῶν ἀνασπᾷν. Παραδηλοῖ δὲ τὴν καρδίαν τὴν ὑπὸ τοῖς μαστοῖς κειμένην, ἐξ ἧς ἐκπορεύονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, φθόνοι, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Μεγίστην τοίνυν δύνησιν ἡ τοῦ Θεοῦ φέρει παιδεία, τῆς πορνείας [49] τοὺς παιδευομένους ἐλευθεροῦσα. Διδάσκει δὲ καὶ τῆς παιδείας τὰ εἴδη.

Vers. 2. « Judicamini cum matre vestra : judicamini, quia hæc non uxor mea et ego non vir ejus. » Et ut ostendat hoc divortium non factum fuisse ad **1319** eam perdendam, subjungit : « Et auferam fornicationem ejus a facie mea, et adulteria ejus de medio uberum illius. « Ejusmodi est quod a beato Davide dictum :« Bonum mihi est, quod humiliaveris me, ut addiscerem justitias tuas [r]. » Hanc autem castigando, et a fornicatione, et ab adulterio se liberaturum pollicetur : neque id leviter, sed radicitus hoc e medio uberum revulsurum. Cor autem designat sub uberibus situm, ex quo proficiscuntur cogitata mala, invidiæ, homicidia, adulteria, fornicationes, et his similia. Maximam igitur opem fert Dei castigatio, qua qui instructi sunt a fornicatione liberantur. Docet etiam castigationis genera.

B

γ'. « Ὅπως ἂν ἐκδύσω αὐτὴν γυμνὴν, καὶ ἀποκαταστήσω αὐτὴν καθὼς ἡμέρα τῆς γενέσεως αὐτῆς. » Ἡμέραν δὲ *γενέσεως* καλεῖ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγήν. Ἔρημον αὐτὴν, φησὶ, τῆς ἐμῆς καταστήσω προνοίας, καὶ δουλεύειν Ἀσσυρίοις, ὡς ἐδούλευσεν Αἰγυπτίοις, παρασκευάσω. Καὶ ἀνύδρῳ δὲ γῇ καὶ ἐρήμῳ παραπλησίαν αὐτὴν ἀποφανῶ· καὶ διαφθερῶ αὐτὴν ἐν δίψει. Αἰνίττεται δὲ διὰ τοῦ *δίψους*, οὐ μόνον τὴν τοῦ ὕδατος ἔνδειαν, ἀλλὰ καὶ τῆς θείας κηδεμονίας στέρησιν [50]. Οὐδὲ τὰ τέκνα δὲ αὐτῆς, φησὶν, ἀξιώσω φειδοῦς, ὅτι ἐκ δυσσεβῶν γεννηθέντα, τὴν τῶν πατέρων ἐμιμήσαντο βδελυρίαν. *Πορνείαν* γὰρ ἐνταῦθα τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν καλεῖ· σαφέστερον δὲ αὐτῆς τὴν ἀγνωμοσύνην ἐλέγχων ὑποδείκνυσιν αὐτὴν λέγουσαν, ὡς προσήκει τοῖς ἐρασταῖς ἀκολουθῆσαι· τουτέστι, τοῖς εἰδώλοις· παρ' ὧν ἅπασαν, φησὶ, λαμβάνω τῶν ἀναγκαίων τὴν ἀφθονίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἠγνόησε τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν, εἰκότως ἐπάγει·

C

Vers. 3. « Ut exspoliem eam nudam, et restituam eam qualis fuit die nativitatis suæ. » *Diem* vero *nativitatis* vocat tempus quod in Ægypto transegit. Desertam, inquit, illam et mea providentia destitutam faciam, et ut Assyriis serviat, quemadmodum servivit Ægyptiis, efficiam. Et siccæ terræ ac desertæ similem eam reddam : et occidam eam siti. Per *sitim* autem non modo aquæ penuriam innuit, sed divinæ quoque providentiæ privationem. [4] Neque filiis ejus, inquit, parcam, quia ex impiis prognati patrum nequitiam æmulati sunt. *Fornicationem* enim hic idolorum cultum vocat. [5] Et ut planius ejus perfidiam damnet, inducit eam dicentem, oportere amatores sequi, hoc est, idola, a quibus omnium, inquit, necessariorum abundantia mihi est. **1320** Et quoniam bonorum datorem ignoravit, merito adjungit :

D

ς'. « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλοψι, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὕρῃ. » Καὶ αὐτὴ [51] δὲ ἡ τιμωρία φιλανθρωπίας μεστή· πραγματεύεται γὰρ αὐτῇ παῦλαν τῆς δυσσεβείας· μαθοῦσα γὰρ τῇ πείρᾳ τῶν κακῶν τὴν τῶν εἰδώλων ἀσθένειαν (ἐκάλεσε γὰρ αὐτοὺς εἰς συμμαχίαν ἐν τῷ τῆς ἐφόδου καιρῷ, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας οὐκ ἔτυχε· « Ζητήσει γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, καὶ οὐ μὴ εὕρῃ), » ἀναμνησθήσεται τῆς θείας κηδεμονίας, καὶ ἐρεῖ· « Πορεύσομαι, καὶ

Vers. 6. « Propterea ecce ego sepio viam ejus sudibus : et obstruam vias illius, et semitam suam non inveniet. » Hæc quoque ultio misericordiæ plena est, quæ eo tendit ut impietatem ejus cessare faciat : cognita enim per malorum experientiam idolorum debilitate ([7] imploravit enim eorum auxilium tempore tribulationis, et adjumentum ab eis consecuta non est : « Quæret enim illos, inquit, et non inveniet »), Providentiæ divinæ recordabitur, et dicet : « Vadam et revertar ad virum

[q] Isa. v, 3, 4. [r] Psal. CXVIII, 71.

VARIÆ LECTIONES.

[48] προγ. C add. ὑμῶν. [49] C πονηρίας. [50] στέρ. C præm. τὴν. [51] C αὕτη.

Digitized by Google

meum priorem : quia melior mihi erat tunc, quam nunc est. » Et quis Dei erga homines studium et amorem intuens, non jure obstupescat, qui, cum Deus sit, factor et Dominus, *virum* et *sponsum* seipsum vocat, non dominum? Nam quia uxoris erga virum amor major ac vehementior quam servorum erga dominum esse solet, hunc affectum ac studium inducere cupiens hominibus, seipsum *sponsum* et *virum* appellat. Verumtamen ne ista quidem ingratos et perversi animi homines ad rectum et gratum erga Deum animum movent. Unde fit ut etiam de illis dicat :

A ἐπιστρέψω πρὸς τὸν ἄνδρα μου τὸν πρότερον, ὅτι καλὸς [52] μοι ἦν τότε, ἢ νῦν. Καὶ τίς οὐκ ἂν εἰκότως ἐκπλαγείη τὴν θείαν φιλανθρωπίαν, ὃς Θεὸς ὢν, καὶ ποιητὴς, καὶ Κύριος, *ἄνδρα* ἑαυτὸν, ἀλλ' οὐ δεσπότην ἀποκαλεῖ ; Ἐπειδὴ γὰρ πλείων τῆς γυναικὸς ἡ περὶ τὸν ἄνδρα φιλοστοργία, ἢ δούλοις πρὸς δεσπότην, ταύτην ἐνθεῖναι τοῖς ἀνθρώποις βουλόμενος τὴν διάθεσιν, *συμφύλον* ἑαυτὸν καὶ *ἄνδρα* προσαγορεύει. Ἀλλ' ὅμως τοὺς ἀγνώμονας οὐδὲ ταῦτα εἰς εὐγνωμοσύνην κινεῖ. Διὸ καὶ περὶ ἐκείνων φησὶν, ὅτι

Vers. 8. « Et ipsa nescivit me dedisse ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum, et aurum multiplicavisse ei : hæc autem argentea et aurea adhibuit in usus Baalis. » Etiam quæ a Deo accepit dona, ea ad illos Dei hostes transtulit. [9] Quare offensus Deus minatur se eos frumento et vino esse privaturum. Et ne forte terram infecunditate laborare arbitrentur, apposite addidit, « In tempore suo, » hoc est, postquam omnino maturuerit, messis **1321** ac vindemiæ tempore. Minatur etiam se illam veste spoliaturum esse, ita ut vestimentis etiam necessariis indigeat. [10] Ejus vero, inquit, amatores hæc cernentes adjumento ei esse non poterunt. [11] Insuper et cessationem dierum festorum, omnesque lætitiæ et exsultationis occasiones exstinguendas, ficus etiam et vineas corrumpendas ore prophetico minatus est. [12] Quoniam, inquit, hæc se ab idolis dixit accepisse, me autem ignoravit horum esse largitorem. « Et ponam, inquit, ea in testimonium. » A feris enim, ait, et volucribus, et serpentibus deleta et corrupta, et impietatem eorum coarguent, [a] et testimonium dabunt meæ disciplinæ et correctioni. [13] Hæc autem mala perpetietur, quoniam Baalim, id est, idolis, cultum meum postposuit : ac ornatu vario et multiplici instructa, festos idolorum dies egit. Quare inquit

η'. « Αὐτὴ οὐκ ἔγνω, ὅτι ἐγὼ δέδωκα αὐτῇ τὸν σῖτον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἔλαιον· ἀργύριον καὶ χρυσίον ἐπλήθυνα αὐτῇ· αὐτὴ δὲ ἀργυρᾷ καὶ χρυσῇ ἐποίησε τῇ Βάαλ. » Καὶ ἃ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκομίσατο δῶρα, ταῦτα τοῖς ἀντιθέοις ἐκείνοις προσήνεγκε. Διὸ [53] χαλεπαίνων ὁ Θεὸς ἀπειλεῖ καὶ σίτου καὶ οἴνου στερίσκειν αὐτούς· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι τὴν γῆν ἀκαρπίαν νοσεῖν, εἰκότως ἐπήγαγε, « Καθ' ὥραν αὐτοῦ· » τουτέστι, μετὰ τὸ πεπανθῆναι, καὶ πέπειρον γενέσθαι, ἐν ἀμητοῦ [54] καὶ τρύγης καιρῷ. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ ἐσθῆτα ἀφαιρεῖσθαι, ὥστε καὶ τῶν ἀναγκαίων περιβολαίων σπανίζειν. Οἱ δὲ ἐρασταὶ αὐτῆς, φησὶ, ταῦτα ὁρῶντες, ἐπαμῦναι αὐτῇ οὐ δυνήσονται. Πρὸς τούτοις, καὶ τὰς πανηγύρεις καταπαύειν, καὶ πᾶσαν ἀφορμὴν εὐφροσύνης σβεννύναι, συκᾶς τε καὶ ἀμπέλους διαφθείρειν, διὰ τῆς προφητικῆς ἠπείλησε γλώττης. Ἐπειδὴ εἶπε, φησὶ, ταῦτα παρὰ τῶν εἰδώλων εἰληφέναι, καὶ ἠγνόησεν ἐμὲ τὸν τούτων γενόμενον χορηγόν. « Καὶ θήσομαι αὐτὰ, φησὶν, εἰς μαρτύριον. » Ἀπὸ [55] θηρίων γὰρ, φησὶ, καὶ πετεινῶν, καὶ ἑρπετῶν ἀφανιζόμενα καὶ διαφθειρόμενα, καὶ τῆς αὐτῶν δυσσεβείας κατηγορήσει, καὶ τῇ ὑπ' [56] ἐμοῦ ἐπενεχθείσῃ μαρτυρήσει παιδείᾳ. Ταῦτα δὲ πείσεται, ἐπειδὴ τὰ Βααλιμ [57], τουτέστι, τὰ εἴδωλα, τῆς ἐμῆς προετίμησε θεραπείας, καὶ κόσμῳ παντοδαπῷ κεχρημένη τὰς ἐκείνων ἑορτὰς ἐπιτελεῖ. Διὰ τοῦτό φησιν

Vers. 14. « Ecce ego seducam eam, et redigam illam in desertum. » Hoc est, vagari et errare faciam captivam, hisque omnibus bonis destitutam reddam : verumtamen consolabor eam in istis malis.

ιδ'. « Ἰδοὺ ἐγὼ πλανῶ αὐτὴν, καὶ τάξω αὐτὴν εἰς ἔρημον. » Ἀντὶ τοῦ, Ἀλᾶσθαι αὐτὴν καὶ πλανᾶσθαι αἰχμάλωτον γενομένην παρασκευάσω, καὶ τούτων ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν ἔρημον καταστήσω· ἀλλ' ὅμως ψυχαγωγήσω αὐτὴν ἐν τούτοις οὖσαν τοῖς ἀλγεινοῖς.

Vers. 15. « Loquar enim, inquit, ad cor ejus. Et dabo ei possessiones suas inde, et vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus. » Pro *Achor* apud Syrum *Achar* inveni : is vero est, qui sub Josua filio Nave furtum commisit [a], atque anathema constitutum violavit, qui et pœnas pependit. Totus enim populus eum lapidibus obruit.

ιε'. « Λαλήσω γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῆς· καὶ δώσω αὐτῇ τὰ κτήματα αὐτῆς ἐκεῖθεν, καὶ τὴν κοιλάδα Ἀχὼρ διανοῖξαι σύνεσιν αὐτῆς [58]. » Τὸ δὲ Ἀχὼρ παρὰ τῷ Σύρῳ Ἀχὰρ εὗρον· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κεκλοφὼς, καὶ τὸ τεθὲν ἀνάθεμα παραβεβηκὼς, ὃς καὶ τιμωρίαν ἐξέτισε, παντὸς αὐτὸν τοῦ λαοῦ κατα λεύσαντος. Ἀλλὰ μετὰ

[a] Josue vii, 1 sqq.

VARIÆ LECTIONES.

[52] καλ. Ita quidem habent Ald. et Compl. Præstat autem rec. lectio καλῶς [53] διό C addl. καί. [54] C ἀμήτου [55] C. ὑπό. [56] C ὑπέρ. [57] Ibid. Βαελείμ. Ita quoque vers. 16, 17. [58] διαν. σύν. αὐτ. *Hebr.* in ostium spei. Symm. εἰς θύραν ἐλπίδος.

Digitized by Google

την ἐκείνου τελευτήν, εἰς νοῦν λαβόντες, ὅσον ἡ τοῦ θείου νόμου λωβᾶται παράβασις, κλαίοντες καὶ ὀλοφυρόμενοι τὸν Θεὸν ἱλεώσαντο. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα παρεδήλωσεν, ὅτι καθάπερ οἱ τηνικάδε διὰ τῆς τοῦ Ἀχὰρ τιμωρίας ἔμαθον, ὅσον ἡ παρανομία κακὸν, οὕτω καὶ οὗτοι διὰ τῆς αἰχμαλωσίας αἴσθησιν λήψονται τῶν οἰκείων πλημμελημάτων. Καὶ τοῦτο σαφέστερον δηλῶν, ἐπήγαγε·

A Post illius vero necem, **1322** cum agnoscerent, quantas turbas legis divinæ transgressio advehat, luctu et planctu Deum placarunt. Hoc igitur propheta hic indicat. Nam ut illi tum ex supplicio Achar cognoverunt, quam ingens malum sit legis violatio : sic etiam ex captivitate hi percipient sensum suorum delictorum. Et hoc apertius ostendens, addit :

ις', ιζ'. « Καὶ ταπεινωθήσεται ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας νηπιότητος αὐτῆς, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἀναβάσεως αὐτῆς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, καλέσει με, Ὁ ἀνήρ μου, καὶ οὐ καλέσει με ἔτι Βααλίμ. Καὶ ἐξαρῶ τὰ ὀνόματα τῶν Βααλὶμ ἐκ τοῦ στόματος αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσιν οὐκέτι τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. » Ὃν τρόπον γὰρ, φησὶν, ἐδούλευσαν Αἰγυπτίοις, οὕτως B Ἀσσυρίοις δουλεύσουσι· *νηπιότητα* γὰρ αὐτῆς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ καλεῖ διαγωγήν. Ἀλλὰ πρὸς καλὸν αὐτοῖς ἡ δουλεία γενήσεται, καὶ πρόξενος αὐτοῖς εὐσεβείας ἀποφανθήσεται. Ἐν γὰρ τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐπιλήσεται μὲν τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας, ἐμὲ δὲ ἄνδρα καὶ σύνοικον ὀνομάσει. Ἐγὼ δὲ αὐτῆς τὴν μεταμέλειαν θεώμενος,

Vers. 16, 17. « Et humiliabitur ibi juxta dies infantiæ suæ : et juxta dies ascensus sui e terra Ægypti. Et erit die illo, ait Dominus, vocabit me, Vir meus : et non vocabit me amplius, Baalim. Et auferam nomina Baalim de ore ejus : et non recordabuntur amplius nominum eorum. » Non secus Assyriis, inquit, servient, atque Ægyptiis servierunt : ejus enim *infantiam* vocat tempus quo in Ægypto versati sunt. Attamen servitus eis utilis erit, et plane pietatis erit conciliatrix. Etenim idola colere obliviscetur in captivitate : me vero et virum et conjugem nominabit. Ego autem ejus animi factam mutationem videns :

ιη'. « Διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μετὰ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἑρπετῶν τῆς γῆς. » Καὶ διδάσκων, ὡς οὐ περὶ θηρίων καὶ πετεινῶν λέγει, ἀλλὰ περὶ θηριωδῶν ἀνθρώπων καὶ πετεινῶν δίκην ἐπιπετομένων καὶ ἰοβόλοις ἑρπετοῖς ἐοικότων, ἐπήγαγε· « Καὶ τόξον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον συντρίψω ἀπὸ [59] τῆς γῆς. » Εἶτα ὑπισχνεῖται αὐτοῖς τὰ αἰώνια ἀγαθά· « Καὶ κατοικιῶ αὐτοὺς [60] ἐπ' ἐλπίδι. » Περὶ ταύτης δὲ τῆς ἐλπίδος ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ἃ [61] γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἐκδεχόμεθα [62]. » Καὶ ὅτι περὶ ταύτης ἔφη τῆς ἐλπίδος καὶ οὐχ ἑτέρας, τὰ ἐπαγόμενα μαρτυρεῖ.

Vers. 18. « Disponam eis testamentum die illo cum bestiis agri, et cum volatilibus cœli, et cum reptilibus terræ. » Et docens quod non de bestiis et volucribus loquatur, sed de efferatis hominibus, et volucrum more involantibus, et venenatorum serpentum similibus, adjungit : « Et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra. » Deinde pollicetur **1323** eis æterna bona. « Et habitare eos faciam in spe. » De hac spe beatus Paulus loquitur : « Spe enim, inquit, salvi facti sumus. Spes autem quæ in oculos incurrit, non est spes : nam quod videt quis, quid etiam sperat? si autem quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus [1]. » Quod vero de hac spe loquantur, et non de alia, ea quæ sequuntur testantur.

ιθ'. « Καὶ μνηστεύσομαί σε ἐμαυτῷ [63] εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ μνηστεύσομαι [64] ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίματι, καὶ ἐν ἐλέῳ, καὶ ἐν οἰκτιρμοῖς. » Ὅτι δὲ οὐ τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν εἰς τὸν αἰῶνα ἐμνηστεύσατο, ἀλλὰ τὴν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ [65] ἐθνῶν συλλεγεῖσαν Ἐκκλησίαν, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. Ἡ μὲν γὰρ ἀπεβλήθη, ἡ δὲ τῷ μνηστῆρι συνέζευκται, προσδεχομένη τὰ ἀγαθὰ τὰ αἰώνια· ἐμνηστεύσατο δὲ αὐτὴν, οὐ μόνον ἐν δικαιοσύνῃ καὶ κρίματι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐλέῳ καὶ οἰκτιρμοῖς· *δικαιοσύνῃ* μὲν γὰρ καὶ *κρίματι* κατὰ τοῦ πονηροῦ τυράννου χρησάμενος, *ἔλεον* δὲ καὶ *οἰκτιρμοὺς* εἰς τοὺς ἐκείνῳ δουλεύειν ἠναγκασμένους ἐπιδειξάμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τοὺς ἐλέους [66] τετυχηκότας καὶ αὐτοὺς ἀντιδοῦναί τι τῷ σεσωκότι, εἰκότως ἐπήγαγε·

Vers. 19. « Et desponsabo te mihi in æternum in justitia, et in judicio, et in misericordia, et in miserationibus. » Quod vero Judæorum Synagogam non in æternum sibi desponsaverit, sed ex Judæis et gentibus collectam Ecclesiam, res ipsæ testantur. Illa enim abjecta est, hæc cum sponso conjuncta exspectat bona æterna. Eam autem sibi desponsavit, non in justitia modo et judicio, sed in misericordia quoque et miserationibus : *justitia* quippe et *judicio* erga malum tyrannum utens, *misericordia* autem et *miserationibus* erga eos qui tyranno servire coacti sunt. Jam vero, quoniam oportebat misericordiam consecutos aliquid etiam ipsos rependere Salvatori, merito subjunxit :

[1] Rom. VIII, 24, 25.

VARIÆ LECTIONES

[59] ἀπό. Edit. prior habebat ἐπί, ed. præstat rec. lectio ἀπὸ, quam Noster supra, p. 1009, sequebatur. [60] αὐτ. Ita compl. Sed supra, l. c. erat σέ juxta rec. lect. [61] ἃ. Infra, t. III, ad Rom. l. c. leg. ὃ. [62] ἐκδ. Infra, l. c. est ἀπεκδεχόμεθα. [63] ἐμ. C φησί. [64] μν. C add. σὲ ἐμαυτῷ. [65] ἐξ. Des. in C. [66] Ibid. ἐλέου.

Digitized by Google

VERS. 20. « Et desponsabo te mihi in fide, et cognosces Dominum. » Sola enim fides ab iis statim reposcitur qui accedunt, nam justitia sunt destituti et vacui : eam autem accipiunt per lavacrum regenerationis a Deo Salvatore. Qui vero fidem possidet, in Dei notionem venit. [21] Post præsignificationem æternorum bonorum prædicit eis quoque corporea **1324** dona. Etenim cum essent terreni et humo affixi, his magis quam illis dabant operam. Promittit ergo se pluviam suppeditaturum esse desuper, et elaboraturum, ut terra producat bona, cum ait :

« Exaudiam cœlum, cœlum exaudiet terram. (VERS. 22.) Et terra exaudiet frumentum, vinum, et oleum, et hæc exaudient Jezraelem. » Deinde rursus admiscet spiritualia.

VERS. 23. « Et seminabo eam mihi super terram. » Hoc est, faciam eam agrum quem colam, et justitiæ semina seram. « Et miserebor ejus, quæ misericordiam non est adepta, et dicam Non populo meo : Populus meus es tu ; et ipse dicet : Et Deus meus es tu. » Hæc quidem figurate sub Zorobabele acciderunt : revera autem, post incarnationem Christi Domini, cum sibi Ecclesiam despondit in æternum : tum enim qui in eum crediderunt, populus fidelis vere vocati sunt, ipse vero eorum, qui ex animo crediderunt, vocatus fuit Deus.

CAPUT III.

[1] Post hæc bonorum promissa et sponsiones, Deus rursus prophetam hortatur ut mulierem adulteram et in sceleribus versantem diligat, ut iterum per res exhibeat imaginem et effigiem summi erga indignos divini amoris. « Sicut enim diligit, inquit, Dominus filios Israelis, et ipsi respiciunt ad deos alienos **1325** et amant placentas cum vinaciis. » Homines idolis dediti ejusmodi quædam facere solebant. [2, 3] Propheta vero protinus imparatum perfecit, et quam mercedem mulieri pollicitus fuerit exponit, et quas cum ea pactiones pepigerit. Dixi enim ei, inquit, ut omnem aliam præter me societatem fugeret, mihique uni se integram servaret. Ostendit postea imaginis exemplar.

VERS. 4. « Quia diebus multis, inquit, sedebunt filii Israelis sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus. » Quemadmodum enim illa, inquit, prioribus amatoribus renuntians, prophetæ contubernio uti voluit : sic vos captivi in terram alienam abducti, neque regia, neque sacerdotali cura fruemini : nam cum altare non sit, quodnam fiet sacrificium ? Sed

κ'. « Καὶ μνηστεύσομαί σε ἐμαυτῷ ἐν πίστει, καὶ ἐπιγνώσῃ τὸν Κύριον. » Πίστιν γὰρ εὐθὺς οἱ προσιόντες ἀπαιτοῦνται μόνην· δικαιοσύνης γάρ εἰσιν ἔρημοι· δέχονται δὲ ταύτην διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, παρὰ τοῦ σεσωκότος Θεοῦ· ὁ δὲ τὴν πίστιν κτώμενος ἐν ἐπιγνώσει γίνεται τοῦ Δεσπότου. Μετὰ τοίνυν τὴν πρόρρησιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ τὰς σωματικὰς αὐτοῖς δωρεὰς προαγορεύει· περίγειοι γὰρ ὄντες καὶ χαμαίζηλοι, τούτοις μᾶλλον ἢ ἐκείνοις προσεῖχον· ὑπισχνεῖται τοίνυν χορηγεῖν μὲν ἄνωθεν ὑετὸν, παρασκευάζειν δὲ τὴν γῆν βλαστῆσαι τὰ ἀγαθά. Τοῦτο γὰρ λέγει·

« Ἐπακούσομαι τῷ οὐρανῷ, καὶ οὐρανὸς ἐπακούσεται τῇ γῇ. (κβ'.) Καὶ ἡ γῆ ἐπακούσεται τῷ [67] σίτῳ, καὶ τῷ οἴνῳ, καὶ τῷ ἐλαίῳ, καὶ ταῦτα ἐπακούσεται τῷ Ἰεζραέλ [68]. » Εἶτα πάλιν ἀναμίγνυσι τὰ πνευματικά.

κγ'. « Καὶ σπερῶ αὐτὴν ἐμαυτῷ ἐπὶ γῆς [69]. » Τουτέστι, γεώργιον αὐτὴν ἐμαυτῷ [70] ἀποφανῶ, καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης καταβαλῶ. « Καὶ ἐλεήσω [71] τὴν οὐκ ἠλεημένην, καὶ ἐρῶ [72] τῷ Οὐ λαῷ μου· Λαός μου εἶ σύ· καὶ αὐτὸς ἐρεῖ· Καὶ ὁ [73] Θεός μου εἶ σύ. » Ταῦτα μὲν τυπικῶς ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ συνέβη· κατ' ἀλήθειαν δὲ, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, ὅτε καὶ ἐμνηστεύσατο τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸν αἰῶνα· τότε γὰρ καὶ οἱ πεπιστευκότες εἰς αὐτὸν λαὸς πιστὸς ἀληθῶς ἐχρημάτισαν, καὶ αὐτὸς εἰλικρινῶς τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἐπεκλήθη Θεός.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Μετὰ ταύτας τῶν ἀγαθῶν τὰς ἐπαγγελίας, αὖθις ὁ Θεὸς τῷ προφήτῃ παρακελεύεται περὶ γυναῖκα διατεθῆναι μοιχεύτριαν καὶ πονηρίᾳ συζῶσαν, ἵνα πάλιν εἰκόνα δείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων τῆς θείας περὶ τοὺς ἀναξίους φιλοστοργίας. « Καθὼς ἀγαπᾷ γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ αὐτοὶ ἀποβλέπουσιν εἰς [74] θεοὺς ἀλλοτρίους, καὶ φιλοῦσι πέμματα μετὰ σταφίδων [75]. » Τοιαῦτα δέ τινα κατασκευάζειν εἰώθεισαν οἱ τοῖς εἰδώλοις ἀνακείμενοι. Παραυτίκα δὲ τὸ προσταχθὲν εἰς πέρας ἤγαγεν ὁ προφήτης, καὶ λέγει τίνα τε μισθὸν ὑπέσχετο τῇ γυναικὶ, καὶ ποίας πρὸς αὐτὴν ἐποιήσατο συνθήκας. Εἶπον γὰρ αὐτῇ, φησὶ, πᾶσαν ἀλλοτρίαν φυγεῖν συνουσίαν, ἐμοὶ δ' ἑαυτὴν διαφυλάττειν ἀνέπαφον. Ὑποδείκνυσι δὲ καὶ τῆς εἰκόνος τὸ ἀρχέτυπον.

δ'. « Διότι, φησὶν, ἡμέρας πολλὰς καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐδὲ οὔσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ [76] ἱερατείας, οὐδὲ δήλων. » Καθάπερ γὰρ, φησὶν, αὐτὴ [77] τοῖς προτέροις ἐρασταῖς ἀποταξαμένη, τὴν τοῦ προφήτου συνοίκησιν εἵλετο· οὕτως ὑμεῖς εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπαχθέντες αἰχμάλωτοι, οὔτε βασιλικῆς, οὔτε ἱερατικῆς ἀπολαύσεσθε προ-

VARIÆ LECTIONES.

[67] τῷ— ἐλαίῳ. Alii τὸν σῖτον, κ. τ. λ. [68] C Ἰσραὴλ, ut compl. [69] γῆς. C præm. τῆς. [70] Ibid. ἐμαυτοῦ. [71] ἐλ. — ἠλεημ. Alii, Καὶ ἀγαπήσω τὴν οὐκ ἠγαπημένην. Ad hanc lect. spectat locus ad Rom. IX, 25 ; nostræ favet I Petr. II, 10. [72] ἐρῶ, κ. τ. λ. Aliter Rom. IX, 26. [73] καὶ ὁ. C Κύριος [74] Rec. lectio. ἐπιβλέπουσιν ἐπί. [75] σταφ. Ita quoque supra, p. 451. Alii leg. σταφίδος [76] οὐδὲ — δήλ. *Hebr.* sine amiculo et theraphim. [77] C αὕτη.

Digitized by Google

μηθείας· θυσιαστηρίου γὰρ οὐκ ὄντος, ποία λειτουργία γενήσεται; Οὔτε μὴν τὰ διὰ τῶν ἱερέων ἢ προφητῶν εἰωθότα δηλοῦσθαι καὶ προσημαίνεσθαι, τοῖς βουλομένοις ἐν τῇ ξένῃ μαθεῖν τὸ πρακτέον προδηλωθήσεται· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐμὴν αὐτοῖς κηδεμονίαν προφανῶς ἐπιδείξω· καὶ ταῦτα διὰ τοὺς πατέρας περὶ αὐτοὺς θερμῶς διακείμενος. Τούτου γὰρ χάριν καὶ ὁ προφήτης τῇ πονηρίᾳ συζώσῃ γυναικὶ συνῴκει μέν, ὡς προσετάχθη, τῆς δὲ γαμικῆς ὁμιλίας ἀπείχετο· ἐπειδὴ καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, οὔτε πάντη ἐγύμνωσε τὸν λαὸν τῆς οἰκείας προνοίας, οὔτε πρόδηλον ταύτην αὐτοῖς ἐποίει καὶ φανεράν. *Δήλους* δὲ τὰς προαγορεύσεις τὰς θείας ὠνόμασεν· ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῷ λογίῳ τῆς κρίσεως τὴν δήλωσιν ἐλάμβανε, καὶ τὴν ἀλήθειαν· καὶ διά τινων σημείων ἐν ἐκείνῳ γιγνομένων προηγόρευε τὰ ἐσόμενα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Μωσῆς[78] τὴν ἱερατικὴν φυλὴν εὐλογῶν· Δότε, φησὶ, δήλους τῷ Λευΐ. Οὕτω τὰ λυπηρὰ προθεσπίσας, ἀναμίγνυσι τούτοις καὶ τὰ χρηστά.

ε'. « Μετὰ ταῦτα γάρ, φησὶν, ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ αἱ δέκα φυλαὶ, διαστασιάσασαι πρὸς τοὺς ἐκ Δαβὶδ βασιλέας, ἴδιον ἑαυταῖς ἐχειροτόνησαν βασιλέα· μετὰ δὲ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον ἑνωθεῖσαι καὶ συναφθεῖσαι ἕνα ἔσχον ἡγεμόνα τὸν Ζοροβάβελ, ἐκ τῆς Δαβιτικῆς[79] βεβλαστηκότα φυλῆς, ἐφ' οὗ καὶ τῶν θεοσδότων ἀγαθῶν ἐδέξαντο τὴν ἀπόλαυσιν. Ταῦτα πάντα πρὶν γενέσθαι σαφῶς ἐπιστάμενος, διὰ τῆς προφητικῆς θεσπίζει[80] φωνῆς. Τὸ δὲ « Ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν, » ἀντὶ τοῦ, μετὰ τὸ τέλος τῶν ἑβδομήκοντα τῆς αἰχμαλωσίας ἐτῶν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Οὕτω τὰ ἀγαθὰ προμηνύσας, πάλιν τῶν κακῶς γινομένων τὴν κατηγορίαν ποιεῖται. Ἀληθείας γὰρ, φησὶν, ἐστὲ καὶ φιλανθρωπίας ἔρημοι, καὶ γνώσεως θείας ἐστερημένοι· πολὺ δὲ παρ' ὑμῖν[81] τὸ ψεῦδος, καὶ ἀδεῶς ὁ φόνος τολμᾶται, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενοι σφετερίζεσθε ταῦτα, καὶ τοῖς ἀλλήλων ἐπιβουλεύετε γάμοις, ὡς τὴν γῆν ὑμῶν ἅπασαν πλήρη τούτων γενέσθαι τῶν μιασμάτων. Δι' ἅπερ τοσοῦτον[82] πολεμίων ὑμῖν ἐπάξω πλῆθος, ὡς παντελῶς δαπανηθῆναι, οὐ μόνον τοὺς εὐπορίᾳ συζῶντας, καὶ θηρίων δίκην καὶ ἑρπετῶν τοῖς πενεστέροις ἐπιόντας, καὶ οἷόν τισι πτεροῖς τῇ δυναστείᾳ κεχρημένους· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, οἳ καθάπερ τινὲς ἰχθύες διανήχονται τοῦ βίου τὸ πέλαγος. Τροπικῶς γὰρ θηρία μὲν, καὶ *ἑρπετὰ καὶ πετεινὰ*, τοὺς δυνατοὺς προσηγόρευσεν, *ἰχθύας* δὲ τοὺς πενεστέρους ὠνόμασε. Τούτου δὲ, φησὶ, γενομένου, ἔρημος ἡ γῆ καὶ τῶν δικαζόντων καὶ τῶν δικαζομένων γενήσεται. « Ὁ δὲ λαός μου, φησὶν, ὡς

A neque per sacerdotes, aut prophetas, ostendi et præsignificari solita, scire in alieno solo volentibus quid agendum sit, præmonstrabuntur : neque curam meam illis aperte ostendam, tametsi propter eorum majores ardenti eos amore prosequar. Idcirco enim propheta simul cum muliere in nefariis facinoribus versante habitabat quidem, ut Dominus jusserat, verumtamen matrimonii consuetudine non utebatur : quandoquidem nec Deus universorum penitus sua providentia populum spoliavit, neque tamen hanc perspicuam et apertam populo faciebat. *Manifestationes* autem divinas prædictiones nominavit, tum quia summus sacerdos raticnali judicii **1326** manifestationem accipiebat, et veritatem : tum quia per quasdam significationes
B illo factas futura prædicebat ; unde magnus Moses sacerdotali tribui benedicens ait : Date Levi manifestationes. ' Ad hunc vero modum tristia vaticinatus, his etiam læta admiscet.

Vers. 5. « Et post hæc, inquit, revertentur filii Israelis, et quærent Dominum Deum suum, et Davidem regem suum, et stupebunt ad Dominum, et super bonis ejus in novissimis diebus. » Nam cum decem tribus, a regibus ex Davide prognatis deficientes, proprium regem sibi elegissent, post reversionem ex Babylone conjunctæ et copulatæ unum habuerunt ducem Zorobabelem ex Davidica tribu procreatum, sub quo et divinitus bonorum
C datorum fructum ceperunt. Hæc omnia, priusquam fierent, aperte sciens, prophetica voce prænuntiat Illud vero, « in novissimis diebus, » idem est ac, post finem septuaginta annorum captivitatis.

CAPUT IV.

[1, 2] Postquam bona sic præsignificavit, rursus in scelera commissa accusationem instituit. Veritate enim, inquit, et misericordia privati estis, Deique cognitione destituti, multum autem apud vos viget mendacium, impune fit cædes, aliena expetentes in vestram rem convertitis, alter alterius uxori insidiamini : ita ut omnis terra vestra his sceleribus redundet. [3] Propter quæ **1327** tan-
D tam hostium multitudinem vobis immittam, ut funditus pereant, non solum qui divitiis affluunt, ac ferarum et reptilium more pauperes invadunt, et veluti quibusdam alis robore suo utuntur : verum etiam omnes alii, qui ut pisces navigant in vitæ pelago. Tropice enim, *reptilia et volatilia* potentes vocavit ; *pisces* vero inopes homines appellavit. [4, 5] Id autem si fiet, inquit, terra judicantibus et litigantibus destituetur. « Populus autem meus, inquit, quasi sacerdos cui contradicitur : et infirmabitur per diem, et infirmabitur etiam propheta

VARIÆ LECTIONES.

[78] C Μωϋσῆς. [79] C Δαυϊδικῆς. [80] C προθεσπίζει. [81] C ὑμῶν [82] τοσ. Ita cum C legimus. Sirm. τοσούτων

Digitized by Google

cum eo. » Sacerdoti, inquit, reprobato, et qui sua dignitate excidit, similes eritis, mea providentia orbati ; ac per multos dies in hanc meam disciplinam trademini, una cum prophetis qui mendacia vobis enuntiant. *Prophetam* enim nunc vocavit pseudoprophetam, ex consuetudine, quæ apud eos invaluerat. « Et nocti assimilavi matrem * tuam. » Et docens quam matrem vocet :

A ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς, καὶ ἀσθενήσει ἡμέρας, καὶ ἀσθενήσει καὶ προφήτης μετ' αὐτοῦ[83]. » Ἱερεῖ, φησὶν, ἀδοκίμῳ φανέντι, καὶ τὰς οἰκείας ἀξίας ἐκπεπτωκότι ὁμοιωθήσεσθε, τῆς ἐμῆς γυμνωθέντες προνοίας, καὶ ἐπὶ πολλαῖς δὲ ἡμέραις ταύτῃ παραδοθήσεσθε τῇ παιδείᾳ σὺν τοῖς τὰ ψευδῆ προαγορεύουσιν ὑμῖν προφήτας. *Προφήτην* γὰρ νῦν τὸν ψευδοπροφήτην ὠνόμασεν, ἀπὸ τῆς κατεχούσης παρ' αὐτοῖς συνηθείας. « Καὶ[84] νυκτὶ ὡμοίωσα τὴν μητέρα σου. » Καὶ δεικνὺς τίνα μητέρα καλεῖ,

Vers. 6. « Assimilatus est, inquit, populus quasi scientiam non habens. » Nam quia in tenebras ignorantiæ scipsos tradiderunt, ut ne exiguam quidem lucem luminis ad Dei notionem perducentis suscipere velint, merito comparantur nocti qui tali caligine oppressi sunt. *Matrem* autem appellat Synagogam, *populum* vero ex ea prognatos. Hoc etiam apud Isaiam invenimus : « Qualis est hic liber repudii matris vestræ [u] ? » Ergo, « Quia tu, **1328** inquit, scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris coram me : et quoniam oblita es legis Dei tui, et ego obliviscar filiorum tuorum. » Et distinctius ostendens benignitatem suam, et ingratum eorum animum :

ς'. « Ὡμοιώθη, φησὶν, ὁ λαός μου, ὡς οὐκ ἔχων ἐπίγνωσιν[85]. » Ἐπειδὴ γὰρ τῷ ζόφῳ τῆς ἀγνοίας σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδώκασι, καὶ οὐδὲ βραχεῖαν αἴγλην τοῦ τῆς θεογνωσίας φωτὸς ὑποδέξασθαι βούλονται, εἰκότως ἀπεικάζονται νυκτὶ τοιούτῳ κατεχόμενοι σκότῳ· *μητέρα* δὲ καλεῖ τὴν Συναγωγὴν, *λαὸν* δὲ, τοὺς ἐκ ταύτης φυομένους. Τοῦτο γὰρ καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ εὑρίσκομεν. « Ποῖον γὰρ, φησὶ, τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν ; » — « Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, καὶ σὺ ἐπίγνωσιν ἀπώσω, ἀπώσομαί σε κἀγὼ, τοῦ μὴ[86] ἱερατεύειν μοι· καὶ ἐπειδὴ ἐπελάθου τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ σου, κἀγὼ ἐπιλήσομαι τῶν τέκνων σου. » Καὶ δεικνὺς σαφέστερον τήν τε οἰκείαν εὐεργεσίαν, καὶ τὴν ἐκείνων ἀγνωμοσύνην,

Vers. 7. « Secundum multitudinem eorum, ait, ita peccaverunt mihi, » id est, ego ut ipsi numero plurimi essent, effeci : illi vero contra me peccare perseveraverunt. Quare

ζ'. « Κατὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν, φησὶν, οὕτως ἥμαρτόν μοι. » Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτοὺς πεποίηθεῖς ἀπέφηνα. αὐτοὶ δὲ παρανομοῦντες εἰς ἐμὲ διετέλεσαν. Διὸ

Vers. 8. « Eorum gloriam in ignominiam convertam. Peccata populi mei comedent : et in iniquitatibus eorum accipient populi animas eorum. » Id est, metent quæ seminarunt, et peccatorum suorum fructum vindemiabunt. Quidam vero dicunt, per hæc designari sacerdotes qui, cum ex sacrificiis pro peccatis oblatis certam quamdam portionem secundum legem acciperent, hoc beneficio fruentes, scelerate viventes, accusare nolebant ; quamobrem offensus Dominus ait : Quoniam sacrificiis pro peccatis oblatis delectamini, et congruam curationem labentibus non admovetis, horum delictorum pœnas dabitis, alienis gentibus ad cædem traditi. Quod manifestius docens, adjungit :

η'. « Τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἀτιμίαν θήσομαι. Ἁμαρτίας λαοῦ μου φάγονται, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν λήψονται λαοὶ[87] τὰς ψυχὰς αὐτῶν. » Ἀντὶ τοῦ, θεριοῦσιν οἷς ἔσπαρκασι, καὶ τῶν οἰκείων πλημμελημάτων τρυγήσουσι τοὺς καρπούς. Τινὲς δέ φασι καὶ τοὺς ἱερέας διὰ τούτων αἰνίττεσθαι· ἐπειδὴ τῶν ὑπὲρ ἁμαρτημάτων καὶ πλημμελημάτων προσφερομένων θυσιῶν φανεράν τινα μοῖραν κατὰ νόμον ἐλάμβανον, καὶ ταύτης ἀπολαύοντες τῆς θεραπείας διελέγχειν οὐκ ἠβούλοντο τοὺς πονηρῶς συζῶντας· τούτου χάριν ἀγανακτῶν Θεὸς, Ἐπειδὴ, φησὶ, ταῖς μὲν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφερομέναις ἐντρυφᾶτε θυσίαις, τὴν δὲ προσήκουσαν τοῖς πταίουσιν οὐ προσφέρετε θεραπείαν, τῶν ἀδικιῶν τούτων δώσετε δίκας, ἀλλοφύλοις ἔθνεσιν εἰς σφαγὴν ἐκδοθέντες. Καὶ τοῦτο διδάσκων σαφέστερον, εὐθὺς ἐπήγαγε·

Vers. 9. « Et erit sicut populus, sic et sacerdos. » Id est, similiter ut populus pœnam vestri sceleris sufferetis, quia populi curationem cum recepissetis, in summa inertia vitam traducentes, omnem male habentium curam abjecistis. Quare ait : « Et ulciscar super eos vias eorum : et cogitationes illius reddam ei. » Non enim solum **1329** pro

θ'. « Καὶ ἔσται καθὼς ὁ λαὸς, οὕτως καὶ[88] ὁ ἱερεύς. » Παραπλησίως γὰρ τῷ λαῷ καὶ ὑμεῖς τῇ τιμωρίᾳ παραδοθήσεσθε, ἐπειδὴ τοῦ λαοῦ τὴν ἰατρείαν ἐγχειρισθέντες ῥᾳστώνῃ συζῶντες οὐδεμίαν ἐποιήσασθε τῶν ἀῤῥώστως διακειμένων κηδεμονίαν. Διό φησιν· « Ἐκδικήσω ἐπ' αὐτοὺς[89] τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ διαβούλια αὐτοῦ ἀνταποδώσω αὐτῷ. »

[u] Isa. L, 1.

VARIÆ LECTIONES

[83] μετ' αὐτ. Bosius ad h. l. Nostro tribuit lectionem μετὰ σοῦ. [84] καί. Des. in C. [85] ἐπ. Recte lectio est γνῶσιν. [86] μή. Recte juxta Hebr. additur a Nostro, ab aliis omittitur. [87] λαοί. Des. in Hebr. [88] καί Deerat in edit. priori. [89] αὐτ. Alii αὐτόν, et dein le αὐτοῦ.

Digitized by Google

Οὐ γαρ μόνον πονηρῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ λογισμῶν ἀτόπων εὐθύνας εἰσπράξομαι.

ι'. « Καὶ φάγονται, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῶσιν. » Ἐπάλληλα, φησὶν, αὐτοῖς ἐπάξω κακὰ, καθάπερ τοῖς κόρον σιτίου [90] λαβεῖν οὐκ ἐθέλουσι πλείονα προσφέρεται τὰ ἐδέσματα. Πάλιν δὲ αὐτῶν τὰς παρανομίας καταλέγει, οἰνοφλυγίαν αὐτοῖς ἐγκαλῶν, καὶ τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν· ταύτην γὰρ αὐτὴν ὀνομάζει *πορνείαν*. Προστίθησι δὲ καὶ τὴν καταγέλαστον μαντείαν, διδάσκων, ὅπως τε αὐτοὶ τῶν χρῆν ἐπαγγελλομένων ἐπυνθάνοντο, κἀκεῖνοι τίνι τρόπῳ τὰς ἀποκρίσεις ἐποιοῦντο.

ιβ'. « Ἐν συμβόλοις [91] γὰρ, φησὶν, ἐπηρώτων, καὶ ἐν ῥάβδοις αὐτοῦ ἀπήγγελλον αὐτῷ. » Οἱ μὲν γὰρ, φησὶ, διὰ συμβόλων τινῶν μαθεῖν τὸ πρακτέον ἐζήτουν [92]· οἱ δὲ ῥάβδοις τισὶ κεχρημένοι συνεργοῖς τῆς ἀπάτης, ἀπήγγελλον ἃ ἠβούλοντο. Ταῦτα δὲ παρ' αὐτῶν ἐτολμῶντο, ἐπειδὴ πορνικὴν ἐκτήσαντο γνώμην· *πνεῦμα* γὰρ [93] *πορνείας* τὴν περὶ τὴν πορνείαν [94] ὁρμὴν ὀνομάζει. Καὶ σαφέστερον διδάσκων τίνα προσαγορεύει πορνείαν, ἐπήγαγε [1] « Καὶ ἐξεπόρνευσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν. » Καὶ τὸν τρόπον ὑποδεικνύς·

ιγ'. « Ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐθυσίαζον [95], καὶ ἐπὶ τοὺς βουνοὺς ἔθυον ὑποκάτω δρυὸς, καὶ λεύκης, καὶ δένδρου συσκιάζοντος· ὅτι καλὸν σκέπη. » Ἐπιτεροπόμενοι γὰρ τοῖς ἀμφιλαφέσι τῶν δένδρων, οὐ τὸν τούτων ποιητὴν προσεκύνουν, ἀλλὰ τούτοις ἀντ' ἐκείνου τὰς θυσίας προσέφερον. Οὗ χάριν [96], φησὶν, οὐδεμιᾶς παρ' ἐμοῦ τεύξεσθε προμηθείας, τῶν θυγατέρων ὑμῶν καὶ τῶν νυμφῶν προφανῶς ὑπὸ τῶν ἐπιόντων ὑμῖν πολεμίων μοιχευομένων. Ἃ γὰρ κρύβδην παρ' ὑμῶν ἐτολμᾶτε, ταῦτα ἀναφανδὸν συγχωρήσω γενέσθαι. Ταῦτα [97] γὰρ προεδήλωσεν [98] εἰρηκώς· « Ὅτι καὶ αὐτοὶ μετὰ πορνῶν συνεφύροντο, μετὰ [99] τῶν τετελεσμένων ἔθυον, καὶ λαὸς οὐ [1] συνιὼν συνεπλέκετο μετὰ πόρνης. » *Πορνείαν* τοίνυν ποτὲ μὲν τὴν ἀκολασίαν, ποτὲ δὲ τὴν ἀσέβειαν ὀνομάζει· *τετελεσμένους* δὲ καλεῖ τοὺς τὰ τῆς ἀσεβείας ὄργια μεμυημένους. Καθάπερ γὰρ ἡμεῖς τοὺς τῶν θείων μυστηρίων ἠξιωμένους *πιστοὺς* ὀνομάζομεν, οὕτω τετελεσμένους ὠνόμαζον Ἕλληνες, τοὺς ἀκριβέστερον δεδιδαγμένους τὴν σφετέραν ἀσέβειαν. Οὕτως αὐτοῖς ἀπειλήσας, πάλιν προσφέρει [2] παραίνεσιν.

ιε'. « Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, μὴ ἀγνόει, καὶ Ἰούδα, μὴ εἰσπορεύεσθε εἰς Γάλγαλα, καὶ μὴ ἀναβαίνετε εἰς τὸν οἶκον Ὢν [3], καὶ μὴ ὀμνύετε ζῶντα Κύριον. » Τὸ Ὢν ὄνομά ἐστι τοῦ εἰδώλου τοῦ ἐν Βαιθήλ· οὐ γὰρ, ὥς τινες ὑπέλαβον, τὸν [4] *ἀΐδιον* ἑρμηνεύει, τουτέστι, τὸν ὄντα· ἀλλ' Ἑβραϊκόν ἐστιν, οὐχ Ἑλληνικὸν ὄνομα. Τοῦτο δὲ σαφῶς ἡμᾶς καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἑβραΐδος

A iniquis operibus, sed et pro cogitationibus malis pœnas sumam.

Vers. 10. Et comedent, et non implebuntur. » Crebra, inquit, illis inferam mala, quemadmodum iis qui satiari non possunt cibis plura apponuntur esculenta. [11] Rursus autem eorum iniquitates commemorat, eorum vinolentiam criminans, et idolorum cultum, quem vocat *fornicationem*. Adjungit porro et ridiculam vaticinationem, docens, quo pacto eos qui profitebantur se vaticinari, consulerent, et illi aliquo modo responsa redderent.

Vers. 12. « Per auguria, inquit, interrogabant, et per virgas suas annuntiabant ei. » Etenim alii, inquit, per auguria quædam quæ essent agenda B exquirebant, alii virgis quibusdam fraudis adjutricibus utentes, quæ volebant enuntiabant. Hæc autem per se audebant, quod animum ad fornicationem propensum haberent. *Spiritum fornicationis* enim vocat magnum fornicationis studium. Et apertius docens, quamnam fornicationem appellet, subjunxit : « Et fornicati sunt a Domino suo. » Ac modum ostendit :

Vers. 13. « In verticibus montium sacrificabant, et in collibus immolabant sub quercu, et populo, et arbore umbrosa : quia bonum erat umbraculum. » Oblectantes enim se arboribus umbrosis, non harum creatorem venerabantur, sed ejus loco sacrificia illis offerebant. [14] Quocirca, inquit, nullam vestrum **1330** curam habebo, neque fi- C liarum vestrarum, neque sponsarum palam vitiatarum ab invadentibus vos inimicis. Quæ enim clam et occulte apud vos audebatis, hæc palam fieri permittam. Hoc enim ostendit, cum dixit : « Quoniam ipsi cum meretricibus miscebantur, et cum initiatis immolabant : et populus non intelligens adhærebat meretrici. » *Fornicationem* igitur interdum appellat incontinentiam, interdum impietatem. *Initiatos* vocat sacris impietatis imbutos et instructos. Nam sicut nos divinis mysteriis ornatos *fideles* vocamus, ita Græci gentiles *initiatos* nominarunt exactius ad suam impietatem institutos. Hoc modo illis comminatus, rursus consolationem adhibet.

D

Vers. 15. « Tu autem, Israel, ne ignores, et, Juda, nolite ingredi in Galgala, nec ascendatis in domum On, et ne juretis per viventem Dominum. » *On* nomen est idoli in Bethel : non enim, ut quidam opinati sunt, *sempiternum* significat, hoc est, exsistentem : sed Hebraicum est nomen, non Græcum. Hoc plane nos docuerunt reliqui

VARIÆ LECTIONES

[90] C σιτίων. [91] συμβ. Grab. συμβουλαῖς. Minus recte. [92] C ἐπεζήτουν. [93] γάρ. Des. in C. [94] πορν. C præm. τοιαύτην. [95] ἐθ. C addit φησί, sed ab alia manu. [96] οὗ χάρ., κ. τ. λ. Ex vers. 14, hæc exstant, supra, t. I, pag 150. Οὐκ ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν, ὅταν πορνεύσωσι, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας ὑμῶν, ὅταν μοιχεύσωσιν. [97] C τοῦτο. [98] Id. παρεδήλωσεν. [99] μετά. Ibid. præm. καί, ut apud LXX. [1] οὐ. Alii ὁ μή. Particulam negat. omittunt alii, sed perperam. [2] C προφέρει, sed ab alia manu σ insertum est. [3] Alii Ὢν, sed leg. esse Ὢν ex sequentibus patet. Vid. infra, Amos I, 5. [4] C τό.

Digitized by Google

etiam linguæ Hebraicæ interpretes. Nam Aquila et Theodotio *domum inutilem* interpretati sunt, Symmachus *domum iniquitatis* : quod utrumque huic rei [v] convenit. Nam qui ibi præfuerunt, non modo nullum quæstum fecerunt, sed etiam inde damnum **1331** magnum acceperunt, iniqui et ingrati erga suum benefactorem effecti. *Galgala* autem urbs est multis et ipsa dedicata idolis, ubi Josua filius Nave non circumcisos de populo cultris lapideis circumcidit [v] : in hac eadem duodecim lapides reposuit, quos ex medio Jordanis alveo accipiendos jusserat Dominus [x], ut beneficii accepti essent monumentum, ac per hos cognoscerent posteri, quod sicco pede populus flumen transmisisset. Maxime ingrati itaque animi signum est, urbem illam, in qua tanta divinæ benignitatis monumenta accepissent, impietatis esse factam metropolin. Hoc autem : « Ne juretis per Dominum viventem, » non abs re vetat : sed propterea quod qui ipsi On adhæserant, et per hoc idolum jurabant, viventem Dominum id vocabant. Atque hoc aliunde licet cognoscere. « Si enim abstuleris, inquit, Baalim de ore tuo, et juraveris : Vivit Dominus, cum veritate ; » hoc est, si idolorum deposueris memoriam, et mihi colendo dederis operam, et, viventem Dominum me appellans, juraveris in veritatis honorem et mendacii detestationem.

Vers. 16. « Quoniam sicut vacca œstro percita insanivit Israel : nunc pascet eos Dominus sicut agnum in loco spatioso. » Œstrus musca quædam est vaccis infestissima, quæ suo morsu tantum sensum doloris infigit, ut vaccæ, quibus admoti fuerint ejus stimuli, non voce bubulci revocari possint, neque cum reliquis vaccis pasci, sed **1332** currant assidue, et per abrupta interdum præcipites agantur, Ilis, inquit, similis est Ephraim, qui idolorum colendorum œstro agitatur (*Ephraim* vero decem tribus, ut supra diximus, nominat) : eos tamen, etsi a me ita abhorrentes, non sine cura pastoritia relinquam, sed captivos per me factos longe lateque dispergam, ut ab agno errante, et ubera matris requirente, nihil differant. [17, 18] Hæc autem patietur (Ephraim), quod, vitulas reliquaque idola, tanquam offendicula quædam et laqueos sibi proponens, Chananæorum impietatem sit æmulata, superbiaque contra me utens, idolorum observantiam meo cultui et venerationi antetulerit. « Dilexerunt enim ignominiam ex fremitu ejus. » Sed ob id ipsum [v] :

Vers. 19. « Turbo spiritus ejus sibilabit in alis ejus. » Sicut enim alarum, inquit, commotione

A ἐδίδαξαν γλώσσης ἑρμηνευταί. Ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων *οἶκον ἀνωφελῆ* ἡρμηνεύκασιν· ὁ δὲ Σύμμαχος *οἶκον ἀδικίας* [s]· ἀμφότερα δὲ συμβαίνει τῷ πράγματι. Οἱ γὰρ αὐτόθι προεδρεύοντες οὐ μόνον ἐκεῖθεν [6] οὐδεμίαν ὠφέλειαν, ἀλλὰ καὶ λώβην ἐδέχοντο, ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες περὶ τὸν σφῶν αὐτῶν εὐεργέτην γιγνόμενοι [7]. *Γάλγαλα* δὲ πόλις ἦν καὶ αὐτὴ εἰδώλοις ἀνακειμένη πολλοῖς· ἐν ταύτῃ δὲ Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῆ, τοὺς ἀπεριτμήτους τοῦ λαοῦ περιέτεμε ταῖς πετρίναις μαχαίραις χρησάμενος ἐν αὐτῇ καὶ [8] τοὺς δώδεκα λίθους ἀπέθετο, οὓς ἐκ μέσου τοῦ Ἰορδάνου λαβεῖν προσέταξεν ὁ Θεὸς, ἵν' ὦσι μνημόσυνον τῆς γενομένης εὐεργεσίας, καὶ δι' ἐκείνων μάθωσιν οἱ εἰς ὕστερον ἐσόμενοι, ὡς ξηρῷ τῷ πόρῳ χρησάμενος ὁ λαὸς τὴν πάροδον ἐποιήσατο. Μεγίστης τοίνυν ἀχαριστίας τεκμήριον τὸ τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ τοσαῦτα μνημεῖα τῆς θείας εἶχον εὐεργεσίας, ἀσεβείας ἀποφῆναι μητρόπολιν. Τὸ δὲ, « Μὴ ὀμνύετε ζῶντα Κύριον, » οὐχ ἁπλῶς ἀπαγορεύει· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τῷ Ὢν προστετηκότες, καὶ κατὰ τούτου τοὺς ὅρκους ποιούμενοι, ζῶντα Κύριον αὐτὸν προσηγόρευον. Καὶ τοῦτο ἀλλαχόθεν ἔστι μαθεῖν. « Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἐξάρῃς τὰ Βααλὶμ [9] ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ὀμόσῃς [10], Ζῇ Κύριος, μετ' ἀληθείας. » Τουτέστιν, ἐὰν τῶν εἰδώλων ἐξορίσῃς τὴν μνήμην, καὶ τῇ ἐμῇ θεραπείᾳ προσέχων, καὶ ζῶντά με Κύριον ὀνομάζων, ὀμόσῃς τιμῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ μυσαττόμενος τὸ ψεῦδος

ις'. « Ὅτι ὡς δάμαλις παροιστρῶσα παροίστρησεν Ἰσραὴλ [11]· νῦν νεμήσει αὐτοὺς Κύριος, ὡς ἀμνὸν ἐν εὐρυχώρῳ. » Οἶστρός ἐστι μυΐά τις ταῖς βουσὶν ἐπιοῦσα, καὶ τοσαύτην αἴσθησιν ἐμποιοῦσα τοῖς δήγμασιν, ὡς τὰς ὑπ' ἐκείνης νυττομένας μήτε τῆς τῶν βουκόλων ἀνέχεσθαι φωνῆς, μήτε ταῖς ἄλλαις συννέμεσθαι βουσὶν, ἀλλὰ θέειν ἁπλῶς, καὶ κατὰ κρημνῶν ἔστιν ὅτε φέρεσθαι. Ταύταις, φησὶν, ἔοικεν ὁ Ἐφραΐμ, τῆς τῶν εἰδώλων θεραπείας τὸν οἶστρον δεξάμενος· *Ἐφραΐμ* δὲ τὰς δέκα φυλὰς, ὡς προείπομεν, ὀνομάζει. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως αὐτοὺς ἀποιμάντους καταλείψω, ἀλλὰ δορυαλώτους ἀπαχθῆναι ποιήσας, τῇδε κἀκεῖσε διασπερῶ, ὡς μηδὲν διαφέρειν ἀμνοῦ πλανωμένου καὶ τὴν μητρῴαν ἐπιζητοῦντος θηλήν. Ταῦτα δὲ πείσεται, ἐπειδὴ τάς τε δαμάλεις, καὶ τὰ λοιπὰ εἴδωλα, καθάπερ τινὰ σκάνδαλα καὶ πάγας ἑαυτῷ προτεθεικὼς, τὴν τῶν Χαναναίων [12] δυσσέβειαν ἐζήλωσε, καὶ ἀλαζονείᾳ κατ' ἐμοῦ χρησάμενος, τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν τῆς ἐμῆς θεραπείας προείλετο. « Ἠγάπησαν γὰρ ἀτιμίαν ἐκ φρυάγματος αὐτῆς. » Ἀλλὰ τούτου χάριν,

ιθ'. « Συστροφὴ πνεύματος αὐτοῦ συριεῖ ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτῆς. » Καθάπερ γὰρ, φησὶ, τὰ ὄρνεα τῇ

[v] Josue v, 3. [x] Josue iv, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[s] ἀδικ. Montf. in Hexapl. ad h. l. et Bosius ad h. l. habent ἀθεΐας, et nostro insuper hæc ascribunt : καὶ ὁ Σύρος δὲ αὐτὸ τὸ Ἑβραϊκὸν τέθεικεν ὄνομα. Vid. schol. 26. Lectionem ἀδικίας habet etiam Cyr. [6] ἐκ In C post οὐδεμίαν ponitur. [7] γιγν. C addit. καὶ ὁ Σύρος δὲ αὐτὸ τὸ Ἑβραϊκὸν τέθεικεν ὄνομα. [8] καί. C præm. δέ. [9] C Βααλείμ. [10] ὀμ. Ita cum C legimus. Sirm. ὀνομάσῃς. [11] Ἰσρ. Supra, t. I, pag. 738. Ἐφραΐμ. [12] C Χαναναίων.

Digitized by Google

κινήσει τῶν πτερῶν τὸν ἀέρα σὺν ἤχῳ τινὶ διατέμνει· οὕτως αὕτη οἷόν τις ὑπόπτερος εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἁπαχθήσεται, καθάπερ τινὸς συστροφῆς τῆς ἐμῆς ὀργῆς ὑποσυρούσης αὐτὴν, κἀκεῖ διάγειν ἀναγκαζούσης· ὑπομενεῖ δὲ ταῦτα τῶν εἰδωλικῶν θυσιαστηρίων τοὺς καρποὺς δρεπομένη.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ταύταις τοίνυν ταῖς ἀπειλαῖς καὶ ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς προσέχετε, καὶ ἅπας δὲ ὁ λαὸς, καὶ ἅπαντες οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις διάγοντες, τοῖς ὠσὶ τὰ εἰρημένα προσδέξασθε. Διότι·

« Πρὸς ὑμᾶς ἐστι τὸ κρῖμα, ὅτι παγὶς ἐγεννήθητε τῇ σκοπιᾷ[13], καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον[14]. (β'.) Ὃ ἀγρεύοντες τὴν θήραν κατέπηξαν. » Πάντας, φησὶν, ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ἐμὴν ἄξω κρίσιν· ἅπαντες γὰρ κατὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν μυρία ὅσα ἐτεκτήνασθε κακὰ, οἷόν τινα δίκτυα κατ' αὐτῶν ἐξαπλοῦντες τὰς ὑμετέρας ἐπιβουλὰς, καὶ τοῖς ἐν τῷ Ἰταβυρίῳ· ὄρος δὲ τοῦτό ἐστι θήρας διαφόρου μεστόν· τὰ θήρας[15] καταπηγνύουσιν ὄργανα, παραπλησίως ὑμεῖς τὰς τῆς ἐπιβουλῆς κατατύετε μηχανὰς κατὰ τῶν ἀποστελλομένων ὑπ' ἐμοῦ προφητῶν τῆς ὑμετέρας ἕνεκεν σωτηρίας. *Σκοπιὰν* γὰρ, τὸν τῶν προφητῶν προσηγόρευσε σύλλογον· καὶ γὰρ τῷ Ἰεζεκιὴλ ἔφη· « Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. » Τούτου χάριν φησὶ τῷ *Ἐφραὶμ καὶ τῷ Ἰσραὴλ*, ἀντὶ τοῦ, παντὶ τῷ λαῷ τὴν παιδείαν ἐπάξω. Ἐξεπόρνευσε γὰρ, καὶ ἐμιάνθη τῆς ἐμῆς ἀποστὰς θεραπείας.

δ'. « Καὶ οὐκ ἔδωκαν τὰ διαβούλια αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῶν ὅτι, πνεῦμα πορνείας ἐστὶν[16] ἐν αὐτοῖς, τὸν δὲ Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν. » Λογισμοῖς γὰρ ἀτόποις χρησάμενοι, τῆς μὲν ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐξέπεσον, τῇ δὲ τῶν εἰδώλων θεραπείᾳ προσέσχον· διὸ τίσουσι ταυτησὶ τῆς ὕβρεως δίκας, προφανῶς ὁρῶντες ὁποῖός ὁ τῆς εὐσεβείας καρπός. Τοῦτο γὰρ εἶπεν· « Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ· καὶ[17] Ἰσραὴλ καὶ Ἐφραὶμ ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν· καὶ ἀσθενήσει καὶ Ἰούδας μετ' αὐτῶν. » Ἐπειδὴ αἱ δέκα φυλαὶ πρότερον[18] τὸν ἀνδραποδισμὸν καὶ τὴν δουλείαν ὑπέμειναν, εἰκότως αὐτῶν ἐμνήσθη πρότερον[19], *Ἰσραὴλ* αὐτὰς καὶ *Ἐφραὶμ* ὀνομάσας· τὸν δὲ Ἰούδαν ἁρμοδίως τέθεικε τελευταῖον, ἐπειδὴ μετ' ἐκείνους τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινεν. Εἶτα διδάσκει, ὅπως κατὰ ταὐτὸν μόσχους λαβόντες, καὶ πρόβατα, θυσίας ἐπιτελέσουσιν[20] ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον, καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν αὐτόν· ἐκκέκλικε γὰρ ἀπ' αὐτῶν. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς, ἐπήγαγεν·

ζ'. « Ὅτι τὸν Κύριον ἐγκατέλιπον. » Καὶ ὅτι παρανόμως ἀλλοφύλους λαβόντες γυναῖκας, ἐξ ἐκείνων ἐπαιδοποίησαν· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν[21] εἰρηκώς· « Ὅτι τέκνα ἀλλότρια ἐγεννήθησαν αὐτοῖς· (διὸ)

A aerem aves cum sono quodam dissecant : ita hæc, veluti alata, in alienam terram abripietur, tanquam turbine quodam iræ meæ subtrahente illam, ibique commorari cogente : hæc autem perpetietur ex idolorum altaribus fructus istos percipiens.

CAPUT V.

[1] Vos itaque, sacerdotes, ad has minas attendite, omnisque populus, et omnes qui in regia vitam agitis, attentis auribus dicta excipite :

« Ad vos enim pertinet judicium, qui laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Itabyrium. (VERS. 2.) Quod qui capiunt, **1333** venationem defixerunt. » Omnes vos, inquit, in ju-
B dicium meum adducam : nam omnes innumera mala contra prophetas meos machinati estis, et insidias vestras tanquam retia quædam contra eos explicuistis : nec aliter, quam qui in Itabyrio monte, venationis varietate pleno, venatorias machinas defigunt, insidiarum fraudes molimini adversus prophetas vestræ salutis causa a me missos. *Speculationem* enim prophetarum cœtum vocat. Ezechieli enim dixit : « Speculatorem dedi te domui Israelis [y]. » [3] Eam ob rem dicit : *Ephraimo et Israeli*, id est, omni populo, correctionem inferam. Etenim fornicatus est et com-
C maculatus est, cum defecerit a cultu meo.

VERS. 4. « Et non dederunt cogitationes suas, ut reverterentur ad Deum suum, quia spiritus fornicationis est in eis, Dominum autem non cognoverunt. » Nam cum absurdis cogitationibus uterentur, a vera Dei notione aberraverunt, et ad idola colenda se dederunt. [5] Quamobrem pro hac contumelia pœnas Deo dabunt, palam cernentes, qualis sit impietatis fructus. Hoc enim dixit : « In faciem ejus : Israel et Ephraim infirmabuntur in iniquitatibus suis, et infirmabitur Juda cum eis. » Quia decem tribus priores in captivitatem et servitutem abductæ fuerunt, jure prius earum meminit, *Israel* eas appellans, et *Ephraim* : Ju-
D dam vero recte ultimo loco posuit, quoniam post illos **1334** servitutem sustinuit. [6] Post ea docet fore ut simul vitulos sumant et ovibus sacra faciant, perquirentes Dominum, sed non inveniant eum : nam declinavit ab illis. Et causam ostendens subjunxit :

VERS. 7. « Quia Dominum dereliquerunt. » Et quia illegitime ex mulieribus exteris, quas matrimonio sibi adjunxerant, liberos susceperunt ; hoc enim declaravit, dicens : « Quia filii alieni

[y] Ezech. XXXIII, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[13] τῇ σκ. *Hebr.* in Mizpa. [14] ἐπὶ τὸ Ἰταβ. Rectius Compl. juxta Hebr. ἐπὶ Ταβώρ. Alii Θαβώρ. [15] θήρ. C præm. τῆς. [16] ἐστ. In C post αὐτοῖς ponitur. [17] καί. Des. in C, quem secuti colon posuimus ad præc. αὐτοῦ. [18] C πρότεραι. [19] Ibid. προτέρων. [20] C ἐπιτελοῦσιν. [21] ibid. παρεδήλωσεν.

Digitized by Google

nati sunt illis ; (idcirco) nunc devorabit eos rubigo, et sortes eorum. » *Rubiginem* autem vocat vitium illud quod ex cœli intemperie terræ frugibus accidit, tropice vero etiam hostes, rubiginis more omnes corrumpentes. Atque hoc distinctius interpretans, mox adjungit :

VERS. 8, 9. « Clangite tuba super colles, resonate super excelsa, prædicate in domo On : Obstupuit Benjamin. Ephraim in desolationem factus est in diebus correptionis, in tribubus Israelis ostendi fidelia. » Iis enim omnibus, quæ illis per prophetas præsignificavi, fidem non dederunt, dabunt autem post experientiam rerum : et iniquitates puniens, prophetæ prædictionem veram ostendam. Scite autem deridens idolorum infirmitatem : « Prædicate, inquit, in domo On ; » excitate, inquit, in auxilium eos quibus honorem habetis : cessare faciant quas vobis infero castigationes. Conferte vos in editissimos colles, in quibus omni cultu idola coluistis, impertiant vobis opportuno tempore **1335** subsidium suum. Congrue autem Benjaminis pariter mentionem facit, quoniam Judæ quoque mentionem adjungit.

VERS. 10. « Facti enim sunt, inquit, principes Judæ, quasi transferentes terminos : super eos effundam impetum meum sicut aquam. » Nam leges meas adeo impudenter transgrediuntur, ut qui lapides terminos, agrum ab agro dividentes, loco movere et transferre inverecunde aggrediuntur. Quamobrem torrentis instar pœnas in eos exaggerabo. Patet autem, cum *Benjaminem* commemoret, eum quoque tribum Judæ complecti, et rursus, cum *Judam* accuset, Benjaminem similiter conjungere : nam sub uno regno degebant. Eodemque modo, cum *Ephraim* dicit, decem tribus Israelis nominat : eumque *Israelem* commemorat, idem ipsum significat.

VERS. 11. « Oppressit Ephraim adversarium suum : conculcavit judicium, quia cœpit abire post vana. » Causa, inquit, iniquitatis ejus, idolorum cultus fuit. Nam si me cognovisset, ex legibus meis ad honestum decorumque institutus fuisset.

VERS. 12. « Et ego quasi conturbatio ero Ephraimo, et quasi stimulus domui Judæ. » Hoc est, hostium conturbationem in eos inducam, et tanquam stimulo quodam pungens et aculeo, ultionem per hostes eis admovebo.

VERS. 13. « Et vidit Ephraim infirmitatem suam, et Judas dolorem suum. » Nam experimento malorum causam didicit. « Et abiit Ephraim ad Assyrios. » Nam cum Syri ei bellum intulissent,

A νῦν καταφάγεται αὐτοὺς ἡ ἐρυσίβη, καὶ τοὺς κλήρους αὐτῶν. » *Ἐρυσίβην* δὲ καλεῖ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος ἀνωμαλίας τοῖς ἐν τοῖς καρποῖς ἐπισυμβαῖνον πάθος· καλεῖ δὲ τροπικῶς καὶ τοὺς πολεμίους, ἐρυσίβης δίκην ἅπαντας διαφθείροντας. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ἑρμηνεύων εὐθὺς ἐπήγαγε·

η',θ'. « Σαλπίσατε σάλπιγγι ἐπὶ τοὺς βουνούς, ἠχήσατε ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν, κηρύξατε ἐν τῷ οἴκῳ Ὢν· Ἐξέστη [22] Βενιαμίν. Ἐφραὶμ εἰς ἀφανισμὸν ἐγένετο ἐν ἡμέραις ἐλέγχου, ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἔδειξα πιστά. » Ταῦτα γὰρ ἅπαντα διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῖς προμηνύων, καὶ ἀπιστούμενος, μετὰ τὴν πεῖραν πιστευθήσομαι τῶν πραγμάτων, καὶ τῆς παρανομίας τοὺς ἐλέγχους ποιούμενος, δείξω τῆς προφητικῆς προῤῥήσεως τὴν ἀλήθειαν. Καλῶς δὲ B κωμῳδῶν τὴν τῶν εἰδώλων ἀσθένειαν· « Κηρύξατε, εἶπεν, ἐν τῷ οἴκῳ Ὢν· » διεγείρατε, φησὶν, εἰς βοήθειαν τοὺς [23] ὑφ' ὑμῶν τιμωμένους· παυσάτωσαν [24] τὰς ὑπ' ἐμοῦ προσφερομένας ὑμῖν παιδείας· καταλάβετε τοὺς ὑψηλοτάτους βουνούς, ἐν οἷς πᾶσαν τοῖς εἰδώλοις προσεφέρετε θεραπείαν· μεταδότωσαν ὑμῖν εἰς καιρὸν τῆς οἰκείας ἐπικουρίας. Εἰκότως δὲ καὶ τοῦ Βενιαμὶν ἐμνημόνευσεν, ἐπειδὴ συνάπτει καὶ τῷ Ἰούδα τὴν μνήμην.

ι'. « Ἐγένοντο γὰρ, φησὶν, οἱ ἄρχοντες Ἰούδα, ὡς μετατιθέντες ὅρια· ἐπ' αὐτοὺς ἐκχεῶ ὡς ὕδωρ τὸ ὁρμημά μου. Οὕτω γὰρ ἀναιδῶς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ τεθέντας παραβαίνουσιν ὅρους [25], ὡς οἱ τοὺς διορίζοντας λίθους, καὶ ταύτην ἀπ' ἐκείνης τὴν ἄρουραν C διατέμνοντας μεταφέρειν ἀναισχύντως ἐπιχειροῦντες· διὸ χειμάῤῥου δίκην αὐτοῖς ἐποίσω τὰς τιμωρίας. Δῆλον δὲ, ὡς καὶ τοῦ *Βενιαμὶν* μνημονεύων συμπεριλαμβάνει τὴν Ἰούδα φυλὴν, καὶ τοῦ *Ἰούδα* πάλιν κατηγορῶν, καὶ τὸν Βενιαμὶν ὡσαύτως συνάπτει· ὑπὸ μίαν γὰρ ἐτέλουν βασιλείαν· οὕτω δὲ καὶ τὸν *Ἐφραὶμ* λέγων, τὰς δέκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ ὀνομάζει, καὶ μέντοι καὶ τὸν *Ἰσραὴλ* μνημονεύων, ταὐτὸ τοῦτο σημαίνει.

ια'. « Κατεδυνάστευσεν Ἐφραὶμ τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ, κατεδυνάστευσε τὸ κρῖμα [26], ὅτι ἤρξατο πορεύεσθαι ὀπίσω τῶν ματαίων. » Αἰτία, φησὶ, τῆς ἀδικίας αὐτοῦ ἡ τῶν εἰδώλων ἐγένετο θεραπεία· εἰ γὰρ τὴν ἐμὴν εἶχε γνῶσιν, ἐκ τῆς ἐμῆς νομοθεσίας ἐπαιδεύετο τὸ δέον.

D ιβ'. « Καὶ ἐγὼ ὡς ταραχὴ [27] τῷ Ἐφραὶμ, καὶ ὡς κέντρον τῷ οἴκῳ Ἰούδα. » Ἀντὶ τοῦ, τὴν τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπάξω ταραχὴν, καὶ οἷον ἀκίδι τινὶ νύξω, καὶ κέντρον τὴν δι' ἐκείνων αὐτοῖς ἐπιτιθεὶς τιμωρίαν.

ιγ'. « Καὶ εἶδεν Ἐφραὶμ τὴν νόσον αὐτοῦ, καὶ Ἰούδας τὴν ὀδύνην αὐτοῦ. » Τῇ πείρᾳ γὰρ ἔμαθεν [28] τῶν κακῶν τὴν αἰτίαν. « Καὶ ἐπορεύθη Ἐφραὶμ πρὸς Ἀσσυρίους. » Ὑπὸ γὰρ τῶν Σύρων [29] πολεμούμενος,

VARIÆ LECTIONES.

[22] Ἐξέστη. *Hebr.* post te. [23] C τόν et deinde τιμώμενον. [24] Ibid. παυσάτω, [25] ὅρ. C νόμους, omisso v. ἐφελκ., quod præcedit. [26] C κατεπάτησε κρῖμα, ut in Compl. [27] ταρ. Grab. ἀράχνη, ex conjectura pursuit, præeunte Cabello, Crit. S., l. 4, c. 9. Sed solent etiam οἱ LXX. verbum רָעַשׁ per ταράττεσθαι exponere. [28] C ἔμαθον. [29] Σύρ. Ita cum C legimus. Sirm. Ἀσσυρίων.

Digitized by Google

τὸν Φουὰ, βασιλεὺς δὲ οὗτος ἦν Ἀσσυρίων, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν. « Καὶ ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς βασιλέα Ἰαρεὶβ [30], καὶ αὐτὸς οὐκ ἠδυνήθη ῥύσασθαι ὑμᾶς, καὶ οὐ μὴ διαπαύσῃ ἐξ ὑμῶν ὀδύνη. » Πάλιν ὑμῖν τῶν Ἀσσυρίων ἐπελθόντων, πρεσβεύσεσθε [31], φησὶ, πρὸς τὸν Αἰγύπτου βασιλέα, τὴν ἐκεῖθεν αἰτοῦντες ἐπικουρίαν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τῆς ἐκεῖθεν τεύξεσθε βοηθείας, ἀλλ' ὀδύναις ἐπαλλήλοις παραδοθήσεσθε. Ὅτι δὲ τὸν βασιλέα Ἰαρεὶβ τὸν Αἰγύπτου καλεῖ βασιλέα, ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ῥᾴδιον μαθεῖν. « Ἐγένετο γὰρ Ἐφραὶμ, ὡς περιστερὰ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν, Αἴγυπτον ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύοντο. » Δέον γὰρ τὴν ἐμὴν αἰτῆσαι βοήθειαν, καὶ δυνατὴν οὖσαν, καὶ λίαν αὐτῷ πελάζουσαν, τῇδε κἀκεῖσε δ.ετέλει περινοστῶν, καὶ τὰς ἀσθενεῖς ἐπικουρίας αἰτῶν· οὐδεμίαν [32] δὲ δνησιν ἐκ τῆς τούτων ἐπικουρίας προσλήψεται.

ιδ'. « Διότι, φησὶν [33], ἐγώ εἰμι ὡς πάνθηρ τῷ Ἐφραὶμ, καὶ ὡς λέων τῷ οἴκῳ Ἰούδα, καὶ ἐγὼ ἁρπῶμαι, καὶ πορεύσομαι, καὶ λήψομαι, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐξαιρούμενος. » Τίς γὰρ ἀντιστῆναι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ γιγνομένοις δυνήσεται; τίς δὲ τοὺς ὑπ' ἐμοῦ κολαζομένους ἐξαιρήσεται;

ιε'. « Καὶ πορεύσομαι, καὶ ἐπιστρέψω εἰς τὸν τόπον μου, ἕως οὗ ἀφανισθῶσιν. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν· « Ὡς πάνθηρ, καὶ ὡς λέων αὐτοῖς ἔσομαι, » ἁρμοδίως ἐπήγαγε τό· « Ἐπιστρέψω εἰς τὸν τόπον μου, ἕως οὗ ἀφανισθῶσιν. » Ἔθος γὰρ καὶ τοῖς θηρίοις ἐκείνοις, ὅταν τι [34] θηρεύσωσιν, εἰς τοὺς συνήθεις ἐπανιέναι τόπους, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς θήρας ἐγγενόμενον διαναπαύειν πόνον. Κἀγὼ τοίνυν, φησὶ, δίκην πάνθηρος καὶ λέοντος, διὰ τῶν πολεμίων ὑμῖν ἐπελθὼν, κατ' ἐμαυτὸν λοιπὸν ἔσομαι, προνοίας ὑμᾶς οὐδεμιᾶς ἀξιῶ [35].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

Τούτων δὲ, φησὶ, γινομένων, τὴν ἐμὴν κηδεμονίαν ἐπιζητήσουσι, καὶ ἀλλήλοις παρακελεύσονται τὸν τὰς παιδείας ἐπαγαγόντα ἱκετεῦσαι Θεὸν, κατάλληλον ἐπιθεῖναι τοῖς τραύμασι φάρμακον. « Ὅτι αὐτὸς, φησὶ, πέπαικε [36], καὶ ἰάσεται ἡμᾶς· πατάξει [37], καὶ μοτώσει ἡμᾶς. » Καὶ τὸ σύντομον τῆς ἰάσεως παραδηλῶν·

β'. « Ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστησόμεθα [38] » Οὐ δεῖται γὰρ εἰς θεραπείαν χρονικῆς περιόδου, ἀλλ' ἀθρόαν παρέξει τὴν ὑγίειαν [39]· αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν διὰ τριῶν ἡμερῶν γενομένην τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ἣ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ἐγένετο πρόξενος, καὶ πᾶσιν ἡμῖν δεδώρηται τὴν τῆς ἀθανασίας ἐλπίδα, διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐπιγνώσεως ἐγγινομένην [40]. « Ἐν τῇ τρίτῃ γὰρ, φησὶν, ἡμέρᾳ ἀναστησόμεθα, καὶ ζησό-

A **1336** Phua regem Assyriorum in subsidium accersivit. « Et misit legatos ad regem Jarib, et ipse non potuit liberare vos, nec cessabit a vobis dolor. » Cum rursus Assyrii bello vos adorientur, de auxilio petendo legatos mittetis ad (Jarib) regem Ægypti : unde tamen auxilium non obtinebitis, sed dolorum acervo cumulabimini. Quod autem regem *Jarib* Ægypti regem vocet, ex sequentibus facile cognoscitur. « Factus enim est, inquit, Ephraim quasi columba insipiens, non habens cor, Ægyptum invocabat, et ad Assyrios abierunt [z]. » Nam cum a me peti oporteret auxilium, quod sufficere poterat et ei vicinum ac proximum erat, huc et illuc continuo currebat, et infirma quærebat auxilia, quæ tamen nulli erunt ei adjumento.

B

Vers. 14. « Quia ego sum, inquit, quasi panthera Ephraimo, et quasi leo domui Judæ : et ego rapiam, et vadam, et tollam : et non erit qui eruat. » Quis enim iis quæ a me fiunt se opponere poterit? quis eos qui a me plectuntur liberabit?

Vers. 15. « Ibo, et revertar in locum meum, donec dispereant. » Perstitit in allegoria. Nam quia dixit : « Sicut panthera, et sicut leo eis ero, » apposite adjunxit. « Revertar in locum meum, donec dispereant. » Quoniam mos est his feris, cum quidpiam venatæ fuerint, ad loca sua redire, ibique se recreare a labore, quem venando susceperant; ego, inquit, more pantheræ et **1337** leonis, cum per hostes in vos irruero, deinde seorsim degam, nullam vobis curam impertiens.

C

CAPUT VI.

[1] Cum hæc, inquit, ita fient, providentiam meam requirent : et mutuo se exhortabuntur ad supplicandum Deo correctionum auctori, ut eorum vulneribus commodam medicinam adhibeat. « Quia ipse verberavit, et sanabit nos : percutiet, et curabit nos. » Et celeritatem medicinæ ostendens ;

Vers. 2. « Sanabit nos post duos dies, tertio resurgemus. » Non enim indiget circuitu temporis ad medendum, sed celerem sanitatem afferet. Per hæc autem designat etiam post tres dies factam Salvatoris resurrectionem, quæ publicam resurrectionem conciliavit, omnibusque nobis spem immortalitatis dedit, ex Dei cognitione innatam. « Tertio enim die, inquit, resurgemus, et vivemus coram eo, et cognoscemus. » Nam post resurrectionem, inquit

D

[z] Isa. VII, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[30] C Ἰαρείμ. Ita quoque deinde. [31] πρ. Edit. prior hab. ἐπρεσβεύσασθε. [32] C οὐδὲ μίαν. [33] φησ. Des. in C. [34] C ὅτ' ἄν τι. [35] C ἀξιῶν. Ab alia manu in marg. additum, ἐν ὀλίγῳ αὐτῶν. [36] πέπ. Rec. lectio est ἥρπακε. [37] πατ.—ἡμᾶς. Ab alia manu in C suppletum. [38] ἀναστ. C addit, καὶ ζησόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα. [39] C ὑγείαν. [40] C ἐγγιγνομένην.

Digitized by Google

Apostolus, cognoscam, sicut et cognitus sum : « Nunc enim cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum [a]. » [3] Tunc igitur, inquit, accuratiorem rerum notionem accipiemus : « Nunc persequamur ut cognoscamus Dominum. » Studiose, inquit, et alacriter requiramus. Nam « quasi mane paratum inveniemus eum. » Sicut enim diluculum noctis tenebras dissolvit, **1338** sic ipse nobis imminentes tentationes repellet, et providentiæ suæ radium præbebit. « Et veniet nobis quasi pluvia matutina et serotina terræ. » Omnium enim bonorum copiam nobis faciet. Post hanc illorum in melius conversionem, tanquam pater liberorum amantissimus ad eos verba facit.

VERS. 4. « Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia autem vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens. » Ego, inquit, omni benignitate vos afficere cupio : at vestra pœnitentia temporanea est, et non diu permanet, rori exiguo persimilis, qui a sole exhauritur, et nebulæ, quæ mane conspicitur, et a solis radiis dissipatur. Pœnitentiæ autem commensuratur misericordia. Attamen vos vel ita affectos omni cura prosequi perseveravi, ita ut auctor mortis prophetarum meorum fuerim : nam ad vos instituendos eos mittens', eis mortem a vobis conciliavi. Hæc enim ostendit cum dixit :

VERS. 5. « Propterea succidi prophetas vestros, occidi eos verbo oris mei, et judicium meum quasi lux egredietur. » Nam etsi omnes prophetas de medio tollatis, tamen non falsam ostendere poteritis prophetiam : nam tanquam lumen quoddam veritatem ejus ostendam.

VERS. 6, 7. « Quia misericordiam volo, et non sacrificium : scientiam Dei magis quam holocausta. Ipsi vero sunt sicut homo transgrediens fœdus, ibi **1339** enim contempserunt me. » Sacrificiis quidem, inquit, non egeo, suscipio tamen illa ob vestræ mentis infirmitatem. Duo autem hæc exigo, amorem erga me, et erga proximum dilectionem. Hæc enim duo prima posui, cum leges conderem : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex omnibus viribus tuis : et diliges proximum tuum sicut te ipsum [b]. » Verum hæc ego quidem lege sanxi : at ipsi similes facti sunt homini, qui violat pacta quæ cum aliquo iniit. Similiter enim et isti, patientiam meam contemnentes, leges eis impositas conculcarunt.

[a] I Cor. XIII, 12. [b] Marc. XII, 30, 31.

μεθα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα. » Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην· « Ἄρτι γὰρ γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. » Τότε τοίνυν, φησὶν, ἀκριβεστέραν τῶν πραγμάτων τὴν γνῶσιν δεξόμεθα· « Νῦν δὲ διώξωμεν τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον. » Σπουδαίως, φησὶ, καὶ προθυμοτέρως ἐπιζητήσωμεν. « Ὡς γὰρ ὄρθρον ἕτοιμον εὑρήσομεν αὐτόν. » Καθάπερ γὰρ ὁ ὄρθρος λύει τῆς νυκτὸς τὸ ζοφῶδες, οὕτως αὐτὸς τῶν ἐπικειμένων ἡμᾶς ἀπαλλάξει πειρασμῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας τὴν ἀκτῖνα παρέξει. « Καὶ ἥξει ἡμῖν ὡς ὑετὸς πρώϊμος καὶ ὄψιμος τῇ γῇ. » Πάντων γὰρ ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν παρέξει τὴν ἀφθονίαν. Μετὰ ταύτην αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν, καθάπερ τις πατὴρ φιλόστοργος τὴν πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται διάλεξιν.

δ'. « Τί σοι ποιήσω, Ἐφραΐμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Τὸ δὲ ἔλεος ὑμῶν, ὡς νεφέλη πρωϊνὴ, καὶ ὡς δρόσος ὀρθρινὴ πορευομένη. » Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, πάσης ὑμᾶς ἀξιῶσαι φιλανθρωπίας ἐθέλω· ἡ δὲ παρ' ὑμῶν γινομένη [41] μεταμέλεια πρόσκαιρός ἐστι, καὶ οὐ διαρκὴς, καὶ ἔοικε δρόσῳ βραχείᾳ συνισταμένῃ, καὶ ὑπὸ ἡλίου δαπανωμένῃ, καὶ νεφέλῃ ἕωθεν προφαινομένῃ, καὶ ὑπὸ τῶν ἀκτίνων σκεδαννυμένῃ· τῇ δὲ μεταμελείᾳ παραμετρεῖται τὸ ἔλεος. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ὑμᾶς διακειμένους παντοδαπῆς ἐπιμελείας ἀξιῶν διετέλεσα, ὡς καὶ τοῖς ἐμαυτοῦ προφήταις αἴτιος θανάτου γενέσθαι· εἰς ὑμετέραν γὰρ αὐτοὺς ἀποστέλλων διδασκαλίαν, τὸν παρ' ὑμῶν αὐτοῖς προὐξένησα θάνατον. Ταῦτα γὰρ ἐδήλωσεν εἰρηκώς.

ε'. « Διὰ τοῦτο ἀπεθέρισα τοὺς προφήτας ὑμῶν, ἀπέκτεινα αὐτοὺς [42] ἐν ῥήματι στόματός μου, καὶ τὸ κρῖμά μου ὡς φῶς ἐξελεύσεται. » Καὶ γὰρ ἅπαντας τοὺς προφήτας ἂν ἀνέλητε, οὐ δυνήσεσθε δεῖξαι τὴν προφητείαν ψευδῆ· οἷόν τι [43] γὰρ φῶς τὴν ταύτην ἀλήθειαν ἐπιδείξω.

ς'. « Διότι ἔλεον θέλω, καὶ οὐ [44] θυσίαν· καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ, ἢ ὁλοκαυτώματα. Αὐτοὶ δέ εἰσιν ὡς ἄνθρωπος παραβαίνων διαθήκην, ἐκεῖ κατεφρόνησάν μου [45]. » Θυσιῶν μὲν γὰρ, φησὶν, [46] οὐ προσδέομαι, δέχομαι δὲ ταύτας τῇ τῆς ὑμετέρας γνώμης ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Ἀπαιτῶ δὲ τὰ δύο ταῦτα, τήν τε περὶ ἐμὲ εὔνοιαν, καὶ τὴν εἰς τὸν πέλας φιλανθρωπίαν. Ταῦτα γὰρ καὶ νομοθετῶν πρῶτα τέθεικα· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου· καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν. » Ἀλλ' ἐγω μὲν ταῦτα νενομοθέτηκα· αὐτοὶ δὲ ἐοίκασιν ἀνθρώπῳ τὰς συγκειμένας αὐτῷ πρός τινα παραβαίνοντι συνθήκας. Παραπλησίως γὰρ καὶ οὗτοι, τῆς ἐμῆς μακροθυμίας καταφρονοῦντες, τοὺς τεθέντας αὐτοῖς ἐπάτησαν νόμους.

VARIÆ LECTIONES.

[41] C γιγνομένη, [42] αὐτ. Supra in Proœm. ad Dan. δι' ὑμᾶς τοὺς προφήτας. [43] τί. In B post γαρ ponitur. [44] καὶ οὐ. Ita Alex., quem sequitur Hier. Sed lectioni cod. Vat. ἢ θυσίαν favent Irenæus, Tertull. aliique. [45] ἐκ. κατ. μου. Des. in C. [46] φησ. Des. in C.

Digitized by Google

η', θ'. « Κατεφρόνησέ μου [47] Γάλγαλα [48], πόλις ἐργαζομένη μάταια, ταράττουσα [49] ὕδωρ. Καὶ ἡ ἰσχύς σου ἀνδρὸς πειρατοῦ. » Ταύτης καὶ ἄνω τῆς πόλεως ἐμνημόνευσεν, ὡς εἰδώλοις ἀνακειμένης, καὶ πολλοὺς εἰς ἀσέβειαν ἐκκαλουμένης. *Ταράσσειν* δὲ αὐτοὺς ἔφη ὕδωρ, τὸ καθαρὸν τῆς θεογνωσίας ἐπιθολοῦσαν. *Πειρατῇ* δὲ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς ἀπείκασεν, ἐπειδὴ γοητικαῖς μαγγανείαις καὶ σοφίσμασί τισι μεμηχανημένοις, τὰς τῶν εἰδώλων ἐποιοῦντο κινήσεις. Καθάπερ γὰρ οἱ πειραταὶ κρύβδην τοῖς ναυτιλλομένοις ἐπιᾶσιν, οὕτως οἱ τῶν εἰδώλων θεραπευταὶ, μὴ δυνάμενοι δεῖξαι προφανῶς τὴν τούτων ἐνέργειαν, διὰ τῶν μεμηχανημένων αὐτοῖς τεχνασμάτων ἐξαπατῶσι τοὺς ἀνοήτους. Δέον δὲ τοὺς θείους ἱερέας μετὰ παῤῥησίας ἐλέγχειν τὴν τετολμημένην ἀσέβειαν, ἐσίγων, τὴν τῶν ἀσεβούντων δεδιότες μανίαν. Εἰκότως τοίνυν αὐτῶν καὶ μάλα δικαίως κατηγορεῖ, λέγων·

« Ἔκρυψαν ἱερεῖς ὁδὸν Κυρίου [50], ἐφόνευσαν Σίκημα, ὅτι ἀνομίαν ἐποίησαν [51]. (ι', ια'.) Ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ εἶδον φρικώδη ἐκεῖ πορνείαν τοῦ Ἐφραΐμ, ἐμιάνθη Ἰσραήλ. Καὶ Ἰούδα [52] ἀφῆκε θερισμὸν αὐτοῦ. » Ὃ δὲ λέγει. τοιοῦτόν ἐστι. Λευΐ [53], ὁ τῶν ἱερέων προπάτωρ, τῷ Συμεὼν χρησάμενος συνεργῷ, τὴν Σικιμιτῶν πόλιν ἁρδην ἠφάνισεν ἅπασαν, τῆς εἰς τὴν ἀδελφὴν ὕβρεως ποινὴν τοὺς πεπαρῳνηκότας [54] πραττόμενος. Ἐγκαλεῖ τοῖς ἱερεῦσιν. ὅτι· Ἐκείνων ὄντες ἀπόγονοι, τῶν ἐκείνων, φησὶν, οὐκ ἐσχήκατε ζῆλον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐτιμώρησαν ἠδικημένῃ τῇ ἀδελφῇ, καὶ ὑπὲρ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐζήλωσαν· ὑμεῖς δὲ, πάσης τιμῆς; ἀπολαύοντες, οὐδὲ διελέγξαι τὴν εἰς ἐμὲ γιγνομένην παρανομίαν ἠνέσχεσθε. Ἀλλ' ὁρῶντες τὰ φρικώδη ἐκεῖνα καὶ μετὰ δέους μιάσματα, οὐχ ὑφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τολμώμενα, ἀλλὰ παντὸς τοῦ τε Ἐφραΐμ καὶ τοῦ Ἰούδα, σιγῶντες διετελέσατε. Τὸ δὲ πάντων ἀνιαρώτατον, ὅτι καθ' ὃν ἔδει καιρὸν θερίζειν τὸν Ἰούδαν τῶν θείων ἐπαγγελιῶν τοὺς καρποὺς, τότε τὸν ἀμητὸν ἀθέριστον καταλέλοιπεν· ἀλλὰ τῆς ὀλιγωρίας καὶ ῥαστώνης παυσάμενος, ὦ Ἰούδα· « Ἄρχου τρυγᾶν σεαυτῷ ἐν τῷ ἐπιστρέφειν με τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου, ἐν [55] τῷ ἰᾶσθαί με τὸν Ἰσραήλ. » Ἐπειδὴ, φησὶ, πρὸ τῆς τῶν κακῶν πείρας, οὐκ ἠθέλησας τοὺς τῆς δικαιοσύνης τρυγῆσαι καρποὺς, νῦν [56] μετὰ τὴν πεῖραν, καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ [57] τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, ἐννόμως πολιτεύου, καὶ τοὺς ἐντεῦθεν φυομένους δρέπου καρπούς. Προσφόρως δὲ εἶπεν· « Ἄρχου τρυγᾶν σεαυτῷ· » οὐ γὰρ τῷ Θεῷ τι παρέχομεν ἐννόμως πολιτευόμενοι, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς τὰ ἐντεῦθεν προξενούμενα ἀγαθά.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α'. « Καὶ ἀποκαλυφθήσεται ἡ ἀδικία Ἐφραΐμ,

VERS. 8, 9. «Contempsit me Galgala, civitas quæ operatur vana et conturbat aquam. Et fortitudo tua viri piratæ. » Hujus urbis etiam supra mentionem fecit, ut idolis deditæ, et multos ad impietatem provocantis Et *conturbare* eos *aquam* dixit, quæ nimirum Dei notionem puram sordibus inficiebat. *Piratæ* vero eorum fortitudinem comparat, quod præstigiarum plenis machinationibus et fallaciis quibusdam idola moveri facerent. Etenim et qui piraticam faciunt, occulte navigantes adoriuntur : sic idolorum cultores, non aperte valentes istorum efficaciam demonstrare, insipientes excogitatis quibusdam fraudibus fallunt. Cum autem par esset, tantam impietatem a Dei sacerdotibus libere reprehendi, silentio præteribant, impiorum timentes insaniam. Justis igitur **1340** de causis eos accusat, dicens :

«Absconderunt sacerdotes viam Domini : interfecerunt Sichema, quia iniquitatem operati sunt. (VERS. 10, 11.) In domo Israelis vidi horribilem ibi fornicationem Ephraimi, contaminatus est Israel. Et Juda dimisit messem suam. » Quod (propheta) ait, ejusmodi est : Levi, sacerdotum * parens, Simeone usus adjutore, Sichemitarum urbem funditus delevit, pœnam sumens pro contumelia sorori illata, de his qui tale facinus admiserant [c]. Increpat ergo sacerdotes, quasi dicens : Cum illorum posteri sitis, illos non estis æmulati. Illi enim sororem injuria affectam ulti sunt, et pro domo paterna vehementer pugnaverunt : vos autem omni honore affecti, ne arguere quidem in me commissa facinora curastis. Quin, cum videretis horribilia illa et metuenda scelera non ab uno admissa, sed ab omni Ephraimo et Juda, perpetuo silentio ea transiistis. Quod vero omnium est acerbissimum, quo tempore metendi erant a Juda divinorum promissorum fructus, messem non collectam reliquit. Verumtamen excusso omni torpore atque inertia, o Juda, « Incipe vindemiare tibi, cum convertero captivitatem populi mei, cum sanare voluero Israelem. » Quoniam, inquit, antequam mala expertus esses, justitiæ fructus percipere noluisti, nunc post experimentum, et post reditum e captivitate, secundum legem vive, **1341** fructusque inde provenientes decerpe. Congrue autem dixit, « Incipe vindemiare tibi : » nam Deo nihil donamus, cum juste vivimus, sed nobis ipsis inde bona comparamus.

CAPUT VII.

VERS. 1. « Et revelabitur iniquitas Ephraimi et

[c] Gen. xxxiv, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[47] Κατ. μου. Des. h. l. apud LXX. In C præm. ἐκεῖ. [48] Γάλγ. LXX, Γαλαάδ. [49] C ταράσσουσα. [50] Κυρ. Exstat etiam apud Cyr., des. autem in Hebr. [51] C ἐποίησε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. [52] C Ἰούδας. [53] Edit. prior hab. Λευΐς. C. Λευΐς. [54] πεπ. Ita cum C legimus Sirm. πεπαρανομηκότας. [55] ἐν — Ἰσραήλ. Ad. c. VII 1, hæc pertinent, juxta Hebr. et LXX. [56] νῦν. C νῦν γ' οὖν. [57] ἀπό. Ex C suppl.

Digitized by Google

malitia Samariæ, quia dilexerunt mendacium. » Iniquitas eorum per illatam ultionem omnibus manifesta fiet. « Et fur ad eum ingredietur, spolians latro in via ejus. » Quia enim verum Deum cognoscere neglexerunt, et idolorum erroribus se astrinxerunt, hostes instar latronum et furum eos invadentes, alia incendent, et vastabunt, alia prædabuntur, bonisque omnibus eos spoliabunt.

Vers. 2. « Ut concinant quasi canentes in cordibus suis. » Hæc autem cum fient, inquit, lamentabuntur assiduo, et mœrebunt: nec voce lamenta edere audebunt, sed tacitos in animo gemitus prement. « Omnis enim malitiæ eorum recordatus sum: nunc circumdederunt eos cogitationes eorum, contra faciem meam factæ sunt. » Postquam diutissime, inquit, patienter tuli, quasi viderer non cernere eorum facinora, nunc aperte illa perspicio, cum ultionem de his sumendam statui. Quare beatus David exclamat: « Averte faciem tuam a peccatis meis [d]. . » *Cogitationes* autem Aquila et Symmachus *studia* interpretati sunt, quod idem pene significat. Septuaginta enim primam **1342** animi motionem *cogitationes* posuerunt: Aquila et Symmachus ex his profecta *studia* et opera.

Vers. 3. « Malitiis suis lætificaverunt reges, et mendaciis suis principes. » Nam proclives ad perniciem facti propter suam iniquitatem, lætitia adversarios suos perfuderunt.

Vers. 4. « Omnes adulterantes quasi clibanus ardens ad coquendum. » Omnes, inquit, qui dissoluto sunt animo, similes sunt incenso clibano, parato ad excipiendum fermentum, quod ad panis confectionem temperatum est. « Incendet illos a flamma. » Id est, libidinum ignis hostilem flammam illis inferet. « A commistione fermenti, donec fermentaretur totum, dies regum vestrorum. » Nam sicut fermentum commistam farinam convertit in naturam suam, ita impietatis fermentum, a Jeroboamo primo rege vestro importatum, et vos et eos qui pro tempore reges vestri fuerunt, fetoris sui omnes participes fecit. [5] Accusat exinde principes, ut vinolentia gaudentes, et per vinum ira accensos, munerumque corruptelis servientes, cum perversis viris scelerumque architectis viventes. Hos enim vocat *pestes*, tanquam exitii et perniciei auctores. Ut enim pestis contagio si quempiam contigerit, etiam propius accedentes per eumdem corrumpit; sic scelerati familiaribus **1343** perniciem inferunt. Nam « Corrumpunt bonos mores consortia prava [e]. » [6]

A καὶ ἡ κακία Σαμαρείας, ὅτι ἠγάπησαν [58] ψευδῆ. » Δῆλη πᾶσιν ἡ παρανομία αὐτῶν διὰ τῆς τιμωρίας γενήσεται [59]. « Καὶ κλέπτης πρὸς αὐτὸν εἰσελεύσεται, ἐκδιδύσκων λῃστὴς ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀμελήσαντες, περὶ τὴν τῶν εἰδώλων διετέθησαν πλάνην, λῃστῶν δίκην καὶ κλεπτῶν ἐπελθόντες αὐτοῖς οἱ πολέμιοι, τὰ μὲν ἐμπρήσουσι καὶ δῃώσουσι [60], τὰ δὲ λῃΐσονται, καὶ πάντων αὐτοὺς στερήσουσι τῶν ἀγαθῶν.

β'. « Ὅπως συνᾴδωσιν, ὡς ᾄδοντες ἐν ταῖς καρδίαις [61] αὐτῶν. » Τούτων δὲ, φησὶ, γιγνομένων, θρηνῳδοῦντες καὶ ὀλοφυρόμενοι διατελέσουσιν, οὐδὲ μετὰ φωνῆς ᾄδειν τοὺς θρήνους τολμῶντες, ἀλλὰ κατὰ διάνοιαν τὰς ὀλοφύρσεις ποιούμενοι. « Πασῶν γὰρ τῶν κακιῶν αὐτῶν [62] ἐμνήσθην· νῦν ἐκύκλωσεν B αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν, ἀπέναντι τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο. » Ἐπὶ πλεῖστον, φησὶ, μακροθυμήσας, καὶ ὥσπερ ὁρᾷν οὐ δοκῶν τὰ τολμώμενα, νῦν σαφῶς αὐτὰ θεωρῶ, τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπαγαγεῖν δοκιμάσας. Τούτου χάριν ὁ μακάριος βοᾷ Δαβίδ· « Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου. » *Διαβούλια* δὲ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, *τὰ ἐπιτηδεύματα* ἡρμήνευσαν [63]· ταὐτὸ δὲ σημαίνει. Οἱ μὲν γὰρ Ἑβδομήκοντα τὴν πρώτην ὁρμὴν τῆς ψυχῆς *τοὺς λογισμοὺς* τεθείκασιν· οἱ δὲ τὰ ἐκ τούτων τεχθέντα *ἐπιτηδεύματά* τε καὶ ἔργα.

γ'. « Ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν ηὔφραναν [64] βασιλεῖς, καὶ ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν ἄρχοντας. » Πρόχειροι γὰρ εἰς ὄλεθρον γεγονότες διὰ τὴν οἰκείαν παρανομίαν, εὐφροσύνης τοῖς πολεμήσασιν αὐτοὺς [65] C ἐγένοντο πρόξενοι.

δ'. « Καὶ [66] πάντες μοιχεύοντες, ὡς κλίβανος καιόμενος εἰς πέψιν. » Ἅπαντες, φησὶν, ὑπὸ τῆς ἀκολάστου πυρπολούμενοι γνώμης, κλιβάνῳ ἐκπυρωμένῳ ἐοίκασι, καὶ πρὸς ὑποδοχὴν ἑτοίμῳ τῆς εἰς ἀρτοποιΐαν κατεσκευασμένης ζύμης. « Κατακαύσει [67] αὐτοὺς ἀπὸ τῆς φλογός. » Τὸ τῆς ἀκολασίας πῦρ τὴν πολεμικὴν αὐτοῖς ἐπάξει φλόγα. « Ἀπὸ φυράσεως στέατος ἕως τοῦ ζυμωθῆναι αὐτὸ [68] ὅλον, αἱ [69] ἡμέραι τῶν βασιλέων ὑμῶν. » Καθάπερ γὰρ ἡ ζύμη τὰ συμφυρόμενα ἄλευρα [70] εἰς τὴν οἰκείαν μετατίθησι φύσιν, οὕτως ἡ ζύμη τῆς ἀσεβείας, ὑπὸ τοῦ Ἱεροβοὰμ τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος ὑμῶν προσενεχθεῖσα, ὑμῖν τε καὶ τοῖς κατὰ καιρὸν ἐν ὑμῖν D βεβασιλευκόσιν ὑμῖν [71], τῆς οἰκείας μεταδέδωκεν ἅπασι δυσωδίας. Ἐντεῦθεν λοιπὸν τῶν ἀρχόντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, ὡς οἰνοφλυγίᾳ χαιρόντων, καὶ τούτου χάριν εἰς ὀργὴν ἐξαπτομένων, καὶ δωροδοκίᾳ χρωμένων, καὶ ἀνοσίοις ἀνδράσι καὶ κακῶν αἰτίοις συνδιαγόντων. Τούτους γὰρ προσαγορεύει *λοιμοὺς*, ὡς λύμης καὶ βλάβης αἰτίους. Καθάπερ γὰρ ὁ λοιμὸς εἰ προσάψαιτό τινος, καὶ τοὺς πελάζοντας διὰ τούτου [72] λωβᾶται· οὕτως οἱ πονηρίᾳ

[d] Psal. L. 11. [e] 1 Cor. xv, 33.

VARIÆ LECTIONES.

[58] ἠγ. Rec. lectio, εἰργάσαντο. [59] γεν. codd. add. ὅτι εἰργάσαντο ψευδῆ. [60] καὶ δῃώσουσι. Ex cod. suppl. [61] Rec. lectio est, τῇ καρδίᾳ. [62] Rec. lect. est, πάσας τὰς κακίας αὐτῶν, et deinde, ἐκύκλωσαν. [63] C ἡρμηνεύκασι. [64] C εὔφραναν. [65] ib. αὐτοῖς. [66] Καί. Des. ibid. [67] κατακ. Grabius, καταπαύσει. [68] C τό. [69] αἱ — ὑμῶν. Hæc ad initium vers. 5, pertinent. [70] Ed. prior hab. συμφερόμενα ἄλευρα. [71] C ὑμῶν. [72] C τούτων

Digitized by Google

συζῶντες τοῖς γνωρίμοις λυμαίνονται· φθείρουσι γὰρ ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί· διδάσκει δὲ, ὡς [73] καὶ νύκτωρ τὰς ἐπιβουλὰς διετέλουν καττύοντες, καὶ μεθ' ἡμέραν πυρὸς δίκην τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀδικουμένους διέφθειρον [74]· τὸ γὰρ, « Ἐν τῷ καταράσσειν αὐτοὺς ὅλην τὴν νύκτα, » οἱ πάντες ἑρμηνευταὶ συμφώνως *ἐνεδρεύειν* τεθείκασιν. Ἀλλὰ τούτων τίσουσι δίκας [75]· « Πῦρ γὰρ κατέφαγε [76] τοὺς κριτὰς αὐτῶν, πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔπεσον. » Καὶ τὸ πάντων αἴτιον τῶν κακῶν, « Οὐκ ἦν γὰρ [77] ἐν αὐτοῖς ὁ ἐπικαλούμενος πρός με. » Ὡς παρεληλυθότα τὰ ἐσόμενα εἴρηκε, δεικνὺς, ὡς πάντως ταῦτα γενήσεται, καὶ οὐδὲν κωλύσει τὴν τῆς προῤῥήσεως ἔκβασιν. Τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις προφήταις εὑρίσκομεν τὸ ἰδίωμα· καὶ γὰρ Ἡσαΐας βοᾷ· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. » Καί· « Ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. » Καί· « Εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· » ἀντὶ τοῦ, Ὀψόμεθα, καὶ Ἀρθήσεται, καὶ Ἀχθήσεται. Καὶ πάλιν· « Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς, καὶ ἐδόθη ἡμῖν· » ἀντὶ τοῦ, Γεννηθήσεται, καὶ Δοθήσεται. Ἐντεῦθεν εἰς δευτέραν κατηγορίαν τρέπει τὸν λόγον.

η'. « Ἐφραὶμ ἐν τοῖς λαοῖς αὐτὸς [78] συνανεμίγνυτο. » Προφανὴς δὲ ἡ παρανομία· ταύτης δὲ [79] καὶ ὁ μακάριος κατηγορεῖ Δαβὶδ, λέγων· « Ἐπεμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν. » Ἐφραὶμ ἐγένετο ἐγκρυφίας οὐ μεταστρεφόμενος. » Ἐπέμεινε, φησὶ, τῇ κακίᾳ, καὶ μεταβολὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον οὐδεμίαν ἐδέξατο, καθάπερ ὁ ἐγκρυφίας κατὰ θάτερον μέρος προσομιλῶν τῷ πυρὶ, καὶ διακαιόμενος.

θ'. « Κατέφαγον ἀλλότριοι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ οὐκ ἔγνω. » Καὶ τῶν κακῶν δὲ, φησὶν, ἐπικειμένων, ἀγνοεῖ τὸν παιδεύοντα. « Καὶ πολιαὶ ἐξήνθησαν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔγνω. » Οὐδὲ τῷ πολλῷ, φησὶ, χρόνῳ ἐδιδάχθη τὸ δέον.

ι'. Καὶ ταπεινωθήσεται ἡ ὕβρις τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. » Ὄψεται, φησὶ, σαφῶς, καὶ μαθήσεται, οἷος ἡ ἀσέβεια τίκτει καρπούς.

« Καὶ οὐκ ἐπέστρεψαν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐζήτησαν αὐτὸν ἐν πᾶσι τούτοις. (ια'.) Καὶ ἦν Ἐφραὶμ ὡς περιστερὰ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν· Αἴγυπτον ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο. » Ταύτας παρ' ἐμοῦ δεχόμενοι τὰς παιδείας, ἐμὲ μὲν οὐδαμῶς παρεκάλεσαν, στῆναι τῶν ἐπιφερομένων αὐτοῖς κακῶν τὴν φοράν, ἀλλὰ πρὸς Ἀσσυρίους μὲν ἔτρεχον ὑπὸ Σύρων πολεμούμενοι, πρὸς Αἰγυπτίους δὲ ὑπὸ Ἀσσυρίων πολιορκούμενοι, τῆς περιστερᾶς ἐν ἑαυτοῖς δεικνύντες τὴν ἄνοιαν. Καθάπερ γὰρ ἐκείνη τῶν ἰδίων [80] νεοττῶν ἀφαιρουμένων [81] οὐκ ἀφίπταται, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς προστρέχει χωρίοις, οὕτως οὗτοι θαμὰ καὶ συνεχῶς, νῦν μὲν

A Docet insuper eos, noctu insidias assidue machinantes, interdiu ignis more a se vexatos perdere. Nam illud : « Cum præcipitarentur ipsi tota nocte, » omnes interpretes unanimi consensu *insidiarentur* interpretati sunt. [7] Sed et pro his dabunt pœnas. « Ignis enim devoravit judices eorum : omnes reges eorum ceciderunt. » Et quod est omnium malorum fundamentum : « Non fuit in eis, qui invocaret me. » Tanquam præterita dixit futura, ostendens futurum omnino, ut hæc ita fiant, nihilque prohibiturum prædictionis eventum. Hoc etiam apud alios prophetas invenimus idioma. Etenim Isaias exclamat : « Sicut ovis ad occisionem ductus fuit [f]. » Et : « Judicium ejus sublatum est [g]. » Et : « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque B formam [h] : » pro eo quod est, Videbimus, et Auferetur, et Ducetur. » Item : « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis » pro eo quod est, Nascetur, et Dabitur [i]. Postea in secundam accusationem convertit sermonem.

Vers. 8. « Ephraim in populis ipse commiscebatur. » Manifestum autem hoc crimen erat, quod etiam beatus David damnat, dicens : « Commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera earum [j]. » — « Ephraim factus est panis subcinericius, qui non vertitur. » In malitia, inquit, perstitit, nullamque mutationem fecit in melius : sicut panis subcinericius, qui altera parte admovetur igni, et C adurtur.

Vers. 9. « Comederunt **1344** alieni fortitudinem ejus, ipse vero nescivit. » Sed et tot malis, ait, incumbentibus, ignorat corrigentem (Deum). « Et cani efloruerunt ei, et ipse ignoravit. » Nec tam longo, inquit, tempore quod erat honestum, perdidicit.

Vers. 10. « Et humiliabitur contumelia Israelis in facie ejus. » Perspicietur, inquit, non obscure, et cognoscetur, quales impietas pariat fructus.

« Et non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quæsierunt eum in omnibus his. (Vers. 11.) Et erat Ephraim quasi columba insipiens, non habens cor. Ægyptum invocabat, et ad Assyrios D abibat. » His a me pœnis castigati, me nequaquam invocarunt, ut malorum quibus plectebantur cursum inhiberem : sed ad Assyrios excurrerunt, cum a Syris bello lacesserentur, ac rursus ad Ægyptios, cum ab Assyriis obsiderentur, columbæ insipientiam sibi inesse demonstrantes. Quemadmodum enim illa, suis pullis privata, non abscedit, sed in iisdem locis commoratur, sic isti frequentissime, nunc ab his, nunc ab illis spoliati-

[f] Isa. LIII, 7. [g] ibid. 8. [h] ibid. 2. [i] Isa. IX, 6. [j] Psal. CV, 35.

VARIÆ LECTIONES.

[73] ὡς. In C post νύκτωρ ponitur. [74] C κατέφθειρον. [75] δίκ. Ibid. sequ. φησὶ. [76] Alii κατέφαγον. [77] γάρ. Des. in C qui habet ὁ ἐπικ. ἐν αὐτοῖς. [78] C αὐτοῦ, juxta rec. lect. [79] δέ. C γάρ. [80] ἰδ. Ib. οἰκείων. [81] ἀφ. Ita legimus cum C Sirm. ἀφαιρουμένη.

Digitized by Google

et in servitutem redacti, ad Assyrios et Ægyptios recurrentes, nullum ab illis auxilium obtinuerunt.

Vers. 12. « Mittam super eos rete meum, ut volatilia cœli detraham illos : corripiam eos auditu tribulationis eorum. » Primum eos malorum minis et terroribus corripiam, deinde tanquam reti quodam, hostium nube objecta, veluti aves, omnes comprehendam : neque tamen hæc dicens solitæ suæ misericordiæ immemor est, sed ex paterno **1345** in filios amore adhibet lamentationem.

Vers. 13. « Væ eis, quoniam recesserunt a me : miseri sunt, quoniam impie egerunt erga me. » Et quia miseros appellavit, ut ingratos erga se et impios, apposite ineffabilium in eos beneficiorum suorum memoriam revocat. « Ego vero redemi eos. » Nam ab Ægyptiaca servitute eos liberavi. « Ipsi vero locuti sunt contra me mendacia. » Eodem nomine beatus quoque David eos accusat ; sic enim inducit eos loquentes : « Quoniam percussit petram, et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt : nunquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo [k] ? »

Vers. 14. « Et non clamaverunt ad me corda eorum. » Eadem et per Isaiam exclamat, dicens : « Populus hic labiis me honorat, corde autem longe abest a me [l]. » Deinde reprehendit, quæ idolorum causa agebantur. « Sed ululabant in cubilibus suis, super tritico et vino dissecabantur. » Nam cum promissam patribus suis terram accepissent (hanc enim vocavit *cubile*, ut quæ eos a laboribus in deserto susceptis refecisset), gentilia sacra peregerunt et bonorum meorum deliciis diffluentes, in idolorum templis quas appellant incisuras suis corporibus admoverunt. [15] Propterea, ait, a me corrigentur, quoniam cum a me accepissent potentiam (quam *brachium* vocat), « contra me cogitaverunt mala »

Vers. 16. « Conversi sunt in nihilum, facti sunt quasi arcus non intentus. » Nam quod me dereliquerint, nullam inde **1346** utilitatem perceperunt, sed arcui laxato et non intento similes facti sunt, qui nullam perniciem hostibus infert. Quocirca « principes ipsorum gladio cadent, propter imperitiam linguæ eorum : sic est subsannatio eorum in terra Ægypti. »

CAPUT VIII.

Vers. 1. In gutture eorum quasi terra invia, sicut tuba, sicut aquila super domum Domini. » Sicut enim patres ipsorum semper refragati sunt, meamque potestatem aspernantes, et Mosi et Aa-

A ὑπὸ τούτων, νῦν δὲ ὑπ' ἐκείνων ἀναιρούμενοί τε καὶ ἐξανδραποδιζόμενοι, πρὸς Ἀσσυρίους καὶ Αἰγυπτίους ἔθεον, οὐδεμιᾶς παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας τυγχάνοντες.

ιβ'. « Ἐπιβαλῶ ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου, καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατάξω αὐτούς, καὶ [82] παιδεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως αὐτῶν. » Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτοὺς τῇ ἀπειλῇ παιδεύσω τῶν ἀλγεινῶν· εἶτα οἷόν τι δίκτυον τῶν πολεμίων τὸ νέφος αὐτοῖς περιτιθεὶς [83], ἅπαντας δίκην ὀρνέων θηρεύσω. Καὶ ταῦτα δὲ εἰρηκὼς οὐκ ἀμνημονεῖ τῆς οἰκείας φιλανθρωπίας, ἀλλὰ θρῆνόν τινα ὑπὸ πατρικῆς φιλοστοργίας αὐτοῖς προσφέρει.

ιγ'. « Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ· δείλαιοί εἰσιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. » Καὶ ἐπειδὴ B ἀθλίους ἀπεκάλεσεν, ὡς ἀγνώμονας καὶ ἀσεβεῖς περὶ αὐτὸν γενομένους, ἀναγκαίως καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τῶν ἀῤῥήτων ἀναμιμνήσκει. « Ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτούς. » Τῆς γὰρ Αἰγυπτιακῆς αὐτοὺς ἠλευθέρωσα δουλείας. « Καὶ αὐτοὶ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος αὐτῶν κατηγορεῖ Δαβίδ· εἰσάγει γὰρ αὐτοὺς λέγοντας· « Ἐπεὶ ἐπάταξε πέτραν, καὶ ἐῤῥύησαν ὕδατα, καὶ χείμαῤῥοι κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δυνήσεται δοῦναι, ἢ ἑτοιμάσαι τράπεζαν τῷ λαῷ αὐτοῦ; »

ιδ'. « Καὶ οὐκ ἐβόησαν πρός με αἱ καρδίαι αὐτῶν. » Ταὐτὰ καὶ διὰ Ἡσαΐου βοᾷ, λέγων· « Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. » Εἶτα διελέγχει ἃ τῶν εἰδώλων C ἕνεκα διεπράττοντο. « Ἀλλ' ἢ ὠλόλυζον ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν, ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ κατετέμνοντο. » Τὴν γὰρ ἐπηγγελμένην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἀπειληφότες γῆν· (ταύτην γὰρ *κοίτην* ὠνόμασεν, ὡς μετὰ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ πόνους διαναπαύσασαν αὐτούς), τὰς ἐθνικὰς τελετὰς ἐπετέλουν, καὶ τοῖς ἐμοῖς ἀγαθοῖς ἐντρυφῶντες, ἐν τοῖς εἰδωλικοῖς ναοῖς τὰς καλουμένας ἐντομίδας τοῖς σφῶν αὐτῶν προσέφερον σώμασι. Τούτου χάριν, φησὶ, δι' ἐμοῦ παιδευθήσονται, ἐπειδὴ παρ' ἐμοῦ δεξάμενοι δύναμιν· (ταύτην γὰρ *βραχίονα* καλεῖ), « Εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο πονηρά. »

ις'. « Ἐπεστράφησαν εἰς οὐδέν· ἐγένοντο εἰς τόξον οὐ τεταμένον [84]. » Καταλιπόντες γάρ με, δνησιν οὐδεμίαν ἐδρέψαντο· ἀλλὰ τόξῳ κεχαυνωμένῳ καὶ οὐκ ἐντεταμένῳ ἐοίκασιν, ὃ οὐδεμίαν βλάβην ἐπιφέρει D τοῖς πολεμίοις. Διὸ, « Καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ἐν βομφαίᾳ πεσοῦνται διὰ ἀπαιδευσίαν γλώσσης αὐτῶν· οὕτως [85] ὁ φαυλισμὸς αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. »

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α'. « Ἐπὶ [86] φάρυγγι αὐτῶν, ὡς γῇ ἅβατος, ὡς σάλπιγξ, ὡς ἀετὸς ἐπ' οἶκον Κυρίου. » Καθάπερ γὰρ [87] οἱ πατέρες αὐτῶν ἀντιλέγοντες διετέλεσαν, καὶ τὴν ἐμὴν ἐκφαυλίζοντες δύναμιν, καὶ τῷ Μωσῇ [88], καὶ

[k] Psal. LXXVII, 20. [l] Isa. XXIX, 13.

VARIÆ LECTIONES.

[82] καί. Des. apud LXX. [83] C περιθείς. [84] οὐ τετ. Rec. lectio, ὡς τόξον ἐντεταμένον. *Hebr.* sicut arcus dolosus. [85] Rec. lectio, οὗτος. [86] Ἐπὶ -- σάλπιγξ. A. Εἰς κόλπον αὐτῶν, ὡς γῆ. [87] γάρ. C addit φησί. [88] C Μωϋσῇ.

Digitized by Google

τῷ Ἀαρὼν προφανῶς ἀντέστησαν, τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν χάριν ἀποσταλεῖσιν· οὕτω καὶ οὗτοι τὴν ἐκείνων ἀπαιδευσίαν μιμησάμενοι, ὡς ἄβατος γῆ γενήσονται, καὶ ἐρημίᾳ παντελεῖ παραδοθήσονται, τῆς πολεμικῆς σάλπιγγος ἠχούσης μέγα, καὶ τοῦ βασιλέως τῶν πολεμίων ἀετοῦ δίκην ἐφιπταμένου, καὶ τῷ θείῳ οἴκῳ μετὰ μανίας ὅτι πλείστης ἐπερχομένου. Ὅτι δὲ ἀετὸν τῶν πολεμίων ὠνόμασε τὸν[89] βασιλέα, καὶ ἡ τοῦ[90] Ἰεζεκιὴλ μαρτυρεῖ προφητεία· « Ἀετὸς[91] γὰρ, φησὶν, ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος, ὁ πολὺς τοῖς ὄνυξιν, ὃς ἔχει τὸ ἥγημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, » καὶ τὰ λοιπά. Ταῦτα δὲ ὑπομενοῦσιν[92], « Ἀνθ' ὧν παρέδησαν τὴν διαθήκην μου, καὶ κατὰ τοῦ νόμου μου ἠσέβησαν. » Τούτου χάριν φησί·

A roni aperte restiterunt, quos eorum libertatis causa miseram : sic etiam isti, illorum insolentiam imitati, velut terra invia et prorsus devastata erunt, hostium tuba classicum canente, et rege hostium instar aquilæ in eos involante, divinumque templum cum immani furore impetente. Quod autem hostium regem vocaverit *aquilam*, Ezechielis etiam prophetia testatur. « Aquila enim, inquit, grandis, magnarum alarum, plena unguium, quæ habet ductum introeundi in Libanum [m], » et cætera. Hæc vero patientur « Pro eo, quod transgressi sunt testamentum meum, et contra legem meam impie egerunt. » Quocirca inquit :

β'. « Πρὸς ἐμὲ[93] κεκράξονται· Ὁ Θεὸς, ἐγνώκαμέν σε. » Ἐν πείρᾳ γὰρ ἐκείνων γενόμενοι τῶν κακῶν, τότε τὴν ἐπικουρίαν[94] ζητήσουσι. Τί δήποτε δὲ ταῦτα ὑπομενοῦσιν;

B Vers. 2. « Ad me clamabunt : Deus, cognovimus te. » In illorum enim malorum discrimine versantes, tunc apud me adjumentum quærent. Cur autem hæc **1347** patientur?

γ'. « Ὅτι Ἰσραὴλ ἀπεστρέψατο ἀγαθά. » Καὶ ποῖα ταῦτα δεικνὺς, ἐπήγαγεν·

Vers. 3. « Quia Israel aversatus est bona, » Et cujusmodi hæc sint demonstrans, subjungit :

« Ἐχθρὸν κατεδίωξαν. (δ'.) Ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ· ἦρξαν, καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι. » Ἡνίκα γὰρ, φησὶ, τῆς ἐμῆς προνοίας ἀπήλαυον, ἁπάντων ἐκράτουν τῶν[95] δυσμενῶν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο αὐτοὺς ἔπεισε τῆς ἐμῆς προνοίας ἀντέχεσθαι, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐχειροτόνησαν βασιλέα, οὐδαμῶς με[96] περὶ τούτου ἐρόμενοι. Τὴν δὲ κατηγορίαν ταύτην τῶν δέκα ποιεῖται φυλῶν, αἳ τὸν Ἱεροβοὰμ ἑαυτοῖς ἐχειροτόνησαν βασιλέα, οὐ πυθόμενοι τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, εἰ χρὴ τοῦτο ποιῆσαι. Ἀλλὰ μηδεὶς τῶν ταῖς Βασιλείαις ἐντετυχηκότων, ἐναντίον τοῦτο τοῖς ἐκεῖ φερομένοις ἡγείσθω· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν λαὸν Ἀχεΐαν[97] τὸν Σιλωνίτην ἀπέστειλεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἱεροβοάμ· οὗ χάριν οὐδεμιᾶς εἰσιν ἄξιοι συγγνώμης, ἑαυτοῖς ἐπιτρέψαντες τὴν τοῦ βασιλέως χειροτονίαν. Εἶτα ἐγκαλέσας, ὅτι τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων εἰληφότες, εἰς τὴν τῶν εἰδώλων κατασκευὴν ἐδαπάνησαν. παραίνεσιν αὐτοῖς προσφέρει, καὶ συμβουλήν.

C Vers. 4. « Inimicum persecuti sunt. (Vers. 4.) Ex semetipsis regnaverunt, et non per me : principes exstiterunt, et non indicaverunt mihi. » Cum enim mea, inquit, providentia fruerentur, omnes hostes vincebant, sed ne hoc quidem illis persuadere potuit, ut in mea providentia acquiescerent : sed regem, me inconsulto, sibi crearunt. Hæc vero decem tribus perstringit accusatio, quæ sibi Jeroboamum regem constituerunt, non interrogato universorum Deo, an hoc faciendum esset. Nemo autem ex iis qui libros Regnorum legerint, putet hæc esse contraria iis quæ ibi referuntur. Non enim ad populum Achiam Silonitam misit, sed ad Jeroboamum Quare nulla venia digni sunt sibi attribuentes regis electionem. Postea cum arguisset eos, quod argentum et aurum, quod a Deo universorum acceperant, in idolorum fabricationem consumpserint, admonitionem eis adhibet, et consilium.

ε'. « Ἀπόῤῥιψον τὸν μόσχον σου, Σαμάρεια. » Καὶ διὰ μέσου τεθεικὼς τό· « Παρωξύνθη ὁ θυμός μου ἐπ' αὐτούς· ἕως τίνος οὐ μὴ δύνωνται καθαοισθῆναι ἐν τῷ Ἰσραήλ; » ἐπήγαγε·

Vers. 5. « Projice vitulum tuum, o Samaria. » Et postquam interposuit sequentia : « Concitatus est furor meus super eos : usquequo non poterunt emundari in Israele? » subjungit :

ς'. « Καὶ αὐτὸ τέκτων ἐποίησε, καὶ οὐ θεός ἐστι· διότι πλανῶν ἦν ὁ μόσχος σου, Σαμάρεια. » Κομιδῇ προσφόρως[98] τὴν τῶν εἰδώλων ἀσθένειαν ἐκωμῴδησεν· ὕλης γὰρ εἰς τὸ εἶναι καὶ τέχνης προσδέονται. Καὶ τὴν μὲν ὕλην ἀπὸ τῆς γῆς λαμβάνοντες, οἷον ξύλον, ἢ λίθον, ἢ χρυσὸν, ἢ ἄργυρον, ἢ κασσίτερον, τὸ δὲ εἶδος ἀπὸ τῆς τέχνης ἐρανιζόμενοι, τὰ χειρόκμητα θεοποιοῦσι τῶν ζώων ἐνδάλματα. Καὶ ἐπιμένει[99] τοῖς ἐλέγχοις.

D Vers. 6. « Et hoc artifex fecit, et non est Deus, quia seducens erat vitulus tuus, Samaria. » Valde autem accommodate idolorum infirmitatem derisit. Nam materia et artificio, ut exsistant, indigent. Et materiam quidem a terra accipientes, ut lignum, lapidem, aurum, argentum, plumbumve, formam vero ab **1348** arte emendicantes, manu facta simulacra animalium faciunt sibi deos. Et persistens in reprehensione :

[m] Ezech. XVII, 3. [n] III Reg. XI, 29 seqq.

VARIÆ LECTIONES

[89] τόν. Des. in C. [90] τοῦ. Ex C suppl. [91] ἀετ. Ib. præm. ὁ. [92] ὑπ. Ita cum C legimus h. l. et post pauca. Sirm. ὑπομένουσιν. [93] C πρός με. [94] ἐπικ. Ib. præm. ἐμήν. [95] τῶν. Des. in C. [96] με. Des. ibid. [97] Ib. Ἀχίαν. [98] προσφ. C præm. δέ. [99] C ἐπιμένων.

Digitized by Google

VERS. 7. « Quia, inquit, corrupta vento seminaverunt : et subversio eorum suscipiet ea : manipulus non habens vires, ut faciat farinam : quod si autem fecerit, alieni comedent eam. » Nullum enim fructum, ait, ex idolorum servitute percipitis, sed eorum manipuli similes sunt vento corruptis spicis, quæ vaginas extrinsecus plenas ostendunt, frumentum vero intus non habent. Talis est idolorum quoque natura, quæ speciem aut viri aut mulieris, aut leonis, aut alius cujusdam animalis ab artificio accipiunt, omni autem robore et actione sunt vacua. Quocirca, inquit, simul cum cultoribus suis peribunt : nam « subversio eorum, inquit, ea suscipiet, atque alieni comedent ea. »

A ζ'. « Ὅτι ἀνεμόφθορα[1], φησὶν, συνέσπειραν[2], καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά· δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον[3]· ἐὰν δὲ καὶ ποιήσῃ, ἀλλότριοι καταφάγονται αὐτό[4]. » Οὐδένα γὰρ, φησὶ, καρπὸν ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων δρέπεσθε θεραπείας, ἀλλ' ἔοικε τὰ ἐκείνων δράγματα ἀνεμοφθόροις ἀστάχυσιν, οἳ τὰς μὲν θήκας πλήρεις δεικνύουσιν ἔξωθεν, τὸν δὲ σῖτον ἔνδον οὐκ ἔχουσι. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν εἰδώλων ἡ φύσις· τὸ μὲν γὰρ φαινόμενον εἶδος, ἢ ἀνδρὸς, ἢ γυναικὸς, ἢ λέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ζώων, ἀπὸ τῆς τέχνης λαμβάνει· πάσης δὲ ἰσχύος καὶ ἐνεργείας καθέστηκεν ἔρημος. Διὸ καὶ αὐτὰ, φησὶ, μετὰ τῶν προσκυνούντων διαφθαρήσεται· ἡ γὰρ καταστροφὴ αὐτῶν, φησὶν, ἐκδέξεται αὐτὰ, καὶ ἀλλότριοι καταφάγονται αὐτά.

VERS. 8. 9. « Devoratus est Israel : nunc factus est in nationibus quasi vas inutile. Quia ipsi ascenderunt ad Assyrios. » Assyriis enim, quorum auxilia efflagitaverant, in servitutem tradentur, nullum Deo sacrificium peragentes, neque festa secundum legem celebrantes. « Et germinavit apud semetipsum. » Per me enim cum excrevisset et more plantæ germinasset, a mei studio sejunxit sese.

B η', θ'. « Κατεπόθη Ἰσραήλ· νῦν ἐγένετο ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὡς σκεῦος ἄχρηστον. Ὅτι ἀνέβησαν εἰς Ἀσσυρίους. » Τὴν γὰρ τῶν Ἀσσυρίων βοήθειαν ἐξαιτήσαντες, αὐτοῖς εἰς δουλείαν παραδοθήσονται, οὐδεμίαν τῷ Θεῷ λειτουργίαν ἀποπληροῦντες, οὔτε τὰς κατὰ νόμον ἑορτάζοντες πανηγύρεις. « Καὶ[5] ἀνέθαλε καθ' ἑαυτόν. » Δι' ἐμοῦ γὰρ αὐξηθεὶς, καὶ φυτοῦ δίκην ἀναθήλας, τῆς ἐμῆς ἑαυτὸν θεραπείας ἐχώρισεν.

« Ephraim munera dilexit. (VERS. 10.) Idcirco tradentur in gentibus. » Non bonis saturatus est, sed plus semper appetiit : quare in servitutem redigetur. « Nunc suscipiam eos. » Id est, in hostium regione. « Et quiescent **1349** parum, ut ungant regem et principes. » Et qui ab alio magis quam a me regi voluerunt, sub Assyriorum potestatem redigentur, nec in posterum sibi reges eligere poterunt.

« Ἐφραὶμ δῶρα ἠγάπησε. (ι'.) Διὰ τοῦτο παραδοθήσονται[6] ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Κόρον οὐκ ἔλαβε τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τοῦ πλείονος διετέλεσεν ἐφιέμενος· τούτου χάριν εἰς δουλείαν παραδοθήσεται. « Νῦν εἰσδέξομαι αὐτούς. » Τουτέστιν, ἐν τῇ τῶν πολεμίων χώρᾳ. « Καὶ κοπάσουσι μικρὸν, τοῦ χρίειν βασιλέα καὶ ἄρχοντα. » Καὶ ὑφ' ἑτέρου μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐμοῦ βασιλεύεσθαι βουληθέντες, ὑπὸ τὴν τῶν Ἀσσυρίων δεσποτείαν γενήσονται, οὐκέτι λοιπὸν ἑαυτοῖς χειροτονεῖν βασιλέα δυνάμενοι.

VERS. 11. « Quia multiplicavit Ephraim altaria : in peccatum facta sunt ei altaria dilecta. » Jure, ait, cessare faciam iniquum ejus regnum ; quando per hoc in altarium idolis dicatorum multitudinem prolapsus est, et illinc impietatem hausit, ardenti amoris affectu nefaria complexus altaria.

ια'. « Ὅτι ἐπλήθυνεν Ἐφραὶμ θυσιαστήρια, εἰς ἁμαρτίας ἐγένετο[7] αὐτῷ θυσιαστήρια τὰ[8] ἠγαπημένα. » Δικαίως, φησὶ, καταπαύσω τὴν παράνομον αὐτοῦ βασιλείαν· ἐπειδὴ διὰ ταύτης εἰς τὸ τῶν εἰδωλικῶν θυσιαστηρίων ἐξώκειλε πλῆθος, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐκεῖθεν ἐδρέψατο, θερμῶς περὶ τὰ παράνομα διατεθεὶς θυσιαστήρια.

VERS. 12. « Scribam ei multitudinem et legitima ejus. » Horum enim altarium multitudinem, atque de his inventarum legum, juxta quas idolorum sacra obierunt, memoriam, ad eorum multiplicem impietatem notandam, scriptis commendabo. « Pro alienis reputata sunt altaria dilecta. » Hæc, inquit, perversa altaria summo studio curaverunt : Dei vero altaria, quibus omni cura erat serviendum, et quæ summo in amore ac studio habenda erant, tanquam ad alienos quosdam pertinentia plane non curarunt. Verumtamen non accusationem istam institui, quod sacrificiis ab eis oblatis indigeam :

ιβ'. « Καταγράψω αὐτῷ[9] πλῆθος, καὶ τὰ νόμιμα αὐτοῦ. » Τούτων γὰρ τῶν θυσιαστηρίων τὸ πλῆθος, καὶ τῶν ἐφευρεθέντων ἐπὶ τούτοις νόμων, καθ' οὓς τὰς εἰδωλικὰς τελετὰς ἐπετέλουν, ἀνάγραπτον ποιήσω τὴν μνήμην, εἰς ἔλεγχον τῆς πολλῆς αὐτῶν ἀσεβείας. « Εἰς ἀλλότρια ἐλογίσθησαν θυσιαστήρια ἠγαπημένα[10]. » Καὶ τούτων μὲν, φησὶ, τῶν παρανόμων θυσιαστηρίων πολλὴν ἐποιήσαντο φροντίδα· τὰ δὲ θεῖα, ἃ πάσης ἀξιοῦν θεραπείας ἐχρῆν, καὶ τριπόθητα ἔχειν, καὶ λίαν ἐπέραστα, ὡς ἄλλοις τισὶ προσήκοντα κατέλιπον ἀτημέλητα. Ἀλλ' οὐχ ὡς δεόμενος τῶν παρ' αὐτῶν θυσιῶν τήνδε τὴν κατηγορίαν πεποίημαι.

VARIÆ LECTIONES.

[1] Alii, ἀνεμοφθόρια, vel ἀνεμοφθορίαν. [2] C ἔσπειραν. [3] C ἄλευρα. [4] Id. αὐτά. [5] καί. Des. ibid. [6] Ibid. παραδοθήσεται. [7] C ἐγένοντο. [8] τά. Des. ibid. [9] C αὐτῶν, sed ab alia manu. [10] ἠγ. Ibid. præm. τά.

Digitized by Google

ιγ'. « Ἐὰν γὰρ θύσωσι θυσίαν, καὶ φάγωσι κρέα, Κύριος οὐ προσδέξεται αὐτά. » Τὸ δὲ *φάγωσι κρέα*, οὐχ ἁπλῶς πρόσκειται· εἰώθεισαν γὰρ τῶν μὴ ὁλοκαυτομένων θυμάτων τοὺς μὲν νεφροὺς, καὶ τὸν λοβὸν τοῦ ἥπατος, καὶ τὸ στέαρ τὸ ἐπ' αὐτῶν τῷ θυσιαστηρίῳ προσφέρειν· τὸ δὲ στηθύνιον καὶ τὸν βραχίονα τὸν δεξιὸν τοῖς ἱερεῦσιν ἀπονέμειν· τὰ δὲ λοιπὰ τοῦ θύματος αὐτοὶ κατανήλισκον, ὡς ἠβούλοντο. Τούτου χάριν τέθεικεν· « Ἐὰν θύσωσι θυσίαν, καὶ φάγωσι κρέα, Κύριος οὐ προσδέξεται αὐτά. » Οὔτε γὰρ τούτων δεῖται Θεὸς, ἀλλὰ ψυχῆς διάθεσιν ἀπαιτεῖ· « Θῦσον γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. » — « Νῦν μνησθήσεται τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν, καὶ ἐκδικήσει τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Τούτοις ἔοικε τοῦ Ἀποστόλου τὰ ῥήματα· « Ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » — « Καὶ[11] αὐτοὶ εἰς Αἴγυπτον ἀπέστρεψαν. » Καὶ συμμαχίαν γὰρ ἐκεῖθεν ἐζήτησαν, καὶ τῶν συμφορῶν καταλαβουσῶν ἀπέδρασαν ἐκεῖσε. « Καὶ[12] ἐν Ἀσσυρίοις ἀκάθαρτα φάγονται. » Ἀλλὰ καὶ ἄκοντες εἰς τὴν Ἀσσυρίων ἀπαχθήσονται χώραν, καὶ δίαιταν οὐκ ἔννομον διαιτήσονται.

ιδ'. « Καὶ ἐπελάθετο Ἰσραὴλ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν, καὶ ᾠκοδόμησαν[13] τεμένη, καὶ Ἰούδας ἐπλήθυνε πόλεις τετειχισμένας· καὶ ἐξαποστελῶ πῦρ εἰς τὰς πόλεις αὐτοῦ, καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια αὐτῶν. » Καὶ[14] μαθήσεται, φησὶν, ὁ μὲν Ἰούδας, τῶν πόλεων πυρπολουμένων, μὴ τείχεσι θαῤῥεῖν, ἀλλ' ἐμοί· ὁ δὲ Ἰσραὴλ, μὴ τεμένη δαίμοσιν ἀνοικοδομεῖν, ἀλλὰ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἀποπληροῦν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α'. « Μὴ χαῖρε, Ἰσραὴλ, μηδὲ εὐφραίνου, καθὼς οἱ λαοὶ, ὅτι ἐπόρνευσας ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ[15] σου. » Καὶ[16] οὐχ ἁρμόττει σοὶ, φησὶ, χαίρειν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι παραπλησίως· οἱ μὲν γὰρ διὰ προφητῶν οὐδεμίαν διδασκαλίαν ἐδέξαντο· σὺ δὲ, διηνεκῶς τούτοις ἐπεντρυφῶν, οὐδεμίαν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν ἐδρέψω, ἀλλὰ τῶν παρ' ἐμοῦ σοι χορηγουμένων ἀγαθῶν τοῖς δαίμοσι τὰς ἀπαρχὰς προεκόμισας. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν, εἰρηκώς·

« Ἠγάπησας δόματα ἐπὶ πᾶσαν[17] ἅλωνα σίτου. (β'.) Ἅλων καὶ ληνὸς οὐκ ἔγνω αὐτοὺς, καὶ ὁ οἶνος ἐψεύσατο αὐτούς. » Ἀποστερήσω γὰρ ὑμᾶς τῶν συνήθως ὑπ' ἐμοῦ χορηγουμένων ἀγαθῶν.

γ'. « Οὐ κατῴκησαν ἐν τῇ γῇ τοῦ Κυρίου. » Οὐ γὰρ, ὡς ἐν ἀφιερωμένῃ γῇ τῷ Θεῷ τὴν δίαιταν ἐποιήσαντο, ἀλλὰ παρανόμως ἐβίωσαν. « Κατῴκησεν Ἐφραὶμ Αἴγυπτον[18]. Τὴν Αἰγυπτιακὴν ἐζήλωσε πολιτείαν. « Καὶ ἐν Ἀσσυρίοις ἀκάθαρτα φάγονται. »

Vers. 13. « Nam, si immolaverint hostias, et comederint carnes, Dominus non suscipiet eas. » Illud vero, *comederint carnes*, non temere appositum est. Nam in victimis quæ non omni ex parte igne consumebantur, soliti erant renunculos, et fibras jecusculorum, et adipem earum ad altare offerre : pectus vero, et armum dexterum sacerdotibus tribuere : reliquum autem quod ex victimis supererat, ad arbitrium **1350** consumebant. Quocirca posuit : « Si immolaverint hostias, et comederint carnes, Dominus non suscipiet eas. » Neque enim eget his Dominus, sed animi studium et fervorem exigit. « Immola enim, inquit, Deo sacrificium laudis [o]. » — « Nunc recordabitur iniquitatum eorum, et ulciscetur peccata eorum. » His similia sunt verba Apostoli : « Ignorans benignitatem Dei ad pœnitentiam te adducere : secundum duritiam tuam autem et impœnitens cor, instar thesauri recondis tibi iram in die iræ et revelationis et justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus [p]. » — « Ipsi in Ægyptum conversi sunt. » Nam et illinc subsidium petierunt, et calamitatibus instantibus eo confugerunt. « Et inter Assyrios immunda comedent. » Inviti etiam in Assyriorum regionem abducentur, et vitam ducent legi contrariam.

Vers. 14. « Et oblitus est Israel ejus qui fecit illum ; et ædificaverunt delubra, et Juda multiplicavit urbes munitas : et mittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta earum. » Et discet, inquit, Juda quidem, urbibus incensis, non mœnibus confidere, sed mihi, Israel vero, non delubra dæmonibus exstruere, sed me secundum legem colere.

CAPUT IX.

Vers. 1. « Noli gaudere, Israel, et noli lætari sicut populi, quia fornicatus es (et recessisti) a Domino Deo tuo. » Neque, **1351** inquit, convenit tibi similiter atque aliis gentibus gaudere : illæ enim nullam doctrinam per prophetas acceperunt; tu vero, assidua horum fruens consuetudine, nullam inde utilitatem reportasti, sed bonorum quæ tibi a me suppeditantur, primitias dæmonibus obtulisti. Hoc enim declaravit, dicens :

« Dilexisti munera super omnem aream tritici. (Vers. 2.) Area et torcular non cognovit eos, et vinum mentitum est illis. » Spoliabo enim vos bonis, quæ vobis suppeditare solitus sum.

Vers. 3. « Non habitaverunt in terra Domini. » Etenim non ut in terra Deo dedicata vixerunt, sed iniquitatibus plenam vitam egerunt. « Habitavit Ephraim in Ægypto. » Ægyptiorum instituta studiose æmulata est. « Et inter Assyrios im-

[o] Psal. XLIX, 14. [p] Rom. II, 4, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[11] καί. Des. in C tum h. l. deinde ante συμμαχ. ex c. IX, 3, ut videtur, desumpta. [12] Καὶ — φάγονται. Hæc des. in Hebr. et Ald., [13] C ᾠκοδόμησε. [14] Καί. Des. ibid. [15] Θεοῦ. C præm. τοῦ. [16] Καί. Des. ibid. [17] C πάντα. juxta rec. lect. [18] Αἴγ. C præm. εἰς.

Digitized by Google

munda comedent. » Quandoquidem enim in terra promissionis iniquitatem etiam amplexi sunt, inique in Assyriorum regione vitam ducent.

VERS. 4. « Non libaverunt Domino vinum, nec placuerunt ei. » Spreverunt Dei cultum, cum alioqui colendis idolis diligenter dent operam. « Sacrificia eorum quasi panis luctus eorum : omnes qui manducaverint ea, contaminabuntur. » Quemadmodum enim qui lugentibus apponitur panis, et ipsos lugentes propter luctum ad dolorem concitat, et simul epulantibus non est gratus, ob luctus communionem, et coacti comedere, piaculum quoddam se illinc contrahere arbitrantur : ita sacrificia eorum omni abominatione referta sunt. « Quia panes eorum pro animabus eorum, non intrabunt in domum Domini. » Quæ enim cum sincero affectu non offeruntur, **1352** ea judex justus non suscipit : cujusmodi fuit Caini sacrificium, ita ut per Isaiam clamet : « Si offeratis mihi similam, frustra id facitis; incensum abominatio est mihi [q]. » Et per Malachiam prophetam : « Non est mihi voluntas in vobis, et sacrificium non suscipiam ex manibus vestris [r]. » Deinde illis in memoriam revocat mala quæ eventura essent illis in captivitate.

VERS. 5. « Quid facietis die conventus, et die solemnitatis Domini? » Coacti enim servire, et ex legibus alienis vivere, non poteritis secundum legem Mosaicam Domino festos dies agere. [6] Postea docet, fore ut fugiant in Ægyptum, nunc in hanc, nunc in illam transeant urbem, argentumque suum frustra consumant, regi Ægyptiorum dona offerentes. « Spinas autem in tabernaculis suis invenient. » Hoc est, nullum fructum utilem capient. Damnum fugæ in Ægyptum per hæc designavit. Tale est et illud : « Exspectavi ut faceret uvas, et fecit spinas [s]; » id est, nullum hinc fructum [t] utilem suscepi, sed contra, omnes malos.

VERS. 7. « Veniunt dies retributionis tuæ, et affligetur Israel sicut propheta insaniens, homo qui a spiritu agitatur : propter multitudinem iniquitatum tuarum multiplicata est amentia tua. » Cum te iniquitatis fructus, qui non longe absunt, apprehendent, pseudoprophetæ eris similis, qui propter inhabitantem spiritum desipit, et huc illucque jactatur. **1353** Tanta te mentis alienatio comprehendet : hanc autem insaniam tibi attulit iniquitatum tuarum multitudo.

VERS. 8. « Speculator Ephraimi cum Deo propheta : laqueus tortuosus super omnes vias ejus. »

Ἐπειδὴ γὰρ κἀν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας τὴν παρανομίαν ἠγάπησαν, παρανόμως ἐν τῇ Ἀσσυρίων χώρᾳ βιώσονται [19].

δ'. « Οὐκ ἔσπεισαν τῷ Κυρίῳ οἶνον, καὶ οὐκ ἤδυναν αὐτῷ. » Κατωλιγώρησαν τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας, καὶ ταῦτα πολλῆς ἐπιμελείας ἀξιοῦντες τὰ εἴδωλα. « Αἱ θυσίαι αὐτῶν, ὡς ἄρτος πένθους αὐτῶν [20], πάντες οἱ ἐσθίοντες αὐτὰ μιανθήσονται. » Καθάπερ γὰρ ὁ τοῖς πενθοῦσι προσφερόμενος ἄρτος αὐτούς τε τοὺς πενθοῦντας ἀποκναίει διὰ τὸ πένθος, καὶ τοῖς συνδειπνοῦσιν οὐ θυμήρης ἐστὶ, διὰ τὴν κοινωνίαν τοῦ πένθους· ἀναγκαζόμενοι δὲ μεταλαμβάνειν, μιασμόν τινα λαμβάνειν ἐκεῖθεν ὑπολαμβάνουσιν· οὕτως αἱ θυσίαι αὐτῶν βδελυγμίας εἰσὶν ἁπάσης μεσταί. « Διότι οἱ ἄρτοι αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, οὐκ εἰσελεύσονται εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. » Τὰ γὰρ μετ' εἰλικρινοῦς οὐ προσφερόμενα διαθέσεως ὁ δίκαιος οὐ προσίεται κριτής, ὡς τὴν τοῦ Καὶν θυσίαν, ὡς διὰ Ἡσαΐου βοᾷν [21] « Ἐὰν προσφέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον [22]· θυμίαμα βδέλυγμά μοί ἐστιν. » Καὶ διὰ Μαλαχίου [23] τοῦ προφήτου· « Οὐκ ἔστι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. » Εἶτα ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ συμβησομένων ἀλγεινῶν.

ε'. « Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς τοῦ Κυρίου; » Δουλεύειν γὰρ ἠναγκασμένοι καὶ κατ' ἄλλους πολιτεύεσθαι νόμους, οὐ δυνήσεσθε κατὰ τὴν Μωσέως νομοθεσίαν τὰς δεσποτικὰς πανηγύρεις ἐπιτελεῖν. Ἔπειτα διδάσκει, ὡς φεύξονται μὲν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ νῦν μὲν εἰς ταύτην, νῦν δὲ εἰς ἐκείνην μεταβήσονται τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἀργύριον αὐτῶν δαπανήσουσι, μάτην δῶρα τῷ Αἰγυπτίων προφέροντες βασιλεῖ. « Ἀκάνθας δὲ εὑρήσουσιν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν. » Τουτέστιν, οὐδένα καρπὸν ὀνησιφόρον ἐρέψονται. Τὸ ἐπιζήμιον [24] τῆς εἰς Αἴγυπτον φυγῆς διὰ τούτων ἠνίξατο. Τοιοῦτόν ἐστι τό· « Ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » ἀντὶ τοῦ, οὐδένα καρπὸν [25] ἐκεῖθεν χρήσιμον ἐδρεψάμην, ἀλλὰ τοὐναντίον πάντας κακούς.

ζ'. « Ἥκουσιν αἱ ἡμέραι τῆς ἀνταποδόσεώς σου, καὶ κακωθήσεται Ἰσραὴλ, ὥσπερ ὁ προφήτης ὁ παρεξεστηκὼς, ἄνθρωπος ὁ πνευματοφόρος· ἀπὸ [26] τοῦ πλήθους τῶν ἀδικιῶν σου ἐπληθύνθη ἡ μανία σου. » Ὅταν σε καταλάβωσιν οἱ τῆς παρανομίας καρποὶ, ἐγγὺς δὲ οὗτοι, ἀπεικασθήσῃ ψευδοπροφήτῃ ὑπὸ τοῦ ἐνοικοῦντος πνεύματος παραπαίοντι, καὶ τῇδε κἀκεῖσε περιφερομένῳ. Τοσαύτη σε τῶν φρενῶν ἔκστασις καταλήψεται· ταύτην δέ σοι τὴν μανίαν ἐποίησε τῶν παρανομιῶν σου τὸ πλῆθος.

η'. « Σκοπὸς Ἐφραΐμ μετὰ τοῦ Θεοῦ προφήτης· παγὶς σκολιὰ ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. » Ἀνα-

[q] Isa. I 13. [r] Malach. I, 10; II, 13. [s] Isa. V, 2.

VARIÆ LECTIONES.

[19] βιώσ. Ita cum C legimus Sirm. βιώσαντες. [20] C αὐτοῖς, juxta rec. lect. [21] C βοᾷ. [22] μάτ. κ. τ. λ. Aliam distinctionem vide supra, p. 176. [23] Μαλ. Ita emendanda fuit lectio Sirm. Μιχαίου. Quæ enim sequuntur, pertinent ad Malach. I, 10, aut c. II, 13. [24] ἐπιζ. C præm. γάρ. [25] καρπ. Ex C suppl. [26] C ὑπό.

Digitized by Google

μνησθῆναι προσήκει τῶν πρὸς τὸν Ἰεζεκιὴλ εἰρημένων. Καὶ γὰρ ἐκείνῳ ὁ Θεὸς ἔφη· « Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. » Καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντα φησὶ τὸν λαὸν, ὅτι Οἷόν τινα σκοπὸν, καὶ προφήτην Θεοῦ ἀπέφηνά σε τοῖς πελάζουσιν ἔθνεσιν, ἵνα διὰ τῆς περὶ σὲ προνοίας καὶ τῆς κατὰ νόμον σου πολιτείας, κἀκεῖνα τὴν ἐμὴν δέξηται γνῶσιν· σὺ δὲ πᾶν τοὐναντίον εἰργάσω· σκολιὰ γὰρ αὐτοῖς ἐγένου παγὶς, αὐξήσας αὐτοῖς διὰ τῆς σῆς δυσσεβείας τὴν περὶ τὰ εἴδωλα θεραπείαν. Οὐ γὰρ μόνον ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι βωμοὺς καὶ τεμένη τοῖς εἰδώλοις ἀνέστησας, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀφιερωμένῳ μοι νεῷ κατεσκεύασας τὰ τῶν εἰδώλων ἐνδάλματα. Τοῦτο γὰρ λέγει·

« Μανίαν ἐν οἴκῳ Θεοῦ αὐτοῦ κατέπηξεν. (θ'.) Ἐφθάρησαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ βουνοῦ. » Ἐξ οὗ τοῖς βουνοῖς προσέσχον, καὶ τὰς ἐκεῖ γενομένας[27] θυσίας ἠγάπησαν, τῶν λογισμῶν τὴν νόσον ἐδέξαντο· ἀλλὰ τούτων, φησὶν, ὅτι τάχιστα δώσουσι δίκας. Εἶτα τῆς τῶν πατέρων ἀρετῆς ἀναμιμνήσκει, εἰς ζῆλον αὐτοὺς διεγείρων.

ι'. « Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ ηὗρον[28] τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὡς σκοπὸν[29] ἐν συκῇ πρώϊμον εἶδον πατέρας αὐτῶν. Αὐτοὶ δὲ εἰσῆλθον πρὸς τὸν Βεελφεγὼρ, καὶ ἀπηλλοτριώθησαν εἰς αἰσχύνην, καὶ[30] ἐγένοντο οἱ ἠγαπημένοι, ὡς οἱ ἐβδελυγμένοι. » Ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἐν ἐρήμῳ γῇ καὶ φυτῶν πάμπαν ἐστερημένῃ, σταφυλὴν εὕροι καὶ σῦκον πρώϊμον ἐν συκῇ, μετὰ πολλῆς αὐτὸ δρέπεται τῆς ἡδονῆς· οὕτως ἐγὼ, τῶν πάλαι ἀνθρώπων δυσσεβείᾳ συζώντων, τὴν τοῦ Ἀβραὰμ θεασάμενος ἀρετὴν, ἐδρεψάμην αὐτὸν, καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐποιησάμην συνθήκας· οὕτω δὲ καὶ τὸν ἐκείνου υἱὸν, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου. Ἀλλ' οἱ[31] ἐξ ἐκείνων οὕτω[32] φύντες, ἥκιστα τὴν ἐκείνων ἐζήλωσαν ἀρετήν· ἔναυλον γὰρ ἔχοντες τῶν εὐεργεσιῶν μου τὴν μνήμην, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν, τὰς παντοδαπὰς τῶν Αἰγυπτίων μάστιγας, τὴν ξένην διὰ θαλάττης πορείαν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσων ἀπήλαυσαν, τοῦ Βεελφεγὼρ τὴν λατρείαν τῆς ἐμῆς προτετάχασι θεραπείας, αἰσχύνην μόνην ἐντεῦθεν δρεψάμενοι· οὗ χάριν οἱ πάλαι ἠγαπημένοι ἐβδελυγμένοι γεγένηνται.

ια'. « Ἐφραὶμ ὡς ὄρνεον ἐξεπετάσθη. » Οὕτω ταχέως εἰς τὴν ἀλλοτρίαν μετατεθήσονται γῆν· οὐ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἀγαπῶσι τὸ κλέος, ἀλλὰ τὴν πολυγονίαν μεγίστην ὑπολαμβάνουσι δόξαν.

« Αἱ δόξαι γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἐκ τοκετῶν[33], καὶ ἐξ ὠδίνων, καὶ συλλήψεων. (ιβ'.) Διότι καὶ ἐὰν ἐκθρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀτεκνωθήσονται ἐξ ἀνθρώπων· διότι καὶ οὐαὶ αὐτοῖς ἐστι, διότι ἀφῆκα αὐτούς[34]. » Μάτην, φησὶν, ἐπὶ ταῖς πολυγονίαις ἐπαίρεσθε· ἐπιὼν γὰρ ὁ πολέμιος ἐρήμους ὑμᾶς καταστήσει τῶν παίδων, ἐπειδὴ ἔρημοι τῆς ἐμῆς προνοίας ἐγέ-

A Meminisse oportet eorum quæ ad Ezechielem dicta sunt : « Speculatorem enim dedi te domui Israelis, » dixit illi Dominus [1]. Hic vero omnem populum alloquens : Tanquam speculatorem quemdam, inquit, et prophetam Dei constitui te vicinis gentibus, ut ex mea erga te providentia, et tua secundum legem vivendi ratione, etiam illæ in mei cognitionem veniant. At tu omnia penitus contraria fecisti : nam tortuosus illis factus es laqueus, tuaque impietate illarum erga idola superstitionem adauxisti. Neque enim in aliis modo urbibus altaria et delubra idolis exstruxisti, verum etiam in templo mihi dedicato idolorum simulacra erexisti. Hoc enim dicit :

« Insaniam in domo Dei sui confixit ; (Vers. 9.) B Corrupti sunt secundum dies collis. » Ex quo tempore collium studio teneri cœperunt, et quæ ibi fiebant sacrificia amaverunt, insanis cogitationibus laboraverunt : sed harum, inquit, celerrime pœnas dabunt. Mox in memoriam illis revocat virtutem patrum, ad æmulationem eos excitans.

Vers. 10. « Sicut uvam in deserto inveni Israelem : et sicut grossulum præcocem in ficu vidi patres eorum. Ipsi autem ingressi sunt ad Beelphegorem, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt dilecti sicut abominabiles. » Quemadmodum enim si quis in terra deserta, **1354** et a plantis vacua, uvam invenerit, et fructum præcocem in ficu, magna cum hilaritate illam decerpit : sic ego C inter homines peccatis olim deditos Abrahæ virtutem cum vidissem, eum decerpsi, et cum eo pactum inii, eodemque modo cum ejus filio et nepote. Sed qui ab illis sic prodierunt, minime illorum imitati sunt virtutem. Quamvis enim recens habeant beneficiorum meorum monumentum, libertatem, servitutis depulsionem, multiplicia Ægyptiorum flagella, inusitatam maris trajectionem, aliaque quibus illustrati sunt, Beelphegoris tamen cultum cultui meo anteposuerunt, solam confusionem inde nacti : qua de causa, olim dilecti erant, abominabiles facti sunt.

Vers. 11. « Ephraim quasi avis avolavit. » Sic in alienam terram subito tradueentur. Non enim D virtutis decus diligunt, sed numerosam prolem maximam ducunt gloriam.

« Gloria enim, inquit, ipsorum, in partubus, puerperiis et conceptibus. (Vers. 12.) Quia etiamsi enutriverint filios suos, sine filiis erunt ab hominibus : quia et væ eis est, quia dimisi eos. » Frustra, inquit, superbitis ob liberorum multitudinem. Nam irruens hostis liberis vos orbabit, cum providentia mea orbati sitis. His adjicit : « Caro mea ex eis,

[1] Ezech. III, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[27] C γινομένας. [28] Ib. εὗρον. [29] σκοπ. Hoc loco et Nah. III, 12, σκοπὸς de fructu ficus sumitur. Alii utroque loco habent καρπόν. [30] καὶ — ἐβδελ. Ita Alex. Inversum ordinem tenet Vatic. Uterque contra Hebr. [31] οἱ. Des. in C. [32] C οὗτοι. [33] Rec. lect. est τόκων. [34] δ. ὑφ. αὐτ. Hæc des. in plerisque codicibus τῶν LXX.

Digitized by Google

Ephraim. » Verumtamen non funditus, inquit, peribitis, usque dum ex vobis suscepero carnem. Hoc planius nos docet divinus Paulus **1355** his verbis : « Non enim angelos assumit, sed semen Abrahæ apprehendit [u]. » Item : « Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit : Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno : « Et semini tuo, qui est Christus [v]. » Et alibi : « Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est supra omnia Deus [x]. » Mille alia invenire licet in sacra Scriptura. Quoniam igitur caro mea, inquit, quam sumpturus sum, ex ipsis est, non prorsus eos deseram, donec eam suscepero, et vocationi obedientes delegero. Hoc etiam per Isaiam prophetam testatur : « Quomodo si inveniatur acinus in botro, et dixerint : Ne perdas illum, quoniam benedictio Domini est in eo; sic faciam propter eum qui servit mihi. Propterea non disperdam omnes, et educam de Jacobo semen, et de Juda, et hæreditabunt montem sanctum meum [y]. » Et paulo infra : « Vos autem, qui dereliquistis Dominum, dabo gladio [z]. » Sic filiorum internecione prædicta, demonstrat ultionis justam causam. Inquit enim :

Vers. 13. « Ephraim in venationem et captionem filios suos præbuit, et eduxit ad interfectionem. » Quoniam eos semper idolis offert, ob id filios jam natos ad cædem dabo, atque viros steriles infecundasque efficiam mulieres. Hoc perspicuum fecit, dicens :

Vers. 14. « Da eis, Domine; quid dabis eis? uterum filios non ferentem, et ubera arentia. » Quia enim donatis rebus male usi sunt, **1356** iniquitatem eorum infecunditate cessare faciam. [15] Mox rursus mentione facta urbis Galgal, et impietatis quæ ibi committebatur, et iniquitatis principum ipsorum, subjunxit :

Vers. 16, 17. « Doluit Ephraim, radicitus arefactus est, fructum nequaquam afferet : quia, etsi genuerint, interficiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos Deus, quia non audiverunt eum, et erunt vagi in nationibus. » *Radicem* vocavit regnum, quod radicitus Salmanasar evertit, cum vastitatem intulit Samariæ. Post hujus autem obsessionem, non amplius regem habuerunt decem tribus. Quod vero ait : « Erunt vagi in nationibus, » perspicue eorum ostendit dispersionem.

CAPUT X.

Vers. 1. « Vitis frondosa Israel, fructus abundans in ea. » A multis prophetis hanc appellationem accepit. Isaias enim exclamat : « Vinea Do-

A νεσθε. Τούτοις ἐπάγει · « Σάρξ μου ἐξ αὐτῶν Ἐφραΐμ. » Ἀλλ' ὅμως οὐ παντελῆ, φησί, πανωλεθρίαν ὑπομενεῖτε, ἕως ἂν τὴν ἐξ ὑμῶν ἀναλάβω σάρκα. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἡμᾶς διδάσκει Παῦλος ὁ θεσπέσιος, λέγων · « Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. » Καὶ πάλιν · « Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ · οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. » Καὶ ἀλλαχοῦ · « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντα [35] Θεός. » Καὶ μυρία δὲ τοιαῦτα ἔστιν εὑρεῖν παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, ἡ σάρξ μου, ἣν ἀναλήψομαι, ἐξ αὐτῶν ἐστιν, οὐ παντελῶς αὐτοὺς καταλείψω, ἕως ἂν ταύτην ἀναλάβω, καὶ τοὺς

B τῇ κλήσει πειθομένους ἐκλέξομαι. Τοῦτο καὶ διὰ Ἡσαΐου βοᾷ τοῦ προφήτου · « Ὃν τρόπον ἐὰν εὑρεθῇ ὁ ῥὼξ ἐν τῷ βότρυϊ, καὶ ἐροῦσι · Μὴ λυμήνῃ αὐτὸν, ὅτι εὐλογία Κυρίου ἐστὶν ἐν αὐτῷ · οὕτω ποιήσω ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι. Διὰ τοῦτο οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, καὶ ἐξάξω τὸ ἐξ Ἰακὼβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰούδα, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου. » Καὶ μετ' ὀλίγα · « Ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐγκαταλιπόντας Κύριον [36] παραδώσω εἰς μάχαιραν. » Οὕτω τὴν τῶν παίδων ἀναίρεσιν προειπὼν, ὑποδείκνυσι τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον · αὐτὸς γὰρ φησιν·

ιγ'· « Ὁ Ἐφραΐμ εἰς θήραν τὰ τέκνα αὐτοῦ παρέστησε, καὶ ἐξήγαγεν εἰς ἀποκέντησιν. » Τοῖς εἰδώλοις αὐτὰ προσφέρων διατελεῖ · διὰ τοῦτο τοὺς μὲν

C ἤδη γενομένους τῇ σφαγῇ παραδώσω· ἀγόνους δὲ τοὺς ἄνδρας, καὶ στερίφας ἀποφανῶ τὰς γυναῖκας. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν, εἰρηκώς·

ιδ'. « Δὸς αὐτοῖς, Κύριε· τί δώσεις αὐτοῖς, Μήτραν ἀτεκνοῦσαν, καὶ μαστοὺς ξηρούς. » Ἐπειδὴ γὰρ κακῶς τοῖς δοθεῖσι κέχρηνται, τὴν παρανομίαν παύσω τῇ ἀγονίᾳ. Εἶτα πάλιν τῶν Γαλγάλων μνημονεύσας, καὶ τῆς ἐκεῖ τελουμένης ἀσεβείας, καὶ τῆς τῶν ἀρχόντων αὐτῶν παρανομίας, ἐπήγαγεν·

ις', ιζ'. « Ἐπόνεσεν Ἐφραΐμ, τὰς ῥίζας αὐτοῦ ἐξηράνθη· καρπὸν οὐκέτι οὐ μὴ ἐνέγκῃ· διότι ἐὰν καὶ γεννήσωσιν, ἀποκτενῶ τὰ ἐπιθυμήματα τῆς κοιλίας αὐτῶν. Ἀπώσεται αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ὅτι οὐκ εἰσήκουσαν αὐτοῦ, καὶ ἔσονται πλανῆται ἐν τοῖς ἔθνεσι. »

D *Ῥίζαν* ἐκάλεσε τὴν βασιλείαν, ἣν πρόῤῥιζον ὁ Σαλμανάσαρ ἀνέσπασεν, ἀνάστατον πεποιηκὼς τὴν Σαμάρειαν. Μετὰ δὲ τὴν ταύτης πολιορκίαν, οὐκέτι ἔσχον αἱ δέκα φυλαὶ βασιλέα [37]· τὸ δὲ, « Ἔσονται πλανῆται ἐν τοῖς ἔθνεσι, » σαφῶς αὐτῶν δηλοῖ τὴν διασποράν.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

α'. « Ἄμπελος εὐκληματοῦσα Ἰσραὴλ, ὁ καρπὸς αὐτῆς εὐθηνῶν. » Παρὰ πολλῶν προφητῶν ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο. Καὶ γὰρ Ἡσαΐας βοᾷ·

[u] Hebr. II, 16. [v] Galat. III, 16. [x] Rom. IX, 5. [y] Isa. LXV, 8, 9. [z] ibid. 12.

VARIÆ LECTIONES.

[35] C πάντων, juxta rec. lect. l. c. Utraque lectio exstat infra, t. III, in epist. ad Rom. l. c. [36] Κύρ. C μέ. [37] βασ. Ita C pro βασιλείαν, ut Sirm. habebat.

Digitized by Google

« Ὁ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστι. » Καὶ ὁ Δαβὶδ πρὸ ἐκείνου· Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας. » Καὶ ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου· « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. » Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε. » Καλεῖ τοίνυν καὶ ἐνταῦθα *εὐκληματοῦσαν ἄμπελον* τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς *εὐθηνοῦντα*, οὐ διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν, τοῦ δὲ πλήθους χάριν τῶν ἀπογόνων. Καὶ τοῦτο δῆλον πεποίηκεν, εἰρηκώς· « Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἐπλήθυνε τὰ θυσιαστήρια. » Αὐξηθέντες, φησὶ, καὶ πολλοὶ γεγονότες, πανταχοῦ θυσιαστήρια τοῖς εἰδώλοις ἐδείμαντο. « Κατὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς αὐτοῦ ᾠκοδόμησε στήλας. » Τοῖς ἐμοῖς, φησὶν, ὑπερμαχήσαντες [38] ἀγαθοῖς στήλας τοῖς εἰδώλοις ἀνέστησαν.

A mini exercituum domus Israelis est [a]. « Et David ante illum : « Vineam de Ægypto transtulisti [b]. » Tum Dominus per Jeremiam : « Ego autem plantavi te vitem frugiferam, totam veram [c]. » Tum Christus in Evangeliis : « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam colonis, et ipse peregre abiit [d]. » Hoc igitur etiam loco *vitem frondosam* vocat Israelem, et fructum ejus *abundantem*, non propter ejus pietatem aliasve virtutes, sed propter liberorum multitudinem. Id quod declaravit, dicens : « Secundum multitudinem fructuum suorum multiplicavit altaria. » Multitudine, inquit, aucti, passim altaria **1357** idolis erexerunt. « Juxta bona terræ suæ exstruxit titulos. » Bonis meis, inquit, pro defensione idolorum utentes, B statuas illis excitaverunt.

β'. « Ἐμέρισαν καρδίας αὐτῶν. » Οὔτε γὰρ περὶ ἐκεῖνα τὴν εὔνοιαν διεφύλαξαν, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο σέβοντες τὸ εἴδωλον διετέλεσαν. Ἀλλ' ἐγὼ καὶ αὐτοὺς σφαγῇ καὶ δουλείᾳ παραδώσω, καὶ ταῦτα φροῦδα ποιήσω. Εἶτα διδάσκει αὐτοὺς ὁποίοις προσήκει μεταμελουμένους χρήσασθαι λόγοις.

Vers. 2. « Diviserunt corda sua. » Ne erga illa quidem studium et amorem servaverunt, sed nunc hoc, nunc illud idolum coluerunt. Ego vero et in occisionem, et in servitutem eos tradam, et funditus illa delebo. Postea docet illos, quibus verbis eos uti conveniat, si resipiscerent.

γ', δ'. « Νῦν ἐροῦσιν· Οὐκ ἔστι βασιλεὺς ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἐφοβήθημεν τὸν Κύριον· ὁ δὲ βασιλεὺς τί ποιήσει ἡμῖν; Λαλῶν ῥήματα, προφάσεις ψευδεῖς, διαθήσεται διαθήκην. » Οὐδεμιᾶς γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ βασιλέως τετυχήκαμεν ἐπικουρίας· καὶ δέον ἡμᾶς τῷ Θεῷ θαῤῥεῖν, τῷ παντοδαπῆς ἡμᾶς ἀξιοῦντι προνοίας, ἀνθρώπῳ τεθαῤῥήκαμεν οὐδὲν ἀληθὲς φθεγγομένῳ, προφάσεις δὲ ἀεὶ πλαττομένῳ, καὶ νῦν μὲν πρὸς C τούτους [39], νῦν δὲ πρὸς ἐκείνους [40] ποιουμένῳ συνθήκας. Ἀλλὰ ταύτης, φησὶ, τῆς παρανομίας εἰσπραχθήσεσθε δίκας. « Ἀνατελεῖ γάρ μου τὸ κρῖμα, ὡς ἄγρωστις ἐπὶ χέρσον ἀγροῦ. » Καθάπερ γὰρ ἄγρωστις ἀδεῶς ἐν τῇ μὴ γεωργουμένῃ φύεται γῇ, οὐ σκαπάνης ἐνοχλούσης, οὐκ ἀρότρου διατέμνοντος· οὕτω ῥᾳδίως ὑμῖν ἡ παρ' ἐμοῦ ἐπαχθήσεται τιμωρία.

Vers. 3, 4. « Nunc dicent : Non est rex nobis, quia non timuimus Dominum : rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces, disponet testamentum. » Nullum enim, dicent, a rege subsidium assecuti sumus : ac, cum par esset Deo confidere, qui nos omni ratione fovebat, hominis fiducia nixi fuimus mendacia loquentis, speciosas occasiones fingentis, nunc cum his, nunc cum illis fœdera sancientis. At hujus, inquit, nequitiæ dabitis pœnas. « Orietur enim sicut gramen judicium meum super desertum agri. » Quemadmodum enim in terra inculta abunde exoritur gramen, nullo interpellante ligone, nullo aratro dissecante : ita facile pœna vobis a me infligetur.

ε'. « Τῷ μόσχῳ τοῦ οἴκου Ὧν παροικήσουσιν οἱ κατοικοῦντες Σαμάρειαν. » Προσεδρεύσουσι, φησὶ, τῷ εἰδώλῳ, τὴν παρ' αὐτοῦ ζητοῦντες βοήθειαν. « Ἐπένθησεν ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν, καὶ καθὼς παρεπίκραναν αὐτὸν, ἐπιχαροῦνται ἐπὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὅτι μετῳκίσθη ἀπ' αὐτοῦ. » Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, οὐδεμιᾶς ἐκεῖθεν ἐπικουρίας ἀπήλαυσαν, ἀλλὰ καὶ θρηνοῦσιν αὐτὸν καὶ ὀλοφύρονται, καὶ [41] ἀτιμίᾳ περιβεβλημένον θεώμενοι. Ὅθεν αὐτὸν

Vers. 5. « Apud vitulum domus On morabuntur qui habitant in Samaria. » Assidebunt, inquit, idolo, auxilium ab eo expetentes. « Luxit populus ejus super eo, et sicut irritaverint illum, gaudebunt super **1358** gloria ejus, quia translata est ab eo. » Non modo, inquit, auxilium eis nullum D tulit vitulus hic : sed illum etiam lugent et deflent, etiam cum ignominia eum coopertum vident. Unde ipsum

ς'. « Καὶ δήσαντες ἀπήνεγκαν ξένια τῷ βασιλεῖ Ἰαρεὶβ ἐν δόματι. » Θεασάμενοι γὰρ αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν, χωνεύσαντες αὐτὸν, δῶρα προσήνεγκαν τῷ βασιλεῖ τῶν Αἰγυπτίων, ἐπίκουρον αὐτοῖς γενέ-

Vers. 6. « Etiam ligantes, obtulerunt munera regi Jarib, domo. » Cum enim ejus vidissent infirmitatem, conflarunt illum, donaque regi Ægyptiorum attulerunt, ejus implorantes auxilium; nullum

[a] Isa. v, 7. [b] Psal. lxxix, 8. [c] Jerem. ii, 21. [d] Luc. xx, 19.

VARIÆ LECTIONES.

[38] ὑπ. Cotelerius *Monum. Eccl. gr.*, t. II, p. 532, legendum esse putat ὑπερμαζήσαντες, *luxuriantes*, ex conjectura satis quidem probabili, quam tamen nostram facere dubitamus, donec codicis cujusdam accedat auctoritas. [39] C τούτοις. [40] Ibid. ἐκείνῳ. [41] καί. Des. ibid.

Digitized by Google

autem inde etiam impetrabunt. « Ephraim enim, inquit, suscipiet pudorem, confundetur in consilio suo. » Ejus enim consilia stultitiæ plena sunt : et cum ad Deum perfugere conveniret, ab idolis hominibusque subsidia petit. [7, 8] Deinde docet, quo pacto rex Samariæ, instar ligni aridi, quod impetu vehementis aquæ fertur, delebitur ; et altaria idolorum, impietatis Israeliticæ incitamenta, a fundamentis destruentur, ita ut altarium loca spinis plena efficiantur. Tum magnitudinem calamitatum exprimere volens, subdidit : « Et dicent montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos. » Tanta enim, inquit, erit redundantia malorum, cum hostes irruerint, ut nemo futurus sit, qui non malit obrui aut terra dehiscente, aut repentino montium casu, quam mala ab hostibus illata sustinere. [9] Hæc autem patientur, ut insani idolorum cultus pœnas luant. Nam quo tempore collibus eorumque altaribus operam dare studuerunt, me colere destiterunt : verum non amplius his adjungent **1359** sese.

Vers. 10. « Bellum enim super filios iniquitatis venit, ut corripiat eos secundum desiderium meum : et congregabuntur super illos populi, quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus suis. » Duas autem iniquitates has vocat : unam quidem, quod Deum reliquissent : alteram, quod non exsistentia Deo exsistenti prætulissent. Hoc idem per Jeremiam planum facit : « Duo mala, inquit, fecit populus meus : me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et abierunt, et foderunt sibi cisternas contritas, quæ continere non valent aquam [c]. »

Vers. 11. « Ephraim vitula edocta diligere contentionem. » Vitulæ similis est suscipere jugum recusanti, et adversus hoc reluctanti. « Ego autem veniam super pulchritudinem colli ejus. » Verumtamen contumax ejus collum edomabo. « Et ascendam in Ephraimum. » Nam eo vehar, et commode ferre docebo. Tunc autem « Reticebo Judam. » Assyriis enim eum non prodam, sed Sennacherimi copias consumam, quoniam roboratur eo Jacobus (nunc enim Jacobi virtutem Juda ostendit), ideoque a me curatur. Per hæc autem designat Ezechiæ virtutem, per quam omnis populus divinum auxilium consecutus est. Exinde ad exhortationem convertit sermonem. Quoniam enim, inquit, paternam virtutem exhibuit Juda, hostibus superior evasit.

Vers. 12. « Vos etiam, seminate vobis in justitia,

[c] Jerem. II, 13.

σθαι παρακαλοῦντες· ἀλλ' οὐδ' ἐντεῦθεν ἀπολαύσουσί τινος βοηθείας. « Ἐφραὶμ γάρ, φησί, δέξεται αἰσχύνην, αἰσχυνθήσεται ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ. » Ἀνοίας γὰρ αὐτοῦ μεστὰ τὰ βουλεύματα· καὶ δέον τῷ Θεῷ προσελθεῖν, τὴν παρὰ τῶν εἰδώλων καὶ ἀνθρώπων συμμαχίαν αἰτεῖ. Εἶτα διδάσκει, ὅπως τῆς Σαμαρείας ὁ βασιλεὺς, φρυγάνου δίκην ὑπὸ βιαίου ὕδατος φερομένου, φροῦδος γενήσεται· ὅπως τε οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώλων, οἱ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ πρόξενοι δυσσεβείας, ἐκ βάθρων ἀνασπασθήσονται, ὡς ἀκανθῶν πλήρεις γενέσθαι τῶν θυσιαστηρίων τοὺς τόπους. Ἔπειτα τὸ μέγεθος τῶν συμφορῶν παραδηλῶσαι θελήσας, ἐπήγαγε· « Καὶ ἐροῦσι τοῖς ὄρεσι· Πέσετε [48] ἐφ' ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς· Καλύψατε ἡμᾶς. » Τοιαύτη γάρ, φησὶν [49], ἔσται φορὰ τῶν κακῶν ἐν τῇ τῶν πολεμίων προσβολῇ, ὡς ἑλέσθαι ἂν ἕκαστον ὑποβρύχιον γενέσθαι τῆς γῆς διϊσταμένης, ἢ τῶν ὀρέων ἐξαπιναίως ἐπιπιπτόντων, ἢ τὰ ὑπ' ἐκείνων γιγνόμενα προσμένειν κακά. Ταῦτα δὲ πείσονται, τῆς περὶ τὰ εἴδωλα μανίας ἀπαιτούμενοι δίκας. Ἐξ οὗ γὰρ τοῖς βουνοῖς, καὶ τοῖς ἐν αὐτοῖς βωμοῖς ἐνδιατρίβειν ἠγάπησαν, ἐξ ἐκείνου τῆς ἐμῆς θεραπείας ἀπέστησαν· ἀλλ' οὐκ ἔτι τούτοις προσεδρεύσουσι [50].

ι'. « Πόλεμος [51] γὰρ ἐπὶ τέκνα ἀδικίας ἦλθε [52], παιδεῦσαι αὐτοὺς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου· καὶ συναχθήσονται ἐπ' αὐτοὺς λαοὶ, ἐν τῷ παιδεύεσθαι αὐτοὺς ἐν ταῖς δυσὶν ἀδικίαις αὐτῶν. « Δύο δὲ ἀδικίας ταύτας καλεῖ, μίαν μὲν τὸ καταλιπεῖν τὸν Θεὸν, ἑτέραν δὲ τὸ τὰ μὴ ὄντα προτιμῆσαι τοῦ ὄντος. Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ Ἱερεμίου δῆλον ποιεῖ· « Δύο γάρ, φησὶ, πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ἐπορεύθησαν, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συσχεῖν. »

ια'. « Ἐφραὶμ δάμαλις δεδιδαγμένη ἀγαπᾷν νεῖκος. » Δαμάλει ἔοικε δέξασθαι ζυγὸν οὐκ ἀνεχομένῃ, ἀλλὰ πρὸς τοῦτον ζυγομαχούσῃ. « Ἐγὼ δὲ ἐπελεύσομαι ἐπὶ τὸ κάλλος τοῦ τραχήλου αὐτῆς. » Ἀλλ' ὅμως τὸν γαῦρον αὐτῆς τράχηλον καταδαμάσω. « Καὶ ἐπιβιβῶ τῷ Ἐφραὶμ. » Ἐποχήσομαι γὰρ αὐτῷ, καὶ διδάξω φέρειν εὐτάκτως. Τέως δὲ « Παρασιωπήσομαι [53] Ἰούδαν. » Ἀσσυρίοις γὰρ αὐτὸν οὐ προήσομαι, ἀλλὰ τοῦ Σενναχηρεὶμ δαπανήσω τὴν δύναμιν, ἐπειδὴ ἐνισχύει αὐτῷ Ἰακώβ (τοῦ γὰρ Ἰακὼβ τέως Ἰούδας [54] τὴν ἀρετὴν ἐπιδείκνυται). διὸ καὶ τῆς ἐμῆς ἀπολαύει προνοίας. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τοῦ Ἐζεκίου τὴν ἀρετὴν, δι' ἣν ἅπας ὁ λαὸς τῆς θείας ἐπικουρίας ἀπήλαυσεν. Ἐντεῦθεν πάλιν εἰς παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, τὴν πατρῴαν ἐπιδεικνύμενος ὁ Ἰούδας ἀρετὴν, περιγίνεται τῶν πολεμίων,

ιβ'. « Σπείρατε καὶ ὑμεῖς ἑαυτοῖς εἰς δικαιοσύνην,

VARIÆ LECTIONES.

[48] Πέσ. — καλ. ἡμ. Ita Alex. et Luc. XXIII, 30. [49] φησίν. Des. in C. [50] Ibid. προσεδρεύουσι. [51] Πόλ. — ἀδικ. Hæc ad vers. 9 pert. uxta Hebr. et LXX. [52] ἦλθε. Ortum est ex alia interpretatione vocis בא־תוֹ, quæ deinde exponitur per κατὰ τὴν ἐπιθ. μου. [53] παρ. C præm. οὐ. Ibid. expuncta sunt quæ h. l. præcedunt Τέως δέ. [54] Ἰούδ. C præm. ὁ.

Digitized by Google

καὶ θερίσατε καρπὸν ζωῆς. » Ὑμῖν γὰρ αὐτοῖς, ἀλλ' οὐ τῷ Θεῷ τὰ σπειρόμενα σπείρεται, καὶ τὰ θεριζόμενα γίνεται. « Φωτίσατε ἑαυτοῖς [49] φῶς γνώσεως. » Προσήκει γὰρ πρότερον τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐπιμεληθῆναι, εἶθ' οὕτως τῆς τῶν θείων κατατολμῆσαι γνώσεως. « Ὡς ἔτι καιρὸς [50], ἐκζητήσατε τὸν Κύριον, ἕως τοῦ ἐλθεῖν ὑμῖν γεννήματα δικαιοσύνης. » Τοιοῦτόν ἐστι τὸ παρὰ τῷ Δαβὶδ εἰρημένον· « Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. » Ἐν τῷ τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ καιρῷ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπιδειξώμεθα μεταβολήν, ἵνα τῆς δικαιοσύνης δρεψώμεθα καρπούς.

ιγ'. « Ἵνατί παρεσιωπήσατε ἀσέβειαν, καὶ τὸν καρπὸν [51] αὐτῆς ἐτρυγήσατε; » Ἔδει, φησὶν, ὑμᾶς ἠσεβηκότας τοῖς τῆς μετανοίας φαρμάκοις θεραπεῦσαι τὰ τραύματα, καὶ μὴ παρασιωπῆσαι, ἀλλ' ἐξομολογήσασθαι τὰ εἰργασμένα κακά. « Ἐφάγετε καρπὸν ψευδῆ, ὅτι ἤλπισας ἐν τοῖς ἅρμασί [52] σου, ἐν πλήθει δυνάμεώς σου. » *Βρῶσιν ψευδῆ* τὴν ματαίαν ἐλπίδα προσαγορεύει. Τῷ γὰρ πλήθει καὶ τοῖς ἅρμασι θαρρήσας, οὐδεμίαν ἐκ τούτων ὠφέλειαν ἐδέξω.

ιδ'. « Ἐξαναστήσεται γὰρ ἀπώλεια ἐν τῷ λαῷ σου, καὶ πάντα τὰ τετειχισμένα σου ἀφανισθήσεται [53]· » οὔτε τοῦ πλήθους ὄνησίν σοί τινα φέροντος, οὔτε τῶν τειχῶν παρεχόντων τὴν ἀσφάλειαν.

« Καθὼς ἠφανίσθη ὁ ἄρχων Σαλμανὰ ἐν [54] τῷ οἴκῳ Ἀρβεὴλ, ἐν ἡμέραις πολέμου μητέρα ἐπὶ τέκνοις ἠδάφισαν. (ιε'.) Οὕτω ποιήσω ὑμῖν, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ [55], ἀπὸ προσώπου τῆς κακίας ὑμῶν. » Τινές φασι περί τινος ἄρχοντος κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ταῦτα καὶ δεδρακότος καὶ πεπονθότος εἰρῆσθαι τὰ εἰρημένα· ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι περὶ τοῦ Μαδιὰμ ἄρχοντος ταῦτα λελέχθαι, ὃν χειρωτάμενος ἀνεῖλεν ὁ Γεδεών· καὶ γὰρ ἐκείνου ὠμότητα ἡ θεία κατηγορεῖ Γραφή. Μέμνηται δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, λέγων· « Θοῦ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, ὡς τὸν Ὠρὴβ, καὶ Ζὴβ, καὶ Ζεβεὲ [56], καὶ Σαλμανά. » Λέγει τοίνυν, ὅτι Καθάπερ ὁ Σαλμανὰ παντελῆ ὑπέμεινεν ὄλεθρον, ἐπειδὴ ἐν ἡμέραις πολέμου μητέρα ἐπὶ τέκνοις ἠδάφισεν· οὕτω καὶ ποιήσω ὑμῖν, οἶκος Ἰσραὴλ, ἀπὸ προσώπου τῆς κακίας ὑμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

α'. « Ὄρθρου ἀπερρίφησαν [57]. » Ὅτε προσεδόκησαν τὴν τῶν Αἰγυπτίων βοήθειαν ὡς ὄρθριον αὐτοῖς ἐν σκότει διάγουσι φανησομένην, τηνικαῦτα ἀπήχθησαν δορυάλωτοι. « Ὡς ὄρθρος [58] ἀπερρίφη βασιλεὺς Ἰσραήλ. » Τὸ σύντομον τῆς πανωλεθρίας διὰ τούτων ἠνίξατο· βραχὺν γὰρ καὶ ὁ ὄρθρος κατέχει καιρὸν, εἶτα ἀνίσχων ὁ ἥλιος τὴν ἡμέραν ποιεῖ. « Διότι νήπιος Ἰσραήλ. » Ἐξ ἀνοίας, φησὶ, καὶ παιδικῆς διατ

et metite fructum **1360** vitæ. » Nam vobis, non Deo, semina seminantur, et metuntur. « Illuminate vobis lumen scientiæ. » Prius enim oportet alias virtutes excolere, tum ad divinorum cognitionem aspirare. « Dum adhuc est tempus, quærite Dominum, donec obtingant vobis fruges justitiæ. » Tale est illud a Davide dictum : « Veniamus ante faciem ejus cum confessione [f]. » Interea dum nos ejus patientia tolerat, in meliora vitam commutemus, ut fructus justitiæ percipiamus.

Vers. 13. « Cur reticuistis impietatem, et fructum ejus vindemiastis? » Vos, inquit, qui impie egistis, pœnitentiæ remediis curari oportebat, et non tacere, sed confiteri mala, quæ commisistis. « Comedistis fructum mendacem, quia sperasti in curribus tuis, in multitudine virtutis tuæ. » *Cibum mendacem* vocat vanam spem : nam cum multitudini et curribus confideres, nullam ex his utilitatem reportasti. Etenim :

Vers. 14. « Consurget perditio in populo tuo, et omnia munita tua delebuntur : » nullam opem tibi ferente multitudine, nullamque securitatem muris præstantibus.

« Sicut exstinctus est princeps Salmana in domo Arbeelis, in diebus belli matrem super filios alliserunt. (Vers. 15.) Sic faciam vobis, domus **1361** Israelis, propter malitiam vestram. » Quidam dicunt, hæc de quodam principe dicta esse, qui eo tempore hæc faciebat et patiebatur : ego vero existimo, hæc de Madianis principe dicta fuisse, quem captum interfecit Gedeon. Illius enim crudelitatem damnat sacra Scriptura. Hujus quoque mentionem facit beatus David, dicens : « Pone principes eorum sicut Oreb, et Zeb, et Zebee, et Salmana [g]. » Ait itaque, Non secus ac Salmana funditus periit, cum tempore belli matrem super filios allisisset : sic faciam vobis, domus Israelis, propter malitiam vestram.

CAPUT XI.

Vers. 1. « Mane projecti sunt. » Cum exspectarent ipsi ab Ægyptiis subsidium, quod illis in tenebris degentibus tanquam diluculum appariturum esset, tunc in captivitatem abducti fuerunt. « Sicut mane projectus est rex Israelis. » Repentinum exitium his verbis designavit. Nam ad breve tempus durat diluculum, mox exoriens sol diem infert. « Quia parvulus Israel. » Propter inscitiam,

[f] Psal. xciv, 2. [g] Psal. lxxxii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[49] ἑαυτ. Edit. prior hab. αὐτοῖς. [50] ὡς ἔτι καιρ. Ita Ald. [51] τ. καρπ. Rec. lect. est, τὰς ἀδικίας. [52] ἅρμ. Ita A et C cum Alex. Præstat lectio cod. Vat. ἁμαρτήμασι. [53] Rec. lectio est, περιτετειχισμένα σου οἰχήσεται. [54] ἐν — Ἀρβ. Bene juxta Hebr. ut in Barb. et Laud. apud Grab. [55] Ἰσρ. Ex errore librariorum ortum esse videtur ex Ἠλ. [56] Ζεβ. C præm. ὡσεί. [57] Ὀρθ. ἀπ. et deinde ὡς — Ἰσρ. ad finem cap. x pertinet juxta Hebr. [58] Ὡς ὄρθρ. Des. apud LXX.

Digitized by Google

inquit, et puerilem sensum, hanc sustinent ultionem. [2] Ego enim eos ex Ægypto reduxi, et ex acerbissima illa servitute liberavi: ipsi contra me ingrati facti, idolorum cultum magis amaverunt (hæc enim vocat Baalim), [3, 4] me vero, qui colligavi, **1362** et ab incondito gressu expedivi, et paternum affectum erga eum ostendi, et omnis generis curationem ei adhibui, agnoscere noluit, etsi ab omni pernicie hominum invadentium sæpe eos liberavi, amoris in eos studio tanquam vinculo quodam constrictus, quo etiamnum eos curo, et his correctionibus trado, haud aliter ac si quis peccantem puerum in maxilla feriat. Mihi vero satis est, ut torve illum intuear, et penitus ipsum perdam. Hoc enim significavit, cum dixit:

« Respiciam ad eum, et prævalebo ei. (VERS. 5.) Habitavit Ephraim in Ægypto, et Assur ipse rex ejus. » Non enim effugiet hujus dominatum, licet millies in Ægyptum fugiat: causa vero malorum illi exstitit, « quia noluit converti. » Propterea enim, etsi multitudine et omni genere armorum utitur, nihil tamen virile edet: sed malorum consiliorum fructus capiet, longeque a terra sua abducetur, quandoquidem omnia pretiosa adversariis tradam, et continuo deprimam. Postquam hos terrores injecit, rursus misericordiæ verbis utitur, sermonis varietate utilitatem eis comparans.

VERS. 8. « Quomodo te disponam, Ephraim? » Quomodo, inquit, o Ephraim, erga te me geram? « Protegam te, Israel: quomodo te disponam? » Ego enim te defendere studeo, sed me hoc facere impia scelera tua non sinunt. Quare « sicut Adama ponam te, et sicut Seboim. » Quæ una cum Sodoma **1363** et Gomorrha incensæ sunt. At vixdum contra eos sententiam tulerat, cum misericordia ductus sententiam revocat.

« Conversum est cor meum in ipso: simul commota est pœnitentia mea. (VERS. 9.) Non faciam juxta iram furoris mei, non derelinquam ut deleatur Ephraim. » Patrem imitatur, et matrem, qui a natura conturbantur, et diu aversari filios non possunt. Hæc autem dicit, non quasi hoc nunc velit, nunc rursus, mutata voluntate, nolit: sed sermonem effingit ad iram et benignitatem, ad vindictam et miserationem, ut per illa terrorem afferat, per hæc vero exhortationem. Hanc ejus misericordiam beatus quoque David celebrat: « Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentium se [h]. » Et per Isaiam dicit ipse Deus: « Nunquid oblivisci potest mulier infantis

[h] Psal. CII, 13.

νοίας ταύτην ὑπομένουσι τὴν τιμωρίαν. Ἐγὼ γὰρ αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα, καὶ τῆς πικρᾶς ἐκείνης ἠλευθέρωσα δουλείας· αὐτοὶ δὲ ἀγνώμονες περὶ ἐμὲ γενόμενοι, τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν προείλοντο· ταῦτα γὰρ καλεῖ Βααλείμ· ἐμὲ δὲ τὸν συμποδίσαντα, καὶ τῆς ἀτάκτου φορᾶς ἀπαλλάξαντα, καὶ πατρικὴν περὶ αὐτὸν φιλοστοργίαν ἐπιδειξάμενον, καὶ ἴασιν αὐτῷ παντοδαπῆ ἐπιτεθεικότα, ἐπιγνῶναι οὐκ ἠβουλήθη· καὶ μὴν ἀπὸ παντοδαπῆς αὐτοὺς διαφθορᾶς τῶν ἐπιόντων ἀνθρώπων πολλάκις ἀπήλλαξα, οἷόν τινι δεσμῷ τῇ περὶ αὐτοὺς κατεχόμενος ἀγάπῃ, δι' ἣν καὶ ἔτι αὐτῶν κήδομαι, καὶ ταύταις περιβάλλω ταῖς παιδείαις, ὅμοιον ποιῶν, ὡς εἴ τις ἡμαρτηκότα παῖδα κατὰ τῆς σιαγόνος παίσειεν. Ἄρκει δέ μοι, καὶ δριμὺ πρὸς αὐτὸν βλέψαι, καὶ παντοδαπῶς αὐτὸν ἀναλῶσαι. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκώς·

« Ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι αὐτῷ. (ε'.) Κατῴκησεν Ἐφραὶμ Αἴγυπτον [59], καὶ Ἀσσοὺρ αὐτὸς ὁ [60] βασιλεὺς αὐτοῦ. » Οὐ διαφεύξεται γὰρ τὴν τούτου δεσποτείαν, κἂν μυριάκις εἰς Αἴγυπτον δραπετεύσῃ· αἴτιον δὲ αὐτῷ τῶν κακῶν, « ὅτι οὐκ ἠθέλησεν ἐπιστρέψαι. » Τούτου γὰρ [61] χάριν, καὶ πλήθει χρώμενος καὶ πανοπλίαις, οὐδὲν ἀνδρεῖον ἐπιδείξεται· ἀλλὰ τῶν κακῶν βουλευμάτων δρέψεται τοὺς καρποὺς, καὶ πόρρω τῆς οἰκείας γενήσεται γῆς· ἐπειδὴ ἐγὼ πάντα τὰ [62] τίμια παραδώσω τοῖς ἐναντίοις, καὶ διηνεκῶς ταπεινώσω. Τούτοις αὐτοῖς [63] καταπλήξας, πάλιν τοῖς τῆς φιλανθρωπίας κέχρηται λόγοις, τῇ ποικιλίᾳ τῆς διαλέξεως ὠφέλειαν αὐτοῖς μηχανώμενος.

η'. « Τί σε διαθῶ, Ἐφραὶμ; » Πῶς σοι, φησὶν, ὦ Ἐφραὶμ, χρήσομαι; « Ὑπερασπιῶ σου, Ἰσραήλ· τί σε διαθῶ [64]; » Ἐγὼ γὰρ [65] ὑπερμαχῆσαί σου βούλομαι· οὐκ ἐᾷ δέ με τὰ ὑπὸ σοῦ τολμώμενα δυσσεβήματα· διὸ « ὡς Ἀδάμα θήσομαί σε, καὶ ὡς Σεβωΐμ [66]. » Αἳ μετὰ Σοδόμων καὶ Γομόρρων ἐνεπρήσθησαν. Ἀλλ' οὔπω τὴν κατ' αὐτῶν ψῆφον ἐξενεγκὼν, τῇ φιλανθρωπίᾳ τὴν ἀπόφασιν λύει.

« Μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τούτῳ [67]· συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. (θ'.) Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου· οὐ μὴ ἐγκαταλίπω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ. » Πατέρα μιμεῖται καὶ μητέρα ὑπὸ τῆς φύσεως διαταραττομένους, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀπυστρέφεσθαι τὰ τέκνα μὴ δυναμένους. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς νῦν μὲν τοῦτο βουλόμενος, νῦν δὲ τοῦτο μεταβουλευόμενος· ἀλλὰ σχηματίζει τὸν λόγον εἰς ὀργὴν καὶ φιλανθρωπίαν, εἰς τιμωρίαν καὶ ἔλεον, καὶ δι' ἐκείνων καταπλήττων, καὶ διὰ τούτων προτρέπων. Ταύτην αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ὁ μακάριος ᾄδει Δαβίδ· « Καθὼς οἰκτείρει πατὴρ υἱοὺς, ᾠκτείρησε Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν. » Καὶ διὰ Ἡσαΐου αὐτός φησιν ὁ

VARIÆ LECTIONES.

[59] Rec. lectio est ἐν Αἰγύπτῳ. [60] ὁ. Des. in C. [61] γάρ. Des. in C. [62] τά. Ib. præm. αὐτοῦ. [63] C αὐτούς. [64] τί σε διαθῶ. Des. ibid. [65] γάρ. C μέν. [66] Ibid. Σεβωείμ. [67] Rec. lectio est τῷ αὐτῷ.

Digitized by Google

Θεός· « Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ γυνὴ ἐπιλάθοιτο ταῦτα ποιῆσαι, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι, εἶπεν ὁ Ἅγιος. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν λέγει· « Μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τούτῳ, συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου, οὐ μὴ ἐγκαταλίπω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ. Διότι Θεός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐν σοὶ ἅγιος, καὶ οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν. » Οὐ γὰρ ἀνθρώπῳ, φησὶ, παραπλησίως ὀργίζομαι, οὐδὲ ἐπὶ πλεῖστον μνησικακεῖν ἀνέχομαι· Θεὸς γάρ [68] εἰμι ἅγιος, καὶ ἐν τοῖς περὶ σὲ φαινόμενος, καὶ τῶν γηΐνων ἁπάντων ὑπέρτερος, καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις οἰκεῖν ἠναγκασμένος· παντα-χοῦ δὲ παρὼν, καὶ τοῖς πᾶσι παριστάμενος. Τοσαύτης τοίνυν φιλανθρωπίας ἀπολαύοντες,

ι'. « Ὀπίσω, φησὶ, Κυρίου πορεύεσθε [69]· » ἑπόμενοι διηνεκῶς, καὶ πᾶν τὸ κελευόμενον δρῶντες. « Ὡς λέων γὰρ ἐρεύξεται, καὶ ἐκστήσονται τέκνα ὑδάτων. » Καθάπερ γὰρ ὁ [70] λέων βρυχώμενος, τὰ πελάζοντα καὶ τοῦ βρυχήματος ἐπαΐοντα δεδίττεται ζῶα· οὕτω τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐπαμῦναι ὑμῖν ἐθελήσαντος, δειλία καθέξει τοὺς ἐναντίους, δίκην ἰχθύων οὐδὲ τὸν τυχόντα κτύπον φέρειν ἀνεχομένων, ἀλλ' ἐν τοῖς ὕδασι κρυπτομένων. *Τέκνα γὰρ ὑδάτων* τοὺς ἰχθύας προσηγόρευσεν, ὡς ἐν τοῖς ὕδασι τὰς τῆς ζωῆς ἔχοντας ἀφορμάς. Οὕτω δὲ τῇ θείᾳ βουλῇ τῶν πολεμίων καταλυθέντων,

ια'. « Ἥξουσιν [71] ὡς ὄρνεον ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ὡς περιστερὰ ἐκ γῆς Ἀσσυρίων, καὶ ἀποκαταστήσω αὐτοὺς εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν, λέγει Κύριος. » Ὃν τρόπον γὰρ τά τε ἄλλα ὄρνεα, καὶ διαφερόντως αἱ περιστεραὶ, τῇ πτήσει χρώμεναι καὶ περιπετόμεναι, ῥᾳδίως ἐπανίασιν εἰς τὰς οἰκείας καλιάς· οὕτω καὶ ὑμᾶς τοὺς μὲν ἔνθεν, τοὺς δὲ ἐκεῖθεν, εὐπετῶς ἐπανάξει, καὶ τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀπολαβεῖν παρασκευάσει. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὴν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ γενομένην ἐπάνοδον· τῶν γὰρ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων [72], καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνοικοδομούντων κατὰ τὸν Κύρου τοῦ Πέρσου νόμον, καὶ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ διάγοντες θαῤῥήσαντες ἐπανῆλθον.

ιβ'. « Ἐκύκλωσέ με ἐν ψεύδει Ἐφραΐμ, καὶ ἐν ὁσεβείᾳ [73] οἶκος Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, τοσαύτης αὐτοὺς ἀξιῶ προμηθείας· αὐτοὶ δὲ τοῖς ἐναντίοις ἀμείδονται, τὴν ψευδῆ καὶ δυσσεβῆ λατρείαν τῆς ἐμῆς προαιρούμενοι θεραπείας. « Νῦν ἔγνω αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ λαὸς ἅγιος κεκλήσεται Θεοῦ. » Ἀλλ' ὅμως καὶ τοιούτους ὄντας ἐπιμελείας ἀξιώσω, καὶ λαὸν τῷ Θεῷ τῶν ὅλων ἀφιερωμένον χρηματίσαι ποιήσω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

α'. « Ὁ δὲ Ἐφραΐμ, πονηρὸν πνεῦμα, ἐδίωξε καύσωνα ὅλην τὴν ἡμέραν. » Καὶ διδάσκων, τί

sui, ut non misereatur filii uteri sui? Et si illa oblita fuerit hæc facere, ego tamen non obliviscar tui, dixit Sanctus [1]. » Hic igitur ait quoque: « Conversum est cor meum in ipso, simul commota est pœnitentia mea. Non faciam juxta iram furoris mei, non derelinquam ut deleatur Ephraim. Quoniam Deus sum, et non homo, in te sanctus, et non ingrediar civitatem. » Non enim pariter, inquit, atque homo, irascor, neque possum dietissime injuriarum memoriam retinere. Deus enim sanctus sum, et in tuis apparens, et terrenis rebus omnibus superior: nec similiter ut homines habitare **1364** cogor, sed ubique adsum, et omnibus assisto. Cum igitur tantam obtineatis misericordiam,

Vers. 10. « Post Dominum, inquit, ambulate: » sequentes perpetuo, et omne imperatum facientes. Etenim: « Sicut leo rugiet, et formidabunt filii aquarum. » Nam quemadmodum leo rugiens vicina et rugitum exaudientia animalia perterrefacit: sic Dei præpotentis, vobis auxiliari volentis, metus perterrebit hostes, more piscium ne minimum quidem crepitum ferre valentium, sed in aquas se abdentium. *Filios* enim *aquarum* vocavit pisces, in aquis vitæ opportunitatem invenientes. Atque in hunc modum hostibus divina voluntate dissipatis,

Vers. 11. « Venient quasi avis ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et restituam eos ædibus suis, dicit Dominus. » Sicut enim tum cæteræ aves, tum maxime columbæ, alarum ope circumvolantes, facile in nidos suos revertuntur; ita et vos alios hinc, alios illinc facile revocabit, et patrium in solum redire faciet. Per hæc autem significat reditum sub Zorobabele factum. Nam cum alii ex Babylone reversi essent, et urbem Hierosolymam ex Cyri Persæ lege rædificassent, alii etiam, qui in Ægypto versabantur, fiducia sumpta, redierunt.

Vers. 12. « Circumdedit me mendacio Ephraim: et impietate domus Israel et Juda. » Ego quidem, inquit, tanta illos dignor providentia: **1365** ipsi vero contrariis compensant, falsam et impiam religionem cultui meo anteponentes. « Nunc cognovit eos Dominus, et populus sanctus Dei vocabitur. » Et tamen, cum tales sitis, mihi nihilominus curæ eritis, et vos populum universorum Deo consecratum appellari faciam.

CAPUT XII.

Vers. 1. « Ephraim autem pravus spiritus, persecutus est æstum toto die. » Et docens, quid

[1] Isa. XLIX, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[68] γάρ. C δέ. [69] Rec. lect. est πορεύσομαι. [70] ὁ. Des. in C. [71] Ἥξ. Rec. lect. est ἐκστήσονται. [72] ἐπαν. Ita cum C leg. Sirm. ἐπαγγελθέντων. [73] Rec. lectio est ἀσεβείαις.

Digitized by Google

æstum vocet, subdit : « Inania et vana multiplicavit, et fœdus cum Assyriis pepigit, et oleo in Ægypto mercaturam fecit. » *Pravum spiritum* vocat malam voluntatem ; *studium* vero *circa æstum* dicit, non solum infructuosum, sed etiam perniciosum laborem. Cum enim, inquit, ego tali animi sensu erga illos usus essem, impie viventes, colles atque idolorum multitudinem erexerunt. Hæc enim *inania* et *vana* vocavit, quæ æstus instar omnes eorum fructus corruptura sint. Ad hæc, cum a cura mea defecissent, modo Assyrium sibi præesse rogarunt, modo ab Ægyptiis subsidia petierunt. *Olei* enim *mercaturam* istud vocat. Mercaturam quippe non damnat, sed duorum alterum significat : vel quod oleum velut donum quoddam regi Ægyptiorum offerrent, vel quod aurum offerentes, misericordiam ab eo poscerent, ut eis auxilio esset, rogantes.

Vers. 2. « Et judicium Domino cum Juda, ut vindictam sumat de Jacobo juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei. » Cæterum contra **1366** ista sic ab illis commissa judicium exercebo, et Judam iniquitatis reum faciam, ac justam in illum sententiam feram, quod avitam virtutem non æmulatus fuerit, sed impietate progenitorem dehonestarit. Post hæc Jacobi res gestas in medium affert, ut virtutis paternæ collatione apertius horum redarguat iniquitatem.

Vers. 3, 4. « In utero supplantavit fratrem suum, et in labore suo prævaluit Deo. Et confortatus est cum angelo, et prævaluit. » Ille in ipso, inquit, partus tempore plantam fratris tenens in lucem prodiit [j], qualis futurus esset præsignificans, et fore ut scita fraude primogenituræ acceptarus esset benedictionem. Progressu vero temporis vir factus, adeo virtutis exercitatione excelluit, ut Dei sibi providentiam conciliaverit : cumque aliquando fratris timeret adventum, Deumque invocasset, non qualecunque auxilium obtinuit, sed noctu visus est sibi luctari [k] cum eo qui apparuerat, atque victoriam reportare, ut metum ex animo ejiceret, reputans, eum qui superare Deum sibi visus fuisset, nequaquam ab homine victum iri. Eumdem autem et *Deum* et *angelum* vocavit, quia utrumque nomen beatus Moses posuit. Dominus enim noster Jesus Christus, et Deus fortis, et magni consilii Angelus ab Isaia [l] vocatus est. « Fleverunt, et deprecati sunt me, in domo On invenerunt me ; et ibi dictum est ad eos. » Hoc **1367** alii interpretes, Aquila, Symmachus, et Theodotio, ut de Jacobo dictum posuerunt : « Flevit, et deprecatus est cum, et in Bethel invenit eum. »

καύσωνα καλεῖ, ἐπάγει · « Κενὰ καὶ μάταια ἐπλήθυνε, καὶ διαθήκην μετὰ Ἀσσυρίων ἔθετο, καὶ ἔλαιον εἰς Αἴγυπτον ἐνεπορεύετο. » *Πονηρὸν πνεῦμα* τὴν πονηρὰν προσαγορεύει προαίρεσιν · *τὴν δὲ περὶ τὸν καύσωνα σπουδὴν*, τὸν οὐ μόνον ἄκαρπον, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιον λέγει πόνον. Ἐμοῦ γάρ, φησὶ, τοιαύτῃ περὶ αὐτοὺς κεχρημένου τῇ γνώμῃ, μοχθηρίᾳ συζῶντες βουνοὺς καὶ πλῆθος εἰδώλων ἀνέστησαν· ταῦτα γὰρ *κενὰ* καὶ *μάταια* κέκληκεν, ἃ δίκην καύσωνος ἅπαντας αὐτῶν διαφθερεῖ τοὺς καρπούς. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τῆς ἐμῆς σφᾶς αὐτοὺς ἀποστήσαντες κηδεμονίας, νῦν μὲν τὸν Ἀσσύριον προστατεύειν αὐτῶν ἐλιπάρησαν, νῦν δὲ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἐπικουρίαν ἐζήτησαν. *Ἔλαιον* γὰρ *ἐμπορίαν* τοῦτο καλεῖ. Οὐ γὰρ τῆς ἐμπορίας κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν δύο τὸ ἕτερον αἰνίττεται· ἢ ὅτι τὸ ἔλαιον οἷόν τι δῶρον τῷ τῶν Αἰγυπτίων προσέφερον βασιλεῖ, ἢ ὅτι χρυσὸν προσφέροντες τὸν παρ' ἐκείνου ἐπήγγελλον ἔλεον, ἐπίκουρον αὐτοῖς γενέσθαι παρακαλοῦντες.

β'. « Καὶ κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς Ἰούδαν, τοῦ ἐκδικῆσαι τὸν Ἰακὼβ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἀνταποδώσει αὐτῷ. » Ἀλλὰ γὰρ τούτων οὕτω παρ' αὐτῶν γιγνομένων, δικαστήριον συγκροτήσω· καὶ τὴν τοῦ Ἰούδα παρανομίαν ἐλέγξω, καὶ δικαίαν κατ' αὐτοῦ τὴν ψῆφον ἐξοίσω, ὅτι τοῦ προπάτορος τὴν ἀρετὴν οὐκ ἐζήλωσεν, ἀλλὰ τῇ δυσσεβείᾳ τὸν πρόγονον ὕβρισεν. Εἶτα τὰ κατὰ τὸν Ἰακὼβ τὸν πατριάρχην εἰς μέσον φέρει, τῇ παραθέσει τῆς πατρῴας ἀρετῆς ἐναργέστερον τὴν τούτων διελέγχων παρανομίαν.

γ', δ'. « Ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπτέρνισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐν κόποις αὐτοῦ ἴσχυσε πρὸς Θεόν. Καὶ ἐνίσχυσε μετὰ ἀγγέλου, καὶ ἠδυνήθη. » Ἐκεῖνος, φησὶ, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῶν ὠδίνων καιρὸν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ πτέρνης ἐπειλημμένος εἰς φῶς προελήλυθε, προσημαίνων οἷος ἔσται, καὶ ὅτι τῶν πρωτοτοκίων διὰ τῆς καλῆς ἀπάτης κομιεῖται τὴν εὐλογίαν. Καὶ τοῦ χρόνου δὲ προελθόντος εἰς ἄνδρα τελέσας, οὕτως ἐν τοῖς τῆς ἀρετῆς διέπρεψε πόνοις, ὡς καὶ τὴν θείαν προμήθειαν ἐπισπάσασθαι, καί ποτε δείσας τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἡσαῦ, καὶ τὸν Θεὸν ἀντιβολήσας, οὐχ ἁπλῶς τῆς ἐκεῖθεν ἐπικουρίας ἀπήλαυσεν, ἀλλὰ καὶ παλαίειν ἔδοξε νύκτωρ ὀφθέντι, καὶ δρέπεσθαι τὴν νίκην, ἵνα τὸ δέος τῆς διανοίας ἐκβάλῃ, λογισάμενος ὡς ὁ τοῦ Θεοῦ περιγενέσθαι δόξας, ὑπ' ἀνθρώπων οὐχ ἡττηθήσεται. Τὸν δὲ αὐτὸν καὶ *Θεὸν* καὶ *ἄγγελον* κέκληκεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς ἀμφότερα τέθεικε τὰ ὀνόματα. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς, καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ προσηγόρευται. « Ἐκλαυσαν, καὶ ἐδεήθησάν μου, ἐν τῷ οἴκῳ Ὧν ηὗρόν με, καὶ [74] ἐκεῖ ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς. » Τοῦτο οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ, καὶ Ἀκύλας, καὶ Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων, ὡς περὶ τοῦ Ἰακὼβ εἰρημένον τε-

[j] Gen. xxv, 26. [k] Gen. xxxii, 24, seqq. [l] Isa. ix, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[74] καὶ. Des. in C.

Digitized by Google

θείκασιν· « Ἔκλαυσε [75], καὶ ἐδεήθη αὐτοῦ, καὶ ἐν Βαιθὴλ ηὗρεν αὐτόν. » Φεύγων γὰρ ὁ Ἰακὼβ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ πρὸς Λάβαν τὸν θεῖον ἀποδιδράσκων, ἐν τῇ Βαιθὴλ γενόμενος τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἔτυχε, καὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας ἐδέξατο. « Μὴ φοβοῦ γὰρ, φησὶν, Ἰακὼβ, διότι ἐγὼ μετὰ σοῦ εἰμι. » Καὶ κλαίων δὲ, ὡς εἰκὸς, τοὺς λόγους ἐκείνους ἐποιήσατο· « Ἐάν μοι δῷ Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι, καὶ ἀποκαταστήσει [76] με μετ' εἰρήνης, ἔσται μοι Κύριος εἰς Θεὸν, καὶ ὁ λίθος, ὃν ἔστησα, ἔσται μοι εἰς οἶκον Θεοῦ, καὶ πάντων, ὧν ἐάν μοι δῷς, δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι αὐτά. » Καὶ ἐπανιὼν δὲ, κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον γενόμενος, τὸν εὐεργέτην ὑμνῶν ἔλεγεν, ὅτι « Ἐν τῇ [77] ῥάβδῳ μου ταύτῃ παρῆλθον τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἰδοὺ γέγονα εἰς δύο παρεμβολάς. » Τοῦτο τοίνυν οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον ἑρμηνεύσαντες παρεδήλωσαν, διδάσκοντες ὅτι ἐν τῇ Βαιθὴλ, ἥτις, φησὶ, νῦν τὸ Ὢν εἴδωλον ἔχει, ὤφθη τῷ Ἰακώβ· οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα ἐπὶ πληθυντικὸν ἀπὸ τοῦ ἑνικοῦ μεταβάντες, διδάσκουσιν ἡμᾶς οὕτω νοεῖν, ὅτι Ὁ μὲν προπάτωρ ὑμῶν τοιοῦτος περὶ ἐμὲ γενόμενος τῆς παρ' ἐμοῦ κηδεμονίας ἠξίωται· ὑμεῖς δὲ τὴν ἐναντίαν ὡδεύσατε, καὶ μεταμελείᾳ δὲ χρήσασθαι βουληθέντες, οὐκ εἰς τὸν ἀφιερωμένον μοι νεὼν ἐληλύθατε, ἀλλὰ παρὰ τὸ Ὢν εἴδωλον ὀλοφυρόμενοι τὴν ἐμὴν ἐζητεῖτε βοήθειαν. Ἐγὼ δὲ καὶ οὕτω παροινούμενος ἐπεφάνην [78] ὑμῖν, καὶ ἐν οἷς ἐκαλέσατε τόποις τὰς ἀποκρίσεις ἐποιησάμην. Καὶ τοῦτο διδάσκει σαφῶς Ἀμὼς ὁ προφήτης, ἐν τῇ Βαιθὴλ, ἐν ᾗ τὸ εἴδωλον ἦν τὸ Ὢν, πᾶσαν ποιησάμενος τὴν προφητείαν· πρὸς ὃν καὶ ὁ Ἀμασίας, ὁ τῆς Βαιθὴλ ἱερεὺς, ἔφη· « Πορεύου εἰς γῆν Ἰούδα, καὶ μὴ προφήτευε εἰς Βαιθὴλ, ὅτι ἁγίασμα βασιλέως ἐστίν. »

A Nam cum fugeret Jacob fratris insidias, atque ad Labanum avunculum perfugeret, ubi Bethelem pervenit, ibi divinam revelationem nactus est, et divinas promissiones accepit. Dixit enim : « Ne timeas, Jacob, quoniam ego tecum sum [m]. » Et flens, ut par erat, hæc verba fecit : « Si mihi Dominus dederit panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum, et reduxerit me cum pace, erit mihi Dominus pro Deo, et lapis iste, quem erexi, erit mihi pro domo Dei, et omnium quæ dederis mihi, decimas offeram tibi [n]. » Cum rediens pervenisset ad locum illum, benefactorem laudatione prosequens, dixit : « Cum baculo isto meo transivi Jordanem, et nunc cum duabus turmis regredior [o]. » Hoc igitur Aquila et Symmachus, sua interpretatione exponentes, docuerunt, Bethele, quæ nunc, B inquit, idolum On habet, a Jacobo conspectum fuisse. Septuaginta vero interpretes, singulari numero ad pluralem translato, sic intelligere nos docent : Jacobus progenitor vester, cum erga me talis esset, cura mea dignus habitus est. Vos vero contrariam viam ingressi estis, et cum pœnitere velletis, non templum mihi dedicatum adiistis, sed apud idolum On lamentantes, meum petiistis auxilium. Ego vero hoc modo indigna passus, vobis tamen me ostendi, **1368** et quibus in locis implorastis, responsa dedi. Atque hoc plane docet Amos propheta, qui Bethele, ubi On idolum fuit, omnem prophetiam docuit, cui et Amasias sacer- C dos Bethelis dixit : « Vade in terram Judæ, et Bethele non amplius prophetes, quia sanctuarium regis est [p]. »

ϛ', ζ'. « Ὁ δὲ Κύριος [79] ὁ παντοκράτωρ ἔσται μνημόσυνον αὐτοῦ. Ἔλεον [80] καὶ κρῖμα φυλάσσου, καὶ ἔγγιζε πρὸς τὸν Θεόν σου διὰ παντός. » Τοιοῦτον ἔχων Δεσπότην, ὃς κατὰ πάντων ἔχει τὸ κράτος, ἄληστον αὐτοῦ διὰ παντὸς ἔχε τὴν μνήμην, καὶ δικαιοσύνης ἀντέχου, καὶ φιλάνθρωπος ἴσο περὶ τὸν πέλας, καὶ τοῖς θείοις διηνεκῶς ἀκολούθει προστάγμασιν· οὕτω γὰρ τῷ Θεῷ πελάζων ἕξεις αὐτὸν ὑπερμαχοῦντα προθύμως.

Vers. 5, 6. « Dominus autem Deus omnipotens erit memoriale ejus. Misericordiam et judicium custodi : et appropinqua Deo tuo semper. » Cum talem habeas Dominum, qui omnibus dominatur, jugem ejus memoriam tene, et justitiam amplectere, et humanus esto in proximum, et divinis præceptis semper obsequere. Sic enim Deo appropinquans, habebis eum promptum tui propugnatorem.

ζ', η'. « Χαναὰν, ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζυγὸς ἀδικίας· καταδυναστεύειν ἠγάπησε· καὶ εἶπεν Ἐφραΐμ· Πλὴν πεπλούτηκα, εὕρηκα ἀνάπαυσιν [81] ἐμαυτῷ. » *Χαναὰν* τὸν Ἐφραΐμ προσαγορεύει [82]. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μακάριος D Ἰεζεκιὴλ προσδιαλεχθῆναι προσετάχθη τῇ Ἱερουσαλήμ· « Τὸ σπέρμα σου καὶ ἡ γένεσίς σου, ἐκ τῆς Χαναάν· ὁ πατήρ σου Ἀμορραῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία. » Ὧν γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν, τούτων καὶ τῆς προσηγορίας μετέλαχον. Σὺ τοίνυν, ὦ Ἐφραΐμ, τὴν τοῦ Χαναὰν μιμούμενος πονηρίαν,

Vers. 7, 8. « Chanaan, in manu ejus statera iniquitatis ; opprimere per potentiam dilexit : et dixit Ephraim : Verumtamen dives effectus sum : inveni requiem mihi. » *Chanaan* vocat Ephraimum. Ita enim beatus etiam Ezechiel affari jussus est Hierosolymam : « Semen tuum, et generatio tua de terra Chanaan : pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chettæa [q]. » Ab iis enim, quorum imitati sunt impietatem, sortiti sunt nomen. Et tu, o Ephraim, imitans malitiam Chanaanis iniquam

[m] Gen. xxviii, 13, 15. [n] ibid. 20 22. [o] Gen. xxxii, 10. [p] Amos vii, 12, 13. [q] Isa. xvi, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[75] Ἐκλ. — ηὗρ. αὐτ. Bene juxta Hebr. [76] C ἀποκαταστήσῃ. [77] τῇ et deinde μου des. in C. [78] ἐπεφάνην. Des. in C quæ proxima sunt, usque ad initium vers. 11. [79] Κύρ. LXX addunt ὁ Θεός. [80] Ἔλεον. Apud LXX præc. Καὶ σὺ ἐν Θεῷ σου ἐπιστρέψεις. [81] ἀν. Rec. lect. est ἀναψυχήν. [82] τ. Ἐφρ. πρ. Aut potius, eos qui mercaturam exercebant.

Digitized by Google

mentis stateram habes : justitiam enim semper vilipendis, et iniquam potentiam exoptas, et de divitiis gloriaris, et earum collectionem tibi arrogas insolenter. Sciendum vero, Davidem **1369** quoque stateræ iniquæ facere mentionem, his verbis : « Mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant [r]. » Et quæ subjiciuntur, conveniunt cum his quæ dicta sunt de Ephraimo : « Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere : divitiæ si affluant, nolite cor apponere [s]. » Ab uno enim Spiritu et hæc et illa profluxerunt. Postrema etiam illa : « Quia tu reddes unicuique juxta opera sua [t], » conveniunt cum iis quæ hoc loco subsequuntur : « Labores ejus non invenientur ei propter iniquitates, in quibus peccavit. » Bonis enim divitiarum spoliabitur, justas pœnas pro iniquitate persolvens.

A ἄδικα ἐκτήσω τὰ τῆς διανοίας ζυγά· τὸ γὰρ δίκαιον ἀτιμάζων διατελεῖς, τὴν ἄδικον δυναστείαν ποθεῖς, καὶ ἐπὶ πλούτῳ μέγα φρονεῖς, καὶ ἀλαζονευόμενος σαυτῷ τὴν τούτου συλλογὴν ἐπιγράφεις. Ἰστέον δέ, ὅτι τὸν ἄδικον ζυγὸν καὶ ὁ μακάριος μνημονεύει Δαβὶδ, λέγων· « Ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικῆσαι. » Καὶ τὰ ἐπαγόμενα δὲ συμφωνεῖ τοῖς περὶ τοῦ Ἐφραΐμ εἰρημένοις· « Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ἅρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε· πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. » Ἑνὸς γὰρ πνεύματος καὶ ταῦτα κἀκεῖνα τὰ νάματα. Καὶ τὸ ἀκροτελεύτιον δὲ ἐκεῖνο, « Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, » συμφωνεῖ τοῖς ἐπαγομένοις ἐνταῦθα· « Πάντες γὰρ οἱ πόνοι αὐτοῦ οὐχ εὑρεθήσονται αὐτῷ δι' ἀδικίας, ἃς ἥμαρτεν. » Γυμνωθήσεται γὰρ τῶν τῆς εὐπορίας ἀγαθῶν, δικαίας τῆς παρανομίας ἀπαιτούμενος δίκας.

B

Vers. 9. « Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te e terra Ægypti : adhuc habitare te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festi. » Quia enim ab Ægyptiaca servitute liberatus, oblivioni beneficium tradidisti, rursus habitabis in tabernaculis, factus in aliena terra inquilinus, et recordaberis tabernaculorum, quæ faciebas, cum in diebus festis lætitia exsultares, et memoriam habitationis in deserto celebrares. Scenopegiæ autem solemnitatem significat.

θ'. « Ἐγὼ δὲ Κύριος ὁ Θεός σου ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. ἔτι κατοικιῶ σε ἐν σκηναῖς, καθὼς ἐν ἡμέραις ἑορτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τῆς Αἰγυπτιακῆς δουλείας ἀπαλλαγεὶς λήθῃ τὴν εὐεργεσίαν παρέδωκας, αὖθις οἰκήσεις σκηνάς, μέτοικος ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ γενόμενος, καὶ ἀναμνησθήσῃ ὧν ἐπετέλεις σκηνῶν ἐν ταῖς ἑορταῖς τρυφῶν, καὶ τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς πανηγυρίζων τὴν μνήμην. Λέγει δὲ τῆς Σκηνοπηγίας τὴν ἑορτήν.

Vers. 10. « Et locutus sum ad prophetas, et ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum. » Jure autem hanc pœnam sustines, qui hanc non extimueris, cum a prophetis prædictiones ejus accepisses, neque mentem mutare volueris : præcipue cum prædictiones non tantum verbis, sed etiam rebus significatæ sint. Nam tale quiddam erat quod ab Osea factum est, qui modo meretricem, modo adulteram Dei jussu uxorem duxit, Dei universorum **1370** referens imaginem, ac populi iniquitatem redarguens. Præterea docet, se variis revelationibus usum fuisse : non ut meam, ait, naturam ostendam, invisibilis enim hæc est, sed ut, prout opus est, contemplationem ad usum effingam. Neque enim omnibus similiter apparui, sed aliter Danieli, aliter Ezechieli, alio modo Isaiæ, alio Michææ ; Mosi vero, et ante hunc Abrahamo, diverso modo me ostendi.

ι'. « Καὶ ἐλάλησα [83] πρὸς προφήτας, καὶ ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην. » Ἐνδίκως δὲ τήνδε τὴν τιμωρίαν ὑπομένεις, ἐπειδὴ ταύτης διὰ τῶν προφητῶν τὰς προῤῥήσεις δεξάμενος οὐκ ἔδεισας, οὐδὲ μεταβαλεῖν ἐβουλήθης τὴν γνώμην· καὶ ταῦτα, οὐ διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων τῶν προῤῥήσεων γενομένων. Τοιοῦτον γὰρ ἦν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ θεσπεσίου Ὡσηὲ γεγενημένον· ποτὲ μὲν γὰρ γυναῖκα πόρνην, ποτὲ δὲ μοιχεύτριαν, κατὰ τὴν θείαν ἔλαβεν ἐντολήν, εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων γινόμενος, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ παρανομίας κατηγορῶν. Πρὸς δὲ τούτῳ δηλοῖ, ὅτι Καὶ διαφόροις ἀποκαλύψεσιν ἐχρησάμην, οὐ τὴν ἐμὴν φύσιν ὑποδεικνὺς (ἀόρατος γὰρ αὕτη), ἀλλὰ πρὸς τὴν χρείαν ἐκτυπῶν τὴν θεωρίαν. Οὔτε γὰρ ὁμοίως ἅπασιν ὤφθην· ἄλλως γὰρ τῷ Δανιὴλ, καὶ ἄλλως τῷ Ἰεζεκιὴλ, ἑτέρως δὲ τῷ Ἡσαΐᾳ, καὶ τῷ Μιχαΐᾳ οὐ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον· καὶ Μωσῇ δὲ καὶ Ἀβραὰμ πρὸ τούτου διαφόρως.

C

D

Vers. 11. « Si non Galaad est, ergo falsi erant principes in Galgalis immolantes. » Vos vero, cum per me his fruamini, in Galaad et Galgalis, urbibus idolis deditis, cum vestris principibus sacra dæmonibus facitis : etsi non ab his, sed a me beneficia percipiatis. Nam si ex Galaad, hoc est ex idolis, bonum aliquod perciperetis, esset aliquis fallaciæ locus. Cum autem donis meis perfruentes,

ια'. « Εἰ μὴ Γαλαάδ ἐστιν, ἄρα ψευδεῖς ἦσαν ἄρχοντες ἐν Γαλγάλοις [84] θυσιάζοντες. » Ὑμεῖς δὲ, τούτων ἀπολαύοντες παρ' ἐμοῦ, ἐν Γαλαὰδ καὶ Γαλγάλοις ταῖς κατειδώλοις πόλεσι, σὺν τοῖς ἄρχουσι τοῖς ὑμετέροις τοῖς δαίμοσι τὰς θυσίας προσφέρετε· καὶ ταῦτα, οὐ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ τὰς εὐεργεσίας δρεπόμενοι. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ Γαλαὰδ, τουτέστι, παρὰ τῶν εἰδώλων, ἀγαθοῦ τινος ἀπελαύετε, εἶχεν ἄρα

[r] Psal. LXI, 10. [s] ibid. 11. [t] ibid. 13.

VARIÆ LECTIONES.

[83] Rec. lectio est, λαλήσω. [84] C Γαλαάδ.

Digitized by Google

τινὰ χώραν ἡ ἐξαπάτη· ἐπειδὴ δὲ ταῖς ἐμαῖς δωρεαῖς ἐντρυφῶντες, ἐν Γαλαὰδ καὶ Γαλγάλοις θύετε τοῖς εἰδώλοις, κήρυκες ὑμεῖς γίνεσθε τῆς οἰκείας ἀχαριστίας. « Καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτῶν, ὡς χελῶναι ἐπὶ χέρσον ἀγροῦ. » Τῶν ἀμφιβίων ἐστὶν ἡ χελώνη, ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς ὕδασι διαιτωμένη διαφεύγει πολλάκις τῶν θηρευόντων τὰς χεῖρας· εἰς δὲ τὴν γῆν βαδίζουσα, πρόχειρός ἐστι καὶ εὐάλωτος. Ταύτῃ τοίνυν, φησὶ, παραπλησίως εὐάλωτοι ἔσονται οἱ παρ' ὑμῶν τοῖς δαίμοσι κατασκευασθέντες βωμοὶ, καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων κατασκαφήσονται. Εἶτα πάλιν τῆς τοῦ προπάτορος ἀρετῆς ἀναμιμνήσκει.

ιβ', ιγ'. « Καὶ ἀνεχώρησεν Ἰακὼβ εἰς πεδίον Συρίας, καὶ ἐδούλευσεν Ἰσραὴλ ἐν γυναικὶ, καὶ ἐν γυναικὶ ἐφυλάξατο. Καὶ ἐν προφήτῃ ἀνήγαγε Κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐν προφήτῃ διεφυλάχθη. » Ὁ γὰρ ὑμέτερος πρόγονος, τῆς μητρὸς τὰς ὑποθήκας δεξάμενος, τὴν πατρῴαν ἠνέσχετο καταλιπεῖν οἰκίαν, καὶ τὴν ἀλλοδαπῆ τῆς οἰκείας προεῖλετο, καὶ γυναικὸς χάριν, ἵνα μὴ λάβῃ Χαναναίαν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Σὴμ συγγενείας, δουλείαν ἐλευθερίας προτετίμηκε, καὶ τὸν περὶ τῆς γυναικὸς ὑπὸ τῶν πατέρων τεθέντα διεφύλαξε νόμον. Διὸ μέχρι τῶν ἀπογόνων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας ἀπήλαυσε· τὸ γὰρ ἐκείνου γένος, Αἰγυπτίοις δουλεύειν ἠναγκασμένον, διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου Μωσέως τῆς ἐλευθερίας ἠξίωσεν ὁ Θεός· καὶ μέντοι καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου γενόμενον, ἀλώβητον διετήρησε, τῷ αὐτῷ προφήτῃ διακόνῳ χρησάμενος.

ιδ'. « Ἐθύμωσέ με [85] Ἐφραὶμ καὶ παρώργισε, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν ἐκχυθήσεται, καὶ τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ ἀνταποδώσει αὐτῷ Κύριος κατὰ τὸν λόγον Ἐφραὶμ [86]. » Οὗτος δὲ, φησὶν, ἐξ ἐκείνου κατάγων τὸ γένος, εἰς ὀργήν με παρακινεῖ, παρανομίᾳ πάσῃ συζῶν· ἀλλὰ τῶν παρ' αὐτοῦ σπειρομένων ἀμήσει τὰ δράγματα, ἀναλόγους ὧν δέδρακε τὰς δίκας πραττόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Εἰληφὼς γὰρ παρ' ἐμοῦ δικαιώματα καὶ νόμους, καθ' οὓς προσῆκεν αὐτὸν πολιτεύεσθαι, τὰς τῶν εἰδώλων παρανομίας ἀντ' ἐκείνων ἠγάπησεν· παρ' ὧν ἀντὶ ζωῆς ἐδρέψατο θάνατον. Αὔξουσι δὲ τὴν ἀσέβειαν καθ' ἑκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τεκταινόμενοι ζώων διαφόρων ἐνδάλματα, καὶ χειροποιήτοις εἰδώλοις λατρεύοντες. Τοσούτῳ γὰρ οἴστρῳ περὶ ταῦτα κατέχονται, ὡς τῷ πλήθει τῶν ἱερείων ἐπιλιπεῖν τῶν θυμάτων τὸ γένος, καὶ τολμῆσαι αὐτοὺς εἰπεῖν·

« Θύσατε ἀνθρώπους· μόσχοι γὰρ ἐκλελοίπασι. (γ'.) Διὰ τοῦτο ἔσονται ὡς νεφέλη πρωϊνὴ, καὶ ὡς δρόσος ὀρθρινὴ πορευομένη, καὶ ὡς [87] χνοῦς ἀποφυσώμενος [88] λαίλαπι ἀπὸ ἅλωνος, καὶ ὡς ἀτμὶς [89] ἀπὸ ἀκρίδων [90]. » Ταύτης ἕνεκα, φησὶ, τῆς ἀσεβείας,

A in Galaad et in Galgalis immoletis idolis, ingrati animi vestri vosmetipsos præcones efficitis. « Et altaria eorum quasi testudines super desertum agri. » E genere amphibiorum est testudo : sed cum in aquis degit, sæpe ex manibus piscatorum effugit : in terram vero dum venit, subito et facile capitur. Ad eumdem ergo modum, nullo labore capientur altaria, quæ dæmonibus ædificastis, et ab hostibus evertentur. Tum rursus progenitoris virtutem commemorat.

B Vers. 12, 13. « Et recessit Jacob in campum Syriæ, et servivit Israel ob uxorem, et ob uxorem custodivit (gregem). Et per prophetam eduxit Dominus Israelem ex Ægypto, **1371** et per prophetam servatus est. » Proavus enim vester, matris consilium secutus, domum paternam relinquere non abnuit, atque exteram regionem suæ antetulit, et quidem uxoris gratia, ne duceret Chananæam, sed ex genere Semi, servitutem libertati anteposuit, legemque de uxoribus a patribus latam servavit. Quamobrem usque ad posteros suos divina providentia potitus est. Genus enim illius, in Ægyptiorum servitutem redactum, per magnum prophetam Mosen liberavit Deus, et cum in deserto versaretur, illæsum custodivit, ejusdem prophetæ ministerio.

C Vers. 14. « Indignari me fecit, et ad iraeundiam provocavit Ephraim, et sanguis ejus super ipsum effundetur : et opprobrium illius restituet ei Dominus juxta sermonem Ephraimi. » Hic vero, inquit, ex illo genus ducens, ad iram me commovet, quod in omni genere vitiorum versetur : sed eorum quæ seminaverit, manipulos metet, dignasque factis suis pœnas persolvet.

CAPUT XIII.

[1, 2] Cum enim a me accepisset justificationes et leges, secundum quas vitam exigi oportuerat, idolorum iniquitates pro illis amplexus est, a quibus pro vita mortem accepit. Jam vero impietatem in dies propemodum augent, ex auro et argento fabricantes diversorum animalium simulacra, et manufactis idolis servientes. Tanta enim insania in hæc feruntur, ut præ multitudine sacrificiorum **1372** deficiant victimæ, ita ut dicere non vereantur :

D « Immolate homines, vituli enim defecerunt. (Vers. 3) Idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus pertransiens, et sicut pulvis turbine exsufflatus ex area, et sicut vapor de locustis. » Propter hanc, inquit, impietatem, hostili

VARIÆ LECTIONES.

[85] μέ. Omitti solet in textu τῶν Ο'. [86] κατὰ τ. λ. Ἐφρ. Hæc ad c. XIII pertinent juxta Hebr. et LXX. [87] ὡς. Erasum est in C. [88] χν. ἀποφ. C ἄχνη ἀποφυσωμένη. [89] Id. ἀτμός, contra alios codices. [90] Id. ἀκρίδος, sed æque contra Hebræum. Lectionem ἀπὸ ἀκρίδων Grabius auctoritate Theodoreti et Hieronymi in editionem suam recepit, spreta lectione cod. Alex. ἐκ καπνοδόχης, a qua parum differt lectio Cyrilli ἀπὸ καπνοδόχης.

Digitized by Google

impetu funditus illos perdam. Sicut enim rorem matutinum, et nubem quæ tunc apparet, exoriens sol facile absumit et celeriter dissipat, et sicut aream pulverem vehemens ventus nullo negotio discutit, vaporemque in aere excitatum grex locustarum adveniens dissolvit : sic vos hostium manus perdet, et terram quæ nunc a vobis inhabitatur, desertam reddet.

VERS. 4. « Ego enim sum Dominus Deus tuus ; firmans cœlum, et creans terram, cujus manus formarunt omnem exercitum cœli. » Hoc est : Qui cœlum et terram non creavi modo, sed etiam perfeci, ut stabilia diutissime permaneant ; ego et omnem exercitum cœli produxi, seu visibilem, seu invisibilem, sive superiores virtutes naturasque intellectuales, tum stellarum multitudinem, una cum sole et luna, magnis luminaribus.

« Et non ostendi ea tibi ut ambulares post ea. (VERS. 5.) Et ego eduxi te e terra Ægypti : et Deum præter me non cognosces, et salvator non est absque me. » **1373** Cum enim liberato tibi, et educto ex Ægypto, leges darem, admonui, ne quem alium præter me Deum agnosceres. Nam dixi : « Non facies ullius rei similitudinem, eorum quæ sunt in cœlo sursum, et quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra [u]. » Non solum autem te a dura Ægyptiorum servitute liberavi, sed etiam

« In deserto pavi te, in terra inhabitabili. (VERS. 6.) Juxta pascua eorum. » Hoc est, præbens ad usus tibi necessarios, manna ex cœlo, coturnices ex mari, aquam ex petra. Non enim, velut in loco deserto viventes, necessariis rebus eguerunt, sed « Ad saturitatem expleti sunt, et elati sunt cordibus suis. Propterea obliti sunt mei. » Non dissimilia de illis beatus quoque Moses ait : « Et comedit Jacob, et repletus est : et recalcitravit dilectus : incrassatus, impinguatus, dilatatus est, et dereliquit Deum factorem suum [v]. » Atqui non sinam eum, inquit, non castigatum. Nam

VERS. 7. « Ero ei quasi panthera, et sicut pardus in via Assyriorum. » Ferocissimos enim hostes in eum concitabo, qui non aliter, quam solent panthera et pardus, eum tractabunt. Nam quia ipse, qui omnia gubernat, hostes immittit, seipsum pantheræ et pardi similem esse dicit. Addit vero porro :

VERS. 8. « Occurram eis sicut ursa orbata pullis : et disrumpam clausuram cordis eorum. » Sic-

A φρούδους αὐτοὺς ποιήσω τῇ τῶν πολεμίων ἐφόδῳ. Καθάπερ γὰρ τὴν ἑωθινὴν δρόσον, καὶ τὴν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐπιφαινομένην νεφέλην, ἀνίσχων ὁ ἥλιος τὴν μὲν δαπανᾷ ῥᾳδίως, τὴν δὲ σκεδάννυσιν εὐπετῶς, τὸν δὲ τῆς ἅλω [91] χνοῦν βίαιος ἄνεμος εὐμαρῶς ἀφανίζει, ἀτμὸν δὲ ἐν ἀέρι γινόμενον νέφος ἀκρίδων ἐπιγενόμενον διαλύει· οὕτως ὑμᾶς τῶν πολεμίων ἀναλώσει τὸ νέφος, καὶ τὴν νῦν ὑφ' ὑμῶν οἰκουμένην γῆν ἔρημον καταστήσει.

δ'. « Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, στερεῶν [92] οὐρανὸν, καὶ κτίζων γῆν, οὗ αἱ [93] χεῖρες ἔπλασαν τὴν [94] στρατιὰν αὐτοῦ. » Τουτέστιν· Ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐ μόνον κτίζων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιμένειν αὐτοῖς ἐπὶ πλεῖστον δωρούμενος· ἐγὼ καὶ πᾶσαν τὴν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον, B εἴτε ὁρατὴν, εἴτε ἀόρατον, εἴτε τὰς ἄνω δυνάμεις καὶ νοητὰς φύσεις, εἴτε τῶν ἀστέρων τὸ πλῆθος, σὺν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, τοῖς μεγάλοις φωστῆρσι.

« Καὶ οὐ παρέδειξά σοι αὐτὰ τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτῶν. (ε'.) Καὶ ἐγὼ ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ Θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ σώζων οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ. » Νομοθετῶν γάρ σοι μετὰ τὴν γενομένην ἐλευθερίαν, καὶ τῆς Αἰγύπτου τὴν ἀπαλλαγὴν, παρηγγύησα μηδένα ἕτερον πλὴν ἐμοῦ εἰδέναι Θεόν. « Οὐ ποιήσεις γὰρ, εἶπον, παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω [95], καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. » Οὐ μόνον δέ σε τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἠλευθέρωσα δουλείας, C ἀλλὰ καὶ

« Ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐποίμαινόν σε, ἐν γῇ ἀοικήτῳ. (ς'.) Κατὰ τὰς νομὰς αὐτῶν. » Ἀντὶ τοῦ, Τὰς ἁρμοττούσας σοι χορηγῶν χρείας, μάννα ἐξ οὐρανοῦ, ὀρτυγομήτρας ἐκ θαλάττης, ὕδωρ ἐκ πέτρας. Οὐ γὰρ, ὡς ἐν ἐρήμῳ διάγοντες, ἐν σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἦσαν, ἀλλ' « Ἐνεπλήσθησαν εἰς πλησμονὴν, καὶ ὑψώθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν· ἕνεκεν τούτου ἐπελάθοντό μου. » Τοιαῦτα καὶ ὁ θεῖος ἔφη περὶ αὐτῶν Μωσῆς· « Καὶ [96] ἔφαγεν Ἰακὼβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος, ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη, καὶ ἐγκατέλιπε Κύριον τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Ἀλλ' οὐκ ἐάσω αὐτὸν, φησὶν [97], ἀπαίδευτον·

ζ'. « Ἔσομαι δὲ αὐτῷ, φησὶν, ὡς πάνθηρ, καὶ ὡς D πάρδαλις, κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν [98] Ἀσσυρίων. » Τοὺς γὰρ θηριώδεις αὐτῷ πολεμίους ἐπαναστήσω, πάνθηρος δίκην καὶ παρδάλεως χρησομένους αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς, ἅτε δὴ πάντα [99] πρυτανεύων, ἐπάγει τοὺς πολεμίους, ἑαυτὸν πάνθηρι καὶ παρδάλει ἀπεικάζεσθαι λέγει. Προστέθεικε δὲ, ὅτι

η'. « Ἀπαντήσομαι αὐτοῖς ὡς ἄρκος ἀπορουμένη, καὶ διαῤῥήξω συγκλεισμὸν καρδίας αὐτῶν. » Καθά-

[u] Exod. xx, 4. [v] Deut. xxxii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[91] C ἅλωνος. [92] στερ. — στρατ. αὐτοῦ, et deinde Καὶ οὐ — ὀπίσω αὐτῶν. Hæc omnia des. in Hebr. et in antiqua edit. τῶν Ο', ut jam recte ab Hier. monitum est ; allegantur autem a Theophilo Antioch. lib. II *Ad Autolycum*. [93] αἱ — καὶ τὴν γῆν. Des. in C. [94] ἔπλ. τὴν. Ita Ald. Rec. lectio est, ἔκτισαν πᾶσαν τὴν στρ. [95] ἄνω. Des. in C. [96] Καὶ. Des. ibid. [97] φησί. Des. ib., tum h. l., tum post pauca. [98] τῶν. Des. ibid. [99] πάντα. Des. ibid.

Digitized by Google

περ γὰρ ἡ ἄρκος στενοχωρουμένη, καὶ φυγεῖν οὐ δυναμένη, μετὰ πολλῆς τῆς μανίας τοῖς προσιοῦσιν ἐπέρχεται· οὕτως οἱ πολέμιοι φειδοῦς αὐτοὺς οὐδεμιᾶς ἀξιώσουσιν, ἀλλ' ὠμὴν καὶ ἀπηνῆ περὶ αὐτοὺς ἐπιδείξονται γνώμην. Ταῦτα δὲ εἰς αὐτοὺς διαπράξομαι, τὴν συγκεκλεισμένην αὐτῶν καρδίαν καὶ διανοιχθῆναι μὴ βουλομένην, ἀλλ' ἀτεράμονα καὶ ἀκαμπῆ μένουσαν, διανοῖξαι καὶ κατανῦξαι βουλόμενος, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ προσήκοντος ἀγαγεῖν. « Καὶ καταφάγονται αὐτοὺς ἐκεῖ σκύμνοι δρυμοῦ, καὶ θηρία ἀγροῦ διασπάσει αὐτούς. » Διαφόρως εἴρηκε τὰ αὐτά, τῷ πλήθει τῶν φοβερῶν εἰκόνων τοὺς ἀναλγησίαν νοσοῦντας καταπλήττων καὶ δεδιττόμενος. Εἶτα θρηνεῖ καθ' αὐτὸν, καὶ ὀνειδίζει, καὶ τῆς προτέρας ἀβελτηρίας ἀναμιμνήσκει.

A ut enim ursa in loci angustias compulsa et fugere non valens, **1374** magna cum rabie appropinquantes invadit: sic hostes nullam illis veniam indulgebunt, sed atrocem et immanem in eos animum ostendent. Hæc autem contra eos faciam, volens cor eorum clausum, nec aperire se studens, sed obduratum et inflexibile perseverans, recludere et compungere, atque ad cognitionem honesti deducere. « Et devorabunt eos ibi catuli sylvæ: et bestiæ agri disrumpent eos. » Diversis modis eadem dixit, ut multitudine horribilium similitudinum stupore et indolentia laborantes perterrefaceret. Mox lamentatur secum, et objurgat, prioremque insipientiam iterum commemorat.

θ', ι'. « Τῇ διαφθορᾷ [2] σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει σοι [3]; Ποῦ ὁ βασιλεύς σου οὗτος; καὶ διασωσάτω σε ἐν πάσαις ταῖς πόλεσί σου, καὶ κρινάτω σε, ὃν εἶπας· Δός μοι βασιλέα καὶ ἄρχοντα. » Τίς ἂν πρὸς ἀξίαν τὴν διαφθοράν σου, ὦ Ἰσραὴλ, θρηνήσειε; Μεμένηκας γὰρ πάσης ἔρημος βοηθείας, καὶ ταῦτα ὑπὸ βασιλέως ἀρχόμενος, καὶ ὑπὸ τούτῳ πολιτευόμενος· τὴν γὰρ ἐμὴν ἀτιμάσας ἡγεμονίαν, ἄνθρωπον ἔχειν ἐπόθησας βασιλέα.

B Vers. 9, 10. « Quis auxiliabitur corruptioni tuæ, o Israel? Ubi est rex tuus iste? et salvum te faciat in cunctis urbibus tuis: et judicet te, de quo dixisti: Da mihi regem et principem. » Quis satis digne tuam corruptionem, o Israel, deflere posset? Mansisti enim ab omni auxilio inops et nudus, idque, dum a rege gubernaris, et sub eo vivis. Spreto enim meo principatu, hominem habere regem exoptasti

ια'. « Ἐγὼ δὲ ἔδωκά σοι ἐν τῇ ὀργῇ μου· ἀλλὰ ἀνέσχον [4] πάλιν ἐν τῷ θυμῷ μου. » Ὀργισθεὶς μὲν γὰρ διὰ τὴν ἄλογον αἴτησιν, ἔδωκά σοι τὸν Σαοὺλ· ἀνεξικακίᾳ δὲ καὶ μακροθυμίᾳ πάλιν χρησάμενος, ἀντεισήγαγον τὸν Δαβίδ. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Ἀνέσχον ἐν τῷ θυμῷ μου· » ἀντὶ τοῦ, Μακροθυμίᾳ ἐχρησάμην.

Vers. 11. « Ego autem dedi tibi (regem) in ira mea, et sustinui rursus in furore meo. » Iratus enim ob importunam flagitationem, dedi tibi Saulem; patientia rursus et tolerantia usus, in ejus locum substitui Davidem. Hoc enim dicit, cum ait: C « Sustinui in furore meo, » hoc est, Patientissime tuli.

ιβ'. « Συστροφὴ [5] ἀδικίας Ἐφραΐμ, ἐγκεκρυμμένη ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ. » Ἔοικε τοῦτο τοῖς ὑπὸ Ἡσαΐου λεχθεῖσιν· « Οὐαὶ, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ! » Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι ὁ Ἐφραΐμ συστρέφει τὰς ἀδικίας, καὶ αὔξει διηνεκῶς, βουλῇ πονηρᾷ κεχρημένος. Τὸ γὰρ, « Ἐγκεκρυμμένη ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, » τοῦτο δηλοῖ, τουτέστι, Εἰς βάθος ἔχει τὴν πονηρίαν· ἀλλὰ τοσούτοις αὐτὸν περιβαλῶ κακοῖς, ὡς ὠδινούσῃ γυναικὶ παραπλησίως ὀδυνᾶσθαι. Εἶτα ὡς κατ' ἐρώτησιν πρὸς τὸν Ἰσραήλ·

Vers. 12. « Conglobatio iniquitatis Ephraim, absconditum peccatum ejus. » Simile est hoc iis, quæ dicta sunt ab **1375** Isaia: « Væ illis qui trahunt peccata quasi funiculo longo [x]! » Hoc enim hic etiam dicit, quod Ephraim coacervet iniquitatem, assidueque augeat, malo utens consilio. Hoc * nempe significat quod ait, « Absconditum peccatum ejus, » hoc est, Penitus infixam habet malitiam: sed tantis malis eum implicabo, ut mulieris parturientis more torqueatur. Deinde veluti per interrogationem ad Israelem dicit:

ιγ'. « Οὗτος ὁ [6] υἱός σου ὁ φρόνιμος. » Τοῦτον, φησὶ [7], τοῦ Μανασσῆ προτετίμηκας, καὶ νέον ὄντα τοῦ πρεσβυτέρου προέταξας· ἀλλ' ἀντὶ τῆς τιμῆς ἐκείνης ἀτιμίαν [8] περιβληθήσεται. « Οὐ γὰρ μὴ ὑποστῇ ἐν συντριβῇ τέκνων αὐτοῦ. » Οὔτε γὰρ τοῖς περιοίκοις πολεμουμένοις ἐπαμῦναι δυνήσεται. Οὕτω τὰ λυπηρὰ παραγγείλας, ἐπὶ τὴν τῶν χρηστῶν ἐπαγγελίαν πάλιν μεταφέρει τὸν λόγον.

D Vers. 13. « Iste est filius tuus sapiens. » Hunc tu, inquit, præposuisti Manassi, et juniorem majori natu antetulisti: verum pro honore illo infamia afficietur. « Quia non sustinebit in contritione filiorum suorum. » Non enim vicinis bello impetitis opitulari poterit. Postquam vero tristia sic denuntiavit, ad bonorum promissionem iterum convertit sermonem.

ιδ'. « Ἐκ χειρὸς ᾅδου ῥύσομαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ θανάτου λυτρώσομαι αὐτούς. » Εἶτα παιανίζειν κατὰ

Vers. 14. « E manu inferni liberabo eos, et de morte redimam illos. » Deinde tanquam pæana

[x] Isa. v, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[1] οὐ. C μή. [2] διαφθ. C διασπορᾷ. Et deinde διασποράν. [3] σοι. Des apud O'. [4] ἀν. Ita Ald. Rec. lectio est ἔσχον, omisso πάλιν. [5] Rec. lectio Συστροφήν. [6] ὁ — φρόν. Hanc lectionem librariorum negligentia, ut videtur, corruptam, bene emendavit Grabius, qui habet, υἱὸς οὐ ὁ φρόνιμος. Hoc autem loco rec. lectionem, quam Noster per ironiam interpretatus est, mutare non licuit. [7] φησί. Des. in C. C ἀτιμίᾳ.

Digitized by Google

contra mortem canere jubet. « Ubi lis tua, mors? ubi est aculeus tuus, inferne? » Hæc typice quidem in reditu Judæorum facta fuerunt; tropice enim vitam in captivitate actam *infernum* et *mortem* vocat: perfectum autem et verum finem sortita sunt post Salvatoris nostri resurrectionem. Primitiis enim nostris resurgentibus, spem resurrectionis omnes suscepimus. Hoc idem vero licet invenire in prophetia Ezechielis. Etenim ibi quoque ossium resurrectio duo ostendit; tum **1376** reditum Israelis, qui omnem bonam spem præcidens dicebat: « Defecimus, arida facta sunt ossa nostra [y];» tum communem omnium hominum resurrectionem: nam quæ erga Judæos facta sunt, typus erant divinæ de omnibus hominibus curæ. « Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres dividet. » Hæc autem, inquit, consolatio melioris spei, resurrectionisque exspectatio, Judæis, cum captivi essent, et omnibus hominibus occultata olim fuisse videtur. Judæi enim in captivitatem abducti, et separati a cognatione sua, seorsimque alii ab aliis disjuncti servire coacti, nullam spem revocationis habebant. Et homines omnes, cum mortem viderent funditus destruentem naturam, et nunc fratrem a fratre sejungentem, nunc filiis patres privantem, resurrectionis spem prorsus abjiciebant. Attamen vera, inquit, sunt dicta, tametsi in præsens abstrusa multis et abscondita.

Vers. 15. « Adducet enim urentem ventum Dominus e deserto super eos, et siccabit venas ejus, et desolabit fontes illius: iste arefaciet terram ejus, et omnia * vasa desiderabilia ejus. » Per hæc autem significat, Cyrum Persam bellum moturum, et eversurum Assyriorum, sive Babyloniorum, imperium, omnemque regiam stirpem deleturum, et tyrannidis causas sublaturum **1377** esse. Hæc enim per translationem *fontes* et *venas* appellat. Per hæc autem docere voluit, quonam pacto destructurus sit eum quem per translationem *mortem* et *infernum* appellavit. Sed hæc postea fient. Nunc vero,

CAPUT XIV.

Vers. 1. « Delebitur Samaria. » Quæ ausa est contra voluntatem Dei agere, et bello consumetur, et ejus incolæ videbunt infantes lactentes ad terram allidi, ac prægnantes simul cum fetu perire. Sed ne horum experimentum facias,

Vers. 2. « Convertere, o Israel, ad Dominum Deum tuum. » Quoniam in iniquitatibus multum tempus consumpsisti. [3-5] Postea etiam docet

A τοῦ θανάτου κελεύει. « Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου, ᾅδη; » Ταῦτα τυπικῶς μὲν ἐπὶ τῆς ἐπανόδου τῶν Ἰουδαίων γεγένηται· καλεῖ γὰρ τροπικῶς τὴν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ διαγωγὴν ᾅδην καὶ *θάνατον*. Ἐντελὲς δὲ καὶ ἀληθὲς ἐδέξατο πέρας μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασιν· τῆς γὰρ ἡμετέρας ἀπαρχῆς ἀναστάσης, ἅπαντες ἡμεῖς ἐδεξάμεθα τῆς ἀναστάσεως τὴν ἐλπίδα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἰεζεκιὴλ προφητείᾳ ἔστιν εὑρεῖν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ τῶν ὀστῶν ἀναβίωσις τὰ δύο σημαίνει, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἐπάνοδον (ὃς τὰς χρηστὰς ἀποκόψας ἐλπίδας ἔλεγεν· « Ἐκλελοίπαμεν, ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν), » καὶ τὴν κοινὴν ἁπάντων ἀνθρώπων ἀνάστασιν. Τύπος γὰρ τὰ περὶ Ἰουδαίους γεγενημένα τῆς περὶ πάντας ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων κη-
B δεμονίας. « Παράκλησις κέκρυπται ἀπὸ ὀφθαλμῶν μου[9], διότι[10] οὗτος ἀναμέσον ἀδελφῶν διαστελεῖ. » Αὕτη δὲ, φησὶν, ἡ παραψυχὴ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἡ προσδοκία, καὶ ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων γιγνομένων Ἰουδαίων, καὶ ἀπὸ πάντων ἀνθρώπων τέως κεκρῦφθαι δοκεῖ· οἵ τε γὰρ Ἰουδαῖοι ἐξανδραποδιζόμενοι, καὶ τῆς σφετέρας διαχωριζόμενοι συγγενείας, καὶ κατὰ διαίρεσιν καὶ διανομὴν δουλεύειν ἀναγκαζόμενοι, τῆς ἀνακλήσεως οὐδεμίαν εἶχον ἐλπίδα· καὶ ἅπαντες ἄνθρωποι, τὸν θάνατον ὁρῶντες ἅρδην ἁμῶντα τὴν φύσιν, καὶ νῦν μὲν ἀδελφὸν ἀδελφοῦ χωρίζοντα, νῦν δὲ παιδὸς πατέρα στερίσκοντα, παντελῶς ἀπηγόρευον τὴν ἀνάστασιν. Ἀλλ' ὅμως ἀληθῆ, φησὶ, τὰ εἰρημένα, κἂν ἐπὶ τοῦ
C παρόντος ἄδηλα ᾖ τοῖς πολλοῖς.

ιε'. « Ἐπάξει γὰρ Κύριος ἄνεμον καύσωνα ἐκ τῆς ἐρήμου ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἀναξηρανεῖ τὰς φλέβας αὐτοῦ, καὶ ἐξερημώσει τὰς πηγὰς αὐτοῦ· οὗτος ἐρημώσει[11] τὴν γῆν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτοῦ τὰ ἐπιθυμητά. » Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων Κῦρον τὸν Πέρσην ἐπιστρατεύσαντα, καὶ καταλύσαντα τῶν Ἀσσυρίων, εἴτουν Βαβυλωνίων, τὴν βασιλείαν, καὶ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν συγγένειαν διαφθείραντα[12], καὶ τὰς τῆς τυραννίδος ἀφελόμενον ἀφορμάς· ταύτας[13] γὰρ τροπικῶς *πηγὰς* καὶ *φλέβας* προσαγορεύει. Ἠβουλήθη δὲ διὰ τούτων διδάξαι, τίνι τρόπῳ κατα-
D λύσει ὃν τροπικῶς *θάνατον* καὶ *ᾅδην* ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ ταῦτα γενήσεται· νῦν δὲ,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

α'. « Ἀφανισθήσεται Σαμάρεια. » Ἐναντία δρᾶσαι τετολμηκυῖα τῷ θείῳ θελήματι, καὶ τοῦ πολέμου γενήσεται παρανάλωμα καὶ ὄψονται οἱ ταύτης οἰκήτορες, τὰ μὲν ὑπομάζια παιδία τῇ γῇ προσρηγνύμενα, τὰς δὲ κυοφορούσας μετὰ τῶν ἐμβρύων ἀναιρουμένας[14]. Ἀλλ' ἵνα τούτων μὴ δέξῃ τὴν πεῖραν,

β'. « Ἐπιστράφηθι, ὦ[15] Ἰσραὴλ, πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου. » Πολὺν γὰρ ἐν ταῖς παρανομίαις καταγήλωσας χρόνον. Εἶτα καὶ διδάσκει αὐτοὺς, ποίοις

[y] Ezech. xxxvii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[9] μου. C. σου. [10] διότι — διαστ. Hæc ad vers. 15 pertinent juxta Hebr. et LXX. [11] Rec. lectio est, αὐτὸς καταξηρανεῖ. [12] διαφθ. Ita cum C legimus. Sirm. διαφθείροντα. [13] Edit. prior hab. ταῦτα. [14] ἀν. Ita cum C legimus. Sirm. αἱρουμένας. [15] ὦ. Des. in A.

Digitized by Google

προσήκει χρήσασθαι λόγοις τὸν Θεὸν ἐξιλεουμένους. Εἴπατε γάρ, φησί, « Δύνασαι [16] πᾶσαν ἀφαιρεῖν ἁμαρτίαν. » Ταύτην γὰρ αὐτῷ τὴν ἱκετηρίαν προσφέροντες, οὐ λήψεσθε μὲν τῆς ἀδικίας τὰ ἐπίχειρα, ἐν ἀπολαύσει δὲ γενήσεσθε παντοδαπῶν ἀγαθῶν. Πρόσθετε δὲ ἐκείνοις τοῖς λόγοις, τὸν Σωτῆρα καὶ εὐεργέτην ἀντιβολοῦντες, ὡς Οὐκέτι οὐδενὶ ἀνθρώπων θαῤῥήσομεν, οὐκ Ἀσσυρίοις, οὐκ Αἰγυπτίοις, οὐχ ἵπποις πλήθει, οὔτε μὴν θεοὺς νομιοῦμεν τὰ χειρόκμητα εἴδωλα. Τούτων γὰρ ὑπὸ σοῦ λεγομένων, ὁ [17] ἐν σοὶ συνεχῶς φαινόμενος *Κύριος ἐλεήσει ὀρφανόν*· τουτέστι, τὸν ὀρφανοῦ δίκην ἀτημέλητον ὄντα σε, καὶ ἀκηδεμόνευτον, πάσης ἀξιώσει προνοίας, καὶ ἰάσεως δὲ μεταδώσω σοι, τῶν ἐπικειμένων ἀπαλλάττων κακῶν. Γνησίως δὲ περὶ σὲ διαθήσομαι, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπενεχθεῖσάν σοι καταπαύσω παιδείαν· χορηγήσω δέ σοι οἷόν τινα δρόσον τὰς ἐμὰς δωρεάς, ὡς ἂν κρίνῳ παραπλησίως ἀνθήσαις· τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς·

ς'. « Ἔσομαι ὡς [18] δρόσος τῷ Ἰσραὴλ, ἀνθήσει ὡς κρίνον. » Πολλαχοῦ δὲ τούτου τοῦ [19] ἄνθους ἡ θεία μέμνηται Γραφή. Καὶ Ἡσαΐας μὲν βοᾷ· « Εὐφρανθήτω ἡ ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. » Ἐν δὲ τῷ Ἄσματι τῶν ᾀσμάτων περὶ τῆς νύμφης ὁ νυμφίος φησίν· « Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ ἀδελφιδή μου [20] ἀναμέσον τῶν θυγατέρων. » Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, « Ἀποβλέψατε [21], φησὶν, εἰς τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὔτε Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. » Πανταχόθεν τοίνυν μανθάνομεν, ὡς πρὸς τῇ εὐωδίᾳ καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἄνθους θαυμάζεται. Ταύτῃ δὲ παραβάλλεται ἡ τοῦ ῥύπου τῆς ἁμαρτίας ἀπηλλαγμένη ψυχὴ, καὶ τὴν λαμπροτάτην τοῦ βαπτίσματος περιεβεβλημένη στολὴν, περὶ ἧς καὶ Ἡσαΐας βοᾷ· « Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Τούτῳ γὰρ παραπλησίως τῷ κρίνῳ καὶ ὁ Ἰσραὴλ τὸν Θεὸν ἐπιγνούς, « Ἀνθήσει, φησὶ, καὶ βαλεῖ τὰς ῥίζας αὐτοῦ ὡς Λίβανος. » Δηλοῖ δὲ τὸ ὄρος τὸ ταῖς κέδροις κατεστεμμένον. Εἶτα τὸ ἐσόμενον αἰνιττόμενος πλῆθος·

ζ'. « Πορεύσονται οἱ κλάδοι αὐτοῦ. » Προαγορεύει καὶ τὸν [22] τῆς εὐσεβείας καρπόν· « Καὶ ἔσται ὡς ἐλαία κατάκαρπος, καὶ ἡ ὀσφρησία [23] αὐτοῦ ὡς Λιβάνου. » Διδάσκει δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν τὴν αἰτίαν·

η'. « Ἐπιστρέψουσι, καὶ καθιοῦνται ὑπὸ [23*] τὴν σκέπην αὐτοῦ· » τουτέστι, τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ζήσονται, καὶ στηριχθήσονται [24] σίτῳ, καὶ ἐξανθήσει ὡς ἄμπελος τὸ μνημόσυνον αὐτῶν, ὡς οἶνος Λιβάνου. » Ἀποτατόμενοι γὰρ τῇ πλάνῃ τῶν εἰδώλων, καὶ τῇ ἐμῇ θαῤῥοῦντες κηδεμονίᾳ, παντοδαπῶν ἀγαθῶν δέξον-

eos, quibus verbis conveniat uti Deum placare studentibus. Dicite enim, ait, « Potes omnem tollere iniquitatem. » Hanc enim illi supplicationem offerentes, non capietis injustitiæ præmia, quin efficiemini compotes omnium bonorum. Adjungite etiam illis verbis, Salvatorem et benefactorem rogantes, Nulli amplius mortalium confidemus, non Assyriis, non Ægyptiis, non equorum multitudini, neque deos existimabimus idola manufacta. His enim abs te dictis, *Dominus*, qui assiduo tecum est, *miserebitur pupilli :* hoc est, te tanquam pupillum tutela et curatione carentem omni providentia fovebit; imo sanitatem, inquit, ab urgentibus malis te **1378** liberans, impertiar. Sincero autem affectu te prosequar, et inflictam tibi castigationem omnem cessare faciam ; præterea tibi quasi rorem quemdam mea dona præbebo, ut floreas sicut lilium. Hoc enim expressit, dicens :

Vers. 6. « Ero quasi ros Israeli, florebit ut lilium. » Hujus vero floris sæpe sacra Scriptura meminit. Et quidem Isaias clamat : « Lætetur deserta, et floreat quasi lilium [z]. » In Cantico autem canticorum de sponsa sponsus ait : « Sicut lilium in medio spinarum, sic cognata mea inter filias [a]. » Tum in sacris Evangeliis Dominus inquit : « Considerate lilia agri. Amen dico vobis, ne Salomo quidem in omni gloria sua vestitus fuit sicut unum ex istis [b]. » Ex omni parte igitur cognoscimus, præter suaveolentiam etiam lilii splendorem admirationem concitare. Huic autem comparatur anima a sordibus peccatorum liberata, et splendidissima stola baptismi ornata, de qua etiam Isaias loquitur : « Exsultet anima mea in Domino, quia induit me vestimento salutis, et tunica lætitiæ [c]. » Sicut enim hoc lilium, inquit, florebit Israel agnoscens Dominum. « Florebit, inquit, et emittet radices suas quasi Libanus. » Montem autem significat cedris quasi sertis redimitum. Deinde futuram multitudinem designat, cum ait :

Vers. 7. « Ibunt rami ejus. » Prædicit etiam pietatis fructum : « Et erit quasi oliva fructifera, et odor **1379** illius quasi Libani. » Tum docet bonorum causam :

Vers. 8. « Convertentur, et sedebunt sub umbra ejus. » Hoc est, sub umbra Dei. « Et vivent, et firmabuntur frumento : et efflorebit ut vinea memoriale eorum, quasi vinum Libani. » Nuntium enim remittentes idolorum errori, et meæ providentiæ confidentes, omnium bonorum copia redun-

Isa. xxxv, 1. [a] Cant. II, 2. [b] Matth. VI, 29, 30. [c] Isa. LXI, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[16] Δύν. — ἁμαρτ. Des. apud LXX ; cod. Barb. habet ἀδικίαν. [17] ὁ. Ex C suppl. [18] ὡς. Deerat in edit. priori. [19] τοῦ. Ex C suppl. [20] ἡ ἀδ. μου. Supra, p. 54 erat ἡ πλησίον μου. [21] ἀποβλ., κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [22] καὶ τόν. C δὲ καί. [23] ὀσφρ. C εὐφρασία, sine alius, quantum scimus, codicis suffragio. [23*] ὑπό. Ita leg. cum A et C. Sirm. ἐπί. [24] στηρ. Ita A et C, sed Bosius ad h. l. Nostro tribuit lectionem cod. Vatic. μεθυσθήσονται.

Digitized by Google

dabunt. Et similiter ut vinum odoratum in Libano cultum, virtutis suavem odorem habebunt : atque illinc manantem bonæ existimationis fructum percipient :

Vers. 9. « Ephraimo. Quid ei ultra et idolis? » Cum igitur, Ephraim, perceperis animo, quæ sint pietatis opes, fuge idolorum errorem : hujus enim gratia corrigere te volens humiliavi, et corroborabo te misericordia utens, et junipero condensatæ similem me tibi exhibebo, et fructus a me percipies. Nam semper virens juniperus exsistit : neque est putrescentis naturæ, et coma cingitur aculeata. Hunc autem ista habent sensum : Omni studio tibi prospiciens, ab omni pernicie immunem te præstabo, ac te invadentes quasi aculeis quibusdam feriam. Atque ita totam prophetiam absolvens, saluberrimum omnibus lectoribus finem imposuit.

Vers. 10. « Quis sapiens, et intelliget hæc? aut intelligens, et cognoscet ea? quia rectæ sunt viæ Domini, et justi ambulabunt in eis : qui autem impii sunt infirmabuntur in illis. » Hunc quoque finem David, cum Dei beneficia enarrasset, psalmo centesimo sexto **1380** adjecit : « Quis sapiens, et custodiet hæc, et intelligent misericordias Domini [d]? » Sapientia enim prorsus et intellectu opus est ad cognitionem et comprehensionem divinorum eloquiorum, atque ad eorumdem implectionem et observationem. Neque enim hæc intelligere possunt, qui divini Spiritus lucem non susceperint : neque observare, qui supernum non assecuti sint auxilium. Qui vero talem et tantam de Deo notitiam sunt adepti, subsidium inde nacti, rectis viis incedunt, et justi vocantur : qui autem impie vivunt, et diversam viam ingrediuntur, impietatis præmia reportant. Det autem omnium Deus, qui omnes homines vult salvos fieri et ad veritatis cognitionem pervenire [e], ut non hujus, sed illius participes fiamus : ut secundum sacras illius leges vitam ducentes, laudemus et glorificemus eum, et corpore, et spiritu, ut ait Apostolus : quia ei convenit omnis gloria, honor et reverentia, cum unigenito ejus Filio et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[d] Psal. cvi, 43. [e] I Tim. II, 4.

τατι τὴν ἀφθονίαν, καὶ οἵνῳ εὐώδει παραπλησίως, ἐν τῷ Λιβάνῳ γεωργουμένῳ, τὴν τῆς ἀρετῆς ἐξουσιν εὐοσμίαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εὐφημίαν καρπώσονται.

θ'. « Τῷ Ἐφραΐμ. Τί αὐτῷ ἔτι καὶ εἰδώλοις; » Μαθὼν τοίνυν Ἐφραΐμ, οἷα τῆς εὐσεβείας ἡ κτῆσις, φύγε τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην· τούτου γάρ σε χάριν καὶ ἐταπείνωσα παιδεύσας, καὶ δυνατὸν ἀποφανῶ φιλανθρωπίᾳ χρησάμενος, καὶ παραπλησίως ἀρχεύθῳ πεπυκνωμένῃ [28] γενήσομαί σοι, καὶ τοὺς παρ' ἐμοῦ τρυγήσεις καρπούς. Ἀειθαλὴς γὰρ ἡ ἄρκευθος, καὶ ἄσηπτον ἔχουσα τὴν φύσιν, καὶ ἀκανθώδη κόμην περικειμένη. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων, ὅτι Σὲ παντοδαπῆς ἀξιώσας προνοίας ἀλύμαντον διατηρήσω, τοὺς ἐπιόντας σοι καθάπερ τισὶ καταπλήττων ἀκίσιν. Οὕτω πᾶσαν συμπεράνας [26] τὴν προφητείαν, τέλος ἐπιτέθεικεν ἅπασι τοῖς ἐντυγχάνουσιν ὠνησιφόρον.

ι'. « Τίς σοφὸς, καὶ συνήσει ταῦτα; ἢ συνετὸς, καὶ γνώσεται αὐτά; ὅτι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ τὰς θείας διεξελθὼν εὐεργεσίας ἐν τῷ ἑκατοστῷ καὶ ἕκτῳ ψαλμῷ τέλος ἐπιτέθεικε τῇ μελῳδίᾳ· « Τίς σοφὸς, καὶ φυλάξει ταῦτα, καὶ συνήσουσι [27] τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου; » Σοφίας γὰρ τῷ ὄντι καὶ συνέσεως δεῖ, καὶ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ κατανόησιν τῶν θείων λογίων, καὶ εἰς τὴν τούτων ἐκπλήρωσίν τε καὶ διατήρησιν· οὔτε γὰρ συνιέναι ταῦτα δυνατὸν τοὺς τοῦ θείου Πνεύματος τὴν αἴγλην μὴ δεξαμένους, οὔτε φυλάξαι μὴ τῆς ἄνωθεν ἀπολαύοντας βοηθείας. Οἱ δὲ τοσαύτην καὶ τοιαύτην περὶ τὸν Θεὸν εὔνοιαν ἐνδεικνύμενοι, τῆς ἐκεῖθεν ἐπικουρίας τυγχάνοντες, τὰς εὐθείας διαπερῶσιν ὁδοὺς, καὶ δίκαιοι χρηματίζουσιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς συζῶντες, καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδεύοντες, ἁλίσκονται τῆς ἀσεβείας τὰ ἐπίχειρα· παράσχοι δὲ ὁ τῶν ἁπάντων Θεὸς, πάντας ἀνθρώπους ἐθέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, μὴ ταύτης ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκείνης γενέσθαι τῆς μοίρας, ἵνα κατὰ τοὺς θείους αὐτοῦ πολιτευόμενοι νόμους, δοξάζωμεν αὐτὸν, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, κἀν τῷ σώματι, κἀν τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν [28].

VARIÆ LECTIONES.

[28] περ. LXX habent ὡς ἄρκευθος πυκάζουσα. Rectius juxta Hebr. habet Barber. ὡς ἐλαία τις εὐθαλής. [26] συμπερ., κ. τ. λ. Lacuna est h. l. in C usque ad Joel, I, 2. [27] Supra, t. I, p 1377, erat συνήσει. [28] Subjicimus quæ in cod. Aug. (et paucis mutatis in Flor.) post textum Oseæ, de nomine prophetæ, et de rebus ad eum pertinentibus, leguntur : Ὡσηὲ ἑρμηνεύεται σωζόμενος Οὗτος ἦν ἐκ Βελεμὼθ τῆς φυλῆς Ἰσαχὰρ, καὶ ἔδωκεν τέρας ἤξειν Κύριον (F. addit καὶ) ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον, καὶ ἰδρύσει ἐν Σιλὼμ (F. Σηλὼμ) μερισθήσεται εἰς (Des. in F.) δώδεκα μέρη, καὶ γενήσονται δώδεκα δρῦες. Καὶ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ (F. τῷ) ἐπὶ γῆς φανέντι Θεῷ, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ. Καὶ οὗτος (A. οὕτως) θανὼν ἐτάφη, ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ. In F. hæc leg. in fine argumenti in Joelem.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΙΩΗΛ [29].

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

ENARRATIO IN JOELEM PROPHETAM.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Ἰωὴλ ὁ θεῖος προφήτης τὸν μὲν χρόνον, καθ' ὃν ἐποιήσατο τὰς προῤῥήσεις, σαφῶς ἡμᾶς οὐκ ἐδίδαξε· δι' αὐτῶν μέντοι δεδήλωκε τῶν προῤῥήσεων, ὡς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον γεγένηται, καθ' ὃν ὁ θαυμάσιος Ὡσηὲ τὴν τῶν ἐσομένων προθεωρίαν ἐδέξατο· ταὐτὰ γὰρ καὶ αὐτὸς προλέγει, Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων ἔφοδον, καὶ ἀνδραποδισμὸν καὶ δουλείαν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον. Προλέγει δὲ καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον συμβεβηκότα, τοῦ Γὼγ (Σκυθικὸν δὲ τοῦτο ἔθνος), τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁρμὴν πανστρατιᾷ γενομένην, καὶ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτοῖς θεόθεν πανωλεθρίαν. Προστέθεικε δὲ καὶ τὰς μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπὸ παναγίου Πνεύματος χορηγηθείσας δωρεὰς τοῖς ἀνθρώποις. Τοιγαροῦν ἐκ τῶν κατὰ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων προαγορεύσεων τὸν τῆς προφητείας ἐγνώκαμεν χρόνον. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις ἐν κεφαλαίῳ αὕτη· λοιπὸν δὲ τῆς κατὰ μέρος (σὺν Θεῷ δὲ εἰρῆσθαι) ἑρμηνείας ἁψώμεθα [30].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

α'. « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγένετο πρὸς Ἰωὴλ τὸν τοῦ Βαθουήλ [31]. » Διὰ τὸ πολλοὺς, ὡς εἰκὸς, καὶ αὐτὴν ἔχειν προσηγορίαν, καὶ τὸ τοῦ πατρὸς προστέθεικεν ὄνομα. Διδάσκει δὲ, ὡς οὐ λογισμῶν ἀνθρωπίνων εἰσὶν ὠδῖνες οἱ παρ' αὐτοῦ γινόμενοι λόγοι· ὑπὸ δὲ τοῦ Κυρίου τῶν ὅλων ἐμπνευσθεὶς, καὶ προορᾷ τὰ ἐσόμενα, καὶ προλέγει.

β'. « Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν· εἰ γέγονε τοιαῦτα ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἢ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ὑμῶν; » Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ πολὺν βεβιωκότες χρόνον, οἱ πλείονα πεῖραν, ὡς εἰκὸς, πραγμάτων δεξάμενοι, πατέρων τε καὶ προγόνων διηγουμένων πολλάκις ἀκηκοότες, τῶν τῆς προφητείας

A

1381 ARGUMENTUM.

Joel [a] divinus propheta tametsi tempus, quo prophetiam edidit, aperte non ostendit, ex ipsa tamen prophetia colligitur, eum tempore illo, quo mirificus Oseas exstitit, futura prædixisse. Eadem enim et ipse prædicit, Assyriorum et Babyloniorum incursum, captivitatem et servitutem Israelis reditumque ex captivitate. Prædicit etiam quæ post reversionem acciderunt: [a] incursionem Gogi (ea vero gens est Scythica) in Hierosolymam factam cum exercitu instructissimo, illisque divinitus illatam extremam perniciem. Ad hæc adjunxit dona, quæ post incarnationem Salvatoris nostri Spiritus sanctus hominibus concessit. Ex prædictionibus itaque de Assyriis et 1382 Babyloniis, tempus hujus prophetiæ cognovimus. Atque hoc in summa est argumentum: reliquum est, ut explanationem per singulas partes Deo favente aggrediamur.

B

CAPUT I.

VERS. 1. « Verbum Domini, quod factum est ad Joelem filium Bathuelis. » Quoniam multi, ut verisimile est, idem nomen habebant, patris quoque nomen addidit. Docet autem, verba sua non humanarum cogitationum esse partus, sed afflatu divino se futura et prævidere, et prædicere.

C

VERS. 2. « Audite hæc, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ, an facta sint talia in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum. » Vos, inquit, qui per longum tempus vixistis, majoremque, ut par est, rerum experientiam percepistis, quique patres et avos narrantes sæpe audivistis, verba prophetiæ hujus auscultantes,

VARIÆ LECTIONES.

[29] Proximum locum tenet Joel, eodem in his Commentariis servato duodecim prophetarum ordine, qui est in Hebræo et in cod. Vatic. [30] F. addit: Ἰωὴλ ἑρμηνεύεται ἀγαπητὸς Κυρίου, ἢ ἀρχή. Οὗτος ἦν ἐκ τῆς φυλῆς Ῥουβήν, ἀγροῦ μεθομόρων. Ἐν εἰρήνῃ ἀπέθανεν, καὶ ἐτάφη ἐκεῖ. In A eadem leg. in fine libri. [31] Βαθ. Rectius alii, Φαθουήλ.

Digitized by Google

vobiscum reputate, an tale quidpiam antea factum sit, vel vestra, vel patrum vestrorum memoria : et omnes qui terram promissionis habitatis, diligenter ad ea quæ dicentur attendite. [3] Tum addit : Cum hæc experti sitis, ne committatis ut e memoria vestra elabantur, sed horum ignaros filios ad hæc instituite, atque illis præcipite, ut hæc quasi per manus filiis suis tradant : et generatio quæ hos consequetur, a superiori generatione horum narrationem accipiat. Talia quoque **1383** ait beatus David : « Ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur, et exsurgent, et narrabunt ea filiis suis [f].» Causamque affert, « Ut ponant in Deo spem suam [g]. » Unam itaque divini Spiritus gratiam sanctos prophetas afflatu divino concitare, ex dictis patet. [4] Atque ita excitatis ad audienda quæ dicantur senioribus et aliis * universis, totam deinceps calamitatum seriem enarrat, aitque, primam omnium erucam venturam esse ; quæ autem ab hac corrupta non fuerint, a locusta corruptum iri ; quæ vero hanc effugerint, bruchum consumpturum ; extremam vero rubiginem impactam nihil prorsus integrum relicturam esse. Quidam ergo tropice ista de Assyriis et Babyloniis interpretati sunt, *erucam* quidem Theglaphalasarem nuncupantes, *locustam* vero Salmanasarem ; Sennacherimum autem *bruchum* appellaverunt, *rubiginem* denique Nabuchodonosorem, qui postremus bellum intulit, funditusque Judæam universam devastavit, et eos qui mortem effugerant, captivos abduxit. Ego autem vera hæc quidem esse censeo : existimo autem, etiam ut dicta sunt, reipsa contigisse. Nam beatus Amos meminit etiam locustæ, et bruchi, et combustionis, et æruginis ; ficuum item, olearum, et vinearum ab erucis consumptarum ; squaloris præterea, et pluviarum inopiæ. « Pars enim una, inquit, irrigabitur, et pars super quam non pluero, arefiet [h].» Hujus vero etiam divinus Jeremias mentionem facit. Non igitur figurate solum hæc accipienda sunt, **1384** cum sacri prophetæ ad unum omnes nos docuerint, supra dicta, sicut narrantur, accidisse. Ut enim prorsus cognoscerent, quod iniquitatis impietatisque pœnas persolventes, irruentibus in eos hostibus traditi fuerint, jure illatis etiam de cœlo correptionibus feriebantur : per hæc edocti, quod Deus, quem ipsi contemnebant, utrisque illos suppliciis ulciscatur. Cæterum postquam tristia et dura prædixit, consolationem affert et consilium.

Vers. 5. « Evigilate, qui ebrii estis ex vino eorum, et plorate ; et plangite, omnes qui bibitis vinum ad ebrietatem.» Convertite, inquit, intemperantiam voluptatemque immoderatam, in lamenta. Non

κατακούοντες λόγων, σκοπήσατε παρ' ὑμῖν αὐτοῖς, εἴ τι τοιοῦτο γεγένηται πρότερον, ἢ ἐφ' ὑμῶν, ἢ ἐπὶ τῶν ὑμετέρων πατέρων · καὶ ἅπαντες δὲ οἱ τῆς ἐπαγγελίας [22] τὴν γῆν οἰκοῦντες, ἀκριβῶς τοῖς λεχθησομένοις προσέχετε. Εἶτα ἐπάγει, ὅτι Τούτων πεῖραν λαμβάνοντες, μὴ παράδοτε λήθῃ τὴν μνήμην, ἀλλὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν τῶν παίδων τὰ περὶ τούτων προσφέρετε διηγήματα · κἀκείνοις δὲ ἐντείλασθε εἰς τοὺς ἑαυτῶν ταῦτα διαπορθμεῦσαι παῖδας, καὶ ἡ μετ' ἐκείνους γενεὰ δεχέσθω παρὰ τῆς πρὸ αὐτῆς τὴν περὶ τούτων διήγησιν. Τοιαῦτα καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Ὅπως ἂν γνῷ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ οἱ τεχθησόμενοι, καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. » Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων, « Ἵνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν, φησὶ, τὴν ἐλπίδα αὐτῶν. » Μία τοίνυν ἡ τοῦ θείου Πνεύματος χάρις, ἡ τοῖς ἁγίοις προφήταις ἐμπνεύσασα, ἐκ τῶν εἰρημένων δείκνυται. Οὕτως εἰς ἀκρόασιν τῶν ῥηθησομένων τούς τε πρεσβυτέρους, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας διεγείρας, διηγεῖται λαπὼν πᾶν τὸ πλῆθος τῶν συμφορῶν, καὶ λέγει, πρώτην μὲν κάμπην ἐπελεύσεσθαι, τὰ δὲ ὑπὸ ταύτης μὴ διαφθαρέντα ὑπὸ ἀκρίδος ἀναλωθήσεσθαι · ὅσα δὲ ταύτην διαφεύξεται, δαπανήσειν τὸν βροῦχον · ἐσχάτην δὲ τὴν ἐρυσίβην ἐπενεχθεῖσαν, μηδὲν παντελῶς καταλείψειν ἀλώβητον. Τινὲς μὲν οὖν ταῦτα τροπικῶς εἰς τε τὸν Ἀσσύριον καὶ Βαβυλώνιον ἐξειλήφασι · *κάμπην* μὲν τὸν Θεγλαφαλασὰρ ὀνομάσαντες· *ἀκρίδα* δὲ τὸν Σαλμανασάρ · τὸν δὲ Σενναχηρεὶμ προσηγόρευσαν *βροῦχον* · *ἐρυσίβην* δὲ τὸν Ναβουχοδονόσορ, τελευταῖον ἐπιστρατεύσαντα, καὶ ἅρδην ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν δῃώσαντα, καὶ τοὺς τὸν θάνατον διαφυγόντας αἰχμαλώτους ἀπαγαγόντα. Ἐγὼ δὲ ἀληθῆ μὲν ἡγοῦμαι καὶ ταῦτα · ὑπολαμβάνω δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸ ῥητὸν νοούμενα τῷ ὄντι γεγενῆσθαι. Μέμνηται γὰρ καὶ ὁ μακάριος Ἀμὼς, καὶ ἀκρίδος, καὶ βρόχου, καὶ πυρώσεως, καὶ ἰκτέρου, καὶ συκῶν, καὶ ἐλαιῶν, καὶ ἀμπέλων ὑπὸ καμπῶν διαφθειρομένων, καὶ πρὸς τούτοις αὐχμοῦ καὶ ἀνομβρίας. « Μερὶς γὰρ, φησὶ, μία βραχήσεται, καὶ μερὶς ἐφ' ἣν οὐ βρέξω, ξηρανθήσεται. » Ταύτης δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Ἱερεμίας σαφῶς ἐμνημόνευσεν. Οὐ δεῖ τοιγαροῦν τροπικῶς μόνον ἐκλαβεῖν τὰ εἰρημένα, συμφώνως ἡμᾶς τῶν ἱερῶν προφητῶν διδαξάντων, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὰ προλεχθέντα συνέβη. Ἵνα γὰρ μανθάνωσιν ἀκριβῶς, ὡς τῆς παρανομίας καὶ δυσσεβείας ποινὴν τίνοντες [23] τοῖς ἐπιοῦσιν αὐτοῖς ἐκδίδονται πολεμίοις, εἰκότως καὶ ταῖς οὐρανόθεν ἐπιφερομέναις παιδείαις ἐβάλλοντο, διδασκόμενοι διὰ τούτων, ὡς ὁ παρ' αὐτῶν ἀμελούμενος Θεὸς, καὶ τούτοις αὐτοὺς τιμωρεῖται, κἀκείνοις. Προειρηκὼς τοίνυν τὰ σκυθρωπὰ, παραίνεσιν εἰσφέρει καὶ συμβουλήν.

ε'. « Ἐκνήψατε, οἱ μεθύοντες, ἐξ οἴνου αὐτῶν, καὶ κλαύσατε [24]· θρηνήσατε, πάντες οἱ πίνοντες οἶνον εἰς μέθην. » Μεταβάλετε, φησὶ τὴν ἀκρασίαν, καὶ τὴν τῆς χλιδῆς ἀμετρίαν, εἰς θρηνῳδίαν · οὐ γὰρ

[f] Psal. LXXVII, 6. [g] ibid. 7. [h] Amos IV, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[22] τ. ἐπ. Des. in C. [23] C τινύοντες. [24] Id. κλαύσατε, καί.

Digitized by Google

τὸ πίνειν οἶνον, κακὸν, ἀλλὰ τὸ ἀμέτρως πίνειν ἐπιβλαβές. Εἰρηκὼς δὲ ἐξ οἴνου αὐτῶν, καὶ ἑτέραν ἠνίξατο μέθην, τὴν παντελῆ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὰ χείρω ῥοπὴν, καὶ τὴν παντοδαπῆ παρανομίαν οὕτω προσαγορεύσας. Προσήκει δὲ ὑμᾶς, φησὶ, θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, ὅτι [35] τοῦ τὴν εὐφροσύνην ὑμῖν προξενοῦντος στερηθήσεσθε πάντη. Εἶτα διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν ἀκρίδα, εἴτουν τὸν Ἀσσύριον· ἀμφότερα γὰρ αἰνίττεται, καὶ λέγει, « ἔθνος ἀναβήσεσθαι ἐπὶ τὴν γῆν αὐτοῦ, ἀριθμοῦ τε κρεῖττον, καὶ ῥώμῃ καὶ δυνάμει κοσμούμενον. » Γῆν δὲ αὐτοῦ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ὀνομάζει γῆν· ἐπειδὴ καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἴδιον ὀνομάζει λαόν. « Οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ὀδόντες λέοντος, καὶ αἱ μύλαι αὐτοῦ, ὡς σκύμνου αὐτοῦ. » Διαφόρως δὲ τὰ αὐτὰ εἴρηκε, ταῖς πλείοσι προσηγορίαις καταπλῆξαι βουλόμενος· λέοντα γὰρ καὶ σκύμνον τὸν αὐτὸν καλεῖ· εἰ δὲ καὶ διαφόρως τις ἐθέλει νοεῖν, οὐ λυμανεῖται τῇ διανοίᾳ· ἥ τε γὰρ ἀκρὶς ἔχει τὰς βραχυτέρας οἷόν τινας σκύμνους ἑπομένας, καὶ οἱ πολέμιοι πρὸς τοῖς μαχίμοις καὶ ἀριστεῦσιν, ἐπάγονται καὶ τοὺς ἥττον δυναμένους. Διηγεῖται δὲ καὶ τὰ παρὰ τούτων ἐσόμενα, ἀμπέλους ὑποδεικνὺς διαφθειρομένας, καὶ τὰ τούτων κλήματα λευκαινόμενα, καὶ συκᾶς γυμνουμένας τῆς κόμης, ὅπερ εἴωθε συμβαίνειν ἐπισκηπτούσης ἀκρίδος. Καὶ ὅτι οὐχ ὡς γεγενημένα ταῦτα λέγει, ἀλλ' ὡς ἐσόμενα, ἡ ἐπαγωγὴ μαρτυρεῖ.

ιγ'. « Θρηνήσει [36] γὰρ, φησὶ, πρός με ὑπὲρ νύμφην περιεζωσμένην σάκκον ἐπὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς τὸν παρθενικόν. » Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἐθρήνησεν, ἀλλὰ θρηνήσει, διδάσκων, ὡς μετὰ τὴν πεῖραν ὀλοφυρόμενοι διατελέσουσι, πικρὸν ποιούμενοι πένθος, οἷον ἂν γένοιτο παρὰ νύμφης νέαν ἀγούσης τὴν ἡλικίαν, καὶ τὸν οἰκεῖον νυμφίον τεθνεῶτα ὁρώσης.

ιδ'. « Ἐξῆρται [37] θυσία καὶ σπονδὴ ἐξ οἴκου Κυρίου. » Τὸ μέντοι τὰ ἐσόμενα ὡς γεγενημένα λέγειν, ἴδιόν ἐστι τῆς θείας Γραφῆς. Κέχρηται δὲ τούτῳ, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀπὸ γλώττης εἰς γλῶτταν ἑτέραν τῶν λόγων μεταφορὰν, ἀλλὰ καὶ διὰ [38] τὴν τῶν λεγομένων βεβαίωσιν. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀληθῶς ἔσται ταῦτα, ὅτι ὡς γεγενημένα τε θεωροῦμεν, καὶ ὡς περὶ γεγενημένων διαλεγόμεθα. Ἀμέλει πάλιν ὡς περὶ γενομένων τούτων, ἃ προείρηκε μέλλειν ἔσεσθαι, πενθεῖν τοῖς ἱερεῦσι παρακελεύεται, ὡς καὶ θυσιῶν καὶ σπονδῶν ἐπιλειπουσῶν διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, καὶ μέντοι καὶ τὴν γῆν διὰ τὴν ἀκαρπίαν τῶν ἐξ αὐτῆς. Ἐν αἰσχύνῃ δὲ καὶ οἱ γηπόνοι, φησὶ, καθεστήκασι, πολλὰ μὲν ἐπὶ τὴν γῆν πεπονηκότες, οὐδένα δὲ καρπὸν κομισάμενοι. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν συμβαῖνον ὁρῶμεν. Ἐν γὰρ ταῖς τῆς γῆς ἀκαρπίαις ἐρυθριᾷν εἰώθασιν οἱ γηπόνοι, τάς τε συνήθεις προσόδους τοῖς κεκτημένοις οὐ χορηγοῦντες, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων σπάνιν ἐξ ἐράνου ζῆν βιαζόμενοι. Πλατύτερον δὲ τὴν συμφορὰν διηγούμενος, ὥστε δι-

enim bibere vinum malum est, sed intemperanter bibere perniciosum est. Cum autem dixerit, *ex vino eorum*, aliam etiam ebrietatem designavit, pronam videlicet animi ad deteriora propensionem universamque iniquitatem sic appellans. Vos autem plorare, ait, et lamentari convenit, quia eo prorsus privabimini, quod voluptatem vobis * afferebat. [6] Postea narrat ea quæ ad locustam, sive Assyrium spectant. Utrumque enim designat, et ait, « gentem ascensuram ad terram ipsius, innumerabilem, viribus et potentia præstantem. » *Terram* vero *ipsius* vocat terram Israelis, quoniam *Israelem* quoque populum suum nominat. « Dentes ejus leonis, et molares ejus, ut catuli leonis. » Varie autem eadem dixit, nominum multitudine perterrefacere volens. *Leonem* enim et *catulum* eumdem vocat. Si quis autem diverse intelligere velit, sensui non officiet : nam et locusta **1385** minores alias, tanquam catulos, subsequentes habet, et hostes una cum bellicosis et strenuis, etiam minus robustos adducunt. [7] Explicat autem quæ per has producenda sint, vineas docens corruptas, earumque palmites dealbatos, et ficus frondibus spoliatas, quod irruente locusta accidere solet. Quod autem hæc non ut facta, sed ut futura dicat, subsequentia testantur.

Vers. 8. « Plangel enim, inquit, ad me supra sponsam accinctam cilicio propter virum juventutis suæ » Non dixit *planxit*, sed *plangel* : ostendens fore ut post experientiam continuo lugeant acerbo luctu, qualis juvenculæ sponsæ esse solet cum sponsum suum mortuum videt.

Vers. 9. « Ablatum est sacrificium, et libatio de domo Domini. » Futura quidem ut præterita dicere propriam est divinæ Scripturæ. Quod ita facit, non solum ob translationem verborum de lingua in linguam alteram : sed etiam ad confirmationem eorum quæ dicuntur. Sic enim, inquit, ista vere accident, ut ea tanquam facta cernamus, et tanquam de factis sermonem habeamus. Itaque de his rursus quasi præteritis, quæ futura prædixit, sacerdotes lugere hortatur, quoniam sacrificia et libationes defecerunt propter necessariorum inopiam : ac terram pariter, propter frugum sterilitatem. [10] In confusione autem, inquit, etiam agricolæ versantur, cum nullum fructum post multos labores ex terra perceperint. Hoc vero nunc quoque accidere videmus. Nam ob terræ **1386** sterilitatem rubore perfundi solent agricolæ, qui nec solitos reditus possessoribus reddunt, et propter necessariorum inopiam mendicato vivere coguntur. [11, 12] Latius autem declarans calamitatem

VARIÆ LECTIONES.

[35] ὅτι — στέρηθ. π. Hinc colligi potest, Nostrum in fine vers. 5, legisse cum LXX, εὐφροσύνη καὶ χαρά, quæ des. in Hebr. et ex vers. 16 petita esse videntur. [36] Θρ. Rec. lectio est θρήνησον, juxta Hebr. [37] Ἐξῆρται (Sirm. Ἐξήρθη) θυσ — Κυρίου. Des. in C. [38] διά. Des. ibid.

Digitized by Google

ut ad resipiscentiam excitet eos qui stupiditate laborant, ipsas etiam possessiones lugere jubet, quoniam frumentum et hordeum defecerunt, et vinea exaruit, olivæ denique et ficus, aliæque arbores fructum nullum ferunt, quod omni qui in ipsis erat humore privatæ sint. Est autem animadvertendum, quod non terram et possessiones, ut ratione præditas lugere hortetur : sed ut ratione præditos per res inanimatas excitare studeat : id quod docet, cum subjungit, « Quoniam confuderunt gaudium filii hominum. » Hujus enim, inquit, infecunditatis causa est iniquitas hominum : propter illam enim gaudia cessarunt, et animi mœrores invecti sunt. [13] Quamobrem, inquit, vos quoque sacerdotes, vestem lugubrem accipite : neque apud altare solum lamentamini, sed etiam dormientes vobis saccum substernite : quoniam tanta necessariorum inopia facta est, ut ne solita quidem celebrari possint sacrificia.

Ἀγείρατε εἰς μεταμέλειαν τοὺς ἀναλγησίαν νοσοῦντας, καὶ αὐτὰ τὰ κτήματα κελεύει θρηνεῖν, ὡς τῶν τε κριθῶν καὶ τῶν πυρῶν ἐπιλειπόντων, καὶ τῆς ἀμπέλου διαυανθείσης · καὶ ἁπαξαπλῶς καὶ ἐλαιῶν, καὶ συκῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων καρπὸν οὐδένα φερόντων, διὰ τὸ πάσης τῆς ἐν αὐτοῖς στερηθῆναι νοτίδος. Ἰστέον δὲ, ὅτι τῇ γῇ καὶ τοῖς κτήμασιν, οὐχ ὡς λογικοῖς θρηνεῖν παρακελεύεται, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀψύχων τοὺς λόγῳ τετιμημένους διεγεῖραι πειρώμενος · καὶ τοῦτο διδάσκων ἐπήγαγεν · « Ὅτι κατῄσχυναν χαρὰν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. » Ταύτης γὰρ, φησὶ, τῆς ἀκαρπίας αἰτία ἡ τῶν ἀνθρώπων παρανομία · δι' ἐκείνην γὰρ πέπαυται τὰ τῆς εὐφροσύνης, τὰ δὲ τῆς ἀθυμίας εἰσενήνεκται. Διὸ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς, τὸ πένθιμον ἀναλάβετε σχῆμα, καὶ μὴ μόνον παρὰ τὸ θυσιαστήριον ὀλοφύρεσθε, ἀλλὰ καὶ καθεύδοντες σάκκον ἑαυτοῖς ὑποστρώσατε, ὅτι τοσαύτη σπάνις τῶν ἀναγκαίων ἐγένετο, ὡς μηδὲ τὰς συνήθεις ἐπιτελεῖσθαι θυσίας.

Vers. 14. « Sanctificate ergo jejunium, prædicate curationem, congregate senes, » vel potius non hos tantum, sed etiam « omnes incolas terræ, in domum Dei vestri. » Et congregati clamate, dicentes :

ιδ'. « Ἁγιάσατε τοίνυν νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε πρεσβυτέρους · » μᾶλλον δὲ μὴ τούτους μόνον, ἀλλὰ καὶ « πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν εἰς οἶκον Θεοῦ [39] ὑμῶν. » Συναθροισθέντες δὲ κεκράξατε [40], λέγοντες·

Vers. 15. « Heu mihi, heu mihi, in diem ! » Per ea autem quæ dicta sunt, plane docemur, **1387** jejunium animæ male habenti medicinam esse salutarem, quæ affectibus peccati mederi possit : quare jejunio subjunxit curationem. « Sanctificate enim, inquit, jejunium, prædicate curationem. » *Sanctificate* autem posuit pro *segregate*. Ad hoc enim, inquit, vos segregate, sancte et pure jejunium peragite : jejunantes vero clamate : « Heu mihi, heu mihi, in diem ! » hoc est, ob diem malorum exspectatum.

ιε'. « Οἴμοι, οἴμοι [41], εἰς ἡμέραν! » Διδασκόμεθα δὲ σαφῶς ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς ἡ νηστεία τῶν κακῶς τὰς ψυχὰς διακειμένων ἀλεξίκακον γίνεται φάρμακον, θεραπεύειν τὰ τῆς ἁμαρτίας πάθη δυνάμενον · διὸ καὶ τῇ νηστείᾳ τὴν θεραπείαν προστέθεικεν. « Ἁγιάσατε γὰρ, φησὶ, νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν. » Τὸ δὲ, *ἁγιάσατε*, ἀντὶ τοῦ, *ἀφορίσατε*, τέθεικεν. Εἰς τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἑαυτοὺς ἀφορίσατε, ἁγίως καὶ καθαρῶς τὴν νηστείαν μετέλθετε · νηστεύοντες δὲ βοᾶτε· « Οἴμοι, οἴμοι, εἰς ἡμέραν! » ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν προσδοκωμένην τῶν κακῶν ἡμέραν.

« Quoniam propinquus est dies Domini, et quasi miseria e miseria veniet. (Vers. 16.) Quoniam ante oculos vestros alimenta perierunt, et de domo Dei nostri lætitia et gaudium. » Mala, inquit, malis succedentia videbitis, atque alia aliis addita. Hoc enim vocavit « miseriam super miseriam. »

« Ὅτι ἐγγὺς ἡμέρα [42] Κυρίου, καὶ ὡς ταλαιπωρία ἐκ ταλαιπωρίας ἥξει. (ις'.) Ὅτι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν βρώματα ἐξηράνθη, καὶ ἐξ οἴκου Θεοῦ ἡμῶν εὐφροσύνη καὶ χαρά. » Ἐπάλληλα, φησὶν, ὄψεσθε τὰ κακὰ, καὶ τούτοις ἑκεῖνα προστιθέμενα · τοῦτο γὰρ ἐκάλεσε « ταλαιπωρίαν ἐπὶ ταλαιπωρίαν. »

Vers. 17. « Subsultaverunt vitulæ in præsepibus suis : situm contraxerunt horrea ab unguentis suis. » Subsultaturas esse ait vitulas, non ex saturitate id agentes, sed fame oppressas, humique stratas, et solum pedibus allidentes. Horrea vero, inquit, situm contraxerunt, nempe quæ dudum frumentum non susceperunt. Sed et *torcularia*, inquit, tanquam supervacanea * *fossa sunt*, et si quid aliud ejusmodi usibus accommodatum fuit, quasi superfluum et inutile, remansit neglectum : quod nimirum nihil esset, quod conjici in ea posset. [18] Mugitum etiam ediderunt armenta boum,

ιζ'. « Ἐσκίρτησαν δαμάλεις ἐν ταῖς φάτναις αὐτῶν, ἠθρώτιασε σιτοδοχεῖα ἀπὸ τῶν χρισμάτων αὐτῶν. » Σκιρτήσειν ἔφη τὰς δαμάλεις, οὐ διὰ κόρον τοῦτο ποιούσας, ἀλλ' ὑπὸ λιμοῦ φθειρομένας, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐρριμμένας, καὶ τοὺς πόδας τῇ γῇ προσαρασσούσας. Τὰ δὲ τοῦ σίτου, φησὶ, δοχεῖα εὐρῶτα ὑπέμεινεν, ὡς πλεῖστον χρόνον μὴ δεξάμενα σῖτον. Ἀλλὰ καὶ *ληνοὶ*, φησὶν, ὡς περιττὰ *κατεσκάφησαν*, καὶ εἴ τι ἕτερον ἦν ταῖς τοιαύταις ἀπονενεμημένον χρείαις, οἷα δὴ περιττὸν, μεμένηκεν ἀτημέλητον, ὡς τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμβαλλομένων οὐκ ὄντων. Μυκᾶται δὲ καὶ τὰ βουκόλια, τὴν τῶν

VARIÆ LECTIONES.

[39] Θεοῦ. A. præm. Κυρίου. [40] C κράξατε. [41] οἴ μοι. Repetitur in C. Ita quoque post pauca. [42] ἡμ. C præm. ἡ.

Digitized by Google

ὀδυρομένων ἐπιδεικνύμενα φωνήν, ἐπειδὴ τῆς συνήθους οὐκ ἀπολαύει τροφῆς· ταὐτὰ δὲ ποιεῖ ταῖς βουσὶ καὶ τῶν προβάτων τὰ ποίμνια. Ἀλλὰ τούτων οὕτω δρωμένων, Ἐγὼ, φησὶν ὁ προφήτης,

ιθ'. « Πρὸς σὲ, Κύριε, βοήσομαι, ὅτι πῦρ ἀνήλωσε τὰ ὡραῖα τῆς ἐρήμου, καὶ φλὸξ ἀνῆψε πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ. » Τῶν γὰρ ἐπικειμένων κακῶν τὴν λύσιν παρὰ σοῦ μόνου πορίσασθαι δυνατόν. *Πῦρ* δὲ καὶ τοὺς πολεμίους νοῆσαι δυνατὸν, πυρὸς δίκην πᾶσαν τὴν χώραν ἐκείνην δῃώσαντας· καὶ μέντοι καὶ τὴν ἀκρίδα, καὶ τὴν ἐρισύβην, καὶ τὰ τούτοις συνημμένα· οὐδὲν γὰρ ἧττον οὐδὲ ταῦτα πέφυκε τοὺς ἀπὸ γῆς διαφθείρειν καρπούς. *Ὡραῖα* δὲ *ἐρήμου* καλεῖ τὰ πάλαι μὲν ὡραῖα, νῦν δὲ ἔρημα γεγενημένα διὰ τὰ συμβεβηκότα κακά. Καὶ γὰρ[48] μετὰ βραχέα λέγει, ὅτι « Τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ὡς παράδεισος τρυφῆς [44], καὶ τὰ ὀπίσω αὐτοῦ, ὡς πεδίον ἀφανισμοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ, φησὶ, ἡμεῖς ἀνάξιοι τῆς παρὰ σοῦ φιλανθρωπίας τυχεῖν, φειδοῦς τινος ἀπολαυσάτω τὰ κτήνη μυκώμενα καὶ βληχώμενα, « Ὅτι ἐξηράνθησαν ἀφέσεις ὑδάτων. » Τὸ δὲ [45], « Ἀνέβλεψαν πρὸς σὲ, » οὐχ ὡς περὶ λογικῶν εἴρηκεν, ἀλλ' εἰς ἔλεον ἑλκῦσαι τὸν Δεσπότην βουλόμενος, οὕτως ἐκάλεσε τὸν ἀπὸ τῆς ἐνδείας γινόμενον *μυκηθμόν*.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ προφήτου προσενηνοχότος τὴν δέησιν, πάλιν ὁ Δεσπότης παρακελεύεται τὰς κατὰ νόμον προστεταγμένας ἠχῆσαι σάλπιγγας ἐν τῇ Σιὼν, καὶ διὰ κηρύκων συναγαγεῖν ἅπαντας εἰς τὸ ἀφιερωμένον τῷ Θεῷ ὄρος· « Ὅτι πελάζει, φησὶν, ὁ τῆς τιμωρίας καιρός[46]. » Ὃν οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι, γνόφου, καὶ σκότους, ὁμίχλης τε καὶ θυέλλης ἡμέραν προσαγορεύων· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ, ὡς μηδένα αἴσθησιν λαμβάνειν φωτὸς[47], ἀλλ' ἐν σκότῳ καὶ γνόφῳ διάγειν ὑπολαμβάνειν. Εἶτα λέγει καὶ τῆς τιμωρίας τὸ εἶδος. « Ὡς ὄρθρος [48] χυθήσεται ἐπὶ τὰ ὄρη λαὸς πολὺς καὶ ἰσχυρός· ὅμοιος αὐτοῦ οὐ γέγονεν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ μετ' αὐτὸν οὐ προστεθήσεται, ἕως ἐτῶν εἰς γενεὰς τῶν[49] γενεῶν. » Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων ἀμφότερα, καὶ τὴν ἀκρίδα, καὶ τῶν πολεμίων τὸ νέφος. Καὶ αὐτὴ γὰρ κἀκείνοι τῷ πλήθει καὶ τὰ πεδία, καὶ τὰς τῶν ὀρῶν ἐκάλυψαν κορυφάς. Τὸ μὲν οὖν μὴ γεγενῆσθαι κατ' ἐκείνην τὴν ἔφοδον ἑτέραν, ἀορίστως ἀπέφηνατο· τὸ δὲ μὴ ἔπεσθαι, μετὰ διορισμοῦ τινος· « Οὐ προστεθήσεται γὰρ, φησὶν, ἕως ἐτῶν. » Διδάσκει δὲ ὡς πυρὶ παραπλησίως ἐπελεύσεται, καὶ πάντα διαφθερεῖ. Τοσαύτην δὲ, φησὶν, ἐπάξει λώβην τῇ γῇ, ὡς τὸν θεώμενον ἀπεικάζειν τὰ μὲν μηδέπω πεῖραν τῶν κακῶν εἰληφότα τῷ τῆς τρυφῆς παραδείσῳ· τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔφοδον, δεδῃωμένῳ πεδίῳ, καὶ παντελῶς διεφθαρμένῳ. Τοιαύτῃ γὰρ πανωλεθρίᾳ παραδοθή-

A lugentium vocem repræsentantia, quod non consueto cibo fruerentur : tum greges ovium similiter ut boves fecerunt. Verum his ita se habentibus, **1388** Ego, inquit propheta,

Vers. 19. « Ad te, Domine, clamabo, quoniam ignis consumpsit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna agri. » Incumbentium enim malorum liberationem abs te solo consequi licet. *Ignis* autem hostes quoque significare potest, qui instar ignis omnem regionem illam depopulati fuerant : tum etiam locustam, rubiginem, et quæ cum istis conjuncta sunt. Nam hæc etiam non minus fruges terræ corrumpere solent. *Speciosa* autem *deserti* vocat ea, quæ quondam speciosa, nunc deserta facta sunt propter calamitates, quæ acci-
B derunt. Nam et paulo post ait : « Sicut paradisus voluptatis ea quæ ante faciem ejus, et quæ post illum sunt, sicut campus solitudinis [1]. » [20] Quoniam autem indigni, ait, nos sumus qui a te misericordiam consequamur, veniam aliquam saltem consequantur pecora mugientia et balantia, « Quoniam exaruerunt emissiones aquarum. » Illud vero, « Suspexerunt ad te, » non ut de ratione utentibus dixit, sed ad misericordiam allicere volens Dominum, sic vocavit extortum per inopiam *mugitum*.

CAP. II.

[1] Postquam propheta preces obtulit, rursus jubet Dominus tubis ex legis mandato clangere in Sione, et per præcones congregare omnes in mon-
C tem Deo consecratum : « Quoniam, inquit, appropinquat tempus ultionis. » Quod tempus si quis vocare velit diem caliginis, tenebrarum, **1389** et nebulæ ac turbinis, non errabit : nam tanta in eo erunt mala, ut nemo lucis sensum percipiat, sed in tenebris et caligine se versari putet. [2] Post hæc, ultionis etiam genus exprimit. « Sicut mane fundetur super montes populus multus et fortis : similis ei non fuit a sæculo, et post eum non adjicietur, usque ad annos in generationes generationum. » Utrumque autem his verbis designat, et locustam, et hostium nubem. Nam et illa et hi quoque, camporum plana et montium vertices multitudine cooperuerunt. Quod igitur non fuerit alia huic similis incursio, indefinite pronuntiavit :
D quod vero futura non sit, cum quadam definitione posuit : dicit enim, « Non adjicietur usque ad annos. » [3] Docet autem ea instar ignis venturæ, et omnia vastaturæ esse. Tantamque, inquit, calamitatem in terram invehet, ut ea loca, quæ nondum cladem illam pertulerint, comparaturi sint qui inspicient cum horto deliciarum : alia vero post incursionem, cum campo direpto penitusque vastato. Sic enim funditus peribunt, ut salutem

[1] Joel II, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[43] γάρ. Des. in C. [44] ὡς παρ. τρ. Rec. lectio est πῦρ ἀναλίσκον. [45] δέ. C γάρ. [46] πελ. ὁ τ. τιμ. καιρ. Aliter οἱ LXX. [47] φωτ. — ὑπολαμβ. Des. in C. [48] ὄρθρ. Id. addit πολύς. [49] τῶν. Des. in C.

Digitized by Google

ne ii quidem qui fugerint sint adepturi. Nam, « Qui salvetur, inquit, ex illis, non erit. » Per hæc autem hostium incursum designavit.

VERS. 4,5. « Sicut aspectus equorum aspectus eorum, et sicut equites, sic persequentur. Sicut vox curruum in verticibus montium exsilient : et sicut vox flammæ ignis devorantis stipulam : et sicut populus multus et fortis, præparatus ad prælium. » Si **1390** hæc de *Assyriis* et *Babyloniis* intelligimus, tum ὡς illud, non ad similitudinem, sed ad intentionem significandam positum accipiamus, ut in verbis illis Davidis : « Quam bonus est Deus Israeli[j] ! » hoc est, valde bonus ; et in aliis ejusdem : « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum[k] ! » id est, valde dilecta ; et illud : « Quam magnificatus es vehementer[l] ! » hoc est, valde magnificatus es. Sic igitur hoc etiam loco quæ dicuntur de hostibus interpretantes, intelligemus illud *aspectus equorum*, fore ut multis equis et equitibus utantur, multisque cum curribus veniant, tanta peritia et arte aurigarum, ut ipsos in vertices montium cursum dirigant, et in locis difficillimis perinde atque in planitie summa versentur. Si vero de *locusta* hæc dicta velimus, hoc ipsum, « Sicut aspectus equorum aspectus eorum, » experientiam in eo magistram sequentes intelligemus. Nam si quis locustæ caput diligenter consideret, illud capiti equino persimile inveniet. Ac videre est illam, cum volat, nihil equo ad celeritatem quod attinet, concedere, montesque et campos facile pervolare, tum flammæ instar segetes invadere culmos devorantis. Quinetiam et cum volant,* et cum repunt, similes sunt multitudini ad bellum comparatæ : nam inter se congregatæ omnia faciunt, et testudinis cujusdam speciem præbent, aciemque repræsentant militarem.

VERS. 6. « A facie ejus, inquit, conterentur populi, et omnis vultus erit sicut adustio ollæ. » Talem enim hominibus **1391** calamitatem infliget, ut eorum facies evasuræ sint similes ollæ igne infuscatæ, fame et egestate hanc illis perniciem inferente.

VERS. 7, 8. « Sicut pugnatores current, et sicut viri bellatores ascendent super muros : unusquisque in via sua ambulabit, et non declinabunt a semitis suis. Et unusquisque a fratre suo recedet. » Hæc similiter ut supradicta, tum de hostibus, tum de locustis exposita, intelligamus. Nam locustas videre est, non aliter quam hostes, et muros conscendere, et per vias incedere : nec ulla vi se divelli et distrahi patiuntur, sed tanquam ex mutua quadam conspiratione impetum faciunt.

σονται, ὡς μηδὲ τοὺς διαφυγόντας σωτηρίας τινὸς [50] τυχεῖν. « Ἀνασωζόμενος γάρ, φησὶν, οὐκ ἔσται ἀπ' αὐτῶν. » Ἠνίξατο δὲ διὰ τούτων, τῶν πολεμίων τὴν προσβολήν.

δ', ε'. « Ὡς ὅρασις ἵππων ἡ ὅρασις αὐτῶν, καὶ ὡς ἱππεῖς, οὕτως καταδιώξονται. Ὡς [51] φωνὴ ἁρμάτων ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐξαλοῦνται, καὶ ὡς φωνὴ φλογὸς πυρὸς κατεσθιούσης καλάμην, καὶ ὡς λαὸς πολὺς καὶ ἰσχυρὸς παρατασσόμενος εἰς πόλεμον. » Ταῦτα ἐπὶ μὲν τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων νοοῦντες, τὸ ὡς, οὐ παραβολικῶς, ἀλλ' ἐπιτατικῶς νοήσωμεν, ὡς τῶν παρὰ τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ εἰρημένων· « Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ [52] Ἰσραήλ ! » ἀντὶ τοῦ, σφόδρα ἀγαθός. Καὶ τό· « Ὡς [53] ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων ! » ἀντὶ τοῦ, λίαν ἀγαπητά. Καὶ τό· « Ὡς ἐμεγαλύνθης σφόδρα ! » ἀντὶ τοῦ, Πάνυ ἐμεγαλύνθης. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα περὶ τῶν πολεμίων τὰ εἰρημένα λαμβάνοντες νοήσομεν τὸ, *ὅρασις* [54] *ἵππων*, ὅτι ἵπποις πολλοῖς καὶ ἱππεῦσι χρήσονται, καὶ μετὰ πολλῶν δὲ ἥξουσιν ἁρμάτων, τοσαύτῃ τέχνῃ κεχρημένων τῶν ἡνιόχων, ὡς καὶ εἰς αὐτὰς ἰθύνειν τὰς ἀκρωρείας, καὶ ταῖς δυσχωρίαις ὡς πεδίοις κεχρῆσθαι. Εἰς δὲ *τὴν ἀκρίδα* τὰ εἰρημένα λαμβάνοντες τὸ, « Ὡς ὅρασις ἵππων ἡ ὅρασις αὐτῶν, » νοήσομεν τῇ πείρᾳ πρὸς τοῦτο χρώμενοι διδασκάλῳ. Εἰ γάρ τις ἀκριβῶς κατίδοι τὴν κεφαλὴν τῆς ἀκρίδος, σφόδρα τῇ τοῦ ἵππου ἐοικυῖαν εὑρήσει. Ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ πετομένην αὐτὴν, κατ' οὐδὲν τῆς τῶν ἵππων ταχύτητος ἐλαττουμένην, δρεσί τε καὶ πεδίοις ῥᾳδίως ἐφιπταμένην· καὶ μέντοι καὶ τοῖς λῃστοῖς δίκην φλογὸς ἐπιοῦσαν, κατεσθιούσης καλάμην. Καὶ πλήθει δὲ παρατεταγμένῳ [55] εἰς πόλεμον ἔοικε, καὶ πετόμεναι [56], καὶ ἕρπουσαι (συνημμέναι γὰρ ἀλλήλαις ποιοῦσιν ἃ ποιοῦσιν), οἷόν [57] τινα συνασπισμὸν καὶ τάξιν δεικνῦσαι πολεμικήν.

ς'. « Ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, φησὶ, συντριβήσονται λαοί· καὶ πᾶν πρόσωπον, ὡς πρόσκαυμα χύτρας. » Τοιαύτην γὰρ ἐπάξει τοῖς ἀνθρώποις τὴν συμφορὰν, ὡς ὑπὸ πυρός τινος μελανθείσῃ χύτρᾳ τὰ τούτων παραβάλλεσθαι πρόσωπα, τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἐνδείας ταύτην ἐργαζομένης τὴν διαφθοράν.

ζ', η'. « Ὡς μαχηταὶ δραμοῦνται, καὶ ὡς ἄνδρες πολεμισταὶ ἀναβήσονται ἐπὶ τὰ τείχη· ἕκαστος ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ πορεύσονται, καὶ οὐ μὴ ἐκκλίνωσι τὰς τρίβους αὐτῶν. Καὶ ἕκαστος ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ [58] αὐτοῦ οὐκ ἀφέξεται. » Καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις παραπλησίως νοήσωμεν, εἴς τε τοὺς πολεμίους, εἴς τε τὴν ἀκρίδα λαμβάνοντες. Ἔστι γὰρ ἰδεῖν καὶ τὴν ἀκρίδα, τῶν [59] πολεμίων δίκην, καὶ τειχῶν ἐπιβαίνουσαν, κἂν ταῖς ὁδοῖς βαδίζουσαν, καὶ οὐδ' ὑπό τινος ἀνάγκης σκεδασθῆναι ἀνεχομένην, ἀλλ' οἷον μετά τινος

[j] Psal. LXXII, 1. [k] Psal. LXXXIII, 2. [l] Psal. VIII, 1, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[50] τινός. Des. ibid. [51] Ὡς. Des. ibid. [52] τῷ. Supra, t. I, p. 1114, erat, τοῦ. [53] Ὡς. Des. in C. [54] ὅρ. In C ab eadem manu additum ὡς. [55] παρ. Ita cum C legimus. Sirm. παρατεταμένῳ. [56] C πετομένη et deinde ἑρπουσα [57] οἷον. C præm. καί. [58] ἀδ. A πλησίον. [59] τῶν. Des. in C.

Digitized by Google

συμπνοίας τὴν ἔφοδον ποιουμένην. « Καταβαρυνόμενοι ἐν τοῖς ὅπλοις αὐτῶν πορεύσονται, καὶ ἐν τοῖς βέλεσιν αὐτῶν πεσοῦνται, καὶ οὐ μὴ συντελεσθῶσιν. » Ὅπλα δὲ αἱ μὲν ἀκρίδες ἔχουσι φυσικὰ, ὀδόντας, καὶ πτερὰ, καὶ πριονώδη κῶλα· οἱ δὲ πολέμιοι τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης πορισθέντα τῇ φύσει. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, φησὶ, κἀκεῖνοι τοῖς ὅπλοις διηνεκῶς χρήσονται. Καὶ πολεμοῦντες [60] γὰρ ἐν τοῖς σφοδροτέροις πολέμοις, καὶ σιδηροφοροῦντες σιτίων καὶ ὕπνου μεταλαγχάνειν εἰώθασι, τῶν πελαζόντων αὐτοῖς πολεμίων τὰς ἐφόδους δειμαίνοντες· Τὸ οὖν, *Πεσοῦνται ἐν τοῖς βέλεσιν αὐτῶν*, τὸ μετὰ τῶν ὅπλων διαναπαύεσθαι λέγει. τὸ δὲ, *Οὐ μὴ συντελεσθῶσιν*, ἀντὶ τοῦ, κόρον οὐ λήψονται τῶν πολεμίων [61]· οὐδὲ μὴν αἱ ἀκρίδες τῆς βρώσεως. Εἶτα ἐπάγει, ὡς οὐκ ἀπόχρη τῶν περιβόλων τὸ ὕψος ἐμποδὼν τῇ τούτων εἰσόδῳ γενέσθαι· ἀλλὰ ῥᾳδίως μὲν ὑπερβήσονται τὰ τείχη, κλέπται δὲ παραπλησίως διὰ θυρίδων εἰς τὰς οἰκίας εἰσελεύσονται. Καὶ τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὑπὸ πολεμίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀκρίδων γεγενημένον πολλάκις ἐθεασάμεθα· οὐ πετόμεναι γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τειχῶν [62] ἀνέρπουσαι, διὰ τῶν φωταγωγῶν εἰς τοὺς οἴκους εἰσίασι.

ι', ια'. « Ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ συγχυθήσεται ἡ γῆ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανός· ὁ ἥλιος καὶ σελήνη [63] συσκοτάσουσι, καὶ τὰ ἄστρα οὐ δώσουσι τὸ φέγγος αὐτῶν. Καὶ Κύριος δώσει φωνὴν αὐτοῦ πρὸ προσώπου δυνάμεως αὐτοῦ, ὅτι πολλή ἐστιν ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ εἰκὸς μὲν καὶ δι' αὐτῶν γενέσθαι τῶν πραγμάτων· *φωνὴν* γὰρ καλεῖ τὴν βροντὴν, καὶ ἡλίου δὲ καὶ σελήνης ἐκλείψεις πολλάκις γεγενημένας ἐθεασάμεθα, καὶ τὰ ἄστρα ὑπὸ αὐχμοῦ τινος ἔστιν ὅτε ἀμυδρὰ γίνεται σφόδρα· καὶ ἡ γῆ δὲ κλονουμένη, τοῦ Θεοῦ παραδηλοῖ τὴν ὀργήν. Καὶ ἑτέρως δὲ δυνατὸν ταῦτα νοῆσαι· οἱ γὰρ ἐν συμφοραῖς ὄντες, οἷον ἐν σκότῳ τινὶ διάγοντες, οὐ τῆς τῶν οὐρανῶν ἐπαισθάνονται στάσεως, οὐ τὴν γῆν ἀκίνητον ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, οὐκ ἐν φωτὶ τὴν ἡμέραν, οὐκ ἐν αὐγῇ τινι συμμέτρῳ τὴν νύκτα, ἀλλ' ἅπαντα ἄρδην ἀνατετράφθαι νομίζουσι. Τούτοις ἐπάγει· « Ὅτι ἰσχυρὰ ἔργα λόγων αὐτοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, Οὐδεὶς Θεοῦ λόγος ἔρημος ἔργων μένει· ὃ γὰρ ἂν εἴπῃ, τοῦτο εὐθὺς εἰς ἔργον χωρεῖ. « Διότι μεγάλη ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου, μεγάλη καὶ ἐπιφανὴς σφόδρα, καὶ τίς ἔσται ἱκανὸς αὐτῇ; » Τοιαῦτα [64], φησὶν, ὑμῖν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐπάξει κακὰ, ὥστε κατὰ πᾶσαν ταῦτα δῆλα γενέσθαι τὴν οἰκουμένην. *Ἡμέραν* γὰρ *μεγάλην* καὶ *ἐπιφανῆ* κέκληκε τὴν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τῶν ἐπαχθησομένων δεινῶν διατρέχουσαν φήμην. Ἀντιστῆναι δὲ τοῖς ἐπαγομένοις ὑπὸ Θεοῦ κακοῖς οὐδεὶς ἀνθρώπων δυνήσεται. Μετὰ ταύτας τὰς ἀπηχεῖς ἀπειλὰς εἰς παραίνεσιν καὶ συμβουλὴν τρέπει τὸν λόγον,

ιβ'. « Ἐπιστράφητε, λέγων, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν· » μὴ μερίζοντες ταύτην εἰς ἡδονὰς καὶ εὐχὰς ἀλλὰ νηστείᾳ καὶ δάκρυσι χρώμενοι.

A « Aggravati armis suis ibunt, et in jaculis suis cadent et non consumentur. » Arma autem habent, locustæ quidem, naturalia, dentes, alas, et serrata membra : hostes vero, ea quæ ars suppeditat naturæ. Sed et hi, inquit, et illi, assidue armis utentur. Nam qui bellum gerunt, in gravissimis bellis, armati et cibum et somnum capere solent, hostium sibi appropinquantium impetum metuentes. *In jaculis* ergo *suis cadent*, dixit, hoc est, una cum armis suis requiescent. *Non consumentur* autem, idem est quod, hostibus non satiabuntur : neque enim locustæ satietate cibi capiuntur. [9] Post hæc addit, non murorum altitudinem satis fore ad prohibendos hostes ab ingressu : sed fore ut muros expedite **1392** transcendant, B et sicut fures per fenestras domos ingrediantur. Id quod non solum ab hostibus, sed etiam a locustis sæpe factum vidimus : nam non solum volando, sed etiam ad muros irrependo, per fenestras domos penetrant.

Vers. 10, 11. « Ante faciem ejus confundetur terra, et commovebitur cœlum : sol et luna obtenebrabuntur : et stellæ non dabunt lumen suum. Et Dominus dabit vocem suam a facie virtutis suæ : quoniam multa sunt castra ejus. » Hæc autem rebus ipsis fieri vero proximum est : nam *vocem* vocat tonitru, solis autem et lunæ defectiones C sæpe fieri perspeximus, astraque ex squalore quodam interdum valde obscurantur, et terræ quoque concussio Dei iram ostendit. Possunt vero et alia ratione hæc intelligi. Qui enim in calamitatibus versantur, tanquam in tenebris quibusdam degentes, nec cœlorum statum sensu capiunt, nec esse terram immobilem existimant : non in luce diem, non in moderato aliquo fulgore noctem, sed funditus inversa esse omnia arbitrantur. His adjungit : « Quoniam fortia opera sermonum illius. » Hoc est, Nullus Dei sermo rebus destitutus manet : sed quod dicit, confestim opere perficitur. « Quia magnus dies Domini, magnus et valde illustris : et quis sustinere poterit eum ? » D Talia Deus vobis inferet mala, ut universo orbi terræ manifesta fiant. *Diem* enim *magnum* et *illustrem* vocavit famam inferendarum calamitatum ad omnes homines **1393** pervagantem. Malis autem, quæ Deus infligit, mortalium nullus resistere poterit. Post has horribiles minas ad consolationem et consilium convertit sermonem, dicens :

Vers. 12. « Convertimini (ad Dominum) toto corde vestro : » non dividentes ipsum in voluptates et preces, sed jejunio et lacrymis operam dantes.

VARIÆ LECTIONES.

[60] πολ. C addit, καὶ διαναπαυόμενοι· σιδηροφοροῦντες. Sequitur, γὰρ ἐν τοῖς, κ. τ. λ. Ex his solum σιδηροφ. post πολέμοις supplere visum est. [61] πολ. IIa cum C legimus. Sirm. πολέμων. [62] C τοίχων. [63] σελ. C præm. ἡ. [64] Τοιαῦτα. C αὐτά.

Digitized by Google

VERS. 13. « Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra. » Hoc est, Cogitationes compunctionis mente versate, et animi pervicaciam emollite, et salutaria capite consilia, nequitiæque via relicta, ad Deum ducentem viam summa cum contentione ingredimini : nam misericordiæ et miserationis multi apud eum fontes exsistunt, et patientia utens solet minas reipsa non exsequi. Hoc enim significavit, dicens : « Et pœnitet eum malorum, » hoc est, perterrefaciens quidem pœnarum minis, sed facta hominum in melius commutatione, commutans et ipse minas in id quod gratum est. Neque enim universorum Deus nunc hoc, nunc illud vult, neque similiter ut nos, eum pœnitet eorum quæ facit : sed etiam dum minatur, habet apud se misericordiam, quam his quos peccatorum pœnitet, largitur : rursus cum bona promittit, non ignorat qui boni sint, quive donis suis indigni; et illis quidem dona præbet, his vero contra quam pollicetur impertit. Promissionibus enim et minis ad utilitatem (hominum) uti solet : ut has metuentes, illas exoptantes, vitam * ad legem compositam **1394** agant. Post hæc propheta cum quadam dubitatione divinam clementiam pollicetur, hoc etiam modo stupidos exterrens.

VERS. 14. « Quis novit, an revertatur, et pœniteat eum, et relinquat post se benedictionem, sacrificium, et libamen Domino Deo nostro ? » Verisimile est, inquit, fore ut minis sine effectu relictis, solita nos bonorum copia cumulet, ut et solitum altari cultum offeramus. *Benedictionem* enim, bonorum vocavit suppeditationem. Cum hac igitur, inquit, spe,

VERS. 15. « Clangite tuba in Sione : » [16] in jejunio et divino cultu omnem populum congregantes, ut omnis Ecclesia studiose det operam pœnitentiæ. Majores autem natu præeant, omnisque ætas intersit, nè infantibus quidem lactentibus exceptis. Et qui nuper etiam sponsale jugum subierunt, nuptialibus conviviis relictis, simul cum cætero populo pœnitentiæ lacrymas profundant. Sacerdotum autem collegium ad templi fores, et altare quod est præ foribus ejus, lugens et ejulans universorum Deum placare studeat his verbis :

VERS. 17. « Parce, Domine, populo tuo, et ne dederis hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur illis gentes : ne dicant in nationibus : Ubi est Deus eorum ? » Hic ergo aperte ostendit, fore ut ob Sennacherimum supplicationes instituantur, ob quem etiam rex Ezechias magnum prophetam Isaiam rogavit, ut pro populo legationem ad Deum obiret. [18] Quæ vero subjiciuntur, docent, **1395** terræ quoque fruges divinitus injectis plagis labefa-

A ιγ'. « Καὶ διαῤῥήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. » Τουτέστι, Τοῖς τῆς κατανύξεως χρήσασθε λογισμοῖς, καὶ τὸ ἀπειθὲς τῆς διανοίας καταμαλάξατε, καὶ τὰς ἐπωφελεῖς ὑποδέξασθε συμβουλάς, καὶ τὴν τῆς κακίας καταλιπόντες ὁδὸν, τὴν πρὸς Θεὸν ἄγουσαν συντόνως ὁδεύετε· οἶκτου γὰρ καὶ ἐλέου πολλαὶ παρ' αὐτῷ πηγαὶ, καὶ μακροθυμίᾳ χρώμενος οἶδεν εἰς ἔργον μὴ φέρειν τὰς ἀπειλάς. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις· » ἀντὶ τοῦ, δεδιττόμενος μὲν ταῖς τῶν κολάσεων ἀπειλαῖς, ταῖς δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολαῖς συμμεταβάλλων ἐπὶ τὸ θυμῆρες τὰς ἀπειλάς. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων Θεὸς οὐ νῦν μὲν ταῦτα, νῦν δὲ ἐκεῖνα βουλεύεται, οὐδὲ παραπλησίως ἡμῖν [68], ἐφ' οἷς πράττει μετανοεῖ· ἀλλὰ καὶ B ἀπειλῶν ἔχει παρ' αὐτῷ τὸν ἔλεον, ὃν τοῖς μεταμελομένοις ἐφ' οἷς ἐξήμαρτον χορηγεῖ· καὶ ἀγαθὰ ὑπισχνούμενος οἶδε τούς τε ἀγαθοὺς, καὶ τοὺς ἀναξίους [68] τῶν δωρεῶν· καὶ τοῖς μὲν ταύτας ὀρέγει, τοῖς δὲ τἀναντία ὧν ὑπισχνεῖται δίδωσιν. Ὑποσχέσεσι γὰρ καὶ ἀπειλαῖς πρὸς ὠφέλειαν κέχρηται, ἵνα τὰς μὲν δεδιότες, τὰς δὲ ποθοῦντες, τὴν ἔννομον πολιτείαν ἀσπάσωνται. Εἶτα μετά τινος ἀμφιβολίας ὁ προφήτης τὴν θείαν εὐμένειαν ἐπαγγέλλεται, κἀν [67] τούτῳ τοὺς ἀναισθήτους φοβῶν.

ιδ'. « Τίς οἶδεν, εἰ ἐπιστρέψει, καὶ μετανοήσει, καὶ ὑπολείψεται ὀπίσω αὐτοῦ εὐλογίαν, θυσίαν, καὶ σπονδὴν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν ; » Εἰκὸς, φησὶν, ὅτι C τὰς ἀπειλὰς καταλιπὼν ἀτελεῖς, τὴν συνήθη τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν ἀφθονίαν δωρήσεται, ὥστε καὶ τὴν συνήθη λατρείαν τῷ θυσιαστηρίῳ προσφέρειν. *Εὐλογίαν* γὰρ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐκάλεσε χορηγίαν. Μετ' αὐτῆς [68] τοίνυν, φησὶ, τῆς ἐλπίδος,

ιε'. « Σαλπίσατε σάλπιγγι ἐν Σιών· » ἐν νηστείᾳ καὶ Θεοῦ θεραπείᾳ πάντα συναθροίζοντες τὸν λαὸν, ὥστε πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐκθύμως τῇ μεταμελείᾳ προσέχειν. Ἡγείσθωσαν δὲ οἱ τὸν πλείονα βεβιωκότες χρόνον· παρέστω δὲ καὶ πᾶσα ἡλικία, μηδὲ τῶν ὑπομαζίων ὑπολειπομένων βρεφῶν. Καὶ οἱ ἄρτι δὲ δεξάμενοι τὸν τοῦ γάμου ζυγὸν, τὰς γαμηλίους εὐωχίας καταλιπόντες, μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ τὸ τῆς μετανοίας προχείτωσαν δάκρυον. Ὁ δὲ τῶν ἱερέων σύλλογος παρὰ τὰς τοῦ ναοῦ πύλας, καὶ τὸ πρὸ τού- D των θυσιαστήριον, ὀλοφυρόμενος καὶ ποτνιώμενος, τὸν τῶν ὅλων ἐξιλεούσθω Θεὸν, βοῶν·

ιϛ'. « Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῷς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος, τοῦ κατάρξαι [69] αὐτῶν ἔθνη, ὅπως μὴ εἴπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι· Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; » Ἐνταῦθα μὲν οὖν σαφῶς ἐδίδαξεν, ὅτι [70] περὶ τοῦ Σενναχηρεὶμ ἡ ἱκετεία προσήγετο, δι' ὃν καὶ Ἐζεκίας ὁ βασιλεὺς τὸν μέγαν προφήτην Ἡσαΐαν ἐλιπάρησε τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβείαν προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ. Τὰ δὲ ἐπαγόμενα διδάσκει, ὡς καὶ οἱ ἐκ γῆς καρποὶ ταῖς θεηλάτοις

VARIÆ LECTIONES.

[65] ἡμ. Des. in C. [66] ἀν. C ἀξίους. [67] C καί. [68] C μετὰ ταύτης. [69] κατ. Edit. prior præmittebat μή, quod expungendum fuit. [70] ὅτι. C ὡς.

Digitized by Google

πληγαῖς ἐλωβήθησαν. Δεξάμενος γὰρ τὴν μεταμέλειαν ὁ Δεσπότης, ὑπισχνεῖται αὐτοῖς δώσειν καὶ τὸν σῖτον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ δώσειν μετὰ φιλοτιμίας ὅτι πλείστης. Προσέθηκε γάρ, ὅτι « Ἐμπλησθήσεσθε αὐτῶν. » Τουτέστιν, Εἰς κόρον αὐτῶν ἀπολαύσετε. « Καὶ οὐ δώσω ὑμᾶς οὐκέτι εἰς ὀνειδισμὸν ἐν [71] τοῖς ἔθνεσιν. » Κατάλληλος τῇ αἰτήσει ἡ δόσις· ἐπειδὴ γὰρ ἱκετεύοντες ἔλεγον· « Μὴ δῷς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος, καὶ μὴ εἴπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι· Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; » ἁρμόττουσαν ταῖς ἱκετείαις τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσατο, ὅτι Οὐκ ἐάσω ὑμᾶς ἐπιχάρπους τοῖς ὁμόροις γενέσθαι, ἀλλὰ τῆς παρ' ἐμοῦ μεταδώσω προνοίας, ὥστε γνῶναι κἀκείνους διὰ τῶν εἰς ὑμᾶς γιγνομένων, τοῦ Θεοῦ ὑμῶν τὴν ἰσχύν.

κ'. « Καὶ τὸν ἀπὸ βορρᾶ δὲ ἐκδιώξω ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐξοίσω [72] αὐτὸν εἰς γῆν ἄνυδρον, καὶ ἀφανιῶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν πρώτην, καὶ τὰ ὀπίσω αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἐσχάτην, καὶ ἀναβήσεται ἡ σαπρία αὐτοῦ, καὶ ἀναβήσεται ὁ βρῶμος αὐτοῦ, ὅτι ἐμεγάλυνε [73] τὰ ἔργα αὐτοῦ. » *Τὸν ἀπὸ βορρᾶ* τὸν Ἀσσύριον λέγει, ὃν πάλαι μὲν ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων ἐξήλασε, τοὺς πλείστους αὐτῶν δι' ἀγγέλου κατακοντίσας, μετὰ δὲ ταῦτα Βαβυλωνίων πεποίηκε παρανάλωμα, Βαβυλωνίους δὲ πάλιν τοῖς Πέρσαις παρέδωκε. *Θαλάσσας* τοίνυν τὰς στρατιὰς καλεῖ *πρώτην* μὲν τὴν Βαβυλωνίων, ὑφ' ὧν τὰ ἐν Νινευὶ κατελύθη βασίλεια· *ἐσχάτην* δὲ τὴν Περσῶν. Οὗτοι γὰρ ἡγουμένου [74] τοῦ Κύρου, καὶ εἷλον τὴν Βαβυλῶνα, καὶ τοὺς πλείστους ἀνεῖλον, τοὺς δὲ ἄλλους ἐξηνδραπόδισαν. *Σαπρίαν* δὲ καὶ *βρῶμον* τὴν μετὰ τὸν θάνατον δυσωδίαν ἐκάλεσεν· ἀτάφων γάρ, ὡς ἐν πολέμῳ, τῶν σωμάτων ῥιφέντων, καὶ ταῦτα παρηκολούθησε. Τοιγάρτοι τούτων, φησὶ, παρ' ἐμοῦ γιγνομένων,

κα'. « Θάρσει, γῆ, χαῖρε, καὶ εὐφραίνου, ὅτι ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι. » Καὶ ἵνα μὴ πάντα καταλέγων πέρα τοῦ μετρίου μηκύνω, καὶ τοῖς κτήνεσιν ὁμοίως παρακελεύεται θαρρεῖν, ὡς ὄμβρων συνήθως ἐσομένων, καὶ τῆς πόας φανησομένης, καὶ νομῆς ἐσομένης εἰς κόρον, καὶ ἀμπέλων, καὶ συκῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων τοῖς παντοδαποῖς βριθόντων καρποῖς. Δῆλον δὲ ὅτι τῇ γῇ καὶ τοῖς κτήνεσιν οὐχ ὡς λογικοῖς διαλέγεται, ἀλλὰ πάντοθεν [75] τοῖς ἀθυμοῦσι ψυχαγωγίαν προσφέρει. Διὸ καταλιπὼν εὐθὺς τὴν ἄψυχον γῆν, καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη, ἐπὶ τὴν φύσιν μετέβη τὴν λογικήν.

κγ'. « Καὶ τὰ τέκνα Σιὼν, χαίρετε, καὶ εὐφραίνεσθε ἐπὶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν. » Τὰς γὰρ ἀναγκαίας ὑμῖν χορηγήσει χρείας, καὶ παρέξει *τὸν ὑετὸν* εἰς καιρὸν, *τόν τε πρώϊμον καὶ τὸν ὄψιμον*, καθάπερ καὶ πρόσθεν ἀπελαύετε. Τοσαύτη δὲ ἔσται φορὰ τῶν ὡραίων, ὡς καὶ τὰς ἀλωὰς ὑπὸ τῶν ἀσταχύων στενοχωρεῖσθαι, καὶ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου τὰς ληνοὺς

A etatas esse. [19] Suscepta enim eorum pœnitentia, Dominus pollicetur se eis daturum esse frumentum, vinum et oleum, daturumque cum munificentia quam maxima. Adjecit enim : « Et implebimini ex eis. » Hoc est, ad saturitatem eis fruemini. « Et non dabo vos ultra in opprobrium in gentibus. » Convenit postulatis donum. Nam quia rogantes dixerant : « Ne dederis hæreditatem tuam in opprobrium, et ne dicant in gentibus : Ubi est Deus eorum ? » congruens precibus responsum dedit : Non permittam vos ludibrio et voluptati esse finitimis vestris ; sed vos cura mea dignabor, adeo ut illi quoque cognituri sint ex meis in vos benefactis Dei vestri robur.

B Vers. 20. « Et eum, qui ab aquilone est, repellam a vobis, et educam eum in terram quæ est sine aqua : et disperdam agmen ejus primum in mare primum, et postremam ejus partem in mare novissimum, et ascendet putredo ejus, et ascendet fetor illius, quoniam magnificavit opera sua. » Eum qui est *ab aquilone*, Assyrium vocat, quem Hierosolymis olim expulit, plurimis illorum per angelum interfectis : posthæc vero in Babyloniorum potestatem redegit, Babylonios autem rursus Persis tradidit. *Maria* igitur appellat exercitus : *primum* quidem Babyloniorum, a quibus regia, quæ erat apud Nineven, destructa est : *novissimum* vero, Persarum. Ili enim duce Cyro Babylonem ceperunt,

C et plurimos sustulerunt, alios vero captivos abduxerunt. **1396** *Putredinem* autem, et *fetorem* vocavit tetrum odorem post mortem : corporibus enim, ut in bello fit, insepultis, hæc etiam secuta sunt. Igitur his a me factis, inquit,

Vers. 21. « Confide, terra, gaude atque lætare, quia magnificavit Dominus ut faceret. » [22] Et ne omnia persequendo modum excedam, etiam jumenta confidere jubet, quod nimirum et pluviæ de more futuræ sint, et herbæ producendæ, pabulumque ad satietatem abundaturum : vineæ etiam, et ficus, et cæteræ arbores omnium fructuum copiam edituræ. Planum est autem, eum non tanquam illis ratio insit, terram alloqui et jumenta :

D sed omni ex parte mœstis et afflictis consolationem captat. Quamobrem inanimata terra mox relicta, rationeque expertibus jumentis, ad naturam ratione præditam se convertit.

Vers. 23. « Et filii Sionis, gaudete, atque lætamini de Domino Deo vestro. » Vobis enim usus necessarios suppeditabit, et præbebit suo tempore *imbrem matutinum et serotinum*, sicut antea fruebamini. [24] Tanta autem erit fructuum redundantia, ut areæ angustiores futuræ sint quam ut fruges recipere queant, et torcularia vino et oleo diffluant.

VARIÆ LECTIONES.

[71] ἐν. Ex C suppl. [72] Rec. lect. est ἐξώσω. [73] A ἐμεγαλύνθη. [74] ἡγησαμένου. [75] C πανταχόθεν.

Digitized by Google

docens aperte, illos non hostiem modo incursionem sustinuisse, sed a locusta etiam, aliisque graviter vexatos fuisse, statim subjungit :

VERS. 25. « Et reddam vobis pro annis, in quibus comedit locusta, et bruchus, et rubigo, et eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos. » *Magnam* autem *fortitudinem suam* vocavit erucam, **1397** non quod æque magnum robur habeat illa, quam « qui respicit terram, et facit eam tremere, qui tangit montes, et fumigant, qui increpat mare, et exsiccat [m], » et mille alia majora facere potest; sed quia major, quæ per hanc illis illata est pernicies, ideo *magnam* illam appellavit *fortitudinem suam*.

VERS. 26. « Et vescemini comedentes, et saturabimini, et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit vobiscum mirabilia. » Hoc enim bonorum est caput, non bonis ad satietatem repleri, sed bonorum largitorem laudare. Iis vero qui sic grato sunt animo, et divinorum beneficiorum memoriam retinent, promittit futurum, « ut non confundatur populus ejus in æternum. » Quodsi nunc Judæi in confusione sunt, non ideo Deus, qui mentiri non potest, in promissionibus suis mentitus est; sed ipsi promissionibus indignos se reddiderunt, ingrati in benefactorem effecti, qui patremfamilias Beelzebub vocaverunt, hæredemque interfecerunt, et non solum fructus in tempore non retulerunt, sed etiam hæreditatem rapere conati sunt.

VERS. 27. « Et scietis, in medio Israelis me esse : et me esse Dominum Deum vestrum, nec quemquam amplius esse præter me. » Experimento enim percipietis, me, curam vestri gerentem, vobiscum habitare non gravari, cui cœlum thronus est, et terra scabellum pedum : cognoscetis vero etiam idolorum vestrorum imbecillitatem, et me solum esse Deum, qui delinquentes corrigere, et misereri pœnitentium **1398** possim. In his autem cogitationibus permanentes, in omni securitate vivetis, neque amplius gentium opprobria perferetis. Postquam hoc modo reditum prædixit, et servitutis depulsionem, et divinitus datam libertatem, et anni ubertatem fructuumque copiam, necnon erroris depulsionem, radiosque cognitionis Dei, ostendit pariter multiplicia divini Spiritus dona, quæ post Unigeniti incarnationem, et salutarem passionem, et resurrectionem, et in cœlum ascensum, apostolis, et per illos omnibus in omni orbe terrarum credentibus, largitus est universorum Deus.

VERS. 28, 29. « Et erit post hæc, » hoc est, post reditum et veritatis cognitionem, « effundam

[m] Psal. CIII, 32.

A ὑπερβλύζειν. Καὶ διδάσκων σαφῶς, ὡς οὐ μόνον πολεμικὴν ὑπέμειναν ἔφοδον, ἀλλὰ [76] καὶ ὑπὸ ἀκρίδος, καὶ τῶν ἄλλων λίαν ἐμαστιγώθησαν, εὐθὺς ἐπήγαγε·

κε'. « Καὶ ἀνταποδώσω ὑμῖν ἀντὶ τῶν ἐτῶν, ὧν κατέφαγεν ἡ ἀκρὶς, καὶ ὁ βροῦχος, καὶ ἡ ἐρυσίβη, καὶ ἡ κάμπη, ἡ δύναμίς μου ἡ μεγάλη, ἣν ἐξαπέστειλα εἰς ὑμᾶς. » *Δύναμιν* δὲ *αὐτοῦ μεγάλην* τὴν κάμπην ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ ταύτην ἔχει δύναμιν μεγάλην « ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἁπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται, ὁ ἐπιτιμῶν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτὴν, » καὶ μυρία τούτων μείζονα δυνάμενος δρᾶν· ἀλλ' ἐπειδὴ μείζων ἡ ἐκ ταύτης αὐτοῖς ἐγένετο βλάβη, *μεγάλην* αὐτὴν προσηγόρευσε *δύναμιν*.

B κς'. « Καὶ φάγεσθε ἐσθίοντες, καὶ ἐμπλησθήσεσθε, καὶ αἰνέσετε τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, ὃς ἐποίησε μεθ' ὑμῶν θαυμάσια. » Τοῦτο γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον, οὐ τὸ εἰς κόρον ἀπολαῦσαι τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμνῆσαι τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν. Τοῖς δὲ οὕτως εὐγνωμόνως διακειμένοις, καὶ τῶν θείων εὐεργεσιῶν μεμνημένοις, ὑπισχνεῖται « τὸ μὴ καταισχυνθῆναι τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἰ δὲ ἐν αἰσχύνῃ νῦν εἰσιν Ἰουδαῖοι, οὐχ ὁ ἀψευδὴς Θεὸς τὰς ὑποσχέσεις ἐψεύσατο· ἀλλ' αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀπέφηναν ἀναξίους τῶν ὑποσχέσεων, ἀχάριστοι [77] περὶ τὸν εὐεργέτην γεγενημένοι, καὶ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἀποκαλέσαντες, καὶ τὸν κληρονόμον ἀποκτείναντες, καὶ μὴ μόνον τοὺς καρποὺς εἰς καιρὸν [78] οὐκ ἀποδεδωκότες, ἀλλὰ καὶ τὴν κληρονομίαν ἁρπάσαι C πειρασθέντες.

κζ'. « Καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραὴλ ἐγώ εἰμι, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ. » Δι' αὐτῆς [79] γὰρ τῆς πείρας μαθήσεσθε, ὅπως ὑμῶν κηδόμενος συνοικεῖν ὑμῖν ἀνέχομαι, ὁ τὸν οὐρανὸν ἔχων θρόνον, τὴν δὲ γῆν ὑποπόδιον· εἴσεσθε δὲ καὶ τῶν ὑμετέρων εἰδώλων τὴν ἀσθένειαν, καὶ ὅτι ἐγὼ μόνος ὑπάρχω Θεὸς, καὶ παιδεύειν τοὺς πλημμελοῦντας, καὶ ἐλεεῖν τοὺς μεταμελουμένους δυνάμενος. Τούτοις δὲ τοῖς λογισμοῖς ἐπιμένοντες, ἐν ἀδείᾳ πάσῃ βιώσεσθε, οὐκέτι τὰ τῶν ἐθνῶν ὀνείδη δεχόμενοι. Οὕτω τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον προαγορεύσας, καὶ τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν θεόσδοτον ἐλευθερίαν, καὶ τὴν εὐετηρίαν, καὶ τῶν D καρπῶν τὴν ἀφθονίαν, καὶ τὴν τῆς πλάνης ἀπαλλαγὴν, καὶ τῆς θεογνωσίας προειπὼν τὰς ἀκτῖνας, μηνύει καὶ τὰς παντοδαπὰς τοῦ θείου Πνεύματος δωρεὰς, ἃς μετὰ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν, καὶ τὸ σωτήριον πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν, τοῖς ἱεροῖς ἐχορήγησεν ἀποστόλοις ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, καὶ δι' ἐκείνων ἅπασι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πεπιστευκόσι.

κη', κθ'. « Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα. » Τουτέστι, μετὰ τὴν ἐπάνοδον καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. « Καὶ [80]

VARIÆ LECTIONES.

[76] ἀλλὰ — ἐμαστ. Des. ibid. [77] C ἄχρηστοι. [78] καιρ. Ita cum C leg. Sirm. κόρον. [79] C Διὰ ταύτης. [80] καί. Des. in C.

Digitized by Google

ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται. Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου. » Τοῦτο δὲ ἀναφανδὸν μὲν καὶ διαῤῥήδην κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τὸ πέρας ἐδέξατο, ὅτε ἑλάλουν ἑτέραις γλώσσαις οἱ θεῖοι ἀπόστολοι, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι· καὶ μετὰ ταῦτα δὲ δι' ἐκείνων ἡ χάρις διενεμήθη τοῖς πιστεύουσιν ἅπασιν· ἐξ ὧν ἦσαν καὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ προφῆται, καὶ Ἄγαβος ὁ τὴν ζώνην τοῦ Παύλου λαβών, καὶ οἱ ἐν Κορίνθῳ, πρὸς οὓς ὁ Παῦλος γράφει· « Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύητε[81], εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω[82] πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, λέγων[83] ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν. » Καὶ αἱ τέτταρες δὲ τοῦ Φιλίππου θυγατέρες τὸ τῆς προφητείας ἐδέξαντο χάρισμα. Περὶ γὰρ τοῦ θεσπεσίου Παύλου τί δεῖ καὶ λέγειν, ὃς ἐν Μιλήτῳ μὲν τοῖς Ἐφεσίων ἔλεγε πρεσβυτέροις· « Οἶδα γάρ, ὅτι μετὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου, καὶ ἐξ ὑμῶν δὲ αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα; » Τιμοθέῳ δὲ γράφων βοᾷ, ὅτι « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί· ἔσονται γὰρ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν· « Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις[84] ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀλλὰ γὰρ περιττὸν ποιῶ, δεικνύναι τῆς προφητείας πειρώμενος τὴν ἀλήθειαν. Ἄχρις γὰρ καὶ ἡμῶν τοῦτο διεφυλάχθη τὸ δῶρον, καὶ εἰσὶν ἐν τοῖς ἁγίοις ἄνδρες καθαρὸν τῆς διανοίας τὸ ὀπτικὸν ἔχοντες, οἳ πολλὰ τῶν μελλόντων καὶ προγινώσκουσι, καὶ προλέγουσιν. Οὕτως εἰρηκὼς τὰ μετὰ τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν χορηγηθέντα ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος δῶρα, προλέγει καὶ τὰ πρὸ τῆς δευτέρας ἐπιφανείας ἐσόμενα.

A de Spiritu meo super omnem carnem : et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ, et senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones · videbunt. Et super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo. » Hoc vero palam quidem et aperte die Pentecostes ad finem perductum est, cum loquerentur aliis linguis divini apostoli, prout Spiritus dabat eis loqui [n] : post hæc vero per illos gratia distributa fuit omnibus credentibus, e quibus fuerunt qui in Antiochia erant prophetæ, et Agabus, qui zonam Pauli sumpsit · (eumque ligavit) ; et ex Corinthiis ii ad quos Paulus scribit : « Si autem omnes prophetetis, intret autem infidelis quidam, vel idiota, **1399** convincitur ab omnibus, dijudicatur ab B omnibus, et ita procidens in faciem adorabit Deum, pronuntians, vere Deum in vobis esse [p]. » Sed et quatuor filiæ Philippi prophetiæ quoque gratiam acceperunt. Nam de divino Paulo quid opus est dicere, qui Mileti quidem Ephesios seniores sic alloquebatur : « Scio enim, intraturos esse post discessum meum lupos rapaces apud vos, non parcentes gregi, et fore ut ex vobis ipsis exsurgant viri loquentes perversa? [q] » Ad Timotheum vero scribens, clamat : « In novissimis diebus instabunt tempora periculosa : erunt enim homines seipsos amantes, cupidi [r], » et reliqua. Et rursus : « Spiritus autem manifeste dicit, fore ut in novissimis temporibus discedant quidam a fide, attendentes C spiritibus erroris [s], » et reliqua. Sed supervacaneum est, quod conor, prophetiæ veritatem demonstrare. Permansit enim ad nostra usque tempora hoc donum : et sunt inter sanctos, qui puram mentis aciem habentes, multa de futuris et prænoscunt et prædicunt. Explicatis ad hunc modum donis quæ Spiritus divinus post primum Salvatoris nostri adventum largitus est, prædicit etiam ea, quæ ante secundum adventum futura sint.

λ', λα'. « Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, αἷμα, καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. » Ταῦτα καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις προηγόρευσεν· « Ἔσται γάρ, φησί, σημεῖα ἐν οὐρανῷ, καὶ ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστροις. » *Ἡμέραν* δὲ *μεγάλην* καὶ *ἐπιφανῆ* τὴν δευτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν ὀνομάζει. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὴν προτέραν ἐτέχθη μὲν ὑπὸ πενιχρᾶς γυναικὸς ἐν σπηλαίῳ, τεχθεὶς δὲ ἐπὶ φάτνης ἐτέθη, καὶ ἕως ἤρξατο τῶν θαυμάτων, ἄδηλος ἦν τοῖς πολ-

Vers. 30, 31. « Et dabo prodigia in cœlo et super terram, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. Sol in tenebras convertetur : et luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus et illustris. » D **1400** Hæc etiam in sacris Evangeliis Dominus prædixit : « Erunt enim, inquit, signa in cœlo, sole, luna et stellis [t]. » *Diem* vero *magnum* et *illustrem* appellat secundum Salvatoris nostri adventum. Quoniam enim tempore prioris adventus ex paupere muliere in spelunca natus est, natusque positus in præsepi, et usquedum · miracula edere cœpit, ignotus fuit plerisque : veniens autem in

[n] Act. II, 4. [o] Act. XXI, 11. [p] I Cor. XIV, 24, 25. [q] Act. XX, 29, 30. [r] II Tim. III, 1, 2. [s] I Tim. IV, 11. [t] Luc. XXI, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[81] προφ. Lectio rec. προφητεύωσιν exstat infra, t. III, ad I Cor., l. c. [82] καὶ οὕτω, κ. τ. λ. Des. h. l. quæ l. c. præcedunt, καὶ οὕτω — γίνεται. [83] λέγ., κ. τ. λ. Infra, t. III, l. c. est, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁ Θ. ὄντως ἐν ὑμ. ἐστι. [84] ἐσχ. ἡμ. Rec. lectio l. c. est, ὑστέροις χρόνοις.

Digitized by Google

nubibus conspicietur, mille myriadibus præeuntibus, et mille millibus laudantibus, et illi omne genu flectitur cœlestium, terrestrium, et inferorum [u], merito diem illum (magnum et) illustrem appellat.

VERS. 32. « Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Opportune hic apponere possumus illud apostolicum : « Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt ? aut quomodo credent ei, quem non audierunt ? quomodo autem audient sine prædicante [v] ? » Quam ob causam apposite adjecit : « Quia in monte Sion, et in Hierosolyma erit qui salvatus erit, sicut dixit Dominus, et annuntiantes, quos Dominus vocavit. » Clare enim hic nobis sanctos apostolos expressit, quibus præceptum fuit, ut (omni creaturæ) Evangelium annuntiarent, dicentes, « Appropinquavit regnum cœlorum [x]. » In monte autem Sione, et in Hierosolyma futurus est, ait, qui salvatus erit : ostendens fore ut omnis credens in eum qui ibi in crucem actus et supplicio pro nobis datus est, salutem assequatur. Post prædictionem spiritualium donorum, ad aliud argumentum transtulit prophetiam, prædicens de Gogo et Magogo, **1401** de quibus divinus etiam Ezechiel vaticinatus est, quemadmodum post reditum ex captivitate maximis copiis bellum Hierosolymæ illaturi sint, vicinis gentibus illos, ut verisimile est, ad hanc rem sollicitantibus. Cum enim post reditum præclari evasissent et illustres [y], quia Cyrus (primus Persarum rex) tunc orbi terrarum imperans, eos cum donis omnique honore dimiserat, et templum ædificari jusserat, invidia in eos flagrantes, undique magnas copias coegerunt, sperantes, se urbem cum incolis capturos esse. At eos spes fefellit : quoniam ad illam ipsam urbem, Domino propugnante, et efficiente ut hostes semetipsos mutuo interficerent, funditus perierunt. Hæc Dominus per divinum Joelem prædicens, ait :

CAP. III.

VERS. 1. « Quia ecce ego in diebus illis et in tempore illo. » Tum indicans quo tempore, subjunxit : « Quando convertero captivitatem Judæ et Hierosolymæ. » Non enim tempore spiritualium gratiarum, sed statim post reditum e Babylone,

VERS. 2. « Congregabo, inquit, omnes gentes. » Hoc est, congregari permittam, et primum eorum consilium et impetum non prohibebo ; hoc enim dicit *congregabo* : non enim invitos duxit, sed volentes venire non prohibuit [z].

« Et deducam eas in vallem **1402** Josaphat, et

λοῖς · ἐρχόμενος δὲ ἐπὶ τῶν νεφελῶν ὀφθήσεται, τῶν μυρίων μυριάδων ἐκείνων ἡγουμένων, καὶ τῶν χιλίων χιλιάδων ὑμνουσῶν, καὶ αὐτῷ κάμπτει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, εἰκότως τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπιφανῆ προσαγορεύει.

λβ'. « Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. » Ἀλλὰ γὰρ καιρὸς εἰπεῖν τὴν ἀποστολικὴν ἐκείνην φωνήν · « Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν ; πῶς δὲ ἀκούσωσι χωρὶς κηρύσσοντος ; » Οὗ χάριν εἰκότως ἐπήγαγεν · « Ὅτι ἐν τῷ ὄρει Σιὼν, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἔσται ἀνασωζόμενος, καθότι εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ εὐαγγελιζόμενοι, οὓς Κύριος προσκέκληκε [85]. » Σαφῶς γὰρ ἐνταῦθα τοὺς ἱεροὺς ἡμῖν ἀποστόλους ἐδήλωσεν, οἳ προσετάχθησαν εὐαγγελίζεσθαι, καὶ λέγειν · « Ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἐν τῷ ὄρει δὲ Σιὼν, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀνασωζόμενον λέγει, σημαίνων, ὡς πᾶς ὁ πιστεύων εἰς τὸν ἐκεῖ σταυρωθέντα καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενον πάθη, σωτηρίας τεύξεται. Μετὰ τὴν πρόῤῥησιν τῶν πνευματικῶν δωρεῶν, εἰς ἑτέραν ὑπόθεσιν τὴν προφητείαν μετήνεγκε, καὶ προλέγει περὶ τοῦ Γὼγ καὶ τοῦ Μαγὼγ, περὶ ὧν καὶ ὁ θεῖος Ἰεζεκιὴλ προεθέσπισε, καὶ προλέγει, ὡς παμπληθεῖ χρησάμενοι στρατιᾷ, μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐπιστρατεύσουσι τῇ Ἱερουσαλὴμ, τῶν περιοίκων ἐθνῶν, ὡς εἰκὸς, αὐτοὺς προτρεπόντων εἰς τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ περιφανεῖς λίαν καὶ περίβλεπτοι μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐγεγόνεισαν, τοῦ τηνικάδε τῆς οἰκουμένης κρατοῦντος (Κῦρος δὲ ἦν ὁ πρῶτος Περσῶν βασιλεύσας [86]), μετὰ δώρων αὐτοὺς καὶ τιμῆς ἁπάσης προπέμψαντος, καὶ τὸν θεῖον νεὼν οἰκοδομηθῆναι παρεγγυήσαντος, φθόνῳ βαλλόμενοι πλήθη μυρία πανταχόθεν συνήθροισαν, αὐτανδρον λαβεῖν τὴν πόλιν ἐλπίσαντες. Ἀλλ' ἐψεύσθησαν τῆς ἐλπίδος · πανωλεθρίαν γὰρ παρ' αὐτὴν τὴν πόλιν ὑπέμειναν, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ὑπερμαχήσαντος, καὶ ὑπ' ἀλλήλων αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι παρασκευάσαντος. Ταῦτα ὁ [87] Δεσπότης διὰ τοῦ θείου Ἰωὴλ προαγορεύων, φησίν ·

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'. « Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. » Δεικνὺς ποίῳ καιρῷ, ἐπήγαγεν · « Ὅταν ἐπιστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰούδα καὶ Ἱερουσαλήμ. » Οὐ γὰρ ἐν τῷ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων καιρῷ, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον,

β'. « Συνάξω, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη. » Ἀντὶ τοῦ, Συναχθῆναι συγχωρήσω, καὶ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμὴν οὐ κωλύσω · τοῦτο γὰρ λέγει *συνάξω* · οὐ γὰρ ἄκοντας ἦγεν, ἀλλὰ βουλομένους ἐλθεῖν οὐκ ἐκώλυσεν,

« Καὶ κατάξω αὐτὰ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ [88] Ἰωσα-

[u] Philipp. II, 10. [v] Rom. X, 14. [x] Matth. III, 2, et alibi passim. [y-z] I Esdr. I sqq.

VARIÆ LECTIONES.

[85] προ. Rec. lectio est, προσκέκληται. [86] βασ. Ita in C legimus. Sirm. βασιλείας. [87] ὁ. C præm. δέ. [88] τοῦ. Des. apud LXX et supra, p. 1009.

Digitized by Google

φάτ, καὶ διακριθήσομαι πρὸς αὐτοὺς ἐκεῖ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μου, καὶ τῆς κληρονομίας μου Ἰσραήλ· οἱ διεσπάρησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ τὴν γῆν μου καταδιείλαντο [89]. (γ'.) Καὶ ἐπὶ τὸν λαόν μου ἔβαλον κλῆρους, καὶ ἔδωκαν τὰ παιδάρια πόρναις, καὶ τὰ κοράσια ἐπώλουν ἀντὶ οἴνου, καὶ ἔπινον. » Ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς τῶν ὁμόρων ἡγουμένων ἠκολούθουν οἱ ἄλλοι· αὐτοὶ γάρ, κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν, καὶ τὴν γῆν καταδιείλαντο, ὡς μηδενὸς ἔτι ὄντος, μήτε τοῦ δεσπόζοντος, μήτε τοῦ γεωργοῦντος, καὶ τὸν κλῆρον δὲ ἔβαλον, τὰς διαιρέσεις ποιούμενοι· καὶ τοὺς διαφυγόντας ἀπεδίδοντο, εἰς ἀσωτίαν καὶ τρυφὴν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν καταβαλλομένην καταδαπανῶντες [90] τιμήν. Τὸ δὲ, « Διακριθήσομαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μου, » τέθεικε, διδάσκων, ὡς ἀπαιτήσει αὐτοὺς ποινὴν τῆς εἰς τὸν λαὸν τολμηθείσης παρανομίας. Ἐντεῦθεν ἐγκαλεῖ τῇ Τύρῳ καὶ τῇ Γαλιλαίᾳ τῶν ἀλλοφύλων (χώρα δὲ αὕτη τῆς Τύρου), ὅτι καὶ αὐτὴ [91] τῶν ταῦτα δρασάντων ἐγένετο, μνησικακίᾳ κατὰ τοῦ λαοῦ χρησαμένη. Οἰκειούμενος δὲ τὰ εἰς τὸν λαὸν τολμηθέντα, ἔφη· « Μὴ ἀνταπόδομα ὑμεῖς ἀν-αποδίδοτέ μοι, ἢ μνησικακεῖτε ὑμεῖς ἐπ' ἐμοί; » Ὥσπερ γὰρ τῶν ἀποστόλων διωκομένων ὑπὸ τοῦ Σαύλου, ἄνωθεν ἔλεγε· « Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; » οἰκεῖα πάθη καλῶν τὰ κατ' ἐκείνων τολμώμενα· οὕτως ἐνταῦθα, πρὸς τὴν Τύρον διαλεγόμενος, τὸ πρόσωπον ἀνείληφε τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήνεγκε τὰ κατ' ἐκείνου γινόμενα. Ἀπειλεῖ δὲ αὐτοῖς τὴν ταχίστην ἀπόδοσιν [92], τῆς εἰς τὸν λαὸν παρανομίας τὴν δικαίαν ἀντίδοσιν. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἀδικίας τὰ εἴδη. Λαβόντες γάρ, φησὶ, τὸ ἀργύριον, καὶ τὸ χρυσίον μου, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀνακείμενά μοι, εἰς τοὺς τῶν εἰδώλων ὑμῶν εἰσηνέγκατε ναούς· τοὺς δὲ διαφυγόντας τῶν Βαβυλωνίων τὴν ἔφοδον Ἰουδαίους τοῖς υἱοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀπέδοσθε, ἵνα σκοπὸν ἔχοντες, ὥστε πόρρω αὐτοὺς τῆς ὑπ' ἐμοῦ δοθείσης αὐτοῖς κατοικήσαι γῆς. Ἀλλ' ἐγὼ πάντοθεν αὐτοὺς συναθροίσας, αὖθις αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι τὴν οἰκείαν παρασκευάσω δύναμιν, ὥστε ὑμᾶς ἐνδίκως ἀμύνασθαι, καὶ καταλῦσαι τὴν ὑμετέραν ὀφρὺν, καὶ ἐξανδραποδίσαι, καὶ εἰς τὰς τῆς οἰκουμένης ἐσχατιὰς ἀναγκάσαι δουλεύειν. Ἀπὸ τῆς Τύρου πάλιν εἰς τὰ Σκυθικὰ τὴν προφητείαν μετήνεγκε, καὶ κελεύει κηρῦξαι τοῖς ἔθνεσι, καὶ διεγεῖραι τοὺς μαχητὰς, καὶ ἀφορίσαι εἰς πόλεμον· τοῦτο γὰρ ἐκάλεσεν *ἁγιάσαι*. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἅγιος τῶν ἐναγῶν ἑαυτὸν ἀφορίζει πραγμάτων, πᾶν τὸ εἴς τι ἀφοριζόμενον *ἁγιάσαι* καλεῖ· οὕτως καὶ ἄνω, *Ἁγιάσατε*, ἔφη, *νηστείαν*, τουτέστιν, Ἀφορίσατε. Καὶ ὁ Ἡσαΐας περὶ τῶν Βαβυλωνίων· « Ἡγιασμένοι εἰσὶ, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς· » ἀντὶ τοῦ, εἰς τοῦτο ἀφωρισμένοι. Εἶτα κελεύει τὰ γεωργικὰ ὄργανα εἰς πολεμικὰ μετασκευάσαι, καὶ τὸν ἀσθενῶς διακείμενον, ὡς

A disceptabo cum eis ibi pro populo meo, et hæreditate mea Israele, qui dispersi sunt per gentes, et terram meam diviserunt. (Vers. 3.) Et super populum meum jecerunt sortes, et dederunt pueros meretricibus, et puellas vendiderunt pro vino, et biberunt. » Hinc planum fit, præeuntes finitimos populos secutos esse alios. Illi enim captivitatis tempore, et terram diviserunt, ut dominis et colonis carentem, et sortes miserunt, divisiones videlicet (agrorum) facientes; eos autem qui cædem effugerant, vendiderunt, ad libidines et delicias pecuniam, quæ in pretium soluta fuerat, convertentes. Illud autem, « Disceptabo pro populo meo, » posuit, ut doceret, se ab eis repeliturum esse pœnas scelerum in populum suum commis-
B sorum. [4] Deinde accusat Tyrum et Galilæam alienigenarum (hæc vero Tyri est regio), quod et ipsa eorum in numero esset qui hæc agebant, iram in corde retinens adversus populum. Ac sibi attribuens ea quæ in populum fuerant commissa, sic ait: « Nunquid retributionem vos redditis mihi, aut iram in corde retinetis adversus me? » Quemadmodum enim, cum Saulus apostolos persequeretur, desuper dixit: « Saule, Saule, quid me persequeris [a]? » suas clades vocans ea quæ in illos attentabantur: sic ad Tyrum hic verba faciens, personam populi recepit, et ad se retulit quæ in populum committebantur. Minatur autem illis, se quamprimum admissam ab eis contra
C **1403** populum iniquitatem justa retributione compensaturum esse. Postea iniquitatis quoque species exponit. [5-8] Accipientes enim, inquit, argentum et aurum meum, aliaque mihi dedicata, in idolorum vestrorum templa transtulistis: Judæos vero, qui Babyloniorum impetum effugerant, filiis Græcorum vendidistis, hoc unum spectantes, ut procul a terra ipsis a me data eos submoveretis. Verum ego undique illos congregans, ut vires suas denuo recuperent efficiam, atque ut vos jure ulciscantur, et supercilium vestrum deprimant, captivosque vos faciant, atque in ultimis terræ finibus servire cogant. [9] A Tyro rursus ad gentes Scythicas prophetiam convertit, et jubet prædicare gentibus, ut excitent pugnatores, et se-
D gregent in bellum: hoc enim vocavit *sanctificare*. Quia enim sanctus seipsum a rebus impuris separat, omne quod rei cuipiam destinatum est, *sanctificatum* vocat. Sic supra, *Sanctificate*, inquit, *jejunium*, hoc est, constituite. Et Isaias de Babyloniis verba faciens: « Sanctificati sunt, inquit, et ego duco eos [b]: » hoc est, ad id separati sunt. [10, 11] Jubet deinde, ut instrumenta rustica in bellicum usum transferant, et ut infirmus sicut

[a] Act. IX, 4. [b] Isa. XIII, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[89] Edit. prior hab. καταδιείλοντο. Ita quoque post pauca. [90] C δαπανῶντες. [91] Ib. αὕτη. [92] ἀπ. Ita cum C legimus. Sirm. ἀποδώσειν, commate ad αὐτοῖς posito.

Digitized by Google

robustus ad bellum instruatur, et mansuetudini assuetus, protinus immutatus, se strenuum præstet, omnesque ad vallem Josaphat congregentur.

VERS. 12. « Quia ibi, inquit, sedebo, ut judicem omnes gentes in circuitu. » Hoc est, circa Hierosolymam habitantes, Idumæos, Ammanitas, Moabitas, **1404** Amalecitas, Allophylos, Tyrios, Sidonios. Hi enim Scythicas etiam gentes contra Hierosolymam congregarunt. [13] Deinde figurate horum internecionem deridens, cædem *vindemiam* vocat; *falces* vero, hastas et gladios, quibus necati fuerunt; *torcular* autem et *lacum*, vallem illorum sanguine plenam. Et causam ultionis, « Quia completa sunt, inquit, mala eorum. » Deinde tumultum cum cædibus conjunctum depingit.

VERS. 14. « Sonitus exauditi sunt in valle judicii: quia propinquus est dies Domini, in valle judicii. » *Vallem* vero *judicii* vocavit vallem Josaphat, ut quæ judicium et sententiam in illos suscepit. [15] Solem porro dicit, et lunam, reliquasque stellas, lumine privatum iri. Ac verisimile quidem est hoc reipsa futurum, Deo in eos omnem creaturam commovente. Potest tamen et alia ratione intelligi. Vita enim defunctis et occisis, neque sol, neque luna, neque ulla ex stellis lucis radios immittit. Et vero repentinis malis oppressi in tenebris degebant, diem noctem existimantes.

VERS. 16. « Dominus autem de Sione clamabit, et ex Hierosolyma dabit vocem suam: et movebitur cœlum et terra; et * Dominus parcet populo suo. » His etiam demonstrat, illa revera facta fuisse; nam *vocem* vocat tonitru: sic enim vocatum in libris Regnorum invenimus: « Fecit, inquit, Dominus voces et pluviam [c]. » Docet itaque, futurum ut tonitribus suis **1405** circumstrepat, et terræ motibus concutiat, plagisque cœlitus illatis funditus perdat. Hæc autem omnium Dominus facturus est, misericordia in populum suum utens: ut hac fruens providentia, cognoscat, inquit,

VERS. 17. « Quod ego sim Dominus Deus, habitans in monte sancto meo. » His vero gestis, illustris erit Hierosolyma, quippe quæ cura mea regatur: metusque omnes exteras nationes invadet, ita ut ne viator quidem ex illis transire per eam audeat, quod erga illos facta extimescat. Hoc enim ostendit, cum dicit: « Et alienigena non transibit per eam amplius. » At prædictiones divinas ad finem pervenire impia eorum facta non sinunt. Nam omnium Deus leges ferens, et bona promittens, cum exceptione verba facit: « Si

[c] I Reg. XII, 17, 18, sec. LXX.

ρωμαλέον εἰς τὴν παράταξιν εὐτρεπίσασθαι, καὶ τὸν πραότητι συζῶντα, μεταβληθέντα προθύμως ἀνδραγαθίζεσθαι· πάντας δὲ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφὰτ συναθροίζεσθαι.

ιβ'. « Ὅτι ἐκεῖ, φησὶ, καθίσω [93], διακρῖναι πάντα τὰ ἔθνη κυκλόθεν. » Τουτέστι, τὰ κύκλῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντα, Ἰδουμαίους, Ἀμμανίτας, Μωαβίτας, Ἀμαληκίτας, Ἀλλοφύλους, Τυρίους, Σιδωνίους· οὗτοι γὰρ τὰ Σκυθικὰ κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἔθνη συνήθροισαν. Εἶτα τροπικῶς τούτων τὴν ἀναίρεσιν κωμῳδῶν, *τρυγητὸν* μὲν καλεῖ τὴν σφαγὴν, *δρέπανα* δὲ τὰ δόρατα, καὶ τὰ ξίφη, δι' ὧν ἀνῃρέθησαν *ληνὸν* δὲ καὶ *ὑπολήνιον*, τὴν φάραγγα τῶν αἱμάτων ἐκείνων πεπληρωμένην. Καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τιμωρίας· « Ὅτι ἐπληθύνθη, φησὶ, τὰ κακὰ αὐτῶν. » Εἶτα τὸν ἐν ταῖς σφαγαῖς θόρυβον.

ιδ'. « Ἦχοι ἐξήχησαν ἐν τῇ κοιλάδι τῆς δίκης· ὅτι ἐγγὺς ἡμέρα [94] τοῦ Κυρίου ἐν τῇ κοιλάδι τῆς δίκης. » *Κοιλάδα* δὲ *δίκης* τὴν Ἰωσαφὰτ ὠνόμασε φάραγγα, ὡς τὸ κριτήριον καὶ τὴν κατ' αὐτῶν δεξαμένην ψῆφον. Λέγει δὲ καὶ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας, τοῦ φωτὸς στερηθήσεσθαι [95]. Καὶ εἰκὸς μὲν τῷ ὄντι ταῦτα γενέσθαι, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων πᾶσαν κατ' αὐτῶν τὴν κτίσιν κινήσαντος. Ἔστι δὲ ὅμως καὶ ἑτέρως νοῆσαι. Τοῖς γὰρ ἔξω τῆς ζωῆς γενομένοις, καὶ θανάτῳ παραδοθεῖσιν, οὔτε ἥλιος, οὔτε σελήνη, οὔτε τις ἀστέρων, τοῦ φωτὸς καταπέμπει τὴν αἴγλην. Καὶ μέντοι καὶ ὑπὸ τῶν ἀδοκήτων κατεχόμενοι κακῶν, ἐν σκότῳ διῆγον, νύκτα τὴν ἡμέραν νομίζοντες.

ις'. « Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιὼν ἀνακράξεται, καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ δώσει φωνὴν αὐτοῦ· καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· ὁ δὲ Κύριος φείσεται τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων, ὡς κἀκεῖνα τῷ ὄντι γεγένηται· *φωνὴν* γὰρ καλεῖ τὴν βροντήν· οὕτως γὰρ αὐτὴν προσαγορευομένην καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις εὑρίσκομεν. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, Κύριος φωνὰς καὶ ὑετόν. » Διδάσκει τοίνυν, ὡς καὶ βρονταῖς αὐτοὺς κατακτυπήσει, καὶ σεισμοῖς κατακλονήσει, καὶ θεηλάτοις πληγαῖς ἄρδην καταναλώσει. Ταῦτα δὲ δράσει τῶν ὅλων ὁ Κύριος, οἰκτῳ περὶ τὸν οἰκεῖον κεχρημένος λαὸν, ἵνα ταύτης ἀπολαύσας τῆς προνοίας, γνῷ, φησὶν,

ιζ'. « Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς κατασκηνῶν ἐν ὄρει [95] ἁγίῳ μου. » Τούτων δὴ γενομένων, περίβλεπτος ἔσται Ἱερουσαλὴμ, ἅτε δὴ τῆς ἐμῆς ἀπολαύσασα κηδεμονίας· καὶ δέος καθέξει τοὺς ἀλλοφύλους ἅπαντας, ὥστε μηδὲ ὁδίτην τοιοῦτον δι' αὐτῆς παροδεύειν, τὰ εἰς ἐκείνους γεγενημένα δειμαίνοντα. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν, εἰρηκώς· « Καὶ ἀλλογενὴς [96] οὐ διελεύσεται δι' αὐτῆς οὐκέτι. » Ἀλλὰ τὰς θείας προρρήσεις οὐκ ἐᾷ προβαίνειν εἰς πέρας ὑπ' αὐτῶν τὰ [97] παρανόμως γιγνόμενα. Καὶ γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς νομοθετῶν, καὶ τὰ ἀγαθὰ ὑπισχνούμενος,

VARIÆ LECTIONES.

[93] Rec. lectio est, καθιῶ τοῦ διακρ. [94] ἡμ. C præm. ἡ. [95] C στερήσεσθαι. [95'] ὄρ. A præm. Σιὼν, ἐν. [96] C ἀλλογενεῖς, et deinde διελεύσονται. A οὐκ εἰσελεύσονται. [97] τά. Des. in C.

Digitized by Google

μετὰ διορτσμοῦ ποιεῖται τοὺς λόγους· « Ἐὰν φυλάξῃ τὰς ἐντολὰς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ ἐὰν πορεύησθε ἐν ταῖς ὁδοῖς σὐτοῦ, καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. » Ὥστε κἂν μὴ πανταχοῦ τοιαῦτα εὑρίσκωμεν, οὕτω νοῶμεν καὶ τὰ ἀορίστως λεγόμενα. A servaveris mandata Domini Dei tui, et si incesseritis in viis ejus, et si volueritis et audiveritis me, bona terræ comedetis : si autem nolueritis, neque audiveritis me, gladius vos devorabit[d]. » Licet itaque talia nullibi inveniamus, sic tamen intelligamus etiam ea quæ indefinite dicuntur.

ιη'. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀποσταλάξει τὰ ὄρη γλυκασμὸν, καὶ οἱ βουνοὶ ῥυήσονται γάλα. » Τοὺς δὲ καρποὺς τῆς γῆς διὰ τούτων παραδηλοῖ, καὶ τῶν κτηνῶν τὴν εὐπάθειαν· τῶν γὰρ θρεμμάτων καὶ τὸ γάλα καρπός. « Καὶ πᾶσαι αἱ ἀφέσεις Ἰούδα ῥυήσονται ὕδατα, καὶ πηγὴ ἐξ οἴκου Κυρίου πορεύσεται, καὶ ποτιεῖ τὸν χειμάῤῥουν τῶν σχοίνων. » *Ἀφέσεις* μὲν οὖν *ὑδάτων* τὰς πηγὰς ὀνομάζει, *πηγὴν* δὲ *ἐξ οἴκου Κυρίου ἐκπορευομένην*, τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν, περὶ ἧς καὶ ἄνω προηγόρευσεν, ἥτις οὐ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη πάντα πεπότικε. *Χειμάῤῥουν* γὰρ *σχοίνων* τὰ ἔθνη προσαγορεύει, πάλαι μὲν τῇ πλάνῃ παρασύραντα τοὺς πελάσαντας, μετὰ δὲ τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν τὰ διειδῆ τῆς ἁγίας πηγῆς ὕδατα δεξάμενα, καὶ τῶν σχοινίων τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγέντα, περὶ ὧν Ἡσαΐας βοᾷ· « Οὐαὶ, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας[98] αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ! » Τούτων δὲ γινομένων, Vers. 18. « Et erit in die illo, stillabunt montes dulcedinem, et colles diffluent lacte. » Fruges autem terræ per hæc designat, et pecorum integram valetudinem : nam pecorum quoque fructus est lac. « Et omnes emissiones Judæ fluent aquis : et fons e domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem funiculorum. » *Emissiones* quidem *aquarum* **1406** vocat fontes : *fontem* vero *e domo Domini egredientem*, Spiritus sancti gratiam, de qua etiam supra prædixit, quæ non solum Judæos, sed etiam omnes gentes irrigavit. *Torrentem* enim *funiculorum* vocat gentes, quæ olim quidem superstitionis errore vicinos implicabant suos ; postquam vero in Dominum crediderunt, limpidas aquas divini fontis exceperunt, funiculisque peccati se liberaverunt, de quibus Isaias clamat : « Væ illis qui trahunt peccata sua velut funiculo longo[e]! » His autem peractis, B

ιθ'. « Αἴγυπτος εἰς ἀφανισμὸν ἔσται. » Τουτέστιν, ἡ περὶ τὰ εἴδωλα μανία σβεσθήσεται· ἡ γὰρ Αἴγυπτος ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας. « Ἡ δὲ Ἰδουμαία, φησὶν[99], εἰς πεδίον ἀφανισμοῦ. » Καὶ τὸ γήϊνον δὲ, φησὶ, καταλυθήσεται φρόνημα. *Ἐδὼμ* γὰρ ὁ ἐρυθρὸς καὶ γήϊνος ἑρμηνεύεται. Καὶ[1] κατὰ τὴν ἱστορίαν δὲ δυνατὸν τὰ εἰρημένα νοῆσαι· Αἴγυπτον μὲν ἀφανιζομένην τῇ στερήσει τῆς βασιλείας· Καμβύσης γὰρ αὐτὴν ὁ Κύρου παῖς καταλύει· καὶ ἡ Ἰδουμαία δὲ τὴν ἐρημίαν ὑπέμεινεν, ὡς καὶ αὐτὰ μαρτυρεῖ τὰ πράγματα. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πείσονται δίκας τίνοντες ὑπὲρ ὧν τὸν Ἰούδαν ἠδίκησαν. *Δίκαιον* γὰρ *τὸ αἷμα* τὸ ἀθῶον ἐκάλεσεν, ἀντὶ τοῦ, ἄνευ τινὸς αἰτίας εὐλόγου τὰς κατ' αὐτῶν τετολμήκασι σφαγάς. Vers. 19. « Ægyptus in perditione erit. » Hoc est, insanum circa idola studium delebitur. Ægyptus, enim dux impietatis et princeps exstitit. « Et Idumæa in campum desolationis. » Fastus, inquit, terrenus destruetur. *Edom* enim ruber et terrenus exponitur. Tametsi ad sensum quoque historicum hæc intelligi licet, Ægyptum quidem fore in perditione, per privationem regni, quia Cambyses Cyri filius, illud evertit, et Idumæa quoque vastationem sustinuit, ut res ipsæ testantur. Hæc autem, ait, patientur, pœnas persolventes pro his quæ inique commiserunt contra Judam. *Sanguinem* enim *justum* appellavit innocentem : quasi dicat, illos sine justa causa eorum cædes perpetrasse. C

κ', κα'. « Ἡ δὲ Ἰουδαία εἰς τὸν αἰῶνα κατοικηθήσεται, καὶ Ἱερουσαλὴμ εἰς γενεὰς γενεῶν. Καὶ ἐκζητήσω τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ οὐ μὴ ἀθῳώσω, καὶ Κύριος κατασκηνώσει ἐν Σιών. » Δίκαιος γὰρ ὤν, φησὶν, οὐκ ἀνέξομαι καταλιπεῖν τοὺς ἠδικημένους ἀτημελήτους, ἀλλὰ τοὺς ἠδικηκότας κολάσω· τούτους δὲ τῆς ἐμῆς ἀξιώσω προνοίας, ἐν τῇ Σιὼν τὴν ἐμαυτοῦ δεικνὺς ἐπιφάνειαν. Τὸ δὲ, « Εἰς τὸν αἰῶνα ἡ Ἰουδαία κατοικηθήσεται, » νοήσωμεν κατὰ τὴν ἄνω ἡμῖν εἰρημένην διάνοιαν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀναξίοις τὰς ἀγαθὰς ὑποσχέσεις δίκαιον χορηγεῖν τὸν Θεὸν, δίκαιον ὄντα, καὶ μυσαττόμενον ἀδικίαν. Ἑαυτοῖς τοιγαροῦν Ἰουδαῖοι πρόξενοι γεγόνασι τῆς εἰς τὰ Vers. 20, 21. « Judæa autem in æternum habitabitur, et Hierosolyma in generationes generationum. Et requiram sanguinem eorum, eumque inultum esse non patiar, et Dominus habitabit in Sione. » Nam cum justus sim, inquit, injuria affectos non relinquam neglectos ; sed de iis qui injuriam intulerunt pœnas sumam, **1407** hos vero providentia mea ornabo, in Sione apparitionem meam exhibens. Istud autem, « In æternum Judæa habitabitur, » juxta supra dictum a nobis sensum intelligamus. Neque enim indignis bona promissa præstare Deum, æquum est, cum sit justus, et abhorrens ab iniquitate. Judæi itaque suæ in gen- D

[d] Deut. xi, 13 sqq. Isa. v, 18.

VARIÆ LECTIONES.

[98] C ταῖς ἁμαρτίαις. [99] φησ. Des. in C. [1] καί. Des. ibid.

Digitized by Google

tes dispersionis auctores sibi exstiterunt, quia in A benefactorem insanierunt. Nos autem, pro illis in sponsæ locum vocati, sponsum, qui nos adamavit maximisque donis cumulavit, perpetuo et ardenter diligamus, ne æternis promissionibus excidamus, quarum utinam compotes fieri omnes possimus gratia Salvatoris nostri Jesu Christi : quocum Patri gloria, simul cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἔθνη διασπορᾶς, κατὰ τοῦ εὐεργέτου λυττήσαντες· ἡμεῖς δὲ, οἱ ἀντ' ἐκείνων εἰς νύμφης τάξιν κληθέντες, τὸν ἀγαπήσαντα νυμφίον καὶ μεγίστων δωρεῶν ἀξιώσαντα θερμῶς ἀγαπῶντες διατελέσωμεν, ἵνα μὴ τῶν αἰωνίων ἐκπέσωμεν ὑποσχέσεων, ὧν εἴη πάντας ἡμᾶς τυχεῖν χάριτι τοῦ σεσωκότος Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΑΜΩΣ.

BEATI THEODORETI

CYRENSIS EPISCOPI

COMMENTARIUS IN AMOS PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

1408 Qui finxit sigillatim corda nostra, et intelligit omnia opera nostra, ut ait divina Scriptura[f], perspectum habens durum et refractarium cor Israelis, non per unum solum prophetam cum eo disceptat : sed multis et excellentibus viris utens ministris, et admonitiones adhibet, et futura prædicit, ex multarum prædictionum convenientia ostendens veritatem. Ex his quoque est divinus Amos, qui vixit eo tempore, quo admirabiles illi Oseas et Joel exstiterunt : eademque prædixit de Assyriis et Babyloniis, deque reditu ab iisdem, et de iis item quæ post reditum eventura erant. Pauca autem adversus vicinas gentes primo loco vaticinatus, de Judæis postea prophetiam aggressus est. Maximam vero hac quoque vaticinatione C sua Judæis utilitatem attulit : **1409** nam non eos solos corrigere eorumque misereri posse Deum ostendit, verum etiam omnes gentes : quippe qui sit omnium factor, et auctor. Docet præterea, quanta providentia eos tueatur, cum de iis qui eos injuriis afficere conantur, pœnas sumit. Hoc igitur vaticinii istius est argumentum : ex singularum vero partium explanatione divinorum eloquiorum sensum accuratius percipiemus.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ συνιεὶς εἰς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν, ᾗ φησιν ἡ θεία Γραφὴ, εἰδὼς τῆς τοῦ Ἰσραὴλ καρδίας τὸ σκληρὸν καὶ ἀντίτυπον, οὐ δι' ἑνὸς αὐτῷ μόνου διαλέγεται προφήτου, ἀλλὰ πολλοῖς καὶ θαυμασίοις ἀνδράσι χρώμενος ὑπουργοῖς, καὶ τὰς παραινέσεις προσφέρει, καὶ τὰ ἐσόμενα προθεσπίζει, τῇ τῶν πλειόνων συμφωνίᾳ δεικνὺς τὸ τῶν προῤῥήσεων ἀψευδές. Τούτων εἷς ἐστι καὶ ὁ θεσπέσιος[a] Ἀμώς· τοῖς γὰρ θαυμασίοις ἐκείνοις Ὡσηὲ καὶ Ἰωὴλ, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐγένετο χρόνον, καὶ ταὐτὰ προεθέσπισε περί τε Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπανόδου, καὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον συμβησομένων. Ὀλίγα δὲ πρότερον κατὰ τῶν ὁμόρων ἐθνῶν προαγορεύσας, οὕτω τῆς περὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἤρξατο προφητείας. Μεγίστην δὲ καὶ διὰ ταυτησὶ τῆς προῤῥήσεως ὠφέλειαν Ἰουδαίοις προσήνεγκεν· ἐδίδαξε γὰρ, ὡς οὐκ αὐτοὺς μόνους ἐλεεῖν καὶ παιδεύειν δύναται τῶν ὅλων ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἅτε δὴ ποιητὴς ἁπάντων ὢν καὶ δημιουργός. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὅσην αὐτῶν ποιεῖται κηδεμονίαν δεδήλωκε, τοὺς ἀδικεῖν αὐτοὺς πειρωμένους κολάζων. Αὕτη μὲν οὖν τῆς ἐν χερσὶ[a] προφητείας ἡ ὑπόθεσις· ἐκ δὲ τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας, ἀκριβέστερον[b] τῶν θείων λογίων μαθησόμεθα τὴν διάνοιαν[c].

Psal. xxxii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[a] θεσπ. C θεῖος. [a] C χεροῖν. [b] Id. ἀκριβεστέρως. [c] A et F addunt : Ἀμὼς ἑρμηνεύεται *στερέωσις*, ἢ *ἰσχύς*. Ἀμὼς ἦν ἐκ Θεκουὲ, καὶ Ἀμασίας συχνῶς αὐτὸν τυμπανίσας, τέλος ἀνεῖλεν αὐτὸν ξίφει. Ἔτι δὲ ἐμπνέοντος αὐτοῦ (F. addit, πλήξας αὐτὸν ἐν ῥοπάλῳ κατὰ τοῦ κροτάφου, καὶ ἔτι ἐμπνέοντος αὐτοῦ) ἀνῆλθεν εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, καὶ μεθ' ἡμέρας δύο ἀπέθανεν καὶ ἐτάφη ἐκεῖ. His in F. subjicitur : Προῤῥήσις· Ἡ μὲν συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ταπεινοῦται καὶ τῆς δουλείας τῆς τῶν εἰδώλων παύεται. Οἱ ἐξ αὐτῆς δὲ πιστεύσαντες κοινωνήσουσιν τῆς νέας διαθήκης καὶ τῶν ἐν Χριστῷ μυστηρίων.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

α'. « Λόγοι Ἀμώς, οἳ ἐγένοντο ἐν Καριαθιαρείμ[a] ἐκ Θεκουέ, οὓς εἶδεν ἐπὶ [6] Ἱερουσαλὴμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ [7] βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. » Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ προφήτης, ὡς ἐκ *Θεκουὲ* ὁρμώμενος ἐν *τῇ Καριαθιαρείμ* τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἔτυχε, καὶ ὅτι προσετάχθη περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ τοὺς λόγους ποιεῖσθαι· διδάσκει δὲ καὶ τῆς προφητείας τὸν χρόνον· τούτου γὰρ χάριν καὶ τῶν βασιλέων τὴν μνήμην πεποίηται, Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ Ἱεροβοὰμ βασιλέως Ἰσραήλ. Δῆλος δέ ἐστιν οὐ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ μόνης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν δέκα φυλῶν τὰς προρρήσεις ποιούμενος· οὗπερ εἵνεκα καὶ τοῦ Ἱεροβοὰμ ἐμνημόνευσεν, ὃς ἐκείνων κατ' ἐκεῖνον ἐβασίλευσε τὸν καιρόν. Ἐπειδὴ δὲ πολὺν ἑκάτερος αὐτῶν ἐβασίλευσε χρόνον (Ὀζίας μὲν γὰρ δύο καὶ πεντήκοντα ἡγεμόνευσεν ἔτη, Ἱεροβοὰμ δὲ ἓν καὶ τεσσαράκοντα), εἰκότως τοῦ σεισμοῦ δεδήλωκε τὸν καιρὸν, καὶ ἔφη τοῦτον μετὰ δύο τῆς προφητείας ἐνιαυτοὺς γεγενῆσθαι, ἵνα διδάξῃ σαφῶς, ὅπηνίκα τοὺς θείους λόγους πρὸς τὸν λαὸν ἐποιήσατο. Τινὲς δὲ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς προσεσχηκότες, τοῦτον ὑπέλαβον γεγενῆσθαι τὸν σεισμὸν, ἡνίκα Ἡσαΐας ὁ μέγας, μετὰ τὴν Ὀζίου τελευτὴν, εἶδε τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὅτε τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς τῶν Σεραφὶμ ἐπήρθη φωνῆς· ἐγὼ δὲ, τοὺς χρόνους ἐρευνήσας, ἧττον τοῦτο ψευδές. Εἰ γὰρ μετὰ τὴν Ὀζίου τελευτὴν ὁ σεισμὸς ἐγένετο, πρὸ δύο δὲ ἐτῶν τῆς προφητείας ἐποιήσατο τὴν ἀρχὴν ὁ μακάριος Ἀμὼς, τὸ πεντηκοστὸν ἦν ἔτος τῆς Ὀζίου βασιλείας· πεντήκοντα γὰρ καὶ δύο βεβασίλευκεν ἔτη. Ἀλλ' ὁ Ἱεροβοὰμ κατὰ τοῦτον οὐ περιῆν τὸν καιρόν· ἐν γὰρ τῷ ἑβδόμῳ καὶ εἰκοστῷ ἔτει τῆς τούτου βασιλείας, Ὀζίας τὴν τῆς βασιλείας χειροτονίαν ἐδέξατο. Δῆλον τοίνυν ἀπὸ τῶν χρόνων, ὡς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ [8] Ὀζίου βασιλείας αἱ τοῦ θεσπεσίου Ἀμὼς προρρήσεις ἐγένοντο, ἐπειδὴ τοῦ Ἱεροβοὰμ ἔτι περιόντος καὶ βασιλεύοντος ἔφη δέξασθαι τῆς προφητείας τὸ χάρισμα. Οὕτως ὑποδείξας τὸν τῆς προφητείας καιρὸν, διδάσκει καὶ ποίοις προοιμίοις ἐχρήσατο.

β'. « Καὶ εἶπε· Κύριος ἐκ Σιὼν ἐφθέγξατο, καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπένθησαν αἱ νομαὶ τῶν ποιμένων, καὶ ἐξηράνθη ἡ κορυφὴ τοῦ Καρμήλου. » Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τοῖς πλησιοχώροις ἔθνεσιν ἀλγεινὰ προαγορεύειν, ἀναγκαίως διδάσκει, πόθεν αἱ κατὰ τούτων ἐκφέρονται ψῆφοι· ἀπὸ γὰρ *τῆς Ἱερουσαλὴμ*, φησὶ, καὶ τοῦ Σιὼν ὄρους, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων φθεγξαμένου, καὶ τῶν τιμωριῶν τὰς ἀποφάσεις ποιησαμένου, πενθήσουσι μὲν οἱ ποιμένες, ἅτε δὴ τροφὴν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ποιμαινομένοις οὐχ εὑρίσκοντες θρέμμασιν· ἅπας δὲ ὁ Κάρ-

CAPUT I.

Vers. 1. « Sermones Amosi, qui facti sunt in Cariathiarim, de Thecua, quos vidit pro Hierosolyma in diebus Oziæ regis Judæ, et in diebus Jeroboami regis Israelis, ante duos annos terræ motus. » Propheta nobis planum fecit, quod ex *Thecua* oriundus in *Cariathiarim* divinam revelationem sit consecutus, quodque jussus fuerit de Hierosolyma verba facere. Docet etiam prophetiæ tempus : ideo enim regum mentionem fecit, Oziæ quidem regis Judæ, et Jeroboami regis Israelis. Non obscurum est autem, non de sola Hierosolyma eum prædictiones edidisse, verum etiam de tribubus decem : quapropter Jeroboamum quoque commemoravit, qui illarum tribuum eo tempore rex fuit. **1410** At cum horum uterque permultum temporis regnaverit (Ozias enim duo et quinquaginta annos rerum summam tenuit, Jeroboam vero unum et quadraginta), jure terræ motus tempus ostendit, aitque hunc duobus annis post prophetiam exstitisse, ut perspicue demonstret, quibus temporibus divina verba ad populum fecerit. Quidam autem non satis diligenter ad temporum rationem attendentes, hunc terræ motum opinati sunt factum fuisse, cum Isaias magnus, post Oziæ interitum, viderit Dominum sedentem in solio excelso et elato, quando commota sunt superliminaria cardinum voce Seraphim[c]. Ego vero, cum tempora disquisissem, hoc falsum esse deprehendi. Si enim post Oziæ interitum terræ motus exstitit, duobus autem ante annis prophetiam beatus Amos incepit, quinquagesimus annus agebatur regni Oziæ, duos enim et quinquaginta annos regnavit. At Jeroboamus hoc tempore superstes non erat : nam hujus vicesimo septimo regni anno Ozias gubernacula regni sui suscepit. Ex temporibus igitur perspicuum est, in principio regni Oziæ divini Amosi prædictiones factas fuisse, quoniam donum prophetiæ se accepisse dicit Jeroboamo adhuc superstite et regnante. Tempus prophetiæ sic elocutus, docet etiam quibus proœmiis usus sit.

Vers. 2. « Et ait : Dominus e Sione locutus est, et ex Hierosolyma dedit vocem suam, et luxerunt pascua pastorum, et arefactus est vertex Carmeli. » **1411** Cum enim finitimis gentibus tristia vaticinaturus sit, apposite explicat, unde contra hos ferantur sententiæ. *Ab Hierosolyma* enim, inquit, et a monte Sion Deo universorum verba faciente et ultionum sententias proferente, lugebunt, inquit, pastores, pabulum nimirum pecoribus suis pascendis non invenientes : universus autem mons Carmelus usque ad summum verticem privabitur

[c] Isa. vi, 1, 4.

VARIÆ LECTIONES.

[a] Kαρ. Ita quoque A : alii Ἀκκαρείμ. Theodot. ἐν Νωκεδίμ. [6] ἐπί. A περί. Alii ὑπέρ. Pro Ἱερουσαλὴμ leg. esse videtur Ἰσραήλ, juxta Hebr. [7] Ἱερ. Δ addit τοῦ Ἰωάς. [8] C τοῦ. Leg. esse vid. τῆς τοῦ.

Digitized by Google

frugum copia. Hæc vero reipsa quidem, ut narrantur, acciderunt ex pluviæ defectu, et per locustam et erucam, aliaque flagella, quæ judex justus eis immisit. Per hæc tamen alia etiam ostendit : et Israelem quidem vocat *verticem Carmeli*, qui terræ promissæ pars fuit. « Introduxi enim vos, inquit, in terram Carmeli, ut comederetis fructus et bona ejus[h]. » *Pastores* autem appellat reges finitimarum gentium ; *pascua* vero horum subditos, non solum quod tributum illis velut pastionem quamdam pendebant, sed etiam quod ab eis perpetuo pascebantur. Et Deus universorum, inquit, ex monte Sion, et urbe Hierosolyma, exteras gentes finitimas in calamitates infinitas juxta divinum suum decretum conjiciet. Postea per partes delicta gentium enumerat, et iis illata supplicia explicat.

μηλος μέχρις αὐτῆς τῆς ἀκρωρείας, στερηθήσεται τῆς τῶν καρπῶν ἀφθονίας. Ταῦτα δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν μὲν συνέβη, διά τε τὴν ἀνομβρίαν, καὶ τὴν ἀκρίδα, καὶ τὴν κάμπην, καὶ τὰς ἄλλας, ἃς ὁ δίκαιος αὐτοῖς κριτὴς ἐπενήνοχε μάστιγας. Παραδηλοῖ δὲ ὅμως διὰ τούτων καὶ ἕτερα, καὶ καλεῖ *κορυφὴν* μὲν *Καρμήλου* τὸν Ἰσραήλ· τῆς γὰρ ἐπηγγελμένης γῆς καὶ οὗτος ἦν μόριον. « Εἰσήγαγον γάρ, φησίν, ὑμᾶς εἰς τὸν Κάρμηλον, τοῦ φαγεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ. » *Ποιμένας* δὲ ὀνομάζει τῶν ὁμόρων ἐθνῶν τοὺς βασιλέας· *νομὰς* δὲ τοὺς τούτων ὑπηκόους, οὐ μόνον ὅτι δασμὸν αὐτοῖς καὶ φόρον οἷόν τινα νομὴν προσεκόμιζον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπ' αὐτῶν διετέλουν νεμόμενοι. Λέγει τοίνυν, ὅτι ὁ μὲν τῶν ὅλων Θεὸς ἀπὸ τοῦ Σιὼν ὄρους, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ πόλεως, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τὰ πλησιόχωρα παντοδαποῖς περιβληθήσεται κακοῖς κατὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν. Εἶτα κατὰ μέρος καὶ τὰς πλημμελείας τῶν ἐθνῶν ἐξηγεῖται, καὶ τὰς ἐπενεχθείσας αὐτοῖς τιμωρίας διδάσκει.

Vers. 3. « Et dixit Dominus : Super tribus impietatibus Damasci, et super quatuor, non aversabor eos, pro eo quod secuerunt serris **1412** ferreis prægnantes Galaaditarum. » Aversus Dominus non videtur videre hominum delicta : unde et beatus David orat, dicens : « Averte faciem tuam a peccatis meis[i]. » Dum autem punit, Dominus ipse ait : « Et firmabo faciem meam super vos, » et respiciam ad iniquitates vestras. *Non aversabor* itaque idem est quod, Non amplius patientia utar, neque avertam faciem meam a peccatis vestris : sed intuebor, quæ prius per patientiam non videbar videre. Quod vero ait, *Super tribus, et super quatuor*, multitudinem significat. Ait igitur, Cum multa Damasci delicta sæpe diutissime passus sim, nunc non amplius patiar, neque avertar, quominus eorum immensas iniquitates videam,' potissimum quas contra Galaaditas moliti sunt, crudelitatem et feritatem in illos tantam exercentes, ut etiam mulieres prægnantes serris secuerint. Hoc planius Symmachus docuit, dicens, « Pro eo quod trituraverunt rotis ferreis Galaad. » In eamdem vero sententiam verterunt Aquila et Theodotio. Unde perspicuum est, quod in aream quamdam mulieres prædictas projicientes, rotis serratis tanquam spicas crudeliter trituraverint. *Galaad* autem et ipsa urbs erat Israelis, contra quam Damasci incolæ hæc patrare ausi sunt. Iniquitate sic patefacta, ultionem adjungit.

γ'. « Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις Δαμασκοῦ, καὶ ἐπὶ ταῖς τέσσαρσιν οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτούς[9], ἀνθ' ὧν ἔπριζον πρίσι σιδηροῖς τὰς ἐν γαστρὶ ἐχούσας τῶν Γαλααδιτῶν[10]. » Ἀποστρεφόμενος ὁ Θεὸς οὐ δοκεῖ ὁρᾷν τῶν ἀνθρώπων τὰ πλημμελήματα· οὗπερ εἵνεκα καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ προσεύχεται, λέγων· « Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου. » Ἡνίκα δὲ κολάζει, αὐτὸς ὁ Θεὸς λέγει· « Καὶ στηριῶ τὸ πρόσωπόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἐπιβλέψομαι ἐπὶ τὰς ἀδικίας ὑμῶν. » Τὸ οὖν, *Οὐκ ἀποστραφήσομαι*, ἀντὶ τοῦ, Οὐκέτι μακροθυμήσω, οὐδὲ ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν· ἀλλ' ὄψομαι ἃ πρότερον διὰ μακροθυμίαν οὐκ ἐδόκουν ὁρᾷν. Τὸ δὲ *ἐπὶ ταῖς τρισὶ, καὶ ἐπὶ ταῖς τέσσαρσι*, τὸ πλῆθος σημαίνει. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πολλὰ πολλάκις τῆς Δαμασκοῦ πεπλημμεληκυίας ἐπὶ πλεῖστον ἀνασχόμενος, νῦν οὐκέτι μακροθυμήσω, οὐδὲ ἀποστραφήσομαι, ὥστε αὐτῶν μὴ ἰδεῖν τὰς ἀῤῥήτους παρανομίας· διαφερόντως δὲ ἃς κατὰ τῶν Γαλααδιτῶν τετολμήκασιν, ὠμότητι κατ' αὐτῶν καὶ θηριωδίᾳ χρησάμενοι, ὡς καὶ τὰς κυοφορούσας διαπρῖσαι γυναῖκας. Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἐδίδαξεν, εἰρηκώς· « Ἀνθ' ὧν ἠλώησαν τροχοῖς σιδηροῖς τὴν Γαλαάδ. » Τὴν αὐτὴν δὲ διάνοιαν καὶ ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων τεθείκασι. Μανθάνομεν τοίνυν, ὡς εἰς ἄλω τινὰ βάλλοντες τὰς προειρημένας γυναῖκας, τοῖς πριονοειδέσι τροχοῖς δίκην αὐτὰς ἀσταχύων ὠμῶς κατηλώησαν. Ἡ δὲ *Γαλαὰδ* πόλις ἦν καὶ αὐτὴ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς ἣν οἱ τὴν Δαμασκὸν οἰκοῦντες τετολμήκασι ταῦτα. Οὕτω τὴν παρανομίαν ὑποδείξας, ἐπάγει τὴν τιμωρίαν.

Vers. 4. « Et mittam ignem in domum Azaelis. » Rex autem fuit ille Damasci. « Et devorabit fundamenta filii **1413** Ader. » *Ader* nonnulli opinati sunt fuisse patrem Azaelis, bifariam nomen dividentes, et seorsim filium, seorsim Ader intel-

δ'. « Καὶ ἀποστελῶ πῦρ εἰς τὸν οἶκον Ἀζαήλ. » Βασιλεὺς δὲ οὗτος ἐγεγόνει τῆς Δαμασκοῦ. « Καὶ καταφάγεται θεμέλια υἱοῦ Ἄδερ. » Τοῦτόν τινες ὑπέλαβον πατέρα τοῦ Ἀζαήλ, διελόντες δίχα τὸ ὄνομα, καὶ χωρὶς μὲν τὸν υἱὸν, χωρὶς δὲ τὸν Ἄδερ

[h] Jerem. II, 7. [i] Psal. L, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[9] Rec.lect. est αὐτόν. [10] A Γαλαάδ.

Digitized by Google

νυήσαντες · ἔστι δὲ ἓν ὄνομα · Βαραδὰδ γὰρ κέκληται τῇ Ἑβραίων καὶ τῇ Σύρων φωνῇ, καὶ ἔστιν οὐ πατὴρ, ἀλλ' υἱὸς τοῦ Ἀζαὴλ, ὡς ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν ἱστορία διδάσκει. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸν ὅλεθρον ἡ Δαμασκὸς ὑπέμεινε · διὸ καὶ ἡ προφητεία φησί · « Καὶ καταφάγεται θεμέλια υἱοῦ Ἄδερ · τουτέστι, Πρόῤῥιζον αὐτῆς ἀνασπάσω τὴν βασιλείαν.

ε' « Καὶ συντρίψω μοχλοὺς Δαμασκοῦ. » Τὴν προτέραν αὐτῆς ἀσφάλειαν καταλύσω. « Καὶ ἐξολοθρεύσω κατοικοῦντας ἐκ πεδίου Ὢν[11], καὶ κατακόψω φυλὴν ἐξ ἀνδρῶν Χαῤῥὰν, καὶ αἰχμαλωτευθήσεται λαὸς Συρίας ἐπίκλητος, λέγει Κύριος. » Οὐ μόνον δὲ τὴν μητρόπολιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς περιοίκους ἅπαντας, καὶ τοὺς ἐκ τῆς μὲν Χαῤῥὰν ἀποικισθέντας, ἐκεῖ δὲ οἰκοῦντας, καὶ τοὺς τῷ Ὢν εἰδώλῳ παροικοῦντας, δορυαλώτους γενέσθαι παρασκευάσω, καὶ τὴν πάλαι περίβλεπτον τῆς Συρίας βασιλείαν παντελῶς καταλύσω. *Ἐπίκλητον* γὰρ τὸ περίβλεπτον εἴρηκε. Καὶ περὶ τῆς Γάζης δὲ λέγει, ὅτι Καὶ τρὶς, καὶ τετράκις μακροθυμήσας, ἐπὶ πλεῖστον αὐτῶν οὐκ ἀνέξομαι παρανομούντων. Πλέον δέ με χαλεπαίνειν κατ' αὐτῶν ἀναγκάζει τὰ κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐμοῦ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενα. « Ἕνεκεν γὰρ, φησὶ, τοῦ αἰχμαλωτεῦσαι αὐτοὺς αἰχμαλωσίαν τοῦ Σολομὼν[12], τοῦ συγκλεῖσαι εἰς τὴν Ἰδουμαίαν. » Τοῦτο δέ τινες μὲν οὕτω νενοήκασιν, ὅτι τοῦ Σολομῶντος αἰχμαλώτους πάλαι Ἰδουμαίους[13] λαβόντος, καὶ εἰς τὴν Ἰουδαίαν[13'] καθειρξαντος, οὗτοι πολεμοῦντες Ἰουδαίοις, τούτους ἐλευθερίας ἠξίωσαν, καὶ Ἰδουμαίους ἀπέδοσαν. Ἐμοὶ δὲ πόῤῥω τῆς ἀληθείας εἶναι τοῦτο δοκεῖ · δέκα γὰρ βασιλεῖς ἀπὸ τοῦ Σολομῶντος μέχρι τῆς παρούσης προφητείας ἐγένοντο, καὶ χρόνος πλεῖστος μεταξὺ διελήλυθεν. Ἀλλ' ἡγοῦμαι τὸ προκείμενον χωρίον ταύτην ἔχειν τὴν διάνοιαν · Οἱ ἀλλόφυλοι τῇ Ἰουδαΐᾳ φυλῇ πλησιάζοντες, καὶ συχνῶς τούτοις ἐπιστρατεύοντες, οὓς ἐλάμβανον αἰχμαλώτους, οὐκ ἄλλοις τισὶν, ἀλλ' Ἰδουμαίοις ἀπεδίδοντο, ἐχθίστοις οὖσιν αὐτῶν ὅτι μάλιστα, καὶ πολεμιωτάτοις. Τῶν ἁλισκομένων τοίνυν Ἰουδαίων τὴν αἰχμαλωσίαν *τοῦ Σολομῶντος αἰχμαλωσίαν* ὠνόμασεν, ἀπὸ τοῦ περιφανοῦς καὶ περιβλέπτου βασιλέως τὸ λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον ἐπιδεικνὺς τοῦ λαοῦ. Ταύτης τοίνυν τῆς ὠμότητος χάριν ἀγανακτῶν ὁ Θεὸς, ἀπειλεῖ πυρὶ παραδώσειν τὴν Γάζαν, καὶ σὺν αὐτῇ τὰς ἄλλας τῶν ἀλλοφύλων πόλεις. Τὴν αὐτὴν ποιεῖται καὶ τῆς Τύρου κατηγορίαν, καὶ τὸ ἔγκλημα αὔξων ἐπήγαγε · « Καὶ οὐκ ἐμνήσθησαν διαθήκης ἀδελφῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ Σολομὼν καὶ Χειρὰμ ὁ τῆς Τύρου βασιλεὺς, ἀδελφικὴν πρὸς ἀλλήλους διάθεσιν ἐπεδείκνυντο, καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν οἰκοδομίαν τοῦ θείου νεὼ ξύλα κέδρινα ἐχορήγει, ὁ δὲ σῖτον ἀντεδίδου · ταύτης δὲ τῆς φιλίας εἰς λήθην ἦλθον οἱ Τύριοι, καὶ ταὐτὰ τοῖς Γαζαίοις εἰς τὸν Ἰσραὴλ ἐξημάρτανον, τὴν αὐτὴν καὶ κατὰ τούτων εἰκότως ἐξενήνοχε ψῆφον. Καὶ περὶ τῶν Ἰδου-

A ligentes, cum tamen unum sit nomen : nam Baradad vocatus fuit Hebræorum et Syrorum lingua, et non pater, sed filius fuit Azaelis, ut docet Regnorum liber quartus. Sub eo vero Damascus eversa periit : unde ait prophetia : « Et devorabit fundamenta filii Ader, » hoc est, Radicitus ejus regnum evellam.

VERS. 5. « Et conteram vectes Damasci. » Pristinum ejus robur dissolvam. « Et disperdam habitatores de campo On, et concidam tribum ex viris Charran. Et captivus ducetur populus Syriæ nominatus, dicit Dominus. » Ac non solum metropolin, sed et accolas omnes, et eos qui ex Charran eo commigrarunt, ibique habitarunt, et vicinos idoli B On, captivos faciam : et quod olim illustre fuit Syriæ regnum, funditus demoliar. *Nominatum* enim spectabile dixit. [6] De Gaza insuper ait, fore ut jam tertio et quarto longa patientia in illos usus, diutius non ferat inique agentes. Infestiorem autem, inquit, in eos esse me adigunt ea, quæ ipsi contra populum meum commiserunt. « Eo quod, inquit, captivam duxerunt captivitatem Salomonis, ut includerent eam in Idumæam. » Hoc vero quidam sic intellexerunt, quod cum Salomon captivos olim Idumæos fecisset, atque in Judæam conclusisset, isti **1414** bellum gerentes cum Judæis, libertate eos donarunt, Idumæosque reddiderunt. Verum mihi hoc procul abesse a veritate videtur : nam decem * reges a Salomone usque ad C præsentem prophetiam exstiterunt, plurimumque temporis intercessit. Sed hunc locum ita explicandum existimo : Allophyli Judææ tribui vicini, et continenter cum illis bellum gerentes, quos capiebant, non aliis vendebant quam Idumæis, qui illorum inimici et hostes erant acerrimi. Captivorum ergo Judæorum captivitatem, *Salomonis captivitatem* appellavit, ab illustri et præclaro rege splendorem et claritatem populi demonstrans. [7,8] Ob hanc itaque crudelitatem iratus Dominus, minatur igni se Gazam traditurum esse, ac simul cum ea alias urbes Allophylorum. [9] Ejusdem rei accusat etiam Tyrum, et crimen augens, subjunxit : « Et non sunt recordati fœderis fratrum. » D Cum enim Salomon et Chiram rex Tyri fraternum amorem inter se profiterentur, et hic ad substructionem divini templi ligna cedrina suppeditaret, ille vero vicissim frumentum redderet, atque in hujus amicitiæ oblivionem venissent Tyrii, et eadem, quæ Gazæi, in Israelem admitterent, jure contra eos eamdem sententiam tulit. Et quia de Idumæis dixerat, Tertio et quarto, et sæpius patientia in eos usus, non amplius tolerabo eos, furorem præsertim ejus in fratrem suum considerans (non enim naturam esse eamdem cogitare

VARIÆ LECTIONES

[11] ἐκ. πεδ. Ὢν. *Hebr.* ex valle Aven, s. iniquitatis. Vid. supra, p. 1330, sch. 22. [12] Rec. lectio est Σαλωμών. *Hebr.* turba captiva pacifica. [13.13'] Uterque locus ex C emendatus est. Edit. Sirm. priori loco Ἰουδαίους, posteriori Ἰδουμαίαν.

Digitized by Google

voluit, neque quod pariter in eodem ventre habitaverant, **1415** sed homicidii plenum contra eum gerere animum perseveravit) : illos quoque minatur, se, sicut Syros, et Allophylos, et Tyrios, igni traditurum esse. [10] *Ignem* autem vocat Assyriorum exercitum, ignis more omnia vastantem. Sed et igne utentes, ut verisimile est, pagos comburebant, urbes incendebant, ac funditus omnia delebant. [11] Illud autem, *Et violaverit uterum*, naturæ inimicam rabiem ostendit : quod cum frater esset, et uterinus, qui in eodem utero simul habitavit (gemellus enim erat), furere in eum non cessat, ipsi propemodum alvo, quam simul incoluerant, perniciem inferens. Illud porro, « Et rapuit horrorem in testimonium suum, » hoc est, Horroris plena commisit, tale contra se testimonium relinquens. [13] Eadem quoque dicens de Ammanitis, nempe : Multa patientia usus ob multa delicta, quæ sæpe admiserunt, nunc ultionem sumam, mentionem facit iniquitatis, quam adversus Israelem commiserunt : « Eo quod, inquit, dissecuerint prægnantes Galaaditarum, ut dilatarent terminos suos. » Etenim hi quoque Galaaditis finitimi, crudelitatem et immanitatem in eos exercentes, non viros solum sustulerunt, sed etiam nondum natos enecarunt, mulieres uterum gestantes interficere non veriti : ut Israelitarum imminuto numero ipsi eorum agros possiderent. Propterea,

A μαίων δὲ εἰρηκὼς, ὅτι Καὶ τρὶς, καὶ τετράκις, καὶ πολλάκις εἰς αὐτοὺς μακροθυμήσας οὐκέτι λοιπὸν ἀνέξομαι, τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ μάλιστα μανίαν θεώμενος· οὐδὲ γὰρ τὴν φύσιν αὐτὴν εἰς νοῦν λαβεῖν ἠβουλήθη, οὐδὲ ὅτι κατὰ ταὐτὸν μίαν ὤκησαν γαστέρα, ἀλλὰ διετέλεσε μιαιφόνον κατ' αὐτοῦ γνώμην ἐπιδεικνύμενος· ἀπειλεῖ καὶ τούτους πυρὶ παραδώσειν, ὡς καὶ τοὺς Σύρους, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ τοὺς Τυρίους. *Πῦρ* δὲ καλεῖ τῶν Ἀσσυρίων τὴν στρατιὰν, πυρὸς δίκην ἅπαντα διαφθείρουσαν· καὶ πυρὶ δὲ, ὡς εἰκὸς, χρώμενοι, καὶ κώμας ἐνεπίμπρων, καὶ πόλεις ἐπυρπόλουν, καὶ ἄρδην ἠφάνιζον ἅπαντα. Τὸ δὲ, *Ἐλυμήνατο μήτραν*[15], τὴν κατὰ τῆς φύσεως μανίαν παραδηλοῖ, ὅτι ἀδελφὸς ὢν καὶ ὁμογάστριος, καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ ταὐτὸν οἰκήσας γαστέρα (δίδυμος γὰρ ἦν), λυττῶν κατ' αὐτοῦ διατελεῖ, μονονουχὶ καὶ σὺν τῇ μήτρᾳ, ἣν ἅμφω κατῴκησαν, τὴν λώβην ἐπάγων. Τὸ δὲ, « Ἥρπασε[16] φρίκην εἰς μαρτύριον αὐτῶν, » ἀντὶ τοῦ, Φρίκης μεστὰ τετόλμηκε, μαρτυρίαν καθ' ἑαυτοῦ τοιαύτην καταλιπών. Ταῦτα καὶ περὶ Ἀμμανιτῶν εἰρηκὼς ὅτι Πολλῇ μακροθυμίᾳ χρησάμενος ἐφ' οἷς πολλὰ πολλάκις πεπλημμελήκασι, νῦν ἐπάξω τὴν τιμωρίαν, τῆς[16] εἰς τὸν Ἰσραὴλ γενομένης παρανομίας ποιεῖται τὴν μνήμην· « Ἀνθ' ὧν, φησὶν, ἀνέσχιζον τὰς ἐν γαστρὶ ἐχούσας τῶν Γαλααδιτῶν, ὅπως ἐμπλησθύνωσι[17] τὰ ὅρια αὐτῶν. » Καὶ γὰρ οὗτοι τοῖς Γαλααδίταις πελάζοντες, ὠμότητι καὶ ἀπηνείᾳ κατ' αὐτῶν χρώμενοι, οὐ μόνον τοὺς ἄνδρας ἀνῄρουν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδέπω γεννηθέντας διέφθειρον, τὰς κυοφορούσας κατασφάττειν τολμῶντες· ἵνα τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐλαττουμένων, αὐτοὶ τὴν ὑπ' ἐκείνων γεωργουμένην καρπώσωνται γῆν. Διὰ τοῦτο,

VERS. 14,15. « Succendam, inquit, ignem super muros Rabaath, et devorabit **1416** fundamenta ejus cum clamore die belli : et commovebitur die consummationis suæ. Et ibit Melchom in captivitatem, sacerdotes ejus, et principes ejus simul, dicit Dominus. » Perspicue hic docuit, cujus modi ignem in aliis vocaverit. Addidit enim, *Die belli*. Minatur autem fore ut simul cum ipso idolum, quod colebat, captivum abduceretur. Erat enim *Melchom* falsus Ammanitarum deus, qui non modo sacerdotes et principes, sed ne seipsum quidem captivum adjuvare potuit. *Rabaath* porro vocat Ammanitarum metropolin, quæ nunc in Arabia Philadelphia quidem voce Græca, Syrorum vero lingua Amman appellatur.

C ιδ', ιε'. « Ἀνάψω πῦρ ἐπὶ τὰ τείχη Ῥαβαὰθ[18], καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια αὐτῆς μετὰ κραυγῆς ἐν ἡμέρᾳ πολέμου, καὶ σεισθήσεται ἐν ἡμέρᾳ συντελείας αὐτῆς. Καὶ[19] πορεύσεται Μελχὸμ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ[20], καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, λέγει Κύριος. » Ἐνταῦθα σαφῶς ἐδίδαξε, ποῖον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων προσηγόρευσε πῦρ. Ἐπήγαγε γάρ· *Ἐν ἡμέρᾳ πολέμου*. Ἀπειλεῖ δὲ, σὺν αὐτῇ καὶ τὸ ὑπ' αὐτῆς τιμώμενον εἴδωλον αἰχμάλωτον ἀπαχθήσεσθαι. *Μελχὸμ* γὰρ ὁ ψευδὴς τῶν Ἀμμανιτῶν θεὸς, ὃς οὐ μόνον τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς ἄρχουσιν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῷ δορυαλώτῳ γινομένῳ[21] ἴσχυσεν ἐπαμῦναι. *Ῥαβαὰθ* δὲ καλεῖ τοῦ[22] Ἀμμὰν τὴν μητρόπολιν, ἣ νῦν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ Φιλαδέλφεια μὲν τῇ Ἑλλάδι φωνῇ, Ἀμμὰν δὲ τῇ Σύρων προσαγορεύεται.

CAP. II.

[1-3] Minatur autem etiam Moabo eumdem ignem bellicum : aitque, se una cum populo principes exitio daturum esse ; quod præter alia multa impietatis eorum exempla, summam immanitatem admisissent in regem Idumæorum. Hunc enim, cum aliquando subsidio venisset Israelitis, insidiis positis captum idolis suis immolaverunt, et tamdiu

D ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἀπειλεῖ δὲ[23] καὶ τῇ Μωὰβ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο πῦρ, καὶ λέγει σὺν τῷ λαῷ καὶ τοὺς ἄρχοντας παραδώσειν ὀλέθρῳ, ἐπειδὴ πρὸς ταῖς πολλαῖς αὐτῶν ἀσεβείαις πολλὴν κατὰ τοῦ Ἰδουμαίων βασιλέως ἐδείξαν θηριωδίαν. Τοῦτον γὰρ ἐπίκουρόν ποτε γενόμενον τοῦ Ἰσραηλιτῶν βασιλέως, ὕστερον λοχήσαντες, καὶ λαβόντες αἰχμάλωτον, τοῖς σφετέροις εἰδώλοις θυσίαν

VARIÆ LECTIONES.

[15] μήτρ. Alii, μητέρα. [16] ἥρπ. — αὐτ. A ἡτοίμασεν εἰς μαρτ. φρίκην αὐτ. [16] τῆς. C præm. καὶ. [17] Ll. ἐμπλατύνωσι, ut in Vatic. [18] Rec. lect. est Ῥαββάθ. A Ῥαββά. [19] Alii, καὶ πορεύσονται οἱ βασιλεῖς αὐτῆς ἐν αἰχμ., κ. τ. λ. [20] Rec. lectio h. l. et post pauca, est αὐτῶν. [21] C γινομένῳ. [22] τοῦ. Ita in C leg. Sirm. τὴν. [23] δέ. Des. in C.

Digitized by Google

προσήνεγκαν, καὶ μέχρι τοσούτου τὴν πυρὰν ἐκείνην A pyram illam incenderunt, donec ossa omnia exἐξέκαυσαν, ἕως καὶ τὰ ὀστᾶ τῷ πυρὶ κατεδαπάνησαν ἅπαντα. Οὕτω τὰς περὶ τῶν ἀλλογενῶν συμπεράνας προῤῥήσεις, κατὰ τοῦ λαοῦ μεταφέρει τῆς προφητείας τὸν λόγον, καὶ τῆς Ἰούδα φυλῆς πρώτης τὴν παρανομίαν εἰς μέσον προτίθησι.

usta essent. Atque ita absolutis prædictionibus de alienigenis, adversus populum transfert prophetiæ sermonem : ac primum tribus Judæ iniquitatem producit in medium.

δ',ε'. « Τάδε λέγει Κύριος· Ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις υἱῶν Ἰούδα, καὶ ἐπὶ ταῖς τέσσαρσιν, οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτοὺς [25], ἕνεκεν τοῦ ἀπώσασθαι αὐτοὺς τὸν νόμον Κυρίου, καὶ τὰ [26] προστάγματα αὐτοῦ, ἃ [26] οὐκ ἐφυλάξαντο, καὶ ἐπλάνησεν [27] αὐτοὺς τὰ μάταια ἃ ἐποίησαν [28], οἷς ἐξηκολούθησαν οἱ πατέρες αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν. Καὶ ἐξαποστελῶ πῦρ ἐπὶ Ἰούδαν, καὶ καταφάγεται θεμέλια Ἰερουσαλήμ. » Καὶ τὸν Ἰούδαν, φησὶ, καὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ, τῷ πολεμικῷ παραδώσω πυρὶ, ἐπειδὴ τῶν μὲν ὑπ' ἐμοῦ B νενομοθετημένων παντελῶς κατεφρόνησαν, τοῖς δὲ χειροποιήτοις εἰδώλοις (ταῦτα γὰρ καλεῖ *μάταια*), λατρεύοντες διετέλεσαν, τῇ μοχθηρᾷ τῶν πατέρων ἀκολουθήσαντες γνώμῃ. Τούτων δὲ τολμωμένων ἐπὶ πλεῖστον μὲν ἠνεσχόμην, οὐκέτι δὲ χρήσομαι τῇ συνήθει μακροθυμίᾳ. Ἀπὸ τούτων ἐπὶ τὰς δέκα μεταβαίνει φυλὰς, καὶ λέγει μηκέτι μηδὲ τούτοις μακροθυμήσειν.

VERS. 4,5. « Hæc dicit **1417** Dominus : Super tribus impietatibus filiorum Judæ, et super quatuor, non aversabor eos, quia repudiarunt legem Domini, et præcepta illius quæ non custodiverunt ; et decepti sunt in vanitatibus suis, quas fecerunt, quas secuti sunt patres eorum. Et mittam ignem in * Judam, et devorabit fundamenta Hierosolymæ. » Bellico igni, inquit, tradam etiam Judam et Hierosolymam, quia leges meas prorsus contempserunt, ac perversam patrum mentem secuti, idolis manufactis (hæc enim *vanitates* appellat), servire perseverarunt : quam quidem illarum temeritatem diutissime passus, pristina deinceps animi patientia non utar. [6] Tum ab his ad decem tribus se convertens, neque has amplius passurum se dicit.

« Ἀνθ' ὧν ἀπέδοντο τὸν δίκαιον ἀργυρίου [29], καὶ πένητα ἕνεκεν ὑποδημάτων, (ζ') τῶν καταπατούντων [30] ἐπὶ τὸν χοῦν τῆς γῆς· καὶ ἐκονδύλιζον εἰς κεφαλὰς πτωχῶν, καὶ ὁδὸν ταπεινῶν ἐξέκλινον. » Καὶ οὗτοι δὲ, φησὶ, πρὸς λῆμμα βλέποντες, ἀπημπώλουν τὸν [31] δίκαιον, καὶ αἰσχροκερδείᾳ δουλεύοντες, οὐδὲ ὑποδήματα παρῃτοῦντο κερδαίνειν, ἃ τὴν ἐσχάτην χρῆσιν τοῖς ἀνθρώποις παρέχει, προλέμενοι μὲν τοὺς ἀδικουμένους, αἰκιζόμενοι δὲ τοὺς πενεστέρους, τῶν C δὲ ἀτιμοτέρων τὰς δικαιολογίας οὐ προσιέμενοι. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ἀκολασίᾳ συζῶντες, ἀλόνων δίκην ταῖς ἀλλήλων ἐπεμίγνυντο γυναιξὶν, ὡς μήτε υἱὸν τῆς ἀνακειμένης τῷ πατρὶ παλλακίδος ἀπέχεσθαι, μήτε πατέρα τῷ υἱῷ τὴν εὐνὴν διαφυλάττειν ἀκήρατον· ὡς ἐντεῦθεν συγχεῖσθαι τὰ τῆς φύσεως δίκαια, καὶ μηδὲ δῆλα εἶναι λοιπὸν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα. Καὶ ταῦτα, φησὶν, ἔδρων, « ὅπως ἂν [32] βεβηλώσωσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ αὐτῶν. » Οἱ γὰρ ἀστυγείτονες ἀλλόφυλοι ταῦτα μανθάνοντες, κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐκίνουν τὴν γλῶτταν, ἢ ὡς τοιαῦτα νομοθετήσαντος, ἢ ὡς τοιαῦτα παρανομοῦντος ἀνεχομένου λαοῦ. Πρὸς γὰρ τούτοις,

« Pro eo quod vendiderint argento justum, et pauperem pro calceamentis, (VERS. 7.) qui calcant super pulverem terræ : et pugno percutiebant capita pauperum, et viam humilium declinabant. » Et hi, inquit, ad lucrum intuentes justum vendebant, sordidoque lucro servientes, ne calceamenta quidem lucrifacere recusabant, quæ postremum hominibus usum præbent ; injuria affectos desecrentes, pauperes male multantes, tenuiorum justas causas non admittentes. Ad hæc incontinentiæ dediti, bestiarum more alii aliorum uxoribus miscebantur : adeo ut nec filius quidem a pellice patris abstineret, nec pater **1418** torum filii servaret intactum : ita ut inde naturæ jura confunderentur, nec nota deinceps essent cognationis nomina. Et hæc, inquit, fecerunt : « Ut Dei sui nomen contaminarent. » Nam vicini alienigenæ, hæc audientes, contra universorum Deum linguam extulerunt, vel quod ejusmodi præciperet, vel quod talia committentem populum toleraret. Ad hæc adjicit :

η'. « Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν δεσμεύοντες σχοινίοις, παραπετάσματα ἐποίουν ἐχόμενα τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ οἶνον ἐκ συκοφαντιῶν ἔπινον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν. » Οὐδὲ γὰρ τῷ θείῳ νεῷ τὸ προσῆκον ἀπένεμον σέβας, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνῳ σκηνὰς ἐξ ἱματίων κατασκευάζοντες, τὸν ἐξ ἀδικίας πεπορισμένον ἔπινον οἶνον· λαβεῖν δὲ οὐκ ἠβουλήθησαν εἰς διάνοιαν, ὡς

VERS. 8. « Et vestimenta sua alligantes funibus faciebant umbracula juxta altare, et vinum de calumniis bibebant in domo Dei sui. » Non enim divino templo debitum honorem tribuebant, sed in illo tabernacula ex vestibus struentes, ex injustitia partum vinum bibebant ; neque in memoriam revocare voluerunt quod

θ'. « Ἐγὼ ἐξῆρα τὸν Ἀμορῥαῖον ἐκ προσώπου αὐτῶν, οὗ ἦν καθὼς ὕψος κέδρου τὸ ὕψος αὐτοῦ, καὶ

VERS. 9. « Ego abstulerim Amorrhæum a facie eorum, cujus sublimitas erat sicut altitudo cedri,

VARIÆ LECTIONES.

[25] A αὐτόν. Et deinde, ἕνεκα. [26] τά. Ex A et C suppl. [26] ἃ. Des. in A. [27] A ἐπλάνησαν. [28] Ἃ ἐπ. A αὐτῶν. [29] A ἀργυρίου δίκαιον, omisso τόν. [30] A πατούντων. [31] C τό. [32] ἄν. Des. in A et C.

Digitized by Google

et fortis quasi quercus, et abstuli fructum ejus desuper, et radices ejus deorsum. » Hæc autem figurate dixit, proceritatem hominum, qui tunc erant, et robur ostendens. Exploratores enim a Mose magno eo missi, renuntiaverunt ibi esse Enach et posteros gigantum, adeoque proceros esse viros, ut cum eis comparati quasi locustæ viderentur i. Ait itaque universorum Deus : Adeo excelsos et fortes viros non vestro robore usi vicistis. Quomodo enim vicissetis, qui vel ipsa de illis fama perterrefacti, in Ægyptum redire conati estis? Sed ego illum radicitus exstirpavi. *Radices* autem vocat patres, **1419** *fructum* autem filios. [10] Enimvero, inquit, necesse est vos beneficiorum etiam vobis antehac collatorum commonefacere. Ego enim vos ab Ægyptiaca servitute liberavi, et per annos quadraginta in deserto alui, et quosdam ex vobis prophetica gratia donavi, quosdam sacerdotes constitui.

ἰσχυρὸς ἦν ὡς δρῦς, καὶ ἐξῆρα[33] τὸν καρπὸν αὐτοῦ ἐπάνωθεν, καὶ τὰς ῥίζας αὐτοῦ ὑποκάτωθεν. » Ταῦτα δὲ τροπικῶς εἴρηκε, τό τε μέγεθος τῶν τηνικάδε ἀνδρῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν διδάσκων. Καὶ οἱ ἀποσταλέντες δὲ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Μωσέως κατάσκοποι ἔλεγον, ὅτι Ἐκεῖ Ἐνὰκ, καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν γιγάντων, καὶ ὑψηλοὶ ἄνδρες σφόδρα, καὶ ἦμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες. Λέγει τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ὅτι Τῶν οὕτω μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν ἀνθρώπων οὐ τῇ σφετέρᾳ ἰσχύϊ χρησάμενοι περιεγένησθε. Πῶς γὰρ οἵ γε καὶ ἐξ αὐτῆς ἐκδειματωθέντες τῆς φήμης εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπανελθεῖν ἐπειράθητε; ἀλλ' ἐγὼ ἐκεῖνον ἀνέστρεψα πρόῤῥιζον. Ῥίζας δὲ καλεῖ τοὺς πατέρας, καρπὸν δὲ τοὺς παῖδας. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν πρὸ τούτου, φησὶν, εὐεργεσιῶν ἀναγκαῖον ὑμᾶς ἀναμνῆσαι. Καὶ γὰρ τῆς Αἰγυπτιακῆς ὑμᾶς ἠλευθέρωσα δουλείας, καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτεσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ διέθρεψα, καὶ ἐνίους μὲν ὑμῶν προφητικῆς ἠξίωσα χάριτος, ἐνίους δὲ ἱερέας ἀπέφηνα.

Vers. 11. « Sumpsi enim, ait, de filiis vestris, qui essent prophetæ, et de juvenibus vestris, qui essent sanctificatio. » Deinde per interrogationem, utpote quod certa et indubitata sint ea quæ dicta sunt : « Anne ita est, filii Israelis? dicit Dominus. » Redarguite, inquit, si aliquod mendacium in verbis meis inveneritis. Atqui hoc non potestis : non enim ignoratis, quam vera sit hæc beneficiorum enumeratio, quorum contraria vos semper egistis. [12] Nam non modo vos leges meas audacter violabatis, sed vino quoque potabatis mihi consecratos (sic autem vocat *Nasiræos*), inutilem esse docentes illorum erga me observantiam : atque prophetas a me missos, ne præsignificarent ea quæ imperassem, prohibebatis, meam, ut apparet, vocem graviter et moleste ferentes.

ια'. « Ἔλαβον γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν υἱῶν ὑμῶν εἰς προφήτας, καὶ ἐκ τῶν νεανίσκων ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν. » Εἶτα κατ' ἐρώτησιν, ὡς ἀναμφιβόλων ὄντων τῶν εἰρημένων· « Μὴ οὐκ ἔστι ταῦτα, υἱοὶ Ἰσραὴλ λέγει Κύριος. » Ἐλέγξατε, φησὶν, εἴ τι ψευδὲς ἐν τοῖς εἰρημένοις εὑρίσκετε· ἀλλὰ τοῦτο τῶν ἀδυνάτων· ἴστε γὰρ καὶ ὑμεῖς, ὡς ἀληθὴς τῶν εὐεργεσιῶν ὁ κατάλογος, ὧν ἐναντία δρῶντες διατετελέκατε· οὐ γὰρ μόνον ὑμεῖς ἀδεῶς τοὺς ἐμοὺς παραβαίνετε νόμους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡγιασμένους μοι ἐποτίζετε οἶνον (λέγει δὲ τοὺς Ναζιραίους), ἀνόητον εἶναι διδάσκοντες τὴν εἰς ἐμὲ θεραπείαν· καὶ τοὺς ὑπ' ἐμοῦ δὲ πεμπομένους προφήτας προλέγειν ἃ προσέταττον ἐκωλύετε, καὶ αὐτήν μου τὴν φωνὴν, ὡς εἰκὸς, δυσχεραίνοντες.

Vers. 13-14. « Quapropter ecce ego volvo subter vos, sicut volvitur plaustrum plenum stipula, et peribit fuga a cursore. » Tantis enim, inquit, vos onerabo suppliciis, ut lugeatis et gematis, sicut plaustrum gravi onere pressum stridet, dum trahitur. [15,16] Cum hæc autem mala in vos inferentur, nemo, ne velocissimus quidem, fuga salutem assequetur, neque generosus animo virili erit, neque sagittarius arte sua nitetur, neque eques velocis equi ope salutem consequetur : « Solus autem nudus effugiet die illo, dicit Dominus. » **1420** Erudiens enim vos, hanc vobis calamitatem infero; eos quidem qui naturæ præstantia excellunt, vel arti confidunt, trucidandos tradam, sed efficiam ut, his omnibus destituti qui neque divitias, neque artem, neque robur habent, sed his omnibus nudati sunt, salvi et incolumes evadant.

ιγ'. « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ κυλίω ὑποκάτω ὑμῶν, ὃν τρόπον κυλίεται ἡ ἅμαξα ἡ γέμουσα καλάμης, καὶ ἀπολεῖται φυγὴ ἐκ δρομέως. » Τοσοῦτον γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἐπιθήσω τιμωρίας φορτίον, ὡς ὀδύρεσθαι[34] καὶ στένειν, καθάπερ ἅμαξα πεφορτωμένη καὶ βεβαρημένη τρίζει συρομένη. Τούτων δὲ τῶν κακῶν ὑμῖν ἐπιφερομένων, οὔτε ὁ δρομικώτατος διὰ φυγῆς πορίζεται τὴν σωτηρίαν, οὔτε ὁ γενναῖος ἀνδρεῖον ἔξει τὸ φρόνημα, οὔτε ὁ τοξότης θαῤῥήσει τῇ τέχνῃ, καὶ ὁ ἱππεὺς δὲ τῇ ταχύτητι τοῦ ἵππου χρώμενος συνεργῷ, τῆς σωτηρίας οὐκ ἀπολαύσεται· « Μόνος[35] ἐξ ὁ γυμνὸς φεύξεται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος. » Διδάσκων γὰρ ὑμᾶς ἐγὼ[36] τοῦτον ὑμῖν ἐπάγω τὸν ὄλεθρον, τοὺς μὲν πλεονεξίᾳ φύσεως, ἢ τέχνῃ θαῤῥοῦντας, παραδώσω σφαγῇ, τοὺς δὲ τούτων ἁπάντων ἐστερημένους, καὶ μήτε πλοῦτον, μήτε ῥώμην, μήτε τέχνην ἔχοντας, ἀλλὰ πάντων γεγυμνωμένους, σώους καὶ ἀρτίους παρασκευάσω διαφυγεῖν.

i **Num. xiii, 29-34.**

VARIÆ LECTIONES.

[33] A ἐξήρανα. [34] C ὀδύνεσθαι. [35] μόν. — φεύξ. A ὁ γυμνὸς διώξεται. [36] ἐγὼ. C ὡς.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

α', β'. « Ἀκούσατε τοίνυν τὸν λόγον τοῦτον, ὃν ἐλάλησε Κύριος ἐφ' ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραήλ, καὶ κατὰ πάσης φυλῆς, ἧς ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, λέγων· Πλὴν ὑμᾶς ἔγνων ἐκ πασῶν φυλῶν τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἐκδικήσω ἐφ' ὑμᾶς πάσας τὰς ἁμαρτίας[37] ὑμῶν. » Προσήκει, φησὶ, συντόμως ὑμᾶς ἀκούειν τῶν λεγομένων, τῆς εὐεργεσίας μεμνημένους ἐκείνης, ὅτι πάντων ὢν ποιητὴς καὶ Δεσπότης, ἐξαίρετόν τινα ποιούμενος ὑμῶν διετέλεσα πρόνοιαν· οὗ χάριν καὶ τῆς Αἰγυπτίων ὑμᾶς δουλείας ἀπήλλαξα. Τὸ δὲ, « κατὰ πάσης φυλῆς, ἧς ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, » οὐκ ἄλλους τινὰς αἰνίττεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν, *Ἰσραὴλ* αἱ δέκα φυλαὶ προσηγορεύοντο, εἰς τὴν ἀκρόασιν καλεῖ τῶν εἰρημένων καὶ τὸν Ἰούδαν, καὶ τὸν Βενιαμίν. Εἶτα δεικνὺς, ὡς αὐτοῦ συγχωροῦντος, ἔπεισι τῶν πολεμίων ἡ στρατιὰ[38], διά τινων εἰκόνων πιστοῦται τὸν λόγον.

γ'-ς'. « Εἰ πορεύσονται δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ καθόλου, ἐὰν μὴ γνωρίσωσιν ἑαυτοῖς[39]; Εἰ ἐρεύξεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ θήραν οὐκ ἔχων; Εἰ δώσει σκύμνος φωνὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ καθόλου, ἐὰν μὴ ἁρπάσῃ τι; Εἰ πεσεῖται ὄρνεον ἐπὶ τὴν γῆν[40] ἄνευ ἰξευτοῦ; Εἰ σχασθήσεται παγὶς ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ συλλαβεῖν τι; Εἰ φωνήσει σάλπιγξ ἐν πόλει, καὶ λαὸς οὐ πτοηθήσεται; Εἰ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησεν; » Ὥσπερ, φησὶ, τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ δύο κατὰ ταὐτὸν ὁδοῦ τινος κοινωνῆσαι, μὴ δηλώσαντας ἀλλήλοις ὅπου τε καὶ τίνος χάριν ἀπαίρουσιν, οὕτε μὴν βρυχήσασθαι λέοντα θήρας οὐκ οὔσης, ἢ δίχα τοῦ θηρεύοντος ὄρνεον πεσεῖν, ἢ τ' ἄλλα πάντα γενέσθαι τὰ εἰρημένα· οὕτως ἀδύνατον μὴ βουλομένου Θεοῦ τιμωρίαν ἐπενεχθῆναί τινα[41]. *Κακίαν* γὰρ τὴν τιμωρίαν κέκληκε τῷ κοινῷ ἔθει χρησάμενος. *Κακὰ* γὰρ καλεῖν εἰώθαμεν καὶ τὰς νόσους, καὶ τὰς παιδείας, καὶ τοὺς ἀώρους θανάτους, καὶ λιμοὺς, καὶ πολέμους, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, οὐκ ἐπειδὴ φύσει ταῦτα κακὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων κακωτικὰ, καὶ λύπην προξενοῦντα καὶ πένθος. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἡμᾶς Ἰωνᾶς διδάσκει σαφέστερον. « Μετενόησε γὰρ, φησὶ, Κύριος ἀπὸ τῆς κακίας αὐτοῦ ἧς ἐλάλησε· » τουτέστιν, ἀπὸ τῆς κακωτικῆς ἀπειλῆς· κακίαν γὰρ κἀκεῖ τὴν τῆς τιμωρίας ἐκάλεσεν ἀπειλήν. Ὅτι δὲ, φησὶ, ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶν ἐπενεχθῆναί τινι παιδείαν μὴ βουλομένου Θεοῦ, ἀπ' αὐτῶν μάθετε τῶν πραγμάτων. Προλέγει γὰρ διὰ τῶν προφητῶν, ἃ ἐπάγειν μέλλει τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀλγεινά.

ζ', η'. « Οὐ γὰρ μὴ ποιήσει Κύριος ὁ Θεὸς πρᾶγμα, ἐὰν μὴ ἀποκαλύψῃ παιδείαν αὐτοῦ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας. Λέων ἐρεύξεται, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται; » Τοῦτο τοίνυν σαφῶς εἰδότες, ὡς

A

CAPUT III.

VERS. 1, 2. « Audite igitur verbum hoc, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel, et contra omnem tribum, quam eduxi e terra Ægypti, dicens : Verumtamen vos cognovi de universis tribubus terræ : idcirco ulciscar super vos omnia peccata vestra. » Convenit, inquit, vos breviter ea quæ dicuntur audire, illud beneficium memoria recolentes, quod ego, qui omnium factor sum et Dominus, singulari quadam providentia vos semper prosecutus sim : unde et ab Ægyptiorum servitute vos liberavi. Hoc vero, « contra omnem tribum, quam eduxi e terra Ægypti, » non alios quosdam designat : sed quoniam Israelem commemoravit, post divisionem autem, decem tribus
B *Israel* nominatæ sunt, ad audienda ea quæ dicuntur invitat tum Judam tum Benjaminem. Postea ostendens quod, eo permittente, hostium exercitus adveniat, quibusdam similitudinibus verbo suo fidem facit :

VERS. 6-8. « An ambulabunt duo simul omnino, quin sibi indicaverint? An rugiet leo de saltu suo prædam non habens? An attollet catulus leonis vocem suam de cubili suo omnino, nisi aliquid rapuerit? An cadet avis super terram sine aucupe? An laxabitur decipula in terra, nisi **1421** aliquid apprehenderit? An clanget tuba in civitate, et populus non timebit? an erit malum in urbe, quod Dominus non fecerit? » Quemadmodum, inquit, fieri non potest, ut duo simul eamdem viam te-
C neant, quin inter se communicent, quo et quamobrem proficiscantur : aut, ut leo rugiat cum præda non sit, aut sine venatore avis cadat, aut alia omnia supradicta fiant : sic fieri non potest ut, nolente Deo, ultio aliqua infligatur. *Malum* enim ultionem vocavit, pervulgata utens consuetudine. *Mala* enim vocare solemus morbos, et castigationes et immaturam mortem, et pestes, et bella, atque his similia : non quia natura hæc mala sint, sed quod homines malis afficiunt, tristitiamque et luctum advehunt. Hoc nos etiam planius docet Jonas propheta. « Pœnituit enim, ait, Deum mali, quod locutus fuerat[k], » hoc est, minarum malum afferentium : malum* enim ibi etiam supplicii
D minas dixit. Quod vero hæc, inquit, ita se habeant, quodque fieri non possit, ut Deo nolente de quopiam supplicium sumatur, discite ex rebus ipsis. Per prophetas enim prædicit quæ mala peccatoribus illaturus sit

VERS. 7, 8. « Quia non faciet Dominus Deus aliquid, nisi revelaverit correptionem suam servis suis prophetis. Leo rugiet, et quis non timebit? » Hoc itaque non ignorantes, tanquam veras admit-

[k] Jon. III, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[37] ἀκ. A κακίας. [38] C στρατεία. [39] Ita C, quod vulg. ἑαυτούς prætulimus. EDIT PATROL. [40] γῆν. A add. αὐτοῦ. [41] C τινί.

Digitized by Google

tite prædictiones, quas et nos vobis non sine metu afferimus. Si enim leo rugiens omnes audientes **1422** perterrefacit, multo magis nos, cum metu, Deo jubente, prophetamus. Hoc enim ostendit, cum ait :

« Dominus Deus locutus est, et quis non prophetabit? (Vers. 9.) Annuntiate regionibus in Assyriis, et in regionibus terræ Ægypti, et dicite : Congregamini super montem Samariæ. » Quoniam autem prophetarum verbis fidem non habetis, Assyriis et Ægyptiis perpetratas in Samariæ finibus iniquitates propalam ostendam. Illud enim : « Et videte mirabilia multa in medio ejus, » per ironiam dixit : unde ut apertiorem sermonem faceret, subjunxit :

A ἀληθεῖς δέχεσθε τὰς προῤῥήσεις· καὶ γὰρ καὶ [48] ἡμεῖς δεδιότες ταύτας ὑμῖν προσφέρομεν. Εἰ γὰρ λέων βρυχώμενος ἅπαντας δεδίττεται τοὺς ἀκούοντας, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς μετὰ δέους, Θεοῦ κελεύοντος, προφητεύομεν. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσε·

« Κύριος ὁ Θεὸς ἐλάλησε, καὶ τίς οὐ προφητεύσει; (Θ'.) Ἀναγγείλατε [49] χώραις ἐν Ἀσσυρίοις, καὶ ἐπὶ τὰς χώρας ἐν γῇ Αἰγύπτῳ· καὶ εἴπατε· Συνάχθητε ἐπὶ τὸ ὄρος Σαμαρείας. » Ἐπειδὴ δὲ τοῖς προφητικοῖς ἀπιστεῖτε λόγοις, Ἀσσυρίοις καὶ Αἰγυπτίοις τὰς τολμωμένας παρανομίας ἐν τοῖς τῆς Σαμαρείας ὄροις ἀντικρυς ὑποδείξω. Τὸ γὰρ, « Καὶ [50] ἴδετε πολλὰ θαυμαστὰ ἐν μέσῳ αὐτῆς, » κατ' εἰρωνείαν εἴρηκε· διὸ σαφέστερον τὸν λόγον ποιῶν, ἐπήγαγε·

B

« Oppressio in ea. (Vers. 10.) Ignoravit quæ futura sint coram ea, dicit Dominus : qui thesaurizant iniquitatem et ærumnam in regionibus eorum. » Quamplurimas enim injustitias committentes, et pauperes servitute opprimentes, cognoscere noluerunt quales fructus afferat iniquitas; sed instar thesauri sibi reposuerunt iniquitatem, miseriam et captivitatem inde metentes. Convenientissime autem *instar thesauri sibi reposuerunt* dixit, illud nempe significans : Nihil ex iis quæ facitis oblivioni mandatur, sed velut thesauro quodam, Dei memoria, et recte facta, et quæ contraria sunt, conservantur.

« Καταδυναστεία ἐν αὐτῇ [51]. (ι'.) Καὶ οὐκ ἔγνω ἃ ἔσται ἐναντίον αὐτῆς, λέγει Κύριος· οἱ [52] θησαυρίζοντες ἀδικίαν καὶ ταλαιπωρίαν ἐν χώραις αὐτῶν. » Ἀδικίαν γὰρ ὅτι πλείστην τολμῶντες καὶ τοὺς πενεστέρους καταδουλούμενοι, συνιδεῖν οὐκ ἠθέλησαν, οἵους ἡ παρανομία φύει [53] καρπούς· ἀλλ' ἐθησαύριζον ἀδικίαν, ταλαιπωρίαν καὶ αἰχμαλωσίαν ἐντεῦθεν θερίζοντες. Ἁρμοδίως δὲ σφόδρα τὸ *ἐθησαύριζον* τέθεικε, διδάσκων, ὡς Οὐδὲν τῶν ὑφ' ὑμῶν γιγνομένων παραδίδοται λήθῃ, ἀλλ' οἷόν τινι θησαυρῷ, τῇ τοῦ Θεοῦ μνήμῃ καὶ τὰ εὖ καὶ κἀλῶς γινόμενα [54] καὶ τἀναντία φυλάττεται.

Vers. 11. « Propterea hæc dicit Dominus Deus, Tyrus et in circuitu tuo terra deserta erit, et detrahet de te fortitudinem tuam, et diripientur regiones tuæ. » Ab his quæ in vicinis fiunt, cognosce quæ contra te futura sint. Nam non sola Tyrus, sed vicinæ etiam gentes una tecum vastitati tradentur.

C :α'. « Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός· Τύρος καὶ [55] κυκλόθεν ἡ γῆ σου ἐρημωθήσεται, καὶ καταάξει ἐκ σοῦ τὴν ἰσχύν σου, καὶ διαρπασθήσονται [56] αἱ χῶραί σου. » Ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς περιοίκους γιγνομένων μάθε τὰ κατὰ σοῦ γενησόμενα· οὐ μόνη γὰρ ἡ Τύρος, ἀλλὰ καὶ τὰ κύκλῳ σου ἔθνη σὺν σοὶ ἐρημίᾳ παραδοθήσονται.

Vers. 12. « Hæc dicit Dominus : Quomodo si avellat **1423** pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, sic avellentur filii Israelis, qui habitant in Samaria contra tribum, et in Damasco inclinabit. » Quemadmodum enim leo, inquit, cum ovem rapuit, et totam illam devoravit, relictis tantum his quæ ad esum inutilia sunt, discedit : quæ colligere pastor cogitur, ut ovium dominis demonstret, ovem illam a feris interceptam fuisse : sic decem tribus Assyriis tradentur. Illi autem soli captivitatem effugient, qui propter nimiam vilitatem et infirmitatem suam, ab illis contemnentur. Hæc autem, inquit, etiam Damasco evenient; eamdem enim et ipsa perniciem sustinebit. Illud vero, *contra tribum*, in medio positum, ostendit tribum Judæ horum malorum expertem interea futuram

D ιβ'. « Τάδε λέγει Κύριος· Ὃν τρόπον ὅταν ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος τοῦ λέοντος δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτίου· οὕτως ἐκσπασθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σαμαρείᾳ κατέναντι φυλῆς, καὶ ἐν Δαμασκῷ κλινεῖ [57]. » Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, λέων ἁρπάσας πρόβατον, καὶ ὅλον καταφαγὼν, μόνα τὰ εἰς βρῶσιν ἄχρηστα καταλιπὼν ἀφίσταται, ἃ λαβεῖν ὁ ποιμὴν ἀναγκάζεται τοῖς τῶν προβάτων ἐπιδεικνὺς κυρίοις, ὡς θηριάλωτον ἐκεῖνο γεγένηται· οὕτως αἱ δέκα φυλαὶ τοῖς Ἀσσυρίοις παραδοθήσονται. Ἐκεῖνοι δὲ μόνοι τὸν ἀνδραποδισμὸν διαφεύξονται, οἳ διὰ τὴν πολλὴν εὐτέλειαν ἢ ἀσθένειαν παρ' ἐκείνων περιοφθήσονται. Ταῦτα δὲ, φησὶ, γενήσεται καὶ τῇ Δαμασκῷ· τοῦτον γὰρ κἀκείνη τὸν ὄλεθρον πείσεται. Τὸ δὲ κατ' *ἐναντι φυλῆς* ἐν μέσῳ κείμενον, παραδηλοῖ ὡς ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ τέως ἀπείρατος μενεῖ τουτωνὶ τῶν κακῶν.

VARIÆ LECTIONES.

[48] καί. Des. in C. [49] ἀν. — Σαμαρείας. Des. ibid. [50] καί. Des. ibid. [51] A καὶ καταδυναστείαν τὴν ἐν αὐτῇ. [52] οἱ — χώρ. αὐτῶν. Hæc in C ab alia manu in marg. addita sunt. [53] C φύσει. [54] Id. γινόμενα. [55] καί. Des. ibid. [56] A διαρπαγήσονται. [57] κλ. Ita quoque A et C. Sed leg. esse videtur κλίνῃ, quam lectionem ex Luciano affert coll. Barber.

Digitized by Google

Ἐπελθὼν γὰρ τῇ Ἱερουσαλὴμ ὁ Σενναχηρεὶμ μετ' αἰσχύνης ἐπανῆλθε τὴν στρατιὰν ἀπολέσας. Τούτων τοίνυν, φησὶν, ὦ ἱερεῖς [52] ἀκούσαντες,

« Ἐπιμαρτύρασθε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ [53], λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ. (ιδ', ιε'.) Διότι ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν ἐκδικήσω ἀσεβείας τοῦ Ἰσραὴλ ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ τὰ θυσιαστήρια Βαιθὴλ, καὶ κατασκαφήσεται τὰ κέρατα τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ συντρίψω καὶ πατάξω τὸν οἶκον τὸν περίπτερον ἐπὶ τὸν οἶκον τὸν θερινὸν, καὶ ἀπολοῦνται οἱ οἶκοι οἱ ἐλεφάντινοι, καὶ ἀφανισθήσονται [54] οἶκοι ἕτεροι [55] πολλοὶ, λέγει Κύριος. » Οὐ γὰρ μόνον, φησὶ, τοὺς λαμπροὺς οἴκους, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐτελεῖς καταλύσω καὶ παραδώσω πυρὶ, καὶ σὺν τοῖς πρὸς χειμῶνα κατεσκευασμένοις, καὶ τοὺς ἀναπεπταμένους καὶ πρὸς θέρος πεποιημένους ἐμπρήσω. *Περίπτερον* γὰρ *τὸν χειμερινὸν* καὶ Ἀκύλας, καὶ Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων ἡρμήνευσαν· οἷον γάρ τισι πτεροῖς, τοῖς πάντοθεν περικειμένοις τοίχοις οἱ τοιοῦτοι τοὺς οἰκήτορας περιθάλπουσι. Κατασκάψω δὲ, φησὶ, καὶ τὰ τῆς Βαιθὴλ θυσιαστήρια, τῆς ἀσεβείας τὰ πρόξενα· καὶ ἐπ' δὴ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἐχρῶντο πλειστῃ παρανομίᾳ, εἰκότως καὶ τούτων κατηγορεῖ, καὶ τὸν ὄλεθρον ἀπειλεῖ.

A esse. Nam Sennacherib, cum contra Hierosolymam expeditionem suscepisset, exercitu amisso, cum ignominia rediit. (13) Hæc igitur audientes, inquit, sacerdotes:

« Contestamini domum Israelis, dicit Dominus Deus omnipotens. (Vers. 14, 15.) Quia die, quo ulciscar iniquitates Israelis super eum, ulciscar et super altaria Bethelis, et suffodientur cornua altaris, et cadent super terram. Et conteram et percutiam domum, pinnatam super domum æstivam, et peribunt domus eburneæ, et destruentur domus aliæ multæ, dicit Dominus. » Non enim splendidas modo, inquit, domos, sed tenuiores quoque demoliar ignique **1424** tradam, simulque cum domibus ad hiemandum comparatis domos patentes ad
B æstatem accommodatas incendam. Cæterum *pinnatam*, *hiemalem* verterunt Aquila, Symmachus et Theodotio. Nam tanquam alis quibusdam, undequaque circumdantibus muris ejusmodi domus habitatores fovent. Demoliar autem quoque, inquit, altaria Bethelis, incitamenta impietatis: et quia non viri solum, sed mulieres etiam maximam impietatem exercebant, jure has quoque arguit, perniciemque comminatur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

α'. « Ἀκούσατε τὸν λόγον τοῦτον, δαμάλεις τῆς Βασανίτιδος [56], αἱ ἐν τῷ ὄρει Σαμαρείας, αἱ καταδυναστεύουσαι πτωχοὺς, καὶ καταπατοῦσαι πένητας, αἱ λέγουσαι τοῖς κυρίοις ἑαυτῶν· Ἐπίδοτε ἡμῖν ὅπως πίωμεν. » *Δαμάλεις* δὲ αὐτὰς *τῆς Βασανίτιδος* ὀνομάζει, ὡς ἁβροδιαίτους καὶ χλιδῇ παντοδαπῇ κεχρημένας· τοιαῦται γὰρ καὶ τῆς Βασανίτιδος αἱ δαμάλεις, διὰ νομῆς ἀφθονίαν σκιρτῶσαι. Τούτου δὲ χάριν, τά τε τῶν ὑποδεεστέρων ἐσφετερίζοντο, καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οἷς κατὰ τὸν θεῖον ὑπετάγησαν νόμον, ἐπιτάττειν οὐ παρῃτοῦντο, καὶ τάξιν ὑπηρετῶν ὑπέχειν ἐκέλευον. Τοιαύτη ἦν καὶ Ἰεζάβελ, ὡς ἀνδραπόδῳ τῷ ἀνδρὶ κεχρημένη. Διὰ ταύτην ὑμῶν τὴν παρανομίαν,

Vers. 1. « Audite verbum istud, vaccæ Basanitidis, quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, et conculcatis egenos, quæ dicitis
C dominis vestris: Date nobis ut bibamus. » *Vaccas* autem *Basanitidis* eas vocat, tanquam luxu et omni voluptate diffluentes: ejusmodi enim erant vaccæ Basanitidis, ob pabuli copiam exsultantes. Unde fiebat ut bona tenuiorum sibi vindicarent, et viris, quibus ex divina lege subditæ erant, imperare non verererentur, et famulorum loco esse juberent. Talis et Jezabel fuit, quæ viro usa est ut mancipio. Propter hanc iniquitatem vestram:

β'. « Ὀμνύει Κύριος κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, διότι ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται ἐφ' ὑμᾶς, καὶ λήψονται ὑμᾶς ἐν ὅπλοις, καὶ τοὺς μεθ' ὑμῶν εἰς λέβητας ὑποκαιομένους ἐμβαλοῦσιν ἔμπυροι λοιμοί [57]. » Καὶ ἑρμηνεύων τὸ εἰρημένον, ἐπήγαγε·

Vers. 2. « Jurat Dominus per sanctos suos: Quoniam ecce dies venient super vos, et tollent vos armis, et eos qui vobiscum sunt in ollas succensas injicient ignes pestilentes. » Tum interpretans
D quod dictum est, adjecit:

γ'. « Καὶ ἐξενεχθήσεσθε γυμνοὶ [58] γυνὴ καὶ ἀνὴρ κατέναντι ἀλλήλων, καὶ ἀπορριφήσεσθε [59] εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀρμανὰ [60], λέγει Κύριος. » Ἀραρότως, φησὶ, τὴν καθ' ὑμῶν εἰς καιρὸν τιμωρίαν ἐπάξω, καὶ παραδώσω τοῖς πολεμίοις ὑμᾶς, ὥστε τοὺς ἄνδρας ὑμῶν (τούτους γὰρ λέγει *τοὺς μεθ' ὑμῶν*), λέβησιν ὑποκαιομένοις ἐοικέναι ζηλοτυποῦντας, καὶ τὴν εἰς ὑμᾶς γιγνομένην θεωροῦντας ἀσέλγειαν. Οἷον γὰρ ὑπό

Vers. 3. « Et educemini **1425** nudi, vir et mulier, contra vos invicem, et projiciemini in montem Harmana, dicit Dominus. » Vobis, ait, convenienter et tempori pœnas infligam, daboque vos hostibus, ita ut viri vestri, hos enim dicit *qui vobiscum sunt*, ollis, quibus ignis subjectus est, similes sint ex zelotypia et conspectu stupri vobis illati. Nam velut flamma quadam flagrantes, furore qui-

VARIÆ LECTIONES.

[52] ἱερ. Ita quidem apud LXX, ab initio vers. 13, legi solet, sed recte Grabius Ἱερεῖς ad finem vers. 12 posuit, Hieronymum secutus, qui vocem istam ex עֵרֶשׁ corruptam esse, bene monuit. [53] Ἰσρ. A Ἰακώβ. [54] ἀφαν. A προστεθήσονται. [55] ἕτ. Ex A suppl. [56] A Βασάν. [57] ἔμπ. λοιμ. Des. in A. [58] A γυμναί. Ib. desunt sequentia, γυνὴ καὶ ἀνὴρ, quæ tamen exstant etiam in C et in duobus a Grab. nominatis codicibus. [59] C ἀποῤῥιφήσεσθε. [60] Ἀρμ. A Ἑρμωνά.

Digitized by Google

dem in viros vestros, in vos vero libidine ardebunt, omni amictu denudatos viros simul ac mulieres abigentes, et in Harmana montem abducentes. Symmachus autem *Harmana* vertit *Armeniam*, Theodotio, *excelsum montem*. Illud vero, *Juravit Dominus per sanctos suos*, Symmachus *per sanctitatem suam* posuit. Dictis autem jusjurandum præposuit, ut veram esse prophetiam confirmaret. (4) Hæc vero, inquit, sustinebitis, propterea quod in Bethel et in Galgalis impietatem admisistis, et trium dierum festa in honorem idolorum celebrare ausi, et quas decimas afferri meis sacerdotibus constitui, eas impietatis ministris afferentes, et fœdera quædam pactionesque cum idolis ineuntes, ut eorum leges sequeremini. Hoc enim indicavit, cum dixit :

Vers. 5. « Legerunt foris legem, et invocaverunt professionem. » *Legem* non divinam vocans, sed ab his, qui idolis **1426** serviebant, impositam. Deinde prophetæ præcipit, ut dicat : « Annuntiate, quia hæc dilexerunt filii Israelis, dicit Dominus Deus. » Non enim obiter talem impietatem commiserunt, sed ardenti studio et affectu in ista ferebantur.

Vers. 6. « Et ego dabo vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris, et non estis reversi ad me, dicit Dominus. » *Stuporem dentium* Symmachus et Theodotio *munditiam* interpretati sunt. Significat vero famem : eorum enim qui nihil edunt, nullas reliquias cibi dentes habent sibi inhærentes. Itaque cum fames et inopia vos comprehenderit, quoniam ob bonorum copiam in largitorem donorum insultastis, dentes etiam vestri stuporem perpetientur, non amplius cibo vesci valentes, sed similes facti his quos aut uva acerba aut aliud quidpiam austerius perstrinxerit, et cibum conficere nequeunt. (7, 8.) At vos, hac etiam vobis adhibita correctione, in pristinis malis permanetis. Verumtamen ne sic quidem desistam curare vos : quin alteram vobis inducam correctionem, et serotinam inhibens pluviam (id enim significat, cum dicit, *tribus mensibus ante messem*), terram sterilem reddam. Tum exhibens misericordiam, ostendensque non casu hæc fieri, sed nutu meo, huic quidem urbi pluviam dabo, illi vero irrigationem similem non impertiar : ita ut hæc terra prorsus exarescat, illa vero privatim pluvia madeat. Tanta **1427** autem erit aquarum penuria, ut duæ tresque urbes pariter ad urbem habentem aquam concurrant, potum expetentes, neque hoc modo ad saturitatem sitis restinguatur. Et tamen sic etiam pergetis insanabili morbo laborare :

τινος φλογὸς πυρπολούμενοι, θυμῷ μὲν κατὰ τῶν ὑμετέρων ἀνδρῶν, λαγνείᾳ δὲ καθ' ὑμῶν χρήσονται, πάσης περιβολῆς ἐστερημένους ἄνδρας καὶ γυναῖκας κατὰ ταὐτὸν ἄγοντες, καὶ εἰς τὸ Ἁρμανὰ ὄρος ἀπάγοντες. Ὁ δὲ Σύμμαχος τὸ *Ἁρμανὰ*, *Ἀρμενίαν*[61] ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Θεοδοτίων *ὑψηλὸν ὄρος*. Τὸ δὲ, *Ὤμοσε Κύριος κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ*, ὁ Σύμμαχος *κατὰ τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ* τέθεικε· Τὸν δὲ ὅρκον τῶν εἰρημένων προτέθεικεν, ἀψευδῆ τὴν προφητείαν δεικνύς. Ὑπομενεῖτε δὲ, φησὶ, ταῦτα, ὡς καὶ ἐν Βαιθὴλ, καὶ ἐν Γαλγάλοις, τῇ δυσσεβείᾳ χρησάμενοι, καὶ τριημέρους ἑορτὰς τοῖς εἰδώλοις πανηγυρίζειν τετολμηκότες, καὶ τὰς ὑπ' ἐμοῦ προστεταγμένας δεκάτας τοῖς ἐμοῖς ἱερεῦσι προσφέρεσθαι τοῖς τῆς ἀσεβείας ὑπουργοῖς προσενεγκόντες, καὶ ὁμολογίας τινὰς καὶ συνθήκας πρὸς τὰ εἴδωλα πεποιηκότες, ὡς τοῖς ἐκείνων νόμοις ἀκολουθήσετε. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν, εἰρηκώς·

ε'. « Ἀνέγνωσαν ἔξω νόμον, καὶ ἐπεκαλέσαντο ὁμολογίαν[62]. » *Νόμον* οὐ τὸν θεῖον προσαγορεύων, ἀλλὰ τὸν ὑπὸ τῶν τὰ εἴδωλα θεραπευόντων τεθέντα. Εἶτα λέγειν[63] τῷ προφήτῃ παρακελεύεται, λέγων· « Ἀπαγγείλατε ὅτι ταῦτα ἠγάπησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος ὁ Θεός[64]. » Οὐ γὰρ ἐν παρέργῳ τὴν τοιαύτην ἐτόλμων ἀσέβειαν, ἀλλὰ διαθέσει θερμῇ καὶ στοργῇ περὶ αὐτὰ κεχρημένοι.

ς'. « Καὶ ἐγὼ δώσω ὑμῖν γομφιασμὸν ὀδόντων ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ὑμῶν, καὶ ἔνδειαν ἄρτων ἐν πᾶσι τοῖς τόποις ὑμῶν, καὶ οὐκ ἐπεστρέψατε πρός με, λέγει Κύριος. » *Τὸν* δὲ *γομφιασμὸν* ὁ[65] Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων *καθαρισμὸν* ἡρμηνεύκασι· δηλοῖ δὲ τὸν λιμόν. Τῶν γὰρ μηδαμῶς ἐσθιόντων οὐδὲ λείψανον οἱ ὀδόντες ἐν αὐτοῖς τροφῆς ἐνισχύμενον ἔχουσι. Τοῦ λιμοῦ τοίνυν καὶ τῆς ἐνδείας καταλαβούσης ὑμᾶς, ἐπειδὴ διὰ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν κατὰ τοῦ χορηγοῦ τῶν δωρεῶν ἐσκιρτήσατε, καὶ οἱ ὀδόντες ὑμῶν γομφιασμὸν ὑπομενοῦσιν, οὐκέτι τροφῆς ἀπολαύειν δυνάμενοι, ἀλλ' ἐοικότες τοῖς ὑπὸ δμφακος, ἤ τινος τῶν στυφοτέρων πληττομένοις, καὶ[66] τροφὴν λεπτύνειν οὐ δυναμένοις. Ἀλλὰ καὶ ταύτης ὑμῖν τῆς παιδείας ἐπαγομένης τοῖς προτέροις ἐπιμενεῖτε κακοῖς. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως τῆς ὑμετέρας παύσομαι θεραπείας· καὶ ἑτέραν γὰρ ὑμῖν ἐπάξω παιδείαν, καὶ τὸν ὄψιμον ἐπισχὼν ὑετὸν (τοῦτο γὰρ εἶπε) *Πρὸ τριῶν μηνῶν τοῦ θερισμοῦ*), ἀκαρπίᾳ παραδώσω τὴν γῆν. Φιλανθρωπίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ δεικνὺς, ὡς οὐκ ἀπὸ ταυτομάτου ταῦτα συμβαίνει, ἀλλ' ἐμοῦ νεύοντος γίνεται, ταύτῃ μὲν τῇ πόλει παρέξω τὸν ὑετὸν, ἐκείνῃ δὲ τῆς τοιαύτης ἀρδείας οὐ μεταδώσω, ὡς τὴν μὲν παντελῶς διαυανθῆναι γῆν, τὴν δὲ μερικῶς ὑσθῆναι. Τοιαύτη δὲ ἔσται σπάνις ὑδάτων, ὡς δύο καὶ τρεῖς πόλεις κατὰ ταὐτὸν τρέχειν εἰς τὴν ἔχουσαν πόλιν ὕδωρ, πόσεως ἐφιεμένας καὶ μηδὲ οὕτω κόρῳ θεραπεύειν τὸ δίψος. Ἀλλ' ὅμως ἐπιμενεῖτε καὶ οὕτω νοσοῦντες ἀνήκεστα, καὶ ταῦτα

VARIÆ LECTIONES.

[61] Alii Ἑρμηνίαν. [62] A ὁμολογίας. [63] λέγ. Des. in C. [64] ὁ Θεός. A Κύριος. [65] ὁ — Θεοδ. Imo etiam Aquila, juxta Montf. in Hexapl. ad h. l. [66] καὶ — δυναμένοις. Des. in C.

Digitized by Google

καὶ ἑτέροις ἤδη περιπεσόντες κακοῖς· ἐγὼ γὰρ, ἅτε δὴ ψυχῶν ἰατρὸς, καὶ ἄλλον καυτῆρα[67] προσήνεγκα, νόσους ὑμῖν διαφόρους ἐπαγαγών, νῦν μὲν πυρώσεις, νῦν δὲ ἴκτερους· ὑμεῖς δὲ τῆς ἀσεβείας οὐκ ἐπελήσθητε. Καὶ μετὰ ταύτην δὲ τὴν παιδείαν ἐδέξω καὶ τὴν κάμπην πᾶν ὅ τι τερπνὸν ἐν ἀμπελῶσιν, ἢ ἐλαιῶσιν, ἢ κήποις οἴχεται[68]· καὶ οὐδὲ τοῦτο πέπεικεν ὑμᾶς ἐπιγνῶναι τὸν τὰς παιδείας ἐπάγοντα. Τούτοις προστίθησιν, ὅτι καὶ τὸν Ἀσσύριον φεύγοντας, καὶ τὴν Αἴγυπτον καταλαβεῖν σπεύδοντας, τῇ τοῦ Ἀσσυρίου παραδέδωκα ῥομφαίᾳ, καθάπερ τινὶ πυρὶ τῇ ὀργῇ κεχρημένος· καὶ οὐδὲ ἐντεῦθεν τὸ δέον συνιδεῖν ἠβουλήθησαν. Διό φησι·

ια'. « Κατέστρεψα ὑμᾶς καθὼς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα. » Οὐκ ἄλλον παραδηλῶν τὸν ἐκεῖνα πεποιηκότα, ἀλλ' ὡς περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος. « Καὶ ἐγένεσθε, φησὶν, ὡς δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρὸς, καὶ οὐδ' οὕτως ἐπεστρέψατε πρός με, λέγει Κύριος. » Καθάπερ γὰρ ὁ δαλὸς ἡμιφλεγὴς γενόμενος, δείκνυσι μὲν τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἄχρηστον δέ ἐστιν εἰς πᾶν ὁτιοῦν, μόνῳ δὲ πυρὶ χρήσιμος· οὕτως ὑμεῖς τῶν πλείστων ἀναιρεθέντων εἰς αἰχμαλωσίαν ἐπαγόμενοι, πάσης μὲν[69] δυνάμεως γυμνωθήσεσθε, εἰς δουλείαν δὲ μόνην ἐπιτήδειοι φανεῖσθε.

ιβ'. « Διὰ τοῦτο οὕτω ποιήσω σοι, Ἰσραήλ· πλὴν οὕτω ποιήσω σοι. » Ἀλλ' ὅμως καὶ ἀνήκεστα νοσοῦσι τὴν προσήκουσαν ὑμῖν θεραπείαν προσοίσω.

« Ἑτοιμάζου ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραήλ. (ιγ'.) Διότι[70] ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ὑψηλὰ[71] τῆς γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ[72] Παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. » Ταύτης τοίνυν ἀπαλλαγεὶς τῆς ἀναλγησίας, ὦ Ἰσραὴλ, τὸν ἐπικληθέντα σου Θεὸν ἐπιζήτησον, ὃς τοῦ ἀέρος τὸ μανὸν καὶ χαῦνον εἰς τὸν φρικώδη τῆς βροντῆς μεταβάλλει κτύπον, διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένων ἀνέμων τοῦτον ἀνακινῶν καὶ συστρέφων. Οὗτός σοι καὶ τὸν εἰς τὴν σὴν ἐλευθερίαν ἀφωρισμένον μηνύει βασιλέα· λέγει δὲ τὸν Κύρον. Ῥᾴδιον δὲ αὐτῷ, καὶ μετὰ νύκτα βαθεῖαν ἀγαγεῖν τὸν ὄρθρον, καὶ μεθ' ἡμέραν ὁμίχλῃ κρῦψαι τὸ φῶς. Καθάπερ οὖν ἐν σταθερᾷ σοι μεσημβρίᾳ καθημένῳ (ταύτῃ γὰρ ἔοικεν ἡ εἰρήνη), τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ὁμίχλην ἐπήγαγεν· οὕτω τῆς δουλείας καταπαύσας τὴν νύκτα, τὸν ἥδιστον τῆς ἐλευθερίας ὄρθρον ἀνατεῖλαι κελεύει[73]. « Ἐπιβαίνει γὰρ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς· » τουτέστι, πάντων ἐστὶν ὑψηλότατος, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πληροῖ, ἅτε δὴ Κύριος ὢν καὶ Θεὸς, κατὰ πάντων ἔχων τὸ κράτος. Οὕτω τὰ θυμήρη μηνύσας, εἰς τἀναντία μεταφέρει τὸν λόγον, τούτοις μὲν φοβῶν, ψυχαγωγῶν δὲ ἐκείνοις, καὶ προσέχειν ἐκθύμως τῇ μετανοίᾳ παρασκευάζων.

idque cum aliis jam afflicti fueritis malis. (9) Ego enim, tanquam animarum medicus, aliud etiam cauterium vobis admovi, morbos videlicet varios vobis inferens, modo inflammationes, modo icteros: impietatis tamen non estis obliti. Jam vero, post correctionem hanc, erucam passi estis, et perdit quidquid in vineis vestris, vel in olivetis hortisve delectabile habebatis: et ne hoc quidem vobis persuasit, ut cognosceretis harum correctionum auctorem. (10) His adjungit, se et fugientes pro Assyrio et in Ægyptum pervenire studentes, Assyriorum gladio tradidisse, tanquam igne quodam ira usum, ac ne inde quidem quod conveniebat, agnoscere voluisse. Ideo ait:

VERS. 11. « Subverti vos, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham. » Non alium qui illa fecerit designans, sed quasi de illo ita loquens. « Et facti estis, inquit, sicut torris erutus ex igne: et ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus. » Quemadmodum enim torris semiustus, ignis quidem efficaciam ostendit, sed ad alia omnia inutilis, ad solum ignem utilis est: sic vos, plurimis cæsis, in captivitatem abducti, omni potentia spoliabimini, et ad solam servitutem apti eritis.

VERS. 12. « Propterea sic faciam tibi, Israel; verumtamen sic faciam tibi. » Etsi immedicabili morbo laboratis, **1428** tamen congruam vobis curationem afferam.

« Præparare, ut invoces Deum tuum, Israel. (VERS. 13.) Quia ecce firmans tonitru, et creans ventum, et annuntians inter homines Christum suum, faciens mane et caliginem, et ascendens super excelsa terræ, Dominus Deus, Omnipotens nomen ejus. » Ab hoc itaque stupore et indolentia liberatus, o Israel, Deum qui tuus appellatur require, qui aerem rarum et mollem in sonitum horribilis tonitru convertit, ac ventis qui ex eo exsistunt ipsum commovet et versat. Is tibi regem ad te liberandum delectum ostendit. Cyrum autem intelligit. Est autem illi perfacile, et post noctem obscuram diluculum producere, et per diem caligine lucem obtegere. Quemadmodum ergo tibi in medio die constituto (huic enim similis est pax) captivitatis caliginem invexit: sic servitutis noctem cessare faciens, lætissimum libertatis diluculum exoriri jubet. « Ascendit enim super excelsa terræ: » hoc est, omnium est excelsissimus, omnemque orbem terrarum implet, utpote Dominus et Deus, omnium rerum imperium tenens. Atque, ita explicatis prosperis et secundis rebus, ad contraria convertit sermonem, his perterrefaciens, et illis consolans, efficiensque ut pœnitentiæ ex animo dent operam.

VARIÆ LECTIONES.

[67] καυτ. ibid. præm. ὑμῖν. [68] οἴχ. C ἔχετε. [69] μέν. Des. in C. [70] διότι. Infra, in diat. 3. p. 330. Garn. leg. ὅτι. [71] C ὕψη. [72] ὁ. Des. in C. [73] Id. κελεύσει.

Digitized by Google

CAPUT V.

VERS. 1, 2. « Audite verbum illud Domini planctum quem ego instituam super vos: Domus Israelis cecidit, non **1429** amplius resurget. Virgo autem Israelis projecta est super terram suam, non est qui suscitet eam. » Misericors Dominus male affectos atque pœnitere nolentes non dedignatur lamentari. Hoc vero: *Non amplius resurget*, felici nuntio libertatis non est contrarium. Significat enim fore ut non amplius per suos regantur, neque proprium regem habeant. Si quis vero diligenter attendat, inveniet hæc evenisse post insaniam, quam in Salvatorem nostrum exercuerunt: tunc enim ceciderunt, ac in illo casu ad hunc usque diem permanserunt. *Virginem* autem eam vocat, propter priorem pietatem: projectam vero et corruptam, propter cultum, quem idolis postea detulit. Illud porro: *Non est qui suscitet eam*, ostendit, nullo illam subsidio humano fore adjutam. Deo enim universorum repugnante, nec Ægyptiorum rex, nec alius quispiam eis auxiliari potuit. Prænuntiat etiam eorum futuram paucitatem.

VERS. 3. In urbe enim, ait, e qua egrediebantur mille, relinquentur centum: et e qua egrediebantur centum, in ea relinquentur decem. » [4, 5] At tandem aliquando, Bethel et Galgala relinquentes, cultumque idolorum prope puteum juramenti, meam quærite providentiam. Inde enim vitam consequemini: Bethel autem et Galgala simul cum idolis tradentur hostibus. Manifesta vero insania erat, non solum ex puteo illo pietatis Abrahæ non recordari, sed etiam apud eum impietatem committere.

1430 VERS. 6. « Quærite Dominum, et vivetis, ne forte reluceat ut ignis domus Josephi, et devoret eam, et non sit qui exstinguat domui Israelis. » Ex his aperte cognoscimus quod peccatum nobis incendat flammam malorum, amor vero et affectus in Deum vitam nobis conciliet.

VERS. 7. « Dominus qui facit in excelso judicium, et justitiam in terra posuit. » Quod sibi videtur, inquit, decernit cum sit justus, et judicia ejus in terra perficiuntur.

VERS. 8. « Qui facit omnia, et transformat, et convertit in mane umbram mortis, et diem quasi noctem obtenebrat: qui evocat aquam maris, et effundit eam super faciem terræ; Dominus Deus omnipotens nomen ejus. » Confidite, inquit, Dei potestati, et hanc spem amplectimini. Facile enim et facit et transformat quod vult, facileque est ei vel maxima pericula in lætitiam transferre. *Umbram* enim *mortis* magna pericula nominavit. Felicibus etiam facile miserias inferre potest. Quin et aquam maris nutu suo in aerem subvehens, nubibus irri

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

α', β'. « Ἀκούσατε τὸν λόγον Κυρίου τοῦτον, ὃν ἐγὼ λαμβάνω ἐφ' ὑμᾶς θρῆνον· Οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκέτι οὐ μὴ προσθῇ τοῦ ἀναστῆναι. Παρθένος δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἔσφαλεν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῆς· οὐκ ἔστιν ὁ ἀνιστῶν αὐτήν. » Φιλανθρωπίᾳ χρώμενος ὁ Δεσπότης οὐδὲ θρῆνον ὑφαίνειν παραιτεῖται τοὺς κακῶς διακειμένους, καὶ μετανοεῖν οὐκ ἐθέλουσι. Τὸ δὲ, *Οὐκέτι οὐ μὴ προσθῇ τοῦ ἀναστῆναι*, οὐκ ἐναντίον τοῖς τῆς ἐλευθερίας εὐαγγελίοις. Σημαίνει γὰρ ὡς οὐκέτι καθ' ἑαυτοὺς πολιτεύσανται, οὐδὲ ἴδιον σχήσουσι βασιλέα. Εἰ δέ τις ἀκριβῶς προσχεῖν ἐθελήσειεν, εὑρήσει τούτων τὴν ἔκβασιν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μανίαν· τηνικαῦτα γὰρ πεσόντες μεμενήκασι μέχρι καὶ τήμερον ἐπὶ τοῦ πτώματος. *Παρθένον* δὲ αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὴν προτέραν εὐσέβειαν· σφαλεῖσαν δὲ καὶ διαφθαρεῖσαν, διὰ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν εἰδώλων λατρείαν. Τὸ δὲ, *Οὐκ ἔστιν ὁ ἀνιστῶν αὐτήν*, τὸ μηδεμιᾶς αὐτὴν ἀνθρωπίνης ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι σημαίνει· τοῦ Θεοῦ γὰρ τῶν ὅλων ἀνθισταμένου, οὔτε ὁ Αἰγυπτίων αὐτοῖς βασιλεὺς, οὔτ' ἄλλος τις ἴσχυσεν ἐπαμῦναι. Προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτῶν ὀλιγότητα.

γ'. « Ἡ πόλις γὰρ, φησὶν, ὅθεν [74] ἐξεπορεύοντο χίλιοι, ὑπολειφθήσονται ἑκατὸν, καὶ ἐξ ἧς ἐξεπορεύοντο ἑκατὸν, ὑπολειφθήσονται δέκα. » Ἀλλ' ὀψὲ γοῦν ποτε τὴν Βαιθὴλ καὶ τὴν Γάλγαλα καταλιπόντες, καὶ τὴν παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου τῶν εἰδώλων λατρείαν, τὴν ἐμὴν ἐπιζητήσατε πρόνοιαν· ζωὴν γὰρ ἐντεῦθεν πορισεῖσθε. Βαιθὴλ δὲ καὶ Γάλγαλα σὺν τοῖς εἰδώλοις τοῖς πολεμίοις παραδοθήσονται. Μανία δὲ σαφὴς, τὸ μὴ μόνον τῆς τοῦ Ἀβραὰμ εὐσεβείας ἐκ τοῦ φρέατος ἐκείνου μὴ παραλαμβάνειν [75] μνήμην, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκεῖνο τολμᾷν τὴν ἀσέβειαν.

ς'. « Ἐκζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ζήσεσθε [76], ὅπως μὴ ἀναλάμψῃ ὡς πῦρ ὁ οἶκος Ἰωσὴφ, καὶ καταφάγῃ αὐτὸν, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. » Σαφῶς ἐκ τούτων μανθάνομεν, ὡς ἡ ἁμαρτία ἡμῖν ἐξάπτει τὴν φλόγα τῶν κακῶν· ἡ δὲ περὶ τὸν Θεὸν στοργὴ, καὶ διάθεσις, ζωὴν ἡμῖν προξενεῖ.

ζ'. « Κύριος [77] ὁ ποιῶν εἰς ὕψος κρῖμα, καὶ δικαιοσύνην εἰς γῆν ἔθηκε. » Ψηφίζεται, φησὶν, ὃ βούλεται δίκαιος ὢν, καὶ πέρας ἐν τῇ γῇ τὰ κρινόμενα δέχεται.

η'. « Ὁ ποιῶν πάντα, καὶ μετασκευάζων, καὶ ἐκτρέπων εἰς τὸ πρωῒ σκιὰν θανάτου, καὶ ἡμέραν εἰς νύκτα συσκοτάζων· ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς [78], Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτοῦ [79]. » Θαρρήσατε, φησὶ, τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ ταύτης ἔχεσθε τῆς ἐλπίδος. Εὐπετῶς γὰρ καὶ ποιεῖ καὶ μετασκευάζει ὃ βούλεται, καὶ ῥᾴδιον αὐτῷ καὶ τοὺς μεγίστους κινδύνους εἰς εὐθυμίαν μεταβαλεῖν. *Σκιὰν* γὰρ *θανάτου* τοὺς μεγάλους κινδύνους ὠνόμασεν. Εὐμαρῶς δὲ καὶ τοῖς ἐν εὐημερίᾳ δυσπραξίαν ἐπ-

VARIÆ LECTIONES.

[74] δθ. A ἐξ ἧς. [75] C λαμβάνειν. [76] A ζήσατε. [77] Κύρ. Des. in A. [78] τ. γῆς. Supra t. I, p. 809 præm. πάσης. [79] A αὐτῷ.

Digitized by Google

ἄγειν. Καὶ μέντοι καὶ τὸ θαλάττιον ὕδωρ νεύματι ἀνέλκων εἰς τὸν ἀέρα, ἄρδει τὴν γῆν διὰ τῶν νεφῶν· Θεὸς γάρ ἐστι, καὶ τῶν ἁπάντων Δεσπότης.

A gat terram. Deus enim est et omnium rerum Dominus.

θ'. « Ὁ διαιρῶν συντριμμὸν ἐπὶ ἰσχὺν, καὶ ταλαιπωρίαν ἐπὶ ὀχύρωμα ἐπάγων. » Μετὰ πολλῆς δὲ τῆς εὐκολίας, καὶ τοὺς ἠσθενηκότας ἐπὶ τὴν προτέραν ἰσχὺν ἐπανάγει, καὶ ταλαιπωρίᾳ τοὺς ἰσχυροὺς παραδίδωσι.

Vers. 9. « Qui dividit contritionem super robur et miseriam super munitionem adducit. » Nullo autem negotio infirmatos ad pristinum robur educit, et robustos in ærumnas dejicit.

ι'. « Ἐμίσησαν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα[80], καὶ λόγον ὅσιον ἐβδελύξαντο. » Ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς, ὥς τινές φασι, περὶ τὰς πύλας τοὺς συλλόγους ποιεῖσθαι, καὶ τὰ συνέδρια. Ἔνθα τοίνυν συνηθροίζοντο, ἐκεῖ καὶ τοὺς ἐλέγχους οἱ προφῆται προσέφερον· ἀλλ' ἀδικίαις καὶ παρανομίαις συζῶντες, οὔτε τοῖς τῆς ἀληθείας προσεῖχον ἐλέγχοις, οὔτε τὸν τοῦ δικαίου προσεδέχοντο λόγον. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ταῦτα εἰργάζεσθε, καὶ πρὸς τούτοις, τοὺς πενίᾳ κατεχομένους καὶ χειρὶ καὶ γλώττῃ παροινοῦντες διετελεῖτε, καὶ δωροδοκίᾳ χαίροντες ἐσπουδάζετε κακῶς αὔξειν τὸν πλοῦτον, γινώσκετε, ὡς οὔτε ἐν ταῖς εὖ καὶ καλῶς ὑφ' ὑμῶν ἠσκημέναις καὶ κεκοσμημέναις οἰκήσετε οἰκίαις, οὔτε τοὺς ὑφ' ὑμῶν μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας φυτευθέντας ἀμπελῶνας τρυγήσετε· ἀφαιρεῖται γὰρ ὑμᾶς τὴν τούτων ἀπόλαυσιν ἡ τῆς ἀσεβείας καὶ παρανομίας ὑπερβολή· ἐπατεῖτε γὰρ τὸ δίκαιον, δῶρα μὲν παρὰ τῶν δυνατωτέρων λαμβάνοντες, ἐν δὲ τῷ δικάζειν τοὺς πένητας κατακρίνοντες.

Vers. 10. « Odio habuerunt in portis arguentem, et verbum sanctum abominati sunt. » In more erat antiquis, ut nonnulli ferunt, conventus ad portas habere **1431** et concilia. Ubi ergo congregabantur, ibi et prophetæ reprehensiones proferebant. Sed qui injuste ac impie vivebant, nec veris objurgationibus obtemperabant, nec justi verba recipiebant. [11, 12] Cum itaque et hæc egeritis, et pauperes præterea manu ac lingua contumeliose acceperitis, tum munerum corruptelis gaudentes, facultates vestras perperam augere studueritis, scitote fore ut non habitetis in domibus, quas belle et pulchre instruxistis et ornastis, neque vineas, quas magno studio plantastis, vindemietis : nam immensa impietas vestra et iniquitas horum usu vos privabit. Conculcastis enim justitiam, munera a potentioribus accipientes, pauperes judiciis vestris condemnantes.

ιγ'. « Διὰ τοῦτο ὁ συνιὼν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, ὅτι ὁ καιρὸς πονηρός ἐστι. » Πᾶς γὰρ ἐχέφρων, καὶ τὸ δέον συνιδεῖν δυνάμενος, ὁρῶν τῶν ἐπαγομένων ὑμῖν[81] κακῶν τὸ νέφος, τεθηπὼς καὶ θαυμάζων τὸ τῆς προῤῥήσεως ἀψευδὲς, φθέγξασθαι οὐδὲν ἐξ ἀθυμίας δυνήσεται.

Vers. 13. « Ideo qui intelligit, tempore illo silebit, quia tempus malum est. » Omnis enim prudens, quique honestum intelligere potest, malorum quæ vobis illata sunt, nubem et copiam videns, cum stupore admirans prædictionis veritatem, præ tristitia loqui nihil poterit.

ιδ', ιε'. « Ἐκζητήσατε οὖν τὸ καλὸν, καὶ μὴ τὸ πονηρὸν, ὅπως ζήσητε, καὶ ἔσται οὕτω μεθ' ὑμῶν[82] Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὃν τρόπον εἴπατε· Μεμισήκαμεν τὰ πονηρὰ, καὶ ἠγαπήκαμεν τὰ καλὰ· καὶ ἀποκαταστήσατε ἐν πύλαις κρῖμα, ὅπως ἂν ἐλεήσῃ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ τοὺς καταλοίπους τοῦ Ἰωσήφ. » Ἀκολουθείτω, φησὶ, τοῖς λόγοις τὰ ἔργα, καὶ λέγοντες ἐρᾷν μὲν τῶν ἀγαθῶν, βδελύττεσθαι δὲ τὴν πονηρίαν, ἔργῳ δείξατε τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν. Τοῦτο γὰρ ποιοῦντες, τεύξεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ζωῆς[83]. Τούτου δὲ παρ' ὑμῶν μὴ γιγνομένου, θρῆνοι καὶ ὀλοφύρσεις, καὶ τὰς πλατείας, καὶ τὰς ὁδοὺς καταλήψονται· ὡς καὶ τοὺς γηπόνους ἀντὶ γεωργίας τῇ θρηνῳδίᾳ προσέχειν. Ἔσται δὲ ταῦτα ἐμοῦ παρόντος, καὶ τὰς τιμωρίας ἐπάγοντος.

Vers. 14, 15. « Quærite igitur bonum et non malum, ut vivatis, et sic erit Dominus Deus omnipotens vobiscum, sicut dixistis : Odio habuimus mala, et dileximus bona : et restituite in portis judicium, ut misereatur Dominus Deus eorum qui reliqui sunt de Josepho. » Verbis, inquit, facta respondeant, et qui profitemini vos amare honesta, et a vitiis abhorrere, reipsa veritatem **1432** verborum ostendite. Hoc enim si faciatis, ab omnipotente Deo vitam consequemini. [16, 17] At si non feceritis, plateæ et viæ lamentis et gemitibus personabunt : ita ut etiam agricolæ, agrorum cultu abjecto, planctibus sint vacaturi. Hæc autem præsente me fient, et supplicia infligente.

ιη'. « Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου! καὶ[84] ἵνατί ὑμῖν[85] αὕτη ἡ ἡμέρα Κυρίου; καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἦσάν τινες θρασύτητι καὶ αὐθαδείᾳ συντεθραμμένοι, οἳ τοῖς προφητικοῖς θεσπίσμασιν ἀντέλεγον, φρυαττόμενοι[86]

Vers. 18. « Væ desiderantibus diem Domini! quid sane vobis hic dies Domini? et is est tenebræ, et non lux. » Cum enim quidam essent temeritate et contumacia innutriti, qui prophetarum vaticinationibus repugnarent, frementes in

VARIÆ LECTIONES.

[80] C ἐλέγχοντας. [81] ὑμ. Des. in C. [82] μεθ ὑμ. In A ponitur post παντοκράτωρ. [83] ζωῆς. Ita in C leg. Sirm. ζωήν. [84] καί. Des. in A. [85] ὑμ. In A post αὕτη ponitur. [86] φρ. C præm. ἀντικρυς.

Digitized by Google

eos, et falsa divina oracula vocitantes, et prædictionum eventum exigentes, eos Dominus lacrymis dignos ait, qui nimirum tenebras pro luce desiderent videre.' [19, 20] Qui prophetiæ finem, inquit, videre cupiunt, nihil differunt ab homine, qui cum leonem insectantem effugerit, mox in ursum incurrit, ac domum deinde metu plenus perveniens, et inconsiderate ob animi perturbationem manum ad parietem innixam applicans, ab acerbissimo colubro mordetur. Nam quemadmodum ille tenebras et non lucis splendorem illo die videt : sic isti altissimis tenebris die ultionis tradentur.

A κατ' αὐτῶν, καὶ ψευδεῖς ἀποκαλοῦντες τοὺς θείους χρησμοὺς, καὶ τὸ τέλος τῶν προρρήσεων ἀπαιτοῦντες, θρήνου τούτους ἀξίους ὁ Δεσπότης ἀποκαλεῖ, ὡς σκότος ἀντὶ φωτὸς ἐπιθυμοῦντας ἰδεῖν. Οὐδὲν διαφέρουσι [87], φησὶν, οἱ τὸ πέρας τῆς προφητείας ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν, ἀνδρὸς φυγόντος μὲν λέοντα ἐπιόντα, μετ' ἐκεῖνον δὲ ἄρκῳ περιπεσόντος, εἶτα τὴν οἰκίαν μετὰ δέους κατειληφότος, καὶ ἀπροόπτως ἀπὸ τοῦ τὴν ψυχὴν κατέχοντος θορύβου, ἐπερείσαντος τῷ τοίχῳ τὴν χεῖρα, καὶ ὑπὸ ὄφεως πικροτάτου δηχθέντος. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ζόφον, ἀλλ' οὐ φωτὸς αἴγλην, κατ' ἐκείνην ὁρᾷ τὴν ἡμέραν· οὕτως οὗτοι σκότῳ βαθεῖ κατὰ τὴν τῆς τιμωρίας ἡμέραν παραδοθήσονται.

Vers. 21-23. « Odio habui et repuli festivitates vestras, nec odorabor in conventibus vestris. Et si obtuleritis mihi holocausta et sacrificia vestra, non suscipiam, et salutare præsentiæ vestræ non respiciam. **1433** Transfer a me sonitum carminum tuorum, et psalmum organorum tuorum non audiam. » Eadem etiam per Isaiam eis dixit Dominus Deus : « Quorsum mihi multitudo victimarum vestrarum ? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, et sanguinem vitulorum et hircorum nolo [l]. » Et deinceps omnia enumerat, quæ ex lege ei offerebantur, omnia dicens pariter se exsecrari. Sic etiam hoc loco dicit se odio habere dies festos, et sacrificia in publicis celebritatibus oblata non suscepturum esse : nam *non odorabor* posuit pro *non suscipiam*. Sic et de Noacho beatus Moses ait : « Odoratus est Dominus odorem suavitatis [m] ; » hoc est, approbavit eorum qui obtulerant voluntatem. Neque enim his Deus eget : ac ne pro salute quidem sua victimas offerentibus, meam, inquit, præsentiam præstabo. Desine igitur cantare et musicis instrumentis uti ; his enim non delector, etsi a principio hæc fieri jussi, ut rebus jucundis ad seria te ducerem.

κα'-κγ'. Μεμίσηκα, ἀπῶσμαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν, B καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῶ [88] ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν. Διότι ἐὰν ἐνέγκητέ μοι ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίας ὑμῶν, οὐ προσδέξομαι, καὶ σωτηρίου ἐπιφανείας ὑμῶν οὐκ ἐπιβλέψομαι. Μετάστησον [89] ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου, καὶ ψαλμὸν [90] ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. » Ταῦτα καὶ διὰ Ἡσαΐου πρὸς αὐτοὺς εἶρηκεν ὁ Δεσπότης Θεός· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν ; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων κριῶν· καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. » Καὶ ἑξῆς δὲ καταλέγει πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον αὐτῷ προσφερόμενα, πάντα λέγων ὁμοίως βδελύττεσθαι. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα μισεῖν μὲν ἔφη τὰς ἑορτάς· οὐ προσδέχεσθαι δὲ τὰς ἐν ταῖς πανηγύρεσι προσφερομένας θυσίας· τὸ γὰρ *οὐ μὴ ὀσφρανθῶ*, ἀντὶ τοῦ, *οὐ μὴ δέξομαι* τέθεικεν. C Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε ὁ μακάριος Μωσῆς, « Ὠσφράνθη, ἔφη, Κύριος ὁ Θεὸς ὀσμὴν εὐωδίας· » ἀντὶ τοῦ, ἐπήνεσε τὸν τῶν προσενηνοχότων σκοπόν. Οὐδὲ γὰρ δεῖται τούτων Θεός [91]· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ὑπὲρ τῆς σφῶν αὐτῶν σωτηρίας προσφέρουσι τὴν ἐμαυτοῦ, φησὶ, παρέξομαι ἐπιφάνειαν. Παῦσαι τοίνυν καὶ ᾀδων, καὶ τοῖς μουσικοῖς κεχρημένος ὀργάνοις· οὐδὲ γὰρ ἐπιτέρπομαι τούτοις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν τερπνῶν σε ποδηγῶν ἐπὶ τὰ σπουδαῖα ταῦτα προσέταξα γίνεσθαι.

Vers. 24. « Volvetur sicut aqua judicium, et justitia sicut torrens invius. » Prolata, inquit, contra te justa sententia, torrentis instar, et violentæ aquæ, tibi supplicium inferet, exitumque invenire non poteris. [25, 26] Recordamini autem, vos, per quadraginta annos in **1434** deserto agentes, sacrificiis me non coluisse, sed ibi eamdem quoque impietatem exercuisse, omnigenas idolorum fabricantes statuas, tum his, tum sideribus quibusdam cultum omnem exhibentes. *Mo-*

κδ'. « Κυλισθήσεται ὡς ὕδωρ κρῖμα, καὶ ἡ δικαιοσύνη, ὡς χειμάρρους ἄβατος. » Ἡ ἐξενεχθεῖσα, φησὶ, κατὰ σοῦ δικαία ψῆφος χειμάρρου σοι δίκην, καὶ σφοδροῦ ὕδατος, τὴν τιμωρίαν ἐποίσει, καὶ διέξοδον εὑρεῖν οὐ δυνήσῃ· ἀναμνήσθητε [92] δὲ, ὡς τεσσαράκοντα ἔτη κατὰ τὴν ἔρημον διαγαγόντες [93], οὐ τὴν ἀπὸ θυμάτων μοι λατρείαν προσενηνόχατε, ἀλλὰ κἀκεῖ τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν ἐπεδείξασθε, παντοδαπὰς [94] εἰδώλων πεποιηκότες εἰκόνας, καὶ τούτοις, καὶ μέντοι καὶ ἄστροις τισὶ πᾶσαν θεραπείαν προσέ-

[l] Isa. 1. 11. [m] Gen. II, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[87] διαφ. C præm. γάρ. [88] ὀσφρ. Cod. Vat. et Alex. addunt θυσίας, quod in A et C des. [89] μετ. Supra, t. I, p. 1585, et infra, *Gr. Aff. Cur.* serm. 7, leg. ἀπόστησον. [90] A ψαλμῶν. Locis jam cit. leg. φωνῆς. [91] Θεός. C præm ὁ. [92] ἀναμν. Ita cum C legimus. Sirm. ἀναμνήσθητε. Vers. 25, 26, quorum textus h. l. desideratur, supra, t. I, p. 205 a Nostro allegati sunt. Iis quæ ad l. c. jam diximus, addendum est codicem Aug. quoad vers. 25, respondere codici Vaticano. Sed incunte vers. 26, A omittit Καί, in medio versiculi habet Ῥαιφάν, et deinde, τοὺς τύπους, οὓς ἐποιήσατε αὐτούς. [93] C διάγοντες. [94] C παντοδαπῶν.

Digitized by Google

ροντες. *Μολὸχ* γὰρ καὶ *Ῥεφὰν* εἰδώλων ὀνόματα· τοῦ δὲ Μολὸχ καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις τῆς προφητείας ἐμνημόνευσε. Τούτων γὰρ χάριν,

κζ'. « Μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Δαμασκοῦ, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ Παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τῶν πλησιαζόντων αὐτοῖς Σύρων ἐδυσχέραινον τὴν δουλείαν, τὴν πορρώτερω προλέγει, καταπλῆξαι αὐτοὺς τῇ προρρήσει βουλόμενος· λέγει δὲ τὴν Ἀσσυρίων. Καὶ τοῦτο ὁ μακάριος Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἑρμηνεύων, « Μετοικιῶ ὑμᾶς, εἶπεν, ἐπέκεινα [25] Βαβυλῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

α'. « Οὐαὶ τοῖς ἐξουθενοῦσι Σιὼν, καὶ πεποιθόσιν ἐπὶ τὸ ὄρος Σαμαρείας! ἀπετρύγησαν ἀρχὰς ἐθνῶν, καὶ εἰσῆλθον ἑαυτοῖς [26]. » Ἄθλιοι, φησὶ, καὶ τρισάθλιοι οἱ τῆς μὲν Σιὼν καταφρονοῦντες, τῇ δὲ Σαμαρείᾳ θαῤῥοῦντες, καὶ μὴ σκοποῦντες, ὡς ὁ ἐν τῇ Σιὼν θεραπευόμενος Θεὸς, εἰς τὴν τῆς ἐπαγγελίας αὐτοὺς ἐπήγαγε [27] γῆν, τοὺς πρόσθεν ταύτην οἰκοῦντας παντελῶς ἀναλώσας, καὶ λίαν αὐτοῖς εὐρεῖαν τὴν οἴκησιν χαρισάμενος. Εἰ δὲ οὐχ οὕτω ταῦτα ἔχειν ὑπολαμβάνετε,

β'. « Διάβητε εἰς Χαλάνην [28], καὶ διέλθετε ἐκεῖθεν εἰς Ἐμὰθ τὴν μεγάλην [29], καὶ κατάβητε εἰς Γὲθ, τῶν ἀλλοφύλων τὰς κρατίστας ἐκ πασῶν τῶν βασιλειῶν τούτων, εἰ πλείονά ἐστι [1] τὰ ὅρια αὐτῶν τῶν ὑμετέρων ὁρίων. » Εἰς τὰς προειρημένας πόλεις, αἵπερ εἰσὶ μέγισται, καὶ τῶν προλεχθεισῶν δὲ βασιλειῶν αἱ ἔγκριτοι, πορευθέντες ἀκριβῶς καταμάθετε, ὡς οὐκ ἐλάττων ἐστὶν ἡ ὑφ' ὑμῶν γεωργουμένη τῆς ὑπ' ἐκείνων κατεχομένης.

γ'. « Οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἡμέραν κακήν· » ὡς ἀξίους ἑαυτοὺς τιμωρίας πεποιηκότες. *Ἡμέραν* γὰρ *κακὴν*, τὴν τῆς τιμωρίας ἡμέραν καλεῖ. « Οἱ ἐγγίζοντες καὶ ἁπτόμενοι Σαββάτων ψευδῶν. » Οἱ τῷ δοκεῖν τιμῶντες τὰ Σάββατα, μυρία δὲ ἐν αὐτοῖς παράνομα δρῶντες. Εἶτα πρὸς τούτοις ἐπιμέμφεται αὐτοῖς τρυφὴν, κλίνας ἐλεφαντίνας ὑπεστρῶσθαι αὐτοῖς λέγων, καὶ πᾶσαν αὐτοῖς προκεῖσθαι [2] χλιδὴν· ἐρίφων μὲν ἐκ ποιμνίων, μόσχων δὲ ἐκ βουκολίων κομιζομένων· ὀργάνων δὲ τὴν ἠχὴν ἀποτελούντων· κρότου [3] δὲ χειρῶν πρὸς τὴν ἠχὴν γινομένου [4]· οἴνου δὲ ἀνθοσμίου, καὶ τούτου διηθημένου [5] προσφερομένου· μύρου δὲ εὐώδους τὴν ἀσωτίαν ἀποπληροῦντος. Οὕτω, φησὶν, ἐκδεδιητημένοι, καὶ τὸ ἀβροδίαιτον ἀσπασάμενοι, καὶ νομίσαντες μόνιμα ταῦτα εἶναι καὶ διαρκῆ, οὐ διαλογισάμενοι [6] δὲ αὐτῶν τὸ διαῤῥέον. Τοῦτο γὰρ ἐσήμηνεν, εἰρηκώς· « Ὧς ἑστῶτα ἐλογίσαντο καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐν τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ· » ἀλλ' ἀναλγήτως ἔφερον τοσαύτας παρανομίας τολμῶντες. *Ἰωσὴφ* γὰρ αὐτοὺς

loch enim et *Rephan* idolorum nomina sunt; Molochi autem jam ab initio prophetiæ mentionem fecit.* Horum enim gratia,

Vers. 27. « Transferam vos trans Damascum, dicit Dominus Deus, Omnipotens nomen ejus. » Cum enim etiam Syrorum finitimorum suorum servitutem graviter ferrent, perterrefacere illos prædictione sua volens, magis longinquam prædicit. Intelligit autem Assyriacam. Atque hoc beatus Stephanus in Actis explanans : « Transferam, inquit, vos trans Babylonem [n].

CAPUT VI.

Vers. 1. « Væ illis qui despiciunt Sionem, et confidunt in monte Samariæ! vindemiarunt primitias gentium, et ingressi sunt sibi. » Miseri, inquit, et ter infelices, qui Sionem contemnentes Samariæ confidunt : et non animadverterunt, quemadmodum Deus qui colitur in Sione, in terram promissionis eos induxit, antiquis ejus habitatoribus penitus deletis, ipsisque valde latam habitationem largitus est. Sin hæc non ita se habere opinamini,

Vers. 2. « Transite Chalanem, et pertransite inde Ematham magnam, et descendite **1435** versus Geth, alienigenarum optimas ex omnibus regnis his : num ampliores sint termini eorum terminis vestris? » Proficiscentes in supradictas urbes, quæ sunt maximæ, et commemoratorum regnorum præstantissimæ, plane cognoscite non esse minorem terram quam colitis, ea quam illi tenent.

Vers. 3. « Qui venitis in diem malum : » utpote qui vos dignos effecistis ut pœnas daretis. *Diem* enim *malum* vocat ultionis et pœnarum diem. « Qui appropinquatis, et tangitis sabbata falsa. » Qui in speciem videmini venerari Sabbata, et in eis mille flagitia committitis. [4, 5] Deinde increpat eorum delicias, dicens eos sibi lectos sternere eburneos, omnique luxu diffluere, hædis ex grege et vitulis ex armento allatis, instrumentisque suavi harmonia resonantibus, plausuque manuum ad sonum accommodato, vino odorato et defæcato adhibito, et unguento suaveolenti luxum cumulante. Cum, inquit, sic ageretis, et molle ac dissolutum vitæ genus essetis amplexi, atque hæc stabilia et perpetua existimaretis, nec cogitaretis eorum statum fluxum, et parum diu stabilem. Hoc enim significavit, cum dixit, « Quasi' stantia putaverant, et non quasi fugientia. Nihil patiebantur super contritione Josephi; » sed nullo sensu doloris afficiebantur tanta scelera admit-

[n] Act. VII, 43.

VARIÆ LECTIONES.

[25] ἐπ. Expungendum fuit εἰς, quod in edit. Sirm. præcedebat. [26] ἑαυτ. C ἐν αὐταῖς. [27] C εἰσήγαγε. [28] εἰς Χαλ. Bosius Nostro tribuit lectionem πάντες εἰς Χαλ., sed πάντες des. in A et C. [29] Ἐμ. τ. μεγ. A Ἐματραββά. [1] ἐστι. In A post αὐτ. ponitur. [2] C προσκεῖσθαι. [3] κρότου — γιν. Hinc colligitur, Nostrum vers. 5. habuisse lectionem emendatam ἐπικροτοῦντες pro ἐπικρατοῦντες, quæ est rec. lectio. [4] C γιγνομένου. [5] C διηνθισμένου. [6] C λογισάμενοι.

Digitized by Google

tentes. *Joseph* enim eos appellavit, quoniam Josephi filius fuit Ephraim, *Ephraim* autem appellat decem tribus.

προσηγόρευσε· τοῦ γὰρ Ἰωσὴφ ὁ Ἐφραὶμ υἱός· *Ἐφραὶμ* δὲ τὰς δέκα φυλὰς ὀνομάζει.

Vers. 7, 8. « Propterea nunc captivi erunt a principatu fortium, et auferetur hinnitus **1436** equorum ex Ephraimo. Quia juravit Dominus per semetipsum, dicens, Dominus Deus virtutum : Quia ego abominor omnem contumeliam Jacobi, et regiones ejus odi, et auferam civitatem cum habitatoribus suis. » Principes, inquit, viribus præstantes eos captivos abducent, et tandem Ephraimi potentia capietur. Verax enim et fortis est, qui hanc sententiam contra eum tulit. Tulit autem, ejus arrogantiam impietatemque detestans.

ζ', η'. « Διὰ τοῦτο νῦν αἰχμάλωτοι ἔσονται ἀπ' ἀρχῆς δυναστῶν, καὶ ἐξαρθήσεται χρεμετισμὸς ἵππων ἐξ Ἐφραΐμ. Ὅτι ὤμοσε Κύριος καθ' ἑαυτοῦ, λέγων [7], Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων· Διότι βδελύσσομαι ἐγὼ πᾶσαν τὴν ὕβριν Ἰακὼβ, καὶ τὰς χώρας αὐτοῦ μεμίσηκα, καὶ ἐξαρῶ πόλιν σὺν τοῖς [8] κατοικοῦσιν αὐτήν. » Ἄρχοντες, φησὶ, δυνατοὶ δορυαλώτους αὐτοὺς παραλήψονται, καὶ τέλος ἡ τοῦ Ἐφραΐμ δυναστεία λήψεται· ἀψευδὴς γὰρ καὶ δυνατὸς ὁ ταύτην κατ' αὐτοῦ τὴν ψῆφον ἐξενεγκών. Κατεψηφίσατο δὲ, αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν ἀσέβειαν βδελυξάμενος.

Vers. 9-11. « Et erit, si remanserint decem viri in domo una, et ipsi morientur et remanebunt reliqui. Et tollent domestici eorum, et cogent, ut efferant ossa eorum de domo : et dicet his qui præsunt domui : An adhuc est apud te? Et dicet : Nequaquam; et dicet : Tace, ne nominet nomen Domini. » Tanta, inquit, incolarum urbis internecio fiet, ut quædam ædes mortuos habeant habitatores omnes, vicinique, aut propinqui genere ex aliis ædibus profecti, mortuorum cadavera humanda curent, deinde investigent, et inter se interrogent, nunquid sit aliud insepultum. Respondentibus autem illis qui intus sunt, nihil esse : silentio, inquit, attoniti exeunt, hoc facere invicem hortantes, ut prolata a Deo universorum hac sententia.

θ'-ια'. « Καὶ ἔσται, ἐὰν ὑπολειφθῶσι δέκα ἄνδρες ἐν οἰκίᾳ μιᾷ, ἀποθανοῦνται [9], καὶ [10] ἀπολειφθήσονται οἱ κατάλοιποι. Καὶ λήψονται οἱ οἰκεῖοι αὐτῶν, καὶ παραβιῶνται τοῦ ἐξενεγκεῖν [11] τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἐκ τοῦ οἴκου ναοῦ [12], καὶ ἐρεῖ τοῖς προεστηκόσι τοῦ οἴκου [13], Εἰ ἔτι ὑπάρχει παρὰ σοί; Καὶ ἐρεῖ· Οὐκέτι· καὶ ἐρεῖ· Σίγα, ἕνεκεν τοῦ μὴ ὀνομάσαι τὸ ὄνομα Κυρίου. » Τοσαύτη, φησὶ, φθορὰ τῶν ἐνοικούντων τὴν πόλιν γενήσεται, ὡς ἑνίας οἰκίας πάντας ἔχειν τοὺς ἐνοικοῦντας νεκροὺς, καὶ τοὺς πελάζοντας, ἢ γένει προσήκοντας, ἐξ ἑτέρων οἰκιῶν παραγινομένους τῶν τετελευτηκότων τὰ σώματα παραδιδόναι ταφῇ· εἶτα ἐρευνᾷν, καὶ ἀλλήλους ἀνερωτᾷν, μὴ ἄρα εἴη ἕτερον ἄταφον. Ἀποκρινομένων δὲ τῶν ἐνδοτέρων, ὡς οὐκ εἴη· σιγῇ, φησὶ, τεθηπότες ἐξίασι, τοῦτο ποιεῖν ἀλλήλοις παρακελευόμενοι, ὡς τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ταύτην ἐξενεγκόντος τὴν ψῆφον.

Vers. 12. « Propterea ecce Dominus mandat, et percutiet domum magnam ruinis, et domum parvam scissionibus. » Nam pauperes æque ac magnates destruet.

ιβ'. « Διότι ἰδοὺ Κύριος ἐντέλλεται, καὶ πατάξει τὸν οἶκον τὸν μέγαν θλάσμασι, καὶ τὸν οἶκον τὸν μικρὸν ῥήγμασιν. » Ὁμοίως γὰρ τοῖς ἐν πενίᾳ, καὶ τοὺς δυνατοὺς καταλύσει.

Vers. 13, 14. « An persequentur **1437** in petris equi? an reticebunt ad feminas? quoniam convertistis in furorem judicium, et fructum justitiæ in amaritudinem. Qui lætamini super nullo verbo bono, dicentes : Nonne per fortitudinem nostram habuimus cornua? » Equi quidem, inquit, in petris currere non possunt : hostes vero contra vos proficiscentur, priorem vestram celsitatem ob flagitia a vobis admissa aspernati. Et quemadmodum equi, cum equas conspicati fuerint, hinniunt : sic hostes prompto animo in vos irruent, quoniam judicis iracundiam in vos concitastis, acerbamque et justam sententiam ferre coegistis. Nam non honestis rebus vos oblectatis, sed fastu et superbia ferocientes, vestris viribus prius imperium vestrum ascribitis. [15] Idcirco ego, omnis exercitus et virtutis Dominus, potenti vos genti tradam. « Ut non introeatis in Emath, et usque ad torrentem Occidentis; » hoc est, Ex omni terra quam

ιγ', ιδ'. « Εἰ διώξονται ἐν πέτραις ἵπποι, εἰ παρασιωπήσονται ἐν θηλείαις, ὅτι ἐξεστρέψατε εἰς θυμὸν κρῖμα, καὶ καρπὸν δικαιοσύνης εἰς πικρίαν. Οἱ εὐφραινόμενοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀγαθῷ [14], οἱ λέγοντες· Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ ἡμῶν ἐσχομεν κέρατα; » Ἵπποι μὲν, φησὶ, κατὰ πετρῶν θέειν οὐ δύνανται, οἱ δὲ πολέμιοι χωρήσουσι καθ' ὑμῶν, τοῦ προτέρου ὑμῶν ὕψους διὰ τὴν παρ' ὑμῶν τολμηθεῖσαν παρανομίαν καταφρονήσαντες. Καὶ ὥσπερ ἵπποι χρεμετίζουσι θεασάμενοι θηλείας· οὕτως οἱ πολέμιοι χρήσονται προθύμως τῇ καθ' ὑμῶν ἐφόδῳ, ὅτι τὸν κριτὴν εἰς θυμὸν καθ' ὑμῶν ἐκινήσατε, καὶ πικρὰν ὁμοῦ καὶ δικαίαν ἐξενεγκεῖν τὴν ψῆφον κατηναγκάσατε. Τὴν γὰρ εὐθυμίαν οὐκ ἐπ' ἀγαθοῖς ἔχετε, ἀλαζονευόμενοι δὲ καὶ βρενθυόμενοι τῇ σφετέρᾳ δυνάμει τὸ πρότερον ὑμῶν ἐπιγράφετε κράτος. Τούτου χάριν ἐγὼ ὁ πάσης στρατιᾶς [15] καὶ δυνάμεως Κύριος ἔθνει ὑμᾶς δυνατῷ παραδώσω. « Τοῦ μὴ εἰσελθεῖν εἰς Ἡμὰθ [16], καὶ ἕως τοῦ χειμάρρου τῶν δυσμῶν. »

VARIÆ LECTIONES.

[7] A λέγει. [8] τοῖς. A præm. πᾶσι. [9] ἀποθ. A præm. καὶ. [10] καὶ — κατάλ. Des. in A et in Ald. Scd in C leg. ὑπολειφθήσονται [11] C ἐξενέγκαι. [12] ναοῦ. Des. in A. [13] A τῆς οἰκίας. [14] ἀγ. Des. in A. [15] C στρατείας. [16] A Ἐμάθ.

Digitized by Google

Ἀντὶ τοῦ, Πάσης ὑμᾶς τῆς πρόσθεν ὑφ' ὑμῶν γεωργουμένης ἐξελάσω γῆς· Ἱεροβοὰμ γὰρ, ἐφ' οὗ ἡ προφητεία αὕτη ἐγένετο, ἀποκατέστησε, φησὶ, τὸ ὅριον Ἰσραὴλ ἀπὸ Ἡμὰθ ἕως θαλάσσης τῆς πρὸς ἑσπέραν, ὡς ἡ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία διδάσκει. Λέγει τοίνυν, ὅτι Πάντα ὑμῶν τὰ ὅρια παραδώσω τοῖς πολεμίοις.

A antea colebatis, vos expellam. Jeroboam enim, sub quo hæc prophetia edita est, propagavit, inquit, fines Israelis ab Emath usque ad mare occidentale, ut Regnorum docet historia. Ait ergo : Vestros fines omnes hostibus tradam.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

α'-γ'. « Οὕτως ἔδειξέ μοι Κύριος [17], καὶ ἰδοὺ ἐπιγονὴ τῶν [18] ἀκρίδων ἐρχομένη ἑωθινὴ, καὶ ἰδοὺ βροῦχος εἷς Γὼγ βασιλεύς. Καὶ ἔσται, ἐὰν συντελέσῃ τοῦ φαγεῖν [19] τὸν χόρτον τῆς γῆς. Καὶ εἶπα [20]· Κύριε [21], ἵλεως γενοῦ· τίς ἀναστήσει τὸν Ἰακὼβ, ὅτι ὀλιγοστός ἐστι; Μετανόησον, Κύριε, ἐπὶ τούτῳ. Καὶ τοῦτο οὐ μὴ γένηται [22], λέγει Κύριος. » Θεασάμενος, φησὶ, τὴν φοβερὰν ἐκείνην θέαν, ἱκέτευσα τὸν Θεὸν ἵλεων γενέσθαι, καὶ παῦσαι τὸν ὄλεθρον· οὐκ ἐπένευσε δὲ, ὡς εἰκὸς, διὰ τὴν τῆς παρανομίας ὑπερβολήν. *Ἐπιγονὴν* δὲ *ἀκρίδων* ἐκάλεσε τὸν Ἀσσύριον· *βροῦχον* δὲ τὸν Βαβυλώνιον· τὸ δὲ, *εἷς Γὼγ βασιλεύς*, τὸ τῆς στρατιᾶς μέγεθος παραδηλοῖ. Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, ὁ Γὼγ, ὁ τῶν Σκυθικῶν ἐθνῶν βασιλεὺς, κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ πλῆθος ὅτι πλεῖστον ἀθροίσει· οὕτως Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι μετὰ πολλῆς παραγενήσονται στρατείας. Καὶ ἀκρίδι δὲ καὶ βρούχῳ παρέδωκεν αὐτῶν καρποὺς, ὡσαύτως δὲ καὶ τῇ κάμπῃ· τοῦτο γὰρ ἄνω προείρηκεν.

δ'. « Οὕτως ἔδειξέ μοι Κύριος [23]· καὶ ἰδοὺ ἐκάλεσε τὴν δίκην ἐν πυρὶ Κύριος ὁ Θεὸς [24], καὶ κατέφαγε τὴν ἄβυσσον τὴν πολλὴν, καὶ κατέφαγε τὴν μερίδα. » *Δίκην* μὲν καλεῖ τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ ψῆφον· *πῦρ* δὲ καλεῖ, τοὺς πολεμίους· *ἄβυσσον* δὲ *πολλὴν*, τὰ μυρία ἔθνη τὰ ὑπ' ἐκείνων δουλωθέντα· *μερίδα* δὲ τὸν Ἰσραήλ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μακάριος ἔφη Μωσῆς· « Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, φησὶ, θεασάμενος τὴν αὐτὴν ἱκετείαν τῷ Δεσπότῃ προσενήνοχα μὲν, οὐκ ἔπεισα δέ.

ζ', η'. « Οὕτως ἔδειξέ μοι Κύριος, καὶ ἰδοὺ ἄνηρ ἑστηκὼς ἐπὶ τείχους ἀδαμαντίνου, καὶ [25] ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἀδάμας. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με· Τί σὺ ὁρᾷς, Ἀμώς [26]; Καὶ εἶπον· Ἀδάμαντα. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με· Ἰδοὺ, ἐγὼ ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου Ἰσραήλ. » Ἰσχυρὰν αὐτοῖς, φησὶ, καὶ στερεὰν λίαν ἐπάξω πληγὴν, καὶ ἀδάμαντι ἐοικυῖαν, ὃς τῶν ὑλῶν ἐστιν ἁπασῶν στερεώτερός τε καὶ ἰσχυρώτατος. Οὐ γὰρ ἀνέξομαι λοιπὸν περιιδεῖν τὴν ὑπ' αὐτῶν τολμωμένην ἀσέβειαν, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ τοὺς τῶν εἰδώλων ἀφανιῶ βωμοὺς, καὶ τὰς τούτων ἑορτὰς καταπαύσω, καὶ ἀπαξαπλῶς πᾶσαν αὐτῶν καταλύσω τὴν βασιλείαν· τὸν γὰρ *οἶκον Ἱεροβοὰμ* τὴν βασιλείαν ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτον, καὶ ἄλλους ἓξ βασιλεῖς, τέλος ἡ *πρόῤῥησις*

CAPUT VII.

Vers. 1-3. « Sic ostendit mihi Dominus : Et ecce fetus locustarum venit matutinus : et ecce bruchus unus Gog rex. Et erit si compleverit, ut devoret fenum terræ. **1438** Et dixi : Domine, propitius esto ; quis suscitabit Jacobum, quoniam modicus est ? Pœniteat te, Domine, hujus. Et hoc non fiat, B dicit Dominus. » Cum horribile, inquit, spectaculum illud vidi, Deum rogavi ut misereretur, utque internecio cessaret. Non annuit ille tamen, propter iniquitatis, ut verisimile est, magnitudinem. *Fetum* autem *locustarum* appellavit Assyrium, *bruchum* vero Babylonium ; *unus* porro *Gog rex* magnitudinem exercitus indicat. Quemadmodum enim, inquit, Gog, Scythicarum gentium rex, contra Hierosolymam maximam multitudinem congregabit, sic Assyrii et Babylonii maximo cum exercitu advenient. Quin etiam et brucho, et locustæ fructus eorum tradidit, et similiter erucæ : hoc enim superius prædixit.

Vers. 4. « Sic ostendit mihi Dominus : et ecce vocavit judicium insigne Dominus Deus, et devoravit abyssum multam, et comedit partem. » *Judicium* quidem vocat justam Dei sententiam, *ignem* vero hostes, *abyssum multam* autem infinitas gentes ab illis in servitutem redactas : *partem* vero appellat Israelem. Sic enim etiam beatus Moses ait : « Et facta est pars Domini populus ejus Jacob [o]. » [5,6] Tum rursus, ut hæc vidi, inquit, eamdem quidem orationem Domino obtuli, sed non persuasi.

Vers. 7, 8. « Sic ostendit mihi Dominus, et ecce vir stabat super murum adamantinum, et in manu ejus adamas. Et dixit Dominus ad me : Quid tu vides, Amos ? et dixi : Adamantem. Et dixit Dominus ad me : Ecce ego **1439** injicio adamantem in medio populi mei Israelis. » Validam, inquit, et D valde duram plagam illis inferam, similemque adamanti, qui ex omnibus materiis durissimus est et validissimus. [9] Non enim patiar in posterum, ut ab his admissa impietas maneat impunita : quin una cum ipsis altaria idolorum delebo, eorumque festos dies cessare faciam : omne denique eorum regnum penitus evertam ; siquidem *domum Jeroboami* regnum vocavit. Non enim tempore Jeroboami tantum, sed post hunc quoque et post

[o] Deut. xxxii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[17] Κύρ. Repetitur in A. [18] τῶν. Des. in A et C. [19] A καταφαγεῖν. [20] Sic A, al. εἶπε. [21] Κύρ. Reperitur in A et C. [22] οὐ μὴ γέν. A οὐκ ἔσται. [23] Κύρ. Repet. in A ut plerumque fit. [24] ὁ Θεός. A Κύριος. [25] καὶ — ἀδάμας. Ex A et C suppl. [26] Ἀμ. Des. in C.

Digitized by Google

sex alios reges, prædictio finem habuit. [10] Cum autem hæc a propheta dicerentur, et Amasias, Bethele sacerdos, metueret, ne comminationibus divinis perterrefactus populus, et ad pœnitentiam conversus, desineret idola colere, et faciendi quæstus occasiones ipse amitteret, ad regem defert prophetam, falsa veris astruens in hunc modum :

Vers. 11. « Dicit enim Amos : Gladio morietur Jeroboam, populus autem captivus ducetur e terra sua. » Quæ enim de populo et de regno retulit, vera erant : quod vero de rege dixit, non obscurum erat mendacium. Sed hoc tamen Jeroboamum ad vexandum prophetam minime commovit : nec Amasiæ persuasit, ut desisteret. [12, 13] At ipse prophetam jubet excedere, et in Judæa vitam agere, ibique futura prædicere, quod Bethel assignata et addicta esset regno Israelis. **1440** At Amos libere et institutum suum profitetur, et divinitus sibi donatam gratiam aperit.

Vers. 14. « Non enim eram propheta ego, inquit, neque filius prophetæ, sed caprarius eram vellicans sycomoros. » Quod vero ait, *vellicans sycomoros*, Aquila interpretatus est, *scrutans sycomoros*, et Theodotio, *fossa muniens sycamina*, et Symmachus, *habens sycomoros*. Arboris vero species est *sycomorus*, in Palæstina : cujus mentionem facit beatus Lucas evangelista, cum dixit [p], in arborem sycomorum ascendisse Zacchæum. Audivi porro ex quodam, cum ea de re sermonem haberet, harum (arborum) fructum non maturescere, nisi facta prius brevi quadam incisione. Hanc igitur vero proximum est Septuaginta intellexisse, et *vellicans* pro *fossa muniens*, vel * *colligens*, posuisse. [15, 16] Agriculturæ igitur, inquit, et ovillo pecori vacantem assumpsit me Dominus ex ovibus, et prophetare jussit. Suscipe igitur, Amasia, et contra te prædictionem, quoniam me populo Israelis prophetare vetas, ne iniqua lucra tua impediam. [17] Scito igitur visurum te esse uxorem, quam nunc habes, palam et publice ab hostibus vitiatam, quia tu quoque populum ad idololatriæ insaniam pellexisti. Quin etiam omnes a te genitos occisos videbis : tu vero in extera terra e vita excedes, et universus populus easdem, quas tu, pœnas dabit : vobis autem sic affectis, terra aliis tradita dividetur.

1441 CAPUT VIII.

Vers. 1, 2. « Sic ostendit mihi Dominus, et ecce vas aucupis. Et dixit, ad me : Quid tu vides, Amos? et dixi : Vas aucupis. » Visio hæc celerem Israelis venationem designat. Quemadmodum enim aves

[p] Luc. XIX, 4.

ἔλαβε. Τούτων ἀπὸ τοῦ προφήτου λεγομένων, Ἀμασίας ὁ τῆς Βαιθὴλ ἱερεὺς, δείσας μὴ τὰς θείας ἀπειλὰς καταπλαγεὶς ὁ λαὸς, καὶ μεταμελείᾳ χρησάμενος, τῆς τῶν εἰδώλων ἀποστῇ θεραπείας, καὶ τὰς τῆς ἐμπορίας ἀφορμὰς [27] αὐτὸς ἀπολέσῃ, εἰσαγγέλλει παρὰ τῷ βασιλεῖ τὸν προφήτην, συκοφαντίας τοῖς ἀληθέσι λόγοις συῤῥάψας.

ια'. « Λέγει γὰρ Ἀμὼς [28], ὡς [29] Ἱεροβοὰμ ἐν ῥομφαίᾳ πεσεῖται, καὶ ὁ λαὸς αἰχμάλωτος ἀχθήσεται ἀπὸ τῆς γῆς αὐτοῦ [30]. » Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βασιλείας ὑπῆρχεν ἀληθῆ· τὸ δὲ περὶ τοῦ βασιλέως εἰρημένον ψεῦδος ἦν προφανῶς· ἀλλ' ὅμως ἥκιστα τοῦτο τὸν Ἱεροβοὰμ εἰς τὴν κατὰ τοῦ προφήτου παροινίαν ἐξέμηνε· τὸν δὲ Ἀμασίαν οὐδὲ τοῦτο πέπεικεν ἀγαγεῖν ἡσυχίαν. Ἀλλ' αὐτὸς [31] ὑποχωρῆσαι τῷ προφήτῃ παρεκελεύσατο, καὶ εἰς τὴν Ἰουδαίαν βιοτεύειν, καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα, ὡς τῆς Βαιθὴλ ἀφωρισμένης τῇ βασιλείᾳ. Ὁ δὲ Ἀμὼς μετὰ παῤῥησίας, καὶ τὸ ἐπιτήδευμα τὸ οἰκεῖον λέγει, καὶ τὴν θεόθεν αὐτῷ δοθεῖσαν χάριν ἀποκαλύπτει.

ιβ'. « Οὔτε γὰρ, φησὶ, προφήτης ἤμην, οὔτε υἱὸς προφήτου, ἀλλ' αἰπόλος ἤμην συκάμινα κνίζων. » Τὸ δὲ *συκάμινα κνίζων*, ὁ μὲν Ἀκύλας *ἐρευνῶν* [32], *συκομόρους* ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Θεοδοτίων, *χαρακῶν συκαμίνους*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *ἔχων συκομόρους*. Δένδρου δὲ εἶδός ἐστιν ἡ συκόμορος ἐν τῇ Παλαιστίνῃ· μέμνηται δὲ καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, εἰς συκομορίαν [33] τὸν μακάριον Ζακχαῖον ἀναβῆναι φήσας. Ἤκουσα δέ τινος τὰ [34] ἐκεῖθεν διηγουμένου, ὡς ὁ τούτων καρπὸς οὐ πεπαίνεται μὴ πρότερον τομήν τινα βραχεῖαν δεξάμενος. Τοῦτο τοίνυν εἰκὸς νενοηκέναι τοὺς Ἑβδομήκοντα, καὶ τὸ *κνίζων*, ἀντὶ τοῦ *χαρακῶν* [35], ἢ *συλλέγων* τεθεικέναι. Περὶ γεωργίαν τοίνυν, φησὶ [36], καὶ προβατείαν ἔχοντά με σπουδὴν ἀνέλαβε Κύριος ἐκ τῶν προβάτων, καὶ προφητεύειν ἐκέλευσε. Δέχου τοίνυν, ὦ Ἀμασία, καὶ τὴν κατὰ σοῦ *πρόῤῥησιν*, ἐπειδή με τῷ Ἰσραὴλ προφητεύειν κωλύεις, ἵνα μή σε κακῶς χρηματιζόμενον παύσω. Ἴσθι τοιγαροῦν, ὡς ὄψει τὴν νῦν συνοικοῦσάν σοι γυναῖκα δημοσίᾳ καὶ προφανῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ὑβριζομένην· ἐπειδήπερ καὶ σὺ εἰς τὴν τῆς εἰδωλολατρείας ἀκολασίαν ἐξέμηνας τὸν λαόν. Ὄψει δὲ καὶ τοὺς ἐκ σοῦ πάντας ἀναιρουμένους· σὺ δὲ ἐν ἀλλοφύλῳ γῇ δέξῃ τοῦ βίου τὸ πέρας, καὶ ὁ λαὸς δὲ ἅπας τὴν αὐτήν σοι τιμωρίαν ὑπομενεῖ· ὑμῶν δὲ ταῦτα παθόντων, ἄλλοις ἡ γῆ παραδοθεῖσα διανεμηθήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

α', β'. Οὕτως ἔδειξέ μοι Κύριος, καὶ ἰδοὺ ἄγγος ἐξευτοῦ [37]. Καὶ εἶπε πρός με· Τί σὺ βλέπεις, Ἀμώς; Καὶ εἶπον· Ἄγγος ἐξευτοῦ. » Σημαίνει δὲ ἡ ὄψις τὴν ταχεῖαν θήραν τοῦ Ἰσραήλ. Ὥσπερ γὰρ τὰ

VARIÆ LECTIONES.

[27] ἀφ. Ex C suppl. [28] Ἀμ. C præm. φησίν. [29] ὡς — ἀχθήσ. A sequitur lect. cod. Vat. [30] ἀπ. τ. γ. αὐτ. Des. in C. [31] ἀλλ' αὐτὸς, κ. τ. λ. Vers. 12 et 13 supra, p. 1368, leguntur, sed aliter quam apud LXX. Ex vers. 12 leg. quædam infra, t. IV, Eran., dial. 3. [32] ἐρ. C ἑρμηνεύων. [33] Loco cit. est συκομορέαν. [34] C τῶν. [35] C χαράσσων. [36] φησί. Ex C suppl. [37] ἄγγ. ἐξ. *Hebr.* canistrum fructibus æstivis plenum. [38] C εἶπα.

Digitized by Google

ὄρνεα τῷ ἱξῷ ῥᾳδίως θηρεύσεται [39], οὕτως ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ὁ λαὸς ἁγρευθήσεται.

« Εἶπε γὰρ Κύριος πρός με· Ἥκει τὸ πέρας ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραήλ· οὐκέτι οὐ μὴ προσθῶ παρελθεῖν αὐτόν [40]. (γ'.) Καὶ ὀλολύζει [41] τὰ φατνώματα τοῦ ναοῦ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, πολὺς ὁ πεπτωκὼς, ἐν παντὶ τόπῳ ἐπιῤῥίψω σιωπήν. » Οὐκέτι μακροθυμήσω, ἀλλὰ τῶν προῤῥήσεων ἐπάξω τὸ πέρας. Χωρήσει δὲ κατὰ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐμοῦ τῶν πολεμίων τὸ πῦρ· *ὀλολυγὴν* δὲ *τῶν τοῦ ναοῦ φατνωμάτων* τῶν ἔνδον ἀναιρουμένων ἐκάλεσε τὴν βοὴν, καὶ τῶν ἐμπιπραμένων ξύλων τὸν ἦχον· τὸ δὲ, « Πολὺς ὁ πεπτωκὼς, ἐν παντὶ τόπῳ ἐπιῤῥίψω σιωπήν, » πλῆθος, φησὶ, πολὺ ἔσται τῶν ἀναιρουμένων· πολλὴ δὲ σιγὴ καὶ σιωπὴ τὰς πόλεις, καὶ τὰς ὁδοὺς, καὶ τὰς κώμας ἀπὸ τῆς τῶν οἰκητόρων ἐρημίας καθ- B ἑξει. Προσέχετε τοίνυν τούτοις, οἱ τοὺς πτωχεῖα καὶ πενίᾳ συζῶντας πιέζοντες, καὶ τὰς Νουμηνίας καὶ τὰ Σάββατα περισκοποῦντες, καὶ τὰ παράνομα συναθροίζοντες κέρδη, σταθμοῖς τε καὶ ζυγοῖς ἀδίκοις κεχρημένοι, καὶ διαφόρως τοὺς ὑποδεεστέρους καταδουλούμενοι, καὶ ἀπὸ παντὸς εἴδους ἐμπορίας χρηματιζόμενοι.

ζ', η'. « Ὀμνύει Κύριος καθ' ὑπερηφανίαν [42] Ἰακώβ· Εἰ ἐπιλησθήσεται εἰς νῖκος πάντα τὰ ἔργα ὑμῶν. Καὶ ἐπὶ τούτοις οὐ ταραχθήσεται ἡ γῆ, καὶ πενθήσει πᾶς ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἀναβήσεται ὡς ποταμὸς Αἰγύπτου. » *Ὑπερηφανίαν* δὲ καλεῖ τὴν μετ' αὐθαδείας ἀδικίαν, ἣν κατὰ τῶν πενήτων ἐτόλμων. Ὀμόσαι δὲ τὸν C Κύριον ἔφη, τὸ ἀψευδὲς τῶν εἰρημένων δεικνύς. Οὐκέτι, φησὶν, οἷόν τινι λήθῃ παραδώσω τὰ ὑφ' ὑμῶν τολμώμενα, ἀλλὰ [43] πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καθ' ὑμῶν κινήσω τὴν γῆν, καὶ [44] καλύψω ὑμᾶς τῷ πλήθει τῶν πολεμίων, καθάπερ ὁ Αἰγύπτου ποταμὸς καλύπτει τὴν γῆν. Λαβόντες δὲ ὑμᾶς ἀπάξουσιν, ἔρημον τὴν γῆν τὴν ὑμετέραν καταλιπόντες· τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰρηκώς· « Καταβήσεται ὡς ποταμὸς Αἰγύπτου. » Τότε καὶ ὁ ἥλιος μεσούσης ἡμέρας εἰς σκότος μεταβληθήσεσθαι δόξει τοῖς κατεχομένοις ὑπὸ τῶν συμφορῶν, καὶ τὰς μὲν ἑορτὰς εἰς πένθος, τὰς δὲ ᾠδὰς εἰς θρῆνον μεταβαλῶ· καὶ τὸ σχῆμα δὲ πένθιμον ἅπαντες ἕξουσι, τὴν εὐπρέπειαν τῆς κόμης ἀποκειρόμενοι, καὶ σάκκον περιβαλλόμενοι· ὡς ἐοικέναι τοῖς μονογενοῦς παιδὸς ὀδυρομένοις μεταβολήν. Καὶ πρὸς τούτοις [45] ἐπάξω λιμὸν, καὶ ἔνδειαν οὐ καρποῦ καὶ ὕδατος, ἀλλὰ προφητείας καὶ θείας διδασκαλίας. Καὶ τῇδε κἀκεῖσε δίκην ὑδάτων ἀλλόμενοι καὶ πλανώμενοι περινοστήσουσι, τὸν θεῖον λόγον ἐπιζητοῦντες, καὶ τοῦ ποθουμένου διαμαρτήσοντες. Ἀλλὰ μὴν καὶ αἱ νῦν καλλωπιζόμεναι παρθένοι, καὶ οἱ μετὰ τούτων ἐκτρεφόμενοι νεανίαι δίψει τηκόμενοι θανάτῳ παραδοθήσονται.

ιδ'. « Οἱ ὀμνύοντες κατὰ τοῦ ἱλασμοῦ Σαμαρείας. » Καὶ διδάσκων, τίς οὗτος, εὐθὺς ἐπήγαγε· « Ζῇ ὁ Θεός

visco facile capiuntur, sic ab Assyriis populus apprehendetur. A

« Dixit enim Dominus ad me : Venit finis super populum meum Israel, non amplius transibo prope eum. (Vers 3.) Et ululant laquearia templi. Die illo, dicit Dominus, multi cadent, in omni loco injiciam silentium. » Non amplius patienter feram, sed efficiam ut prædictiones meas eventus sequatur. Ignis vero hostium etiam in templum meum invadet. *Templi* autem *laquearium ululatum* appellavit clamorem intus necatorum, et crepitum lignorum incensorum. Quod vero ait, « Multi cadent, in omni loco injiciam silentium, » magnam indicat cæsorum multitudinem, adeo ut altum silentium urbes, et vias, et vicos ex habitantium paucitate sit occupaturum. [4—6] Ad hæc itaque attendite, qui inopia et paupertate afflictos opprimitis, qui Kalendas et Sabbata consideratis, et iniquos quæstus facitis, ponderibus et mensuris injustis utentes, multisque modis tenuiores in servitutem redigitis, atque ex omni genere negotiationis pecunias conficitis.

1442 Vers. 7, 8. « Jurat Dominus contra superbiam Jacobi. (Non vivam) si oblivioni tradentur in perpetuum omnia opera vestra. Et super his non conturbabitur terra, et lugebit omnis habitator ejus, et ascendet quasi flumen consummatio, et descendet quasi fluvius Ægypti. » *Superbiam* autem vocat conjunctam cum arrogantia injustitiam, quam in pauperes exercebant. Dominum autem jurasse dixit, ut dictorum veritatem ostendat. Non jam, inquit, in oblivionem impia vestra facinora venire patiar, sed omnem propemodum in vos commovebo terram, et obtegam vos multitudine hostium, sicut fluvius Ægypti obtegit terram. Terram autem vestram vacuam relinquentes, vos captivos abducent. Hoc enim innuit, cum dixit : « Descendet quasi fluvius Ægypti. » [9, 10] Tum etiam sol medio die in tenebras conversus videbitur iis qui calamitatibus urgebuntur : et festos dies in luctum, cantica in lamentum transferam, habitumque lugubrem induent omnes, decora coma spoliati et sacco vestiti, ut jacturam unigeniti filii lugere videantur. [11, 12] Famem præterea et penuriam inducam, non frugum, aut aquæ, sed prophetiæ et divinæ doctrinæ. Et aquarum more huc illuc vagantes et errantes circumibunt, verbum Dei **1443** conquirentes, sed desiderato frustrabuntur. [13] Sed et virgines elegantes, et cum his enutriti juvenes siti tabefacti tradentur neci. B C D

Vers. 14. « Qui jurant per propitiationem Samariæ. » Et docens, quid illud sit, statim adjecit :

VARIÆ LECTIONES.

[39] C θηρεύεται. [40] A οὐ προστθήσω ἔτι τοῦ παρ. αὐτόν. [41] C ὀλολύξει. [42] A κατὰ ὑπερηφανίας [43] ἀλλά. A add. καί. [44] καὶ — τὴν γῆν. Ex C suppl. [45] κ. πρ. τούτ., κ. τ. λ. Ex vers. 11, hæc leg. supra, ad Ezech. xxxiv, 29, nec non t. I, p. 857 et 1367 et infra, ad Habac. III, 17. Ἰδοὺ ἐπάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν (λ. ἐπὶ τ. γ. des. Ezech. l. c.) οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ (A ἀλλ' ἢ) λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου.

Digitized by Google

« Vivat Deus tuus, Dan, et vivat Deus tuus Bersabea. » Fines autem hi erant terræ Israelitarum. In *Dan* autem altaria primus excitavit Jeroboam : *Bersabea* vero puteus est juramenti, cujus supra mentionem fecit, ibique idola venerabantur.

σου, Δὰν, καὶ ζῇ ὁ Θεός σου, Βηρσαβεέ. » Ὅροι δὲ οὗτοι ἦσαν τῆς Ἰσραηλιτῶν γῆς. Ἐν δὲ τῇ Δὰν καὶ ὁ πρῶτος ἔστησεν Ἱεροβοὰμ θυσιαστήρια· ἡ δὲ Βηρσαβεὲ τὸ φρέαρ ἐστὶ τοῦ ὅρκου, περὶ οὗ καὶ ἄνω εἴρηκε· κἀκεῖ δὲ εἰδώλα προσεκύνουν.

CAPUT IX.

(1, 2). Post hæc ait vidisse se Dominum super altare stantem, et jubentem ut percuteret propitiatorium, ita ut ictu vestibula concuterentur. Per hoc autem ostendit fore ut Dei jussu, et non sua virtute, hos vincat Babylonius. « Et disseca, inquit, capita omnium. » Hoc etiam beatus Ezechiel vidit : nam et ibi invisibiles virtutes, securibus utentes, urbem omnem circumire jussæ sunt, atque omnes percutere, præter eos qui signum haberent. Idem hoc etiam loco præcipit, « Disseca capita omnium. » Et plurima cæde in hunc modum designata, subdit : « Et reliquos eorum gladio interficiam : et non fugiet ex eis * qui fugerit : et non salvabitur ex illis qui fuerit salvus factus. » (2, 3) Si enim, inquit, in infernum descenderint, inde eos evellam manu : si in cœlum ascenderint, **1444** quod fieri non potest, inde detractos hostibus tradam. Quod si in Carmelum fugerint, nullo negotio illinc eos apprehendam. Et in profundum maris demergi si conentur, belluis quæ ibi sunt imperabo, ut eos absumant. (4) Si autem ad hostes perfugere tentarint, neque sic ab ipsis obtinebunt, ut eis parcatur. « Obfirmabo enim oculos meos super illos in mala, et non in bona. » (5) Ego Deus omnium ac Dominus, qui tactu solo efficio ut terra moveatur, et hac de causa facio ut ejus incolæ lugeant.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Μετὰ ταῦτὰ ἰδεῖν ἔφη τὸν Κύριον ἐφεστῶτα τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ κελεύσαντα πατάξαι τὸ ἱλαστήριον οὕτως, ὥστε τῇ πληγῇ καὶ αὐτὰ σεισθῆναι τὰ προπύλαια. Δηλοῖ δὲ καὶ διὰ τούτων, ὡς αὐτοῦ [46] κελεύοντος, ἀλλ' οὐκ οἰκείᾳ δυνάμει χρώμενος, κρατήσει τούτων ὁ Βαβυλώνιος. « Καὶ διάκοψον, φησὶν, εἰς κεφαλὰς πάντων. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἰεζεκιὴλ ἐθεάσατο· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀόρατοι δυνάμεις πελέκεσι χρώμεναι, τὴν πόλιν ἅπασαν περιδραμεῖν ἐκελεύσθησαν, καὶ ἅπαντας πλὴν τῶν τὸ σημεῖον ἐχόντων κατακοντίσαι. Τοῦτο κἀνταῦθα παρηγγύησε, « Διάκοψον εἰς κεφαλὰς πάντων. » Καὶ τὸν ἀῤῥόν θάνατον οὕτω παραδηλώσας, ἐπήγαγε· » Καὶ τοὺς καταλοίπους αὐτῶν ἐν ῥομφαίᾳ ἀποκτενῶ· οὐ μὴ διαφύγῃ ἐξ αὐτῶν φεύγων, καὶ οὐ μὴ διασωθῇ ἐξ αὐτῶν ἀνασωζόμενος. » Ἐὰν γὰρ εἰς ᾅδου κατέλθωσιν, ἀνασπάσω, φησὶν, αὐτοὺς τῇ χειρί· ἐὰν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλθωσιν, ὅπερ ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων, ἐκεῖθεν αὐτοὺς καταγαγὼν τοῖς [47] ἐχθροῖς παραδώσω· εἰ δὲ καὶ εἰς τὸν Κάρμηλον φύγοιεν [48], ῥᾷστα κἀκεῖθεν αὐτοὺς παραλήψομαι· κἂν εἰς αὐτὸν δὲ τῆς θαλάττης καταδῦναι τὸν βυθὸν πειραθῶσι, τοῖς ἐκεῖ θηρίοις ἐντελοῦμαι καταναλῶσαι αὐτούς· ἐὰν δὲ καὶ αὐτομολῆσαι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς πειραθῶσιν, οὐδὲ οὕτω τῆς παρ' αὐτῶν φειδοῦς ἀπολαύσουσι [49]. « Στηριῶ γὰρ τοὺς ὀφθαλμούς μου ἐπ' αὐτοὺς εἰς κακὰ, καὶ οὐκ εἰς ἀγαθά. » Ἐγὼ τῶν ἁπάντων Θεὸς καὶ Δεσπότης, ὁ τῇ τούτου χάριν παρασκευάζων τοὺς κατοικοῦντας

ἀφῇ μόνῃ ποιῶν κινεῖσθαι τὴν γῆν, καὶ πενθεῖν αὐτήν.

Vers. 6. « Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, et promissionem suam super terram fundat. » Huic simile est quod beatus David dicit, « Qui in excelsis habitat, et humilia respicit [q]. » — « Qui vocat aquam maris, et effundit eam super faciem terræ, Dominus Deus omnipotens nomen ejus. » Ostendit potestatis opera, ut per has confirmet minas.

ς'. « Ὁ οἰκοδομῶν εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν ἐπίβασιν [50] αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν [51] αὐτοῦ ἐπὶ γῆς [52] θεμελιῶν. » Τούτῳ ἔοικε τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένον· « Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν. » — « Ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ προσώπου [53] τῆς γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. » Λέγει τὰ τῆς δυνάμεως ἔργα, ἵνα διὰ τούτων βεβαιώσῃ τὰς ἀπειλάς.

Vers. 7. « Anne ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israelis? dicit Dominus. » Cum eadem sitis natura, qua Æthiopes cæterique homines, majori tamen præ omnibus studio digni habiti estis. Id quod explanans subjunxit : « Nonne Israelem eduxi e terra Ægypti, et alienigenas e Cappadocia, et Syros e fovea? » Migrarunt enim, inquit, etiam alii, priorique patria **1445** relicta in aliam pervenerunt, ut Syri, et Allophyli, sed alia

ζ'. « Οὐχ ὡς υἱοὶ Αἰθιόπων ὑμεῖς ἐστέ μοι, υἱοὶ Ἰσραὴλ ; λέγει Κύριος. » Τὴν αὐτὴν, φησὶν, Αἰθίοψι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἔχοντες φύσιν, πλείονος παρὰ πάντας ἠξιώθητε προμηθείας. Καὶ τοῦτο δεικνὺς ἐπήγαγεν· « Οὐ τὸν Ἰσραὴλ ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐκ Καππαδοκίας, καὶ τοὺς Σύρους [54] ἐκ βόθρου ; » Μετέστησαν γὰρ, φησὶ, καὶ ἕτεροι, καὶ τὴν προτέραν πατρίδα καταλιπόντες εἰς ἄλλην ἀφίκοντο· ὅνπερ δὴ τρόπον οἵ τε

[q] Psal. cm, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[46] αὐτ. C præm. [47] τοῖς. Des. in C. [48] C διαφύγοιεν. [49] C ἀπολαύσονται. [50] A ἀνάβασιν. [51] ἐπ. Ex Bosiii conjectura leg. est στραγγαλιάν. [52] γῆς. A præm τῆς. [53] A πρόσωπον. [54] C Ἀσσυρίους.

Digitized by Google

Σύροι, καὶ οἱ ἀλλόφυλοι· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὑμῖν. Τὴν μὲν γὰρ ἐκείνων οὐδεὶς οἶδε μετάβασιν, τὴν δὲ ὑμετέραν ἅπαντες ᾄδουσιν ἄνθρωποι. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν μεταστάντες ἄλλοις συνοικοῦσι κατὰ τοὺς ἐκείνων πολιτευόμενοι νόμους· ὑμεῖς δὲ κρείττους τῶν ἐνοικούντων γενόμενοι, καὶ πάντας αὐτοὺς ἄρδην κατακοντίσαντες, κύριοι τῆς ὑπ' ἐκείνων κατεχομένης ἐγένεσθε γῆς, ἐπειδὴ τῆς ἐμῆς ἀπηλαύσατε βοηθείας.

ἠ'. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν τὴν ἁμαρτωλὸν [55], καὶ ἐξαρῶ αὐτὴν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς· πλὴν ὅτι εἰς τέλος οὐ μὴ [56] ἐξαρῶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ, λέγει Κύριος. » Καὶ γὰρ [57] μυρίαις παρανομίαις συζῶντας οὐ παραδώσω πανωλεθρίᾳ· ἀλλὰ νῦν μὲν αὐτοὺς εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν διασπερῶ, καθάπερ δὲ γεωργὸς ἀποκρινῶ σίτου τὸ ἄχυρον, καὶ φυλάξω μὲν τοὺς σωτηρίας ἀξίους, τοὺς δὲ λοιποὺς παραδώσω σφαγῇ, οἳ πιστεῦσαι τοῖς ἐμοῖς οὐκ ἠβουλήθησαν [58] λόγοις, ἀλλὰ διαφυγεῖν ἠλπισαν τῶν ἠπειλημένων τὴν πεῖραν.

ια', ιβ'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς, καὶ τὰ ἀνεσκαμμένα [59] ἀναστήσω [60], καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος. Ὅπως ἐκζητήσωσί με οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' ἃ [61] ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτὰ [62], λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα. » Ταῦτά τινες εἰς τὸν Ζοροβάβελ ἐξέλαβον, ἁρμόττειν αὐτῷ νομίσαντες, ὡς ἐκ Δαβὶδ τὸ γένος κατάγοντι. Συνιδεῖν δὲ οὐκ ἠθέλησαν, ὡς ὁ Ζοροβάβελ ὀλίγον ἡγεμονεύσας χρόνον τοῦ θανάτου τὸν ὅρον ἐδέξατο· ἡ δὲ προφητεία αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν περιέχει, καὶ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων τὴν εἰς Θεὸν ἐπίγνωσιν, ὧν οὐδὲν τοῖς ὑπὸ τοῦ Ζοροβάβελ γεγενημένοις συμβαῖνον εὑρίσκομεν. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐκ Δαβὶδ κατάγων κατὰ σάρκα τὸ γένος, τὴν πρὸς τὸν Δαβὶδ γεγενημένην ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσεν. « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τὴν ἐκ Δαβὶδ ἀναλαβὼν σκηνήν. Εἰκότως οὖν ὁ προφητικὸς λόγος τῷ [63] Δαβὶδ τὴν σκηνὴν ἀνοικοδομηθήσεσθαι λέγει, οὐκ ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Τοιαῦται γὰρ καὶ πρὸς τὸν μακάριον Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ὑποσχέσεις ἐγένοντο· « Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἕως τοῦ αἰῶνος ἑτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. » Ταύτην τὴν ἐπαγγελίαν καὶ διὰ τοῦ μακαρίου Ἀμὼς ἀνακαινίζει τῶν ὅλων ὁ Κύριος· ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ τοῖς ἔθνεσι τῆς θεογνωσίας τὸ δῶρον. Τῆς γὰρ Δαβιτικῆς, φησὶν, ἀνοικοδομουμένης σκηνῆς, ἐκζητήσουσί με οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάντα τὰ ἔθνη

A ratione quam vos. Nam aliorum emigrationem novit nemo : vestram vero omnes homines in ore habent. Et illi quidem adventantes cum aliis incolis simul habitant, et ex illorum legibus vitam ducunt : vos contra indigenas superastis, omnibusque penitus interemptis, terræ eorum domini effecti estis, cum ope auxilioque meo niteremini.

VERS. 8. « Ecce enim, inquit, oculi Domini Dei super regnum peccans, et auferam illud a facie terræ : verumtamen non in finem auferam domum Jacobi, dicit Dominus. » (9, 10) Quamvis enim innumeris iniquitatibus cooperti sint, eos tamen funditus non perdam : sed nunc quidem eos in captivitatem dispergam, et sicut agricola, frumentum a paleis secernam, saluteque dignos servabo, reliquos vero neci tradam, qui meis verbis credere noluerunt, sed se minas meas effugere posse sperarunt.

VERS. 11, 12. « Die illo suscitabo tabernaculum Davidis collapsum, et ædificabo ea quæ corruerant ex ipso, et quæ suffossa sunt, suscitabo, et instaurabo illud, sicut diebus antiquis. Ut quærant me reliqui hominum, et omnes gentes, **1446** super quas vocatum est nomen meum, dicit Dominus, faciens hæc omnia. » Hæc quidam de Zorobabele acceperunt, ei convenire existimantes, quod genus suum ex Davide traheret. Nec animadvertere voluerunt Zorobabelem, cum brevi tempore præfuisset, e vita excessisse : prophetiam autem æternorum bonorum promissionem continere, et omnes gentes cognituras esse Deum : quorum nihil iis quæ Zorobabelis tempore gesta sunt congruere invenimus. At Dominus noster Jesus Christus, quantum ad carnem pertinet, genus ducens a Davide, Davidi factam promissionem complevit. Nam « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis [f], » accepto ex Davide tabernaculo. Convenienter igitur propheticus sermo Davidis tabernaculum reædificandum dicit, non in breve tempus, sed in æternum. Talia enim etiam beato Davidi a Deo universorum promissa fuerunt : « Et ponam in sæculum sæculi sedem ejus, et thronum ejus sicut dies cœli [g]. » Et rursus : « Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem et generationem sedem tuam [h]. » Hanc eamdem promissionem per beatum quoque Amosum renovat universorum Dominus, itemque pollicetur gentibus donum cognitionis Dei. Nam Davidico, inquit, tabernaculo reædificato, cæteri homines me requirent, omnesque gentes, super quas vocatum est nomen meum. Nam « Quos præscivit,

[f] Joan. I, 14. [g] Psal. LXXXVIII, 29. [h] ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES.

[55] A τῶν ἁμαρτωλῶν. [56] εἰς τ. οὐ μή. A οὐκ εἰς τέλος. [57] Καὶ γὰρ, κ. τ. λ. Ex vers. 9 hæc leg. infra, *Gr. Aff. Curat.* serm. 10 : Ἰδοὺ ἐγὼ ἐντέλλομαι, καὶ λικμήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι (in A des. h. l. ἐν π. τ. ἔθν.) τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ὃν τρόπον λικμᾶται ἐν τῷ λικμῷ. [58] ἠβ. C ἠθέλησαν. [59] ἀνεσκ. Infra, *Gr. Aff. Cur.* l. c. est κατεσκαμμένα. Alii κατεστραμμένα. A add. αὐτῆς. Idem additur infra, l. c. [60] ἀναστ. Infra, l. c. leg. ἀνοικοδομήσω. [61] ἄ. A οὓς. Ita quoque infra l. c. [62] ἐπ' αὐτά. Des. in A. [63] C τοῦ.

Digitized by Google

prædestinavit **1447** etiam ut conformes fierent imagini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus[a]. » Et demonstrans dictorum veritatem, subjunxit : « Dicit Dominus, faciens hæc omnia : » nempe qui res facit, verba prædixit. (13) Quoniam vero non omnes ad spirituales promissiones attendere poterant, etiam bonorum corporeorum largitionem promittit : tantamque horum fore abundantiam prædicit, ut a vindemia comprehendatur messis, propter fructuum, ut par est, multitudinem, non valentibus agricolis metere et triturare manipulos. Quinetiam cum nondum, inquit, sementes factæ erunt, racemum jam maturum decerpent, montesque omnium generum fructus dabunt, nullusque colliculus plantis nudus relinquetur. (14) A captivitate autem liberatus populus, vastatas urbes reædificabit, atque in eis habitans tuto agros colet, plantans, et seminans, laborumque suorum fructus percipiens, ac diutissime datam sibi patriam inhabitabunt. Hoc enim est quod dixit :

Ἀφ' ἃ ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου. « Οὓς γὰρ προέγνω [64], καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. » Καὶ [65] δεικνὺς τῶν εἰρημένων τὸ ἀψευδὲς, ἐπήγαγε· « Λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα· » ὁ γὰρ ποιῶν τὰ πράγματα προεῖπε τὰ ῥήματα. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἅπαντες ταῖς πνευματικαῖς ἐπαγγελίαις προσέχειν ἠδύναντο, ἀναγκαίως καὶ τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν ὑπισχνεῖται τὴν χορηγίαν, καὶ τοσαύτην ἔσεσθαι τούτων προλέγει τὴν ἀφθονίαν, ὡς ὑπὸ τοῦ τρυγητοῦ καταληφθῆναι τὸν ἀμητὸν, διὰ τὸ πλῆθος, ὡς εἰκὸς, τῶν καρπῶν, οὐ δυνηθέντων τεμεῖν καὶ λεπτῦναι τῶν γηπόνων τὰ δράγματα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ σπόρῳ, φησὶν, ἔτι περκαζούσης [66] ἄψονται τῆς σταφυλῆς, καὶ τὰ ὄρη δὲ τοὺς παντοδαποὺς τῶν ἀκροδρύων δώσει καρπούς· οὐδεὶς δὲ τῶν βουνῶν ἀπολειφθήσεται γεγυμνωμένος φυτῶν. Τῆς δὲ αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγεὶς ὁ λαὸς, τὰς ἀναστάτους γενομένας ἀνοικοδομήσει πόλεις, καὶ ἐν αὐταῖς κατοικῶν ἀδεῶς γεωργήσει τὴν γῆν, καὶ φυτεύων, καὶ σπείρων, καὶ τῶν πόνων ὀρεπόμενος τοὺς καρπούς· καὶ ἐπὶ πλεῖστον δὲ τὴν δεδομένην αὐτοῖς οἰκήσουσι πατρίδα. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς·

Vers. 15. « Et plantabo eos super terram suam, et non avellentur amplius de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus omnipotens. » Scire autem oportet universorum Dominum sæpe bona polliceri : qui vero excipiunt promissiones, cum iniquitatibus gaudeant, ad finem prædictiones pervenire non sinunt. Minatur vero interdum etiam **1448** acerba ; minarum autem terrore mutati illi, quibus ob ipsorum scelera sunt intentatæ, eas reipsa non experiuntur calamitates. Itaque Judæi, cum adversus Dominum insaniissent, cum venit in hunc mundum, seipsos bonis promissis privarunt. Nos vero utinam precibus sanctorum prophetarum et apostolorum nixi, vitam nostram secundum leges divinas dirigamus, pœnitentiaque peccatorum sordes ejiciamus, ut malorum nihil experiamur, sed bona promissa consequamur, per gratiam Salvatoris Christi, cum quo Patri gloria, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ιε'. « Καὶ καταφυτεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ γῇ αὐτῶν, καὶ οὐ μὴ ἐκσπασθῶσιν οὐκέτι ἐκ [67] τῆς γῆς αὐτῶν, ἧς ἔδωκα αὐτοῖς, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ. » Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὡς ὑπισχνεῖται μὲν πολλάκις ἀγαθὰ τῶν ὅλων ὁ Κύριος· οἱ δὲ τὰς ὑποσχέσεις δεχόμενοι, παρανομίᾳ χαίροντες, πέρας λαβεῖν τὰς ὑποσχέσεις κωλύουσιν. Ἀπειλεῖ δὲ ἔστιν ὅτε καὶ τὰ [68] χαλεπὰ, καὶ μεταβαλλόμενοι τῷ φόβῳ τῶν ἀπειλῶν οἱ διὰ τὴν σφετέραν παρανομίαν ταύτας δεξάμενοι, πεῖραν τῶν λυπηρῶν οὐ λαμβάνουσι. Τοιγάρτοι καὶ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Δεσπότου παραγενομένου λυττήσαντες, τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελιῶν σφᾶς αὐτοὺς ἀπεστέρησαν. Ἡμᾶς δὲ εἴη ταῖς τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων εὐχαῖς τὸν ἑαυτῶν βίον κατὰ τοὺς θείους νόμους εὐθύνοντας, καὶ τῇ μεταμελείᾳ τὸν τῶν ἁμαρτημάτων ἀποῤῥίπτοντας ῥύπον, πεῖραν μὲν ἀλγεινοῦ μηδενὸς λαβεῖν· τυχεῖν δὲ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[a] Rom. VIII, 29.

VARIÆ LECTIONES.

[64] προέγνω. Des. in C. [65] καὶ. Des. in C. [66] C περκώσης. [67] ἐκ. A ἀπό, omisso αὐτῶν post γῆς. [68] τά. Des. in C.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ[68] ΑΒΔΙΟΥ.

—

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO ABDIÆ PROPHETÆ.

—

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Ἰδουμαῖοι πρόγονον ἔχοντες τὸν Ἡσαῦ, ἐξ οὗ τὴν[70] προσηγορίαν ἐσχήκασιν (*Ἐδὼμ* γὰρ ὠνομάσθη τῶν πρωτοτοκίων τὸν φακὸν προτιμήσας), οὐ τῆς προσηγορίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς μνησικακίας τοῦ προπάτορος ἐγένοντο κληρονόμοι· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος ἐπίμονον πλείστην ἔσχε κατὰ τοῦ Ἰακὼβ τὴν ὀργήν, ὡς καὶ διαῤῥήδην εἰπεῖν· « Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πατρός μου[71], ἵνα ἀποκτείνω τὸν ἀδελφόν[72] μου· οὕτως οὗτοι τοῖς ἐξ Ἰακὼβ διηνεκῶς φθονοῦντες, ἐπιβουλαῖς κατ' αὐτῶν ἐχρῶντο μυρίαις. Καὶ ἡνίκα μὲν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀπαλλαγέντες δουλείας ἐλθεῖν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην ἠβουλήθησαν γῆν, τοῦ μεγάλου Μωσέως ἡγουμένου καὶ προστατεύοντος, οὐ μόνον οὐχ ὑπεδέξαντο φιλοφρόνως, ἀλλ' οὐδὲ διελθεῖν διὰ τῆς σφετέρας συνεχώρησαν χώρας· καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Μωσέως διὰ πρέσβεων τοῦτο λιπαρήσαντος, καὶ ὑποσχομένου, ὡς οὐκ ἐκκλινοῦσι δεξιὰ, οὐδὲ ἀριστερὰ, ἀλλ' ὁδῷ βασιλικῇ βαδιοῦνται, καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕδατος τὴν χρείαν ὠνούμενοι. Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ συχνῶς τὴν οἰκείαν δυσμένειαν ἐπεδείκνυντο, ποτὲ μὲν μόνοι κατ' αὐτῶν στρατεύειν ἐπιχειροῦντες, ποτὲ δὲ τοῖς πολεμοῦσιν αὐτοῖς συμμαχοῦντες προθύμως. Καὶ ἡνίκα δὲ Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι ταῖς κατ' αὐτῶν ἐχρήσαντο προσβολαῖς, μυρία ὅσα ἔδρασαν εἰς αὐτοὺς δεινὰ, οὐ συμπαρατατόμενοι μόνον τοῖς πολεμίοις, ἀλλὰ καὶ λόχους καθίζοντες, καὶ τοὺς φεύγειν πειρωμένους θηρεύοντες, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀναιροῦντες, τοὺς δὲ τοῖς ἐχθίστοις παραδιδόντες. Τούτου χάριν ὁ δίκαιος Κριτὴς, Ἀβδιοῦ τὸν θαυμάσιον προφητικοῦ χαρίσματος ἀναπλήσας, προθεσπίζει τὰ καταληψόμενα τοὺς Ἰδουμαίους κακά. Δῆλης τοίνυν ἐν συντόμῳ τῆς ὑποθέσεως γενομένης, τῶν ῥητῶν αὐτῶν σαφῆ, σὺν Θεῷ φάναι, ποιήσωμεν τὴν διάνοιαν[73].

[v] Gen. xxvii, 41.

ARGUMENTUM.

1449 Idumæi ab Esau progenitore oriundi, ex quo nomen habuerunt (*Edom* enim appellatus est, quod primogenituræ lenticulam antetulisset), non modo nominis, sed malevolentiæ etiam illius hæredes exstiterunt : et quemadmodum ille fixam in Jacobo summam iram exercuit, adeo ut palam diceret, « Appropinquent dies patris mei, ut occidam fratrem meum[v]; » sic hi Jacobi posteris continenter invidentes, innumeras ipsis struxerunt insidias. Cumque ab Ægyptiaca servitute liberati, **1450** Mose magno duce et præfecto, in terram promissam proficiscerentur, non modo humaniter eos non exceperunt, sed ne quidem per fines suos iter facere permiserunt, licet Moses magnus per legatos hoc ab eis contenderet, ac confirmaret, se non diversuros esse neque ad dexteram neque ad sinistram, sed via regia ituros, usumque aquarum empturos esse. Postea etiam sæpenumero insitum odium professi sunt, nunc soli bellum contra eos parantes, nunc bellum moventibus prompte omnino se socios adjungentes. Cum autem Assyrii et Babylonii aggressi illos essent, incredibilibus modis eos vexarunt : non hostibus solum auxiliando, sed insidias etiam eis parando, et eos qui fugere conarentur intercipiendo, quos partim interficiebant, partim hostibus tradebant. Quamobrem « Judex justus admirabilem Abdiam propheticо cumulans dono, prædicit mala Idumæos apprehensura. Argumento itaque breviter explicato, verborum sententiam, Deo adjuvante, planam faciamus.

VARIÆ LECTIONES.

[68] Ὑπ. C add. τοῦ προφήτου Ἀβδιοῦ. [70] τήν. C præm. καί. [71] τ. π. μου. Loco cit. præm. τοῦ πένθους. [72] τ. ἀδ. C præm. Ἰακώβ. [73] F. addit, quæ in A in fine libri leguntur : Ἀβδιοῦ ἑρμηνεύεται δοῦλος ἐξομολογητός. Οὗτος ἦν ἐκ τῆς Συχέμ. Οὗτος ἦν ὁ τριστάτης ἑκατόνταρχος ὁ τρίτος Ὀζίου (A. Ὀχοζίου), καὶ δεηθεὶς τοῦ Ἠλιοῦ καὶ διασωθεὶς παραδόξως ἐγένετο αὐτοῦ λειτουργός. Πολλὰ δὲ παθὼν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀχαὰβ διὰ τὸν Ἠλίαν, τέλος καταφρονήσας θανάτου, καταλιπὼν τὸν βασιλέα, ἠκολούθησε τῷ Ἠλίᾳ καὶ προεφήτευσεν, καὶ ἀποθανὼν ἐν εἰρήνῃ ἐτάφη μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.

Digitized by Google

1451 CAPUT UNICUM.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΟΝΟΝ.

Vers. 1. « Visio Abdiæ. » Hoc est, divinitus Abdiæ facta revelatio hæc est. « Hæc dicit Dominus Deus Idumææ. » Non humana, inquit, ratione usus hæc verba facio, sed Deus universorum, tanquam organo quodam lingua mea utens, Idumææ futura prædicit. Ac docens cujusmodi ea sint, subdit : « Auditum audivi a Domino, et munitionem ad gentes misit. » Pro munitione Symmachus *legationem* vertit. Per hæc autem ostendit ipsum Dominum contra Idumæam hostes convocaturum esse. Addit enim : « Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium. » Nam velut dux quidam belli adversus eos exercitum cogit, ostendens ipsum esse qui permittit ut hæc illi mala sustineant.

α'. « Ὅρασις Ἀβδιοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, ἡ θεόθεν γενομένη τῷ Ἀβδιοῦ ἀποκάλυψις, αὕτη ἐστί. « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ. » Οὐκ ἀνθρωπίνῳ, φησὶ, χρώμενος λογισμῷ τούτους ποιοῦμαι τοὺς λόγους· ἀλλ' ὁ Θεὸς τῶν ὅλων οἷον ὀργάνῳ τινὶ τῇ ἐμῇ κέχρηται γλώττῃ, καὶ τῇ Ἰδουμαίᾳ τὰ ἐσόμενα ἀγγέλλει[74]. Καὶ διδάσκων ὁποῖα ταῦτα, ἐπάγει· « Ἀκοὴν ἤκουσα παρὰ Κυρίου, καὶ περιοχὴν[75] εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστειλεν. » Ἀντὶ τοῦ *περιοχὴν*, *ἀγγελίαν* ὁ Σύμμαχος εἴρηκε. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων, ὡς αὐτὸς ὁ Δεσπότης συναγείρει κατὰ τῆς Ἰδουμαίας τοὺς πολεμίους. Ἐπάγει γάρ· « Ἀνάστητε, καὶ ἐξαναστῶμεν ἐπ' αὐτὸν[76] εἰς πόλεμον. » Οἷον γάρ τις στρατηγὸς τὴν κατ' αὐτοὺς στρατείαν συναθροίζει, διδάσκων ὡς αὐτὸς αὐτοὺς ταῦτα παθεῖν συγχωρεῖ.

Vers. 2. « Ecce minimum dedi te in gentibus; valde inhonoratus es. » Et causam quamobrem id fiat, indicans :

β'. « Ἰδοὺ[77] ὀλιγοστὸν δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ἠτιμωμένος σὺ εἶ σφόδρα. » Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς,

Vers. 3. « Superbia, inquit, cordis tui elevavit te. » Postea docet superbiæ causas. « Habitantem in foraminibus petrarum. » Deinde etiam cogitationes ejus planas facit. « Exaltans, inquit, habitaculum suum, atque dicens in corde suo : Quis me deducet in terram? » Altissimis montium fastigiis Idumæa undiquaque septa erat. Hæc conscendentes, cum ab hostibus impetebantur, sæpe hoc modo ex multis insidiis **1452** evaserunt. Quoniam ergo, inquit, his confidens, insolescis et elato animo es, quasi sis inexpugnabilis, expugnabilem te et hostibus captu facilem efficiam, nec ex manibus inimicorum effugies : [4] non, si more aquilæ sublimis tollaris, et super nebulas voles, atque in ipsis sideribus habites. Et ostendens funditus perituram, subjecit :

γ. « Ἡ ὑπερηφανία, φησὶ, τῆς καρδίας σου ἐπῆρέ σε. » Εἶτα διδάσκει τῆς ὑπερηφανίας τὰς ἀφορμές. « Κατασκηνοῦντα ἐν ταῖς ὀπαῖς τῶν πετρῶν. » Ἔπειτα καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ δήλους ποιεῖ. « Ὁ ὑψῶν γὰρ, φησὶ, τὴν κατοικίαν αὐτοῦ, λέγων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Τίς με κατάξει ἐπὶ τὴν γῆν; » Σφόδρα ὑψηλαῖς ὀρῶν κορυφαῖς ἡ Ἰδουμαία περιεστοίχιστο· ταύτας ἐν ταῖς τῶν πολεμίων ἐφόδοις καταλαμβάνοντες, πολλὰς πολλάκις διέφυγον προσβολάς. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, ταύταις θαῤῥῶν ἀλαζονεύῃ καὶ μέγα φρονεῖς[78] ὡς ἀχείρωτος, εὐάλωτόν σε καταστήσω καὶ εὐχείρωτον τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τῶν πολεμίων οὐ διαφεύξῃ τὰς χεῖρας, οὐδὲ εἰ δίκην ἀετοῦ μετέωρος ἀρθείης, καὶ ὑπὲρ αὐτὰ τὰ νέφη τὴν πτῆσιν ποιήσαιο, καὶ παρ' αὐτὰ σχοίης τὰ ἄστρα τὴν οἴκησιν. Καὶ σημαίνων οἵα πανωλεθρία παραδοθήσεται, ἐπήγαγεν·

Vers. 5, 6. « Si fures introiissent ad te, vel latrones per noctem, ubi projectus esses? nonne furati essent sufficientia sibi? Et si vindemiatores introiissent ad te, nunquid reliquissent racemum? Quomodo perscrutatus est Esau, et deprehensa sunt abscondita ejus? » Fures quidem direptis iis quæ in promptu sunt posita, discedunt, universam domum perscrutari non audentes : et qui vineam vindemiant, totam curiosius indagare negligunt; quo fit ut, majoribus uvis collectis, in multis palmitibus racemulos relinquant. Te vero sic hostes excutient, ut ne ea quidem, quæ in abstrusa loca abdideris, eorum manus effugiant.

ε', ς'. « Εἰ κλέπται εἰσῆλθον πρὸς σὲ, ἢ λῃσταὶ νυκτὸς, ποῦ ἂν ἀπερῥίφης; οὐκ ἂν ἔκλεψαν τὰ ἱκανά αὐτοῖς; Καὶ εἰ τρυγηταὶ εἰσῆλθον πρὸς σὲ, οὐκ ἂν ὑπελείποντο ἐπιφυλλίδα; Πῶς ἐξηρευνήθη Ἡσαῦ, καὶ κατελήφθη αὐτοῦ τὰ κεκρυμμένα; » Οἱ μὲν κλέπται τὰ ἐν προχείρῳ κείμενα λαβόντες[79] ἀπίασι, δεδιότες ἅπασαν ἐρευνῆσαι τὴν οἰκίαν· καὶ δὴ καὶ οἱ τὰς ἀμπέλους τρυγῶντες ὀκνοῦσιν ἁπάσας διερευνᾶν ἀκριβῶς· διὸ τοὺς μείζους τῶν βοτρύων συλλέγοντες, πολλὰς ἐν πολλοῖς κλήμασι καταλείπουσι ῥᾶγας. Σὲ δὲ οὕτως ἐρευνήσουσιν οἱ πολέμιοι, ὡς μηδὲ τὰ εἰς ἀδήλους σοι τόπους κατακεκρυμμένα τὰς ἐκείνων χεῖρας διαφυγεῖν.

Vers. 7. « Usque ad terminos dimiserunt te, omnes viri fœderis tui restiterunt tibi : prævaluerunt adversus te viri pacifici tui : qui comedunt tecum, posuerunt insidias subter te. » Hostibus, inquit, adjungentur ii qui nuper tecum conjuncti erant et benevolentia confœderati ac socii tui. Hoc

ζ'. « Ἕως τῶν ὁρίων ἐξαπέστειλάν σε, πάντες οἱ ἄνδρες τῆς διαθήκης σου ἀντέστησάν σοι· ἠδυνήθησαν[80] πρὸς σὲ ἄνδρες εἰρηνικοί σου· οἱ συνεσθίοντές σοι ἔθηκαν ἔνεδρα ὑποκάτω σου. » Προστεθήσονται, φησὶ, τοῖς πολεμίοις, καὶ οἱ χθὲς[81] καὶ πρώην εὐνοϊκῶς περὶ σὲ διακείμενοι, καὶ ὁμόσπονδοί σου

VARIÆ LECTIONES.

[74] C προαγγέλλει. [75] περ.. κ. τ. λ. *Hebr.* nuntius ad gentes missus est. [76] A αὐτήν. [77] Ἰδ. C præm. Καί. [78] C μεγαλοφρονεῖς. [79] C λαμβάνοντες. [80] A ἠδυνάσθησαν. [81] C ἐχθές.

Digitized by Google

δντες καὶ σύμμαχοι. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, *Οἱ ἄνδρες* A *τῆς διαθήκης σου*, καὶ οἱ πρὸ βραχέος συνεστιώμενοί σοι καὶ συνευωχούμενοι, οὐ μόνον σε τῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῆς χώρας ἐξελάσουσι τῶν ὁρίων, καὶ προφανῶς πολεμοῦντες, καὶ ἐνέδραις χρώμενοι· αἰτία δέ σοι τῶν κακῶν τούτων ἡ ἄνοια. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν, εἰρηκώς·

« Οὐκ ἔστι σύνεσις αὐτῷ[86]. (η', θ'.) Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, ἀπολῶ σοφοὺς ἐκ τῆς Ἰδουμαίας, καὶ σύνεσιν ἐξ ὄρους Ἡσαῦ. Καὶ πτοηθήσονται οἱ μαχηταί σου ἐκ[83] Θαιμάν, ὅπως ἐξαρθῇ ἄνθρωπος ἐξ ὄρους Ἡσαῦ. » Πάντας ὁμοῦ καὶ τοὺς ἐπ' ἀνδρείᾳ γαυριῶντας, καὶ τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ βρενθυομένους, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτοις τελοῦντας, ὀλέθρῳ παντελεῖ παραδώσω. Καὶ δεικνὺς τῆς ψήφου τὸ δίκαιον, .

B

ι'. « Διὰ τὴν σφαγήν, φησὶ, καὶ τὴν ἀσέβειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου[84] Ἰακώβ. Καὶ καλύψει σε αἰσχύνη, καὶ ἐξαρθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. » Λέγει δὲ καὶ τῆς εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀδικίας τὰ εἴδη.

ια'. « Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀντέστης ἐξεναντίας, ἐν ἡμέρᾳ αἰχμαλωτευόντων ἀλλογενῶν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἀλλότριοι εἰσῆλθον εἰς πύλας αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ ἔβαλον κλήρους, καὶ σὺ ἦσθα[85] ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν. » Τὸ μὲν γὰρ τοὺς ἀλλογενεῖς ἐπελθεῖν[86], καὶ πολεμῆσαι, καὶ ἀνδραποδίσαι, δεινὸν ὄν, ἧττόν ἐστι δεινόν· ὑμῖν δὲ τοῖς ὁμογενέσι, καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ τὸ γένος κατάγουσι, ταῦτα εἰς τοὺς συγγενεῖς τετολμηκόσιν, οὐδεμία συγγνώμης καταλείπεται πρόφασις. Τοὺς γὰρ τῆς συγγενείας πατήσαντες νόμους, συνηργεῖτε μὲν τοῖς ἀλλοτρίοις, ἐπολεμεῖτε δὲ τοῖς οἰκείοις. « Καὶ σὺ γάρ, φησὶν, ἦσθα ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν. » Ταῦτα δὲ οὐχ ὡς γεγενημένα, ἀλλ' ὡς ἐσόμενα προλέγει, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα· καὶ δηλοῖ τὰ ἐπαγόμενα.

C

ιβ'. « Μὴ ἐπίδῃς ἡμέραν ἀδελφοῦ σου ἐν ἡμέρᾳ ἀλλοτρίων. » *Ἡμέραν* δὲ καλεῖ τὸν τῆς τιμωρίας καιρόν. Τὸ δὲ, *Μὴ ἐπίδῃς*, ἀπὸ τῆς κοινῆς εἴληφε χρήσεως· εἰώθασι γάρ τινες[87] λέγειν· Ἐπείδον τὸν[88] δεῖνα· τουτέστιν, Ἐφήσθην αὐτῷ κακοῖς προσπαλαίοντι. Τοῦτο δὲ καὶ τὸ ἐπαγόμενον ἑρμηνεύει. « Καὶ μὴ χαίρε[89] ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰούδα ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως[90] αὐτῶν. » Ὁρῶν τὰ ἐκείνων κακὰ μὴ μεγαφρονήσῃς[91], ὡς τούτων ἀπείραστος διαμείνας κακῶν[92].

D

ιγ'. « Μηδὲ εἰσέλθῃς εἰς πύλας λαῶν ἐν ἡμέρᾳ πόνων αὐτῶν. » Μὴ συνεισέλθῃς τοῖς πολεμίοις πορθοῦσι τῶν συγγενῶν σου τὴν πόλιν. « Καὶ μὴ ἐπίδῃς καὶ σὺ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ὀλέθρου αὐτῶν. » Μὴ τοῖς ἀλλοτρίοις, φησὶ, παραπλησίως ἐφησθῇς τιμωρουμένοις αὐτοῖς. « Μηδὲ συνεπιθῇ ἐπὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἀπωλείας αὐτῶν. » Μηδὲ αὐξήσῃς αὐτοῖς ταῖς σαῖς ἐφόδοις τὰς τιμωρίας.

enim dixit, *Viri fœderis tui*, et qui nuper convivæ tui erant et simul epulabantur, non solum te urbium, sed regionis etiam finibus expellent, vel aperto **1453** bello petentes, vel insidias agentes : horum autem causa est insipientia tua. Hoc enim patefecit, cum dixit :

« Non est intellectus in eo. (VERS. 8, 9.) Die illo, dicit Dominus, perdam sapientes ex Idumæa, et intelligentiam de monte Esau. Et pavebunt pugnatores tui de Thæman, ut auferatur homo de monte Esau. » Omnes pariter, tum eos qui de fortitudine gloriantur, tum qui ob sapientiam insolescunt, et eos qui illis subjecti sunt, funditus perdam. Et sententiæ suæ æquitatem ostendens :

VERS. 10. « Propter cædem, inquit, et impietatem in fratrem tuum Jacob. Et operiet te confusio, et auferêris in æternum. » Enumerat autem et injuriarum fratri illatarum genera.

VERS. 11. « Ex quo restitisti contra, die quo capiebant alienigenæ fortitudinem ejus, et alieni ingressi sunt portas ejus, et super Hierosolymam miserunt sortem, et tu eras quasi unus ex eis. » Alienigenas irruere, bellumque inferre, atque in servitutem redigere, cum grave sit, minus grave est. Vobis autem sanguine conjunctis, et ab Abrahamo genus ducentibus, nulla venia relinquitur, qui hæc in cognatos ausi fueritis. Conculcatis siquidem legibus cognationis, alienis fuistis subsidio, vestros vero bello impetistis. Etenim « tu, inquit, fuisti ut unus ex his. » Hæc autem non ut facta, sed ut futura, peculiari prophetarum more prædicit : quod sequentia docent.

VERS. 12. « Non despicias diem fratris tui die alienorum. » **1454** *Diem* autem vocat tempus punitionis. Illud autem, *Non despicias*, ex communi usu desumpsit. Solent enim dicere nonnulli : Despexi talem, hoc est, Lætatus sum, eum eum vidi malis conflictantem. Hoc vero sequentia explicant. « Et ne læteris super filios Judæ, die afflictionis eorum. » Videns eorum mala, ne extollaris quod harum calamitatum expers exstiteris.

VERS. 13. « Neque ingrediaris portas populorum in die laborum eorum. » Non una ingrediaris cum hostibus consanguineorum tuorum urbem depopulantibus. « Et ne despicias etiam tu congregationem eorum die perditionis eorum. » Ne sicut exteri delecteris, cum ipsi puniuntur. « Neque apponaris fortitudini eorum die interitus eorum. » Neque incursionibus tuis augeas eorum calamitates.

VARIÆ LECTIONES.

[82] αὐτ. A præm. ἐν. [83] ἐκ. C præm. οἱ. [84] A ἀδελφοῦ σου. [85] σὺ ἦσθα. A ὑμεῖς ἐστε. [86] C ἐλθεῖν. [87] τινές. C add. ἐπιτηρεῖν τὸν ἐν καλοῖς. [88] τόν. Ita in C leg. Sirm. τῷ. [89] C ἐπίχαιρε. Rec. lect. ἐπιχαρῇς. [90] θλ. A et C ἀπωλείας. Post αὐτῶν A et C ex fine vers. 12 addunt, καὶ μὴ μεγαλορημονήσῃς ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως αὐτῶν. [91] C μεγαλοφρονήσῃς. [92] κακ. Des. in C.

Digitized by Google

VERS. 14. « Neque stabis in egressibus eorum ut interficias eos qui salvi fuerint ex eis, neque concludes fugitivos eorum die tribulationis. » Non insidiis positis in viis eos obsidebis, ut fuga salutem assequi nequeant, sed in tuos laqueos incidant, et in hostium manus tradantur. Quis unquam pro dignitate laudare posset justi judicis incredibilem bonitatem, qui cum plane sciret, quod propheticis verbis crediturl non essent, propositas minas adhibuit, ut partim terrendo, partim alliciendo, efferatos **1455** molliret? Addit autem :

VERS. 15. « Quia propinquus est dies Domini super omnes gentes. » De omnibus enim gentibus impie viventibus pœnas sumo : easdem et tibi obedire nolenti irrogabo. « Sicut fecisti, ita fiet : tibi retributio tua (veniet) in caput tuum. » Justa patieris supplicio addictus : metes enim fructus eorum quæ seminasti. Ideo,

VERS. 16. « Quomodo bibisti super montem sanctum meum, bibent omnes gentes vinum (mysticum) : bibent et absorbebunt, et erunt quasi non sint. » Quemadmodum enim abs te pœnas exigam eorum, quæ in loca mihi dedicata temere ausus es : sic etiam gentes, quæ hujus iniquitatis tecum participes fuerunt, justa vindicta plectentur. *Vini* enim *potionem* vocat ultionem : quod aperte nos etiam docet beatus Jeremias, accipere poculum jussus [x], et potare omnes gentes. Atque ex multis aliis locis hoc intelligere facile est. Vos porro, Idumæi, pœnas dabitis eorum quæ in fratres vestros commisistis.

VERS. 17. « In monte autem Sione erit salus, et erit sanctum. » Reducam ' enim eos ex captivitate, et sanctum templum reædificabo. Una autem prænuntiat exhibitam omnibus in Sione salutem, indeque in omnem orbem terrarum per crucem salutarem diffusam sanctificationem. « Et possidebit domus Jacob eos, quorum hæreditas fuerat. » **1456** Eis vero, postquam redierint, tantum virium et potentiæ suppeditabo, et in tantam multitudinem eos augebo, ut et vestram et aliarum finitimarum gentium terram sibi subjiciant.

VERS. 18. « Et erit domus Jacobi ignis, et domus Josephi flamma, domus autem Esau stipula : et succendentur in eos, et devorabunt illos. » In tantam imbecillitatem conjiciemini, ut more ignis ab illis consumamini. Jacob autem et Joseph eosdem appellavit : quandoquidem Ephraim (filius autem is fuit Josephi), decem tribus sæpe nominavit. « Et non erit ignifer domui Esau, quia Do-

A ιδ'. « Μηδὲ ἐπιστῇς ἐπὶ τὰς διεκβολὰς αὐτῶν [93], ἐξολοθρεῦσαι τοὺς ἀνασωζομένους αὐτῶν [94], μηδὲ συγκλείσῃς τοὺς φεύγοντας αὐτῶν [95] ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως. » Μὴ λοχήσῃς αὐτοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐνεδρεύων, ὥστε μηδὲ φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσασθαι, ἀλλὰ ταῖς σαῖς πάγαις περιπεσεῖν, καὶ ταῖς τῶν δυσμενῶν παραδοθῆναι χερσίν. Τίς ἂν ἀξίως ὑμνήσειε τὴν ἄῤῥητον ἀγαθότητα τοῦ δικαίου Κριτοῦ, ὃς ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ὡς τοῖς προφητικοῖς οὐ πεισθήσονται λόγοις, καὶ τὴν προκειμένην προσέθηκεν ἀπειλὴν [96], ἵνα τῇ μὲν δεδιξάμενος, τῇ δὲ καταθέλξας, μαλάξῃ τοὺς θηριώδεις; Ἐπάγει γάρ·

ιε'. « Διότι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Πᾶσι γὰρ τοῖς παρανομοῦσιν ἔθνεσι δικαίαν ἐπιτίθημι τιμωρίαν, καὶ σοὶ δὲ πεισθῆναι μὴ B βουλομένῳ ταύτην ἐποίσω. « Ὃν τρόπον γὰρ ἐποίησας, ἔσται [97] οὕτως σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεταί σοι [98] εἰς κεφαλήν σου. » Δίκαια πείσῃ τιμωρίᾳ παραδιδόμενος· δρέπῃ γὰρ ὧν ἔσπειρας τοὺς καρπούς· διότι,

ις'. « Ὃν τρόπον ἔπιες ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου, πίονται πάντα τὰ ἔθνη οἶνον, » τὸν μυστικόν· « πίονται, καὶ καταπίονται [99], καὶ ἔσονται καθὼς οὐχ ὑπάρχοντες. » Ὥσπερ γάρ σε δίκας εἰσπράξομαι ὧν εἰς τοὺς ἐμοὶ ἀνακειμένους τόπους τετόλμηκας· οὕτω καὶ τὰ κοινωνήσαντά σοι τῆσδε τῆς παρανομίας ἔθνη τὴν προσήκουσαν δέξεται τιμωρίαν. Οἶνον γὰρ πόσιν τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσε· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ὁ μακάριος Ἱερεμίας διδάσκει, λαβεῖν τὸ ποτήριον προσταχθείς, καὶ ποτίσαι πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ C πολλαχόθεν δὲ ῥᾴδιον διαγνῶναι. Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν, Ἰδουμαῖοι [1], ποινὴν τίσετε ὑπὲρ ὧν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τετολμήκατε.

ιζ'. « Ἐν δὲ τῷ ὄρει Σιὼν ἔσται σωτηρία [2], καὶ ἔσται ἅγιον. » Ἐπανάξω γὰρ αὐτοὺς αἰχμαλώτους γεγενημένους, καὶ τὸν ἅγιον ἀναστήσω νεών. Προαγορεύει δὲ κατὰ ταυτὸν τὴν γενομένην πᾶσιν ἀνθρώποις ἐν τῇ Σιὼν σωτηρίαν, καὶ τὸν ἐκεῖθεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην προχυθέντα ἁγιασμὸν διὰ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ. « Καὶ κατακληρονομήσουσιν ὁ οἶκος Ἰακὼβ τοὺς κληρονομήσαντας [3] αὐτούς. » Τοσαύτην δὲ αὐτοῖς ἐπανελθοῦσι παρέξω ῥώμην καὶ δύναμιν, καὶ εἰς τοσοῦτον πλῆθος αὐτοὺς αὐξήσω, ὡς καὶ τὴν ὑμετέραν, καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῶν D ὁμόρων τὴν γῆν ὑφ' ἑαυτοὺς ποιήσασθαι.

ιη'. « Καὶ ἔσται ὁ οἶκος Ἰακὼβ πῦρ, καὶ ὁ οἶκος Ἰωσὴφ φλὸξ, ὁ δὲ οἶκος Ἡσαῦ εἰς καλάμην· καὶ ἐκκαυθήσονται εἰς αὐτοὺς, καὶ καταφάγονται αὐτούς. » Ἀσθενείᾳ γὰρ τοσαύτῃ παραδοθήσεσθε, ὥστε πυρὸς δίκην ὑπ' ἐκείνων ἀναλωθῆναι. Ἰακὼβ δὲ καὶ Ἰωσὴφ τοὺς αὐτοὺς προσηγόρευσεν, ἐπειδὴ καὶ Ἐφραΐμ (υἱὸς δὲ οὗτος τοῦ Ἰωσὴφ), τὰς δέκα φυλὰς πολλάκις ὠνόμασε. « Καὶ οὐκ ἔσται πυρφόρος [4] τῷ

[x] Jerem. XXV, 15, vel juxta LXX, XXXII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[93] A αὐτοῦ. [94] A ἐξ αὐτοῦ. [95] αὐτ. A præm. ἐξ. [96] C προσήνεγκε συμβουλὴν, καὶ τὴν ῥηθησομένην προστέθεικεν ἀπειλήν. [97] ἔστ. In A et C ponitur post οὕτως. [98] σοι. Des. in A. [99] καταπ. Ita cum A legimus. Sirm. ἀναβήσονται. [1] C ὦ Ἰουδαῖοι. [2] σωτ. A præm. ἡ. [3] A et C. κατακληρονομήσαντας. [4] A et C. πυροφόρος. Ita etiam deinceps.

Digitized by Google

οἴκῳ Ἡσαῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε. » Τὸν *πυρφόρον* ὁ μὲν Σύμμαχος *διασωζόμενον* εἰρηκεν· Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, *καταλελειμμένον*. Τὸν παντελῆ τοίνυν ὄλεθρον αὐτῶν προδηλῶν, τοῖσδε τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. Καὶ οἱ Ἑβδομήκοντα δὲ τὸν *πυρφόρον* τεθείκασιν οὐχ ἁπλῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ πῦρ τὸν Ἰακὼβ, καὶ φλόγα τὸν Ἰωσὴφ κοινῇ πάντες εἰρήκασι (ῥώμην δὲ ταῦτα καὶ δύναμιν παραδηλοῖ τὰ ὀνόματα), ἠβουλήθησαν εἰπεῖν, ὡς οὐδεμία δύναμις τοῖς Ἰδουμαίοις ὑπολειφθήσεται.

ιθ'. « Καὶ κατακληρονομήσουσιν οἱ ἐν Ναγὲβ τὸ ὄρος τοῦ [5] Ἡσαῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ συμφώνως οἱ τρεῖς ἑρμηνευταὶ *νότον* ἡρμηνεύθκασιν· οὕτω γὰρ ὁ νότος προσαγορεύεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Λέγει τοίνυν, ὅτι οἱ πρὸς νότον οἰκοῦντες τῆς Ἱερουσαλὴμ, τουτέστι τῶν Ἰδουμαίων οἱ ὅμοροι, οἷόν τινα κλῆρον ἕξουσι καὶ μερίδα τῶν Ἰδουμαίων τὴν γῆν· « οἱ δὲ ἐν τῇ Σεφηλὰ » (ἀστυγείτονες δὲ [6] οὗτοι τῶν Ἀλλοφύλων), ὑφ' αὐτοὺς [7] τὴν νῦν ὑπὸ τῶν Ἀλλοφύλων κατεχομένην ποιήσονται χώραν. Καθέξουσι δὲ κοινῇ πάντες οἱ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγέντες, καὶ τὸ Ἐφραὶμ ὄρος, καὶ τὸ ὑποκείμενον πεδίον, καὶ τὸν τοῦ Βενιαμὶν κλῆρον, καὶ τὴν Γαλααδῖτιν ἅπασαν· ὅρους δὲ ἕξουσιν οὓς πάλαι εἶχον ὅρους οἱ Χαναναῖοι, ὡς τέλος εἶναι τὴν Σαρέφθαν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ κατεχομένης γῆς. Καθέξει δὲ καὶ τὴν Ἐφραθὰ πόλιν ἡ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰς ταύτης ἔτι νοτιωτέρας· τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Κληρονομήσουσι τὰς πόλεις τοῦ Ναγέβ. » Οὐκ ἀρκεσθήσονται δὲ οὐδὲ ταύταις, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἡσαῦ τὸ ὄρος οἰκεῖον ποιήσονται, ὑπὸ βασιλεῖ τῷ Θεῷ στρατευόμενοι, καὶ αὐτῷ σφᾶς αὐτοὺς ἀναθέντες. Ἰστέον δὲ, ὡς συμφωνεῖ τῷ τέλει τῆσδε τῆς προφητείας, καὶ τῆς τοῦ μακαρίου Ἰεζεκιὴλ προφητείας τὸ τέλος. Καὶ γὰρ ἐκεῖ προδιαγράφει τῆς γῆς τὴν διαίρεσιν, καὶ προαγορεύει τοῦ λαοῦ τὴν [8] ἐπάνοδον, καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐπάνοδον δοθησομένην αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ ἰσχύν. Ταύτης καὶ ἡμᾶς τυχεῖν γένοιτο παρὰ τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ· τευξόμεθα δὲ, εἰ τοῦ Ἡσαῦ καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν ἐκείνου τὴν μίμησιν φύγοιμεν, καὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νομοθεσίαν χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων μάθοιμεν, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν εἰς ἀλλήλους ἐθέλοιμεν. Τῇ τοιαύτῃ γὰρ πολιτείᾳ τὸν τῶν ἁπάντων Κύριον θεραπεύοντες, ἀπολαυσόμεθα τῶν παρ' αὐτοῦ δωρεῶν, χάριτι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ [9] Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

minus locutus est. » *Igniferum* Symmachus interpretatus est *conservatum*: Aquila autem et Theodotio, *relictum*. Summam itaque eorum perditionem præmonstrans his verbis usus est. Septuaginta autem non sine causa *igniferum* posuerunt: sed cum ignem Jacobum et flammam Josephum uno consensu omnes dixerint, quæ nomina fortitudinem et potentiam ostendunt, dicere voluerunt, nullas vires Idumæis relictum iri.

Vers. 19. « Et possidebunt, qui in Nageb, montem Esau. » Hoc etiam uno consensu tres interpretes *austrum* verterunt: sic enim Hebraica lingua auster vocatur. Ait ergo eos qui versus austrum Hierosolymæ habitant, hoc est, Idumæorum finitimos, tanquam hæreditatem quamdam et partem, habituros esse terram Idumæorum; « qui vero in Sephela » (vicini autem sunt isti Allophylis), regionem, quam nunc tenent Allophyli, sibi **1457** subjecturos esse. Omnes porro a captivitate liberati, communiter et publice possidebunt montem Ephraim, et monti adjacentes campos, et Benjaminis hæreditatem, atque universam Galaaditidem; fines autem habebunt, quos olim Chananæi tenuerunt, ita ut Sarepta terminus sit terræ, quam Israel possidebit. Ephratam quoque urbem tenebit Hierosolyma, atque alias, etiam illa australiores. [20] Hoc enim expressit, cum dixit: « Hæreditabunt urbes Nageb. » [21] Neque tamen his contenti erunt, sed etiam Esau montem sibi subjicient, Deum regem exercitus ductorem habentes, eique seipsos devoventes. Est autem animadvertendum prophetiæ Ezechielis finem respondere fini istius prophetiæ. Nam et ibi quoque prius describit terræ divisionem, et prædicit populi reditum, eisque post reditum datam a Deo fortitudinem et potentiam. Hanc etiam nos utinam a Deo liberalissimo consequamur! Consequemur autem, si modo non Esau et posteros ejus imitemur, sed juxta apostolicam traditionem gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus discamus, atque idem inter nos sentire velimus. Hoc enim vitæ instituto omnium Dominum observantes, ejus donis potiemur, benignitate Salvatoris nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VARIÆ LECTIONES.

[5] τοῦ. A τό. [6] δέ. Des. in C. [7] C ἑαυτούς. [8] τὴν. C præm. καί. [9] Ἰησ. Des. in C.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΙΩΝΑΝ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO JONÆ PROPHETÆ.

1458 ARGUMENTUM.

Deus universorum, qui omnes homines creavit, omnium curam gerere perseverat, tametsi plus olim nonnunquam Israelitas curare visus est; sed et hoc ipsum ad commune omnium hominum beneficium faciebat. Nam quemadmodum Israelitarum congruentem curam gerens, non ad unumquemque verba faciens, quid agendum esset indicabat, sed unum aliquem optimum ex omnibus seligens, nunc quidem Mosen magnum, nunc Josuam filium Nave, alias Samuelem, alias Eliam, et per horum singulos, aut leges dans, aut miracula edens, aut admonitiones adhibens, adducebat ad salutem: sic Israelitico populo præ aliis gentibus selecto cum præcipuam curam impenderet, **1459** et frequenter ei appareret, et inexplicabilia miracula ederet, aliis etiam gentibus viam ad Dei notionem ostendebat. Hoc enim nos per divinum Oseam quoque docuit: « Speculator enim, inquit, Ephraim cum Deo, propheta [y]. » Populum enim, tanquam speculatorem quemdam et prophetam, proposuit ad utilitatem aliarum gentium, et salutem. Nec aliter vero Ægyptus etiam per hos didicit Dei omnium ineffabilem potestatem. Et illorum stragem fama per omnes gentes divulgans, in admirationem justæ Dei providentiæ omnes adduxit. Unde factum est ut Raab meretrix, divinæ notionis lumine illustrata, diceret exploratoribus: « Nam irruit in nos timor vestri et terror vester: audivimus enim quod exsiccaverit Dominus Deus aquas maris Rubri ad vestrum introitum, et vos transmiserit, quia Dominus Deus vester ipse est Deus in cœlo sursum, et in terra deorsum [z]. » Et post longum denique tempus, cum Allophyli arcam

ΥΠΟΘΕΣΙΣ [10].

Πάντας ἀνθρώπους δημιουργήσας ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, πάντων ὁμοίως διατελεῖ προμηθούμενος· εἰ καὶ πλέον πάλαι ποτὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπιμελούμενος ὤφθη, καὶ τοῦτο δὲ εἰς κοινὴν ἁπάντων ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐποίει. Ὥσπερ γὰρ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν προσήκουσαν κηδεμονίαν ποιούμενος, οὐ πρὸς ἕκαστον διαλεγόμενος τὸ πρακτέον ἐδείκνυ, ἀλλ' ἕνα τὸν ἄριστον ἐξ ἁπάντων ἐκλεγόμενος, νῦν μὲν Μωσέα τὸν μέγαν, νῦν δὲ Ἰησοῦν τὸν Ναυῆ, ἄλλοτε δὲ τὸν Σαμουὴλ, καὶ ἐν ἑτέρῳ καιρῷ τὸν Ἠλίαν, καὶ δι' ἑκάστου τῶν εἰρημένων, ἢ νόμους τιθεὶς, ἢ θαυμαστὰ δεικνὺς, ἢ παραινέσεις προσφέρων, ἐποδήγει πρὸς σωτηρίαν· οὕτω τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὁ Θεὸς ἀποκρίνας, τῇ περὶ τούτων ἐπιμελείᾳ, καὶ ταῖς συχναῖς ἐπιφανείαις, καὶ ἀῤῥήτοις θαυματουργίαις, ὑπεδείκνυ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὴν εἰς θεογνωσίαν ὁδόν. Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς καὶ διὰ τοῦ θεσπεσίου ἐδίδαξεν Ὡσηέ. « Σκοπὸς γὰρ, φησὶν, Ἐφραὶμ μετὰ Θεοῦ προφήτης. » Οἷον [11] γάρ τινα σκοπὸν καὶ προφήτην προὐβάλετο τὸν λαὸν εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὠφέλειάν τε καὶ σωτηρίαν. Οὕτω καὶ διὰ τούτων μεμάθηκεν Αἴγυπτος τὴν ἄῤῥητον δύναμιν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ. Καὶ τὸν ἐκείνων δὲ ὄλεθρον εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους ἡ φήμη διαγαγοῦσα, θαυμάζειν ἅπαντας παρεσκεύασε τῆς θείας προμηθείας τὸ δίκαιον. Ἐντεῦθεν Ῥαὰβ ἡ πόρνη, τῆς θεογνωσίας δεξαμένη τὴν αἴγλην, ἔλεγε τοῖς κατασκόποις· « Διότι [11*] ἐπέπεσεν ὁ φόβος ὑμῶν καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἐφ' ἡμᾶς· ἠκούσαμεν γὰρ ὅπως κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἔμπροσθεν ὑμῶν, καὶ διήγαγεν ὑμᾶς, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. » Καὶ χρόνοις δὲ πολλοῖς ὕστερον τὴν κιβωτὸν οἱ Ἀλλόφυλοι θεασάμενοι, μετὰ

[y] Osee IX, 8. [z] Josue II, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[10] Ὑπόθ. C addit, τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ. [11] οἷον, κ. τ. λ. Vid. supra, p. 1353. [11*] C ὅτι.

Digitized by Google

δέους καὶ φρίκης ἐβόων· « Οὗτος ὁ Θεὸς ὁ πατάξας τὴν Αἴγυπτον. » Καὶ τῶν Ἀσσυρίων δὲ τὰς πολλὰς ἐκείνας χιλιάδας πρὸ τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ περιβόλων κατακοντίσας, καὶ μετ' ὀλίγων φυγεῖν τὸν Σενναχηρεὶμ ἀναγκάσας, δῆλην αὐτοῦ πεποίηκε πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν δύναμιν. Κἀν τῇ Βαβυλῶνι δὲ τοῖς λέουσι παραδοθέντα τὸν Δανιὴλ φυλάξας ἀλώβητον, καὶ τὴν σφοδροτάτην ἐκείνην τῆς καμίνου φλόγα μεταβαλὼν εἰς δρόσον, ὡς τοὺς μακαρίους ἐκείνους παῖδας χορείαν ἐν μέσῳ συστήσασθαι, καὶ ὕμνον ὑφῆναι, καὶ τὸν ἀλαζόνα βασιλέα κατέπληξε, καὶ δι' ἐκείνου τοὺς ὑπηκόους ἐδίδαξεν, ὡς μόνος Θεὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν ὁ Θεός. Καὶ ἐπὶ Κύρου δὲ τοῦ Πέρσου τὴν πολυθρύλλητον ἐκείνην ἐπάνοδον τῷ λαῷ δωρησάμενος, καὶ μόνοις ἐκ πάντων τῶν αἰχμαλώτων γεγενημένων χαρισάμενος τὴν [12] τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν, καὶ τὸν νεὼν τὸν οἰκεῖον δειμάμενος, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν προτέραν ἐπαναγαγὼν εὐπραξίαν, δεδήλωκε πάλιν, οὐ τοῖς πελάζουσι μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄποθεν οἰκοῦσιν, ὡς μόνος ἐστὶν ἱκανὸς προμηθεῖσθαι καὶ προστατεύειν ὧν βούλεται. Καὶ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων δὲ πολλάκις τὴν οἰκείαν ὑπέδειξε δύναμιν, καὶ μέντοι καὶ διὰ τῶν προφητῶν θαυματουργῶν καὶ τὰ ἐσόμενα προλέγων, πολλὰ τῶν ἐθνῶν πρὸς ἀλήθειαν ἐποδήγησεν. Οὕτω τὸν μέγαν Ἐλισσαῖον τὸ τῶν Σύρων ἔδεισεν ἔθνος, ποτὲ μὲν ἀορασίας ὑπ' αὐτοῦ δεξάμενον νέφος, ποτὲ δὲ τοῦ Νεεμὰν τὴν κάθαρσιν θεασάμενον. Τοσοῦτον γὰρ ἔσχε τοῦδε τοῦ προφήτου σέβας [13], ὡς ἀῤῥωστίᾳ περιπεσόντα τὸν βασιλέα πρὸς τοῦτον ἀποστεῖλαι τὸν Ἀζαὴλ πευσόμενον εἰ ῥωσθήσεται· καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἀζαὴλ οὗτος αὐτὸς ὁ προφήτης ἔχρισε βασιλέα τοῖς Σύροις. Καὶ τὸν θεσπέσιον δὲ Ἱερεμίαν τοσαύτης ἠξίωσε τιμῆς τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, ὡς αἱρεσιν αὐτῷ τῆς οἰκήσεως δοῦναι· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας καὶ βασιλέας καὶ ἄρχοντας αἰχμαλώτους ἀπήγαγε, τούτῳ δὲ μόνῳ δέδωκεν ἐξουσίαν διάγειν ὅπου βούλεται. Οὕτω καὶ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν Νινευϊτῶν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς προφήτην ἐχειροτόνησε. Πόλις δὲ ἦν αὕτη πάλαι μεγίστη, καὶ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως τὰ βασίλεια δεξαμένη. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἀνθρωπείας φύσεως ἐπιφαίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἅπαντα τὰ ἔθνη τῷ τῆς θεογνωσίας καταφωτίζειν φωτὶ, καὶ πρὸ τῆς οἰκείας ἐνανθρωπήσεως τὴν θείαν αὐτοῦ τοῖς ἔθνεσιν ὑποδείκνυσι προμήθειαν, ἵνα τοῖς προλαβοῦσι τὰ ἐσόμενα βεβαιώσῃ, καὶ διδάξῃ πάντας, ὡς οὐκ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν, καὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ Νέας Διαθήκης τὴν συγγένειαν δείξῃ. Εἰ γὰρ μηδεμίαν τῶν ἐθνῶν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐποιήσατο πρόνοιαν, ἕτερον ἂν αὐτὸν ὑπέλαβον Ἰουδαῖοι Θεὸν, ὡς ἐναντία ὁρῶντα τῷ δεδωκότι τὸν νόμον· ὁ μὲν γὰρ μόνον Ἰουδαίων ἐφρόντιζεν· οὗτος δὲ πάντων ἀνθρώπων ἐποιεῖτο τὴν ἐπιμέλειαν. Τοῦτο δὲ πέπονθε Μαρκίων ὁ

vidissent, metu et horrore commoti vociferabantur: « Hic est Deus, qui Ægyptum percussit [a]. » Cumque rursus multa illa Assyriorum millia ad muros Hierosolymæ interfecisset, et Sennacherimum cum paucis in fugam conjecisset, omnibus mortalibus potestatem suam planam fecit. Jam vero Babylone, cum Danielem leonibus traditum incolumem servasset, et vehementissimam illam camini flammam in rorem vertisset, ita ut beati illi pueri **1460** in medio saltarent, et divinas laudes contexerent, superbum regem perterruit, et per eum subditos docuit, Deum Israelitarum solum esse Deum. Quinetiam, cum sub Cyro rege Persarum, nobilem illum reditum populo largitus esset, et ex omnibus in captivitatem abductis hos solos a servitute liberasset, templumque suum reædificasset, ac pristinæ felicitati Hierosolymam reddidisset, rursus planum fecit, non finitimis modo, sed etiam longinquis, se solum esse, qui possit quibus velit providere ac præesse. Itemque sub Macedonibus potentiam suam sæpe numero ostendit, et simul per prophetas miracula edens et futura prænuntians, gentes permultas ad veritatem adduxit. Sic Elisæum magnum gens Syrorum reverita est, nunc nebula invisibili ab eo circumfusa, nunc Neemanis curatione conspecta. Tanta nimirum observantia coluit prophetam hunc, ut, cum rex infirma esset valetudine, Azaelem ad eum miserit percontaturum an convalesceret. Hunc porro Azaelem hic propheta regem unxit Syris. Divinumque Jeremiam rex Babyloniorum tanto honore prosecutus est, ut habitationis optionem illi dederit: et reliquos quidem omnes, et reges et principes, captivos abduxit, huic vero potestatem dedit degendi ubi vellet. Sic etiam beatum Jonam Deus universorum Ninevitis prophetam creavit. Urbs autem **1461** hæc olim maxima et regis Assyriorum sedes fuit. Quoniam enim unigenitum Dei Verbum per humanam naturam apparituram erat hominibus, et cunctas gentes divinæ notionis lumine illustraturum, gentibus etiam ante incarnationem divinam suam providentiam patefacit: ut ex antecedentibus futura confirmet, et omnes doceat se non Deum solum Judæorum esse, sed etiam gentium, utque Veteris et Novi Testamenti cognationem ostendat. Etenim si ante incarnationem nullam gentium curam habuisset, alium Deum illum suspicari potuissent Judæi, ut qui contraria faceret illi, qui legem dedisset, cum Judæos hic tantum curaret, ille vero omnes homines. Hoc nimirum morbo laboravit exsecrandus Marcion, qui alium hunc ab illo Deum dixit, tametsi in Veteri quoque Testamento Deum omnes mortales curare animadvertere po-

[a] I Reg. IV, 8, sec. LXX.

VARIÆ LECTIONES.

[12] τὴν. C præm. καὶ. [13] σέβ. Id. præm. τό.

Digitized by Google

tuisset. Sed ne præter modum longiores simus, ad prophetæ explanationem veniamus.

βδελυρὸς, ἄλλον τοῦτον παρ' ἐκεῖνον φήσας Θεὸν, καὶ ταῦτα κἀν τῇ Παλαιᾷ τὴν περὶ πάντας ἀνθρώπους αὐτοῦ θεασάμενος πρόνοιαν. Ἀλλ' ἵνα μὴ πέρα τοῦ μέτρου μηκύνωμεν, ἐπ' αὐτὴν ἔλθωμεν τοῦ προφήτου τὴν ἑρμηνείαν [13].

CAPUT I.

Beatus Jonas etiam alias edidit prophetias, quæ hoc libro non continentur : eas autem ex quarto Regnorum cognovimus. **1462** Scriptura enim de Jeroboamo, qui tertius ab Jehu progenitus, decem tribubus rex imperavit, docet quæ sequuntur : Ipse restituit terminos Israelis ab Emath usque ad mare, quod vergit ad occidentem, juxta sermonem Domini Dei Israelis, quem locutus est per servum suum Jonam, filium Amathi prophetæ, qui erat de Gethophra. Idem porro nomen patris hæc quoque prophetia habet. Hunc jussit universorum Deus in urbem Nineven proficisci, eique futurum supremum exitium prænuntiare, propter gravem ejus iniquitatem. « Ascendit enim, inquit, clamor malitiæ eorum ad me. » Hoc est, in tantam prolapsi sunt malitiam, ut patientiæ meæ fines transcenderint. Cum autem hæc verba audisset propheta, fugam obedientiæ antetulit, atque versus Tharsis fugere aggressus est. *Tharsis* autem quidam Tarsum esse ex nominum cognatione opinati sunt : quidam Indiam ita nuncupatam esse existimarunt, non animadvertentes Assyriorum regnum Indorum regno esse finitimum, moremque iis esse, qui ex oriente fugiant, tendere ad occidentem, et qui a meridianis declinent, ad septentriones concedere ; præsertim cum descenderit Joppen, urbem maritimam Palæstinæ, ut illinc mare conscenderet. Illa vero occidentali mari alluitur. At fieri nequit, ut quis per hoc mare navibus recta in Indiam proficiscatur, cum inter mare nostrum et Indicum maxima intersit terra continens, ex parte una habitabilis, ex altera prorsus deserta : tum quamplurimi et maximi montes interpositi sint, post quos est sinus maris **1463** Rubri, quocum Indicum mare conjungitur. Ac ne quis ratiocinando veritatem pervertere nos arbitretur, divinam Scripturam testem afferam, *Tharsin* esse Carthaginem urbem Africæ primariam. In Isaia enim propheta, ubi Septuaginta dixerant : « Ululate, naves Carthaginis, quia periit munitio vestra [b], » Aquila, et Symmachus, et Theodotio, pro *Carthagine*, *Tharsis* posuerunt. Hoc enim nomen Hebræorum etiam habent libri. Sic etiam,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὁ μακάριος Ἰωνᾶς καὶ ἄλλας ἐποιήσατο προφητείας· οὐκ ἐμφέρονται δὲ αὗται τῷ συγγράμματι τούτῳ· μεμαθήκαμεν δὲ ἐκείνας ἐκ τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν. Περὶ γὰρ τοῦ Ἱεροβοὰμ, ὃς τρίτος ἐξ Ἰηοῦ γεγονὼς τῶν δέκα φυλῶν ἐβασίλευσε, τοιαῦτα ἡ Γραφὴ διδάσκει· Αὐτὸς ἀποκατέστησε τὸ ὅριον Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰσόδου Ἡμὰθ, ἕως τῆς [14] θαλάσσης τῆς πρὸς ἑσπέραν, κατὰ τὸ ῥῆμα Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, ὃ ἐλάλησεν ἐν χειρὶ δούλου αὐτοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ υἱοῦ Ἀμαθεὶ, τοῦ προφήτου τοῦ ἀπὸ Γεθοφρᾶ. Καὶ ἡ προφητεία δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει τοῦ πατρὸς προσηγορίαν. Τοῦτον ἐκέλευσεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς εἰς Νινευῆ τὴν πόλιν ἀφικέσθαι, καὶ τὴν ἐσομένην αὐτοῖς διὰ τὴν πολλὴν παρανομίαν προαγγεῖλαι πανωλεθρίαν. « Ἀνέβη γὰρ, φησὶν, ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν [15] πρός με. » Τουτέστιν, εἰς πολλὴν ἐξώκειλαν πονηρίαν, ὥστε ὑπερβῆναι τῆς μακροθυμίας τοὺς ὅρους. Ἀλλὰ τούτων ὁ προφήτης τῶν λόγων ἀκούσας, φυγὴν τῆς ὑπακοῆς προετείνατο, καὶ ἀποδρᾶναι τετόλμηκεν εἰς Θαρσείς. Τὴν δὲ *Θαρσὶς*, τινὲς μὲν Ταρσὸν ἀπὸ τῆς τοῦ ὀνόματος συγγενείας ὑπέλαβον εἶναι, τινὲς δὲ τὴν Ἰνδίαν οὕτως ἔφασαν ὠνομᾶσθαι· συνιδεῖν οὐκ ἐθελήσαντες, ὡς τῶν Ἀσσυρίων ἡ βασιλεία τῆς Ἰνδῶν ἐστιν ὅμορος· ἔθος δὲ τοῖς φεύγουσι τὰ ἐῷα ἐπὶ τὴν ἑσπέραν χωρεῖν, καὶ τοῖς τὰ νότια δραπετεύουσιν ἐπὶ τὰ βόρεια τρέχειν· ἄλλως τε καὶ εἰς τὴν Ἰόππην κατῆλθε, πόλιν παραλίαν τῆς Παλαιστίνης, ἵνα ἐκεῖθεν ἀπάρῃ· ἐπίκειται δὲ τῇ πρὸς ἑσπέραν κειμένῃ θαλάττῃ. Διὰ τούτου δὲ τοῦ πελάγους οὐκ ἂν ναυτιλίᾳ τις χρώμενος εἰς Ἰνδίαν ἀπέλθοι· μεταξὺ γὰρ τῆς τε ἡμετέρας θαλάττης, καὶ τῆς Ἰνδικῆς, ἤπειρός ἐστι μεγίστη, ἡ μὲν οἰκουμένη, ἡ δὲ παντελῶς ἔρημος· καὶ ὄρη δὲ πλεῖστα καὶ μέγιστα, μεθ' ἃ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὁ κόλπος, ᾧ τὸ Ἰνδικὸν ἀναμέμικται πέλαγος. Καὶ ἵνα μή τις ὑπολάβῃ λογισμοῖς ἡμᾶς παραλογίζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, τὴν θείαν Γραφὴν παρέξομαι μάρτυρα, ὡς Θαρσὶς ἡ Καρχηδὼν ἐστι τῆς Ἀφρικῆς προκαθημένη. Ἐν γὰρ Ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ, τῶν Ἑβδομήκοντα εἰρηκότων, « Ὀλολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπόλωλε τὸ ὀχύρωμα ὑμῶν. » Ἀκύλας, καὶ [16] Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων, *Θαρσὶς* ἀντὶ τῆς *Καρχηδόνος* τεθείκασι. Τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα

[b] Isa. xxiii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[13] ἑρμ. F. addit, quæ in A post c. iv, 11, leguntur : Ἰωνᾶς ἑρμηνεύεται ὑψίστου πονοῦντος ἢ περιστερά. Ἰωνᾶς ἦν ἐκ γῆς Καριαθὲμ, πλησίον Ἀζώτου πόλεως Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν. Καὶ ἐκβρασθεὶς ἐκ τοῦ κήτους ἀπελθὼν εἰς Νινευῖ (F. Νινευῆ) καὶ κηρύξας καὶ ἀνακάμψας οὐκ ἔμεινεν ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ· ἀλλὰ παραλαβὼν τὴν μητέρα αὐτοῦ, παρῴκησεν ἐν τῇ Ἀσσὼρ χώρᾳ ἀλλοφύλων ἐθνῶν. Ἔλεγεν γὰρ, ὅτι οὕτως ἀφελῶ τὸ ὄνειδός μου, ὅτι ἐψευσάμην προφητεύσας κατὰ Νινευῖ τῆς μεγάλης πόλεως. In F. sequitur : Διήγησις ὧν ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων καὶ οἱ τούτου ἱερεῖς ἠσέβουν καὶ ἡμάρτανον. Horum locum in A occupat satis prolixa narratio, quæ cum ad Eliam potius quam ad Jonam pertineat, ab hoc loco est aliena. [14] τῆς Des. in C. [15] A αὐτῆς. [16] καὶ. C præm. δέ.

Digitized by Google

καὶ ἡ Ἑβραίων ἔχει γραφή. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ θεσπεσίου Ἰεζεκιὴλ Καρχηδονίων μνήμην ποιησαμένου, καὶ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, καὶ παρὰ τῷ Σύρῳ εὑρήκαμεν τὸ Θαρσίς. Ἐξ ὧν πυθηγηθέντες, τὸν μακάριόν φαμεν Ἰωνᾶν οὐκ εἰς Ἰνδίαν, ἀλλ' εἰς Καρχηδόνα ποιήσασθαι τὴν φυγήν. Πεποίηκε δὲ τοῦτο σαφῶς μὲν εἰδώς, ἅτε δὴ προφήτης, ὡς πανταχοῦ πάρεστι τῶν ὅλων ὁ Κύριος, καὶ τόπος οὐδεὶς ἔρημος τῆς αὐτοῦ προμηθείας· ὑπολαμβάνων δὲ ὅμως ἐν μόνῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ αὐτὸν ποιεῖσθαι τὴν ἐπιφάνειαν. Οὐκ ὄκνος δὲ αὐτῷ τῆς φυγῆς, οὐδὲ δέος ἐγένετο πρόξενον· ἀλλὰ τὰς τοῦ ἐλέου πηγὰς ἐπιστάμενος, αἷς χρώμενος ὁ κηρῦξαι κελεύσας ἅπαντα πρυτανεύει, καὶ εἰδὼς ὡς εἰ μεταμελείᾳ χρήσονται Νινευῖται, τεύξονται πάντως τῆς θείας φιλανθρωπίας, ἀπρεπὲς ἐνόμισε ψευδὴ δειχθῆναι τὴν πρόῤῥησιν. καὶ ψεύστης ἀντὶ προφήτου κληθῆναι. Ταύτην δὲ αὐτῷ τὴν ὑποψίαν ἐντέθεικε καὶ αὐτὸ τῆς ἀπειληθείσης τιμωρίας τὸ κήρυγμα. Ἐσκόπησε γὰρ, ὡς οὐκ ἂν προεμήνυσεν, εἴπερ κολάσαι ἠβούλετο· ἀλλὰ μετανοίας ἐστὶ δήπουθεν προτροπὴ, τῆς τιμωρίας ἡ ἀπειλή. Πρὸς δὲ τούτῳ καὶ τῶν Ἰουδαίων κατηγορίαν ὑπέλαβεν ἔσεσθαι τὴν τῶν Νινευϊτῶν εὐπείθειαν, ὡς τῶν μὲν ἀγνώτι καὶ ἀλλοφύλῳ πεπιστευκότων ἀνδρὶ, τῶν δὲ μυρίοις προφήταις ὁμοφύλοις, μετὰ θαυματουργίας τὴν προφητείαν ποιουμένοις, διηνεκῶς ἀπειθούντων, καὶ δύησιν οὐδεμίαν παρ' αὐτῶν δεχομένων. Διὰ ταῦτα τὸ κελευσθὲν εὐθὺς οὐ πεποίηκεν· ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ θαλάσσης φυγὴν ἐποιήσατο, νομίσας ὅτι τάχιστα τῆς τοιαύτης ὑπουργίας ἀπαλλαγήσεται. Ἔδωκε δὲ καὶ τὸν τῆς ναυτιλίας μισθὸν, οὐδὲ τῆς ἐντεῦθεν αὐτὸν ζημίας ἐπισχεῖν δυνηθείσης. Ἀλλ' ὁ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ τῶν οὐρανῶν Ποιητὴς, ἐγείρει κατὰ τοῦ σκάφους κλύδωνα, καὶ τὰ [17] τῶν κυμάτων περιβάλλει τῷ πλοίῳ δεσμὰ, καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἐξουρίων φερομένων, περὶ τοῦτο μόνον τὸ πλοῖον ἐγίνετο τῆς θαλάττης ἡ ζάλη, καὶ τὸ ῥόθιον ἔζει. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς τῶν ναυτῶν ὁ κλῆρος διδάσκει σαφῶς· οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ κοινὸς ἦν ὁ κλύδων, κλήρῳ μαθεῖν ἐπεχείρησαν τὸν τοῦ κλύδωνος αἴτιον· ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς ἄλλους ἐώρων ἀκινδύνως διατέμνοντας τῆς θαλάττης τὰ νῶτα, τὴν δὲ σφετέραν ὁλκάδα βαλλομένην ταῖς τρικυμίαις, πρῶτον μὲν ἐτράποντο πρὸς εὐχάς, ὃν ἕκαστος ἐνόμιζε θεὸν ἱκετεύοντες· οὐδένα δὲ πόρον [18] σωτηρίας ἐντεῦθεν εὑρίσκοντες, ὕπνῳ τὸν Ἰωνᾶν κατεχόμενον ἀφυπνίζουσιν. Ὑπὸ γὰρ τοῦ συνειδότος κεντούμενος, καὶ τῇ ἀθυμίᾳ βαλλόμενος, καὶ τῶν λογισμῶν τὰς ἀκίδας οὐ φέρων, ἐμηχανήσατο τὴν ὑπὸ τοῦ ὕπνου παραψυχήν. Καὶ τοσούτου κατὰ τοῦ σκάφους γιγνομένου θορύβου, τῶν κυμάτων ἔξωθεν προσρηγνυμένων, καὶ τῶν ναυτῶν ἔνδοθεν ταραττομένων, αὐτὸς οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ μετρίως ἐκάθευδεν, ἀλλὰ βαθεῖ κατεχόμενος ὕπνῳ καὶ ἔρεγχεν, ὡς αὐτὸς συγγράψας ἐδίδαξεν. Ἀλλὰ διαναστήσας αὐτὸν ὁ πρωρεὺς, τὸ μὲν πρῶτον εὐχὰς προσφέρειν τῷ οἰκείῳ Θεῷ κατ-

A ubi divinus Ezechiel Carthaginensium mentionem fecit, et apud Hebræum, et apud Syrum, Tharsis reperimus. Quibus edocti Jonam dicimus, non in Indiam, sed Carthaginem fugisse. Hoc autem fecit, cum plane * quidem sciret, utpote propheta, et quod ubique sit Deus universorum, et quod nullus locus ejus providentia vacuus sit : sed tamen arbitrans in sola Hierosolyma Deum sese ostendere. Neque vero ignavia illum metusve in fugam impulit ; sed cum misericordiæ fontes non ignoraret, quibus utens is qui eum prædicare jusserat, omnia administrat, sciretque Ninevitas, si resipiscerent, divinam omnino misericordiam adepturos esse, indecorum ducebat prædictionem suam falsam declarari, seque pro propheta mendacem vocari. In hanc vero suspicionem eum impulit ipsa minarum, quæ ultionem intentabant, denuntiatio. Consideravit enim illum prænuntiaturum non fuisse, si punire voluisset, cum supplicii comminatio invitatio sit ad pœnitentiam. Ad hæc **1464** Judæis crimini fore duxit Ninevitarum obedientiam : ut qui homini ignoto et alienigenæ credidissent, cum Judæi innumeris prophetis contribulibus suis, crebris cum miraculis vaticinantibus, assidue refragarentur, nullamque ab eis opem referrent. Ea de causa non statim imperata fecit, sed mari se in fugam dedit, ratus, indicto ministerio se protinus absolvendum esse. Navigationis etiam persolvit mercedem, cum neque damnum, quod inde incurrebat, illum cohibere potuisset. [4] Verumtamen terræ et maris cœlorumque Opifex adversus navem excitat tempestatem, fluctuumque illam vinculis circumligat : cumque omnes aliæ naves secundo vento cursum tenerent, in hanc unam tempestas maris incumbebat, et fluctuum impetus effervescebat. Atque hoc plane sors nautarum nos docet. [5] Neque enim, si communis fuisset tempestas, ejus causam sorte disquirere aggressi fuissent : sed cum alios sine periculo maris dorsa secantes viderent, suam vero decumanis fluctibus agitari, primum quidem ad preces conversi sunt, quem quisque Deum putabat invocantes : deinde cum nullam inde salutis viam invenirent, Jonam somno astrictum excitant. Nam conscientiæ stimulis vexatus, ac mœstitia confectus, cogitationum suarum aculeos ferre non valens, consolationem captavit ex somno. Et cum tantus in navi esset tumultus, et fluctus alliderentur extrinsecus, nautæque intus perturbarentur*, ipse interim non parum nec leviter dormiebat : quin **1465** arctiori somno oppressus etiam stertebat, ut ipsemet scriptis suis ostendit. [6] Sed cum ex somno eum excitasset proreta, primum preces offerre Deo suo coegit, ignorans fugam hanc illi fiduciam ademisse. [7] Cumque ne sic quidem pericula desinerent, sorte tandem perdiscere tempestatis causam

VARIÆ LECTIONES.

[17] τά. Des. in C. [18] Id. πόνον.

Digitized by Google

potuerunt, scientes, ut verisimile est, utpote naturali scientia imbuti, peccatores sua manere supplicia delictorumque nos commissorum pœnas persolvere. Itaque postquam prophetæ accusatrix et testis sors exstitit, agitur in judicium, et judicum partes agunt nautæ, et anteactæ vitæ rationem ad Jona reposcunt. ἀξίας. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ προφήτου κατήγορος καὶ μάρτυς ὁ κλῆρος ἐγένετο, ἄγεται εἰς τὸ κριτήριον, καὶ δρῶσιν οἱ ναῦται τὰ δικαστῶν, καὶ ἀπαιτοῦσιν εὐθύνας

Vers. 8. « Annuntia enim nobis, inquiunt, quid est opus tuum, et unde venis, et quo vadis, et ex qua regione, et ex quo populo tu es? » Accuratissime ad hunc modum inquirebant, tempestatis causam omni ex parte cognoscere cupientes. Quare non modo undenam veniat, et quo tendat, effari jubent, sed et qua ex gente genus ducat, ut ex communibus gentis institutis hominis vitam ediscant. Ad quæ Jonas respondit :

Vers. 9. « Servus Domini ego sum, et Dominum Deum cœli ego colo, qui fecit mare et aridum. » Admirandus plane propheta, et dignus qui omnibus laudibus ornetur. Etenim mortis exspectans sententiam, præco fit potestatis Dei universorum, rerum omnium conditorem illum et Dominum appellans, Quoniam enim idola eo tempore colebant quamplurimi **1466** mortalium, universorumque Factorem nesciebant : jure beatus propheta hunc ignorantibus revelat causamque fugæ suæ confitetur : quia hunc, quem non terræ solum et maris, sed et cœli conditorem et Dominum esse novi, amentia captus putavi effugere me posse.

Vers. 10. « Et dixerunt ad eum, Cur hoc fecisti? » Hæc, inquiunt, non ignorans, et cui alios docendi munus erat impositum, quomodo conatus es Deum ubique præsentem effugere? Tantum affert pudoris non obedire Deo, ut propheta, qui aliorum erat præceptor, ab insipientibus reprehensionis notam referret. Verumtamen nec ejus verba cum audiissent, eumque redarguissent et objurgassent, mortis in eum sententiam proferre audent, sed exspectant ut ipse, velut propheta, quid factu opus sit exponat.

Vers. 11. « Et dixerunt ad eum, Quid tibi faciemus, et quiescet mare a nobis? » Vehementior enim tempestas post sortem fuit. Tum demum beatus propheta, perspectam habens iram divinam, mortis ipsemet se condemnat.

Vers. 12. « Et dixit Jonas ad eos, Tollite me, et demittite me in mare, et quiescet mare a vobis : ego enim novi, quod propter me fluctus iste magnus super vos venerit. » [13] Sed nec statim his verbis auditis nautæ imperata fecerunt : sed substiterunt, malorum cessationem aliquam futuram exspectantes, ac remis pellentes navem, ad terram

ἠνάγκασεν, ἀγνοῶν ὡς τὴν τοιαύτην ἀφεῖλεν ἡ φυγὴ παῤῥησίαν. Ἐπειδὴ δὲ λύσιν οὐδαμόθεν ἐλάμβανε τὰ δεινά, κλήρῳ μαθεῖν ἠβουλήθησαν τὸν τοῦ κλύδωνος αἴτιον, εἰδότες, ὡς εἰκὸς (τὴν γὰρ φυσικὴν ἐκέκτητο γνῶσιν), ὡς ἔστι τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀποκειμένη ποινὴ, καὶ δίκας τίνομεν ὧν πλημμελοῦμεν

η'. « Ἀπάγγειλον γὰρ, φασὶν [19], ἡμῖν, τίς σου [20] ἡ ἐργασία ἐστὶ, καὶ πόθεν ἔρχῃ, καὶ ποῦ πορεύῃ, καὶ ἐκ ποίας χώρας, καὶ ἐκ ποίου λαοῦ εἶ σύ. » Οὕτω μετὰ ἀκριβείας ἁπάσης ἐξήταζον, πανταχόθεν μαθεῖν ἐθέλοντες τὴν τοῦ χειμῶνος αἰτίαν· οὗ χάριν οὐ μόνον πόθεν τε ἀπῆρε, καὶ ποῦ βαδίζει κελεύουσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκ ποίου ἔθνους κατάγει τὸ γένος, ἵνα καὶ ἐκ τῶν κοινῶν τοῦ ἔθνους ἐπιτηδευμάτων μάθωσι τοῦ ἀνθρώπου τὸν βίον. Πρὸς ταῦτα τοίνυν ἀποκρινόμενος ὁ μακάριος Ἰωνᾶς ἔλεγε·

θ'. « Δοῦλος Κυρίου ἐγώ εἰμι, καὶ Κύριον [21] τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐγὼ σέβομαι, ὃς ἐποίησε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν. » Θαυμάσιος ἀληθῶς ὁ προφήτης, καὶ πάσης ἄξιος εὐφημίας. Καὶ γὰρ θανάτου προσδεχόμενος ψῆφον, κήρυξ γίνεται τῆς τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων δυνάμεως, ποιητὴν αὐτὸν τῶν ἁπάντων καὶ Δεσπότην ἀποκαλῶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδώλοις ἐλάτρευον τὸ τηνικαῦτα τῶν ἀνθρώπων οἱ πλεῖστοι, τὸν δὲ τῶν ἁπάντων ἠγνόουν Δημιουργόν· ἀναγκαίως ὁ μακάριος προφήτης τοῦτον τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀποκαλύπτει· ὁμολογεῖ δὲ καὶ τὴν πρόφασιν τῆς φυγῆς, ὅτι Τοῦτον ὃν οἶδα, οὐ μόνον γῆς καὶ θαλάττης, ἀλλὰ καὶ τῶν οὐρανῶν Δεσπότην καὶ ποιητὴν, ἀνοίᾳ χρώμενος διαφεύγειν ὑπέλαβον.

ι'. « Καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν· Τί τοῦτο πεποίηκας; » Ταῦτα, φασὶν, ἐπιστάμενος, καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν πεπιστευμένος, πῶς ἠνέσχου φυγεῖν τὸν πανταχοῦ παρόντα Θεόν; Τοσαύτην φέρει τὴν αἰσχύνην τὸ μὴ εἴκειν Θεῷ· καὶ γὰρ ὁ προφήτης, ὁ τῶν ἄλλων διδάσκαλος, ὑπὸ τῶν ἀγνοίᾳ κατεχομένων τῆς μέμψεως τὴν ψῆφον ἐδέχετο. Ἀλλ' ὅμως καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων ἀκούσαντες, καὶ λίαν αὐτῷ μεμψάμενοι, καὶ [22] νεμεσήσαντες, οὐκ ἀνέχονται τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ἐξενεγκεῖν· ἀλλ' αὐτὸν ὡς προφήτην ἀναμένουσι τὸ πρακτέον δηλῶσαι.

ια'. « Τί σοι γὰρ, φασὶ, ποιήσομεν, καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀφ' ἡμῶν; » Σφοδρότερος γὰρ ὁ κλύδων καὶ μετὰ τὸν κλῆρον ἐγένετο. Τότε λοιπὸν ὁ μακάριος προφήτης τὴν θείαν ὀργὴν ἐγνωκὼς, αὐτὸς ἑαυτοῦ καταψηφίζεται θάνατον.

ιβ'. « Ἄρατέ γάρ με, φησὶ, καὶ ἐμβάλ[λ]ετε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀφ' ὑμῶν, διότι ἔγνωκα ἐγὼ, ὅτι δι' ἐμὲ ὁ κλύδων ὁ μέγας [23] οὗτός ἐστιν ἐφ' ὑμῶν [24]. » Ἀλλὰ καὶ τούτων ἀκούσαντες οἱ ναῦται τῶν λόγων, οὐκ εὐθὺς τὸ κελευσθὲν ἔδρασαν, ἀλλὰ ἀνέμειναν, παῦλάν τινα προσδοκῶντες ἔσεσθαι τῶν κακῶν, καὶ ταῖς κώπαις χρώμενοι

VARIÆ LECTIONES.

[19] C φησίν. [20] τίς, σου, κ. τ. λ. A præm. τίνος ἕνεκα ἡ κακία αὕτη ἡμῖν; [21] Κύρ. Des. in A. [22] μεμψ. καὶ. Des. in C. [23] ὁ μέγ. Ex A suppl. [24] C ὑμᾶς.

Digitized by Google

καταχθῆναι πρὸς τὴν γῆν ἐπειράθησαν. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο ποιεῖν διεκώλυε τῆς θαλάττης ἡ βία, εὐχῇ τὸν Θεὸν ἱλασάμενοι πρότερον, οὕτω τὸν Ἰωνᾶν τῇ θαλάττῃ παρέδοσαν.

ιδ'. « Μηδαμῶς γάρ, φασὶ, Κύριε, μὴ ἀπολώμεθα ἕνεκεν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ μὴ δῷς ἐφ' ἡμᾶς αἷμα δίκαιον· διότι σὺ, Κύριε, ὃν τρόπον ἠβούλου, πεποίηκας. » Καὶ σαφῶς μεμαθηκότες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον ἐξενηνέχθαι, ἱκετεύουσι μὴ δοῦναι δίκας ὑπουργοῦντες τῇ ψήφῳ· « Μὴ δῷς γάρ, φασὶν, ἐφ' ἡμᾶς αἷμα δίκαιον· » τουτέστιν, Ὑπὲρ ἀθώου αἵματος μὴ τίσωμεν, ὦ Δέσποτα, δίκας. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ προφήτου τῇ θαλάττῃ παραδοθέντος, ἐστορέσθη μὲν τῶν κυμάτων ἡ ζάλη, δέος δὲ πλέον εἰσεδέξαντο ταῖς ψυχαῖς οἱ τούτου γενόμενοι θεαταὶ, ὡς καὶ θυσίας προσενεγκεῖν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῷ Θεῷ, καὶ πιστεῦσαι τοῦτον εἶναι μόνον τῶν ἁπάντων Δεσπότην.

A appellere conati sunt. Ut vero hoc etiam fieri prohibuit impetus maris, Deum prius deprecati, Jonam in mare projecerunt.

VERS. 14. « Et **1467** dixerunt : Nequaquam, Domine, ne percamus propter animam viri hujus, et ne des super nos sanguinem justum : tu enim, Domine, sicut voluisti fecisti. » Etiam cum certo novissent, a Deo prolatam in eum esse sententiam, rogant, ne pœnas dent, dum sententiæ obsequuntur. « Ne des, inquiunt, super nos sanguinem justi; » hoc est, sanguinis innocentis, Domine, pœnas ne luamus. [13, 16] Sic autem propheta in mare projecto fluctuum procellæ cessarunt. Plurimus vero timor eorum animos incessit qui hæc spectaverunt : ita B ut post reditum hostias Deo immolarint, et crediderint hunc solum esse omnium rerum Dominum.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Τὸν δὲ Ἰωνᾶν θείῳ νεύματι (τοῦτο γὰρ εἶπε [25], *Προσέταξεν ὁ Θεὸς*) κῆτος ὑπεδέξατο [26] μέγιστον [27], οὐδεμίαν [28] αὐτῷ λώβην διὰ τῶν ὀδόντων προσενεγκών [29]· ἡ δὲ κοιλία τοῦ κήτους οἴκησις ἐγένετο τῷ προφήτῃ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας τοσαύτας, καὶ ἡ ἀλλοιωτικὴ δύναμις τῆς γαστρὸς ἐνεργεῖν ἐκωλύετο. Ἐν τοσαύτῃ δὲ ὁ προφήτης εὐρυχωρίᾳ διῆγεν, ὡς καὶ προσευχὴν προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ.

γ'. « Ἐβόησα γάρ, φησὶν, ἐν θλίψει μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου, καὶ εἰσήκουσέ μου, ἐκ κοιλίας ᾅδου τῆς [30] κραυγῆς μου. » Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ὁ πάλαι νομίζων ἐν Ἱεροσολύμοις μόνον αὐτὸν ἐπιφαίνεσθαι τοῖς προφήταις, καὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους ἠῦρον παρόντα, καὶ προσενεγκὼν ἱκετηρίαν τῆς παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀπήλαυσα. Ἅδου δὲ *κοιλίαν* τὴν κοιλίαν τοῦ κήτους ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ τὸ θηρίον θανατηφόρον, καὶ τῇ φύσει δὲ [31] τῶν γεγενημένων νεκρὸς ἦν, ἔζη δὲ μόνῃ τῇ χάριτι. Ἄλλως τε καὶ ὡς τύπος τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας τρεῖς πεποιηκότος· εἰκότως ἑαυτὸν ἐν κοιλίᾳ ᾅδου γεγενῆσθαί φησι. Καὶ τὸ πάντων παραδοξότατον, ὅτι ὁ μὲν ἀληθῶς τοῦ θανάτου γευσάμενος, ἐν τῇ κοιλίᾳ [32] τῆς γῆς ἔφη ἔσεσθαι τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· ὁ δὲ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ θανάτου, ᾅδου κοιλίαν καλεῖ τὴν τοῦ κήτους κοιλίαν. Τῷ μὲν γὰρ Ἰωνᾷ οὐκ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἦν ἡ ζωή· τῷ δὲ Δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ ὁ θάνατος αὐθαίρετος, καὶ ἡ ἀνάστασις ἐθελούσιος· τούτου χάριν ἐκεῖ μὲν [33] ὅπου *ᾅδης* καὶ θάνατος, *καρδία γῆς* προσηγόρευται· ἐνταῦθα δὲ ᾅδης *ἡ κοιλία τοῦ κήτους* ὠνόμασται. « Ἤκουσας, φησὶ, φωνῆς μου· » οὐ γὰρ ἂν μέχρι τοῦ παρόντος διετέλεσα ζῶν.

δ'. « Ἀπέῤῥιψάς με εἰς βάθη καρδίας θαλάσσης, καὶ ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με. » Πάλιν τῆς καρδίας ἡ

CAPUT II.

[1] Jonam autem Dei nutu ac jussu (hoc enim est quod ait, *præcepit Dominus*) cetus maximus excepit, nulla ex parte dentibus eum lædens. Factus autem est venter ceti habitatio prophetæ per tres dies totidemque noctes, et quæ alvo inerat vis concoquendi agere prohibebatur. [2] In tanta autem laxitate degebat propheta, ut etiam preces Deo funderet.

VERS. 3. « Clamavi enim, inquit, in tribulatione mea ad Dominum Deum meum, et exaudivit me : e ventre inferni (audivit) clamorem meum. » Ego C enim, inquit, qui eum Hierosolymis tantum prophetis apparere olim arbitrabar, etiam in ventre ceti præsentem inveni, et precibus oblatis misericordiam ab eo consecutus sum. *Ventrem* autem *inferni* ventrem ceti vocavit, **1468** quia et fera hæc mortifera erat, et si rerum species naturam, mortuus erat, et sola gratia vivebat. Accedit quod, cum repræsentaret Dominum Jesum Christum, qui tribus diebus et tribus noctibus in corde terræ mansit, congrue seipsum in ventre inferni fuisse dicit. Quodque omnium est maxime mirandum, is qui re ipsa mortem gustavit, in corde terræ dixit se fore tribus diebus et tribus noctibus : qui vero D sub umbra mortis, ventrem inferni vocat ventrem ceti. Nam Jonæ quidem in potestate vita non fuit : Domino autem Christo, et mors voluntaria fuit, et resurrectio in ejus arbitrio. Idcirco ibi quidem ubi *infernus* et mors, *cor terræ* nominatum est : hic vero *venter ceti* nominatus est infernus. « Audivisti, inquit, vocem meam : » alioqui usque in præsentem horam non vixissem.

VERS. 4. « Projecisti me in profundum cordis maris, et flumina me circumdederunt. » Rursus

VARIÆ LECTIONES.

[25] C εἰπεῖν. [26] Id. κήτει ὑπέδειξεν. [27] μέγ. Des. ibid. [28] οὐδεμ. C præm. ὡς. [29] C προσήνεγκεν. [30] τῆς. Des. ibid. [31] δέ. Des. in C. [32] κοιλ. C καρδίᾳ. [33] ἐκ. μέν. Des. ibid.

Digitized by Google

cordis mentio umbram ostendit similem veritati. *Flumina* vero fluctuum impetus appellat.

« Omnes elevationes tuæ et fluctus tui super me transierunt. (Vers. 5.) Ego dixi : Abjectus sum ex oculis tuis. » Malorum insolentia constrictus, et qui paulo ante fluctibus sublimis ferebar, nunc tanquam in carcere in ventre ceti conclusus, cognovi quod providentia tua spoliatus sim, et propterea hæc omnia sustineam.

« An amplius videbo templum sanctum tuum ? (Vers. 6.) Circumfusa est mihi aqua usque ad animam meam : abyssus vallavit me novissima. » Abysso circumsessus, in medioque immanium aquarum **1469** positus hæreo, ac vereor, ne optatissimo mihi templi tui conspectu penitus caream.

Vers. 7. « Intravit caput meum ad scissuras montium, descendi in terram, cujus vectes sunt retinacula sempiterna. » Video enim me maximis quibusdam montibus circumdatum, et undique repagulis firmissimis circumclusum. Per hæc autem non modo ceti magnitudinem designat, sed etiam nullum effugium fuisse malorum, quibus tenebatur. Verisimile est porro illum etiam montes quosdam dicere, qui marinis aquis tegebantur, ad quos interdum allisæ naves confringuntur, quorum guari nautæ saxa sub mari latentia effugere student.

« Et ascendat de corruptione vita mea ad te, Domine Deus mi. (Vers. 8.) Cum deficeret in me anima mea, Domini recordatus sum, et veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum. » Quoniam, inquit, cum ad mortis fores essem, in tui oblivionem venire me passus non sum, ab hac pernicie liberatum me, Domine, in vitam restitue, ut rursus in templo tibi consecrato solitas precationes tibi offeram.

Vers. 9. « Qui custodiunt vana et mendacia, misericordiam suam reliquerunt. » Qui res falsas et vanas sunt edocti, sorti obtemperantes, me crudeliter in mare conjecerunt.

Vers. 10. « Ego autem cum voce laudis et confessionis immolabo tibi, quæcunque vovi reddam tibi in salutem meam, Domino. » A periculis enim, quibus teneor, liberatus salutares hostias offeram tibi, enarrans et tui **1470** beneficii magnificentiam, et fugæ meæ nocumentum. Hæc autem pollicitus beatus Jonas, et promissa implevit, et scriptis omnia tradidit, ut non solum homines, qui tum erant, sed etiam posteri res ejus cognoscerent. Et quemadmodum beatus David conscriptum reliquit suum delictum, Dei misericordiam prædicans, et pectantibus pœnitentiæ remedium ostendens : sic mirabilis Jonas et fugam, et pœnas

μνήμη δείκνυσι τὴν σκιὰν ἐοικυῖαν τῇ ἀληθείᾳ· ποταμοὺς δὲ λέγει τῶν κυμάτων τὰς προσβολάς.

« Πάντες οἱ μετεωρισμοί σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμὲ διῆλθον. (ε'.) Κἀγὼ εἶπον· Ἀπῶσμαι ἐξ ὀφθαλμῶν σου. » Τῇ τῶν κακῶν κατεχόμενος ἀωρίᾳ, καὶ πάλαι μὲν μετέωρος ὑπὸ τῶν κυμάτων φερόμενος, νῦν δὲ ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους καθειργόμενος [34], ἔγνων ὅτι τῆς σῆς ἐγυμνώθην προνοίας, καὶ τούτου χάριν τούτων ἕκαστον ὑπομένω.

« Ἆρα προσθήσω τοῦ ἐπιβλέψαι με πρὸς ναὸν τὸν ἅγιόν σου ; (ς'.) Περιεχύθη μοι ὕδωρ ἕως ψυχῆς μου, ἄβυσσος ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη. » Ὑπ' αὐτῆς γὰρ τῆς ἀβύσσου κυκλούμενος, καὶ ἐν μέσῳ τοσούτων ὑδάτων γεγενημένος, ἐνδοιάζω, καὶ δέδια μὴ παντελῶς στερηθῶ τῆς ἐπεράστου μοι θεωρίας τοῦ σοῦ ναοῦ.

ζ'. « Ἔδυ ἡ κεφαλή μου εἰς σχισμὰς ὀρέων, καὶ [35] κατέβην εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς κάτοχοι αἰώνιοι. » Ὁρῶ γὰρ ἐμαυτὸν ὑπό τινων ὀρῶν μεγίστων κυκλούμενον, καὶ μοχλοῖς τισιν ἀῤῥαγέσι πανταχόθεν περιειργόμενον· αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων οὐ μόνον τοῦ κήτους τὸ μέγεθος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄφυκτον τῶν κατεχόντων κακῶν· εἰκὸς δὲ καὶ ὄρη τινὰ λέγειν τὰ τοῖς ὕδασι τοῖς θαλαττίοις κρυπτόμενα, οἷς ἔστιν ὅτε καὶ τὰ σκάφη προσρηγνύμενα διαφθείρεται, ἃ σαφῶς οἱ ναῦται γινώσκοντες, τὰς ὑφάλους πέτρας διαφεύγειν σπουδάζουσι.

« Καὶ ἀναβήτω ἐκ φθορᾶς ἡ ζωή μου πρὸς σέ, Κύριε, ὁ Θεός μου. (η'.) Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἀπ' ἐμοῦ τὴν ψυχήν μου, τοῦ Κυρίου ἐμνήσθην, καὶ ἔλθοι πρὸς σὲ ἡ προσευχή μου εἰς [36] ναὸν ἅγιόν σου. » Ἐπειδή, φησί, παρ' αὐτὰς ὢν τοῦ θανάτου τὰς πύλας τὴν περὶ σοῦ λήθην ἐν ἐμοὶ γενέσθαι οὐκ ἠνεσχόμην, ταύτης με, Δέσποτα, τῆς φθορᾶς ἐλευθερώσας εἰς τὴν ζωὴν ἐπανάγαγε, ἵνα πάλιν ἐν τῷ ἀφιερωμένῳ σοι ναῷ τὰς συνήθεις προσευχὰς προσενέγκω.

θ'. « Φυλασσόμενοι τὰ [37] μάταια καὶ ψευδῆ, ἔλεον αὐτῶν [38] ἐγκατέλιπον. » Οἱ τὰ ψευδῆ, φησί, καὶ μάταια δεδιδαγμένοι, τῷ κλήρῳ πεισθέντες ἀφειδῶς με τῇ θαλάττῃ παρέδοσαν [39].

ι'. « Ἐγὼ δὲ μετὰ φωνῆς αἰνέσεως καὶ ἐξομολογήσεως θύσω σοι, ὅσα ηὐξάμην ἀποδώσω σοι εἰς σωτηρίαν μου τῷ Κυρίῳ. » Ἀπαλλαγεὶς γὰρ τῶν κατεχόντων δεινῶν, τὰς σωτηρίας σοι προσοίσω θυσίας, διηγούμενος καὶ [40] τῆς σῆς εὐεργεσίας τὴν μεγαλουργίαν, καὶ τῆς ἐμῆς φυγῆς τὴν ζημίαν. Ὑποσχόμενος δὲ ταῦτα καὶ [41] πεπλήρωκεν ὁ μακάριος Ἰωνᾶς, καὶ συγγραφῇ παρέδωκεν ἅπαντα, ὥστε μὴ μόνον τοὺς τηνικάδε ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀψιγόνους τὰ κατ' αὐτὸν μαθεῖν. Καὶ καθάπερ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἀνάγραπτον πεποίηκε τὴν οἰκείαν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν κηρύττων, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι τὰ φάρμακα τῆς μετανοίας ὑπο-

VARIÆ LECTIONES.

[34] C καθειργμένος. [35] καί. Des. in C. [36] εἰς. A et C πρός. [37] τά. Des. in A et C. [38] A αὐτόν. [39] παρ. C add. ἀναφέρεται δὲ καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον τοῦτο ἀναμφιβόλως, ἡνίκα παρὰ τῶν στρατιωτῶν φυλαττόμενος ἀπέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναβιοὺς θεοπρεπῶς [40] καί. Des. in A. [41] καὶ — πεπλήρ. C hæc pauca habet. καὶ ταῦτα πεπλήρωκεν.

Digitized by Google

δεικνύς· οὕτως ὁ θαυμάσιος Ἰωνᾶς καὶ τὴν φυγὴν, καὶ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν, καὶ τὴν δωρηθεῖσαν σωτηρίαν παραδέδωκεν ἱστορίᾳ. Ὁ δὲ φιλάνθρωπος Δεσπότης δεξάμενος τὴν εὐχὴν, οἷον ἀπό τινος εἱρκτῆς τῆς τοῦ κήτους κοιλίας τὸν προφήτην ἐξήγαγεν.

A de se sumptas, et datam salutem historiæ prodidit. [11] Misericors vero Dominus preces exaudiens, e ventre ceti velut ex quodam ergastulo prophetam eduxit.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἀλλὰ πάλιν εὐθὺς παρηγγύησεν ἐκεῖνα δρᾶσαι, ἃ πρότερον ἤκουσε, καὶ τὴν μεγάλην πόλιν ἐκείνην καταλαβεῖν, καὶ τὸ κήρυγμα προσενεγκεῖν τῆς φοβερᾶς ἀπειλῆς· μαθὼν δὲ τῇ πείρᾳ τὴν ζημίαν ἣν φέρει τὸ ἀντιτείνειν Θεῷ, ποιεῖται τὴν πορείαν ὡς προσετάχθη, καὶ καταλαμβάνει τὴν Νινευΐ. Μηδεὶς δὲ ἀνοήτως πολυπραγμονείτω, πῶς αὐτὸν τὸ κῆτος ἐξήμεσε· πάντα γὰρ δυνατὰ βουλομένου Θεοῦ· μήτε μὴν παρὰ ποίαν αὐτὸν ἐξήγαγεν ἠϊόνα· καὶ τοῦτο γὰρ τῶν ἄγαν ἐστὶ περιττῶν. Ἀρκείσθω δὲ πᾶς εὐσεβὴς τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος.

CAP. III.

[1, 2] Statim vero iterum jussit illa eadem obire quæ prius audierat, et ad urbem illam magnam accedere, et terribiles minas denuntiare. Qui vero experientia didicerat, quantum damni afferat non obedire Domino, ingreditur iter ut illi fuerat imperatum, et ad Nineven pervenit. Neque vero amens quisquam curiosius inquirat, quo pacto cetus Jonam evomuerit; omnia enim possibilia B sunt Deo volente: neque ad quodnam littus eum exposuerit; nam et hoc quoque inter cætera maxime supervacaneum. Contentus sit autem unusquisque doctrina Spiritus.

γ'. « Ἦν δὲ Νινευΐ, φησὶν, ἦν πόλις μεγάλη τῷ Θεῷ, ὡσεὶ πορείας ὁδοῦ ἡμερῶν τριῶν. » Περὶ πολλοῦ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὴν ταύτης ἐποιεῖτο σωτηρίαν, ἅτε δὴ πολλοὺς ἐν αὐτῇ διαπλάσας ἀνθρώπους. Τὸ δὲ, « Ὡσεὶ πορείας ὁδοῦ ἡμερῶν τριῶν, » τινὲς μὲν περὶ τῆς χώρας ἐξειλήφασι τῆς ὑπὸ τὴν πόλιν τελούσης, ὡς τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν κατά τε τὸ μῆκος, καὶ τὸ εὖρος ἐχούσης· τινὲς δὲ ὡς τοῦ κηρύττοντος διὰ τριῶν ἡμερῶν ἅπασαν περινοστῆσαι δυναμένου τὴν πόλιν. Εἴτε δὲ τοῦτο, εἴτε ἐκεῖνό τις δέξαιτο, οὐδὲν λυμανεῖται τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλ' ὅμως ἐμοὶ δοκεῖ τὸ δεύτερον C ἀληθέστερον εἶναι· τοῦτο δέ με προαιρεῖσθαι τὸ ἑπαγόμενον ἀναγκάζει.

VERS. 3'. « Erat autem Nineve, inquit, civitas magna Deo, quasi itinere viæ dierum trium. » Plurimi, inquit, faciebat Deus hujus urbis salutem, quippe qui in ea permagnum hominum numerum crearat. Hoc vero, quod ait, « quasi itinere viæ trium dierum, » quidam de regione **1471** acceperunt, quæ urbi subjecta esset tridui que iter longitudine et latitudine sua contineret: quidam vero, quod qui prædicabat, tridui spatio illam obire posset. Sive autem hoc, sive illud quis intelligat, nihil lædetur veritas: mihi tamen secundum verius videtur. Ut vero id anteponam, facit quod sequitur.

δ'. « Ἤρξατο γὰρ, φησὶν, Ἰωνᾶς τοῦ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὴν πόλιν ὡσεὶ πορείαν [42] ἡμέρας μιᾶς. » Οὐ κατ' εὐθὺ τῆς πόλεως ὁδεύων, ἀλλ' ἀγορὰς καὶ ἀγυιὰς, καὶ ῥύμας περινοστῶν, καὶ κηρύττων, ὅτι « Ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Νινευΐ καταστραφήσεται. Ταύτας δὲ καὶ ὁ Ἀκύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, καὶ ὁ Θεοδοτίων, *τεσσαράκοντα* ἔφασαν, συμφωνοῦσι δὲ τούτοις καὶ ὁ Σύρος, καὶ ὁ Ἑβραῖος· ἔχει δὲ καὶ τὸ εἰκὸς οὗτος ὁ ἀριθμός. Καὶ γὰρ τρισὶν ἡμέραις ποτὲ μὲν ἅπασαν ἐνόστησε τὴν πόλιν ὁ Ἰωνᾶς, ποτὲ δὲ τὴν μετάνοιαν τὴν ἐπίπονον ἐκείνην οἱ Νινευῖται τῷ Θεῷ προσενεγκόντες, τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας ἀπῆλαυσαν· ποτὲ δὲ πρὸ τῶν πυλῶν καθήμενος τὸ τῆς D προφητείας ἀνέμενε τέλος. Διό μοι δοκεῖ τὸ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀληθέστερον εἶναι. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς Ἑβδομήκοντα σύμφωνον τοῖς ἄλλοις τεθεικέναι τὸν ἀριθμόν· τοὺς δὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγραψαμένους ἁμαρτεῖν περὶ τοῦτο, εἶτα οὕτω γενέσθαι πᾶσι τῶν ἀντιγράφων τὴν ἔκδοσιν. Οἱ δὲ Νινευῖται ἀγνῶτα ἄνδρα καὶ ἀλλόφυλον θεασάμενοι ἀπηχῆ ποιούμενον κήρυγμα, οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέραναν, οὐδὲ κατηκόντισαν, ἀλλὰ καὶ τῇ προῤῥήσει πιστεύσαντες, σάκκον ἀμπεχόμενοι, τῷ Θεῷ τὰς ἱκετείας προσέφερον, οἵ τε

VERS. 4. « Cœpit enim, inquit, Jonas ingredi civitatem quasi itinere unius diei. » Non recta per urbem iter faciens, sed fora, vicos, compita circumiens, denuntiabat fore ut, « Adhuc tres sint dies, donec Nineve subvertatur. » Hos vero Aquila, et Symmachus, et Theodotio *quadraginta* interpretati sunt, et cum his etiam Syrus et Hebræus conveniunt: habetque hic numerus verisimilitudinem. Etenim tribus diebus nunc Jonas totam urbem perlustravit, nunc Ninevitæ pœnitentiam illam laboriosam Deo offerentes, ab eo salutem consecuti sunt, nunc ante portas considens prophetiæ finem exspectavit. Quare mihi videtur numerus quadraginta dierum verior esse. Ac vero credibile est Septuaginta congruentem cum aliis numerum posuisse: sed eos qui initio scripserunt in hoc errasse, deinde in omnia exemplaria hanc editionem permanasse. [5] Ninevitæ autem, cernentes hominem ignotum et extraneum, qui acerba et ingrata prædicabat, non modo non ægre tulerunt, nec interfecerunt: sed ejus prædictioni fidem habentes, et sacco induti, Deo supplicarunt, tum divitiis florentes, tum inopes: hoc enim

VARIÆ LECTIONES.

[42] Α πορείας.

Digitized by Google

significavit, cum dixit, « A minori usque **1472** ad majorem. » [6] Rex porro ipse, sermones istos ut audivit, solium quidem auro factum et lapidibus ornatum reliquit, purpuramque ut inutilem exuit, ejus autem loco saccum induit : [7, 8] omnes præterea non viros solum et mulieres jejunio vacare, sed etiam ratione carentia genera jussit ab omni cibo abstinere, ut his fame pressis, et partim mugientibus, partim balantibus, et suam singulis vocem promentibus, ferventiores lacrymas homines funderent, divinæque misericordiæ fontes reserarent. Neque vero solum sacco et jejunio utentes, supplicationes Deo offerebant, sed etiam,

« Reversus est unusquisque de via sua mala, et ab iniquitate, quæ erat in manibus eorum, dicentes : (Vers. 9.) Forte convertetur Deus, et exorabitur, et avertetur ab ira furoris sui, et non peribimus. » Hic nimirum veræ pœnitentiæ finis est : « Declina enim, inquit, a malo, et fac bonum [c]. » Et rursus : « Cessate a malitiis vestris, discite facere bonum [d]. » Sic itaque Ninevitæ, cum a pristino peccato destiterunt, et ad meliores mores redierunt, Dei benignitatem consecuti sunt.

Vers. 10. « Vidit enim, inquit, Deus opera eorum, quod reversi essent de viis suis malis : et pœnituit Deum mali, quod locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit. » Non jejunium, sed quod a vitiis se abstraxissent, attendit Deus : quare pœnitentiæ illorum suam ipse pœnitentiam indulget, non eodem, quo nos, pœnitens modo (neque enim modo hoc, modo **1473** illud vult Deus) : sed minarum mutationem *pœnitentiam* vocavit : idcireo enim minatus fuit : quod si autem punire vellet, minas non proponeret, sed ipsam potius ultionem inferret. Verum quoniam sola (Deus) salute gaudet, minatur tristia, ne tristia invehat. *Malum* autem vocavit minas, non quod natura malæ sint : nam quomodo malæ essent, quæ malitiam prohibent, virtutisque et justitiæ possessionem inducunt ? At nominibus, quæ a nobis usurpari solent, sacra Scriptura utens, *malum* vocavit minas ultionis, ut quæ vexare et fatigare possint. Hanc Dei humanitatem cernens propheta, tristatur et angitur, quasi convicta ejus prædictio esset, falsaque videretur. Postea Deum precans, et fugæ suæ causas afferens :

CAPUT IV.

Vers. 2. « Nonne isti, inquit, erant sermones mei, cum adhuc essem in terra mea ? propterea præoccupavi fugere versus Tharsin. » Hæc cum minime ignorarem (videbam enim te erga Israe-

A πλούτῳ κομῶντες, καὶ οἱ πενίᾳ συζῶντες· τοῦτο γὰρ εἶπεν· « Ἀπὸ μικροῦ καὶ ἕως μεγάλου αὐτῶν. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶνδε τῶν λόγων κατήκουσε, τὸν μὲν χρυσήλατον καὶ λιθοκόλλητον κατέλιπε θρόνον, καὶ τὴν ἁλουργίδα ὡς ἀνόητον ἀπεδύσατο, τὴν δὲ τοῦ σάκκου περιβολὴν ἀντὶ ταύτης ἐδέξατο· πάντας δὲ οὐ μόνον ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἀσιτίᾳ προσέχειν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων προσέταξε τὰ γένη μηδεμιᾶς ἀπολαῦσαι τροφῆς, ὡς ἂν τῷ λιμῷ πιεζομένων, καὶ τῶν μὲν μυκωμένων, τῶν δὲ βληχομένων, καὶ ἑκάστων τῇ οἰκείᾳ κεχρημένων φωνῇ, θερμότερα μὲν οἱ ἄνθρωποι προσενέγκαιεν δάκρυα, ἀνοίξαιεν δὲ τοῦ Θεοῦ τὰς τοῦ ἐλέου πηγάς. Οὐ μόνον δὲ τῷ σάκκῳ, καὶ τῇ νηστείᾳ χρώμενοι, τῷ Θεῷ τὰς ἱκεσίας [48] προσέφερον, ἀλλὰ,

B « Καὶ ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῆς ἐν χερσὶν αὐτῶν, λέγοντες· (θ'.) Τίς οἶδεν, εἰ ἐπιστρέψει ὁ Θεὸς, καὶ παρακληθήσεται, καὶ ἀποστρέψει ἀπὸ [49] ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα; » Οὗτος γὰρ ὅρος ἀληθοῦς μετανοίας. « Ἔκκλινον γάρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. » Καὶ πάλιν· « Παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν. » Καὶ οἱ Νινευῖται τοίνυν, τῆς προτέρας παυσάμενοι ἁμαρτίας [50], καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν τοῦ τρόπου δεξάμενοι, τῆς θείας εὐμενείας ἀπήλαυσαν.

C ι'. « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅτι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν, καὶ μετενόησεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ᾗ ἐλάλησε τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐποίησεν. » Οὐ τῇ νηστείᾳ προσέσχεν, ἀλλὰ τῇ ἀποχῇ τῶν κακῶν· διὸ χαρίζεται μετανοίᾳ μετάνοιαν, οὐχ ὁμοίως ἡμῖν μετανοῶν (οὐ γὰρ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο βούλεται ὁ Θεὸς), ἀλλὰ τὴν μεταβολὴν τῆς ἀπειλῆς μετάνοιαν προσηγόρευσε· τούτου γὰρ ἕνεκα καὶ ἠπείλησε· κωλάζειν δὲ βουλόμενος, οὐκ ἂν προσήνεγκεν ἀπειλὴν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τιμωρίαν ἐπέφερεν. Ἐπειδὴ δὲ μόνῃ χαίρει τῇ σωτηρίᾳ, ἀπειλεῖ τὰ λυπηρὰ, ἵνα μὴ ἐπαγάγῃ τὰ λυπηρά. *Κακίαν* δὲ τὴν ἀπειλὴν προσηγόρευσεν, οὐχ ὡς φύσει κακὴν οὖσαν· πῶς γὰρ ἂν εἴη κακὴ, ἡ κακίας μὲν παῦλαν, ἀρετῆς δὲ καὶ εὐνομίας κτῆσιν εἰσαγαγοῦσα ; Τοῖς δὲ παρ' ἡμῖν πολιτευομένοις ὀνόμασιν ἡ θεία κεχρημένη Γραφὴ, *κακίαν* ὠνόμασε τῆς τιμωρίας τὴν ἀπειλὴν, ὡς κακοῦν καὶ ἀνιᾶν δυναμένην. Ταύτην τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν [51] θεασάμενος ὁ προφήτης, ἀθυμεῖ καὶ ἀνιᾶται, ὡς τῆς προῤῥήσεως ἐλεγχομένης, καὶ ψευδοῦς φαινομένης. Εἶτα τῷ Θεῷ προσευχόμενος, καὶ τῆς φυγῆς τὴν αἰτίαν διδάσκων,

D

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

β'. « Οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι μου [52], φησὶν, ἦσαν ἔτι ὄντος μου ἐν τῇ γῇ μου ; Διὰ τοῦτο προέφθασα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσίς. » Ταῦτα ἐπιστάμενος (ἐῶρων γάρ σε πολλὴν καὶ περὶ τὸν Ἰσραὴλ μακροθυμίαν

[c] Psal. xxxiii, 14. [d] Isa. i, 16, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[48] Ç ἱκετείας. [49] ἀπό. A ἐξ. [50] ἁμ. C πονηρίας. [51] φιλ. C præm. τὴν. [52] A μοι.

Digitized by Google

ἐπιδεικνύμενον· ἐλεήμων γὰρ εἶ καὶ οἰκτίρμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις), τὴν φυγὴν ἐκείνην ἐποιησάμην, εἶτα κλύδωνι καὶ κήτει παραδοθείς, ἱκέτευσα πάλιν ἐπανελθεῖν εἰς ζωήν· νῦν δὲ τοὐναντίον ἀντιβολῶ·

γ'. « Δέσποτα Κύριε, λάβε [48] τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ [49], ὅτι καλόν μοι [50] τὸ ἀποθανεῖν με, ἢ ζῆν με [51]. » Προαιροῦμαι γὰρ θάνατον τῆς μετ' αἰσχύνης ζωῆς· αἰσχύνομαι δὲ, καὶ ἐγκαλύπτομαι, φεύστης ἀπὸ τοσούτων ὀνομαζόμενος. Ἀλλ' ὁ ἀγαθὸς ἀποκρίνεται Δεσπότης, καί φησι τῷ προφήτῃ·

δ'. « Εἰ σφόδρα λελύπησαι σύ; » Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· ἔφη γάρ· *Ἆρα δικαίως ἐλυπήθης;* οἱ δὲ λοιποὶ εἰρήκασιν· *Εἰ καλῶς ἐλυπήθης;* ἀντὶ τοῦ, Σκόπησον παρ' ἑαυτῷ, εἰ δικαίας ἔχεις τῆς ἀθυμίας ἀφορμάς. Καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτῷ εὑρέσθαι λογισμῷ κελεύει τῆς ἀθυμίας παραψυχήν· ἐν δὲ τῷ τέλει τῆς προφητείας, καὶ αὐτοῦ τὴν οὐ καλὴν ἀθυμίαν ἐλέγχει, καὶ τῆς οἰκείας ψήφου τὸ εὔλογον δείκνυσι.

ε'. « Καταλιπὼν δὲ [52] τὴν πόλιν ὁ Ἰωνᾶς ἐκάθισεν ἀπέναντι αὐτῆς, καὶ ἐποίησεν ἑαυτῷ σκηνήν, καὶ ἐκάθητο ὑποκάτω αὐτῆς, ἕως οὗ ἐπίδῃ τί ἔσται τῇ πόλει. » Τοῦτο, δὲ πρῶτον γενόμενον, τελευταῖον τέθεικεν ὁ προφήτης. Διηγησάμενος γὰρ τῶν Νινευϊτῶν τὴν μετάνοιαν, ἠβουλήθη ταύτῃ συνάψαι τὴν θείαν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης αὐτῷ συμβᾶσαν ἀθυμίαν. Ἐνταῦθα δὲ τὰ μεταξὺ γενόμενα λέγει, ὅτι κηρύξας ἐξῆλθε τοῦ ἄστεως, καὶ πηξάμενος σκηνὴν τὸ τέλος ἀνέμενε τῆς προρρήσεως· τοῦτο δὲ δῆλον ὡς πρὸ τῆς ἀθυμίας ἐγένετο· μετὰ γὰρ τὸ τῶν ὡρισμένων ἡμερῶν τέλος, θεασάμενος μηδὲν ἐκείνην ὑπομείνασαν τὴν πόλιν, τὴν μετ' ὀδύνης προσήνεγκε τῷ Θεῷ προσευχήν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτῳ πάλιν μηχανᾶται παραψυχὴν, καὶ διά τινος αὐτῷ κολοκύνθης, ὡς αὐτὸς ἠθέλησε, παραυτίκα βλαστησάσης, καὶ [53] ἐκταθείσης, καὶ κόμην ὅτι πλείστην φυσάσης, σκιὰν ἐργασάμενος; ψυχαγωγίαν προσφέρει. Τὸ δὲ,

ς'. « Προσέταξε Κύριος ὁ Θεὸς [54] κολοκύνθῃ, » τέθεικεν, οὐ φωνὴν ἐνταῦθα θείαν παραδηλῶν, ἀλλὰ διδάσκων, ὡς ἅμα τε ἠθέλησεν ὁ Θεὸς, καὶ τὸ φυτὸν εἰς τὸ εἶναι παρῆχθη. Οὕτω καὶ ἄνω ἔφη· « Προσέταξεν ὁ Θεὸς κήτει, » οὐ φωνῇ θείᾳ τοῦτο γεγενῆσθαι λέγων, ἀλλὰ βουλῇ· *πρόσταγμα* γὰρ καλεῖ τὸ βούλημα. Οὕτως ὁ μακάριος Ἰωνᾶς εὐθυμίαν ἀντὶ λύπης ἐδέξατο. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Θεὸς ὑπὸ τὴν ἕω διά τινος σκώληκος τῆς κολοκύνθης διαφθείρας τὴν ῥίζαν, τῇ τοῦ ἡλίου προσβολῇ διαυανθῆναι πεποίηκε. Τούτου δὲ γενομένου, καὶ σφοδρότερον τῆς ἀκτῖνος, ἢ κατὰ τὸ εἰωθὸς, τῇ κεφαλῇ προσβαλούσης·

η'. « Προσέταξε γὰρ [55] ὁ Θεὸς πνεύματι καύσωνος συγκαίοντι, καὶ ἐπάταξεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν

lem patientia maxima uti : nam misericors es [a] et compatiens, longanimis et multæ misericordiæ, ac pœnitens super malis), fugam illam arripui, postea maris tempestati et ceto traditus, rogavi ut in vitam redirem : nunc contra rogo :

Vers. 3. « Dominator Domine, aufer animam meam a me, quia melius est mihi mori, quam vivere. » Vita enim defungi malo, **1474** quam cum ignominia vivere. Erubesco autem, et latebras quæro, cum mendax appellor a tam multis. Sed bonus Dominus prophetæ respondet :

Vers. 4. « An vehementer contristatus es tu? » Clarius hoc Symmachus interpretatus est : dixit enim, *Jure ergo tristatus es?* cæteri vero interpretes, *An recte tristatus es?* hoc est, Considera tecum, num justas tristitiæ occasiones habeas? Et hoc quidem loco jubet eum ratiocinando invenire tristitiæ consolationem : in fine vero prophetiæ, et non justam ejus tristitiam arguit, et sententiæ suæ probabilem rationem ostendit.

Vers. 5. « Jonas autem relicta civitate sedit e regione illius, et fecit sibimet tabernaculum, et sedebat sub illo, donec videret quid accideret civitati. » Cum hoc primum factum sit, propheta extremum posuit. Nam post narratam Ninevitarum pœnitentiam, huic conjungere voluit Dei misericordiam, et tristitiam quæ ex illa sibi accideret. Hoc autem loco quæ intermedia fuerunt, explicat : videlicet, quod cum verbum Domini annuntiasset, ex urbe exierit, et fixo tabernaculo prædictionis finem exspectaverit : quod dubium non est ante mœrorem factum fuisse. Post definitorum enim dierum finem, nihil mali urbem illam esse passam videns, cum tristitia Deum precatus est. Et tamen rursus ei consolationem parat, et ex quadam cucurbita, ut ei placuit, statim exorta, et projectis longe ramis exporrecta, umbraculo facto ei solatium præbet. Hoc vero :

Vers. 6. « Et præcepit Dominus Deus cucurbitæ, » posuit, non vocem **1475** divinam hoc loco demonstrans, sed docens, quemadmodum simul ac Deus voluit, producta planta exstiterit. Sic etiam superius dixit : « Et præcepit Dominus ceto, » non Dei voce hoc factum dicens, sed voluntate [b] : nam *præceptum* vocat voluntatem. Ita beatus Jonas pro tristitia lætitiam suscepit. [7] At Deus rursus sub ortum [c] solis radicem cucurbitæ per quemdam vermem corrupit, et solis accessu exarescere fecit. Hoc autem facto, solisque radiis solito acrius caput Jonæ ferientibus :

Vers. 8. « Præcepit enim Dominus vento calido et urenti, et percussit sol super caput Jonæ. »

[a] Jon. II, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[48] λάβε. A add. δή. [49] ἀπ' ἐμοῦ. Ex A et C suppl. [50] μοι. Des. in A. [51] με. Des. ib. [52] A καὶ ἐξῆλθεν Ἰωνᾶς ἐκ τῆς πόλεως. [53] καί. Des. in C. [54] ὁ Θεός. Des. ibid. [55] γάρ. C addit, φησί.

Digitized by Google

iterum propheta in majorem pusillanimitatem et dolorem recidit, et eo redactus est, ut vitæ mortem anteponeret. [9] At peccatorum curator et justorum protector, prophetam interrogavit : An valde tristaretur ob cucurbitam? [10, 11] Quod ubi propheta confessus erat, ita ut ejus causa mortem vitæ anteferret : Te, inquit Deus, utar judice. Considera itaque an æquum sit, te quidem ob cucurbitam dolere, cujus colonus non fuisti, (neque enim plantasti, neque irrigasti : sed sub auroram nata, die sequenti a verme et sole consumpta est), me autem tantæ urbi non parcere, quæ a me condita est, in qua habitant plus quam duodecim myriades hominum, qui dexteram vel sinistram suam non norunt, et pecora multa. Hoc igitur considerans, admirare misericordiam, utpote probabilem et rationabilem. Hoc vero, quod ait : « Qui ignorant dexteram, vel sinistram suam, » quidam de **1476** simplicitate acceperunt; mihi vero multitudinem inhabitantium juniorum innuere videtur : atque ipse dictorum scopus nos ad hanc intelligentiam adducit. Si enim, inquit, peccatorum pœnitentiam suscipere non oportuit, conveniebat saltem tot millium misereri, qui per ætatem nec sinistram manum, nec dexteram norunt. Ad hæc pecora innumerabilia urbs habet, quæ et ipsa nullas pro peccatis pœnas debent. Sicut ergo bruta animantium idcirco dixit, sic et immaturam ætatem : quod neque ab his, neque ab illis peccatorum pœnæ repeti jure possint. Atque hic quidem finis est prophetiæ. Nos autem bonum Dominum nostrum laudibus ornemus, qui nolens mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, interdum sanctos viros tristari patitur, et nolentibus ipsis, misericordiam largitur. Sic Elias magnus cum pluviam inhibuisset, ipse tanquam legatus accedit ad servum, dicens : « Vade, et ostende te Achabo, et dabo pluviam super faciem terræ [f]. » Tanta itaque Dei benignitate fruentes, congruentem beneficiis animum geramus, atque ex divinis ejus legibus vitam informemus, ut ex his fructus bonos et exoptatos percipiamus, benignitate Domini nostri Jesu Christi, quocum gloria Patri, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ἰωνᾶ. » Πάλιν ὁ προφήτης εἰς μικροψυχίαν καὶ ὀδύνην ἐπανῆλθε μείζονα, καὶ καθίστατο [56] τῆς ζωῆς τὸν θάνατον προαιρούμενος. Ἀλλ' αὖθις ὁ καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν κηδόμενος καὶ τῶν δικαίων προμηθούμενος, ἤρετο τὸν προφήτην, εἰ λίαν ἐπὶ τῇ κολοκύνθῃ λελύπηται· τοῦ δὲ τοῦτο πάσχειν ὁμολογήσαντος, ὡς καὶ θάνατον τούτου γε εἵνεκα τῆς ζωῆς προτιμᾷ· Σοί, φησὶν ὁ Θεὸς, χρῶμαι κριτῇ· σκόπησον τοίνυν, εἰ δίκαιον, σὲ μὲν ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης ἀλγεῖν, ἧς οὐ γεγένησαι γεωργὸς (οὔτε γὰρ ἐφύτευσας, οὔτε ἤρδευσας, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἕω γενομένη, σκώληκος τῇ ὑστεραίᾳ καὶ ἡλίου γεγένηται παρανάλωμα), ἐμὲ δὲ ἀφειδῶς τοσαύτῃ χρήσασθαι πόλει, ὑπ' ἐμοῦ τὸ εἶναι λαβούσῃ, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων, οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν αὐτῶν, ἢ ἀριστερὰν αὐτῶν, καὶ κτήνη πολλά. Τοῦτο τοίνυν λογιζόμενος, θαύμασον τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς τὸ εὔλογον ἔχουσαν. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν αὐτῶν ἢ ἀριστερὰν αὐτῶν, » τινὲς ἐπὶ ἁπλότητος ἐξειλήφασιν· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων νέων αἰνίττεσθαι· καὶ ὁ σκοπὸς δὲ τῶν εἰρημένων πρὸς ταύτην ἡμᾶς ποδηγεῖ τὴν διάνοιαν. Εἰ γὰρ οὐκ ἔδει, φησὶ, δέξασθαι τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν μετάνοιαν, ἐχρῆν γοῦν οἰκτόν τινα λαβεῖν τοσούτων μυριάδων, οἷς διὰ τὸ νέον τῆς ἡλικίας, οὐ τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς χειρὸς ἡ γνῶσις ἐνετέθη. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ κτήνη νικῶντα τὸν ἀριθμὸν ἡ πόλις ἔχει, οὐδεμίαν οὐδὲ αὐτὰ δίκην ὑπὲρ ἁμαρτημάτων ὀφείλοντα. Ὥσπερ οὖν τὰ κτήνη διὰ τοῦτο προστέθεικεν, οὕτω καὶ τὴν ἄωρον ἡλικίαν [57]· ὡς μήτε τούτων, μήτε ἐκείνων, ποινὴν ὑπὲρ ἁμαρτημάτων ἐνδίκως εἰσπραττομένων. Τῆς μὲν οὖν προφητείας τοῦτο τὸ τέλος. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν Δεσπότην ὑμνήσωμεν, ὃς οὐ βουλόμενος τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτὸν, καὶ λυπεῖν ἔστιν ὅτε τοὺς ἁγίους ἄνδρας ἀνέχεται, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν ὀρέγει τὸν ἔλεον. Οὕτως Ἠλία τοῦ πάνυ τὸν ὑετὸν ἐπισχόντος, αὐτὸς οἷόν τις πρεσβευτὴς παραγίνεται πρὸς τὸν δοῦλον, « Πορεύθητι, λέγων, καὶ ὄφθητι τῷ Ἀχαάβ, καὶ δώσω τὸν ὑετὸν ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς. » Τοσαύτης τοιγαροῦν ἡμερότητος ἀπολαύοντες, ταῖς εὐεργεσίαις ἁρμόττουσαν τὴν γνώμην ἐπιδειξώμεθα, καὶ κατὰ τοὺς θείους αὐτοῦ πολιτευσώμεθα νόμους, ἵνα δρεψώμεθα τοὺς ἀγαθοὺς τούτων καὶ ἐπεράστους καρποὺς, χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[f] III Reg. XVIII, 1, juxta LXX.

VARIÆ LECTIONES.

[56] καθ. C ἀπελέγετο [57] ἡλ. C add. προστέθεικεν.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΜΙΧΑΙΑΝ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO MICHÆÆ PROPHETÆ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ [58].

Τῆς τοῦ θεσπεσίου Μιχαίου προφητείας ἁψάμενος, τῆς Δεσποτικῆς ἀνεμνήσθην φωνῆς, ἣν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀφῆκεν Εὐαγγελίοις, τῶν Ἰουδαίων τραγῳδῶν τὴν μοχθηρίαν, καὶ ἀγνώμονα γνώμην· « Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολήσασα [59] τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε! » Τοσούτοις γὰρ καὶ τοιούτοις ἀνδράσι τὴν προφητικὴν δωρησάμενος χάριν, τοῖς χαλεποῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἰατροὺς ἐπέστησεν ἕλκεσι. Τούτων δὲ εἷς καὶ ὁ μακάριος Μιχαίας, τὴν αὐτὴν ποιησάμενος πρόῤῥησιν τοῖς θαυμασίοις ἐκείνοις Ὡσηὲ, καὶ Ἰωὴλ, καὶ Ἀμώς· κοινωνεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦ χρόνου, εἰ καὶ σμικρῷ τινι προῦλαβον ἐκεῖνοι, ἐν τῇ Ὀζίου βασιλείᾳ τῆς προφητείας ἀρξάμενοι· καὶ οὗτος γὰρ ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ, καὶ Ἄχαζ, καὶ Ἐζεκίου, βασιλέων Ἰούδα, εἶδεν ἃ εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλήμ· ἐπὶ τούτων δὲ καὶ ὁ μακάριος προεφήτευσεν Ὡσηέ. Διὰ πλειόνων δὲ ὁ Δεσπότης Θεὸς ταυτὰ προαγορεύει, ἵνα τῶν προφητῶν αἰδεσθέντες τὸ πλῆθος οἱ τὴν ἀναλγησίαν νοσοῦντες, ὀψὲ γοῦν ποτε τῆς δυσσεβείας καὶ πονηρίας ἀπαλλαγῶσιν. Ἄρχεται δὲ ὁ θειότατος Μιχαίας οὕτω τῆς προφητείας [60].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

β'. « Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες, λόγους [61], καὶ προσεχέτω ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες [62] ἐν αὐτῇ, καὶ ἔσται [63] Κύριος [64] ὁ Θεὸς ὑμῖν [65] εἰς μαρτύριον,

A

1477 ARGUMENTUM.

Divini Michææ prophetiam attingens, Dominicæ vocis recordatus sum, quam in sacris edidit Evangeliis, Judæorum nequitiam et ingratum animum exaggerans: « O Hierosolyma, Hierosolyma, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluistis [6]? » Tot enim et tantos viros prophetiæ dono exornans, gravibus Israelis vulneribus curandis medicos præfecit. Quorum unus fuit beatus Michæas, qui eadem prædixit, quæ admirabiles illi Oseas, et Joel, et Amos, et eorum pene æqualis fuit, etsi paulo antecesserint illi, sub Oziæ regno **1478** prophetiam aggressi. Nam B hic quoque in diebus Joathami, et Achasi, et Ezechiæ, regum Judæ, vidit ea quæ vidit de Samaria et Hierosolyma. Horum autem temporibus etiam beatus Oseas prophetavit. Per plures autem Deus eadem prædicit, ut * prophetarum multitudinem reveriti qui stupiditate laborabant, tandem aliquando ab impietate atque a malitia revocarentur. Sic autem divinus Michæas prophetiam exorsus est.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 2. « Audite, omnes populi, sermones, et attendat terra, et omnes qui habitant in ea, et C erit Dominus Deus vobis in testimonium, Domi-

[6] Luc. XIII, 34.

VARIÆ LECTIONES.

[58] Ὑπόθ. C addit, τοῦ προφήτου Μιχαίου. [59] λιθοβ., κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [60] προφ. F post illa quæ ad c. 1, 2, exstant, Ἐπειδὴ — ποιουμ. τ. λόγους, addit: Μιχαίας ἑρμηνεύεται ταπεινωσις ἢ ταπεινούμενος. Οὗτος ἦν ἀπὸ Μωραθὶ ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ. Οὗτος πολλὰ ποιήσας τῷ Ἀχαὰβ ὑπὸ Ἰωράμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἀνῃρέθη κρημνῷ ὅτι ἤλεγχεν αὐτὸν ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ μόνος σύνεγγυς πολυανδρίου ἐν Ἀκείμ. Eadem habet A in fine libri. His autem in F adhuc subjicitur: Κατηγορία τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν ὁ λαὸς ἂν ἐξημάρτανεν. Καὶ γνησίως μὲν πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἐπέστρεφον, μετὰ θυσιῶν δὲ αὐτὸν ἀλόγων ἐζήτει καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ἥδρισκεν. [61] λόγ. Des. in A. [62] κατ. Des. ib. [63] Ἔστω. [64] Κύρ. Des. ib. [65] ὑμ. A præm. ἐν.

Digitized by Google

nus ex domo sancta sua. » Quoniam de Samaria et de Hierosolyma dixit, ad se a Deo universorum verba facta fuisse, jure non populum, sed *populos* ad audiendum convocat. Tribus vero in duo regna divisas non populum, sed populos nominat, hortaturque omnes illius terræ incolas, ut attenderent tanquam Domino Deo testificante, atque ex divino templo verba faciente.

A Κύριος ἐξ οἴκου ἁγίου αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔφη, πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων γεγενῆσθαι τοὺς λόγους [66], εἰκότως οὐ λαὸν, ἀλλὰ λαοὺς εἰς ἀκρόασιν συναγείρει. Τὰς δὲ [67] διῃρημένας εἰς δύο βασιλείας φυλὰς, οὐ λαὸν, ἀλλὰ λαοὺς ὀνομάζει, καὶ παρεγγυᾷ προσέχειν ἅπαντας τοὺς ἐκείνην οἰκοῦντας τὴν γῆν, ὡς τοῦ Δεσπότου Θεοῦ μαρτυρομένου, καὶ ἀπὸ τοῦ θείου νεὼ [68] ποιουμένου τοὺς λόγους.

Vers. 3, 4. « Ecce enim Dominus egreditur e loco suo, et descendet, et ascendet super excelsa terræ. Et commovebuntur montes sub eo, et **1479** valles tabescent sicut cera coram igne, et sicut aqua profluens in descensu. » Deum universorum in loco non esse (quia incorporeus est et incircumscriptus, et ferens omnia verbo potentiæ B suæ), ex divina Scriptura discimus. Quia autem in Hierosolyma apparebat, locus ejus *templum* merito appellatur. Nam sic quoque per magnum Mosen præcipit : « Non licet tibi celebrare Pascha in una urbium tuarum, nisi in loco quem elegerit Dominus Deus tuus [b]. » Ex hoc loco illum proficisci propheta dicit, et excelsa loca conscendere et concutere montes adventu suo, et valles liquefacere instar ceræ igni admotæ. Hæc vero, etiam ut verba sonant, Deo volente fiunt, et tropice quoque intellecta veritatem habent. Nam *montes commotos* appellat potentatu superbientes, qui in calamitates incidunt : *valles* vero *tabescentes*, subditorum multitudinem, qui instar vallium montibus subjectarum sub potestate potentium vivunt. Similiter autem ut aqua, quæ cum impetu per præcipitia fertur, supplicia dignis irrogat. Causamque affert, C στευόντων ἐξουσίαν τελοῦσι· καὶ ὕδατι δὲ παραπλησίως, ῥοίζῳ κατὰ τοῦ πρανοῦς φερομένῳ, τὰς τιμωρίας τοῖς ἀξίοις ἐπάγει. Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων.

γ', δ'. « Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ καταβήσεται, καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς. Καὶ σαλευθήσεται ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ αἱ κοιλάδες τακήσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, καὶ ὡς ὕδωρ καταγόμενον [69] ἐν καταβάσει. » Ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς (ἀσώματος γὰρ καὶ ἀπερίγραφος, καὶ φέρων τὰ σύμπαντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ), ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς διδασκόμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τὴν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο, τόπος αὐτοῦ ὁ νεὼς εἰκότως προσαγορεύεται. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως νομοθετεῖ· « Οὐκ ἔξεστί [70] σοι ποιῆσαι τὸ Πάσχα ἐν μιᾷ τῶν πόλεών σου, ἀλλ' ἢ εἰς τὸν τόπον, ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου. » Ἐκ τούτου τοῦ τόπου φησὶν αὐτὸν ὁ προφήτης ἐκπορεύεσθαι, καὶ τῶν ὑψηλῶν ἐπιβαίνειν τόπων, καὶ σείειν τὰ ὄρη τῇ παρουσίᾳ, καὶ τήκειν τὰς κοιλάδας κηροῦ δίκην πυρὶ προσπελάζοντος. Ταῦτα δὲ καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν γίνεται βουλομένου τοῦ Θεοῦ, καὶ τροπικῶς νοούμενα τὴν ἀλήθειαν ἔχει. Ὄρη γὰρ σεισόμενα τοὺς ἐπὶ δυναστείᾳ μεγαλοφρονοῦντας καὶ συμφοραῖς περιπίπτοντας ὀνομάζει· κοιλάδας δὲ τηκομένας, τῶν ἀρχομένων τὸ πλῆθος, οἳ δίκην κοιλάδων δρεσιν ὑποκειμένων ὑπὸ τὴν τῶν δυνα-

Vers. 5. « Propter impietatem, inquit, Jacobi, omnia hæc (fient) et propter peccatum domus Israelis. » Deinde impietatis et peccati modum demonstrans, per interrogationem et responsionem accusationem instituit. « Quæ est impietas domus Jacobi? nonne Samaria? Et quod est peccatum domus Judæ? nonne Hierosolyma? » Illi enim Samariam idolis compleverunt, hi **1480** vero Hierosolymam inhabitantes, et ad divinam legem in templo instituti, in assiduis iniquitatibus versabantur. Est autem attendendum, quod quam supra *domum Israelis* nominaverat, hanc postea *domum Judæ* vocaverit. Et decem quidem tribus *domum Jacobi* appellavit, naturali utens nomine : spirituale vero nomen, quod est *Israelis*, imposuit Judæ, propterea quod divinum templum obtinentes pios habuerint permultos.

ε'. « Δι' ἀσέβειαν, φησὶν, Ἰακὼβ, πάντα ταῦτα, καὶ δι' ἁμαρτίαν οἴκου Ἰσραήλ. » Εἶτα δεικνὺς τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸν τρόπον, κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν ποιεῖται τὸν ἔλεγχον. « Τίς ἡ ἀσέβεια οἴκου [71] Ἰακώβ; οὐχὶ [72] Σαμάρεια; Καὶ τίς ἡ ἁμαρτία οἴκου Ἰούδα; οὐχὶ Ἱερουσαλήμ; » Οἱ μὲν γὰρ Σαμάρειαν εἰδώλων ἐνέπλησαν· οἱ δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες, καὶ τὸν θεῖον νόμον ἐν τῷ νεῷ παιδευόμενοι, παρανομίᾳ διετέλουν συζῶντες. Προσ- D εκτέον δ, ὅτι δν ἄνω *οἶκον Ἰσραὴλ* ὠνόμασε, τοῦτον κατιὼν *οἶκον Ἰούδα* κέκληκε. Καὶ τὰς μὲν δέκα φυλὰς *οἶκον Ἰακὼβ* προσηγόρευσε, τῷ φυσικῷ χρησάμενος ὀνόματι· τὸ δὲ πνευματικὸν ὄνομα, τὸ τοῦ *Ἰσραὴλ*, ἐπιτέθεικε τῷ Ἰούδᾳ, ἐπειδὴ τὸν θεῖον ἔχοντες νεὼν εἶχον πολλοὺς εὐσεβεῖς.

Vers. 6. « Et redigam Samariam in pomorum

ς'. « Καὶ θήσομαι Σαμάρειαν εἰς ὀπωροφυλάκιον

[b] Deut. xvi, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[66] τ. λόγ. F τὸν λόγον. [67] δέ. C et F γάρ. [68] F ναοῦ. [69] A καταφερόμενον. [70] οὐκ ἔξεστι, κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [71] σίκ. Des. in A. [72] A οὐ.

Digitized by Google

ἀγροῦ, καὶ εἰς φυτείαν ἀμπελῶνος, καὶ καταspάσω εἰς χάος τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς ἀποκαλύψω. » Τοσαύτῃ γὰρ ἐρημίᾳ παραδοθήσεται, ὡς φρούδους μὲν αὐτῆς καὶ παντελῶς ἀφανεῖς γενέσθαι τοὺς λίθους· ἀντὶ δὲ ἀγορῶν καὶ ἀγυιῶν, καὶ οἰκιῶν, τοὺς τῶν ἀμπέλων λαβεῖν ὀρχάτους, ὥστε καὶ σκηνάς τινας τῶν ἀμπέλων τοὺς φύλακας ἐν αὐτῇ καταπῆξαι. Ἐκ βάθρων δὲ καὶ τὰ τῶν εἰδώλων ἀνασπασθήσεται τεμένη.

A custodiam in agro, et in plantationem vineæ; et detraham in voraginem lapides ejus et fundamenta ejus revelabo. » Tantæ enim vastitati tradetur, ut ejus lapides evanidi fiant, et penitus deleantur, atque in fororum, et vicorum, et domorum locum, vitium ordines succedant, ita ut vinearum custodes in ea tabernacula deligant. Quin etiam fana idolorum funditus evertentur.

ζ'. « Καὶ πάντα[72] τὰ μισθώματα αὐτῆς ἐμπρήσουσιν ἐν πυρί, καὶ πάντα τὰ εἴδωλα αὐτῆς θήσομαι εἰς ἀφανισμόν· διότι ἐκ μισθωμάτων πόρνης[74] συνήγαγεν αὐτά[75], καὶ ἐκ μισθωμάτων πορνείας συνέστρεψεν[76]. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐμὲ καταλιποῦσα τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν προείλετο, καὶ οἷόν τινα μισθὸν τοῖς εἰδώλοις προσφέρουσα, καὶ βωμοὺς ἐθείματο καὶ τεμένη, καὶ ἀναθημάτων[77] προσενήνοχε πλῆθος, καὶ ταῦτα σὺν αὐτῇ[78] παραδώσω τοῖς πολεμίοις· τοῦτο δὲ αὐτῆς[79] καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ ἐγκαλεῖ τοῦ προφήτου· « Ἐγένετο γάρ σοι, φησὶν, ἐναντία παρὰ πάσας τὰς γυναῖκας τὰς ὁμοίας σοι, ὅτι πᾶσα γυνὴ πόρνη μισθὸν λαμβάνει, σὺ δὲ μισθὸν ἐδίδους τοῖς ἐρασταῖς σου. » Εἰκὸς δὲ καὶ τὰς πορνευομένας γυναῖκας αἰνίττεσθαι, αἳ τῆς ἀκολασίας κομιζόμεναι τὸν μισθὸν, τὰς ἐντεῦθεν ἀπαρχὰς τῷ ἀκολάστῳ προσέφερον δαίμονι. Τοῦτο γὰρ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ποιεῖν τολμῶσί τινες.

Vers. 7. « Et universas mercedes ejus comburent igne, et cuncta idola ejus redigam in perditionem : quia ex mercedibus fornicationis congregavit ea, et ex mercedibus meretricis collegit. » Quoniam enim, me derelicto, idolorum cultum anteposuit, et quasi mercedem quamdam idolis exhibens, aliaria erexit et delubra, et oblationum exhibuit multitudinem, simul cum ipsa hæc hostibus tradam. Hujus causa reprehendit quoque eos per prophetam Ezechielem. « Facta enim sunt, inquit, abs te contraria quam soleant omnes mulieres **1481** tibi similes facere : quia omnis mulier meretrix mercedem accipit, tu vero mercedem dedisti amatoribus tuis [1]. » Verisimile est autem, per hæc mulieres scortationi deditas designari, quæ libidinis mercedem accipientes, inde primitias impuro dæmoni offerebant. Hoc enim ad hunc usque diem quædam facere non dubitant.

η'. « Ἕνεκεν τούτου, φησὶ, κόψεται καὶ θρηνήσει· πορεύσεται ἀνυπόδητος καὶ γυμνή· ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων Σειρήνων. » Ποιήσει δὲ τὴν τοῦ πένθους ὑπερβολὴν ἡ τῆς ὀδύνης ὑπερβολή.

Vers. 8. « Propter hoc, inquit, plangetatque lugebit, ibit discalceata et nuda : faciet planctum quasi draconum, et luctum quasi filiarum Sirenum. » Luctus autem excessus pariet excessus doloris.

θ'. « Ὅτι κατεκράτησεν ἡ πληγὴ αὐτῆς διότι ἦλθεν[80] ἕως Ἰούδα, καὶ ἥψατο ἕως πύλης λαοῦ μου, ἕως Ἱερουσαλήμ. » Διὰ τούτων προσημαίνει τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἔφοδον, Θεγλαθφαλασὰρ, Σαλμανασὰρ, Σενναχηρείμ· οἱ μὲν γὰρ τὰς δέκα φυλὰς ἐξανδραποδίσαντες, δουλαλώτους ἀπήγαγον· ὁ δὲ Σενναχηρεὶμ τὴν Λάχις[81] καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰουδαίας πολιορκήσας ἐπόρθησε· μέχρι δὲ τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ πυλῶν μετὰ Ῥαψάκου πέμψας τῆς στρατιᾶς[82] τὸ πλεῖστον, τῇ πείρᾳ μεμάθηκεν, ὡς οὐδενὸς περιέσται μὴ βουλομένου Θεοῦ. Τὸ δὲ, « Ποιήσεται ὡς κοπετὸν δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων Σειρήνων, » εἴρηκεν[83] ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς μύθοις περιφερομένων, δεῖξαι τῆς ἀνίας τὴν ὑπερβολὴν βουληθείς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰώθασι καὶ μετά τινος μέλους οἱ πενθοῦντες θρηνεῖν, καὶ δίκην δρακόντων συριττόντων ἐκ τῆς πυρπολουμένης καρδίας ἀναπέμπειν τὸ πνεῦμα, καὶ μετά τινος βίας τοῦτο προσφέρειν τε καὶ προΐεσθαι, τέθεικεν ἐκείνας τὰς προειρημένας εἰκόνας. Ἐπειδὴ δὲ ἀλγεῖν ἁπάσαις ταῖς

Vers. 9. « Quia invaluit plaga ejus : quia venit usque ad Judam, et tetigit usque ad portam populi mei, usque ad Hierosolymam. » Per hæc præsignificat incursum Assyriorum, Theglathphalasaris, Salmanasaris, Sennacherimi. Illi enim decem tribus subjugantes, in captivitatem abduxerunt. Sennacherim vero Lachis aliasque Judææ urbes expugnavit et evertit : cumque usque ad portas Hierosolymæ cum Rapsace maximam partem exercitus misisset, experimento didicit se superaturum esse neminem nolente Deo. Quod vero ait : « Faciet planctum quasi draconum, et luctum quasi filiarum Sirenum, » ex his desumpsit quæ circumferuntur in fabulis, mœroris magnitudinem ostendere volens. Quia vero qui lugent soliti sunt cum cantu quodam lamentari, et more sibilantium draconum ex æstuante corde anhelitum emittere, et cum violentia quadam hunc efferre et ejicere, prædictas similitudines usurpavit. Quoniam autem luctuosa omnibus Israelis tribubus prænuntiavit,

[1] Ezech. xvi, 33.

VARIÆ LECTIONES.

[72] Καὶ πάντα, κ. τ. λ. A præm., Καὶ πάντα τὰ γλυπτὰ αὐτῆς κατακόψουσι. [74] A πορνείας. [75] αὐτά. Des. ibid. [76] lb. ἐπέστρεψεν. [77] Ἀν. Ita in C legitur, Sirm. ἀναθεμάτων. [78] C αὐτῇ. [79] C αὐτοῖς. [80] C ἦλθον. [81] C Λάχης. [82] C στρατείας. [83] εἴρ., κ. τ. λ. Vid. p. 1186.

Digitized by Google

et prævidebat alienigenas **1482** de horum malis gavisuros esse, ad illos sermonem convertit, et dixit:

VERS. 10. « Qui in Geth, nolite magnificari: qui in Enacim, nolite reædificare ex domo derisum: terram aspergite ad derisum vestrum. » Ne efferamini ex horum calamitate exsultantes, quasi malorum expertes maneatis: sed pro derisione, qua contra Israelitas usi estis, pulvere conspersi domesticas lugete calamitates. Enacim autem non est, ut quidam existimarunt, urbs a Geth diversa: sed habitatores Geth appellat *Enacim* ab Enac gigante oriundos; quod quidem ex multis locis divinæ Scripturæ cognosci potest.

VERS. 11. « Quæ habitat bene. » Demoliar urbes ejus. Nihil enim vobis proderit, nec ædificiorum elegantia, nec locorum munitio, sed urbes vestræ funditus evertentur. « Non est egressa habitatrix Ænan, plangite domum quæ est juxta eam: accipiet ex vobis plagam doloris. » Quoniam vobis condolere noluit, et castigationibus vestris emendari, invita malorum vestrorum particeps efficietur. Ænan autem una vicinarum urbium fuit.

VERS. 12. « Quis incepit in bonis habitanti, dolores? » Inde sermonem vertit ad Hierosolymam. Verborum constructio implicata est, et valde obscura. Hac itaque ordinatione sensus investigandus est: « Quis incepit dolores (inferre) habitanti in bonis? » Quis, inquit, rebus abundanti et pace ac felicitate multa fruenti, auctor miseriarum exstitit? Ostendere vult autem, non hominem ei, sed **1483** Deum universorum irrogasse supplicia, impietatis ab eo pœnas exigentem. Quamobrem infert: « Quia descenderunt mala a Domino super portas Hierosolymæ. » Et ostendens quænam hæc sint, adjunxit:

VERS. 13. « Sonitus curruum et equitum. » Hæc etiam per Isaiam aperte nos docuit. « Væ Assyriis! virga furoris mei est in manibus eorum: iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam, ut faciat spolia et prædam i. » Sic et hoc loco: « Quis incepit dolores (inferre) habitanti in bonis? quia descenderunt mala a Domino super portas Hierosolymæ, sonitus curruum et equitum. » Ego enim, inquit, eis omnibus bonis redundantibus dolorem attuli, hostium multitudinem in eos immittens. Quia vero ante Hierosolymam Lachis urbs vastata fuit (nam Hierosolymam Nabuchodonosor, Lachis vero Sennacherim depopulatus est), ad hanc sermonem convertit. « Habitans Lachis princeps peccati est filiæ Sion, quia in te inventæ

A τοῦ Ἰσραὴλ φυλαῖς προηγόρευσε, προεώρα δὲ τοὺς ἀλλοφύλους τοῖς τούτων ἐφησθησομένους κακοῖς, πρὸς αὐτοὺς τρέπει τὸν λόγον, καί φησιν·

Ι'. « Οἱ ἐν Γὲθ, μὴ μεγαλύνεσθε, καὶ οἱ Ἐνακὶμ, μὴ ἀνοικοδομεῖτε ἐξ οἴκου καταγέλωτα[84]· γῆν καταπάσασθε εἰς τὸν καταγέλωτα ὑμῶν. » Μὴ μεγαφρονεῖτε, ταῖς τούτων συμφοραῖς ἐφηδόμενοι, ὡς αὐτοὶ μένοντες ἀκήρατοι· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ γέλωτος, ᾧ κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν κέχρησθε, γῆν καταπαττόμενοι τὰς οἰκείας ὀλοφύρεσθε συμφοράς. Ἐνακὶμ δὲ οὐχ, ὥς τινες ὑπέλαβον, ἄλλη τις πόλις ἐστὶ παρὰ τὴν Γὲθ, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας τὴν Γὲθ. Ἐνακὶμ ὀνομάζει, ὡς Ἐνὰκ τοῦ γίγαντος ἀπογόνους ὄντας. Καὶ τοῦτο πολλαχόθεν μαθεῖν δυνατὸν παρὰ τῆς θείας Γραφῆς.

B ια'. « Κατοικούσης[85] καλῶς. » Καθελῶ τὰς πόλεις αὐτῆς. Οὐδὲν γὰρ ὑμᾶς ὀνήσει, οὔτε τῶν οἰκοδομημάτων τὸ κάλλος, οὔτε ἡ τῶν χωρίων ἀσφάλεια· ἀλλ' ἀνάστατοι ὑμῶν αἱ πόλεις γενήσονται. « Οὐκ ἐξῆλθε κατοικοῦσα Αἰνὰν[86], κόψασθε[87] οἶκον ἐχόμενον αὐτῆς· λήψεται ἐξ ὑμῶν πληγὴν ὀδύνης. » Ἐπειδὴ συναλγῆσαι ὑμῖν οὐκ ἠθέλησε, καὶ ταῖς ὑμετέραις σωφρονισθῆναι παιδείαις, κοινωνήσει ὑμῖν ἄκουσα τῆς συμφορᾶς· μία δὲ τῶν γειτονευουσῶν αὐτοῖς πόλεων ἦν ἡ Αἰνάν.

ιβ'. « Τίς ἤρξατο εἰς ἀγαθὰ κατοικούσῃ ὀδύνας; » Ἐντεῦθεν πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ μεταφέρει τὸν λόγον· ἔστι δὲ ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν συμπεπλεγμένη καὶ λίαν ἀσαφής. Χρὴ τοίνυν οὕτω συντάξαντας εὑρεῖν τὴν διάνοιαν· « Τίς ἤρξατο εἰς[88] ὀδύνας κατοικούσῃ C ἀγαθά; » Τῇ γὰρ εὐθηνουμένῃ, φησὶ, καὶ εἰρήνης ἀπολαυούσῃ, καὶ εὐπραξίας πολλῆς, τίς αἴτιος ἐγένετο τῶν συμφορῶν; Δεῖξαι δὲ βούλεται, ὡς οὐκ ἄνθρωπος αὐτῇ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἐπάγει τὰς τιμωρίας, ποινὴν πραττόμενος ὧν ἠσέβησε. Τούτου χάριν ἐπάγει· « Ὅτι κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλήμ. » Καὶ δεικνὺς ποῖα ταῦτα, προστέθεικε·

ιγ'. « Ψόφος ἁρμάτων καὶ ἱππευόντων. » Ταῦτα καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου σαφῶς ἡμᾶς ἐπαίδευσεν· « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις! ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, τὴν ὀργήν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ ἐν τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν. » Οὕτω κἀνταῦθα· « Τίς ἤρξατο εἰς ἀγαθὰ κατοικούσῃ ὀδύνας; ὅτι κατέβη παρὰ Κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλὴμ ψόφος ἁρμάτων καὶ ἱππευόντων. » Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, τῇ ἀγαθῶν ἀπολαύσει παντοδαπῶν τὰς ὀδύνας ἐπήγαγον, τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιστήσας τὸ πλῆθος. Καὶ ἐπειδὴ πρὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἡ Λάχις ἐπορθήθη (τὴν μὲν γὰρ Ἱερουσαλὴμ ὁ Ναβουχοδονόσορ, τὴν δὲ Λάχις ὁ Σενναχηρεὶμ ἐξεπόρθησε), πρὸς αὐτὴν τρέπει τὸν λόγον. « Κατοικοῦσα Λάχις, ἀρχηγὸς ἁμαρτίας αὐτῇ[89] ἐστι

i Isa. x, 5, 6.

D

VARIÆ LECTIONES.

[84] A κατὰ γέλωτα. [85] A κατοικοῦσα, juxta rec. lect. [86] A Σαιννὰν, ut Ald. [87] Rec. lect. est, κόψασθαι. [88] εἰς. Ita cum C legimus. Sirm. ἐν. [89] αὐτή. Des. in A.

Digitized by Google

τῇ θυγατρὶ Σιών, ὅτι ἐν σοὶ εὑρέθησαν αἱ ἀσέβειαι τοῦ Ἰσραήλ. » Σὺ δὲ, Λάχις, προτέρα δέξῃ τὴν τιμωρίαν, τῶν δέκα φυλῶν ζηλώσασα τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς τὴν παρανομίαν τὴν Ἱερουσαλὴμ κατασύρασα.

ιδ', ιε'. « Διὰ τοῦτο δώσεις ἐξαποστελλομένους ἕως κληρονομίας Γὲθ, οἴκους ματαίους, εἰς κενὸν ἐγένοντο τοῖς βασιλεῦσιν Ἰσραήλ. Ἕως τοὺς κληρονόμους σου ἀγάγω[90]. » Τούτου χάριν καὶ παρὰ σοῦ πλῆθος αἰχμαλώτων οἱ πολέμιοι λήψονται· τούτους γὰρ ἐξαποστελλομένους ὠνόμασε· καὶ ἕως Γὲθ ἔρημος ἡ γῆ σου γενήσεται, ἐπειδὴ τῇ τῶν ἀνοήτων τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων ἠκολούθησας ἀσεβείᾳ. Ἐν ταύτῃ δὲ γενήσῃ τῇ ἐρημίᾳ, ἕως τοὺς κληρονόμους ἀγάγω σου[91], τουτέστιν, Ἕως ἂν τοὺς αἰχμαλώτους ἀπαχθέντας ἐλευθερώσας, ἐπαναγάγω πάλιν, καὶ τὴν πατρῴαν αὐτοῖς ἀποδῶ κληρονομίαν. Τινὲς[92] δὲ *τοὺς κληρονόμους, τοὺς πολεμίους* ἡρμήνευσαν, οὕτω τὸ χωρίον νοήσαντες· « Οἰκήσει[93] τοὺς οἴκους τοὺς ματαίους, οἵτινες εἰς κενὸν ἐγένοντο τοῖς βασιλεῦσιν Ἰσραήλ, ἕως τοὺς κληρονόμους, » ἀντὶ τοῦ, τοὺς πολεμίους, « ἀγάγω σοι. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν ἐνικῶς τεθεικότα *τὸν κληρονόμον*, καὶ βαθυτέραν εὑρίσκομεν διάνοιαν. Ἐν ἐρημίᾳ γὰρ, φησὶν, ἔσῃ τοὺς ματαίους οἴκους οἰκοῦσα, ἕως τὸν κληρονόμον ἀγάγω σοι, ὃν πόῤῥωθεν οἱ κακοὶ γεωργοὶ θεασάμενοι, κατὰ τὴν Δεσποτικὴν παραβολὴν, εἶπον· « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ[94] ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία. » Οὗτος παραγενόμενος, οὐ τὴν Λάχις μόνην, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τῆς τῶν ματαίων εἰδώλων δουλείας ἀπήλλαξε. Τούτοις ἐπάγει· « Κατοικοῦσα Λάχις κληρονομίαν[95] ἕως Ὀδολλὰμ ἥξει. » Αὕτη δὲ, φησὶν, ἡ ἐρημία οὐ μόνον σὲ καθέξει, ἀλλὰ καὶ ἕως τῆς Ὀδαλλὰμ ἐκταθήσεται, καὶ τὴν ἔνδοξον Ἱερουσαλὴμ καταλήψεται. Αὐτὴν γὰρ *θυγατέρα Σιὼν*, προσηγόρευσε· πρὸς ἣν καὶ τὸν λόγον τρέψας φησίν·

« Ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς Σιὼν, (ις'.) ξύρησαι, καὶ κεῖραι ἐπὶ τὰ τέκνα σου τὰ τρυφερὰ, ἐμπλάτυνον τὴν ξύρησίν σου, ὡς ἀετὸς, ὅτι ἠχμαλωτεύθησαν ἀπὸ σοῦ. » Πένθιμον ἀνάλαβε σχῆμα, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν ἄφελε κόσμον, ἀετὸν μιμουμένη, πάντων εἰς καιρὸν κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον γυμνούμενον τῶν πτερῶν· ὃς[96] κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν οὐδὲ θηρεύειν ἰσχύει, οὐδὲ φοβερός ἐστιν οἷς πρότερον ἦν φοβερός. Τούτῳ παραπλησίως καὶ σὺ, τῆς ἐμῆς γυμνουμένη προνοίας, εὐάλωτος ἔσῃ τοῖς πολεμίοις, ὡς τῶν οἰκητόρων σου πάντων ἔρημος γιγνομένη.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

α'. « Ἐγένοντο[97] γὰρ λογιζόμενοι κόπους, καὶ ἐργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν, καὶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν αὐτά. » Οὐδὲ γὰρ τὰς νύκτας δίχα παρανομίας διῆγον, ἀλλὰ νύκτωρ τὴν πονηρίαν προμελετῶντες, καὶ τοῖς λογισμοῖς ταύτην διαγρά-

A sunt iniquitates Israelis. » Tu vero Lachis prior dabis pœnas, quod imitata sis decem tribuum impietatem, et quod ad impietatem Hierosolymam pertraxeris.

VERS. 14, 15. « Ideo dabis emissarios usque ad hæreditatem Geth, domus vanas, frustra fuerunt regibus Israelis. Donec hæredes tuos adducam. » Quamobrem et abs te captivorum multitudinem hostes capient, hos enim *emissarios* vocavit, et usque ad Geth terra tua vastabitur, quod insanorum Israelis regum secuta sis **1484** impietatem. In hac autem solitudine permanebis, « donec hæredes tuos adducam; » hoc est, donec eos qui in captivitatem sunt abducti, liberatos rursus reducam, et paternam hæreditatem eis restituam. Quidam autem *hæredes* interpretati sunt *hostes*, sic locum intelligentes : « Habitavit in domibus vanis, quæquidem frustra fuerunt regibus Israelis, donec hæredes, » hoc est hostes, « adducam tibi. » Juxta Aquilam vero, qui numero singulari *hæredem* posuit, altiorem sensum invenimus. In solitudine, inquit, eris vanas domos inhabitans, donec hæredem adducam tibi, quem cum procul mali agricolæ vidissent, juxta Dominicam parabolam dixerunt : « Hic est hæres, venite, occidamus eum, et hæreditas nostra erit[k]. » Hic adventu suo, non Lachis solam, sed et omnem orbem terrarum a vanorum idolorum servitute liberavit. His subdit : « Quæ habitat Lachis hæreditatem usque ad Odollam veniet. » Non te solum, inquit, hæc vastitas obtinebit, sed etiam usque ad Odollam propagabitur, et præclaram Hierosolymam apprehendet. Eam enim *filiam Sionis* appellavit. Ad quam et sermonem convertens, ait :

« Gloria filiæ Sionis, (VERS. 16.) decalvare super filios tuos delicatos : dilata tonsuram tuam, sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te. » Lugubrem sume vestem, et a capillis aufer ornatum, aquilam imitans, pennis omnibus certo tempore juxta **1485** ordinem naturæ denudatam : quæ per id tempus nec venari potest, nec terrorem quibus antea formidabilis erat, incutere. Huic similis et tu, providentia mea destituta, facilis captu eris hostibus, nempe ab omnibus tuis incolis vacua facta.

CAP. II.

VERS. 1. « Facti sunt enim cogitantes labores, et operantes mala in cubilibus suis, et simul cum die consummabant ea. » Nam ne noctes quidem sine iniquitate traducebant : per noctem enim malitiam præmeditantes, et hanc cogitatione depingentes,

[k] Luc. xxi, 38.

VARIÆ LECTIONES.

[90] A ἀγάγωσι, omisso σου. [91] σου. Leg. esse videtur, σοι. [92] τινες, κ τ. λ. Horum nihil exstat apud Montf. in Hexapl. [93] C οἰκήσεις. [94] καὶ — κληρ. Aliter l. c. leg. [95] A κληρονομία, colo ad Λάχις posito. [96] ὃς. C οὗτος. [97] Ἐγ. — κόπους. *Hebr.*, Væ cogitantibus iniquum.

Digitized by Google

interdiu consiliis opera adjungebant. Quænam vero illa sint et quanta, enumerat.

« Quia non levaverunt manus ad Deum suum. (Vers. 2.) Et desiderabant agros, et diripiebant pupillos, et domos opprimebant, et rapiebant virum et domum ejus, virum et hæreditatem ejus. » Et iniquitatibus explicatis, prædixit punitionem.

Vers. 3. « Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego cogito super tribum istam mala : de quibus non efferatis colla vestra, et non ambuletis recti subito, quia tempus malum est. » Feroces enim et fastu insolentes cervices vestras deprimam, et castigationis magnitudine despicere in terram cogam : similiterque ut reliquas tribus, hanc tribum in servitutem tradam propter antedictas iniquitates.

Vers. 4. « Die illo sumetur super vos parabola, et plangetur planctus cum cantico dicentium, Miseria **1486** miseri facti sumus. » Hinc et antedicta facile est intelligere; nam quem supra *luctum Sirenum* dixit, hic *planctum cum cantico* vocat. Ita ut planum sit, ibi etiam *luctum Sirenum*, juxta pervulgatam fabulam, vocatum esse a propheta planctum cantu modulatum. His, inquit, illatis ei cladibus, non plangent vos modo, qui vestras calamitates audient, sed etiam exempli causa res vestras aliis narrabunt. Dicetis vero inter vos :

« Pars populi mei mensurata est funiculo, et non erat qui prohiberet eum, ut averteretur : agri nostri divisi sunt. (Vers. 5.) Propter hoc non erit tibi mittens funiculum in hæreditate. » Quoniam enim his in captivitatem abductis, vicini eorum agros sibi diviserunt : hoc, inquit, cum audieritis, luctibus et lacrymis pleni, inter vos hæc dicetis : Divinitus populo Israelis assignata pars ab inimicissimis alienigenis mensurata ac divisa est, nemine prohibente, injuriamve propulsante : atque ego quidem illinc ejectus sum, et datam hæreditatem non habeo, agros vero ad me pertinentes alii distribuunt. Postquam acerba sic denuntiavit, utilitatis plenam admonitionem affert.

« In Ecclesia Domini, (Vers. 6, 7.) nolite flere lacrymis, neque plorent super his oculi vestri ; non enim abjiciet opprobria. Qui dicit, Domus Jacobi provocavit Spiritum Domini. Si hæc sunt studia ejus, nonne sermones ejus boni sunt cum eo, et recti ambulaverunt? » Non, inquit, ex supplicio vobis dolor capiendus est, sed peccatum lugendum est : nec verbo iniquitas **1487** confitenda, sed opere rerum mutatio proferenda ; nam operibus ornata verba laudat Deus.

φοντες, μεθ' ἡμέραν ταῖς βουλαῖς ἐπετίθουν τὰ ἔργα. Τίνα δὲ ταῦτα καὶ ὅσα, ἀπαριθμεῖται.

« Διότι οὐκ ἦραν χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῶν. (β'.) Καὶ ἐπεθύμουν ἀγροὺς, καὶ ἥρπαζον[98] ὀρφανοὺς, καὶ οἴκους κατεδυνάστευον, καὶ διήρπαζον[99] ἄνδρα καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἄνδρα καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. » Καὶ τὰς παρανομίας διεξελθὼν, προλέγει τὴν τιμωρίαν.

γ'. « Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ λογίζομαι ἐπὶ τὴν φυλὴν ταύτην κακὰ, ἐξ ὧν οὐ μὴ ἄρητε τοὺς τραχήλους ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πορευθῆτε ὀρθοὶ ἐξαίφνης[1], ὅτι καιρὸς πονηρός ἐστι. » Τοὺς γὰρ θρασεῖς ὑμῶν καὶ ἀλαζονικοὺς κατακάμψω τραχήλους, καὶ τῷ μεγέθει τῆς παιδείας κύπτειν[2] εἰς γῆν ἀναγκάσω· ταῖς γὰρ ἄλλαις φυλαῖς παραπλησίως, καὶ τήνδε παραδώσω τὴν φυλὴν τῇ δουλείᾳ διὰ τὰς προρρηθείσας παρανομίας.

δ'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληφθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολὴ, καὶ θρηνηθήσεται θρῆνος ἐν μέλει λεγόντων[3]· Ταλαιπωρίᾳ ἐταλαιπωρήσαμεν. » Ἐντεῦθεν καὶ τὰ πρόσθεν εἰρημένα ῥᾴδιον ἂν τις νοήσειεν· ὁ γὰρ εἶπεν ἄνω *πένθος Σειρήνων*, τοῦτο ἐνταῦθα *θρῆνον ἐμμελῆ* καλεῖ. Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι *κἀκεῖ* τὸν ἐμμελῆ θρῆνον *πένθος Σειρήνων* κατὰ τὸν περιφερόμενον ἐκάλεσε μῦθον. Τούτων, φησὶν, ἐπενεχθέντων αὐτῇ τῶν κακῶν, οὐ θρηνήσουσι μόνον ὑμᾶς οἱ τὰ καθ' ὑμᾶς ἀκούοντες, ἀλλὰ καὶ οἷόν τινι παραβολῇ κεχρημένοι, ἑτέροις τὰ ὑμέτερα προσοίσουσι διηγήματα. Καὶ ὑμεῖς δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐρεῖτε·

« Μερὶς λαοῦ μου κατεμετρήθη ἐν σχοινίῳ, καὶ οὐκ ἦν ὁ κωλύσων[4] αὐτὸν, τοῦ ἀποστρέψαι· οἱ ἀγροὶ ἡμῶν διεμερίσθησαν[5]. (ε'.) Διὰ τοῦτο οὐκ ἔσται σοι βάλλων σχοινίον ἐν κλήρῳ. » Ἐπειδὴ γὰρ, τούτων αἰχμαλώτων ἀπαχθέντων, οἱ περίοικοι τὴν ὑπὸ τούτων γεωργουμένην διενείμαντο γῆν, τοῦτο, φησὶν, ἀκούοντες, ὀλοφυρόμενοι καὶ δακρύοντες πρὸς ἀλλήλους ἐρεῖτε, ὅτι Ἡ θεόθεν ἀφορισθεῖσα μερὶς τῷ Ἰσραὴλ, ὑπὸ τῶν ἐχθίστων ἀλλοφύλων μετρηθεῖσα διῄρηται, οὐδενὸς ἀπείργοντος καὶ τὴν πλεονεξίαν παύοντος· κἀγὼ μὲν ἐκεῖθεν ἐκβέβλημαι, καὶ τὸν δοθέντα κλῆρον οὐκ ἔχω· τοὺς δὲ ἐμοὶ προσήκοντας ἀγροὺς ἕτεροι διανέμονται. Οὕτω τὰ λυπηρὰ διαγγείλας, παραίνεσιν εἰσφέρει τὸ χρήσιμον ἔχουσαν.

« Ἐν ἐκκλησίᾳ Κυρίου, (ς', ζ'.) μὴ δακρύετε[6] δάκρυσι, μηδὲ δακρυέτωσαν ἐπὶ τούτοις οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν[7]· οὐ γὰρ ἀπώσεται ὀνείδη ὁ λέγων· Οἶκος Ἰακὼβ παρώργισε Πνεῦμα Κυρίου. Εἰ ταῦτα ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἐστιν, οὐχὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ καλοί εἰσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ὀρθοὶ πεπόρευνται; » Οὐ χρὴ, φησὶν, ἀλγεῖν ὑμᾶς ἐπὶ τῇ τιμωρίᾳ, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν θρηνεῖν· οὐδὲ λόγῳ τὴν παρανομίαν ὁμολογεῖν, ἀλλ' ἔργῳ[8] δεικνύναι τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν· τοὺς γὰρ τοῖς ἔργοις κοσμουμένους λόγους ἐπαινεῖ Θεός.

VARIÆ LECTIONES.

[98] A διήρπαζον, omisso ὀρφανούς. [99] A ἥρπαζον. [1] ἐξαίφν. Des. in A. [2] C κάμπτειν. [3] A λέγων. [4] A κωλύων. [5] C ὑμῶν διεμετρήθησαν. [6] δακρ. A κλαίετε. [7] οἱ ὀφθ. ὑμ. Des. in A. [8] ἔργ. C præm. ἐν.

Digitized by Google

η'. « Καὶ ἔμπροσθεν ὁ λαός μου εἰς ἔχθραν ἀντ- A ἐσ:η κατέναντι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ. » Τοῖς γὰρ ἐμοῖς νόμοις ἐναντία δρῶν ἑαυτὸν τῆς εἰρήνης ἐστέρησε. « Τὴν δορὰν αὐτοῦ ἐξέδειραν, τοῦ ἀφελέσθαι ἐλπίδα [9], συντριμμὸν πολέμου. » Διὰ γὰρ ταύτην τὴν μοχθηρίαν τρόπον τινὰ τῆς οἰκείας ἐγυμνώθη δορᾶς, ἔρημος τῆς ἐμῆς προνοίας γενόμενος, καὶ τὴν ἀγαθὴν ἀπολέσας ἐλπίδα, τῇ τοῦ πολέμου συντριβῇ παρεδόθη.

θ'. « Καὶ οἱ ἡγούμενοι δὲ τοῦ λαοῦ μου ἀπορριφήσονται [10] ἐκ τῶν οἰκιῶν τρυφῆς αὐτῶν, διὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν ἐξώσθησαν. » Σὺν τοῖς ἄλλοις γὰρ καὶ οἱ βασιλεῖς, καὶ οἱ ἱερεῖς, τῆς προτέρας στερηθέντες τρυφῆς, τὴν ἀλλοτρίαν δουλοπρεπῶς οἰκεῖν ἠναγκάσθησαν, δίκας ὧν ἐπλημμέλησαν τίνοντες. B

« Ἐγγίσατε ὄρεσιν αἰωνίοις. (ι', ια'.) Ἀνάστηθι [11] καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπαυσις· ἕνεκεν ἀκαθαρσίας διεφθάρητε [12] φθορᾷ. Κατεδιώχθητε οὐδενὸς διώκοντος. » Τῇ γὰρ παρανομίᾳ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδωκότες, αὐθαίρετοι μὲν εἵλεσθε τὴν πονηρίαν, πρόχειροι δὲ τοῖς πολεμίοις ἐγένεσθε. Εἰς τὰ ὄρη τοίνυν ἐκείνων βαδίζετε, ἃ ἄνωθεν ὁ Θεὸς ἐκεῖ δημιουργήσας ἐφύτευσε· τῆς ἐνταῦθα γὰρ διαίτης διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐστέρησθε. « Πνεῦμα γὰρ ἔστησε ψευδὲς, ἐστάλαξέ σοι ὡς [13] οἶνον καὶ μέθυσμα. » Τὸ γὰρ τῆς [14] ἐξαπάτης πνεῦμα, ἐν τοῖς ψευδοπροφήταις φθεγγόμενον, τὰς ψευδεῖς σοι προρρήσεις ἐνέσταξε, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐνειργάσατο μέθην. C

« Καὶ ἔσται, ἐκ τῆς σταγόνος τοῦ λαοῦ τούτου (ιβ'.) συναγόμενος συναχθήσεται Ἰακώβ· σὺν πᾶσιν ἐκδεχόμενος ἐκδέξομαι τοὺς καταλοίπους τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ θήσομαι τὴν ἀποστροφὴν αὐτοῦ [15]. » Αὕτη δὲ, φησὶν, ἡ ἐξαπάτη, ἡ παρὰ τῶν δαιμόνων διὰ τῶν ψευδοπροφητῶν ἐν ὑμῖν γινομένη, παρασκευάσει καὶ ὑμᾶς τὰς δέκα φυλὰς εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν καταλαβεῖν· ἐκεῖ γὰρ πάντας ἀπάξω, κοινὴν ὑμῖν ἐπάγων τὴν τιμωρίαν· ἧς καταλαβούσης, « Ὡς πρόβατα ἐν θλίψει, ὡς ποίμνια [16] ἐν μέσῳ κοίτης αὐτῶν, ἐξαλοῦνται ἐξ ἀνθρώπων. » Καθάπερ γὰρ ἡσυχῇ καθήμενα πρόβατα [17], λύκον ἐξαπιναίως ἐπελθόντα θεασάμενα, μετὰ πολλοῦ δέους ἀνίσταται· οὕτως ὑμεῖς ἐπελθόντας θεασάμενοι τοὺς πολεμίους, θορύβου καὶ δέους ἀναπλησθήσεσθε. Εἶτα προλέγει τὰ ὑπὸ Σεδεκίου γεγενημένα, ἃ [18] καὶ ὁ μακάριος Ἰεζεκιὴλ ὁ προφήτης προείρηκεν, ἡνίκα σκεύη αἰχμαλωσίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν προσετάχθη, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων προαγορεῦσαι τὴν ἐκείνου τοῦ βασιλέως φυγήν. D

ιγ'. « Ἀνάβηθι [19] διὰ τῆς διακοπῆς [20] πρὸ προσώπου αὐτῶν· διέκοψαν [21], καὶ διῆλθον πύλην, καὶ ἐξῆλθον δι' αὐτῆς, καὶ ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν πρὸ προσώπου αὐτῶν. » Αἰσθόμενος γὰρ ἐπιβάντας τοὺς Χαλδαίους, τῆς πόλεως διορύξας τὸ τεῖχος σὺν

Vers. 8. « Et prius populus meus in inimicitiam restitit contra pacem suam. » Contra leges enim meas faciens, semetipsum pace privavit. « Pellem ejus excoriaverunt, ut auferrent spem, contritionem belli. » Propter hanc enim nequitiam quodammodo pelle sua spoliatus est : mea nimirum procuratione destitutus et bona spe dejectus, bello quasi attritus est.

Vers. 9. « Duces populi mei projicientur de domibus deliciarum suarum, propter mala studia sua ejecti sunt. » Cum aliis enim et reges, et sacerdotes, pristinis orbati deliciis, in aliena terra servorum more habitare coacti sunt, eorum quibus deliquerunt, pœnas luentes.

« Appropinquate montibus æternis. (Vers. 10, 11.) Surge et ambula, quia non est tibi hæc requies : propter immunditiam consumpti estis corruptione. Fugistis nemine persequente. » Cum enim vos iniquitati dedissetis, sponte quidem malitiam estis amplexi, hostibus vero captu faciles facti estis. Ad montes igitur illorum accedite, quos a principio Deus ibi conditos plantavit ; nam hic vivendi facultate privati estis propter peccatum. « Spiritus enim statuit mendacium, stillavit tibi vinum et ebrietatem. » Fraudulentus enim spiritus, per falsos prophetas loquens, mendaces prædictiones tibi instillavit, indeque fluentem ebrietatem operatus est.

« Et erit, de stilla **1488** populi hujus. (Vers. 12.) Congregatus congregabitur Jacob : cum omnibus suscipiens suscipiam reliquos Israelis, in idipsum ponam aversionem ejus. » Hæc, inquit, deceptio, quam vobis per falsos prophetas dæmones conflaverunt, efficiet ut vos etiam ad decem tribus in captivitatem perveniatis. Eo enim omnes abducam, communes de vobis pœnas sumens : quæ cum vos oppresserint : « Sicut oves in tribulatione, quasi greges in medio cubilis eorum, exsilient ex hominibus. » Quemadmodum enim oves quiete recubantes, si lupum repente venientem vident, cum metu plurimo surgunt : sic vos, cum hostes videritis adventantes, tumultu et timore implebimini. Deinde prædicit quæ sub Sedecia facta sunt : quæ quidem beatus etiam Ezechiel propheta prædixit, vasa captivitatis a Deo accipere jussus, et regis illius fugam rebus ipsis prænuntiare.

Vers. 13. « Ascende per divisionem ante faciem eorum : diviserunt et transierunt portam, et egressi sunt per eam, et exiit rex eorum ante faciem eorum. » Cum enim sensisset Chaldæos insilientes, urbis muro perfosso cum paucis aufugit : captus

VARIÆ LECTIONES.

[9] A ἐλπίδας. [10] C ἀπορριφθήσονται. [11] A ἀνάστα. [12] C διεφθάρησαν. [13] ὡς. A εἰς. [14] τῆς. Des. in C. [15] A αὐτῶν. [16] A ποίμνιον. [17] πρόβ.—θεασάμενα. Ex C suppl. [18] ἃ. Ita C, Sirm. ὃ. [19] Ἀν. — προσ. αὐτ. *Hebr.*, Ascendet effractor coram illis. [20] A κοπῆς. [21] διέκ. C præm. καί.

Digitized by Google

vero, filiorum primo cædem vidit, deinde oculis orbatus vinctusque abductus est. « Dominus autem dux erit eorum. » Scilicet non ad ferendam opem, sed ad eos perdendos.

1489 CAP. III.

VERS. 1-4. « Et dicet : Audite hæc, principes Jacobi, et reliqui domus Israelis : nonne vestrum est cognoscere judicium? Qui odio habetis bona et quæritis mala : diripientes pelles eorum ab eis, et carnes eorum ab ossibus eorum. Sicut devoraverunt carnes populi mei, et pelles ab eis excoriaverunt, et ossa eorum confregerunt, et concideruntsicut carnes in lebetem, et sicut carnes in ollam : sic clamabunt ad Dominum, et non exaudiet eos, et avertet faciem suam ab eis tempore illo, eo quod pessime egerunt in studiis suis. » Ad principes verba facit, quibus cum judicandi potestas permissa esset, jus conculcabant : quare per interrogationem eos alloquitur : Nonne vos judicandi facultatem obtinuistis, ut delinquentes quidem puniatis, innocentes vero sine noxa dimittatis? Quomodo igitur, qui legum præfecturam eratis sortiti, bonorum operum actiones aversabamini, et in res iniquissimas acerrime incumbebatis? Tantam porro tyrannidem in pauperes exercuistis, ut omnibus opibus eos privaretis? Hoc enim planum fecit, cum dixit : « Diripientes pelles eorum ab eis, et carnes eorum ab ossibus eorum. » Cum hæc itaque scelera admiseritis, etiamsi millies auxilium a me petieritis, nullam opem consequemini. His minis contra principes prolatis, ad **1490** prophetas transfert sermonem.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'-δ'. « Καὶ ἐρεῖ· Ἀκούσατε δή, αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ἰακὼβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραήλ· οὐχ ὑμῖν ἐστι γνῶναι [22] τὸ κρῖμα; Οἱ [23] μισοῦντες τὰ καλὰ, καὶ ζητοῦντες τὰ πονηρά· ἁρπάζοντες τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀστῶν αὐτῶν. Ὃν τρόπον κατέφαγον τὰς σάρκας τοῦ λαοῦ μου, καὶ τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἐξέδειραν, καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτῶν συνέθλασαν, καὶ ἐμέλισαν ὡς σάρκας εἰς λέβητα, καὶ ὡς κρέας εἰς χύτραν· οὕτω κεχράξονται πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσακούσεται αὐτῶν· καὶ ἀποστρέψει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' αὐτῶν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἀνθ' ὧν ἐπονηρεύσαντο ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν ἐν αὐτοῖς [24]. » Πρὸς τοὺς ἄρχοντας ποιεῖται τὸν λόγον· οἱ πεπιστευμένοι γὰρ τὸ κρίνειν, ἐπάτουν τὸ δίκαιον· διότι κατ' ἐρώτησιν πρὸς αὐτοὺς λέγει· Οὐχ ὑμεῖς εἴχετε τοῦ κρίνειν τὴν ἐξουσίαν, ὥστε κολάζειν μὲν τοὺς πλημμελοῦντας, ἀθώους δὲ ἀφιέναι τοὺς ἀνευθύνους; Πῶς τοίνυν τῶν νόμων προστατεύειν πεπιστευμένοι, ἀπεστρέφεσθε μὲν τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὴν πρᾶξιν, θερμῶς δὲ περὶ τὰ πονηρὰ διείκεισθε; Τοσαύτῃ δὲ πλεονεξίᾳ κατὰ τῶν πενήτων ἐκέχρησθε, ὥστε πάντων αὐτοὺς τῶν ὑπαρχόντων γυμνοῦν. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Ἁρπάζοντες [25] τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀστῶν αὐτῶν. » Ταῦτα τοίνυν τετολμηκότες, κἂν μυριάκις τὴν παρ' [26] ἐμοῦ συμμαχίαν αἰτήσητε, ἐπικουρίας οὐδεμιᾶς ἀπολαύσετε. Οὕτω τοῖς ἄρχουσιν ἀπειλήσας, ἐπὶ τοὺς προφήτας μεταφέρει τὸν λόγον.

VERS. 5. « Hæc dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum, et mordent dentibus suis, et prædicant super eos pacem, et non est data in os eorum : sanctificaverunt super eum prælium. » Mendacia, inquit, prophetæ falsi vaticinantes, quasi morsibus quibusdam, verborum assentatione populo nocebant, contraria quidem prophetis meis loquentes, pacem autem populo pollicentes. At vero eorum quidem verba pacem habent, sed res bellum ostendunt. Malorum autem quæ ex bello exsistunt causa fuerunt qui pacem prædicabant, et quominus pœnitentiam populus ageret, obsistebant. Quod vero ait : « Et sanctificaverunt super eum bellum, » pro *separaverunt* posuit, hoc est conciliaverunt.

ε'. « Τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς προφήτας, τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν μου, τοὺς δάκνοντας ἐν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν, καὶ κηρύσσοντας ἐπ' αὐτῶν [27] εἰρήνην, καὶ οὐκ ἐδόθη εἰς τὸ στόμα αὐτῶν· ἡγίασαν [28] ἐπ' αὐτὸν πόλεμον. » Ψεύδη, φησὶν, οἱ τῆς ἀληθείας προφῆται χρησμολογοῦντες, οἷόν τισι δήγμασι τῇ κολακείᾳ τῶν λόγων τὸν λαὸν ἐλυμήναντο, ἐναντία μὲν τοῖς ἐμοῖς προφήταις φθεγγόμενοι, εἰρήνην δὲ αὐτοῖς ὑπισχνούμενοι. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐκείνων λόγοι τὴν εἰρήνην ἔσχον, τὰ δὲ πράγματα τὸν πόλεμον δείκνυσι. Πρόξενοι δὲ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου κακῶν οἱ τὴν εἰρήνην ἐπαγγειλάμενοι, καὶ ἐμποδὼν τῇ τοῦ λαοῦ μεταμελείᾳ γενόμενοι. Τὸ δὲ, « Ἡγίασαν ἐπ' αὐτὸν πόλεμον, » ἀντὶ τοῦ *ἀφώρισαν* τέθεικε, τουτέστι προὐξένησαν.

VERS. 6, 7. « Propterea nox vobis erit pro visione, et tenebræ erunt vobis ex divinatione, et occidet sol super prophetas, et obtenebrescet super eos dies. Et confundentur qui vident somnia, et irridebuntur harioli, et loquentur adversus eos omnes isti, quia non est qui exaudiat eos. » Rebus

ς', ζ'. « Διὰ τοῦτο νὺξ ὑμῖν ἔσται ἀπὸ ὁράσεως, καὶ σκοτία ὑμῖν ἔσται ἐκ [29] μαντείας, καὶ δύσεται ὁ ἥλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας, καὶ συσκοτάσει ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἡμέρα. Καὶ καταισχυνθήσονται οἱ ὁρῶντες τὰ ἐνύπνια, καὶ καταγελασθήσονται οἱ μάντεις, καὶ καταλαλήσουσι κατ' αὐτῶν πάντες αὐτοὶ, διότι οὐκ ἔσται

VARIÆ LECTIONES.

[22] γν. A præm. τοῦ. [23] Οἱ. Des. in A. [24] ἐν σύτ. Des. in A. [25] Ἁρπ. Deerat in edit. pr. [26] C περὶ. [27] A αὐτόν. [28] C ἡγίασεν. Ita quoque post pauca. [29] ἐκ. C præm. καί.

Digitized by Google

ὑπακούων[30] αὐτῶν. » Τῶν γὰρ πραγμάτων ἐναντίων φαινομένων, καὶ ἀντὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν θρυλλουμένης εἰρήνης τῆς συμπλοκῆς ὀρωμένης, γέλωτα μὲν ὀφλήσουσιν οἱ τὰ ψευδῆ μαντευσάμενοι· ἐγκαλυπτόμενοι δὲ βαδιοῦνται οἱ τοῖς ἐνυπνίοις θαῤῥεῖν παρακελευσάμενοι· μεσούσης δὲ ἡμέρας ἐν σκότῳ διάξουσι, καὶ νύκτα τὴν ἡμέραν ἡγήσονται, τῷ φόβῳ τῶν ὀρωμένων βαλλόμενοι· πολλαῖς δὲ αὐτοὺς πλυνοῦσι λοιδορίαις οἱ ταῖς ἐκείνων ἀπαχθέντες μαντείαις.

A enim contrariis apparentibus, et pro pace, quam jactabant, prælio ingruente, risu quidem excipientur qui falsa vaticinati sunt, et confusi gradientur qui somniis confidere jubebant, medioque die in tenebris vitam agent, et noctem diem existimabunt, visorum metu vexati : multis autem illos conviciis proscindent ii, quos illi suis vaticinationibus seduxerant.

η'. « Ἐγὼ δὲ[31], φησὶν ὁ προφήτης, ἐνεπλήσθην ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας, τοῦ ἀπαγγεῖλαι τῷ Ἰακὼβ ἀσεβείας αὐτοῦ, καὶ τῷ οἴκῳ[32] Ἰσραὴλ ἁμαρτίας αὐτῶν. » Οὔτε γὰρ ὅμοια τοῖς παρανόμοις ἐκείνοις δρᾶσαι τολμήσω· ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἐνεργούμενος, καὶ τῆς τοιαύτης δυνάμεως ἐμπιπλάμενος[33], σὺν παῤῥησίᾳ τοῦ λαοῦ τὴν ἀσέβειαν διελέγξω. Οὕτως ὑποσχόμενος διαῤῥήδην ἐλέγξειν τὰς ὑπ' αὐτῶν τολμωμένας παρανομίας, ἀντικρὺς βοᾷ·

1491 Vers. 8. « Verumtamen ego, inquit propheta, repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia, ut annuntiem Jacobo impietates ejus, et domui Israelis peccata eorum. » Non enim committam, ut similia illis prævaricationibus aggrediar; sed sancti Spiritus gratia ductus, et tali virtute roboratus, populi impietatem libere redarguam. Ita se palam scelera eorum reprehensurum pollicitus, aperte exclamat :

θ', ι'. « Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, οἱ ἡγούμενοι οἴκου Ἰακὼβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες. Οἱ οἰκοδομοῦντες Σιὼν ἐν αἵμασι, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐν ἀδικίαις. » Τὸ κρίνειν, φησὶ, πεπιστευμένοι, κατέχειν ἀκλινῶς οὐκ ἠβουλήθητε τὰ τῆς δίκης ζυγά· ἀλλὰ τοῦ δικαίου μὲν ἐποιεῖσθε λόγον οὐδένα, τὸ δὲ ἄδικον δίκαιον ἐπειρᾶσθε δεικνύναι, καὶ ταύτῃ κεχρημένοι τῇ γνώμῃ, αἱμάτων ἀδίκων τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐνεπλήσατε· δωροδοκίᾳ μὲν οἱ ἄρχοντες χρώμενοι, οἱ δὲ ἱερεῖς τὰς περὶ τῶν νομίμων ἀποκρίσεις μετὰ χρημάτων ποιούμενοι, καὶ προῖκα τὴν θείαν ἐκτελεῖν λειτουργίαν οὐκ ἀνεχόμενοι· οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ἐναντίων πνευμάτων ἐνεργούμενοι προφῆται, ἔμισθον τὴν ψευδῆ μαντείαν παρέχοντες, καὶ μετὰ δώρων τὴν ἀπάτην προσφέροντες, καὶ τοῦτο[34] δρῶντες τὴν θείαν ἔχειν ἐφαντάζοντο συμμαχίαν, λέγοντες· « Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστιν; Οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς[35] κακά. » Ἐπειδὴ τοίνυν παρανομίᾳ πάσῃ συζῶντες, μάτην ἐπερείδεσθε τῇ θείᾳ προσηγορίᾳ, γινώσκετε, ὅτι

Vers. 9, 10. « Audite hæc, duces domus Jacobi, et reliqui domus Israelis, qui abominamini judicium, et omnia recta pervertitis. Qui ædificatis Sionem sanguinibus, et Hierosolymam iniquitatibus. » [11] Cum, inquit, judicandi munus mandatum vobis esset, justitiæ lances rectas et neutram in partem inflexas tenere noluistis, sed potius æqui et justi nullam habentes rationem, injuria ut jus videretur admitebamini, atque hoc agentes animi proposito, sanguine innocentum Hierosolymam complevistis. Corruptela munerum principis capti, et sacerdotes de legitimis non sine pecunia respondentes, ministeriaque divina gratis peragere abnuentes : quin et prophetæ adversariis agitati spiritibus, falsam divinationem pro mercede exponentes, et imposturam donis proferentes, hæc cum facerent, divinum auxilium se habituros augurabantur, dicentes : « Nonne Dominus in nobis est? Non venient super vos mala. » Quoniam ergo iniquam omnino vitam ducentes frustra divina appellatione nixi estis, cognoscite fore ut,

ιβ'. « Διὰ τοῦτο δι' ὑμᾶς, Σιὼν, ὡς ἀγρὸς ἀροτριαθήσεται, καὶ Ἱερουσαλὴμ εἰς ὀπωροφυλάκιον ἔσται, καὶ τὸ ὄρος τὸ τοῦ οἴκου εἰς ἄλσος δρυμοῦ. » Τοσαύτη, φησὶν, ἐρημία τὴν πολυθρύλλητον ταύτην καταλήψεται πόλιν, ὡς τὸν μὲν θεῖον οἶκον φυτῶν ἀναπλησθῆναι, καὶ ἀπεικασθῆναι δρυμῷ· τὰ δὲ τῶν τειχῶν ἔνδον, τὰ πάλαι ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων στενοχωρούμενα, ταῖς ἔξω τῶν περιβόλων ἀρούραις νεουργεῖσθαι παραπλησίως, καὶ σπείρεσθαι, ὡς μηδὲν ὀπωροφυλακίου τὴν Ἱερουσαλὴμ διαφέρειν, ὃ μετὰ τὴν τῶν καρπῶν συλλογὴν ἔρημον μένει, τοῦ πρώην φυλάττοντος οἴκαδε ἐπανιόντος. Ταῦτα δὲ πέρας μὲν ἔλαβε καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἡνίκα

Vers. 12. « Idcirco propter vos Sion quasi ager aretur, et Hierosolyma **1492** ut pomorum custodia sit, et mons templi in lucum saltus (rediga-tur). » Tanta, inquit, solitudo huic urbi clarissimæ inferetur, ut domus divina plantis compleatur, et saltus similis sit : loca vero intra muros, quæ olim civium frequentia angusta erant, similiter ut agri, qui extra mœnia sunt, arentur, et in eis sementes fiant, ita ut nihil Hierosolyma a pomorum custodia differat, quæ post fructuum perceptionem, custode domum reverso, deserta manet. Hæc vero sub Nabuchodonosore quidem finem sortita sunt, cum capta urbe habitatores una cum rege captivos

VARIÆ LECTIONES.

[30] A ἐπακούων. [31] A Ἐὰν μὴ ἐγὼ ἐμπλήσω ἰσχὺν, κ. τ. λ. [32] οἴκῳ. Des. in A. [33] C ἐμπιμπλάμενος. [34] C ταῦτα. [35] A ἡμᾶς.

Digitized by Google

abduxisset; sed exactius prophetiæ finem videre est, post rabiem et insaniam, qua Judæi adversus Salvatorem nostrum exarserunt. Nam in hunc usque diem celebre templum illud funditus eversum, et in tantam solitudinem redactum est, ut qui vident ignorent quis fuerit sanctorum olim locus. Sic ergo divina gratia de illo templo per os prophetæ vaticinans, Ecclesiæ, quæ in Dominum nostrum Jesum Christum credidit, splendorem ac celebritatem præmonstrat. Loquitur autem in hunc modum :

A τὴν πόλιν ἐλὼν σὺν τῷ βασιλεῖ τοὺς ἐνοικοῦντας αἰχμαλώτους ἀπήγαγεν· ἀκριβέστερον δὲ ἔστιν ἰδεῖν τῆς προφητείας τὸ τέλος μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων λύτταν καὶ μανίαν γεγενημένην. Ἄχρι γὰρ τοῦ παρόντος ὁ πλυθρύλλητος ἐκεῖνος νεὼς ἐκ βάθρων ἀνασπασθεὶς ἐρημίᾳ παντελεῖ παρεδόθη, ὡς ἀγνοεῖν τοὺς ὁρῶντας, ποῖος ἦν τῶν πάλαι ἁγίων ὁ τόπος. Οὕτω τοίνυν ἡ θεία χάρις διὰ τῆς προφητικῆς γλώττης τὰ περὶ ἐκείνου προαγορεύσασα τοῦ νεὼ, τῆς εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν πεπιστευκυίας Ἐκκλησίας προθεσπίζει τὴν περιφάνειαν. Λέγει δὲ οὕτως·

CAP. IV.

VERS. 1-3. « Et erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, paratus super verticem montium, et elevabitur super colles, et festinabunt ad eum populi. Et ibunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini : et in **1493** domum Dei Jacobi, et ostendent nobis viam ejus, et ambulabimus in semitis ejus. Quia e Sione exibit lex, et verbum Domini ex Hierosolyma. Et judicabit inter populos multos, et redarguet gentes fortes usque in longinquum. » Usque ad extremas enim terras evangelica et divina prædicatio permanavit, juxta Domini prædictionem, quæ in sacris Evangeliis habetur. « Prædicabitur enim, inquit, hoc Evangelium omnibus gentibus, in testimonium ipsis [l]. » Tum etiam sanctis apostolis præcepit, dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti : docentes eos servare omnia, quæcunque mandavi vobis [m]. » Hæc lex evangelica, et sermo apostolicus, cum ab Hierosolyma, veluti a fonte quopiam, incepisset, omnem terrarum orbem pervasit, cum fide accedentibus irrigationem afferens. Videre autem licet in mediis urbibus, et vicis, et agris, locisque remotissimis, ædes sacras exædificatas, magnitudine et pulchritudine præcellentes, ita ut ipsis quoque montibus editissimis illustriores sint, et magis conspicuæ. Quod si quispiam *colles et montes* intelligere velit templa infestissimorum dæmonum, in his olim ædificata, sic etiam sensum propheticum veritati congruentem inveniet. Siquidem hæc radicitus evulsa et funditus deleta sunt : Dei vero templa, et multitudine, et pulchritudine cœli stellas æmulantur. At Judæi hæc ita intelligere nolunt; sed hanc aiunt esse Babylonici reditus prædictionem. **1494** Et quidem nihil mirum est, illos, stupidi cum sint, hoc modo intelligere; nam aliis eorum ineptiis convenit etiam hæc circa prophetiam istam hallucinatio. Quod autem quidam etiam doctores pietatis eamdem interpretationem

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α'-γ'. « Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν [36] ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, ἕτοιμον ἐπὶ κορυφὰς [37] τῶν ὀρέων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ σπεύσουσιν ἐπ' αὐτὸ λαοί. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ [38] εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ δείξουσιν ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν ταῖς τρίβοις αὐτοῦ· ὅτι ἐκ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἰερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀναμέσον λαῶν πολλῶν, καὶ ἐλέγξει ἔθνη ἰσχυρὰ ἕως εἰς [39] μακράν. » Μέχρι γὰρ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεῖον διέδραμε κήρυγμα, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φερομένην τοῦ Κυρίου πρόῤῥησιν. « Κηρυχθήσεται γὰρ, ἔφη, τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. » Καὶ τοῖς ἁγίοις δὲ ἀποστόλοις παρηγγύησε, λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. » Οὗτος ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, καὶ ἀποστολικὸς λόγος, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ, οἷον ἀπό τινος πηγῆς ἀρξάμενος, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέδραμε, τοῖς μετὰ πίστεως προσιοῦσι τὴν ἀρδείαν προσφέρων. Ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ τοὺς θείους οἴκους ἐν μέσῳ καὶ πόλεων, καὶ κωμῶν, καὶ ἀγρῶν, καὶ ἐσχατιῶν διακειμένους, καὶ μεγέθει, καὶ κάλλει διαπρέποντας, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ὑψηλοτάτων ὀρῶν ἐπισημοτέρους εἶναι, καὶ περιφανεστέρους. Εἰ δὲ καὶ βουνοὺς καὶ ὄρη, τὰ πάλαι ἐν τούτοις τῶν ἀλαστόρων δαιμόνων τεμένη νοῆσαί τις ἐθελήσειε, καὶ οὕτως εὑρήσει τὸν προφητικὸν λόγον ἀληθείᾳ κοσμούμενον· τὰ μὲν γὰρ ἐκ βάθρων ἀνεσπασμένα, φροῦδά ἐστι παντελῶς· οἱ δὲ θεῖοι ναοὶ, τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ κάλλος μιμοῦνται. Ἰουδαῖοι δὲ ταῦτα νοεῖν οὐκ ἐθέλουσιν οὕτως, ἀλλὰ τῆς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόδου πρόῤῥησιν ταῦτα εἶναί φασι· καὶ τὸ μὲν ἐκείνους ἠλιθίους ὄντας οὕτω νοεῖν, θαυμαστὸν οὐδέν· συμβαίνει γὰρ αὐτῶν ταῖς ἄλλαις παρανοίαις [40] καὶ ὁ περὶ τήνδε τὴν προφητείαν πλάνος·

[l] Matth. xxiv, 14. [m] Matth. xxviii, 19, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[36] Supra, t. I, p. 1309, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. [37] κορ. A præm. τάς. [38] εἰς τ. ὄρ. Κυρ. καί. Des. in A. [39] εἰς. Des. in A. [40] C παρανομίαις.

Digitized by Google

τὸ δὲ καί τινας τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων τὴν αὐτὴν ἑρμηνείαν ἐνθεῖναι τοῖς οἰκείοις συγγράμμασιν, οὐκ ἀνεκτὸν, οὐδὲ συγγνώμης ἄξιον εἶναί μοι δοκεῖ. Ποῖα γὰρ ἔθνη καὶ πελάζοντα, καὶ πόρρωθεν ἀπορρισμένα, μετὰ τὴν ἐπάνοδον συνέδραμον εἰς τὸν Ἰουδαίων ναὸν, τὸν ἐκείνων ἀσπασάμενα νόμον, καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἐκπορευόμενον ἀγαπήσαντα λόγον; Ἀναμέσον δὲ ποίων ἐθνῶν, ἢ λαῶν παμπόλλων, οὗτος ὁ λόγος διέκρινε, τὰ κακῶς ὑπ' αὐτῶν γινόμενα διελέγχων; Καὶ τὰ ἐπαγόμενα δὲ, ἀντικρὺς τῆς ἑρμηνείας ἐκείνης διελέγχει τὸ ψεῦδος· μετὰ γὰρ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, ὡς καὶ τοῖς οὕτω νενοηκόσι δοκεῖ, καὶ Γὼγ καὶ Μαγὼγ μετὰ πλείστων ἐθνῶν ἐπεστράτευσαν Ἰουδαίοις, καὶ οἱ περίοικοι δὲ πάντες αὐτοὺς πολεμοῦντες διετέλεσαν, ἔνθεν μὲν Ἰδουμαῖοι, καὶ Ἀμμανῖται, καὶ Μωαβῖται· ἐκεῖθεν δὲ ἀλλόφυλοι καὶ Σαμαρεῖται· καὶ ὀλίγου δὲ διελθόντος χρόνου, τὰ Μακεδονικὰ αὐτοῖς ἐπέστη κακὰ, ἃ τῶν Μακκαβαίων αἱ συγγραφαὶ περιέχουσιν. Ἐνταῦθα θείαν.

A in sua scripta inseruerint, id vero non ferendum mihi, nec venia dignum videtur. Quænam enim gentes, aut vicinæ, aut longius dissitæ, in Judæorum templum post reditum accurrerunt ad leges eorum accipiendas, et verbum illinc exiens amplexandum? Inter quasnam vero gentes, populosve plurimos, verbum hoc judicavit, eorum malefacta reprehendens? Sed illa etiam quæ subsequuntur aperte illius interpretationis falsitatem refellunt; nam post reditum a Babylone, ut his etiam placet qui sic interpretati sunt, et Gog et Magog, cum plurimis gentibus in Judæos irruerunt: et finitimi omnes continenter cum eis bella gesserunt, hinc quidem Idumæi, et Ammonitæ, et Moabitæ, illinc vero alienigenæ et Samaritæ: et non multo post B Macedonicæ illis clades obtigerunt, quas Machabæorum historia continet. Hoc autem loco propheticus sermo altissimam pacem promittit.

« Κατακόψουσι γὰρ τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰ δόρατα αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐκ ἔτι οὐ μὴ ἄρῃ ἔθνος ἐπὶ [41] ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐκ ἔτι οὐ μὴ μάθωσι πολεμεῖν. (δ'.) Καὶ ἀναπαύσεται ἕκαστος ὑποκάτω ἀμπέλου αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος ὑποκάτω συκῆς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν. » Καὶ δεικνὺς τῶν εἰρημένων τὸ ἀψευδὲς, τοῦ εἰρηκότος τὸ ἀξιόπιστον δῆλον ποιεῖ τοῖς ἀκούουσι. « Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου παντοκράτορος ἐλάλησε ταῦτα. » Τότε δὴ, τότε

δὲ ὁ προφητικὸς λόγος εἰρήνην ὑπισχνεῖται βα-

« Concident enim gladios suos in aratra, et hastas suas in falces, et non amplius attollet gens contra gentem gladium, et plane non discent belligerare. (Vers. 4) Et requiescet unusquisque sub vite sua et unusquisque sub ficu sua, et non erit qui exterreat. » Et verborum veritatem asserens, dicentis auctoritatem **1495** auditoribus planam facit. « Os enim Domini omnipotentis locutum est hæc. » Tunc nimirum, tunc :

ε'. « Πάντες οἱ λαοὶ πορεύσονται ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ πορευσόμεθα ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπέκεινα. » Ὅτι μὲν οὖν τούτων οὐδὲν Ἰουδαίοις ἁρμόττει, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· οἱ μὲν γὰρ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκβληθέντες, μέτοικοι τῆς οἰκουμένης ἐγένοντο, σποράδες ἀλώμενοι, καὶ τὴν κατὰ νόμον λειτουργίαν ἐκπληροῦν οὐ δυνάμενοι· ὁ δὲ προφητικὸς λόγος ὑπισχνεῖται, τοὺς πεπιστευκότας ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, πορεύεσθαι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα. Ὅτι δὲ τὸν μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν προσημαίνει ταῦτα καιρὸν, πάλιν τὰ πράγματα μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα τὴν μαρτυρίαν παρέχεται. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας, συχναὶ τῶν ἐθνῶν κατ' ἀλλήλων ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο, ἅτε δὴ καθ' ἕκαστον ἔθνος τῆς βασιλείας μεμερισμένης. Ἁπάσης δὲ τῆς ἡγεμονίας εἰς Ῥωμαίους μετατεθείσης, καὶ τῆς καθ' ἕκαστον ἔθνος βασιλείας ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας ἀναιρεθείσης, εἰρήνη βαθεῖα κατέσχε τὴν οἰκουμένην, ὡς μηκέτι ἔθνος κατ' ἔθνο[υ]ς ἐπιστρατεύειν, ἀλλὰ διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν θεόθεν εἰρήνην, εἰς ὄργανα γεωργικὰ μεταβαλεῖν τὰ πολεμικὰ, καὶ τῇ γηπονίᾳ προσέχοντας, τῶν ἐντεῦθεν ἀδεῶς ἀγαθῶν ἀπολαύειν. Καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ ἅπασιν ἐπιτηδεύμασιν ὡς ἐν εἰρήνῃ προσέχουσιν, οἱ μὲν ταῖς παντοδαπαῖς χρώμενοι τέχναις, οἱ δὲ ἐμπορίαν καὶ ναυτιλίαν αἱρούμενοι, οἱ δὲ τῆς τελειότητος ὀρεγόμενοι, τὴν θείαν ὁδὸν, καὶ τοῦ Δεσπότου τὴν θεραπείαν, ὑπορρεόντων [42] κερδῶν προαιρούμενοι, καὶ τὴν αἰώνιον ἐντεῦθεν κληρονομοῦντες ζωήν. Τούτοις ἐπάγει·

Veus. 5. « Omnes populi ibunt, unusquisque viam suam: nos autem ibimus in nomine Domini Dei nostri, in æternum, et ultra. » Nihil igitur ex his ad Judæos accommodari posse, res ipsæ testantur. Ili enim Hierosolyma ejecti, orbis terrarum facti sunt inquilini, dispersi et errabundi, consentaneum legi ministerium exsequi non valentes. Propheticus vero sermo promittit eos qui crediderint in nomine Domini ituros esse in æternum, et ultra. Tempus autem post Domini adventum secuturum hæc præsignificare, res ipsæ iterum pene loquentes testimonium præbent. Nam ante constitutum Romanum imperium crebri inter se gentium motus fiebant, quia singulis nationibus divisa erant regna. At principatu omni ad Romanos translato, et singularum gentium regnis sub Salvatoris nostri adventum deletis, summa pax toto orbe terrarum dominata est, ita ut non amplius gens in gentem insurgat, sed ob pacem divinitus factam, bellica instrumenta in rustica convertant, et agris colendis dantes operam, perceptis hinc bonis tuto fruantur. Sed et alia omnia munia exercent, quæ obiri in pace solent, et alii variis artibus vacant; alii mercaturam et navigationem sectantur, alii perfectionem appetentes, viam divinam, Dominique cultum fluxis lucris anteponunt, et æternam **1496** inde vitam adipiscuntur. His subdit:

VARIÆ LECTIONES.

[41] ἐπ'. A πρός. [42] ὑπ. C præm. τῶν.

Digitized by Google

VERS. 6, 7. « In diebus illis et tempore illo, congregabo eam quæ contrita est, et ejectam suscipiam, eosque quos repuleram. Et efficiam ut quæ contrita erat, habeat reliquias, et quæ repulsa erat fiat gens fortis. » Et docens aperte se non de Judæis hæc dicere, apposuit : « Et regnabit Dominus super eos in monte Sionis, ab hoc inde tempore usque in perpetuum. » Si nimirum Judæorum regnum in Sione permansit, et assidue æterna Dei procuratione potiuntur, jure Judæi hanc sibi prophetiam vindicant, et qui hæc sicut illi accipiunt, cum illis consentiunt. At si Judæorum olim regnum exstinctum est, proculque ab Hierosolyma habitantes in servitute vivunt, Deique procuratione spoliati sunt, et nugari designant Judæi, et Ecclesiæ doctores veritati astipulentur. *Contritam* enim et *ejectam*, animas pietati servientes vocat, propter quas unigenitum Dei Verbum homo factum, in terra apparuit et cum hominibus versatum est [n]. Atque horum idem ipse testis est, ad Judæos verba faciens : « Non est opus medico valentibus [o], » Et : « Non veni vocare justos, sed peccatores, ad pœnitentiam [p]. » Unde publicanum, et meretricem, * et latronem, ac similes congregans, et eorum mores in melius commutans, Ecclesiam sanctam constituit, eis imperans ab hoc inde tempore usque in perpetuum. Hoc modo de Ecclesia gentium **1497** vaticinatus propheta, ad sermones contra Hierosolymam redit.

A ς', ζ'. « Ἐν ταῖς ἡμέραις [43], καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, συνάξω τὴν συντετριμμένην, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰσδέξομαι, καὶ οὓς ἀπωσάμην. Καὶ θήσομαι τὴν συντετριμμένην εἰς ὑπόλειμμα, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰς ἔθνος ἰσχυρόν. » Καὶ σαφῶς διδάσκων, ὡς οὐ περὶ Ἰουδαίων ταῦτά φησι, προστέθεικε· « Καὶ βασιλεύσει Κύριος ἐπ' αὐτοὺς ἐν ὄρει Σιὼν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἰ μὲν οὖν διέμεινεν ἐν τῇ Σιὼν ἡ Ἰουδαίων βασιλεία, καὶ τῆς αἰωνίου καὶ διηνεκοῦς ἀπολαύουσι παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων κηδεμονίας, εἰκότως καὶ Ἰουδαῖοι τὴν προφητείαν ἁρπάζουσι, καὶ οἱ παραπλησίως ἐκείνοις ταῦτα νενοηκότες συνομολογοῦσιν ἐκείνοις. Εἰ δὲ πέπαυται μὲν τῶν Ἰουδαίων πάλαι ἡ βασιλεία, πόρρω δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες δουλεύουσι, τῆς δὲ τοῦ Θεοῦ

B κηδεμονίας προφανῶς ἐγυμνώθησαν, μήτε Ἰουδαῖοι ληρεῖτωσαν, καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι τῇ ἀληθείᾳ συνηγορείτωσαν. *Συντετριμμένην γὰρ καὶ ἀπωσμένην*, τὰς τῇ εὐσεβείᾳ δουλευούσας προσαγορεύει ψυχὰς, δι' ἃς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνανθρωπήσας ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Καὶ τούτων μάρτυς αὐτὸς πρὸς Ἰουδαίους λέγων· « Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. » Καὶ, « Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. » Διὸ τελώνην, καὶ πόρνην, καὶ λῃστὴν, καὶ τοὺς τοιούτους συναγαγὼν, καὶ τὸν τούτων τρόπον εἰς τὸ κρεῖττον μεταβαλὼν, Ἐκκλησίαν ἁγίαν ἀπέφηνε, βασιλεύων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Οὕτω τὰ περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας προθεσπίσας ὁ προφήτης, εἰς τοὺς κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπανέρχεται λόγους.

VERS. 8. « Et tu, turris gregis squalens, filia Sion, ad te veniet et ingredietur principatus, primum regnum Babylonis. » Ita etiam beatus Isaias, vel ejus potius ore Deus universorum, tropice eam nominat. Cum enim dixisset : « Plantavi vineam Sorech, et torcular exstruxi in ea, » subjunxit : « Et turrim ædificavi in medio ejus, » templum sic appellans, per quod vineam custodire videbatur. Hanc Michæas turrim *squalidam* vocat, propter habitantium impietatem. Nam vivendi rationis secundum legem compositæ nitorem inquinantes, iniquitatem suam tanquam sordes quasdam introduxerunt. His minatur Babyloniorum exercitum : quorum gubernacula statim ut Nabuchodonosor suscepit, bellum movit, tertio anno regni Joacimi. Quare regnum illud *primum principatum* nominavit, quia simul ac rex factus est Nabuchodonosor, bellum intulit. Deinde per ironiam interrogat :

C η'. « Καὶ σὺ, πύργος ποιμνίου αὐχμώδης, θύγατερ Σιὼν, ἐπὶ σὲ ἥξει καὶ εἰσελεύσεται [44] ἡ ἀρχὴ, ἡ πρώτη βασιλεία Βαβυλῶνος [45]. » Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἡσαΐας, μᾶλλον δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ τῆς ἐκείνου γλώττης, τροπικῶς αὐτὴν ὀνομάζει. Εἰρτκῶς γὰρ, ὅτι « Ἐφύτευσα ἄμπελον Σωρὴχ [46], καὶ προλήνιον ὤρυξα ἐν αὐτῷ », ἐπήγαγε· « Καὶ πύργον ᾠκοδόμησα ἐν μέσῳ αὐτοῦ, » τὸν ναὸν οὕτω καλῶν, δι' οὗ φρουρεῖν ἐδόκει τὸν ἀμπελῶνα. Τοῦτον τὸν πύργον ὁ μακάριος Μιχαίας *αὐχμώδη* προσαγορεύει, διὰ τὴν τῶν οἰκητόρων ἀσέβειαν· τῆς γὰρ ἐννόμου πολιτείας τὸ διειδὲς θολώσαντες, οἷον αὐχμόν τινα τὴν οἰκείαν παρανομίαν ἐπεισήγαγον. Τούτοις τὴν Βαβυλωνίων ἀπειλεῖ στρατείαν· τούτων γὰρ εὐθὺς τὰ σκῆπτρα λαβὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἐπεστράτευσεν

D ἐν τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰωακείμ. Διὸ καὶ *ἀρχὴν πρώτην* τὴν βασιλείαν ἐκείνην ὠνόμασεν, ὡς εὐθὺς μετὰ τὴν τῆς βασιλείας χειροτονίαν τοῦ Ναβουχοδονόσορ ποιησαμένου τὴν στρατείαν. Εἶτα κατ' εἰρωνείαν πυνθάνεται·

VERS. 9. Et nunc quare cognovisti malum ? nunquid rex non erat tibi, aut consilium tuum periit,

θ'. « Καὶ νῦν ἵνατί ἔγνως κακά ; μὴ βασιλεὺς οὐκ ἦν ἐν [47] σοὶ, ἢ ἡ [48] βουλή σου ἀπώλετο, ὅτι κατεχρά-

[n] Baruch. III, 28. [o] Matth. IX, 12. [p] Marc. II, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[43] A τῇ ἡμ. ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, omissis illis καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. [44] A ἐλεύσεται. [45] βαβ. Des. in A. [46] Σωρ. Des. supra, p. 198. Alii Σωρήκ. [47] ἐν. Des. in A. [48] ἢ ἡ. B μὴ.

Digitized by Google

τησάν σου [49] ὠδῖνες ὡς τικτούσης ; » Πόθεν, φησὶ, πεῖραν ἔλαβες τῶν κακῶν; Καὶ μὴν καὶ συμβούλους εἶχες τοὺς τὸ δέον εὑρεῖν δυναμένους, καὶ βασιλέα τούτου γε εἵνεκα ᾔτησας, ὥστε σου προκινδυνεύειν ἐν τοῖς πολέμοις · καὶ ἔλαβες δὲ παραυτίκα · δέδωκα γάρ σοι τὴν αἴτησιν. Μάνθανε τοίνυν, ὡς οὐδέν σε οἱ σύμβουλοι, οὔτε τῶν συμβούλων ἡ φρόνησις, οὔτε ἡ τοῦ βασιλέως ὀνήσει προστασία.

ι'. « Καὶ ὠδίνε, καὶ ἀνδρίζου, καὶ ἔγγιζε, [50] θύγατερ Σιών, ὡς ἡ τίκτουσα. » Δέχου, φησὶν, ὠδινούσης γυναικὸς παραπλησίως ὀδύνας, καὶ ὁμοίως ἐκείνῃ, τὰ ἐπιόντα θεωμένη κακὰ, βάλλου ταῖς τῶν ἀλγηδόνων ἀκίσι. « Διότι νῦν ἐξελεύσῃ ἐκ πόλεως, καὶ κατασκηνώσεις ἐν πεδίῳ, καὶ ἥξεις ἕως Βαβυλῶνος · ἐκεῖθεν ῥύσεταί σε, καὶ ἐκεῖθεν λυτρώσεταί σε [51] Κύριος ὁ Θεός σου ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου. » Μὴ ἀναμείνῃς, φησὶ, νῦν τῶν ἐπιόντων σοι κακῶν τὴν ἀπαλλαγήν · δεῖ γάρ σε ταύτης μὲν ἐξελαθῆναι τῆς πόλεως · ἀπαγομένην δὲ, ὡς ἔτυχεν, ἐν ταῖς ὁδοῖς καταλύειν · ἐπὶ πλεῖστον δὲ οἰκῆσαι τὴν Βαβυλῶνα, μετὰ χρόνον τῆς ἐλευθερίας τυχεῖν, καὶ εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἐπανελθεῖν. Οὕτω τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῖς προθεσπίσας, περὶ τῶν Σκυθικῶν ἐθνῶν ποιεῖται τὴν πρόῤῥησιν, ἃ μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῖς ἐπεστράτευσε.

ια', ιβ'. « Καὶ νῦν ἐπισυνήχθησαν [52] ἐπὶ σὲ ἔθνη πολλὰ, καὶ λαοὶ [53] λέγοντες · Ἐπιχαρούμεθα, καὶ ἐπόψονται ἐπὶ Σιὼν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Καὶ αὐτοὶ οὐκ ἔγνωσαν τὸν λογισμὸν Κυρίου, καὶ οὐ συνῆκαν τὴν βουλὴν αὐτοῦ, ὅτι συνήγαγεν αὐτοὺς ὡς δράγματα ἅλωνος. » Συνάγει δὲ ὁ Θεὸς, οὐκ ἀναγκάζων καὶ βιαζόμενος, ἀλλὰ ταῖς ὁρμαῖς συγχωρῶν, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ παραχωρῶν. Ταῦτα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους προφήτας ἑρμηνεύσαντες ἐδιδάξαμεν.

ιγ'. « Ἀνάστηθι καὶ ἄλόα αὐτοὺς, θύγατερ Σιών, ὅτι τὰ κέρατά σου θήσομαι σιδηρᾶ, καὶ τὰς ὁπλάς σου θήσομαι χαλκᾶς · καὶ κατατήξεις [54] ἐν αὐτοῖς [55] ἔθνη, καὶ λεπτυνεῖς λαοὺς πολλοὺς, καὶ ἀναθήσεις τῷ Κυρίῳ τὸ πλῆθος αὐτῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν τῷ [56] Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. » Τῆς γὰρ ἐμῆς ἀπολαύουσα προμηθείας, οἷόν τισι κέρασι σιδηροῖς, καὶ χαλκαῖς ὁπλαῖς, κεχρημένη τῇ παρ' ἐμοῦ σοι χορηγουμένῃ δυνάμει, ἄρδην αὐτοὺς ἅπαντας ἀφανίσεις καὶ παραδώσεις πανωλεθρίᾳ · ἐμοὶ τὴν τούτων ἀνατιθεῖσα νίκην, καὶ διαῤῥήδην ὁμολογοῦσα, ὡς ἐγώ σοι ταύτης γεγένημαι χορηγός.

quia corripuerunt te dolores sicut parturientis ? » Undenam, inquit, in ærumnas incidisti ? Etenim consiliarios habebas, qui quod opus esset invenire poterant, et regem idcirco a me expetieras, ut pro te belli pericula susciperet : quem et statim obtinuisti, dedi enim tibi quod postulabas. Disce igitur neque consiliarios tuos neque consiliariorum tuorum prudentiam, neque regis præsidium tibi quidquam profuturum esse.

Vers. 10. **1498** « Dole, et viriliter age, et appropinqua, filia Sion, quasi parturiens. » Similiter, inquit, ut mulier vicina partui dolores excipe, et similiter ut illa, impendentia cernens mala, dolorum aculeis configere. « Quia nunc egredieris e civitate, et habitabis in campo, et venies usque ad Babylonem : inde liberabit te, et redimet te Dominus Deus tuus de manu inimicorum tuorum. » Ne, inquit, a malis nunc tibi impendentibus speres te liberatum iri. Hac enim urbe te expelli oportet, et cum abduceris, in itinere, ut casus ' feret, diversari : tum diutissime inhabitare Babylonem, et processu temporis libertatem consequi, et in patriam redire. Postquam vero captivitatem et reditum sic eis vaticinatus est, de Scythicis gentibus, quæ post reditum eis bellum intulerunt, prædictionem instituit.

Vers. 11, 12. « Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, et populi multi, dicentes : Exsultemus, et videant Sionem oculi nostri. Ipsi autem nescierunt cogitationem Domini, et non intellexerunt consilium ejus, qui congregavit eos ut manipulos areæ. » Congregat autem Deus, non cogens, neque violenter urgens, sed desideriis indulgens et libero arbitrio cedens. Verum hæc, cum alios prophetas explanaremus, docuimus.

Vers. 13. « Surge, et tritura eos, filia Sion, quia cornua tua ponam ferrea, et ungulas tuas ponam æreas, et comminues populos **1499** multos, et consecrabis Domino multitudinem eorum, et robur eorum Domino universæ terræ. » Mea enim fruens providentia, tanquam cornibus ferreis et ungulis æreis, robore utens tibi a me suppeditato, eos omnes prorsus perdes, funditusque delebis, victoriam mihi ascribens, quam ex eis referes aperteque profitens me hanc tibi concessisse.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α'. Νῦν ἐμφραχθήσεται θυγάτηρ ἐμφραγμῷ · συνοχὴν ἔταξεν ἐφ' ἡμᾶς [57] · ἐν ῥάβδῳ πατάξουσιν ἐπὶ σιαγόνα τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. » Ἐκεῖνοι, φησὶν, οὐ [58] προορῶντες τὸ τέλος, οἷόν τινι φραγμῷ τῇ

CAP. V.

Vers. 1. « Nunc obstruetur filia obstructione, angustiam posuit super nos : virga percutient super maxillam tribus Israelis. » Illi, inquit, finem non prospicientes, tanquam sepe quadam, exercitu

VARIÆ LECTIONES

[49] A σοι. [50] καὶ ἔγγ. Des. in A et supra, pag. 1009. Abest etiam ab Hebr. et a veteri τῶν LXX versione. [51] σέ. Ex A suppl. [52] A ἐπισυνήχθη. Ita quoque supra, p. 1009. C ἐπισυναχθήσεται. [53] καὶ λαοί. A οἱ. Sic quoque supra, l. c. [54] κατ. -- πολλούς. Duplex h. l. coaluit interpretatio. In A des. ista, κατατ. ἐν αὐτ. ἔθνη, quæ etiam interpres Latinus omisit. [55] C αὐταῖς. [56] τῷ. Ex A suppl. [57] C ὑμᾶς. [58] οὐ. Id. οἱ.

Digitized by Google

urbem circumvallabunt, eam se capturos cum incolis sperantes, atque omni in habitatores insolentia se usuros sibi pollicentes. Hoc enim est quod dixit, « Virga percutient super maxillam, » quod ejusmodi plaga majorem ignominiam inurat. Verum ne timeas : nam protegeris, non propter æquitatem tuam, sed propter regem, qui ex te secundum carnem nascitnrus est. Et hoc plane docens adjecit :

A στρατεία τὴν πόλιν περιβαλοῦσιν, αὐτανδρον αὐτὴν αἱρήσειν ἐλπίζοντες, καὶ πάσῃ παρσινίᾳ κατὰ τῶν ἐνοικούντων χρήσεσθαι προσδοκήσαντες. Τοῦτο γὰρ εἶπε, « Ῥάβδῳ πατάξουσιν ἐπὶ σιαγόνα, » ὡς τῆς τοιαύτης πληγῆς μείζονα τὴν ἀτιμίαν [59] ἐχούσης. Ἀλλὰ μὴ δείσῃς· τεύξῃ γὰρ κηδεμονίας, οὐ διὰ τὴν σὴν εὐνομίαν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐκ σοῦ κατὰ σάρκα τεχθησόμενον βασιλέα. Καὶ τοῦτο σαφῶς διδάσκων ἐπήγαγε·

Vers. 2. « Et tu, Bethleem domus Ephrathæ, nequaquam minima es, ut sis in millibus Judæ : ex te mihi egredietur, qui sit princeps Israelis, et egressus ejus ab initio dierum sæculi. » Ne respicias, inquit, exiguum numerum incolarum, o Bethleem. Causam enim habes, quare illustris habenda sis, qualem nulla urbs **1500** habet totius orbis : nam in te secundum carnem nascetur qui ante sæcula ex Patre est genitus, « cujus egressus ab initio. » Hoc vero Evangelii proœmio simile est : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum [q]. » Est etiam simile iis, quæ a Deo per Davidem dicuntur : « ex utero ante luciferum genui te [r]. » Hic igitur, qui ante sæcula, qui in principio apud Deum fuit, Deus Verbum, et qui hinc exitus habet ab initio, in te, inquit, secundum carnem nativitatem capiet, te, quæ minima es ex millibus Judæ, splendidam et illustrem efficiens. Hoc vero etiam Judæi nostri temporis ad Zorobabelem accommodare ausi sunt, aperte veritatem oppugnantes. Neque erubescunt, cum audiunt, hujus egressum ab initio a diebus sæculi esse : at Zorobabel post captivitatem Babylone natus fuit, et a loco nomen sumpsit. Veteres autem Judæi non similiter ut isti hanc prophetiam intellexerunt : qui multis annis post Zorobabelem ab Herode interrogati [s] : ubinam nasceretur Christus, hoc ei testimonium protulerunt. Hinc igitur patet perverse Judæos nostræ ætatis in hujus prophetiæ interpretatione versari. Sed horum insania relicta, ad ea quæ consequuntur explananda pergamus.

B βʹ. « Καὶ σὺ [60], Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθὰ, μὴ [61] ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Μὴ ἀποβλέψῃς, φησὶν, εἰς τὴν βραχύτητα τῶν ἐνοικούντων, ὦ Βηθλεέμ· ἔχεις γὰρ ἀφορμὴν εἰς περιφάνειαν, οἵαν οὐδεμία πόλις τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ἐν σοὶ γὰρ κατὰ σάρκα τεχθήσεται ὁ πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς, « οὗ αἱ ἔξοδοί ἀπ' ἀρχῆς. » Τοῦτο δὲ ἀντικρὺς τῷ τοῦ Εὐαγγελίου ἔοικε προοιμίῳ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Ἔοικε δὲ καὶ τοῖς διὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένοις· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. » Οὗτος τοίνυν ὁ προαιώνιος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, Θεὸς Λόγος, καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἐξόδους ἀπ' ἀρχῆς ἔχων, ἐν σοὶ, φησὶ, τὴν κατὰ σάρκα δέξεται γέννησιν, λαμπράν σε ποιῶν καὶ περίβλεπτον, τὴν ἐν ταῖς τοῦ Ἰούδα χιλιάσιν ἐλαττουμένην. Καὶ τοῦτο δὲ οἱ νῦν [62] Ἰουδαῖοι εἰς τὸν Ζοροβάβελ λαβεῖν τετολμήκασι, προφανῶς τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενοι. Καὶ οὐκ ἐρυθριῶσιν ἀκούοντες, ὡς αἱ τούτου ἔξοδοι ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος· ὁ δὲ Ζοροβάβελ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ Βαβυλῶνι τεχθεὶς, ἀπὸ τοῦ τόπου καὶ τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο. Οἱ πάλαι δὲ Ἰουδαῖοι οὐ παραπλησίως τούτοις τήνδε τὴν προφητείαν ἐνόησαν· ἀλλὰ μετὰ [63] τὸν Ζοροβάβελ καὶ πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν, ἐρωτηθέντες ὑπὸ Ἡρώδου, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, ταύτην αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν προσήνεγκαν. Δῆλοι τοίνυν εἰσὶν οἱ νῦν Ἰουδαῖοι κακουργοῦντες περὶ τὴν ἑρμηνείαν. Ἀλλὰ τὴν τούτων ἄνοιαν καταλιπόντες, ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἑρμηνείας βαδίσωμεν.

C

Vers. 3. « Propterea dabis eos usque ad tempus parientis : pariet, et reliquiæ fratrum ejus revertentur ad filios Israelis. » Eousque, inquit, tolerabis, et curam tuam **1501** Judæis imperties, quoad pariens pepererit. Ecclesiam vero designat, de qua et Isaias clamat : « Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpe et clama, quæ non parturis, quia plures filii desertæ quam ejus quæ habet virum [t]. » Qui autem, inquit, ex hac nascentur, conjungentur cum iis, qui ex Israele credunt. Ex Israele enim divinus apostolorum chorus exstitit,

γʹ. « Διὰ τοῦτο δώσεις [64] αὐτοὺς ἕως καιροῦ τικτούσης· τέξεται, καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ [65] ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Μέχρι γὰρ τότε, φησὶ, μακροθυμήσεις, καὶ τῆς σῆς μεταδώσεις Ἰουδαίοις κηδεμονίας, ἕως ἂν ἡ τίκτουσα τέκῃ. Δηλοῖ δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, περὶ ἧς καὶ Ἡσαΐας βοᾷ· « Εὐφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Τὰ δὲ ἐκ ταύτης τικτόμενα, φησὶ, τοῖς ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ πιστεύουσι συναφθήσεται. Ἐκ γὰρ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ θεῖος

D

[q] Joan. I, 1, 2. [r] Psal. CIX, 3. [s] Matth. II, 4 seq. [t] Isa. LIV, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[59] C altίαν. [60] Καὶ σὺ, κ. τ. λ. Hic locus ita fere ut Matth. II, 6, leg. a Nostro allegatur infra, ad Hebr. VII, 14 et *Hær. fab.* l. V, c. 14. [61] μὴ. Des. in A. [62] δὲ οἱ νῦν. Ex C suppl. [63] μετὰ— ἀριθμόν. Deleta sunt ista in C. [64] A δώσει. [65] A αὐτούς.

Digitized by Google

τῶν ἀποστόλων χορὸς, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐκλεγέντες ἑβδομήκοντα μαθηταὶ, καὶ οἱ μετὰ τὴν ἀνάστασιν κατὰ ταυτὸν εὑρεθέντες ἑκατὸν εἴκοσι, καὶ οἱ πεντακόσιοι, οἷς ὁμοῦ συνηγμένοις ὁ Κύριος ὤφθη, καὶ οἱ τρισχίλιοι, καὶ οἱ πεντακισχίλιοι [65], οὓς ὁ ἁλιεὺς ἐσαγήνευσε Πέτρος, καὶ αἱ πολλαὶ μυριάδες, περὶ ὧν ὁ θεσπέσιος Ἰάκωβος ἔφη τῷ θειοτάτῳ Παύλῳ· « Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων Ἰουδαίων. » Μία τοίνυν, φησὶν, ἐντεῦθεν κἀκεῖθεν Ἐκκλησία γενήσεται, καὶ ἐν τούτοις ὁ ἐκ Βηθλεὲμ Κύριος στήσεται.

A et qui post eos electi sunt a Domino septuaginta discipuli, et qui post resurrectionem in unum congregati fuerunt centum ac viginti, et quingenti quibus simul congregatis Dominus apparuit : et tria millia, et quinque millia, quos piscator Petrus piscatus fuit : multaque millia, de quibus divinus Jacobus dixit Paulo divinissimo : « Vides, frater, quot millia sint in Judæis qui crediderunt [u]. » Una igitur, inquit, hinc et illinc Ecclesia efficietur, et in his ex Bethleemo natus Dominus stabit.

δ'. « Καὶ ὄψεται [66], καὶ ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ [67] ἐν ἰσχύϊ Κύριος, καὶ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ ὀνόματος Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρξουσι· διότι νῦν μεγαλυνθήσεται [68] ἕως ἄκρου τῆς γῆς. » Καὶ ἔστιν ἰδεῖν, καὶ τὴν ἱερὰν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῷ Δεσποτικῷ σεμνυνομένην ὀνόματι, καὶ τὸ θεῖον ὄνομα πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης ὑμνούμενον. Πρὸ δὲ τῆς Δεσποτικῆς ἐπιφανείας, καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους, καὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, τούτων οὐδὲν δείξουσιν Ἰουδαῖοι γεγενημένον. Ἐπειδὴ δὲ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ταῦτ' ἤμελλεν ἔσεσθαι, ἀπὸ τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν γενησομένων πιστοῦται τὴν πρόῤῥησιν. Ἵνα γὰρ μάθητε, φησὶν, ὡς ἀληθῆ τὰ προτεθεσπισμένα, ἐνέχυρον ἐκείνων λάβετε τὰ παρόντα. Ἐπελθόντα γὰρ ὑμῖν τὸν Ἀσσύριον καταλύσω, καὶ βαθεῖαν ὑμῖν τὴν εἰρήνην δωρήσομαι.

B

Vers. 4. « Et videbit, et pascet gregem suum in fortitudine Dominus, et in gloria nominis Domini Dei sui erunt : quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. » Et videre licet sacrosanctam Dei Ecclesiam de Dominico nomine gloriari, Deique nomen ubique terra marique laudibus celebrari. Quorum nihil demonstrabunt Judæi factum fuisse ante adventum Domini, et Salvatoris passionem, et gentium vocationem. Quoniam autem post longum tempus hæc futura erant, ex iis quæ illo tempore eventura essent prædictioni fidem facit. Ut enim cognoscatis, inquit, quam vera vaticinia **1502** mea sint, eorum pignus habete præsentia. Bellum enim vobis inferentem Assyrium perdam, et pacem altissimam vobis largiar.

ε'. « Καὶ ἔσται αὕτη ἡ [69] εἰρήνη, ὅταν ὁ Ἀσσύριος ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ [70] ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν χώραν ὑμῶν. » Δώσω γὰρ ὑμῖν εἰρήνην [71] ἐπελθόντος ἐκείνου, παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλπίδα.

C

Vers. 5. « Et erit hæc pax, cum Assyrius supervenerit in terram vestram, et cum ascenderit super regionem vestram. » Dabo enim vobis pacem, cum ille supervenerit, præter omnem humanam spem.

« Καὶ ἐπεγερθήσονται [72] ἐπ' αὐτὸν ἑπτὰ ποιμένες, καὶ ὀκτὼ δήγματα ἀνθρώπων. (ζ'.) Καὶ ποιμανοῦσι τὸν Ἀσσοὺρ ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ τὴν γῆν Νεβρὼδ [73] ἐν τῇ [74] τάφρῳ αὐτῆς· καὶ ῥύσεταί σε ἐκ τοῦ Ἀσσοὺρ, ὅταν ἐπέλθῃ [75] ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ [76] τὰ ὅρια ὑμῶν. » Ἐντεῦθεν σαφῶς ἐδιδάχθημεν, ὡς καὶ τῆς Βαβυλῶνος ὁ Ἀσσύριος ἐβασίλευσεν· ὁ γὰρ Νεβρὼδ, ὡς ὁ μακάριος ἐδίδαξε Μωσῆς, τυραννίδι χρησάμενος, τὴν Βαβυλῶνα πρώτην ὑποχείριον ἔσχεν. « Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ Βαβυλὼν [77], Ὀρὲχ, καὶ Χαλάνη. » Ἑπτὰ δὲ αὐτῷ, φησὶ, βασιλέας ἐπαναστήσω (*ποιμένας* γὰρ τοὺς βασιλέας καλεῖ), καὶ ὀκτὼ πληγαῖς αὐτὸν ἀνθρωπίναις περιβαλῶ. Λέγει δὲ τὰς κατ' αὐτοῦ γεγενημένας πολεμικὰς προσβολάς. Ταύτας γὰρ *δήγματα ἀνθρώπων* καλεῖ. Σημαίνει δὲ κατ' αὐτὸν [78] καὶ τῆς Βαβυλῶνος τὴν ἅλωσιν. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶ, τοῦτον τοιούτοις περιβαλῶ κακοῖς· μετ' ὀλίγον δὲ, καὶ τὸν τοῦτον διαδεξόμενον, καὶ τὴν Βαβυλῶνα βασιλίδα πόλιν ἀποφανοῦντα, παντελῶς καταλύσω,

D

« Et consurgent super eum septem pastores, et octo plagæ hominum. (Vers. 6.) Et pascent Assyrium gladio : et terram Nemrodis in fovea ejus : et liberabit te ab Assyrio, cum veniet super terram vestram, et cum ascenderit super terminos vestros. » Per hæc aperte edocti sumus, etiam in Babylone regnasse Assyrium. Nemrod enim, ut beatus Moses docuit, tyrannide usus, primo Babylonem sibi subjecit. « Fuit autem, inquit, principium regni ejus Babylon, Orech, et Chalane [v]. » Septem vero, ait, in eum reges concitabo (*pastores* enim reges vocat), et octo plagis humanis illum implicabo. Bellicos vero etiam impetus dicit in eum factos : hos enim vocat *morsus* (seu plagas) *hominum*. Ac pariter significat etiam Babylonis expugnationem. Nunc quidem, ait, in ejusmodi mala eum conjiciam. Brevi post vero eum, qui ei successerit, et Babylonem urbem regiam constituerit, funditus perdam : nec ei proderunt muri fortissimi, neque extra ductæ circa **1503** muros

[u] Act. xxi, 20. [v] Gen. x. 10.

VARIÆ LECTIONES.

[65] καὶ οἱ π. Ex C suppl. [66] ὄψ. A στήσεται. [67] τ. π. αὐτ. Des. in A. [68] A μεγαλυνθήσονται, et deinde, ἄκρων. [69] αὕτη ἡ. A αὐτῆ. [70] καὶ — ὑμῶν. Des. in A. [71] εἰρ. C addit, φησίν. [72] A ἐγερθήσονται, omisso, ἐπ' αὐτόν. [73] Νεβρ. A præm. τοῦ. [74] A τῷ. [75] A ἔλθῃ. [76] ἐπί. Ex A et C suppl. [77] C Βαβυλῶνος. [78] C κατὰ ταὐτόν.

Digitized by Google

fossæ. Tu vero ab his liberaberis, non tunc modo, eum in eos alios hostes concitabo : sed hoc etiam tempore, quo multis cum copiis urbem tuam oppugnant. Nunc enim angelica opera occultam illis perniciem inferam. Postquam in hunc modum, quæ gesta tunc fuerant, velut pignora dedit eorum quæ postea futura essent : ad illa rursus transfert sermonem, docetque, quemadmodum qui in Bethleemo nato Domino crediderunt sacri apostoli, et cum his divinæ prædicationi designati ministri, exteris gentibus evangelicam doctrinam sint allaturi. Sic autem ait

Vers. 7. « Et erunt reliquiæ Jacobi in gentibus in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, et quasi agni super gramen, ut non congregetur quisquam, neque subsistat in filiis hominum. » *Reliquias* vero ubique vocat eos qui salvi facti sunt. Sic et alibi : « Si fuerit numerus filiorum Israelis ut arena maris, reliquiæ salvabuntur [x]. » Perinde igitur, inquit, ut ros de cœlo delapsus, ii qui crediderunt, et evangelicam prædicationem gentibus attulerunt, orbem terrarum irrigabunt : et quemadmodum esurientes agni gramen depascunt, sic hi graminis instar innatam in incultis mentibus impietatem facile destruent, ut non amplius tales hominum cœtus inveniantur. Quia vero dæmones insanabiles permanserunt, jure Spiritus sanctus cum exceptione prædictionem fecit : « Ut non congregetur quisquam, neque subsistat in filiis hominum. » **1504** Ut nullus, inquit, de cætero ex impiis hominibus conflatus cœtus inveniatur. Et quia rori et agnis eos comparavit, et per hæc potestatem illis a Deo datam non satis expressit, aliam dictis similitudinem adjicit.

Vers. 8. « Et erunt reliquiæ Jacobi in gentibus in medio populorum multorum, quasi leo inter jumenta in saltu, et quasi catulus leonis in gregibus pecorum, quomodo si pertranseat, et dividens rapiat, et non sit qui eruat. » Apostolorum enim proœmia rori stillanti similia erant, et velut agni impietatis gramen depascebant doctrina et miraculis, tanquam agni in medio luporum versantes, juxta Domini prædictionem. « Ecce enim, inquit, mitto vos, sicut oves in medio luporum [y]. » Post hæc vero, cum orbis terræ prædictionem suscepisset, et duces ac reges Ecclesiæ ascripti essent catalogo, veritatis hostes metus invasit. Et hi quidem, jumentorum similes facti, metu et horrore complentur, nullum ulla ex parte adjutorem habentes.

καὶ οὐδεμίαν ὄνησιν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἰσχυροτάτων τειχῶν, οὐκ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν περιθεούσης εὑρήσει τάφρου· σὺ δὲ τούτων ἀπαλλαγήσῃ, οὐ τότε μόνον, ὅταν αὐτοῖς ἄλλους πολεμίους ἐπαναστήσω, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡνίκα πολλῇ χρώμενοι στρατείᾳ κατὰ τῆς σῆς παραγίνονται πόλεως· νῦν γὰρ αὐτοῖς ἀόρατον δι' ἀγγελικῆς ὑπουργίας ἐπάξω τὸν ὄλεθρον. Οὕτω τῶν ὕστερον ἐσομένων ἐνέχυρα δεδωκὼς τὰ τότε γενόμενα, ἐπ' ἐκεῖνα πάλιν μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, ὅπως τῷ ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντι Κυρίῳ πεπιστευκότες, οἵτε ἱεροὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ μετὰ τούτων [79], τοῦ θείου κηρύγματος προχειρισθέντες διάκονοι, τοῖς ἀλλογενέσιν ἔθνεσι τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν προσοίσουσι. Φησὶ δὲ οὕτως·

ζ'. « Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰακὼβ ἐν τοῖς ἔθνεσιν [80] ἐν μέσῳ λαῶν πολλῶν, ὡς δρόσος παρὰ Κυρίου ἐπιπίπτουσα [81], καὶ ὡς ἄρνες ἐπ' ἄγρωστιν. ὅπως μὴ συναχθῇ [82] μηδείς, μηδὲ ὑποστῇ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. » Ὑπόλειμμα δὲ πανταχοῦ τοὺς σεσωσμένους καλεῖ. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Οὕτω τοίνυν, φησὶν, οἱ πεπιστευκότες, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν τοῖς ἔθνεσι διαπορθμεύοντες κήρυγμα, δρόσου δίκην οὐρανόθεν φερομένης τὴν οἰκουμένην ἀρδεύσουσι· καὶ καθάπερ ἄρνες πεινῶντες δαπανῶσι τὴν ἄγρωστιν, οὕτως οὗτοι τὴν ἀγρώστεως δίκην ταῖς κεχερσωμέναις ψυχαῖς ἐμφυομένην ἀσέβειαν ῥᾳδίως καταναλώσουσιν, ὥστε μηκέτι τοιοῦτον ἀνθρώπων σύλλογον εὑρεθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ δαίμονες ἀνήκεστα νοσοῦντες διέμειναν, εἰκότως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετὰ διορισμοῦ τὴν προρρῆσιν ἐποιήσατο· « Ὅπως μὴ συναχθῇ μηδείς, μηδὲ ὑποστῇ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. » Ὥστε, φησὶ, μηδένα σύλλογον ἐξ ἀσεβῶν ἀνθρώπων συνειλεγμένον εὑρεθῆναι λοιπόν. Καὶ ἐπειδὴ δρόσῳ καὶ ἀρνίοις αὐτοὺς ἀπείκασε, τὴν δεδομένην δὲ αὐτοῖς δύναμιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τούτων οὐκ ἀποχρώντως ἐδήλωσε, καὶ ἄλλην τοῖς εἰρημένοις εἰκόνα προστίθησι.

η'. « Καὶ ἔσται τὸ κατάλειμμα [83] τοῦ Ἰακὼβ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐν μέσῳ λαῶν πολλῶν, ὡς λέων ἐν τοῖς [84] κτήνεσι τοῦ δρυμοῦ, καὶ ὡς σκύμνος ἐν ποιμνίοις προβάτων, ὃν τρόπον ὅταν διέλθῃ, καὶ διαστείλας ἁρπάσῃ, καὶ μὴ ᾖ ὁ ἐξαιρούμενος [85]. » Τὰ μὲν γὰρ προοίμια τῶν ἱερῶν ἀποστόλων δρόσῳ ἐῴκει φερομένῃ, καὶ ὡς ἄρνες [86] δὲ τὴν τῆς ἀσεβείας ἄγρωστιν ἐδαπάνων διδασκαλίᾳ καὶ θαύμασιν, ὡς ἄρνες ἐν μέσῳ λύκων πολιτευόμενοι, κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ Δεσπότου. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα [87] ἐν μέσῳ λύκων. » Μετὰ δὲ ταῦτα, δεξαμένης τῆς οἰκουμένης τὸ κήρυγμα, καὶ στρατηγῶν καὶ βασιλέων τὸν τῆς Ἐκκλησίας πληρούντων κατάλογον, εἰς τοὺς τῆς ἀληθείας ἐναντίους μετέβη τὸ δέος· καὶ οἱ μὲν κτήνεσιν ἐοικότες, δειμαίνουσι

[x] Isa. x, 22; coll. Rom. ix, 27. [y] Matth. x, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[79] C τούτους. [80] ἐν τ. ἔθν. Des. in A. [81] A πίπτουσα. [82] A συναχθῆναι, μηδὲ εἷς. [83] A ὑπόλειμμα. [84] τοῖς. Des. in A. [85] ἐξαίρ. In C sequitur, vers. 9. [86] C ἀρνειοί. [87] πρ. C ἄρνες.

Digitized by Google

τε καὶ φρίττουσιν, οὐδένα οὐδαμόθεν ἐπίκουρον ἔχοντες· οἱ δὲ τῶν εὐαγγελικῶν ὑποφῆται δογμάτων, λεόντειον ἐνδεικνύμενοι φρόνημα, σὺν παῤῥησίᾳ πολλῇ τῷ τῆς ἀληθείας καταγωνίζονται λόγῳ τοὺς συνηγόρους τοῦ ψεύδους. Τότε, φησὶν,

θ'. « Ὑψωθήσεται ἡ χεὶρ σου ἐπὶ τοὺς θλίβοντάς σε, καὶ πάντες οἱ ἐχθροί σου ἐξολοθρευθήσονται. » Οὐκέτι γὰρ σὺ παρ' ἐκείνων ἐξελαύνῃ, ἀλλὰ σὺ τὰ ἐκείνων καταλύσεις τεμένη. Οἱ μὲν οὖν πεπιστευκότες τοῦ Ἰσραὴλ, ταύτης τεύξονται τῆς δυνάμεως· οἱ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ προσμείναντες, τῆς οἰκείας ἔρημοι καταστήσονται βασιλείας, καὶ οὔτε ἱππικὸν ἕξουσιν, οὔτε πεζὸν στρατιώτην, οὔτε πόλεις τείχεσιν ὠχυρωμένας. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, φησὶ, πρὸς καλόν σοι γενήσεται. « Ἐξολοθρεύσω[88] γὰρ, φησὶ, τὰ φάρμακά σου ἐκ τῶν χειρῶν σου, καὶ ἀποφθεγγόμενοι οὐκ ἔσονται ἐν[89] σοί. » Ἀποφθεγγομένους δὲ τοὺς μάντεις καλεῖ.

ιγ'-ιε'. « Καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ γλυπτά σου καὶ τὰς στήλας σου ἐκ μέσου σου, καὶ οὐκέτι οὐ[90] μὴ προσκυνήσεις τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου. Καὶ ἐκκόψω τὰ ἄλση ἐκ μέσου σου, καὶ ἀφανιῶ[91] τὰς πόλεις σου. Καὶ ποιήσω ἐν ὀργῇ καὶ ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἀνθ' ὧν οὐκ εἰσήκουσαν[92]. » Καὶ ταῦτα δὲ διὰ τῶν πραγμάτων καταμαθεῖν ῥᾴδιον. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, ὁρῶντες Ἰουδαῖοι τῶν ἐθνῶν τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν τῆς πλάνης ἀπαλλαγὴν, ἄκοντες καὶ αὐτοὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀπηλλάγησαν θεραπείας. Ἐρυθριῶσι γὰρ προφανῶς ἀσεβεῖν, τοὺς ἔξω νόμου σωφρονοῦντας ὁρῶντες. Προθεσπίζει τοίνυν αὐτοῖς, ὡς καὶ τῶν πόλεων τῶν οἰκείων ἐξελαθήσονται, καὶ εἰς τὰ ἔθνη διασπαρέντες, τῆς περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης ἀπαλλαγήσονται. Ταύτην κατ' αὐτοὺς[93] ἐξενεγκὼν τὴν ἀπόφασιν, ἄγει πάλιν αὐτοὺς εἰς κριτήριον[94], καὶ τοῖς ἀψύχοις ὄρεσιν ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν· οὐχ ὡς ἔμψυχα καλῶν, οὐδὲ ὡς πρὸς λογικὰ τοὺς λόγους ποιούμενος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὄρη, καὶ αἱ μεταξὺ τούτων νάπαι καὶ φάραγγες, ποτὲ μὲν ἐδέξαντο τοὺς Ἀσσυρίων νεκροὺς, διὰ τῆς ἀγγελικῆς ἐνεργείας ἀναιρεθέντας, ποτὲ δὲ τῶν Σκυθικῶν ἐθνῶν[95] τὰς μυρίας σφαγὰς· διὰ τῶν ὀρῶν, καὶ βουνῶν, καὶ κοιλάδων, τῶν ἐν τούτοις γεγενημένων ἀναμιμνήσκει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

α'. « Ἀκούσατε δὴ ἃ εἶπε Κύριος· Ἀνάστηθι, καὶ κρίθητι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν βουνοὶ φωνήν σου. » Ἀπόβλεψον εἰς τὰ ὄρη, τὰ διὰ τῆς ἐμῆς ἐπικουρίας νεκροὺς τοὺς σοὺς πολεμίους δεξάμενα, καὶ εἰπὲ μετὰ παῤῥησίας, εἴπερ ἄρ' ἂν δύνασαι, καὶ μὴ ἐμφράττῃ σου τὸ στόμα τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος· τοιγάρτοι σοῦ τοῦτο ποιεῖν οὐ δυναμένου, ἐγὼ ποιήσομαι τὴν διάλεξιν.

β'. « Ἀκούσατε, βουνοὶ[96], τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ

A Evangelicæ· vero doctrinæ magistri, leoninos animos gerentes, cum summa libertate mendacii defensores veritatis verbo expugnant. Tunc, inquit :

Vers. 9. « Elevabitur manus super eos, qui tribulant te, et omnes inimici tui perdentur. » Non amplius enim ab illis expelleris, sed tu illorum templa demolieris. Qui ergo ex Israele crediderint, hoc robur animi adipiscentur. [10-12] Qui autem in incredulitate **1505** permanserint, regno suo privabuntur, et neque pedestres, neque equestres copias habebunt, neque urbes mœnibus munitas. Sed et hæc, inquit, tibi bono erunt. « Auferam enim, inquit, maleficia tua de manibus
B tuis : et qui loquuntur non erunt in te. » *Loquentes* vocat divinatores.

Vers. 13-15. « Et dispergam sculptilia tua et statuas tuas de medio tui, et non amplius adorabis opera manuum tuarum. Et succidam lucos de medio tui, et demoliar civitates tuas. Et faciam in ira et in furore ultionem in gentibus, pro eo quod non audierunt. » Hæc autem ex ipsis rebus intelligi facile possunt. Nam post Dei et Salvatoris nostri incarnationem, Judæi cum gentium pietatem viderent, et ab errore liberationem, inviti etiam ipsi a cultu idolorum recesserunt. Pudet enim illos impietatem palam sequi, cum sapere eos vident qui sunt extra legem. Prædicit itaque eis
C fore ut urbibus suis expellantur, et in gentes dispersi ab idolorum errore liberentur. Postquam in eos hanc tulit sententiam, rursus eos in judicium vocat, et montibus inanimis permittit judicandi potestatem : non ut animatos appellans, neque ut ad rationis participes verba faciens : sed quia montes, et inter hos positi saltus atque valles, modo Assyriorum cadavera exceperunt, angelica opera interfectorum, modo **1506** Scythicarum gentium innumeras cædes; per montes, colles et valles, eorum quæ in his gesta sunt memoriam renovat.

CAPUT VI.

D Vers. 1. « Audite quæ Dominus locutus est : Surge, et judicare apud montes, et audiant colles vocem tuam. » In montes conjice oculos, qui meo auxilio hostium tuorum cadavera susceperunt : et libere loquere, si quidem potes, neque os tuum beneficii obstruat magnitudo. Verum quoniam hoc præstare non potes, ego sermonem suscipiam.

Vers. 2. « Audite, colles, judicium Domini, et valles, fundamenta terræ : quia judicium est Domino adversus populum suum, et cum Israele ju-

VARIÆ LECTIONES.

[88] A ἐξαρῶ. [89] ἐν. Des. in A [90] οὐ. Des. ibid. [91] A ἀφανίσω. [92] A ἤκουσαν. [93] C αὐτῶν. [94] κρ. C præm. τό. [95] ἐθν. Des. in C. [96] βουν. A ὄρη.

Digitized by Google

dicabitur. » Nam quia rationis capaces rationis inopia laborant, inanimos adversus ratione præditos judices dabo.

VERS. 3. « Populo mi, quid feci tibi? aut qua in re tristitia affeci te? aut in quo molestus fui tibi? responde mihi. » Inimicitiarum causam affer : redargue, si qua molestia a me affectus fueris. Et quia eum silere necesse erat, qui quod diceret non habebat, merito addidit : « Responde mihi : » si quid habes quod dicas, dic palam et aperte.

VERS. 4. « Quia eduxi te e terra Ægypti, et e domo servitutis redemi te : et misi ante faciem tuam Mosen, et Aaronem, et Miriam. » An igitur hoc tanquam injuriam tibi factam affers, quod cum ab acerba Ægyptiorum servitute te liberassem, Mose et Aarone, admirandis viris et illustribus, usus administris, tibi solidam libertatem donaverim : nec mulieres **1507** conveniente cura destituerim, sed Miriam illis præfecerim, et prophetiæ gratia cumulaverim? [5] Quod si horum oblivisci volueris, veniant in mentem res Balaami, et causas considera, cur eum Balaacus advocaverit, et quemadmodum ille, meo robore instructus, non maledictionem vobis, sed benedictionem intulerit. Hæc vero singula cum facerem, non tibi justitiæ mercedem exhibebam, sed meam justitiam planam faciebam. Nam cum progenitori vestro essem pollicitus, icta cum eo fœdera complebam. His tanquam ex Dei persona dictis a propheta, cum populi stoliditatem cerneret, ipse populi vice pias cogitationes excitat, dicens :

VERS. 6. « Quomodo apprehendam Dominum? suscipiam Deum meum excelsum? » Quomodo remunerabor eum, qui mihi tot et tanta bona conciliat? quibus retributionibus utar?

« An apprehendam eum holocaustis? vitulis anniculis? (VERS. 7.) An suscipiet Dominus millia arietum, vel decem millia hircorum pinguium? an dabo primogenita mea pro impietate mea? fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? » Nihil, inquit, ex rebus humanis, non vitulorum multitudo, non universa armenta, non decem millia hædorum (nam *hircos* vocat hædos anniculos), non infantes primigenii Deo in sacrificium oblati, a peccatorum multitudine absolvere me possunt. Si vero hæc omnia ad peccatorum expiationem non satis sint, quibus Dei beneficia compensabo? Postquam ita humanas cogitationes proposuit, Deum rursus respondentem **1508** inducit.

VERS. 8. « Annuntiatum tibi est, homo, quid bonum, et quid Dominus quærat a te : (nihil) nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum

διελεγχθήσεται. » Ἐπειδὴ γὰρ λογικοὶ ὄντες ἀλογίαν νοσοῦσι, κριταῖς τοῖς ἀψύχοις κατὰ τῶν λογικῶν χρήσομαι.

γ'. « Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι. » Εἰπὲ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας· ἔλεγξον, εἴ τινος λυπηροῦ πεπείρασαι παρ' ἐμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ σιγᾶν ἦν ἀνάγκη μηδὲν ἔχοντα λέγειν, εἰκότως ἐπήγαγεν· « Ἀποκρίθητί μοι· » εἴ τι λέγειν ἔχεις, εἰπὲ προφανῶς.

δ'. « Διότι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξ οἴκου δουλείας ἐλυτρωσάμην σε, καὶ ἐξαπέστειλα πρὸ προσώπου σου τὸν Μωσῆν, καὶ Ἀαρὼν, καὶ Μαριάμ. » Ἀλλ' ἆρα μὴ τοῦτο ὡς ἀδίκημα προσφέρεις, ὅτι σε τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἀπαλλάξας δουλείας, ἀκραιφνῆ σοι τὴν ἐλευθερίαν ἐδωρησάμην, ὑπουργοῖς ἀνδράσι θαυμασίοις καὶ ἀοιδίμοις χρησάμενος, τῷ Μωσῇ, καὶ τῷ Ἀαρὼν, οὐδὲ τὰς γυναῖκας τῆς προσηκούσης ἀποστερήσας ἐπιμελείας, καὶ ταύταις τὴν Μαριὰμ ἐπιστήσας, καὶ προφητικοῦ χαρίσματος ἐμπλήσας; Ἀλλ' εἰ τούτων ἀμνημονῆσαι θέλεις, τῶν κατὰ τὸν Βαλαὰμ ἀναμνήσθητι, καὶ σκόπησον, ἐπὶ τίσι μὲν αὐτὸν ὁ Βαλαὰμ μετεπέμψατο· ὅπως δὲ ἐκεῖνος, ὑπὸ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐνεργούμενος, οὐκ ἀρὰν ὑμῖν, ἀλλ' εὐλογίαν προσήνεγκε. Τούτων δὲ ἕδρων ἕκαστον, οὐ μισθόν σοι δικαιοσύνης ὀρέγων, ἀλλὰ τὴν ἐμαυτοῦ δικαιοσύνην δήλην ποιῶν· ὑποσχόμενος γὰρ τῷ ὑμετέρῳ προπάτορι, τὰς πρὸς ἐκεῖνον ἐπλήρουν συνθήκας. Τούτους [97] ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ποιησάμενος τοὺς λόγους, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἀναλγησίαν θεώμενος, αὐτὸς ἀντὶ τοῦ λαοῦ τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀνακινεῖ λογισμοὺς, καί φησιν·

ε'. « Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον; ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὑψίστου; » Πῶς ἀμείψομαι τὸν τοσούτων μοι πρόξενον ἀγαθῶν; ποίαις ἀντιδόσεσι ἐπιχρήσομαι [98];

« Εἰ καταλήψομαι αὐτὸν ἐν ὁλοκαυτώμασιν, ἐν μόσχοις ἐνιαυσίοις; (ζ'.) Εἰ προσδέξεται Κύριος ἐν χιλιάσι κριῶν, ἢ μυριάσι χιμάρων πιόνων; εἰ δώσω [99] πρωτότοκά μου ὑπὲρ ἀσεβείας μου [1], καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἁμαρτίας ψυχῆς μου; » Οὐδὲν, φησὶ, τῶν ἀνθρωπίνων, οὐ μόσχων πλῆθος, οὐχ ὁλόκληρα ποίμνια, οὐ μυριάδες ἐρίφων (*χιμάρους* γὰρ τοὺς ἐνιαυσίους ἐρίφους καλεῖ), οὐχ οἱ πρῶτοι λύσαντες τὰς ὠδῖνας παῖδες, εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ προσφερόμενοι, λῦσαί μου τῶν ἁμαρτημάτων ἀρκοῦσι τὸ πλῆθος. Εἰ δὲ ἅπαντα ταῦτα εἰς ἁμαρτημάτων λύσιν οὐκ ἀπόχρη, τίσι τὰς θείας εὐεργεσίας ἀμείψομαι; οὕτω τοὺς ἀνθρωπίνους προτεθεικὼς λογισμοὺς, τὴν θείαν προσφέρει πάλιν ἀπόκρισιν.

ς'. « Ἀνηγγέλη [2] σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν· καὶ [3] τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τοῦ [4] ποιεῖν κρῖμα, καὶ ἀγαπᾷν ἔλεον [5], καὶ ἕτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω [6] Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου; » Τοῦτο

VARIÆ LECTIONES.

[97] C τούτοις. [98] C χρήσομαι. [99] A δῶ. [1] μου. Des. in A. [2] Λ Ἀπηγγέλη. [3] καί. A ἡ. [4] τοῦ. Sirm. τό. [5] Λ ἔλεος. [6] ὀπ. A μετά.

Digitized by Google

καὶ διὰ μακαρίου Δαβὶδ ὁ τῶν ὅλων ἔφη Θεός· ἐκβαλὼν γὰρ ἅπαντα τῶν θυσιῶν τὸν κατάλογον, καὶ εἰρηκώς· « Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ἐμὰ γάρ ἐστι πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ [8]· » ἐπήγαγε· « Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. » Καὶ πάλιν· « Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Ταυτὰ δὲ καὶ παρὰ πᾶσιν εὕροι τις ἂν τοῖς προφήταις. « Λέγει τοίνυν κἀνταῦθα, ὅτι Δῆλά ἐστι τὰ παρ' ἐμοῦ σοι νομοθετηθέντα. Βούλεται γὰρ ἐπιμελεῖσθαί σε τοῦ δικαίου, καὶ περὶ τὸν πέλας εἶναι φιλάνθρωπον, καὶ εἰς ἅπαντα ὑπακούειν τῷ πεποιηκότι Θεῷ. Ταυτὰ δὲ καὶ διὰ Μωσέως ἐνομοθέτησεν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν. » Τούτων τοίνυν ὑπὸ σοῦ γιγνομένων,

A tuum. » Hoc idem Deus universorum beati Davidis ore dixit. Rejecto enim omni sacrificiorum genere, cum dixisset: « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos: meæ enim sunt omnes feræ silvarum [z], » adjecit: « Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. Et invoca me die tribulationis tuæ, et eruam te, et celebrabis me [a]. » Et iterum: « Quoniam, si voluisses sacrificium, dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo (gratum) spiritus contritus, cor contritum et humiliatum Deus non despiciet [b]. » Eadem porro et apud omnes prophetas invenias. Hoc igitur etiam loco dicit: Manifesta sunt quæ tibi præcepi. Justitiam enim te curare B volo, et erga proximum humanum esse, et per omnia Deo factori obtemperare. Hæc autem etiam per Mosen edixit: « Diliges Dominum Deum tuum toto corde tuo, et tota anima tua, et tota mente tua, et diliges proximum tuum sicut teipsum [c]. » Hæc igitur cum a te fient:

θ'. « Φωνὴ Κυρίου τῇ πόλει ἐπικληθήσεται [9], καὶ σώσει φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Δι' αὐτῶν γὰρ τῶν πραγμάτων τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας ἀπολαύοντες, δόξετε ἀκούειν καὶ αὐτῆς τοῦ Κυρίου τῆς φωνῆς ποριζούσης ὑμῖν τὴν σωτηρίαν.

Vers. 9. « Vox Domini civitati clamabit: et salvabit timentes nomen ejus. » Nam reipsa providentia ipsius recreati, **1509** ipsam etiam Domini vocem audire videbimini salutem vobis impertientem.

« Ἄκουε, φυλή· τίς κοσμήσει πόλιν; (ι'.) Μὴ πῦρ, καὶ οἶκος ἀνόμου θησαυρίζων θησαυροὺς ἀνόμους, καὶ μετὰ ὕβρεως ἀδικίας; » Καθάπερ γὰρ οὐ κόσμον πόλει τὸ πῦρ, ἀλλ' ἐμπρησμὸν ἐπάγει καὶ ὄλεθρον· οὕτως ἡ ἐπὶ τὴν ἀδικίαν ῥοπὴ, μετὰ θρασύτητος γιγνομένη καὶ ὕβρεως, λωβᾶται τοὺς κεχρημένους. C

« Audi, tribus, et quis ornabit civitatem? (Vers. 10.) Nunquid ignis, et domus iniqui colligens thesauros iniquos, et cum injuria iniquitates? » Quemadmodum enim ignis urbi non ornatum, sed incendium affert et perniciem: sic ad injustitiam proclivitas cum audacia conjuncta et contumelia, damnum creat utentibus.

ια', ιβ'. « Εἰ δικαιωθήσεται ἐν ζυγῷ ἄδικος [10], καὶ ἐν μαρσίππῳ στάθμια δόλου; Ἐξ [11] ὧν τὸν πλοῦτον αὐτῶν ἀδικίας ἐνέπλησαν [12], καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῷ ἐλάλουν ψευδῆ [13], καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑψώθη ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » Πρὸς τῇ γὰρ ἀσεβείᾳ καὶ παρανομίᾳ, ἑτόλμων ὧν ἀρτίως τὴν κατηγορίαν ἐποιήσατο· στάθμια μὲν ἄδικα καὶ ζυγὰ κεκτημένοι, ἐκ πλεονεξίας δὲ τὸν πλοῦτον συλλέγοντες, ψευδέσι δὲ λόγοις τὴν γλῶτταν μολύνοντες. Τούτου χάριν, φησὶν, ἀρχὴν τῆς κατὰ σοῦ τιμωρίας ποιήσομαι, καὶ δίκας σε τῆς παρανομίας εἰσπράξομαι, καὶ συχνά σοι καὶ ἐπάλληλα ἐπάξω κακά. Τοῦτο γὰρ εἶπε· D

Vers. 11, 12. « An justificabitur in statera iniquus, et cui in sacculo sunt pondera fraudulenta? Quibus divitias impietatis suæ repleverunt: et qui habitant in ea, locuti sunt mendacia, et lingua eorum exaltata est in ore eorum. » Nam præter impietatem et iniquitatem, committebant ea quæ ante damnavit: stateras et pondera iniqua possidentes, divitias per scelus congregantes, verbis mendacibus linguam inquinantes. [13] Quamobrem, inquit, tui ulciscendi initium faciam, et de iniquitatibus tuis pœnas repetam, crebrisque et continuis malis te cumulabo. Hoc enim est quod ait:

ιδ'. « Σὺ φάγεσαι, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῇς. » Περιβαλῶ δέ σε τῷ ζόφῳ τῶν συμφορῶν, καὶ φυγῇ χρησάμενος οὐκ ἀπαλλαγήσῃ τῶν πολεμούντων. » Ἐκνεύσεις [14] γάρ, φησὶ, καὶ οὐ μὴ διασωθῇς, καὶ ὅσοι ἐὰν [15] διασωθῶσιν, ἐν ῥομφαίᾳ [16] παραδοθήσονται. »

Vers. 14. « Tu comedes, et non saturaberis. » Tenebris autem miseriarum te implicabo, et licet fugæ te dederis, hostes non evades. « Declinabis enim, inquit, et non salvaberis, et quicunque salvati fuerint, gladio tradentur. » [15] Imo etiamsi

[z] Psal. xlix, 9, 10. [a] ibid. 14, 15. [b] Psal. l, 18, 19. [c] Deut. vi, 5; coll. Marc. xii, 30, 31.

VARIÆ LECTIONES.

[7] μακ. C præm. τοῦ. [8] δρ. Supra, t. I, p. 927, ἀγροῦ. [9] A κληθήσεται. [10] ἄδ. A ἄνομος. [11] ἐξ. A præm. Καί. [12] A ἀσεβείας ἔπλησαν. [13] A ἐλάλησαν ἄδικα. [14] Ἐκν. Ita quoque C, sed A habet καταλήψῃ. [15] A ἄν. [16] A εἰς ῥομφαίαν.

Digitized by Google

multo labore terram colueris, nequaquam frugibus ejus perfrueris. « Et dissipabuntur legitima populi mei. » [16] Et docens se non de lege divina hoc loco loqui, sed de iniquo et scelerato instituto vitæ, subjunxit : « Et omnia opera domus **1510** Achabi. » Cum enim illam impietatem æmulati sitis, his malis afficiemini, ut qui calamitates vobis illatas viderint, sibilo magnitudinem significent. His omnibus dictis, propheta lamentatur, ut qui multis sermonibus habitis frustra laboraverit.

CAPUT VII.

VERS. 1. « Væ mihi ! quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, aut racemos in vindemia, cum non sit botrus : comedere primitiva desideravit anima mea. » Similis factus sum, inquit, spicas excidentes colligentibus, aut exquirentibus racemulos a vindemiantibus prætermissos. Nullum enim nec ipse inveni obedientiæ botrum, tametsi non parum invenire cuperem aliquid præstabile, et primitiis dignum. Hoc enim est quod ait : « Comedere primitiva desideravit anima mea. » Quia enim Deo primigenia offerebantur, non abs re quod desiderabile est *primitivum* appellavit. Et hæc tropice enuntiata plana facere volens, subjunxit :

« Væ mihi, anima (VERS. 2.) quia periit pius de terra, et qui recta faciat in hominibus non est. » Deinde peccata enumerat. [3] Judices enim, inquit, contra innocentes iniquam sententiam ferunt, et cædes iniquas perpetrant : ex reliquis vero unusquisque plus appetens, rem proximi ad se convertit. Is vero cui potestas commissa est ex legibus judicandi, non exspectat munera deferentes, sed ipsemet petit, munerum corruptelis deditam sequens mentem. « Princeps enim, inquit, postulat, et judex verba pacifica **1511** locutus est : desiderium animæ suæ est. » Cum enim munera accepit ab iis qui injuriam inferunt, desideratam illis victoriam pollicetur. Quamobrem, inquit :

VERS. 4. « Auferam bona eorum quasi tinea comedens, et ambulans super regulam, in die speculationis tuæ. » Nam instar tineæ intra lignum gradientis, et omnia dentibus corrumpentis, consumet te sententia contra te pronuntiata, die ultionis. Hanc enim *speculationem* appellavit, hoc est, Dei illo die adventum. Deinde lamentando misericors pater, castiganti similis, ait : « Væ, væ, ultiones tuæ venerunt ! nunc erunt fletus eorum. » [5, 6] Hæc vero cum fient, inquit, non amicus amicum defendet, neque rex subditorum curam geret, neque conjux mariti cura tangetur : sed unusquisque salutis suæ curam suscipiet, in malorum effugium sic intendens, ut nec patri filius justum honorem tribuat, nec filia matri observantiam reddat, nec socrum nurus revereatur : sed

Ἀλλὰ καὶ πολλὰ πονήσας περὶ τὴν γῆν, τῶν ἐξ αὐτῆς οὐκ ἀπολαύσῃ καρπῶν. « Καὶ ἀφανισθήσεται νόμιμα λαοῦ μου. » Καὶ διδάσκων, ὡς νῦν οὐ περὶ τοῦ νόμου λέγει τοῦ θείου, ἀλλὰ τῆς παρανόμου πολιτείας, ἐπήγαγε· « Καὶ πάντα τὰ ἔργα οἴκου Ἀχαάβ. » Ἐκείνην γὰρ ζηλώσαντες τὴν ἀσέβειαν, τούτοις παραδοθήσεσθε τοῖς κακοῖς, ὥστε τοὺς ὁρῶντας τὰς συμβαινούσας ὑμῖν συμφορὰς, τῷ συριγμῷ σημαίνειν τὸ μέγεθος. Ταῦτα πάντα εἰρηκὼς ὁ προφήτης ὀλοφύρεται, ὡς πολλοῖς μὲν λόγοις χρησάμενος, ἀνόνητα δὲ πονήσας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

α'. « Οἴ μοι ! ὅτι ἐγενήθην ὡς συνάγων καλάμην ἐν ἀμητῷ, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῷ, οὐχ ὑπάρχοντος βότρυος· τοῦ φαγεῖν τὰ πρωτόγονα ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου[17]. » Ἔοικα, φησὶ, τοῖς τοὺς ἐκπίπτοντας ἀστάχυας συλλέγουσι, ἢ τὰς ὑπὸ τῶν τρυγώντων καταλιμπανομένας ἐρευνῶσιν ἐπιφυλλίδας· οὐδένα γὰρ οὐδὲ ἐγὼ βότρυν εὐπειθείας ηὗρον, καὶ ταῦτα λίαν ποθήσας εὑρεῖν τι ἐπέραστον, καὶ ἀπαρχῆς ἄξιον· τοῦτο γὰρ εἶπε· « Τοῦ φαγεῖν τὰ πρωτόγονα ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου. » Ἐπειδὴ γὰρ τῷ Θεῷ τὰ πρωτότοκα προσεφέρετο, τὸ ἀξιέραστον εἰκότως πρωτόγονον προσηγόρευσε. Καὶ ταῦτα τροπικῶς εἰρημένα, σαφῆ ποιῆσαι βουλόμενος, ἐπήγαγεν·

« Οἴ μοι, ψυχή ! (β'.) ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβὴς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ[18] κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει. » Εἶτα ποιεῖται τῶν ἁμαρτημάτων κατάλογον. Οἱ μὲν γὰρ δικάζοντες, φησὶ, τὴν ἄδικον κατὰ τῶν ἀνευθύνων ἐπιφέρουσι[19] ψῆφον, καὶ φόνους παρανόμους τολμῶσι· τῶν δὲ λοιπῶν ἕκαστος τοῦ πλείονος ἐφιέμενος σφετερίζεται τὰ τοῦ γείτονος. Ὁ δὲ κατὰ τοὺς νόμους δικάζειν πεπιστευμένος, οὐδὲ τοὺς προσφέροντας ἀναμένει, ἀλλ' αὐτὸς αἰτεῖ δωροδόκῳ κεχρημένος γνώμῃ. « Ὁ γὰρ ἄρχων, φησὶν, αἰτεῖ, καὶ ὁ κριτὴς εἰρηνικοὺς λόγους ἐλάλησε· καταθύμιον ψυχῆς αὐτοῦ ἐστιν. » Δεξάμενος γὰρ τὰ δῶρα παρὰ τῶν ἀδικούντων, τὴν καταθύμιον αὐτοῖς ὑπισχνεῖται νίκην. Τούτου χάριν φησίν·

δ'. « Ἐξελοῦμαι τὰ[20] ἀγαθὰ αὐτῶν[21] ὡς σὴς ἐκτρώγων, καὶ βαδίζων ἐπὶ κανόνος ἐν ἡμέρᾳ σκοπιᾶς σου. » Δίκην γὰρ σητὸς ἔνδοθεν ξύλου βαδίζοντος, καὶ ἅπαν τοῖς ὀδοῦσι διαφθείροντος, ἀναλώσει σε ἡ κατὰ σοῦ φερομένη ψῆφος ἐν τῇ τῆς τιμωρίας ἡμέρᾳ. Ταύτην γὰρ ἐκάλεσε *σκοπιὰν*, τουτέστι, τὴν κατ' αὐτὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν. Εἶτα θρηνητικῶς ὁ φιλάνθρωπος πατὴρ[22] παιδεύοντι ἐοικώς· « Οὐαὶ, οὐαὶ, αἱ ἐκδικήσεις σου ἥκασι ! νῦν ἔσονται κλαυθμοὶ αὐτῶν. » Τούτων δὲ, φησὶ, γινομένων, οὔτε φίλος φίλου προστήσεται, οὔτε βασιλεὺς φροντιεῖ τῶν ὑπηκόων, οὔτε σύνευνος τοῦ ὁμόζυγος κηδεμονίαν ποιήσεται· ἀλλ' ἕκαστος τῆς οἰκείας φροντιεῖ σωτηρίας, τὴν ἀποφυγὴν περισκοπῶν τῶν κακῶν, ὡς μήτε υἱὸν τῷ πατρὶ τὴν προσήκουσαν ἀπονέμειν τιμὴν, μήτε θυγατέρα μητρὶ τὸ γέρας ἀποδιδόναι, μήτε νύμφην

VARIÆ LECTIONES.

[17] ἐπεπ. ἡ ψυχ. μ. A οἴμοι ψυχή. [18] ὁ. Des. in A. pertinent juxta LXX. [19] C ἐκφέρουσι. [20] τ. ἀγ. αὐτ. Hæc ad finem vers. 3 [21] A αὐτοῦ. [22] A πατρί.

Digitized by Google

τῆς κηδεστρίας ἐπιμελεῖσθαι· πάντων οἷον ἐν διαστάσει τινὶ γιγνομένων, καὶ ἀλλήλων ὑπερορώντων, καὶ μόλις τῆς οἰκείας σωτηρίας προμηθουμένων. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐν τούτοις ἔσονται· ἐγὼ δὲ, φησὶν ὁ προφήτης,

omnes veluti in dissidio quodam sint, alio alium despiciente, et vix propriam salutem procurante. Et illi quidem sic affecti erunt : ego autem, inquit propheta :

ζ'. « Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπιβλέψομαι [23], ὑπομενῶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί [24] μου. » Καὶ δεικνὺς, οἷος τῆς ὑπομονῆς ὁ καρπὸς, « Ἐπακούσεταί μου, φησὶν, ὁ Θεός μου. » Οὕτω σαφῶς διδάξας τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ κέρδος, τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀναλαμβάνει τὸ πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν ποιεῖται τοὺς λόγους, ἐχθρὰν οὖσαν ἀεὶ καὶ πολεμίαν.

Vers. 7. « In Dominum intentus ero : exspectabo Deum salvatorem meum. » Et ostendens, quis sit exspectationis fructus, « Exaudiet, inquit, me Deus meus. » Postquam ad hunc modum aperte docuit spei in Deum positæ lucrum, Hierosolymæ personam induit, et ad Idumæam verba facit, quæ inimica semper et hostis erat.

η'. « Μὴ ἐπίχαιρέ μοι, ἡ ἐχθρά μου, ὅτι πέπτωκα. » Ἀναστήσομαι γὰρ τῆς θείας ἀπολαύουσα κηδεμονίας· αὐτὸς γὰρ καὶ ἐν σκότῳ διαγούσῃ τὴν οἰκείαν αἴγλην παρέξει. Νῦν δὲ ὀργὴν Κυρίου ὑποίσω, ὅτι ἥμαρτον αὐτῷ· οἶδα γὰρ τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον, εἰς τὸ μέγεθος ἀποβλέπων τῆς ἁμαρτίας. Ἀναμένω δὲ ὅμως τὴν δικαίαν κατὰ τῶν πολεμησάντων [25] κρίσιν. Εἰ γὰρ καὶ ἐγὼ δίκας ἔτισα ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησα, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀδίκῳ κατ' ἐμοῦ ἐχρήσαντο γνώμῃ. Ταυτὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν τὸ, « Ἕως ἂν [26] δικαιώσῃ τὴν δίκην μου, καὶ ποιήσῃ [27] τὸ κρῖμά μου, καὶ ἐξάξῃ με εἰς τὸ φῶς, καὶ [28] ὄψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Ὑπὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ κατακέκριμαι δικαίως· κατὰ δὲ ἐκείνων ἔχω δίκαια πάμπολλα, καὶ τούτου χάριν τὴν θείαν ψῆφον προσμενῶ· ὅταν δὲ ταύτην ἐξενεχθεῖσαν θεάσωμαι, καὶ τῆς ἐκείνων δουλείας ἀπαλλαγῶ,

Vers. 8. « Ne insultes mihi, inimica mea, quia cecidi. » **1512** Resurgam enim divina curatione sublevata : ipse enim etiam in tenebris agenti lucem suam porriget. [9] Nunc vero iram Dei sustinebo, quia peccavi contra eum : cognosco enim ultionis æquitatem, peccati magnitudinem considerans. Tamen exspecto justum judicium adversus eos, qui bellum intulerunt. Etsi enim ego pœnas persolvi de his quæ deliqui, tamen illi injusta contra me usi sunt voluntate. Eumdem sensum habet quod sequitur. « Donec justificet causam meam, et faciat judicium meum, et educat me in lucem, et videam justitiam ejus. » Juste quidem ab eo condemnata sum : at contra illos jura habeo permulta, et ideo divinam sententiam exspectabo : quando autem hanc latam videbo, ab illorum quoque servitute liberata ero.

ι'. « Ὄψεται ἡ ἐχθρά μου, καὶ καλύψει αὐτὴν αἰσχύνη [29], ἡ λέγουσα πρός με [30]· Ποῦ ἐστιν [31] ὁ Θεός σου; » Οὐ μόνον δὲ αὕτη ὄψεταί μου τὴν εὐημερίαν, καὶ τοῦ Θεοῦ μου τὴν δύναμιν, καθ' οὗ τὴν γλῶσσαν ἐξέτεινεν, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ τὴν αὐτῆς ὄψομαι δυσπραξίαν.

Vers. 10. « Videbit inimica mea (me) et operiet eam confusio, quæ dicit ad me : Ubi est Deus tuus? » Non solum autem videbit ipsa meam prosperitatem, et Dei mei robur, in quem maledicta conjecit, sed et ego videbo ejus calamitatem.

« Οἱ ὀφθαλμοί μου γὰρ ἐπόψονται αὐτήν· νῦν ἔσται εἰς καταπάτημα, ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς. (ια'.) Ἡμέρα ἀλοιφῆς πλίνθου, ἐξάλειψίς σου ἡ ἡμέρα ἐκείνη· καὶ [32] ἀπώσεται νόμιμά σου. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ [33] καὶ αἱ πόλεις σου ἥξουσιν εἰς συγκλεισμὸν, καὶ [34] εἰς διαμερισμὸν Ἀσσυρίων. » Καθάπερ γὰρ ὁ εἰς ἀλοιφὴν καὶ χρίσμα τῶν πλίνθων κατασκευαζόμενος πηλὸς, θύραζε ῥιπτούμενος, ὑπὸ τῶν παριόντων ἁπάντων καταπατεῖται, ὥστε εἰς δέον τὰς βώλους διαλυθῆναι· οὕτως ἔσῃ προχειρος ἅπασι καὶ εὐάλωτος, ὑπὸ πάντων τῶν περιοίκων ἀναιρουμένη καὶ πατουμένη. Τότε σου καὶ οἱ παράνομοι νόμοι λήψονται πέρας, καὶ αἱ πόλεις ὑπομενοῦσι πολιορκίαν· τοῦτο γὰρ ἐκάλεσε *συγκλεισμόν*· καὶ τῶν ἐνοικούντων τὸ πλῆθος ὑπὸ τῶν πολεμίων διαιρούμενον δουλεύειν ἀναγκασθήσεται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἄλλαι περίοικοι πόλεις ταῖς Ἰουδαίων ἐφήδοντο συμφοραῖς, ἀναγκαίως καὶ Τύρου, καὶ Συρίας, καὶ τῶν ἄλλων

« Oculi enim mei videbunt eam, nunc erit in conculcationem, sicut lutum in viis. (Vers. 11.) Dies lituræ lateris, deletio tua dies ille : et repellet legitima tua. Die illo et urbes tuæ venient in conclusionem, et in divisionem Assyriorum. » Quemadmodum enim lutum, ad illinendos et fingendos lateres comparatum, foras projectum ab omnibus prætereuntibus conculcatur, ut glebæ, sicut opus fuerit, **1513** dissolvi possint : sic exposita eris omnibus, et captu facilis, ab omnibus vicinis destructa et conculcata. [12] Tum leges tuæ iniquæ finem accipient, et urbes obsidione prementur; hanc enim vocavit *conclusionem* : et multitudo habitantium ab hostibus dissipata servire cogetur. Quia autem aliæ quoque vicinæ urbes ob Judæorum calamitates gaudebant, apposite Tyri et Syriæ, et aliarum urbium meminit, vastatarum ab Assyriis et Babyloniis : et quænam hæ

VARIÆ LECTIONES.

[23] ἐπ. A ἀποσκοπεύσω. [24] Σωτ. A præm. τῷ. [25] πολ. C addit, μοι. [26] ἄν. A ου. [27] A ποιήσει, et deinde ἐξάξει. [28] καί. Des. in A. [29] καλ. αὐτ. αἰσχ. A περιβαλεῖται αἰσχύνην. [30] πρ. με. Des. in A. [31] ἐστιν. A Κύριος. [32] καὶ — Ἀσσυρ Des. in C. [33] A ἡ ἡμέρα ἐκείνη, puncto non ad σου, sed ad ἐκείνη posito. [34] εἰς συγκλ. καί. Des. in A.

Digitized by Google

sint explicat, juxta fines eas describens. « A mari enim, inquit, usque ad mare, et de monte usque ad montem. » Hoc est, *a mari* Rubro, quod ad orientem situm est, *usque ad mare* ad occidentem vergens : *et a monte* Idumæorum *usque ad montem* Libanum, omnes interjecti hostibus tradentur. Hoc enim subjecit, cum ait, « Dies aquæ et tumultus. » [13] Nam instar aquæ præcipitantis, multitudo exercitus illius impetum faciet : et terræ quidem vastitatem inferet, neci vero et servituti habitantes tradet. Et causam ostendens : « Propter fructus, ait, studiorum quibus dediti fuerunt. » Ad hunc modum gentibus finitimis eventura vaticinatus, pacem post reditum futuram populo prænuntiat.

A μέμνηται πόλεων, τῶν ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων ἐκπορθηθεισῶν· λέγει δὲ καὶ τίνες αὗται, ἀπὸ τῶν ὅρων δήλας αὐτὰς ποιῶν. « Ἀπὸ θαλάσσης γὰρ, φησὶν, ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ὄρους ἕως τοῦ ὄρους. » Τουτέστιν, *ἀπὸ* τῆς Ἐρυθρᾶς *θαλάσσης*, τῆς πρὸς ἕω κειμένης, ἕως τῆς πρὸς ἑσπέραν, καὶ *ἀπὸ* τοῦ *ὄρους* τῶν Ἰδουμαίων ἕως τοῦ Λιβάνου, πάντες οἱ ἐν μέσῳ τοῖς πολεμίοις παραδοθήσονται. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν εἰρηκώς· « Ἡμέρα ὕδατος καὶ θορύβου[35]. » Δίκην γὰρ ὕδατος ῥοίζῳ φερομένου, τῆς στρατιᾶς[36] ἐκείνης προσβαλεῖ τὸ πλῆθος, καὶ τὴν μὲν γῆν ἐρημίᾳ περιβαλεῖ, σφαγῇ[37] δὲ καὶ δουλείᾳ τοὺς οἰκήτορας παραδώσει. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς, « Ἀπὸ καρπῶν, φησὶν, ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. » Οὕτω τὰ ἐσόμενα τοῖς ὁμόροις ἔθνεσι προθεσπίσας, τὴν μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰρήνην τῷ λαῷ προαγγέλλει.

Vers. 14. « Pasce populum tuum virga tribus tuæ, oves hæreditatis tuæ. » Et quia tropice homines *oves* vocavit, perstitit in metaphora. « Habitantes in saltu seorsum. » Ab omnibus, inquit, gentibus separatos, et propria **1514** habentes pascua. Quod vero dixit, « in virga tribus tuæ, » Judæ tribum significat. Illa enim post reditum aliis præerat, cum divisio tribuum non amplius exsisteret. Deinde docens eos omnem terram, quam ante captivitatem tenuissent, post reditum possessuros esse, adjecit :

« In saltu in medio Carmeli pascentur, Basanitidem et Galaaditidem, juxta dies sæculi. (Vers. 15.) Et juxta dies, egressus tui e terra Ægypti, ostendam eis mirabilia. » Quantam enim vobis, inquit, cum ex Ægypto essetis egressi, terram donavi, tantam Babylone reversis dabo, editis miraculis perterrefaciens eos, qui bello vos lacessent. [16] Hæc enim gentes si videbunt, pudore suffundentur, et suarum virium infirmitatem sentientes :

« Ponent manus super os suum, aures eorum surdæ erunt. (Vers. 17.) Lingent humum sicut serpentes, qui trahunt terram : turbabuntur in conclusione sua super Domino Deo nostro : formidabunt, et timebunt te. » Tuam enim repentinam prosperitatem, et a me datam opem cernentes, absurda in te verba proferre non audebunt, sed serpentum more in terra repentium procumbent, facere aut dicere nihil audentes. His sermonibus exactis, propheta divinam erga homines bonitatem obstupescens, exclamavit :

Vers. 18. « Quis Deus sicut tu, auferens iniquitates, et remittens injustitias his qui reliqui sunt de hæreditate ejus? » Inenarrabili, inquit, bonitate, et **1515** orationem omnem superante, utens, Domine, non repetis ab hominibus pœnas pec-

B

C

D

« Δρυμὸν ἐν μέσῳ τοῦ Καρμήλου νεμήσονται, τὴν Βασανῖτιν καὶ τὴν Γαλααδῖτιν, κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. (ιε'.) Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐξοδίας σου ἐκ γῆς Αἰγύπτου δείξω αὐτοῖς θαυμάσια[39]. » Ὅσην γὰρ, φησὶν, ἐξελθοῦσιν ὑμῖν ἐξ Αἰγύπτου χώραν ἐδωρησάμην, τοσαύτην ὑμῖν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθοῦσι παρέξομαι, θαυματουργίαις καταπλήττων τοὺς πολεμεῖν ὑμᾶς πειρωμένους. Ταῦτα γὰρ τὰ ἔθνη θεώμενα, αἰσχύνης ἀναπλησθήσεται, καὶ τῆς οἰκείας δυνάμεως τὴν ἀσθένειαν βλέποντα,

« Ἐπιθήσουσι[40] χεῖρας ἐπὶ τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ τὰ ὦτα αὐτῶν ἀποκωφωθήσεται. (ιζ'.) Λείξουσι γὰρ χοῦν ὡς ὄφεις σύροντες γῆν[41], συγχυθήσονται[42] ἐν συγκλεισμῷ αὐτῶν ἐπὶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἐκστήσονται καὶ φοβηθήσονται ἀπὸ σοῦ. » Ὁρῶντες γάρ σου τὴν ἐξαίφνης γινομένην εὐπραξίαν, καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ χορηγουμένην βοήθειαν, οὐδὲ λόγους ἀπηχεῖς κατὰ σοῦ τολμήσουσι φθέγξασθαι· ἀλλὰ δίκην ὄφεων εἰς γῆν ἰλυσπωμένων καταπεσοῦνται, οὐδὲν οὔτε δρᾶσαι, οὔτε εἰπεῖν τι τολμῶντες. Τούτοις ὁ προφήτης διακονήσας τοῖς λόγοις, τὴν θείαν ἐκπληττόμενος φιλανθρωπίαν, ἐβόησε·

ιη'. « Τίς Θεὸς ὥσπερ σὺ ἐξαίρων ἀδικίας[43], καὶ ὑπερβαίνων ἀσεβείας[44] τοῖς καταλοίποις τῆς κληρονομίας αὐτοῦ; » Ἀῤῥήτῳ γὰρ, φησὶν, ἀγαθότητι, Δέσποτα, κεχρημένος, καὶ λόγων νικώσῃ διηγήσει, οὐκ ἀπαιτεῖς τοὺς ἀνθρώπους εὐθύνας τῶν ἁμαρτη-

VARIÆ LECTIONES.

[35] ἡμ. ὕδ. κ. θορ. Ita Alex., sed des. ista in A, ex duplici interpretatione, ut videtur, orta. [36] C στρατείας. [37] C εἰς σφαγήν, et deinde, δουλείαν. [38] φυλ. Des. in A ex gemina quoque interpretatione ortum. [39] A θαυμαστά. [40] Ἐπιθ. — στόμα αὐτ. Des. in A. [41] γῆν. Des. in C. [42] C συναχθήσονται. [43] A ἀνομίας. [44] A ἀδικίας.

Digitized by Google

μάτων ἀξίας· ἀλλ' ὅταν παιδεύσας μικρὰν μεταμέλειαν ἴδῃς, παρορᾷς τὰ ἐπταισμένα, ὑπερβαίνεις τὰ ἠσεβημένα· ὅπερ δὴ καὶ νῦν εἰς τὸν σὸν εἰργάσω λαόν. « Οὐ συνέσχεν [48] εἰς μαρτύριον ὀργὴν αὐτοῦ, ὅτι θελητὴς ἐλέους ἐστίν. » Τοῦτο ἔοικε τῷ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένῳ· « Οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὔτε εἰς τὸν αἰῶνα μηνιεῖ· οὐ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ὁ θεσπέσιος τοίνυν Μιχαίας βοᾷ, ὅτι Τὴν ὀργὴν οὐκ ἐφύλαξεν ἐπὶ πλεῖστον εἰς ἔλεγχον καὶ μαρτυρίαν τῆς τοῦ λαοῦ παρανομίας, ἀλλ' ἐλέῳ χρώμενος ἐπιστρέφει.

ιθ'. « Ἐπιστρέψει, καὶ οἰκτειρήσει ἡμᾶς, καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀπορριφήσονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι [46] ἡμῶν. » Τούτοις παραπλήσια καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου βοᾷ· « Ἐγώ εἰμι, ἐγώ εἰμι αὐτὸς ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ἀδικιῶν σου. » Τοῦτο γὰρ δὴ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐ μόνον ἀφίησιν, ἀλλὰ καὶ τῆς μνήμης ἐκβάλλει, καὶ οἷόν τινι βυθῷ παραδίδωσι τῇ λήθῃ. Τοῦτο γὰρ παραδηλῶν καὶ ὁ μακάριος ἔφη Μιχαίας· « Καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀπορριφήσονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν. » Ὥσπερ γὰρ τὸ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάττης βαλλόμενον, ἀφανές ἐστι παντελῶς· οὕτω, φησί, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν λήθῃ παντελεῖ παραδώσει, διὰ τὰς πρὸς τοὺς ἡμετέρους προγόνους συνθήκας. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἐπήγαγε·

κ'. « Δώσεις ἀλήθειαν [47] τῷ Ἰακώβ, ἔλεον τῷ Ἀβραάμ, καθάπερ ὤμοσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τὰς ἔμπροσθεν. » Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ· λόγου οὗ ἐνετείλατο εἰς χιλίας γενεάς, ὃν διέθετο τῷ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ ὅρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ· καὶ ἔστησεν αὐτὴν τῷ Ἰακὼβ εἰς πρόσταγμα, καὶ τῷ Ἰσραὴλ εἰς διαθήκην αἰώνιον. » Τὰς μὲν οὖν ἐκείνων ἁμαρτίας εἰς τὸν τῆς θαλάττης βυθὸν ὁ Δεσπότης ἀπέῤῥιψε· τὰς δὲ ἡμετέρας εἰς τὴν ἱερὰν καὶ θείαν ἐξαλείφει κολυμβήθραν, ἧς ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, γεγένηται τύπος, ἣν διελθὼν ὁ λαὸς, τῆς Αἰγύπτου ἀπηλλάγη δουλείας. Κατ' ἐκεῖνον καὶ ἡμεῖς τὸν τύπον, διὰ τῆς ἁγίας κολυμβήθρας τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐλευθερούμενοι, τῆς οἰκείας σωτηρίας φροντίσωμεν· διηνεκῶς τὸν εὐεργέτην ὑμνοῦντες, καὶ τοῖς ἐκείνου νόμοις ἀκολουθοῦντες, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἁγίων τετριμμένην πορείαν ὁδεύοντες· ἵνα σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς ὁδοῦ φθάσωμεν τέλος, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A catis dignas : sed ubi castigatione adhibita exiguam animi mutationem videris, dissimulas peccata, præteris impietates ; quod sane populo tuo nunc etiam præstitisti. « Non tenuit in testimonium iram suam, quia vult misericordias. » Hoc simile est dicto Davidis : « Non in perpetuum irascetur neque in æternum indignabitur : non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis [d]. » Mirabilis igitur Michæas clamat : Iram non diutissime servavit in redargutionem et testimonium iniquitatis populi, sed misericordia utens revertetur.

B Vers. 19. « Revertetur, et miserebitur nostri, demerget peccata nostra, et projicientur in profundum maris omnia peccata nostra. » Consimilia his etiam ipse universorum Deus ore Isaiæ prophetæ clamat : « Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas, et peccatorum tuorum non recordabor [e]. Hoc enim certe admirabile, quod non solum ignoscat, sed etiam memoria sua expellat peccata, et tanquam in profundum in oblivionem tradat. Hoc enim explicans, beatus etiam Michæas dixit : « Demerget peccata nostra, et projicientur in profundum maris omnia peccata nostra. » Quemadmodum enim id quod in profundum maris abjicitur, penitus non exstat : sic, inquit, peccata nostra oblivione funditus obruet, propter pactiones cum majoribus nostris factas. Et hoc explicans adjecit :

C Vers. 20. « Dabis veritatem **1516** Jacobo, misericordiam Abrahamo, sicut jurasti patribus nostris, juxta dies priores. » Sic etiam beatus David ait : « Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi quod mandavit in mille generationes, quod constituit Abrahamo, et juramenti sui Isaaco dati : et statuit illud Jacobo in præceptum et Israeli in fœdus æternum [f]. » Et illorum quidem peccata in profundum maris Dominus projecit ; nostra vero in sacro et divino lavacro delet : cujus mare Rubrum, juxta divinum Apostolum [g], typus fuit : quo transmisso populus ab Ægyptiaca servitute liberatus fuit. At nos, secundum illum typum, per sanctum lavacrum, a diaboli tyrannide liberati, propriam salutem sedulo curemus, assidue benefactorem laudibus ornantes, et illius leges sequentes, et a sanctis tritam viam tenentes : ut una cum ipsis ad bonum vitæ finem perveniamus, benignitate et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quocum Patri gloria una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

D

[d] Psal. cii, 9, 10. [e] Isa. xliii, 25. [f] Psal. civ, 8-10. [g] I Cor. x, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[48] οὐ συν. A οὐκ ἐκράτησεν. [46] A πάσας τὰς ἁμαρτίας. [47] A Δώσει εἰς ἀλήθ.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΑΟΥΜ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO NAHUM PROPHETÆ.

1517 ARGUMENTUM.

Cum timorem Ninevitis injecissent Dei comminationes, quas Jonas ipsis denuntiaverat, seriam agentes pœnitentiam, salutem invenerunt. Nam pro extrema pernicie, quæ eis intentata fuerat, divinam misericordiam consecuti sunt. Verum brevi post tempore hujus ineffabilis Dei gratiæ obliti, et ad pristinam malitiam reversi, tum alia innumera perperam admiserunt, tum bellum populo Israelitico inferre ausi sunt : et decem quidem tribus in servitutem redactas Teglathphalasar et Salmanasar captivas abduxerunt : Sennacherib vero Judæam bello aggressus et alias urbes obsidione cepit, et misso adversus Hierosolymam exercitu, contra ipsum universorum Deum linguam movit. Sed derepente vi occulta per angelum unum multa eorum millia interfecta fuerunt : rex vero eorum ex hac plaga elapsus, ac præco divinitus illatæ ultionis factus (nam hac de causa **1518** salvum eum effugere permisit Deus), in regia sua a filiis suis plagam accipit. Ac non ita multo post regno Babylonem translato, universum regnum istorum genus deletum est, urbs autem eversa, et in solitudinem redacta est. Hanc Ninevitarum perniciem beatus Nahum propheta divino afflatus Spiritu prædicit, atque per ea quæ vaticinatur docet, omnia Domini Dei nutu et providentia [a] regi, eumque justum judicium exercendo, vitæ actæ rationem ab unoquoque poscere. Idcirco, inquit, Israelem, quia impie egit, Assyriis tradidit : ac rursus ab Assyriis, quoniam efferatissime et crudeliter hos invaserant, per alios pœnas multas exegit. Neque enim, ut voluntati Dei servirent, contra Israelem bellum moverant : sed ut audaciæ suæ et libidini obtemperarent, et quam latissime in omnes imperium suum propagarent. Nec vero eorum co-

A

B

C

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Οἱ Νινευῖται τὴν θείαν δείσαντες ἀπειλήν, ἣν ὁ θεσπέσιος αὐτοῖς ἐκήρυξεν Ἰωνᾶς, μεταμελείᾳ σπουδαίᾳ χρησάμενοι, τὴν σωτηρίαν ηὕραντο. Ἀντὶ γὰρ τῆς ἀπειληθείσης πανωλεθρίας, τῆς θείας φιλανθρωπίας ἀπήλαυσαν. Χρόνου δὲ βραχέος διελθόντος, τῆς ἀφάτου μὲν ταύτης ἐπελάθοντο χάριτος, εἰς δὲ τὴν προτέραν πονηρίαν ἐπανελθόντες, ἄλλα τε μυρία παράνομα δεδράκασι, καὶ τὰς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τετολμήκασι στρατείας· καὶ τὰς μὲν δέκα φυλὰς Θεγλαθφαλάσαρ καὶ Σαλμανάσαρ ἐξανδραποδίσαντες αἰχμαλώτους ἀπήγαγον· κατὰ δὲ τῆς Ἰουδαίας Σενναχηρεὶμ στρατεύσας, ἄλλας τε πόλεις εἷλε πολιορκίᾳ, καὶ δὴ κατὰ [48] τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν στρατιὰν [49] ἀποστείλας, κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὴν γλῶτταν ἐκίνησεν. Ἀλλὰ παραυτίκα μὲν ἀοράτως δι' ἀγγέλου ἑνὸς αἱ πολλαὶ τῷ θανάτῳ παρεπέμφθησαν μυριάδες· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τούτων βασιλεὺς, ταύτην διαφυγὼν τὴν πληγὴν, καὶ κῆρυξ τῆς θεηλάτου τιμωρίας γενόμενος (τούτου γὰρ χάριν σῶον αὐτὸν διαφυγεῖν ἐνδέδωκεν ὁ Θεὸς), ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις ὑπὸ τῶν φύντων δέχεται τὴν πληγήν. Καὶ μικρὸν ὕστερον εἰς Βαβυλῶνα τῆς βασιλείας μετατεθείσης, ἐσβέσθη μὲν ἅπαν τοῦτο τῶν βασιλέων τὸ γένος, ἀνάστατος δὲ ἡ πόλις ἐγένετο, καὶ ἐρημίᾳ παντελεῖ παρεδόθη. Τοῦτον τῆς Νινευῖ τὸν ὄλεθρον ὁ μακάριος Ναοὺμ ὁ προφήτης προλέγει, τοῦ θείου Πνεύματος δεξάμενος τὴν ἐνέργειαν, καὶ δι' ὧν θεσπίζει διδάσκει, ὡς οὐδὲν ἀτημέλητον, οὐδὲ ἀπρονόητον παρὰ τῷ Δεσπότῃ Θεῷ, ψήφῳ δὲ δικαίᾳ κεχρημένος τῶν βεβιωμένων ἕκαστον ἀπαιτεῖ τὰς εὐθύνας. Οὗ χάριν τὸν μὲν Ἰσραὴλ ἡσεβηκότα παραδέδωκεν Ἀσσυρίοις· Ἀσσυρίους δὲ θηριωδῶς τούτοις προσενεχθέντας, καὶ ὠμότητι χρησαμένους, πολλὰς δι' ἑτέρων πάλιν εἰσεπράξατο δίκας. Οὔτε γὰρ ὡς θείᾳ βουλῇ διακονούμενοι τὴν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐποιήσαντο στρατείαν,

VARIÆ LECTIONES.

[48] κατά. C præm. καί. [49] C στρατείαν.

Digitized by Google

ἀλλ' αὐθαδείᾳ καὶ θρασύτητι χρώμενοι, καὶ τὴν οἰκείαν δυναστείαν κατὰ πάντων ἐκτείνειν πειρώμενοι. Ἔπαισε δὲ αὐτοὺς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὸ ἐγχείρημα, δίκας δι' αὐτῶν τὸν Ἰσραὴλ εἰσπραττόμενος. Ὡς ἂν δὲ μὴ νομίσῃ ἐν οἰκείᾳ δυνάμει τοῦτο κατορθωκέναι, πασῶν τῶν ἄλλων περιγενομένους πόλεων, παρ' αὐτοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ τοὺς περιβόλους τὰς πολλὰς κατηκόντισε μυριάδας[50]. Ταύτας ἔχει τὰς προῤῥήσεις ἡ τοῦ μακαρίου Ναοὺμ προφητεία· ἀρκτέον δὲ λοιπὸν τῆς τῶν ῥητῶν ἑρμηνείας.

A nat'bus, quominus in actum venirent, Deus repugnavit, quoniam per eos ab Israele pœnas sumebat. Ne autem sua virtute se vicisse, aliasque urbes subegisse existimarent, ad ipsius Hierosolymæ muros multa eorum millia interfecit. Has prædictiones beati Nahumi prophetia continet : reliquum est ut verba explanare aggrediamur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. « Λῆμμα[51] Νινευΐ· βιβλίον ὁράσεως Ναοὺμ τοῦ Ἐλκεσαίου. » Ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις διαφόρως ἐν τοῖς θαυμασίοις ἐνεργοῦσα προφήταις, τοὺς μὲν ὁρᾷν τινα παρεσκεύαζεν, ὡς τὸν θεσπέσιον Ἡσαΐαν, καὶ Μιχαίαν, καὶ Δανιὴλ, καὶ Ἰεζεκιὴλ, καὶ Ζαχαρίαν· τισὶ δὲ ἐνῆχει τινὰ ὡς ἐβούλετο, καὶ ἀκούειν ἐδόκουν προσδιαλεγομένου τινός· ἄλλοις ἐνέπνει τὴν προφητείαν, καὶ διὰ τῆς ἐκείνων ἐφθέγγετο ἃ ἐβούλετο γλώττης. Ἐξαπιναίως γὰρ τῆς τούτων ἐπιλαμβανομένη διανοίας ἡ προφητικὴ χάρις, καὶ τῶν ἀνθρωπείων αὐτοὺς ἁπάντων χωρίζουσα, ὑπουργεῖν καὶ διακονεῖν τοῖς προφητικοῖς παρεσκεύαζε λόγοις. Τοῦτο οὖν[52] ὁ προφήτης *Λῆμμα* προσηγόρευσε, τῆς διανοίας τὴν λῆψιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μετάθεσιν. Ληφθεῖσα γάρ μου, φησὶν, ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ἡ διάνοια, προεῖδε τὰ τῇ Νινευῒ συμβησόμενα.

CAPUT PRIMUM.

1519 Vers. 1. « Assumptio Nineve : liber visionis Nahumi Elcesæi. Sanctissimi Spiritus gratia diversis modis in admirandis agens prophetis, quibusdam visa quædam suggessit, ut divino Isaiæ, B Michææ, Danieli, Ezechieli, et Zachariæ : quibusdam vero per sonitum quæ volebat infundebat, ut audire se arbitrarentur quemdam loquentem : alios spiritu prophetico afflabat, et illorum lingua, quæ volebat, loquebatur. Gratia enim prophetica repente eorum mentem corripiens, et ab omnibus rebus humanis eos abducens, ut darent operam et ministrarent verbis propheticis, efficiebat. Hanc igitur *assumptionem* appellavit propheta, mentis raptum, et a rebus humanis traductionem. Rapta enim, inquit, a divino Spiritu mens mea, quæ urbi Nineve essent eventura prævidit.

β'. « Ὁ[53] Θεὸς ζηλωτὴς, καὶ ἐκδικῶν Κύριος[54] τοὺς ὑπεναντίους αὐτοῦ, καὶ ἐξαίρων αὐτὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ λυττήσαντες βλασφήμοις κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐχρήσαντο λόγοις, εἰκότως *ὑπεναντίους* αὐτοὺς καὶ *ἐχθροὺς* ὀνομάζει, καὶ τὸν ὄλεθρον ἀπειλεῖ. *Ζῆλον* δὲ τὴν δικαίαν ὀργὴν προσηγόρευσεν. Οὕτω γὰρ[55] ὁ νομοθετῶν φησιν· « Οὐ ποιήσεις παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς, ζῆτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, Θεὸς ζηλωτὴς, πῦρ καταναλίσκον. » Οὕτω καὶ ὁ μέγας Ἠλίας φησί· « Ζηλῶν ἐζήλωσα Κυρίῳ παντοκράτορι Θεῷ Ἰσραήλ· » ἀντὶ τοῦ, Κατὰ τῶν εἰς Θεὸν ἀσεβούντων ἀγανακτῶ[56].

Vers. 2. « Deus æmulator, et ulciscens Dominus C in adversarios suos, et tollens ipse inimicos suos. » Quoniam enim contra Hierosolymam furentes, verbis contumeliosis universorum Deum perstrinxerant, jure eos *adversarios* et *hostes* vocat, et perniciem illis minatur. *Æmulationem* vero justam iram appellavit. Sic enim legislator ait : « Non facies tibi similitudinem eorum quæ sunt in cœlo desuper, et quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra : quoniam ego sum Dominus Deus tuus, Deus æmulator, ignis consumens[h]. » Sic item magnus **1520** Elias : « Zelo, inquit, zelatus sum pro Domino omnipotente Deo Israelis[i], » hoc est, contra impie in Deum agentes iratus sum.

γ'. « Κύριος μακρόθυμος, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ ἀθῳῶν οὐκ ἀθῳώσει[57]. » Οὐκ εὐθὺς, φησὶ, καὶ παραυτίκα τὰς τιμωρίας ἐπάγει, ἀλλὰ μακροθυμίᾳ πλείστῃ χρώμενος. Τούτου μάρτυρες ὑμεῖς οἱ Νινευῖται, μεταμελείᾳ χρησάμενοι, καὶ τὴν σωτηρίαν εὑράμενοι, καὶ πάλιν πονηρίᾳ πλείστῃ χρησάμενοι, καὶ τέως δίκας ὑπὲρ ταύτης οὐ τίσαντες· ἀλλὰ φέ-

Vers. 3. « Dominus patiens, et magna virtus D ejus, et mundans non faciet innocentem. » Non statim, inquit, et subito pœnas sumit, sed post diuturnam patientiam. Hujus rei, vos Ninevitæ, testes estis, qui acta pœnitentia salutem nacti fuistis, et plurima rursus malitia contaminati, non pro hac pœnas mox dedistis : sed qui diutissime

[h] Exod. xx, 4, 5. [i] III Reg. xix, 10, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[50] μυρ. F hoc loco. A autem in fine libri addit : Ναοὺμ ἑρμηνεύεται παράκλησις. Οὗτος ἦν ἀπὸ Ἐλκεσεῖν πέραν τοῦ βάριν (F. πείραν ταύτην βάριν) ἐκ φυλῆς Συμεών. Οὗτος μετὰ τὸν Ἰωνᾶν τέρας ἔδωκεν, ὅτι ἀπὸ ὑδάτων γλυκέων καὶ πυρὸς ἀπολεῖται, ὃ καὶ γέγονεν· ἡ γὰρ περιέχουσα αὐτὴν (A αὐτῇ) λίμνη κατέκλεισεν αὐτὴν ἐν σεισμῷ, καὶ πῦρ ἐκ τῆς ἐρήμου τὸ ὑψηλότερον αὐτῆς μέρος ἐνέπρησεν. Ἀπέθανεν δὲ ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ. His in F additur : Πρόσταγμα κηρυχθῆναι, οἷα ὁ λαὸς μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐξήμαρτεν, ὁ Χριστὸς δὲ διὰ τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως τῆς εἰς οὐρανοὺς ἔπραξεν. [51] Λῆμμα. *Hebr.* onus. [52] οὖν. C τοίνυν. [53] Ὁ. Des. in A. [54] Κύρ. A add. ἐκδικῶν Κύριος μετὰ θυμοῦ, ἐκδικῶν Κύριος. [55] γάρ. C add. καί. [56] C ἀγανακτῶν. [57] ἀθ. A addit κύριος.

Digitized by Google

hominum fert iniquitates, novit etiam non pœnitentibus supplicia irrogare. Hoc enim est quod ait, « Mundans non faciet innocentem : » hoc est, eum qui suppliciis digna commiserit, non impunitum Dominus relinquet. « Dominus, in consummatione et in commotione via ejus. » Non amplius, inquit, Deus universorum misericordiam vobis largietur, sed perniciem inferet. Huic similia sunt verba Psalmi : « Omnes viæ Domini misericordia et veritas i. » Veritas enim non misericordiam tantum, sed etiam punitionem justam habet. Per *viam* itaque tum hic, tum illic, actio intelligenda est. « Et nubes pulvis pedum ejus. » Accommodatissime *pulverem* viæ adjecit. Vult autem dicere, Non amplius longa patientia utetur, sed perniciem vobis inferet, undique in vos malorum nubem accersens. Et docens eum facile quodcunque illi visum fuerit, efficere, subjunxit :

Vers. 4. « Increpans mare, et exsiccans illud, et omnia flumina deserta faciens. » Si enim existimaverit omnem aquam maris **1521** et fluminum funditus exhauriendam esse, temporis puncto id facere poterit : quod quidem ex iis quæ jam sunt facta, demonstravit. « Imminuta est Basanitis, et Carmelus, et omnia quæ florebant Libani defecerunt. » Cum enim pœnas repetere statuissem ab iis qui Basanitidem, et Carmelum, et Libanum incolunt, vobis eos tradidi. Vos autem eorum agros depopulantes, et urbes expugnantes, civesque in captivitatem ducentes, ad summam vastitatem eos redegistis.

Vers. 5. « Montes commoti sunt ab eo, et colles concussi sunt : et contracta est terra a facie ejus universa, et omnes qui habitant in ea. » Quia enim quidam eum solorum Judæorum Deum esse opinabantur, non abs re propheta docet illum montes, et colles, et omnem terram cum incolis ejus solo nutu concutere. Quod vero ait, *et contracta est terra*, Aquila quidem *horruit* dixit : Symmachus vero *mota est*.

Vers. 6. « Aspectum iræ ejus quis sustinebit? et quis resistet in ira furoris ejus? Furor ejus consumit principatus, et petræ contritæ sunt ab eo. » Si enim eos qui ob principatus se efferunt, et petrarum robur sese habere existimant, facillime conterit et destruit, quis correctioni ejus resistere poterit? [7] Cæterum ut superbos nullo negotio delet, sic bonus est Dominus erga eos qui exspectant eum die tribulationis, et cognoscit timentes eum. Ostendens autem, quomodo Deus affectus sit erga eos qui inflictas correctiones sustinent, et **1522** nihil (in Deum) absurdum loquuntur, rursus contra impios constituta supplicia exponit.

ρων ἐπὶ πλεῖστον τὰς τῶν ἀνθρώπων παρανομίας, οἶδε καὶ τιμωρίαν τοῖς μὴ μεταμελουμένοις ἐπάγειν. Τοῦτο γὰρ εἶπεν· « Ἀθῳῶν οὐκ ἀθῳώσει· » ἀντὶ τοῦ, τὸν κολάσεως ἄξια πλημμελήσαντα, τῆς τιμωρίας οὐκ ἀπαλλάξει. « Κύριος[58], ἐν συντελείᾳ καὶ ἐν συσσεισμῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. » Οὐκέτι φιλανθρωπίας, φησὶ, μεταδώσει ὑμῖν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀλλὰ τὸν ὄλεθρον ἐπάξει. Τούτῳ ἔοικε τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ εἰρημένον· « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια. » Ἡ γὰρ ἀλήθεια οὐ φιλανθρωπίαν μόνην, ἀλλὰ καὶ τιμωρίαν ἔχει δικαίαν. Ὁδὸν τοίνυν κἀνταῦθα κἀκεῖ τὴν πρᾶξιν νοητέον. « Καὶ νεφέλαι κονιορτὸς ποδῶν αὐτοῦ. » Ἁρμοδίως μάλα τὸν *κονιορτὸν* τῇ ὁδῷ προστέθεικε. Βούλεται δὲ εἰπεῖν, ὅτι Νῦν οὐκέτι μακροθυμίᾳ χρήσεται, ἀλλ' ὄλεθρον ὑμῖν ἐπάξει, πανταχόθεν ὑμῖν τῶν κακῶν ἐπιστήσας τὸ νέφος. Καὶ διδάσκων, ὡς ῥᾳδίως πᾶν ὅ τι ἂν ἐθελήσῃ ποιεῖ, ἐπήγαγεν·

δ'. « Ἀπειλῶν θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἐξερημῶν[59]. » Εἰ γὰρ δοκιμάσειεν ἅπαν τῆς τε θαλάττης καὶ τῶν ποταμῶν φροῦδον ποιῆσαι τὸ ὕδωρ, ἐν ἀκαρεῖ τοῦτο δρᾶσαι δυνήσεται· καὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ τῶν ἤδη γεγενημένων παρέσχεν. « Ὠλιγώθη ἡ Βασανῖτις καὶ ὁ Κάρμηλος, καὶ πάντα[60] τὰ ἐξανθοῦντα τοῦ Λιβάνου ἐξέλιπε. » Ποινὴν γὰρ ἀπαιτῆσαι βουληθεὶς τοὺς τε τὴν Βασανῖτιν, καὶ τὸν Κάρμηλον, καὶ τὸν Λίβανον οἰκοῦντας, ὑμῖν τούτους παρέδωκα. Ὑμεῖς δὲ τὰς τούτων χώρας δῃώσαντες, καὶ τὰς πόλεις πορθήσαντες, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐξανδραποδίσαντες, ἐρημίᾳ παντελεῖ παρεδώκατε.

ε'. « Τὰ ὄρη ἐσείσθησαν[61] ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οἱ βουνοὶ ἐσαλεύθησαν, καὶ ἀνεστάλη ἡ γῆ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ἡ σύμπασα, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. » Ἐπειδὴ γάρ τινες ὑπελάμβανον αὐτὸν μόνον Ἰουδαίων εἶναι Θεὸν, εἰκότως ὁ προφήτης διδάσκει, ὅτι ὄρη, καὶ βουνοὺς, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν σὺν τοῖς κατοικοῦσι νεύματι μόνῳ συσσείει· τὸ δὲ, *ἀνεστάλη ἡ γῆ*, ὁ μὲν Ἀκύλας, *ἔφριξεν*, εἶπεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, *ἐκινήθη*.

ς'. « Πρὸ[62] προσώπου ὀργῆς[63] αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται; καὶ τίς ἀντιστήσεται ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ; Ὁ θυμὸς αὐτοῦ τήκει ἀρχὰς, καὶ πέτραι[64] διεθρύβησαν ἀπ' αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ τοὺς ἐπὶ δυναστείαις βρενθυομένους, καὶ πετρῶν ἔχειν ἰσχὺν ὑπειλημμένους, εὐπετῶς μάλα συντρίβει καὶ καταλύει· τίς ἱκανὸς ἀντιστῆναι τῇ ἐκεῖθεν φερομένῃ παιδείᾳ; Ἀλλ' ὥσπερ τοὺς ἀλαζόνας καταλύει ῥᾳδίως, οὕτως χρηστός ἐστι Κύριος τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ γινώσκων τοὺς εὐλαβουμένους αὐτόν. Δείξας δὲ, ὅπως προσφέρεται τοῖς τὰς ἐπιφερομένας ὑπομένουσι παιδείας, καὶ μηδὲν ἀπηχὲς φθεγγομένοις, πάλιν τὴν κατὰ τῶν ἀνοσίων διεξέρχεται τιμωρίαν.

i Psal. xxiv, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[58] Κύρ. A καί. [59] A ἐξ ἐρήμων. [60] πάντα. Des. in A. [61] A ἐσείσθη. [62] Ηρό. A ἀπό. [63] ὀργῆς. Des. in C. [64] πέτ. A præm. αἱ.

Digitized by Google

η'. « Καὶ ἐν κατακλυσμῷ πορείας συντέλειαν [65] ποιήσεται· τοὺς ἐξεγειρομένους [66] καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διώξεται σκότος. » Πανωλεθρίᾳ γὰρ καὶ σκότῳ διηνεκεῖ τοὺς κατ' αὐτοῦ θρασυνομένους παραδώσει. *Κατακλυσμὸν* γὰρ καὶ *συντέλειαν*, τὴν πανωλεθρίαν ἐκάλεσεν. Εἶτα κατ' ἐρώτησιν·

A

θ'. « Τί λογίζεσθε ἐπὶ τὸν Κύριον; » Ποίαν, φησὶν, ὑπολαμβάνετε δύναμιν αὐτὸν ἔχειν; Συντέλειαν αὐτὸς ποιήσει, καὶ [67] οὐκ ἐκδικήσει δὶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν Θλίψει. » Ἀθρόαν, φησὶν, ὑμῖν ἐπάξει τὴν τιμωρίαν, ὥστε μὴ δεηθῆναι δευτέρας πληγῆς.

ι'. « Ὅτι ἕως θεμελίου [68] αὐτῶν χερσωθήσονται, καὶ ὡς σμίλαξ περιπλεκομένη [69], βρωθήσονται [70], καὶ ὡς καλάμη ξηρασίας μεστή. » Ὥσπερ γὰρ τὸ πῦρ ξηρὰν [71] καλάμην καταναλίσκει ῥᾳδίως, καὶ ἡ παρὰ τοὺς φραγμοὺς φυομένη βοτάνη, καὶ τοῖς παλιούροις μάλιστα συμπλεκομένη, οὔτε ἐκείνους ἀνθεῖν ἐᾷ, καὶ αὕτη τῷ χρόνῳ διαφθείρεται· οὕτως ὑμεῖς τὰς τῶν ἄλλων καταλύσαντες βασιλείας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτῆς γυμνωθήσεσθε, καὶ ὁλέθρῳ παραδοθήσεσθε [72]. Καὶ τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον δεικνὺς, ἐπήγαγεν·

B

ια'. « Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται λογισμὸς κατὰ τοῦ Κυρίου, πονηρὰ βουλευόμενος ἐναντία. » Ταῦτα δὲ πείσῃ διὰ τὰς μανικὰς τῆς σῆς ἐννοίας ὠδῖνας. Διδάσκει δὲ ταύτας ἡμᾶς καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν ἱστορία, καὶ ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας. Ἐν ἐκείναις γὰρ ταῖς βίβλοις ὁ Σενναχηρεὶμ ἀναγέγραπται, τὴν βλασφημίαν ἐκείνην κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων λυττήσας·

C

« Εἴπατε Ἐζεκίᾳ· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων· Μή σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου ἐν ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, ὅτι ῥύσεται τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου. » Καὶ τὰ ἄλλα τὰ τούτοις πρόσομοια. Ταύτην αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ὑποδεικνὺς ὁ Θεὸς ἔλεγε διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων· » οὕτω τῶν λογισμῶν αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν γυμνοῖ.

ιβ'. « Τάδε λέγει Κύριος, κατάρχων ὑδάτων πολλῶν, καὶ οὕτω διασταλήσονται. » *Πλῆθος ὑδάτων* τὸ πλῆθος τῶν Βαβυλωνίων καλεῖ, τὸ κατὰ τῆς Νινευὶ στρατεῦσαν, ὃ δίκην ὑδάτων τοῖς λόχοις διαιρεθὲν, εἰς τὴν τῆς πόλεως πολιορκίαν ἐχώρησε. Τούτου δὲ, φησὶ, γενομένου, « Ἡ ἀκοή σου οὐκ ἐνακουσθήσεται ἔτι. » Λήθῃ γὰρ παντελεῖ παραδοθήσῃ.

D

ιγ'. « Καὶ νῦν συντρίψω τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ, καὶ τοὺς δεσμούς σου [73] διαῤῥήξω. » Λήψομαι γὰρ παρὰ σοῦ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκά σοι πάλαι· καὶ καταλύσω σου τὴν δυναστείαν, τοὺς ταύτης διαῤῥήξας συνδέσμους. *Ῥάβδον* γὰρ τὴν ἐξουσίαν καλεῖ· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου

VERS. 8. « Et in diluvio transeunte consummationem faciet : consurgentes et inimicos ejus persequentur tenebræ. » Funditus enim perdet, et in perpetuas tenebras dabit eos qui contra eum temere insolescunt. *Diluvium* enim et *consuminationem* vocavit supremum exitium. Deinde per interrogationem :

VERS. 9. « Quid cogitatis contra Dominum? » Quam, inquit, potestatem eum habere arbitramini? « Consummationem ipse faciet : non vindicabit bis in idipsum in tribulatione. » Cumulatum, ait, vobis inferet supplicium, ita ut non sit opus secundam plagam adjicere.

VERS. 10. « Quia usque ad fundamentum suum redigentur in solitudinem, et quasi herba convoluta comedentur, et quasi stipula ariditate plena. » Quemadmodum ignis stipulam siccam facile consumit, et herba ad sepes nascens, et quæ paliuris potissimum implicatur, nec illas florere sinit, et ipsa tempore corrumpitur : sic vos, qui aliorum regna delevistis, et ipso regno spoliabimini, et funditus peribitis. Et supplicii æquitatem ostendens, subjunxit :

VERS. 11. « Ex te exibit cogitatio contra Dominum, pessima cogitans contraria. » Hæc autem patieris propter insanas mentis tuæ cogitationes. Has vero nos docet quartus etiam Regnorum liber, et divinus Isaias. In illis enim libris Sennacherib describitur rabidam illam blasphemiam **1523** contra universorum Deum effundens : « Dicite Ezechiæ, hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum : Ne seducat te Deus tuus, in quo confidis, quod liberaturus sit Hierosolymam de manu mea [k]. » Et cætera his similia. Hanc ejus arrogantiam designans dicebat Deus per prophetam : Visitabo super mentem magnam, regem Assyriorum. Ita cogitationum ejus arrogantiam exprimit.

VERS. 12. « Hæc dicit Dominus, imperans aquis multis, et sic dividentur. » *Aquarum multitudinem* appellat Babyloniorum multitudinem, bellum inferentem Ninevitis, quæ ad similitudinem aquæ divisa in cohortes, ad urbis obsidionem venit. Hoc, inquit, facto, « Auditus tuus non audietur amplius. » Prorsus enim oblivioni traderis.

VERS. 13. « Et nunc conteram virgam ejus a te, et vincula tua disrumpam. » Recipiam enim, inquit, abs te potestatem, quam olim dedi tibi, et destruam principatum tuum, cum ejus vincula disruperim. *Virgam* enim potestatem appellat : idque aperte nos docet per Isaiam prophetam :

[k] IV Reg. XVIII, 19 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[65] A συντελείας. [66] A ἐπεγειρομένους. [67] καί. Des. in A. [68] A θεμελίων αὐτοῦ χερσωθήσεται. [69] C πλεκομένη. [70] A βρωθήσεται. [71] ξηρ. C præm. τήν. [72] καὶ ὁλ. παρ. Des. in C. [73] σου. Des. in A.

Digitized by Google

« Væ Assyriis! virga furoris mei et iræ meæ est in manibus eorum [1]. »

VERS. 14. « Et præcipiet de te Dominus. » Me enim, inquit, annuente, hæc sustinebis. « Non seminabitur de nomine tuo amplius. » Non amplius enim nomen tuum subditis imponetur. Subditi enim a suis regibus nomen accipere soliti sunt : sic a Babylone Babylonii, a Cyro Persa Persæ nominati sunt : et postea Macedones a Macedonibus, et nunc a Roma **1524** Romani. « De domo Dei tui disperdam sculptilia, et conflatilia ponam sepulcrum tuum, quia inhonoratus es. » Porro una tecum funditus etiam peribunt dei tui manu facti, quos intra terram abdes : et tanquam in sepulcris quibusdam obrues, ne ipsi quoque hostibus præda fiant.

VERS. 15. « Quia veloces ecce super montes pedes evangelizantis, et annuntiantis pacem. » Cum hæc contra te fient, multi accurrent ad eos, qui habitant in Judæa, jucundos pacis nuntios afferentes. « Celebra, Juda, festivitates tuas : redde Deo vota tua : quia nequaquam apponent ultra ut pertranseant in vetustatem : consummatus est, sublatus est. » Vos autem, inquit, qui hostium exitium audivistis, legitimos dies Deo festos agite, et solita sacra celebrate : nam funditus periit, qui multas contra vos expeditiones fecerat, et non amplius consumere et perdere vos aggredientur.

διδάσκει· « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις! ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ τῆς ὀργῆς μου ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. »

ιδ'. « Καὶ ἐντελεῖται περὶ σοῦ Κύριος. » Ἐμοῦ γὰρ νεύοντος ταῦτα πείσῃ. « Οὐ σπαρήσεται ἐκ τοῦ ὀνόματός σου ἔτι. » Οὐκέτι γὰρ ἡ σὴ προσηγορία τοῖς ὑπηκόοις ἐπιτεθήσεται· ἔθος γὰρ ἀπὸ τῶν βασιλευόντων τοὺς ἀρχομένους καλεῖσθαι· οὕτως ἀπὸ Βαβυλῶνος Βαβυλώνιοι· καὶ ἀπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου Πέρσαι· καὶ Μακεδόνες ἀπὸ Μακεδόνων ὕστερον· καὶ νῦν ἀπὸ Ῥώμης Ῥωμαῖοι. « Ἐξ οἴκου Θεοῦ σου ἐξολοθρεύσω γλυπτὰ, καὶ χωνευτὰ θήσομαι ταφήν σου, ὅτι ἠτιμώθης [74]. » Κοινωνήσουσι δέ σοι τῆς ἀπωλείας καὶ οἱ χειρόκμητοί σου θεοὶ, οὓς εἰς τὴν γῆν κατακρύψεις, καὶ ὡς ἐν τάφοις τισὶ καταχώσεις, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ λάφυρα γένωνται τῶν πολεμίων.

ιε'. « Ὅτι ταχεῖς ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη πόδες [75] εὐαγγελιζομένου, καὶ ἀπαγγέλλοντος εἰρήνην. » Τούτων δὲ κατὰ σοῦ γιγνομένων, πολλοὶ δραμοῦνται τοῖς τὴν Ἰουδαίαν οἰκοῦσι τὰ τῆς εἰρήνης κομίζοντες εὐαγγέλια. « Ἑόρταζε, Ἰούδα [76], τὰς ἑορτάς σου ἀπόδος τῷ Θεῷ [77] τὰς εὐχάς σου. Διότι οὐ μὴ προστεθῶσιν ἔτι τοῦ διελθεῖν εἰς παλαίωσιν· συντετέλεσται, ἐξῆρται [78]. » Ὑμεῖς δὲ, φησὶν, ἀκούσαντες τὴν τῶν πολεμίων κατάλυσιν, τὰς νενομισμένας ἐπιτελεῖτε τῷ Θεῷ πανηγύρεις, καὶ τὰς ἐξ ἔθους θυσίας προσφέρετε· παντελῆ γὰρ ὑπέμεινε τὸν ὄλεθρον ὁ τὰς πολλὰς καθ' ὑμῶν ποιησάμενος στρατείας, καὶ [79] οὐκέτι οἱονεὶ ἀναλῶσαι καὶ δαπανῆσαι ὑμᾶς ἐπιχειρήσει.

CAPUT II.

VERS. 1. « Ascendit insufflans in faciem tuam, eruens te de tribulatione. » Horum autem tibi auctor Deus, qui suo nutu, tanquam flatu quodam, illos delevit, teque ab illorum potestate liberavit. Nam quemadmodum cum Adamo inspirasset spiraculum vitæ [m], fecit ut esset anima vivens, sic tibi vitæ inspiratione salutem præbet. Hanc etiam post resurrectionem Christus dedit sacris apostolis. Quia enim **1525** Adam imaginem perdidit, quam per divinam inspirationem acceperat, merito hanc renovans Christus Dominus restituit sacris apostolis, et per eos omnibus credentibus. Insufflavit enim eos, et dixit eis : « Accipite Spiritum sanctum [n]. » Quia vero novorum typus vetera sunt, intelligamus Assyriorum quidem regnum deletum, diaboli autem tyrannidem per Christum Dominum exstinctam; Judam vero insultantem illi et festos dies agentem, interpretemur orbem terrarum ob salutem exsultantem; qui

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α'. « Ἀνέβη ἐμφυσῶν εἰς πρόσωπόν σου, ἐξαιρούμενός σε [80] ἐκ θλίψεως. » Τούτων δέ σοι αἴτιος ὁ Θεὸς, τῷ οἰκείῳ νεύματι, οἱόν τινι ἐμφυσήματι, ἐκείνους μὲν καταλύσας, σὲ δὲ τῆς ἐκείνων δυναστείας ἐλευθερώσας. Ὥσπερ γὰρ τῷ Ἀδὰμ ἐμφυσήσας πνοὴν ζωῆς, ἐποίησεν αὐτὸν εἰς ψυχὴν ζῶσαν· οὕτω σοὶ τῷ τῆς ζωῆς ἐμφυσήματι τὴν σωτηρίαν παρέχει. Τοῦτο καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Δεσπότης Χριστὸς τοῖς ἱεροῖς δέδωκεν ἀποστόλοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπώλεσεν Ἀδὰμ τὸ κατ' εἰκόνα, ὃ διὰ τοῦ θείου ἔλαβεν ἐμφυσήματος, εἰκότως ταύτην ἀνακαινίσας ὁ Δεσπότης [81] Χριστὸς τοῖς ἱεροῖς ἀποδέδωκεν ἀποστόλοις, καὶ δι' αὐτῶν ἅπασι τοῖς πιστεύουσιν. Ἐνεφύσησε γὰρ αὐτοῖς, καὶ εἶπε· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἐπειδὴ τοίνυν τύπος τῶν νέων τὰ παλαιὰ, νοήσωμεν Ἀσσυρίων μὲν βασιλείαν καταλυομένην, τοῦ διαβόλου τὴν τυραννίδα διὰ τοῦ Δεσπότου παυομένην Χριστοῦ· τὸν δὲ Ἰούδαν ἐπιτωθάζοντα τούτῳ καὶ ἑορτάζοντα, τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ χορεύουσαν, ἅτε δὴ

[1] Isa. x, 5. [m] Gen. II, 7. [n] Joan. XX, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[74] ὅτι ἠτ. Des. in A. [75] πόδ. A præm. οἱ. [76] A Ἰουδαία. [77] τῷ Θεῷ. Des. ib. [78] ἐξ. A ἀνῄλωται. [79] καὶ. Des. in C. [80] σέ. Des. in A. [81] Δεσπ. Des. in C.

Digitized by Google

τὴν πνευματικὴν χάριν διὰ τοῦ Δεσποτικοῦ ἀπειλη- A nimirum recepit spiritualem gratiam Domini in-
φυΐαν ἐμφυσήματος, τῆς δὲ πικρᾶς τῶν δαιμόνων sufflatione, atque ab acerba dæmonum tyrannide
τυραννίδος ἀπαλλαγεῖσαν. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν liberatus est. Sed ad historiam revertamur.
ἐπανέλθωμεν.

« Σκόπευσον ὁδὸν, κράτησον ὀσφύος · ἄνδρισαι τῇ ἰσχύϊ σφόδρα. (β'.) Διότι ἀπέστρεψε Κύριος τὴν ὕβριν Ἰακὼβ, καθὼς ὕβριν Ἰσραὴλ [82]. » Τοῦτο, οὐχ ὥς τινες ὑπέλαβον, πρὸς τὸν Ἀσσύριόν φησιν, ἀλλ' ἔτι τῷ Ἰούδᾳ προσδιαλέγεται, καὶ παρακελεύεται αὐτὸν περισκοπεῖν τὰς ὁδοὺς, καὶ τοὺς ἀγγέλους καραδοκεῖν, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων κομιζόμενα εὐαγγέλια δέχεσθαι, καὶ ἀντὶ τῆς προτέρας δειλίας ἀνδρείαν ἀναλαβεῖν. Τοῦτο γὰρ εἶπε, *Κράτησον ὀσφύος* · ἀντὶ τοῦ, Τὴν προτέραν ἀπόθου δειλίαν. Οὕτως ὁ μακάριος Ἠλίας ἐσφιγξε τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἔτρεχε πρὸ τοῦ ἅρματος τοῦ Ἀχαάβ. Οὕτως τῷ Ἰὼβ φησιν ὁ B Θεός · « Ζῶσαι ὡς ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου. » Καὶ ὁ θεῖος παρακελεύεται Παῦλος, ζώσασθαι [83] τὰς ὀσφύας ἐν ἀληθείᾳ. Κἀνταῦθα τοίνυν θαῤῥεῖν τῷ Ἰούδᾳ παρακελεύεται, ὅτι ἀπέστρεψε Κύριος τὴν ὕβριν τοῦ Ἰακὼβ, καθὼς ὕβριν Ἰσραήλ. Ἰστέον δὲ, ὅτι τὸ μὲν *Ἰακὼβ* ὄνομα ὑπὸ τῶν πατέρων ἐτέθη τῷ Ἰακώβ · τὸ δὲ *Ἰσραὴλ* ὑπὸ τοῦ Θεοῦ · ἀμφοτέρων δὲ τῶν ὀνομάτων μετέλαχεν ὁ ἐξ Ἰακὼβ λαός. Λέγει τοίνυν, ὅτι Τῶν εἰς σὲ τὸν Ἰακὼβ γεγενημένων ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων δεινῶν δίκας αὐτοὺς εἰσεπραξάμην διὰ τὴν τοῦ προπάτορος ἀρετὴν, ἣς εἵνεκα καὶ τὴν Ἰσραὴλ αὐτῷ προσηγορίαν ἐπέθηκα.

« Διότι ἐκτινάσσοντες ἐξετίναξαν αὐτοὺς, καὶ τὰ κλήματα αὐτῶν διέφθειραν. (γ'.) Ὅπλα δυναστείας αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων. » Ὃν τρόπον οἱ τὰ τῆς ἀμπέλου, φησὶν [84], ἐκτινάσσοντες κλήματα, πάντα διαφθείρουσι τὸν καρπόν · οὕτως οἱ τούτοις ἐπελθόντες πολέμιοι, καὶ τὴν δυναστείαν αὐτῶν κατέλυσαν, καὶ τὰς πανοπλίας ἀφείλοντο, καὶ τοὺς τὸν θάνατον διαφυγόντας δουλεύειν ἠνάγκασαν. Καὶ δεικνὺς, ὡς οὐ δι' ἀσθένειαν ταῦτα πείσονται, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατ' αὐτῶν ἐξενεχθεῖσαν ψῆφον, ἐπήγαγεν · « Ἄνδρες δυνατοὶ ἐμπαίζοντες [85] ἐν πυρί. » Τοσαύτη γὰρ ἐχρῶντο θρασύτητι, ὡς καὶ αὐτοῦ κατατολμᾶν τοῦ πυρός.

« Αἱ ἡνίαι τῶν ἁρμάτων αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἑτοιμασίας αὐτῶν [86], καὶ οἱ ἱππεῖς [87] θορυβηθήσονται. (δ'.) Ἐν ταῖς ὁδοῖς συγχυθήσεται [88] τὰ ἅρματα, καὶ συμπλακήσονται ἐν ταῖς πλατείαις. » Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, D ὑμᾶς ὀνήσει, οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἠτρεπισμένων ἁρμάτων, οὐχ ἡ ἱππικὴ δύναμις · ἀπὸ γὰρ τοῦ θορύβου τῶν ἐπιόντων πολεμίων ἄχρηστα πάντα γενήσεται ἀλλήλοις ἐν ταῖς ὁδοῖς συμπλεκόμενα, καὶ ὑπὸ ἀλλήλων συμπατούμενα. « Ἡ ὅρασις αὐτῶν ὡς λαμπάδες πυρὸς, καὶ ὡς ἀστραπαὶ διατρέχουσαι. » Καὶ μὴν, φησὶ, γενναῖον εἴχετε πάλαι φρόνημα, καὶ τὸ θυμοειδὲς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐδηλοῦτε, καὶ οἷόν τισι

« Contemplare viam, tene lumbum, confortare robore vehementer. (Vers. 2.) Quoniam avertit Dominus contumeliam Jacobi, sicut contumeliam Israelis. » Hoc non, ut quidam arbitrati sunt, ad Assyrium dicit : sed adhuc Judam alloquitur, et jubet eum contemplari vias, et nuntios exspectare, et ab illis allata bona nuntia suscipere, et loco pristinæ timiditatis robur recipere. Hoc enim est quod ait, *Tene lumbum*, hoc est, priorem timiditatem abjice. Sic beatus Elias accinctis lumbis suis currebat ante currum Achabi [o]. Sic ad Jobum Deus loquitur : « Accinge sicut vir lumbos tuos [p]. » Et divinus Paulus exhortatur ad succingendos lumbos in veritate [q]. Et hoc igitur loco confidere Judam jubet, « quoniam avertit Dominus contumeliam Jacobi, sicut contumeliam **1526** Israelis. » Est autem sciendum nomen *Jacobi* a parentibus impositum fuisse posteri Jacobi, *Israelis* vero a Deo. Utrumque autem nomen obtinuit populus ex Jacobo prognatus. Ait ergo : Eorum quæ Assyrii acerbe in te, o Jacob, admiserunt, pœnas ab illis exegi ob virtutem progenitoris, propter quam etiam Israelis ei nomen imposui.

« Quia excutientes excusserunt eos, et propagines eorum demoliti sunt. (Vers. 3.) Arma potentiæ ejus ex hominibus. » Quemadmodum, inquit, qui vitis palmites excutiunt, omnem fructum corrumpunt : sic hostes, qui hos invaserunt, et potestatem eorum dissolverunt, et omne genus armaturæ abstulerunt, et eos qui mortem effugissent, servire coegerunt. Atque ostendens quo pacto non ob infirmitatem hæc sustinebunt, sed propter latam ab ipso contra eos sententiam, adjunxit : « Viri fortes illudentes in igne. » Tanta enim præditi erant ferocia, ut etiam ignem ipsum aggrederentur.

« Habenæ curruum in die præparationis eorum, et equites turbabuntur. (Vers. 4.) In viis confundentur currus, et collidentur in plateis. » Nihil enim, inquit, vos adjuvabit : non multitudo curruum instructorum, non robur equitatus ; nam ob tumultum hostium invadentium inutiles hi omnes efficientur, inter se in viis implicati, et conculcati. « Aspectus eorum quasi lampades ignis, et quasi fulgura discurrentia. » **1527** Et quidem, inquit, strenuos animos quondam habebatis, et robur animi oculis ostendebatis, et tanquam lampadibus quibusdam et fulguribus, terrorem subditis inge-

[o] III Reg. XVIII, 46. [p] Job XXXVIII, 3. [q] Ephes. VI, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[82] Ἰσρ. A præm. τοῦ. [83] ζώσ Ita cum C legimus. Sirm. ζώσασθε. [84] φησ. Des. in C. [85] A ἄνδρας δυν. τοὺς ἐμπαίζοντας. [86] A αὐτοῦ. [87] κ. οἱ ἱππ. Des. in A. [88] A συγχυθήσονται.

Digitized by Google

rebatis : attamen in hostium incursione metus vos fortitudinis vice corripiet. Hoc enim sequentia declarant.

λαμπάσι καὶ ἀστραπαῖς ἐξεδειματοῦτε τοὺς ὑπηκόους· ἀλλ' ἐν τῇ τῶν πολεμίων προσβολῇ δειλία ὑμᾶς ἀντὶ τῆς ἀνδρείας καθέξει. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑπαγομένων ἐδήλωσε.

Vers. 5. « Memorabuntur enim, inquit, optimates eorum, et fugient interdiu, et infirmabuntur in itinere suo ; et festinabunt ad muros, et præparabunt propugnacula sua. » Qui enim de potestate vehementer se quondam efferebant, omni studio effugere conabuntur. Quod cum assequi non poterunt, rursus in muros ascendent, et tuendæ urbi dabunt operam : [6] nihilo secius tamen, et portæ aperientur, et regia in hostium potestatem veniet, et in ipsa regia thesauri diripientur. Hoc enim demonstravit, cum dixit : « Substantia revelata est. » Hoc est, quæ olim occultata fuerant, et multis repagulis communita, omnibus revelata sunt. « Et ipsa ascendebat. » Nineven intelligit : de hac enim prædicit.

ε'. « Μνησθήσονται γὰρ, φησὶν, οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν, καὶ φεύξονται ἡμέρας [89], καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν· σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τείχη, καὶ ἑτοιμάσουσι τὰς προφυλακὰς αὐτῶν. » Οἱ γὰρ ἐπὶ τῇ δυναστείᾳ πάλαι μέγα φρονοῦντες, πάντα πόρον κινήσουσι διαφυγεῖν πειρώμενοι· καὶ τούτου δὲ διαμαρτάνοντες, πάλιν εἰς τοὺς περιβόλους ἀναβήσονται, καὶ τῆς φυλακῆς φροντιοῦσι τῆς πόλεως· (ς'.) ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἧττον καὶ αἱ πύλαι ἀνοιγήσονται, καὶ τὰ βασίλεια ὑπὸ τοῖς πολεμίοις γενήσεται, καὶ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις ληφθήσονται θησαυροί. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς· « Ἡ ὑπόστασις ἀπεκαλύφθη. » Ἀντὶ τοῦ, τὰ πάλαι κεκρυμμένα, καὶ πολλοῖς κλείθροις ἠσφαλισμένα, δῆλα πᾶσιν ἐγένετο. « Καὶ αὕτη ἀνέβαινε. » Τὴν Νινευὶ λέγει· περὶ αὐτῆς γὰρ προλέγει.

Vers. 7. « Et ancillæ ejus ducebantur et sicut columbæ, loquentes in cordibus suis. » Cum hac autem simul captivitatem subibunt urbes subditæ, et pagi, secum animo gementes, et columbarum vocem imitantes.

ζ'. « Καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς ἤγοντο, καὶ ὡς περιστεραὶ φθεγγόμεναι ἐν καρδίᾳ ἑαυτῶν. » Κοινωνήσουσι δὲ αὐτῇ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ αἱ ὑπήκοοι πόλεις καὶ κῶμαι, κατὰ διάνοιαν στενάζουσαι, καὶ τῶν περιστερῶν μιμούμεναι τὴν ἠχήν.

Vers. 8. « Et Nineve, sicut aquæ piscinæ aquæ ejus, et ipsi fugientes non steterunt, et non erat qui respiceret. » Cum tot essent illius urbis incolæ, ut piscinæ aquis refertæ ac supra modum redundanti similes essent, nihil omnes nisi fugam spectarunt, neque **1528** retrospicere ausi sunt Deinde primam eorum iniquitatem explicat.

η'. « Καὶ Νινευὶ, ὡς ὕδατα κολυμβήθρας τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ αὐτοὶ φεύγοντες οὐκ ἔστησαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιβλέπων. » Τοσοῦτοι γὰρ ὄντες οἱ τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκοῦντες, ὡς ἀπεικάζεσθαι αὐτὴν κολυμβήθρᾳ ὑδάτων πεπληρωμένῃ, καὶ ἐκβλυζούσῃ τὰ περιττὰ, πρὸς φυγὴν εἶδον ἅπαντες, οὐδὲ ἐπιστραφῆναι πάλιν εἰς τοὐπίσω τολμήσαντες. Εἶτα τὴν πρωτέραν αὐτῶν ἀδικίαν διέξεισι.

Vers. 9. « Diripiebant argentum, diripiebant aurum, et non erat finis ornamenti ejus. » Sed quæ inique congregavit, aliis tradentur. « Aggravati enim sunt super omnia vasa desiderabilia ejus. » In eorum enim thesauros, inquit, hostium multitudo invadet. Futura autem ut præterita dicit, juxta proprium idioma Scripturæ.

θ'. « Διήρπαζον τὸ ἀργύριον, διήρπαζον τὸ χρυσίον, καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῦ κόσμου [90] αὐτῆς. » Ἀλλ' ἃ κακῶς συνήθροισεν ἑτέροις παραδοθήσεται. « Βεβάρυνται γὰρ ὑπὲρ πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς [91] τὰ ἐπιθυμητά. » Κατὰ τούτων γάρ, φησὶ, τῶν θησαυρῶν τὸ πλῆθος χωρήσει τῶν πολεμίων. Ὡς γεγενημένα δὲ τὰ ἐσόμενα λέγει, κατὰ τὸ οἰκεῖον τῆς Γραφῆς ἰδίωμα.

Vers. 10. « Excussio, et recexcussio, et ebullitio, et cordis confractio, et dissolutio genuum, et dolores super omnem lumbum, et facies omnium sicut adustio ollæ. » Quæ in terræ motibus fieri solent, si terra concutitur et quatitur, eadem de hostium incursione dixit fore ut, cordibus metu afflictis, genuum artus dissolvantur, et sicut mulieres parturientes doloribus torqueantur, et facies concreto sanguine livescant, ut ollæ similes sint, qua parte igni admoveri solet.

ι'. « Ἐκτιναγμὸς, καὶ ἀνατιναγμὸς, καὶ βρασμὸς [92], καὶ καρδίας θόρυβος [93], καὶ ὑπόλυσις γονάτων, καὶ ὠδῖνες ἐπὶ πᾶσαν ὀσφὺν, καὶ τὰ πρόσωπα [94] πάντων ὡς πρόσκαυμα χύτρας. » Ἃ ἐπὶ τῶν σεισμῶν εἴωθε γίνεσθαι τινασσομένης τῆς γῆς, καὶ παλλούσης, ταυτὰ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων τέθειτε προσβολῆς· ὅτι τῶν καρδιῶν τῷ δέει βαλλομένων, καὶ αἱ τῶν γονάτων ἁρμονίαι λυθήσονται, καὶ ταῖς τικτούσαις παραπλησίως ὀδυνήσονται, καὶ τὰ πρόσωπα, τοῦ αἵματος παγέντος, πελιδνωθήσονται, ὡς ἐκείνῳ τῷ μέρει τῆς χύτρας προσεοικέναι, ὃ τῷ πυρὶ προσομιλεῖν εἴωθε.

Vers. 11. « Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum ? » Vocat autem *habitacu-*

ια'. « Ποῦ ἐστι τὸ [95] κατοικητήριον τῶν λεόντων, καὶ ἡ νομὴ ἡ οὖσα τοῖς σκύμνοις ; » Καὶ καλεῖ μὲν

VARIÆ LECTIONES.

[89] κ. φ. ἡμ. Des. in A. [90] τ. κόσμ. Des. in A. [91] A αὐτῶν. [92] Λ ἀναβρασμός. [93] θόρ. A θραυσμός. [94] A τὸ πρόσωπον. [95] τό. Des. in C.

Digitized by Google

τὸ κατοικητήριον τῶν λεόντων τὴν Νινευΐ, λέοντας δὲ τοὺς βασιλεῖς, σκύμνους δὲ τοὺς τούτων υἱεῖς[96], νομὴν δὲ, τούτων τὰς ὑπηκόους πόλεις. Οἱ πάλαι, φησὶ, λεόντων δίκην τὴν Νινευὶ μὲν οἰκοῦντες, πᾶσι δὲ ἀδεῶς ἐπιόντες, καὶ τροφὴν τοῖς σκύμνοις πορίζοντες, πῶς νῦν οὐδὲν τοιοῦτον δρᾶτε, πολεμίων ὑμῖν ἐπελθόντων; Καὶ ἐπιμένων τῇ τροπῇ· « Ποῦ ἐπορεύθη, φησὶ, λέων τοῦ εἰσελθεῖν; » Ἀλλ' ἄρα, φησὶ, μὴ κατά τινων στρατείαν κινήσας ἀποδημῶν ἐτύγχανες, ἡνίκα τῶν ἐναντίων τὸ στίφος προσέβαλεν[97]; ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα· « Ἐκεῖ γὰρ, φησὶ, σκύμνοι λέοντος[98], καὶ[99] οὐκ ἦν ὁ ἐκφοβῶν. » Οὐκ αὐτὸς γὰρ μόνος τηνικαῦτα ἐνδημῶν ἐτύγχανες, ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ ἅπαντες, οἱ πάλαι μηδένα δειμαίνοντες, ἀλλὰ τὰς ἄλλας καταλύοντες βασιλείας, καὶ τὸν ἐκεῖθεν φόρον ἀθροίζοντες, καὶ τοῖς ἐκγόνοις τροφὴν πορίζοντες[1]. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσε[2] δι' ὧν ἐπήγαγε·

ιβ'. « Λέων ἥρπασε τὰ ἱκανὰ αὐτοῦ[3] τοῖς σκύμνοις, καὶ ἀπέπνιξε τοῖς λέουσιν αὐτοῦ· καὶ ἔπλησε θήρας νοσσιὰν αὐτοῦ, καὶ[4] τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἁρπαγῆς. » Εἴωθε γὰρ τὰ θηρία ἀποπνίγειν τὰ θηρώμενα ζῶα, καὶ οὕτω τοῖς ἐξ αὐτῶν προσφέρειν τροφήν. Καὶ οἱ Ἀσσύριοι δὲ, τὰς τῶν ἐθνῶν καταλύοντες βασιλείας, τὸν ἐκεῖθεν ἐκαρποῦντο δασμόν. Ταύτης δὲ τῆς παρανομίας ἐγώ σε εἰσπράξομαι δίκας.

ιγ'. « Ἰδοὺ γὰρ ἐγὼ ἐπὶ σὲ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ ἐκκαύσω ἐν καπνῷ πλῆθός σου, καὶ τοὺς λεόντάς σου καταφάγεται μάχαιρα[5], καὶ ἐξολοθρεύσω ἐκ τῆς[6] γῆς τὴν θήραν σου, καὶ οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἔτι τὰ ἔργα σου. » Ἐπειδὴ τροπικῶς ἄνω λεόντων, καὶ σκύμνων, καὶ θήρας, καὶ νομῆς ἐμνημόνευσεν, εἰκότως καὶ τὴν τούτων ἀναίρεσιν τροπικῶς προθεσπίζει. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἐν ἄντροις τισὶ κεκρυμμένα θηρία, καὶ προκύπτειν οὐ βουλόμενα, καπνὸν ταῖς εἰσόδοις προσφέροντες οἱ θηρεύοντες, ἐξιέναι καταναγκάζουσι, καὶ ἐξιόντα δέχονται ταῖς αἰχμαῖς, εἰκότως ἔφη καπνῷ παραδώσειν τὸ πλῆθος, καὶ τοὺς λέοντας τῇ ῥομφαίᾳ· σημαίνει δὲ τὸν τῆς πόλεως ἐμπρησμὸν, καὶ τὴν τῶν βασιλέων σφαγὴν, ὧν γενομένων καὶ ἡ θήρα παῦλαν ἔλαβεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Εἶτα κατὰ ταυτὸν καὶ τραγῳδεῖ αὐτῆς τὴν πονηρίαν, ψευδῆ ἅπασαν καὶ ἄδικον ἀποκαλῶν· καὶ διηγεῖται τὰ ἐπελθόντα δεινὰ, σεισμῷ ἐοικέναι λέγων τῶν ἁρμάτων τὸν κτύπον, καὶ τὸν τῶν ἵππων χρεμετισμὸν, καὶ τῶν ἱππέων τὸν θόρυβον. Καταπλήττει δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν ὅπλων ἐξηγήσει, ἀστράπτειν λέγων τοὺς θώρακας καὶ τὰς ῥομφαίας. Προλέγει δὲ καὶ τῶν πιπτόντων τὸ πλῆθος, καὶ τῶν εἰς ἐπικουρίαν συνελθόντων ἐθνῶν τὴν ἀναίρεσιν. Ὀλίγους δὲ τοὺς ἐντεῦθεν διασωζομένους φησί. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰρηκώς·

lum quidém *leonum*, Niniven : *leones* vero, reges : *catulos*, horum filios : *pascua*, his subditas urbes. Qui olim, ait, more leonum Niniven incolebatis, et in omnes intrepide impetum faciebatis, cibum catulis conquirentes, cur nunc hostibus in vos irruentibus nihil tale facitis ? Et perstans in metaphora : « Quo ivit leo, inquit, ut ingrederetur ? » **1529** Sed nunquid aliquibus, inquit, bellum inferens abfuisti, cum hostium copiæ irruperunt ? Sed non ita res se habet : nam, inquit, « Ibi catuli leonum, et non erat qui terrefaceret. » Non solum enim ipse præsens fuisti, sed etiam omnes duces exercitus, qui olim neminem timebant, quin et alia regna subigebant, et inde tributum congerebant, et posteris * alimenta comparabant. Hoc enim per sequentia declarat :

Vers. 12. « Leo rapuit sufficienter catulis suis, et suffocavit leonibus suis, et implevit præda nidum suum, et cubile suum rapina. » Solent enim feræ animantia quæ venando ceperint suffocare, et ita catulis cibum afferre. Assyrii quoque gentium regna evertentes vectigalium fructus inde percipiebant. At ego hujus iniquitatis abs te pœnas repetam.

Vers. 13. « Ecce enim ego ad te, dicit Dominus omnipotens, et succendam fumo multitudinem tuam, et leones tuos absumet gladius, et exterminabo de terra prædam tuam, et non audientur ultra opera tua. » Quia tropice superius leonum, et catulorum, et prædæ, et pascuorum mentionem fecit, recte horum quoque interitum tropice prædicit. Et quia feras in antris quibusdam abditas, cum prodire nolunt, venatores fumo aditibus admoto egredi cogunt, et egressas venabulis excipiunt, merito ait, fumo se traditurum esse multitudinem, et leones **1530** gladio. His autem urbis deflagrationem, et regum cædem significat, quibus peractis, cessavit venatio.

CAPUT III.

[1-3]. Deinde una et ejus malitiam deplorat, *totam mendacem* appellans et *iniquam*, et mala impendentia narrat : terræ motui similem esse dicens curruum strepitum, et equorum hinnitum, et equitum clamorem. Terrorem etiam incutit armorum narratione, arma et gladios fulgurare dicens. Prædicit autem quoque cadentium multitudinem, et cædem gentium, quæ ad ferendum auxilium convenerant : paucosque ex hoc bello servatos dicit. Hoc enim est quod ait :

VARIÆ LECTIONES.

[96] C υἱούς. [97] πρ. C præm. τῇ πόλει. [98] A σκύμνος λέοντος. [99] καὶ — τηνικ. Des. in C. [1] C προστ-πορίζοντες. [2] C ἐδήλωσε. [3] αὐτ. In A et C ponitur post σκύμνοις. [4] καί. Des. in C. [5] μάχ. A ῥομφαία. [6] τῆς. Des. in A.

Digitized by Google

« Infirmabuntur in gentibus suis. (VERS. 4.) Ob multitudinem fornicationis. » Ad paucos enim redigetur, inquit, eorum multitudo, tum propter idolorum errorem, tum propter plurimam libidinem : utrumque enim hoc loco *fornicationem* vocat. Quod planius etiam sequentia docent : « Meretrix speciosa et grata, dux maleficiorum. » Jam cum in impietate et iniquitate vitam degeres, splendida et illustris esse existimabaris ab his, qui rerum naturam recte dijudicare nesciunt : et Creatore ac Salvatore derelicto, qui te pœnitentem plurima misericordia dignatus erat, præstigiis teipsam dedidisti, et ex his omnia semper egisti. « Quæ vendit gentes fornicatione sua, et tribus maleficiis suis. » Nec tua impietate contenta, **1531** coegisti etiam subditos, ut eadem quæ tu sentirent. Quamobrem, inquit,

VERS. 5, 6. « Ego Dominus universorum discooperiam posteriora tua super faciem tuam, et ostendam gentibus confusionem tuam, et regnis ignominiam tuam. Et projiciam super te abominationem secundum immunditias tuas. » Quod ait : « Discooperiam posteriora tua super faciem tuam, » ex metaphora dictum est a famulis desumpta, qui ad majorem contumeliam exuuntur, et flagellantur. Ait ergo : Omnibus iniquitatem tuam per punitionem notam faciam, et regibus, et gentibus, ut et aliis utile fias exemplum. Hoc enim subjunxit :

« Et ponam te in exemplum. (VERS. 7.) Et erit, omnis qui viderit te, descendet a te, et dicet : Misera Nineve, quis gemet super ea ? unde quæram consolationem illi ? » Tantæ enim vastitati te tradam, ut qui antea indignabantur ob potentiam tuam, ad misericordiam inflectantur. Id enim est quod dixit : « Descendet a te, » et luctus modum requiret tanta vastitate dignum.

VERS. 8. « Apta chordam, para te, pars Ammon, quæ habitas in fluminibus : aqua in circuitu ejus, cujus principium mare est, et aqua muri ejus. » Hæc Ægypto præcipit, quæ acerba et tristia ab Assyriis perpessa est. Idque ex aliis prophetis didicimus, qui Israelitis prædixerunt fore ut nec in Ægyptum fugientes salvi essent, sed ibi comprehensi ab hostibus interficerentur. Quemadmodum ergo in superioribus Judæ **1532** præcipitur, ut festos dies agat, ut Ninevitarum regno deleto : sic etiam hic Ægypto præcipit ut choreas ducat. *Partem* autem *Ammon* eam, ut opinor, vocat, quod Ammoni dæmoni dedicata sit. Hic enim nobilis olim fuit, ita ut etiam ex Græcia multi eo navigarent oraculi gratia. Ferunt autem Alexandrum etiam, Macedonum regem primum, qui res ejus scriptis prodiderunt, ad illud profectum, inde responsa accepisse. Cum igitur, invalescente hac impostura, ab hoc præcipue dæmone penderet

A « Ἀσθενήσουσιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν αὐτῶν. (δ'.) Ἀπὸ πλήθους πορνείας. » Εἰς ὀλίγους γὰρ, φησὶ, περιλειφθήσεται τὸ πλῆθος αὐτῶν, διά τε τὴν περὶ τὰ εἴδωλα πλάνην, καὶ τὴν πλείστην ἀκολασίαν· ἀμφότερα γὰρ ἐνταῦθα *πορνείαν* καλεῖ. Καὶ τοῦτο σαφέστερον τὰ ἐπαγόμενα διδάσκει· « Πόρνη καλὴ καὶ ἐπίχαρις, ἡγουμένη φαρμάκων. » Ἀσεβείᾳ γὰρ καὶ παρανομίᾳ συζῶσα λαμπρά τις εἶναι καὶ περιφανὴς ἐδόκεις τοῖς οὐκ ὀρθῶς κρίνειν ἐπισταμένοις τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ τὸν Ποιητὴν καὶ Σωτῆρα καταλιποῦσα, ὃς φιλανθρωπίας σε πλείστης μεταμεληθεῖσαν ἠξίωσε, τῇ γοητείᾳ σαυτὴν ἀνατέθεικας, καὶ δι' ἐκείνης ἅπαντα διετέλεσας δρῶσα. « Ἡ πωλοῦσα τὰ [7] ἔθνη ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ φυλὰς ἐν τοῖς φαρμάκοις αὐτῆς. » Τῇ οἰκείᾳ δὲ ἀσεβείᾳ μὴ ἀρκουμένη, καὶ τοὺς ὑπηκόους ἠνάγκαζες ταυτὰ σοὶ φρονεῖν. Τούτου χάριν,

B ε', ς'. « Ἐγὼ τῶν ὅλων ὁ Κύριος ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ δείξω ἔθνεσι τὴν αἰσχύνην σου, καὶ βασιλείαις τὴν ἀτιμίαν σου. Καὶ ἐπιῤῥίψω ἐπὶ σὲ βδελυγμὸν κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας σου. » Τὸ, « Ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ τὸ πρόσωπόν σου, » ἐκ μεταφορᾶς εἴρηται τῶν εἰς ὕβριν μείζονα ἀποδυομένων οἰκετῶν καὶ μαστιγουμένων [8]. Λέγει δὲ, ὅτι Δήλην ἅπασι διὰ τῆς τιμωρίας τὴν παρανομίαν σου καταστήσω, καὶ βασιλεῦσι, καὶ ἔθνεσιν, ἵνα καὶ τοῖς ἄλλοις ὠφελείας γένῃ παράδειγμα. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε·

C « Καὶ θήσομαί σε παράδειγμα [9]. (ζ'.) Καὶ ἔσται, πᾶς ὁ ὁρῶν σε καταβήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐρεῖ· Δειλαία Νινευΐ, τίς στενάξει ἐπ' αὐτῇ [10]; πόθεν ζητήσω παράκλησιν αὐτῇ. » Τοσαύτῃ γὰρ ἐρημίᾳ σε παραδώσω, ὡς τοὺς πρόσθεν δυσχεραίνοντας τὴν δυναστείαν, εἰς ἔλεον ἐπικαμφθῆναι. Τοῦτο γὰρ εἶπε· « Καταβήσεται ἀπὸ σοῦ, » καὶ θρήνου τρόπον ἐπιζητήσει τῆς ἐρημίας ἄξιον.

D η'. « Ἅρμοσαι χορδὴν, ἑτοίμασαι [11], μερὶς Ἀμμὼν, ἡ κατοικοῦσα ἐν ποταμοῖς· ὕδωρ κύκλῳ αὐτῆς, ἧς ἡ ἀρχὴ αὐτῆς θάλασσα, καὶ ὕδωρ τὰ τείχη αὐτῆς. » Τῇ Αἰγύπτῳ ταῦτα παρακελεύεται δεινὰ καὶ ἀλγεινὰ παρὰ Ἀσσυρίων παθούσῃ. Καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἄλλων μεμαθήκαμεν προφητῶν, οἳ τοῖς Ἰσραηλίταις προηγόρευσαν, ὡς οὐδὲ φυγόντες εἰς τὴν Αἴγυπτον σωτηρίας τεύξονται, ἀλλ' ἐκεῖ καταληφθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων θανάτῳ παραδοθήσονται. Ὥσπερ τοίνυν ἐντοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις τῷ Ἰούδᾳ παρακελεύεται ἑορτάζειν, ἅτε δὴ τῆς Νινευϊτῶν καταλυθείσης βασιλείας· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τῇ Αἰγύπτῳ χορεύειν παρακελεύεται. *Μερίδα* δὲ *Ἀμμὼν*, ὡς οἶμαι, αὐτὴν καλεῖ, ὡς Ἀμμῶνι ἀνακειμένην τῷ δαίμονι. Οὗτος γὰρ ἦν ἐπίσημος πάλαι, ὡς καὶ πολλοὺς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος χρησμῶν χάριν ἐκεῖσε ἀπαίρειν. Φασὶ δὲ καὶ Ἀλέξανδρον, τὸν τῶν [12] Μακεδόνων βασιλεύσαντα πρῶτον, οἱ τὰ ἐκείνου συγγεγραφότες, πρὸς ἐκεῖνον δραμεῖν, καὶ χρησμοὺς ἐκεῖθεν λαβεῖν. Ἐπειδὴ

VARIÆ LECTIONES.

[7] τὰ. Des. in C. [8] οἰκ. κ. μαστ. Des. in C. [9] παρ. A præm. εἰς. [10] A αὐτήν. [11] ἑτ. — ποταμ. A μερὶς Ἀμμὼν, ἡ κατοικοῦσα ποταμούς. [12] τῶν. Des. in C.

Digitized by Google

τοίνυν ταύτης κατεχούσης τῆς ἐξαπάτης, ἤρτητο τοῦ δαίμονος τούτου διαφερόντως ἡ Αἴγυπτος, *μερίδα* αὐτὴν Ἄμμὼν ὀνομάζει, καὶ παρακελεύεται αὐτῇ χορεύειν, ὡς τῆς Νινευὶ τὸν ὄλεθρον δεξαμένης. *Ποταμοὺς* δὲ *κύκλῳ* αὐτῆς τὰς διώρυγας λέγει. Εἶτα τοὺς *ἐπικούρους* ἀπαριθμεῖται, τοὺς Αἰθίοπας, τοὺς Λίβυας, καὶ τοὺς ἑσπερίους Λίβυας τοὺς νῦν Ἀφροὺς καλουμένους· *Φοὺδ* γὰρ τούτους ἐκάλεσεν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοσούτους ἔχουσα συμμάχους, καὶ ὑπὸ θαλάσσης καὶ ποταμῶν κυκλουμένη, οὐδὲ αὕτη, φησὶν, ἀπείρατος μενεῖ κακῶν, ἀλλ' εἰς μετοικεσίαν πορεύσεται αἰχμάλωτος. « Καὶ τὰ νήπια αὐτῆς ἐδαφιοῦσιν ἐπ' ἀρχαῖς [13] ὁδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἔνδοξα αὐτῆς βαλοῦσι κλήρους, καὶ πάντες οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς δεθήσονται χειροπέδαις. » Ταῦτα δὲ καὶ Ναβουχοδονόσορ εἰς αὐτὴν εἰργάσατο, καὶ Καμβύσης ὕστερον ὁ Κύρου, τὴν βασιλείαν αὐτῆς καταλύσας, ὑπὸ τὴν αὐτοῦ δυναστείαν τελεῖν κατηνάγκασε· καὶ Ἀλέξανδρος δὲ μετὰ πολλὰς γενεὰς ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν αὐτὴν ἐποίησε βασιλείαν. Ταῦτα περὶ τῆς Αἰγύπτου προθεσπίσας, πάλιν πρὸς τὴν Νινευὶ μεταφέρει τὸν λόγον.

A Ægyptus, *partem Ammon* eam nominat, et præcipit ei, ut saltationibus indulgeat, quod Nineve perierit. *Flumina* vero *in circuitu* ejus fossas dicit. [9] Deinde *auxiliarios* enumerat Æthiopes, Libyes, et occidentales Libyes, qui nunc Afri nuncupantur. *Phud* enim hos vocavit. [10] Sed tametsi tot socios habeat, et ipsa mari fluminibusque cincta sit, malorum, inquit, expers non erit, sed in captivitatem abducta solum vertet. « Et parvulos illius allident in principio viarum ejus et super omnia inclyta ejus mittent sortem : et universi optimates ejus ligabuntur compedibus. » Hæc autem et Nabuchodonosor in eam facinora edidit, et Cambyses postea, Cyri filius, regnum ejus eversum in potestatem suam redegit, et multis B post sæculis Alexander Macedonum imperio illam subjecit. Hæc de Ægypto vaticinatus, sermonem rursus ad Nineven convertit.

ια'. « Καὶ σὺ μεθυσθήσῃ, καὶ ἔσῃ παρεωραμένη, καὶ σὺ ζητήσεις ἑαυτῇ στάσιν ἐξ ἐχθρῶν σου [14]. » Καθάπερ γάρ τινι μέθῃ παραδοθήσῃ τῇ συμφορᾷ, καὶ τῇδε κἀκείσε διαθέουσα, ἀπαλλαγήν τινα τῶν κατεχόντων ζητήσεις δεινῶν, καὶ οὐχ εὑρήσεις. Παραπλησίως δὲ σοὶ καὶ αἱ ὀχυραί σου πόλεις παραδοθήσονται τοῖς πολεμίοις. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς εἰκόνος ἐδήλωσε.

Vers. 11. « Et tu inebriaberis, **1533** et eris despecta : et tu quæres tibi stationem ab inimicis tuis. » Tanquam in ebrietatem dejicieris in calamitates : et hac illac circumcursans, liberationem aliquam urgentium malorum inquires, et non invenies. Similiter autem ac tu, urbes etiam tuæ communitæ hostibus tradentur. Hoc enim per similitudinem explicavit.

ιβ'. « Πάντα τὰ ὀχυρώματά σου ὡς [15] συκαῖ σκοπὸς [16] ἔχουσαι, ἐὰν σαλευθῶσι, καὶ πεσοῦνται εἰς στόμα ἐσθίοντος. » Δίκην, φησὶ, συκῶν ὑπ' ἀνέμου σαλευομένων, καὶ τὰ πρώϊμα σῦκα ῥᾳδίως ἀποβαλλουσῶν, γυμνωθήσῃ τῶν οἰκητόρων· καὶ οἱ γενναῖοί δέ σου στρατιῶται οὐδὲν διοίσουσι γυναικῶν, δειλίᾳ κατεχόμενοι· ἀνοιχθήσονται δέ σου αἱ πύλαι ῥᾳδίως, τοῦ πυρὸς τοὺς μοχλοὺς δαπανῶντος, καὶ τῶν ἐναντίων χειμάρρου δίκην διὰ τούτων εἰσβαλλόντων.

Vers. 12. « Omnes munitiones tuæ ut ficus, quæ C grossulos habent, si commotæ fuerint, cadent in os comedentis. » Sicut ficus, inquit, vento agitatæ præcoces ficus facile amittunt : sic denudaberis habitatoribus. [13] Et strenui tui milites nihil a mulieribus differunt, metu oppressi. Aperientur etiam nullo negotio portæ tuæ, vectibus igne consumptis, et hostibus per eas torrentis instar irrumpentibus.

ιδ'. « Ὕδωρ γάρ, φησὶ, περιοχῆς ἐπίσπασαι σεαυτῇ. » Εἶτα κατ' εἰρωνείαν· « Καὶ κατακράτησον τῶν ὀχυρωμάτων. » Χρῆσαι, φησὶ, τῇ δυνάμει σου, περιβόλους ἔχουσα, καὶ τάφρους ἔξω τῶν περιβόλων.

Vers. 14. « Aquam enim obsidionis, inquit, hauri tibi. » Et deinceps per ironiam : « Et obtine munitiones (tuas). » Utere, inquit, viribus tuis, cum muros, et extra muros fossas habeas.

« Ἔμβηθι εἰς πηλὸν, καὶ συμπατήθητι ἐν ἀχύροις, καὶ κατακράτησον ὑπὲρ πλίνθον. (ιε', ις'.) Ἐκεῖ καταφάγεταί σε πῦρ, ἐξολοθρεύσει σε μάχαιρα [17], καὶ καταφάγεταί σε ὡς ἀκρὶς, καὶ βαρυνθήσῃ ὡς βροῦχος. Ἐπλήθυνας τὰς ἐμπορίας σου ὑπὲρ [18] τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. » Μὴ θάῤῥει, φησὶ, τοῖς ὀχυρώμασιν· οὐδεμίαν γὰρ ἕξεις ἐκεῖθεν βοήθειαν· ἀλλὰ δίκην πηλοῦ εἰς πλινθουργίαν μετ' ἀχύρου συμπατουμένου, ὑπὸ τῶν ἐπιόντων σοι πολεμίων συμπατηθήσῃ· καὶ τὴν μὲν πόλιν ἐμπρήσουσιν, ὑμᾶς δὲ τοὺς κατοικοῦντας τοῖς παντοδαποῖς κατασφάξουσι βέλεσιν· ἀκρὶδος δὲ δίκην καὶ βρούχου ἄρδην ἅπαντας ὑμᾶς

« Ingredere lutum, et conculcare in paleis : D obtine super laterem. (Vers. 15, 16.) Ibi absumet te ignis, disperdet te gladius, et comedet te quasi locusta : aggravaberis quasi bruchus. Multiplicasti negotiationes tuas, magis quam stellas cœli. » Ne confidas, inquit, munitionibus tuis ; nullo enim tibi erunt auxilio : sed sicut lutum, quod cum paleis ad lateres conficiendos conculcatur, ab hostibus irruentibus conculcaberis : et urbem quidem incendent, vos vero habitatores omni genere telorum conficient, **1534** et more locustæ ac bruchi funditus vos perdent : et instar stellarum cœli

VARIÆ LECTIONES.

[13] A ἀπ' ἀρχῆς. [14] σου. Des. in A. [15] ὡς. Des. in A. [16] σκοπ. Vid. supra, p. 1353, sch. 15. [17] μάχ. A ἐν ῥομφαίᾳ, καί. [18] ὑπ. A ὥσπερ.

Digitized by Google

innumerabiles, quas undique coegistis, divitias hostes capient.

« Bruchus irruit et evolavit. (VERS. 17.) Exsilivit quasi locusta, commistus tuus : sicut locusta quæ ascendit super sepem die gelu. Sol ortus est, et exsilivit, non est cognitus locus ejus. » Sicut enim locusta, inquit, et bruchus, et his similia, dum ros inest in arbutis considerent, avolare non valentia, ingruente autem solis radio surgunt, et alas expandunt, et in alium locum transeunt ; sic qui tibi venerunt subsidio, cum hostium viderint impetum, suæ salutis curam gerent, et in fugam se dantes, solam te relinquent. Deinde affectu compatientis ait :

« Væ illis ! (VERS. 18.) Dormitaverunt pastores tui, rex Assyrius consopivit fortes tuos : abiit populus tuus super montes, et non erat qui susciperet. » Ex his quoque planum est quod divina Scriptura Babylonium vocet *Assyrium*. Sic porro exteri etiam scriptores eum nominant. Et reges quidem Nineves dormitasse dicit : *somnum* vero mortem appellat. Nam ita etiam beatus David inquit : « Ab increpatione tua, Deus Jacobi, dormitaverunt qui ascenderunt equos [r]. » Hos vero reges ab Assyrio rege consopitos fuisse dixit : « Rex Assyrius consopivit fortes tuos. » His vero sublatis de medio, **1535** fuga arrepta, abiit populus tuus in montes, et non erat qui excipere, neque qui resistere posset. Deinde mala insanabilia esse ostendens :

VERS. 19. « Non est sanatio contritioni tuæ. » Quia tropice contritionem et sanitatem posuit, similiter addidit : « Plaga tua intumuit. » Incurabilibus, inquit, malis traditi sunt. « Omnes qui audierunt nuntium tuum, plaudent manibus super te, super quem enim non intravit malitia tua semper ? » Recordantes, inquit, eorum quæ abs te passi sunt, gaudebunt, te hæc sustinere, et manibus plaudent. Cum ergo Judicis æquitatem perspectam habeamus, judicium timeamus, ut inde prodeuntem contra inique agentes effugiamus sententiam, et bonis æternis fruamur, benignitate et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quocum Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[r] Psal. LXXV, 6.

δαπανήσουσι, καὶ ὃν πανταχόθεν συνηθροίσατε πλοῦτον, οὐδὲ ἀριθμηθῆναι ῥᾳδίως δυνάμενον καθάπερ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, οἱ δυσμενεῖς λήψονται.

« Βροῦχος ὥρμησε, καὶ ἐξεπετάσθη. (ιζ'.) Ἐξήλατο ὡς ἀττέλαβος [19] ὁ σύμμικτός σου, ὡς ἀκρὶς ἐπιβεβηκυῖα ἐπὶ φραγμὸν ἐν ἡμέρᾳ πάγους· ὁ ἥλιος ἀνέτειλε, καὶ ἀφήλατο [20], καὶ οὐκ ἐπεγνώσθη ὁ τόπος αὐτῆς [21]. » Καθάπερ γάρ, φησὶν, ἀκρὶς καὶ βροῦχος, καὶ τὰ τούτοις προσόμοια, δρύσου μὲν ἐπικειμένης ἐφιζάνει τοῖς θάμνοις, ἀποπτῆναι μὴ δυνάμενα· τῆς δὲ ἡλιακῆς προσβαλλούσης ἀκτῖνος ἀνίσταται, καὶ πετάννυσι τὰ πτερὰ, καὶ εἰς ἕτερον μεταβαίνει τόπον· οὕτως οἱ εἰς ἐπικουρίαν σου παραγενόμενοι, τῶν πολεμίων τὴν προσβολὴν θεασάμενοι, τῆς σφῶν αὐτῶν σωτηρίας φροντιοῦσι, καὶ φυγῇ χρησάμενοι, μόνην σε καταλείψουσιν. Εἶτα συμπαθητικῶς·

« Οὐαὶ αὐτοῖς ! (ιη'.) Ἐνύσταξαν οἱ ποιμένες σου, βασιλεὺς Ἀσσύριος [22] ἐκοίμισε τοὺς δυνάστας σου· ἀπῆρεν ὁ λαός σου ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκδεχόμενος. » Καὶ ἐκ τούτων δῆλον, ὡς καὶ τὸν Βαβυλώνιον Ἀσσύριον ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή. Οὕτω δὲ καὶ οἱ ἔξω συγγραφεῖς αὐτὸν ὀνομάζουσι. Τοὺς μὲν γὰρ τῆς Νινευῖ βασιλέας ἔφη νυστάξαι· ὕπνον δὲ τὸν θάνατον ὀνομάζει. Οὕτω γὰρ λέγει καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ· « Ἀπὸ ἐπιτιμήσεώς σου, ὁ Θεὸς Ἰακὼβ, ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοῖς ἵπποις. » Τούτους δὲ τοὺς βασιλέας κοιμηθῆναι εἴρηκε· « Βασιλεὺς Ἀσσύριος ἐκοίμισε τοὺς δυνάστας σου. » Τούτων δὲ ἀναιρεθέντων ἀπῆρεν ὁ λαός σου ἐπὶ τὰ ὄρη φυγῇ χρώμενος, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκδεχόμενος, οὐδὲ ἀντιστῆναι δυνάμενος. Εἶτα τὸ ἀνήκεστον τῶν κακῶν προσημαίνων·

ιθ'. « Οὐκ ἔστιν ἴασις τῇ συντριβῇ σου. » Ἐπειδὴ τροπικῶς τὴν συντριβὴν καὶ τὴν ἴασιν τέθεικεν, ὡσαύτως ἐπήγαγεν· « Ἐφλέγμανεν ἡ πληγή σου. » Ἀνιάτοις, φησὶ, παρεδόθησαν [23] κακοῖς. « Πάντες οἱ ἀκούσαντες τὴν ἀγγελίαν σου, κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σὲ, διότι ἐπὶ τίνα οὐκ ἦλθεν [24] ἡ κακία σου διαπαντός ; » Ἀναμιμνησκόμενοι, φησὶ, τῶν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ σοῦ γενομένων κακῶν, ἐφησθήσονταί σοι ταῦτα παθούσῃ, καὶ τὰς χεῖρας κροτήσουσιν. Εἰδότες τοίνυν τοῦ Κριτοῦ τὸ δίκαιον, δείσωμεν τὸ κριτήριον, ἵνα τὴν ἐκεῖθεν ἐκφερομένην κατὰ τῶν παρανομούντων διαφύγωμεν ψῆφον, καὶ τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν χάριτι [25] καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[19] ἀττ. Ita quoque A, sed C. ἀττέλεβος. [20] καὶ ἀφ. Ex A et C suppl. [21] A οὐκ ἔγνω τὸν τόπον αὐτῆς. [22] A Ἀσσυρίων. [23] C παρεδόθης. [24] A ἐπῆλθεν. [25] χάρ. C præm. ἐν.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΑΜΒΑΚΟΥΜ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO PROPHETÆ HABACUC.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Εἰσί τινες, οἱ κομιδῇ δυσχεραίνουσι τοὺς ἀδικοῦντας εὐημεροῦντας θεώμενοι· καὶ οἱ μὲν ἐνδυάζουσιν [16] εἰ προμηθεῖται τῶν ἀνθρώπων ὁ τῶν ὅλων Θεός· οἱ δὲ πιστεύουσι μὲν τοῖς περὶ προνοίας λόγοις, ἐπαποροῦσι δὲ τί δήποτε τοῦτον οἰκονομεῖται τὸν τρόπον τὰ πράγματα. Τούτων τῶν δευτέρων τὸ πρόσωπον ὁ θαυμάσιος Ἀμβακοὺμ ὁ προφήτης ἀναλαβών, ἐπαπορεῖ μὲν, ὡς δῆθεν αὐτὸς μαθεῖν ἐφιέμενος τὴν αἰτίαν τῶν γιγνομένων· ἐπιφέρει δὲ τὴν λύσιν, ἣν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐχορήγησε χάρις. Οὐ γὰρ, ὥς τινες ὑπέλαβον, αὐτὸς τοῦτό γε τὸ πάθος ὑπέμεινεν· ἀλλὰ τὸ [17] παρὰ τῶν ἄλλων εἰσφέρει, καὶ τὴν περὶ τῶν ζητουμένων ἐπιφέρει διδασκαλίαν. Ταυτὸ δὴ τοῦτο πεποίηκε καὶ ὁ θεῖος Δαβίδ· εἰσάγει γὰρ πρόσωπον δυσκόλως ἔχον πρὸς τὰς τῶν πονηρῶν εὐπραξίας, καί φησιν· « Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαβήματά μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις εἰρήνην ἁμαρτωλῶν θεωρῶν. » Καὶ πολλὰ τοιαῦτα τούτοις προσθείς, ὑπέδειξε τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν. « Τοῦτο γὰρ, φησὶ, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου, ἕως οὗ εἰσέλθω εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν. » Τοῦτο δὲ μαθὼν ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, ἐπήγαγε· « Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν ἔθου αὐτοῖς καχά· κατέβαλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι· πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπινα ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγειρομένων. » Καὶ μετ' ὀλίγα, διδάσκων μὴ πολυπραγμονεῖν τὰς θείας οἰκονομίας, ἀλλ' ἁπλοϊκῶς τοὺς θείους ὑποδέχεσθαι λόγους· « Κτηνώδης, φησὶν, ἐγενόμην παρὰ σοὶ, κἀγὼ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ. » Προσήκει γάρ με, φησὶ, καθάπερ ἕπεται τὸ κτῆνος τῷ ἡγουμένῳ καὶ ἄγοντι, μὴ περιεργαζόμενον ποῦ βαδίζει, οὕτω τοῖς σοῖς λόγοις πιστεύειν, καὶ

1536 ARGUMENTUM.

Sunt qui graviter commoventur felicitatem injustorum cernentes: et sunt quidem qui dubitant utrum Deus universorum res humanas procuret: alii autem credunt quidem sermonibus de providentia, verumtamen dubitant cur hoc modo res humanæ gubernentur. Horum posteriorum personam Habacuc propheta suscipiens, quasi eorum quæ fiunt rationem ipse perdiscere cupiat, quæstionem proponit, et ejus solutionem subjungit, quam divini Spiritus gratia suppeditavit. Nec enim, ut quidam opinati sunt, ipse hoc morbo laboravit: sed aliorum quæstiones inducit, et quæsitorum profert disciplinam. Hoc idem fecit etiam divinus David, personam introducens hominis graviter ferentis malorum felicitatem, his verbis: « Mei autem pene moti sunt pedes, **1537** pene effusi sunt gressus mei: quia zelo exarsi contra iniquos, pacem peccatorum videns [s]. » Et post alia ejusmodi multa, quæsitorum solutionem ostendit: « Hoc enim, inquit, labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam novissima eorum [t]. » Hoc vero per divini Spiritus gratiam edoctus, subdidit: « Verumtamen propter dolos eorum posuisti eis mala: dejecisti eos, cum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam, velut somnium surgentium [u]. » « Et paulo post, docens Dei dispensationes curiose inquirendas non esse, sed simpliciter divina verba suscipienda: « Ut jumentum, inquit, factus sum apud te, et ego semper tecum [v]. » Nam quemadmodum, inquit, jumentum sequitur ductorem, non sollicite inquirens quo vadat, ita convenit ut verbis tuis fidem habeam, et leges tuas sequar: hoc enim faciens, tua procuratione non destituar. Quod autem

[s] Psal. LXXII, 2, 3. [t] ibid. 16, 17. [u] ibid. 18-20. [v] ibid. 22, 23.

VARIÆ LECTIONES.

[16] C ἐνδοιάζουσιν. [17] Id. τά.

Digitized by Google

antedictas quæstiones non ut ipse dubitans posuerit, sed cogitationes hominum describens, ipsum Psalmi exordium explicat, « Quam bonus Israeli Deus, his qui recto sunt corde ! » Qui autem bonum Deum confessus sit, planum est bonorum etiam dispensatorem confiteri. Ejusmodi multa tum in aliis Psalmis, tum etiam in cæteris propnetis invenimus. Quibus divini quoque Habacuci similis est prophetia. Videtur enim ambigere, quamobrem scelerati fortunatiores sint, quam justi : et cur non e vestigio **1538** iniquos ultio sequatur. Quod vero non suas nobis cogitationes proposuerit, sed his, qui hoc morbo laborant, medicinam parans, in quæstionem quæstionisque solutionem prophetiam formarit, proœmium ipsum testatur.

A τοῖς σοῖς νόμοις ἀκολουθεῖν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, τῆς σῆς κηδεμονίας ἔρημος οὐ γενήσομαι. Ὅτι δὲ τὰς προειρημένας ζητήσεις τέθεικεν, οὐχ ὡς αὐτὸς ἐνδυάζων [28], ἀλλὰ τοὺς τῶν ἀνθρώπων λογισμοὺς διαγράφων, καὶ αὐτὸ δηλοῖ τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον· « Ὡς ἀγαθὸς γὰρ, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. » Ὁ δὲ ἀγαθὸν τὸν Θεὸν ὁμολογήσας, δῆλον ὅτι καὶ ἀγαθῶν εἶναι πρύτανιν συνομολογεῖ. Τοιαῦτα πολλὰ καὶ ἐν ἄλλοις ψαλμοῖς, καὶ παρὰ ἄλλοις προφήταις εὑρίσκομεν. Τούτοις ἔοικε καὶ τοῦ θεσπεσίου Ἀμβακοὺμ ἡ προφητεία. Δοκεῖ γὰρ ἐπαπορεῖν, ἀνθ' ὅτου τῶν ἐπιεικεστέρων οἱ θρασύτεροι μᾶλλον εὖ πράττουσι, καὶ τί δήποτε παραπόδας τοῖς παρανομοῦσιν ἡ τιμωρία οὐχ ἕπεται. Ὅτι δὲ οὐ τοὺς οἰκείους ἡμῖν προτέθεικε λογισμοὺς, ἀλλὰ τοῖς νοσοῦσιν [29] ἀλεξίκακον φάρμακον κατασκευάζων, εἰς ἐπαπόρησιν καὶ λύσιν σχηματίζει τὴν προφητείαν, καὶ αὐτὸ μαρτυρεῖ τὸ προοίμιον [30].

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. Cum enim dixisset : « Assumptio quam vidit Habacuc propheta, » mox subjecit :

Vers. 2, 3. « Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies ? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis ? Quare mihi ostendisti labores et dolores ? videre miseriam et impietatem ? » *Assumptionem* autem appellat mentis raptum, et a rebus humanis transitum ad divinam revelationem. Si igitur Spiritus afflatu supradicta locutus est, patet non hoc ipsum morbo laborasse, sed ita affectorum vulnus retegere, et medicinam adhibere. Quamobrem ad ea quæ dicta sunt adjungit, et ait : « Ex adverso mei factum est judicium, et judex accipit. » Pecunia enim, inquit, justitiam judices vendunt, et legum tuendarum nulla cura tenentur. Hoc enim per sequentia explicavit :

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. Εἰρηκὼς γάρ· « Τὸ λῆμμα, ὃ εἶδεν Ἀμβακοὺμ ὁ προφήτης, » εὐθὺς ἐπήγαγεν·

β', γ'. « Ἕως τίνος, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσεις [31]; βοήσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ μὴ σώσεις; Ἵνατί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους [32]; ἐπιβλέπειν ἐπὶ [33] ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέβειαν; » *Λῆμμα* δὲ καλεῖ τῆς διανοίας τὴν λῆψιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μετάβασιν ἐπὶ τὴν θείαν ἀποκάλυψιν. Εἰ τοίνυν ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας τὰ προειρημένα ἐφθέγξατο, εὔδηλον ὡς οὐκ αὐτὸς τὸ πάθος ὑπέμεινεν, ἀλλὰ τῶν οὕτω διακειμένων τὸ ἕλκος γυμνοῖ, καὶ τὸ φάρμακον ἐπιτίθησι. Τοιγάρτοι προστίθησι [34] τοῖς εἰρημένοις, καὶ λέγει· « Ἐξεναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. » Χρήμασι γὰρ, φησὶν, ἀπεμπολοῦσι τὸ δίκαιον οἱ δικάζοντες, καὶ τῆς τῶν νόμων φυλακῆς οὐδεμίαν ποιοῦνται φροντίδα. Τοῦτο γὰρ δι' ὧν ἐπήγαγε παρεδήλωσε·

C

* Vers. 4. « Propterea dissipata est lex, et non deducitur ad finem judicium : quia impius prævalet adversus justum, propterea egredietur judicium perversum. » Hæc de iis exposuit qui in **1539** urbe Hierosolyma non recte vivebant : nam Israel ab Assyriis jam captivus abductus in aliena terra habitabat. Indignantis ergo verbis hoc modo propositis, per divinam responsionem medicinam facit.

δ'. « Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ [35] οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρῖμα· ὅτι ἀσεβὴς [36] καταδυναστεύει τὸν δίκαιον· ἕνεκεν [37] τούτου ἐξελεύσεται τὸ κρῖμα διεστραμμένον. » Ταῦτα δὲ περὶ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ παρανομούντων διεξελήλυθεν· ὁ γὰρ Ἰσραὴλ ὑπὸ Ἀσσυρίων ἐξανδραποδισθεὶς ἤδη τὴν ἀλλοδαπὴν ᾤκει. Οὕτω τοῦ δυσχεραίνοντος προσώπου τοὺς λόγους προτεθεικὼς, διὰ τῆς θείας ἀποκρίσεως ποιεῖται τὴν ἴασιν [38].

Vers. 5. « Videte, o contemptores, et aspicite, et admiramini, et videte mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor in diebus vestris, quod non credetis, si quis narraverit. » *Contemptores* dicit audaces ad peccandum, et stupiditate laborantes. His præcipit, ut ad vaticinationem attendant, ex-

ε'. « Ἴδετε, οἱ καταφρονηταὶ, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἴδετε [39] θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε [40]· διότι ἔργον [41] ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται [42]. » *Καταφρονητὰς* καλεῖ τοὺς ἀδεῶς παρανομοῦντας [43], καὶ ἀναλγησίαν νοσοῦντας. Τούτοις παρακελεύεται μὲν

[r] Psal. LXXV, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[28] C ἐνδοιάζων. [29] νοσ. C præm. τοῦτο. [30] F hæc præmittit sequentibus : Ἔνδειξις τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης, καὶ παραίνεσις πρὸς αὐτοὺς, ἵνα τοῖς ἔθνεσιν τῆς ἐπιστροφῆς, καὶ τῆς ἐξομολογήσεως τῷ λῃστῇ τῷ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ σωθέντι κοινωνήσωσιν. In A hæc des. [31] C εἰσακούσῃς. [32] A πόνους καὶ κόπους. [33] ἐπί. Des. in A. [34] τοιγ. προστ. Des. in C. [35] καί. Des. in C. [36] ἄσ. A præm. ὁ. [37] ἕν. — διεστρ. Des. in A. [38] ἴασ. Ita cum C legimus. Sirm. λύσιν. [39] κ. ἴδ. Des. in A. [40] κ. ἀφ. Des. in A. [41] ἔργον et postea οὐ ante μή, ex A et C suppl. [42] ἐκδ. C add. ὑμῖν. [43] παρ. C ἁμαρτάνοντας.

Digitized by Google

τοῖς θεσπιζομένοις προσχεῖν, καταπλαγῆναι, καὶ δεῖσαι τὴν ἀπειλήν. Οἶδε δὲ ὅμως, ἅτε δὴ ἅπαντα καὶ πρὶν γενέσθαι σαφῶς ἐπιστάμενος, ὡς ἀπιστήσουσι τοῖς λεγομένοις, καὶ πρὸ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων ψευδεῖς τοὺς περὶ τούτων νομιοῦσι λόγους. Ἀλλ' ὅμως ἀγαθὸς ὢν καὶ δίκαιος, κρίνειν ὑπὸ μόνης τῆς προγνώσεως οὐκ ἀνέχεται· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπιστοῦσι τὰς προρρήσεις προσφέρει, καὶ θεραπείαν οὐ δεχομένοις τὴν τιμωρίαν ἐπάγει.

ς'. « Διὸ [46] ἰδοὺ ἐγὼ ἐγείρω τοὺς Χαλδαίους, τὸ ἔθνος τὸ πικρὸν καὶ τὸ ταχινὸν, καὶ [48] τὸ πορευόμενον ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς, τοῦ κατακληρονομῆσαι σκηνώματα οὐχ αὐτοῦ. » Ὑμῖν γὰρ τοῖς ἀδικίᾳ καὶ παρανομίᾳ συζῶσι δι' οὓς δυσχεραίνουσιν οἱ τῆς Προνοίας ἀγνοοῦντες τοὺς νόμους, τοὺς ὠμοτάτους καὶ ὀξυτάτους ἐπάξω Χαλδαίους, οἱ τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενοι, κατὰ πάντων στρατεύουσι τῶν ἐθνῶν.

ζ'. « Φοβερὸς καὶ ἐπιφανής ἐστιν· ἐξ [46] αὐτοῦ τὸ κρῖμα αὐτοῦ ἔσται, καὶ τὸ λῆμμα αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται. » Ἐπίσημός ἐστι, καὶ ἱκανὸς ἐκ μόνης ἐκδειματῶσαι τῆς φήμης. Δικάζει δὲ, οὐ νόμοις ἀλλοτρίοις ἀκολουθῶν, ἀλλὰ τὸ παραστὰν ποιεῖται νόμον. Τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος σαφέστερον τέθεικεν· « Αὐτὸς ἑαυτῷ δικάσει, καὶ δόγμα τὸ [47] ἑαυτοῦ ἐπεξελεύσεται. »

η'. « Καὶ ἐξαλοῦνται [48] ὑπὲρ παρδάλεις οἱ ἵπποι αὐτοῦ [49], καὶ [50] ὀξύτεροι ὑπὲρ τοὺς λύκους τῆς Ἀραβίας· καὶ ἐξιππάσονται οἱ ἱππεῖς αὐτοῦ, καὶ ὁρμήσουσι μακρόθεν, καὶ πετασθήσονται ὡς ἀετὸς πρόθυμος εἰς τὸ φαγεῖν. » Διὰ πάντων δὲ τὴν ῥώμην αὐτῶν, καὶ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὴν ταχύτητα προεσήμηνε. Τοιοῦτος γὰρ ἐν μὲν πτηνοῖς ὁ ἀετὸς, ᾧ τοὺς ἱππέας εἰκασεν· ἐν δὲ θηρίοις αἱ παρδάλεις, καὶ τῆς Ἀραβίας οἱ λύκοι, οἷς τῶν ἵππων παρέβαλε τὴν ὀξύτητα.

θ'. « Συντέλεια ἐπ' [51] ἀσεβεῖς ἥξει, ἀνθεστηκότας προσώποις αὐτῶν ἐξεναντίας. » Οὗτοι τοῖς δυσσεβέσιν ὅλεθρον ἐπάξουσι παντελῆ, καὶ ταῦτα πολεμεῖν αὐτοῖς καὶ παρατάττεσθαι πειρωμένοις. Καὶ τοῦτο δὲ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος τέθεικε· « Πάντα εἰς πλεονεξίαν ἥξει, ἡ πρόσοψις τοῦ προσώπου αὐτῶν ἄνεμος καύσων. » Καθάπερ γὰρ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἱππέων παραβολικῶς ἔδειξε τὴν ταχύτητα· οὕτω καὶ τῶν προσώπων τὸ θηριῶδες ἀνέμῳ ἀπείκασε καύσωνι. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος καίει τὰ γυμνὰ τῶν σωμάτων, οὕτως ἱκανὴ τῶν Χαλδαίων ἡ θέα τῶν ὁρώντων κατασβέσαι τὸ ἄνθος.

« Καὶ συνάξει ὡς ἄμμον αἰχμαλωσίαν. (ι'.) Καὶ αὐτὸς ἐν βασιλεῦσιν ἐντρυφήσει, καὶ τύραννοι παίγνια αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς εἰς πᾶν ὀχύρωμα ἐμπαίξεται, καὶ βαλεῖ χῶμα, καὶ κρατήσει αὐτοῦ. » Παίζων γὰρ μᾶλλον, ἢ σπουδάζων, καὶ τὰς ἐννόμους βασιλείας, [52] καὶ τὰς παρανόμους καταλύσει τυραννίδας, καὶ χώμασι καὶ μηχανήμασι κεχρημένος, πάντα περι-

A horrescant, et timeant minas. Verumtamen sciebat, quippe qui omnia novit antequam fiant, quod fidem dictis habituri non essent, et quod ante rerum experimentum falsos qui de his fiebant sermones existimaturi essent : tamen, cum bonus sit et justus, judicare ex sola prænotione non vult, sed etiam non credentibus prædictiones profert, et curationem non recipientibus supplicia irrogat.

Vers. 6. « Idcirco ecce ego suscito Chaldæos, gentem amaram et velocem, quæ ambulat super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua. » In vos enim, inquit, qui vitam injuriose et inique agendo consumitis, propter quos indignantur, qui Providentiæ leges ignorant, crudelissimos et velocissimos invehar Chaldæos, qui aliena appetentes cum omnibus nationibus bellum gerunt.

B

Vers. 7. « Terribilis et illustris est, ex ipso judicium ejus erit : et assumptio ejus ex ipso egredietur. » Illustris est, et qui possit vel **1540** sola fama exterrere. Nec vero alienas leges sequens judicat, sed legem facit id quod in mentem venit, Hoc autem explicatius Symmachus posuit : « Ipse sibi judicabit, et decretum suum exsequetur. »

Vers. 8. « Et exsilient velocius quam pardi equi ejus, et velociores erunt lupis Arabiæ, et equitabunt equites ejus, et cum impetu venient e longinquo : et volabunt quasi aquila prompta ad comedendum. » Per omnia autem robur ipsorum, et

C fortitudinem, et velocitatem prædixit. Talis enim inter volucres quidem est *aquila*, cui equites assimilavit ; inter feras vero *pardi*, et *Arabiæ lupi*, quibus equorum velocitatem comparavit.

Vers. 9. « Consummatio in impios veniet, resistentes faciebus eorum ex adverso. » Hi impios, tametsi bellum ipsis inferre, et manum conserere conantes, funditus perdent. Sed et Symmachus hoc apertius interpretatus est : « Omnia in avaritiam venient, aspectus faciei eorum ventus urens. » Quemadmodum enim equorum et equitum per similitudinem ostendit velocitatem, sic etiam facies feroces vento urenti comparavit. Sicut enim

D ille corpora nuda exurit, sic Chaldæorum aspectus ipse intuentium potest florem exstinguere.

« Et congregabit quasi arenam captivitatem. (Vers. 10.) Et ipse regibus delectabitur, et tyranni ludibria ejus : et ipse omni munitioni illudet, et mittet aggerem, et obtinebit eum. » Per lusum enim potius, quam serio agens, et legitima regna delebit, et injusta imperia **1541** tyrannorum, et aggeribus machinisque admotis omnem murum,

VARIÆ LECTIONES.

[46] A διότι. [48] καί. Des. ib. [46] ἐξ — ἔσται. Des. ib. [47] δόγμ. τό. C δόγματι. [48] A ἐξαλοῦται. [49] C αὐτῶν. [50] καὶ — Ἀραβ. Des. in A. [51] ἐπ. A εἰς. [52] βασ. κ. τ. παρ. Des. in C.

Digitized by Google

quamvis munitum, funditus demolietur. At bonus Dominus, hanc ejus videns insaniam, miserebitur eorum, qui in has calamitates inciderint.

VERS. 11. « Tum enim snum, inquit, mutabit spiritum : et transibit, et propitiabitur. » Ira enim in misericordiam conversa, propitius erit, et tristia depellet. Quare propheta obstupescens misericordiam Dei, exclamavit : « Hæc est fortitudo Deo meo. » Tibi enim soli, Domine, adest potestas, et puniendi pro arbitrio, et commutandi ultionem in misericordiam.

VERS. 12. « Nonne tu a principio, Domine, Deus meus, et sanctus, et non moriemur? » Qui enim te a principio Dominum et Deum cognovimus, et omnibus rebus superiorem, abs te salutem consequimur. « Domine, in judicium posuisti eum, et formavit me, ut demonstrem disciplinam ejus. » Ad hoc, inquit, olim me creasti, ut peccantes arguam, et ingruentes castigationes prædicam.

VERS. 13, 14. « Mundus oculus tuus, ne videat mala, et aspicere labores non poteris : quare aspicis contemptores, tacebis, cum devoraverit impius justum? Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem? » In principio quidem positam quæstionem propter eos proposuit, qui in urbe Hierosolyma inique vivebant, prædicens punitionem ipsis per Chaldæos irrogandam, **1542** et non nescius fore ut de hoc etiam multis quæstio nascèretur, qua de causa scelestissimis eos qui graviora peccaverant tradiderit, ea quæ modo dicta sunt apposuit : non ut ipse in divinam providentiam curiosius inquirat : quomodo enim hoc fieri potuisset ab eo qui se ad reprehendendos alios creatum dixit? sed ut talia quærentium cogitationes depingat. Scio, inquit, quod abhorreas ab omni malitia, nam justitiæ fons es : sed cognoscere cupio, cur superbos et stupiditate laborantes felices esse permittas, et contemnas eos, qui ab impiis injuriam non tales accipiunt. *Justum* enim hoc loco non per omnia justum vocavit, sed per comparationem, injuriam faciente justiorem. Sic enim Aquila, et Symmachus et Theodotio interpretati sunt : « Taces devorante impio justiorem se. » Quod si hæc ita fiant, nihil differet hominum natura a belluis, quæ in aquis vivunt, quæ nec legislatores, nec judices habent, sed ad prædam potentioribus infirmiores expositi sunt. Similis enim et hic inique sua potentia utens. Babylonium autem designat.

VERS. 15, 16. « Consummatio in hamo sublevavit eum, et attraxit eum in reticulo suo, et con-

A βολον ὀχυρὸν ἐκ βάθρων ἀνασπάσει· ἀλλὰ ταύτην αὐτοῦ τὴν μανίαν ὁ ἀγαθὸς θεασάμενος Δεσπότης, ἐλεήσει τοὺς ταῖς συμφοραῖς ταύταις περιπεσόντας.

ια'. « Τότε γὰρ, φησὶ, μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ [53], καὶ διελεύσεται, καὶ ἐξιλάσεται. » Εἰς οἶκτον γὰρ μεταβαλὼν τὴν ὀργὴν ἵλεως ἔσται, καὶ σβέσει τὰ λυπηρά. Διὸ λίαν ἐκπλαγεὶς ὁ προφήτης τὴν θείαν φιλανθρωπίαν, ἐβόησεν· « Αὕτη ἡ ἰσχὺς τῷ Θεῷ μου. » Σοὶ γὰρ μόνῳ πρόσεστιν, ὦ Δέσποτα, δύναμις, καὶ κολάζειν ὡς βούλει, καὶ μεταβάλλειν τὴν τιμωρίαν εἰς ἔλεον.

ιβ'. « Οὐχὶ σὺ ἀπ' ἀρχῆς, Κύριε [54], ὁ Θεός μου [55] ὁ ἅγιος, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν; » Σὲ γὰρ ἄνωθεν Δεσπότην καὶ Θεὸν ἐγνωκότες, καὶ τῶν ὄντων ἁπάντων ὑπέρτερον, τῆς παρὰ σοῦ σωτηρίας τυγχάνο- B μεν. » Κύριε, εἰς κρῖμα τέταχας αὐτὸν [56], καὶ ἔπλασέ με τοῦ ἐλέγχειν παιδείαν αὐτοῦ. » Εἰς τοῦτό με, φησὶν, ἄνωθεν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγες, ὥστε καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐλέγχειν, καὶ τὰς ἐπιφερομένας προλέγειν παιδείας.

ιγ', ιδ'. « Καθαρὸς ὁ [57] ὀφθαλμός σου [58] τοῦ μὴ ὁρᾷν πονηρὰ, καὶ ἐπιβλέπειν ἐπὶ [59] πόνους οὐ δυνήσῃ· τί [60] ἐπιβλέπεις ἐπὶ καταφρονοῦντας, παρασιωπήσεις [61] ἐν τῷ καταπίνειν ἀσεβῆ τὸν δίκαιον [62]; Καὶ ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, καὶ ὡς ἑρπετὰ [63] οὐκ ἔχοντα ἡγούμενον; » Τὴν μὲν οὖν ἐν τῷ προοιμίῳ κειμένην ἐπαπόρησιν διὰ τοὺς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ παρανομοῦντας τέθεικε, προθεσπίσας δὲ τὴν διὰ [64] τῶν Χαλδαίων ἐπαχθησο- C μένην αὐτοῖς τιμωρίαν, καὶ εἰδὼς ὡς καὶ περὶ τούτου πολλοῖς τεχθήσεται ζήτησις, ἀνθ' ὅτου τοῖς πονηροτάτοις τοὺς μείζονα πταίσαντας παραδέδωκε, τὰ νῦν εἰρημένα τέθεικεν, οὐχ ὡς αὐτὸς τὴν θείαν περιεργαζόμενος πρόνοιαν, (πῶς γὰρ ὅγε εἰς ἔλεγχον τῶν ἄλλων διαπλασθῆναι φήσας;) ἀλλὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ζητούντων τοὺς λογισμοὺς διαγράψας. Καί φησιν· Ὅτι πᾶσαν βδελύττῃ πονηρίαν, ἐπίσταμαι· δικαιοσύνης γὰρ ὑπάρχεις πηγή· ἐφίεμαι δὲ μαθεῖν, τί δήποτε τοὺς ἁλαζόνας καὶ ἀναλγησίαν νοσοῦντας, εὐπράττειν ἐᾷς, καὶ περιορᾷς ὑπὸ τῶν δυσσεβούντων τοὺς οὐ τοιούτους ἀδικουμένους. Τὸν γὰρ *δίκαιον* ἐνταῦθα οὐ τὸν ἐν ἅπασι δίκαιον κέκληκεν, ἀλλὰ κατὰ σύγκρισιν τὸν τοῦ ἀδικοῦντος δικαιότερον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων ἡρμηνεύκασι· « Παρασιωπᾷς καταπίνοντος D ἀσεβοῦς τὸν δικαιότερον αὐτοῦ. » Οὕτω δὲ καὶ τούτων γιγνομένων, οὐδὲν διοίσει τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, τῶν ἐν τοῖς ὕδασι διαιτωμένων ἀλόγων, ἃ οὔτε νομοθέτας, οὔτε κριτὰς ἔχουσιν· ἀλλ' εἰς βορὰν τοῖς δυνατωτέροις οἱ ἀσθενέστεροι πρόκεινται. Κατὰ τούτους γὰρ καὶ οὗτος κακῶς τῇ δυναστείᾳ χρώμενος. Λέγει δὲ τὸν Βαβυλώνιον.

ιε', ις'. « Συντέλειαν [65] ἐν ἀγκίστρῳ ἀνέσπασεν [66] αὐτὸν, καὶ εἵλκυσεν αὐτὸν ἐν ἀμφιβλήστρῳ αὐτοῦ,

VARIÆ LECTIONES.

[53] αὐτ. Des. in A. [54] A Κύριος. [55] μου. In A post ἅγιος ponitur. [56] C αὐτό. [57] ὁ. Des. in A. [58] σου. Des. ib. [59] ἐπί. Ex A et C suppl. [60] C ἵνατί. [61] A et C παρασιωπήσῃ. [62] ὃν. A add. ὑπὲρ αὐτόν. [63] Supra, t. I, p. 1276, ὡσεὶ ἑρπ. μὴ ἔχ., κ. τ. λ. C ὡς τά. [64] δὲ τὴν διά. Ex C suppl. [65] A συντέλειαν. [66] ἀν. — ἀμφ. αὐτ. Des. in A.

Digitized by Google

καὶ [67] συνήγαγεν αὐτὸν ἐν ταῖς σαγήναις αὐτοῦ. Ἕνεκεν τούτου εὐφρανθήσεται, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ [68]. Ἕνεκεν τούτου θύσει τῇ σαγήνῃ αὐτοῦ, καὶ θυμιάσει τῷ ἀμφιβλήστρῳ αὐτοῦ· ὅτι [69] ἐν αὐτοῖς ἐλίπανε μερίδα αὐτοῦ, καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. » Τοσαύτην γὰρ περίκειται δύναμιν, ὡς ὁλόκληρα ἔθνη καθάπερ τινὶ σαγήνῃ καὶ ἀγκίστρῳ θηρεύειν, καὶ τῇ θήρᾳ ἐπεντρυφᾷν. Εἰς δὲ τὸ τῆς ἀλαζονείας πάθος ἐντεῦθεν ἐκπίπτων, αἰτίαν τῶν γιγνομένων μόνην τὴν οἰκείαν οἴεται δύναμιν, καὶ ταύτῃ τὰς θείας προσφέρειν παρακελεύει τιμάς. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἡμᾶς ὁ θεῖος ἐδίδαξε Δανιὴλ, χρυσῆν αὐτὸν εἰκόνα κατασκευάσαι φήσας, καὶ ταύτην προσκυνῆσαι τῶν ὑπηκόων ἀναγκάσαι τὸ πλῆθος, καὶ πρὸς τοῖς ἀρχομένοις τοὺς ἄρχοντας. Καὶ ὁ θεῖος δὲ Ἡσαΐας, καὶ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ καὶ τὴν τιμωρίαν κατὰ ταυτὸν τραγῳδῶν, καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ δήλους ποιῶν, φησίν· « Ἀναβήσομαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου· καταλήψομαι τὴν οἰκουμένην ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ. » Οἷς εὐθὺς ἐπιφέρει· « Ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κάλυμμά σου σκώληξ. » Καὶ ὁ μακάριος Ἀμβακοὺμ ὁ προφήτης φησί·

« Θύσει τῇ σαγήνῃ αὐτοῦ, καὶ θυμιάσει τῷ ἀμφιβλήστρῳ αὐτοῦ, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐλίπανε μερίδα αὐτοῦ, καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. (ιζ'.) Διὰ τοῦτο ἀμφιβαλεῖ τὸ ἀμφίβληστρον αὐτοῦ, καὶ διαπαντὸς ἀποκτενεῖ ἔθνη, καὶ [70] οὐ φείσεται. » Ἐξουρίων γὰρ φερόμενος, καὶ ῥᾳδίως σαγηνεύων οὓς βούλεται, καὶ κακοῦ τινος πεῖραν τέως οὐδεμίαν λαβών, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐπιχειρήσει, καὶ οὐ παύσεται τῇ δυνάμει καθάπερ τινὶ κεχρημένος δικτύῳ.

gregavit eum in sagenis suis. Propter hoc lætabitur, et gaudebit cor ejus. Propterea immolabit sagenæ suæ, et suffitum incendet reti suo: quia in ipsis incrassavit partem suam, et escæ ejus electæ. » Tanto enim robore præditus est, ut integras nationes tanquam sagena quadam **1543** et hamo venetur, et prædam in deliciis habeat. Inde vero superbia elatus, gestorum suorum causam solas proprias vires esse putat, et hisce divinos honores haberi jubet. Quod apertius nos divinus Daniel docuit[x], statuam auream illum fecisse dicens, et hanc ut adorarent, subditorum multitudinem, et simul cum subditis principes coegisse. Divinus etiam Isaias, ejus superbiam simul et ultionem tragice describens, et cogitationes ejus ostendens, ait: « Ascendam super nubes, supra sidera cœli ponam thronum meum: comprehéndam orbem terrarum, sicut nidum, et sicut ova derelicta tollam[y]. » Quibus post aliqua subjungit: « Subter te sternent tineam, operimentum tuum (erit) vermis[z]. » Et beatus Habacuc propheta:

« Immolabit, inquit, sagenæ suæ, et incendet reti suo: quia in ipsis incrassavit partem suam, et escæ ejus electæ. (Vers. 17.) Propterea jaciet rete suum, et perpetuo interficiet gentes, et non parcet. » Ventis enim secundis utens, et nullo negotio capiens quos vult, et nullo interim malo affectus, alias etiam nationes invadet, et tanquam reti quodam viribus suis uti non desinet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α'. « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, καὶ ἐπιβήσομαι ἐπὶ πέτραν, καὶ ἀποσκοπεύσω τοῦ [71] ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἔλεγχόν μου. » Ἔοικε τοῦτο τοῖς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένοις· « Τοῦτο κόπος ἐστὶν ἐναντίον μου, ἕως οὗ εἰσέλθω ἐπὶ [72] τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ὁ προφήτης· Ἐφ' ἧς ἐτάχθην, φησὶ, τάξεως μενῶ, τὸ στερρὸν οὐ καταλείψω· ἀλλ' ἐπὶ τῆς τοιαύτης πέτρας ἐστὼς, ἐφ' ἧς καὶ Μωϋσέα τὸν μέγαν ἔστησεν ὁ Θεὸς, τοῖς προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς θεωρήσω τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ σαφῶς μεμαθήκαμεν, ὡς οὐ τοῦ θείου προφήτου, ἀλλ' ἄλλων αἱ τοιαῦται προτάσεις. Εἶπε γάρ· « Ἀποσκοπεύσω τοῦ ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἔλεγχόν μου. » Προσήκει γάρ με μαθεῖν, ποίαν με χρὴ προσφέρειν ἀπόκρισιν τοῖς βουλομένοις παρ' ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα μανθάνειν.

β', γ'. Καὶ ἀπεκρίθη Κύριος [73] πρός με, καὶ εἶπε·

CAPUT II.

Vers. 1. « Super custodia mea stabo, et ascendam in petram, et contemplabor, ut videam, quid loquatur mecum, et quid respondeam ad correctionem meam. » Hoc simile est iis, quæ **1544** a Davide dicuntur: « Hoc labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam novissima eorum[a]. » Sic etiam hoc loco propheta: In quo, inquit, constitutus sum ordine, manebo, et firmitatem non deseram: sed in petra illa stans, in quam et Mosen magnum posuit Deus, oculis propheticis contemplabor harum quæstionum solutionem. Ex quibus plane cognovimus, non divini prophetæ, sed aliorum fuisse ejusmodi effata. Dixit enim: « Contemplabor, ut videam, quid loquatur mecum Dominus, et quid respondeam ad correctionem meam. » Expedit enim me intelligere, quæ mihi adhibenda sit responsio volentibus a me talia discere.

Vers. 2, 3. « Et respondit ad me Dominus, et

[x] Dan. III, 5. [y] Isa. XIV, 13, 14; coll. X, 14. [z] ibid. 11. [a] Psal. LXXII, 16, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[67] καὶ — σαγ. αὐτ. Des. in C. [68] ἡ κ. αὐτ. Des. in A. [69] Ἅ ὅτε. [70] καὶ. Des. in A. [71] τοῦ. Des. in A. [73] ἐπί. C εἰς, ut p. 1557. [73] Κύρ. In A post πρός με ponitur.

Digitized by Google

dixit : Scribe visionem manifeste in buxum, ut persequatur qui legit ea. Quia adhuc visio in tempus longum (differetur) : et orietur in finem, et non in vacuum erit. » Non iis tantum, ait, qui de his hoc tempore dubitant, verba facias, sed posteris etiam harum rerum memoriam perscriptam trade : his enim potius quam illis dicenda conveniunt, nam longis post temporibus prophetia finem accipiet. Deinde adhortatur ut finem exspectet, et in dubium rem non revocet propter tempus quod in medio intercesserit. « Si moratus fuerit, exspecta eum, quia veniens veniet, et non tardabit. » Verus, inquit, est prædictionis sermo : ne igitur dubites, quamvis multum temporis intercesserit, neque videas finem : nam omnino **1545** perficietur, et imperfecta non manebit.

Vers. 4. « Si subtraxerit se, non beneplacitum habet anima mea in eo, justus autem meus ex fide vivet. » Qui enim meas prædictiones in dubium vocat, non dignus est qui mihi curæ sit : qui autem his quæ a me dicuntur fidem habet, et fidei congruam vitam agit, vitæ fructum percipiet. Hæc igitur cum scias, ne dubites iis credere quæ tibi de Babylonio prædicuntur. Postea fastum ejus et inexplebilem aviditatem enarrat.

Vers. 5. « Qui autem arrogans est, et contemptor, vir superbus nihil perducit ad finem. » Ergo hoc scito fore ut qui fastu tumescit, et elato est spiritu, quique meam patientiam aspernatur, non diu hac potestate in alios utatur. « Qui dilatavit sicut infernus animam suam, et iste quasi mors non adimpletur : et congregabit ad se omnes gentes, et accipiet ad se omnes populos. » Similiter enim ut infernus et mors, satiari non potest : et cum omnes mortales sub jugum suum subjiciat, tamen aviditatem imperandi non exsaturat.

Vers. 6. « Nonne universa hæc adversus eum parabolam sument, et propositionem ad narrationem ejus? et dicent : Væ qui multiplicat sibi quæ non sunt sua! usquequo et aggravat vinculum suum graviter? » Omnis enim recte sapiens ejus inexhaustam aviditatem inferno et morti comparabit, eumque lugebit aliorum damno **1546** opes suas augentem, et satiari non valentem, sed tributis et vectigalibus subditos gravantem ; et dicet : Quousque non satias inexplebilem cupiditatem tuam? Sed tamen invitus injustitiæ finem faciet.

Vers. 7, 8. « Quia subito consurgent mordentes eum, et vigilabunt insidiatores tui, et eris in rapinam illis. Quia tu exspoliasti gentes multas,

A Γράψον ὅρασιν σαφῶς[75] εἰς πυξίον, ὅπως διώκῃ ὁ ἀναγινώσκων αὐτά[75]. Διότι ἔτι ὅρασις εἰς καιρὸν μακρὸν[76], καὶ ἀνατελεῖ εἰς πέρας, καὶ οὐκ εἰς κενόν. » Μὴ μόνοις, φησὶ, τοῖς νῦν περὶ τούτων ἐνδυάζουσι[77] προσενέγκῃς τοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς ὕστερον ἐσομένοις ἀνάγραπτον τὴν περὶ τούτων μνήμην παράπεμψον· μᾶλλον δὲ ἐκείνοις ἢ τούτοις ἁρμόττει τὰ ῥηθησόμενα· μετὰ συχνὸν γὰρ χρόνον δέξεται πέρας ἡ προφητεία. Εἶτα καὶ παραινεῖ τὸ τέλος προσμένειν, καὶ μὴ ἐνδυάζειν διὰ τὸν ἐν μέσῳ δαπανώμενον χρόνον. « Ἐὰν ὑστερήσῃ, ὑπόμεινον αὐτὸν, ὅτι ἐρχόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ[78]. » Ἀληθὴς, φησὶν, ὁ τῆς προῤῥήσεως λόγος· μὴ τοίνυν ἐνδυάσῃς, κἂν πολλοῦ διελθόντος χρόνου μὴ θεάσῃ τὸ τέλος· περανθήσεται γὰρ πάντως, καὶ

B ἀτέλεστος οὐ μενεῖ.

δ'. « Ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ· ὁ[79] δὲ δίκαιός μου[80] ἐκ πίστεως ζήσεται. » Ὁ μὲν γὰρ περὶ τὰς ὑπ' ἐμοῦ γιγνομένας προῤῥήσεις ἀμφιβόλῳ χρώμενος γνώμῃ, τῆς ἐμῆς κηδεμονίας ἀνάξιος· ὁ δὲ τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις πιστεύων, καὶ τῇ πίστει πρόσφορον μετερχόμενος βίον, τὸν τῆς ζωῆς τρυγήσει καρπόν. Ταῦτα τοίνυν ἐπιστάμενος, πιστῶς δέξαι τὰ περὶ τοῦ Βαβυλωνίου σοι προδηλούμενα. Εἶτα τὸν τῦφον αὐτοῦ καὶ τὴν ἄπληστον διηγεῖται πλεονεξίαν.

ε'. « Ὁ δὲ κατοιόμενος, καὶ καταφρονητὴς, ἀνὴρ ἀλαζὼν οὐθὲν οὐ μὴ περανεῖ[81]. » Ἴσθι τοίνυν, ὡς ὁ οἰήσει χρώμενος, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονῶν, καὶ

C τῆς ἐμῆς μακροθυμίας καταφρονῶν, οὐ μέχρι πολλοῦ ταύτῃ κατὰ τῶν ἄλλων χρήσεται τῇ δυναστείᾳ. « Ὃς ἐπλάτυνε καθὼς ὁ ᾅδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς θάνατος οὐκ ἐμπιπλάμενος[82]· καὶ ἐπισυνάξει πρὸς[83] αὐτὸν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ προσδέξεται[84] πρὸς ἑαυτὸν πάντας τοὺς λαούς. » Ἅδῃ γὰρ καὶ θανάτῳ παραπλησίως κόρον λαβεῖν οὐκ ἐθέλει, καὶ πάντας ἀνθρώπους ὑφ' ἑαυτὸν ποιούμενος, οὐκ ἐμπίπλησι τῆς ἐπιθυμίας τὴν δυναστείαν.

ς'. « Οὐχὶ ταῦτα πάντα παραβολὴν[85] κατ' αὐτοῦ λήψονται, καὶ πρόβλημα εἰς διήγησιν αὐτοῦ; Καὶ ἐροῦσιν· Οὐαὶ ὁ πληθύνων[86] τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ! ἕως τίνος καὶ βαρύνας[87] τὸν κλοιὸν αὐτοῦ στιβαρῶς; » Ἅπας γὰρ εὖ φρονῶν ᾅδῃ μὲν αὐτοῦ καὶ θανάτῳ τὴν ἀπληστίαν παραβαλεῖ· θρηνήσει δὲ αὐτὸν, ἐξ

D ἀλλοτρίων κακῶν τὴν περιουσίαν αὔξοντα, καὶ κόρον λαβεῖν οὐκ ἐθέλοντα, ἀλλὰ τῷ δασμῷ καὶ τῷ φόρῳ τοὺς ἀρχομένους βαρύνοντα· καὶ ἐρεῖ· Μέχρι πότε κόρον οὐ λαμβάνεις τῆς ἀπληστίας; Ἀλλὰ γὰρ ἄχων τῆς ἀδικίας παύσεται.

ζ', η'. « Ὅτι ἐξαίφνης ἀναστήσονται δάκνοντες αὐτὸν, καὶ ἐκνήψουσιν οἱ ἐπίβουλοί σου, καὶ ἔσῃ αὐτοῖς[88] εἰς διαρπαγήν. Διότι σὺ ἐσκύλευσας ἔθνη

VARIÆ LECTIONES.

[75] σαφ. A præm. καί. [76] αὐτά. Des. in C. [76] μακ. Des. in A. [77] C ἐνδοιάζουσι. Deinceps quoque passim scribitur cum οι. [78] A μὴ χρονίσῃ. [79] ὁ — ζήσεται. Ita quoque A et C juxta Alex. [80] μου. Des. apud Nostrum t. III, ad Rom. I, 17; Gal. III. 11; Hebr. X, 38. [81] C περάνῃ. [82] C ἐμπιμπλάμενος, sed ab alia manu correctum. Ita quoque post pauca. [83] πρ. A ἐπ'. [84] A εἰσδέξεται. [85] παρ. In A ponitur post αὐτ. [86] πλ. A add. ἑαυτῷ. [87] A et C βαρύνων. [88] αὐτ. In A ponitur post διαρπαγήν.

Digitized by Google

πολλὰ, σκυλεύσουσί σε [89] πάντες οἱ ὑπολελειμμένοι λαοί. » Τοὺς γὰρ πλείστους καταγωνισάμενος, ὑπ' ὀλίγων καταλυθήσῃ· καὶ ὥσπερ ἐξ ὕπνου διαναστάντες οἱ τῆς σῆς ἐπὶ πλεῖστον ἀνασχόμενοι τυραννίδος, τὸν σὸν τυρεύσουσιν ὄλεθρον, καὶ δώσεις δίκας τῶν μυρίων σφαγῶν, καὶ τῆς πολλῆς δυσσεβείας, καὶ τῆς εἰς τὰς πόλεις παρανομίας, ἃς τῶν οἰκητόρων ἐρήμους ἀπέφησας.

A exspoliabunt te omnes reliqui populi. » Qui enim plurimos devicisti, a paucis deleberis, et velut ex somno excitati, qui tuam tyrannidem sustinent, tibi perniciem machinabuntur : et dabis pœnas cædium, quas innumerabiles fecisti, et multæ impietatis et injustæ vexationis urbium pœnas persolves, quas habitatoribus vacuas reddidisti.

θ'. « Ὢ ὁ πλεονεκτῶν πλεονεξίαν κακὴν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, τοῦ τάξαι εἰς ὕψος νοσσιὰν ἑαυτοῦ, τοῦ ἐκσπασθῆναι [90] ἐκ χειρὸς κακῶν. » Ἄθλιος ἀληθῶς καὶ τρισάθλιος, ὁ τοῦ πλείονος ἐφιέμενος, καὶ ἐκ τοιούτων πόρων [91] αὔξειν τὸν οἶκον πειρώμενος, καὶ πάντων ἀνθρώπων ὑπέρτερος γενέσθαι φιλονεικῶν· μείζονα γὰρ ὁ τοιοῦτος ὑπομενεῖ τὴν πτῶσιν, ἅτε δὴ ἐξ ὕψους μείζονος εἰς βάθος φερόμενος.

Vers. 9. « O qui multiplicat avaritiam malam domui suæ, ut ponat in excelso nidum suum, et eruatur e manu malorum. » Infelix certe, et ter infelix, qui plus appetens his emolumentis rem domesticam augere studet, atque omnibus hominibus sublimior fieri contendit : nam graviorem casum subibit, quippe qui ex altiori * loco deorsum feretur. B

ι'. « Ἐβουλεύσω αἰσχύνην τῷ οἴκῳ σου, συνεπέρανας λαοὺς [92] πολλοὺς, καὶ ἐξήμαρτεν ἡ ψυχή σου. » Μυρία γὰρ κατὰ πολλῶν ἐθνῶν δράσας δεινὰ, τὴν μὲν σὴν ψυχὴν περιέπειρας ἁμαρτίαις, αἰσχύνῃ δὲ τὴν οἰκίαν περιέβαλες πᾶσαν.

Vers. 10. « Cogitasti confusionem domui tuæ, consumpsisti populos multos, et peccavit anima tua. » Nam cum multas nationes innumerabilibus malis vexaveris, animam quidem tuam peccatis confixisti, domum vero tuam totam confusione perfudisti.

ια'. « Διότι λίθος ἐκ τοίχου βοήσεται, καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται αὐτά. » Οὐ γὰρ μόνον οἱ λόγου μετειληχότες, ἀλλὰ τυχὸν καὶ τὰ ἄψυχα, καὶ τὰ ἄλογα ταῦτα περὶ τῆς σῆς ἀνοίας καὶ μανίας βοήσονται. Δῆλον δὲ ὡς ὑπερβολικῶς τὸ τοῦ λίθου καὶ τοῦ κανθάρου πρόκειται. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τῶν παιδίων ἔφη· « Ἀμὴν [93] λέγω ὑμῖν, κἂν οὗτοι σιγήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. » Ἀντὶ δὲ τοῦ *κάνθαρος*, *σύνδεσμος ξύλινος* ὁ Σύμμαχος τέθεικεν.

Vers. 11. « Propterea lapis de pariete clamabit, et scarabeus de ligno loquetur ea. » Non modo enim ratione præditi, sed inanima quoque, et **1547** rationis expertia, hæc de tua insipientia et stultitia vociferabuntur. Sed non obscurum est hæc de lapide et scarabeo per hyperbolen posita esse. Etenim et Dominus ad Judæos de pueris dixit : « Vere vobis dico, si hi tacuerint, lapides clamabunt [b]. » Pro *scarabeo* autem Symmachus *junctura ædificii lignea* vertit. C

ιβ', ιδ'. « Οὐαὶ ὁ οἰκοδομῶν πόλιν ἐν αἵμασι, καὶ ἑτοιμάζων πόλιν ἐν ἀδικίαις! Οὐ ταῦτά ἐστι παρὰ Κυρίου παντοκράτορος; Καὶ ἐξέλιπον λαοὶ ἱκανοὶ ἐν πυρὶ, καὶ ἔθνη πολλὰ ὠλιγοψύχησαν. Ὅτι πλησθήσεται [94] ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὴν [95] δόξαν Κυρίου [96], ὡς ὕδωρ πολὺ [97] καλύψαι [98] θαλάσσας. » Θρήνων ἀληθῶς καὶ ὀδυρμῶν ἄξιος εἶ, ἐξ ἀδίκων σφαγῶν τὴν οἰκείαν βασιλείαν αὐξήσας, καὶ μὴ συνιείς, ὡς τῶν [99] ὅλων Θεὸς εὐθύνας τοὺς παρανομοῦντας εἰσπράττεται· εἰ γὰρ ταύτην ἐδέξω τὴν γνῶσιν, οὐκ ἂν οἷόν τινι πυρὶ τῇ δυνάμει [1] κατὰ πολλῶν ἐθνῶν ἐχρήσω, ἀνηκέστους αὐτοῖς τιμωρίας ἐπάγων. Καὶ μὴ νόμιζε τῶν δυσκόλων εἶναι τὴν τῆς θείας γνώσεως κτῆσιν· εὖ ἴσθι γὰρ, ὡς ἅπαντα τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη ταύτην ὅτι τάχιστα δέξεται τὴν ἀκτῖνα, καὶ τῇ [2] τῆς θεογνωσίας αἴγλῃ καταυγασθήσεται, ὡς καλυφθῆναι τὴν πικρὰν τῆς ἀπιστίας θάλασσαν τοῖς [3] γλυκέσι τῆς γνώσεως ὕδασιν.

Vers. 12-14. « Væ qui ædificat civitatem sanguinibus, et præparat urbem in iniquitatibus! Nonne hæc sunt a Domino omnipotente? Et defecerunt multi in igne, et gentes multæ coangustatæ sunt. Quia replebitur terra, ut cognoscat gloriam Domini, quasi aqua multa ad operiendum maria. » Lamentis certe et luctibus dignus es, qui ex injustis cædibus regnum tuum auxeris, et non intellexeris, Deum universorum ab iniquis pœnas reposcere : nam si hoc cognovisses, non potestate velut igne quodam usus fuisses adversus multas nationes, nec eis intolerabilia mala invexisses. Nec existimes perceptu difficilem esse divinam cognitionem. Scito enim omne genus hominum quam celerrime hujus radios percepturum esse, divinæ cognitionis splendore illustratum iri, ita ut amarum perfidiæ mare dulcibus cognitionis aquis operiatur. D

ιε', ις'. « Ὢ ὁ ποτίζων τὸν πλησίον αὐτοῦ ἀνατρο-

Vers. 15, 16. « Væ qui potat proximum suum

[b] Luc. XIX, 40.

VARIÆ LECTIONES.

[89] σε. Des. in A. [90] A σκεπασθῆναι. [91] C πόνων. [92] λαούς. In A post πολλοὺς ponitur. [93] Ἀμὴν — κεκρ. Aliter l. c. leg. [94] Supra, p. 1040, erat πληρωθήσεται· sed t. I, p. 1407 et 1580, ἐπληρώθη ἡ σύμπασα γῆ. [95] τ. δ. Κυρ. Supra, t. I, ll. cc. τὸν Κύριον. [96] Κυρ. C add. παντοκράτορος. [97] ὕδ. π. A ὕδατα. [98] A κατακαλύψαι. Ita quoque supra, t. I, ll. cc. [99] τῶν. C præm. ὁ. [1] κατά. Des. in C. [2] τῇ. Des. in C. [3] τοῖς — ὕδασιν. Des. in C.

Digitized by Google

subversione turbida, et inebriat, ut intueatur in A speluncas eorum. Et saturitatem ignominiæ de gloria. Bibe etiam tu, et concutiaris **1548** ac commovearis. » Quandoquidem enim inquirens thesauros defossos, aliis vexationem veluti turbidam quamdam potionem intulisti : accipe etiam, tu quod temperasti poculum : eoque exhausto, abjice priorem gloriæ splendorem, atque ignominia coopertus repentinam mutationem deplora. « Circumdedit te calix dexteræ Domini, et congregata est ignominia super gloriam tuam. » Justa Dei punitio te apprehendit. *Poculum* enim et *vinum* punitionem vocat, quemadmodum sæpius diximus.

τὴν θολερὰν, καὶ μεθύσκων ὅπως ἐπιβλέπῃ ἐπὶ τὰ σπήλαια αὐτῶν. Καὶ πλησμονὴν ἀτιμίας ἐκ δόξης. Πίε καὶ σὺ, καὶ διασαλεύθητι[a], καὶ σείσθητι. » Ἐπειδὴ γὰρ οἷόν τι θολῶδες πόμα τὴν τιμωρίαν τοῖς ἄλλοις ἐπέφερες, τοὺς κατορωρυγμένους ἀναζητῶν θησαυροὺς, δέξαι καὶ σὺ δ ἐκέρασας πόμα, καὶ πιὼν ἀπόθου μὲν τὴν προτέραν εὔκλειαν, ἀτιμίᾳ δὲ περιβληθεὶς ὁλοφύρου τὴν ἀθρόαν μεταβολήν. « Ἐκύκλωσεν ἐπὶ σὲ ποτήριον δεξιᾶς Κυρίου, καὶ συνήχθη ἀτιμία ἐπὶ τὴν δόξαν σου. » Ἔφθασέ σε δικαία παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρία. *Ποτήριον* γὰρ καὶ *οἶνον* τὴν τιμωρίαν καλεῖ, καθὰ πολλάκις εἰρήκαμεν.

Vers. 17. « Quia impietas Libani operiet te, et miseria bestiarum terrebit te, propter sanguinem hominum, et impietates terræ, et civitatis, et omnium habitantium in ea. » Eorum, inquit, quæ contra Hierosolymam patrare ausus es, pœnas dabis (hanc enim *Libanum* vocavit), et velut feris quibusdam hostibus traderis, omnium maleficiorum tuorum pœnas persolvens.

ιζ'. « Διότι ἀσέβεια τοῦ Λιβάνου καλύψει σε, καὶ B ταλαιπωρία θηρίων πτοήσει σε, δι' αἵματα ἀνθρώπων, καὶ ἀσεβείας γῆς, καὶ πόλεως, καὶ πάντων τῶν κατοικούντων αὐτήν[6]. » Τίσεις, φησὶ, ποινὴν ὧν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ τετόλμηκας · *Λίβανον* γὰρ ταύτην ὠνόμασε· καὶ οἷόν τισι θηρίοις τοῖς πολεμίοις παραδοθήσῃ, τῶν παντοδαπῶν σου κακῶν ἀπαιτούμενος δίκας.

Vers. 18. « Quid prodest sculptile, quia sculpserunt illud? Formaverunt illud conflatile, imaginationem falsam, quia confidit fictor in figmento suo, ut faciat idola muta. » Quid dementius esse potest his, qui idola manufacta adorant? Qui cum materiam et artificium oculis videant, tanquam diis stupide cultum divinum adhibent.

ιη'. « Τί ὠφελεῖ γλυπτὸν, ὅτι ἔγλυψαν αὐτό; Ἔπλασαν[7] αὐτὸ χώνευμα, φαντασίαν ψευδῆ· ὅτι πέποιθεν ὁ πλάσας ἐπὶ τὸ πλάσμα αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι εἴδωλα κωφά. » Τί ἀνοητότερον τῶν τὰ χειροποίητα εἴδωλα προσκυνούντων ; οἳ καὶ τὴν ὕλην καὶ τὴν τέχνην ὁρῶντες, ὡς θεοῖς τὸ σέβας ἠλιθίως προσφέρουσιν.

Vers. 19. « Væ qui dicit ligno : Evigila, et exsurge; væ qui dicit lapidi, Elevare. Et ipsum est imago, et est productio auri et argenti, et spiritus plane non est in eis. » Quis non merito lugeat eos, qui preces offerre non dubitant diis ex auro et argento factis? Nec enim erubescunt **1549** eos veluti dormientes excitare : licet non ignorent eos prorsus inanimos esse, qui nihil efficere queant his sensibus, quibus vulgo præditi videntur.

ιθ'. « Οὐαὶ ὁ λέγων τῷ ξύλῳ· Ἔκνηψον, ἐξεγέρθητι · καὶ[8] τῷ λίθῳ · Ὑψώθητι · καὶ αὐτό ἐστι φαντασία · τοῦτο δέ ἐστιν ἔλασμα ἐκ[9] χρυσίου καὶ ἀργυρίου, καὶ πᾶν πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς[10]. » Τίς οὐκ ἂν εἰκότως θρηνήσειε τοὺς ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου κατεσκευασμένους θεοὺς ; Οὐκ ἐρυθριῶσι γὰρ οἱονεὶ καθεύδοντας αὐτοὺς διεγείροντες · καὶ ταῦτα εἰδότες ὡς ἄψυχα πάμπαν ἐστὶν, ἐνεργεῖν διὰ τῶν φαινομένων αἰσθητηρίων οὐ δυνάμενα.

Vers. 20. « Dominus autem in templo sancto suo : revereatur a facie ejus omnis terra. » Nam idola quidem muta et surda sunt, omnibusque viribus destituta : Dominus vero noster cœlum quidem instar templi cujusdam habet, habet autem in terris etiam sibi consecratum locum in Hierosolyma : atque omnium causa æquum et justum est ut ab omnibus creaturis religiose observetur. Hæc autem non obscurum est ad Babylonium dicta fuisse, qui Deum verum contempsisset, et divinum ejus templum incendisset igni, atque idola humana manu facta omni cultu prosecutus esset. Cum ad hunc modum beatus propheta orationis characterem effinxisset, formassetque in interrogationem et responsionem, dubitationum propositionem et quæsitorum solutionem, Deique

κ'. « Ὁ δὲ Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, καὶ[11] εὐλαβείσθω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τὰ μὲν γὰρ εἴδωλα κωφά εἰσι, καὶ πάσης δυνάμεως ἔρημα· ὁ δὲ ἡμέτερος Δεσπότης ἔχει μὲν οἷόν τινα ναὸν τὸν οὐρανὸν, ἔχει δὲ καὶ ἐν τῇ γῇ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀφιερωμένον τόπον · καὶ πάντων ἕνεκα δίκαιος δέ- D χεσθαι παρὰ τῆς κτίσεως ἁπάσης τὸ σέβας. Καὶ ταῦτα δὲ δῆλον, ὡς πρὸς τὸν Βαβυλώνιον εἰρήται, καταφρονήσαντα μὲν τοῦ ὄντος Θεοῦ, καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ νεὼν παραδεδωκότα τῷ[12] πυρὶ, τοῖς δὲ ὑπ' ἀνθρωπείας χειρὸς κατεσκευασμένοις εἰδώλοις πᾶσαν ἀπονείμαντα θεραπείαν. Οὕτω διαμορφώσας ὁ μακάριος προφήτης τοῦ λόγου τὸν χαρακτῆρα, καὶ σχηματίσας εἰς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν, εἰς ἐπαπόρησιν καὶ λύσιν τῶν ζητουμένων, καὶ δείξας τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον, καὶ ὅπως Ἰουδαίους μὲν διὰ Βαβυλωνίων,

VARIÆ LECTIONES.

[a] διασ. Ita quidem A, sed C σὺ καρδία σαλεύθητι. [5] καὶ — δόξ. σου. Des. in A. [6] A ἐν αὐτῇ. [7] A ἔπλασεν. [8] καί. Des. in A. [9] ἐκ. Des. ib. [10] A αὐτῷ. [11] καί. Des. in A. [12] τῷ. Des. in C.

Digitized by Google

καὶ[13] Βαβυλωνίους δὲ δι' ἑτέρων εἰσπράττεται δίκας, εἰς ὑμνῳδίαν μεταβάλλει τὸν λόγον καὶ προσευχήν, πάλιν ἐν προσχήματι προσευχῆς τὰ ἐσόμενα προθεσπίζων.

ostendisset justitiam, quo pacto a Judæis per Babylonios, et a Babyloniis per alios pœnas reposcat, sermonem convertit in canticum et precationem, sub precationis specie rursus futura vaticinans.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

CAPUT III.

β'. « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην· Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Δέους μὲν ἐνεπλήσθην, ὦ Δέσποτα, τῶν σῶν ἐπακούσας ῥημάτων· θεώμενος δέ σου τῆς ψήφου τὸ δίκαιον, καὶ τῶν γιγνομένων ἕκαστον ἐνδίκως πρυτανευόμενον, σφόδρα θαυμάζων διατελῶ. « Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ. » Τοῦτο ὑπό τινων διαφόρως νενόηται. Οἱ μὲν *δύο ζῶα* νενοήκασιν ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους· οἱ δὲ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων τὰ τῇ θείᾳ δόξῃ πελάζοντα, τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφίμ· ἄλλοι δὲ Ἰουδαίους καὶ Βαβυλωνίους. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μὴ ζῶα, ἀλλὰ ζωὰς εἰρηκέναι τὸν προφήτην, τήν τε παροῦσαν, καὶ τὴν μέλλουσαν, ὧν μέσος ὁ δίκαιος Κριτὴς ἀναφαίνεται. « Ἐν τῷ ἐγγίζειν τὰ ἔτη, ἐπιγνωσθήσῃ· ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν, ἀναδειχθήσῃ. » Τοῦ γὰρ χρόνου προϊόντος, καὶ τῶν πραγμάτων φαινομένων, δείκνυταί σου τὸ τῶν προῤῥήσεων ἀψευδές. « Ἐν τῷ ταραχθῆναι τὴν ψυχήν μου, ἐν ὀργῇ ἐλέους μνησθήσῃ. » Καὶ ταῖς παιδείαις δὲ διαταράττων τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, πάλιν ἐλέῳ κεχρημένος μεταβάλλεις τὰς συμφοράς.

Vers. 2. « Domine, audivi auditum tuum, et timui : Domine, consideravi opera tua, et obstupui. » Timore quidem repletus sum, Domine, cum verba tua exaudissem : ubi vero consideravi judicii tui æquitatem, et unumquodque eorum quæ fiunt juste administrari, magna et perpetua teneor admiratione. « In medio duorum **1550** animalium cognosceris. » Hoc variis modis a quibusdam intellectum est. Quidam enim *duo animalia* intellexerunt angelos et homines ; quidam ex incorporeis virtutibus eas quæ divinæ gloriæ appropinquant, Cherubim et Seraphim ; alii Judæos et Babylonios. Mihi vero videtur, non animalia, sed vitas prophetam dixisse, præsentem et futuram, quarum in medio Judex justus apparet. « Cum appropinquaverint anni, cognosceris : cum advenerit tempus, demonstraberis. » Temporis enim progressu, et rebus existantibus prædictionum tuarum veritas ostenditur. « Cum turbata fuerit anima mea, in ira misericordiæ recordaberis. » Et correctionibus perturbans animas hominum, misericordia rursus utens, calamitosum statum immutas.

γ'. « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμὰν ἥξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκίου[14]. » Τὸ *Θαιμὰν* οἱ[15] μὲν *Λίβα*, οἱ δὲ *Νότον* ἡρμηνεύκασι. Προθεσπίζει δὲ ὁ προφήτης, καὶ προαγορεύει τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, τὴν ἐν Βηθλεὲμ γενομένην, ἥτις ἀπὸ Νότου καὶ Λιβὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ διάκειται· *ὄρος* δὲ *κατάσκιον* αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ καλεῖ, χαρίσμασι παντοδαποῖς πάλαι κομάσασαν, καὶ τῇ νεφέλῃ σκιασθεῖσαν, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθεῖσαν. « Ἐκάλυψεν[16] οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβίδ· « Κύριε, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ ! ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Ἐνανθρωπήσας γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος τῆς μὲν ἀγνοίας τὸν ζόφον ἐσκέδασε, ταῖς δὲ τῆς θεογνωσίας ἀκτῖσι τοὺς ἀνθρώπους ἐφώτισε, καὶ πάντας ἐδίδαξεν, ὡς οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἁπάντων ἐστὶ Ποιητής[17].

Vers. 3. « Deus e Thæmane veniet, et sanctus de monte umbroso. » *Thæman* quidam *Africum*, quidam *Austrum* interpretati sunt. Prædicit autem propheta et vaticinatur Dei et Salvatoris nostri incarnationem in Bethleemo factam, quæ Hierosolymæ ad Austrum et Africum sita erat. *Montem umbrosum* vero appellat ipsam Hierosolymam, omni genere gratiarum olim florentem, et nebula inumbratam, et sub tegmine Dei cœli habitantem. « Operuit cœlos virtus ejus, et laudis ejus plena est terra. » Hoc etiam ait beatus David : « Domine, qui es Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra, quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos[c]. » Unigenitum enim Dei Verbum, humana carne suscepta, ignorationis **1551** caliginem dissipavit, et radiis cognitionis Dei homines illustravit, omnesque docuit, cœli et terræ, et universorum Opificem esse illum.

δ'. « Καὶ φέγγος αὐτοῦ, ὡς φῶς ἔσται. » Φανοτάτην γὰρ ἀφῆκεν ἀκτῖνα, δι' ἧς τὴν οἰκουμένην κατηύγαζε. « Κέρατα ἐν χερσὶν αὐτοῦ ὑπάρχει αὐτῷ[18]· καὶ ἔθετο[19] ἀγάπησιν κραταιὰν ἰσχύος αὐτοῦ. » Οὐ μόνον δὲ τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας χρησάμενος ὑπ-

Vers. 4. « Et splendor ejus, quasi lux erit. » Clarissimum enim radium emisit, quo orbem terræ illuminavit. » Cornua in manibus ejus sunt illi, et posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ. » Non doctrinæ modo lumine utens veritatem de-

Psal. VIII, 2, 3.

VARIÆ LECTIONES.

[13] καί. Des. ib. [14] κατ. A add. δασέος, quod des. etiam t. I, pag. 651. [15] οἱ — ἡρμην. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. [16] ἐκ. — γῆ. Ita quoque t. I, p. 980 et 1379. [17] ποιητ. C add. καὶ δεσπότης [18] ὑπ. αὐτ. Des. in A. [19] ἔθ. Delendum fuit οὐκ, quod in ed. pr. præcedebat, in A et C autem des.

Digitized by Google

monstravit, sed etiam vi miraculorum editorum in admiratione omnem linguam excitavit: quod utrumque fecit, quoniam acerrime naturam humanam dilexit; id quod Dominus ipse dixit in sacris Evangeliis : « Ego sum pastor bonus, bonus pastor animam suam ponit pro ovibus [d]. » Et : « Majorem hac dilectionem nemo declarare potest, quam si quis animam suam ponat pro amicis suis [e]. » *Cornua* autem vocavit potentiam, quoniam hæc arma sunt animalium quæ ista habent. Ejusmodi est, quod beatus David dixit : « Tecum inimicos nostros ventilabimus cornu [f]. »

A δειξε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ τῇ δυνάμει τῆς θαυματουργίας εἰς θαύματα πᾶσαν γλῶτταν ἐκίνησεν· ἑκάτερον δὲ πεποίηκε λίαν ἀγαπήσας τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εἶπεν· « Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. » Καί· « Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς δύναται δεῖξαι [20], ἵνα τις θῇ [21] τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » *Κέρατα* δὲ τὴν δύναμιν προσηγόρευσεν, ἐπειδὴ ὅπλα ταῦτα τῶν κεκτημένων ζώων. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένον. « Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. »

Vers. 5. « Ante faciem ejus ibit verbum, et egredietur in disciplinam post pedes ejus. » Opera enim verbum antecedit, et futura prædicens ita res inducit verbis valde convenientes. Quod vero ait, *in disciplinam*, quædam exemplaria habent cum νῦ : et significat Deum universorum et verbis et operibus ad disciplinam **1552** hominum et doctrinam usum esse. Alia vero habent sine νῦ : et significat, multa cum facilitate, tanquam in campo plano et incitandis equis apto, res decurrere prophetiis obsequentes.

ε'. « Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος, καὶ ἐξελεύσεται εἰς παιδείαν κατὰ πόδας αὐτοῦ. » Ἥγειται γὰρ τῶν ἔργων ὁ λόγος, καὶ προαγορεύων τὰ B ἐσόμενα, οὕτως ἐπάγει τὰ πράγματα σφόδρα τοῖς λόγοις συμβαίνοντα. Τὸ δὲ, *εἰς παιδείαν*, ἔνια μὲν τῶν ἀντιγράφων μετὰ τοῦ νῦ [22] ἔχει, καὶ δηλοῖ, ὡς καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς ἔργοις ὁ τῶν ὅλων Θεὸς εἰς παιδείαν τῶν ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίαν κέχρηται· ἔνια δὲ ἄνευ τοῦ νῦ, καὶ σημαίνει ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας, ὡς ἐν ἱππηλάτῳ πεδίῳ, τρέχει τὰ πράγματα ταῖς προφητείαις ἀκολουθοῦντα.

Vers. 6. « Stetit et commota est terra, aspexit et contabuerunt gentes : contriti sunt montes violentia, tabuerunt colles sæculi itineribus sempiternis ejus. » Per hæc omnia autem Dei inexplicabilem potentiam nos docuit. Voluntati enim ejus opus statim obsequitur, et si velit duntaxat (hoc enim est quod dicit : *Stetit* et *aspexit*), commovet terram, hominum naturam dissolvit, montes rumpit, et colles ut ceram liquefacit. Hæc enim, et quæ sunt hujusmodi, ad commoditatem hominum facere non cessat. *Itinera* enim opera vocat. Significat autem per ea quæ dicta sunt, crucem omnibus hominibus salutarem, in qua stetit Christus Dominus, et commovit terram, et montes concutiens disrupit, et perterrefecit dæmonum gentem, et posita in montibus et collibus templa destruxit. Hæc a principio, et ante mundi constitutionem cum decrevisset, tandem in novissimis diebus complevit.

ς'. « Ἔστη, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ· ἐπέβλεψε, καὶ ἐτάκη ἔθνη· διεθρύβη τὰ ὄρη βίᾳ, ἐτάκησαν βουνοὶ αἰώνιοι, *πορείαις αἰωνίοις* [23] αὐτοῦ. » Διὰ πάντων δὲ τῶν εἰρημένων τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἡμᾶς ἐδίδαξε· τῇ βουλῇ γὰρ αὐτοῦ τὸ ἔργον ἀκολουθεῖ, καὶ θελήσας μόνον (τοῦτο γὰρ εἶπεν, *ἔστη* καὶ *ἐπέβλεψε*), κλονεῖ τὴν γῆν, διαλύει τῶν ἀνθρώπων τὴν [24] C φύσιν, ῥήγνυσι τὰ ὄρη, καὶ τοὺς βουνοὺς κηροῦ δίκην κατατήκει. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα εἰς ὠφέλειαν ἀνθρώπων ποιῶν διατετέλεκε. *Πορείας* γὰρ τὰ ἔργα καλεῖ. Σημαίνει δὲ διὰ τῶν εἰρημένων, καὶ τὸν πηγάσαντα πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν σωτηρίαν σταυρόν· ἐφ' οὗ ἔστη μὲν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, διέσεισε δὲ τὴν γῆν, καὶ τὰ ὄρη κλονήσας διέῤῥηξε, κατέπληξε δὲ τῷ δέει τῶν δαιμόνων τὰ γένη, καὶ τὰ ἐν ὄρεσι καὶ βουνοῖς τεμένη κατέλυσε. Ταῦτα ἄνωθεν μὲν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως δοκιμάσας, ἐπ' ἐσχάτου δὲ τῶν ἡμερῶν ἀποπληρώσας.

Vers. 7. « Pro laboribus autem quos vidi, tabernacula Æthiopum pavebunt, et tabernacula terræ Madiam. » Etenim post salutarem passionem vidi dæmonum genus prostratum, qui naturalem Æthiopum colorem in voluntate sua referentes, animas hominum decipiunt. Quod si quis etiam de hominibus hæc intelligere velit, non aberrabit a scopo divinæ Scripturæ : nam post salutarem **1553** crucem, et passionem, et resurrectionem Domini, spirituali gratia cumulatus divinus apo-

ζ'. « Ἀντὶ δὲ [25] κόπων ὧν εἶδον, σκηνώματα Αἰθιόπων πτοηθήσονται, καὶ [26] σκηναὶ γῆς Μαδιάμ. » D Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὰ σωτήρια παθήματα εἶδον καταπεπτωκὸς τῶν δαιμόνων τὸ γένος, οἳ τὴν φυσικὴν τῶν Αἰθιόπων χρόαν ἐν τῇ προαιρέσει μιμούμενοι, τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐξαπατῶσι ψυχάς. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταῦτά τις ἐθέλει νοεῖν, τοῦ τῆς θείας Γραφῆς οὐκ ἐκπεσεῖται σκοποῦ· μετὰ γὰρ τὸν σωτήριον σταυρὸν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Δεσπότου, τῆς πνευματικῆς χάριτος ἐμπλησθεὶς ὁ

[d] Joan. x, 11. [e] Joan. xv, 13. [f] Psal. xliii. 6.

VARIÆ LECTIONES.

[20] δ. δεῖξ. Loco cit. leg. ἔχει. [21] θῇ. Loco cit. post ψυχ. αὐτ. ponitur. [22] νῦ. Bosius h. l. et post pauca habet διφθόγγου, quæ lectio sensum faciliorem reddit. Si παιδείαν scribimus sine diphthongo, parum differet πεδίαν a πεδία, quæ est lectio cod. Vatic. [23] A et C πορείας αἰωνίους. [24] τήν. Ex C suppl. [25] δέ et deinde ὧν des. in A et C. [26] καί. Des. in C.

Digitized by Google

θεῖος τῶν ἀποστόλων χορὸς, καὶ τοῦ Μαδιὰμ τὰς σκηνὰς, καὶ τῶν Αἰθιόπων τὰς οἰκήσεις ἐθεάσατο, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς θείας ἐνέπλησε γνώσεως.

ηʹ. « Μὴ ἐν ποταμοῖς ὠργίσθης, Κύριε, ἢ ἐν ποταμοῖς ὁ θυμός σου, ἢ ἐν θαλάσσῃ τὸ ὅρμημά σου; » Κλονῶν, φησὶν, ὦ Δέσποτα, τὴν γῆν, καὶ τὰ ὄρη συντρίβων, μὴ πᾶσιν ὀργίζῃ τοῖς ἔθνεσι, καὶ πανωλεθρίαν ἅπασιν ἐπιφέρεις ἀνθρώποις; *Ποταμοὺς* γὰρ καὶ *θάλασσαν* τὰ ἔθνη προσηγόρευσεν.

« Ὅτι ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία. (θʹ.) Ἐντείνων ἐντενεῖς τὸ τόξον σου ἐπὶ σκῆπτρα, λέγει Κύριος. » Ἀλλὰ γὰρ δῆλον, ὡς τῆς τῶν ἀνθρώπων προμηθούμενος σωτηρίας ταῦτα κατεδέξω τὰ πάθη. Διὸ[27] καθάπερ τισὶν ἵπποις ἐποχούμενος τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις, πᾶσι τοῖς πιστεύουσι παρέξεις[28] τὴν σωτηρίαν· τοῖς δὲ κολαστικοῖς ὅπλοις κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων χρήσῃ, ὧν πρωτεύουσιν αἱ τοῦ Ἰσραὴλ φυλαί· *σκῆπτρα* γὰρ ὠνόμασε τὰς φυλάς. Τούτῳ ἔοικε, τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου πρὸς τὸν Ἀνανίαν εἰρημένον ἐν Δαμασκῷ· « Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. » Τὸ δὲ, « Ἐντείνων ἐντενεῖς τὸ τόξον σου, » σφόδρα συμβαίνει τῷ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ εἰρημένῳ· « Ἔντεινον, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Τὰ βέλη σου ἡκονημένα, Δυνατὲ, λαοὶ[29] ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. » — « Ποταμοῖς ῥαγήσεται ἡ γῆ[30]. » Καθάπερ γὰρ οἱ γηπόνοι εἰς διώρυγας διαιροῦσι τοὺς ποταμοὺς, ἀρδείαν τῇ γῇ σοφιζόμενοι· οὕτως οἶόν τινας *ποταμοὺς*, τοὺς θείους ἀποστόλους καὶ τοὺς ἐκείνων ἀκολούθους διαιρήσεις, καὶ τὴν πνευματικὴν ἀρδείαν τοῖς ἀνθρώποις προσοίσεις.

ιʹ. « Ὄψονταί σε, καὶ ὠδινήσουσι λαοί. » Διπλῆν δὲ τοῦτο διάνοιαν ἔχει. Οἵ τε γὰρ πεπιστευκότες ὁρῶντές σου προφαινομένην τὴν δύναμιν ἐρῶσι, καὶ οἱονεὶ ὠδίνουσιν, ἰδεῖν σου ποθοῦντες τὴν αἰώνιον βασιλείαν· οἵ τε ἀπιστίᾳ κατεχόμενοι ὀδύναις γυναικὸς ὠδινούσης βληθήσονται, φθονοῦντες καὶ βασκαίνοντες σου τῇ δόξῃ. « Σκορπίζων ὕδατα πορείας αὐτοῦ[31]. » Καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις συμβαίνει. Τὰ γὰρ τῆς θείας αὐτοῦ διδασκαλίας ὕδατα διὰ τῶν θείων ἀποστόλων εἰς πάντα τὰ ἔθνη διένειμεν.

« Ἔδωκεν ἡ ἄβυσσος φωνὴν αὐτῆς, ὕψος φαντασίας αὐτῆς ἐπήρθη[32]. (ιαʹ.) Ὁ[33] ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἔστη ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ τὴν τῶν νοημάτων ἀκολουθίαν ἐφύλαξε. *Ποταμοὺς* γὰρ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους προσαγορεύσας, *θάλασσαν* ὀνομάζει τὰ ἔθνη τῇ τῆς ἀσεβείας πικρότητι κατεχόμενα. Ἀλλὰ καθάπερ ποταμῶν εἰσβαλλόντων

stolorum chorus, et Madianitarum tabernacula, et Æthiopum habitationes vidit, et omnem orbem terræ divina cognitione adimplevit.

VERS. 8. « Num in fluminibus iratus es, Domine? aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? » Terram, inquit, concutiens, Domine, et montes conterens, num omnibus irasceris gentibus, et perniciem omnibus infers hominibus? *Flumina* enim et *mare* appellavit gentes.

« Quia ascendes super equos tuos, et equitatio tua salus. (VERS. 9.) Intendens intendes arcum tuum super sceptra, dicit Dominus. » At manifestum est te hominum salutis gratia hos cruciatus pertulisse. Unde sacris apostolis tanquam equis quibusdam insidens, omnibus credentibus salutem afferes: ultricibus autem armis contra refragantes uteris, inter quos primas tenent tribus Israelis, nam *sceptra* nominavit tribus. Huic simile est, quod Dominus de beato Paulo Ananiæ dixit Damasci: « Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, et filiis Israelis [g]. » Quod vero ait: « Intendens intendes arcum tuum, » apte convenit cum his quæ a beato Davide dicuntur: « Intende, prospere procede, et regna [h]; » et post pauca: « Sagittæ tuæ acutæ, Potentissime, populi sub te cadent in corde **1554** inimicorum regis [i]. » — « Fluviis scindetur terra. » Quemadmodum enim agricolæ in fossas derivant fluvios, ut irrigationem terræ parent: sic tanquam *flumina* quædam divinos apostolos et sectatores eorum distribues, et spiritualem irrigationem hominibus afferes.

VERS. 10. « Videbunt te, et dolebunt sicut parturiens, populi. » Hoc vero duplicem intellectum habet. Nam et qui crediderunt, patentem videntes potentiam tuam, amant et parturiunt desiderio videndi regnum tuum sempiternum: et qui incredulitate detinentur, mulieris parturientis dolores sustinebunt, tabescentes invidia gloriæ tuæ. « Dispergens aquas itineris ejus. » Hæc quoque jam dictis conveniunt: aquas enim divinæ suæ disciplinæ per divinos apostolos in omnes nationes distribuit.

« Dedit abyssus vocem suam, altitudo ostentationis ipsius elevata est. (VERS. 11.) Sol et luna stetit in ordine suo. » Perstitit in metaphora, et sensuum consecutionem servavit. Nam cum *fluvios* sacros apostolos vocarit, *mare* nominat gentes impietatis amaritudine affectas. Sed quemadmodum fluviorum in mare influentium multus fit sonitus et strepi-

[g] Act. IX, 15. [h] Psal. XLIV, 5. [i] ibid. 6.

VARIÆ LECTIONES.

[27] C διόπερ. [28] παρ. IIa cum C legimus. Sirm. παρέχεις. [29] λαοὶ — πεσ. Des. in ed. pr. [30] A et C ποταμῶν ῥαγήσεται γῆ. IIa quoque t. I, p. 900, 1273 et 1274. Eamdem II. cc. videas interpretationem. [31] αὐτ. Des. in A et C. [32] ἐπ. Ad initium vers. 11, referri solet. [33] ὁ — αὐτ. Des. in C.

Digitized by Google

tus, marinis fluctibus obstantibus, influxumque prohibentibus: sic cum apostoli gentes peragrarent, et salutarem prædicationem perferrent, tumultus contra eos concitabantur, et seditiones infidelium contradicentium, et doctrinæ flammam restinguere conantium. Id quod aperte nos Actorum historia docet. **1555** Ephesi enim Demetrius argentarius contra apostolos turbas excitavit [j]. Corinthi vero alii exclamabant, « Qui orbem terrarum subverterunt, hi hic adsunt [k]. » Hierosolymis quoque Judæi totam urbem contra divinum Paulum commoventes, Romanis tandem illum tradiderunt: atque ejusmodi infinita licet invenire.

εἰς πέλαγος πολὺς ἦχος καὶ ψόφος ἀποτελεῖται, τῶν θαλαττίων κυμάτων εἰργόντων, καὶ ἐπεχόντων τὴν εἰσβολήν· οὕτως τῶν θείων ἀποστόλων τὰ ἔθνη περινοστούντων, καὶ τὸ σωτήριον διαπορθμευόντων κήρυγμα, θόρυβοι κατ' αὐτῶν ἐκινοῦντο, καὶ στάσεις τῶν ἀπίστων ἀντιλεγόντων, καὶ σβεννύναι πειρωμένων τῆς διδασκαλίας τὴν φλόγα. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία διδάσκει. Ἐν Ἐφέσῳ μὲν γὰρ Δημήτριος ὁ ἀργυροκόπος τὴν κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐκίνησε ταραχήν· ἐν Κορίνθῳ δὲ ἕτεροι ἐβόων· « Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν. » Ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ οἱ Ἰουδαῖοι πᾶσαν τὴν πόλιν κατὰ τοῦ θεσπεσίου Παύλου κινήσαντες, Ῥωμαίοις, τὸ τελευταῖον, παρέδοσαν. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία τοιαῦτα ἔστιν εὑρεῖν

B

« In lucem jacula tua ibunt, in splendorem coruscationis armorum tuorum. (Vers. 12.) In comminatione conculcabis terram, et in furore percuties gentes. » Et hæc dum fiunt in concionatores gentibus abs te missos, per patientiam toleras, inquit, cum inexplicabili potestate præditus sis, et ultricibus omnium generum armis abundes, et sola minarum significatione omnem terram una cum incolis perdere possis. Hac vero divina patientia usus es, quoniam

« Εἰς φῶς βολίδες σου πορεύσονται· εἰς φέγγος ἀστραπῆς ὅπλων σου. (ιβ'.) Ἐν ἀπειλῇ συμπατήσεις [34] γῆν, καὶ ἐν θυμῷ πατάξεις [35] ἔθνη. » Καὶ τούτων γινομένων εἰς τοὺς ἀπὸ σοῦ πεμφθέντας τοῖς ἔθνεσι κήρυκας, μακροθυμεῖς, φησὶν, ἄῤῥητον μὲν ἔχων τὴν δύναμιν, ὅπλων δὲ κολαστικῶν παντοδαπῶν εὐπορῶν, καὶ διὰ μόνης ἀπειλῆς τὴν σύμπασαν γῆν μετὰ τῶν οἰκητόρων διαφθεῖραι δυνάμενος. Τῇ δὲ μακροθυμίᾳ κέχρησαι ταύτῃ, ἐπειδὴ

Vers. 13. « Egressus es in salutem populi tui, ut salvares christos tuos. » Hæc quoque similia sunt iis quæ in sacris Evangeliis dicuntur a Salvatore nostro: « Venit Filius hominis in mundum, non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum [l]. » *Christos* autem vocat eos qui vocati sunt, et cum fide prædicationem Evangelii susceperunt, divinique Spiritus gratiam consecuti sunt. « Misisti in capita iniquorum mortem, suscitasti vincula usque ad collum, in finem. » His quidem qui crediderunt, salutem attulisti: eos vero, qui prorsus increduli manserunt, morti tradidisti, mortisque vinculis astrinxisti.

ιγ'. « Ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν τοῦ [36] λαοῦ σου, τοῦ σῶσαι τοὺς χριστούς σου. » Καὶ ταῦτα ἔοικε τοῖς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένοις· « Ἦλθεν [37] ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. » *Χριστοὺς* δὲ καλεῖ τοὺς τῆς κλήσεως ἀξιωθέντας, καὶ πιστῶς δεξαμένους τὸ κήρυγμα, καὶ τῆς τοῦ θείου Πνεύματος χάριτος ἀπολαύσαντας. « Ἔβαλες εἰς κεφαλὰς ἀνόμων θάνατον, ἐξήγειρας δεσμοὺς ἕως τραχήλου εἰς τέλος. » Τοῖς μὲν οὖν πεπιστευκόσιν ὤρεξας τὴν σωτηρίαν· τοὺς δὲ διὰ τέλους ἠπιστηκότας τῷ θανάτῳ παρέδωκας [38], περιτεθεικὼς αὐτοῖς τὰ τούτου δεσμά.

C

Vers. 14. « Divisisti in stupore capita, **1556** potentium, commovebuntur in eo: aperient frena sua, sicut pauper comedens in abscondito. » Potentia autem tua manifesta omnibus hominibus facta, etiam qui magnis præditi erant potestatibus in tanto erunt timore, ut non libere, sed occulte tantum et in abdito sint oblocuturi: quos fite quis cum mendico quopiam comparet, qui propalam cibum capere non audeat, sed ore clauso hunc intus conficiat.

ιδ'. « Διέκοψας ἐν ἐκστάσει κεφαλὰς δυναστῶν, σεισθήσονται ἐν αὐτῇ [39]· διανοίξουσι χαλινοὺς αὐτῶν, ὡς ὁ ἐσθίων πτωχὸς λάθρα. » Δῆλης δέ σου πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς δυνάμεως γενομένης, καὶ οἱ τὰς μεγάλας περικείμενοι δυναστείας ἐν δέει τοσούτῳ γενήσονται, ὡς τοὺς ἐναντίους λόγους μὴ σὺν παῤῥησίᾳ προφέρειν, ἀλλ' ἐν παραβύστῳ καὶ κρύβδην, οὓς εἰκότως ἄν τις παραβάλοι πτωχῷ τινι προφανῶς μεταλαβεῖν οὐ τολμῶντι τροφῆς, ἀλλὰ μεμυκότος τοῦ στόματος ταύτην ἔνδον λεπτύνοντι.

D

Vers. 15. « Et ascendere fecisti in mare equos tuos, conturbantes aquas multas. » Supra quidem fluviorum in mare influentium conflictum dixit futurum: hoc vero loco, quos fluvios appellavit, *equos* rursus nominat; quibus gentes obeuntibus,

ιε'. « Καὶ ἐπεβίβασας τοὺς ἵππους σου [40] εἰς θάλασσαν, ταράσσοντας ὕδατα πολλά. » Ἄνω μὲν οὖν τῶν ποταμῶν εἰσβαλλόντων εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ζάλην εἶπε γενήσεσθαι· ἐνταῦθα δὲ, οὓς ποταμοὺς προσηγόρευσεν, ἵππους πάλιν ὠνόμασεν· ὧν τὰ

[j] Act. xix, 24 seqq. [k] Act. xvii, 6. [l] Joan. iii, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[34] συμπ. A ὀλιγώσεις. [35] πατ. Lectio minus frequens. A habet κατάξεις juxta rec. lect. Vid. supra, p. 1010, lin. 4. [36] τοῦ. Des. in C. [37] Ἦλθεν — κόσμον. Aliter in C leg. [38] C παραδέδωκας. [39] C αὐτάς. [40] τ. ἵππ. σ. In A post θάλασσαν ponitur. Ita quoque t. I, p. 899, 1054 et 1060.

Digitized by Google

ἔθνη περιόντων, συνίστατο μὲν τὰ κλυδώνια, διεδέχετο δὲ ταῦτα γαλήνη βαθεῖα. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εἶπεν· « Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην εἰς τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ μάχαιραν, διχάσαι ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ πλησίον [41] αὐτοῦ, υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θυγατέρα ἀπὸ [42] τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην ἀπὸ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ συμφώνως ἠσπάζοντο τὴν ἀσέβειαν, τῇ καλῇ διαιρέσει λύει τὴν κακὴν συμφωνίαν, καὶ μετὰ τὴν ἐπαινουμένην διαφωνίαν, τὴν τῆς εὐσεβείας ἐργάζεται σύμπνοιαν.

ις'. « Ἐφυλαξάμην, καὶ ἐπτοήθη ἡ κοιλία [43] μου ἀπὸ φωνῆς προσευχῆς χειλέων μου· καὶ εἰσῆλθε τρόμος εἰς τὰ ὀστᾶ μου, καὶ ὑποκάτωθέν μου [44] ἐταράχθη ἡ ἕξις [45] μου. » Λογισάμενος ὁ Προφήτης, ἀπὸ τῶν εἰρημένων οἷα συμβήσεται Ἰουδαίοις ἀπιστοῦσι, τῶν ἐθνῶν πιστευόντων, συμπαθείᾳ περὶ τοὺς ὁμοφύλους χρησάμενος, τρέμειν ἔφη, καὶ δεδιέναι τῶν διὰ τῆς προσευχῆς εἰρημένων προρρήσεων ἕνεκα. Ἀλλ' ὅμως ἔχω, φησὶ, παραψυχὴν, τὸ μὴ γενέσθαι τῆς ἐκείνων κακοπραγίας αὐτόπτης. « Ἀναπαύσομαι γὰρ ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου, τοῦ ἀναβῆναι [46] εἰς λαὸν παροικίας μου. » Πρὸ γὰρ τῆς ἐκβάσεως τῶν προρρήσεων τέλος τοῦ βίου δέξομαι, καὶ τῆς τοῦ παρόντος βίου παροικίας ἀπαλλαγήσομαι.

ιζ'. « Διότι συκῆ οὐ καρποφορήσει, καὶ οὐκ ἔσται γεννήματα ἐν ταῖς ἀμπέλοις· ψεύσεται ἔργον ἐλαίας, καὶ τὰ πεδία οὐ ποιήσει βρῶσιν· ἐξέλιπεν ἀπὸ βρώσεως πρόβατα, καὶ οὐχ ὑπάρξουσι βόες ἐπὶ φάτναις. » Οὐκ ὄψομαι, φησὶν, οὔτε συκῆς ἄκαρπίαν, οὔτε ἐλαίας ἀγονίαν, οὔτε ἄμπελον τῶν βοτρύων ἐστερημένην, οὐδὲ πεδία τῶν ἀσταχύων γυμνὰ, οὐ λιμῷ τὰ κτήνη φθειρόμενα. Καὶ τούτων δὲ ἕκαστον τροπικῶς εἴρηται. *Συκῆν* μὲν γὰρ τὴν Ἱερουσαλὴμ προσηγόρευσεν· οὕτω γὰρ ἡμᾶς νοεῖν ὁ Κύριος ἐδίδαξε διὰ τῆς παραβολῆς, συκῆν ἄκαρπον ὑποδείξας, ἣν ὁ φυτουργὸς διὰ τὴν ἀκαρπίαν ἐκτεμεῖν ἠβουλήθη· ὁ δὲ γεωργὸς ὀλίγον ἐνδοθῆναι χρόνον ἱκέτευσεν, ὥστε αὐτὴν ἐπιμελείας ἀξιωθεῖσαν, ἢ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι, ἢ πρόῤῥιζον ἀνασπασθῆναι. *Ἄμπελον* δὲ τὸν λαὸν ἡ θεία Γραφὴ πολλάκις ὠνόμασε· καὶ ἵνα τὰς ἄλλας καταλείπω μαρτυρίας, διὰ Ἡσαΐου φησὶν ὁ Θεός· « Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος Ἰσραὴλ ἐστι, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἠγαπημένον. Ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγήν. » *Ἔλαίαν* δὲ *ἄγονον*, τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι προσαγορεύσας, οἳ ἐπὶ τῷ τῆς δικαιοσύνης ὀνόματι βρενθυόμενοι, ἔρημοι τῶν ταύτης ὑπῆρχον καρπῶν. Ὅτι δὲ εἰς εἰκόνα δικαίων αὕτη παραλαμβάνεται, μάρτυς ὁ μέγας Δαβὶδ βοῶν· « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία

A procellæ quidem exortæ sunt, has vero tranquillitas maxima excepit. Hoc etiam Christus in sacris Evangeliis dixit : « Non veni ut pacem mittere in orbem, sed gladium : veni enim separare hominem a proxime conjuncto sibi, et filium a patre suo, et filiam a matre sua, et nurum a socru sua [m]. » Nam quia concorditer impietatem amplexi sunt, pulchra divisione dissolvit malam consensionem, et post laudatam dissensionem pietatis concordiam efficit.

Vers. 16. « Custodivi, et extimuit venter meus a voce orationis labiorum meorum : et ingressus est tremor in ossa mea, et subter me conturbata est fortitudo mea. » Reputans secum ex dictis pro-
B pheta **1557** quanta mala Judæis impenderent qui gentibus credentibus ipsi non crederent, misericordia in contribules commotus, tremere se ac timere dixit, ob ante dictas sub orationis specie prædictiones. Sed tamen hæc, inquit, mihi est consolatio, me illarum calamitatum spectatorem non esse futurum. « Requiescam enim die tribulationis meæ, ut ascendam ad populum peregrinationis meæ. » Ante eventum enim prædictionum vita defungar, et ab hujus vitæ incolatu liberabor.

Vers. 17. « Quia ficus non feret fructum, et non erunt germina in vineis ; mentietur opus olivæ, et campi non proferent escam ; defecerunt ab esca oves, et non erunt boves ad præsepia. » Non videbo, in-
C quit, ficuum infecunditatem, non olivæ sterilitatem, non vineam racemis destitutam, neque campos spicis vacuos, neque pecora fame confecta. Unumquodque ex his tropice dictum est. Nam *ficum* Hierosolymam appellavit : sic enim intelligere nos docuit Christus per parabolam [n], ficum sterilem indicans, quam cum plantator ob sterilitatem exscindere vellet, agricola paululum temporis dari rogavit, ut ea diligenter curata aut fructum afferret, aut radicitus exstirparetur. *Vineam* autem sæpenumero divina Scriptura populum nominavit ; et, ut alia testimonia omittam, per Isaiam Deus ait [o] : « Vinea autem Domini exercituum domus Israelis est, et domus
D Judæ novella plantatio dilectissima. Exspectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. *Olivam* porro **1558** *sterilem* si quis Pharisæos et Sadducæos dixerit, non errabit : qui justitiæ nomine sese efferentes, ab hujus fructibus erant destituti. Olivam autem referre imaginem justorum, ipse David testis est : « Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei mei in æternum [p]. » *Campos* vero *infructuosos* vocat eorum ditioni sub-

[m] Matth. x, 34, 35. [n] Luc. XIII, 6 seqq. [o] Isa. v, 7. [p] Psal. LI, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[41] ἀπ. τ. πλ. Loco cit. est, κατὰ τοῦ πατρός. Ib. des. υἱὸν ἀπὸ τ. π. αὐτ. [42] ἀπό. Loco cit. h. l. et post pauca est κατά. [43] κοιλ. A καρδία. [44] ὑπ. μου. A ἐν ἐμοί. [45] ἕξ. A ἰσχύς. [46] ἀναβ. A add. μου. C δέ.

Digitized by Google

jectos, in quos etiam Jeremias vociferatur : « Novate vobis novale, et nolite serere super spinas [q]. » Et *oves* similiter vocat subjectos, quibus famem minatur. « Ecce enim, inquit, mittam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini [r]. » *Boves* vero *non exsistentes ad præsepia*, sacerdotes dicit, quorum altaria, olim celeberrima, deserta remanserunt. Nam, quemadmodum boves arant terram, sic populi animas sacerdotes excolebant, tanquam pastum quemdam ab illo accipientes ea quæ altaribus veluti præsepibus offeruntur : de quibus etiam beatus Paulus ait : « Non obligabis os bovi trituranti [s]. » Itemque : « Qui altari serviunt, de altari quoque participant [t]. » Verum hi quidem in ejusmodi calamitates incident :

A κατάχαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ μου εἰς τὸν αἰῶνα. » *Πεδία* δὲ *ἄκαρπα* τοὺς ὑπὸ τούτοις τελοῦντας προσαγορεύει, πρὸς οὓς καὶ Ἱερεμίας βοᾷ· « Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις. » Καὶ *πρόβατα* δὲ τοὺς ἀρχομένους καλεῖ, οἷς τὸν λιμὸν ἀπειλεῖ. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἐπάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » *Βόας* δὲ *οὐχ ὑπάρχοντας ἐν φάτναις* τοὺς ἱερέας λέγει [47], ὧν ἔρημα μεμένηκε τὰ πάλαι πολυθρύλλητα θυσιαστήρια· καθάπερ γὰρ οἱ βόες γεωργοῦσι τὴν γῆν, οὕτως οἱ ἱερεῖς ἐνεούργουν τοῦ λαοῦ τὰς ψυχὰς, οἷόν τινα τροφὴν παρ' αὐτοῦ κομιζόμενοι τὰ τοῖς θείοις θυσιαστηρίοις καθάπερ τισὶ προσφερόμενα φάτναις. Περὶ τούτων καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Καὶ πάλιν· « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Ἀλλ' οὗτοι μὲν τοιαύταις περιπεσοῦνται δυσπραξίαις·

B

Vers. 18, 19. « Ego autem in Domino exsultabo ; gaudebo de Deo Salvatore meo. Dominus Deus meus fortitudo mea, et ponet pedes meos sicut cervi : super excelsa ponet me, ut vincam in cantico ejus. » Tametsi enim propter illos mœstitia et timore oppletus fui, tamen ob Dei mei gloriam, quæ manifesta fiet omnibus hominibus, **1559** exsulto et gaudeo. Confirmabit enim naturæ meæ infirmitatem, et velut cervum præparabit me ad serpentes et scorpios conculcandos, et suppriмendam in spiritualibus nequitiam, donec ad summam virtutem perveniens, victricem laudationem cantavero Salvatori et Creatori (meo). Neque vero ignoro dicere nonnullos, qui totam precationem Habacuci historice intelligunt, de reditu e Babylone hæc prophetam prænuntiasse. Ego vero, si quis etiam typice de illis hæc prædicta fuisse velit, non repugnabo : nam et iis quæ a nobis enarrata sunt, hæc intelligentia convenit ; siquidem novorum typus manifestus sunt vetera. Cæterum absurdum putavi, ubi veritas vincit, et umbra occultatur a corpore, ad alia prophetiam referre nihil penitus cum illis convenientem. Si quis vero accurate noscere studet, perscrutetur prophetiam, et videbit ejus plurima nequaquam cum typis congruentia. Sed de his, ut quisque volet, judicet. Ego autem lectores admoneo, ut ex enarrationibus utilitatem percipiant, et virtutis divinæ adjumento nixi, cursum perficiant, et victrices coronas appetant, quarum Dominus Jesus Christus est largitor, cui convenit omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ιη', ιθ'. « Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ Κυρίῳ ἀγαλλιάσομαι· χαρήσομαι ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου. Κύριος ὁ Θεός μου δύναμίς μου, καὶ τάξει τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου [48], καὶ [49] ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἐπιβιβᾷ με, τοῦ νικᾶσθαί με ἐν τῇ ᾠδῇ αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ καὶ δι' ἐκείνους ἀθυμίας ἐνεπλήσθην καὶ δέους, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ μου δόξαν τὴν ἅπασιν ἀνθρώποις δήλην γενησομένην, καὶ γάννυμαι, καὶ εὐφραίνομαι. Ὑπερείσει γάρ μου τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, καὶ δίκην ἐλάφου τοὺς ὄφεις, καὶ τοὺς σκορπίους, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας παρασκευάσει πατεῖν, ἕως ἂν τοῦ ὕψους τῆς ἀρετῆς ἐφικόμενος, τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄσω τῷ Σωτῆρι καὶ Ποιητῇ. Οἶδα μὲν οὖν, ὡς τινες ἅπασαν τὴν τοῦ Ἀμβακοὺμ προσευχὴν ἱστορικῶς νενοηκότες, περὶ τῆς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόδου ἔφασαν τὸν Προφήτην ταῦτα προειρηκέναι· ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν καὶ τυπικῶς ἐπ' ἐκείνοις τις ταῦτα προειρῆσθαι βούλεται, οὐ διενεχθήσομαι· τοῖς γὰρ ὑφ' ἡμῶν ἑρμηνευθεῖσι συμβαίνει καὶ ἡ τοιαύτη διάνοια, εἴπερ ἀληθῶς τύπος ἐναργὴς τῶν νέων τὰ παλαιά. Ἄτοπον δὲ ᾠήθην, τῆς ἀληθείας κρατούσης, καὶ τῆς σκιᾶς ὑπὸ τοῦ σώματος καλυφθείσης, εἰς ἕτερα τὴν προφητείαν λαβεῖν, μηδὲ παντελῶς ἐκείνοις ἁρμόττουσαν. Εἰ δέ τις ἀκριβῶς μαθεῖν ἐθέλει, ἐρευνησάτω τὴν προφητείαν, καὶ ὄψεται αὐτῆς τὰ πλεῖστα μηδαμῶς τοῖς τύποις ἁρμόττοντα· ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ᾗ [50] βούλεταί τις κρινέτω· ἐγὼ δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας παρακαλῶ, τὴν ἐκ τῶν ἑρμηνευμένων ὠφέλειαν συλλέξαι, καὶ ὑπὸ τῆς θείας βοηθουμένους δυνάμεως τὸν δρόμον τελέσαι, καὶ τῶν νικηφόρων ἐπιθυμῆσαι στεφάνων, ὧν χορηγὸς ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ᾧ πρέπει δόξα πᾶσα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C

D

[q] Jerem. IV, 3. [r] Amos VIII, 11. [s] I Cor. IX, 9. [t] ibid. 13.

VARIÆ LECTIONES.

[47] λέγ. C καλεῖ. [48] ὡσ. ἐλ A εἰς συντέλειαν, juxta rec. lect. [49] καί. Des. in A. [50] ᾗ. C εἰ.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΣΟΦΟΝΙΑΝ.

—

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO SOPHONIÆ PROPHETÆ.

—

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Μετὰ [51] τὸν Ἐζεκίαν τὸν εὐσεβῆ καὶ θεοφιλῆ βασιλέα, ὁ τούτου παῖς Μανασσῆς βασιλεύσας εἰς ἔσχατον ἦλασεν ἀσεβείας· καὶ μέντοι καὶ τὸν λαὸν εἰς παρανομίαν καὶ θεραπείαν εἰδώλων ἐξοκεῖλαι πεποίηκε. Καὶ ὁ τούτου δὲ υἱὸς Ἀμών, ὀλίγον βασιλεύσας χρόνον, τῇ μὲν δυσσεβείᾳ τοῦ πατρὸς ἠκολούθησε, τὴν ἐκείνου δὲ μετάνοιαν οὐκ ἐζήλωσεν· ἀλλ' ὁμοίως καὶ αὐτὸς εἰς πᾶν εἶδος κακίας ἐπαιδοτρίβησε τὸν λαόν. Ἐκ τούτου φὺς ὁ τρισμακάριος Ἰωσίας, τὴν ἐναντίαν τούτοις ἐκ διαμέτρου πορείαν ἠσπάσατο, καὶ διὰ πάσης ὦδευσε θεοσεβείας καὶ ἀρετῆς, τὴν τοῦ Θεοῦ θεραπείαν πάντων ὁμοῦ προαιρούμενος. Ἐπὶ τούτου τήνδε τὴν προφητείαν ὁ θεσπέσιος ἐποιήσατο Σοφονίας· καὶ ὁ θειότατος δὲ Ἱερεμίας ἐν ἔτει τρίτῳ καὶ δεκάτῳ τῆς τούτου βασιλείας τοῦ προφητεύειν ἤρξατο. Προλέγει δὲ ὁ θαυμάσιος οὗτος προφήτης τὰ συμβησόμενα τῇ τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῇ Ἰούδα φυλῇ· προαγορεύει δὲ καὶ τοῖς γειτονεύουσιν αὐτοῖς Ἀλλοφύλοις ἀνιαρὰ, καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις δὲ προθεσπίζει πανωλεθρίαν. Εἶτα τοῦ λαοῦ τὴν ἀνάκλησιν προμηνύει, καὶ τὴν ἐσομένην πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν Δεσποτικὴν ἐνανθρώπησιν σωτηρίαν [52]. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις ἐν κεφαλαίῳ τῆς προφητείας αὕτη· ἄρχεται δὲ τῆς προῤῥήσεως οὕτως·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'-γ'. « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφονίαν, τὸν τοῦ Χουσὶ, υἱοῦ Γοδολίου, τοῦ Ἀμαρίου, τοῦ Ἐζεκίου, ἐν ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμὼν βασιλέως Ἰούδα. Ἐκλείψει ἐκλιπέτω πάντα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, λέγει Κύριος. Ἐκλιπέτω ἄνθρω-

ARGUMENTUM.

A **1560** Post Ezechiam pium regem, et Dei amantem, ejus filius Manasses, regnum adeptus, in extremam impietatem prolapsus est, populumque in legis prævaricationem et idolorum cultum impulit. Hujus vero filius Amon, brevi regnans tempore, patris quidem impietatem sectatus est, illius vero pœnitentiam æmulatus non est, sed similiter et ipse ad omne genus nequitiæ populum erudivit. Ex hoc natus beatissimus Josias viam his e diametro oppositam est ingressus, et in omni erga Deum pietate et virtute versatus est, Dei cultum et observantiam omnibus rebus anteponens. Sub hoc prophetiam hanc fecit divinus Sophonias. Sed et divinissimus Jeremias decimo tertio anno regni hu-
B jus prophetiam exorsus est. Prædicit autem admirabilis hic propheta quæ urbi Hierosolymæ et **1561** tribui Judæ eventura sint : vicinis etiam illarum Allophylis funesta prænuntiat, et Assyriis ultimam cladem vaticinatur. Deinde populi revocationem, et omnibus gentibus post Domini incarnationem futuram salutem præsignificat. Hoc in summa prophetiæ argumentum est : prædictionem vero sic orditur :

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1-3. « Verbum Domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezechiæ, in diebus Josiæ filii Amon regis Judæ. Defectione deficiant omnia a facie terræ, dicit Dominus. Deficiant homo et jumenta : de-
C

VARIÆ LECTIONES.

[51] Μετὰ, κ. τ. λ. Hæc in C sequuntur post cap. I, 1. [52] σωτ. Hoc loco addit F, quæ in A post cap. III, 20, sequuntur: Σοφονίας ἑρμηνεύεται *σκοπιὰ Κυρίου*. Οὗτος ἦν ἐκ φυλῆς Συμεὼν ἀγροῦ Σαβαὼθ, καὶ προεφήτευσε περὶ τῆς πόλεως Ἱερουσαλὴμ, καὶ περὶ τέλους Ἰσραὴλ, καὶ ἀντεισαγωγῆς καὶ σωτηρίας ἐθνῶν, καὶ αἰσχύνης ἀσεβῶν καὶ δόξης δικαίων, καὶ κρίσεως (A κριτοῦ) πάσης πνοῆς. Καὶ θανὼν ἐτάφη ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. His in F subjicitur : Κατηγορία τοῦ αἰσθητοῦ Ἰσραὴλ, ὅσα εἰς τὸν Χριστὸν διαφόρως ἐξήμαρτεν, καὶ ὅτι παλαιωθείσης αὐτῶν τῆς πολιτείας οὐκ ἠσθάνοντο· ἐζήλωσαν δὲ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχαίαν ἀσέβειαν, ἀνθ' ὧν αὐτοῖς ταπείνωσιν ἠπείλησεν.

Digitized by Google

leciant volatilia cœli, et pisces maris. » Tum ut æquitatem ostendat prophetiæ, subjicit : « Et obstacula cum impiis ; et auferam iniquos a facie terræ, dicit Dominus. » Propter impietatem enim et iniquitatem hominum, bestiarum quoque genera, hominum causa et in eorum usus procreata, delebo. Nam quemadmodum in horum gratiam volatilia, et aquatilia, et jumenta feci : sic etiam simul cum ipsis ista perdam. Supervacaneus enim fuerit horum usus, cum amplius non erunt, qui his fruantur. Ac docens, quibus infensus sit, et quibus irascatur, **1562** infert :

Vers 4, 5. « Et extendam manum meam super Judam, et super omnes qui habitant Hierosolymæ : et auferam de loco hoc nomina Baalim, et nomina sacerdotum * cum sacris, et eos qui adorant super tectis militiam cœli. » Peccatorum catalogus punitionis æquitatem declaravit. Humanitatis enim plena hæc etiam est punitio. Erroris enim depulsionem promittit, et oblivionem non modo cultus idolorum, sed ipsius quoque nominis eorum. *Militiam* vero *cœli* appellavit luminarium ordinem in cœlo : his enim sacrificia exhibebant super tectis, accuratius illa contueri cupientes.

« Et eos qui jurant per Dominum, et qui jurant per Melchom. (Vers. 6.) Et eos qui declinant a Domino, et qui non requirunt Dominum : et qui non adhærent Domino. » Quæret fortasse quispiam, quamobrem per alium prophetam Baalim ex ore auferre jubeat[u], et cum veritate jurare, Vivit Dominus, hoc autem loco pœnam minetur jurantibus per Dominum. Sed in promptu posita est solutio. « Qui enim jurant, inquit, per Dominum, et qui jurant per Melchom. » Idolum autem Ammonitarum hoc fuit, ut tum in aliis prophetis invenimus, tum in tertio Regnorum libro. « Colebat enim, inquit, Salomo Astarten reginam Sidoniorum, et Melchom idolum Ammonitarum[v]. » Punitionem ergo his comminatur qui **1563** una pariter per Deum verum ac Dominum et per idola jurabant. Conveniunt itaque inter se prophetiæ. Etenim in illa dicit : « Si abstuleris Baalim ex ore tuo, et cum veritate juraveris, Vivit Dominus : » hic vero reprehendit eos qui Deum quidem se colere simulant, idolorum autem cultum anteponunt. Ita cum funesta minatus esset, temperat minas exhortatione, ne desperantes de salute in malitiam acerbiorem prolabantur.

πος, καὶ κτήνη· ἐκλειπέτω τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης. » Καὶ [53] δεικνὺς τῆς προφητείας τὸ δίκαιον, ἐπάγει· « Καὶ τὰ σκάνδαλα σὺν τοῖς ἀσεβέσι· καὶ [54] ἐξαρῶ τοὺς ἀνόμους ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, λέγει Κύριος. » Τῆς γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα δυσσεβείας τε καὶ παρανομίας, καὶ τὰ διὰ τούτους γεγενημένα, καὶ εἰς τὴν τούτων χρείαν πεποιημένα τῶν ἀλόγων γένη καταναλώσω. Ὥσπερ γὰρ εἰς θεραπείαν αὐτῶν, καὶ πτηνὰ, καὶ νηκτὰ, καὶ κτήνη πεποίηκα· οὕτως σὺν αὐτοῖς καὶ ταῦτα διαφθερῶ. Περιττὴ γὰρ τούτων ἡ χρεία, τῶν ἀπολαυόντων οὐκ ὄντων. Καὶ διδάσκων τίσι χαλεπαίνει, καὶ κατὰ τίνων ὀργίζεται, ἐπιφέρει·

δ', ε'. « Καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ Ἰούδα, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐξαρῶ ἐκ τοῦ τόπου τούτου τὰ ὀνόματα τῶν [55] Βααλείμ, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἱερέων μετὰ τῶν ἱερῶν. Καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐπὶ τὰ δώματα τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. » Ὁ κατάλογος τῶν ἁμαρτημάτων ἔδειξε τῶν τιμωρημάτων τὸ δίκαιον· φιλανθρωπίας γὰρ καὶ ἡ τιμωρία μεστή· ἀπαλλαγὴν γὰρ ὑπισχνεῖται τῆς πλάνης, καὶ λήθην οὐ μόνον τῆς τῶν εἰδώλων θεραπείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς αὐτῶν τῆς προσηγορίας. *Στρατιὰν* δὲ *οὐρανοῦ* προσηγόρευσε τῶν κατ' οὐρανὸν φωστήρων τὴν τάξιν· τούτοις γὰρ ἐπὶ τῶν δωμάτων τὰς θυσίας προσέφερον, ἀκριβέστερον αὐτοὺς ὁρᾷν ἐφιέμενοι. « Καὶ τοὺς ὀμνύοντας κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ὀμνύοντας κατὰ Μελχὼμ [56]. (ς'.) καὶ τοὺς [57] ἐκκλίνοντας ἀπὸ [58] τοῦ [59] Κυρίου, καὶ τοὺς μὴ ζητοῦντας τὸν Κύριον, καὶ τοὺς μὴ ἀντεχομένους [60] τοῦ Κυρίου. » Ἴσως ἂν τις ζητήσειε, τίνος χάριν δι' ἑτέρου προφήτου ἐξᾶραι μὲν τὰ Βααλεὶμ ἐκ τοῦ στόματος παρεγγυᾷ, ὀμόσαι δὲ, Ζῇ Κύριος, μετὰ ἀληθείας, παρακελεύεται, ἐνταῦθα δὲ τιμωρίαν ἀπειλεῖ τοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου ὀμνύουσιν. Ἀλλ' αὐτίκα τὴν λύσιν ῥᾴδιον εὑρεῖν. « Τοὺς ὀμνύοντας γὰρ, φησὶ [61], κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ὀμνύοντας κατὰ Μελχώμ. » Εἴδωλον δὲ τοῦτο Ἀμμανιτῶν ἦν, ὡς γε καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις προφήταις εὑρίσκομεν, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν. « Ἐλάτρευσε γὰρ, φησὶ, Σολομὼν τῇ Ἀστάρτῃ βασιλίσσῃ Σιδωνίων, καὶ τῷ Μελχὼμ εἰδώλῳ υἱῶν Ἀμμών. » Ἀπειλεῖ τοίνυν κόλασιν τοῖς κατὰ ταυτὸν κατά τε τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ καὶ Κυρίου, κατά τε τῶν εἰδώλων ὀμνύουσιν· ὥστε συμβαίνουσιν ἀλλήλαις αἱ προφητεῖαι. Καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῃ λέγει· « Ἐὰν ἐξάρῃς τὰ Βααλεὶμ ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ὀμόσῃς, Ζῇ Κύριος [62], μετὰ ἀληθείας· » καὶ ἐνταῦθα ὄμως ἐγκαλεῖ τοῖς δουλεύειν μὲν τῷ Θεῷ προσποιουμένοις, τὴν δὲ τῶν εἰδώλων θεραπείαν προαιρουμένοις. Οὕτως ἀπειλήσας τὰ ἀλγεινὰ, κεράννυσι παραιτήσει τὴν ἀπειλὴν, ἵνα μὴ ἀπογνόντες τὴν σωτηρίαν εἰς χαλεπωτέραν ἐξοκείλωσι πονηρίαν.

[u] Osee II, 19 ; Jerem. IV, 2. [v] III Reg. XI, 7 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

[53] Καί. Des. in C. [54] καὶ — ἀσεβέσι. Hæc ad Symmachum pertinent. A καὶ ἀσθενήσουσιν οἱ ἀσεβεῖς. [55] A τῆς Βάαλ. [56] Μελχ. A τῆς βασιλείας αὐτοῦ. [57] τοὺς. Ex A et C suppl. [58] A τὸν Κύριον. [59] τοῦ. Ex C suppl. [60] A ἀνεχομένους. [61] φησὶ Des. in C. [62] Ζῇ Κύρ. Des. in C.

Digitized by Google

ζ'. « Εὐλαβεῖσθε ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ [63], A διότι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἡτοίμασε Κύριος τὴν θυσίαν αὐτοῦ, ἡγίασε τοὺς κλητοὺς αὐτοῦ. » *Θυσίας* [64] πολλάκις ὁ προφητικὸς καλεῖ λόγος καὶ τὴν τῶν παρανόμων σφαγήν· καὶ τοῦτο ἔστι μὲν καὶ παρ' ἄλλοις προφήταις εὑρεῖν, ἔστι δὲ καὶ παρὰ τῷ θεσπεσίῳ Ἰεζεκιήλ. *Κλητοὺς* δὲ ὀνομάζει τοὺς πολεμίους· τὸ δὲ *ἡγίασεν* ἀντὶ τοῦ, *ἀφώρισε*, τέθεικεν· οὕτως καὶ διὰ Ἡσαΐου φησίν· « Ἡγιασμένοι εἰσὶ, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς· » ἀντὶ τοῦ, εἰς τοῦτο ἀφωρισμένοι. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ ὄντως ἅγιον ἀφώρισται, καὶ τῶν βεβήλων κεχώρισται· καὶ τοὺς εἰς τιμωρίαν ἀφωρισμένους, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀφωρισμένους, ἡγιασμένους καλεῖ. Οὕτω καὶ τὴν θυσίαν καταχρηστικῶς ὠνόμασεν. Οὕτω καὶ τὸ *ἀνάθημα* διπλῆ[ν] ἔχει τὴν ἔννοιαν· οὐ γὰρ μόνον B τὸ ἀνακείμενον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀλλοτριούμενον ἀνάθημα κέκληκε.

η', 0'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ [65] ἡμέρᾳ θυσίας Κυρίου, καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐνδεδυμένους ἐνδύματα ἀλλότρια. Καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ πάντας ἐμφανῶς, ἐπὶ τὰ πρόπυλα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τοὺς πληροῦντας τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ αὐτῶν [66] ἀσεβείας καὶ δόλου. » Ἐπειδὴ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωσίου τοῦ θεοσεβοῦς βασιλέως ἡ τῆς τιμωρίας ἐξεφέρετο ψῆφος, οὐκ ἦν δὲ τούτοις ὁ βασιλεὺς ὑπεύθυνος· οἱ δὲ ἐκείνου παῖδες καὶ ἔκγονοι παρανομίᾳ συζήσαντες ἔτισαν ποινὴν ὧν ἐτόλμησαν, εἰκότως. οὐκ εἶπεν· Ἐκδικήσω ἐπὶ τὸν βασιλέα, ἀλλ' « ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, καὶ C τοὺς ἄρχοντας. » *Ἐνδύματα* δὲ *ἀλλότρια*, τινὲς μὲν τὰ ἐξ ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἔφασαν· τινὲς δὲ τὰ δι' ἄκραν ἀκολασίαν γενόμενα· καὶ ἄνδρες γὰρ παρανομίᾳ συζῶντες γυναικῶν ἐσθήματα περιβάλλονται, καὶ γυναῖκες ὡσαύτως λαγνείᾳ συντεθραμμέναι, τὰ ἀνδρῶν ἀμφιέννυνται. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ἕτερον ὁ λόγος αἰνίττεσθαι· ἀπαγορεύει γὰρ ὁ νόμος τὰ ἐκ λίνου καὶ ἐρίου συνυφασμένα ἐσθήματα· εἰκὸς δὲ ἦν, τοὺς ἐπὶ πλούτῳ βρενθυομένους, καὶ χλιδῇ προστετηκότας, τῶν γειτνιαζόντων ἐθνῶν τὴν ἐσθῆτα μιμήσασθαι, καὶ ἐκ τῶν ἁλουργῶν ἐρίων τοῖς λινοῖς χιτωνίσκοις πολύν τινα καὶ περίεργον κόσμον ἐπεμβαλεῖν· ἐναντίον δὲ ἦν τοῦτο ἀντικρὺς τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ. Ἀπειλεῖ τοίνυν καὶ τούτοις, καὶ τοῖς σὺν ἀσεβείᾳ καὶ δόλῳ εἰς τὸν θεῖον εἰσιοῦσιν ναόν. Αἰ- D νίττεται δὲ διὰ τοῦ *δόλου*, ὡς πρόσχημα μὲν εἶχον τὴν εὐσέβειαν, λάθρα δὲ τὴν τῶν εἰδώλων ἠσπάζοντο θεραπείαν. Διὰ ταύτας, φησὶν, ὑμῶν τὰς παρανομίας,

ι'. « Ἔσται ἐν ἐκείνῃ [67] τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, φωνὴ κραυγῆς ἀποκεντούντων [68] ἀπὸ πύλης, καὶ ὀλολυγμὸς ἀπὸ τῆς δευτέρας, καὶ συντριμμὸς μέγας ἀπὸ τῶν βουνῶν. » Τῶν γὰρ πολεμίων τὸ τεῖχος ῥηξάντων, καὶ τὰς πύλας διανοιξάντων, μετὰ βοῆς καὶ

Vers. 7. « Timete a facie Domini Dei, quia propinquus est dies Domini : quia præparavit Dominus victimam suam, sanctificavit vocatos suos. » *Victimas* sermo propheticus sæpe etiam vocat iniquorum cædem : idque cum in aliis prophetis invenire licet, tum etiam in divino Ezechiele. *Vocatos* vero appellat hostes. *Sanctificavit* autem posuit pro *separavit*. Sic etiam per Isaiam : « Sanctificati sunt, inquit, et ego duco eos [x] ; » hoc est, ad hoc separati. Quoniam enim quod vere sanctum est, a profanis separatum est et sejunctum, etiam ad punitionem separatos, ut a Deo universorum separatos, sanctificatos vocat. Sic etiam victimam per abusum nominavit. Sic quoque *anathema* duplicem sensum habet : nam non solum id quod Deo dedicatum est, sed etiam quod abalienatum, anathema vocavit.

Vers. 8, 9. « Et erit die victimæ Domini, et ulciscar super principes, et super domum regis, et super omnes qui induti sunt vestimentis alienis. Et ulciscar super omnes manifeste, qui sunt **1564** in vestibulis die illo, qui complent domum Domini Dei sui impietate et dolo. » Quia diebus Josiæ pii regis punitionis proferebatur sententia, et rex his obnoxius non erat, ejus autem filii et posteri, qui iniquam vitam egerunt, pœnas dederunt eorum quæ admiserant, merito non dixit : « Ulciscar super regem, » sed « super domum regis, et super principes. » *Vestimenta* autem *aliena* quidam ex latrocinio et rapinis parta esse dixerunt : quidam ad summam libidinem facta. Etenim et viri flagitiose viventes mulierum vestimenta induunt, et mulieres pariter libidini addictæ virorum vestes. Mihi vero aliud hic sermo designare videtur. Nam lex vetat [y] vestimenta ex lino et lana contexta ; verisimile autem est eos qui divitiis sese efferrent et deliciis diffluerent, finitimarum gentium vestes imitatos fuisse, et tunicis ex lino confectis ornatum ex lana purpurea elaboratum et superfluum intexuisse, quod contra traditionem legis divinæ fuit. Minatur ergo his etiam, et iis qui cum impietate et dolo in templum Dei ingrediuntur. Per *dolum* vero innuit eos fictam speciem habuisse pietatis, clam vero idolorum amplexos fuisse cultum. Propter has, inquit, vestras iniquitates :

Vers. 10. « Erit die illo, dicit Dominus, vox clamoris de porta compungentium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus. » Nam cum hostes **1565** murum perruperint, et portas aperuerint, cum clamore et vociferatione ad

[x] Isa. xiii, 3. [y] Deut. xxii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[63] τοῦ Θεοῦ. Ex A suppl. [64] C Θυσίαν. [65] τῇ. Des. in A. [66] τ. Θ. αὐτ. A Κυρίου. [67] ἐκ. In A post ἡμ. ponitur. [68] ἀποκ. In A post πύλης ponitur.

Digitized by Google

pli murum perfugietis : tamen nihilosecius illa etiam porta hostibus patefacta lamentantes interficiemini : et quamvis quidam ex vobis montium fastigia occupaverint, aut domos altas conscenderint, tamen eodem exitio peribunt.

VERS. 11. « Plangite, qui inhabitatis conscissam, quia assimilatus est omnis populus Chanaan, disperierunt omnes qui elati erant ob argentum. » *Conscissam* appellavit Hierosolymam, a calamitatibus quæ ei evenerunt, et lugeri jubet eam, quæ habitatoribus spoliata fuit. Nam quia Chananæorum impietatem sunt imitati, sicut Chananæi funditus perierunt, et divitiæ nihil eos adjuverunt.

VERS. 12. « Et erit die illo, scrutabor Hierosolymam cum lucerna. » Nullus eorum qui rei facti sunt, pœnas evadet, sed illos omnes interficiendos tradam. Hoc vero tropice posuit, metaphora ab illis petita, qui lucerna utuntur, ut res perditas quærant, nec prius desistunt, quam invenerint. » Et ulciscar super viros qui contemnunt custodias suas. » *Custodias* legitima dicit, quæ lex custodire jussit. « Eos qui dicunt in cordibus suis : Non faciet bene Dominus, et non faciet male. » Hoc loco eos damnat qui Providentiam tollunt, et casu res ferri dicere audent, Deumque universorum affirmant neque beneficio, neque pœna afficere quemquam, **1566** [13] quibus rapinam minatur, et domorum demolitionem, et nullos laborum fructus. « Ædificabunt enim, inquit, domos, et non habitabunt in eis, et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. » Et ne differri ultionem arbitrarentur, subjecit :

VERS. 14. « Quia propinquus est dies Domini magnus, propinquus et admodum velox. » *Magnum* vero eum dixit, qui non parte tantum aliqua pœnam inferat, sed undiquaque absolutam punitionem. Deinde ut acriorem metum injiciat audientibus, de eo ipso die disserit.

VERS. 15, 16. Vox diei Domini amara et dura posita est fortis; dies iræ dies ille, dies tribulationis et necessitatis, dies miseriæ et perditionis, dies tenebrarum et turbinis, dies nebulæ et caliginis. Dies tubæ et clamoris super civitates munitas, et super angulos excelsos. » *Angulos excelsos* turres dicit : *tubas* vero et *clamores*, hostium adventum : *tenebras* autem et *caliginem* et *nubem* et *nebulam*, malorum appellavit impetum : quæ cum advenerint, nec sol lucidus est videntibus, neque dies clarus, sed omnia caliginis plena videntur. Idque docet propheta, cum adjecit :

VERS. 17. « Et tribulabo homines, et ambula-

A κραυγῆς εἰς τὸ τοῦ ἱεροῦ καταφεύξεσθε τεῖχος· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἧττον κἀκείνης τοῖς ἐναντίοις ἀνοιχθείσης τῆς πύλης, οἰμωγῇ χρώμενοι καταχοντισθήσεσθε· κἂν τινες δὲ ἐξ ὑμῶν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρῶν καταλάβωσιν, ἢ εἰς τὰς ὑψηλὰς ἀνέλθωσιν οἰκίας, τὸν αὐτὸν ὄλεθρον ὑποστήσονται.

ια'. « Θρηνεῖτε, οἱ κατοικοῦντες τὴν κατακεκομμένην, ὅτι ὡμοιώθη πᾶς ὁ λαὸς Χαναάν, ἐξωλοθρεύθησαν πάντες οἱ ἐπηρμένοι ἀργυρίῳ. » *Κατακεκομμένην* τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος προσηγόρευσε πάθους, καὶ θρηνεῖσθαι παρακελεύεται τῶν οἰκητόρων ἔρημον γενομένην. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν Χαναναίων ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν, τῶν Χαναναίων τὴν πανωλεθρίαν ὑπέμειναν, καὶ οὐδὲν τῆς περιουσίας ἀπώναντο.

B ιβ'. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξερευνήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ μετὰ λύχνου. » Οὐδείς, φησὶ, τῶν ὀφειλόντων δίκην διαφεύξεται τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ πάντας αὐτοὺς παραδώσω σφαγῇ. Τροπικῶς δὲ τοῦτο τέθεικεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν λύχνῳ κεχρημένων εἰς ἐπιζήτησίν τινων ἀπολωλότων, καὶ μὴ πρότερον ἀφισταμένων ἕως ἂν εὕρωσι. « Καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς καταφρονοῦντας ἐπὶ τὰ φυλάγματα αὐτῶν. » *Φυλάγματα* τὰ νόμιμα λέγει, ἃ φυλάττειν ὁ νόμος παρεκελεύσατο. « Τοὺς λέγοντας [69] ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Οὐ μὴ ἀγαθοποιήσῃ Κύριος, οὐδὲ μὴ κακώσῃ. » Ἐνταῦθα τῶν τὴν Πρόνοιαν ἐκβαλλόντων κατηγορεῖ, καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι [70] τὰ πράγματα λέγειν τολμώντων· τὸν δὲ τῶν ὅλων Θεὸν μήτε C εὐεργετεῖν, μήτε κολάζειν φασκόντων· οἷς ἁρπαγὴν ἀπειλεῖ, καὶ οἰκιῶν ἀφανισμὸν, καὶ πόνων ἀκαρπίαν. « Οἰκοδομήσουσι γὰρ, φησὶν, οἰκίας, καὶ οὐ μὴ κατοικήσουσιν ἐν αὐταῖς· καὶ καταφυτεύσουσιν [71] ἀμπελῶνας, καὶ οὐ μὴ πίωσι τὸν οἶνον αὐτῶν. » Καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀναβολὴν ἔχειν τὴν τιμωρίαν, ἐπήγαγεν·

ιδ'. « Ὅτι [72] ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου ἡ μεγάλη, ἐγγὺς καὶ ταχεῖα σφόδρα. » *Μεγάλην* δὲ αὐτὴν προσηγόρευσεν, οὐ μερικὴν φέρουσαν παιδείαν, ἀλλὰ παντελῆ τιμωρίαν· εἶτα σφοδρότερον τοῖς ἀκούουσιν ἐντιθεὶς τὸ δέος, περὶ αὐτῆς ἐκείνης διέξεισι τῆς ἡμέρας.

ιε', ις'. « Φωνὴ [73] ἡμέρας Κυρίου πικρὰ καὶ σκληρὰ τέτακται δυνατή· ἡμέρα ὀργῆς ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἡμέρα θλίψεως καὶ ἀνάγκης, ἡμέρα ἀωρίας [74] καὶ D ἀφανισμοῦ, ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου [75], ἡμέρα νεφέλης καὶ ὁμίχλης. Ἡμέρα σάλπιγγος καὶ κραυγῆς ἐπὶ τὰς πόλεις τὰς ὀχυρὰς, καὶ ἐπὶ τὰς γωνίας τὰς ὑψηλάς. » *Γωνίας ὑψηλὰς* τοὺς πύργους λέγει. *σάλπιγγας* δὲ καὶ *κραυγὴν* τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον· *σκότος* δὲ καὶ *γνόφον*, καὶ *νεφέλην* καὶ *ὁμίχλην*, τὴν τῶν κακῶν ὠνόμασε προσβολήν· ὧν ἐπιόντων οὔτε ἥλιος φωτεινὸς τοῖς ὁρῶσιν, οὔτε ἡμέρα [76] λαμπρὰ, ἀλλὰ πάντα ζόφου εἶναι ἔμπλεα δοκεῖ· καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Προφήτης ἐπήγαγε·

ις'. « Καὶ ἐκθλίψω τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πορεύσον-

VARIÆ LECTIONES.

[69] Τοὺς λέγ. A καὶ οἱ λέγοντες. [70] *φέρ.* Des. in C. [71] A φυτεύσουσιν. [72] Ὅτι. Des. in A. [73] φωνὴ — τέτ. Ad vers. 14, hæc pertinent, juxta LXX. [74] ἀωρ. A ταλαιπωρίας. [75] A γνόφου καὶ σκότους. [76] ἡμ. C præm. ἡ.

Digitized by Google

ται ὡς τυφλοί. » Εἶτα τὴν αἰτίαν· « Ὅτι τῷ Κυρίῳ ἐξήμαρτον, καὶ ἐκχεῶ [77] τὸ αἷμα αὐτῶν ὡς χοῦν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῶν, ὡς βόλβιτα. » Ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ τῶν νενομισμένων [78] ἀξιωθήσονται, οὐδὲ ταφῆς τεύξονται.

ιη'. « Καὶ τὸ ἀργύριον [79], καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν, οὐ μὴ δύνηται ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου, ὅτι ἐν πυρὶ ζήλου αὐτοῦ καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ· διότι συντέλειαν καὶ σπουδὴν ποιήσει ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Ἀνόνητος, φησὶν, ἔσται καὶ τοῖς πλουσίοις ὁ πλοῦτος· ἀπαλλαγῆς γὰρ τῶν κακῶν διὰ τῶν χρημάτων οὐ τεύξονται, ἀλλ' ὑπὸ τῆς θείας ὀργῆς οἷον ὑπό τινος πυρὸς καταναλωθήσονται, ἤτις σύντομον ἐποίσει τοῖς τήνδε τὴν γῆν κατοικοῦσι τὸν ὄλεθρον. Οὕτως ἀπειλήσας τὰ σκυθρωπὰ, μεταμελείας αὐτοῖς προσφέρει παραίνεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α', β'. « Συνάχθητε, καὶ συνδέθητε, τὸ ἔθνος τὸ ἀπαίδευτον. Πρὸ τοῦ γενέσθαι ὑμᾶς ὡς ἄνθος παραπορευόμενον ἡμέρας [80], πρὸ τοῦ ἐπελθεῖν ἐφ' ὑμᾶς ὀργὴν θυμοῦ [81] Κυρίου. » Τινὲς τὸ χωρίον μὴ νενοηκότες, τὸ *συνδέθητε*, *συνδεήθητε* τεθείκασι· τὰ δὲ πλεῖστα τῶν ἀντιγράφων, *συνδέθητε* ἔχει. Αἰνίττεται δὲ ὁ λόγος τὴν διὰ φαρμάκων καὶ καταδέσμων ἴασιν τροπικῶς νοουμένην· τοῦτο γὰρ καὶ παρὰ τῷ Θεσπεσίῳ Ἡσαΐᾳ εὑρίσκομεν· τὸ ἀνίατον γὰρ τῶν Ἰουδαϊκῶν ὑποδεικνὺς τραυμάτων βοᾷ· « Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. » Συνδέθητε τοίνυν, φησὶ, τοῖς τῆς μεταμελείας φαρμάκοις τε καὶ ἐπιδέσμοις, ὦ τῶν ἀγαθῶν ἀμαθεῖς καὶ ἀπαίδευτοι, καὶ προφθάσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα μὴ ἄνθεσιν ἐαρινοῖς παραπλησίως διαῤῥεύσητε, τῆς θείας ὑμῖν ἐπερχομένης ὀργῆς.

γ'. « Ζητήσατε τὸν Κύριον, πάντες ταπεινοὶ γῆς. » Ἀποβλέψατε, φησὶν, εἰς τὴν τῆς φύσεως εὐτέλειαν, καὶ εἰς τὸν χοῦν τὸν προπάτορα, καὶ τὸν πλάστην ἐπιζητήσατε τὸν τοσούτοις ὑμᾶς ἀγαθοῖς ἐπικλύσαντα. Εἶτα καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ζητήσεως τὸν τρόπον διδάσκει. « Κρῖμα ἐργάζεσθε, καὶ ζητήσατε δικαιοσύνην· ζητήσατε πραότητα [82] καὶ ἀποκρίνασθε αὐτά. » Ὀρθότητος, φησὶ, καὶ δικαιοσύνης ἀντέχεσθε [83], καὶ τὸν ἐπιεικῆ καὶ μέτριον ἀσπάζεσθε βίον· καὶ σύνθεσθε διὰ τέλους ταῦτα διώκειν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει, « Καὶ ἀποκρίνασθε αὐτά. » Εἶτα τούτων ἀποδείκνυσι τὸν καρπόν.

« Ὅπως σκεπασθῆτε ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου. (δ'.) Διότι Γάζα διηρπασμένη ἔσται, καὶ Ἀσκάλων εἰς ἀφανισμὸν, καὶ Ἄζωτος μεσημβρίας ἐκριφήσεται, καὶ Ἀκκαρὼν ἐκριζωθήσεται. » Ὑμεῖς γὰρ εἰ τῇ προῤῥηθείσῃ χρήσησθε μετανοίᾳ, τῆς σωτηρίας ἀπολαύσεσθε, αἱ δὲ ἀλλόφυλοι πόλεις τὰ προλεχθέντα πείσονται.

bunt ut cæci. » Deinde causam : « Quia Domino peccaverunt, et effundam sanguinem eorum, sicut pulverem, et carnes eorum sicut stercus boum. » Hoc est, nec justa eis fient, nec sepulturam assequentur.

Vers. 18. « Et 1567 argentum eorum, et aurum eorum, non poterit eruere eos die iræ Domini : nam igne zeli ejus consumetur omnis terra, quia consummationem et festinationem faciet super omnes habitantes in terra. » Divitibus, inquit, divitiæ inutiles erunt. Neque enim malorum liberationem divitiis assequentur, sed ira Dei, tanquam igne quodam, consumentur, quæ repentinam in hac terra habitantibus perniciem afferet. Ubi vero sic minatus est acerba, eos ad pœnitentiam adhortatur.

CAPUT II.

Vers. 1, 2. « Congregamini et colligamini, gens inerudita. Antequam fiatis sicut flos pertransiens diem, antequam superveniat in vos ira Domini. » Quidam locum non intelligentes, pro *colligamini*, posuerunt *comprecamini* : plurima autem exemplaria *colligamini* habent. Designat autem curationem, quæ figurate per pharmaca et vincula indicatur. Hoc enim etiam apud divinum Isaiam invenimus : nam curari non posse vulnera Judæorum ostendens, clamat : « Non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas [z]. » Colligamini ergo, inquit, pœnitentiæ remediis, et vinculis, o bonorum rudes et imperiti, et venite in conspectum ejus cum confessione, ne quemadmodum verni flores decidatis, divina ira vos impetente.

Vers. 3. « Quærite Dominum, omnes humiles terræ. » Aspicite, 1568 inquit, naturæ vilitatem, et limum progenitorem : et fictorem inquirite, qui tot et tantis bonis vos redundare fecit. Postea etiam quærendi Dei rationem explicat. « Judicium operamini, et justitiam quærite : quærite mansuetudinem, et respondete ea. » Sectamini, inquit, recta judicia et justitiam, et vitam mansuetam et moderatam amplectimini : et constituite hæc usque in finem persequi. Hoc enim significat, « Et respondete ea. » Deinde horum fructum ostendit.

« Ut protegamini die iræ Domini. (Vers. 4.) Quia Gaza direpta erit, et Ascalon in desolationem, et Azotus in meridie projicietur, et Accaron eradicabitur. » Si enim vos supradicta pœnitentia utamini, salutem assequemini : alienigenarum vero urbes prædicta mala sustinebunt.

[z] Isa. 1, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[77] A ἐκχεεῖ, juxta rec. lect. [78] C νομιζομένων. [79] ἀργ. A add. αὐτῶν. [80] A ἡμέραν. [81] ὀργ B A ἡμέραν ὀργῆς. [82] ζητ. πρ. Des in A. [83] C ἀνέχεσθε.

Digitized by Google

VERS. 5, 6. « Væ qui inhabitatis funiculum maris, advenæ Cretensium : verbum Domini super vos, Chanaan, terra Allophylorum : et perdam vos de habitatione. Et erit Creta pascua gregum, et ovile pecudum. » *Funiculum maris* regionem vocat maritimam : nam divina Scriptura *funiculum* appellat sortem eo quod terra funiculo descripta, sua cuique tribuebatur portio. Quoniam igitur Deus Allophylos, genus ducentes ex Chanaan, in maritima regione reliquerat, et tanquam sortem quamdam illis hanc terram assignaverat, *funiculum maris* eos appellavit. *Advenas* autem *Cretensium* dixit colonos. Verisimile est enim ut, in maritimis urbibus, eo quosdam e Creta venisse, **1569** ibique consedisse. Itaque et *Chanaan*, et *funiculum maris*, et *Cretam*, et *advenas Cretensium*, loca maritima Palæstinæ appellavit, quibus vastitatem minatus est.

VERS. 7. « Et erit funiculus maris his qui reliqui sunt de domo Judæ : super ipsos pascentur in domibus Ascalonis : ad vesperam divertent a facie filiorum Judæ : quia visitat eos Dominus Deus eorum, et avertit captivitatem eorum. » Hæc post reditum finem sortita sunt. Etenim in libris Machabæorum invenimus et Jonatham et Simonem, Gazam, et Ascalonem, et Ptolemaida vi cepisse et sub potestatem suam redegisse. At certum et indubitatum finem prophetiæ post Salvatoris nostri ascensionem videre est, et post sanctorum apostolorum prædicationem. Hi enim ex Judæis oriundi, ad vesperam in has urbes diverterunt; hoc est, ante vesperam consummationis, cum Deus universorum gentes visitasset, et ab acerba servitute et captivitate illas liberasset. Inde contra Moabitas et Ammonitas fert sententiam. Hi enim cognatione populum Israel attingentes, et ex Loto genus suum ducentes, delectabantur calamitatibus (Judæorum), et in Deum universorum blasphemias jaciebant, quod Judæis nullam opem porrigeret. Idcirco Deus ait :

VERS. 8-10. « Audivi opprobria Moabi, et contumelias filiorum Ammonis, quibus exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super **1570** terminos meos. Propterea, Vivo ego, dicit Dominus virtutum, Deus Israelis, quia Moab sicut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha : et Damascus ventilata, quasi acervus areæ, et dissipata usque in sempiternum : et qui reliqui fuerint de populo meo, diripient eos, et residui gentis meæ possidebunt eos. Hæc erit eis pro contumelia eorum, quia exprobraverunt, et magni facti sunt super populum Domini omnipotentis. » Reges suos habuerunt et Moabitæ, et Ammonitæ, et Damascus totius

ε', ς'. « Οὐαὶ, οἱ κατοικοῦντες τὸ σχοίνισμα τῆς θαλάσσης, πάροικοι Κρητῶν! λόγος Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς, Χαναάν, γῆ Ἀλλοφύλων, καὶ ἀπολῶ ὑμᾶς ἐκ κατοικίας. Καὶ ἔσται Κρήτη νομὴ ποιμνίων, καὶ μάνδρα προβάτων. » *Σχοίνισμα τῆς θαλάσσης* τὴν παραλίαν καλεῖ· *σχοίνισμα* γὰρ ὁ κλῆρος ὑπὸ τῆς θείας καλεῖται Γραφῆς, παρὰ τὸ σχοινίῳ μετρεῖσθαι τὴν γῆν, καὶ ἑκάστῳ τὴν προσήκουσαν ἀπονέμεσθαι. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τοὺς Ἀλλοφύλους, ἐκ τοῦ Χαναὰν τὸ γένος κατάγοντας, ἐν τῇ παραλίᾳ κατέλιπεν ὁ Θεὸς, οἷόν τινα κλῆρον ταύτην αὐτοῖς ἀπονείμας τὴν γῆν, *σχοίνισμα θαλάσσης* αὐτοὺς προσηγόρευσε. *Παροίκους* δὲ *Κρητῶν* ἀντὶ τοῦ *ἀποίκους* τέθεικεν. Ὡς ἐν παραθαλασσίοις γὰρ πόλεσιν, εἰκός τινας ἀπὸ Κρήτης ἀφικέσθαι, καὶ κατοικῆσαι. Καὶ *Χαναὰν* τοίνυν, καὶ *σχοίνισμα θαλάσσης*, καὶ *Κρήτην*, καὶ *παροίκους Κρητῶν*, τὰ παραθαλάσσια τῆς Παλαιστίνης ὠνόμασε χωρία, οἷς ἐρημίαν ἠπείλησε.

ζ'. « Καὶ ἔσται τὸ σχοίνισμα τῆς θαλάσσης τοῖς καταλοίποις οἴκου Ἰούδα· ἐπ' αὐτοὺς νεμήσονται ἐν τοῖς οἴκοις Ἀσκάλωνος· δείλης καταλύσουσιν[84] ἀπὸ προσώπου υἱῶν Ἰούδα, ὅτι ἐπισκέπτεται[85] αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν[86], καὶ ἀπέστρεψε τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτῶν. » Ταῦτα μετὰ τὴν ἐπάνοδον πέρατος ἔτυχεν. Εὑρίσκομεν γὰρ καὶ ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς, καὶ Ἰωνάθην, καὶ Σίμωνα, καὶ Γάζης, καὶ Ἀσκάλωνος, καὶ Πτολεμαΐδος περιγενομένους, καὶ ὑπὸ τὴν οἰκείαν αὐτὰς ἡγεμονίαν πεποιηκότας. Τὸ δὲ ἀκριβὲς καὶ ἀναντίῤῥητον τέλος τῆς προφητείας ἔστιν ἰδεῖν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸ κήρυγμα. Οὗτοι γὰρ ἐξ Ἰουδαίων ὁρμώμενοι, δείλης ἐν ταύταις κατέλυσαν ταῖς πόλεσι· τουτέστι, πρὸ τῆς ἑσπέρας τῆς συντελείας, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐπισκεψαμένου τὰ ἔθνη, καὶ τῆς πικρᾶς αὐτὰ[87] δουλείας τε καὶ αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσαντος. Ἐντεῦθεν κατὰ Μωαβιτῶν καὶ Ἀμμανιτῶν ἐκφέρει τὴν ψῆφον· οὗτοι γὰρ συγγενεῖς ὄντες τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκ τοῦ Λὼτ τὸ γένος κατάγοντες, ἐφήδοντό τε ταῖς συμφοραῖς, καὶ βλασφημίαις κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐχρῶντο, ὡς μηδεμιᾶς Ἰουδαίοις παρ' αὐτοῦ βοηθείας παρασχεθείσης. Διό φησιν ὁ Θεός·

η'-ι'. « Ἤκουσα ὀνειδισμοὺς Μωάβ, καὶ κονδυλισμοὺς υἱῶν Ἀμμὼν, ἐν οἷς ὠνείδιζον τὸν λαόν μου, καὶ ἐμεγαλύνοντο ἐπὶ τὰ ὅριά μου. Διὰ τοῦτο, Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς τοῦ[88] Ἰσραὴλ, ὅτι[89] Μωὰβ ὡς Σόδομα ἔσται, καὶ υἱοὶ Ἀμμὼν ὡς Γόμορρα, καὶ Δαμασκὸς ἐκλελικμημένη[90], ὡς θημωνία ἄλωνος, καὶ ἠφανισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ οἱ κατάλοιποι λαοῦ μου διαρπῶνται αὐτούς, καὶ οἱ κατάλοιποι ἔθνους μου κληρονομήσουσιν αὐτούς. Αὕτη αὐτοῖς ἀντὶ τῆς ὕβρεως αὐτῶν· διότι ὠνείδισαν, καὶ ἐμεγαλύνθησαν ἐπὶ τὸν λαὸν[91] Κυρίου παντοκράτορος. » Βασιλέας εἶχον καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται, καὶ ἡ Δαμασκὸς πάσης ἐβασίλευσε

VARIÆ LECTIONES.

[84] A καταλυουσιν. [85] A ἐπέσκεπται, juxta rec. lect. [86] αὐτ. Des. in A. [87] αὐτά. Des. in C. [88] τοῦ Des. in A. [89] A διότι. [90] A et C ἐκλελειμμένη. [91] τ. λ. Κ. παντ. A Κύριον τὸν παντοκράτορα.

Digitized by Google

τῆς Συρίας· ἀλλὰ ταύτας ἁπάσας κατέλυσαν Βαβυλώνιοι· μόνοις δὲ Ἰουδαίοις ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ Κύρου τοῦ Πέρσου τὴν ἐπάνοδον ἐδωρήσατο. Καὶ ἀνήνθησαν [93] πάλιν, καὶ ἀνεκτήσαντο τὴν προτέραν ἡγεμονίαν, καὶ δέος ἅπασι τούτοις παρεῖχον τοῖς ἔθνεσι· καὶ αὐτοὶ μὲν τὰ ἐκείνων ἐνέμοντο, ἐκεῖνοι δὲ τούτοις ἀντιτείνειν οὐκ ἴσχυον. Οὗ χάριν ὁ θεῖος προαγορεύει [93] λόγος, Μωαβίτας μὲν καὶ Ἀμμανίτας ἐρημίᾳ παντελεῖ παραδοθήσεσθαι, τὴν δὲ Δαμασκὸν θημωνίᾳ ἄλωνος λελικμημένῃ [94] παραβληθήσεσθαι. Ταῦτα δὲ ὑπέμειναν ἐν τῇ τῶν Χαλδαίων ἐφόδῳ. Ἀφανισθῆναι δὲ εἰς τὸν αἰῶνα λέγει τὴν Δαμασκὸν, διὰ τὸ ἐξ ἐκείνου, καὶ εἰς τὸν ἑπειτα χρόνον, ἀπολέσαι αὐτὴν τῆς βασιλείας τὴν δυναστείαν, καὶ μηκέτι κρατῆσαι τῶν ὑπηκόων ἐθνῶν, ἀλλ' ὑπόφορον γενέσθαι τῶν βεβασιλευκότων Βαβυλωνίων, Περσῶν τε καὶ Μακεδόνων, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος Ῥωμαίων. Ἀλλ' ὅμως κἀνταῦθα τὸ ἀκριβὲς τέλος ἡ προφητεία διὰ τῶν ἱερῶν ἔλαβεν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐκείνους διαδεξαμένων ἁγίων· τούτους γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος *κατάλειμμα* προσηγόρευσε. Τεθεικὼς γὰρ τὴν προφητείαν, τὴν διαῤῥήδην βοῶσαν, « Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται, » ἑρμηνεύει λέγων· « Οὕτως καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης διὰ τοῦ μακαρίου Σοφονίου φησί· « Καὶ οἱ κατάλοιποι ἔθνους μου κληρονομήσουσιν αὐτούς. » Εἶτα σαφέστερον ἑρμηνεύει·

ια'. « Ἐπιφανήσεται [95] Κύριος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν [96] τῆς [97] γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν [98] αὐτῷ, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι [99] αἱ νῆσοι τῶν ἐθνῶν. » Ταῦτα οὐδὲ τὴν ἀναίσχυντον Ἰουδαίων ἀντίῤῥησιν δέχεται. Εἰ γὰρ λέγοιεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον πολλοὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς τὸν τῶν ὅλων πεπιστευκότες Θεὸν, εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν τὴν νομικὴν ἐπετέλουν λατρείαν, ψευδηγοροῦντες σαφῶς ἐλεγχθήσονται· ὁ γὰρ προφητικὸς λόγος φησὶν, ὅτι « Προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ νόμον, ἀλλὰ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν γεγένηται· ὁ μὲν γὰρ νόμος πάντας εἰς τὸν ἕνα ἐκεῖνον συνῆγε νεών· ὁ δὲ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῇ Σαμαρείτιδί φησιν· « Ἀμὴν [1], ἀμὴν λέγω σοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις, οὔτε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ προσκυνήσουσι τῷ Πατρί. » Τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος Σοφονίας βοᾷ· « Ἐπιφανήσεται Κύριος ἐπ' αὐτούς· » τουτέστι, τοὺς προῤῥηθέντας ἅπαντας, Ἀλλοφύλους, Παλαιστινοὺς, Μωαβίτας, Ἀμμανίτας, Δαμασκηνοὺς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἔθνη. « Καὶ ἐξολο-

A Syriæ regnum tenuit, sed hæc omnia Babylonii deleverunt : solis autem Judæis Deus universorum per Cyrum Persam reditum donavit. Refloruerunt itaque et pristinum principatum recuperarunt, metumque injecerunt his omnibus gentibus; et illarum quidem possessionem obtinebant, illi vero his obsistere non poterant. Quamobrem divinus sermo prædicit, Moabitas et Ammonitas funditus vastatum iri, Damascum vero acervo areæ ventilato comparatum iri. Hæc vero illi sustinuerunt in bello quod eis intulerunt Chaldæi. Damascum porro in sempiternum dissipatam dicit, eo quod ab illo tempore, et in posterum, regni principatum perdiderit, et non amplius subditis gentibus imperaverit, sed vectigalis facta fuerit, regnantibus B Babyloniis, et Persis, et Macedonibus, et hoc tempore Romanis. Sed tamen hic etiam prophetia finem adepta est per sacros apostolos, et per **1571** sanctos qui apostolis successerant : hos enim divinus quoque Apostolus *reliquias* appellavit. Cum enim proposuisset palam dicentem prophetiam : « Si fuerit numerus filiorum Israelis tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient [a], » prophetiam explanat dicens : « Sic ergo et hoc tempore, reliquiæ secundum electionem gratiæ (Dei) salvæ factæ sunt [b]. » Hoc etiam Dominus per beatum Sophoniam ait : « Et residui gentis meæ possidebunt eos. » Postea planius interpretatur :

C Vers. 11. « Apparebit Dominus super eos, et disperdet omnes deos gentium terræ, et adorabunt eum singuli de loco suo, omnes insulæ gentium. » Hæc etiam impudentem Judæorum contradictionem minime admittunt. Nam si dicant, post reditum e Babylone multos ex gentibus, qui in Deum crediderant, in templo Hierosolymitano debitum cultum præstitisse, mendacii aperte convincentur. Propheticus enim sermo dicit : « Adorabunt eum singuli de loco suo. » Hoc vero non juxta legem, sed juxta evangelicam doctrinam factum est ; nam lex quidem omnes in unum illud templum congregavit. Dominus autem in Evangeliis ad Samaritanam dixit : « Vere, vere tibi dico, mulier, veniet hora qua neque in Hierosolymis, neque in loco hoc, sed in quovis D loco adorabunt Patrem [c]. » Hoc etiam divinus Sophonias aperte dicit : « Apparebit Dominus super eos; » hoc est, **1572** prædictos omnes, Allophylos, Palæstinos, Moabitas, Ammonitas, Damascenos, cæterasque omnes gentes. « Et disperdet omnes deos gentium terræ, et adorabunt eum singuli de loco suo, omnes insulæ gentium. »

[a] Rom. IX, 27. [b] Rom. XI, 5. [c] Joan. IV, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[93] ἀνήνθ. Ita cum C legimus. Sirm. ἀνήχθησαν. [93] Edit. prior hab. προσαγορεύει. [94] C λελειμμένῃ. [95] A ἐπιφανὴς ἔσται. [96] τ. ἐθν. Des. infra, t. IV *Cr. Aff. Curat.* serm. 10. Exstat autem in *Epist. ad Sporacium.* [97] τῆς — ἐθνῶν. Des. in C. [98] A προσκυνήσει. [99] πᾶσαι. Infra, *Gr. Aff. Curat.* l. c. præm. καί. [1] Ἀμὴν, κ. τ. λ. Aliter l. c. legitur.

Digitized by Google

Nec enim solum urbes quæ sunt in continenti aut maritimæ, sed etiam eæ quæ sunt in mari adorabunt. Ad hæc adjicit :

ἠπείρῳ πόλεις, οὐδὲ αἱ παραθαλάσσιοι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν τῷ πελάγει διακείμεναι. Τούτοις ἐπάγει·

A θρεύσει ἅπαντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἐθνῶν. » Οὐ γὰρ μόνον αἱ ἐν τῇ

Vers. 12. « Et vos, Æthiopes, vulnerati gladio meo estis. Hæc vero oratio declarat dæmonum etiam catervas salutaris crucis virtute dissipatas, et homines atram animam gerentes et Deo adversarios, divina plaga vulneratos. Hoc modo de salute gentium vaticinatus, ad persequendam historiam convertit sermonem, et Assyriis perniciem minatur; nondum enim Nineve pœnas dederat.

ιβ'. « Καὶ ὑμεῖς, Αἰθίοπες, τραυματίαι ῥομφαίας μου ἐστέ[1]. » Σημαίνει δὲ ὁ λόγος καὶ τῶν δαιμόνων τὸ στῖφος καταλυθὲν τῇ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ προσβολῇ· καὶ τοὺς μέλανας τὴν ψυχὴν, καὶ ἀντιθέους ἀνθρώπους, τῇ θείᾳ τρωθέντας πληγῇ. Οὕτω περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν προθεσπίσας σωτηρίας, ἐπὶ τὴν τῆς ἱστορίας ἀκολουθίαν μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις τὸν ὄλεθρον ἀπειλεῖ· οὐδέπω γὰρ ἡ Νινευὶ τὴν τιμωρίαν ἐδέδεκτο.

Vers. 13, 14. « Et extendet manum suam super aquilonem : et perdet Assyrium, et rediget Nineven in solitudinem aqua carentem, quasi desertum. Et pascentur in medio ejus greges, et omnes bestiæ terræ : et chamæleontes, et ericii in præsepibus ejus cubabunt, et bestiæ clamabunt in foveis ejus, et corvi in portis ejus, quia cedrus altitudo ejus. » Omnia antedicta vastitatis signa sunt, gregum pastiones, et diversorum animalium habitationes, et corvorum nidi. Sed hæc omnia, inquit, patietur propter animi fastum. Nam cedro similis erat altitudo animi ejus elati. Deinde hoc clarius enarrans propheta **1573** infert :

ιγ', ιδ'. « Καὶ ἐκτενεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ[2] ἐπὶ βορρᾶν[3], καὶ ἀπολεῖ[4] τὸν Ἀσσύριον, καὶ θήσει τὴν Νινευὶ εἰς ἀφανισμὸν ἄνυδρον, ὡς ἔρημον. Νεμήσεται[5] ἐν μέσῳ αὐτῆς ποίμνια, καὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, καὶ χαμαιλέοντες καὶ ἐχῖνοι ἐν τοῖς φατνώμασιν αὐτῆς κοιτασθήσονται[6]· καὶ θηρία ὠνήσει ἐν τοῖς διορύγμασιν αὐτῆς, καὶ κόρακες ἐν τοῖς πυλῶσιν αὐτῆς, διότι κέδρος τὸ ἀνάστημα αὐτῆς. » Ἐρημίας ἅπαντα τὰ προειρημένα σημεῖα, ποιμνίων νομαὶ, καὶ θηρίων διαφόρων οἰκήσεις, καὶ κοράκων νεοττιαί. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, φησὶ, πείσεται διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀλαζονείαν. Κέδρῳ γὰρ ἐφικτὸν τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς φρόνημα. Εἶτα τοῦτο σαφέστερον διηγούμενος ὁ Προφήτης ἐπάγει·

B

Vers. 15. « Hæc est civitas contemptrix. » Hoc est, quæ omnem urbem et regnum pusillum et vile putabat. « Quæ habitabat in spe. Quæ nihil triste et acerbum se unquam perpessuram arbitrata est. « Quæ dicebat in corde suo : Ego sum, et non est post me amplius. » Postea per ironiam deridens : Quomodo, inquit, redactum est in solitudinem pascuum bestiarum ! » Tum addit quæ solent occurrere. « Omnis qui transit per eam sibilabit et movebit manus suas. » Solent enim plerique hominum in ærumnis quæ præter spem accidunt, et sibilare et manus movere. Postquam ita de Nineve prædixit, ad Hierosolymam orationem convertit.

ιε'. « Αὕτη ἡ πόλις ἡ φαυλίστρια. » Ἀντὶ τοῦ, ἡ πᾶσαν πόλιν καὶ βασιλείαν εὐτελῆ καὶ σμικρὰν ἡγουμένη. « Ἡ κατοικοῦσα ἐπ' ἐλπίδι. » Ἡ μηδὲν σκυθρωπὸν ὑπομεῖναί ποτε δοκήσασα. « Ἡ λέγουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς· Ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι μετ' ἐμὲ ἔτι. » Εἶτα κατ' εἰρωνείαν ἐπιτωθάζων, « Πῶς ἐγένετο[9], φησὶν [10], εἰς ἀφανισμὸν νομὴ θηρίων; » Καὶ τὰ ἐξ ἔθους συμβαίνοντα· « Πᾶς ὁ παραπορευόμενος[11] δι' αὐτῆς συριεῖ, καὶ κινήσει τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » Εἰώθασι γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς παρ' ἐλπίδα γινομένοις ἀνιαροῖς καὶ συρίττειν, καὶ τὰς χεῖρας κινεῖν. Οὕτω περὶ τῆς Νινευὶ προαγορεύσας [12], πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ τρέπει τὸν λόγον.

C

CAPUT III.

Vers. 1. « O illustris et redempta civitas, columba! » Lamentis et lacrymis digna urbs quæ, cum felici statu gauderet, præclara et percelebris fuit, et sæpe a Deo universorum salutem est assecuta, spiritualibusque donis potita. Aut hoc enim per *columbam* prophetam designare arbitror, aut urbis ornatum et pulchritudinem : nam venustum quoque est hoc animal. Et verisimile est, hoc quoque per illud declarari : Quemadmodum columba in domibus separatis libenter commoratur, sic cum pietatem colebatis, incolæ Hierosolymæ, in templo

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

α'. Ὦ ἐπιφανὴς καὶ λελυτρωμένη[13] πόλις, ἡ περιστερά. » Θρήνων ἀληθῶς ἀξία καὶ ὀδυρμῶν ἡ [14] πόλις, ἐπίσημος μὲν ἐν εὐπραγίᾳ γενομένη καὶ πολυθρύλλητος· σωτηρίας δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων πολλάκις τυχοῦσα, καὶ πνευματικῶν ἀπολαύσασα χαρισμάτων. Ἢ τοῦτο γὰρ διὰ τῆς *περιστερᾶς* αἰνίξασθαι τὸν προφήτην ὑπολαμβάνω, ἢ τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς πόλεως· εὐπρεπὲς γὰρ καὶ τόδε τὸ ζῷον. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῦτο παραδηλῶσαι, ὅτι Καθάπερ ἡ περιστερὰ ταῖς ἀφωρισμέναις οἰκίαις ἐμφιλοχωρεῖ, οὕτως ἠνίκα ηὐσεβεῖτε, οἱ ἐν τῇ Ἱερου-

D

VARIÆ LECTIONES.

[1] ἐστέ. Erasum est in C qui in marg. habet ἔσεσθε. [2] A ἐκτενῶ τ. χ. μου. [3] A βορρᾶ. [4] A ἀπολῶ, et deinde θήσω. [5] A Καὶ νεμήσονται. [6] κοιτ. — διορ. αὐτ. Des. in edit. pr. [8] ἡ. Des. in C. [9] A ἐγενήθη. [10] φησί. Des. in C. [11] A πορευόμενος. [12] προαγ. Ita C pro προσαγ., ut habet edit. Sirm. [13] A ἡ ἐπιφ. καὶ ἀπολελυτρ. [14] ἡ. C εἶ.

Digitized by Google

σκλήμ, τῷ ἀφιερωμένῳ μοι προστρέχετε νεῷ. Εἶτα διηγεῖται τὰ πλημμελήματα, καὶ [15] πρώτην τὴν παρακοήν.

β'. « Οὐκ εἰσήκουσε γὰρ φωνῆς. » Εἶτα τὸ ἀπαίδευτον· « Οὐδὲ [16] ἐδέξατο παιδείαν. » Πρὸς τούτοις τὸ ἄπιστον· « Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἐπεποίθησε [17], καὶ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῆς οὐκ ἤγγισεν. » Ἔπειτα τῶν ἀρχόντων τὸ θηριῶδες καὶ ἄδικον·

γ'. « Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐν αὐτῇ, ὡς λέοντες ὠρυόμενοι. » Καὶ τῶν κριτῶν τὸ παράνομόν τε καὶ βίαιον· « Οἱ κριταὶ αὐτῆς, ὡς λύκοι τῆς Ἀραβίας· οὐχ ὑπελίποντο εἰς τὸ πρωΐ. » Τῶν μάντεων τὸ ψευδές τε καὶ ἄθεον·

δ'. « Οἱ προφῆται αὐτῆς πνευματοφόροι, ἄνδρες καταφρονηταί. » *Προφήτας* γὰρ τοὺς ψευδοπροφήτας καλεῖ. Εἶτα καὶ τῶν ἱερέων τὸ δυσσεβὲς καὶ ἀνόσιον· « Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς βεβηλοῦσι τὰ ἅγια, καὶ ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν [18] νόμον. » Ἀλλὰ καὶ τούτων ἁπάντων, φησὶν, ἐν αὐτῇ τολμωμένων,

ε'. « Ὁ Κύριος [19] δίκαιος ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ ποιήσῃ ἄδικον· πρωΐ, πρωΐ δώσει κρῖμα αὐτοῦ εἰς φῶς, καὶ οὐκ ἀπεκρύβη, καὶ οὐκ ἔγνω ἀδικίαν ἐν ἀπαιτήσει, καὶ οὐκ εἰς νῖκος [20] ἀδικίαν. » Ταχίστην, φησὶν, ἐποίσει τὴν τιμωρίαν τοῖς τοσαῦτα τετολμηκόσι κακά· διὰ γὰρ τοῦ *πρωΐ, πρωΐ*, τὸ τάχος παρεδήλωσε· τὸ δὲ *εἰς φῶς*, ἀντὶ τοῦ, προφανῶς, καὶ οὐ λάθρα. Ταῦτα δὲ ποιήσει, φησὶ, καταλύων τῆς ἀδικίας τὸ θράσος, καὶ οὐκ ἐῶν αὐτὴν μέχρι τέλους κρατεῖν.

ς'. Ἐν διαφθορᾷ [21] κατέσπασα ὑπερηφάνους· ὤφθησαν [22] γωνίαι αὐτῶν· ἐξερημώσω [23] τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὸ παράπαν τοῦ μὴ διοδεύειν [24]· ἐξέλιπον αἱ πόλεις αὐτῶν παρὰ τὸ μὴ [25] ὑπάρχειν, μηδὲ κατοικεῖν. » Ὥσπερ τὰς οἰκοδομίας αἱ γωνίαι συνδοῦσιν, οὕτω τὰς δυναστείας ὑπερείδουσιν εὐπραξίαι. Διαφθορᾷ τοίνυν τοὺς ὑπερηφανίᾳ συζῶντας παραδιδοὺς, εἰς ἔδαφος αὐτῶν κατασπάσω τὸ ὕψος, ὥστε μηδὲ τὴν μνήμην αὐτῶν εἰς τοὺς ἐσομένους παραπεμφθῆναι, καὶ τὰς πόλεις δὲ αὐτῶν ἐρημίᾳ παντελεῖ παραδώσω. Οὕτως ἀπειλήσας ὁ φιλάνθρωπος, πάλιν παραινεῖ, καὶ συμβουλεύει δεῖσαι τὰ εἰρημένα, καὶ τὴν προσήκουσαν δέξασθαι διδασκαλίαν· φυγεῖν τῶν ἠπειλημένων τὸν ὀλεθρον, ὃν ἡ παρανομία γεγέννηκε· μὴ μελλῆσαι, μηδὲ ἀναβαλέσθαι, ἀλλὰ ταχέως προσενεγκεῖν τὴν μετάνοιαν. « Ἑτοιμάζου γὰρ, φησὶν, ὄρθρισον. » Τουτέστι, Κατὰ τάχος τὰ τῆς μεταμελείας ἐπίδειξαι. « Διέφθαρται πᾶσα ἡ ἐπιφυλλὶς αὐτῶν. » Μὴ δείσῃς, φησὶ, τοὺς Ἀσσυρίους, ὧν τὸ πλῆθος πρὸ τῶν σῶν πυλῶν κατηκόντισα· καὶ γὰρ τὴν *ἐπιφυλλίδα* αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκείνην διαφυγόντας τὴν τιμωρίαν, παραδώσω Βαβυλωνίοις.

ζ'. « Διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν με, λέγει Κύριος, ἐν ἡμέρᾳ [26] ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον, διότι τὸ κρῖμά μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, τοῦ εἰσδέξασθαι

A mihi consecrato assidui cratis. Postea explicat delicta, ac primo quidem inobedientiam.

Vers. 2. Non audivit enim vocem. » Deinde rudem **1574** inscitiam. « Neque suscepit disciplinam. » Post hæc diffidentiam : « In Domino non est confisa, et ad Deum suum non appropinquavit. » deinde principum ferocitatem et injustitiam :

Vers. 3. « Principes ejus in ea veluti rugientes leones. » Tum judicum iniquitatem et violentiam : « Judices ejus, sicut lupi Arabiæ, non dimittebantur mane. » Itemque divinatorum mendacia et impietatem :

Vers. 4. « Prophetæ ejus portantes spiritum, viri contemptores. Prophetas enim falsos prophetas appellat. Postremo sacerdotum impietatem et nequitiam : « Sacerdotes ejus polluunt sancta, et impie agunt in legem. » Atqui, inquit, cum hæc omnia in ea perpetrentur :

Vers. 5. « Dominus justus in medio ejus, et non faciet iniquitatem. Mane, mane judicium suum dabit in luce, et non est absconditus, et non agnoscit iniquitatem in exactione, nec injustitiam, in sempiternum. » Quamprimum, inquit, sumet pœnas de his, qui tanta admiserunt mala : nam per *mane, mane*, celeritatem demonstravit. Quod vero ait, *in luce*, hoc est, propalam, et non occulte. Hæc vero, inquit, faciet, ut iniquitatis audaciam perdat, et non in sempiternum eam regnare sinat.

Vers. 6. « In corruptione detraxi superbos ; apparuerunt anguli eorum : desertas faciam vias eorum, ut penitus non transeant ; defecerunt civitates eorum, eo quod nullus subsisteret, neque habitaret. » Sicut substructiones ædificiorum anguli colligant, ita res secundæ principatus stabiliunt. Superbientes ergo in perniciem tradens, eorum **1575** altitudinem in terram dejiciam, ita ut nulla eorum memoria transmittatur ad posteros : et eorum urbes solitudini vastitatis dabo. [7] His minis intentatis, misericors rursus admonet et consulit, ut ab antedictis timeant, et convenientem disciplinam accipiant, et quam minatus est perniciem fugiant, quam iniquitas genuit ; neque cunctentur, neque differant, sed confestim pœnitentiam offerant. « Præparare enim, dicit, surge sub diluculo. » Hoc est, quamprimum quæ pœnitentiæ conveniant perage. « Disperierunt omnes racemuli eorum. » Ne timeas, inquit, Assyrios, quorum multitudinem ante portas tuas interemi, quoniam *racemulos* eorum, hoc est, eos qui eam cladem effugerunt, tradam Babyloniis.

Vers. 8. « Propterea exspecta me, dicit Dominus, die resurrectionis meæ in testimonium, quia judicium meum in congregationes gentium, ut susci-

VARIÆ LECTIONES.

[15] καὶ. Des. in C. [16] A οὐκ. [17] A ἐπεποίθει. [18] εἰς τόν. Des. in A. [19] Κύρ. A præm. δέ. [20] A νεῖκος. [21] Ἐν διαφθ. Des. in A. [22] ὤφθ. A ἠφανίσθησαν, quæ est rec. lectio. [23] A ἐξηρήμωσεν. [24] C ὁδεύειν. [25] A διὰ τὸ μηδέν. [26] A εἰς ἡμέραν.

Digitized by Google

piam reges, ut effundam super eos furorem iræ meæ, quia igne zeli mei consumetur omnis terra. » Ne existimes, inquit, me non curare res humanas : quin exspecta, et videbis me exsurgere, et juste judicare, et iniqua regna delere, et zelo meo, tanquam igne quodam, omnem orbem terræ expiare. Atque hoc apertius interpretans addidit :

A βασιλεῖς, τοῦ ἐκχέαι ἐπ' αὐτοὺς τὴν [37] ὀργὴν θυμοῦ μου, διότι ἐν πυρὶ ζήλου μου καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ. » Μὴ νομίσῃς με, φησὶν, ἀμελεῖν τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων, ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ὄψει με διανιστάμενον, καὶ κρίνοντα δικαίως, καὶ τὰς ἀδίκους καταλύοντα βασιλείας, καὶ οἷόν τινι πυρὶ τῷ ζήλῳ μου πᾶσαν ἐκκαθαίροντα τὴν οἰκουμένην. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ἑρμηνεύων, ἐπήγαγεν·

Vers. 9. « Quia tunc convertam super populos linguam in generationes ejus, ut invocent omnes nomen Domini, ut serviant ei sub jugo uno. » Hoc clarius Aquila, Theodotio **1576** et Symmachus verterunt. Aquila enim et Theodotio ponunt : « Tunc vertam ad omnes populos labium electum ; » Symmachus vero : « Tunc convertam in populos labium mundum ; » *mundum* vero *labium* est, quod nominat Deum, non deos. Talia quædam etiam per Isaiam dixit Deus : « Linguæ balbutientium cito discent loqui pacem [d]. » Itemque : « Expedita erit lingua balborum [e]. » Illas itaque linguas ad multitudinem deorum eruditas convertet, et electas mundasque faciet : ita ut « omnes invocent nomen Domini, et serviant ei omnes gentes sub jugo uno. » Quin etiam et,

θ'. « Ὅτι [38] τότε μετατρέψω ἐπὶ λαοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰς αὐτῶν [39], τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πάντας [40] τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ [41] δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἕνα. » Τοῦτο σαφέστερον Ἀκύλας, καὶ Θεοδοτίων, καὶ Σύμμαχος ἡρμηνεύκασιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων φασί· « Τότε στρέψω πρὸς πάντας τοὺς λαοὺς χεῖλος ἐξειλεγμένον· » ὁ δὲ Σύμμαχος· « Τότε μεταστρέψω ἐν τοῖς λαοῖς χεῖλος καθαρόν· » *καθαρὸν* δὲ *χεῖλος*, τὸ μὴ θεοὺς, ἀλλὰ Θεὸν ὀνομάζον. Τοιαῦτα καὶ διὰ Ἡσαΐου εἴρηκεν ὁ Θεός· « Αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Καὶ πάλιν· « Τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. » Τὰς γλώσσας τοίνυν ἐκείνας, τὰς τὴν πολυθεΐαν πεπαιδευμένας, μεταστρέψει, καὶ ἐκλεκτὰς ποιήσει, καὶ καθαράς· ὥστε « Πάντας ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ δουλεύειν αὐτῷ ἅπαντα τὰ ἔθνη ὑπὸ ζυγὸν ἕνα. » Καὶ μέντοι καὶ τοὺς

Vers. 10. « De finibus fluminum Æthiopiæ suscipiam supplicantes mihi : filii dispersorum afferent victimas mihi. » Qui enim ultimis in terris habitant, accepta præconum a me dispersorum disciplina, laudis sacrificium mihi offerent. Sic enim etiam Symmachus interpretatus est : « A finibus fluviorum Æthiopiæ supplicantes mihi filii dispersorum a me deferent munus mihi. » Filii procreati a præconibus pietatis, quos in omnes gentes dispersi, spiritualia mihi offerent dona.

ι'. « Ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιοπίας προσδέξομαι [42], τοὺς [43] ἱκετεύοντά; με· υἱοὶ [44] τῶν διεσπαρμένων οἴσουσι θυσίας μοι. » Οἱ γὰρ τὰς ἐσχατιὰς οἰκοῦντες, τῶν διασπαρέντων ὑπ' ἐμοῦ κηρύκων τὴν διδασκαλίαν δεξάμενοι, τὴν τῆς αἰνέσεώς μοι θυσίαν προσοίσουσιν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε· Πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας ἱκετεύοντά με τέκνα τῶν διεσκορπισμένων ὑπ' ἐμοῦ ἐνέγκωσι δῶρον ἐμοί. » Οἱ τέκνα γενόμενοι τῶν ὑπ' ἐμοῦ σκεδασθέντων εἰς πάντα τὰ ἔθνη τῆς εὐσεβείας κηρύκων, τὰ πνευματικά μοι δῶρα προσκομιοῦσιν.

Vers. 11. « Die illo non confunderis omnibus studiis tuis, quibus impie egisti contra me, quia tunc auferam a te detractiones contumeliæ tuæ, et non amplius gloriaberis super montem sanctum meum. » Cum hæc fient et gentes salute perfruentur, vos **1577** etiam, qui incolitis Hierosolymam, salutem quæ per fidem est suscipientes, a priori impietate discedetis, neque amplius mea præcepta contemnetis, neque ob vetus templum gloriabimini. Et quia non omnes evangelicam doctrinam recepturi erant, hoc quoque disertis verbis prædicit :

ια'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐ μὴ καταισχυνθῇς ἐκ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων σου [45], ὧν ἠσέβησας [46] εἰς ἐμὲ, ὅτι τότε περιελῶ ἀπὸ σοῦ τὰ φαυλίσματα τῆς ὕβρεώς σου, καὶ οὐκέτι οὐ [47] μὴ προσθῇς [48] τοῦ μεγαλαυχῆσαι ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου. » Τούτων γιγνομένων, καὶ τῶν ἐθνῶν τῆς σωτηρίας ἀπολαυόντων, καὶ ὑμεῖς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦντες, τὴν διὰ πίστεως δεχόμενοι σωτηρίαν, τῆς μὲν προτέρας ἀπαλλαγήσεσθε δυσσεβείας, οὐκέτι δὲ καταφρονήσετε τῶν ἐμῶν ἐντολῶν, οὐδὲ ἐπὶ τῷ παλαιῷ νεῷ μέγα φρονήσετε. Καὶ ἐπειδὴ οὐ πάντες ἔμελλον τῇ εὐαγγελικῇ προσέξειν διδασκαλίᾳ, καὶ τοῦτο διαῤῥήδην προλέγει·

Vers. 12, 13. « Et relinquam in te populum mansuetum et humilem ; et reverebuntur nomen Domini, qui fuerint reliqui de Israele ; et non facient iniquitatem, et non loquentur vana, et non

ιβ', ιγ'. « Καὶ ὑπολήψομαι ἐν σοὶ λαὸν πρᾶον [49], καὶ ταπεινὸν, καὶ εὐλαβηθήσονται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος Κυρίου οἱ κατάλοιποι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐ ποιήσουσιν ἀδικίαν, καὶ οὐ λαλήσουσι μάταια, καὶ οὐ μὴ

[d] Isa. XXXII, 4. [e] Isa. XXXV, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[37] τὴν. A πᾶσαν. [38] Ὅτι. Des. infra, *Gr. Aff. Curat.* serm. 10. [39] A γενεὰν αὐτῆς. Ita quoque apud Montf. leg. Infra autem, *Gr. Aff. Curat.* l. c. est, γεν. αὐτοῖς. [40] πάντας. Des. infra l. c. [41] τοῦ — ἕνα. Aliter leg. post pauca. [42] προσδ. — διεσπ. Des. infra *Gr. Aff. Curat.* l. c. [43] τοὺς — διεσπ. A ἐν διεσπαρμένοις, omisso μου, quod juxta rec. lect. additur. [44] υἱοί. Des. in G. [45] σου. Des. in A. [46] A ἠσέβησαν. [47] οὐ. Des. in A. [48] A πρόσχῃς. [49] A πραῦν.

Digitized by Google

εὑρεθῇ ἐν τῷ [40] στόματι αὐτῶν γλῶσσα δολία· διότι αὐτοὶ νεμήσονται. καὶ κοιτασθήσονται, καὶ οὐκ ἔσται [41] ὁ ἐκφοβῶν αὐτούς. » Καὶ ταῦτα τὸν ἀποστολικὸν ἡμῖν σαφῶς χορὸν ὑποδείκνυσιν, ὃν ὁ Δεσπότης μακαρίζων ἔλεγε· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Καὶ πάλιν· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Τοῦτον ὁ μακάριος Σοφονίας τὸν λαὸν *πρᾶον καὶ ταπεινὸν* ἀποκαλεῖ· ὁ γὰρ Ἰσραηλιτικὸς οὐ τοιοῦτος, ἀλλὰ λαὸς [42] μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός. Καὶ κατ' ἄλλον προφήτην· « Νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλος αὐτοῦ, καὶ τὸ μέτωπον αὐτοῦ χαλκοῦν. » Τούτους ἀδικίας ἐλευθέρους ἀποκαλεῖ, *δόλου γλῶσσαν ἀπηλλαγμένην ἔχοντας*. Τοιοῦτον τοίνυν δεξαμένη λαὸν, ἀντὶ τοῦ μοχθηροῦ, καὶ θρασέως, καὶ δυσσεβοῦς, A

ιδ'. « Χαῖρε, θύγατερ Σιὼν, σφόδρα [43]· κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ· εὐφραίνου [44] καὶ εὐτέρπου ἐξ ὅλης καρδίας σου, θύγατερ Ἰερουσαλήμ. » Τῶν τε γὰρ εἰδώλων ὁ Θεός σε καθαρὰν ἀπέφηνε, καὶ τῆς τῶν δηλητηρίων δαιμόνων ἠλευθέρωτε δουλείας.

ις'-ιη'. « Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐρεῖ Κύριος τῇ Ἰερουσαλήμ· Θάρσει, Σιὼν, μὴ παρείσθωσαν αἱ χεῖρές σου· Κύριος ὁ Θεός σου [45] ἐν σοὶ, δυνατὸς σώσει σε· ἐπάξει ἐπὶ σὲ εὐφροσύνην, καὶ καινιεῖ σε ἐν τῇ ἀγαπήσει [46] αὐτοῦ, καὶ εὐφρανθήσεται ἐν σοὶ, ἐν τέρψει, ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς, καὶ συνάξω τοὺς συντετριμμένους σου [47]. » Οἶδα μὲν, ὡς ταῦτά τινες εἰς τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, καὶ τῆς Ἰερουσαλὴμ τὴν ἀνανέωσιν ἐξειλήφασι, καὶ οὐκ ἀντιλέγω τοῖς εἰρημένοις· ἁρμόττει γὰρ καὶ τοῖς τηνικάδε γεγενημένοις ἡ προφητεία· ἀκριβῆ δὲ τὴν ἔκβασιν ἔστιν εὑρεῖν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν· τότε γὰρ τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἰάσατο· τότε ἀνεκαίνισε τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσας, ὡς καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ ἡμῶν. « Μείζονα γὰρ, φησὶ, ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς δύναται δεῖξαι [48] ἵνα τις θῇ [49] τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. » Εἶτα ἀπειλεῖ καὶ τοῖς τότε τὴν Ἰερουσαλὴμ ὀνειδίσασι, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα κατὰ τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας ταυτὸ τοῦτο τολμῶσι· διπλῆ γὰρ ἡ προφητεία.

« Οὐαί! τίς ἔλαβεν ἐπ' αὐτὴν ὀνειδισμόν; (ιθ', κ'.) Ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἐν σοὶ ἕνεκεν ἐμοῦ [50], λέγει Κύριος, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καὶ σώσω τὴν ἐκπεπιεσμένην, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰσδέξομαι, καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς καύχημα, καὶ ὀνομαστοὺς ἐν πάσῃ τῇ γῇ· καὶ οὐ καταισχυνθήσονται. Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅταν

invenietur in ore eorum lingua dolosa : quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit qui exterreat eos. » Hæc quoque nobis aperte chorum apostolicum declarant, quem Dominus beatum prædicans dixit : « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram [f]. » Itemque : « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris [g]. » Hunc beatus Sophonias *populum mansuetum et humilem* appellat : Israeliticus enim non ejusmodi erat, sed populus stultus et insipiens. Et apud alium prophetam : « Nervus ferreus cervix ejus, et frons ejus ærea [h]. » Hos ab iniquitate liberos vocat *linguam a dolo liberatam habentes*. Itaque cum pro malo, et temerario, et impio, istiusmodi populum acceperis, B

Vers. 14. « Gaude, filia Sionis, valde ; prædica, filia Hierosolymæ ; exsulta et delectare de toto corde tuo, filia Hierosolymæ. » [15] Nam et te ab idolis Deus expiavit, et a servitute infestorum dæmonum liberavit.

Vers. 16-18. « Tempore illo dicet Dominus **1578** Hierosolymæ : Confide, Sion ; ne dissolvantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in te, fortis salvabit te : adducet super te lætitiam, et innovabit te in charitate sua, et lætabitur in te, in delectatione ; quasi die solemni, et congregabo confractos tuos. » Non ignoro, quosdam hæc de reditu ex Babylone et renovatione Hierosolymæ accepisse, quibus non C repugno, quod ab iis quæ tum gesta sunt, prophetia non dissentiat. Sed accommodatior exitus reperiri potest post Salvatoris nostri incarnationem. Siquidem tunc per lavacrum regenerationis contritos corde sanos fecit, tunc humanam naturam instauravit, eo usque nos diligens, ut animam suam dederit pro nobis. « Majorem enim, inquit, dilectionem nemo ostendere potest, quam si quis animam suam deponat pro amicis suis [i]. » Itemque : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret ; ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam [j]. » Postea minatur tum iis qui conviciis Hierosolymam tunc incesserunt, tum iis qui postea contra præcones D veritatis id ipsum ausi sunt. Duplex enim est prophetia.

« Væ ! quis accepit super eam opprobrium ? (Vers. 19, 20.) Ecce facio in te propter me, dicit Dominus, tempore illo : et salvabo expressam, et repulsam suscipiam, et faciam eos gloriosos, et celebres in omni terra, et non confundentur. Tempore illo, quando bene vobis fecero, et

[f] Matth. v, 5 [g] Matth. xi, 29. [h] Isa. xlviii, 4. [i] Joan. xv, 13. [j] Joan. iii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[40] τῷ. Des. in A. [41] C ἔστιν. [42] λαὸς. A præm. καί. [43] σφ. Des. in A. [44] εὐφρ. — Ἰερ. Des. in A. [45] σου. Des. in A. [46] C ἀγάπῃ. [47] σου. Des. in A. [48] δύν. δ. Loco cit. est ἔχει. [49] θῇ. Ibid. post ψυχ. αὐτ. ponitur. [50] ἐμ. A σου, omissis illis, λέγει Κύρ.

Digitized by Google

tem pore eo cum **1579** suscepero vos, quia faciam vos celebres et gloriosos in cunctis populis terræ, quando convertero captivitatem vestram coram vobis, dicit Dominus. « Hominum salus ex sola Dei misericordia pendet. Neque enim hanc adipiscimur ut mercedem justitiæ, sed Dei bonitatis donum est. Quamobrem Dominus ait, *propter me* et salvabo, et suscipiam, et alienam factam mihi vindicabo, et illustrem eam præstabo, et gloriosam apud omnes reddam, et a priori infamia liberabo, et pro captivis et servis, liberos et domesticos meos efficiam. Hæc autem, ut dixi, et reversis ex Babylone tunc præstitit, et postea omnibus hominibus largitus est. Nam qui olim diabolo serviebamus, ab acerba illa captivitate liberati, et erroris multorum deorum obliti, nos Deo asservimus, nominati et illustres, juxta prophetiam, apud Græcos et barbaros facti : et qui olim longe remoti eramus, propinqui facti sumus, secundum divinum Apostolum [k]. Apostolicis itaque monitis adhærere nos convenit, aperte clamantibus : « In libertate, qua nos Christus liberavit, state : et nolite iterum jugo servitutis contineri [l]. » Sic enim et a dominatione sævi tyranni liberabimur, et Dominum nostrum colentes, regnum cœlorum assequemur, gratia Domini nostri Jesu Christi, quocum Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

καλῶς ὑμῖν ποιήσω, καὶ ἐν τῷ καιρῷ, ὅταν εἰσδέξωμαι ὑμᾶς· διότι δώσω ὑμᾶς ὀνομαστοὺς, καὶ εἰς καύχημα ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς γῆς, ἐν τῷ ἐπιστρέφειν με τὴν αἰχμαλωσίαν ὑμῶν [51] ἐνώπιον ὑμῶν, λέγει Κύριος. » Ἡ τῶν ἀνθρώπων σωτηρία μόνης ἤρτηται τῆς θείας φιλανθρωπίας· οὔτε γὰρ μισθὸν δικαιοσύνης ταύτην καρπούμεθα, ἀλλὰ τῆς θείας ἐστὶν ἀγαθότητος δῶρον· διό φησι Δεσπότης [52] · *Ἕνεκεν ἐμοῦ* καὶ σώσω καὶ δέξομαι, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν γεγενημένην προσοικειώσομαι, καὶ περίβλεπτον αὐτὴν ἀποφανῶ, καὶ ἀοίδιμον αὐτὴν παρὰ πᾶσιν ἐργάσομαι, καὶ τῆς προτέρας αἰσχύνης ἐλευθερώσω, καὶ ἀντ' αἰχμαλώτων καὶ δούλων ἐλευθέρους τε καὶ οἰκείους ἐμοὺς ἀποδείξω. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, καὶ τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθοῦσιν ἐδωρήσατο τηνικαῦτα, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις μετὰ ταῦτα κεχάρισται· οἱ γὰρ πάλαι τῷ διαβόλῳ δουλεύοντες, τῆς πικρᾶς ἐκείνης αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγέντες, καὶ τῆς πολυθέου πλάνης ἐπιλαθόμενοι, προσῳκειώθημεν τῷ Θεῷ, ὀνομαστοὶ, κατὰ τὴν προφητείαν, παρ' Ἕλλησι καὶ βαρβάροις γενόμενοι· καὶ οἱ [53] πάλαι μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς γεγενήμεθα, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Προσήκει τοίνυν ἡμᾶς τῇ ἀποστολικῇ παραινέσει πεισθῆναι διαῤῥήδην βοώσῃ· « Τῇ ἐλευθερίᾳ, ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. » Οὕτω γὰρ τῆς τε τοῦ τυράννου πικρᾶς ἀπαλλαγησόμεθα δυναστείας, καὶ τὸν ἡμέτερον θεραπεύσαντες Δεσπότην, τῆς τῶν οὐρανῶν ἀπολαυσόμεθα βασιλείας, χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων [54]. Ἀμήν.

[k] Ephes. II, 14. [l] Galat. V, 1.

VARIÆ LECTIONES.

[51] τ. αἰχμ. ὑμ. In A ponitur post λέγ. Κύρ. [52] Δεσπ. C præm. ὁ. [53] οἱ. Des. in C. [54] τ. αἰών. Des. in C.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΑΓΓΑΙΟΝ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO AGGÆI PROPHETÆ.

1580 ARGUMENTUM.

Cyrus, qui primus fuit rex Persarum, statim ut regnum adiit, Judæis captivis libertatem publice

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Κύρος μὲν, ὁ πρῶτος Περσῶν βασιλεύσας, εὐθὺς τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, ἐλευθερίαν τοῖς τῶν Ἰου-

Digitized by Google

δαίων δορυαλώτοις ἐκήρυξε, καὶ τοῖς βουλομένοις ἐπέτρεψε τὴν ἐνεγκοῦσαν καταλαβεῖν, καὶ τὸν θεῖον ἀνεγεῖραι νεών. Καὶ δὴ καταπεισθέντες [55] ὅσοι τοῖς προφητικοῖς ἐνετράφησαν λόγοις, καὶ τὴν προτεθεσπισμένην ἀνάκλησιν ᾔδεισαν, ἐπανῆλθον προθύμως, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκήσαντες, ἐπειράθησαν οἰκοδομῆσαι τὸν θεῖον νεών· εἰρχθέντες δὲ ὑπό τε τῶν ἀστυγειτόνων ἀλλοφύλων, καὶ ὑπὸ Καμβύσου τοῦ Κύρου υἱός, ὃς τοῖς ἐκείνων ὑπαχθεὶς λόγοις, τἀναντία τῷ γεγεννηκότι προσέταξεν, ἡσυχίαν ἀγαγεῖν ἠναγκάσθησαν. Χρόνου δὲ συχνοῦ διελθόντος, βασιλεύει μὲν ὁ Ὑστάσπου Δαρεῖος· δείμασθαι δὲ τὸν θεῖον κελεύει νεών, ὥσπερ ὁ Κύρος. Οἱ δὲ ἦρξαντο μὲν τῆς οἰκοδομίας ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐκείνου [56] βασιλείας, τῷ ἕκτῳ δὲ τούτου [57] συνεπλήρωσαν. Τούτου χάριν καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τὸν Κύριον ἔλεγον· « Ἐν τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; » Ἀρξάμενοι γὰρ οἰκοδομεῖν ἐπὶ Κύρου διεκωλύθησαν· εἶτα Κύρου καὶ Καμβύσου, καὶ τῶν μετὰ τούτους βασιλευσάντων Μάγων τελευτησάντων, ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Δαρείου τὸ προσῆκον ἡ οἰκοδομία τέλος ἐδέξατο. Ἐπὶ τούτου τῆς προφητικῆς ἠξιώθη χάριτος ὁ θεσπέσιος Ἀγγαῖος· καὶ τῇ τούτου γλώττῃ χρώμενος ὁ τῶν ὅλων Θεός, αἰτιᾶται μὲν Ἰουδαίους, ὡς ὄκνῳ περὶ τὴν οἰκοδομίαν χρωμένους, παρακελεύεται δὲ τῷ Ζοροβάβελ δημαγωγῷ κατ' ἐκεῖνον τυγχάνοντι τὸν καιρὸν, καὶ Ἰησοῦ τῷ ἀρχιερεῖ, ἅψασθαι τῆς οἰκοδομίας εὐθέως· καὶ ὑπισχνεῖται πλῆθος ὅτι πλείστων ἐθνῶν μετὰ πολλῆς ἀθροίσειν εὐπορίας χρημάτων, κἀκεῖ πάντας παραδώσειν θανάτῳ, καὶ τὸν ἐκείνων πλοῦτον εἰς τὰ τῆς οἰκοδομίας αὐτῆς δαπανήματα χορηγήσειν [58]. Αὕτη μὲν οὖν ἡ τῇδε τῆς προφητείας ὑπόθεσις· ἀκριβέστερον δὲ ταύτης τὸν νοῦν ἐκ τῆς κατὰ μέρος ἑρμηνείας εἰσόμεθα.

denuntiavit, et valentibus permisit ut in patriam redirent, divinumque templum reædificarent. Qui igitur prophetarum sermonibus innutriti fuerant, quique prænuntiatam revocationem noverant, prompto animo redierunt, et Hierosolymam incolentes divinum templum exstruere aggressi sunt: sed prohibiti, tum a finitimis nationibus alienigenis, tum a Cambyse Cyri filio, qui illarum verbis seductus, patri suo contraria jussit, ab opere cessare coacti fuerunt. Longo vero post tempore, regno potitus Darius Hystaspis, templum Dei, sicut Cyrus, ædificari [*] jubet. Hi autem ædificare quidem cœperunt anno secundo regni illius, anno autem ejus sexto absolverunt. Quamobrem **1581** Pharisæi ad Dominum dicebant: « Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud [m]? » Nam aggressi hoc opus sub Cyro, ædificare prohibiti fuerunt: deinde Cyro, et Cambyse, et Magis, qui post hos regnarunt, defunctis, anno sexto regni Darii ædificatio ad congruum finem perducta est. Sub hoc prophetico munere donatus est divinus Aggæus: hujusque lingua utens universorum Deus, Judæos quidem ut in ædificando tardos accusat; jubet autem ut Zorobabel, qui populum id temporis regebat, et Josua summus sacerdos, statim ædificationem aggrediantur, et promittit se multitudinem quamplurimarum gentium una cum abundantia pecuniarum congregaturum, et ibi omnes interfecturum, atque illarum divitias ad ejus structuræ sumptus suppeditaturum esse. Hoc quidem prophetiæ hujus est argumentum: sed hujus sensum exactius ex singularum partium explanatione cognoscemus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. « Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ [59] βασιλέως, ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μιᾷ τοῦ μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου, λέγων· » Πρὸ μὲν τῆς αἰχμαλωσίας, τῶν τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων ἐπέγραφον οἱ προφῆται τοὺς χρόνους· μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον, ὡς ἀβασιλεύτων Ἰουδαίων μεμενηκότων, τοῦ Περσῶν βασιλέως ὁ μακάριος Ἀγγαῖος τὸν χρόνον προτίθησι [60]. Μέμνηται δὲ οὐχὶ ἔτους μόνον, ἀλλὰ καὶ μηνὸς, καὶ ἡμέρας· δείξαι βουλόμενος οὐ μόνον τῆς οἰκοδομίας τὸ σύντομον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τοῖς οἰκοδομοῦσι παρασχεθείσης εὐλογίας τὴν ἄφθονον

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. « Anno secundo Darii regis, mense sexto, primo die mensis, factum est verbum Domini per manum Aggæi prophetæ, dicens. » Ante captivitatem, tempora regum Judæ et Israelis **1582** ascribebant prophetæ: post captivitatem autem, quod Judæi sine regibus remansissent, Persarum regis tempus beatus Aggæus præmittit. At vero non anni modo, sed mensis quoque et diei meminit, volens non solum celeritatem demonstrare ædificationis, sed etiam benedictionis ab universorum Deo ædificantibus concessæ plenam liberalitatem. Nam postmodum jubet eos comparationem instituere inter

[m] Joan. II 20.

VARIÆ LECTIONES.

[55] C Καὶ δῆτα πεισθέντες. [56] ἐκ. C τούτου. [57] τούτ. Des. in C. [58] χορ. In F sequitur: Ἀγγαῖος ἑορτάζων ἑρμηνεύεται. Οὗτος ἐτέχθη εἰς Βαβυλῶνα, ἦν δὲ ἐκ φυλῆς Λευΐ, καὶ ἔτι νέος ὢν ἦλθεν ἀπὸ Βαβυλῶνος εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ φανερῶς περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ λαοῦ προεφήτευσεν, καὶ εἶδεν ἐκ μέρους τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ ἀπεθανὼν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐτάφη πλησίον τάφου τῶν ἱερέων ἐνδόξως ὡς αὐτοὶ, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν ἐκ γένους ἱερατικοῦ. Eadem habet A in fine cap. 2. Flor. præterea addit: Θρῆνος τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, οἷα μὲν εἰς τὸν Θεὸν ἐξήμαρτον, οἷα δὲ παρ' αὐτοῦ ἐπαιδεύθησαν, καὶ ὅπως διὰ τὴν πλάνην τῶν εἰδώλων ἀπολεῖται αὐτῶν ὁ ναὸς καὶ ἡ χώρα, καὶ ἅπερ ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμιμα. [59] τοῦ. Des. in A. [60] C προστίθησι.

Digitized by Google

ea quæ præcesserant ante ædificationem, et ea quæ A postea secuta erant, sicque experientia cognoscere, in quanta rerum necessariarum penuria fuerint, cum ædificandi templi curam differrent : quantis vero bonis abundarent, cum hoc studium suscepissent. Quod vero ait, *Per manum* * *Aggæi prophetæ*, ita intelligamus, quasi dixisset, *per Aggæum.*

« Dic ad Zorobabelem filium Salathielis, ducem Judæ, et ad Josuam filium Josedeci, sacerdotem magnum, dicens : (Vers. 2-4.) Hæc dicit Dominus omnipotens : Populus hic dicit : Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Et factum est verbum Domini per manum Aggæi prophetæ, dicens : Siccine tempus quidem vobis est, ut habitetis in domibus concavis, domus autem ista B manet deserta? » In more est divinæ Scripturæ, ut principem sacerdotum vocet *magnum sacerdotem.* Josua itaque principe sacerdotum, et duce populi Zorobabele, velut judicibus quibusdam utens Dominus, per prophetam populum accusat. Videte enim, inquit, quantam curam in suis domibus ponant; non modo enim ædificant, sed etiam eas exornant : divinum vero templum, per quod communi salute fruuntur omnes, ædificare nolunt, non aptum **1583** ad ædificandum tempus perhibentes.

Vers. 5. « Et nunc hæc dicit Dominus omnipotens : Ponite corda vestra ad vias vestras. » Rectam cogitationem suscipite, et justi judices estote C studiorum vestrorum, et pernoscite, quantum inter studium rerum divinarum et negligentiam intersit. [6] Postea dicit eos, etiamsi multam sementem fecerint, exiguos fructus percepisse, ita ut semper et esuriant et sitiant, et nequaquam satientur, sed in inopia et miseria versentur, atque ipsis etiam necessariis vestibus indigeant. « Operuistis enim vos, inquit, et non estis calefacti : et qui mercedes congregabat, congregavit eas in sacculum perforatum. » Et divites ipsi, et operarii mercede conducti, et mercedes congregare soliti nullam, dissipatis his quæ collegerant, utilitatem ex multis laboribus acceperunt. [7, 8] Ac rursus deinceps eos jubet prudens inire consilium, et templi curationem omnibus rebus ante- D ponere, et ad sublimes montes profectos ligna ad ædificationem apta cædere : pollicitus se ad hanc rem eos adjuturum, et illustres eos redditurum esse. Imo etiam eos ad memoriam antecedentis inopiæ revocat, ut discerent qualia desidiæ sint præmia.

Vers. 9. « Respexistis enim ad multa, et facta sunt pauca : et illata sunt in domum, et exsufflavi illa. » Cum sperassetis vos fructus multos capturos

φιλοτιμίαν. Κελεύει γὰρ αὐτοῖς μετ' ὀλίγα παρεξετάσαι, τά τε πρὸ τῆς οἰκοδομίας, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα, καὶ διὰ τῆς πείρας μαθεῖν ἐν ὅσῃ μὲν ἦσαν σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἀναβαλλόμενοι τοῦ νεὼ τὴν ἐπιμέλειαν· ὅσων δὲ ἀπέλαυσαν ἀγαθῶν ταύτην ἀναδεξάμενοι τὴν σπουδήν. Τὸ δὲ, *Ἐν χειρὶ τοῦ προφήτου* [61], *δι' Ἀγγαίου* νοήσωμεν.

« Εἰπὸν πρὸς Ζοροβάβελ, τὸν τοῦ Σαλαθιὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ πρὸς Ἰησοῦν, τὸν τοῦ Ἰωσεδὲκ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, λέγων· (β'-δ'.) Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ [62]· Ὁ λαὸς οὗτος λέγουσιν· Οὐχ ἥκει ὁ καιρὸς τοῦ οἰκοδομῆσαι τὸν οἶκον Κυρίου. Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου, λέγων· Εἰ καιρὸς μὲν ὑμῖν ἐστι τοῦ οἰκεῖν ἐν οἴκοις ὑμῶν κοιλοστάθμοις, ὁ δὲ οἶκος [63] οὗτος ἐξηρήμωται; *Ἱερέα μέγαν* τὸν ἀρχιερέα καλεῖν ἔθος τῇ θείᾳ Γραφῇ. Ἀρχιερεῖ τοίνυν ὄντι τῷ Ἰησοῦ, καὶ τῷ Ζοροβάβελ δημαγωγοῦντι, οἷόν τισι κριταῖς ὁ Θεὸς κεχρημένος, τὴν τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ Προφήτου ποιεῖται κατηγορίαν. Ὁρᾶτε γὰρ, φησὶν, ὅσης μὲν καὶ ὁποίας ἐπιμελείας τὰς σφετέρας οἰκίας ἀξιοῦσιν· οὐ γὰρ μόνον οἰκοδομοῦσιν, ἀλλὰ καὶ καλλωπίζουσι ταύτας· τὸν δὲ θεῖον οἶκον, δι' οὗ κοινῆς σωτηρίας ἀπολαύουσι πάντες, οἰκοδομεῖν οὐκ ἐθέλουσιν, ἀνεπιτήδειον εἰς οἰκοδομίαν διαβεβαιούμενοι τὸν καιρόν.

ε'. « Καὶ νῦν τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Τάξατε τὰς [64] καρδίας ὑμῶν εἰς τὰς ὁδοὺς ὑμῶν. » Ὀρθῷ χρήσασθε λογισμῷ, καὶ γένεσθε κριταὶ δίκαιοι τῶν ὑμετέρων ἐπιτηδευμάτων, καὶ μάθετε τῆς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς τε καὶ ῥᾳθυμίας τὸ διάφορον ὅσον. Εἶτα λέγει, ὅτι πολὺν καταβαλλόμενοι σπόρον, ὀλίγιστον καρπὸν ἐκομίσαντο, ὡς ἀεὶ καὶ πεινῆν, καὶ διψῆν, καὶ κόρου μηδαμῶς ἀπολαύειν, ἀλλ' ἐν πενίᾳ καὶ ταλαιπωρίᾳ διάγειν, ὡς καὶ αὐτῆς τῶν περιβολαίων σπανίζειν τῆς χρείας. « Περιεβάλεσθε γὰρ, φησὶ, καὶ οὐκ ἐθερμάνθητε ἐν αὐτοῖς, καὶ ὁ τοὺς μισθοὺς συνάγων, συνήγαγεν εἰς ἀπόδεσμον τετρυπημένον. » Πρὸς γὰρ αὐτοῖς τοῖς [65] κεκτημένοις, καὶ οἱ ἀποχειροβίωτοι μισθαρνεῖν εἰωθότες, καὶ τὸν μισθὸν συναθροίζειν, οὐδὲν τῶν πολλῶν ἀπώναντο πόνων, τῶν ἀθροιζομένων σκεδαννυμένων. Εἶτα πάλιν αὐτοῖς παρακελεύεται σώφρονι χρήσασθαι λογισμῷ, καὶ πάντων προελέσθαι τοῦ θείου ναοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τὰς ἀμφιλαφεῖς καταλαβεῖν κορυφὰς, καὶ τὰ ἁρμόδια τῇ οἰκοδομίᾳ ξύλα τεμεῖν· ὑπισχνούμενος συνεργήσειν, καὶ περιβλέπτους καταστήσειν. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς προτέρας ἐνδείας, ἵνα μάθωσιν οἷα τῆς ῥᾳθυμίας τὰ ἐπίχειρα.

ϛ'. « Ἐβλέψατε [66] γὰρ εἰς πολλὰ, καὶ ἐγένετο ὀλίγα· εἰσηνέχθη εἰς τὸν οἶκον, καὶ ἐξεφύσησα αὐτά. » Πολλοὺς δρέψασθαι καρποὺς προσδοκήσαντες τῆς

VARIÆ LECTIONES.

[61] τ. προφ. C præm. Ἀγγαίου. [62] παντ. A addit λέγων. [63] οἶκ. A addit μου. [64] τάς. Des. in A. [65] τοῖς. Des. in C. [66] A et C ἐπεβλέψατε.

Digitized by Google

ἐλπίδος ἐψεύσθητε, καὶ ὀλίγα δὲ συναθροίσαντες οὐδὲ τούτων ἀπελαύσατε· καὶ ἐξ αὐτῶν γὰρ αὐτὰ τῶν δοχείων ἐσκέδασα.

« Διὰ τοῦτο λέγει [67] Κύριος παντοκράτωρ· Ἀνθ' ὧν ὁ οἶκός μου ἐστὶν ἔρημος, ὑμεῖς δὲ διώκετε ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. (ι', ια'.) Διὰ τοῦτο ἀνέξει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ δρόσου, καὶ ἡ γῆ στελεῖται [68] τὰ ἐκφόρια αὐτῆς ἐφ' ὑμᾶς [69]. Καὶ ἐπάξω ῥομφαίαν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐπὶ τὸν σῖτον, καὶ ἐπὶ [70] τὸ ἔλαιον, καὶ ἐπὶ πάντα [71] ὅσα ἐκφέρει ἡ γῆ, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπὶ τὰ κτήνη, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πόνους τῶν χειρῶν αὐτῶν. » Ὥσπερ γὰρ ὑμεῖς τῆς ἐμῆς ἀμελεῖτε θεραπείας, καὶ τῶν οἰκιῶν δὲ τῶν ὑμετέρων πολλὴν ποιεῖσθε κηδεμονίαν· οὕτως κἀγὼ πεδήσω μὲν τῶν νεφῶν τὰς ὠδῖνας, ἄγονον δὲ κελεύσω γενέσθαι τὴν γῆν· τὴν δὲ κολαστικὴν δύναμιν, καθάπερ τινὰ ῥομφαίαν, οὐ μόνον κατὰ τῶν τῆς γῆς ἐπάξω καρπῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐργαζομένων ταύτην ἀνθρώπων· κοινωνήσει δὲ αὐτοῖς τῆς τιμωρίας καὶ τὰ εἰς τὴν τούτων ὑπουργίαν γεγενημένα κτήνη. Ταῦτα δὲ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀπειλεῖ ποιήσειν, διὰ τὴν περὶ τὸν θεῖον οἶκον ἀμέλειαν, οὐχ ὡς ἐκείνου δεόμενος· οὔτε γὰρ οὐρανοῦ δεῖται τῶν ὅλων ὁ ποιητής, πάντα δὲ διὰ φιλανθρωπίαν ἐδημιούργησε μόνην· ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἐπιμελούμενος, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν προμηθούμενος, τὸν νεὼν οἰκοδομηθῆναι κελεύει, ἵν' ἐν ἐκείνῳ τὸν νόμον πληροῦντες, τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρπώσωνται, καὶ τὴν νομικὴν λατρείαν ἕως τῆς τοῦ κληρονόμου παρουσίας, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἐπιτελεῖσθαι βουλόμενος· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναφανείσης, ἔλαβε τέλος ἡ Παλαιὰ, καὶ ὁ παιδαγωγὸς νόμος τὸν σοφώτατον ἡμῖν ὑποδείξας Διδάσκαλον ὑπεχώρησεν, ὡς οὐκέτι τῶν ὑπ' αὐτοῦ παιδαγωγηθέντων τῆς στοιχειώδους εἰσαγωγῆς αὐτοῦ δεομένων. Ἀλλ' ἡμεῖς εἰς τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν τῆς προφητείας ταύτης. Ἀκούσαντες τῆς ἀπειλῆς ὅ τε Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ὁ ὑπὸ τούτων ποιμαινόμενος λεὼς, δέους μὲν ἐπλήσθησαν, εἶξαν δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ προφήτου τεθεσπισμένοις· παραυτίκα δὲ ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, τὸ εὐπειθὲς αὐτῶν θεασάμενος, διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ· « Ἐγώ εἰμι μεθ' ὑμῶν, λέγει Κύριος. » Θαῤῥεῖτε [72], φησίν, ὡς συνεργόν με καὶ βοηθὸν ἔχοντες.

ιδ'. « Καὶ ἐξήγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ τὸ πνεῦμα Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου, καὶ τὸ πνεῦμα τῶν καταλοίπων παντὸς [73] τοῦ λαοῦ, καὶ εἰσῆλθον, καὶ ἐποίουν τὰ ἔργα ἐπὶ [74] τῷ οἴκῳ Κυρίου παντοκράτορος Θεοῦ αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α'. « Τῇ τετράδι καὶ εἰκάδι τοῦ μηνὸς τοῦ ἕκτου. » Ἐντεῦθεν σαφῶς μεμαθήκαμεν, ὡς εὐθὺς προαιρού-

esse, spes vos * fefellit : et cum perpauca collegissetis, ne his quidem usi fuistis, quoniam ex ipsis receptaculis ea dissipavi.

« Quamobrem hæc dicit Dominus omnipotens : **1584** Quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam. (Vers. 10, 11.) Propter hoc retinebunt cœli rorem, et terra subtrahet germina sua. Et adducam super terram gladium, et super montes, et super triticum, et super oleum, et quæcunque profert humus, et super homines, et super jumenta, et super omnes labores manuum eorum. » Quemadmodum enim cultus mei vos curam negligitis, et in domibus vestris accurandis impensam operam ponitis : sic et ipse pluvias de nubibus inhibebo, terram autem sterilem fieri jubebo, ultricemque vindictam instar gladii, non modo terræ fructibus infligam, sed etiam hujus cultoribus, hominibus ; et pœnas cum eis participabunt etiam ea quæ ad horum obsequium nata sunt jumenta. Hæc autem se facturum Deus universorum minatur, quia divinam domum neglexerant : non quod illa egeat, nam neque cœlo indiget is qui omnium creator est, et qui omnia ex sola misericordia fecit : sed eorum potius curam gerens, et salutem eorum procurans, templum ædificari jubet, ut, legem observantes, utilitatem inde fluentem capiant, et quod vellet legalem cultum usque ad adventum hæredis, juxta divinum Apostolum, observari. Nam post Salvatoris nostri incarnationem, Novo Testamento patefacto, Vetus finem nactum est, et lex pædagogus, ubi sapientissimum Præceptorem nobis indicavit, excessit [n] : eo quod qui ab ea **1585** fuissent instituti, non egerent amplius elementorum introductione. [12] Sed ad ea quæ in prophetia ista sequuntur, redeamus. Cum hanc comminationem audissent Zorobabel et Josua sacerdos magnus, et qui ab his regebatur populus, in maximo quidem timore fuerunt, atque his quæ a propheta præcepta fuerant paruerunt. [13] Dominus autem misericors, statim ut vidit eorum ad obediendum animi propensionem, per prophetam clamat : « Ego vobiscum sum, dicit Dominus. » Confidite, inquit, quoniam me, et operis participem, et adjutorem habetis.

Vers. 14. « * Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabelis filii Salathielis, ex tribu Judæ, et spiritum Josuæ filii Josedeci, sacerdotis magni, et spiritum reliquorum de omni populo, et ingressi sunt, et faciebant opera in domo Domini omnipotentis Dei sui. »

CAPUT II.

Vers. 1. « Die vicesimo quarto mensis sexti. » Hinc plane discimus nos, simul ac bona eligimus,

[n] Galat. III 24, 25.

VARIÆ LECTIONES.

[67] λέγ. A præm. τάδε. [68] A ὑποστελεῖται. [69] ἐφ. ὑμ. Des. in A. [70] καὶ ἐπὶ, κ. τ. λ. A præm. καὶ ἐπὶ τὸν οἶνον. [71] ἐπὶ πάντα. Des. in A. [72] C Θαρσεῖτε. [73] πάντ. Des. in A. [74] ἐπί. A ἐν.

Digitized by Google

divinum auxilium assequi ; nam et hi ut ad bonum inclinaverunt, divinum consensum adepti sunt, et alacriores illos divina gratia fecit : ita ut ædificationem inchoarent die vicesimo quarto mensis (sexti), cum primo die mensis prophetiam accepissent. [2-4] Postea rursus *septimo mense* præcepit Dominus prophetæ hæc verba ad eos perferre : « Quis ex **1586** vobis est qui viderit domum istam in gloria sua prima ? et quomodo vos nunc videtis eam quasi non sit coram vobis ? » Qui potestis, cum priorem ejus nobilitatem splendoremque recordamini, tantam nunc ejus solitudinem contueri ? si qui forte ex vobis ad hunc diem restant ab illo tempore superstites.

VERS. 5, 6. « Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare, Josua, fili Josedeci, sacerdos magne, et confortetur omnis populus terræ, dicit Dominus, et facite, quoniam vobiscum sum, dicit Dominus omnipotens. Et verbum meum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Ægypti, et Spiritus meus astitit in medio vestrum. » Omni segnitie et metu excusso, suscipite robur quod vobis sufficio : et me per legis sanctionem vobis adesse, et sanctissimi Spiritus gratiam vos tueri credite. Et quoniam multa erant quæ obstabant, et paupertas, et necessariorum penuria, et finitimorum incursiones, recte addit :

« Confidite, (VERS. 7, 8.) quia hæc dicit Dominus omnipotens : Adhuc semel ego commoveo cœlum, et terram, et mare, et aridam. Et commovebo omnes gentes, et venient electa de cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus omnipotens. » De Gogo et Magogo ista prædicit, quibus cum bellum Hierosolymæ cum plurimis gentibus inferre constituissent, ipse permisit, et cum in se invicem eos armasset, ut mutuis cædibus **1587** se conficerent effecit, eorumque divitias ædificantibus largitus est. Et auribus audientium consulens,

VERS. 9. « Meum est, inquit, argentum, et meum est aurum, dicit Dominus omnipotens. » Non aliena in usus meos usurpo, sed mea rursus recipio : dedi eis divitias, liberalitate mea utens ; et quia largitorem non cognoverunt, jure donis spoliati sunt.

VERS. 10. « Et major erit gloria domus istius novissima, quam prior, dicit Dominus omnipotens. » Non magnitudine et pulchritudine ædificii domum illustriorem fore dicit, sed modo quo occisæ sunt gentes. Fama enim quaquaversus pervagata, Dei universorum patefacta est potentia. Quare commotionem cœli, et terræ, et maris, id factum appellat : nempe quod omnes obstupefacti, et rei

μενοι τὰ ἀγαθὰ τῆς θείας ἐπικουρίας τυγχάνομεν· καὶ γὰρ οὗτοι νεύσαντες ἐπὶ τὸ κρεῖττον τῆς θείας συμπνοίας ἀπέλαυσαν, καὶ προθυμοτέρους αὐτοὺς ἡ θεία χάρις εἰργάσατο· ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκοδομίας ποιήσασθαι τῇ τετράδι καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, ἐν δὲ τῇ νουμηνίᾳ τὴν προφητείαν ἐδέξαντο. Εἶτα πάλιν ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ παρεγγυᾷ ὁ Δεσπότης τῷ προφήτῃ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς διαπορθμεῦσαι τὰ ῥήματα. « Τίς ἐξ ὑμῶν, ὃς εἶδε τὸν οἶκον τοῦτον ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ τῇ ἔμπροσθεν, καὶ πῶς ὑμεῖς βλέπετε αὐτὸν νῦν καθὼς οὐχ[75] ὑπάρχοντα ἐνώπιον ὑμῶν ; » Πῶς ; ἀνέχεσθε μεμνημένοι τῆς προτέρας αὐτοῦ περιφανείας τε καὶ λαμπρότητος, ὁρᾶν αὐτὸν τοσαύτῃ κατεχόμενον ἐρημίᾳ ; εἴπερ ἄρα τινές εἰσιν ἐξ ὑμῶν ἐξ ἐκείνου μέχρι καὶ τήμερον διαρκέσαντες.

ε', ς'. « Καὶ νῦν κατίσχυε Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ κατίσχυε Ἰησοῦ ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, καὶ κατισχυέτω πᾶς[76] ὁ λαὸς τῆς γῆς, λέγει Κύριος, καὶ ποιεῖτε, διότι ἐγώ εἰμι μεθ' ὑμῶν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Καὶ ὁ λόγος μου[77], ὃν διεθέμην ὑμῖν, ἐξελθόντων ὑμῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου[78], καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Πᾶσαν ῥᾳστώνην καὶ δειλίαν ἀποσεισάμενοι, δέξασθε τὴν παρ' ἐμοῦ χορηγουμένην ὑμῖν ἰσχύν, κἀμὲ διὰ τῆς νομοθεσίας ὑμῖν συνεῖναι πιστεύοντες, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος προμηθεῖσθαι ὑμῶν τὴν χάριν. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἦν τὰ κωλύματα, καὶ πενία, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἡ σπάνις, καὶ τῶν ἀστυγειτόνων αἱ προσβολαὶ, εἰκότως ἐπάγει·

« Θαρσεῖτε, (ζ', η'.) Διότι τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω[79] τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὴν ξηράν. Καὶ συσσείσω πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ πλήσω τὸν οἶκον τοῦτον δόξης, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Περὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγὼγ προαγορεύει, οἷς βουληθεῖσιν ἐπιστρατεῦσαι κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετὰ πλείστων ἐθνῶν συνεχώρησε, καὶ κατ' ἀλλήλων αὐτοὺς ὁπλίσας, ὑπ' ἀλλήλων αὐτοὺς[80] ἀναιρεθῆναι πεποίηκε, καὶ τὸν ἐκείνων πλοῦτον τοῖς οἰκοδομοῦσι παρέσχε. Καὶ θεραπεύων τῶν ἀκουόντων τὴν ἀκοὴν,

θ'. « Ἐμὸν, φησὶ, τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Οὐκ ἀλλότρια σφετερίζομαι, ἀλλὰ τὰ ἐμαυτοῦ πάλιν ἀπολαμβάνω· ἔδωκα αὐτοῖς τὸν πλοῦτον φιλοτιμίᾳ χρησάμενος, καὶ ἐπειδὴ τὸν χορηγὸν οὐκ ἔγνωσαν, τῶν δωρεῶν ἐνδίκως ἐγυμνώθησαν.

ι'. « Καὶ ἔσται[81] ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Οὐ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει τῆς οἰκοδομίας λέγει τὸν οἶκον ἐνδοξότερον ἔσεσθαι, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τῆς τῶν ἐθνῶν ἀναιρέσεως· πάντοσε γὰρ τῆς φήμης διαδραμούσης, ἐδείχθη τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων τὸ κράτος. Διὸ σεισμὸν οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης τὸ γεγενημένον καλεῖ ὡς πάντων ἐκπληττομένων, καὶ ὑπὸ τοῦ

VARIÆ LECTIONES.

[75] οὐχ. Des. in C. [76] πᾶς. Ex A et C suppl. [77] Καὶ ὁ λ. μου. A τὸν λόγον. [78] A ἐν τῷ ἐξελθεῖν ὑμᾶς ἀπὸ Αἰγ. [79] A σείσω. [80] αὐτ. Des. in C. [81] Καὶ ἔσται. A Διότι μεγάλη ἔσται.

Digitized by Google

θαύματος διεγειρομένων εἰς ὑμνῳδίαν, οὐ μόνον τῶν A τὴν ἠπειρον οἰκούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς νήσοις βιοτεύειν προαιρουμένων· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, αἳ τὸν αἰθέρα καὶ αὐτὸν περιπολοῦσι τὸν οὐρανόν. « Καὶ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ δώσω εἰρήνην, λέγει Κύριος παντοκράτωρ· καὶ εἰρήνην ψυχῆς εἰς περιποίησιν παντὶ τῷ κτίζοντι, τοῦ ἀναστῆσαι τὸν ναὸν τοῦτον. » Οὐ γὰρ μόνον τοὺς ἀνθρωπείους καταπαύσω πολέμους, ἀλλὰ καὶ τὴν θείαν αὐτοῖς χαριοῦμαι εἰρήνην, ἣ ταῖς ψυχαῖς προξενεῖ σωτηρίαν· ταῦτα δὲ ἔσται τοῖς οἰκοδομοῦσι μισθός· πάλιν ἐν τῷ ἐννάτῳ μηνὶ, προστάττεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ὁ προφήτης ἐπερωτῆσαι τοὺς ἱερέας, εἰ τὸ ἁγιασθὲν ἱμάτιον ὑπὸ θυσίας ἱερᾶς ἁγιάζειν ἀπόκρη τὰ πελάζοντα· οἷον ἢ[82] ἄρτον, ἢ οἶνον, ἢ ἔλαιον, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων. Εἶτα τῶν ἱερέων B ἀποφησάντων, πυνθάνεσθαι πάλιν κελεύεται, εἰ μιαίνεται τὸ ἱμάτιον ἀκαθάρτῳ τινὶ προσπελάσαν· συνομολογησάντων δὲ τοῦτο τῶν ἱερέων, προστάττεται εἰπεῖν ὁ προφήτης ταῦτα. « Οὕτως ὁ λαὸς οὗτος, καὶ οὕτως τὸ ἔθνος τοῦτο ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος· καὶ οὕτως πάντα τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν· καὶ ὃς[83] ἐὰν ἐγγίσῃ, ἐκεῖ μιανθήσεται. » Καθάπερ, φησὶ, τὸ ἁγιασθὲν ἱμάτιον ἁγιάζειν μὲν ἄλλο τι τῶν πελαζόντων οὐ δύναται, ὑπὸ δὲ τῶν κατὰ τὸν[84] νόμον ἀκαθάρτων πλησιαζόντων μιαίνεται· οὕτως ὁ λαὸς οὗτος ὠφέλειαν ἀπὸ τῶν ἁγίων διὰ κακεξίαν οὐδεμίαν καρποῦται, ὑβρίζει δὲ ταῦτα δυσσεβῶς πελάζειν πειρώμενος. Εἶτα καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν διδάσκει. « Ἕνεκεν τῶν λημμάτων αὐτῶν τῶν ὀρθρινῶν, C ὀδυνήσονται[85] ἀπὸ προσώπου τῶν[86] πονηριῶν αὐτῶν· καὶ ἐμισεῖτε ἐν πύλαις ἐλέγχοντας[87]. » Ὄρθρου, φησὶν, ὑπολάμποντος, ἀγαθοῦ μὲν οὐδενὸς ἐποιεῖσθε πρόνοιαν, τῶν δὲ κακῶν ἐπεμελεῖσθε κερδῶν· δυσμενῶς δὲ περὶ τοὺς ἐλέγχοντας τὴν ὑμετέραν πονηρίαν διέκεισθε, οἳ τὰς πύλας καταλαμβάνοντες, καὶ τοῖς εἰσιοῦσι, καὶ τοῖς ἐξιοῦσι, τοὺς θείους λόγους προσέφερον. Ἀλλὰ νῦν γοῦν σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ σκοπήσατε, τίνες μὲν ἦτε τῆς οἰκοδομίας ἀμελοῦντες, καὶ ὅση σπάνει τῶν ἀναγκαίων κατείχεσθε· εἴκοσι μὲν κριθῶν ἀποτιθέμενοι μέτρα, τὰ δὲ ἥμισυ μόγις εὑρίσκοντες, καὶ πεντήκοντα μὲν ἐκ τῶν ληνῶν οἶνου προσδοκῶντες ἁρύεσθαι μετρητὰς, εἴκοσι δὲ μόνους εὑρίσκοντες. Ἐμοῦ διαφόρους ὑμῖν παιδείας ἐπάγοντος, ἀφορίαν, καὶ ἀνεμοφθορίαν, καὶ χάλαζαν· ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν D πολλὴν ὑμῶν ἀναλγησίαν οὐδὲ τῆς παιδείας ἠσθάνεσθε. Ἐκείνων τοίνυν μεμνημένοι, ἐπισημήνασθε πόσης εὐετηρίας ἀπολαύσετε μετὰ τὴν τῆς οἰκοδομίας ἀρχήν· τοσαύτην γὰρ ὑμῖν ἀφθονίαν χορηγήσω τῶν ἀναγκαίων, ὡς καὶ αὐτὰ λοιπὸν ἀγνοῆσαι τῆς ἄλω τὰ μέτρα· καὶ τοὺς ὑγροὺς δὲ ὑμῖν μετ' εὐλογίας παρέξω καρποὺς, καὶ τῶν ἀκροδρύων τὴν φορὰν χορηγήσω. Καὶ πρὸς τούτοις δὲ, ὦ Ζοροβάβελ, κἀκείνους ἐμπεδώσω τοὺς λόγους, οὓς περὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγὼγ προηγόρευσα.

miraculo excitati fuissent ad laudandum Deum, non solum ii qui continentem incolunt, sed etiam ii qui in insulis degere voluerunt, et præterea invisibiles potestates, quæ in aere, et quæ in cœlo versantur. « Et in hoc loco dabo pacem, dicit Dominus omnipotens, et pacem animæ, in acquisitionem omni qui ædificat, ad excitandum templum istud. » Non modo enim humana bella cessare faciam, sed divinam quoque pacem eis gratificabor, quæ animabus conciliabit salutem. Hæc autem erunt ædificantibus præmia. [11-14] Nono iterum mense, prophetam universorum Deus interrogare jubet sacerdotes, an vestimentum per hostiam sacram sanctificatum sanctificare **1588** ea possit quæ propius admoventur, ut panem, aut vinum, aut oleum, vel aliud quidpiam ejusmodi. Deinde cum sacerdotes id negassent, interrogare rursus jubetur, an polluatur vestis, quæ impurum quidpiam contigerit. [15] Et cum sacerdotes annuissent, hæc propheta jubetur dicere : « Sic populus iste, et sic gens hæc coram me, dicit Dominus : et sic omnia opera manuum eorum, et quicunque appropinquaverit, ibi contaminabitur. » Quemadmodum, inquit, sanctificata vestis aliud quidpiam ex appropinquantibus non potest sanctificare, et contra contaminatur ipsa contactu eorum quæ secundum legem immunda sunt : sic populus hic nullam utilitatem ex sanctis percipit, propter malum mentis statum : quin appropinquare impie tentans hæc probro afficit. Postea horum etiam causas docet. « Propter munera eorum matutina dolebunt a facie malitiarum suarum : et oderatis in portis arguentes. » Diluculo, inquit, illucescente, nullius boni rationem habebatis, sed in turpes quæstus incumbebatis. Inimico autem animo in eos eratis, qui reprehendebant malitiam vestram, qui portis assidentes, intrantibus et exeuntibus divinos sermones proferebant. [16, 17] Nunc ergo omni cura considerate, quinam essetis, cum ædificationem negligebatis, et quanta necessariorum inopia constringebamini. Viginti enim hordeorum mensuras reponentes, vix dimidiam partem reperiebatis : et quinquaginta ex torcularibus vini mensuras haurire exspectantes, viginti **1589** tantum inveniebatis. [18] Cum vobis varias correctiones inferrem, sterilitatem, et venti uredinem, et grandinem, tamen ob summam stupiditatem vestram nihil sensistis. [19, 20] Harum itaque rerum memores, animadvertite quanta frugum copia fruituri sitis, postquam ædificare cœperitis. Tantam enim vobis redundantiam necessariorum largiar, ut ipsæ in posterum areæ mensuræ ignorentur : et molles quoque fructus cum benedictione vobis dabo, et pomorum ac nucum fertilitatem suppeditabo. [21, 22] Præterea, o Zorobabel, sermones etiam illos confirmabo, quos de Gogo et Magogo prædixi.

VARIÆ LECTIONES.

[82] ἢ et deinde ἢ ἔλαιον des. in C. [83] ὅς. C αὐτός. [84] τόν. Des. in C. [85] A ὀδυνηθήσονται. C οὐ δυνήσονται. [86] τῶν. Des. in A. [87] A ἐλέγχοντα.

Digitized by Google

VERS. 23. « Et subvertam solium regum, et conteram fortitudinem regum gentium, et subvertam currus et ascensores : et ascendent equi, et ascensores eorum, unusquisque in gladio adversus fratrem suum. » Nullo negotio partam vobis, inquit, victoriam dabo. Insania enim et dementia eos afficiens, armabo eos contra se invicem, ita ut funditus omnes simul cum equis pereant. Quod vero ait : « Adhuc semel ego commoveo cœlum, et terram, et mare, et aridam [o], » non abs re posuit, sed beneficii Sennacherimi tempore collati memoriam renovat. Cum enim illis repentinam perniciem intulisset, omnem terram et mare horribilis facti narratione complevit.

VERS. 24. « Die illo, dicit Dominus omnipotens, assumam te Zorobabelem, filium Salathielis, servum meum, dicit Dominus, et ponam te quasi signaculum, quia **1590** te elegi, dicit Dominus omnipotens. » Hoc loco Josuæ mentionem non fecit, sed solius Zorobabelis, quia de bellis et eorum administratione sermo erat : quoniam rem bellicam hic solus procurabat. Ait ergo, *die illo*, gentibus illis cæsis, *te Zorobabelem*, quem in obsequium et ministerium meum delegi, illustrem et præclarum reddam, et per te omnem tutelam populo præstabo, te utens tanquam signaculo quodam : nam signaculum, foribus admotum et arcis, omnia, quæ intus reposita sunt, tuetur et conservat. Et prophetia quidem jam completa est. Ego vero Apollinarii dementiam admiror, qui tam apertis vaticinationibus contrariam intelligentiam afferre aggressus fuerit, dicens, expeditionem Gogi et Magogi nondum factam esse, sed in consummatione sæculi hujus fore. Et non attendit sapientissimus iste prophetiæ consecutionem : quod post prædictionem illorum occisionis, prophetæ statim adjecerit. « Die illo, dicit Dominus omnipotens, assumam te Zorobabelem, servum meum, dicit Dominus, » et quæ sequuntur. Quod si alium quemdam Zorobabelem in fabulosis illis narrationibus suis fingit illo tempore futurum, perfectam nobis fabulam reddet. At si unicus est hic Zorobabel, qui post reditum populo præfuit, sub hoc et illarum gentium exercitus profligatus fuit, et post illius internecionem admirandus et præclarus exstitit **1591** Zorobabel. Sed hoc etiam illum considerare oportebat, quod ob inopiam ædificationis prorogationem meditantibus universorum Dominus promiserit, se has gentes congregaturum, et earum divitias in ædificationis sumptus suppeditaturum esse; unde etiam adjunxit : « Meum est argentum, meum est aurum, et major erit gloria domus istius novissima, quam prima. » Sed hunc delirantem re-

κγ'. « Καὶ καταστρέψω θρόνον βασιλέων, καὶ ἐξολοθρεύσω[88] δύναμιν βασιλέων ἐθνῶν[89], καὶ καταστρέψω ἅρματα καὶ ἀναβάτας, καὶ ἀναβήσονται[90] ἵπποι καὶ ἀναβάται αὐτῶν ἕκαστος ἐν ῥομφαίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. » Ἄπονον ὑμῖν, φησὶ, παρέξω τὴν νίκην. Παραπληξίᾳ γὰρ αὐτοὺς καὶ φρενοβλαβείᾳ βαλὼν, κατ' ἀλλήλων ὁπλίσω, ὥστε πάντας ἅρδην σὺν τοῖς ἵπποις ἀναιρεθῆναι. Τὸ δὲ, « Ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείων τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὴν ξηράν, » οὐχ ἁπλῶς εἴρηκεν, ἀλλὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σενναχηρεὶμ εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκει· καὶ γὰρ ἐκείνοις αἰφνίδιον ἐπαγαγὼν ὄλεθρον, ἅπασαν γῆν καὶ θάλατταν τοῦ φρικώδους ἐνέπλησε διηγήματος.

κδ'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, λήψομαί σε, Ζοροβάβελ, τὸν τοῦ Σαλαθιὴλ, τὸν δοῦλόν μου, λέγει Κύριος, καὶ θήσομαί σε ὡς σφραγῖδα· διότι σὲ[91] ᾑρέτισα, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ἐνταῦθα τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ Ζοροβάβελ, ἐπειδὴ περὶ πολέμων[92] καὶ στρατηγίας ἐποιεῖτο τοὺς λόγους, οὗτος δὲ μόνος τῆς στρατηγίας ἐφρόντιζε. Λέγει τοίνυν ὅτι *κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν*, τῶν ἐθνῶν ἐκείνων ἀναιρεθέντων, *σὲ τὸν Ζοροβάβελ*, ὃν εἰς δουλείαν καὶ θεραπείαν ἐξελεξάμην ἐμὴν, περιφανῆ ποιήσω καὶ περίβλεπτον, καὶ διὰ σοῦ τῷ λαῷ παρέξω πᾶσαν ἀσφάλειαν, οἷόν τινι σφραγῖδί σοι κεχρημένος· ἡ γὰρ σφραγὶς καὶ θύραις ἐπιτιθεμένη, καὶ κιβωτίοις, πορίζει πᾶσαν τοῖς ἐναποκειμένοις ἀσφάλειαν. Ἡ μὲν οὖν ἑρμηνεία τῆς προφητείας τὸ τέλος ἐδέξατο. Ἐγὼ δὲ[93] τὴν Ἀπολλιναρίου θαυμάζω παράνοιαν, ὃς τοῖς οὕτω σαφῶς τεθεσπισμένοις ἐναντίαν διάνοιαν ἐπενεγκεῖν ἐπεχείρησε, φήσας τοῦ Γὼγ καὶ τοῦ Μαγὼγ τὴν στρατείαν οὐδέπω γενέσθαι, ἀλλὰ περὶ τὴν τοῦδε τοῦ αἰῶνος συντέλειαν ἔσεσθαι. Καὶ οὐ προσέσχεν ὁ σοφώτατος τῇ τῆς προφητείας ἀκολουθίᾳ· ὅτι μετὰ τὴν πρόῤῥησιν τῆς ἐκείνων σφαγῆς εὐθὺς ἐπήγαγεν ὁ προφήτης· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, λήψομαί σε Ζοροβάβελ τὸν δοῦλόν μου, λέγει Κύριος, » καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλον τινὰ Ζοροβάβελ ἐν ταῖς οἰκείαις ἀναπλάττει μυθολογίαις κατ' ἐκεῖνον ἐσόμενον τὸν καιρὸν, τέλειον ἡμῖν ἀναπλάσει τὸν μῦθον· εἰ δὲ οὗτος μόνος ἐστὶ Ζοροβάβελ, ὁ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ προστατεύσας, ἐπὶ τούτου καὶ ὁ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων καταναλώθη στρατὸς, καὶ μετὰ τὸν ἐκείνου ὄλεθρον ἐπίσημος ὁ Ζοροβάβελ ἐγένετο, καὶ περίβλεπτος. Ἔδει δὲ αὐτὸν καὶ τοῦτο συνιδεῖν, ὅτι καὶ διὰ πενίαν τῆς οἰκοδομίας τὴν ἀναβολὴν σκεπτομένοις[94] ὑπέσχετο τῶν ὅλων ὁ Κύριος ταῦτα συνάξειν τὰ ἔθνη, καὶ τὴν τούτων εὐπορίαν εἰς τὰ τῆς οἰκοδομίας δαπανήματα χορηγήσειν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· « Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ μεγάλη ἔσται ἡ

[o] Osee II, 7.

VARIÆ LECTIONES.

[88] A ὀλοθρεύσω. [89] ἐθν. A præm. τῶν. [90] A καταβήσονται. [91] σέ. Des. in A. [92] C πολέμου. [93] ἐγὼ δὲ, κ. τ. λ. Vid. supra, p. 1045, schol. 7. [94] C σκεπτόμενος.

Digitized by Google

δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην. » Ἀλλὰ τοῦτον ληρεῖν καταλιπόντες, ἡμεῖς τῆς ἀληθείας ἐχώμεθα, καὶ τὸν φιλάνθρωπον ἡμῶν ἱκετεύσωμεν Δεσπότην, δοῦναι καὶ ἡμῖν εἰρήνην, καὶ εἰρήνην ψυχῆς· ἵν' ἐν πᾶσιν αὐτὸν θεραπεύοντες, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ ῥοπῆς ἀπολαύοντες, διαφύγωμεν τὰς τῶν ἀοράτων πολεμίων ἐπιβουλάς, κατὰ δὲ τοὺς θείους αὐτοῦ πολιτευσάμενοι νόμους, τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A linquentes, nos veritati adhæreamus, et misericordem Dominum nostrum precemur, ut nobis pacem largiatur, et pacem animæ : ut eum in omnibus observantes, atque ejus auxilio nitentes, invisibilium hostium insidias effugiamus : et cum secundum ejus divinas leges vixerimus, bona promissa consequamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quocum gloria Patri, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΖΑΧΑΡΙΑΝ.

[1592] BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO ZACHARIÆ PROPHETÆ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Σφόδρα πάλαι προμηθούμενος Ἰουδαίων ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, οὐχ ἕνα προφήτην αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς, πολλάκις δὲ καὶ πλείους ἐφίστη, τά τε προσήκοντα παιδεύοντας, καὶ τὰ ἔσεσθαι μέλλοντα προθεσπίζοντας. Οὕτω τοῦ θεσπεσίου προφητεύοντος Ἡσαΐου, κατὰ ταὐτὸν προηγόρευον τὰ ἐσόμενα Ὡσηὲ, καὶ Ἰωὴλ, καὶ Ἀμὼς, καὶ Μιχαίας οἱ μακάριοι. Ῥᾴδιον δὲ τοῖς βουλομένοις ἐξ αὐτῶν τῶν προφητειῶν τοὺς χρόνους καταμαθεῖν. Οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, καὶ διὰ τοῦ θειοτάτου Ἀγγαίου τὸ δέον αὐτοὺς ἐξεπαίδευσεν ὁ Δεσπότης, καὶ διὰ τοῦ θεσπεσίου Ζαχαρίου τό τε πρακτέον ἐδίδασκε, καὶ τὰ ἐσόμενα προεθέσπιζε σκυθρωπὰ καὶ θυμήρη, τὰ μὲν εἴκουσι τοῖς λεγομένοις, τὰ δὲ ἀντιλέγουσιν. Ὑποδείκνυσι δὲ αὐτῷ καὶ πραγμάτων τινῶν εἰκόνας καὶ τύπους, ἵνα πιστοτέρους ἀποφήνῃ τῇ θεωρίᾳ τοὺς λόγους. Προλέγει δὲ καὶ [93] δι' αὐτοῦ, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὴν παρουσίαν, καὶ τὴν πραότητος αὐτοῦ [96] γέμουσαν βασιλείαν, καὶ τὴν Ἰουδαίων μανίαν, καὶ τὸ σωτήριον πάθος, τὸ τῶν

ARGUMENTUM.

B Cum Judæorum olim curam Deus universorum gereret singularem, non unum prophetam illis, sed duos, aut tres, interdum etiam plures præficiebat, ut quæ opus essent docerent, et futura prænonstrarent. Quo itaque tempore divinus Isaias prophetabat, eodem et admirandi illi, Oseas, Joel, Amos, Michæas, futura prædixerunt. Tempora autem ex ipsis prophetiis non difficile est cognoscere. Sic etiam post reditum e Babylone, et per divinum Aggæum quæ opus erat Dominus indicavit, et per divinum Zachariam quid agendum esset docuit, et tristia ac læta eventura prænuntiavit, hæc quidem prophetiæ obtemperantibus, illa vero repugnantibus. Rerum porro quarumdam imagines illi C et simulacra ostendit, ut ex contemplatione sermones fide digniores redderet. Per hunc præterea prædicit **1593** Salvatoris nostri Christi adventum, et mansuetudinis plenum ejus regnum, tum Judæorum insaniam, et salutarem passionem, peccatorum nostrorum remedium præsentissimum, et

VARIÆ LECTIONES.

[93] *καὶ*. Des. in C. [96] αὐτ. In C post γέμουσαν ponitur.

Digitized by Google

damna quæ ex illa rabie Judæis evenerunt. Sed ne nimia longitudine argumenti lectores commentarii hujus tædio afficiam, ad ipsam verborum explicationem veniam.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. « Mense octavo anni secundi, sub Dario, factum est verbum Domini ad Zachariam, Barachiæ filium, filium Addonis, prophetam, dicens. » Uno eodemque anno divinus Aggæus et divinus Zacharias prophetiam aggressi sunt, sed ille mense sexto, hic vero octavo, ut perspicuum sit, duobus mensibus huic illum in prophetia antecessisse. Tempora autem designant, ut et reditus tempus declarent, et aperte nos doceant eo tempore regem Hebræum non regnasse. Ad hæc veritatem etiam ostendunt prophetarum, qui ante captivitatem vaticinati fuerunt. Prædixerant enim illi non obsidionem modo Hierosolymæ, et expugnationem, et servitutem : **1594** sed captivitatis quoque tempus, et reditum a Babylone. Quoniam itaque omnia ad finem pervenerant, et tempus iis constitutum transactum erat, et juxta prædictiones libertatem assecuti fuerant, merito beati Aggæus et Zacharias secundum annum regni Darii Persæ scripserunt. Hoc quippe anno septuagesimus vastatæ urbis annus explebatur : idque ex ipsa prophetia facile cognosci potest. Docet autem, et quo patre natus fuerit, et quis illius pater : eo quod multi pseudoprophetæ eo tempore mendacia vaticinarentur, et fiebat, ut verisimile est, ut ejusdem nominis essent aliqui prophetæ. Ne itaque nominum communio noceret veritati, eum falso enuntiata, quasi vere præsignificata, promiscue omnibus exhiberentur, propheta ex genere sui notitiam præbuit. Deinde narrat quid jussus fuerit dicere.

A ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ἀλεξίκακον φάρμακον. καὶ τὰ συμβάντα Ἰουδαίοις ἐκ τῆς λύττης ἐκείνης κακά[97] Καὶ ἵνα μὴ σφόδρα τὴν ὑπόθεσιν μηκύνας, ἀποκνήσω τινὰς τῶν ἐντευξομένων τοῖσδε τοῖς ὑπομνήμασιν, ἐπ' αὐτὴν ἥξω λοιπὸν τῶν ῥητῶν τὴν σαφήνειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. « Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου, ἐπὶ Δαρείου, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν, τὸν τοῦ Βαραχίου, υἱὸν Ἀδδώ, τὸν προφήτην, λέγων. » Ἐν ἑνὶ μὲν ἔτει καὶ ὁ θειότατος Ἀγγαῖος, καὶ ὁ θεσπέσιος Ζαχαρίας, ἤρξαντο τῆς προφητείας · ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐν τῷ ἕκτῳ μηνὶ, οὗτος δὲ ἐν τῷ ὀγδόῳ · ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι δύο μησὶν ἐκεῖνος τούτου κατὰ τὴν προφητείαν πρεσβύτερος. Μνημονεύουσι δὲ τῶν χρόνων, ἵνα καὶ τῆς ἐπανόδου δηλώσωσι τὸν καιρὸν, καὶ σαφῶς ἡμᾶς διδάξωσι, ὡς τηνικάδε B βασιλεὺς Ἑβραῖος οὐκ ἐβασίλευσε. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τῶν πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας προτεθεσπικότων προφητῶν ὑποδεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν · προειρήκεισαν γὰρ ἐκεῖνοι, οὐ τὴν πολιορκίαν μόνην τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν πόρθησιν, καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν χρόνον, καὶ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον. Ἐπειδὴ τοίνυν πέρας ἔλαβεν ἅπαντα, καὶ ὁ καταψηφισθεὶς αὐτῶν ἀναλώθη χρόνος, καὶ κατὰ τὰς προῤῥήσεις τῆς ἐλευθερίας ἀπέλαυσαν, εἰκότως οἱ μακάριοι Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Δαρείου τοῦ Πέρσου προτεθείκασι βασιλείας. Ἐν τούτῳ γὰρ τῷ ἔτει[98] τῇ τῆς πόλεως ἐρημίᾳ ἑβδομηκοντούτης[99] συνεπληρώθη χρόνος · καὶ τοῦτο ἐξ αὐτῆς τῆς προφητείας καταμαθεῖν δυνατόν. Διδάσκει δὲ, ἐκ τίνος τε ἦφυ πατρὸς, καὶ τίς ὁ ἐκείνου πατήρ · ἐπειδὴ καὶ ψευδοπροφῆται κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν πολλοὶ τὰ ψευδῆ προηγόρευον, καὶ συνέβαινεν, ὡς εἰκὸς, καὶ ὁμωνύμους εἶναι τῶν προφητῶν τινας. Ἵνα τοίνυν μὴ ἡ ὁμωνυμία τῇ ἀληθείᾳ λυμήνηται, τῶν ψευδῶς εἰρημέ- C νων, ὡς τῶν ἀληθῶς προηγορευμένων, πᾶσιν ἁπλῶς προσφερομένων, δῆλον ἑαυτὸν ὁ προφήτης ἀπὸ τοῦ γένους πεποίηκεν. Εἶτα λέγει, τί εἰπεῖν προσετάχθη.

VERS. 2. « Iratus est Dominus super patres vestros ira magna. » Sapientiæ plenum prophetiæ procemium, et illius ætatis hominibus ad divina institutis conveniens. Recentem enim habentes memoriam eorum quæ patribus acciderant, non ignorantes incredibilium illarum calamitatum causam fuisse justam Dei commotionem, studebant, ut par erat, illa dicere et facere quæ misericordem Dominum propitium * redderent, et ubertatem bonorum eis conciliarent. Quodque dictorum hic scopus sit, sequentia testantur. Sic enim ait :

β'. « Ὠργίσθη Κύριος ἐπὶ τοὺς πατέρας ὑμῶν ὀργὴν μεγάλην. » Σοφίας μεστὸν τὸ τῆς προφητείας προοίμιον, καὶ τοῖς τηνικάδε τὰ θεῖα παιδευομένοις κατάλληλον · ἐναυλον γὰρ ἔχοντες τῶν συμβεβηκότων τοῖς πατράσι τὴν μνήμην, καὶ μανθάνοντες ὡς αἰτία τῶν ἀῤῥήτων ἐκείνων συμφορῶν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ καθέστηκε κίνησις, ἐσπούδαζον, ὡς εἰκὸς, ἐκεῖνα καὶ λέγειν καὶ πράττειν, ἅπερ ἴλεων τὸν φιλάνθρω- D πον ἐποίει Δεσπότην, καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς προὐξένει φοράν. Καὶ ὅτι οὗτος ὁ τῶν εἰρημένων σκοπὸς, τὰ ἑξῆς μαρτυρεῖ · Φησὶ γάρ·

VERS. 3, 4. « Et dices ad eos : Hæc dicit Domi-

γ', δ'. « Καὶ ἐρεῖς[1] πρὸς αὐτούς · Τάδε λέγει Κύ-

VARIÆ LECTIONES.

[97] κακά. F addit : Ζαχαρίας ἑρμηνεύεται *μνήμη Ὑψίστου ἡνικήτης λέοντος* · Ζαχαρίας ἦν ἐκ γένους Λευΐ, ἐγεννήθη ἐν Γαλαὰδ καὶ ἦλθεν ἀπὸ Χαλδαίων ἤδη προβεβηκὼς καὶ πολλὰ τῷ ναῷ προφητεύσας ἔδωκεν εἰς ἀπόδειξιν. Οὗτος εἶπεν τῷ Ἰωσεδὲκ, ὅτι γεννήσει υἱὸν καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἱερατεύσει εἰς τύπον τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως. Οὗτος καὶ τὸν Σαλαθιὴλ ἐπὶ υἱῷ ηὐλόγησεν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζοροβάβελ ἐπέθηκεν, καὶ ἐπὶ Κύρου τέρας ἔδωκεν καὶ περὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ προεφήτευσεν, ἣν ποιήσει ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ηὐλόγησεν αὐτὸν σφόδρα. Τὸ δὲ τῆς προθέσεως ἴδιον Ἱερουσαλὴμ, καὶ περὶ τέλους Ἰσραὴλ καὶ ἀρχῆς ἐθνῶν καὶ τέλους τοῦ ναοῦ ὡς θεμελίων καταστροφῆς καὶ ἀργίας προφητῶν καὶ ἱερέων καὶ Σαββάτων καὶ διπλῆς κρίσεως ἐξέθετο. Καὶ ἀπέθανεν ἐν γήρει μακρῷ καὶ ἐκλιπὼν (A ἐκλειπων) ἐτέθη σύνεγγυς τοῦ Ἀγγαίου. Hæc in A leg. post c. xiv, 21. [98] ἔτ. C χρόνῳ. [99] ἑβδ. C præm. ὁ. [1] C ἐρεῖ.

Digitized by Google

ριος παντοκράτωρ· Ἐπιστρέψατε πρός με, λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων, καὶ [3] ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων. Καὶ μὴ γίνεσθε καθὼς οἱ πατέρες ὑμῶν, οἷς ἐνεκάλουν [3] αὐτοῖς οἱ προφῆται οἱ ἔμπροσθεν, λέγοντες· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἀποστρέψατε δὴ ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὑμῶν τῶν πονηρῶν· καὶ οὐκ εἰσήκουσαν, καὶ οὐ προσέσχον τοῦ εἰσακοῦσαί μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ [4]. » Εἰδότες, φησὶν, ὁπόσα διὰ τῶν προφητῶν τοῖς ὑμετέροις πατράσι παρῆνεσα, καὶ ὅπως αὐτοὺς ἀντειπόντας πανωλεθρίᾳ παρέδωκα, φύγετε μὲν ἐκείνων τὴν μίμησιν, προσέχετε δὲ τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, ὅπως τῆς ἐμῆς ἀπολαύσητε προμηθείας. Τὸ γὰρ, « Ἐπιστρέψατε πρός με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, » τοῦτο σημαίνει. Τούτῳ ἔοικε τὸ ἀλλαχοῦ εἰρημένον· « Ἔδωκαν ἐπὶ μὲ νῶτα, καὶ οὐ πρόσωπα αὐτῶν. » Ὁ γὰρ τῶν θείων λογίων σπουδαίως ἐπαΐειν οὐκ ἀνεχόμενος, τῷ ἀποστρεφομένῳ καὶ τὰ νῶτα διδόντι ἔοικεν ἀκριβῶς. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐὰν τοῖς ἐμοῖς προσέχειν ἐθελήσητε νόμοις, τῆς ἐμῆς τεύξεσθε προμηθείας· καὶ διδάσκων, ὅτι ῥᾴδιον αὐτῷ πᾶσαν αὐτοῖς παρασχεῖν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν, πολλάκις ἑαυτὸν καὶ *Κύριον παντοκράτορα* καὶ *Κύριον τῶν δυνάμεων* προσηγόρευσεν, ἵνα μάθωσιν ὡς ὁ τῶν ἁπάντων κρατῶν καὶ βασιλεύων, οἷα δὴ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Δεσπότης ὑπάρχων, εὐπετῶς μάλα μεταβάλλει τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις, καὶ ἐξ εὐκληρίας εἰς δυσκληρίαν μετάγει, καὶ εἰς εὐημερίαν ἐπανάγει τοὺς δυσπραξίᾳ κατεχομένους.

ε', ς'. « Οἱ πατέρες ὑμῶν ποῦ εἰσι, καὶ οἱ προφῆται; μὴ εἰς [5] τὸν αἰῶνα ζήσονται; Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα [6] ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου [7] τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις, ἃ κατέλαβον τοὺς πατέρας ὑμῶν. » Βλέπετε, φησὶ, τῶν λόγων μου τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καὶ τῶν προφητῶν τὸν βίον ὑπεξελθόντων, καὶ τῶν πατέρων ὑμῶν τῇ τιμωρίᾳ παραδοθέντων, μεμενήκασιν οὗτοι, διὰ τῶν πραγμάτων κηρύττοντες τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς συγγεγραφότας προφήτας συνηγόρους οὐκ ἔχοντες· ἐδέξαντο γὰρ ἐκεῖνοι τοῦ θανάτου τὸν ὅρον· βοῶσι, καὶ μαρτυροῦσιν, ὡς οὐδὲν ὑπ' ἐκείνων ἐῤῥέθη ψευδές. « Δέξασθε τοίνυν προθύμως τὰ ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος διὰ τῶν προφητῶν ὑμῖν προσφερόμενα. Καὶ ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον [8]· Καθὼς παρατέτακται Κύριος παντοκράτωρ τοῦ ποιῆσαι ἡμῖν κατὰ τὰς ὁδοὺς ἡμῶν, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα ἡμῶν, οὕτως ἐποίησεν ἡμῖν. » Συνέθεντο τοῖς εἰρημένοις, καὶ συνωμολόγησαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ αἴσθησιν τῶν πεπλημμελημένων ἐδέξαντο, καὶ ἔφασαν ἀληθῆ τὴν πρόῤῥησιν εἶναι, καὶ δικαίαν τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τὴν τιμωρίαν συμβαίνουσαν.

ζ'. Τῇ τετράδι καὶ εἰκάδι τοῦ ἑνδεκάτου μηνὸς [9],

A nus omnipotens : **1595** Convertimini ad me, dicit Dominus virtutum, et convertar ad vos, dicit Dominus virtutum. Et ne sitis sicut patres vestri, quos arguerunt prophetæ, qui prius fuerunt, dicentes : Hæc dicit Dominus omnipotens : Convertimini a viis vestris malis, et a studiis vestris malis ; et non audierunt, et non attenderunt ut audirent me, dicit Dominus omnipotens. » Non ignorantes, inquit, qua ratione per prophetas patres vestros admonuerim, et quemadmodum eos refragantes penitus perdiderim, cavete ne eos imitemini, et adhærete verbis meis ut mea providentia fruamini. Quod enim ait, « Convertimini ad me, et ego convertar ad vos, » hoc significat. Huic simile est quod alibi dictum : « Dederunt contra me dorsa, B et non faciem suam [p]. » Qui enim serio divinos audire sermones non dignatur, adversanti et dorsa danti persimilis est. Dicit ergo, si legibus meis adhærere velitis, per me vobis providebitur. Ac docens facile sibi esse omnem eis bonorum redundantiam largiri, sæpius sese et *Dominum omnipotentem* et *Dominum virtutum* appellavit, ut discant eum qui omnium imperia tenet et regnat, utpote qui factor sit et conditor, atque ipsarum virtutum Dominus, perfacile mutare posse rerum naturas, et ex felicitate in miseriam traducere, et contra ad res secundas infortunio **1596** affectos revocare.

C Vers. 5, 6. « Patres vestri ubi sunt, et prophetæ? numquid in sempiternum vivent? Verumtamen sermones meos, et statuta mea suscipite, quæ ego præcipio in spiritu meo servis meis prophetis, qui comprehenderunt patres vestros. » Sermonum meorum, inquit, veritatem cernite, quod et prophetis vita functis, et patribus vestris pœna affectis, superfuerunt hi rebus ipsis veritatem prædicantes, et cum jam prophetas qui scripserant patronos non habeant (e vita enim illi excesserunt), clamant, et testantur nihil falsum ab eis dictum fuisse. Prompti itaque ea excipite, quæ per prophetas a sancto Spiritu vobis proferuntur. « Et D responderunt, atque dixerunt : Sicut præparatus est Dominus omnipotens, ut faceret nobis secundum vias nostras, » et secundum studia nostra, sic fecit nobis. » Dictis assenserunt veritatemque confessi sunt, et sensum delictorum perceperunt, ac veram esse prædictionem, et justam iram, et punitionem peccatis convenientem dixerunt.

Vers. 7. « Quarto et vicesimo (die) undecimi

[p] Jerem. II, 27.

VARIÆ LECTIONES.

[3] καὶ — δυνάμεων. Des. in C. [3] Α ἐκάλεσαν. [4] παντ. Des. in A. [5] εἰς. Des. in A. [6] ὅσα. A οἷσ. [7] ἐν πν. μου. Des. in A. [8] Α εἶπαν. [9] τοῦ ἑνδ. μ. Ita quoque supra, p. 1227. Sed A habet τῷ ἑνδεκάτῳ μηνί.

Digitized by Google

mensis, hic est mensis Sabat, anno secundo sub Dario, factus est sermo Domini ad Zachariam (filium) Barachiæ, filium Addonis, prophetam. » Cum Hebræus esset propheta, Hebræorum ascripsit numerum. Hebræi autem primum mensem agnoscunt Xanthicum. Sic enim illis **1597** Moses magnus lege sanxit, diserte exclamans : « Mensis iste vobis principium mensium, primus erit vobis in mensibus anni [q]. » Ab illo itaque numerare incipientibus undecimus Sabat invenietur : est autem qui a Macedonibus dicitur Peritius. Ait itaque propheta se, in hoc mense, nondum secundo anno expleto, divinæ gratiæ vim iterum suscepisse. Sive enim sermonem dicit, sive verbum, sive assumptionem, sive manum, divinæ gratiæ operationem indicat. Hac illustratus cum visionem quamdam vidisset, eam nobis scriptam reliquit, ac dicit :

A οὗτος ὁ μήν ἐστι [10] Σαβάτ, ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν, τὸν τοῦ Βαραχίου υἱὸν [11] Ἀδδώ, τὸν προφήτην. » Ἑβραῖος ὢν ὁ προφήτης τῶν Ἑβραίων τέθεικεν ἀριθμόν. Ἑβραῖοι δὲ τὸν Ξανθικὸν πρῶτον ἴσασι μῆνα· οὕτω γὰρ αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν ὁ μέγας Μωσῆς διαῤῥήδην βοῶν· « Οὗτος ὁ μὴν ὑμῖν ἀρχὴ μηνῶν, πρῶτος ὑμῖν ἔσται ἐν τοῖς μησὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ. » Ἐκεῖθεν τοίνυν ἀριθμεῖν ἀρχομένοις ἐνδέκατος ὁ Σαβὰτ εὑρεθήσεται· ἔστι δὲ ὁ κατὰ Μακεδόνας Περίτιος. Λέγει τοίνυν ὁ προφήτης, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ μηνὶ, μηδέπω τοῦ δευτέρου ἔτους συμπληρωθέντος, ἐνέργειαν θείας πάλιν ἐδέξατο χάριτος· κἂν γὰρ λόγον εἴπῃ, κἂν ῥῆμα, κἂν λῆμμα, κἂν χεῖρα, τῆς θείας χάριτος αἰνίττεται τὴν ἐνέργειαν. Ὑπὸ ταύτης φωτιζόμενος, καὶ ἰδών τινα θεωρίαν, ἀνάγραπτον αὐτὴν καταλέλοιπεν ἡμῖν, καί φησιν·

Vers. 8-11. « Vidi noctu, et ecce vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter montes umbrosos, et post eum equi rufi, et maculosi, et varii, et albi. Et dixi : Quid isti, Domine? Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me : Ego ostendam tibi quid sint hæc. Et respondit vir qui stabat inter montes, et dixit ad me : Isti sunt quos misit Dominus, ut circuirent per terram. Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter montes, atque dixerunt : Circuivimus per omnem terram, et ecce omnis terra habitatur, et quiescit. » Planum est, quos vidit, invisibiles Virtutes esse, « in ministerium missas, juxta Apostolum, propter eos qui hæreditatem capient salutis [r]. » Earum autem non conspiciuntur naturæ (sunt enim hæ incorporeæ), sed, prout in singulis est opus, illarum speciem conformat, qui et illarum ac rerum omnium est Dominus. Idque nos aperte divina **1598** Scriptura docet, diversas earum figuras ostendens. Aliter enim eas vidit Daniel, aliter Ezechiel; et Isaias, et Michæas, aliis et aliis figuris. Non autem multiformes, sed incorporeæ sunt spirituales naturæ, atque, ut opus est, Dominus illarum * format visiones. Quod in divino etiam Zacharia præstitit. Ostendit enim ei angelum qui populo præsidebat : is vero fuit sanctus Michael, ut alloquens Danielem angelus dixit. Ille enim sic ait : « Nemo est qui adjuvet me inter omnes hos nisi Michael princeps vester [s]. » Hunc videt insidentem equo, propter celeritatem factorum. Equus vero colore *rufus* indignationem adversus hostiles gentes ostendit : nam sanguinem et ruborem refert iracundia. *Montes* autem non solum firmitatem, sed etiam sublimitatem declarant angelorum ad subsidium destinatorum. *Nemorosi* vero et *umbrosi montes* designant divinam providentiam, quam in Deum credentibus beatus

B

η'-ια'. « Ἑώρακα τὴν νύκτα, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ἵππον πυῤῥόν, καὶ οὗτος εἱστήκει ἀναμέσον τῶν ὀρέων τῶν κατασκίων, καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ἵπποι πυῤῥοὶ, καὶ ψαροὶ, καὶ ποικίλοι, καὶ λευκοί. Καὶ εἶπον [12]· Τί οὗτοι, Κύριε; Καὶ εἶπε πρός με ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· Ἐγὼ δείξω σοι, τί ἐστι ταῦτα. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἀνὴρ ὁ ἐφεστηκὼς ἀναμέσον [13] τῶν ὀρέων, καὶ εἶπε πρός με· Οὗτοί εἰσιν οὓς ἐξαπέστειλε Κύριος περιοδεῦσαι τὴν γῆν. Καὶ ἀπεκρίθησαν τῷ ἀγγέλῳ Κυρίου τῷ ἐφεστῶτι ἀναμέσον τῶν ὀρέων, καὶ εἶπον· Περιωδεύσαμεν τὴν γῆν ἅπασαν [14], καὶ ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ κατοικεῖται καὶ ἡσυχάζει. » Οἱ μὲν ὀφθέντες δῆλον ὅτι ἀόρατοι δυνάμεις ὑπάρχουσιν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμεναι, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ὁρῶνται δὲ αὐτῶν οὐχ αἱ φύσεις· ἀσώματοι γὰρ αὗται· ἀλλὰ κατὰ χρείαν ἑκάστην ἐκτυποῖ τούτων τὴν θεωρίαν ὁ τούτων καὶ τῶν ἁπάντων Δεσπότης. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς σαφῶς ἡ θεία διδάσκει Γραφὴ, διάφορα αὐτῶν ὑποδεικνῦσα τὰ σχήματα· ἄλλως μὲν γὰρ αὐτοὺς ἶδεν ὁ Δανιὴλ, καὶ ἄλλως Ἰεζεκιὴλ, καὶ Ἡσαΐας καὶ Μιχαίας ἐν σχήμασιν ἑτέροις. Οὐ πολύμορφοι δὲ, ἀλλ' ἀσώματοι αἱ νοηταὶ φύσεις, πρὸς δὲ τὸ χρήσιμον ὁ τούτων Δεσπότης σχηματίζει τὰς θεωρίας. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Ζαχαρίου πεποίηκε· δείκνυσι γὰρ αὐτῷ ἄγγελον τὸν τοῦ λαοῦ προστατεύοντα· ὁ δὲ ἅγιος Μιχαὴλ οὗτος ἦν, ὡς ὁ προσδιαλεγόμενος τῷ Δανιὴλ ἄγγελος ἔφη· ἐκεῖνος γάρ φησιν· « Οὐκ ἔστιν εἷς ἀντεχόμενος μετ' ἐμοῦ περὶ τούτων, ἀλλ' ἢ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὑμῶν. » Τοῦτον ὁρᾷ ἐποχούμενον μὲν ἵππῳ διὰ τὴν ὀξύτητα τῶν δρωμένων· τὸ δὲ τοῦ ἵππου *πυῤῥὸν* τὴν κατὰ τῶν πολεμίων ἐθνῶν ἀγανάκτησιν δηλοῖ· ὕφαιμον γὰρ καὶ ὑπέρυθρον τὸ θυμοειδές· τὰ δὲ *ὄρη* οὐ μόνον τὸ στερρὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑψηλὸν

C

D

[q] Exod. xii, 2. [r] Hebr. i, 14. [s] Dan. x, 21.

VARIÆ LECTIONES.

[10] A ἐστὶν ὁ μήν. Sicque supra, l. c. [11] Supra l. c. erat υἱοῦ. [12] A εἶπα [13] ἀν. A ἐπάνω. [14] A πᾶσαν τὴν γῆν.

Digitized by Google

δείκνυσι τῶν εἰς ἐπικουρίαν τεταγμένων ἀγγέλων· τὸ δὲ *ὑμφιλαφὲς* καὶ *κατάσκιον τῶν ὀρῶν* τὴν θείαν αἰνίττεται πρόνοιαν, ἣν τοῖς εἰς τὸν Θεὸν ἠλπικόσιν ὁ μακάριος ὑπισχνεῖται Δαβίδ· « Ὁ κατοικῶν γὰρ, φησὶν, ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται. » Καὶ πάλιν· « Ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με. » Καὶ τὸν Ἰσραὴλ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλος νεφέλης ἐπέσκεπε. Τούτου χάριν κἀνταῦθα ἐν μέσῳ τῶν ὀρέων τῶν κατασκίων ὁ τοῦ λαοῦ προστατεύων ἄγγελος ἑστηκὼς ἑωρᾶτο, τὴν θείαν ἐπικουρίαν διὰ τούτων μηνύων. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, καὶ *μυρσινεῶνας* τὰ ὄρη προσηγορεύκασιν· εὐῶδες δὲ τὸ φυτὸν, καὶ τὰ θερμὰ τῶν παθῶν καταψύχειν δυνάμενον. Παραδηλοῖ τοίνυν καὶ τοῦτο τὴν ἐσομένην Ἰουδαίοις παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ψυχαγωγίαν. Θεασάμενος δὲ καὶ τοὺς ὄπισθεν ἀναφανέντας πυῤῥούς τε καὶ ψαροὺς, καὶ ποικίλους, καὶ λευκοὺς ἵππους, πυνθάνεται μὲν μαθεῖν ἐφιέμενος, τίς ἡ τῶν δεικνυμένων αἰτία. Διδάσκεται δὲ παρὰ τοῦ πρώτου ὀφθέντος ἀγγέλου, ὃς μεταξὺ τῶν ὀρῶν [15] εἱστήκει τῶν κατασκίων, ὅτι πᾶσαν ἐποπτεῦσαι τὴν γῆν ἀπεστάλησαν· καὶ εἰς βεβαίωσιν τῶν εἰρημένων, καὶ οἱ τοῖς παντοδαποῖς ἐκείνοις ἐποχούμενοι ἵπποις, ἔφασαν πρὸς τὸν ἐφεστῶτα ἐκείνοις τοῖς δρεσιν ἄγγελον, ὅτι Πᾶσαν περιοδεύσαντες τὴν γῆν οἰκουμένην, εὕραμεν εἰρήνης ἀπολαύουσαν καὶ γαλήνης. Τούτων δὲ ἀκούσας ὁ τοῦ λαοῦ τὴν προστασίαν πεπιστευμένος ἄγγελος, καὶ σφόδρα δυσχεράνας, ὅτι πάντων εἰρήνης ἀπολαυόντων ὁ ὑπ' αὐτῷ τεταγμένος λαὸς [16] μυρίαις ἔτι συμφοραῖς προσπαλαίει, ἱκετείαν τῷ Δεσπότῃ προσφέρει· « Κύριε [17] παντοκράτωρ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰς [18] πόλεις Ἰούδα, ἃς ὑπερεῖδες; Τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος. » Ἰστέον δὲ ὡς τῆς μὲν προτέρας αἰχμαλωσίας ὁ χρόνος συνεπληρώθη ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Κύρου [19] τοῦ Περσῶν βασιλεύσαντος, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου Δεσπότου, τῇ πείρᾳ τῶν κακῶν καὶ τὸν τῆς προῤῥήσεως συναριθμήσαντος χρόνον· καὶ τοῦτο ἀκριβέστερον ἐν τῇ τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἀπεδείξαμεν ἑρμηνείᾳ. Τῇ δὲ ἐρημίᾳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ ἑβδομηκοντούτης συνεπληρώθη χρόνος ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Δαρείου βασιλείας. Τούτου δὲ ἄρχεσθαι προσήκει τοῦ ἀριθμοῦ ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου τοῦ βασιλέως, ἐφ' οὗ ἥλω ἡ πόλις. Εἰ γάρ τις ἐκεῖθεν ἀρξάμενος ἐρευνήσοι, εὑρήσει τοῦτον συμπληρούμενον τὸν χρόνον ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου βασιλείας. Τοῦτο τοίνυν ὁ τοῦ λαοῦ προμηθούμενος ἄγγελος τὸν τῶν ὅλων ἱκετεύει Θεὸν, εἴς τε τὴν πρόῤῥησιν ἀπιδεῖν, καὶ τὸν χρόνον πεπληρωμένον ἰδεῖν, καὶ τὴν ἀφιερωμένην αὐτῷ πόλιν ἐρημίᾳ παντελεῖ παραδεδομένην ἐπιπλεῖστον μὴ

David pollicetur : « Qui enim habitat, inquit, in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur [t]. » Item : « Scapulis suis obumbrabit te [u]. » Et alibi : « Sub umbra alarum tuarum proteges me [v]. » Et populum quoque Israel in deserto columna nubis tegebat. Idcirco hic etiam in medio montium umbrosorum populo præfectus angelus stare videbatur, divinum subsidium hoc modo indicans. Cæterum Aquila et Symmachus etiam *myrteta* verterunt montes. Ea autem planta est odorata, habens vim morbos calidos refrigerandi. Demonstrat itaque **1599** hoc etiam futuram Judæis a Deo universorum consolationem. Ut vero a tergo etiam vidit equos rufos, maculosos, varios, et albos, noscendi studio percontatur quæ causa ostensorum esset. Edocetur autem a primo viso angelo, qui inter montes umbrosos consistebat, quod essent missi ad universam terram perlustrandam; atque ad confirmationem eorum quæ dixerant, qui in illis variis equis sedebant, dixerunt ad angelum inter montes consistentem, se, cum terram omnem peragrassent, in orbe terrarum pacem et quietem constitutam reperisse. [12] Quo audito, angelus cui populi mandata erat præfectura, vehementer indignatus, quod omnibus pace fruentibus, populus sibi subditus, in ærumnis adhuc innumeris versaretur, supplex Dominum obsecrat : « Domine omnipotens, usquequo non misereberis Hierosolymæ et urbium Judæ, quas despexisti? Iste est septuagesimus annus. » Est autem animadvertendum prioris captivitatis tempus completum fuisse anno primo Cyri Persarum regis, bono et benigno Domino, cum ærumnis quas experti erant, tempus etiam prædictionis annumerante : quod accuratius in commentariis in Ezechielem ostendimus. Vastitatis autem Hierosolymæ septuaginta anni completi sunt secundo anno regni Darii. Hic porro numerus inchoandus est ab anno undecimo regis Sedeciæ, sub quo urbs capta fuit. Si quis **1600** enim ducto inde initio investiget, tempus hoc completum fuisse inveniet anno secundo regni Darii Hystaspis filii. Hoc igitur populi procurator angelus Deum omnipotentem rogat, ut prædictionem et tempus ejus completum attendat, et ne urbem sibi consecratam vastitati traditam diutissime despiciat. [13] Quam precationem Dominus suscipiens : « Respondit, inquit propheta, angelo loquenti in me, verba bona et sermones consolatorios. » Nec vero alium angelum hunc dicit quam illum, qui inter montes consistebat : sed eumdem illum, qui et ipsum alloquebatur, et pro populo supplicabat. Dicit autem eum in se loqui, quod non verbis uteretur, et voce motu linguæ ac repercussione aeris

[t] Psal. xc, 1. [u] ibid. 4. [v] Psal. xvi, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[15] C ὀρέων. [16] C λεώς. [17] Κύρ., κ. τ. λ. Supra, p. 1227, præm. Καὶ ἀποκριθὴ ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ εἶπε. [18] τὰς. Ex A et C suppl. [19] Κύρ. C præm. τοῦ.

Digitized by Google

articulata, sed intus sonante, et in ipso formata. [14] Dei itaque benignitati confusus sanctus angelus jubet prophetam clamare, et dicere : « Hæc dicit Dominus omnipotens : Prosecutus sum Hierosolymam et Sionem zelo magno. (Vers. 15.) Et ira magna ego irascor super gentes, quæ superimpositæ sunt, pro eo quod ego quidem iratus sum parum, ipsi vero superimpositi sunt in mala. » Non amplius despiciam, inquit, ea quæ contra Hierosolymam perpetrantur : sed pœnas repetam ab iis qui definitæ in eam vindictæ modum excedunt, et plura quam decreta sint, mala illi inferre conantur. Ego enim ut pœnas ab ea exigerem, quod meas leges violasset, mea **1601** providentia eam spoliavi : hi vero, accepta inde fiducia, nullam ejus vexandi satietatem capere voluerunt. Quare justo zelo utens, ei quidem parcam, ab his vero admissæ audaciæ pœnas repetam. [16, 17] Deinde misericordiæ quoque modum exponit, et divinæ domus ædificationis finem pollicetur, et urbis instaurationem, et murorum restitutionem. Hoc enim declarat, « mensura » adhuc extendetur super Hierosolymam. » Rursus autem illi sanctus angelus præcepit ut clamaret, et dixit : « Hæc dicit Dominus omnipotens : Adhuc diffundentur civitates bonis, et miserebitur Dominus adhuc Sionis, et eliget adhuc Hierosolymam. » Multis quidem urbibus Judææ bonorum copiam largietur ; hoc enim docuit, cum dixit : « Adhuc diffundentur civitates bonis : » sed tamen adhuc aliis Hierosolymam anteponet, et antiqua privilegia præbebit. Sed animadvertendum est, quod non sempiternam eis felicitatem promiserit, sed tempus quoddam designaverit, dicens *adhuc :* prænonstrans fore ut, cum hæres advenerit, lex œconomi et curatoris vices gerens, supervacua videatur, et simul cum ea locus, qui legalem cultum exceperat. [18, 19] Inde ad alterius visionis narrationem se convertit, aitque se *quatuor cornua* vidisse, atque ab angelo per interrogationem didicisse, hæc esse quæ Judam et Israelem dispersissent. [20, 21] Deinde rursus ait sibi **1602** a Deo ostensos fuisse totidem numero fabros, rursus se interrogasse, et audivisse : « Hæc sunt cornua, quæ Judam et Israelem disperserunt : et egressi sunt isti, ut exacuant ea manibus suis. Quatuor cornua gentes sunt, quæ levaverunt cornu super terram Domini, ut dispergerent eam. » Dicit itaque invisibiles potestates a Deo universorum jussas esse has gentes invicem concitare et exacuere,

παριδεῖν. Καὶ ταύτην ὁ Δεσπότης τὴν ἱκετείαν δεξάμενος · « Ἀπεκρίθη, φησὶν ὁ προφήτης, τῷ ἀγγέλῳ τῷ λαλοῦντι ἐν ἐμοὶ, ῥήματα καλὰ καὶ λόγους παρακλητικούς. » Οὐκ ἄλλον δὲ ἄγγελον τοῦτον ἔφη παρ' ἐκεῖνον τὸν μεταξὺ τῶν ὀρῶν ἑστηκότα, ἀλλ' αὐτὸν ἐκεῖνον, καὶ αὐτῷ προσδιαλεγόμενον, καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβευόμενον. Λέγει δὲ αὐτὸν ἐν αὐτῷ λαλεῖν, ἐπειδὴ οὐ λόγοις ἐκέχρητο, καὶ φωνῇ κινήσει γλώττης καὶ ἀέρος ἀντιτυπίᾳ διαρθρουμένῃ, ἀλλ' ἔνδοθεν ἐνηχουμένῃ, καὶ ἐν αὐτῷ τυπουμένῃ. Θαρσήσας τοίνυν τῇ τοῦ Θεοῦ εὐμενείᾳ ὁ ἅγιος ἄγγελος παρακελεύεται τῷ προφήτῃ βοῆσαι, καὶ εἰπεῖν · « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ · Ἐζήλωσα[16] τὴν Σιὼν καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ζῆλον μέγαν. (ιε'.) Καὶ ὀργὴν μεγάλην ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. » Οὐκέτι, φησὶν, ἀνέξομαι περιιδεῖν τὰ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ τολμώμενα, ἀλλὰ δίκας εἰσπράξομαι τοὺς ὑπερβάντας τῆς κατὰ τῆς[17] ὁρισθείσης τιμωρίας τὸ μέτρον, καὶ πλείονα τῶν καταψηφισθέντων ἐπαγαγεῖν αὐτῇ τετολμηκότας κακά. Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτὴν ποινὴν εἰσπραττόμενος[18], ὡς εἰς τοὺς ἐμοὺς πεπαρανόμηκε νόμους, τῆς ἐμῆς αὐτὴν προνοίας ἐγύμνωσα · ἐκεῖνοι δὲ τὴν ἐντεῦθεν ἄδειαν εἰληφότες, κόρον λαβεῖν τῶν κατ' αὐτῆς κακῶν οὐκ ἠθέλησαν · διὸ ζήλῳ δικαίῳ χρησάμενος, αὐτὴν μὲν ἀξιώσω φειδοῦς, ἐκείνους δὲ τῶν τετολμημένων ἀπαιτήσω δίκας. Εἶτα λέγει καὶ τοῦ ἐλέου τὸν τρόπον, καὶ τῆς τοῦ θείου οἴκου οἰκοδομῆς ὑπισχνεῖται τὸ τέλος, καὶ τῆς πόλεως τὴν νεουργίαν, καὶ τὴν τῶν περιβόλων ἀνάστασιν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ · « Τὸ μέτρον ἐκταθήσεται ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ ἔτι. » Καὶ αὖθις δὲ αὐτῷ[19] ὁ ἅγιος ἄγγελος παρηγγύησε βοῆσαι, καὶ εἶπεν · « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ · Ἔτι διαχυθήσονται πόλεις ἐν ἀγαθοῖς, καὶ ἐλεήσει ἔτι Κύριος τὴν Σιὼν, καὶ αἱρετιεῖ ἔτι τὴν[20] Ἱερουσαλήμ. » Πολλαῖς μὲν πόλεσι τῆς Ἰουδαίας παρέξει τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν · τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκώς · « Ἔτι διαχυθήσονται πόλεις ἐν ἀγαθοῖς · » ἀλλ' ὅμως ἔτι τῶν ἄλλων προτιμήσει τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰ παλαιὰ παρέξει προνόμια. Ἐπισημήνασθαι δὲ προσήκει, ὡς οὐκ αἰώνιον αὐτοῖς τὴν εὐπραξίαν ὑπέσχετο, ἀλλὰ χρόνον τινὰ παρεδήλωσεν, εἰρηκὼς, Ἔτι, προδιδάσκων ὡς τοῦ κληρονόμου φανέντος, ὁ οἰκονόμου καὶ ἐπιτρόπου τάξιν ἐπέχων νόμος ἀργὸς ἀναφαίνεται · σὺν τούτῳ καὶ[21] ὁ τόπος, ὁ τὴν κατὰ τοῦτον λατρείαν δεξάμενος. Ἐντεῦθεν εἰς ἑτέρας ὀπτασίας διήγησιν μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ φησι *τέσσαρα* μὲν τεθεᾶσθαι *κέρατα*, μεμαθηκέναι δὲ δι' ἐρωτήσεως ἀπὸ[22] τοῦ ἀγγέλου, ὅτι τοιαῦτά[23] ἐστι τὰ διασκορπίσαντα τὸν Ἰούδαν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Εἶτα λέγει πάλιν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων δειχθῆναι αὐτῷ τέκτονας ἰσαρίθμους, καὶ πάλιν πυθέσθαι, καὶ ἀκηκοέναι, ὅτι « Ταῦτα τὰ κέρατα τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Ἰσραὴλ σκορπίσαντα· καὶ[24] ἐξῆλθον οὗτοι ὀξῦναι αὐτὰ εἰς χεῖρας αὐτῶν · τὰ τέσσαρα κέρατα ἔθνη ἐπαιρόμενα κέρας[25] ἐπὶ

Digitized by Google

VARIÆ LECTIONES.

[16] A ἐζήλωκα τὴν Ἱερ. κ. τ. Σιών. [17] C κατ' αὐτῆς. [18] C πραττόμενος. [19] αὐτῷ. Edit. prior hab. αὐτῇ. [20] τὴν. Ex A et C suppl. [21] καί. C præm. δέ. [22] C ὑπό. [23] C ταῦτα. [24] καί. Des. in C. [25] κέρ. Des. ibid.

τὴν γῆν Κυρίου, τοῦ διασκορπίσαι αὐτήν. » Λέγει τοίνυν ὅτι αἱ ὁράτοι δυνάμεις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων προσετάχθησαν κατ' ἀλλήλων ἐγεῖραι καὶ παροξῦναι ταῦτα τὰ ἔθνη, ὥστε δι' ἀλλήλων δοῦναι δίκας ὧν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπλημμέλησαν. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσε· « Τοῦ ὀξῦναι αὐτὰ εἰς χεῖρας αὐτῶν. » *Τέσσαρα* δὲ λέγει, οὐκ ἐθνῶν τινων ἀριθμὸν δηλῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ τέσσαρα τῆς οἰκουμένης τὰ τμήματα, τε ἑῷον, τὸ ἑσπέριον, τὸ νότιον, τὸ βόρειον· ἐπῆλθον δὲ αὐτοῖς οἱ μὲν ἔνθεν, οἱ δὲ ἐκεῖθεν· ποτὲ μὲν Ἀσσύριοι, καὶ Βαβυλώνιοι· ποτὲ δὲ ἀλλόφυλοι, καὶ Αἰγύπτιοι· ἄλλοτε δὲ Ἰδουμαῖοι, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμανῖται· *τέσσαρα κέρατα* τοὺς ἐκ τῶν τεσσάρων τμημάτων αὐτοῖς ἐπελθόντας προσηγόρευσε. Τούτοις ἰσαρίθμους ἐπέστησεν ὁράτους δυνάμεις, κατ' ἀλλήλων αὐτοὺς διεγειρούσας, ἵν' ὑπ' ἀλλήλων εἰσπραχθῶσιν ὧν ἐτόλμησαν δίκας.

A ut pœnas inter se mutuo darent eorum quibus Israelem offendissent. Hoc enim declaravit, cum dixit : « Ut exacuant ea manibus suis. » Cum autem *quatuor* dicit, non gentium quarumdam numerum exprimit ; sed quia quatuor orbis sunt partes, oriens, occidens, meridies, septentrio, in illos autem irruerunt hinc isti, illinc alii, nunc quidem Assyrii et Babylonii, nunc allophyli et Ægyptii, alias Idumæi, et Moabitæ, et Ammonitæ ; *quatuor cornua* appellavit eos qui ex quatuor partibus illos invaserunt. His totidem numero præfecit invisibiles potestates, ut eos inter se commoveant, ut pœnas mutuo inter se repetant eorum quæ admiserunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀλλὰ γὰρ αὖθις εἰς ἑτέραν θεωρίαν τὴν διήγησιν μετατίθησι, καὶ φησι τεθεᾶσθαι ἄνδρα σχοινίον ἐπιφερόμενον γεωμετρικόν· εἶτα ἐρέσθαι αὐτὸν ὅποι πορεύεται· κἀκεῖνον φάναι, ὅτι τὴν Ἱερουσαλὴμ διαμετρήσων ἄπεισιν, ὥστε μαθεῖν ὁπόσον αὐτῆς τό τε μῆκός ἐστι, καὶ τὸ εὖρος. Προστίθησι δὲ καὶ ταῦτα τῷ διηγήματι, ὅτι ὁ ἄγγελος ἐκεῖνος ὁ τούτους ἐνηχῶν αὐτῷ τοὺς λόγους εἱστήκει· ἕτερος δὲ πρὸς αὐτὸν ἀφικόμενος ἄγγελος δραμεῖν αὐτῷ παρηγγύησε πρὸς τὸν τὸ μέτρον ἐπιφερόμενον νεανίαν, καὶ εἰπεῖν·

« Κατάκαρπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλὴμ, ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν ἐν[39] μέσῳ αὐτῆς. (ε'.) Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Ὅρα γάρ, φησὶ, μὴ σμικρύνῃς τὰ τῆς πόλεως μέτρα, ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ τοῦ σοῦ καὶ ταύτης Δεσπότου μανθάνων, ὡς πλεῖστον ὅσον αὐτὴν πλῆθος καὶ ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων οἰκήσει, διάγραψον ἀναλογοῦν τῷ πλήθει τῶν οἰκητόρων τὸ μέγεθος. Ἠρὸς γὰρ τούτοις κἀγὼ αὐτῇ διὰ τῆς ἐμῆς χάριτος τεῖχος ἄμαχόν τε καὶ ἀνυπέρβατον ἔσομαι. Τοῦτο γὰρ ἐκάλεσε τεῖχος πυρός. Καθάπερ γὰρ πυρὰν μεγίστην ὑπερβῆναι τῶν ἀδυνάτων· οὕτως ἀδύνατον ἠττηθῆναι τὸν ὑπὸ τῆς θείας φρουρούμενον χάριτος. Οὐ μόνον δὲ αὐτῇ πᾶσαν ἀσφάλειαν χορηγήσω, ἀλλὰ καὶ περίβλεπτον αὐτὴν ἀποφανῶ, ὥστε αὐτῆς πάντοσε διαδραμεῖν τὸ κλέος. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ὁ προφήτης ἑώρα, καὶ τοῦ προστατεύοντος ἀγγέλου τὴν κηδεμονίαν, καὶ τῶν ἄλλων ἀγγέλων τὸν δρόμον, καὶ τὰ τῆς πόλεως μέτρα, ἵνα καὶ αὐτὸς βεβαίως δέξηται τὰς ἀγαθὰς περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑποσχέσεις, καὶ ὁ λαὸς ἀκριβῶς τοῖς λεγομένοις πιστεύσῃ, οὐ λόγους ἁπλῶς προσφερομένους, ἀλλὰ πράγματα θεωρῶν προτυπούμενα. Εὐθὺς μὲν οὖν ὑποδείξας ἐκεῖνα τῷ προφήτῃ κελεύει βοᾷν·

ς', ζ'. « Ὦ, ὦ, φεύγετε ἀπὸ γῆς βορρᾶ, λέγει Κύριος· διότι ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων τοῦ οὐρανοῦ συνάξω ὑμᾶς, λέγει Κύριος. Εἰς Σιὼν ἀνασώζεσθε,

CAPUT II.

B [1, 2] Tum rursus ad aliam visionem narrationem transfert, aitque vidisse se virum portantem funiculum geometricum, tum interrogasse illum quo pergeret, atque illum dixisse, ad dimetiendam Hierosolymam se abire, ut disceret quanta esset longitudo ejus et latitudo. [3, 4] Hæc etiam addit ad narrationem, angelum illum, **1603** qui hæc verba ipsius auribus inculcabat, stetisse, alterum vero angelum ad ipsum venisse, ac præcepisse ut curreret ad illum juvenem qui mensuram ferebat, ac diceret :

« Frugifera habitabitur Hierosolyma, a multitudine hominum et jumentorum in medio ejus. (Vers 5.) Et ego ero illi, dicit Dominus, murus C ignis in circuitu, et in gloriam ero in medio ejus. » Vide enim, inquit, ne urbis mensuram exiguam designes : sed cum intellexeris a me, et tuo et istius Domino, in ea quam maximam habitaturam esse hominum multitudinem, et jumentorum, describe magnitudinem habitantium multitudini consentaneam. Cæterum ego illi benignitate mea *murus* ero, qui oppugnari et superari non possit. Hunc enim vocavit *murum ignis*. Nam quemadmodum pyra ingens transiliri nequit, sic vinci non potest qui gratia Dei custoditur. Non modo autem omnem ei securitatem præstabo, sed et illustrem eam reddam, ita ut ejus gloria omnes oras pervadat. Hæc vero omnia vidit propheta, et D præfecti angeli curam, et aliorum angelorum cursum, et urbis dimensionem, tum ut ipse bonas de Hierosolyma promissiones ut certas excipiat, tum ut populus his sermonibus exactam fidem habeat, non verba solum prolata, sed res etiam videns ante descriptas. Mox ergo ut hæc prophetæ demonstravit, exclamare jubet :

Vers. 6, 7. « O, o, fugite de terra aquilonis, dicit Dominus, quia de quatuor ventis cæli congregabo vos, dicit Dominus. In Sione salvamini,

VARIÆ LECTIONES.

[39] ἐν. C præm. τῶν.

Digitized by Google

qui habitatis apud **1604** filiam Babylonis. » Cum hæc habeatis promissa, non vos tantum confidite qui reversi jam estis, sed vos etiam qui adhuc Babylone ex voluntate vestra residetis (nam cum redeundi potestas data esset, distulistis), in * vestram patriam redire festinate, quam in priorem felicitatem proxime restituam.

VERS. 8, 9. « Quia hæc dicit Dominus omnipotens : Post gloriam misit me ad gentes quæ spoliaverunt vos, quia qui tetigerit vos, quasi tangit pupillam oculi ejus. Quia ecce ego inferam manum meam super eos, et erunt prædæ his qui serviebant eis : et cognoscetis Dominum omnipotentem misisse me. » Tanto enim, inquit, opere Deus universorum res vestras procurabit, ut quemvis, qui ad vos lædendos accedat, arbitretur et oculi pupillam attingere : non quod corpus habeat, atque in membra divisus sit, nam sine corpore et incircumscriptus est universorum Deus : sed quo affectu præditus sit, humanis modis ostendit. Hanc etiam sui curam beatus David ab eo petit, dicens : « Custodi me, Domine, ut pupillam oculi [x]. » Idcirco, inquit, omnes eos qui vos prædati fuerunt, in potestatem subditorum suorum redigam, et hæc ab illis patientur quibus vos affecerunt : rebusque ipsis veritatem divinorum oraculorum cognoscetis. Hæc vero typice illis evenerunt : prophetiæ autem veritas in nobis apertiorem exitum habuit. Dæmonas enim nos depopulantes, et mentem nostram sibi vindicantes, omniaque nostri **1605** corporis membra in servitutem suam redigentes, Christus Dominus profligans, sub jugum eos subjecit sanctorum servorum suorum. Quod dilucidius per divinum Isaiam exposuit, clamans : « Quos timuistis, timebunt a vobis : legati mittentur ad pacem petendam acerbe flentes; nam dissipabuntur horum viæ [y]. » Sic dæmones vociferabantur : « Sine, quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos [z]. » Itemque : « Adjuro te, ne me torqueas [a]. » Sic puella pythonem spiritum habens Philippis clamabat : « Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis [b]. » Sic etiam ante victores martyres et ad hunc usque diem clamant, invitique illorum victoriam prædicant, suamque infirmitatem declarant. Hos igitur, qui nos olim prædati sunt, tanquam spolia quædam spoliatis dedit ille qui post gloriam missus est, ut veterem gloriam, quam deceptus perdidit generis auctor Adam, hanc natura nostra recuperaret, et cognoscamus * benefactorem, et Salvatorem animarum nostrarum, et Patrem qui eum pro benignitate sua misit. Missus est autem non ut Deus, sed ut homo.

A οἱ κατοικοῦντες θυγατέρα Βαβυλῶνος. » Ταῦτας ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, μὴ μόνον ὑμεῖς οἱ ἤδη ἐπανελθόντες θαῤῥεῖτε, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔτι τὴν Βαβυλῶνα κατὰ γνώμην οἰκοῦντες (ἐπιτραπέντες γὰρ ἐπανελθεῖν, ἀνεβάλεσθε)· εἰς τὴν ὑμετέραν ἐλθεῖν ἐπείγεσθε [31] πατρίδα, ἣν εἰς τὴν προτέραν εὐπραξίαν οὐκ εἰς μακρὰν ἐπανάξω.

η', θ'. « Διότι τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ὀπίσω δόξης ἀπέσταλκέ με ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ σκυλεύσαντα ὑμᾶς· διότι ὁ ἁπτόμενος ὑμῶν, ὡς ὁ ἁπτόμενος τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ ἐγὼ ἐπιφέρω τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἔσονται σκῦλα τοῖς δουλεύουσιν [32] αὐτοῖς, καὶ γνώσεσθε ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἀπέσταλκέ με. » Τοσαύτης γὰρ ἀπολαύσετε παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων κηδεμονίας, ὅτι πάντα τὸν ἡμῖν ἐπὶ τῷ λυπῆσαι πελάζοντα, τῇ τοῦ ὀφθαλμοῦ κόρῃ πελάζειν ὑπολαμβάνει· οὐκ ἐπειδὴ σῶμα περίκειται, καὶ εἰς μέλη διῄρηται· ἀσώματος γὰρ καὶ ἀπερίγραφος ὁ τῶν ὅλων Θεός· ἀλλ' ἣν ἔχει διάθεσιν ἀνθρωπίνως παρεδήλωσε. Ταύτην καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ παρ' αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν αἰτεῖ· « Φύλαξόν με, Κύριε, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. Τούτου, φησὶ, χάριν ἅπαντας ἐκείνους τοὺς ληΐσαμένους ὑμᾶς καὶ σκυλεύσαντας τοῖς ὑπηκόοις αὐτῶν ὑποχειρίους ποιήσω· καὶ ταῦτα πείσονται παρ' ἐκείνων, οἷα περὶ ὑμᾶς διέθηκαν· καὶ δι' αὐτῶν μαθήσεσθε τῶν πραγμάτων τὴν τῶν θείων λογίων ἀλήθειαν. Ταῦτα δὲ τυπικῶς ἐκείνοις συνέβη· ἡ δὲ τῆς προφητείας ἀλήθεια ἐφ' ἡμῶν ἀκριβεστέραν ἔσχε τὴν ἔκβασιν. Τοὺς γὰρ σκυλεύσαντας ἡμᾶς δαίμονας, καὶ τὴν ἡμετέραν σφετερισαμένους διάνοιαν, καὶ ἅπαντα ἡμῶν ἐξανδραποδίσαντας τὰ μέλη τοῦ σώματος, καταλύσας ὁ Δεσπότης Χριστὸς ὑποχειρίους τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ πεποίηκε δούλοις. Καὶ τοῦτο σαφέστερον διὰ τοῦ θεσπεσίου δεδήλωκεν Ἡσαΐου βοῶν· « Οὓς ἐφοβεῖσθε φοβηθήσονται ἀφ' ὑμῶν· ἄγγελοι ἀποσταλήσονται ἀξιοῦντες εἰρήνην πικρῶς κλαίοντες· ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί. » Οὕτως ἑβόων οἱ δαίμονες· « Ἔα [33], τί ἡμῖν καὶ σοὶ, Ἰησοῦ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Ἦλθες [34], πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Καὶ πάλιν· « Ὁρκίζω σε [35] μή με βασανίσῃς. » Οὕτως ἡ πυθομάντις ἐν Φιλίπποις ἐβόα· « Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ὑμῖν ὁδὸν σωτηρίας. » Οὕτω καὶ πρὸ τῶν καλλινίκων μαρτύρων μέχρι καὶ τήμερον βοῶσι, καὶ τὴν ἐκείνων ἄκοντες ἀνακηρύττουσι νίκην, καὶ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν διελέγχουσι. Τούτους τοίνυν τοὺς πάλαι σκυλεύσαντας ἡμᾶς οἷόν τινα σκῦλα τοῖς σκυλευθεῖσι παρέδωκεν ὁ ὀπίσω δόξης ἀποσταλείς, ἵνα τὴν παλαιὰν δόξαν, ἣν ἐξαπατηθεὶς ἀπώλεσεν ὁ γενάρχης Ἀδὰμ, ταύτην ἡ φύσις ἡμῶν ἀνακτήσηται, καὶ

[x] Psal. xvi, 8. [y] Isa. xxxiii, 7, 8. [z] Matth. viii, 29. [a] Marc. v, 7. [b] Act. xvi, 17.

VARIÆ LECTIONES.

[31] ἐπ. Ed. Sirm. habebat ἐπήχθητε. [32] A δουλεύσασι. [33] ἔα. Des. l. c. [34] ἦλθε. Loco cit. sequ. ὧδε. Deest h. l. signum interrog. post ἡμᾶς. [35] Ὁρκ. σε. Loco cit. sequ. τὸν Θεόν.

Digitized by Google

γνῶμεν τὸν εὐεργέτην, καὶ Σωτῆρα τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν διὰ φιλανθρωπίαν Πατέρα. Ἀπεστάλη δὲ, οὐχ ὡς Θεὸς, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ Θεὸς, τοῦ γεγεννηκότος ὁμότιμος. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Καί· « Ὁ Πατὴρ ὁ [36] ἐν ἐμοὶ μένων αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. » Καί· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Καί· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Πέμπεται δὲ ὡς ἄνθρωπος, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρῶν, οὐ τὴν θείαν φύσιν κατασμικρύνων. « Ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ὑπέδειξε [37] τοίνυν ἡμῖν ὁ Προφήτης, οὐ μόνον τὴν δυάδα τῶν προσώπων, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁμότιμον τῶν προσώπων. « Τάδε γὰρ [38] λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ὀπίσω δόξης ἀπέσταλκέ με. » Καὶ δεικνὺς τίς ὁ ἀποστείλας, ἐπάγει· « Καὶ γνώσεσθε ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἀπέσταλκέ με. » Τοιγαροῦν καὶ ὁ ἀποστείλας Κύριος παντοκράτωρ, καὶ ὁ ἀποσταλεὶς Κύριος παντοκράτωρ, καὶ οὐδεμία ἀξιωμάτων διαφορά. Ἀπεστάλη δὲ, ὡς ἔφην, ἀνθρωπίνως, οὐ θεϊκῶς, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρῶν· καὶ ἀποσταλεὶς δὲ γάρ μου, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. » Τούτοις ὁ προφήτης ἀκολούθως ἐπάγει·

ι', ια'. « Τέρπου καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιὼν, διότι ἰδοὺ [39] ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαὸν, καὶ κατασκηνώσουσιν [40] ἐν μέσῳ σου, καὶ γνώσῃ [41] ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ [42] με πρὸς σέ. » Ἀντικρὺς καὶ ταῦτα ἡμῖν ἁρμόζει τοῖς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις, καὶ τῆς σωτηρίας τετυχηκόσιν, οἷς καὶ τὸ χαίρειν καὶ τὸ εὐφραίνεσθαι παρακελεύεται, ὡς ἔνοικον ἐσχηκόσι τὸν τοῦ παντὸς Κύριον. Ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ αὐτὴν τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν εἰς τὸν Κύριον πεπιστευκότων οἰκουμένην ἐθνῶν. Κἀνταῦθα δὲ ὁμοίως, καὶ τὴν δυάδα τῶν προσώπων, καὶ τὸ ὁμότιμον ἐδιδάχθημεν τῶν προσώπων.

« Ἰδοὺ γὰρ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος· καὶ γνώσῃ ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. (ιβ'.) Καὶ κατακληρονομήσει Κύριος τὸν Ἰούδαν, τὴν [43] μερίδα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἁγίαν γῆν [44], καὶ αἱρετιεῖ ἔτι τὴν Ἱερουσαλήμ. » Ἐκ γὰρ τοῦ Ἰούδα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ Δεσπότης, καὶ οἰκίαν αὐτὴν ἐποιήσατο μερίδα· καὶ μάρτυς ὁ θεσπέσιος Παῦλος βοῶν· « Πρόδηλον δὲ ὅτι Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος. » Καὶ δεικνὺς ὡς οὐ μόνον τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀλλὰ πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν εἰς σωτηρίαν καλεῖ, ἐπάγει·

In quantum enim Deus est, æqualis est Patri. « Ego enim, inquit, in Patre, et Pater in me [c]; » et : « Pater in me manens ipse facit opera [d]; » et : « Ego et Pater unum sumus [e]; » et : « Qui vidit me, vidit quoque Patrem [f]. » Mittitur autem ut homo, dispensationem pro nobis peragens, non divinam naturam extenuans. Nam **1606** « cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se æqualem esse Deo : sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens [g]. » Demonstravit igitur nobis propheta, non solum binas personas, sed etiam æqualitatem personarum. « Hæc enim dicit Dominus omnipotens : Post gloriam misit me. » Et ut demonstret quis miserit, infert : « Et cognoscetis Dominum omnipotentem misisse me. » Ergo et qui misit, Dominus omnipotens est, et qui missus, est Dominus omnipotens, et nullum est dignitatum discrimen. Missus est autem, ut dixi, qua homo est, non qua Deus, dispensationem pro nobis peragens : et missus secum habuit, qui miserat, Patrem. « Pater enim meus, inquit, in me manens, ipse facit opera [h]. » Deinceps propheta infert :

Vers. 10, 11. « Lætare et gaude, filia Sionis, quia ecce venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum die illo, et erunt ei in populum, et habitabunt in medio tui, et scies Dominum omnipotentem misisse me ad te. » Hæc etiam perspicue in nos ex gentibus vocatos et salutem adeptos conveniunt, qui lætari et gaudere jubemur, ut qui nobiscum versantem habuerimus omnium rerum Dominum. Videre autem licet ipsam etiam sensibilem Hierosolymam habitatam a gentibus in Dominum credentibus. Hoc autem loco pariter etiam duas personas earumque æqualitatem docemur.

« Ecce **1607** enim, inquit, veniam, et habitabo in medio tui, dicit Dominus : et scies Dominum omnipotentem misisse me ad te. (Vers. 12.) Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sancta, et eliget adhuc Hierosolymam. » Ex Juda enim servi formam accepit Dominus, et eam partem suam fecit : cujus rei testis est divinus Paulus, clamans : « Manifestum autem est ex tribu Judæ ortum esse Dominum [i]. » Et ostendens quod non modo Hierosolymam, sed etiam universum genus humanum ad salutem vocet, addit :

[c] Joan. XIV, 10. [d] ibid. [e] Joan. X, 30. [f] Joan. XIV, 9. [g] Philipp. II, 6, 7. [h] Joan. XIV, 10. [i] Hebr. VII, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[36] ὁ Ex C suppl. [37] C ἔδειξε. [38] γάρ. Des. in C. [39] ἰδού. Ex A suppl. Addunt quoque infra, *Gr. Aff. Cnr. serm.* 10. [40] Infra, l. c. est κατασκηνώσει. [41] A ἐπιγνώσῃ. [42] Infra, l. c. est ἀπέσταλκε. [43] τὴν. A præm. καί. [44] A γῆν τὴν ἁγίαν.

Digitized by Google

VERS. 13. « Timeat omnis caro a facie Domini, A quoniam surrexit de nubibus sanctis suis. Sic etiam David ait : « Ad te omnis caro veniet i : » Sic etiam Isaias : » Et videbit omnis caro salutem a Deo nostro k. » *Nubes* autem sanctos prophetas recte vocat, nihil suum loquentes, sed tanquam ex mari quodam gratiæ Spiritus pluviam propheticam haurientes. Ab his surrexisse et apparuisse illum dicit, quia, cum per hos prædixisset adventum suum, et his quæ præsignificaverat finem imposuisset, ipsa veritate prophetiam divinam fuisse ostendit. Hæc si Judæis ad tempus reversionis accommodentur, ut quidam interpretati sunt, non valde repugno. Quod vero prædictio verum et certum post incarnationem Salvatoris nostri exitum sortita sit, hinc intelligitur, quod ex eo B tempore infinita gentium millia, priori errore abjecto, ad Deum universorum **1608** transierunt, et populus appellatus est divinus. Ex eo tempore pius cœtus ex gentibus congregatus habitavit Hierosolymæ. Ex eo tempore omnis caro et priorem Salvatoris adventum excepit, et secundum adventum extimuit. Sed tempus est ut ad explanationem redeamus.

CAPUT III.

VERS. 1, 2. « Et ostendit mihi Dominus Josuam sacerdotem magnum, stantem ante faciem angeli Domini : et diabolus stabat a dexteris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum : C Increpet Dominus te, diabole, et increpet te Dominus, qui elegit Hierosolymam. » Hæc etiam nostrorum typus sunt. Nam quemadmodum Josuam illum sacerdotem magnum, legationem ad Deum obeuntem pro populo, vehementer impugnabat infestissimus et nequissimus diabolus : sic rursus Jesu magno sacerdoti secundum ordinem Melchisedech, mundum expianti a peccatis, idem ipse hostis repugnabat, eum supplantare volens. Sed hunc quidem Josua filius Josedec non increpuit, sed Josuæ Dominus. At cum accessisset ad Jesum Salvatorem orbis * terræ, ab eo increpatur, tanquam a Deo et Domino, et audit : « Vade retro, Satana l. » Sic ergo, cum a diabolo liberasset Josuam filium Josedec, tanquam Deus videlicet, D Dominus adjunxit : « Nonne ecce hoc ut torris est erutus de igne? » Quoniam enim paulo ante e captivitate reversi, captivitatis signa ferebant, paupertatem, **1609** et solitudinem summam, merito eos *torrem* nominat. *Torris* autem est semiustum lignum, ex igne ereptum. [5] Deinde iterum narrat propheta, vestibus squalidis et sordidis magnum sacerdotem indutum fuisse : angelum vero populi tutorem aliis astantibus angelis præ-

τγ'. « Εὐλαβείσθω πᾶσα σὰρξ ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἐγήγερται [45] ἐκ νεφελῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Οὕτω καὶ ὁ Δαβὶδ φησι· « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἥξει. » Οὕτω καὶ Ἡσαΐας· « Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. *Νεφέλας* δὲ τοὺς ἁγίους προφήτας εἰκότως καλεῖ, οὐδὲν οἰκεῖον φθεγγομένους, ἀλλ' ὡς ἔκ τινος θαλάσσης τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸν προφητικὸν ἕλκοντας ὑετόν. Ἀπὸ τούτων αὐτὸν ἐγείρεσθαι καὶ ἐπιφαίνεσθαι λέγει, ἐπειδὴ διὰ τούτων τὴν οἰκείαν προαγορεύσας ἐπιφάνειαν, καὶ οἷς προεθέσπισεν ἐπιθεὶς τὸ τέλος, ἔδειξε διὰ τῆς ἀληθείας θείαν τὴν προφητείαν. Ταῦτα μὲν εἰ [46] καὶ Ἰουδαίοις ἥρμοσε κατὰ τὸν τῆς ἐπανόδου καιρὸν, ὥς τινες ἡρμηνεύκασιν, οὐ λίαν ἀντιλέγω. Ὅτι δὲ ἡ πρόῤῥησις τὴν ἀληθῆ καὶ ἀναντίῤῥητον ἔκβασιν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐδέξατο, αὐτόθεν ἔστι μαθεῖν· ἐξ ἐκείνου γὰρ καὶ τὰ μυρία ἔθνη, τὴν προτέραν καταλιπόντα πλάνην, κατέφυγον [47] ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, καὶ λαὸς ἐχρημάτισε θεῖος. Ἐξ ἐκείνου τὴν Ἱερουσαλὴμ τὸ ἐκ τῶν ἐθνῶν συλλεγὲν εὐσεβὲς κατῴκησε σύστημα. Ἐξ ἐκείνου πᾶσα σὰρξ, καὶ τὴν προτέραν τοῦ Σωτῆρος ἐδέξατο παρουσίαν, καὶ τὴν δευτέραν πέφρικεν ἐπιφάνειαν. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπανελθεῖν καιρός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

α', β'. « Καὶ ἔδειξέ μοι Κύριος τὸν Ἰησοῦν, τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, ἑστῶτα πρὸ προσώπου ἀγγέλου [48] Κυρίου, καὶ ὁ διάβολος εἱστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπιτιμήσαι Κύριος ἐν σοὶ, διάβολε, καὶ ἐπιτιμήσαι Κύριος ἐν σοὶ, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ. » Καὶ ταῦτα δὲ τύπος τῶν ἡμετέρων. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνῳ τῷ Ἰησοῦ ἀρχιερεῖ ὄντι, καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβείας προσφέροντι τῷ Θεῷ, ἀντέκειτο λίαν ὁ ἀλάστωρ καὶ πονηρὸς διάβολος· οὕτως Ἰησοῦ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ, τῷ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, τῷ αἴροντι τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀντηγωνίζετο πάλιν ὁ αὐτὸς οὗτος πολέμιος, ὑποσκελίσαι βουλόμενος· ἀλλὰ τούτῳ Ἰησοῦς [49] μὲν ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ οὐκ ἐπετίμησεν, ἀλλ' ὁ τοῦ Ἰησοῦ Δεσπότης. Ἡνίκα δὲ Ἰησοῦ τῷ Σωτῆρι τῆς οἰκουμένης προσῆλθεν, ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτιμᾶται, οἷα δὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Δεσπότου, καὶ ἀκούει· « Ὕπαγε ὀπίσω μου [50], Σατανᾶ. » Οὕτω τοίνυν ἀπαλλάξας τοῦ διαβόλου τὸν Ἰωσεδὲκ Ἰησοῦν, οἷα δὴ Θεὸς, ὁ Δεσπότης ἐπήγαγεν· « Οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ὡς δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός; » Ἐπειδὴ γὰρ ἀρτίως ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελήλυθότες, τὰ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπεφέροντο σημεῖα, τὴν πενίαν, τὴν ἐρημίαν, εἰκότως αὐτοὺς *δαλὸν* ὀνομάζει. Δαλὸς δέ ἐστιν ἡμιφλεγὲς ξύλον ἀπὸ πυρὸς ἁρπαγέν. Εἶτα διηγεῖται πάλιν ὁ προφήτης, ὡς ἱμάτια μὲν πινυρὰ καὶ ἐῤῥυπωμένα ὁ ἀρχιερεὺς περιέκειτο· ὁ δὲ τοῦ λαοῦ προστατεύων ἄγγελος

j Psal. LXIV, 2. k Isa. XL, 5. l Matth. IV, 10.

VARIÆ LECTIONES.

[45] A ἐξεγήγερται. [46] C εἰ μέν. [47] C κατέφυγεν. [48] ἀγγ. Des. in C. [49] C μὲν Ἰησοῦς. [50] ὀπ. μου. Abesse solet a l. c.

Digitized by Google

ἑτέροις παρεστῶσι παρηγγύησεν ἀγγέλοις, ἐκείνης αὐτὸν τῆς ἐσθῆτος γυμνῶσαι. Καὶ διδάσκων, ὡς ἕτερόν τι διὰ τῶν ἱματίων αἰνίττεται, ἐπήγαγε· « Καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἀφῄρηκα ἀπὸ σοῦ τὰς ἀνομίας σου. » Εἰκὸς μὲν γὰρ ἦν καὶ αὐτὸν ἔχειν ὡς ἄνθρωπον τινὰ πλημμελήματα. Ἡγοῦμαι δὲ [51] ὅτι οἷα δὴ ἀρχιερεὺς ᾠκειοῦτο τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν, καὶ ὡς συνημαρτηκὼς ἐκείνοις τὰς δεήσεις προσέφερε· καὶ τούτου χάριν, ὡς οἰκείαν ἄφεσιν δέχεται τῆς τοῦ λαοῦ παρανομίας τὴν ἄφεσιν. Ἀλλὰ γὰρ οὕτω, φησὶν, ἀπαλλαγεὶς τοῦ πενθικοῦ σχήματος, καὶ τοὺς θυμηδίας μεστοὺς δεξάμενος λόγους, ἀπολαμβάνει καὶ τὴν τῆς ἱερωσύνης στολήν. Παρεγγυᾷ γὰρ τοῖς παρεστῶσιν ὁ ἐκεῖνα εἰρηκώς τε καὶ δεδρακὼς, τόν τε ποδήρη αὐτὸν ἐνδύσαι, καὶ τὴν μίτραν καὶ τὴν κίδαριν ἐπιθεῖναι τῇ κεφαλῇ. Καὶ τούτων γενομένων, διαμαρτύρεται αὐτὸν ὁ ἅγιος ἄγγελος, καί φησι·

ζ'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐὰν ἐν [53] ταῖς ὁδοῖς μου πορεύσῃ [53], καὶ ἐὰν τὰ προστάγματά μου φυλάξῃς [54], καὶ σὺ διακρινεῖς τὸν οἶκόν μου, καὶ ἐὰν φυλάσσῃς [55] τὴν αὐλήν μου, καὶ δώσω σοι ἀναστρεφομένους ἐν μέσῳ τῶν ἑστηκότων τούτων. » Τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν ἀπολαβὼν, κατὰ τοὺς ἱερωσύνης πολιτεύου νόμους, φυλάττων ἅπαντα, ὅσα δρᾷν διηγόρευσα. Ταῦτα γὰρ ποιῶν, καὶ σὺ ἐν ταύτῃ βιώσει τῇ τιμῇ, καὶ μέχρις ἐκγόνων παραπέμψεις τὸ γέρας, τῶν ἐκ σοῦ τὸν λαὸν τοῦτον οἰκονομούντων. Τοῦτο γὰρ εἶπε· « Δώσω σοι ἀναστρεφομένους ἐν μέσῳ τῶν ἑστηκότων τούτων. »

η'. « Ἄκουε δὴ, Ἰησοῦ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, σὺ καὶ οἱ πλησίον σου οἱ καθήμενοι πρὸ προσώπου σου, διότι ἄνδρες τερατοσκόποι εἰσί. » *Τερατοσκόπους* δὲ λέγει οὐχ ὥς τινες ὑπέλαβον οἰωνοσκόπους, καὶ κληδόσι κεχρημένους· οὐ γὰρ ἂν πρὸς τοιούτους τοιούτοις ἐχρήσατο λόγοις, οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς εὐσεβὴς ὢν τὸν τοιοῦτον ἠσπάσατο σύλλογον· ἀλλὰ γνῶσιν αὐτοῖς μαρτυρεῖ, καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα [56] σπουδήν. Τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν προφητῶν διδόμενα τέρατα καὶ σημεῖα περισκοποῦντες ὡς εὐσεβεῖς διετέλουν, καὶ τὸ τούτων ἀναμένοντες τέλος. Πρὸς τούτους τοίνυν καὶ τὸν Ἰησοῦν λέγει τὰ ἐπαγόμενα·

« Διότι ἰδοὺ ἐγὼ ἄγω τὸν δοῦλόν μου, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ [57]. (θ'). Διότι λίθος ὃν δέδωκα [58] πρὸ προσώπου Ἰησοῦ [59], ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἕνα ἑπτὰ ὀφθαλμοί εἰσιν. » Διακοσμήσας τὸν ἱερέα, καὶ τὸ μὲν πένθιμον ἀποδύσας σχῆμα, τὴν δὲ ἱερατικὴν ἐνδύσας στολὴν, καὶ τὸ πρακτέον ὑποδείξας, καὶ τὸ διαρκὲς ἐπὶ πλεῖστον τοῖς ἐγγόνοις ἐπαγγειλάμενος, εἰ τοὺς θείους νόμους φυλάξοιεν, ἐπὶ τὸ βασιλικὸν μεταβαίνει γένος, καὶ τὸν Ζοροβάβελ ἔκγονον ὄντα τοῦ Ἰεχονίου, ἀπὸ δὲ τοῦ Δαβὶδ τὸ γένος κατάγοντα, οὕτω περιφανῆ καὶ περίβλεπτον ὑπισχνεῖται ποιήσειν, ὡς τῷ λαμπροτάτῳ τῆς ἀνατολῆς φωτὶ παραβάλλεσθαι. Τοῦτον λέγει δεδωκέναι τὸν λίθον πρὸ

cepisse, ut illis vestibus eum exuerent. [4] Ac docens aliud quidpiam per vestes designari, adjecit : « Et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniquitates tuas. » Verisimile quidem est ipsum etiam ut hominem in aliquibus deliquisse. Ego tamen existimo eum tanquam magnum sacerdotem, sibi populi iniquitatem attribuisse, et quasi una cum ipsis peccasset, preces obtulisse; ideoque tanquam suorum veniam, delictorum populi veniam suscepisse. [5] Cæterum hoc, inquit, modo lugubri veste cum esset exutus, et sermones voluptatis plenos accepisset, stolam etiam recepit sacerdotii. Præcipit enim astantibus is qui illa dixerat et egerat, ut eum induerent tunica talari et mitra, ac cidarim capiti imponerent. [6] Et, his perfectis, contestatur eum sanctus angelus, et ait :

Vers. 7. Hæc dicit Dominus omnipotens : Si in viis meis ambulaveris, et præcepta mea custodieris, et tu judicabis domum meam; et si custodieris atrium meum, et dabo tibi qui conversentur in medio stantium istorum. » Sacerdotali dignitate præditus, juxta sacerdotii leges vitam age, omnia observans quæcunque facere præcepi. Hæc enim faciens et tu in hoc honore vives, et honorem ad posteros transmittes, iis qui ex **1610** te nascentur populum hunc regentibus. Hoc enim expressit, cum dixit : « Dabo tibi, qui conversentur in medio stantium istorum. »

Vers. 8. « Audi ergo, Josua sacerdos magne, tu et proximi tui qui sedent ante faciem tuam, quia viri portentorum spectatores sunt. » *Portentorum spectatores* dicit, non, ut quidam suspicati sunt, augures, et divinationibus deditos; non enim his verbis ad ejusmodi homines usus fuisset : neque ipse Josua, cum esset pius, istiusmodi collegio nomen dedisset : sed scientiam eis testificatur, et erga res divinas studium. Nam a prophetis edita prodigia et signa ut pii assidue speculabantur, et finem horum exspectabant. Ad hos igitur et Josuam sequentia dicit :

« Quia ecce ego adducam servum meum, Oriens nomen ipsi. (Vers. 9.) Quia lapis, quem dedi ante faciem Josuæ, super lapidem unum septem oculi sunt. » Postquam sacerdotem probe ornavit et vestem lugubrem detraxit, sacerdotii vero stolam induit et quid agendum esset ostendit, ac diuturnam successionem ejus posteris promisit, modo leges divinas observarent, transit ad genus regium, atque Zorobabelem nepotem Jechoniæ et a Davide genus ducentem, tam illustrem et præclarum se redditurum promittit, ut orientis splendidissimo lumini comparetur. Hunc ait se dedisse lapidem ante faciem sacerdotis septem oculis

VARIÆ LECTIONES.

[51] δέ. Des. in C. [52] ἐν. Des. in A. [53] A πορεύῃ. [54] A ἐν τοῖς προστάγμασί μου φυλάξῃ. [55] A διαφυλάξῃς. [56] C τὰ περὶ θεῖα. [57] ὄν. αὐτῷ. Des. in A. [58] A ἔδωκα. [59] Ἰησ. A præm. τοῦ.

Digitized by Google

ornatum. Neque tamen per oculos intelligendi sunt oculi, neque septenarius numerus pro certo aliquo numero accipiendus. Nam divinæ gratiæ operationem *oculos* appellavit : *septem* vero **1611** illos dixit, ejus magnitudinem et multitudinem per hos significans. Sic etiam Anna inquit : « Sterilis peperit septem [m], » non definitum numerum intelligens, sed multitudinem designans. Et beatus David : « Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum [n] : » hoc est, multiplices ob ea mala, quibus nos læserunt, dent pœnas. Jam vero eum *lapidem* nominat, propter firmitatem et robur inexpugnabile, cum præsertim sit typus Christi Domini, qui in multis divinæ Scripturæ locis lapis appellatus est. Divinus enim David dixit: « Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est caput anguli [o]. » Per os vero divini Isaiæ Deus universorum ait : « Ecce ego pono in Sione lapidem magnificum, electum, angularem, pretiosum, in fundamenta ejus, et omnis credens in eum non confundetur [p]. » Sic item beatus Daniel lapidem vidit de monte abscissum sine manibus, et statuam percutientem, ejusque materias comminuentem, factumque in montem magnum, et implentem universam terram [q]. Hæc edoctus et beatus Paulus clamat : « Bibebant autem de spirituali [r] sequente eos petra : petra autem erat Christus. » Itemque : « Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus [s]. » Hunc in se gestans lapidem Zorobabel (ex eo enim secundum carnem prodiit orbis terræ Salvator), recte et ipse *lapis* nuncupatur, omnibus gratiis perfulgens. Ut vero ita divinitus datam Zorobabeli gratiam patefecit, prædicit etiam tropæa illustris ejus **1612** administrationis bellicæ. « Ecce ego fodiam foveam, dicit Dominus omnipotens, et contrectabo omnem iniquitatem terræ illius, die uno. » Hæc de Gogo et Magogo prædixit, quibus die uno perniciem attulit, et omnes pariter ad occisionem deduxit, quam per translationem *foveam* appellavit. His vero gestis, omnes, inquit, sub Zorobabele militantes, quippe victores facti, in reliquum tempus secure subter vites et ficus, sese mutuo ad epulas invitantes, convivia inibunt, hostium bellum nihil metuentes. Cum hæc audivisset propheta, in tot et tantarum revelationum visione positus, extra res humanas constitit, et in illis mentem defigens, homini veterno depresso somnoque constricto similis videbatur. Idcirco sanctus angelus populo præfectus qui eum per omnes visiones deduxerat,

προσώπου τοῦ ἱερέως ἑπτὰ κοσμούμενον ὀφθαλμοῖς. Οὔτε δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὀφθαλμοὺς νοητέον, οὔτε τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐπὶ ῥητοῦ ἀριθμοῦ ληπτέον. Τὴν γὰρ τῆς θείας χάριτος ἐνέργειαν *ὀφθαλμοὺς* προσηγόρευσεν· *ἑπτὰ* δὲ αὐτοὺς ὠνόμασε, τὸ πλῆθος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος διὰ τούτων σημαίνων. Οὕτω καὶ ἡ Ἄννα φησίν· « Στεῖρα ἔτεκεν ἑπτά, » οὐχ ὡρισμένον ἀριθμὸν λέγουσα, ἀλλὰ τὸ πλῆθος παραδηλοῦσα. Καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ· « Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν· ἀντὶ τοῦ, πολλαπλασίαν, ὧν ἠδίκησαν ἡμᾶς, δότωσαν δίκην. *Λίθον* δὲ αὐτὸν ὀνομάζει διὰ τὸ στερρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον· ἄλλως τε [60] καὶ τύπος ἦν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, ὃς λίθος ὑπὸ τῆς θείας πολλαχοῦ προσηγορεύθη Γραφῆς. Ὁ μὲν γὰρ θειότατος ἔφη Δαβίδ· Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Διὰ δὲ τοῦ θεσπεσίου Ἡσαΐου ὁ τῶν ὅλων λέγει Θεός· « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον [61], εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ. » Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δανιὴλ εἶδε τμηθέντα ἀπὸ ὄρους λίθον ἄνευ χειρῶν, καὶ τὴν μὲν εἰκόνα πατάξαντα, καὶ τὰς ὕλας λεπτύναντα, γενόμενον δὲ εἰς ὄρος μέγα, καὶ τὴν οἰκουμένην καλύψαντα. Ταῦτα πεπαιδευμένος καὶ ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· « Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Καὶ πάλιν· « Θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. » Τοῦτον ἐν ἑαυτῷ φέρων τὸν λίθον ὁ Ζοροβάβελ (ἐξ αὐτοῦ γὰρ τὸ κατὰ σάρκα βεβλάστηκεν ὁ τῆς οἰκουμένης Σωτὴρ), εἰκότως καὶ αὐτὸς ὀνομάζεται λίθος, παντοδαποῖς διαλάμπων χαρίσμασιν. Οὕτω τὴν θεόσδοτον τοῦ Ζοροβάβελ ὑποδείξας χάριν, προλέγει καὶ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ στρατηγίας τὰ τρόπαια· « Ἰδοὺ ἐγὼ ὀρύσσω βόθρον, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ ψηλαφήσω πᾶσαν τὴν ἀδικίαν τῆς γῆς ἐκείνης ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ. » Ταῦτα περὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγὼγ προηγόρευσεν, οἷς ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὴν πανωλεθρίαν ἐπήγαγε· καὶ ἅπαντας κατ' αὐτὸν [62] θανάτῳ παρέπεμψεν, ὃν τροπικῶς προσηγόρευσε *βόθρον*. Τούτου δὲ, φησὶν, γενομένου, ἅπαντες οἱ ὑπὸ τῷ Ζοροβάβελ στρατευόμενοι, οἷα δὴ νικηφόροι γενόμενοι, ἀδεῶς λοιπὸν ὑπὸ τὰς ἀμπέλους καὶ τὰς συκᾶς ἀλλήλους εἰς ἑστίασιν συγκαλοῦντες εὐωχηθήσονται, τὴν τῶν πολεμίων οὐ δειμαίνοντες ἔφοδον. Τούτων ὁ προφήτης ἀκούσας, καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων ἀποκαλύψεων γεγονὼς, ἔξω μὲν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κατέστη, ἐν ἐκείνοις δὲ τὴν διάνοιαν ἔχων, ἐῴκει τινὶ λίαν κεχαραγμένῳ καὶ ὕπνῳ κατεχομένῳ· οὗ χάριν ὁ ἅγιος ἄγγελος, ὁ τοῦ τε λαοῦ προστατεύων, καὶ περὶ τὰς ὀπτασίας αὐτὸν ποδηγήσας ἁπάσας,

[m] I Reg. II, 5. [n] Psal. LXXVIII, 12. [o] Psal. CXVII, 22. [p] Isa. XXVIII, 16. [q] Dan. II, 34 seqq. [r] I Cor. X, 4. [s] I Cor. III, 11.

VARIÆ LECTIONES.

[60] C δέ. [61] Ἔντ. C addit θεμέλιον. [62] C κατὰ ταυτόν.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

α'-γ'. Προσελθὼν, φησὶν, ἐξήγειρέ με, ὃν τρόπον ὅταν ἐξεγερθῇ ἄνθρωπος ἐξ ὕπνου αὐτοῦ. Καὶ εἶπε πρός με· Τί σὺ βλέπεις; Καὶ εἶπον· Ἑώρακα, καὶ ἰδοὺ λυχνία χρυσῆ ὅλη, καὶ τὸ λαμπάδιον ἐπάνω αὐτῆς, καὶ ἑπτὰ λύχνοι ἐπάνω αὐτῆς, καὶ ἑπτὰ ἐπαρυστρίδες τοῖς λύχνοις τοῖς ἐπάνω αὐτῆς. Καὶ δύο ἐλαῖαι ἐπάνω αὐτῆς, μία ἐκ δεξιῶν τοῦ λαμπαδίου αὐτῆς, καὶ μία ἐξ εὐωνύμων. » Καὶ ταῦτα δὲ πάντα αἰνίγματά ἐστιν ἑτέρων πραγμάτων. Νῦν γὰρ *λυχνίαν χρυσῆν* εἰς τύπον τῆς θείας ἔδειξε προμηθείας, ἡ καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια πρυτανεύει· οἱ δὲ *ἑπτὰ λύχνοι* τῶν ἑπτὰ τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν ἰσάριθμοι, τὸ διηνεκὲς καὶ διαρκὲς τῆς θείας παραδηλοῦσι προνοίας· αἱ δὲ *ἐπαρυστρίδες*, αἱ τὸ ἔλαιον ἐπιχέουσαι, τὴν ἄφθονον φιλοτιμίαν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας σημαίνουσιν. Οὕτω διὰ τοῦ *λαμπαδίου* τὴν τὰ πάντα καταφωτίζουσαν χάριν ἐνίξατο. *Δύο* δὲ *ἐλαίας* ἑκατέρωθεν τεθηλυίας, τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐκάλεσε, τῇ θείᾳ χάριτι κοσμουμένας· τοὺς δὲ *δύο κλάδους*, τοὺς μέχρι τῶν λύχνων διήκοντας, τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Ζοροβάβελ, τὸν μὲν ἐκ τῆς ἱερατικῆς, τὸν δὲ ἐκ τῆς βασιλικῆς βεβλαστηκότα φυλῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς κεχρημένοις ἄπιστον ἐδόκει καὶ λίαν ἀπίθανον, ἄνδρας ὀλίγους, καὶ πένητας, καὶ μόγις ὀψέ ποτε τὴν μακρὰν ἐκείνην αἰχμαλωσίαν διαφυγόντας, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κατορθῶσαι ἀνδραγαθήματα, ἐβεβαίωσε τοῖς ὑποδειχθεῖσι τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Θεὸς, διδάσκων, ὡς οὐ τῆς αὐτῶν δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ χάριτός ἐστιν ἡ κατόρθωσις. Καὶ ταύτην τὴν ἑρμηνείαν παρ' αὐτοῦ μεμαθήκαμεν τοῦ τὴν ὄψιν ἐκείνην ὑποδείξαντος Δεσπότου· τοῦ γὰρ προφήτου πυθομένου τὰ δειχθέντα τίνων ἐστὶ πραγμάτων αἰνίγματα, ὁ θεῖος ἄγγελος ἔφη· « Οὗτος ὁ λόγος Κυρίου πρὸς Ζοροβάβελ, λέγων· Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλῃ, οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλ' ἐν Πνεύματί μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Μήτε εἰς τὴν παροῦσαν εὐτέλειαν, ὦ Ζοροβάβελ, ἀποβλέπων τῶν προηγορευμένων ἀπαγορεύσῃς τὴν ἔκβασιν, μήτε πάλιν κατορθώσας σαυτῷ τὴν νίκην ἐπιγράψῃ [62]· ὑπὸ [63] γὰρ τῆς ἐμῆς βοηθούμενος χάριτος, τὸ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων τρόπαιον ἀναστήσεις. Εἶτα πρὸς αὐτοὺς ἐκείνους τρέπει τὸν λόγον.

ζ'. « Τίς εἶ σὺ τὸ ὄρος τὸ μέγα τὸ πρὸ προσώπου Ζοροβάβελ, τοῦ κατορθῶσαι; » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Ζοροβάβελ *λίθον* ὠνόμασεν, εἰκότως καὶ τὰ μυρία ἔθνη ἐκεῖνα *ὄρος* καλεῖ, καὶ τοῦ θείου ναοῦ τὴν οἰκοδομίαν κωλύσαι πειρώμενα, καὶ τοῦ λαοῦ τὸ λειπόμενον καταλῦσαι. Ἀλλ' οὐδὲν ἰσχύσετε ταῦτα βουλευόμενοι. « Ἐξοίσω γὰρ τὸν λίθον τῆς κληρονομίας, ἰσότητα χάριτος χάριτα αὐτῆς. » Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· κἂν μυριάκις λυττήσητε ἐμποδὼν τῷ Ζοροβάβελ γιγνόμενοι, κενὰς ὑμῶν ἀποφανῶ τὰς ἐλπίδας· πάσης γὰρ αὐτὸν ἐμπλήσας χάριτος, καὶ τελείᾳ αὐτὸν κατακοσμήσας χάριτι, καὶ στερρὸν ἀποφήνας οἷα δὴ λίθον, ἅπαντας ὑμᾶς

CAPUT IV.

A

Vers. 1-3. « Accedens, inquit, suscitavit me, sicut suscitari solet homo de somno suo. Et dixit ad me : Quid tu vides ? Et dixi : Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas super illud, et septem lucernæ super illud, et septem infusoria lucernarum, quæ erant super illud. Et duæ olivæ super illud, una a dexteris lampadis, et una a sinistris. » Hæc etiam omnia aliarum rerum sunt ænigmata. Nunc enim *candelabrum aureum* ostendit in typum divinæ Providentiæ, quæ cœlestia et terrestria administrat. *Septem* vero *lucernæ* hebdomadis septem **1613** diebus numero æquales, assiduitatem et perpetuitatem divinæ curationis demonstrant. *Infusoria* autem *lucernarum*, quæ oleum infundunt, B immensam divinæ benignitatis liberalitatem significant. Sic per *lampadem* [*], gratiam omnia illuminantem innuit. *Duas* vero *olivas* utrinque exortas, regnum et sacerdotium vocavit, divina gratia exornata ; *duos* autem *ramos* usque ad lucernas pertingentes, Josuam et Zorobabelem, illum ex sacerdotali, hunc ex regali tribu natum. Quoniam iis qui rationibus humanis utebantur, incredibile videbatur, paucos viros, et pauperes, et qui vix tandem illam longam captivitatem effugissent, tot et tam præclara facinora edidisse, promissionem Deus per ea quæ ostensa sunt confirmavit : docens ista non eorum viribus, sed gratia sua fuisse perfecta. Atque hanc explicationem ab ipso Domino C didicimus, qui visionem illam ostendit. [4-6] Nam cum propheta percontaretur, quarum rerum figura et ænigmata essent, quæ fuerant demonstrata, divinus angelus ait : « Iste est sermo Domini ad Zorobabelem, dicens : Non in fortitudine magna, neque in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens. » Neque ad præsentem tenuitatem, o Zorobabel, respiciens, prædictorum despéres exitum : neque rursus, cum quidpiam præclarum gesseris, tibi victoriam ascribas. Mea enim benignitate adjutus, de gentibus tropæum illud excitabis. Deinde ad eos convertit sermonem.

Vers. 7. « Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabelis, **1614** ut corrigas ? » Quoniam enim D ipsum Zorobabelem *lapidem* vocavit, recte illas etiam innumerabiles gentes *montem* appellat, quæ divini templi ædificationem impedire, et populi reliquias delere conatæ fuissent. Verumtamen ista deliberantes exsequi nihil poteritis. « Educam enim lapidem hæreditatis, æqualitatem gratiæ gratiam ejus. » Quod vero ait, est hujusmodi : Etsi millies insaniatis, et Zorobabelem impedire conemini, vestras spes vanas reddam. Eum enim omni complens gratia, et perfecta ornans gratia, et firmum tanquam lapidem reddens, vos omnes

VARIÆ LECTIONES

[62] ζ ἐπιγράψῃς. [63] Edit. prior hab ὑπέρ.

Digitized by Google

ut penitus deleat efficiam; ut quod viribus humanis deest, suppleat et compenset superna gratia. [8-9] Cognoscite igitur, quod manus Zorobabelis fundaverint domum istam, et manus ejus absolutæ sint eam: et ex rebus ipsis intelligetis, me sermonibus servientem divinis, hanc vobis prophetiam promulgasse.

VERS. 10. « Quis enim despexit in dies multos? » Hoc simile est Dei verbis, quæ habentur in Deuteronomio: « Ego occidam, et ego vivere faciam: percutiam, et ego sanabo [1]. » Hoc enim hic etiam ostendit quasi diceret: Sicut despexi Hierosolymam in multos dies, eamque ad septuaginta annorum vastitatem condemnavi, sic mihi perfacile est eam in priorem felicitatem revocare. Qui autem hæc videbunt, « Lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabelis. » Experimento, inquit, cognoscent fore ut qui nunc ab eis contemnitur Deus, ipse per Zorobabelem victoriam **1615** referat. *Stannum* enim hoc loco propter vilitatem posuit. Quod enim divinum etiam templum deflagrasset, et populus in servitutem abductus fuisset, atque urbs vastata fuisset: et arbitrarentur omnes, non propter populi iniquitatem, sed propter Dei ab eo culti infirmitatem hæc omnia accidisse; *Lapidem stanneum* juxta illorum opinionem appellavit divinum auxilium: docens id quod a perfidis vile quiddam existimatur, et infirmum, per unum virum Zorobabelem vim suam ostensurum esse. Unde statim adjecit: « Septem isti oculi Domini sunt, qui respiciunt super omnem terram. » Omnium enim rerum inspector et administrator, quique omnia intuetur et omnia audit, ipse proteget Zorobabelem. [11-14] His ita dictis, propheta angelum interrogat de olivis ex utraque parte candelabri virescentibus; interrogat autem de duobus ramis usque ad ipsas lucernas pertingentibus. Et discit, quod hi sint duo filii pinguedinis, qui assistunt Domino universæ terræ. Designat autem Josuam pontificem, et Zorobabelem administratorem belli, alterum ex genere regio, alterum ex sacerdotali oriundum.

CAPUT V.

[1-2] Postquam variis his visionibus sermones de regno et sacerdotio confirmavit, et ædificationis divini templi absolutionem prædixit, pœnarum comminatione exterret audientes, a vitiis eos revocans, incitansque ad virtutem: atque etiam prophetæ *falcem* ostendit maximam, **1616** suspensam et per aerem volantem, latam decem, longam viginti cubitos. [3] Et docetur, hanc maledictionem esse, quæ egreditur super faciem omnis terræ.

« Quia omnis fur ex hoc usque ad mortem pu-

ὀλέθρῳ παραδοῦναι παρασκευάσω, ὥστε τὸ ἐλλεῖπον τῇ ἀνθρωπείᾳ δυνάμει ἀναπληρῶσαι καὶ ἐξισῶσαι τῇ ἄνωθεν χάριτι. Γνώσκετε τοίνυν, ὅτι αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ ἐθεμελίωσαν τὸν οἶκον τοῦτον, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐκτελοῦσιν αὐτὸν, καὶ δι' αὐτῶν μαθήσεσθε τῶν πραγμάτων, ὅτι θείοις διακονούμενος λόγοις ταύτην ὑμῖν διεπόρθμευσα τὴν προφητείαν.

« τ'. Διότι τίς ἐξουδένωσεν εἰς ἡμέρας μακράς [68]; » Ἔοικε τοῦτο τοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ φερομένοις τοῦ Θεοῦ λόγοις· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι. » Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα δηλοῖ, ὅτι καθάπερ ἐξουδένωσα τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς ἡμέρας μακρὰς, καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἐρημίαν κατεψηφισάμην αὐτῆς· οὕτω μοι ῥᾴδιον εἰς τὴν προτέραν αὐτὴν ἐπαναγαγεῖν εὐπραξίαν. Οἱ δὲ ταῦτα ὁρῶντες « Χαρήσονται, καὶ ὄψονται τὸν λίθον τὸν κασσιτέρινον ἐν χειρὶ Ζοροβάβελ. » Γνώσονται, φησὶ, διὰ τῆς πείρας, ὡς ὁ νῦν παρ' αὐτῶν καταφρονούμενος Θεὸς, αὐτὸς διὰ τοῦ Ζοροβάβελ κατορθώσει τὴν νίκην. Τὸν γὰρ *κασσίτερον* ἐπ' εὐτελείας ἐνταῦθα τέθεικεν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ θεῖος νεὼς ἐμπέπρηστο, καὶ ὁ λαὸς ἐξηνδραπόδιστο, καὶ ἡ πόλις ἀνάστατος ἐγεγόνει, ὑπώπτευον δὲ ἅπαντες, οὐ διὰ [69] τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ παρ' αὐτῶν τιμωμένου Θεοῦ, ταῦτα πάντα συμβῆναι, λίθον κασσιτέρινον κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν τὴν θείαν βοήθειαν προσηγόρευσε, διδάσκων ὅτι αὕτη ἡ παρὰ τῶν ἀπίστων εὐτελής τις νομιζομένη καὶ ἀσθενὴς, δι' ἑνὸς ἀνδρὸς τοῦ Ζοροβάβελ τὴν οἰκείαν ἐπιδείξεται δύναμιν. Ὅθεν εὐθὺς ἐπήγαγεν· « Ἑπτὰ οὗτοι ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰσὶν, οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ὁ γὰρ τῶν ἁπάντων Ἔφορός τε καὶ Πρύτανις, καὶ πάντα μὲν ἐφορῶν, πάντα δὲ ἀκούων, αὐτὸς ὑπερασπίσει [67] τοῦ Ζοροβάβελ. Τούτων οὕτως εἰρημένων, ἔρεται μὲν ὁ προφήτης περὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς λυχνίας τεθηλυιῶν ἐλαιῶν, πυνθάνεται δὲ περὶ τῶν δύο κλάδων τῶν μέχρις αὐτῶν διηκόντων τῶν λύχνων, καὶ μανθάνει, ὅτι οἱ δύο υἱοὶ τῆς πιότητος, οἱ παρεστήκασι τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Λέγει δὲ Ἰησοῦν τὸν ἀρχιερέα καὶ Ζοραβάβελ τὸν στρατηγὸν, τὸν μὲν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ, τὸν δὲ ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους ἀνθῆσαντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Οὕτω ταῖς παντοδαπαῖς θεωρίαις τοὺς περὶ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἱερωσύνης βεβαιωτάμενος λόγους, καὶ τῆς οἰκοδομίας τοῦ θείου ναοῦ προαγορεύσας τὸ τέλος, ἀπειλῇ [69] τιμωρίας δεδίττεται τοὺς ἀκούοντας, κακίας ἀποτρέπων, καὶ προτρέπων εἰς ἀρετήν· καὶ δείκνυσι τῷ προφήτῃ *δρέπανον* [70] μέγιστον αἰωρούμενον, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος φερόμενον, δέκα μὲν τὸ εὖρος πήχεων, εἴκοσι δὲ τὸ μῆκος. Καὶ διδάσκεται, ὅτι αὕτη ἡ ἀρὰ, ἡ ἐκπορευομένη ἐπὶ *πρόσωπον* πάσης τῆς γῆς.

« Διότι πᾶς ὁ κλέπτης ἐκ τούτου ἕως θανάτου ἐκ-

[1] Deut. xxxii, 39.

VARIÆ LECTIONES.

[68] A. μικρὰς, quæ est rec. lectio. [69] διά. Des. in C. [67] C ὑπερασπίζει. [68] οἱ. C præm. οὗτοι. [69] C ἀπειλεῖ. [70] δρέπ. *Hebr.* volumen.

Digitized by Google

δικηθήσεται [71]. (δ'.) Καὶ ἐξαίσω αὐτὸ [72], λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ κλέπτου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὀμνύοντος ἐπὶ [73] τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει, καὶ καταλύσει ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ συντελέσει αὐτὸν, καὶ τὰ ξύλα αὐτοῦ, καὶ τοὺς λίθους αὐτοῦ. » Ἀρὰν *τὴν τιμωρίαν* ἐκάλεσε, τὴν κατὰ πάσης χωροῦσαν τῆς οἰκουμένης, καὶ τοῖς τῆς ἀδικίας ἐργάταις ἐπαγομένην. Ἐδιδάχθη δὲ διὰ τούτων καὶ ὁ προφήτης, καὶ ὁ λαὸς, ὡς πάντων ἀνθρώπων κριτής ἐστιν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, καὶ ἅπαντας ἀξίας εἰσπράξεται δίκας, πανωλεθρίαν ἐπάγων οὐ μόνον τοῖς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀδικοῦσι τὸν πέλας. Μὴ γάρ τις οἰέσθω, κατὰ κλεπτῶν μόνων καὶ ἐπιόρκων ταύτην γεγενῆσθαι τὴν ἀπειλήν· κατὰ πάσης γὰρ παρανομίας τὴν ψῆφον ἐξήνεγκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ κρέμανται, ἐν τῷ, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, » διὰ *τῆς ἐπιορκίας*, καὶ *τῆς κλοπῆς*, πᾶν εἶδος ἁμαρτίας συνήγαγεν. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ὅρκων παράβασις ἀσεβείας ἐστὶ τὸ κεφάλαιον· ἀγάπης δὲ θείας ἔρημος ὁ τοιοῦτος. Ἡ δὲ κλοπὴ τὴν εἰς τὸν πέλας ἀδικίαν δηλοῖ· οὐδεὶς δὲ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ἀδικεῖν τοῦτον ἀνέξεται· περιεκτικὰ τοίνυν ἐστὶ τῶν ἄλλων νόμων ταῦτα τὰ κεφάλαια, καὶ εἰκότως τοῖς [74] παραβάταις τὴν τιμωρίαν ἐκείνην ἠπείλησε.

ε', ς'. « Καὶ ἐξῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ, καὶ εἶπε πρός με· Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἴδε τί [75] τὸ ἐκπορευόμενον τοῦτο [76]. Καὶ εἶπον· Τί ἐστι; Καὶ εἶπε· Τοῦτο τὸ μέτρον τὸ ἐκπορευόμενον. Καὶ εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀδικία αὐτῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Διδασκόμεθα καὶ ἡμεῖς διὰ τούτου, ὡς πάντα μέτρῳ καὶ σταθμῷ πρυτανεύει ὁ τῶν ὅλων Κύριος. Οὕτω καὶ τῷ Ἀβραὰμ πάροικον ἔσεσθαι αὐτοῦ τὸ σπέρμα προαγορεύσας, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει· « Οὔπω γάρ, φησὶν, ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν. » Οὐδέπω, φησὶν, ἄξια πανωλεθρίας πεπλημμελήκασι· διόπερ οὐκ ἀνέξομαι νῦν αὐτοὺς παραδοῦναι σφαγῇ, ἀλλὰ τῆς παρανομίας τὸ μέτρον ἀναμενῶ. Οὕτω τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἔτεσι τὴν ζωὴν περιορίσας, ἐπειδὴ τὴν ἁμαρτίαν αὐξανομένην [77] καὶ πλημμυροῦσαν εἶδεν, οὐκ ἀνέμεινε τὴν κυρίαν, ἀλλὰ τὴν προθεσμίαν συνέτεμε, καὶ τῷ ἑκατοστῷ ἔτει πᾶσιν ἐπήγαγε τὸν τῶν ὑδάτων κατακλυσμόν.

ζ', η'. « Καὶ ἰδοὺ τάλαντον μολίβδου ἐξαιρόμενον, καὶ ἰδοὺ γυνὴ μία ἐκάθητο ἐν μέσῳ τοῦ μέτρου. Καὶ εἶπεν· Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀνομία. Καὶ ἔρριψεν αὐτὴν ἐν μέσῳ τοῦ μέτρου, καὶ ἔρριψε τὸ τάλαντον [78] τοῦ μολίβδου εἰς τὸ στόμα αὐτῆς. » Τὴν μὲν οὖν ἀρετὴν *μαργαρίταις* ὁ θεῖος ἀπεικάζει λόγος· « Ὁμοία γάρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ [79] ζητοῦντι

A nietur. (Vers. 4.) Et educam illud, dicit Dominus omnipotens, et ingredietur in domum furis, et in domum jurantis per nomen meum in mendacio : et requiescet in medio domus ejus, et consumet eum, et ligna ejus, et lapides ejus. » *Maledictionem* appellavit punitionem in omnem orbem terrarum pervadentem, quæ iniquitatem admittentibus infertur. Per hæc autem edoctus est, tum propheta, tum populus, judicem omnium hominum esse Deum universorum, eumque ab omnibus meritas pœnas exacturum, pernicieque illaturum esse non iis modo, qui in ipsum impii sunt, sed iis etiam qui proximo injuriam faciunt. Nemo enim putet, contra solos fures et perjuros intentatas fuisse has minas, contra omnem enim iniquitatem

B sententiam tulit. Nam quia universa lex et prophetæ ex his verbis pendent : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et diliges proximum tuum sicut teipsum [u], » sub *furto* et *perjurio*, omnem speciem peccati complexus est. Jurisjurandi enim violatio impietatis caput est, et dilectione divina vacat qui talis est. Furtum vero injustitiam in proximum prodit : nemo enim diligens proximum, injuriam ei inferet. Hæc itaque capita alias leges **1617** complectuntur, et merito horum prævaricatoribus pœnas illas minatus est.

Vers. 5, 6. « Et egressus est angelus, qui loquebatur in me, et dixit ad me : Suspice oculis

C tuis, et vide quid sit, quod egreditur. Et dixi : Quid est ? et ait : Hæc est mensura, quæ egreditur; et ait : Hæc est iniquitas eorum in omni terra. » Ex hoc intelligimus quoque, omnia mensura et pondere administrare Dominum universorum. Sic etiam Abrahamo peregrinum fore ejus semen cum prædiceret, causam etiam docuit : « Nondum, inquit, completæ sunt iniquitates Amorrhæorum ad præsens usque tempus [v]. » Nondum digna, inquit, extrema pernicie peccaverunt. Quare eos ad cædem nunc tradi non permittam, sed iniquitatis mensuram exspectabo. Sic hominibus, qui fuerunt tempore Noe, centum et viginti annis vitam cum definivisset, ubi peccata crescere et redundare vidit, diem constitutum non exspectavit, sed defi-

D nitum tempus abrupit, et centesimo anno aquarum omnibus diluvium intulit [x] :

Vers. 7, 8. « Et ecce talentum plumbi elevatum est : et ecce mulier una sedebat in medio mensuræ. Et dixit : Hæc est iniquitas, et projecit eam in medio mensuræ, et projecit talentum plumbi in os ejus. » Virtutem *margaritis* divinus sermo comparat : « Simile est enim regnum cœlorum homini quærenti bonas margaritas [y]. » Peccati autem pœ-

[u] Matth. xxii, 37-40. [v] Gen xv, 16. [x] Gen. vi, 3, 13. [y] Matth. xiii, 45.

VARIÆ LECTIONES.

[71] ἐκδ. A et C addunt reliqua hujus versic. καὶ πᾶς ὁ ἐπίορκος ἐκ τούτου ἕως θανάτου ἐκδικηθήσεται. [72] αὐτό. Des. in A. [73] ἐπί. Des. ibid. [74] τοῖς. C præm. τοίνυν. [75] τί. Des. in A. [76] τοῦτο — ἐκπορ. Des. ibid. [77] C αὐξομένην. [78] τὸ τάλ. A τὸν λίθον. [79] ἀνθρ. Loco cit. additur ἐμπόρῳ.

Digitized by Google

nam sacra Scriptura *plumbum* appellat, quod natura **1618** grave est, peccati vero pondus gravissimum : quod nos docet divinus David, dicens : « Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave graves factæ sunt super me [z]. » Divinus itaque Zacharias peccatum videt sub specie mulieris : nam ex voluptate mala pleraque nascuntur. Videt porro punitionem, tanquam plumbum gravissimum ori iniquitatis incumbens juxta psalmodiam dicentem : « Omnis iniquitas obstruet os suum. Peccati autem fructus est ignominia [a]. » Sic etiam beatus ait Paulus : « Liberati a peccato, servi facti estis justitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, quorum causa nunc erubescitis [b] ? » Didicit ergo propheta, solvisse et remisisse Deum populo peccatum, et pœnam terminasse. [9] Duas porro cernit mulieres alatas, quæ cum stridore quodam ferebantur, et quarum alæ similes alis upupæ erant. Est autem hæc avis velocissima, carnem quidem habens exiguam, sed alas corpore majores. Illæ igitur, inquit, cum mensuram illam accepissent, per medium aerem ferebantur. [10, 11] Ego vero ex angelo percontatus, quo illæ mensuram ferrent, intellexi eas in Babylonem proficisci, non modo ut eam in urbe collocarent, sed et ei domum ædificarent, et eam ibi deponerent ad usus ejus. Neque enim, inquit, quemadmodum Hierosolymæ certum tempus definivi ad vastitatem, deinde ei ignovi, sic Babylonis miserebor, sed perpetuas multæ impietatis pœnas dabit.

1619 CAPUT VI.

[1-3] Hac visione sic absoluta, alterius visionis narrationem inducit, aitque se vidisse quatuor currus, egredientes e duobus montibus æneis : ac primi quidem currus equos fuisse rufos, secundi nigros, tertii albos, quarti vero varios et maculosos ; [4-6] postea percontatum ab angelo cognovisse, hos esse quatuor ventos cœli, qui egrediuntur, ut assistant Domino omnis terræ. *Quatuor* autem *ventos* appellat quatuor partes orbis terræ : his enim numero pares esse ventos vulgus opinatur. Docetur ergo propheta, quod Deus potestatibus invisibilibus utens ministris, et bona largiatur, et acerba hominibus inducat : quemadmodum beatus David dicit : « Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos [c]. » De ultione autem in alio psalmo ait : « Emisit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram, et tribulationem, immissionem per angelos malos [d]. » Sic etiam divinus Zacharias *equos* quidem *nigros* videt ad aquilonem

A καλοὺς μαργαρίτας. » Τὴν δὲ τῆς ἁμαρτίας τιμωρίαν *μόλιβδον* ἡ ἱερὰ προσαγορεύει Γραφή · φύσει δὲ οὗτος βαρὺς, βαρύτατον δὲ καὶ τὸ τῆς ἁμαρτίας φορτίον. Καὶ τοῦτο ὁ θεῖος ἡμᾶς διδάσκει Δαβίδ · « Αἱ ἀνομίαι μου, λέγων, ὑπερῆραν τὴν κεφαλήν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. » Τοιγάρτοι καὶ ὁ θεσπέσιος Ζαχαρίας ὁρᾷ μὲν τὴν ἁμαρτίαν ἐν τύπῳ γυναικὸς φαινομένην · ἐξ ἡδυπαθείας γὰρ τὰ πλείονα τίκτεται τῶν κακῶν. Ὁρᾷ δὲ τὴν τιμωρίαν καθάπερ τινὰ βαρύτατον μόλιβδον τῷ τῆς ἀνομίας ἐπικείμενον στόματι, κατὰ τὴν ψαλμῳδίαν τὴν λέγουσαν · « Πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς. Καρπὸς δὲ τῆς ἁμαρτίας αἰσχύνη. » Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος · « Ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ · τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε ; » Ἐδιδάχθη τοίνυν ὁ προφήτης, ὡς τοῦ λαοῦ τὴν[60] ἁμαρτίαν ἔλυσεν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν τιμωρίαν κατέπαυσεν. Ἀμέλει δύο θεωρεῖ γυναῖκας ὑποπτέρους, *ῥοίζῳ τινὶ φερομένας* · ἕποπος δὲ πτεροῖς, φησὶν, ἔῳκε τὰ τούτων πτερά. Ὀξύτατον δὲ τοῦτο τὸ ὄρνεον, σάρκα μὲν βραχεῖαν ἔχον, πτερὰ δὲ τῆς σαρκὸς μείζονα. Αὗται τοίνυν, φησὶ, λαβοῦσαι τὸ μέτρον ἐκεῖνο, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ἐφέροντο. Ἐγὼ δὲ τὸν θεῖον ἠρόμην ἄγγελον, ποῦ τὸ μέτρον αὗται κομίζουσι · καὶ ἐδιδάχθην ὡς εἰς τὴν Βαβυλῶνα ἀπίασιν, ὥστε αὐτὸ μὴ μόνον ἐπιθεῖναι τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ οἰκίαν αὐτῷ οἰκοδομῆσαι, καὶ θεῖναι αὐτὸ ἐκεῖ ἐπὶ τὴν ἑτοιμασίαν αὐτοῦ. Οὐδὲ γὰρ καθάπερ, φησὶ, τῇ Ἱερουσαλὴμ ῥητὸν ὥρισα χρόνον εἰς ἐρημίαν, εἶτα πάλιν αὐτὴν φειδοῦς ἠξίωσα καὶ συγγνώμης, οὕτω καὶ τῇ Βαβυλῶνι μεταδώσω φιλανθρωπίας · ἀλλὰ διηνεκῆ δέξεται τιμωρίαν ἀντὶ[61] τῆς πολλῆς ἀσεβείας.

B

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Οὕτω ταύτην συμπεράνας τὴν ὄπτασίαν, ἑτέρας θεωρίας προσφέρει διήγησιν, καὶ λέγει τεθεᾶσθαι ἅρματα τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν ἐκ δύο χαλκῶν ὀρέων ἐκπορευόμενα, καὶ τῷ μὲν πρώτῳ ἅρματι ἵππους ἐπεζεῦχθαι πυῤῥοὺς, τῷ δευτέρῳ δὲ μέλανας, καὶ τῷ τρίτῳ λευκοὺς, ποικίλους δὲ καὶ ψαροὺς τῷ τετάρτῳ. Εἶτα καὶ πυθέσθαι λέγει, καὶ μεμαθηκέναι παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ὅτι ταῦτά ἐστιν οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ἐκπορεύονται παραστῆναι τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. *Τέσσαρας* δὲ *ἀνέμους* τὰ τέσσαρα τμήματα τῆς οἰκουμένης καλεῖ · ἰσαρίθμους γὰρ οἱ πολλοὶ τούτοις καὶ τοὺς ἀνέμους ὑπολαμβάνουσιν εἶναι. Διδάσκεται τοίνυν ὁ προφήτης, ὡς ταῖς ἀοράτοις δυνάμεσιν ὑπουργοῖς κεχρημένος ὁ τῶν ὅλων Θεὸς[62] καὶ τὰ ἀγαθὰ χορηγεῖ, καὶ τὰ λυπηρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγει. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ · « Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. » Περὶ δὲ τῆς τιμωρίας ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ φησιν · « Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ · θυμὸν καὶ ὀργὴν, καὶ

[z] Psal. xxxiii, 5. [a] Psal. cvi, 42. [b] Rom. vi, 18-21. [c] Psal. xxxiii, 7. [d] Psal. lxxvii, 49.

VARIÆ LECTIONES.

[60] τὴν. C præm. καί. [61] ἀντί. C ἔτι. [62] ὁ τ. ὅ. Θεός. Ex C suppl.

Digitized by Google

θλίψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος Ζαχαρίας ὁρᾷ τοὺς μὲν *μέλανας ἵππους* ἐπὶ τὰ βόρεια μέρη τῆς οἰκουμένης ἐλάσαντας, αἰνίττεται δὲ διὰ τούτου τῆς Βαβυλῶνος τὸν ὄλεθρον. « Καὶ οἱ λευκοὶ δὲ ἐξεπορεύοντο κατόπισθεν αὐτῶν, » οὐχ ἵνα ἐκείνοις χορηγήσωσι τὰ ἀγαθά, ἀλλ' ἵνα ἐκείνων κολαζομένων τοὺς ὑπολοίπους τῶν δορυαλώτων Ἑβραίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐπαναγάγωσι. « Καὶ οἱ πυρροὶ ἐξεπορεύοντο ἐπὶ γῆν [83] νότου, » ἀπειλοῦντες ἔθνεσι· διὰ τοῦ *πυρροῦ* γὰρ *χρώματος* τὸ θυμοειδὲς ὁ λόγος ἠνίξατο.

ζ'. « Καὶ οἱ ποικίλοι καὶ οἱ [84] ψαροὶ ἐξεπορεύοντο, καὶ ἐζήτουν, καὶ [85] ἐπέβλεπον τοῦ περιοδεῦσαι τὴν γῆν· καὶ εἶπε· Πορεύεσθε καὶ περιοδεύσατε τὴν γῆν. Καὶ [86] περιώδευσαν τὴν γῆν. » *Γῆν* ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. *Ποικίλους* δὲ αὐτοὺς λέγει καὶ *ψαροὺς*, ὡς παντοδαπὰ οἰκονομοῦντας καὶ κολάζοντας οὗ δεῖ, καὶ εὐεργετοῦντας ἔνθα χρή.

η'. « Καὶ ἐβόησε [87], καὶ ἐκάλεσέ με [88], καὶ ἐλάλησε πρός με, λέγων· Ἰδοὺ οἱ ἐκπορευόμενοι ἐπὶ γῆν Βορρᾶ ἀνέπαυσαν [89] τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ γῆν Βορρᾶ. » Δικαίαν γὰρ, φησὶ, τοῖς Βαβυλωνίοις ἐπήγαγον τιμωρίαν, ἣν ἐκ πολλοῦ μὲν ὤφειλον, διὰ δὲ τὴν ἐμὴν μακροθυμίαν οὐκ ἔτισαν. Μετὰ ταύτας τὰς θεωρίας, ὁ προφήτης κελεύεται τὰ κομισθέντα παρὰ τῶν αἰχμαλώτων δῶρα λαβεῖν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς παρὰ πάντων, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἀρχόντων, καὶ παρὰ τῶν χρησίμων αὐτῆς, καὶ παρὰ τῶν ἐπεγνωκότων αὐτήν. Ὅσοι γὰρ, φησὶν, αἰσθησιν ἔλαβον τῶν κακῶν, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἔγνωσαν τὴν αἰτίαν, καὶ τὸ ταύτης κατέμαθον χρήσιμον, προσφερέτωσαν τὰ δῶρα. Εἶτα μέμνηται [90] καὶ ὀνομάτων *Ἐλδαΐ, καὶ Τωβίου, καὶ Ἰδδαίου*. Κελεύεται δὲ καὶ « εἰς τὸν οἶκον εἰσελθεῖν Ἰωσίου τοῦ Σοφονίου, » τοῦ νῦν ἥκοντος ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ λαβεῖν ἀργύριον καὶ χρυσίον, καὶ στέφανον ἐκ τούτων κατασκευάσαι, καὶ τὴν τοῦ ἀρχιερέως Ἰησοῦ κεφαλὴν ταινιῶσαι, καὶ τοὺς θείους αὐτῷ [91] λόγους διαπορθμεῦσαι, καὶ εἰπεῖν·

ιβ', ιγ'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ, καὶ ὑποκάτωθεν αὐτοῦ ἀνατελεῖ, καὶ οἰκοδομήσει τὸν οἶκον Κυρίου. Καὶ αὐτὸς λήψεται ἀρετὴν, καὶ καθιεῖται, καὶ κατάρξει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἔσται ὁ ἱερεὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ βουλὴ εἰρηνικὴ ἔσται ἀναμέσον ἀμφοτέρων. » Ταῦτα δὲ ἅπαντα [92] περὶ τοῦ Ζοραβάβελ προαγορεύει, οὐχ ὡς μηδέπω τεχθέντος, ἀλλ' ὡς μηδέπω τὴν ἡγεμονίαν παρειληφότος. *Ἀνατολὴν* δὲ αὐτὸν ὀνομάζει, ἐπειδὴ δίκην φωτὸς τοῖς τηνικάδε τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκοῦσιν ἀνέτειλεν, ἀωρίᾳ κακῶν καὶ σκοτομήνῃ κατεχομένοις. Τοῦτον λέγει καὶ τὸν θεῖον τελειώσειν οἶκον, καὶ τοῖς βασιλικοῖς ἐνιδρυσθήσεσθαι θρόνοις, καὶ τὸν ἀρχιερέα πάσης ἀξιώσειν τιμῆς, καὶ τοσαύτην πρὸς αὐτὸν σχήσειν ὁμό-

A tendentes, per quos Babylonis exitium designat. « Albi autem egrediebantur a tergo istorum, » non ut illis bona largirentur, sed ut illis castigatis reliquias captivorum Hebræorum in Judæam reducerent. « Rufi (vero) egrediebantur in terram austri, » minantes **1620** mala insurgentibus contra Hierosolymam gentibus. Per *colorem* enim *rufum* indignationem sermo designavit.

Vers. 7. « Et varii et maculosi egrediebantur et quærebant et considerabant circuire terram : et dixit : Ite, circuite terram, et circuierunt terram. » *Terram* hoc loco vocat, non terram Israelis, sed omnem orbem terræ. *Maculosos* autem et *varios* eos dicit, B quasi omnia procurantes, et punientes ubi opus est, et benefacientes ubi oportet.

Vers. 8. « Et clamavit, et vocavit me, et locutus est ad me, dicens : Ecce qui egrediuntur super terram Aquilonis, requiescere fecerunt furorem meum in terra Aquilonis. » Justa enim supplicia, inquit, Babyloniis irrogavi : quæ jam pridem quidem meruerant, sed propter meam longam patientiam non persolverant. Post has visiones, propheta jubetur dona a captivis allata recipere, sed non promiscue ab omnibus, sed a principibus, et ab utilibus ejus, et qui cognoverint eam. Qui enim, inquit, malorum sensum ceperunt, et captivitatis causam noverunt, ejusque didicerunt utilitatem, C afferant dona. » [9-11] Deinde mentionem facit nominum *Eldai, et Tobiæ, et Idei*. Jubetur etiam ingredi « in domum Josiæ filii Sophoniæ, » nunc venientis de Babylone, et accipere argentum et aurum, et ex his coronam conficere, et magni sacerdotis Josuæ caput redimire, et ad eum divinos sermones perferre, ac dicere :

1621 Vers. 12, 13. « Hæc dicit Dominus omnipotens : Ecce vir, Oriens nomen ejus, et sub eo orietur, et ædificabit domum Domini. Et ipse accipiet virtutem, et sedebit, et imperabit super throno suo : et erit sacerdos a dexteris ejus, et consilium pacificum erit inter utrumque. » Omnia autem hæc D de Zorobabele prædicit : non quia nondum natus esset, sed quod nondum imperium accepisset. *Orientem* vero eum nominat, quoniam lucis instar exortus est hominibus eo tempore Hierosolymam incolentibus, qui acerbis malis conflictabantur, et in obscura nocte versabantur. Hunc dicit divinam quoque domum absoluturum, et in regio solio consessurum, magnumque sacerdotem omni honore cumulaturum, et tanta cum eo concordia

VARIÆ LECTIONES.

[83] γῆν. C præm. τήν. [84] ποικ. κ. οἱ. Des. in A. [85] ἐζ. καί. Des. ibid. [86] καὶ — γῆν. Des. in A. [87] A ἀνεβόησε. [88] κ. ἐκ. με. Des. ibid. [89] ἀνέπ. — βορρᾶ. Des. in C, sed A habet ἀνέπ. τὸν θυμόν μου ἐν γῇ Βορρᾶ. [90] μέμν. — Ἰδδαίου. Hæc nomina des. in A, exstant autem in Barb. [91] αὐτ. Ita cum C legimus. Sirm. αὐτοῦ. [92] C πάντα.

Digitized by Google

victurum esse, ut nihil nisi ex illius sententia A factursus sit. [14] Non his autem duntaxat ista pollicitus est, sed etiam immarcescibilem coronam exspectantibus, quos *utiles et qui cognoverunt eam* vocat. Coronæ autem materiam suppeditavit Josias filius Sophoniæ, qui inde gloriam assequetur. Hoc enim est quod dixit : « Et in gratiam filii Sophoniæ. » Postea de divinis etiam locis verba facit :

« Et in psalmum in domo Domini. (VERS. 5.) Et qui longe sunt ab iis venient, et ædificabunt in domo Domini : et cognoscetis Dominum omnipotentem misisse me ad vos. » Non enim vos modo præsentes hæc facietis, verum etiam qui procul a vobis habitant, undique concurrent, et communiter vobiscum nos pulchros labores suscipient. « Et erit, si audientes audieritis vocem Domini B Dei vestri. » Hæc autem, inquit, **1622** erunt et ad convenientem finem pervenient, si vos divinis sermonibus parueritis.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. « Et factum est anno quarto sub Dario rege, factus est sermo Domini ad Zachariam quarto die mensis noni, qui est Chasleu (quem nos *Apellæum* vocamus). Et misit Bethelem Sarasar et Arbescer rex, et viri qui cum eo erant, ut deprecaretur Dominum, dicens ad sacerdotes domus Domini omnipotentis, et ad prophetas : An ingressa est huc in mense quinto sanctificatio, aut jejunabo sicut feci jam multis annis? » Hos Cuthæorum a Salmanasare in Samariam translatorum et aliarum gentium, quas posteri Samaritas appellaverunt, duces quidam esse dixerunt. Verum sive istorum, sive aliarum gentium (nihil enim aperte nos docuit divina Scriptura), manifestum est alienigenas fuisse qui alienigenis præerant : sed tamen ut accolæ vicini magnam utilitatem a prophetis et ab aliis piis ceperunt. Unde factum fuit ut miserint sacrificia Deo, et optaverint intelligere a sacerdotibus et a prophetis an convenienter divina domus ornata esset, an vero oporteret per jejunia rursus Deum placare, quod perdiu facere perstitimus. [4] Hæc illis percontantibus, Deus universorum ad populum sermonem instituit, simulque illos quid agendum sit docet, dicens :

VERS. 5, 6. « Dic ad omnem populum terræ, et ad **1623** sacerdotes, dicens : Si jejunatis aut plangitis in quinto et septimo (mense), et ecce per septuaginta annos, nunquid jejunium jejunastis mihi? Et si comeditis aut bibitis, nonne vos comeditis et bibitis? » Nolite, inquit, existimare me ex jejunio vestro commodum aliquod capere : nam

νοιαν, ὡς μηδὲν δίχα τῆς ἐκείνου γνώμης δράσαι ποτέ. Οὐ μόνον δὲ τούτοις ταῦτα ὑπέσχετο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπομένουσι τὸν ἀγῆρω στέφανον, οὓς *χρησίμους καὶ ἐπεγνωκότας αὐτὴν* ὀνομάζει. Καὶ ὁ τῷ στεφάνῳ δὲ χορηγήσας τὰς ὕλας, Ἰωσίας ὁ τοῦ Σοφονίου, ὃς [93] τῆς ἐντεῦθεν εὐκλείας ἀξιωθήσεται· τοῦτο γὰρ εἶπε· « Καὶ εἰς χάριτα υἱοῦ Σοφονίου. » Εἶτα καὶ περὶ τῶν θείων λέγει [94] χωρῶν.

« Καὶ εἰς ψαλμὸν ἐν οἴκῳ Κυρίου. (ιε'.) Καὶ οἱ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἥξουσι, καὶ οἰκοδομήσουσιν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου· καὶ γνώσεσθε ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ [95] με πρὸς ὑμᾶς. » Οὐ γὰρ μόνον ὑμεῖς οἱ παρόντες ταῦτα δράσετε, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρωθεν ὑμῶν οἰκοῦντες πανταχόθεν συνδραμοῦνται, καὶ τῶν καλῶν ὑμῖν τούτων κοινωνήσουσι πόνων. « Καὶ ἔσται, ἐὰν ἀκούοντες [96] εἰσακούσητε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν. » Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἔσται, καὶ τὸ προσῆκον δέξεται πέρας, ἐὰν ὑμεῖς τοῖς θείοις ὑπακούσητε λόγοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

α', γ'. « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τετράδι τοῦ μηνὸς τοῦ ἐννάτου [97], ὃς ἐστι Χασλεῦ [98] (ὃν ἡμεῖς Ἀπέλλαιον ὀνομάζομεν)· Καὶ ἀπέστειλεν εἰς Βεθὴλ Σαρασὰρ καὶ Ἀρβεσεὲρ [99] ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' [1] αὐτοῦ, ἐξιλάσασθαι τὸν Κύριον, λέγων πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου παντοκράτορος, καὶ πρὸς τοὺς προφήτας [2]. Εἰ εἰσῆλθεν [3] ὧδε ἐν τῷ πέμπτῳ [4] μηνὶ τὸ ἁγίασμα, ἢ νηστεύσω [5] καθότι ἐποίησα [6] ἤδη ἱκανὰ ἔτη; » Τούτους τινὲς τῶν ὑπὸ τοῦ Σαλμανασὰρ μετοικισθέντων Χουθαίων τε καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, οὓς Σαμαρείτας οἱ μετὰ ταῦτα προσηγορεύκασιν, ἡγεμόνας ἔφασαν εἶναι. Εἴτε δὲ τούτων, εἴτε ἄλλων ἐθνῶν (οὐ γὰρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ), δῆλον ὡς ἀλλόφυλοι ὄντες ἀλλοφύλων ἡγοῦντο· ἀλλ' ὅμως ἐκ γειτόνων οἰκοῦντες πολλὴν παρὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐσεβῶν ὠφέλειαν ἐδέξαντο· ὅθεν θυσίας ἐξέπεμψαν τῷ Θεῷ, καὶ μαθεῖν παρὰ τῶν ἱερέων καὶ παρὰ τῶν προφητῶν ἐπόθησαν, εἰ τὸν προσήκοντα κόσμον ὁ θεῖος ἀπέλαβεν οἶκος, ἢ [7] δεῖ, φησὶ, διὰ νηστείας πάλιν ἐξιλεώσασθαι τὸν Θεὸν, ὅπερ ἐπὶ πλεῖστον δρῶντες διετελέσαμεν. Ταῦτα ἐκείνων πυθομένων, ποιεῖται μὲν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς πρὸς τὸν λαὸν τὴν D διάλεξιν· διὰ τούτων δὲ κἀκείνους τὸ πρακτέον διδάσκει· φησὶ γάρ·

ε', ς'. « Εἰπὲ πρὸς πάντα τὸν λαὸν τῆς γῆς καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς, λέγων· Ἐὰν νηστεύσητε, ἢ κόψητε [8] ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ [9], καὶ ἰδοὺ ἑβδομήκοντα ἔτη, μὴ νηστείαν νενηστεύκατέ μοι; Καὶ ἐὰν φάγητε, ἢ πίητε, οὐχ ὑμεῖς ἐσθίετε, καὶ πίνετε [10]; » Μὴ οἴεσθε, φησὶν, ἐμοί τι κέρδος ἀπὸ τῆς ὑμετέρας πορίζειν νηστείας· κἂν γὰρ μυριάκις

VARIÆ LECTIONES.

[93] ὅς. Des. in C. [94] C προλέγει. [95] A ἀπέσταλκε. [96] A εἰσακούοντες. [97] ἐν. A ἕκτου., ut in Ald. [98] A Χασελεῦ. [99] A Ἀρβὰθ σαγέρ. [1] οἱ μετ'. Des. in A [2] πρ. A addit λέγων. [3] A εἰσελήλυθεν. C εἰ ἦλθεν. *Hebr.* Num flebo mense quinto, separando me. [4] πέμπτῳ. A ἕκτῳ. [5] ἢ νηστ. Des. in A. [6] A ἐποίησαν. [7] C εἰ. [8] A κόψησθε. [9] A ταῖς πέμπταις ἢ ἐν ταῖς ἑβδόμαις. [10] πίν. A præm. ὑμεῖς.

Digitized by Google

ὀλοφυρόμενοι καὶ θρηνοῦντες ταύτην ἐν ταῖς πέμπταις καὶ ἐν ταῖς ἑβδόμαις ἐπιτελέσητε, ὄφελος οὐδὲν ἐντεῦθεν καρπώσομαι. Καὶ ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, μάρτυς τῆς αἰχμαλωσίας ὁ χρόνος· ἐν ἑβδομήκοντα γὰρ ἔτεσιν οὐδεμίαν μοι διὰ νηστείας προσηνέγκατε θεραπείαν. Ὥσπερ τοίνυν ἐσθίοντες καὶ πίνοντες ὑμεῖς τῆς ἐντεῦθεν ἡδονῆς ἀπολαύετε, οὕτω καὶ τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας ὑμεῖς ὠφέλειαν καρποῦσθε. Καὶ μὴ νομίσητε καινὴν εἶναι ταύτην τὴν διδασκαλίαν· πάλαι γὰρ καὶ πρόπαλαι ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν τοῖς ὑμετέροις προγόνοις καὶ πατράσι διετέλεσα λέγων.

ζ'. « Οὐχ οὗτοι γάρ, φησὶν, οἱ λόγοι εἰσὶν [11], οὓς ἐλάλησε Κύριος ἐν χερσὶ [12] τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν; Ὅτε ἦν Ἱερουσαλὴμ κατοικουμένη, καὶ εὐθηνοῦσα [13], καὶ αἱ [14] πόλεις αὐτῆς [15] κυκλόθεν, καὶ ἡ ὀρεινὴ, καὶ ἡ πεδινὴ κατῳκεῖτο. » Οὕτω δείξας τὴν τοῦ κηρύγματος ἀρχαιότητα, τίνα τὰ θεραπεύοντα αὐτὸν κατ' εἶδος διδάσκει·

« Κρῖμα δίκαιον κρίνατε [16], καὶ ἔλεον καὶ οἰκτιρμὸν ποιεῖτε, ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. (ι'.) Καὶ χήραν, καὶ ὀρφανὸν, καὶ προσήλυτον, καὶ πένητα μὴ καταδυναστεύσητε, καὶ κακίαν ἕκαστος τοῦ [17] ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Ἔλεγον, φησὶ, τοῖς ὑμετέροις πατράσι, δικάζοντας ἴσην καὶ δικαίαν ἐκφέρειν τὴν ψῆφον, ἐλέῳ δὲ περὶ τοὺς [18] πέλας κεχρῆσθαι, τὰς δὲ τὸν βαρὺν τῆς χηρείας ἑλκούσας ζυγὸν, καὶ τοὺς ὀρφανίαν ὀδυρομένους, μὴ πιέζειν τῇ δυναστείᾳ, μηδὲ ἀφορμὴν εἰς πλεονεξίαν τὴν τῶν πενήτων λαμβάνειν ἀσθένειαν· πρὸς δὲ τούτοις τὴν μνησικακίαν βδελύττεσθαι, καὶ μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἅρπαντας ἀδικίας. Ταῦτα ἐγὼ μὲν ἔλεγον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπακούειν [19] οὐκ ἤθελον. « Ἀλλ ἔδωκαν, φησὶ, νῶτον αὐτῶν [20] παραφρονοῦντα. » Καὶ δεχόμενοι μάστιγας ἀναλγησίαν ἐνάσουν. *Νῶτον* γὰρ *παραφρονοῦντα* τὴν ἀναισθησίαν ἐκάλεσεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν μαστιγουμένων οἰκετῶν, καὶ δυσηνιῶν ἐκεῖθεν μὴ καρπουμένων.

« Καὶ τὰ ὦτα αὐτῶν ἐβάρυναν τοῦ μὴ εἰσακούειν. (ιβ'.) Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ, τοῦ μὴ εἰσακούειν τοῦ νόμου μου [21] καὶ τῶν λόγων μου ὧν ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ, ἐν Πνεύματι αὐτοῦ, ἐν χερσὶ προφητῶν [22] τῶν ἔμπροσθεν. » Ἀλλὰ τῆς ἀπειθείας ἐδρέψαντο τὸν καρπόν.

« Ἐγένετο γὰρ ὀργὴ μεγάλη παρὰ Κυρίου παντοκράτορος. (ιγ'.) Καὶ ἔσται ἂν τρόπον εἶπον [24], καὶ οὐκ εἰσήκουσαν αὐτοῦ [25], οὕτω κεκράξονται, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσω, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ἐναλλάττει τὸ σχῆμα τοῦ χρόνου· τὰ γὰρ ἤδη γεγενημένα ὡς μέλλοντα λέγει· τὸ γὰρ, *κεκράξονται*, ἀντὶ τοῦ *ἔκραξαν*, καὶ τὸ *οὐ μὴ εἰσακούσω*, ἀντὶ τοῦ *οὐκ ἤκουσα*.

A etiamsi millies luctibus et lamentis vos affligentes, jejunium in quintis et septimis peragatis, nullam inde utilitatem percipiam. Quodque ita res se habeat, testis est tempus captivitatis. Septuaginta enim annis nullum jejunii mihi cultum exhibuistis. Quemadmodum itaque cum bibitis et editis, hinc fluentem voluptatem vos capitis, sic etiam ex jejunio manantem utilitatem percipitis. Ne vero novam hanc doctrinam arbitremini. Jam olim enim per prophetas majoribus et patribus vestris hæc dicere non destiti.

VERS. 7. « Nunquid enim, dicit, ista non sunt verba, quæ locutus est Dominus per prophetas, qui fuerunt prius? Quando Hierosolyma habitabatur, et erat abundans, et civitates ejus per circuitum, et montana, et campestria habitabantur. » [8, 9] Ubi hoc modo vetustatem prædicationis ostendit, docet sigillatim, quibus ipse rebus coli debeat :

« Judicium justum judicate, et misericordiam et miserationem faciat unusquisque erga fratrem suum. (VERS. 10.) Et viduam, et pupillum, et advenam, et pauperem ne opprimatis : et malitiæ fratris nolite meminisse in cordibus vestris. » Vestris, inquit, **1624** patribus dixi, ut judicando æquam et justam sententiam ferrent, proximos misericordia prosequerentur, sustinentes grave viduitatis onus, et parentibus orbatos ne potentia opprimerent, neve ex infirmitate pauperum opportunitates rei augendæ ducerent : præterea injuriarum memoriam fugerent, et ne ulciscerentur lacessentes injuria. [11] Hæc quidem ego dicebam, sed illi noluerunt obedire. « Dederunt, inquit, dorsum suum desipiens. » Ad plagas, quas accipiunt, induruerunt. *Dorsum* enim *desipiens* stupiditatem vocavit, ex metaphora servorum qui flagris cæsi, nihilo meliores efficiuntur.

« Et aures suas aggravaverunt, ut non audirent. (VERS. 12.) Et cor suum posuerunt inobediens, ut non audirent legem meam et verba mea, quæ misit Dominus omnipotens per Spiritum suum, per prophetas priores. » Sed et inobedientiæ fructum collegerunt.

« Facta enim est ira magna a Domino omnipotente. (VERS. 13.) Et erit, sicut dixi, et non audiverunt eum, sic clamabunt, et non exaudiam eos, dicit Dominus omnipotens. » Formam temporis immutat; nam quæ jam facta sunt, quasi futura dicit : *clamabunt*, pro *clamaverunt*, et *non exaudiam*, pro *non exaudivi* posuit.

VARIÆ LECTIONES.

[11] εἰσὶν. In A post λόγοι ponitur. [12] A χειρὶ. [13] A εὐφραίνουσα. [14] αἱ. Des. in A. [15] αὐτ. In A post κυκλόθεν ponitur. [16] A κρίνετε. [17] τοῦ. C præm. κατὰ. [18] C τόν. [19] ὑπ. C ἐπαΐειν. [20] αὐτ. Des. in A. [21] μου. Des. in C. [22] A τοὺς λόγους μου, οὓς ἐξαπέστειλε, κ. τ. λ. [23] πρ. A præm. τῶν. [24] A εἶπε. [25] αὐτ. C μου.

Digitized by Google

VERS. 14. « Et ejiciam eos in omnes gentes, A quas ignoraverunt, » hoc est, *ejeci*. « Et terra desolabitur post eos a perambulante, et revertente, » hoc est, *desolata est* : quod sequentia ostendunt. Mutavit **1625** enim figuram, et dicit : « Et posuerunt terram electam in desolationem. » Hæc de inobedientia patrum ipsorum, et punitione illorum disseruit. Nec enim par esset iis qui acerbam servitutem sustinuissent, et ab hac nuper liberati fuissent, nondumque urbem exædificassent, ejusmodi dura rursus minari.

CAPUT VIII.

VERS. 1, 2. « Et factus est sermo Domini omnipotentis ad me, dicens : Hæc dicit Dominus omnipotens : Zelatus sum ob Hierosolymam et Sionem zelo magno, et furore maximo zelatus sum B ob eam. » Hoc eam, inquit, supplicio affeci, pœnas impietatis in me admissæ repetens. *Zelum* autem appellat justam iram. Cum enim ejus vir diceretur, et uxorem eam nominaret, apposite nomen *zeli* verbis inseruit. Nam ita se ipsum appellavit, cum illi dominaretur, dicens : « Ego sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes, ignis consumens [e]. » Et postquam iræ causas sic exposuit, in posterum bona pollicetur.

VERS. 3. « Hæc dicit Dominus : Revertar ad Sionem, et habitabo in medio Hierosolymæ, et vocabitur Hierosolyma civitas vera, et mons Domini omnipotentis, mons sanctus. » Hæc typice C post Zorobabelis ædificationem facta sunt; post incarnationem autem Salvatoris nostri veritatem prophetiæ viderunt omnes. Ad hæc promittit se urbi et multitudinem incolarum præbiturum, **1626** et illos ad provectam ætatem perducturum, ita ut baculis innixi per forum incedant, et in solitis conventibus assideant, et pueris ludentibus plateæ redundent, quod in urbibus celeberrimis fieri solet. Hoc enim declaravit, cum dixit :

VERS. 4, 5. « Adhuc sedebunt senes et aniculæ in plateis Hierosolymæ, unusquisque in manu scipionem suum tenens præ multitudine dierum. Et plateæ civitatis replebuntur pueris et puellis, D ludentibus in plateis ejus. » Deinde fidem facit verborum, potestatem suam interponens.

VERS. 6. « Hæc dicit Dominus omnipotens : Si impossibile fuerit coram reliquiis populi hujus in diebus illis, nunquid et coram me impossibile erit? dicit Dominus omnipotens. » Vos enim, inquit, ad vestram paucitatem et inopiam respicientes, horum

ιδ'. « Καὶ ἐκβαλῶ αὐτοὺς [26] εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἃ οὐκ ἔγνωσαν· » ἀντὶ τοῦ *ἐξέβαλον*. « Καὶ ἡ γῆ ἀφανισθήσεται κατόπισθεν αὐτῶν ἐκ διοδεύοντος, καὶ ἐξ ἀναστρέφοντος· » τουτέστιν, *ἠφανίσθη*· καὶ δηλοῖ τὰ ἐπαγόμενα. Μετέβαλε γὰρ τὸ σχῆμα, καί φησι· « Καὶ ἔταξαν γῆν ἐπιθυμητὴν [27] εἰς ἀφανισμόν. » Ταῦτα περὶ τῆς τῶν πατέρων αὐτῶν ἀπειθείας τε καὶ τιμωρίας διεξελήλυθεν. Οὔτε γὰρ εἰκὸς ἦν, τοῖς πικρᾶς δουλείας λαβοῦσι τὴν πεῖραν, καὶ ἐναγχος ταύτης ἀπαλλαγεῖσι, καὶ μηδέπω τὴν πόλιν οἰκοδομήσασι, τοιαῦτα πάλιν ἀπειλῆσαι δεινά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

α', β'. « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου παντοκράτορος πρός με [28], λέγων· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐζήλωκα τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιὼν ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐζήλωσα [29] αὐτήν. » Ταύτην αὐτῇ, φησὶ, τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγον, τῆς εἰς ἐμὲ δυσσεβείας ποινὴν εἰσπραττόμενος. *Ζῆλον* δὲ προσαγορεύει τὴν δικαίαν ὀργήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνὴρ αὐτῆς ἐχρημάτιζε, καὶ γυναῖκα αὐτὴν ὠνόμαζεν, ἀναγκαίως καὶ τὸ τοῦ *ζήλου* τοῖς λόγοις προστέθεικεν ὄνομα. Οὕτω γὰρ καὶ ταύτης ἀρξάμενος ἑαυτὸν προσηγόρευσεν· « Ἐγώ εἰμι, λέγων [30], Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ Θεὸς ζηλωτής, πῦρ καταναλίσκον. » Οὕτω δείξας τῆς ὀργῆς τὴν αἰτίαν, ὑπισχνεῖται λοιπὸν τὰ ἀγαθά.

γ'. « Τάδε λέγει Κύριος· Ἐπιστρέψω ἐπὶ Σιὼν, καὶ κατοικήσω [31] ἐν μέσῳ Ἰερουσαλὴμ, καὶ κληθήσεται Ἰερουσαλὴμ πόλις ἀληθινὴ, καὶ τὸ ὄρος Κυρίου παντοκράτορος, ὄρος ἁγιόν. » Ταῦτα τυπικῶς μετὰ τὴν Ζοροβάβελ [32] οἰκοδομίαν ἐγένετο· τὴν δὲ ἀλήθειαν τῆς προφητείας μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν διέγνωσαν ἅπαντες. Πρὸς τούτοις ὑπισχνεῖται καὶ πλῆθος οἰκητόρων παρέξειν τῇ πόλει, καὶ εἰς γῆρας αὐτοὺς ἐλάσειν βαθὺ, ὥστε καὶ βακτηρίαις σκηριπτομένους κατὰ τὴν ἀγορὰν ἰέναι, καὶ ἐν τοῖς συνήθεσι συλλόγοις καθῆσθαι, καὶ μειρακίων παιζόντων πληροῦσθαι τὰς ἀγυιὰς, ὅπερ [33] ἐν ταῖς πολυανθρώποις εἴωθε γίνεσθαι [34] πόλεσι. Ταῦτα γὰρ ἐδήλωσεν, εἰρηκώς·

δ', ε'. « Ἔτι καθήσονται πρεσβύτεροι καὶ πρεσβύτεραι ἐν ταῖς πλατείαις Ἰερουσαλὴμ, ἕκαστος τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἔχων ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ἀπὸ πλήθους ἡμερῶν. Καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως πλησθήσονται παιδαρίων καὶ κορασίων παιζόντων ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς. » Εἶτα πιστοῦται τοὺς λόγους τὴν οἰκείαν δύναμιν παρέχων ἐχέγγυον.

ς'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Εἰ ἀδυνατήσει ἐνώπιον τῶν καταλοίπων τοῦ λαοῦ τούτου [35] ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, μὴ καὶ ἐνώπιόν μου ἀδυνατήσει; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν οἰκείαν ἀφορῶντες ὀλιγότητα καὶ πε-

[e] Exod. xx, 5.

VARIÆ LECTIONES.

[26] αὐτ. C add. ὡς ἐν λαίλαπι. [27] γ. ἐπιθ. A τὴν ἐκλεκτήν. [28] πρός με. Des. in A. [29] A ἐζήλωκα. [30] λέγ. Ex C suppl. [31] A κατασκηνώσω. [32] Zορ. C præm. τοῦ. [33] C ὥσπερ. [34] C γίγνεσθαι. [35] C τοῦ.

Digitized by Google

νίαν, τῶν ἀγαθῶν τούτων οὐ δέχεσθε τὴν [36] ἐλπίδα. Προσήκει δὲ ὑμᾶς τοῦ ὑποσχομένου τὸ δυνατὸν εἰδότας, ἀνενδοιάστως δέχεσθαι τὰ λεγόμενα, καὶ πιστεύειν ὡς σωτηρίας ἀπάσης τὸν ἐμὸν ἀξιώσω λαὸν, καὶ πάντοθεν αὐτὸν συναθροίσας εἰς τὴν πατρῴαν γῆν ἐπανάξω· κἀγὼ συνήθως ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ποιήσομαι τὴν ἐμαυτοῦ ἐπιφάνειαν. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Κατασκηνώσω ἐν μέσῳ Ἱερουσαλήμ. » Καὶ αὐτὸς μὲν ἐμὸς χρηματίσει λαός· ἐγὼ δὲ αὐτοῦ Θεὸς ὀνομασθήσομαι, οὐχ ὥσπερ πάλαι ψευδῶς, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἐν δικαιοσύνῃ.

θ' « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Κατισχυέτωσαν αἱ χεῖρες ὑμῶν τῶν ἀκουόντων ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις τοὺς λόγους τούτους ἐκ στόματος τῶν προφητῶν, ἀφ' ἧς ἡμέρας τεθεμελίωται ὁ οἶκος Κυρίου παντοκράτορος, καὶ ὁ ναὸς ἀφ' οὗ οἰκοδομεῖται [37]. » Ἔχοντες, φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς ἐμῆς ἐπαγγελίας ψυχαγωγίαν, θαῤῥοῦντες τὸν θεῖον οἶκον οἰκοδομήσατε, ὅπως τάς τε νομικὰς ἐν αὐτῷ λατρείας ἐπιτελέσητε, καὶ τὰς θείας δι' αὐτοῦ χάριτας ὑποδέξησθε.

ι'. « Διότι πρὸ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ μισθὸς τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἦν [38] εἰς ὄνησιν, καὶ ὁ μισθὸς τῶν κτηνῶν οὐχ ὑπῆρχε [39], καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ καὶ τῷ εἰσπορευομένῳ [40] οὐκ ἦν [41] εἰρήνη ἀπὸ τῆς θλίψεως. » Ἡνίκα μὲν γὰρ τῆς οἰκοδομίας κατημελεῖτε, φησὶν, ἀκερδὴς μὲν ἦν τῶν ἀνθρώπων ὁ πόνος, ἀνόνητος δὲ τῶν κτηνῶν ὁ μισθὸς, ἐν δέει [42] δὲ διηνεκεῖ καθειστήκεισαν ἅπαντες, καὶ ἀποδημοῦντες, καὶ ἐνδημοῦντες. « Καὶ ἐξαποστελῶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἕκαστον πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Ἐγὼ γὰρ διὰ τὴν περὶ τὰ θεῖα ὀλιγωρίαν τοὺς ἐπαλλήλους ὑμῖν θορύβους ἐπήγειρα. Νῦν δὲ ὁρῶν ὑμῶν τὴν περὶ τὴν οἰκοδομίαν σπουδὴν, δώσω μὲν ὑμῖν πρὸ τῶν ἄλλων [43] ἁπάντων τῆς εἰρήνης τὸ δῶρον· ἀπολαύσετε δὲ καὶ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν, ἄνωθεν τῶν ὑετῶν ἀφθόνως χορηγουμένων.

ιγ'. « Καὶ ἔσται, ὃν τρόπον ἦτε ἐν κατάρᾳ [44] ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οἶκος Ἰούδα, καὶ οἶκος Ἰσραὴλ, οὕτω διασώσω ὑμᾶς [45], καὶ ἔσεσθε ἐν εὐλογίᾳ. » Εἰώθασι γὰρ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐπαρώμενοι, τοὺς συμφοραῖς περιπεπτωκότας φέρειν εἰς μέσον, καὶ λέγειν· Ἡάθοις τοιαῦτα οἷα ὁ δεῖνα πέπονθε· καὶ ἐπευχόμενοί τισι τῶν τῆς θείας εὐλογίας ἠξιωμένων προσφέρειν τὴν μνήμην·

« Θαρσεῖτε, καὶ κατισχύετε ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν· (ιδ', ιε'.) Διότι τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ὃν τρόπον διενοήθην τοῦ κακῶσαι ὑμᾶς ἐν τῷ παροργίσαι με τοὺς πατέρας ὑμῶν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ οὐ μετενόησα· οὕτω παρατέταγμαι, καὶ διανενόημαι ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, τοῦ [46] καλῶς ποιῆσαι τὴν [47] Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸν οἶκον [48] Ἰούδα. » Καθάπερ, φησὶν, ἀληθεῖς ἔδειξα τῆς τιμωρίας τὰς ἀπειλὰς, οὕτω καὶ ταῖς ἀγαθαῖς οἰκονομίαις ἐπιθήσω

bonorum spem non admittitis. [7, 8] At convenit vos, cum potestatem promittentis non ignoretis, sine dubitatione ea quæ dicuntur excipere, et credere me omni ratione salutem populi mei procuraturum, et undique coactum in paternam terram reducturum, et in urbe Hierosolyma aperte appariturum esse. Hoc enim ostendit, cum dixit : « Habitabo in medio Hierosolymæ. » Et ille quidem populus meus dicetur, ego vero Deus ejus nominabor, non ut olim falso, sed in veritate et justitia.

Vers. 9. « Hæc dicit Dominus omnipotens : Confortentur manus vestræ, qui auditis in diebus his sermones istos per os prophetarum, **1627** ex quo fundata est domus Domini omnipotentis, et templum ex quo ædificatur. » Promissionis meæ consolationem, inquit, habentes, magna fiducia divinam domum exædificate, ut et legitimam in ea religionem obeatis, et per eam divina dona recipiatis.

Vers. 10. « Quia ante dies illos merces hominum non erat in lucrum, et merces jumentorum non subsistebat, et egredienti et ingredienti non erat pax præ tribulatione. » Cum enim ædificatio templi a vobis negligebatur, inquit, hominum quidem labor infructuosus erat, et jumentorum merces inutilis : omnes autem homines domi forisque assiduo metu commovebantur. « Et emittam omnes homines, unumquemque ad proximum suum. » Ego enim propter rerum divinarum negligentiam, turbas inter vos continuas excitavi. [11, 12] Nunc vero videns studium vestrum erga ædificationem, ante alias res omnes dabo vobis pacis donum : terræ autem frugibus quoque fruemini, pluviis desuper abunde concessis.

Vers. 13. « Et erit, sicut eratis maledicti inter gentes, domus Judæ, et domus Israelis, sic salvabo vos, et eritis benedicti. » Solent enim homines, et cum imprecantur, eos qui in calamitates inciderunt in medium afferre, ac dicere : Talia tibi contingant, qualia illi contigerunt : et cum bene precantur, eorum mentionem facere, quibus divina obtigit benedictio :

« Confidite, et confortemini in manibus vestris : (Vers. 14, 15.) Quia **1628** hæc dicit Dominus omnipotens : Sicut cogitavi ut affligerem vos, eo quod me ad iracundiam provocassent patres vestri, dicit Dominus omnipotens, et non me pœnituit : ita paratus sum, et cogitavi in diebus istis, ut bene faciam Hierosolymæ, et domui Judæ. » Quemadmodum, inquit, veras esse pœnarum minas ostendi, sic etiam bonis dispensationibus finem imponam.

VARIÆ LECTIONES.

[36] τὴν — δέχεσθαι. Des. in C. [37] C οἰκοδόμηται. [38] ἦν. A ἔσται. [39] A ὑπάρξει. [40] κ. τῷ εἰσπ. Des. in A. [41] ἦν. A ἔσται. [42] C ἐνδεεῖς et deinde διηνεκῶς. [43] ἄλλ. C præm. μέν. [44] A κατάρα. [45] ὑμ. Ex A suppl. [46] τοῦ. Ex A suppl. [47] τὴν. In A des. C τῇ. [48] C τῷ οἴκῳ.

Digitized by Google

Ut vero in hunc modum eis animum addidit, rursus ad virtutem adhortatur, et quæ agenda sint, explicat.

« Confidite : (Vers. 16.) Isti sunt sermones, quos facietis. » Ante omnia præcipit, ut veritatem ' colant. « Loquimini enim, inquit, veritatem, unusquisque ad proximum suum. » Tum illis qui ob res quaspiam rixantur, præcipit ut pacem amplectantur. « Et judicium pacificum judicate in portis vestris. » Itemque, ut injuriæ acceptæ memoriam ex animo ejiciant :

Vers. 17. « Et unusquisque malum proximo suo non cogitet in cordibus vestris. » Et, ut qui jurant juramenta rata faciant, et odio habeant mendacium. « Juramentum enim mendax, inquit, ne diligatis, quia hæc omnia odi, dicit Dominus omnipotens. » Deinde, quoniam supra dixit se nullam utilitatem ex jejunio percipere (et hoc dixit propter eos, qui arbitrabantur hoc solo Deum coli ac observari), postquam omnes virtutis species docuit, cum his etiam jejunium præcipit.

Vers. 19. « Hæc dicit Dominus omnipotens : Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium septimum, et jejunium decimum erunt domui Judæ in gaudium et lætitiam, **1629** et in festivitates bonas, et lætemini, et veritatem et pacem diligite. » Non obscurum est, quartum et quintum, et septimum, non hebdomadis dici, sed mensis, quia etiam decimum adjunxit. Jejunantes, inquit, ne molestia afficiamini ob cibi abstinentiam, sed propter utilitatem quæ ex molestia oritur lætamini : at vero cum jejunio et absque illo veritatem et pacem adamate. Est autem animadvertendum alios interpretes, Aquilam scilicet, Theodotionem, et Symmachum, non dixisse, *quartum* et *quintum*, et *septimum*, et *decimum* jejunare : sed *jejunium* tres illi eodem plane modo dixerunt *quarti*, et *quinti*, *et septimi*, *et decimi* : ut nulli dubium sit, quin quarto, quinto, septimo et decimo mense jejunare præceperit.

Vers. 20-22. « Hæc dicit Dominus omnipotens : Adhuc venient populi multi, et habitatores urbium multarum. Et congregabuntur incolæ quinque civitatum in unam civitatem, dicentes : Eamus eamus ut deprecemur faciem Domini omnipotentis. Et venient populi multi, et gentes multæ, ut quærant vultum Domini omnipotentis in Hierosolyma, et expient vultum Domini. » Adeo nobilis et illustris erit Hierosolyma, ut aliarum urbium incolæ se invicem visitantes adhortentur, et excuant ad pietatem, ut reliotis quæ habentur ' in

τὸ πέρας. Οὕτω παραθαῤῥύνας αὐτοὺς, πάλιν ἐπ' ἀρετὴν προτρέπει, καὶ εἰσηγεῖται τὰ πρακτέα.

« Θαρσεῖτε · (ις'.) Οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς ποιήσετε[59]. » Πρὸ πάντων τιμᾶν ἀλήθειαν κελεύει. « Λαλεῖτε γὰρ, φησὶν, ἀλήθειαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Εἶτα καὶ τοῖς περί τινων ζυγομαχοῦσι πραγμάτων εἰρήνην βραβεύειν. « Κρῖμα γὰρ εἰρηνικὸν κρίνατε[60] ἐν ταῖς πύλαις ὑμῶν. » Καὶ τὴν μνησικακίαν δὲ τῶν ψυχῶν ἐξελαύνειν.

ιζ'. « Καὶ ἕκαστος γὰρ, φησὶν, τοῦ πλησίον αὐτοῦ[61] τὴν κακίαν μὴ λογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Καὶ ὀμνύντας δὲ ἐμπεδοῦν τοὺς ὅρκους, καὶ τὸ ψεῦδος μυσάττεσθαι. « Ὅρκον γὰρ, φησὶ, ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε · πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα[62] ἐμίσησα, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Εἶτα, ἐπειδὴ ἄνω ἔφη αὐτὸς μηδεμίαν ἐκ τῆς νηστείας ὠφέλειαν καρποῦσθαι (ἔφη δὲ τοῦτο διὰ τοὺς οἰομένους τούτῳ μόνῳ τὸν Θεὸν θεραπεύεσθαι), διδάξας ἅπαντα τὰ εἴδη τῆς ἀρετῆς, νομοθετεῖ μετὰ τούτων καὶ τὴν νηστείαν.

ιθ'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ · Νηστεία ἡ τετρὰς[63], καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, καὶ νηστεία ἡ ἑβδόμη, καὶ νηστεία ἡ δεκάτη, ἔσονται τῷ οἴκῳ Ἰούδα εἰς χαρὰν καὶ εὐφροσύνην[64], καὶ εἰς ἑορτὰς ἀγαθὰς, καὶ εὐφρανθήσεσθε, καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην ἀγαπήσατε. » Δῆλον δὲ ὅτι τετράδα[65], καὶ πέμπτην, καὶ ἑβδόμην, οὐ τῆς ἑβδομάδος, ἀλλὰ τοῦ μηνὸς ὀνομάζει, διότι καὶ δεκάτην ἐπήγαγε. Νηστεύοντες, φησὶ, μὴ ἀνιᾶσθε διὰ τὴν ἀσιτίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκ τῆς κακουχίας φυομένην ὠφέλειαν εὐφραίνεσθε · καὶ μετὰ νηστείας δὲ καὶ ἄνευ ταύτης τὴν περὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην διάθεσιν ἔχετε. Ἰστέον δὲ ὡς οἱ ἄλλοι ἑρμηνευταὶ, Ἀκύλας, φημὶ, καὶ Θεοδοτίων, καὶ Σύμμαχος, οὐ τὴν *τετράδα*[65] λέγει, καὶ *πέμπτην*, καὶ *ἑβδόμην*, καὶ *δεκάτην* νηστεύειν, ἀλλὰ *νηστείαν* ἔφασαν συμφώνως οἱ τρεῖς, ἡ τοῦ *τετάρτου*, καὶ ἡ τοῦ *πέμπτου*, καὶ ἡ τοῦ *ἑβδόμου*, καὶ ἡ τοῦ *δεκάτου* · ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἐν τῷ τετάρτῳ, καὶ τῷ πέμπτῳ, καὶ τῷ ἑβδόμῳ, καὶ τῷ δεκάτῳ μηνὶ νηστείαν προσέταξε.

κ'-κβ'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ · Ἔτι ἥξουσι λαοὶ πολλοὶ[66], καὶ κατοικοῦντες πόλεις πολλὰς. Καὶ συνελεύσονται κατοικοῦντες πέντε πόλεις[67] εἰς μίαν πόλιν, λέγοντες · Πορευθῶμεν πορευόμενοι[68] δεηθῆναι[69] τοῦ προσώπου Κυρίου παντοκράτορος[70]. Καὶ ἥξουσι λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἔθνη πολλὰ, ἐκζητῆσαι τὸ πρόσωπον Κυρίου παντοκράτορος ἐν Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἐξιλάσασθαι τὸ πρόσωπον Κυρίου. » Οὕτως ἐπίσημος ἔσται καὶ περίβλεπτος ἡ Ἰερουσαλὴμ, ὡς τοὺς τὰς ἄλλας οἰκοῦντας πόλεις παρ' ἀλλήλους[71] φοιτῶντας προτρέπειν εἰς εὐσέβειαν ἀλλήλους, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

[59] C ποιήσατε, ascripta tamen altera lectione. [60] A κρίνετε. [61] αὐτ. Des. in A. [62] A ταῦτα. [63] A et C τετάρτη. [64] εὐφρ. A præm. εἰς. [65] C τετάρτην. [66] πολλ. Des. in A. [67] π. πόλ. A μίαν. [68] πορ. Des. in A. [69] δεηθ. In A post Κυρίου ponitur. [70] παντ. A et C præm. καὶ ἐκζητῆσαι τὸ πρόσωπον Κυρίου. [71] C ἀλλήλοις.

Digitized by Google

διεγείρειν· ὥστε τὰ ἐν χερσὶ καταλιπόντας, εἰς ταύτην συνιέναι τὴν πόλιν, καὶ τοῦ Θεοῦ ζητεῖν τὴν εὐμένειαν· καὶ λέγειν ἕκαστον· Κἀγὼ πορεύσομαι, καὶ σὺν ὑμῖν ἀπελεύσομαι. Καὶ τοῦτο ποιήσουσιν, οὐ μόνον [63] οἱ ἐξ Ἱερουσαλὴμ τὸ γένος κατάγοντες, ἀλλὰ καὶ ἀλλόφυλα ἔθνη τῆς θείας ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι ποθοῦντα. Καὶ ταῦτα γεγένηται μὲν ἀμυδρῶς μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ γεγενημένην οἰκοδομίαν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν, πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν ἔστιν ἰδεῖν εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν συντρέχουσαν, καὶ τὰ τῶν σωτηρίων παθημάτων χωρία ποθοῦσαν ἰδεῖν. Τούτοις καὶ τὰ ἑπαγόμενα συμβαίνει.

κγ'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐπιλήψονται [63] δέκα ἄνδρες ἐκ πασῶν τῶν γλωσσῶν τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐπιλήψονται [64] τοῦ κρασπέδου ἀνδρὸς Ἰουδαίου, λέγοντες· Πορευσόμεθα μετὰ σοῦ, διότι ἀκηκόαμεν ὅτι ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν ἐστιν [65]. » Οὕτως τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, ἐξ Ἰουδαίων τὸ γένος κατάγοντας, ἐπόθουν οἱ ἐξ ἐθνῶν τῆς κλήσεως ἀξιωθέντες, πιστεύοντες δι' αὐτῶν ἀπολαύσεσθαι τῆς σωτηρίας. Οὕτω Φιλιππήσιοι τὸν θεσπέσιον Παῦλον ἐπόθουν· οὕτω Θεσσαλονικεῖς, οὕτω Κορίνθιοι, οὕτω πάντα τὰ ἔθνη· οὕτως ὁ μακάριος Ὀνησιφόρος εἰς τὴν πόλιν ἔδραμεν, ἵνα αὐτῷ τῆς θεραπείας προσενέγκῃ τὸ χρέος· οὕτως ὁ μακάριος Τίτος, οὕτως ὁ Τρόφιμος, μέχρις ἐσχάτων αὐτῷ κινδύνων ἀκολουθήσαντες. Εἰ δὲ καὶ Ἰουδαίων ἐπανελθόντων ἐκ Βαβυλῶνος ἐθαύμασάν τινες τῶν ἐθνῶν τὸ τῆς ἐλευθερίας παράδοξον, καὶ τὸν τούτων Θεὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπίστευσαν εἶναι, καί τισι τῶν Ἰουδαίων ἀκολουθήσαντες, μαθεῖν παρ' αὐτῶν ἐπόθησαν τὴν ἀλήθειαν, οὐ λυμαίνεται τοῖς παρ' ἡμῶν εἰρημένοις, ἀλλὰ καὶ προσμαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν. Τύπος γὰρ τῶν ἡμετέρων τὰ παλαιά. Ὁμοιότητα δὲ προσήκει τὴν εἰκόνα ἔχειν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Ὥστε εἰ ἀληθὴς οὗτος ὁ λόγος, κατ' Ἰουδαίους, ἀληθὴς κἀκεῖνος· σκιὰ γὰρ ταῦτα ἐκείνων. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑρμηνείας ἐπανέλθωμεν.

manibus, in hanc urbem conveniant, et Dei clementiam quærant, et unusquisque **1630** dicat : Ego etiam ibo, et simul vobiscum proficiscar. Idque facient, non modo qui ex Hierosolyma sunt oriundi, sed etiam exteræ nationes, divinum auxilium assequi cupientes. Et hæc quidem obscurius contigerunt post ædificationem sub Zorobabele factam. Postquam autem Deus et Salvator noster in carne apparuit, cernere est terram et mare concurrere ad illam urbem, et cupere loca salutarium passionum intueri. His etiam congruunt sequentia.

Vers. 23. « Hæc dicit Dominus omnipotens : In diebus illis apprehendent decem viri de omnibus linguis gentium, et tenebunt fimbriam viri Judæi, dicentes : Ibimus tecum, quia audivimus Deum esse vobiscum. » Sic sacros apostolos, qui ex Judæis genus suum ducebant, summo studio requirebant qui ex gentibus erant vocati, credentes per eos se salutem assecuturos esse. Sic Philippenses divinum Paulum desiderabant ; sic Thessalonicenses, sic Corinthii, sic omnes gentes. Sic beatus Onesiphorus in urbem accurrit, ut ei debitum ministerium redderet ; sic beatus Titus, sic Trophimus, usque ad extrema pericula eum sunt secuti. Tametsi autem Judæis ex Babylone reversis admirati sunt ex gentibus nonnulli insitatum liberationis modum, et Deum eorum verum esse Deum crediderunt, et ex Judæis aliquos insecuti, veritatem ab eis cognoscere concupierunt ; hæc tamen non adversantur dictis nostris : quin **1631** veritatem potius attestantur. Nam rerum nostrarum typus erant vetera. Convenit autem similitudinem habere imaginem eum archetypo exemplari. Quare si apud Judæos verus hic sermo exsistit, verus etiam noster ; nam horum illa umbra sunt. Sed ad interpretationis seriem redeamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

α', β'. « Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐν γῇ Ἀδράχ, καὶ Δαμασκὸς θυσία αὐτοῦ (οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀκύλαν ἡρμήνευσαν, *Καὶ ἐν* [66] *Δαμασκῷ ἀνάπαυσις αὐτοῦ* [67])· ὅτι [68] Κύριος ἐφορᾷ ἀνθρώπους. »

« Καὶ πάσας τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ Ἡμὰθ ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτῆς. » Ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς· *Καὶ* [69] *ἐν Ἡμὰθ τῇ ὁμορούσῃ αὐτῇ*. Προλέγει τοίνυν ὅτι καὶ αὗται αἱ πάλαι δυσσεβοῦσαι πόλεις, Ἀδράχ, καὶ Δαμασκὸς, καὶ Ἡμὰθ, θυσίας προσοίσουσι τῷ Θεῷ, τῆς προτέρας πλάνης ἀπαλλαγεῖσαι [70]. Ὁ γὰρ πάντας ἐφορῶν ἀνθρώπους, καὶ οὐ μόνας τοῦ Ἰσραὴλ τὰς φυλὰς, καὶ τούτων ἐπιμελήσεται. Ἀδράχ δὲ πόλις ἐστὶ τῆς Ἀραβίας· ἡ δὲ *Ἡμὰθ*, ἣν νῦν *Ἐπιφάνεια* προσαγορευομένη· Ἡμὰθ δὲ τὴν μεγάλην τὴν *Ἐμισαν* ὀνομά-

CAPUT IX.

Vers. 1, 2. « Assumptio verbi Domini in terra Hadrach, et Damascus sacrificium ejus (Aquila interpretatus est : Et Damasci requies ejus) : quia Dominus respicit homines. »

Vers. 3. « Et omnes tribus Israelis, et Emath in finibus ejus. » Vel, secundum alios interpretes : Et in Emath finitima ei. Prædicit ergo etiam has urbes, quæ quondam impie vivebant, Hadrach, et Damascum, et Emath, priori errore depulso, sacra Deo facturas esse. Qui enim omnes homines spectat, et non solas tribus Israelis, harum etiam curam geret. *Hadrach* autem urbs est Arabiæ. *Emath* vero, quæ nunc *Epiphania* appellatur. Emath autem magnam sacra Scriptura vocat *Emisam*. Hæ igitur,

VARIÆ LECTIONES.

[63] C μόνοι. [63] A ἐὰν ἐπιλάβωνται. [64] A ἐπιλάβωνται. [65] ἐστιν. In C ab alia manu additum, εἰς τέλος. [66] ἐν. Des. in C. [67] C αὐτῷ. [68] A et C διότι. [69] καὶ — αὐτῇ. Ita fere Symmachus apud Montf. in Hexapl. ad h. l., ubi tamen deest αὐτῇ. [70] ἀπ. Ita cum C legimus Sirm. ἀπαλλαγείσας.

Digitized by Google

cognitionis Dei lumine illustratæ, ea facient quæ fieri convenit.

« Tyrus et Sidon, quoniam admodum sapientes fuerunt. (VERS. 3-5.) Et ædificavit Tyrus munitionem suam, et congregavit argentum ut humum, et aurum ut lutum viarum. Propterea Dominus possidebit eos, et percutiet in mari fortitudinem ejus, et ipsa igne concremabitur. Videbit Ascalon, **1632** et timebit Gaza, et valde dolebit; et Accaron, quoniam confusa est super ruina sua: et peribit rex de Gaza, et Ascalon non habitabitur. » Tyrus, inquit, et Sidon, divitiis sese efferentes, et communitis muris confidentes, omni genere calamitatum afficientur. Eorum enim possessiones partim maris eluvione submergentur, partim igne consumentur, Deo universorum in illos sententiam ferente. Quod vero ait, *Dominus possidebit eos*, sic exponendum est: Quoniam seipsos a divina procuratione abstraxerunt, divinæ potentiæ vim experientur. Ascalon autem et Gaza, hæc videntes, in summo timore erunt, et cum Accarone perpetuo luctu se affligent; quoniam *confusa est*, nempe Tyrus, *super ruina sua*. Sed et Gazæ etiam regnum delebo, et Ascalonem civibus vacuam reddam, atque ut alienigenæ eam et Azotum incolant, efficiam. Quod enim ait, *Ascalon non habitabitur*, de hominibus illius temporis loquitur, quos neci et servituti tradidit; quare adjunxit : *κατοικηθῇ*, περὶ τῶν τότε ἀνθρώπων λέγει, οὓς σφαγῇ τε καὶ δουλείᾳ παρέδωκε. Διότι γαγεν·

VERS. 6, 7. « Et habitabunt alienigenæ in Azoto, et destruam injuriam alienigenarum; et auferam sanguinem eorum ex ore illorum, et abominationes eorum e medio dentium illorum. » Mater igitur beneficii est correctio a Deo adhibita. Propter hanc enim alienigenas ait, **1633** et pristinam iniquitatem impietatemque reliquisse, et Dei notionem recepisse. Hoc enim docuit, cum statim adjecerit : « Et relinquentur et isti Deo nostro, et erunt ut tribuni in Juda : et Accaron sicut Jebusæus. » Detestantes enim idolorum sacrificia, quibus antea pleni erant, divinæ providentiæ sese subjicient, et populo Judæ ascripti velut tribuni quidam præcellent, et incolis Hierosolymæ honore adæquabuntur. Hos enim *Jebusæos* appellavit, quia hæc olim Jebus vocabatur.

VERS. 8. « Et supponam domui meæ elevationem ut nemo pertranseat, neque revertatur, et nequaquam superveniat vobis ultra abactor, quia nunc vidi oculis meis. » Domum meam illustrem præstabo, et populum meum potentia sic complebo, ut hostes bellum illis inferre aggredientes non reverA ζει ἡ θεία Γραφή. Αὗται μὲν οὖν, τῷ τῆς θεογνωσίας καταυγασθεῖσαι φωτὶ, τὰ προσήκοντα δράσουσι.

« Τύρος δὲ καὶ Σιδὼν, ὅτι ἐφρόνησαν[71] σφόδρα. (γ'-ε'.) Καὶ ᾠκοδόμησε Τύρος ὀχύρωμα αὐτῆς, καὶ ἐθησαύρισεν ἀργύριον ὡς χοῦν, καὶ χρυσίον ὡς πηλὸν ὁδῶν. Διὰ τοῦτο Κύριος κληρονομήσει αὐτοὺς, καὶ πατάξει εἰς θάλασσαν τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ αὕτη ἐν πυρὶ καταναλωθήσεται. Ὄψεται Ἀσκάλων, καὶ φοβηθήσεται Γάζα[72], καὶ ὀδυνηθήσεται σφόδρα, καὶ Ἀκκάρων, ὅτι κατῃσχύνθη[73] ἐπὶ τῷ παραπτώματι αὐτῆς, καὶ ἀπολεῖται βασιλεὺς ἐκ Γάζης, καὶ Ἀσκάλων οὐ μὴ κατοικηθήσεται[74]. » Ἡ Τύρος, φησὶ, καὶ Σιδὼν, ἐπὶ πλούτῳ βρενθυόμεναι, καὶ τοῖς ὀχυροῖς περιβόλοις θαῤῥοῦσαι, συμφοραῖς παντοίαις παραδοθήσονται. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἡ θάλαττα ἐπικλύσασα ὑποβρύχια δείξει· τὰ δὲ πυρὶ καταναλωθήσεται, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ταύτην κατ' αὐτῶν τὴν ψῆφον ἐκφέροντος. Τὸ δὲ, *Κύριος κληρονομήσει αὐτούς*, ταύτην ἔχει τὴν ἑρμηνείαν· Ἐπειδὴ σφᾶς αὐτοὺς τῆς θείας κηδεμονίας ἀφώρισαν, πεῖραν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως λήψονται. Ταῦτα δὲ ἡ Ἀσκάλων ὁρῶσα, καὶ ἡ Γάζα, περιδεεῖς ἔσονται, καὶ μετὰ τῆς Ἀκκάρων ὀλοφυρόμενοι διατελοῦσιν· ὅτι *κατῃσχύνθη*, τουτέστι ἡ Τύρος, *ἐπὶ τῷ παραπτώματι αὐτῆς*. Ἀλλὰ μὴν καὶ τῆς Γάζης καταπαύσω τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν Ἀσκάλωνα γυμνὴν τῶν οἰκητόρων ἀποφανῶ, καὶ ἀλλογενεῖς αὐτήν τε καὶ τὴν Ἄζωτον κατοικεῖν παρασκευάσω. Τὸ γὰρ, *Ἀσκάλων οὐ μὴ*

ς', ζ'. « Καὶ κατοικήσουσιν ἀλλογενεῖς ἐν Ἀζώτῳ, καὶ καθελῶ ὕβριν ἀλλοφύλων, καὶ ἐξαρῶ τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκ τοῦ[76] στόματος αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν[77] ἐκ μέσου τῶν[78] ὀδόντων αὐτῶν. » Μήτηρ ἄρα εὐεργεσίας ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιφερομένη[79] παιδεία· διὰ ταύτην γὰρ καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἔφη τῆς μὲν προτέρας παύεσθαι παρανομίας καὶ δυσσεβείας, τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν ἐπίγνωσιν δέχεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εὐθὺς ἐπαγαγών· « Καὶ ὑπολειφθήσονται καὶ οὗτοι τῷ Θεῷ ἡμῶν, καὶ ἔσονται ὡς χιλίαρχοι[80] ἐν τῷ[81] Ἰούδᾳ, καὶ ὁ[82] Ἀκκάρων ὡς ὁ Ἰεβουσαῖος. » Βδελυξάμενοι γὰρ τὰς τῶν εἰδώλων θυσίας, ὧν πρὶν ἐνεπίμπλαντο, ὑπὸ τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν ἑαυτοὺς τάξουσι, καὶ τῷ Ἰούδᾳ συγκαταλεγόμενοι, δίκην τινῶν διαπρέψουσι χιλιάρχων, καὶ τοῖς οἰκοῦσι τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁμότιμοι γενήσονται. Τούτους γὰρ *Ἰεβουσαίους* ἐκάλεσεν· Ἰεβοὺς γὰρ αὕτη πάλαι προσηγορεύετο.

η'. « Καὶ ὑποστήσομαι τῷ οἴκῳ μου ἀνάστημα, τοῦ μὴ διαπορεύεσθαι, μηδὲ ἀνακάμπτειν, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς[83] οὐκέτι ἐξελαύνων· διότι νῦν ἑώρακα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. » Περίβλεπτον τὸν ἐμὸν οἶκον ἀποφανῶ, καὶ δυνάμενος τὸν ἐμὸν ἐμπλήσω λαὸν, ὥστε τοὺς ἐπιέναι τολμῶντας

VARIÆ LECTIONES.

[71] C ἐφρόνησε. [72] Γάζα. A præm. καί. [73] A ἠσχύνθη. [74] A κατοικηθῇ. [75] C διό. [76] τοῦ. Des. in A. [77] αὐτ. Expungenda fuerunt, quæ in edit. Sirm. sequebantur, ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν. Horum nihil in A et C exstat. Ex superioribus itaque repetita esse videntur. [78] τῶν. Des. in A et C. [79] C φερομένη [80] A χιλίαρχος. [81] τῷ et [82] ὁ Des. in A. [83] A ἐπ' αὐτούς.

Digitized by Google

αὐτοῖς πολεμίους μὴ ἀναστρέφειν, μηδὲ τὰ οἰκεῖα καταλαμβάνειν, αὐτοῦ δεχομένους τὴν τιμωρίαν· τοὺς δὲ ἄλλους τὰ τούτων θεωμένους πάθη, οἴκοι μένειν δεδιότας, καὶ τὰς κατὰ τοῦ λαοῦ προσβολὰς μὴ θαρρεῖν· ταύτην γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐδοκίμασα τὴν κηδεμονίαν ποιήσασθαι. Ταῦτα μέντοι καὶ ἐπὶ τῶν Μακκαβαίων τὸ τέλος ἐδέξατο, Ἰούδα, καὶ Ἰωνάθα, καὶ Σίμωνος στρατηγούντων· μετὰ γὰρ τὴν νίκην, τὰς τῶν ἀλλοφύλων κατεδουλώσαντο [84] πόλεις, καὶ Ἰουδαίους ἀντ' ἐκείνων κατῴκισαν, καὶ μέντοι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκείνων πολλοὺς παρεσκεύασαν μεταμαθεῖν τὴν εὐσέβειαν. Ἡ δὲ ἀκριβὴς ἔκβασις τῆς προφητείας μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν ὤφθη· νῦν γὰρ τὴν τῶν εἰδώλων ἀρνησάμενοι πλάνην, καὶ Ἀσκαλωνῖται, καὶ Ἀκκαρωνῖται, καὶ οἱ ἄλλοι ἀλλόφυλοι, τὸ τῆς θεογνωσίας εἰσεδέξαντο φῶς· καὶ οἱ [85] ἐξ αὐτῶν ποιμαίνειν αὐτοὺς λαχόντες, οἷόν τινες χιλίαρχοι καὶ στρατηγοὶ διαλάμπουσιν. Οὗ χάριν τὸ πανάγιον Πνεῦμα προθεσπίσαν ἐκεῖνα, καὶ τὸν τούτων τῶν [86] ἀγαθῶν αἴτιον δείκνυσι, καὶ βοᾷ διὰ τοῦ προφήτου·

θ'. « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων· οὗτος πρᾶος [87], καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ [88] ὑποζύγιον, καὶ πῶλον νέον. » Ταῦτα δὲ σαφῆ διὰ τῶν πραγμάτων ἔχει τὴν ἑρμηνείαν· ἦκε γὰρ ὁ προφητευόμενος βασιλεὺς, καὶ τῇ οἰκείᾳ δικαιοσύνῃ τὴν ἁμαρτίαν κατέπαυσε, καὶ τῇ πραότητι τοῦ διαβόλου τὴν ἀλαζονείαν κατέλυσε, καὶ πώλῳ ὄνου χρησάμενος, τοὺς ἐπὶ χρυσῶν καὶ λιθοκολλήτων ὀχημάτων φερομένους βασιλέας ἔχει προσκυνητάς. Περὶ τούτου τοῦ πώλου καὶ ὁ μακάριος Ἰακὼβ προθεσπίζει, λέγων· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον τῆς ὄνου [89] αὐτοῦ. »

ι'. « Καὶ ἐξολοθρεύσει ἅρματα ἐξ Ἐφραΐμ, καὶ ἵππον ἐξ Ἰερουσαλήμ· καὶ ἐξολοθρευθήσεται τόξον πολεμικὸν, καὶ πλῆθος καὶ εἰρήνη [90] ἐξ ἐθνῶν. » Ταύτῃ, φησὶ, κεχρημένος τῇ μετριότητι, τῶν [91] ὅλων Παμβασιλεὺς ἐξωλόθρευσεν ἅρματα ἐξ Ἐφραΐμ, καὶ ἵππον ἐξ Ἰερουσαλήμ, τὴν θρασύτητα αὐτῶν καὶ τὴν μανικὴν καταλύσας βασιλείαν· ἐξωλόθρευσε δὲ καὶ τόξον πολεμικὸν, καὶ πλῆθος διὰ τῆς Ῥωμαίων εἰρήνης βραβεύσας τοῖς ἔθνεσι, καὶ εὐκολίαν τοῖς τῆς ἀληθείας κήρυξι χαρισάμενος. Μιᾶς γὰρ γενομένης τῆς βασιλείας, ἐπαύσαντο μὲν αἱ κατ' ἀλλήλων τῶν ἐθνῶν ἐπαναστάσεις, εἰρήνη δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπολιτεύετο, ἀδεῶς δὲ διέτρεχον οἱ τὸ τῆς εὐσεβείας κήρυγμα πιστευθέντες ἀπόστολοι, καὶ τὴν οἰκουμένην περινοστοῦντες, τοὺς ἀνθρώπους ἐθήρευον εἰς ζωήν. Καὶ τὸ πάντων παραδοξότατον, ὅτι ποῦ κλῖναι τὴν κεφαλὴν οὐκ ἔχων ὁ τῷ πώλῳ χρησάμενος, πάσης γῆς καὶ θαλάσσης ἐθελήσας ἐκράτησε. Τοῦτο

A tantur, nec ad suos perveniant, ibidem pœnas luentes : alii vero, qui horum calamitates viderint, domi maneant timore præpediti, et contra populum bellum suscipere non audeant, quoniam eos sic in præsens curare constitui. Hæc quidem ad finem pervenerunt etiam sub Machabæis, Juda, et Jonathane et Simone bellum administrantibus : nam, post partam victoriam, allophylorum urbes in suam potestatem redegerunt, et in locum illorum Judæos colonos deduxerunt : quin etiam ex illis ipsis multos piam religionem docendos curaverunt. Verumtamen exactus **1634** prophetiæ exitus post Salvatoris nostri adventum patefactus est. Nunc enim idolorum errorem repudiantes, et Ascalonitæ, et Accaronitæ, et cæteri allophyli, divinæ notionis B lumen admiserunt : et qui ex eis constituti sunt ad eos pascendos, quasi quidam tribuni et belli duces præcellunt. Quamobrem Spiritus sanctus illa prædicens, horum quoque bonorum causam ostendit, et exclamat per prophetam :

Vers. 9. « Gaude vehementer, filia Sionis, prædica, filia Hierosolymæ : ecce rex tuus venit ad te justus et salvans : ipse mansuetus, et vectus subjugali et pullo novo. » Hæc vero ex ipsis rebus apertam habent expositionem. Etenim rex, quem prophetæ prædixerant, venit, et justitia sua peccatum delevit, et mansuetudine diaboli superbiam fregit, et qui pullo asinæ insedit reges habet adoratores, qui auro et lapidibus pretiosis ornatis vehiculis ge- C stantur. De hoc pullo beatus etiam Jacob vaticinatur, dicens : « Alligans ad vitem pullum asinæ suæ [f]. »

Vers. 10. « Et disperdet currus ex Ephraimo, et equum ex Hierosolyma : et exterminabitur arcus pugnantium, et multitudo et pax ex gentibus. » Hac, inquit, moderatione usus, rex universorum maximus perdidit currus ex Ephraimo, et equum ex Hierosolyma, eorum audaciam et regnum diruens insanum : imo **1635** vero arcum etiam pugnantium perdidit, et multitudinem per Romanorum pacem gentibus peperit et facultatem veritatis enuntiandæ præconibus largitus est. Nam D postquam omnia unius imperio subjecta fuerunt, atque gentes bella inter se gerere desierunt, et pax toto orbe terrarum constituta fuit, intrepide apostoli, quibus promulgandæ veritatis negotium datum fuerat, orbem terræ peragrarunt, et peragrantes orbem homines ad vitam venati sunt. Et quod omnium maxime est mirandum, is qui non habebat ubi reclinaret caput [g], quique pullo insedit,

[f] Gen. XLIX, 11. [g] Matth. VIII, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[84] C κατεδούλωσαν. [85] C οἱ, omisso καί. [86] τῶν. Des. in C. [87] A αὐτὸς πρᾶος. Ita quoque infra, Gr. *Aff. Cur.* serm. 10. [88] ἐπί. Des. in C. [89] τῆς ὄνου. C præm. αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον. [90] καὶ εἰρ. Infra, Gr. *Aff. Cur.* l. c. leg. εἰρήνης. [91] τῶν. C præm. ὁ.

Digitized by Google

totius terræ marisque, cum illi placuit, imperium tenuit : hoc vero etiam sermo propheticus prædixit: « Et dominabitur aquis a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad exitus terræ. » Ego vero Judæorum stuporem admiror, qui impudentissime hanc prophetiam de Zorobabele interpretari conantur. Nam Zorobabelem non totam Palæstinam tenuisse, sed solam Judæam, ipsimet Judæi confitentur : propheta autem prædixit eum qui pullo insedit, toti orbi imperaturum esse. Accedit, quod Christum pullo usum fuisse novimus : Zorobabelem vero id fecisse, nemo ad hunc diem dixit ex his qui divina conscripserunt. Quod si Christus Dominus juxta prophetiam pullo usus est, et imperium orbis terræ tenuit, et Deus verus esse creditur et prædicatur, delevitque regnum Ephraimi et Israelis, de eo et hæc propheta prædixit, et **1636** prophetia sine dubitatione ad finem pervenit. Sequentia porro cum his etiam conveniunt.

Vers. 11. « Et tu in sanguine testamenti tui emisisti vinctos e lacu, qui non habet aquam. » Quos enim, inquit, pretioso tuo sanguine redemisti et liberasti, hos cum salutaribus Testamenti tui tabulis emisisti, ut omnibus libertatem prædicarent, liberans eos e lacu non habente aquam. Hunc autem *lacum*, sive quis de morte æterna, sive de errore idolorum velit intelligere, a veritate non aberrabit. Sic enim et per Jeremiam ait universorum Deus : « Duo, eaque mala, fecit populus meus : me dereliquerunt, fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas [h]. » Sic autem laboriosum et inutilem idolorum cultum nuncupavit. Nam misere laborantes in idolis colendis, nullos ex his fructus ceperunt, et veræ insuper vitæ jacturam fecerunt. Cum in hoc lacu vincti essent homines, Christus Dominus eos solvens et educens, ac pretioso sanguine libertatem eis donans, ad viam vitæ illos emisit, cum illis Novum Testamentum dederit. Ad hos rursus ait :

Vers. 12. « Sedebitis in munitione vincti congregationis : et pro uno die peregrinationis tuæ duplicia reddam tibi. » Pro acerbis enim illis vinculis, aliis te circumligavi vinculis dilectionis meæ suavissimis, admonens te ut mihi assideres, et leges meas ediscerem, et valida tutela custodireris, et pro **1637** priori captivitate, libertate simul et vita fruereris. De his enim, ait, rebus, duplicia reddam tibi.

Vers. 13. « Quoniam tetendi te, Juda, mihi

[h] Jerem. II, 13.

A καὶ ὁ προφητικὸς προεθέσπισε λόγος· « Καὶ κατάρξει ὑδάτων [93] ἀπὸ θαλάσσης [93] ἕως θαλάσσης, καὶ [94] ἀπὸ ποταμῶν ἕως τῶν διεκβολῶν γῆς [95]. » Ἐγὼ δὲ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐμβροντησίαν θαυμάζω, εἰς τὸν Ζοροβάβελ ταύτην λίαν ἀναισχύντως ἐκλαμβάνειν τολμώντων. Ὅτι γὰρ ὁ Ζοροβάβελ οὐδὲ πάσης τῆς Παλαιστίνης ἐκράτησεν, ἀλλὰ μόνης τῆς Ἰουδαίας, καὶ αὐτοὶ συνομολογήσαιεν· ὁ δὲ προφήτης τὸν ἐπὶ τοῦ πώλου ὀχούμενον πάσης προεῖπεν ἄρξειν τῆς οἰκουμένης. Ἄλλως τε καὶ τὸν μὲν Κύριον πώλῳ χρησάμενον ἔγνωμεν, τὸν δὲ Ζοροβάβελ τοῦτο πεποιηκότα οὐδεὶς ἔφη μέχρι καὶ τήμερον τῶν τὰ θεῖα συγγεγραφότων. Εἰ τοίνυν ἐχρήσατο μὲν ὁ Δεσπότης Χριστὸς τῷ πώλῳ κατὰ τὴν προφητείαν, ἐκράτησε δὲ τῆς οἰκουμένης, καὶ Θεὸς ἀληθινὸς εἶναι πιστεύεται καὶ κηρύττεται, κατέλυσε δὲ τοῦ Ἐφραὶμ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν βασιλείαν· περὶ αὐτοῦ ταῦτα προεθέσπισεν ὁ προφήτης, καὶ ἔλαβε σαφῶς ἡ προφητεία τὸ τέλος. Συμβαίνει δὲ τούτοις καὶ τὰ ἐπαγόμενα.

ια'. « Καὶ σὺ ἐν αἵματι διαθήκης σου [96] ἐξαπέστειλας δεσμίους ἐκ λάκκου οὐκ ἔχοντος ὕδωρ. » Οὓς γὰρ, φησὶ, τῷ τιμίῳ σου αἵματι [97] ἐξηγόρασάς τε καὶ ἠλευθέρωσας, τούτους μετὰ τῶν σωτηρίων σου συνθηκῶν ἐξαπέστειλας, ὥστε πᾶσι κηρύξαι τὴν ἐλευθερίαν, ἀπαλλάξας αὐτοὺς τοῦ λάκκου, τοῦ μὴ ἔχοντος ὕδωρ. Τοῦτον δὲ *τὸν λάκκον*, εἴτε τὸν αἰώνιον θάνατον, εἴτε τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην βούλεταί τις νοεῖν, τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτήσεται. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ Ἱερεμίου φησὶν ὁ τῶν ὅλων Θεός· « Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν B ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον [98] πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται συσχεῖν ὕδωρ. » Οὕτω δὲ τὴν ἐπίπονον καὶ ἀνόνητον τῶν εἰδώλων προσηγόρευσε λατρείαν. Ταλαιπωρούμενοι γὰρ τῇ περὶ ταῦτα [99] θεραπείᾳ, οὐδὲν μὲν ἐκ τούτων ἐδρέποντο κέρδος, τὴν ἀληθῆ δὲ προσεζημιοῦντο ζωήν. Ἐν τούτῳ τῷ λάκκῳ δεσμώτας ὄντας τοὺς ἀνθρώπους λύσας, καὶ ἀνασπάσας ὁ Δεσπότης Χριστὸς, καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς δωρησάμενος, εἰς τὴν τῆς ζωῆς ὁδὸν ἐξαπέστειλε, τὴν καινὴν αὐτοῖς δεδωκὼς διαθήκην. Πρὸς τούτους πάλιν φησί·

ιβ'. « Καθήσεσθε ἐν ὀχυρώματι δέσμιοι τῆς συναγωγῆς, καὶ ἀντὶ μιᾶς ἡμέρας παροικίας [1] σου διπλᾶ ἀνταποδώσω σοι [2]. » Ἀντὶ γὰρ ἐκείνων τῶν χαλεπῶν δεσμῶν, ἕτερά σοι ἥδιστα τῆς ἐμῆς ἀγάπης περιτέθεικα δεσμά, προσεδρεύειν μοι παραινέσας, καὶ τοὺς ἐμοὺς ἐκπαιδεύεσθαι νόμους, καὶ ὑπὸ τῆς ὀχυρᾶς κηδεμονίας φρουρεῖσθαι, καὶ ἀντὶ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας, ἐλευθερίας ὁμοῦ καὶ ζωῆς ἀπολαύειν. Περὶ γὰρ τούτων, ἔφη, τῶν πραγμάτων διπλᾶ ἀνταποδώσω σοι.

ιγ'. « Διότι ἐνέτεινά σε ἐμαυτῷ, Ἰούδα, ὡς [3] τόξον,

[93] ὐδ. Des. infra, *Gr. Aff. Cur.* l. c. [93] ἀπὸ θαλ. Des. in A. [94] καὶ—γῆς. Ita infra, *Gr. Aff. Cur.* l. c. ubi tamen des. τῶν ante διεκβ. [95] ἕως τῶν διεκβ. γῆς. A διεκβολὰς γῆς. [96] σου. Des. in A. [97] αἵμ. In C post ἠλευθέρωσας ponitur. [98] C ἐγκατέλειπε. [99] C τούτους. [1] A παροικεσίας. [2] σοι. Des. in A. [3] ὡς. Des. in A.

Digitized by Google

ἔπλησα τὸν Ἐφραΐμ, καὶ ἐξεγερῶ τὰ τέκνα σου, Σιών, ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων, καὶ ψηλαφήσω σε ὡς ῥομφαίαν μαχητοῦ. » *Ἰούδαν* καὶ *Ἐφραΐμ* τοὺς ἐκ τούτων κατάγοντας τὸ γένος καλεῖ, οὓς ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων ἐστράτευσεν, ὅπλα αὐτοῖς δεδωκὼς, οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, ὥστε αὐτοὺς ἀνθρωπίνους [1] λογισμοὺς καθελεῖν, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτεῦσαι πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Τούτους ἔφη, ὡς τόξον ἐντεῖναι, καὶ ὡς ῥομφαίαν μαχητοῦ ψηλαφῆσαι. Διὰ τούτων τὴν τῶν φιλοσόφων μεταποτεχνίαν κατέλυσε· διὰ τούτων τὴν οἰκουμένην ἐδίδαξε τὴν εὐσέβειαν. Περὶ τούτων ὁ προφητικὸς οὕτω φησὶ λόγος· « Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατὲ, ἐν καρδίᾳ [2] τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν Μακεδόνων, ὡς ἐν τύπῳ, πέρας ἔσχεν ἡ προφητεία. Ὁρμήσαντα γὰρ τῆς Σιὼν τὰ τέκνα ἐπὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐτρέψαντό τε τὰς πολλὰς τῶν Μακεδόνων μυριάδας, καὶ τρόπαιον ἐγείραντες ἐπανῆλθον νικηφόροι, καὶ τὸ καταλυθὲν θυσιαστήριον ἤγειραν. Ταῦτα δὲ εἰργάσαντο, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ὑπερμαχήσαντος, καὶ τὴν ἄμαχον παρασχόντος ἐπικουρίαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης φησί.

ιδ'. « Καὶ Κύριος ἐπ' αὐτοὺς ὀφθήσεται [3], καὶ ἐξελεύσεται ὡς ἀστραπὴ βολὶς αὐτοῦ [4], καὶ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἐν σάλπιγγι σαλπιεῖ, καὶ πορεύσεται [5] ἐν σάλῳ ἀπειλῆς αὐτοῦ. » Ἐπαμῦναι αὐτοῖς ἐθελήσας, καὶ βρονταῖς αὐτοὺς ἐκτυπήσει [6], καὶ ἀστραπαῖς ἐκδειματώσει, καὶ οἷόν τισι σφενδόναις τοῖς νέφεσι χρώμενος, τοῖς τῆς χαλάζης λίθοις κατακοντίσει, καὶ τούτοις αὐτοὺς συγχώσει. « Καὶ ἐκπίονται, φησὶ, τὸ αἷμα αὐτῶν, ὡς ὕδωρ [7]. » Ἀντὶ τοῦ, ἡδονὴν ἀπὸ τῆς νίκης πλείστην δσην καρπώσονται. Οὐ γὰρ αἵματος ἀνθρωπείου πόσιν λέγει· πῶς γὰρ, ὅς γε καὶ τῶν κτηνῶν τὸ αἷμα, καὶ τοῖς πρὸ νόμου, καὶ τοῖς ἐν νόμῳ, ἐσθίειν ἀπαγορεύει; « Καὶ πλήσουσιν ὡς φιάλας θυσιαστήριον [8]· » ἀντὶ τοῦ, τῶν ἀπὸ τῆς λείας θυμάτων.

ις'. « Καὶ σώσει αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς πρόβατα λαὸν αὐτοῦ· διότι λίθοι ἅγιοι κυλίονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ. » Τῶν γὰρ ἁγίων εἵνεκα καὶ τοὺς ἄλλους περισώσει ὁ Θεὸς, καὶ οἷα δὴ πρόβατα οἰκεῖα τῶν ἐπιόντων ἐλευθερώσει θηρίων.

ιζ'. « Εἴ τι γὰρ ἀγαθὸν αὐτοῦ, καὶ εἴ τι καλὸν παρ' [9] αὐτοῦ, σῖτος νεανίσκοις, καὶ οἶνος εὐωδιάζων εἰς παρθένους. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

α'. « Αἰτεῖσθε παρὰ Κυρίου ὑετὸν καθ' ὥραν πρῳΐμον καὶ ὄψιμον· Κύριος ἐποίησε φαντασίας, καὶ ὑετὸν χειμέριον [10] δώσει αὐτοῖς, ἑκάστῳ βοτάνην

A quasi arcum, implevi Ephraimum : et suscitabo filios tuos, Sion, super filios Græcorum, et attrectabo te quasi gladium pugnatoris » *Judam* et *Ephraimum* appellat ex his trahentes genus, quos adversus filios Græcorum ad bellum comparavit, dans eis arma, non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, ut humanas rationes convincerent, et omnem altitudinem sese efferentem adversus scientiam Dei, omnemque intellectum captivarent ad obediendum Christo [1]. Hos dixit ut arcum se tetendisse, et sicut gladium pugnatoris attrectasse. Per hos philosophorum artes vanas dissolvit, per hos orbem terrarum edocuit pietatem. De his propheticus sermo sic ait : « Sagittæ tuæ acutæ, potentissime, in corde inimicorum regis [2]. » At vero etiam sub Macedonibus in B typo prophetia completa est. Nam cum filii Sionis bellum intulissent Græcis, multa Macedonum millia in fugam dederunt, tropæoque erecto victores redierunt, et altare dirutum restituerunt. Hæc autem gesserunt, Deo universorum pro eis pugnante, et auxilia inexpugnabilia suppeditante. Hoc enim etiam prophetа dicit :

Vers. 14. « Et Dominus Deus super ipsos apparebit, et egredietur sicut fulgur **1638** sagitta ejus, et Dominus Deus omnipotens sonabit tuba, et ibit in commotione minarum suarum. » Cum auxiliari eis volet, tonitruibus et fulguribus hostes perterrebit, et nebulis quasi quibusdam fundis C utens, grandinis lapidibus eos conficiet et iisdem eos obruet. « Et bibent, inquit, sanguinem eorum, ut aquam. » Hoc est, plurimam voluptatem ex victoria percipient. Non enim sanguinis humani potionem intelligit : quo pacto enim, qui bestiarum etiam sanguine, et iis qui ante legem fuerunt, et iis qui sub lege, vesci vetat? « Et implebunt sicut phialas altare. » Victimis nimirum ex præda comparatis.

Vers. 16. « Et Salvabit eos Dominus Deus eorum die illo, sicut oves populum suum (salvabit) : quia lapides sancti volvuntur super terram ejus. » Propter sanctos enim Deus reliquos etiam servabit, et veluti oves suas ab impetu ferarum tuebitur et li- D berabit.

Vers. 17. « Si quid enim bonum ejus, et si quid pulchrum ab eo, frumentum juvenibus, et vinum boni odoris ad virgines. »

CAPUT X.

Vers. 1. « Petite pluviam a Domino opportunam, matutinam et serotinam : Dominus fecit apparitiones, et pluviam hiemalem dabit eis, unicuique

[1] II Cor. x, 4, 5. [2] Psal. xliv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

[1] ἀνθρ. C præm. τους. [2] ἐν καρδ., κ. τ. λ. Desunt quæ l. c. præcedunt, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται. [3] τά C addit τέκνα. [4] Α ἔσται ἐπ' αὐτούς. [5] αὐτ. Des. in A. [6] Α πορεύεται. [7] C καταχτυπήσει. [8] ὕδ. A οἶνον. [9] Α τὰς φιάλ. ὡς θυσ. [10] παρ'. Des. in A. [11] Α χειμερινόν.

Digitized by Google

herbam in agro. » Ipse, inquit, et vinum et frumentum donat, ut et juvenes frumento confirmentur, et virgines ex vino lætitiam percipiant. Hoc enim etiam loco **1639** *vinum* pro lætitia posuit. Hæc itaque scientes, matutinam et serotinam pluviam in tempore petite ab eo qui dare potest. Etenim ipse et pluviæ auctor, et aliarum rerum opifex, quæ ad hominum terrorem fieri solent. Fulgura enim in pluviam fecit. Talia *apparitionem* appellavit, ut quæ exterreant homines : per hæc autem etiam ex terra giguuntur fructus. Deus ergo verus talia et facit et largitur.

Vers. 2. « Qui vero loquebantur, locuti sunt labores : et divinatores visiones falsas et somnia falsa locuti sunt : vane consolabantur, ideo arefacti sunt sicut oves, et afflicti sunt, quia non erat sanatio. » Universo diaboli grege in medium producto, vaticinantibus, per stellas [a] divinantibus, somniorum conjectoribus, et mendacia illorum reprehendit, et pœnas ostendit.

Vers. 3. « Super pastores concitatus est furor meus, et super agnos meos visitabo. » Eos enim qui male regnarunt, in servitutem redegi, subditos vero illinc reduxi, et mea providentia dignos. « Et visitabit Dominus Deus omnipotens gregem suum, domum Judæ, et ponet eos sicut equum decorum suum in prælio. » Et belli tempore faciam ut sint tanquam equus pulchritudine et viribus exsultans, et in hostes irruens, et alio subsidio non indigebit.

Vers. 4, 5. « Ex ipso enim, inquit, respexit, et ex **1640** ipso posuit, et ex ipso arcus ejus in spiritu furoris, ex ipso egredietur omnis qui abigit in id ipsum. Et erunt quasi bellatores conculcantes lutum viarum in prælio, et in acie stabunt, quia Dominus cum eis est, et confundentur ascensores equorum. » Nec alienis, inquit, armis utentur, nec exteros milites mercede conducent, sed ex ipsis belli ductor, ex ipsis erunt omnes ordinum præfecti, ipsi re præclare gesta victoriam referent, et quasi lutum hostium legiones conculcabunt. Quemadmodum enim lutum pedibus supergredientibus cedit, sic illi quoque in fugam vertentur, et fugientes interficientur, quoniam Deus universorum hujus belli administrationi præest.

Vers. 6. « Et confortabo domum Judæ, et domum Josephi salvabo, et habitare faciam eos. » Cum vero sic omnes, inquit, eorum hostes interfecero, efficiam ut in pace terram paternam inhabitent. Et causam indicans, adjecit : « Quia dilexi eos : et

A ἐν ἀγρῷ. » Αὐτὸς, φησὶ, καὶ σῖτον καὶ οἶνον χορηγεῖ, ὥστε καὶ νεανίσκους τῷ σίτῳ στηρίζεσθαι, καὶ τὰς παρθένους τὴν ἀπὸ τοῦ οἴνου εὐφροσύνην καρποῦσθαι. Ἐπὶ τῆς εὐφροσύνης γὰρ *τὸν οἶνον* κάνταῦθα τέθεικε. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, καὶ τὸν πρώϊμον, καὶ τὸν ὄψιμον ὑετὸν εἰς καιρὸν αἰτεῖτε τὸν δοῦναι δυνάμενον. Αὐτὸς γὰρ καὶ ὑετοῦ [15] χορηγὸς, καὶ τῶν ἄλλων δημιουργὸς, ἃ εἰς φόβον εἰωθε γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων· ἀστραπὰς γὰρ εἰς ὑετὸν ἐποίησε. Τὰ τοιαῦτα *φαντασίαν* ἐκάλεσεν, ὡς ἐκπλήττοντα [16] τοὺς ἀνθρώπους· διὰ τούτων δὲ καὶ ἀπὸ [17] γῆς γεννῶνται καρποί. Ὁ [18] μὲν οὖν ἀληθὴς Θεὸς τὰ τοιαῦτα καὶ ἐργάζεται καὶ χαρίζεται.

β'. « Οἱ δὲ [19] ἀποφθεγγόμενοι ἐλάλησαν κόπους, καὶ οἱ μάντεις ὁράσεις ψευδεῖς καὶ τὰ ἐνύπνια [20] B ψευδῆ ἐλάλουν [21]· μάταια παρεκάλουν· διὰ τοῦτο ἐξηράνθησαν ὡς [22] πρόβατα, καὶ ἐκακώθησαν, ὅτι οὐκ ἦν ἴασις. » Πάντα τοῦ διαβόλου τὸν χορὸν εἰς μέσον παραγαγὼν, τοὺς μάντεις, τοὺς ἀστερομάντεις, τοὺς ὀνειροπόλους, καὶ τὸ ψεῦδος αὐτῶν διήλεγξε, καὶ τὴν τιμωρίαν ὑπέδειξεν.

γ'. « Εἰς [23] τοὺς ποιμένας παρωξύνθη ὁ θυμός μου, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνούς μου [24] ἐπισκέψομαι. » Τοὺς μὲν γὰρ κακῶς ἄρξαντας αἰχμαλωσίᾳ παρέδωκα, τοὺς δὲ ἀρχομένους ἐκεῖθεν ἐπανήγαγον, καὶ τῆς ἐμῆς ἀξιῶ κηδεμονίας. « Καὶ ἐπισκέψεται Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, τὸν οἶκον Ἰούδα· καὶ τάξει αὐτοὺς ὡς ἵππον [25] εὐπρεπῆ αὐτοῦ ἐν πολέμῳ. » Καὶ ἀποδείξω αὐτοὺς, φησὶν, ἐν τῷ τοῦ πολέμου καιρῷ, οἷόν τινα ἵππον ἐπὶ κάλλει καὶ C δυνάμει γαυριῶντα, καὶ ἀδεῶς ἐπὶ τὰ πρόσωπα χωροῦντα, καὶ οὐ δεηθήσεται βοηθείας ἑτέρας.

δ', ε'. « Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, φησὶν, ἐπέβλεψε, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔταξε, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ [26] τόξον αὐτοῦ ἐν πνεύματι θυμοῦ [27], ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται πᾶς ἐξελαύνων [28] ἐν αὐτῷ [29]. Καὶ ἔσονται ὡς μαχηταὶ πατοῦντες πηλὸν ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐν πολέμῳ, καὶ παρατάξονται, ὅτι [30] Κύριος μετ' αὐτῶν, καὶ καταισχυνθήσονται ἀναβάται ἵππων. » Οὔτε ὅπλοις, φησὶν, ἀλλοτρίοις χρήσονται, οὔτε ξενικὰ [31] μισθώσονται· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ὁ στρατηγὸς, ἐξ αὐτῶν οἱ ταξίαρχοι [32], αὐτοὶ νικήσουσιν ἀριστεύοντες, καὶ δίκην πηλοῦ συμπατήσουσι τῶν πολεμίων τὴν φάλαγγα. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος [33] τοῖς ποσὶν ἐπιβαίνουσιν εἶκει, οὕτω κἀκεῖνοι τραπήσονται, καὶ φεύγοντες κατακοντισθήσονται, ἐπειδὴ D τῶν ὅλων ὁ Κύριος ταύτης ἡγεῖται τῆς στρατηγίας.

ς'. « Καὶ κατισχύσω τὸν οἶκον Ἰούδα, καὶ τὸν οἶκον Ἰωσὴφ σώσω, καὶ κατοικιῶ αὐτούς. » Οὕτω δὲ πάντας, φησὶν, αὐτῶν τοὺς ἐχθροὺς παραδοὺς τῷ θανάτῳ, οἰκῆσαι αὐτοὺς ἐν εἰρήνῃ τὴν γῆν τὴν πατρῴαν παρασκευάσω. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς, ἐπή-

VARIÆ LECTIONES.

[15] C ὑετῶν. [16] ἐκπλήττ. C add. καὶ καταπλήττοντα. [17] ἀπό. C præm. οἱ. [18] ὁ—χαρίζεται. Des. in C. [19] Οἱ δέ. A Διότι οἱ. [20] ψευδ. καὶ τὰ ἐνύπνια. Des. in A. [21] ἐλ. Des. in C, sed A habet ἐλάλησαν. [22] ὡς — ἐκακ. Des. in A. [23] Εἰς. A ἐπί. [24] μου. Des. in A. [25] ἵππ. A οἶκον. [26] τὸ et deinde αὐτοῦ des. in A. [27] πν. θυμ. A θυμῷ. [28] A ἐξερευνῶν. [29] αὐτῷ. C præm. τῷ. [30] A διότι. [31] C ξενικήν. [32] C ταξιάρχαι. [33] C ἐκεῖνοι.

Digitized by Google

ηγαγεν· « Ὅτι ἠγάπησα αὐτούς, καὶ ἔσονται ὃν τρόπον οὐκ ἀπεστρεψάμην αὐτούς. » Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε· « Καὶ ἔσονται ὡς ἂν εἰ μὴ ἀπωσάμην αὐτούς. » Οὕτω γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, ἀνθῆσαι παρασκευάσω, ὥστε μηδὲ αἴσθησιν ἔχειν τῆς γεγενημένης αἰχμαλωσίας, τὴν προτέραν ὁρῶντας εὐπραξίαν. A erunt sicut tempore quo non abjeceram eos. » Hoc clarius Symmachus interpretatus est : « Et erunt perinde ac si eos non expulissem. » Sic nimirum eos, inquit, florere faciam, ut præteritæ captivitatis amplius non recordentur, videntes se in pristinam felicitatem restitutos.

« Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἐπακούσομαι αὐτῶν [34]. (ζ'.) Καὶ ἔσονται ὡς μαχηταὶ οἱ [35] τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ὡς ἀπὸ οἴνου [36], καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ὄψονται καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. » Κύριος γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ὢν καὶ Θεὸς, καὶ τὰς δεήσεις δέξομαι, καὶ νικηφόρους ἀποφανῶ, καὶ ἐν θυμηδίᾳ πάσῃ διάγειν παρασκευάσω. Καὶ τὰ τέκνα δὲ αὐτῶν ὁμοίως αὐτοῖς ἐν ἡδονῇ πάσῃ διάξει, ἐπ' ἐμοὶ σεμνυνόμενα, καὶ ἐπὶ τῇ δυνάμει μου γαυριῶντα. « Quia ego Dominus Deus eorum, et exaudiam eos. (Vers. 7.) Et erunt quasi bellatores Ephraimi, et lætabitur cor eorum quasi a vino : et filii eorum videbunt et lætabuntur, et gaudebit cor eorum in Domino. » Cum enim eorum, **1641** inquit, sim Dominus et Deus, eorum preces admittam, et victores eos constituam, utque omni lætitia vitam agant, præstabo. Sed et eorum filii similiter in omni voluptate vitam transigent, de me gloriantes, et de potentia mea exsultantes. B

η'. « Σημανῶ αὐτοῖς [37], καὶ εἰσδέξομαι αὐτοὺς, λυτρώσομαι [38] αὐτοὺς, καὶ πληθυνθήσονται, καθότι ἦσαν πολλοί. » Καὶ εἰς πλῆθος δὲ, φησὶν, αὐξηθήσονται, τῆς πολυγονίας τὴν εὐλογίαν δεξάμενοι, ὥστε μὴ ἀρκουμένους ταῖς οἰκείαις πόλεσι, καὶ εἰς ἑτέρας ἀποικισθῆναι πόλεις, καὶ γενέσθαι καὶ ἄλλοις δι' αὐτῶν πρόφασιν σωτηρίας. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν, εἰρηκώς· Vers. 8. « Significabo eis, et suscipiam illos; redimam eos, et multiplicabuntur, sicut erant multi. » Et in magnam, inquit, multitudinem augebuntur, fecunditatis benedictione percepta : ita ut, cum suis urbibus contineri nequeant, in alias etiam urbes emigrent, aliisque aditum parandæ salutis præbeant. Hoc enim indicavit, cum dixerit :

θ'. « Καὶ σπερῶ αὐτοὺς ἐν λαοῖς, καὶ οἱ μακρὰν [39] μνησθήσονταί μου, καὶ [40] ἐκθρέψουσι τὰ τέκνα αὐτῶν. » Ὁρῶντες γὰρ, φησὶν, αὐτῶν τὴν εὐσέβειαν σπουδαίαν, πᾶσαν αὐτῶν ποιήσονται ἐπιμέλειαν. Vers. 9. « Et seminabo eos in populis, et qui erant longe remoti recordabuntur mei, et nutrient filios suos. » Videntes enim, inquit, eorum eximiam pietatem, omni eos cura prosequentur.

ι'. « Καὶ ἐπιστρέψω αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξ Ἀσσυρίων εἰσδέξομαι αὐτοὺς, καὶ εἰς τὴν Γαλααδῖτιν, καὶ εἰς τὸν Λίβανον εἰσάξω αὐτοὺς, καὶ οὐ μὴ ὑπολειφθῇ ἐξ αὐτῶν οὐδείς [41]. » Ἐπανάξω δὲ αὐτοὺς, φησὶ, καὶ ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἐξ Ἀσσυρίων, καὶ τὴν τε πατρῴαν γῆν οἰκῆσαι παρασκευάσω, καὶ τὴν Γαλααδῖτιν ἐξ αὐτῶν ἐμπλήσω, καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ Λιβάνου τὴν οἴκησιν αὐτοῖς δωρήσομαι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐμποδὼν γενήσεται, ἐπειδὴ πάντας τοὺς πολεμεῖν αὐτοῖς πειρωμένους ὀλέθρῳ παραδώσω. Τοῦτο γὰρ παραδηλοῖ τὸ, Vers. 10. « Et convertam eos de terra Ægypti, et de Assyriis suscipiam illos, et in Galauditidem, et in Libanum introducam eos, et nullus ex eis deerit. » Reducam autem illos, inquit, et ex Ægypto, et ex Assyriis : atque ut terram patriam inhabitent efficiam, et Galaaditidem ex eis complebo, et usque ad ipsum Libanum eorum habitationem propagabo : nihilque eis erit impedimento, quoniam omnes bellum iis inferre aggredientes interficiam. Hoc enim declarat, cum ait : C

ια'. « Διελεύσονται [42] ἐν θαλάσσῃ στενῇ, καὶ πατάξουσιν ἐν θαλάσσῃ κύματα, καὶ ξηρανθήσονται [43] πάντα τὰ βάθη ποταμῶν. » Ἐν μεγίστοις γὰρ ἀπολῃφθέντες κινδύνοις, καὶ μικροῦ δεῖν τὴν σωτηρίαν ἀπαγορεύσαντες (τοῦτο γὰρ *στενὴν* ἐκάλεσε *θάλασσαν*), τὰ τῶν δυσμενῶν ἐπάταξαν κύματα καὶ οἷόν τινας βαθεῖς ποταμοὺς ξηροὺς ἀπέφηναν, τοὺς ἐκείνων καταναλώσαντες λόχους. Vers. 11. « Et pertransibunt in mari angusto, et percutient in mari fluctus, et exsiccabuntur omnia profunda fluviorum. » In maxima enim pericula conjecti, et propemodum de salute **1642** desperantes (hoc enim *mare angustum* vocavit), malevolorum fluctus percusserunt, et veluti profunda quædam flumina exsiccaverunt, cum illorum insidias oppressissent. D

« Καὶ καθαιρεθήσεται [44] πᾶσα ἡ [45] ὕβρις Ἀσσυρίων, καὶ σκῆπτρον Αἰγύπτου περιαιρεθήσεται. (ιβ'.) Καὶ κατισχύσω αὐτοὺς ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτῶν, καὶ ἐν ὀνόματι [46] αὐτοῦ καυχήσονται [47], λέγει Κύριος. » « Et auferetur universa injuria Assyriorum, et sceptrum Ægypti tolletur. (Vers. 12.) Et confortabo eos in Domino Deo ipsorum, et in nomine ejus gloriabuntur, dicit Dominus. » Regnum etiam

VARIÆ LECTIONES.

[34] A αὐτοῖς. [35] οἱ. Des. in A. [36] A ἐν οἴνῳ. [37] A αὐτούς. [38] λυτρ. A præm. διότι. [39] μακρ. A add. σὺν αὐτῶν. [40] καί. Des. ib. [41] C οὐδὲ εἷς. [42] Διελ. A præm. καί. [43] A ξηρανθήσεται. [44] καθ. A ἀφαιρεθήσεται. [45] ἡ. Des. in A. [46] ὀν. A præm. τῷ. [47] A κατακαυχήσονται.

Digitized by Google

Ægypti funditus, inquit, delebitur, et Assyriorum fastus frangetur; et vero isti, qui quondam illis servierunt, meo auxilio illustres et præclari apud omnes erunt.

CAPUT XI.

Vers. 1, 2. « Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Ululet pinus, quia cecidit cedrus. » Omnes igitur, quibus potentia nimios spiritus affert, quique Libani proceritatem animi elatione imitamini, vos ipsos parate ad ingruentes pœnas sustinendas. His autem inferiores (nam hos *pinus* appellat), potentioribus illatam [A] perniciem videntes, vestras calamitates lugete. « Ululet enim, inquit, pinus, quia cecidit cedrus. » Et explicans quæ per translationem dixit, adjunxit :

« Quia optimates valde miseri facti sunt, ululate, quercus Basanitidis, quoniam succisus est saltus consitus. (Vers. 3.) Vox lugentium pastorum, quoniam misera facta est magnificentia eorum : vox rugientium leonum, quia afflictus est fremitus **1643** Jordanis. » Tropice juxta usitatum sibi morem omnia expressit. *Leones* enim et *pastores* appellat reges et principes ; *saltum* autem *consitum* principatum infructuosum. Hos autem omnes lugere et lamentari dixit, qui magnos quidem spiritus sibi contra Jordanem sumpserant, sed spe dejecti fuerunt. Per *Jordanem* vero Judæorum terram [C] designavit : nam per eam hic fluit. Hæc igitur de futura Judæorum post reditum felicitate divinus Zacharias prædixit. Deinceps autem calamitates, quibus propter iniquitates afficiendi erant, vaticinatur.

Vers. 4. « Hæc dicit Dominus omnipotens : Pasce oves occisionis. » Quis autem has pavit, nisi Dominus Christus, qui in sacris Evangeliis exclamat : « Ego sum pastor bonus : bonus pastor animam suam dat pro ovibus[k] ? » At nemo eum, quod pastor appelletur, parvi facere audeat. Is enim salutis nostræ causa non modo *pastor*, sed etiam *agnus* nominatus est, et *ovis*. Et quid dico ovem et agnum? quin etiam *maledictum* et *peccatum* vocatus fuit, ut et peccatum hominum expiaret et maledictum. Huic ergo Pater dicit : « Pasce oves occisionis. » Qui formam servi sumere voluit, ut humanam naturam a servitute liberaret. Ut homo itaque, non ut Deus, hæc mandata accipit : nam ut Deus, Patri æqualis exsistit ; ut homo autem, clamat : « Ex meipso non loquor. Mandatum accepi, quid dicam et quid loquar [l]. » Sic etiam hoc

[k] Joan. x, 11. [l] Joan. xii, 49.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

α', β'. « Διάνοιξον, ὁ Λίβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω [49] πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὀλολυξάτω [50] πίτυς, διότι πέπτωκε κέδρος. » Πάντες τοίνυν οἱ ἐπὶ δυνάμει μέγα φρονοῦντες, καὶ τοῦ Λιβάνου τὸ ὕψος τῇ τῆς ἀλαζονείας φαντασίᾳ μιμούμενοι, εὐτρεπεῖς ἑαυτοὺς πρὸς τὴν ἐπιφερομένην ὑμῖν καταστήσατε τιμωρίαν. Οἱ δὲ τούτων ὑποδεέστεροι (τούτους γὰρ *πίτυς* καλεῖ), τὸν τῶν δυνατωτέρων ὄλεθρον θεωροῦντες, τὰς οἰκείας ὀλοφύρεσθε συμφοράς. [B] « Ὀλολυξάτω γάρ, φησὶ, πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος. » Καὶ ἑρμηνεύων ἃ τροπικῶς εἴρηκεν, ἐπήγαγεν·

« Ὅτι μεγιστᾶνες [51] μεγάλως ἐταλαιπώρησαν· ὀλολύξατε, δρύες τῆς Βασανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος. (γ'.) Φωνὴ θρηνούντων ποιμένων, ὅτι τεταλαιπώρηκεν ἡ μεγαλωσύνη αὐτῶν· φωνὴ ὠρυομένων λεόντων, ὅτι τεταλαιπώρηκε τὸ φρύαγμα [52] τοῦ Ἰορδάνου. » Τροπικῶς μὲν κατὰ τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα εἴρηκεν ἅπαντα. *Λέοντας* δὲ ὅμως καὶ *ποιμένας*, τοὺς βασιλέας καὶ τοὺς ἄρχοντας ὀνομάζει· *δρυμὸν* δὲ *σύμφυτον*, τὴν ἄκαρπον δυναστείαν. Τούτους δὲ ἅπαντας ὀδύρεσθαι καὶ θρηνεῖν ἔφη, μέγα μὲν κατὰ τοῦ Ἰορδάνου φρονήσαντας, τῆς δὲ ἐλπίδος ψευσθέντας. Διά τε τοῦ *Ἰορδάνου* τὴν [C] Ἰουδαίων ἠνίξατο γῆν· δι' αὐτῆς γὰρ οὗτος τὴν πορείαν ποιεῖται· ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς ἐσομένης Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον εὐπραξίας ὁ θεῖος προηγόρευσε Ζαχαρίας. Ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν τὰ καταληψόμενα αὐτοὺς διὰ τὴν οἰκείαν παρανομίαν προθεσπίζει κακά.

δ'. « Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ποίμαινε τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς. » Τίς δὲ ταῦτα ἐποίμανεν ἢ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις βοῶν· « Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων; » Ἀλλὰ μηδεὶς αὐτὸν, ὡς ποιμένα καλούμενον, σμικρύνειν τολμάτω· οὗτος γὰρ τῆς ἡμετέρας εἵνεκα σωτηρίας οὐ μόνον *ποιμὴν*, ἀλλὰ καὶ *ἀμνὸς* ὠνομάσθη, καὶ *πρόβατον*. Καὶ τί λέγω πρόβατον καὶ ἀμνόν; [D] *κατάρα* γὰρ καὶ *ἁμαρτία* προσηγορεύθη, ἵνα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἁμαρτίαν λύσῃ, καὶ τὴν κατάραν. Τούτῳ τοίνυν ὁ Πατὴρ λέγει· « Ποίμαινε τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς· » ἑλομένῳ λαβεῖν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἵνα τῆς δουλείας ἐλευθερώσῃ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Ὦ ἄνθρωπος τοίνυν, οὐχ ὡς Θεὸς, ταῦτα λαμβάνει τὰς ἐντολάς· ὡς μὲν γὰρ Θεὸς, τῷ γεγεννηκότος ὁμότιμος· ὡς δὲ ἄνθρωπος, βοᾷ·

VARIÆ LECTIONES.

[49] καί. Des. in C. [50] A καταφάγεται. [51] ὀλ. — κέδρ. Des. in C. [52] μεγ. In A post μεγάλως ponitur. [52] A τὰ φρυάγματα.

Digitized by Google

« Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ἐντολὴν ἔλαβον, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. » Οὕτως αὐτῷ καὶ ἐνταῦθα ἐντέλλεται· « Ποίμαινε τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς. » Καὶ διδάσκων τίνος αὐτὰ χάριν οὕτως προσαγορεύει, ἐπήγαγεν·

ε'. « Ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον, καὶ οὐ μετεμέλοντο, καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον· Εὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν· καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπ' αὐτοῖς. » Ὑπὸ δυσσεβῶν γὰρ βασιλέων, καὶ παρανόμων ἱερέων ἀγόμενοι, μυρία ὅσα ὑπ' αὐτῶν ἔπασχον δεινά. Πλήρης δὲ τῶνδε τῶν διηγημάτων τῶν τε Μακκαβαίων ἡ ἱστορία, καὶ τὰ Ἰωσήππου συγγράμματα. Φιλοτιμίας γὰρ καὶ φιλοχρηματίας εἰσδεξάμενοι νόσον, ὠνητὰς τὰς ἱερωσύνας εἰργάσαντο, καὶ τὴν οὐδαμόθεν προσήκουσαν αὐτοῖς ἀξίαν ἐπρίαντο. Ἐντεῦθεν τὰ μυρία Ἰουδαίοις συνέβη δεινά. Τούτου γε εἵνεκα τοῖς μὲν ποιμέσιν ἀπειλεῖ τιμωρίαν, τῶν δὲ προβάτων πᾶσαν ποιεῖται κηδεμονίαν. Περὶ δὲ τῶν δυσσεβούντων φησί·

ς'. « Διὰ τοῦτο οὐ φείσομαι οὐκέτι ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ παραδίδωμι τοὺς ἀνθρώπους ἕκαστον εἰς χεῖρας [53] τοῦ πλησίον αὐτοῦ [54], καὶ κατακόψουσι τὴν γῆν, καὶ οὐ μὴ ἐξέλωμαι ἐκ τῆς [55] χειρὸς αὐτῶν. » Ἐκείνους δὲ, φησὶ, διὰ τὴν οἰκείαν παρανομίαν ἀτημελήτους καταλιπών, τῶν ἐπιεικεστέρων πᾶσαν ποιήσομαι πρόνοιαν. Τοῦτο γὰρ δι' ὧν ἐπήγαγε παρεδήλωσε.

ζ'. « Καὶ ποιμανῶ τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς ἐν τῇ γῇ Χαναάν [56]. » Τοῦτο τισὶ μὲν ἔδοξε τὴν Παλαιστίνην αἰνίττεσθαι· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὴν ἀλλοτρίαν σημαίνειν· διὰ γὰρ τοῦ *Χαναὰν* τοὺς ἀλλοτρίους αἰνίττεται. Λέγει τοίνυν· Τοὺς ὁπουδήποτε πιστεῦσαί μοι προαιρουμένους ὑπὸ τὴν ἐμὴν τάξω κηδεμονίαν. « Καὶ λήψομαι ἐμαυτῷ δύο ῥάβδους· τὴν μίαν [57] ἐκάλεσα Κάλλος, καὶ τὴν ἑτέραν ἐπεκάλεσα Σχοίνισμα· καὶ ποιμανῶ τὰ πρόβατα. » *Δύο ῥάβδους* καλεῖ τὰ ἔθνη καὶ Ἰουδαίους. Δύο γὰρ [58] πάλαι γενικὰ δόγματα, τὸ μὲν θεοσέβειαν ἐκπαιδεῦον, ὃ παρὰ Ἰουδαίοις ἐκράτει· τὸ δὲ πρεσβεῦον τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην, ἣ [59] διαφόρως ἅπαντα πάλαι τὰ ἔθνη κατείχετο. Καὶ ἐκ τούτων τοίνυν, φησὶ, καὶ ἐξ ἐκείνων συναθροίσω πρόβατα, καὶ μίαν ἑκατέρωθεν ἐργάσομαι ποίμνην. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη· « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, καὶ εἷς ποιμήν. Τοὺς γὰρ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας τοῖς ἐξ Ἰουδαίων ἀνέμιξε, καὶ μίαν ποίμνην ἀπέφηνε.

η'. « Καὶ ἐξαρῶ τρεῖς [60] ποιμένας ἐν μηνὶ ἑνί. » Τοὺς Ἰουδαίων λέγει βασιλέας, καὶ προφήτας, καὶ

loco ei præcipitur : « Pasce oves **1644** occisionis. » Et docens quamobrem eas sic vocet, adjecit :

Vers. 5. « Quas qui possederunt interficiebant, et non agebant pœnitentiam ; et qui vendebant eas, dicebant : Benedictus Dominus, et divites facti sumus ; et pastores earum nihil patiebantur super eis. » Ab impiis enim regibus, et iniquis sacerdotibus recti, innumeris malis ab eis affecti fuerunt. Et plena est tum Machabæorum historia his narrationibus, tum Josephi volumina. Postquam enim ambitionis et avaritiæ morbo laborare cœperunt, sacerdotia venalia habuerunt, et nulla ex parte sibi convenientem dignitatem emerunt. Exinde innumerabilia mala Judæis acciderunt. Quare pastoribus quidem supplicia minatur, oves autem omni cura prosequitur. De impiis vero sic loquitur :

Vers. 6. « Ideo non parcam ultra habitatoribus terræ, dicit Dominus. Et ecce ego trado homines, unumquemque in manus proximi sui ; et concident terram, et non eruam de manu eorum. » Illos autem, inquit, propter eorum scelera neglectos relinquens, moderatiores omni cura tuebor. Hoc enim sequentia declarant.

Vers. 7. « Et pascam oves occisionis in terra Chanaan. » Per hoc quidam opinati sunt Palæstinam designari : mihi autem videtur exterorum terra significari. Nam per *Chanaan* exteros innuit. Ait ergo : Eos qui ubicunque gentium mihi credere student, mea cura prosequar. « Et assumam mihi duas virgas : unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum ; et pascam **1645** oves. » *Duas virgas* appellat gentes et Judæos. Duo enim quondam erant generalia dogmata : unum pietatem docens, quod apud Judæos viguit ; alterum idolorum cultum profitens, cui diversis modis omnes olim gentes astrictæ fuerunt. Et ex hoc ergo, inquit, et ex illo congregabo oves, et unum utrinque ovile perficiam. Hoc etiam in sacrosanctis Evangeliis dicit : « Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili : et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor [m]. » Eos enim qui ex gentibus crediderunt, his admiscuit qui ex Judæis crediderunt, et unum ovile constituit.

Vers. 8. « Et auferam tres pastores mense uno. » Reges dicit Judæorum, et prophetas, et sacerdotes :

[m] Joan. x, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[53] A χεῖρα. [54] αὐτ. C add. καὶ εἰς χεῖρας βασιλέων αὐτοῦ. Hæc des. in A. [55] τῆς. Des. in A. [56] A εἰς τὴν Χαναανίτιν. [57] μίαν. A præm. μέν [58] γάρ. Ex C suppl. [59] C ᾗ. [60] τρ. A et C præm. τούς.

Digitized by Google

per hos enim tres ordines pascebantur. Et causam indicans adjecit : « Et gravabitur anima mea super eos, siquidem et animæ eorum rugiebant super me. » Hoc ipse Dominus per Jeremiam prophetam clarius docet, dicens : « Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus; facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in silva; extulit contra me vocem suam, ideo odivi eam [n]. » Siquidem etiam per Isaiam clamat : « Exspectavi, ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem [o]. » Quoniam ergo ferino impetu irruerunt in me tanquam rugientes, et cædem meam sitientes :

Vers. 9. « Ego etiam dico eis : Non **1646** pascam vos : quod moritur, moriatur, et quod defecit, deficiat, et reliqua devorent unusquisque carnes proximi sui. » Hæc omnia iis accidere necesse est, quos divina providentia destituit.

Vers. 10. « Et assumam virgam meam pulchram, et projiciam eam, ut dissipem testamentum meum, quod disposui inter omnes populos terræ. » Iis enim qui cognitionis Dei prædicationem susceperint divino ventilabro secretis et a paleis instar frumenti separatis, necesse prorsus erit paleas comburi igne inexstinguibili, juxta magni Joannis vocem [p].

Vers. 11. « Et dissipabitur die illo. » Non autem de omnibus, qui ex gentibus sunt, eum hæc loqui, sed tantum de infidelibus, sequentia testantur. « Et cognoscent Chananæi oves, quæ custodiuntur mihi : quia verbum Domini est. » *Chananæos* vocat eos qui ex gentibus crediderunt, utpote allophylos; *oves* autem illos esse ait custodia dignas, propter fidem quam adepti sunt. Hi, inquit, cum infidelium exitium viderint, experimento discent, propheticum sermonem Dei esse sermonem. His autem explicatis de incredulis deque fidelibus apud gentes, sermonem convertit ad Judæos, et dicit :

Vers. 12, 13. « Et dicam ad eos, inquit : Si bonum est in conspectu vestro, date mercedem meam, aut renuite : et statuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me : Depone eos in conflatorium, et considera **1647** an probatum sit, sicut probatus sum pro eis. Et accepi triginta argenteos, et misi ac projeci eos in domum Domini in conflatorium. » Hæc ex mea sententia explanatione non egent, cum horum interpretationem sacrorum Evangeliorum historia

ἱερέας· διὰ γὰρ τούτων τῶν τριῶν ἐποιμαίνοντο ταγμάτων. Καὶ τὴν αἰτίαν δεικνὺς ἐπάγει· « Καὶ βαρυνθήσεται ἡ ψυχή μου ἐπ' αὐτούς· καὶ γὰρ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν ἐπωρύοντο[61] ἐπ' ἐμέ. » Τοῦτο σαφέστερον αὐτὸς ὁ Δεσπότης διὰ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου διδάσκει, λέγων· « Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου· ἔδωκα τὴν ἠγαπημένην ψυχήν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς· ἐγένετο ἡ κληρονομία μου ἐμοί, ὡς λέων ἐν δρυμῷ· ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. » Καὶ μέντοι καὶ διὰ Ἡσαΐου βοᾷ· « Ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγήν. » Ἐπειδὴ τοίνυν θηριωδῶς μοι προσῆλθον οἱονεὶ βρυχώμενοι, καὶ τὴν ἐμὴν διψῶντες σφαγήν,

θ'. « Κἀγώ φημι πρὸς αὐτούς· Οὐ ποιμανῶ ὑμᾶς· τὸ ἀποθνῆσκον ἀποθνησκέτω, καὶ[62] τὸ ἐκλεῖπον ἐκλιπέτω, καὶ τὰ κατάλοιπα κατεσθιέτω[63] ἕκαστος τὰς σάρκας τοῦ πλησίον αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ ἅπαντα συμβαίνειν ἀνάγκη τοῖς τῆς θείας γυμνουμένοις κηδεμονίας.

ι'. « Καὶ λήψομαι τὴν ῥάβδον μου τὴν καλὴν, καὶ ἀποῤῥίψω αὐτὴν τοῦ διασκεδάσαι τὴν διαθήκην μου, ἣν διεθέμην εἰς[64] πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς[65]. » Τῶν γὰρ δεξαμένων τῆς θεογνωσίας τὸ κήρυγμα τῷ θείῳ πτύῳ διακριθέντων, καὶ οἷόν τινος σίτου τῶν ἀχύρων ἀποκριθέντων, ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἄχυρον κατακαυθῆναι πυρὶ ἀσβέστῳ, κατὰ τὴν τοῦ μεγάλου Ἰωάννου φωνήν.

ια'. « Καὶ διασκεδασθήσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. » Καὶ ὅτι οὐ περὶ πάντων λέγει ταῦτα τῶν ἐξ ἐθνῶν[66], ἀλλὰ περὶ τῶν ἀπίστων μόνον, τὰ ἐπαγόμενα μαρτυρεῖ. « Καὶ γνώσονται οἱ Χαναναῖοι τὰ πρόβατα φυλασσόμενά μοι[67], ὅτι[68] λόγος Κυρίου ἐστί. » *Χαναναίους* δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, ἅτε δὴ, ἀλλοφύλους καλεῖ· *πρόβατα* δὲ αὐτοὺς φυλακῆς ἄξια λέγει, δι' ἣν ἐκτήσαντο πίστιν. Οὗτοι, φησὶ, θεασάμενοι τῶν ἀπίστων τὸν ὄλεθρον, μαθήσονται διὰ τῆς πείρας, ὡς θεῖος λόγος ὁ προφητικὸς λόγος. Ταῦτα περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἠπιστηκότων καὶ πεπιστευκότων εἰπὼν, μεταφέρει τὸν λόγον πρὸς Ἰουδαίους, καί φησι·

ιβ', ιγ'. « Καὶ[69] ἐρῶ πρὸς αὐτούς· Εἰ καλὸν ἐνώπιον ὑμῶν ἐστι, δότε τὸν μισθόν μου, ἢ ἀπείπασθε. Καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυροῦς. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με· Κάθες αὐτοὺς εἰς τὸ χωνευτήριον, καὶ σκέψαι εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὃν τρόπον ἐδοκιμάσθην ὑπὲρ αὐτῶν. Καὶ ἔλαβον τοὺς τριάκοντα ἀργυροῦς, καὶ καθῆκα[70], καὶ ἐνέβαλον αὐτοὺς[71] εἰς τὸν οἶκον Κυρίου, εἰς τὸ χωνευτήριον. » Ταῦτα, ὡς οἶμαι, οὐδεμιᾶς ἑρμηνείας προσδεῖται, τῆς τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορίας ἐχούσης τούτων τὴν

[n] XII, 7, 8. [o] Isa. V, 7. [p] Matth. III, 12.

VARIÆ LECTIONES.

[61] A ἐπορεύοντο. Hier. irruebant. Huic lectioni etiam Noster favet, qui hæc de ferino impetu pos pauca interpretatur. [62] καὶ — ἐκλιπέτω. Infra, t. IV, *De Provid.* orat. 7, leg. καὶ τὸ ἀπολλύμενον ἀπολλύσθω. [63] A κατεσθιέτωσαν. [64] εἰς. A πρός. [65] τ. γῆς. Des. in A. [66] ἐξ ἐθν. C χθρῶν. [67] φυλ. A præm. τά. [68] A διότι. [69] καί. Des. in C [70] καὶ καθ. Des. in A. [71] αὐτ. Des. ibid.

Digitized by Google

ἑρμηνείαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ τοσούτων στατήρων ὁ Ἰούδας τὸν Δεσπότην ἀπέδοτο, καὶ μεταμεληθεὶς ἀπέδωκε μὲν τούτους τοῖς δεδωκόσιν· ἐπειδὴ δὲ λαβεῖν αὐτοὺς ἐκεῖνοι οὐκ ἠβουλήθησαν, ῥίψας αὐτοὺς ἀνεχώρησε, τὸν δίκαιον τῆς ἀδικίας μισθὸν, τὴν ἀγχόνην φημὶ, παρὰ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας τοῦ διαβόλου δεξάμενος. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν αἰτεῖ μὲν αὐτοὺς ὁ Δεσπότης μισθὸν τῆς εὐεργεσίας τὴν πίστιν· οἱ δὲ ἀντὶ ταύτης τοὺς τριάκοντα ἔδοσαν ἀργυροῦς· αὐτὸς δὲ τῷ προφήτῃ παρακελεύεται, ὡς ἐν πυρί τινι δοκιμάσαι, εἰ ἄξιος ὁ τῆς εὐεργεσίας μισθός· Ὁ δὲ τούτους εἰς τὸν οἶκον ἔφη τοῦ Θεοῦ καταβεβληκέναι, ὃν εἰκότως ὠνόμασε *χωνευτήριον*. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ διὰ τῆς μετανοίας οἱ προσιόντες, ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τινὶ νεουργοῦνται, τὸν τῆς ἁμαρτίας ἰὸν ἀποβάλλοντες, καὶ τῆς θείας φιλανθρωπίας τυγχάνοντες. Διὰ τοῦτό φησι·

ιδ'. « Καὶ[73] ἀπέρριψα τὴν ῥάβδον τὴν δευτέραν, τὸ Σχοίνισμα, τοῦ διασκεδάσαι τὴν διαθήκην τὴν ἀναμέσον Ἰούδα καὶ ἀναμέσον Ἰσραήλ. » Καὶ ἐκ τούτων γὰρ τοὺς πεπιστευκότας τῶν ἀπίστων ἀποκρίνας, τοὺς λοιποὺς τῆς οἰκείας ἐπιμελείας ἐγύμνωσε. Καὶ μαρτυρεῖ τῇ προφητείᾳ τὰ νῦν θεωρούμενα· ἔρημοι γὰρ Ἰουδαῖοι, καὶ προφητῶν, καὶ ἱερέων, καὶ βασιλέων, καὶ ναοῦ, καὶ κιβωτοῦ, καὶ βωμοῦ, καὶ ἱλαστηρίου, καὶ θυσιαστηρίου, καὶ λυχνίας, καὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἄλλων, δι' ὧν ἡ κατὰ νόμον λατρεία ἐπληροῦτο, ἔρημοι δὲ καὶ τῆς ἄνωθεν κηδεμονίας γεγένηνται· καὶ σποράδες, καὶ μέτοικοι, καὶ μετανάσται γενόμενοι, τοῖς τὸν Χριστὸν κηρύσσουσι παρὰ γνώμην δουλεύουσιν· καὶ αὐτοῦ μὲν ἀρνοῦνται τὴν δεσποτείαν, τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ τὴν δουλείαν προσφέρουσιν. Τοσαύτην νοσοῦσιν ἀναλγησίαν. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Προφήτης περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ προαγορεύσας, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀντιτυπίαν ἐλέγξας, εἰκότως εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἀντίθεον Χριστὸν μεταφέρει τὴν προφητείαν, ὃν Ἰουδαῖοι προσμένουσιν, ὡς αὐτοί φασι. Τοῦτο δὲ καὶ[73] ὁ Κύριος πρὸς αὐτοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη· « Ἐγὼ ἦλθον[74] ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, καὶ πιστεύσετε αὐτῷ. » Τοῦτο περὶ αὐτῶν καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς, πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ[75] ἀδικίᾳ. » Τοιαῦτα καὶ ὁ μακάριος[76] Ζαχαρίας τοῦ θείου Πνεύματος δεξάμενος τὴν ἐνέργειαν προθεσπίζει.

ιε', ις'. « Καὶ εἶπε Κύριος πρός με· Ἔτι λάβε σεαυτῷ σκεύη ποιμενικὰ ποιμένος ἀπείρου. Διότι ἐξεγερῶ[77] ποιμένα ἄπειρον[78] ἐπὶ τὴν γῆν· τὸ ἐκλεῖπον οὐκ ἐπισκέψεται[79], καὶ τὸ ἐσκορπισμένον οὐ μὴ ζητήσῃ, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ μὴ ἰάσηται, καὶ

A contineat. Ibi enim videre est, Judam totidem argenteis stateribus Dominum vendidisse, et pœnitentia tactum hos illis qui dederant reddidisse; cumque illi accipere nollent, his abjectis abiisse, ac justam iniquitatis mercedem, suspendium nimirum, a judice iniquitatis diabolo suscepisse. Et hoc igitur loco Dominus fidem ab illis poscit instar mercedis pro beneficio: hi vero pro hac dederunt triginta argenteos. Et ipse jubet prophetam tanquam ad ignem aliquem periculum facere, num hæc beneficii justa sit merces. Ille autem se hos in domum Domini conjecisse ait, quam merito *conflatorium* appellavit. In illa enim per pœnitentiam accedentes, tanquam in conflatorio quodam renovantur, et rubiginem peccati deponentes, et misericordiam B divinam consequentes. Propterea inquit:

Vers. 14. « Et abjeci virgam secundam, quæ appellatur Funiculus, ut dissiparem testamentum quod erat inter Judam et Israelem. » In his etiam credentes ab infidelibus secernens, reliquos providentia sua privavit. Et prophetiæ fidem astruunt ea quæ nunc videmus. Nam simul ac Judæi privati sunt et prophetis, et sacerdotibus, et regibus, et templo, et arca, et altari, et propitiatorio, et candelabro, et mensa, et aliis per quæ legalis cultus peragebatur, **1648** superna etiam curatione privati fuerunt; et dispersi, atque exsules, patria pulsi, Christum confitentibus serviunt inviti; et ejus quidem dominatum ejurant, ejus vero servis C servorum operam præstant. Tanta illi stupiditate et indolentia laborant. His ergo de Deo et Salvatore nostro Christo a propheta prædictis et Judæorum obstinatione castigata, ad pseudochristum Dei hostem convertit prophetiam, quem Judæi, ut ipsi dicunt, exspectant. Hoc vero etiam in sacris Evangeliis ad illos dicit Dominus: « Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me: venit alius in nomine suo, et credetis illi [q]. » Hoc idem de illis etiam ait beatus Paulus: « Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati [r]. » Talia et divinus Zacharias divini Spi- D ritus instinctu prænuntiat

Vers. 15, 16. « Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoralia pastoris imperiti. Quia ecce ego suscitabo pastorem imperitum super terram: quod deficit non visitabit, et dispersum non requiret, et fractum non sanabit, et integrum non

[q] Joan. v, 43. [r] Thess. II, 10-12.

VARIÆ LECTIONES.

[73] Καί. Des. in C. [73] καί. Des. in C. [74] ἐγὼ ἦλθον, κ. τ. λ. Aliter leg. l. c. [75] τῇ. Loco cit. præm. ἐν. [76] μακ. C θεσπέσιος. [77] C ἐξεγείρω. Ita quoque A, qui præm. ἐγώ. [78] ἄπ. Des. in A. [79] A οὐ μὴ ἐπισκέψηται.

Digitized by Google

diriget, et carnes electorum devorabit, et talos eorum pervertet. » Has acerbas et molestas narrationes **1649** Dominus etiam in sacris Evangeliis prædicit. « Erit, inquit, * tribulatio magna, qualis non fuit ab initio sæculi, neque fiet; et nisi abbreviati essent dies illi, non salvaretur quisquam: sed propter electos meos abbreviabuntur dies illi [s]. » Hæc eadem dicit et Propheta: « Et carnes electorum devorabit, et talos eorum pervertet, » magnitudinem majorum per hæc significans. Eorum autem pastorem *imperitum*, sive secundum alios interpretes *insipientem* nominat nempe quem deceperit diaboli artificium, et quem lateat eorum certus interitus. Insipientem autem sacra Scriptura etiam impium nominare solet. « Dixit enim, inquit, insipiens in corde suo : Non est Deus [t]. » Postquam ergo ferinam ejus mentem ostendit Propheta, futuram quoque ei significat perniciem.

A τὸ ὁλόκληρον οὐ μὴ κατευθύνῃ, καὶ τὰ κρέα τῶν ἐκλεκτῶν καταφάγεται, καὶ τοὺς ἀστραγάλους αὐτῶν ἐκστρέψει [80]. » Ταῦτα τὰ δεινὰ καὶ χαλεπὰ διηγήματα, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ Δεσπότης προλέγει. « Ἔσται [81] γὰρ, φησὶ, θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος, οὐδ' οὐ μὴ γένηται· καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτούς μου κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. » Ταῦτα καὶ ὁ Προφήτης φησὶν, ὅτι « Τὰ κρέα τῶν ἐκλεκτῶν καταφάγεται, καὶ τοὺς ἀστραγάλους αὐτῶν ἐκστρέψει· » τὴν ὑπερβολὴν τῶν κακῶν διὰ τούτων σημαίνων. Ποιμένα δὲ αὐτῶν *ἄπειρον*, ἢ *ἄφρονα*, κατὰ τοὺς ἄλλους ἑρμηνευτὰς, ὀνομάζει, ὡς ἐξαπατώμενον μὲν ὑπὸ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, τὸν ὡρισμένον δὲ αὐ-
B τῶν [82] ὄλεθρον ἀγνοοῦντα· ἄφρονα δὲ ἡ θεία Γραφὴ καὶ τὸν δυσσεβῆ εἰώθειν ὀνομάζειν. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. » Δείξας αὐτοῦ τοίνυν ὁ Προφήτης τὴν θηριώδη γνώμην, καὶ τὴν ἐσομένην αὐτῷ πανωλεθρίαν σημαίνει.

Vers. 17. « O qui pascitis vana, et qui dereliquistis oves! » His ad eos dictis qui parent ei, et iisdem deploratis, quod ab ovium communione defecerint, et vanum atque exitiosum honorem ab illo datum potiorem duxerint, hæc de illo enarrat. « Gladius super brachium ejus, et super oculum ejus dexterum. » Hic enim ad sempiternum exitium ducit eos qui parent, illud vero contradicentes dat neci. **1650** Ad necem enim significandam *brachium* posuit; ad deceptionem vero *oculum*. Sed et « brachium ejus ariditate exsiccabitur, et oculus ejus dexter excæcatus excæcabitur. » Apprehendet enim ipsum plaga divinitus illata. Sic et Apostolus ait : « Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustri adventu suo : cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in omnibus signis et prodigiis mendacibus [u]. » Hæc quidam ex iis qui hunc prophetam interpretati sunt, Antiocho Epiphani accommodarunt, *pastorem imperitum* nominatum illum fuisse affirmantes. Multo magis igitur huic conveniunt, siquidem ille hujus typus fuit. Nam quemadmodum ille Deo bellum indixit, dæmonum aram erigens in templo, et Deo consecratos dæmonibus cogens immolare : sic etiam hic Christum Dominum abnegare pietatis cultores jubebit; sibi vero non parentes omni suppliciorum genere affliget. Si igitur Antiocho prophetia convenit, et huic prorsus conveniet; nam majora hic quam ille aggredietur, nimirum adversus fortiores bellum suscipiens. Quoniam igitur huic Judæi credunt, et Salvatorem ac Dominum * abnegarunt, Spiritus sanctus per prophe-

ιζ'. « Ὦ οἱ ποιμαίνοντες τὰ μάταια, καὶ καταλελοιπότες τὰ πρόβατα! » Ταῦτα πρὸς τοὺς ἐκείνῳ πειθομένους εἰρηκὼς, καὶ θρηνήσας αὐτοὺς, ὡς μὲν τῶν προβάτων τὴν κοινωνίαν καταλελοιπότας, τὴν ματαίαν δὲ καὶ ὀλέθριον τιμὴν τὴν ὑπ' ἐκείνου δεδομένην προελομένους, τὰ περὶ ἐκείνου διέξεισι. « Μάχαιρα ἐπὶ τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ [83] τὸν δεξιόν. » Ὁ μὲν γὰρ πρὸς τὸν αἰώνιον ὄλεθρον ποδηγεῖ τοὺς πειθομένους, ὁ δὲ τοὺς ἀντι-
C λέγοντας σφαγῇ παραδίδωσιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σφαγῆς τὸν *βραχίονα* τέθεικεν· ἐπὶ δὲ τῆς ἐξαπάτης τὸν *ὀφθαλμόν*· ἀλλ' ὅμως καὶ « ὁ βραχίων αὐτοῦ ξηραινόμενος ξηρανθήσεται, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ ὁ δεξιὸς [84] ἐκτυφλούμενος ἐκτυφλωθήσεται. » Καταλήψεται γὰρ αὐτὸν θεήλατος πληγή. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· « Ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ· οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ἐν πᾶσι [85] σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους. » Ταῦτα Ἀντιόχῳ τῷ Ἐπιφανεῖ προσήρμοσάν τινες τῶν τόνδε τὸν προφήτην ἑρμηνευκότων, *ποιμένα ἄπειρον* αὐτὸν ὠνομᾶσθαι φήσαντες. Πολλῷ τοίνυν τούτῳ μᾶλλον ἁρμόττει, ἐπειδὴ τούτου τύπος ἐκεῖνος. Καθάπερ γὰρ
D ἐκεῖνος τὴν περὶ τὸν Θεὸν ἀνεδέξατο μάχην, ἐν τῷ ναῷ δαιμόνων ἀναστήσας βωμὸν, καὶ τοὺς ἀνακειμένους τῷ Θεῷ θύειν δαίμοσιν ἀναγκάσας· οὕτω καὶ οὗτος ἀρνηθῆναι μὲν τὸν Δεσπότην Χριστὸν προστάξει τοὺς εὐσεβοῦντας, τοὺς δὲ μὴ πειθομένους τιμωρίαις παραδώσει παντοδαπαῖς. Εἰ τοίνυν Ἀντιόχῳ ἡ προφητεία ἁρμόττει, καὶ τούτῳ πάντως ἁρμόσει· μείζονα γὰρ οὗτος ἢ ἐκεῖνος τολμήσει, ἅτε δὴ πρὸς

[s] Marc. XIII, 19, 20. [t] Psal. XIII, 1. [u] II Thess. II, 8, 9.

VARIÆ LECTIONES.

[80] A ἐκρίψει. [81] ἔσται, κ. τ. λ. Aliter leg. l. c. [82] C αὐτῷ. [83] αὐτ. In A post δεξ. ponitur. [84] A ὁ δεξιὸς αὐτ. [85] Loco cit. est ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις.

Digitized by Google

μείζους ἀναδεχόμενος μάχην. Ἐπειδὴ τοίνυν τούτῳ μὲν Ἰουδαῖοι πιστεύουσι, τὸν δὲ Σωτῆρα καὶ Κύριον ἠρνήθησαν, προφανῶς προλέγει διὰ τοῦ Προφήτου τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὰ δι' ἀπιστίαν αὐτοῖς συμβησόμενα σκυθρωπά.

A tam palam acerba prædicit Judæis ob eorum perfidiam eventura.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

α'. « Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· Λέγει Κύριος, ἐκτείνων τὸν [84] οὐρανὸν, καὶ θεμελιῶν τὴν γῆν, καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ. » Οὐκ ἐγὼ, φησὶν ὁ Προφήτης, ταῦτα πρὸς ὑμᾶς διεξέρχομαι, ἀλλ' ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς ποιητὴς καὶ δημιουργός· ὁ ἔτι νῦν ἐν ταῖς νηδύσι τὰ σώματα διαπλάττων, καὶ ψυχὰς σὺν αὐτοῖς δημιουργεῖσθαι κελεύων, οὗτος δι' ἐμοῦ φθέγγεται [87].

β'. « Καὶ ἰδοὺ [88] ἐγὼ τίθημι τὴν Ἰερουσαλὴμ, ὡς πρόθυρα σαλευόμενα πᾶσι τοῖς λαοῖς κύκλῳ, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ἔσται περιοχὴ ἐν τῇ Ἰερουσαλήμ. » Εὐάλωτον, φησι. καὶ εὐκαταγώνιστον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀποκαταστήσω τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ἐοικυῖαν δείξω προθύροις σαλευομένοις, καὶ καταφέρεσθαι μέλλουσιν, ὥστε τοὺς πολεμίους τῆς ἐμῆς προνοίας γεγυμνωμένην ὁρῶντας ἐπελθεῖν καὶ πολιορκῆσαι, καὶ τὰ φυόμενα ἐντεῦθεν ἐπαγαγεῖν κακά.

γ'. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θήσομαι τὴν Ἰερουσαλὴμ λίθον καταπατούμενον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι [89]· πᾶς ὁ καταπατῶν αὐτὴν ἐμπαίζων ἐμπαίξεται, καὶ ἐπισυναχθήσεται ἐπ' αὐτὴν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τὸν λίθον ἐκεῖνον, τὸν πολυτελῆ, τὸν ἐκλεκτὸν, τὸν ἔντιμον, κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαΐου προφητείαν, τὸν γενόμενον εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἀπεδοκίμασαν ἀδόκιμῳ λίθῳ παραπλησίως, καταπατεῖσθαι αὐτὴν ὑπὸ πάντων παρασκευάσω ἐμπαροινούντων, καὶ ἐφ' ὕβρει συναγομένων. Αὕτη δὲ ἡ προφητεία τῶν πραγμάτων ἔχει τὴν μαρτυρίαν. Ἔστι γὰρ ἰδεῖν τὸν πάλαι ἅγιον καὶ σεπτὸν καταπατούμενον τόπον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν αὐτοῖς μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν μανίαν ἐκείνην συνέβη· πρὸ δὲ ταύτης τῆς τόλμης, τῆς θείας κηδεμονίας διηνεκῶς ἀπολαύοντες διετέλεσαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφητικὸς διδάσκει λόγος, τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων προσφέροντος τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι Τῶν Μακεδονικῶν αὐτοῖς ἐπελθόντων ἐθνῶν [90], καὶ τοὺς ἵππους τῆς φυσικῆς γυμνώσω θρασύτητος, καὶ τούτους μετὰ τῶν ὀχουμένων ἀνοίᾳ καὶ δειλίᾳ περιβαλῶ, τὸν δὲ Ἰούδαν τῆς ἐμῆς ἀξιώσω προνοίας. Τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν, εἰρηκώς·

δ', ε'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, πατάξω πάντα ἵππον ἐν ἐκστάσει, καὶ τὸν ἀναβάτην αὐτοῦ ἐν παραφρονήσει· ἐπὶ δὲ [91] τὸν οἶκον Ἰούδα διανοίξω τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ πάντας τοὺς ἵππους τῶν λαῶν πατάξω ἐν ἀποτυφλώσει. Καὶ ἐροῦσιν οἱ χιλίαρχοι Ἰούδα πάντες [92] ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Εὑρήσομεν ἑαυτοῖς τοὺς κατοικοῦντας Ἰερουσαλὴμ, ἐν Κυρίῳ παντοκράτορι

1651 CAPUT XII.

VERS. 1. « Assumptio verbi Domini super Israelem : Dicit Dominus, extendens cœlum, et fundans terram, et fingens spiritum hominis in eo. » Non ego, inquit propheta, vobis hæc enarro, sed mundi hujus factor et opifex : qui nunc etiam corpora in utero fingit, et una cum his animas creari jubet, hic, inquit, per me loquitur.

VERS. 2. « Et ecce ego facio Hierosolymam, ut superliminaria quæ moventur omnibus populis in circuitu et in Judæa : et erit obsidio in Hierosolyma. » Faciam, inquit, ut ab omnibus gentibus facile expugnari et capi hæc civitas possit, similemque eam superliminaribus reddam, quæ moventur et jamjam dejicientur ; ita ut hostes, mea providentia spoliatam videntes, invadant, et obsideant, et mala inde nascentia infligant.

VERS. 3. « Et erit die illo, ponam Hierosolymam lapidem, qui conculcatur a cunctis gentibus : omnis qui conculcaverit eam, illudens illudet, et congregabuntur super eam omnes gentes terræ. » Nam quia lapidem illum sumptuosum, electum, pretiosum, juxta Isaiæ prophetiam [y], factum caput anguli, instar reprobi lapidis, reprobarunt, eam proteri permittam et conculcari ab omnibus bacchantibus et ad contumeliam inferendam congregatis. Huic vero prophetiæ res **1652** ipsæ præbent testimonium; nam locum olim sanctum et augustum, nunc videre est conculcatum. Verum hæc illis post crucem et furorem illum acciderunt : ante hoc autem facinus, divina protectione assidue fruebantur. Hoc enim ipsum propheticus sermo docet, cum Deus universorum polliceatur se, irrumpentibus Macedonicis gentibus equos earum naturali audacia spoliaturum, eosque simul cum ascensoribus amentia et timiditate implicaturum ; domum autem Judæ providentia sua dignaturum esse. Hoc enim indicavit, cum dixit .

VERS. 4, 5. « Die illo, dicit Dominus omnipotens, percutiam omnem equum stupore, et ascensorem ejus amentia : super domum autem Judæ aperiam oculos meos, et omnes * equos populorum percutiam cæcitate. Et dicent tribuni Judæ omnes in cordibus suis : Inveniemus nobis qui habitent Hierosolymæ, in Domino omnipotente Deo eorum. » Nihil, inquit, differunt a cæcutientibus equi ho-

[y] Isa. xxviii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

[84] τόν. Des. in A. [87] φθ. C add. καί φησιν. [88] Ἰδού. Des. in A et C. Des. etiam supra, p. 209, ubi leg. Καὶ θήσω τ. Ἰερουσ. [89] π. τ. ἔθν. Des. in A. [90] ἐθν. Des. in C. [91] δέ. Ex A suppl. [92] πάντ. Des. in A

Digitized by Google

stium, huc et illuc errantes, ita ut duces Judæorum fiducia sumpta inter se dicant : Hierosolyma Deo auxiliante ac favente incolis implebitur.

Vers. 6. « Die illo ponam tribunos Judæ, sicut torrem ignis in lignis, et sicut facem ignis in stipula, et devorabunt a dexteris et a sinistris omnes populos per circuitum. » Quemadmodum enim, inquit, torris ligna accendit, et **1653** flamma consumit stipulam : sic isti hostes undiquaque invadentes perdent. « Et habitabit Hierosolyma adhuc in semetipsa, » hoc est, seorsim a gentibus vivet secundum legem. Hoc autem dono potita est, donec contra Salvatorem insanivit.

Vers. 7. « Et salva faciet Dominus tabernacula Judæ, sicut a principio, ut non magnificetur gloria domus Davidis et elatio habitatorum Hierosolymæ super Judam. » Experimento enim cognoscent, se sine Dei nutu nihil præclarum gerere potuisse. Quod cum intellexerint, neque ex regia potentia elatos spiritus sibi sument, neque murorum magnitudine confident.

Vers. 8. « Et erit die illo, proteget Dominus habitatores Hierosolymæ; et qui infirmus in eis fuerit die illo, erit quasi domus Davidis; et domus Davidis quasi domus Dei, quasi angelus Domini in conspectu eorum. » Spes quoque illorum ex divina providentia pendebit. Idcirco omnium Dominus omni eos auxilio tuebitur, tantoque robore eos complebit, ut debilissimus quisque regiæ domui comparetur (hanc enim vocavit *domum Davidis*); domus autem regia divinæ domus inviolabilem sanctitatem imitetur : ita ut omnes ad eam sicut ad divinum templum confugiant, aut tanquam angelo ad salutem misso confidentiores fiant. Tantam enim ex victoria gloriam collegerunt Judas et Jonathan, ut accolæ, et vicini, ac finitimi avidissime hos sibi socios adjunxerint : neque id solum finitimi, sed et qui multorum **1654** dierum itinere distabant, tum in occidentalibus oris habitantes Romani, tum Spartiatæ, maximo studio societatem eorum amplexati sunt.

Vers. 9, 10. « Et erit die illo, quæram auferre omnes gentes, quæ veniunt contra Hierosolymam. Et effundam super habitatores Hierosolymæ Spiritum gratiæ et misericordiæ. » Sed eos ego tot tantisque beneficiis cumulavi; hinc hostes qui bellum eis inferebant variis mortis generibus tradens; hinc fontes ipsis misericordiæ aperiens, et omni gratia eos complens : ipsi vero me, cum ad eos venissem, contrariis factis remunerati sunt, et in crucem actum clavisque affixum militari lancea ad latus compunxerunt, et irridere non de-

A Θεῷ αὐτῶν. » Οὐδὲν, φησὶ, τυφλωττόντων διείσουσιν οἱ ἵπποι τῶν πολεμίων τῇδε κἀκεῖσε περιπλανώμενοι, ὥστε θαῤῥήσαντας τῶν Ἰουδαίων τοὺς στρατηγοὺς πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, ὅτι Πλήρης ἡ Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ῥοπὴν οἰκητόρων γενήσεται.

ς'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ θήσομαι τοὺς χιλιάρχους Ἰούδα, ὡς δαλὸν πυρὸς ἐν ξύλοις, καὶ ὡς λαμπάδα πυρὸς ἐν καλάμῃ, καὶ καταφάγονται ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων πάντας τοὺς λαοὺς κυκλόθεν. » Καθάπερ γὰρ, φησὶ, καὶ δαλὸς ἐξάπτει τὰ ξύλα, καὶ φλὸξ ἀναλίσκει καλάμην· οὕτως οὗτοι τοὺς πάντοθεν αὐτοῖς ἐπιόντας καταναλώσουσι πολεμίους. « Καὶ κατοικήσει Ἱερουσαλὴμ ἔτι καθ' ἑαυτήν[95]. » ἀντὶ τοῦ, κατὰ νόμον πολιτευομένη, καὶ τῶν ἐθνῶν κεχωρισμένη. Τούτου δὲ ἀπήλαυσεν, ἕως κατὰ τοῦ B Σωτῆρος ἐλύττησε.

ζ'. « Καὶ σώσει Κύριος[96] τὰ σκηνώματα Ἰούδα καθὼς ἀπ' ἀρχῆς, ὅπως μὴ μεγαλύνηται καύχημα οἴκου Δαβὶδ, καὶ ἔπαρσις τῶν κατοικούντων Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τὸν Ἰούδαν. » Γνώσονται γὰρ διὰ τῆς πείρας, ὡς δίχα τῆς θείας ῥοπῆς οὐδὲν κατορθῶσαι δεδύνηνται. Τοῦτο δὲ μαθόντες, οὔτε τῇ βασιλικῇ δυνάμει μεγαφρονήσουσιν, οὔτε τῷ μεγέθει τῶν περιβόλων θαρσήσουσι.

η'. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὑπερασπιεῖ Κύριος ὑπὲρ τῶν κατοικούντων τὴν[97] Ἱερουσαλὴμ· καὶ ἔσται ὁ ἀσθενῶν ἐν αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὡς οἶκος Δαβίδ· ὁ δὲ οἶκος Δαβὶδ, ὡς οἶκος Κυρίου, ὡς ἄγγελος Κυρίου ἐνώπιον αὐτῶν. » Καὶ τῆς θείας προμηθείας C ἐξαρτήσουσι τὰς ἐλπίδας, οὗ χάριν τῶν ἁπάντων ὁ Κύριος πάσης αὐτοὺς ἀντιλήψεως ἀξιώσει, καὶ τοσαύτην αὐτοῖς παρέξει ῥώμην, ὥστε τὸν ἀσθενέστατον τῷ βασιλικῷ παραβάλλεσθαι οἴκῳ (τοῦτον[98] γὰρ ἐκάλεσεν *οἶκον Δαβίδ*), τὸν δὲ βασιλικὸν οἶκον τοῦ θείου οἴκου μιμεῖσθαι τὸ ἄσυλον, ὥστε πάντας εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς τὸν θεῖον καταφεύγειν νεὼν, ἢ ὡς ἀγγέλῳ εἰς σωτηρίαν ἀπεσταλμένῳ θαῤῥεῖν· τοσοῦτον γὰρ ἀπὸ τῆς νίκης οἱ περὶ Ἰούδαν καὶ Ἰωνάθαν ἐκαρπώσαντο κλέος, ὥστε τοὺς περιοίκους, καὶ ἀστυγείτονας, καὶ πλησιοχώρους, τούτων ἁρπάσαι τὴν συμμαχίαν· οὐ μόνον δὲ οἱ πελάζοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ παμπόλλων ἡμερῶν ὁδὸν ἀφεστηκότες, καὶ ἐν τοῖς ἑσπερίοις κατοικοῦντες μέρεσι Ῥωμαῖοι, καὶ Σπαρτιᾶται, τὴν τούτων συμμαχίαν μετὰ πολ- D λῆς ἠσπάσαντο προθυμίας.

θ', ι'. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ζητήσω ἐξᾶραι πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐρχόμενα ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐκχεῶ ἐπὶ τὸν οἶκον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλὴμ, Πνεῦμα χάριτος καὶ οἰκτιρμοῦ. » Ἀλλ' ἐγὼ μὲν αὐτοὺς τοσαύταις εὐεργεσίαις ἐπέκλυσα· τοὺς μὲν ἐπιόντας αὐτοῖς πολεμίους παντοδαπαῖς εἰδέαις[99] θανάτου παραδιδοὺς, αὐτοῖς δὲ ἀνοίγων τὰς τοῦ ἐλέου πηγὰς, καὶ παντοίας αὐτοὺς ἀναπιμπλῶν χάριτος· αὐτοὶ δέ με παραγενόμενον τοῖς ἐναντίοις ἠμείψαντο, καὶ σταυρῷ προσηλώσαντες στρατιωτικῷ δόρατι τὴν πλευρὰν

VARIÆ LECTIONES.

[95] A αὐτήν. [96] Κύρ. Ex A et C suppl. [97] τὴν. Des. in A. [98] C τοῦτο. [99] C ἰδέαις.

Digitized by Google

ἐξεκέντησαν, καὶ παροινοῦντες καὶ ἐπιτωθάζοντες διετέλεσαν. Ἀλλ' ὅμως οὐκ εἰς μακρὰν ὄψονται με μετὰ τῆς θείας ἐπιφαινόμενον δόξης, καὶ τὴν οἰκείαν παραφροσύνην θρηνήσουσι, καὶ πρωτοτόκου νεανίου μιμήσονται πένθος, παραπλησίως τοῖς ἐκεῖνον ὀλοφυρομένοις κοπτόμενοι.

« Ὄψονται γάρ, φησί, πρός με, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν [98], καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῷ κοπετόν, ὡς ἐπ' ἀγαπητῷ, καὶ ὀδυνηθήσονται ἐφ' ἑαυτοῖς ὀδύνην, ὡς ἐπὶ πρωτοτόκῳ [99]. (ια'.) Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ μεγαλυνθήσεται ὁ κοπετὸς Ἱερουσαλὴμ [1], ὡς κοπετὸς ῥοῶνος ἐν πεδίῳ ἐκκοπτομένου. » Καθάπερ γὰρ ὑλοτόμοι ῥόας ὅτι πλείστας ἐκτέμνοντες κτύπον ἀποτελοῦσι πολύν· οὕτως ὁ τούτων κομμὸς κατακτυπήσει πάντων τὰς ἀκοάς. Οὐχ ἁπλῶς δὲ, τὰ ἄλλα δένδρα καταλιπὼν, τῆς ῥόας τέθεικε τὴν εἰκόνα· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀγαπητοῦ καὶ πρωτοτόκου πένθει τὸ ἐκείνων ἀπείκασε πένθος· ἀγάπης δὲ τύπος ἡ ῥόα, συνημμένους ἔχουσα λίαν καὶ ἡνωμένους τοὺς κόκκους, εἰκότως τῇ τούτων τῶν δένδρων τομῇ τὸν ἐκεῖνον ἔφησεν ἐοικέναι κομμόν.

ιβ'-ιδ'. « Καὶ κόψεται ἡ γῆ κατὰ φυλάς [2]· φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. Φυλὴ οἴκου Νάθαν καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· φυλὴ οἴκου Λευῒ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· φυλὴ τοῦ [3] Συμεὼν καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. Πᾶσαι αἱ ὑπολελειμμέναι φυλαὶ, φυλὴ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. » Τοῦτο λέγει, ὅτι κατὰ φυλὰς διαιρεθέντες, χωρὶς μὲν ἄνδρες, χωρὶς δὲ γυναῖκες τοῦτο δράσουσι. Καὶ μέμνηται οὐ μόνον φυλῶν, ἀλλὰ καὶ πατριῶν, τῆς τε τοῦ Δαβὶδ, ἣ τὰς περὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ἐπαγγελίας ἐδέξατο, καὶ τοῦ Νάθαν, ὃς τηνικάδε προφητεύων, καὶ τῆς τοῦ Δαβὶδ ἤκουσε προφητείας, καὶ αὐτὸς ἐκείνῳ προσέφερε τὰ οἰκεῖα θεσπίσματα. Μνημονεύσας δὲ καὶ τῆς τοῦ Λευῒ φυλῆς καὶ τῆς τοῦ Συμεὼν, ὕστερον ἐπήγαγε· « Πᾶσαι αἱ ὑπολελειμμέναι φυλαὶ, φυλὴ [4] καθ' ἑαυτὴν κόψεται, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις προεῖρηκε· « Τότε ὄψονται [5] τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. » Δῆλον δὲ, ὅτι ὅσοι τὸ θεῖον οὐκ ἐδέξαντο κήρυγμα, θρηνήσουσι τὸν οἰκεῖον προσμένοντες ὄλεθρον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἔσται κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρόν. Τέως δὲ, φησὶ, τῆς ἐμῆς αὐτοὺς ἀξιώσω προμηθείας, καὶ ταῦτα εἰδὼς ὡς παραγενόμενον ἐπ' εὐεργεσίᾳ σταυρώσουσιν. Ἀλλ' ὅμως

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

α'. « Πᾶς τόπος διανοιγόμενος ἔσται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ καὶ τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὴν μετακίνησιν καὶ εἰς τὸν ῥαντισμόν. » Οἱ δὲ περὶ τὸν

[x] Matth. xxiv, 20.

A stiterunt. Cæterum haud multo post videbunt me cum divina majestate venientem, tum et suam dementiam lugebunt, et primogeniti adolescentis planctum imitabuntur, non aliter quam qui illum deflent lamentantes.

« Aspicient enim, inquit, me quem compunxerunt; et plangent super eum planctum, quasi super charissimum; et dolebunt dolore, quasi super primogenitum. (Vers. 11.) Die illo magnus erit planctus in Hierosolyma, sicut planctus malogranati, quod in campo succiditur. » Quemadmodum enim qui ligna cædunt, maximum numerum malogranatorum **1655** secantes, magnum strepitum edunt : sic horum planctibus omnium mortalium B aures circumsonabunt. Non temere autem, aliis arboribus omissis, ex malogranato duxit similitudinem : sed quia et charissimi et primogeniti luctui illorum luctum comparavit, charitatis autem typus est malogranatum, grana habens valde conjuncta et unita, recte harum arborum sectioni illorum planctum similem esse dixit.

Vers. 12-14. « Et plangent terra per tribus : tribus domus Davidis seorsum, et mulieres eorum seorsum. Tribus domus Nathanis seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus Simeonis seorsum, et mulieres eorum seorsum. Omnes reliquæ tribus, tribus seorsum, et mulieres eorum C seorsum. » Per tribus, inquit divisi, seorsum viri a mulieribus, et mulieres seorsum a viris hoc facient. Nec tribuum solum meminit, sed etiam familiarum, et familiæ Davidis, quæ de Christo Domino promissiones suscepit, et Nathanis, qui tunc temporis prophetans, et Davidis prophetias audierat, et ipse ad illum sua vaticinia deferebat. Sed et tribuum etiam Levi et Simeonis mentione facta, tum adjecit : « Omnes reliquæ tribus per se singulæ seorsum plangent, et mulieres eorum seorsum. » Hoc vero etiam Dominus in sacris Evangeliis prædixit : **1656** « Tunc videbunt signum Filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ [x]. » Nec obscurum est, fore ut ii qui divinam prædicationem non susceperunt, D lugeant omnes, supremum exitium exspectantes. Sed hæc erunt sub tempus consummationis. Interim autem, inquit, eos tuebor, etsi non ignoro futurum ut me, cum ad illos beneficiis cumulandos advenero, in crucem agant. Sed tamen :

CAPUT XIII.

Vers. 1. « Omnis locus apertus erit in domo Davidis et habitatoribus Hierosolymæ, in transmutationem et in aspersionem. » Symmachus

VARIÆ LECTIONES.

[98] ὄψ. πρός με, εἰς ὃν ἐξεκ. Ita quoque leg. p. 1658, sed infra ad Malach. III, 2 et t. IV, *Eran.* dial. 2, deest πρός με. Cod. Aug. h. l. habet, καὶ ἐπιβλέψονται πρός με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. [99] πρ. A præm. τῷ, et punctum ponit post sequ. ἐν τῇ ἡμ. ἐκείνῃ. [1] Ἱερ. A præm. ἐν. [2] φυλάς. In A et infra, ad Malach. l. c. repetitur. C addit καθ' ἑαυτήν. [3] τοῦ. Des. in C. [4] φυλή. Repetitur in C. [5] ὄψ. Loco cit. est φανήσεται.

Digitized by Google

vertit : « Erit apertus fons domui Davidis. » Quis vero hic sit fons, ipse Dominus per Jeremiam docet : « Me dereliquerunt, fontem aquæ vivæ[y]. » Et in sacris Evangeliis ait : « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat[z]. » Et : « Erit aqua, quam ego dabo ei, fons aquæ viventis et salientis in vitam æternam[a]. » Hic apertus est domui Davidis, quia ex illa cognatione humanam naturam sumpsit. Apertus est etiam habitantibus Hierosolymam, in transmigrationem a Veteri Testamento ad Novum factam, et in aspersionem sacri baptismatis, per quod veniam peccatorum adepti sumus. Tunc, ait Dominus virtutum :

A Σύμμαχον, « Ἔσται, φησὶν, ἀνοιγομένη πηγὴ τῷ οἴκῳ Δαβίδ. » Τίς δὲ αὗτη, αὐτὸς ὁ Κύριος διὰ Ἱερεμίου διδάσκει· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζωῆς. » Καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις φησίν· « Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. » Καὶ, « Ἔσται τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, πηγὴ ὕδατος ζῶντος, ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Αὕτη ἀνεῴγη τῷ οἴκῳ Δαβίδ· ἐξ ἐκείνης γὰρ τῆς συγγενείας τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ἀνέλαβεν. Ἀνεῴγη δὲ καὶ τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὴν μετακίνησιν τὴν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπὶ τὴν Καινὴν γεγενημένην, καὶ εἰς τὸν ῥαντισμὸν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, δι' οὗ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐδεξάμεθα. Τηνικαῦτα, φησὶν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος·

Vers. 2-4. « Disperdam nomina idolorum de terra, et non erit ultra eorum memoria : et pseudoprophetas, **1657** et spiritum immundum auferam de terra. Et erit, si prophetaverit homo ultra, et dicet ad eum pater ejus et mater ejus qui genuerunt eum : Non vives, quoniam mendacium locutus es in nomine Domini ; et compedient eum pater ejus et mater ejus qui genuerunt eum, cum prophetaverit. Et erit die illo, confundentur prophetæ, unusquisque ex visione sua, cum prophetaverint, et induentur pelle cilicina, quia mentiti sunt. » Liquet autem hoc factum fuisse ab illis qui in Christum crediderunt. Non modo autem, inquit, idolorum falsitatem exstinguam, sed divinationibus quoque deditos et a malo spiritu arreptos liberabo ab hoc errore. Tanta enim pietas versabitur in orbe terræ, ut nec pater, nec mater ignoscant filio divinationem consectanti, sed illi et vincula injiciant, et flagra infligant, et mortem intentent. Et omnes, qui falsa prædicere gestiunt, videntes pietatis potentiam, lugubrem vestem induent. Nam quod ait, « Induentur pelle cilicina, » hoc significat. Tanto autem timore corripientur, ut idolorum errorem abjiciant, et pro illo agrorum culturam amplexentur, et omnibus dicant : Ex quo natus sum, a parentibus hanc artem edidici.

B β'-δ'. Ἐξολοθρεύσω τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ οὐκέτι ἔσται αὐτῶν μνεία[6]· καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον ἐξαρῶ ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ἐὰν προφητεύσῃ ἄνθρωπος ἔτι, καὶ ἐροῦσι[7] πρὸς αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, οἱ γεννήσαντες αὐτόν· Οὐ ζήσῃ, ὅτι ψευδῆ ἐλάλησας ἐν[8] ὀνόματι Κυρίου· καὶ συμποδιοῦσιν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, οἱ γεννήσαντες αὐτόν, ἐν τῷ προφητεύειν αὐτόν. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καταισχυνθήσονται οἱ προφῆται, ἕκαστος ἐκ τῆς ὁράσεως αὐτοῦ, ἐν τῷ προφητεύειν αὐτοὺς[9], καὶ ἐνδύσονται δέῤῥιν τριχίνην, ἀνθ' ὧν ἐψεύσαντο. » Δῆλον δὲ, ὅτι καὶ τοῦτο διὰ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότων ἐγένετο. Οὐ μόνον δὲ τῶν εἰδώλων, φησὶ, κατασβέσω τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαντείαις χρωμένους, καὶ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος ἐνεργουμένους, ταύτης ἐλευθερώσω τῆς πλάνης. Τοσαύτη γὰρ εὐσέβεια καθέξει τὴν οἰκουμένην, ὥστε μήτε πατέρα, μήτε μητέρα φείδεσθαι παιδὸς πειρωμένου μαντεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ δεσμὰ αὐτῷ περιβάλλειν, καὶ μάστιγας ἐπιφέρειν, καὶ θάνατον ἀπειλεῖν. Καὶ πάντες δὲ οἱ τὰ ψευδῆ προλέγειν αἱρούμενοι, θεώμενοι τῆς εὐσεβείας τὴν ἐπικράτειαν, πένθιμον περιβαλοῦνται σχῆμα. Τὸ γὰρ, « Ἐνδύσονται δέῤῥιν τριχίνην, » τοῦτο δηλοῖ. Τοσούτῳ δὲ κατασχεθήσονται δέει, ὡς ἀρνηθῆναι μὲν

C τὴν πλάνην, γεωργίαν δὲ ἀντ' ἐκείνης ἀσπάζεσθαι, καὶ λέγειν πᾶσιν, ὅτι Εὐθὺς τεχθεὶς ταύτην παρὰ τῶν πατέρων ἐδιδάχθην τὴν τέχνην.

Vers. 5, 6. « Et dicet, inquit : Non sum propheta ego, quia homo colens terram ego sum, et homo genuit **1658** me a juventute mea. Et dicent ad eum : Quid significant plagæ istæ inter scapulas tuas ? Et dicet : Percussus sum in domo dilecti mei. » Tales enim plagas a parentibus accipiet, ut ad longum usque tempus manifestas earum notas gerat : et interrogatus ab iis qui has videbunt, undenam has acceperit, palam dicet, has sibi parentes amanter inflixisse plagas.

D ε', ς'. « Ἐρεῖ γὰρ, φησίν· Οὐκ εἰμὶ προφήτης ἐγὼ, ὅτι[10] ἄνθρωπος ἐργαζόμενος γῆν[11] ἐγώ εἰμι καὶ[12] ἄνθρωπος ἐγέννησέ με ἐκ νεότητός μου. Καὶ ἐροῦσι[13] πρὸς αὐτόν· Τί αἱ πληγαὶ αὗται ἀναμέσον τῶν ὤμων[14] σου ; Καὶ ἐρεῖ· Ἐπλήγην[15] ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀγαπητοῦ[16] μου. » Τοιαύτας γὰρ δέξεται παρὰ τῶν γεγεννηκότων πληγὰς, ὡς μέχρι πολλοῦ φέρειν ἐναργῆ τὰ σημεῖα, καὶ ἐρωτώμενον ὑπὸ τῶν ταῦτα ὁρώντων, πόθεν ταύτας ἐδέξατο τὰς αἰκίας, λέγειν προφανῶς, ὅτι ταύτας αὐτῷ οἱ γεγεννηκότες ὡς ἀγαπῶντες ἐπέθεσαν.

[y] Jerem. II, 13. [z] Joan. VII, 37. [a] Joan. IV, 14.

VARIÆ LECTIONES.

[6] A αὐτῷ ἔσται μνεία. [7] A ἐρεῖ. [8] A ἐπ'. [9] A αὐτόν. [10] A διότι. [11] γῆν. A præm. τήν. [12] καί. A ὅτι. [13] A ἐρῶ. [14] ὦμ. A χειρῶν. [15] Ἐπλ. A et C præm. ἄς. [16] A et C. τῷ ἀγαπητῷ.

Digitized by Google

ζ'. « Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, καὶ ἐπὶ ἄνδρα πολίτην αὐτοῦ [17], λέγει Κύριος παντοκράτωρ [18]· πάταξον τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται [19] τὰ πρόβατα. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη· Ἐπιβλέψονται πρός με, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, » ἵνα μὴ νομίσωσι παρὰ γνώμην αὐτὸν τὸ σωτήριον ὑπομεῖναι πάθος, διδάσκει διὰ τοῦ Προφήτου, ὡς ἑκὼν ἐλήλυθε, καὶ ἑαυτὸν ἐταπείνωσε γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Οὗπερ ἕνεκεν ὁ προφητικὸς λόγος τὴν θείαν σχηματίζει συγχώρησιν, καὶ ῥομφαίαν δείκνυσιν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐπιτρεπομένην πρότερον· εἶθ' οὕτω κατὰ τοῦ ποιμένος χωρῆσαν· καὶ μετ' ἐκεῖνον, κατὰ τῶν ἐκείνου *πολιτῶν*, ἢ *συμφύλων* [20], κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Μετὰ γὰρ τὸν Δεσπότην, καὶ κατὰ τῶν εὐνων αὐτοῦ θεραπόντων ἐχώρησεν, τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, φημὶ, καὶ τῶν ἐκείνους διαδεξαμένων κηρύκων. Ταύτης δὲ τῆς μαρτυρίας καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις μέμνηται. Εἰρηκὼς γάρ· « Ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοί· » ἐπήγαγε· « Γέγραπται γάρ· Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης. » Εἶτα ὁ προφητικὸς ἐπάγει λόγος· « Καὶ ἐπιστρέψω [21] τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς μικροὺς ποιμένας [22], » τοὺς ὄνομα ποιμένων ἔχοντας, ἱερέας καὶ διδασκάλους, τοῦ δὲ πράγματος ἐρήμους ὑπάρχοντας.

η', θ'. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐν πάσῃ τῇ γῇ [23] λέγει Κύριος, τὰ δύο αὐτῆς μέρη [24] ἐξολοθρευθήσεται καὶ ἐκλείψει· τὸ δὲ τρίτον ὑπολειφθήσεται ἐν αὐτῇ. Καὶ διάξω τὸ τρίτον διὰ πυρὸς, καὶ πυρώσω αὐτοὺς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον, καὶ δοκιμῶ [25] αὐτοὺς, ὡς δοκιμάζεται τὸ χρυσίον. » Κατ' ἐκεῖνον, φησὶ, τὸν καιρὸν, μετὰ ταύτην αὐτῶν τὴν λύτταν, τὰς δύο μοίρας τοῦ πλήθους παραδώσω σφαγῇ, τὸ δὲ τρίτον καθάπερ ἀργύριον καὶ χρυσίον διὰ πυρὸς δοκιμάσω, τοῖς παντοδαποῖς παραδιδοὺς πειρασμοῖς· ὧν καταφρονοῦντες, καὶ διὰ καρτερίας τῶν λυπηρῶν ἁπάντων περιγιγνόμενοι, εἰλικρινῆ μοι καὶ γνησίαν δείξουσι [26] τὴν διάθεσιν. « Αὐτὸς γάρ, φησὶν, ἐπικαλέσεται τὸ ὀνομά μου, καὶ ἐγὼ ἐπακούσομαι αὐτοῦ [27], καὶ ἐρῶ· Λαός μου οὗτός ἐστι. Καὶ αὐτὸς ἐρεῖ· Κύριος ὁ Θεός μου. » Λέγει ταῦτα περὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων. Πρὸς γὰρ τοῖς δώδεκα ἀποστόλοις καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα ἐξελέξατο· μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἑκατὸν εἴκοσι κατὰ ταυτὸν εὑρέθησαν ὄντες. Ὁ δὲ θεσπέσιος Παῦλος καὶ πεντακοσίοις αὐτὸν ὁμοῦ συνηγμένοις ἔφησεν ὀφθῆναι. Ὁ δὲ θειότατος Πέτρος δημηγορήσας, νῦν μὲν τρισχιλίους, νῦν δὲ πεντακισχιλίους εἰς ζωὴν ἐσαγήνευσεν. Ὁ δὲ μέγας Ἰάκωβος τῷ μακαρίῳ Παύλῳ φησί· « Θεωρεῖς, ἀδελφὲ,

Vers. 7. « Ensis, surge super pastorem meum, et super virum civem ejus, dicit Dominus omnipotens : percute pastorem, et dispergentur oves. » Quoniam enim dixit : « Aspicient me quem compunxerunt [b], » ne arbitrentur, eum invitum salutarem passionem perpessum fuisse; docet per prophetam quod sponte sua venerit, et seipsum humiliaverit, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis [c]. Quare propheticus sermo divinam effingit concessionem, et gladium ostendit prius a Patre concessum, tum deinde contra pastorem procedere; ac post illum, contra illius *cives*, sive, ut Aquila vertit, *contribules*. Nam post Dominum, in benevolos ejus famulos, sacros dico apostolos, processit, et in prædicatores qui illis successerunt. Hujus porro testimonii Dominus quoque in sacris Evangeliis meminit. Nam cum dixisset : « Omnes scandalum sumetis de me in nocte ista [d], » **1659** adjecit : « Quia scriptum est : Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis [e]. » Addit postea sermo propheticus : « Et convertam manum meam super parvos pastores, » sacerdotes et doctores, qui nomen quidem pastorum habent, reipsa vero tales non sunt.

Vers. 8, 9. « Et erit die illo, dicit Dominus, in tota terra duæ ejus partes peribunt et deficient : tertia autem pars relinquetur in ea. Et transducam tertiam partem per ignem, et uram eos, sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum. » Per id tempus, inquit, post hanc illorum rabiem, duas partes populi interficiam, tertiam autem sicut argentum atque aurum igne probabo, tradens eos in varias tentationes : quas contemnentes, et constantissime omnes acerbitates superantes, sincero erga me et germano erunt affectu. « Ipse enim, inquit, invocabit nomen meum, et ego exaudiam eum, et dicam : Populus meus iste est; et ipse dicet : Dominus Deus meus es tu. » Hæc de iis ait qui ex Judæis crediderunt. Etenim, præter apostolos duodecim [e*], elegit alios septuaginta [f]. Jam vero post resurrectionem centum et viginti simul inventi fuerunt [f*]. Divinus autem Paulus etiam quingentis eum apparuisse ait simul in unum congregatis [g]. Cum autem **1660** Petrus concionaretur, nunc tria millia, nunc quinque millia ad vitam expiscatus fuit [g*]. Magnus porro Jacobus beato Paulo dicit : « Vides, frater, quot millia sint Judæorum qui crediderunt [h]. » Hæc per divum Zachariam præsignificavit Deus, fore ut duæ

[b] Zach. XII, 10. [c] Philipp. II, 8. [d] Marc. XIV, 27. [e] Ibid. [e*] Matth. X, 1. [f] Luc. X, 1 [f*] Act. I, 15. [g] I Cor. XV, 6. [g*] Act. II, 41; IV, 4. [h] Act. XXI, 20.

VARIÆ LECTIONES.

[17] αὐτ. A μου. [18] λ. Κ.παντ. Ex A suppl. [19] A διασκορπισθήσονται. [20] συμφ. Aquila interpretatus est σύμφυλόν μου. [21] A ἐπάξω. [22] ποιμ.· Des. in A. [23] ἐν π. τ. γῇ. Des. in A. [24] A μέρη ἐν αὐτῇ. [25] C δοκιμάσω [26] δείξουσι. Ita cum C legimus. Sirm. ἕξουσι. [27] A αὐτῷ.

Digitized by Google

partes propter incredulitatem pereant, tertia vero, A tentationibus approbata et genuina visa, ejus populus dicatur, eum Dominum et Deum appellans. Idem et per alium prophetam dixit Deus : « Si fuerit numerus filiorum Israelis ut arena maris, reliquiæ salvabuntur [1]. » Hoc et beatus Zacharias rursus docet in sequentibus.

πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων [28] Ἰουδαίων. » Ταῦτα διὰ τοῦ θεσπεσίου Ζαχαρίου προεἰρηκεν ὁ Θεὸς, ὅτι τὰ δύο μέρη διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξολοθρευθήσεται, τὸ δὲ τρίτον τοῖς πειρασμοῖς πυρωθὲν καὶ ἀποφανθὲν δόκιμον, λαὸς αὐτοῦ χρηματίσει, Κύριον αὐτὸν καὶ Θεὸν ὀνομάζων. Τοῦτο καὶ δι' ἄλλου προφήτου φησὶν ὁ Θεός· « Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἐπαγομένων πάλιν ὁ μακάριος Ζαχαρίας ἔφη [29].

CAPUT XIV.

Vers. 1. « Ecce dies Domini venit, et dividentur spolia tua in te. » Hostibus videlicet hæc dividentibus.

Vers. 2. « Et congregabo omnes gentes adversus Hierosolymam ad bellandum, et capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres polluentur; et egredietur dimidia pars civitatis in captivitatem : reliqui autem populi mei non peribunt de civitate. » Fama enim est, Vespasiano et Tito bellum parantibus, id temporis fideles ex revelatione urbem reliquisse. Hoc vero etiam in Evangeliis Christus Dominus jussit : « Cum videritis circumdari ab exercitibus **1661** Hierosolymam, tunc scitote appropinquasse finem ejus : tunc qui in Judæa sunt, fugiant * ad montes; et qui super tecto, ne descendat, ut quid tollat de domo sua [1]. » De his itidem per Zachariam prædixit :

« Reliqui non peribunt. (Vers. 3.) Et egredietur C Dominus in acie in gentibus illis, sicut dies commissionis ejus die prælii. » Instruet autem aciem, non pro Judæis pugnans, sed contra illos copias ducens. « Et aderit Dominus Deus meus, et omnes sancti cum eo. » Angelorum intelligit legiones.

Vers. 4. « Et stabunt pedes ejus die illo super monte Olivarum, qui est e regione Hierosolymæ ad orientalem plagam. » Unde enim ad cœlos ascendit, inde victoriam dat bellum gerentibus contra Hierosolymam. Postea dicit montis fore quadripartitam divisionem, ita ut pars ad orientem, altera ad occidentem, tertia tendat ad aquilonem, quarta ad meridiem.

« Scindetur enim, inquit, mons Olivarum, dimidium ejus ad orientem, et dimidium ejus ad occidentem (et) mare, vorago valde magna : et inclinabit dimidia pars montis ad aquilonem, et dimidia pars ejus ad austrum, vallis magna. (Vers. 5.) Et obturabitur vallis montium usque ad Jassam : et obturabitur sicut obturata est a facie terræ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

α'. « Ἰδοὺ ἡμέρα [30] ἔρχεται Κυρίου [31], καὶ διαμερισθήσεται [32] τὰ σκῦλά σου ἐν σοί. » Τῶν πολεμίων δηλονότι ταῦτα διανεμομένων.

β'. « Καὶ ἐπισυνάξω [33] πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ εἰς πόλεμον, καὶ ἁλώσεται ἡ πόλις, καὶ διαρπαγήσονται αἱ οἰκίαι, καὶ αἱ γυναῖκες μολυνθήσονται· καὶ ἐξελεύσεται τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως ἐν αἰχμαλωσίᾳ· οἱ δὲ κατάλοιποι τοῦ λαοῦ μου οὐ μὴ ἐξολοθρευθῶσιν ἐκ τῆς πόλεως· » Φασὶ γὰρ, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου μελλόντων ἐπιστρατεύειν, τοὺς τηνικαῦτα πιστοὺς ἐξ ἀποκαλύψεως τὴν πόλιν καταλιπεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων ἐκέλευσεν ὁ Δεσπότης Χριστός· « Ὅταν ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλὴμ, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ τέλος αὐτῆς· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβάτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας. » Περὶ τούτων καὶ διὰ τοῦ μακαρίου προεθέσπισε Ζαχαρίου, ὅτι

« Οἱ κατάλοιποι [34] οὐ μὴ ἐξολοθρευθῶσι. (γ'.) Καὶ C ἐξελεύσεται Κύριος ἐν παρατάξει [35] ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις, καθὼς ἡμέρα παρατάξεως αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. » Παρατάξεται δὲ, οὐχ Ἰουδαίων ὑπερμαχῶν, ἀλλὰ κατ' ἐκείνων στρατηγῶν. « Καὶ [36] παρέσται Κύριος ὁ Θεός μου, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι [37] μετ' αὐτοῦ. » Λέγει δὲ τῶν ἀγγέλων τὰ τάγματα.

δ'. « Καὶ στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ κατέναντι Ἰερουσαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν. » Ὅθεν γὰρ εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη, ἐκεῖθεν δίδωσι τοῖς κατ' Ἰουδαίων στρατευομένοις τὴν νίκην. Εἶτα λέγει, ὅτι διαιρεθήσεται τετραχὰ τὸ ὄρος, ὡς τὸ μὲν κατ' ἀνατολὰς, τὸ δὲ κατὰ δυσμὰς, τὸ δὲ κατὰ βορρᾶν, τὸ δὲ κατὰ νότον D χωρῆσαι.

« Καὶ [38] σχισθήσεται γὰρ, φησὶ, τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ ἥμισυ αὐτοῦ [39] πρὸς ἀνατολὰς, καὶ τὸ [40] ἥμισυ αὐτοῦ πρὸς δύσιν θάλασσαν [41], χάος μέγα σφόδρα, καὶ κλινεῖ τὸ ἥμισυ τοῦ ὄρους πρὸς βορρᾶν, καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ πρὸς νότον, φάραγξ μεγάλη [42]. (ε'.) Καὶ ἐμφραχθήσεται ἡ [43] φάραγξ τῶν ὀρέων ἕως Ἰασσὰ, καὶ ἐμφραχθήσεται, ὃν τρόπον

[1] Isa. x, 22. [1] Luc. xxi, 20; Marc. xiii, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES.

[28] τ. πεπ. Loco cit. post Ἰουδαίων ponitur. [29] C φησίν. [30] A ἡμέραι ἔρχονται τοῦ Κυρ. [31] C λέγει Κύριος. [32] A διασκορπισθήσονται. [33] A ἐπισυναγάγω. [34] οἱ κατ. Des. in C. [35] ἐν παρ. A καὶ παρατάξεται. [36] Καὶ — αὐτοῦ. Des. in A. [37] ἄγ. Alii ἄγγελοι. [38] Καί. Des. in C. [39] αὐτοῦ. Des. in A. [40] τὸ — δύσιν. Des. in A. [41] δύσ. θάλ. Duplex h. l. coaluit interpretatio. [42] φάρ. μεγ. Des. in A [43] ἡ — Ἰασσά. A ἡ κοιλὰς τῶν ὀρέων μου, καὶ ἐγκολληθήσεται φάραγξ ὀρέων ἕως Ἀσαήλ.

Digitized by Google

ἐνεφράγη ἀπὸ προσώπου τοῦ σεισμοῦ ἐν ἡμέραις [46] Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα. » Ὄρος δὲ, ὡς οἶμαι, καλεῖ τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων, εἰς τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν διαιρουμένην, καὶ τοὺς μὲν τὸ ἑῷον αὐτῆς μέρος, τοὺς δὲ τὸ ἑσπέριον καταλαβόντας, καὶ ἄλλους μὲν τὰ βόρεια, ἄλλους δὲ τὰ νότια φρουροῦντας. Εἰκὸς δὲ ἦν καὶ τὸ ὄρος αὐτὸ τὴν διαίρεσιν ταύτην ὑπομεῖναι, τοῦ Θεοῦ τὴν κατ' αὐτῶν δεικνύντος ὀργήν. Καὶ γὰρ ἡνίκα τὸν Δεσπότην τῷ σταυρῷ προσήλωσαν, σκότος μὲν ἐξεχύθη κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, κλονουμένη δὲ ἡ γῆ τάφος αὐτοῖς αὐτοσχέδιος γενέσθαι ἠπείγετο, τὰ δὲ ὄρη κατ' αὐτῶν ἤφιει τὰς πτέρυγας. Λέγει τοίνυν ὅτι τούτων τῶν ὀρέων ῥαγέντων, καὶ τῶν φαράγγων αἱ διαβάσεις ἐμφραχθήσονται· καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ὀζίου τοῦ μεγάλου σεισμοῦ γενομένου. Εἰ γὰρ δι' ἐκεῖνον ἐλάττονα πλημμελήσαντα, καὶ τῆς ἱερωσύνης παρανόμως κατατολμήσαντα, οὕτως ἔσεισε τὴν γῆν τῶν ὅλων ὁ Κύριος [48], μειζόνων οὗτοι πειραθῆναι δίκαιοι συμφορῶν, τὰ μείζονα τολμήσαντες δυσσεβήματα. Οὐδὲ γὰρ θεασάμενοι συγκινουμένην τὴν κτίσιν ἐπὶ τῷ τολμήματι τοῦ σταυροῦ, τὰ τῆς μεταμελείας προσεδέξαντο φάρμακα. Διόπερ ὁ Ηροφήτης καταλιπὼν τὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τιμωρίας γεγενημένα, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὰ συμβάντα κατὰ τὴν τῆς παρανομίας ἡμέραν.

A motus in diebus Oziæ regis Judæ. » *Montem* autem, mea **1662** sententia, vocat phalangem hostium ad obsidendam Hierosolymam divisam; et alios partem ejus orientalem, alios occidentalem occupantes, et alios rursus partem aquilonarem, alios meridionalem custodientes. Par autem erat, ipsum etiam montem hanc divisionem sustinere, Deo contra eos iram suam demonstrante. Etenim cum Dominum in crucem egissent, tenebræ factæ sunt super universam terram, et terra mota repentinus eis tumulus fieri properabat : montes vero contra eos alas emittebant. Ait ergo : His montibus abruptis, vallium quoque transitus obturabuntur, quemadmodum sub Ozia magno terræ motu facto. Si enim propter illum, qui minus peccarat et sacerdotium illicite usurparat, universorum Dominus terram ita concussit, majoribus hos par est calamitatibus affici, qui majorem impietatem ausi sunt. Neque enim, cum elementa viderent ad crucis facinus commoveri, pœnitentiæ admiserunt remedia. Quare propheta, iis omissis quæ tempore ultionis facta sunt, convertit sermonem ad ea quæ acciderunt die iniquitatis.

ς'. « Ἐν ἐκείνῃ γὰρ, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ, » καθ' ἣν ὁ τῆς οἰκουμένης σταυρωθήσεται Σωτὴρ, « οὐκ ἔσται φῶς. » Καὶ τοῦτο ἡ ἱστορία ἐδίδαξεν· « Ἀπὸ [49] γὰρ ἕκτης ὥρας μέχρις ἐννάτης σκότος ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, » ἵνα πάντες οἱ ἄνθρωποι τῇ τῆς προφητείας μαρτυρήσωσιν ἀληθείᾳ. « Ἀλλὰ [47] ψύχος καὶ πάγος ἔσται μίαν ἡμέραν [50]. » Καὶ τούτου δὲ οἱ εὐαγγελισταὶ μάρτυρες, καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ κορυφαῖος ἐν τῷ πυλῶνι παρὰ τὴν πυρὰν θερμαινόμενος.

Vers. 6. « Illo enim, inquit, die, » quo orbis terræ Conservator in crucem agetur, « non erit lux. » Quod historia (evangelica) docet [k] : « Ab hora enim sexta usque ad nonam tenebræ factæ sunt super universam terram, » ut omnes homines prophetiæ **1663** veritati testimonio essent. « Sed frigus et gelu erit uno die. » Hujus vero etiam evangelistæ testes, et apostolorum coryphæus in atrio ad ignem calefaciens sese.

ζ'. « Καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ [51] τῷ Κυρίῳ. » Ἄνω γὰρ ἅπαντα προεγίνωσκεν ὁ Θεός. « Καὶ οὐχὶ [52] ἡμέρα, καὶ οὐ [51] νύξ. » Ἐὰν γὰρ *ἡμέραν* αὐτὴν προσαγορεῦσαι θελήσω, ἐπέχει με τῆς μεσημβρίας τὸ σκότος· ἐὰν δὲ *νύκτα* βουληθῶ ὀνομάσαι διὰ τὸ σκότος, κωλύει με τὸ μέχρις ἕκτης ὥρας, καὶ τὸ μετὰ τὴν ἐννάτην γενόμενον φῶς. Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ Προφήτου προλέγει· « Καὶ [52] πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. » Εἶτα τὰ ἐντεῦθεν φυόμενα ἀγαθά.

Vers. 7. « Et dies ille notus Domino. » A principio enim omnia præsciebat Deus. « Et non dies, neque nox. » Si enim *diem* illum appellare velim, prohibent me tenebræ meridiei : sin *noctem* nominare propter tenebras velim, vetat quæ usque ad horam sextam et post horam nonam exorta est lux. Hoc etiam per prophetam prædicit : « Et ad vesperam erit lux. » Deinde bona inde nata.

η'. « Ἐν [53] τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ Ἱερουσαλὴμ, καὶ [54] τὸ ἥμισυ αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν πρώτην, καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν [55] ἐσχάτην. » Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτου τὸ σωτήριον κήρυγμα, τὸ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δραμὸν, καὶ τά τε ἑῷα, τά τε ἑσπέρια τῆς θείας διδασκαλίας ἐμπλῆσαν. Καὶ κατ' αὐτὴν μέντοι τὴν ἱστορίαν ἔστιν ἰδεῖν τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν·

Vers. 8. « Die illo egredietur aqua viva ex Hierosolyma : dimidium ejus ad mare primum, et dimidium ejus ad mare novissimum. » Per hoc designat salutarem prædicationem, quæ universum orbem pervasit, et orientem atque occidentem divina doctrina cumulavit. Juxta historiam quoque cernere licet prophetiæ veritatem. Illo enim die ex sancto latere patuit salutis fons, ex quo

[k] Matth. xxvii, 45.

VARIÆ LECTIONES.

[46] ἐν ἡμ. Ex A et C suppl. [47] Κύρ. C ποιητής. [48] ἀπὸ, κ. τ. λ. Aliter l. c. leg. [47] ἀλλά. A καί. [49] ἔστ. μ. ἡμ. Hæc solent initium facere vers. 7. [50] A γνωσθήσεται. [51] A οὐχ. Ita quoque supra, p. 1039. [51] οὐ. Ed. prior hab. ἡ. [52] Καί. Ex A suppl. [53] Ἐν. A præm καί. [54] καί. Des. in A. [55] τήν. Ex A et C suppl.

Digitized by Google

duplices mysteriorum latices suscepimus, aquam, A inquam, et sanguinem, quæ qui vidit, testatus est [l]. Quorum unum purgat nos et liberat a peccatis; alterum nutrit, et rigat, et germinare facit. Explicat etiam tempus, quo hæc acciderint. « In **1664** æstate et in vere erit sic. » Quoniam enim quidam bifariam dividunt annum, in hiemem et æstatem; quidam in quatuor partes distribuunt, in ver, æstatem, autumnum et hiemem, utrumque posuit propter Judæorum impudentiam, ut ex horum et illorum sententia veritatem ostendat. Sive enim in æstatem et hiemem annum distribuitis, æstatis erit principium, si hæc accident; sive quatuor ponitis tempestates, cognoscite veris esse tempus hujus tempus. Tunc aperte imperabit orbi terræ ille quem in crucem egistis, et error B quidem de multitudine deorum funditus peribit.

Vers. 9. « Erit autem Dominus unus, et nomen ejus unum, circuiens omnem terram et desertum. » Non enim Judæi tantum hæc intelligent, sed etiam gentes, tum quæ ad austrum, tum quæ ad aquilonem Hierosolymæ habitant, quæ olim Dei cognitione caruerunt. Hoc enim dixit propheta.

Vers. 10. « A Gabaa usque ad Remmon ad austrum Hierosolymæ: Rhama vero in loco permanebit, a porta Benjaminis usque ad portam primam. » Per hæc designat Bethleem. Etenim beatus Matthæus, cum cædem puerorum narraret, propheticum testimonium attulit, « Vox in Rhama C audita est, ploratus, ejulatus et ululatus multus: Rachel deplorans filios suos [m]. » Dicit autem: Sublatis impiis illis, **1665** fideles habitabunt etiam in terra ad Benjaminem pertinente.

Vers. 11. « Et anathema non erit amplius, et habitabit in Hierosolyma confidenter. » Per *anathema* vero a Deo abalienationem significavit. Non enim idolis amplius adhærescent in Christum credentes, sed cum pietate inhabitabunt Hierosolymam. His ita prædictis, convertit sermonem ad Gogum et Magogum, et ad eos qui simul cum his bellum urbi Hierosolymæ intulerunt. Ait enim:

Vers. 12. « Et erit ruina, qua percutiet Dominus omnes populos, qui militaverunt contra Hierosolymam: Tabescent carnes eorum stantium super pedes suos, et oculi illorum defluent de foraminibus eorum, et lingua eorum tabescet in ore eorum. » [13-15] Docet, cujusmodi pœnis divinitus afficiendi sint: fore enim ut corpora eorum tabescant, et

κατ' ἐκείνην γὰρ τὴν ἡμέραν ἐκ τῆς ἁγίας ἀνεστομώθη πλευρᾶς ἡ τῆς σωτηρίας πηγή, ἀφ' ἧς τὰ διπλᾶ τῶν μυστηρίων ἐδεξάμεθα νάματα· τὸ ὕδωρ, φημὶ, καὶ τὸ αἷμα, ἅπερ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε. Τὸ μὲν καθαῖρον ἡμᾶς, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων ἐλευθεροῦν· τὸ δὲ διατρέφον, καὶ ἄρδον, καὶ τεθηλέναι παρασκευάζον. Λέγει δὲ καὶ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ταῦτα συνέβη. « Ἐν θέρει καὶ ἔαρι ἔσται οὕτως. » Ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν διχὰ εἰς χειμῶνα καὶ θέρος, οἱ δὲ τετραχὰ εἰς ἔαρ, καὶ θέρος, καὶ μετόπωρον, καὶ χειμῶνα, τὸν ἐνιαυτὸν διαιροῦσιν, ἀμφότερα τέθεικε διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀναίδειαν, ἵνα καὶ κατὰ τούτους καὶ κατ' ἐκείνους τὴν ἀλήθειαν δείξῃ. Εἴτε γὰρ εἰς θέρος καὶ χειμῶνα τὸν ἐνιαυτὸν διαιρεῖτε, θέρους ἔσται [56] ἀρχὴ, ὅτε ταῦτα συμβήσεται· εἴτε τέσσαράς φατε τὰς τροπὰς, γινώσκετε ἔαρος εἶναι καιρὸν τὸν τούτου καιρόν. Τότε προφανῶς βασιλεύσει τῆς οἰκουμένης ὁ παρ' ὑμῶν ἀνασκολοπισθεὶς, καὶ ἡ μὲν πολύθεος πλάνη λήψεται πέρας.

Ο'. « Ἔσται [57] δὲ Κύριος εἷς, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕν, κυκλοῦν [58] πᾶσαν τὴν γῆν καὶ τὴν ἔρημον. » Οὐ γὰρ μόνον Ἰουδαῖοι ταῦτα φρονήσουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ πάλαι θεογνωσίας ἔρημα ἔθνη, τά τε ἀπὸ νότου τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰ ἀπὸ βορρᾶ· τοῦτο γὰρ εἶπεν ὁ Προφήτης.

π'. « Ἀπὸ Γαβαᾶ [59], καὶ ἕως Ῥεεμὼν [60], κατὰ νότον Ἱερουσαλήμ· Ῥαμᾶ δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου μενεῖ, ἀπὸ τῆς πύλης Βενιαμὶν, ἕως τῆς πύλης [61] τῆς πρώτης. » Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τὴν Βηθλεέμ· καὶ γὰρ ὁ μακάριος Ματθαῖος, τῶν παίδων ἱστορήσας τὸν φόνον, τὴν προφητικὴν τέθεικε μαρτυρίαν, βοῶσαν· « Φωνὴ ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη, θρῆνος [62] καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς· Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς. » Λέγει δὲ, ὅτι τῶν δυσσεβῶν ἐκείνων ἀναιρεθέντων, οἱ πεπιστευκότες κατοικήσουσι καὶ τὴν τῷ Βενιαμὶν προσήκουσαν γῆν.

ια'. « Καὶ ἀνάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι, καὶ κατοικήσει τὴν [63] Ἱερουσαλὴμ πεποιθότως. » Διὰ δὲ τοῦ *ἀναθέματος* τὴν τοῦ Θεοῦ ἐσήμανεν ἀλλοτρίωσιν· οὐκέτι γὰρ εἰδώλοις προσέξουσιν οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες, ἀλλὰ μετ' εὐσεβείας τὴν Ἱερουσαλὴμ οἰκήσουσιν. Οὕτω ταῦτα προειρηκὼς, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Γὼγ καὶ Μαγὼγ, καὶ τοὺς σὺν ἐκείνοις κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ στρατεύσαντας. Φησὶ γὰρ ὅτι·

ιβ'. « Καὶ αὕτη ἔσται ἡ πτῶσις, ἣν κόψει Κύριος πάντας τοὺς λαοὺς, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Ἱερουσαλήμ· Τακήσονται αἱ σάρκες αὐτῶν ἑστηκότων ἐπὶ τῶν ποδῶν [64] αὐτῶν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ῥυήσονται ἐκ τῶν ὀπῶν αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν τακήσεται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » Διδάσκει οἵαις θεηλάτοις παραδοθήσονται τιμωρίαις· τά τε γὰρ

[l] Joan. XIX, 34, 35. [m] Matth. II, 18 et Jerem. XXXI, 15; vel juxta LXX, XXXVIII, 15

VARIÆ LECTIONES.

[56] C ἐστὶν. [57] Ἔσται, κ. τ. λ. Quæ ex hoc vers. desunt, infra, t. IV. *Gr. Aff. Cur.* serm. 10, ita leg. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς βασιλέα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται, κ. τ. λ. [58] A κυκλῶν. [59] A Γαβαέλ. [60] Leg. esse videtur Ῥεμμὼν, juxta rec. lect. [61] τ. πύλ. A præm. τοῦ τόπου. [62] θρ. — πολύς. Des. in edit. priori. [63] τήν. Des. in A. [64] A τοὺς πόδας.

Digitized by Google

σώματα αὐτῶν ἐκτακήσονται, φησὶ, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκκοπήσονται, καὶ φθορὰν ὑπομενοῦσιν αἱ γλῶσσαι· ἔξω δὲ αὐτοὺς τῶν οἰκείων καταστήσας φρενῶν τῶν ὅλων ὁ Κύριος, κατ' ἀλλήλων αὐτοὺς χωρῆσαι παρασκευάσει, ὥστε ταῖς ἀλλήλων δεξιαῖς τῷ θανάτῳ παραπεμφθῆναι· οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ στρατηγούμενοι Ἰουδαῖοι θεαταὶ μόνον τοῦ θανάτου γενόμενοι, τὸν ἐκείνων σκυλεύσουσι πλοῦτον, χρυσὸν ὅτι πλεῖστον, καὶ ἄργυρον, καὶ ἐσθῆτα πολύτιμον κομιζόμενοι· οἱ γὰρ ἵπποι, σὺν τοῖς ὄνοις, καὶ ἡμιόνοις, καὶ καμήλοις, φθορᾷ μετὰ τῶν ἀνθρώπων παραδοθήσονται.

B oculi eorum effodiantur, et linguæ penitus corrumpantur, atque hos universorum Dominus mentis usu privatos, inter se confligere faciat, ut mutuis vulneribus interficiantur. Judæi vero, sub Deo duce militantes, spectatores tantum cædis facti, illorum divitias prædabuntur, aurum quam plurimum, et argentum, et vestem pretiosam auferentes. Equi enim una cum asinis, et mulis, et camelis, internecioni simul cum hominibus tradentur.

ις'. « Καὶ ἔσται, ὅσοι ἐὰν καταλειφθῶσιν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τῶν ἐλθόντων ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀναβήσονται ἐνιαυτὸν [68] κατ' ἐνιαυτὸν τοῦ προσκυνεῖν [66] τῷ βασιλεῖ Κυρίῳ παντοκράτορι, καὶ τοῦ ἑορτάζειν [67] τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας. » Ταύτης δὲ τῆς νίκης, φησὶ, γενομένης, τοσοῦτο δέος ἐπιπεσεῖται τοῖς καταλειπομένοις τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, ὡς κατ' ἐνιαυτὸν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ τρέχειν, καὶ τῷ Κυρίῳ τῶν ὅλων τὸ σέβας προσφέρειν, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ πανηγυρίζειν τῆς Σκηνοπηγίας τὴν ἑορτὴν· ἐπιτήδειος γὰρ εἰς ἀποδημίας ὁ ταύτης καιρὸς, θέρους ὑπάρχων καιρός.

1666 Vers. 16. « Et erit, quicunque derelicti fuerint de cunctis gentibus quæ venerunt contra Hierosolymam, ascendent per annos singulos, ut adorent regem Dominum omnipotentem, et celebrent festum tabernaculorum. » Hac autem, inquit, victoria reportata tantus metus injicietur reliquis exteris gentibus, ut quotannis Hierosolymam accurrant, et Domino universorum honorem deferant, et simul cum populo celebrent festum tabernaculorum; nam ad peregrinas profectiones hujus festi tempus erat idoneum, cum esset tempus æstivum.

ιζ'-ιθ'. « Καὶ ἔσται, ὅσοι [69] μὴ ἀναβῶσιν ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν τῆς γῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ [69], τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ Κυρίῳ παντοκράτορι, καὶ οὗτοι ἐκείνοις [70] προστεθήσονται, καὶ [71] οὐκ ἔσται ἐπ' αὐτοὺς ὑετός. Ἐὰν δὲ φυλὴ Αἰγύπτου μὴ ἀναβῇ, μηδὲ ἔλθῃ ἐκεῖ [72], καὶ ἐπὶ τούτους [73] ἔσται ἡ πληγὴ [74], ἣν πατάξει [75] Κύριος πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἂν μὴ ἀναβῇ τοῦ ἑορτάσαι τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας. Αὕτη [76] ἔσται ἡ ἁμαρτία Αἰγύπτου, καὶ ἡ ἁμαρτία πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσα ἂν μὴ ἀναβῇ τοῦ ἑορτάσαι τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας. » Ὅσοι δὲ, φησὶ, τῶν ἐθνῶν εὐσεβεῖν δοκιμάσαντες, εἶτα κατολιγωρήσαντες ὧν εὖ καὶ καλῶς προεῖλαντο, μὴ ἀφίκωνται κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὴν προειρημένην πανήγυριν, ταυτὰ πείσονται τοῖς ἐπιστρατεύσασι καὶ δεξαμένοις τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὗτοι γὰρ, φησὶν, « ἐκείνοις προστεθήσονται, καὶ οὐκ ἔσται ἐπ' αὐτοὺς ὑετός· » ἀντὶ τοῦ, φιλανθρωπίας οὐδεμιᾶς ἀπολαύσουσιν. Εἴτε δὲ Αἰγύπτιοι, εἴτε ἄλλοι τινὲς, ἐκπλαγέντες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καταμελήσωσι ταύτης τῆς ἑορτῆς, καὶ τὸ προσῆκον ἐν αὐτῇ τῷ Θεῷ μὴ προσενέγκωσι σέβας, *καὶ ἐπ' αὐτοῖς*, φησὶν *ἔσται ἡ πτῶσις*· ἐπειδὴ χαλεπὰ πλημμελοῦσι, μεμαθηκότες μὲν τὴν τῶν οἰκείων εἰδώλων ἀσθένειαν, προφανῶς δὲ θεασάμενοι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχὺν, καὶ τῇ προτέρᾳ ῥᾳθυμίᾳ προσμένοντες.

Vers. 17-19. « Et erit, qui non ascenderint de familiis terræ Hierosolymam, ut adorent regem Dominum omnipotentem, et isti illis apponentur, et non erit super eos imber. Sin autem tribus Ægypti non ascenderit, nec venerit illuc, et super eos erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderint, ut celebrent solemnitatem Tabernaculorum. Hoc erit peccatum Ægypti, et peccatum omnium gentium quæ non ascenderint ut celebrent festum Tabernaculorum. » Quotquot autem, inquit, ex gentibus pietatem professi fuerint, deinde abjectis his quæ bene et honeste inchoarant, non venerint de more ad supradictum **1667** festum, eadem patientur ac illi qui bellum intulerunt et pœnas dederunt. Ili enim, ait, etiam « illis apponentur: et non erit super eos imber; » hoc est, nullam misericordiam assequentur. Sive autem Ægyptii, sive alii quidam, qui Dei potestatem admirati sunt, hoc festum neglexerint, et debitum in eo cultum Deo non attulerint, *super eos quoque* inquit, *erit ruina*, quia graviter delinquunt qui, cum idolorum suorum infirmitatem perceperint, plenissime vero Dei robur viderint, adhuc in priori inertia errantes permanent.

κ', κα'. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται τὸ ἐπὶ τὸν χαλινὸν [77] τοῦ ἵππου ἅγιον Κυρίῳ [78] παντοκράτορι, καὶ ἔσονται οἱ λέβητες ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ὡς φιάλαι πρὸ προσώπου τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ ἔσται πᾶς

Vers. 20, 21. « Die illo erit quod super frenum equi est sanctum Domino omnipotenti: et erunt lebetes qui in domo Domini sunt, sicut phialæ ante faciem altaris. Et erit omnis lebes in Hierosolyma

VARIÆ LECTIONES.

[68] ἐν. Des. in A. [66] A προσκυνῆσαι. [67] A ἑορτάσαι. [68] ὅσ. A addit ἐάν. [69] εἰς Ἱερ. Ex A suppl. [70] C ἐκεῖ. [71] καὶ ὑετός. Des. in A. [72] ἐκ. Des. in C. [73] A τούτου. [74] πλ. A πτῶσις. [75] C ἡ ἂν πατάξῃ. [76] Vers. 19 in A omissus est, ob ὁμοιοτέλευτον, ut videtur. [77] Infra, t. III, *Hist. eccl.*, l. c. 17 leg. τῷ χαλινῷ. [78] Κυρίῳ. A et C præm. τῷ.

Digitized by Google

e. in Juda sanctus Domino omnipotenti : et venient omnes qui immolant, et sument ex eis, et coquent in illis. » Infinitis enim gentibus illis interfectis, tanquam decimas quasdam, plurima ex spoliis Deo obtulerunt. Etenim frena dedicarunt gratias agentes ob stragem equorum : et lebetes quam plurimos velut phialas quasdam ante altare posuerunt, ad usus eorum qui undique eo proficiscebantur et victimas offerebant. Quicunque enim egebat, unum ex his sumebat, ad coquendas carnes victimarum. Lucente autem eo tempore divino beneficio, **1668** « Non erit amplius Chananæus in domo Domini omnipotentis. » Hoc est, qui partes Chananæorum sequatur ; qui impie vivat, et in ' iniquitate versetur. Dominus omnipotens autem hanc vocem veram esse hoc etiam tempore præstet, ut nemo in nobis Chananæus videatur : sed omnes secundum leges evangelicas vivamus, et beatam spem exspectemus adventumque magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, quocum Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A λέβης ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν τῷ Ἰούδᾳ ἅγιος [79] τῷ Κυρίῳ παντοκράτορι, καὶ ἥξουσι πάντες οἱ θυσιάζοντες, καὶ λήψονται ἐξ αὐτῶν, καὶ ἑψήσουσιν ἐν αὐτοῖς. » Τῶν γὰρ μυρίων ἐκείνων ἀναιρεθέντων ἐθνῶν, οἷον ἀκροθίνια προσέφερον τῷ Θεῷ τῶν σκύλων τὰ πλεῖστα. Καὶ χαλινοὺς γὰρ ἀνέθηκαν, χάριν ὁμολογοῦντες ὑπὲρ τῆς τῶν ἵππων σφαγῆς· καὶ λέβητας δὲ ὅτι πλείστους, οἷόν τινας φιάλας πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τεθείκασιν, εἰς τὰς χρείας τῶν πανταχόθεν ἀφικνουμένων, καὶ προσφερόντων τὰ θύματα. Πᾶς γὰρ δεόμενος ἕνα τούτων λαμβάνων ἥψει τῶν ἱερέων τὰ κρέα. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν τῆς θείας εὐεργεσίας λαμπούσης, « Οὐκ ἔσται Χαναναῖος ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου παντοκράτορος. » Τουτέστι, τὰ Χαναναίων φρονῶν, ἀσεβείᾳ συζῶν, παρανομίᾳ B χρώμενος. Παράσχοι δὲ τῶν ὅλων ὁ Κύριος τήνδε τὴν φωνὴν ἐπαληθεῦσαι καὶ νῦν, καὶ μηδένα ἐν ἡμῖν Χαναναῖον ὀφθῆναι, ἀλλὰ πάντας κατὰ τοὺς εὐαγγελικοὺς πολιτεύεσθαι νόμους, καὶ τὴν μακαρίαν περιμένειν ἐλπίδα, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

[79] A ἅγιον.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΜΑΛΑΧΙΑΝ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO MALACHIÆ PROPHETÆ.

1669 ARGUMENTUM.

Moses magnus legislator, primus quidem divina eloquia nobis conscripta reliquit; divinus vero Malachias post omnes, qui prophetiam conscripserunt, divina oracula scriptis mandavit. Tempus autem non similiter quidem, ut alii prophetæ, expressit : ex his tamen quæ prænuntiavit, planum fecit quod post divini templi **1670** ædificationem, et populi pacem, hac gratia ornatus fuerit. Non enim eos negligentiæ circa ædificationem templi accusat, quemamodum beatus Aggæus et Zacharias; sed divina beneficia illis in memoria

C

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Μωσῆς μὲν ὁ μέγας ὁ νομοθέτης, πρῶτος ἡμῖν ἀνάγραπτα τὰ θεῖα καταλέλοιπε λόγια· ὁ δὲ θεσπέσιος Μαλαχίας μετὰ πάντας, τοὺς προφητείαν συγγεγραφότας τὰ θεῖα θεσπίσματα συγγραφῇ παραδέδωκε. Τὸν δὲ χρόνον, τοῖς ἄλλοις παραπλησίως, οὐκ εἴρηκεν· ἐδήλωσε δὲ δι' ὧν προεφήτευσεν, ὡς μετὰ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ θείου ναοῦ, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν εἰρήνην, ταύτης ἠξιώθη τῆς χάριτος. Οὐ ῥᾳθυμίαν γὰρ αὐτοῖς ἐγκαλεῖ τὴν περὶ τὴν οἰκοδομίαν, καθάπερ Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας οἱ μακάριοι, ἀλλὰ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῶν θείων εὐεργεσιῶν· ἐγκαλεῖ

Digitized by Google

δὲ χωρὶς μὲν τοῖς ἱερεῦσι, χωρὶς δὲ τοῖς ἄλλοις, τὰς ὑπ' αὐτῶν τολμωμένας παρανομίας φέρων εἰς μέσον. Προκηρύττει δὲ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τὴν κατὰ σάρκα παρουσίαν, καὶ τὴν σωτηρίαν, ἧς διὰ ταύτην ἀπήλαυσε τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Προθεσπίζει δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν, καὶ Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, καὶ πρὸς τούτοις τὴν δευτέραν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν. Ἄγγελος δὲ τῇ Ἑλλάδι καλεῖται φωνῇ, *Μαλαχίας* δὲ τῇ Ἑβραίων. Ἄρχεται δὲ τῆς προφητείας οὕτως [80] ·

A revocat, et seorsim sacerdotes, seorsimque alios insimulat, ab eis admissa scelera in medium producens. Simul etiam Domini Jesu Christi adventum secundum carnem præsignificat, et salutem quam per eum genus humanum consecutum est. Prædicit insuper gentium vocationem, et Judæorum incredulitatem, tum præterea secundum adventum Dei Salvatoris nostri. Cæterum lingua Græca Angelus appellatur, Hebraica vero *Malachias*. Prophetiam vero sic exorditur :

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

CAPUT PRIMUM.

α'. « Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. » Ληφθεῖσά μου, φησὶν, ἡ διάνοια ὑπὸ θείας χάριτος, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἁπάντων ἐκτὸς γενομένη, τὴν περὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἐδέξατο προαγόρευσιν · οὐχ ἵνα μόνος ταύτην ἔχω τὴν γνῶσιν, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτοῖς ἐπαγγείλω [84] τὰ δηλωθέντα. Τούτου χάριν [83] ἑαυτὸν ἄγγελον προσηγόρευσεν, ὡς τοῖς θείοις λόγοις ὑπηρετοῦντα. Οὕτως ὑποδείξας τὸν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενον Κύριον, παραινεῖ τῷ λαῷ προσέχειν τοῖς λεγομένοις. « Θέσθε δὴ ἐπὶ τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ἀντὶ τοῦ, Σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ τοῖς θείοις λογίοις προσέχετε.

1671 Vers. 1. « Assumptio verbi Domini super Israelem, in manu angeli ejus. » Mens mea, inquit, a divina gratia assumpta, et extra humana omnia constituta, de Israele prædictionem suscepit : non ut hanc ego notionem solus habeam, sed ut ipsis quoque annuntiem quæ (mihi) significata sunt. Hac enim de causa seipsum angelum appellavit, quod divinorum sermonum administer esset. Ubi ad hunc modum ostendit, Dominum ipsius ore verba facere, adhortatur populum ut ad ea quæ dicuntur attendat : « Ponite super corda vestra. » Hoc est, diligenter ad divinos sermones attendite.

β'. « Ἠγάπησα ὑμᾶς, λέγει Κύριος, καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι ἠγάπησας ἡμᾶς [82] ; » Οὐχ ὡς ἐρωτήσεως τοιαύτης ὑπὸ τοῦ λαοῦ γενομένης τέθεικεν · ἀλλὰ τὸ ἄγνωμον αὐτῶν τῆς διανοίας ἐλέγχει, ὅτι τοσαύτης ἀγάπης παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀπολαύσαντες, οὐ μόνον ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἠγνόησαν, ὅτι ἠγαπήθησαν. Διόπερ ἐλέγχει αὐτῶν τὴν ἀχάριστον γνώμην, ἄνωθεν ἐκ τῶν προγόνων δεικνὺς τὴν τῆς ἀγάπης ὑπερβολήν.

Vers. 2. « Dilexi vos, dicit Dominus, et dicitis : In quo dilexisti nos? » Non hoc posuit, quasi a populo facta sit interrogatio : sed ingratum eorum animum reprehendit, quod cum tantopere a Deo universorum dilecti fuissent, non solum ingrati erga benefactorem fuerint, sed etiam hoc ipsum ignorarint, quod dilecti essent. Quare ingratum eorum animum arguit, demonstrans jam olim a majorum tempore dilectionis magnitudinem.

« Οὐκ ἀδελφὸς ἦν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακὼβ, λέγει Κύριος · καὶ ἠγάπησα τὸν Ἰακὼβ (γ'.), τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα ; » Ἴστε σαφῶς, φησὶ, καὶ ὑμεῖς ταῖς Μωσαϊκαῖς ἐντρεφόμενοι διηνεκῶς ἱστορίαις, ὡς Ἡσαῦ καὶ ὁ Ἰακὼβ ὁ ὑμέτερος γενάρχης, καὶ τὸν αὐτὸν ἔσχον πατέρα, καὶ ἐκ μιᾶς ἐβλάστησαν μήτρας, καὶ τὴν αὐτὴν κατ' αὐτὸν [84] ᾤκησαν γαστέρα · ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἡ κοινωνία τῆς φύσεως, οὔτε ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως εἰς ὢν ἀμφοτέρων, ἴσην αὐτοῖς παρεσκεύασε τὴν ἐμὴν δοῦναι διάθεσιν · ἀλλὰ καὶ τοῦ πατρὸς τοῖς τῆς φύσεως νόμοις ἀκολουθοῦντος, καὶ τῷ Ἡσαῦ δοῦναι τὰ πρωτοτόκια φιλονεικοῦντος, τὸν Ἰακὼβ ἀντ' ἐκείνου τὰ πρεσβεῖα λαβεῖν ᾠκονόμησα. « Τὸν μὲν γὰρ ἐμίσησα, » διὰ τὴν πονηρίαν τοῦ τρόπου·

« Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus : et dilexi Jacob ; (Vers. 3) Esau autem odio habui? » Plane, inquit, nostis etiam vos, qui in Mosaicis historiis assidue versamini, Esau et Jacob generis vestri principem, et eumdem habuisse patrem, et ex eodem utero prodiisse, atque in eodem **1672** simul ventre habitasse : tamen nec communio naturæ, nec idem utriusque tempus geniturae, fecit ut pari eos affectu prosequerer. Sed quamvis pater eorum leges naturæ sequeretur, et Esau primogenituræ jura dare conaretur, curavi ut non hic, sed Jacob prærogativam acciperet. « Illum enim odio habui, » propter morum malitiam; « Jacob vero dilexi, » quod virtutis studiosus esset.

VARIÆ LECTIONES.

[80] F hoc loco, A autem in fine libri addit : Μαλαχίας ἑρμηνεύεται *ἄγγελος*. Οὗτος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τίκτεται ἐν Σοφηρᾷ ἐκ γένους Λευΐ. Καὶ ἔτι πάνυ νέος ὢν καλὸν βίον ἔσχεν. Καὶ ἐπειδὴ πᾶς ὁ λαὸς ἐτίμα αὐτὸν ὡς ἄμεμπτον καὶ πραΰν ἐκάλεσεν Μαλαχίαν αὐτὸν, ὅ ἐστιν *ἄγγελος* · ἦν γὰρ καὶ τῷ εἴδει εὐπρεπής. Ἀλλὰ καὶ ὅσα αὐτὸς εἶπεν ἐν προφητείᾳ, αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἄγγελος ὀφθεὶς Θεοῦ ἐπεδευτέρου τοὺς λόγους αὐτοῦ. Τὸν δὲ ἄγγελον οὐδεὶς ἀνάξιος ἐθεώρει, ἀλλ' ἢ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἤκουσε μόνον. Οἱ δὲ ἄξιοι καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐθεώρουν, ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀναρχίας, ὡς γέγραπται ἐφαρφωτειμ (ita), τουτέστιν ἐν βίβλῳ Κριτῶν. Καὶ ἔτι νέος ὢν προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ ἐν βίῳ ἀγαθῷ, καὶ ἐτάφη μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ. His addit F. ὅπως τὸ πνεῦμα ἀγαπητῶς ὁ Θεὸς ἐξελέξατο, αὐτοὶ δὲ εἰδώλοις προσέδραμον, καὶ τοῦ Θεοῦ τῆς δουλείας ἀπέστησαν. Καὶ οὐδὲ ἐξ αὐτῶν τὸν Χριστὸν σαρκωθέντα ἠδέσθησαν · ὅθεν αὐτοῖς ἀρὰ ἀκαρπίας καὶ τῆς εἰς τὰ ἔθνη διασπορᾶς ἐπάγεται. [81] C ἀπαγγείλω. [82] χάρ. C præm. γάρ. [83] ἡμ. C add. τὸ εἶπατε, Ἐν τίνι ἠγάπησας ἡμᾶς. [84] C κατὰ ταυτόν.

Digitized by Google

Quin etiam Esau posteri, quoniam progenitoris mores æmulati sunt, * curæ meæ expertes manserunt. Unde nunc quasi in solitudinem redacti sunt. Hoc enim sequentia declarant.

« Et posui terminos ejus in desolationem, et hæreditatem ejus in domo deserti. (VERS. 4.) Quare si dixerit : Idumæa destructa est, revertamur, et reædificemus desolatas ejus ; hæc dicit Dominus omnipotens : Ipsi ædificabunt, et ego destruam, et vocabuntur eis termini iniquitatis, et populus super quem constitutus est Dominus usque in æternum. » Si enim suas urbes reædificare aggrediantur, spem eorum vanam efficiam : et iniquitatis suæ fructus solitudinem percipient. Hoc enim est quod dicit : « Et vocabuntur eis termini iniquitatis. » Et hanc a me maledictionem semper possidebunt.

VERS. 5. « Et oculi vestri videbunt, et vos dicetis : Magnificatus est Dominus super terminos Israelis. » Hoc vero cernentes cognoscetis quantopere **1673** mihi curæ sitis. Patefacta in hunc modum sua in eos charitate, valde ingratum eorum animum redarguit.

VERS. 6. « Filius glorificat patrem, et servus dominum suum timebit : et si pater ego sum, ubi est gloria mea? et si Dominus sum ego, ubi est timor mei? dicit Dominus omnipotens. » Duo, inquit, affectus in omnibus subditis dominantur, dilectio et timor ; sed ille in filios, hic in servos cadit. Ego autem vobis utrumque nomen tribui : non enim modo servos sed etiam filios nominavi : « Ego enim dixi : Dii estis et filii Excelsi omnes [n], » Et : « Filios genui et exaltavi [o]. » Et : « Filius primogenitus meus Israel [p]. » Si igitur filiorum nomen adamatis, præstate honorem, quem patri offerre debetis. Sin autem servos vos esse arbitramini, cur timorem quem servos habere convenit, non habetis? præsertim cum ejusmodi habeatis Dominum, qui omnium rerum visibilium et invisibilium simul imperium tenet. Hactenus itaque in commune eos reprehendit : deinde vero separatim accusationem instituit ; et primo sacerdotum delicta arguit, quia majoribus accusationibus digni erant, qui non solum ipsi peccarent, sed etiam ad peccandum exemplo aliis essent.

« Vos sacerdotes, qui despicitis nomen meum, et dixistis : In quo despeximus nomen tuum? » Vestra negligentia in sacerdotalibus officiis **1674** abjectum me, nulliusque momenti * apud vulgus

« ἠγάπησα δὲ τὸν Ἰακώβ, » ὡς ἀρετῆς ἐραστήν. Καὶ μέντοι καὶ τὸ γένος τοῦ Ἡσαῦ, ἐπειδὴ τοῦ προπάτορος τὸν τρόπον ἐζήλωσεν, ἀμελούμενον παρ' ἐμοῦ διετέλεσε. Διόπερ καὶ τὴν ἐρημίαν ταύτην ὑπέμεινε· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑπομένων ἐδήλωσε.

« Καὶ ἔταξα τὰ ὅρια αὐτοῦ εἰς ἀφανισμὸν, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ εἰς δώματα ἐρήμου. (Δ'.) Διότι ἐὰν εἴπῃ [85] · Ἡ Ἰδουμαία κατέστραπται, καὶ ἐπιστρέψωμεν, καὶ ἀνοικοδομήσωμεν τὰς ἠρημωμένας αὐτῆς· τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Αὐτοὶ οἰκοδομήσουσι [86], καὶ ἐγὼ καταστρέψω, καὶ ἐπικληθήσεται αὐτοῖς ὅρια ἀνομίας, καὶ λαὸς, ἐφ' ὃν παρατέταχται Κύριος ἕως αἰῶνος. » Κἂν γὰρ ἐπιχειρήσωσι [87] τὰς οἰκείας οἰκοδομῆσαι πόλεις, ψευδεῖς αὐτῶν ἀποφανῶ τὰς ἐλπίδας, καὶ λήψονται τῆς ἀνομίας τὴν ἐρημίαν καρπόν. Τοῦτο γὰρ εἶπε· « Καὶ ἐπικληθήσεται αὐτοῖς ὅρια ἀνομίας. » Καὶ ταύτην παρ' ἐμοῦ μέχρι τέλους λήψονται τὴν ἀράν.

ε'. « Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν ὄψονται, καὶ ὑμεῖς ἐρεῖτε· Ἐμεγαλύνθη Κύριος ὑπεράνω τῶν ὁρίων Ἰσραήλ [88]. » Τοῦτο δὲ θεασάμενοι γνώσεσθε, ὅσης ὑμεῖς ἀπολαύετε παρ' ἐμοῦ προμηθείας. Οὕτω δείξας ἣν ἔσχε περὶ αὐτοὺς ἀγάπην, τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀγνωμοσύνην ἐλέγχει.

ς'. « Υἱὸς δοξάζει πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ [89] φοβηθήσεται· καὶ εἰ πατὴρ εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου ; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Δύο, φησὶ, διαθέσεις ἐν τοῖς ἀρχομένοις ἅπασι πολιτεύονται, ἀγάπη καὶ φόβος· ἀλλ' ἡ μὲν υἱοῖς, ἡ δὲ δούλοις ἁρμόττει. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν ἀμφοτέρων τῶν ὀνομάτων μετέδωκα· οὐ γὰρ μόνον δούλους, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς προσηγόρευσα· « Ἐγὼ γὰρ εἶπον· Θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Καί· « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα. » Καί· « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. » Εἰ μὲν οὖν τὴν τῶν υἱῶν προσηγορίαν ἀσπάζεσθε, δείξασθε [90] τὸ γέρας, ὅπερ ὡς πατρὶ προσφέρειν ἐπείγεσθε. Εἰ δὲ δούλους σφᾶς αὐτοὺς ὑπολαμβάνετε, τί δήποτε τὸ δέος, ὃ προσήκει δούλους ἔχειν, οὐκ ἔχετε; καὶ ταῦτα τοιοῦτον ἔχοντες Κύριον, ὃς πάντων ὁμοῦ τῶν ὁρωμένων καὶ τῶν ἀοράτων κρατεῖ; Μέχρι μὲν οὖν τούτου κοινῇ πᾶσιν αὐτοῖς ἐπεμέμψατο· ἐντεῦθεν δὲ κατὰ διαίρεσιν τὴν κατηγορίαν ποιεῖται· καὶ πρῶτον τῶν ἱερέων διελέγχει τὰ πλημμελήματα, ἐπειδὴ καὶ μειζόνων ἐγκλημάτων ἦσαν ἄξιοι, οὐ μόνον αὐτοὶ παρανομοῦντες, ἀλλὰ καὶ παρανομίας ἀρχέτυπον τοῖς ἄλλοις γενόμενοι [91].

« Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς, οἱ φαυλίζοντες τὸ ὄνομά μου, καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι ἐφαυλίσαμεν τὸ ὄνομά σου; » Ἡ περὶ τὴν ἱερατικὴν λειτουργίαν ὑμῶν καταφρόνησις εὐτελῆ μέ τινα καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου παρὼ

[n] Psal. LXXXI, 6. [o] Isa. I, 2. [p] Exod. IV, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[85] ἐὰν εἴπῃ. A ἐρεῖ. [86] A ἀνοικοδομήσουσι. [87] C καὶ γὰρ εἰ ἐπιχειρήσουσι. [88] Ἰσρ. A præm. τοῦ. [89] A ἑαυτοῦ, omisso φοβηθήσεται. [90] C δείξατε. [91] C ἀρχή τε καὶ τύπος τ. ἄλλ. γινόμενοι.

Digitized by Google

τοῖς πολλοῖς δείκνυσιν· ὑμεῖς δὲ οὐδὲ τούτου λαμβάνετε αἴσθησιν, οὐδὲ γινώσκειν τὸ πλημμελούμενον βούλεσθε. Τὸ γάρ· « Εἴπατε· Ἐν τίνι ἐφαυλίσαμεν τὸ ὄνομά σου; » τοῦτο δηλοῖ· οὐκ ἐπειδὴ ῥήμασι τοιούτοις ἐκέχρηντο, ἀλλ' ἐπειδὴ λογισμοὺς τοιούτους ἐκέκτηντο. Εἶτα καὶ τοῦ φαυλισμοῦ λέγει τὰ αἴτια.

ζ'. « Προσάγοντες πρὸς τὸ θυσιαστήριόν μου τοὺς ἄρτους ἠλισγημένους, καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι ἠλισγήσαμεν αὐτούς; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Τράπεζα Κυρίου ἐξουδενωμένη [92] ἐστί· καὶ τὰ ἐπιτιθέμενα ἐξουδενώσατε [93]. » *Τοὺς ἠλισγημένους* οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον *μεμολυσμένους* ἡρμηνεύκασιν, ἀντὶ τοῦ, οὐ κατὰ νόμον εἰργασμένους, ἀλλὰ παρανόμως γεγενημένους. Ταῦτα δὲ ἐτολμᾶτε, οὐχ ἡγούμενοι σεπτὴν εἶναι τὴν ἀφιερωμένην μοι τράπεζαν. Εἰ γὰρ ἐκείνῃ τὸ [94] προσῆκον ἀπενείμετε σέβας, πάσης ἂν ἠξιώσατε σπουδῆς τὰ ἐπ' αὐτῆς μοι προσφερόμενα. Ἔπειτα οὐ δεσποτικῶς, ἀλλὰ πατρικῶς αὐτοῖς ἐγκαλεῖ, ὅτι καὶ τυφλὰ καὶ χωλὰ προσέφερον θύματα, ἄρτια τοῦ νόμου σαφῶς ἱερατεύειν κελεύοντος. Καὶ δεικνὺς τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολήν· « Προσάγαγε δή, φησίν, αὐτὸ τῷ ἡγουμένῳ σου, εἰ προσδέξεται [95], εἰ λήψεται πρόσωπόν σου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Εἰ γὰρ ὁ τὴν αὐτήν σοι περικείμενος φύσιν ὕβριν ἡγεῖται καὶ παροινίαν τὴν τοιαύτην τιμήν, καὶ οὐδὲ παρόντα ἐρυθριᾷ σε, ἀλλὰ τὸ κακῶς προσφερόμενον ἀποπέμπεται δῶρον, σκόπησον, ἡλίκον ἐστὶν ἀσέβημα τὸ τῷ Δημιουργῷ τῶν ὅλων τοιαῦτα προσφέρειν. Εἶτα χρήσασθαι μεταμελείᾳ συμβουλεύει, καὶ τὴν οἰκείαν εὐμένειαν ὑπισχνεῖται.

θ'. « Καὶ [96] νῦν ἐξιλάσκεσθε τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, καὶ δεήθητε αὐτοῦ, » ἵνα ἐλεήσῃ ὑμᾶς. Καὶ πλείονα αὐτοῖς αἴσθησιν ἐντιθεὶς τοῦ τολμήματος, ἐναργέστερον ποιεῖται τὸν ἔλεγχον· Ἐν χερσὶν ὑμῶν γέγονε ταῦτα, οὐ πατρῴαν ὑμῖν ἐγκαλῶ παρανομίαν, ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν ὑφ' ὑμῶν τολμωμένην. « Εἰ λήψομαι ἐξ ὑμῶν πρόσωπα; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Τοῦτο [97] κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον· Δίχα γὰρ μετανοίας ἵλεως ὑμῖν γενήσομαι;

ι'. « Διότι καὶ ἐν ὑμῖν συγκλεισθήσονται θύραι, καὶ οὐκ ἀνάψετε [98] τὸ θυσιαστήριόν μου δωρεάν. » Ἐπειδὴ δὲ ἀναλγησίαν ἐσχάτην νοσεῖτε, οἶδα ὡς τῆς ἐμῆς ὑμᾶς αὐλῆς ἀποπέμψομαι, καὶ οἷόν τινας θύρας ἀποκλείσω, τὴν κατὰ νόμον παύων λατρείαν· οὐ γὰρ ἀνέξομαι μάτην θυσίας προσφέρεσθαι, οὐδενὸς τὴν ἐντεῦθεν ὄνησιν δεχομένου. Οὕτως Ἰουδαίοις προαγορεύσας [99] τῆς νομικῆς ἱερουργίας τὴν παῦλαν, τὴν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον τῶν ἐθνῶν προκηρύττει θυσίαν. Καὶ πρῶτον μὲν πρὸς αὐτοὺς Ἰουδαίους φησίν· « Οὐκ ἔστι μοι [1] θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ [2], καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. » Εἶτα τῶν ἐθνῶν προδηλοῖ τὴν εὐσέβειαν·

haberi facit. Vos autem nec hujus rei sensum capitis, nec delictum cognoscere vultis. Illud enim : « Dixistis : In quo despeximus nomen tuum? » hoc significat : non quod ejusmodi verbis usi fuerint, sed quod istiusmodi cogitationes habuerint. Postea causam explicat contemptus.

Vers. 7. « Offerentes ad altare meum panes pollutos, et dixistis : In quo polluimus ipsos? In eo quod dicitis : Mensa Domini despecta est ; et quæ superposita sunt, despexistis. » *Pollutos* Aquila et Symmachus interpretati sunt *inquinatos*, hoc est, non secundum legem confectos, sed illegitime factos. Hæc autem patrabatis, non arbitrantes honorandam esse mensam mihi consecratam. Si enim debitum honorem huic habuissetis, omni studio curassetis ea quæ mihi offeruntur super eam. [8] Deinde non ut Dominus, sed ut pater eos arguit, quod cæcas et claudas offerrent victimas, cum lex aperte jubeat integras immolari. Et impietatis ostendens magnitudinem : « Offer illud, inquit, duci tuo, an susceperit te ; an acceperit faciem tuam, dicit Dominus Deus omnipotens. » Si is qui eadem qua tu natura est præditus, contumeliam et flagitium existimat ejusmodi honorem, nec te præsentem erubescit, sed male oblatum munus rejicit, considera quanta sit impietas omnium rerum Opifici **1675** talia offerre. Deinde ad pœnitentiam adhortatur, suamque benevolentiam pollicetur.

Vers. 9. « Et nunc placate faciem Dei vestri, et rogate eum, » ut misereatur vestri. Et majorem istorum delictorum sensum infigens, acrius accusat. In manibus vestris, inquit, hæc fuerunt : non paternæ iniquitatis vos accuso, sed illius quam vos etiam nunc admittitis. « An suscipiam ex vobis facies vestras? dicit Dominus omnipotens. » Hoc per interrogationem legendum est : An sine pœnitentia misericors erga vos ero?

Vers. 10. « Quia et in vobis claudentur ostia, et non succendetis meum altare gratis. » Cum autem extremo stupore et indolentia correpti sitis, certe ex aula mea vos ejiciam : et tanquam ostia quædam occludam, cultus secundum legem finem faciens. Non enim patiar temere victimas offerri, cum ad neminem utilitas ulla inde perveniat. Sic Judæis vaticinatus cessationem legalis sacerdotii, mundum et incruentum gentium prædicit sacrificium. Et primum quidem ad Judæos ipsos verba facit : « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non suscipiam de manibus vestris. » Deinde gentium pietatem ostendit :

VARIÆ LECTIONES.

[92] A ἐξουθενωμένη. [93] A ἐξουθένωται. [94] τό. Des. in C. [95] προσο. A add. σέ. [96] Vers. 9 deest in A ob ὁμοιοτέλευτον, ut videtur. [97] Τοῦτο — ἀναγν. Des. in C. [98] A ἀνάψεται. [99] προαγ. Ita C pro προσαγορεύσας, ut Sirm. legit. [1] μοι. Ita quoque supra, t. I, p. 1292 et 1407; ac infra, t. IV, *Gr. Aff. Cur.* serm. 10, legitur. A autem h. l. habet μου. [2] λ. κ. παντ. Des. t. I, II. cc., sed t. IV, l. c. deest tantum παντοκράτωρ.

Digitized by Google

VERS. 11. Quia « Ab ortu solis, usque ad occasum, A nomen meum glorificatum est in gentibus : **1676** et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum ; quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. » Vos igitur penitus rejiciam ; quæ enim agitis, plurimum detestor : unde et victimas, quas offertis, respuo ; vestri autem loco universum orbem terrarum religiose me colentem habeo. Nam omnium terrarum habitatores, quas sol exoriens et occidens radiis suis illustrat, et ubique incensum mihi offerent, et hostiam puram mihique gratam sacrificabunt. Cognoscent enim nomen meum et voluntatem, et debitum cultum exhibebunt. Sic etiam Dominus ad Samaritanam : « Mulier, crede mihi, inquit, quia venit hora et nunc est, quando B nec in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem q. » — « Spiritus enim est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare r. » Hæc etiam edoctus beatus Paulus in omni loco jubet orare, « levantes puras manus, sine ira et disceptatione s. » Et divinus Malachias aperte nos his verbis pietatem docuit, quæ ubique nunc obtinet. Cessavit enim loco circumscriptus cultus sacerdotum, omnis autem locus ad Dei cultum idoneus est declaratus : et victimarum quidem ratione carentium cædes finem cepit, solus autem immaculatus Agnus sacrificatur, qui tollit peccatum mundi ; **1677** et tanquam signum virtutis odoratum offertur incensum. Judæi autem juxta divinam prædictionem rejecti sunt : quare dicit C eis :

« Quia nomen meum magnum in gentibus. (VERS. 12.) Vos autem contaminatis illud eo quod dicitis : Mensa Domini polluta est, et qui superponuntur, despecti sunt cibi ejus. » In tantam enim impietatem prolapsi estis, ut non modo præter legis morem offeratis, sed etiam abjectam appelletis mensam mihi consecratam ; et accusati cur talia dona offeratis, dicere ausi estis : Quia hæc ipsa multo sudore et labore colligimus. Idcirco vos hac etiam rerum copia spoliabo. Hæc enim per sequentia ostendit :

VERS. 13. « Et dixistis : Hæc de afflictione sunt. Et exsufflavi ea, dicit Dominus omnipotens. » [14] D Deinde maledicit his, qui masculis quidem pecoribus abundant, et promittunt hæc se oblaturos in sacrificium : relinquunt autem illa, et alia pro eis mutila offerunt. Nam ex rebus, inquit, ipsis intelligatis oportet, quanta sit regni et potentiæ meæ magnitudo, quam notam faciam omnibus gentibus.

ια'. Διότι [3] « Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ [4] ἕως δυσμῶν, τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα [5] προσάγεται [6] τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά· διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ὑμᾶς μὲν οὖν ἀπώσομαι παντελῶς· βδελύττομαι γὰρ κομιδῇ τὰ παρ' ὑμῶν γινόμενα· διότι καὶ τὰς παρ' ὑμῶν προσφερομένας ἀποστρέφομαι θυσίας· ἀνὺ' ὑμῶν δὲ πᾶσαν ἔχω σεβομένην τὴν οἰκουμένην. Οἱ γὰρ πᾶσαν οἰκοῦντες τὴν γῆν, ἣν ἥλιος ἀνίσχων τε καὶ δυόμενος καταλάμπει, καὶ θυμίαμά μοι προσοίσουσι παντα χοῦ, καὶ τὴν θυσίαν ἱερεύσουσι τὴν καθαρὰν καὶ φίλην ἐμοί. Γνώσονται γάρ μου τὸ ὄνομα, καὶ τὸ βούλημα, καὶ τὸ πρόσφορον προτάξουσι σέβας. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν ἔφη· « Γύναι, πίστευσόν μοι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν [7], ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρί. » — « Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Ταῦτα πεπαιδευμένος ὁ μακάριος Παῦλος, ἐν παντὶ τόπῳ κελεύει προσεύχεσθαι, αἴροντας [8] ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. Καὶ ὁ θεῖος δὲ Μαλαχίας σαφῶς ἡμᾶς διὰ τούτων ἐδίδαξε τὴν νῦν πολιτευομένην εὐσέβειαν· πέπαυται μὲν γὰρ ἡ περιγεγραμμένη τῶν ἱερέων λατρεία, πᾶς δὲ τόπος ἐπιτήδειος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ θεραπείαν νενόμισται· καὶ τῶν μὲν ἀλόγων θυμάτων τέλος ἔλαβεν ἡ σφαγὴ, μόνος δὲ ὁ ἄμωμος ἀμνὸς ἱερεύεται, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ ὥσπερ τι σύμβολον τῆς ἀρετῆς τὸ εὐῶδες θυμίαμα. Ἰουδαίοι δὲ κατὰ τὴν θείαν πρόῤῥησιν ἀπεβλήθησαν· διό φησι πρὸς αὐτούς·

« Ὅτι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν. (ιβ'.) Ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτὸ, ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Τράπεζα Κυρίου ἠλισγημένη ἐστὶ, καὶ τὰ ἐπιτιθέμενα ἐξουδένωται βρώματα αὐτοῦ. » Εἰς τοσαύτην γὰρ ἀσέβειαν ἐξεράπητε, ὡς μὴ μόνον παρανόμως προσφέρειν, ἀλλὰ καὶ εὐτελῆ προσαγορεύειν τὴν ἀφιερωμένην μοι τράπεζαν· καὶ ἐγκαλούμενοι, τί δήποτε τοιαῦτα δῶρα προσφέρετε, εἰπεῖν τετολμήκατε, ὡς Καὶ ταῦτα μετὰ πολλῶν ἱδρώτων καὶ κόπων συλλέγομεν. Οὗ χάριν καὶ ταύτης ὑμᾶς γυμνώσω τῆς εὐπορίας· ταῦτα γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐσήμανε.

ιγ'. « Καὶ εἴπατε· Ταῦτα ἐκ κακοπαθείας ἐστί. Καὶ ἐξεφύσησα αὐτὰ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Εἶτα ἐπαρᾶται τοῖς εὐπορουῦσι μὲν ἀῤῥένων θρεμμάτων, καὶ ὑποσχομένοις ἱερεῖα ταῦτα προσοίσειν, καὶ καταλιμπάνουσιν μὲν ἐκεῖνα, ἄλλα δὲ ἀντ' ἐκείνων πεπηρωμένα προσφέρουσι. Δι' αὐτῶν γὰρ, φησὶ, μαθεῖν ὑμᾶς δεῖ τῶν πραγμάτων τῆς ἐμῆς βασιλείας καὶ δυναστείας τὸ μέγεθος, ὃ γνώριμον ποιήσω πᾶσι τοῖς ἔθνεσι.

q Joan. IV, 21. r ibid. 24. s I Timoth. II, 8.

VARIÆ LECTIONES.

[3] T. I, II. cc. est, ὅτι [4] καὶ — δεδόξ. T. I, II. cc. est, μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ ὄνομά μου. [5] θυμ. Locis cit. præm. τό. [6] Tom. I et IV, II. cc. est προσφέρεται. [7] καὶ νῦν ἐστ. Des. apud Joannem l. c. ex vers. 23 petitum. [8] Loco cit. est ἐπαίροντας.

Digitized by Google

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

α'. « Καὶ νῦν ἡ ἐντολὴ αὕτη πρὸς ὑμᾶς, ὦ ἱερεῖς[9]. » Ἐὰν δὲ μὴ βουληθῆτε σπουδαίως προσχεῖν τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, καὶ πάντων ὁμοῦ τὸ σέβας τὸ ἐμὸν προτιμῆσαι, « Ἐξαποστελῶ ἐφ' ὑμᾶς τὴν κατάραν, καὶ ἐπικαταράσομαι τὴν εὐλογίαν ὑμῶν, καὶ καταράσομαι αὐτὴν, καὶ διασκεδάσω τὴν εὐλογίαν ὑμῶν[10], καὶ οὐκ ἔσται ἐν[11] ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οὐ τίθεσθε εἰς καρδίαν[12] ὑμῶν. » *Εὐλογίαν* καλεῖ τὴν ἱερωσύνην αὐτὴν, ἣν κατὰ θείαν ἔλαβον χάριν· ταύτην ἠπείλησε καταλύσειν καὶ διασκεδάσειν διὰ τὴν περὶ αὐτὴν γεγενημένην ἀτοπίαν.

γ'. « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀφορίζω ὑμῖν τὸν ὦμον[13], καὶ διασκορπιῶ ἔνυστρον[14] ἐπὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν, ἔνυστρον ἑορτῶν ὑμῶν, καὶ λήψομαι ὑμᾶς εἰς τὸ αὐτό. » Τοῦτο ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπιτιμῶ ὑμῖν σὺν τῷ βραχίονι, καὶ λικμήσω κόπρον ἐπὶ πρόσωπα ὑμῶν, κόπρον ἑορτῶν ὑμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἱερεῦσι κατὰ νόμον ἀφώριστό τε τὸ στηθύνιον, καὶ ὁ βραχίων ὁ δεξιὸς, ἀπειλεῖ καὶ αὐτοὺς ἀποῤῥίψειν, καὶ τὸν ἀφορισθέντα αὐτοῖς βραχίονα· ἀντὶ δὲ τοῦ στηθυνίου τὸ *ἔνυστρον* τέθεικε, τὸ τῆς κόπρου δοχεῖον. Πάλαι μὲν γὰρ αὐτοῖς εὐσεβοῦσιν ὁ Θεὸς τὸν βραχίονα τὸν δεξιὸν ἀπένειμεν, ὡς σύμβολον τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς· τὸ δὲ στηθύνιον, ὃ τῆς καρδίας καθάπερ τις θώραξ προβέβληται, φυλάττον αὐτὴν καὶ καλύπτον, σύμβολον τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς εὐσεβείας ἑκόντες ἐξέστησαν, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐγυμνώθησαν, τὸ ἔνυστρον λέγει, τὸ τῆς κόπρου δοχεῖον, εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῶν σκεδαννύναι, τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν ἀτιμίαν διὰ τούτων σημαίνων. Τούτου δὲ, φησὶ, γινομένου, γνώσεσθε ὡς ἐγὼ τοῖς ὑμετέροις προγόνοις ἔδωκα τὴν περὶ τῶν θυσιῶν ἐντολήν. Εἶτα μέμνηται διὰ τοῦ Λευῒ τοῦ Ἀαρὼν τοῦ πρώτου ἱερέως. Ἔφη γὰρ οὕτως·

δ'. « Καὶ ἐπιγνώσεσθε, ὅτι[15] ἐγὼ Κύριος ἐξαπέσταλκα[16] πρὸς ὑμᾶς τὴν ἐντολὴν ταύτην, τοῦ εἶναι τὴν διαθήκην μου πρὸς τοὺς Λευίτας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Εἶτα τούτοις ἐπήγαγεν·

ε'. « Ἡ διαθήκη μου ἦν μετ' αὐτοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης, καὶ ἔδωκα αὐτῷ φόβῳ[17] φοβεῖσθαί με, καὶ ἀπὸ προσώπου ὀνόματός μου στέλλεσθαι αὐτόν. » Ταῦτα γὰρ ποιοῦντι, φησὶ, ζωὴν καὶ εἰρήνην ἐπηγγειλάμην μισθόν· τούτου γὰρ εἵνεκα ζωῆς καὶ εἰρήνης αὐτὴν προσηγόρευσε *διαθήκην*, ὡς ταῦτα προξενοῦσαν τοῖς πειθομένοις.

ς'. « Νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ ηὑρέθη ἐν τοῖς[18] χείλεσιν αὐτοῦ· ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ, καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν[19] ἀπὸ ἀδικίας. » Ἡ γὰρ ἁμαρτία τὴν πρὸς Θεὸν ἔχθραν ἐργάζεται· ἡ δικαιοσύνη δὲ πραγματεύεται τὴν εἰρήνην. Λέγει τοίνυν ὅτι τὴν εὐθεῖαν

CAPUT II.

Vers. 1. « Et nunc mandatum hoc ad vos, o sacerdotes. » [2.] Quod si nolueritis ad ea quæ a me dicuntur animum diligenter attendere, atque omnibus simul rebus cultum meum anteferre : « Mittam super vos maledictionem : et **1678** maledicam benedictioni vestræ, et maledicam ei, et dissipabo benedictionem vestram : et non erit vobis, quia vos non reponitis ad cor vestrum. *Benedictionem* appellat sacerdotium ipsum, quod per divinam gratiam acceperunt. Hoc minatur se dissoluturum et dissipaturum esse, propter abusum perabsurdum in eo commissum.

Vers. 3. « Ecce ego separo vobis humerum, et dispergam ventriculum super facies vestras, ventriculum solemnitatum vestrarum, et suscipiam vos simul. » Hoc Aquila sic interpretatur : « Ecce ego vos increpabo cum brachio, et dispergam stercus super vultum vestrum, stercus solemnitatum vestrarum. » Quoniam enim sacerdotibus secundum legem separabatur pectusculum, et armus dexter, minatur se eos projecturum, atque armum eis assignatum. Pro pectusculo autem *ventriculum* posuit, stercoris receptaculum. Olim quidem, cum pietatem colerent, Deus armum dexterum eis attribuit, tanquam signum virtutis actuosæ : pectusculum vero, quod tanquam lorica quædam ante cor collocatum est, et illud tuetur ac protegit, ut signum dogmatum pietatis. Quoniam autem voluntarie, et a pietate desciverunt, et virtute sese spoliarunt, ventriculum dicit stercoris receptaculum in facies eorum se dispersurum : per hæc significans dedecus et ignominiam. Ex quo, inquit, cognoscetis me majoribus vestris de sacrificiis mandatum dedisse. Deinde per Levi meminit Aaronis primi sacerdotis. Sic enim **1679** ait :

Vers. 4. « Et cognoscetis me Dominum misisse ad vos mandatum hoc, ut esset testamentum meum ad Levitas, dicit Dominus omnipotens. » Deinde illis adjecit :

Vers. 5. « Testamentum meum fuit cum eo vitæ et pacis, et dedi ei ut timore timeret me, et a facie nominis mei pavore contraheretur ipse. » Hæc enim facienti, inquit, vitam et pacem promisi præmium. Eaque causa vitæ et pacis id *testamentum* appellavit, quod nempe obtemperantibus vitam et pacem conciliet.

Vers. 6. « Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus : in pace dirigens ambulavit mecum, et multos convertit ab iniquitate. » Peccatum enim Dei odium efficit, justitia vero pacem constituit. Recta itaque, inquit, via ingrediens, et veritatem colens, et ab injustitia ab-

VARIÆ LECTIONES.

[9] ὦ. A *al.* [10] ὑμ. A add. καὶ καταρῶμαι αὐτήν. [11] ἐν. Des. in A. [12] καρδ. A præm. τὴν. [13] τὸν ὦμ. *Hebr.* semen. [14] ἔνυ. *Hebr.* stercus. [15] A *et* C διότι. [16] A ἀπέσταλκα. [17] A φόβον. [18] τοῖς. Des. in A. [19] C ἀπέστρεψεν.

Digitized by Google

horrens, propitium me habuit, et pace mea fruens, multis errantibus dux ad veritatem exstitit. [7] Convenit enim præcipue sacerdotem observatorem esse legum divinarum, ut qui aliorum præceptor est constitutus, et cui divina eloquia perferendi negotium datum est; nuntius enim Domini omnipotentis est, annuntians aliis Dei voluntatem.

Vers. 8. « Vos autem declinastis de via mea, et infirmos fecistis multos in lege: corrupistis testamentum Levi, dicit Dominus omnipotens. » Quod ait, *infirmos fecistis multos*, Aquila et Symmachus *scandalum dedistis* interpretati sunt. **1680** Hæc autem est sententia: Cum iniquitatem amplexi estis, aliis etiam detrimentum intulistis. Postea prædicit eis mala, quæ hoc tempore patiuntur.

Vers. 9. « Et ego dedi vos contemptibiles, et dissolutos in omnes gentes, pro eo quod non custodivistis vias meas, sed accipiebatis personas in lege. » Symmachus interpretatus est, *reveriti estis facies in lege*. Eos autem accusat, ut legis prævaricatores, et qui in aliquorum gratiam inique judicarent, quique pecuniam acciperent ab iis qui victimas offerebant, et eas ab illis reciperent, quæ mutilæ membris essent.

Vers. 10. « Nonne pater unus omnium vestrum? nonne Deus unus creavit vos? quare reliquistis unusquisque fratrem suum, ut pollueret testamentum patrum vestrorum? » Ab uno, inquit, Deo producti, qui patris more in omnes vos amorem suum testatus est, sic eos qui ejusdem erant naturæ aspernati estis? et neque naturæ, neque gratiæ communionem estis reveriti, sed neglectos fratres vestros reliquistis: et cum iidem prævaricatores essent legum mearum, despexistis; idque cum haberetis Judam et Hierosolymam utilitatis exemplum?

Vers. 11. « Derelictus est Juda, et abominatio factus est in Israele et Hierosolyma, quia contaminavit Juda sancta Domini, quæ dilexit. » Tum ut aperte indicaret quænam dilexerit, adjecit: « Et operam dedit diis alienis. » Juda enim, **1681** inquit, *et in Israele et in Hierosolyma* exsecrabilis est habitus, qui palam deliquerit, et divinas leges conculcaverit, et deos non subsistentes pro eo qui exsistit adoraverit. Postea communem comminationem in ejusmodi omnes intentat:

Vers. 12. « Disperdet Dominus hominem qui faciet hæc, donec humilietur de tabernaculis Jacobi, et de his qui offerunt sacrificium Domino omnipotenti. » Qui enim impie vivit, alienus est a collegio bonorum. Inde in aliam accusationem sermonem convertit. Eos enim criminatur quod, uxo-

ὁδεύων, καὶ τιμῶν τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀδικίαν μυσαττόμενος, πλεόων με εἶχεν, καὶ τῆς ἐμῆς ἀπολαύων εἰρήνης, πολλοῖς πλανωμένοις ἐγένετο πρὸς ἀλήθειαν ποδηγός· δίκαιον γὰρ διαφερόντως τὸν ἱερέα εἶναι τῶν θείων νόμων ἐργάτην· ἅτε δὴ κεχειροτονημένον τῶν ἄλλων διδάσκαλον, καὶ τὰ θεῖα λόγια διαπορθμεύειν πεπιστευμένον· ἄγγελος γὰρ Κυρίου παντοκράτορός ἐστιν, ἀπαγγέλλων τοῖς ἄλλοις τοῦ Θεοῦ βούλημα.

η'. « Ὑμεῖς δὲ ἐξεκλίνατε ἐκ τῆς ὁδοῦ μου[20], καὶ ἠσθενήσατε πολλοὺς ἐν νόμῳ[21], διεφθείρατε τὴν διαθήκην τοῦ Λευΐ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Τὸ, *ἠσθενήσατε πολλούς, ἐσκανδαλίσατε* ἡρμήνευσαν. Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος. Λέγει δὲ, ὅτι Τὴν παρανομίαν ἀσπασάμενοι, καὶ ἄλλοις λώβης ἐγένεσθε πρόξενοι. Εἶτα αὐτοῖς προλέγει τὰ νῦν αὐτοὺς κατειληφότα κακά.

θ'. « Καὶ ἐγὼ ἔδωκα[22] ὑμᾶς ἐξουδενωμένους, καὶ ἀπερριμμένους εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀνθ' ὧν ὑμεῖς οὐκ ἐφυλάξατε[23] τὰς ὁδούς μου, ἀλλ' ἐλαμβάνετε πρόσωπα ἐν νόμῳ. » Ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν, *ἐδυσωπεῖσθε πρόσωπα ἐν νόμῳ*. Αἰτιᾶται δὲ αὐτοὺς, ὡς παραβάτας τοῦ νόμου γεγενημένους, καὶ εἰς χάριν τινῶν παρανόμως δικάζοντας, ἢ χρήματα κομιζομένους παρὰ τῶν προσφερόντων τὰ θύματα, καὶ δεχομένους παρ' αὐτῶν τά τινα λώβην ἐν τοῖς μέλεσιν ἔχοντα.

ι'. « Οὐχὶ πατὴρ εἷς πάντων ὑμῶν; οὐχὶ Θεὸς εἷς ἔκτισεν ὑμᾶς; τί ὅτι ἐγκατελίπετε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τοῦ[24] βεβηλῶσαι τὴν[25] διαθήκην τῶν πατέρων ὑμῶν; » Ὑφ' ἑνὸς, φησὶ, δημιουργηθέντες Θεοῦ, ὃς δίκην πατρὸς εἰς ἅπαντας ὑμᾶς τὴν οἰκείαν ἀγάπην ἐπεδείξατο, οὕτω τῶν ὁμοφυῶν ἠμελήσατε, καὶ οὔτε τῆς φύσεως, οὔτε τῆς χάριτος τὴν κοινωνίαν ᾐδέσθητε, ἀλλ' ἀτημελήτους τοὺς ὑμετέρους ἀδελφοὺς κατελίπετε, καὶ περιείδετε τῶν ἐμῶν νόμων παραβάτας γεγενημένους· καὶ ταῦτα ἔχοντες τὸν Ἰούδαν καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὠφελείας παράδειγμα.

ια'. « Ἐγκατελείφθη γὰρ Ἰούδας, καὶ βδέλυγμα ἐγένετο ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, διότι[26] ἐβεβήλωσεν Ἰούδας τὰ ἅγια Κυρίου, ἐν οἷς ἠγάπησε. » Καὶ δεικνὺς σαφῶς, ἃ ἠγάπησε, ἐπήγαγε· « Καὶ ἐπετήδευσεν εἰς θεοὺς ἀλλοτρίους. » Ὁ γὰρ Ἰούδας, φησὶ, *καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ*, μυσαρὸς ἐνομίσθη, ἀντικρὺς παρανομήσας, καὶ τοὺς θείους νόμους πατήσας, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἀντὶ τοῦ ὄντος προσκυνήσας θεούς. Εἶτα κοινὴν κατὰ τῶν τοιούτων ἁπάντων ἐκφέρει τὴν ἀπειλήν·

ιβ'. « Ἐξολοθρεύσει Κύριος τὸν ἄνθρωπον τὸν ποιοῦντα ταῦτα, ἕως ἂν καὶ ταπεινωθῇ ἐκ σκηνωμάτων Ἰακὼβ, καὶ ἐκ προσαγόντων θυσίαν Κυρίῳ παντοκράτορι. » Τοῦ γὰρ συλλόγου τῶν εὐσεβῶν ἀλλότριος ὁ δυσσεβείᾳ συζῶν. Ἐντεῦθεν εἰς ἑτέραν μεταφέρει κατηγορίαν τὸν λόγον· ἐγκαλεῖ γὰρ αὐτοῖς,

VARIÆ LECTIONES.

[20] μου. Des. in A. [21] νόμ. C add. μου. [22] A δίδωκα. [23] A ἐφυλάξασθε. [24] τοῦ. Des. in A. [25] τήν. A præm. καί. [26] A ὅτι.

Digitized by Google

ὅτι τὰς ὁμόζυγας καταλιπόντες ἑτέραις παρανόμως ἐμίγνυντο γυναιξί.

ιγ'. « Καὶ ταῦτα, ἃ ἐμίσουν, ἐποιεῖτε [27] » ἃ δὲ μισεῖ ὁ Θεὸς, ἄθλιος ὁ φιλῶν. Τί δὲ ταῦτά ἐστι, διδάσκει· « Ἐκαλύπτετε ἐν [28] δάκρυσι τὸ θυσιαστήριον Κυρίου, καὶ κλαυθμῷ, καὶ στεναγμῷ ἐκ κόπων. » Αἱ γὰρ ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀνδρῶν ἀδικούμεναι γυναῖκες, τῶν ἐπικουρούντων σπανίζουσαι, ὀδυρμοῖς καὶ δάκρυσι κεχρημέναι, τὸν δίκαιον ἐκάλουν κριτήν· ταῦτα δὲ ἠναγκάζοντο δρᾷν ὑπὸ τῆς συνεχούσης ὀδύνης. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, *ἐκ κόπων*. Τοιγάρτοι τούτων γιγνομένων,

« Ἔτι ἄξιον ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὑμῶν [29] ; (ιδ'.) Καὶ εἴπατε· Ἕνεκεν τίνος ; » Τῆς γὰρ παρανομίας μυσαρὰ δεικνύσης τὰ ὑφ' ὑμῶν προσφερόμενα, ἀναλγήτως ἔτι διάκεισθε, καὶ τούτου τὴν αἰτίαν ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε. Δι' ὃ [30] τῇ συνήθει μακροθυμίᾳ χρώμενος, ταύτην ὑμᾶς διδάσκω.

« Ὅτι Κύριος ἐμαρτύρατο [31] ἀναμέσον σοῦ καὶ ἀναμέσον γυναικὸς νεότητός σου, ἣν ἐγκατέλιπες· καὶ αὕτη κοινωνός σου, καὶ γυνὴ διαθήκης σου. (ιε'.) Καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησε, καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου [32]. » Ἀναμνήσθητε γὰρ τοῦ πρώτου νόμου τοῦ δοθέντος τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὔᾳ· εὐθὺς γὰρ τὴν γυναῖκα δημιουργήσας, καὶ οἱονεὶ νυμφοστόλος γενόμενος, προσάγει μὲν αὐτὴν τῷ ἀνδρί· δίδωσι δὲ τοῦ γάμου τοὺς νόμους· « Ἀντὶ τούτου, φήσας, καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Αὐτοῦ τοίνυν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, καὶ δημιουργήσαντος ἀμφοτέρους, καὶ συνάψαντος, καὶ τοῦτον τεθεικότος τὸν νόμον, πῶς τολμᾶτε παραβαίνειν προφανῶς τὰ ἄνωθεν ὡρισμένα, οὐδὲ [33] τῆς θείας εὐλογίας ἀναμιμνήσκεσθε τῆς τοῖς ὑμετέροις πατράσιν ἐπηγγελμένης· « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν ; » Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθά φησι· « Καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου. » Θνητὴν γὰρ ἔχοντες φύσιν, διὰ τῶν τικτομένων ἐπὶ πλεῖστον τὴν ὑμετέραν διασώζετε μνήμην· ἀλλὰ ταῦτα τοῦ Θεοῦ νομοθετήσαντος, ὑμεῖς ἀντιλέγετε φάσκοντες, οὐ γάμων σωφρόνων, ἀλλὰ πολυπαιδίας κήδεσθαι τὸν Θεόν. « Εἴπατε γὰρ, Τί ἄλλο ζητεῖ ὁ Θεὸς ἢ σπέρμα [34] ; » Ἀλλ' ἐγὼ παρεγγυῶ ὑμῖν, τούτων ἀποστάντας τῶν λόγων, τοὺς θείους νόμους φυλάξαι, καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς συζευχθεῖσαν γυναῖκα τοῦ ζυγοῦ μὴ χωρίσαι. Εἶτα τῆς ἐν νόμῳ γεγενημένης ἀναμιμνήσκει συγκαταβάσεως.

ις'. « Ἀλλ' ἐὰν μισήσῃς, ἐξαπόστειλον [35], λέγει Κύριος Ἰσραήλ [36]. » Καὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ διαγορεύει δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου τῇ γυναικὶ τὸν οὐκ εὖ περὶ αὐτὴν διακείμενον. Τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἑρμηνεύων ὁ Κύριος τοῖς Φαρισαίοις φησί· « Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐνομοθέτησεν οὕτως· ἐξ ἀρχῆς δὲ οὐκ ἐγένετο οὕτως· ὁ γὰρ ποιήσας αὐ-

ribus relictis, illegitime cum aliis mulieribus miscerentur.

Vers. 13. « Et hæc quæ oderam faciebatis. » Quæ vero Deus odio habet, infelix est qui diligit. Quæ porro ista sint, docet : « Operiebatis lacrymis altare Domini, et planctu et gemitu de laboribus. » Mulieres enim, quæ a viris suis injuriam accepissent, et auxilio destitutæ essent, plangentes et gementes justum judicem implorabant : hæc vero facere cogebantur præ dolore quo tenebantur. Iloc enim dixit, *de laboribus*. Hæc igitur cum ita fiant,

« Adhuc dignum respicere in sacrificium vestrum ? (Vers. 14.) Et dixistis : Propter quid ? » Nam cum iniquitas oblationes vestras exsecrabiles reddat, nullum adhuc sensum doloris percipitis, atque hujus causam ignorare vos simulatis. Quare solita **1682** utens patientia, hanc vos doceo.

« Quia Dominus testificatus est inter te et uxorem adolescentiæ tuæ, quam tu reliquisti : et hæc particeps tua, et uxor testamenti tui. (Vers. 15.) Et non alius fecit, et reliquiæ spiritus tui. » Recordamini enim primæ [t] legis datæ Adamo et Evæ. Simul enim atque mulierem creavit, velut quispiam nymphagogus eam ad virum adduxit, ac leges matrimonii constituit, dicens : « Propterea relinquet homo patrem suum, et matrem suam, et erunt duo caro una [t]. » Cum igitur idem universorum Deus ambos et creaverit et conjunxerit, et hanc legem tulerit, quomodo audetis tam aperte ea quæ sunt a principio constituta violare ? neque benedictio Dei vobis venit in mentem parentibus vestris facta : « Crescite et multiplicamini, et replete terram [u] ? » Iloc enim hic etiam ait : « Et reliquiæ spiritus tui. » Mortali enim natura cum sitis, per prolem vestri memoria diutissime durat. At cum Deus hæc sanxerit, vos contradicitis, dicentes non castitatem matrimoniorum, sed multitudinem liberorum curæ Deo esse. « Dixistis enim, Quid aliud præter semen quærit Deus ? » Verum ego vos moneo, ut his sermonibus abstinentes divinas leges observetis, et **1683** uxorem a principio conjunctam non repudietis. Tum in memoriam revocat indulgentiam, quæ in lege reperitur.

Vers. 16. « Sed si odio habeas, dimitte (illam), dicit Dominus Israelis. » Siquidem in lege præcipit ut, si quis erga uxorem non bene affectus sit, det ei libellum repudii : hanc legem exponens Dominus Pharisæis, ait : « Moses ob duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud : ab initio autem non ita fuit : qui enim eos fecit, masculum et

[t] Gen. II, 24. [u] Gen. I, 28.

VARIÆ LECTIONES.

[27] A ἐποιήσατε. [28] ἐν. Des. in A. [29] ὑμ. A et C addunt : ἢ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. [30] δι' ὃ. C διότι. [31] C διεμαρτύρατο. [32] σου. A αὐτοῦ. [33] οὐδέ. C præm. καί. [34] A ἢ σπέρμα ζητεῖ ὁ Θεός. [35] A μισήσας ἐξαποστείλῃς. [36] Ἰσρ. A præm. ὁ Θεὸς τοῦ.

Digitized by Google

feminam eos fecit [v]; » hoc est, unum et unam, non unum virum et duas mulieres, ut hanc odio persequens alteri conjungeretur. Ergo ipsa creatio castitatis fuit legislatio. Cum autem nosset Deus universorum insaniam Judæorum, quod ab ea quam odissent abstrahere se optantes, et per legem id non valentes, illam occidere non dubitarent, permittit minus malum, ut prohibeat majus : et ait : « Si odio habeas, dimitte (illam). » Conjungetur enim cum altero, et in dolore non vivet. In sacris Evangeliis ad virtutem instituens palam profitetur : « Quicunque dimittit uxorem suam, nisi ob fornicationem, eam facit mœchari, et repudiatam ducens mœchatur [x]. » Et hoc item loco idem ipsum innuit. « Revelabuntur, inquit, occultæ cogitationes vestræ, dicit Dominus omnipotens [y-z] : » et nisi justis de causis dissolveritis matrimonium, judex vester erit Dominus omnipotens. Igitur « Custodite **1684** in spiritu vestro, et ne relinquatis pactum. » Cohibete, inquit, malas appetitiones, et initas de matrimonio pactiones ne convellatis. Postquam vero sic eorum iniquitatem arguit, et convenientem morbo medicinam adhibuit, blasphemiam quamdam ab eis admissam reprehendit, dicens :

VERS. 17. « Qui provocatis Dominum sermonibus vestris, et dixistis : In quo provocavimus eum ? In eo quod dicitis: Omnis qui facit malum, bonum est in conspectu Domini, et in his ipsi complacuit : et ubi est Deus justitiæ ? » Quidam enim extrema stultitia laborantes, cum viderint aliquos scelerate viventes frui tamen prosperitate, dicere audebant videri Deum malis gaudere ; alioqui tantam illis felicitatem non tribueret. Hæc me magnopere ad pœnas de vobis sumendas concitavit blasphemia. Vos autem nec peccatum vel exiguum esse dicitis hanc maximam impietatem. Hunc enim eorum stuporem redarguens ait : « Et dixistis : In quo provocavimus eum ? » Atqui scire vos oportebat Deum esse justitiæ fontem, ac proinde vitia amplectentes detestari. Dispensationis autem inexplicabilis est ratio : tamen doceo vos fore ut veniat tempus justæ retributionis. Quod planum facere studens, prædicit primo priorem Domini Christi adventum, et ostendit magnum Joannem Baptistam illius adventus præcursorem.

1685 CAPUT III.

VERS. 1. « Ecce ego, inquit, mittam angelum meum, et respiciet viam ante faciem meam, et subito veniet ad templum suum Dominus, et

τοὺς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· » ἀντὶ τοῦ, ἕνα καὶ μίαν, οὐχ ἕνα ἄνδρα καὶ δύο γυναῖκας, ἵνα ταύτην μισήσας συναφθῇ τῇ ἑτέρᾳ. Οὐκοῦν ἡ [37] δημιουργία σωφροσύνης ἦν νομοθεσία. Ἐπειδὴ δὲ ἤδει τῶν Ἰουδαίων τὸ μανικὸν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ὅτι τῆς μισουμένης ἀπαλλαγῆναι βουλόμενοι μὲν, οὐ δυνάμενοι δὲ διὰ τὸν νόμον, καὶ φόνον ταύτης τολμήσουσι· συγχωρεῖ τὸ ἔλαττον κακὸν, ἵνα κωλύσῃ τὸ μεῖζον· καί φησιν· « Ἐὰν μισήσῃς, ἐξαπόστειλον. » Συναφθήσεται γὰρ ἑτέρῳ, καὶ μετ' ὀδύνης οὐ βιώσεται. Ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις παιδεύων ἀρετὴν ἀντικρὺς βοᾷ· « Πᾶς ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι· καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχᾶται. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ ταυτὸ τοῦτο αἰνίττεται [38]· « Γυμνωθήσεται, φησὶ, τὰ κεκρυμμένα ὑμῶν βουλεύματα, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Κἂν μὴ διά τινα πρόφασιν δικαίαν καὶ εὔλογον διαλύσητε τὸν γάμον, κριτὴς ὑμῶν ἔσται τῶν ὅλων ὁ Κύριος. Τοιγαροῦν « Φυλάξασθε ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, καὶ μὴ ἐγκαταλίπητε τὴν συνθήκην [39]. » Χαλινώσατε, φησὶ, τὰς κακὰς ὁρμὰς [40], καὶ τὰς περὶ τοῦ γάμου γεγενημένας μὴ διασπάσητε συνθήκας. Οὕτω τῆσδε τῆς παρανομίας κατηγορήσας, καὶ τῷ πάθει τὴν πρόσφορον ἐπιθεὶς θεραπείαν, βλασφημίας τινὸς παρ' αὐτῶν τολμωμένης ποιεῖται τὸν ἔλεγχον, καί φησιν·

ιζ'. « Οἱ παροξύνοντες τὸν Θεὸν ἐν τοῖς λόγοις ὑμῶν, καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι παρωξύναμεν αὐτόν [41]; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πᾶς ποιῶν πονηρὸν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς ηὐδόκησε [42]· καὶ ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; » Τινὲς γὰρ ὑπ' ἀνοίας ἐσχάτης ὁρῶντές τινας πονηρίᾳ συζῶντας, εὐπραξίας δὲ ἀπολαύοντας, ἐτόλμων λέγειν ὅτι χαίρειν ἔοικε τοῖς πονηροῖς ὁ Θεός· οὐ γὰρ ἂν αὐτοῖς τοσαύτην εὐκληρίαν ἀπένειμεν. Αὕτη με λίαν ἡ βλασφημία [43] πρὸς ὑμετέραν παρεκίνησε τιμωρίαν. Ὑμεῖς δὲ οὐδὲ σμικρὰν πλημμέλειαν ὑπολαμβάνετε τὴν μεγίστην ἀσέβειαν. Ταύτην γὰρ αὐτῶν τὴν ἀναλγησίαν ἐλέγχων ἔφη· « Καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι παρωξύναμεν αὐτόν; » Ἔδει δὲ συνιδεῖν ὑμᾶς, ὡς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς δικαιοσύνης ὑπάρχει πηγή· τοῦτο δὲ ὢν τοὺς τὴν κακίαν ἀσπαζομένους βδελύττεται. Ἄῤῥητος δὲ τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος. Διδάσκω δὲ ὅμως ὑμᾶς, ὡς ἥξει τῆς δικαίας ἀνταποδόσεως ὁ καιρός. Καὶ τοῦτο δῆλον ποιῆσαι βουλόμενος, πρῶτον μὲν προθεσπίζει τὴν προτέραν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ δείκνυσι τὸν μέγαν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν τῆς ἐπιφανείας ἐκείνης ἡγούμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

α'. « Ἰδοὺ γὰρ ἐγὼ [44], φησὶν, ἐξαποστελῶ τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ [45] προσώπου μου, καὶ ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριος [46],

[v] Matth. XIX, 8 ; Marc. X, 5. [x] Matth. V, 32. [y-z] Matth. X, 26.

VARIÆ LECTIONES.

[37] ἡ. C præm. καὶ αὐτή. [38] αἰν. C add. καὶ καλύψει ἀσέβεια ἐπὶ τὰ ἐνθυμήματα ὑμῶν. [39] τ. συνθ. Des. in A. [40] ὁρμ. C præm. ὑμῶν. [41] αὐτ. A σέ. [42] ηὐδ. A præm αὐτός. [43] C ἀτημέλειαν ἡ βλασφημίαν. [44] ἐγώ. Des. in A. [45] πρό. Des. ibid. [46] Κύρ. A add. ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε.

Digitized by Google

καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. » Ταύτην δὲ τοῦ Προφήτου τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις κειμένην εὑρίσκομεν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ζαχαρίας, ὁ τοῦ θειοτάτου Ἰωάννου πατὴρ, ἐν ταῖν χεροῖν αὐτὸν λαβών, ἔφη πρὸς αὐτόν [47]· « Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα διὰ τοῦ Μαλαχίου εἶπεν ὁ Θεός· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστελῶ τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου, καὶ ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριος, ὃν ὑμεῖς θέλετε. » Πάντων γὰρ ἀγνοούντων ὁ σωτήριος ἐγένετο τόκος. *Ναὸν* γὰρ τὴν ἀνθρωπείαν ὠνόμασε φύσιν, ἣν ὁ Θεὸς Λόγος ἀνέλαβεν. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης Χριστὸς πρὸς Ἰουδαίους ἔφη· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Καὶ τοῦτο ἑρμηνεύων ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐπήγαγεν· « Αὐτὸς δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ· καὶ ὅτε ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. » Πρὸ; δὲ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν προθεσπίζει·

« Ἰδοὺ ἔρχεται, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. (β'.) Καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ, ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ; » Οὕτω καὶ ὁ Ζαχαρίας περὶ τῆς δευτέρας ἐπιφανείας ἔφη· « Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ κόψεται ἡ γῆ κατὰ φυλὰς φυλάς. » Εἶτα διδάσκει τὰ ὑπ' αὐτοῦ δρώμενα.

« Διότι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων. (γ'.) Καὶ καθιεῖται χωνεύων καὶ καθαρίζων, ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον. » Οὕτω [48] καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν· « Ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει [49]· εἴ τινος τὸ ἔργον μενεῖ [50], ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαύσεται, ζημιωθήσεται. » Ἡγοῦμαι δὲ διὰ τῶν εἰρημένων τὸν Προφήτην μὴ μόνον ἐκεῖνο σημαίνειν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου [51] Πνεύματος κάθαρσιν· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ μυστικῶς τοὺς προσιόντας ἀναχωνεύει, καὶ νεουργεῖ τῷ πυρὶ Πνεύματος χρώμενος. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης φησίν· « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρί. » Καὶ μέντοι καὶ τῇ θείᾳ χάριτι χρώμενος καθάπερ τινὶ πόᾳ, τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκαθαίρει τὸν ῥύπον. Καὶ τῇ μὲν Ἱερουσαλὴμ ὁ μακάριος Ἱερεμίας φησίν· « Ἐὰν ἀποπλύνῃ ἐν νίτρῳ, καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πόαν, κεκηλίδωσαι ἐν ταῖς ἀνομίαις σου, λέγει Κύριος. » Ἐκείνη γὰρ τὴν νομικὴν εἶχεν, οὐ τὴν τῆς χάριτος πόαν. Ἐνταῦθα δὲ ὑποδείκνυσιν ἡμῖν ὁ προφητικὸς λόγος, οἷόν τινα δημιουργὸν, τὸν Δεσπότην

A angelus testamenti, quem vos vultis. » Hoc autem prophetæ testimonium in sacris quoque Evangeliis invenire licet : et beatus Zacharias divinissimi Joannis pater, cum eum in manus sumpsisset, dixit ad eum : « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis : præibis enim ante faciem Domini, ut pares vias ejus [a]. » Et hoc loco per (prophetam) Malachiam dixit Deus : « Ecce ego mittam angelum meum, et respiciet viam ante faciem meam, et subito veniet ad templum suum Dominus, quem vultis. » Omnibus ignorantibus salutaris partus evenit. *Templum* enim humanam dixit naturam, quam Deus Verbum suscepit. Sic enim et ipse Dominus Christus ad Judæos dixit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud [b]. » Quod explanans evangelista,

B adjunxit : « Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset de mortuis, recordati sunt discipuli ejus hoc dixisse Jesum, et crediderunt Scripturæ, et sermoni quem dixerat eis Jesus [c]. » Præter priorem autem ejus adventum, etiam secundum ejus adventum prænuntiat :

« Ecce venit, dicit Dominus omnipotens. (Vers. 2.) Et quis sustinebit diem introitus ejus? aut quis subsistet in **1686** visione ejus? » Sic etiam Zacharias de secundo adventu ait : « Aspicient quem compunxerunt, et planget terra per tribus ac tribus [d]. » Deinde ab eo gesta docet :

C « Quia ipse ingreditur quasi ignis conflatorii, et quasi herba lavantium : (Vers. 3.) Et sedebit conflans et mundans, sicut argentum et aurum. » Sic etiam beatus Paulus : « Quia per ignem, inquit, revelabitur, et uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit : si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet : si cujus opus arserit, detrimentum patietur [e]. » Existimo autem per hæc prophetam non id solum significare, sed etiam Spiritus sancti purgationem. Nam in hoc mystice adeuntes conflat, et renovat igne utens Spiritus. Sic enim magnus etiam Joannes ait : « Ille vos baptizabit Spiritu sancto et igne [f]. » Scilicet divina gratia, tanquam herba quadam

D utens, peccatorum sordes eluit. Et ad Hierosolymam quidem beatus Jeremias dixit : « Si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus [g]. » Hierosolyma enim legalem herbam habuit, non gratiæ. Hoc autem loco propheticus sermo Dominum nobis ostendit, tanquam opificem quemdam, sordes peccatorum velut herba quapiam expurgantem, et

[a] Luc. I, 76. [b] Joan. II, 19. [c] Ibid. 21, 22. [d] Zach. XII, 10-12. [e] I Cor. III, 15. [f] Matth. III, 11. [g] Jerem. II, 22.

VARIÆ LECTIONES.

[47] πρ αὐτ. Des. in C. [48] C οὕτως, omisso καί. [49] δοκ. Infra, pag. 1691, ad c. IV, 1, nec non t. II, ad I Cor. I. c. præm. αὐτό. [50] μενεῖ. Ita quoque infra, ad c. IV, 1, sed t. III, l. c. est μένει, juxta rec. lec. [51] C παναγίου.

Digitized by Google

velut igne quodam **1687** animas nostras hac rubigine liberantem. Hoc vero etiam faciet Levitis in eum credentibus. Quo ex numero beatus quoque Barnabas fuit, ut Actorum historia docet [b], aliique complures, qui una cum ipso crediderunt, eamdem salutem assecuti sunt. « Emundabit enim, inquit, filios Levi, et fundet eos sicut aurum et argentum : et erunt Domino offerentes hostiam in justitia. » Non legalem illam, de qua dixit : « Non suscipiam ex manibus vestris hostiam : sed rationalem et incruentam. Quare adjunxit : περὶ ἧς εἶπε· « Θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· ἀλλὰ τὴν λογικὴν καὶ ἀναίμακτον. » Διὰ ἐπήγαγε·

A καθάπερ πόά τινι τὸν τῶν ἁμαρτημάτων ἀποσμήχοντα ῥύπον, καὶ οἷόν τινι πυρὶ τοῦ ταύτης ἰοῦ τὰς ἡμετέρας ἐλευθεροῦντα ψυχάς. Τοῦτο δὲ ποιήσει καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι Λευῖταις. Ἐκ τούτων δὲ ἦν καὶ ὁ μακάριος Βαρνάβας, ὡς ἱστορία διδάσκει τῶν Πράξεων, καὶ ἕτεροι δὲ πολλοὶ μετὰ τοῦτον πιστεύσαντες τῆς αὐτῆς σωτηρίας ἀπήλαυσαν. Καθαριεῖ [58] γάρ, φησὶ, τοὺς υἱοὺς Λευΐ, καὶ ἐκχεεῖ αὐτοὺς [59], ὡς τὸ χρυσίον, καὶ ὡς [60] τὸ ἀργύριον· καὶ οὗτοι [61], φησὶν, ἔσονται τῷ Κυρίῳ προσάγοντες θυσίαν [62] ἐν δικαιοσύνῃ. » Οὐκ ἐκείνην τὴν νομικήν,

Vers. 4. « Et placebit Domino sacrificium Judæ et Hierosolymæ, sicut diebus sæculi, et sicut annis prioribus. » Non enim hoc temporarium est, sed æternum. Hinc rursus minatur supplicium his qui vitam in impietate traducunt.

B δ'. « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ θυσία Ἰούδα καὶ Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τὰς ἡμέρας [57] τοῦ αἰῶνος, καὶ κατὰ [58] τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν. » Οὐκ ἔστι γὰρ αὕτη πρόσκαιρος, ἀλλ' αἰώνιος. Ἐντεῦθεν πάλιν ἀπειλεῖ τιμωρίαν τοῖς ἀσεβείᾳ συζῶσι.

Vers. 5. « Et accedam ad vos in judicio : et ero testis velox super maleficos. » Repentinam, inquit, summam vindictam malorum quæ vidi : non enim aliis testibus egeo, sed ipse oculis meis iniquitatem conspexi. « Et super adulteras, et super eos qui jurant per nomen meum in mendacio, et defraudant mercede mercenarios, et opprimunt per potentiam viduas, et percutiunt pupillos, et pervertunt judicium advenæ : et qui non timent me, dicit Dominus omnipotens. » Ut a **1688** maleficis, inquit, sic ab adulteris, et mendaciter jurantibus et fructus laboris mercenariorum percipientibus, mercedem vero non persolventibus, et ut verbo dicam, a cunctis, qui potentia utuntur contra pupillos et viduas orbitatem lugentes, et advenis et peregrinis perverse judicant et judicium meum non timent, pœnas exigam, et injuria affectos non patiar neglectos manere.

ε'. « Προσελεύσομαι [63] γὰρ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς ἐν κρίσει, καὶ ἔσομαι μάρτυς ταχὺς ἐπὶ τὰς φαρμακούς. » Ταχεῖαν, φησὶν, ἐπάξω κόλασιν οἷς εἶδον κακοῖς· οὐ δέομαι γὰρ μαρτύρων ἑτέρων, ἀλλ' αὐτόπτης εἰμὶ τῆς πονηρίας. « Καὶ ἐπὶ τὰς μοιχαλίδας, καὶ [64] ἐπὶ τοὺς ὀμνύοντας ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει [65], καὶ ἐπὶ τοὺς ἀποστεροῦντας μισθὸν μισθωτοῦ, καὶ καταδυναστεύοντας χήρας, καὶ κονδυλίζοντας [66] ὀρφανοὺς, καὶ τοὺς ἐκκλίνοντας κρίσιν προσηλύτου, καὶ τοὺς μὴ φοβουμένους με, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ὁμοίως δὲ ταῖς γοητρίαις, φησὶ, καὶ τὰς μοιχευτρίας [67], καὶ τοὺς ψευδῶς ὀμνύναι τολμῶντας, καὶ τῶν μισθωτῶν τὸν μὲν πόνον καρπουμένους, τὸν δὲ μισθὸν παρέχειν οὐ βουλομένους, καὶ ἁπαξαπλῶς πάντα δυναστείᾳ χρώμενον κατὰ τῶν ὀρφανίαν καὶ χηρείαν ὀδυρομένων, καὶ τοῖς μετοίκοις καὶ προσηλύτοις κακῶς δικάζειν αἱρουμένους, καὶ τὴν ἐμὴν οὐ δειμαίνοντα κρίσιν, εἰσπράξω ποινὴν, καὶ οὐκ ἀνέξομαι τοὺς ἀδικουμένους περιιδεῖν.

Vers. 6. « Quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor. » Naturam habeo quæ mutationem non suscipit, nec ignoratis ut majores vestros interfecerim, et in captivitatem ejecerim.

ς'. « Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν [68], καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Φύσιν γὰρ ἔχω μεταβολὴν οὐ δεχομένην· ἴστε δὲ ὅπως τοὺς πρὸ ὑμῶν καὶ σφαγῇ παρέδωκα, καὶ δορυαλώτους παρέπεμψα.

« Et vos filii Jacobi, non recessistis (Vers. 7.) a peccatis patrum vestrorum : declinastis a legitimis et non custodivistis. » Cum igitur eadem quæ patres vestri deliqueritis, eadem patiemini quæ illi. Tum alterius iniquitatis adjicit accusationem.

« Καὶ ὑμεῖς, υἱοὶ Ἰακὼβ, οὐκ ἀπέχεσθε (ζ'.) ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τῶν πατέρων ὑμῶν· ἐξεκλίνατε νόμιμα [69], καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε [70]. » Ταυτὰ τοίνυν τοῖς πατράσι τολμῶντες, ταυτὰ πείσεσθε τούτοις. Καὶ ἑτέρας δὲ παρανομίας κατηγορίαν προστίθησιν.

« Revertimini ad me et revertar ad vos, dicit Dominus omnipotens. (Vers. 8.) Et dixistis : In quo revertemur ? An supplantabit homo Deum, quia vos supplantatis me ? et dixistis : In quo supplantavimus te ? » Aquila et Symmachus pro *supplantavimus te*, sic interpretati sunt : « Num frau-

« Ἐπιστρέψατε πρός με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. (η'.) Καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι ἐπιστρέψομεν; Εἰ πτερνιεῖ ἄνθρωπος Θεὸν, διότι ὑμεῖς πτερνίζετέ με ; καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι ἐπτερνίσαμέν σε ; » Οἱ περὶ Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον τὸ, *ἐπτερνίσαμέν σε* οὕτως ἡρμήνευσαν·

[b] Act. IV, 36.

VARIÆ LECTIONES.

[58] A καθαρίσει. [59] A χεεῖ αὐτούς. [60] ὡς. Des. in A et C. [61] οὗτοι. Des. in A. [62] A θυσίας. [57] A καθὼς αἱ ἡμέραι. [58] κατὰ. A καθώς. [59] A προστάξω. [60] καὶ — ψεύδει. Des. in C. [61] A ψευδῆ. [63] κονδ. A præm. τοὺς. [63] C ταῖς μοιχευτρίαις. [64] ὁ Θ. ὑμ. Des. in A. [65] A νομίμου. [66] A ἐφυλάξατε.

Digitized by Google

« Μὴ ἀποστερήσει [67] ἄνθρωπος Θεὸν, ὅτι ὑμεῖς ἀποστερεῖτέ με; Καὶ εἴπατε· Ἐν τίνι ἀπεστερήσαμέν σε; »

A dabit homo Deum, **1689** quia vos me fraudastis? Et dixistis : In quo fraudavimus te? »

« Ὅτι τὰ ἐπιδέκατα καὶ αἱ ἀπαρχαὶ μεθ' ὑμῶν εἰσι. (θ'.) Καὶ ἀποβλέποντες ὑμεῖς ἀποβλέπετε αὐτὰ [68], καὶ ἐμὲ ὑμεῖς πτερνίζετε· τὸ ἔτος συνετελέσθη [69], καὶ εἰσηνέγκατε πάντα τὰ ἐκφόρια εἰς τοὺς θησαυροὺς, καὶ [70] ἁρπαγὴ [71] τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. » Τοῦ νόμου γὰρ διαγορεύοντος τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας πρώτας τῷ Θεῷ προσφέρειν, εἶθ' οὕτω τὰ λειπόμενα λαμβάνειν, ὑμεῖς ἅπαντα κατ' αὐτὸν εἰς τὰ ὑμέτερα εἰσενέγκατε δοχεῖα, οὐ λογισάμενοι, ὅτι πτωχῶν ἐστιν ἁρπαγὴ, τῶν ἀπαρχῶν καὶ τῶν δεκατῶν ἡ στέρησις. Τοῖς γὰρ ἱερεῦσι τούτου χάριν γῆς οὐκ ἔδωκα κλῆρον, ἵνα τῇ θείᾳ προσεδρεύοντες λειτουργίᾳ, καὶ τὰς ὑπὲρ ὑμῶν θυσίας προσφέροντες, ἐκ τῶν ἐμοὶ προσφερομένων ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν διατρέφωνται, καὶ τοῖς προσεδρεύουσι πτωχοῖς τῷ θείῳ ναῷ [72] ἐπαρκῶσιν ἐκ τούτων. Τοιγάρτοι τῆς πλεονεξίας ταύτης παυσάμενοι, ἀπόδοτε τὰ νενομισμένα τοῖς ἱερεῦσι, καὶ δοκιμάσατε, εἰ μὴ πλειόνων ὑμῖν ἀγαθῶν μετουσία γενήσεται; Τὸ γὰρ, « Ἐπιστρέψατε ἐν τούτῳ, » οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν « Πειράσατε » ἡρμηνεύκασι. Δώσω γὰρ ὑμῖν ὑετῶν ἀφθονίαν, καὶ γῆς εὐκαρπίαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εὐπορίαν, ὥστε τοὺς ἐκ γειτόνων ζηλωτοὺς ὑμᾶς καὶ μακαρίους ἀποκαλεῖν, ἅτε δὴ τοιαύτης ἀπολαύοντας παρ' ἐμοῦ προμηθείας. Πάλιν ἕτερον πάθος ἐνοχλοῦν αὐτοῖς θεραπεύει, καὶ φησιν·

« Quia decimæ et primitiæ vobiscum sunt. (Vers. 9, 10.) Et vos respicientes respicitis in ea, et me vos supplantatis, annus impletus est. Et intulistis fructus omnes in thesauros, et erit rapina pauperis in domibus vestris. » Nam cum lex definiat primitias et decimas primas Deo offerre, deinde reliqua sumere, vos contra omnia pariter in granaria vestra intulistis : non reputantes pauperum esse rapinam, primitiarum et decimarum fraudationem. Ideo enim sacerdotibus terræ sortem et portionem non dedi, ut divino insistentes officio et pro vobis hostias offerentes, ex oblatis mihi primitiis et decimis alantur, et in divino templo assidentibus pauperibus erogent ex istis. Quocirca repressa hac avaritia, reddite legitima sacerdotibus, et experimini, annon major vobis bonorum inde copia futura sit? Nam quod ait : « Revertimini in hoc, » Aquila vertit, « Et periculum facite in hoc. [11, 12] Dabo enim vobis pluviarum abundantiam, et terræ fecunditatem, et inde rerum abundantiam : ita ut finitimi vos felices et beatos vocent, qui tanta mea providentia fruamini. Ac rursus morbo alteri medetur qui eos vexabat.

B

ιγ'-ιε'. « Ἐβαρύνατε ἐπ' ἐμὲ τοὺς λόγους ὑμῶν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ [73], εἴπατε [74]· Ἐν τίνι κατελαλήσαμεν κατὰ σοῦ; Καὶ [75] εἴπατε· Μάταιος ὁ δουλεύων Θεῷ, καὶ τί πλεῖον, ὅτι ἐφυλάξαμεν τὰ φυλάγματα αὐτοῦ [76], καὶ διότι ἐπορεύθημεν ἱκέται πρὸ προσώπου Κυρίου παντοκράτορος; Καὶ νῦν ἡμεῖς μακαρίζομεν ἀλλοτρίους, καὶ ἀνοικοδομοῦνται πάντες ποιοῦντες ἀνομήματα [77]· ἀντέστησαν [78] Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν. » Μοχθηρᾷ, φησὶ, χρώμενοι γνώμῃ, ἀνόνητον καὶ ἀκερδῆ τὴν ἐμὴν ὠνομάσατε δεσποτείαν, καὶ τοὺς ἀνομίᾳ συζῶντας ἐν εὐημερίᾳ καὶ εὐθυμίᾳ ζῆν φατε· ὑμᾶς δὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ἐμὴν κηδεμονίαν τελοῦντας πάσης τῆς [79] εὐπραξίας ἐρήμους μεμενηκέναι, μακαρίζειν δὲ τῶν ἄλλων τὴν εὐκληρίαν.

C

Vers. 13-15. « Ingravastis, inquit, super me verba vestra, dicit Dominus omnipotens; dixistis : In quo locuti sumus contra te? Et dixistis : Vanus est qui servit Deo; et quid amplius, quia custodivimus mandata ejus, et quia ambulavimus supplices ante faciem Domini omnipotentis? Et nunc nos beatos dicimus alienos, **1690** et ædificantur omnes qui faciunt iniquitatem : restiterunt Deo, et salvi facti sunt. » Scelerata, inquit, mente præditi, dominationem meam inutilem et infructuosam duxistis : et eos qui iniquitatem sectantur, prosperam et securam vitam agere dicitis, vos vero qui sub mea providentia degitis, omni felicitate destitutos manere, ac prosperos aliorum successus prædicare.

ις'. « Ταῦτα κατελάλησαν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· καὶ προσέσχε Κύριος, καὶ εἰσήκουσε, καὶ ἔγραψε βιβλίον μνημοσύνου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον, καὶ εὐλαβουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ταῦτα, φησὶν, ἀκούσας ἐγὼ τῶν θρυλλιζόντων πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνακειμένων ἐμοὶ, ἀνάγραπτον ὑπόσχεσιν ἀγαθῶν τοῖς φοβουμένοις με δίδωμι. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Καὶ ἔγραψε βιβλίον μνημοσύνου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον, καὶ εὐλαβουμένοις τὸ ὄνομα

D

Vers. 16. « Hæc oblocuti sunt qui timent Dominum, unusquisque ad proximum suum : et attendit Dominus, et audivit, et scripsit librum monumenti in conspectu suo his qui timent Dominum, et qui reverentur nomen ejus. » Hæc, inquit, cum illos inter se jactare audissem qui mihi dedicati erant, bonorum meorum sponsionem conscriptam do timentibus me. Hoc enim ait : « Et scripsit librum monumenti in conspectu suo his qui timent Dominum, et reverentur nomen ejus. »

VARIÆ LECTIONES.

[67] ἀπ. Montf. in Hexapl. ἀποστερήσῃ. [68] αὐτά. C præm. εἰς, sed utrumque des. in A. [69] A συνετέλεσεν. [70] καὶ — πτ. A καὶ ἔσται ἡ διαρπαγή. [71] ἁρπ C præm. ἡ. [72] C νεῷ. [73] παντ. Des. in A. [74] εἶπ. A et C præm. καί. [75] καί. Des. in A et C. [76] ὅτι ἐφ. τ. φ. αὐτ. Ex A et C suppl. [77] A ἄνομα. [78] ἀντ. A præm. καί. [79] τῆς. A præm. μέν.

Digitized by Google

[17] Hi ergo, inquit, qui cultum meum magni faciunt, et timent quidpiam eorum agere quæ mihi displicent, « Erunt mihi die eo, quem ego facio, in acquisitionem. » Eos, inquit, mihi vindicabo in die judicii : « Et eligam eos, sicut eligit homo filium suum, qui bene servit ei. » Patris enim more, grati animi filium adamantis, eumque præferentis, ego hos anteferam ingratis contraria cogitantibus. Cæterum, « eligam » Aquila vertit, « Parcam eis, sicut parcit homo filio suo. »

A αὐτοῦ. » Οὗτοι τοίνυν, φησίν, οἱ τὴν ἐμὴν θεραπείαν περὶ πολλοῦ ποιούμενοι, καὶ δεδιότες τι τῶν οὐκ ἀρεσκόντων μοι δρᾶσαι· « Ἔσονταί μοι εἰς ἡμέραν, ἣν ἐγὼ ποιῶ, εἰς περιποίησιν. » Οἰκειώσομαι αὐτοὺς, φησίν, ἐν τῇ κρίσεως ἡμέρᾳ. » Καὶ αἱρετῶ αὐτοὺς, ὃν τρόπον αἱρετίζει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν εὖ [80] δουλεύοντα αὐτῷ. » Πατρὸς γὰρ δίκην, περὶ υἱὸν εὐγνώμονα διακειμένου, καὶ προτιμῶντος αὐτὸν, τῶν ἀγνωμόνων προτιμήσω τούτους ἐγὼ τῶν τἀναντία βουλευταμένων. Τὸ δὲ « αἱρετῶ » οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν, « Φείσομαι, ἡρμηνεύκασιν ὡς φείδεται ἄνθρωπος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. »

Vers. 18. » Et convertimini, et videbitis (quale sit discrimen) inter justum et **1691** iniquum, et inter servientem Deo, et eum qui non servit ei.

ιη'. « Καὶ ἐπιστραφήσεσθε [81], καὶ ὄψεσθε ἀναμέσον δικαίου καὶ ἀναμέσον ἀδίκου [82], καὶ ἀναμέσον τοῦ [83] δουλεύοντος τῷ Θεῷ, καὶ ἀναμέσον [84] τοῦ μὴ δουλεύοντος αὐτῷ.

B

CAPUT IV.

Vers. 1. « Quia ecce dies venit ardens sicut clibanus, et comburet eos. » Tunc, inquit, cognoscetis quantum sit discrimen inter justum et injustum, et quantum differat Deo serviens ab eo qui non servit illi. Nolite enim existimare vitam præsentem in omne tempus duraturam : hæc enim exstinguetur : « Et veniet dies quidam ardens sicut clibanus, et comburet eos. Et erunt omnes alienigenæ, et omnes qui faciunt iniquitatem, stipula : succendet eos dies veniens, dicit Dominus omnipotens, et non relinquetur radix eorum, neque ramus. » *Alienigenas* Aquila vertit *superbos*. Sic etiam divinus Paulus ait : « Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc, aurum, C argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam : uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia per ignem revelatur, et uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet : si cujus opus arserit, detrimentum patietur[b]. » Postquam hoc modo impie viventium exitium præmonstravit, ostendit qualia piorum sint præmia :

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

α'. « Ὅτι ἰδοὺ ἡμέρα ἔρχεται καιομένη ὡς κλίβανος, καὶ φλέξει αὐτούς. » Τότε, φησὶ, μαθήσεσθε ὅσον ἀδίκου καὶ δικαίου τὸ μέσον, καὶ ὅση διαφορὰ τοῦ δουλεύοντος τῷ Θεῷ πρὸς τὸν μὴ δουλεύοντα. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε τὸν παρόντα βίον ἔχειν τὸ διαρκές· λυθήσεται γὰρ οὗτος, « Καὶ ἥξει τις ἡμέρα καιομένη ὡς κλίβανος, καὶ φλέξει αὐτούς. Καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἀλλογενεῖς, καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες τὰ [85] ἄνομα, καλάμη, καὶ ἀνάψει αὐτοὺς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ οὐ μὴ ὑπολειφθῇ αὐτῶν [86] ῥίζα, οὐδὲ κλῆμα. » Τοὺς δὲ *ἀλλογενεῖς* οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν *ὑπερηφάνους* ἡρμήνευσαν. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη· « Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ [87] δοκιμάσει. Εἴ τινος τὸ ἔργον μενεῖ, ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται. » Οὕτω προαγορεύσας τοῖς ἀσεβείᾳ συζῶσι τὸν ὄλεθρον, δείκνυσιν οἷα τῶν εὐσεβῶν τὰ ἆθλα·

Vers. 2. « Et orietur vobis qui timetis nomen meum, sol justitiæ, **1692** et sanitas in pennis ejus. » Hæc autem tum priori Salvatoris nostri adventui conveniunt, tum secundo. Nam in priori quidem, velut sol quispiam nobis exortus est, in caligine et umbra mortis constitutis, atque a peccato nos liberans, justitiam impertitus est : et spiritualibus donis quasi quibusdam alis nos contegens, curationem animabus nostris exhibuit. Et in secundo rursus adventu his qui in hac vita vexantur, vel ex eorum voto vel præter eorum votum apparens, juste utpote justus judicabit, et promissa

β'. « Καὶ ἀνατελεῖ [88] ὑμῖν [89] τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ καὶ τῇ προτέρᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἁρμόττει παρουσίᾳ, καὶ τῇ δευτέρᾳ. Καὶ γὰρ D ἐν τῇ προτέρᾳ οἷόν τις ἥλιος ἡμῖν ἀνέτειλεν, ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις· καὶ τῆς ἁμαρτίας ἐλευθερώσας δικαιοσύνης μετέδωκε, καὶ τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν οἷόν τισι πτεροῖς συγκαλύψας, ἴασιν ταῖς ἡμετέραις παρέσχε ψυχαῖς. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ παρουσίᾳ τοῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον τρυχομένοις, ἢ παρὰ γνώμην, ἢ κατὰ γνώμην ἐπιφανεὶς, οἷα δίκαιος δικαίως δικάσει, καὶ τὰ ἐπιγ-

[b] 1 Cor. III, 12-15.

VARIÆ LECTIONES.

[80] εὖ. Des. in A. [81] A ἐπιστραφήσονται. [82] A ἀνόμου. [83] τοῦ et deinde τῷ des. in A. [84] ἀναμ. et deinde αὐτῷ des. ibid. [85] τά. Des. in A. [86] A αὐτῷ. [87] αὐτό. Vid. p. 1686, sch. 6 et 7. [88] Supra, t. I, p. 218 et 245, leg. τοῖς φοβουμένοις με ἀνατ. ἥλ. δικ. [89] A ἡμῖν.

Digitized by Google

γελμένα ἀγαθὰ χορηγήσει. Καὶ ὥσπερ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀνίσχων τοὺς ὕπνῳ κατεχομένους πρὸς ἐργασίαν ἐγείρει· οὕτως οὗτος ἐπιφαινόμενος τοὺς τῷ μακρῷ ὕπνῳ τῷ θανάτῳ κατεχομένους ἀνίστησι. Τότε δὴ, τότε, φησὶ, « Καὶ ἐξελεύσεσθε, καὶ σκιρτήσετε, ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα. » Ἀπηλλάγητε γὰρ τῶν τῆς ἁμαρτίας δεσμῶν.

γ'. « Καὶ καταπατήσετε ἀνόμους, καὶ ἔσονται σποδὸς ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ᾗ ἐγὼ ποιῶ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Οὕτως ἦν ὁ πλούσιος τῷ Λαζάρῳ· οὕτως ἔσονται τοῖς ἀδικουμένοις οἱ ἄδικοι, τοῖς [90] ἁγίοις μάρτυσιν οἱ τύραννοι καὶ διῶκται. Εἶτα αὐτοὺς ἀναμιμνήσκει ὧν περὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ Μωσῆς προηγόρευσε· καὶ κελεύει σὺν ἀκριβείᾳ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντας πείθεσθαι αὐτῷ, καὶ μηδαμῶς ἀντιλέγειν.

δ'. [91] « Μνήσθητε τοῦ [92] νόμου Μωσῆ δούλου μου, καθότι ἐνετειλάμην αὐτῷ ἐν Χωρὴβ πρὸς πάντα τὸν Ἰσραὴλ προστάγματα καὶ δικαιώματα. » Εἶτα σαφῶς ἐπιστάμενος, ὡς οὔτε τῷ νόμῳ πεισθήσονται, οὔτε αὐτὸν παραγινόμενον ὑποδέξονται, ἀλλὰ σταυρῷ παραδώσουσιν, ἀφάτῳ φιλανθρωπίᾳ χρώμενος, ὑπισχνεῖται αὐτοῖς, πάλιν τὸν Ἠλίαν πέμψειν κήρυκα σωτηρίας, καὶ φησιν·

ε'. « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην. » Καὶ σημαίνων τὸν καιρὸν, ἐπήγαγε· « Πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. » Τὴν τῆς δευτέρας ἐπιφανείας ὠνόμασε· διδάσκει δὲ ἅπερ ὁ μέγας Ἠλίας ποιήσει παραγενόμενος.

ς'. « Ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Καὶ δεικνὺς τὸν σκοπὸν, δι' ὃν Ἠλίας πρότερος παραγίνεται, ἐπήγαγε· « Μὴ ἐλθὼν πατάξω τὴν γῆν ἄρδην. » Ἵνα γὰρ μὴ εὑρὼν ὑμᾶς πάντας ἐν ἀπιστίᾳ, ἅπαντας ὑμᾶς εἰς τὴν ἀτελεύτητον κόλασιν παραπέμψω, ἥξει πρότερος Ἠλίας, καὶ τὴν ἐμὴν ὑμᾶς παρουσίαν διδάξει, καὶ πείσει ὑμᾶς, ὦ Ἰουδαῖοι, τοῖς ἐξ ἐθνῶν εἰς ἐμὲ πεπιστευκόσιν ἀνενδοιάστως ἑνωθῆναι, καὶ μίαν ἀποφῆναι τὴν ἐμὴν Ἐκκλησίαν. *Πατέρας* δὲ [93] καλεῖ Ἰουδαίους, ὡς προτέρους κληθέντας· *υἱοὺς* δὲ τὰ ἔθνη, ὡς μετ' ἐκείνους σωθέντας. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡμεῖς μὲν καὶ νῦν Ἰουδαίους προτρέπομεν εἰς εὐσέβειαν, ἐκεῖνοι δὲ ἀπειθοῦντες διατελοῦσι, τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ζηλωτυποῦντες, εἰκότως ἔφη τὸν Ἠλίαν πατρὸς καρδίαν πρὸς υἱὸν ἀποκαταστήσειν· ἐκείνους γὰρ πείσει τὴν πρὸς ἡμᾶς δέξασθαι κοινωνίαν. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον Ἰουδαίοις ἀπόχρη δέος ἐνθεῖναι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἱκανὰ φοβῆσαι. Ὅσῳ γὰρ μειζόνων ἀπηλαύσαμεν ἀγαθῶν, τοσούτῳ καὶ μείζους εὐθύνας ὀφείλομεν τῷ κριτῇ. Οὗ χάριν ἡμᾶς προσήκει πρὸς ἐκείνην εὐτρεπεῖς τὴν ἡμέραν γενέσθαι· ἵνα σὺν παῤῥησίᾳ τῷ φοβερωτάτῳ βήματι παραστάντες, τῶν ἐπηγγελμένων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν. Ἐγὼ δὲ τοὺς ἐντευξο-

A bona largietur. Et quemadmodum sol sensibilis exoriens somno oppressos ad laborem excitat : sic hic adveniens longo somno, id est morte, constrictos excitat. Tunc, inquit, tunc « Egredie-mini et salietis sicut vituli de vinculis relaxati. » Expediti enim estis a vinculis peccatorum.

Vers. 3. « Et conculcabitis iniquos, et erunt cinis sub pedibus vestris, in die quo ego facio, dicit Dominus omnipotens. » Sic erat dives Lazaro, sic erunt injuria affectis qui injuriam faciunt, sic sanctis martyribus tyranni et persecutores. Postea renovat memoriam eorum, quæ de Christo Domino Moses prædixit : jubetque studio intento legem legere, illique obtemperare, et ne-
B quaquam contradicere.

Vers. 4. « Mementote legis Mosis servi mei, sicut mandavi ei in Choreb, ad omnem Israelem præcepta et judicia. » Deinde cum sciret eos neque legi **1693** obtemperaturos, neque eum in mundum venientem recepturos, sed in crucem acturos esse, inexplicabili misericordia utens, Eliam rursus illis se missurum pollicetur præconem salutis, et ait :

Vers. 5. « Et ecce ego mitto vobis Eliam Thesbitam. » Tum indicans tempus, adjecit : « Antequam veniat dies Domini magnus et illustris. » Diem secundi adventus dixit, et ea docet quæ magnus Elias facturus sit, cum venerit.

C

Vers. 6. « Qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum. » Et ut indicet quo fine Elias prior venerit, adjecit : « Ne forte veniens percutiam terram penitus. » Ne enim, inquit, vos omnes in infidelitate deprehensos perpetuo supplicio tradam, prius veniet Elias, et meum adventum vos docebit : et vobis, o Judæi, induret in animum, ut sine dubitatione cum gentium fidelibus conjungamini, et in unam redigamini Ecclesiam meam. *Patres* autem vocat Judæos, quod priores vocati fuerint : *filios* vero gentes, quod post eos salvi facti sunt. Quoniam ergo nos hoc tempore Judæos adhortamur ad pietatem, illi contra nunquam monitis nostris obtemperant,
D salutem nostram æmulantes, merito dixit Eliam patris cor ad filium conversurum esse. Illos enim adducet ut nostram communionem amplectantur. Hæc autem non modo Judæis timorem injicere, sed nos quoque perterrefacere possunt. Nam quo majoribus bonis potiti sumus, eo majores pœnas de nobis sumet judex. Quamobrem nobis danda est opera, ut probe comparati simus ad illum diem, **1694** ut cum fiducia ad tribunal maxime reformidandum astantes, bona promissa consequamur. Ego vero illud monitos velim lectores labo-

VARIÆ LECTIONES.

[90] τοῖς. C add. τε. [91] In A etiam hic vers. sequitur post tertium. [92] τοῦ. Des. in A. [93] κατ. δὲ, κ. τ. λ. Vid. supra, p. 1294, ad Dan. XII, 1.

Digitized by Google

rum nostrorum, ut de his, quæ bene et recte dixi- A μένους τοῖς ἡμετέροις πόνοις παραχαλῶ, ὑπὲρ μὲν
mus, increatam Trinitatem laudibus prosequantur (illius enim donum est scientia). Sic et beatus David ait : « Qui docet hominem scientiam [1]. » Si quid vero ex propheticis oraculis nostrum captum fugerit, naturæ infirmitati ignoscant, et defectum suppleant, propositumque laudent, et labores precationibus compensent. Bonorum autem largitor, sapientiæ fons, et auctorem et lectores prudentia ad omnes res instruat, ut inseparabiliter ei servientes, glorificemus eum in corpore et in spiritu nostro, quoniam ei convenit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

τῶν εὖ καὶ καλῶς εἰρημένων τὴν ἄκτιστον ὑμνῆσαι Τριάδα· ἐκείνης γὰρ δῶρον ἡ γνῶσις. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβίδ· « Ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν. » Εἰ δέ τι τῶν προφητικῶν ῥητῶν τὴν ἡμετέραν ὑπερέβη κατάληψιν, συγγνῶναι τῇ τῆς φύσεως ἀσθενείᾳ, καὶ τὸ λεῖπον προσθεῖναι, τὸν δὲ σκοπὸν ἐπαινέσαι, καὶ προσευχὰς ἀντιδοῦναι τοῖς πόνοις. Ὁ δὲ τῶν ἀγαθῶν δοτὴρ, ἡ τῆς σοφίας πηγὴ, δοίη καὶ τῷ συγγεγραφότι, καὶ τοῖς ἐντευξομένοις, σύνεσιν ἐν πᾶσιν, ἵνα ἀπερισπάστως αὐτῷ δουλεύοντες, δοξάσωμεν αὐτὸν ἐν τῷ σώματι καὶ ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[1] Psal. xciii, 10.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEODORETUS CYRENSIS EPISCOPUS.

Præfatio. 9
Testimonia de Theodori commentariis in Vetus Testamentum. 15
Sirmondianæ et novæ editionis ordo. 19
Explanatio in Canticum canticorum. 27
Interpretatio eclogaria in Isaiam prophetam. 215
Interpretatio in prophetiam Jeremiæ. 495
Interpretatio in Ezechielis prophetiam. 807
Commentarius in visiones Danielis prophetæ. 1255
Commentarius in duodecim prophetas. 1546
Procemium. 1546
Enarratio in Oseam prophetam. 1551
Enarratio in Joelem. 1634
— in Amos. 1665
— in Abdiam. 1710
— in Jonam. 1719
— in Michæam. 1742
— in Nahum. 1787
— in Habacuc. 1810
— in Sophoniam. 1838
— in Aggæum. 1859
— in Zachariam 1874
— in Malachiam. 1959

FINIS TOMI OCTOGESIMI PRIMI.

UNIV. OF MICHIGAN.

JUN 23 1913

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 07838 4339

Digitized by Google